โครงการแปล The Cambridge History of Southeast Asia (เล่มหนึ่ง)

โดย มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล

พฤษภาคม 2547

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฉบับเคมบริดจ์

เล่มหนึ่ง
จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ
ค.ศ.1500

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง
บรรณาธิการ

มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล
ผู้แปล

มัทนา เกษกมล
บรรณาธิการแปล

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*

เล่มหนึ่ง จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ ค.ศ.1500

บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เจ. ดี. เลกเก)

บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (พีเทอร์ เบลล์วูด)

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก (คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์)

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น (เคนเนท อาร์. ฮอลล์)

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณ ค.ศ.1500 (เจ. ดี. เดอ กาสปารีส์ และ ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์)

เล่มสอง จากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800

บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา)

บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรษที่ 16-18 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจประมาณ ค.ศ.1400 ถึงประมาณค.ศ.1800 (แอนโธนี รีด)

บทที่ 4 พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา และ โยเนียว อิชิอิ)

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์)

เล่มสาม จากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930

บทที่ 1 การสถาปนาระบอบอาณานิคม (นิโคลาส ทาร์ลิ่ง)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมือง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (คาร์ล เอ. ทรอคคี)

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (โรเบิร์ต อี. เอลสัน)

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม (เรย์นัลโด อิลเอโต)

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมและการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม (พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน)

เล่มสี่ จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

บทที่ 1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป (เอ. เจ. สต็อคเวลล์)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช (หยง มุน ฉง)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นอร์แมน จี. โอเวน)

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย (พอล สแตนจ์)

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมและลัทธิชาตินิยม (ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์) บรรณานุกรม (พอล กราทอสกา)

---

* ศักราชที่ใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของหนังสือชุดนี้ เป็นคริสต์ศักราชทั้งหมด แต่ในการเขียนจะหลีกเลี่ยงการระบุคำว่า คริสต์ศักราช โดยเขียนแต่เฉพาะตัวเลขหรือหากเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้คำว่าศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป (Common Era หรือ C.E.) เช่น ศตวรรษที่ 15 ของศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยนั้น ผู้แปลกำกับด้วยคำว่า ค.ศ. ไว้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

สารบัญ

	หน้า
แผนที่	ง
กราฟ ภาพ และแผนผัง	จ
คำย่อ	ฉ
คำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรก	ช
คำนำฉบับปกอ่อน	ฎ
บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดย *เจ. ดี. เลกเก มหาวิทยาลัยโมนาช เมลเบิร์น ออสเตรเลีย*	1
การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง	4
การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา	21
หัวข้อสำคัญในการศึกษาและวิจัยสมัยหลังสงคราม	34
การเปลี่ยนแปลงที่การตีความ	55
การรื้อโครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	64
จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณคริสต์ศักราช 1500	
บทนำ	76
บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดย *พีเทอร์ เบลล์วูด มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย แคนเบอร์ร่า*	78
สภาพแวดล้อมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน	80
ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอของสภาพแวดล้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	87
มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ : หนึ่งล้านปีแรก	92
บรรพชนของคนยุคปัจจุบัน	107
หลักฐานทางโบราณคดีจากยุคไพลสโทซีนตอนปลายถึงยุคโฮโลซีนตอนกลาง	115

หน้า

กำเนิดและการขยายตัวของชุมชนเกษตรกรรม 132
โบราณคดีของสังคมเกษตรกรรมยุคต้น 138
หลักฐานทางด้านภาษา 157
ยุคโลหะตอนต้น 171
ยุคหินใหม่ตอนปลายและยุคโลหะตอนต้นในโลกออสโตรนีเซียน 186
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 201

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก โดย *คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์ มหาวิทยาลัยคอร์แนล อิทาคา สหรัฐอเมริกา* 203
เวียดนาม 203
จามปา 227
พระนคร 233
พุกาม 242
อยุธยา 249
ศรีวิชัย 255
มัชปาหิต 260
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 267

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น โดย *เคนเนท อาร์. ฮอลล์ มหาวิทยาลัยบอลล์สเตท มันซี อินเดียนา สหรัฐอเมริกา* 270
พัฒนาการของเศรษฐกิจเมื่อแรกเริ่ม 273
ยุคฟูนัน : กำเนิดเศรษฐกิจ-การเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงต้นคริสต์กาล 283
ยุคของจักรวรรดิภาคพื้นทะเลศรีวิชัย (ค.ศ.670-1025) 289
อาณาจักรวัดในชวากลาง (ค.ศ.570-927) 298
ชวาตะวันออก (ค.ศ.927-1222) 305
สิงหัดส่าหรี (ค.ศ.1222-1292) และมัชปาหิต (ค.ศ.1293-1528) 315
อาณาจักรภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ค.ศ.1500 331

หน้า

เศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัดของกัมพูชายุคพระนคร 335
พุทธศาสนาในฐานะพลังทางเศรษฐกิจของพม่ายุคพุกาม 349
การขยายการค้าและการพาณิชย์ระหว่างชาติบนแผ่นดินใหญ่
ประมาณ ค.ศ.1100-1300 357
เศรษฐกิจ-การเมืองที่อาศัยการปล้นสะดมของจามปา 367
การก่อตัวของเศรษฐกิจ-การเมืองของเวียดนาม 378
ภาวะสังคม – เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น : ข้อพิจารณา
โดยสรุป 391
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 395

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนประมาณ
ค.ศ. 1500 โดย *เจ. ดี. เดอ กาสปาริส์ สถาบันเคิร์น ลีเดน เนเธอร์แลนส์*
ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์ มหาวิทยาลัยโมนาช เมลเบิร์น ออสเตรเลีย 400
ยุคแรกเริ่ม 407
ศาสนาที่มีต้นกำเนิดในอินเดียบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ 414
ศาสนาที่มีต้นกำเนิดในอินเดียในอาณาจักรภาคพื้นสมุทร 439
ปัญหาพิเศษสองข้อ 464
การเริ่มต้นของอิสลาม 474
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 480

ดรรชนี 488

แผนที่

หน้า

2. 1	ภูมิศาสตร์กายภาพ	82
2.2	ลักษณะการเกิดฝนและมรสุม	86
2.3	แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคไพลสโทซีน และยุคโฮโลซีนตอนต้น	95
2.4	แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคหินใหม่ และแหล่งที่ทำเกษตรกรรมในยุคเริ่มแรก	141
2.5	การแพร่กระจายของตระกูลภาษา และภาษาที่สำคัญ	160
2.6	การกระจายตัวของภาษาออสโตรนีเซียน	164
2.7	แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคโลหะตอนต้น	174
3.1	ราชอาณาจักรยุคต้นบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่	204
4.1	ศูนย์กลางเศรษฐกิจยุคต้น	271

กราฟ ภาพ และแผนผัง

		หน้า
2. 1	กราฟแสดงระดับน้ำทะเลในช่วง 250,000 ปี ที่ผ่านมา	90
2.2	แผนผังลำดับยุคของโฮมินิดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และของการก่อตัวทางธรณีวิทยา ณ แหล่งโบราณคดีซานคีรานนับตั้งแต่ปลายยุคไพลโอซีนเป็นต้นมา	98
2.3	ภาพเครื่องมือหิน	121
2.4	แผนผังแสดงการแตกกิ่งก้านสาขาของภาษาออสโตรนีเซียน	167
2.5	ภาพกลองเฮเกอร์ 1	185
4.1	แผนผังเครือข่ายวัดยุคพระนคร	350

คำย่อ*

AP	*Asian Perspectives,* Honolulu.
BEFEO	*Bulletin de l'École FranÇaise d'Extrême-Orient,* Paris.
BIPPA	*Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association,* Canberra.
BKI	*Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde,* 's-Gravenhage.
BSOAS	*Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* London,
FMJ	*Federation Museums Journal,* Kuala Lumpur.
JAS	*Journal of Asian Studies,* Ann Arbor.
JBRS	*Journal of the Burma Research Society,* Rangoon,
JMBRAS	*Journal of the Malay/Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society,* Singapore/Kuala Lumpur.
JRAS	*Journal of the Royal Asiatic Society,* London.
JSEAH	*Journal of Southeast Asian History,* Singapore.
JSEAS	*Journal of Southeast Asian Studies,* Singapore.
JSS	*Journal of the Siam Society,* Bangkok.
MAS	*Modern Asian Studies,* Cambridge, UK.
MQRSEA	*Modern Quaternary Research in Southeast Asia,* Rotterdam.
TBG	*Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunstenet et Wetenschappen,* Batavia/Jakarta.
VKI	*Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 's-Gravenhage.

* เป็นคำย่อที่ปรากฏเป็นส่วนใหญ่ในเชิงอรรถ และข้อเขียนบรรณานุกรม อนึ่ง เชิงอรรถที่ใส่ด้วยเครื่องหมายดอกจันตลอดทั้งเล่มเป็นคำอธิบายเสริมของผู้แปล และมิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ขอให้ผู้อ่านโปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำฉบับพิมพ์ครั้งแรก

โครงการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเคมบริดจ์มีแนวคิดที่ควบคู่กันมาสองแนวคือหนึ่งแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์เอง และสอง แนวคิดที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยแนวพิจารณาแบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ได้สร้างมาตรฐานอย่างสูงแก่งานวิชาการที่เกิดจากการร่วมมือกัน และให้แบบอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความยาวหลาย ๆ เล่มแก่โลกที่พูดและอ่านภาษาอังกฤษตั้งแต่ต้นศตวรรษสืบมา *Cambride Modern History* ชุดแรกในความยาว 16 เล่ม พิมพ์ออกมาระหว่าง ค.ศ. 1902 - 1912 หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ยุคโบราณ ยุคกลาง ประวัติศาสตร์อินเดีย และอื่น ๆ

โครงการของเคมบริดจ์โดยคนรุ่นใหม่ต่อมายังคงสร้างผลงานบนรากฐานที่วางไว้นี้ ผลงานที่เคมบริดจ์เพิ่งทำเสร็จสิ้นลงคือ ประวัติศาสตร์แอฟริกา ลาตินอเมริกาและชาวหมู่เกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิค ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอย่างรุดหน้าคือ ประวัติศาสตร์จีนและญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์อินเดียฉบับใหม่ แบบแผนและขนาดของผลงานเหล่านี้อาจผิดแผกกันไป แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญๆ และการใช้นักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนเป็นสิ่งที่ยังคงไว้

ความสนใจเริ่มแรกของเคมบริดจ์มุ่งไปที่ยุโรป แม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเริ่มด้วยกลิ่นอายของการสอบประมวลรายวิชาในระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันเก่าแก่ของเคมบริดจ์คือ "การขยายอำนาจของยุโรป" แต่เราก็เคลื่อนออกจากพื้นภูมิของยุโรปมากกว่าประวัติศาสตร์ในฉบับของอ๊อกซ์ฟอร์ดที่มักเขียนโดยนักวิชาการที่ทรงภูมิความรู้อย่างเยี่ยมยอดเพียงคนเดียว กระนั้นเรายังทิ้งช่องว่างซึ่งการสอบประมวลรายวิชาของเคมบริดจ์มิได้ปล่อยไว้ คือประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคโดยรวมเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานมาแล้วแม้โดยการใช้คำอื่นก็ตาม คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันทั่วไปในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการยอมรับอย่างตระหนักกันเป็นอย่างดีถึงความเป็นภูมิภาคที่เป็นหนึ่งเดียว โดยไม่มีการด่วนตัดสินคุณลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น กระนั้นการวิจัยและงานเขียนทางวิชาการได้แสดงให้เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นเพียงชื่อเรียกทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ผลงานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมามีอยู่มากมายทีเดียว ส่วนมากเป็นผลงานที่เขียนโดยบุคคลคนเดียว ผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ผู้ล่วงลับไปแล้วย้อนไปถึงปี 1955 แต่ก็ผ่านการพิมพ์ออกมาอีกหลายครั้ง ผลงานอื่น ๆ ได้แก่ *South-east Asia : A Short History, London*, 1954 ของ บี. แฮริสัน *A Concise History of Southeast Asia,* 1966 ของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง และ *In Search of Southeast Asia,* 1971 โดย ดี. เจ. สไตนเบิร์ก และคนอื่น ๆ ผู้เขียนผลงานเหล่านี้ต้อง

เผชิญกับภาระงานที่ยากยิ่งอันเนื่องมาจากความหลากหลาย ทางด้านภาษาของภูมิภาคนี้ ปริมาณหลักฐานที่อยู่ในระดับสอง และช่องว่างที่พบในหลักฐานเหล่านั้น

ถึงจะมีความหลากหลายเช่นนี้ก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังดูจะเปิดทางให้กับแนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์ ประวัติศาสตร์ชั้นครูในความยาวเพียงเล่มเดียวมีอยู่แล้วและแบบอื่น ๆ ก็มีความพยายามกระทำมาก่อนแล้ว ผลงานที่จบภายในเล่มเดียวโดยมีนักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนก็ประสบผลสำเร็จมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่เนื้อหามากกว่า และเขียนโดยนักวิชาการจำนวนมาก ยังไม่เคยมีการพยายามมาก่อน

ในช่วงอายุของคนรุ่นที่แล้ว มีงานเขียนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมิได้พัฒนาอย่างเต็มที่ในแง่ที่ว่า บางด้านค่อนข้างได้รับการใส่ใจศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นอย่างดี แต่บางด้านกลับไม่ได้รับความสนใจ งานเขียนทางประวัติ-ศาสตร์เกี่ยวกับภูมิภาคมีเนื้อหามากขึ้น และศึกษาอย่างลุ่มลึกมากขึ้น ทว่าผลงานเหล่านี้มุ่งไปที่บางประเทศหรือบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะและยังทิ้งช่องว่างเหลือไว้อีกเป็นอันมาก การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนจึงอาจเป็นการช่วยให้เกิดการนำผลงานทั้งหมดมารวมกัน และดังนั้นจะเป็นทั้งการวางรากฐานและชี้ช่องทางแก่การสร้างงานวิจัยต่อไป

แนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์เป็นการเสนอทั้งคำเตือนและการเชิญชวน อุปสรรคในวิถีการทำงานประวัติศาสตร์เชิงปฏิบัติมีมากพอ ๆ กับประวัติศาสตร์ยุโรปของเคมบริดจ์เล่มแรก ซึ่งมีปัญหาเกินกว่าที่จะควบคุมได้ หรือเขียนได้ไม่จบ แต่ข้อสรุปที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ต้องพิมพ์ออกมาภายในช่วงเวลาที่พอเหมาะ ผลงานต้องไม่มีความยาวมากจนเกินไป และต้องไม่ใช้คนเขียนมากจนเกินไป

อย่างไรก็ดีข้อชี้แนะเชิงปฏิบัติในลักษณะที่ว่านี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดีพอมีอยู่บ้าง ที่เป็นประวัติศาสตร์ของบางประเทศโดยเฉพาะที่ดี ๆ ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มจากฐานของภูมิภาคและศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักยังไม่มีอยู่เลย การศึกษาในแนวทางนี้จึงดูควรค่าแก่การกระทำโดย คุณลักษณะของงานเอง พร้อมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาและการวางรูปแบบให้แก่หนังสืออีกด้วย

ในเกือบทุก ๆ กรณี แม้ในบทที่เป็นผลงานเขียนมากกว่าหนึ่งคน ผู้เขียนถูกดึงออกจากสาขาเฉพาะที่ตนชำนาญ ผู้เขียนเหล่านี้พร้อมที่จะเสี่ยงด้วยรู้ว่า ถึงจะระมัดระวังสักเท่าใด พวกเขาก็ยังอาจถูกผู้เชี่ยวชาญจับผิดจนได้ แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ตระหนักดีถึงคุณค่าของการพยายามสำรวจในภาพรวม กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้เขียนรู้สึกว่า การท้าทายด้วยแนวทางการศึกษาจากฐานของภูมิภาคคุ้มค่าแก่การผละออกมาจากการวิจัยที่อยู่กับที่ในแบบเดิม ๆ แม้จะเสี่ยงอันตรายอยู่ก็ตาม

นักวิชาการที่ได้รับเชิญให้เขียนผลงานในฉบับเคมบริดจ์นี้ต่างยอมรับว่า บ่อยครั้งที่พบว่าได้ก้าวออกจากข่ายงานที่ตีพิมพ์และสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนมาแล้ว อย่างไรก็ดีประวัติศาสตร์แนวใหม่ย่อมให้โอกาสแก่พวกเขา ซึ่งในหลาย ๆ กรณี หลายคนอาจได้กระทำอยู่แล้วในการสอน ที่จะขยายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคและใช้ภูมิภาคเป็นหลักในการศึกษาและเปรียบเทียบ สำนักพิมพ์ต้องการงานประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นให้คิดค้นต่อไปมากกว่าการเสนอคำตอบสุดท้าย ผู้เขียนผลงานยังต้องเตรียมใจให้พร้อมรับกับการต้องพึ่งพาหลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วอย่างมาก หรือพึ่งพาหลักฐานชั้นสองในส่วนที่จำเป็น ส่วนผู้อ่านต้องไม่คิดหวังที่จะได้งานเขียนอย่างลึกซึ้งเท่าเทียมกันตลอดทั่วทั้งภูมิภาค แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน บรรณาธิการและผู้เขียนผลงานต่างต้องประสบปัญหาเรื่องการแบ่งยุคสมัยเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ แน่นอนเรื่องนี้เป็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการแบ่งยุคนั้นดูเหมือนเป็นผลมาจาก หรือมุ่งไปที่การเน้นในเรื่องเฉพาะบางเรื่อง ในกรณีของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มที่อดกระทำกันไม่ได้คือการใช้ลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นจากผลกระทบของพลังจากภายนอกจนเกินควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาติยุโรป โครงสร้างประวัติศาสตร์แบบที่เรากระทำอยู่นี้ ก็มิได้ปลอดจากการถูกวิพากษ์ว่าสร้างขึ้นจากอิทธิพลของพลังจากภายนอก ทว่าผู้เขียนก็ได้พยายามที่จะท้าทายแนวทางนั้นเท่าที่จะทำได้ โดยจะไม่ยอมรับแนวทางตามนัยดังว่านั้นโดยดุษณี

การสุ่มเสี่ยงทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นอยู่เช่นกันกับการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ขอบข่ายของงานในลักษณะที่เรากระทำอยู่นี้ยิ่งทำให้การแบ่งบทยากลำบากขึ้น แต่ก็ยิ่งทำให้เกิดความจำเป็นมากขึ้น การแบ่งบทบางตอนดูจะตัดแบ่งสิ่งที่ควรมองด้วยกันอย่างเป็นภาพรวม และบางครั้งอาจเป็นผลให้ต้องนำเนื้อหาที่กล่าวแล้วมากล่าวซ้ำอีก สิ่งนี้เรายอมให้เกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าจำเป็น กระนั้นการดำเนินเรื่องไปตามแนวคิดหลักบางประการตลอดทั้งเล่มยังสามารถทำได้ โดยไม่ถึงกับต้องอ่านกันเพียงแค่เรื่องราวตามลำดับศักราชต่อ ๆ กันมา กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์แบ่งออกเป็นสี่ช่วงและการแบ่งบทโดยทั่วไปก็จัดลำดับทำนองเดียวกัน ดังนั้นผลงานนี้ในแง่หนึ่งสามารถอ่านได้ตั้งแต่ต้นต่อ ๆ กันไป หรือจะเลือกอ่านส่วนใดก่อนก็ได้

เราละเว้นบางหัวข้อซึ่งรวมถึงการศึกษาด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และดนตรีไปโดยสิ้นเชิง จุดเน้นของงานอยู่ที่ประวัติศาสตร์การเมือง ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ กระนั้นยังเป็นเรื่องยากที่จะมองหาประวัติศาสตร์ของเฉพาะประเทศและของชนเฉพาะกลุ่ม ผลงานมิได้ตั้งใจเสนอเรื่องเฉพาะเหล่านี้ อย่างไรก็ดี เราได้เสนอแนวทางแก่ผู้ต้องการศึกษาเรื่องเหล่านี้ ด้วยเครื่องมือที่ให้ไว้ คือ เชิงอรรถ และข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมที่มีอยู่ทุกบท รวมทั้งการสำรวจทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์รายชื่อต่าง ๆ ในบรรณานุกรม และดรรชนี

วิธีการศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักเป็นบททดสอบผู้เขียน แต่ก็ตอกย้ำความไม่สมบูรณ์ของหลักฐานที่มีอยู่ งานที่เราต้องทำยังมีอยู่อีกมาก ชีวิตในช่วงเริ่มแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกเป็นอันมากที่เรายังเอื้อมไปไม่ถึง ผู้เขียนแต่ละคนพบปัญหาที่แตกต่างกันไป ในแง่หนึ่งคือ การมีหลักฐานมากเกินไป และในอีกแง่หนึ่งคือ มีหลักฐานน้อยเกินไป

ผู้เขียนผลงานมาจากยุโรป ญี่ปุ่น ฮ่องกง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และสหรัฐอเมริกา ความช่วยเหลือที่ผู้เขียนได้รับจากนักวิชาการอื่น ๆ ได้รับการระบุไว้ในเชิงอรรถแต่ละบทโดยผู้เขียนนั้น ๆ โครงการทั้งหมดได้รับประโยชน์จากการประชุมผู้เขียน ซึ่งจัดขึ้น ณ ประเทศสิงคโปร์ โดยความช่วยเหลือของมูลนิธิซาซากาวา ที่สำคัญคือ คำวิจารณ์ร่างผลงานที่ผู้เขียนได้รับจากนักวิชาการชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายท่านที่ได้เดินทางมาร่วมประชุมโดยการสนับสนุนของมูลนิธิโตโยต้า บรรณาธิการขอแสดงความขอบคุณอย่างสุดซึ้งต่อหลาย ๆ ท่านเหล่านี้ คือ ดร.เจีย บูน เคง ดร.อะบู ทาลิบ อาห์หมัด ศาสตราจารย์คู เคย์ คิม ดร.เทาฟิค อับดุลลาห์ และ ดร.สมบัติ จันทรวงศ์ บรรณาธิการขอแสดงความขอบคุณอย่างสุดซึ้งเช่นกันต่อ ดร.เคทิริแทมบี-เวลส์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหลักด้านการเขียน และต่อศาสตราจารย์วาง กุงวู ซึ่งได้มาร่วมประชุมด้วยนักวิชาการท่านอื่น ๆ ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เขียนบางท่านได้แก่ วิคเตอร์ ลีเบอร์แมน, แอน กุมาร์, เอ. เอช. จอห์นส์, เทาฟิค อับดุลลาห์ และ แอเดรียน วิคเกอร์

บุคคลที่ต้องแสดงความขอบคุณมีมากเกินกว่าจะกล่าวถึงได้ทั้งหมด แต่ที่บรรณาธิการจำเป็นต้องบันทึกลงไว้คือ การสนับสนุน ช่วยเหลือ และให้กำลังใจจาก ดร.รอบิน เดอร์ริคอร์ทแห่งสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ และผู้ร่วมงานของท่านคือเลียวนาร์ด และบาร์บารา แอนดายา

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1992

คำนำฉบับปกอ่อน

ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1992 ในรูปปกแข็ง 2 เล่ม ฉบับปกอ่อนเป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับปกแข็ง แต่แบ่งออกเป็น 4 เล่ม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาบ้างเล็กน้อย ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง แต่เรายังหวังให้การพิมพ์ในรูปแบบใหม่นี้เข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนและผู้เรียนเรื่องราวของภูมิภาคจะหาอ่านได้อย่างพร้อมสรรพยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ที่เพียงสนใจใคร่รู้เท่านั้นด้วย ฉบับปกอ่อนทั้ง 4 เล่มนี้สามารถอ่านได้แต่เพียงลำพัง แม้ว่าโดยอันที่จริงเนื้อหาของทั้ง 4 เล่ม มิใช่เป็นเพียงการรวมแต่ละตอนเข้าด้วยกันก็ตาม

เล่มที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภาคแรกในเล่มหนึ่งของฉบับพิมพ์ครั้งแรก "จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงประมาณ ค.ศ. 1500" เล่มที่สองต่อมาเป็นเนื้อหาของภาคที่สองของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์ครั้งแรก ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาจากประมาณ ค.ศ. 1500 ถึงประมาณ ค.ศ. 1800 ปกอ่อนเล่มที่สามครอบคลุมเรื่องราวในภูมิภาคจากประมาณ ค.ศ. 1800 ถึงทศวรรษ 1930 และเล่มที่สี่ คือ ช่วงจากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปลายทศวรรษ 1980 ทุกบทมีข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมในตอนท้าย และตอนจบของเล่มที่สี่ยังมีบรรณานุกรมที่รวมรายการบรรณานุกรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนต่าง ๆ

ฉบับปกอ่อนมีคำนำใหม่ให้ทุกเล่ม คำนำสั้นๆ นี้ตั้งใจสื่อเป้าหมายสองประการ คือ หนึ่งเพื่ออธิบายความเชื่อมโยงกับเล่มอื่น ๆ และสอง แสดงความคิดเห็นบางอย่างเพื่อเป็นแนวทางการวิจัยและการคิดค้นต่อไปเกี่ยวกับเนื้อหาในเล่ม ซึ่งเขียนเสร็จเป็นครั้งแรกระหว่าง ค.ศ. 1990-1991 เนื้อหาบางเรื่องเกิดขึ้นโดยแรงท้าทายจากอดีตของภูมิภาคต่อนักประวัติศาสตร์ และต่อเทคนิคการทำงานของนักประวัติศาสตร์ บางเรื่องเกิดขึ้นจากความสนใจของสาธารณชนต่อภูมิภาคที่ขยายตัวขึ้น ลักษณะของความสนใจเหล่านี้ยังส่งผลกระทบต่อวิถีทางการศึกษาของนักประวัติศาสตร์อีกด้วย

ต้นทศวรรษ [1990] เป็นช่วงที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูจะรื่นรมย์กับการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ ทว่าตอนปลายทศวรรษต้องประสบปัญหาการล่มสลาย วิธีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ดูจะมีความไม่แน่นอนยิ่งกว่าเหตุผลของการล่มสลาย แต่อย่างน้อยที่สุดประวัติศาสตร์อาจช่วยให้เราเห็นแนวพินิจในระยะยาวต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ตลอดจนเหตุที่มาและผลกระทบของเหตุการณ์ ในประการที่สองข้อคิดเห็นอันเดียวกันนี้สามารถใช้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นอยู่ปัจจุบัน ความสำคัญทางเศรษฐกิจของจีนที่เติบโตขึ้นและอำนาจทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นของจีน ชักชวนทั้งนักประวัติศาสตร์และผู้อ่านงานประวัติศาสตร์ให้หันมาสนใจสัมพันธภาพระหว่างจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อน ๆ สภาวะแวดล้อมส่วนที่สามประกอบไปด้วยปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่าโลกาภิวัฒน์ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปีที่คริสต์ศตวรรษที่ 20 กำลังจะปิดฉากลง พร้อมกับการท้าทายซึ่งยังคลุมเครืออยู่ที่โลกาภิวัฒน์อาจมีต่อรัฐชาติ ปรากฏการณ์

นี้อาจส่งผลให้เกิดการฟื้นตัวของการแสดงออกซึ่งลัทธิชาตินิยมของศตวรรษ [ที่ 20] อีกครั้งหนึ่ง และยังอาจรวมถึงการแสดงออกทางด้านอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ หรืออื่น ๆ ในลักษณะต่าง ๆ โดยที่ศูนย์รวมอาจอยู่ที่ท้องถิ่นมากขึ้นหรืออาจกว้างไกลกว่าท้องถิ่นก็ได้

นักประวัติศาสตร์จึงต้องแบกรับภาระอีกครั้งหนึ่ง เป็นภาระที่พวกเขาค่อนข้างเต็มใจรับ และอีกครั้งหนึ่งเช่นกันที่ผู้อ่านต้องมองมาที่นักประวัติศาสตร์ ความสำคัญของการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จะเพิ่มขึ้น แม้ในเรื่องนี้สามารถถกเถียงกันได้อยู่ก็ตาม ในแง่หนึ่ง หากแรงกระตุ้นให้เกิดการสร้างผลงานของนักประวัติศาสตร์มีสองประการคู่กันคือ ตอบสนองความสนใจในเรื่องปัจจุบันและสร้างความเข้าใจอดีตให้ดียิ่งขึ้น ภารกิจของนักประวัติศาสตร์จึงต้องเป็นสองส่วนคือ การเผยให้เห็นสิ่งที่เรียกกันว่าข้อเท็จจริง และการชี้ให้เห็นแนวโน้มหรือกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น กระนั้น ก็ดี ดังที่สตีเว่น เจ. กูด ได้กล่าวไว้ ในประวัติศาสตร์ "เหตุการณ์เกิดขึ้นได้มากกว่าหนึ่ง แต่ที่จะเป็นสุดยอดของเหตุการณ์ที่ต้องพิเคราะห์กันอย่างละเอียด มีแค่เพียงครั้งเดียว" ("Evolution and the Triumph of Homology or Why History Matters" *American Scientist* 70, January-February 1986, หน้า64) ในบางแง่มุม วิชาประวัติศาสตร์จึงน่าจะเหมาะสมเป็นอย่างดีแก่โลกซึ่งอุดมการณ์ที่ครอบงำอยู่ถูก ท้าทายหรือขจัดออกไป และยังไม่มีวิสัยทัศน์ใหม่ที่น่าเชื่อถือเข้ามาแทนที่ เพราะยังต้องลองดูก่อนว่า "ตลาด" ของผู้สนับสนุนจะเป็นเช่นไร

หากจะใช้วลีของ รูท แม็คเวย์ "แนวคิดใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ" มีอยู่มากมาย แม็คเวย์ผู้ได้เคยกล่าวไว้ "ชื่อแนวคิดต่าง ๆ พวกนี้ เช่น ยุคหลังสมัยใหม่ (หรือโพสต์ โมเดิร์น) ยุคหลังลัทธิโครงสร้าง ยุคหลังลัทธิมาร์กซิสต์ มิได้หมายความว่าในยุคของเราจะมีอุดมการณ์อยู่อย่างมากมายจนเกินพอ" ("Change and Continuity in Southeast Asian Studies," *Journal of Southeast Asian Studies* 26, 1, March 1995, หน้า 9) ในความคิดของนักประวัติศาสตร์เป็นอันมาก เครื่องมือเหล่านี้มิใช่ของใหม่จริงหากแต่เป็นการหลอมขึ้นใหม่โดยการเผาไหม้จากแนวคิดเก่า เครื่องมือเหล่านี้หากใช้อย่างไม่ถูกต้องอาจเป็นอันตรายแก่ผู้ใช้ นักประวัติศาสตร์สามารถรับได้โดยดีต่อทัศนะของ โดมินิค ลาคาปราที่ว่า อดีตมีเสียงในตัวเองซึ่งเราต้องยำเกรง "โดยเฉพาะเมื่อเสียงนั้นคัดค้าน หรือต้องการปรับปรุงการตีความที่เราให้ต่ออดีตนั้น" (อ้างถึงใน L. Kramer in Lynn Hunt, ed., *The New Cultural History* University of California Press, 1989, หน้า 103) แต่นักประวัติศาสตร์อาจยังไม่พร้อมนักที่จะก้าวตามการรุดหน้าของเฮย์เดน ไวท์ เมื่อเขาชี้แนะถึงความเป็นไปได้ที่เราจะ "จินตนาการเรื่องราวอันเป็นเหตุการณ์ที่มีนัยสำคัญทางวัฒนธรรม ไม่ใช่แค่หนึ่งหรือสอง แต่จะเป็นสักกี่เรื่องก็ได้ ทุกเรื่องมีทางที่จะเป็นไปได้เท่า ๆ กัน และเชื่อถือได้เท่า ๆ กัน เพราะสามารถปรับให้สอดคล้องไปกับเกณฑ์การสร้างงานประวัติศาสตร์ที่ยอมรับกันโดยทั่วไป" (อ้างถึงใน P.Nozick, *That Noble Dream. The 'Objectivity Question' and the American Historical Profession* Cambridge University Press, 1988, หน้า 602) เจอทรูด ฮิมเมิลฟาร์บ กลับชี้ประเด็นที่ต่างออกไปโดยกล่าวว่าวิชาประวัติศาสตร์ในแง่

หนึ่งออกแบบมา "เพื่อไม่ให้เกิดการใช้ทฤษฎีสัมพัทธ์* อย่างสมบูรณ์แบบของยุคโพสต์ โมเดิร์น" ความตระหนักในความไม่สมบูรณ์ ของตัวนักประวัติศาสตร์และบันทึกทางประวัติศาสตร์ "ของสัมพันธภาพอันคลุมเครือระหว่างอดีตและปัจจุบัน" หลักวิชาชีพทางประวัติศาสตร์จึงสร้างการตรวจสอบและการควบคุมซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับ "ประวัติศาสตร์เชิงวิพากษ์" จุดมุ่งหมายก็เพื่อสนับสนุนการพยายามใช้ "หลักภววิสัยอย่างถึงที่สุด" (in *Times Literary Supplement* 16 October 1992)

แมคเวย์ให้คำแนะนำว่า เครื่องมือ "อาจช่วยให้นักวิจัยก้าวเกินไปกว่าเงื่อนไขของกรอบโครงที่ลงหลักอย่างมั่นคงแล้ว.... ช่วงใดที่มีความไม่แน่นอนทางภูมิปัญญา ความไม่สงบนิ่ง และขาดแนวโน้มที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน ช่วงเวลานั้นดูจะเป็นช่วงที่มีการริเริ่มในเชิงสร้างสรรค์มากที่สุด" (หน้า 9) ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ได้รับผลกระทบจากกระแสแห่งภูมิปัญญาของทศวรรษ 1990 อย่างมาก แม้แมคเวย์จะมีแนวคิดท้าทายอยู่ในใจต่อสิ่งที่เธอเห็นว่าเป็น "กระบวนทัศน์ที่ครอบงำ" การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ การก่อตัวของรัฐชาติ และความก้าวหน้าสู่ความทันสมัย กระนั้นทศวรรษ 1990 ยังเป็นยุคที่การตั้งคำถามต่อแนวคิดที่ให้มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะภูมิภาคหนึ่งกลับฟื้นขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

กระบวนการมิได้เริ่มต้นด้วยผลกระทบของการรื้อถอนกรอบโครงสร้าง แวดเดลล์ ตั้งข้อสังเกตขึ้นใน ค.ศ. 1972 ว่านักปรัชญาให้คำเตือนต่อการทำให้เป็นรูปธรรม "คำศัพท์ดังเช่น 'เอเชียตะวันออกเฉียงใต้' และ 'ยูนิคอร์น' [สัตว์ในเทพนิยาย] ช่วยให้เราสามารถอภิปรายหัวข้อซึ่งเราไม่อาจสนทนากันได้เลย กระนั้น เราต้องระมัดระวังที่จะไม่เพิ่มคุณสมบัติให้แนวคิดเหล่านี้มีสาระเกินกว่าข้อเท็จจริงที่มีอยู่" (J.R. E. Waddell, *An Introduction to Southeast Asian Politics* Sydney : Wiley, 1972, หน้า 3) ในบทความซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1984 โดนัลด์ เค. เอมเมอร์สัน อ้างประโยคของแวดเดลดังกล่าวนี้ ร่วมไปกับบางประโยคในงานวรรณกรรมโรเมโอและจูเลียตของเชคสเปียร์ที่ว่า "มีอะไรอยู่ในชื่อ หากเราเรียกกุหลาบด้วยชื่ออื่น ความหอมหวานก็มิได้ต่างกันเลย มิใช่หรือ" เอมเมอร์สันเขียนต่อไปว่า "ชื่อของบางสิ่ง เช่น 'กุหลาบ' คือการยอมรับในความมีอยู่จริงของสิ่งนั้น ๆ แต่บางชื่อ เช่น 'ยูนิคอร์น' เป็นการสร้างสิ่งที่มิได้มีอยู่จริง ในระหว่างชื่อสองแบบนี้ จะมีชื่อซึ่งเป็นทั้งการพรรณนาและสร้างความเป็นจริงขึ้นมาพร้อม ๆ กันไป 'เอเชียตะวันออกเฉียงใต้' เป็นหนึ่งในชื่อของ

---

* ทฤษฎีสัมพัทธ์ หรือ Relativism คือแนวคิดที่มีแนวโน้มในทางเคลือบแคลงหรือไม่เชื่อว่า ความรู้เกี่ยวกับอดีตที่แท้จริงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เพราะผลงานหรือความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรืออดีต มีข้อจำกัดอันเกิดจากทัศนะในเชิงอัตวิสัยของตัวนักประวัติศาสตร์ได้แก่ ค่านิยมส่วนตัว ความนิยมและอคติ นอกจากนี้ มุมมองเรื่องราว ต่าง ๆ ของนักประวัติศาสตร์ยังถูกกำหนดขึ้นโดยสภาวะทางสังคมและอื่น ๆ อย่างไรก็ดีแนวคิดนี้ถูกท้าทายโดยแนวคิดของฝ่ายที่เชื่อมั่นในหลักวิทยาศาสตร์ของกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 และประวัติศาสตร์ในแบบวิทยาศาสตร์ แนวคิดนี้เชื่อว่าประวัติศาสตร์ในแบบวิทยาศาสตร์ เป็นประวัติศาสตร์ที่เป็นภววิสัย (หรือเป็นกลาง) โดยแท้จริง (บ.ก.)

ลักษณะที่ว่านี้" ("Southeast Asia : What's in a Name?" *Journal of Southeast Asian Studies* 15, 1 March 1984, หน้า 1)

คำเรียกชื่อตามที่เอมเมอร์สันกล่าวไว้นี้ แทบมิได้ใช้กันเลยในช่วงจักรวรรดิเรืองอำนาจ ชาติที่มิได้มีอาณานิคมในภูมิภาค คือ เยอรมนีและออสเตรียคุ้นเคยกับคำว่า "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ในความหมายที่เป็นภูมิภาค มากกว่าชาติยุโรปอื่น ๆ ซึ่งมีอาณานิคมอยู่ในภูมิภาค ในทศวรรษ 1930 คำนี้ใช้กันอย่างค่อนข้างเป็นคำสามัญมากขึ้น สงครามทำให้คำนี้กลายเป็นที่รู้จักและใช้กัน ทั่วไป อย่างไรก็ดี ขนาดและขอบข่ายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีความไม่แน่นอน นักวิชาการพอจะมีความเห็นพ้องต้องกันอยู่บ้าง แต่สาธารณชนอย่างน้อยที่สุด พวกที่อยู่นอกภูมิภาค ซึ่งจนถึงบัดนี้ก็ยังมิได้มีความเข้าใจที่แน่นอนตรงกัน " 'เอเชียตะวันออกเฉียงใต้' จึงกลายเป็นคำที่รวมไว้ด้วยชาติต่าง ๆ แต่ละชาติมีความแตกต่างเฉพาะตัว และร่วมกันเป็นสมรภูมิสงคราม ครั้งแรกคือสงครามแปซิฟิค ต่อมาคือสงครามเย็น ซึ่งรวมถึงสงครามอินโดจีนทั้งสองครั้งและในครั้งสุดท้าย คือ 'สงครามตัวแทน' จีน-โซเวียตในกัมพูชา" เอมเมอร์สัน ชี้ว่า ความขัดแย้งระหว่างนานาชาติทำให้เกิด "ความจำเป็นที่จะต้องพูดถึงภูมิภาคนี้" ความขัดแย้งเหล่านี้ก็กลับ "ทำให้ชื่อนี้เป็นที่แพร่หลาย จากการทำลายภาพเชิงประจักษ์ของภูมิภาคเอง" (หน้า 10)

อย่างไรก็ตาม เอมเมอร์สัน ชี้ให้เห็นถึงความเป็นกลางของชื่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ "ซึ่งต่างจากคำ (ตะวันออก) 'ใกล้' และ 'ไกล' เพราะมิได้บ่งบอกตำแหน่งแหล่งที่ของผู้ให้ชื่อซึ่งเป็นคนนอกภูมิภาค และเนื่องจากชื่อมิได้เตือนให้ระลึกการต้องอิงอยู่กับสถานที่อื่น ๆ ผู้อาศัยอยู่ในภูมิภาคจึงรับใช้คำนี้ได้โดยง่าย" คำนี้มิได้มีน้ำเสียงของความเป็นจักรวรรดินิยม ดังเช่น "บุรพคดีศึกษา" (Orientalism, หน้า 17) แต่คำนี้สื่อความหมายได้มากน้อยแค่ไหน เป็นกุหลาบหรือยัง หรือยังเป็นแค่ยูนิคอร์นอยู่

นักประวัติศาสตร์บางคนยอมรับเรื่องนี้โดยดุษณี ในผลงานของบรรณาธิการเอง คือ *A Concise History of Southeast Asia* (Newyork : Raeger, 1966) ข้าพเจ้าได้ชี้แนะว่า ภูมิภาคนี้มี "เอกภาพในความหลากหลายซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก" (หน้า xii) ผลงานนี้พิมพ์ในออสเตรเลียโดยใช้ชื่อว่า *Southeast Asia : Past and Present* ซึ่งเป็นชื่อที่ ดี.อาร์. ซาร์เดซาย นำไปใช้ในงานของเขาในเวลาต่อมา งานวิชาการในช่วงต่อมาทำให้แนวทางการศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลัก มีนัยในเชิงบวกมากขึ้น ตัวอย่างดังว่านี้ น่าจะได้แก่งานระดับครูของผู้เขียนของเราท่านหนึ่ง คือ แอนโธนี รีด งานเล่มนี้ปรากฏออกมาพร้อม ๆ กับงาน *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฉบับเคมบริดจ์* (The Cambride History of Southeast Asia) ของเรา รีดพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำนองเดียวกับที่เฟอร์นันด์ เบราเดล มองทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ภูมิภาคนี้มีความเป็นเอกภาพในระดับที่ลึกอย่างมากทีเดียว ซึ่งการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นตัวเหตุการณ์มักบดบังทำให้มองไม่เห็น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ที่เราจะก้าวให้ไกลเกินกว่าการศึกษาเรื่องความหลากหลาย หรือแม้แต่ไกล

เกินกว่าวิธีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ในผลงานเรื่อง *Southeast Asia in the Age of Commerce* (New Haven : Yale University, 1988, 1993) รีดชี้แนะว่า "การเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเป็นภูมิภาคโดยรวมทำให้การพรรณนาเรื่องราวของชีวิตในหลาย ๆ ด้านสามารถทำได้หากมิใช่เช่นนั้นแล้ว เรื่องราวเหล่านี้ก็ยังอาจคลุมเครืออยู่ในเงาสลัว" หลักฐานในแต่ละสาขาของวัฒนธรรมในยุคที่รีดศึกษาคือ คริสต์ศตวรรษที่ 15, 16 และ 17 มีสภาพเป็นเศษเสี้ยว แต่เมื่อนำเศษเสี้ยวเหล่านี้มาศึกษาร่วมกันจะทำให้เห็น "ภาพความเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวของ...แบบวิถีการดำเนินชีวิตของภูมิภาคโดยรวม" (เล่ม 1, คำนำ, หน้า xiv) กระบวนการก็คือนำ "ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" มาแสดงบนเวที แม้ว่าไม่มีนักแสดงคนใดในช่วงเวลานั้นตระหนักในบทบาทที่ตนเป็นอยู่ก็ตาม

หากนักประวัติศาสตร์ได้ช่วยเพิ่มพูนความมีอยู่จริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระบวนการทางการเมืองปัจจุบันก็มีบทบาทอยู่ในบางส่วนเช่นกัน รัฐชาติเป็นหน่วยทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา แต่ผู้นำของรัฐชาติเหล่านี้ยังเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันเพื่อสร้างสำนึกในความเป็นภูมิภาค แม้จะโดยเป้าหมายเพื่อปกป้องหน่วยการเมืองรัฐชาติของตนก็ตาม ศูนย์รวมที่สำคัญของความพยายามของพวกเขาคืออาเซียน ในเส้นทางของยุคทศวรรษ 1990 องค์กรนี้รวมประเทศต่าง ๆ ไว้ได้เกือบทั่วทั้งภูมิภาคแล้ว

กระนั้น ตัวอย่างจากงานของนักประวัติศาสตร์ภายนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือลัทธิภูมิภาคนิยมทางการเมืองซึ่งยังไม่ใคร่ชัดเจนนี้ มิได้ช่วยชักนำนักประวัติศาสตร์ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้หันมาเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างแตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอมเมอร์สันเขียนไว้ว่า "เป้าหมายของข้าพเจ้าคือ...เพื่อช่วยเพิ่มความเข้าใจให้แก่นักวิชาการในพื้นถิ่น และลดความไม่ไว้วางใจด้วยการออกมาจากเบ้าหลอมของรัฐชาติ โดยวิธีอย่างเช่น ร่วมกันทำงานวิจัยเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหัวข้อที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง เป็นการศึกษาข้ามวัฒนธรรมและอยู่เหนือกว่า หรือต่ำกว่าความเป็นชาติ เป็นต้น" เอมเมอร์สันเสริมว่า ปัญหา "มิใช่อยู่ที่ความเป็นหนึ่งเดียวของภูมิภาคเป็นเพียงที่นิยายที่สมมุติขึ้นหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าควรทำอย่างไร เพื่อให้นิยายเรื่องนี้เป็นประโยชน์พอที่จะทำให้กลายเป็นเรื่องจริงขึ้นมา" (หน้า 21) ดูเหมือนว่าเท่าที่ผ่านมานิยายเรื่องนี้ยังไม่เป็นจริงพอที่จะใช้ประโยชน์ได้

ฮอง ลิซา ได้ชี้ประเด็นขึ้นว่า "นักวิชาการพื้นถิ่นไม่จำเป็นต้องอธิบายเหตุผลของการใช้ชาติเป็นศูนย์กลางของการศึกษา และอันที่จริงพวกเขาถูกบังคับโดยสำนึกในหน้าที่ให้ต้องดำเนินงานในส่วนนี้อยู่แล้ว ซึ่งบ่อยครั้งไม่สามารถแยกออกจากความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นสมาชิกในสังคมนั้น (Hong Lysa in Mohammed Talib and Tim Huxley, eds, *An Introduction to Southeast Asian Studies* London and New York : Tauris, 1996, หน้า 66) ข้อคิดเห็นนี้อาจใช้ตัวอย่างกรณีประเทศไทยมาช่วยสนับสนุน กล่าวคือ การสลายลงของระบอบการปกครองโดยทหารทำให้เกิดการรื้อฟื้นและพัฒนา

ทัศนะเกี่ยวกับอดีตที่เป็นทางเลือกใหม่ ในเรื่องนี้เรายังเชื่อมโยงได้กับกรณีของฟิลิปปินส์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ที่อยู่ในสกุลทางความคิดของเซอุส ซาลาซาร์ ได้ออกมาวิพากษ์ผู้ที่มุ่งส่งเสริมให้เกิด "วาทกรรมซึ่งให้ความสำคัญในเชิงปกป้องทัศนะของต่างชาติ" มากกว่าจะ "ไต่สวนให้ลึกไปถึงพลวัตที่อยู่ภายในของสังคมฟิลิปปินส์ ซึ่งได้วิวัฒนาการเป็นเวลาหลายศตวรรษล่วงมาแล้ว" (F. Llanes in Putu Davies, ed., *Constructing a National Past* Bandar Sri Begawan : Universiti Brunei Darussalam, 1996, หน้า 315)

ฮองยังเสริมว่า การเน้นในเชิงชาตินิยมเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ "ไม่ถาวร" ภูมิภาคนี้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นภูมิภาคของ "การกบฏ" และต่อมาเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่สามที่ถูกเอารัดเอาเปรียบนั้น มาถึงตอนนี้กำลังได้รับการนิยามใหม่ให้เป็นหนึ่งในภูมิภาคที่มีเสถียรภาพทางการเมือง และการเติบโตทางเศรษฐกิจ "ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจได้พบแรงกระตุ้นและการสนับสนุนให้เรียนรู้ภาษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภาษาที่สองอย่างเชี่ยวชาญ เพื่อการวิจัยประวัติศาสตร์ของเพื่อนบ้านตน" (หน้า 66) การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สลายลงในช่วงที่ทศวรรษ 1990 กำลังจะปิดฉากลงพร้อม ๆ กับการเกิดภัยที่คุกคามต่อเสถียรภาพ ทำให้หนทางที่น่าจะเป็นผลสำเร็จนี้ต้องพบปัญหาอีกครั้งหนึ่งในท่ามกลางความไม่แน่นอนอื่น ๆ ที่มีอยู่เป็นอันมากนี้ ทัศนะทางด้านวิชาการของนักประวัติศาสตร์ของภูมิภาคคงยังต้องรอการตัดสิน

ในเวลาเดียวกันนักประวัติศาสตร์ภายนอกภูมิภาคเกิดความสงสัยขึ้นมาอย่างฉับพลันว่าพวกเขาเริ่มหันมาเน้นประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากจนเกินไป และตัดประสบการณ์นั้นออกจากประสบการณ์ของชนในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกใช่หรือไม่ ปัญหาข้อแรกอาจลดความสำคัญของคุณลักษณะเฉพาะของสังคมและระบอบการปกครองรูปแบบต่าง ๆ ภายในภูมิภาค ปัญหาข้อสองอาจลดโอกาสที่จะทำความเข้าใจสังคมและระบบการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านั้น ให้เต็มเปี่ยมยิ่งขึ้น โดยการเปรียบเทียบในเครือข่ายที่กว้างขึ้นกว่าเดิม บุคคลที่ชี้นำให้คิดถึงปัญหานี้คือ วิค ลีเบอร์แมน ซึ่งมีความห่วงใยเป็นพิเศษถึงผลที่ทำให้ประวัติศาสตร์ภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงต้น ๆ ของยุคใหม่ถูกบิดเบือนไป

ผลงานของลีเบอร์แมนมีนัยยะที่กว้างออกไป ลีเบอร์แมนถามตนเองว่า งานเขียนนี้ส่วนหนึ่งมิได้ถูกผลักดันจาก "ความต้องการชดเชยให้กับความคลุมเครือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" แน่หรือ ("Transcending East-West Dichotomies...," *Modern Asian Studies* 31, 3 1997, หน้า 537) แน่นอนการที่ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบจะมิเคยปรากฏในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ใช้กันในมหาวิทยาลัยปัจจุบัน เป็นการบ่งบอกความคิดเห็นจากผู้ร่วมงานของเขาว่า จนถึงขณะนี้นักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีแนวโน้มที่จะถูกจัดให้อยู่แยกออกไปต่างหาก เช่นเดียวกับพ่อค้าต่างชาติที่เข้าไปค้าขายตามนครต่าง ๆ ของภูมิภาคในช่วงต้นสมัยใหม่ มีผลงานเพียงไม่กี่เล่มเท่านั้นที่สร้างผลกระทบอย่างกว้างขวาง เช่น งานของ เบน แอนเดอร์สัน (เกี่ยวกับลัทธิ

ชาตินิยม) เจมส์ สก๊อต (เกี่ยวกับ "เศรษฐกิจแบบคุณธรรม moral economy ของชาวนา") คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ เกี่ยวกับ "นาฏรัฐ" (theatre state) เป็นต้น ผลงานของคนอื่น ๆ อีกมากซึ่งประยุกต์ใช้วิธีการ รื้อกรอบโครงร่างออกเสีย (deconstrvctionism) หรือมาดหมายว่าจะใช้วิธีการนั้น หรือดำเนินในแนวทาง "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง" (history from below) ผลงานเหล่านี้ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปไม่มากนัก กระนั้นงานที่พวกเขากระทำได้ช่วยขยายการอภิปรายในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ให้กว้างออกไปและเพิ่มพูนความเข้าใจประวัติศาสตร์นิพนธ์ของทุก ๆ ประเทศที่ได้ศึกษานั้น

งานของลีเบอร์แมนยังนับว่ามีความสำคัญในแง่ที่งานนี้สนองตอบต่อโลกยุคทศวรรษ 1990 ซึ่งเป็นยุคที่สงครามเย็นสิ้นสุดลง โลกาภิวัฒน์เร่งเร้ายิ่งขึ้น และตะวันตกสูญเสียความมั่นคงในแบบเก่าๆ ของตน สภาวะเช่นนี้ควรเป็นโอกาสที่จะก้าวให้พ้นการแบ่งออกเป็นขั้วตะวันตก-ตะวันออกยิ่งกว่าจะสนับสนุนให้มีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยใช้สิ่งที่ลีเบอร์แมนเรียกว่า ประวัติศาสตร์ "ยูเรเชีย" เป็นศูนย์รวมในการพิจารณาแทน การแบ่งขั้วดังว่านี้อันเป็นคุณลักษณะของประวัติศาสตร์ของเอเชียมาช้านานแล้ว

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์ พิมพ์ซ้ำออกมาอีกครั้งหนึ่งภายใต้สภาวะแวดล้อมดังกล่าว งานของเราพยายามเน้นหนักที่ภูมิภาคมากกว่าประเทศชาติ ส่วนหนึ่งอาจเป็นด้วยเหตุผลนี้ ผู้เขียนส่วนใหญ่จึงเป็นนักวิชาการจากภายนอกภูมิภาค นักวิชาการเหล่านี้เชื่อมั่นในคุณประโยชน์ของการพยายามศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลัก แม้ว่าจะรู้ตัวอยู่โดยตลอดถึงการเสี่ยงกับทั้งตนเองและกับหัวข้อที่ตนเขียน เป้าหมายประการหนึ่งคือการลด"ความคลุมเครือ" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขามิได้พยายามขวนขวายที่จะเปลี่ยนยูนิคอร์นให้กลายเป็นกุหลาบ ถึงหากพวกเขาจะกระทำอยู่บ้าง ก็อาจจะน้อยกว่าเอมเมอร์สัน แต่พวกเขายอมรับว่าถ้อยคำที่ใช้ก็เป็นการกระทำอยู่เช่นกัน หากสิ่งที่เขาเขียนและกระทำ เร้าให้เกิดข้อถกเถียง พวกเขาก็พร้อมที่จะรับฟัง และหากจะมีนักวิชาการท่านอื่น ๆ มาแก้ไขข้อบกพร่อง หรือเติมเต็มช่องว่าง ที่พวกเขาปล่อยไว้ ก็ยิ่งเป็นการดี การพิมพ์ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งนี้เกิดขึ้นในช่วงที่ภูมิภาคสับสนยิ่งขึ้นและในท่ามกลางข้อถกเถียงใหม่ ๆ ทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ กระนั้นผลงานนี้อาจเป็นเพียงย่างก้าวอันใหม่ที่จะเป็นประโยชน์ต่อไป

หากวิธีการศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักในแบบที่งานของเราใช้อยู่นี้เป็นบททดสอบ การแบ่งช่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ก็เป็นบททดสอบเช่นกัน แอนโธนี รีด เขียนไว้ว่า "ยุคสมัย (Periods) เป็นวิธีการในการศึกษาปัญหาเฉพาะเรื่อง ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงร่วมไปกับปัญหาที่ศึกษานั้น" (*Southeast Asia in the Age of Commerce* vol. 2, หน้า xiv) คำกล่าวนี้แม้จะมีคำเตือนอยู่บ้าง แต่ให้แนวทางแก่เราน้อยมาก ในแง่การเขียนงานในลักษณะทั่วไป ผู้เขียนงาน*ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*นี้จริง ๆ แล้ว มิได้สบายใจกับการแบ่งยุคสมัยที่นำมาใช้กับแต่ละ

ภาคไปเสียทั้งหมด และในตอนนี้ก็ได้กลายเป็นการจัดแบ่งออกเป็นเล่ม ๆ การแบ่งเป็นยุคสมัยเหล่านั้นโดยอันที่จริงส่งผลให้เกิดความคลุมเครือไม่มากก็น้อย

การจัดแบ่งช่วงเวลาที่ประมาณ ค.ศ. 1500 แม้จะมิได้บอกอย่างเจาะจงลงไป แต่ก็แสดงนัยว่าการเข้ามาของชาวยุโรปเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ นับเป็นการให้ความสำคัญเกินกว่าที่หลาย ๆ คนในปัจจุบันพร้อมที่จะพิจารณาว่าเป็นเช่นนั้น เหตุการณ์ที่น่าจะสำคัญยิ่งกว่าคือการขยายตัวทางการค้าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งมีจีนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ การใช้คริสต์ศักราช 1500 ยังอาจเสี่ยงต่อการเน้นความสำคัญของปัจจัยภายนอกที่มีต่อภูมิภาคจนเกินไปและลดความสำคัญของความริเริ่มและขีดความสามารถที่จะสร้างสิ่งใหม่ของชาวภูมิภาคเอง ดังตัวอย่างที่ลีเบอร์แมนได้กล่าวอย่างเชื่อมั่นว่า "การเน้นหนักอย่างมากมายต่ออิทธิพลของการค้าทางทะเลเพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นมีแนวโน้มที่จะเป็นการกล่าวสรุปที่ง่ายเกินไป และมากเกินกว่าความเป็นจริง อย่างน้อยที่สุดในกรณีอาณาบริเวณส่วนภาคพื้นทวีป" ("Local Integration and Eurasian Analogies : Structuring Southeast Asian History," *Modern Asia Studies* 27, 3, 1993, หน้า 478) การแบ่งช่วงตอนในแบบหนึ่งแบบใดเป็นเรื่องที่เลี่ยงไม่ได้โดยเฉพาะกับการวางโครงร่างในโครงการขนาดใหญ่ ผู้อ่านต้องยอมรับการแบ่งช่วงตอนเหล่านี้ แต่ต้องพิจารณาคำเตือนที่เป็นประโยชน์ซึ่งติดมาด้วย

เราได้ชี้ประเด็นการแบ่งช่วงเวลาในอีกแบบหนึ่งไว้ด้วย กล่าวคือ ส่วนที่อยู่ระหว่างเล่มสองและเล่มสามของฉบับปกอ่อน ใช้เกณฑ์จากเนื้อหาซึ่งเป็นทัศนะที่แก้ไขใหม่เกี่ยวกับคริสต์ศตวรรษที่ 18 ทัศนะนี้สัมพันธ์กับงานของลีเบอร์แมน แต่เจยา เคทิริแทมบี-เวลส์ ถกเถียงในประเด็นนี้ไว้อย่างดีในงานฉบับนี้ของเราด้วย การแบ่งช่วงตอนของเล่มสามและสี่ของเรา คงต้องเป็นเป้าของการวิพากษ์ในแง่ที่ว่า เน้นผลกระทบของชาวญี่ปุ่นเกินไปหรือไม่ หรือบดบังความสืบเนื่องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ วิกฤติของทศวรรษ 1990 จะเป็นเครื่องหมายของการแบ่งช่วงตอนอีกช่วงหนึ่งหรือไม่ หรือจะชี้แนะการแบ่งช่วงตอนอดีตในแบบใหม่ เรื่องนี้เราคงต้องคอยดูกันต่อไป

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1999

บทที่ 1

การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเขียนประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่างจากการเขียนประวัติศาสตร์ของแต่ละส่วนของภูมิภาคนั้น เป็นพัฒนาการที่นับว่าค่อนข้างใหม่ ประวัติศาสตร์ที่สำคัญเล่มแรกเกี่ยวกับภูมิภาคโดยรวม คือ *A History of South-East Asia* ของดี.จี.อี. ฮอลล์ เพิ่งปรากฏออกมาเมื่อปีค.ศ. 1955 นี้เอง[1] แม้ว่าฮอลล์จะพรรณาถึงผลงานของตนเองไว้ภายในเล่มว่าเป็น "การสรุปประเด็นสำคัญ ๆ โดยแท้ หลาย ๆ ตอนรวบกระชับและละเลยรายละเอียดส่วนที่จำเป็นอย่างยิ่งไปมาก จนอาจเป็นภัยขึ้นได้" [2] แต่หนังสือเล่มนี้ ก็เป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งอาศัยผลงานที่ให้รายละเอียดของนักวิชาการคนอื่น ๆ เป็นหลักอิง และสะท้อนถึงความรอบรู้ในประเด็นสำคัญ ๆ ที่เป็นหัวข้อของการถกเถียงในหมู่นักวิชาการเหล่านั้น หนังสือของฮอลล์นี้นอกเหนือจากจะกระตุ้นให้มีการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะอาณาบริเวณที่ "มีคุณค่าแก่การศึกษาโดยตัวของตัวเอง" มิใช่ในฐานะส่วนประกอบที่แยกย่อยจากอินเดีย จีน หรือตะวันตกแล้ว หนังสือ ก็มิได้นำเสนอแนวคิดหรือวิธีวิทยาทางการศึกษาที่แปลกใหม่ของตนเองแต่อย่างใด ทว่าในแง่ของการนำผลงานทางวิชาการที่มีอยู่มาประมวลเข้าด้วยกันเช่นนี้ ก็นับว่าหนังสือเล่มนี้ เอื้อให้เราได้ประเมินสถานภาพทางวิชาการที่เป็นอยู่ในขณะนั้นได้ในระดับหนึ่ง

นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การเห็นควรให้ภูมิภาคโดยรวม เป็นเป้าหมายของการศึกษาพิเคราะห์ ก็ได้รับการยอมรับมากขึ้น ในค.ศ.1950 มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ได้เปิดสอนหลักสูตรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสถาบันอื่น ๆ อีกหลายแห่งในหลาย ๆ ประเทศต่างดำเนินรอยตาม ข้อเขียนในเชิงเปรียบเทียบ ที่เน้นการจับประเด็นที่ภูมิภาคนี้โดยรวมมีมากขึ้นเป็นลำดับ ผลงานของชาร์ลส์ ฟิสเชอร์ (London, 1964) เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาค ตั้งชื่ออย่างเรียบง่ายว่า *Southeast Asia* ในขณะที่งานนิพนธ์ชิ้นอื่น ซึ่งมีเนื้อหาภายในขอบข่ายที่ใกล้เคียงกัน ก็ตามกันออกมา ผลงานของจอห์น เอฟ. เคดี้ เกี่ยวกับพัฒนาการในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (*Southeast Asia: Its Historical Development,*

---

[1] พิมพ์ครั้งที่สอง ค.ศ. 1964, ครั้งที่ 3 ค.ศ. 1968, ครั้งที่ 4 ค.ศ. 1981 หนังสือที่มีประโยชน์ของไบรอัน แฮริสัน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยย่อของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชื่อเรื่อง ***South-East Asia: A Short History*** (London, 1954) พิมพ์เผยแพร่ออกมาเพียงปีเดียวก่อนหน้านี้ ทว่าหนังสือเล่มนี้ มุ่งเน้นสำหรับผู้อ่านทั่ว ไป มิใช่สำหรับผู้เชี่ยวชาญ (Preface, v).

[2] D.G.E. Hall, ***History,*** Preface to the First Edition, v.

New York, 1964) และเรื่องที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังสงครามของเขา (*Post-War Southeast Asia,* Athens, Ohio, 1974) กับข้อเขียนของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง เกี่ยวกับอดีตและปัจจุบันของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (*Southeast Asia: Past and Present,* Melbourne, 1966) เป็นเพียงสองสามตัวอย่างที่ยกมา แน่นอนว่าความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ เป็นความรู้ความเข้าใจในแบบของยุคสมัยใหม่ ซึ่งมาจากภายนอก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองนั้น แม้จะตระหนักถึงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ของชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่มิได้รู้สึกถึงอัตลักษณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ ทั้งกลยุทธ์การหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิภาคก็มาจากภายนอก และคิดสร้างกันขึ้นมาด้วยความจำเป็น คำนำในหนังสือที่จอร์จ แม็คที. คะฮิน เป็นบรรณาธิการ เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (*Governments and Politics of Southeast Asia,* Ithaca, 1959) ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในค.ศ. 1959 ยังลังเลที่จะพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะดินแดนที่มีเอกภาพอย่างมีนัยสำคัญ โดยกล่าวว่า "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นอาณาบริเวณที่มีสภาพการเมืองสอดคล้องกลมกลืนไปด้วยกันสักเท่าไรนัก เมื่อพิจารณาในแง่การเมืองรวมทั้งวัฒนธรรมแล้ว รัฐที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ มีความแตกต่างหลากหลายกันไปมากยิ่งกว่ารัฐในทวีปยุโรปเสียอีก"[3] และเมื่อล่วงมาจนถึงค.ศ. 1971 ก็มีนักวิชาการอีก 6 ท่าน พยายามเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของภูมิภาค ในหัวข้อและลักษณะที่ผสานเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยให้ชื่อผลงานของตนว่า *In Search of Southeast Asia*[4]

ผลงานของฮอลล์ซึ่งพิมพ์เผยแพร่หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงแล้วสิบปี ได้ก่อให้เกิดความพลิกผัน ซึ่งทำให้การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ปรากฏให้เห็น ในรูปของแนวทางการศึกษาและค้นคว้าทางวิชาการ แนวทางดังกล่าว เริ่มสำแดงให้เป็นที่ประจักษ์ในตอนหลังสงคราม และจัดเวทีให้แก่การขยายขอบข่ายการศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เกิดขึ้นตามมา แต่ก็แน่นอนว่า สงครามนั่นเอง ที่เปลี่ยนแปลงสภาวการณ์แวดล้อมทั้งมวลของการศึกษาพิเคราะห์ภูมิภาค และจะเป็นการสะดวก สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทนี้ ที่จะถือว่าสงครามเป็นเส้นแบ่งที่เป็นหลักสำคัญของพัฒนาการในการเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มีสองประเด็นที่ต้องระบุไว้เสียก่อนในเบื้องต้นนี้ ประเด็นแรก ในการสำรวจข้อเขียนเกี่ยวกับอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ จะกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้ กล่าวคือความเอาใจใส่ของเราจำกัดอยู่เฉพาะงานเขียนที่อาจบรรยายได้ว่า เป็นการสืบสวนประวัติศาสตร์ตามธรรมเนียมสากลของยุคสมัยใหม่ ในบทที่ว่าด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นบทนี้

---

[3] Ithaca, 1959, Preface, v.

[4] David Joel Steinberg, David K. Wyatt, John R.W. Smail, Alexander Woodside, William R. Roff and David P. Chandler ed. Steinberg, New York, 1971; ฉบับพิมพ์ครั้งที่สอง มีผู้เขียนเพิ่มขึ้น ได้แก่อาร์.เอช. เทย์เลอร์ (R.H. Taylor, Honolulu, 1988).

น่าจะเป็นไปได้ ที่จะพิจารณางานเขียนที่มาแต่ดั้งเดิมของภูมิภาคประเภทต่าง ๆ ที่แสดงทัศนะและวิธีการนำเสนออดีต เช่น*บาบัด ฮิกายัต* พงศาวดารในรูปแบบต่าง ๆ ผลงานทางด้านวรรณคดีและจารึก เราอาจพิจารณางานเขียนเหล่านี้ -- ซึ่งมิใช่เพียงในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูล ซึ่งนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่จะนำมาพินิจพิเคราะห์ในเชิงวิพากษ์ และตรวจสอบว่า มีอะไรที่ให้ความกระจ่างกับรูปลักษณ์ของวัฒนธรรมในอดีตอยู่บ้างหรือไม่ -- หากแต่จะพิจารณาในฐานะที่เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์โดยตรง ซึ่งจะต้องใช้วิธีการพิจารณาตามเงื่อนไขของตัวงานเขียนเอง และต้องคำนึงถึงข้อสันนิษฐานต่าง ๆ ซึ่งงานเขียนเหล่านี้ กำหนดไว้ให้กับลักษณะของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ด้วย ในอีกทางหนึ่ง อาจมีการตั้งประเด็นแย้งว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นไม่มีประเพณีการบันทึกเรื่องราวในอดีตอยู่เลย – ยกเว้นเวียดนาม ที่ซึ่งนักประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ต่าง ๆ ได้เพียรพยายามที่จะสืบเนื่องการจดบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างจริงจัง ส่วนใหญ่แล้ว หน้าที่ของพงศาวดารของพื้นถิ่น แม้ในยามที่ยืนยันว่า บันทึกบรรยายไปตามครรลองของเหตุการณ์ต่าง ๆ –ไม่ว่าในเรื่องความเจริญและความเสื่อมของราชวงศ์ สงคราม ชัยชนะและความพ่ายแพ้—ล้วนมิใช่เพื่อบันทึกเรื่องราวในอดีตตามความเป็นจริง หากเพื่อปฏิบัติหน้าที่อย่างอื่น ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว เป็นหน้าที่ทางจิตใจ กล่าวคือ เพื่อสร้างสิทธิธรรม เพื่อยกย่องเทิดทูน เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพหรือเพื่อแสดงถึงระเบียบแบบแผนทางด้านศีลธรรมของสังคมตามความนึกคิดของพวกเขา บางคราว พงศาวดารเหล่านี้ อาจสร้างอดีตที่ผิดแผกไปจากความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ของปัจจุบันกาลขณะนั้น เป็นต้นว่าเสกสรรค์สกุลวงศ์ที่เหมาะสมให้แก่ผู้แย่งชิงราชสมบัติได้สำเร็จ พงศาวดารดังกล่าว อาจทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องหมายบอกถึงอำนาจราชสิทธิ์ของผู้เป็นประมุขก็ได้ [5] เป็นไปได้ว่าอาจมีกรณียกเว้นอยู่บ้าง นักวิชาการท่านหนึ่งที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของชวา บรรยายถึงความแตกต่างระหว่างต้นฉบับโบราณที่จัดเป็นเอกสาร “ทางประวัติศาสตร์” และ “ที่เป็นตำนานเรื่องราวอภินิหาร” ของชวาไว้ และถือทัศนะที่ว่า ต้นฉบับที่ประกาศยืนยันว่าบรรยายเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้นจริง “มักมีความเที่ยงตรงมากกว่าที่ได้รับทราบจากการสำรวจตรวจสอบบทประพันธ์ ที่นำเรื่องราวในอดีตของชวามาเรียบเรียงขึ้นเป็นประวัติศาสตร์

---

[5] ในการสัมมนาที่จัดขึ้นในแคนเบอร์รา ในค.ศ. 1976 มีการอภิปรายถึงประเด็นเหล่านี้ โดยเป็นการพยายามพิจารณางานนิพนธ์พื้นถิ่นด้วยเงื่อนไขของตัวผลงานนั้น ๆ เอง ดู Anthony Reid and David Marr eds., *Perceptions of the Past in Southeast Asaia,* Kuala Lumpur, 1979. แต่ผู้นำเสนอผลงานในที่สัมมนาหลายท่าน มีความเห็นว่า งานนิพนธ์เหล่านี้ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างอาจดูได้ในบทความของชาญวิทย์ เกษตรศิริ ซึ่งเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์ของศาสนาและราชวงศ์ในประเทศไทย กับประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ในแบบสมัยใหม่ บทความของไมเคิล วิคเคอรี ซึ่งกล่าวว่า ในกัมพูชานั้น วัตถุโบราณในรูปของการบันทึก เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสร้างความถูกต้องชอบธรรมให้กับสถานภาพความเป็นกษัตริย์ และข้อเขียนของโอ.ดับเบิลยู. โวลเทอร์ส ซึ่งเสนอว่า บทบาทของต้นฉบับโบราณสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดของเวียดนามนั้น ก็เพื่อประกาศยืนยันถึงความเท่าเทียมกันระหว่างจักรวรรดิเวียดนามและจักรวรรดิจีน

ฉบับใหม่ [6] และแน่นอนว่าเป็นไปได้เช่นกัน ที่การแบ่งแยกความแตกต่าง ระหว่างหน้าที่ตามพิธีกรรมของต้นฉบับโบราณ กับวัตถุประสงค์ของนักประวัติศาสตร์ประเภทที่เรียกกันว่า "เป็นวิทยาศาสตร์" กระทำอย่างเด็ดขาดจนเกินไป ประวัติศาสตร์ในแบบที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็อาจจะแก้ต่าง หรือสร้างความถูกต้องชอบธรรม ให้กับภาวะของเหตุการณ์ในเวลาต่อมาเช่นกัน และสร้างอดีตขึ้นมาสนองความต้องการของปัจจุบัน ความแตกต่าง ซึ่งสะท้อนถึงความแตกต่างในเรื่องเจตนาอยู่ตรงที่ว่า เราสามารถทักท้วงและวิพากษ์ประวัติศาสตร์ "ที่เป็นวิทยาศาสตร์" นี้ได้ โดยใช้หลักฐานและข้อโต้แย้งต่าง ๆ น่าจะเป็นได้ว่า จะโดยอย่างไรก็ตาม ความแตกต่างเป็นเพียงที่ระดับความมากน้อย อย่างไรก็ดี เพื่อวัตถุประสงค์ของบทนี้ เราจึงตัดสินใจว่าจะถือให้ งานนิพนธ์ครั้งโบราณ จัดอยู่ในหมู่แหล่งข้อมูลสำหรับศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิใช่ในฐานะที่เป็นตัวผลงานการศึกษาพิเคราะห์เสียทีเดียว และจะจำกัดขอบเขตความเอาใจใส่ที่จะให้แก่งานนิพนธ์เหล่านี้ โดยใช้ข้อพิจารณาในเชิงวิพากษ์ ถึงแหล่งข้อมูลที่หลงเหลืออยู่ และแก่งานนิพนธ์ที่จัดว่ามีลักษณะของงานวิชาการในแบบยุคสมัยใหม่

ประเด็นที่สอง งานเขียนนี้มิได้ตั้งใจที่จะนำเสนอบทวิเคราะห์บรรณานุกรรมอย่างละเอียดจากเนื้อที่ที่มีอยู่ ทำให้การอ้างอิงกระทำได้ เพียงเฉพาะส่วนย่อย ๆ ของงานนิพนธ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น สิ่งที่นำเสนอ ค่อนข้างจะเป็นข้อเขียนที่ได้พยายามระบุลักษณะสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ และกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับประเด็นที่เป็นเป้าของความสนใจ การเปลี่ยนแปลงที่การเน้น และการเปลี่ยนแปลงที่แบบแผนในการตีความ การอ้างอิงถึงผลงานชิ้นใดเป็นการเฉพาะ จะกระทำเพียงเพื่อยกมาเป็นตัวอย่างเท่านั้น

การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง

การศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง อาจแบ่งออกได้อย่างกว้าง ๆ เป็นสองจำพวก ที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง คือความสนใจที่มีต่อประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ซึ่งส่งผลให้มีความพยายามนำข้อมูลจากแหล่งโบราณคดี จารึกและวรรณคดี มาปะติดปะต่อเป็นเค้าโครงของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาตามลำดับยุคสมัยในอดีต ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้

---

[6] M.C. Ricklefs, ***Jogjakarta under Sultan Mangkubumi, 1749-1792,*** London, 1974, xix. วิคเตอร์ ลีเบอร์แมน ซึ่งศึกษาพิเคราะห์เรื่องราวของประเทศพม่า ตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด โดยอาศัยแหล่งข้อมูลที่เป็นงานนิพนธ์ของท้องถิ่นแท้ ๆ อย่างหนักหน่วง ก็แสดงทัศนะในทำนองเดียวกันนี้เช่นกัน : Victor Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles : Anarchy and Conquest, (1580-1760)*** Princeton, 1984, 6 and 271ff.

ไม่เคยมีการตรวจสอบกันมาก่อน ประการที่สอง ได้แก่การให้ความเอาใจใส่กับกิจกรรมของประเทศมหาอำนาจจากยุโรปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นต้นมา การดำเนินการทีละน้อยเพื่อก่อตั้งจักรวรรดิทางด้านพาณิชย์และในด้านดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และนโยบายด้านอาณานิคมที่มหาอำนาจดำเนินอยู่ภายในภูมิภาคนี้

การไต่สวนประเภทแรกนั้น มีข้อจำกัดอย่างหนักหน่วง ด้วยลักษณะของหลักฐานที่มีอยู่ หลักฐานที่สนับสนุนว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อย่างแท้จริงขึ้นมาบ้าง ก็เพียงเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ห้านี้เอง ซากวัสดุที่ได้จากสมัยก่อนยุคคริสต์ศตวรรษที่ห้า ทำให้เราพอจะวางข้อสรุปได้เป็นเลา ๆ ในชั้นต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมของภูมิภาคในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สำหรับความรู้เรื่องการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเริ่มเลยนั้น มีอยู่น้อยมาก เครื่องมือหิน ทั้งประเภทหินกะเทาะและหินขัด และสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นจากกระดูก ให้หลักฐานเกี่ยวกับยุคหินเก่าและยุคหินใหม่อยู่บ้าง มีการวางข้อสรุปอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับพัฒนาการด้านเกษตรกรรม รวมทั้งในข้อที่ว่า เกษตรกรรม เป็นพัฒนาการของพื้นถิ่นเอง หรือว่านำเข้ามาจากภายนอก กลองมโหระทึกที่ทำจากสัมฤทธิ์ที่ค้นพบที่หมู่บ้านดองซอนในบริเวณตอนเหนือของเวียดนาม ให้ข้อพิสูจน์ที่ยืนยันว่า วัฒนธรรมการสร้างงานโลหะนั้น มีอยู่แล้วตั้งแต่ในราวคริสต์ศตวรรษที่สี่ก่อนคริสต์กาล หินตั้งกับสถานที่ฝังศพ ให้หลักฐานชนิดที่ต่างออกไป ทว่าเนื่องจากซากดังกล่าวมีจำนวนน้อย ประกอบกับลักษณะเฉพาะตัวของซาก ดังนั้น การตีความจึงต้องอาศัยการคาดคะเนอย่างมาก

แม้กระทั่งในยุคซึ่งมีแหล่งข้อมูลชนิดที่เป็นลายลักษณ์อักษร และมีสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมความคลุมเครือก็ยังมีอยู่อย่างมาก เดอ กาสปารีส์กล่าวว่า ข้อเขียนที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่าที่ทราบกันนั้น ได้แก่จารึกที่ปรากฏบนดวงตราและวัตถุอื่น ๆ ซึ่งค้นพบในบริเวณตอนใต้ของเวียดนาม และมีการระบุยุคสมัยไว้ว่าเป็นของช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สองและที่ห้า[7] ส่วนจารึก โว-แคนห์ (ของเวียดนาม) นั้น เป็นของสมัยคริสต์ศตวรรษที่สาม นับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ห้าหลักฐานด้านจารึกมีมากขึ้น ทั้งบนแผ่นดินใหญ่และในบริเวณที่เป็นเกาะ จารึกเหล่านี้เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่ามีรัฐที่มั่งคั่งดำรงอยู่แล้วหลายรัฐ หลักฐานดังกล่าว มีควบคู่มากับซากอนุสรณ์สถานอย่างเช่นบุโรพุทโธ ซึ่งเป็นสถูปตามคติพุทธศาสนาสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้า ลารา จองกราง ซึ่งเป็นกลุ่มอนุสรณ์สถานของนิกายไศวะสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ ตั้งอยู่ที่ปรัมบะนัน ในชวากลาง นครวัดที่ยิ่งใหญ่อลังการ์อยู่ในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงสิบสาม และพุกาม ซึ่งมีความยิ่งใหญ่อลังการ์อยู่ในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดถึงสิบสาม[8] หลักฐานที่แสดงถึงการใช้อำนาจอย่างมีการจัดระบบนั้น มีอยู่ ทว่าไม่มี

---

[7] ***Indonesian Paleography,*** Leiden, 1975, 12.

[8] สำหรับเรื่องราวของพุกาม ดู G.H. Luce, ***Old Burma—Early Pagan,*** 3 vols, New York, 1969-70.

ประวัติศาสตร์การเมืองที่มีรายละเอียด เกี่ยวกับราชอาณาจักรที่สร้างอนุสรณ์สถานเหล่านี้ โดยอาศัยหลักฐานประเภทนี้ นักวิชาการ จึงมีอิสระเสรีที่จะอภิปรายถึงเรื่องราวต่าง ๆ อาทิเช่น ลักษณะที่แน่ชัดของแบบแผนการค้าในยุคโบราณ หรือเรื่องที่เป็นปริศนาเกี่ยวกับอำนาจทางการเมือง ดังเช่นปัญหาไศเลนทร์ – ซึ่งดูจะมีทั้งราชอาณาจักรที่นับถือนิกายไศวะของราชวงค์สัญชัย และราชอาณาจักรที่นับถือพุทธภายใต้ราชวงค์ไศเลนทร์ (ซึ่งต่อมาภายหลัง เป็นประมุขของศรีวิชัยในสุมาตราตอนใต้) ปรากฏอยู่พร้อม ๆ กัน ในคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้า-- โดยไม่บังเกิดผลลัพธ์เป็นข้อสรุปออกมา [9] มีผลงานในรูปของพงศาวดารและวรรณคดี หลงเหลือมาจากราวสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ [10] ในชวาบทประพันธ์ที่มีเนื้อหากว้างยิ่งกว่า อาทิเช่น *พาราราตอน นครเกียรติคม* และ*บาบัด ทานาห์ ยาวี* ดูจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองรวมอยู่ ต้นฉบับโบราณเหล่านี้ หลงเหลือมาก็เพียงเพราะได้รับการคัดลอกต่อ ๆ มา ดังนั้น ผลงานเหล่านี้ในรูปแบบปัจจุบัน จึงมิใช่ต้นฉบับของยุคที่มีการประพันธ์เรื่องเหล่านี้ขึ้นมาเป็นครั้งแรก ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม เราไม่อาจถือได้ว่า งานนิพนธ์เหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ สำหรับเหตุการณ์ที่กล่าวอ้าง ด้วยเหตุผลดังที่ได้เสนอไปแล้ว

สำหรับการไต่สวนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนสงครามประเภทที่สองนั้น แหล่งข้อมูลมีมากกว่าประเภทแรกมาก ในขณะที่ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ยุคโบราณ จำต้องอาศัยหลักฐานที่กระจัดกระจายและไม่ปะติดปะต่อกันอย่างยิ่งนั้น ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ยุคหลังกว่านั้น สามารถอาศัยแหล่งข้อมูลที่กว้างขวาง ที่ได้จากข้อเขียนของผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรป และต่อมาภายหลัง ก็มักได้จากคลังเอกสารเกี่ยวกับอาณานิคมของบรรดาประเทศมหาอำนาจทางซีกโลกตะวันตก – ได้แก่คลังเอกสารของชาวโปรตุเกส สเปน ดัตช์ ฝรั่งเศส อังกฤษและอเมริกัน ในสายตาของคนยุโรปแล้ว แหล่งข้อมูลเหล่านี้ ดูเหมือนว่าจะปูพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับความรู้ทางประวัติศาสตร์ ทว่าดังที่จะเห็นได้ชัดว่า ข้อเขียนและเอกสารดังกล่าว มักเสนอแต่มุมมองของตนเองและปัญหาในเรื่องการตีความของตนเองอยู่เสมอ

การไต่สวนเรื่องราวในอดีตทั้งสองจำพวกนี้ มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน ลักษณะแรกเพื่อนนั้น ก็ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นั่นคือ แนวโน้มที่เกือบจะเป็นสากลของบรรดานักประวัติศาสตร์ในอันที่จะเพ่งความสนใจไปที่ส่วนประกอบต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทนที่จะสร้างทัศนะการมองภูมิภาคโดยรวม ในฐานะที่เป็นเป้าที่เหมาะสมในการศึกษาพิเคราะห์ อาจเป็นได้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องที่เลี่ยงไม่พ้น ในกรณีที่เป็นเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมของประเทศมหาอำนาจ

---

[9] สำหรับข้อพิจาณาถึงการอภิปรายนี้และการแก้ปัญหาตามที่มีผู้เสนอแนะไว้ ดู J.G. de Casparis, ***Inscripties uit de Çailendratijd, I: Parsasti Indonesia, Bandung***, 1950, and II: ***Selected Inscriptions from the Seventh to the Ninth Century A.D. Prasasti Indonesia,*** Bangdung, 1956.

[10] de Casparis, ***Indonesian, Paleography,*** 53

เจ้าอาณานิคมในบริเวณนี้ ตัวชื่อเอง คือบริทิชมาลายา (มลายูของอังกฤษ) เนเธอร์แลนส์อินเดีย อินโดจีนฝรั่งเศสก็บ่งชี้ถึงข้อจำกัดด้านดินแดนของนักวิชาการตะวันตก ที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้ว[11] ผลงานของนักวิชาการเหล่านี้ ส่วนมาก หากว่าไม่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายกว้าง ๆ ของนโยบายของจักรวรรดิ ก็เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและวิธีการปกครอง การศึกษาเรื่องดังกล่าว ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะมุ่งประเด็นการเน้นย้ำไปที่การตกอยู่ใต้อาณัติอาณานิคมโดยเฉพาะ ทว่าผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยโบราณก็เช่นเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ก็มุ่งประเด็นการเน้นที่อดีตของชาติที่มีศักยภาพที่จะสร้างชาติขึ้นมาได้ในอนาคตข้างหน้าชาติซึ่งบางครั้งถูกกำหนดขึ้นจากความบังเอิญ ด้วยอำนาจการปกครองแบบอาณานิคม แทนที่จะกำหนดจากสิ่งที่อาจบรรยายได้ว่าเป็นสิ่งที่ธำรงอยู่ "ตามธรรมชาติ" อันกอปรด้วยอัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์ ภาษา หรือวัฒนธรรม ซึ่งเหห่างไปคนละทาง จากพรมแดนทางการเมืองที่ถูกกำหนดขึ้นอย่างผิดธรรมชาติ แน่นอนว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นการมองย้อนอดีตของเจ้าของผลงานการเขียนประวัติศาสตร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ แม้จะเป็นความจริงที่ว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนั้น ผู้สังเกตการณ์ภายนอก ได้นำความคิดแบบยุโรปเกี่ยวกับ "ประเทศ" และ "รัฐ" เข้ามา และใช้ความรู้สึกนึกคิดของตนเองดังกล่าวนี้แบ่งแยกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยอาศัยการเมืองเป็นหลัก งานเกี่ยวกับจารึกดังต่อไปนี้ อาจถูกหยิบยกขึ้นมาอ้าง ในฐานะตัวอย่างซึ่งเลือกเข้ามาอย่างแทบไม่มีหลักเกณฑ์ นั่นคือ ผลงานของจี.เอช. ลูซและเพ หม่อง ทินเกี่ยวกับพม่า[12] ผลงานของจอร์จส์ เซเดส์ที่เกี่ยวกับจารึกประเทศไทยและกัมพูชา[13] และผลงานของเซเดส์, จี. เฟอร์แรนด์, เค.เอ. นิละกันตา ศาสตรี, เอฟ.ดี.เค. บอสช์ และคนอื่น ๆ เกี่ยวกับจารึกอินโดนีเซีย[14] ในด้าน

---

[11] ผลงานนิพนธ์ดังกล่าว มีอยู่มากมายกว้างขวาง เราอาจจะหยิบยกผลงานดังต่อไปนี้ ขึ้นมาเป็นตัวอย่างได้ กล่าวคือ J.L. Christian, ***Modern Burma,*** Berkeley, 1942; P. Le Boulanger, ***Histoire de Laos Française,*** Paris, 1931; A. Leclère, ***Histoire du Cambodge,*** Paris, 1914; G. Maspero, ed., ***Un Empire Colonial Français: L'Indochine***, Paris, 1929-30; C.B. Maybon, ***Histoire Moderne du Pays d'Annam,*** Paris, 1920; V. Thompson, ***French Indochina,*** London, 1937; J.S. Furnivall, ***Netherlands India,*** Cambridge, UK, 1939; Clive Day, ***The Dutch in Java,*** New York, 1904; E.S. de Klerck, ***History of the Netherlands East Indies***, Rotterdam, 1938; F.W. Stapel, ed., ***Geschiedenis van Nederlandsch-Indië,*** Amsterdam, 1939; L.A. Mills, ***British Malaya 1824-1867,*** Singapore, 1925.

[12] ***Inscriptions of Burma,*** ตีพิมพ์ในรูปของภาพลอกประทับ (rubbings), 1933-9.

[13] George **Cœdès**, ***Reçueil des Inscriptions du Siam,*** Bangkok, 1924-9, ***Inscriptions de Sukhodaya,*** Bangkok, 1924; and ***Inscriptions du Cambodge,*** Hanoi, 1937-51.

[14] George Cœdès, "Le Royaume de Çrivijaya," BEFEO, 18 (1918) และ "Les inscriptions malaises de çrivijaya," BEFEO, 30(1930); G. Ferrand, "L'Empire Sumatranais de Çrivijaya", ***Journal Asiatique,*** 11th series, 20 (1922) and "Quatre textes épigraphiques malayo-sanskrits de Sumatra et de Banka", ***Journal***

โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ ก็มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์บุโรพุทโธของปอล มูส์ การบรรยายถึงอนุสรณ์สถานแห่งเดียวกันนี้ในแง่โบราณคดี ซึ่งเอ็น.เจ. กรอมเรียบเรียงขึ้นในระหว่างที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานด้านโบราณคดีของเนเธอร์แลนส์ อินเดีย ผลงานของเบอร์เน็ต เคมเพอร์ส เกี่ยวกับศิลปะของฮินดู-ชวา ผลงานของสตัตเตอร์ไฮม์ เกี่ยวกับศิลปะของบาหลี ประวัติศาสตร์ศิลปะที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในสยาม ของเลอ เมย์ และผลงานของพาร์เมนเทียร์ เกี่ยวกับศิลปะเขมร[15] การศึกษางานต้นฉบับโบราณและการศึกษาด้านนิรุกติศาสตร์ก็เช่นกัน คือดำเนินแบบตามแบบแผนเดิม ๆ ในแบบเดียวกัน ด้วยการระดมความเอาใจใส่ให้กับเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งก็จำเป็นสำหรับการไต่สวนในประเภทนี้ เนื่องจากต้องอาศัยความเชี่ยวชาญด้านภาษาเป็นพิเศษ[16]

การแบ่งงานทำนองเดียวกันนี้ ปรากฏอยู่ในผลงานสังเคราะห์ ซึ่งประมวลผลการศึกษาค้นคว้าที่ได้มาตรฐานทางวิชาการเข้าไว้ด้วยกัน งานศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ ให้ความเอาใจใส่กับรายละเอียดเป็นพิเศษ ตัวอย่างหนึ่งได้แก่ผลงานที่ทรงคุณค่าฉบับพิมพ์ครั้งแรกของเอ็น.เจ. กรอม เรื่อง *Hindoe-Javaansche Geschiedenis* (ประวัติศาสตร์ฮินดู-ชวา) ซึ่งนับผลงานที่เป็นหลักหมายที่สำคัญในประวัติการศึกษาประวัติศาสตร์ชวายุคโบราณ ผลงานเล่มนี้ เกี่ยวข้องกับคำถามต่าง ๆ ที่เคยเป็นหัวข้อการถกเถียง และมีจุดมุ่งหมายที่จะนำเสนอสิ่งที่กรอมเชื่อว่าเป็นหลักฐานที่หนักแน่นเกี่ยวกับสังคมดังกล่าวอย่างละเอียด ทั้งนี้ โดยอาศัยผลงานที่เกี่ยวกับข้อเขียนในต้นฉบับโบราณ ผลงานด้านโบราณคดีและผลงานเกี่ยวกับจารึก ของนักวิชาการรุ่นก่อนหน้านี้ รวมทั้งผลงานของกรอมเอง วิธีการของกรอมและสิ่งที่เขาค้นพบ เป็นหัวข้อของการวิพากษ์อย่างเป็นระบบในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากซี.ซี.เบิร์ก อย่างไรก็ดี สำหรับในชั่วขณะนี้ ผลงานของเขาก็ยัง

Asiatique, 221 (1932); K.A. Nilakanta Sastri, “Sri Vijaya,” BEFEO, 40 (1940), and “Takaupa and its Tamil Inscription,” JMBRAS, 22 (1949); F.D.K. Bosch, “De Inscriptie van Keloerak,” ***Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap,*** 48 (1928).

[15] Paul Mus, “The Barabadur: Les origines du stupa et la transmigration,” BEFEO, 32 (1923); N.J. Krom, ***Barabadur: Archaeological Description,*** The Hague, 1927; Bernet Kempers, ***The Bronzes at Nalanda and Hindu-Javanese Art,*** Leiden, 1930; W.F. Stutterheim, ***Indian Influences on Old Balinese Art,*** London, 1935, และผลงานอื่น ๆ; R.S. Le May, ***A Concise History of Budhist Art in Siam,*** Cambridge, 1938; H. Parmentier, ***L’Art Khmer Primitif,*** Paris, 1927, และ ***L’Art Khmer Classique,*** Paris, 1930.

[16] ผลงานต้นฉบับและผลงานแปลที่สำคัญ ๆ ของอินโดนีเซียได้แก่ ***Babad Tamah Jawi*** ในภาษาชวาของเจ.เจ. เมียนสมา (1874), ผลงานแปล ***Nāgarakĕrtāgama*** เป็นภาษาดัตช์ของเอช. เคิร์น (1919) ผลงานของกรอม เรื่อง ***Parataton,*** (1920) และผลงานแปล ***Babad Tanah Jawi*** ของโอทฮอฟ (1941); ผลงานของมลายูได้แก่ ผลงานของวินสเตดต์ เรื่อง ***Sejarah Melayu*** (1938); ของพม่า ได้แก่ผลงานแปลของ เพ หม่อง ทิน (Pe Maung Tin) และ จี.เอช. ลูซ เรื่อง ***The Glass Palace Chronicle*** (1923); ผลงานของประเทศไทย ได้แก่ผลงานแปลของ ซี.น็อตตัน ชื่อเรื่อง ***Annales du Siam*** (1926-39)

นับว่ามีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นการตรวจสอบงานวิชาการของสมัยก่อนหน้านี้ และเป็นการนำเสนอสิ่งที่เขาคิดว่าเป็นความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชวา

มีกรณียกเว้นที่สำคัญสำหรับการศึกษาภูมิภาคนี้อย่างเป็นประเทศ ๆ ไป การตีพิมพ์ผลงานฉบับพิมพ์ครั้งแรกของจอร์จส์ เซเดส์ เกี่ยวกับการแพร่กระจายวัฒนธรรมฮินดูในอินโดจีนและอินโดนีเซีย เรื่อง *Les États Hindouisés d'Indochine et d' Indonésie* ใน ค.ศ. 1944[17] นับเป็นจุดสุดยอดของงานสมัยก่อนสงครามของเขา ผลงานนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการจัดระบบการเมืองที่ครอบคลุมพื้นที่ทางภูมิศาสตร์อย่างกว้างกว่า เซเดส์ใช้แนวคิดเรื่อง "การแพร่กระจายวัฒนธรรมฮินดู" (Hindunization) วิเคราะห์สังคมและระบบการปกครองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งวิเคราะห์แนวคิดต่าง ๆ ที่ค้ำจุนสังคมและระบบการปกครองเหล่านั้น ภาพที่ปรากฏออกมา เป็นภาพของราชอาณาจักรต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ไกลจากชายฝั่งมีฐานอยู่ที่การปลูกข้าวนาดำอย่างหนาแน่นเป็นหลักใหญ่ ราชอาณาจักรเหล่านี้ มีลักษณะพิเศษที่ความลดหลั่นกันตามลำดับชนชั้น ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงจากความความคิดเรื่องระเบียบของจักรวาล โดยมีองค์ประมุขเป็นตัวแทนของระเบียบดังกล่าว ทว่าส่วนใหญ่แล้ว นักประวัติศาสตร์ผู้ชำนาญงานเฉพาะแขนง -- ซึ่งมุ่งให้ความสนใจต่ออดีตส่วนที่จะกลายมาเป็นรัฐเอกเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม – และนักประวัติศาสตร์ทั่วไป – ซึ่งไม่ใส่ใจกับการอ่านต้นฉบับโบราณเล่มใดเล่มหนึ่งโดยเฉพาะ – หรือกับการตีความจารึกหลักใดหลักหนึ่งโดยเฉพาะต่างยังคงมุ่งมั่นอยู่กับประวัติศาสตร์ของหน่วยการเมืองที่สรรค์สร้างขึ้นมาในยุคอาณานิคม ดังที่ปรากฏในผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่าตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงสมัยเริ่มแรกที่ถูกอังกฤษยึดครอง ชื่อ *History of Burma from the Earliest Times to the Beginning of the British Conquest* (London, 1925) ของจี.เอช. ฮาร์วีย์ ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสยามของดับเบิลยู.เอ.อาร์. วูด เรื่อง *History of Siam* (London, 1926) ผลงานเกี่ยวกับการปกครองและการบริหารในสยามครั้งโบราณของเอช.จี. ควอริตช์ เวลส์ เรื่อง *Ancient Siamese Government and Administration* (London, 1934) ผลงานเกี่ยวกับกัมพูชาเรื่อง *Le Cambodge* (Paris,1900-4) ของอี. ดายมอนิเออร์ ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอันนัมเรื่อง *Histoire Moderne du Pays d'Annam* (Paris,1920) ของซี.บี.เมย์บอง ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของมลายูของริชาร์ด วินสเตดต์ เรื่อง *History of Malaya* (Singapore, 1935)

ลักษณะพิเศษประการที่สองของการศึกษาพิเคราะห์ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนสงครามส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะในช่วงแรก ๆ หรือช่วงหลัง ๆ ก็ตาม คือแนวโน้มที่

---

[17] ตีพิมพ์เผยแพร่ภายใต้ชื่อว่า ***Histoire ancienne des etats hindouises d'Extrême-Orient*** ดู Notes on the 2nd and 3rd Editions ในฉบับแปล คือ Walter F. Vella, ed., ***The Indianized States of Southeast Asia***, Honolulu, 1968.

นักวิชาการทั้งหลาย จะมองประวัติศาสตร์นั้นว่า มีอิทธิพลภายนอกภูมิภาคเป็นตัวกำหนด มิใช่เป็นผลิตผลของพลวัตภายใน ที่เป็นเช่นนี้ในส่วนหนึ่งเป็นผลสะท้อนจากการฝึกฝนอบรมที่นักวิชาการจำนวนมากได้รับมาก่อน ซึ่งหากว่ามิใช่ในสาขาอินเดียวิทยา (Indology) ก็จะเป็นในสาขาจีนวิทยา (Sinology) การฝึกฝนอบรมในสองสาขาดังกล่าวนี้มีแนวโน้มที่จะชักนำให้นักวิชาการเหล่านี้ มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากมุมมองของจีนหรืออินเดีย แต่ก็อาจเป็นไปได้เช่นกันว่าเป็นผลสะท้อนที่เนื่องมาจากลักษณะของแหล่งข้อมูลที่มีอยู่เสียมากกว่า ภาวะการมีหลักฐานกว้างขวางมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ราวหลังคริสต์ศตวรรษที่ห้าเป็นต้นมา ทั้งหลักฐานทางด้านโบราณคดี จารึก และสถาปัตยกรรม ซึ่งได้กล่าวไปแล้ว สอดรับกับยุคที่อิทธิพลด้านวัฒนธรรมของอินเดียปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือในภาษาและในลักษณะการเขียนงานจารึก ในแบบอย่างโดยทั่วไปของสถาปัตยกรรมและรายละเอียดการตกแต่งงานสถาปัตยกรรมเหล่านั้น ในแนวคิดที่เคร่งครัดตามหลักศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา และในงานศิลปะรูปแบบอื่น ๆ เช่นการหยิบยืมมหากาพย์ภาษาสันสกฤษเรื่อง*รามายณะและมหาภารตะ* ร่องรอยของอิทธิพลดังกล่าว มีมากเสียจนกระทั่งคนจำนวนมากเห็นไปว่าเป็นผลลัพธ์ของการอพยพย้ายถิ่นมาจากอินเดีย หรือการที่คนอินเดียเข้ามาตั้งรกรากสร้างชุมชนขึ้นในบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาจจะเป็นการเข้ามายึดครองดินแดนดังกล่าวโดยใช้กำลัง และเขียนถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็น “อินเดียไกล” (Further India) หรือ “อินเดียอันไพศาล” (Greater India)[18]

คุณสมบัติของอิทธิพลของอินเดีย กับลักษณาการที่อิทธิพลนี้ได้รับการถ่ายทอดเข้ามา เป็นหัวข้อการอภิปรายที่สำคัญหัวข้อหนึ่ง ในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนสงคราม นักวิชาการชาวอินเดียจำนวนหนึ่ง อาทิเช่น อาร์.ซี. มาจุมดาร์ ได้เสนอทฤษฎีการค้า การตั้งอาณานิคมหรือการยึดครองในแบบต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่แหล่งข้อมูลของอินเดีย ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับกระบวนการ ตั้งถิ่นฐานขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เลย นักวิชาการชาวยุโรปบางท่าน ก็กล่าวในทำนองเดียวกัน ซี.ซี. เบิร์กแสดงความเห็นว่ากระบวนการแพร่กระจายวัฒนธรรมอินเดียนั้น เป็นผลลัพธ์ของการพิชิตและการตั้งรกรากของนักรบชาวอินเดีย ผลงานของเอ็น.เจ.กรอม เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ฮินดู-ชวาเรื่อง *Hindu-Javanese History* ก็มองว่า กระบวนการนี้เป็นผลลัพธ์ของการขยายการค้าของอินเดีย ประกอบกับการตั้งรกรากและการสมรสข้ามเชื้อชาติ ที่เกิดขึ้นเป็นผลสืบเนื่องต่อมา [19] ทัศนะตรงกันข้ามของนักวิชาการท่านอื่น ๆ ซึ่งเน้นถึงแรงผลักดันภายในพื้นถิ่น ได้รับการหยิบยกมาอภิปรายในรูปแบบต่าง ๆ กัน ตัวอย่างข้อเขียนที่สำคัญในประเภทที่ต่างกันอย่างเด่นชัด หากจะหยิบยกขึ้นมา

---

[18] อาทิ R.C. Majumdar, ***Ancient Indian Colonies in the Far East,*** I, Lahore, 1927, II, Dacca, 1937-8.

[19] Berg, ***Hoofdlijnen der Javaansche Literatuur-Geschiedenis,*** Groningen, 1929; N.J. Krom, ***Hindoe-Javaansche Geschiedenis,*** The Hague, 1926.

สักสามตัวอย่าง ก็ได้แก่ผลงานของปอล มูส์ ในค.ศ. 1933 ของเจ.ซี.ฟาน เลอร์ ในค.ศ. 1934 และเอ็ฟ.ดี.เค. บอสช์ ในค.ศ. 1946

มูส์ ซึ่งได้รับการศึกษาขั้นแรกเริ่มในประเทศอินโดนีเซียและได้เข้าทำงานในสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ในฮานอยในเวลาต่อมา ให้ความเห็นโดยอ้างเป็นพิเศษถึงลัทธิการบูชาแผ่นดินในจามปา ว่า ทั้งในสังคมอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างมีรากฐานความเชื่อและวัฒนธรรมครั้งดึกดำบรรพ์ร่วมกันอยู่ ดังนั้น เมื่อพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูแพร่ขยายเข้ามาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พื้นฐานจึงมีอยู่แล้วในพื้นถิ่นสำหรับการยอมรับความเชื่อเหล่านี้ รวมทั้งพื้นฐานสำหรับการซึมซับรับเอาศาสนาทั้งสองนี้ เข้ามาผสานอยู่ในความเชื่อโดยรวมทั้งหมดที่มีอยู่ในท้องถิ่น[20]

ในค.ศ. 1934 ฟาน เลอร์ ซึ่งต่อมาภายหลัง เป็นข้าราชการของรัฐบาลเนเธอร์แลนส์ อินดีส (เขาเสียชีวิตในการรบที่ทะเลชวาในปีค.ศ. 1942) ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานของเขา ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของมหาวิทยาลัยไลเดน ในผลงานนี้ ฟาน เลอร์ใช้แนวคิดเชิงทฤษฎีอันใหม่ ในการวิเคราะห์การค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งขัดกับวิธีการที่นักวิชาการคนอื่น ๆ ใช้ในการศึกษา ภูมิภาค[21] ฟาน เลอร์ ยืนกรานว่า อิทธิพลของอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอิทธิพลของอิสลามที่แพร่เข้ามาในเวลาถัดมา แม้ว่าอาจจะมาก แต่ถึงกระนั้น ก็นับว่าผิวเผินโดยส่วนเปรียบเทียบ เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมที่ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลเหล่านี้ – กล่าวคือ เป็นเพียง “การเคลือบเงาอย่างบาง ๆ ที่หลุดล่อนได้” เพราะภายใต้เคลือบดังกล่าว รูปแบบที่เป็นหลักสำคัญ ของวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เก่าแก่ก็ยังดำรงอยู่สืบมา [22] ที่สำคัญก็คือ ฟาน เลอร์ปฏิเสธสมมุติฐานเรื่องการเข้ามาตั้งอาณานิคมของอินเดีย และสมมติฐานเรื่องอิทธิพลทางวัฒนธรรม ที่การค้านำเข้ามา ในทางกลับกัน เขาได้เสนอความคิดว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จงใจนำความคิดต่าง ๆ แบบอย่างในด้านศิลปะและวิธีการจัดระบบองค์กรทางการเมืองมาปรับใช้เป็นของตนเอง เมื่อสภาพความเป็นรัฐบังเกิดเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาในท้องถิ่นตน ทัศนะของเขา อาศัยข้อโต้แย้งเกี่ยวกับแง่มุมเฉพาะพิเศษของวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งได้มาพบบ้านที่พร้อมจะให้เข้าไปอาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และข้อโต้แย้งเกี่ยวกับลักษณะของการค้า

---

[20] P.Mus, “Cultes indien et indigènes au Champa,” BEFEO, 33 (1933), published as ***L’ Inde vu de l’Est: Cultes indiens et indigènes au Champa,*** Hanoi, 1934; tran I.W. Mabbett, and edited by Mabbett and D. P. Chandler as ***India Seen From the East,*** Monash Papers on Southeast Asia, no. 3, Clayton, 1975.

[21] วิทยานิพนธ์ของฟาน เลอร์ ตีพิมพ์เผยแพร่ในปีค.ศ. 1934 โดยใช้ชื่อเรื่องว่า ***Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel*** (ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการค้าในเอเชียในสมัยโบราณ) ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในชื่อเรื่องว่า ***“On Early Asian Trade”*** ได้รับการตีพิมพ์รวมกับข้อเขียนอื่น ๆ ของเขา ในค.ศ. 1955 ในหนังสือที่มีชื่อเรื่องว่า ***Indonesian Trade and Society*** (The Hague and Bandung).

[22] ***Indonesian Trade and Society,*** 95.

ในเอเชียในยุคโบราณ ซึ่งนักวิชาการบางท่านเห็นว่า เป็นสิ่งที่แพร่กระจายวัฒนธรรมอินเดียไปตามที่ต่าง ๆ กล่าวโดยย่อ เขาระบุคุณลักษณะของการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า เป็นการค้าชนิดเร่ ในแบบยุคก่อนทุนนิยม ซึ่งโดยธรรมชาติของการค้าในแบบนี้ ไม่น่าจะเป็นสื่อในการถ่ายทอดองค์ประกอบสำคัญของวัฒนธรรมอินเดียที่ได้รับการซึมซับเข้ามาอยู่ในสภาพการณ์เช่นในท้องถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ได้ องค์ประกอบสำคัญดังกล่าว ประกอบด้วยแง่มุมของวัฒนธรรมระดับสูง ได้แก่ศิลปะ วรรณคดี ความคิดเกี่ยวกับอำนาจ อธิปไตย และกษัตริยภาพ -- และดังนั้น ผู้ที่นำเข้ามา จึงย่อมจะมิใช่ผู้ประกอบการค้าที่ต่ำต้อย หากแต่เป็นพราหมณ์ อิทธิพลของอินเดีย เป็นเรื่องของราชสำนัก ดังนั้น กระบวนการที่เป็นผลสืบเนื่องต่อมา จึงน่าจะเกิดขึ้นได้ เฉพาะเมื่อประมุขผู้ปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกำลังเสาะหาความคิด พิธีกรรม และวิธีการจัดองค์กร จงใจนำระเบียบวิธีการเหล่านี้ เข้ามาปรับใช้ หาได้เป็นตัวอย่างของการแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยทั่ว ๆ ไปไม่ ประการที่สอง ได้แก่ทัศนะที่ว่า อิทธิพลของต่างชาติ มิได้เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมดั้งเดิมในพื้นถิ่น หากเป็นเพียงวัสดุเคลือบชนิดบางและหลุดล่อนได้ง่าย ที่นำมาแต่งเติมภายหลังจากที่มีความคิดริเริ่มเกิดขึ้นในท้องถิ่นแล้ว รูปแบบการวิเคราะห์ของฟาน เลอร์ กลายเป็นหัวข้อที่ถูกนำขึ้นมาอภิปรายกันใหม่ ภายหลังจากที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่วิทยานิพนธ์ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของเขา ในค.ศ. 1955

ข้อคิดเห็นของเอฟ.ดี.เค.บอสช์ ซึ่งนำเสนอในระหว่างการบรรยายที่ไลเดนในค.ศ. 1946 สนับสนุนทัศนะโดยทั่วไปของฟาน เลอร์ การบรรยายครั้งนั้น ได้ประมวลผลิตผลของงานสมัยก่อนสงครามของเขามารวมเข้าไว้ด้วยกัน [23] อย่างไรก็ดี ในขณะที่ส่วนใหญ่แล้ว ฟาน เลอร์อาศัยการวิเคราะห์การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงในแง่ที่เป็นนามธรรม บอสช์กลับมุ่งมองที่หลักฐานจำเพาะเป็นสำคัญ หลักฐานที่ว่านี้ ได้แก่การที่ไม่ปรากฏการอ้างอิงถึงการพิชิตของอินเดียอยู่ในจารึกใด ๆ เลย ลักษณะของการ นำภาษาเข้ามาปรับใช้ และความจริงในข้อที่ว่า ร่องรอยของอิทธิพลของอินเดีย ปรากฏชัดเจนที่สุด ในราชอาณาจักรส่วนที่อยู่ห่างจากทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน มิใช่ราชอาณาจักรที่อยู่ริมชายฝั่ง ซึ่งเป็นที่ ๆ คาดว่าน่าจะชัดเจนที่สุด หากว่าวัฒนธรรมถ่ายทอดผ่านมาทางการพาณิชย์

แม้ว่าข้อคิดเห็นเหล่านี้จะมีผู้เชื่อถือมากขึ้น แต่ความคิดเรื่อง อินเดียอันไพศาล ก็ยืนหยัดอย่างมีพลังอยู่อย่างมาก และได้รับการยืนยันซ้ำในงานเชิงสังเคราะห์ของเซเดส์ในค.ศ. 1944 (เขาใช้คำว่า 'l'Inde exteérieure') อย่างไรก็ดี ความคิดของเขาเกี่ยวกับลักษณาการที่อิทธิพลของอินเดียได้รับการถ่ายทอดมานั้น มิได้แตกต่างมากนัก จากความคิดของฟาน เลอร์ เซเดส์มองว่าอิทธิพลของอินเดีย มิได้สำแดงออกโดยผ่านการพิชิตดินแดนหรือการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่ใน

---

[23] ต่อมาภายหลัง ได้รับการตีพิมพ์ในชื่อ "The Problem of the Hindu Colonization of Indonesia" ในหนังสือของเขา คือ ***Selected Studies in Indian Archaeology,*** The Hague, 1961.

เบื้องแรกทีเดียวนั้น ผ่านมาทางการค้า ซึ่งเท่ากับเป็นการวางรากฐานสำหรับการถ่ายทอดวัฒนธรรมขั้นสูงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาราชอาณาจักรขึ้นในพื้นถิ่น ในลักษณะที่สามารถที่จะรับและพร้อมที่จะรับ หรือที่จะริเริ่มสรรหา แนวคิดของอินเดียเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้เป็นเจ้า ภาษาสันสกฤตอันศักดิ์สิทธิ์ และคำสอนเกี่ยวกับศาสนาฮินดู

การอภิปรายมีหลายมิติ ได้แก่ มิติที่เกี่ยวกับกลไกการถ่ายทอดวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเราเพิ่งกล่าวถึง การผสมผสานในลักษณะเฉพาะตัว ระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู ที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำถามเรื่องชวาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยอมรับวัฒนธรรมอินเดียอย่างไม่ยินดียินร้ายหรือเป็นการขมีขมันหยิบยืมเข้ามาปรับใช้ ตลอดจนเรื่องรูปแบบที่นำมาปรับใช้ และอัจฉริยภาพของท้องถิ่น [24] ประเด็นเหล่านี้ ยังคงเป็นหัวข้อถกเถียงอภิปรายกันต่อมา เช่นเดียวกับประเด็นที่กว้างยิ่งกว่า นั่นคือ เรื่องของ “ความมีอิสรภาพ” ของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อพิจารณาถึงหลักฐานที่มีอยู่ เราจะวินิจฉัยพลังที่ปรับโฉมของวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไร? จะว่าไปแล้ว เป็นเรื่องของหลักฐานใช่หรือไม่? หรืออาจเป็นไปได้ว่าเป็นเรื่องของการเลือกมุมมอง กรอบการพิจารณาและทัศนะ? บทวิเคราะห์ทั้งหลายที่ประชันกันอยู่นี้ ขัดแย้งกันและกัน หรือว่าเสนอความคิดเห็นที่เสริมกันและกันให้สมบูรณ์ขึ้น? ในช่วงหลังสงคราม นักวิชาการรุ่นใหม่จะพะวงกับรายละเอียดของหลักฐาน น้อยกว่านักวิชาการรุ่นก่อนหน้าพวกเขาในยุคทศวรรษ 1920 และ 1930 สิ่งที่พวกเขาเอาใจใส่มากกว่าคือวิธีการต่าง ๆ ที่อาจนำมาใช้ในการบรรยายกระบวนการปรับโฉมของวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การอภิปรายเรื่องการรับวัฒนธรรมอินเดีย ดำเนินไปอย่างกว้างขวางมาก เนื่องจากลักษณะของหลักฐาน ซึ่งไม่อาจลงข้อสรุปได้ ผลกระทบจากอิทธิพลของจีนที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเรื่องที่โต้แย้งกันน้อยกว่า ซึ่งอาจเป็นเพราะมีบันทึกหลักฐานที่ยืนยันอย่างชัดเจนมากกว่าอิทธิพลนั้น ส่งผลโดยตรงเกือบจะตลอดระยะเวลาหนึ่งพันปีที่จีนเข้าปกครองเวียดนาม ทว่าผลสะท้อนจากอิทธิพลจีนไปไกลเกินกว่าเวียดนาม จีนดำเนินการค้าขายไปทั่วทั้งภูมิภาคนี้โดยรวม และความสัมพันธ์ทางการค้านเมืองของจีนกับบรรดาราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็แผ่ขยายไกลออกไปถึงย่านหมู่เกาะของอินโดนีเซีย ความจริงในข้อที่ว่า แหล่งข้อมูลของจีนให้หลักฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการค้าและเกี่ยวกับการต้อนรับคณะทูตผู้เชิญเครื่องบรรณาการ ก็ชี้ให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า ประวัติศาสตร์ยุคโบราณของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีมากทีเดียว ที่มองโดยผ่านสายตาของจีน

---

[24] เป็นความคิดซึ่งเอช.จี. ควอริตช์ เวลส์ นำไปใช้ในหนังสือของเขาในเวลาต่อมา ที่ชื่อว่า *The Making of Greater India,* London, 1951.

การแทรกตัวของอิสลามเข้ามายังคาบสมุทรมลายู* และส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นไปได้ว่ามีขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่เก้า เพิ่มอิทธิพลจากภายนอกให้ทรงพลังมากยิ่งขึ้นไปอีก อย่างไรก็ดี การโต้แย้งถกเถียงกันถึงเรื่องการเข้ามาของอิสลามนั้น เป็นเรื่องของการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลังสงครามเสียมากกว่า

สำหรับช่วงระยะเวลาภายหลังจากค.ศ. 1500 นั้น การใช้ข้อมูลของแหล่งยุโรป อาจกล่าวได้ว่าส่งผลกระทบต่อมุมมองของนักประวัติศาสตร์อย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจมากยิ่งกว่า การผูกขาดการค้าของยุโรปและการสร้างเครือข่ายการค้าทั่วเอเชีย ซึ่งตามมาด้วยการช่วงชิงดินแดนและการก่อตั้งอาณานิคมซึ่งตกอยู่ภายใต้อาณัติในการปกครองโดยตรง ทำให้ดูเหมือนว่า ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูญเสียความเป็นไทแก่ตัวไปเสียแล้ว และประวัติศาสตร์ของอาณานิคม ก็จำต้องมียุโรปเป็นจุดศูนย์กลาง แทบจะโดยธรรมชาติ ถึงแม้ว่าจะมีความเพียรพยายามที่จะตีความข้อมูลจากแหล่งยุโรป “อย่างสวนทาง” ด้วยความพยายามที่จะดึงมุมมองแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับคืนมา แต่ประเด็นที่นำเสนอ และประเภทแหล่งข้อมูลที่นำมาใช้ ก็ย่อมต้องเป็นของผู้รุกรานอย่างเลี่ยงไม่พ้น และไม่จำเป็นที่จะต้องตรงกับประสบการณ์ของภูมิภาคตรงนี้ การวิเคราะห์ของฟาน เลอร์ก็นำมาใช้ได้เช่นเดียวกัน และเราท่านก็จำต้องอ้างคำกล่าวที่มีชื่อเสียงของเขาอย่างยากที่จะเลี่ยงได้ ฟาน เลอร์กล่าวถึงประวัติศาสตร์อินโดนีเซียไว้ว่า “เมื่อเรือจากยุโรปตะวันตกเดินทางมาถึง ทัศนะก็เบนเปลี่ยนไปหนึ่งร้อยแปดสิบองศา และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การสังเกตการณ์ย่านอินดีส ก็กลายเป็นสิ่งที่กระทำกันจากดาดฟ้าเรือ จากบนเชิงเทินของป้อมปราการ จากบนเฉลียงชั้นบนของทำเนียบการค้า” [25] ฟาน เลอร์จับแนวโน้มที่โดดเด่นของการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังที่เป็นอยู่เข้าในประโยคนี้ นั่นคือแนวโน้มที่จะตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายหลังค.ศ. 1500 ในแง่ของการท้าทายจากตะวันตก และการตอบโต้จากทางฝ่ายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกันนั้น ก็บอกเป็นนัยถึงทัศนะของเขาเอง ซึ่งอยู่ในแนวตรงกันข้าม นั่นคือทัศนะที่ว่า ชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างน้อยก็จนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พยายามทำตัวให้สอดคล้องกับแบบแผนทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจเช่นที่เป็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น มิใช่เปลี่ยนแปลงแก้ไขแบบแผนเหล่านั้นแต่อย่างใด

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า คุณสมบัติเฉพาะตัวของการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนสงครามนั้น จะอยู่ที่การเน้นเป็นสำคัญที่ส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคแทนที่จะจับประเด็นที่ภูมิภาคทั้งหมดโดยรวม ทั้งยังมองเหตุการณ์ต่าง ๆ เสมือนหนึ่งว่าถูกปรับแต่งด้วยอิทธิพลจากภายนอก ลักษณะประการที่สามของการศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กระทำกันใน

---

* บริเวณตั้งแต่คอคอดกระถึงสิงคโปร์ ประกอบด้วยพื้นที่มาเลเซียส่วนคาบสมุทรและส่วนหนึ่งของประเทศไทย มีความยาวประมาณ 1,127 กิโลเมตร

[25] Van Leur, ***Indonesian, Trade and Society***, 261.

ระยะก่อนสงคราม ทั้งที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณและสมัยหลัง ๆ ได้แก่การที่ผลงานเกือบทั้งหมดกระทำโดยผู้สังเกตการณ์จากภายนอก ทั้งผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรป ชาวตะวันออกกลางและชาวเอเชีย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ นักวิชาการที่เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนหนึ่งก้าวขึ้นมา ได้แก่อาร์.เอ็นจี. เพอร์พัตชาระกะ และโฮซีน ดจาจาดินิงรัต แห่งเนเธอร์แลนส์ อินเดีย อู ทิน แห่งพม่า เตริน วัน เกียป แห่งเวียดนาม และสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพแห่งประเทศไทย ทว่าบุคคลเหล่านี้ล้วนต่างเป็นผลิตผลของการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก และเป็นนักวิชาการในขนบสากลของยุคสมัยใหม่

แน่นอนว่านักวิชาการจากตะวันตก ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นผู้สังเกตการณ์ชาวต่างชาติรุ่นล่าสุด ในบรรดาผู้สังเกตการณ์จำนวนมากมายที่มีเรื่อยมาเป็นลำดับ ข้อมูลเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ มีบางส่วนที่มิได้อยู่ในรูปซากโบราณคดีหรือจารึก หากอยู่ในรูปรายงาน ที่เป็นลายลักษณ์อักษรของนักเดินทางจากที่อื่น เรื่องราวของพวกเขาเหล่านี้ สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษาแบบแผนการค้าและวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ในภายหลังได้ เรื่องราวดังกล่าว ประกอบด้วยเรื่องราวของอิ จิง (หรืออิซิง) นักเดินทางชาวจีนสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด ผู้เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ให้ข้อมูลว่าราชอาณาจักรศรีวิชัยมีจริง[26] เรื่องราวของมาร์โค โปโล ผู้ได้มาเยือนส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระหว่างที่รับราชการอยู่กับราชสำนักของจักรวรรดิจีน และผู้ซึ่งเดินทางกลับไปยังยุโรป โดยผ่านมาทางหมู่เกาะอินโดนีเซียและคาบสมุทรมลายูในในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม เรื่องราวของนักเดินทางชาวอาหรับอย่างเช่นอิบน์ บาตูตา ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่[27] พีกาเฟตตา ซึ่งร่วมทางมากับมาเจลลัน[28] เรื่องราวของโตเม ปิเรส ชาวโปรตุเกสที่เข้ามาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก[29] ของจอห์น เจอร์เดน ซึ่งเดินทางมาเยือนอินเดียและบริเวณหมู่เกาะ ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1608 ถึง 1617[30] และคนอื่น ๆ อีกมากมาย

---

[26] ดู J. Takakusu, ***A Record of the Buddhist Religion as Practiced in India and the Malay Archipelago, 671-695 by I Tshing,*** Oxford, 1896. ดูเช่นกันที่ W.P. Groeneveldt, "Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources," ***Verhandelingen v.h. Bataviaasch Genootschap,*** 39 (1876).

[27] ดู S. Lee, trans., ***The Travels of Ibn Batuta in Asia and Africa, 1324-25,*** London, 1829. ดูเช่นกันที่ G. Ferrand, ***Relations de Voyages et Textes Gèographiques Arabes, Persans et Turcs relatives a l'Extrème-Orient du VIII au XVIII siècles,*** Paris, 1913-14.

[28] Lord Stanley of Alderley, trans., ***The First Voyage Round the World by Magellan,*** translated from the account of Pigafetta and other contemporary writers, Hakluyt Society, First series, no.52, 1874.

[29] ดู A. Cortes□o, ed. and trans., ***The Suma Oriental of Tom□ Pires,*** London, 1944.

[30] William Foster, ed., ***The Journal of John Jourdain, 1608-1617,*** Hakluyt Society, Second Series, vol. XVI, Cambridge, UK, 1905.

นับตั้งแต่ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นต้นมา เมื่อมีการก่อตั้งที่มั่นของชาวโปรตุเกสขึ้นที่เมละกา (มะละกา) และของชาวสเปนที่มนิลาในเวลาต่อมาภายในศตวรรษเดียวกัน ยุคของจักรวรรดิ ยุโรปก็เริ่มขึ้น –หรือ ดังที่นักประวัติศาสตร์ชาวอินเดีย เค.เอ็ม พานิกการ์ เรียกว่า "ยุคของวาสโก ดา กามา"[31] เรื่องราวที่สะท้อนถึงสังคมและวัฒนธรรมที่ชาวโปรตุเกสและชาวสเปนพวกนี้ประสบพบเห็น ก็มีมากขึ้น ผู้สังเกตการณ์หลากหลายประเภท เช่นมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนาชาวโปรตุเกสหรือชาวสเปน หรือพวกที่รับจ้างทำงานให้กับประเทศมหาอำนาจในยุโรปชาติใดชาติหนึ่ง ซึ่งบางครั้ง ก็เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ทางการทูตอย่างเป็นทางการ คนเหล่านี้ได้ผลิตผลงานจำพวกรายงานเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ออกมา ขอเสนอตัวอย่างซึ่งแทบจะอย่างไม่มีกฎเกณฑ์การเลือกเฟ้นดังนี้ ผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายเจซูอิต อเล็กซานเดอร์แห่งโรด ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของตังเกี๋ยในค.ศ. 1651 ไมเคิล ไซมส์ ซึ่งเป็นผู้แทนของรัฐบาลอินเดียในคณะทูตสองคณะที่ส่งมายังพม่าในค.ศ. 1795 และ 1802 ได้ตีพิมพ์เผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับภารกิจครั้งแรกของเขา ในชื่อเรื่อง *An Embassy to the Kingdom of Ava sent by the Governor-General of India in 1795*[32] หนังสือเล่มนี้ เป็นหนึ่งในบรรดาเรื่องเล่าระยะแรกสุด ที่บอกถึงประวัติศาสตร์ ระบบการเมืองและสังคมของพม่าอย่างครบถ้วน ทอมัส สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ ใช้ช่วงเวลาขณะที่เขาดำรงตำแหน่งรองข้าหลวงอยู่ในชวาระหว่างค.ศ. 1811 ถึง 1816 ในการรวบรวมข้อมูลสำหรับหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชวาเรื่อง *History of Java* ของเขา[33]

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา นักสังเกตการณ์ดินแดนเอเชียที่เป็นชาวยุโรปจำนวนมาก ผสานความสนใจเชิงปรัชญาต่อสิ่งแปลกพิศดาร เข้ากับกรอบความคิดที่มีเหตุผลเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมต่าง ๆ ในเอเชียและแปซิฟิค ให้ข้อมูลสำหรับการไตร่ตรองถึงธรรมชาติของวิวัฒนาการด้านสังคม ซึ่งบางครั้ง ชาวยุโรปเหล่านี้ ก็พิจารณาสิ่งที่พบเห็น โดยใช้กรอบความคิดประเภทฝันเฟื่องตามแบบฉบับของสมัยนั้น สภาพการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นพร้อมกันกับการไต่สวนตามหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งกระทำอย่างกว้างขวางมากขึ้น และพร้อมกับการแบ่งแยกออกจากกันระหว่างวิทยาการแขนงต่าง ๆ ที่เพิ่งเริ่มพัฒนาขึ้นมา ในเมื่อการสังเกตโลกตามธรรมชาติ พฤกษศาสตร์ ธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ เริ่มที่จะสร้างสถานภาพของตนได้อย่างมั่นคงในฐานะที่เป็นสายการวิจัยไต่สวนทางวิชาการที่เด่นชัด ดังนั้น ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะเกิด

---

[31] K.M. Panikkar, ***Asia and Western Dominance,*** London, 1953.

[32] London, 1800. สำหรับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภารกิจครั้งที่สองของเขา และสนับสนุนความถูกต้องเหมาะสมของบทบาทของไซมส์ ดู D.G.E. Hall, ed., ***Michael Symes: Journal of his Second Embassy to the Court of Ava in 1802,*** London, 1955.

[33] London, 1817; published in facsimile by Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1965.

ความรู้สึกขึ้นมาว่าในการศึกษาสังคมอื่น ๆ นั้น ก็จำต้องมีการวางรากฐานของสิ่งที่จะได้กลายมาเป็นสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ข้อสังเกตดังกล่าว เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เซอร์อาร์เธอร์ พายเร่อร์ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทูตจากรัฐบาลของอินเดียในปีค.ศ. 1855 และต่อมาภายหลัง ได้เป็นข้าหลวงใหญ่ของพม่าในสมัยที่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ได้เขียนหนังสือหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่า ชื่อเรื่อง *History of Burma* (London, 1883) ซึ่งนับเป็นผลงานเล่มแรกในภาษาอังกฤษที่จัดอยู่ในสาขาดังกล่าว เฮนรี ยูล เลขานุการที่ร่วมไปคณะทูตค.ศ. 1855 ได้จัดทำรายงานเกี่ยวกับคณะทูตนี้และได้ตีพิมพ์เผยแพร่บันทึกประจำวันของไพเร่อร์ [34] หนังสือเรื่อง *Voyage d'Exploration en Indo-chine* ของฟรานซิส การ์นิแอร์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางทวนขึ้นไปตามแม่น้ำโขง ภายใต้บัญชาการของดูดาร์ เดอ ลาเกร ทว่าหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยสิ่งซึ่งอาจเรียกได้ว่า เป็นข้อสังเกตเชิงปรัชญาเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมที่ได้พบเห็นประกอบกับวิสัยทัศน์ที่มองแม่น้ำโขงว่าเป็นหนทางหนึ่ง ในการเข้าไปสู่ประเทศจีน[35] ออกัสต์ ปาวี ซึ่งการเดินทางไปปฏิบัติงานด้านการทูตยังหลวงพระบางสองครั้ง ในค.ศ. 1887 และ 1892 ได้ช่วยขัดขวางการอ้างสิทธิของสยามเหนือในดินแดนบางส่วนของลาว และช่วยขยายการควบคุมของฝรั่งเศสในอินโดจีน ปาวีร์ได้ผลิตผลงานที่สำคัญอย่างยิ่งออกมาชิ้นหนึ่ง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการทำงานของเขา[36] ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงไม่กี่ตัวอย่าง

เมื่อประเทศมหาอำนาจในยุโรปขยายดินแดนและเสริมสร้างจักรวรรดิอาณานิคมของตน ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ชนชั้นผู้บริหารอาณานิคมซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ ก็บังเกิดขึ้นมา หลายคนในหมู่ผู้บริหารเหล่านี้ เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการศึกษาสังคมซึ่งพวกเขาเข้ามาทำงาน สำหรับบางคน การศึกษานี้เป็นความสนใจแบบนักสมัครเล่นและธรรมเนียมปฏิบัติแบบผู้สังเกตการณ์เชิงวิชาการสมัครเล่น ก็คึกคักขึ้นมา หลาย ๆ คน พัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้นมาอยู่ในระดับสูง และเนื่องจากเป็นผู้บริหารที่ฝักใฝ่ในวิทยาการ พวกเขาจึงได้บุกเบิกการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านโบราณคดี ภาษาและประวัติศาสตร์ การศึกษาของ วินสเตดต์ สเวตเทนแฮม แบรดเดล และวิลคินสันเกี่ยวกับมลายู และของเฟอร์นิวัลล์ เกี่ยวกับพม่า เป็นตัวอย่างที่โดดเด่น ในเนเธอร์แลนส์ อินดีส ทางการเองเกิดความสนใจที่จะศึกษาและอนุรักษ์โบราณวัตถุและโบราณสถานขึ้นมาในตอน

---

[34] Hugh Tinker, ed., facsimile edn of Sir Henry Yule, ***Narrative of the Mission to the Court of Ava in 1855,*** Kuala Lumpur, 1968.

[35] ***Voyage d'Exploration en Indo-Chine effectué pendant les années****, 1866, 1867 et 1868*, Paris, 1873, และมีฉบับที่ให้เรื่องราวอย่างไม่เป็นทางการซึ่งลีออง น้องชายของการ์นิแอร์ นำมาตีพิมพ์เผยแพร่ภายหลังมรณกรรมของการ์นิแอร์ในปีค.ศ. 1885 ดูเช่นกันที่ M.E. Osborne, ***River Road to China: The Mekong River Expedition, 1866-73,*** New York, 1975.

[36] ***Mission Pavie,*** Paris, 1898-1904.

ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และนักวิชาการที่มีความรู้ในด้านนิรุกติศาสตร์ ภาษาสันสกฤต อินเดียวิทยา ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เข้าดำรงตำแหน่งที่เหมาะสม แบรนเดส ได้ดำรงตำแหน่งนักนิรุกติศาสตร์ของรัฐบาล กรอม ได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานคณะกรรมาธิการโบราณคดีที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1901 และนับตั้งแต่ค.ศ. 1913 เป็นต้นมา ก็ได้เป็นหัวหน้าหน่วยงานด้านโบราณคดีซึ่งเข้ามารับช่วงหน้าที่ของคณะกรรมาธิการโบราณคดี สนุค เฮอร์กรอนเจ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลเกี่ยวกับกิจการของอิสลาม ทว่าขนบประเพณีสมัครเล่น ก็ยังคงปรากฏอยู่ อาทิ เช่น จี.พี. รูฟแฟร์ เจ้าของผลงานที่มีเนื้อหากว้างขวาง ได้รับความเคารพยกย่องอย่างมากจากกรอม[37] และหลังจากมีการกำหนดเงื่อนไขว่า ผู้เข้าทำงานเกี่ยวกับอาณานิคม จะต้องได้รับการอบรมด้านภาษาและวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม ก็มีข้าราชการจำนวนมากที่ได้รับการเตรียมตัวอย่างถี่ถ้วนยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมในด้านนี้ ในระหว่างปฏิบัติงาน มีความแตกต่างที่สำคัญอยู่บ้าง ในเรื่องแนวทางของการฝึกอบรมเกี่ยวกับหมู่เกาะอินดีสตามที่ได้จัดให้มีขึ้น มหาวิทยาลัยไลเดนให้การเน้นที่ภาษา วรรณคดีและสังคมวิทยา ในขณะที่มหาวิทยาลัยอูเทรชต์ให้ความสนใจกับเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมายและเกี่ยวกับธรรมชาติมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายตามขนบธรรมเนียมในสังคมอินโดนีเซีย การเน้นที่แตกต่างกันเหล่านี้มีนัยพาดพิงไปถึงนโยบายอยู่บ้าง ในทางปฏิบัติแล้ว การเน้นในแบบแรก ได้กลายมามีความข้องเกี่ยวกับการปฏิรูปแนวโน้มภายในระบบราชการ อิทธิพลของมหาวิทยาลัยไลเดนมีอยู่ในสิ่งที่เรียกกันว่า นโยบาย จริยธรรมปีค.ศ. 1900 (Ethical Policy of 1900) นโยบายนี้เน้นความรับผิดชอบของรัฐบาลของเมืองแม่ ในอันที่จะส่งเสริมสวัสดิการของราษฎรในอาณานิคมของตน และเชื่ออย่างมองการณ์ในด้านดีมากเกินไปว่า การกระทำอย่างเมตตาปรานีของรัฐบาล จะสามารถก่อให้เกิดความทันสมัยและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามที่ต้องการขึ้นมาได้ วิธีการของมหาวิทยาลัยอูเทรชต์นั้นตรงกันข้าม คือมีแนวโน้มที่จะเน้นถึงความโน้มเอียงของสังคม ในอันที่จะรักษาระเบียบทางสังคมเช่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม ความเสียหายที่สามารถจะเกิดขึ้นตามมา เมื่อมีการติดต่อกับผู้คนในซีกโลกตะวันตก และความสำคัญของการปกป้องสังคมที่เปราะบางให้พ้นจากผลกระทบที่เลวร้ายที่สุด ที่จะเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลง

ความสนใจของนักวิชาการสมัครเล่นและอาชีพ ได้รับการส่งเสริมจากการเติบโตของสมาคมทางวิชาการต่าง ๆ และการจัดทำวารสารทางวิชาการของสมาคมเหล่านั้น ในค.ศ. 1851 ได้มีการก่อตั้งสถาบัน Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde van Naderlandsch-Indië (ราชสถาบันภาษาศาสตร์ ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมของเนเธอร์แลนส์ อินดีส) ขึ้นที่กรุงเฮก และวารสารของสถาบัน ซึ่งมีชื่อว่า *Bijdragen* ก็ได้เป็นเวทีสำหรับการเผยแพร่ผลงานและการอภิปรายทางวิชาการ ซึ่งยังคงดำเนินอยู่มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ที่อินดีส สมาคม Batavia Genootschap van

---

[37] "Herdenking van Dr. G.P. Rouffaer," BKI, 84 (1928).

Kunsten en Wetenschappen (สมาคมศิลปะและวิทยาการแห่งปัตตาเวีย) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ. 1788 ได้เป็นศูนย์กลางสำหรับนักวิชาการ ข้าราชการ และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งมีความสนใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของอินดีส และในเรื่องอื่น ๆ วารสาร *Verhandelingen* ของสมาคม เริ่มออกมาในค.ศ. 1779 ส่วนวารสาร *Tijdschrift* นั้นเริ่มในค.ศ. 1853 องค์กรส่วนท้องถิ่นในสเตรทส์ เซทเทิลเมนต์* ก็มีบทบาทที่สำคัญอย่างสูงในทำนองเดียวกัน ในค.ศ. 1877 มีการก่อตั้งสมาคมสเตรทส์เอเชียติค โซไซเอตี (Straits Asiatic Society) ขึ้นและภายในเวลาไม่กี่เดือน สมาคมนี้ ก็ได้จัดการติดต่อเข้าสังกัดกับสมาคมรอยัล เอเชียติค (Royal Asiatic Society ซึ่งก่อตั้งเมื่อค.ศ. 1826) และได้กลายมาเป็นสาขาสเตรทส์ของสมาคมรอยัล เอเชียติค โซไซเอตี (Straits Branch of Royal Asiatic Society) ในค.ศ. 1923 องค์กรนี้ ได้เปลี่ยนไปเป็นสาขามลายู (Malayan Branch) และในเวลาต่อมาภายหลัง หลังจากที่มีการก่อตั้งประเทศมาเลเซียแล้ว องค์กรนี้ก็กลายมาเป็นสาขามาเลเซีย (Malaysian Branch, 1964) วารสารอันมีชื่อเสียงขององค์กรนี้ ก็ผ่านการเปลี่ยนชีพแปลงโฉมมาในทำนองเดียวกัน[38] สมาคมวิจัยพม่าที่มีชื่อว่า The Burma Research Society กับวารสารของสมาคมนี้ (คือวารสาร *Journal of the Burma Research Society* เริ่มจัดทำในค.ศ.1911) จดหมายข่าวของสถาบันตะวันออกศึกษาแห่งลอนดอน (London School of Oriental Studies) ซึ่งต่อมาภายหลังเปลี่ยนเป็นสถาบันตะวันออกและแอฟริกันศึกษา (School of Oriental and African Studies, 1917) กับสยามสมาคมและวารสารของสยามสมาคม (คือวารสารที่มีชื่อว่า *Journal of the Siam Society* เริ่มจัดทำในค.ศ.1904) ให้การสนับสนุนการศึกษาและพิมพ์ผลงานวิชาการต่อไปอีก สมาคมเอเชียติค (Societé Asiatique) ในปารีส และสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (École FranÇaise d'Extrême-Orient) ในอินโดจีน กับวารสารของสองหน่วยงานนี้ คือ *Journal Asiatique* (1822) และ Belletin de l'École FranÇaise d'Extrême-Orient (1901) ตามลำดับ ดำเนินบทบาทในทำนองเดียวกัน ให้แก่วงการวิชาการของฝรั่งเศส

ภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้จากผลงานของปัจเจกบุคคล องค์กรและสมาคมต่าง ๆ ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ตามที่ได้ระบุชื่อข้างต้น ปรากฏชัดเจนพอสมควรในแง่ของเค้าโครงหลัก ๆ ทว่าในเรื่องรายละเอียดแล้ว ยังเป็นปัญหาที่ถกเถียงโต้แย้งกันอยู่มาก ภาพดังกล่าวนั้น กอปรด้วยความหลากหลายในด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แต่ก็รู้สึกได้เช่นกัน ถึงแบบแผนบางประการที่มีอยู่ร่วมกัน มีการแยกแยะให้เห็นความแตกต่างอย่างกว้าง ๆ ระหว่างสังคมที่อาศัยการปลูกข้าวนาดำอย่างหนาแน่น ซึ่งพบในบริเวณริมแม่น้ำที่มีน้ำท่วมถึงและที่ราบใน

---

* Straits Settlement อาณานิคมของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยสิงคโปร์ เมละกา ปีนัง ลาบวน เกาะคริสต์มาส และหมู่เกาะคอคอส

[38] ดู the centenary volume of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, Reprint Series, no. 4, 1977.

ย่านภูเขาไฟ กับสังคม ที่อยู่ในบริเวณที่ดอน ซึ่งประกอบการเกษตรแบบเลื่อนลอยด้วยวิธีถางแล้วเผา สังคมเหล่านี้ เข้ามีส่วนร่วมในด้านการค้ากับนานาประเทศกว้างขวาง ในระดับต่าง ๆ กัน การค้านี้ แผ่ขยายไปรอบชายฝั่งทะเลของเอเชีย นับจากจีนไปจนถึงตะวันออกกลาง ภาพที่ปรากฏ ยังเป็นภาพของดินแดนซึ่งมี ประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นเป็นหย่อม ๆ ณ บริเวณที่เศรษฐกิจอำนวย และเป็นภาพของอารยธรรมที่ซับซ้อน ซึ่งหากเป็นในบริเวณที่เรียกขานกันว่า "ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย" นั้น ศูนย์กลางจะอยู่ที่ราชธานี โดยมิได้มีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับพรมแดนที่แน่นอน ทั้งนี้ เพราะต่างมองกันว่าในยุคก่อนอาณานิคมนั้น การคิดถึงศูนย์กลางทางการเมือง จะเป็นการเหมาะสมยิ่งกว่าการคิดถึงรัฐหรือราชอาณาจักร ราชธานีเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักร ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของระเบียบของจักรวาล ราชธานีโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญและความเสื่อมของราชวงศ์ต่าง ๆ ที่มองเห็นได้ชัดเช่นเดียวกัน ได้แก่อิทธิพลของศาสนาต่าง ๆ จากต่างแดน ได้แก่ ศาสนาฮินดู พุทธศาสนานิกายเถรวาทและมหายาน ศาสนาขงจื๊อ ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ มีความพยายามที่จะจัดระเบียบบางประเภทให้กับความหลากหลายนี้ ด้วยการจัดจำแนกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้อยู่ในประเภทต่าง ๆ แต่มิใช่โดยเงื่อนไขด้านชาติพันธุ์ เช่นไทย พม่า มอญ มาเลย์ เขมร ฯลฯ เป็นตัวกำหนด หรือจัดจำแนกประเภทโดยใช้แบบแผน หรือวัฒนธรรมที่โดดเด่น ซึ่งเกิดจากอิทธิพลที่มาจากภายนอก เช่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมจีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมสเปน – โปรตุเกส เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมของอินเดีย เป็นต้น หากแต่โดยใช้ขนบทางด้านศาสนาที่มีอิทธิพลสูงเป็นตัวกำหนด—ได้แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่นับถือศาสนาขงจื๊อ (เวียดนาม) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่นับถือพุทธเถรวาท (พม่า ไทย กัมพูชา) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นมุสลิม (มลายูและอินโดนีเซีย) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นคริสเตียน (ฟิลิปปินส์) ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างความพยายามที่จะจัดกลุ่มตามคุณสมบัติเฉพาะในแบบต่าง ๆ เหล่านี้ อยู่ตรงที่ว่า การจัดประเภทโดยใช้วัฒนธรรมเป็นเกณฑ์นั้น อาจมองได้ว่าอินโดนีเซียเป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย และโยงเข้าอยู่ในพวกเดียวกับประเทศที่นับถือพุทธศาสนา แทนที่จะโยงเข้าอยู่ในพวกเดียวกับมลายู ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือศาสนาอิสลาม อาทิเช่น สำหรับเซเดส์แล้ว เห็นว่า ลักษณะต่าง ๆ ของอินโดนีเซียทำให้เป็นการสมควรที่จะจัดจำแนกโดยการเชื่อมโยงอินโดนีเซียกับส่วนที่ได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย การจัดจำแนกโดยวิธีนี้ มีความสำคัญมากยิ่งกว่าการจัดโดยใช้ศาสนาเป็นเกณฑ์ ดังที่เขาได้กล่าวไว้ในประโยคสรุปของข้อเขียนเกี่ยวกับรัฐที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมฮินดู (*Les États Hindouisés*) ว่า "รอยสลักที่คุณสมบัติพิเศษของอินเดียประทับไว้" เป็นสิ่ง "ซึ่งทำให้ประเทศต่าง ๆ ที่หนังสือเล่มนี้นำมาวิเคราะห์ มีความละม้ายคล้ายคลึงเหมือนเป็นญาติที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน และก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างประเทศเหล่านี้ กับ

ดินแดนที่จีนก่อให้เกิดอารยธรรมขึ้นมา"[39] และในท้ายที่สุดแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ก็ถูกยุโรปซึ่งกำลังขยายอำนาจ เข้ามาบังคับบัญชา และเปลี่ยนแปลงสภาพไป

ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ สะท้อนให้เห็น ที่การจัดยุคสมัยให้กับประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามแบบฉบับที่กระทำกันมา นั่นคือประกอบด้วยยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคอิทธิพลของอินเดีย –เอาเป็นว่าสักในราวคริสต์ศตวรรษที่ห้า จนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ซึ่งตามมาด้วยยุคที่มีการแทรกตัวของอิสลามเข้ามาในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย และในเวลาไล่เลี่ยมา ก็เป็นยุคที่ได้รับผลกระทบจากยุโรป โดยเริ่มตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบหก ในผลงานของนักประวัติศาสตร์อาณานิคม ผลกระทบของจักรวรรดิยุโรป ถูกมองว่าลึกซึ้งมาก อย่างน้อยก็ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อันได้แก่ การจัดโครงสร้างใหม่ให้กับเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมอย่างมโหฬาร การสถาปนาระบบการเมืองแบบยุคสมัยใหม่ ตลอดจนนำระเบียบและเอกภาพมาสู่ส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ผลกระทบของปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นตัวการที่ทำให้ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขาดลงจนถึงรากฐาน

นี่คือภาพที่เรียบร้อยหมดจด และแน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า มีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่หนุนหลังอยู่ ผู้บริหารที่เป็นนักวิชาการในสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ สังกัดอยู่ในกลุ่มผู้มีความคิดตามขนบอันกว้างขวางของลัทธิเหยียดตะวันออก (Orientalism)* ซึ่งมีแนวโน้มที่จะมองวัฒนธรรมอื่น ๆ ว่าเป็นเป้าสำหรับการนำมาวิเคราะห์วิจัย และอาจเป็นได้ว่า เป็นสิ่งที่ต่ำต้อยกว่าตนหรือต่ำกว่าวัฒนธรรมตะวันตก บางคน ซึ่งบังเกิดมีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับสังคมซึ่งพวกเขาเข้ามาทำงาน เกิดหลงใหลไปกับความคิดฝันเฟื่องในสีสันของความแปลกถิ่น ส่วนอีกพวกหนึ่งก็ แสดงความเชื่อในระบอบการปกครองแบบบิดากับบุตร ว่าหน้าที่ของพวกเขานั้น คือการยกระดับคนที่พวกเขาเข้ามาปกครอง แม้เมื่อการศึกษาเชิงวิชาการจะอยู่บนพื้นฐานของความเคารพต่อสังคมท้องถิ่น มิใช่บนพื้นฐานของความรู้สึกว่าตนเหนือกว่า แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่พวกเขาจะทึกทักอย่างไม่มีการตั้งคำถามว่า ผลลัพธ์ในท้ายที่สุดและอย่างไม่มี

---

[39] Cædès, ed. Vella, ***Indianized States,*** 256.

* คือขนบการพิจารณาดินแดนในซีกโลก "ตะวันออก" จากมุมมองของนักวิชาการ "ตะวันตก" โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะครอบงำ "ตะวันออก" กล่าวกันว่า เอ็ดเวิร์ด ซาอิด พัฒนาแนวคิด "ลัทธิตะวันออก" นี้ จากกรอบความคิดแนว "รื้อโครงสร้าง" ของฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส หนังสือเกี่ยวกับ "ลัทธิตะวันออก" ของซาอิด ชื่อเรื่อง Orientalism: Western Conceptions of the Orient ได้รับการกล่าวขวัญว่า ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับความเป็นมาของนโยบายที่ตะวันตก (โดยเฉพาะสหรัฐ) ดำเนินต่อตะวันออก (รวมถึงโลกอาหรับ) อนึ่งมีคำอธิบายเกี่ยวกับที่มาและสาระสำคัญของ "ลัทธิเหยียดตะวันออก" หรือ "ลัทธิตะวันออก" "มีอยู่ในตอนท้ายของบทนี้ หน้า 65-66

ทางเลี่ยงได้ คือการที่อารยธรรมตะวันตก จะทำให้รูปโฉมของสังคมเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป (อาจเป็นได้ว่า นักสังเกตการณ์รุ่นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนี้ให้การยอมรับแบบแผนและค่านิยมของวัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างใจกว้างมากยิ่งกว่านักสังเกตการณ์รุ่นถัดมา ซึ่งพวกหลังนี้ อยู่ในยุคจักรวรรดินิยมเรืองอำนาจในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า)

ทัศนะการมองในแบบกว้าง ๆ เช่นนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแบ่งยุคสมัยที่กำหนดให้ดำเนินมาสู่ปัจจุบันกาลสมัยจักรวรรดิเช่นนี้ เป็นทัศนะที่สนองผลประโยชน์ของจักรวรรดิ ทัศนะนี้ยังมองว่า แม้ว่าจะเกิดขบวนการชาตินิยมขึ้นในบางประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม แต่ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีเหตุผลอะไร ที่จะหยุดยั้งกระบวนการต่าง ๆ ที่การปกครองของยุโรปริเริ่มขึ้นมา มิให้ดำเนินต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ประเทศมหาอำนาจทั้งหลายล้วนมีทัศนะที่แตกต่างกัน เกี่ยวกับเป้าหมายของบั้นปลายในการดำเนินนโยบายอาณานิคม อย่างน้อยที่สุด เป้าหมายที่อังกฤษป่าวประกาศ คือการปกครองตนเองในมลายูและในพม่า แม้จะมองกันว่าไม่น่าจะเป็นผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นแต่เนิ่นได้ อย่างน้อย ก็ในกรณีของมลายู ในฟิลิปปินส์นั้น สหรัฐ ซึ่งสืบทอดอำนาจต่อจากสเปนภายหลังสงครามในปีค.ศ. 1898 ก็ได้คิดกะการณ์อย่างจริงจังที่จะทำให้มีการเปลี่ยนผ่านไปสู่เอกราชโดยมีกำหนดเวลาแน่ชัด ในอินดีส พวกดัตช์พูดถึงการพัฒนาสังคมอินดีสอย่างมีการวางแผนและภายในสัมพันธภาพที่ยังไม่มีการระบุชัดกับเนเธอร์แลนส์ และในอนาคตที่ยังไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน อาณานิคมอินดีสจะมีการปกครองตนเองในระดับหนึ่ง“สังคมอินเดียตะวันออก” ในอนาคตน่าจะอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบที่ถาวรของยุโรป ฝรั่งเศส ซึ่งดำเนิน “มิสซิอง ซิวิลิซาตริซ” (mission civilisatrice--ภารกิจการสร้างอารยธรรม) มองการปกครองตนเองในลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือเมื่อถึงเวลาอันควร ฝรั่งเศสจะรวมดินแดนที่อยู่ใต้อาณัติเข้าด้วยกันภายในโครงสร้างซึ่งมีฝรั่งเศสเป็นเมืองแม่ ลัทธิชาตินิยมของชาวอาณานิคม ก็มิได้ปรากฏว่าเป็นสิ่งที่ขัดแย้งลงรอยกันไม่ได้กับมุมมองต่าง ๆ เหล่านี้ เนื่องจากนักประวัติศาสตร์ในสมัยอาณานิคมต่างมองว่า ลัทธิชาตินิยมในสมัยอาณานิคม ก็เป็นส่วนหนึ่งของกำลังฝ่ายก้าวหน้าเช่นเดียวกันฝ่ายผู้นำของนักลัทธิชาตินิยมในยุคอาณานิคมเอง ซึ่งเป็นชนชั้นสูง ก็เป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างความทันสมัย ซึ่งระบอบจักรวรรดินิยมเอง เป็นผู้ริเริ่มขึ้น

พื้นฐานของลักษณาการการมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ได้ถูกทำลายลงอย่างมีผล ในช่วงระหว่างค.ศ. 1942 ถึง 1945 และนักวิชาการสมัยหลังสงคราม ก็ได้มาศึกษาวิเคราะห์ภูมิภาคนี้ ในสภาพการณ์แวดล้อมที่แตกต่างจากอดีตไปอย่างสิ้นเชิง พวกเขามีความคาดหวังที่แตกต่างออกไป มีความหมกมุ่นครุ่นคิดในสิ่งที่ต่างออกไป และหาคำตอบที่ต่างออกไปให้กับคำถามที่ต่างออกไป และพวกเขายังก็มีจำนวนมากกว่านักวิชาการรุ่นก่อนมากมาย

การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา

การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ขยายกว้างขวางออกไปอย่างมหาศาลในช่วงภายหลังสงคราม ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่น่าประหลาดใจอันใดนัก การยึดครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในภูมิภาคของญี่ปุ่น ทำให้การปกครองแบบอาณานิคมถูกกำจัดออกไป และทำให้การรื้อฟื้นการปกครองแบบนี้ขึ้นมาใหม่อย่างง่าย ๆ เมื่อสงครามสิ้นสุดลง เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ การต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติเกิดใหม่ทั้งหลายก็ดี การได้เอกราชในตอนแรกเริ่มของฟิลิปปินส์ พม่าและอินโดนีเซีย และของมลายูในเวลาต่อมาก็ดี ตลอดจนความรุนแรงและเร่าร้อนของการต่อสู้แนวชาตินิยมในหมู่เมืองขึ้นของฝรั่งเศสในอินโดจีน และการเปลี่ยนแปลงในบริเวณต่าง ๆ ของเอเชียซึ่งโอบล้อมย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้อยู่—ได้แก่การสถาปนาอินเดียและปากีสถาน และชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปีค.ศ. 1949—ทั้งหมดนี้ ประสมประสานกันเป็นแรงกระตุ้นให้มีการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันอย่างจริงจังในโลกตะวันตก และกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่นำมาเป็นหัวข้อในการศึกษาวิเคราะห์กัน ความคลี่คลายของเหตุการณ์เดียวกันนี้ ยังกระตุ้นให้บรรดาประเทศใหม่ ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง หันมาศึกษาประวัติศาสตร์ของตนเองด้วย

มีความจำเป็นแกมบังคับหลายอย่างปะปนกันอยู่ สาธารณรัฐที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในภูมิภาคจำเป็นต้องมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับอดีตของตนในแบบใหม่ ในฐานะส่วนหนึ่งของการสรรค์สร้างอัตลักษณ์ของตน ความรู้สึกนึกคิดที่มองย้อนไปไกลยิ่งกว่ายุคการบุกรุกเข้ามาของมหาอำนาจจากตะวันตก ตลอดจนการแสวงหาอดีตที่เป็นรากเหง้าครั้งโบราณกาล ภายในวัฒนธรรมและสถานภาพความเป็นรัฐที่มีแบบแผนอันเก่าแก่ สำหรับนักสังเกตการณ์จากภายนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น การมีเรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทำให้การจับตามองภูมิภาคนี้ มิใช่เป็นเพียงเรื่องการสืบสวนเชิงวิชาการ หากแต่เป็นความเร่งด่วนในแง่ปฏิบัติ ซึ่งเกิดจากลักษณะการกระจายอำนาจในภูมิภาคที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับประเทศมหาอำนาจที่สำคัญนั้น เรื่องที่เกี่ยวกับนโยบายเหล่านี้ รวมไปถึงสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า ปัญหาสงครามเย็น การพิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงต้องมองภายในภาพรวมของทั้งโลก การสังกัดกลุ่มทางการเมือง และปัญหาเรื่องการสร้างความทันสมัย ตลอดจนปัญหาเรื่องความเติบโตและการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นเรื่องที่พัวพันซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในขณะที่ประเทศมหาอำนาจ ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับความวุ่นวายปั่นป่วนของอาณาบริเวณซึ่งในอดีตนั้น ดูจะมีความมั่นคงภายใต้การปกครองด้วยความเมตตาปรานีของยุโรปตะวันตกและอเมริกา สงครามเกาหลีและความทุกข์ทรมานที่ยืดเยื้อไปยาวนานของเวียดนามในเวลาต่อมา ยิ่งทำให้นักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาเอเชียต้องใส่ใจมากยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ก็คือการศึกษาวิจัย

ในโลกตะวันตก ที่เกี่ยวกับดินแดนเอเชียโดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดการขยายตัวอย่างมโหฬาร --อย่างแทบจะเรียกได้ว่า เป็นการระเบิด

ผลกระทบนี้ ปรากฏให้เห็นทั้งในการขยายงานแผนงานภายในสถาบันเพื่อการศึกษาวิจัยเรื่องราวที่เกี่ยวกับเอเชีย และในการเปลี่ยนแปลงแนวทางและวิธีการในการศึกษา ในบางกรณี การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ก็อยู่ในรูปของ “อาณาบริเวณศึกษา” ซึ่งนำวิธีการของศาสตร์ด้านสังคมสาขาต่าง ๆ –ได้แก่สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์—รวมทั้งประวัติศาสตร์ วรรณคดีและปรัชญา มารวมเข้าด้วยกันเพื่อการศึกษาอาณาบริเวณตามที่กำหนด ในกรณีอื่น ๆ นั้น วิชาการสาขาต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงให้มีไว้เพื่อใช้เป็นวิธีการทำความเข้าใจที่แยกต่างหากออกไป การจัดทำแผนงานการศึกษาเกิดขึ้นในอเมริกา แคนาดา อังกฤษ เนเธอร์แลนส์และสหภาพโซเวียต โดยมีจุดเน้นและวิธีการจัดระบบงานที่แตกต่างกันออกไป เช่นเดียวกับในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ซึ่งรู้สึกว่าประเทศตนตั้งอยู่ใกล้กับขอบของภูมิภาคนี้ ในมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นใหม่หรือมหาวิทยาลัยที่มีกำลังขยับขยายในประเทศต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ก็จัดแผนการศึกษาเกี่ยวกับภูมิภาคตนเช่นกัน เนื่องจากเนื้อที่จำกัด เราจึงไม่อาจระบุรายชื่อให้อย่างครบถ้วนได้ ทว่ามีตัวอย่างบางประการที่สมควรเอ่ยถึง ในตะวันตก สหรัฐเป็นตัวตั้งตัวตีที่ทำให้มีการขยายงานและมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางนี้ โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัยคอร์แนล ประสานงานการศึกษาภูมิภาคนี้ในระดับปริญญาตรี และระดับบัณฑิตศึกษา ส่วนโครงการอินโดนีเซียสมัยใหม่ (Modern Indonesia Project) ของมหาวิทยาลัยซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ ก็ได้เริ่มโครงการวิจัยและการพิมพ์หนังสือโครงการในระดับที่สมถะกว่า ทว่าเป็นโครงการซึ่งจะเติบโตต่อไปคือโครงการของมหาวิทยาลัยเยลซึ่งพัฒนาการเน้นการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีมหาวิทยาลัยอื่น ๆ เช่นเบิร์กเล่ย์ มิชิแกน นอร์ทเทิน อิลลินอยส์ โอไฮโอ วอชิงตัน วิสคอนซิน ดำเนินรอยตาม ในแคนาดาภาควิชาเอเชียศึกษาในมหาวิทยาลัยบริทิชโคลัมเบีย ขยายพื้นที่ไปไกลยิ่งกว่า และให้การเน้นเป็นส่วนใหญ่ที่จีนและญี่ปุ่น ทว่าก็รวมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้เช่นกัน ในอังกฤษ สถาบันตะวันออกและแอฟริกันศึกษาแห่งลอนดอน (London School of Oriental and African Studies ในตอนแรกเริ่มก่อตั้งในปีค.ศ. 1917 ใช้ชื่อว่า School of Oriental Studies) ได้ขยายกิจกรรมของสถาบันให้กว้างยิ่งขึ้น และภายหลังจากคณะกรรมาธิการการศึกษาค้นคว้า ได้รับการแต่งตั้งขึ้นโดยคณะกรรมการยูนิเวอร์ซิตี้ แกรนท์ (University Grants Committee) โดยมีเซอร์ วิลเลียม เฮย์เตอร์เป็นประธานกรรมการ สถาบันก็ได้ริเริ่มโครงการใหม่ ๆ เพื่อเสริมสร้างการศึกษาวิจัยเอเชียให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเปลี่ยนการเน้นจากวิธีการศึกษาตะวันออกตามจารีตการศึกษาตะวันออก ที่ทำกันมาแต่เดิม ซึ่งเพ่งเล็งในเรื่องวรรณคดีคลาสสิคและปรัชญา มาเป็นการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาสมัยใหม่ วิทยาลัยเซนต์ แอนโทนี ซึ่งเป็นสถาบันใหม่ของมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ด ให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่การศึกษาเอเชียในระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยซัสเซ็กซ์ก่อตั้ง

สถาบันเอเชียและแอฟริกันศึกษา (School of African and Asian Studies) ขึ้นมา โดยที่สถาบันการศึกษาด้านการพัฒนา (Institute of Development Studies ก่อตั้งเมื่อค.ศ.1966) ของมหาวิทยาลัยก็ให้ความเอาใจใส่กับเอเชียอยู่บ้าง สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ก็มีศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Centre of South-East Asian Studies) ที่มหาวิทยาลัยฮัลล์ และคณะกรรมการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Board of Southeast Asian Studies) ที่ก่อตั้งขึ้นภายหลัง ที่มหาวิทยาลัยเคนต์ เป็นกรณีตัวอย่าง ในออสเตรเลีย มีการก่อตั้งสถาบันวิจัยแฟซิฟิคศึกษา (Research School of Pacific Studies) และคณะเอเชียศึกษา (Faculty of Asian Studies) ขึ้นที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติของออสเตรเลียในเวลาต่อมา ที่มหาวิทยาลัยซิดนีย์และมหาวิทยาลัยเมลเบิร์นก์ มีการก่อตั้งภาควิชาอินโดนีเซียศึกษาขึ้น ส่วนที่มหาวิทยาลัยโมแนช ก็มีการก่อตั้งศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา และที่มหาวิทยาลัยกริฟฟิธก็มีการก่อตั้งสถาบันการศึกษา เอเชียสมัยใหม่ (School of Modern Asian Studies) การเน้นในทำนองเดียวกัน ที่มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น ออสเตรเลีย และที่มหาวิทยาลัยฟลินเดอร์ส์ ก็สะท้อนถึงความสนใจในแบบเดียวกัน

ในขณะเดียวกันประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ก็เพิ่มการเน้นหนักการศึกษาเรื่องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่แล้ว อาทิเช่น ที่มหาวิทยาลัยอาทีนีโอ เดอ มนิลา ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในกรุงเทพฯ—และมหาวิทยาลัยที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ ได้แก่มหาวิทยาลัยกัดจาห์ มาดาในยอกยาการ์ตา มหาวิทยาลัยมลายูในกัวลาลัมเปอร์ มหาวิทยาลัยสิงคโปร์และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ สภาวการณ์แวดล้อมและผลประโยชน์ของชาติ ในบังคับให้รายวิชาระดับปริญญาตรีและโครงการในระดับบัณฑิตศึกษาสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของทุกมหาวิทยาลัยต้องให้การเน้นหนักเรื่องของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปกติแล้วความสนใจหลักของมหาวิทยาลัยเหล่านี้มุ่งที่ประวัติศาสตร์ของแต่ละชาติมากกว่าของภูมิภาคโดยรวม ทว่าการณ์มิได้เป็นเช่นนี้เสมอไป การก่อตั้งสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Institute of Southeast Asian Studies) ขึ้นที่สิงคโปร์ในค.ศ. 1968 แสดงถึงความพยายามที่จะทำลายแบบแผนดังกล่าว สถาบันนี้ รัฐบาลสิงคโปร์ก่อตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นหน่วยงานวิจัย นอกเหนือจากเป้าหมายอื่น ๆ แล้ว ทางสถาบันมีความคิดที่จะให้ทุนแก่นักวิชาการชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้นักวิชาการเหล่านี้ สามารถศึกษาประเทศอื่น ๆ ที่มิใช่ประเทศของตนเอง ในประเทศญี่ปุ่น โครงการที่มุ่งศึกษาเรื่องของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาขึ้นในหลาย ๆ แห่ง ได้แก่ที่มหาวิทยาลัยวาเซดะ ในโตเกียว และที่ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาของมหาวิทยาลัยในเกียวโต ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1963

การขยายตัวทางด้านสถาบัน เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการชุบความเยาว์วัยให้แก่สมาคมทางวิชาการที่เก่าแก่ทั้งหลาย การก่อตั้งสมาคมใหม่ ๆ และการพัฒนาหนทางใหม่สำหรับการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานต่าง ๆ สมาคมเก่า ๆ กับวารสารของสมาคมเหล่านั้น ก็ยังคงดำเนินงานต่อไป อาทิสถาบัน Koninklijk Instituut กับวารสาร *Bijdragen* ของสถาบัน สำนักฝรั่งเศสฯ และจดหมายข่าวของสำนัก สยามสมาคม

กับสมาคมรอยัล เอเชียติค โซไซเอตีสาขามลายูกับวารสารของสมาคมทั้งสอง ส่วนสมาคมอื่น ๆ นั้น ก็เปลี่ยนรูปโฉมไปจากเดิม ในอเมริกา สมาคมตะวันออกไกล (Far Eastern Association) ได้เปลี่ยนตัวเองไปเป็นสมาคมเอเชียศึกษา (Association for Asian Studies) ในค.ศ. 1956 และวารสารราย 3 เดือนของสมาคม คือ *Far Eastern Quarterly* ซึ่งเริ่มจัดพิมพ์ออกมาเมื่อค.ศ. 1941 ก็กลายมาเป็น *Journal of Asian Studies* การเปลี่ยนแปลงนี้ มีความหมายถึงทั้งการเปลี่ยนแปลงจากการพิจารณา "ตะวันออกไกล" ในลักษณะที่ถือยุโรปเป็นศูนย์กลาง และการขยายขอบเขตทางภูมิศาสตร์ออกไปรวมถึงเอเชีย ทั้งหมด ในเนเธอร์แลนส์ วารสาร Indonesië ซึ่งสำนักพิมพ์ van Hoeve ได้เริ่มจัดทำออกมาตั้งแต่ ค.ศ. 1947 เป็นองค์กรสำคัญองค์กรใหม่ ที่ทำหน้าที่ในการวิเคราะห์ ทว่าวารสารนี้ มีอายุอยู่เพียงสิบปีเท่านั้น วารสาร *Indonesia* ฉบับแรก ซึ่งโครงการอินโดนีเซียสมัยใหม่ของมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ (Cornell Modern Indonesia Project) จัดทำขึ้นในปีค.ศ. 1966ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้เชี่ยวชาญเรื่องอินโดนีเซียมีแนวโน้มที่จะจำกัดขอบเขตของตัวเองแคบเกินไป คืออยู่ในกรอบภายในสาขาวิชาของตนเท่านั้น วารสารนี้จึงตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะตีพิมพ์บทความที่ครอบคลุมเนื้อหาและใช้วิธีการพิจารณาในมุมกว้าง วารสารนี้ยังคงเปิดทางสำหรับการแสดงผลงานที่แปลกใหม่และกระตุ้นความคิด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะ "กระตุ้นให้เกิดการอภิปรายและการวิพากษ์" ในสิงคโปร์ วารสารประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ *Journal of Southeast Asian History* เริ่มจัดทำออกมาในค.ศ. 1960 และในค.ศ. 1969ได้มีการตัดสินใจที่จะขยายขอบเขตของวารสารนี้ให้กว้างขึ้น และเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ เป็น *Journal of Southeast Asian Studies* วารสาร *Archipel* ซึ่งจัดพิมพ์ตั้งแต่ ค.ศ. 1977 เป็นต้นมา ภายใต้การอุปถัมภ์ของสถาบันฝึกอบรมระดับสูง École Pratique dés Hautes-Études ในปารีส ได้ให้เวทีสำหรับผลงานการศึกษาวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนที่เป็นเกาะ นอกจากนี้ ยังมีสิ่งพิมพ์ในหัวข้อต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นมาเป็นชุด ๆ เพื่อสนองตลาดที่เติบโตขึ้นเป็นลำดับ ได้แก่ หนังสือในชุด Data Paper Series ของโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ หนังสือชุด Interim Report Series and the Monograph Series ของโครงการอินโดนีเซียสมัยใหม่ของคอร์แนลเช่นกัน หนังสือชุด Monograph Series ของมหาวิทยาลัยเยล หนังสือชุดของศูนย์ Center for International Studies Series ของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ หนังสือชุด Monograph Series ของมหาวิทยาลัยโมแนช หนังสือชุด Southeast Asia Publication Series ของสมาคมเอเชียศึกษาของออสเตรเลีย และอื่น ๆ อีกมากมาย

แม้จะเป็นความจริง หากจะกล่าวว่า ความเพียรพยายามระลอกใหม่ ส่วนใหญ่ มุ่งเพื่อการศึกษาสภาพการณ์ร่วมสมัย ทว่าการศึกษาอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีสถานภาพสำคัญอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างถึงรากเหง้าเช่นเดียวกัน

ระหว่างค.ศ. 1956 ถึง 1958 สถาบันตะวันออกและแอฟริกันศึกษาแห่งลอนดอน ได้จัดการสัมมนาขึ้นอย่างเป็นลำดับต่อเนื่อง เพื่อสำรวจสภาวะการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ที่ประชุมสัมมนาได้พยายามประเมินสิ่งที่ได้กระทำไปแล้วในช่วงก่อนสงคราม

และในช่วงสิบสองปีแรก หลังสงคราม ที่ประชุมฯตั้งข้อสังเกตเกี่ยวการเปลี่ยนแปลงบางประการที่กำลังเกิดขึ้นระยะนั้น และตั้งคำถามสำหรับอนาคต มีการชักนำให้ให้ความเอาใจใส่แก่ปัญหาพิเศษหลากหลายเรื่องราวที่นักประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหลายเผชิญอยู่ ได้แก่ความขาดแคลนและความยากลำบากในการหาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคโบราณของภูมิภาค ภาษาในพื้นถิ่นที่มีอยู่อย่างมากมาย ทั้งภาษาของชาวบ้านและของชนชั้นสูง ซึ่งรวมถึงภาษาต่าง ๆ ของยุโรปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับแนวโน้มของนักวิชาการรุ่นก่อน ที่เพ่งเล็งไปที่ส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาค โดยที่มิได้ตระหนักอย่างเต็มที่ต่อเหตุการณ์ที่กำลังดำเนินอยู่ในส่วนอื่น ๆ และปัญหาความเปลี่ยนแปลงที่มุมมอง ในขณะเมื่อมีชาติใหม่ ๆ ถือกำเนิดขึ้นมา

เป็นเรื่องน่าสนใจ ที่จะมองย้อนกลับไปที่ข้อเขียนต่าง ๆ ที่เป็นผลจากการสัมมนาเหล่านี้ เมื่อเวลากว่าสามสิบปีผ่านไป[40] น่าจะเป็นการยุติธรรมที่จะลงความเห็นว่า ทัศนะของผู้ที่เข้าร่วมการสัมมนานั้น เป็นการปะปนระคนกันอย่างซับซ้อนระหว่างความถ่อมตนกับความเชื่อมั่น พวกเขาถ่อมตน เมื่อเผชิญกับความยากลำบากแสนเข็ญของภาระหน้าที่ และตระหนักถึงอันตรายที่จะเกิดจากอคติในประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอคติที่เกิดจากมุมมองที่ถือยุโรปเป็นศูนย์กลางของนักประวัติศาสตร์ชาวยุโรปในอดีต หรือจากมุมมองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มาจากนักประวัติศาสตร์ชาตินิยมรุ่นใหม่ ทว่าอคติเป็นสิ่งที่มองกันด้วยเงื่อนไขง่าย ๆ โดยส่วนเปรียบเทียบ คือในฐานะที่เป็นสิ่งซึ่งสามารถแก้ไขหรือหลีกเลี่ยงได้ โดยใช้ความใส่ใจระมัดระวังและด้วยเจตนาดี และนี่คือที่เข้ามาของพื้นฐานที่สร้างความเชื่อมั่นของพวกเขา บรรณาธิการของหนังสือที่รวมข้อเขียนของนักวิชาการที่เข้าร่วมสัมมนาตั้งคำถามว่า เป็นไปได้หรือไม่ “ที่จะเขียนประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยก่อนการเข้ามาของพวกยุโรป?” (หน้า 7) ดูเหมือนว่าจะมีความคาดหวังกันว่า เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ อย่างไรก็ดี ปัญหาในที่นี้ เป็นปัญหาเรื่องแหล่งข้อมูล และปัญหาที่ว่า จะมีแหล่งข้อมูลที่สามารถให้ความรู้อย่างเป็นที่น่าพอใจได้หรือไม่ นั่นคือ ความรู้ที่สามารถเปรียบได้กับความรู้เช่นที่เราได้มาเกี่ยวกับกรีซและโรม สิ่งที่ไม่เคยมีใครตั้งคำถาม แต่แน่นอนว่าเป็นสิ่งที่นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังน่าจะหยิบยกขึ้นมา ก็คือความคิดเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์ที่แท้จริง” อันเป็นความคิดที่ชวนให้คำนึงถึงความเชื่อมั่นของแอ็คตันที่ปรากฏในคำนำของหนังสือประวัติศาสตร์สมัยใหม่เล่มแรกของเคมบริดจ์ (*Cambridge Modern History*) ในทำนองเดียวกัน ดี.จี.อี. ฮอลล์ ในฐานะที่เป็นผู้จัดการประชุมสัมมนาเหล่านี้ ก็ได้กล่าวถึง “การให้ความกระจ่างทางปัญญายุคใหม่” ในวิธีการที่นักวิชาการตะวันตกนำมาใช้สำหรับศึกษาประวัติศาสตร์ของภูมิภาค ซึ่งปรากฏให้เห็นที่ความพร้อม ที่จะมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากศูนย์กลางแห่งใดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทนที่จะมองจากภายนอก และในอันที่จะการหาวิธีการตั้งชื่ออย่างเป็นระบบและหาวิธี “การจัดยุคสมัย อย่างที่ปลอดพ้นจากนัยที่เกี่ยวพันอยู่กับเรื่องอาณานิคม” (หน้า 9) นอกจากนี้ ฮอลล์ยังได้กล่าวโยงไปถึงความคิดเรื่องการไต่สวนตามหลักวิทยาศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ได้มา

---

[40] D.G.E. Hall, ed., ***Historians of South-East Asia,*** London, 1961.

ซึ่งประวัติศาสตร์ “ที่แท้จริง” อันที่จริงแล้ว ความรับรู้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกี่ยวกับอดีตของตนเอง และ “ความรู้สึกนึกคิดที่แท้จริงที่บังเกิดมีขึ้นในระยะแรก ๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์” นั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นผลิตผลของการที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้สัมผัสกับขนบที่เป็นวิทยาศาสตร์ของตะวันตก (หน้า 2) นักประวัติศาสตร์ที่มาร่วมชุมนุมกันที่ลอนดอนในครั้งนั้น แม้ว่าจะใส่ใจระมัดระวังต่อปัญหาที่เกี่ยวกับการพิจารณาอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็แน่นอนว่า พวกเขามิได้เดือดเนื้อร้อนใจมากมายนักกับข้อกังขาที่มีความสำคัญอย่างถึงขั้นพื้นฐาน เกี่ยวกับงานฝีมือของพวกเขา

เมื่อพิจารณาถึงภูมิหลังนี้แล้ว เราอาจตัดสินมาตรฐานทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ในสมัยหลังสงครามได้ จากการที่ในระยะแรก ภายหลังจากวันที่ได้มีการสัมมนาที่ลอนดอน วงการวิชาการด้านประวัติศาสตร์ยังคงแสดงถึงความมั่นใจอย่างมาก ในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ -- เป็นความมั่นใจซึ่งสอดคล้องกันอย่างมาก กับความมั่นใจของเพื่อนร่วมงานในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ของพวกเขา ในการเข้าต่อกรกับปัญหาต่าง ๆ ของโลกสมัยใหม่—ทว่าด้วยความตระหนักมากขึ้นเป็นลำดับถึงความยากลำเค็ญ ในอันที่จะสร้างความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ถึงวัฒนธรรมอื่น ๆ และยุคอื่น ๆ ทัศนคติดังกล่าว มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่การศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น เป็นไปได้ที่จะตรวจพบความรู้สึกไม่แน่ใจ และความตระหนักถึงลักษณะที่คลอนแคลนของความรู้ด้านประวัติศาสตร์ในหมู่ผู้ทำงานด้านประวัติศาสตร์โดยทั่วไปในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า นี่เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความคลางแคลงใจที่มีอยู่ในยุคนั้น

อารมณ์ของนักประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะแรกเริ่มของช่วงหลังสงคราม แน่นอนว่าเป็นความมั่นใจ—ความมั่นใจซึ่งจะต้องมองโดยพิจารณาถึงภูมิหลังของการขยายตัวของการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่า การขยายตัวดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการ รวมทั้งในเรื่องจุดมุ่งเน้น เนื่องจากแรงจูงใจส่วนมากมาจากปัญหาเร่งด่วนทางด้านนโยบาย ดังนั้น ในระยะแรก จึงได้มีการทุ่มเทความเพียรพยายามเป็นอันมาก ให้แก่การศึกษาปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในขณะนั้น นั่นคือ ปัญหาเกี่ยวกับแนวโน้มด้านการเมืองและเสถียรภาพทางการเมือง ลักษณะของระบบการเมืองที่กำลังจะเกิดขึ้นมา ความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ ปัญหาการพัฒนาเศรษฐกิจและการกระจายโภคทรัพย์ ผลก็คือ วิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้กันนั้น ในระดับที่มากทีเดียวเป็นวิธีการของศาสตร์ต่าง ๆ ทางด้านสังคม ทั้งเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิธีการของศาสตร์ในสาขาวิชาเหล่านี้ถือกันว่า มีแนวโน้มที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ได้

ทัศนะโดยทั่วไปในลักษณะเดียวกันนี้ ย่อมจะต้องพบว่ามีอยู่ในหมู่นักประวัติศาสตร์ ในระยะหลังสงคราม พวกเขาได้รับผลกระทบทั้งจากแนวคิดหลักทางด้านวิธีวิทยาของบรรดาเพื่อนร่วมงานในศาสตร์สาขาวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสังคม และจากความกังวลกับปัญหาเฉพาะหน้าที่มีอยู่ในสภาวการณ์หลังสงคราม ในแนวรบด้านวิธีวิทยานั้น พวกเขาเรียนรู้มากขึ้นเป็นลำดับ ที่จะดึงวิธีการและการค้นพบ

ของวิทยาการในสาขาใกล้เคียงมาใช้ ในบทความที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างสูงของตอนต้นทศวรรษ 1960 เอช.เจ. เบนด้า กล่าวไว้อย่างแข็งขันว่า นักประวัติศาสตร์จะต้องเป็นนักสังคมศาสตร์ด้วย และควรจะทุ่มเทความพยายามของตน ให้กับการพิจารณาโครงสร้างของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในลักษณะที่แตกต่างจาก "เพียงการเขียนผังการเปลี่ยนราชวงค์หรือบันทึกเหตุการณ์สงครามตามลำดับเวลา โดยถือว่านั่นเป็นจุดมุ่งหมายอยู่ในตัวของมันเอง" [41] เบนด้าพยายามหาทางที่จะกำหนดหลักการจัดยุคสมัย อย่างมิใช่เพียงการอาศัยพัฒนาการด้านการเมืองเป็นพื้นฐานเท่านั้น หากยังอาศัยการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างที่สำคัญ ภายในความสัมพันธ์ด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาคด้วย ดับเบิลยู.เอฟ.เวอร์เธียม เรียกร้องต่อนักประวัติศาสตร์ ในทำนองเดียวกัน ให้นำเทคนิคของสังคมศาสตร์ มาประยุกต์ใช้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[42] ส่วนเจ.เอช. รอเมียน ก็เร่งเร้าให้นักประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำวิธีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ มาใช้เป็นวิถีในการพัฒนาวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น และเป็นวิถีในการทำความเข้าใจกระบวนการดังเช่นลัทธิชาตินิยม การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมในสังคมต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย[43] ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างมีประสบการณ์ร่วมกันอย่างกว้างขวางในช่วงสองศตวรรษก่อน ในส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิจักรวรรดินิยมของตะวันตก ความจริงข้อนี้ โดยตัวของมันเอง ก็เป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่ง ให้เกิดการพัฒนาวิธีการไต่สวนในเชิงเปรียบเทียบ เราจำต้องยอมรับว่า แม้ว่ามีแนวโน้มและความต้องการที่จะเห็นเอเชียจะวันออกเฉียงใต้ในฐานะภูมิภาคหนึ่ง ผลงานมากมายทางด้านประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ในระยะหลังสงคราม ยังคงจับประเด็นมุ่งเน้นไปที่แต่ละประเทศยิ่งกว่าการพิจารณาภูมิภาคทั้งหมดโดยรวม อย่างไรก็ดี นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างก็ตระหนักถึงข้อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ แม้ขณะเมื่อมุ่งประเด็นอยู่เพียงบริเวณหนึ่ง และความตระหนักนี้ ก็ให้สารัตถะแก่ความคิดที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม

การเน้นถึงความจำเป็นที่นักประวัติศาสตร์ จะต้องนำเทคนิคของสาขาวิชาที่ใกล้เคียงมาใช้นั้น เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่ควบคู่มากับการเน้นประเด็นที่ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านพ้นไปเป็นสำคัญ การมุ่งเน้นในประเด็นที่ใกล้ปัจจุบันเช่นนี้ จริง ๆ แล้ว เป็นลักษณะเด่นของวิธีการที่ใช้พิจารณาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป อย่างน้อยก็ในช่วงสองทศวรรษแรกของช่วงระยะ

---

[41] H.J. Benda, "The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations," in JSEAH, 3 (1962), reprinted in ***Continuity and Change in Southeast Asia: Collected Journal Articles of Harry J. Benda***, Yale University Southeast Asian Studies Monograph Series, No. 18, New Haven, 1972.

[42] W.F. Wertheim, "The Sociological Approach," in Soedjatmoko, Mohammad Ali, G.J. Resink and G. McT. Kahin eds, ***An Introduction to Indonesian Historiography,*** Ithaca, 1965, 340ff.

[43] J.H. Romein, "The Significance of the Comparative Approach in Southeast Asian Historiography," ibid., 380ff.

หลังสงคราม นักประวัติศาสตร์ ต่างมีความกังวลกันโดยทั่วไป เกี่ยวกับปัญหาที่สำคัญด้านการเมือง และปัญหาระหว่างประเทศที่เป็นอยู่ในระยะนั้น และมิใช่เรื่องแปลกอันใด ที่พวกเขาจะมุ่งประเด็นการไต่สวนของตน ไปที่ภูมิหลังของสภาวการณ์เช่นที่เป็นอยู่ในขณะนั้นโดยตรง จนถึงจุดที่เส้นแบ่งแยกระหว่างวิชาการสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่อยู่ระหว่างรัฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ มีแนวโน้มที่จะพร่ามัว[44] ผลงานของจอร์จ แม็คที. คะฮิน นักรัฐศาสตร์ซึ่งเรียนมาทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นตัวอย่างแสดงถึงรูปแบบที่โดดเด่นแบบหนึ่ง คะฮินปฏิบัติงานภาคสนามในอินโดนีเซียในค.ศ. 1948 และ 1949 สร้างสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นผู้นำของสาธารณรัฐที่ยังเยาว์วัย และเป็นผู้สังเกตการณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ในขณะเมื่อสถานการณ์คลี่คลายออกมาในช่วงเดือนท้าย ๆ ของการต่อสู้เพื่อเอกราช ฐานะที่มีอภิสิทธิ์เช่นนี้ ทำให้ผลงานการศึกษาพิเคราะห์การปฏิวัติของเขา มีความคมชัดและความใกล้ชิด ทว่าเขาได้เสริมความลุ่มลึกและความต่อเนื่องในด้านการวิเคราะห์ ด้วยการนำเหตุการณ์นี้ ผสานเข้าไว้ในเรื่องราวในอดีตสมัยการปกครองของดัตช์ รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของขบวนการชาตินิยม และผลกระทบจากการยึดครองของญี่ปุ่น[45]

ลักษณะเช่นนี้ ได้กลายมาเป็นแบบแผนที่คุ้นเคยกันแบบแผนหนึ่ง ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของพม่าของจอห์น เอฟ. เคดี้ เรื่อง *A History of Modern Burma* (Ithaca, 1958) สละเนื้อที่กว่าครึ่ง ให้กับประวัติศาสตร์สมัยก่อนสงคราม ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่า ตั้งแต่สมัยราชอาณาจักรจนถึงสมัยสาธารณรัฐ ชื่อเรื่อง *Burma from the Kingdom to Republic* ของเอฟ.เอ็น. ทราเจอร์ (London, 1966) ซึ่งตั้งชื่อรองไว้ว่า "การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และการเมือง" เป็นการศึกษาการปกครองของอังกฤษในฐานะภูมิหลังเพื่อไปสู่เอกราช ขนบประเพณีตามแบบของมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ ในอันที่จะเชื่อมโยงรัฐศาสตร์เข้ากับประวัติศาสตร์ ยังได้ปรากฏต่อมาอีก ในตำราเล่มสำคัญเกี่ยวกับการเมืองและการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า *Government and Politics of Southeast Asia* โดยผู้เขียนเจ็ดท่าน ผู้เขียนบรรยายเนื้อหาตามแบบแผนที่ได้รับมอบหมายมา อันเป็นแบบแผนซึ่งมีเนื้อหาด้านประวัติศาสต์บทหนึ่ง นำหน้ามาก่อนบทที่จะพิจารณาถึงสภาวการณ์ร่วมสมัยและกระบวนการทางการเมืองของแต่ละประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[46]

ในเมื่อแบบอย่างเป็นเช่นนี้ บางครั้งจึงเป็นการยาก ไม่เฉพาะแต่ในเรื่องการจำแนกความแตกต่างระหว่างงานเขียนทางประวัติศาสตร์ กับงานเขียนของนักรัฐศาสตร์เท่านั้น (อาทิเช่น ผลงานดังเช่นการสอบสวนถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเจ. เอช.บริมเมล หรือเรื่องราว

---

[44] สำหรับการอภิปรายถึงปัญหาเหล่านี้ J.D. Legge, "Southeast Asian History and the Social Sciences," in C.D. Cowan and O.W. Wolters, eds, ***Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D.G.E.Hall,*** Ithaca and London, 1976.

[45] George McT. Kahin, ***Nationalism and Revolution in Indonesia,*** Ithaca, 1952.

[46] George McT. Kahin, ed., Ithaca, 1959.

ของ เอลเลน เจ. แฮมเมอร์ที่เล่าถึงขั้นตอนแรกเริ่มของความขัดแย้งในอินโดจีน)[47] หากยังเป็นการยากที่จะแยกแยะสาระทางด้านประวัติศาสตร์ออกจากเนื้อหาที่ใหญ่โตมโหฬารของผลงานที่อยู่ในรูปการรายงานสภาวการณ์ร่วมสมัยอย่างสุขุม และแยกออกจากความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาวการณ์ดังกล่าว เราอาจกล่าวถึงผลงานเกี่ยวกับสงครามในอินโดจีนของเบอร์นาร์ด ฟอลล์ เรื่อง *Street Without Joy: Indochina at War, 1964-1954* (Harrisburg, 1961) หรือผลงานที่มีออกมาหลังจากนั้นอีกสิบปีของฟรานเซส ฟิตซ์เจอรัลด์ (Frances Fitzgerald) เกี่ยวกับชาวเวียดนามและชาวอเมริกันในเวียดนาม เรื่อง *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam,* (Boston, 1972) ในฐานะที่เป็นตัวอย่างที่มีชื่อเสียงโดดเด่น ข้อเขียนบางชิ้น ซึ่งอยู่ตรงรอยต่อระหว่างสาขาวิชาประวัติศาสตร์กับรัฐศาสตร์ และกับศาสตร์ด้านสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ ดูจะพะวงกับการสร้างกรอบการวิเคราะห์แนวคิดด้วยความตั้งใจ มากกว่าข้อเขียนชิ้นอื่น ๆ จนเกินพอดีซึ่งก็ช่วยให้เรารู้ว่า ข้อเขียนเหล่านี้ แตกต่างเป็นคนละพวก จากเรื่องราวที่เขียนในลักษณะพรรณา เฮอร์เบิร์ต ฟีท นักรัฐศาสตร์ท่านหนึ่ง นำประวัติศาสตร์การเมืองในช่วงสิบปีแรกของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย เข้ามาอยู่ในกรอบซึ่งใช้สำหรับเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของรูปแบบการเป็นผู้นำ—ได้แก่แบบที่เป็นผู้สร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน กับแบบนักบริหาร–และเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองในแบบต่าง ๆ –ระหว่างวัฒนธรรมแบบชนเชื้อสายผู้ดีในชวากับแบบนักธุรกิจของอิสลาม—ในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงความไร้เสถียรภาพของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่รับช่วงงานต่อกันมาเป็นลำดับในช่วงทศวรรษ 1950[48] จี.ดับเบิลยู. สกินเนอร์ นำวิธีการพิจารณาตามแบบสังคมวิทยามาใช้อย่างตรงชัด ในผลงานของเขา ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังคมชาวจีนในประเทศไทย[49] นอกจากนี้ ยังมีเครื่องมือในด้านแนวคิดชนิดอื่น ๆ ที่นักวิชาการทั้งหลายนำมาใช้ ดังที่ปรากฏในผลงานของเฟรด ริกส์ ซึ่งแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างสังคมชนิด “แยกกระจายออกจากกัน” “มีหลากหลายสีสัน” และ “สะท้อนออกไปทุกทิศทุกทาง”[50] รวมทั้งที่ปรากฏในผลงานของลูเซียน พาย ซึ่งสำรวจลักษณะในด้านบุคลิกภาพ ที่กำหนดแบบอย่างในการเป็นผู้นำในสังคมต่าง ๆ ที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ[51] ในผลงานของคาร์ล ดอยสช์ ซึ่งพยายามที่จะระบุลักษณะเฉพาะที่เป็นแก่นของลัทธิชาตินิยม[52] ในผลงานอันเป็น

---

[47] J.H. Brimmell, ***Communism in South-East Asia***, London, 1959; Ellen J.Hammer, ***The Struggle for Indochina 1940-1955,*** Stanford, 1955.

[48] Herbert Feith, ***The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia,*** Ithaca, 1962.

[49] G.W. Skinner, ***Chinese Soceity in Thailand: An Analytical History,*** Ithaca, 1957.

[50] Fred Riggs, ***Administration and Developing Countries: The Theory of Prismatic Society,*** Boston, 1964.

[51] Lucian Pye, ***Politics Personality and Nation Building: Burma's Search for Identity,*** New Haven, 1962.

[52] Karl Deutsch, ***Nationalism and Social Communication,*** New York, 1953.

ข้อพิจารณาของจอห์น เคาท์สกี้เกี่ยวกับการก่อตัวของชนชั้น[53] และในผลงานจากความคิดของ คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ เกี่ยวกับความภักดีที่มีมาแต่ครั้งบรรพกาล เกี่ยวกับ "สายธาร" ทางวัฒนธรรม และความยุ่งเหยิงวุ่นวายในภาคเกษตร [54]

ใช่ว่านักประวัติศาสตร์ทุกคน จะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และภาวะแวดล้อมของเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของตนก็หาไม่ ทว่านักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ที่มุ่งการไต่สวนไปถึงยุคสมัยก่อน ๆ หน้านี้ ส่วนใหญ่ก็ยังคงมีแนวโน้มที่จะคงการไต่สวนของตนไว้ภายในช่วงที่มีการติดต่อระหว่างยุโรปกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วอลเตอร์ เวลล่า, เอ.แอล. โมฟแฟต และเดวิด วายอัตต์ ได้สำรวจรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสืบราชสมบัติติดต่อกันมา[55] นักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ เอ็ม.เอ. พี. เมลิงค์-เรอลอฟซ์ กับนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ คริสทอฟ คลามานน์ ได้นำเครื่องมือในแบบที่แตกต่างกัน มาใช้ศึกษาการค้าในบริเวณหมู่เกาะของอินโดนีเซีย[56] วอง ลิน เคน สำรวจพัฒนาการของอุตสาหกรรมดีบุกของมลายู และต่อมาภายหลัง อาร์.อี. เอลสัน ก็นำเรื่องระบบการเพาะปลูกในชวาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้ามาตรวจสอบใหม่อย่างพิถีพิถัน[57] ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับจักรวรรดิ ในลักษณะที่มีจุดรวมความสนใจที่แรงจูงใจและการเมืองของประเทศมหาอำนาจที่เป็นเมืองแม่ ยังคงเป็นหัวข้อที่ศึกษากันอย่างต่อเนื่องในสมัยหลังสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประวัติศาสตร์ของอังกฤษในมลายู นิโคลาส ทาร์ลิ่ง พิจารณาสภาวการณ์ที่แวดล้อมความสนใจของอังกฤษ ที่มีต่อโลกมาเลย์ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

---

[53] John Kautsky, ***Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism,*** New York, 1963

[54] Clifford Geertz, ***The Religion of Java,*** Glencoe, 1962; ***Agricultural Involution,*** Berkeley, 1963; ***Peddlers and Princes: Social Change and Modernization in Two Indonesian Towns,*** Chicago, 1963; และ ***The Social History of an Indonesian Town,*** Cambridge, Mass., 1965.

[55] อาทิ Walter Vella, ***Siam Under Rama III,*** New York, 1957; A.L.Moffat, ***Mongkut, the King of Siam,*** Ithaca, 1961; David Wyatt, ***The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn,*** New Haven, 1969.

[56] M.A.P.Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630,*** The Hague, 1962. Kristof Glamann, ***Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740,*** Copenhagen and the Hague, 1958. หนังสือสองเล่มของซี.อาร์.บ็อกเซอร์ คือ ***The Dutch Seaborne Empire, 1600-1800,*** London, 1965. และ ***The Portuguese Seaborne Empire,*** 1415-1825, London, 1969, แม้ว่าจะเป็นผลงานของผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ของดินแดนริมทะเล แต่ก็ใช้วิธีการและรูปแบบที่คร่ำคร่ากว่า

[57] Wong Lin Ken, ***The Malayan Tin Industry to 1914,*** Tuscon, 1965; R.E. Elson, ***Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Java Residency, 1830-1940,*** Singapore, 1984.

และต้นคริตส์ศตวรรษที่สิบเก้า [58] แมรี่ เทิร์นบัลล์ สืบย้อนวิวัฒนาการของนโยบายของอังกฤษในอาณานิคมบริเวณสเตรท เซ็ทเทิลเมนท์[59] ซี.เอ็น. พาร์กินสัน และซี.ดี.โควัน พิจารณาเหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง "ขบวนการก้าวไปข้างหน้า" (forward movement) ของอังกฤษในมลายู จากมุมมองที่ต่างกัน[60] นอกจากนี้ ยังมีผลงานการศึกษาพิเคราะห์อีกจำนวนหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับวิธีการและลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของการปกครองของอังกฤษ และเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของบริเวณคาบสมุทร [61]

นักประวัติศาสตร์ที่เขียนถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มีความพร้อมที่จะนำวิธีการและแนวคิดในระบบต่าง ๆ ของสาขาสังคมศาสตร์ที่ใกล้เคียงมาใช้มากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ที่ให้ความเอาใจใส่กับความคลี่คลายของเหตุการณ์ในระยะหลังกว่านั้น เอ็ดการ์ วิกค์เบิร์กนำทักษะของนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและนักประวัติศาสตร์สังคมมาใช้ในการศึกษาวิจัยชุมชนชาวจีนในฟิลิปปินส์ในช่วงห้าสิบปีสุดท้ายที่อยู่ภายใต้การปกครองของสเปน วิกค์เบิร์กให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษกับโครงสร้างและจิตสำนึกภายใน และกับความสัมพันธ์ของชุมชนชาวจีนกับสังคมที่อยู่รายรอบ ในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว [62] ผลงานการศึกษามนิลาระหว่างปีค.ศ. 1900 จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่สองของแดเนียล โดปเปอร์ส --อันเป็นการศึกษาถึงความสามารถในการปรับเปลี่ยนของสังคม—ให้ความเอาใจใส่เป็นสำคัญกับนครนี้ ในฐานะที่ประกอบด้วย "โครงสร้างต่าง ๆ ชุดหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจ้างงานและในฐานะที่เป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น" และเสริมสิ่งที่ได้ค้นพบให้มีสาระหนักแน่นน่าเชื่อถือยิ่งขึ้นด้วยการวิเคราะห์เชิงสถิติอย่างละเอียด [63] นักประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย ซาร์โตโน การ์โตเดิร์ดโจ เพียรพยายามกับการวางระบบการตั้งชื่อเพื่อ

---

[58] Nicholas Tarling, ***British Policy in the Malay Peninsula and the Archipelago, 1824-1871,*** Singapore, 1957; ***Anglo-Dutch Rivalry in the Malay World, 1780-1824,*** St Lucia, Qld, and Cambridge, UK, 1962; and ***Piracy and Politics in the Malay World,*** Melbourne and Singapore, 1963.

[59] Mary Turnbull, ***The Straits Settlements, 1826-67: Indian Presidency to Crown Colony,*** London, 1972.

[60] .N.Parkinson, ***British Intervention in Malaya, 1867-77,*** Singapore, 1960; C.D.Cowan, ***Nineteenth-Century Malaya: The Origins of British Political Control,*** London, 1961.

[61] E.Sadka, ***The Protected Malay States, 1874-1895,*** Kuala Lumpur, 1968; Eunice Thio, ***British Policy in the Malay Peninsula, 1880-1910***, Singapore, 1969; Khoo Kay Kim, ***The Western Malay States, 1850-1873,*** Kuala Lumpur, 1972; G.C. Allen and Audrey Donnihorne, ***Western Enterprise in Indonesia and Malaya,*** London, 1957; J. Norman Parmer , ***Colonial Labor Policy and Administration: A History of Labor in the Rubber Plantation Industry in Malaya,*** New York, 1960.

[62] Edgar Wickberg, ***The Chinese in Philipine Life, 1850-1898,*** New Haven and London, 1965.

[63] Daniel Doeppers, ***Manila, 1900-1914: Social Change in a Late Colonial Metropolis,*** New Haven, 1984.

จัดจำแนกประเภทของการก่อจลาจลของเกษตรกรในชวา[64] ไมเคิล อาดาส ใช้ความรู้ความชำนาญในด้านภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ขณะพยายามที่จะวางกรอบอย่างใหม่สำหรับการวิเคราะห์การปกครองของอังกฤษในพม่า โดยให้ความเอาใจใส่เป็นการเฉพาะที่ "ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำของพม่า" ("Burma Delta") การใช้ความรู้ในสาขาดังกล่าว ทำให้เขาสามารถพัฒนาความคิดของเฟอร์นิวัลล์เกี่ยวกับสังคมพหุภาพ*ได้ ขณะเดียวกัน การใช้วิธีการของสาขาวิชาประชากรศาสตร์ ซึ่งอาศัยข้อมูลที่นำมาจากรายงานเกี่ยวกับการตั้งชุมชนของหน่วยงานสรรพากร ก็ทำให้อาดาส สามารถผสานบทบาทของเกษตรกรเข้ากับบทบาทของประมุขดังที่มีมาแต่ดั้งเดิม รวมทั้งผสานบทบาทของเกษตรกรเข้ากับบทบาทของผู้บริหารชาวอังกฤษ และเข้ากับบทบาทของชนชั้นสูงที่เป็นนักลัทธิชาตินิยม นับตั้งแต่ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา[65] ตัวอย่างอื่น ๆ ยังมีให้หยิบยกขึ้นมาอ้างได้อีกมากมาย บรรดาผู้ที่มีข้อเขียนรวมอยู่ในหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมของฟิลิปปินส์ ซึ่งเอ.ดับเบิลยู แม็คคอย และ อี. เดอจีซัส เป็นบรรณาธิการ ชื่อเรื่อง *Philippines Social History: Global Trade and Local Transformations* (Quezon City and Sydney, 1982) ใช้ผลงานที่ทำกันไว้อย่างละเอียด เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ส่วนภูมิภาคของฟิลิปปินส์ในช่วงสองทศวรรษก่อน เป็นจุดตั้งต้น แล้วนำเทคนิคของสาขาวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมศาสตร์มาใช้ในการประเมินสังคมฟิลิปปินส์ในช่วงปลายยุคอาณานิคม ในประเทศไทย จิตร ภูมิศักดิ์ เสนอการตีความสิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นลัทธิศักดินาของไทย ในแง่ของชนชั้น[66] และภายหลังจากที่มีการลุกฮือของนักศึกษาในปีค.ศ. 1973 ก็สามารถมองเห็นได้ว่า การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไทย มีแนวทางการเน้นความสำคัญอย่างใหม่ นั่นคือการเน้นที่ประวัติศาสตร์ด้านสังคม-เศรษฐกิจ อันมีนักวิชาการอย่างเช่นฉัตรทิพย์ นาถสุภา ชัยอนันต์ สมุทรวณิช และนิธิ เอียวศรีวงค์ เป็นผู้นำ นักวิชาการเหล่านี้มุ่งที่การศึกษาและวิเคราะห์โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมในยุคก่อนทุนนิยม ในลักษณาการที่ต่าง ๆ กันออกไป[67]

ลักษณะการเน้นที่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบในช่วงหลังสงคราม ซึ่งมีขึ้นภายในปริบทของ "อุตสาหกรรม" การศึกษาเอเชีย ซึ่งขยายตัวอย่างมโหฬารนั้น มีแนวโน้มที่จะข่มการศึกษาถึงยุคก่อนหน้านี้ ทว่ามิได้บดบังเสียทีเดียว ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ ยังคงได้รับความเอาใจใส่

---

[64] Sartono Kartodirdjo, ***Protest Movements in Rural Java,*** Singapore, 1973.

* plural society สังคมที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติและชนเผ่า ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตต่าง ๆ กัน

[65] Michael Adas, ***The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852-1941,*** Madison, 1974.

[66] ***The Real Face of Thai Feudalism Today,*** 1957, trans. Craig J. Reynolds in ***Thai Radical Discourse: The Real Face of Thai Feudalism Today,*** Ithaca, 1987.

[67] Craig J. Reynolds, "Marxism in Thai Historical Studies," JAS, 43, 1 (1983).

จากนักวิชาการที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั้งหลาย การตรวจสอบแบบแผนการค้าสมัยโบราณของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของวาง กุงวูก็ดี การศึกษาการพาณิชย์ยุคโบราณของอินโดนีเซียและจังหวะจะโคนทางด้านการเมืองในโลกมาเลย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่และสิบห้าของโอ.ดับเบิลยู โวลเทอร์ส ก็ดี ตลอดจนงานด้านจารึกของเจ.จี.เดอ กาสปารีส์ และพอล วีทลีย์ ในการสร้างภาพด้านภูมิศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรมลายูตอนก่อนค.ศ. 1500 ล้วนเป็นผลงานที่สามารถหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างได้[68] ในช่วงหลังสงครามระยะล่ากว่านั้น ประวัติศาสตร์ยุคโบราณของภูมิภาคนี้ ดึงดูดความสนใจของนักวิชาการที่เยาว์วัยกว่าจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ อาทิเช่น ไมเคิล ออง-ธวิน (พุกาม) ปีแอร์-อีฟ มองแกง (ศรีวิชัย) นิธิ เอียวศรีวงค์ (พระนคร) และเค. ดับเบิลยู. เทย์เลอร์ กับเจ.เค.วิทมอร์ (เวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้าและสิบ)[69] ดังนั้น ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์ครั้งโบราณ ที่มีขึ้นในหลาย ๆ ด้านในระยะหลัง ๆ จึงเป็นความก้าวหน้าที่มีคุณสมบัติเป็นความก้าวหน้าในด้านโบราณคดี[70] การไต่สวนในด้านโบราณคดีโดยใช้เทคนิคสมัยใหม่ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนะเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคนี้เช่นกัน หน่วยงานด้านโบราณคดีของสาธารณรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีบทบาทสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ ในการไต่สวนเรื่องราวเหล่านี้ และได้สร้างคุณูปการให้แก่การทบทวนข้อสรุปของการวิเคราะห์วิจัยในสมัยก่อนสงคราม ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

---

[68] Wang Gungwu, 'The Nanhai Trade: A Study of the Early History of Chinese Trade in the South China Sea', JMBRAS, 31 (1958); O.W. Wolters, ***Early Indonesian Commerce: A Study in the Origins of Srivijaya,*** Ithaca, 1967, and ***The Fall of Srivijaya in Malay History***, London, 1970; J.G. de Casparis, ***Prasasti Indonesia***; Paul Wheatley, ***The Golden Khersonese,*** Kuala Lumpur, 1961.

[69] ดูบทความของไมเคิล ออง-ธวิน นิธิ เอียวศรีวงค์ เค.ดับเบิลยู. เทย์เลอร์ และเจ.เค. วิทมอร์ ใน J.K. Whitmore and K.R. Hall, eds, ***Explorations in Early Southeast Asian History: The Origins of Southeast Asian Statecraft,*** Ann Aarbor, 1976; Pierre-Yves Manguin, "Études Sumatranaises: I. Palembang et Sriwijaya: anciennes hypothèses, recherches nouvelles," BEFEO, 76 (1987); K.W. Taylor, ***The Birth of Vietnam,*** Berkeley, 1983; และบทความของนักวิชาการหลายท่านใน David Marr and A.C. Milner, eds, ***Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries,*** Singapore and Canberra, 1986.

[70] ดูตัวอย่างได้จาก Alastair Lamb, "Takuapa: The Probable Site of a Pre-Malaccan Entrepôt in the Malay Peninsula" in J. Bastin and R. Roolvink eds, ***Malayan and Indonesian Studies: Essays Presented to Sir Richard Winstedt,*** Oxford, 1964; E. Edwards McKinnon, "Kota Cina: Its Context and Meaning in the Trade of Southeast Asia in the Twelfth to Fourteenth Centuries," Ph.D. thesis, Cornell University, 1984, McKnnon และ A.C. Milner, "A Letter from Sumatra: A visit to some early Sumatran historical sites," ***Indonesia Circle***, 18 (1978); C.C. Macknight, ***The Voyage to Marege,*** Melbourne, 1976; J.N. Miksic, "From Seri Vijaya to Melaka: Batu Tagak in Historical and Cultural Context", JMBRAS, 60, 2 (1987).

เกี่ยวกับพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลานับพัน ๆ ปี รวมทั้งทำให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ถึงอิทธิพลจากภายนอกภูมิภาค ที่มีมาก่อนหน้านี้[71]

หัวข้อสำคัญในการศึกษาและวิจัยสมัยหลังสงคราม

ท่ามกลางภูมิหลังของการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับวิธีการพิจารณาการเขียนประวัติศาสตร์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองและจุดมุ่งเน้นในข้อเขียนเหล่านั้น เราอาจระบุหัวข้อหลัก ๆ ในบางหัวข้อที่กระตุ้นความสนใจของนักประวัติศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้

หนึ่งในบรรดาหัวข้อที่มีความสำคัญมากที่สุด คือหัวข้อที่เข้าไปสานต่อการอภิปรายสมัยก่อนสงคราม เกี่ยวกับลักษณะและความสำคัญของอิทธิพลจากภายนอก ที่มีต่อสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งอิทธิพลของอินเดีย อิสลามและยุโรป ผลงานที่พิมพ์เผยแพร่ในค.ศ. 1955 ซึ่งเป็นงานแปลวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกกับข้อเขียนอื่น ๆ ของฟาน เลอร์ ออกเป็นภาษาอังกฤษภายใต้ชื่อกว้าง ๆ ว่า การค้าและสังคมอินโดนีเซีย: ความเรียงที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจของเอเชีย (van Leur, *Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History,* The Hague and Bandung, 1955) กระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์หันมาให้ความสนใจกันมาก งานเขียนนี้ ได้รื้อฟื้นการอภิปรายที่มีมาก่อนหน้านี้ และสานต่อไปในทิศทางที่ค่อนข้างต่างไปจากเดิมสักเล็กน้อย ในสมัยก่อนสงครามนั้น ประเด็นถกเถียงส่วนใหญ่ มีศูนย์รวมอยู่ที่กระบวนการ “แพร่กระจายวัฒนธรรมอินเดีย” และขอบข่ายที่กระบวนการนี้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือถูกวัฒนธรรมท้องถิ่นปรับเปลี่ยน ทว่าการอภิปรายที่เริ่มขึ้นใหม่หลังสงคราม ดำเนินไปในระดับที่กว้างกว่า และเป็นในแง่แนวคิดมากกว่า การอภิปรายครั้งนี้สนใจแนวคิดเรื่อง “ความเป็นอิสระ” ของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คำถามที่เกี่ยวกับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียนั้น แน่นอนว่า มิได้ถูกละเลย มีผู้สร้างผลงานใหม่ ๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญได้แก่งานของเอช. จี. ควอริตช์ เวลส์ อลาสแตร์ แลมบ์ โอ.ดับเบิลยู. โวลเทอร์ส ไอ.ดับเบิลยู. แมบเบตต์ และคนอื่น ๆ โวลเทอร์สสร้างความกระจ่างให้แก่ลักษณะการค้าในย่านหมู่เกาะก่อนสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดในผลงานที่ส่งผลสืบเนื่องต่อมาอย่างสำคัญ นั่นคือหนังสือเกี่ยวกับการพาณิชย์ของอินโดนีเซียในครั้งโบราณ ชื่อเรื่อง *Early Indonesian Commerce* โวลเทอร์สใช้การค้นพบศรีวิชัยครั้งใหม่ของเซเดส์ เป็น

---

[71] สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการค้นพบด้านโบราณคดีสมัยหลังสงคราม ดู R.B. Smith and W. Watson eds, ***Early South East Asia: Essays in Archeology, History and Historical Geography,*** London and New York, 1979. ดูเช่นกันที่ Peter Bellwood, ***Man's Conquest of the Pacific: The Prehistory of Southeast Asia and Oceania,*** New York, 1979, และ ***Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago,*** Sydney, 1985.

จุดตั้งต้น[72] ศรีวิชัยตั้งอยู่ตรงไหนกันแน่ และเป็นราชอาณาจักรประเภทไหน ยังคงเป็นเรื่องที่คลุมเครืออยู่ก็จริง ทว่าโวลเทอร์สพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ทำไมกำเนิดของมหาอำนาจทางทะเลในสุมาตราตอนใต้ในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด จึงได้เป็นสิ่งที่มีเหตุผล ทั้งนี้ โดยอาศัยความคิดของเขา เกี่ยวกับ "ชายฝั่งทะเลที่เอื้ออำนวย" ของสุมาตรา แม้ว่าโวลเทอร์สจะมิได้สนใจอย่างจริงจังนัก กับกระบวนการรับวัฒนธรรมอินเดีย แต่เรื่องนี้ก็เป็นส่วนสำคัญในข้อโต้แย้งของเขาที่ว่า "การขยายการค้าในสมัยนั้น เป็นความสำเร็จของท้องถิ่น มิใช่ของอินเดีย" [73]

โวลเทอร์สเผชิญหน้ากับคำถามที่ว่าด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียอย่างตรงชัดยิ่งกว่า ในตอนที่พิจารณาถึงกระบวนการรับอิทธิพลของฮินดูเข้ามาในกัมพูชา ในบทความซึ่งตีพิมพ์ในปีค.ศ. 1979 เขานำความคิดเรื่อง "ความสามารถเป็นยอด" มาแทนที่ความคิดเกี่ยวกับการสืบเชื้อสายและราชวงศ์ ในฐานะปัจจัยในการทำความเข้าใจถึงอำนาจทางการเมืองในกัมพูชาสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด และสืบประเด็นนี้ต่อไปโดยกล่าวว่า ความสามารถอย่างยิ่งยวดดังว่านั้น ทำให้สามารถนำความคิดเกี่ยวกับอำนาจของฮินดูมาใช้ประโยชน์ได้ ชาวเขมรสามารถนำศาสนาฮินดูมาอรรถาธิบายได้ด้วยลักษณาการเช่นนี้และในลักษณาการอื่น ๆ โดยใช้ถ้อยคำที่พวกเขาคุ้นเคยภายในวัฒนธรรมของตนเอง นอกจากนี้ ชาวเขมรยังสามารถ "เข้าถึงจิตใจ" ของศาสนาฮินดูได้ โดยอาศัยประสบการณ์แบบ "เขมรมากเท่า ๆ กับแบบ 'ฮินดู'"[74] ในผลงานชิ้นอื่น โวลเทอร์สได้เสนอความคิดเรื่อง "การปรับให้เหมือนท้องถิ่น" (localization) เพื่อแจงลักษณาการที่อิทธิพลภายนอกอาจได้รับการซึมซับเข้ามาในท้องถิ่น และนำมาป่าวประกาศใหม่ ด้วยสำนวนซึ่งเป็นของท้องถิ่น จนถึงระดับที่ความคิดขัดแย้งกันระหว่างท้องถิ่นกับภายนอก ไม่อยู่ในประเด็นอีกต่อไป [75]

แมบเบตต์กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า ผู้เข้าร่วมการอภิปรายรุ่นก่อน ๆ สับสนกับเรื่องของประเภท ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่ เขาได้นำข้อโต้แย้งต่าง ๆ เกี่ยวกับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียและลักษณะของหลักฐานที่เกี่ยวข้อง มาประมวลเข้าด้วยกัน พร้อมกับศึกษาในเชิงสำรวจตรวจสอบไว้อย่างน่าเชื่อถือ[76] คุณูปการของแมบเบตต์ คือการให้ความกระจ่างแก่เรื่องต่าง ๆ ด้วยการแยกแยะประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประเด็นที่แตกต่างกันและแยกจากกัน ประเด็น

---

[72] Cœdès, *"Le Royaume de Çrivijaya,"*

[73] O.W. Wolters, ***Early Indonesian Commerce,*** 247. การอภิปรายสืบเนื่องเกี่ยวกับที่ตั้งของศรีวิชัย สามารถพบได้ใน Bennet Bronson, "The Archaeology of Sumatra and the Problem of Srivijaya," in Smith and Watson, eds, ***Early Southeast Asia,*** 406-26, และใน Manguin, "***Études Sumatranaises,"***

[74] "Khmer 'Hinduism' in the Seventh Century," Smith and Watson, 427.

[75] ***History, Culture and Reigion in Southeast Asian Perspectives,*** Singapore, 1984.

[76] Mabbett, "The 'Indianization' of Southeast Asia": I. Reflections on the Prehistoric Sources; II. Reflections on the Historical Sources, JSEAH, 8, 1 and 2 (1977).

ปัญหาเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับแบบแผนของเกษตรกรรมที่วิวัฒนาการขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุคซึ่งอาจเป็นช่วงเวลาที่การเพาะปลูกข้าวนาดำได้เริ่มขึ้น นอกจากประเด็นนี้แล้ว ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของระเบียบแบบแผนทางการเมือง ซึ่งอาจมีมาก่อนที่จะเกิดราชอาณาจักรที่รวมศูนย์อำนาจดังเช่นพระนคร และลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับเรื่องราวในคัมภีร์ภาษาสันสกฤต ซึ่งอาจพัฒนาขึ้น ไม่เพียงเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น หากอาจพัฒนาขึ้นในอินเดียเองด้วย แมบเบตต์ ชี้ว่า เราไม่อาจลงข้อสรุปจากหลักฐานได้ และยังได้เสนอให้แยกข้อโต้แย้งเกี่ยวกับกระบวนการซึ่งอิทธิพลของอินเดียแพร่กระจายออกมา ออกจากข้อโต้แย้งส่วนที่เกี่ยวกับระดับซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า อิทธิพลดังกล่าว เข้ามาครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่น แล้วจากนั้น เขาก็ยุติข้อโต้แย้งทั้งสองพวก หลังจากที่แบบเบตต์ได้สำรวจตรวจสอบหลักฐานที่นักวิชาการในแวดวงต่าง ๆ อย่างกว้างขวางได้เสนอไว้แล้ว[77] เขาก็ชี้ให้เห็นว่า อันที่จริงแล้ว ไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับกระบวนการแพร่กระจายดังกล่าวอยู่เลย หลักฐานทั้งหมดเท่าที่เรามีอยู่ ที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลของจีน จารึกและแหล่งโบราณคดี ล้วนระบุว่ารัฐทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างมีสัญลักษณ์ที่แสดงถึงอิทธิพลของอินเดียปรากฏให้เห็นอยู่แล้วทั้งสิ้น ส่วนที่เกี่ยวกับประเด็นที่เป็นปัญหาประเภทที่สอง ที่ว่าอิทธิพลอินเดียเข้ามาครอบงำอิทธิพลท้องถิ่นนั้น แมบเบตลงข้อสรุปว่า การยกเรื่องจักรวรรดินิยมอินเดีย มาคัดง้างกับความเป็นอิสระของท้องถิ่นนั้น เมื่อพิจารณาถึงความสลับซับซ้อนของแบบแผนต่าง ๆ ในท้องถิ่นแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเสนอสิ่งที่ขัดแย้งกันอย่างลวง ๆ และรวมทั้งเมื่อพิจารณาถึงความจริงในข้อที่ว่า ถึงอย่างไรก็ไม่มี “อินเดีย” ที่มีลักษณะสมานกลมกลืนกันเป็นหนึ่งเดียว และในข้อที่ว่า แม้ในอินเดียเอง “การปรับให้เป็นสันสกฤต” (Sanskritization) ก็ยังเกิดขึ้นเป็นหย่อม ๆ ไม่สม่ำเสมอกัน

ในขณะที่การเสาะหาหลักฐานเกี่ยวกับกระบวนการแพร่กระจายและคุณสมบัติของอิทธิพลอินเดียตลอดจนการวิเคราะห์และอภิปรายถึงหลักฐานเกี่ยวกับกระบวนการและคุณสมบัติดังกล่าว ดำเนินสืบต่อมา ความสนใจหลักของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ก็ถูกยื้อไปยังแง่มุมอื่น ๆ ของข้อเขียนของฟาน เลอร์

ข้อโต้แย้งทั้งหมดของฟาน เลอร์ ซึ่งเป็นความสนใจของตอนปลายทศวรรษ 1950 และต้น ทศวรรษ 1960 นั้น ที่น่าสนใจมากเป็นพิเศษมีอยู่ด้วยกันสองลักษณะที่สำคัญก่อนอื่น ได้แก่วิธีการซึ่งเขานำมาใช้ในการให้เหตุผลเพื่อพิสูจน์ประเด็นของเขา การอภิปรายสมัยก่อนสงครามส่วนใหญ่เกี่ยว ข้องกับการตีความหลักฐานบางชิ้นที่บอกถึงการปรากฏตัวของอินเดีย หรือการขาดหลักฐานที่ชี้ถึงการเข้ายึดครองและตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดีย และดังที่เราได้เห็นแล้ว ผู้ที่มองว่าการได้รับอิทธิพลของอินเดีย เป็นกระบวนการปรับแต่งที่มองเห็นได้ชัดเจน

---

[77] ได้แก่ H.G. Quaritch Wales, H.A. Lamb, Paul Wheatley, W.G. Solheim II, R.D. Hill, L. Malleret, K.A.N. Sastri, K.C. Chang, B. Bronson และคนอื่น ๆ

ต่างถือว่า การพาณิชย์ที่มีฐานอยู่ที่อินเดีย เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง ของการถ่ายทอดอิทธิพล ดังกล่าว ฟาน เลอร์นั้นตรงกันข้าม ข้อสรุปของเขามิได้พัฒนาขึ้นจากการตรวจสอบหลักฐานที่มีอยู่อย่างละเอียด แต่ด้วยการนำเสนอหลักฐานใหม่ ซึ่งอาศัยการนิยามการค้าประเภทต่าง ๆ แน่นอนว่า โดยสาระสำคัญแล้ว วิทยานิพนธ์ของเขาเป็นการอภิปรายถึงวิธีการใช้หลักเหตุผลในการไต่สวน หลักสำคัญของคำโต้แย้งของเขา คือการนิยามคำว่า ลัทธิทุนนิยม ซึ่งมิใช่ในแง่ของการสั่งสม การลงทุนและผลกำไร หากในแง่ที่แคบกว่านั้น คือเป็น "ลัทธิทุนนิยมสมัยใหม่" – ในแง่ที่เป็นการผลิตสินค้าในปริมาณมาก ๆ โดยมีตลาดเสรีเป็นฐาน มีระบบการเงินที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ และตลาดเสรีสำหรับการจำหน่ายขายสินค้า---ซึ่งแน่นอนว่าทั้งหมดนี้ ไม่มีสิ่งใดเลย ที่ตรงกับกิจกรรมการพาณิชย์ของเอเชียครั้งโบราณกาล[78] เขาระบุว่าการค้าของเอเชียนั้น มีรากฐานอยู่ที่การผลิตงานฝีมือ โดยได้รับการสนับสนุนด้านการเงินมิใช่จากชนชั้นนายทุนหากแต่โดยประมุขหรือชนชั้นสูงซึ่งเป็นผู้ลงทุนไปกับการเดินทางแต่ละเที่ยว ๆ จากกรอบแนวคิดเช่นนี้ ก็มีแนวคิดต่อเนื่องตามมา เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการค้าเร่ กล่าวคือแม้ว่าการค้าจะกระทำข้ามแดนเป็นระยะทางไกล ๆ แต่ตัวการประกอบการค้าเองนั้น อยู่ในมือของผู้ค้ารายย่อย—ผู้ค้าเร่—ซึ่งเป็นผู้ขนสินค้าไปแลกเปลี่ยนและเป็นผู้ที่สร้างแดนวัฒนธรรมต่างด้าวขึ้นตามเมืองท่าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข้อสรุปในตอนท้ายที่สุด กอปรเป็นส่วนหนึ่งของการจัดระบบแนวคิดเดิมเสียใหม่ ในทัศนะของฟาน เลอร์แล้ว เขาเห็นว่าเป็นขั้นตอนที่มีเหตุผลที่จะสรุปว่า การพาณิชย์ ไม่อาจเป็นหลักสำคัญให้แก่การถ่ายทอดวัฒนธรรมในรูปแบบที่สูงส่งได้ เขาเห็นว่าอิทธิพลที่มีผลให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมดังว่านั้น น่าจะเป็นผลลัพธ์ของหยิบยืมวัฒนธรรมอินเดียในบางลักษณะมาใช้ นั่นคือ จำพวกที่มีประโยชน์สำหรับราชอาณาจักรที่กำลังก่อตัวขึ้นมาในภูมิภาค และดังนั้น จึงเท่ากับว่า อินเดียมิได้บีบบังคับให้วัฒนธรรมพื้นถิ่น รับวัฒนธรรมของตนมาใช้แต่อย่างใด[79] เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้กลายเป็นผู้รับอิทธิพลจากภายนอกอย่างดูดาย ทว่าเป็นผู้มีบทบาทอย่างแข็งขันในกระบวนการดังกล่าว เพียงลงมือครั้งเดียวเท่านี้ เครื่องมือด้านแนวคิดนี้ ก็ทำให้กรอบของประเด็นที่ถกเถียงอภิปรายกัน พลิกกลับไปเป็นตรงกันข้ามได้

ลักษณะที่สองของการอภิปรายในช่วงหลังสงคราม ตามหลังวิธีการวิเคราะห์นี้มาติด ๆ ฟาน เลอร์หันเหความสนใจออกไปจากรายละเอียดของหลักฐาน และหวนไปสู่ความคิดเรื่องความเป็นอิสระที่มีลักษณะครอบคลุมมากกว่า โดยการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขการอภิปรายอย่างเฉียบแหลม ถ้าหากจะมองว่าอิทธิพลจากอินเดียเสมือนสิ่งที่หยิบยืมหรือซึมซับเข้ามาแล้ว อิทธิพลจากอินเดียนี้ก็จะต้องยินยอมให้วัฒนธรรมท้องถิ่น มีความเป็นอิสระและมีอำนาจที่จะสืบเนื่องต่อไปได้ หาไม่

---

[78] *Indonesia Trade and Society,* 17.

[79] Ibid., 103.

แล้ว ก็อาจมองได้ว่า วัฒนธรรมท้องถิ่น ตกเป็นเบี้ยล่างหรือถูกแรงกดดันจากภายนอกบีบบังคับให้ต้องยอมจำนน

ถ้าหากว่าข้อโต้แย้งนี้สามารถนำมาใช้ได้กับอิทธิพลของอินเดียและกับการเข้ามาของอิสลามได้ ข้อโต้แย้งนี้ก็น่าจะนำมาประยุกต์ใช้ได้เช่นกันกับยุคที่ยุโรปแทรกตัวเข้ามาในภูมิภาคใช่หรือไม่? คำถามนี้ ซึ่งเป็นหัวข้อที่อภิปรายกันเป็นพิเศษเป็นเวลาหนึ่งทศวรรษภายหลังปีค.ศ. 1955 มีนัยยะเรื่องค่านิยมอยู่อย่างเห็นได้ชัด ทัศนะที่พิจารณาว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "กำกับควบคุม" ประวัติศาสตร์ของตนเองอย่างสืบเนื่อง เป็นที่ชื่นชอบแก่ชาติทั้งหลายที่พะวงอยู่กับการเสริมสร้างเอกราชที่เพิ่งได้มาใหม่ ๆ เช่นเดียวกับผู้สังเกตการณ์ภายนอก ที่ฝันใฝ่ ใคร่ที่จะคิดคำนึงถึงความเป็นอิสระของภูมิภาคนี้ ในแง่ของการเป็นหัวข้อในการศึกษาวิจัยหัวข้อหนึ่ง

ฟาน เลอร์เองก็แสดงความคิดเห็นว่า นักประวัติศาสตร์รุ่นก่อน ๆ นั้น เน้นถึงอิทธิพลของ ยุโรปมากเกินไปจริง ๆ เขาพิสูจน์ข้อคิดเห็นนี้โดยใช้เครื่องมือด้านแนวคิดแนวเดียวกับที่เขานำมาใช้สนับสนุนการอภิปรายเรื่องวัฒนธรรมพื้นถิ่นกับการเลือกหยิบยืมวัฒนธรรมอินเดียมาปรับใช้ บริษัทดัตช์อีสต์อินเดียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด มิได้ต่างจากพวกเจ้าที่ทำการค้า ด้วยการให้เงินทุนสนับสนุนการเดินทางอย่างต่อเนื่อง และลูกจ้างของบริษัทในย่านอินดีส ก็ปฏิบัติหน้าที่ที่คล้ายคลึงกับบรรดาผู้ค้าเร่ทั้งหลาย บริษัทดำเนินการสอดคล้องกับแบบแผนการค้าของย่านหมู่เกาะเพียงขนาดนั้น แม้ขณะเมื่ออำนาจของบริษัทขยายกว้างขวางออกไป จนสามารถเข้าผูกขาดการค้าทั่วบริเวณนี้ แล้วเข้ายึดดินแดนเป็นที่มั่น บริษัทก็ยังคงห่างไกลจากการเป็นผู้ปกครองดินแดนที่มีอำนาจสูงสุดเยี่ยงกษัตริย์ ฟาน เลอร์ให้ความเห็นว่า ความสัมพันธ์ของบริษัทกับบรรดาผู้ครองอำนาจอยู่ในพื้นถิ่น เป็นเหมือนเช่นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ มากกว่าความสัมพันธ์ระหว่างประมุขกับราษฎร อันเป็นประเด็นซึ่งจี.เจ. เรซิงค์ จะขยายความในรายละเอียดในเวลาต่อมา[80] อย่างมากที่สุดจริง ๆ ที่อาจกล่าวได้ก็คือ บริษัทเป็นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลยิ่งกว่ารัฐอื่น ๆ ทว่าในเรื่องคุณสมบัติแล้ว มิได้แตกต่างจากรัฐทั้งหลายเสียทีเดียว

ในขณะที่คำวิพากษ์ของฟาน เลอร์ ที่กล่าวว่า นักประวัติศาสตร์ที่มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านสายตาของชาวยุโรป ได้รับการยอมรับด้วยดี และความคิดเรื่องประวัติศาสตร์ที่มีเอเชียเป็นศูนย์กลาง ก็กลายเป็นเป้าหมายที่ต้องบรรลุถึง ด้วยวิธีการพิจารณาวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างละเมียดละไม ทว่าข้อโต้แย้งของเขาที่ว่า การเข้ามาของพวกยุโรป แทบมิได้ทำให้เกิดความแตกต่างอันใดขึ้นมา อย่างน้อยก็จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดูจะเป็นคำกล่าวที่เกินความเป็นจริงมากไป หากจะใช้ตัวอย่างที่ฟาน เลอร์มุ่งเน้นเป็นสำคัญแล้ว ก็จะเห็นว่า บริษัทอีสต์อินเดียของ

---

[80] "Inlandsche Staten in den Oosterschen Archipel, 1873-1915," BKI, 116 (1960), translated as "Native States of the Eastern Archipelago, 1873-1915," in G.J. Resink, ***Indonesian History between the Myths***, The Hague, 1958.

ดัตช์นั้น นับเป็นองค์กรที่มีความแตกต่างอย่างมาก จากบรรดาผู้ค้าเร่ซึ่งฟาน เลอร์มองเห็นว่าเป็นผู้แบกรับหน้าที่กระทำการค้าในอดีต ทั้งในเรื่องขนาด ขอบข่ายของการปฏิบัติงาน และในเรื่องอิทธิพล บริษัทสามารถบีบบังคับเพื่อควบคุมการค้า และในเวลาต่อมา ก็สร้างอิทธิพลครอบครองดินแดนอีกด้วย แน่นอนว่าเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง ที่จะแยกแยะกิจกรรมของบริษัทที่อาจมองได้ว่า เป็นกิจกรรมที่อยู่ในรูปของการค้าครั้งโบราณ ให้เป็นที่ปรากฏชัดเจน ทั้งเป็นการเหมาะสมเช่นกันที่จะเน้นถึงปัจจัยเรื่องความต่อเนื่องกับยุคก่อนที่ชาวยุโรปจะเข้ามา ทว่าก็เป็นเรื่องสมควรเช่นกัน ที่จะหันมาให้ความเอาใจใส่กับปัจจัยที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและความไม่ต่อเนื่อง ซี.อาร์. บ็อกเซอร์ ได้พิจารณาผลกระทบของระบบการพาณิชย์ของโปรตุเกสอย่างละเอียดละออ ส่วนเอ็ม.เอ.พี.เมริงค์-เรอลอฟซ์ ก็มองว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล เกิดขึ้นตามหลังการบุกรุกของโปรตุเกสและดัตช์ เข้ามาในวงการการค้าของภูมิภาคนี้ แม้กระทั่งฟาน เลอร์เองก็ยังยอมรับว่า เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อิทธิพลของผู้บุกรุกชาวยุโรปที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีมากถึงขนาดที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญขึ้นในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเนื่องจากผลงานมากมายของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ มุ่งตรงไปที่การศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ อันเป็นช่วงระยะเวลาที่ผลกระทบจากตะวันตกรุนแรงมากที่สุด จึงเป็นการยากสำหรับนักประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์ภายในภูมิภาคหรือจากนอกภูมิภาค ในอันที่จะหลีกเลี่ยงการตีความที่อยู่ภายในเงื่อนไขของการท้าทายของพวกยุโรป และการตอบสนองจากทางฝ่ายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ยากที่จะหลีกเลี่ยง แต่ก็คงไม่ถึงกับเป็นไปไม่ได้ เรื่องของมุมมองและความเป็นอิสระได้กลายเป็นจุดรวมความสนใจที่สำคัญในการอภิปรายอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในค.ศ. 1961 จอห์น สเมล ได้ระบุไว้ในบทความที่ทรงอิทธิพลเรื่องหนึ่ง ว่าความคิดเรื่องลัทธิการถือยุโรปเป็นศูนย์กลางสามารถมีความหมายไปต่าง ๆ นานาได้อย่างไรบ้าง[81] ในประการแรกอาจมีความหมายพาดพิงไปถึงมุมมองของนักประวัติศาสตร์ ในแง่ที่ว่าประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ ควรมองจากทัศนะของผู้สังเกตการณ์ภายนอก หรือว่าของคนในพื้นถิ่นเอง? หรือไม่เช่นนั้น ในประการที่สองก็เป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนถึงความลำเอียงและค่านิยมของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งจะว่าไปก็เหมือนกับว่า ในการเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้น พวกเขาเข้าข้างฝ่ายไหน? ประการที่สาม เรื่องนี้อาจมีความหมายโยงไปถึง ดุลยพินิจเกี่ยวกับความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ว่าอะไร คือปัจจัยชี้ขาด ที่เป็นตัวกำหนดแนวทางของประวัติศาสตร์? แน่นอนว่า สามความหมายนี้ มักจะไปด้วยกันอยู่เนือง ๆ หากว่ามุมมองเป็นของผู้บุกรุกชาวยุโรป (และมักจะมีอันตรายจากมุมมองเช่นนี้อยู่เสมอ ในเมื่อ

---

[81] John Smail, “On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia,” JSEAH, 2, 2 (1961).

ข้อมูลของนักประวัติศาสตร์ มักได้มาจากแหล่งที่ฝ่ายบุกรุกสร้างทำขึ้นมา) ก็น่าจะเป็นไปได้ว่า ดุลยพินิจในเรื่องค่านิยม จะชวนให้สนับสนุนบทบาทของชาวยุโรป และเป็นได้ว่า จะชวนให้ยกชาวยุโรปเป็นจุดเด่นในการวิเคราะห์ ในฐานะที่เป็นผู้กำหนดรูปการณ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ สเมลแสดงความคิดเห็นว่า โลกทางความคิดของการไต่สวนอย่างเป็นวิทยาศาสตร์สมัยใหม่—ทั้งในสาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและมนุษยศาสตร์—มาบัดนี้เป็นโลกทางความคิดที่เป็นสากลไปแล้ว และนักประวัติศาสตร์ที่สุขุมทุกคน ไม่ว่าจะเป็นนักประวัติศาสตร์ในซีกโลกตะวันตกหรือตะวันออก ต่างก็ต้องทำงานอยู่ภายในโลกทางความคิดเดียวกันนี้ด้วยกันทั้งสิ้น ในสภาวการณ์เช่นนี้ สิ่งที่สเมลเองข้องใจ ก็คือทัศนะด้านศีลธรรมและโลกทัศน์ของนักประวัติศาสตร์ คำว่าโลกทัศน์นี้ดูเหมือนว่าเขาจะหมายถึงดุลยพินิจเกี่ยวกับความสำคัญของสิ่งที่เป็นมูลเหตุ สเมลตั้งข้อสังเกตว่า นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ ซึ่งเป็นนักชาตินิยม ย่อมต้องมีจุดยืนด้านศีลธรรมที่ตรงกันข้ามกับนักประวัติศาสตร์รุ่นเก่าสมัยอาณานิคม ซึ่งเท่ากับเป็นการ “เปลี่ยนจากการมีอคติอย่างเป็นระบบในแนวหนึ่ง ไปสู่การมีอคติอย่างเป็นระบบในอีกแนวหนึ่ง” แม้ในขณะที่ยังคงมีโลกทัศน์ในแบบที่มีแนวโน้มที่จะมองพวกยุโรปว่ายังคงเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ เป้าหมายของสเมลนั้น ตรงกันข้าม กล่าวคือเขาพยายามก่อให้เกิดความเป็นกลางในแง่ศีลธรรม และโลกทัศน์ในแบบที่ถือเอเชียเป็นศูนย์กลาง อันเป็นเป้าหมายซึ่งเขาเชื่อว่าอาจบรรลุถึงได้ ด้วยการนำวิธีการของสังคมวิทยามาปรับใช้ หากว่าเราเพ่งความสนใจไปที่แบบแผนด้านวัฒนธรรมในขั้นพื้นฐาน การกระทำต่าง ๆ ของผู้ปกครองอาณานิคม ก็มีทีท่าว่าจะปรากฏออกมาในลักษณะที่ดูเหมือนว่าเป็นการกระทำชนิดผิวเผินหรือมีผลเพียงระยะเวลาสั้น ๆ หรืออย่างน้อย ก็ด้อยความสำคัญลง วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ทรหดบึกบึน ทนทานต่อการเปลี่ยนแปลง และสามารถกลืนสลายสิ่งที่ยุแยงมาจากภายนอกได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และแม้กระทั่งเมื่อการบุกรุกของพวกยุโรปดูเหมือนจะส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงอย่างมองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุด—ด้วยการกระตุ้นให้เกิดชนชั้นสูงรุ่นใหม่ และเกิดชนชั้นคนงานในชุมชนเมือง เป็นอาทิ—เรื่องเหล่านี้ก็ยังคงสามารถมองได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของวิวัฒนาการในท้องถิ่น ข้อสรุปของสเมลก็คือ ความขัดแย้งที่ตรงกันข้ามกัน ระหว่างการถือยุโรปเป็นศูนย์กลางและการถือเอเชียเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความคิดที่ไม่ถูกต้อง เป้าหมายนั้น ไม่ควรเป็นการเขียนประวัติศาสตร์ในแบบที่ถือเอเชียเป็นศูนย์กลาง แต่เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ “ที่เป็นอิสระ”

เมื่อมองย้อนกลับไปที่การอภิปรายเรื่องเหล่านี้ ทำให้ดูเหมือนว่าเราจะมองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ปัญหาเรื่องมุมมอง เป็นเหมือนกับสิ่งที่ผันแปรไปตามประเด็นต่าง ๆ ที่นักประวัติศาสตร์สนใจ และขึ้นอยู่กับวิธีการตั้งคำถามที่เป็นหลักสำคัญ แรงจูงใจและนโยบายของประเทศมหาอำนาจที่เป็นเมืองแม่ เป็นหัวข้ออันควรแก่การวิจัยไต่สวน แรงจูงใจและนโยบายดังกล่าว เป็นตัวกำหนดกรอบที่ต่างออกไปจากกรอบที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาพิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใน

ยุคที่มีการขยายอำนาจของยุโรป อย่างไรก็ดี แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า การอภิปรายเรื่องจุดยืนและมุมมอง ย่อมส่งผลกระทบถึงลักษณาการซึ่งนักประวัติศาสตร์วางกรอบของคำถามของตน แม้ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ ซึ่งยังคงมุ่งเน้นไปที่ยุคอาณานิคมอย่างต่อเนื่อง ก็เลิกที่จะมองสิ่งที่เกิดขึ้นใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ อย่างแทบจะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ยุโรปเช่นที่นักประวัติศาสตร์รุ่นก่อน ๆ มีแนวโน้มที่จะมองกันอีกต่อไป ตรงกันข้าม ผลงานเหล่านี้ แสดงให้เห็นความเพียรพยายามอย่างตั้งอกตั้งใจ ในอันที่จะเปลี่ยนมุมมองให้จงได้ อาทิเช่นมิลตัน ออสบอร์น เพียรพยายามที่จะมองทั้งสองด้านของสมการอาณานิคม เมื่อเขาศึกษาเรื่องการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน[82] เช่นเดียวกับเดวิด มาร์ -ซึ่งผลงานของเขาเกี่ยวกับการต่อต้านลัทธิอาณานิคมของเวียดนาม ชื่อเรื่อง *Vietnamese Anticolonialism 1885-1925* (Berkeley, 1971) พรรณาถึงความคิดทางการเมืองของเวียดนาม ซึ่งวิวัฒนาการขึ้นภายในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นแท้ ๆ นักวิชาการทั้งสองท่านนี้ ใช้ข้อมูลจากแหล่ง กวอค-งู (ภาษาเวียดนาม) รวมทั้งแหล่งฝรั่งเศสด้วย ส่วนในการพิจารณาถึงประเทศไทยประเทศเดียวซึ่งหลีกเลี่ยงชะตากรรมของการตกอยู่ใต้การปกครองของอาณานิคมได้นั้น เดวิด วายอัตต์ก็ได้บรรยายภาพการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิใช่ในแง่ของความคิดริเริ่มของกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีความคิดความอ่านแบบตะวันตก หากในแง่ที่เป็นการตอบสนองต่อตะวันตก “ซึ่งเป็นไปตามครรลองของประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมไทยเอง ด้วยความลำบากยากเข็ญ ทว่าก็เป็นดังเช่นที่คาดกัน” [83]

การเข้ามาของอิสลามยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และผลกระทบที่การเข้ามานี้มีต่อสังคมต่าง ๆ ในภูมิภาคเป็นหัวข้อสำคัญมากยิ่งขึ้นไปอีก สำหรับนักประวัติศาสตร์ในสมัยหลังสงคราม แม้ว่าการอภิปรายเรื่องนี้ จะกระทำในเงื่อนไขที่แตกต่างจากการอภิปรายเรื่องการรับวัฒนธรรมอินเดียและความเป็นอิสระของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตามที แน่นอนว่าฟาน เลอร์ได้ขยายการวิเคราะห์ลักษณะของอิทธิพลอินเดียและความผิวเผินโดยส่วนเปรียบเทียบของผลกระทบของอินเดียที่มีต่อภูมิภาค ให้กว้างขวางออกไปครอบคลุมถึงการแทรกตัวของอิสลามด้วย แต่โดยสาระสำคัญแล้ว เขากระทำไปอย่างมิได้ตั้งใจ และในฐานะที่เป็นผลสืบเนื่องของจุดยืนในเรื่องระเบียบวิธีการวิจัยที่เขาใช้อยู่เท่านั้น ในสายตาของฟาน เลอร์นั้น การเข้ามาของอิสลาม มิได้ก่อให้เกิดขั้นตอนใหม่ หรือสร้างยุคใหม่ ให้แก่ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่อย่างใด ฟาน เลอร์แสดงความคิดเห็นไว้ว่า การค้าของมุสลิม มิได้ทำให้แบบแผนทางเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้น และในแง่วัฒนธรรมแล้วเขามองเห็นว่าอิสลามเป็นสิ่งที่ได้รับและซึมซับเข้ามา มิใช่โดยการบังคับใช้กับผู้ที่เปลี่ยนศาสนา

---

[82] Milton Osborne, ***The French Presence in Cochin China and Cambodia: Rule and Response, 1859-1905,*** Ithaca, 1969.

[83] David Wyatt, ***The Politics of Reform in Thailand,*** vii.

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ข้อโต้แย้งที่เขานำมาใช้เป็นเหตุผลรองรับข้อสรุปเหล่านี้ มีพัฒนาการน้อยกว่าข้อโต้แย้งที่เกี่ยวข้องกับการรับอิทธิพลอินเดีย กล่าวคือค่อนข้างจะเป็นการนำประเด็นดังว่านี้เข้ามาอยู่ภายในกรอบความคิดอย่างกว้าง ๆ ของเขามากกว่าจะเป็นการนำเสนอหลักฐานใหม่หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักฐานเก่า

ในทศวรรษ 1950 และ1960ไม่มีการโต้แย้งที่สำคัญใด ๆ ต่อภาพกว้าง ๆ เช่นนี้ ส่วนใหญ่แล้วนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะมอบหมายงานไต่สวนให้แก่ตนเองสามประเภท ได้แก่ ประเภทแรกไต่สวนถึงจุดต่าง ๆ ที่ทำให้อิสลามแพร่กระจายมาถึงบริเวณคาบสมุทรและหมู่เกาะ สอง ลักษณะของผลกระทบที่เกิดขึ้นในระยะแรกเริ่ม และสาม วิวัฒนาการของแนวความคิดแบบอิสลามกับการจัดองค์กรของอิสลามในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ

ประเด็นที่อภิปรายกันเกี่ยวกับวิธีการแทรกตัวของอิสลาม มีอยู่สามชั้นด้วยกัน ได้แก่ หนึ่ง พ่อค้าจากกุเจรัตเป็นผู้นำเข้ามาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและสิบสี่ใช่หรือไม่ หรือว่า สอง จะมีที่มาที่เก่าแก่กว่านี้อยู่ในอินเดียใต้ หรือว่า สาม เบงเกอลเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นหลักสำคัญ จี.อี.มาร์ริสันและจี.ดับเบิลยู.เจ. ดรูวส์ อยู่ในหมู่ผู้ที่เข้าร่วมการอภิปรายนี้ นักวิชาการสองท่านนี้ มีแนวโน้มที่จะมองเห็นว่า อิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มาจากชายฝั่งทะเลโจโรมานเดลของอินเดีย[84] เอส.คิว.ฟาติมิ นั้นตรงกันข้าม คือแสดงความเห็นว่าเบงกอลน่าจะเป็นจุดแพร่กระจาย แต่เขาก็ยอมรับว่ามีความเป็นไปได้ที่จะมีจุดแพร่กระจายหลายจุด โดยที่แต่ละจุดอาจจะมีบทบาทในช่วงเวลาที่ต่างกัน[85]

เคียงข้างมากับคำถามเรื่องแหล่งกำเนิด คือการอภิปรายประเภทที่สอง ซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยลักษณาการที่อิสลามเข้ามาตั้งมั่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแบบแผนที่อิสลามใช้ ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมในท้องถิ่น หรือที่อิสลามใช้ในการเปลี่ยนแปลงสภาพท้องถิ่น อิสลามเป็นฝ่ายกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมอย่างกว้างขวาง หรือว่าอิสลามเองเป็นฝ่ายปรับตัว ทำตัวให้คุ้นเคยกับสภาพท้องถิ่นแล้วกลืนไปกับท้องถิ่น เหมือนเช่นที่ฟาน เลอร์ประกาศ ปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงเพราะการเข้ามาของอิสลามนั้น มีอยู่อย่างมองเห็นได้ชัด ทั้งที่ความเชื่อและระเบียบแบบแผนด้านสังคม วัตรปฏิบัติตามพิธีทางศาสนาอิสลามที่แทบจะเป็นสากลในสังคมที่เปลี่ยนศาสนาแล้วก็ดี การเข้าร่วมพิธีที่สุเหร่าก็ดี ตลอดจนการเรียกให้มาร่วมกันทำละหมาด การถือศีลอด และการเดินทางไปแสวงบุญ ทั้งหมดนี้ ดูจะพิสูจน์ถึงการเปลี่ยนศาสนากันอย่างทั่วถึงไปทั้งหมด ทว่าเป็นการเปลี่ยนที่ไม่สม่ำเสมอ ศาสนาอิสลามมีที่มั่นที่แข็งแกร่งตามส่วนต่าง ๆ ของย่านหมู่เกาะที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการค้าระหว่างประเทศมากที่สุด – ได้แก่อาเจะห์ ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา เมละกา ชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา มากาสซาร์—ทว่าในสังคมเกษตรกรรมที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินของชวานั้น

---

[84] G.W.J Drewes, “New Light on the Coming of Islam to Indonesia?” BKI, 124 (1968), 433 ff. G.E. Marrison, “The Coming of Islam to East Indies,” JMBRAS, 24 (1951).

[85] S.Q. Fatimi, ***Islam Comes to Malaysia,*** Singapore, 1963, 53.

มองเห็นได้ชัดว่า การแทรกตัวของอิสลามไม่ลึกซึ้งเท่า สังคมเกษตรกรรมดังกล่าว มีขนบประเพณีการแบ่งชนชั้นและมีความสามารถในการนำอิสลามมาประสมรวมเข้ากับความเชื่อตามขนบธรรมเนียมที่เก่าแก่กว่า สภาวะเช่นนี้ดูเหมือนจะชี้ถึงความแตกต่างในเรื่องบทบาทในการเปลี่ยนแปลงของอิสลาม ความตึงเครียดระหว่างศาสนาใหม่กับขนบประเพณีที่มีมาก่อน มองเห็นได้ชัดว่ามีอยู่ในระยะแรก ๆ ซึ่งความตึงเครียดนี้ มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสถานที่ และกลายเป็นเรื่องรุนแรงขึ้นมาเป็นครั้งคราวในบางแห่ง

นักประวัติศาสตร์เน้นย้ำทั้งความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง เอ.เอช. จอห์นส์ เน้นถึงบทบาทของชาวซูฟี* ในการนำอิสลามนิกายที่มีศาสตร์ลึกลับเจือปนอยู่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความพร้อมของซูฟี ที่จะยอมรับและใช้องค์ประกอบของวัฒนธรรมที่มิใช่อิสลาม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อิสลามได้รับการยอมรับในสภาพแวดล้อมเช่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[86]

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะเน้นถึงความสามารถในการทำให้เป็นที่ยอมรับของศาสนาอิสลามนิกายซูฟิสม์ แต่ความสนใจของจอห์นส์โดยมากดูจะอยู่ที่เครือข่ายสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงนครรัฐต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ากับศูนย์กลางการเรียนการสอนศาสนาอิสลามในไคโร เมดินาและเม็กกะ ตลอดจนเข้ากับสำนักต่าง ๆ หลากหลายสำนัก และบรรดาครูผู้ทรงอิทธิพล ความสนใจเรื่องเครือข่ายของจอห์นส์นี้มีมากยิ่งกว่าเรื่องผลกระทบที่ศาสนาใหม่ มีต่อสังคมที่รับศาสนาใหม่นี้เข้ามา จอห์นส์ตั้งข้อสังเกตว่า ภายในภูมิภาคนี้ ไม่มี "แกนของอารยธรรมอิสลามและการศึกษาอิสลามที่เป็นหลักและมั่นคง"[87] และเน้นให้ให้ความสนใจต่อขนบประเพณีด้านเทววิทยาและด้านภูมิปัญญาของโลกมุสลิมที่กว้างขวางยิ่งกว่า อันเป็นขนบประเพณีซึ่งผู้นำมุสลิมของเมละกา อาเจะห์และเมืองท่าอื่น ๆ สามารถนำมาใช้ได้ จอห์นส์ย้ำว่า ขนบดังว่านี้ "มิใช่ขนบประเพณีที่เป็นหนึ่งเดียว หากมีเครือข่ายโยงใยที่ซับซ้อน"[88] ภายในความหลากหลายเช่นนี้นิกายซูฟิสม์ ได้เป็นกระแสหลักให้แก่อิสลาม จนกระทั่งความเฟื่องฟูของขบวนการวาห์หะบีที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด กระตุ้นกลุ่มผู้ยึดคัมภีร์ตามตัวบท (fundamentalist) ให้เพียรพยายามฟันฝ่า "สิ่งที่พอกพูนขึ้นและนวัตกรรมใหม่ ๆ" ที่ทบขึ้นมาตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี แล้วกลับไปสู่สิ่งที่ขบวนการนี้เห็นว่าเป็นศาสนาดั้งเดิม

แม้ว่าจอห์นส์จะสนใจโลกของอูลามา (ผู้มีความรู้) ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักคำสอน แต่นักเขียนท่านอื่น ๆ กลับมุ่งให้ความเอาใจใส่กับกรรมวิธีในการปรับตัวของอิสลามมากกว่า โซมาร์ซาอิด โมเออร์โตโน ได้สำรวจตรวจสอบความทรหดและทนทานของแบบแผนและความคิดต่าง ๆ ของขนบฮินดู-

---

* Sufi สมาชิกของศาสนาอิสลามนิกายซูฟิสม์ (Sufism)

[86] A.H. Johns, "Sufism as a Category in Indonesian Literature and History," JSEAH, 2, 2 (1961).

[87] "Islam in Southeast Asia: Reflections and New Directions", ***Indonesia,*** 19 (1975) 33.

[88] Ibid, 42. ดูเช่นกันที่ Johns, "Islam in Southeast Asia: Problems of Perspective," in Cowan and Wolters, eds, ***Southeast Asian History and Historiography.***

ชวาที่ยังคงอยู่เรื่อยมา แม้ภายหลังจากที่ราชอาณาจักรมะตะรัมของชวา ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน ได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามแล้วก็ตาม[89] ในหมู่ประชากรทั่วไปนั้น อิสลามได้ให้ฐานที่มั่นสำหรับต่อต้านการกดขี่บังคับ ทว่าในระดับราชสำนัก ปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบของชวาเดิม ก็ยังคงดำรงอยู่ต่อไป เอ.ซี. มิลเนอร์ เป็นผู้ที่จับประเด็นเป็นสำคัญที่กษัตริยภาพด้วยเช่นกัน ได้เน้นถึงลักษณาการซึ่งผู้ปกครองในท้องถิ่น รับความคิดแนวอิสลามเข้ามาในแบบเลือกสรร กล่าวคือรับเฉพาะด้านซึ่งพวกเขาสามารถ “เป็นใจด้วย” ได้ –อันได้แก่ขนบประเพณีของกษัตริยภาพตามแบบของเปอร์เชีย หรือความคิดในแนวของศาสตร์ลึกลับเกี่ยวกับ “บุคคลที่สมบูรณ์พร้อม” – ซึ่งเท่ากับว่า นำความคิดเหล่านี้ เข้ามาจัดให้อยู่สภาวะแวดล้อมในท้องถิ่น แทนที่จะนำมาใช้เปลี่ยนแปลงสภาพท้องถิ่น[90] การประนีประนอมประเภทนี้ กลายเป็นเรื่องยากยิ่งขึ้น ที่จะกระทำต่อไป เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่สถานภาพของอิสลาม และเมื่อ “ความเอาใส่ใจกับ*ชารีอา*[*]” เติบใหญ่ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

การไต่สวนประเภทที่สาม—ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของแนวคิดและแนวปฏิบัติของมุสลิม—ในส่วนหนึ่งได้รับการส่งเสริมจากความห่วงใยโดยทั่วไปต่อสภาพความเป็นไปของปัจจุบันในขณะนั้นของนักวิชาการที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังสงคราม นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ถูกดึงให้เข้าร่วมพิจารณาไต่สวน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งและบทบาททางสังคมและการเมืองของอิสลามในอินโดนีเซียและมาเลเซีย ในดินแดนทั้งสองนี้ความตึงเครียดระหว่างมุสลิมและผู้ที่มิใช่มุสลิม ระหว่างมุสลิมประเภทต่าง ๆ และระหว่างมุสลิมกับรัฐ เป็นส่วนสำคัญของความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบัน ในมาเลเซียนั้น รัฐเองได้พยายามหาทางที่จะทำให้สังคมเป็นอิสลาม แต่ในอินโดนีเซียนั้น อิสลามกลับเป็นพื้นฐานให้แก่การต่อต้านรัฐบาลซูฮาร์โต้ ทว่าการแยกแยะระหว่างสองสถานการณ์ดังกล่าวด้วยเงื่อนไขง่าย ๆ เช่นนี้ รังแต่จะบดบังความสลับซับซ้อนของทั้งสองสถานการณ์ รวมทั้งบดบังความซับซ้อนของความแตกต่างที่มีอยู่ภายในประชาคมอิสลาม ให้ยิ่งคลุมเครือยิ่งขึ้น ในมาเลเซียตะวันตก ภายในชุมชนมาเลย์ มีการแข่งขันชิงชัยกันภายในหมู่ชนชั้นสูงซึ่งมีการเปลี่ยนฝักย้ายฝ่ายกันอยู่ไปมา มีอยู่คราวหนึ่ง ชนชั้นสูงที่เป็นพวกผู้ดี ซึ่งชุมนุมกันอยู่รายรอบราชสำนักของประมุขมาเลย์ เริ่มแสดงความขัดแย้งกับผู้นำของ*อูลามา* และอีกคราวหนึ่ง ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากทางตะวันตก แม้ว่าจะได้ชื่อว่าเป็นมุสลิม แต่ก็มิได้มีความต้องการ ร่วมไปกับบรรดาผู้นำทางศาสนา ที่หวังจะให้เกิดการจัดระเบียบทางการเมืองบนพื้นฐานของ*ชารีอา* ในอินโดนีเซีย ภาพจะดูซับซ้อนเพราะความแตกต่างของภูมิภาค อิสลามที่เคร่งครัดในขนบดั้งเดิม (แม้ว่ายังอาจจะถกเถียงกันอยู่ว่า ที่ว่าเคร่งครัดในขนบดั้งเดิม

---

[89] Soemarsaid Moertono, ***State and Statecraft in Old Java: A Study of the Later Mataram Period, 16th to 19th century,*** Ithaca, 1968.

[90] .C. Milner, “Islam and the Muslim State”, in M.B. Hooker ed., ***Islam in Southeast Asia,*** Leiden, 1983.

[*] shari’ā กฎอิสลามตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์กุรอ่านและขนบประเพณีของอิสลาม

นั้น เป็นอย่างไร) ได้ลงหลักปักฐานอยู่ในสุมาตรา สุลาเวสีตอนใต้และชวาตะวันตก ได้อย่างมั่นคงยิ่งกว่าในบริเวณชวาตอนกลางและชวาตะวันออก และแม้กระทั่งในภูมิภาคเหล่านี้เอง ก็ยังมีความตึงเครียดกันอยู่บ้าง ระหว่างฝ่ายที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด กับฝ่ายที่ปฏิบัติไปตามธรรมเนียมในชวากลางและชวาตะวันออก มีการแบ่งแยกระหว่างสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็นมุสลิม “แต่ในนาม” (*อาบานกาน*) --ซึ่งศาสนาของพวกเขา พัฒนาขึ้นจากพื้นฐานของการประนีประนอมโดยการปรับประสานรวมเข้ากับความเชื่อที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น--กับชุมชน*สันตรี* ซึ่งสมาชิกประกาศตนว่ายึดมั่นต่อหลักคำสอนที่ตายตัวอย่างเคร่งครัด ความขัดแย้งแตกต่างทำนองนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างแนวร่วมทางการเมืองและต่อความขัดแย้งทางการเมือง ทว่าไม่ว่าประเด็นที่เป็นปัญหาอยู่เหล่านี้เป็นเรื่องศาสนาและเทววิทยา หรือเป็นความขัดแย้งทางเศรษฐกิจและสังคม ที่สวมอาภรณ์ให้ปรากฏโฉมออกมาภายนอกว่าเป็นเรื่องศาสนา อาจเป็นเรื่องที่ต้องอภิปรายกัน แต่ไม่ว่าจะเป็นในทางใด มิติทางศาสนาก็ยังคงเป็นสภาพความเป็นจริงประการหนึ่งของการเมืองสมัยใหม่

นักประวัติศาสตร์ได้เข้าร่วมมีบทบาทในการไต่สวนประเภทนี้ด้วย พวกเขาจับประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการในด้านแนวคิดและแนวปฏิบัติของมุสลิมในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ โดยให้ความเอาใจใส่กับหัวข้อที่เป็นเรื่องเดิม ๆ ที่มักนำมาอภิปรายกันเมื่ออภิปรายถึงอิสลาม รวมทั้งให้ความเอาใจใส่กับความขัดแย้งแข่งขันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งต่างยืนยันว่ากลุ่มตนเคร่งครัดในขนบดั้งเดิม คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นช่วงที่มีพัฒนาการของหลักคำสอนแนวฟันดาเมนทัลลิสต์ ซึ่งแตกแขนงมาจากโลกมุสลิมที่กว้างไกลออกไป พร้อมกับการคัดง้างแนวปฏิบัติที่มีอยู่ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อาทิเช่น ขบวนการวาห์หะบี ซึ่งมีกำเนิดในอาระเบีย โจมตีการประนีประนอมที่อิสลามกระทำต่อธรรมเนียมปฏิบัติ และเรียกร้องให้กลับคืนไปสู่ความเรียบง่ายและสมถะเคร่งครัดตามหลักศาสนาแต่ดั้งเดิม เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษ ขบวนการโมเดิร์นนิสต์ (Modernist movement) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ไคโร ได้แสดงการคัดค้านในประเภทที่ค่อนข้างต่างออกไปอยู่สักหน่อย เช่นเดียวกันขบวนการนี้เอาใจใส่กับการกำจัดสิ่งที่พอกพูนขึ้นมาจากหลักคำสอน ซึ่งขบวนการนี้เชื่อว่า ทำให้บดบังคำสอนของท่านศาสดา นอกจากนี้ ขบวนการโมเดิร์นนิสต์ยังพยายามหาทางที่จะทำให้มีการปรับเข้าหากันระหว่างอิสลามกับกำลังฝ่ายต่าง ๆ ของโลกสมัยใหม่ ด้วยความเชื่อว่า ศาสนาที่บริสุทธิ์—และมีเหตุผล—สามารถลงรอยไปด้วยกันได้ กับวิทยาศาสตร์และแนวความคิดร่วมสมัย

นักประวัติศาสตร์พิจารณาประเด็นปัญหานี้ จากหลากหลายแง่มุม คริสติน ดอบบิน และเทาฟิค อับดุลลาห์ พิจารณาสภาวการณ์อันมีลักษณะพิเศษของมินังกาเบา ดอบบินมุ่งความเอาใจใส่ที่ประเด็นการฟื้นฟูศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งก้าวสู่จุดสูงสุดโดยการเกิดขบวนการปาดรี[91] ความสนใจของอับดุลลาห์นั้น อยู่ที่ความสัมพันธ์ของศาสนากับธรรมเนียมปฏิบัติ

---

[91] Christine Dobbin, ***Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy: Central Sumatra, 1784-1847,*** London and Malmő, 1983.

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เขามีความเห็นว่า ธรรมเนียมของมินังกาเบา คือสิ่งที่ทำให้ความคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ที่ศาสนาอิสลามมีอยู่กับชนเชื้อชาติต่าง ๆ รวมทั้งที่มีอยู่กับความคิดและจารีตที่อยู่นอกใจกลางมินังกาเบา ปรากฏชัดเจนขึ้นมา ดังนั้น จึงมองเห็นได้ว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น มีความคิดเรื่องการแปลงเปลี่ยนรูปโฉมของตนเองอยู่ในตัว จากภูมิหลังเหล่านี้ อับดุลลาห์ได้พิจารณาถึงความขัดแย้ง—ซึ่งในส่วนหนึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างคนต่างรุ่น ในอีกส่วนหนึ่งเป็นความขัดแย้งด้านเทววิทยา และอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของอุดมการณ์—ระหว่างกำลังฝ่ายปฏิรูปและฝ่ายอนุรักษ์ ที่มีอยู่ภายในประชาคมอิสลาม[92] ดีเลียร์ โนเออร์ เขียนผังแสดงการเติบโตของขบวนการโมเดิร์นนิสต์ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การก่อตั้งองค์การนักปฏิรูป คือมูฮัมมาดิยาห์ ใน ค.ศ. 1912 และการพัฒนาบทบาททางการเมืองสำหรับอิสลาม ในช่วงทศวรรษท้าย ๆ ของการปกครองของดัตช์[93] แม้ว่าโนเออร์จะได้สำรวจปัญหาเรื่องหลักคำสอน—อาทิเช่น สิทธิในการตีความของปัจเจกบุคคลและบทบาทของเหตุผล – แต่ประเด็นที่เขาให้ความเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ คือผลสะท้อนของคำสอนทางศาสนาที่มีต่อการใช้อำนาจทางการเมือง แน่นอนทีเดียวว่า บทบาททางการเมืองของอิสลาม ดูจะเป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่พ้น เมื่อพิจารณาจากคำประกาศอย่างเด็ดขาดของอิสลาม ดังที่สรุปไว้ในทัศนะของโนเออร์ที่ว่า อิสลามนั้น “เป็นทั้งสังคมศาสนาประชาสังคมและสังคมการเมือง” (หน้า1) กระนั้นก็ดี ชาวมุสลิมทั้งหลาย ก็มีแนวโน้มที่จะมีความเห็นแตกต่างกัน ในข้อที่ว่า ควรนำคำประกาศดังกล่าวนั้น มาปฏิบัติอย่างไร ผลงานวิจัยของดับเบิลยู.อาร์. รอฟฟ์ ที่ว่าด้วยกำเนิดของลัทธิชาตินิยมมาเลย์ เกี่ยวข้องกับมิติอิสลามของชนชั้นสูงพวกที่เขาสามารถระบุได้ว่ากำลังจะปรากฏขึ้นมา[94] สำหรับอินโดนีเซียนั้น บี.เจ. โบแลนด์ พิจารณาตรวจสอบลักษณาการซึ่งความสัมพันธ์ของศาสนากับรัฐ ดำเนินในรูปแบบทางการเมืองในประวัติศาสตร์ของสาธารณรัฐที่มีเอกราชแห่งนี้[95] กรณีพิเศษนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับประชาคมมุสลิมในฟิลิปปินส์ ซึ่งซี. เอ. มาจุล ได้พิเคราะห์บทบาทของพวกเขาไว้[96]

ในขณะที่นักวิชาการบางคน มุ่งให้ความสนใจแก่บทบาททางการเมืองของมุสลิม นักวิชาการคนอื่น ๆ ก็กำหนดแนวการไต่สวนของตนไปที่กิจกรรมด้านเศรษฐกิจของพวกเขา คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะที่ว่า ความสมถะมัสยัสถ์ของอิสลามและการยืนกรานเรื่องความเสมอภาคของเหล่าผู้นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้อิสลามเป็นศาสนาที่เหมาะสมสำหรับชนชั้นกลางที่กำลังอยู่ในขั้น

---

[92] Tuafik Abdullah, “Modernization in the Minangkabau World: West Sumatra in the Early Decades of the Twentieth Century,” in Claire Holt, B.R. O'G. Anderson and James Siegel, eds, ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972.

[93] Deliar Noer, ***The Modernist Muslim Movement, 1900-1942,*** Singapore and Kuala Lumpur, 1973.

[94] W.R. Roff, ***The Origins of Malay Nationalism,*** New York and London, 1967.

[95] B.J Boland, ***The Struggle of Islam in Modern Indonesia,*** The Hague, 1971.

[96] C.A. Majul, ***Muslims in the Philippines,*** Quezon City, 1973

เริ่มก่อกำเนิดขึ้นมา เกียร์ตซ์ยังได้กล่าวเป็นนัยถึงความคล้ายคลึงระหว่างบทบาทของอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับบทบาทที่เวเบอร์* เห็นว่าเป็นบทบาทของนิกายโปรเตสแตนท์ในยุโรป – นั่นคือ บทบาทในการทำให้พฤติกรรมการพาณิชย์ กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยให้มีการพัฒนาชนชั้นวาณิชขึ้นมา[97] ข้อเสนอแนะนี้ มีนักประวัติศาสตร์อย่างน้อยหนึ่งท่าน ที่เกิดความสนใจ นั่นคือ แลนซ์ คาสเทิลส์ ผู้ซึ่งมีผลงานวิจัยเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบุหรี่ในกูดุส[98] ซึ่งตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวากลาง คาสเทิลส์ได้พยายามที่จะทดสอบสมมุติฐานของเกียรต์ซ ผลงานการวิจัยของเจมส์ ซีเกิล เกี่ยวกับผู้ประกอบการค้าชาวอาเจะห์ ได้กล่าวถึงความคิดเกี่ยวกับเหตุผลของอิสลาม (*อากัล*) ว่าเป็นไปได้ที่ความคิดนี้ จะส่งเสริมลัทธิปัจเจกชนนิยมของชนชั้นวาณิช[99]

โดยรวมแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า การไต่สวนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รุกหนักไปยังสิ่งซึ่งสามารถบรรยายได้ว่า เป็นพฤติกรรมด้านการเมืองและเศรษฐกิจของมุสลิมในปัจจุบัน และในอดีตที่เพิ่งจะผ่านพ้นไปไม่นานนัก มิใช่เป็นการไต่สวนเรื่องราวเกี่ยวกับหลักคำสอนและความเชื่อถือศรัทธา และแน่นอนว่า ประเด็นที่ให้ความเอาใจใส่เหล่านี้ สอดคล้องตรงกันกับประเด็นที่แวดวงนักวิชาการสมัยหลังสงคราม ครุ่นคำนึงกันอยู่โดยทั่วไป

อีกหัวข้อหนึ่ง ที่นักประวัติศาสตร์ให้ความสนใจมากขึ้นเป็นลำดับ ได้แก่คุณสมบัติของผู้ครองอำนาจตามขนบดั้งเดิม และระเบียบแบบแผนของสังคม—ซึ่งหากจะยืมชื่อผลงานที่สำคัญสองชิ้นมาใช้ก็กล่าวได้ว่า หัวข้อดังกล่าวนี้จะมีชื่อว่า “ราชากับอาณาจักร” และ “รัฐกับความเป็นรัฐบุรุษ[1]—และลักษณะของความคิดซึ่งดูเหมือนว่าจะค้ำจุนผู้ครองอำนาจนั้น

ดังที่โรเบิร์ต ฮีน-เกิลเดิร์น บรรยายถึงรัฐตามแบบฉบับดั้งเดิมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ในบทความที่ทรงอิทธิพลสมัยปีค.ศ. 1942[2] ว่า ในแง่ทฤษฎีแล้ว รัฐดังว่า มีลักษณะรวมศูนย์อย่างสูงและกอปรด้วยความคิดต่าง ๆ ซึ่งได้มาจากอิทธิพลของอินเดีย คือความคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ที่มีฐานะเทียบเท่ากับเทพ และความคู่ขนานกันที่มีอยู่ระหว่างระเบียบของจักรวาลและของโลก ราชธานีของพระประมุข เป็นศูนย์กลางที่ทรงไว้ด้วยเวทย์มนต์อันศักดิ์สิทธิ์ของราชอาณาจักร

---

* แม็กซ์ เวเบอร์ (Max Weber, 1864-1920) นักสังคมศาสตร์และนักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน

[97] Clifford Geertz, ***The Development of the Javanese Economy,*** Boston, 1956, 91.

[98] Lance Castles, ***Religion, Politics and Economic Behaviour in Java: The Kudus Cigarette Industry,*** New Haven, 1967.

[99] James Siegel, ***The Rope of God,*** Berkeley and Los Angeles, 1969.

[1] B.J.O. Schrieke, ***Ruler and Realm in Early Java,*** The Hague, 1957, ซึ่งเป็นหนังสือรวมข้อเขียนซึ่งชรีคกำลังจัดทำอยู่ในตอนที่เขาถึงแก่กรรมในค.ศ. 1942 และ Moertono, ***State and Statecraft***.

[2] Robert Heine-Geldern, “Conceptions of State and Kingship in Southeast Asia,” ***Far Eastern Quarterly,*** 2, 1 (November, 1942).

และดังนั้นจึงเป็นที่ประดิษฐานของพระอารามหรือพระราชวัง ซึ่งมีหอสูง ทางเดินและทิศทางที่ตั้ง ที่ถูกออกแบบให้สอดคล้องกับระบบสัญลักษณ์ที่มีความหมายแจงไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน พระอารามหรือพระราชวังดังกล่าว เป็นตัวแทนแสดงถึงเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่พำนักของเหล่าเทพทั้งหลาย ในเมื่อราชอาณาจักรเป็นส่วนย่อของจักรวาล ดังนั้น กษัตริย์ซึ่งประทับอยู่ในราชธานีของพระองค์ และทรงเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพ หรือเป็นเทพอวตารลงมานั้น – ซึ่งอาจจะเป็นพระศิวะหรือพระวิษณุ พระอินทร์หรือพระพรหม – ก็ทรงรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของราชอาณาจักร ให้เหมือนเช่นความเป็นระเบียบของจักรวาล แน่ นอน ว่า สภาพความเป็นจริงของการเมือง ย่อมแตกต่างอย่างมาก จากหลักคำสอนที่ทางศูนย์กลางยกขึ้นมาเป็นตัวอย่าง และแน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ก็เพราะความเป็นจริงในข้อที่เกี่ยวกับดุลอำนาจและการแบ่งแยกนั่นเอง ที่เป็นเหตุให้ทฤษฎีดังกล่าวมีลักษณะรวมศูนย์อย่างหนักแน่นเป็นอันมาก ที. ปิโกด ซึ่งเขียนถึงชวา ได้เน้นถึงลักษณะที่ไร้ความมั่นคงแน่นอนของพระราชอำนาจของกษัตริย์ และมองว่า “การแบ่งแยกและการกลับมาร่วมมือกันใหม่ในอาณาจักร ที่มีอยู่เป็นนิจนิรันดร” เป็นคุณสมบัติตามธรรมชาติอย่างหนึ่งของระบบนี้[3]

ความสนใจเรื่องระเบียบทางการเมืองและทฤษฎีการเมืองครั้งโบราณ ในทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาจากการมุ่งให้ความเอาใจใส่แก่ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยและอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป พฤติกรรมทางการเมืองของสิ่งที่เรียกกันว่า “รัฐใหม่” นั้น สามารถทำให้เป็นที่กระจ่างแจ้งได้ อาจจะโดยการสำรวจรูปแบบและความรู้สึกนึกคิดที่เก่าแก่กว่า แนวคิดดังว่านี้เป็นวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญของบทความของบี.อาร์.โอ’จี. แอนเดอร์สันที่ว่าด้วย “ความคิดเกี่ยวกับอำนาจในวัฒนธรรมของชวา”[4] แม้ว่าเนื้อหาของงานเป็นการสำรวจตรวจสอบวัฒนธรรมครั้งโบราณของชวาและพยายามหาทางที่จะแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมดังกล่าวนั้น มีทฤษฎีทางการเมืองที่มีหลักเกณฑ์แน่ชัด แต่สิ่งที่งานนี้ให้ความเอาใจใส่เป็นสำคัญ คือลักษณาการซึ่งข้อสรุปเหล่านี้ จะช่วยให้เกิดความเข้าใจการเมืองของอินโดนีเซียในขณะนั้นได้ดีขึ้น อาทิเช่น ด้วยการอธิบายถึงลักษณะการเป็นผู้นำของซูการ์โน ความตึงเครียดระหว่างศูนย์กลางกับส่วนที่อยู่รอบนอก และบทบาทของลัทธิอุดมการณ์ในปฏิบัติการทางการเมือง ความคิดของคลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ เกี่ยวกับ “เวทีแสดง, รัฐ” (theatre, State) ที่เขาเสนอไว้ในข้อเขียนเกี่ยวกับอิสลามเรื่อง *Islam Observed* (New Haven, 1968) และที่เขาได้ขยายความต่อมาในการวิเคราะห์ลักษณะของรัฐย่อม ๆ ของบาหลี[5] ในสมัยคริสต์สตวรรษที่สิบเก้าก็ดำเนินบทบาททำนองเดียวกันนี้เช่นกัน งานวิจัยอื่น ๆ ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์อย่างเคร่งครัดกว่า เกี่ยวข้องกับ

---

[3] T. Pigeaud, ***Java in the Fourteenth Century: A Study in Cultural History: The Nagara-Kertagama by Rakawi Prapañca of Majapahit, 1365 AD,*** The Hague, 1960, IV. 122.

[4] B.R.O’G. Anderson, “The Idea of Power in Javanese Culture,” in Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia.***

[5] Clifford Geertz, ***Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali,*** Princeton, 1980.

การสำรวจตรวจสอบแนวคิดเรื่องอำนาจในครั้งโบราณ โดยไม่มีเป้าหมายอื่น หรือไม่เช่นนั้น ก็เป็นการพิจารณาสอบสวนถึงรัฐใดรัฐหนึ่งเป็นการเฉพาะ ในยุคใดยุคหนึ่งเป็นการเฉพาะ

ตัวอย่างของผลงานในแบบแรก ได้แก่ผลงานของไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์ ซึ่งได้ตรวจสอบข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะของระบบกษัตริย์เขมรที่ดายโมนิเออร์ ฟิโนต์ เซเดส์ และคนอื่น ๆ ได้ทำไว้ และตั้งคำถามว่า ความคิดเรื่องเทวกษัตริย์นั้น เป็นคำกล่าวอ้างตรงตามคำนั้น หรือว่าเป็นคำกล่าวอ้างในแบบอุปมาอุปมัย เขาได้สาธยายพร้อมยกตัวอย่างให้เห็นถึงความคลุมเครือที่อ้างถึง "เทวราช" ไว้ในจารึก และความคลุมเครือในการแสดงแนวคิดดังกล่าว ที่รูปแบบของพิธีกรรมและที่สถาปัตยกรรม[6] เขาลงข้อสรุปว่า ระบบสัญลักษณ์ของลัทธิการบูชาเทวราชนั้น เป็นทำนองภาษาซึ่งนำมาใช้ประกาศแสดงถึงระเบียบด้านศีลธรรมและการเมือง เฮอร์มานน์ กุลเก ก็แสดงความคิดเห็นในทำนองเดียวกัน ว่าลัทธิการบูชาเทวราชนั้น สัมพันธ์อยู่กับการบูชาพระศิวะ ในฐานะที่เป็นกษัตริย์แห่งเทพทั้งหลาย มิได้เป็นการบูชาเทวกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ถึงแม้ว่าบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย อาจจะเป็น "ผู้มีส่วนร่วม" ในการปกครองของเทพก็ตามที[7]

ที่อยู่ในประเภทที่สอง ได้แก่ผลงานดังเช่นการศึกษาพิเคราะห์รัชสมัยของสุลต่านมังกุภูมีในยอกยาการ์ตาของเอ็มซี. ริคเลฟส์ เนื้อหาเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการแบ่งแยกอาณาจักรและการพิจารณาถึงความคิดต่าง ๆ ของชวา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะเฉพาะตัวของอาณาจักร—และเกี่ยวกับความแบ่งแยกมิได้ของอาณาจักร[8] ในคำบรรยายของริคเลฟส์นั้น เขาระบุว่า ลักษณะรวมศูนย์ของทฤษฎีการเมืองของชวานั้น เป็นหน้ากากที่ใช้ปกปิดสภาพความเป็นจริงที่ว่าอำนาจนั้น มีการแบ่งแยกอยู่ หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจเป็นได้ว่า เป็นการตอบสนองต่อสภาพความเป็นจริงดังกล่าว ผลงานของโมเออร์โตโน ก็มุ่งประเด็นไปที่ประวัติศาสตร์ของชวาในยุคนั้นเช่นกัน คือยุคมะตะรัมตอนปลายระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบเก้า ผลงานที่ใช้วิธีการและแนวทางการพิจารณาที่มีลักษณะค่อนไปทางสังคมวิทยามากกว่า ได้แก่ผลงานของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ ซึ่งตรวจสอบระเบียบทางสังคมและการแบ่งชนชั้นในสังคมไทย ที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ในแบบของระบบอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ[9] ข้อเขียนของวิคเตอร์ ลีเบอร์แมน เกี่ยวกับวงจรของราชวงศ์ในพม่า ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่

---

[6] I.W. Mabbett, "Devarāja," in JSEAH, 10, 2(1969).

[7] Hermann Kulke, ***The Devaraja Cult,*** 1974, translated from the German, Ithaca, 1978. สำหรับการสำรวจคำถามนี้ต่อไปอีก ดู J. Filliozat, " Sur le **Ç**ivaisme et le Boudhisme du Cambodge', BEFEO, 70 (1980), และ Claude Jacques, 'The Kamraten Jagad in Ancient Cambodia', in Norobu Karashima, ed., ***Indus Valley to Mekong Delta: Explorations in Epigraphy***, Madras, 1985.

[8] M.C.Ricklefs, ***Jogjakarta Under Sultan Mangkubumi, 1749-1792,*** London, 1974.

[9] Akin Rabibhadana, ***The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873,*** Ithaca, 1969, and "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in G. William Skinner and A.

สิบหกถึงสิบแปด เป็นการเพียรพยายามที่จะอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับการแบ่งแยกและการกลับมารวมตัวกันใหม่ ภายในโครงสร้างการปกครองของราชอาณาจักรพม่า แม้ว่าจะพยายามระมัดระวังที่จะยึดอยู่กับกรณีที่เขาเลือกสรรมา แต่ลีเบอร์แมนก็ยังให้การเสนอแนะไว้เป็นนัย ๆ อยู่ว่าภายในกระบวนการปกครองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ประกอบการเกษตรทั้งหมด มีลักษณะที่สอดคล้องตรงกันในขั้นมูลฐาน และเขาได้สรุปผลงานของเขา ด้วยการเปรียบเทียบกรณีของพม่า กับกรณีของสยามและของมะตะรัม [10]

ส่วนหนึ่งของความเอาใจใส่โดยทั่วไปในทำนองเดียวกับที่มีให้แก่ผู้ครองอำนาจและระเบียบในสังคม ได้แก่ความสนใจที่มีต่อสังคมเกษตรกรและการจลาจล การลุกฮือ และขบวนการต่อต้านต่าง ๆ ที่เกษตรกรก่อขึ้นเป็นครั้งคราว เหตุการณ์เหล่านี้ ในบางครั้ง มองกันว่า เป็นการแสดงออกในระยะเริ่มต้น ของการปฏิวัติทางด้านชาตินิยม ทว่ามีนักวิชาการจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่มุ่งประเด็นการเน้นที่ลักษณะของความเชื่อเรื่องยุคแห่งสันติสุขและความมั่งคั่งไพบูลย์ที่จะมีมา (โลกพระศรีอาริย์) ของขบวนการดังกล่าว ตลอดจนลักษณาการที่เกษตรกรประสานการประท้วงเพื่อแสดงความแค้นเคืองต่อบางอย่าง เข้ากับสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อและแนวปฏิบัติที่มีมาแต่ครั้งโบราณ อาทิเช่น ความคิดของชวาเกี่ยวกับประมุขผู้ทรงความยุติธรรม (*ระตู อาดิล*) ผู้ซึ่งสามารถสร้างความสมัครสมานและความมั่งคั่งไพบูลย์ให้แก่สังคมที่ปั่นป่วนวุ่นวาย ความคิดเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในขบวนการต่าง ๆ ดังที่ซาร์โตโน การ์โตเดิร์ดโจ ได้บรรยายไว้ในงานของเขา ในงานนี้ซาร์โตโนพยายามที่จะจัดจำแนกการประท้วงของเกษตรกรในชวาออกเป็นประเภท ๆ ซาร์โตโนกล่าวเน้นถึงลักษณะผสมผสานของหลักลัทธิอุดมการณ์ ซึ่งจะพบได้ในกรณีต่าง ๆ ที่เขาหยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์เป็นราย ๆ ไป การประท้วงเพื่อต่อต้านการบังคับขู่เข็ญในกรณีเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะที่เกี่ยวโยงกับบุคคลที่จะมากู้ชาติช่วยประชาชน ประสมกับความถวิลหวังที่จะกลับคืนไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตสมัยดึกดำบรรพ์ และประสมกับความคิดเรื่องสงครามศาสนา[11] นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ได้สำรวจสารัตถะทำนองเดียวกันนี้ในกรณีอื่น ๆ โยเนียว อิชิอิ และฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้บรรยายถึงความสามารถในการเป็นผู้นำของ “ผู้มีบุญ” และ “ผู้วิเศษ” ในการก่อความไม่สงบในประเทศไทย[12] เดวิด ชันด์เลอร์พิจารณาปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันนี้

Thomas Kirsch, eds., ***Change and Persistence in Thai Society: Essays in Honor of Lauriston Sharp,*** Ithaca, 1975.

[10] Victor Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles,*** 6 and 271ff.

[11] Sartono Kartodirdjo, ***Protest Movements,*** Ch.1. ดูเช่นกันที่ข้อเขียนของเขา คือ “Agrarian Radicalism in Java,” in Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia.***

[12] Yoneo Ishii, “A Note on Buddhistic Millenarian Revolts in North-eastern Siam,” JSEAH, 6, 2 (1975) and Nartsupha, “The Ideology of Holy Men Revolts in North East Thailand,” in Andrew Turton and Shigeharu Tanabe, eds, ***History and Peasant Consciousness in South East Asia,*** Osaka, 1984.

ในกัมพูชา[13] ส่วนเรย์นัลโด อิลเอโต ได้แสดงให้เห็นว่า ความคิดแนวคาทอลิก ได้ถูกนำมาผสมผสานและทำให้เหมาะเจาะกับลัทธิความเชื่อในท้องถิ่นในฟิลิปปินส์[14] ไมเคิล อาดาส ได้พยายามที่จะวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบอย่างห้าวหาญ โดยใช้กรณีตัวอย่างการกบฏต่าง ๆ กัน 5 กรณี ในแอฟริกา อินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโอเชียเนีย ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า เขาเน้นถึงบทบาทที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ของการมีผู้วิเศษที่สามารถรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า มาเป็นผู้นำในการกำหนดแนวการกบฏเหล่านี้ ภายในสภาวการณ์ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอัตราเร่ง และมีความวุ่นวายไร้ระเบียบภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม [15]

สารัตถะเหล่านี้ ได้รับการนำมาสำรวจและพิจารณา โดยวิธีหยิบยกกรณีต่าง ๆ มากมายขึ้นมาวิเคราะห์เป็นราย ๆ ไป ดังเช่นการวิเคราะห์ของซาร์โตโน เกี่ยวกับกบฏบันเตนในค.ศ. 1888[16] และในผลงานการวิเคราะห์วิจัยของเอช.เจ เบนด้า และแลนซ์ คาสเทิลส์ เกี่ยวกับขบวนการซามินในชวา[17] กรณีศึกษาเช่นนี้ ก็เช่นเดียวกับในสาขาอื่น ๆ คือนักประวัติศาสตร์ ได้รับอิทธิพลจากผลงานการศึกษาวิจัยในด้านมานุษยวิทยา ดังเช่นผลงานของ เจมส์ สก็อตต์ ซึ่งได้สำรวจสถานะทางสังคมของเกษตรกรและการต่อต้านของเกษตรกรในมลายู [18]

การอภิปรายเรื่องความเป็นอิสระ ซึ่งเปลี่ยนจุดเน้นในวิธีการที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์อิสลามก็ดี ความสนใจที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ต่ออดีตที่ห่างไกลยิ่งขึ้นก็ดี อีกทั้งการเพ่งพิจารณาที่ลักษณะของโครงสร้างทางด้านสังคมและอำนาจทางการเมืองก็ดี เหล่านี้เป็นเพียงบางหัวข้อที่กุมความสนใจของนักประวัติศาสตร์ ที่มีความสำคัญด้วยเช่นกัน ได้แก่การศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นสูงที่เพิ่งก้าวขึ้นมา บทบาทของพวกเขาในขบวนการชาตินิยมที่ต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคม การศึกษาสถาบันต่าง ๆ ที่ได้

---

[13] David Chandler, “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth-Century Cambodia: Pre-Colonial Imperialism and a Pre-Nationalist Response,” JSEAH, 6, 1 (1975).

[14] Reynaldo Ileto, ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,*** Quezon City, 1979.

[15] Michael Adas, ***Prophets of Rebellion: Millenarian Protest Movements against the European Colonial Order***, Chapel Hill, 1979.

[16] Sartono Kartodirdjo, ***The Peasants’ Revolt of Banten in 1888,*** The Hague, 1966.

[17] H.J. Benda and Lance Castles, “The Samin Movement”, BKI, 125 (1969), republished in H.J. Benda, ***Continuity and Change,*** New Haven, 1972.

[18] James Scott, ***The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia,*** New Haven, 1976, and ***Weapons of the Weak,*** New Haven, 1985.

พัฒนาขึ้นมาเพื่อการปกครองรัฐใหม่ ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเชื้อชาติและชนชั้น[19] นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนามและนักประวัติศาสตร์ไทยบางท่าน ใช้กรอบสำหรับการวิเคราะห์ในแบบมาร์กซิสต์ ทว่าทั้งสองกรณีนี้ ต่างมีทัศนวิสัยดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น เป็นตัวกำหนดด้วยกันทั้งคู่[20] ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก็กลายมาเป็นแขนงที่สำคัญของการไต่สวนด้วยเช่นกัน เนื่องจากมีผู้ดำเนินงานกันหลายฝ่าย ทั้งนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ของนักศึกษาเหล่านี้ รวมทั้งนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นผู้กระตือรือร้น ดังนั้น จึงสามารถคาดได้ว่า อีกไม่นาน ประวัติศาสตร์แขนงนี้ จะให้พื้นฐานที่กว้างขวางสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบ แม้ว่าชีวประวัติยังมิได้เป็นลักษณะสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็มีตัวอย่างมากมาย ทั้งในกรณีของบุคคลสำคัญทางการเมืองในยุคที่ค่อนข้างล่า (ผลงานของโพเอเซ ในการวิเคราะห์ตัน มาลากา และผลงานของดาห์มเกี่ยวกับช่วงต้นของการก้าวขึ้นมาของซูการ์โน เป็นอาทิ)[21] และการวิเคราะห์บุคคลสำคัญยุคก่อน ๆ โดยอาศัยต้นฉบับโบราณเป็นหลัก[22] วิธีการใหม่ที่มีความสำคัญวิธีหนึ่งในการพิจารณาประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ ได้แก่ความพยายามของแอนโทนี รีด ในการนำวิธีการของสำนักแอนนัล ของฝรั่งเศส มา

---

[19] งานนิพนธ์เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม มีอยู่กว้างขวาง ตัวอย่างซึ่งหยิบยกมาอย่างแทบจะไม่ใช้กฎเกณฑ์ใด ๆ ได้แก่ J.E. Ingleson, ***The Raod to Exile: The Indonesian Nationalism Movement, 1927-1934,*** Kuala Lumpur, 1979; R.T. McVey, ***The Rise of Indonesian Communism,*** Ithaca, 1965; C.A. Majul, ***The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution,*** Quezon City, 1967; David Marr, ***Vietnamese Anti-Colonialism,*** Berkeley, 1971; W.R. Roff, ***The Origins of Malay Nationalism,*** New Haven and London, 1967; R. van Niel, ***The Rise of the Modern Indonesian Elite,*** The Hague and Bandung, 1960; Alexander Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976.

[20] Reynolds, "Marxism in Thai Historical Studies," J.K. Whitmore, "Communism and History in Vietnam," in W.S. Turley, ed., ***Vietnamese Communism in Comparative Perspective,*** Boulder, 1960.

[21] Harry A. Poeze, ***Tan Malaka: Strijden voor Indonesie's vrijheid,*** I: ***Levensloop van 1897 tot 1945,*** The Hague, 1976; and Bernhard Dahm, ***Sukarnos Kampf um Indonesiens Unabhangigkeit,*** Hamburg, 1966, trans. Mary F. Somers Heidhues as ***Sukarno and the struggle o\for Indonesian Independence,*** Ithaca, 1969. See also J.D. Legge ***Sukarno : A Political Biography,*** London, 1972 2nd edn, Sydney, 1985.

[22] Ann Kumar, ***Surapati: Man and Legend: A Study of Three Babad Traditions,*** Leiden, 1976, และการวิเคราะห์ความเป็นผู้นำของของเจ้าทิพนครในสงครามชวาปีค.ศ. 1825 ในข้อเขียนของพีเทอร์ แครีย์ (Peter Carey) เกี่ยวกับ ***Babad Dipanagara*** ในฉบับของเขา คือ ***Babad Dipanagara: An Account of the Outbreak of the Java War, 1825-1830,*** a transliteration and translation of the Surakarta Court version of the Babad, Kuala Lumpur, 1981.

ประยุกต์ใช้กับการศึกษาวิเคราะห์ภูมิภาคนี้ จุดมุ่งหมายของรีดคือ การบรรจุถึงซึ่ง "ประวัติศาสตร์ทั้งมวล" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แบบเดียวกับที่เฟอร์นานด์ เบราเดล ศึกษาโลกเมดิเตอร์เรเนียน [23]

ในการศึกษาสารัตถะเหล่านี้และสารัตถะอื่น ๆ ย่อมเป็นไปได้ที่จะรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงบางประการ ในด้านวิธีการซึ่งนักประวัติศาสตร์ของภูมิภาค ใช้ในการกำกับและนำเสนอเรื่องราวในหัวข้อของตน ฉะนั้นจึงอาจเป็นการเหมาะสมที่จะกล่าวถึงสมัยนิยมในการตีความ ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ หรือกล่าวถึงทัศนะที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในข้อที่ว่า อะไรบ้าง ที่ประกอบขึ้นเป็นคำอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างน่าพอใจ ทั้งนี้มิใช่จะกล่าวว่า มีเส้นแบ่งที่คมชัดคั่นอยู่ระหว่างวิธีการพิจารณาและศึกษาในแบบต่าง ๆ ที่ดำเนินต่อ ๆ กันมา หรือคั่นระหว่างยุคต่าง ๆ ที่ดำเนินต่อเนื่องกันมาตามลำดับ สิ่งที่เป็นข้อถกเถียงกันอยู่ ค่อนข้างจะได้แก่การเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดอ่อนในเรื่องการเน้นหรือในการจับประเด็น ที่เกิดขึ้นภายในวาทกรรมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะสำรวจเรื่องเหล่านี้ต่อไป อาจเป็นการเหมาะสม ที่จะให้การพิจารณาเป็นอันดับแรก แก่พัฒนาการทางการเมืองซึ่งช่วยกำหนดทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ ทั้งทัศนคติที่เกี่ยวข้องกับอดีตและกับปัจจุบันของภูมิภาค ส่วนใหญ่แล้ว นักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาเหตุการณ์ร่วมสมัยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ต่างมีความคาดหวังอย่างผู้มองการณ์ในด้านดี ต่ออนาคตของรัฐใหม่ที่กำลังก้าวขึ้นมา สำหรับอินโดนีเซียนั้น ดูเหมือนมีความเป็นไปได้ ที่การถ่ายโอนอำนาจอธิปไตยของดัตช์ จะเปิดทางให้แก่อนาคตที่มีเอกราช และเป็นประชาธิปไตย การเปลี่ยนผ่านไปสู่เอกราชอย่างสันติของมลายูและฟิลิปปินส์ ก็ชวนให้คาดหวังในทำนองเดียวกัน ทว่าลู่ทางสำหรับพม่าและเวียดนามนั้น หม่นมัวกว่า อย่างไรก็ดี สภาพความเป็นจริงกลับปรากฏว่าแตกต่างออกไป ประสบการณ์ด้านรัฐธรรมนูญของอินโดนีเซียนั้น หากจะใช้คำของฟีท ก็นับว่า "เสื่อม" ลงแนวโน้มของลัทธิอัตตาธิปไตย กลับมาปรากฏขึ้นที่ฟิลิปปินส์ และพม่าก็หวนกลับเข้าสู่ภายใน เพื่อไปสู่ระบอบสังคมนิยมในแบบฉบับที่ไม่เหมือนใคร เหตุการณ์ที่คลี่คลายออกมาในลักษณะเช่นนี้ จำเป็นอยู่เอง ที่จะกระทบกระเทือนถึงมุมมองของนักวิชาการรุ่นหลัง ๆ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพลังฝ่ายต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสภาพการณ์ช่วงสงครามยุติลงใหม่ ๆ และมุมมองในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ซึ่งก่อให้เกิดพลังเหล่านั้นขึ้นมา แต่สิ่งที่มีความสำคัญอย่างท่วมท้นสำหรับผู้สังเกตการณ์ในรุ่นนี้ทั้งหมด ได้แก่ทิศทางที่เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวียดนามดำเนินไป ความขัดแย้งในเวียดนามเปลี่ยนแปลงกรอบที่ใช้ในการวิจัยไต่สวน และส่งผลกระทบกระเทือนถึงความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อรากฐานของการศึกษาทางด้านวิชาการ เฉกเช่นเดียวกับที่สงครามโลกครั้งที่สอง ได้สร้าง

---

[23] Anthony Reid, ***Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680, I: The Lands Below the Winds,*** New Haven, 1988. Fernand Braudel, ***The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II,*** trans. S. Reynolds, New York, 1976.

สภาพแวดล้อมที่ใหม่อย่างน่าตื่นตาตื่นใจ ให้แก่การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของทั้งนักวิชาการตะวันตกและของนักวิชาการพื้นถิ่นเลยทีเดียว

ความขัดแย้งสมัยหลังสงคราม ระหว่างฝรั่งเศส ซึ่งกระหายที่จะเข้าถือสิทธิในการควบคุมอินโดจีนอีกครั้งหนึ่ง กับฝ่ายขบวนการชาตินิยมเวียดนาม มีความละม้ายคล้ายคลึงกันอยู่บ้างในบางประการกับการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย ทว่าในเวียดนามมีปัจจัยที่สร้างความยุ่งเหยิงเป็นพิเศษโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้าแทรกแซงของสหรัฐ ซึ่งเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากเวียดนามก็ถูกมองในเงื่อนไขของสงครามเย็นระดับโลกมากขึ้น ๆ

ข้อเขียนนี้ ไม่ใช่เวทีที่เหมาะแก่การพิจารณาครรลองของการต่อสู้ ในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือพิจารณาถึงผลสะท้อนขั้นชี้ขาดที่น่าขมขื่นสำหรับสหรัฐกับบรรดาพันธมิตรของสหรัฐ ในเมื่อความรู้สึกนึกคิดในแบบต่าง ๆ ที่ขัดกับข้อพิจารณาข้างต้น เกี่ยวกับสถานการณ์นี้ ก็เกิดมาขัดแย้งซึ่งกันและกันเสียเอง การกระทำของอเมริกัน เป็นเรื่องของการสนับสนุนเวียดนามใต้ เพื่อต่อต้านการรุกรานจากฝ่ายเหนือ ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นการปกป้องโลกเสรีหรือเปล่า? หรือว่าจริง ๆ แล้ว การแทรกแซงนี้เป็นกรณีการสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง ในสภาพการณ์ซึ่งโดยแท้ที่จริงแล้ว เป็นสงครามกลางเมืองภายในเวียดนาม? ความแตกต่างในเรื่องมุมมอง เป็นสิ่งที่ไม่มีความสำคัญเลยใช่ไหม หากพิจารณาถึงความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลฮานอย เป็นรัฐบาลคอมมิวนิสต์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากจีน? การหลอมรวมข้อพิจารณาด้านอุดมการณ์ เข้ากับข้อพิจารณาเรื่องดุลอำนาจระดับโลก ถูกนำไปเชื่อมโยงกับความกลัวผลสะท้อนที่จะตามมา หากฝ่ายเหนือมีชัยชนะ—นั่นคือความคาดหมายว่าชัยชนะนี้จะนำไปสู่ความล่มสลายของบรรดาประเทศเพื่อนบ้านเหมือนกับตัวโดมิโน สำหรับวัตถุประสงค์ของเราในที่นี้ เพียงแค่การตั้งข้อสังเกตถึงการตอบสนองในแบบต่าง ๆ ที่นักวิชาการที่ศึกษาภูมิภาคนี้ มีต่อความขัดแย้งนี้ ก็เป็นการเพียงพอแล้ว ผลงานที่มีแนวทางการพิจารณาสภาพการณ์เพื่อที่จะประกาศความคิดเห็นในเชิงเห็นอกเห็นใจ ไม่ฝ่ายใดก็ฝ่ายหนึ่งในเวียดนาม ที่สามารถหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างได้ ได้แก่การศึกษาวิจัยอย่างละเอียดของดักลาส ไพก์ เกี่ยวกับการจัดองค์กรและเทคนิคของเอ็นแอลเอฟ. (แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติ) ในเวียดนามใต้เรื่อง *Viet Cong,* (Cambridge, Mass., 1966) แม้ว่าผลงานจะพยายามไม่ใช้อารมณ์ และ “เป็นกลางในด้านความรู้สึก” แต่ก็ยังมองเห็นได้ชัดเจนว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อเอ็นแอลเอฟ. อีกเล่มหนึ่งคือผลงานของเจฟฟรีย์ เรซ เรื่อง *War Comes to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province* (Berkeley, 1972). ซึ่งพยายามที่จะให้คำอธิบายถึงความทรหดของเวียดกง ด้วยความเห็นอกเห็นใจมากกว่า มุมมองของผลงานทั้งสองชิ้นนี้ มีการตัดสินเป็นนัย ๆ เกี่ยวกับการแทรกแซงของอเมริกัน ว่าเป็นการถูกต้องสมควรหรือไม่ ผลงานชิ้นอื่น ๆ จับประเด็นไปที่การแทรกแซงอย่างตรงชัดมากกว่าคือ งานของ จอร์จ คะฮิน กับจอห์น ดับเบิลยู. ลิวอิส ซึ่งโหมการวิพากษ์อย่างไม่ราข้อไว้ในหนังสือของเขาเรื่อง *The United States in Vietnam* (1967) เช่นเดียวกับเกเบรียล โกลโก ในผลงานเล่มที่ล่ากว่าของเขาเรื่อง *Anatomy of a War* (New York, 1985). การประเมินโยบายของอเมริกันอย่างที่มีลักษณะเห็นอกเห็นใจมากขึ้นบ้างเล็กน้อย ทว่ายังคง

ตำหนิอยู่ ได้แก่ผลงานของจี.ลิวอี้ ชื่อ *American in Vietnam* (New York, 1978) ผลงานที่สำคัญในรูปของรายงานข่าวเหตุการณ์และบทวิจารณ์ที่ขึงขังตามแบบฉบับของนักข่าวหนังสือพิมพ์มีอยู่เป็นจำนวนมาก ข้อเขียนเรื่อง *Street Without Joy* ของเบอร์นาร์ด ฟอลล์เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้ว ผลงานของโรเบิร์ต แชปเลน *The Last Revolution* (London, 1966) เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง ผลงานการวิเคราะห์วิจัยชิ้นอื่น ๆ ที่พยายามพิจารณาความขัดแย้งนี้ โดยใช้การปกครองแบบอาณานิคมของฝรั่งเศสเป็นภูมิหลังได้แก่ ผลงานของโดนัลด์ แลงคาสเตอร์เรื่อง *The Emancipation of French Indochina* (London, 1966). หนังสือเล่มนี้เล่าถึงการต่อสู้สมัยหลังสงคราม ในท่ามกลางการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้ กินเนื้อที่ประมาณสามในสี่ของหนังสือทั้งเล่ม หนังสือเล่มสุดท้ายที่ควรจะกล่าวถึงได้แก่ผลงานเล่มมหึมาของจอร์จ คะฮิน *Intervention: How America Became Involved in Vietman* (New York, 1986). ซึ่งศึกษาขั้นตอนการเข้ามาติดขังของอเมริกาและตกอยู่ในฐานะที่จะต้องสืบเนื่องการปฏิบัติตามคำมั่น หนังสือเล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของกรอบการพิจารณาของคะฮิน ซึ่งเห็นว่า จนกระทั่งถึงปีค.ศ. 1966 ซึ่งเป็นปีที่เขาจบเรื่องราวของเขา อเมริกายังมีทางเลือกอื่น ๆ ที่อาจจะทำกระได้

ดังจะเห็นว่า สงครามเวียดนามเป็นตัวปลุกเร้าให้มีการไต่สวนอย่างจริงจังเป็นอันมากและในหลาย ๆ ระดับ ผลงานการไต่สวนเหล่านี้ มีอยู่เป็นอันมาก ที่อาจบรรยายได้ว่า เป็นการวิเคราะห์เชิงวิชาการ เกี่ยวกับสภาพเหตุการณ์ร่วมสมัย หรือเกี่ยวกับภูมิหลังที่ใกล้ชิด หรือเกี่ยวกับประวัติความขัดแย้งในระยะที่ยาวนานยิ่งกว่า และกับสภาพการณ์แวดล้อมซึ่งความขัดแย้งนั้นได้เกิดขึ้น งานเหล่านี้มีอยู่มาก ที่เป็นการตำหนิติเตียนนโยบาย หรือปกป้องนโยบาย ด้วยความเร่าร้อน การไต่สวนเชิงวิชาการ กับอารมณ์อันเร่าร้อน ไม่จำเป็นว่าเป็นสิ่งที่แยกจากกันและกันเสมอไป มีผลงานทางวิชาการในสัดส่วนที่มากทีเดียว ที่ได้รับแรงกระตุ้นจากข้อพิจารณาด้านศีลธรรมแท้ ๆ และมุ่งหมายเพื่อที่จะตรวจสอบหลักฐานที่ส่งผลถึงประเด็นทางการเมืองที่เป็นปัญหา นี่เป็นหลักเหตุผลขององค์กรคณะกรรมการนักวิชาการเอเชียผู้มีความห่วงใย (Committee of Concerned Asian Scholars) และจดหมายข่าวของคณะกรรมการนี้ ดังจะเห็นว่า การไต่สวนในลักษณะนี้ เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับกระแสความเร่าร้อนและความขมขื่น ที่เชือดเฉือนไปทั่วบริเวณมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของอเมริกา และสร้างความสะเทือนใจให้แก่ส่วนอื่น ๆ ของสังคมอเมริกัน

ดังที่เราได้เห็นกันแล้วว่า การขยายตัวของเอเชียศึกษาในช่วงหลังสงคราม สะท้อนถึงความห่วงใยโดยทั่วไป ที่มีต่อปัญหาเกี่ยวกับนโยบายระดับชาติและระดับนานาชาติ สงครามเวียดนาม ให้จุดรวมความสนใจแก่ประเด็นปัญหาเหล่านี้ ทว่าในขณะที่ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 มีความเชื่อมั่นกันอยู่ว่า การสั่งสมความรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะสามารถสร้างพื้นฐานที่มั่นคงและที่เห็นพ้องต้องกัน สำหรับนำมาใช้เป็นหลักในการวางนโยบายได้ แต่เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 ก็น่าจะเป็นความจริง หากจะกล่าวว่า ผู้สังเกตการณ์ทั้งหลายต่างมีแนวโน้มที่จะวิพากษ์ความเพียรพยายามที่จะผลักดันนโยบายที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของ

ตะวันตก รวมทั้งที่จะตั้งข้อกังขากับสมมุติฐานเบื้องต้น อันเป็นรากฐานที่มาของนโยบายเหล่านั้นด้วย และที่เกี่ยวข้องกับการวิพากษ์ดังกล่าว ก็คือการยอมรับรู้ถึงความยากลำบากที่จะต้องประสบ กว่าจะได้มาซึ่งความเข้าใจอย่างแท้จริง เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ได้แปรรูปโฉมของสังคมทั้งหลายใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเปลี่ยนแปลงที่การตีความ

เรื่องนี้พาเราย้อนกลับมาที่ข้อเสนอแนะที่ให้สังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทีละน้อยซึ่งคงจะรู้สึกได้ตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ 1960 กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงแบบอย่างในการตีความของนักประวัติศาสตร์

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์การตีความระดับต่าง ๆ หลายระดับด้วยกัน สำหรับวัตถุประสงค์ในการอภิปรายในขณะนี้ เราอาจแยกแยะประเด็นปัญหานี้ ออกเป็นสี่แง่มุม ที่มาก่อนอื่นใด คือการเปลี่ยนแปลงที่มุมมอง หรือการเปลี่ยนแปลงที่แง่มุมซึ่งใช้สำหรับการพิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกนึกคิด ว่าสิ่งใด มีความสำคัญ ควรแก่การศึกษาวิจัย กล่าวคือ ดุลยพินิจเกี่ยวกับเนื้อหาของหัวข้อการวิจัย ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงที่ประเภทที่จัดจำแนกให้กับคำอธิบาย—นั่นคือการเปลี่ยนแปลงที่ความคิดเกี่ยวกับว่าสิ่งใดบ้าง ที่จะประกอบกันขึ้นเป็นเรื่องราวที่น่าพอใจ เกี่ยวกับเหตุการณ์และกระบวนการในอดีต และประการสุดท้าย คือการเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดและสำคัญ ที่สภาวการณ์แวดล้อมที่เป็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ ซึ่งย่อมต้องส่งผลกระทบถึงวิธีการที่ใช้ในการตีความอดีต การจัดเรียงลำดับแนวคิดเกี่ยวกับการค้าในเอเชียเสียใหม่ เช่นที่ฟาน เลอร์กระทำไว้ เป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมของประเภทที่หนึ่ง ประเภทที่สอง ก็มีแสดงให้เห็นอย่างแจ่มชัด อาทิ จากการตั้งคำถามใหม่ ๆ ของจีน เกิล แมน เทย์เลอร์ เกี่ยวกับเชื้อสายวงศ์วานและความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล ในสังคมของชนเชื้อชาติผสมในอินดีส ซึ่งได้สร้างรูปโฉมที่ต่างออกไปให้แก่ประวัติศาสตร์สังคมของอินดีสในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและสิบเก้า และบทความของเจมส์ วอร์เรน ใน “ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง” ซึ่งศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคนลากรถในสิงคโปร์ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกมิได้จากสังคมและเศรษฐกิจของสิงคโปร์[24] ทว่าในที่นี้ เราตั้งใจที่จะจับประเด็นเน้นที่ประเภทที่สามและสี่

ความพร้อมของนักประวัติศาสตร์มากมาย ในอันที่จะรับรูปแบบด้านแนวคิดของสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ –เป็นต้นว่าของรัฐศาสตร์ สังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยา—มาใช้ในการอธิบายเพื่อสร้างความกระจ่างแก่แง่มุมต่าง ๆ ของอดีตของภูมิภาคนั้น เป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว และนี่ก็เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแบบแผนในการคิดตรองเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ทว่า

---

[24] Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia,*** Madison, 1983; James Warren, ***Rickshaw Coolie: A People’s History of Singapore, 1880-1940,*** Singapore, 1986.

สิ่งที่เราจะกล่าวถึงในที่นี้ มีสารัตถะเกินเลยไปกว่าการหยิบยืมวิธีวิทยาเฉพาะทาง กล่าวคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มโดยทั่วไป ซึ่งเพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ ในอันที่จะขยับออกจากการตีความในเงื่อนไขทางการเมืองอย่างแคบ ๆ ไปสู่การพิจารณาถึงสิ่งที่นักวิชาการทั้งหลายมองเห็นว่ามีแบบแผนด้านวัฒนธรรมลึกซึ้งถึงแก่นยิ่งกว่าการเมือง ดังที่เราได้ตั้งข้อสังเกตไปแล้ว ว่าปัญหาเฉพาะหน้าของโลกหลังสงคราม มีความสำคัญ ในแง่ที่กระตุ้นให้เกิดการขยายการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กว้างขวางออกไปอย่างมหาศาล ปัญหาเหล่านี้ ถูกมองว่าเป็นปัญหาการเมืองในระดับที่มากทีเดียว กล่าวคือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับดุลแห่งอำนาจระหว่างประเทศ โครงสร้าง คุณสมบัติ และการเมือง ของ “รัฐใหม่” ซึ่งส่งผลกระทบต่อดุลแห่งอำนาจนั้น นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับรูปแบบของรัฐธรรมนูญและลักษณะของผู้นำ การศึกษาเรื่องเหล่านี้กระทำที่ระดับการเมืองอย่างมากทีเดียว นั่นคือศึกษาในแง่ที่เกี่ยวกับพรรคต่าง ๆ เกี่ยวกับชนชั้นผู้นำที่ก้าวขึ้นมาใหม่และแรงกดดันทางการเมือง ตลอดจนแนวคิดดังเช่นสถานภาพความเป็นรัฐ ลัทธิชาตินิยม ประชาธิปไตย ลัทธิคอมมิวนิสต์ การสำรวจเรื่องเหล่านี้แฝงไว้ด้วยการเปรียบเทียบเป็นนัย ๆ กับสถานการณ์ต่าง ๆ ในซีกโลกตะวันตก ประเด็นการเน้นพวกนี้ จำต้องเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนักวิชาการรุ่นใหม่เข้ามาสู่วงการศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการเหล่านี้สร้างความคืบหน้าไปทีละน้อย ๆ พวกเขาเรียนรู้ภาษาที่จำเป็น หาความรู้เกี่ยวกับสังคมต่าง ๆ ที่พวกเขาทำงานเกี่ยวข้องด้วยอย่างละเอียดลออยิ่งขึ้น โดยผ่านการเรียนในระดับปริญญาเอกและการทำงานภาคสนาม โดยการนี้พวกเขาจึงมีความเข้าใจมากขึ้น ในความแตกต่าง—มิใช่ความคล้ายคลึง—ของสังคมเหล่านี้ พวกเขาเกิดความตระหนักถึงมิติที่ลึกซึ้งของขนบประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความยอมรับผลกระทบที่สิ่งเหล่านี้ ก่อให้เกิดแก่แบบแผนของปฏิบัติการทางด้านการเมือง อาจจะเป็นได้ว่า ในขณะที่นักวิชาการที่ศึกษาโลกสมัยใหม่พยายามที่จะสร้างทักษะในการตีความในระดับที่กล่าวมา พวกเขาก็มีความตื่นตัวมากขึ้น กับความยากลำบากในการทำความเข้าใจกับ “ความมุ่งเข้าสู่ภายใน” ของสังคมอื่น ๆ และหากจะคิดดูให้ดีแล้ว ก็กล่าวได้ว่า เป็นความยุ่งยากในการจัดการกับปัญหาที่เกี่ยวกับการทำความรู้จักกับ “อีกพวกหนึ่ง”

การเปลี่ยนแปลงในส่วนของกรอบของการตีความซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเหล่านี้ ส่วนหนึ่ง อาจเนื่องมาจากอิทธิพลของนักสังคมศาสตร์ จำเพาะสาขาที่เอาใจใส่เป็นพิเศษ กับการอธิบายความหมายที่แฝงเร้นอยู่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ นั่นคือนักมานุษยวิทยา นักสังเกตการณ์ดังเช่น คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ มีบทบาทมากทีเดียว ในการสร้างความกระจ่างแก่สภาพเหตุการณ์ร่วมสมัย ในแบบที่มีความสำคัญ ทั้งต่องานของนักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ โดยผ่านการสำรวจภูมิหลังทางสังคมของพฤติกรรมทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับผู้ที่ศึกษาวิจัยเรื่องของอินโดนีเซียแล้ว งานที่ส่งผลสะท้อนแตกแขนงไปมากของเกียร์ตซ์ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ความคิดของเขาเกี่ยวกับความวุ่นวายที่เกิดขึ้นภายในภาคเกษตรกรรม ความยากจนของประชาชนทั่วไป ความจงรักภักดีที่มีมาแต่ครั้งบรรพกาล *อาลิรัน* (สายธารวัฒนธรรม) และ “นาฏรัฐ” (theatre state) แม้ว่าจะตกเป็นเป้าการวิพากษ์ของนักวิชาการรุ่นหลัง แต่ความคิดเหล่านี้ เมื่อผสานเข้าด้วยกัน ก็ทำให้วิถีใน

การรับรู้ และการทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมทางด้านวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป เรื่องที่ว่า การกำหนดชื่อกำหนดประเภทดังกล่าว ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือด้านแนวคิดของนักประวัติศาสตร์ในระดับใดนั้น อาจพิจารณาได้จากผลงานดังเช่น ข้อเขียนแสดงความคิดเห็นของเบเนดิคต์ แอนเดอร์สัน เกี่ยวกับเหตุการณ์ปีแรกของการปฏิวัติอินโดนีเซีย ในแง่ของโครงสร้างขั้นพื้นฐานของสังคมชวา[25] ซึ่งมีอยู่ในบทความของเขา เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องอำนาจของชวาดังที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว นอกจากนี้ ยังอาจพิจารณาได้จากผลงานของคนอื่น ๆ ได้แก่งานของรูท แม็คเวย์ ซึ่งสำรวจวิธีการซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ใช้ชักจูงเกษตรกรชวา โดยผ่านความสามารถของพรรค ในอันที่จะใช้ประโยชน์จากความรู้สึกนึกคิดที่มีแต่ดั้งเดิม[26] งานของฮีเทอร์ ซูเทอร์แลนด์ เกี่ยวกับผลกระทบของการปกครองแบบอาณานิคมที่มีต่อพวกผู้ดีชั้นสูงชาวชวา[27] ในงานการศึกษาวิเคราะห์ซูการ์โนของเบิร์นฮาร์ด ดาห์ม ซึ่งเห็นว่า แม้สิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นทุกอย่าง จะบ่งบอกว่าเขาเป็น ผู้นำสมัยใหม่ของรัฐสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ แต่เขาก็แสดงลักษณะนิสัยและแบบแผนการคิดตามแบบของวัฒนธรรมชวาอันเป็นรากฐานที่เขาเติบโตขึ้นมา[28] เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เป็นไปไม่ได้อีกต่อไปแล้ว ที่จะมองปฏิสัมพันธ์ทางการเมืองของอินโดนีเซียโดยพิจารณาเรื่องพรรค แรงกดดันและสถาบันต่าง ๆ เป็นหลัก ในทำนองเดียวกัน บทความของเดวิด มาร์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของเวียดนามเรื่อง *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945* (Berkeley, 1981). ก็ได้สอบสวนถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของชาวเวียดนาม นอกจากนี้ ยังมองเห็นว่า ปัญญาชนเวียดนามก็ยังคำนึงถึงแนวความคิดที่มีมาตามจารีตเดิมของตนอยู่เสมอ

เมื่อมองในเงื่อนไขที่กว้างขวางยิ่งกว่า และเมื่อพิจารณาถึงสิ่งที่ได้กล่าวไปแล้ว เกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ระบอบสังคมและทฤษฎีการเมืองอันเป็นแบบฉบับมาตรฐานที่มีมาแต่ครั้งเก่าก่อน ก็อาจจะเป็นไปได้ที่จะบรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงในแง่ของความสนใจที่จะใช้ขนบประเพณี เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ความกระจ่าง อีกทั้งบรรยายถึงแนวโน้มที่ควบคู่มาด้วยกัน คือการเน้นย้ำถึงความเฉื่อยชาของขนบประเพณี ผู้สังเกตการณ์ทั้งหลาย มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนประเด็นที่ตนให้ความเอาใจใส่กันมากขึ้นเรื่อย ๆ คือเปลี่ยนจากการให้ความเอาใจใส่แก่สิ่งที่ดูเหมือนว่าจะอยู่ในกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว -- กล่าวสั้น ๆ คือกำลังทางการเมืองฝ่ายต่าง ๆ – ไปให้ความเอาใจใส่แก่สิ่งที่ดูจะมั่นคงถาวร มีรากฝังลึกอยู่ในอดีตอย่างไม่ยอมผันแปรไปได้ง่าย ๆ แน่นอนว่า การจับประเด็นเช่นนี้ สอดคล้องกับจุดเน้นที่มีมาตั้งแต่สมัยผลงานของฟาน เลอร์ คือการเน้นถึงความเป็นอิสระโดยแก่นแท้ของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถ้าหากว่ากิจกรรมและสถาบันต่าง ๆ –ซึ่งดู

---

[25] Benedict Anderson, ***Java in a Time of Revolution,*** Ithaca, 1972.

[26] Ruth McVey, ***The Rise of the Indonesian Communist Party,*** Ithaca, 1965.

[27] Heather Sutherland, ***The Making of a Modern Bureaucratic Elite: The Colonial Transformation of the Javanese Priyayi,*** Kuala Lumpur, 1979.

[28] Bernhard Dahm, ***Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence.***

เหมือนว่า จะเป็นตัวการที่ทำให้กระบวนการสร้างความทันสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยมยุโรป เริ่มต้นขึ้น และทำให้การปฏิรูปอย่างถึงรากเหง้าในยุคหลังอาณานิคม ดำเนินสืบทอดต่อไป—ซึ่งเมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดยิ่งขึ้น ก็พบว่ากิจกรรมและสถาบันพวกนี้ยังคงติดตรึงอยู่ภายในแบบแผนตามขนบประเพณีที่มีมาแต่กาลก่อนอย่างลึกซึ้งโดยแท้จริง หากเป็นดังนี้เราก็สามารถถือได้ว่า ยุคอาณานิคมเอง ไม่เพียงแต่จะเป็นการแสดงสลับฉาก ที่มาคั่นประวัติศาสตร์อันยาวนานของภูมิภาคนี้เท่านั้น หากยังเป็นการแสดงสลับฉาก ซึ่งมิได้เปลี่ยนแปลงแบบแผนดั้งเดิมของพื้นถิ่นนี้อย่างถึงพื้นฐานแต่อย่างใด วิธีการมองสิ่งต่าง ๆ ในแบบเดียวกันนี้ มีอยู่ในความคิดเรื่อง "การกำจัดลัทธิอาณานิคม" (decolonization) ของแฮรี เบนด้า ซึ่งมิใช่เป็นเพียงแค่เรื่องของการยุติการปกครองแบบอาณานิคมเท่านั้น หากยังหมายรวมถึงการยุติวิถีการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยสายตาของนักประวัติศาสตร์ตะวันตก และการกำจัดน้ำหนักส่วนเกินของอิทธิพลที่นักประวัติศาสตร์ตะวันตกมีแนวโน้มที่จะถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองแบบอาณานิคม [29]

อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์ความขัดแย้ง "สมัยใหม่" โดยหมายอาศัยขนบประเพณีเป็นกรอบที่จะช่วยอธิบาย ก็มีความยุ่งยากอยู่ในตัวเอง ความเป็นสมัยใหม่และขนบประเพณีดั้งเดิม ต่างเป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรม และมีแนวโน้มที่จะบิดเบือนความสลับซับซ้อนของสภาพความเป็นจริงขึ้นได้ หากว่านำมาใช้ในฐานะที่เป็นสองสิ่งที่ตรงกันข้ามกันอย่างง่าย ๆ ในการศึกษาในเชิงตรวจสอบสังคมเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตัวความคิดเรื่องขนบประเพณีเดิม มีนัยหมายถึงคำตัดสินที่มีต่อแบบแผนและความเชื่อในอดีต ซึ่งกระทำกันในขณะปัจจุบัน แนวคิดนี้มีแนวโน้มที่จะมีนัยหมายต่อไปอีกด้วยว่า ถึงแม้จะมิใช่อดีตที่หยุดนิ่ง ปราศจากการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปรเสียเลย แต่ก็เป็นอดีตที่มั่นคงและเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้า ความคิดเกี่ยวกับ "ความเฉื่อยชา" ของขนบประเพณี ก็เป็นส่วนหนึ่งของความคิดดังกล่าวนี้อย่างแยกไม่ออก ตรงนี้ เราจึงมีปัญหาที่ใหญ่โตมโหฬารเกี่ยวกับแนวคิดและเกี่ยวกับการวิเคราะห์อยู่ สิ่งที่จะต้องถือว่าเป็น "ขนบประเพณีดั้งเดิม" และสิ่งที่จะต้องมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง นั้น ส่วนหนึ่ง จะต้องขึ้นอยู่กับว่า ตัวผู้สังเกตการณ์นั้น กำหนดจุดยืนของตนที่ตรงไหน อาทิเช่น เราจะมองอิทธิพลของอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีอยู่เรื่อยมานับจากคริสต์ศตวรรษที่สองและสาม ว่าเป็นอิทธิพลจากภายนอก เมื่อเทียบกับขนบประเพณีท้องถิ่นที่เก่าแก่กว่าหรือเปล่า? แล้วกรณีของอิสลามเล่า? ดังที่เราได้มองเห็นแล้วว่า ฟาน เลอร์มิได้มีข้อกังขาใด ๆ ในข้อที่ว่า "ความเรืองรองของศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก" เป็น "วัสดุบาง ๆ ที่เคลือบอยู่ภายนอก และหลุดลอกได้ง่าย" ทว่านักสังเกตการณ์คนอื่น ๆ มีแนวโน้มที่จะมองเห็นว่า ปัจจัยเหล่านี้ ได้รับการซึมซับรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออก มิได้จากแบบแผนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ข้อโต้แย้งในทำนองเดียวกันนี้ สามารถนำมาใช้ได้ ในเวลาที่ประเมินกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วใน

---

[29] Harry Benda, "Decolonization in Indonesia: The Problem of Continuity and Change", ***American Historical Review,*** 70 (1965).

คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ เราควรจะจัดประเภทชนชั้นสูงที่เกิดขึ้นมาใหม่ว่าอยู่ในพวก "สมัยใหม่" อย่างไม่มีการตั้งคำถามใด ๆ หรือว่าจะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวเชิงวิวัฒน์ในท้องถิ่น ที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง เราไม่มีบรรทัดฐานที่แน่นอนที่จะนำมาใช้พิจารณาได้ การเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างขนบประเพณีเดิมกับความเป็นสมัยใหม่ บางครั้ง ก็อาจสนองวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ที่มีประโยชน์ได้ แต่ก็เพียงเพื่อเป้าหมายพิเศษบางประการ และเฉพาะภายในกรอบของการไต่สวนบางประการเท่านั้น นอกจากนี้ ยังต้องระลึกไว้ด้วยว่า การนำการจัดประเภท โดยแบ่งเป็นขนบประเพณีเดิมกับความเป็นสมัยใหม่เช่นที่กระทำกันในปัจจุบันนี้ และแน่นอนว่า อาจจะมองเห็นกันว่า เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาในสมัยใหม่นั้น—เป็นความรู้สึกนึกคิดของสมัยใหม่ ที่มีต่อสิ่งซึ่งเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านพ้นไปนานพอสมควรแล้ว หากพิจารณาในขั้นนี้แล้ว ขนบประเพณีเดิม ก็ย่อมจะกลายเป็นนฤมิตรกรรรมที่ผู้สังเกตการณ์สมัยใหม่สร้างสรรค์ขึ้นมา[30]

ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับขนบประเพณีดั้งเดิม แน่นอนว่า มีควบคู่มากับการตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและฉับพลัน ที่ทำให้สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เปลี่ยนรูปโฉมไป คำดังเช่น "ด้อยพัฒนา" ถูกแทนที่ด้วยคำว่า "กำลังพัฒนา" หรือ "อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ" ในฐานะที่เป็นคำคุณศัพท์ที่ใช้บรรยายถึงสังคมต่าง ๆ เช่นที่เป็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ นอกจากนี้ยังมีการให้ความเอาใจใส่แก่ปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เป็นการพิเศษในบางปัจจัย รวมทั้งการให้ความเอาใจใส่แก่แบบแผนในการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นแบบแผนที่สามารถบรรยายถึงปัจจัยเหล่านี้ได้อย่างชัดเจนที่สุด อาทิเช่น "ชนชั้น" เป็นการจัดประเภทที่เหมาะสมสำหรับการวิเคราะห์สังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่? มีประโยชน์มากเพียงใด ที่จะพูดถึงการก่อตัวของชนชั้นใหม่? ผลลัพธ์ของการส่งออกสินค้าทางการเกษตร ภายในโครงสร้างของเกษตรกรรมตามขนบดั้งเดิม ทำให้ชาวไร่ ชาวนา อยู่ในกระบวนการที่จะกลายไปเป็นชาวกรรมาชีพ ใช่หรือไม่? มีสัญญาณอะไรบ้างไหม ที่บ่งบอกว่ามีชนชั้นกลางเกิดขึ้นมาภายในสภาวะอันประกอบด้วยระดับชั้นต่าง ๆ ทางสังคมที่ประกอบเกษตรกรรมเป็นหลัก? [31]

---

[30] สำหรับการอภิปรายประเด็นเหล่านี้ ดู S.N. Eisenstadt, "Reflections on a Theory of Modernization", J.C Heesterman, "Political Modernization in India" and J.R. Gusfield, "The Social Construction of Tradition: An Interactionist View of Social Change," in J.D. Legge, Convenor, ***Traditional Attitudes and Modern Styles in Political Leadership,*** Sydney, 1973.

[31] ดูตัวอย่างเช่น การอภิปรายถึงลักษณะของแรงงานในอุตสาหกรรมน้ำตาลในชวาและฟิลิปปินส์ใน G.R. Knight, "Capitalism and Commodity Production in Java," in H. Alavi, ed., ***Capitalism and Colonial Production,*** London, 1982; Knight, "Peasant Labour and Capitalist Production in Late Colonial Indonesia: The 'Campaign' at a North Java Sugar Factory, 1840-1870," JSEAS, 19, 2 (1988); J.A. Larkin, ***The Pampangans,*** Berkeley, 1972; A.W. McCoy, "A Queen Dies Slowly: The Rise and Decline of Iloto City," in

การอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องราวประเภทนี้ จำเป็นต้องมีการแยกแยะระหว่างการเปลี่ยนแปลง “ที่แท้จริง” ที่เกิดขึ้น กับความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวของผู้ที่ดำเนินการไต่สวนเรื่องราว หรืออย่างน้อย ก็ต้องสังเกตถึงความจำเป็นทางด้านทฤษฎี ที่จะต้องมีการแยกแยะดังกล่าว แม้ว่า ในทางปฏิบัติแล้ว เป็นการยากที่จะกระทำด้วยความมั่นใจ คำถามเช่นที่เพิ่งจาระไนยเป็นตัวอย่างมาข้างต้น ไม่สามารถถือได้ว่าเป็นคำถามที่มีคุณสมบัติที่เป็นกลางและ “เป็นวิทยาศาสตร์” คำถามเหล่านี้ ถูกถ่วงด้วยค่านิยม และวิธีการที่ใช้ในการตอบคำถามพวกนี้ ก็อาจสะท้อนถึงทัศนคติของผู้สังเกตการณ์ ยิ่งกว่าจะสะท้อนถึงสภาพความเป็นจริงของสิ่งที่เข้าไปทำการสังเกต ถึงหากว่าจะสามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่การใช้กรอบการวิเคราะห์ที่มีลักษณะเฉพาะ ก็ยังอาจส่งอิทธิพลถึงสิ่งที่เป็นเป้าการพิจารณา พร้อมกับนำค่านิยมของตัวกรอบการวิเคราะห์นั้น ๆ เข้ามาสอดแทรกสิ่งที่พิจารณาโดยไม่รู้ตัวก็ได้ อาทิเช่น การวิเคราะห์ที่เน้นในเรื่องความเฉื่อยชาของขนบประเพณี อาจมีผลกระทบในเชิงอนุรักษนิยม ซึ่งหันเหความสนใจของทั้งผู้ที่มีส่วนร่วมและผู้สังเกตการณ์ ให้เหห่างไปจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงได้พอ ๆ กัน ในทำนองเดียวกัน การมุ่งเน้นที่การแบ่งสังคมตามแนวตั้ง -- ซึ่งอาจเป็นการแบ่งโดยใช้เชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นเกณฑ์หรือโดยใช้ภูมิภาคเป็นเกณฑ์ โดยที่ภูมิภาคเหล่านี้ มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอยู่ -- ก็อาจลดความสำคัญของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งด้านชนชั้น และไปเน้นที่อุปสรรคที่ขัดขวางหนทางการจัดและปรับโครงสร้างของสังคมเสียใหม่อย่างถึงพื้นฐาน และดังนั้น ก็เท่ากับเป็นการสนองผลประโยชน์ของชนชั้นสูงธำรงอยู่ขณะนั้น ซึ่งชนชั้นนี้ ย่อมไม่เต็มใจที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ว่าอาจเป็นภัยคุกคามต่ออำนาจครอบงำของพวกเขา (และแน่นอนว่า กระทั่งการชี้ประเด็นนี้ออกมาให้เป็นที่ประจักษ์ ก็อาจเป็นการสนองเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้)

ประวัติศาสตร์นิพนธ์สมัยใหม่ของไทย ให้ตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า มีทัศนคติที่ซ่อนเร้นอยู่จริง ๆ ประเทศไทยไม่จำเป็นต้องพัฒนาประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมขึ้นมาเพื่อใช้รับมือกับประสบการณ์การตกเป็นอาณานิคม และนักประวัติศาสตร์ไทยในระยะหลังบางท่าน ก็แสดงความคิดเห็นว่า นักประวัติศาสตร์รุ่นก่อน ๆ ซึ่งรวมทั้งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ให้การเน้นที่ความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ไทย และที่บทบาทในการปฏิรูปประเทศของพระมหากษัตริย์มากเกินไป อาจเป็นไปได้ว่า การเน้นมีมากจนถึงจุดที่ความคิดเรื่องความต่อเนื่อง กลายเป็นอาวุธอย่างหนึ่ง ที่ช่วยให้ชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี รักษาอำนาจการปกครองของตนให้ยืนยงต่อไปได้[32] บี.อาร์.โอ'จี. แอนเดอร์สัน ก็

McCoy and De Jesus, eds, ***Philippine Social History.*** ดูเช่นกันที่ Rex Mortimer, “Class, Social Cleavage and Indonesian Communism,” ***Indonesia,*** 8 (1969).

[32] ดู Charnvit Kasetsiri, “Thai Historiography from Ancient Times to the Modern Period,” in Reid and Marr, 166.

เสนอทัศนะทำนองเดียวกันนี้เช่นกัน[33] แอนเดอร์สันดึงความสนใจมาที่การเน้นที่นักวิชาการตะวันตกและไทย ให้กับความแผกพิเศษของวัฒนธรรมไทย และกับบทบาทของกษัตริย์ไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ ในฐานะที่เป็นสถาบันแห่งชาติและสถาบันที่สร้างความทันสมัย แอนเดอร์สันกล่าวว่าการมุ่งจับประเด็นเช่นนี้ มีความนัยที่แฝงด้วยค่านิยมอย่างรุนแรง การพิจารณาเห็นว่ากษัตริย์เป็นสถาบันที่สร้างความทันสมัย ก็เท่ากับถือว่า กษัตริย์ทรงแสดงบทบาทระดับชาติ เขาแสดงความเห็นว่าระบบกษัตริย์ควรได้รับการมองอย่างถูกต้องเหมาะสมยิ่งกว่านี้ คือในฐานะที่เปรียบกันได้กับรัฐบาลเจ้า*อาณานิคม*ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งก็ได้ปรับการปกครองให้ทันสมัยขึ้นตามวิถีทางของตนเองด้วยเช่นกัน ทว่ามิใช่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของคณะผู้นำแห่งชาติ ของสังคมที่มีเสถียรภาพมั่นคงดังที่มักกระทำกัน นักสังคมนิยมไทย จิตร ภูมิศักดิ์ ท้าทายทัศนคติเช่นที่กล่าวนี้ไว้ในค.ศ. 1957 ซี.เจ. เรย์โนลส์ กล่าวว่า งานของจิตร เป็นเครื่องหมายบอกถึง “การเปลี่ยนแปลงอย่างสะท้านแผ่นดินในเรื่องหลักเกณฑ์การใช้ถ้อยคำ” ในสังคมไทย ตามที่วงการประวัติศาสตร์นิพนธ์ทั้งของยุโรปและไทยเข้าใจกันอยู่[34] และภายหลังค.ศ. 1973 เมื่องานของจิตรได้รับการค้นพบใหม่อีกครั้ง วิธีการพิจารณาในแบบอื่น ๆ แม้ว่าจะยังคงมุ่งเน้นที่ความต่อเนื่องของวัฒนธรรมไทย แต่ก็กระทำด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างออกไป คือใช้เป็นปัจจัยในการอธิบายถึงความยืนหยัดในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของประเทศไทยหรือไม่เช่นนั้น ก็เน้นถึงความสามารถในการปรับตัวของวัฒนธรรมไทย และสมรรถนะในการนำอิทธิพลจากภายนอก มาประสมประสานเข้ากับวัฒนธรรมไทย[35]

ความตระหนักว่ามีมิติทางด้านค่านิยมเช่นนั้นอยู่ เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง ในด้านการตีความที่เรากำลังกล่าวบรรยายถึงต่อไปอีก นักประวัติศาสตร์และนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ ต่างคอยระวังกันมากขึ้น ๆ มิให้มีจุดยืนในเรื่องค่านิยมและมีการคิดสรุปเรื่องราวทางด้านการเมืองไว้ล่วงหน้า มาฝังอยู่ในสิ่งซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นการวิเคราะห์อย่างไร้อารมณ์มากที่สุด และความระวังระไวตนเองนี้เอง ที่ขัดเกลาเครื่องมือของการสืบสวนให้มีประสิทธิภาพขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็บ่อนทำลายความมั่นใจที่เคยมีมาในอดีต ในการใช้เครื่องมือเหล่านั้นพร้อมกันไปด้วย แน่นอนว่า มีบางครั้งบางคราว ที่ผู้สืบสวนเรื่องราวในอดีต นำค่านิยมของตนมาโอ้อวดด้วยความ

---

[33] B.R.O'G. Anderson, “Studies of the Thai State: The State of Thai Studies,” in Eliezer B. Ayal, ***The Study of Thailand: Analyses of Knowledge, Approaches and Prospects in Anthropology, Art History, Economics, History and Political Science,*** Athens, Ohio, 1978.

[34] C.J. Reynolds , ***Thai Radical Discourse***, 139, 150.

[35] ดู Chatthip Nartsupha, “Thai Studies by Thai Scholars since 1973,” Paper presented to the 36th Congress of the Japan Association of Historians of Southeast Asia, 7 December 1986. ฉัตรทิพย์ยกกรณีของชัยอนันต์ สมุทรวณิชและชูสิทธิ์ ชูชาติ เป็นตัวอย่างของทัศนะแบบแรก และนิธิ เอียวศรีวงศ์ ในฐานะที่เป็นตัวอย่างของทัศนะแบบที่สอง ดูเช่นกันที่ Reynolds, ***Thai Radical Discourse,*** 9-10, ซึ่งว่าด้วยการสร้างความต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ไทย

ภาคภูมิใจ ถึงแม้ว่านักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ที่เป็นนักชาตินิยม จะกระวนกระวายกับการรักษามาตรฐานทางวิชาการที่เคร่งครัด แต่ก็เป็นธรรมดาที่นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ จะเอาใจใส่กับการพัฒนาการมองอดีตในแบบฉบับของชนพื้นถิ่น ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะรักษาอัตลักษณ์ของชาติใหม่ ๆ ให้คงอยู่ต่อไป และก็น่าจะเป็นไปได้ที่จะบรรยายถึงนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ ในฐานะที่เป็นตัวแทนของความหัวโบราณแบบใจกว้างดังที่ได้กล่าวอ้างไปแล้ว ว่าลักษณาการที่นักวิชาการเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะเข้าข้างขบวนการปลดแอกทั้งหลายนั้น มีให้สังเกตเห็นอยู่ใน เอเชีย และพวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะมองการณ์ในด้านดี เกี่ยวกับความก้าวหน้าด้านการเมืองและเศรษฐกิจในอนาคตของรัฐใหม่ ในทันทีที่สลัดแอกอาณานิคมออกไป การเกิดมีทฤษฎีที่ว่าด้วยความด้อยพัฒนาและการตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพาในช่วงทศวรรษ 1970 ให้ตัวอย่างเสริมเข้ามาอีก ถึงความยึดมั่น ของวงการวิชาการ ในอันที่จะมีจุดยืนเรื่องค่านิยมอย่างเปิดกว้าง บรรดาผู้สนับสนุนวิธีการพิจารณาในแบบดังกล่าว ต่างพะวงกับความยากจนของโลกที่สามโดยทั่วไป และแสดงความคิดเห็นที่ต่างกันในหลาย ๆ แบบ ในทำนองที่ว่า มีความไม่เสมอภาคอย่างเป็นระบบ และความไม่เสมอภาคนี้ ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจส่วนที่ด้อยพัฒนากับส่วนที่พัฒนาแล้ว ความไม่เสมอภาคนี้ สามารถกำจัดออกไปได้ มิใช่ด้วยความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ ดังที่ทฤษฎีความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นหลักตายตัว ตามที่เชื่อกันมานมนานว่าไว้ หากแต่ด้วยยุทธศาสตร์ทางเลือก ที่มุ่งหมายเพื่อปฏิรูปชนบทให้เป็นผลสำเร็จ[36] อย่างไรก็ดี ผู้ที่ครองอำนาจอยู่ มิได้มีทีท่าว่าจะเลือกใช้ยุทธศาสตร์ดังกล่าว ดังนั้น การแก้ไขปัญหา จึงพอจะคิดเห็นว่าเป็นไปได้ ก็เฉพาะในสถานการณ์ซึ่งอำนาจของฝ่ายที่ครองผลประโยชน์อย่างมั่นคง -- ซึ่งกระตือรือร้นที่จะรักษาสภาพการณ์ให้เป็นอยู่เช่นเดิม -- ถูกทำลายลงไปเท่านั้น ทฤษฎีการตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพา (Dependency theory) ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ล่วงหน้าแล้ว นั่นคือ จำจะต้องมีการปฏิวัติทางสังคมครั้งใหญ่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สิ่งที่เมื่อมองทีแรก ดูเหมือนว่าจะเป็นการวิพากษ์ทฤษฎีความเติบโตทางเศรษฐกิจธรรมดา ๆ ในแง่เทคนิค แต่เมื่อตรวจสอบอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น กลับดูเหมือนว่าจะบรรจุการวิพากษ์ศีลธรรมจรรยาของชนชั้นที่มีอำนาจที่ดำรงอยู่ ขณะนั้นและแสดงการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง -- ในแบบที่เป็นไปได้ว่าจะมีการใช้ความรุนแรง -- อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมา

มิใช่ว่าทุกคนที่ดำเนินงานวิเคราะห์วิจัยภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเปิดเผยและจริงใจกับสิ่งที่ตนเองเห็นสมควร หรือตระหนักถึงความนิยมเป็นพิเศษของตนเองกันทั้งหมด ค่านิยมอาจถูก

---

[36] มีงานนิพนธ์อยู่มากมายกว้างขวาง เกี่ยวกับทฤษฎีความด้อยพัฒนา/การตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพา (Underdevelopment / dependency theory หรือ UDI) งานชิ้นสำคัญ ๆ ได้แก่ Andre Gunder Frank, ***Capitalism and Underdevelopment in Latin America,*** New York and London, 1969, M. Barratt Brown, ***Essays on Imperialism,*** Nottinghanm, 1972, Samir Amin, ***Accumulation on a World Scale,*** New York and London, 1974 และ ***Imperialism and Unequal Development***, New York, and London, 1977, Immanuel Wallerstein, ***The Modern Word System,*** New York, 1974

ปกปิดไว้ในวิธีการตั้งคำถาม ในตัวอย่างต่าง ๆ ที่หยิบยกมาสำรวจในเชิงวิเคราะห์ หรือในถ้อยคำที่ใช้ในการนำเสนอ จำเป็นอยู่เองที่นักประวัติศาสตร์จะต้องตระหนักว่า การณ์ย่อมเป็นเช่นนี้ ทั้งย่อมมีผลสะท้อนอย่างลึกซึ้งต่อความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อพวกเขา และต่องานนิพนธ์ของพวกเขา ในอดีตที่ผ่านมา นักประวัติศาสตร์ ต่างตระหนักถึงอันตรายของอคติที่ปกปิดไว้ แต่ถึงกระนั้น ก็มีความเชื่อว่า แม้จะมีอันตราย แต่โดยหลักการแล้ว ความจริงเป็นสิ่งที่เราสามารถฝ่าฟันไปจนบรรลุถึงได้ ในระยะหลังจากนั้นเมื่อไม่นานมานี้ ได้เกิดมีความรู้สึกกันขึ้นมาว่า ในเมื่อการหยั่งถึงความหมายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีต จำต้องมีผู้สังเกตการณ์เป็นผู้กระทำ เค้าความคิดเกี่ยวกับความจริงที่แท้จริง จึงยากจะเป็นสิ่งที่นำมาใช้การอะไรได้ ทั้งหมดเท่าที่เราสามารถหวังที่จะกระทำให้สำเร็จได้ คือ การเปรียบเทียบข้อสังเกตต่าง ๆ ความตื่นเต้นซึ่งให้แรงกระตุ้นแก่ครูดังเช่นเบนด้า ได้รับการถ่ายทอดไปยังลูกศิษย์ของท่านอย่างเป็นผล ดังเห็นได้จากการที่พวกเขาดูเหมือนจะแสดงความระมัดระวังและความลังเลอย่างเปิดเผยในขณะที่มุ่งมั่นกับทำความเข้าใจโลกรอบตัว

ผลกระทบจากข้อพิจารณาเหล่านี้ จะเป็นประเด็นหลักของเนื้อหาในส่วนสุดท้ายของบทนี้

การรื้อโครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับนักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันเฉียงใต้ที่เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากจำเป็นต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการต่อสู้ตามยุคสมัยแล้ว พวกเขายังประสบปัญหาที่ซับซ้อนยิ่งกว่านักประวัติศาสตร์ชาติอื่น ๆ อีก สำหรับนักประวัติศาสตร์ชาวอินโดนีเซีย ลักษณะของภาวะตกที่นั่งลำบากของพวกเขา ได้รับสำรวจไว้อย่างค่อนข้างละเอียดพอสมควร ในการสัมมนาครั้งใหญ่ ซึ่งมหาวิทยาลัยกัดจาห์มาดา กับมหาวิทยาลัยแห่งอินโดนีเซียร่วมกันจัดขึ้นในค.ศ. 1957 การสัมมนาครั้งนี้ ได้นำไปสู่การประชุมทางวิชาการเพื่อรวบรวมความคิดเห็นในลักษณะประเมินตนเองในอีกหลายปีต่อมา การประชุมดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อระบุปัญหาที่เกี่ยวกับการเขียนประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย และกำหนดทิศทางที่เป็นไปได้สำหรับอนาคต ผู้นำเสนอผลงานในการประชุมครั้งนี้ ประกอบด้วยชาวยุโรปและเอเชียหลายคน กับชาวอเมริกันหนึ่งคน บทความที่นำเสนอดังกล่าว สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยคอร์แนล เป็น ผู้จัดพิมพ์เผยแพร่[37] ในข้อเขียนที่เป็นบทสรุป โซเอ็ดจัทโมโกได้พยายามชี้ให้เห็นปัญหาพิเศษที่เกิดแต่เฉพาะกับนักประวัติศาสตร์ชาวอินโดนีเซียสมัยใหม่เท่านั้น และอาจขยายรวมไปถึงนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชาติอื่น ๆ ด้วย เช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์ที่ยึดหลักการใช้เหตุผลแบบวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป นักประวัติศาสตร์ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะต้องมี “ความเอาใจใส่อย่างทุ่มเทให้กับอดีต และกับความแผกพิเศษนานัปการที่มีอยู่ในตัวอดีตนั้น” ทว่าในขณะเดียวกัน พวกเขาก็จำต้องเข้าไปข้องเกี่ยวอย่างมีอารมณ์ร่วมไปกับเรื่อง

---

[37] Soedjatmoko, Mohammad Ali, G.J. Resink and G. McT. Kahin, eds, ***An Introduction to Indonesian Historiography,*** Ithaca, 1965.

ในปัจจุบันด้วย เป็นที่คาดหวังว่า ความสนใจที่พวกเขามีต่ออดีต จะช่วยสนองความต้องการของปัจจุบัน ซึ่งในกรณีของ อินโดนีเซีย หมายถึงการสร้างทัศนคติในแนวชาตินิยม และอาจจะเป็นไปได้ว่า หมายถึงการสร้างเรื่องราวใหม่ ๆ ขึ้นมา—หรืออย่างน้อย ก็สร้างภาพลักษณ์ของอดีตขึ้นมา—เพื่อค้ำจุนสำนึกในอัตลักษณ์และความเข้าใจตนเอง สำหรับประเทศชาติในปัจจุบัน กระนั้น ภาพลักษณ์ดังกล่าว ก็จำต้องมีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนและเป็นระบบ ตามหลักวิชาการ[38] ประเด็นนี้เป็นความขัดกันตรงเงื่อนไข หรือว่าทั้งสองวัตถุประสงค์สามารถสมานเข้าด้วยกันได้? โซเอ็ดจัทโมโก ได้อ้างถึง "การตีความ" สภาพความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ ซึ่ง "สามารถทำได้หลายแบบ" กับความยากลำบากในการหาความจริงที่ปราศจากอคติ ทั้งเขายังโน้มน้าวให้เอาใจใส่กับปัญหาอื่น ๆ ด้วย นักประวัติศาสตร์ทุกวันนี้ ปฏิบัติงานอยู่ในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นช่วงเวลาซึ่ง "ภาพลักษณ์เกี่ยวกับอดีตทั่วโลก มีการผันแปรไปจากเดิมอยู่ตลอดเวลา" ในสถานการณ์ที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น การรับรู้ของเรา แม้กระทั่งการรับรู้ถึงปัจจุบันซึ่งเป็นฐานของการมองอดีต ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างต่อเนื่อง ในท่ามกลางความผันแปรไม่แน่นอนทั้งหลายนี้ เราจะระบุอย่างชัดเจนลงไปได้อย่างไร ว่าแบบแผนที่มีความหมายของเหตุการณ์ในอดีตนั้น อยู่ที่ตรงไหน ในสภาวการณ์เช่นนี้ นักประวัติศาสตร์ด้วยเหตุที่ได้ผ่านการฝึกฝนอบรมตามสาขาวิชาชีพของตน พวกเขาจึงสูญเสียอิสรภาพจากความรู้สึกผิด เพื่อที่พวกเขาจะสามารถเขียนประวัติศาสตร์ในแบบของผู้รักชาติดังที่สังคมของตนต้องการได้

โซเอ็ดจัทโมโกเสนอวิธีการตอบสนองต่อสิ่งที่สร้างความอะหลักอะเหลื่อเช่นนี้ไว้อย่างค่อนข้างจะมองการณ์ในด้านดีพอประมาณ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นั้น อย่างดีที่สุดก็เป็นสิ่งที่ธำรงอยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และนักประวัติศาสตร์ จำต้องยอมรับขีดจำกัดในเรื่องนี้ และตระหนักว่า พวกเขาสามารถปฏิบัติงานได้ ก็เฉพาะเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงสถานการณ์ "ในแบบใหม่ แต่ยังคงมีขีดจำกัด" การกระทำเช่นนี้ ก็เท่ากับนักประวัติศาสตร์ ยังคงเป็นผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ของยุคสมัย พร้อมด้วยเสรีภาพและความรับผิดชอบซึ่งเป็นผลสะท้อนที่ติดตามมา ทว่าการยึดมั่นอย่างเคร่งครัด ต่อข้อกำหนดที่จำเป็นสำหรับการศึกษาวิจัยตามหลักวิชาการในสาขาของตน จะช่วยให้นักประวัติศาสตร์รอดพ้นจากผลกระทบจากวัฒนธรรมแวดล้อม ที่จะส่งผลให้เกิดความบิดเบือน ขึ้นได้

โซเอ็ดจัทโมโกพยายามที่จะสมานความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ให้ลงรอยกันได้กับความมีส่วนร่วม ด้วยลักษณาการตามที่ได้กล่าวข้างต้น นักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ ไม่มั่นใจมากเท่ากับเขา ว่าจะสามารถสร้างความสมัครสมานดังกล่าวได้ หรือมิเช่นนั้น ก็เกิดมีความรู้สึกขึ้นมาอย่างรุนแรง ว่าความรู้สึกนึกคิดของบุคคลเกี่ยวกับอดีตถูกกำหนดโดยปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมใน

---

[38] โครงการประวัติศาสตร์แห่งชาติของอินโดนีเซีย ได้พยายามที่จะสร้างการประสมประสานระหว่างวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์กับทัศนคติของคนในชาติดังกล่าว ดู Sartono Kartodirdjo, Djoened Poesponegoro, Nugroho Notosusanto, eds, ***Sejarah Nasional Indonesia,*** 6 vols. Jakarta, 1973.

หลาย ๆ ประการ และดังนั้น ย่อมส่งผลสะท้อนให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ทั้งหลาย มีลักษณะลำเอียงและไม่สมบูรณ์ หากว่าผลงานการเขียนประวัติศาสตร์ในแบบที่กระทำมาตามจารีตประเพณีเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม ดังที่ได้เสนอแนะข้างต้น ก็แน่นอนว่า เราน่าจะพูดถึงสิ่งที่เรียกกันว่าประวัติศาสตร์ "ที่เป็นวิทยาศาสตร์" ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน สิ่งที่มองจากจุดที่ได้เปรียบ ที่มีอภิสิทธิ์ คือมองจากยุคปัจจุบัน อีกทั้งสิ่งที่คิดเหมาเอาเองว่าจะต้องมีต้องเป็น และสิ่งที่เลือกสรรค์มาอธิบายและให้ความเห็นนั้น จำเป็นอยู่เองที่ต้องกำหนดขึ้นจากความสนใจ จากวัตถุประสงค์ และจากวัฒนธรรม และเมื่อพิจารณาในระดับที่กว้างขวางขึ้น ก็ย่อมเป็นการสะท้อนถึงความคิดความเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ตามรากฐานที่มีมาแต่ดั้งเดิม เกี่ยวกับลักษณาการที่ทำให้โลกเป็นเช่นนี้

เอ็ดเวิร์ด ซาอิด บุคคลหนึ่งซึ่งวิพากษ์การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเอเชียตามแบบอย่างของตะวันตก ได้สังเกตพบกรอบชนิดที่ครอบคลุมทั่วทุกอย่าง ที่ใช้ในการสังเกตสภาพการณ์ของเอเชีย เป็นกรอบซึ่งเขาตั้งชื่อเรียกว่า "ลัทธิตะวันออก" (Orientalism) เขามิได้ตั้งใจที่จะหมายความเพียงง่าย ๆ ถึงการศึกษาวิจัยตะวันออก ในฐานะที่เป็นดินแดนที่ดำรงอยู่โดยภาวะวิสัย ซึ่งไม่มีความคิดความรู้สึกมาแผ้วพานให้เกิดอคติ จริงอยู่ ถึงแม้จะแย้งว่า "ตะวันออก" นั้น แทบจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ของยุโรปอยู่แล้ว แต่เขาก็ยอมรับว่า มีสิ่งที่เป็น "ตะวันออก" อยู่จริง ๆ ทว่าขณะเดียวกัน เขาก็ยังเป็นห่วง ซึ่งไม่ใช่ในเรื่องสภาพความเป็นจริงดังกล่าว แต่กับวิธีการพิจารณา "ตะวันออก" โดยมีเอเชีย ครองตำแหน่งพิเศษอยู่ในประสบการณ์และจินตนาการของยุโรป และกับการที่ "ลัทธิตะวันออก" เป็นหัวข้อการอภิปรายหัวข้อหนึ่ง สำหรับซาอิดแล้ว ความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อตะวันออกตามแบบฉบับของตะวันตก เป็นวิธีการหนึ่ง ในการทำความเข้าใจ—และควบคุม—ตะวันออก ลัทธิตะวันออกเป็น "สถาบันบริษัท" สำหรับการจัดการกับตะวันออก "จัดการกับตะวันออก ด้วยการออกคำประกาศเกี่ยวกับตะวันออก ให้ความเห็นชอบอย่างเป็นทางการแก่ทัศนะที่เกี่ยวกับตะวันออก บรรยายถึงตะวันออก ด้วยการอบรมสั่งสอนตะวันออก เข้าไปตั้งรกรากอยู่ในตะวันออก เข้าไปปกครองตะวันออก" กล่าวสั้น ๆ ลัทธิตะวันออกเป็น "การครอบงำตะวันออก การจัดโครงสร้างใหม่ให้กับตะวันออก และการเข้าไปวางอำนาจบงการตะวันออก ตามแบบอย่างของตะวันตก" [39]

จุดใหญ่ใจความสำคัญของการวิเคราะห์ของซาอิด คือความคิดเรื่องอิทธิพลครอบงำชาติอื่น อิทธิพลครอบงำชาติอื่นซึ่งเขากล่าวอ้าง สำแดงให้เห็นที่โครงสร้างของวิทยาการสาขาต่าง ๆ –ทั้งประวัติศาสตร์ ภาษา สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และอื่น ๆ --ซึ่งนำมาใช้เพื่อพิจารณาตรวจสอบ "ตะวันออก" นอกจากนี้ยังสำแดงให้เห็นที่สมมุติฐานต่าง ๆ ซึ่งกำหนดคุณสมบัติของวิทยาการเหล่านั้น สำหรับซาอิดแล้ว ความคิดเรื่องอิทธิพลครอบงำชาติอื่น เป็นลักษณะพิเศษที่เป็นตัวกำหนดขอบเขตของลัทธิตะวันออก—และพร้อมกันนั้น ก็เป็นการสรุปความเป็น "ลัทธิตะวันออก" ตามที่ได้สำรวจตรวจสอบ (ด้วยวิธีการที่มาจากความคิดดังกล่าว) ซาอิดเปิดโปงอิทธิพลครอบงำชาติอื่นที่ว่านี้

---

[39] Edward Said, ***Orientalism,*** London, 1978, 3.

ในลักษณาการซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้ง โดยซาอิดได้ลำดับเรื่องราวของเขาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลครอบงำชาติอื่นนี้ มีอยู่ทั้งในเรื่องราวเชิงวิชาการและเรื่องราวในจินตนาการ มีอยู่ในภาษา ในแบบอย่างการทำงานศิลปะ และในการจัดจำแนกประเภทเช่นที่ได้นำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์สังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของเอเชีย แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ข้อโต้แย้งของซาอิด มีสาระที่น่ารับฟังอยู่ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่าจำเป็นต้องสาธิตให้เห็นอย่างระมัดระวังยิ่งกว่านี้ และให้ข้อโต้แย้งเป็นกรณี ๆ ไป แทนที่จะสร้าง "ลัทธิตะวันออก" ชนิดที่ครอบคลุมทั่วไปทั้งหมดเช่นนี้ ซึ่งโดยตัวของมันเองแล้ว ก็คืออาวุธที่บรรทุกค่านิยมไว้อย่างเต็มเปี่ยม ซึ่งคิดขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับโจมตีตอบโต้ เมื่อ "ลัทธิตะวันออก" นี้ได้รับการบัญญัติศัพท์ ขึ้นมาแล้ว ก็สามารถหาตัวอย่างได้อย่างมากมายนับไม่ถ้วน ที่สอดคล้องกับภาพรวมโดยทั่วไปได้อย่างเหมาะเจาะ คำถามจึงมีอยู่ว่า ลัทธิตะวันออกเป็นปรากฏการณ์เดียว หรือว่าหลาย ๆ ปรากฏการณ์ และกระทั่งซาอิดเองก็ยอมรับถึงความเป็นไปได้ว่า "วงการวิชาการมิได้เสื่อมเสีย ...มากเหมือนเช่นที่ปรากฏในเรื่องราวส่วนใหญ่ที่ข้าพเจ้าบรรยายมา" [40] อันที่จริงคงจะเป็นเรื่องแปลกพิลึกพิลั่นเหลือเกิน หากว่าความคิดความเข้าใจเอเชียของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดกับของสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและปราศจากการเปลี่ยนแปลงเสียจนสามารถใช้คำ (ลัทธิตะวันออก) ๆ เดียวมาใช้อธิบายความได้ครบถ้วนอย่างเป็นที่น่าพอใจ หรือหากว่าคำว่า "ตะวันออก" ของนักภาษาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เป็นส่วนหนึ่งของ "ตะวันออก" ในความหมายเดียวกันกับ "ตะวันออก" ของนักเศรษฐศาสตร์หรือนักประวัติศาสตร์หรือนักรัฐศาสตร์ได้อย่างแท้จริง แล้วนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาประเทศจีนเล่า พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์เดียวกับนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาอินเดียหรือไม่? แล้วนักวิชาการชาวอินเดียที่ศึกษาอินโดนีเซีย หรือนักวิชาการชาวญี่ปุ่นที่ศึกษาประเทศไทยเล่า? การทำงานวิชาการตามขนบของสากล ทำให้พวกเขาเป็น "นักลัทธิตะวันออก" มากเกินควรในความรู้สึกของซาอิดหรือไม่? เราอาจตั้งข้อสงสัยได้เป็นอย่างเป็นการสมควรว่า ส่วนต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของ "ทั้งหมดที่ใหญ่กว่า" จริง ๆ ดังที่ซาอิดกล่าวอ้างหรือไม่ [41]

อย่างไรก็ดี การตั้งโจทย์ดังกล่าวขึ้นมาเช่นที่ซาอิดกระทำ และการโน้มน้าวให้หันมาให้ความเอาใจใส่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของการสร้างอิทธิพลครอบงำชาติอื่นในด้านวัฒนธรรมนั้น ซาอิดจงใจเน้นย้ำในรูปแบบที่ชวนให้ตื่นเต้น ถึงลักษณาการที่การไต่สวนทั้งหลายทั้งปวงในด้านสังคมและประวัติศาสตร์ มีแนวโน้มที่จะเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม กรอบที่ใช้ในการไต่สวนเป็นกรอบที่ถูกสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ ด้วยเหตุนี้ จึงเปิดโอกาสให้มีการรื้อถอนลงได้ กับทั้งยังเปิด

---

[40] Ibid., 326.

[41] Ibid., 24. ซาอิดกล่าวเตือนไว้เป็นการเฉพาะแก่นักวิชาการชาวเอเชียที่ศึกษาเอเชีย ให้ระวังอันตรายที่เกิดจากการนำโครงสร้างของการครอบงำด้านวัฒนธรรม มาใช้กับตนเองและกับคนชาติอื่น ๆ

โอกาสให้มีการตีแผ่ให้เห็นอิทธิพลและผลประโยชน์ ที่ได้สร้างกรอบให้อยู่ในรูปแบบหนึ่ง แทนที่จะเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง รวมทั้งตีแผ่ให้เห็นบทบาททางการเมืองในแบบต่าง ๆ ที่อาจมีผู้มองว่ากรอบดังกล่าวดำเนินอยู่ ในเงื่อนไขกว้าง ๆ แล้ว เท่ากับซาอิดได้ให้แนวคิดแนวหนึ่ง เกี่ยวกับปัญหาในการทำความเข้าใจกับ "อีกฝ่ายหนึ่ง" สิ่งที่เป็นประเด็นปัญหานั้น แน่นอนว่า มิใช่เป็นเพียง "อีกฝ่ายหนึ่ง" ในแง่ของวัฒนธรรม อันที่จริงแล้ว การศึกษาวิเคราะห์ข้ามวัฒนธรรม มีความยุ่งยากอย่างสำคัญของตนเองอยู่แล้ว ในส่วนที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์และความหมายต่าง ๆ แต่หากจะขยายความต่อไป ก็จะเห็นว่า ความยุ่งยากเหล่านี้ มีความหมายโยงไปถึงความพยายามที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมย่อย ๆ ที่อยู่ภายในสังคมหนึ่ง โยงไปถึงการทำความเข้าใจกับชนชั้นต่าง ๆ หรือกลุ่มสังคมต่าง ๆ ที่มิใช่ชนชั้นหรือกลุ่มสังคมเดียวกับเรา ซึ่งเท่ากับเป็นการทำความเข้าใจบุคคลอื่น ๆ -- และแน่นอนว่า ย่อมรวมถึงการทำความเข้าใจยุคสมัยอื่น ๆ ด้วย ดังที่แอล.พี.ฮาร์ตลีย์* ได้กล่าวไว้ว่า "อดีตเป็นแดนประหลาด ผู้คนที่โน่นเขาทำอะไร ๆ ไม่เหมือนเรา"

ความไม่มั่นใจและความลังเลที่เกิดขึ้นจากความตระหนักในความยุ่งยากเหล่านี้ ยิ่งเด่นชัดมากขึ้นในระยะไม่กี่ปีมานี้ ทั้งนี้เนื่องจากพัฒนาการในแวดวงของทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทประพันธ์ ซึ่งมองกันว่ามีความนัยพาดพิงไปถึงการศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณของเอเชีย อันเป็นความเกี่ยวพัน ซึ่งมีมากเกินกว่าการศึกษาสารัตถะที่มีอยู่ในงานต้นฉบับในความหมายแคบ ๆ

ตัวอย่างหนึ่งของวิธีการวิเคราะห์งานต้นฉบับแบบใหม่ซึ่งมีขึ้นในช่วงต้น ๆ ของยุคหลังสงครามคือ งานเขียนของ ซี.ซี.เบิร์ก ผู้ซึ่งได้ออกโรงวิพากษ์อย่างเป็นระบบเกี่ยวกับสารัตถะที่ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนในประวัติศาสตร์สมัยโบราณของชวา ซึ่งนักวิชาการชาวดัตช์สมัยก่อนสงคราม เป็นผู้นำเสนอไว้ การโจมตีของเบิร์ก มุ่งตรงไปที่ผลงานของกรอมมากเป็นพิเศษ ในบทความชุดที่เบิร์กเขียนขึ้นจากทัศนะแนวโครงสร้างนิยม* อย่างถึงแก่นนั้น เขาได้กล่าวแสดงความเห็นว่า สิ่งที่เรียกขานกันว่า ผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ คือ *นครเกียรติคม* กับผลงานที่เป็นไปได้ว่าเก่าแก่ยิ่งกว่า คือ*พาราราตอน* และผลงานในสมัยถัดคือ *บาบัด ทานาห์ ยาวี* เขากล่าวว่าผลงานเหล่านี้ล้วนมิใช่ผลงานประวัติศาสตร์แต่อย่างใดทั้งสิ้น และสามารถทำความเข้าใจได้ ก็เฉพาะเมื่อพิจารณาภายในกรอบของสังคมซึ่งผลิตผลงานเหล่านี้ขึ้นมาเท่านั้น[42] (เบิร์กกล่าวว่า) กรอมทึกทักเอาว่า ต้นฉบับโบราณเหล่านี้ มีพื้นฐานของความเป็นจริงบรรจุอยู่ วิธีการของกรอมนั้น ก็คือใช้งานต้นฉบับโบราณเป็นเป้าของการวิพากษ์ภายในอย่าง

---

* Leslie Poles Hartley (1895-1972) นักประพันธ์ชาวอังกฤษ

* structralism หมายถึงการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ โดยคำนึงถึงโครงสร้างของมัน

[42] C.C. Berg, "Kartanegara, de Miskende Empire builder", ***Orientatie,*** 1950; "De Sedang-Oorlog en de Mythe van Groot-Majapahit," ***Indonesie,*** 5 (1951); "De Geschiedenis van Pril Majapahit," ***Indonesie***, 4 and 5 (1950 and 1951); 'The Work of Professor Krom," in Hall ed., ***Historians,*** 164ff.

เข้มงวด ทว่าถึงกระนั้น ก็ดำเนินการไปตามสมมุติฐานที่ว่า งานนิพนธ์เหล่านี้ ให้หลักฐานเกี่ยวกับอดีตที่เกิดขึ้นจริง เบิร์กใช้ถ้อยคำว่า วิธีการของกรอมนั้น คือ "กันคำกล่าวอ้างที่ไม่น่าจะเป็นไปได้โดยตัวของมันเองออกไปเสีย ส่วนในกรณีที่คำกล่าวอ้างขัดแย้งกัน ก็เลือกคำกล่าวอ้างที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด และตัดกล่าวกล่าวอ้างอื่น ๆ ทิ้งไปพลางก่อน" [43] เบิร์ก กล่าวว่า แทนที่นักวิชาการเช่นกรอมจะกระทำเช่นที่กล่าวมาข้างต้น เขาน่าจะตระหนักถึง บทบาท – ซึ่งมักเป็นบทบาทที่เกี่ยวกับอำนาจลึกลับมหัศจรรย์—ที่ต้นฉบับโบราณดังกล่าวได้ดำเนินมา อาจเป็นได้ว่า เป็นบทบาทในการจัดหาบรรพชนต้นตระกูลที่ชอบธรรมให้กับ ผู้แย่งชิงราชสมบัติ หรือถ่ายทอดตำนานอภินิหารที่เกิดขึ้นในอดีต ซึ่งช่วยรองรับทัศนะการมองโลกในเวลาต่อมา เบิร์กอาศัยวิธีการของเขาเอง ในการนำเสนอการตีความบทประพันธ์โบราณเหล่านี้ในแบบสุดโต่ง และตั้งข้อกังขากับประวัติศาสตร์การเมืองซึ่งกรอมกระตือรือร้นที่จะยอมรับ ตัวอย่างเช่น เขาไม่เชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับการที่เจ้าไอร์ลังคะทรงแบ่งแยกราชอาณาจักรให้กับโอรสสองพระองค์ เขาตั้งคำถามกับความมีอยู่จริงของประมุขสองพระองค์แรกของราชวงค์สิงหัดส่าหรีในชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม และกล่าวแสดงความคิดเห็นว่า เรื่องราวใน*นครเกียรติคม* ในระดับขั้นที่เกี่ยวข้องกับจักรวรรดิ มัชปาหิตนั้น มิได้มีเนื้อหาสาระอะไรมากไปกว่าการแสดงถึงความรู้ด้านภูมิศาสตร์ กล่าวโดยย่อ ข้อมูลมากมายจากแหล่งผลงานด้านวรรณคดี ซึ่งกรอมนำมาใช้ในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ฮินดู-ชวาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม มิได้เป็นหลักฐานพิสูจน์ถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ทว่าหากว่าตีความอย่างเหมาะสมแล้ว ก็เพียงแต่ช่วยให้มองเห็นเค้าโครงของสังคมชวาเท่านั้น

แม้ว่าทัศนะของเบิร์กจะส่งผลกระทบสืบเนื่องต่อมาอย่างมหาศาล ต่อสมมุติฐานที่เป็นพื้นฐานของการวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณเหล่านี้ แต่ทัศนะดังกล่าวก็มิได้เปลี่ยนแปลงข้อสรุปซึ่งเป็นผลงานทางวิชาการเสียทั้งหมด นักวิชาการรุ่นหลัง ๆ มีแนวโน้มที่จะพิจารณาเห็นว่า เบิร์กนำเสนอข้อโต้แย้งของเขาอย่างใหญ่โตมากเกินความเป็นจริง เอฟ.ดี.เค. บอสช์ กล่าวไว้ในบทความที่เขียนลงในวารสาร *Bijdragen* ในค.ศ. 1956 ว่า แม้ว่าหลักฐานที่สนับสนุนลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองที่กรอมยอมรับ อาจจะอ่อน แต่การตีความของเบิร์กซึ่งอยู่ในอีกแนวหนึ่งก็ไม่มีหลักฐานที่หนักแน่นมาสนับสนุนเช่นกัน[44] บอสช์กล่าวหาว่าเบิร์กตั้งต้นมาจากคลื่นสมองส่วน "ที่เป็นลางสังหรณ์" ซึ่งเบิร์กนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการสร้าง "หอคอยที่อ่อนแอ่นอย่างที่สุด ซึ่งประกอบด้วยการนำสมมุติฐานต่าง ๆ มาซ้อนต่อยอดกันขึ้นไปเรื่อย ๆ" [45] ข้อเขียนของเดอ กาส์ปารีส์ ซึ่งปรากฏออกมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ก็มีท่วงทำนองเฉียบขาดพอ ๆ กัน กาส์ปารีส์โต้มาจากจุดยืนของผู้เชี่ยวชาญ

---

[43] "The work of Professor Krom," in Hall, 167.

[44] F.D.K. Bosch, "C.C. Berg and Ancient Javanese History," BKI, 1956, 112.

[45] นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว บทวิจารณ์ของบอสช์ยังได้พิจารณาถึงเนื้อหาสาระของข้อโต้แย้งของเบิร์กอย่างละเอียด ในส่วนที่เกี่ยวกับประมุขสองพระองค์แรกของสิงหัดส่าหรีและขนาดของจักรวรรดิมัชปาหิต

ในการอ่านจารึก เขายืนกรานว่า ผลการตีความข้อความในจารึก อย่างน้อยก็ในจารึกบางหลัก ได้ผ่านการพิสูจน์จนพ้นข้อกังขาไปหมดสิ้นแล้วอย่างแท้จริง และว่า หลักฐานประเภทนี้ ไม่สามารถจะปัดทิ้งไปได้ง่าย ๆ ด้วยความพยายามที่จะเสนอสมมุติฐานที่แหวกแนว ซึ่งอาศัย "รากฐานที่ง่อนแง่นหรือกระทั่งเป็นรากฐานในจินตนาการ" [46]

อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีความสำคัญสำหรับการอภิปรายในตอนนี้ คือความมั่นใจของเบิร์ก ในการเสนอการตีความที่แหวกแนวของเขา เห็นได้ชัดว่า ทั้งเขาและผู้ที่วิพากษ์เขา ต่างมองว่าตนเองมีความเดือดเนื้อร้อนใจกับสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็นเรื่องของข้อเท็จจริง ลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามเป็นอย่างไรกันแน่? มัชปาหิตเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โตกว้างขวางหรือเปล่า? และพวกเขาต่างมีความเชื่อเหมือนกันว่า ถ้าหากว่าดำเนินการอย่างเหมาะสมแล้ว การศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณ จะช่วยให้ความกระจ่างได้บ้างว่า ความเป็นจริงนั้นมีท่วงทำนองเป็นอย่างไร พวกเขามีความเห็นไม่ตรงกัน ในข้อที่ว่า การดำเนินการอย่างเหมาะสมนั้น ประกอบด้วยอะไรบ้าง แต่ที่ไม่มี ข้อข้องใจกันเลยก็คือ มีความจริงให้ค้นพบได้จากการตรวจสอบหลักฐานประเภทนี้ นักทฤษฎีรุ่นหลังจากนี้ เป็นฝ่ายที่จะตั้งข้อกังขากับความเป็นไปได้ (ในการขุดค้นความจริง) ดังกล่าวอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้น

นักทฤษฎีรุ่นหลังที่ว่านี้ คือพวกที่รับวิธีการของสัญวิทยาและวิธีการตามแนวโครงสร้างนิยมมาใช้ในการตีความงานนิพนธ์ของพื้นถิ่น การใช้วิธีพิจารณาตามแนวทางโครงสร้างนิยม และแนวทางภายหลังโครงสร้างนิยม* ดำเนินไปพร้อมกันไปในหลาย ๆ ระดับ งานส่วนหนึ่ง เป็นการสำรวจธรรมชาติของภาษา สัญลักษณ์ และความหมาย รวมทั้งสำรวจลักษณะของความเกี่ยวพันระหว่างระบบภาษากับระบอบสังคม สำรวจวิธีการสอดแทรกความหมายซ่อนเข้าไว้ภายในสัญลักษณ์และภายในเรื่องราวเชิงอุปมาอุปมัย งานบางส่วนมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อ่านกับสิ่งที่อ่าน โดยเสนอความเห็นไว้ในรูปที่เป็นกฎเกณฑ์กลาย ๆ ว่า ความหมาย ดำเนินบทบาทอยู่ภายในความสัมพันธ์นั้น และไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากความสัมพันธ์นั้นได้ ผู้อ่านจะสรรค์สร้างผลการตีความของตนออกมา โดยไม่มีบรรทัดฐานสำหรับความเป็นจริงที่มากน้อยไปกว่านี้ ไม่มีความหมายที่เกี่ยวโยงกับสิ่งที่อยู่ภายนอก ที่จะต้องระบุให้แน่นอนลงไป และนอกจากนี้ ยังมีนัยหมายไปถึงบทสรุปเกี่ยวกับคุณลักษณะของสภาพความเป็นจริง และเกี่ยวกับมูลบทของความรู้ ในตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา การอภิปรายถึงความคิดเหล่านี้และความคิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์

---

[46] De Casparis, "Historical Writing on Indonesia (Early Period)" in Hall, ed., ***Historians***, 160.

* Post-structuralism แนวคิดที่สืบเนื่องจากแนวคิดโครงสร้างนิยม (structuralism) เป็นการวิพากษ์และชี้จุดบกพร่องและผิดพลาดของโครงสร้างนิยม แนวคิด "หลังโครงสร้างนิยม" จึงมีอีกชื่อหนึ่งว่าเป็นแนวคิดที่ว่าด้วย "การรื้อโครงสร้าง" (Deconstruction)

กัน –วิวัฒนาการขึ้นในหมู่นักวิชาการอย่างเช่นเซอส์ซูร์ เลวี-สเตราส์ เจค็อบเซน บาร์ทส์ คูลเล่อร์ เดอร์ริดา และคนอื่น ๆ อีกมากมาย - การอภิปรายเหล่านี้ได้สร้างผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้าแก่วงการวิจารณ์วรรณกรรม การอภิปรายเกี่ยวกับความคิดเหล่านี้ยังทำให้เกิดความตระหนักอย่างแรงกล้ายิ่งขึ้น ไม่เฉพาะในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาบทประพันธ์ต่าง ๆ เท่านั้น หากแน่นอนว่าย่อมต้องรวมไปถึงนักวิชาการพวกที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม และนอกเหนือจากนี้แล้ว การอภิปรายดังกล่าว ยังส่งอิทธิพลถึงนักวิชาการสมัยใหม่ ที่ศึกษาหลักฐานที่เป็นงานต้นฉบับโบราณของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลงานของนักวิชาการเหล่านี้ ได้กลายเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสนใจที่เกิดขึ้นมาใหม่ที่มีต่อประวัติศาสตร์ยุคโบราณของภูมิภาค รวมทั้งความสนใจที่มีต่อบทประพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ และการแสดงออกในด้านวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ในเรื่องประเด็นที่ให้ความเอาใจใส่และเรื่องวิธีการแล้ว ผลงานการศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณของนักวิชาการรุ่นหลังเหล่านี้ แตกต่างอย่างเด่นชัด จากผลงานซึ่งโดยทั่วไปแล้วเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ร่วมสมัย และต่างจากแบบฉบับของศาสตร์ด้านสังคมที่นิยมทำกันในสมัยทศวรรษ 1950 และ 1960 แม้กระทั่งผลงานของนักประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาเมื่อสงครามยุติลงใหม่ ๆ ซึ่งมุ่งความสนใจไปที่ประวัติศาสตร์ยุคโบราณ –ตัวอย่างเช่น ที่การพิจารณาโครงสร้างของอำนาจของราชอาณาจักรยุคแรก ๆ (สมัยคลาสลิค) ที่เป็นแบบฉบับให้กับอาณาจักรในยุคต่อ ๆ มา—ผลงานเหล่านี้ ก็ยังมีแนวโน้มที่จะพิจารณาในเงื่อนไขของการจัดประเภทในลักษณะกว้าง ๆ เช่นรัฐที่มีการสืบทอดอำนาจจากบิดา ชนชั้นสูงในระบบการบริหารราชการ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ระบบสถานภาพ และการแบ่งชั้นในสังคม แทนที่จะพิจารณาเพื่อตรวจสอบถึงการแสดงออกทางด้านวัฒนธรรมของอดีตครั้งโบราณในช่วงเวลาต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอยู่ในตัวเอง ยิ่งไปกว่านั้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว ว่า สิ่งที่พวกเขาสนใจเป็นหลัก มักเป็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองในสมัยใหม่ ที่จะได้จากการศึกษาระเบียบแบบแผนครั้งโบราณ นอกจากนี้ผลงานของนักวิชาการรุ่นหลังเหล่านี้ ยังแตกต่างจากขนบ “ลัทธิตะวันออก” ที่มีมาก่อนหน้านี้ด้วย เมื่อมองทีแรก ความสนใจในการศึกษาต้นฉบับโบราณที่เพิ่มขึ้น อาจดูเหมือนเป็นการแกว่งกลับไปสู่ความสนใจตามแบบฉบับมาตรฐานของวงการวิชาการเช่นที่ทำกันมาในอดีต คือให้ความเอาใจใส่ในด้านภาษา วรรณคดีและปรัชญา ทว่าอันที่จริงแล้ว การประยุกต์ใช้ทฤษฎีแนวโครงสร้างนิยม ได้ชักนำการศึกษาต้นฉบับโบราณเข้าสู่หนทางใหม่ ๆ ในการวิจัยไต่สวน ได้แก่ การตรวจสอบแบบแผนที่เป็นทางการขั้นพื้นฐาน การตรวจสอบความสัมพันธ์ภายใน รหัสและสัญลักษณ์ ที่แทรกอยู่ในวรรณคดีจารึก และบันทึกอื่น ๆ เกี่ยวกับอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เพื่อที่จะเผยความหมายที่อยู่เบื้องใต้พื้นผิวนอกของต้นฉบับโบราณ และเพื่อการทำความเข้าใจกับระเบียบแบบแผนทางด้านวัฒนธรรม และการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งย่อมมีตัวผู้สร้างสรรค์แหล่งข้อมูลเหล่านี้สถิตย์อยู่ภายในโดยผู้สร้างผลงานเองก็มิได้รู้ตัว ซึ่งจะว่าไปแล้ว ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ถึงลักษณาการที่

สังคมเหล่านี้ มองตนเอง ซึ่งพวกเขาเองก็อาจไม่รู้ตัว ส่วนเรื่องภาษา (ที่ต้นฉบับโบราณทั้งหลายใช้ในการสื่อความหมาย) นั้น มาตอนนี้ ก็ (พิจารณาในฐานะที่) เป็นภาษาอันกอปรด้วยภาพลักษณ์และตำนานในเชิงอภินิหาร วาทกรรม เครื่องหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ รวมทั้งกอปรด้วยรหัสและการสร้างเหตุการณ์อย่างเป็นเรื่องเป็นราว บรรจุลงในบทประพันธ์ประเภทต่าง ๆ

ตัวอย่างของศึกษาการศึกษาในแนวทางดังกล่าว ได้จากผลงานของเจมส์ ซีเกิล ซึ่งสอบสวนไปถึงความคิดเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของชาวอาเจะห์ บทความของเชลลีย์ เออร์ริงตัน ที่ว่าด้วยสมมุติฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในงานเขียนภาษามาเลย์ การสำรวจแนวคิดเรื่องกาลเวลา คำพยากรณ์และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชวาของแอนโธนี เดย์ ข้อพิจารณาของไมเคิล ออง–ธวิน เกี่ยวกับคำพยากรณ์ โชคลาง และงานประพันธ์ในรูปบทสนทนา ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของพม่า การศึกษาของเอ.ซี มิลเน่อร์ เกี่ยวกับความคิดด้านการเมืองซึ่งแทรกเป็นนัย ๆ อยู่ภายในต้นฉบับโบราณบางเล่มของมาเลย์ การใช้ต้นฉบับโบราณของคีธ ดับเบิลยู. เทย์เลอร์ เพื่อสืบหาทัศนะของฝ่ายต่าง ๆ ในเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด และความเพียรพยายามของไมเคิล วิคเคอร์รี ในอันที่จะจำแนกแยกแยะลักษณะการก่อตั้งรัฐในกัมพูชา[47] ตัวอย่างหนึ่งของการประยุกต์ใช้วิธีการเดียวกันนี้กับประวัติศาสตร์ในระยะล่ากว่า อาจพบได้ในผลงานของเคร็ก เรย์โนลด์ ซึ่งพิจารณาถึงวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ [48]

ผลงานที่มีความสำคัญอย่างมากในการเสริมสร้างวิธีการนี้ ได้แก่ผลงานของโอ.ดับเบิลยู. โวลเทอร์ส ความพยายามของโวลเทอร์ส เพื่อตรวจหาความนัยที่ละเอียดอ่อน ที่สอดแทรกอยู่ภายในโครงสร้างของงานนิพนธ์ของเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและสิบสี่ ทำให้ผลงานของเขาจัดว่าเป็นผลงานที่ยอดเยี่ยมชิ้นหนึ่งของงานประเภทนี้ [49] ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งในงานของโวลเทอร์ส

---

[47] James Siegel, ***Shadow and Sound,*** Chicago, 1979; Shelly Errington, "Some Comment on Style in the Meanings of the Past," in Reid and Marr; Anthony Day, "Ranggawarsita's Prophecy of Mystery," in David K. Wyatt and Alexander Woodside, eds, ***Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought,*** New Haven, 1982; Michael Aung-Thwin, "Prophecies, Omens and Dialogue: Tools of the Trade in Burmese Historigraphy," in Wyatt and Woodside; A.C. Milner, ***Kerajaan: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule,*** Tuscon, 1982; Keith W. Taylor, "Authority and Legitimacy in 11th-Century Vietnam" and Michael Vickery, "Some Remarks on Early State Formation in Cambodia" in Marr and Milner, eds, ***Southeast Asia.***

[48] Craig Reynolds, ***Thai Radical Discourse.***

[49] O.W. Wolters, "Possibilities for a Reading of 1293-1357 Period in the Vietnamese Annals", in Reid and Marr; Wolters, ***History, Culture and Region;*** "Narrating the Fall of the Ly and the Rise of the Tran Dynasties," ***ASAA Review,*** 10, 2 (Novermber 1986); ***Two Essays on Dai-Viet in the Fourteenth Century***, New Haven: Yale Southeast Asia Studies, 1988.

คือการที่เขาให้ความเอาใจใส่กับตัวสารัตถะในต้นฉบับที่เขาตีความอยู่อย่างเคร่งครัดมากกว่าผู้ปฏิบัติงานคนอื่น ๆ มากมาย ในการนำวิธีนี้มาประยุกต์ใช้นั้น โวลเทอร์สถือเป็นหลักการที่จะไม่พยายามอาศัยคำอธิบายเรื่องราวที่อยู่นอกต้นฉบับโบราณเหล่านั้น หรือใช้สารัตถะในผลงานต้นฉบับโบราณเหล่านั้น เป็นหลักฐานแสดงถึงสภาพความเป็นจริงที่อยู่นอกต้นฉบับโบราณดังกล่าว[50]

แม้ว่างานมากมายที่ได้กระทำภายใต้อิทธิพลของขบวนการโครงสร้างนิยม จะมีทิศทางมุ่งไปที่การศึกษาวิเคราะห์สารัตถะในต้นฉบับโบราณอย่างตรงตามตัวอักษร—ไม่ว่าจะเป็นพงศาวดาร จารึก กวีนิพนธ์ และนฤมิตรกรรมที่เกี่ยวกับการประพันธ์ประเภทอื่น ๆ – แต่วิธีการเดียวกันนี้ ก็อาจนำมาประยุกต์ใช้กับต้นฉบับ ในประเภทที่ต่างออกไป กล่าวคือบางสิ่งที่ให้สารัตถะเหมือนเช่นต้นฉบับโบราณทั้งหลาย คุณลักษณะทางด้านวัฒนธรรมอันมีลักษณะเฉพาะตัว แบบแผนของพฤติกรรม เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีความหมายตามที่ยอมรับกันเป็นปกติธรรมดา ก็อาจถือได้ว่า โดยตัวของตัวเองก็จัดเป็น “ต้นฉบับโบราณ” ที่จะต้อง “อ่าน” ด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ ก็เหมือนเช่นภาษา ซึ่งมีความสัมพันธ์ภายใน ที่ต้องให้ความเอาใจใส่ การกระทำของมนุษย์เอง ก็สะท้อนถึงระบบสัญลักษณ์* ของผู้ที่กระทำการเหล่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมมิได้เพียงแต่ “คล้าย” ภาษา วัฒนธรรมถูกภาษาของตนเอง ปรับแต่งมากมาย จนมีลักษณะเช่นที่เป็นอยู่ และอันที่จริงแล้ว ตัวพฤติกรรมทางด้านสังคมเอง ก็เป็นภาษา ๆ หนึ่ง โลกชนิดที่อยู่ภายนอก ที่มีความ “บริสุทธิ์” และไร้อคติ นั้น ไม่มีให้เราได้รู้เห็น ผู้ที่ศึกษาสังคม ได้แต่เพียงสังเกตระบบสัญลักษณ์และขนบของภาษา ซึ่งกระทำได้โดยการเผชิญกับสังคมนั้น ทว่าระบบสัญลักษณ์และขนบของภาษา อาจเป็นเรื่องเร้นลับเฉพาะตัว มากเสียจน ผู้สังเกตการณ์ภายนอก แทบไม่ มีความหวังที่จะเข้าถึงสังคมนั้นได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้แล้ว มันยังอาจถูกบิดเบือนโดยกระบวนการของการสังเกตการณ์อีกด้วย ทว่าการเอาใจใส่กับรูปแบบ ก็อาจทำให้นักวิชาการผู้ศึกษา “ต้นฉบับโบราณ” ทั้งที่อยู่ในรูปของงานนิพนธ์และที่ปรากฏออกมาที่การกระทำ คาดหวังได้ระดับหนึ่ง ว่าจะสามารถเจาะระบบภาษาเข้าไปได้ แล้วจากนั้น ก็เหมือนกับถอดรหัสที่อยู่ภายใน อันเป็นที่ซึ่งความหมายถูกซุกซ่อนไว้ ตัวอย่างเช่นผลงานของเรย์นัลโด อิลเอโต ซึ่งได้ถอดรหัสภาษาและการแสดงออกในแบบต่าง ๆ ของเหล่าชาวนาที่ก่อการกบฏในฟิลิปปินส์ ผลงานนี้นับเป็นการทำงานเกี่ยวกับต้นฉบับ ทั้งที่อยู่ในรูปข้อเขียน และที่ปรากฏในการกระทำ

---

[50] สังเกตวิธีการที่โวลเทอร์สแยกแยะความแตกต่าง ระหว่างวิธีการ “ที่ใช้กับถ้อยความ” และวิธีการที่อาศัยเอกสารต่าง ๆ ในการศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณ ที่ O.W Wolters, ***History, Culture and Region,*** 69. เราอาจเปรียบเทียบวิธีการนี้ กับวิธีการของวิคเตอร์ ลีเบอร์แมน ผลงานของลีเบอร์แมน ก็อาศัยการวิเคราะห์ต้นฉบับโบราณอยู่มาก ทว่าลีเบอร์แมนให้ความเอาใจใส่เป็นสำคัญกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ซึ่งได้หลักฐานจากต้นฉบับโบราณ มากกว่าจะให้ความเอาใจใส่กับโครงสร้างของตัวต้นฉบับเอง Victor Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles.***

* ภาษาเป็นระบบสัญลักษณ์ประเภทหนึ่ง

รากฐานด้านทฤษฎีที่รองรับวิธีการที่ยึดหลักการเดียวกับการศึกษาพิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ โดยไม่ใช้มาตรฐานภายนอกสิ่งนั้นมาเป็นเกณฑ์ตัดสิน เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับท่วงทำนองที่แสดงให้เห็นที่แนวปฏิบัติ ท่วงทำนองที่แสดงออกนี้ เกี่ยวข้องกับการพิจารณาถ้อยคำและการกระทำ ด้วยความรอบคอบ สุขุมและพิถีพิถัน ในการศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ในเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและสิบสี่ โวลเทอร์สได้แยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่าง “การเลือกที่จะกระทำการบางอย่าง กับ อดีต” และ “การนำอดีตมากระทำการบางอย่าง” [51] ทางเลือกอย่างแรกนั้น เกี่ยวข้องกับการสร้างรูปโฉมของอดีต โดยมีอันตรายว่า รูปโฉมดังกล่าวนั้น อาจ “ได้รับอิทธิพลจากความคิดเห็นที่มีอยู่ก่อนแล้ว เกี่ยวกับลักษณะของอดีตที่ว่านั้น” ทางเลือกอย่างหลัง เกี่ยวข้องกับ “การว่าไปตามทิศทางที่ระบบภาษาและระบบโครงสร้างกำหนด และตามที่สารสนเทศที่ระบบภาษาและระบบโครงสร้าง (ภายในสารัตถะของต้นฉบับโบราณ) บอกมา ระบบดังกล่าวเหล่านั้น จะบอกความหมายของแหล่งข้อมูลนั้น ๆ เมื่อเราอ่านแหล่งข้อมูลนั้น ๆ เหมือนเช่นนี้เราอ่านต้นฉบับโบราณ” เราอาจตั้งข้อกังขาถึงความถูกต้องสมควรของการจำแนกแยกแยะเช่นนี้ (อาทิ ความคิดเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้วเกี่ยวกับลักษณะของอดีต จะไม่ส่งผลกระทบถึงการทำความเข้าใจเรื่องทิศทางและสารสนเทศดอกหรือ? และการตีความสารสนเทศทั้งหลาย มิใช่การสร้างรูปลักษณ์ของอดีตในลักษณะหนึ่งดอกหรือ?) กระนั้นก็ดี การจำแนกแยกแยะก็ย่อมสื่อถึงสำนึกในความเอาใจใส่ ความแยบคายและละเอียดอ่อน ซึ่งจะต้องมีให้แก่การศึกษาแหล่งข้อมูลเหล่านั้น

วิธีการนี้ ให้ดอกผลออกมาแล้ว แม้ว่าความคิดต่าง ๆ ซึ่งบางครั้ง ควบคู่มากับวิธีการนี้และหนุนให้วิธีการแข็งแกร่งมั่นคงขึ้น อาจรบกวนจิตใจอยู่บ้าง ความคิดที่ว่าสารัตถะของต้นฉบับใช้ตัวของมันเองเป็นมาตรฐาน โดยมิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่อยู่ภายนอก—นั่นคือการพินิจพิเคราะห์ต้นฉบับจะกระทำได้ก็โดยอาศัยเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ภายในตัวต้นฉบับเองเป็นมาตรฐาน มิใช่อาศัยสภาพความเป็นจริงที่อยู่ภายนอกตัวต้นฉบับมาตัดสิน--และความคิดที่ว่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้ใคร ๆ นำต้นฉบับไป ตีความในลักษณาการต่าง ๆ นานาได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด—ความคิดดังว่าเหล่านี้อาจดูเหมือนชักนำไปสู่ความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นสิ่งสัมพัทธ์* อย่างสมบูรณ์ แบบแผนและโครงสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ภายในต้นฉบับ ซึ่งจำเป็นจะต้องแยกแยะออกมาทำความเข้าใจให้ชัดเจน เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเป็นภาวะวิสัย--ปราศจากความคิดเห็นเข้ามาสอดแทรก หรือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งที่ผู้ตีความสร้างขึ้นมาในความคิด และเมื่อเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา ก็ย่อมเปิดโอกาสให้รื้อถอนลงได้ใช่หรือไม่? มีสิ่งที่เรียกกันว่า การตีความอย่างชอบด้วยเหตุผลแล้วหรือไม่? หรือว่าจะต้องเลื่อนคำวินิจฉัยออกไปอยู่ตลอดเวลา ดังที่เดอร์ริดากล่าว นั่นคือจะต้องมีการรื้อโครงสร้างของโวหารที่ปรากฏอยู่ในตัว

---

[51] Wolters, ***Dai-Viet in the Fourteenth Century,*** ix.

* relativism ทฤษฎีซึ่งถือว่าคุณค่าของทุกสิ่ง และดุลยพินิจเกี่ยวกับทุกสิ่ง ล้วนสัมพัทธ์ (หรือสัมพันธ์) กับสิ่งอื่น ๆ นั่นคือเปลี่ยนแปลงไปได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด ขึ้นอยู่กับสภาวการณ์ สภาวะแวดล้อม บุคคล วัฒนธรรม ฯลฯ

ต้นฉบับ และที่ปรากฏในการตีความต้นฉบับ ไม่ว่าในทางใด ๆ อย่างต่อเนื่อง ใช่หรือไม่? นักวิชาการที่ศึกษาสารัตถะในต้นฉบับโบราณ รวมทั้งผู้ที่ศึกษาสิ่งที่มีคุณสมบัติบางอย่างเหมือนเช่น "สารัตถะในต้นฉบับโบราณ" ในท้ายที่สุดแล้ว ก็จะได้มาเพียงแค่ "ความไม่แน่ชัด" อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ใช่หรือไม่?

คำถามประเภทนี้ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมที่ว่าด้วยวิธีวิทยา ซึ่งศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์ใช้กันอยู่ และได้ช่วยส่งเสริมให้นักประวัติศาสตร์โดยทั่วไป --และมิใช่เพียงเฉพาะนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาวัฒนธรรมที่มิใช่วัฒนธรรมของชาติตนเท่านั้น -- ได้เกิดความรับรู้ถึงความยุ่งยากอย่างมหาศาลของภารกิจที่พวกเขาเผชิญอยู่ แน่นอนว่า ความยากลำบากทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนมีอยู่ในการไต่สวนที่มนุษย์กระทำเพื่อศึกษาวิเคราะห์ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการไต่สวนในเรื่องใด ๆ ความตระหนักเช่นนี้ ส่งผลกระทบถึงสมมมุติฐานขั้นพื้นฐาน ซึ่งใช้เป็นรากฐานสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ สำหรับนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อมีการสัมมนาที่ลอนดอนในทศวรรษ1950 เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน พวกเขามิได้พูดถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่จะได้มาซึ่งประวัติศาสตร์ "ที่แท้จริง" ด้วยความมั่นใจเช่นเดิมอีกต่อไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือว่าของที่อื่นใด หรือพูดถึงความพยายามที่จะ "ไปให้ถึงซึ่งความรู้สึกว่ามีคุณค่าสมเป็นประวัติศาสตร์โลกที่แท้จริง" [52]

ข้อเขียนนี้มิใช่สถานที่ที่จะแสวงหาคำตอบให้แก่คำถามต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมากล่าวข้างต้น ทว่าอาจจะสนองอย่างสั้น ๆ ด้วยการเสนอความเห็นว่า คำกล่าวอ้างมากมายที่พบในทฤษฎีโครงสร้างนิยม เป็นการอ้างในเชิงปรัชญา มิใช่คำกล่าวอ้างที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ ทั้งเป็นคำกล่าวอ้างที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและรากฐานของความรู้ มิได้เกี่ยวข้องกับโลกอย่างที่เราอาจจะรับรู้ทำความเข้าใจกันได้ แม้ว่าผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ จะต้องตระหนักอย่างแน่นอนว่า ภาษาที่เป็นสิ่งถูกสร้างขึ้นมาในสังคม และลีลาการใช้ถ้อยคำเป็นส่วนหนึ่งที่ฝังอยู่ภายในการตีความต้นฉบับ* แต่ในท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญ ก็คือลักษณาการที่พวกเขาจะพิสูจน์ถึงความถูกต้องของเนื้อความที่ตนจะกล่าวแถลง นักวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์ ถูกตรึงอยู่กับโลกที่แปรเปลี่ยนอย่างหาความแน่นอนไม่ได้ และจะต้องรับมือกับโลกนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ด้วยการบรรยายและการวิเคราะห์ โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่มีอยู่ แม้หากพวกเขาจะศึกษาพิเคราะห์โดยอาศัยเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายในต้นฉบับเป็นเกณฑ์ แต่พวกเขาก็จะต้องพิสูจน์ความถูกต้องของสิ่งที่พวกเขากล่าวแถลง ด้วยการอ้างอิงต้นฉบับเหล่านั้นกับสิ่งอื่น เมื่อมาถึงระดับนี้ ต้นฉบับก็จะต้องข้องเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือออกไปจากตัวต้นฉบับ ซึ่งขัดกับหลักการของขบวนการโครงสร้างนิยม อย่างน้อยก็ที่บางปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลักของหลักการนั้น นักประวัติศาสตร์อาจไม่มีวันประสบความสำเร็จในการจับสภาพ

---

[52] Hall, ed., ***Historians,*** 7 and 9.

* หรือสิ่งใดๆ ที่เป็นเป้าของการศึกษาพิเคราะห์

ความเป็นจริงออกมาแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ได้ แต่นั่นก็มิใช่จะกล่าวว่า ไม่มีความเป็นจริงที่จะให้จับได้

ความคิดแนวโครงสร้างนิยมในแง่มุมของการวิเคราะห์ต้นฉบับ โดยใช้เฉพาะปัจจัยภายในต้นฉบับนั้นเอง มิได้จำเป็นต้องนำไปสู่ภาวะสัมพัทธ์ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลใด ๆ ขึ้นมา ดังที่มีผู้กล่าวอ้าง แน่นอนว่า ความตระหนักในตนเองที่ความคิดแนวโครงสร้างนิยมนี้นำมา และการได้ล่วงรู้ถึงความยากลำบากในการทำให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมอื่น ๆ ขึ้นมาบ้าง อาจดูเหมือนแสดงถึงการถอยหลัง ห่างไปจากความมั่นใจ ซึ่งการอภิปรายในที่นี้ ถือเป็นเครื่องหมายที่บอกถึงภาวะของการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปีแรก ๆ หลังสงคราม แต่อาจเป็นได้ว่าเรื่องนี้ควรบรรยายว่าเป็นความก้าวหน้า ยิ่งกว่าเป็นการถอยหลังกระมัง? ถ้าหากว่าสภาวะที่เกิดขึ้นทำให้นักประวัติศาสตร์มีความระมัดระวังและตรวจสอบตนเองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และมีความพร้อมที่จะเผชิญกับความยุ่งยากที่ตั้งขวางอยู่บนหนทางในการทำความเข้าใจวัฒนธรรมอื่น ๆ แล้ว สภาวะดังกล่าวจะทำให้พวกเขายังคงมีความรับผิดชอบที่ต้องกระทำต่อไป กล่าวคือการทำความเข้าใจกับสภาพของอดีตของสังคมต่าง ๆ ที่พวกเขาศึกษา ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

บทนำ

งานส่วนนี้ให้เรื่องราวของภูมิภาคไปจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 บทเริ่มต้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มต่างๆ ในภูมิภาค ซึ่งร่างขึ้นโดยอาศัยหลักฐานทางด้านโบราณคดี มานุษยวิทยา และภาษาศาสตร์ อีกสามบทถัดมา ให้เรื่องราวในแนวเดียวกับส่วนต่อๆ ไปของงานในชุดนี้ กล่าวคือ ประกอบด้วยโครงสร้างทางการเมืองของภูมิภาค ซึ่งตามต่อมาด้วยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม ในบทสุดท้ายจะว่าด้วยประสบการณ์ทางด้านศาสนากับความเชื่อต่างๆ ของชนทั่วไป

บทที่สองพิจารณาสภาพแวดล้อมของภูมิภาคตามกระแสแห่งกาลเวลา และต่อจากนั้นจะพยายามประสานข้อมูลจากสาขาวิชาต่างๆ เพื่อใช้พิจารณาสมมุติฐานที่มีอยู่มากมายเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ของภูมิภาค ประเด็นที่อภิปรายคือ ขอบข่ายความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ ที่จำแนกโดยเกณฑ์ทางชีววิทยา วัฒนธรรม และภาษาก่อนที่รัฐแรกๆ ในยุคประวัติศาสตร์จะถือกำเนิดขึ้นมา

เนื้อหาของบทที่ 3 เริ่มด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับระบอบการปกครองของเวียดนาม และความสัมพันธ์ที่เวียดนามมีอยู่กับจีนอันมีลักษณะพิเศษ ผิดแผกจากความสัมพันธ์กับประเทศอื่นใด จากนั้นจะพิจารณาพัฒนาการของระบอบการปกครองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศอื่นๆ เนื่องจากความอัตคัดของข้อมูล การพยายามใช้วิธีการศึกษาแบบเปรียบเทียบจึงมีข้อจำกัด ทว่า เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับทัศนคติที่มีต่อประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ในระบอบการปกครองของหลายๆ ประเทศเหล่านั้น ในทางกลับกันทัศนคติเหล่านี้เป็นแนวชี้นำไปสู่ความเข้าใจธรรมชาติของระบอบการปกครองนั้นๆ ด้วย ตามข้อสรุปของเรา จามปามิใช่ราชอาณาจักรตามความหมายของคำนี้ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ส่วนระบอบการปกครองของเขมรที่พระนครพึ่งพาอยู่กับนาข้าว ซึ่งเป็นความแตกต่างกันอีกประเด็นหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเปรียบเทียบระหว่างพุกามกับพระนครได้พบว่า แอ่งอิรวดีมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากกว่า และแข่งขันกันสูงกว่า ความจำเป็นที่จะต้องยืนยันคุณลักษณะทางจริยธรรมของผู้มีอำนาจทางการเมืองจึงต้องสูงยิ่งกว่า ระบอบการปกครองของทั้งสองราชอาณาจักรนี้มาถึงจุดจบในช่วงที่ชนเผ่าไท (ไต) เชื้อสายต่างๆ ปรากฏตัวขึ้นในส่วนที่ลุ่มของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบอบการปกครองของชนเผ่าไทอันรวมถึงล้านนา ล้านช้าง และอยุธยาก่อตัวขึ้น โดยเฉพาะระบอบการปกครองหลังสุดนี้ มีความยืนนานมากที่สุด

ประวัติศาสตร์ของโลกมาเลย์เป็นการเรียบเรียงขึ้นในสมัยใหม่ โดยอาศัยบันทึกของจีน ของอาหรับ-เปอร์เซีย และจารึก ร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี ชาวมาเลย์แทบไม่เหลือความทรงจำใด ๆ เกี่ยวกับศรีวิชัย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองของสุมาตราตอนใต้หรือระบอบการปกครองของสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงสิบสี่ ความต้องการที่จะเป็นใหญ่ของมาเลย์ถูกจำกัดด้วยการขยายอำนาจของมหาอำนาจสยามเข้าไปในคาบสมุทรมลายู กับความเจริญของมัชปาหิตในชวา ทว่าต่อมาความ

ทะเยอทะยานนี้ก็ฟื้นขึ้นมาอีก ด้วยพัฒนาการของเมละกา (มะละกา) ในฐานะศูนย์กลางการพาณิชย์แห่งใหม่

การค้าทางทะเลหรือการปลูกข้าว หรือทั้งสองประการกอปรกันขึ้นเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจของระบอบการปกครองเหล่านี้ เรื่องราวเกี่ยวกับการค้าทางทะเลและการปลูกข้าวนี้บรรยายอยู่ในบทที่ 4 พร้อมไปกับพลวัตทางการเมืองของรัฐต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับกิจกรรมทั้งสองอย่างนี้ บทนี้ใส่ใจเป็นพิเศษต่อราชอาณาจักรชวาและมัชปาหิต แต่ก็ได้อภิปรายถึงพระนคร และพุกาม รวมทั้งดินแดนจามและเวียดนาม ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ต่างออกไปมาก แม้ในมัชปาหิตจะมีโครงสร้างในแบบที่ไม่ยึดกับตัวบุคคลปรากฏขึ้น แต่เศรษฐกิจการเมืองของมัชปาหิตยังคงคล้ายคลึงมากกว่าจะแตกต่างจากที่อื่นๆ ในภูมิภาค

ศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่ามีจิตวิญญาณเป็นแรงกระตุ้นแต่ก็เป็นพื้นฐานของอำนาจทางการเมืองและการระดมทรัพยากรอยู่ด้วย บทที่ 5 จะแสดงให้เห็นว่าศาสนารวมอยู่ในชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม และมิได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่แยกออกไป เช่นในสังคมตะวันตกสมัยใหม่ แหล่งข้อมูลสำหรับศึกษาเรื่องนี้มีมากกว่าส่วนข้อมูลด้านอื่นๆ ของอารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพียงแต่ความมากน้อยมีอยู่ไม่เท่ากันในแต่ละภูมิภาค ระยะเวลา และระดับสังคม ข้อมูลเหล่านี้แสดงถึงการซึมแทรกของวัฒนธรรมอินเดีย และศาสนาต่างๆ ของอินเดีย กับการปรับให้เข้ากัน หรือทำให้สอดคล้องกันกับความเชื่อ และวิถีปฏิบัติที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อมูลเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ที่แตกต่างไปคนละทางระหว่างส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ และส่วนหมู่เกาะ ในกรณีของส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ พุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งแพร่กระจายมาจากพม่าขึ้นมามีอิทธิพลครอบงำ ในเกาะชวาการนับถือพระศิวะเป็นรูปแบบการนับถือศาสนาฮินดูที่แพร่หลาย ส่วนพุทธศาสนานิกายมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเกาะสุมาตรา คาบสมุทรมลายู และกาลิมันตันตะวันตก อิสลามปรากฏขึ้นในภูมิภาคนี้ หลังจากศาสนานี้ถือกำเนิดขึ้นมาได้หกศตวรรษ การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในระยะแรก เกิดขึ้นอย่างช้าๆ การเปลี่ยนศาสนาของผู้ปกครองเมละกา เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เป็นก้าวที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เมื่อสิ้นคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อิสลามได้รับการสถาปนาอย่าง มั่นคงในบริเวณสุมาตราตอนเหนือ คาบสมุทรมลายู ชวาเหนือ และกาลิมันตันตะวันตก

บทที่ 2

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีความสลับซับซ้อนทางด้านมานุษยวิทยาและโบราณคดี มีลักษณะเด่นที่ความหลากหลายของวัฒนธรรม ซึ่งภูมิภาคนี้ได้หล่อเลี้ยงมานับตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม พิจารณาในแง่ภูมิศาสตร์ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยอาณาบริเวณที่มีสภาพแวดล้อมเป็นที่ราบสูง ที่ราบลุ่ม คั่นสลับด้วยทะเล เป็นหย่อม ๆ ปะติดปะต่อกัน แผ่ขยายข้ามเส้นรุ้งภายในเขตร้อนไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5000 กิโลเมตร จากพม่า (เมียนมาร์) ไปจนถึงอินโดนีเซียทางตะวันออก ก่อนที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นแรก ๆ จะปรากฏขึ้นเมื่อประมาณ 2000 ปีก่อน ทั่วภูมิภาคนี้ มีตัวอย่างของสังคมที่มีระดับความเจริญในแง่สังคม-เศรษฐกิจหลายหลาก นับตั้งแต่สังคมแบบนักล่าและนักเก็บของป่า สังคมเกษตรกรที่รวมตัวกันเป็นสังคมแบบชนเผ่า ไปจนถึงสังคมที่มีการจัดระดับชนชั้นทางสังคมภายใต้ผู้นำ - ซึ่งเป็นสังคมที่มีความรอบรู้และชำนาญอย่างสูงในการประดิษฐ์สิ่งของจากสำริดและเหล็ก ที่สอดแทรกอยู่ทั่วระดับสังคม-เศรษฐกิจเหล่านี้ คือความหลากหลายอย่างมากทีเดียวในด้านภาษาและชีววิทยาของมนุษย์ ซึ่งล้วนแล้วแต่สะท้อนถึงการปรับตัว นวัตกรรม การตั้งถิ่นฐาน และการติดต่อระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ เป็นเวลายาวนานหลายพันปี

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสำคัญต่อโลกด้วยเหตุผลหลายประการ พิจารณาในแง่การเป็นต้นตระกูลของมนุษย์ที่เก่าแก่ที่สุด บริเวณนี้ก็นับว่าเป็นแหล่งหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ถึงการขยายตัวของโฮมินิด (ต้นตระกูลมนุษย์) จากแอฟริกาเข้าสู่เอเชียเมื่อราวหนึ่งล้านปีก่อน นอกจากนี้ยังเป็นบริเวณที่ได้พบการเดินทางข้ามทะเลของมนุษย์ ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกเท่าที่ทราบกัน คือการเดินทางเข้าสู่เขตแปซิฟิคตะวันตกและออสเตรเลีย ซึ่งเริ่มขึ้นอย่างน้อยเมื่อ 40,000 ปีก่อน อาณาบริเวณทางตอนเหนือของภูมิภาคยังอาจเป็นกุญแจสำคัญที่ไขปริศนาเรื่องการริเริ่มปลูกข้าวเจ้า ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาอาหารจากพืชที่สำคัญที่สุดของโลกสมัยใหม่ ภูมิภาคนี้ทั้งมวลอาจเป็นแหล่งริเริ่มการนำพืชป่าที่สำคัญๆ อื่นๆ อีกมากมายมาเพาะปลูก รวมทั้งมันบางชนิด พืชที่มีหน่อและหัว (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเผือก) กล้วย และอาจรวมถึงอ้อย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังให้ภูมิหลังในด้านสภาพ แวดล้อมยุคต้นๆ รวมทั้งภูมิหลังในฐานะภูมิภาคซึ่งเป็นแหล่งที่มาของการแยกกระจายกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติภาษาเดียวออกเป็นสาขาต่างๆ กว้างขวางที่สุดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นั่นคือกลุ่มชนผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียน ซึ่งเมื่อถึงศตวรรษแรกๆ ของสมัยคริสต์กาล ชนกลุ่มนี้ได้กระจายออกไปไกลกว่าครึ่งทางรอบโลก ไปจนถึงมาดากาสการ์และเกาะอีสเตอร์

การค้นคว้าวิจัยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ขณะนี้ อยู่ในขั้นตอนที่น่าตื่นเต้น เนื่องจากมีการค้นพบและการตีความใหม่ๆ ปรากฏขึ้นเกือบจะเป็นประจำทุกปี ดังนั้นจึงอาจเป็นการสมควรที่จะท้าวความถึงแนวโน้มในข้อเขียนของนักวิชาการที่มีอยู่มากมายในช่วงก่อนกลางทศวรรษ 1960 งานเขียนในช่วงนั้นถือว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ มิได้มีความสำคัญมากไปกว่า ติ่งที่ล้าหลังของวัฒนธรรมอินเดียและจีนที่ก้าวหน้ากว่า แต่ขณะนี้ เป็นที่กระจ่างชัดแล้วว่า ทัศนะเช่นนี้ตื้นเกินไป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มียุคก่อนประวัติศาสตร์ที่สลับซับซ้อนและมีการสร้างสรรค์ในท้องถิ่นมากพอ ๆ กับภูมิภาคที่สำคัญอื่นๆ ของยูเรเชีย ยุคก่อนประวัติศาสตร์ของภูมิภาคซึ่งมีช่วงเวลายาวนานถึง 40,000 ปี ยังช่วยให้ภูมิภาคนี้เป็นแหล่งที่มาขั้นสุดท้ายของประชากรของออสเตรเลียและหมู่เกาะต่างๆ ในแปซิฟิค กล่าวคือประชากรผู้มีความหลากหลาย และในปัจจุบันมีความสำคัญในแง่มานุษยวิทยามากดังเช่นชาวอะบอริจินในออสเตรเลีย ชาวเมลานีเซียน ไมโครนีเซียน และโพลีนีเซียน

การเขียนเรื่องราวที่ปะติดปะต่อกันเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์จำเป็นต้องพิจารณาผลการศึกษาทางวิชาการหลายแขนงที่แยกสาขากัน เพราะเรื่องราวมีขอบเขตกว้างเกินกว่ารายละเอียดจำเพาะของหลักฐานทางโบราณคดี ภารกิจสำคัญอย่างหนึ่งคือการพิจารณาสิ่งแวดล้อมของภูมิภาคนี้ แล้วตรวจสอบว่า อาจเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลามาอย่างไรบ้าง นอกเหนือจากนี้แล้ว หากต้องการระบุว่าสมมุติฐานใดมีความสำคัญต่อมนุษย์จริง เราจำเป็นต้องเปรียบเทียบ และนำข้อมูลจากสาขาวิชาอิสระต่างๆ เช่น มานุษยวิทยาเชิงชีววิทยา ภาษาศาสตร์เปรียบเทียบและโบราณคดี มาประมวลเข้าด้วยกัน จากนั้นจะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า มีการตีความหลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์อย่างแน่นอนตายตัวเพียงไม่กี่กรณี ที่ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการหมดทุกคน เราจึงต้องพิจารณาสมมุติฐานต่างๆ ในขอบข่ายที่กว้างขวาง สมมุติฐานเหล่านี้สะท้อนถึงภูมิหลังทางวัฒนธรรมและศาสตร์แขนงต่างๆ ของเจ้าของสมมุติฐานมากพอ ๆ กับการคิดคำนวณไปตามสภาพวัตถุวิสัยเชิงวิทยาศาสตร์อย่างเครื่องจักรกล อย่างไรก็ดี มีบางประเด็นที่มีความเห็นพ้องต้องกันอยู่ ที่สำคัญประเด็นหนึ่งคือการจัดกลุ่มมนุษย์ในเชิงชีววิทยามีความคาบเกี่ยวกันอย่างมาก รวมทั้งความคาบเกี่ยวทางด้านวัฒนธรรมและภาษา ยิ่งเมื่อเราใช้มาตราส่วนทางภูมิศาสตร์ในส่วนกว้าง เราจะยิ่งพบว่าการจัดจำแนกประเภทที่ชัดเจนอย่างแย้งไม่ได้ เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แม้การสำรวจอย่างคร่าวๆ ถึงหลักฐานทางด้านชาติวงศ์วรรณา ยังปรากฏให้เห็นว่า คนที่ดูเหมือนมีลักษณะทางชีววิทยาที่แตกต่างกันมาก ยังอาจพูดภาษาที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน (อาทิเช่น ชาวนิกริโตกับชาวมองโกลอยด์ตอนใต้ในฟิลิปปินส์) และชนชาติ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันมากในด้านสรีระ ก็อาจแตกต่างกันอย่างยิ่งในแง่ของภาษาและภูมิหลังทาง วัฒนธรรม

อย่างไรก็ดี สภาวการณ์ดังกล่าว ไม่น่าจะนำไปสู่ทัศนะที่ว่า ความแตกต่างและหลากหลายทั้งปวงในด้านชีววิทยา ภาษาและวัฒนธรรม ไม่มีสหสัมพันธ์ระหว่างกันและกันไปเสียทั้งหมด กรณีมิได้เป็นไปเช่นนั้น และถึงจะเป็นกรณีของโลกสมัยใหม่ ซึ่งมีอัตราการผสมปะปนกันในด้านชีววิทยาและ

วัฒนธรรมมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนก็ตาม จึงอาจเป็นการดีกว่า ที่จะลงความเห็นว่า สหสัมพันธ์มีอยู่อย่างค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่น และในหมู่ประชากรส่วนใหญ่ที่ยังไม่เป็นชาวเมืองผู้อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนรัฐแห่งแรกๆ ในประวัติศาสตร์ถือกำเนิดขึ้น จากนั้นจึงอาจเสาะหาคำอธิบายโดดๆ โดยเฉพาะสำหรับสถานการณ์ที่ตรงกันข้าม ซึ่งเห็นได้ชัดว่า จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวในวิถีชีวิตจริง อันเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการติดต่อและสมรสข้ามเชื้อชาติซึ่งเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชนที่อยู่ใกล้ชิดติดกัน

สภาพแวดล้อมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน

มองในแง่ภูมิศาสตร์แต่เพียงประการเดียว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถแบ่งได้อย่างสะดวกออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ (หรือภาคพื้นทวีป) ซึ่งประกอบด้วยจีนตอนใต้บริเวณแม่น้ำแยงซี[1] พม่า(เมียนมาร์) ไทย อินโดจีน และมาเลเซียส่วนคาบสมุทร กับส่วนที่เป็นเกาะ (หรือภาคพื้นสมุทร) ซึ่งประกอบด้วยอินโดนีเซีย มาเลเซียตะวันออก บรูไน ฟิลิปปินส์และไต้หวัน อย่างไรก็ดี หากมองในแง่ชีวภูมิศาสตร์แล้ว ส่วนที่สำคัญตั้งอยู่เลยไปทางตะวันออกอีกมาก เนื่องจากเกาะสุมาตรา เกาะชวา เกาะบอร์เนียว เกาะบาหลีและเกาะพาลาวัน ตั้งอยู่ในบริเวณไหล่ทวีปซุนดา (ซุนดาแลนด์) ซึ่งครั้งหนึ่งเคยสูงเหนือผืนน้ำ ซุนดาแลนด์จึงเป็นผืนแผ่นดินเอเชียที่ยื่นออกไป (แผนที่ 2.1) และมีความมั่นคงในแง่ภูมิศาสตร์ เพียงแต่ปัจจุบันนี้จมอยู่ใต้น้ำเป็นบางส่วน ในยุคที่เกิดธารน้ำแข็งซึ่งระดับน้ำทะเลต่ำ ซุนดาแลนด์ส่วนใหญ่เชื่อมต่อเป็นผืนแผ่นดินแห้งกับส่วนอื่นทั้งหมดของเอเชีย สภาวการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันเช่นนี้ (การโผล่ขึ้นและจมลงใต้น้ำ) มีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งต่อกำเนิดของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ และต่อมนุษย์รุ่นโบราณที่สุดที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว

เลยไปทางตะวันออกของบาหลีและบอร์เนียว ข้ามแนวฮักซ์ลีย์ของนักชีวภูมิศาสตร์จะเป็นทะเลลึกกับหมู่เกาะฟิลิปปินส์และบริเวณวอลลาเซีย บริเวณวอลลาเซียนี้ (ประกอบด้วยสุลาเวสี นูซา เทงการา และมาลุกุ) ได้ชื่อจากชื่อนักธรรมชาติวิทยาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อัลเฟรด รัสเซล วอลเลซ บริเวณนี้ไม่เคยเชื่อมต่อติดกับดินแดนส่วนอื่นจึงไม่เคยมีสิ่งมีชีวิตข้ามเข้ามาการที่พืช สัตว์

---

[1] ต้องไม่ลืมว่า การควบจีนตอนใต้เข้ามาอยู่ในพรมแดนด้านการเมืองและวัฒนธรรมของอารยธรรมจีนฮั่น เพิ่งเกิดขึ้นในรอบพันปีแรกก่อนคริสต์กาล ก่อนหน้านี้ จีนใต้ เป็นส่วนหนึ่งที่ไม่อาจแยกออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแง่วัฒนธรรมและภาษา ผู้คนมากมายหลายล้านคน ที่พูดภาษาที่อยู่ในตระกูลภาษาไท ทิเบต-พม่า แม้ว-เย้า และออสโตรเอเชียติค ยังคงอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของพรมแดนจีนตอนใต้ในปัจจุบัน การทำความเข้าใจช่วงหลังๆ ของยุคก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยไม่กล่าวถึงจีนตอนใต้จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

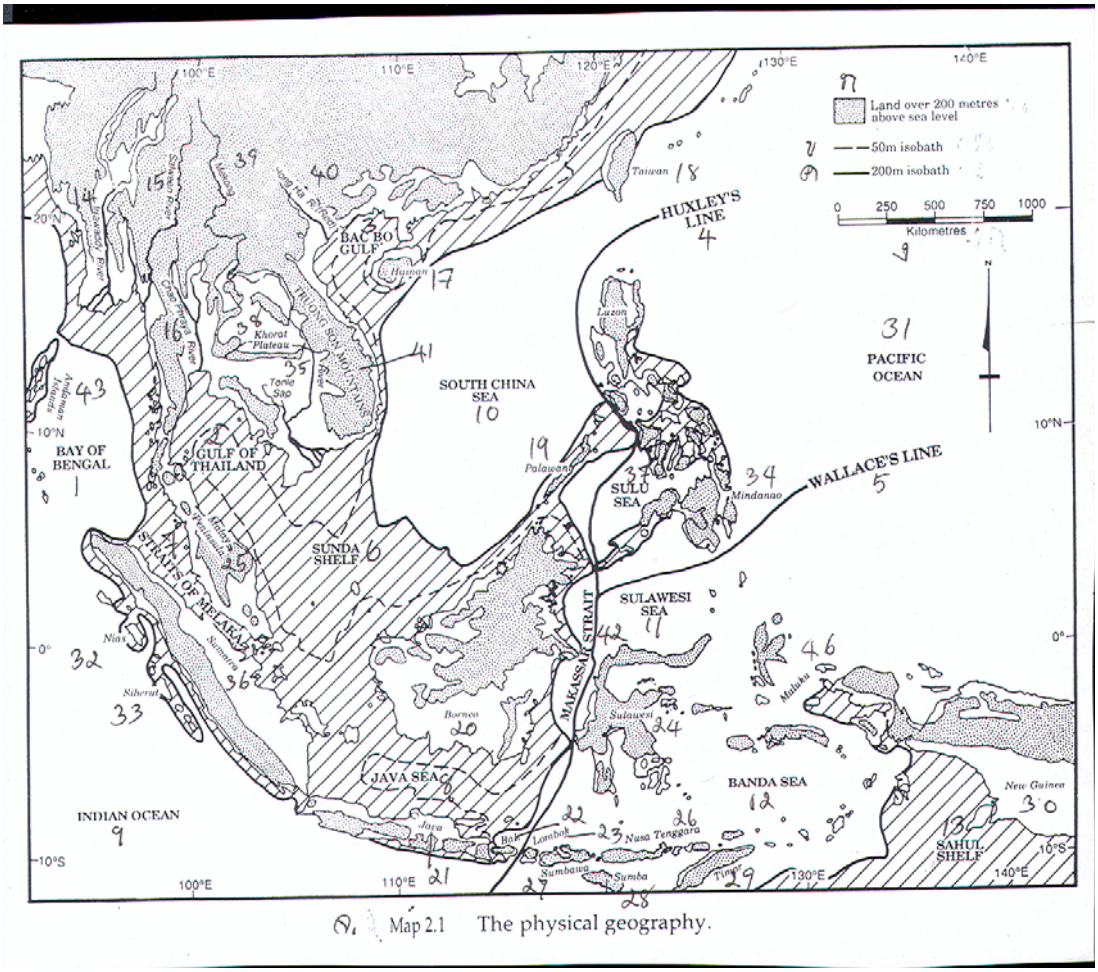
และมนุษย์จะดำรงอยู่หรือเข้ามาอยู่อาศัยได้ ส่วนใหญ่แล้ว จำเป็นต้องข้ามบริเวณที่ผืนน้ำคั่นอยู่ เลยต่อไปอีกทางตะวันออก ซึ่งเลยขอบเขตของเนื้อหาของบทนี้ไปเสียเป็นส่วนใหญ่ เป็นที่ตั้งของไหล่ทวีปซาฮุล ซึ่งเชื่อมออสเตรเลียเข้ากับนิวกินี

ในแง่ของธรณีวิทยาและธรณีสัณฐานวิทยา ผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่ก่อตัวขึ้นมาจากลุ่มแม่น้ำที่อยู่ในแนวค่อนข้างจะเป็นแนวเหนือ-ใต้ คือลุ่มแม่น้ำอิระวดี สาละวิน เจ้าพระยา แม่น้ำโขงและแม่น้ำแดง (ฮวง) กับแคว่ต่างๆ ของแม่น้ำเหล่านี้ ประกอบกับบริเวณที่สูงที่แทรกอยู่ เช่นสันเขาเตรือง ซัน ของอินโดจีนและเทือกเขาซึ่งแยกไทยออกจากพม่า ดังนั้น ความแตกต่างทางด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญภายในภูมิภาคนี้ จึงอยู่ที่ความแตกต่างระหว่างที่ต่ำและที่ราบชายฝั่งแม่น้ำที่กว้างขวาง กับที่ราบสูงที่เกิดจากสิ่งที่น้ำพัดพามาทับถมกัน ที่ราบสูงนี้ ยังรวมถึงที่ราบสูงโคราชทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีความสำคัญในด้านโบราณคดี กับที่ดอนที่แทรกอยู่ ความแตกต่างทางสภาพแวดล้อมนี้เอง ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดที่สุดกับการแบ่งสังคม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนแผ่นดินใหญ่ในทางมานุษยวิทยา ออกเป็นอารยธรรมชายฝั่งทะเล/ชายฝั่ง แม่น้ำของที่ลุ่ม กับอารยธรรมของ “ชาวเขา” ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน/ที่ดอน

ผืนแผ่นดินซึ่งตั้งอยู่ในเขตไหล่ทวีปซุนดา ซึ่งได้แก่คาบสมุทรไทย-มลายู และหมู่เกาะของอินโดนีเซียตะวันตก เมื่อผ่านมาถึงยุคน้ำแข็งละลายซึ่งระดับน้ำทะเลสูง ได้กลายสภาพเป็นบริเวณซึ่งอยู่ภายในวงล้อมของภูมิประเทศที่มีระดับสูงต่ำต่างกันอย่างมาก ทำให้บริเวณนี้ต้องมีหมู่แม่น้ำที่สั้นกว่าส่วนที่ไม่ใช่คาบสมุทรของแผ่นดินใหญ่ แม้ว่าความแตกต่างระหว่างที่ราบชายฝั่งแม่น้ำ และที่ราบชายฝั่งทะเลกับบริเวณที่สูงที่อยู่ลึกเข้าไปในผืนแผ่นดิน ยังคงมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมอยู่มาก แต่การจำแนกความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อมที่สำคัญของเขตนี้ จะอยู่ที่การจำแนกระหว่างพื้นที่ซึ่งมั่นคงและไม่มีภูเขาไฟที่ยังคุกรุ่น (คาบสมุทรมลายู บอร์เนียว สุมาตราตะวันออก) กับพื้นที่ที่เกิดขึ้นมาจากแนวโค้งของภูเขาไฟซุนดา-บานดาที่น่าเกรงขาม แนวภูเขาไฟที่น่าตื่นเต้นประทับใจ ซึ่งประกอบด้วยกรากะตั้วที่มีชื่อเสียง ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเกาะชวากับสุมาตรา เป็นผลที่เกิดจากการเคลื่อนตัวของพื้นมหาสมุทรอินเดียแถบด้านใต้ของอินโดนีเซีย ตั้งแต่บริเวณสุมาตราตะวันตก ผ่านชวาและบาหลี ไปถึงมาลุกุ แนวภูเขาไฟโค้งขึ้นต่อไปทางเหนือ ผ่านสุลาเวสีและฟิลิปปินส์ แล้วต่อไปถึงญี่ปุ่น บางส่วนของบริเวณภูเขาไฟเหล่านี้ ซึ่งมีดินอุดมและสภาพอากาศแบบมรสุม เป็นที่เกษตรกรรมส่วนที่จัดว่ามีความหนาแน่นของประชากรสูงที่สุดในโลก ขณะที่บริเวณลึกเข้าไปในแผ่นดินซึ่งมีความมั่นคงในแง่ธรณีวิทยาและไม่สู้อุดมสมบูรณ์ของบอร์เนียวตอนในกับส่วนต่างๆ ของสุมาตราตะวันออก จัดว่าอยู่ในกลุ่มบริเวณมีประชากรอยู่อาศัยเบาบางที่สุด จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้

เขตทางชีวภูมิศาสตร์ของวอลลาเซียระหว่างไหล่ทวีปซุนดาและซาฮุลนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการก่อตัวของแนวภูเขาไฟ บริเวณนี้อยู่ในทะเลโล่งและลึก มิได้ติดกับไหล่ทวีปในลักษณะเดียวกับที่ส่วนตะวันตกของแนวซุนดา-บานดาบรรจบกับซุนดาแลนด์ ดังนั้น เกาะในวอลลาเซีย จึงเล็กกว่าเกาะ

ในบริเวณซุนดาแลนด์ และยังมีลักษณะโดดเดี่ยวมากกว่าตลอดยุคทางธรณีวิทยา หมู่เกาะฟิลิปปินส์มีกำเนิดจากภูเขาไฟในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และเห็นได้ชัดว่า ไม่เคยเชื่อมต่อเป็นส่วนเดียวกับผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียทั้งหมด ยกเว้นเฉพาะเกาะพาลาวัน ซึ่งตั้งอยู่บนไหล่ทวีปซุนดา การที่ไม่มีพื้นแผ่นดินขนาดใหญ่ เพื่อเป็นสะพานเชื่อมภูมิภาคส่วนนี้เข้าด้วยกันเป็นเหตุให้ทั้งสองเขตที่แยกจากกันนี้มีวิวัฒนาการของพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่แตกต่างกัน และยังอาจเป็นเหตุกีดขวางมิให้โฮมินิดกระจายออกสู่ตะวันออก ในช่วงยุคก่อนไพลสโทซีนตอนปลาย โดยทำให้โฮมินิดไม่อาจกระจายออกเกินไปกว่าบาหลี และบอร์เนียวได้

Map 2.1 The physical geography.

ก. แผ่นดินที่อยู่เหนือระดับน้ำทะเลเกิน 200 เมตร

ข. ความลึกสม่ำเสมอที่ 50 เมตร

ค. ความลึกสม่ำเสมอที่ 200 เมตร

ง. กิโลเมตร

จ. แผนที่ 2.1 ภูมิศาสตร์กายภาพ

1. อ่าวเบงกอล
2. อ่าวไทย
3. อ่าวบัคโบ
4. แนวฮักซ์ลีย์
5. แนววอลเลซ
6. ไหล่ทวีปซุนดา
7. ช่องแคบเมละกา
8. ทะเลชวา
9. มหาสมุทรอินเดีย
10. ทะเลจีนใต้
11. ทะเลสุลาเวสี
12. ทะเลบานดา
13. ไหล่ทวีปซาฮุล
14. แม่น้ำอิระวดี
15. แม่น้ำสาละวิน
16. แม่น้ำเจ้าพระยา
17. ไฮหนาน
18. ไต้หวัน
19. พาลาวัน
20. บอร์เนียว
21. ชวา
22. บาหลี
23. ลอมบอก
24. สุลาเวสี
25. คาบสมุทรมลายู
26. นูซา เทงการา
27. ซัมบาวา
28. ซัมบา
29. ติมอร์
30. นิวกินี
31. มหาสมุทรแปซิฟิค
32. นีอาส
33. สิเบรุต
34. มินดาเนา
35. ทะเลสาบ
36. สุมาตรา
37. ทะเลซูลู
38. ที่ราบสูงโคราช
39. แม่น้ำโขง
40. แม่น้ำฮองฮา
41. เทือกเขาเตรืองซัน
42. ช่องแคบมากาสซาร์
43. หมู่เกาะอันดามัน
44. มาลุกุ

อากาศตามฤดูกาลกับพืชพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วทั้งภูมิภาคตั้งอยู่ในเขตร้อน และดังนั้น จึงอยู่ในเขตที่มีอุณหภูมิสูงเหมือนกันหมด ยกเว้นเฉพาะในบริเวณที่สูง อย่างไรก็ดี ลักษณะปริมาณฝนต่อปีในเขตศูนย์สูตรแตกต่างจากเขตร้อนที่อยู่ด้านข้างถัดขึ้นไป (แผนที่ 2.2) เขตศูนย์สูตรอยู่ในอินโดนีเซียและมาเลเซียเป็นส่วนใหญ่ ภายในระยะห้าองศาของเส้นศูนย์สูตร (บวกกับส่วนที่ยื่นไปทางเหนือในภาคตะวันออกของฟิลิปปินส์) เขตศูนย์สูตรนี้มีสภาพดินฟ้าอากาศแบบไม่มีฤดูกาล คือมีฝนตกหนักตลอดทั้งปีตรงกันข้ามกับเขตร้อนที่อยู่ถัดไป (หรือเขตอินเตอร์ทร็อปปิคัล) ซึ่งระบุลักษณะเฉพาะได้จากฤดูแล้ง "หนาว" ฤดูแล้ง "หนาว" นี้หากขยับลงใต้มุ่งไปทางออสเตรเลียและขึ้นเหนือไปทางจีนตอนใต้จะยิ่งมีช่วงระยะเวลาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงเกือบครึ่งปี

การแบ่งเขตโดยอาศัยสภาพอากาศตามฤดูกาลสำหรับยุคก่อนประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีความสำคัญมาก เขตศูนย์สูตรแสดงถึงลักษณะสภาพแวดล้อมหลายอย่าง ซึ่งอาจถือได้ว่าไม่เอื้อต่อการที่มนุษย์จะมาตั้งถิ่นฐานอยู่ได้ง่ายๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่มาเที่ยวเก็บของป่าหรือทำการเกษตร[2] ดินของเขตศูนย์สูตรยังมีแนวโน้มที่จะเป็นดินเหนียวซึ่งไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายนอกเขตที่ภูเขาไฟเพิ่งสงบลงได้ไม่นาน สารอาหารของเขตนี้ส่วนใหญ่จึงมิใช่อยู่ที่ผิวดิน หากแต่หมุนเวียนอยู่อย่างมหาศาลภายในชีวสารของป่าทึบที่มีฝนตกชุก ป่าในเขตศูนย์สูตรมีพืชและสัตว์ป่าที่กินได้น้อย แน่นอนว่า จำนวนสายพันธุ์ย่อมขยายเพิ่มออกไปมาก ทว่าอาหารจากพืชที่เหมาะแก่การบริโภคของมนุษย์มีหย่อมใหญ่ๆ อยู่ไม่มาก ทั้งสัตว์ก็อยู่อย่างกระจัดกระจายหรือเป็นชนิดที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ ซึ่งยากต่อการล่า แม้จะมีการผลิตทางการเกษตร แต่การต้องลงแรงเพื่อถางป่าในสภาพที่มีความชื้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งวัชพืชเติบโตอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ย่อมไม่ส่งเสริมให้มีประชากรอาศัยอยู่

---

[2] เมื่อเร็ว ๆ นี้ มีผู้เสนอว่า เขตป่าทึบที่มีฝนตกชุกบริเวณศูนย์สูตรซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน น่าจะมีอาหารไม่พอที่จะเลี้ยงผู้คนที่ยังชีพเฉพาะด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า หากว่าทัศนะนี้ถูกต้อง บริเวณป่าทึบที่มีฝนชุกแถบศูนย์สูตรที่อยู่ลึกเข้าไปข้างในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่แล้ว อาจไม่เคยมีคนอยู่อาศัยเลย จนกระทั่งเมื่อมีการพัฒนาเกษตรกรรมขึ้นมา อย่างไรก็ดี เขตชายฝั่งทั้งหลาย แน่นอนว่าได้รองรับการเข้ามาอยู่อาศัยของมนุษย์อยู่บ้าง ดังที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดี เช่นเดียวกับส่วนตอนในของมาเลเซียส่วนคาบสมุทร (ดูหน้า 108-109) ดังนั้น สภาวการณ์จึงซับซ้อนอยู่มาก ดู T.N. Headland, "The Wild Yam Question: How Well Could Independent Hunter-Gatherers Live in a Tropical Rain Forest Ecosystem?," ***Human Ecology,*** 15 (1987); R. C. Bailey et al., "Hunting and Gathering in Tropical Rainforest: Is It Possible?," ***American Anthropologist,*** 91 (1989); P. Bellwood, "From Late Pleistocene to Early Holocene in Sundaland," in C. Gamble and O. Soffer, eds, ***The Late Palaeolithic Global Record,*** II, London, 1990.

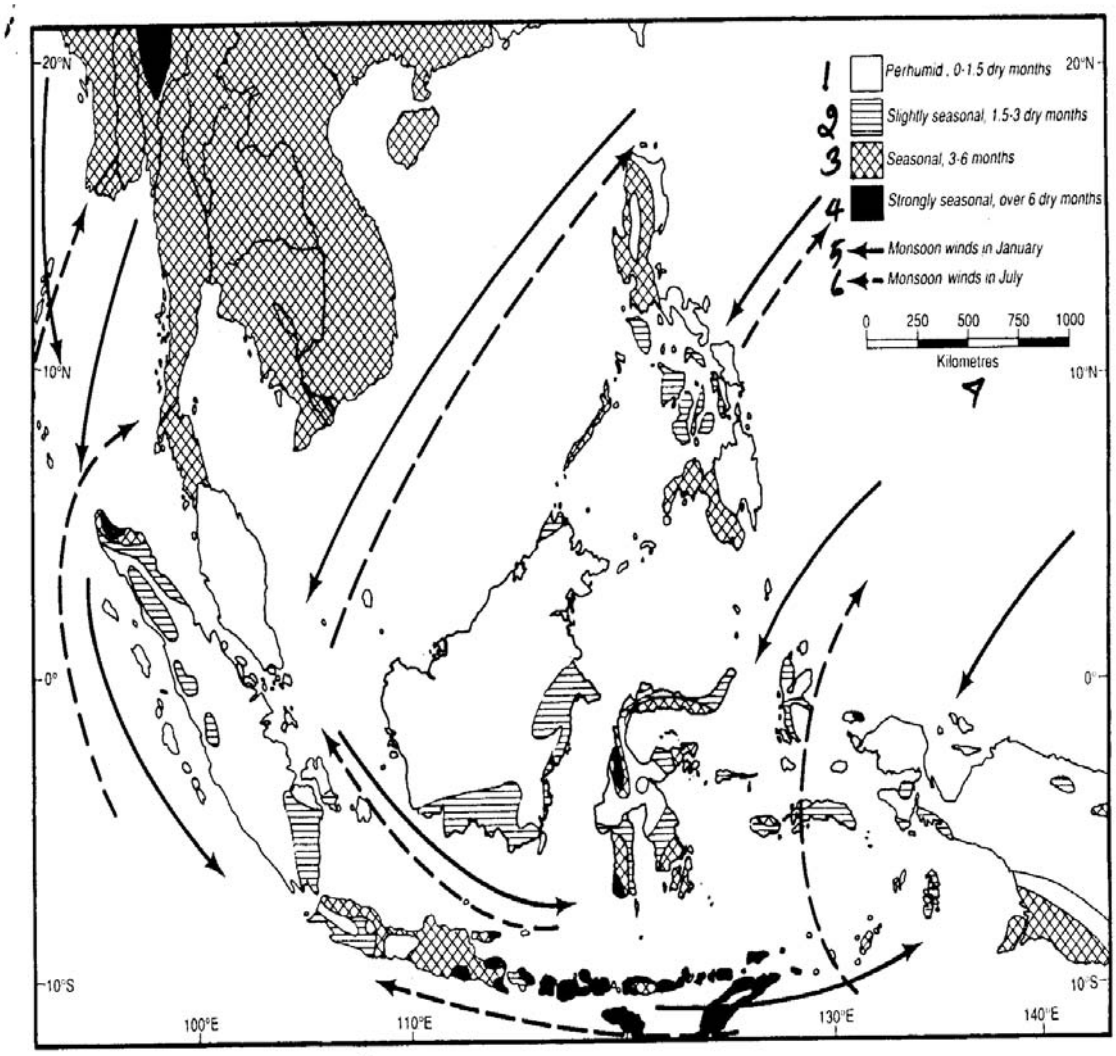
หนาแน่นโดยเฉพาะในยุคก่อนอุตสาหกรรม ภูมิภาคต่าง ๆ มากมายในเขตศูนย์สูตร จึงยังคงมีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ในปัจจุบัน

ตรงกันข้าม บริเวณซึ่งตั้งอยู่ภายในเขตอินเตอร์ทร็อปปิคัล โดยเฉพาะบริเวณที่มีฤดูแล้งแน่นอนและยาวนานถึงสามเดือนหรือมากกว่านั้น บริเวณนี้จะหล่อเลี้ยงป่ามรสุมแบบที่โปร่งกว่า ทั้งมีแนวโน้มที่จะมีการผลัดใบในช่วงที่อากาศแห้งที่สุด เขตอินเตอร์ทร็อปปิคัลนี้แน่นอนว่ามีอยู่ทั้งทางเหนือและใต้ของเส้นศูนย์สูตร ประกอบด้วย ส่วนใหญ่ของส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือบริเวณที่อยู่ทางตอนเหนือของมาเลเซีย หมู่เกาะที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินโดนีเซีย ตั้งแต่ชวาไปจนถึงติมอร์ และส่วนต่างๆ ของสุลาเวสีและฟิลิปปินส์ตะวันตก บริเวณเหล่านี้มีหลายส่วนที่มีดินอุดมสมบูรณ์มาก ดินดีกับแดดฤดูแล้งที่มีความแห้งพอที่จะทำให้รวงข้าวเจ้างามเต็มที่ เมื่อผสานเข้าด้วยกัน ย่อมเป็นผลให้บางบริเวณมีการทำเกษตรกรรมที่ใช้การชลประทานช่วยอย่างสูง และประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่น แม้เมื่อพิจารณาย้อนไปในแง่การล่าสัตว์และเก็บของป่าในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นช่วงที่ยังไม่ถูกจำกัดด้วยการตัดแยกไปเป็นเกาะ และด้วยความขาดแคลนสัตว์สายพันธุ์ต่าง ๆ ชีวสารประเภทสัตว์ในเขตนี้ยังน่าจะมีมากกว่าบริเวณป่าทึบที่มีฝนตกชุกในบริเวณศูนย์สูตร ข้อสังเกตนี้หมายเป็นพิเศษถึงสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ที่กินหญ้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ และเกาะต่างๆ ในซุนดาแลนด์[3]

อย่างไรก็ดี การแพร่กระจายของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่และพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในท้องถิ่นหนึ่งๆ โดยทั่วไป มิได้ถูกกำหนดเพียงจากดินดีกับฝน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้คาบคร่อมเขตที่มีการเปลี่ยนผ่านทางชีวภูมิศาตร์ที่เก่าแก่ที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง เขตซึ่งโดยทั่วไปแล้ว แยกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดที่มีสายรกในท้องของยูเรเชียออกจากสัตว์ในตระกูลมาร์ซูเพียล ของออสเตรเลียและนิวกินี ซึ่งอุ้มตัวอ่อนไว้ที่กระเป๋าหน้าท้อง เกาะต่างๆ บนไหล่ทวีปซุนดาทางตะวันตกของแนวฮักซ์ลีย์ กอปรขึ้นเป็นพรมแดนทางด้านตะวันออกของเอเชียอย่างแท้จริง และมีสัตว์สายพันธุ์ของเอเชีย (ไม่นับกรณีสัตว์ที่สูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่นแล้ว) อย่างเช่นวัวควาย กวาง หมู ช้าง เสือ ลิง ชะนีและลิงอุรังอุตัง สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิดที่มีสายรกในท้อง ที่เป็นสัตว์พื้นถิ่นของออสเตรเลียและนิวกินี มีแค่สายพันธุ์ประเภทหนูและค้างคาวชนิดต่างๆ สัตว์เหล่านี้สามารถข้ามห้วงทะเลในยุคก่อนมีมนุษย์เข้ามาถึงบริเวณเหล่านี้จนได้

---

[3] อาทิเช่น ฝูงวัวแดง จะมีความหนาแน่นอยู่ระหว่าง 1-2 ตัวต่อหนึ่งร้อยเฮคทาร์ในเขตที่เป็นป่าทึบที่มีฝนตกชุกมาแต่เดิม แต่จะเพิ่มขึ้นไปถึง 10-15 ตัวต่อหนึ่งร้อยเฮคทาร์ในเขตทุ่งหญ้าแบบซาวานนาในชวาตะวันออก (ที่ซึ่งเคยมีสถิติว่ามีฝูงวัวแดงที่มีจำนวนมากถึง 246 ตัว) ดู P.Pfeffer, "Fauna of Humid Tropical Asia," in ***Natural Resources of Humid Tropical Asia,*** Paris: Unesco, 1974.

Map 2.2 Rainfall and monsoon patterns.

1. ความชื้นสูงสุด ช่วงเวลาที่ไม่มีฝน 0-1.5 เดือน
2. มีฤดูกาลเล็กน้อย ช่วงเวลาแล้งฝน 1.5-3 เดือน
3. มีฤดูกาล 3-6 เดือน
4. มีฤดูกาลมาก มีช่วงเวลาที่แล้งฝนนานเกิน 6 เดือน
5. ลมมรสุมในเดือนมกราคม
6. ลมมรสุมในเดือนกรกฎาคม
7. กิโลเมตร
8. แผนที่ 2.2 : *ลักษณะการเกิดฝนและมรสุม*

บนเกาะต่างๆ ในเขตวอลลาเซียมีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ที่เป็นสัตว์พื้นถิ่นเพียงไม่กี่ชนิด สัตว์พวกนี้ ส่วนใหญ่มีกำเนิดในซุนดาแลนด์ ไม่ใช่ในออสตราเลเซีย ตัวอย่างเช่น สุลาเวสี มีสัตว์พื้นถิ่นคือ บาบิรูซา ซึ่งคล้ายหมู และอานัว ซึ่งคล้ายควาย รวมทั้งสัตว์ในตระกูลมาร์ซูเพียล ที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้อีกสามสายพันธุ์ อีกชนิดหนึ่งคือ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ ซึ่งสันนิษฐานว่าต้นตระกูลของสัตว์พวกนี้ คงข้ามเกาะมาจากเขตซาฮุลตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีมนุษย์ในถิ่นนี้ ความจริงง่าย ๆ ที่ว่า ซุนดาแลนด์และซาฮุลแลนด์ไม่เคยมีสะพานแผ่นดินเชื่อมต่อกันโดยตรง เป็นสิ่งหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีความสำคัญอย่างมหาศาลต่อเรื่องราวการขยายตัวของมนุษย์ไปทางตะวันออก

ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอของสภาพแวดล้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีระยะเวลาย้อนกลับไปได้ราวหนึ่งล้านปี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ลักษณะภูมิประเทศและสภาพดินฟ้าอากาศของภูมิภาคนี้ ผันผวนเปลี่ยนแปลงมาก ทั้งนี้เป็นไปตามจังหวะวงจรการเปลี่ยนแปลงซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับการขยายตัวของธารน้ำแข็งในยุคไพลสโทซีนเข้าไปในเขตเส้นรุ้ง ซึ่งอากาศอบอุ่น ก่อนที่จะนำเสนอหลักฐานเกี่ยวกับมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจความมโหฬารของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เสียก่อน ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะหยิบยกขึ้นมาอภิปรายตามมาตรฐานการแบ่งยุค ซึ่งมีลำดับศักราชดังนี้คือ ไพลสโทซีนตอนต้น (ราว 1.6 ล้านถึง 700,000 ปีก่อน) ยุคไพลสโทซีนตอนกลาง (700,000 ถึง 125,000 ปีก่อน) และไพลสโทซีนตอนปลาย (125,000 ถึง 10,000 ปีก่อน) ยุคไพลสโทซีนตอนปลายนั้น ตรงกับช่วงที่น้ำแข็งละลายครั้งสุดท้าย กับยุคน้ำแข็งครั้งสุดท้าย ยุคที่เกิดขึ้นถัดมาคือยุคโฮโลซีน เป็นช่วงอากาศอบอุ่นของยุคปัจจุบันภายหลังน้ำแข็งละลาย เป็นช่วงเวลาซึ่งดูเหมือนว่าพัฒนาการทุกอย่างของมนุษย์ภายหลังยุคหินเก่าได้บังเกิดขึ้น

ผลการศึกษาฟอสซิลของเกสรดอกไม้ที่พบตามลำดับชั้นความลึกที่ขุดพบและการหาอัตราส่วนการเปลี่ยนแปลงของไอโซโทปของอ็อกซิเจนในเปลือกของจุลชีพที่อาศัยอยู่ในน้ำ ทำให้เป็นที่ทราบกันในปัจจุบันแล้วว่า นับตั้งแต่เริ่มยุคไพลสโทซีนตอนกลางเป็นต้นมา ธารน้ำแข็งเคยแผ่ลามลงมาถึงบริเวณเส้นรุ้งที่เป็นเขตอบอุ่นและถอยกลับไป ประมาณเจ็ดครั้ง ยุคน้ำแข็งครั้งอื่นๆ ซึ่งอาจไม่รุนแรงเท่าและกินเวลาน้อยกว่า เคยเกิดขึ้นย้อนกลับไปจนถึงยุคไพลโอซีน ช่วงที่เกิดธารน้ำแข็งซึ่งอุณหภูมิต่ำจริงๆ นั้นสั้นมาก (ประมาณ 10,000 ปี) เช่นเดียวกับช่วงเวลาที่อุณหภูมิสูงจริง ๆ ในช่วงเวลาที่ธารน้ำแข็งละลายก็สั้นมากเช่นกัน อาทิเช่น “รูปลักษณ์” โดยทั่วไปของวงจรการเกิด และการละลาย

ของธารน้ำแข็งที่สมบูรณ์ครั้งล่าสุด (ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดีที่สุด) ประกอบด้วยการที่อุณหภูมิเพิ่มขึ้นจากยุคน้ำแข็งครั้งก่อนสุดท้ายอย่างรวดเร็วมาก อันนำไปสู่ช่วงน้ำแข็งละลายครั้งสุดท้าย ต่อจากนั้น ก็มีช่วงที่อุณหภูมิลดต่ำลงอย่างไม่คงเส้นคงวาเป็นระยะเวลานานมาก จากช่วงน้ำแข็งละลายครั้งสุดท้าย (ประมาณ 120,000 ปีก่อน) เข้าสู่ขั้นที่หนาวมากที่สุดครั้งล่าสุด (ประมาณ 18,000 ปีก่อน) ปรากฏการณ์การฟื้นตัวอย่างรวดเร็วของสภาพอากาศตามฤดูกาลในช่วงหลังยุคน้ำแข็ง มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ เนื่องจากยุคน้ำแข็งครั้งล่าสุดนี้ เห็นได้ชัดว่า เกี่ยวข้องกับกำเนิดของการปลูกธัญญาหารและพืชชนิดที่มีหน่อและหัวใต้ดิน ซึ่งอาจเป็นเพราะอุณหภูมิและปริมาณฝนสูงขึ้นและระดับการมีฝนตาม ฤดูกาลเพิ่มขึ้น

แน่นอนว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นเขตร้อนนี้ ไม่เคยมีธารน้ำแข็งปกคลุมอย่างแท้จริง แม้จะเป็นที่ทราบกันว่า ยอดน้ำแข็งของภูเขาสูง ๆ ในนิวกินีจะยื่นสูงขึ้นไปจากเดิมอย่างมาก เช่นเดียวกับกรณีของภูเขาคินาบาลุในซาบาห์ และภูเขาไฟสูงๆ บางแห่งในสุมาตรา ทว่าในระดับที่น้อยกว่า เขตแนวที่มีต้นไม้ใหญ่น้อย ถดถอยลงมาสอดคล้องกับระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเล บางแห่งถอยลงมากเกินกว่าบริเวณที่ระดับความสูง 1500 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ผลลัพธ์สำคัญ ๆ ของการเกิดธารน้ำแข็งที่มีต่อมนุษย์ในเขตร้อนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะได้แก่การลดต่ำลงของอุณหภูมิโดยถัวเฉลี่ยในแต่ละปี[4] ปริมาณฝนถัวเฉลี่ยต่อปีลดลงอย่างมาก และเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของพันธุ์พืช ในขณะเดียวกัน ระดับน้ำทะเลก็ลดต่ำลงมาก โดยต่ำกว่าปัจจุบันถึง 130 เมตร เนื่องจากน้ำในปริมาณมาก ถูกกักเก็บไว้ในแผ่นน้ำแข็งที่อยู่ในเขตเส้นรุ้งสูงๆ การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเล น่าจะมีผลกระทบอย่างน่าตื่นเต้นต่อการย้ายถิ่นและการขยายตัวของมนุษย์ และเป็นเรื่องที่เราจะนำมาพิจารณาเป็นอันดับแรก

ไหล่ทวีปซุนดาเป็นไหล่ทวีปที่จมอยู่ใต้น้ำตื้นๆ ในอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ที่สุดในโลก ในช่วงที่ไหล่ทวีปนี้โผล่ขึ้นพ้นน้ำอย่างเต็มที่เป็นดินแห้งในยุคน้ำแข็ง บริเวณนี้น่าจะกลายเป็นอนุทวีปขนาดกว้างใหญ่เกินกว่าสี่ล้านตารางกิโลเมตร บรรดาสิ่งที่ทับถมอยู่บนพื้นดินซึ่งขณะนี้ประกอบกันขึ้นเป็นก้นทะเลจีนใต้และทะเลชวา ให้หลักฐานอย่างพอเพียงในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับหลักฐานที่พบในแอ่งระหว่างหุบเขาหลายแห่งซึ่งขณะนี้จมอยู่ใต้แม่น้ำและหลักฐานในรูปเกสรดอกไม้ของต้นโกงกางที่พบอยู่เนืองๆ ในแกนที่เจาะลงไปในก้นทะเล อย่างไรก็ดี การโผล่ขึ้นพ้นน้ำเต็มที่ของ

---

[4] การลดต่ำลงมีมากถึง 8 องศาเซลเซียสในที่สูง แต่ในเขตที่ลุ่มและที่ระดับน้ำทะเลคงจะต่ำกว่านี้มาก ดู J.R. Flenley, "Late Quaternary Changes of Vegetation and Climate in the Malesian Mountains," ***Erdwissenschaftliche Forschung,*** 18 (1984); D. Walker and Sun Xiangjun, "Vegetational and Climatic Changes at the Pleistocene-Holocene Transition across the Eastern Tropics," *in* ***The Palaeoenvironment of East Asia from the Mid-Tertiary,*** I, Centre of Asian Studies, University of Hong Kong, 1988.

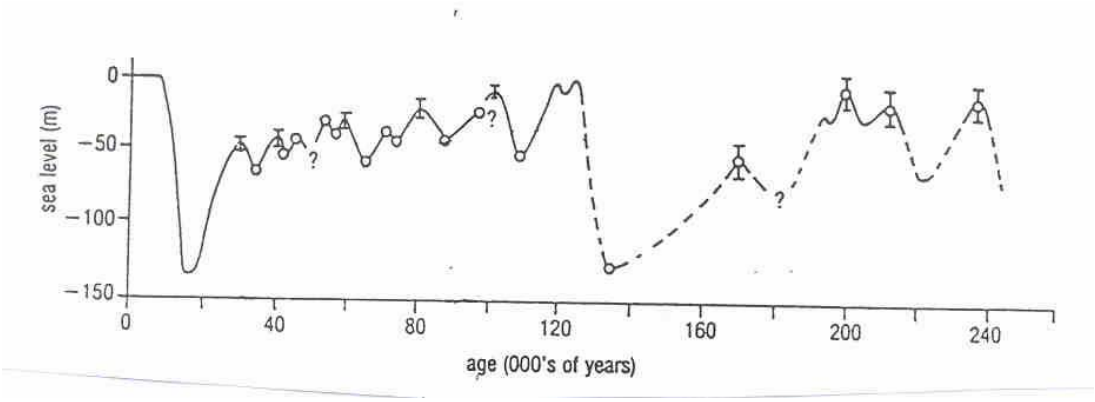
ไหล่ทวีปนั้น จนทำให้บรรดาเกาะทั้งหลายซึ่งขณะนี้โผล่ขึ้นมาจากฐานของไหล่ทวีป เคยมีแผ่นดินแห้งที่เชื่อมติดต่อกันจากตัวเกาะไปจนถึงขอบไหล่ทวีป ข้อเท็จจริงนี้ไม่น่าจะเป็นสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นสามัญนัก ครั้งล่าสุดเกิดขึ้นเมื่อราว 18,000 ปีก่อน โดยโผล่พ้นน้ำอยู่นานราว 2-3 พันปี ก่อนหน้านั้นเคยเกิดขึ้นเมื่อราว 135,000 ปีก่อน[5] และอาจเป็นไปได้ว่าในยุคไพลสโทซีนตอนกลาง ก็เกิดขึ้นเป็นระยะๆ ในช่วงระหว่าง 90,000 กับ 120,000 ปี (ภาพ 2.1) การจมน้ำของไหล่ทวีปซุนดาลงไปถึงระดับของผิวมหาสมุทรในปัจจุบัน น่าจะเคยเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ในช่วงห่างพอๆ กัน โดยช่วงสำคัญๆ ครั้งล่าสุด เกิดขึ้นเมื่อ 6,000 ปี และ 125,000 ปีก่อน และอีกตัวเลขหนึ่งที่อาจเป็นได้คือ ประมาณ 210,000 ปีก่อน ระดับน้ำทะเลเมื่อประมาณ 6,000 ปีก่อน น่าจะสูงกว่าขณะนี้เล็กน้อย การที่น้ำทะเลซึ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็วมากในช่วงหลังยุคน้ำแข็ง ทำให้บริเวณพื้นที่ราบลุ่มของซุนดาแลนด์ประมาณสองล้านตารางกิโลเมตร จมอยู่ใต้น้ำเป็นเวลานานประมาณ 8,000 ปี

ความเห็นพ้องต้องกันเรื่องวงจรการจมลงและโผล่ขึ้นของซุนดาแลนด์เมื่อครึ่งล้านปีก่อนมีน้อยยิ่งกว่า มิใช่เฉพาะความเห็นที่แตกต่างกันเรื่องขนาดและลำดับเวลาของวงจรการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเลเท่านั้น แต่รวมถึงหลักฐานทางธรณีวิทยาและที่เกี่ยวพันธุ์สัตว์ต่างๆ ซึ่งเปิดช่องให้เกิดการตีความที่ต่างกันออกไปได้ด้วย นักวิชาการบางคนเห็นว่าซุนดาแลนด์เคยโผล่พ้นน้ำอย่างต่อเนื่องพอสมควรและมีลักษณะเป็นทวีปมาจนกระทั่งถึงเมื่อประมาณ 500,000 ปีก่อน แต่นักวิชาการบางส่วนเน้นความสำคัญของช่วงการแยกตัวเป็นเกาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของชวา[6] แม้จะมีความไม่แน่นอนดังกล่าวมานี้ แต่ก็เห็นได้ว่าในช่วงยุคไพลสโทซีนตอนกลางและตอนปลายนั้น ระดับน้ำทะเลแปรเปลี่ยนอยู่เกือบตลอดเวลา โดยน่าจะอยู่ต่ำกว่าระดับในปัจจุบันระหว่าง 20 ถึง 80 เมตร เรื่องนี้กระตุ้นให้เกิดการตั้งข้อสังเกตบางประการที่สำคัญอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับการกระจายของมนุษย์

---

[5] การศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเลในยุคไพลสโทซีนในออสเตรเลียและนิวกินี ได้กระทำกันไว้เป็นอย่างดี และผลลัพธ์ที่ได้ อาจนำมาปรับใช้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างกว้าง ๆ แม้ว่าจะมีความผันแปรในเรื่องการเคลื่อนตัวของเปลือกโลกอันเกิดจากการกดดันอยู่บ้าง สำหรับทัศนะในปัจจุบัน ขอให้ดู J. Chappell and N.J. Shackleton, "Oxygen Isotopes and Sea Level," ***Nature***, 324 (1986); และบางบทใน M.J. Tooley and Ian Shennan, eds, ***Sea Level Changes***, Oxford, 1987.

[6] ดูการโต้แย้งในหนังสือของข้าพเจ้าเรื่อง ***Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago***, Sydney, 1985 (ซึ่งหลังจากนี้ จะเรียกว่า PIMA), 30-1 สำหรับทัศนะที่ว่าชวาเคยเป็นเกาะเมื่อราวหนึ่งล้านปีก่อน ขอให้ดู J.M. Leinders, F. Azis, P.Y. Sondaar and J. de Vos, "The Age of the Hominid-Bearing Deposits of Java," ***Geologie en Mijnbouw,*** 64 (1985). ทัศนะที่ตรงกันข้าม ซึ่งอาศัยองค์ประกอบของพันธุ์สัตว์เป็นพื้นฐาน มีปรากฏอยู่ใน L.R.Heaney, "Zoogeographic Evidence for Middle and Late Pleistocene Land Bridges to the Philippine Islands," MQRSEA, 9 (1985).

ยุค (พันปี)

ภาพ 2.1 : *กราฟแสดงระดับน้ำทะเลในช่วง 250,000 ปีที่ผ่านมา โดยอาศัยข้อมูลจากแหลมฮูออน ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของปาปัวนิวกินี*

วาดขึ้นใหม่จากกราฟเดิมของ J.Chappell and N.J. Shackleton, "Oxygen Isotopes and Sea Level," ***Nature*****,** 324 1986), 137-40.

ตัวอย่างเช่นในช่วงที่ระดับน้ำทะเลต่ำกว่าปัจจุบัน 20 เมตร คาบสมุทรมลายู สุมาตรา และชวา น่าจะเชื่อมต่อกัน และต่อกับเอเชีย บอร์เนียวก็น่าจะเชื่อมต่ออยู่ด้วยเช่นกันเมื่อน้ำทะเลต่ำกว่าปัจจุบัน 50 เมตร ข้อสมมุติฐานนี้หมายความว่า ชวาและสุมาตราอาจเชื่อมต่อกับเอเชียมาตลอดช่วงเวลาครึ่งหนึ่งหรืออาจจะถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ของยุคไพลสโทซีนตอนกลางและตอนปลาย ส่วนบอร์เนียวอาจเชื่อมต่ออยู่ไม่นานเท่า[7] อย่างไรก็ดีเมื่อระดับน้ำทะเลสูงขึ้นและเกาะต่างๆ แยกออกจากกัน แน่นอนว่าสภาพนี้ย่อมทำให้อัตราการสูญพันธุ์ของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่อาศัยอยู่บนบกสูงขึ้นอย่างมาก[8] เราคงได้แต่เพียงคาดเดาว่า สภาพดังกล่าวน่าจะส่งผลกระทบทางชีววิทยาในประการใดบ้างต่อมนุษย์ *โฮโมอีเร็คตัส*ที่กระจายอยู่ในจำนวนไม่มากนัก เพราะเป็นที่คาดกันว่ามนุษย์พวกนี้ไม่น่าจะมีความสามารถพอที่จะข้ามทะเลกลับไป เพื่อคงรักษาความสัมพันธ์ทางพันธุกรรมร่วมกับคนเอเชียอื่น ๆ ที่ตนเคยมีสังกัดร่วมมาแต่ดั้งเดิมได้

---

[7] ค่าประเมินเหล่านี้ ในระดับหนึ่งสะท้อนถึงสัดส่วนเปอร์เซ็นต์ของสัตว์สายพันธุ์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมของถิ่นนี้ซึ่งมีอยู่ในเกาะเหล่านี้ในปัจจุบัน สัตว์สายพันธุ์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมที่อาศัยอยู่บนบกของมลายูมีเพียง 4.5 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ที่เป็นสัตว์พื้นถิ่น ในขณะที่สัดส่วนคิดเป็นเปอร์เซ็นต์สำหรับสุมาตรา ชวา บอร์เนียวและพาลาวัน เท่ากับ 10.3, 23.0, 32.5 และ 63.3 ตามลำดับ สัตว์สายพันธุ์เลี้ยงลูกด้วยนมที่อาศัยอยู่บนบกของสุลาเวสี เป็นสัตว์พื้นถิ่น 100 เปอร์เซ็นต์ ดู C. Groves, "Plio-Pleistocene Mammals in Island Southeast Asia," MQRSEA 9 (1985).

[8] ดู L.R. Heaney, "Biogeography of Mammals in Southeast Asia: Estimates of Rates of Colonization, Extinction and Speciation," ***Biological Journal of the Linnean Society,*** 28 (1986).

ภายในเขตวอลลาเซีย ระดับน้ำทะเลที่ขึ้นๆ ลงๆ ในยุคไพลสโทซีน ไม่น่าจะก่อให้เกิดสะพานแผ่นดินที่สำคัญอะไร แต่ส่วนใหญ่ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ยกเว้นพาลาวัน น่าจะเชื่อมต่อกันเป็นเกาะใหญ่หนึ่งหรือสองเกาะในยุคไพลสโทซีนตอนกลาง เช่นเดียวกับบางส่วนของนูซา เทงการาซึ่งน่าจะเชื่อมต่อจากลอมบอคไปทางตะวันออก อย่างไรก็ดี ดูเหมือนว่าภูมิภาคส่วนนี้ไม่เคยมีแผ่นดินแห้งเชื่อมต่อเข้ากับซุนดาแลนด์ในช่วงระยะเวลาที่มีมนุษย์โฮมินิดเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แม้ว่าจะมีการกล่าวอ้างมากมายในอดีตว่ามีความเป็นไปได้หลายทางว่าจะมีสะพานเชื่อมแผ่นดิน[9] ปัจจุบันนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างบ่งชี้ว่า โฮมินิดรุ่นแรกที่ข้ามแนวฮักซ์ลีย์ จะต้องข้ามทะเลมา และหลักฐานที่มีอยู่ก็ส่อว่า ผู้อพยพที่ห้าวหาญรุ่นแรกเหล่านี้ เป็นมนุษย์สมัยใหม่สายพันธุ์*โฮโม เซเปียนส์* สมัยเมื่อราว 40,000 ปีก่อน หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

ผลกระทบอื่น ๆ ที่ธารน้ำแข็งมีต่อบริเวณเขตร้อนที่อ้างถึงข้างต้น ได้แก่ปริมาณฝนที่ลดลงและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลสืบเนื่องจากสภาพความเป็นป่าทึบที่มีฝนตกชุกกลายไปเป็นป่าโปร่ง ผลกระทบเหล่านี้น่าจะมีผลไปถึงการกระจายของมนุษย์ นอกเหนือจากผลกระทบที่มีสาเหตุเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเลที่ได้กล่าวข้างต้น เนื่องจากมนุษย์จะหาอาหารในป่าทึบที่มี ฝนตกชุกมาเลี้ยงคนได้เพียงจำนวนน้อยมาก[10] ในช่วงที่เกิดธารน้ำแข็งเต็มที่มนุษย์ยุคก่อนเกษตรกรรมในแนวศูนย์สูตรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงน่าจะกระจายออกไปในบริเวณที่กว้างไกลกว่าและมีจำนวนสูงกว่าช่วงที่ธารน้ำแข็งละลาย มีหลักฐานจากหลายสาขาวิชาที่บ่งชี้ว่า สภาพดินฟ้าอากาศของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงที่ระดับน้ำทะเลต่ำตอนเกิดธารน้ำแข็ง แห้งแล้งกว่าขณะนี้มาก และอาจเป็นได้ว่า บางส่วนของภูมิภาคซึ่งปัจจุบันเป็นป่าทึบและมีฝนตกอยู่ไม่ว่างเว้นนั้น เคยมีปริมาณฝนน้อยกว่านี้มากทีเดียว[11] ผลลัพธ์ที่สำคัญ ๆ ของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจได้แก่การเกิด

---

[9] ข้อโต้แย้งเมื่อไม่นานมานี้ ที่ค้านเรื่องสะพานแผ่นดินเชื่อมฟิลิปปินส์ (ไม่รวมพาลาวัน) กับสุลาเวสีในยุคไพลสโทซีน ดู L.R. Heaney, "Zoogeographic Evidence…," MQRSEA 9 (1985) และ G. Musser, "The Mammals of Sulawesi," ใน T.C. Whitmore, ed., ***Biogeographical Evolution of the Malay Archipelago,*** Oxford, 1987. สัตว์ในยุคไพลสโทซีนที่อยู่ในเกาะเหล่านี้และในนูซา เทงการา ไกลออกไปทางตะวันออกจนถึงติมอร์ประกอบด้วยสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมนานาชนิด มีขนาดต่างๆ กันไปจนถึงระดับสเตโกดอนต์ที่คล้ายช้าง การกระจายของสัตว์เหล่านี้ ซึ่งอาจเกิดขึ้นก่อนหน้าการกระจายของมนุษย์เป็นเวลานาน สามารถอธิบายได้จากการเกิดสะพานแผ่นดินในยุคไพลโอซีน ตอนปลาย (ไม่ใช่ไพลสโทซีน) หรือไม่เช่นนั้น สัตว์พวกนี้อาจว่ายน้ำข้ามทะเลช่วงสั้น ๆ มาก็ได้ ดู PIMA, 23-6

[10] ดูเชิงอรรถ 2 ข้างต้น

[11] ดูผลงานดังเช่น R.J. Morley and J. R. Flenley, "Late Cainozoic Vegetational and Environmental Changes in the Malay Archipelago in Whitmore, ed., ***Biogeographical Evolution;*** W.S. Broecker et al. "New Evidence from the South China Sea for an Abrupt Termination of the Last Glacial Period," ***Nature,***

บริเวณแนวป่าค่อนข้างโปร่งหรือเกิดพืชพันธุ์ในลักษณะของทุ่งหญ้า ที่ตัดข้ามซุนดาแลนด์จากซีกโลกเหนือลงสู่ซีกโลกใต้ แนวป่าดังกล่าว น่าจะช่วยอธิบายได้ว่า มนุษย์*โฮโม อีเร็คตัส* ผู้บุกเบิกรุ่นแรกสุดเดินทางไปถึงชวาได้อย่างไร ในเมื่อไม่เคยปรากฏหลักฐานการปรับตัวให้เข้ากับสภาพป่าทึบมีฝนตกชุกในช่วงที่มนุษย์สายพันธุ์นี้วิวัฒนาการขึ้นในแอฟริกา อย่างไรก็ดี ไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่า แนวป่าทึบที่มีฝนชุกซึ่งขณะนี้ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของคาบสมุทรมลายู บอร์เนียว สุมาตราและสุลาเวสี เคยแยกจากกันหรือแปรสภาพเป็นอื่นอย่างเต็มรูปแบบ แนวป่าทึบดำรงอยู่เช่นนี้เสมอมา เพียงแต่อาจเป็นได้ว่าไม่ได้กินพื้นที่กว้างขวางเท่ากับที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

มนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ : หนึ่งล้านปีแรก

นักโบราณคดีได้ขุดพบซากของมนุษย์โบราณสายพันธุ์ *โฮโม อีเร็คตัส*ในชวาและจีนในอาณาบริเวณที่กว้างขวาง และทางตอนเหนือของเวียดนามก็ค้นพบเช่นกัน แต่ในระดับที่น้อยกว่า [12] การศึกษาในส่วนนี้ มุ่งเน้นที่ชวาเป็นหลัก(แผนที่ 2.3) นักชีวมานุษยวิทยาต่างมีความเห็นสอดคล้องกันทั่วไปว่าวิวัฒนาการของมนุษยชาติในระยะแรก เกิดขึ้นในแอฟริกา และมีโฮมินิดจากแอฟริกากระจายเข้าสู่บริเวณเขตร้อนของเอเชียเมื่อราวหนึ่งล้านปีก่อน มนุษย์สายพันธุ์*โฮโม อีเร็คตัส* พัฒนาเต็มที่ขณะที่ยังอยู่ในแอฟริกาตะวันออก เมื่อ 1.6 ล้านปีก่อนเป็นอย่างน้อย ส่วนโฮมินิดสายพันธุ์ที่เก่าแก่กว่าซึ่งเป็นมนุษย์วานรในจีนัส (สกุล) *ออสเตรโลพิเธคัส*นั้น ปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่าเคยมีอยู่นอกทวีปแอฟริกา

มนุษย์*โฮโม อีเร็คตัส*กระจายออกสู่เขตที่มีสภาพอากาศอบอุ่นในยุโรปและจีนเมื่อ 750,000 ปีก่อน ช่วงเวลานี้มนุษย์ในสายพันธุ์นี้โดยรวม ผ่านการเปลี่ยนแปลงจนเกิดความแตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ในระดับหนึ่ง อย่างน้อยในแง่ความแตกต่างที่กะโหลกศีรษะ การวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับมนุษย์สายพันธุ์นี้โดยรวม มุ่งเน้นการตีความความแตกต่างไปตามภูมิภาคที่ได้พบเห็น และการอธิบายถึงจังหวะเวลาที่เชื่องช้าของวิวัฒนาการทางชีววิทยาและวัฒนธรรมของมนุษย์พวกนี้ ซึ่งเป็นพวกที่ยังอยู่

---

33 (1988); Earl of Cranbrook, "The Contribution of Archaeology to the Zoogeography of Borneo," ***Fieldiana, Zoology,*** 42 (1988).

[12] เชื่อกันว่า ฟันและชิ้นส่วนของกรามของ*โฮโม อีเร็คตัส* มีปรากฏอยู่ในก้อนหินปูนในถ้ำธัม เควี่ยน ซึ่งอยู่ทางเหนือของเวียดนาม ทว่าไม่มีรายงานละเอียด ดู Le Krung Ha, "First Remarks on the Quaternary Fossil Fauna of Northern Viet Nam," ***Vietnamese Studies***, 46 (1978); R. L. Ciochon and J. W. Olsen, "Palaeoanthropological and Archaeological Research in the Socialist Republic of Vietnam," ***Journal of Human Evolution***, 15 (1986).

ในช่วงก่อนที่จะเป็น*เซเปียนส์* คำถามที่สำคัญยิ่งกว่าการตีความและอธิบายเรื่องดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความต่อเนื่องทางพันธุกรรม กล่าวคือ ประชากรมนุษย์ในสายพันธุ์*โฮโม อีเร็คตัส* ในเอเชีย เป็นบรรพชนสายตรงของชาวเอเชียสมัยใหม่หรือไม่ หรือว่าพวกเขาถูกมนุษย์สมัยใหม่ในสายพันธุ์*โฮโม เซเปียนส์*จากแอฟริกาเข้ามาแทนที่และต้องศิโรราบแก่ชะตากรรมของการสูญพันธุ์ไปในท้ายที่สุด กำเนิดของมนุษย์สมัยใหม่ เป็นหนึ่งในบรรดาประเด็นที่สำคัญที่สุดและมีการโต้เถียงกันมากที่สุดในแวดวงมานุษยวิทยาในปัจจุบัน ทั้งหลักฐานในรูปฟอสซิลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ส่งอิทธิพลที่เอื้อให้มีการโต้เถียงดังกล่าวนี้อยู่มาก

ก่อนที่จะพิจารณาความคิดเห็นในปัจจุบันเกี่ยวกับข้อโต้แย้งระหว่างความต่อเนื่องของสายพันธุ์กับการเข้ามาแทนที่ของสายพันธุ์*โฮโม เซเปียนส์* เราจำเป็นต้องทบทวนข้อเท็จจริงบางประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชวา แม้ว่าข้อเท็จจริงเหล่านั้นยังสับสนและยังโต้เถียงกันอยู่ การค้นพบ “มนุษย์ชวา” ในยุคสมัยใหม่ เริ่มขึ้น ใน ค.ศ.1891 เมื่ออูจีน ดูบัวส์ พบส่วนหนึ่งของแผ่นกะโหลกศีรษะของ*โฮโม อีเร็คตัส* (รู้จักกันมากกว่าในชื่อ *“พิเธคานโธรพัส”* เป็นเวลาหลายปี) ในสันดอนข้างแม่น้ำโซโล ที่ทรินิล ทางตอนกลางของชวา บริเวณอื่นที่พบฟอสซิลมนุษย์ในศตวรรษนี้ ได้แก่ที่งันดอง และที่ซัมบุงมาจาน ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโซโลเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบที่เพอร์นิ่ง ใกล้กับโมโชเกรโตในภาคตะวันออกของชวา กับบริเวณซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญคือซานคีราน ซึ่งเป็นที่ซึ่งแม่น้ำเซโมโร อันเป็นแควหนึ่งของแม่น้ำโซโล ตัดเซาะเข้าไปในเนินดินที่ลาดลงทั้งสองฟาก เผยให้เห็นชั้นดินตั้งแต่ยุคไพลโอซีนไปจนถึงยุคไพลสโทซีนตอนกลางและตอนปลาย

เท่าที่ขุดค้นพบมาจนถึงในปัจจุบันซานคีรานเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลที่วางใจได้มากที่สุดในเรื่องอายุและความเกี่ยวพันที่สัตว์และสิ่งแวดล้อมมีอยู่กับมนุษย์ชวา สันดอนที่เกิดจากการทับถมของสิ่งที่น้ำพัดพามา สร้างเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมอย่างดีเยี่ยมสำหรับการแปรเปลี่ยนซากสิ่งมีชีวิตให้กลายเป็นฟอสซิล สันดอนซานคีรานเริ่มต้นด้วยตะกอนที่บริเวณฐานที่มากับน้ำทะเลและตะกอนบริเวณปากแม่น้ำของยุคไพลโอซีน และตามด้วยตะกอนจากทะเลสาบ แม่น้ำและภูเขาไฟ เรียงลำดับขั้นมาเป็นชั้น ๆ การสั่งสมที่เกิดขึ้นเหล่านี้น่าจะคาบคลุมช่วงเวลายุคไพลสโทซีนเกือบทั้งหมด ช่วงเวลาสำคัญเริ่มขึ้นเมื่อตอนที่แผ่นดินถูกดันสูงขึ้นและเกิดการกัดเซาะในระยะปลายยุคไพลสโทซีน เป็นเหตุให้การกัดเซาะเป็นไปโดยไม่เสมอกัน โดยตอนเหนือขึ้นไป จะเป็นแนวกรวดริมหาดแม่น้ำของยุคไพลสโทซีนตอนปลาย เมื่อไม่นานมานี้ มีโครงการวิจัยแหล่งซานคีรานกันอย่างละเอียดในหลายสาขาวิชาประกอบกัน การแบ่งตามระดับชั้นดินอย่างกว้าง ๆ ในบริเวณซานคีรานที่ยอมรับกัน แสดงอยู่ในผัง 2.2 ซึ่งแสดงควบคู่ไปกับสหสัมพันธ์ที่ดูหมือนซานคีรานจะมีอยู่กับบันทึกเรื่องการกลับขั้ว

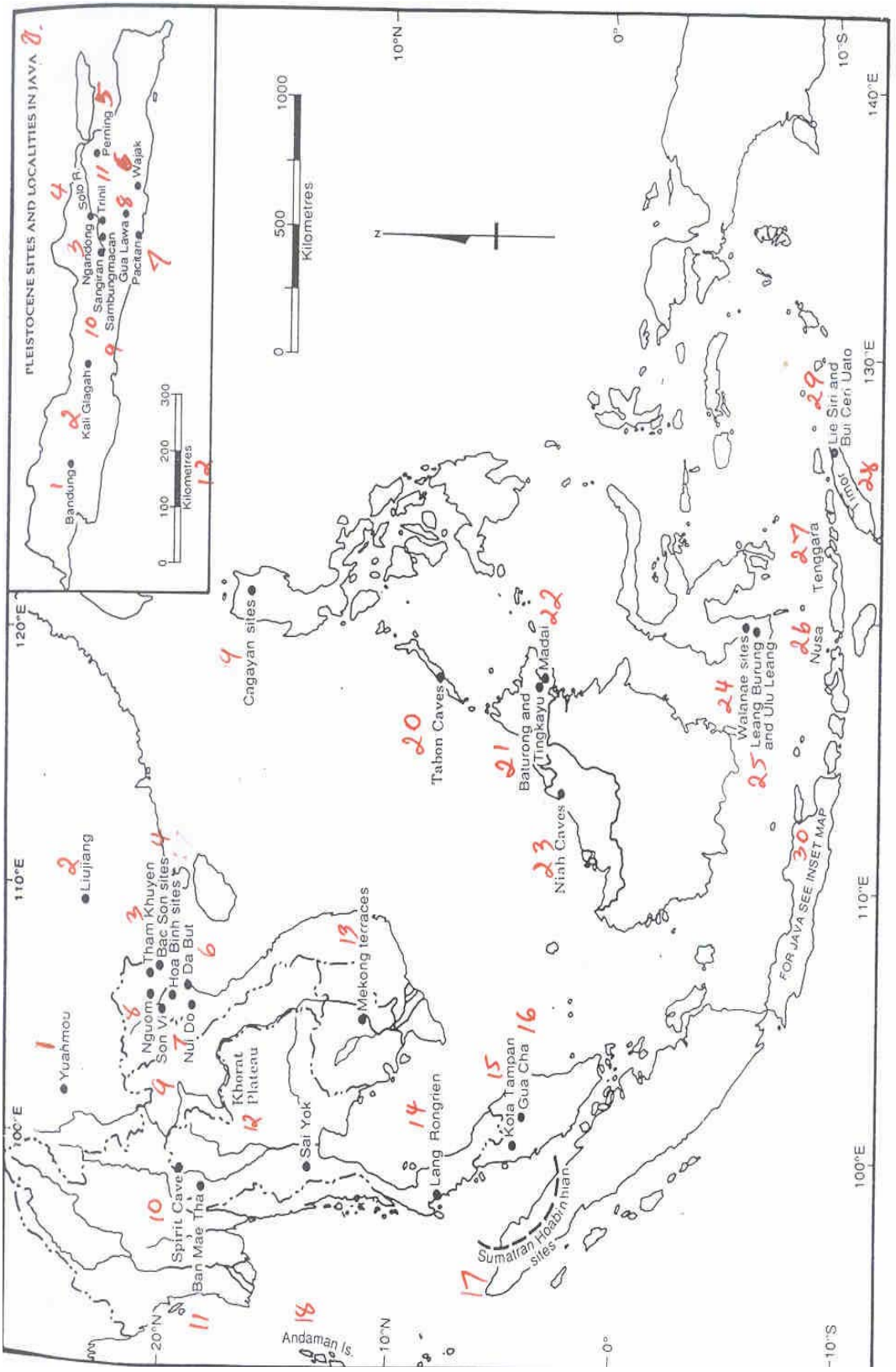
ของแม่เหล็กโลก[13] การลำดับยุคอย่างสมบูรณ์ อาศัยรอยแยกของเปลือกโลกกับการหาอายุของสารจากภูเขาไฟโดยใช้หลักโปตัสเซียม-อาร์กอนและการวัดฟลูออรีนในกระดูกสัตว์ เพื่อการจัดลำดับ ในที่นี้ถือว่าพอเพียงแล้ว ที่จะระบุว่า ผู้รู้ส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า สิ่งสำคัญ ๆ เกี่ยวกับ *โฮโม อีเร็คตัส*ที่ค้นพบในบริเวณแหล่งโบราณคดีซานคีราน แหล่งทรินิลและแหล่งเพอร์นิ่ง มีอายุอยู่ระหว่างประมาณ 1.3 ล้าน ถึง 0.5 ล้านปีก่อน โดยที่อายุสูงสุด (ทว่าคงไม่น่าเป็นไปได้) อยู่ในราว 1.7 ล้านปี ซากที่งันดองและซัมบุงมาจาน มีอายุน้อยกว่ามาก และอยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับการเปลี่ยนผันไปเป็น *โฮโม เซเปียนส์* อย่างมาก

ลำดับยุคของสัตว์ที่นำเสนอในผัง 2.2 ขณะนี้ ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ ทัศนะดั้งเดิมซึ่งฟานโคนิกสวัลด์ และ ฮูอิเจอร์ พัฒนาขึ้น เสนอว่า สัตว์ในสายพันธุ์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของชะนี อุรังอุตัง ช้าง วัวควาย กวาง หมู ฮิโปโปเตมัส เสือโคร่ง หมี เสือดาว และสุนัขในจีนัส (สกุล) *คูออน* นั้น มีอยู่แล้วในย่าน "ซิโน-มาลายัน" เจติส (ในช่วงยุคไพลโอซีนตอนปลายถึงไพลสโทซีนตอนต้น) รวมทั้งยังมี *สเตโกดอน* ซึ่งปัจจุบันนี้สูญพันธุ์ไปแล้ว และแน่นอนว่ามีมนุษย์*โฮโม อีเร็คตัส*ด้วย ผังตามทัศนะดั้งเดิมนี้ เพิ่งมีการวิพากษ์และจัดทำเสียใหม่[14] เป็นผังซึ่งจัดให้สัตว์หลายสายพันธุ์อยู่ในยุคล่ากว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกที่อยู่ในป่าเขตร้อนที่มีฝนตกชุกอย่างเช่นชะนีและอุรังอุตัง ซึ่งอ้างกันว่า เพิ่งปรากฏขึ้นในชวาในช่วงน้ำแข็งละลายครั้งล่าสุดนี้เอง ปัญหาเหล่านี้ เกิดขึ้นเพราะความไม่แน่นอน

---

[13] รายงานใน N.Watanabe and D. Kadar, eds., ***Quaternary Geology of the Hominid Fossil Bearing Formations in Java***, Bandung: Geological Research and Development Centre, 1985. การอ้างอิงอื่น ๆ ที่ใช้เพื่อการประมวลเป็นข้อสรุปในตาราง 2.2 ได้แก่ D. A. Hooijer, "The Middle Pleistocene Fauna of Java," in G. Kurth, ed., ***Evolution and Hominization***, Stuttgart, 1968; S. Sartono, "The Stratigraphy of the Sambung Mekan Site in Central Java," MQRSEA. 5 (1979); A. Sémah, "A Preliminary Report on a Sangiran Pollen Diagram," ibid., 7 (1982); S. Matsu'ura, A Chronological Framing for the Sangiran Hominids', ***Bulletin of the National Science Museum***, Tokyo, Series D, 8 (1982); F. Sémah, "Le Peuplement Ancien de Java: E'bauche d'un Cadre Chronologique," ***L'Anthropologie***, 90 (1986); G.-J. Bartstra et al., "Ngandong Man, Age and Artifacts," ***Journal of Human Evolution***, 17 (1988); G. Pope, "Recent Advances in Far Eastern Palaeoanthropology," ***Annual Review of Anthropology***, 17 (1988).

[14] โดย J.J.M. Leinders et al., "The Age of the Hominid-Bearing Deposits of Java: State of the Art," ***Geologie en Mijnbouw,*** 64, (1985). ผังตามทัศนะเดิมยังคงได้รับการสนับสนุนอย่างขันแข็งจาก G.-J. Bartstra, "The Vertebrate-Bearing Deposits of Kedungbrubus and Trinil, Java, Indonesia," ibid., 62 (1983); และโดย D. A. Hooijer, "Facts and Fiction around the Fossil Mammals of Java," ibid., 62 (1983).

Map 2.3 Major Pleistocene and early Holocene sites.

ก. แผนที่ 2.3 แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคไพลสโทซีนและยุคโฮโลซีนตอนต้น

1. ยอนมู
2. ลิวเจียง
3. ธัม เควี่ยน
4. แหล่งโบราณคดีบัคเซิน
5. แหล่งโบราณคดีหัวบินห์
6. ทาบัต
7. นุยโด
8. งอม
9. ซอนวี
10. ถ้ำผี
11. บ้านแม่ทา
12. ที่ราบสูงโคราช
13. ตลิ่งริมแม่น้ำโขง
14. หลังโรงเรียน
15. โกตา ตัมปัง
16. กัวซา
17. แหล่งโบราณคดีหัวบินเหียน สุมาตรา
18. เกาะอันดามัน
19. แหล่งโบราณคดี จาคายาน
20. ถ้ำตาบอน
21. บาตุรองและทิงคายู
22. มาทาย
23. ถ้ำนิอาห์
24. แหล่งโบราณคดีวาลาเน
25. เลียง บุรังและอูลูเลียง
26. นูซา
27 เทงการา
28. ติมอร์
29. ลีสิริและบุย เจริ อุเอโต
30. ดูแหล่งโบราณคดีชวาในแผนที่ที่อยู่ในกรอบ

<u>ในกรอบเล็ก</u>

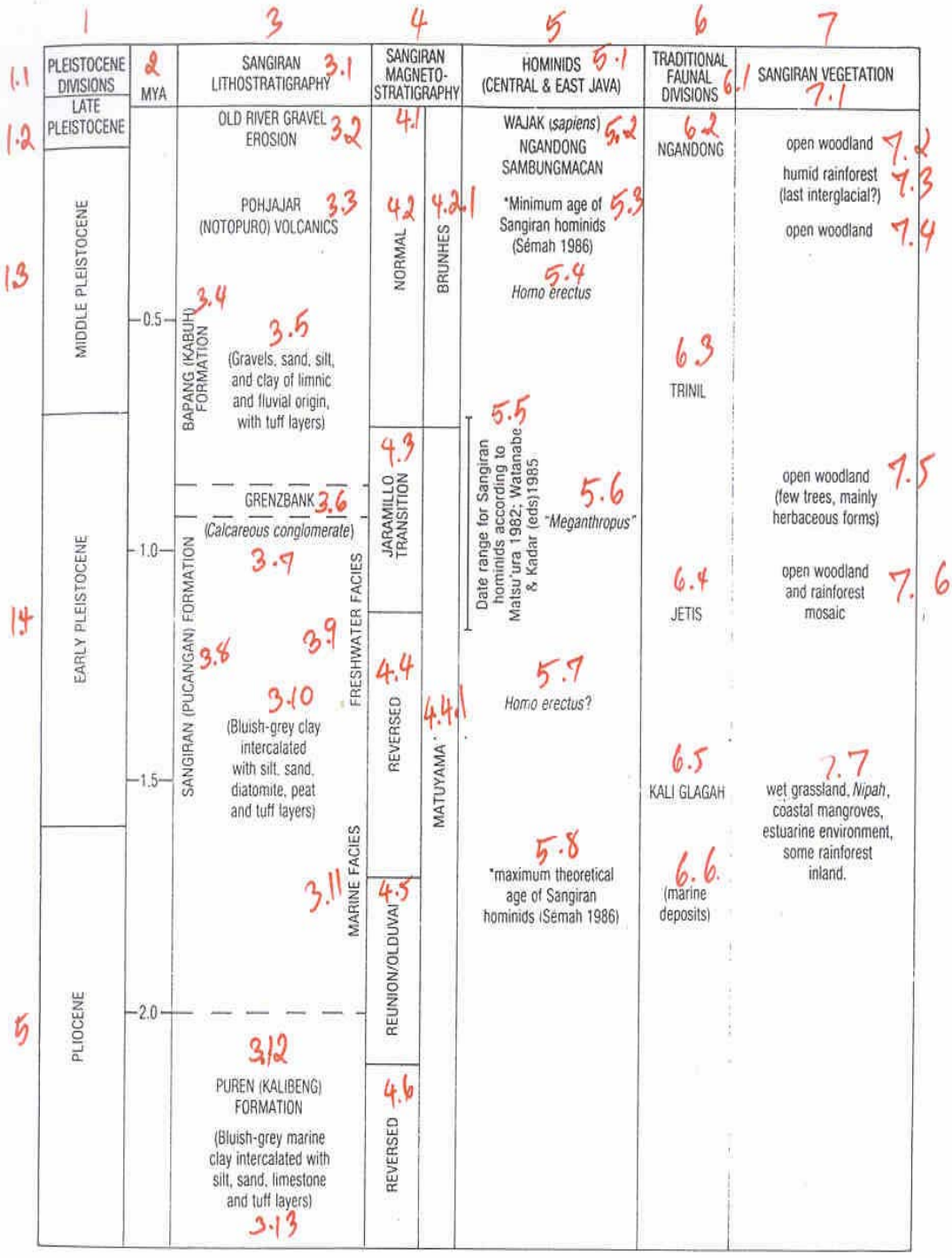
ข. แหล่งโบราณคดียุคไพลสโทซีนกับสถานที่ตั้งในชวา

1. บันดุง
2. กาลิ คลาคาห์
3. งันดอง
4. แม่น้ำโซโล
5. เพอร์นิ่ง
6. วาจัก
7. ปาจิตัน
8. กัว ลาวา
9. ซัมบุงมาจาน
10. ซานคีราน
11. ทรินิล
12. กิโลเมตร

เกี่ยวกับสถานที่ที่แน่ชัดที่พบกองกระดูกสัตว์ ปัญหานี้เกิดกับสถานที่ที่พบฟอสซิลมนุษย์จำนวนมากมายในที่อื่น ๆ เช่นกัน เพราะผู้ที่เก็บรวบรวมไว้ในตอนแรก เป็นชาวบ้าน มิใช่นักวิชาการที่เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เราแทบไม่จำเป็นต้องกล่าวเน้นเลยว่า ความไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องลำดับยุคและลำดับชั้นของดินส่งผลกระทบอย่างมากต่อการศึกษาเรื่องวิวัฒนาการของมนุษย์ในชวา

โฮมินิดในสภาพฟอสซิลที่เก่าแก่ที่สุดในชวา มาจากตอนบนของชั้นซานคีราน (หรือชั้นปูจานกาน) ที่แหล่งโบราณคดีซานคีราน ทว่าส่วนใหญ่ของที่พบในแหล่งโบราณคดีซานคีราน รวมทั้งกะโหลกศีรษะที่แหล่งโบราณคดีทรินิลและที่แหล่งเพอร์นิ่ง ดูจะอยู่ในชั้นบาปาง (หรือคาบุห์) ที่ทับอยู่ข้างบน ตัวอย่างฟอสซิลโฮมินิดที่เก่าแก่ที่สุดที่พบเป็นโฮมินิดที่มีลักษณะบึกบึนมากที่สุด และกล่าวโดยรวมแล้ว โฮมินิดสายพันธุ์นี้มีขนาดความจุของกะโหลกศีรษะถัวเฉลี่ย ประมาณ 950 ลูกบาศก์เซ็นติเมตร โดยมีกระดูกกะโหลกศีรษะหนา ใบหน้ากว้าง ฟันโตและกะโหลกศีรษะต่ำเตี้ย โดยส่วนที่กว้างที่สุด อยู่ตรงฐานกะโหลก โครงร่างอาจมีขนาดสูงไปได้ถึง 160 เซนติเมตร และหนักได้มากถึง 80 กิโลกรัม โฮมินิดสายพันธุ์นี้ มีท่าการทรงตัวแบบตั้งตรง กิริยาการเดินบนสองขาคล้ายคลึงมากกับมนุษย์สมัยใหม่ ความแตกต่างในเรื่องขนาดและกล้ามเนื้อระหว่างเพศทั้งสอง สันนิษฐานกันโดยทั่วไปว่ามีมากกว่าที่มีอยู่ในหมู่มนุษย์สายพันธุ์อย่างเรา

แม้ว่าฟอสซิลส่วนใหญ่ที่พบในชวา จะสอดคล้องไปได้อย่างดี ภายในขีดจำกัดด้านรูปลักษณ์ของ*โฮโม อีเร็คตัส* ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่ แต่ก็มีการโต้เถียงกันเป็นระยะๆ ทว่าอย่างต่อเนื่อง เกี่ยวกับชิ้นส่วนกรามของโฮมินิดที่มีฟันซี่โตมากเป็นพิเศษ ที่พบในบริเวณใกล้กับชั้นเกรนซ์แบ็งค์ในแหล่งโบราณคดีซานคีราน เดิมทีเดียว โฮโมนิดพวกนี้ได้ชื่อว่า *เมแกนโธรพัส* และตลอดยี่สิบปีที่ผ่านมานี้ มีผู้รู้หลายท่านอ้างว่าโฮมินิดพวกนี้ มีความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกับพวกออสเตรโลพิเธซีน ปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ถือว่าโฮมินิดเหล่านี้อยู่ในข่ายของผู้ที่มีขนาดฟันที่พอจะยอมรับได้ว่าเป็นของ*อีเร็คตัส* กระนั้นก็ดี หลักฐานที่แอฟริกาแสดงให้เห็นว่า สายพันธุ์โฮมินิดสองสายนี้ สามารถดำรงอยู่และได้ดำรงอยู่ร่วมเวลาเดียวกันและในบริเวณเดียวกันของทวีปแอฟริกาเป็นเวลาประมาณหนึ่งล้านปี (คือ พวก*โฮโม* กับออสเตรโลพิเธซีนที่บึกบึน) ดังนั้น ในขณะที่ดูจะเป็นไปไม่ได้อย่างยิ่ง

MYA=millions of years ago

Figure 2.2 The Sangiran sequence of geological formations, hominids, faunas and vegetations since the Late Pliocene.

1.

1.1 ช่วงแบ่งของยุคไพลสโทซีน
1.2 ไพลสโทซีนตอนปลาย
1.3 ไพลสโทซีนตอนกลาง
1.4 ไพลสโทซีนตอนต้น
1.5 ไพลโอซีน

2.

ล้านปีก่อน

3.

3.1 ชั้นดินซานคีราน
3.2 การสึกร่อนของกรวดริมแม่น้ำ
3.3 ภูเขาไฟโพห์จาจาร์ (โนโตปุโร) ระเบิด
3.4 ชั้นบาปาง (คาบุห์)
3.5 กรวด ทราย โคลนและดินเหนียวที่มีกำเนิดจากแม่น้ำและทะเลสาบกับเศษหินจากภูเขาไฟ
3.6 เกรนซ์แบ็งค์
3.7 (กรวดหิน มีแคลเซียมมาจับให้ติดกันเป็นก้อน)
3.8 ชั้นซานคีราน (ปูจานกาน)
3.9 ส่วนน้ำจืด
3.10 ดินเหนียวสีเทา-น้ำเงิน มีแคลเซียมจับติดเป็นก้อนกับโคลน ทราย ไดอะโทไมท์ (สาหร่ายเซลล์เดียว) ถ่านพื้ท และชั้นเศษหินจากภูเขาไฟ
3.11 ส่วนน้ำเค็ม
3.12 ชั้นปูเรน (กาลิเบง)
3.13 โคลนน้ำเค็มสีเทา-น้ำเงิน มีแคลเซียมจับให้ติดเป็นก้อนกับดินเลน ทราย หินปูนและชั้นหินจากภูเขาไฟ

4.

4.1 สภาวะแม่เหล็กของชั้นดินที่ซานคีราน
4.2 ปกติ
    4.2.1 บรูเนส์
4.3 ระยะเปลี่ยนผ่านจารามิลโล

4.4 เปลี่ยนกลับ

4.4.1 มาตูยามา

4.5 บรรจบกันใหม่/โอลดูไว

4.6 เปลี่ยนกลับ

5.

5.1 โฮมินิด (ชวากลางและชวาตะวันออก)

5.2 วาจัก (*เซเปียนส์*) งันดอง ซัมบุงมาจาน

5.3 อายุต่ำสุดของโฮมินิดซานคีราน (เซมาห์ 1986)

5.4 *โฮ โม อีเร็คตัส*

5.5 ช่วงยุคของโฮมินิดซานคีรานตามทัศนะของมัตสึ อูรา 1982 วาตานาเบกับกาดาห์ (บก.) 1985 [Matsu'ura 1982; Watanabe & Kadar (eds) 1985]

5.6 "*เมแกนโธรพัส*"

5.7 โฮโม อีเร็คตัส?

5.8 อายุสูงสุดในทางทฤษฎีของโฮมินิดซานคีราน (เซมาห์ 1986)

6.

6.1 พันธุ์สัตว์ดั้งเดิม

6.2 งันดอง

6.3 ทรินิล

6.4 เจติส

6.5 กาลิ คลาคาห์

6.6 การทับถมของซากสัตว์น้ำ

7.

7.1 ลักษณะพันธุ์พืชซานคีราน

7.2 ป่าโปร่ง

7.3 ป่าทึบฝนชุก (น้ำแข็งละลายครั้งล่าสุด?)

7.4 ป่าโปร่ง

7.5 ป่าโปร่ง ต้นไม้ใหญ่มีน้อย ส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก

7.6 ป่าโปร่งสลับป่าทึบฝนชุก

7.7 ทุ่งหญ้าชื้นแฉะ/ดงปาล์มนิปาห์ ป่าโกงกางริมฝั่งทะเล สภาพแวดล้อมแบบปากแม่น้ำที่บรรจบกับทะเล มีป่าทึบฝนชุกบ้างในเขตลึกเข้าไปในแผ่นดิน

8 แผนผัง 2.2 ลำดับยุคของโฮมินิด พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และของการก่อตัวทางธรณีวิทยา ณ แหล่งโบราณคดีซานคีรานนับตั้งแต่ปลายยุคไพลโอซีนเป็นต้นมา

ที่ออสเตรโลพิเธซีน จะมาถึงอินโดนีเซียได้ *หากจะกล่าวตามหลักอย่างเคร่งครัด* เนื่องจากหลักฐานที่อยู่ในรูปฟอสซิล มีอายุน้อยกว่ามาก แต่โอกาสความเป็นไปได้ที่*อีเร็คตัส* ซึ่งสืบสายต่อจากกันสองพวกจะอพยพย้ายถิ่นตามกันมา ยังไม่อาจตัดไปได้เสียทีเดียว อันที่จริงแล้ว ปัญหาทั้งหมดเกี่ยวกับการเข้ามาแทนที่ (คือ *โฮโม เซเปียนส์* เข้ามาแทนที่*โฮโม อีเร็คตัส*) ก่อให้เกิดการถกเถียงกันยิ่งกว่าการเปลี่ยนสภาพจาก *อีเร็คตัส*มาเป็น*เซเปียนส์*

ความลึกลับที่มีอยู่อย่างมากมากเกี่ยวกับ*โฮโม อีเร็คตัส*ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชะตากรรมของมนุษย์ในสายพันธุ์นี้ ทัศนะที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางที่สุดมาจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ คือทัศนะที่ไวเดนไรค์เป็นผู้คิดขึ้นมาก่อน และได้รับการสนับสนุนจาก เอ. จี. ธอร์น และเอ็ม. วอลพอฟฟ์[15] เมื่อไม่นานมานี้ ว่า ซากที่ชวาทั้งหมด เป็นของเชื้อสายที่มีรูปลักษณ์อย่างของภูมิภาคนี้ ซึ่งสามารถจำแนกแยกแยะออกมาต่างหากได้ เชื้อสายนี้มีผู้สืบทอดต่อมา อย่างน้อยจนถึงประชากร*โฮโม เซเปียนส์*บางกลุ่มในออสเตรเลียในช่วงต้น ๆ ของยุคก่อนประวัติศาสตร์ ทำนองเดียวกัน ฟอสซิลของจีนก็อาจพิจารณาได้ว่า เป็นบรรพชนโดยตรงของชาวมองโกลอยด์สมัยใหม่ในย่านเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในระยะต่อมา วอลพอฟฟ์สนับสนุน บางส่วนของทัศนะนี้ ด้วยการอ้างว่า *โฮโม อีเร็คตัส*ทั่วดินแดนโลกเก่า ผ่านการเปลี่ยนแปลงเชิงวิวัฒนาการในแบบจำเพาะในช่วง 1.5 ล้านปีของการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ รวมถึงการเพิ่มขนาดของสมอง การลดขนาดของกล้ามเนื้อและขนาดฟัน และลดความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างเพศหญิงชายให้น้อยลง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ บ่งบอกว่า มนุษย์ในสายพันธุ์ *โฮโม อีเร็คตัส*นี้ มิได้หยุดอยู่กับที่ในทางวิวัฒนาการจนกลายเป็นทางตันและสูญพันธุ์ไปเมื่อออกไปอยู่นอกแอฟริกา มนุษย์สายพันธุ์นี้ อาจวิวัฒนาการไปเป็นมนุษย์สมัยใหม่ หรืออย่างน้อยได้ถ่ายทอดพันธุกรรมให้อย่างมากแก่มนุษย์สมัยใหม่ ในภูมิภาคต่าง ๆ มากมายในดินแดนโลกเก่า[16]

การคัดค้านต่อสำนักความคิดแนวความต่อเนื่องในภูมิภาคที่สำคัญ มาจากพวกที่สนับสนุนวิวัฒนาการในแบบที่เกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ หรือแบบ “เรือโนอาห์” คนเหล่านี้มีทัศนะว่า บรรพชนของมนุษย์*เซเปียนส์*สมัยใหม่คือ ผู้ที่สืบสายมาจาก*อีเร็คตัส*กลุ่มหนึ่งในแอฟริกา ซึ่งกระจายออกไปทั่วดินแดนโลกเก่าในช่วงเวลาที่ยังไม่อาจกำหนดได้ เมื่อประมาณ 40,000 ปีก่อนขึ้นไป[17] ทัศนะนี้ ถือว่า

---

[15] “Regional Continuity in Pleistocene Hominid Evolution,” ***American Journal of Physical Anthropology***, 55 (1981); Wolpoff, “Human Evolution at the Peripheries: the Pattern at the Eastern Edge,” in P.V. Tobias, ed., ***Hominid Evolution: Past, Present and Future***, New York, 1985.

[16] M. Wolpoff, “Evolution in *Homo Erectus*: the Question of Stasis,” ***Paleobiology,*** 10. 4 (1984) . See also A.Fisher, “The Emergence of Humanness,” ***Mosaic***, 19, 1 (1988)

[17] R. L. Cann, M. Stoneking, and A. C. Wilson, “Mitochondrial DNA and Human Evolution” ***Nature***, 325 (1987); C. B. Stringer and P. Andrews, “Genetic and Fossil Evidence for the Origin of

กระบวนการก่อตัวของมนุษย์สายพันธุ์ใหม่ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเฉพาะท้องที่ มิได้มีกระจายกว้างขวางไปทั่วทวีป การปรับตัวใหม่ก็เกิดขึ้นในเฉพาะท้องที่ จากนั้นบรรพบุรุษของผู้ที่ได้ปรับตัวแล้วจึงออกเดินทางกระจายไปตามที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้น ทัศนะแนวนี้ถือว่า*โฮโม อีเร็คตัส* มีความคงที่หรือหยุดนิ่งอยู่กับที่ในแง่วิวัฒนาการ และไม่มีการถ่ายทอดทางพันธุกรรมให้แก่มนุษย์ในรุ่นต่อ ๆ มา ยกเว้นในแอฟริกา

แน่นอนว่าการโต้เถียงนี้ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญในยุโรปมาเป็นเวลาหลายปี เนื่องจากยุโรปเป็นภูมิภาคซึ่ง (เป็นเช่นเดียวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ) อาจถือได้ว่าเป็นคาบสมุทรที่ค่อนข้างห่างไกลจากบริเวณยูเรเชียซึ่งเป็นส่วนพิเศษของทวีป ในยุโรปนั้น การโต้เถียงกันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่มนุษย์สมัยใหม่ เข้าแทนที่มนุษย์นีแอนเดอร์ธัล จนทำให้มนุษย์นีแอนเดอร์ธัลสูญพันธุ์ไปฝ่ายหนึ่ง กับอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าเป็นไปได้ที่มนุษย์นีแอนเดอร์ธัลจะสืบเนื่องพันธุกรรมของตนต่อมาเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องกล่าวว่า การโต้เถียงนี้ มีลักษณะเปลี่ยนไปตามพื้นที่ที่พิจารณา การมีมนุษย์พวกใหม่เข้าแทนที่มนุษย์นีแอนเดอร์ธัลและการสูญพันธุ์ของมนุษย์สายพันธุ์นีแอนเดอร์ธัลนี้ ดูจะเป็นคำอธิบายที่สนับสนุนกันในฝรั่งเศส ทว่าในยุโรปตะวันออกกลับมิได้เป็นเช่นนั้น นักวิจัยของยุโรปตะวันออกหลายท่านอ้างว่า รูปร่างที่แสดงการเปลี่ยนผันจากความเป็นนีแอนเดอร์ธัลไปสู่มนุษย์สมัยใหม่นั้นมีอยู่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ไม่มีหลักฐานฟอสซิลมากเพียงพอที่จะประเมินทั้งสองทฤษฎีนี้ได้อย่างเหมาะสม และอาจเป็นการเอาง่ายเข้าว่า ที่จะถือสองทฤษฎีนี้เป็นทางเลือกว่าจะเชื่อทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งอย่างเต็มที่หรือไม่เชื่อเลย อันที่จริงมีนักชีววิทยาที่สนับสนุนทั้งทฤษฎีการกระจายเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมนุษย์สมัยใหม่ และทฤษฎีการกลมกลืนทางพันธุกรรมกับประชากรสายพันธุ์ที่ดำรงอยู่มาก่อน (ในระดับหนึ่ง) ไปพร้อม ๆ กัน[18] เราแทบไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่า ในช่วงเวลาไม่กี่พันปีที่มีการขยายตัวของประชากรเพื่อการเกษตรและการตั้งถิ่นฐานในดินแดนใหม่นั้น ทั้งสองกระบวนการนี้ ต่างดำเนินการในขอบข่ายที่มโหฬารมาก ทว่าจากประสบการณ์ของมนุษย์ในระยะหลัง ซึ่งได้ผสมพันธุ์สิ่งมีชีวิตข้ามสายพันธุ์กันภายในกลุ่มจนทั่วนั้น เราจึงได้แต่คาดเดาว่า จะเป็นจริงได้หรือไม่ ที่ในจีนและชวาประชากรสายพันธุ์*อีเร็คตัส*ในช่วงหลังจะผสมกับสายพันธุ์*เซเปียนส์*ที่เข้ามาใหม่ ความห่างไกลของบรรพชนร่วมกันของทั้งสองสายพันธุ์นี้อาจมีมากกว่าระดับความห่างไกลจากบรรพชนที่เชื่อมโยงมนุษย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน

Modern Humans," ***Science***, 239 (1988); G. P. Rightmire, "*Homo Erectus* and Later Middle Pleistocene Humans," ***Annual Review of Anthropology,*** 17 (1988)

[18] อาทิเช่น G. Brauer, "The "Afro-European ***Sapiens*** Hypothesis," and Hominid Evolution in East Asia," in P. Andrews and J.L. Franzen, eds., ***The Early Evolution of Man***, Frankfurt: Senckenberg Institute, 1984.

แม้ไม่มีข้อพิสูจน์อย่างเป็นทางการ ทว่าข้าพเจ้าก็สงสัยว่า มนุษย์*โฮโม อีเร็คตัส*ในเอเชียคงไม่ปล่อยให้มนุษย์*เซเปียนส์*เข้ามาแทนที่โดยไม่ก่อปัญหาใด ๆ *อีเร็คตัส*ในชวากับจีนสามารถเชื่อมโยงเข้ากับ*เซเปียนส์*ซึ่งอยู่ในรุ่นเยาว์วัยกว่า ในภาคตะวันออกของโลกเก่า เพราะความคล้ายคลึงกันในเรื่องรูปพรรณสัณฐานของกะโหลกศีรษะและโครงกระดูกความคล้ายคลึงกันนี้ยากที่จะอธิบายอย่าง ง่าย ๆ ว่าเป็นการคัดเลือกพันธุ์ตามธรรมชาติของสายพันธุ์ที่สืบสายต่อ ๆ กันมาโดยไม่เกี่ยวดองกัน ทว่าได้ผลลัพธ์ออกมาเหมือนกัน แม้ตัวแบบของทฤษฎี "เรือโนอาห์" ในรูปแบบบริสุทธิ์บังคับให้ต้องใช้คำอธิบายเช่นว่านั้นก็ตาม ยิ่งกว่านั้น ซากที่เยาว์วัยที่สุดของ*โฮโม อีเร็คตัส*จากชวา พวกที่ได้จากงันดองและซัมบุงมาจาน ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงร่องรอยของวิวัฒนาการที่ไปไกลกว่ารุ่นก่อนหน้านั้น ซึ่งขุดค้นได้จากซานคีรานและทรินิล การหาอายุด้วยวิธีการยูเรเนียม-ธอเรียมกับกะโหลกศีรษะถึงสิบเอ็ดกะโหลกที่พบรวมอยู่กับกองกระดูกสัตว์ที่สั่งสมกันอย่างหนาแน่นในบริเวณตอนล่างของชั้นดินยุคไพลสโทซีนตอนปลายที่งันดอง พบว่ามีอายุอยู่ในราว 100,000 ปีก่อน[19] ส่วนบรรจุสมองมีขนาดใหญ่ (1160 ลูกบาศก์เซ็นติเมตร) และกว้างมาก กระนั้นรูปพรรณสัณฐานของกะโหลกศีรษะและลักษณะบึกบึนของใบหน้าทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าคนเหล่านี้เป็นผู้ที่สืบเชื้อสายจากประชากรชวารุ่นก่อนโดยตรงภายในภูมิภาคนี้ อย่างไรก็ดี พวกเขาเหล่านี้ ก้าวหน้ามากเพียงพอที่จะมีผู้เขียนบางคนถือว่าพวกเขาเป็น *เซเปียนส์*ยุคต้น ทั้งพวกเขายังเป็นโฮมินิดชวาพวกแรกที่มีหลักฐานแวดล้อมที่แน่นหนาว่ารู้จักใช้เครื่องมือหิน ดังนั้น จึงไม่ถึงกับเป็นไปไม่ได้ ที่โฮมินิดที่ใช้เครื่องมือหิน—ซึ่งวิวัฒนาการขึ้นมาใกล้เคียงกับระดับ *เซเปียนส์* และดำรงชีวิตอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนมนุษย์สมัยใหม่ที่แท้จริงพวกแรก ประมาณ 60,000 ปี จะเป็นบรรพชนของผู้สืบทอดขั้นสุดท้าย อย่างน้อยก็ในส่วนหนึ่ง

ทำนองเดียวกับการโต้เถียงถึงชะตากรรมของ*โฮโม อีเร็คตัส* ปัญหาเรื่องสถานภาพทางวัฒนธรรมของมนุษย์สายพันธุ์นี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องที่โต้แย้งกันมากเช่นเดียวกัน เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีแหล่งโบราณคดีที่เป็นที่อาศัยของชนยุคดั้งเดิม ที่เก่าแก่เกิน 40,000 ปี และฟอสซิล*อีเร็คตัส*ทั้งหมดที่ชวา ก็พบในสถานการณ์ซึ่งบ่งชี้ว่าเป็นการทับถมในขั้นที่สอง โดยมิได้เกี่ยวพันกันโดยตรงและโดยชัดเจนกับเครื่องมือหิน อาทิเช่น ซากที่งันดอง ปรากฏรวมอยู่กับกระดูกสัตว์จำนวนมาก และอยู่ในสถานการณ์ซึ่งบ่งชี้ถึงการเคลื่อนที่ด้วยการกระทำของแม่น้ำ[20] ฟอสซิลก่อนหน้านั้น ก็ล้วนมาจากตะกอนที่ทับถมกันที่ริมแม่น้ำหรือบริเวณปากแม่น้ำส่วนที่ติดต่อกับทะเล ดังนั้น โฮมินิดซานคีรานและทรินิล จึงมิได้มีความเกี่ยวพันอย่างถ่องแท้กับเครื่องมือหิน การ

---

[19] G. -J. Bartstra, S. Soegondho and A van der Wijk, "Ngandong Man: Age and Artefacts," ***Journal of Human Evolution***, 17 (1988).

[20] A. P. Santa Luca, ***The Ngandong Fossil Hominids,*** New Haven, 1980.

โต้แย้งกันเรื่องความสามารถในการใช้เครื่องมือของโฮมินิดเหล่านี้ จึงไม่น่าก่อให้เกิดประโยชน์อันใดในขณะนี้[21]

อย่างไรก็ดี เป็นที่กระจ่างชัดว่า โฮมินิดที่ชวาเป็นเช่นเดียวกับประชากรสายพันธุ์ก่อนที่จะมาเป็น*เซเปียนส์*ทั้งหลายในแอฟริกาและยูเรเชีย คือชอบภูมิประเทศแบบทุ่งหญ้า มีไม้ใหญ่เป็นกลุ่ม ๆ หรือแบบป่ามรสุม ซึ่งมีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอาศัยอยู่มาก โดยทั่วไปแล้วโฮมินิดเหล่านี้ มักหลีกเลี่ยงป่าเขตร้อนที่มีฝนตกชุกในเขตศูนย์สูตร หลักฐานทางโบราณคดีในแอฟริกาและจีน ซึ่งสมบูรณ์กว่าที่ชวามาก ระบุอย่างชัดเจนถึงการใช้เครื่องมือหินและการกินเนื้อ ตลอดช่วงยุคของ*โฮโม อีเร็คตัส* ในแอฟริกาตะวันออกมีหลักฐานที่ระบุเวลาย้อนกลับไปได้ถึงสองล้านปีก่อน แม้ว่าจะยังมีการโต้เถียงกันอยู่มากว่า เนื้อที่กินนั้นล่ามาได้เองหรือว่าเพียงแต่กินของเหลือจากที่สัตว์กินเนื้ออื่นฆ่าไว้ หลักฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังไม่สามารถเกื้อหนุนการโต้เถียงในเรื่องนี้ได้ เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักวิเคราะห์คนหนึ่งเสนอขึ้นว่า ฟันของฟอสซิลที่ชวา บ่งชี้ว่าเป็นฟันของคนกินพืช มิใช่คนกินเนื้อ[22] ข้อเสนอนี้สามารถอธิบายถึงเหตุผลที่ไม่มีเครื่องมือหินได้ หากว่าเครื่องมือหินนั้นไม่มีจริง ๆ ในอีกทางหนึ่ง เราได้พบว่าเครื่องมือหินมีความเกี่ยวพันอยู่อย่างแน่นอนกับฟอสซิลของโฮมินิดในยุคไพลสโทซีนตอนกลางในอินเดียและจีน ดังนั้น การที่ไม่มีเครื่องมือหินโดยสิ้นเชิงในชวา จึงน่าจะเป็นด้วยว่ายังไม่พบ งานภาคสนามในกาลข้างหน้าเท่านั้น ที่น่าจะไขปัญหานี้ได้

แม้จะไม่ปรากฏเครื่องมือหินที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับโฮมินิดยุคก่อน*เซเปียนส์*ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่มีการกล่าวอ้างว่าได้ค้นพบเครื่องมือมากมายในชั้นดินต่าง ๆ ที่อยู่ในยุคไพลสโทซีนตอนกลาง คำกล่าวอ้างเหล่านี้ ไม่มีอันใดที่สามารถเชื่อถือได้อย่างแน่ชัด แต่ก็สมควรพิจารณาอย่างคร่าว ๆ สักเล็กน้อย อุตสาหกรรม* ผลิตเครื่องมือหินที่กล่าวถึงเหล่านี้ส่วนใหญ่ อาศัยหินกรวดขนาดใหญ่และเครื่องมือกะเทาะหินซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนาม “เครื่องสับ/เครื่องมือสำหรับสับ” การผลิตเครื่องมือเหล่านี้ มีลักษณะโดยทั่วไปที่แตกต่างมาก จากอุตสาหกรรมผลิตขวานกำปั้นแบบอาชูเลียนของแอฟริกา ยุโรปและอินเดีย แม้จะต้องระลึกด้วยว่า ขวานกำปั้นชนิดสองหน้านั้น มักพบอยู่ในอุตสาหกรรมเครื่องสับ/เครื่องมือสำหรับสับด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวียดนามและชวา อย่างไรก็ดี ปัญหาในอดีตอยู่ตรงที่ว่า นักวิจัยมักสันนิษฐานว่า อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือขนาดใหญ่และหยาบประเภทนี้ ต้องอยู่ในยุค “หินเก่าตอนปลาย” และไพลสโทซีนตอนต้นหรือตอนกลาง

---

[21] R. P. Soejono, “New Data on the Palaeolithic Industry in Indonesia,” ***Congrés Internationale de Paléontologie Humaine,*** Pretirage Tome 2. Nice, 1982, ระบุว่า ขุดเครื่องมือหินได้ชิ้นเดียวจากตะกอนบาปัง (คาบุ) ที่เงบุง ใกล้กับซานคีราน การค้นพบเพียงชิ้นเดียวเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่า จำเป็นต้องได้รับการยืนยันมากกว่านี้

* อุตสาหกรรมในที่นี้มีความหมายในเชิงวัฒนธรรมคือ หมายถึงแหล่งที่มีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในแบบเดียวกันหรืออยู่ในกลุ่มเดียวกัน และมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน

[22] P.F. Puech, “Tooth Wear, Diet and the Artifacts of Java Man,” ***Current Anthropology***, 24 (1983).

อย่างแน่นอน แต่นักวิจัยสมัยใหม่ได้แสดงให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องเน้นที่ลำดับเวลาของช่วงใดโดยเฉพาะ – คือจริง ๆ แล้ว ในหลายกรณีสามารถเป็นยุคโฮโลซีนได้ – และความเก่าแก่ใด ที่มีมาก่อนยุคไพลสโทซีนตอนปลายนั้น ไม่มีกรณีใดที่จะเชื่อถือได้อย่างเที่ยงแท้แน่นอน

บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา มีรายงานจากแหล่งโบราณคดีมากมายที่ระบุว่ามีการทำเครื่องมือหินกรวดประเภทนี้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน นับตั้งแต่รายงานจากแหล่งที่อยู่บริเวณหาดริมแม่น้ำอิระวดีตอนกลางในพม่า (อุตสาหกรรม “อันยาเธียน”) จากตลิ่งริมแม่น้ำโขงในกัมพูชา และจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ที่นุยโด ในจังหวัดธันห์ หัว ซึ่งอยู่ทางเหนือของเวียดนาม แหล่งที่พบเครื่องมือเหล่านี้ ไม่มีที่ใดเลย ที่ได้ระบุอายุอย่างแน่นอนและเด็ดขาด ทว่าในระยะ หลัง ๆ นี้ มีการกล่าวอ้างว่าเครื่องมือหินที่พบที่บ้านแม่ทาในจังหวัดลำปางทางภาคเหนือของประเทศไทย มีกำเนิดมาจากภายใต้สายหินบะซอลต์ ซึ่งหาอายุด้วยวิธีโปตัสเซียม-อาร์กอน ได้ระหว่าง 600,000 ถึง 800,000 ปีก่อน[23] หากว่าคำกล่าวอ้างนี้ถูกต้อง เครื่องมือเหล่านี้ย่อมแน่นอนว่าจะเป็นเครื่องมือ ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เรื่องนี้ยังจำเป็นต้องได้รับการยืนยันอีก

แหล่ง อุตสาหกรรมเครื่องมือที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเพียงแหล่งเดียวที่มีอยู่ในส่วนภาคพื้นทวีป และครั้งหนึ่ง คิดกันว่า อยู่ในยุคไพลสโทซีนตอนกลาง ได้แก่ แหล่งอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกรวดและหินกะเทาะที่เรียกกันว่า “แทมพาเนียน” ที่โกตาตัมปังในเปรัก มาเลเซีย แต่ปัจจุบันนี้ เชื่อกันว่า มีอายุเพียงประมาณ 30,000 ปีเท่านั้น[24] ดังนั้น ทั้งหมดนี้อาจปรากฏออกมาว่าเป็นลักษณะทั่วไปที่ปรากฏในยุคต้น ๆ ของวัฒนธรรมหัวบินเหียน ดังจะบรรยายต่อไปข้างล่างนี้

แหล่งอุตสาหกรรมเครื่องมือหินชนิดเครื่องสับ/เครื่องมือสับที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมากที่สุดในบริเวณส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือพาซิทาเนียน ซึ่งขุดค้นพบที่สันดอนริมแม่น้ำและในหุบเขาบริเวณตอนใต้ของชวากลาง เครื่องมือเหล่านี้ ประกอบด้วยขวานกำปั้น เครื่องมือขูดขอบลึก และเครื่องมือหินส่วนแกนแบบ “กีบม้า” รวมทั้งเครื่องมือหินกะเทาะขนาดใหญ่ ผลของการวิจัยทางธรณีวิทยาของจี. -เจ. บาร์ตสทรา ทำให้เชื่อกันในปัจจุบันว่าเครื่องมือเหล่านี้มีอายุไม่ถึง 50,000ปี อย่างไรก็ดี เมื่อไม่นานมานี้ นักวิจัยท่านนี้ เสนอว่าลักษณะอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกะเทาะจากหินกรวดในแม่น้ำ ที่พบในสภาพที่มีน้ำไหลผ่านที่เงบุง ใกล้กับซานคีราน และที่งันดอง อาจเป็นผลงานฝีมือของประชากร *โฮ โม อีเร็คตัส* รุ่นหลัง ซึ่งมีฟอสซิลปรากฏให้เห็นจากงันดองและซัมบุงมาจาน[25]

---

[23] G. Pope, “Evidence of Early Pleistocene Hominid Activity from Lampang, Northern Thailand,” BIPPA, 6 (1985); P. Sorensen, “The Prehistory of Thailand,” in C. Flon, ed., ***The World Atlas of Archaeology***, London, 1985.

[24] Zuraina Majid and H. D. Tjia, “Kota Tampan, Perak,” JMBRAS, 61, 2 (1988).

[25] “:Sangiran, the Stone Implements of Ngebung, and the Palaeolithic of Java,” MQRSEA, 9 (1985); G.-J. Bartstra et al., “Ngandong Man,” ***Journal of Human Evolution,*** 17 (1988).

เครื่องมือหินแม่น้ำนี้มีขนาดเล็กกว่าชนิดอุตสาหกรรมพาซิทาเนียน และอยู่ในยุคไพลสโทซีนตอนปลาย เครื่องมือเหล่านี้ อย่างน้อยอยู่ในวิสัยที่จะเป็นเครื่องมือเก่าแก่ที่สุดในอินโดนีเซียได้

อุตสาหกรรมเครื่องมือหินกรวดและหินกะเทาะที่อื่น ๆ ในส่วนหมู่เกาะนี้ คือที่หุบเขาจาคายานทางตอนเหนือของลูซอนและหุบเขาวาลาเนในสุลาเวสีตอนใต้ เครื่องมือจากแหล่งเหล่านี้ได้รับการจัดจำแนกว่าเก่ากว่ายุคไพลสโทซีนตอนปลายเช่นกัน เห็นได้ชัดว่า ถ้าหากว่าการจัดจำแนกเหล่านี้ถูกต้อง ทัศนะเกี่ยวกับการแพร่กระจายไปทางทะเลของโฮมินิดยุคต้น ๆ ผ่านแนวฮักซ์ลีย์ ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงอย่างขนาดใหญ่ อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าเสียดายว่า ข้อมูลเหล่านี้ไม่อาจมั่นใจได้ เช่นเดียวกับเครื่องมือประเภทนี้อีกมากมายของหลายอุตสาหกรรม ที่มีรายงานว่าพบอยู่ตามแนวเส้นทางนูซา เทงการา จากลอมบอกจนถึงติมอร์[26] เครื่องมือพวกนี้ในบางกรณี ดูเหมือนกับว่ามีความเกี่ยวข้องกับกระดูกของสเตโกดอนต์[27] แต่ก็น่าจะเป็นความเกี่ยวข้องในขั้นที่สองเสียมากกว่า เหตุผลของความไม่แน่นอนเรื่องการหาอายุของเครื่องมือหินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชัดเจนพอสมควร นั่นคือ เท่าที่ทราบไม่มีแหล่งโบราณคดีในถ้ำใดอายุเก่าแก่เกินกว่า 40,000 ปี ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากอัตราการละลายของหินปูนและการกัดกร่อนในเขตร้อนชื้น ซึ่งเกิดขึ้นรวดเร็วมาก การผลิตเครื่องมือหินทั้งหมดของทุก ๆ อุตสาหกรรมที่บรรยายมานี้ ได้มาจากแหล่งโบราณคดีกลางแจ้ง ส่วนใหญ่เป็นสันดอนริมแม่น้ำลำธาร ซึ่งเป็นที่ที่มักมีสันดอนระดับที่สองเกิดขึ้น และตราบจนถึงปัจจุบันนี้ ยังไม่มีวิธีการหาอายุที่แน่นอนที่จะนำมาใช้ได้ กับพื้นที่ลักษณะนี้ ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่หลักฐานทางด้านโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้ชัดเจนมากในช่วงหลัง 40,000 ปีลงมา ซึ่งนับจากช่วงเวลานี้ มีแหล่งโบราณคดีในถ้ำที่มีการทับถมพอกกันเป็นชั้น ๆ ทำให้มีโอกาสอยู่อย่างมากที่จะหาอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอน กล่าวโดยอุปมา อย่างน้อย เราได้เข้าสู่โลกแห่งแสงสว่าง ซึ่งเป็นโลกที่สมาชิกในสายพันธุ์ของเราเอง คือ *โฮโม เซเปียนส์* อาศัยอยู่ พวกเขาเหล่านี้สามารถเดินทางข้ามมหาสมุทรและทำเครื่องมือได้ หลักฐานทางโบราณคดีเริ่มมีการเชื่อมโยงกับปัจจุบันได้อย่างมีความหมายและจำแนกความแตกต่างได้ และเริ่มเกี่ยวโยงอย่างมีเหตุผลได้กับกำเนิดของประชาชาติทั้งหลาย ที่มีชีวิตอาศัยอยู่ในย่านนี้

บรรพชนของคนยุคปัจจุบัน

---

[26] สำหรับการค้นพบในระยะหลังในวอลลาเซีย ดู R. P. Soejono, "Stone Tools of Palaeolithic Type from Lombok," *Man and Culture in Oceania,* 3 (1987).

[27] อย่างไรก็ดี เนื่องจากหลายส่วนของซุนดาส์น้อย สามารถมองเห็นกันและกันได้ เริ่มตั้งแต่บาหลี ข้ามไปถึงลอมบอก จึงเป็นที่กระจ่างชัดว่า โอกาสความเป็นไปได้ ที่จะมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อน*เซเปียนส์* ในบริเวณที่เลยไปทางตะวันออกไกลไปจนถึงติมอร์ เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาอย่างจริงจัง ห้วงน้ำที่ขวางอยู่ในยุคน้ำแข็ง คงจะแคบกว่านี้

แน่นอนว่าหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นเครื่องมือหิน ยังคงเกิดขึ้นอย่างสืบเนื่องต่อจากอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่เพิ่งได้บรรยายไปแล้วจนถึงอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะบรรยายถึงหลักฐานดังกล่าวนี้ เราจำเป็นต้องทำความรู้จักกับชนกลุ่มต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียก่อน ชนเหล่านี้เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากประชากรชาว*เซเปียนส์* ยุคต้น ๆ ที่ อยู่ในภาคตะวันออกของโลกเก่า คำถามเรื่องกำเนิดของมนุษย์*โฮโม เซเปียนส์ใน*เอเชีย ไม่ว่าจะสืบทอดมาจากมนุษย์รุ่นที่เป็น*อีเร็คตัส* ในถิ่นนี้เองหรือว่าเป็น*โฮโม เซเปียนส์*ซึ่งกระจายจากที่อื่นเข้ามาอยู่แทน เป็นเรื่องที่ได้อภิปรายไปแล้วข้างต้น ที่สมควรกล่าวเน้นไว้ ณ ที่นี้ก็คือ ภารกิจการหาหลักฐานมาพิสูจน์ ถึงกำเนิดของลักษณะทางสรีระที่ทำให้มนุษย์สมัยใหม่แตกต่างกันนั้น เป็นเรื่องทางชีววิทยาซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาพิเคราะห์คุณสมบัติทางด้านพันธุกรรมการศึกษาโครงกระดูกทั้งจากยุคโบราณและจากยุคหลัง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนกะโหลกศีรษะ) และการศึกษาเชิงเปรียบเทียบลักษณะต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมซึ่งปรากฏให้เห็นที่ชนเชื้อชาติต่างๆ ของยุคสมัยใหม่ การสร้างภาพยุคก่อนประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยหลักฐานทางด้านภาษาศาสตร์และโบราณคดี สามารถให้ได้เพียงเค้าที่คลุมเครือเกี่ยวกับสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางชีววิทยา และที่สำคัญคือ ผลลัพธ์ที่ได้จากทั้งสามสาขาวิชานี้ต้องมีความเป็นอิสระดั่งที่ควร

คนส่วนใหญ่ข้างมากจำนวน 400 ล้านคนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันจัดอยู่ในกลุ่มทางชีววิทยาซึ่งอาจเรียกใช้คำเรียกได้ว่าเป็น มองโกลอยด์ใต้ ความแตกต่าง ภายในประชากรกลุ่มนี้มีอยู่ระดับหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นชัดที่สุดที่สีผิวหนังที่ดำคล้ำขึ้น กับขนาดของใบหน้าและกรามซึ่งใหญ่ขึ้นไปเป็นลำดับ จากคนที่อยู่ทางเหนือลงมาทางใต้ เช่นเดียวกับจากทางตะวันตกมาทางตะวันออกภายในอินโดนีเซีย ประชากรพื้นถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งอยู่นอกกลุ่มมองโกลอยด์ใต้ มีเพียงพวกนิกริโตซึ่งอยู่ในแถบตอนกลางของมาเลเซียส่วนของคาบสมุทรและฟิลิปปินส์กับพวก เมลานีเซีย ซึ่งรวมกลุ่มอยู่ในและรอบ ๆ นิวกินี พื้นที่ส่วนใหญ่ของอินโดนีเซียตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาลุกุและนูซา เทงการา เป็นบริเวณหนึ่งซึ่งมีความแตกต่างทางชีววิทยาอย่างอ่อน ๆ ระหว่างมองโกลอยด์ใต้กับเมลานีเซีย แต่ก็ไม่มีพรมแดนที่แบ่งแยกความแตกต่างให้เห็นอย่างแน่ชัด ณ ที่นี้ แม้ว่าเราจะมองเห็นความแตกต่างทางพันธุกรรมที่สำคัญ ๆ อันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อม หากได้เปรียบเทียบประชากรที่ร่วมเชื้อสายกันมาแต่เดิมเหล่านี้ จากปลายสุดของเส้นความแตกต่างเชิงชีววิทยาของแต่ละฟากเช่นระหว่างชาวติมอร์กับชาวบาหลี เป็นต้น

ชาวอินโดนีเซียกับชาวเมลานีเซียในที่ลุ่ม มีความเชื่อมโยงทางพันธุกรรมบางอย่างที่เกิดจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ความเชื่อมโยงกันนี้น่าจะเป็นเครื่องหมายที่บอกถึงผลลัพธ์ของกระแสทาง

พันธุกรรมซึ่งไหลบ่ามาทางการแต่งงานข้ามกันไปมาเป็นระยะเวลาหลายพันปี ระหว่างประชากรซึ่งเมื่อสืบค้นลงไปถึงที่สุดแล้ว พบว่ามีต้นกำเนิดแตกต่างกัน สมมุติฐานที่ตรงกันข้ามที่ว่า ลักษณะความแตกต่างที่สังเกตพบเป็นผลลัพธ์จากกระบวนการคัดเลือกพันธุ์ตามหลักวิวัฒนาการ ซึ่งเกิดกับประชากรที่เคยอยู่รวมเป็นพวกเดียวกันและไม่มีการโยกย้ายถิ่น เป็นสมมุติฐานซึ่งน่าฟังน้อยกว่ามาก เนื่องจากเราต้องหาทางอธิบายว่าปัจจัยการคัดเลือกพันธุ์อย่างไหนที่ก่อให้เกิดประชากรมองโกลอยด์ใต้ที่มีผิวสีอ่อนและผมเหยียดตรงในเขตร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบศูนย์สูตรในอินโดนีเซีย ในขณะที่ที่อื่น ๆ ในเขตเส้นรุ้งเดียวกันนี้ในโลกเก่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมลานีเซียและแอฟริกา โดยทั่วไปแล้ว กลับมีแนวโน้มค่อนไปทางการเกิดผิวสีคล้ำจัดและผมหยิก[28] จริง ๆ แล้ว มีเหตุผลที่หนักแน่นทว่าซับซ้อนที่จะถือว่า มองโกลอยด์ใต้เป็นทายาทของประชากรที่ขยายตัวมาจากจีนตอนใต้ และบริเวณตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ การขยายตัวนี้เกิดขึ้น ภายในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของระยะเวลาเจ็ดพันปีของการเกษตรกรรมซึ่งส่งผลให้เกิดการเติบโตของประชากรในเวลาต่อมา ทว่าวิวัฒนาการไม่เคยหยุดนิ่ง และลักษณะเฉพาะทางพันธุกรรมแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอ เมื่อมีประชากรกลุ่มใหม่เข้ามาในภูมิภาค หรือเมื่อประชากรที่อยู่ที่เดิม ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์อย่างใหม่ในเชิงวิวัฒนาการ คงเป็นการไม่ฉลาดอย่างยิ่งที่จะอ้างว่า ประชากรมองโกลอยด์ใต้กลุ่มต่าง ๆ อพยพย้ายถิ่นลงมาทางใต้ ในลักษณะที่เป็นกระแสกว้างใหญ่กระแสเดียว ในแบบที่เหมือน ๆ กันหมดและไม่มีการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าข้อเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านในอดีต จะชวนให้เข้าใจว่า พวกเขามองสภาพการณ์ไว้เช่นนั้น

ดังนั้น แบบฉบับที่ยอมรับได้มากที่สุดของยุคก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแง่ชีววิทยา จึงอาจได้แก่สมมุติฐานที่ว่า พวกมองโกลอยด์ใต้เดินทางกระจายกันออกมา และเข้าแทนที่ประชากรกลุ่มพื้นเมืองเดิมคือออสเตรโล-เมลานีเซียน การแทนที่เกิดขึ้นในลักษณะที่ซับซ้อนและค่อยเป็นค่อยไป พวกนิกริโต ซึ่งน่าจะผ่านการคัดเลือกพันธุ์ในท้องถิ่นและอย่างเป็นเอกเทศ จนมีโครงร่างที่ค่อนข้างเตี้ย จึงเป็นผู้อยู่รอดเพียงพวกเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สืบสายพันธุ์ออสเตรโล-เมลานีเซียนดั้งเดิมมาอย่างต่อเนื่อง และอยู่ภายนอกเขตที่มีการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมของ

---

[28] เรื่องความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสีผิวกับเส้นรุ้ง ให้ดู G.L.Tasa et al., "Reflectometer Reports on Human Pigmentation," ***Current Anthropology***, 26 (1985) . ประชากรพื้นถิ่นกลุ่มใหญ่ในเขตศูนย์สูตรอีกเพียงกลุ่มเดียวซึ่งมิได้พัฒนาผิวสีคล้ำขึ้นมา คือพวกที่อยู่ในทวีปอเมริกา เนื่องจากบรรพชนของมองโกลอยด์อเมริกันเหล่านี้ เดินทางข้ามออกจากเอเชียอย่างน้อยเมื่อ 10,000 ปีก่อน จึงเป็นที่กระจ่างชัดว่า ความแตกต่างที่สีผิว อาจจะใช้เวลาพัฒนานานนับหมื่นปี ดู J. S. Friedlaender, ed., ***The Solomon Islands Project,*** Oxford, 1987, 357. ในทำนองเดียวกัน ออสเตรเลียก็มีประชากรผิวคล้ำจากถิ่นกำเนิดเดิมในอินโดนีเซียเขตร้อน มาตั้งรกรากอาศัยอยู่เป็นเวลานานอย่างน้อย 40,000 ปี แต่ดูเหมือนว่าการอาศัยอยู่ในบริเวณตอนใต้ของทวีปกับที่ทาสมาเนีย ซึ่งสภาพอากาศค่อนไปทางเย็น ทำให้สีผิวคลายคล้ำไปได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

อินโดนีเซียตะวันออก การขยายตัวในระยะแรกของประชากรกลุ่มมองโกลอยด์ใต้ มีสาเหตุส่วนหนึ่งที่เนื่องมาจากข้อได้เปรียบด้านประชากรศาสตร์ ข้อได้เปรียบนี้เป็นผลมาจากวิถีการเลี้ยงชีพแบบเกษตรกรรม ซึ่งต่างจากวิถีการเลี้ยงชีพแบบการล่าสัตว์-เก็บของป่า ร่วมไปกับความคล่องตัวในการเดินทางระหว่างเกาะ ซึ่งได้รับการเกื้อหนุนจากทักษะการเดินเรือและการท่องทะเลที่ได้พัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้น

จะเห็นว่า กลุ่มนิกริโตเป็นพวกมีความสำคัญอย่างเอกอุในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ พวกเขาดูประหนึ่งว่าเป็นตัวแทนของคนสมัยใหม่ ของกลุ่มประชากรออสเตรโล-เมลานีเซียน ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ และหากจะเอาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยอมรับกันว่าคลุมเครือบางอย่างเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ก็อาจเป็นได้ว่าพวกเขาได้ขึ้นเหนือไปไกลจนถึงกัมพูชาและไต้หวัน ปัจจุบันนี้ นิกริโตครอบครองอยู่เฉพาะในหมู่เกาะอันดามัน บางส่วนของมาเลเซียส่วนคาบสมุทรและไทย และบางส่วนของฟิลิปปินส์ตอนกลางและเหนือ นิกริโตในฟิลิปินส์ปัจจุบันส่วนใหญ่ ปรับตัวเข้ากับวิถีการเกษตรกรรมที่เพาะปลูกเป็นระยะ ๆ และภายในช่วงระยะเวลาไม่กี่พันปีที่ผ่านมา คนเหล่านี้ทั้งหมด ได้รับภาษาออสโตรนีเซียนจากเกษตรกรนักเพาะปลูกที่เป็นเพื่อนบ้านมาใช้กันหมดแล้ว ชาวเซมังในมาเลเซียนั้น แม้จะเป็นนักล่าและเก็บหาอาหารรวมทั้งการเก็บของป่าเพื่อการแลกเปลี่ยน แต่ก็เคยรับเอาภาษาของออสโตรเอเชียติคที่เกี่ยวดองกับภาษาดั้งเดิมของมอญและเขมรมาใช้ด้วยในระยะหนึ่ง ชาวอันดามันจำนวนน้อยที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งบางกลุ่มอยู่อาศัยอย่างโดดเดี่ยวบนเกาะ เป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ยังคงรักษาวิถีการเลี้ยงชีพแบบนักล่า–นักเก็บของป่าที่ค่อนข้างบริสุทธิ์ รวมทั้งรักษาภาษาดั้งเดิมของตนไว้โดยไม่สัมพันธ์และข้องเกี่ยวกับกลุ่มชนใหญ่ ๆ ที่อยู่ภายนอกนั้นเลย

ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับพวกนิกริโต ซึ่งมักถูกมองข้ามอยู่บ่อย ๆ คือ ไม่มีนิกริโตอาศัยอยู่ใกล้เขตศูนย์สูตรเลย เท่าที่สามารถสืบค้นได้นั้น ป่าเขตร้อนที่มีฝนชุกบริเวณศูนย์สูตรที่อยู่ห่างทะเลเข้าไปในสุมาตรา บอร์เนียว และอาจรวมถึงสุลาเวสีด้วยนั้น ดูจะร้างผู้คนโดยสิ้นเชิง ยกเว้นเฉพาะที่อยู่ในบริเวณซึ่งสามารถเข้าถึงทรัพยากรแถบชายฝั่งทะเลได้ บริเวณเหล่านี้ เพิ่งมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ในภายหลัง ผู้ที่เข้ามานี้คือบรรพชนของเกษตรกรชาวมองโกลอยด์ใต้ในปัจจุบัน ดังนั้น พวกนิกริโตจึงอาจแตกสาขามาจากประชากรออสเตรโล-เมลานีเซียนกลุ่มใหญ่กว่า ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณที่เป็นป่ามรสุมซึ่งมีกระจายอยู่กว้างขวาง ในย่านเขตร้อน (อินเตอร์ทร็อปปิคัล) ในยุคไพลสโทซีน โครงร่างที่เตี้ยโดยส่วนเปรียบเทียบ อันเป็นลักษณะเฉพาะของนิกริโตสมัยใหม่ อาจเป็นผลลัพธ์จากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพอากาศที่ร้อนกว่าและชื้นกว่าของยุคโฮโลซีน และเป็นการปรับตัวเพราะมีปัจจัยแทรกเข้ามาคือการที่มีอาหารโปรตีนลดลง และค่านิยมของการมีขนาดตัวกระทัดรัด ซึ่งทำให้เคลื่อนไหวได้สะดวกในบริเวณป่าในเขตร้อนชื้นที่เป็นป่าทึบ

ข้อมูลด้านพันธุกรรมสมัยใหม่ ช่วยสนับสนุนภาพข้างต้นที่แสดงถึงการขยายตัวของมองโกลอยด์ใต้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลัง (ส่วนใหญ่เกิดในช่วงหลังยุคไพลสโทซีน) ด้วยเช่นเดียวกัน ข้อมูลเฉพาะที่เกี่ยวกับหมู่โลหิตอย่างเดียวไม่อาจถือว่าเป็นดัชนีระบุกำเนิดของประชากรที่เชื่อถือได้อีกต่อไป เนื่องจากหมู่โลหิตมีแนวโน้มที่จะมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความถี่ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และขณะนี้มีระบบควบคุมทางพันธุกรรมอย่างอื่น ๆ ซึ่งดูจะให้ความแน่นอนทางการศึกษามากกว่า อีกประการหนึ่งความถี่ของหมู่โลหิต สะท้อนให้เห็นเฉพาะการผ่าเหล่าเท่านั้น แต่มิได้สะท้อนผลที่ได้รับจากอิทธิพลของการคัดเลือกพันธุ์และการเบี่ยงเบน ดังนั้น ข้อมูลด้านพันธุกรรมเหล่านี้ จึงอาจเป็นหลักฐานที่เก็บบันทึกแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับบรรพชนร่วมระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ เอาไว้ด้วย ซึ่งมิใช่เป็นเพียงแค่การปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น ลักษณะความผันแปรที่มีต่าง ๆ กันไปในแต่ละกลุ่มชน ซึ่งดูจะแยกชนมองโกลอยด์เอเชีย (รวมทั้งมองโกลอยด์ใต้) ออกจากชนพื้นถิ่นอะบอริจินส์ของออสเตรเลียและชนเมลานีเซียน ปรากฏในทรานเฟอริน ระบบภูมิคุ้มกันโรค และระบบโปรตีนชนิดซี.ในน้ำเลือด เซลล์เม็ดเลือดแดงดิเอโก* กับระบบการกระตุ้นภูมิคุ้มกันของเม็ดเลือดขาว รวมทั้งความแตกต่างของสารพันธุกรรมของไมโทคอนเดรีย**[29] นอกจากนี้ ความผันแปรของทรานเฟอริน ยังดูจะผ่านการเปลี่ยนแปลงในเชิงคลีนิควิทยาซึ่งพบบ่อยขึ้นในแนวนูซา เทงการา การเปลี่ยนแปลงนี้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพันธุกรรม ซึ่งเกิดเพราะปัจจัยแวดล้อมดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในอินโดนีเซียตะวันออก

---

* ทรานเฟอริน (transferrin) เป็นโปรตีนที่พบในน้ำเลือด (plasma) ทำหน้าที่ขนส่งธาตุเหล็กเพื่อใช้สร้างฮีโมโกลบิน (hemoglobin) ในเซลล์เม็ดเลือดแดง

ระบบโปรตีนชนิดซีในน้ำเลือด (Gc serum protein) เป็นเอนไซม์ชนิดหนึ่งที่มีความสามารถในการย่อยโปรตีนบางชนิด (โปรตีนแฟคเตอร์ VIII และแฟคเตอร์ V) ได้อย่างดี แต่ก็จะมีผลให้ร่างกายชลอการสร้างสารธรอมบิน (thrombin) ซึ่งเป็นผลให้เลือดไม่แข็งตัว

เซลล์เม็ดเลือดแดงดิเอโก (Diego) เป็นเซลล์เม็ดเลือดแดงที่ผิดปกติชนิดหนึ่ง

** ไมโทคอนเดรีย (mitocondrial genome) เป็นส่วนประกอบของเซลล์ของร่างกายมนุษย์ที่อยู่ภายนอกนิวเคลียส ซึ่งในบางกรณีจะมีสารพันธุกรรมจับอยู่ เช่นเดียวกับที่นิวเคลียส

[29] ดู R. L. Kirk, "Human Genetic Diversity in South-East Asia and the Western Pacific," ใน D. F. Roberts and G. F. de Stefano, eds., ***Genetic Variation and its Maintenance***, Cambridge, 1986; A.V. S. Hill and S. Serjeantson, eds., ***The Colonization of the Pacific: A Genetic Trail***, Oxford, 1989.

ลักษณะความผิดปกติของฮีโมโกลบินชนิดอี. (E)* ก็มีอยู่อย่างดกดื่นในหมู่ประชากรแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลยไปไกลจนถึงติมอร์ แต่หากไกลไปกว่าติมอร์แล้ว จะไม่ปรากฏเลยแม้แต่น้อย พวกเมลานีเซียนมีความผิดปกติด้านพันธุกรรมหลายอย่าง เช่นการเป็นโรคโลหิตจาง (ทาลาสซีเมีย) ซึ่งเกิดจากการขาดสาร จี.6 พี.ดี. ** และการเปลี่ยนแปลงรูปร่างของเม็ดเลือดแดงเป็นรูปไข่ ซึ่งส่งผลให้ชนกลุ่มนี้มีภูมิต้านทานโรคมาเลเรียได้ พันธุกรรมที่ทำให้เกิดความผิดปกติเหล่านี้ ไม่เหมือนกับความผันแปรด้านพันธุกรรมที่กล่าวถึงข้างต้น กล่าวคือพันธุกรรมที่ไม่ปกตินี้ต้องไวมากต่อการผันแปร ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการคัดเลือกพันธุ์ตามธรรมชาติในช่วงที่ผู้ที่มีหน่วยพันธุกรรมนี้เข้าสู่ภูมิภาคซึ่งเป็นดงมาเลเรียเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ดี ดังที่อาร์. แอล. เคิร์ค[30] ได้อธิบายไว้ เมื่อหน่วยพันธุกรรมที่ช่วยป้องกันโรคอย่างมีประสิทธิภาพปักหลักลงได้มั่นคงแล้ว โอกาสที่การผ่าเหล่าครั้งใหม่ที่จะมาสู่ชนกลุ่มนั้น จะลดลง ดังนั้นในแง่นี้ การปรากฏผู้มีฮีโมโกลบินชนิดอี.มาก จึงสามารถเป็นเครื่องบ่งชี้ความเก่าแก่ตั้งแต่ครั้งโบราณและสำคัญอันหนึ่งสำหรับชาวมองโกลอยด์จำนวนมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสามารถย้อนอายุกลับไปได้อย่างน้อย จนถึงช่วงเวลาที่เกษตรกรรมขยายตัวเข้าสู่เขตร้อน

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับพันธุกรรมของคนในอินโดนีเซีย มาจากการศึกษาของเอ.โซโฟร[31] โซโฟรวิเคราะห์ความห่างไกลทางพันธุกรรมโดยใช้เกณฑ์ตำแหน่งของสารพันธุกรรมจำนวนสิบแปดตำแหน่งมาเปรียบเทียบกัน การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า ประชากรในอินโดนีเซีย แบ่งออกได้เป็นกลุ่มตะวันตกกับกลุ่มตะวันออก โดยมีชนบิมานีสแห่งซัมบาวา อยู่ประมาณกึ่งกลาง กลุ่มตะวันออก สะท้อนให้เห็นความผันแปรภายในมากกว่า ข้อสังเกตนี้น่าจะมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากภูมิภาคซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของพวกเมลานีเซียนตะวันออก ดูจะเป็นจุดรวมของการพัฒนาเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ และยังถือกันว่าเป็นศูนย์กลางของศูนย์ถ่วงทางพันธุกรรมที่มีมาตั้งแต่ยุคโฮโลซีนตอนต้นเป็นอย่างน้อย เราจึงอาจคาดคะเนไปได้ว่าในอินโดนีเซียตะวันออกในยุคโฮโลซีน มีชนกลุ่มออสเตรโล-เมลานีเซียนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมากกว่าในตะวันตก ด้วยเหตุนี้ความ

---

* ฮีโมโกลบิน เป็นสารสำคัญในเซลล์เม็ดเลือดแดง ประกอบด้วยโปรตีนฮีม (heme) และโกลบิน (globin) ทำหน้าที่ขนส่งก๊าซออกซิเจนไปให้เนื้อเยื่อต่าง ๆ ทั่วร่างกาย และรับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากเนื้อเยื่อต่าง ๆ มาสู่ปอดเพื่อขับออกจากร่างกาย หากเซลล์เม็ดเลือดแดงมีฮีโมโกลบินผิดปกติไปจะทำให้เกิดโรคโลหิตจาง

** จี 6 พีดี (G 6 PD – gluclose – 6 phosphate dehydrogenase) เป็นเอนไซม์ในเซลล์เม็ดเลือดแดงทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเปลี่ยนแปลงของสารภายในเซลล์อย่างหนึ่งที่เรียกว่าวิถีเพนโตสฟอสเฟต (pentose phospate pathway) การขาดเอนไซม์นี้จะทำให้เซลล์เม็ดเลือดแดงแตกได้ง่าย เป็นผลให้เกิดโรคโลหิตจาง

[30] ."Human Genetic Diversity," 116.

[31] "Population Genetic Studies in Indonesia," Ph.D. thesis, Australian National University, 1982.

แปรเปลี่ยนทางพันธุกรรม อันเนื่องด้วยปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมของชนมองโกลอยด์–เมลานีเซียทางตะวันออกจึงได้มีมากและซับซ้อนอย่างน่าประทับใจ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะสามารถตั้งข้อสังเกตที่สำคัญ ๆ ได้มากมายจากหลักฐานทางด้านพันธุกรรม แต่หลักฐานโดยตรงส่วนใหญ่ที่บ่งบอกถึงบรรพชนมนุษย์ยุคโบราณกลับมิได้มาจากผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ หากแต่มาจากผู้ที่ตายแล้ว บ่อยครั้งทีเดียวเมื่อจะพิจารณาคำถามที่เกี่ยวกับรากเหง้าของกลุ่มชน การหาอายุซากโครงกระดูกกลับกระทำกันไม่ดีพอ ไม่สมบูรณ์พอ และคลุมเครือเต็มที แต่ก็แน่นอนว่าเราไม่อาจละเลยซากโครงกระดูกเหล่านี้ได้ ซากโครงกระดูกมีแนวโน้มที่จะเพิ่มความซับซ้อนให้กับภาพรวมของหลักฐานจากซากโครงกระดูก ภาพรวมดังกล่าวจะปรากฏออกมาอย่างกระจ่างชัดว่าการมีชนกลุ่มหนึ่งเข้ามาแทนที่อีกกลุ่มหนึ่งอย่างรวดเร็วนั้นไม่มีปรากฏอยู่ ณ ที่ใดเลย ทั้งเราจะต้องเผื่อกรณีการสมรสข้ามเผ่าพันธุ์กันเป็นพัน ๆ ปี กับกรณีวิวัฒนาการภายในท้องถิ่นไว้ด้วย แนวคิดที่สำคัญมีอยู่ว่าประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแง่ชีววิทยามนุษย์ มิได้เกี่ยวข้องกับการที่ประชากรกลุ่มหนึ่งถูกเข้ามาแทนที่โดยกลุ่มประชากรอีกกลุ่มหนึ่งอย่างรวดเร็ว แต่เป็นเรื่องโครงสร้างและศูนย์กลางของความถ่วงทางความผันแปรของพันธุกรรม ซึ่งเกิดขึ้นด้วยปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างชนมองโกลอยด์ใต้กับพวกออสเตรโล-เมลานีเซียน โครงสร้างและศูนย์กลางของความถ่วงที่ว่านี้เกิดขึ้นในลักษณะที่เคลื่อนขยับไปทางใต้และทางตะวันออกทีละน้อยอีกด้วย

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่ามีความไม่ลงรอยกันอยู่อย่างมากในหมู่นักมานุษยวิทยา-ชีววิทยาเกี่ยวกับการมีหรือไม่มีความต่อเนื่องจาก*อีเร็คตัส*ถึง*เซเปียนส์*ในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศจีน ข้อโต้แย้งต่าง ๆ ในเชิงสนับสนุนวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องภายในท้องถิ่นของพวกมองโกลอยด์ มีความหนักแน่นมากทีเดียว และขณะนี้ ก็มีรายงานถึงซากโครงกระดูกยุคไพลสโทซีนตอนปลายมากมาย ที่เป็นข้อต่อซึ่งเชื่อมความสืบเนื่องระหว่าง*อีเร็คตัส*กับ*เซเปียนส์* ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซากกะโหลกศีรษะและกรามล่างที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งสามารถอนุมานได้ว่าเป็นออสเตรโล-เมลานีเซียน มาจากถ้ำนิอาห์ในซาราวักและถ้ำตาบอนบนเกาะพาลาวัน (ฟิลิปปินส์) ทั้งสองซากที่พบนี้มีอายุคร่าว ๆ อยู่ในช่วงระหว่าง 40,000 ถึง 20,000 ปีก่อน นอกจากนี้ ยังมีซากโครงกระดูกจำนวนมากของพวกออสเตรลอยด์ *โดยเฉพาะ*ในออสเตรเลีย ซึ่งมีอายุอยู่ประมาณตั้งแต่ 30,000 ปีก่อนขึ้นไป

ยังไม่มีใครกล่าวอ้างว่าพบฟอสซิลยุคไพลสโทซีนจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นมองโกลอยด์อย่างชัดแจ้ง แม้ว่า ที. เจคอบ จะประกาศว่า กะโหลกศีรษะยุคไพลสโทซีนตอนปลายจากวาจักในชวา มีลักษณะใบหน้าแบบมองโกลอยด์อยู่บ้าง[32] นอกจากนั้นแล้ว เมื่อไม่นานมานี้ ยังมีการกล่าวอ้างว่า กะโหลกศีรษะของมนุษย์ยุคไพลสโทซีนตอนปลายที่พบในออสเตรเลียและเอเชีย

---

[32] *Some Problems Pertaining to the Racial History of the Indonesian Region,* Utrecht, 1967.

ตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับกะโหลกศีรษะของชาวจีนในยุคเดียวกันหรือยุคก่อนหน้านั้น อาทิเช่นกะโหลกศีรษะจากลิวเจียงในกวางสี[33] ข้อสรุปเบื้องต้นที่จะได้จากสิ่งนี้ ก็คือ มิใช่ว่า "การกลายเป็นมองโกลอยด์" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำเป็นต้องเกิดขึ้นควบคู่มากับการพัฒนาเกษตรกรรมในยุคโฮโลซีน และหน่วยพันธุกรรมส่วนหนึ่งจากแหล่งกำเนิดทางเหนือ ก็อาจเข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ก่อนที่ยุคไพลสโทซีนจะสิ้นสุดลงเป็นเวลานานก็ได้ น่าเสียดายที่ไม่มีข้อมูลที่จะช่วยให้ระบุได้อย่างจำเพาะเจาะจงมากไปกว่านี้

ชิ้นส่วนโครงกระดูกแบบมองโกลอยด์ใต้ของในยุคโฮโลซีนที่อยู่ในช่วง 7000 ปีที่ผ่านมาได้พบว่ามีอยู่อย่างกว้างขวางและมีมากเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ยกเว้นเฉพาะบางบริเวณเช่นที่คาบสมุทรมลายูตอนกลางและอินโดนีเซียตะวันออก ซึ่งเป็นบริเวณที่ชนสมัยใหม่ยังมีลักษณะที่แสดงถึงการได้รับมรดกตกทอดมาจากพวกออสเตรโล-เมลานีเซียนอยู่มาก ขนาดของฟันโดยรวมที่ลดลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูจะเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ด้วยเช่นกัน เรื่องนี้สันนิษฐานว่าเชื่อมโยงอยู่กับการที่มีอาหารชนิดที่อ่อนนุ่มมากขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นด้วยกระบวนการแปรรูปอาหารที่ได้จากการเกษตร[34] อย่างไรก็ดี แนวโน้มการส่งผ่านพันธุกรรมนี้ เกิดขึ้นทีละน้อย และแม้ในภูมิภาคที่ไกลขึ้นไปทางเหนือมาก ๆ อย่างเช่น ทางเหนือของเวียดนามและจีนตอนใต้ ลักษณะทางพันธุกรรมอันเป็นผลจากสภาพแวดล้อมเช่นที่มีอยู่ในยุคหินใหม่ตอนต้น ๆ ก็ดูจะมีลักษณะของมองโกลอยด์น้อยกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมาก เป็นที่กระจ่างชัดทีเดียวว่า การขยายตัวส่วนใหญ่ของมองโกลอยด์ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะด้วยการเข้ามาแทนที่นักล่าและนักเก็บของป่าเผ่าออสเตรโล-เมลานีเซียนหรือการกลมกลืนไปกับพวก "มาเลย์รุ่นแรก" (Proto-Malay)[35] ล้วนเกิดขึ้นภายในยุคประวัติศาสตร์อย่างแน่แท้ ในปัจจุบันก็ยังเกิดขึ้นดังเช่น กรณีเกษตรกรฟิลิปปินส์บุกรุกเข้าไปยังเขตล่าสัตว์ของพวกนิกริโตและกรณีชาวอินโดนีเซียอพยพย้ายถิ่นจากชวาเข้าไปยังบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปจากฝั่งทะเลของอีเรียนจายาและมาลุกุ

นอกจากเรื่องกำหนดเวลาของการส่งผ่านพันธุกรรมมองโกลอยด์เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังมีคำถามที่สำคัญอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิภาคซึ่งเป็นต้นกำเนิด ของพันธุกรรมสายนี้อย่าง

---

[33] M. H. Wolpoff, X. J. Wu and A. G. Throne, "Modern ***Homo Sapiens*** Origins…, " in F. H. Smith and F. Spencer, eds, ***The Origins of Modern Humans***, New York, 1984.

[34] C. L. Brace, "Tooth Size and Austronesian Origins," in P. Naylor, ed., ***Austronesian Studies***, Ann Arbor, 1980.

[35] คำว่า "มาเลย์รุ่นแรก" (โพรโท-มาเลย์) และ "มาเลย์รุ่นที่สอง" (ดิวทีโร-มาเลย์) ตามที่นักมานุษยวิทยากายภาพรุ่นก่อน ๆ ใช้กันนั้น มิได้มีความหมายอะไรนัก ในแง่ของความรู้สมัยใหม่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สองคำนี้ บ่งบอกถึงชนมองโกลอยด์สองพวกที่เป็นคนละลำดับชั้นกัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ไม่มีหลักฐานอื่นใดมารองรับ

กว้าง ๆ ตรรกะทางภูมิศาสตร์อย่างง่าย ๆ แน่นอนว่าย่อมชี้ไปยังส่วนที่อยู่ติด ๆ กันของจีนตอนใต้ รวมทั้งตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ตรรกะนี้ได้รับการสนับสนุนจากการวิเคราะห์ฟันของเทอร์เนอร์ ซึ่งเป็นผู้เสนอว่า ลักษณะฟันของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รวมทั้งชนนิกริโต) เมื่อพิจารณาในแง่ของโครงสร้างของฟัน จัดได้ว่าอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า ซุนดาดอนต์ เทอร์เนอร์ชี้ถึงความแตกต่างระหว่างฟันแบบซุนดาดอนต์กับแบบซิโนดอนต์ (ของพวกมองโกลอยด์ในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ) และของพวกออสเตรโล-เมลานีเซียน และชี้ว่า ฟันยุคก่อนประวัติศาสตร์ทั้งหมดจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ที่เก่าแก่ที่สุดอย่างเช่น ฟันที่กะโหลกศีรษะที่นิอาห์ และวาจัก ล้วนเป็นฟันแบบซุนดาดอนต์ ดังนั้น จึงยังไม่มีกรณีการขยายตัวลงไปทางใต้ของมองโกลอยด์จากเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือใด ๆ ที่สามารถนำมาพิจารณาได้อย่างจริง ๆ จัง ๆ และฟันของชนออสเตรเลียพื้นถิ่นคือ อะบอริจินและเมลานีเซียน ก็เห็นได้ชัดว่าเริ่มมีรูปร่างและโครงสร้างเบี่ยงเบนออกไปจากฟันแบบซุนดาดอนต์ของบรรดาเครือญาติตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างน้อยเมื่อ 40,000 ปีก่อน เนื่องจากฟันซุนดาดอนต์น่าจะมีอยู่ทั่วไปทั่วจีนตอนใต้ในสมัยไพลสโทซีนตอนปลายและโฮโลซีนตอนต้น แหล่งกำเนิดทุกแหล่งที่จะส่งผ่านพันธุกรรรมเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง จึงน่าจะอยู่ในบริเวณตอนใต้ของแม่น้ำแยงซี[36]

ข้อสรุปของส่วนนี้ เกี่ยวกับลักษณะที่สำคัญของวิวัฒนาการทางชีววิทยาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหมู่มนุษย์*โฮโม เซเปียนส์* อาจนำเสนอได้ดังนี้คือ

1. ประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อราว 40,000 ปีก่อน น่าจะมีลักษณะของออสเตรโล-เมลานีเซียนเป็นส่วนใหญ่ โดยมีลักษณะของมองโกลอยด์ใต้ซึ่งพัฒนาขึ้นทางบริเวณตอนเหนือของภูมิภาคนี้รวมอยู่บ้าง ในช่วงเวลานี้หรืออาจจะก่อนหน้านี้ บรรดาผู้เป็นต้นแบบของลักษณะที่ว่านี้เคลื่อนย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในออสเตรเลียและนิวกินี และจากนั้นก็ได้วิวัฒนาการต่อไป อย่างค่อนข้างจะโดดเดี่ยวจากพวกที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคเดียวกัน

2. ชนกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังคงอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการปรับแต่งรูปทรงของกะโหลกศีรษะและใบหน้าอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการคัดเลือกพันธุ์ในท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการส่งผ่านพันธุกรรมลงมาทางใต้ คือ จากภูมิภาคต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีน ซึ่งมีพัฒนาการอยู่ในแนวมองโกลลอยด์ ส่วนชนกลุ่มที่อยู่ทางใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะยังคงมีลักษณะของออสเตรโล-เมลานีเซียนอยู่มาก ซึ่งในหลาย ๆ ลักษณะเป็นพันธุกรรมได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม ลักษณะเหล่านี้ ยังมีต่อมาจนล่วงเข้าสู่ยุคโฮโลซีน

---

[36] ดู C. G. Turner II, "Teeth and Prehistory in Asia," ***Scientific American,*** February 1989. สำหรับทัศนะที่เกี่ยวข้องที่เน้นถึงวิวัฒนาการภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู D. Bulbeck, "A Re-Evaluation of Possible Evolutionary Processes in Southeast Asia since the Late Pleistocene," BIPPA, 3 (1982).

3. ในยุคโฮโลซีน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในระยะ 7000 ปีที่ผ่านมา การกระจายขยายของพวกมองโกลอยด์ใต้ลงไปทางใต้และตะวันออกยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนย้ายเหล่านี้ ในปัจจุบันสามารถระบุได้ง่ายที่สุดจากหลักฐานด้านภาษาและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่พูดภาษาต่าง ๆ ในกลุ่มออสโตรเอเชียติค, ไท-คะได, ทิเบต-พม่า และออสโตรนีเซียน อาจเป็นได้ว่า ภาษาที่สำคัญที่สุด สันนิษฐานได้ว่า ปรากฏขึ้นในช่วงสหัสวรรษแรก ๆ ของเกษตรกรรม ซึ่งเป็นช่วงที่กระบวนการขยายตัวออกเริ่มต้นขึ้น ในท้ายที่สุด กระบวนการนี้ได้พาชนที่คล้ายคลึงกับมองโกลอยด์ ข้ามมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิคไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่ไกลไปถึงมาดากาสการ์และเกาะอีสเตอร์

หลักฐานทางโบราณคดีจากยุคไพลสโทซีนตอนปลาย ถึงยุคโฮโลซีนตอนกลาง

การหาอายุด้วยวิธีตรวจวัดคาร์บอนที่อยู่ในรูปของธาตุกัมมันตภาพรังสี สามารถทำได้กับสิ่งที่มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่ประมาณ 40,000 ปีก่อนลงมา ช่วงเวลาจาก 40,000 ปีเป็นต้นมาจนถึงเมื่อเกษตรกรรมปรากฏขึ้น (ซึ่งโดยทั่วไปแล้วอยู่ในช่วงระหว่าง 6000 ถึง 3000 ปีก่อน ขึ้นอยู่กับสภาพท้องถิ่นนั้น ๆ) หลักฐานทางโบราณคดี จำกัดอยู่เฉพาะเครื่องมือที่เป็นหินกะเทาะกับหลักฐานแวดล้อมที่จะบอกถึงลักษณะการดำเนินชีวิตด้วยการเสาะหาอาหารที่ค่อนไปในแบบเร่ร่อน หลักฐานดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่ประดิษฐ์อย่างง่าย ๆ ส่วนเครื่องมือที่ประดิษฐ์ในลักษณะเรียวเล็กแบบมีด (blade) กับเครื่องมือสะเก็ดหินขนาดจิ๋ว (ไมโครลิช) เพิ่งปรากฏในภูมิภาคเมื่อล่วงเข้ายุคโฮโลซีนไปแล้ว ในอีกประการหนึ่ง ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นในช่วงเวลาที่น้ำแข็งละลาย ยังน่าจะทำลายแหล่งโบราณคดีที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล (ซึ่งอาจมีอยู่เมื่อประมาณ 9000 ปีก่อน) ไปเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่อยู่ทางตะวันตกของซุนดาแลนด์

แหล่งหลักฐานทางโบราณคดีที่จะบรรยายในส่วนนี้ เป็นของยุคซึ่งสันนิษฐานกันว่า การล่าสัตว์และเก็บของป่าเป็นอาหารน่าจะเป็นเพียงรูปแบบเดียวของการยังชีพและยังไม่มีการผลิตทางการเกษตรอย่างเป็นระบบ การเปลี่ยนไปสู่แบบแผนการยังชีพถัดมาคือการทำเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่แล้วเกือบทุกภูมิภาคเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างเฉียบขาดฉับไว ซึ่งทั้งนี้มีความหมายว่านักล่าและนักเก็บของป่าแต่เดิมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ที่ใช้ชีวิตอยู่ในบริเวณที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกถูกกลืนอย่างค่อนข้างรวดเร็ว ในบางภูมิภาคพวกนักล่าอาจพัฒนาการเพาะปลูกขึ้นมาเอง หรือรับวิถีการดำรงชีวิตเช่นนี้มาปฏิบัติ ทว่าประเด็นนี้ โดยทั่วไปแล้ว ลำพังเพียงหลักฐานทางโบราณคดีอย่าง

เดียว ยังไม่กระจ่างแจ้ง แต่ไม่ว่ากลไกที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนี้จะเป็นประการใดก็ตาม นักล่าและนักเก็บของป่าที่ยังคงมีเหลืออยู่มาจนทุกวันนี้เป็นที่ชัดเจนว่า ได้เคยผ่านการติดต่อกับผู้ประกอบการเกษตรมาเป็นอย่างมากทีเดียว ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตในสมัยไพลสโทซีนตอนปลายที่พวกเขาจะให้แก่เราได้ จะเป็นข้อมูลที่คลุมเครือมาก[37]

อาทิเช่น ชนนิกริโตน่าจะรอดพ้นการถูกกลืนได้ เพียงเพราะพวกเขาครอบครองพื้นที่บริเวณซึ่งอยู่ห่างไกลและค่อนข้างไม่อุดมสมบูรณ์ เกษตรกรผู้ขยายที่ทำกินจึงไม่สนใจเข้ามาจนกระทั่งในช่วงหลัง ๆ นี้ ชาวอันดามันน้อยก็เป็นเพียงนิกริโตพวกเดียวที่อาจพิจารณาได้ว่าไม่ใคร่ได้รับอิทธิพลจากการติดต่อกับขนบประเพณีวัฒนธรรมของคนต่างถิ่น ถึงกระนั้นคนเหล่านี้น่าจะได้เลี้ยงสุกรและผลิตเครื่องปั้นดินเผามาเมื่อประมาณ 2000 ปีก่อน และเช่นเดียวกับชนนิกริโตกลุ่มอื่น ๆ ทั้งหมด ชาวอันดามันน้อยยุติการทำเครื่องมือหินก่อนการติดต่อกับชาวยุโรป[38] ชนนิกริโตที่ฟิลิปปินส์ทั้งหมดในที่สุดได้รับวิธีการเพาะปลูกบางอย่างเข้าไว้ แม้ว่าจะไม่ใคร่เต็มใจนักก็ตาม[39] ชาวเซมังในมาเลเซีย ก็ติดต่อกับนักเพาะปลูกที่เป็นเพื่อนบ้านเรื่อยมานับเป็นเวลาพัน ๆ ปี แม้ว่าพวกเขาจะสามารถรักษาวิถีชีวิตในแบบนักล่าและนักเก็บของป่าที่เร่ร่อนได้เป็นผลสำเร็จมากกว่าพวกนักล่าในฟิลิปปินส์ ดังนั้น จึงอาจเป็นการด่วนสรุปเกินไปที่จะคิดว่ากลุ่มชนเหล่านี้สามารถเผยรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตในยุคไพลสโทซีนตอนปลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้แก่เราอย่างมากมาย รายละเอียดที่นอกเหนือไปจากการลงข้อสรุปอย่างกว้าง ๆ ที่เราอาจทำได้ เกี่ยวกับความน่าจะเป็นไปได้จะได้แก่ สังคมสมัยนั้น เป็นสังคมที่ไม่มีชนชั้น มีประชากรเบาบางเมื่อเทียบกับขนาดพื้นที่ และเป็นสังคมที่สร้างขึ้นจากครอบครัวเดี่ยว (ประกอบด้วยสมาชิกเพียงพ่อแม่ลูก) ครอบครัวเหล่านี้มีจำนวนไม่มาก เป็นอิสระ และเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลา

สถานการณ์ในกรณีของนักล่าและนักเก็บของป่าเชื้อสายมองโกลอยด์ใต้ ยิ่งเอื้อความรู้น้อยหนักลงไปอีก พวกเขาเหล่านี้ ประกอบด้วยกลุ่มชนที่พูดภาษาออสโตรนีเซียน เช่นกลุ่มพูนานในส่วนของบอร์เนียวที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปข้างใน กลุ่มคูบูในสุมาตรา และกลุ่มทาซาเดย์ในมินดาเนา[40] กับ

---

[37] ดู T. N. Headland and L. A. Reid, "Hunter-Gatherers and Their Neighbours from Prehistory to the Present," *Current Anthropology*, 30 (1989).

[38] Z. Cooper, "Archaeological Explorations in the Andaman Islands," BIPPA, 6 (1985).

[39] T. Headland, *Why Foragers do not Become Farmers*, University Microfilms International, 1986. มีรายงานจากแอฟริกาเช่นกัน ถึงความไม่เต็มใจในหมู่นักล่าและนักเก็บของป่า ที่จะพัฒนาเกษตรกรรม หากว่าพวกเขาสามารถหาของมาแลกเปลี่ยนหรือทำงานเพื่อแลกกับผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูก ดู J. D. Clark and S. A. Brandt, eds., *From Hunters to Farmers,* Berkeley,. 1984, 5.

[40] ในระยะหลัง ๆ นี้ มีสื่อต่าง ๆ จำนวนมากระบุว่า พวกทาซาเดย์มีชื่อเสียงว่าเป็นพวกหลอกลวงเสแสร้ง ข้าพเจ้าคิดว่าอาจเป็นการดีกว่าที่จะถือว่าพวกเขาเป็นพวกสุดท้ายที่มีชีวิตรอดจากความพยายามที่ไม่สู้ประสบความสำเร็จ

กลุ่มผู้พูดภาษาออสโตรเอเชียติดได้แก่กลุ่มยุมบรีที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย และกลุ่มชอมเพนในนิโคบาร์ใหญ่ ในส่วนที่เกี่ยวกับชนเหล่านี้ เรามีคำถามที่เคร่งเครียดบางประการ เกี่ยวกับวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของพวกเขา อันประกอบด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่าเป็นหลักเหล่านี้ว่า ดำเนินมาเป็นเวลานานเท่าใดแล้ว อาทิเช่น ชนเผ่า พูนานและคูบู น่าจะต้องสืบเชื้อสายมาจากประชากรที่เป็นนักเพาะปลูกมาแต่ดั้งเดิมอย่างเกือบจะแน่นอน และเป็นไปได้ว่า บรรพชนของพวกเขาทะยอยกันเข้าป่ากันอย่างค่อยเป็นค่อยไปและโดยสมัครใจ โดยส่วนหนึ่งไปเป็นนักล่าและบางส่วนไปเป็นผู้เก็บผลผลิตจากป่ามาแลกเปลี่ยน[41] กลุ่มชนเหล่านี้อาจมีเรื่องที่จะบอกเล่าแก่เราไม่มากนัก เกี่ยวกับการล่าสัตว์และเก็บของป่า "ดั้งเดิม" ในสมัยก่อนการทำเกษตรกรรมในภูมิภาคนี้

ข้อสรุปที่จะได้ก็คือ ภาพชีวิตของยุคไพลสโทซีนตอนปลาย สามารถสร้างขึ้นได้ด้วยข้อมูลของยุคไพลสโทซีนตอนปลายนี้เท่านั้น หลักฐานด้านภาษาและชาติพันธุ์วรรณา ไม่อาจขยายย้อนกลับไปไกลได้ถึงขนาดนั้น และข้อสังเกตด้านวัฒนธรรมเชิงเปรียบเทียบจากชนเผ่าต่าง ๆ ในปัจจุบัน ดูจะไม่มีสิ่งที่เข้าประเด็นกันสักเท่าใดนัก นอกจากนี้ยังเป็นที่กระจ่างชัดยิ่งขึ้นว่า คนในยุคไพลสโทซีนตอนปลาย อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มักแตกต่างจากสภาพแวดล้อมในปัจจุบันนี้เป็นอันมาก และเป็นไปได้ว่า ต้องผ่านการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในช่วงเวลาที่ค่อนข้างสั้น การเปลี่ยนแปลงบางอย่างได้พูดไปบ้างแล้ว ได้แก่ความผันผวนของระดับน้ำทะเล การเปลี่ยนแปลงของชนิดของพืชพันธุ์และปริมาณฝน กับการสูญพันธุ์ของสัตว์ต่าง ๆ ในช่วงเมื่อประมาณ 40,000 ปีก่อน ระดับน้ำทะเลต่ำกว่าปัจจุบันอยู่ราว 50 เมตร ซึ่งเพียงพอที่จะเชื่อมบอร์เนียว สุมาตราและชวาเข้ากับแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย เมื่อถึงช่วง 18,000 ปีก่อน น้ำทะเลอยู่ในระดับต่ำที่สุด เป็นไปได้ว่าอาจต่ำกว่าระดับปัจจุบันถึง 130 เมตร และซุนดาแลนด์น่าจะอยู่พ้นน้ำขึ้นมาเป็นอนุทวีปที่กว้างใหญ่ และค่อนข้างแห้งแล้ง พืชพรรณไม้ที่ปกคลุมพื้นที่ประกอบด้วยป่าทึบแบบเขตร้อนชื้นที่มีฝนชุกแต่มีปริมาณไม่มากเท่าในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นป่ามรสุมที่มีฝนตกตามฤดูกาลกับป่าโกงกางเสียมากกว่า เมื่อเข้าสู่ยุคโฮโลซีนปริมาณฝนเพิ่มขึ้น และป่าทึบที่มีฝนชุกแบบเขตศูนย์สูตร ก็ขยายออกครอบคลุมภูมิภาคที่อยู่ในบริเวณศูนย์สูตรทั้งหมด

ผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ต่อมนุษย์ ยังค่อนข้างคลุมเครืออยู่ อาทิเช่น มีผู้เสนอแนะว่า การที่ระดับน้ำทะเลสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาระหว่าง 18,000 ถึง 6000 ปีก่อน น่าจะเป็นผลที่บีบบังคับให้ผู้คนต้องอพยพย้ายถิ่นจากซุนดาแลนด์ไปทางตะวันออก มุ่งสู่แปซิฟิค เพราะพวกเขา

และในช่วงสั้น ๆ ที่จะเข้ามาครอบครองอาณาบริเวณซึ่งครั้งหนึ่ง เคยเป็นป่าใหญ่ในเขตร้อนที่มีฝนตกชุก เป็นการพยายามโดยไม่ยอมลงทุนด้วยการลงแรงอย่างที่จำเป็นสำหรับการทำเกษตรกรรม

[41] สำหรับถ้อยแถลงที่ชัดเจนเกี่ยวกับข้อโต้แย้งนี้ ดู C. L. Hoffman, "Punan Foragers in the Trading Networks of Southeast Asia," in C. Schrire, ed., ***Past and Present in Hunter Gatherer Studies***, Orlando, 1984.

สูญเสียที่ดินไป[42] อย่างไรก็ดี เอฟ.แอล. และ ดี. เอฟ. ดันน์[43] มีความเห็นว่า แนวชายฝั่งของซุนดาแลนด์มีความยาวเพิ่มขึ้นประมาณ 46 เปอร์เซ็นต์ เมื่อระดับน้ำทะเลสูงขึ้นจากลบ 120 เมตร ถึงระดับปัจจุบัน ดังนั้น เงื่อนไขสำหรับการครอบครองที่ดินบริเวณชายฝั่ง ที่จริงแล้วน่าจะดีกว่าเดิม และผู้คนก็สามารถเอาชีวิตรอดได้ในกรณีที่เกิดเหตุอุทกภัยอย่างรวดเร็วแต่ละครั้ง ด้วยวิธีการง่าย ๆ คือถอยห่างจากฝั่งทะเลเข้าไป ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเล จึงไม่น่าส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ใช้ชีวิตด้วยการเก็บของป่าที่อยู่กันกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แม้ว่าผลกระทบย่อย ๆ ทางอ้อมในด้านอื่น ๆ อาจมีอยู่บ้าง

ดังกรณีตัวอย่างเช่น การที่แผ่นดินตัดขาดจากบอร์เนียวตอนท้ายสุดของยุคไพลสโทซีน ประกอบกับมีพื้นที่ป่าปกคลุมเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพอากาศร้อนและมีฝนชุกมากขึ้นนั้น ปัจจัยเหล่านี้ ดูจะมีผลให้สัตว์ในท้องถิ่นหลายชนิด ต้องสูญพันธุ์ไป (เสือโคร่ง แรดชวา สุนัขป่าโดล สมเสร็จ และเป็นไปได้ว่ารวมถึงนิ่มยักษ์ด้วย) และสัตว์หลาย ๆ สายพันธุ์ก็คงมีขนาดเล็กลงไป[44] สภาพอากาศที่เปลี่ยนไปสู่สภาวะที่แห้งแล้งยิ่งกว่าที่เคยเกิดขึ้นก่อนหน้านี้ จนถึงช่วงเวลาที่แล้งที่สุดในยุคน้ำแข็งครั้งล่าสุด ก็อาจจะทำให้สัตว์ป่าต้องล้มตายไปเช่นเดียวกัน ลิงอุรังอุตังปรากฏโฉมเป็นครั้งสุดท้ายบนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียในถ้ำที่เคยมีมนุษย์อาศัยอยู่ทางเหนือของเวียดนามเมื่อประมาณ 18,000 ปีก่อน[45] การสูญสิ้นพันธุ์ของลิงอุรังอุตังนี้อาจเป็นเพราะไม่สามารถสู้สภาพอากาศที่เย็น แห้งแล้งและค่อนข้างไร้พืชพันธุ์ของช่วงเวลานี้ได้ ช่วงเวลาและเหตุผลที่แน่นอนที่ทำให้สัตว์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องสูญพันธุ์ไป เป็นเรื่องที่ยังไม่สู้เข้าใจกันนัก ทว่านักสัตววิทยาส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสาเหตุตามธรรมชาติมากกว่าเป็นเพราะถูกมนุษย์ล่ามากเกินไป หลักฐานทั้งหมดสำหรับช่วงระยะเวลานี้ บ่งบอกว่ามีมนุษย์อาศัยอยู่ค่อนข้างน้อยและส่วนใหญ่แล้ว พวกเขามักหลีกเลี่ยงป่าทึบที่มีฝนชุกในเขตร้อนชื้นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคโฮโลซีน ซึ่งเมื่อถึงยุคโฮโลซีน วิธีการดักสัตว์ที่ดีกว่า อาจทำให้มนุษย์ประสบความสำเร็จในการล่าได้มากขึ้น

---

[42] J. Gibbons and F. Clunie, "Sea Level Changes and Pacific Prehistory," ***Journal of Pacific History***, 21 (1986); and reply by P. Bellwood, "The Impact of Sea level Changes on Pacific Prehistory," ***Journal of Pacific History***, 22 (1987).

[43] "Maritime Adaptations and Exploitation of Marine Resources in Sundaic Southeast Asian Prehistory," MQRSEA, 3 (1977).

[44] Earl of Cranbrook, "The Contribution of Archaeology to the Zoogeography of Borneo," ***Fieldiana, Zoology***, 42 (1988); L. R. Heaney, 'Mammalian Species Richness on the Sunda Shelf," ***Oecologia***, 61 (1984).

[45] Ha Van Tan, "The Late Pleistocene Climate in Southeast Asia; New Data from Vietnam," MQRSEA, 9 (1985).

โดยทั่วไปแล้ว เราต้องยอมรับว่ายังไม่มีหลักฐานที่น่าเชื่อถือใด ๆ ที่บ่งบอกว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมตอนปลายยุคไพลสโทซีนเหล่านี้ส่งผลกระทบที่สำคัญ ต่อวัฒนธรรมของมนุษย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในเขตอากาศอบอุ่นอีกหลาย ๆ แห่งของยุโรปและเอเชีย อย่างไรก็ดี ความแตกต่างกันอย่างชัดแจ้งเช่นนี้ อาจเป็นเพียงภาพสะท้อนถึงความรู้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ายังมีอยู่น้อยมาก เมื่อเทียบกับความรู้เกี่ยวกับส่วนอื่น ๆ ของโลกเก่า และรวมทั้งสภาวะที่ไม่สู้เอื้ออำนวยให้หลักฐานด้านโบราณคดีในสมัยปลายยุคไพลสโทซีนในย่านนี้อยู่รอดมาถึงปัจจุบัน

หลักฐานตามที่เข้าใจกันในขณะนี้ ประกอบด้วยแหล่งเครื่องมือหินกะเทาะแบบง่าย ๆ โดยมีส่วนประกอบเป็นเครื่องมือหินกรวดและแกนแบบต่าง ๆ* เครื่องมือเหล่านี้ ปรากฏอยู่ทั่วไปจนเรียกได้ว่าทุกหนทุกแห่ง ตั้งแต่ประมาณ 40,000 ปีก่อนเรื่อยมาจนกระทั่งล่วงเข้าถึงยุคโลหะ (ยุคโลหะนี้แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ระหว่างประมาณ 2,000 ปีก่อนคริสต์กาลจนถึงสหัสวรรษแรกของสมัยคริสต์กาล) ผู้ตั้งถิ่นฐานในออสเตรเลียและนิวกินียุคแรก ๆ ยังได้นำเครื่องมือรูปแบบง่ายๆ เหล่านี้ไปทางตะวันออกด้วย เครื่องมือหินกะเทาะในลักษณะที่เป็นพื้นฐานนี้ ผิดแผกออกไปในบางพื้นที่ โดยมีส่วนต่อเติมที่เป็นรายละเอียดอย่างเช่น เทคโนโลยีการกะเทาะสองด้าน เทคโนโลยีการการสร้างเครื่องมือจากแกนเดิมของหินส่วนที่เหลือจากที่กะเทาะไปใช้เป็นเครื่องมือ เทคโนโลยีหินกะเทาะแท่งยาวแบบใบมีด และเทคโนโลยีเครื่องมือหินขนาดจิ๋ว (ภาพ 2.3) ทว่าโดยรวมแล้วเป็นการยากที่จะแยกแยะแบบแผนของการสร้างเครื่องมือเหล่านี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้มีเครื่องมือที่มีรอยกะเทาะตามแนวขวางอย่างแพร่หลาย และอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินกะเทาะทั้งหลายในภูมิภาคนี้ ก็ยังมิได้ให้ข้อมูลเพียงพอที่สามารถบอกได้อย่างเป็นเขต ๆ ตามความแตกต่างของแบบอย่างและตามชาติพันธุ์ ซึ่งอาจมีอยู่แล้วในสมัยก่อนยุคเกษตรกรรม เครื่องมือเหล่านี้ยังมิได้เป็นบันทึกที่ชัดเจนไม่ว่าจะในลักษณะใด ๆ ที่ทำให้เราได้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในยุคโฮโลซีน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เกษตรกรรม

แหล่งเครื่องมือหินกะเทาะแบบง่าย ๆ ตามเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่แล้ว พบว่ามีอยู่บริเวณที่มีเนื้อหินละเอียด เช่นหินเชิร์ต จาสเปอร์ และอ็อบซิเดียน ส่วนบนแผ่นดินใหญ่ พบว่าโดยทั่วไปแล้วใช้หินที่มีลายหยาบกว่า เป็นหินที่ได้จากหินกรวดแม่น้ำ เครื่องมือหินกะเทาะส่วนใหญ่ มิได้มีการปรับแต่งขอบเพิ่มเติมแต่อย่างใด และนำมาใช้อย่างลุ่น ๆ ตามที่กะเทาะออกมาได้ หินกะเทาะเหล่านี้ ได้ออกมาพร้อมกับเครื่องมือหินกรวดและสิ่งที่เหลือจากการทำเครื่องมือหินเหล่านี้ รวมทั้งแกนซึ่งได้จากหินที่กะเทาะไปแล้ว แกนพวกนี้มีรูปหลาย ๆ แบบ (บางครั้งเป็นรูปกีบม้าอย่างชัดเจน ซึ่งพบปรากฏทั่วไปในออสเตรเลียและนิวกินีเช่นกัน) อุตสาหกรรมการผลิต

---

* การกะเทาะหินเพื่อทำเครื่องมือนั้น หินส่วนที่ถูกกะเทาะออกเมื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือจะเรียกเครื่องมือหินกะเทาะ (flake tool) และตัวหินส่วนที่อยู่กับที่เมื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือจะเรียกเครื่องมือแกน (core tool)

เครื่องมือหิน “หัวบินเหียน” ของแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ส่วนใหญ่มักเน้นการผลิตเครื่องมือจากหินกรวด ทว่าเครื่องมือเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์เกือบจะโดยสิ้นเชิงของยุคโฮโลซีน เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินชนิดใบมีด และเครื่องมือหินขนาดจิ๋วในชวาและสุลาเวสี

บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อุตสาหกรรมหินกะเทาะที่เก่าแก่ที่สุดที่ระบุอายุได้อย่างวางใจได้ (ไม่รวมที่ลงรายการไว้ข้างต้น เนื่องจากเป็นไปได้ว่าเกี่ยวพันกับ *โฮโม อีเร็คตัส*) มาจากชั้นดินตอนล่าง ๆ ของถ้ำหลังโรงเรียนในจังหวัดกระบี่ทางภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง 37,000 ถึง 27,000 ปีก่อน เครื่องมือเหล่านี้ปรากฏร่วมกับซากของเต่าบกและสัตว์ตระกูลหนู แต่ไม่พบเปลือกหอย ปัจจุบันนี้ ถ้ำนี้อยู่ห่างจากทะเลสิบสองกิโลเมตร ทว่าในสภาพที่ระดับน้ำทะเลต่ำ กว่านี้ถ้ำนี้คงอยู่ห่างจากทะเลเข้าไปในแผ่นดินอีกมาก ชั้นดินที่อยู่เหนือชั้นที่มีเครื่องมือเหล่านี้ เป็นชั้นดินเปล่าหนา 1.5 เมตร ดูเหมือนกับว่าถ้ำนี้จะไม่มีคนมาอาศัยอีกเลย จนกระทั่งพบเครื่องมือหินกรวดหัวบินเหียนซึ่งปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณ 9600 ปีก่อน [46] อุตสาหกรรมในแหล่งหลังโรงเรียนยุคที่เก่ากว่าไม่มีการทำเครื่องมือหินกรวด (ทว่าตัวอย่างเครื่องมือที่พบมีน้อยมาก) แต่เครื่องมือหินกรวดกลับไปปรากฏที่ในถ้ำไทรโยคในจังหวัดกาญจนบุรีบริเวณชั้นล่าง ๆ ใกล้กับฐานของหลุมขนาดความลึก 4.75 เมตร เป็นเครื่องมือหินกรวดและแกนรูปกีบม้าหรือรูป “เหล็กแบน” แม้จะมิได้มีการระบุอายุที่แน่นอนของแหล่งโบราณคดีไทรโยค แต่อาจคาดได้ว่า มีความเก่าแก่ในระดับยุคไพลสโทซีนตอนปลาย[47]

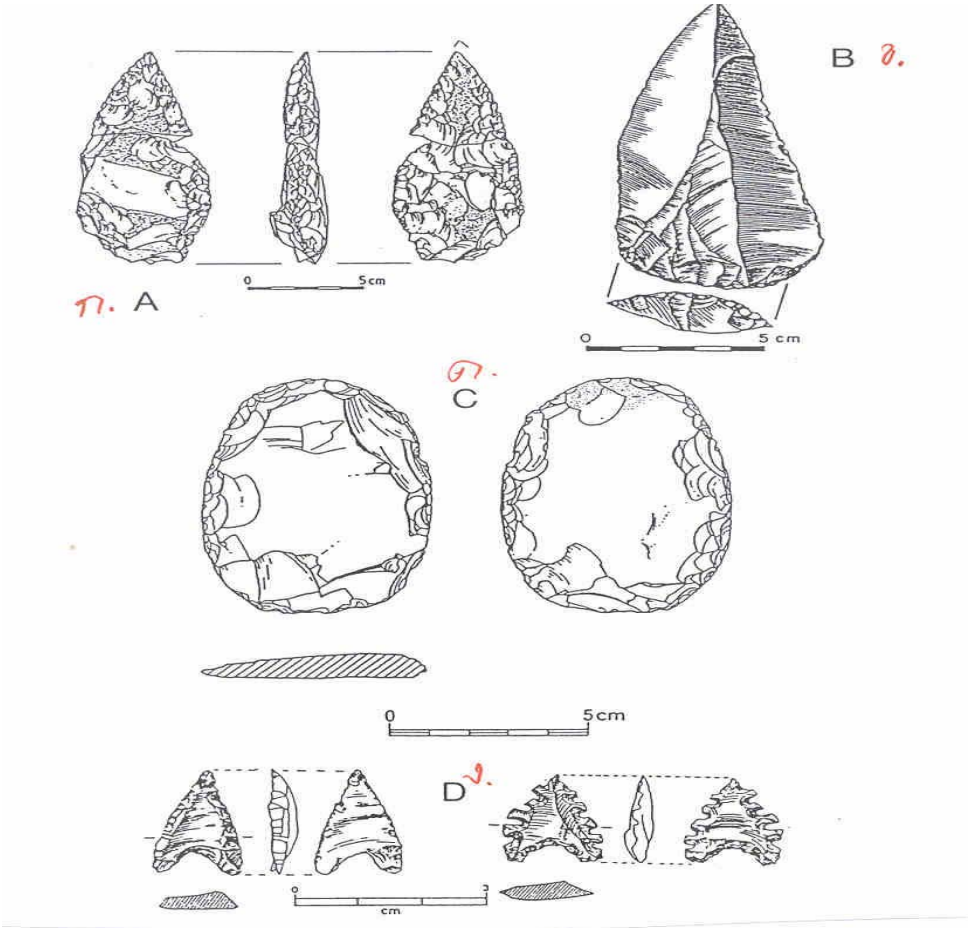
ทางตอนเหนือของเวียดนาม มีรายงานเรื่องแหล่งเครื่องมือที่ได้รับการขนานนามว่า อุตสาหกรรมซอนวิเอียน อุตสาหกรรมนี้มาจากแหล่งโบราณคดีกลางแจ้ง ในบริเวณที่เป็นเนินสูงรอบ ๆ ขอบด้านแผ่นดินของสันดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง และจากถ้ำอีกหลายแห่ง เครื่องมือที่พบในถ้ำเหล่านี้อยู่ใต้ชั้นที่พบเครื่องมือหัวบินเหียน เครื่องมือหินกรวดซอนวิเอียนที่ว่านี้ มักมีการกะเทาะบริเวณรอบนอกออกไป มิได้กะเทาะออกหมดทั้งที่เป็นการกะเทาะด้านเดียวหรือสองด้าน ดังเช่นเครื่องมือหัวบินเหียนจำนวนมากในสมัยหลัง เครื่องมือหินแบบนี้ที่พบที่เพิงผางอมในจังหวัดบัคไท มีอายุอยู่ระหว่างประมาณ 23,000 ถึง 18,000 ปีก่อน โดยปรากฏรวมอยู่กับกระดูกหมู วัว เม่น ลิงมาคาก รวมทั้งอุรังอุตัง ซึ่งในท้องถิ่นนี้สูญพันธุ์ไปแล้ว[48] นักโบราณคดีเวียดนามรับรองว่าเครื่องมือเหล่านี้เป็นอุตสาหกรรม

---

[46] D. Anderson, “A Pleistocene-early Holocene Rock Shelter in Peninsular Thailand,” ***National Geographic Research,*** 3 (1987).

[47] เป็นไปไม่ได้ที่จะลงเชิงอรรถอ้างอิงทุกแหล่งโบราณคดีที่ระบุไว้ตั้งแต่ตรงนี้เป็นต้นไป คำบรรยายถึงแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ที่จะกล่าวต่อไป มีอยู่ใน PIMA และ P. Bellwood, ***Man’s Conquest of the Pacific,*** Auckland, 1978; รวมทั้ง C. Higham, ***The Archaeology of Mainland Southeast Asia,*** Cambridge, UK, 1989.

[48] Ha Van Tan, “The Late Pleistocene Climate,”

ภาพ 2.3 เครื่องมือหินที่มีลักษณะแตกต่างกันอย่างเด่นชัดจากแหล่งโบราณคดีที่ต่าง ๆ ของยุคไพลสโทซีนตอนปลายและยุคโฮโลซีน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ก. เครื่องหินเชิร์ตแบบสองหน้า สมัยไพลสโทซีนตอนปลายจากทิงคายู ซาบาห์ ตอนเหนือของบอร์เนียว

ข. เครื่องมือหินเชิร์ตแบบใบมีดพร้อมแท่นวางกะเทาะเหลี่ยมจากที่เพิงผาเลียง บุรัง 2 ตอนใต้ของสุลาเวสี

ค. เครื่องมือหินกรวดกะเทาะสองหน้าของวัฒนธรรมหัวบินเหียนยุคโฮโลซีนตอนต้นจากกัวชา กลันตัน มาเลเซีย

ง. เครื่องมือหินปลายแหลมมารอส ยุคโฮโลซีนตอนกลาง (บน) กับเครื่องมือหินขนาดจิ๋ว (ไมโครลิธ) สำหรับหนุน (ล่าง) จากที่เพิงผาอูลูเลง ตอนใต้ของสุลาเวสี

ภาพ ข. และ ภาพ ง. ได้รับความเอื้อเฟื้อจากเอียน โกลเวอร์ สถาบันโบราณคดี ลอนดอน ภาพ ค.ได้รับความเอื้อเฟื้อจากอาทิ ฮาชิ ทาฮา พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ กัวลาลัมเปอร์

ซอนวิเอียนแท้ แต่ภายใต้ชั้นเครื่องมือที่แท้ของเพิงผางอมนี้ มีชั้นที่มีแต่เฉพาะหินกะเทาะขนาดเล็ก ๆ เท่านั้น ทว่าเช่นเดียวกับที่ถ้ำหลังโรงเรียน ตัวอย่างเครื่องมือหินที่พบ ดูจะมีจำนวนน้อย เราจำเป็นต้องมีหลักฐานมากกว่านี้ จึงจะสามารถยอมรับได้ว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น การผลิตเครื่องมือหินแบบอุตสาหกรรมหินกะเทาะขนาดเล็ก มีมาก่อนเครื่องมือหินกรวดก้อนโต ๆ – ซึ่งเป็นลำดับที่กลับกันเป็นตรงกันข้ามกับภูมิภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในโลกเก่า[49]

ในราว 13,000 ปีก่อนเป็นต้นมา อุตสาหกรรมยุคแรกๆ บนแผ่นดินใหญ่ในหลาย ๆ ภูมิภาคค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปสู่รูปแบบที่ค่อนข้างคลาสสิคของเครื่องมือหินกรวดหัวบินเหียน พร้อมกันนั้นก็เริ่มปรากฏหลักฐานการเข้าครอบครองป่าเขตร้อนที่มีฝนชุกอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคาบสมุทรไทย – มาเลเซีย สำหรับเรื่องนี้เราจะกลับมากล่าวถึงใหม่หลังการสำรวจอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับ อุตสาหกรรมต่าง ๆ ในยุคไพลสโทซีนตอนปลายที่เกิดขึ้นในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนภาคหมู่เกาะนี้หลักฐานที่มีอยู่ดูจะหลากหลายกว่าที่พบบนแผ่นดินใหญ่ ข้อมูลอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกะเทาะของยุคไพลสโทซีนตอนปลายที่รู้กันในขณะนี้มาจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง รวมทั้งจากถ้ำนิอาห์ในซาราวัก เขตมาทาย–บาตุรองในซาบาห์ ถ้ำตาบอนบนเกาะพาลาวัน และบริเวณเพิงผาเลียงบุรัง 2 ซึ่งอยู่ทางใต้ของสุลาเวสี

ถ้ำนิอาห์ตั้งอยู่ในซาราวัก ปากถ้ำทางด้านตะวันตกมีขนาดใหญ่โตมโหฬารสูงถึง 60 เมตร ภายในของปากถ้ำนี้ได้พบแหล่งเครื่องมือหินกะเทาะและหินกรวด ซึ่งอยู่ร่วมกับทัพพีหรือช้อนที่ทำจากกระดูกและเครื่องมือกระดูกปลายแหลม ชิ้นส่วนเหล่านี้ดูจะมีอายุเก่าแก่ย้อนกลับไปถึงระหว่าง 30,000 ถึง 40,000 ปีก่อน[50] เราได้กล่าวถึงกะโหลกศีรษะมนุษย์สมัยใหม่ยุคแรก ๆ ที่ได้จากระดับล่าง ๆ ของแหล่งโบราณคดีนี้ไปแล้ว มีโอกาสที่เป็นได้ว่ากระโหลกที่พบนี้เป็นระดับวิวัฒนาการที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ได้ค้นพบจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าการหาอายุยังไม่อาจมั่นใจได้แน่นอนนัก ถ้ำนิอาห์ยังน่าสนใจเพราะเป็นแหล่งผลิตขวานจากหินกรวดที่ฝนตรงขอบ อายุของขวานนี้อาจสูงเกินกว่า 10,000 ปี ขวานนี้ยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงนวัตกรรมทางเทคโนโลยีที่สำคัญ ซึ่งดูเหมือนว่าจะมีปรากฏขึ้นเช่นกันในญี่ปุ่น ในตอนเหนือของออสเตรเลีย และบริเวณที่ราบสูงนิวกินี สันนิษฐานว่าเครื่องมือที่พบตามที่ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระจากกันในยุคไพลสโทซีนตอนปลาย การฝนขอบของขวานหิน อาจมีมาตั้งแต่ช่วงท้ายสุดของยุคไพลสโทซีนในบัคโซเนียนทางตอนเหนือของเวียดนาม

---

[49] อย่างไรก็ดี พึงสังเกตว่า เมื่อเร็ว ๆ นี้ บาร์ตสทราได้อ้างว่า ที่ชวาเป็นเช่นนี้ คือ เครื่องมือหินกะเทาะขนาดเล็กจากเงบุง มีมาก่อนเครื่องมือขนาดใหญ่กว่าของอุตสาหกรรมพาซิทาเนียน ซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือหินกะเทาะและหินกรวด; "Sangiran, the Stone Implements of Ngebung, and the Palaeolithic of Java," MQRSEA 9 (1985).

[50] Z, Majid, "The West Mouth, Niah, in the Prehistory of Southeast Asia," ***Sarawak Museum Journal***, 32 (1982).

และเป็นเรื่องน่าสนใจที่ว่า เทคโนโลยีนี้ปรากฏขึ้นก่อนที่จะมีการทำเกษตกรรมอย่างเป็นระบบในส่วนนี้ของโลกเป็นเวลานาน ในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกเก่าส่วนใหญ่ เครื่องมือพวกนี้ปกติจะพบภายในสภาพแวดล้อมที่เป็นเกษตรกรรม

ที่ปากถ้ำนิอาห์ด้านตะวันตกนี้ ยังขุดพบสถานที่ฝังศพมนุษย์ขนาดใหญ่ มีอายุระหว่าง 14,000 ถึง 8000 ปีก่อน ศพอยู่ในท่าโค้งงอหรือท่านั่ง บางหลุมมีการฉาบด้วยฮีมาไทต์ หลุมหนึ่ง มีกระดูกต้นขาของแรดรองศีรษะศพต่างหมอน และอีกหลุมหนึ่ง ดูจะฝังเครื่องมือหินกรวดชนิดฝนขอบลงไปด้วยอันหนึ่ง เช่นเดียวกับหลุมฝังศพหัวบินเหียนบนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การฝังศพท่าเหยียดกายออกเต็มที่เป็นสิ่งที่หาได้ยาก และจะพบมากก็เฉพาะในยุคเกษตรกรรมขั้นหลังเท่านั้น ผู้ที่อยู่อาศัยในถ้ำนี้ ยังสามารถล่าสัตว์หรือหาเนื้อจากซากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมไม่ต่ำกว่าห้าสิบแปดสายพันธุ์ ซึ่งรวมถึงลิงชนิดไม่มีหาง สัตว์กินเนื้อและสัตว์กินพืชที่มีขนาดตั้งแต่เท่ากับหนูตัวเล็ก ๆ ไปจนถึงแรดและวัว เศรษฐกิจของที่นี่เห็นได้ชัดว่าเป็นเศรษฐกิจแบบฉวยโอกาส คือมีอะไรมาก็จับกินทว่าหมู เม่น และลิง เป็นซากที่พบมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่าคงเป็นสัตว์ที่จับได้ง่ายกว่าสัตว์อื่น ๆ พันธุ์สัตว์เหล่านี้ช่วยบ่งบอกว่า ในสมัยไพลสโทซีนตอนปลาย อาจมีทุ่งหญ้าโล่งและโปร่งอยู่ภายในป่ามากกว่านี้ แต่บริเวณที่อยู่รอบ ๆ ถ้ำนิอาห์จำเพาะจะต้องอยู่ภายในบริเวณซึ่งเป็นป่าเขตร้อนและมีฝนตกชุก ไม่แตกต่างจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้มากนัก ข้อเท็จจริงนี้มีหมายความว่า ลักษณะที่คล้ายกับการเข้าครอบครองบริเวณพื้นที่ป่าทึบที่มีฝนชุกของเขตศูนย์สูตร ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเลด้วยนั้น เป็นวิถีปฏิบัติที่เก่าแก่อย่างยิ่งในซุนดาแลนด์ส่วนนี้ กระนั้น ดังได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ จนบัดนี้ยังไม่มีหลักฐานว่านักล่าและนักเก็บของป่าก่อนยุคเกษตรกรรมจะได้เคยเข้าครอบครองพื้นที่ป่าทึบที่มีฝนชุกที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปข้างในแผ่นดินเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน

เหนือขึ้นไปในซาบาห์ตะวันออก การวิจัยทางโบราณคดีในระยะหลัง ๆ มุ่งเน้นที่ถ้ำต่าง ๆ กับแหล่งโบราณคดีกลางแจ้ง บริเวณเทือกเขาหินปูนมาทายและบาตุรอง กับหุบเขาทิงคายูซึ่งอยู่เลยจากอ่าวลาฮัด ดาตูเข้าไปในแผ่นดินเล็กน้อย[51] บริเวณแหล่งโบราณคดีกลางแจ้งทิงคายูนี้เชื่อว่าเคยอยู่ใกล้กับช่องทางออกของน้ำจากทะเลสาบขนาด 75 ตารางกิโลเมตรที่มีลาวากั้นเป็นเขื่อน ช่องทางนี้เคยมีอยู่ระหว่าง 28,000 ถึง 17,000 ปีก่อน แหล่งทิงคายูนี้ยังรวมถึงบริเวณที่ใช้เป็นลานผลิตที่ยังอยู่ในสภาพดี ผลงานที่ผลิตได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะรูปไข่สองหน้า หรือชนิดปลายแหลมหลากหลายรูปแบบการผลิตกระทำบนแผ่นหินเชิร์ต (ภาพ 2.3 ก.) น่าเสียดายที่เราไม่อาจระบุอายุของแหล่งขุดค้นเหล่านี้ได้โดยตรง และแหล่งขุดค้นเหล่านี้ ก็มิได้มีสิ่งใดเหลืออยู่ที่นอกจากเศษหินที่เหลือจากการผลิตเครื่องมือสองหน้า อย่างไรก็ดี เครื่องมือเหล่านี้ ตราบถึงบัดนี้ยังไม่พบในที่อื่นที่อยู่นอกเขตเอเชีย

---

[51] P. Bellwood, ***Archaeological Research in South-Eastern Sabah***, Sabah Museum Monograph 2, Kota Kinabalu, 1988.

ตะวันออก เฉียงใต้ ที่พบว่าคล้ายคลึงและอาจเทียบกันได้อย่างห่าง ๆ และน่าจะโดยบังเอิญเท่านั้น คือเครื่องมือของปลายยุคไพลสโทซีนที่พบในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือและญี่ปุ่น เครื่องมือเหล่านี้ยังคงเป็นปริศนาลึกลับอยู่

หลังจากทะเลสาบทิงคายูแห้งลงไปแล้ว อุตสาหกรรมซาบาห์ซึ่งผลิตเครื่องมือหินสองหน้ามิได้ปรากฏอีกเลย ถ้ำต่าง ๆ ในเทือกเขาบาตุรองและมาทายหลังจากนั้นก็มีเพียงอุตสาหกรรมง่าย ๆ เพื่อการผลิตเครื่องมือหินเชิร์ตที่กะเทาะเป็นแผ่นกับเครื่องมือหินที่ได้จากส่วนแกนที่เหลือ เครื่องมือเหล่านี้มีอายุระหว่าง 18,000 ถึง 7000 ปีก่อน และปรากฏอยู่ในกองวัสดุที่ประกอบด้วยเปลือกหอยน้ำจืด (ไม่พบหอยน้ำเค็มเลย จนกระทั่งแนวชายฝั่งเคลื่อนลึกเข้ามาในแผ่นดินใหญ่จนถึงตำแหน่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในตอนต้นยุคโฮโลซีน) และร่วมกับกระดูกหมู กวาง วัวควาย เม่น อุรังอุตัง ลิง หนู งูและสัตว์เลื้อยคลานอื่น ๆ กระดูกของแรดชวาและสุนัขป่าโดล ซึ่งปัจจุบันนี้สูญพันธุ์ไปจากบอร์เนียวแล้วปรากฏอยู่ในชั้นที่มีอายุเก่าแก่ถึงประมาณ 10,000 ปีก่อน และจากช่วงระยะเวลานี้ ยังพบว่ามีทั้งที่เป็นแอ่งหรือครกขนาดใหญ่ที่มีผิวหน้าสำหรับการบดหรือฝนให้เรียบเป็นจำนวนมาก

บนเกาะพาลาวันในฟิลิปปินส์ตอนใต้ มีการขุดพบแหล่งเครื่องมือหินเชิร์ตแบบหินกะเทาะและหินกรวดได้จากถ้ำหลายแห่งในตาบอน เครื่องมือเหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับที่ขุดพบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในซาบาห์ ดูเหมือนว่าการผลิตเครื่องมือหินเหล่านี้ เริ่มขึ้นอย่างน้อยเมื่อ 30,000 ปีก่อน เช่นเดียวกับเครื่องมือที่ขุดได้จากแหล่งซาบาห์ เครื่องมือเหล่านี้ ไม่มีความเกี่ยวพันกับหอยน้ำเค็มเลยจนถึงยุคโฮโลซีน ถ้ำในตาบอนเหล่านี้ในช่วงที่เย็นจัดสูงสุดของยุคน้ำแข็งครั้งล่าสุดนี้น่าจะอยู่ห่างจากทะเลเข้าไปอย่างน้อยสามสิบห้ากิโลเมตร อีกแหล่งหนึ่งที่เป็นของยุคไพลสโทซีนตอนปลายอย่างแน่นอน คือวัสดุที่มาจากเพิงผาเลียง บุรัง 2 ในเขตหินปูนมารอสในภาคใต้ของสุลาเวสี เหนืออุชุง ปานทัง (มากาสซาร์) ที่เลียง บุรัง 2 นี้ ในชั้นต่าง ๆ ที่มีอายุอยู่ระหว่างประมาณ 30,000 ถึง 20,000 ปีก่อน ได้ขุดพบเครื่องมือหินกะเทาะทรงยาวเรียวคล้ายกับใบมีดพร้อมกับแท่นสำหรับทุบเป็นแง่งเป็นเหลี่ยม (ภาพ 2.3 ข.) อยู่หลายชิ้น ซึ่งแสดงถึงเทคโนโลยีการผลิตเครื่องมือหินจากส่วนแกน คล้ายกับวัฒนธรรม เลวัลโลอิเซียน* ของยูเรเชียตะวันตก[52] แต่ในกรณีที่เลียง บุรังนี้ พัฒนาการที่เกิดขึ้นดูจะมีอยู่เฉพาะ พื้นที่ ในท้องถิ่นและเป็นอิสระ เช่นเดียวกับเทคนิคที่คล้ายกันนี้ซึ่งปรากฏขึ้นในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของออสเตรเลีย ในสมัยโฮโลซีนแต่ซึ่งล่ากว่านี้มากคือ ในราว 4000 ปีก่อน เครื่องมือหินกะเทาะที่เลียง บุรังบางชิ้น มีซิลิกาเคลือบเงาอยู่ที่ด้านคม อาจเป็นได้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่

---

* เป็นวัฒนธรรมของมนุษย์โฮโม อีเร็คตัส ยุคหินเก่าตอนปลาย

[52] I. Glover, "Leang Burung 2," MQRSEA, 6 (1981).

เนื่องมาจากการตัดหญ้าหรือหวาย นอกจากนี้ยังมีชิ้นแร่ฮีมาไทต์รวมอยู่ด้วย ชิ้นแร่นี้อาจใช้เป็นพยานหลักฐานบอกถึงขนบประเพณีของการแสดงออกเชิงศิลปะ ซึ่งสาปสูญไปนานแล้ว[53]

นอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว มีอุตสาหกรรมอีกแบบหนึ่งซึ่งมีการทำรายงานไว้เป็นอย่างดี อุตสาหกรรมนี้เริ่มต้นในยุคไพลสโทซีนตอนปลายและประกอบด้วยเครื่องมือสำหรับขูดมีขอบสูง กับมีดที่ทำจากแผ่นหินกะเทาะและแท่งหินหนา เครื่องมือเหล่านี้มีอายุอย่างน้อย 13,000 ปี แหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมเหล่านี้อยู่ในติมอร์ตะวันออก อุตสาหกรรมนี้เกี่ยวข้องกับแหล่งที่พบพันธุ์สัตว์วอลลาเซียที่มีอยู่ค่อนข้างเบาบาง นั่นคือค้างคาว หนูยักษ์ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว และสัตว์เลื้อยคลานชนิดต่าง ๆ [54] ร่วมไปกับชิ้นส่วนของต้นข้าวเดือย (ธัญพืชยืนต้นชนิดหนึ่ง) พลูและลูกหมาก (ส่วนประกอบของการเคี้ยวหมาก-พลู) และแคนเดิลนัท (Aleurites) * อย่างไรก็ดีเราไม่มีเหตุผลพอที่จะตั้งข้อสันนิษฐานว่า พืชเหล่านี้ ถูกนำมาปลูก มิใช่พืชที่เก็บเอามาใช้ประโยชน์เฉย ๆ และอาจได้รับการปกป้องให้อยู่ในสภาพธรรมชาติ

อุตสาหกรรมเครื่องมือหินยุคโฮโลซีนกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่เกษตรกรรม

อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคไพลสโทซีนตอนปลาย ให้ความรู้สึกถึงความมีรูปแบบเป็นแนวเดียวกันและการสร้างนวัตกรรมซึ่งเกิดขึ้นเป็นพัก ๆ ภายในท้องถิ่น ในสมัยโฮโลซีน อุตสาหกรรมเครื่องมือหินในส่วนหมู่เกาะ มีความหลากหลายมากขึ้น เราได้พบว่ามีเทคโนโลยีเครื่องมือหินรูปใบมีดและเครื่องมือหินขนาดจิ๋วตามแบบฉบับของแต่ละท้องถิ่นปรากฏขึ้น เครื่องมือขนาดเล็กประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ดูจะไม่มีอยู่บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชีย

---

[53] ถ้ำที่มารอสบางแห่ง มีรอยพิมพ์มือด้านกลับ ร่างขึ้นด้วยสีแดง รวมทั้งภาพวาดหมูและหมูป่าบาบิรูสา แม้จะยังมิได้หาอายุของงานศิลปะเหล่านี้ แต่ดูสมเหตุผลที่จะเชื่อว่า รอยพิมพ์รูปมือบางอัน น่าจะมีอายุย้อนไปถึงยุคปลายไพลสโทซีนเป็นอย่างน้อย ดู H. R. van Heekeren, ***The Stone Age of Indonesia***, The Hague, 1972, 118-20.

[54] พันธุ์สัตว์ของบางเกาะในหมู่เกาะซุนดาน้อยปัจจุบัน ประกอบด้วยสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่ไม่ใช่สัตว์พื้นถิ่นมาแต่เดิม เช่นลิงมาคาก ชะมด หมู กวาง (Cervus timorensis) และเม่น สัตว์ประเภทที่มีถุงหน้าท้อง ปรากฏอยู่ในติมอร์ในครั้งโบราณเหมือนกัน หลักฐานทางโบราณคดีของติมอร์และความเห็นในเชิงสัตววิทยาโดยทั่วไป บ่งบอกว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ถูกนำเข้ามาในช่วงเกษตรกรรม (หลังปี 3000 ก่อนคริสต์กาล) อย่างไรก็ดี ชนกลุ่มที่เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่าในยุคก่อนหน้านี้ อาจเป็นผู้นำสัตว์ที่มิใช่สัตว์เลี้ยงในบางสายพันธุ์เข้ามาก็ได้ ดู G. Musser, "The Giant Rat of Flores and its Relatives East of Borneo and Bali," ***Bulletin of the American Museum of Natural History,*** 169 (1981); I. Glover***, Archaeology in Eastern Timor***, Terra Australis II, Canberra, 1986.

* ชื่อทางพฤกษศาสตร์คือ Aleurites moluccana ผลไม้ที่มีเปลือกแข็งจากพืชยืนต้นชนิดนี้ ให้น้ำมันสำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงและให้แสงสว่างได้

ตะวันออกเฉียงใต้ บนแผ่นดินใหญ่จะมีอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกรวด ซึ่งเรียกขานกันโดยทั่วไปว่า อุตสาหกรรมหัวบินเหียนแพร่กระจายอยู่ทั่วไป อย่างไรก็ดี เมื่อยุคโฮโลซีนเริ่มขึ้น เครื่องมือหัวบินเหียนในเวียดนาม อาจเคยได้พัฒนาการฝนขอบมาแล้วก็ได้

สิ่งสำคัญที่ต้องหมายเหตุไว้ก็คือ อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินเหล่านี้ของบางภูมิภาค (แน่นอนว่ามิใช่ทั้งหมด) ทั้งบนแผ่นดินใหญ่และในส่วนเกาะแก่งต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระทำสืบมาโดยไม่สู้ได้เปลี่ยนแปลงรูปทรงเท่าใดนักจนล่วงเข้าสู่ยุคของเกษตรกรรมและเครื่องปั้นดินเผา โดยบางแห่งอาจล่วงไปถึงคริสต์สหัสวรรษแรกเสียด้วยซ้ำ ดังกรณีของส่วนที่อยู่ห่างทะเลเข้าไปข้างในอย่างกัมพูชา ไทยและตอนใต้ของสุลาเวสี ถึงตรงนี้ ก็น่าสงสัยว่า ชนกลุ่มที่ล่าสัตว์และเก็บของป่าซึ่งพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกะเทาะเหล่านี้ขึ้นมาแต่แรก ยังคงใช้เครื่องมือพวกนี้ต่อไปจนกระทั่งถูกกลืนเข้าสู่วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมในท้ายที่สุด หรือจนกระทั่งหินที่ใช้ทำเครื่องมือและอาวุธ ถูกแทนที่ด้วยเหล็ก ผู้ที่ทำการเกษตรยุคแรก ๆ นั้นดูเหมือนว่าพวกเขาจะใช้เครื่องมือหินกะเทาะในระดับที่น้อยกว่าคนรุ่นก่อนซึ่งดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บของป่า และมุ่งเน้นที่การผลิตและใช้เครื่องมือหินฝนกันอย่างกว้างขวางกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องมือในลักษณะขวาน (สำหรับการขุดถาก) และเครื่องมือที่มีขอบคมยาวเรียว (มีด)

บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พม่าและตอนใต้ของจีน ลงใต้มาจนถึงมาเลเซียและส่วนต่าง ๆ ของสุมาตราตอนเหนือ อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหินที่สำคัญและครอบงำการผลิตมาตั้งแต่สมัยประมาณ 13,000 ปีก่อน จนกระทั่งถึงยุคเกษตรกรรม คืออุตสาหกรรมที่เรียกขานกันว่า หัวบินเหียน ชื่อนี้เกิดขึ้นหลังการค้นพบอุตสาหกรรมนี้ในทศวรรษ 1920 ณ บริเวณจังหวัดหัวบินห์ในอดีต (ปัจจุบันนี้ คือฮาซอนบินห์) ซึ่งอยู่ทางเหนือของเวียดนาม[55] หัวบินเหียนมีชื่อเสียงกระฉ่อนอยู่พอสมควรในหมู่นักโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีการกล่าวอ้างว่าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกำเนิดของเกษตรกรรมและการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ความเกี่ยวพันเหล่านี้ ยังขาดหลักฐานที่จะระบุลงไปอย่างแน่ชัด ส่วนใหญ่แล้วเป็นเพราะข้อมูลที่ได้ส่วนมากมาจากแหล่งโบราณคดีในถ้ำที่มีการขุดค้นอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสมและอาจถูกรบกวนมาก่อนแล้วด้วย คำว่าหัวบินเหียนยังซ่อนความหลากหลายของภูมิภาคและท้องถิ่นเอาไว้มาก ซึ่งเรื่องนี้ยังต้องหาหลักฐานมาพิสูจน์กันอีก การใช้คำดังกล่าวสำหรับแหล่งโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงต้นยุคโฮโลซีนทั้งหมด ตั้งแต่บริเวณถัดจากเส้นทรอปปิคออฟแคนเซอร์ (ซึ่งเป็นแนวกำหนดขอบเขตด้านเหนือของ

---

[55] การสำรวจหัวบินเหียนพร้อมรายละเอียดและการอ้างอิง สามารถหาได้จาก PIMA, 162-75; Bellwood, ***Man's Conquest***, 64-71; Higham, ***Archaeology***, 31-65; Ha Van Tan, "Nouvelles Recherches Préhistoriques et Protohistoriques au Viêt Nam," BEFEO, 68, (1980); Ha Van Tan, "The Hoabinhian in the Context of Viet Nam," ***Vietnamese Studies***, 46 (1978).

เขตร้อน) เข้าไปจนเกือบจะถึงเส้นศูนย์สูตร มิได้หมายความว่าในอาณาบริเวณนี้ทั้งหมดมีเทคโนโลยีอย่างเดียวกัน หรือว่าบรรดาผู้ผลิตเครื่องมือเหล่านี้ ต้องมีความเกี่ยวดองกันอย่างใกล้ชิดในแง่ของภาษาและ ชีววิทยา อันที่จริงแล้ว ข้อสังเกตที่ชัดแจ้งเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของหัวบินเหียน มีเพียงประการเดียวและอยู่ที่คาบสมุทรมลายู ณ ที่นี้พรานผู้เก็บของป่าหัวบินเหียน ต้องเป็นบรรพชนของชนนิกริโตที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติคอย่างเกือบจะแน่นอน และส่วนหนึ่ง ต้องเป็นบรรพชนของเกษตรกรเซนอยด้วย เรื่องหัวบินเหียนจะมีส่วนที่เป็นความสำคัญอยู่ในหมู่บรรพชนซึ่งเป็นต้นเชื้อสายของกลุ่มชนต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่อย่างเวียดนาม ไทยและพม่าหรือไม่ เป็นเรื่องที่ยังไม่ทราบกัน เนื่องจากความยากลำบากที่จะระบุลงไปว่า การขยายตัวและการแทนที่ของประชากรตลอดทั่วภูมิทั้งภาคนี้ เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการแพร่กระจายของการทำเกษตรกรรมมากเพียงไร อย่างไรก็ดี สิ่งที่กระจ่างชัดก็คือ นักวิจัยชาวเวียดนาม ฝรั่งเศสและอินโดนีเซีย[56] มีความเห็นตรงกันว่า กะโหลกศีรษะที่มาจากแหล่งโบราณคดีหัวบินเหียนทั้งหลาย ต่างมีความเกี่ยวโยงกันอยู่ในระดับหนึ่งกับชาวออสเตรโล-เมลานีเซียน ข้อสังเกตเหล่านี้ แม้จะแสดงอย่างคลุมเครืออยู่เนือง ๆ แต่ก็ยากที่จะละเลยเสียได้

ประเด็นหนึ่งซึ่งมีความสำคัญมากที่สุดเกี่ยวกับหัวบินเหียนก็คือ หัวบินเหียนนี้ดูจะบอกถึงการเข้าไปตั้งถิ่นฐานในป่าทึบยุคโฮโลซีนซึ่งมีฝนชุกตลอดทั้งปีในคาบสมุทรมลายูและตอนเหนือของสุมาตรา นอกจากนี้หัวบินเหียนยังบ่งบอกไปในแนวที่ว่ามีประชากรหนาแน่นขึ้นมากตามเขตทางเหนือ ๆ ขึ้นไปซึ่งเป็นเขตที่มีฝนตามฤดูกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคตะวันตกของประเทศไทยและทางเหนือของประเทศเวียดนาม ดังนั้น กล่าวในแง่ประชากรศาสตร์แล้ว ดูเหมือนเป็นการสะท้อนถึงความสำเร็จในระดับหนึ่งของพวกล่าสัตว์-เก็บของป่า ซึ่งได้ปรับตัวเสียใหม่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในยุคน้ำแข็งละลาย อย่างไรก็ดี ยังมีบางบริเวณที่ซึ่งการสำรวจทางโบราณคดียังไม่พบการเข้าครอบครองใด ๆ ในช่วงระยะเวลานี้ อาทิเช่นที่ที่ราบสูงโคราชทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ราบสูงแห่งนี้ด้วยเหตุผลที่ไม่ทราบชัดบางประการ ดูเหมือนเป็นบริเวณซึ่งแทบไม่มีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่เลย ในตอนที่ผู้ทำการเกษตรเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เมื่อ 5000 ปีก่อนลงมา

ในแง่ข้อมูลพื้นฐานทางด้านโบราณคดี หลักฐานการเข้าครอบครองของหัวบินเหียนและกิจกรรมการฝังศพ เกิดขึ้นตามถ้ำและเพิงผาที่เป็นหินปูนเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังมีกองเปลือกหอยอยู่สองสามแห่งตามชายฝั่งทะเล แถบภาคเหนือของสุมาตรา ภาคตะวันตกของมาเลเซียส่วนคาบสมุทรและภาคเหนือของเวียดนาม กองเปลือกหอยพวกนี้ มีอายุไม่เกิน 8000 ปี หลักฐานอื่น ๆ ที่เก่าแก่กว่านี้คงถูกทำลายไปหมดเพราะระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น แหล่งโบราณคดีหลายแห่งที่มีกองเปลือกหอยทะเล

---

[56] ดูอย่างเช่น Nguyen Lang Cuong, "An Early Hoabinhian Skull from Vietnam," BIPPA, 7 (1986-7); S. Budisampurno, "Kerangka Manusia Dari Bukit Kelambai Stabat, Sumatera Utara," ***Pertemuan Ilmiah Arkeologi Ke-III***, Jakarta, 1985.

ทั้งแหล่งที่อยู่ในถ้ำและอยู่กลางแจ้งปรากฏอยู่ในบริเวณที่ลึกเข้าไปในแผ่นดินปัจจุบัน แหล่งหลักฐานพวกที่น่าจะสะท้อนถึงการมีระดับน้ำทะเลที่สูงกว่านี้ในยุคโฮโลซีนตอนกลาง ทั้งนี้ประกอบกับการได้พบผลกระทบอย่างมโหฬารที่เกิดจากการทับถมของตะกอนตามชายฝั่งทะเลและบริเวณปากแม่น้ำ เนื่องจากมีการถางป่าเพื่อการเพาะปลูกในเวลาต่อมา อาทิเช่น การได้พบกองวัสดุมากมายในสุมาตรา ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณแนวชายฝั่งทะเลเก่า ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน 10-15 กิโลเมตร กองวัสดุเหล่านี้ฝังจมอยู่ใต้ดินทรายที่น้ำพัดพามาทับถม นอกจากนี้ยังมีรายงาน ว่าได้พบแหล่งโบราณคดีกลางแจ้งซึ่งมิใช่กองวัสดุตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำและลึกเข้าไปในแผ่นดินอื่น ๆ อีกหลายแห่งในสุมาตรา คาบสมุทรมลายูและทางเหนือของประเทศไทย

เครื่องมือหัวบินเหียนมีลักษณะเฉพาะตรงที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยใช้กรวดแม่น้ำทรงแบน รูปไข่หรือเรียว มากะเทาะบริเวณขอบรอบนอก และที่ผิวหน้าด้านหนึ่งหรือทั้งสองหน้า ตามส่วนต่าง ๆ ของคาบสมุทรมลายู พบว่าเครื่องมือส่วนใหญ่เป็นแบบสองหน้า (ภาพ 2.3 ค.) ส่วนที่อื่น ๆ เป็นแบบหน้าเดียว (ที่เรียกกันว่า สุมาตราลิธ) เครื่องมือเหล่านี้ ปรากฏขึ้นเป็นช่วง ๆ และอยู่รวมกับเครื่องมือหินกะเทาะ หินสำหรับบด เครื่องมือที่ทำจากกระดูกมีปลายแหลมและกระดูกที่ทำเป็นรูปช้อน (หรือทัพพี) ในบริเวณหนึ่งทางภาคเหนือของเวียดนาม เหนือฮานอยขึ้นไปได้พบว่ามีเครื่องมือหินหัวบินเหียนซึ่งมีลักษณะเฉพาะของภูมิภาคที่แปลกออกไปซึ่งน่าสนใจมาก เครื่องมือนี้รู้จักกันในนามว่าบัคโซเนียน การผลิตของบักโซเนียนจะเน้นอย่างเด่นชัดที่การทำเครื่องมือหินกรวดที่มีการฝนขอบลักษณะเช่นนี้ ดูเหมือนเริ่มมีขึ้นเมื่อในราว 10,000 ปีก่อน หลุมฝังศพหัวบินเหียนส่วนใหญ่ มีการงอหรือรัดศพ และมักโรยด้วยฮีมาไทต์ ส่วนกรณีที่แน่ชัดว่ามีการใส่ข้าวของลงในหลุมฝังศพด้วยนั้นหาได้ยากมาก

ชั้นบน ๆ ของแหล่งโบราณคดีหัวบินเหียนที่อยู่ในถ้ำหลาย ๆ แห่ง มีชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผารวมอยู่ด้วย ชิ้นส่วนเหล่านี้ที่พบในเวียดนาม เป็นแบบเลี่ยนเรียบ หรือสร้างรอยด้วยพืชเถาหรือเสื่อ เครื่องปั้นดินเผาในที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นรอยเชือก การอธิบายเครื่องปั้นดินเผา ที่มีอยู่ตามสังคมที่สันนิษฐานว่ายังชีพด้วยการล่าสัตว์-เก็บของป่าอย่างเร่ร่อนไม่เป็นหลักแหล่งนั้นมีปัญหาหลายประการ อาทิเช่น การรบกวนแหล่งโบราณคดีในถ้ำในภายหลัง แต่ประเด็นนี้ไม่อาจนำมาใช้เป็นคำอธิบายเพียงอย่างเดียวได้ เนื่องจากเครื่องปั้นดินเผาดูจะมีความเกี่ยวพันอย่างแน่นหนากับเครื่องมือบัคโซเนียนที่ พบในกองเปลือกหอยที่ทาบัต จังหวัดธันห์ หัว (7000 ปีก่อน) และยังมีกรณีที่ปรากฏในชั้นบน ของ ถ้ำผีในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งอาจมีอายุราว 8000 ปีก็ได้ (ขอให้ดูหน้า 142-143 ด้วย) นอกจากนี้ ยังดูเหมือนว่ายังมีความคาบเกี่ยวกันในเรื่องเวลา ระหว่างเครื่องปั้นดินเผากับเครื่องมือหัวบินเหียนในถ้ำบางแห่งในกัมพูชาและคาบสมุทรมลายู แม้ว่าแหล่งโบราณคดีที่กัวชาในมาเลเซีย มีการเปลี่ยนแปลงที่คมชัดยิ่งกว่ามากคือ จากหัวบินเหียนที่ปราศจากเครื่องปั้นดินเผา ไปจนถึงชั้นดินของยุคหินใหม่ ซึ่งมีหลุมฝังศพที่มีเครื่องตกแต่งประกอบอย่างหรูหรา

ในราว 3300 ปีก่อน ภาพรวม มิได้เรียบง่ายเลย และคำถามใหญ่ยังคงมีอยู่ว่าผู้สร้างอุตสาหกรรมเครื่องมือหินหัวบินเบียน มีบทบาทในการพัฒนาเกษตรกรรมและเทคโนโลยียุคหินใหม่ในแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยหรือไม่

คำถามนี้มิใช่เป็นคำถามที่สามารถตอบได้ง่าย ๆ พิจารณาแหล่งโบราณคดีหลายแห่งส่วนใหญ่แล้วเห็นได้ชัดว่า คนในวัฒนธรรมหัวบินเหียนเป็นนักล่า เราพบกระดูกของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมมากมายหลากหลายชนิด ส่วนใหญ่เป็นหมูและกวาง ทว่าสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ๆ เช่น ช้างแรดและวัวควาย ก็มีปรากฏให้เห็น และแน่นอนว่าย่อมมีสัตว์เล็ก ๆ อย่างหนูและกระรอกรวมอยู่ด้วย สัตว์เหล่านี้ดูเหมือนมิได้ถูกนำมาเลี้ยง แต่มีรายงานจากกองวัสดุที่ทาบัตว่ามีกระดูกสุนัขซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่สุนัขพื้นถิ่นแต่เป็นสุนัขที่นำมาเลี้ยงโดยนำเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากอนุทวีปอินเดียหรือจีน ส่วนซากพืชนั้นมีน้อย ที่สำคัญที่สุดเป็นพืชที่ได้จากบริเวณที่อยู่ในสภาพแวดล้อมของต้นยุคโฮโลซีนคือที่ถ้ำผี ซึ่งตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซากพืชดังกล่าวนี้รวมถึงส่วนของพืชหลายชนิดที่ใช้เป็นอาหาร (อัลมอนด์ผลไม้เปลือกแข็งรูปไข่และเป็นไปได้ว่ามีพืชตระกูลถั่วบางชนิด) สารกระตุ้น (หมาก) สารพิษ (มะเยา) และพืชที่มีประโยชน์อื่น ๆ รวมทั้งไม้ไผ่และน้ำเต้า เราไม่พบซากของธัญพืชอย่างเช่นข้าวเจ้าหรือข้าวฟ่าง ทว่าปรากฏมีข้าวเจ้าอยู่ในถ้ำหุบเขาต้นไทร* ที่อยู่ใกล้กัน ข้าวเจ้านี้อยู่ในท่ามกลางสิ่งของที่มีอายุไม่เกิน 5500 ปี ดังนั้น จึงอาจแสดงถึงการติดต่อกับผู้ทำการเกษตรที่อยู่ติด ๆ กัน โดยทั่วไปแล้ว ซากพืชที่พบในถ้ำผีของยุคโฮโลซีนตอนต้นนี้ไม่มีชิ้นใดเลยที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นพืชที่มาจากการเพาะปลูก ดูเหมือนว่าพืชเหล่านี้เป็นของนักล่า–นักเก็บของป่าที่มีการปรับตัวโดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินานาชนิดเพื่อการยังชีพและอยู่เป็นที่ วิถีการดำเนินชีวิตเช่นนี้ อาจยังคงดำรงอยู่ได้ในภูมิภาคที่ห่างไกลเช่นนี้ และเรื่อยมาจนถึงคริสต์สหัสวรรษแรก แม้ว่าก่อนหน้านั้นพวกเขาจะมีการติดต่ออยู่เป็นพัก ๆ กับกลุ่มชนที่ทำการเกษตรในที่ลุ่มก็ตาม[57]

จะเห็นว่า หัวบินเหียนมีคำถามอย่างมากมายให้ต้องวิจัยค้นคว้ากันในอนาคต เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของส่วนที่แตกแขนงออกไปภายในของภูมิภาค บทบาทของหัวบินเหียน (หากว่ามีอยู่) ในด้านการพัฒนาเกษตรกรรม และบทบาทของการเป็นต้นกำเนิดของวัฒนธรรมสมัยใหม่และของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ในปัจจุบันนี้ หัวบินเหียนมีความสำคัญเพียงแค่ประหนึ่งช่องจำแนกประเภทช่อง

---

* ถ้ำปุงฮุง

[57] ดูการอภิปรายเกี่ยวกับหลักฐานในถ้ำผีใน C. Gorman, "The Haobinhian and After," ***World Archaeology***, 2 (1971) ; D. E. Yen, "Hoabinhian Horticulture," ใน J. Allen et al., eds, ***Sunda and Sahul,*** London, 1977; Higham, ***Archaeology***, 45-61.

หนึ่งที่จัดไว้สำหรับใส่เครื่องมือหินกรวด หัวบินเหียนจึงเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่เห็นได้ชัดว่าสมควรได้รับความเอาใจใส่อย่างจริงจังมากยิ่งกว่านี้

ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริเวณที่อยู่เลยออกไปจากสุมาตราตอนเหนือเราไม่พบวัฒนธรรมการใช้เครื่องมือหัวบินเหียนแบบหินกรวดที่แท้จริง แม้จะมีการอ้างว่า เครื่องมือในแบบที่แปลกออกไปในไต้หวันและลูซอนเป็นเครื่องมือของหัวบินเหียน ตามภูมิภาคต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว กระทำอุตสาหกรรมเครื่องมือหินกะเทาะตามแบบปลายยุคไพลสโทซีน ดังตัวอย่างที่เห็นได้ในแหล่งโบราณคดีอย่างเช่นถ้ำตาบอน ถ้ำนิอาห์ และถ้ำมาทาย เครื่องมือพวกนี้เป็นเพียงการดำเนินสืบทอดต่อมาโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีใด ๆ จนกระทั่งเครื่องมือหินกะเทาะค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมกับการเกิดพัฒนาการของเทคโนโลยีขวานหินขัดยุคหินใหม่ขึ้นมา และจนในตอนท้ายที่สุดคือ การพัฒนาเครื่องมือโลหะ อุตสาหกรรมยุคโฮโลซีนที่มีความต่อเนื่องดังกล่าวนี้ มีรายงานว่าได้พบในภูมิภาคต่าง ๆ ที่ห่างไกลจากกันมากอย่างเช่นสุมาตราตอนใต้ ชวา ลูซอนตอนเหนือ สุลาเวสีตอนเหนือ ฟลอเรสและติมอร์ และรวมทั้งภูมิภาคที่เลยออกไปทางตะวันออกเข้าไปถึงนิวกินีและแปซิฟิคตะวันตก

ที่แปลกไปจากแนวหลัก ๆ ในขั้นพื้นฐานเหล่านี้ คือการเน้นถึงการผลิตเครื่องมือเล็ก ๆ รูปใบมีด และหินกะเทาะลักษณะคล้ายใบมีด ตามส่วนต่างๆ ของฟิลิปปินส์ สุลาเวสีและชวาในช่วงตั้งแต่ประมาณ 7000 ปีก่อนเป็นต้นมา ตราบถึงปัจจุบันนี้ คำอธิบายที่รู้จักกันดีที่สุดที่ใช้บรรยายถึงเครื่องมือทำนองนี้ คือการเกิดเทคโนโลยีเครื่องมือหินขนาดจิ๋วหรือไมโครลิธขึ้นในอุตสาหกรรมเตาเลียนในบริเวณตอนใต้ของสุลาเวสีรวมทั้งในส่วนต่าง ๆ ของชวาตั้งแต่สมัยเมื่อประมาณ 8000 ปีก่อน เทคโนโลยีนี้แผ่ข้ามเข้าไปในอาณาบริเวณส่วนใหญ่ของทวีปออสเตรเลียตั้งแต่ 6000 ปีก่อน ความแพร่หลายนี้อธิบายได้ในระดับหนึ่งว่า มีคนนำไป แต่ประเด็นที่ว่าเครื่องมือในรูปแบบไมโครลิธนี้พัฒนาขึ้นมาภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่แรก หรือว่านำเข้ามาจากภูมิภาคอื่น ยังคงไม่เป็นที่ทราบกัน

เตาเลียน ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญมากที่สุดในบรรดาอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องมือหินในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีปรากฏอยู่ตามถ้ำต่าง ๆ เพิงผาและตามแหล่งโบราณคดีกลางแจ้ง แหล่งโบราณคดีกลางแจ้งนี้กองอยู่บนสันดอนปากแม่น้ำที่สูงขึ้นเล็กน้อยในบริเวณคาบสมุทรที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสี การขุดค้นที่แสดงให้เห็นความต่อเนื่องได้ดีที่สุด เป็นวัสดุที่ได้จากเพิงผาในอูลู เลียงในอาณาบริเวณที่เป็นหินปูนที่มารอส ณ ที่นี้ เราได้พบเครื่องมือหินไมโครลิธทรงรีหรือลักษณะที่ด้านหลังมีรูปทรงเรขาคณิต เครื่องมือเหล่านี้ปรากฏขึ้นหลังช่วง 8000 ปีก่อน เป็นต้นมา ประมาณภายหลัง 6000 ปี ถัดลงมา เครื่องมือเหล่านี้จะเสริมด้วยฐานกลวง และมีปลายแหลมที่ยื่นออกมาเป็นฟันเลื่อย (“เครื่องมือปลายแหลมมารอส”) ซึ่งเป็นลักษณะที่น่าทึ่งและสะดุดตา

มาก (ภาพ 2.3 ง.)[58] เครื่องมือเครื่องใช้ อื่น ๆ ที่พบในระดับเตาเลียน ประกอบด้วยเครื่องมือหินขัด เครื่องมือหินส่วนแกนขนาดเล็ก ที่มีสองขั้ว เครื่องมือปลายแหลมทำจากกระดูก และเป็นไปได้ว่าเครื่องมือขูดที่ทำจากเปลือกหอยชนิดสองฝาก็รวมอยู่ในเครื่องมือจำพวกนี้ด้วย เครื่องมือหินกรวดและเครื่องมือฝนปลาย ดูจะไม่ได้ทำขึ้นในภูมิภาคนี้ แต่เราจำเป็นจะต้องระลึกไว้ด้วยว่า ไมโครลิธเป็นเพียงส่วนน้อยของเครื่องมือหินกะเทาะทั้งหมดที่ได้จากแหล่งโบราณคดีเตาเลียนทั้งหลาย อุตสาหกรรมเครื่องมือหินแกนและหินกะเทาะที่เป็นภูมิหลังก็ยังคงมีสืบเนื่องตลอดมาโดยมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย ส่วนอุตสาหกรรมเตาเลียนเองนั้นก็ยังมีสืบเนื่องต่อมา ในอาณาบริเวณตอนใต้ของคาบสมุทรสุลาเวสีใต้ จนกระทั่งถึงประมาณคริสต์ศักราช 1000 โดยมีรูปแบบที่มีโครงสร้างเรียบง่ายขึ้น เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า การดำเนินชีวิตแบบนักล่าและนักเก็บของป่าในภูมิภาคที่ห่างไกลนี้ จะอยู่รอดต่อมาได้อีกนาน แม้ว่าในอูลู เลียงเอง ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไปจนถึงภูมิภาคมารอส จะปรากฏมีข้าวเจ้าในระดับที่มีอายุถึง ค.ศ. 500 แต่อาจเป็นได้ว่าข้าวที่พบนี้เป็นการบ่งชี้ถึงการแลกเปลี่ยนกับผู้ประกอบการเกษตรที่อยู่ใกล้เคียง เศษชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาแบบเรียบเลี่ยน ก็มีเป็นจำนวนมากในอูลู เลียงเช่นกัน เศษเครื่องปั้นพวกนี้มีความเกี่ยวพันกับเครื่องมือเตาเลียนในช่วงตั้งแต่ประมาณ 4000 ปีก่อนเป็นต้นมา

เศรษฐกิจเตาเลียน เกี่ยวข้องกับการล่าสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมซึ่งเป็นสัตว์พื้นถิ่นของสุลาเวสี ได้แก่ สัตว์ประเภทที่มีถุงสำหรับเลี้ยงลูกอ่อนที่หน้าท้อง ลิงมาคาก ชะมด ควายป่า*อานัว* หมูป่า *บาบิรูซา* และหมู (*Sus celebensis*) ในแหล่งโบราณคดีที่น่าจะอยู่ในยุคเดียวกัน (โฮโลซีนตอนกลาง?) ที่ถ้ำกัว ลาวาในชวากลาง มีการขุดพบกระดูกของวัว ช้าง กระบือ เสือดาวลายเมฆ หมูและกวาง กระดูกสัตว์เหล่านี้อยู่รวมกับเครื่องมือปลายแหลมที่ทำจากกระดูก ช้อนกระดูก และหัวลูกศรชนิดฐานกลวง ทว่าไม่ได้ทำให้เป็นฟันเลื่อย ซึ่งคล้ายคลึงกับเครื่องมือปลายแหลมมารอส นอกจากนี้ ยังมีรายงานการขุดพบเครื่องมือรูปใบมีดแบบมีสัน เครื่องมือปลายแหลม และเครื่องมือที่มีรูปทรงเรขาคณิต ในหินแก้วจากภูเขาไฟ (อ็อบซิเดียน) จากบริเวณบันดุงในชวาตะวันตก ซากสัตว์และเครื่องมือเหล่านั้นทำให้ภาพรวมทั้งหมดของกลุ่มนักล่าซึ่งมีอาวุธพุ่ง ติดปลายด้วยไมโครลิธ (ในรูปลูกธนูหรือปลายหอก) ปรากฏออกมา นักล่าเหล่านี้ เร่ร่อนไปทั่วพื้นที่ป่าโปร่งในเขตมรสุมของชวาสุลาเวสีใต้ และน่าจะรวมถึงบริเวณเกาะต่าง ๆ มากมายในซุนดาน้อย ทั้งตอนก่อนและในระหว่างที่ชุมชนเกษตรกรรมจะแผ่กระจายออกไปทีละน้อย ๆ จนทั่วภูมิภาค

ตราบจนถึงบัดนี้ ยังไม่ปรากฏร่องรอยของอุตสาหกรรมดังที่ได้กล่าวมานี้ ในบริเวณที่อยู่เหนือศูนย์สูตรขึ้นไป หรือในบริเวณป่าทึบของเขตร้อนชื้นบริเวณศูนย์สูตรของสุมาตรา บอร์เนียว สุลาเวสีกลางหรือนิวกินี และในแง่นี้อาณาบริเวณอินโดนีเซียตอนใต้ จึงมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดที่สุดกับ

---

[58] I. Glover and G. Presland, "Microliths in Indonesian Flaked Stone Industries," ใน V. N. Misra and P. Bellwood, eds. ***Recent Advances in Indo-Pacific Prehistory***, New Delhi, 1985.

ออสเตรเลีย ในด้านวัฒนธรรมของยุคโฮโลซีนตอนต้นและตอนกลาง ทั้งหมดนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อผู้ประกอบการเกษตรที่พูดภาษาออสโตรนีเซียน แผ่กระจายไปจนทั่วและในท้ายที่สุด ก็ครอบครองทั่วบริเวณที่เป็นภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับที่ผู้พูดภาษาออสโตรเอเชียติคที่ดูเหมือนได้เข้าแทนที่หรือกลืนชุมชนมากมายซึ่งแต่เดิมเป็นนักล่าและเก็บของป่าหัวบินเหียนในส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอนนี้เราจะหันมาพิจารณายุคใหม่นี้ รวมทั้งรากฐานด้านเกษตรกรรมของสังคมที่ซับซ้อนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กำเนิดและการขยายตัวของชุมชนเกษตรกรรม

เมื่อเกษตรกรรมถือกำเนิดขึ้นมา หลักฐานทางโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เริ่มมีความซับซ้อนในระดับใหม่ เนื่องจากหลักฐานทางเทคโนโลยีและทางเศรษฐกิจที่หลงเหลือมามีมากประเภทขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ค่อนข้างชัดพอสมควร ได้แก่เครื่องปั้นดินเผา ซากบ้านและหมู่บ้าน แนวปฏิบัติในการฝังศพอย่างประณีต กระดูกของสัตว์เลี้ยง ซากเครื่องมือและซากพืชซึ่งเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า สังคมเกษตรกรรมตอนต้น ต้องมีความซับซ้อนมากกว่าสังคมของนักล่าและนักเก็บของป่าในทุก ๆ แง่มุม ทว่าสังคมเหล่านี้ ทิ้งหลักฐานทางโบราณคดีไว้เบื้องหลัง ซึ่งเหมาะแก่การนำมาใช้วางข้อสรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และแนวทางการดำเนินชีวิตได้มากกว่า อย่างน้อยก็ในสภาวการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักฐานเกี่ยวกับสังคมเกษตรกรรมเหล่านี้ ยังใกล้กับเรามากกว่าในแง่กาลเวลา และยังสามารถโยงเข้ากับหลักฐานด้านนิรุกติศาสตร์และชาติพันธุ์วิทยาของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในปัจจุบันได้ง่ายกว่าอีกด้วย

เช่นเดียวกับความซับซ้อนทางด้านวัตถุที่เพิ่มขึ้น ประชากรกลุ่มที่ประกอบการเกษตร ยังมีแนวโน้มที่จะมีความหนาแน่นของประชากรสูงกว่านักล่าและนักเก็บของป่าเป็นอันมาก อาจถึงสิบเท่าหรือกว่านั้น แม้เพียงด้วยระบบการเพาะปลูกแบบทำไร่นาเลื่อนลอยที่เรียบง่ายที่สุด และเพิ่มขึ้นเป็นร้อย ๆ เท่า ในกรณีที่มีระบบการปลูกข้าวนาดำที่มุ่งผลผลิตมากดังที่ปรากฏในแหล่งอารยธรรมหลายแห่งยุคประวัติศาสตร์ เกษตรกรยุคต้น ๆ ให้กำเนิดแหล่งโบราณคดีในจำนวนที่มากกว่าและมีโบราณวัตถุมากกว่าแหล่งโบราณคดีของนักล่า–นักเก็บของป่ามาก ข้อเท็จจริงนี้เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจน จากหลักฐานของยุคหินใหม่และยุคโลหะตอนต้นในประเทศไทยและเวียดนาม อย่างไรก็ดี ในเขตศูนย์สูตร แหล่งโบราณคดีที่อยู่กลางแจ้งในสภาพที่มีพืชพันธุ์ไม้หนาแน่น ก็มีชื่อกระฉ่อนว่ายากจะระบุตำแหน่งได้ ยิ่งหลักฐานเกี่ยวกับถิ่นฐานที่แท้จริงของเกษตรกรยุคต้น ๆ ด้วยแล้ว ยิ่งมีน้อยลงไปอีก

ทำไมสังคมมนุษย์จึงต่างเริ่มทำการเกษตรเมื่อตอนเริ่มต้นยุคโฮโลซีนมาแล้ว การเริ่มต้นนี้ยังมองเห็นได้ชัดเจนจากหลาย ๆ ส่วนของโลกว่า เริ่มอย่างเป็นอิสระจากกัน คำถามนี้ ไม่มีคำตอบได้ตรง

ชัด ทว่ามีข้อสังเกตที่สมเหตุสมผลบางประการซึ่งสามารถนำมากล่าวเน้นได้ เมื่อเข้าช่วงเวลาที่เทคนิคการทำเกษตรกรรมประสบความสำเร็จมากพอที่จะเลี้ยงดูประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก–ดังปรากฏชัดในหลักฐานยุคหินใหม่ในจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่–ระบบนี้โดยรวม จำเป็นต้องมีวงจรการลงทุนด้านแรงงานเป็นรายปี และมีความมั่นคงในเรื่องถิ่นฐาน ซึ่งแตกต่างกันมากจาก วิถีชีวิตของนักล่า–นักเก็บของป่า ซึ่งยังมีอยู่ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ หากว่าแรงจูงใจหรือแรงกดดันให้ยอมรับปัญหาความผันผวนด้านสังคมและเศรษฐกิจดังกล่าว ไม่รุนแรงหนักหน่วงพอ ก็เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจว่า ทำไมนักล่า–นักเก็บของป่าในต้นยุคโฮโลซีนซึ่งดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี มีอาหารพอเพียงและไม่ประสบกับการกดดันบีบคั้นในเรื่องทรัพยากรของตน จึงต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตน นักล่า–นักเก็บของป่าสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว ต่อต้านการรับเอาแนวการเพาะปลูกมาปฏิบัติทั้งหมด นอกเสียจากว่า ทรัพยากรในผืนแผ่นดินมีลดน้อยถอยลง ทำให้พวกเขามีทางเลือกน้อย และนักล่าและนักเก็บของป่ามากมายของยุคโฮโลซีน ก็คงมิได้เปลี่ยนแปลงการทำมาหาเลี้ยงชีพของตนเพียงเพราะแนวคิดเรื่องการผลิตอาหารได้เข้ามาสู่วิถีชีวิตของพวกเขา วิชาชาติพันธุ์วรรณาสมัยใหม่ยังบ่งบอกด้วยว่า ผู้ที่รับการทำเกษตรกรรมเข้ามาสู่วิถีชีวิตของตนในท้ายที่สุดนั้น ยากที่จะกระทำ โดยผ่านทางการทดลองกระทำขึ้นในยามว่างของ “นักล่า–นักเก็บของป่าที่มั่งคั่ง”

แม้ว่าเบื้องหลังการรับวิถีการดำเนินชีวิตแบบเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในแบบรวมกลุ่มของนักล่า–นักเก็บของป่าจะมีความสลับซับซ้อนอยู่ก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงยังคงมีอยู่ว่า พวกเขาเหล่านี้ บางคนในบางท้องถิ่น เช่นทางด้านตะวันตกของเอเชีย ตอนกลางและใต้ของจีน ที่ราบสูงนิวกินี และที่ราบสูงเม็กซิโกและเปรู ในครั้งหนึ่งต่างได้เคยพัฒนาเกษตรกรรมขึ้นจากพื้นฐานทางเศรษฐกิจของการล่าสัตว์และเก็บของป่ามาแล้ว ความแตกต่างที่สำคัญที่ต้องแยกแยะให้เห็นในที่นี้ คือระหว่างแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นถิ่นเดิมโดยตรง อย่างไม่เกี่ยวข้องกับที่ใด ๆ กับแนวคิดการรับในขั้นที่สอง โดยผ่านกระบวนการหยิบยืมต่าง ๆ นั้น หากว่าจะใช้หลักฐานด้านชาติพันธุ์วรรณาเป็นเครื่องชี้แนะจะพบว่า การรับแบบแผนเกษตรกรรมมาด้วยการหยิบยืมด้วยความตั้งใจอย่างจงใจและเต็มใจเป็นกรณีเฉพาะที่หาได้ยาก และเกษตรกรรมที่สามารถพัฒนาขึ้นมาเองจากฐานเศรษฐกิจแบบนักล่า–เก็บของป่า มีเฉพาะในภูมิภาคที่มีพืชที่ให้ผลผลิตสูงที่เหมาะสมอยู่แล้วเท่านั้น และในอีกเหตุผลหนึ่งก็คือเฉพาะในสังคมมนุษย์ซึ่งอาจได้รับการกระตุ้นจากปัจจัยความตึงเครียดต่าง ๆ ให้หันเหไปสู่การลงทุนเพิ่มขึ้นในการเกษตร ปัจจัยเหล่านี้อาจรวมถึงความไม่แน่นอนตามฤดูกาลของปริมาณอาหารที่เก็บหาได้จากป่า ปริมาณอาหารลดน้อยลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และกระทั่งด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่าเพราะประชากรเพิ่มขึ้น การพัฒนาเกษตรกรรมอย่างแท้จริงโดยพัฒนาขึ้นมาจากรากเหง้าของท้องถิ่นเอง มิได้เกิดขึ้นโดยทั่วไป แต่เมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ประชากรที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาเหล่านี้ จะมีข้อได้เปรียบกว่าพวกนักล่าและนักเก็บของป่าที่เป็นเพื่อนบ้านอย่างมากในด้านประชากร ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวด้านภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ครั้งใหญ่ในบางระลอก ในยุคก่อน

ประวัติศาสตร์ เช่น ของชาวอินโดยูโรเปียน ของชาวบันตูและของผู้ที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติคและออสโตรนีเซียนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขยายตัวเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อประชากรซึ่งเพิ่งพัฒนาวิธีการทำเกษตรกรรมอย่างเป็นระบบจนเกิดดอกออกผล การขยายตัวนี้ดำเนินอย่างเชื่องช้า ทว่าต่อเนื่องและไม่ลดละ เข้าสู่อาณาบริเวณที่มีแต่พวกนักล่า–นักเก็บของป่าครอบครองอยู่ กระบวนการดังกล่าว ยังคงมีอยู่อย่างสืบเนื่องแม้ในปัจจุบัน แต่ในระดับที่เล็กกว่าแต่ก่อนมากในแง่ภูมิศาสตร์ ส่วนชนที่ใช้ชีวิตแบบนักล่า–นักเก็บของป่ากลุ่มท้าย ๆ ที่ยังเหลืออยู่ทั่วโลกนั้น ต้องเผชิญกับการกดดันอย่างที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์จนทำให้ต้องละทิ้งวิถีชีวิตแบบเก่าของตน

พื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ (ไม่นับจีนตอนใต้ และอาจรวมถึงบริเวณชายฝั่งตอนเหนือของเวียดนาม) ไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่าการพัฒนาเกษตรกรรมเกิดขึ้นมาเองในพื้นที่ และโดยพื้นฐานแล้ว ดูเหมือนว่าพวกที่นำเกษตรกรรมเข้ามา เป็นพวกที่คุ้นเคยกับการปลูกข้าวเจ้า ข้าวฟ่าง และพืชกึ่งเมืองร้อนอย่างอื่น ๆ เช่นมัน เผือกและอ้อยอยู่แล้ว ชนพวกนี้ยังเป็นพวกที่เลี้ยงสัตว์บ้านอย่างหมู ไก่ สุนัขและอาจรวมถึงวัวควายด้วย หลักฐานทุกอย่างที่มีอยู่ บ่งบอกไปในแนวที่ว่า การขยายการเพาะปลูกเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ เริ่มขึ้นจากภูมิภาคด้านชายฝั่งของจีนตอนใต้เป็นสำคัญ อย่างไรก็ดี สิ่งสำคัญมากที่ต้องกล่าวเน้นก็คือ ผลไม้เมืองร้อนหลายชนิดและพืชชนิดที่มีหัวอยู่ใต้ดินซึ่งเป็นพืชพื้นถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกนำเข้าสู่ระบบการเพาะปลูกขณะที่พวกนักการเกษตรแผ่กระจายลงมาทางใต้ และประชากรที่เป็นนักล่า–นักเก็บของป่าที่มีอยู่ ก็อาจช่วยเกื้อหนุนด้วยการให้ความรู้ที่มีประโยชน์เกี่ยวกับพืชดังกล่าวแก่กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูก ยิ่งกว่านั้น การวิจัยในระยะหลัง ๆ นี้ ยังบ่งชี้ว่า ศูนย์กลางการเพาะปลูกพืชที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นซึ่งแยกตัวอยู่ต่างหากพัฒนาขึ้นในที่ราบสูงของนิวกินีอย่างน้อย ตั้งแต่เมื่อ 6000 ปีก่อน ซึ่งเป็นได้ว่าอาจเป็นพืชผลในจำพวกเผือก อ้อย ไม้พุ่มจำพวกเตย (แพนดานัส) และกล้วยออสเตรลิมูซา พัฒนาการทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้มิได้มีผลกระทบที่มองเห็นได้ชัดต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่พ้นไปจากบริเวณภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย ทว่าพัฒนาการของเกษตรกรรมดังกล่าวส่งผลลัพธ์ที่สำคัญยิ่งต่อยุคก่อนประวัติศาสตร์ของด้านมหาสมุทรแปซิฟิค คือทำให้นิวกินีเป็นดินแดนที่ยากแก่ชาวออสโตรนีเซียน ผู้อพยพย้ายถิ่นไปตั้งรกรากใหม่ จะผ่านเข้าไปได้ สันนิษฐานว่า ด้วยเหตุผลด้านประชากรศาสตร์

ทัศนะซึ่งข้าพเจ้าประกาศ ณ ที่นี้ เห็นได้ชัดว่า ไม่รับรู้ถึงความเป็นไปได้ที่เกษตรกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคเริ่มแรก จะเกิดขึ้นโดยตรงจากระดับพื้นถิ่น โดยมีพื้นฐานอยู่เฉพาะที่ผลไม้และพืชตระกูลหัวใต้ดิน ดังที่เคยเป็นความเห็นของนักภูมิศาสตร์และนักชาติพันธุ์วรรณาจำนวนหนึ่งอยู่ระยะหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะระบุชัดถึงหลักฐานใด ๆ ที่สนับสนุนว่ามีการทำเกษตรกรรมในระดับดังกล่าวเกิดขึ้นทางตะวันตกของนิวกินีและหมู่เกาะในแปซิฟิค (ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีธัญพืชขึ้นอยู่เลยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์) และเมื่อไม่ปรากฏมีหลักฐานสนับสนุนดังกล่าว จึงดูเป็นการฉลาดกว่า ที่ในตอนนี้ จะเน้นถึงความสำคัญของธัญพืชที่ให้ผลผลิตประจำปีสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว

เจ้า ข้าวเจ้าให้หลักฐานทางโบราณคดีที่ชัดเจนอย่างมากมาย เกี่ยวกับเกษตรกรรมครั้งโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ธัญพืชที่ให้ผลผลิตปีละครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวสาลี ข้าวบาร์เล่ย์ ข้าวโพด ข้าวเจ้าและข้าวฟ่าง เท่าที่ปรากฏในหลักฐาน กอปรขึ้นเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจสำหรับสังคมส่วนใหญ่ที่มีความซับซ้อนและมีประชากรหนาแน่น ธัญพืชที่ให้ผลผลิตเป็นประจำทุกปี โดยนิยามแล้ว วิวัฒนาการขึ้นในภูมิภาคที่มีอากาศอบอุ่นหรือแบบกึ่งเมืองร้อน อากาศแบบนี้มีฤดูฝนและฤดูแล้ง (หรือร้อนกับหนาว) สลับกัน ซึ่งเป็นช่วงที่ทำให้พืชเกิดการเติบโตและการหยุดนิ่ง ภูมิภาคเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะให้เมล็ดข้าวที่มีขนาดใหญ่ และ–หลังจากที่คัดเลือกพันธุ์เพื่อเพิ่มขนาดเมล็ด และปริมาณผลผลิต รวมทั้งจนกระทั่งได้เมล็ดข้าวที่ไม่แตกเมื่อแก่จัด และรวงข้าวสุกพร้อมกันแล้ว–สามารถให้ผลผลิตอาหารต่อหน่วยที่ดินในปริมาณมาก ข้าวเจ้า (*Oryza sativa*) และข้าวฟ่างหางหมา (*Setaria intalica*) เป็นธัญพืชที่นำมาปลูกเป็นอย่างแรก โดยใช้พันธุ์พืชล้มลุกที่มีอยู่เดิมในจีนสำหรับข้าวเจ้า ส่วนข้าวฟ่างได้จากทางเหนือของแม่น้ำแยงซี แม่น้ำสายนี้ค้ำจุนวัฒนธรรมยุคหินใหม่ที่เก่าแก่ที่สุดของจีนมาตั้งแต่เมื่อ 6000 ปีก่อนคริสต์กาล จากหลักฐานโบราณคดีที่มีอยู่ในปัจจุบัน ข้าวเจ้าถูกนำมาปลูกเป็นครั้งแรกในบริเวณลุ่มแม่น้ำแยงซีตอนล่าง ในตอนต้นยุคโฮโลซีน[59] ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สภาพอากาศอบอุ่นกว่าปัจจุบัน ข้าวเจ้านี้ช่วยหล่อเลี้ยงผู้ที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านที่ทำจากไม้ซุงที่น่าประทับใจอย่างเช่นเฮมูดูในมณฑลเจ้อเจียงมาจนกระทั่งถึงสมัยเมื่อ 5000 ปีก่อนคริสต์กาล มีเทคโนโลยีมากมายที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการการเพาะปลูกเหล่านี้เกิดขึ้นที่แถบชายฝั่งทะเลในบริเวณตอนกลางของประเทศจีน ได้แก่การทำเครื่องปั้นดินเผา งานไม้ ขวานหินแบบสิ่ว เครื่องมือทางการเกษตรที่ทำจากไม้และกระดูกสัตว์ เรือพายแกนสำหรับการทอ (ผ้าฝ้าย?) การทอเสื่อและการทำเชือก เทคโนโลยีการประดิษฐ์เหล่านี้เกิดขึ้นรวมไปกับหลักฐานที่บ่งบอกว่ามีการเลี้ยงสัตว์ได้แก่ หมู สุนัข ไก่ และอาจมีวัวและควายด้วย ทั้งหมดนี้บ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่ผันแปรไปจากวิถีการทำเดินชีวิตแบบนักล่า–นักเก็บของป่าในอดีต ซึ่งสามารถบรรยายได้เพียงว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ

อย่างไรก็ดี ปัญหาอยู่ที่ว่าหลักฐานทางโบราณคดีของจีน ยังไม่ได้บอกในรายละเอียดปลีกย่อยว่า ทำไมพัฒนาการเหล่านี้จึงเกิดขึ้นและเกิดขึ้นได้อย่างไร การขาดหลักฐานที่น่าเชื่อถือว่ามีการทำเกษตรกรรมเกิดขึ้นในที่ใด ๆ ในโลก ในช่วงไพลสโทซีนเป็นการบ่งบอกอย่างแรงกล้าว่า สภาพอากาศที่ดีขึ้นในยุคน้ำแข็งละลาย มีบทบาทสำคัญเช่น อาจช่วยให้ธัญพืชชนิดเมล็ดโตที่ให้ผลผลิตเป็นประจำทุกปี แพร่กระจายออกไปจนทั่วหลาย ๆ เขตของยูเรเชีย ที่อยู่ในประมาณระหว่างเส้นรุ้งที่ 15

---

[59] อุณหภูมิถัวเฉลี่ยทั้งปีของบริเวณส่วนใหญ่ของจีนในช่วงระหว่าง 6000 ถึง 2000 ปีก่อนคริสต์กาล อุ่นกว่าในปัจจุบัน 2-4 องศาเซลเซียส : K. C. Chang, ***Archaeology of Ancient China***, New Haven, 1986, 74-9.

ถึง 35 องศาเหนือ[60] และอาจเป็นได้ว่า เมื่อสภาพเช่นนี้เกิดขึ้น ประชากรที่เป็นนักล่าและนักเก็บของป่าจึงเริ่มใช้ประโยชน์และพึ่งพาอาศัยธัญพืชป่าเหล่านี้เป็นอาหาร จนกระทั่งสถานการณ์บีบบังคับให้พวกเขาต้องลงมือเพาะปลูกอย่างเป็นระบบ เพื่อจะได้มีแหล่งสำรองอาหารที่มีมาอย่างสม่ำเสมอ ในกรณีของชายฝั่งทะเลตอนใต้ของจีน ปัจจัยที่บีบบังคับนี้ อาจเกี่ยวข้องกับอุณหภูมิที่เย็นลงเป็นพัก ๆ ในยุคโฮโลซีนตอนต้น[61] ซึ่งเป็นเหตุให้พืชผลลดน้อยลงหรือกระทั่งหย่อมข้าวเจ้าป่าในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง สูญหายไปทั้งหย่อม อย่างไรก็ดี จริง ๆ แล้ว ในที่นี้ เราไม่ทราบคำตอบ และคำอธิบายที่แน่ชัดถึงสาเหตุของกำเนิดของเกษตรกรรมในทุกส่วนของโลก ซึ่งยังคงยากที่จะอธิบายได้

เมื่อได้สถาปนาเกษตรกรรมการปลูกธัญพืชจนเป็นผลสำเร็จ ซึ่งหมายถึงการมีกิจกรรม การเพาะปลูกที่ถาวรเป็นวงจรประจำปี และมีเทคนิคการเก็บรักษาด้วยนั้น จากนั้นมาการขยายตัวของระบบการทำเกษตรกรรมก็เริ่มขึ้น ถึงตรงนี้เราก็มาถึงเนื้อหาที่มีความไม่เห็นพ้องต้องกันอยู่ เนื่องจากมีเจ้าของงานเขียนบางท่าน เชื่อมโยงการขยายตัวของเกษตรกรรม เข้ากับแรงกดดันด้านประชากร อย่างไรก็ดี จะต้องประกาศไว้ว่า สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือแม้กระทั่งสำหรับจีนตอนใต้แล้ว ไม่มีหลักฐานด้านโบราณคดีหรือชาติพันธุ์วรรณายุคก่อนสมัยใหม่ ที่พิสูจน์ว่ามีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมากจนต้องใช้ที่ดินให้คุ้มยิ่งขึ้น เหตุผลเช่นนี้ไม่อาจนำมาใช้อธิบายได้ แม้ในกรณีการขยายตัวของเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่กับเรื่องชาติพันธุ์วรรณาที่เป็นที่รู้กันดี เช่นกรณีชาวอิบานในซาราวัก ซึ่ง ณ ที่นี้มีการเปิดดินแดนใหม่ ๆ ในศตวรรษที่ผ่านมาและได้ให้ทั้งสถานภาพและพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น แก่คนหนุ่มที่ทะเยอทะยานและใฝ่สงคราม แน่นอนว่า เหตุผลเดียวกันนี้ ใช้ได้กับการอพยพย้ายถิ่นในเขตแปซิฟิคครั้งใหญ่ของชาวโพลีนีเซียน หากว่าเราจะเชื่อตำนานเรื่องราวของพวกเขา พรมแดนใหม่ ทรัพย์ศฤงคารใหม่และโอกาสที่จะหนีจากความเดือดร้อนในดินแดนบ้านเกิด เป็นเครื่องล่อใจที่มีเสน่ห์เสมอมา ดังประวัติศาสตร์การล่าอาณานิคมในระยะหลัง ๆ ต่อมาจะพิสูจน์ให้เห็น

---

[60] ตามคำของอาร์. โอ. ไวท์ ธัญพืชที่ให้ผลประจำปี วิวัฒนาการขึ้นบริเวณรอบนอกของเอเชียกลาง ซึ่งมีช่วงฤดูแล้งยาวนานขึ้น และอุณหภูมิสูงขึ้น ในราวตอนปลายของยุคน้ำแข็งครั้งล่าสุด: O. R. Whyte, "Annual Crops of South and Southeast Asia," in Misra and Bellwood eds, ***Recent Advances***. การวิจัยละอองเกสรพืชในยูนนานระยะหลัง ๆ นี้ ให้การสนับสนุนทัศนะนี้อยู่บ้าง ดู D. Walker, "Late Pleistocene-Early Holocene Vegetational and Climatic Changes in Yunnan Province, Southwest China," ***Journal of Biogeography***, 13 (1986).

[61] มีขั้นตอนที่อากาศเย็น ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากหลักฐานเกสรดอกไม้ สมัยเมื่อ 8200 ถึง 5800 ปีก่อน ดังระบุใน Yang Huairen and Xie Zhiren, "Sea Level Changes in East China over the Past 20,000 years," in R. O. Whyte, ed., ***The Evolution of the East Asian Environment***, Hong Kong, 1984.

เหตุผลที่ว่าทำไมการเพาะปลูกข้าวเจ้าในระยะต้น ๆ แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วมาก อย่างน้อยก็ในเขตร้อนปานกลางที่ให้ผลผลิตดีที่สุด[62] อาจเนื่องมาจากว่า สภาพแวดล้อมที่เป็นที่ลุ่มน้ำขังและบริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกข้าวเจ้า (รวมทั้งกับหัวเผือก) มากที่สุดนั้นเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีอยู่ไม่มาก ในสภาพที่ยังมีความหนาแน่นของประชากรต่ำ น่าจะทำให้ผู้คนออกแสวงหาที่น้ำขังตามธรรมชาติใหม่ ๆ ตามแนวลำแม่น้ำซึ่งมีน้ำท่วมขึ้นมาในช่วงฤดูฝนมากกว่าที่จะสร้างสภาพที่มีน้ำขังขึ้นมาเองด้วยกรรมวิธีสร้างเขื่อนขุดคลองและขนส่งน้ำ ซึ่งต้องใช้แรงงานด้วยความเหนื่อยยาก ดังนั้น ทั้งข้าวเจ้าและเผือก จึงอาจเคยได้ปลูกกันในบริเวณน้ำท่วมขังตามธรรมชาติในลักษณะง่าย ๆ ตามฤดูกาล มาตั้งแต่แรกเริ่มต้นทีเดียว และการเคลื่อนย้ายไปเพาะปลูกในบริเวณที่เป็นแผ่นดินแห้งส่วนใหญ่นั้น อาจเป็นพัฒนาการขั้นที่สอง[63] ที่ที่มีน้ำท่วมขังและเป็นดินปากแม่น้ำที่ตั้งอยู่ในที่ลุ่ม และมีน้ำท่วมตามฤดูกาลนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าหนาทึบสามารถให้ผลผลิตที่สูงกว่าและแน่นอนกว่าบริเวณที่แห้ง (ซึ่งเริ่มการเพาะปลูกด้วยการเผาทำลายพืชที่ไม่ต้องการ) โดยไม่ต้องใช้แรงงานเพิ่มขึ้นสักเท่าไร[64] สภาพแวดล้อมประเภทนี้ น่าจะเป็นสิ่งที่ผู้ต้องการตั้งรกรากของยุคหินใหม่ตอนต้น เสาะแสวงหากันอย่างกระตือรือร้น ทั้งพวกที่มีและไม่มีแรงกระตุ้นที่มาจากแรงบีบคั้นเนื่องจากทรัพยากรมีไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรในท้องถิ่น

ก่อนที่จะละไปจากการอภิปรายภูมิหลังของกำเนิดของการทำเกษตรกรรมและการกระจัดกระจายและขยายตัวของการทำเกษตรกรรม เราจำเป็นต้องกล่าวเน้นถึงการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม ขณะที่เศรษฐกิจแบบนี้ขยายตัวลงไปทางใต้เข้าสู่เขตศูนย์สูตรและเลยต่อไปยังหมู่เกาะต่าง ๆ ในแปซิฟิค เศรษฐกิจเกษตรกรรมนี้พัฒนาขึ้นในตอนใต้ของจีนและตอนเหนือของบริเวณแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในท้ายที่สุด ได้ขยายออกไปจนทั่ว

---

[62] ข้าวยุคก่อนประวัติศาสตร์ น่าจะงอกงามได้ดีที่สุดในเขตเส้นรุ้งที่อยู่ถัดจากเขตร้อน ด้วยเหตุผลที่สลับซับซ้อนซึ่งเกี่ยวข้องกับระยะเวลาที่ได้รับแสง (นั่นคือ วงจรการเติบโตสอดคล้องเป็นจังหวะตรงกับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องระยะเวลาช่วงที่เป็นกลางวัน) และความจำเป็นที่จะต้องมีแสงแดดที่วางใจได้ในฤดูแล้ง เพื่อให้รวงข้าวสุกและได้เมล็ดข้าวที่มีขนาดโตขึ้นและมีปริมาณโปรตีนสูงขึ้นในสภาพแวดล้อมเหล่านี้ สภาพอากาศที่ชื้นของเขตศูนย์สูตรคงไม่เหมาะสมสำหรับข้าวเหล่านี้ จนกระทั่งเกิดการคัดเลือกพันธุ์อย่างมากมายภายในสายพันธุ์ ดูการอภิปรายกับการอ้างอิงใน PIMA บทที่ 7

[63] ดู T.T.Chang, "The Ethnobotany of Rice in Island Southeast Asia," AP, 26 (1988); Joyce White, "Origins of Plant Domestication in Southeast Asia," in D. Bayard, ed., ***Southeast Asian Archaeology at the XV Pacific Science Congress***, Dunedin, 1984.

[64] ดูตัวอย่างเช่น M. R. Dove, ***Swidden Agriculture in Indonesia***, Berlin, 1985, 299; C. Padoch, "Labor Efficiency and Intensity of Land Use in Rice Production: an Example from Kalimantan," ***Human Ecology***, 13 (1985).

บริเวณกึ่งเขตร้อน ทั้งทางเหนือและใต้ของเส้นศูนย์สูตรนั้น การเพาะปลูกในระบบเศรษฐกิจแบบนี้เน้นการปลูกธัญพืชอย่างเช่นข้าวเจ้า ข้าวฟ่างหางหมาและข้าวฟ่างชนิดอื่น ๆ (*Panicum* และ *Echinochloa*) และลูกเดือย ซึ่งเป็นพืชยืนต้น พืชอื่น ๆ คือ ฝ้าย (*Gossypium arboreum*[65]) อ้อย มันขนาดใหญ่ (*Dioscorea alata*) และอาจรวมถึงเผือก (*Colocasia esculenta*) ก็นับเป็นพืชเพาะปลูกที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงในเขตเส้นรุ้งเหล่านี้เช่นกัน

อย่างไรก็ดี ภายในเขตศูนย์สูตรของอินโดนีเซียและมาเลเซีย เงื่อนไขด้านสภาพอากาศที่มีอยู่ เห็นได้ชัดว่าไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกข้าวเจ้าชนิดที่ต้องการแสงแดดเป็นระยะ ๆ ซึ่งชนออสโตรนีเซียนยุคแรกเป็นผู้นำเข้ามาปลูก ผลลัพธ์ก็คือ ข้าวเจ้ามีความสำคัญน้อยลง และไม่เคยมีการนำเข้าไปปลูกในหมู่เกาะต่าง ๆ ในแปซิฟิค กรณียกเว้นที่มีอยู่บ้างเล็กน้อยคือ ที่หมู่เกาะมาเรียนาส์ (ซึ่งไม่น่าประหลาดใจ เพราะหมู่เกาะนี้อยู่นอกเขตศูนย์สูตร) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่ตั้งอยู่ในย่านศูนย์สูตรในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ช่วงถัดมา จึงหันไปมุ่งเน้นที่การเพาะปลูกข้าวฟ่าง พืชที่มีหัวใต้ดิน (มัน เผือกและพืชหัวอื่น ๆ) สาคูสำหรับทำแป้ง และไม้ผลอย่างเช่นมะพร้าว กล้วยและสาเก[66] ปัจจุบันนี้ ข้าวเจ้าเป็นพืชที่ครอบครองพื้นที่อยู่อย่างมากมายในส่วนต่าง ๆ ของอินโดนีเซียแถบศูนย์สูตร ทว่ามีสิ่งบ่งชี้ว่า การครอบครองนี้อาจพัฒนาขึ้นในเวลาถัดมา ภายหลังการเริ่มต้นทำเกษตรกรรมผ่านไปแล้วสักพันปี เพราะต้นข้าวเอง ปรับตัวให้เข้ากับสภาพอากาศของเขตศูนย์สูตรได้ดีขึ้น แต่หากพิจารณาในอีกทางหนึ่ง เกาะต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณกึ่งเขตร้อนของส่วนซีกโลกใต้ อย่างเช่นชวาและบาหลี น่าจะเหมาะแก่การปลูกข้าวเจ้าเป็นอย่างดีมาตั้งแต่เริ่มแรกสุด ทันทีที่พืชชนิดนี้ถูกนำมาปลูกโดยผ่านเข้ามาทางเขตศูนย์สูตร

โบราณคดีของสังคมเกษตรกรรมยุคต้น

สังคมที่มีเทคโนโลยีในแบบของยุคหินใหม่ ปรากฏขึ้นแทบทุกหนทุกแห่งในบริเวณที่ลุ่มและชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างประมาณ 4000 ถึง 1000 ปีก่อนคริสต์กาล (แผนที่ 2.4) ยกเว้นในอาณาบริเวณที่ยังคงเป็นที่สงวนของนักล่าและนักเก็บของป่าซึ่งลดน้อยลงไปทุกที ในช่วงคริสต์สหัสวรรษที่สอง สำริดกลายเป็นวัสดุที่แพร่หลายในตอนเหนือของแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนเหล็กมีแพร่หลายหลัง 500 ปีก่อนคริสต์กาล ทั้งเหล็กและสำริด ปรากฏขึ้นมา

---

[65] ดู R. K. Johnson and B. G. Decker, "Implications of the Distribution of Native Names for Cotton (***Gossypium*** *spp*.) in the Indo-Pacific," AP, 23 (1983)

[66] P. Bellwood, "Plants, Climate and People; the Early Horticultural Prehistory of Indonesia," in J.J. Fox, ed., '***Indonesia: the Making of a Culture***, Canberra, 1980.

ด้วยกันในมาเลเซียและภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อใกล้จะสิ้นคริสต์สหัสวรรษแรก ในส่วนนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี ซึ่งสามารถเรียกขานได้ว่าเป็นยุคหินใหม่[67] ก่อนที่จะหันไปสู่หลักฐานที่มีสารัตถะด้านภาษาศาสตร์ ซึ่งทำให้สามารถตีความหลักฐานเหล่านี้ภายในกรอบทางประวัติศาสตร์–วัฒนธรรมได้ แหล่งโบราณคดียุคหินใหม่เหล่านี้ ที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ในบริเวณตอนใต้ของจีนและตามส่วนต่าง ๆ ทางภาคเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีอายุเก่าแก่น้อยลงไปตามลำดับเมื่อเคลื่อนย้ายลงไปทางใต้และทะลุผ่านอินโดนีเซียไปทางตะวันออก ดูเหมือนว่านิวกินีเป็นจุดศูนย์กลางของเกษตรกรรมที่มีต้นกำเนิดอย่างอิสระที่เก่าแก่พอ ๆ กับในจีน

ความมั่งคั่งของวัฒนธรรมที่อยู่ชายฝั่งทะเลของจีนตอนใต้ในยุคหินใหม่ เป็นเรื่องที่ได้กล่าวไปแล้ว ในส่วนที่วัฒนธรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องอยู่กับแหล่งโบราณคดีเฮมูดูในมณฑลเจ้อเจียง ปริมาณข้าวเจ้าที่พบในบริเวณนี้เป็นประเด็นที่ควรเน้นหนัก เพราะนอกจากมีการนำแกลบมาใช้สำหรับผสมในเครื่องปั้นดินเผาแล้ว ที่แหล่งโบราณคดีนี้ยังขุดพบชั้นที่มีน้ำขังหนาถึง 50 เซนติเมตร ซึ่งมีทั้งแกลบข้าว ฟาง และใบข้าว เมื่อเลยลึกลงไปทางใต้จนถึงแหล่งชีเซียในมณฑลกวางดอง (กวางตุ้ง) ได้พบข้าวตกค้างอยู่ในหลุมที่ใช้สำหรับการหุงต้มและหลุมที่ใช้สำหรับเก็บรักษา และในแหล่งโบราณคดีที่เป็นชุมชนขนาดสามเฮคทาร์* ซึ่งมีอายุเก่าแก่ย้อนไปถึงเมื่อประมาณ 3000 ปีก่อนคริสต์กาล[68] เห็นได้ชัดว่าข้าวถูกนำมาใช้เป็นส่วนผสมสำหรับฉาบสิ่งปลูกสร้าง ชายฝั่งตอนใต้ทั้งหมดของจีนจึงดูจะเป็นถิ่นที่

---

[67] คำว่า “หินใหม่” เป็นเพียงการจำแนกประเภทเพื่อความสะดวก ซึ่งหมายถึงการดำรงอยู่ของเกษตรกรรมโดยปราศจากโลหะ และไม่ควรถือว่าเป็นการอ้างอิงถึงวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมในระดับชั้นใด ๆ โดยเฉพาะ สังคมยุคหินใหม่มากมายหลายแห่ง (อย่างเช่นของพวกมายา) แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ใหญ่กว่าและซับซ้อนกว่า สังคมมากมายหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้โลหะ อย่างไรก็ดี การใช้คำอ้อมค้อมอย่างเช่น “ยุคการทำเกษตรกรรมระยะแรก” หรือ “เกษตรกรรมในระยะก่อนการใช้โลหะ” จะทำให้ต้องตั้งคำถามขึ้นมามากมายและมิได้สนองวัตถุประสงค์ที่มีประโยชน์อันใด ข้อเขียนของ ดี. บายาร์ด (D. Bayard) เรื่อง A Tentative Regional Phase Chronology for Norteast Thailand ในหนังสือเรื่อง ***Southeeast Asian Archaeology*** ซึ่งดี. บายาร์ด เป็นบรรณาธิการ และใน ***Archaeology*** ของไฮแอม (Higham) เมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้แบ่งโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ที่มิใช่คาบสมุทร ออกเป็นช่วงเวลากว้าง ๆ สี่ช่วง โดยใช้ตัวอักษร A ถึง D ทว่าลักษณะจำเพาะทางด้านวัฒนธรรมที่ใช้สำหรับทั้งสี่ช่วงเวลานี้ ไม่สามารถใช้กับภูมิภาคในบริเวณศูนย์สูตรอย่างเช่นมาเลเซียหรืออินโดนีเซียได้ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงยังคงคำศัพท์ดั้งเดิมเอาไว้ ซึ่งจะเป็นการเหมาะสมสำหรับผู้อ่านที่มิใช่ผู้เชี่ยวชาญมากกว่า

* ราวสามหมื่นตารางกิโลเมตร

[68] A. E. Dien et al., eds, ***Chinese Archaeological Abstracts***, Los Angeles: University of California Institute of Archaeology, 1985, II. 121-3.

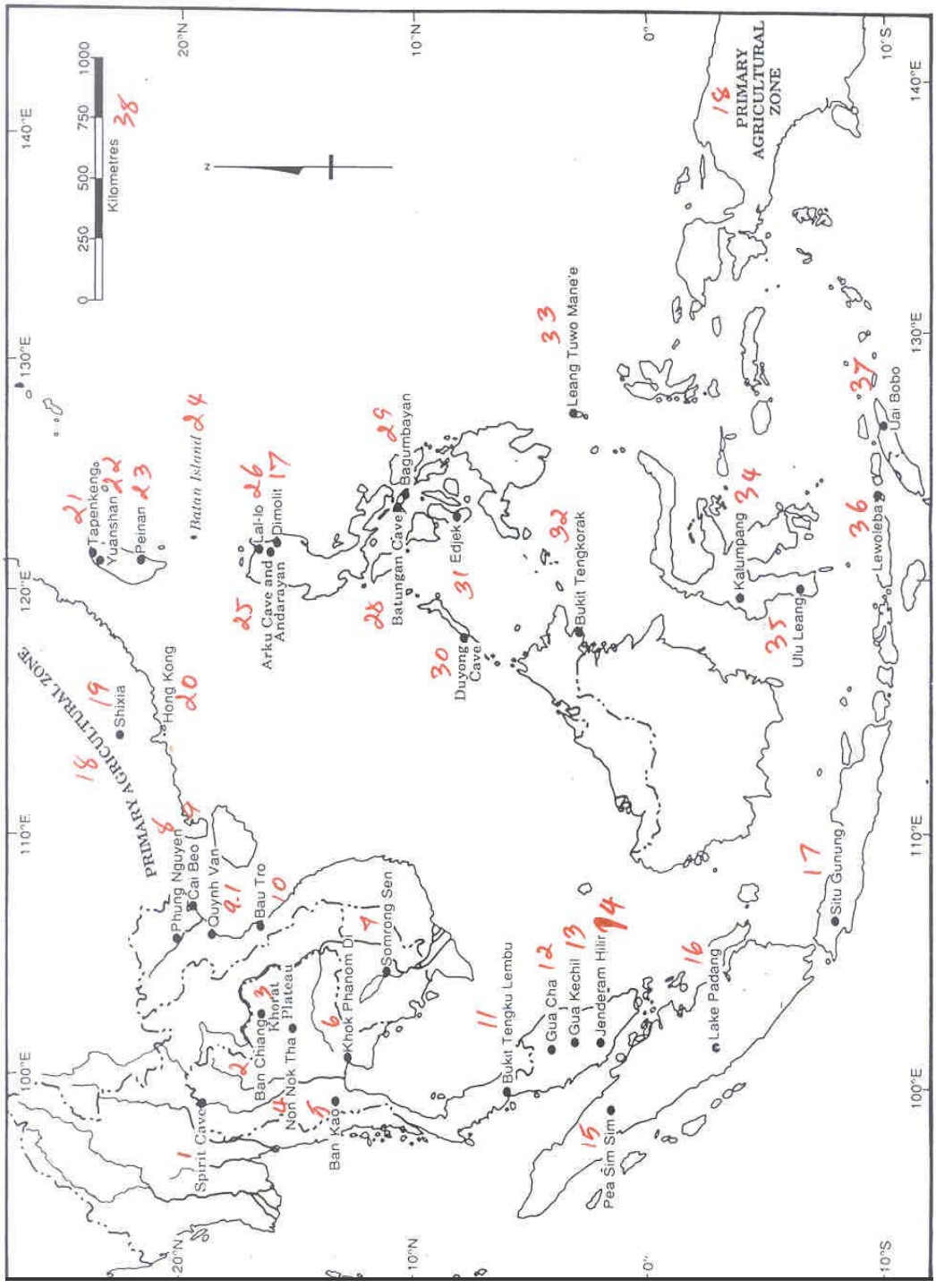
อยู่อาศัยของประชากรที่ใช้เครื่องปั้นดินเผาและปลูกข้าว ระหว่าง 5000 ถึง 3000 ปีก่อนคริสต์กาล หรือแม้แต่ก่อนช่วงเวลานี้ ก็ยังเป็นไปได้มากทีเดียว[69]

การค้นคว้าในภูมิภาคชายฝั่งของตอนเหนือของเวียดนามในช่วงที่เพิ่งผ่านมาไม่นาน ส่งผลให้พบแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง ซึ่งมักเป็นกองเปลือกหอยและมีวัตถุทางวัฒนธรรมของยุคหินใหม่จำนวนหนึ่งที่ปะปนกันอยู่อย่างค่อนข้างสับสน แหล่งโบราณคดีเหล่านี้มีอายุตั้งแต่สหัสวรรษที่ห้าก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา[70] วัตถุทางวัฒนธรรมพวกนี้ยังรวมถึงเครื่องปั้นดินเผาที่มีฐานแหลมหรือกลมตกแต่งด้วยรอยกรีด ด้วยการประทับรอยโดยใช้เชือก ตะกร้าหรือเสื่อ หรือฉาบด้วยดินสีแดง ในบางแห่งยังพบขวานหินที่ใช้งานแบบสิ่วชนิดที่เป็นบ่าหรือไม่มีก้าน หลุมฝังศพซึ่งมีการดัดงอศพและกระดูกของกวาง วัว หมูและสุนัข ทว่าไม่ปรากฏชัดเจนว่าสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์เลี้ยงหรือไม่ (แต่สันนิษฐานว่าหมูและสุนัขคงเป็นสัตว์เลี้ยง) ข้อมูลเกี่ยวกับการยังชีพมีอยู่น้อย แม้ว่าสถานการณ์จะดีขึ้นบ้าง ในกรณีของวัฒนธรรมฟุงเหงียน วัฒนธรรมนี้ตั้งอยู่ในหุบเขากลางแม่น้ำแดงเหนือฮานอย มีอายุย้อนกลับไปถึงในราวสหัสวรรษที่สามตอนปลายหรือสหัสวรรษที่สองตอนต้นก่อนคริสต์กาล มีหลักฐานชัดเจนที่บ่งบอกว่าผู้สร้างวัฒนธรรมเหล่านี้คือ ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ก่อนหน้าที่วัฒนธรรมการใช้สำริดในยุคแรก ๆ จะมาถึงตอนเหนือของเวียดนาม พวกเขาเพาะปลูกข้าวเจ้า และสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางด้านวัตถุในขอบข่ายที่กว้างขวางขึ้น วัตถุเหล่านี้รวมถึงหัวธนูที่ทำด้วยหินและเครื่องมือหินที่มีแนวคมยาวแบบมีด แกนปั่นด้ายที่ทำจากดินเหนียวเผา ลูกหินที่ใช้ยิงด้วยธนู และเครื่องปั้นดินเผาที่มีการตกแต่งด้วยรอยบากและรอยประทับด้วยหวี ซึ่งนักโบราณคดีเวียดนามต่างพิจารณาให้เป็นต้นกำเนิดโดยตรงของเครื่องบั้นดินเผาของอารยธรรมดองซอน ในสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล

---

[69] อาทิเช่น เครื่องปั้นดินเผา โดยทั่วไปแล้ว เกี่ยวข้องกับสังคมเกษตรกรรมมากกว่าสังคมล่าสัตว์-เก็บของป่า เครื่องปั้นดินเผาที่พบในตอนใต้ของญี่ปุ่น และบริเวณใกล้กับมณฑลเจียงสือในบริเวณชายฝั่งทะเลตอนกลางของจีน อาจมีความเก่าแก่ได้มากถึง 12,000 ปี ข้อเขียนในหัวข้อเรื่อง "C-14 Dating of Pottery" ของ ดับบลิว. มีแชม (W. Meacham) ในวารสาร *Journal of the Hong Kong Archaeological Society*, 11 (1984-5) อภิปรายอายุของเครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะในฮ่องกงและมาเก๊าว่ามีความเก่าแก่ถึง 5000 ปีก่อนคริสต์กาล ซี.แอล. เบรซ (C. L. Brace) และคนอื่น ๆ ก็เคยเสนอไว้เช่นกันว่า ฟันของชาวจีนทางตอนใต้ซึ่งมีขนาดเล็กนั้น ช่วยสนับสนุนข้อค้นพบที่ว่าเกษตรกรรมถือกำเนิดขึ้นมาเร็วมาก: "Prehistoric and Modern Tooth Size in China," in F. H. Smith and F. Spencer, eds, ***The Origins of Modern Humans***, New York, 1984.

[70] แหล่งโบราณคดีในกรณีนี้ ได้แก่แหล่งกวินห์ วัน แหล่งเบ่าทร้อ และไคเบี่ยว ดู Ha Van Tan, "Nouvelles Recherches'; และ "Prehistoric Pottery in Viet Nam and its Relationships with Southeast Asia," AP, 26 (1988). เครื่องปั้นดินเผาที่มีรอยเชือก ดูเหมือนพบรวมอยู่กับเครื่องมือที่ฝนขอบ (บัคโซเนียน) ซึ่งมีอายุตั้งแต่ประมาณ 5000 ปีก่อนคริสต์กาล ในกองเปลือกหอยทาบัต (ดูหน้า 127-128)

39 Map 2.4 Major Neolithic and early agricultural sites.

1. ถ้ำผี	2. บ้านเชียง	3. ที่ราบสูงโคราช
4. โนนนกทา	5. บ้านเก่า	6. โคกพนมดี
7. ซัมรองเซน	8. ฟุง เกวี่ยน	9. ไค เบี่ยว 9.1 กวินห์ วัน
10. เบ่า ทร้อ	11. บูกิต เตงกู เลมบู	12. กัวชา
13. กัว เคชิล	14. เจนเดอรัม ฮิลีร์	15. ปี ซิม ซิม
16. ทะเลสาบปาทัง	17. ซิตู คูนึง	18. เขตเกษตรกรรมแรกเริ่ม
19. ซีเซีย	20. ฮ่องกง	21. ตาเปนเคง
22. ยวนชาน	23. เป่ยนาน	24. เกาะบาตาน
25. ถ้ำอารกูและอันทารายาน	26. ลาล-โล	27. ดิโมลิต
28. ถ้ำบาตุงคาน	29. บาคุมบายัน	30. ถ้ำทูยอง
31. เอ็ทเจ็ค	32. บูกิต เทงโกรัก	33. เลียง ทูโว มาเนเอ
34. กาลัมปัง	35. อูลู เลียง	36. เลโว เลบา
37. อูอาย โบโบ	38. กิโลเมตร	

39 แผนที่ 2.4 แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคหินใหม่และแหล่งที่ทำเกษตรกรรมในยุคเริ่มแรก

ข้อมูลเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย มีมากกว่าของประเทศอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นผลมาจากการทำโครงการขนาดใหญ่ในแบบสหศาสตร์อย่างสืบเนื่องในระยะไม่นานมานี้ อย่างไรก็ดี ความเข้าใจโดยทั่วไป เกิดสับสนขึ้นเพราะข้อคิดเห็นที่เสนอขึ้นว่า เกษตรกรรมและงานสำริด เกิดขึ้นในประเทศไทยในยุคที่เก่าแก่มาก จนอาจถึงกับเก่ายิ่งกว่าที่อื่นใดในโลก[71] การวิจัยค้นคว้าในระยะหลัง จัดวางการค้นพบเหล่านี้ไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสม แม้ว่าความไม่เห็นพ้องต้องกันยังปะทุขึ้นมาบ้างเป็นระยะ ๆ แต่ขณะนี้ ก็ปรากฏชัดเจนแล้วว่า คำกล่าวอ้างบางประการก่อนหน้านี้ เลยเถิดกว่าความเป็นจริงไปมาก หนึ่งในบรรดาคำกล่าวอ้างดังกล่าว คือคำอ้างที่ว่า ซากพืชที่มีอายุเก่าแก่กว่า 7000 ปีก่อนคริสต์กาลที่ขุดพบในชั้นหัวบินเหียนที่ถ้ำผีซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ ของไทย เป็นพืชบ้าน – อันเป็นคำอ้างซึ่งการวิเคราะห์ทางด้านพฤกษศาสตร์ของ

---

[71] ดูบทสรุปใน Bellwood, ***Man's Conquest***, 161-5; W. G. Solheim II, "Reworking Southeast Asian Prehistory," ***Paideuman***, 15 (1969).

เยน ได้หักล้างแล้วว่า ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น[72] ชั้นบน ๆ ของถ้ำผียังมีเครื่องปั้นดินเผาที่ตกแต่งด้วยวิธีทาบเชือกหรือตาข่ายให้เกิดรอยประทับ บางชิ้นมีการเคลือบผิวด้วยยางไม้ นอกจากนี้ยังมีสิ่วหินแบบไม่มีก้าน กับมีดหินชนวน การระบุอายุสิ่งของเหล่านี้ไว้ที่ 6000 ปีก่อนคริสต์กาล ตามที่ตีพิมพ์เผยแพร่ไว้ในตอนแรก ทำให้วัตถุเหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาวัตถุประเภทเดียวกันที่พบในที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเก่ากว่าถึงอย่างน้อยหนึ่งพันปี ทว่าโบราณวัตถุที่คล้ายกันนี้ ที่พบรวมอยู่กับซากของข้าวเจ้า (เชื่อว่าเป็นพืชป่า) ในถ้ำปุงฮุงในหุบเขาต้นไทรซึ่งอยู่ใกล้ๆ กัน มีอายุเพียงประมาณภายหลัง 3500 ปีก่อนคริสต์กาลลงมา เนื่องจากมีความยุ่งยากในการหาอายุของโบราณวัตถุจากแหล่งโบราณคดี ในถ้ำที่อยู่ไม่ลึกนักอย่างที่พบในถ้ำผี จึงดูเหมือนว่า เรื่องอายุของกองสิ่งของยุคหินใหม่จากแหล่งโบราณคดีดังกล่าว จะต้องระงับไว้ก่อนในตอนนี้ อย่างน้อยก็จนกว่าจะมีข้อมูลที่จะทำให้สามารถประเมินได้อย่างมั่นใจยิ่งกว่านี้ ดังที่กล่าวแล้วตอนต้นว่า ทัศนะโดยทั่ว ๆ ไป ของไฮแอม เกี่ยวกับลำดับการณ์ดังที่ปรากฏในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในถ้ำต่าง ๆ ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของไทยนั้น เป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงเศรษฐกิจแบบนักล่าและนักเก็บของป่าที่ได้พยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินานาชนิดเพื่อการยังชีพ สภาวะเช่นนี้อาจดำรงอยู่เรื่อยมาจนล่วงเข้าคริสต์สหัสวรรษแรก[73] แม้อาจเป็นไปได้ว่านักล่า–นักเก็บของป่าเหล่านี้มีการติดต่อกับผู้ประกอบการเกษตรที่อยู่ใกล้ ๆ กัน เมื่อประมาณหลัง 3500 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา

แน่นอนว่า ข้อสรุปที่ค่อนข้างเป็นไปในทางลบนี้ มิได้เป็นข้อสรุปของที่ราบลุ่มริมแม่น้ำต่าง ๆ ที่อุดมสมบูรณ์และกว้างขวาง ซึ่งพาดแนวที่ราบสูงโคราชทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่ราบสูงแห่งนี้มีการสถาปนาสังคมเกษตรกรรมลงอย่างมั่นคงเมื่อประมาณ 3000 ปีก่อนคริสต์กาล และเป็นที่เห็นได้ชัดว่าเป็นภูมิภาคซึ่งเกือบไม่เคยมีการตั้งถิ่นฐานของนักล่า–นักเก็บของป่ามาก่อนเลย ทั้งนี้หากเราจะยอมรับผลการสำรวจทางโบราณคดีในระยะหลังตามที่ได้กล่าวอ้างไว้ แหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นเป็นแห่งแรกในย่านนี้ ในปี 1966 และ 1968 คือโนนนกทา ซึ่งเป็นเนินเตี้ย ๆ อยู่ ทางด้านตะวันตกของที่ราบสูงโคราช เนินนี้ประกอบด้วยบริเวณที่ฝังศพแบบเหยียดกายมากมาย คาบคร่อมทั้งยุคหินใหม่และยุคโลหะตอนต้น หลุมฝังศพเก่า ๆ มีสิ่วหินแบบไม่มีก้าน ลูกปัดทำจากเปลือกหอยและเครื่องปั้นดินเผาลายรอยเชือกกับแบบลายเขียนสีซึ่งหาได้ยาก ที่เนินนี้ยังมีกระดูกสัตว์เลี้ยงเช่น วัว หมู และสุนัข ซึ่งปะปนอยู่กับแกลบ แกลบพวกนี้ยังใช้สำหรับผสมในเครื่องปั้นดินเผาเพื่อเป็นตัวประสานให้เนื้อดินเผาเข้ารูปอีกด้วย อายุที่ผู้ที่เป็นหลักในการขุดค้นแหล่งโบราณคดีนี้เสนอไว้ บ่งชี้ไปในแนวที่ว่า มีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเริ่มในบริเวณนี้ในช่วงสมัยสหัสวรรษที่สี่ก่อนคริสต์กาล อายุนี้มีผู้ตั้งแง่

---

[72] C. Gorman, "Hoabinhian: a Pebble-Tool Complex with Early Plant Associations in Southeast Asia," *Science,* 163 (1969); Yen, "Hoabinhian Horticulture; เชิงอรรถ 57.

[73] *Archaeology*, 61.

ค้นขึ้นมาแล้ว ทว่ายังดูเป็นไปได้ว่ารากฐานชั้นล่างสุดของแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีนี้ มีอายุเก่าแก่ถึงสมัยเมื่อสหัสวรรษที่สามหรือสองก่อนคริสต์กาล[74]

ไม่นานหลังจากนั้น ผลการขุดค้นที่ได้จากโนนนกทาถูกนำมาเทียบเคียงกับการขุดค้น ณ บริเวณที่มีชื่อเสียงมากกว่า คือที่บ้านเชียงซึ่งอยู่ห่างไปทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 120 กิโลเมตร บ้านเชียงโดดเด่นขึ้นมาในทศวรรษ 1970 เนื่องจากมีเครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสีแดงที่สวยงาม ปรากฏตัวขึ้นในตลาดขายโบราณวัตถุ เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ ลักลอบขุดขึ้นมาจากหลุมฝังศพต่าง ๆ และปัจจุบันนี้ ประเมินว่ามีอายุเก่าแก่ราว 2000 ปี อย่างไรก็ดี จากที่ปรากฏในการขุดค้นส่วนที่อยู่ลึกต่ำลงไป การเข้าครอบครองพื้นที่บ้านเชียงนี้เริ่มขึ้นอย่างน้อย ตั้งแต่เมื่อ 3000 ปีก่อนคริสต์กาล เนื้อหาด้านวัฒนธรรมที่แน่นอนของชั้นที่อยู่ล่าง ๆ ลงไป ยังไม่อาจระบุได้อย่างชัดเจน (แต่ที่แน่นอนคือยังไม่มีสำริด สำริดปรากฏในแหล่งโบราณคดีนี้ หลังจาก 2000 ปีก่อนคริสต์กาล) แต่สิ่งที่จะช่วยเป็นองค์ประกอบได้จะรวมถึงการฝังศพแบบเหยียดกายและแบบที่มีการดัดตรึง การฝังศพทารกในเหยือกดินเผา เครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีการตกแต่งอย่างค่อนข้างประณีตด้วยรอยเชือก ด้วยรอยขูดขีด และด้วยการขัดเงา[75] ข้อมูลสำคัญด้านเศรษฐกิจจากแหล่งดังกล่าว เช่นเดียวกับที่ได้จากโนนนกทา ได้แก่หลักฐานที่พบในเศษชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผา ว่ามีการผสมฟางข้าวเพื่อเป็นตัวประสานให้เนื้อดินเผาเข้ารูปและหลักฐานจากกระดูกของสัตว์เลี้ยง คือหมู สุนัข ไก่และวัว (น่าจะเป็นวัวป่าหรือวัวแดง มิใช่วัวอินเดียซึ่งมีหนอก) นอกจากนี้ ยังมีแหล่งสะสมเนื้อชนิดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่ล่ามาและที่เก็บรวบรวมไว้ ตั้งแต่หอย เต่า จระเข้และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดต่าง ๆ กันไปจนกระทั่งถึงขั้นกวางขนาดใหญ่และแรด[76] คนเหล่านี้ น่าจะเพาะปลูกข้าวในที่ลุ่มและมีน้ำท่วมขังตามฤดูกาล ทว่าจากการวิเคราะห์ซากโครงกระดูกโดย เอ็ม. พีทรูซิวสกี บ่งชี้ว่า อายุขัยของพวกเขา ค่อนข้างสั้น เฉลี่ยจาก

---

[74] ดูรายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับการขุดค้นได้จาก D.T. Bayard, *Non Nok Tha: the 1968 Excavations*, Dunedin, 1972. สำหรับการจัดยุคสมัย ดู D. Bayard, "A Tentative Regional Phase Chronology for Northeast Thailand," in Bayard, ed., ***Southeast Asian Archaeology.*** ไฮแอม (Higham) สนับสนุนการกำหนดอายุเริ่มต้นของโนนนกทาไว้เพียงแค่ในช่วงหลังสหัวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล ("The Ban Chiang Culture in Wider Perspective," ***Proceedings of the British Academy***, 69 (1983) 249).

[75] Joyce White, ***Ban Chiang***, Philadelphia, 1982; ***A Revision of the Chronology of Ban Chiang,*** University Microfilms International, 1987; "Ban Chiang and Charcoal in Hypothetical Hindsight," BIPPA, 8 (1988).

[76] C. Higham and A. Kijngam, "New Evidence for Agriculture and Stock-Raising in Monsoonal Southeast Asia," in Misra and Bellwood, eds, ***Recent Advances.***

ตัวอย่าง 112 คน แล้ว เพียงสามสิบเอ็ดปี เท่านั้น[77] การวิเคราะห์ยังบ่งชี้ว่า ในยุคดังกล่าวนี้ มาเลเรียน่าจะเป็นโรคที่มีความสำคัญ

แม้ว่าจะมีปัญหาในการตีความแหล่งโบราณคดีที่โนนนกทาและบ้านเชียง แต่ทั้งสองแหล่งก็น่าจะมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อยุคก่อนการปรากฏขึ้นของสำริด สำริดปรากฏในหลักฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ประมาณระหว่างปลายสหัสวรรษที่สามถึง 1500 ปีก่อนคริสต์กาล (ยุคที่มีการถลุงทองแดงปรากฏขึ้นในประเทศไทยยังไม่แน่นอน) บ้านเชียงเป็นเพียงแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีกองวัสดุชั้นล่างสุดเป็นยุคก่อนสำริดทว่าได้ชื่อว่าเป็นแหล่งเกษตรกรรม ดูเหมือนว่าสมเหตุผลอยู่หากจะสันนิษฐานว่า ผู้ที่อาศัยอยู่ ณ ที่นี้ แรกสุดในช่วงปลายสหัสวรรษที่สี่ก่อนคริสต์กาล เป็นผู้ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาซึ่งในขณะนั้นบริเวณนี้เป็นที่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่เบาบางมาก ผู้อพยบเข้ามาเหล่านี้นำเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมอย่างเต็มรูปแบบและเทคโนโลยียุคหินใหม่เข้ามาด้วย เทคโนโลยียุคหินใหม่ที่นำเข้ามา แตกต่างจากแหล่งโบราณคดีของสมัยเดียวกันที่อยู่ในจีนตอนใต้และเวียดนาม เฉพาะแค่รายละเอียดเรื่องการตกแต่งเพียงไม่กี่อย่างเท่านั้น น่าเสียดายที่แหล่งขุดค้นในประเทศไทย ให้หลักฐานเรื่องผังหมู่บ้านหรือผังตัวบ้านน้อยมาก[78] เรื่องนี้ไม่ใช่ความผิดของนักโบราณคดีผู้ขุดค้น หากแต่เป็นการสะท้อนความจริงที่ว่าไม้เป็นวัสดุที่ไม่คงทน ทั้งยังเป็นการยากที่สถาปัตยกรรมที่ทำจากไม้เหล่านี้ ซึ่งสามารถระบุรูปแบบได้โดยง่ายที่บริเวณหลุมเสา จะอยู่หลงเหลือมาได้ในสภาวะแวดล้อมที่เป็นเขตร้อน สภาวการณ์เช่นนี้ทำให้ภูมิภาคนี้เสียเปรียบในแง่โบราณคดี เมื่อเปรียบกับสภาพแวดล้อมในเขตที่อากาศอบอุ่นกว่าเช่นในจีนและ ยุโรป ในแง่ของลักษณะที่เป็นธาตุแท้ของสังคมเหล่านี้ เราสามารถเน้นได้เพียงว่า ข้าวของจากหลุมฝังศพ มิได้บ่งชี้อย่างชัดเจนถึงการมีชนชั้นหรือตำแหน่งยศศักดิ์ใด ๆ ก่อนกลางสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล ซึ่งตอนนั้น มีสำริดใช้หมุนเวียนอยู่ทั่วไปแล้ว

อนึ่งแน่นอนว่า ยังมีคำถามอยู่ว่า ผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบการเกษตรเป็นพวกแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเหล่านี้มาจากที่ไหนกันแน่ ข้าพเจ้าเองเห็นว่าน่าจะมาจากภูมิภาคแถบชายฝั่งทะเลของภาคเหนือของเวียดนามหรือภาคใต้ของจีน ทว่าเมื่อไม่นานมานี้ ไฮแอมได้เสนอว่าการเคลื่อนย้ายลึกเข้ามาในแผ่นดิน เกิดขึ้นเนื่องจากศูนย์กลางการพัฒนาเกษตรกรรมของยุคแรก ๆ

---

[77] "The Ancient Inhabitants of Ban Chiang," ***Expedition***, 24, 4 (1982). สำหรับข้าวบ้านเชียง (ซึ่งยังมีลักษณะของข้าวป่าอยู่บ้าง) ดู D. Yen, "Ban Chiang Pottery and Rice," ***Expedition***, 24 4 (1982).

[78] สันนิษฐานว่า คนเหล่านี้ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแบบที่มีการรวมศูนย์ และเนินฝังศพที่บ้านเชียง อาจเป็นของหมู่บ้านยุคก่อนประวัติศาสตร์จริง ๆ ก็ได้ โดยมีพื้นที่ไม่แน่นอน อย่างน้อย 3.5 และอาจจะมากถึง 8 เฮคทาร์ ส่วนที่โนนนกทาอาจมีหน้าที่ใช้สอยจำเพาะกว่า ในฐานะที่เป็นสุสานสำหรับหมู่บ้านเล็ก ๆ หลายแห่งที่อยู่กระจัดกระจายกันออกไป ดู R. N. Wilen, ***Excavations at Non Pa Kluay, North-East Thailand***, Oxford, 1989, 152-4.

บริเวณตอนเหนือของอ่าวไทย ซึ่งมีการตั้งรกรากอย่างมั่นคงนั้น มีประชากรเพิ่มขึ้น[79] แต่เรายังไม่พบแหล่งเกษตรกรรมใดในบริเวณนี้ ที่เก่าแก่เกิน 2000 ปีก่อนคริสต์กาล ทว่ามีรายงานใหม่ ๆ เสนอขึ้นในแนวที่ว่ามีแหล่งเกษตรกรรมที่ว่านี้อยู่ทางเหนือขึ้นไปเล็กน้อย ใกล้ ๆ กับลพบุรี และอยู่ในช่วงปลายสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล[80] นอกจากนี้ตัวอย่างดินชั้นล่าง ๆ ที่เก็บมาจากบริเวณใกล้กับแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีที่โคกพนมดีได้พบว่ามีถ่านและละอองเกสรของหญ้าติดอยู่เป็นการบ่งบอกว่าอาจมีการประกอบกิจกรรมการเกษตรในระยะเริ่มต้นในภูมิภาคนี้มาตั้งแต่สมัยสหัสวรรษที่ห้าก่อนคริสต์กาล

ชุมชนและเนินฝังศพที่ใหญ่โตมโหฬารของโคกพนมดี[81] เป็นแหล่งโบราณคดียุคก่อนสำริดที่มั่งคั่งที่สุดและน่าประทับใจมากที่สุดเท่าที่เคยมีการขุดค้นพบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อาจพอเป็นคู่แข่งได้อยู่ในเขตซัมรองเซน ในกัมพูชาซึ่งขุดค้นพบมาก่อนในศตวรรษนี้ แหล่งโบราณคดีที่กัมพูชาแห่งนี้น่าทึ่ง ทว่ามีบันทึกหลักฐานที่ทำไว้ไม่ดี โคกพนมดีมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 200 เมตร และมีแหล่งโบราณคดีที่ทับถมกันเกือบเจ็ดเมตร มีอายุระหว่าง 2000 ถึง 1400 ปีก่อนคริสต์กาล เมื่อตอนที่มีผู้คนเข้าอาศัยอยู่ครั้งแรกนั้น โคกนี้ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณปากแม่น้ำ ใกล้กับชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นป่าชายเลน ซึ่งอาจเป็นได้ว่าตอนนั้นมีหนองน้ำจืดซึ่งเป็นที่ที่มีข้าวป่าขึ้นอยู่ ทว่าปัจจุบันนี้ บริเวณนี้กลายเป็นที่ที่ลึกเข้ามาในแผ่นดิน ด้วยเหตุที่เนื่องมาจากระดับน้ำทะเลที่ลดลงเล็กน้อย ประกอบกับเกิดการทับถมของตะกอนที่น้ำพัดพามาอันเป็นผลเนื่องมาจากการถางป่าเพื่อทำการเกษตร บริเวณฐานของทั้งสามระดับใหญ่ ๆ ที่ได้ขุดค้น มีหลุมฝังศพ 104 หลุม (ส่วนใหญ่ฝังศพแบบเหยียดกาย) หลุมศพเหล่านี้อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ บางศพห่อพันไว้ด้วยผ้าที่ทำจากเปลือกไม้ และโรยทับด้วยดินสีแดง ข้าวของที่พบในหลุมของช่วงนี้ ประกอบด้วยลูกปัดทำจากเปลือกหอยและกำไลมือ สิ่วหินและเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นงานฝีมือ เครื่องปั้นเหล่านี้นับเป็นภาชนะที่ประณีตที่สุด มีพื้นผิวขัดเงาเป็นสีดำ และมีการตกแต่งด้วยรอยบากตามแนวขวางเป็นส่วน ๆ คนที่นี่ ปลูกข้าว หรือเก็บข้าวป่า ซึ่งให้เห็นได้จากเครื่องปั้นดินเผา ในรูปของรอยพิมพ์และในรูปของแกลบที่ใช้เป็นส่วนผสมให้เนื้อดินเข้ารูป คนที่นี่ยัง

---

[79] *Archaeology,* 86-7.

[80] ที่นี่มีเบ้าหล่อทองแดงกับกากที่เหลือจากการหลอม หากการระบุอายุถูกต้อง ก็อาจเป็นได้ว่า เป็นยุคเก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการหลอมโลหะในประเทศไทย ดู V. Pigott and S. Natapintu, “The Thailand Archaeo-Metallurgy Project : 1984-7,” paper presented to Conference on Ancient Chinese and Southeast Asian Bronze Age Cultures, Kioloa, Australia, February 1988.

[81] C. Higham et al., “Khok Phanom Di: the Results of the 1984-5 Season,” BIPPA, 7 (1986-7); Higham, ***Archaeology***, 65-89; C. Higham , “Social Organisation at Khok Phanom Di, Central Thailand, 2000-1500 BC,” ***Arts Asiatiques***, 44 (1989).

ใช้ฉมวกและเบ็ดตกปลาที่ทำจากกระดูกสัตว์ และกินอาหารทะเลอย่างเช่นปลา หอย ปูและเต่า ในปริมาณมาก

ที่ชั้นดินตอนกลางของโคกพนมดี ซึ่งสันนิษฐานว่า มีอายุย้อนไปได้ถึงตอนต้นสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาลนั้น ปรากฏว่ามีหลุมฝังศพที่หรูหราอยู่หลายศพ มีสตรีสองคนถูกฝังอยู่ใต้กระท่อม ซึ่งดูเหมือนกับเป็นสถานที่เก็บศพ เพราะมีการฉาบปูนทับบริเวณพื้นกระท่อมถึงสี่สิบสามหน สตรีอีกคนหนึ่งถูกฝังอยู่ใต้กองกระบอกดินเหนียวซึ่งใช้ทำหม้อ รวมกับสายสร้อยลูกปัดหลายเส้น – ซึ่งวางอยู่บนหน้าอก สายสร้อยนี้ร้อยขึ้นจากลูกปัดกลม ๆ ที่ทำจากเปลือกหอยรวมแล้วมีถึง 120,000 เม็ด นอกจากนี้ยังมีภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ประณีตอีกมากมาย เห็นได้ชัดว่า เธอผู้นี้คงเป็นช่างปั้นหม้อที่มีสถานะสูง เด็กคนหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน ถูกฝังอยู่ใกล้กัน โดยมีสิ่งของบอกสถานภาพที่สูงในแบบเดียวกัน สิ่งของจากหลุมฝังศพที่มั่งคั่งเหล่านี้ อาจบ่งชี้ว่า สังคมนี้มีชนชั้นที่แบ่งแยกกันตามเชื้อสาย และสตรีดูจะมีสถานภาพสูง การวิเคราะห์โครงกระดูกทำให้ได้ข้อมูลซึ่งดูเหมือนว่า มีการทำอาณาบริเวณที่ใช้เป็นที่ฝังศพโดยแยกเฉพาะของแต่ละตระกูลมาเป็นเวลาหลายชั่วอายุคน ทว่าในขณะที่ภาพของการแตกดอกออกช่อของความมั่งคั่งยุคหินใหม่เหล่านี้สามารถบ่งชี้ได้ว่าภูมิภาคนี้น่าจะเป็นแหล่งที่ประชากรจะค่อย ๆ ขยายตัวห่างจากทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินทีละน้อย ๆ จนถึงที่ราบสูงโคราช แต่ปัญหาสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ยุคต่าง ๆ นั้น มีลำดับเวลาล่าช้าเกินไป การพัฒนาการปลูกข้าวอย่างเป็นอิสระของนักเก็บของป่าในย่านเส้นรุ้งนี้ แน่นอนว่าย่อมมีโอกาสเป็นไปได้ ทว่าก็เห็นได้ชัดว่า จำเป็นต้องมีหลักฐานมากกว่านี้ ที่จะสนับสนุนสมมุติฐานดังกล่าว

นอกเหนือจากแหล่งโบราณคดีที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังมีวัฒนธรรมยุคหินใหม่ที่ได้ศึกษาแล้วและรู้จักกันอยู่อีกสองสามแห่งในบริเวณทางเหนือของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พม่า กัมพูชาและลาว มีข้อมูลที่สามารถนำเข้ามารวมไว้ในคำบรรยายเกี่ยวกับโบราณคดีสมัยใหม่ได้ไม่มากนัก ตอนใต้ของเวียดนาม เกี่ยวพันอยู่กับเรื่องราวของออสโตรนีเซีย ซึ่งเราจะย้อนกลับมากล่าวถึงในภายหลัง อย่างไรก็ดีดินแดนที่เป็นแหลมยาวลงไปทางตอนใต้ของไทยและมาเลเซีย มีแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ที่น่าพิศวง แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ตั้งกระจายกันเป็นสายต่อเนื่องกันอย่างกว้างขวาง และมีอายุอยู่ระหว่าง 2000 ถึง 500 ปีก่อนคริสต์กาล แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ เรียกขานกันว่า วัฒนธรรมบ้านเก่า ตามชื่อแหล่งโบราณคดีชื่อเดียวกันนี้ในจังหวัดกาญจนบุรี เครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมนี้ มีความคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง กับเครื่องปั้นดินเผาจากโคกพนมดี ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปทางตะวันออกของบ้านเก่าเพียงประมาณ 200 กิโลเมตร

บริเวณที่ฝังศพที่บ้านเก่าเอง มีอายุตั้งแต่ตอนกลางของสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์ศักราช ประกอบด้วยการฝังศพในลักษณะเหยียดกาย โดยมีสิ่งของอยู่ในหลุมหลายอย่าง ได้แก่ สิ่วหินแบบไม่มีก้าน ฉมวกหรือหอกปลายแหลมแบบมีเงี่ยง ทำจากกระดูกสัตว์ ลูกปัดและกำไลที่ทำจากเปลือกหอย และเครื่องปั้นดินเผาที่ทำอย่างประณีต ประทับลายด้วยรอยเชือก เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ มีลักษณะ

ที่ประหลาดออกไปคือตั้งอยู่บนแท่นหรือมีฐานสามขารองรับ ชั้นดินที่แสดงการอาศัยอยู่ของชุมชนต่าง ๆ ในแหล่งนี้ ยังมีเทคโนโลยียุคหินใหม่ที่สำคัญประเภทอื่น ๆ อีก รวมทั้งสิ่วหินชนิดมีบ่า กำไลหิน เบ็ดตกปลาและหวีทำจากกระดูก นอกจากนี้ยังมีดินเผาที่ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับทุบเปลือกไม้เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม และมีแกนกระสวย (สำหรับปั่นด้าย เป็นไปได้หรือไม่ว่าใช้สำหรับปั่นด้ายจากฝ้าย) ในแหล่งโบราณคดีอีกแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ทางใต้ของบ้านเก่า เราได้พบโพรงสำหรับเสาบ้านยกพื้นขนาดเล็ก และมีหลักฐานที่บ่งบอกว่า คนเหล่านี้ อาจเลี้ยงหมู ไก่ และวัว แต่ตราบถึงบัดนี้ ยังไม่มีหลักฐานโดยตรงว่ามีข้าว ทว่าเราจำเป็นต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่ามีค่าที่แหล่งนี้มีความสำคัญที่เกี่ยวโยงกับโคกพนมดี[82]

ประเด็นที่น่าทึ่งมากที่สุดเกี่ยวกับวัฒนธรรมบ้านเก่า น่าจะได้แก่ การขยายตัวลงไปทางใต้เป็นระยะทาง 1500 กิโลเมตร เข้าไปถึงตอนกลางของมาเลเซียส่วนคาบสมุทร เครื่องปั้นดินเผาประเภทบ้านเก่า พบว่ามีอยู่ที่คาบสมุทรนี้ ไกลไปจนถึงสลังงอร์ บางคราว ก็พบว่ารวมอยู่กับโบราณวัตถุชนิดที่มีความโดดเด่นมาก เช่น กำไลหินที่ตัดเป็นรูปตัวที (T) กับหินทรงกระบอกที่ใช้สำหรับทุบผ้าเปลือกไม้ ภาชนะบ้านเก่าชนิดที่เด่นสะดุดตามากที่สุด คือหม้อหุงต้ม มีสันนูนตรงกลาง รองรับด้วยขาสามขาซึ่งมีรอยเชือกประทับอยู่ ตัวอย่างหม้อสามขาดังกล่าว ทั้งที่สมบูรณ์และที่แตกหัก ปัจจุบันนี้ พบว่ามีอยู่ตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ รวมแล้วประมาณยี่สิบแหล่งนับจากตัวบ้านเก่าเอง เรื่อยลงไปจนถึงเจนเดอรัม ฮิลีร์ในสลังงอร์ ที่เจนเดอรัม ฮิลีร์นี้มีการขุดพบภาชนะสามขาดังกล่าวมากมายระหว่างการทำเหมืองดีบุก การหาอายุภาชนะที่เจนเดอรัม ฮิลีร์ เหล่านี้ด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนพบว่า มีอายุเก่าแก่ถึงต้นสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล[83] ชั้นบน ๆ ของแหล่งขุดค้นที่ถ้ำกัวชาในกลันตันมีหลุมฝังศพแบบเหยียดกายกับเครื่องปั้นดินเผาประเภทบ้านเก่าอย่างดีเยี่ยม (แต่ไม่มีสามขา) ฝังรวมอยู่กับกำไลหินสิ่ว สร้อยคอลูกปัดที่ทำจากเปลือกหอย และหินทรงกระบอกสำหรับทุบผ้าเปลือกไม้ แหล่งโบราณคดีที่กัวชานี้ มีอายุราว 1000 ปีก่อนคริสต์กาล และมีการรุกล้ำค่อนข้างรุนแรงเข้าไปทับแหล่งเครื่องมือหินกรวดชนิดกะเทาะสองหน้าหัวบินเหียนที่เก่าแก่กว่า[84] อีกถ้ำหนึ่ง ในบุกิต เตงกู เลมบู ที่ปะลิส ก็ขุด

---

[82] เพื่อให้เห็นข้อสรุปชัดเจนเกี่ยวกับบ้านเก่า ดู P. Sorensen, "Agricultural Civilizations," in C. Flon, ed., ***The World Atlas of Archaeology***, London, 1985.

[83] Leang Sau Heng, "A Tripod Pottery Complex in Peninsula Malaysia," in I. C. and E. A. Glover, eds, ***Southeast Asian Archaeology 1986***, Oxford, 1990; P. Bellwood, "Cultural and Biological Differentiation in Peninsular Malaysia: the Last 10,000 Years," paper presented at 2 nd International Conference on Malay Civilization, Kuala Lumpur, August 1989.

[84] สำหรับการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้จากแหล่งนี้ก่อนหน้านี้ที่กระทำใหม่อีกหนโดยจี. เดอ จี. ซีเวคิง (G. de G. Sieveking) ดู Adi Haji Taha, "The Re-Excavation of the Rockshelter of Gua Cha, Ulu Kelantan, West Malaysia," FMJ, 30 (1985).

พบเครื่องปั้นดินเผาคล้าย ๆ กันนี้ เครื่องมือที่พบนี้มีความเกี่ยวพันกับชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเชื่อว่าเป็นเครื่องขัดสีดำภาคเหนือ (Northern Black Polished Ware) จากอินเดีย (ช่วงกลางถึงปลายสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล) แม้ว่าแหล่งบูกิตนี้จะถูกนักขุดของมีค่าทำลาย และความเกี่ยวพันที่แน่ชัดของโบราณวัตถุที่พบ ยังไม่กระจ่างชัดก็ตามที กระนั้นก็ดี หากว่ายอมรับอายุทั้งหมด[85] ตามที่มีผู้กล่าวอ้างไว้ ก็ดูเหมือนว่า วัฒนธรรมบ้านเก่าโดยรวมแล้ว อาจมีอายุตั้งแต่ 2000 ปีก่อนคริสต์กาล จนถึงปลายสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล

เนื่องจากความแตกต่างและผันแปรจากกันทางด้านมานุษยวิทยาและชีววิทยาในคาบสมุทรนี้มีอยู่ในระดับสูงมาก คำอธิบายสำหรับวัฒนธรรมบ้านเก่าในเชิงมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ จึงอาจต้องซับซ้อนอยู่สักหน่อย ในช่วงก่อน 2000 ปีก่อนคริส์กาล นักล่า–นักเก็บของป่าหัวบินเหียนอาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ พวกเขาเหล่านี้ อาจถือได้ว่า เป็นบรรพชนของพวกนิกริโตเซมังและเป็นไปได้ว่า เป็นบรรพชนของพวกเซนอยด้วย แต่มิใช่ทางตรง พวกเซนอยมีระดับความเกี่ยวพันทางชีววิทยาค่อนไปทางมองโกลอยด์ใต้มากกว่าเซมัง การขยายตัวลงใต้ของวัฒนธรรมบ้านเก่านั้น ที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดเป็นการขยายที่เกิดจากการโยกย้ายถิ่นของผู้คน มิใช่การค้าหรือการไหลบ่าออกไปอย่างผิวเผิน การขยายตัวนี้ดูจะทำให้เกิดการนำสิ่งสำคัญสามอย่างเข้าสู่ตอนใต้ของไทยและมาเลเซีย นั่นคือการทำเกษตรกรรม ภาษาออสโตรเอเชียติค และการส่งผ่านพันธุกรรมที่มีกำเนิดจากมองโกลอยด์ใต้ มีอยู่สมัยหนึ่งในอดีต ซึ่งเห็นได้ชัดว่าพวกเซมังได้รับภาษาที่อยู่ในสาขาออสโตรเอเชียติคมาใช้ ภาษาของทั้งชนเผ่าเซมังและเซนอยในปัจจุบัน จึงถูกจัดพวกให้อยู่ในภาษากลุ่มย่อยที่เรียกว่าอัสเลียน ภาษานี้ยังคงความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างห่าง ๆ กับภาษามอญและภาษาเขมร[86]

ดังนั้น หากการสร้างภาพทางประวัติศาสตร์นี้ได้รับการยอมรับ บรรพชนของชนเซนอย อาจสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดมาก กับการขยายตัวของวัฒนธรรมบ้านเก่า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมยุค

---

[85] เนื่องจากการหาอายุกระทำอย่างแยกเดี่ยวออกไปต่างหาก ข้าพเจ้าจึงไม่ยอมรับในที่นี้ ว่าสหัสวรรษที่สี่ก่อนคริสต์ศักราชเป็นอายุของเครื่องปั้นดินเผาจากเพิงผากัว เคชิลในปะหัง ดู F. Dunn, "Radiocarbon Dating of the Malayan Neolithic'" ***Proceedings of the Prehistoric Society***, 32 (1966).

[86] สำหรับการอภิปรายที่ดีเรื่องภาษาของเอเชียยุคก่อนประวัติศาสตร์ ดู G. Benjamin, "Austroasiatic Subgroupings and Prehistory in the Malay Peninsula," in P. N. Jenner, et al., eds, ***Austroasiatic Studies***, Honolulu, 1976; "In the Long Term; Three Themes in Malayan Cultural Ecology," in K. Hutterer, A. T. Rambo and G. Lovelace, eds., ***Cultural Values and Human Ecology in Southeast Asia***, Ann Arbor, 1985; "Ethnohistorical Perspectives on Kelantan's Prehistory," in Nik Hassan Shuhaimi, ed., ***Kelantan Zaman Awal***, Kota Bharu, 1987. ทัศนะของข้าพเจ้าเองนั้น เห็นว่า ในแง่ทฤษฎีแล้ว ไม่จำเป็นเลยที่จะต้องตั้งสมมุติฐานว่ามีการพูดภาษาออสโตรเอเชียติคในคาบสมุทรนี้ในสมัยหัวบินเหียน และไม่มีร่องรอยใด ๆ ที่บอกว่ายังมีภาษายุคก่อนออสโตรเอเชียติคคงเหลืออยู่

หินใหม่ อย่างไรก็ดีประเด็นความต่อเนื่องที่สืบมาจากชนท้องถิ่น ยังไม่สามารถละเลยได้ โครงกระดูกจากแหล่งหัวบินเหียนและหินใหม่ที่กัวชา มิได้แสดงร่องรอยให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชนเผ่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมไปตามสิ่งแวดล้อม จนทั่วทั้งเขตแดนของวัฒนธรรมนี้ ดังนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า โครงกระดูกทั้งสองยุคที่กัวชา สามารถถือได้ว่า เป็นเซนอยต้นตระกูล แม้ว่าแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีแห่งนี้จะอยู่ห่างไกลจากที่อื่น ๆ และเรายังคาดหวังว่าจะได้หลักฐานบอกถึงการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาที่คมชัดกว่านี้สักหน่อยตามภูมิภาคที่อยู่ชายฝั่งทะเลซึ่งมีประชากรหนาแน่นกว่านี้และเข้าถึงได้ง่ายกว่านี้ ไม่ว่าสถานการณ์ที่แน่แท้จะเป็นอย่างไรก็ตาม แต่เป็นที่กระจ่างชัดแล้วว่า ก่อนที่ชนที่พูดภาษาออสโตรนีเซียจะมาถึงมาเลเซียส่วนคาบสมุทรเป็นครั้งแรก -- ซึ่งอาจอยู่ในช่วงสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล -- ชนเผ่าต่าง ๆ ในที่ลุ่ม ได้สร้างแบบฉบับการผลิตในแบบเกษตรกรรมไว้อย่างมั่นคงแล้ว

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ

หลักฐานด้านโบราณคดีของสังคมยุคหินใหม่ตามเกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับสังคมบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ คือดูเหมือนเริ่มต้นช้ามากขึ้นเป็นลำดับตามระยะทางที่มุ่งลงไปทางใต้ แบบแผนของการขยายตัวของเกษตรกรรมลงไปตามเกาะต่าง ๆ น่าจะเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันอย่างสูง ทีเดียวกับแบบแผนการขยายตัวของชนเผ่าต่าง ๆ ที่พูดภาษาออสโตรนีเซียน ทั้งนี้ด้วยเหตุผลง่าย ๆ เพียงว่า นอกเหนือจากชนเผ่าที่พูดภาษาปาปัวกลุ่มย่อย ๆ บางกลุ่มในฮัลมาฮีราและบริเวณด้านตะวันออกของนูซา เทงการา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งติมอร์) แล้ว ปัจจุบันนี้มีแต่เพียงชนเหล่านี้เท่านั้น ที่ครอบครองพื้นที่นี้อยู่ อย่างไรก็ดี แบบแผนของการขยายตัวของชาวออสโตรนีเซีย สามารถสร้างภาพขึ้นใหม่อย่างเป็นทางการได้เฉพาะแต่จากหลักฐานทางด้านภาษาเท่านั้น มิใช่หลักฐานด้านโบราณคดี และการบรรยายเชิงประวัติศาสตร์ส่วนที่เกี่ยวกับภาษาจะพิจารณาต่อจากนี้ไป หลักฐานด้านโบราณคดีไม่ได้ให้ข้อมูลที่เจาะจงไปทางด้านภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์นัก แต่ที่ได้ให้คือหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับยุคสมัย วัฒนธรรมทางวัตถุ และการปรับเศรษฐกิจให้เข้ากับอาณาบริเวณของเส้นรุ้งที่อยู่ในเขตศูนย์สูตร

เราจะต้องนึกย้อนไปว่า ทางตอนใต้ของจีนนั้น สังคมที่มีการเพาะปลูกข้าวและมีเทคโนโลยีแบบยุคหินใหม่ที่มีการพัฒนาอย่างสูง มีอยู่แล้วตามภูมิภาคชายฝั่งที่อยู่ทางใต้ของแม่น้ำแยงซี นับตั้งแต่เมื่อราว 5000 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา เรื่องที่ต้องเน้นหนักคือหลักฐานเรื่องข้าวมีอยู่อย่างมากมายในบางวัฒนธรรมที่อยู่ในแถบนี้ เช่นเดียวกับที่ควรจะกล่าวเน้นถึงเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในมหาสมุทรแปซิฟิค (โอเชียเนีย) ว่า ในอาณาบริเวณหมู่เกาะเหล่านี้มีเศรษฐกิจและลักษณะการออกแบบวัสดุต่าง ๆ มากมาย ที่แสดงคุณลักษณะของวัฒนธรรมแบบยุคหินใหม่อย่างมาก ลักษณะเหล่านี้ ได้แก่การพอกดินสีแดงในการตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา ด้ามสิ่วรูปเข่างอ สิ่วหินแบบไม่มีก้าน

หรือขั้นบันได ลักษณะงานศิลป์ที่เน้นการใช้ลายวงเกลียวและวงกลม และการเลี้ยงสุกร สุนัขและไก่ บัญชีรายการเหล่านี้สามารถเติมต่อไปได้อีกด้วยสิ่งของต่าง ๆ ที่มีการกระจายไม่กว้างขวางเท่า อย่างเช่นเครื่องปั้นดินเผาที่มีรอยเชือก แท่นรองเครื่องปั้นดินเผาซึ่งตกแต่งด้วยชิ้นส่วนที่ตัดออกมา แกนปั่นด้ายทำด้วยดินเผา มีดหินชนวนสำหรับเกี่ยวข้าว และหัวหอกทำด้วยหินชนวน ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ มีอยู่ดกดื่นหรือเพียงมีอยู่บ้างในแหล่งวัฒนธรรมยุคหินใหม่ในตอนใต้ของจีน ไต้หวันและตอนเหนือของฟิลิปปินส์ ทว่าเมื่อเคลื่อนลงไปทางใต้จะหาได้ยากมากขึ้นตามลำดับ[87]

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าควรแสดงความเห็นของข้าพเจ้าให้กระจ่างไว้ตั้งแต่ตอนแรกนี้เกี่ยวกับความสำคัญของตอนใต้ของจีน เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ประสงค์ให้เกิดเป็นข้อชี้แนะว่า ชนเผ่าที่พูดภาษาออสโตรนีเซียนทั้งหมดตามเกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโอเชียเนีย เป็นทายาทที่สืบทอดมาจากประชากรกลุ่มต่าง ๆ ของยุคหินใหม่ในภูมิภาคนี้ ทั้งในแง่ภาษาและพันธุกรรม โดยผ่านหลอดแก้วประเภทไหนสักอย่างที่ปิดสนิทมิดชิดโดยไม่มีอะไรเข้ามาปะปนได้ เป็นสิ่งที่กระจ่างชัดว่าระยะเวลา 5000 ปีที่ผ่านมา ชนเผ่าต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคนี้ทั้งหมด ตั้งแต่จีนไปจนถึงเมลานีเซีย มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่มาก รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงด้านชีววิทยาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ในระดับท้องถิ่น ความสำคัญที่เป็นตัวหลักของตอนใต้ของจีน ซึ่งยิ่งได้รับการยืนยันหนักแน่นยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อหลักฐานทางโบราณคดีคลี่คลายออกมา ก็คือ อาณาบริเวณนี้เป็นเขตแรกที่พัฒนา “หีบห่อ” ด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยียุคหินใหม่ขึ้นมา หีบห่อทางเศรษฐกิจนี้ เป็นเชื้อเพลิงสร้างพลังให้แก่การขยายตัวของประชากรออกไปสู่ส่วนแผ่นดินใหญ่และส่วนหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดในเวลา ต่อมา ทั้งเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า จริง ๆ แล้ว มีเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น ที่ย้ายออกจากภูมิภาคนี้ เพื่อข้ามไปสู่ไต้หวัน แต่พวกที่ข้ามไปนี้เห็นได้ชัดว่า เป็นพวกที่เริ่มต้นกระบวนการซึ่งมีผลสะท้อนด้านวัฒนธรรมในระยะยาวอย่างลึกซึ้ง[88]

---

[87] ในส่วนของจีนนี้ ในที่นี้ข้าพเจ้าหมายเป็นการเฉพาะ ถึงวัฒนธรรมเฮมูดู (Hemudu) มาเจียบาง (Majiabang) และเลียงสือ (Liangzhu) ในภูมิภาคที่อยู่ทางใต้ของแม่น้ำแยงซีตอนล่าง ทางใต้ต่อจากนี้ไปอีกตามแนวชายฝั่งทะเลของจีน มีหลักฐานไม่ชัดเจนเท่า ที่น่าสนใจคือ ที่ระดับชั้นที่ 4 ที่เฮมูดู (ประมาณ 5000 ปีก่อนครสิต์กาล) ได้ขุดพบเตาไฟทำจากเครื่องดินเผา ซึ่งปัจจุบัน ตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ประจำมณฑลเจ้อเจียง เตาไฟนี้เหมือนกันเกือบทุกอย่างกับเตาไฟที่เป็นตัวอย่างด้านชาติพันธุ์วิทยาที่ชนเผ่าบาจาอัส (Bajaus) ทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์และที่ซาบาห์ใช้กัน ชนบาจาอัสใช้เตาของพวกเขาบนเรือ อาจเป็นได้ว่า ชนในเฮมูดูก็ทำอย่างนี้เช่นกัน เนื่องจากมีการขุดพบพายไม้และเรือจำลองทำด้วยดินเผาได้ที่แหล่งขุดค้นทางโบราณคดีแห่งนี้

[88] ดับบลิว. มีแชม (W. Meacham) ได้เสนอแนะไว้ใน “On the Improbability of Austronesian Origins in South China,” AP, 26 (1988), ว่า ไม่มีความเกี่ยวพันด้านโบราณคดียุคหินใหม่ตอนต้น ระหว่างไต้หวันกับตอนใต้ของจีนแผ่นดินใหญ่ ข้าพเจ้าได้ตีพิมพ์ทัศนะที่ตอบข้อเสนอแนะนี้ไว้อย่างละเอียด ใน “A Hypothesis for Austronesian Origins,” AP, 26 (1988).

วัฒนธรรมยุคหินใหม่ของไต้หวัน ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว พวกที่อยู่ตามเกาะต่าง ๆ ที่อยู่ทางใต้จะได้รับทอดมานั้น เริ่มต้นขึ้นในเวลาที่ไม่แน่นอน ในราวระหว่าง 5000 ถึง 3500 ปีก่อนคริสต์กาล[89] เครื่องมือหินกะเทาะแบบหัวบินเหียนของยุคก่อน ไม่ปรากฏชัดว่ามีหลงเหลืออยู่บนเกาะนี้ในช่วงเวลาต่อมา เครื่องมือเครื่องใช้ยุคหินใหม่ที่เก่าแก่ที่สุดของไต้หวัน อยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมตาเปนเกง ประกอบด้วยหม้อลายเชือกทาบ มีรอยกรีดที่ขอบ สิ่วหินไม่มีก้านและเป็นขั้นบันได หัวหอกทำด้วยหินชนวนขัดเงา และอาจมีหินทุบผ้าเปลือกไม้รวมอยู่ด้วย ในบริเวณที่ขุดพบวัฒนธรรมตาเปนเกงยุคต้นไม่มีรายงานว่ามีซากพืชทว่าเป็นที่ทราบกันว่า มีซากข้าวและรอยพิมพ์ข้าวจากแหล่งโบราณคดีอื่นในไต้หวันอย่างน้อยสองแห่ง ซึ่งน่าจะมีอายุเก่าแก่กว่า 2000 ปีก่อนคริสต์กาล เกสรดอกไม้ที่ได้จากการเจาะโคลน ใต้ทะเลสาบซุนมูนในบริเวณเทือกเขาใจกลางเกาะ เป็นหลักฐานบอกถึงปริมาณเกสรหญ้าที่เพิ่มขึ้น หลักฐานเหล่านี้อาจเป็นผลที่เนื่องมาจากการถางป่าเพื่อทำการเกษตร ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 2800 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา ชนเผ่าต่าง ๆ ที่พูดภาษาออสโตรเนียเซียนซึ่งหลงเหลืออยู่ในบริเวณที่ราบสูงของไต้หวัน ยังคงปลูกข้าวฟ่าง มัน เผือก อ้อย และน้ำเต้า พืชทุกชนิดเหล่านี้เช่นเดียวกับข้าว ต้องเป็นพืชพื้นบ้านที่มีความเก่าแก่มาก

ช่วงเวลาภายหลัง 2000 ปีก่อนคริสต์กาล แหล่งโบราณคดีของไต้หวัน ดูจะแบ่งออกเป็นเขตที่มีแบบวิถีที่แยกจากกันเป็นสองเขต คือ เขตที่อยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะ ซึ่งยังคงมีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับจีน แต่เขตวัฒนธรรมยวนชานของส่วนไต้หวันตะวันออก มีความสำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะมาก เพราะเขตยวนชานนี้เผยให้เห็นลักษณะเฉพาะมากมายที่จะพบในแหล่งโบราณคดียุคหินใหม่ตอนต้นของฟิลิปปินส์ การทำรอยด้วยเชือกซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการตกแต่งพื้นผิวของเครื่องปั้นดินเผา เลือนหายไปในตอนต้นยุคยวนชาน การตกแต่งภาชนะยวนชานแบบที่นิยมทำกันมากที่สุด คือ การฉาบด้วยดินเป็นสีแดงหรือน้ำตาล หรือตกแต่งด้วยลวดลายเป็นรอยบากหรือรอยฟัน มีดสำหรับการเก็บเกี่ยวที่ทำด้วยหินชนวนและปลายหอกก็ดี สิ่วหินขนิดเป็นขั้นบันไดหรือมีบ่า ก็ดี รวมทั้งหินสำหรับทุบผ้าเปลือกไม้และแกนปั่นด้ายทำด้วยดินเผา ต่างก็มีลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมยวนชานด้วยเช่นกัน ลักษณะเหล่านี้ ดูจะปรากฏในที่ซึ่งไกลออกไปทางใต้ถึงเกาะบาตัน ซึ่งอยู่ระหว่างไต้หวันกับลูซอน อย่างไรก็ดี การค้นพบที่น่าตื่นเต้นมากที่สุดเกี่ยวกับยวนชาน เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ เป็นการค้นพบที่เป็นผลจากการก่อสร้างทางรถไฟในเมืองเป่ยนานทางตะวันออกเฉียงใต้ของไต้หวัน กล่าวคือการขุดพบหลุมฝังศพที่บรรจุในโลงหินไม่ต่ำกว่า 1025 หลุม

---

[89] เมื่อเร็ว ๆ นี้ เอ็ม. สปริกส์ (M. Spriggs) ได้พิจารณาทบทวนยุคสมัยต่าง ๆ ของวัฒนธรรมยุคหินใหม่ในเกาะต่าง ๆ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไว้ใน M. Spriggs, "The Dating of the Island South East Asian Neolithic," *Antiquity,* 63 (1989). ดู PIMA, 214 ด้วย.

โดยศพอยู่ในลักษณะเหยียดกาย ศพเหล่านี้มักฝังอยู่ภายใต้พื้นที่ปูด้วยหิน ซึ่งดูเหมือนเคยเป็นบ้านที่มีฝาผนังและมีลานบ้านที่สร้างขึ้นด้วยแผ่นหินชนวน

ข้าวของเครื่องใช้ที่บรรจุอยู่ในหลุมฝังศพที่เปยนานน่าทึ่งมาก ประกอบด้วย มีดหินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เจาะรูพรุนเอาไว้ หรือมีดสำหรับการเก็บเกี่ยวทำด้วยหินชนวนโค้ง หัวหอกทำด้วยหินชนวนแบบมีก้านหรือมีฐานตรง ทุ่นหินสำหรับถ่วงแห แกนปั่นด้ายและกำไลทำด้วยดินเผา และเครื่องปั้นดินเผาชิ้นงาม ๆ นานาชนิด ที่มีฐานหรือมือจับในแบบที่เป็นของยวนชาน โดยมีการตกแต่งด้วยการบากหรือเจาะบ้างในบางแห่ง ต่างหูหยกแบบแยก ก็มีอย่างดกดื่น เช่นเดียวกับตุ้มหูชนิดลิง-ลิง-โอ ซึ่งมีส่วนที่ยื่นออกมาเป็นวงล้อมสี่อัน ต่างหูลิง-ลิง-โอนี้แพร่หลายอย่างน่าทึ่งตั้งแต่ทางใต้ของไทยผ่านตอนใต้ของเวียดนาม และข้ามไปถึงฟิลิปินส์ ซาราวัก ไต้หวัน และเขตกวางดองทางตอนใต้ของจีน[90] นักโบราณคดีผู้ขุดค้นแหล่งเปยนาน[91]ระบุอายุของหลุมฝังศพไว้ว่าเก่าแก่อยู่ระหว่าง 3000 ถึง 500 ปีก่อนคริสต์กาล ทว่าการระบุด้วยเรดิโอคาร์บอนซึ่งวางใจได้มากที่สุด ดูจะกำหนดให้โบราณวัตถุกลุ่มนี้ มีอายุอยู่ในราว 3000 ปีเป็นส่วนใหญ่

วิถีการเลี้ยงชีพด้วยเกษตรกรรม ซึ่งขยายตัวลงไปทางใต้เข้าสู่เส้นรุ้งในเขตศูนย์สูตรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ไม่สามารถสืบร่องรอยได้อย่างชัดเจนเหมือนเช่นในไต้หวันหรือตอนใต้ของจีน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่มีฝนชุกทั่วไป ไม่เป็นใจกับการอนุรักษ์ซากโบราณวัตถุให้อยู่อย่างเป็นเรื่องเป็นราวได้ นอกจากนี้ยังเนื่องจากธรรมชาติของเศรษฐกิจการเกษตรเอง ก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย พืชอย่างเช่นข้าวเจ้าและฝ้าย มิได้ถูกนำออกไปพ้นเขตเส้นรุ้งในเขตกึ่งร้อนตั้งแต่แรกเริ่ม (หากเราสามารถเชื่อถือและวางใจหลักฐานทางด้านพฤกษศาสตร์และโบราณคดีของปัจจุบันได้) ผลประการหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญ ๆ จำนวนมาก และหลายประเภทอย่างเช่นมีดหินสำหรับการเก็บเกี่ยวและแกนปั่นด้ายทำด้วยดินเผา ถูกละไปจากบัญชีทางวัฒนธรรมเสียเฉยๆ[92] สิ่วหินก็เป็นอีกหนึ่งรายการที่หายไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระบบการปลูกพืช

---

[90] วัตถุเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีอายุตั้งแต่สหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล ทว่าเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า บางชิ้นมีอายุเก่ากว่านี้ ดู H. Loofs-Wissowa, "Prehistoric and Photohistoric Links Between the Indochinese Peninsula and the Philippines," *Journal of the Hong Kong Archaeological Society*. 9 (1980-1).

[91] Wen-Hsun Sung and Chao-Mei Lien, *An Archaeological Report on the 9 th-10 th Terms of Excavation at the Peinan Site. Taiwan*. Taipei: Department of Anthropology, National Taiwan University, 1987.

[92] มีรายงานการขุดพบแกนปั่นด้ายจากแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในมินดาเนา ซึ่งเขตทางใต้สุดของวัสดุเหล่านี้คงจะอยู่ในราวนี้ การเปลี่ยนไปสู่การใช้ผ้าเปลือกไม้ตามชุมชนเกษตรกรรมยุคต้น สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นที่เขตศูนย์สูตร ทว่าเมื่อถึงคริสต์สหัสวรรษแรก ประชากรส่วนใหญ่คงรู้จักหูกทอผ้าแบบใช้สายรัดหลังผู้ทอ (backstrap loom) กันแล้ว และอาจเป็นได้ว่าการปลูกฝ้ายได้ขยายต่อไปถึงภูมิภาคอย่างเช่น บอร์เนียว ซึ่งยังมีการผลิตในระดับท้องถิ่นอยู่จนทุกวันนี้

จำพวกกินหัวและผลไม้ในระยะแรก ๆ มิได้บังคับให้ต้องถางป่าจนเตียนโล่งเหมือนเช่นการปลูกธัญพืชที่ต้องการแสงแดด ผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ก็คือ หลักฐานทางโบราณคดีของยุคหินใหม่ตอนต้น ตั้งแต่ฟิลิปปินส์ตอนกลาง ลงไปทางใต้สู่อินโดนีเซียและมาเลเซียตะวันออก จะประกอบด้วยเครื่องปั้นดินเผาเป็นหลัก เครื่องมือหินกะเทาะ และสิ่วหินซึ่งหาไม่ค่อยพบ นอกจากที่กล่าวนี้แล้วแทบไม่มีสิ่งอื่นใดอีกเลย ดังนั้น หลักฐานที่หนักแน่นที่สุดที่สามารถบอกถึงการแพร่กระจายของชุมชนเกษตรกรรมลงไปสู่บริเวณที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมาจากการศึกษาภาษาต่าง ๆ ของ ออสโตรนีเซียนในเชิงเปรียบเทียบ มิใช่หลักฐานโบราณคดีเป็นหลักใหญ่

อย่างไรก็ดี หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนมาก ถึงความเกี่ยวโยงระหว่างไต้หวันกับฟิลิปปินส์ตอนเหนือ ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่พบที่อยู่ตามโบราณคดีของสมัยสหัสวรรษที่สามและสองก่อนคริสต์กาลหลายแห่ง ในแหล่งเหล่านี้ได้พบเครื่องปั้นดินเผาชนิดฉาบด้วยดินสีแดง เครื่องปั้นดินเผาที่พบเหล่านี้คล้ายกับเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมยวนชาน[93] แหล่งโบราณคดีดังว่านี้ได้แก่แหล่งดิโมลิต บนชายฝั่งด้านตะวันออกของลูซอน ในแหล่งนี้ได้พบหลุมของเสาบ้านสองหลังเป็นบ้านอยู่ระดับเดียวกับพื้นดิน แต่ละหลังมีขนาดประมาณสามตารางเมตร อีกแหล่งหนึ่งคือถ้ำอารกู ในหุบเขาจาคายาน ซึ่งเป็นแหล่งที่พบกำไลเปลือกหอย แกนปั่นด้ายดินเผา กับต่างหูลิง-ลิง-โอ ที่ทำจากหินและจากเปลือกหอย กองเปลือกหอยลาล-โลใกล้กับปากทางเข้าหุบเขาจาคายานก็เป็นอีกแหล่งหนึ่ง แหล่งอันทารายานใกล้กับถ้ำอารกูเป็นแหล่งที่ได้พบการใช้แกลบผสมในเครื่องปั้นดินเผาที่พอกด้วยดินสีแดง ซึ่งวัดด้วยวิธีแอ็คเซลเลอเรเทอร์ เรดิโอคาร์บอนแล้ว พบว่ามีอายุย้อนไปถึงสมัยกลางสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล[94] โดยทั่วไปแล้ว แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ สนับสนุนสมมุติฐานเรื่องการตั้งถิ่นฐานในยุคหินใหม่ในลูซอน โดยผู้คนจากไต้หวันซึ่งมาพร้อมกับข้าวเจ้า (แน่นอนว่ามีพืชผลชนิดอื่น ๆ ด้วย) การตั้งถิ่นฐานนี้คงจะเริ่มต้นตั้งแต่ในตอนต้นสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล

เลยลูซอนไป ชั้นดินที่พบการประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผาชนิดเลี่ยนเรียบหรือฉาบด้วยดินสีแดง (หรือไม่มีการตกแต่งเลย) นั้นดูจะขยายต่อไปทางใต้ในช่วงปลายสหัสวรรษที่สามถึงต้นสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์ศักราช เราสามารถสืบสาวตามรอยไปได้ด้วยความมั่นใจพอสมควรถึงแหล่งโบราณคดีบาคุมบายัน บนเกาะมาสเบต และแหล่งเอ็ดเจ็ค บนเกาะนีครอส (ทั้งสองแหล่งนี้อยู่ที่ตอนกลางของฟิลิปปินส์) เพิงผาแห่งเลียง ทูโว มาเน ในหมู่เกาะตาลอด เพิงผาอูลู เลียงในสุลาเวสีตอนใต้ (ซึ่งเป็นแหล่งที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 2500 ปีก่อนคริสต์กาล และมีการทำอุตสาหกรรมเตาเลียนซึ่งผลิตเครื่องมือ

---

[93] See B. Thiel, "Austronesian Origins and Expansion; the Philippines Archaeological Data," AP, 26 (1988).

[94] See B. E. Snow et al., "Evidence of Early Rice Cultivation in the Philippines," ***Philippine Quarterly of Culture and Society***, 14 (1986).

ปลายแหลมมารอสสืบมาอย่างต่อเนื่อง) และเพิงผาอูอาย โบโบ 2 ในติมอร์ตะวันออก[95] แหล่งโบราณคดีทั้งหมดนี้ มีวัสดุและเครื่องมือเครื่องใช้ซึ่งไม่สู้มีความหลากหลายนัก เมื่อเปรียบกับพวกที่พบในไต้หวันและลูซอนตอนเหนือ และดังที่ได้กล่าวเน้นไปแล้วว่า โดยทั่วไปแล้ว ยังขาดสิ่วหิน (หลายแห่งมีอุตสาหกรรมหินกะเทาะที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง) หรือหลักฐานใด ๆ ที่บอกถึงการปลูกข้าวหรือทอผ้า อย่างไรก็ดี ได้มีการขุดพบสิ่วหินกับเปลือกหอย*ไทรแด็คนา* สี่ชิ้น ในบริเวณที่ฝังศพสมัยสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาลในถ้ำทูยอง บนเกาะพาลาวัน ทว่าน่าเสียดายที่ที่หลุมฝังศพนี้ ไม่พบเครื่องปั้นดินเผาที่สัมพันธ์กัน อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจอยู่บ้างคือการนำสุกรเข้ามาในติมอร์เมื่อประมาณ 2500 ปีก่อนคริสต์กาลนั้น อาจเกี่ยวข้องกับการเข้ามาของชนเผ่าที่ใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นพวกแรก เช่นเดียวกับที่อาจมีการนำเอาสัตว์ป่าเข้ามาด้วย ได้แก่สัตว์พวกที่มีถุงสำหรับเลี้ยงลูกอ่อนที่หน้าท้อง ชะมดและลิงมาคาก[96]

ดังนั้น หลักฐานทางโบราณคดีจึงบ่งบอกไปในแนวที่ว่า ในช่วงสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล ชนกลุ่มต่างๆ ที่ใช้เครื่องปั้นดินเผา และมีเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมที่แตกต่างกันไปตามสภาวการณ์แวดล้อม ได้มาตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณส่วนต่าง ๆ ของภาคหมู่เกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่แล้ว เฉพาะหลักฐานทางโบราณคดีอย่างเดียว ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีการทำเกษตรกรรม แต่เมื่อนำหลักฐานที่ได้จากการศึกษาเกสรดอกไม้มาพิจารณา เพื่อช่วยสนับสนุนแล้ว สมมุติฐานเรื่องการขยายตัวของประชากรที่ทำเกษตรกรรมก็หนักแน่นและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น หลักฐานการถางและเผาป่า ส่วนใหญ่ได้มาจากแก่นดินที่เจาะขึ้นมาจากบริเวณที่น้ำขังในเขตที่สูงในชวาและสุมาตรา[97] น่าเสียดายที่ในภูมิภาคเหล่านี้ ไม่มีหลักฐานด้านโบราณคดีที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันได้โดยตรง แต่กระนั้น ผลลัพธ์ต่าง ๆ ที่ได้ก็ยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งยวดทีเดียว

---

[95] การอ้างอิงถึงแหล่งโบราณคดีทั้งหมดนี้ จะพบได้ใน PIMA, 223-30.

[96] แต่ขอให้ดูเชิงอรรถ 54 ข้างต้นด้วย นักล่าและนักเก็บของป่า อาจเป็นผู้นำสัตว์ป่าสายพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้ง *Rattus exulans* (หนูโพลีนีเซีย) เข้ามาในเขตนี้ก่อนที่เกษตรกรรมจะมาถึง การหาอายุจากธาตุคาร์บอนกัมมันตรังสีที่มีอยู่ยังไม่อาจลงข้อสรุปที่แน่นอนในเรื่องลำดับเหตุการณ์ได้ ผลลัพธ์โดยรวมที่เกิดจากการที่สัตว์ใหม่ ๆ เข้ามาเป็นจำนวนมากมาย คือการสูญพันธุ์ของสัตว์จำพวกหนูขนาดใหญ่ซึ่งเป็นสัตว์พื้นถิ่นของเกาะนี้ ซึ่งน่าจะเกิดขึ้นในราว 1500 ปีที่ผ่านมา

[97] ดู B. K. Maloney, "Man's Impact on the Rainforest of West Malesia; the Palynological Record," ***Journal of Biogeography***, 12 (1985); J. Flenley, "Palynological Evidence for Land Use Changes in Southeast Asia," ibid., 15 (1988). น่าเสียดายที่ธัญพืช หัวเผือกหัวมันและผลไม้ที่ปลูก มิได้สร้างเกสรดอกไม้ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว สามารถนำมาใช้ระบุสายพันธุ์ได้ ดังนั้น หลักฐานด้านเกสรดอกไม้ โดยทั่วไปจึงสามารถระบุได้เฉพาะกิจกรรมเกี่ยวกับการถางและเผาป่าเท่านั้น แต่กระนั้นก็ดีทั้ง นักล่า-นักเก็บของป่า และผู้ที่เพาะปลูก ต่างก็สามารถเผาป่าได้ แม้ว่าแทบไม่มีการเผาป่าเกิดขึ้นในเขตร้อนชื้น

อาทิเช่น เกสรดอกไม้ที่เจาะตรวจพบจากบริเวณที่น้ำขัง ปี ซิม ซิม ใกล้กับทะเลสาบโตบาในภาคเหนือของสุมาตรา (เหนือระดับน้ำทะเล 1320 เมตร) บ่งชี้ว่า อาจเริ่มมีการถางป่าย่อย ๆ อยู่บ้าง ตั้งแต่สมัยเมื่อ 4500 ปีก่อนคริสต์กาล แต่การถางป่าครั้งใหญ่ ซึ่งได้หลักฐานจากปริมาณเกสรหญ้าซึ่งเพิ่มขึ้นมากขึ้นนั้น เริ่มขึ้นในช่วงสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์ศักราช แก่นดินที่ได้จากทะเลสาบปาทังซึ่งอยู่ตอนกลางของ สุมาตรา (เหนือระดับน้ำทะเล 950 เมตร) บ่งชี้ว่ามีการถางและเผาพืชพันธุ์ในเขตน้ำท่วมขังเมื่อประมาณ 2000 ปีก่อนคริสต์กาล และ ณ ที่นี้ ยังมีหลักฐานว่ามีการปกป้องพันธุ์ต้นปาล์มที่มีประโยชน์ คือ *อเรนคา* เพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่เมื่อ 2000 ปีก่อน ที่ซิตู คูนึง ในชวาตะวันตก สปอร์ของพืชจำพวกลำเจียก (Pandanus) และเฟิร์นเพิ่มปริมาณขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นการบ่งชี้ถึงการถางป่า เมื่อประมาณ 3000 ปีก่อนคริสต์กาล

หลักฐานด้านเกสรดอกไม้ทั้งหมด ดูจะเสนอแนะว่าการถางป่าเป็นพัก ๆ ในสุมาตราและชวาเริ่มต้นในช่วงสหัสวรรษที่สี่และสามก่อนคริสต์กาล การถางป่าทวีความหนักหน่วงขึ้นในช่วงหลังจากเมื่อ 3000 ปีก่อนลงมา เนื่องจากหลักฐานเหล่านี้ล้วนมาจากบริเวณที่สูง จึงอาจเป็นเรื่องที่มีเหตุผลพอที่เราจะคาดว่า การเพาะปลูกในบริเวณที่ลุ่มริมชายฝั่งทะเล คงเริ่มขึ้นก่อนหน้านี้สักเล็กน้อย แต่เรื่องนี้ยังคงเป็นความไม่แน่นอน นอกจากนี้หลักฐานเหล่านี้ยังช่วยให้ การระบุเวลาที่เริ่มมีการถางป่าครั้งแรกที่ปี ซิม ซิม เร็วขึ้น กล่าวคือเร็วกว่าจากที่คาดคะเนจากหลักฐานทางโบราณคดีเพียงอย่างเดียวเล็กน้อย แต่โดยทั่วไปแล้ว จากหลักฐานที่ได้จากคาบสมุทรมลายูและอินโดนีเซีย ดูไม่น่าเป็นไปได้ว่าการถางป่าเพื่อทำการเกษตรอย่างเป็นระบบ จะเริ่มขึ้นในชวาและสุมาตรานานก่อน 2500 ปีก่อนคริสต์กาล ได้มากนัก แต่ข้อมูลใหม่ ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนะนี้ได้[98] นอกจากนี้ยังไม่ถึงกับเป็นไปไม่ได้ที่ชนกลุ่มที่ประกอบการเกษตรจากตอนใต้ของประเทศไทยหรือมาเลเซีย จะมาตั้งรกรากในสุมาตราก่อนที่การตั้งรกรากของชนออสโตรนีเซียนจะเริ่มขึ้น

ขณะนี้ เราได้พิจารณาหลักฐานทางโบราณคดีมาถึงช่วงที่ใกล้จะมีการทำสำริดบนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงเวลานี้แตกต่างกันภายในระหว่าง 2000 ถึง 500 ปี ก่อนคริสต์กาล พร้อมกันนั้นเราก็มาถึงตอนสิ้นสุดของช่วงที่นิยามไว้อย่างคร่าว ๆ ว่าเป็น “ยุคหินใหม่ตอนต้น” ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะด้วย ซึ่งอยู่ในราว 1500 ปีก่อนคริสต์กาล หลังจากเวลานี้ไปแล้วในภูมิภาคส่วนที่เป็นเกาะทางตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งฟิลิปปินส์ สุลาเวสี ซาบาห์ และติมอร์ ได้มีการพัฒนาความนิยมแนวใหม่ของยุคหินใหม่ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผาและวัสดุและเครื่องใช้ไม้สอยอื่น ๆ แบบแผนใหม่นี้มีความเกี่ยวโยงกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในสมัยเดียวกัน แบบแผนและวัฒนธรรม

---

[98] อาทิเช่น เฟลนลีย์ (Flenley จาก “Palynological Evidence” 186) ได้ใช้หลักฐานแก่นดินทะเลสาบไทอาตัสจากสุมาตราประกอบข้ออ้างที่ว่า ปริมาณป่าลดน้อยลงตั้งแต่สมัยก่อน 4800 ปีก่อนคริสต์กาล ตามมาด้วยการฟื้นตัวของป่า และหลังจากนั้น ก็มีการรุกรานป่าต่อไปอีก เมื่อประมาณ 2500 ปีก่อนคริสต์กาล

เหล่านี้กระจายไกลออกไปในมหาสมุทรแปซิฟิคเกือบ 5000 กิโลเมตร อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะพิจารณาวัฒนธรรมในช่วงหลังเหล่านี้ เราจำเป็นต้องสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับหลักฐานเรื่องการขยายตัวของเกษตรกรรมยุคต้น ทั้งบนแผ่นดินใหญ่และบนเกาะต่าง ๆ ทั้งนี้ โดยพิจารณาหลักฐานที่ได้จากภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ

หลักฐานทางด้านภาษา

ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวไว้ในที่อื่นๆ[99] ว่าหลักฐานจากการวิจัยด้านภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ นับเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งสำหรับการสืบย้อนถึงกำเนิดและประวัติศาสตร์ที่ดำเนินเป็นลำดับกันมา ของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดยใช้บรรทัดฐานด้านภาษาเป็นเกณฑ์ แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มคนซึ่งใช้ภาษาร่วมกันในการสื่อสารประจำวันที่จำเป็น เป็นแนวคิดที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะช่องทางหลักของการส่งผ่านภาษาระหว่างคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ย่อมเคลื่อนผ่านทางการสืบสายเลือดและการเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกัน ในสังคมเล็ก ๆ การมีภาษาร่วมกัน ให้หลักค้ำประกันที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งแก่ประชาชน นั่นคือความเป็นสมาชิกของกลุ่ม

ในขณะที่มีคนนับล้าน ๆ จงใจเรียนรู้ภาษาต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมิใช่ภาษาของชนเผ่าตน ทว่าภาษาพวกนี้มักเป็นภาษาที่มีความเกี่ยวพันกับหน่วยการเมืองที่สำคัญ ๆ (อาทิเช่น ภาษาลาติน มาเลย์ สเปน และอังกฤษ) อย่างไรก็ดีกระบวนการเรียนรู้ในขั้นที่สองเหล่านี้ ไม่สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมตระกูลของภาษาที่สำคัญ ๆ บางตระกูล (ต่างจากภาษาที่มีอิทธิพลที่เป็นภาษาเดี่ยว ๆ) จึงได้แพร่กระจายออกไปได้อย่างมหาศาล ข้ามอาณาบริเวณบนผิวโลกไปได้ไกลนับเป็นล้าน ๆ ตารางกิโลเมตร การกระจายตัวอย่างกว้างขวางอย่างยิ่งของหลาย ๆ ภาษา อธิบายได้ดีที่สุดว่าเป็นผลลัพธ์จากการขยายตัวทางด้านประชากร ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่ได้มีการพัฒนาเกษตรกรรมขึ้นเป็นครั้งแรกในส่วนต่าง ๆ ของโลก แน่นอนว่าคำอธิบายนี้ ไม่น่าจะเป็นคำอธิบายที่เป็นสากลซึ่งใช้ได้กับทุกตระกูลของภาษา และเป็นที่กระจ่างชัดว่า ความคล้ายคลึงกันที่สำคัญของภาษา สามารถพัฒนาขึ้นได้โดยผ่านทางกระบวนการแพร่กระจายไปตามพื้นที่ ดังที่อาจเป็นกรณีที่เกิดขึ้นกับภาษาต่าง ๆ ของนักล่าและนักเก็บของป่าที่เป็นชนพื้นเมืองอะบอริจินส์ของออสเตรเลีย อย่างไรก็ดี กระบวนการดังกล่าว ไม่น่าจะเป็นคำอธิบาย

---

[99] "The Great Pacific Migration," *Yearbook of Science and the Future* (1984); "A Hypothesis for Austronesian Origins," AP, 26 (1988).

เพียงอย่างเดียวของการขยายตัวอย่างมโหฬาร และลึกซึ้งในแง่ภูมิศาสตร์ของภาษาในตระกูลอย่างเช่น ออสโตรนีเซียน[1] ออสโตรเอเชียติค หรือจีน – ทิเบต (แผนที่ 2.5, 2.6)

ทัศนะในเชิงทฤษฎีเช่นนี้ ทำให้เกิดผลสะท้อนที่สำคัญในแง่การสร้างแบบแผนทางภูมิศาสตร์ของภาษาอยู่สองประการ ประการที่หนึ่งคือ พื้นที่ซึ่งการทำเกษตรกรรมพัฒนาขึ้นมาด้วยตัวเองภายในพื้นที่นั้น น่าจะเป็นพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายด้านภาษาสูง ความหลากหลายแสดงออกในรูปของการมีตระกูลของภาษาที่สำคัญมากกว่าหนึ่งตระกูล ประการที่สอง ในบริเวณดังกล่าวนั้น แต่ละภาษาที่อยู่ในตระกูลเดียวกันน่าจะมีความหลากหลายระหว่างกันในอัตราสูง[2] ตัวอย่างเช่น ตอนใต้ของจีนมีภาษาต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในตระกูลที่แยกจากกันถึงสี่ตระกูล (ไม่รวมภาษาจีน) ภาษาเหล่านั้น ได้แก่ภาษาออสโตรเอเชียติค (ปัจจุบันนี้ พูดกันอยู่เฉพาะตามส่วนต่าง ๆ ของยูนนาน) ภาษาไท-คะได ภาษาแม้ว-เย้า และทิเบต-พม่า (เป็นสาขาหนึ่งของตระกูลจีน-ทิเบตซึ่งใหญ่กว่า) นอกจากนี้ แต่ละตระกูลภาษาเหล่านี้ ก็ใช้กันอยู่ในบริเวณที่มีความหลากหลายมากที่สุดเช่นกัน คือในภูมิภาค โดยทั่ว ๆ ไปของจีนตอนใต้ และส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ติด ๆ กันในบริเวณภาคเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาษาไทให้ตัวอย่างที่ชัดเจนเป็นพิเศษในกรณีนี้ เนื่องจากคนไทยเอง ได้แพร่กระจายลงไปทางใต้ เข้าสู่พื้นที่ส่วนใหญ่ของบริเวณ ที่ปัจจุบันนี้เป็นประเทศไทยภายในยุคประวัติศาสตร์[3] จุดรวมของความหลากหลายด้านภาษาของภาษาไทในปัจจุบัน ปรากฏให้เห็นในภาคเหนือและตะวันออกของไทย ในลาว เวียดนามตอนเหนือและจีน ตอนใต้

---

[1] ดับบลิว. มีแชม (W. Meacham, “On the Improbability,” 93) ได้เสนอไว้เมื่อไม่นานมานี้ว่า ภาษาต่าง ๆ ในตระกูลออสเตรโลนีเซียนนั้น เกิดขึ้นมาด้วยกระบวนการซึ่งคล้ายคลึงกับการแพร่กระจายของประชากรไปตามพื้นที่จากขั้นของ “ความหลากหลายของภาษาที่คล้ายกับของนิวกินี” ไปจนทั่วพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ข้าพเจ้าไม่สามารถนึกภาพกระบวนการดังกล่าวได้ ในเมื่อนิวกีนีเองก็มีแบบแผนที่มีโยงใยสลับซับซ้อนของการแพร่กระจายของภาษาโดยผ่านการค้าอยู่แล้ว แบบแผนเช่นนี้ย่อมไม่เคยส่งผลกระทบชนิดที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ถึงขนาดนี้

[2] เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะประชากรที่พัฒนาการทำเกษตรกรรมขึ้นมาเป็นพวกแรก จะสามารถต้านทานการกลืนภาษาได้ เนื่องจากขนาดของประชากรในกลุ่มเพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นระยะเวลายาวนานที่สุด นั่นคือ ความหลากหลาย มีความสัมพันธ์กันและกันอยู่อย่างมากกับความลึกซึ้งในการพัฒนาซึ่งใช้เวลานาน อย่างไรก็ดี ควรกล่าวเน้นไว้ด้วยว่า แนวคิดเรื่อง “ความหลากหลาย” จำเป็นต้องมีการนิยามอย่างรอบคอบพิถีพิถันมาก–ความพยายามของบรรดานักภาษาศาสตร์ในอดีต ที่จะนิยามคำนี้เฉพาะในแง่ของคำศัพท์เพียงอย่างเดียว (โดยผ่านเทคนิคเล็กซิโคสแตทิสติคหรือการเปรียบเทียบสถิติของคำศัพท์ดั้งเดิม) มิได้ประสบความสำเร็จอย่างน่าเชื่อถือเสมอไป นอกจากนี้ ผลสะท้อนที่ออกมาในทางที่กลับกับที่ระบุไว้ในที่นี้ นั่นคือ พื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายด้านภาษาสูงต้องเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นกำเนิดของเกษตรกรรมอย่างแน่นอน ก็สามารถแสดงให้เห็นได้โดยง่าย ว่าไม่จริง

[3] ไทเป็นชื่อภาษา โดยที่ภาษาไทย อันเป็นภาษาประจำชาติสมัยใหม่ของประเทศไทย เป็นกลุ่มย่อยของภาษานี้

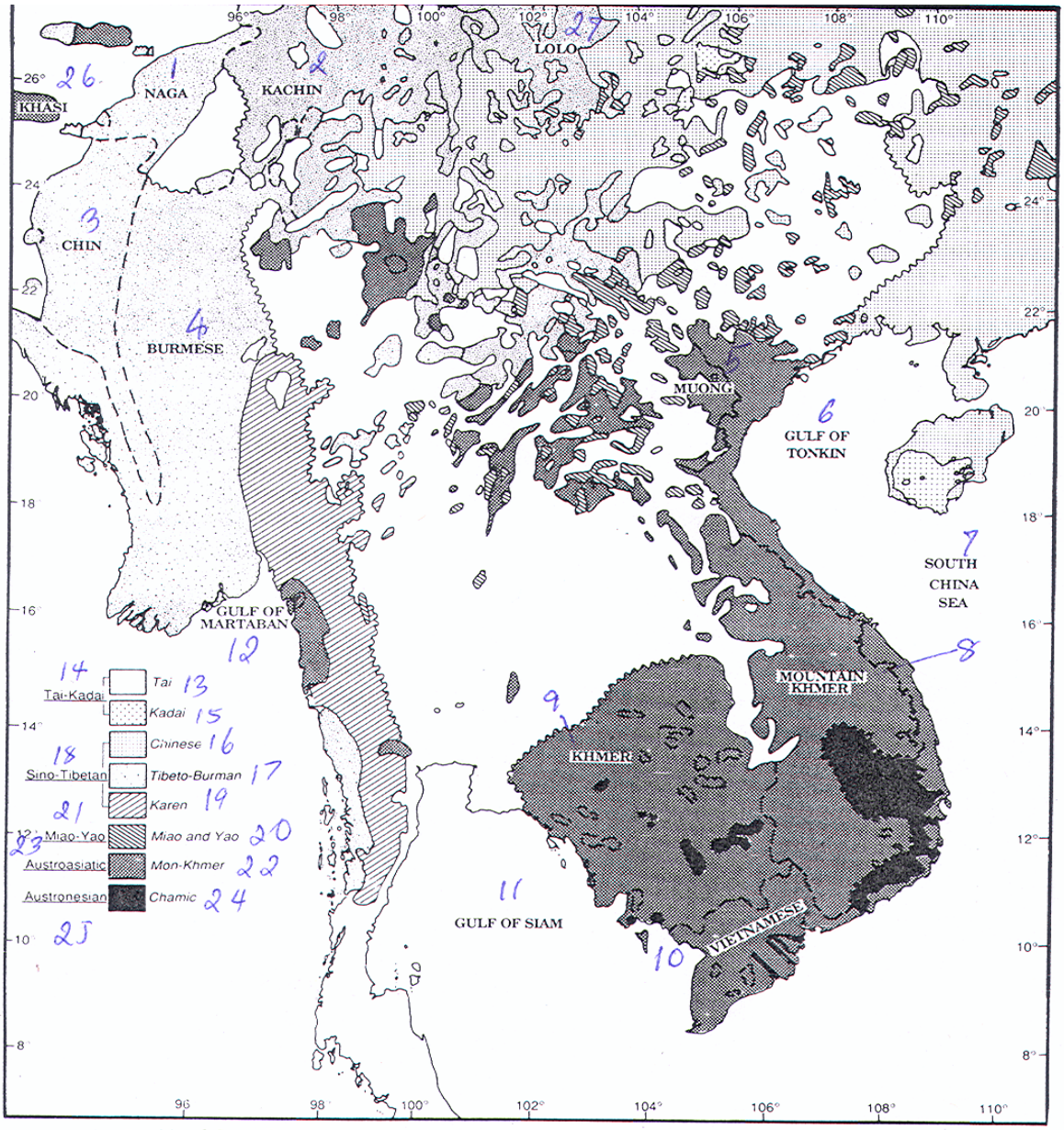
ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีตระกูลภาษาสองตระกูลซึ่งดูเหมือนแสดงให้เห็นการแพร่กระจายในขั้นแรก ๆ ของประชากรที่ทำการเกษตร โดยแพร่ผ่านเข้าไปยังภูมิประเทศซึ่งส่วนใหญ่แล้ว เป็นที่ที่แต่ก่อนมีแต่เฉพาะกลุ่มนักล่า–เก็บของป่าเท่านั้นเข้าไปอยู่ ภาษาทั้งสองตระกูลนี้ได้แก่ ออสโตรเอเชียติคและออสโตรนีเซียน ตระกูลใหญ่ ๆ อื่น ๆ อีกสองตระกูลที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้ คือ ทิเบต–พม่าและไท–คะได เป็นที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ทั้งสองตระกูลภาษานี้ได้ผ่านการขยายตัวในขั้นเริ่มต้นในช่วงเวลาเดียวกัน ทว่าการแพร่กระจายขยายตัวครั้งใหญ่ที่สุดนั้น เกิดขึ้นเมื่อภาษาพม่าและไทยกระจายออกไปทั่วบริเวณที่กว้างใหญ่มากในช่วงคริสต์สหัสวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากมีการพิชิตดินแดนในยุคประวัติศาสตร์และมีกระบวนการก่อตัวของรัฐเกิดขึ้น ภาษาเขมรและภาษาเวียดนาม ซึ่งต่างเป็นสมาชิกในตระกูลออสโตรเอเชียติคด้วยกันทั้งคู่ ก็ขยายตัวในยุคประวัติศาสตร์ด้วยเหตุผลคล้าย ๆ กัน เช่นเดียวกับการขยายตัวของภาษามาเลย์และภาษาชวา ซึ่งอยู่ในตระกูลออสโตรนีเซียน

ภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติค ซึ่งแพร่หลายมากที่สุดและเมื่อมองในแง่ภูมิศาสตร์แล้ว แตกกระจายมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนแผ่นดินใหญ่นั้น ประกอบด้วยภาษาเกือบ 150 ภาษา ภายในกลุ่มย่อยใหญ่ ๆ สองกลุ่ม คือกลุ่มมอญ–เขมรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับกลุ่มมุนดา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย[4] กลุ่มย่อยมอญ–เขมรนี้นับเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ประกอบด้วยภาษามอญ เขมร เวียดนาม และ—นอกเหนือจากภาษาของชนเผ่าอื่น ๆ อีกมากมายแล้ว—ยังรวมถึงภาษาที่อยู่ในพื้นที่ที่อยู่นอก ๆ และไกลออกไปมาก ได้แก่ภาษากาสีในอัสสัม ภาษาอัสเลียนที่พูดกันอยู่ในมลายู และภาษานิโคบารีส ภาษามุนดาที่ใช้กันในพิหาร โอริสสาและเบงกอลตะวันตก ยิ่งแยกห่างไกลออกไปอีก ซึ่งน่าจะอธิบายถึงเหตุผลที่เกิดความเบียงเบนไปตามกาลเวลา (อย่างน้อยสี่พันปี?) จนเป็นกลุ่มย่อยที่แยกออกมาในชั้นแรก ของภาษาออสโตรเอเชียติค

จนถึงทุกวันนี้ ยังไม่มีใครพยายามเขียนงานที่ประสานเรื่องราวทุกอย่างเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์ของออสโตรเอเชียติคโดยพิจารณาจากมุมมองด้านภาษาและโบราณคดี แต่น่าจะเป็นได้ว่าแหล่ง โบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์หลาย ๆ แห่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อย่างเช่นโนนนกทาและบ้านเชียง เคยเป็นที่อยู่อาศัยของผู้ที่พูดภาษาออสโตรเอเชียติค ซึ่งในท้ายที่สุดต่างตกเป็นเหยื่อของแนวโน้มการผสมกลมกลืนของราชอาณาจักรไทยในอดีตที่เกิดขึ้นภายหลังคริสต์

---

[4] G. Diffloth, "Austro-Asiatic Languages," ***Encyclopaedia Britannica,*** 15th edn, Macropaedia, 2, 1974; "Asian Languages and Southeast Asian Prehistory," FMJ, 24 (1979). ดูด้วยที่ M. Ruhlen, ***A Guide to the World's Languages***, Stanford, 1987, 156. ภาษาของชาวอันดามัน มิได้เป็นภาษาออสโตรเอเชียติคหรือสังกัดในตระกูลใหญ่ใด ๆ และสันนิษฐานว่า วิวัฒนาการขึ้นมาอย่างโดดเดี่ยวมาตั้งแต่สมัยไพลสโทซีน

Map 2.5 Distribution of language families and major languages.

1. นาคา
2. คะฉิ่น
3. ฉิ่น
4. พม่า
5. ม้ง
6. อ่าวตังเกี๋ย
7. ทะเลจีนใต้
8. ชาวเขาเขมร
9. เขมร
10. เวียดนาม
11. อ่าวไทย
12. อ่าวเมาะตะมะ
13. ไท
14. ไท-คะได
15. คะได
16. จีน
17. ทิเบต – พม่า
18. จีน – ทิเบต
19. กะเหรี่ยง
20. แม้วและเย้า
21. แม้ว-เย้า
22. มอญ-เขมร
23. ออสโตรเอเชียติค
24. จาม
25. ออสโตรนีเซียน
26. กาสี
27. โลโล

ศตวรรษที่สิบสาม มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจมากคือ ศัพท์ของภาษาต้นตระกูลของออสโตรเอเชียติค (โพรโท-ออสโตรเอเชียติค) ที่สืบสาวได้มากนั้น บอกเป็นนัยถึงความรู้เรื่องข้าว[5] อันเป็น

สภาวการณ์ที่สอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับโบราณคดียุคหินใหม่ของภูมิภาคนั้น ๆ ตั้งแต่บริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียข้ามไปถึงตอนใต้ของจีนและตอนเหนือของเวียดนาม โอกาสความเป็นไปได้ที่ภาษาออสโตรเอเชียติคจะเคยเป็นภาษาที่เคยพูดกันกว้างขวางในจีนตอนใต้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าควร แก่การสังเกตเช่นเดียวกัน ร่องรอยของภาษานี้มีให้เห็นแม้ในบริเวณที่ไกลออกไปทางเหนือถึงแม่น้ำแยงซี[6] นอกจากนี้ยังเห็นได้ชัดอีกด้วยว่า ภาษาออสโตรเอเชียติคที่เคยแพร่กระจายอย่างอย่างต่อเนื่องไปจนเกือบทั่วแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และกระทั่งข้ามเข้าไปถึงนิโคบาร์และอาจถึง สุมาตราตอนเหนือนั้น การแพร่กระจายนี้ต้องขาดตอนลงเพราะการขยายตัวในยุคประวัติศาสตร์ของชนชาติจีน ไท เวียดนาม พม่า และออสโตรนีเซียน (มาเลย์และจาม)

การวิจัยในขั้นนี้ ยังไม่อาจเป็นไปได้ ที่จะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาทิเบต–พม่า หรือแม้ว–เย้า เข้ากับหลักฐานทางโบราณคดีได้อย่างมีเหตุผล ส่วนใหญ่แล้วเนื่องจากไม่มีหลักฐานโบราณคดีในภูมิภาคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ภาษากลุ่มย่อยทิเบต-พม่า ซึ่งประกอบด้วยภาษาสำคัญ ๆ อย่างเช่น พม่า ฉิ่น นาคา และคะฉิ่น (โดยมีภาษากะเหรี่ยงเป็นกลุ่มย่อยที่แยกต่างหาก ทว่าเชื่อมโยงอยู่กับภาษาจีน–ทิเบต) ภาษาเหล่านี้มีศูนย์ถ่วงที่หนักไปทางตะวันตกเฉียงเหนือมากกว่าออสโตรเอเชียติค และส่วนใหญ่แล้ว อาจสะท้อนถึงหลักฐานการขยายตัวที่เกิดขึ้นในระยะหลังกว่านั้น ภาษาแม้ว–เย้าของจีนตอนใต้ ยังคงอยู่ระหว่างการขยายเข้าสู่ภูมิภาคสามเหลี่ยมทองคำของภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยที่อาจเป็นได้ว่าในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ภาษานี้ถูกจำกัดให้อยู่เพียงแค่ทางเหนือของพรมแดนจีน อย่างไรก็ดี กลุ่มไท-คะไดและออสโตรนีเซียน สามารถให้ข้อมูลที่มีรายละเอียดมากกว่าและภาษาต่าง ๆ ในตระกูลออสโตรนีเซียน ได้ผ่านการวิจัยทางด้านโบราณคดีและทางภาษาศาสตร์อย่างขนานใหญ่มาแล้วเป็นเวลาหลายทศวรรษ ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมโยงกันไปมาในระหว่างสาขาวิชาต่าง ๆ เกือบจะเท่าเทียมกับกลุ่มภาษาตระกูลอินโด–ยูโรเปียน

ขอให้เรามองกันเป็นอันดับแรกที่การแพร่กระจายของภาษาทั้งสองตระกูลนี้ ตระกูลไท–คะได (หรือไดอิค) ประกอบด้วยภาษาของไทยเอง ภาษาลาว ภาษาไทยใหญ่ (ฉาน) ที่อยู่ในพม่าตอนเหนือ และภาษาต่าง ๆ มากมายในมณฑลกุ้ยโจวและกวางสีของจีนตอนใต้ ภาษาคีเลาของกีชูและภาษา

---

[5] A. and N. Zide, "Proto-Munda Cultural Vocabulary: Evidence for Early Agriculture," in P.N. Jenner, et al., eds, ***Austroasiatic Studies***, Honolulu, 1976, II. 1295-334.

[6] คำว่า "แยงซี" เอง ก็มีกำเนิดจากภาษาออสโตรเอเชียติคด้วยซ้ำ ดูได้จาก J. Norman and T.-L. Mei, "The Austroasiatics in Ancient South China, Some Lexical Evidence," ***Monumenta Serica***, 32 (1976).

ลีของเกาะไฮนาน กอปรขึ้นเป็นกลุ่มย่อยคะได การกระจายของภาษาตระกูลนี้ ทำให้เราสามารถอนุมานถึงเขตที่เป็นต้นกำเนิดได้ว่าคงอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน ทั้งยังสันนิษฐานได้ว่า ครั้งหนึ่ง ภาษาพวกนี้คงเคยแพร่หลายอยู่ในอาณาบริเวณนั้นมากกว่านี้ ก่อนที่จะถูกทับด้วยภาษาจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมณฑลกวางตุง

ภาษาตระกูลออสโตรนีเซียนแพร่หลายยิ่งกว่านี้มาก (แผนที่ 2.6) แม้ว่าภาษานี้ไม่เคยมาปรากฏอยู่บนแผ่นดินใหญ่ในบริเวณจีนตอนใต้ก็ตาม ประวัติศาสตร์ของภาษาออสโตรนีเซียน สะท้อนถึงการเป็นหนึ่งในบรรดาหลักฐานที่เป็นปรากฏการณ์น่าตื่นเต้นที่สุดของการออกไปตั้งอาณานิคมและการแพร่กระจายของประชากรในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ภาษาออสโตรนีเซียน ขณะนี้ มีพูดกันในไต้หวัน ส่วนต่าง ๆ ของเวียดนามตอนใต้ มาเลเซีย ฟิลิปปินส์และทั่วทั้งอินโดนีเซียยกเว้นบางภูมิภาคที่พูดภาษาปาปวนคือ ในอีเรียน จายาและบางส่วนของติมอร์, อาลอร์, แพนตาร์และฮัลมาฮีรา ในเวียดนามตอนใต้ ภาษาจามของออสโตรนีเซียนนี้ คงเข้าแทนที่ภาษาต่าง ๆ ที่อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติค แต่ต่อมาจามเองก็ถูกเข้าแทนที่เพราะการขยายตัวของเวียดนามลงมาทางชายฝั่งทะเล หลังจากที่เวียดนามหลุดพ้นจากการครอบงำของจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 10 โลกของออสโตรนีเซียนในทุกหนทุกแห่งนอกจากนี้ (รวมทั้งหมู่เกาะในแปซิฟิคและมาดากาสการ์) มีร่องรอยอยู่ไม่มากนักที่แสดงว่าภาษาออสโตรนีเซียนถูกเข้าแทนที่ภายหลังการขยายตัว ส่วนใหญ่ เนื่องจากไม่ต้องถูกกระทบกระเทือนจากการแข่งขันเชิงภาษาศาสตร์จากภาษาที่มิใช่ออสโตรนีเซียน จะมีกรณียกเว้นที่สำคัญและเป็นกรณีเดียวคือภาษาปาปวนของเมลานีเซียตะวันตก ภูมิภาคนี้ มีการแตกแขนงและการเปลี่ยนแปลงเชิงภาษาศาสตร์ในอัตราที่รวดเร็ว แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นเพราะชนเผ่าทั้งหลายที่พูดภาษาปาปวน เป็นเพียงพวกเดียวที่อยู่นอกแผ่นดินใหญ่ของเอเชีย ที่ได้พัฒนาระบบการผลิตอาหารของตนเองแท้ ๆ ขึ้นมา รวมทั้งพัฒนาแรงต้านทานด้านประชากรต่อนักล่าอาณานิคมในยุคหลัง ๆ

เนื่องจากมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบมากมายเกี่ยวกับภาษาต่าง ๆ ในตระกูลออสโตรนีเซียน จึงเป็นไปได้ที่จะลงข้อสรุปที่หนักแน่นมาก (โดยใช้หลักฐานด้านภาษาศาสตร์โดยแท้จริงแต่เพียงอย่างเดียว) เกี่ยวกับภูมิภาคที่เป็นต้นกำเนิดของภาษา ทิศทางที่ภาษาขยายตัวออกในเวลาถัดมารวมทั้งคำศัพท์ของภาษาต้นกำเนิดแต่ดั้งเดิมที่สำคัญในยุคต้น ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาโพรโทออสโตรนีเซียนและผู้สืบทอดที่ใกล้ชิดคือ ภาษาโพรโท–มาลาโย–โพลีนีเซียน ภาษาในกลุ่มมาลาโยโพลีนีเซียน มิได้รวมถึงภาษาที่ใช้ในไต้หวัน ทว่าภาษานี้รวมไว้ด้วยภาษาต่าง ๆ ที่แตกกระจายไปจากต้นตระกูลซึ่งมีอยู่อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่มาดากาสการ์ไปจนถึงเกาะอีสเตอร์

หากว่าเราเริ่มต้นที่ยุคที่เก่าแก่ที่สุด เราจำเป็นต้องอ้างสมมุติฐานของ พี.เบเนดิคต์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันเมื่อไม่นานมานี้ จาก แอล.อาร์. รีด[7] ที่ว่า ภาษาไท–คะไดและออสโตรนีเซียนกอปรขึ้นเป็นตระกูลใหญ่ที่เรียกว่า ออสโตร–ไท โดยมีต้นตระกูลของภาษาแต่ดั้งเดิมร่วมกันอยู่ หรือไม่เช่นนั้น ก็เป็นภาษาที่เกี่ยวดองเชื่อมต่อกัน (โพรโท–ออสโตร–ไท) ซึ่งครั้งหนึ่ง เป็นภาษาที่ใช้พูดกันบนแผ่นดินใหญ่ของจีนตอนใต้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ เบเนดิคต์พยายามรวมตระกูลภาษาแม้ว–เย้าเข้ามาอยู่ในสังกัดของภาษาออสโตร–ไท และยังได้เสนอแนะเรื่องการสร้างคำศัพท์ที่สำคัญ ๆ จำนวนหนึ่งในภาษาต้นกำเนิดของออสโตร–ไท (โพรโท–ออสโตร–ไท) ซึ่งรวมถึงคำอย่างเช่นนาข้าว นาดำ (สำหรับข้าวหรือเผือก) สวน ไถ ข้าว อ้อย หมาก วัว ควาย ขวานและเรือพาย หากสิ่งที่เบเนดิคต์เสนอแนะนี้ถูกต้อง (ซึ่งขณะยังไม่มีใครนำเสนอสิ่งที่จะมาหักล้างได้อย่างน่าเชื่อถือ) เราก็ต้องพิจารณาอย่างจริงจังถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่การขยายตัวในตอนแรกของภาษาใหญ่สองตระกูลนี้ (หรือสาม ถ้ารวมแม้ว–เย้าด้วย)เริ่มขึ้นในหมู่ชุมชนที่ปลูกข้าวในยุคหินใหม่ในจีนตอนใต้ ทั้งอาจมิใช่เรื่องบังเอิญที่ภาษาออสโตร เอเชียติคยังมีกำเนิดขึ้นในส่วนที่เป็นภูมิภาคเดียวกันนี้ด้วยเช่นกัน แน่นอนว่าหลักฐานทางโบราณคดี สอดคล้องไปกันได้อย่างดีมาก กับการเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับการกระจายของภาษาจากข้อมูลที่มีอยู่ และถึงกับให้ขอบข่ายของยุคไว้ด้วยว่าอยู่ระหว่าง 5000 ถึง 3000 ปีก่อนคริสต์กาล ทว่าการศึกษาเชิงเปรียบเทียบภาษาที่ไม่มีภาษาเขียน โดยตัวของภาษาเองแล้ว ไม่สามารถบอกยุคสมัยที่ยอมรับได้แน่นอน เนื่องจากไม่มีอัตราสากลของการเบี่ยงแยกจากกันของภาษาระหว่างทุกคู่ของภาษา

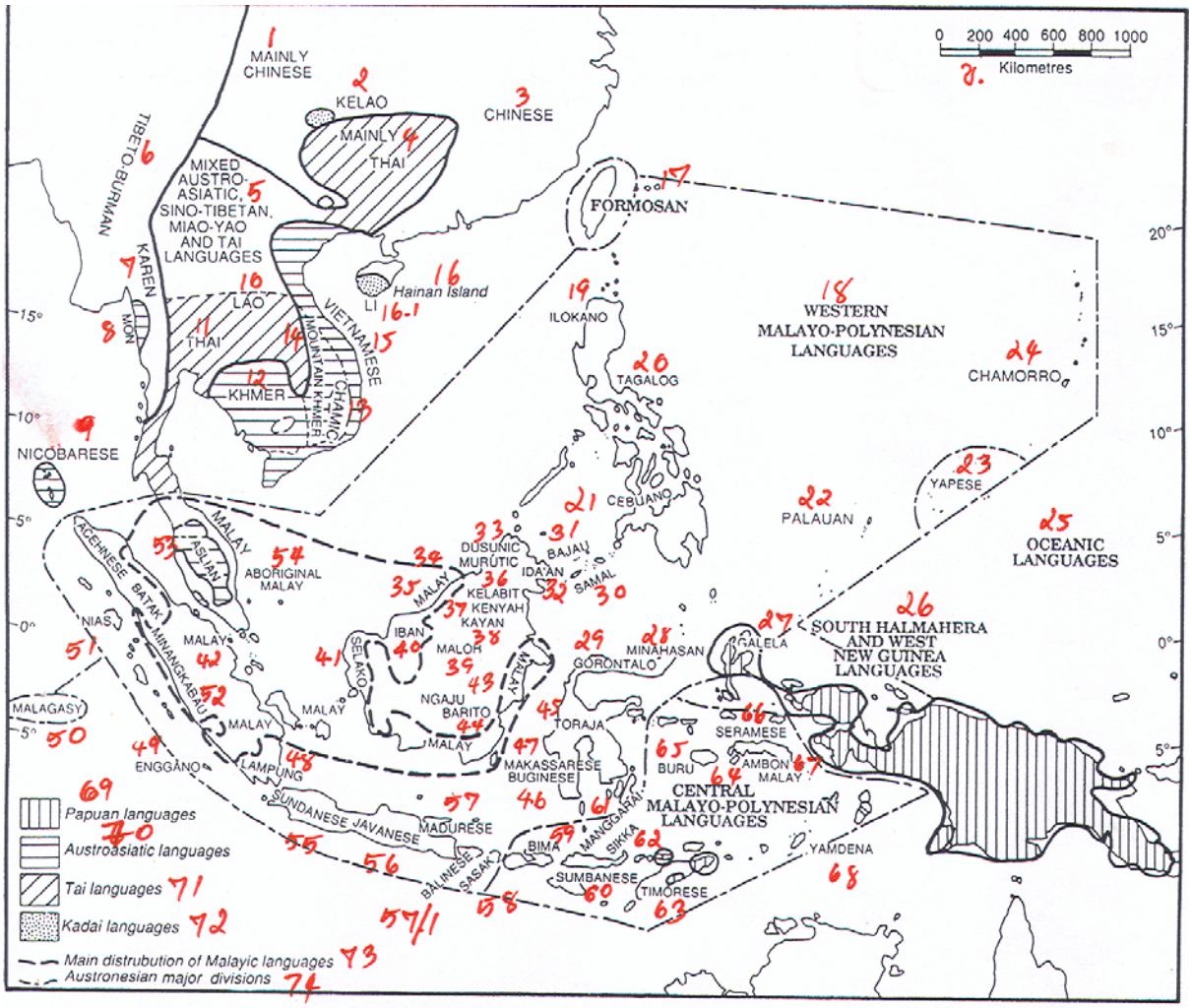
เมื่อย้ายจากภาษาออสโตร–ไท มาสู่ออสโตรนีเซียน เรื่องราวที่ประมวลขึ้นเกี่ยวกับภาษายุคก่อนประวัติศาสตร์โดยรวมอย่างเป็นที่ยอมรับเป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน และสอดคล้องมากที่สุด กับหลักฐานจากแหล่งอิสระทั้งหมด เป็นเรื่องราวที่ได้รับการสนับสนุนจาก อาร์. บลัสต์[8] เรื่องราวนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่ความสัมพันธ์ของภาษากลุ่มย่อย ภายในตระกูลใหญ่ตามโครงที่เราวางเป็นสมมุติฐาน ตามโครงนี้ลำดับชั้นของภาษาดั้งเดิมที่เป็นต้นกำเนิดที่เกี่ยวข้องกันอยู่แผ่ขยายจากโพรโท–ออสโตรนีเซียนสืบต่อมาตามยุคสมัย (ดูผัง 2.4) เมื่อทอนลงไปถึงแก่นสาระจริง ๆ เรื่องราวความสัมพันธ์ของภาษาที่ประมวลขึ้นมานี้ ช่วยสนับสนุนแนวคิดเรื่องการแพร่กระจายขยายตัวทางภูมิศาสตร์ ซึ่งเริ่มขึ้นในไต้หวัน (ที่ตั้งของโพรโท–ออสโตรนีเซียน) จากนั้น ก็โอบล้อมฟิลิปปินส์ บอร์เนียวและสุลาเวสีและ

---

[7] ดู Benedict, ***Austro-Thai Language and Culture***, New Haven, 1976; G. Thurgood, "Benedict's Work: Past and Present," in G. Thurgood, J. A. Matisoff and D. Bradley, eds, ***Linguistics of the Sino-Tibetan Area: the State of the Art,*** Canberra 1985; Reid, "Benedict's Austro-Tai Hypothesis: an Evaluation," *AP*, 26 (1988).

[8] "The Austronesian Homeland; a Linguistic Perspective," *AP*, 26 (1988). See also PIMA 102-29.

ในท้ายที่สุด ก็แผ่ออกเป็นสองสาขา สาขาหนึ่ง เคลื่อนไปทางตะวันตก ไปสู่ชวา สุมาตราและคาบสมุทรมลายู อีกสาขาหนึ่ง เคลื่อนไปทางตะวันออก เข้าสู่โอเชียเนีย

Map 2.6 Distribution of Austronesian languages.

ก. แผนที่ 2.6 การกระจายตัวของภาษาออสโตรนีเซียน ข. กิโลเมตร

1. จีนเป็นส่วนใหญ่ 2. คีเลา 3. จีน
4. ไทยเป็นส่วนใหญ่ 5. ภาษาผสมออสโตรเอเชียติคผสมจีน–ทิเบต แม้ว–เย้าและไท
6. ทิเบต–พม่า 7. กะเหรี่ยง 8. มอญ
9. นิโคบารีส 10. ลาว 11. ไทย
12. เขมร 13. จาม 14. เขมรภูเขา
15. เวียดนาม 16. เกาะไฮหนาน 17.ฟอร์โมซาน (ไต้หวัน)
18. ภาษามาลาโย-โพลีนีเซียนตะวันตก 19. อิโลคาโน
20. ตากาลอก 21. เซบัวโน 22. ปาลวน
23. ยาปีส 24. จามอร์โร 25. ภาษาโอเชียนิค
26. ภาษาฮัลมาฮีราใต้และนิวกินีตะวันตก 27. คาเลลา
28. มินาฮาซาน 29. โครอนตาโล 30. ซามาล
31. บาชอ 32. อิดาอัน 33. ทุสุนิค
34. มุรุติค 35. มาเลย์ 36. เกลาบิต
37. เกนยาห์ 38. กายาน 39. มาโลห์
40. อิบาน 41. เซลาโก 42. มาเลย์
43. งาชู 44. บาริโต 45. โตราชา
46. บูคินีส 47. มากาสซารีส 48. ลัมปุง
49. เองคาโน 50. มาลาคาซี 51. นิอาส
52. มินังกาเบา 53. อัสเลียน 54.มาเลย์พื้นถิ่น (อะบอริจินส์)
55. ซุนดานีส 56. ชวา 57. มาทูรีส
57/1. บาหลี 58. สาสัก 59. บิมา
60. ซัมบานีส 61. มางคาราย 62. สิกกา
63. ติมอร์ 64. มาลาโย–โพลีนีเซียนกลาง 65. บุรุ
66. เซรามีส 67. อัมบอน 68. ยามเทนา
69. ภาษาปาปวน 70. ออสโตรเอเชียติค 71. ไท
72. คะได 73. แนวหลักของการแพร่กระจายภาษามาเลย์
74. กลุ่มออสโตรนีเซียนที่สำคัญ ๆ

แน่นอนว่า มีรายละเอียดด้านภาษาศาสตร์มากมาย ที่สามารถนำมาเสริมกรอบโครงที่ค่อนข้างว่างเปล่านี้ได้ แต่ข้าพเจ้าขอจำกัดตัวเองไว้เพียงแค่การชี้บางประเด็นที่มีความสำคัญอย่างกว้างขวางในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในขั้นตอนของภาษาที่ได้ชื่อเรียกขานว่าเป็นช่วงต้นกำเนิดของออสโตร–ไท (โพรโท–ออสโตร–ไท) (เมื่อประมาณ 4500 ปีก่อนคริสตกาล?) ดูเหมือนว่า จะมีผู้ย้ายถิ่นบางคนที่มีเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม เคลื่อนย้ายข้ามช่องแคบฟอร์โมซา มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในไต้หวันที่ไต้หวันนี้ พวกเขาได้สถาปนาภาษาออสโตรนีเซียนระยะเริ่มต้น (Initial Austronesian) ขึ้นมา เพิ่มจำนวนประชากรของตน และเข้าครอบครองภูมิภาคต่าง ๆ มากมายของเกาะนี้ จนกระทั่งหลังจากที่เวลาผ่านไปอีกสักพันปี (ประมาณ 3500 ปีก่อนคริสต์กาล?) ภาษาทายาทก็เริ่มเคลื่อนย้ายเข้าสู่ลูซอนเป็นครั้งแรก การเคลื่อนย้ายเข้าสู่ฟิลิปปินส์นี้ เกิดขึ้นก่อนที่ความต่อเนื่องของภาษาออสโตรนีเซียนระยะเริ่มต้นในไต้หวัน จะแตกออกเป็นกลุ่มย่อยใหญ่ ๆ 2 กลุ่ม คือกลุ่มย่อยฟอร์โมซาน และกลุ่มย่อยมาลาโย-โพลีนีเซียน กระบวนการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับขั้นตอนของโพรโท-ออสโตรนีเซียนของนักภาษาศาสตร์ ทั้งหลาย[9] คำศัพท์ของโพรโท-ออสโตรนีเซียน บ่งชี้ถึงเศรษฐกิจที่เหมาะสมกันดีกับบริเวณเส้นรุ้งที่หมิ่นเหม่กับเขตร้อน ซึ่งมีการปลูกข้าว ข้าวฟ่าง อ้อย มีสัตว์เลี้ยงอย่างสุนัขและสุกรและมีการใช้เรือพาย แน่นอนว่า บัญชีรายการสิ่งของเหล่านี้ อ้างถึงเฉพาะเพียงสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ในภาษาใน รูปของมรดกร่วมกันที่พอจะมองออก รายการสิ่งของอื่น ๆ อีกมากมาย ที่มองออกในหลักฐานทางโบราณคดี (อย่างเช่นเครื่องปั้นดินเผาและการเลี้ยงเป็ดไก่) แต่มิได้มีประวัติด้านภาษาที่มีข้อพิสูจน์ได้เป็นอย่างดีถึง ขนาดนั้น

[9] ในทำนองเดียวกัน ออสโตร-ไท ก็แยกออกเป็น “กลุ่มย่อย” ใหญ่ ๆ สองกลุ่มย่อย (แน่นอนว่าปัจจุบันนี้ ถือเป็นภาษาคนละตระกูลไปแล้ว) คือไท-คะไดและออสโตรนีเซียน การแยกเกิดขึ้นเมื่อประชากร แยกออกจากกันด้วยช่องแคบฟอร์โมซา ภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียน ไม่เคยเป็นภาษาที่ใช้พูดกันในตอนใต้ของจีน ด้วยเหตุผลง่าย ๆ เพียงว่า ภาษาเหล่านี้ เพิ่งเริ่มแยกตัวออกจากออสโตร-ไท ในภายหลังคือ หลังจากที่ประชากรรุ่นก่อตั้งภาษาพูดออสโตรนีเซียนนี้ ย้ายถิ่นไปอยู่ต่างหากในไต้หวันแล้ว

1. โพรโท–ออสโตร–ไท
2. คะไดแม้ว–เย้า ไทย
3. อ.น. ระยะเริ่มต้น (ไต้หวัน)
4. โพรโท–อ.น.
5. โพรโท–ม.พ.
6. โพรโท–ม.พ.ตอ.
7. โพรโท–โอเชียเนีย
8. ไต้หวัน
9. ม.พ.ตต.เวียดนาม ซุนดาแลนด์ สุลาเวสี ฟิลิปปินส์ มาดากาสการ์
10. ม.พ.ก.มาลุกุ นูซา เทงการา
11. ฮัลมาฮีราใต้ นิวกินีตะวันตก
12. โอเชียเนีย
13. 4000 ปีก่อนคริสตกาล
14. 3000 ปีก่อนคริสต์กาล
15. 2000 ปีก่อนคริสต์กาล
16. 1000 ปีก่อนคริสต์กาล
17. ค.ศ.1000
18. แผนผัง 2.4 การแตกกิ่งก้านสาขาของภาษาออสโตรนีเซียน (ในที่นี้แสดงในเชิงกลับ)
19. อ.น.= ออสโตรนีเซียน
20. ม.พ. = มาลาโย-โพลีนีเซียน
21. ม.พ.ตต.= มาลาโย–โพลีนีเซียนตะวันตก
22. ม.ฟ.ก. = มาลาโย-โพลีนีเซียนกลาง
23. ม.พ.ตอ. = มาลาโยโพลีนีเซียนตะวันออก

ผลลัพธ์อย่างหนึ่งของการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานผ่านฟิลิปปินส์เข้าสู่บอร์เนียว สุลาเวสีและมาลุกุ คือ ในท้ายที่สุดแล้ว ภาษากลุ่มย่อยมาลาโย–โพลีนีเซียน ได้แยกออกเป็นกลุ่มย่อยอีกหลายกลุ่มที่เป็นเอกเทศอยู่ทางตะวันตก ตอนกลางและตะวันออก ภาษามาลาโย–โพลีนีเซียนกลาง–ตะวันออก เริ่มเบนห่างออกจากกันในมาลุกุหรือในนูซา เทงการา นอกเหนือจากบางภาษาในไมโครนีเซียตะวันตกแล้ว ภาษาออสโตรนีเซียนทั้งหมดของหมู่เกาะในแปซิฟิครวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย คำศัพท์ของภาษาโพรโท–มาลาโย–โพลีนีเซียนอาจนำมาใช้เป็นหน่วยทางด้านภาษาศาสตร์เพื่อระบุที่ตั้งของตัวภาษา ซึ่งพบว่าอยู่ในบริเวณแถว ๆ ดินแดนที่มีพรมแดนอยู่ติดกับทะเลสุลาเวสี เรื่องนี้นับเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

เนื่องจากภาษาพวกนี้บรรจุดัชนีด้านเศรษฐกิจของเขตร้อนไว้เป็นจำนวนมาก ดัชนีที่ว่านี้ไม่มีอยู่ในขั้นของออสเตรนีเซียนเดิม (หรือโพรโท-ออสโตรนีเซียน) ก่อนหน้านี้ คำศัพท์เหล่านี้ได้แก่ เผือก สาเก กล้วย มัน สาคูและมะพร้าว การที่มีคำพวกนี้อยู่ สะท้อนถึงการย้ายจากข้าวมาพึ่งพาอาศัยพืชชนิดกินหัวและผลไม้ที่มีอยู่ในเขตเส้นรุ้งแถบศูนย์สูตรมากขึ้น

หลักฐานเรื่องการขยายตัวของภาษามาลาโย–โพลีนีเซียนตะวันตกเข้าสู่ชวา สุมาตราและมลายูในระยะแรก ส่วนหนึ่งอาจถูกบดบังด้วยการขยายตัวของภาษามาเลยิคและภาษาชวา ซึ่งเกิดขึ้นภายในช่วงเวลาหนึ่งพันห้าร้อยปีที่ผ่านมา บี. โนโธเฟอร์ เชื่อว่า การตั้งถิ่นฐานของชนผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียนที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคนี้ ทุกวันนี้เห็นได้จากภาษาที่พูดกันในเกาะเล็ก ๆ นอกชายฝั่งตะวันตกของสุมาตราและในบริเวณที่สูงในสุมาตราตอนเหนือ (โนโธเฟอร์เรียกว่ากลุ่มเกาะแบริเออร์-บาตัก)[10] นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานในภาษาต่าง ๆ ในกลุ่มอัสเลียนว่าได้ยืมคำมาจากภาษาออสโตรนีเซียน ซึ่งปัจจุบันนี้ สูญไปแล้วจากคาบสมุทรมลายูแล้ว[11] หลักฐานจากละอองเกสรดอกไม้ในบริเวณที่ราบสูงสุมาตรา (หน้า 155-156) สามารถนำมาใช้เพื่อระบุการขยายตัวตอนเริ่มแรกของนักเพาะปลูกชาวออสโตรนีเซียนสมัยก่อน 1000 ปีก่อนคริสต์กาลได้เช่นกัน แต่การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนี้ ทำได้เฉพาะเพียงการคาดคะเนเอาเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ภาษามาลาโย–โพลีนีเซียนตะวันตกกลุ่มที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ ซึ่งรวมถึงภาษาในกลุ่มย่อยมาเลยิค (มาเลย์ มินังกาเบา อิบานและภาษาอื่น ๆ อีกหลายภาษาของสุมาตราและบอร์เนียวตะวันตก) กับภาษาอาเจห์นีส จาม ชวาและบาหลี ส่วนใหญ่แล้วภาษาพวกนี้เพิ่งแยกจากกันเมื่อสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล หรือหลังจากนั้น[12] การขยายตัวของภาษามาเลย์ในฐานะที่เป็นภาษากลางที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปรอบ ๆ ชายฝั่งทะเลของบอร์เนียวและไปจนถึงอินโดนีเซียตะวันตก มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เจ็ด พร้อมกับพัฒนาการของรัฐการค้าที่สำคัญ ๆ ดังเช่นศรีวิชัยและมะละกา สำเนียงภาษาท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาษามาเลย์ในปัจจุบัน ครอบงำมาเลเซียส่วนคาบสมุทรเกือบทั้งหมด ปรากฏการณ์ของการปรับตัวของภาษาให้อยู่ในระดับเดียวกันเช่นนี้ ย่อมเป็นที่คาดกันอยู่แล้วภายใน

---

[10] "The Barrier Island Languages in the Austronesian Family," in P. Geraghty, L. Carrington and S. A. Wurm, eds, ***Focal II: Papers from the Fourth International Conference on Austronesian Linguistics,*** Canberra, 1986.

[11] G. Benjamin, "Ethnohistorical Perspectives on Kelantan's Prehistory," in Nik Hassan Shuhaimi, ed., ***Kelantan Zaman Awal***, Kota Bharu, 1987.

[12] Blust, "The Austronesian Homeland," 57. ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษามาเลยิค ให้ดูเอกสารต่าง ๆ ของบลัสต์ โนโธเฟอร์และแอดีลาร์ คือ Blust, Nothofer and Adelaar in M.T. Ahmad and Z. M. Zain, eds, ***Rekonstruksi dan Cabang-Cabang Bahasa Melayu Induk'***, Kuala Lumpur, 1988; K. A. Adelaar, ***Proto-Malayic***, Alblasserdam, Netherlands, 1985.

ภูมิภาคซึ่งมีการก่อตัวขององค์กรทางการเมืองที่สำคัญจนถึงระดับรัฐอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นที่ได้เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของไทยและเวียดนาม

ในอินโดนีเซีย ภูมิภาคทางตะวันออกมีความหลากหลายของภาษามากกว่าภูมิภาคทางตะวันตก ซึ่งอาจเป็นการสะท้อนถึงระดับการรวมตัวกันทางการเมืองของส่วนตะวันออกที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ว่ามีต่ำกว่าทางตะวันตก อีกสาเหตุหนึ่งของความหลากหลาย ซึ่งใกล้เคียงกับนิวกินีมากเป็นพิเศษ คือ กระบวนการส่งอิทธิพลซึ่งกันและกันอย่างแรงกล้า ระหว่างภาษาต่าง ๆ ในตระกูลออสโตรนีเซียนและตระกูลปาปวน กระบวนการเหล่านี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษในเมลานีเซียเอง และได้นำไปสู่การสร้างความหลากหลายของคำศัพท์อย่างรวดเร็วถึงขนาดที่นักภาษาศาสตร์บางคนถึงกับอ้างเมลานีเซียตะวันตกว่าเป็นภูมิภาคที่เป็นถิ่นกำเนิดของภาษาออสโตรนีเซียนรุ่นแรก (โพรโท–ออสโตรนีเซียน)[13] อย่างไรก็ดี ความเห็นนี้ มิได้สอดคล้องกับผลลัพธ์ของการวิจัยด้านไวยกรณ์หรือการออกเสียงโดยเปรียบเทียบ

การครอบงำของภาษาออสโตรนีเซียนโดยสมบูรณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะเป็นเรื่องที่เด่นชัดและสะดุดตาเท่า ๆ กับการที่ภาษานี้ไม่สามารถสร้างผลกระทบต่อสถานการณ์ด้านภาษาในเกาะนิวกินีได้มากเพียงพอ การครอบงำของภาษาออสโตรนีเซียนในเกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้เอง ทำให้วางข้อสรุปได้อย่างกระจ่างชัดว่า สมัยก่อนที่ผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียนจะเข้ามาตั้งรกราก หมู่เกาะเหล่านี้ไม่น่าจะรองรับประชากรที่ประกอบเกษตรกรรมกลุ่มใหญ่ ๆ ได้–หากว่าจะได้รองรับอยู่บ้าง -- แม้กระทั่งชนนิกริโตในฟิลิปปินส์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าสามารถต้านทาน การถูกกลืนครั้งสำคัญ ๆ ได้เรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้โดยแท้ แต่ชนพวกนี้ก็เปลี่ยนจากการใช้ ภาษาดั้งเดิมที่ไม่รู้จักกัน มาใช้ภาษาพูดแนวออสโตรนีเซียน ตั้งแต่ระยะแรกในสภาวการณ์ของกรณีออสโตรนีเซียน[14] อย่างไรก็ดี ชาวออสโตรนีเซียนก็ดูเหมือนจะยืมแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องต้องห้ามจำนวนหนึ่งมาจากชน นิกริโตเหมือนกัน[15] ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า กระบวนการรับวัฒนธรรมมิได้เป็นไปในแบบทางเดียวเสียทีเดียว

ภาพด้านภาษาที่ได้นำเสนอเกี่ยวกับกำเนิดและการกระจายตัวของภาษาออสโตรนีเซียน ณ ที่นี้เห็นได้ชัดว่า มีประเด็นที่น่าเชื่อถือ ซึ่งคาบเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดี – เป็นการพิจารณาในแง่ที่

---

[13] อาทิเช่น I. Dyen, "A Lexicostatistical Classification of the Austronesian Languages," ***International Journal of American Linguistics,*** Memoir 19, 1965.

[14] L. A. Reid, "The Early Switch Hypothesis: Linguistic Evidence for Contact Between Negritos and Austronesians," ***Man and Culture in Oceania***, 3 (1987).

[15] R. A. Blust, "Linguistic Evidence for Some Early Austronesian Taboos," ***American Anthropologist***, 83 (1981).

กว้างขวางที่สุด–การสืบสาวเรื่องราวความเป็นมาของภาษา มีองค์ประกอบเรื่องความแพร่หลายอยู่ด้วย กล่าวคือการสืบสาวความเป็นมาของคำศัพท์ในภาษาดั้งเดิมที่เป็นต้นกำเนิดนั้น ขึ้นอยู่กับรูปโครงของผังที่เราสร้างขึ้น หากมีความผิดพลาดในการระบุสาขาของภาษาในผัง ก็เห็นได้ชัดว่าต้องส่งผลกระทบถึงเรื่องศัพท์ในภาษาต้นกำเนิดนั้น อย่างไรก็ดี ลักษณะการแตกแขนงของผังตามที่นักภาษาศาสตร์สมัยใหม่ส่วนใหญ่สนับสนุนนั้น มีหลักฐานทางโบราณคดียุคหินใหม่จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ – เป็นหลักฐานตามที่เข้าใจกันในขณะนี้ – รองรับอยู่ต่างหาก แต่ทั้งนี้มิได้รวมถึงสมมุติฐานอย่างอื่น ๆ อย่างเช่นสมมุติฐานเรื่องแดนกำเนิดของออสโตรนีเซียนในเมลานีเซียหรือเส้นทางการขยายตัวครั้งใหญ่ ๆ ของออสโตรนีเซียน โดยผ่านทางคาบสมุทรมลายูเข้าสู่อินโดนีเซียอย่างไรก็ดี การระบุภูมิภาคที่เป็นบ้านเกิดให้อยู่ในจีนตอนใต้และไต้หวัน มิได้หมายความว่า ลักษณะที่มีคุณค่าทั้งปวงของยุคก่อนประวัติศาสตร์ของออสโตรนีเซียนวิวัฒนาการขึ้นในภูมิภาคนี้ แล้วแพร่กระจายลงไปทางใต้ ในลักษณะคลื่นอันมหาศาล กระบวนการแพร่กระจายนี้ มีความสลับซับซ้อนมาก และแบบอย่างการดำเนินชีวิตของชาวออสโตรนีเซียนโดยรวม ก็ได้รับผลกระทบจากการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในมหาสมุทรแปซิฟิคในช่วง 5000 ปีที่ผ่านมานี้ มากเท่า ๆ กับที่รากเหง้าของภาษาโพรโท–โอสโตรนีเซียนดั้งเดิมเคยได้ได้รับมาก่อนเช่นกัน

ยุคโลหะตอนต้น

หลังจากที่บรรยายถึงหลักฐานการขยายตัวของสังคมเกษตรกรรมไปทั่วพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ในตอนนี้ข้าพเจ้าจะพิจารณาถึงพัฒนาการต่าง ๆ ตั้งแต่การเริ่มใช้สำริด ซึ่งน่าจะเริ่มขึ้นในช่วงต้นสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาลที่ทางตอนเหนือของไทยและเวียดนาม ไปจนถึงการขยายอิทธิพลของอินเดียและจีน เข้าสู่ส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคตั้งแต่เมื่อประมาณ 2000 ปีก่อน ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย จากยุคก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ไม่สู้มีหลักฐานบันทึกไว้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนัก สังคมหลาย ๆ แห่งในภูมิภาคที่อยู่ห่างไกล ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยสิ้นเชิงเรื่อยมาจนล่วงเข้าระยะสองพันปีหลังนี้ ทั้งนี้มิใช่แค่เฉพาะสังคมของนักล่า–นักเก็บของป่าเท่านั้น หากยังรวมถึงสังคมของเกษตรกรที่ใช้โลหะที่อยู่ในบริเวณที่ลึกเข้าไปในเทือกเขาที่ห่างไกลด้วย ข้อเท็จจริงนี้จึงมีหมายความว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มี “เส้นระบุขอบเขต” ประวัติศาสตร์ยุคต้น ที่มีอยู่เหมือนกันทั่วทั้งภูมิภาค ทั้งข้าพเจ้าจะไม่เสนอให้ยึดกำหนดเวลาที่ตายตัวสำหรับการสิ้นสุดยุคก่อนประวัติศาสตร์ในบทนี้

เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ข้าพเจ้าจะอ้างถึงช่วงระยะที่มีการใช้โลหะตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์นี้เพียงแค่ว่า "ยุคโลหะตอนต้น" คำนี้มุ่งให้มีความหมายแค่ทางด้านเทคโนโลยีเท่านั้น แผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ตอนเหนือของคาบสมุทรไทย–มาเลย์ขึ้นไป เห็นได้ชัดว่า มี "ยุคสำริด" แยกออกต่างหากจนกระทั่งเมื่อมีเหล็กเข้ามา หลังจากนั้นการใช้สำริดและการใช้เหล็กก็ดำเนินเคียงคู่กันมา อย่างไรก็ดี ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ การใช้สำริดและเหล็กเกิดขึ้นพร้อมกันเมื่อประมาณ 500 ปีก่อนคริสต์กาล เป็นต้นมา และในตอนท้ายของส่วนนี้ ข้าพเจ้าจะบรรยายถึงแหล่งโบราณวัตถุของช่วงปลายยุคหินใหม่บางแห่งร่วมไปด้วย แหล่งโบราณวัตถุของยุคหินใหม่เหล่านี้มีอยู่ตามภูมิภาคทางภาคตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ และอยู่ร่วมสมัยไปกับการใช้สำริดบนแผ่นดินใหญ่

ก่อนที่จะพิจารณาถึงหลักฐานทางโบราณคดีในรายละเอียดยิ่งขึ้น มีข้อสังเกตอย่างกว้าง ๆ ในประเด็นอื่น ๆ บางประการ เกี่ยวกับยุคโลหะตอนต้นที่ควรกล่าวไว้ ประการแรก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้เริ่มต้นแรกเริ่มของการใช้โลหะด้วยการใช้แต่เฉพาะทองแดง สำริด(โลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุก) ปรากฏขึ้นตั้งแต่ช่วงเริ่มแรก แม้มีสิ่งของที่ทำจากทองแดงบริสุทธิ์จากยุคและสถานที่ต่าง ๆ แต่ก็ดูเหมือนเป็นสิ่งที่หาได้ยากมาก เราไม่มีหลักฐานที่ดีพอที่จะรองรับข้อเสนอที่ว่า สำริดเป็นสิ่งที่คิดค้นขึ้นมาอย่างเป็นอิสระในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแม้เป็นไปได้ว่าต้นกำเนิดของประดิษฐ์กรรมนี้มาจากจีน แต่เรื่องนี้ยังคงไม่มีหลักฐานพิสูจน์ เราต้องระลึกไว้ด้วยว่า วัฒนธรรมยุคหินใหม่ (อย่างเช่นยางเชา) แถบแม่น้ำเหลือง (ฮวงฮี) มีเทคโนโลยีเตาเผาอุณหภูมิสูงสำหรับให้ความร้อนแก่เครื่องปั้นดินเผามาตั้งแต่เมื่อ 5000 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา และในระยะหลัง ๆ นี้ มีรายงานถึงการทำอุตสาหกรรมทองแดงและสำริดในบริเวณซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดียุคสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล ในมณฑลกานสู้ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกของจีน[16] อย่างไรก็ดี ปัญหาเรื่องกำเนิดของงานสำริดในเอเชียตะวันออก ซึ่งกระตุ้นให้มีการโต้เถียงกันอย่างมีชีวิตชีวาในปีหลัง ๆ นี้ ยังคงไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน

คุณค่าของสำริดต่อสังคมที่ได้ทำสำริดขึ้นใช้แล้วนั้น มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่เทคโนโลยีต่าง ๆ ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น สำริดยังมีความเกี่ยวพันกับแนวคิดเรื่องสถานภาพและความมั่งคั่ง และด้วยเหตุผลที่เห็นได้อยู่อย่างชัดเจน แนวคิดเหล่านี้เชื่อมโยงอยู่กับทักษะ ทรัพยากรด้านแรงงานและการมีเครือข่ายทางการค้าขาย ทั้งหมดนี้ล้วนจำเป็นต่อการผลิตและการเป็นเจ้าของเครื่องสำริด ตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำริดดูจะมีความเกี่ยวพันอย่างสำคัญกับกำเนิดของสังคมที่มีลำดับชั้นในยุค

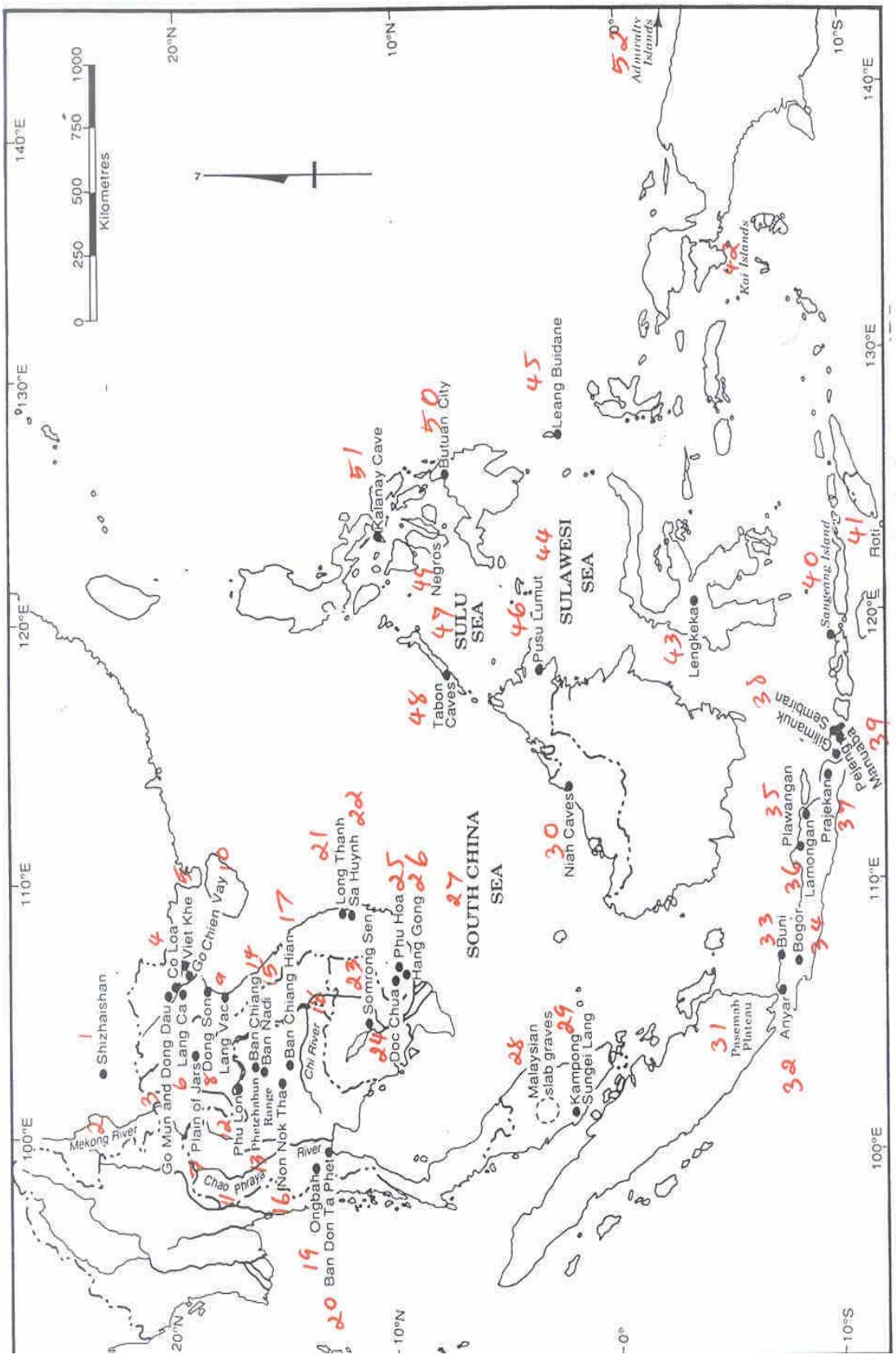
[16] K.C. Chang, ***The Archaeology of Ancient China***, 143, 282; An Zhimin, "Some Problems Concerning China's Early Copper and Bronze Artefacts," ***Early China***, 8 (1982-3); Sun Shuyun and Han Rubin, "A Preliminary Study of Early Chinese Copper and Bronze Artefacts," ibid., 9-10 (1983-5).

ก่อนที่อิทธิพลของอินเดียจะเข้ามา ทั้งเป็นไปได้ว่า อาวุธ ภาชนะและเครื่องประดับต่างๆ ที่ทำจากสำริดเป็นสิ่งของที่ใช้แลกเปลี่ยนกันระหว่างชนชั้นสูงในภูมิภาคนี้ ด้วยวัตถุประสงค์ด้านการสร้างพันธมิตรและการสมรสระหว่างคนต่างเหล่า เหล็ก ซึ่งปรากฏขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วงหลัง 500 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา เห็นได้ชัดว่า เป็นวัสดุที่หาและผลิตได้ง่ายกว่า กระนั้น แม้เหล็กจะมิได้เป็นสัญลักษณ์ของสถานภาพที่ได้รับการยกย่องและให้คุณค่าเหมือนเช่นสำริด แต่วัสดุประเภทนี้ก็มีบทบาทที่สำคัญพอกัน ทว่าแตกต่างกัน กล่าวคือส่วนใหญ่แล้ว เหล็กช่วยให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพของแรงงานในการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการเกษตรและการสงคราม ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่มีผู้เขียนหลายท่าน เชื่อมโยงให้การเข้ามาของเหล็ก สัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับความสลับซับซ้อนและขอบข่ายที่เพิ่มขึ้นอย่างสำคัญอันจะมีผลต่อการรวมตัวกันทางการเมืองในประเทศไทยและเวียดนามในยุคก่อนที่อิทธิพลจากอินเดียและจากจีนจะแพร่เข้ามา

เช่นเดียวกับสำริด เหล็กในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกำเนิดที่ไม่แน่นอน ต้นกำเนิดจากจีน ดูจะเป็นไปได้มากที่สุด แม้จะมีข้อแม้อยู่ด้วยว่า หลักฐานการติดต่อระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลกับอินเดียหลัง 200 ปีก่อนคริสต์กาล เป็นต้นไป เพิ่มปริมาณยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โอกาสที่จะเกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีบางอย่างจากอินเดีย จึงไม่สามารถตัดออกไปได้อย่างสิ้นเชิง แม้ว่าเหล็กของจีนในราวช่วงหลังจาก 400 ปีก่อนคริสต์กาล จะเป็นชนิดหล่อเสียมาก แต่ก็เห็นได้ชัดว่า วิธีการหลอมที่ง่ายกว่า เช่นที่ใช้อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีอยู่ในจีน เช่นเดียวกับที่มีอยู่ในอินเดีย นับตั้งแต่ตอนต้นของสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล[17]

---

[17] ดู J. Needham, “Iron and Steel Technology in East and Southeast Asia,” in T. A. Wertime and J. D. Muhly, eds, ***The Coming of the Age of Iron***, New Haven, 1980. เช่นเดียวกับในอินเดียและจีน เครื่องมือและอาวุธเหล็กมากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการแต่งเติมด้วยไฮโดรคาร์บอน ด้วยวิธีจงใจให้ความร้อนด้วยถ่านตามมาด้วยการจุ่มลงในน้ำ เพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งและความทนทานที่บริเวณขอบ

Map 2.7 Major sites of the Early Metal phase.

1. ซีไฮชาน
2. แม่น้ำโขง
3. โคมุนและดงเดา
4. โจเลา
5. เวียดเก
6. ลางจา
7. ทุ่งไหหิน
8. ดองซอน (ดงเซิน)
9. ลางวัค
10. โคเชียนเวย์
11. แม่น้ำเจ้าพระยา
12. ภูโลัน
13. เพชรบูรณ์
14. บ้านเชียง
15. บ้านนาดี
16. โนนนกทา
17. บ้านเชียงเหียน
18. แม่น้ำชี
19. ถ้ำองค์พระ
20. บ้านดอนตาเพชร
21. ลองธันห์
22. ซาหวิ่นห์
23. ซัมรองเซ็น
24. ดกชัว
25. ฟูหัว
26. ฮางคอน
27. ทะเลจีนใต้
28. แหล่งหลุมฝังศพด้วยแผ่นหินในมาเลเซีย
29. กัมปง ซันเคลาง
30. ถ้ำนิอาห์
31. ที่ราบสูงปาเซมาห์
32. อันยาร์
33. บูนิ
34. โบคอร์
35. พลาวานคาน
36. ลามอนคาน
37. ปราเชกาน
38. คิลิมานุก / เซมบิราน
39. เปเชง / มานอบา
40. เกาะซันเคียง
41. โรตี
42. หมู่เกาะไก
43. เลงเกกา
44. ทะเลสุลาเวสี
45. เลียงบุยเดน
46. ปูซูลูมุต
47. ทะเลซูลู
48. ถ้ำตาบอน
49. นีครอส
50. บูตวนซิตี้
51. ถ้ำกาลาเนย์
52. หมู่เกาะแอดมิราลตี
53. แผนที่ 2.7 แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของยุคโลหะตอนต้น

เมื่อมีโลหะเข้ามาและมีการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างต่อเนื่อง ความสลับซับซ้อนด้านวัฒนธรรมจึงเพิ่มมากขึ้นทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักฐานด้านโบราณคดีก็ย่อมมีรายละเอียดมากขึ้นอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ประเภทของโบราณวัตถุที่ปรากฏและความหลากหลายของรูปแบบที่พบในโบราณวัตถุเหล่านั้น ดังนั้น จึงเป็นการยากยิ่งขึ้น ที่จะสรุปหลักฐานอย่างย่นย่อ ในส่วนสุดท้ายนี้ข้าพเจ้าจึงมุ่งเน้นที่แหล่งหรือวัฒนธรรมเฉพาะแห่ง ซึ่งค่อนข้างเข้าใจกันดี แต่วิธีนี้อาจทำให้การรายงานเรื่องราวของระดับภูมิภาคขาดความสมบูรณ์ไป

ตอนเหนือของประเทศไทย

บนที่ราบสูงโคราชในส่วนทางเหนือของประเทศไทย สังคมเกษตรกรรมที่ปรากฏให้เห็นที่ชั้นล่าง ๆ ของบ้านเชียง ดูจะสืบเนื่องแบบอย่างการดำเนินชีวิตโดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดหลังจากสำริดปรากฏขึ้น การมีสำริดคงส่งผลกระทบเฉพาะหน้าต่อการผลิตด้านเกษตรกรรมเพียงเล็กน้อย หลักฐานที่ดีที่สุดเกี่ยวกับสังคมดังกล่าวในช่วงหลัง 1500 ปีก่อนคริสต์กาล ได้จากเนินที่ฝังศพและที่อยู่อาศัยที่บ้านนาดี ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเชียงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณยี่สิบกิโลเมตร[18] ชั้นล่างสุดของแหล่งโบราณคดีนี้ มีอายุย้อนไปถึงตอนปลายสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล และมีสำริดมาตั้งแต่เริ่มต้น สำริดนี้ดูเหมือนถูกนำเข้ามาในรูปที่หลอมมาเรียบร้อยแล้ว ส่วนทองแดงนั้นเป็นไปได้ว่าได้จากแหล่งที่เพิ่งสำรวจตรวจสอบกันในระยะหลัง ๆ คือ ที่ภูโล้น ใกล้กับหนองคายที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ที่ภูโล้นนี้มีการขุดพบแร่มาลาไคต์คุณภาพสูง เป็นแร่ที่ได้จากจากบ่อแร่ที่ขุดเป็นปล่องลงไป และหลอมกันในบริเวณที่ขุดนั้นเลย ในช่วงสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์ศักราช[19] ชาวบ้านนาดีหลอมโลหะทองแดงผสมดีบุก (อาจได้ดีบุกจากตะวันตกเฉียงเหนือของไทยหรือจากลาว) โดยใช้ทั้งเทคนิคการขับขี้ผึ้งและการใช้แม่พิมพ์สองลิ้นที่ทำจากดินเผาหรือหิน สิ่งของที่ผลิตประกอบด้วยขวานที่มีช่อง

---

[18] C. Higham and A Kijngam, ***Prehistoric Investigations in Northeastern Thailand***, Oxford, 1984; C. Higham, "Prehistoric Metallurgy in Southeast Asia," in R. Maddin, ed., ***The Beginning of the Use of Metals and Alloys***, Cambridge, Mass, 1988; J. Pilditch, "The Typology of the Ban Na Di Jewellery, ***Preceedings of the International Conference on Thai Studies***, Canberra, 1987, II.277-90; B. Vincent, ***Prehistoric Ceramics of Northeastern Thailand***, Oxford, 1988.

[19] V. Pigott, "Pre-Industrial Mineral Exploitation and Metal Production in Thailand," *MASCA* ***Journal***, 3 (1986); S. Natapintu, "Current Research on Ancient Copper-Base Metallurgy in Thailand," in Pisit Charoenwongsa and Bennet Bronson, eds, ***Prehistoric Studies: the Stone and Metal Ages in Thailand***, Bangkok, 1988.

สำหรับเสียบด้าม (ขวานบ้อง) หัวหอก กำไล ลูกปัด เบ็ดตกปลา กระพรวน และชาม ตัวโลหะหลอมกันในเตาเผาแบบเปิด น่าจะมีที่สูบลมที่มีปลายกระบอกทำด้วยดินเหนียวไว้ช่วย และรินออกจากเบ้าหลอมที่ทำจากดินเหนียวผสมแกลบ เบ้าหลอมชนิดที่เจือด้วยแกลบทำนองเดียวกันนี้ มีรายงานว่าพบในแหล่งอื่น ๆ ด้วย ทั้งในที่ราบสูงโคราชและในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งภูมิภาคหลังนี้ มีหลักฐานมากมายที่บอกถึงการเตรียมแร่ทองแดงและการหล่อในบริเวณหุบเขาวงพระจันทร์ที่เพิ่งมีการขุดค้นทางโบราณคดีในระยะเมื่อไม่นานมานี้[20]

ที่บ้านนาดีนี้ยังพบหลุมศพมากมายที่ฝังรวมกันในลักษณะเป็นกลุ่มสุสาน ศพเหล่านี้มักห่อด้วยเสื่อ หรือในกรณีของเด็กคนหนึ่ง วางอยู่ใต้หนังจระเข้ ข้าวของในหลุมฝังศพ ประกอบด้วยวัสดุที่ทำจากสำริด ลูกปัดเปลือกหอยขนาดเล็ก ๆ (ในหลุมฝังเดียว พบถึง 7850 เม็ด) กำไลทำจากเปลือกหอยโทรคัส (trochus) นอกจากนี้ยังมีกำไลหิน แบบมีส่วนที่ตัดขวางเป็นรูปตัวที (T) ซึ่งมีลักษณะเกือบจะเหมือนกับตัวอย่างที่พบในแหล่งโบราณคดีสมัยเดียวกันของวัฒนธรรมบ้านเก่า ซึ่งอยู่ห่างลงไปทางใต้ (หน้า 147-148) กำไลเหล่านี้ มีบางอันที่จงใจตัดออกเป็นส่วน ๆ แล้วนำมาร้อยเข้าด้วยกันใหม่โดยใช้ลวดสำริด อาจเป็นได้ว่าสำหรับสวมเมื่อเจ้าของกำไลเติบโตขึ้นจากวัยเด็กเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ นอกจากนี้ ยังพบรูปปั้นดินเหนียวที่มิได้เผารูปวัว หมู สุนัขและสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งมนุษย์จำนวนมาก รูปปั้นพวกนี้อยู่รวมกับเครื่องปั้นดินเผาชนิดที่มีลายรอยเชือกทาบและที่มีการทาสี เป็นเครื่องปั้นที่คล้ายกับที่พบในชั้นที่อยู่ในยุคกลางของบ้านเชียง สิ่งที่น่าทึ่งที่พบที่บ้านนาดีในบริเวณที่อยู่ในช่วงต้นถึงกลางคริสต์สหัสวรรษแรก คือบนชิ้นข้าวของที่ทำจากสำริดมีรอยประทับของไหม ที่ผิวหน้าที่กร่อนออกไป ส่วนประเด็นที่ว่าไหมนั้นทำในประเทศไทยหรือส่งมาจากจีน ยังไม่เป็นที่ทราบกัน

เหล็กปรากฏเป็นครั้งแรกที่บ้านนาดีเมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสต์กาล ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับเหล็กที่พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน ซึ่งอยู่ห่างลงไปทางใต้ประมาณ 150 กิโลเมตร ที่บ้านเชียงเองก็น่าจะมีอยู่ในเวลาเดียวกันด้วย ข้าวของที่ทำจากเหล็ก ประกอบด้วยกำไลคอ หัวหอก กำไลข้อมือและมีด ในบางชั้นดินที่พบเหล็กทั้งที่บ้านเชียงและบ้านนาดี ยังพบลูกกลิ้งดินเหนียวซึ่งแกะสลักอย่างประณีตและมีลักษณะคล้ายกับที่พบในซัมรองเซนในกัมพูชา ขณะนี้ยังคงถกเถียงกันอยู่ถึงเรื่องประโยชน์ใช้งานของลูกกลิ้งเหล่านี้ ข้าพเจ้าสงสัยว่า อาจใช้สำหรับร้อยเป็นเครื่องประดับตาม

---

[20] วี. พิกอตต์ (V. Pigott) ระบุไว้ (ใน “Prehistoric Copper Production in Southeast Asia: New Evidence from Central Thailand,” paper presented to the Circum-Pacific Prehistory Conference, Seattle, August 1989) ว่า ได้ขุดพบ กากและแท่งทองแดง เบ้าหลอม แม่พิมพ์หล่อเซรามิก (บางพิมพ์ใช้สำหรับหล่อแท่งทองแดงทรงถ้วยหรือกรวย) ที่ แหล่งโบราณคดีเขาวงพระจันทร์ ซึ่งสามารถระบุอายุได้ว่าเก่าแก่ถึงปลายสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล นอกจากนี้ยังพบหลุมฝังศพหลายหลุมซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยทองแดง

ร่างกายและเสื้อผ้า คำอธิบายที่ประหลาดกว่านี้ ได้แก่ ทัศนะที่ว่า อาจใช้ในระบบการทำบัญชี[21] ชั้นดินที่พบเหล็กยุคต้น ๆ ที่บ้านเชียงนี้ ยังได้เครื่องปั้นดินเผาที่งามอย่างน่าทึ่ง เป็นเครื่องปั้นดินเผาทาสีแดง มีลวดลายเป็นเส้นโค้งซึ่งวาดขึ้นด้วยทักษะที่โดดเด่นและเป็นแบบอย่างซึ่งดูเหมือนจะไม่พบที่บ้านนาดี ทั้ง ๆ ที่สองแหล่งโบราณคดีนี้อยู่ใกล้กันในทางภูมิศาสตร์

ในแง่เศรษฐกิจ บ้านนาดี บ้านเชียง และบ้านเชียงเหียนระยะก่อนยุคเหล็กยังคงใช้แบบแผนที่สืบเนื่องมาจากของยุคหินใหม่ต่อไป มีหลักฐานการเลี้ยงวัว หมู เป็ดไก่และสุนัข ร่วมกับการปลูกข้าวเจ้าในนาที่มีน้ำท่วมขังตามฤดูกาลตามบริเวณที่ลุ่มต่ำริมแม่น้ำ อาจเป็นได้ว่า มีการทำคันเขื่อนเพื่อเสริมการกักน้ำ ยังไม่มีสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าการชลประทานที่แท้จริงที่ต้องมีการขุดคลอง เพื่อเพิ่มผลผลิตเป็นสองเท่ามีอยู่ในช่วงเวลานี้ ดังนั้น การเก็บเกี่ยวพืชผลน่าจะทำได้เพียงปีละครั้ง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วในปัจจุบันภูมิภาคนี้ก็ยังคงเป็นเช่นนี้ อย่างไรก็ดี มีผู้เสนอว่า ในยุคที่มีการใช้เหล็กการใช้ประโยชน์จากนาข้าวเป็นในลักษณะที่ถาวรและเต็มเปี่ยมมากกว่านี้ โดยกระทำร่วมกับการใช้ควายเลี้ยงสำหรับเหยียบย่ำ อาจเป็นได้ว่ามีการใช้ควายลากคันไถด้วย (การใช้ใบไถที่เป็นโลหะเท่าที่ทราบขณะนี้มีใช้เฉพาะในเวียดนามตอนเหนือเท่านั้น) ไม่ว่ารายละเอียดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเกษตรกรรมจะเป็นเช่นไรก็ตาม แต่ก็ดูเหมือนเป็นไปได้ว่า การผลิตอย่างมุ่งให้ได้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น พัฒนาขึ้นแล้วในสมัยสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล จุดประสงค์ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตที่คงที่ทั้งในปีที่ให้ผลดีและที่ให้ผลไม่ดีกับเพื่อเลี้ยงดูประชากรที่เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นลำดับในบริเวณที่ลุ่มชายฝั่งแม่น้ำซึ่งมีดินที่อุดมสมบูรณ์

ในเขตที่มีภูเขามากกว่านี้ ภาพที่ได้อาจต่างไปจากบริเวณที่ราบริมแม่น้ำ แม้ว่าจะมีโครงการสำรวจและขุดค้นอย่างขนานใหญ่ แต่ตราบจนถึงบัดนี้ ทั้งสามทีมที่ดำเนินงานแยกจากกัน[22] ยังไม่พบร่องรอยสำคัญใด ๆ ที่บอกถึงการตั้งชุมชนเกษตรกรรมก่อนการนำเหล็กเข้ามาใช้ในบริเวณเทือกเขาเพชรบูรณ์ที่อยู่ทางตะวันตกของที่ราบสูงโคราช ดังนั้น เราอาจเสนอได้ว่า การตั้งชุมชนเกษตรกรรมก่อนสมัย 500 ปีก่อนคริสต์กาล ส่วนใหญ่รวมกันอยู่ตามบริเวณสันดอนริมแม่น้ำซึ่งตั้งอยู่ในที่ลุ่ม และปรากฏการณ์ “ชนเผ่าจากภูเขา” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ กล่าวคือ การขยายตัว

---

[21] W.J. Folan and B.H. Hyde, “The Significance of the Clay Rollers of the Ban Chiang Culture, Thailand,” AP, 23 (1980)

[22] ดู D. Bayard, ***The Pa Mong Archaeological Survey Programme***, 1973-5, Dunedin: Otago University Department of Anthropology, 1980; J. Penny, ***The Petchabun Piedmont Survey*** , University Microfilms International, 1986; S. Rutnin, “Prehistory of Western Udon Thani and Udon Region, Northeast Thailand,” ***Proceedings of the International Conference on Thai Studies***, Canberra, 1987, III, part 2.

ของเกษตรกรจากส่วนทางเหนือเข้าสู่เขตที่สูงเป็นพัฒนาการค่อนข้างใหม่ และโดยส่วนใหญ่แล้ว เกิดขึ้นอยู่เฉพาะในยุคประวัติศาสตร์เท่านั้น[23]

การเปลี่ยนไปสู่ยุคการใช้เหล็กกันทั่วไปในภาคเหนือของไทย หรือจากระยะการใช้เหล็กช่วง เจเนรัล พีเรียด บี (General Period B) ถึงการใช้เหล็กช่วง เจเนรัล พีเรียด ซี. (General Period C) ตามคำศัพท์ที่ใช้สำหรับภูมิภาคนี้ ที่บายาร์ดและไฮแอมได้เสนอไว้[24] อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ในบางประการ ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ถึงการเพิ่มประสิทธิภาพของแรงงานและการผลิตอาหาร ไฮแอมยังได้เสนอแนะอีกด้วยว่า พัฒนาการเหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุให้เกิดการปรับเปลี่ยนการจัดระบบสังคมจากสังคมที่มีลำดับชั้นตามเชื้อสายอย่างอ่อน ๆ --ซึ่งเห็นได้ชัดจากเครือข่ายที่ประณีตพอสมควร เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนข้าวของที่ช่วยส่งเสริมบารมี—ไปสู่สังคมที่มีการแบ่งแยกออกเป็นชนชั้นอย่างแท้จริง โดยมีกลุ่มชนชั้นปกครองที่มีอำนาจครอบครอง ทรัพย์สมบัติและแรงงานในปริมาณมาก และอาจรวมถึงควบคุมกำลังทหารและการเก็บส่วยด้วย การปรับเปลี่ยนดังกล่าว ยังอาจมองเห็นได้ที่การเปลี่ยนแปลงขนาดของหมู่บ้าน หมู่บ้านสมัยก่อนยุคเหล็กบนที่ราบสูงโคราช มีขนาดของหมู่บ้านโดยเฉลี่ยประมาณสามเฮคทาร์* และค่อนข้างเป็นอิสระแก่กันและกันในแง่สังคม (เห็นได้จากรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของแต่ละภูมิภาค) หมู่บ้านที่ผ่านไปสู่ยุคการใช้เหล็กในช่วงซี (เจเนรัล พีเรียด ซี) เห็นได้ชัดว่า มีขนาดใหญ่โดยชั้นบน ๆ ของ “พื้นที่ที่เป็นศูนย์กลาง” ในบางกรณีมีขนาดถึงกว่ายี่สิบเฮคทาร์** ถิ่นฐานขนาดใหญ่มากเหล่านี้ บางแห่งมี “คูเมือง” ล้อมรอบเป็นบางส่วน อาจเป็นได้ว่าเพื่อใช้เป็นที่เก็บน้ำ หรืออาจเพื่อใช้เป็นแนวป้องกัน แต่เรื่องนี้ยังไม่เคยมีการสอบสวนอย่างละเอียดถี่ถ้วนในด้านโบราณคดี[25] ช่วงระยะนี้การขยายอิทธิพลทางการเมืองอาจเกิดขึ้นบ้างในระดับหนึ่ง โดยมีอิทธิพลทางการเมืองจากลุ่มแม่น้ำชีในบริเวณตอนกลางของที่ราบสูงโคราชเคลื่อนแผ่ขึ้นไปทางเหนือ การขยายอำนาจนี้สัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนอย่างเห็นได้ชัดในลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาตามแหล่งโบราณคดีเช่นที่บ้านนาดีและบ้านเชียง

เป็นการสมควรที่จะกล่าวไว้ด้วยว่า พัฒนาการที่มุ่งไปสู่การรวมตัวกันทางการเมืองในระดับที่สูงขึ้นในตอนเหนือของประเทศไทย ดูจะเกิดขึ้นโดยมิได้รับอิทธิพลใด ๆ จากอินเดียหรือจีนเลย ตัวอย่างเช่น กระจกและลูกปัดหินมีค่า ซึ่งเป็นดัชนีที่แน่นอนพอสมควรถึงการติดต่อทางการค้ากับ

---

[23] การตีความนี้ สันนิษฐานไว้ด้วยว่า แหล่งโบราณคดีถ้ำผี มิได้สะท้อนถึงกิจกรรมการเกษตรในยุคโบราณ ดูหน้า 88

[24] ดูเชิงอรรถที่ 67 ข้างต้น

* ราวสามหมื่นตารางเมตร

** ราวสองแสนตารางเมตร

[25] แหล่งโบราณคดีที่มีคูเมืองหลายแห่งพรรณนาจากภาพถ่ายทางอากาศของ อี. มัวร์ E. Moor, ***Moated Sites in Early North East Thailand***, Oxford, 1988.

อินเดีย ดูจะไม่มีอยู่ตามแหล่งโบราณคดีที่ที่ราบสูงโคราชก่อนสมัย 200 ปีก่อนคริสต์กาลมากนักและมิได้มีแพร่หลายจนกระทั่งภายหลังภายหลังคริสต์ศักราชที่หนึ่ง อย่างไรก็ดี คงไม่เป็นการสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงอย่างยิ่งที่จะคิดว่า ในสมัยก่อนหน้านี้ ภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่ห่างจากฝั่งทะเลของประเทศไทย โดดเดี่ยวอย่างสิ้นเชิงจากโลกภายนอก อาทิเช่น ในช่วงสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล มีดัชนีหนึ่งที่บ่งชี้ถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านโลหะกรรมอย่างกว้างขวางมาก คือ การพบสิ่งของที่ทำจากโลหะสองชนิด— คือสำริดและเหล็ก--จำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีมากมายหลายแห่งทั่วเอเชียใต้และเอเชียตะวันออก ที่บ้านเชียง ได้พบหัวหอกสองหัวซึ่งใช้ใบมีดเหล็กและด้ามสอดที่ทำด้วยสำริดหล่อ วัสดุที่ทำจากโลหะทั้งสองชนิดในลักษณะที่คล้ายกับที่พบที่บ้านเชียงนี้ รวมทั้งกริชเหล็กซึ่งมีด้ามทำด้วยทอง แดงหรือสำริด มีอยู่ในรายงานของแหล่งโบราณคดีสมัยกลางจนถึงปลายสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล ในที่ที่ห่างไกลจากกันเช่นมาหุรจารี ในมัธยประเทศและที่ชิไฮชาน ซึ่งห่างไกลแต่มีความสัมพันธ์กับแหล่งยูนนาน ที่คิลิมานุกในบาหลี ปราเชกานในชวาตะวันออกและดองซอนในเวียดนามตอนเหนือ หรือแม้กระทั่งแหล่งโบราณสถานปลายราชวงศ์ชางในจีน ก็ยังมีรายงานการพบขวานที่ทำจากโลหะสองชนิดนี้ ความหมายที่แท้จริงของโบราณวัตถุที่แปลกออกไปเหล่านี้ทั้งในแง่การค้าหรือการแพร่กระจาย เทคนิคงานโลหะ ยังไม่กระจ่างชัด แต่กระนั้นวัสดุเหล่านี้ดูเหมือนได้แสดงให้เห็นว่าไม่มีศูนย์กลางของนวัตกรรมแห่งใดที่เป็นอิสระอย่างเต็มที่

ตอนเหนือของเวียดนาม

เช่นเดียวกับในประเทศไทย งานสำริดในเวียดนาม ดูเหมือนเริ่มต้นในช่วงต้นหรือกลางสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล วัสดุอย่างเช่นหัวธนู หัวหอก มีด เบ็ดตกปลาและขวานมีโพรงสำหรับสอดด้าม (ขวานมีบ้อง) ผลิตขึ้นเป็นครั้งแรกในยุคดง เดา ซึ่งเริ่มต้นเมื่อประมาณ 1500 ปีก่อนคริสต์กาล ในยุคโคมุน หลัง 1000 ปีก่อนคริสต์กาล มีวัสดุรูปแบบใหม่ ๆ บางรูปแบบ ปรากฏขึ้นเช่นเดียวที่มีบ้อง[26] การขุดค้นแหล่งโบราณคดีดกชัวในบริเวณตอนใต้ของเวียดนาม ได้พบขวาน หัวหอกและแม่พิมพ์สองลิ้นทำจากหินทราย วัสดุพวกนี้มาจากชั้นต่าง ๆ ที่อยู่ในสมัยเดียวกับดง เดาในภาคเหนือ อย่างไรก็ดี แหล่งโลหะครั้งโบราณที่เด่นที่สุดของเวียดนาม มาจากยุคที่มีการใช้สำริดและเหล็ก ซึ่งได้ชื่อจากชุมชนสำคัญที่มีการขุดค้นคือที่ดองซอน ในจังหวัดธันห์หัว บรรดาผลงานโลหะดองซอน กับกลองสำริดที่งามล้ำของยุค (กลองมโหระทึก) แสดงถึงความสำเร็จที่ก้าวไกลของด้านงานโลหะที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะมีความจริงอยู่ในข้อที่ว่า บริเวณตอนเหนือของเวียดนามเองนั้น ได้รับอิทธิพลทางการเมืองจากจีนมาตั้งแต่กลางศตวรรรษที่สามก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา และในท้ายที่สุด

---

[26] Ha Van Tan, "Nouvelles recherches,"

ได้กลายเป็นรัฐในอารักขาของจีนในปี 111 ก่อนคริสต์กาล และในปีค.ศ. 43 กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของจักรวรรดิฮั่น

รากเหง้าของงานโลหะกรรมในลักษณะดองซอน ดูจะย้อนกลับไปได้ถึงงานประดับประดาเครื่องปั้นดินเผาในยุคหินใหม่และยุคโลหะตอนต้นในเวียดนาม และจนถึงนวัตกรรมการทำกลองในราวก่อน 600 ปีก่อนคริสต์กาลเล็กน้อย รูปทรงของกลองนี้ มีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนใครและกลายมาเป็นลักษณะเฉพาะของสไตล์ดองซอนดังกล่าว รากเหง้าของประดิษฐ์กรรมเหล่านี้ ดูจะเป็นพื้นฐานของความเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะเป็นที่ทราบกันมานานแล้วว่า ลักษณะการตกแต่งประดับประดาบางอย่างบนกลอง มีลักษณะคล้ายคลึงกับงานสำริดยุคโจวตอนปลายในภูมิภาคแยงซีตอนกลาง แต่เราควรต้องคาดถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับศูนย์กลางงานโลหะภายนอกไว้บ้าง อย่างไรก็ดี ตัวกลองสำริดดองซอนที่เป็นงานชิ้นคลาสสิคเอง ซึ่งนักประวัติศาสตร์ศิลปะตั้งชื่อให้ว่าเฮเกอร์ประเภทหนึ่งนั้น เห็นได้ชัดว่ามิใช่รูปแบบที่ยืมมาจากจีนสมัยโจวหรือฮั่น ดูเหมือนว่ากลองแบบนี้ ได้รับการพัฒนาขึ้นในยูนนานหรือไม่ก็ในภาคเหนือของเวียดนามในราว 500 ปีก่อนคริสต์กาล เรื่องนี้ยังคงโต้เถียงกันอยู่ในปัจจุบัน และดูเหมือนว่างานศิลปะก่อนยุคเฮเกอร์ 1 ซึ่งเพิ่งมีการระบุเมื่อไม่นานมานี้ และผู้รู้บางท่าน[27] พิจารณาว่าเป็นรูปแบบที่เป็นหลักสำคัญของตัวต้นแบบนั้น อาจปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในยูนนาน แม้กระนั้น ศูนย์กลางใหญ่ในการผลิตกลองเฮเกอร์ 1 ที่แท้จริง ดูจะตั้งอยู่ในภาคเหนือของเวียดนาม ธรรมเนียมที่เบี่ยงเบนไป จากแบบแผนเดิมวิวัฒนาการขึ้นในยูนนาน โดยพบว่ามีกลองมากมายถูกแปลงเป็นภาชนะสำหรับบรรจุหอยเบี้ย แบบมีฝาปิด และมีภาพเหตุการณ์ในลักษณะสามมิติเกี่ยวกับกิจกรรมมนุษย์อยู่ด้านบนกลองเหล่านี้จัดอยู่ในกลุ่มตัวอย่างการหล่อสำริดที่โดดเด่นและเรียกความสนใจมากที่สุดของเอเชียตะวันออกที่มิใช่จีน มีการแสดงภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการบูชายัญด้วยมนุษย์ การขี่ม้า การขอสวามิภักดิ์แก่เจ้าเหนือหัว สตรีทอผ้าโดยใช้หูกแบบมีสายรัดหลังผู้ทอ แบบบ้านลักษณะต่าง ๆ และสัตว์มากมายหลากหลายสายพันธุ์[28]

หัวใจด้านวัฒนธรรมของโลกดองซอน ตั้งแต่ราว 400 ปีก่อนคริสต์กาลเป็นต้นมา คือหุบผาซึ่งมีแม่น้ำแดงไหลผ่าน กับภูมิภาคชายฝั่งทะเลที่อยู่ติด ๆ กันของเวียดนาม กลองเฮเกอร์ 1 ซึ่งพบอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กว่า 200 ใบ (ยกเว้นที่ไม่พบเลยคือในบอร์เนียว อินโดนีเซีย

---

[27] Eiji Nitta, "Pre-Heger I Bronze Drums from Yunnan," ***Shiroku***, 18 (1985); D. Hollman and D. H. R. Spennemann, "A Note on the Metallurgy of Southeast Asian Kettle-Drums," BIPPA, 6 (1985); M. von Dewall, "New Evidence on the Ancient Bronze Kettle-Drum of South East Asia from Recent Chinese Finds" in B. Allchin, ed., ***South Asian Archaeology, 1981***, Cambridge, UK, 1984; P. Sorensen, "the Kettledrums from the Ongbah Cave" in Sorensen, ed., ***Archaeological Excavations in Thailand: Surface Finds and Minor Excavations***, London, 1988.

[28] ดู J. Rawson, ed., ***The Chinese Bronzes of Yunnan***, London, 1983.

ตะวันออกเฉียงเหนือและฟิลิปปินส์)[29] นั้นมีหน้ากลองแบน ด้านข้างตอนบนโป่ง และขากาง และหล่อเป็นชิ้นเดียว โดยมีการตกแต่งอย่างพร้อมสรรพด้วยวิธีขับขี้ผึ้ง* ใบที่ใหญ่ที่สุดสูงเกือบหนึ่งเมตรและอาจหนักได้ถึง 100 กิโลกรัม บริเวณที่มีการตกแต่งซึ่งล้อมรอบตัวกลองเหล่านี้มีรายละเอียดที่น่าสนใจอย่างมากเช่น มีลวดลายเป็นรูปนก กวางและสัตว์อื่น ๆ นักรบที่สวมเครื่องประดับศีรษะทำด้วยขนนก บ้านยกพื้นและลวดลายเรขาคณิตที่เขียนต่อเนื่องกันอย่างประณีต ด้านบนของกลอง ประกอบด้วยภาพเหตุการณ์เช่น นักรบในเรือยาว ซึ่งบางครั้ง มีกลองอยู่ในห้องในเรือหรือมีคนตีกลองอยู่กลางลำเรือ วิคเตอร์ โกลูบิว ตีความไว้ครั้งแรกในปี 1929 ว่า เรือเหล่านี้เป็นเรือที่พาผู้วายชนม์ไปสู่ชีวิตหลังความตาย โดยใช้อุปมาเปรียบเทียบจากศิลปะและความเชื่อของกาลิมันตันตะวันออกเฉียงใต้ในยุคหลัง ซึ่งโกลูบิวเชื่อว่า แสดงถึงขนบประเพณีดองซอนซึ่งยังหลงเหลืออยู่ การตีความ เช่นนี้ ได้รับการสนับสนุน จากเบอร์เน็ต เคมเพอร์ส ซึ่งได้สำรวจกลองเฮเกอร์ 1 ในเชิงวิชาการเมื่อเร็ว ๆ นี้[30] แต่เราต้องไม่ทึกทักว่า กลองเหล่านี้ ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในพิธีศพเท่านั้น แม้ว่าจะพบอยู่ตามหลุมฝังศพโดยทั่ว ๆ ไปก็ตาม เมื่อเร็ว ๆ นี้ เอช. ลูฟส์–วิสโซวา ได้สำรวจถึงการใช้งานที่น่าจะเป็นไปได้ รวมทั้งโอกาสความเป็นไปได้ที่ผู้ทรงอำนาจทางด้านศาสนาในอินโดจีนตอนเหนือ จะมอบกลองเหล่านี้แก่ผู้ปกครองของท้องถิ่นในฐานะที่เป็น "เครื่องหมายบอกยศ" โดยถูกต้องตามสิทธิธรรม[31] การที่มีกลองเฮเกอร์ 1 กระจายอยู่ในนานาประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดแนวซุนดา เชนไปจนเกือบถึงนิวกินี เป็นปรากฏการณ์ที่น่าทึ่งอย่างแท้จริง ซึ่งเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะกลับมาพูดถึงอีกในภายหลัง

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การผลิตกลองเฮเกอร์ 1 ใช้วิธีการขับขี้ผึ้ง ซึ่งเบอร์เน็ต เคมเพอร์ส ได้พิจารณาและบรรยายถึงไว้เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ตัวแบบขี้ผึ้งนั้น เห็นได้ชัดว่าทำขึ้นรอบแกนดินเหนียวที่กลวง และนำตัวสัตว์และลวดลายเรขาคณิตที่ทำให้เข้ามาตรฐานที่จะใช้ตกแต่งประทับลงในขี้ผึ้งโดยใช้

---

[29] เหงียน ได ฮินห์ ระบุว่า เฉพาะในเวียดนาม มีพบถึง 133 ใบ Nguyen Duy Hinh, 'The Birth of the First State in Vietnam', in Bayard, ed., ***Southeast Asian Archaeology***, 185. เอ. เจ. เบอร์เน็ต เคมเพอร์ส (A. J. Bernet Kempers, ***The Kettledrums of Southeast Asia***, Rotterdam, 1988) กล่าวถึงกลองเช่นนี้ 55 ใบ จากเกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังมีอีกเป็นจำนวนมาก ที่ทราบกันว่ามาจากที่อื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตอนใต้ของประเทศจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ยูนนาน

* สร้างแบบจากขี้ผึ้ง แล้วใช้ดินเหนียวประกบ เมื่อทำให้ขี้ผึ้งละลายไหลออกไป ส่วนที่เหลือเป็นช่องว่างระหว่างดินเหนียว จะกลายเป็นแม่พิมพ์สำหรับรินโลหะหลอมเหลว—ในที่นี้คือสำริดหรือทองแดงผสมดีบุก—กรอกลงไป เมื่อสำริดเย็นลงและแข็งตัวดีแล้ว จึงทุบดินออกทิ้งไป ผลงานสำริดที่ได้ จะปรากฏออกมาเหมือนกับแบบขี้ผึ้ง

[30] ***Kettledrums of Southeast Asia.***

[31] "The Distribution of Dongson Drums: Some Thoughts," in P. Snoy, ed., ***Ethnologie und Geschichte***, Wiesbaden, 1983.

แม่พิมพ์ที่ทำด้วยหินสลัก เพื่อให้ลวดลายปรากฏขึ้นเป็นรอยนูนน้อย ๆ อยู่บนพื้นผิวของกลอง รูปที่มีรายละเอียดมากกว่านี้ อย่างเช่นรูปบ้านที่มีคน และด้านในของกลอง ดูเหมือนจะสลักลงในขี้ผึ้งทีละครั้ง ดังนั้น จึงได้รูปแบบการหล่อในขั้นสุดท้ายออกมาในลักษณะสลักมากกว่าจะเป็นรอยนูนขึ้นมา กลองบางใบของอินโดนีเซียมีกบสี่ตัวหล่อนูนขึ้นมาที่บนหน้ากลอง แต่กลองแบบนี้ ดูจะค่อนข้างหาได้ยากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ และอาจเป็นกรณีที่แสดงว่าเป็นการผลิตตามการสั่งทำ เพื่อให้เหมาะกับรสนิยมและความพอใจของคนในท้องถิ่น

โดยทั่วไปแล้ว กลองที่เก่าแก่ที่สุด ถือกันว่าเป็นกลองที่มีการตกแต่งอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด ตัวอย่างงานชิ้นเยี่ยม ได้แก่กลองจากงอกลูและฮวงฮาในภาคเหนือของเวียดนาม (ภาพ 2.5) กลองมากมายที่ทำให้ในสมัยหลัง ๆ ลักษณะการตกแต่งที่เคยทำเป็นส่วน ๆ ตามมาตรฐาน กลายเป็นภาพเพียงคร่าวพอเป็นสังเขป นักรบที่สวมขนนกก็เสื่อมถอยลงไปเป็นลายเส้นที่ขีดโยงต่อ ๆ กันและรอยนูนของลูกตาที่แทบจะดูไม่ออก อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ภาพเหตุการณ์–สถานที่ที่มีตัวบุคคลประกอบอยู่ มิได้มีลักษณะการเขียนในแบบคร่าว ๆ เช่นนี้ หากแต่ยังคงแกะสลักอย่างละเอียดละออเป็นอันมาก จนถึงกระทั่งประเพณีนิยมนี้สิ้นสุดลง ตัวอย่างของงานลักษณะนี้มีให้เห็นจากกลองซันเคียงของอินโดนีเซีย ซึ่งอาจสร้างขึ้นในระยะล่ามาถึงคริสต์ศตวรรษที่สาม กลองซันเคียงยังแสดงถึงภาพคนสวมเครื่องแต่งกายแบบของอินเดีย (คูชาน?) และของจีนฮั่น อยู่ในบ้าน กลองอีกใบหนึ่งจากหมู่เกาะไกใกล้กับนิวกินี มีคำจารึกด้วยอักขระจีน ซึ่งมีอายุย้อนกลับไปถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่สามเช่นกัน ความสำคัญที่เชื่อมโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ แน่นอนว่า คือการที่กลองเฮเกอร์ 1 มากมาย ประดิษฐ์ขึ้นในเวียดนาม ขณะที่เวียดนามตกอยู่ในฐานะมณฑลหนึ่งของจักรวรรดิจีนโดยสมบูรณ์ เว้นแต่ว่า ศูนย์กลางของการผลิตเฮเกอร์ 1 ในระยะหลัง อาจย้ายลงไปทางใต้ เข้าไปสู่ฟูนันหรือชวา (ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยมีใครพิสูจน์) ถึงแม้ว่าจะย้าย ความเป็นจริงก็ยังคงมีอยู่ว่า กลองมากมาย ยังมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันอยู่ในอินโดนีเซียจนล่วงมาถึงระยะแรก ๆ ของยุคที่อิทธิพลทางการเมืองและศาสนาของอินเดียแพร่เข้ามา ดังนั้น การแพร่กระจายของสไตล์แบบดองซอน จึงไม่อาจถือว่าเป็นกรณีที่เกิดในยุคก่อนประวัติศาสตร์เสียทั้งหมดได้

ข้าวของที่ทำขึ้นจากสำริดแบบดองซอนในรูปแบบอื่น ๆ ยังมีอีกมาก แหล่งโบราณคดีที่ขุดพบข้าวของเหล่านี้ เช่นที่หมู่บ้านดองซอนเองซึ่งสร้างบ้านแบบลงเสาอยู่ ณ บริเวณริมแม่น้ำมาตอนล่าง และที่เพิ่งขุดพบเมื่อไม่นานมานี้ คือหลุมฝังศพที่เวียดเก ที่ลางจา และที่ลางวัค ข้าวของที่พบได้แก่ขามและภาชนะรูปถัง กลองและระฆังขนาดจำลอง เครื่องมือนานาชนิด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแบบมีบ้องสำหรับสวมด้าม หัวหอก และหัวลูกธนู กำไล ห่วงเข็มขัด และที่สะดุดตาคือ กริชมีด้ามหล่อเป็นรูปตัวมนุษย์อยู่โดยรอบ เทคนิคการหล่อแบบขับขี้ผึ้ง เป็นรูปตัวคนและอื่น ๆ เช่นเดียวกับที่ทำอยู่ในยูนนาน สมควรได้รับความชื่นชมอย่างยิ่ง ในสุสานลางจา มีการขุดพบเบ้าหลอมทำด้วยดินเหนียวที่สามารถรองรับสำริดหลอมละลายได้ถึงสิบสองกิโลกรัม ที่โจเลา ซึ่งเป็นเมืองหลวงเดิมของราชอาณาจักร

ออ ลัคจากสมัย 257 ปีก่อนคริสต์กาล[32] ใกล้กับฮานอย มีกำแพงดินขนาดหกกิโลเมตรล้อมรอบอยู่ ณ บริเวณกำแพงดินนี้มีการขุดพบกลองสำริดหนัก 72 กิโลกรัม ภายในมีช่องเป็นโพรงสำหรับเสียบใบไถสำริดกว่า 100 ใบ

สิ่งของที่ทำจากเหล็ก โดยทั่วไปแล้ว หาพบได้ยากในตอนเหนือของเวียดนาม แหล่งโบราณคดีดองซอน มีหัวหอกอยู่บ้าง ที่แหล่งโบราณคดีโคเชียนเวย์ มีการขุดพบจอบเหล็กหล่อแบบจีน ซึ่งมีผู้อ้างว่าเกี่ยวพันกับยุคซึ่งวัดด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนได้ในราว 400 ปีก่อนคริสต์กาล เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าเหล็กดองซอน ส่วนมากนำเข้ามาจากจีน เช่นเดียวกับสิ่งของที่ทำจากสำริดอีกมากมาย รวมทั้งดาบเล่มหนึ่งจากสมัยทำสงครามระหว่างกันภายในประเทศ * ซึ่งพบในเวียดเก เหรียญราชวงศ์ฮั่นกับดาบและกระจกเงาที่มาจากแหล่งที่ดองซอนเอง เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งโบราณคดีดองซอน ยังมีลักษณะคล้ายคลึงเข้าคู่กันได้มากกับเครื่องปั้นดินเผาที่ประทับเป็นรอยพิมพ์ด้วยใบพายทรงเรขาคณิตของยุคเดียวกันในทางตอนใต้ของจีน ดังนั้นจึงน่าที่จะอนุโลมให้ว่าภูมิภาคส่วนนี้ของจีนน่าที่จะมีปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอกับเวียดนาม ตั้งแต่เมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสต์กาล

หลักฐานด้านสังคมและประวัติศาสตร์สำหรับยุคดองซอน บ่งบอกไปในทางที่ว่าสังคมที่มีชนชั้นเกิดขึ้นแล้ว และหากเราจะเชื่อประวัติศาสตร์ที่มีมาแต่เดิม สังคมนี้อาจอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐเดี่ยวที่มีศูนย์กลางอยู่ที่โจเลา อันที่จริงแล้วก่อนหน้าราชอาณาจักรออลัค สมัยศตวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล ก็มีราชอาณาจักรที่ดำรงอยู่มาก่อนคือ ราชอาณาจักรวานลาง ซึ่งอาจเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยศตวรรษที่เจ็ดก่อนคริสต์กาล[33] แหล่งโบราณคดีที่เป็นหลุมฝังศพเอง ก็เผยถึงสภาพการมีชนชั้นอย่างชัดเจน ในรูปของการกระจายทรัพย์สิน ตัวอย่างเช่น ที่หลุมฝังศพหลุมหนึ่งในเวียดเก มีเครื่องสำริด อยู่กว่าหนึ่งร้อยชิ้น และคนที่มั่งคั่งอีกหลายคน ก็ดูเหมือนจะได้ฝังอยู่ในโลงที่ทำจากไม้ที่ทาแล็คเกอร์ หลุมฝังศพเวียดเก มีอายุวัดจากเรดิโอคาร์บอนอยู่ระหว่าง 550 ถึง 350 ปี ก่อนคริสต์กาล นอกจากนี้ยังมีหลักฐานอยู่ในบันทึกของจีนที่บ่งบอกว่า ในภาคเหนือของเวียดนาม มีนาข้าวที่ปลูกด้วยการทดน้ำจากลำคลองตั้งแต่ก่อน 111 ปีก่อนคริสต์กาล ซึ่งเป็นการบ่งชี้ถึงโอกาสความเป็นไปได้ว่าจะมีการเพาะปลูกแบบทวีการเก็บเกี่ยวเป็นสองหน นอกจากนี้ การสำรวจสำมะโนประชากรของจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 2 ยังมีหลักฐานบันทึกว่ามีประชากรอยู่ในภาคเหนือของเวียดนามเกือบหนึ่งล้านคน และในทางกลับกัน ก็เป็นการบ่งบอกด้วย ประชากรยุคก่อนที่จะตกอยู่ในการควบคุมทางการเมืองของจีน น่าจะมี

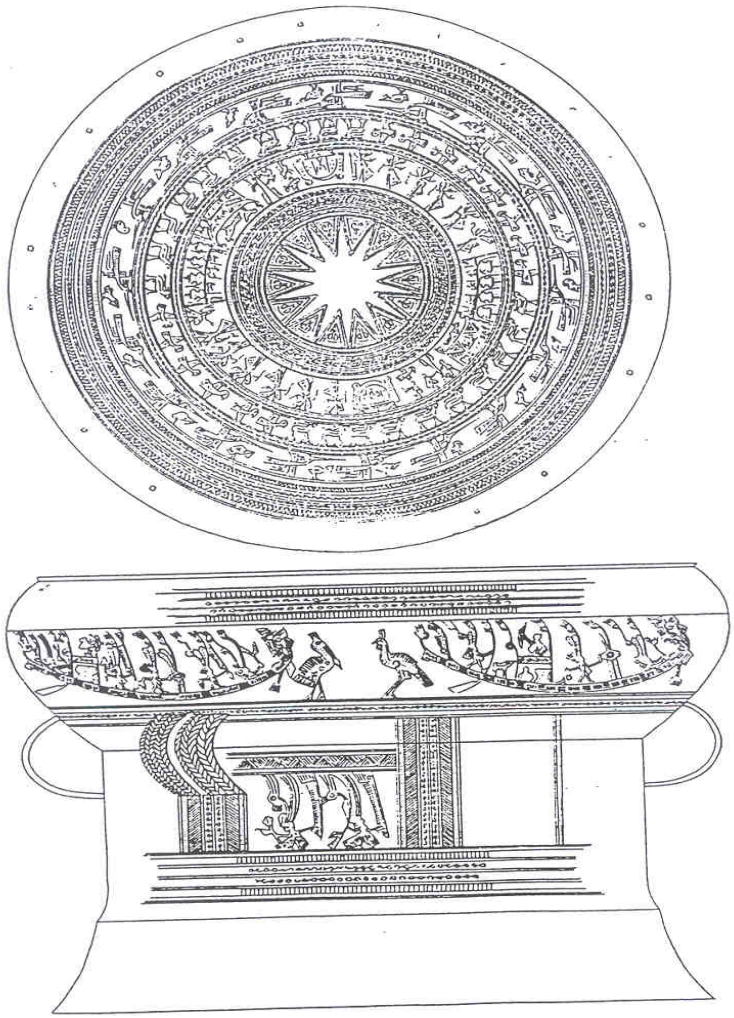
---

[32] น่าเสียดายว่ารายละเอียดเกี่ยวกับโจเลามีน้อย ทว่าผังของแหล่งโบราณคดีนี้ สามารถหาได้ใน L. Bezacier, *La Viêtnam: de la Prehistoire à la Fin de L'Occupation Chinoise*, Paris, 1972, fig. 121.

* 481-221 ปีก่อนคริสต์กาล

[33] K. Taylor, ***The Birth of Vietnam***, Berkeley, 1983.

อยู่ในจำนวนมากเช่นกัน อาจเป็นได้ว่ามากพอที่จะก่อให้ความจำเป็นต้องมีการปกครองแบบรวมศูนย์ในระดับหนึ่ง

ภาพ 2.5 กลองเฮเกอร์ 1 ประเภทที่ทำขึ้นในยุคต้น ๆจากงอกลู ภาคเหนือของเวียดนาม หน้ากลองตกแต่งเป็นวงแถบ ล้อมรอบศูนย์กลางเดียวกัน ในวงแถบดังกล่าว ประกอบด้วยลายนก กวาง นักรบที่สวมเครื่องประดับศีรษะและอาจนุ่งผ้าเตี่ยว บ้านยกพื้น มีหลังคาทรงอานม้า สถานที่บูชาซึ่งเป็นไปได้ว่าประดับด้วยอ้อ คนตำข้าวเป็นคู่ ๆ และสิ่งที่อาจจะเป็นยกพื้น มีกลองเก็บไว้บนเสาที่อยู่ข้างใต้ ด้านข้างเป็นรูปเรือบรรทุกนักรบและกลอง

จาก A. J. Bernet Kempers, ***The Kettledrums of Southeast Asia*****,** Rotterdam, 1988, plate 11.30 a and c.

หลักฐานด้านโบราณคดีในยุคโลหะตอนต้นในที่อื่นในส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นที่ทราบกันดีเหมือนเช่นที่ภาคเหนือของเวียดนามหรือประเทศไทย สำหรับพม่าและกัมพูชานั้น ไม่มีหลักฐานใด ๆ อยู่เลย ส่วนลาวมีอนุสรณ์สถานที่ยอดเยี่ยมอย่างทุ่งไหหิน (อย่างน้อยส่วนที่เหลือรอดมาได้หลังกิจกรรมทางการทหารเมื่อไม่นานมานี้) แต่สถานที่นี้ดูเหมือนมิได้มีการวิจัยอย่างเป็นระบบมาตั้งแต่ทศวรรษ 1930[34] ไหที่ทำจากหินเหล่านี้ ซึ่งมีความสูงเฉลี่ยประมาณ 1.5 เมตร ดูเหมือนว่านำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในการฝังศพในช่วงสองสามร้อยปีแรกของสมัยคริสต์กาล มีรายงานว่าพบกลองเฮเกอร์ 1 จากที่ต่าง ๆ กระจัดกระจายอยู่ทั่วกัมพูชา ไทยและเลยลงไปถึงส่วนของมลายูในคาบสมุทร ที่กัมปง ซันเคลาง ในสลังงอร์ในเขตมลายูพบกลองใบหนึ่ง ฝังอยู่ใต้แผ่นกระดานภายในเนินที่อาจเป็นที่ฝัง มีอายุซึ่งกำหนดด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนอย่างคร่าว ๆ ได้ระหว่าง 500 ปีก่อนคริสต์กาล ถึง ค.ศ. 200 กลองมาลายัน คล้ายกับกลองอินโดนีเซีย คือโดยทั่วไปแล้ว มีปริมาณตะกั่วและดีบุกอยู่สูง และดูเหมือนว่า โดยยุคที่จัดแบ่งโดยใช้ประเภทของกลองเป็นเกณฑ์ กลองมาลายันอยู่ในยุคค่อนข้างล่า

อย่างไรก็ดี ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายของมาเลเซียส่วนที่อยู่ในคาบสมุทร รวมทั้งของจังหวัดจามในตอนใต้ของเวียดนาม เหมาะที่จะจัดให้อยู่ในยุคโลหะตอนต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะได้ ในตอนนี้ เราจะหันไปสู่โลกส่วนนี้ซึ่งเป็นดินแดนที่เป็นหัวใจของชาวออสโตรนีเซียน

ยุคหินใหม่ตอนปลายและยุคโลหะตอนต้นในโลกออสโตรนีเซียน

หลักฐานทางด้านโบราณคดีของปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากหลักฐานของส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ที่อยู่เหนือขึ้นไป หลักฐานปลายยุคหินใหม่ในประเทศไทยและเวียดนามเกือบทั้งหมดประกอบด้วยชุมชนและบริเวณที่ฝังศพขนาดใหญ่ ซึ่งชวนให้เกิดการถกเถียงกันในเรื่องราวดังเช่น กำเนิดของความซับซ้อนด้านสังคม ความเจริญเติบโตของความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นของชุมชนและวิวัฒนาการของทักษะการทำงานโลหะ ธรรมเนียมการตั้งหลักแหล่งที่รวมตัวกันอย่างหนาแน่นในแผ่นดินใหญ่ในสภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างแห้ง และ

---

[34] เรื่องราวของทุ่งไหหิน สามารถศึกษาได้ในหนังสือของข้าพเจ้า เรื่อง *Man's Conquest* หน้า 195-8 ส่วนผลลัพธ์ของการทิ้งระเบิดในระยะหลังนั้น ดู P. T. White, "Laos," *National Geographic*, 171, 6 (1987).

เงื่อนไขที่ดีสำหรับการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี (แม้ว่าจะถูกน้ำชะ ถูกรบกวนจากสิ่งมีชีวิตและกิจกรรมการเกษตร ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่โดยปกติก็ตาม) ปัจจัยเหล่านี้เห็นได้ชัดว่า ช่วยให้เกิดการค้นคว้าวิจัยถึงคำถามเหล่านี้

อย่างไรก็ดี ตามเกาะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่มีสภาพอากาศแบบศูนย์สูตร แทบไม่มีหลักฐานทางด้านสังคมและที่บอกถึงการตั้งถิ่นฐานอย่างเป็นเรื่องเป็นราว แม้ว่าจะมีการค้นพบและการขุดค้นแหล่งที่เป็นสุสานต่าง ๆ ค่อนข้างบ่อย ชุมชนขนาดใหญ่ มั่นคงและมีบริเวณส่วนที่เป็นศูนย์กลาง ดูจะหาได้ยากในเขตเส้นรุ้งประมาณนี้ ทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ และเงื่อนไขที่จะช่วยให้หลักฐานทางโบราณคดีที่เล็กละเอียดที่อยู่ภายนอกถ้ำ หลงเหลือมาได้ก็ไม่ดีพอ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ การตีความปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะจึงมีแนวโน้มที่จะเน้นปรากฏการณ์ที่เลยพ้นไปจากการตั้งถิ่นฐาน เช่นการขยายตัวของประชากร การแพร่กระจายทางด้านแบบอย่างการดำเนินการบางอย่าง และการค้า ประวัติความซับซ้อนด้านสังคมก่อนได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย โดยพื้นฐานแล้ว ไม่ทราบกันเลย ตราบจนถึงบัดนี้ ยังไม่มีการวิเคราะห์หรือตีพิมพ์งานวิเคราะห์แหล่งหลุมฝังศพยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดเพียงพอที่จะตั้งข้อสังเกตได้มากมายนัก เราถูกบังคับให้ต้องกลับไปหาหลักฐานจากภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ เพื่อเสนอความเห็นว่า สังคมออสโตรนีเซียนบางสังคมก่อนที่จะมีการก่อตั้งรัฐตามรูปแบบของวัฒนธรรมอินเดียนั้น อย่างน้อยก็มีการแบ่งชนชั้นอย่างอ่อน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา ที่ชวานี้บรรดาศักดิ์สำคัญ ๆ ในภาษาออสโตรนีเซียน อย่างเช่น *ระตู* หรือ *ระกา* สันนิษฐานว่า คงมีมาแล้วตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์[35]

แน่นอนว่า นี่มิใช่เป็นการเสนอแนะว่า ทุก ๆ สังคม ของเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อ 2000 ปีก่อน จะพัฒนาระบบการลำดับชั้นอย่างแข็งขัน เป็นไปได้ว่า สังคมแบบที่ต่างให้ผลประโยชน์ตอบแทนกันแก่ทั้งสองฝ่าย อย่างค่อนข้างเสมอภาคกันซึ่งยังคงมีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ บอร์เนียวและส่วนที่อยู่ห่างไกลของอินโดนีเซียนั้น คงมีอยู่ในช่วงปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่มีความหนาแน่นของประชากรต่ำ อันที่จริงแล้ว อาจเป็นได้ว่า การติดต่อกับอินเดียอย่างคึกคักที่สุด น่าจะเกิดขึ้นจำเพาะแก่เกาะ เช่น บาหลีและชวา เพราะเกาะเหล่านี้ มีระดับการผลิตข้าวสูงที่สุด มีประชากรมากที่สุด และมีระดับการแบ่งชั้นในสังคมมากที่สุด เช่นที่มีอยู่ตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ของยุคประวัติศาสตร์

---

[35] J. Wisseman-Christie, “Raja and Rama: the Classical State in Early Java,” in L. Gesick,. ed., ***Centers, Symbols and Hierarchies***, New Haven, Yale University Southeast Asian Studies Monograph 26, 1983, 9-44.

ปลายยุคหินใหม่

ตอนนี้ขอย้อนกลับไปต่อเรื่องหลักฐานในยุคหินใหม่ของบริเวณตอนกลางและภาคตะวันออกของส่วนภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หลักฐานของส่วนที่อยู่ทางตะวันตกของอินโดนีเซียของยุคนี้ยังคงไม่ค่อยแน่นอน) ขอเริ่มด้วยการกล่าวซ้ำถึงประเด็นสำคัญ ๆ ในหน้า 150-157 เส้นแบ่งขอบเขตที่แสดงให้เห็นโดยการปรากฏเครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่มีลวดลายหรือเคลือบด้วยดินสีแดงขึ้นมาอย่างกระทันหัน ระหว่างช่วงสหัสวรรษที่สามก่อนคริสต์กาลนั้น เส้นแบ่งที่ว่านี้ผ่านจากตอนใต้ของฟิลิปปินส์ เข้าสู่สุลาเวสีและต่อไปไกลจนถึงติมอร์ ข้อสังเกตด้านภาษาได้ให้ไว้ว่ามีหลักฐานที่บอกถึงความเป็นไปได้ที่ชนผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียน ซึ่งประกอบการเกษตรแพร่กระจายไปทั่วหมู่เกาะส่วนนี้–นับเป็นกระบวนการที่ดูเหมือนว่าเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างรวดเร็วพอสมควรคือ อาจกินเนื้อที่ถึง 3500 กิโลเมตรจากไต้หวันจนถึงติมอร์ ภายในช่วงเวลาไม่ถึงพันปี การแพร่กระจายครั้งนี้ระยะเริ่มแรกน่าจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วตามชายฝั่งทะเลและตามมาด้วยการ “บรรจุเข้าไป” ตามส่วนลึกของเกาะในช่วงเวลาหลังจากนั้นมาก แน่นอนว่ากระบวนการนี้ยังคงมีสืบต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้

หลังประมาณ 1500 ปีก่อนคริสต์กาล มีวี่แววของการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะและในเมลานีเซีย ซึ่งเป็นที่ที่ชนเผ่าที่ทำเครื่องปั้นดินเผามาตั้งถิ่นฐานเป็นครั้งแรกก่อนช่วงเวลานี้เล็กน้อย ในหนังสือเรื่อง *ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในหมู่เกาะอินโดมาเลเซีย* ของข้าพเจ้าในบทที่ 8 ข้าพเจ้าตั้งชื่อช่วงเวลาระหว่าง 1500 ปี ถึง 200 ปีก่อนคริสต์กาล (เมื่อโลหะปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก ในสภาพแวดล้อมที่สามารถระบุอายุได้ ตามบริเวณส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ว่าเป็นยุคหินใหม่ตอนปลาย หลักสำคัญที่ทำให้ตั้งชื่อไว้เช่นนี้ก็เพื่อจำแนกให้ เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการตกแต่งประดับประดาเครื่องปั้นดินเผาซึ่งดูจะมีการขีดเขียนเป็นลวดลายเรขาคณิตและเส้นโค้งเป็นส่วน ๆ เพิ่มขึ้น และเพื่อแยกลักษณะที่เป็นลวดลายเหล่านี้ออกจากแบบเรียบ ๆ หรือเคลือบด้วยดินสีแดงอย่างง่าย ๆ เช่นที่ทำมาก่อนหน้านี้ การเปลี่ยนแปลงนี้ มิได้เกิดขึ้นอย่างสามารถจะจัดให้เข้าช่วงเวลาและสถานที่ และมิได้มีอยู่ในทุกแหล่งโบราณคดี ทว่าในความเห็นของข้าพเจ้า ช่วงยุคปลายหินใหม่ตามเกาะที่อยู่ภาคกลางและตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เชื่อมโยงอยู่บ้างกับการขยายตัวของออสโตรนีเซียนเข้าสู่หมู่เกาะแปซิฟิค ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญอย่างมาก

หลักฐานในรูปเครื่องปั้นดินเผา น่าพิศวงตรงที่แสดงให้เห็นลักษณะการตกแต่งประดับประดาในแบบขูดขีด เจาะและประทับรอยพิมพ์ หลักฐานเหล่านี้มีอยู่ในช่วงตั้งแต่ 1500 ปีก่อนคริสต์กาลลงมาในฟิลิปปินส์ (แห่งโบราณคดีในหุบเขาจาคายานบนเกาะลูซอน ถ้ำบาตุงคานบนเกาะมาสเบต และถ้ำตาบอนบนเกาะพาลาวัน) สุลาเวสีตะวันตก (แหล่งโบราณคดีกาลัมปังซึ่งมีเครื่องปั้นดินเผาที่มี

ความรู้ทางการตกแต่งประดับประดาด้วยทักษะที่น่าทึ่ง) ติมอร์ตะวันออก (แหล่งโบราณวัตถุตามถ้ำหลายแห่ง) และอาจเป็นได้ว่ารวมถึงบริเวณแหล่งโบราณคดีริมชายฝั่งทะเลที่เลโวเลบา บนเกาะลอมเบลน (เลมบาตา) ซึ่งเป็นเกาะที่อยู่ระหว่างฟลอเรสและอาลอร์[36] ตัวแหล่งกาลัมปังเองมิได้มีการระบุยุคสมัย ทว่าเครื่องปั้นดินเผาบางชิ้น คล้ายคลึงกับที่พบที่แหล่งโบราณคดีในถ้ำบูกิต เทงโกรักในซาบาห์ ในระดับชั้นที่อยู่ยุคสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์กาล (ดังจะบรรยายถึงในตอนต่อจากนี้) เครื่องปั้นพวกนี้ปรากฏขึ้นร่วมกับสิ่วหินชนิดต่าง ๆ เครื่องมือทุบผ้าเปลือกไม้ หัวหอก หรือหัวลูกธนูที่ทำจากหินชนวนชนิดที่พบว่ามีอยู่อย่างดกดื่นในไต้หวัน และสิ่งซึ่งคงจะเป็นมีดหินสำหรับเกี่ยวข้าว ถ้ำตามที่ต่าง ๆ ในติมอร์ตะวันออกก็มีข้าวของเครื่องใช้ที่ทำจากเปลือกหอยและหินไม่มากนัก ทว่าน่าสนใจข้าวของเหล่านี้ มีอายุเก่าแก่นับแต่ยุคปลายหินใหม่ตามนิยามยุคที่ระบุไว้ในที่นี้โดยประมาณ และประกอบด้วยเบ็ดตกปลาแบบชิ้นเดียวที่ทำจากเปลือกหอย ลูกปัดและชิ้นส่วนของกำไลข้อมือ และช่วงหลังจาก 500 ปีก่อนคริสต์กาล มีวัฒนธรรมการผลิตปลายหอกหรือปลายลูกธนูหินที่มีฐานตรงก้านชนิดที่แปลกออกไป

เครื่องปั้นดินเผาและสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกหอยบางชิ้นตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ที่ระบุรายชื่อไปนั้น อาจเทียบกันในลักษณะทั่ว ๆ ไปได้กับ งานประดิษฐ์อันมีลักษณะเฉพาะของแหล่งวัฒนธรรมลาปิตาในเขตแปซิฟิคตะวันตก เรื่องราวของลาปิตา เกี่ยวข้องกับการอพยพย้ายถิ่นตอนปลายสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล จากละแวกนิวกินีผ่านซาเมาไปตั้งรกรากอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ที่ตั้งกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้างไกล 5000 กิโลเมตร เกาะต่าง ๆ ทางเมลานีเซียตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิวกินี หมู่เกาะบิสมาร์คและโซโลมอนส์ ต่างมีประชากรชาวเมลานีเซียมาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วในสมัยปลายไพลสโทซีน ส่วนเกาะต่าง ๆ นับจากซานตาครูซไปจนถึงทองก้าและซาเมาในโพลีนีเซียตะวันตกเพิ่งมีคนข้ามไปถึงเป็นครั้งแรกในช่วงนี้ แม้ว่ายังไม่เคยพบแหล่งโบราณคดีลาปิตาที่แท้จริงในภาคตะวันตกของปาปัวนิวกินี แต่จากหลักฐานด้านภาษาศาสตร์และชีววิทยา แทบไม่มีข้อให้สงสัยได้เท่าไรนักว่าผู้ประดิษฐ์งานเครื่องปั้นดินเผาลาปิตานั้น คือบรรพชนของชนที่พูดภาษาออสโตรนีเซียนจากเมลานีเซียและโพลีนีเซีย และดังนั้น ก็มีส่วนอยู่มากที่ชนพวกนี้อาจเป็นต้นกำเนิดของประชากรที่อาศัยอยู่ในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะที่เด่นชัดที่สุดของแหล่งโบราณคดีลาปิตา ได้แก่เครื่องปั้นดินเผาชนิดจารหรือประทับเป็นรอยฟัน เครื่องมือต่าง ๆ เครื่องประดับตกแต่งร่างกาย และเบ็ดตกปลาทำจากเปลือกหอย ลักษณะเด่นของแหล่งลาปิตาอีกประการหนึ่งคือการมีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนสินค้ากับที่แดนที่อยู่ไกล คือ

---

[36] ดูรายละเอียดในเรื่องเดิม และ I. Glover, ***Archaeology in Eastern Timor***, 211; D. D. Bintarti, "Lewoleba, Sebuah Situs Masa Presejarah Di Pulau Lembata" in ***Pertemuan Ilmiah Arkeologi***, ke—IV. Vol. IIa, Jakarta: Pusat Penelitian Arkeologi Nasional, 1986, 73-91.

หินอ็อบซิเดียนจากแหล่งต่าง ๆ ในหมู่เกาะแอดมิราลตีและนิวบริเทน ลักษณะเด่นเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องปั้นดินเผาชนิดมีการตกแต่งประดับประดาตามแบบของลาปิตายุคต้น อาจสะท้อนถึงนวัตกรรมที่เกิดจากการคิดค้นของประชากรที่เป็นนักแสวงหาที่ตั้งหลักแหล่งที่มักชอบเคลื่อนย้ายอยู่เสมอคนพวกนี้คงเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามขอบ ๆ ของเมลานีเซียตะวันตก ซึ่งเป็นที่ที่มีนักผลิตอาหารจำนวนพอ ๆ กันหรือมากกว่า ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมแล้ว อาจเป็นได้ว่า ชุมชนลาปิตาต้องการเน้นด้วยความมีจิตสำนึกในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ในท่ามกลางประชากรเมลานีเซียซึ่งมิได้เกี่ยวดองกัน พวกเขาจึงตกแต่งเครื่องปั้นดินเผาของตนในลักษณะรอยสัก และเกือบจะแน่นอนว่า ได้ทำเช่นนี้ลงบนร่างกายของตนเองด้วย[37]

กำเนิดโดยตรงของพวกลาปิตาซึ่งมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในเมลานีเซีย เห็นได้ชัดว่า อยู่ที่ไหนสักแห่งในบริเวณภาคตะวันออกของบริเวณส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สันนิษฐานว่าเป็นผู้ที่อยู่ในหมู่ประชากรซึ่งละเลิกการเพาะปลูกข้าวในสภาพอากาศแบบศูนย์สูตรและหันมาพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งอาศัยพืชจำพวกหัว ผลไม้และทรัพยากรจากทะเล เป็นพื้นฐาน และได้เลี้ยงสัตว์สามชนิดหลักคือ หมู สุนัขและไก่ ในแง่โบราณคดีแล้ว ไม่มีภูมิภาคจำเพาะหรือแหล่งโบราณคดีจำเพาะซึ่งสามารถแยกได้อย่างแน่นอนว่านี้คือ แหล่งของบรรพชนของชาวลาปิตา และน่าจะเป็นได้ว่าวัฒนธรรมลาปิตาโดยรวม ได้พัฒนาลักษณะที่มีสไตล์แปลกเด่นที่สุดของตนเองขึ้นมาหลายอย่างในช่วงที่มีการขยายตัวไปทั่วภูมิภาคเมลานีเซีย กระนั้นก็ดี การค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ในมาเลเซียตะวันออก ทำให้เรามองข้อสงสัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างลาปิตากับเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กระจ่างชัดขึ้น ความกระจ่างขึ้นอย่างชัดเจนนี้ ได้จากเพิงผาบูกิต เทงโกรักในซาบาห์ ซึ่งอยู่ทางเหนือของบอร์เนียว ที่เพิงผาดังกล่าว ในชั้นดินซึ่งมีอายุระหว่างประมาณ 1000 ถึง 300 ปีก่อนคริสต์กาล เราได้พบชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาชนิดเคลือบด้วยดินสีแดงและชนิดจารเป็นรอย ลูกปัดเปลือกหอย และชิ้นส่วนของเบ็ดตกปลา มีดนานาแบบที่ทำจากหินโมราเพื่อใช้สำหรับเจาะเปลือกหอยเป็นหลัก และที่น่าประหลาดใจมากที่สุด คือได้พบเครื่องมือหินกะเทาะที่ทำจากหินอ็อบซิเดียนมากมาย จากแหล่งทาลาเซียบนเกาะนิวบริเทนในเมลานีเซียตะวันตก[38] การค้นพบหินอ็อบซิเดียนทาลาเซียที่บอร์เนียว เพิ่มระดับความแพร่หลายของสินค้าชนิดนี้เป็นสองเท่า ปัจจุบันนี้ มีรายงานการพบหินอ็อบซิเดียนทาลาเซียจากซาบาห์ถึงฟิจิ ซึ่งมีระยะทางห่างถึง 6500 กิโลเมตร ในขณะที่ผู้คนที่บูกิต เทงโกรักเอง น่าจะไม่มี

---

[37] ชนเผ่าต่าง ๆ ในโพลีนีเซีย เกาะของเมลานีเซียและไมโครนีเซีย ส่วนใหญ่แล้ว (และโดยอันที่จริง ส่วนใหญ่คือชาวออสโตรนีเซีย) มีแนวปฏิบัติในเรื่องการสักผิวหนังมาจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ แม้ว่าธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนี้ดูจะหาได้ยากในหมู่ประชากรที่พูดภาษาปาปวนของเมลานีเซียตะวันตก

[38] ดู P. Bellwood and P. Koon, "Lapita Colonists Leave Boats Unburned! The Question of Lapita Links with Island Southeast Asia," ***Antiquity***, 63 (1989).

ส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับกำเนิดของลาปิตา แต่แน่นอนว่าพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของชุมชนมีการติดต่อกับบริเวณที่มีการอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานที่ไกลไปทางตะวันออกแห่งนี้ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

เรื่องราวอันยืดยาวทั้งหมดของลาปิตา ทำให้เรามีเวทีที่น่าตื่นเต้นที่สุดเวทีหนึ่งสำหรับการวิจัยค้นคว้าเรื่องราวในภูมิภาคแปซิฟิคในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเพราะลาปิตาแสดงถึงช่วงการอพยพย้ายถิ่นของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่รวดเร็วที่สุดช่วงหนึ่งเท่าที่มีบันทึกหลักฐานอยู่ มีผู้ประเมินเมื่อไม่นานมานี้ว่า อัตราการตั้งถิ่นฐานทั่วยุโรปในยุคหินใหม่ น่าจะเกิดขึ้นโดยเฉลี่ยแล้วปีละประมาณหนึ่งกิโลเมตร[39] จากหลักฐานทางโบราณคดีในปัจจุบันนี้ ข้าพเจ้าประเมินว่า อัตราจากไต้หวันถึงติมอร์ เป็นไปได้ว่า อยู่ในอัตราสามกิโลเมตรต่อปี โดยเผื่อเวลาสำหรับการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานทางการเกษตรในระยะเริ่มต้น 1000 ปี ส่วนอัตราจากหมู่เกาะแอดมิราลตีถึงทองก้า สูงเป็นประวัติการณ์ถึงสิบสามกิโลเมตรต่อปี และเผื่อเวลา 300 ปีสำหรับการขยายชุมชน อัตรานี้ระบุได้จากการหาอายุด้วยเรดิโอคาร์บอนที่ลาปิตา แน่นอนว่าพื้นที่อย่างเช่น ภาคพื้นทวีปยุโรปกับบริเวณที่เป็นเกาะเล็กเกาะน้อยอย่างเมลานีเซียที่อยู่เลยนิวกีนีออกไป ไม่น่าที่เราจะนำมาเปรียบเทียบกันโดยตรงกระนั้น ตัวเลขก็น่าสะดุดตาเป็นอย่างยิ่ง ประการสุดท้าย เป็นเรื่องน่าสนใจที่จะกล่าวว่า อัตราการเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่รวดเร็วยิ่งของประชากรที่เกี่ยวดองกับโพลีนีเซียยุคก่อนในแปซิฟิคตะวันตกนี้ ได้รับการสนับสนุนในระดับหนึ่ง จากผลลัพธ์ของการวิจัยด้านพันธุกรรมที่ทำกันเมื่อไม่นานมานี้[40]

ยุคโลหะตอนต้น

หลักฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ส่วนที่เหลือในตอนใต้ของเวียดนาม มาเลเซียส่วนคาบสมุทร และส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นหลักฐานที่จัดอยู่ในยุคโลหะตอนต้นทั้งหมด ในสองภูมิภาคหลัง ดูเหมือนว่าทองแดง สำริดและเหล็กจะปรากฏขึ้นพร้อมกันในช่วงประมาณ 500 ถึง 200 ปีก่อนคริสต์กาล ตัวเลขนี้ได้มาจากอายุของโบราณวัตถุจากมลายู ชวา ซาบาห์ ฟิลิปปินส์ ติมอร์และหมู่เกาะแอดมิราลตีของเมลานีเซีย[41] เทคนิคงานโลหะที่เข้ามายังภูมิภาคทางใต้เหล่านี้ ยังไม่ทราบว่าแหล่งกำเนิดโดยตรงคือที่ใด แม้ว่าแหล่งกำเนิดที่ว่านี้จะมีอยู่แหล่งเดียว แต่การที่กลองเฮเกอร์ 1

---

[39] A. J. Ammerman and L.L. Cavalli-Sforza, ***The Neolithic Transition and the Genetics of Populations in Europe***, Princeton, 1984.

[40] ดู A. Hill and S. Serjeantson, eds, ***The Colonization of the Pacific: a Genetic Trail***, Oxford, 1989.

[41] ดูสิ่งที่ขุดพบที่แอดมิราลตีใน W. Ambrose, "An Early Bronze Artefact from Papua New Guinea," ***Antiquity***, 62 (1988).

กระจาย อยู่อย่างกว้างขวาง ไปจนทั่วมาเลเซียส่วนคาบสมุทรและแนวซุนดา เชน บ่งบอกเป็นนัยว่าภาคเหนือของเวียดนาม ต้องมีบทบาทสำคัญในการแพร่กระจายเทคโนโลยีงานสำริด นอกจากนี้ ยังมีสิ่งของอื่น ๆ ที่เป็นไปได้ว่า เป็นผลงานการผลิตดองซอน จากอินโดนีเซีย ซึ่งชิ้นที่งามที่สุด คงเป็นรูปปั้นชาย จาก ซาตัส ใกล้กับโบคอร์ ทางตอนเหนือของชวา รูปปั้นชายนี้คล้ายคลึงกับรูปคนสลักบนด้ามกริชสำริดของดองซอน[42]

แม้ขณะนี้ยังไม่ทราบแน่ว่าประเพณีการหล่อสำริดเริ่มสถาปนาขึ้นตามเกาะต่าง ๆ ได้อย่างไรก็ตาม แต่เราทราบอย่างแน่ชัดแล้วว่า อุตสาหกรรมท้องถิ่น—อย่างน้อยในชวาและบาหลี--เฟื่องฟูอยู่แล้วตั้งแต่ตอนต้นคริสต์สหัสวรรษแรก อุตสาหกรรมเหล่านี้ ก่อให้เกิดผลงานต่าง ๆ ได้แก่ ขวานสำริดที่มีบ้องสำหรับสอดใส่ด้ามแบบ “หางนกนางแอ่น” ของชวา ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก กลองสำริดสไตล์เปเซงชิ้นงาม ๆ จากชวาและบาหลี คนโทสำริดตกแต่งเป็นลายก้านขดแบบและขนาดต่าง ๆ และกระดิ่งไม่มีลูกตุ้มจากกัมพูชา มาเลเซียส่วนคาบสมุทรและอินโดนีเซียตะวันตก อีกชนิดหนึ่งซึ่งที่หรูหราและมีลักษณะไม่เหมือนที่ไหน ๆ ทำขึ้นสำหรับใช้ในงานพิธี คือขวานโรตี กลองเปเซงไม่เหมือนกับกลองเฮเกอร์ 1 แบบดั้งเดิม คือกลองเปเซงนั้นทำเป็นสองชิ้น ประกอบด้วยตัวกลองกับหน้ากลอง หล่อแยกกันด้วยวิธีขับขี้ผึ้ง การตกแต่งทำโดยใช้แม่พิมพ์ที่สลักแบบสลับด้านหน้า-หลัง เช่นที่พบที่มานอบาในบาหลี และสร้างลายนูนขึ้นบนพื้นผิวขี้ผึ้ง ชิ้นส่วนหินที่เป็นแม่พิมพ์มานอบา ก็มีรูปใบหน้ามนุษย์ เหมือนกับที่มีอยู่รอบบริเวณด้านข้างของกลองขนาดมหึมาจากของเปเซงเอง ระหว่างการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเซมบิราน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของบาหลี ในปี 1989 ไอ. ดับเบิลยู. อาร์ดิคา ได้พบชิ้นส่วนเล็ก ๆ ของแบบพิมพ์สำหรับหล่อกลองเปเซง รวมอยู่กับเครื่องปั้นดินเผาแบบรูเล็ตแวร์ของอินเดีย มีอายุอยู่ในช่วงสองศตวรรษแรกของคริสต์กาล (ดูหน้า 197) นอกจากนี้ เมื่อหลายปีก่อนยังมีชาวบ้านขุดพบกลองในลักษณะเปเซงในหมู่บ้านปาจังที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ซึ่งก็ดูเหมือนว่าจะฝังอยู่ใกล้ ๆ กับชั้นดินซึ่งขุดพบเครื่องปั้นดินเผาแบบรูเลตต์แวร์เช่นกัน[43] ดังนั้น จึงเป็นการยืนยันว่า การผลิตกลองสำริดและงานสำริดอื่น ๆ ในท้องถิ่นในบาหลี มีมาอย่างน้อยตั้งแต่เมื่อ 2000 ปีก่อน

---

[42] PIMA, ภาพ 9.10

[43] ขณะนี้ อาร์ดิคากำลังทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเกี่ยวกับการค้นพบเหล่านี้อยู่ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย เรื่องเครื่องสำริดของอินโดนีเซียที่ผลิตในท้องถิ่น ดู H. R. van Heekeren, ***The Bronze-Iron Age of Indonesia***, The Hague, 1958; PIMA, 282-9. เจ. แม็คคอนเนลล์ บรรยายถึงกลองปาจังไว้ใน J. McConnell, “Preliminary Report on a Newly Found Bronze Drum from Bali, Indonesia,” ***Indonesia Circle***, 40 (1986). ที่แหล่งโบราณคดีลามอนคานในชวาตะวันออก มีกลองเฮเกอร์-1 กับกลองชนิดเปเซง วางตั้งในแนวดิ่ง ให้ฐานชนกับฐานเพื่อบรรจุโครงกระดูกเด็กกับลูกปัดทอง ภาชนะสำริด และข้าวของที่ทำด้วยสำริดและเหล็กอื่น ๆ อีกมากมาย แน่นอนว่าสภาวการณ์เช่นนี้ ยืนยันว่ากลองสองแบบนี้ อยู่ในยุคเดียวกัน; D. D. Bintarti, “Analisis Fungsional

ในเรื่องเกี่ยวกับการนำเทคนิคงานเหล็กไปเผยแพร่ยังเกาะต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราไม่น่าจะดูที่ดองซอน ซึ่งมีหลักฐานงานเหล็กอยู่ไม่เท่าใดนัก แต่ควรลงไปดูขนบธรรมเนียมของซาหวิ่นห์ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเวียดนามแทน เมื่อพิจารณาจากสภาวการณ์แวดล้อมแล้ว จะพบว่าวัฒนธรรมซาหวิ่นห์ มีความข้องเกี่ยวอยู่กับการตั้งถิ่นฐานในเวียดนามของชนที่พูดภาษาออสโตรนีเซียนที่มาจากบอร์เนียว การตั้งถิ่นฐานนี้คงเกิดขึ้นในราวปลายของสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล[44] เครื่องปั้นดินเผาซาหวิ่นห์จากตอนใต้ของเวียดนามเห็นอยู่อย่างแน่ชัดว่า มีความคล้ายคลึงกับเครื่องปั้นดินเผาของปลายยุคหินใหม่และต้นยุคโลหะในฟิลิปปินส์และบอร์เนียว ซึ่งงานเขียนหลายฉบับของดับ เบิลยู. จี. โซลไฮม์ ที่สอง[45] ได้กล่าวเน้นไว้ นอกจากนี้ หลักฐานในถ้ำตาบอนในฟิลิปินส์และในถ้ำนิอาห์ในซาราวัก ยังชี้ว่าในตอนต้นสหัสวรรษแรกก่อนคริสต์ศักราช การฝังศพในไห เป็นที่นิยมกันอยู่แล้ว เช่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีลองธันห์ ในจังหวัดเงียบินห์ ซึ่งอยู่ทางใต้ของเวียดนาม ซึ่งบ่งบอกว่า ในย่านทะเลจีนใต้ในช่วงเวลานั้น มีการติดต่อทางวัฒนธรรมที่สำคัญกันอยู่ การติดต่อเหล่านี้ อาจช่วยให้พวกจามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาจเป็นได้ว่าผู้เข้ามาใหม่นี้มีปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานที่เสมอภาคเท่าเทียมกันกับชนเผ่าที่อาศัยอยู่ก่อน ซึ่งพูดภาษาออสโตร–เอเชียติค แน่นอนว่าเมื่อถึงตอนนี้ คนที่อาศัยอยู่ก่อนเหล่านี้เป็นอันมากกลายเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเต็มตัวแล้ว

แหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนต้นในตอนใต้ของเวียดนาม บอกถึงประเพณีการฝังศพในไหของซาหวิ่นห์ได้ดีที่สุด สันนิษฐานว่า ประเพณีนี้มีขึ้นหลังจากพวกจามพวกแรกอพยพเข้ามาในเวียดนามเป็นเวลานานแล้ว แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ มีอายุอยู่ในช่วงระหว่างประมาณ 600 ปีก่อนคริสต์กาล – ค.ศ.500 และน่าจะคาบเกี่ยวกันมากกับช่วงเวลาการสถาปนารัฐซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดียของจามปา ตัวอย่างที่ดีได้แก่ที่ซาหวิ่นห์เอง ที่ฮางคอนและที่ฟูหัว ซึ่งล้วนเป็นสุสานไหกลางแจ้ง (ไม่ได้อยู่ในถ้ำ) ตามแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ นักโบราณคดีได้พบไหมีฝาปิดขนาดใหญ่ ๆ บรรจุกระดูกมนุษย์เป็นชิ้น ๆ (บางศพคงจะเผามาก่อนแล้ว) ประกอบกับภาชนะขนาดเล็ก ๆ ที่มีการตกแต่งด้วยการสลักประทับอย่างประณีตและสร้างลายด้วยขอบเปลือกหอย ต่างหูหินลิง-ลิง-โอ และลูกปัดแก้วกับลูกปัดหินคาร์นีเลียน ซึ่งอาจมีกำเนิดมาจากอินเดีย เท่ากับยืนยันยุคกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ของวัสดุหลายอย่าง ที่แหล่งโบราณคดีซาหวิ่นห์ ยังพบงานเหล็กมากมาย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือมีเบ้าสำหรับสวม

Nekara Perunggu Dari Lamongan, Jawa Timur," ***Pertemuan Ilmiah Arkeologi ke-III***, Jakarta: Pusat Penelitian Arkeologi Nasional, 1985.

[44] บลัสต์ (Blust, "The Austronesian Homeland," 57) มีความเห็นว่า ภาษาจามเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดที่สุดกับภาษาของบอร์เนียวตะวันตก ภาษาอาเจห์นีสของสุมาตราเหนือ ก็เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับภาษาจามเช่นเดียวกัน

[45] อาทิเช่น 'Pottery and the Malayo-Polynesians', ***Current Anthropology***, 5 (1964).

ด้ามชนิดต่าง ๆ ทว่ายังมีกำไลข้อมือ กระพรวนและภาชนะสำริดอยู่หลายชิ้น ที่สุสานไหฮางคอน ยังพบดาบเหล็กที่เป็นไปได้ว่าผลิตในจีนด้วย[46]

ความสำคัญของวัฒนธรรมซาหวิ่นห์ในเวียดนามตอนใต้ จึงอยู่ที่ความเกี่ยวพันที่คิดว่าน่าจะมีอยู่กับการตั้งถิ่นฐานของชนเผ่าออสโตรนีเซียนจากบอร์เนียวหรือบางแห่งในบริเวณที่อยู่ใกล้กัน แล้วจากนั้น จึงมาถึงความสำคัญที่เป็นบทบาทที่รองลงไป เกี่ยวกับการคิดค้นหรือเสาะหาเทคโนโลยีการหลอมเหล็กและอาจรวมถึงการถ่ายทอดแง่มุมที่สำคัญของเทคโนโลยีนี้ กลับเข้าไปยังภาคหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตที่ค่อนข้างน่าพิศวงอยู่ ว่า ตอนใต้ของเวียดนามระยะนี้มีการติดต่อที่สำคัญกับโลกดองซอนและกับพวกที่มาถึงที่นี่ก่อนซึ่งอยู่ถัดไปทางเหนือน้อยมาก ในส่วนนี้ของประเทศ เคยพบกลองเฮเกอร์ 1 เพียงสองใบเท่านั้น และข้อต่อสำคัญที่เชื่อมโยงดินแดนส่วนนี้กับซาหวิ่นห์ เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการถลุงเหล็กนั้น ดูเหมือนว่าจะตั้งอยู่ไปทางตะวันตกมากกว่านี้ ข้อต่อนั้นคือสังคมที่ใช้เหล็ก ซึ่งอยู่ในยุคสมัยเดียวกันในบริเวณตอนใต้ของไทยและมาเลเซีย ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น (หน้า 173) ว่า กำเนิดของงานเหล็กในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นปริศนาลึกลับอยู่

สังคมที่ใช้เหล็กก่อนที่ใด ๆ ในมาเลเซียส่วนคาบสมุทร ได้แก่ เปรัก ปาหังและสลังงอร์ หลุมฝังศพในดินแดนเหล่านี้ซึ่งเป็นหลุมศพที่ประกอบขึ้นจากแผ่นหินจำนวนหนึ่ง และแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ยังปรากฏว่ามีเครื่องมือเหล็กชนิดคอยาวแบบแปลก ๆ พร้อมโพรงที่คานคอสำหรับใส่ด้าม นอกจากนี้ยังมีแหล่งโบราณคดียุคเดียวกันอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย จากถ้ำองค์พระและบ้านดอนตาเพชร ทั้งที่องค์พระและที่กัมปงซันเคลาง ในสลังงอร์ พบเครื่องเหล็กอยู่ในบริเวณสถานที่ฝังศพซึ่งมีซากของกลองเฮเกอร์ 1 ส่วนที่บ้านดอนตาเพชร พบลูกปัดงาม ๆ ทำจากหินคาร์นีเลียนและหินโมราของอินเดีย ซึ่งดูเหมือนมีอายุอยู่ในช่วงศตวรรษท้าย ๆ ก่อนคริสต์กาล ดังนั้นจึงเป็นการช่วยเสริมข้อสังเกตที่ว่า สิ่งต่าง ๆ มากมาย ที่หลักฐานทางด้านโบราณคดีจัดให้อยู่ใน “ยุคโลหะตอนต้น” นั้น อันที่จริงแล้ว คาบเกี่ยวกันมากและอย่างแท้จริง กับการเริ่มต้นติดต่อกับอินเดีย[47]

ข้อสังเกตนี้ ใช้กับกรณีของเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เหมาะเจาะกว่าเสียด้วยซ้ำ จุดเริ่มต้นที่คลุมเครือของ “ยุคประวัติศาสตร์” ในบริเวณเกาะเหล่านี้ มีเวลาและสถานที่ต่าง ๆ กันอย่างวกวนไปมา สภาพการณ์นี้ ทำให้เป็นการยากที่จะจัดระเบียบหลักฐานต่าง ๆ อย่างเป็นระบบได้วิถี

---

[46] ดูหนังสือเรื่อง ***Man's Conquest*** ของข้าพเจ้า หน้า 191-4 รวมทั้ง H. Fontaine and Hoang Thi Than, “Nouvelle Note Sur le Champ de Jarres Funeraires de Phu Hoa,” ***Bulletin de la Societé des Études ndochinoises***, 51 (1975); H. Fontaine, “A Note on the Iron Age in Southern Vietnam,” ***Journal of the Hong Kong Archaeological Society***, 8 (1979).

[47] I. C. Glover, ***Early Trade between India and South-East Asia***, Hull, 1989.

ปฏิบัติตามปกตินั้น คือจัดสิ่งที่ได้อิทธิพลจากอินเดียไว้ในจำพวก “ยุคคลาสสิค” แต่ส่วนที่ไม่มีที่มาเช่นว่านั้น ก็จัดอยู่ในพวก “ยุคก่อนประวัติศาสตร์” อย่างไรก็ดี ตามความเป็นจริงแล้ว ขนบธรรมเนียมตามแบบฉบับของอินเดีย มีศูนย์กลางอยู่ที่ราชสำนักและวัดวาอาราม และแน่นอนอย่างไม่ต้องสงสัยว่าเกษตรกรและชนเผ่าต่าง ๆ มากมายยังคงใช้สิ่งของในแบบอย่างเดิม ๆ เหล่านี้ต่อมาอีกนับเป็นร้อย ๆ ปี หลังการปรากฏขึ้นของจารึกและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เป็นครั้งแรก ผลลัพธ์ก็คือ แหล่งโบราณคดีมากมายที่มีรูปลักษณ์อย่างยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย แม้กระทั่งแหล่งที่อยู่ตามเกาะต่าง ๆ ดังเช่นสุมาตรา ชวาและบาหลีซึ่งมีรัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียพัฒนาขึ้นมาอย่างค่อนข้างรวดเร็ว มีแนวโน้มที่จะอยู่ในยุคสมัยเดียวกับแหล่งอารยธรรมยุคประวัติศาสตร์ที่อยู่ใกล้ ๆ กัน

ในส่วนสุดท้ายนี้ เราจะข้ามปัญหาดังกล่าวไปก่อน และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ หลายอย่าง ที่แสดงออกอย่างเด่นชัด ถึงกิจกรรมด้านวัฒนธรรมในปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์และต้นยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะแสดงถึงขนบประเพณีที่เป็นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แท้ ๆ แม้ว่ากิจกรรมดังกล่าวจะมีเฉพาะในท้องถิ่น และในแวดวงจำกัดก็ตาม สิ่งที่แสดงถึงกิจกรรมด้านวัฒนธรรมดังกล่าว ปรากฏมากเป็นพิเศษในย่านทะเลซูลูและสุลาเวสี และในที่ต่าง ๆ ที่อยู่ในแนวซุนดา เชน สถานที่มากมายในบริเวณแนวซุนดา เชน จัดอยู่ในหัวข้อใหญ่เรื่อง “วัฒนธรรมหินตั้งขนาดใหญ่” ในอดีต การจัดจำแนกประเภทเช่นนี้ ทำให้เกิดความคิดที่ค่อนข้างประหลาด ๆ ของผู้นิยมแนวคิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมแบบสุดขั้ว แต่กระนั้นแนวคิดเหล่านี้ก็ยังตั้งคำถามที่น่าสนใจมากมายมาให้ตีความกัน

เรื่องราวเกี่ยวกับธรรมเนียมการสร้างหินตั้งขนาดใหญ่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แน่นอนว่าสามารถศึกษาได้จากหลักฐานทางด้านชาติพันธุ์วรรณาเท่านั้น วัฒนธรรมพวกนี้ปรากฏในภาคเหนือของสุมาตรา (บาตักส์) นิอาส หมู่เกาะนูซา เทงการา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งซัมบา ฟลอเรสและติมอร์) และส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปในสุลาเวสีและบอร์เนียว[48] แหล่งวัฒนธรรมตามที่ระบุสถานที่มานี้ มีชื่อเสียงอย่างที่ควรจะได้เพราะความมั่งคั่งของพิธีกรรมการฝังศพและการแสดงถึงเกียรติยศบารมีที่เกี่ยวข้องกับอนุสาวรีย์หินที่สร้างขึ้นในอดีตที่เพิ่งผ่านมาไม่นาน แน่นอนอย่างไม่อาจมีข้อสงสัยได้ในข้อที่ว่า แนวปฏิบัติดังกล่าวนี้บางรูปแบบ ย้อนอดีตไปได้ถึงสมัยของออสโตรนีเซียนซึ่งมีอยู่ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตามเกาะต่าง ๆ ในแปซิฟิค สิ่งที่ชวนให้คิดเช่นนี้ คือการมีอาณาบริเวณที่มีกลุ่มหินตั้งขนาดใหญ่ของยุคก่อนประวัติศาสตร์มากมายหลายแห่งในภูมิภาคนี้ ที่เก่าแก่ที่สุดที่พบนั้น ดูจะเป็นหลุมฝังศพซึ่งมีแผ่นหินกับโครงบ้านที่อยู่ด้วยกันลักษณะเดียวกับที่มีอยู่ในบริเวณ

---

[48] สำหรับการสำรวจในระยะหลัง ดู J. Feldman, ed., ***The Eloquent Dead***, Los Angeles, 1985; J. P. Babier and D. Newton, eds, ***Islands and Ancestors: Indigenous Styles of Southeast Asia***, New York, 1988; Janet Hoskins, “So My Name Shall live,” BKI, 142 (1986).

ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของไต้หวัน (หน้า 152) ตัวอย่างอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในยุคโลหะตอนต้น และแม้ว่าหินตั้งพวกนี้ไม่อาจเชื่อมโยงกับประเพณีหินตั้งขนาดใหญ่ของยุคต่าง ๆ ในทางชาติพันธุ์วรรณาได้อย่างไม่ขาดตอน แต่ก็ไม่น่าจะเหลือข้อสงสัยได้มากนัก ในข้อที่ว่า หินตั้งขนาดใหญ่ในยุคโลหะตอนต้นพวกนี้ หลาย ๆ แห่งทำขึ้นเพื่อการทำพิธีศพและพิธีที่เกี่ยวข้องกับการประกาศเกียรติยศหรือบารมี

บริเวณอันประกอบด้วยอนุสาวรีย์หินขนาดใหญ่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เด่นและสะดุดตามากที่สุดของอินโดนีเซีย น่าจะคือบริเวณที่ตั้งอยู่รอบ ๆ พาเคราลัม บนที่ราบสูงปาเซมาห์ ทางใต้ของสุมาตรา อาณาบริเวณแห่งนี้ ประกอบด้วยห้องฝังศพใต้ดินขนาดใหญ่ ปูด้วยแผ่นหิน บางห้องเคยมีการตกแต่งประดับประดาที่พื้นผิวด้านในด้วยภาพเขียนหลากสีเป็นรูปมนุษย์และกระบือ นอกจากนี้ยังมีโขดหินขนาดใหญ่ กับหินตั้งที่แกะสลักในแบบต่าง ๆ อย่างน่าทึ่ง รวมทั้งหินแกะสลักซึ่งทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยมากกว่าอย่างอื่น ๆ เช่นครกหินและรางน้ำหิน ภายในห้องฝังศพที่ปูเรียงด้วยหินแผ่นพบว่ามีลูกปัดแก้วและชิ้นส่วนของสำริดและเหล็กอยู่ด้วย ที่น่าสนใจมากที่สุด คือมีโขดหินแกะสลักเป็นรูปคนสวมเครื่องประดับและเสื้อผ้าในแบบต่าง ๆ อาทิ กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า สร้อยคอ ที่อุดหู หมวกมีปีกที่ด้านหลัง ผ้าเตี่ยวและเสื้อตัวยาว (ทูนิค) รูปสลักทั้งหมดเหล่านี้ มีอยู่สองรูป คือรูปสลักนูน ไอร์ปุระ และรูปสลักนูนบาตุคาชาห์ เป็นภาพคนผู้ชายแบกหรือถือกลองเฮเกอร์ 1 ซึ่งจัดเป็นสภาวการณ์แวดล้อมที่สามารถบ่งบอกเป็นนัย ๆ ได้ถึงอายุของแหล่งโบราณคดีทั้งแหล่งนี้ว่าน่าจะอยู่ในช่วงต้นสหัสวรรษแรกของสมัยคริสต์กาล

เลยไปทางตะวันออก ตามหลุมฝังศพที่ปูด้วยแผ่นหินซึ่งมีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของชวา กับตามโลงหินชนิดมีฝาปิดอย่างพิเศษที่สลักขึ้นจากหินเถ้าภูเขาไฟซึ่งมีอยู่ทางตอนใต้ของบาหลี หลุมศพทั้งสองแบบนี้มีโบราณวัตถุทั้งที่ทำจากเหล็กและสำริด ซึ่งอยู่ร่วมกับลูกปัดแก้วและลูกปัดหินคาร์นีเลียนชนิดที่น่าจะมีถิ่นกำเนิดอยู่ในอินเดีย โดยเฉพาะโลงศพที่บาหลีนั้น มีเครื่องสำริดนานาชนิดที่สัมพันธ์กันอยู่ปะปนอยู่ด้วยกันเป็นอันมาก โดยตัวเครื่องสำริดเองก็แน่นอนว่าเป็นดัชนีบ่งชี้ถึงสังคมที่ซับซ้อนและมีชนชั้น เช่นเดียวกับชวาในยุคสมัยเดียวกัน ความเป็นสังคมที่แบ่งแยกออกเป็นชนชั้นนี้ดูจะเป็นสิ่งที่ดึงดูดพ่อค้าจากอินเดียให้เข้ามาค้าขาย อาจจะตั้งแต่สมัยเก่าแก่ถึงสมัย 2000 ปีที่ผ่านมา

หลักฐานในระยะหลังซึ่งออกจะเร้าใจ ปรากฏให้เห็นในรูปชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาแบบรูเล็ตต์แวร์ของอินเดียสมัยคริสต์ศตวรรษที่หนึ่งและสอง เศษเครื่องปั้นที่ว่านี้พบในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของชวา (บริเวณแหล่งโบราณคดีบูนิ) และที่เซมบิราน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของบาหลี โบราณวัตถุที่พบในบูนิ รวมถึงภาชนะเครื่องรูเลตต์แวร์ในสภาพที่สมบูรณ์อย่างน้อยหนึ่งชิ้นกับภาชนะในสภาพที่สมบูรณ์ที่ผลิตในท้องถิ่นอีกหลายชิ้น ซึ่งดูเหมือนว่าจะนำกลับมาได้จากบริเวณหลุมฝังศพที่ชาวบ้านค้นพบ โบราณวัตถุที่พบที่เซมบิรานขุดได้จากชุมชนระดับต่าง ๆ ที่ฝังอยู่ใต้ดินสันดอนลึกกว่าสามเมตร สันดอนนี้อยู่ด้านหลังของหาดทรายที่ติดกับที่ราบแคบ ๆ ริมชายฝั่งทะเลทางขอบนอก

ของบริเวณส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของบาหลี โบราณวัตถุเหล่านี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ เนื่องจากนักโบราณคดีชาวอินโดนีเซียเป็นผู้ขุดค้นขึ้นมาตามหลักวิชาการภายใต้การอำนวยการของ ไอ. ดับเบิลยู. อาร์ดิคา

สิ่งของที่ขุดได้ที่เซมบิรานจากบริเวณซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นสถานีการค้าที่เรืออินเดียและอินโดนีเซียต่างมาจอดแวะ ประกอบด้วยชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผาของอินเดียมากมาย เป็นเครื่องปั้นชนิดที่เข้าคู่กันได้เหมาะเจาะกับเครื่องปั้นที่อาริกาเมทุ ซึ่งเป็นสถานีการค้าระหว่างอินเดียและโรมันตั้งอยู่ใกล้กับปอนดิเชอร์รี่ในตอนใต้ของอินเดีย โบราณวัตถุเหล่านี้ มิได้มีเฉพาะแค่เครื่องปั้นดินเผาแบบรูเล็ตต์แวร์เท่านั้น หากยังมีเครื่องปั้นดินเผาชนิดมีรอยประทับตราตามแบบฉบับของอาริกาเมทุประเภท 10 ที่เด่นชัดมาก[49] เศษชิ้นส่วนอันหนึ่ง มีอักขระสามตัวในระบบกาโรษติ จารอยู่ที่ผิว นอกจากนี้ยังมีแก้วสีน้ำเงินชิ้นเล็ก ๆ ซึ่งอาจเป็นได้ว่ามีจุดมุ่งหมายสำหรับใช้ทำลูกปัด มีลูกปัดทองเม็ดหนึ่งและลูกปัดแก้วขนาดเล็กสีต่าง ๆ อีกมากมาย (ส่วนใหญ่เป็นสีแดง เขียว น้ำเงินและเหลือง) ลูกปัดทั้งหมดนี้สันนิษฐานว่ามีกำเนิดจากอินเดียและขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการตรวจสอบทางเคมี นอกจากนี้ โบราณวัตถุที่พบที่เซมบิราน ยังเศษมีชิ้นส่วนของแม่พิมพ์สำหรับหล่อกลองสำริด รวมทั้งกลองที่อาจเป็นชนิดเปเชงจากปาจังที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ดังที่บรรยายไว้ในหน้า 192

แม้ว่าโบราณวัตถุอินเดียที่พบที่เซมบิรานจะไม่เหมือนกับที่พบในส่วนอื่น ๆ ของบาหลี แต่สิ่งของจำนวนมากมายที่ค้นพบจากบริเวณที่ฝังศพที่สำคัญของคิลิมานุกซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกของเกาะบาหลี ก็มีลักษณะคล้ายกันมากกับเครื่องปั้นดินเผายุคโลหะตอนต้นของท้องถิ่น ของที่พบเหล่านี้ รวมถึงแผ่นทองคำแบบอินเดียที่ใช้ปิดตาในพิธีศพ ซึ่งคล้ายกันกับที่มีรายงานว่าพบที่บูนิทางตะวันตก

---

[49] ดูสิ่งที่ค้นพบที่บูนิที่ M. J. Walker and S. Santoso, “Romano-Indian Rouletted Pottery in Indonesia,” AP, 20 (1977). การวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับแหล่งเซมบิรานของไอ. ดับบลิว. อาร์ดิคา (ดูเชิงอรรถ 43 ด้วย) เป็นโครงการซึ่งขณะนี้อยู่ระหว่างการดำเนินการขั้นสุดท้ายที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย เครื่องปั้นดินเผาอาริกาเมทุและการค้าระหว่างอินเดียกับโรมโดยทั่วไป ดู R. E. M. Wheeler, A. Ghosh and K. Deva, “Arikamedu,” ***Ancient India***, 2 (1946); V. Begley, “Arikamedu Reconsidered,” ***American Journal of Archaeology***, 87 (1983); J. I. Miller, ***The Spice Trade of the Roman Empire***, Oxford, 1969. เครื่องปั้นดินเผาแบบรูเล็ตต์แวร์ในอินเดียนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีอายุอยู่ระหว่าง 150 ปีก่อนคริสต์กาลถึง ค.ศ.200 เกี่ยวกับเครื่องเทศและไม้ซุง ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นสินค้าในการค้าระหว่างอินเดีย–โรม ไม่ปรากฏว่ามีเหลืออยู่ให้พบในการขุดค้นที่เซมบิราน ทว่าการสืบสวนของมิลเลอร์ที่เน้นถึงอบเชย กานพลู ลูกจันท์เทศ ไม้จันทน์ และผลิตภัณฑ์จากต้นไม้ในเขตร้อนชนิดอื่น ๆ นั้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักเขียนชาวโรมันสมัยคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง

เฉียงเหนือของชวา[50] เมื่อประมวลโบราณวัตถุที่ขุดพบเหล่านี้ทั้งหมดเข้าด้วยกันแล้ว จะเห็นว่าเป็นการบ่งบอกเป็นนัยที่หนักแน่นมาก ถึงการเป็นหลักฐานโดยตรงที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวกับการค้าเครื่องเทศระหว่างจักรวรรดิโรมัน อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษแรก ๆ ของยุคของเรา[51] นอกจากนี้หลักฐานพวกนี้ยังให้ภาพของสังคมยุคโลหะตอนต้นที่เจริญรุ่งเรือง สังคมเหล่านี้ตั้งอยู่เรียงรายจากชวาตะวันตกข้ามไปยังบาหลี โดยทุกสังคมต่างมีลักษณะเครื่องปั้นดินเผาในท้องถิ่นในแนวที่คล้ายคลึงกัน ทั้งยังมั่งคั่งด้วยเหล็กและสำริด และบางสังคม อย่างน้อยในสังคมที่ตั้งอยู่ตามชายฝั่งทะเล ยังสามารถเข้าถึงสิ่งที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกสถานภาพจากอินเดีย–อันได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาที่งดงาม ลูกปัดแก้วและลูกปัดหินคาร์นีเลียนกับเครื่องประดับทองคำ หลักฐานเหล่านี้บ่งชี้ว่า นี่คือสภาพสังคมที่คงจะเกิดขึ้นสักเมื่อ 300 ปีก่อนที่จะมีจารึกภาษาสันสกฤตชิ้นแรก ๆ ปรากฏขึ้นในอินโดนีเซีย หรืออาจเป็นได้ว่าสัก 600 ปีก่อนที่จะมีวิหารหินแห่งแรก ๆ ที่ยังหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน ดังนั้น โดยสาระสำคัญแล้ว จัดว่าสังคมเหล่านี้อยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ พื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของสังคมเหล่านี้ ยังคงไม่แน่นอน แม้ว่าเราสามารถคาดเดาจากหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ได้ว่าถึงตอนนี้ การผนวกการปลูกข้าวแบบนาดำ*ซาวาห์* ซึ่งมีคันดินคั่น เข้ากับการใช้ควายสำหรับไถนาได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างมั่งคงแล้ว ทั้งในเกาะชวาและเกาะบาหลี[52]

เลยไปทางตะวันออก เราจะเข้าใจยุคโลหะตอนต้นได้ดีที่สุดจากแหล่งโบราณคดีในบริเวณรอบ ๆ ทะเลซูลูและสุลาเวสี ณ บริเวณนี้ มีการขุดค้นพบแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ระหว่างประมาณ 200 ปีก่อนคริสต์กาล ถึง ค.ศ.1000 เป็นแหล่งที่อยู่ทั้งกลางแจ้งและตามถ้ำต่าง ๆ ลักษณะเด่นชัดของภูมิภาคนี้ คือความนิยมฝังศพลงในไห ซึ่งปกติแล้ว เป็นการฝังศพขั้นที่สอง (คือผ่านการปลงศพมาก่อนแล้วขั้นหนึ่ง) โดยบรรจุลงในไหใบใหญ่ร่วมไปกับภาชนะเล็ก ๆ ที่ประดับประดาอย่างประณีต สิ่งของที่ทำด้วยสำริดหรือเหล็ก ลูกปัดแก้วหรือลูกปัดหินคาร์นีเลียน กำไลทำจากเปลือกหอย และบางคราว (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์) มีการฝังต่างหูชนิดลิง-ลิง-โอ ใส่ไว้ในไหด้วย การฝังศพลงในไหยังพบบ่อยมากเช่นกันในชวาและบาหลี และปกติแล้ว ฝังรวมอยู่ในบริเวณที่ฝังศพลงในดินที่เป็นการฝัง

---

[50] R. P. Soejono, "The Significance of Excavations at Gilimanuk (Bali)," in R. B. Smith and W. Watson, eds, ***Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography***, London and New York, 1979.

[51] แม้ว่าแหล่งโบราณคดีในแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางแห่ง อาทิจันเสน บ้านดอนตาเพชรและออกแก้ว จะมีหลักฐานบ่งบอกถึงการติดต่อกับอินเดียมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง แต่เซมบิรานก็แตกต่างออกไป เนื่องจากชิ้นส่วนเครื่องปั้นดินเผาของอินเดียที่พบที่นี่มีปริมาณมาก หลักฐานเหล่านี้บ่งบอกถึงการเข้ามาของพ่อค้าชาวอินเดียแต่เรื่องนี้ไม่สามารถนำมาใช้วางข้อสรุปได้ง่าย ๆ เหมือนจากสิ่งของ "ฟุ่มเฟือย" เช่น ลูกปัดหรือตราประทับ

[52] ดูการอภิปรายถึงเรื่องนี้ที่ N. C. van der Meer, ***Sawah Cultivation in Ancient Java***, Canberra, 1979.

ศพขั้นแรก ดังที่พบแหล่งโบราณคดีอันยาร์ แหล่งโบราณคดีพลาวานคาน และแหล่งคิลิมานุก ที่มีค่าควรแก่การกล่าวถึง คือกลุ่มไหหินฝังศพกับรูปปั้นหินที่น่าประทับใจที่มีอยู่ในตอนกลางของสุลาเวสี แม้ว่าจะยังมิได้หาอายุของโบราณวัตถุเหล่านี้ แต่การขุดค้นในระยะหลังรอบ ๆ ไหหินบางใบในบริเวณแหล่งโบราณคดีที่ชื่อว่า เลงเกกา ในหุบเขาบาทา ได้พบเครื่องปั้นดินเผาที่ตกแต่งด้วยการประทับพิมพ์รอยใบพายกับพบชิ้นส่วนของเหล็ก ซึ่งเท่ากับชี้แนะว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีอายุอยู่ในยุคโลหะตอนต้น[53]

แหล่งโบราณคดีที่มีการฝังศพในไหที่สำคัญที่สุดในย่านทะเลสุลาเวสีและซูลู ได้แก่ถ้ำเลียงบุยเดนในหมู่เกาะตาลอด ถ้ำปูซู เซมัง ตาส และถ้ำปูซู ลูมุตในซาบาห์ตะวันออก กับแหล่งโบราณคดีอีกมากมายในฟิลิปปินส์ตอนกลางและตอนใต้ รวมทั้งถ้ำกาลาเนย์บนเกาะมาสเบตกับถ้ำอีกหลายแห่งที่ตาบอนซึ่งอยู่บนเกาะพาลาวัน กลุ่มไหฝังศพเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว ถูกทำลายแตกละเอียดมาตั้งแต่ครั้งโบราณ และกระดูกกับข้าวของที่ฝังรวมลงไปกับกระดูกในไห ก็ประสมปนเปกันจนแยกไม่ออกดูเหมือนว่า ไหส่วนใหญ่เหล่านี้มีศพที่ผ่านการปลงมาขั้นหนึ่งแล้วเพียงศพเดียว ซากมนุษย์ทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อศึกษาดูแล้ว พบว่าล้วนคล้ายคลึงกับประชากรชาวมองโกลอยด์ตอนใต้ทั้งสิ้น แหล่งโบราณคดีเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีอายุอยู่ภายในช่วงคริสต์สหัสวรรษที่หนึ่ง ทว่า บางแหล่งมีลูกปัดอินเดียชนิดพิเศษมาก เป็นลูกปัดชนิดที่มีมาตั้งแต่สมัยเมื่อ 200 ปีก่อนคริสต์กาลในอนุทวีปอินเดียเอง ทุกแหล่งโบราณคดีที่กล่าวนี้ ล้วนมีสิ่งของที่ทำจากเหล็กและสำริด ที่ถ้ำเลียงบุยเดนและถ้ำปูซู ลูมุต ได้พบแม่พิมพ์ดินเผาแบบมีลิ้นปิดเปิดสองลิ้น สำหรับใช้หล่อขวาน นับเป็นเครื่องหมายที่บอกอย่างชัดเจนว่า มีการหล่อโลหะในท้องถิ่นในระยะนี้ แม้อาจเป็นได้ว่าโลหะที่ใช้หล่อเป็นวัสดุที่นำเข้ามาจากดินแดนอื่น ในรูปของเศษหรือก้อนโลหะ[54]

บริเวณที่ฝังศพในไหที่อยู่กลางแจ้งที่มัคซูฮอต บนเกาะนีครอสเป็นแหล่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะมีลักษณะพิเศษกับไม่เหมือนกับที่อื่น ๆ และสมควรต้องกล่าวถึงเป็นพิเศษ สภาพของแหล่งมีไหขนาดใหญ่สามใบ วางเคียงข้างกันอยู่ในหลุมใหญ่ที่ปูลาดด้วยเศษชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผา ข้าวของที่ฝังรวมอยู่ประกอบด้วยรูปปั้นดินเผาสองชิ้น ชิ้นหนึ่งเป็นรูปปั้นผู้หญิงและอีกชิ้นหนึ่งเป็นลูกวัว และยังมีกระดูกของสตรีคนหนึ่งกับเด็กสองคนด้วย ในหลุมที่อยู่ติด ๆ กัน มีไหใบหนึ่งซึ่งหนักห้าสิบสองกิโลกรัม ฝังแยกอยู่ต่างหาก โดยมีภาชนะเล็ก ๆ น้อย ๆ ฝังรวมอยู่ด้วยไม่น้อยกว่าเจ็ดสิบชิ้น และมีการทำท่อเชื่อมต่อระหว่างไหกับพื้นดินโดยใช้หม้อมาตั้งซ้อน ๆ กัน เห็นได้ชัดว่าเพื่อใช้รินรดน้ำ หรือเป็นการสื่อสารกับผู้ตาย น่าเสียดายที่กระดูกในไหนี้ ดูจะละลายหายไป (เป็นชะตากรรมที่พบอยู่

---

[53] H. Sukendar, ***Laporan Penelitian Kepurbakalaan di Sulawesi Tengah***, Jakarta: Pusat Penelitian Arkeologi Nasional, 1980.

[54] สำหรับคำบรรยายโดยทั่วไปเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ ดู PIMA, 304-17 และ P. Bellwood, ***Archaeological Research in South-Eastern Sabah***, Kota Kinabalu, 1988.

ทั่วไปในบริเวณแหล่งโบราณคดีกลางแจ้งที่อยู่ในเขตร้อน) ทว่าในไหยังมีมีดเหล็กด้ามหนึ่งและมีลูกปัดแก้วอยู่บ้าง ส่วนเครื่องปั้นดินเผานั้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นเครื่องปั้นดินเผาชนิดกาลาเนย์ สมัยคริสต์ สหัสวรรษที่หนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของฟิลิปปินส์ตอนกลาง[55]

แม้ว่าบริเวณที่ฝังศพเหล่านี้ เป็นสถานที่ดีที่สุดที่ทำให้รู้จักปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ของภูมิภาคฟิลิปปินส์–ซาบาห์–สุลาเวสี รวมทั้งของส่วนที่เหลือของอินโดนีเซียด้วย แต่ข้อมูลที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับเรื่องราวด้านเศรษฐกิจและการผลิตอาหารโดยตรง ที่สามารถกู้มาได้มีเพียงเล็กน้อย หลักฐานด้านเศรษฐกิจที่ค้นหามาได้ ก็มีระดับความวางใจได้ต่าง ๆ กันไป และการอ้างว่ามีความรู้อย่างชัดเจนในเรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวกับพืชผลและเทคนิคทางการเกษตร หรือรู้รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในยุคนี้คงเป็นความไม่ซื่อสัตย์ อย่างไรก็ดี สิ่งที่ชัดเจนก็คือว่า แหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนต้นส่วนใหญ่ในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะรวมทั้งของเวียดนามตอนใต้ ต่างมีแบบอย่างของศิลปวัตถุและพิธีกรรมในการฝังศพที่มีลักษณะเฉพาะตัวร่วมกันอยู่หลายอย่าง ทำให้เราจำต้องมองในลักษณะที่ว่าเป็นผลลัพธ์ของการติดต่อและการค้าระหว่างเกาะที่มีกันบ่อยมาก การติดต่อและการค้าระหว่างเกาะเหล่านี้ พัฒนาขึ้นมาก่อนที่ดินแดนนี้จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากประเพณีของอินเดีย จีนหรืออิสลาม ข้าพเจ้าเองคาดว่า การติดต่อส่วนใหญ่ระหว่างเกาะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ บอร์เนียวและอินโดนีเซียตะวันออก ในช่วงคริสต์สหัสวรรษที่หนึ่ง น่าจะดำเนินต่อมาจากความสัมพันธ์ระหว่างเกาะ ที่สถาปนาขึ้นมาเป็นเวลานานถึงสองพันปีก่อนหน้านี้ ตอนที่ผู้คนจากลาปิตา ลงเรือพายล่องทะเลเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในแปซิฟิคตะวันตกเป็นครั้งแรก

งานเขียนในบทที่ว่าด้วยยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่มีงานใดที่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับบทนี้ ซึ่งละเรื่องราวในหัวข้อต่าง ๆ ออกไปมาก เรื่องราวเหล่านี้อยู่ตรงพรมแดนของประวัติศาสตร์ช่วงคริสต์สหัสวรรษที่สอง เรื่องราวดังกล่าว มีรากเหง้าโดยตรงอยู่ที่ปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดและการขยายดินแดนของชนเชื้อสายมาเลย์และเชื้อสายมากัสซารีส ชนทั้งสองเชื้อสายนี้ ต่างมีประวัติความเป็นมาในด้านโบราณคดีที่ได้ประมวลไว้เป็นอย่างดี[56] นอกจากนี้ ยังรวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของศูนย์รวบรวมสินค้าในฟิลิปปินส์ ดังปรากฏในการวิจัยด้านโบราณคดีเกี่ยวกับสิ่งของเพื่อการค้ากับจีนในลูซอนและเซบุ สิ่งที่มีความสำคัญอย่างใหญ่

---

[55] R. Tenazas, "A Progress Report on the Magsuhot Excavations…," ***Philippine Quarterly of Culture and Society***, 2 (1974).

[56] เรื่องเครื่องปั้นดินเผาที่เกี่ยวข้องกับการขยายดินแดนของชนเชื้อสายมาเลย์ ดู P. Bellwood and M. Omar, "Trade Patterns and Political Developments in Brunei and Adjacent Areas, AD 700-1500," ***Brunei Museum Journal,*** 4,4 (1980). ส่วนที่ว่าด้วยโบราณคดีเกี่ยวกับกำเนิดของราชอาณาจักรโควา-ทัลโล (มากาสซาร์) ดู D. Bulbeck, "Survey of Open Archaeological Sites in South Sulawesi, 1986-7," BIPPA, 7 (1986-7).

หลวงอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับปลายยุคก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเพิ่งค้นพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ ก็คือซากเรือสมัยต้นคริสต์สหัสวรรษ ที่สองแปดลำ เรือเหล่านี้ทำจากไม้กระดานที่ตอกหมุดตรงปลายแล้วผูกร้อยเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่บอกถึงงานช่างทองในท้องถิ่นที่นครบูตวนซิตี้บนเกาะมินดาเนาด้วย [57]

ประการสุดท้าย มองเห็นได้ชัดว่า การเริ่มปรากฏมีบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะดูสำคัญสักปานใด จากจุดที่ได้เปรียบในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบของเรา การปรากฏขึ้นของหลักฐานมิได้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับการเปลี่ยนแปลงอย่างกระทันใดใด ๆ ในชีวิตประจำวันของคนส่วนใหญ่ที่กระจายอยู่อย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ข้าพเจ้าได้แสดงให้เห็นแล้วว่า หลักฐานบันทึกทางประวัติศาสตร์อย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะอธิบายถึงคุณลักษณะเฉพาะมากมายในที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรม ชีววิทยาและภาษา อันทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นแดนที่มีเสน่ห์น่าศึกษาได้ถึงปานนี้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผู้ที่มองหางานสำรวจโดยรวมอย่างกว้าง ๆ ที่ค่อนข้างใหม่เกี่ยวกับเรื่องราวยุคก่อนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะพบได้ในหนังสือสองเล่มที่เพิ่งตีพิมพ์ออกมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ คือ P. Bellwood, *Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago*, Sydney, 1985. และ C. Higham, *The Archaeology of Mainland Southeast Asia*, Cambridge, UK, 1989. ผู้เขียนทั้งสองได้ตีพิมพ์บทสรุปสั้น ๆ ไว้ใน *Journal of World Prehistory* (Bellwood, "The Prehistory of Island Southeast Asia," 1 (1987) ; Higham, "The Later prehistory of Mainland Southeast Asia," 3 (1989)).

งานกว้าง ๆ ที่เก่ากว่านี้ ซึ่งปัจจุบันนี้ ค่อนข้างล้าสมัย แต่ก็ยังมีประโยชน์ ได้แก่หนังสือสองเล่มเกี่ยวกับอินโดนีเซียของเอช. อาร์. แวน ฮีเคอเรน (H. R. van Heekeren, *The Stone Age of Indonesia*, The Hague, 1972 **และ** *The Bronze-Iron Age of Indonesia*, The Hague, 1958). นอกจากนี้ยังมีการสำรวจอย่างกว้างขวางของพี.เอส. เบลล์วูด เรื่อง *Man's Conquest of the Pacific*, Auckland, 1978 เอกสารการประชุมหลายเล่มที่ครอบคลุมถึงภูมิภาคและหัวข้อเรื่องต่าง ๆ มากมายทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังมีตีพิมพ์ออกมาในช่วงหลายปีมานี้ ที่มีประโยชน์ที่สุดได้แก่ R. B. Smith and W. Watson, eds, *Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical*

---

[57] สำหรับฟิลปปินส์ ดู K. Hutterer, "The Evolution of Philippine Lowland Societies," *Mankind*, 9 (1974); J. Peralta, "Ancient Mariners of the Philippines," *Archaeology*, 33, 5 (1980).

Geography, New York, 1979; V. N. Misra and P. S. Bellwood, eds, *Recent Advances in Indo-Pacific Prehistory*, New Delhi, 1985; D. Bayard, ed., *Southeast Asian Archaeology at the XV Pacific Science Congress*, Dunedin, 1985; และ K. C. Chang et al., eds**,** *Anthropological Studies of the Taiwan Area*, Taipei, 1989.

วารสารที่ทุ่มเทความเอาใจใส่ให้อย่างเต็มที่แก่เรื่องราวเกี่ยวกับยุคก่อนประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่หรือทั้งหมด ได้แก่ *Asian Perspectives* (ฮาวาย), *Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association* (แคนบารา), *Jurnal Arkeologi Malaysia* (กัวลาลัมเปอร์) และ *Modern Quaternary Research in Southeast Asia* (โครนินเคน). สิ่งพิมพ์ที่มีประโยชน์อื่น ๆ ได้แก่ *Amerta* และ *Berita Penelitian Arkeologi* (จาการ์ตา ตีพิมพ์เป็นภาษาอินโดนีเซียทั้งคู่) *Federation Museums Journal* (กัวลาลัมเปอร์), *Journal of the Hong Kong Archaeological Society, Philippine Quarterly of Culture and Society* (มนิลา), *Sarawak Museum Journal* (กูชิง) และ *SPAFA Digest* (กรุงเทพฯ)

งานพิมพ์ในระยะหลัง ได้แก่ C. Higham, *The Bronze Age of Southeast Asia*, Cambridge, 1996; P. Bellwood, *Prehistory of the Indo-Malaysian Archipelago*, revised edition, Honolulu, 1997; และ *Indo-Pacific Prehistory: The Chiang Mai Papers*, Bulletins of the Indo-Pacific Prehistory Association, Canberra, 1996-7.

บทที่ 3

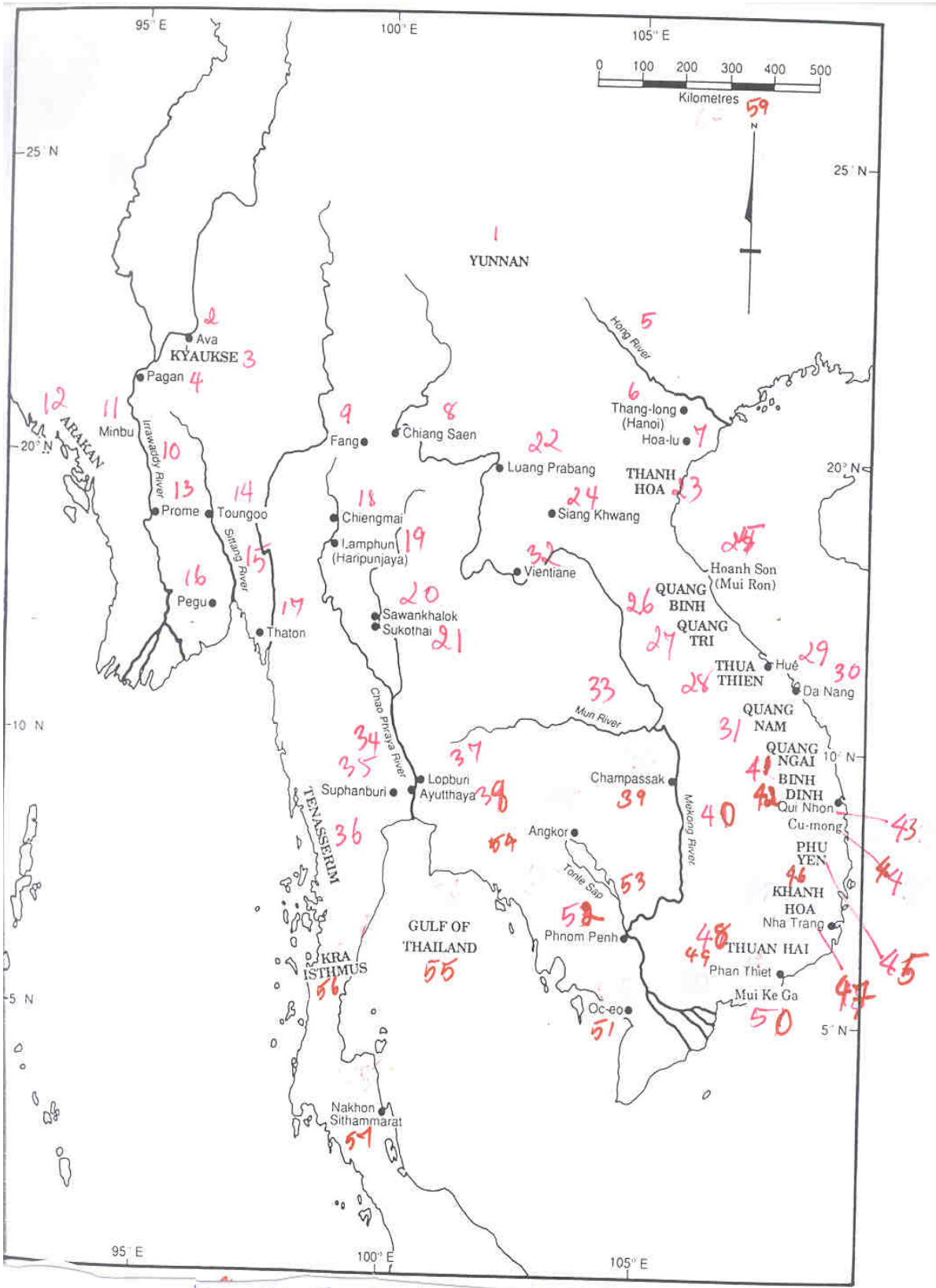
ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก

บันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มต้นด้วยทหารและขุนนางจีนเดินทางเลียบเข้ามาตามชายฝั่งทะเลจีนใต้ ในตอนปลายศตวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล หลักฐานทางโบราณคดีเผยให้เห็นว่า ในสมัยนั้น มีแว่นแคว้นต่าง ๆ อยู่มากมาย กระจายอยู่ทั่วผืนแผ่นดินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เวียดนาม

แคว้นที่บรรดาขุนนางจีนผู้จดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ประสบพบเห็นโดยตรงมากที่สุด ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง) ในบริเวณซึ่งปัจจุบันคือตอนเหนือของประเทศเวียดนาม กองทัพจีนฮั่น พิชิตดินแดนบริเวณนี้ได้ในคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง และเมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สาม ความเพียรพยายามของผู้บริหารพรมแดนของจีนกับตระกูลที่เป็นผู้นำในท้องถิ่น ได้ก่อให้เกิดแคว้นบ้านนอกที่ค่อนข้างมั่นคงขึ้นมา แคว้นนี้ คอยระวังระไวผลประโยชน์ของจักรวรรดิจีน แต่ขณะเดียวกัน ก็เป็นตัวแทนของระบบการปกครองในท้องถิ่นซึ่งสามารถริเริ่มดำเนินการเพื่อประโยชน์ของตนเองในยามที่อำนาจของราชวงศ์จีนอ่อนแอลงหรือในช่วงที่มีการเปลี่ยนราชวงศ์

ในคริสต์ศตวรรษที่หก บรรดาผู้นำในท้องถิ่นประกาศเลิกยอมรับอำนาจของราชวงศ์จีนซึ่งในช่วงนั้นอ่อนแอลง ทว่าเมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด ผู้นำเหล่านี้ไม่อาจต่อต้านการแผ่อำนาจเข้ามาของราชวงศ์ซุยและถังได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดและแปด ผู้บริหารสมัยราชวงศ์ถังสถาปนาอันหนำซึ่งตั้งอยู่บริเวณตอนเหนือของเวียดนามขึ้นเป็นแคว้นในอารักขาของจีน แคว้นในอารักขาคือแคว้นที่จีนกำหนดขึ้นแก่ดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนห่างไกลและเป็นเขตยุทธศาสตร์ ผู้ที่อาศัยอยู่ในแคว้นประเภทนี้ คือชนชาติต่าง ๆ ที่ไม่ใช่จีน การก่อตั้งแคว้นในอารักขาอันหนำดำเนินควบคู่มากับการกลืนชนชั้นปกครองของท้องถิ่นนั้นให้เข้ามาอยู่ในระบบขุนนางของจักรวรรดิ ตราบใดที่ราชวงศ์ถังยังมีอำนาจเข้มแข็งอยู่ ภูมิภาคนี้ก็ยังคงอยู่ในความสงบสุขได้มากพอควร ทว่าตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้า เป็นช่วงเวลาที่เกิดความไร้เสถียรภาพทางการเมือง มีกลุ่มอำนาจใหม่ ๆ เกิดขึ้นในท้องถิ่น และต่อสู้กันเพื่อความเป็นใหญ่ บางกลุ่มอำนาจ ต่อสู้ในฐานะที่เป็นฝ่ายเดียวกับอำนาจปกครองที่ไร้ประสิทธิภาพมากขึ้นเรื่อย ๆ ของราชวงศ์ถัง และบางกลุ่มอำนาจ

Map 3.1 Early Mainland kingdom.

1. ยูนนาน
2. อังวะ
3. กยอสี
4. พุกาม
5. แม่น้ำฮอง (แดง)
6. ธางลอง (ฮานอย)
7. ฮัวลู
8. เชียงแสน
9. ฝาง
10. แม่น้ำอิระวดี
11. มินบู
12. ยะไข่
13. ปโรเม (แปร)
14. ตองอู
15. แม่น้ำสะโตง
16. พะโค
17. ท่าตอน (สะเทิม)
18. เชียงใหม่
19. ลำพูน (หริภุญไชย)
20. สวรรคโลก
21. สุโขทัย
22. หลวงพระบาง
23. ธันห์ฮัว
24. เชียงขวาง
25. หว่านห์เซิน (มุยรอน)
26. กวางบินห์
27. กวางตรี
28. ธัวเธียน
29. เว้
30. ดานัง
31. กวางหนำ
32. เวียงจันทน์
33. แม่น้ำมูล
34. แม่น้ำเจ้าพระยา
35. สุพรรณบุรี
36. ตะนาวศรี
37. ลพบุรี
38. อยุธยา
39. จัมปาศักดิ์
40. แม่น้ำโขง
41. กวางไง
42. บินห์ดินห์
43. ควีเนิน
44. คูมอง
45. ฟูเยน
46. คานห์หัว
47. นาตรัง
48. ธวนไฮ
49. ฟานเธียต
50. มุยเกคา
51. ออกแก้ว
52. พนมเปญ
53. ทะเลสาบ
54. พระนคร
55. อ่าวไทย
56. คอคอดกระ
57. นครศรีธรรมราช
58. แผนที่ 3.1 ราชอาณาจักรยุคต้น บนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่
59. กิโลเมตร

วางตัวเป็นฝ่ายตรงข้าม เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่เก้า ราชสำนักของจักรวรรดิจีน ลดการควบคุมลงเหลือเพียงแค่ส่งทหารเข้ามาในภูมิภาคนี้เพื่อรักษาบูรณภาพของพรมแดนของตนเอาไว้เท่านั้น

พัฒนาการที่สำคัญอย่างหนึ่งในยุคถัง คือการที่บริเวณอันเป็นที่ตั้งของนครฮานอยในยุคสมัยใหม่ ได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของดินแดนต่าง ๆ ของเวียดนาม ศูนย์กลางทางการเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำฮองที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่เป็นที่ทราบกัน อยู่ที่บริเวณขอบทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือและด้านเหนือของที่ราบ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด ชุมชนในบริเวณที่ราบนี้ ก้าวหน้ามาถึงจุดที่ฮานอยได้กลายเป็นศูนย์กลางของอำนาจการปกครอง นับตั้งแต่นั้นมา ศูนย์กลางของระบบอำนาจของเวียดนาม คงอยู่ที่ฮานอยมาโดยตลอด ยกเว้นเฉพาะในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น ที่ตั้งของฮานอยเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายของแม่น้ำที่เชื่อมโยงฮานอยเข้ากับทุกส่วนของที่ราบรูปสามเหลี่ยมหยาบ ๆ ตัวเมืองฮานอยตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำฮอง ตรงส่วนที่อยู่ถัดไปจากอิทธิพลของกระแสน้ำ

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบ หลังการล่มสลายของราชวงศ์ถัง ความเพียรพยายามของชนชั้นปกครองในเวียดนาม ที่จะสถาปนาระบบกษัตริย์ ประสบความล้มเหลวครั้งแล้วครั้งเล่า แม้ว่าพวกเขาจะประสบความสำเร็จในการปราบกองทหารจากราชวงศ์ฮั่นตอนใต้ได้ที่แคนตัน (กวางตุ้ง) ใน ค.ศ. 939 ก็ตาม เมื่อถึงทศวรรษ 960 กองทัพชาวนาซึ่งมีชาวชนบทชื่อดินห์ โบ ลินห์ เป็นผู้นำ ได้กำหนดกฎระเบียบในระดับหนึ่งออกมาบังคับใช้ ดินห์ โบ ลินห์มีศูนย์บัญชาการอยู่ที่ฮัวลู ศูนย์นี้เป็นเพียงป้อมปราการธรรมชาติในท่ามกลางกองหินระเกะระกะ ตรงบริเวณซึ่งเป็นขอบด้านใต้ของที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ผู้นำฝ่ายชนชั้นสูงที่เพิ่งก่อตัวขึ้นมา ได้เข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายสงฆ์ในพุทธศาสนา และย้ายราชสำนักมาอยู่ที่บริเวณซึ่งเป็นฮานอยในยุคสมัยใหม่ พวกเขาตั้งชื่อเมืองนี้ว่า ธางลอง ผู้นำฝ่ายชนชั้นสูงและฝ่ายสงฆ์ได้ร่วมกันประกาศตั้งราชวงศ์ลี และสถาปนาอาณาจักรไดเวียดขึ้นมา ราชวงศ์จีนสมัยต่อ ๆ มา เพียรพยายามที่จะเข้าพิชิตดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำฮองอย่างถาวร แต่ทำไม่สำเร็จ และชาวเวียดก็ผงาดขึ้นมาในฐานะผู้พิทักษ์ขุมปัญญาด้านการเมืองและยุทธศาสตร์ที่สั่งสมมาตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่พวกเขาได้มีส่วนร่วมอยู่ในระบบจักรวรรดิของจีน

กษัตริย์เวียดซึ่งปกครองฮัวลู ระหว่างทศวรรษ 960 จนถึงค.ศ. 1009 สามารถรักษาอำนาจการปกครองของตนไว้ได้ทั่วทุกท้องถิ่นที่มีชาวเวียดอาศัยอยู่ ทั้งยังได้รับการยอมรับจากจีนว่ามีอำนาจในการปกครองภูมิภาคของตน ความสำเร็จสองประการนี้ เป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการสถาปนาแคว้นเวียด กระนั้น ความสำเร็จสองอย่างนี้ยังไม่เพียงพอ ระบอบกษัตริย์ฮัวลู จึงดำรงอำนาจอยู่ได้เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น ในทศวรรษ 960 ดินห์ โบ ลินห์ มีอำนาจทางทหารเหนือที่ราบตามบริเวณตอนเหนือของเวียดนาม โดยปราบการอ้างสิทธิและสยบความทะเยอทะยานของคู่แข่งหลายรายให้ราบคาบลงไป ในปี ค.ศ.980 – ค.ศ.981 เล หว่าน ปราบกองทหารที่ราชวงศ์ซ้องของจีนส่งมาได้ เป็นผลให้จีนต้องยอมรับให้เล หว่านมีฐานะเทียบเท่ากับเจ้าประเทศราช ทว่าความสำเร็จเหล่านี้ เป็น

ความสำเร็จด้านการทหารเป็นหลัก ความสำเร็จเหล่านี้จะแปลไปเป็นผลได้ทางด้านการทูตในระยะยาวได้มากเพียงไร ขึ้นอยู่กับความเพียรพยายามของพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ซึ่งขุนศึกบ้านนอกแห่งฮัวลูต้องพึ่งพาอาศัยอยู่

ฝ่ายสงฆ์เข้าใจดีว่าความสำเร็จของฮัวลูไม่มั่นคง เนื่องจากกษัตริย์ฮัวลู ทรงปกครองด้วยการขู่ที่จะใช้กำลังเป็นหลัก และการสวรรคตของกษัตริย์แต่ละองค์ จะมีสงครามแย่งชิงราชสมบัติตามมาทุกครั้ง ฝ่ายสงฆ์สร้างตัวขึ้นมาอยู่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญที่มีความรอบรู้ มีความสามารถในการติดต่อทำความตกลงกับจีนและในการระดมแรงงาน ทรัพย์สิน รวมทั้งการสร้างมติมหาชนในบริเวณที่มีประชากรหนาแน่นที่สุดในที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง บริเวณนี้มีโบสถ์วิหารพุทธอยู่เป็นจำนวนมาก สภาวะเช่นนี้ทำให้กษัตริย์-นักรบฮัวลูซึ่งอยู่ในสถานะที่ไม่มั่นคง จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยพระสงฆ์อย่างไม่อาจจะขาดเสียได้ ฝ่ายสงฆ์เห็นว่าความสำเร็จด้านการทหารของดินห์ โบ ลินห์และเล หว่าน คงไม่สามารถยั่งยืนอยู่ได้ หากปราศจากความสำเร็จที่สอดคล้องกันในการจัดตั้งองค์กรทางการเมืองและในการพัฒนาด้านวัฒนธรรม พวกสงฆ์มองการณ์ไกลออกไปอีกว่า ลักษณะของอำนาจการปกครองที่ฮัวลูใช้อยู่ ไม่อาจช่วยให้ก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายที่ใหญ่กว่าได้ เนื่องจากถูกความคิดแบบขุนศึกตีกรอบจำกัดเอาไว้ เหล่าสงฆ์จึงใช้ทักษะในการจูงใจ จัดการให้คนของฝ่ายตนเข้าดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจและอิทธิพล และปลุกปั้นความรู้สึกของมหาชน จนกระทั่งในที่สุด ฝ่ายสงฆ์ประสบความสำเร็จในการโยกย้ายอำนาจมาสู่กลุ่มตระกูลใหม่ซึ่งหากไม่เป็นพันธมิตรกับบรรดาผู้นำสงฆ์ ก็เป็นเพียงเครื่องมือด้านฆราวาสของฝ่ายสงฆ์ การถ่ายโอนอำนาจนี้ หากเปรียบเทียบกับการถ่ายโอนอำนาจในกรณีอื่น ๆ แล้ว นับได้ว่าเป็นผลสำเร็จลงได้โดยสันติ

ลี คอง อัน เกิดเมื่อค.ศ. 974 เป็นเด็กกำพร้าที่พระสงฆ์ในวัดเลี้ยงดูและให้การศึกษา เขามีชื่อเสียงว่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด เป็นนักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์และเป็นทหาร ขณะที่กษัตริย์ซึ่งไม่ได้รับความนิยมจากประชาชนสวรรคตที่ฮัวลูใน ค.ศ.1009 นั้น ลี คอง อันดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารรักษาวังอยู่ ด้วยคำแนะนำและการช่วยเหลือจากวัน ฮันห์ พระสงฆ์ผู้ให้การอุปถัมภ์เขา และด้วยความเพียรพยายามของสถาบันสงฆ์ทั้งหมด คนทั้งหลายจึงได้ยกลี คอง อัน ขึ้นเป็นกษัตริย์ด้วยความยินดีปรีดา ในค.ศ. 1010 ลี คอง อันย้ายเมืองหลวงไปยังบริเวณซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการบริหารในสมัยราชวงศ์ถัง โดยตั้งชื่อใหม่ว่า ธางลอง เมืองหลวงใหม่นี้ รายล้อมด้วยวัดวาอารามและนาข้าวของที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง

ตลอดสิบเก้าปีที่ทรงครองราชย์ (ค.ศ.1009 – 1028) ลี คอง อัน (ซึ่งภายหลังจากสวรรคตแล้วเป็นที่รู้จักกันในนามลี ท้าย โท) ดูจะทรงหมกมุ่นกับกรณียกิจสามประการสืบเนื่องต่อ ๆ กันมาในช่วงปีแรก ๆ พระองค์ทรงสร้างเมืองหลวงใหม่ จากนั้นทรงจัดระบบการเก็บภาษี และต่อด้วยนำทหารไปปราบพวกกบฏและชนเผ่าต่าง ๆ บนที่สูง ที่พรมแดนทางใต้และทางเหนือของราชอาณาจักร หลังจากสถาปนาความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับฝ่ายที่มีอำนาจทางโลกในดินแดนแถบนั้นแล้ว ลี คอง อัน

ทรงแสดงความสนพระทัยต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยการนี้ทรงให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาและลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ที่นับถือกันในท้องถิ่น โดยเท่ากับทรงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมให้แก่อำนาจการปกครองของพระองค์ ในบั้นปลายช่วงท้าย ๆ ของชีวิต ลี คอง อันดูจะทรงปลีกวิเวกเข้าสู่การทำสมาธิและเตรียมตัวเพื่อสวรรคต พระองค์ทรงมอบอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ให้กับบรรดาราชโอรสที่มีความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลี พัต มา ราชโอรสองค์โต ผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นรัชทายาท

มีหลักฐานมากมายที่ชี้ว่า ลี คอง อัน ทรงมีความคิดที่จะฟื้นฟูเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ปรองดองและสมัครสมานกันอย่างดีระหว่างฝ่ายผู้ปกครองกับฝ่ายที่อยู่ภายใต้การปกครอง และระหว่างฝ่ายผู้ปกครองกับอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติขึ้นไป ลี คอง อันทรงวิพากษ์กษัตริย์ฮัวลูองค์ก่อน ๆ ซึ่งละเลย “เจตน์จำนงของสวรรค์” “ปล้นและทำร้าย” ประชาชน และได้ประกาศมติตามข้อวินิจฉัยของพระองค์ว่า ในรัชสมัยของกษัตริย์องค์ก่อน ๆ นั้น “ทุกสิ่งที่สร้างขึ้นล้วนเป็นความไม่เหมาะสม”[1] ลี คอง อัน ทรงประกาศยืนยันว่าสมัยราชวงศ์ชางและโจวในครั้งโบราณนั้น คือยุคทอง ด้วยในสมัยนั้นฝ่ายผู้ครองดินแดนให้ความเคารพทั้งสวรรค์เบื้องบนและประชาชนเบื้องล่าง นอกจากนั้น ลี คอง อันยังทรงยืนยันในความตั้งพระทัยของพระองค์ ที่จะฟื้นฟูภาวะกิจการต่าง ๆ ให้คืนสู่ยุคทองแต่ครั้งโบราณนั้นให้สำเร็จภายในช่วงพระชนม์ชีพของพระองค์เอง พระองค์จึงได้รับการรำลึกถึง ว่าทรงเป็นทั้งผู้ที่เคร่งครัดในพระศาสนา ใส่พระทัยในพระศาสนารวมทั้งประชาชนทั่วไปด้วยความเมตตากรุณาหลายครั้งหลายหน ที่พระองค์ทรงยกเลิกหนี้ภาษีหรือยกเว้นภาษีเมื่อถึงกำหนดเก็บ ภาษีสี่ในหกครั้งที่มีบันทึกเป็นหลักฐานว่าเก็บจริง นั้นเป็นภาษีที่เก็บจากสิ่งของที่เป็นสินค้าที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชนเผ่าต่าง ๆ ในบริเวณที่สูง (เกลือ นอแรด งาช้าง ไม้หอม ไม้ซุง ผลไม้ ดอกไม้) ภาษีในที่ลุ่มเป็นการจัดเก็บกับหนองน้ำ (ปลาและไข่มุก) นา (ข้าว) และต้นหม่อน (ไหม) ดูเหมือนว่า ภาษีเหล่านี้ ทรงจัดเก็บเฉพาะจากที่ดินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ล้อมรอบเมืองหลวงอยู่เท่านั้น โดยทรงละเว้นสมบัติจากไร่นาส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งอยู่ในมือของผู้มีอำนาจในส่วนท้องถิ่น

นักประวัติศาสตร์ชาวเวียดนาม ระลึกถึงลี คอง อัน ในฐานะกษัตริย์ที่ “ทรงทำให้ประชาชนมีความสุข” และในฐานะที่ได้ทรงสร้าง “แผนการอย่างมองการณ์ไกล” เพื่อสถาบันราชวงศ์ที่มั่นคง[2] แม้ว่าลี คอง อันทรงปฏิบัติการอย่างกร้าวแกร่งตามพรมแดน ด้วยการโจมตี “พวกกบฏ” และสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้า แต่พระองค์ก็ดูจะทรงมีขันติธรรมต่ออภิสิทธิ์ของตระกูลในท้องถิ่น ตราบเท่าที่คนเหล่านี้ยังสวามิภักดิ์ต่อพระองค์อยู่ ลักษณาการเช่นนี้ แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นการปรับปรุง “อย่างเป็นสุข” สำหรับตระกูลต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่น เมื่อเปรียบกับการปกครองของฮัวลูที่

---

[1] Ngo, Si Lien, comp., ***Dai Viet Su, Ky Toan Thu***, Tokyo 1984-6, ban ky 2, 207-8.

[2] Ibid., ban ky1, 188-9, and ban ky 2., 207.

หยาบกระด้าง ลี คอง อัน ทรงตระเตรียมให้ ลี พัต มา พระราชโอรส มีความพร้อมที่จะเป็นผู้สืบราชสมบัติ โดยจัดการให้พระราชโอรสไปประทับอยู่ภายนอกเขตพระนครหลวง เพื่อจะได้คุ้นเคยกับสามัญชน นอกจากนี้ยังทรงมอบหมายให้เป็นผู้นำทหารไปปราบปรามชนเผ่าต่าง ๆ ตามชายแดน อันที่จริงแล้ว ดูเหมือนว่า ลี คอง อันจะมิใช่บุคคลผู้มีบุคลิกภาพเข้มแข็งนัก พระองค์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัน ฮันห์ ผู้เป็นที่ปรึกษาที่คอยชี้แนะอยู่มาก วัน ฮันห์ มรณภาพไปก่อนหน้าลี คอง อัน สวรรคตเพียงสามปีเท่านั้น กระนั้น ลี คอง อัน ก็ทรงดำเนินบทบาทตามที่ได้รับมอบหมายด้วยพระปรีชาสามารถ และสถานภาพของพระองค์ในประวัติศาสตร์ก็เพิ่มสูงขึ้นไปพร้อม ๆ กับความรุ่งเรืองของราชวงศ์ซึ่งพระองค์เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น

ลี พัต มา (ภายหลังจากสวรรคต รู้จักกันในชื่อลี ท้าย ตง ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1028 – 1054) ประสูติเมื่อค.ศ. 1000 พระองค์ทรงได้รับการตระเตรียมและฝึกฝนอย่างพิถีพิถันเพื่อให้พร้อมแก่การขึ้นเป็นกษัตริย์ มีเรื่องราวที่เป็นนิมิตและปาฏิหาริย์หลายอย่าง เกี่ยวกับกำเนิดและวัยเยาว์ของพระองค์ ซึ่งบ่งบอกเป็นนัยว่า ลี พัต มามิใช่เป็นเพียงรัชทายาทของพระราชบิดา หากแต่ทรงมีชะตาชีวิตของพระองค์เอง ความสำเร็จของลี พัต มา คือการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์ลีอย่างเป็นสถาบัน และ ดังนั้น จึงเป็นที่เข้าใจกันดีว่า พระองค์คือกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดากษัตริย์แห่งราชวงศ์ลี และเป็นหนึ่งในบรรดากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ทั้งมวลของเวียดนาม การศึกษาช่วงเวลาที่ทรงครองราชย์สมบัติอยู่เป็นเวลา 26 ปีของลี พัต มา นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ยังต้องเป็นการศึกษาถึงพระราชดำริที่ซับซ้อนและชาญฉลาดที่เติบโตอยู่ตลอดเวลา พระราชบุคคลิกของ ลี พัต มา ปรากฏในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลที่มีชีวิตชีวา ทรงร่วมงานกับบรรดาที่ปรึกษาด้วยสัมพันธภาพที่มีพลวัตและด้วยการให้แรงกระตุ้นต่อกันและกันมากยิ่งกว่าผู้ปกครองคนอื่นใดในเวียดนามที่มีมาในยุคแรก ๆ ในขณะที่ลี คอง อัน ทรงประกาศพระนามเพียงพระนามเดียวตลอดระยะเวลาที่ครองราชย์ ลี พัต มา ทรงประกาศพระนามเป็นลำดับสืบต่อ กันมาถึงหกพระนาม แต่ละพระนาม แสดงถึงช่วงเวลาในยุคหนึ่ง ๆ ของความเติบโตทางภูมิปัญญาของพระองค์ ซึ่งสอดคล้องไปกับแบบอย่างความเป็นผู้นำของพระองค์ด้วย

ในช่วงห้าปีแรกของการครองราชย์ ลี พัต มาทรงต้องพึ่งพาอาศัยเหล่าที่ปรึกษาที่ได้รับตกทอดมาจากพระราชบิดาอยู่พอสมควร ลี พัต มาทรงเป็นผู้เฝ้ามองข้าราชบริพารของพระราชบิดาปราบปรามการก่อจลาจลเพื่อช่วงชิงราชสมบัติของพระอนุชาสองพระองค์ และทรงเป็นผู้นำกองทหารไปรบกับพระอนุชาที่ก่อการกบฏเป็นรายที่สามที่ฮัวลู หลังจากราชบัลลังก์มั่นคงดีแล้ว พัต มาทรงควบคุมดูแลการแต่งตั้งบุคคลขึ้นดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในราชสำนักด้วยพระองค์เอง ทรงจัดระบบการรักษาการณ์ในพระราชวังเสียใหม่ และปฏิรูปสถาบันสงฆ์ ทั้งสามหน่วยงานที่ทรงปฏิรูประบบเสียใหม่เหล่านี้นับเป็นหน่วยการปกครองตามลำดับชั้นที่สำคัญสามหน่วยงาน ในจำนวนทั้งหมดสี่หน่วยงานหลักที่มีความสำคัญที่ตั้งอยู่ในราชธานี หน่วยงานหลัก หน่วยที่สี่คือระบบการจัดการปกครองตามลำดับชั้นใน

หมู่สตรีที่ประจำอยู่ในพระราชสำนัก นอกเหนือจากปฏิบัติพระราชกรณีกิจที่เกี่ยวกับพิธีการของกษัตริย์แล้ว ลี พัต มา ยังทรงเป็นผู้นำทหารเข้าปรามปราบเพื่อสร้างความสงบตามพรมแดนทางใต้และเหนือ ช่วงระยะเวลาห้าปีแรกที่ครองราชย์นี้ ลี พัต มา ทรงรักษาสิ่งที่เป็นมรดกจากพระราชบิดาไว้ได้ด้วยพระปรีชาสามารถ ทว่ามิได้แสดงความคิดของพระองค์เองออกมาให้เป็นที่ประจักษ์มากนัก

ในค.ศ. 1034 พัต มาทรงเปลี่ยนชื่อรัชกาลของพระองค์เสียใหม่ เพื่อเป็นการสนองต่อ "นิมิตอันเป็นมงคล"[3] และห้าปีถัดจากนั้น พระองค์ก็ทรงสำแดงการใช้อำนาจปกครองในแบบที่เป็นบุคคลิกภาพของพระองค์เอง ซึ่งสร้างทั้งความทึ่งและความขึ้งโกรธให้แก่บรรดาข้าราชบริพาร ในบางครั้งบางคราว พัต มาทรงยืนกรานให้ข้าราชบริพารใช้กริยาวาจาต่อพระองค์ในรูปแบบที่แสดงความยกย่องมากยิ่งขึ้น พระองค์ไม่ทรงนำพาต่อขนบประเพณีเดิมและเลื่อนพระสนมคนโปรดให้ขึ้นมามีฐานันดรเยี่ยงเจ้า ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกบฏเพื่อต่อต้านขึ้นมา ทว่าพัต มาทรงปราบปรามลงได้อย่างราบคาบ ลี พัต มา ทรงจัดระบบการบริหารตามชายแดนเสียใหม่ และสร้างเรือสำเภาเดินสมุทร พระองค์ดูเหมือนได้ทรงพยายามที่จะปฏิรูประบบศาลยุติธรรมและสถานที่คุมขังนักโทษที่ธางลอง ด้วยการนำหน่วยงานไปสังกัดอยู่ภายใต้การคุ้มครองของลัทธิบูชาวีรบุรุษสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ พระองค์ไม่ทรงนำพาต่อการคัดค้านของบรรดาที่ปรึกษาและทรงยืนกรานที่จะเข้าทำพิธีแรกนาขวัญด้วยพระองค์เอง ทรงจับกุมบรรดาผู้นำของตระกูลที่ก่อการกบฏในเทือกเขาทางเหนือ และประหารชีวิตพวกเขาต่อหน้าสาธารณชนที่ธางลอง พร้อมกับมีพระบรมราชโองการออกมาที่ล้วนเป็นการแสดงความพิโรธและความทระนงในความถูกต้องเที่ยงธรรมของพระองค์ ในค.ศ. 1039 เมื่อบรรดาที่ปรึกษาขอร้องให้เปลี่ยนชื่อรัชกาลเสียใหม่ พระองค์ก็ทรงโต้เถียงอย่างรุนแรงและสั่งให้ยุติการอภิปราย แต่ก็ทรงยินยอมหลังจากบรรดาที่ปรึกษายืนกราน "อย่างดื้อดึง" แล้วเท่านั้น[4] ตลอดช่วงระยะเวลานี้ พัต มาทรงล้ำหน้าเกินกว่าข้าราชบริพาร พระองค์ทรงสำรวจความสามารถของพระองค์เองเพื่อริเริ่มกระทำการต่าง ๆ และทรงปฏิเสธที่จะยอมรับคำแนะนำของพวกเขาด้วยการนิ่งเฉย

แหล่งข้อมูลที่หลงเหลือมาถึงปัจจุบันนี้ ชี้ให้เห็นว่า การโต้เถียงในค.ศ. 1039 เป็นประเด็นเกี่ยวกับการปกครอง กล่าวคือการปกครองที่ดีเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากตัวผู้นำหรือจากการปฏิบัติตามพิธีการอย่างถูกต้องและเหมาะสม พัต มาทรงยืนกรานว่า การปกครองที่ดี ขึ้นอยู่กับความเพียรพยายามของพระองค์เองในฐานะกษัตริย์ พระองค์จึงคัดค้านสิ่งที่ทรงเห็นว่า เป็นความพยายามของข้าราชบริพารของพระองค์เพื่อแย่งชิงความริเริ่มบางอย่างที่ทรงทำได้สำเร็จในปีหลัง ๆ นี้ไปเสีย ทางฝ่ายข้าราชบริพารนั้นก็เห็นได้ว่า เพียงแต่เพียรพยายามที่จะกระชับความลักลั่นระหว่างพระบุคลิกภาพที่เข้มแข็งและทรงพลังขององค์พระประมุขกับระบบการบริหารที่หย่อนยาน ที่พระองค์ทรงพยายามจะ

---

[3] Ibid., ban ky 2, 224.

[4] Ibid., 228.

กำกับเท่านั้น การโต้เถียงเรื่องการเปลี่ยนพระนามเป็นวิธีการของพวกเขา เพื่อดึงความสนพระทัยของพัต มา การที่พัต มา ทรงเป็นผู้นำที่มีพระบุคลิกภาพเข้มแข็งเป็นสิ่งที่ล้ำหน้าเกินกว่าสมรรถนะของสถาบันราชสำนักจะตามได้ทัน บรรดาที่ปรึกษาของพัต มา มองเห็นสภาพเช่นนี้ก่อนที่พัต มา จะทรงเห็น พวกเขาไม่ต้องการเหนี่ยวรั้งพัต มา สิ่งที่พวกเขาต้องการคือ เพิ่มประสิทธิภาพการปกครองให้กับสถาบัน เพื่อว่าสถาบันการปกครองที่มีประสิทธิภาพนี้จะช่วยส่งเสริมพระบุคคลิกภาพที่เข้มแข็งและทรงพลังของพัต มาแทนที่จะพังพินาศไปเพราะแรงฉุดกระชากของจังหวะการก้าวที่รวดเร็วจนน่าหวาดเสียวของพระองค์

ดูเหมือนว่าในที่สุดพัต มาจะทรงเข้าใจทัศนะของบรรดาข้าราชบริพารของพระองค์และจากนั้นมา ก็เป็นช่วงเวลาของการสร้างสถาบัน สถาบันเหล่านี้เกี่ยวข้องกับกฎหมายและการจัดองค์กรกล่าวคือ ระบบศาลยุติธรรมและการคุมขังนักโทษที่ธางลอง ได้รับการจัดระบบเสียใหม่ให้อยู่ในแนวที่จะปฏิบัติได้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น ต่างจากความพยายามปรับปรุงครั้งก่อนหน้านี้ ที่กระทำโดยอาศัยใบบุญของลัทธิบูชาวีรบุรุษคนหนึ่งซึ่งถึงแก่ความตายไปแล้ว มีการปรับเปลี่ยนลำดับความลดหลั่นของระบบการปกครองของสตรีในราชสำนักเสียใหม่ ระบบนี้ยั่วยุให้เกิดการกบฏที่ไม่เกิดผลสำเร็จขึ้นมา การปรับเปลี่ยนครั้งนี้คงเป็นความเพียรพยายามที่จะลดอิทธิพลของวงศ์วานของสตรีเหล่านี้ยกเว้นจากสตรีที่เกิดในราชตระกูลแล้ว สตรีในราชสำนักเหล่านี้เป็นทั้งเครื่องหมายบอกบารมีและผู้ประสานความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างตระกูลของตนกับผู้มีอำนาจในราชวงศ์ ภายหลังจากมีพระราชกิจที่หรูหราฟุ่มเฟือยเพื่อแสดงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่งพัต มา ได้ทรงจัดการประชุมคณะสงฆ์ขึ้น ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเพื่อเป็นหนทางหนึ่งในการดึงฝ่ายสงฆ์ให้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ร่วมมือกับราชสำนักอย่างแจ้งชัดยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ผลของความเพียรพยายามที่โดดเด่นที่สุดของยุคนี้ คือการออกประกาศคัมภีร์กฎหมายมินห์เดา (หนทางกระจ่างแจ้ง) ในค.ศ. 1042

พระบรมราชโองการประกาศกฎหมายฉบับใหม่ ระบุว่า กฎหมายเก่า (ซึ่งเกือบเป็นที่แน่นอนว่ามีกำเนิดหรือได้รับอิทธิพลมาจากราชวงศ์ถังนั้น) เป็นกฎหมายที่กดขี่บีฑาประชาชนและหล่อเลี้ยงความอยุติธรรม ผู้ร่างกฎหมายใหม่ คือข้าราชการที่ได้รับมอบหมายจากพัต มา ให้ “ไตร่ตรองถึงสิ่งที่เหมาะสมสำหรับยุคสมัยปัจจุบัน”[5] คัมภีร์กฎหมายมินห์เดามิได้เหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน สิ่งที่เหลืออยู่คือพระบรมราชโองการเก้าฉบับที่มีอายุอยู่ในช่วงระยะสองสามเดือนหลังการประกาศคัมภีร์มินห์เดาออกมา ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นปัญหาบางประการที่กล่าวอยู่ในระบบกฎหมาย เนื้อความของพระบรมราชโองการเก้าฉบับนี้ ส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มอำนาจการควบคุมของราชบัลลังก์เหนือทรัพยากรมนุษย์และวัตถุของรัฐ เช่นพระบรมราชโองการเกี่ยวกับวินัยทหาร การกำหนดให้ทหารและข้าราชการทั้งปวง ปฏิญาณตนเป็นประจำทุกปีว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ นอกจากนี้ยังมีพระบรมราชโองการเรื่อง

---

[5] Ibid., 231.

การขโมยวัวควายจากที่ดินของกษัตริย์ การขายชายที่เสียภาษีไปเป็นทาสอย่างผิดกฎหมาย เรื่องการทุจริตของผู้เก็บภาษี การช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบทุพภิกขภัย สิทธิของชายที่อยู่ในชนชั้นผู้ปกครองที่จะปกป้องสตรีของตน และนิยามเกี่ยวกับอาชญากรรมที่อภัยโทษได้และที่อภัยโทษไม่ได้ ซึ่งอาชญากรรมอย่างหลังนี้ คือการกระทำที่ล่วงละเมิดต่อพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์

ช่วงระยะที่กฎหมายมินห์เดามีผลบังคับใช้อยู่ แม้ว่าจะสั้น (ค.ศ.1042–1044) แต่ก็มีความสำคัญ เนื่องจากช่วงเวลานี้ พระปรีชาสามารถในฐานะผู้นำที่ผิดกว่าผู้ใดของพัต มา มีเครือข่ายของสถาบันเข้ามาสมทบ เครือข่ายดังกล่าวนี้ช่วยรองรับและค้ำจุนความเป็นผู้นำของพัต มา บรรดาข้าราชบริพารของพระองค์เลิกผงะด้วยความอัศจรรย์ใจเช่นที่เคยเป็นมาในช่วงแรก ๆ เมื่อถึงตอนนี้ แผนการปกครอง ซึ่งมีเหตุมีผลมากขึ้นและมีวินัยมากขึ้น ช่วยผูกโยงพวกเขาให้เข้ากับลักษณะความเป็นผู้นำที่มีพลังของพัต มา องค์พัต มากับบรรดาที่ปรึกษาได้แปรเปลี่ยนพลังงานส่วนพระองค์ที่โดดเด่นให้เข้าสู่ระบบการปกครองซึ่งมีพลังวังชายิ่งขึ้นในทุกระดับการบริหาร รากฐานด้านสถาบันได้รับการยกระดับขึ้นให้สามารถแบกรับภาระหนักของการบัญชาการที่เข้มแข็ง มีเรื่องเล่าอ้างกันว่า ในค.ศ. 1043 ลี พัต มา เสด็จไปเยือนวัดที่ปรักหักพังแห่งหนึ่ง และพระองค์ทรงทำให้เสาที่แอ่นเอียงกลับตรงขึ้นมาได้เพียงด้วยความคิดของพระองค์ หลังจากนั้น บรรดาข้าราชบริพารก็ “เรียงร้อยถ้อยคำพรรณนาที่คล้องจองกันเพื่อประกาศเหตุการณ์เหนือธรรมชาติอันแผกพิเศษนี้”[6] สองสามเดือนถัดมา ระหว่างตระเตรียมการรบโล่ของพัต มา ซึ่งแขวนอยู่ในห้องโถงสาธารณะแห่งหนึ่งเคลื่อนที่ได้เอง ข้าราชบริพารของพระองค์กราบบังคมทูลว่า นี่เป็น “สัญญาณบอกว่า เทพยดาแอบผนึกสิ่งต่าง ๆ ของทุกช่วงชั้น ให้สนองตอบต่อพระราชประสงค์ของพระองค์”[7] เรื่องราวเหล่านี้ บอกเป็นนัยให้ทราบว่า พัต มา ยังไม่เลิกทำสิ่งที่ชวนให้เกิดความสนเท่ห์ แต่ทว่าบรรดาข้าราชบริพารนั้น เลิกสนเท่ห์กับสิ่งที่ทรงกระทำแล้ว

กิจกรรมสำคัญในยุคมินห์เดา ซึ่งเกิดขึ้นได้เพราะสมรรถนะความเป็นสถาบันที่เพิ่งบรรลุผล คือการตระเตรียมการเพื่อส่งทหารข้ามทะเล 950 กิโลเมตร ลงไปทางใต้ ยังนครของกษัตริย์จาม พัต มา ทรงดำริว่า จำเป็นต้องลงโทษกษัตริย์จามเพื่อเป็นการแสดงพระราชอำนาจของพระองค์อย่างเหมาะสมในบริเวณแนวชายฝั่งด้านใต้ การตระเตรียมดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีการสร้างเรือเดินทะเล ฝึกทหาร ตระเตรียมอาวุธเพื่อความพร้อมสะสมเสบียงข้าว ผลิตเหรียญ และลงโทษพวกต่อต้านให้หลาบจำ

การส่งทหารไปยังจามปาในค.ศ. 1044 ประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง พัต มา ทรงเป็นผู้นำทัพด้วยพระองค์เอง และกลับมาพร้อมกับบรรทุกสิ่งของที่ปล้นสะดมมาได้อย่างเพียบกำลัง การรณรงค์ครั้งนี้ เปิดศักราชของช่วงเวลาที่ผ่อนคลายด้วยความอยู่ดีกินดีและมั่งคั่งกันโดยทั่วไป การเก็บภาษีมีน้อยลง มีการรับรองพ่อค้าจากต่างแดน และเปิดตลาดขึ้นตามเทือกเขาต่าง ๆ

---

[6] Ibid., 232.

[7] Ibid., 233.

การประกาศยุคใหม่แห่งรัชสมัยในค.ศ. 1049 เป็นจุดที่ชี้บอกถึงความถดถอยของพลังแห่งความมีชีวิตชีวาส่วนพระองค์ของพัต มา และการหันเข้าพึ่งพาแบบแผนตามพิธีการกันใหม่ ช่วงเวลานี้ประจวบกับเกิดมีการกบฏของเจ้าผู้ครองนครบริวารทางพรมแดนด้านเหนือ และการค้นพบการคบคิดก่อการในราชสำนัก เหตุการณ์เหล่านี้ ดูจะหันเหความคิดของพัต มา ไปสู่ความตายซึ่งเป็นธรรมชาติที่ไม่อาจเลี่ยงพ้นของมนุษย์เช่นพระองค์เอง และความจริงที่ว่า ไม่ว่าความสำเร็จของพระองค์จะยิ่งใหญ่เพียงไร พระองค์ก็ไม่อาจดำรงพระชนม์ไปชั่วกาลนานอย่างไม่มีที่สิ้นสุดได้ ทั้งไม่ทรงสามารถแก้ไขปัญหาทุกอย่างในการปกครองราชอาณาจักรได้อย่างถาวร พัต มาจึงทรงเริ่มหาความสบายพระทัยส่วนพระองค์จากศาสนา ทรงฝันถึงพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร และโปรดให้สร้าง “วัดเสาเดียว” (ชัว มอต คอต) พร้อมด้วยอุทยานดอกไม้และบ่อเลี้ยงปลาอย่างวิจิตร ช่วงปีท้าย ๆ นี้ พัต มา ทรงหมกมุ่นกับการเลื่อนตำแหน่งและพระราชทานสิ่งของแก่ข้าราชบริพารที่ทำคุณงามความดี สะสางเรื่องราวภายในครอบครัวของพระองค์ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และในท้ายที่สุด ในช่วงสองสามเดือนก่อนที่จะสวรรคตในค.ศ. 1054 พระองค์ได้ทรงมอบอำนาจให้แก่ลี นัต ตน ราชโอรสซึ่งมีพระชนมายุ 31 พรรษา

ลี พัต มา ทรงสถาปนาราชวงศ์ลีขึ้นบนรากฐานของสถาบัน ซึ่งดำรงอยู่มาได้นานกว่าหนึ่งศตวรรษ กษัตริย์ในพระราชวงศ์ลีองค์ต่อ ๆ มาทุกพระองค์ล้วนอยู่ภายใต้ฉายาของพระองค์ โดยไม่มีพระองค์ใดเด่น เกินพัตมาขึ้นมาได้ ลักษณะความเป็นผู้นำตามแบบฉบับของพระองค์เอง กอปรด้วยความเป็นอิสระอย่างใหม่ ซึ่งปลอดพ้นจากข้อจำกัดอันเนื่องมาจากอนาธิปไตย และการขาดเอกภาพ ที่ปรากฏให้เห็นในคริสต์ศตวรรษที่สิบพร้อมกับการพังทลายของระบอบการปกครองที่ตกทอดมาจากสมัยของราชวงศ์ถัง โอรสและรัชทายาทของพัต มา คือ ลี นัต ตน ทรงเป็นกษัตริย์เวียดนามพระองค์แรกในยุคหลังราชวงศ์ถัง ที่สืบทอดราชสมบัติต่อมาโดยปราศจากเหตุการณ์ใด ๆ นับเป็นดัชนีที่ระบุชัดว่า พัต มา ได้ทรงสถาปนาสถาบันราชวงศ์ไว้อย่างมั่นคงแล้ว

ลี นัต ตน (ภายหลังจากสวรรคตแล้ว เป็นที่รู้จักกันในพระนามลี ธันห์ ตง ครองราชย์อยู่ระหว่าง ค.ศ.1054 – 1072) ทรงมีพระปรีชาสามารถในการพิทักษ์รักษาความสำเร็จของพระราชบิดา ทรงมีความอุตสาหะในการนำความสำเร็จต่าง ๆ เหล่านั้นมาใช้ดำเนินการใหม่ ทว่ามิได้สร้างความก้าวหน้าเกินไปกว่านั้น พระองค์ทรงสืบเนื่องการสร้างความเป็นสถาบันและสร้างแบบแผนของอำนาจที่พัต มา พระราชบิดาทรงรวบรวมและสั่งสมไว้ ทว่ามีแนวโน้มที่จะอาศัยอำนาจนั้นอย่างวางพระทัย พระองค์พบโอกาสที่จะแสดงความริเริ่มเพียงไม่กี่ครั้ง กระนั้นโดยอาศัยบุญญาบารมีที่พระราชบิดาได้ทรงสร้างไว้ ลี นัต ตนทรงสามารถใช้แนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ให้แก่พระองค์ได้มากยิ่งกว่ากษัตริย์องค์ใด ๆ ก่อนหน้าพระองค์ทั้งหมด หลักฐานที่ยังเหลืออยู่มาจนทุกวันนี้ มีไม่พอที่จะสร้างทัศนะเกี่ยวกับพระบุคลิกภาพของลี นัต ตน ได้อย่างรอบด้านเหมือนเช่นที่ดูจะ

กระทำได้กับ ลี พัต มาพระราชบิดาของพระองค์ โครงการก่อสร้างที่ใหญ่โตโอฬารของพระองค์ ถูกนักประวัติศาสตร์สมัยหลังวิพากษ์ว่าสิ้นเปลืองและสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชน แต่กระนั้น นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ก็ยกย่องลี นัต ตน ว่าทรงมีทัศนะที่เมตตาและเห็นอกเห็นใจพสกนิกรที่เป็นสามัญชน แหล่งข้อมูลต่าง ๆ บอกไว้อย่างชัดเจนว่า ทรงเป็นผู้มีวัฒนธรรมและรสนิยมอันประณีต ทรงเคยเป็นนักวิชาการ เป็นผู้พิพากษา เป็นนักดนตรีและเป็นนักรบ เป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาแรงกล้าและเป็นกษัตริย์ซึ่งไร้ความปรานี ยิ่งไปกว่านั้น การโอ้อวดในความเป็นจักรพรรดิ และการยาตราสู่พรมแดนทางเหนืออย่างไม่กลัวเกรง ก็ดึงความสนใจจากราชสำนักซ้องของจีนให้เกิดความกังวลขึ้นมา

แหล่งข้อมูลของจีนระบุว่า ลี นัต ตน เป็นกษัตริย์เวียดซึ่งบังอาจอ้างตนว่ามีสถานะเท่ากับจักรพรรดิ ซึ่งสำหรับจีนนั้น ถือว่าเป็นการท้าทายต่อทัศนะการมองโลกของตนโดยตรง แนวคิดตามแบบของจีนเช่นนี้ อาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวการเขียนประวัติศาสตร์ที่ตกค้างมาจากสงครามระหว่างจีนกับเวียดนามในสมัยทศวรรษ 1070 แนวคิดเช่นนี้จีนใช้เป็นสูตรสำเร็จเพื่อแก้ต่างการตัดสินใจส่งทหารไปรบกับไดเวียดในเวลาต่อมาว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและสมควรแล้ว ทว่าแม้จะเป็นเช่นนั้น หลักฐานประกอบจากทางฝ่ายเวียดนามก็บอกไว้ว่า ลี นัต ตนทรงรับระเบียบพิธีการอย่างราชสำนักของจักรพรรดิจีนมาใช้หลายอย่าง นับตั้งแต่ชื่ออย่างเป็นทางการของราชอาณาจักร เครื่องแต่งกายของ ข้าราชบริพาร ไปจนถึงตำแหน่งและยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ทรงแต่งตั้งแก่บรรดาข้าราชการพระบรมวงศ์ศานุวงศ์ รวมทั้งพระบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว ดูเหมือนว่า ลี นัต ตนจะทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ถวายพระนามแก่ลี คอง อัน และ ลี พัต มา ซึ่งสวรรคตไปแล้ว ตามแบบอย่างของราชวงศ์จีน แต่นอกเหนือจากรายละเอียดจำเพาะด้านหลักวิชาการเหล่านี้แล้ว รัชสมัยของลี นัต ตนนี้เอง เป็นช่วงที่พรมแดนจีน-เวียดนาม กลายเป็นเวทีของการเผชิญหน้ากัน

ในรัชสมัยของลี คอง อัน มีเขตกันชนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าในที่สูง คั่นระหว่างดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพของธางลอง กับอำนาจการปกครองเขตชายแดนของราชวงศ์ซ้องของจีน ลี พัต มาทรงขยายอำนาจเหนือเขตกันชนนี้ ด้วยการรบชนะ และสร้างพันธมิตรกับหัวหน้าชนเผ่าในท้องถิ่นด้วยการแต่งงาน กุศโลบายเช่นนี้ มีผลให้อำนาจของธางลอง ประจัญหน้ากับด่านนอกบริเวณพรมแดนของราชวงศ์ซ้อง ราชสำนักซ้องวางท่าทีค่อนข้างนิ่งเฉยต่อความสำเร็จในการกำจัดเขตกันชนของหัวหน้าชนเผ่าต่าง ๆ ในท้องถิ่นของพัต มา เพราะในตอนนั้น จีนมีความกังวลกับพรมแดนด้านเหนือของตนมากกว่า และไม่ต้องการยั่วยุให้เกิดปัญหาเดือดร้อนขึ้นทางด้านใต้ ทว่าเจ้าหน้าที่ที่พรมแดนจีนบางคน วางทัศนะที่ชัดเจนกว่า และก่อกวนให้เกิดปฏิบัติการทางทหารต่อธางลอง เจ้าหน้าที่เหล่านี้แอบฝึกหน่วยกำลังทหารในท้องถิ่นอย่างลับ ๆ และให้ที่พำนักแก่ผู้อพยพลี้ภัย รวมทั้งพวกที่หนีทัพข้ามพรมแดนมาจากฝั่งเวียดด้วย ความขัดแย้งที่ปรากฏภายนอกระหว่างการประกาศอย่างโอนอ่อนของราชสำนักซ้องกับนโยบายไม่ซื่อของเจ้าหน้าที่พรมแดนของซ้องบางคนยั่วยุให้ลี นัต ตน ดำเนินการโจมตีข้ามพรมแดนเพื่อเป็นการลงโทษในค.ศ. 1059 พร้อมทั้งประกาศความ

“ชิงชัง” ของพระองค์ต่อ “ความไม่น่าไว้วางใจของซ้อง”[8] หลังจากการโจมตีและตอบโต้การโจมตีกันไปมาได้สักหนึ่งปี ซึ่งทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นของซ้องเป็นฝ่ายย่ำแย่นั้น การเจรจาระหว่างทูตของฝ่ายซ้องและเวียดนาม ช่วยให้เกิดความสงบขึ้นได้ชั่วคราว โดยเจ้าหน้าที่นักยั่วยุบางคนของซ้องถูกไล่ออก และราชสำนักซ้องยอมรับคำอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ของธางลองอย่างเป็นทางการ ทว่าในไม่ช้าเหตุการณ์ใหม่ ๆ อุบัติขึ้นอีก ในครั้งนี้เจ้าหน้าที่พรมแดนของซ้อง ไปไกลถึงขนาดร่วมคบคิดกับจามปาเพื่อกดดันธางลอง อย่างไรก็ดี นโยบายอย่างเป็นทางการของซ้อง ยังคงคัดค้านการกระทำในเชิงยั่วยุใด ๆ ทางตอนใต้ ผลก็คือ ในช่วงทศวรรษ 1060 เจ้าหน้าที่พรมแดนของซ้องมีความเห็นแตกกัน บางคนคบคิดที่จะดำเนินการส่งทหารเข้าโจมตีธางลอง ขณะที่บางคน ประณามความพยายามเหล่านี้ว่าเป็นความเขลา ในขณะเดียวกัน นัต ตนทรงปล่อยให้ข้าราชบริพารของพระองค์ สร้างแรงกดดันที่พรมแดนต่อไป และดูเหมือนว่าจะทรงขาดความเข้าใจถึงอันตรายที่ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเวียดนาม สถานการณ์พรมแดนที่คุกรุ่นนี้ มิได้ระเบิดขึ้นมา หากมาระเบิดเอาภายหลังจากลี นัต ตนสวรรคตไปแล้ว ทว่า ดูเหมือนว่าลี นัต ตนจะไม่ได้ทรงคิดถึงเรื่องนี้มากนัก เนื่องจากทรงมุ่งความเอาพระทัยใส่ในเรื่องอื่น ๆ

สิ่งที่ลี นัต ตน ทรงหมกมุ่นมากที่สุดในช่วงสิบสองปีแรกที่ครองราชย์ คือการมีพระราชโอรส ความปรารถนาพระราชโอรส ทำให้ลี นัต ตนอำนวยให้มีการสวดมนต์วิงวอนตามโบสถ์วิหารต่าง ๆ ทั่วดินแดนปีแล้วปีเล่า ในที่สุด ในค.ศ. 1066 พระองค์ก็ได้พระราชโอรส คือ ลี คาน ดึก ซึ่งประสูติจากนางสนมที่เป็นสามัญชน ชื่อ อีลาน เหตุการณ์นี้ เป็นหลักหมายที่สำคัญของรัชสมัยของนัต ตน ก่อนหน้านี้ พระองค์เอาแต่เฝ้าคอย เหมือนกับถูกพันธนาการไว้ด้วยความกลัวที่จะสวรรคตโดยปราศจากรัชทายาท ต่อเมื่อลี คาน ดึกประสูติ พระองค์จึงได้ลุกขึ้นมาปฏิบัติการ และหกปีแห่งพระชนน์ชีพที่เหลือ ก็เหมือนกับภาพสะท้อนของพระบุคคลิกที่แข็งแกร่งและมีชีวิตชีวาของพระราชบิดาของพระองค์ ลี นัต ตนตัดสินพระทัยแสดงบทบาทซึ่งเคยเป็นความสำเร็จยิ่งใหญ่ที่สุดของพระราชบิดาอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือการส่งทหารไปจามปา การส่งทหารไปจามปาของนัต ตนในค.ศ. 1069 เมื่อพิจารณาทั้งในแง่ยุทธการและจิตวิทยา นับเป็นการเลียนแบบการส่งทหารไปจามปาของพัต มา ในค.ศ. 1044 พิธีกรรมในการตระเตรียมการ นิมิตต่าง ๆ และหมายกำหนดการเหมือนที่มีอยู่ในบันทึกของพัต มาทุกอย่าง ความแตกต่างเพียงประการเดียว ก็คือ ใน ค.ศ. 1044 กษัตริย์จามถูกสังหาร ทว่าในค.ศ. 1069 กษัตริย์จามทรงได้รับการไว้ชีวิต พัต มา ทรงยืนยันอำนาจของ ธางลอง โดยไม่มีการละเว้นให้แต่อย่างใด นัต ตนเพียงแต่ยืนยันถึงอำนาจของธางลองอีกครั้งหนึ่ง และมีที่ว่างเหลือพอที่จะให้ความเมตตาแก่กษัตริย์ที่พ่ายแพ้

---

[8] Ibid., ban ky 3, 242.

เบื้องหลังการส่งทหารไปจามปา คือการแข่งขันเพื่อช่วงชิงอิทธิพลทางทะเลในทะเลจีนใต้ ธางลอง ไวต่อการสำเหนียกในความสำคัญของอำนาจทางทะเล และการมีอิทธิพลครอบงำชายฝั่งทะเลตอนใต้ แม้ว่าเกษตรกรรมให้นิยามถึงอำนาจ และการค้าเป็นเพียงส่วนประดับให้กับเกษตรกรรม แต่พงศาวดารของเวียดนาม ก็ได้บันทึกการติดต่อกับพ่อค้าจากส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชวา ลี นัต ตนทรงจ่ายสินทรัพย์ก้อนมหึมาให้แก่พ่อค้าชวาเป็นค่าไข่มุกเม็ดที่ “เรืองแสงในความมืด”[9] จามปาอยู่ในฐานะที่ปิดกั้นทางมิให้ธางลองเข้าสู่ตลาดของทะเลที่อยู่ทางใต้และเห็นได้ชัดว่าจามปา พยายามทำเช่นนั้นจริง ๆ เวียดนามออกทะเลด้วยใจฮึกเหิม มิได้หวั่นไหวต่อความลำบากยากเข็ญจากการเดินทัพทางไกล

รัชสมัยของลี คอง อัน ลี พัต มา และ ลี นัต ตน กอปรขึ้นเป็นยุคที่โดดเด่นมิใช่เพียงที่การพัฒนาการจัดระบบการเมืองของเวียดนามเท่านั้น หากยังรวมถึงการพัฒนาชีวิตด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของเวียดนามด้วย วิถีทางที่กษัตริย์ทั้งสามพระองค์ ทรงระดมทรัพยากรทางวัตถุที่มีอยู่ มาสู่พระองค์นั้นไม่ปรากฏชัดในแหล่งข้อมูล แบบวิถีการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะที่ตัวบุคคลอย่างสูงได้รับการเสริมกำลังจากสถาบันราชวงศ์ในเบื้องต้น ซึ่งเป็นรากฐานมาตั้งแต่ทศวรรษ 1040 สถาบันนี้ดูเหมือนมีลำดับชั้นบัญชาการจากฐานที่ราชสำนัก เพื่อการปกครองที่ดินและทรัพย์สินของกษัตริย์ จัดการกำลังทหาร และบริหารพรมแดนที่ได้ส่งทหารไปประจำอยู่ พระราชอำนาจของกษัตริย์ที่มีอยู่เหนือผู้นำเวียดนามในภูมิภาคต่าง ๆ ดูจะมีพื้นฐานอยู่ที่ความยินยอมพร้อมใจซึ่งกันและกัน และเสริมด้วยการขู่ว่าจะปฏิบัติการลงโทษ การให้สัตย์ปฏิญาณความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี และกษัตริย์ทุกพระองค์จัดงานวันเฉลิมพระชนมพรรษาอย่างพิถีพิถัน เพื่อการเลี้ยงฉลองและพระราชทานรางวัลแก่บุคคลสำคัญ ๆ ในราชอาณาจักร อาจเป็นได้ว่า สิ่งที่มีความสำคัญพอ ๆ กับคำขู่ คำสัตย์ปฏิญาณและการพระราชทานรางวัล คือการพัฒนาทัศนะทางด้านวัฒนธรรมอันมีอยู่ร่วมกันในหมู่ชาวเวียดนามทั้งปวง ซึ่งเป็นกระบวนการซึ่งกษัตริย์สามพระองค์แรกของราชวงศ์ลี ทรงมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดขึ้น

กษัตริย์ทั้งสามพระองค์นี้ ทรงมีความสนพระทัยลัทธิบูชาภูติผีในท้องถิ่น และทรงกระตือรือร้นที่จะนำลัทธิเหล่านี้ เข้ามาอยู่ภายใต้ฉัตรแห่งราชูปถัมภ์ และภายใต้ร่มของพระพุทธศาสนา ทั้งสามพระองค์ทรงปลูกฝังภาพลักษณ์ของแต่ละพระองค์เองในฐานะบุรุษผู้ทรงคุณงามความดี สามารถเป็นสื่อกลางติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติในนามของข้าราชบริพารของพระองค์ได้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังเกิดความเข้าใจกันขึ้นด้วยว่า คุณธรรมและความดีงามของพระมหากษัตริย์เหล่านี้ เป็นพลังในทางบวกที่ปลุกเร้าอำนาจเหนือธรรมชาติให้นำความมั่งคั่งไพบูลย์และความสำเร็จในการยุทธมาสู่ราชอาณาจักร หลังจากที่ต้องอยู่ใต้อาณัติของราชวงศ์จีนมาหลายร้อยปี ช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงแห่งการค้นพบตนเอง

---

[9] Ibid., 244.

โดยมีการนำประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ มารวมกันเข้าเพื่อประกอบขึ้นเป็นขนบประเพณีร่วมของเวียดนามทั้งปวง พร้อมกับโยงความสำเร็จในเรื่องนี้เข้ากับความสำเร็จของราชวงศ์ลี กระบวนการสำรวจขอบเขตของความรับรู้ทางด้านวัฒนธรรมของเวียดนาม เผยให้เห็นทัศนคติที่มั่นใจ และมุ่งคิดถึงแต่ผลประโยชน์และความต้องการของตน ทัศนคติเช่นนี้ สอดรับกับการขยายอำนาจทางทหาร ยุคแห่งการกำหนดนิยามโดยกษัตริย์ ถึงความหมายของการเป็นชนชาติเวียดนามว่าเป็นอย่างไรนั้น มาจุดจบในทศวรรษ 1070 ด้วยการเผชิญหน้าทางทหารอย่างรุนแรงกับจีน และชาวเวียดนามก็ได้ตระหนักถึงขีดจำกัดของตนที่เกิดจากการเผชิญหน้ากันนี้

เมื่อลี นัต ตนสวรรคตลงในค.ศ. 1072 นั้น ที่ราชสำนักซ้องของจีน หวัง อันฉื่อกำลังริเริ่มนโยบายใหม่ หวัง อันฉื่อ ผู้นี้เป็นนักเคลื่อนไหวและได้ส่งเสริมให้เหล่าข้าราชการมีความคิดทำนองเดียวกันนี้ตลอดทั่วทั้งระบบข้าราชการจีนสมัยซ้อง หวัง อันฉื่อดูหมิ่นเหยียดหยามนโยบายที่กระทำมาแต่ดั้งเดิมว่าเป็นนโยบาย “นิ่งเฉย” แม้ว่าการนำของเขากระตุ้นให้เกิดการต่อต้าน และความขัดแย้งจนเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายกันอย่างรุนแรง แต่เขาก็ได้รับความไว้วางพระทัยจากองค์จักรพรรดิ เขาได้อนุมัตินโยบายที่ก้าวร้าวที่ข้าราชการผู้เป็นนักเคลื่อนไหวตามพรมแดนด้านตะวันตกของจีนและที่อื่น ๆ กำหนดขึ้น จุดประสงค์ก็เพื่อที่จะ “ลิดรอน” อำนาจของหัวหน้าของชนเผ่าต่าง ๆ ในบริเวณที่สูง นโยบายเหล่านี้ ประสบความสำเร็จเรื่อยมา หวัง อันฉื่อ ดูจะพิจารณาพรมแดนที่ติดกับเวียดนามว่าเป็นกรณีที่คล้ายคลึงกัน และดังนั้น จึงได้อนุมัติการตระเตรียมการเพื่อให้ข้าราชการที่เป็นนักเคลื่อนไหวตามชายแดนเหล่านี้ ลงมือปฏิบัติการทางทหาร[10]

ลี คาน ดึกขึ้นครองราชย์ในค.ศ. 1072 เมื่อพระชนมายุได้หกพรรษา นับเป็นดัชนีที่บ่งชี้ชัดเจนว่า แนวคิดเรื่องราชวงศ์ได้กลายเป็นสถาบันที่มีประสิทธิภาพแล้ว ขณะที่กองทัพซ้องเคลื่อนคืบหน้ามาถึงพรมแดน ผู้บัญชาการทหารของเวียดนาม คือ ลี เทือง เกียต ได้ตัดสินใจโจมตีดักหน้า ในค.ศ. 1075 ลี เทือง เกียต เปิดฉากโจมตีจังหวัดต่าง ๆ ของจีนบริเวณพรมแดนทั้งทางบกและทางทะเล อย่างไม่ทันให้จีนได้ตั้งตัว กองเรือของซ้อง นครใหญ่หลายนคร และคลังเสบียงทางทหารที่ฝ่ายจีนสั่งสมไว้ถูกเวียดนามทำลายหมดสิ้นก่อนที่จะถอยออกไป ทางเวียดนามตระหนักรู้ถึงความแตกแยกแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายอยู่ในจีน จึงได้ทิ้งป้ายประกาศเอาไว้ โดยมุ่งหมายให้เป็นที่ดึงดูดใจแก่ศัตรูของหวัง อันฉื่อในหน่วยงานข้าราชการของราชวงศ์ซ้อง

หวัง อันฉื่อ ทั้งประหลาดใจและโกรธต่อการกระทำของเวียดนามและได้รีบเร่งจัดทัพไปลงโทษทางลองด้วยความเจ็บแค้น โดยไม่ใส่ใจคำตักเตือนจากคู่แข่งในหมู่ข้าราชการ การยาตรตราทัพ

---

[10] Kawahara Masahiro, “Richō to Sō Tono Kankei (1009-1225)” (ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ลีกับราชวงศ์ซ้อง) in Yamamotō Tatsuro, ed., ***Betonamu Chūgoku Kankeishi***, [ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างเวียดนามกับจีน]. Tokyo, 1975.

ของซ้องใน ค.ศ.1076 – 1077 ครั้งนี้ไม่เหมือนกับการรบของจีนสมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบ ผู้นำทัพเป็นเจ้าหน้าที่มีสายการสั่งการในหมู่ข้าราชการสั้น และมีการตระเตรียมหรืออำนาจในการริเริ่มไม่เพียงพอ กองเรือของซ้องไม่สามารถบุกเข้าสู่น่านน้ำของเวียดนามได้ และกองทัพ ก็ติดค้างอยู่ที่แม่น้ำสายหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างธางลองไปทางตะวันออกเฉียงเหนือหลายไมล์ กองทัพนี้ ถอนทัพกลับไปได้หลังจากที่ต่อสู้อยู่ได้สามเดือน หลังการเจรจาที่ดำเนินอยู่หลายปี เจ้าหน้าที่ทางการของซ้องและเวียดนาม สามารถตกลงกันได้เรื่องพรมแดนร่วม ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้ว ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

สงครามครั้งนี้ บังคับให้จีนต้องรับรองธางลองในฐานะประเทศราชชนิดพิเศษ กล่าวคือเป็นประเทศราชที่จีนไม่สามารถ “ลิดรอน” ได้ สงครามครั้งนี้ยังบังคับให้เวียดนามจำต้องตระหนักว่าจีนเป็นมหาอำนาจซึ่งอย่าไปยั่วยุเสียเลย จะเป็นการดีที่สุด พรมแดนของสองประเทศซึ่งเห็นได้ชัดว่าลากผ่านพื้นที่ซึ่งที่ทำให้ฝ่ายเวียดนามเข้าใจว่าเป็นทั้งการกำหนดขอบเขตและการคุ้มครองป้องกันนั้นมีลักษณะที่แปลกไปจากการจัดสรรพื้นที่ทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแต่เดิมมา ไม่เคยมีการกำหนดพรมแดนอย่างแน่นอนมั่นคงถึงขนาดนี้ การตระหนักรู้ถึงพรมแดนนี้ และความสำคัญของการปกป้องพรมแดนรวมทั้งการรักษาความสัมพันธ์กับมหาอำนาจที่อยู่เลยเส้นพรมแดนนี้ไป กลายเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของจิตสำนึกด้านวัฒนธรรมของเวียดนาม มาตั้งแต่บัดนั้น

ขณะที่วิกฤติการณ์สงครามกำลังรุนแรงถึงขีดสูงสุดในช่วง ค.ศ.1075 – 1077 นั้น เวียดนามไม่มีกษัตริย์ที่ทรงเจริญถึงวัยผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ในฐานะบุคคลผู้ทรงพระราชอำนาจ บรรดาผู้นำของเวียดนามจึงมอบอำนาจให้ทางราชสำนักแต่งตั้งบุคคล โดยการ “สอบ” เพื่อคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมจากหมู่คนที่รู้หนังสือการสอบเหล่านี้ ดูจะเป็นพิธีกรรมการแต่งตั้งที่เกิดขึ้นในยามฉุกเฉิน และไม่มีหลักฐานปรากฏว่ามีการสอบเช่นนี้อีก ภายหลังทศวรรษ 1080 เหล่าผู้นำในราชสำนักของสมัยนี้ ได้แก่ลี เดา ธันห์ (ถึงแก่อสัญกรรมค.ศ. 1081) ซึ่งเป็นข้าราชการสำนักมีชื่อเสียงเด่นขึ้นมาในรัชสมัยของลี พัต มา รวมทั้งผู้ที่ลี เดา ธันห์อุปถัมภ์ คือ เล วัน ธินห์ ข้าราชการสำนักเหล่านี้ตอบสนอง ความเป็นยุวกษัตริย์ของลี คาน ดึก ด้วยการพยายามทำให้สถาบันราชวงศ์มีลักษณะเป็นพิธีการ อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุด ลี คาน ดึก ทรงระงับแนวโน้มนี้ โดยการเนรเทศเล วัน ธินห์ออกไปในค.ศ. 1096 และได้ทรงยืนยันให้เห็นอีกครั้งหนึ่งถึงแบบอย่างความเป็นผู้นำที่แสดงด้วยคุณลักษณะเฉพาะของตัวบุคคลซึ่งเป็นที่คาดหวังของกษัตริย์จากราชวงศ์ลี

ลี คาน ดึก ครองราชย์อยู่จนกระทั่งสวรรคตในค.ศ. 1127 พระองค์ไม่ทรงมีราชโอรส และในช่วงปีท้าย ๆ ของพระชนม์ชีพ กลุ่มตระกูลทางฝ่ายพระมารดาของรัชทายาทที่ทรงแต่งตั้งไว้ ซึ่งมีศักดิ์เป็นพระภาติยะ (หลาน) ขึ้นมามีอำนาจอยู่ในราชสำนัก นับตั้งแต่นั้นมา กษัตริย์ลีเป็นเพียงประมุขแต่ในนามให้แก่กลุ่มคนในกลุ่มตระกูลของฝ่ายพระราชมารดาของพระองค์ และเป็นผู้พิทักษ์รักษาวัฒนธรรมที่กษัตริย์ลีองค์ก่อน ๆ ทรงประสบความสำเร็จในการสังเคราะห์ขึ้นมา ในระยะนี้

แหล่งข้อมูลของเวียดนามเน้นถึงบทบาทของเสนาบดีที่ซื่อสัตย์มากกว่าบทบาทของกษัตริย์ที่ทรงคุณงามความดี ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ธางลองต้านทานการรุกรานของเขมรจากทางใต้ได้เป็นผลสำเร็จ และส่งเสริมสถานะของตนที่ราชสำนักซ้องใต้ของจีน แต่กิจการภายในนั้น ความเห็นพ้องต้องกันภายในราชวงศ์ลี ซึ่งขึ้นอยู่กับการเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ที่มีพระบุคลิกภาพที่เข้มแข็ง จางหายไป สิ่งที่เกิดขึ้นมาแทน คือ การเผชิญหน้ากันเป็นระลอก ๆ ระหว่างกลุ่มตระกูลฝ่ายมารดาของผู้อยู่ในฐานะที่สามารถขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ กลุ่มตระกูลเหล่านี้ควบคุมภูมิภาคต่าง ๆ ของอาณาจักรไดเวียดเอาไว้ เมื่อขึ้นต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ไดเวียดอยู่ในสภาพสงครามกลางเมืองอย่างเรื้อรัง

ราชวงศ์ลีสร้างคุณูปการที่สำคัญให้แก่ประเพณีทางวัฒนธรรมของเวียดนามไว้สามประการ ประการแรก พุทธศาสนาได้รับการยอมรับอย่างมั่นคงว่าเป็นมาตรวัดพฤติกรรมของผู้มีอารยธรรมทั้งแก่กษัตริย์และราษฎร ประการที่สอง การระบุให้เหล่าดวงวิญญาณของเหล่าเทพเจ้าผู้เป็น “ชาวเวียดนาม” โดยแท้คือผู้พิทักษ์พระราชอำนาจของกษัตริย์ ประการที่สาม การพัฒนาทฤษฎีการเมืองของจีนในบทที่แปลงเป็นเวียดนามแล้ว ซึ่งยืนยันว่า ธางลอง คือที่ประทับของ “จักรพรรดิที่อยู่ทางใต้” ผู้ทรงปกครอง “ราชอาณาจักรด้านใต้” โดยอาณัติจากสวรรค์ อาณัติของ “จักรพรรดิเหนือ” แห่งจีนนั้นแผ่ขยายมาไกลเพียงแค่พรมแดน และพรมแดนดังกล่าว อยู่ในอารักขาของ “สวรรค์” และของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายบนพื้นแผ่นดิน[11] ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีน ได้รับการฟูมฟักรักษาไว้ในฐานะที่เป็นทางเลือกเดียวที่นอกเหนือไปจากการเผชิญหน้ากันและสงคราม

ในท้ายที่สุดกลุ่มตระกูลเตรินประสบความสำเร็จในการปราบศัตรูทั้งหมดของตนให้ราบคาบและประกาศราชวงศ์ใหม่ขึ้นในค.ศ. 1225 กลุ่มตระกูลเตรินนี้มาจากบริเวณชายฝั่งทะเลของที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มตระกูลนี้ประสบความสำเร็จทางทหาร คือแสนยานุภาพทางทัพเรือ ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถควบคุมทางเดินเรือในแม่น้ำของบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง ผู้เป็นสถาปนิกก่อตั้งราชวงศ์เตริน คือ เตริน ธู โด แม้เตริน ธู โดไม่เคยได้ขึ้นครองราชบัลลังก์ แต่เขาก็ปกครองกลุ่มตระกูลเตรินอยู่ ในช่วงระยะที่มีการสถาปนากลุ่มตระกูลเตรินขึ้นเป็นราชวงศ์ เขาใช้ความบากบั่นเพื่อแก้ไขความอ่อนแอของระบบการเมืองแบบของราชวงศ์ลี ที่ทำให้ตระกูลเตรินขึ้นมายึดอำนาจได้ เตริน ธู โดประสบความสำเร็จในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในการควบคุมกลุ่มราชตระกูลราชสำนักและการบริหารอาณาจักรในแบบรวมศูนย์ ทั้งยังประสบความสำเร็จในการควบคุมเศรษฐกิจด้วย

เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากกลุ่มตระกูลฝ่ายมารดาที่รุกล้ำเข้ามาในราชสำนักด้วยความทะเยอทะยาน กษัตริย์ราชวงศ์เตรินจึงต้องอภิเษกสมรสกับสตรีจากกลุ่มตระกูลเตรินเท่านั้น กษัตริย์ราชวงศ์เตรินทรงรับพระญาติขึ้นเป็นพระมเหสีอยู่สี่รุ่น หรือที่มีอยู่กรณีหนึ่ง รับพระขนิษฐาต่างมารดาขึ้นเป็นพระมเหสี เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายว่าจะมีกษัตริย์ซึ่งที่ทรงพระเยาว์หรือมีการโต้แย้งในเรื่องการ

---

[11] Ngo Si Lien, ban ky 3, 249.

สืบสันตติวงศ์ กษัตริย์เตรินจึงมักสละราชบัลลังก์ให้แก่รัชทายาทซึ่งอยู่ในวัยผู้ใหญ่แล้ว ที่ทรงเลือกขึ้นเมื่อกษัตริย์ก่อนพระองค์สวรรคต โดยหลังจากนั้น กษัตริย์ผู้สละราชบัลลังก์นั้น ทรงปกครองในฐานะกษัตริย์ “อาวุโส” ช่วงที่ราชวงศ์เตรินมีอำนาจสูงสุดนั้น การตัดสินพระทัยของกษัตริย์ ในปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ ทรงกระทำโดยปรึกษาหารือกับพระปิตุลา เชษฐา-อนุชาและพระญาติอื่น ๆ วิธีการนี้ช่วย ฟูมฟักความสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในกลุ่มราชตระกูล ราชวงศ์เตรินเริ่มสลายลงในท้ายที่สุด เมื่อกฎเกณฑ์เหล่านี้ไม่มีการปฏิบัติอีกต่อไป

ราชวงศ์เตรินพยายามทำลายอำนาจของกลุ่มตระกูลใหญ่ ๆ ตามภูมิภาคต่าง ๆ โดยการแต่งตั้งสมาชิกอื่น ๆ ในราชตระกูลเตรินขึ้นเป็นเจ้าศักดินาประจำบริเวณยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำฮองของกษัตริย์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น บนความสูญเสียของผู้มีอำนาจในท้องถิ่น และทำให้ราชวงศ์เตรินควบคุมปริมาณผลผลิตข้าวส่วนเกินในสัดส่วนที่มากกว่าที่ราชวงศ์ลีเคยได้ ราชวงศ์เตรินประสบความสำเร็จในการกำจัดผู้ที่มีโอกาสขึ้นมาเป็นคู่แข่งในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำฮองได้เป็นอย่างดี เสียจนกระทั่งเมื่ออำนาจของราชวงศ์เริ่มเสื่อมลงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กลุ่มตระกูลที่ก้าวขึ้นมาอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ กลายป็นกลุ่มตระกูลที่มาจากที่ราบลุ่มแม่น้ำมาที่อยู่ทางใต้ลงไป

ในทศวรรษ 1230 ราชวงศ์เตรินเริ่มใช้ระบบการสอบคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานในระบบราชการ ในยุคนี้ระบบราชการเป็นหน่วยงานการบริหารที่ใหญ่ขึ้น และมีวินัยมากกว่าที่เคยเป็นอยู่ในสมัยราชวงศ์ลี ระบบการสอบ ย่อมใช้แบบอย่างที่จีนทำมาก่อนหน้านั้นอย่างไม่มีทางเป็นอื่นไปได้ ผู้สมัครสอบที่หวังความก้าวหน้าเหล่านี้ต้องเตรียมตัวด้วยการศึกษาตำราโบราณ ประวัติศาสตร์และวรรณคดีของจีน แม้ว่ากษัตริย์แห่งราชวงศ์เตรินทรงเป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาแก่กล้า และนำความสำเร็จด้านวัฒนธรรมของราชวงศ์ลีมาใช้ปฏิบัติตามแบบฉบับของตน แต่นับตั้งแต่ช่วงเวลานี้ (ทศวรรษ 1230) เป็นต้นไป อาณาจักรไดเวียดเริ่มมีชนชั้นจำนวนน้อยที่แสดงตนให้เห็นว่าชำนาญการด้านวรรณคดีและเรื่องโบราณต่าง ๆ บุคคลในชนชั้นที่เกิดขึ้นใหม่เหล่านี้ มาจากชนชั้นเจ้าที่ดินที่มั่งคั่ง พวกเขาสร้างภาพลักษณ์ของความใฝ่รู้ ความจงรักภักดีและความสามารถซึ่งเกิดจากการได้ศึกษาตำราโบราณและงานของขงจื๊อ เมื่อกลุ่มราชตระกูลเริ่มอ่อนแอลงในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ชนชั้นใหม่เหล่านี้ได้ขวนขวายต่อการพยายามรักษาระเบียบแบบแผนและในท้ายที่สุดพวกเขา ก็ก้าวขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ในฐานะกลุ่มผู้กล่าวยกย่องและเชิดชูพระมหากษัตริย์ ผู้ขัดเกลาศีลธรรมของประชาชน และผู้พิทักษ์ราชสำนัก

นโยบายรวมศูนย์ในลักษณะที่เตริน ธู โดปฏิบัตินั้น กลายเป็นสินทรัพย์อย่างหนึ่งของเหล่าผู้นำแห่งกลุ่มราชตระกูลเตรินรุ่นที่ต่อจากเขา เมื่อชางลองต้องถูกท้าทายจากภัยการเผชิญหน้าทางทหารกับกองกำลังของมองโกล แห่งราชวงศ์หยวน กองทัพมองโกลพิชิตยูนนานได้ในตอนกลางทศวรรษ 1250 และพยายามบุกเข้าสู่ไดเวียดเพื่อโอบล้อมดินแดนซ้องตอนใต้ ในช่วงฤดูแล้งของ ค.ศ.1257 – 1258 ราชวงศ์เตรินต่อต้านมองโกลไว้ได้ และบังคับให้กองทัพมองโกลต้องถอยกลับไปยังยูนนาน

หลังจากที่กุบไลข่านพิชิตซ้องใต้ได้ในตอนปลายทศวรรษ 1270 มองโกลส่งทูตพิเศษเข้ามายังธางลอง เรียกร้องแกมบังคับให้ยอมจำนน ฝ่ายเวียดนามขัดขืนคำบัญชานี้ ในช่วงระยะนี้ กษัตริย์เตรินทรงมีบรมราชโองการให้เขียนประวัติศาสตร์ขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ได้รับสืบทอดสถานะจักรพรรดิ ซึ่งเทียบเท่ากับจักรพรรดิจีน ดังนั้น พระองค์จึงไม่มีพันธะหน้าที่ที่จะต้องยอมอ่อนน้อมให้แก่ผู้พิชิตจักรพรรดิจีน[12] ราชสำนักเตรินยังสนใจแนวคิดเรื่องเหล่าดวงวิญญาณของเทพเจ้าเวียดนาม ซึ่งสามารถใช้อำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอยู่เข้าขับไล่ผู้รุกรานได้ เมื่อการรบพุ่งสิ้นสุดลงตอนปลายทศวรรษ 1280 ไดเวียดจัดให้มีการรับรองดวงวิญญาณเทพเจ้าเหล่านี้โดยพิธีแต่งตั้งจากองค์จักรพรรดิ

เมื่อกองทัพของพวกมองโกล-หยวน โหมจากสี่ด้านเข้ามาในไดเวียดในค.ศ. 1284 ราชวงศ์เตรินมีพระบรมวงศานุวงศ์อยู่กลุ่มหนึ่ง ที่เป็นผู้นำที่สามารถ องค์ที่โดดเด่นที่สุดคือเตริน ควอค ตวน (ยังเป็นที่รู้จักในพระนามเตริน ฮึง เดา ด้วยอีกพระนามหนึ่ง) หลังการสู้รบดำเนินไปได้หกเดือน – ซึ่งช่วงเวลานั้น ฝ่ายเวียดนามสละนครธางลองให้แก่ผู้รุกราน – มีการสู้รบเกิดขึ้นเป็นระลอกตามแนวลุ่มแม่น้ำฮองตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่ช่วยให้ฝ่ายเวียดนามขัดขวางการเชื่อมต่อระหว่างกองทัพมองโกล กองทัพมองโกลส่วนหนึ่งขึ้นบกที่จามปาแล้วเดินทัพขึ้นเหนือ เพื่อมาบรรจบกับทัพมองโกลที่เคลื่อนกำลังมาจากจีนโดยตรง เวียดนามขัดขวางการพบกันของกองทัพทั้งสองได้เป็นผลสำเร็จ ช่วงที่มีการปะทะกันครั้งหลัง ๆ เวียดนามสามารถทำลายกองทัพมองโกลใต้และสังหารแม่ทัพ ฝ่ายมองโกลจึงล่าถอยออก ในช่วง ค.ศ.1287 – 1288 เป็นช่วงการรุกรานครั้งสุดท้ายของพวกมองโกล-หยวน กองทัพมองโกล – หยวนต้องประสบความพ่ายแพ้หลังจากกองทัพเรือของเวียดนามยึดกองเรือสัมภาระของมองโกลได้ ทัพมองโกลถูกสะกัดขวางขณะพยายามถอย และประสบความพ่ายแพ้ในการรบอย่างยับเยินจนกลายเป็นตำนานอันลือเลื่องของเวียดนาม

ในชั่วอายุคนรุ่นต่อ ๆ มาภายหลังสงครามมองโกล ราชวงศ์เตรินค่อย ๆ สูญเสียอำนาจการเป็นผู้นำลงไปทีละน้อย มีหลักฐานแสดงถึงความไม่สงบในสังคมในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ เหตุการณ์เหล่านี้ยังไม่เข้าใจกันดีนัก เหตุการณ์เริ่มขึ้นขึ้นด้วยการกบฏที่เกิดขึ้นเป็นระลอกในทศวรรษ 1340 ขณะนั้นอยู่ในช่วงรัชกาลของเตริน มินห์ ตง พระองค์ขึ้นครองราชย์ในทศวรรษ 1320 และสวรรคตลงในค.ศ. 1357 พระองค์ทรงอภิเษกสมรสกับสตรีซึ่งเป็นพระญาติในราชตระกูลเตริน ทว่าทรงมีราชโอรสที่เกิดกับสตรีสองคนในกลุ่มตระกูลโฮด้วย ผู้นำของกลุ่มตระกูลโฮ คือโฮ กี ลี จึงค่อย ๆ แฝงอิทธิพลเข้ามาในราชสำนัก ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากเตริน มินห์ ตง มีชื่อเสียงว่ามีความประพฤติเสื่อมเสียและไร้ความสามารถ พระองค์ไม่ทรงมีราชโอรสและมิได้สละราชสมบัติให้แก่รัชทายาทที่แต่งตั้ง

---

[12] O. W. Wolters, “Historians and Emperors in Vietnam and China: Comments Arising out of Le Van Huu’s History, Presented to the Tran Court in 1272”, in Anthony Reid and David Marr, eds, ***Perceptions of the past in Southeast Asia***, Singapore, 1979.

ขึ้น เมื่อพระองค์สวรรคตลงในค.ศ. 1369 จึงเกิดการโต้เถียงเรื่องการสืบสันตติวงศ์ขึ้น เป็นผลให้ โฮกี ลี ซึ่งอยู่ในฐานะพระญาติ มีอำนาจควบคุมราชบัลลังก์ ยี่สิบปีต่อจากนั้น เป็นช่วงเวลาของวิกฤติการณ์ร้ายแรงอันเกิดจากการรุกรานของพวกจาม ภายใต้การนำของกษัตริย์จามซึ่งฝ่ายเวียดนามรู้จักกันในนาม เช บง งา กษัตริย์จามพระองค์นี้เป็นผู้ทรงพระปรีชาสามารถมากที่สุดพระองค์หนึ่งของจาม พวกจามเข้าปล้นทำลายราชอาณาจักรและนครธานลองหลายครั้งหลายหน จนกระทั่งเมื่อเช บง งา สวรรคตไปใน ทศวรรษ 1390 โฮ กี ลี จึงสามารถฟื้นฟูความเป็นระเบียบของเวียดนามขึ้นมาได้

โฮ กี ลี เป็นผู้นำในการอำนวยให้โลกชนชั้นผู้ดีชาวพุทธของราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตรินพังทะลายลงรวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อก่อการในระยะเริ่มต้นของชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์ โฮ กี ลีอ้างประวัติศาสตร์ครั้งโบราณเพื่ออธิบายความชอบธรรมให้แก่การใช้อำนาจของตน และในที่สุด ได้ประกาศสถาปนาราชวงศ์ของตนเองขึ้นมาในค.ศ. 1400 โฮ กี ลี พยายามหาทางยุติความวุ่นวายที่ยืดเยื้อจนกระทั่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ปกครองที่ใช้อำนาจตามอำเภอใจและรุนแรง และถูกต่อต้านจากชนชั้นปกครองของเวียดนามเป็นอันมาก[13] จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหม็งของจีนในยุคหย่งเล้อ ไม่ละเลยโอกาสที่จะเข้าแทรกแซง ใน ค.ศ. 1406 กองทัพเหม็ง บุกเข้ายึดครองไดเวียด โดยวางท่าทีว่าเพื่อเข้าฟื้นฟูราชวงศ์เตริน กองทัพจีนจับกุมตัว โฮ กี ลี ไว้ได้หลังการรบพุ่งอยู่หลายครั้ง ตลอดระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น เหล่าข้าราชการของราชวงศ์เหม็ง เพียรพยายามเพื่อเปลี่ยนไดเวียดไปเป็นมณฑลหนึ่งของจีน อย่างไรก็ดี นโยบายของพวกเขา เกิดอุปสรรคซึ่งเป็นความขัดแย้งกันเองอยู่สามประการ จนทำให้ความเพียรพยายามเหล่านี้ล้มเหลวลงในท้ายที่สุด

ความขัดแย้งประการแรก เป็นความขัดแย้งเชิงยุทธศาสตร์ที่มีอยู่ในนโยบายของเหม็ง เกี่ยวกับการสร้างความเป็นจีนในบริเวณชายแดน ความเพียรพยายามของจีนเพื่อบังคับประชากรแถบนั้นที่ยังขัดขืนอยู่ให้หันมาดำเนินชีวิตแบบจีน เป็นสิ่งที่บ่อนทำลายระเบียบและความมั่นคง ซึ่งเป็นเป้าหมายของนโยบายพรมแดน ประการที่สอง มีความขัดแย้งในหมู่ขุนนาง ระหว่างอุดมการณ์อันดีเลิศกับการขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบที่ต่ำช้า อุดมการณ์นั้น คือการทำให้คนป่าเถื่อน กลายเป็นผู้มีอารยธรรมขึ้นมา อุดมการณ์นี้ ถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมแก่การเข้ายึดครองของจีน ส่วนการขูดรีดเอาเปรียบนั้น เป็นคุณลักษณะที่มีอยู่ในความเพียรพยายามที่ได้กระทำอยู่โดยแท้จริงของเหล่าข้าราชการเหม็งในการปกครองชาวเวียดนาม คุณภาพของบุคลากรของราชวงศ์เหม็งที่ส่งไปยังดินแดนเวียดนาม จึงเป็นสิ่งที่ทำลายเป้าหมายเชิงอุดมการณ์ที่สูงส่งของการยึดครองตามที่ได้อ้างไว้ ประการสุดท้าย เป็นความขัดแย้งเรื่องการเงินระหว่างทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งเจ้าหน้าที่ที่ฉ้อฉลสร้างสมขึ้นมา กับความ ขัดสนเงินงบประมาณสำหรับใช้ในงานปกครองท้องถิ่น ปัญหาความหมดเปลืองทรัพย์สินในท้อง พระคลังของพระจักรพรรดิมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทหารในกองทัพจีนใช้กำลังเพื่อฉวย

---

[13] John K. Whitmore, ***Vietnam, Ho Quy Ly, and the Ming*** (1371-1421), New Haven, 1985.

โอกาสสร้างความ มั่งคั่งให้แก่ตัวเอง ในขณะที่กองทัพมีรายรับไม่พอกับรายจ่าย และจำเป็นต้องอาศัยเงินช่วยเหลือรายปีจากรัฐบาลกลาง ความขัดแย้งเหล่านี้ ประกอบกับการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านของฝ่ายเวียดนามครั้งใหม่ ซึ่งทหารจีนไม่สามารถปราบปรามได้ หากไม่มีการลงทุนใหม่ด้วยสินทรัพย์ก้อนใหญ่ ทำให้นโยบายการยึดครองต้องละเลิกลงภายในชั่วเวลาไม่กี่ปีหลังจากพระจักรพรรดิในยุคหย่งเล้อสวรรคตในค.ศ. 1424 จีนถูกบังคับให้จำต้องตระหนักว่า แม้เวียดนามจะอยู่เพียงแค่ในรัศมีที่กองทัพจีนสามารถเอื้อม เข้ามาได้ แต่กลับเป็นเรื่องพ้นวิสัยที่จีนจะแผ่อิทธิพลความเป็นจีนเข้าไปในเวียดนามได้ บทเรียนของความเพียรพยายามที่จะยึดครองเวียดนามสำหรับฝ่ายจีน มีอยู่ว่าความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ เป็นสิ่งที่แสดงภูมิปัญญาที่สูงส่งยิ่งกว่านโยบายการพิชิตด้วยกำลังและการกลืนชาติ[14]

ในช่วงท้ายสุด กำลังต่อต้านของเวียดนามต่อการยึดครองของราชวงศ์เหม็ง เข้ามารวมตัวกันอยู่เบื้องหลังการนำของเล เหล่ย เล เหล่ยเป็นเจ้าที่ดินที่มั่งคั่งจากธันห์ หัว ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมา ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง การยกมาตรฐานการต่อต้านที่สูงขึ้นของเล เหล่ย ในค.ศ. 1418 ช่วยให้เขารอดพ้นการปฏิบัติการทางทหารของเหม็งหลายครั้งหลายคราว และในท้ายที่สุด เล เหล่ยได้ชาวเวียดนามที่มีความสามารถพิเศษมาร่วมสมทบเป็นขบวนสนับสนุนที่ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ชาวเวียดนามผู้มีพรสวรรค์โดดเด่นที่สุดที่เข้าร่วมขบวนการต่อต้านของเล เหล่ย คือเหงียน ตราย ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการยกย่องว่าเป็นรัฐบุรุษที่ยิ่งใหญ่และเป็นกวีผู้มีพรสวรรค์ปราชญ์เปรื่องที่สุดในยุคของเขา ปลาย ค.ศ. 1426 กองกำลังของจีน รวมทั้งกำลังที่ส่งเข้ามาเสริม ถูกปิดล้อมอยู่ในธางลอง จีนส่งกองทัพมาช่วยสองครั้ง แต่พ่ายแพ้กลับไปในค.ศ. 1427 ในค.ศ. 1428 ทหารจีนที่ยังเหลืออยู่ได้รับอนุญาตให้ถอยออกไป และเล เหล่ย ได้ประกาศสถาปนาราชวงศ์เลขึ้น

เล เหล่ยสวรรคตหลังจากขึ้นเป็นกษัตริย์ได้เพียงห้าปี ผู้สืบราชสมบัติต่อมาคือพระราชโอรสและพระราชนัดดา ทั้งสองพระองค์ครองราชย์ในฐานะผู้เยาว์ โดยมีผู้สำเร็จราชการซึ่งเป็นผู้อยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลซึ่งทำหน้าที่ให้แก่เล เหล่ยในสมัยต่อต้านจีน ใน ค.ศ.1459 มีการปลงพระชนม์กษัตริย์เพื่อชิงราชสมบัติโดยพระบรมวงศ์พระองค์หนึ่ง แต่ประสบความล้มเหลวและส่งผลให้ราชนัดดาอีกพระองค์หนึ่งของเล เหล่ย ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ในค.ศ. 1460 กษัตริย์พระองค์ใหม่ทรงพระนามว่า เล ธันห์ ตน และทรงครองราชย์อยู่ในช่วงเวลาค่อนข้างนานจนถึงค.ศ. 1497 เล ธันห์ ตนทรงได้รับการจดจำว่าเป็นกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ทั้งมวลของเวียดนาม การปฏิรูปทางการเกษตร กฎหมายและลัทธิอุดมการณ์ของกษัตริย์ราชวงเลองค์ก่อน ๆ ก้าวขึ้นจุดสูงสุดในรัชกาลของเล ธันห์ ตนด้วยการสถาปนารูปแบบการปกครองที่มีระบบการบริหารราชการรองรับรูปแบบ

---

[14] Alexander B. Woodside, “Early Ming Expansionism (1406-1427): China’s Abortive Conquest of Vietnam,” ***Papers on China***, 17.

การปกครองนี้ ได้กลายเป็นต้นแบบให้แก่ผู้ปกครองเวียดนามต่อมาตลอดระยะเวลาห้าศตวรรษ หลังจากนั้น ยุคนี้คือยุคแห่งวิทยาการและวรรณคดี ผลงานประพันธ์ที่สำคัญ ๆ ในด้านกวีนิพนธ์ คติชนวิทยา ประวัติศาสตร์ กฎหมายและการปกครอง เกิดขึ้นในยุคนี้ และยังอยู่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้แล้ว ยุคนี้ยังเป็นยุคแห่งแสนยานุภาพทางทหาร มีการส่งกองทัพเข้าไปในลาวและการรบกับจามปาในทศวรรษ 1470 เป็นผลให้ได้รับดินแดนเข้ามา สิ่งที่ดูเหมือนขัดแย้งกันในรัชสมัยของเล ธันห์ ตน ก็คือ แม้รัชสมัยนี้มีความโดดเด่นทางความสำเร็จด้านระบบบริหารราชการแต่ภายในเวลาสิบปีหลังจากที่พระองค์สวรรคต ราชวงศ์นี้ ต้องประสบกับวิกฤติผู้นำ ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

การยึดครองของจีนและการสถาปนาราชวงศ์เล เป็นเหตุการณ์ที่เข้าใจกันตามแบบฉบับโดยทั่วไปว่าหลักหมายที่บอกถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งและสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของเวียดนาม ผลกระทบจากการยึดครอง มิได้มีอยู่แต่ชั่วระยะเวลาสั้น ๆ นอกจากการทำลายตัววัดวาอารามในพระพุทธศาสนากับมรดกด้านวรรณกรรมของราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตรินแล้ว ในหมู่ชาวเวียดนามที่มีการศึกษาพวกเขายังผ่านประสบการณ์ที่เป็นความท้าทายเชิงจิตวิทยา การต้องถูกบังคับให้ต้องนิยามเสียใหม่ว่า การเป็นชาวเวียดนามนั้น มีความหมายอย่างไร ลำดับชั้นของสงฆ์ตามระบบอภิชนาธิปไตยของสมัยราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตรินถูกกำจัดออกไป ชนชั้นปกครองพวกใหม่ที่ขึ้นมา ประกอบด้วยคนในกลุ่มตระกูลทหารจากจังหวัดทางใต้ ประสมกับผู้ดีนักอักษรศาสตร์ที่ได้รับการศึกษาจากความคิดตามหลักเหตุผลนิยมของลัทธิขงจื๊อแนวใหม่และปรัชญาว่าด้วยความเคลื่อนไหวอย่างไม่หยุดนิ่งของจิตและวัตถุ การที่ประเทศต้องประสบกับความรุนแรงเป็นเวลาหลายทศวรรษ อันเกิดจากความล่มสลายของราชวงศ์เตรินและการยึดครองของจีนสมัยราชวงศ์เหม็งทำให้สังคมเวียดนามดูจะขาดทิศทางไป โดยทั่วไปแล้ว เหตุการณ์เหล่านี้ถูกมองว่าเป็นการสร้างความหมายให้แก่ความเพียรพยายามของกษัตริย์ราชวงศ์เลองค์แรก ๆ ในการดำเนินการเพื่อให้เกิดปฏิรูปอย่างกว้างขวางและหลาย ๆ ด้าน ซึ่งนำไปสู่การสร้างแนวความคิดอย่างใหม่โดยสิ้นเชิงเกี่ยวกับการปกครองในรัชสมัยของเล ธันห์ ตน

ทว่ารัชสมัยของเล ธันห์ ตน มีวิกฤติตามมา เป็นวิกฤติที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าวิกฤติที่เคยเกิดขึ้นก่อนการก่อตั้งราชวงศ์เล เพราะเป็นวิกฤติที่นำสิ่งใหม่มาสู่ประวัติศาสตร์ของเวียดนาม นั่นคือสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้อ การแบ่งแยกกันภายใน และการขยายพรมแดนลงไปทางใต้ มีเหตุผลดี ๆ ที่ทำให้เราสามารถมองการล่มสลายของระบบผู้นำแห่งราชวงศ์เลในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกว่าเป็นเครื่องหมายบอกถึงความไม่ต่อเนื่อง ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งกว่าปัญหาต่าง ๆ ที่มากับการสลายลงของราชวงศ์เตริน เล ธันห์ ตนทรงมีสิ่งที่เหมือนกับกษัตริย์เวียดนามที่ครองราชย์มาก่อนหน้าพระองค์มากกว่าจะเหมือนกับกษัตริย์ที่ครองราชย์หลังพระองค์ เล ธันห์ ตนทรงปกครองอาณาจักรในแบบที่กษัตริย์ราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตรินทรงรู้จักและยอมรับได้ ในเรื่องขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของอาณาจักรและในด้านจริยธรรมแห่งความสัตย์ซื่อต่อพระราชวงศ์ ผู้ปกครองเวียดนามในศตวรรษหลัง ๆ มา ไม่สามารถมีความรู้สึกมั่นใจกับพื้นที่ที่มีการระบุขอบเขตไว้อย่างชัดเจนได้อีกต่อไป รวมทั้งไม่อาจรู้สึก

มั่นใจได้กับคำกล่าวอ้างแม้อย่างปราศจากความคลุมเครือถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีของชาวเวียดนามทั้งปวง

กระนั้น การเปรียบเทียบเล ธันห์ ตนกับกษัตริย์ในราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตริน เป็นการชวนให้หลง เพราะเสี่ยงต่อการมองข้ามความเป็นไปได้ที่ว่าความสำเร็จในระบบบริหารราชการของเล ธันห์ ตนนั้นอาจเป็นดัชนีบ่งชี้ความอ่อนแอ แทนที่จะบ่งชี้ความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะระบบบริหารราชการนี้คือการระบุว่ากษัตริยภาพของเวียดนามที่มีรากฐานอยู่ในวัฒนธรรมมวลชนโดยทั่วไป ซึ่งพัฒนาขึ้นในรัชสมัยของราชวงศ์ลีและราชวงศ์เตรินนั้น พังทะลายลงแล้วในสมัยของเล ธันห์ ตน และหลังจากนั้นมาผู้มีอำนาจจำต้องสร้างระบบเหตุผลใหม่เข้ารองรับการใช้อำนาจระบบเหตุผลใหม่นี้อยู่ภายในแนววัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง ทว่าวัฒนธรรมนี้ไม่มีฐานที่มั่นคงหนักแน่นของสังคมพื้นถิ่นเดิมรองรับการสร้างระบบบริหารราชการ อาจเป็นความเพียรพยายามเข้าควบคุมสังคมในเชิงภววิสัย เพราะชนชั้นปกครองมิได้รับความเห็นใจหรือความรู้สึกร่วมในเชิงอัตวิสัย เช่นที่เคยได้รับวิธีพิจารณาดังกล่าวมานี้ย่อมทำให้เล ธันห์ ตน ทรงเป็นบุคคลที่อยู่ตรงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือทรงมีลักษณะพิเศษตรงที่ที่มาของพระราชอำนาจ คือ ภูมิปัญญาและพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง – มิใช่ความสำเร็จที่เป็นผลมาจากสถาบัน

การเปรียบเทียบกรณีของไดเวียดกับแคว้นอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยเดียวนั้น ก่อให้เกิดปัญหาที่หนักหน่วงขึ้นมาประการหนึ่ง ทั้งนี้เพราะปริมาณข้อมูลที่มีอยู่เกี่ยวกับผู้คนและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ธางลอง ต่างกันอย่างเทียบสัดส่วนกันไม่ได้เลยกับข้อมูลที่ทราบกันอยู่เกี่ยวกับจามปา พระนคร พุกาม ราชอาณาจักรไทยุคต้น ศรีวิชัย และมัชปาหิต ลักษณะที่เป็นเช่นนี้ เราสามารถตอบสนองได้อย่างน้อยสองแบบ แบบที่หนึ่งคือ เราสามารถเพ่งความสนใจที่การคิดแบบคาดคะเนเพื่อสร้างภาพเหตุการณ์และแนวโน้มด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ขึ้นมา โดยเป็นที่เข้าใจกันว่า ภาพเหตุการณ์และแนวโน้มด้านวัฒนธรรมลักษณะนี้ อยู่นอกเหนือจากความไม่เท่าเทียมกันที่มีอยู่ในเรื่องปริมาณและลักษณะเฉพาะของแหล่งข้อมูลของแต่ละแคว้น วิธีการนี้ ดูเหมือน “เป็นวิทยาศาสตร์” และยิ่งกว่านั้น ยัง “เป็นประชาธิปไตย” แต่ขณะเดียวกัน ก็ค่อนข้างฉาบฉวยและละเว้นความสงสัยใคร่รู้ใด ๆ ในประเด็นที่ว่าจะมีเนื้อหาและปริมาณของหลักฐานเกี่ยวกับอดีตส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งเผยถึงประวัติศาสตร์ประเภทหนึ่งประเภทใดโดยเฉพาะอยู่หรือไม่ การใช้วิธีการเปรียบเทียบประวัติศาสตร์เฉพาะประเภทนั้นจะช่วยให้ก้าวเลยไปกว่าการเพียงแค่สอบทาน “ข้อมูล” ไปสู่คำถามที่ว่า ประวัติศาสตร์ “มีความหมาย” อย่างไร ในกรณีของแต่ละแห่ง

คุณภาพและปริมาณของข้อมูลที่มีอยู่เกี่ยวกับอดีตของแคว้นใดแคว้นหนึ่งโดยเฉพาะให้ความหมายที่สื่อถึงสิ่งที่อยู่เหนือขึ้นไปและก้าวเลยไปกว่า “ข้อเท็จจริงล้วน ๆ” หรือไม่? อาทิเช่น

ประวัติศาสตร์เวียดนาม มีความหมายถึงบางสิ่งซึ่งต่างไปจากประวัติศาสตร์ของเขมรหรือไม่ หากเราพิจารณาประวัติศาสตร์เวียดนามตามประเพณีทางวัฒนธรรมของเวียดนามและพิจารณาประวัติศาสตร์ของเขมรตามประเพณีทางวัฒนธรรมของเขมร หากเราตอบคำถามทั้งสองข้อนี้ว่า ใช่ ดังที่คำตอบของข้าพเจ้ามีแนวโน้มจะเป็นเช่นนั้น คำตอบนี้มีผลกระทบต่อการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ อย่างไรบ้าง หัวข้อนี้ จะดูน่าเบื่อสำหรับคนที่มีดวงตาจับจ้องอยู่แต่กับ “ข้อเท็จจริง” โดยไม่มองอย่างอื่นเลย ทว่า “ข้อเท็จจริง” ของแคว้นหนึ่ง อาจจะปรากฏว่าคือส่วนหนึ่งของธรรมเนียมการเขียนประวัติศาสตร์ที่ได้รับการพัฒนามาแล้วอย่างดี ธรรมเนียมนี้ ผ่านกระบวนการก่อร่างสร้างตัวมานานนับร้อย ๆ ปี จากคนรุ่นหนึ่งไปยัง รุ่นถัดไป โดยมุ่งหมายเพื่อรับใช้ทัศนะทางประวัติศาสตร์ทัศนะหนึ่งใดโดยเฉพาะ ส่วน “ข้อเท็จจริงต่าง ๆ” ของอีกแคว้นหนึ่งนั้น อาจผ่านออกมาจากกระบวนการและประสบการณ์ที่ต่างออกไปมาก หรืออาจกลายเป็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเอาเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยมาปะติดปะต่อเป็นภาพเชิงวิชาการของสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบออกมา โดยไม่ได้อาศัยเค้าโครงของความทรงจำที่มีชีวิตชีวาที่คนในแคว้นมีอยู่ร่วมกันเลย สิ่งที่เราต้องถามคือ “ข้อเท็จจริง” ที่ต่างประเภทกันนี้ เปรียบเทียบกันได้หรือไม่ หากว่าเปรียบเทียบได้ การเปรียบเทียบนี้ต้องเป็นการเปรียบเทียบในเชิงวิชาการ โดยแท้ ซึ่งอาจไปไกลเท่าที่หลักวิชาการสามารถพาไปได้ แต่ถ้าตอบว่าเปรียบเทียบไม่ได้ เช่นนั้นแล้ว เราก็มีหน้าที่ที่ต้องถามว่า แล้วอะไรกันแน่ ที่เรากำลังนำมาเปรียบเทียบกันอยู่—กรณีตัวอย่างของแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอดีตที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม หรือ “ประวัติศาสตร์” ของแว่นแคว้นเหล่านี้ “ประวัติศาสตร์” ยังมีความหมายโดยนัยถึงทัศนะซึ่งประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์เป็นผู้สร้างขึ้นมา ประสบการณ์นี้กำหนดบรรทัดฐานในการให้คุณค่าแก่เรื่องราวในอดีตที่ได้รับการจดจำและบันทึก ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจร่วมกันของหมู่คณะด้วยว่า เรื่องราวเกี่ยวกับอดีตนั้น ควรจดจำและบันทึกไว้หรือไม่ หรือจะได้รับการจดจำหรือบันทึกหรือไม่อีกด้วย

ประวัติศาสตร์อันมีแบบอย่างในลักษณะหนึ่งนั้น โดยส่วนเปรียบเทียบแล้วมีความสำคัญต่อชาวเวียดนาม อาจเป็นเพราะพวกเขาไม่มีทางเลือก แต่จะต้องยึดถือเรื่องราวในฟากของตนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจีน ความสัมพันธ์กับจีนบังคับให้เวียดนามต้องให้ความเอาใจใส่อย่างจริงจังต่ออดีต เมื่อพิจารณาสิ่งที่ได้รับการจดจำและบันทึกลงไว้ของจามปา พระนคร พุกาม ราชอาณาจักรไทยุคต้น ศรีวิชัยและมัชปาหิต ประวัติศาสตร์ในแบบอย่างของเวียดนาม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญสำหรับแคว้นเหล่านี้น้อยกว่า แต่คำกล่าวนี้มิได้หมายความว่า ประวัติศาสตร์ในแนวพินิจเชิงวัฒนธรรมของแคว้นเหล่านี้มีความสำคัญน้อย แต่อาจหมายความว่า ประวัติศาสตร์ของพวกเขา หมายถึงบางสิ่งที่มีความหมายต่างไปจากความหมายที่ประวัติศาสตร์ของเวียดนาม มีต่อชาวเวียดนาม โดยทั่วไปแล้ว ประวัติศาสตร์ของเวียดนามเป็นการพิจารณาประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเวียดนาม เป็นเรื่องราวที่มีเป้าประสงค์ที่ชัดเจนและเร่งร้อน การยอมรับประวัติศาสตร์ตามเป้าประสงค์ดังกล่าว เป็นส่วนสำคัญของการเป็นชาวเวียดนาม แต่สำหรับชนชาติจาม เขมร พม่า ชนที่พูดภาษาไท ชาวมาเลย์

และชวา พวกเขาใช้ประโยชน์จากประวัติศาสตร์ในทำนองเดียวกันนี้หรือเปล่า หรือว่าพวกเขามีความคิดที่ต่างออกไปโดยสิ้นเชิง ต่อคำถามที่ว่าประวัติศาสตร์มีขึ้น “เพื่อ” อะไร เมื่อกำหนดคำถามนี้ไว้ในใจแล้วขอให้เราหันไปสู่คำบรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับจามปา พระนคร พุกาม ราชอาณาจักรไทยุคแรก ๆ ศรีวิชัยและมัชปาหิต

จามปา

จามปาเป็นคำที่เรียกรวม ๆ ถึงแว่นแคว้นที่ชนเผ่าผู้พูดภาษาออสโตรนีเซียนก่อตั้งขึ้นตามแนวซึ่งปัจจุบันคือชายฝั่งทะเลที่อยู่ในบริเวณตอนกลางของประเทศเวียดนาม บันทึกที่แสดงทัศนะที่จีนมีต่อแคว้นเหล่านี้ ยังคงเก็บรักษาอยู่ บันทึกเหล่านี้ บอกเรื่องราวเกี่ยวกับจามปาอย่างปะติดปะต่อกันเป็นเรื่องราวต่อเนื่องกันเกินกว่าจะมีหลักฐานอื่นใดมารองรับได้ สิ่งที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าเป็นประวัติศาสตร์ของจาม คือการใช้หลักเหตุผลของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มาอธิบายหลักฐานที่เป็นชิ้นส่วนเศษเล็กเศษน้อยที่ได้จากจารึกต่าง ๆ และแหล่งข้อมูลของจีน ถึงเวลาแล้ว ที่จะกันวิธีการใช้เหตุผลเช่นนี้ออกไป แล้วหันมามองประวัติศาสตร์ของจามปากันในแบบใหม่ เรื่องจะปรากฏชัดออกมาในทันทีว่า ต้องมีการนิยามตัวแนวคิดเกี่ยวกับจามปากันใหม่ เราน่าจะเข้าใจจามปาได้อย่างเหมาะสมยิ่งกว่า หากพิจารณาว่าจามปาเป็นพื้นที่วัฒนธรรม-การเมือง ที่อยู่ในสภาพของหมู่เกาะ แทนที่จะระบุว่าเป็น “ราชอาณาจักร” ตามความหมายของศัพท์เช่นที่เข้าใจกันอยู่โดยทั่วไป มีเบาะแสสองอย่าง ที่จะชี้ช่องทางไปสู่กรณีที่แปลกผิดธรรมดานี้ได้ อย่างหนึ่งเป็นเบาะแสด้านภูมิศาสตร์ และอีกอย่างหนึ่งเป็นเบาะแสด้านภาษา-วัฒนธรรม[15]

จามปาในช่วงที่มีดินแดนขยายกว้างออกไปมากที่สุด มีอาณาบริเวณแผ่ออกไปตามแนวชายฝั่งทะเลตอนกลางของบริเวณซึ่งปัจจุบันนี้เป็นประเทศเวียดนามในยุคสมัยใหม่ อาณาบริเวณนี้เริ่มตั้งแต่ยอดเขาหว่านห์ เซิน (มุยรอน) ทางเหนือ ไปจนถึงฟาน เธียต (มุย เก คา) ทางใต้ เป็นระยะทางถึงเกือบ 1000 กิโลเมตร จามปาเป็นเพียงดินแดนเล็ก ๆ ที่ถูกดินแดนของชนชาติอื่นล้อมอยู่โดยรอบเหมือนเป็นเกาะ โดยมีทะเลและภูเขาเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตแดน ดินแดนของจามปา มีรูปทรงสัณฐานใกล้เคียงความเป็นหมู่เกาะมากที่สุดเท่าที่ดินแดนบนแผ่นดินใหญ่จะมีได้ “หมู่เกาะ” นี้ ค่อนข้างโดดเดี่ยวจากดินแดนที่เป็นตัวทวีป เพราะมีเทือกเขาเป็นแถบหนาทึบกั้นอยู่ทางตะวันตก ทางตะวันออกเปิดสู่ทะเล เทือกเขาซึ่งคั่นขวางระหว่างตะวันตกกับตะวันออกมีเป็นแนวพาดต่อมาจนสุดทางลงทะเล เมื่อคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศเช่นนี้ จึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ ที่จามปาเป็นเพียงที่เดียว (นอกเหนือจาก

---

[15] การสนทนากับนอรา เทย์เลอร์ ช่วยให้ข้าพเจ้ามีความเข้าใจจามปาและทิศทางใหม่ ๆ ในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจาม แต่นอรา เทย์เลอร์มิได้มีส่วนรับผิดชอบใด ๆ ต่อความผิดพลาดของข้าพเจ้า

คาบสมุทรมลายู ซึ่งคล้ายกับเกาะขนาดใหญ่) บนผืนแผ่นดินใหญ่ ที่ชนเผ่ามาลาโย-โพลีนีเซียนเข้ามาครอบครองไว้เป็นของตน

ประชาชนชาวจามปา ประกอบด้วยชนเผ่าจามซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณที่ลุ่ม และชนเผ่าราเดกับชนเผ่าจารายซึ่งอาศัยอยู่บนที่ดอน โดยหลักภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์แล้ว ชาวจามปาเหล่านี้เป็นชนเชื้อสายมาเลย์ การจัดระบบพื้นที่ทางการเมืองของพวกเขา สามารถเข้าใจได้ดีที่สุดหากพิจารณาว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของแคว้น มาลาโย-โพลีนีเซียน ซึ่งแตกต่างอย่างมากทีเดียวจากแคว้นที่ตั้งอยู่บนตัวทวีปที่เราคุ้นเคยอยู่ หรือแม้กระทั่งแตกต่างจากแคว้นที่เราจะพบตามเกาะต่าง ๆ ที่มีประชากรอยู่กันหนาแน่น เช่นเกาะชวา เป็นต้น อำนาจทางการเมืองในวัฒนธรรมมาลาโย-โพลีนีเซียนดั้งเดิม เติบโตขึ้นจากการเร่ร่อนอยู่ในท้องทะเล ดังนั้น ชนเหล่านี้จึงอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย พึงพอใจกับการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และค่อนข้างเป็นอิสระในการเคลื่อนย้ายไปไหน ๆ ตามใจชอบ ดินแดนจามปาให้โอกาสแก่การจัดระบบสังคมประเภทนี้ และชาวจามก็แบ่งแยกกันเป็นหย่อมเล็ก ๆ จำนวนมากตามชายฝั่งทะเล โดยมีผืนแผ่นดินเบื้องหลัง เป็นเทือกเขาเยียดยาว

เราสามารถทำความเข้าใจจามปาได้ดีที่สุด เมื่อพิจารณาในฐานะเกาะประเภทหนึ่ง หลายครั้งหลายคราที่ผู้นำที่มักใหญ่ใฝ่สูง สถาปนาศูนย์อำนาจขึ้นมา ณ ที่ต่าง ๆ ในเวลาพร้อม ๆ กัน อนึ่งแทนที่จะร่าง “คำบรรยาย” ไป ตามระเบียบแบบแผนที่ไร้ความหมายถึง “ประวัติศาสตร์” ของจาม ข้าพเจ้าใคร่ขอเสนอการพิจารณาที่ภูมิภาคต่าง ๆ ห้าแห่ง โดยให้เข้าใจกันในลักษณะที่ว่า แต่ละภูมิภาคต่างเป็น “กลุ่มเกาะ” ภายในหมู่เกาะที่ใหญ่กว่าอีกชั้นหนึ่ง ภายในกรอบโครงสร้างเช่นนี้ จะทำให้พิจารณาหลักฐานต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะเจาะยิ่งกว่า ซึ่งต่างจากเมื่อเราพิจารณาโดยจัดประเภทให้ดินแดนนี้เป็นราชอาณาจักรที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังที่เคยทำกันมาแต่เดิม

เราจะเริ่มพิจารณาตั้งแต่ทางเหนือ คือ จังหวัดกวางบินห์ จังหวัดกวางตรี และจังหวัดธัวเธียน จังหวัดทั้งสามนี้ คือ ดินแดนที่ตรงกับบริเวณที่จีนเรียกว่า ลินยี่ ในฐานะที่ลินยี่เป็นดินแดนที่อยู่ในบริเวณที่ไม่ห่างจากเว้ ลินยี่จึงเป็นเป้าความสนใจของผู้บันทึกเหตุการณ์ของจีนนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สอง จนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ห้า หลังจากนั้น จีนดูเหมือนใช้ชื่อนี้กับดินแดนที่อยู่เลยไปทางใต้ ในย่านดานัง ลักษณะที่โดดเด่นของลินยี่ในทัศนะของจีนอยู่ตรงที่ว่าดินแดนนี้ก้าวขึ้นมาจากเศษซากปรักหักพังของบริเวณเขตชายขอบด้านใต้ของจักรวรรดิฮั่นที่พังทะลายลง และเป็นที่มาของการปล้นสะดมตามพรมแดนที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดหย่อน จนกระทั่งถึง ค.ศ.446 การปล้นระดมจึงยุติลงเมื่อกองทัพจีน-เวียดนามทำลายศูนย์กลางของลินยี่ที่เว้ลง แต่จีนยังคงใช้ชื่อลินยี่เดิมนี้ กับอาณาบริเวณที่ตนเข้าใจว่าอยู่เลยลงไปทางใต้ ต่อไปอีกสามร้อยปี อันที่จริงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ตาม ดูเหมือนว่าได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วในลักษณะที่ไม่มีใครล่วงรู้หลังจากปี ค.ศ.446 เป็นต้นมา เหตุการณ์มิได้เป็นอย่างที่จีนทึกทักเอาว่า “พวกจามย้ายเมืองหลวง

ลงใต้ต่อไปอีก" ส่วนภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่เลยต่อลงไปทางใต้อีกนั้น ก็เพียงแต่สืบเนื่องแนวการพัฒนาที่ได้สถาปนาขึ้นแล้วต่อไปเท่านั้นเอง

ดินแดนที่เรียกกันว่าลินยี่ ดำรงอยู่มาตั้งแต่สมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สองจนถึงค.ศ. 446 การดำรงอยู่ของดินแดนนี้ไม่สามารถตรวจสอบโดยใช้หลักฐานด้านสถาปัตยกรรมหรือจารึกได้ ภาพที่ได้ตามแหล่งข้อมูลของจีน ภูมิภาคนี้เป็นเขตชายขอบด้านใต้สุดและอยู่ในความปกครองของจักรวรรดิฮั่นมาเป็นเวลาสามร้อยปี จากนั้นมีบุคคลซึ่งแสดงตนว่าเป็นบุตรของเจ้าพนักงานปกครองในท้องถิ่นของฮั่น ประกาศตนขึ้นเป็นกษัตริย์ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงปีที่ราชวงศ์ฮั่นกำลังอ่อนกำลังลง ลักษณะเด่นของลินยี่สองร้อยห้าสิบปีถัดจากนั้นอยู่ที่ กษัตริย์ของลินยี่นี้ดูจะจำกัดความมักใหญ่ใฝ่สูงของตนเพียงเพื่อสนองตอบต่อจังหวะทางด้านอำนาจของราชวงศ์ในจีนเท่านั้น ชาวลินยี่พวกนี้ดูจะหมกมุ่นอยู่กับเรื่องพรมแดนระหว่างจีน-เวียดนาม และกับการหาโอกาสบุกปล้นและขยายอำนาจให้เลยพรมแดนนั้นออกไป ทัศนะที่ออกมาในภาพเช่นนี้ อาจเนื่องมาจากผู้จดบันทึกของจีนเห็นเป็นเรื่องที่มีลำดับความสำคัญสูง อันที่จริงแล้ว การสงครามตามแนวชายแดนของช่วงเวลานี้ เพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนกับความเข้มแข็งของราชวงศ์จีน กล่าวคือกองทัพจีน-เวียดนามมีการเคลื่อนไหวและกระทำการมากที่สุดเมื่อราชวงศ์จีนแข็งแกร่ง เมื่อราชวงศ์จีนอ่อนแอ กองทัพมีการเคลื่อนไหวลดลง และแทบไม่สามารถส่งกำลังทหารไกลลงไปทางใต้ได้มากนัก[16] หมายความก็คือ การทำศึกสงครามอาจเป็นปัจจัยที่เกิดจากความริเริ่มของทางเหนือได้มากเท่า ๆ กับที่จะมาจากทางใต้ เพราะพรมแดนมิได้กำหนดเขตไว้แน่นอนและมหาอำนาจทั้งทางเหนือและทางใต้ ต่างเพียรพยายามเพิ่มการควบคุมพื้นที่ไว้ให้ได้มากที่สุด อันที่จริงแล้ว บริเวณที่เป็นพื้นที่ของกวางบินห์ กวางตรี และธัวเธียนในยุคสมัยใหม่ ต่างเป็นเขตชายขอบที่มีการรบเพื่อการแก่งแย่งกันอยู่เสมอ สภาพเป็นอยู่เช่นนี้จนกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า จากนั้นเวทีการต่อสู้ก็เคลื่อนย้ายลงใต้ต่อไปอีก

ภายหลังค.ศ. 446 ผู้จัดบันทึกเหตุการณ์จีน-เวียดนามต่างมองว่า กษัตริย์ของแคว้นที่อยู่เลยพรมแดนด้านใต้ออกไปนั้น ตั้งมั่นอยู่ในบริเวณที่ไม่ไกลจากที่ตั้งของเมืองดานังในยุคสมัยใหม่ ในเขตจังหวัดกวางหนำปัจจุบัน หลัง ค.ศ. 758 ผู้จดบันทึกเหล่านี้เลิกใช้ชื่อลินยี่ และจาก ค.ศ. 875 เป็นต้นมาใช้ชื่อ ชานเชงแทน ซึ่งเป็นที่เข้าใจว่ามีความหมายเท่ากับจามปาปุระ หรือ "นครแห่งจามปา" ภูมิภาคแถบนี้มั่งคั่งด้วยสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจารึกทั้งที่เป็นภาษาสันสกฤตและภาษาจาม แหล่งโบราณคดีที่สำคัญได้แก่แหล่งมิเซิน แหล่งดงดวง และแหล่งตราเกี๋ยว แต่ละแหล่งเหล่านี้ ต่างแสดงออก ซึ่งขนบประเพณีด้านศิลปะที่มีลักษณะเฉพาะตัว[17] นักวิชาการฝรั่งเศสใช้ชื่ออมราวตีกับซากงานศิลปะบางอย่าง เพราะพิจารณาว่างานศิลปะพวกนี้น่าจะมีความสัมพันธ์อยู่กับงานศิลปะแบบ

---

[16] K. w. Taylor, ***The Birth of Vietnam***, Berkeley, 1983, 106-9, 115-18.

[17] Jean Boisselier, ***La Statuarie Du Champa***, Paris, 1963.

อมราวตีของอินเดีย นอกจากนี้ยังมีการใช้ชื่ออินทรปุระแก่ภูมิภาคแถบนี้อีกด้วย ภาระการศึกษาเพื่อให้เข้าใจอย่างแจ้งชัดต่อหลักฐานด้านโบราณคดีที่มีอยู่ในปริมาณที่มากมาย ทั้งที่พบแล้วและกำลังอยู่ระหว่างค้นพบ แทบยังมิได้เริ่มขึ้น จารึกต่าง ๆ เผยถึงช่วงจังหวะของชีวิตทางการเมือง ซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ที่ความสามารถของผู้นำที่มีความใฝ่ฝันที่จะที่สร้างและประดิษฐานลึงค์พร้อมทั้งปกป้องลึงค์นั้นให้พ้นจาก คู่แข่ง[18] เนื้อความที่มีอยู่ในบันทึกเหตุการณ์โดยปกติเกี่ยวกับเรื่องจีน-เวียดนาม ระบุว่า ศึกสงครามระหว่างจาม-เวียดปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบ ทำให้กวางหนำมิได้เป็นเวทีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจของกษัตริย์จามอีกต่อไป ทว่าอันที่จริงแล้ว เราอาจพิจารณาได้ว่า ผู้เขียนบันทึกเหล่านี้ยังไม่มีความกระจ่างแจ้งในประเด็นนี้[19] เหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นประจวบพอดีกับการปรากฏขึ้นของราชอาณาจักรเวียดนามใหม่ ซึ่งแยกตัวจากระบบจักรวรรดิของจีน และอาจเป็นการชี้ประเด็นว่า กระบวนการที่เวียดนามยืนหยัดท่าทีที่จะแยกตัวจากจีนนั้น ย่อมเกี่ยวข้องกับการสำแดงแสนยานุภาพทางทหารในระดับที่สูงขึ้นของดินแดนส่วนทางใต้ด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ดี หลักฐานด้านจารึกเผยว่า กษัตริย์จามยังคงเคลื่อนไหวและกระทำการอยู่ในภูมิภาคนี้ต่อไปจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง[20] และผู้จดบันทึกเหตุการณ์จีน-เวียดนามเอง ก็มิได้ปฏิเสธในข้อที่ว่า อาณาบริเวณนี้เป็นของดินแดนของกษัตริย์จาม จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า

ผู้จดบันทึกเหตุการณ์ของเวียดนาม ระบุระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดถึงสิบห้าว่ากษัตริย์ที่พวกเขาเรียกว่าจามนั้น ครองอยู่ในบริเวณไม่ไกลจากเมืองควีเนินสมัยใหม่ เมืองหลวงของจามนี้ ซึ่งมักระบุในชื่อว่าวิชัย ถูกกองทัพเวียดนามลงเรือข้ามทะเลไปปล้นทำลายสองครั้งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด เวียดนามกระทำการนี้ในฐานะส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาสถานภาพของราชวงศ์ และเพื่อสำรวจขีดจำกัดของแสนยานุภาพทางทะเลของตน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสองและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ขณะที่แสนยานุภาพของพระนครสูงขึ้นถึงระดับสูงสุด กองทัพเขมรได้เข้าครอบครองดินแดนส่วนต่าง ๆ ของจามหลายครั้งหลายหน และเพียรพยายามที่จะสถาปนาความเป็นเจ้าประเทศราชเหนือกษัตริย์จาม ทว่ากษัตริย์จามก็ยังคงดำเนินการอย่างแข็งขัน และยังถึงกับไปปล้นทำลายพระนครได้ด้วยซ้ำใน ค.ศ.1177 ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม พวกจามกับเวียดสามารถร่วมมือกันเพื่อต่อต้านการรุกรานของมองโกล-หยวน พลังของการร่วมมือเป็นพันธมิตรกันนี้ ในท้ายที่สุดส่งผลให้กษัตริย์เวียดนามเสด็จไปเยือนจามปาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ และมีการอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าหญิง

---

[18] L. Finot, “Notes d’ Epigraphie: Les Inscriptions de Mi-son,” BEFEO, 4 (1904), Inscriptions no. 4, 12, 14, &15.

[19] G. Cœdès, ***The Indianized States of Southeast Asia***, ed. Walter Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968, 124-5; Ngo Si Lien, ban ky 1,.189-94 passim.

[20] Finot, “Les Inscriptions de Mi-son,” Inscription no. 25.

เวียดนามพระองค์หนึ่งกับกษัตริย์จาม อย่างไรก็ตาม บันทึกเหตุการณ์ของทางเวียดนามระบุว่า การวิวาทกันเรื่องดินแดนในภูมิภาคกวางบินห์ กวางตรี และธัวเธียน ในที่สุดนำไปสู่การรบพุ่งกันระหว่างสองชาติ และในช่วงที่ราชวงศ์เตรินอ่อนกำลังลงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ สิบสี่ ดังที่กล่าวได้แล้วนั้น กษัตริย์จามที่สามารถพระองค์หนึ่ง ซึ่งฝ่ายเวียดนามรู้จักในพระนามเช บง งา ได้บุกรุกเข้ามาปล้นสะดมดินแดนเวียดนามหลายครั้งหลายหน และถึงกับเข้าปล้นและทำลายนครหลวงของเวียดนามได้ถึงสามครั้ง หลังจากที่เช บง งาสวรรคตลงในค.ศ. 1390 โฮ กี ลีได้ขึ้นบัญชาการเพื่ออ้างสิทธิของเวียดนามในดินแดนของจาม และต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้ากษัตริย์ราชวงศ์ลี ก็ได้ทรงอ้างสิทธิ์ทำนองเดียวกัน ในบันทึกเหตุการณ์ของเวียดนามระบุไว้ว่าใน ค.ศ. 1471 กองทัพเวียดนามได้เข้ายึดนครหลวงของจามที่วิชัยและผนวกดินแดนทั้งหมดที่อยู่ทางเหนือของบริเวณซึ่งปัจจุบันเป็นพรมแดนด้านใต้ของจังหวัดบินห์ดินห์ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนเวียดนาม

สถานภาพของดินแดนกวางบินห์ กวางตรี และธัวเธียน ในช่วงหนึ่งพันปีระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ห้าและคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันอย่างรอบคอบ กล่าวคือช่วงเวลาเมื่อบุคคลที่เราอนุโลมเรียกว่า กษัตริย์แห่งลินยี่ยุติการเป็นผู้ครอบครองดินแดนทั้งสามนี้ในคริสต์ศตวรรษห้า จนกระทั่งเมื่อเวียดนามขู่จะเข้าสถาปนาการปกครองดินแดนนี้ในที่สุดอย่างมิต้องสงสัยกันอีกต่อไปในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ภูมิภาคดังกล่าวนั้นเห็นได้ชัดว่าเป็นเขตชายขอบ ซึ่งมีชนชาติเวียดและชนชาติจามอาศัยอยู่ปะปนกัน ผู้จดบันทึกของเวียดนามอ้างว่า ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดส่วนเหนือ ๆ ของภูมิภาคนี้ ถูกผนวกเข้ากับดินแดนของเวียดนาม ส่วนที่อยู่ทางใต้นั้น ได้มาด้วยการอภิเษกสมรสในตอนต้นศตวรรษที่สิบสี่ ทว่าการทำสงครามของโฮ กี ลีกับจามปาในช่วงที่จะเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่สิบห้า แสดงให้เห็นว่า บริเวณนี้ยังเป็นดินแดนที่ยังโต้แย้งกันอยู่ว่าเป็นของใครกันแน่ในทำนองเดียวกัน สถานภาพของ กวางหนำ หลังคริสต์ศตวรรษที่สิบและการที่เวียดนามผนวกดินแดนนี้เข้าไว้ใน ค.ศ. 1471 ก็ยังต้องทำความเข้าใจให้กระจ่าง ดินแดนนี้ ทางเวียดนามยอมรับว่าอยู่ในเขตแดนของจาม และกษัตริย์จามก็ยังคงใช้เป็นศูนย์อำนาจการปกครอง โดยกษัตริย์บางองค์ได้รับการแต่งตั้งจากกองทัพเขมร ทว่าโดยรวมแล้ว ดูเหมือนว่า ภายหลังคริสต์ศตวรรษที่สิบไปแล้ว กวางหนำดูเหมือนเป็นดินแดนที่กษัตริยภาพแห่งจามไม่สามารถปกแผ่พระราชอำนาจได้อย่างราบรื่นเช่นแต่ก่อน

สภาพการณ์เช่นนี้ ไม่น่านำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า แคว้นของพวกจามกลืนดินแดนต่อไปทางใต้เข้าไปถึงภูมิภาคกวางบินห์ กวางตรี และธัวเธียน ในสมัยหลังคริสต์ศตวรรษที่ห้า และกลืนภูมิภาคกวาง หนำ ได้ภายหลังคริสต์ศตวรรษที่สิบ ตรงกันข้ามหนทางที่ดูเป็นไปได้มากกว่า คือ ยกเว้นเฉพาะช่วงเวลาที่จามมีผู้นำที่เก่งกล้าสามารถในบางระยะ เช่น ในกรณีของเช บง งา แล้วผู้นำของภูมิภาคนี้ ใช้อำนาจการปกครองตนเองอย่างอิสระที่เหมาะสมกับสภาวการณ์ในท้องถิ่น ข้อมูลจากบันทึกเหตุการณ์ของเวียดนามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจาม-เวียดนั้น ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะข้อมูลเหล่านี้ ย่อมสะท้อนหลักความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่เวียดนามได้จากประสบการณ์ที่มี

อยู่กับเพื่อนบ้านทางเหนือของเวียดนาม วิธีการเล่าประวัติศาสตร์ในแบบของเวียดนามนั้น ไม่เพียงพอที่จะบรรยายลักษณะการปกครองของจามที่ค่อนข้างสับสนวุ่นวาย และขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำ ลักษณะที่ได้กล่าวนี้เป็นลักษณะเฉพาะตัวของประสบการณ์ทางการเมืองของจาม

การผนวกดินแดนของเวียดนาม ตั้งแต่บริเวณชายฝั่งลงไปถึงคูมองในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า มิได้ทำให้จามปาสิ้นสลายลงไป หนึ่งในสี่ของภูมิภาคของจาม รวมศูนย์อยู่ในบริเวณที่ไม่ไกลจากที่ตั้งของเมืองนาตรังสมัยใหม่ เมืองนี้อยู่ในจังหวัดคานห์หัวสมัยใหม่ ภูมิภาคส่วนนี้เคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์จามมาตั้งแต่เริ่มต้นประวัติศาสตร์จาม หลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานในรูปจารึก ที่มีอยู่สามารถเปรียบกันได้กับภูมิภาคกวางหนำ ในแง่ของลำดับเหตุการณ์ ปริมาณและความซับซ้อนบางครั้ง นักวิชาการใช้ชื่อคอธารากับภูมิภาคนี้ ผู้จดบันทึกเหตุการณ์ของจีนและเวียดนาม ต่างบันทึกถึงเรื่องราวที่ดูเหมือนเป็นทัศนะการมองภูมิภาคนี้ เมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้า โดยใช้ชื่อว่า ฮวนวัง กษัตริย์จามปกครองภูมิภาคนี้จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด หลังจากนั้นมากษัตริย์จามยังคงมีอำนาจปกครองในฐานะเจ้าครองนครภายใต้อำนาจของเวียดนาม ในดินแดนที่เป็นจังหวัดตวนไฮ ในยุคสมัยใหม่ จนกระทั่งถึงค.ศ. 1832[21] กษัตริย์จามปกครองภูมิภาคนี้ (ซึ่งนักวิชาการมักอ้างถึงในชื่อ ปาณฑุรังคะ) เป็นเวลาหลายร้อยปี ชาวจามในเวียดนามปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ตวนไฮ [22]

หนึ่งในบรรดาสิ่งที่น่าพิศวงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จาม ก็คือ ชนเชื้อสายมาลาโย-โพลีนีเซียนกลุ่มหนึ่ง สามารถแข่งขันเพื่อแย่งชิงพื้นที่ในสภาพแวดล้อมของภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ได้เป็นเวลานานถึงขนาดนี้ ธรรมชาติที่เหมือนเป็นเกาะกลางทะเลของภูมิประเทศที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ส่วนนี้ เป็นหนทางหนึ่งในการทำความเข้าใจกับสิ่งที่ชวนให้พิศวงนี้ อีกมิติหนึ่งที่ควรพิจารณาต่อไป คือการที่ชนชาติต่าง ๆ ในที่ดอน มีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราวของจาม เราอาจพบวัดวาอารามและซากโบราณสถานอื่น ๆ ในบริเวณเทือกเขา ซึ่งหมายความว่า ต้องมีกษัตริย์อย่างน้อยพระองค์หนึ่ง ใช้อำนาจปกครองจากเทือกเขา นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างกลุ่มผู้นำบนที่สูงกับกลุ่มผู้นำที่อยู่ชายฝั่งทะเลด้วย นักวิชาการให้ความสนใจอย่างมากกับบัญชีรายพระนามและการสืบเชื้อสายของกษัตริย์ ซึ่งเป็นอุปมาบอกถึงความเป็นราชอาณาจักร แต่ปัจจุบันนี้ เป็นที่กระจ่างชัดแล้วว่ามีกษัตริย์หลายพระองค์ปกครองอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ พร้อม ๆ กัน กษัตริย์เหล่านี้คือใคร กษัตริย์เหล่านี้ไม่เคยถูกเรียกขานว่าเป็นชาวจาม ทว่าถูกเรียกว่าเป็นกษัตริย์แห่งจามปา โดยความเป็นจริง จึงเป็นการยากที่จะเกิดความเข้าใจอย่างชัดแจ้งว่า พวกจามคือใคร หากตัดสินจากประชากรจามที่ยังมีชีวิตอยู่จนทุกวันนี้ เราอยากจะกล่าวว่า ชนเผ่าจามนั้น มีอยู่หลายประเภท และที่ประจักษ์ชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ คือ การ

---

[21] Po Dharma, ***Le-Panduranga (Campa) 1802-1835, Ses Rapports Avec le Vietnam***, Paris, 1987.

[22] Vien Khao Hoc Xa Hoi Thaṅh Pho Ho Chi Minh, ***Nguoi Cham o Thuan Hai***, Thuan Hai, 1989.

เข้ามีส่วนร่วมของชนชาติจากภูเขา คือพวกราเดและจาราย ในฐานะทหารและกระทั่งในฐานะกษัตริย์ มีโอกาสเป็นความจริงมากเกินกว่าระดับของความเป็นไปได้ด้วยซ้ำ ยิ่งกว่านั้น ความสำคัญของจามปา ในฐานะเครือข่ายหรือ หรือหลายเครือข่าย ของความสัมพันธ์ด้านเชื้อชาติ ศาสนา การเมืองและการพาณิชย์ ที่เชื่อมโยงดินแดนต่าง ๆ ของจามเข้ากับโลกมาเลย์ที่อยู่ในบริเวณคาบสมุทรกับที่อยู่ตามเกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังเป็นเรื่องที่ไม่สู้เข้าใจกันนัก อันที่จริงแล้ว มีหลักฐานมากมายจากจามปา ที่ยังต้องศึกษากันอีก สิ่งที่มีความหมายถึงจามปา ดูจะอยู่ตรงพรมแดน (แห่งความรู้) ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกันอย่างขนานใหญ่[23] การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของจาม จะมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการพัฒนาการเขียนประวัติศาสตร์ของเวียดนาม ซึ่งขณะนี้ อยู่ในขั้นเริ่มต้นที่จะจัดสรรพื้นที่เพื่อให้เราได้ยินเสียงของชาวจามในประวัติศาสตร์ยุคโบราณของดินแดน ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศเวียดนาม

พระนคร

เมื่อหันมาทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง เราจะพบประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันมากจากของชาวเวียดหรือชาวจาม ถิ่นนี้ไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับทหารหรือขุนนางจากจักรวรรดิที่เป็นเพื่อนบ้าน ทั้งไม่มีการตระหนักถึงพรมแดน ไม่ว่าในแง่ของพื้นที่หรือวัฒนธรรม ซึ่งต่างจากชาวเวียดและชาวจามที่ประสบการณ์ดังกล่าว ทำให้พวกเขาเกิดความตระหนักในเรื่องนี้ ข่าวสารเกี่ยวกับโลกภายนอกที่มีมาถึงผู้นำของเขมร มาในรูปข่าวเกี่ยวกับเทพเจ้าของฮินดูและรูปแบบการสักการะบูชาตามหลักศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา รวมทั้งความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ทางการเมืองในลักษณะที่เกี่ยวข้องอยู่กับจักรวาล ซึ่งมีการพรรณนาไว้อย่างละเอียดในภาษาสันสกฤต เราสันนิษฐานว่า ข่าวคราวเหล่านี้ส่วนใหญ่ ผ่านเข้ามาทางการค้าทางทะเล ข่าวคราวพวกนี้ช่วยส่งเสริมความใจกว้างและการเปิดรับการติดต่อจากทางไกล รวมทั้งส่งเสริมความตระหนักถึงความเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่ไร้พรมแดน ผู้นำเขมรยุคแรก ๆ เรียนรู้ที่จะสร้างความถูกต้องในการใช้อำนาจของตนด้วยการนำอำนาจนี้ รวมเข้ากับการเคารพบูชาอันแผ่กว้างไปทั่วทั้งจักรวาล ซึ่งสามารถประสานเป็นปณิธานทางศาสนาอย่างเต็มรูปแบบ พร้อมทั้งกะเกณฑ์ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีจากสาวกผู้ดำเนินรอยตาม ภายในกระบวนการพัฒนาทฤษฎีและวิถีปฏิบัติในเวทีการเมืองที่มีการรวมศูนย์มากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น มีการอ้างเหตุผลในการทำศึกสงครามในหมู่ผู้เป็นใหญ่ที่แข่งขันกันอยู่ว่าสอดคล้องกับความขัดแย้งที่เกี่ยวเนื่องกับศีลธรรมของบรรดาเทพยดาในระดับจักรวาล การก่อตัวของแคว้นพระนครขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่เก้า แสดงถึง

---

[23] Finot, "Les Inscriptions de Mi-son," Inscription no. 21. T. Quach-Langlet, "Le Cadre Géographique de l'Ancien Campa," in ***Actes du Seminaire Sur le Campa,*** *Paris*, 1988, 36.

ภูมิปัญญาทางการเมืองและวัฒนธรรม ที่สั่งสมมาจากคนหลายรุ่น ที่เพียรพยายามจัดระเบียบทางการเมืองภายในสภาพแวดล้อมด้านสังคม-เศรษฐกิจที่ค่อนข้างสับสนวุ่นวาย

ชนชาติอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างจากชาวจามและชาวเวียด พวกเขาอาศัยอยู่ในสภาพภูมิประเทศที่แผ่กว้าง และเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นตัวแปรสำคัญเป็นเวลายาวนานกว่า ในขณะที่พวกเวียดพัฒนาแว่นแคว้นของตนขึ้นในบริเวณซึ่งค่อนข้างมีขอบเขตจำกัด และมีประชากรหนาแน่นมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ส่วนพวกจาม ก็มีความทะยานอยากซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถูกกำหนดจากสภาพพื้นที่ของตนซึ่งเป็นชายฝั่งทะเลและมีดินแดนของชนชาติอื่นรายล้อมอยู่ สำหรับชาวเขมรนั้น พวกเขาอาศัยอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งรวมถึงตนเล ซัป หรือทะเลสาบใหญ่ ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่คอยรับน้ำจากแม่น้ำโขงที่ท่วมขึ้นมาเป็นประจำทุกปีในฤดูมรสุม ในยุคแรกสุดหรือในยุคก่อนพระนครนั้น ประวัติศาสตร์ยาวนานหลายร้อยปีของเขมร ไม่มีศูนย์กลางที่แน่นอน ทั้งไม่อาจแม้แต่จะพูดได้ว่า มีแว่นแคว้นเขมรที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บรรดาผู้นำเขมรเพียรพยายามที่จะส่งเสริมและบังคับใช้อำนาจการปกครองของตน ด้วยการแสดงความสามารถในสนามรบและแสดงทักษะและความสามารถในการทุ่มเทและอุทิศตนให้กับการบูชาเทพเจ้า แต่ประสิทธิผลของการแสดงออกเหล่านี้ ไม่เคยมีคุณค่าคงทนเกินช่วงชีวิตของผู้นำแต่ละคนเลย[24] อย่างไรก็ดี เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่เก้า ชีวิตทางการเมืองของเขมร รวมศูนย์กันได้ที่พระนคร พระนครตั้งอยู่ใกล้กับชายฝั่งด้านตะวันตกเฉียงเหนือของทะเลสาบ มีเส้นทางขนส่งทางน้ำอย่างดีจากนาข้าวทั้งหมด ซึ่งเป็นแอ่งระบายน้ำให้แก่ทะเลสาบและแก่ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ขณะเดียวกัน พระนครก็มีที่ตั้งที่เหมาะแก่การติดต่อทางบกกับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแหล่งการทำนาข้าวเช่นกัน เมื่อหมู่บ้านเขมรใช้ประโยชน์จากศักยภาพในการปลูกข้าวของภูมิภาคนี้จนได้ผลเกินกว่าความจำเป็นในการยังชีพ และเมื่อผู้นำเขมรพบหนทางที่จะจัดระบบการปกครองเหนือภูมิภาคนี้ได้แล้วเป็นส่วนใหญ่ พระนครก็ย่อมเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม ตราบเท่าที่เกษตรกรรมยังคงเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของความมั่งคั่งไพบูลย์ ศูนย์กลางของเขมรยุคก่อนพระนครและหลังยุคพระนคร ตั้งอยู่เลยออกไปทางตะวันออกและทางใต้ ตามแนวแม่น้ำโขง และมีเส้นทางออกสู่ทะเลได้โดยตรง และสู่ความมั่งคั่งที่เกิดจากการพาณิชย์ซึ่งเส้นทางออกสู่ทะเลนี้อำนวยให้ ทว่าพระนครพึ่งพาอาศัยข้าว

การสถาปนาแคว้นพระนคร เกี่ยวข้องกับวิถีการก้าวขึ้นสู่พระราชอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่เก้า ก่อนหน้านั้น ในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง มีแคว้นต่าง ๆ อยู่หลายแคว้น แคว้นเหล่านี้มีขนาดค่อนข้างเล็กและดำรงอยู่ได้ไม่นาน เป็นการบ่งบอกถึงความสำเร็จโดย

---

[24] O.W. Wolters, “Khmer “Hinduism” in the Seventh Century,” in R.B. Smith and W. Watson, eds, ***Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography***, London and New York, 1979.

ส่วนตัวของเจ้าผู้ครองนครคนหนึ่งคนใดโดยเฉพาะ มิใช่ความสำเร็จของระบบการเมืองในรูปแบบสถาบัน ผู้จดบันทึกของจีน จัดระบบข้อมูลของตนเกี่ยวกับแว่นแคว้นแถบนี้ในรูปของราชอาณาจักรที่มีลำดับยุคต่อเนื่องกันมาสองราชอาณาจักร อาณาจักรแรกซึ่งเจริญขึ้นในช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สองถึงคริสต์ศตวรรษที่หก เรียกชื่อว่า ฟูนัน ราชอาณาจักรที่สองที่เจริญขึ้นในช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่หกจนถึงคริสต์ศตวรรษที่แปดเรียกว่า เจนละ การสำเหนียกของจีนถึงการเปลี่ยนแปลงจาก “ฟูนัน” เป็น “เจนละ” ในคริสต์ศตวรรษที่หก ดูจะสอดคล้องไปกับการเปลี่ยนแปลงของราชอาณาจักรจากสภาพความเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าริมชายฝั่งทะเลหรือแม่น้ำ ที่เชื่อมโยงอยู่กับเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียกับจีน ไปสู่การมุ่งเน้นที่นาข้าว ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินมากกว่า

เส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างอินเดียกับจีนที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่รู้จักกัน เป็นเส้นทางเลียบชายฝั่งทะเล ยกเว้นบางช่วงที่ผ่านไปทางบก โดยข้ามคอคอดกระ กับบางช่วงที่ผ่านทางช่องแคบในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง ทั้งที่เป็นช่องแคบตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งโบราณคดีออกแก้วในตอนใต้ของเวียดนามใกล้กับพรมแดนกัมพูชา แสดงให้เห็นว่าเมืองนี้ ดูจะตั้งอยู่ตรงชุมทางยุทธศาสตร์ ชุมทางนี้ประกอบด้วยคลองต่าง ๆ ที่เชื่อมอ่าวไทยเข้ากับช่องแคบสำคัญ ๆ ของแม่น้ำโขง[25] ออกแก้วเป็นเมืองท่ามาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สองจนถึงคริสต์ศตวรรษที่หก และโดยทั่วไปแล้ว เมืองนี้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยก่อนพระนครในยุค “ฟูนัน” ทว่าเมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สี่ มีการบุกเบิกเส้นทางค้าระหว่างอินเดียกับจีน ที่เป็นเส้นทางทะเลล้วนโดยผ่านทางช่องแคบเมละกา (มะละกา) เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่หก เส้นทางทะเลล้วนนี้ได้รับความนิยมมากกว่าเส้นทางเก่าที่เลียบชายฝั่ง จึงถูกละทิ้งไป[26]

การเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้านี้ ประจวบกับเหตุการณ์การเกิดผู้พิชิตสองพี่น้องขึ้นในกัมพูชา ผู้พิชิตสองพี่น้องนี้มาจากภูมิภาคตอนกลางของแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ทางเหนือของกัมพูชา คือภววรมัน (ซึ่งดำเนินการแข็งขันในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่หก) กับมเหนทรวรมัน (ซึ่งดำเนินการแข็งขันในช่วงทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด) สองพี่น้องมิได้รวมดินแดนทั้งหมดเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้การปกครองของตน แต่กิจกรรมของทั้งสองพี่น้อง ครอบคลุมพื้นที่ของกัมพูชามากกว่าบรรดาผู้ที่หวังเป็นใหญ่ที่มีมาก่อนหน้านี้ทั้งหมด ยิ่งกว่านั้น วิถีการทำงานของบุคคลทั้งสอง ยังมุ่งไปทางบริเวณที่มีการปลูกข้าวของลุ่มแม่น้ำโขงส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน มากกว่าจะมุ่งไปทางเมืองท่าเก่า ๆ ตามชายฝั่ง ผลงานการพิชิตของสองพี่น้อง มิได้ดำรงอยู่จนผ่านเลยความตายของพวกเขา ทว่าต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด กษัตริย์ซึ่งได้รับการจดจำในนามพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ได้ทรงรวบรวมดินแดนส่วนที่สองพี่น้องพิชิตได้ ตามแบบฉบับของพระองค์ในระยะเวลาสั้น ๆ หลังจากนั้นมา

---

[25] Paul Wheatley, ***Nagara and Commandery***, Chicago, 1983, 119-46.

[26] O.W. Wolters, ***Early Indonesian Commerce: A Study of the Origins of Sri Vijaya***, Ithaca, 1967, 71-85.

จนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่แปด มีผู้นำเขมรในท้องถิ่นหลายคนดำเนินการตามความทะเยอทะยานของตน ในการอ้างสิทธิในการปกครองอย่างผู้เป็นใหญ่เหนือคนทั้งปวง โดยมิได้ประสบความสำเร็จแต่อย่างใด

การพิชิตดินแดนของภววรมัน มเหนทรวรมัน และพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 เผยถึงความสนใจที่มีต่อดินแดนส่วนตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชา อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน บริเวณนี้จะเป็นที่ตั้งของพระนครในอนาคต ความเคลื่อนไหวนี้บอกเป็นนัยว่า ผู้พิชิตเหล่านี้ เริ่มเข้าใจถึงความสำคัญของข้าว ซึ่งต่างไปจากการค้าระหว่างประเทศ และเห็นคุณค่าของบริเวณอันเป็นชัยภูมิที่จะช่วยให้พวกเขาสามารถควบคุมพื้นที่ที่สามารถปลูกข้าวได้ หรือที่กำลังมีการปลูกข้าวอยู่แล้ว[27] พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงเริ่มต้นหนทางการขยายพระราชอำนาจในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชาสมัยปัจจุบัน ทว่าการพิชิตของพระองค์ มิได้สำเร็จบริบูรณ์ลงจนกระทั่งเมื่อพระองค์ทรงสร้างหลักปักฐานลงในบริเวณใกล้กับที่ตั้งของพระนครในอนาคต ถิ่นนี้ จะเป็นที่ประทับของกษัตริย์เขมร เป็นเวลาอีกหกร้อยปีถัดมา บนภูเขาใกล้ ๆ กันนั้น มีพระที่ศึกษาภาษาสันสกฤตมาประกอบพิธีในปี ค.ศ.802 ซึ่งลบล้างคำปฏิญาณของเจ้าครองนครคนก่อน ๆ ทั้งหมด และประกาศสถาปนาพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ขึ้นเป็นกษัตริย์ของจักรวาล

เชื่อกันว่าพระเจ้าชัยวรมันที่สองสวรรคตในค.ศ. 850 และพระราชโอรส คือพระเจ้าชัยวรมันที่ 3 ทรงสืบราชสมบัติต่อมา พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 ครองราชย์อยู่จนสวรรคตลงในค.ศ. 877 ข้อมูลเกี่ยวกับกษัตริย์สองพระองค์นี้ มีเหลือมาน้อยมาก กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาได้แก่ พระเจ้าอินทรวรมัน ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ค.ศ. 877 ถึงราวค.ศ. 889 และพระราชโอรสของพระเจ้าอินทรวรมัน คือพระเจ้ายโศวรมัน ที่ 1 ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ค.ศ. 889 ถึง ค.ศ. 900 กษัตริย์สองพระองค์นี้ไม่มีหลักฐานที่ยืนยันได้อย่างหนักแน่นว่าทรงเกี่ยวดองกับพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 และที่ 2 แม้ว่าผู้สืบสาววงศ์วานในสมัยหลัง จะได้เพียรพยายามหาทางสร้างความเชื่อมโยงให้ได้ เราไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการกำหนดการสืบสันตติวงศ์แต่เป็นไปได้มากที่สุดว่า ความสามารถในการเป็นผู้นำทหารและการหาบริวาร เป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งของการอ้างสิทธิในการปกครอง การพัฒนาระบบสถาบันราชการบางประเภทคงได้กระทำขึ้นเพื่อดูแลคนงานเกษตรที่ทำงานอยู่ในสังกัดของอารามต่าง ๆ อารามเหล่านี้ก่อตั้งขึ้นทั่วราชอาณาจักรตามพระราชบัญชา ทว่าเรื่องนี้มิได้มีความคิดที่เคร่งครัดเรื่องราชวงศ์รวมอยู่ด้วย การสืบสาววงศ์วานและการอ้างถึงความสัมพันธ์โดยสายเลือดกับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอ้างสิทธิอันชอบธรรม ทว่ากลไกการสืบราชสมบัติ ยังคงอ่อนไหวไปตามความสามารถของผู้อ้างสิทธิในการเข้าบังคับบัญชาที่พระนคร[28]

---

[27] O.W. Wolters, “North-Western Cambodia in the Seventh Century,” BSOAS, 37, 2 (1974).

[28] Michael Vickery, ‘The Reign of Sūryavarman I and Royal Factionalism at Angkor’, JSEAS, 16, 2 (1985).

พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่มาประทับอยู่ที่พระนครจริง ๆ และเป็นที่ทราบกันว่าทรงเป็นนักก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง พระเจ้ายโศวรมันทรงสร้างปูชนียสถานขึ้นที่พระนคร รวมทั้งอารามอีกประมาณหนึ่งร้อยแห่งทั่วราชอาณาจักร แต่ละแห่ง ดูเหมือนทำหน้าที่เป็นด่านของกษัตริย์ในละแวกที่อารามเหล่านี้ตั้งอยู่ อารามเหล่านี้ สร้างขึ้นสำหรับให้พระกระทำพิธีบูชาเทพในแบบต่าง ๆ เทพสำคัญสามองค์ที่เคารพบูชากันเหล่านี้ คือพระศิวะ พระวิษณุและพระพุทธเจ้า ลัทธิการบูชาเทพทั้งสามนี้ ช่วยส่งเสริมพระราชอำนาจของกษัตริย์และลัทธิการบูชาเทพทั้งสามก็เติบโตขึ้นจากการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ด้วย

หลักฐานที่มีอยู่ช่วยให้เราตั้งข้อสังเกตเรื่องการจัดองค์กรด้านการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของแคว้นพระนครได้เพียงไม่กี่ประการ ประเด็นที่แน่นอนได้แก่ เศรษฐกิจของพระองค์มีพื้นฐานอยู่ที่การปลูกข้าวนาดำ วัดวาอารามต่าง ๆ คือผู้พิทักษ์ที่ดินและเกษตรกร กษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจโดยผ่านการจัดลำดับชั้นการปกครองที่มีการพัฒนาอย่างค่อนข้างดี อันรวมถึงการสนับสนุนที่ได้จากพระและศาสนา ส่วนการที่กษัตริย์จะทรงควบคุมวัด นา และแรงงานที่มีอยู่เหล่านี้อย่างรวมศูนย์ถึงระดับไหนนั้น เป็นเรื่องที่เราได้แต่คาดคะเนกันเท่านั้น ทว่าเมื่อได้ตระหนักถึงโครงการก่อสร้างและโครงการขุดคูคลองขนาดใหญ่ ๆ และการแต่งกองทัพส่งไปปฏิบัติการในที่ไกล ๆ ก็พอเพียงแล้ว ที่จะเข้าใจว่า การควบคุมมีได้ขนาดไหน หากตัดสินจากความผันแปรไปมาของประวัติศาสตร์ของพระนคร ดูเหมือนว่า ไม่ว่ากษัตริย์จะทรงมีกลไกควบคุมตามลำดับชั้นอย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกรณียกิจอันรุ่งโรจน์ทั้งหลาย ล้วนเป็นผลลัพธ์มาจากพระปรีชาสามารถส่วนพระองค์มากกว่าจะเป็นผลลัพธ์ของระบบการบัญชาการอย่างเป็นสถาบัน

หลังการสวรรคตของพระเจ้ายโศวรมัน พระราชโอรสสองพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อมา รัชกาลของทั้งสองพระองค์เป็นระยะเวลาค่อนข้างสั้นและไม่มีอะไรโดดเด่น ในทศวรรษ 920 พระกนิษฐภรรดา (น้องเขย) ของพระเจ้ายโศวรมัน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในพระนามพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ทรงสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นกษัตริย์ โดยมีที่ประทับอยู่ห่างจากพระนครไปทางตะวันออกเฉียงเหนือประมาณหนึ่งร้อยกิโลเมตร ในทศวรรษ 940 พระเจ้าราเชนทรวรมัน ซึ่งจากการสืบวงศ์วาระบุว่าเป็น พระภาติยะ (หลานลุง) ทั้งของพระเจ้ายโศวรมันและพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ได้ขึ้นมามีอำนาจและประทับอยู่ที่พระนคร พระองค์ทรงได้ชื่อว่าสร้างความสำเร็จด้านสถาปัตยกรรมไว้ที่พระนครนี้อย่างมากมาย ดูเหมือนว่า พระเจ้าราเชนทรวรมันนี้ทรงเป็นคล้ายผู้พิชิต และคิดกันว่าคงเป็นผู้ที่ปล้นวัดของพวกจาม ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณซึ่งเป็นเมืองนาตรังสมัยใหม่ ความสำเร็จของพระองค์คงต้องมีมาก เพราะดูเหมือนว่าทรงสามารถจัดการให้บุคคลซึ่งมีฐานันดรสูงอยู่ในราชสำนัก ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นพระราชปนัดดา (เหลน) ของพระเจ้ายโศวรมัน ขึ้นปกครองในนามพระราชโอรสของพระองค์ คือพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 หลังจากทรงสวรรคตไปแล้วในปี ค.ศ.968 เพราะพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ยังไม่ทรงสำเร็จการศึกษาจนกระทั่ง ค.ศ.974 หลักฐานในรูปจารึกระบุว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันและ

พระเจ้าชัยวรมันที่ 5 ตระกูลที่มีอำนาจกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอ้างสิทธิการเป็นเครือญาติกับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ตามแบบฉบับ คือโดยผ่านการแต่งงาน ประสบความสำเร็จในการมาตั้งมั่นอยู่ใกล้ ๆ กับศูนย์อำนาจการปกครอง เรื่องราวเกี่ยวกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 นั้น เป็นที่ทราบกันน้อยมาก ดูเหมือนว่าทรงเป็น ผู้อำนวยให้มีระบบการควบคุมผู้จงรักภักดีตามลำดับชั้นการปกครองดังที่กษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ สร้างไว้ได้เป็นผลสำเร็จ ทว่าเมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 5 สวรรคตลงในค.ศ. 1001 สงครามแย่งราชสมบัติอุบัติขึ้น พระราชนัดดาของพระองค์ถูกผู้อ้างสิทธิ์อีกพระองค์หนึ่ง กันออกไปได้สำเร็จ ทว่าเจ้าผู้อ้างสิทธิ์พระองค์นี้ ก็พ่ายแพ้ต่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ในค.ศ. 1006

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ดูจะทรงเริ่มต้นสั่งสมพระราชอำนาจขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา ความสัมพันธ์ที่แน่นอนที่ทรงมีกับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ นั้น ไม่เป็นที่ชัดแจ้ง ทว่าทรงสามารถอ้างสิทธิในราชบัลลังก์ได้เป็นผลสำเร็จ (แนวคิดที่บ่งชี้ไปในทางที่ว่านี่คือการแย่งราชบัลลังก์นั้น ใช้ได้ไม่เหมาะแก่สถานการณ์ในเขมร) พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงได้ชื่อว่าขยายอำนาจการปกครองไป ถึงภูมิภาคลพบุรี บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ในบริเวณซึ่งเป็นประเทศไทยปัจจุบัน นอกเหนือจากนั้นแล้ว รายละเอียดเกี่ยวกับรัชสมัยของพระองค์ มีหลงเหลือมาน้อยมาก ที่เด่นที่สุดนั้น คือพระราชพิธีถือสัตย์ปฏิญาณในค.ศ. 1011 ซึ่งนับเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่มีอยู่ เกี่ยวกับพระราชพิธีดังกล่าวในกัมพูชา นักวิชาการบางคนเชื่อว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ทว่าหากว่าเป็นเช่นนั้นจริง ก็ดูเหมือนว่า ความเลื่อมใสนี้นี้มิได้ทำให้ทรงมีอคติต่อศาสนาฮินดูนิกายไศวะและไวษณพแต่อย่างใด สันนิษฐานกันโดยทั่วไปว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงเป็น ผู้ปกครองที่เข้มแข็ง ภายใต้การนำของพระองค์ เขมรได้ขยายอำนาจออกไปทางเหนือและทางตะวันตก พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 สวรรคตลงในค.ศ. 1050 หนึ่งในพระราชโอรสของพระองค์ คือ พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 ทรงขึ้นครองราชย์สืบต่อมา

ในช่วงเวลา 16 ปีแห่งรัชสมัยของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 มีการกบฏครั้งใหญ่ ๆ เกิดขึ้นสามครั้ง และยังมีแรงกดดันทางทหารจากพวกจาม แม้ว่ามีหลักฐานเรื่องการศึกสงครามในรัชสมัยของพระองค์อยู่ก็ตามแต่พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ 2 ก็ยังได้โปรดให้สร้างปราสาทที่ยิ่งใหญ่แห่งไศวะนิกายขึ้นที่พระนคร คือบาปวน รวมทั้งยังทรงสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ที่รู้จักกันในนามของบารายตะวันตก พร้อมกับปราสาทในนิกายไวษณพอีกหลังหนึ่ง พระอนุชาผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมาทรงพระนามว่าพระเจ้าหรรษาวรมันที่ 3 เรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ไม่เป็นที่ทราบกันนัก ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ดูจะเป็นช่วงเวลาที่กษัตริย์แห่งพระนครถูกท้าทายจากกลุ่มอำนาจท้องถิ่นผู้มักใหญ่ใฝ่สูง ความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่ออกมาในรูปนี้ อาจเกี่ยวข้องกับการก่อตัวขึ้นมาของตระกูลซึ่งมีฐานันดรสูงในคริสต์ศตวรรษที่สิบ ความทะเยอทะยานของบุคคลในตระกูลเหล่านี้ สามารถนำมา ประสานเข้ากับพระราชอำนาจกษัตริย์ได้สำเร็จ เฉพาะเมื่อมีบุคคลที่เข้มแข็งเช่นพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เท่านั้น

ในค.ศ. 1080 ตระกูลซึ่งคิดกันว่าสร้างอำนาจขึ้นทางเหนือของกัมพูชา ได้อ้างตนเป็นกษัตริย์ นักวิชาการบางคนเชื่อว่า รัชทายาทของพระเจ้าสุริยวรมันคงต้องต่อต้านตระกูลนี้จากฐานที่มั่นทางตอนใต้ของกัมพูชาอยู่เรื่อยมาเป็นเวลากว่าสามสิบปี ในค.ศ. 1113 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งมีศักดิ์เป็นพระภาติยะ (หลาน) ของผู้นำของตระกูลทางเหนือ มีชัยชนะกษัตริย์สองพระองค์ที่อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ กษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ทรงปราบ อาจจะเป็นพระอัยกา (พระปิตุลาของพระชนนี) ของพระองค์

พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้พิชิตที่ยิ่งใหญ่ ทหารของพระองค์มีอำนาจเหนือพวกจามที่อยู่ทางเหนือเป็นเวลาหลายปี พระองค์ทรงเกณฑ์พวกจามมาเป็นพันธมิตรเพื่อรุกรานไดเวียดหลายครั้ง แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ชาวเขมรไปมาหาสู่กับเขตแดนของพวกจามทางเหนือ โดยผ่านทางช่องเขาที่มาจากบริเวณหุบเขาที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ที่น่าสนใจก็คือ ดินแดนจามตอนใต้ดูเหมือนไม่รู้สึกถึงพระราชอำนาจของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แต่ลพบุรี ซึ่งดูเหมือนสลัดจากการเป็นประเทศราชของเขมรได้ภายหลังรัชสมัยของสุริยวรมันที่ 1 ต้องตกมาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพระนครอีกครั้งหนึ่ง หลักฐานเกี่ยวกับการที่เขมรเข้าโจมตีแคว้นมอญที่หริภุญชัย – ซึ่งอยู่ใกล้กับเชียงใหม่ทางเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน – โดยไม่ประสบความสำเร็จนั้น อาจระบุเวลาได้ว่าอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 มีดัชนีหลายอย่างที่บ่งชี้ว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงดำเนินการอย่างแข็งขันในลุ่มแม่น้ำมูลเช่นกัน รวมทั้งในส่วนที่อยู่ติดกับลุ่มแม่น้ำโขง บริเวณซึ่งปัจจุบันคือประเทศลาวและประเทศไทย

สิ่งปลูกสร้างที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในบรรดาสิ่งปลูกสร้างทั้งปวงของพระนคร คือปราสาทนครวัดนั้น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นปราสาทสำหรับการพิธีปลงพระบรมศพของพระองค์เอง นครวัดเผยถึงความศรัทธาต่อความเชื่อในนิกายที่นับถือพระวิษณุ ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่นิกายนี้กำลังโดดเด่นอยู่ในอินเดียและชวาด้วยเช่นเดียวกัน การสร้างนครวัดอาจสะท้อนถึงความสนใจอย่างกระตือรือร้นต่อแนวโน้มทางด้านภูมิปัญญาและศาสนาในโลกสันสกฤต และความอ่อนไหวที่มีมาอย่างต่อเนื่องต่ออิทธิพลด้านวัฒนธรรมของโลกสันสกฤตนี้ ขณะเดียวกัน พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ก็ทรงสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับราชสำนักซ้องใต้ของจีนได้เป็นผลสำเร็จ โดยทรงวางพระองค์เสมือนหนึ่งเป็นประเทศราชที่สวามิภักดิ์ต่อจีน และส่งเสริมการค้า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงหายไปจากหลักฐานในราวค.ศ. 1150 หลังจากนั้น พระนครก็ประสบภัยที่เกิดจากความขัดแย้งภายในและการบุกปล้นทำลายของพวกจามอยู่นานถึงสามสิบปี

ผู้ที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 โดยตรงไม่มีอะไรโดดเด่น กษัตริย์พระองค์แรกสุดนั้น คือพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 2 เป็นพระญาติของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และทรงอภิเษกสมรสกับพระราชนัดดาพระองค์หนึ่งของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 การอภิเษกนี้ ทำให้มีรัชทายาทซึ่งต่อมาได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระราชกรณียกิจในระยะแรกของชัยวรมันที่ 7 นั้นเป็นแต่เรื่องปลีกย่อย ในขณะที่คู่แข่งคนอื่น ๆ ของพระองค์พยายามหาทางขึ้นมาเป็นใหญ่ ในช่วง

ทศวรรษ 1170 เกิดสถานการณ์ความยุ่งยากภายในของพระนครสถานการณ์นี้อาจเป็นปัจจัยเอื้ออำนวยให้การจับจ้องเพื่อเข้าโจมตีของพวกจามเป็นผลขึ้นมาใน ค.ศ.1177 เมื่อกองทหารของจามเดินทัพเข้ามาทางน้ำ และเข้าปล้นทำลายพระนคร

หลังเหตุการณ์นี้ ขณะที่ดินแดนเขมรต้องฝากไว้กับความเมตตาของพวกจาม พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงก้าวออกมาเป็นผู้นำการต่อต้านผู้รุกราน ในทศวรรษ 1180 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงขับไล่พวกจามออกไปได้สำเร็จ และสถาปนาอำนาจการปกครองของพระองค์ขึ้นที่พระนคร ในทศวรรษ 1190 ทรงเริ่มส่งกองทัพเข้าไปในจามปา ผลลัพธ์ในขั้นสุดท้าย คือช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสามจามปาตกอยู่ในความปกครองของพระนครในฐานะแคว้นหนึ่งเป็นเวลาเกือบยี่สิบปี ขณะเดียวกัน พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่งกองทัพขึ้นไปทางเหนือและทางตะวันตก มีหลักฐานแสดงว่าพระราชอำนาจของพระองค์แผ่ไกลออกไปทางเหนือจนถึงบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของเวียงจันทน์ปัจจุบัน

นอกจากการพิชิตดินแดนต่าง ๆ แล้ว พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยังทรงมีชื่อเสียงเพราะสิ่งปลูกสร้างที่น่าประทับใจหลายแห่ง ที่สำเร็จลงในรัชสมัยของพระองค์ ได้แก่ปราสาทซึ่งอุทิศแก่พระราชบิดาพระราชมารดา และบายน วัดในพุทธศาสนานิกายมหายานที่สร้างขึ้น ณ ใจกลางนครธม ในสมัยนั้นได้ออกแบบให้มีกำแพงปิดล้อมไว้ด้วย นอกจากนี้ยังทรงได้รับการยกย่องเรื่องการสร้างถนนหนทางต่าง ๆ บ้านพัก 121 หลังกับโรงพยาบาล 102 แห่งทั่วเขตแดนของพระนคร พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนานิกายมหายาน ด้วยเหตุนี้ และประกอบกับปัจจัยอีกหลายประการคือ การพิชิตดินแดนของพระองค์ ดังมีบันทึกปรากฏอยู่ การสร้างอนุสรณ์สถานต่างๆ ที่ดูจะกระทำอย่างรีบเร่ง และกิจกรรมที่ดูจะอยู่ในระดับเร่งรัดอันเป็นแบบฉบับการปกครองของพระองค์นานถึงสามสิบปีในจำนวนสี่สิบปีที่ครองราชย์ ปัจจัยทั้งหมดเหล่านี้ทำให้พระองค์ทรงได้ชื่อเสียงว่าเป็นผู้คิดอ่านสร้างทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วในยุคที่เป็นความเสื่อมโทรม พระองค์ทรงเป็นบุรุษที่ทรงพลัง ทรงกระตือรือร้นที่จะแสวงหารูปแบบความคิดและการจัดระบบงานใหม่ๆ ที่สามารถผลักดันให้การบริหารพระนครเข้าสู่วิถีโคจรแนวใหม่ ทว่าพลังผลักดันที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงมอบให้แก่พระนคร ดูจะมาจากพระบุคลิกภาพของพระองค์ มิใช่ความสำเร็จในการจัดระบบงานของพระองค์ กระนั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยังคงมีลักษณะเด่นตรงที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่สำคัญองค์สุดท้ายของพระนคร ลักษณาการที่รัชกาลของพระองค์มาถึงจุดสิ้นสุดนั้น ไม่มีใครทราบแน่ แต่โดยทั่วไปแล้ว ระบุเวลาไว้ในราวค.ศ. 1220 ซึ่งเป็นช่วงที่พวกจามสลัดแอกของการปกครองของเขมรออกไปได้

ประวัติศาสตร์ของพระนครในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด สิบสองและสิบสาม เผยออกมาในลักษณะที่เป็นไปตามลำดับ คือมีกษัตริย์ที่เข้มแข็ง ตามมาด้วยความวุ่นวาย พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ล้วนเป็นกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ได้ค่อนข้างนานและเป็นรัชสมัยที่ดีเด่น ทั้งสามพระองค์เห็นได้ชัดว่าทรงเป็นองค์บุคคลผู้มีความสามารถพิเศษ ทว่าทั้งสามพระองค์ไม่ทรงสามารถแปลความสำเร็จส่วนพระองค์ไปเป็นเสถียรภาพในแบบที่ยั่งยืน

อย่างเป็นสถาบันได้ อาทิเช่น ไม่เหมือนเช่นที่ลี พัต มา ทรงสามารถกระทำได้ที่ธางลองในช่วงทศวรรษ 1030 ถึง 1040 เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ คงเกี่ยวเนื่องกับสภาพซึ่งไม่ใคร่มีภัยคุกคามให้ชาวเขมรได้รู้สึกและการขาดแรงจูงใจให้คงรักษาแบบแผนตามหลักความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นแบบแผนตามความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่ในรูปของความคิดด้านศาสนาหรือในเรื่องการสืบสันตติวงศ์ก็ตามที พวกจามมิได้แสดงตนว่าเป็นภัยคุกคามชาวเขมรในระดับเดียวกับที่ราชวงศ์จีนมีต่อเวียดนาม ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามเมื่อแคว้นไทยก่อตั้งขึ้นในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง และสร้างภัยคุกคามพระนครในระดับที่สูงขึ้น ชาวเขมรได้ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมถึงขั้นพื้นฐาน แต่พวกเขามิได้ตอบสนองในลักษณะที่เป็นการทุ่มเทตนเองให้กับมรดกด้านวัฒนธรรมและการเมืองหนึ่งใดโดยเฉพาะอย่างเต็มที่อย่างที่ไม่มีวันถอนตัวกลับได้

เมื่อพ้นยุคแห่งความศรัทธาในพระพุทธศาสนานิกายมหายานของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แล้วหลังจากนั้นมีการฟื้นฟูไศวะนิกายในราชสำนักขึ้นมาเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ทว่าเมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม พุทธศาสนานิกายเถรวาท แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวเขมร การแพร่หลายของศาสนาใหม่เป็นการเปิดยุคใหม่ภายหลังยุคพระนครขึ้นในวัฒนธรรมเขมร การสร้างอนุสรณ์สถานต่าง ๆ สิ้นสุดลง จารึกภาษาสันสกฤตถูกแทนที่ด้วยข้อความในภาษาบาลี ชนชั้นนักบวชซึ่งเป็นพราหมณ์แบบเก่า ถูกแทนที่ด้วยพระสงฆ์ที่ถือบาตร จาริกไปบิณฑบาตตามที่ต่าง ๆ แรงกดดันทางทหารจากไทย สร้างปัญหาร้ายแรง ปัญหานี้เริ่มต้นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ การปกป้องรักษาพระนครจากการรุกรานของอยุธยา ทำได้ยากยิ่งเนื่องมาจากแหล่งที่ตั้งของพระนครเอง นาข้าวถูกทอดทิ้ง ขณะที่การค้าและการพาณิชย์มีความสำคัญเพิ่มขึ้นในฐานะแหล่งที่มาของความมั่งคั่ง ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า กษัตริย์เขมรละทิ้งพระนครไปตั้งมั่นอยู่ในบริเวณที่เหมาะกว่าซึ่งอยู่เลยออกไปทางตะวันออกและทางใต้ ไม่ไกลจากบริเวณซึ่งเป็นพนมเปญในปัจจุบัน พนมเปญตั้งอยู่ในที่ซึ่งเข้าถึงเส้นทางการค้าทางทะเลได้สะดวกกว่าเส้นทางเหล่านี้ในช่วงเวลานั้น กำลังตื่นตัวอย่างมีชีวิตชีวา อันเนื่องมาจากพลังความริเริ่มด้านการค้าที่มาจากจีน

จุดจบของประวัติศาสตร์พระนคร มิได้มาถึงด้วยการล่มสลายอย่างน่าตื่นเต้น หากออกมาในรูปการปรับเปลี่ยนแนวทางของแคว้นเขมรเองมากกว่า กล่าวคือเปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยนาข้าวมาขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งที่เกิดจากการค้าและการพาณิชย์มากขึ้น จากความเป็นจักรวรรดิในภาคพื้นทวีปมาเป็นเมืองท่าที่เป็นแหล่งรวมสินค้าทางทะเล และจากวัฒนธรรมทางศาสนาที่เน้นการมีนักบวชมาเป็นแบบสมถะ เป็นการไม่ถูกต้องที่จะให้เหตุผลการทิ้งพระนครว่าเป็นเพราะแรงกดดันจากเพียงพวกไทเท่านั้น แบบแผนของประวัติศาสตร์ของพระนคร เผยถึงการพึ่งพาที่ตัวบุคคล อันเป็นสิ่งที่ไม่มั่นคงและดูจะแก้ไขไม่ได้ การพึ่งพาเฉพาะที่ตัวบุคคลนี้ทำให้เป็นการยากมากขึ้นเรื่อย ๆ แก่ผู้ปกครองที่ใฝ่สูง ที่จะอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของตน การทิ้งพระนครในครั้งสุดท้ายในทศวรรษ 1430 ดูจะเป็นผล

จากความขัดแย้งซึ่งไม่สามารถระบุได้อย่างแน่ชัดว่าเป็นความขัดแย้งที่มาจากการแข่งขันภายในหรือว่าจากผลประโยชน์ภายนอก ที่น่าจะเป็นไปมากกว่าคือแง่มุมที่ซับซ้อนยิ่งกว่าของความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้นระหว่างอยุธยากับพระนคร พระนครเป็นศูนย์รวมของการปกครองอย่างมีลำดับชั้นในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างและลุ่มแม่น้ำโขงมานานหลายร้อยปี นี่เป็นข้อเท็จจริงทางการเมืองสำหรับแคว้นไทยใหม่ในอยุธยาเท่า ๆ กับสำหรับฝ่ายเขมร ทั้งกษัตริย์อยุธยาก็ทรงเพียรพยายามที่จะรับเอาขนบประเพณีของพระนครไปใช้ ไม่น้อยไปกว่ากษัตริย์เขมร ยิ่งกว่านั้น ความเหมาะสมของสถานที่ตั้งซึ่งพ่อค้าชาวต่างชาติที่เดินทางมาทางทะเลสามารถเข้าถึงได้สะดวกกว่า ดูจะมีความสำคัญมาก อย่างน้อยก็มากเท่า ๆ กับความไม่เหมาะสมของสถานที่ตั้ง ซึ่งทำให้พ่ายแพ้ต่อมหาอำนาจที่เป็นคู่แข่งได้โดยง่าย อยุธยากับพนมเปญคล้ายกันมาก ในแง่ที่มุ่งเน้นที่การติดต่อด้านการค้าทางทะเลกับการลงทุนไปกับมรดกที่รับทอดมาจากพระนคร[29]

การที่ชาวเขมรสมัยใหม่จัดระดับพระนครให้เป็นส่วนสำคัญอยู่ในประวัติศาสตร์ของตนมีพื้นฐานอยู่ที่การสร้างภาพเรื่องราวของอดีตขึ้นมาใหม่เมื่อไม่นานมานี้ ชาวเขมรที่สืบเชื้อสายต่อ ๆ กันมาในช่วงระหว่างสมัยของพระนครจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือเหล่าชนที่ไม่รู้จักพระนครหรือมิได้ให้ความสำคัญอย่างที่ให้อยู่ในปัจจุบัน[30] กรณีของเขมรต่างจากกรณีของชาวเวียด ชาวเวียดไม่เคยทิ้งนครธางลอง แม้ว่าหลายราชวงศ์จีนเพียรพยายามเรื่อยมาเป็นลำดับที่จะยื้อแย่งไป โลกของเขมรมีทางเลือกอื่นที่ทำให้พวกเขาไม่จำเป็นต้องรักษาพระนครไว้ การใช้ทางเลือกอื่นที่ว่านี้โดยย้ายที่ตั้งของแคว้นเขมร ทั้งในด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ย่อมทำให้เกิดความเป็นไปได้ที่ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์บางอย่างจะถูกละทิ้งไว้เบื้องหลัง ความคิดที่ให้กอบกู้ประสบการณ์นี้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งในยุคสมัยใหม่ นั้นเป็นการสะท้อนถึงกรณีของทางเลือก ซึ่งมีน้อยลงไปเรื่อย ๆ ในโลกซึ่งมีนักล่ามากมายเป็นทวีคูณเช่นนี้ ชาวเขมรเริ่มจำเป็นต้องอาศัยพระนครแล้ว

พุกาม

ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่อาจเปรียบเทียบอย่างได้ประโยชน์ยิ่งกับอดีตที่ชาวเวียดและชาวเขมรประสบมา เกิดขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำอิระวดี ณ ลุ่มน้ำอิระวดีนี้ สิ่งที่คัดสรรมาจากคลังวัฒนธรรมของอินเดีย

---

[29] Michael Vickery, “Cambodia after Angkor, the Chronicular Evidence from the 14th to 16th Centuries,” 2 vols, Ph.D. Thesis, Yale University, 1977, 1. 513-22.

[30] Michael Vickery, “Some Remarks on Early State Formation in Cambodia,” in David G. Marr and A. C. Milner, eds, ***Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries,*** Singapore, 1986.

โบราณ ไม่เหมือนกับข่าวคราวที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับชาวเขมร ชาวเขมรในลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างค่อนข้างโดดเดี่ยวจากภัยคุกคามจากคนต่างด้าวต่างแดน พวกเขาจึงยอมเชื่อถือวิสัยทัศน์แห่งอำนาจที่อยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่างทั่วทั้งจักรวาลได้ ทว่าวิสัยทัศน์เช่นนี้สำหรับกระบวนการทางการเมืองและภูมิปัญญาที่วิวัฒนาการขึ้นในลุ่มแม่น้ำอิระวดีแล้วเป็นวิสัยทัศน์ที่กินความกว้างเกินไป เหมารวมจนเกินไป และขาดศีลธรรมเกินไป ที่ลุ่มน้ำอิระวดี บรรยากาศมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากกว่า และมีการแข่งขันกันมากกว่า ความจำเป็นที่ต้องยืนหยัดต่อจริยธรรมของอำนาจทางการเมืองจึงย่อมต้องมีสูงกว่าดุจกัน พุทธศาสนานิกายสรรวาสติวาทของชนเผ่าปยู และพุทธศาสนานิกายเถรวาทของชนเผ่ามอญและพม่า มีการระบุแบบแผนการปฏิบัติทางด้านมีศีลธรรมที่ชัดเจนยิ่งกว่า และมีการเน้นหนักอย่างสอดคล้องกันถึงวิถีการแสดงคุณงามความดีมากยิ่งกว่า เพื่อให้บุคคลได้พิสูจน์ความเหมาะสมของสถานะของตนในสังคม นครของชาวปยู มอญ และพม่า ต่างมีที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มซึ่งมีชัยภูมิร่วมกัน ทว่าเป็นชัยภูมิซึ่งอาจพ่ายแพ้ต่อมหาอำนาจที่มีที่ตั้งอยู่บนเขาได้ง่าย นอกจากนี้นครของชนเผ่าทั้งสาม ยังมีทางติดต่อโดยทางบกกับส่วนชายขอบของโลกอินเดีย (ชายฝั่งของยะไข่และของเบงกอล กับลุ่มแม่น้ำอัสสัม) รวมทั้งมีการติดต่อทางทะเลกับชายฝั่งด้านตะวันออกของอนุทวีปอินเดียและกับศรีลังกาอยู่อย่างสม่ำเสมอ เจ้าผู้ครองนครพุกาม ใฝ่ฝันที่จะรวมนครเหล่านี้เข้ามาอยู่ในอำนาจปกครองของตนมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด พวกเขาต่างอ้างถึงมาตรการอันสูงส่งของคุณงามความดีซึ่งเป็นมาตรการที่กำหนดขึ้นจากความคิดด้านศาสนา ที่ผสานแบบแผนอันแตกต่างกันด้านวัฒนธรรมแห่งชาติพันธุ์ (และสังคม-เศรษฐกิจ) ของกาลเวลาและสถานที่ของช่วงสมัยนั้น ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พวกเขาแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสังเคราะห์และในการยืนหยัดความเป็นศูนย์กลางท่ามกลางความเซ็งแซ่ของภาษาต่าง ๆ ที่แข่งขันกันอยู่ (ภาษาปยู ภาษามอญ ภาษาพม่า) รวมทั้งท่ามกลางเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน (ระหว่างเมืองที่เป็นแหล่งการค้าของชายฝั่งเขตมรสุมกับดินแดนที่เป็นนาข้าวในเขตแล้งทางเหนือ) และท่ามกลางศัตรูที่มีการแข่งขันกัน (ประวัติศาสตร์ของพุกาม บอกถึงการรุกรานที่มาทั้งจากทางภูเขาและทางทะเล) ความเป็นจุดรวมศูนย์ที่ว่านี้ ได้กลายเป็นฐานของความคิดที่พัฒนาขึ้นมาอย่างดี เกี่ยวกับความเป็นศูนย์ทางศีลธรรม ดังที่ระบุไว้ในหลักคำสอนภาษาบาลีของพุทธศาสนานิกายเถรวาท พระนครแตกต่างจากพุกามที่กล่าวมานี้ ความสำเร็จของพระนคร มีความขัดแย้งปะปนอยู่น้อยกว่า และวัดกันด้วยคุณภาพด้านศีลธรรมของผู้ปกครองน้อยกว่า โดยอำนาจที่ไม่เกี่ยวกับศีลธรรมของเทพซึ่งผู้ปกครองสักการะบูชาเป็นมาตรวัดที่สำคัญยิ่งกว่า

ผู้ที่เพียงผ่านมาเยือนพุกาม อาจงุนงงกับซากสถาปัตยกรรมที่น่าประทับใจซึ่งอยู่ท่ามกลางสภาพที่โดยสาระสำคัญแล้ว คือทะเลทรายในเขตที่แห้งแล้งของพม่าตอนเหนือ เทือกเขาที่รายล้อมอยู่กันดินแดนส่วนนี้ไม่ให้ได้รับฝนในฤดูมรสุม อย่างไรก็ดี ที่ตั้งของพุกามบนฝั่งแม่น้ำอิระวดีอยู่ห่างจากภูมิภาคมินบู ซึ่งอยู่ปลายน้ำ กับภูมิภาคกยอสี ซึ่งอยู่ต้นน้ำในระยะทางพอ ๆ กัน มินบูและกยอสีก่อตัวขึ้นในยุคเริ่มแรกในฐานะบริเวณที่เป็นแหล่งผลิตข้าวเจ้าที่สำคัญ เนื่องจากมีการพัฒนา

ระบบการชลประทานที่กว้างขวาง พุกามมีที่ตั้งที่ดีเลิศสำหรับการเป็นแหล่งรวบรวมผลผลิตข้าวส่วนเกินจากสองภูมิภาคนี้ ความสำเร็จของพุกามในฐานะแคว้นที่มีการบันทึกหลักฐานเป็นแคว้นแรกและขยายอำนาจของตนออกไปจนทั่วลุ่มแม่น้ำอิระวดีนั้น เป็นมาตรวัดความสามารถอย่างสำคัญยิ่งของพุกามที่ได้ระดมทรัพยากรการเกษตรของมินบูและกยอสีมาสู่ตน ความสำเร็จนี้เกิดขึ้นได้เพราะสถานที่ตั้ง พม่าตอนล่าง ยะไข่ และ ตะนาวศรี ล้วนเป็นศูนย์กลางการค้าและวัฒนธรรมที่สำคัญ ทว่าประวัติศาสตร์ของพุกามเผยให้เห็นว่า ในช่วงเวลาและสถานที่ดังกล่าวนั้น แคว้นเกษตรกรรมที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน มีความสามารถสูงกว่าเมืองที่เป็นแหล่งรวบรวมสินค้าริมชายฝั่งทะเล ที่จะระดมประชากรและความมั่งคั่งมาไว้ที่ตน

ประวัติศาสตร์ของพุกาม แสดงให้เห็นข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจกับพระนคร จากมุมมองอย่างน้อยสามด้าน พุกามเหมือนกับพระนคร ตรงที่เป็นแคว้นเกษตรกรรรมตั้งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินและบังคับใช้อำนาจการปกครองของตนเหนือบริเวณชายฝั่งทะเล ทั้งพระนครและพุกาม ต่างเป็นศูนย์กลางของสถาปัตยกรรมที่เป็นอนุสรณ์สถานที่น่าประทับใจ และประวัติศาสตร์ของทั้งสองแคว้นมาถึงจุดจบในช่วงเวลาเดียวกันคือช่วงเวลาที่ชนเผ่าไทเคลื่อนเข้าสู่ที่ราบลุ่มของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประวัติศาสตร์ของพุกามสั้นกว่าประวัติศาสตร์ของพระนครมาก ทว่ายาวถึงรวมสามร้อยปีทีเดียว ทั้งสองแคว้นนี้ เป็นผู้กำหนดทิศทางการใช้ทรัพยากรทั้งด้านภูมิปัญญาและด้านวัตถุส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่

มีบันทึกที่ระบุว่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่เก้าพุกามเป็นเมืองที่อยู่ภายในกำแพง กษัตริย์ของพุกามเป็นชาวพม่า ซึ่งเพิ่งเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำอิระวดีได้ไม่นานนัก บริเวณนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าปยูและมอญหลายร้อยปีมาแล้ว พวกพม่า ดูจะเข้าสู่ลุ่มน้ำนี้ได้ในช่วงที่พอดีกับมีเหตุปฏิบัติการทางทหารของราชอาณาจักรน่านเจ้า ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นมณฑลยูนนานปัจจุบัน ดูเหมือนว่าในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่เก้า น่านเจ้าทำลายอำนาจของพวกปยูลงได้ ในคริสต์ศตวรรษที่เก้าและสิบพุกามพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นมหาอำนาจของภูมิภาคที่อยู่ทางเหนือของพม่า ส่วนราชอาณาจักรของมอญตั้งอยู่เลยจากพุกามลงไปทางใต้ และมีฐานที่มั่นอยู่ที่เมืองสะเทิม (ท่าตอน) ราชอาณาจักรมอญนี้มีการติดต่อทางทะเลกับศรีลังกาและอนุทวีปอินเดีย และเป็นทั้งศูนย์กลางการค้ากับต่างแดนและศูนย์กลางของพุทธศาสนาด้วย

ประวัติศาสตร์ของพุกามในฐานะแคว้นสำคัญแคว้นหนึ่ง เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา (อนุรุท) ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1044 ถึง ค.ศ. 1077 พระเจ้าอโนรธาทรงมีชื่อเสียงในฐานะผู้พิชิตดินแดน ดินแดนที่สำคัญที่สุดที่ทรงพิชิตได้คือสะเทิมเมื่อ ค.ศ. 1057 การพิชิตดินแดนนี้ ส่งผลให้วัฒนธรรมมอญหลั่งไหลเข้าสู่พุกามอย่างมหาศาล ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของพม่า สร้างภาพพระเจ้าอโนรธาว่าทรงเป็นกษัตริย์ซึ่งมีศาสนาเป็นแรงจูงใจในการพิชิตดินแดน ทรงต้องการได้พระบรมสารีริกธาตุหรือคัมภีร์พระพุทธศาสนามาไว้ในครอบครอง หรือไม่ก็ทรงต้องการเผยแผ่พุทธศาสนา

ดินแดนที่ทรงพิชิตได้ ได้แก่ส่วนต่าง ๆ ของตะนาวศรี และยะไข่ นอกจากนี้ พระเจ้าอโนรธายังทรงได้รับเกียรติคุณว่าเป็นผู้ยกกองทัพเข้าสู่ยูนนานด้วย แผ่นจารึกคำปฏิญาณของพระองค์ พบว่ามีอยู่ตลอดทั่วลุ่มแม่น้ำอิระวดี ทว่าสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งกว่าปริมาณดินแดนที่พระองค์ทรงพิชิตได้ คือ ผลกระทบของวัฒนธรรมมอญต่อชาวพม่า ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการพิชิตสะเทิมและชนชั้นปกครองของมอญและชาวมอญที่มีความรู้ความชำนาญถูกกวาดต้อนไปยังพุกาม

หลักฐานชี้บอกเป็นนัยว่า การพิชิตสะเทิมของพระเจ้าอโนรธา อาจเป็นการตอบรับการพิชิตดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างของเขมรในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เหตุการณ์นี้สร้างความปั่นป่วนแก่ประชากรมอญในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและคุกคามดินแดนพม่าตอนล่าง ผลลัพธ์ประการหนึ่งของพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโนรธาในดินแดนพม่าตอนล่างและบริเวณคาบสมุทร คือการนำพุกามเข้าสู่เครือข่ายการค้าทางทะเลซึ่งเชื่อมชายฝั่งทะเลส่วนต่าง ๆ ของอ่าวเบงกอลเข้าด้วยกัน ในทศวรรษ 1060 ถึง 1070 พระเจ้าอโนรธาทรงธำรงการติดต่อกันฉันท์มิตรกับพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 ซึ่งทรงเป็นผู้พิชิตแห่งศรีลังกา ทั้งสองพระองค์ทรงแลกเปลี่ยนพระสงฆ์และตำราพุทธศาสนาภาษาบาลีระหว่างกัน โลกที่เปิดกว้างขึ้นด้วยชัยชนะของพระเจ้าอโนรธากำหนดจินตนาการของกษัตริย์แห่งพุกามอยู่ร้อยปี หลักฐานที่บอกถึงภัยคุกคามจากภายนอกและความขัดแย้งภายในที่ร้ายแรง ไม่มีปรากฏขึ้นมา จวบจนกระทั่งถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง

กษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเป็นอันดับสองของพุกาม คือ พระเจ้ากยันสิทธา ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ค.ศ. 1084 จนถึงราวค.ศ. 1112 พระเจ้ากยันสิทธาทรงมีชื่อเสียงเป็นที่จดจำกันว่าเป็นเจ้าที่มีความประพฤติไม่สู้ดีนัก ทว่าทรงมีพรสวรรค์ในการเป็นผู้นำทหาร ทรงปราบปรามการกบฏของพวกมอญลงได้ การกบฏครั้งนี้ทำให้พระราชโอรสซึ่งเป็นพระยุพราชทิวงคตลงด้วย พระเจ้ากยันสิทธาทรงเป็นผู้นิยมยกย่องวัฒนธรรมมอญ ทรงสร้างจารึกในภาษามอญ รวมทั้งศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมตามแบบอย่างของมอญไว้ พวกมอญดูจะครอบงำชีวิตด้านศาสนาและภูมิปัญญาของพุกามในระยะนี้ ภาษามอญเป็นภาษาที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในหมู่ชนชั้นปกครอง แต่ภาษาปยูยังคงเป็นพลังทางวัฒนธรรมอยู่ ดูเหมือนว่าในฐานะคลังมรดกของนครต่าง ๆ ของปยูสมัยก่อนหน้านี้ ส่วนภาษาบาลีได้กลายเป็นภาษาสำหรับคัมภีร์และการทำพิธีสวด พร้อม ๆ กับความเฟื่องฟูของสงฆ์ฝ่ายเถรวาทภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ ชาวพม่าเองหัดเขียนภาษาของตนโดยใช้ระบบการเขียนของมอญ แน่นอนว่าคุณูปการที่มาเป็นอันดับแรกของพม่า คือการทหาร เพราะความมีทักษะและความสามารถในสนามรบของชาวพม่านั่นเอง ที่ทำให้พุกามกลายเป็นแหล่งชุมนุมปัจจัยด้านวัฒนธรรมที่หลากหลายเช่นนี้ ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว เรื่องราวของพุกามเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีที่ชาวพม่า ซึมซับปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เข้าไว้ แล้วสร้างประเพณีและวัฒนธรรมพม่าของตนขึ้นมา เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า รัชสมัยของพระเจ้ากยันสิทธาเป็นยุคที่กระบวนการซึมซับเข้ามานี้ เริ่มถึงระดับที่มีวุฒิภาวะ คำว่า “สังเคราะห์” ถูกนำมาใช้บ่อย ๆ กับพัฒนาการด้านวัฒนธรรมที่ได้รับแรงบรรดาลใจจากความเป็นผู้นำของพระเจ้ากยันสิทธา

สัญลักษณ์ที่เหมาะเจาะสำหรับพระเจ้ากยันสิทธาคือเสาหลักมยาเซดี ซึ่งสร้างขึ้นในตอนปลายรัชกาลของพระองค์ จารึกบนเสาเนื้อความตรงกันสี่ภาษา ได้แก่ภาษาพม่า มอญ บาลีและปยู

สถูปชเวซิกอง และวัดนันทะ สร้างเสร็จในรัชสมัยของพระเจ้ากยันสิทธา สถาปัตยกรรมทั้งสองนี้ เป็นเพชรแห่งมรดกด้านสถาปัตยกรรมที่มั่งคั่งของพุกาม เป็นผลงานที่เผยถึงความเพียรพยายามชี้นำให้ประชาชนมีศรัทธาปสาทะทางศาสนาที่มุ่งไปสู่พุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยผ่านสิ่งที่สามารถบรรยายได้ว่าเป็นการอบรมสั่งสอนในเชิงสถาปัตยกรรม ช่วงเวลานี้เองเป็นช่วงที่พุทธศาสนาเถรวาทได้รับการปลูกฝังลง ณ ศูนย์กลางของชีวิตทางวัฒนธรรมของชาวพม่า

ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้ากยันสิทธาคือพระราชนัดดา ทรงพระนามว่า พระเจ้าอลองสิทธู ทรงครองราชย์อยู่นานกว่าครึ่งศตวรรษ จนกระทั่งถึงปลายทศวรรษ 1160 พระเจ้าอลองสิทธูทรงเป็นผู้นำให้เกิดการเริ่มต้นการย้ายจากธรรมเนียมปฏิบัติของวัฒนธรรมมอญ ไปสู่การแสดงออกในแบบที่เป็นพม่าอย่างเด่นชัด วัดวาอารามที่สร้างขึ้นในรัชสมัยนี้ เป็นด้วยตัวอย่างของสถาปัตยกรรมมอญรุ่นสุดท้ายในพุกาม รวมทั้งเป็นความเพียรพยายามในระยะแรกสุดที่จะสร้างวัดในแบบอย่างของพม่า ตัวอย่างวัดที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักที่สุด คือวัดธาตุบยินยู

หลักฐานที่เหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอลองสิทธู ทรงเป็นกษัตริย์นักเดินทาง พระองค์เสด็จประพาสไปทั่วราชอาณาจักร ทรงสร้างอนุสรณ์สถานและทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยกรณียกิจที่แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธา การเดินทางของพระองค์ยังรวมถึงการยกทัพไปลงโทษยะไข่และตะนาวศรีด้วย ความเพียรพยายามของพุกามที่จะควบคุมตะนาวศรี ดูจะเป็นภัยคุกคามการค้าระหว่างพระนครกับศรีลังกา เป็นเหตุให้ถูกศรีลังกายกทัพเข้าโจมตีครั้งหนึ่ง หลักฐานบ่งชี้ออกมาในแนวที่ว่ารัชสมัยของอลองสิทธูเป็นช่วงของความเจริญรุ่งเรือง

พระเจ้านรปติสิทธู ทรงครองราชย์ตั้งแต่ราวค.ศ. 1173 จนถึงค.ศ. 1211 พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่สำคัญองค์สุดท้ายของพุกาม การศึกษาล่าสุดเกี่ยวกับพุกาม ระบุว่า เมื่อถึงช่วงเวลานี้มีความขัดแย้งเกิดขึ้นในระบบการควบคุมที่ดิน ซึ่งจำเป็นต้องให้ความเอาใจใส่ สิทธิธรรมของกษัตริย์พุกามกลายเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถขององค์กษัตริย์ในการแสดงออกซึ่งบุญญาบารมีที่เหนือกว่าผู้ใด ด้วยการยกที่ดินซึ่งได้รับการยกเว้นภาษีให้แก่วัดวาอารามทั้งหลาย ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ไม่มีที่ดินเหลือสำหรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์นี้ได้อย่างพร้อมสรรพอีกต่อไป ฐานรายรับของกษัตริย์ลดน้อยลง เมื่อเทียบกับที่ดินของทางวัด อำนาจการปกครองของราชบัลลังก์ จึงเท่ากับถูกคุกคามจากทรัพย์สมบัติที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับของฝ่ายสงฆ์ พระเจ้านรปติสิทธูทรงดำเนินการปฏิรูปกิจการฝ่ายสงฆ์ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ยอมรับได้ ในการลิดรอนทรัพย์สมบัติจากฝ่ายสงฆ์ โดยผ่านทางการ “ชำระให้บริสุทธิ์” มีการประกาศว่า คณะสงฆ์มีความเสื่อมเสีย การบวชที่ผ่านมาแล้ว ล้วนเป็นโมฆะ และมีการยึดทรัพย์สมบัติของสงฆ์ พระสงฆ์ ถูกส่งไปยังศรีลังกาเพื่อรับการบวชอย่างถูกต้อง แล้วกลับมาพร้อมด้วยอำนาจที่ได้รับการยอมรับที่จะบวชพระรุ่นใหม่ “ที่บริสุทธิ์” ความสำเร็จในการการปฏิรูปคณะ

สงฆ์ของพระเจ้านรปติสิทธู ทำให้พระองค์สามารถเพิ่มปริมาณที่ดินสำหรับการเก็บภาษีได้มากขึ้น และพาพุกามไปสู่จุดสูงสุดของอำนาจ[31]

รัชสมัยของพระเจ้านรปติสิทธูดูจะเป็นช่วงเวลาแห่งความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองโดยทั่วไป มีการสร้างวัดวาอารามที่ใหญ่โตและอนุสรณ์สถานอื่น ๆ มากมาย ศิลปะ สถาปัตยกรรม และจารึกต่าง ๆ ล้วนสะท้อนถึงลักษณะเฉพาะตัวของพม่าอย่างมั่นใจ อิทธิพลของมอญมิได้มีความสำคัญเช่นที่เคยเป็นสมัยเมื่อหนึ่งร้อยปีก่อนหน้านี้

ปัญหาเรื่องการควบคุมที่ดินที่พระเจ้านรปติสิทธูทรงแก้ไขไปได้ชั่วคราว ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่พระองค์สวรรคตไปแล้ว กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา ยังคงโอนที่ดินให้แก่ฝ่ายสงฆ์ต่อไป เพื่อเป็นการแสดงถึงคุณงามความดี อันเป็นพื้นฐานแห่งสิทธิธรรมของกษัตริย์และบุญญาธิการของพระองค์ อย่างไรก็ดี กษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อจากนรปติสิทธูองค์ต่อ ๆ มาไม่ทรงประสบความสำเร็จในความพยายามที่จะปฏิรูปคณะสงฆ์ พระปรีชาความสามารถของกษัตริย์ที่จะกำกับทิศทางของเหตุการณ์ต่าง ๆ เริ่มเสื่อมถอยลง ขณะที่ฝ่ายสงฆ์ก็หาหนทางปกป้องความมั่งคั่งของตนไว้ได้ เมื่อพระราชอำนาจของกษัตริย์ถดถอยลง บริเวณที่อยู่รอบนอก ก็เริ่มกระด้างกระเดื่อง ใน ค.ศ. 1281 มีการสถาปนาราชอาณาจักรมอญขึ้นใหม่ที่พะโค ที่ยะไข่ ก็ปรากฏมีกษัตริย์ขึ้นพระองค์หนึ่ง

ความหละหลวมของอำนาจการปกครองภายในพุกาม อยู่ในขั้นรุนแรงแล้ว ในช่วงที่ชนเผ่าไท ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามชาวฉาน (ไทยใหญ่) เริ่มลงจากภูเขาทางตะวันออกและทางเหนือ เข้ามายังดินแดนในเขตที่ลุ่ม โอกาสที่เกิดจากความอ่อนแอของพุกาม ชักจูงให้ชาวฉานอพยพลงมา นอกจากนี้ชาวฉานยังได้รับแรงกระตุ้นจากการที่มองโกลเข้าพิชิตยูนนานในทศวรรษ 1250 รวมทั้งเหตุการณ์ต่อจากนั้นคือ ทัพของมองโกลที่มุ่งเข้าสู่พุกาม ซึ่งเริ่มขึ้นในตอนปลายทศวรรษ 1270 เมื่อกองทัพของมองโกลบุกทะลวงเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำอิระวดีและมาไกลถึงพุกามในช่วงระหว่าง ค.ศ.1283 – 1301 นั้น หัวหน้าชนเผ่าฉาน เข้ารับบทบาทเป็นผู้นำจนในท้ายที่สุด สามารถบีบบังคับให้พวกมองโกลอพยพออกจากที่ลุ่มไป กษัตริย์ของพุกามจึงถูกบังคับให้ต้องลดบทบาทลง จนเหลือแค่ประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ หลังจากนั้นมา ในฐานะศูนย์กลางทางการเมือง พุกามมีความสำคัญเฉพาะแค่ระดับท้องถิ่นเท่านั้น

หลังจากช่วงเวลาไม่สงบที่มากับการยืนยันสถานะความเป็นผู้นำทางการเมืองและการทหารของฉานในตอนเหนือของพม่าในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรษที่สิบสี่แล้ว พวกฉานที่กลายเป็นพม่าได้สถาปนาแคว้นในระดับภูมิภาคขึ้นที่อังวะ อังวะตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำอิระวดี ในบริเวณที่ติดกับนาข้าวที่มีการชลประทานของกยอสี ในขณะเดียวกัน พวกพม่าซึ่งหนีภัยความไม่สงบเหล่านี้ ก็มาตั้งแคว้นใหม่ขึ้นที่ตองอู บนฝั่งแม่น้ำสะโตง ซึ่งอยู่เลยลงไปทางใต้ ระหว่างนั้น ราชอาณาจักรมอญที่พะโค

---

[31] Michael Aung-Thwin, ***Pagan: the Origins of Modern Burma***, Honolulu, 1985, 169-98.

เจริญ รุ่งเรืองขึ้น จนกลายเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์บนฝั่งทะเลด้านใต้ ในยะไข่มีราชอาณาจักรที่เป็นอิสระ เกิดขึ้น และปโรเม (แปร) ซึ่งอยู่ทางตอนกลางของลุ่มแม่น้ำอิระวดี ก็เพียรพยายามประกาศความเป็นอิสระในภูมิภาค โดยไม่ขึ้นทั้งกับอังวะและพะโค แคว้นพุกามจึงเท่ากับถูกแบ่งสันปันส่วนไปในหมู่มหาอำนาจในภูมิภาคหลายฝ่าย สองร้อยปีถัดจากนั้น มหาอำนาจเหล่านี้ ต่างดำเนินการตามความทะเยอทะยานของตน โดยผ่านวัฏจักรการทูตและการสงคราม

ลักษณะการรวมกันขึ้นเป็นราชวงศ์ของกษัตริย์พุกามดูจะต่างจากที่พระนคร การสืบสันตติวงศ์ในพุกาม โดยปกติเป็นการสืบทอดจากพ่อสู่ลูก ส่วนที่พระนครการสืบสันติวงศ์ ครอบคลุมเครือญาติที่กว้างขวางกว่า โดยรวมถึงพี่ น้อง ลุง หลาน ลูกพี่ลูกน้อง และคนอื่น ๆ ซึ่งอ้างความเป็นเครือญาติห่าง ๆ กับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ สงครามแย่งชิงราชสมบัติ ดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่พุกามเท่า ๆ กับที่ พระนคร แต่ที่พุกามนั้น ความขัดแย้งเหล่านี้ดูจะดำเนินตามแนวทางซึ่งอยู่ภายในแวดวงของผู้อ้างสิทธิและมีขอบเขตที่จำกัดและเคร่งครัดกว่าที่พระนคร เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ อาจสัมพันธ์อยู่กับบทบาทของฝ่ายสงฆ์ที่พุกาม ซึ่งมีระบบลดหลั่นกันตามลำดับชั้นเคียงขนานกันไปด้วย บทบาทของฝ่ายสงฆ์เกิดขึ้นด้วยความสนใจที่จะให้อำนาจการปกครองของฝ่ายกษัตริย์ มีความมั่นคง

พิจารณาในอีกทางหนึ่ง แนวคิดเรื่องราชวงศ์ที่พุกาม ไม่เคยได้รับการสถาปนาให้เป็นสถาบันจนถึงระดับที่ได้กระทำขึ้นที่ธางลอง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ธางลองวางนโยบายการสมรสภายในหมู่พระราชวงศ์ สร้างแนวปฏิบัติในการสละราชสมบัติพร้อมวางกฎควบคุมสถานะของเครือญาติที่มิใช่สายตรง กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการจัดระบบภายในพระราชวงศ์ในลักษณะที่ค่อนข้างปลอดจากความขัดแย้ง และมีการควบคุมอย่างสูง นอกเหนือจากบทบาททางด้านการเมืองอย่างสูงของฝ่ายสงฆ์แล้ว ชีวิตด้านการเมืองของธางลอง ยังได้รับอิทธิพลจากกลุ่มขุนนางที่ได้รับการศึกษาตามแนวคิดทางการเมืองของจีน และอิทธิพลความจำเป็นที่ต้องแสดงภาพลักษณ์การปกครองโดยราชวงศ์ที่มั่นคงให้ประจักษ์แก่ราชวงศ์จีน ภาพลักษณ์นี้ยังต้องสอดคล้องกับความคิดของจีนเรื่องการปกครองที่ดีอีกด้วย แนวคิดเรื่องราชวงศ์ของเวียดนาม ยังถูกกำกับด้วยเงื่อนไขของความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการอันไม่อาจเลี่ยงได้กับจีน ซึ่งค่อนข้างตึงเครียดอย่างที่ไม่มีแคว้นอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องประสบ

ประวัติศาสตร์ของพุกาม มิได้เป็นการเรียบเรียงเรื่องราวขึ้นใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ในระดับที่มากเท่ากับประวัติศาสตร์ของพระนคร นอกจากนี้ ประวัติศาสตร์พุกามยังมิได้รวมอยู่ในประเพณีการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความต่อเนื่องมากเท่ากับประวัติศาสตร์ของได เวียด แม้ว่าความเปลี่ยนผันของปฏิสัมพันธ์ในหมู่ชาวพม่า มอญ ฉานและยะไข่ เป็นปัจจัยที่สร้างความเป็นไปได้เป็นอันมากและในหลากหลายแนวทางที่ทำให้ประวัติศาสตร์ของพม่า มีความหลากหลายและความน่าสนใจได้อย่างมากถึงเพียงนี้ แต่ความสำเร็จด้านวัฒนธรรมของพุกาม ก็คงอยู่มาได้ ประหนึ่งเป็นการประกาศอย่างมีพลัง หรืออย่างที่บางคนเรียกว่า เป็นคำประกาศอย่างเด็ดเดี่ยวว่า การเป็นพม่านั้น มีความหมาย

อย่างไร กรณีของพุกาม ต่างจากกรณีของพระนครและของไดเวียด ในกรณีของพระนครนั้นชาวเขมรรุ่นต่อ ๆ มามิได้สืบสานความสำเร็จด้านวัฒนธรรมของพระนครให้ดำเนินต่อมา กรณีของไดเวียด ต่างออกไปเพราะมีการเปลี่ยนแปลงทิศทางด้านลัทธิอุดมการณ์—หากไม่เรียกว่าด้านวัฒนธรรม--โดยไม่สูญเสียความต่อเนื่องในประเพณีที่มีมาในด้านการเมือง-ประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของประวัติศาสตร์พุกาม เติบโตขึ้นมาจากทัศนคติที่ประนีประนอมและผสมผสานความแตกต่างทางความเชื่อซึ่งสามารถสร้างพื้นที่ว่างให้กับชนชาติที่มิใช่พม่า ความเพียรพยายามของชาวพม่า ที่จะนำพุกามมาใช้ประโยชน์ให้แก่ตนเอง ดูจะนำไปสู่การสร้างความแปลกแยกและบาดหมางกับพวกมอญตลอดจนการสูญเสียพม่าตอนล่างในเวลาต่อมา เมื่อวิเคราะห์ถึงความล่มสลายของพุกาม ความขัดแย้งด้านเชื้อชาติน่าจะนำมาตั้งเคียงข้าง ปัญหาเรื่องการควบคุมที่ดิน วิธีคิดเช่นนี้จะทำให้ความคิดเกี่ยวกับพุกามในฐานะกระบวนทัศน์อันเกี่ยวกับความหมายของความเป็นพม่า กลายเป็นเรื่องที่ดูจะแปลกๆ ไปทีเดียว

อยุธยา

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม อำนาจการปกครองดินแดนขอบนอก ที่พระนครและพุกามแผ่ออกมาต้องระย่อลงเพราะความใฝ่สูงของหัวหน้าชนเผ่าที่พูดภาษาไท ชนเผ่าไทหลายต่อหลายชั่วอายุคนมาแล้วอาศัยอยู่ตามบริเวณหุบผา จากเขตที่ลุ่มในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นไปสู่ที่ราบสูงยูนนาน พวกเขาเข้าร่วมอยู่ในบริเวณรอบนอก ของราชอาจักรน่านเจ้า ราชอาณาจักรนี้มีชนชาวทิเบต-พม่าเป็นผู้นำในคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้า ผู้นำของราชอาณาจักรระดมชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในที่สูงเข้าไว้ในศูนย์บัญชาการของตนที่ยูนนาน เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดและสิบสอง บรรดาผู้นำชนเผ่าไทได้จัดตั้งศูนย์การปกครองขึ้นใหม่ในบริเวณหุบผาของลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน พร้อมกับให้การฝึกทักษะทางทหารแก่บรรดาผู้ปกครองที่อยู่บริเวณที่ลุ่ม การพิชิตน่านเจ้าของมองโกลในทศวรรษ 1250 นำไปสู่การยกทัพของมองโกลครั้งใหญ่ไปโจมตีไดเวียดและพุกาม พระนครอยู่ไกลเกินกว่าจะได้รับความเอาใจใส่จากมองโกลโดยตรงเช่นนี้ แต่ผู้นำชาวไทในบริเวณแม่น้ำโขงตอนบนมิได้ไกลเลย และในช่องว่างระหว่างความหึกเหิมของมองโกลกับความนิ่งเฉยของพระนคร ผู้นำชาวไทเหล่านี้ได้รวบรวมดินแดนที่พิชิตได้เข้าด้วยกันและเบียดแทรกเข้ามาเพื่อที่จะมีสถานภาพอย่างแคว้นอื่น ๆ กับเขาบ้าง

ผู้นำชาวไททางเหนือที่โดดเด่นที่สุดคือพ่อขุนเม็งราย ประสูติเมื่อค.ศ. 1239 ที่เชียงแสน ใน ค.ศ. 1259 ทรงเริ่มต้นวิถีชีวิตในฐานะของผู้ครองนคร ซึ่งต่อมาได้ย้ายไปที่ฝาง พ่อขุนเม็งรายทรงสร้างพันธมิตรกับผู้ปกครองชนเผ่าไทที่เป็นเพื่อนบ้านหลายคน และในค.ศ. 1281 ทรงพิชิต

ราชอาณาจักรหริภุญชัยที่ลำพูนได้ ซึ่งเท่ากับได้ทรงปราบปรามด่านนอกของมอญ-เขมรด่านสุดท้ายของภูมิภาคนี้ให้ราบลง เมื่อพุกามสลายลงใน ค.ศ.1289 พ่อขุนเม็งรายทรงยกทัพไปยังอิระวดี และสถาปนาความสัมพันธ์กับพวกฉานที่ตั้งมั่นอยู่ในบริเวณนั้นพร้อมกับสร้างพันธมิตรกับเจ้าปกครองคนใหม่ของมอญที่พะโค โดยการอภิเษกสมรส ในทศวรรษ 1290 พ่อขุนเม็งรายทรงเริ่มงานสร้างนครเชียงใหม่ขึ้น เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรของพระองค์ พ่อขุนเม็งรายทรงเป็นผู้นำการต่อต้านแรงกดดันจากมองโกลจากทางเหนืออยู่เกือบยี่สิบปี พระองค์ทรงได้รับเกียรติคุณต่อการเป็นผู้ทรงร่างคัมภีร์กฎหมายขึ้น กฎหมายนี้ได้รับพลังสร้างสรรค์จากแบบแผนความประพฤติของผู้มีอารยะตามหลักพุทธศาสนา พ่อขุนเม็งรายสิ้นพระชนม์ในค.ศ. 1317 และได้รับการจดจำว่าทรงเป็นผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรล้านนา ผลงานที่เกิดจากพระกรณียกิจของพระองค์เปี่ยมไปด้วยพลังสร้างสรรค์ และสามารถเปรียบได้กับของพันธมิตรร่วมสมัยผู้ทรงมีพระปรีชาสามารถโดดเด่นและเป็นที่เลื่องลือมากที่สุด นั่นคือพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย

ในทศวรรษ 1240 พระอัยกาของพ่อขุนรามคำแหง ทรงโค่นล้มด่านนอกประจำภูมิภาคของพระนครบริเวณตอนกลางของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ สุโขทัยสำเร็จลงได้ ชนชาติมอญ-เขมรในบริเวณนี้ ปรับเปลี่ยนไปเพราะการเข้ามาตั้งรกรากของชนชาติไทหลายชั่วอายุคนมาแล้ว เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ของสุโขทัยในค.ศ. 1279 พระองค์ทรงริเริ่มนโยบายรวมกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ในอำนาจจนทำให้ทรงสามารถอ้างความเป็นเจ้าอธิราชเหนือหลวงพระบางซึ่งอยู่ทางเหนือจนถึงนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ทางใต้และจากเวียงจันทน์ทางตะวันออก จนถึงพะโคทางตะวันตก ความสำเร็จในผลงานเหล่านี้เกิดจากพระปรีชาสามารถในการรบซึ่งเป็นที่เลื่องลือ ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่ความสำเร็จด้านการทหารและการเมืองของพระองค์เหล่านี้มิได้ดำรงอยู่เกินช่วงพระชนม์ชีพของพระองค์ สิ่งที่ถาวรกว่า คือพัฒนาการด้านวัฒนธรรมซึ่งได้รับแรงกระตุ้นจากความเชี่ยวชาญของพระองค์ในด้านศาสนา วรรณคดี และปฏิมากรรม แบบแผนของวัฒนธรรมของชนเผ่าไทที่จะรวมกันอยู่ภายใต้ชื่อสยามหรือไทยต่อมานั้น สามารถแยกแยะได้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยนี้ พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตในค.ศ. 1298 และความผูกพันในแบบห่าง ๆ ของแว่นแคว้นในสวามิภักดิ์ที่พ่อขุนรามคำแหงทรงดึงให้มารวมกันภายใต้อำนาจสุโขทัย คลายออกไปอย่างรวดเร็ว ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพ่อขุนรามคำแหง มีอำนาจปกครองเฉพาะเพียงในท้องถิ่นเล็ก ๆ และอำนาจนั้น ถูกอยุธยากลืนเข้าไว้ภายในเวลาหนึ่งร้อยห้าสิบปี

การตอบสนองอย่างทรงพลังของพ่อขุนเม็งรายและพ่อขุนรามคำแหง เมื่อโอกาสเปิดทางให้ในยุคสมัยของทั้งสองพระองค์ เป็นดัชนีชี้ถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ที่จะเกิดขึ้นในบริเวณใกล้กับดินแดนที่เป็นใจกลางของพระนครเข้าไปมากขึ้น กษัตริย์ทั้งสองทรงดำเนินการตามความทะเยอทะยานของพระองค์บริเวณรอบนอกของเขตอิทธิพลของพระนครก็จริง ทว่านครของพ่อขุนเม็งรายและของพ่อขุนรามคำแหง ได้สร้างตลาดการค้าขนาดใหญ่ลึกเข้ามาในแผ่นดิน ตลาดนี้

ดึงดูดความสนใจของพ่อค้าตามชายฝั่งทะเลเป็นอันมาก ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่พ่อค้าชาวจีนซึ่งชอบบรรยากาศนานาชาติที่ไร้พรมแดนของราชวงศ์มองโกล-หยวน เข้ามาทำการค้าอยู่ในภูมิภาคนี้อย่างคึกคักกันเป็นพิเศษ ช่างปั้นหม้อชาวจีน อพยพมาอยู่ที่สวรรคโลก ใกล้กับสุโขทัย ทำให้สวรรคโลกกลายเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่สำคัญแห่งหนึ่ง ภายในชั่วเวลาไม่กี่ปี ผลประโยชน์ของพ่อค้าชาวจีนในบริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการก่อตั้งอยุธยา

กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ศูนย์กลางการบริหารของพระนครในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง คือลพบุรี ตั้งตนเป็นอิสระจากพระนคร เมื่อถึงปลายศตวรรษเดียวกันนี้ ส่วนที่อยู่ทางตะวันตกของที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ปกครองชาวไท ซึ่งสวามิภักดิ์ต่อพ่อขุนรามคำแหง ทว่าหลังจากพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตแล้ว ผู้ครองดินแดนส่วนนี้มองหาทางเลือกอื่นที่โดดเด่นที่สุดในบรรดาทางเลือกเหล่านี้ คือผู้ปกครองที่บัญชาการจากสุพรรณบุรี อยุธยาตั้งอยู่ระหว่างลพบุรีกับสุพรรณบุรีบนเกาะแห่งหนึ่งในแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองนี้ดูเหมือนมีโอกาสที่จะเป็นศูนย์รวมสินค้าให้แก่เหล่าผู้ที่มีทักษะและทรัพยากรด้านการพาณิชย์ได้อย่างดี ความริเริ่มเพื่อสถาปนาราชอาณาจักรใหม่ที่อยุธยา เชื่อกันว่าเป็นของบุรุษที่มาจากตระกูลพ่อค้าชาวจีนผู้หนึ่งที่มีนามว่า อู่ทอง อู่ทองหาทางจนได้แต่งงานเข้าไปอยู่ในตระกูลของฝ่ายปกครองทั้งที่ลพบุรีและสุพรรณบุรี ในค.ศ. 1351 อู่ทองสถาปนาอยุธยาขึ้นเป็นราชอาณาจักรซึ่งรวมลพบุรีกับสุพรรณบุรีเข้าด้วยกัน และเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์ครองราชย์อยู่จนสวรรคตลงในค.ศ. 1369 ความสำเร็จ ที่เกิดขึ้นนี้เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า เป็นการผสานปัจจัยต่าง ๆ ต่อไปนี้เข้าด้วยกันคือทักษะการบริหารตามแบบฉบับพระนครของชาวมอญและเขมรแห่งลพบุรี กำลังคนและทักษะทางการต่อสู้ของชนเผ่าไทในสุพรรณบุรี และความมั่งคั่งและทักษะทางการพาณิชย์ของประชาคมพ่อค้าชาวจีนในท้องถิ่น

หนึ่งในบรรดาความสำคัญที่เห็นได้ชัดว่าต้องมาเป็นอันดับแรกก่อนเรื่องอื่นใดทั้งหมดสำหรับสมเด็จพระรามาธิบดี คือการเผชิญหน้ากับพระนคร พรมแดนระหว่างอยุธยากับพระนครขณะนั้นกำลังเป็นข้อพิพาทกันอยู่ เช่นเดียวกับกรณีการควบคุมผู้คนที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายแดน มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่า ฝ่ายอยุธยายึดพระนครไว้ได้เป็นระยะเวลาสั้น ๆ ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดี เหตุการณ์นี้แสดงว่า นับตั้งแต่แรกตั้ง อยุธยาต้องต่อสู้เพื่ออ้างสิทธิความเป็นใหญ่เหนือภูมิภาคที่พระนครเคยมีอำนาจอยู่ปืนเวลานานหลายชั่วอายุคน ความได้เปรียบของอยุธยาด้วยเหตุผลของการเป็นเมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของการพาณิชย์ทางทะเล จึงนำไปสู่การสละเมืองพระนครของเขมรในช่วงเวลาเพียงหกสิบปีหลังการตั้งอยุธยา

กษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อจากสมเด็จพระรามาธิบดี คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1370 – 1388) พระองค์มิได้ทรงเร่งร้อนที่จะชิงชัยกับพระนครเช่นที่สมเด็จพระรามาธิบดีทรงกระทำ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ทรงมาจากสุพรรณบุรี ดังนั้น จึงทรงเล็งเห็น

ว่าสุโขทัยเป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงกว่า และเป็นศัตรูโดยธรรมชาติมากยิ่งกว่าพระนคร ชาวไทในสุพรรณบุรี ในฐานะที่เคยขึ้นต่อสุโขทัยมาในอดีต มีความกระตือรือร้นที่จะอ้างสิทธิของพ่อขุนรามคำแหง เพื่อสร้างความเป็นใหญ่ขึ้นในหมู่ชนเผ่าไทสยาม สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 จึงดูจะทรงทุ่มเทพระพละกำลังทั้งหมดของพระองค์เพื่อเป้าหมายในการสยบสุโขทัย แต่ก็ยังไม่ได้ผลที่แน่นอนลงไป

พระประมุขสององค์ถัดมา คือพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดี ได้แก่สมเด็จพระราเมศวร (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1388 – 1395) กับพระราชนัดดา คือสมเด็จพระรามราชา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1395 – 1409) กษัตริย์สองพระองค์นี้ทรงมาจากลพบุรี พระองค์เข้าดำเนินพระบรมโชบายของสมเด็จพระรามาธิบดีในการกดดันพระนคร โดยลดความใส่ใจต่อสุโขทัย ขณะที่ดูเหมือนว่าชาวอยุธยาภายใต้สมเด็จพระราเมศวรประสบความสำเร็จในการโจมตีและทำลายพระนครเป็นครั้งที่สอง แต่ชาวอยุธยาที่เป็นเผ่าไทต้องการให้ดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวกับสุโขทัยมากขึ้น ประเด็นนี้อย่างน้อยที่สุดเป็นเหตุผลที่นักประวัติศาสตร์ใช้ทำความเข้าใจสาเหตุของรัฐประหารที่เกิดขึ้นในค.ศ. 1409 สมเด็จพระรามราชาถูกบังคับให้จำต้องเสด็จหนีไป และพระราชโอรสพระองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ได้ขึ้นครองบัลลังก์

กษัตริย์องค์ใหม่คือพระอินทราชา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1409–1424) และภายใต้การนำของพระองค์ สุโขทัยถูกลดสถานะไปเป็นเมืองบริวารอย่างเด็ดขาด เมื่อเรื่องที่สุโขทัยลงเอยแล้ว อยุธยาจึงพร้อมในที่สุดที่จะหันไปใส่ใจกับพระนครอย่างเต็มที่ พระราชโอรสซึ่งสืบราชสมบัติต่อจากพระอินทราชา คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (ครองราชย์ระว่าง ค.ศ.1424 – 1448) ทรงส่งกองทหารไปโจมตีและทำลายพระนครในค.ศ. 1431 หลังจากนั้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว คือกษัตริย์เขมร ต้องสละพระนคร คู่แข่งรายถัดมาที่ปรากฏให้เห็นขึ้นริมขอบฟ้าคือล้านนา ในทศวรรษ 1440 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงเริ่มนโยบายลดอำนาจของกษัตริย์ที่เชียงใหม่

ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพ่อขุนเม็งราย พยายามรักษาความเข็มแข็งด้านการบริหารและการทหารในรัชกาลของ พระเจ้ากือนา (ค.ศ.1355-ค.ศ.1385) เป็นสมัยที่มีการสร้างพื้นฐานแก่อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของภูมิภาคที่โดดเด่นขึ้น เรียกว่า ไทยวน หรือไทเหนือ พระเจ้ากือนาทรงได้รับการศึกษาดีเกินกว่าการศึกษาของกษัตริย์โดยปกติ พระองค์ทรงส่งเสริมนิกายสงฆ์ที่คงแก่เรียนในพุทธศาสนา ซึ่งได้กลายเป็นนิกายที่มีอิทธิพลด้านศาสนา วรรณคดีและวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้ เป็นเวลาหลายชั่วอายุคน

ผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้ากือนาประสบปัญหาการต่อสู้เพราะการแยกตัวเป็นฝักเป็นฝ่ายอยู่กว่าครึ่งศตวรรษ แต่ก็ทรงสามารถรวบรวมกำลังทหารได้มากเพียงพอที่จะขับไล่การรุกรานของจีนยุคราชวงศ์เหม็งในค.ศ.1404 และ ค.ศ.1405 ได้สำเร็จ จนเมื่อราว ค.ศ.1450 พระเจ้าติโลกราช (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1440–1487) ทรงสร้างความมั่นคงภายในกลับคืนมา พระเจ้าติโลกราชทรงได้รับการรำลึก

และจดจำว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของล้านนา เพราะในรัชสมัยอันยาวนานของพระองค์นั้น ราชอาณาจักรมีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง การกำจัดภัยคุกคามจากต่างแดนทำได้อย่างเป็นผลสำเร็จมีการสร้างสัญลักษณ์อย่างใหม่ของความรุ่งโรจน์ด้านวัฒนธรรมขึ้นมา ที่สำคัญที่สุดคือพระมหาเจดีย์หลวงขนาดมหึมาที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

ราชศัตรูที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดของพระเจ้าติโลกราช คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ซึ่งทรงได้รับการรำลึกและจดจำว่าเป็นหนึ่งในบรรดากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอยุธยา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1448 – 1488) สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงสานต่อพระบรมราโชบายโจมตีล้านนาซึ่งพระราชบิดา คือสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงวางไว้ พระเจ้าติโลกราชและสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงต่อสู้กันหลายครั้งหลายหนในรัชสมัยที่ยาวนานของทั้งสองพระองค์ การศึกระหว่างอยุธยากับล้านนาในช่วงนี้ มักตีตราว่าเป็นการคุมเชิงกันโดยไม่ลงมือ ทว่าไม่ถูกต้องทีเดียวนัก เพราะเป็นเรื่องแน่นอนแล้ว ในข้อที่ว่า ล้านนาขับไล่กองทัพอยุธยาออกไปได้ พร้อมกันนั้น ก็มีกำลังแข็งแกร่งขึ้นและเป็นปึกแผ่นมั่นคงยิ่งขึ้น ภัยจากอยุธยา เอื้ออำนวยให้พระเจ้าติโลกราชทรงพยายามบังคับใช้อำนาจการปกครองแบบรวมศูนย์จากเชียงใหม่มากยิ่งขึ้น และเพิ่มพลังพยายามสร้างเสริมอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมของไทยวน ที่แยกจากความเป็นไทในแบบของสุโขทัย-อยุธยา พระเจ้าติโลกราชไม่เคยมีความคิดที่จะพิชิตอยุธยา ดังนั้น จึงสามารถมองได้ว่า พระองค์ทรงประสบความสำเร็จในวิถีทางที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงทำไม่ได้ คือความล้มเหลวในความเพียรพยายามที่จะพิชิตล้านนา การศึกซึ่งมิได้ลงเอยอย่างเป็นที่แน่นอนลงไปนี้ เป็นตัวกำหนดให้ล้านนาสามารถสืบเนื่องการเป็นศูนย์อำนาจในส่วนภูมิภาคที่อยู่พ้นเงื้อมมือของอยุธยาต่อมาอีกหลายร้อยปี

สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงได้รับการจดจำในเรื่องการปฏิรูประบบการบริหาร มากยิ่งกว่าความเพียรพยายามอย่างไร้ผลที่จะปราบปรามล้านนา การปฏิรูปนี้ เป็นการเริ่มต้นกระบวนการที่หน่วยงานของรัฐขยายการควบคุมไปจนถึงด้านแรงงาน เรื่องนี้ สามารถตีความได้ -- อย่างน้อยก็เป็นบางส่วน -- ว่าเป็นผลลัพธ์ของการระดมสรรพกำลังเพื่อโจมตีล้านนา การจัดระบบการควบคุมแรงงานอย่างก้าวหน้าที่ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์นี้ ได้กลายมาเป็นพื้นฐานที่ฟื้นให้อยุธยามีพลังต่อมาอีกหลายร้อยปี แม้จะไม่เป็นความแข็งแกร่งอย่างถาวรก็ตามที แนวคิดสำคัญของการปฏิรูปคือลำดับความลดหลั่นกันที่นับด้วยตัวเลขซึ่งใช้กับทุกคน นับตั้งแต่ทาสที่ต่ำต้อยที่สุดไปจนถึงพระมหากษัตริย์ ระบบนี้ กำหนดสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคลภายใต้กฎหมาย ความคิดอีกอย่างหนึ่งคือการแบ่งและแยกย่อยหน้าที่ทางราชการออกเป็นหน่วยซึ่งได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่เฉพาะ ปัจจุบันนี้ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่า ความคิดเหล่านี้ ได้รับการปฏิบัติมากน้อยขนาดไหนในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ทว่าความสำคัญของการริเริ่มให้มีการปฏิรูปดังกล่าวนี้ ยิ่งใหญ่มาก เพราะการปฏิรูปนี้มีหมายความว่าระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติของชาวไทแต่เดิมบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวนั้น นับจากนี้ไปจะเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับระบบการควบคุมของ

หน่วยงานราชการมากขึ้น และไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว เป็นไปได้มากว่า การปฏิรูปการบริหารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถได้รับแรงบันดาลใจมาจากมรดกของพระนคร

นอกเหนือจากล้านนาและอยุธยาแล้ว ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ยังมีกำลังของชนเผ่าไทฝ่ายที่สามปรากฏตัวขึ้นในหมู่ชาวลาวตามแนวแม่น้ำโขงตอนกลาง พ่อขุนรามคำแหงทรงอ้างหลวงพระบางและเวียงจันทน์ว่าเป็นเมืองออกของสุโขทัย มีตำนานเล่าว่า โอรสของอดีตกษัตริย์แห่งหลวงพระบางทรงพระนามว่าเจ้าฟ้างุ้ม เสด็จลี้ภัยไปอยู่ที่พระนคร เจ้าฟ้างุ้มทรงพิชิตดินแดนขึ้นไปตามแนวหุบผาแม่น้ำโขงจนกระทั่งได้เป็นกษัตริย์แห่งล้านช้างที่หลวงพระบางในค.ศ. 1353 เจ้าฟ้างุ้มเสด็จออกจากพระนครเพื่อดำเนินกรณียกิจที่ชี้ชะตาของพระองค์ปีเดียวกับที่สมเด็จพระรามาธิบดีทรงก่อตั้งอยุธยา แต่ดูเหมือนว่าสองเหตุการณ์นี้เชื่อมโยงกันไม่ได้ เว้นแต่จะคาดคะเนจนเลยเถิดเกินไป ที่พอจะเชื่อมโยงกันได้คือ พรมแดนที่หดแคบลงของพระนครกับการล่มสลายของเครือข่ายเมืองบริวารภายใต้พระราชอำนาจของพ่อขุนรามคำแหง เปิดโอกาสให้แก่คนที่มีจินตนาการและหาญกล้าได้กระทำการ

ล้านช้างไม่เคยบรรลุถึงระดับการจัดองค์กรเช่นที่ล้านนาหรืออยุธยากระทำได้ ดินแดนล้านช้างครอบคลุมอาณาบริเวณกว้างขวาง จากหลวงพระบางทางเหนือ ไปถึงจัมปาศักดิ์ทางใต้ และบริเวณส่วนใหญ่ของดินแดนซึ่งปัจจุบันนี้คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ล้านช้างไม่เคยก้าวหน้าเกินกว่าการเป็นกลไกง่าย ๆ สำหรับการระดมทหาร ผู้ที่ครองราชย์ต่อจากเจ้าฟ้างุ้ม คือ เจ้าอุ่นเรือน (อุ่นเมือง) (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1373 – 1416) พระองค์ทรงประสบความสำเร็จในการสร้างพันธมิตรด้วยการแต่งงานกับฝ่ายล้านนาและฝ่ายอยุธยา ทว่าหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ การแตกแยกกันเป็นฝักฝ่าย เกิดขึ้นต่อมาถึงยี่สิบห้าปี ประจวบพอดีกับช่วงเวลานี้มีความไม่สงบเกิดขึ้นในล้านนา ในรัชสมัยของเจ้าไชยจักรพรรดิ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1442 – 1479) ซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกับพระเจ้าติโลกราชและสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ได้มีการฟื้นฟูความสงบขึ้นมาบ้างพอสมควร

ในทศวรรษ 1470 กษัตริย์เล ธันห์ ตน แห่งไดเวียด ทรงเพียรพยายามเพื่อเข้าควบคุมการบริหารของเหล่าหัวหน้าชนเผ่าไทที่เชียงขวาง (ทุ่งไหหินหรือที่ราบสูงเตริน–นินห์) ที่อยู่ในบังคับตนโดยตรง หัวหน้าชนเผ่าเหล่านี้เป็นนกสองหัว ซึ่งแสดงตนว่าเป็นผู้อยู่ในบังคับของล้านช้างด้วย เมื่อคำเรียกร้องต้องการของทางเวียดนามสร้างความระคายเคืองมากนัก พวกเขาจะร้องทุกข์ไปยังเจ้าไชยจักรพรรดิ ความช่วยเหลือจากเจ้าไชยจักรพรรดิ ช่วยให้พวกเขาฮึกเหิมพอที่จะกบฏต่อเล ธันห์ ตนอย่างเปิดเผย เวียดนามตอบโต้ด้วยการยกทัพใหญ่มายึดหลวงพระบาง และขับเจ้าไชยจักรพรรดิให้หนีไปทางตะวันตก เวียดนามถอนทัพออกไปเมื่อพระอนุชาของเจ้าไชยจักรพรรดิซึ่งมีพระนามว่า สุวรรณบัลลังก์ (ครองราชย์ ค.ศ.1479 – 1486) ทรงจัดให้มีการต่อต้านและฟื้นฟูความสงบขึ้นในล้านช้าง เหตุการณ์นี้เป็นครั้งเดียวของช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ที่กองทัพเวียดนามยาตราเลยแนวภูเขาลงไปยังที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง ความจริงในข้อที่ว่าได เวียดเข้มแข็งมากเป็นพิเศษในช่วงรัชสมัยของเล ธันห์ ตน ช่วยเสริมเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ ทว่าเหตุการณ์นี้เผยให้เห็นเช่นกันถึง

ความสำคัญทางยุทธศาสตร์ของเชียงขวางต่อทั้งกษัตริย์เวียดและกษัตริย์ลาวผู้ครองนครเชียงขวางคง สืบเนื่องการรักษาดุลแห่งความจงรักภักดีทั้งต่ออำนาจปกครองของเวียดและต่ออำนาจของลาวไว้จน ล่วงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่

เราได้พิจารณาเพียงภาพคร่าว ๆ ของราชอาณาจักรไทยุคแรก ๆ ขณะที่มีพัฒนาการอยู่ในขั้น ก่อร่างสร้างตัว ผลที่เกิดขึ้นจากการเริ่มตั้งตนเป็นผู้นำในลุ่มแม่น้ำโขงและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของพวก ไทในชั่วสองสามอายุคน คือการเกิดราชอาณาจักรที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินสองราชอาณาจักร ได้แก่ ล้านนา-ล้านช้าง และอยุธยา ล้านนานั้น มีชะตาที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็นเวลาหลายปี ก่อนที่ จะถูกรวมเข้ากับจักรวรรดิของกษัตริย์ราชวงศ์จักรีแห่งกรุงเทพฯ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าใน ท้ายที่สุด ล้านช้างนั้น ในท้ายที่สุดแล้ว ก็สลายลงเป็นเพียงกลุ่มอำนาจเล็ก ๆ ในภูมิภาค ก่อนที่พวก ฝรั่งเศสจะเข้ามาปกครอง กลุ่มอำนาจเหล่านี้ต่างรู้สึกถึงอำนาจความเป็นใหญ่ของกรุงเทพฯ ที่แผ่เข้ามา ในระดับต่าง ๆ กัน มีเพียงอยุธยาเท่านั้น ที่เจริญรุ่งเรืองต่อมา แม้ว่าจะมีปัญหาเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า กับบรรดาผู้สร้างจักรวรรดิพม่า แต่อยุธยาก็อ้างสิทธิความเป็นผู้นำในหมู่ชนเผ่าไทในภูมิภาคนี้ได้เป็น ผลสำเร็จ อย่างไรก็ดี การอ้างสิทธิในการเป็นผู้นำนี้ กระทำให้เกิดขึ้นได้โดยการใช้เหตุผลที่อยู่พ้น กรอบการอ้างอิงของไทเอง ในการรับเอามรดกด้านการบริหารจากพระนครมาใช้เป็นของตนเองนั้น อยุธยาดำเนินการเกินเลยไปกว่าการใช้ทักษะคุมเมืองบริวารไว้ในอำนาจเช่นที่เคยสร้างความรุ่งโรจน์ ให้แก่สุโขทัย อยุธยาก้าวให้ไกลไปกว่าทางเลือกแคบ ๆ ของเศรษฐกิจในหุบผาที่อยู่ลึกเข้าไปใน แผ่นดิน ด้วยการเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายด้านการพาณิชย์ของชาวจีนที่พำนักอยู่ในบริเวณนี้ ความสำเร็จในการประสานสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันที่เป็นเครื่องหมายของความเจริญของอยุธยาเหล่านี้ มี ความคล้ายคลึงกับสิ่งที่เป็นเครื่องหมายของความเจริญของพุกาม ทว่าในขณะที่ชาวพม่าหมดความ อดทนกับความคลุมเครือของการรวมสิ่งที่ต่างกันเข้าด้วยกัน ชาวอยุธยายังคงพัฒนาและปรับปรุงความ รับรู้ต่อโลกนานาชาติให้เติบโตต่อไป การเขียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ มีหลักมั่นอยู่ที่การทำ ความเข้าใจประสบการณ์ที่อยุธยาได้รับรู้พร้อมทั้งหลักมั่นในการยืนยันว่า ประสบการณ์นี้ สร้างสิทธิ ในอำนาจการปกครองอย่างมั่นคงขึ้นในหมู่ชนชาติไท ซึ่งยังควรได้รับเกียรติยกย่องสืบต่อไป

ศรีวิชัย

ตราบจนถึงขณะนี้ เราได้พิจารณาประวัติศาสตร์ของแว่นแคว้นต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ ความรู้สึกถึง พื้นที่ ของแว่นแคว้นเหล่านี้กำหนดขึ้นโดยเทือกเขา ที่ราบและบางครั้ง ก็เป็นชายฝั่งทะเล เมื่อเราเคลื่อน ความใส่ใจลงไปทางคาบสมุทรมลายูจนถึงหมู่เกาะที่เลยออกไป ภูมิประเทศก็เลือนไปสู่สภาพความ

เป็นทะเล และประวัติศาสตร์ของชาวมาเลย์กลุ่มต่าง ๆ ที่เราวางตำแหน่งไว้ ณ บริเวณนี้ช่วยกำกับความเข้าใจของเราถึงจังหวะจะโคนของการพาณิชย์ทางทะเลซึ่งมีผ่านไปมาระหว่างเอเชียตะวันตกและเอเชียตะวันออก การพาณิชย์เปลี่ยนแปลงภูมิภาคนี้ ขณะที่ภูมิภาคนี้ ก็เปลี่ยนแปลงการพาณิชย์ด้วยเช่นกัน ประวัติศาสตร์ที่เรากำลังพูดถึงนี้ เป็นการเรียบเรียงขึ้นในสมัยใหม่ โดยอาศัยหลักฐานของจีนและอาหรับ-เปอร์เซีย เป็นหลัก นอกจากนี้ยังได้จากจารึกอีกเล็กน้อยกับหลักฐานด้านโบราณคดีที่พบเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลักฐานด้วยโบราณคดีนี้ดูจะสามารถบอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้มากมาย ชาวมาเลย์เองมิได้เก็บรักษาความทรงจำใด ๆ เลยเกี่ยวกับราชอาณาจักรที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่าศรีวิชัย คำนี้เป็นคำทั่วไปที่ใช้เรียกการสืบทอดความยิ่งใหญ่ในท้องทะเลที่มีศูนย์กลางอยู่ที่สุมาตราด้านตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เจ็ดจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ การยืนยันเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตสักแนวหนึ่งไม่เคยเป็นสิ่งที่สำคัญและเร่งด่วนสำหรับวัฒนธรรมที่มีความรับรู้ค่อนข้างสับสนเกี่ยวกับเรื่องอำนาจการปกครอง โดยเฉพาะเมื่อทะเลให้ทางเลือกอย่างนับไม่ถ้วนแก่ชนผู้คุ้นเคยกับสภาพการดำเนินชีวิตในเรือและเกษตรกรก็กระจัดกระจายอยู่กันเป็นหย่อมเล็ก ๆ มากมายในบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ

เส้นทางการค้าที่เก่าแก่ที่สุด ผ่านเข้าสู่ภูมิภาคนี้โดยทางแผ่นดิน หรือหากใช้การขนส่งทางน้ำเส้นทางจะผ่านมาตามชายฝั่ง ยกเว้นต้องข้ามขึ้นบกบริเวณคอคอดกระ สถานการณ์เช่นนี้ เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สี่ เมื่อชาวมาเลย์ตอบสนองต่อโอกาสในการค้าขายทางทะเลโดยตรงระหว่างจีนตอนใต้กับเอเชียตะวันตกโดยผ่านช่องแคบเมละกา โอกาสเหล่านี้ เดิมมักให้เหตุผลในลักษณะที่ว่าเกิดขึ้นเพราะการแบ่งแยกของจีน และผลที่ตามมาคือจีนตอนใต้มีความสนใจเพิ่มขึ้น ที่จะเข้าถึงตลาดทางเอเชียตะวันตกโดยทางทะเล ทว่าเรื่องนี้เป็นดัชนีที่ไม่มีความเคลื่อนไหว ความริเริ่มของมาเลย์ที่จะตักตวงผลประโยชน์จากความเป็นไปได้เหล่านี้ ก็ควรต้องตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนด้วยเช่นกัน ชนเชื้อสายมาเลย์มีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้ขนส่ง และรวมทั้งเป็นผู้สับเปลี่ยนเอาผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นไปแลกกับสิ่งของที่ได้รับการยอมรับแน่นอนในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ที่มาของความมั่งคั่งแหล่งใหม่นี้ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในหมู่ผู้นำชาวมาเลย์เพื่อจัดระบบองค์กรทางการเมือง กระบวนการนี้มาถึงช่วงเวลาสำคัญในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด เมื่อผู้ปกครองที่อยู่ใกล้กับปาเล็มบัง บนฝั่งแม่น้ำมุสิทางตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา มีฐานะเป็นผู้มีอำนาจเหนือผู้ใดขึ้นมา

จารึกสามหลักที่มีอายุตั้งแต่สมัยทศวรรษ 680 กับคำให้การของอิจิง พระธุดงค์ชาวจีน ซึ่งอยู่ในยุคระหว่างทศวรรษ 670 ถึง 690 เผยถึงเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรือง เรือที่เดินทางไปมาระหว่างจีนและอินเดีย มาแวะรวมกันที่เมืองท่านี้ระหว่างที่คอยให้ลมเปลี่ยนทิศทาง ประมุขของเมืองท่านี้เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาที่สำคัญ และมีชุมชนสงฆ์นานาชาติขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ พระสงฆ์ชาวจีนเดินทางเข้ามายังที่แห่งนี้เพื่อศึกษากับครูชาวอินเดีย ในส่วนชีวิตที่เป็นสามัญกว่านี้ ได้แก่นักต่อสู้ ถูกส่งลงเรือไปตามบริเวณช่องแคบเมละกาและช่องแคบซุนดา เพื่อข่มขู่ผู้ที่อาจเป็นคู่แข่ง ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่แปด ผู้ครองศรีวิชัย ส่งคณะทูตไปยังประเทศจีนหลายครั้ง นอกเหนือจาก

ความสำคัญของการส่งคณะทูตที่อาจมีอยู่ในทางการพาณิชย์แล้ว คณะทูตเหล่านี้ ยังมีความสำคัญในแง่ที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจและความสามารถทางการทูตในเวทีการเมืองของมาเลย์[32] หลักฐานที่คลุมเครือจากสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่แปดเหล่านี้ เป็นหัวข้อที่ศึกษาและคาดคะเนกันมาก ความสำคัญของหลักฐานต่อวัตถุประสงค์ในการบรรยายของเรา อยู่ที่ว่า หลักฐานเหล่านี้เผยถึงการก้าวขึ้นมาของแคว้นศรีวิชัยที่ตั้งอยู่ที่ปาเล็มบัง แคว้นนี้มีเครือข่ายของความจงรักภักดีในหมู่ผู้ปกครองมาเลย์ในลักษณะปิรามิด ผู้ปกครองมาเลย์เหล่านี้สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีผลประโยชน์ร่วมกันคือการแสวงความมั่งคั่งจากเรือของพ่อค้าที่เดินทางผ่านเข้ามาในภูมิภาคนี้

ประวัติศาสตร์ของศรีวิชัยเป็นที่ทราบกันน้อยมาก ทว่าดัชนีทุกอย่างชี้ว่า สภาวการณ์ที่คล้ายคลึงกับที่เราเพิ่งบรรยายไป ยังคงดำรงอยู่เรื่อยมาในฐานะพลังทางการเมืองที่มีอำนาจครอบงำเหนือคาบสมุทรมลายู สุมาตรา และชวาตะวันตกเป็นเวลาเกือบห้าร้อยปีถัดมา ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่เก้า ประมุขของศรีวิชัยคือเจ้าจากราชวงศ์ไศเลนทร์ ซึ่งปกครองชวาตอนกลางในช่วงศตวรรษก่อนหน้านั้น หลักฐานบ่งบอกในเชิงที่ว่า เจ้าองค์นี้ ทรงให้เงินสนับสนุนการสร้างวัดพุทธศาสนาที่นาลันทาในเบงกอล ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบ ศรีวิชัยถูกท้าทายด้วยการรุกรานของชวา ดูเหมือนว่าศรีวิชัยจะตอบโต้ด้วยการยกกองทัพไปทำลายนครหลวงของชวาในค.ศ. 1016 ในระยะนี้ ราชวงศ์โจละของทมิฬนาทุในอินเดียตอนใต้ ได้พัฒนากองเรือขึ้นมา และแสดงความสนใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในค.ศ. 1025 กองทัพโจละเข้าปล้นทำลายนครหลวงของศรีวิชัยและปล้นศูนย์กลางอื่น ๆ ของมาเลย์ หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงพ่อค้าชาวจีนปรากฏตัวขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนเรือเดินสมุทรของพวกเขาเอง เป็นหลักฐานที่มาจากคริสต์ศตวรรษที่สิบ ข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ไม่มากนักเหล่านี้ ก่อให้เกิดทฤษฎีความสัมพันธ์ทางการทูต ระหว่างผู้ครองทมิฬนาทุ ศรีวิชัย ชวาและจีนในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด

เค้าเรื่องที่เป็นฐานอยู่เบื้องใต้เรื่องราวเหล่านี้ ดูจะเป็นว่า ผลกำไรที่ศรีวิชัยได้รับจากการกุมบังเหียนการค้าทั่วภูมิภาคนี้ กระตุ้นสัญชาติญาณความอยากได้ขึ้นในหมู่ศูนย์อำนาจอื่น ๆ ขณะนั้นพวกโจละควบคุมดูแลการพาณิชย์ในน่านน้ำด้านตะวันตกของอ่าวเบงกอลอยู่ ส่วนพวกชวาควบคุมการพาณิชย์ในทะเลชวาและแหลมต่าง ๆ ที่อยู่ทางตะวันออก ทว่าโอกาสในบริเวณเหล่านี้ ล้วนอยู่รอบนอก เมื่อเทียบกับที่ตั้งที่ยอดเยี่ยมของศรีวิชัยตรงคอของเส้นทางการค้า คู่แข่งทั้งหลายไม่อาจทำลายศรีวิชัยลงได้ ทว่าสามารถปล้นได้ และบีบบังคับให้ตกเป็นเมืองบริวารได้ภายในช่วงเวลาสั้น ๆ มหาอำนาจใดที่สามารถมีอำนาจครอบงำเหนือช่องแคบเมละกาได้ ย่อมผงาดขึ้นเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากการพาณิชย์ที่ผ่านไปมา สิ่งที่ดูเหมือนเป็นความใหม่ นับจากคริสต์ศตวรรษที่สิบเป็นต้นมา ก็คือ การเมืองเพื่อการเข้าควบคุมช่องแคบดังกล่าว มิใช่เป็นแค่กิจการของชาวมาเลย์อีก

---

[32] O.W. Wolters, "Restudying Some Chinese Writing on Srivijaya," ***Indonesia***, 42 (1986).

ต่อไป เพราะตอนนี้ ศูนย์อำนาจอื่น ๆ อยู่ในฐานะที่จะท้าทายและปรับเปลี่ยนการครองความเป็นเจ้าของศรีวิชัย ณ ชุมทางเส้นทางการค้าในภูมิภาคนี้ได้แล้ว

สิ่งที่ในท้ายที่สุดแล้ว ส่งผลกระทบต่อชะตากรรมของศรีวิชัยยิ่งกว่ากองทัพจากชวาหรืออินเดียใต้ คือการเดินเรือของจีน ซึ่งมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ความสำคัญของจีนต่อตลาดระหว่างประเทศ คือการได้รับการค้ำประกันว่า เรือของจีนจะได้รับการต้อนรับด้วยดี โดยที่จีนไม่ต้องขู่ว่าจะใช้กำลังด้วยซ้ำ ทว่าการขยายการเดินเรือของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง เมื่อซ้องใต้ มองลงใต้เพื่อหาทางค้าขายกับเอเชียตะวันตกนั้น ปัจจัยนี้ลดความสำคัญของการเดินเรือของมาเลย์ลงไปมาก และที่ลดน้อยลงควบคู่กันมาคืออิทธิพลของประมุขของมาเลย์ต่อปริมาณการพาณิชย์ผลกระทบจากการเดินเรือของจีนที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้เกิดการกระจายอำนาจการปกครองในโลกมาเลย์ แทนที่จะมีเจ้ามาเลย์ที่ยิ่งใหญ่เพียงรายเดียว เช่นที่ประมุขของศรีวิชัยเป็นอยู่นั้น มาตอนนี้ เมืองท่าในท้องถิ่นหลายเมืองสามารถตั้งตนเป็นอิสระจากศูนย์อำนาจของมาเลย์อื่น ๆ ด้วยการติดต่อโดยตรงกับจีน เมื่อระบบความยิ่งใหญ่ของศรีวิชัยคลอนคลายลง ฐานะของปาเล็มบังก็ถดถอยลงจนอยู่ในระดับเดียวกับเมืองท่าอื่น ๆ ที่สามารถเข้าถึงช่องแคบเมละกาได้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง เจ้าผู้ครองซึ่งอ้างอำนาจความเป็นใหญ่ตามธรรมเนียมของศรีวิชัย มีที่ตั้งอยู่ที่แจมบี ทางตะวันตกเฉียงเหนือของปาเล็มบังบนฝั่งแม่น้ำบาตัง หริ ซึ่งใกล้กับช่องแคบมากกว่า

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและสิบสี่ ศูนย์อำนาจใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาค ลดทางเลือกของผู้ปกครองมาเลย์ให้น้อยลงไปอีก ในช่วงเวลานี้สุโขทัยและในลำดับต่อมาคืออยุธยา ขยายกิจกรรมทางทหารของสยามลงมาทางคาบสมุทรมลายู จนถึงช่องแคบเมละกาในที่สุด นอกจากนี้ยังมีแรงกระตุ้นเชิงการขยายอำนาจอย่างใหม่เกิดขึ้นที่ชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม และถึงจุดสูงสุดในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ภายใต้การนำของมัชปาหิต ความใฝ่สูงของมาเลย์ ถูกแรงถ่วงจากอยุธยาและมัชปาหิต บีบให้ต้องหลุดพ้นไปจากขนบประเพณีศรีวิชัยที่มีมาแต่เก่าก่อนในที่สุด กองทัพสยามและชวา แข่งขันกันเหวี่ยงแหการล่าเมืองประเทศราชเหนือบรรดาเจ้าผู้ครองชาวมาเลย์ในบริเวณช่องแคบ สถานการณ์นี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เมื่อกองเรือของราชวงศ์เหม็งของจีน ลาดตระเวนเข้ามาน่านน้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า การปรากฏตัวของจีนช่วยส่งเสริมความเจริญเติบโตของเมละกาและทำให้มีศูนย์รวมความสนใจกิจกรรมทางเมืองของมาเลย์อันใหม่เกิดขึ้น

ผู้ก่อตั้งเมละกา คือเจ้ามาเลย์ซึ่งมีพระนามว่า ปรเมศวร ปรเมศวรผู้นี้ปรากฏตัวขึ้นครั้งแรกที่ปาเล็มบังในฐานะบริวารของมัชปาหิต ในทศวรรษ 1390 ปรเมศวรหาทางหนีให้พ้นไปจากแอกของชวา ด้วยการย้ายไปยังทูมาสิก (สิงคโปร์ในยุคสมัยใหม่) การศึกษาทางโบราณคดีในระยะหลังที่สิงคโปร์

เผยให้เห็นว่าปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ เป็นยุคที่กิจกรรมทางการพาณิชย์รุ่งเรืองเป็นพิเศษ[33] อย่างไรก็ดี ทูมาสิกไม่อาจเลี่ยงอยุธยาได้ และแรงกดดันจากสยาม บีบบังคับให้ปรเมศวรต้องย้ายไปที่เมละกา ณ ที่นี้ ปรเมศวรทรงอำนวยการให้อำนาจทางการเมืองของมาเลย์เกิดขึ้นมาใหม่ภายใต้การคุ้มครองของจีน ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดของปรเมศวรกับจีน เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความสำเร็จของพระองค์ในการแข่งขันกับอยุธยาเพื่อพื้นที่บนคาบสมุทรมลายู

ราชวงศ์เหม็งซึ่งเพิ่งสถาปนาขึ้นใหม่ในจีน แสดงความสนใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และได้สนับสนุนความสนใจนี้ด้วยการลาดตระเวนทางเรืออย่างขนานใหญ่ ในช่วงยี่สิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ปรเมศวรแห่งเมละกา ทรงใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่จากโอกาสนี้ ด้วยการนำตัวเข้าไปอยู่ภายใต้การคุ้มครองของจีน พระองค์ทรงต้อนรับกองเรือของจีน ส่งทูตพิเศษไปเมืองจีน และในค.ศ. 1411 เสด็จไปยังเมืองหลวงของจีนด้วยพระองค์เองเพื่อแสดงความจงรักภักดี เมละกากลายสภาพอย่างรวดเร็ว จนเป็นเมืองศูนย์กลางการค้านานาชาติที่มีชาวมาเลย์เป็นผู้นำในพิมพ์เดียวกับศรีวิชัย ทว่าออกมาในรุ่นใหม่ ความสัมพันธ์ที่เมละกามีกับจีน ช่วยคุ้มครองมิให้อยุธยาเข้ามาอ้างสิทธิ์ได้ และในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า มัชปาหิตเสื่อมลงแล้ว เมละกาจึงสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือศูนย์อำนาจอื่น ๆ ของมาเลย์ที่อยู่ตามแนวชายฝั่งของคาบสมุทรและที่ชายฝั่งด้านตะวันออกเฉียงเหนือของสุมาตรา ดังนั้น เท่ากับเมละกาได้รับการค้ำประกันการควบคุมการค้าทุกชนิดที่ดำเนินผ่านช่องแคบ เมละกาพัฒนาความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับพ่อค้าแห่งกุเจรัตและทมิฬทำให้สามารถเข้าถึงตลาดทางด้านตะวันตกได้ เช่นเดียวกับที่ได้พัฒนาความสัมพันธ์ที่มั่นคงกับเมืองท่าต่าง ๆ ทางเหนือของชวา ทำให้เข้าถึงมาลุกุ (หมู่เกาะโมลักกะ) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นหมู่เกาะเครื่องเทศทางตะวันออก ตลอดช่วงเวลาร้อยปีถัดมา เมละกากลายเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์รวบรวมสินค้าเพื่อการค้าขายภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งการค้าขายของที่อื่น ๆ ที่กระทำผ่านภูมิภาคนี้ แม้ภายหลังจากที่กองเรือของราชวงศ์เหม็งยุติการลาดตระเวนแล้ว พลังตกค้างจากกำเนิดในตอนแรกของเมละกาก็มิได้ถดถอยลงภายในเวลาอันรวดเร็วนัก ซึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพแวดล้อมทางการเมืองในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กระจัดกระจายมากขึ้น รวมทั้งความค่อนข้างได้เปรียบของที่ตั้งของเมละกาในฐานะศูนย์รวมสินค้าประจำภูมิภาค นอกจากนี้ เมละกายังมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตน เปรัก น้องเขยของคนหนึ่งที่ครองนครต่อจากปรเมศวร ตน เปรัก ได้รับการจดจำในหมู่ชาวมาเลย์ว่าเป็นวีรบุรุษอันดับหนึ่งด้านความสามารถในสมรภูมิรบกับชาวสยามในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า

---

[33] John N. Miksic, ***Archaeological Research on the 'Forbidden Hill' of Singapore: Excavation at Fort Canning 1984***, Singapore, 1985.

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ผู้ปกครองของเมละการับศาสนาอิสลามเข้ามา อิสลามแพร่กระจายจากเมละกาไปยังส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาค การก่อตั้งเมละกาและการปรากฏตัวของอิสลามเป็นเครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นของประวัติศาสตร์มาเลย์ในแนวที่ได้รับการจดจำกันตามประเพณีของช่วงศตวรรษหลัง ๆ การบันทึกเหตุการณ์ของมาเลย์ เป็นการให้เรื่องราวตามแนวทัศนะการเขียนประวัติศาสตร์ของอิสลาม เป็นแนวทัศนะที่มิได้พิจารณาว่า อดีตของมาเลย์ยุคก่อนอิสลามแพร่เข้ามาเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ขณะที่ประวัติศาสตร์ของมาเลย์ในรูปของความทรงจำร่วมกัน สามารถกล่าวได้ว่าเริ่มต้นที่เมละกา แต่หลักฐานที่มีอยู่ทำให้เราสามารถกล่าวได้ว่า เมละกามิได้มีพฤติกรรมต่างไปจากธรรมเนียมดั้งเดิมของผู้ปกครองมาเลย์ที่เคยเป็นมาเพียงแต่เป็นรุ่นที่ใหม่กว่าเท่านั้น ธรรมเนียมที่ว่านี้มุ่งเน้นผลประโยชน์ทางการค้าเป็นสำคัญ

กรณีของเมละกา ยังแสดงให้เห็นต่อไปอีก ถึงเครือข่ายของอำนาจการปกครอง ภายในเครือข่ายการปกครองนี้ ชาวต่างชาติมีบทบาทในการทำหน้าที่ควบคุมชุมชนพ่อค้าต่างชาติและดูแลกิจกรรมของท่าเรือ ชาวต่างชาติเหล่านี้เป็นผู้ที่ร่ำรวยแต่อยู่ในฐานะที่อ่อนแอ ทว่าพ่อค้ามาเลย์เสียเปรียบชาวต่างชาติเสมอ เพราะพวกเขาสามารถเป็นภัยคุกคามผู้ปกครองของมาเลย์ทางด้านการเมืองได้ โดยดำเนินการจากภายในสังคมของพวกเขาเอง และดังนั้นพ่อค้าชาวมาเลย์ จึงตกเป็นเป็นเป้าของความหวาดระแวงและการเลือกปฏิบัติ การควบคุมดูแลการค้าของผู้ปกครองมาเลย์ จึงอาจจะดูขัดแย้งกันในตัวเอง กล่าวคือการควบคุมดูแลการค้านี้ ไม่ได้ช่วยทำให้ชาวมาเลย์ได้คุณสมบัติพิเศษทางด้านการพาณิชย์เว้นเสียแต่จะต้องทำลายอำนาจการปกครองพื้นเมืองเดิมของมาเลย์ลงเสียก่อน[34]

บทบาทของศรีวิชัยในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะเมืองที่เป็นชุมทางการค้าประจำภูมิภาค เกิดจากเงื่อนไขทางด้านภูมิศาสตร์ มากกว่าจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของชาวมาเลย์ ศรีวิชัยเป็นผลลัพธ์ของทักษะการเดินเรือของชาวมาเลย์ ของความริเริ่มในการจัดองค์กร รวมทั้งของโอกาส ทว่าประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่า การแสดงความเป็นผู้นำในแบบอย่างของศรีวิชัย มิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในหมู่ชาวมาเลย์ เราสามารถทำความเข้าใจกับสิงคโปร์ในฐานะที่เป็นความสำเร็จของศรีวิชัยในแบบใหม่ กล่าวคือการใช้ที่ตั้งที่เอื้ออำนวยระดมความมั่งคั่งทางการพาณิชย์มาสู่ตน

---

[34] A. C. Milner, ***Kerajaan***, Tucson, 1982, 14-28.

มัชปาหิต

เนื่องจากมีที่ราบกว้างใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีปริมาณฝนที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าวเจ้า เกาะชวาจึงเป็นศูนย์รวมของประชากรแห่งภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศูนย์รวมของประชากรชาวชวาที่เก่าแก่ที่สุด ที่ทิ้งร่องรอยไว้อย่างชัดเจนในพื้นภูมิประเทศ พบอยู่ตามที่ราบที่อยู่บนที่ดอนหุบเขาและที่ราบสูงซึ่งแทรกอยู่ในหมู่ยอดภูเขาไฟของชวากลางตอนใต้ ทว่าการเพิ่มของประชากร การแสวงหาที่ดินที่เหมาะสมสำหรับทำนาข้าว และความเพียรพยายามที่จะหนีให้พ้นจากความขัดแย้งที่เป็นข้อจำกัดอยู่ในชีวิตการเมืองเมื่อชีวิตส่วนนี้พัฒนาขึ้นในภูมิภาคนั้น ปัจจัยเหล่านี้ในท้ายที่สุดแล้ว ส่งผลให้ศูนย์รวมอำนาจทางการเมืองเคลื่อนย้ายไปทางตะวันออก เข้าสู่บริเวณที่ราบของลุ่มแม่น้ำโซโลและแม่น้ำบรันตัส มัชปาหิตมีสถานที่ตั้งเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการรวบรวมผลผลิตข้าวส่วนเกินของที่ราบลุ่มแม่น้ำบรันตัสและของเกาะมาดูรา กำเนิดของมัชปาหิตจากตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสามเป็นต้นมาแสดงว่า เมื่อถึงช่วงเวลานี้ การตั้งรกรากของมนุษย์ มาถึงระดับที่เพียงพอที่จะทำให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองสามารถบัญญัติหลักการเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ที่มีอยู่ได้แล้ว

ช่วงเวลาที่มีหลักฐานพอที่จะเริ่มพรรณนาเหตุการณ์ด้านการเมืองในชวาได้ อยู่ในสมัยครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่แปด เมื่อผู้ครองแคว้นซึ่งรู้จักกันในนาม สัญชัย ปรากฏตัวขึ้นในฐานะกษัตริย์ผู้พิชิตที่นับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเวท กษัตริย์สัญชัยทรงสถาปนาที่มั่นของพระองค์ขึ้นที่มะตะรัมในบริเวณตอนใต้ของชวากลาง บรรดากษัตริย์ที่ร่วมเกี่ยวข้องในความสำเร็จของกษัตริย์สัญชัย ดูจะใช้เวลาในช่วงศตวรรษถัดไปเสมือนหนึ่งเป็นเมืองประเทศราชของสายวงศ์กษัตริย์ซึ่งนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานที่มีชื่อวงศ์ว่าไศเลนทร์ ราชวงศ์ไศเลนทร์ได้รับเกียรติคุณในฐานะผู้ก่อสร้างบุโรพุทโธ อนุสรณ์สถานนี้ สร้างขึ้นบนยอดเขาเตี้ย ๆ บนที่ราบเกทุมีลักษณะคล้ายสถูปใหญ่มหึมา ที่มีระเบียงลดหลั่นเป็นชั้น ๆ กำแพงของระเบียงมีรูปสลักนูน บรรยายเนื้อความของพุทธศาสนานิกายมหายานโดยใช้ศิลปะคุปตะเป็นต้นแบบ แต่มีแบบอย่างที่เป็นของชวาอย่างเด่นชัด เนื้อความนี้บ่งบอกถึงความตั้งใจที่จะใช้ปูชนียสถานแห่งนี้เพื่อการอบรมสั่งสอน นอกจากความสำเร็จด้านสถาปัตยกรรมแล้ว เราไม่ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์ไศเลนทร์แม้แต่น้อย แม้ว่าจะมีดัชนีที่บ่งชี้ว่า กษัตริย์ในราชวงศ์นี้ทรงมีพระราชกรณียกิจที่แข็งขันไม่เฉพาะแต่ในชวาเท่านั้น หากยังรวมถึงในสุมาตราและตามแนวชายฝั่งของบริเวณซึ่งปัจจุบันนี้คือกัมพูชาและเวียดนามด้วย กษัตริย์แห่งวงศ์ไศเลนทร์ถูกกษัตริย์ซึ่งนับถือไศวะเวทในวงศ์ของพระเจ้าสัญชัยขับออกจากชวาในกลางคริสต์ศตวรรษที่เก้า กษัตริย์ในวงศ์สัญชัยพระองค์นี้ เรารู้จักพระองค์จากจารึกด้วยพระนามอย่างน้อยสามพระนาม พระนามที่ใช้มากที่สุดคือ พิกาตาน

จารึกสมัยหลัง ๆ บรรยายครรลองชีวิตของพระเจ้าพิกาตาน ในลักษณะแบบแผนซึ่งเป็นการเตรียมพระองค์ไปสู่การบำเพ็ญพรตแบบฤษี แบบแผนนี้มีอยู่สามขั้น เริ่มต้นด้วยการทำสงครามที่นำไปสู่ชัยชนะ ตามมาด้วยการถอนตัวจากเรื่องทางโลกย์และเข้าสู่การบำเพ็ญชีวิตอย่างนักพรต วิถีชีวิตของกษัตริย์ชวาที่สำคัญองค์หลัง ๆ เป็นที่รำลึกและจดจำกันในแบบแผนนี้เช่นกัน แบบแผนนี้ชี้ให้เห็นถึงประเพณีที่มองว่า ความรุนแรงที่จำต้องนำมาใช้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสำเร็จทางการเมือง เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งพลังแห่งเทพเจ้าที่มารวมกันที่เฉพาะบุคคล บุคคลผู้นี้คือผู้ที่จะฟื้นฟูความประสานกลมกลืนกันในจักรวาล โดยการสละสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง หมู่เทวาลัยในนิกายไศวะเวทที่ปรัมบะนัน ที่พระเจ้าพิกาตานหรือหนึ่งในบรรดาผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์สร้างขึ้นนั้น มีผู้ระบุยุคไว้ต่าง ๆ กัน โดยให้อยู่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่เก้าหรือต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบ หมู่เทวาลัยที่ปรัมบะนันนี้ ดูเหมือนเป็นการสนองตอบของไศวะเวทต่อบุโรพุทโธ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของการอบรมสั่งสอนเช่นกัน

ชวาในคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้า จึงปรากฏมีกษัตริย์สองวงศ์ วงศ์หนึ่งนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน และอีกวงศ์หนึ่งนับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเวท ทั้งสองวงค์ต่างมีชื่อเสียงในเรื่องการก่อสร้างอนุสรณ์สถานที่น่าประทับใจ ขนาดของสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ ไม่มีชนรุ่นหลังสร้างอะไรขึ้นมาทัดเทียมได้ เห็นได้ชัดว่า บุโรพุทโธและปรัมบะนัน ออกแบบการสร้างเพื่อดึงดูดความสนใจ เพื่อทำให้เกิดความรู้สึกครั่นคร้าม และเพื่อให้สาระในทางวัตถุแก่เรื่องราวที่เหมาะสำหรับการปลูกฝังความเชื่อทางศาสนาต่อมหาชน ช่วงเวลานี้บ่งชี้ถึงความเป็นยุคที่ความคิดใหม่ทางด้านศาสนาเผยแพร่ไปสู่ประชาชนพร้อมทั้งมีการระดมกำลังคนให้มุ่งเข้าสู่ส่วนกลางและสู่จุดรวมด้านวัฒนธรรม ในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

หลักฐานบ่งบอกไปในเชิงที่ว่า โครงสร้างของอำนาจทางการเมืองสมัยนั้น โดยสาระสำคัญแล้ว อยู่ภายในอาณาบริเวณซึ่งมีหลายท้องถิ่นแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอยู่ ผู้ก่อสร้างบุโรพุทโธและปรัมบะนัน เห็นได้ชัดว่า เป็นสองมหาอำนาจส่วนท้องถิ่นที่เด่นที่สุด ความสำเร็จด้านสถาปัตยกรรมของสองศูนย์อำนาจนี้ น่าจะแสดงถึงการได้ขึ้นมาเป็นใหญ่เหนือกว่าบรรดาศูนย์อำนาจที่อยู่ใกล้เคียงในชั่วระยะหนึ่ง[35] ความทะเยอทะยานทางการเมือง ดูจะได้รับฉันทานุมัติทางศาสนา ด้วยการนำเข้าไปเชื่อมโยงกับการเผยแผ่ความคิดของพุทธศาสนาหรือของไศวะเวท

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบ วรรณคดี ละครและดนตรี พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วเพื่อสร้างโลกทัศน์ตามแบบศาสนาฮินดูแต่เป็นฮินดูในแบบฉบับของชวา ที่ได้รวมพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูนิกายไศวะเข้าด้วยกัน โลกทัศน์เหล่านี้วิวัฒนาการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ด้วยความต่อเนื่องในระดับที่

---

[35] Jan Wisseman-Christie, "Negara, Mandala, and Despotic State: Images of Early Java," in Marr and Milner, eds, ***Southeast Asia***.

น่าทึ่งทีเดียว สิ่งที่ดูเหมือนเป็นความไม่ลงรอยกันทางศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้านั้น ควรได้รับการตีความอย่างถูกต้องมากกว่าว่าเป็นยุคต้น ๆ ของการปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ทางศาสนาที่มาจากถิ่นอื่น--ซึ่งมีที่มามากกว่าหนึ่ง-- ให้มีลักษณะตามแบบฉบับของชวา เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบ เป็นช่วงที่กำลังมีการแปลตำราต่าง ๆ ในภาษาสันสกฤตออกเป็นภาษาชวา

กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบ ที่ประทับของกษัตริย์ ย้ายไปทางตะวันออก เข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำบรันตัส ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่เจ้าผู้ครองแคว้น สามารถควบคุมฐานนาข้าวได้กว้างขวางมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่ตั้ง ยังอาจเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการสร้างความปรองดองสมัครสมานกันระหว่างพุทธศาสนากับไศวะนิกาย ตามแนวพินิจของชวาเอง ชัยภูมิใหม่ช่วยให้ขอบฟ้ากว้างขึ้น เพราะสามารถออกสู่ทะเลชวาและติดต่อกับบาหลี มาลุกุ สุมาตราและส่วนคาบสมุทรได้ เมื่อเจ้าผู้ครองแคว้นชวาเริ่มสำรวจโลกที่กว้างใหญ่ขึ้นนี้ พวกเขาดูจะเกิดการขัดแย้งกับแคว้นศรีวิชัยที่ทำการค้าทางทะเลอยู่ขณะนั้น ศรีวิชัยมีฐานอยู่ที่บริเวณด้านตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา ในค.ศ. 1016 แคว้นชวามีหายนะทางทหารเกิดขึ้นอย่างกระทันหัน สันนิษฐานกันโดยทั่วไปว่า เกี่ยวข้องกับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันกับ ศรีวิชัย นับตั้งแต่นั้นมา ชวาดูเหมือนตกอยู่ในภาวะไม่สงบเรื่อยมาจนกระทั่งกษัตริย์ไอร์ลังคะขึ้นมามีอำนาจ ไอร์ลังคะทรงเป็นโอรสของกษัตริย์บาหลีพระองค์หนึ่งกับเจ้าหญิงชวา ทรงกระทำกรณียกิจต่าง ๆ อย่างแข็งขันตั้งแต่ทศวรรษ 1020 จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. 1049

ไอร์ลังคะทรงได้รับการจดจำว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่งของชวายุคแรก กรณียกิจในพระชนม์ชีพของพระองค์ บันทึกไว้ในลักษณะที่สอดคล้องกับแบบแผนของการบำเพ็ญพรตที่ได้กล่าวไปแล้ว เมื่อกล่าวถึงกษัตริย์พิกาตาน คือ สละราชสมบัติหลังทำศึกสงครามจนมีชัยชนะแล้ว หลังจากที่ไอร์ลังคะทรงปราบปรามผู้มีอำนาจในท้องถิ่นเพื่อยืนยันพระราชอำนาจของกษัตริย์อีกครั้งหนึ่งแล้ว พระองค์ทรงสร้างสถานภาพให้กับชวา ในโลกภาคพื้นทะเลในภูมิภาคนี้ ศรีวิชัยเพิ่งถูกหยามจากกองทัพที่ยกมาจากโจละแห่งอินเดียในค.ศ. 1025 แต่ไอร์ลังคะก็ทรงสร้างพันธมิตรกับเจ้าผู้ครองศรีวิชัยได้โดยผ่านการอภิเษกสมรส และนับตั้งแต่นั้นมา เมืองท่าทั้งหลายของชวา เริ่มผงาดขึ้นเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเล ไอร์ลังคะทรงอุปถัมภ์ผู้นับถือไศวะนิกาย ผู้นับถือพุทธศาสนามหายาน และผู้ที่เป็นที่รู้จักกันในลักษณะที่เรียกรวม ๆ ว่า “นักพรต” ส่วนพระองค์เองนั้นทรงเลื่อมใสในพระวิษณุ วรรณคดีชวาในแบบเก่าเฟื่องฟูขึ้น

ก่อนสิ้นพระชนม์ ไอร์ลังคะทรงแบ่งอาณาจักรของพระองค์ให้กับโอรสสองพระองค์ เหตุการณ์ในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด คริสต์ศตวรรษที่สิบสองและสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม มีข้อมูลเหลือมาให้ทราบกันน้อยมาก เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ส่วนที่อยู่ทางด้านตะวันออกของอาณาจักรของไอร์ลังคะ ซึ่งรู้จักกันในชื่อว่า จังกาละ ถูกส่วนตะวันตก ซึ่งรู้จักกันในชื่อว่าเคดิริ (ชื่อดั้งเดิมคือปันชาลุ) กลืนเข้าไว้ วรรณคดีเก่า ๆ ของชวายังคงพัฒนาต่อไป มีการเขียนกวีนิพนธ์ในแบบมหากาพย์และเรื่องราวที่อาศัยเหตุการณ์ใน*มหาภารตะยุทธ์*เป็นพื้นฐาน แต่

เขียนกันในแบบฉบับและสำนวนของชวา ท่าเรือต่าง ๆ ของชวา สถาปนาความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับหมู่เกาะที่ผลิตเครื่องเทศในมาลุกุ และดึงดูดพ่อค้าจากกุเจรัต ช่วงระยะเวลาที่นานประมาณหนึ่งร้อยห้าสิบปีนี้ โดยทั่วไปแล้ว เรียกกันว่ายุคของเคดิรี เป็นยุคที่เราทราบถึงพัฒนาการด้านวัฒนธรรมและการพาณิชย์มากกว่าเหตุการณ์ทางการเมือง

เคดิรีถูกโค่นล้มลงในค.ศ. 1222 ผู้โค่นล้มคือบุรุษผู้มีนามว่า เคน อังรอก ซึ่งมีความหมายว่า "เขาผู้ล้มทุกสิ่งทุกอย่าง" ตำนานและเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับเคน อังรอก ระบุว่า บุคคลผู้นี้เป็นวีรบุรุษที่มีกำเนิดต่ำต้อย เป็นผู้ปฏิเสธที่จะกระทำตามกฎความประพฤติที่เป็นแบบฉบับของธรรมเนียมที่กระทำกันมา ซึ่งเท่ากับเผยถึงชะตาชีวิตที่จะต้องสูงส่งของเขา เคน อังรอกโจมตีเคดิรี และตั้งตัวเป็นผู้สนับสนุน จังกาละ ซึ่งเคดิรีได้กลืนไปแล้วหนึ่งหรือสองชั่วอายุคนก่อนหน้านี้ เขาตั้งเมืองหลวงขึ้นในจังกาละ ราชอาณาจักรที่เคน อังรอก สถาปนาขึ้นนี้ ได้รับการจดจำในนามสิงหัดส่าหรี และเป็นชื่อที่ตั้งให้แก่นครหลวงของ เคน อังรอกในภายหลัง เคน อังรอกสิ้นชีพลงใน ค.ศ. 1227 ทว่าผลงานในชีวิตของเขา เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นของสิ่งที่จะกลายเป็นอารัมภบทของความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตของมัชปาหิต[36] ในอีกหนึ่งร้อยห้าสิบปีต่อมา

ยุคสิงหัดส่าหรีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม เป็นยุคที่กระบวนการสร้างความเป็นชวาให้แก่อิทธิพลด้านวัฒนธรรมที่มาจากต่างแดนเข้าสู่ขั้นตอนที่ก้าวหน้า ทั้งในด้านกวีนิพนธ์และรูปสลักนูน การปูพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสิ่งที่จะกลายเป็นมัชปาหิตในศตวรรษถัดมา สำเร็จลงในสมัยนี้ กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดของสิงหัดส่าหรีและกษัตริย์ที่ดูจะเป็นพระองค์แรกที่ทรงสำเหนียกในถึงโอกาสความเป็นไปได้ ซึ่งได้กลายมาเป็นแคว้นมัชปาหิตในภายหลัง คือเกียรตินคร (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1268 – 1292)

เจ้าเกียรตินครทรงเป็นผู้สร้างจักรวรรดิที่มีปณิธานและความฝันใฝ่ ความสำเร็จของพระองค์กระตุ้นให้เกิดมัชปาหิตขึ้นมา พระองค์ทรงเพียรพยายามยืนยันความเป็นใหญ่ของชวาเหนือศรีวิชัยที่กำลังตกต่ำ และส่งกองเรือไปตระเวนทั่วทะเลชวา เจ้าเกียรตินครทรงพิชิตดินแดนได้มากเพียงใดไม่เป็นที่กระจ่างชัด ทว่าความต้องการขยายอำนาจของพระองค์ ครอบคลุมไปถึงเกาะมาดูรา และบาหลี รวมทั้งเกาะชวาเองด้วย ความคิดเรื่องจักรวรรดิหมู่เกาะที่ยิ่งใหญ่ที่อยู่ในความปกครองของชวา ซึ่งแสดงออกด้วยคำว่า *นุสันตรา* สามารถสืบพบได้จากพระองค์เป็นครั้งแรก เจ้าเกียรตินครทรงนับถือศาสนาตันตระแบบ ไศวะ-พุทธ อาจเป็นได้ว่าทรงเข้าใจว่าศาสนานี้เป็นหนทางเข้าสู่พื้นภูมิใหม่ ของพลังอำนาจทางจิตวิญญาณที่แข็งแกร่งยิ่งขึ้นจนทัดเทียมความทะเยอทะยานของพระองค์ที่ฮึกเหิมอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

---

[36] Theodore G. Th. Pigeaud, *Java in the 14th Century. A Study in Cultural History*, The Hague, 1962, III. 45ff.

เจ้าเกียรตินครทรงถูกเจ้าเมืองประเทศราชองค์หนึ่งปลงพระชนม์และเข้ามาสวมตำแหน่งแทน ในค.ศ. 1292 ทว่าในปีถัดมา ราชบุตรเขย ซึ่งต่อมารู้จักกันในนามเกียรติราชสะ เข้าควบคุมเหตุการณ์ ได้สำเร็จและสถาปนานครหลวงขึ้นที่มัชปาหิต การยึดอำนาจของเกียรติราชสะได้รับความช่วยเหลือจากกำลังทหารของมองโกลที่เดินทัพมาถึง โดยในตอนแรก เกียรติราชสะทรงร่วมเป็นพันมิตรด้วย ในการต่อสู้กับผู้ที่สังหารพระสัสสุระ (พ่อตา) ต่อมาภายหลังได้ทรงขับไล่ทหารมองโกลเหล่านี้กลับลงทะเลไป

เจ้าเกียรติราชสะและผู้ที่สืบทอดราชสมบัติต่อจากพระองค์ เข้ารับช่วงงานสร้างอาณาจักรในแนวทางที่เจ้าเกียรตินครทรงคิดขึ้นไว้ และตลอดช่วงหนึ่งร้อยปีถัดมา มัชปาหิตสามารถอ้างความเป็นใหญ่เหนือดินแดนส่วนใหญ่ ของส่วนที่เป็นเกาะและคาบสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การอ้างความเป็นใหญ่นี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นในทางคำพูดเสียมาก เพราะช่วงขณะที่มีอำนาจสูงสุดตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่นั้น มัชปาหิตมีอำนาจครอบงำแค่ชวาตะวันออก บาหลีและมาดูรา ส่วนอิทธิพลที่มีเหนือชวาตะวันตก ส่วนต่าง ๆ ของบอร์เนียว เคเลบส์และซัมบาวานั้นเป็นเพียง ในแบบคอยปราม ๆ ไว้เท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีชั่วระยะหนึ่งที่มัชปาหิตสามารถแผ่อำนาจเข้าไปถึงช่องแคบเมละกาได้ ทว่าช่วงเวลาแห่งความรุ่งโรจน์สำหรับมัชปาหิตเหล่านี้ ค่อนข้างสั้น และขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ ความมุ่งมั่นและทักษะของบุคคลเพียงคนเดียว นั่นคือเสนาบดีคช มาดา ผู้ซึ่งกำกับการดำเนินการต่าง ๆ ตั้งแต่ในราวค.ศ. 1330 จนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในค.ศ. 1364

สองรัชกาลแรกของมัชปาหิต นั่นคือรัชกาลของเจ้าเกียรติราชสะ (ค.ศ.1293 – 1309) กับพระโอรสคือ เจ้าชัยนคร (ค.ศ.1309 – 1328) ส่วนใหญ่ดูจะต้องทรงมุ่นอยู่กับการปราบปรามกบฏและใช้กำลังทหารเข้าควบคุมชวาตะวันออกให้สำเร็จ เจ้าชัยนครสิ้นพระชนม์โดยไม่มีรัชทายาทชาย ดังนั้น ราชบัลลังก์จึงมอบให้กับพระธิดาของเจ้าเกียรตินครซึ่งทรงเป็นชายาของเจ้าเกียรติราชสะด้วย อย่างไรก็ดี พระนางมิได้รับบทบาทในกิจการที่เกี่ยวข้องกับชนทั่วไป หากแต่ทรงเลือกใช้พระธิดาองค์โตของพระนาง ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทน ใน ค.ศ. 1334 พระธิดาพระองค์นี้ ได้ให้กำเนิดโอรส ซึ่งได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ใน ค.ศ. 1350 ทรงพระนามว่า ราชสะนครหรือฮะยัม วูรุก การจัดการที่ซับซ้อนในเรื่องอำนาจอย่างเป็นแบบแผนเช่นนี้ บ่งบอกเป็นนัยถึงมือที่แข็งแกร่งที่อยู่เบื้องหลัง นั่นคือมือของคช มาดา

รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมของคช มาดา พอเป็นที่ทราบกันอยู่ ทว่าไม่กระจ่างแจ้งในรายละเอียดที่แน่นอน เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า คช มาดา เข้าพิชิตบาหลี และมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับวิธีการที่เขาวางกับดักและสังหารกษัตริย์ซุนดาที่มาเยือนมัชปาหิต ทั้งยังมีสิ่งที่บ่งชี้ว่า เขาเป็นผู้สั่งการให้เรียบเรียงตำรากฎหมาย และสถาปนาระบบการบริหารบางอย่างขึ้นมา แต่เรื่องอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้ ล้วนเป็นความคลุมเครือ พลังความเคลื่อนไหวอันเกิดจากความสำเร็จของเขา ดูจะสืบเนื่องไปจนกระทั่งสิ้น

รัชกาลของราชสะนครใน ค.ศ. 1389 ความรุ่งเรืองของมัชปาหิต ได้รับการเฉลิมฉลองผลงานในกวีนิพนธ์มหากาพย์ชื่อว่า *นครเกียรติคม* ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อสดุดีองค์ราชสะนครใน ค.ศ. 1365

หลังจากเจ้าราชสะนครสิ้นพระชนม์ลง มัชปาหิตเสื่อมความสำคัญลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากได้รับความเสียหายยับเยินจากการสงครามระหว่างพวกเจ้าที่แข่งขันชิงดีชิงเด่นกันและจากการท้าทายที่มาจากการผงาดขึ้นมาควบคุมการค้าตามเมืองท่าของภูมิภาคนี้ของเมละกา หลักฐานจากคริสต์ศตวรรษที่สิบห้ามีน้อยและไม่ปะติดปะต่อกัน แต่ก็พอมองเห็นได้ว่า เมื่อขึ้นต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มัชปาหิตตกต่ำจนถึงระดับเพียงแค่แคว้นหนึ่งในท้องถิ่น และยุติการมีบทบาทสำคัญในกิจการของชวาเพียงไม่นานหลังจากนั้น มัชปาหิตค่อย ๆ เลือนหายไปจากสายตา พร้อม ๆ กับการปรากฏขึ้นของแคว้นมุสลิมตามบริเวณชายฝั่งชวาตอนเหนือ แคว้นเหล่านี้เข้ายึดกุมความริเริ่มต่าง ๆ

ประวัติศาสตร์ยุคต้น ๆ ของชวา มั่งคั่งเกินกว่าการสาธยายอย่างสั้น ๆ นี้จะสามารถสื่อได้ การที่ชวาหลบออกไปอยู่นอกสายตาของมหาอำนาจที่มาบุกทำลาย ดูจะให้โอกาสผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ในชวา ได้อิ่มเอมกับความหลากหลายด้านวัฒนธรรมและศาสนา กับการมีระบบสัญลักษณ์ที่ซับซ้อนที่ห่อหุ้มความหลากหลายนี้อยู่ ชวาเป็นเกาะเดี่ยวที่ล้อมรอบด้วยหมู่เกาะมากมาย ดังนั้น ชวาจึงเป็นศูนย์กลางของโลกของตนเอง และสามารถกำหนดลักษณะเฉพาะของตนเองได้โดยไม่ต้องดิ้นรน โดยการ ผลักไสซึ่งกันและกันไปมา เช่นวิถีที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของแว่นแคว้นต่าง ๆ บนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ แน่นอนว่าชวาและหมู่เกาะที่เป็นเพื่อนบ้าน ต่างมีแนวทางในการคิดและพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ที่หลากหลายกันไปตามท้องถิ่นของตน ทว่าดูเหมือนว่า ภายในขนบประเพณีของชวาซึ่งใหญ่กว่า จะมีที่ว่างเสมอสำหรับแนวพินิจต่าง ๆ พวกนี้ การปะทะกันในระยะแรก ๆ ระหว่างพุทธศาสนาและไศวะเวท ดังที่ปรากฏออกมาให้เห็นในอนุสรณ์สถานบุโรพุทโธและปรัมบะนัน เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของการก่อตัวของวัฒนธรรมชวา ในเวลาถัดมาขนบประเพณีของชวา ยังแบ่งที่ให้กับอิสลามอีก โดยมีปัญหาสะดุดหรือติดขัดเกิดขึ้นค่อนข้างน้อย อาจเป็นได้ว่า ความสำเร็จของการผสมผสานเข้าด้วยกันนี้เกิดขึ้นได้ เพราะศาสนาใหม่ที่เข้ามาเหล่านี้ไม่มีศาสนาใด ที่แสดงตัวว่าเป็นภัยคุกคามทางการเมืองและทางทหาร ในลักษณะที่มิได้เป็นแบบอย่างของชวาเอง

วิสัยทัศน์ที่มองว่าชวาเป็นใหญ่เหนือเกาะต่าง ๆ ซึ่งให้แรงดลใจแก่ผู้ปกครองมัชปาหิต และซึ่งได้รับการยกย่องเทิดทูนไว้ในคำว่า*นุสันตรา*นั้น เป็นที่ตระหนักกันในยุคสมัยใหม่ในระดับหนึ่งว่า มากล้ำเกินสมรรถนะของบรรดาเจ้าผู้ครองแคว้นเหล่านั้นจะทำได้ ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มัชปาหิตกลายเป็นแบบอย่างทางประวัติศาสตร์และการสร้างสิทธิธรรมให้แก่ความใฝ่ฝันของผู้นำชวา ช่วงเวลาแห่งความรุ่งโรจน์เหล่านี้ ได้รับการถนอมเก็บไว้ในจินตนาการของคนรุ่นหลัง ๆ ในฐานะเป้าหมายถาวรที่ต้องไปให้ถึงและต้องอนุรักษ์ไว้

คำพรรณาที่มีแนวทางหลากหลายกันไปที่เราเรียบเรียงขึ้นมานี้ เตือนให้เราได้ระลึกได้ว่า ความพยายามสร้างประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้นอย่างให้เป็นแบบแผนนั้น ไม่อาจให้ผลอย่างเป็นที่น่าพอใจ ชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประสบการณ์กับทางเลือก ในการจัดระบบสังคมและแว่นแคว้นของตนที่มีอยู่อย่างมากมายหลากหลายแนวทาง การกระทำการต่าง ๆ เพื่อเลือกสรรจากทางเลือกต่าง ๆ เหล่านี้ เผยให้เห็นความเป็นภูมิภาคที่เราคงไม่อาจวางข้อสรุปโดยรวมเพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ได้เลย เนื้อหาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค้านต่อการกำหนดแนวคิดเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์เพื่อการเขียนประวัติศาสตร์ที่รวมทุกส่วนของภูมิภาคเข้าด้วยกัน—เป็นการเพียรพยายามเพื่อให้เห็นภาพของอดีตของภูมิภาคโดยรวม—เรื่องนี้อาจเป็นเครื่องบ่งชี้สิ่งซึ่งหยั่งถึงได้ยากกว่า เมื่อพิจารณาจากขั้นตอนทางนักวิชาการ ในแบบเดียวกับที่เราใช้หาความรู้เกี่ยวกับส่วนอื่น ๆ ของโลก หรือไม่เช่นนั้น ก็อาจสะท้อนถึงเงื่อนไขที่เด่นชัดซึ่งต่างจากที่อื่น ๆ ของภูมิภาคนี้ นักประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างได้รับประโยชน์จากภาวะที่ปราศจากธรรมเนียมการตีความให้เป็นไปตามแบบที่กำหนดไว้ ความตั้งใจของข้าพเจ้าในการเขียนความเรียงเรื่องนี้ ก็เพื่อเสริมสร้างแรงต้านต่อธรรมเนียมการตีความดังกล่าวนั้น

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

เป็นเวลาหลายปีทีเดียว ที่หนังสืออ้างอิงมาตรฐานสำหรับประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น จะได้แก่ G. Cœdès, ***The Indianized States of Southeast Asia***, ed. Walter F. Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968. และD.G.E. Hall, ***A History of Southeast Asia***, 4th edn, Macmillan, 1981 แม้ว่า ความรู้จะก้าวหน้าเกินงานเหล่านี้ไปแล้ว แต่กระนั้นยังไม่มีผลงานเล่มใดที่สามารถเป็นบทนำที่ใช้ประโยชน์แทนผลงานเหล่านี้ได้ การอภิปรายที่สำคัญที่สุดและทันสมัยที่สุดของหัวข้อ ในเชิงความคิดเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น คือ O. W. Wolters, ***History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives***, Singapore, 1982. ส่วนหนังสือที่รวมข้อเขียนที่มีคุณค่าและมีข้อวินิจฉัยที่สำคัญ ๆ ได้แก่ R. B. Smith and W. Watson, eds, ***Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography,*** London, 1979 และ D. G. Marr and A. C. Milner eds, ***Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries,*** Singapore, 1986. ข้อเขียนโดยสรุปเกี่ยวกับหลักฐานที่มีประโยชน์อื่น ๆ ได้แก่ P. Wheatley, ***Nagara and Commandery***, Chicago, 1983; C. Higham, ***The Archaeology of Mainland Southeast Asia***, Cambridge, UK, 1989 และ K. R. Hall, ***Maritime Trade and State Developement in Early Southeast Asia***, Honolulu, 1985.

บทนำสำหรับประวัติศาสตร์ของเวียดนามจากยุคต้นจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบ คือ K. W. Taylor, ***The Birth of Vietnam***, Berkeley, 1983. สำหรับการอภิปรายอย่างดีเยี่ยมในประเด็นเกี่ยวกับวิธีการอ่านงานต้นฉบับของเวียดนามยุคต้นและที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในเวียดนาม ขอให้ดู O. W. Wolters, ***Two Essays on Dai Viet in the Fourteenth Century,*** New Haven, 1988. ผลงานที่เป็นการศึกษาสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่และต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ได้แก่ J. K. Whitmore, Vietnam, ***Ho Quy Ly, and the Ming***, New Haven, 1985. งานวิชาการเกี่ยวกับเวียดนามยุคต้นในภาษาอังกฤษ ไม่มีเลยแม้แต่เล่มเดียว ผู้ที่อ่านภาษาฝรั่งเศส อาจต้องศึกษาหนังสือ Lê Thanh Khôi, ***Le Viêt-Nam, Histoire et Civilisation***, Paris, 1955.

สำหรับจามปา J. Boisselier, ***La Statuaire, du Champa***, Paris, 1963. ยังคงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์มาก แอล. ฟีโนต์ (L.Finot) ศึกษาจารึกของจามไว้ใน BEFEO, 4 (1904) งานเด่น ๆ ในระยะหลังเกี่ยวกับการศึกษาพิเคราะห์จาม ได้แก่ P.Y. Manguin, 'L'introduction de l'Islam au Campa', BEFEO, 66 (1979) ; D. Lombard 'Le Campa vu du sud', BEFEO, 76 (1987) ; Po Dharma, ***Le Panduranga (Campa) 1802-1835, ses rapports avec le Vietnam***, Paris, 1987; Centre

d'Histoire et Civilisations de la Peninsule Indochinoise*, Actes du Seminaire sur le Campa organisé a l'University de Copenhague le 23 Mai 1987*, Paris 1988. *Po Dharma and P.D. La Font Bibliographie Cam et Campa, Paris,1989,* และ Vien Khoa hoc xa hoi thanh pho Ho Chi Minh, *Nguoi Cham O Thuan Hai*, Thuan Hai, 1989.

การศึกษาถึงพระนคร ยังคงอาศัยจารึกต่าง ๆ ซึ่งดูได้ที่ G. Cædés, *Inscriptions du Cambodge,* 6 vols, Hanoi, 1937-56. สำหรับการสังเคราะห์ยุคต้น ๆ ดู L.P. Briggs, *The Ancient Khmer Empire*, Philadelphia,1951. คำบรรยายย่อ ๆ มีอยู่ใน D. P. Chandler, *A History of Cambodia*, Westview, 1983. หนังสือที่สร้างความก้าวหน้าแก่การอภิปรายถึงศาสนาและการเมืองที่พระนคร คือ H. Kulke, *The Devaraja Cult*, Ithaca, 1978. บทความที่สร้างความก้าวหน้าแก่ความเข้าใจคุณลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของนครวัด ได้แก่ E. Moran, "Configuration of Time and Space at Angkor Wat"*, Studies in Indo-Asian Art and Culture*, vol. 5 (1977) บทความหลายเรื่องของโอ.ดับเบิลยู. โวลเทอร์ส เสนอหนทางใหม่ ๆ ในการอ่านหลักฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง O.W. Wolters, "Yayavarman II's Military Power: The Territorial Foundations of the Angkor Empire"; JRAS, (1973), "North Western Cambodia in the Seventh Century", BSOAS, 37, 2 (1974) และ "Khmer 'Hinduism' in the Seventh Century", in Smith and Watson, *Early South East Asia* เกี่ยวกับสุริยวรมัน ที่ 1 ดู M. T. Vickery, "The Reign of Sūryavarman I and Royal Factionalism at Angkor", JSEAS, 16, 2 (1985) เรื่องการล่มสลายของพระนคร ดู M. T. Vickery "Cambodia after Angkor, the Chronicular Evidence from the 14th to 16th Centuries', Ph.D. thesis, Yale University, 1977.

สำหรับพุกาม หลักฐานจารึกส่วนใหญ่ มีอยู่ใน G.H. Luce and Pe Maung Tin, *Inscriptions of Burma*, 5 vols, Rangoon, 1933-56. บทนำคลาสสิคสำหรับการเริ่มต้นศึกษาเรื่องพุกาม คือ G.H. Luce*, Old Burma-Early Pagan*, 3 vols, New York, 1969-70. สำหรับการอภิปรายถึงช่วงต่อจากสมัยพุกาม ดู P. J. Bennett, *Conference Under the Tamarind Tree: Three Essays in Burmese History*, New Haven, 1971. สำหรับการสังเคราะห์ประวัติศาสตร์พุกามที่เร้าใจ โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างลัทธิอุดมการณ์กับเศรษฐกิจเป็นตัวแบบ ดู Michael Aung-Thwin, *Pagan: The Origins of Modern Burma*, Honolulu, 1985.

สำหรับราชอาณาจักรไทยุคต้น ไม่มีอะไรดีไปกว่าการอ่าน D. K. Wyatt, *Thailand: A Short History*, New Haven, 1984.

เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของศรีวิชัย ดู O. W. Wolters, ***Early Indonesian Commerce***, Ithaca, 1967. และ ***The Fall of Srivijaya in Malay History***, Ithaca, 1970. สำหรับการทบทวนสถานภาพทางการศึกษาค้นคว้าเรื่องศรีวิชัยในระยะหลัง ดู O. W. Wolters, "Restudying Some Chinese Writings on Srivijaya", ***Indonesia***, 42 (1986). เกี่ยวกับโบราณคดีของศรีวิชัย ดู P. Y. Manguin, 'Étude Sumatranaise N. 1, Palembang et Srivijaya: ancien hypothese recherches nouvelles', BEFEO, 76 (1987).

สำหรับจารึกของชวา ดู J. G. de Casparis, ***Prasasti Indonesia II: Selected Inscriptions from the Seventh to the Ninth Century A.D.***, Bandung, 1956. เกี่ยวกับบุโรพุทโธ ดู L. Gomez and H. W. Woodward, Jr, eds, ***Barabudur: History and Significance of a Buddhist Monument***, Berkeley, 1981. ผลงานการศึกษาที่สำคัญเกี่ยวกับชวายุคต้นอื่น ๆ ได้แก่ J.G. de Casparis, "Pour une histoire sociale de l' ancienne Java principale au Xème s," ***Archipel***, 21 (1981), และ J. W. Christie "Raja and Rama: The Classical State in Early Java," in L. Gesick, ed., ***Centers, Symbols and Hierarchies: Essays on the Classical States of Southeast Asia***, New Haven, 1983. สำหรับมัชปาหิต ดู T. G. Th. Pigeaud, ***Java in the Fourteenth Century***, 4 vols,.Hague, 1962.

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น

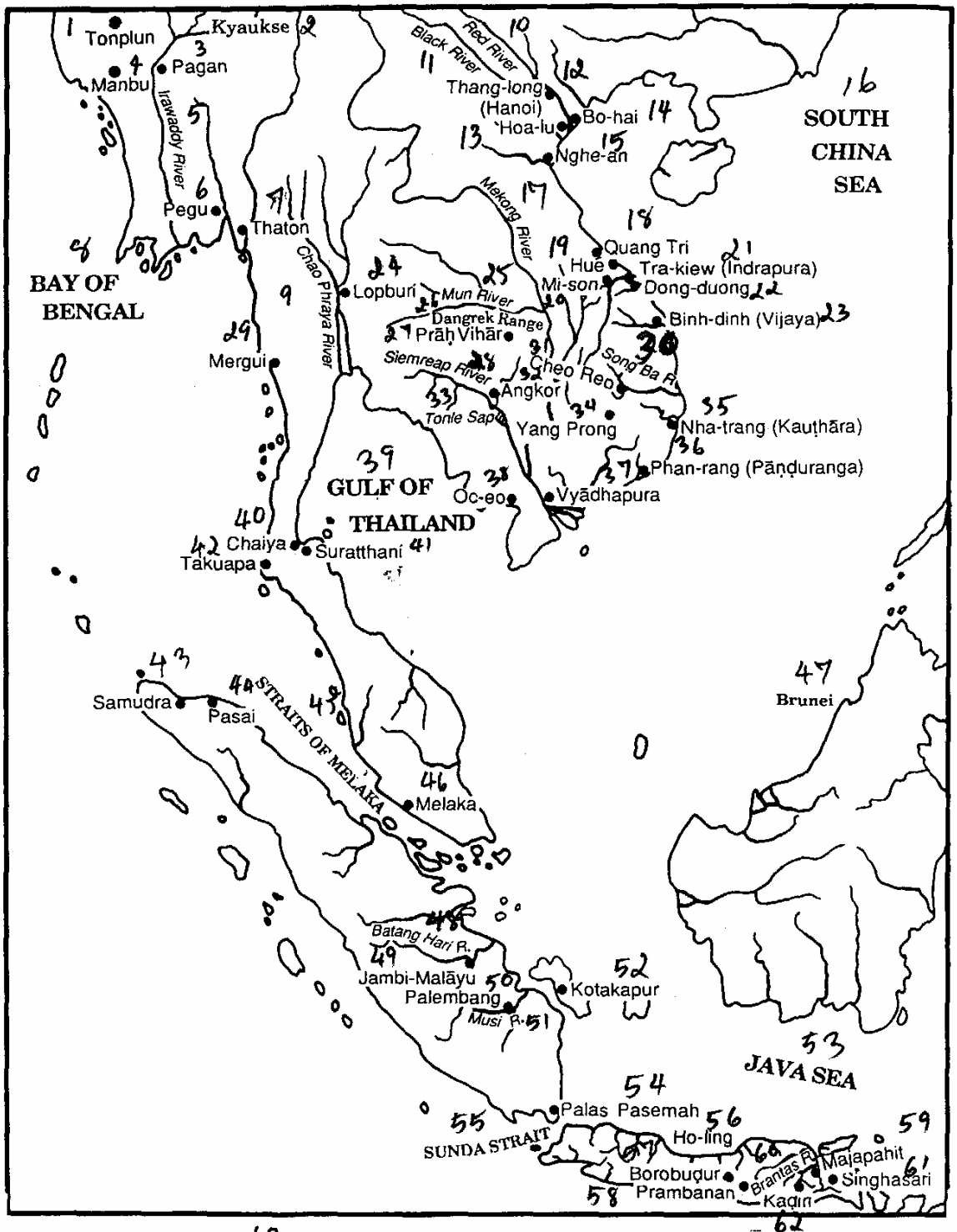
ในโลกสมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการเยินยอว่าเป็นดินแดนแห่งความมั่งคั่งอย่างเหลือล้น สมัยก่อนคริสต์ศักราช 1600 พัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อประวัติศาสตร์โลกทั้งมวล นักเขียน นักเดินทาง กลาสีเรือ พ่อค้าและขุนนางจากทุกทวีปของซีกโลกตะวันออก ต่างรู้ถึงความมั่งคั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อถึงยุคคริสต์สหัสวรรษที่สอง คนส่วนใหญ่ต่างทราบถึงอำนาจและเกียรติภูมิของภูมิภาคนี้ตรงกันข้าม ในยุคปัจจุบันนี้ กลับไม่มีใครเห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์ยุคต้น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และความสำคัญที่ภูมิภาคนี้มีต่อนานาประเทศ

ในคริสต์ศตวรรษแรก ๆ ชาวอินเดียและผู้คนที่อาศัยอยู่ในซีกโลกตะวันตก เรียกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า “เคอร์ซอนนีสทอง” (Golden Khersonese) “ดินแดนแห่งทองคำ” และหลังจากนั้นไม่นาน ภูมิภาคนี้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเพราะพริกไทยกับผลิตผลที่ได้จากป่าฝนของภูมิภาค ซึ่งแรกทีเดียวได้แก่ ผลิตผลจำพวกยางไม้และไม้หอม และต่อมาคือเครื่องเทศชนิดที่ดีที่สุดและหาได้ยากที่สุด[1] จากคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบ ชาวอาหรับและชาวจีน ต่างคิดถึงทองคำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งเครื่องเทศซึ่งเป็นบ่อเกิดของทองคำให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า นักเดินเรือจากซีกโลกตรงกันข้ามคือจากเมืองท่าตามฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกพากันแล่นเรือออกสู่มหาสมุทรที่ตนไม่เคยรู้จักเพื่อตามหาเกาะเครื่องเทศเหล่านี้ พวกเขาต่างทราบกันทั่วทุกคนว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือนครหลวงของโลกเครื่องเทศ นับตั้งแต่ราว ค.ศ. 1000 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึง “ยุคอุตสาหกรรม” ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การค้าทั้งปวงของโลกถูกกำกับด้วยกระแสขึ้นลงของเครื่องเทศที่ไหลเข้าและออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีของช่วงเวลานี้ ภูมิภาคนี้กับผลิตผลพื้นเมืองของภูมิภาค ไม่เคยหมดคุณสมบัติของการเป็นสิ่งล่อใจผู้คนให้เดินทางเข้ามา ต้นปาล์ม ระลอกคลื่นน้อย ๆ หาดทรายกว้าง ไหล่เขาสูงชันที่ปกคลุมไปด้วยพืชพันธุ์ไม้เขียวชะอุ่ม นกและดอกไม้สีเจิดจ้า รวมทั้งอาทิตย์อัสดงสีส้มทองของเขตร้อน ล้วนมีมนต์ขลังที่ชวนให้เกิดความลุ่มหลงทั้งแก่ผู้มาเยือนและแก่ผู้คนของภูมิภาคเอง เสน่ห์ของภูมิภาคมีมากจนมีเรื่องเล่าว่า ช่วงปีท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมื่อเรือ

---

[1] Paul Wheatley, *The Golden Khersonese: Studies in the Historical Geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, Kuala Lumpur, 1959.

Map 4.1 Early economic centres.

1. ทอนพลุน
2. กยอสี
3. พุกาม
4. มันบู
5. แม่น้ำอิระวดี
6. พะโค
7. ท่าตอน (สะเทิม)
8. อ่าวเบงกอล
9. แม่น้ำเจ้าพระยา
10. แม่น้ำแดง
11. แม่น้ำดำ
12. ธางลอง (ฮานอย)
13. ฮัวลู
14. โบไฮ
15. เงอัน
16. ทะเลจีนใต้
17. แม่น้ำโขง
18. กวางตรี
19. เว้
20. มิเซิน
21. ตราเกี้ยว (อินทรปุระ)
22. ดงดวง
23. บินห์ดินห์ (วิชัย)
24. ลพบุรี
25. แม่น้ำมูล
26. เทือกเขาดงเร็ก
27. พระวิหาร
28. แม่น้ำเสียมเรียบ
29. เมอร์กุย (มะริด)
30. แม่น้ำซองบา
31. เชียวเรียว
32. พระนคร
33. ทะเลสาบ
34. ยางพรอง
35. นาตรัง (คอธารา)
36. ปานรัง (ปาณฑุรังคะ)
37. วยาธปุระ
38. ออกแก้ว
39. อ่าวไทย
40. ไชยา
41. สุราษฎร์ธานี
42. ตะกั่วป่า
43. สมุทรา
44. ปาซาย
45. ช่องแคบเมละกา
46. เมละกา
47. บรูไน
48 แม่น้ำบาตังหริ
49. แจมบี - มลายู
50. ปาเล็มบัง
51. แม่น้ำมุสิ
52. โกตะกะปุระ
53. ทะเลชวา
54. ปาลาสปาเซมาห์
55. ช่องแคบซุนดา
56. โฮลิง
57. บุโรพุทโธ
58. ปรัมบะนัม
59. มัชปาหิต
60. แม่น้ำบรันตัส
61. สิงหัดส่าหรี
62. เคดิรี
63. แผนที่ 4.1 ศูนย์กลางเศรษฐกิจยุคต้น

เดินสมุทรของชาวดัตช์ลำแรกมาถึงที่เกาะแห่งหนึ่งในหมู่เกาะอินโดนีเซียนั้น ลูกเรือพาต่างกันหนีออกจากเรือกันหมด กัปตันต้องใช้เวลาถึงสองปี จึงตามคนเหล่านี้กลับมาได้สำเร็จ เพื่อเดินทางกลับฮอลแลนด์

พัฒนาการของเศรษฐกิจเมื่อแรกเริ่ม

เรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการด้านเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น เริ่มขึ้นก่อนสมัยคริสต์กาลเป็นเวลานาน ภูมิภาคนี้เป็นดินแดนที่มีอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมที่เด่นชัดมาหลายร้อยปีแล้ว เมื่อถึงสมัยคริสต์กาลตอนต้น ๆ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเกษตรกร นักดนตรี นักถลุงแร่และนักเดินเรือที่มีความชำนาญการแล้ว แม้ว่าพวกเขายังไม่มีภาษาเขียน ยังไม่มีชุมชนเมืองที่มีผู้คนมารวมอยู่กันอย่างหนาแน่น และไม่มี “รัฐ” ที่มีระบบการบริหารราชการที่ซับซ้อนในปริมาณที่ได้รับการยอมรับ แต่ถึงกระนั้น ภูมิภาคนี้ก็มีคนที่มีความสามารถอย่างสูง เข้ารับบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัฒนธรรมของย่านทะเลใต้แห่งซีกโลกด้านตะวันออกนี้แล้ว

ความรอบรู้ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แบ่งได้กว้าง ๆ เป็นสามแขนง แขนงแรก คือ การเป็นเกษตรกรที่รู้จักคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เป็นไปได้ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้เป็นพวกแรกที่นำข้าวป่ามาปลูกและพัฒนาวิธีการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำขึ้นมา หลักฐานทางด้านโบราณคดียุคต้น ๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมการปลูกข้าวเจ้าที่เก่าแก่ถึงสมัย 2000 ปีก่อนคริสต์กาล ได้จากแหล่งโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ (ที่สำคัญคือทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย) นักโบราณคดียังได้พบหลักฐานต้นข้าวซึ่งสามารถจัดจำแนกประเภทได้ว่า อยู่ในขั้นตอนตรงกลางระหว่างความเป็นข้าวป่ากับข้าวบ้าน ซึ่งมีอายุอยู่ในราว 3000 ปีก่อนคริสต์กาล ทว่าพวกเขาไม่ได้ปลูกข้าวแต่อย่างเดียว นอกจากข้าวแล้ว พวกเขายังเก็บเกี่ยวพืชผลอีกหลายชนิด รวมทั้งอ้อย มัน สาคู กล้วยและมะพร้าว จะเห็นได้ว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดอยู่ในหมู่ชนพวกแรก ๆ (หากว่ามิใช่เป็นพวกแรกเสียเอง) ที่นำไก่ป่าและหมู่ป่ามาเลี้ยง

อาจเป็นไปได้ว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นผู้ค้นพบสำริดเองโดยเอกเทศ และได้พัฒนาเทคนิคการถลุงโลหะที่ซับซ้อนในแบบของตนเองขึ้นมา โดยอาศัยคุณสมบัติพิเศษของไม้ไผ่ เนื่องจากต้นไผ่มีส่วนที่กลวงอยู่เป็นช่วง ๆ คนที่นี่จึงสามารถนำมาใช้เป็นลูกสูบเป่าไฟจนได้ความร้อนสูงเท่าที่จำเป็นสำหรับการหลอมโลหะ นักโบราณคดีระบุอายุวัสดุสำริดที่ค้นพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยว่ามีอายุอยู่ในราว 1500 ปีก่อนคริสต์กาล และกำไลเหล็กและหัวหอกมีอายุประมาณ 500 ปีก่อนคริสต์กาล เมื่อถึงสมัย 200 ปีก่อนคริสต์กาล ชนกลุ่มต่าง ๆ มากมายในภูมิภาคนี้ ต่างมีเทคโนโลยีการหลอมโลหะที่ซับซ้อน ซึ่งรวมถึงสำริด ทองเหลือง ดีบุกและเหล็ก กลองพิธีขนาดใหญ่

สวยงาม (กลองมโหระทึก) ที่หล่อขึ้นด้วยสำริดจากดองซอน (ในเวียดนามสมัยใหม่) ก็พบว่ามีอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การที่กลองมโหระทึกเหล่านี้มีแพร่หลายอย่างกว้างขวางตลอดทั่วทั้งภูมิภาค เป็นหลักฐานที่ชี้ชัดว่า มีกลไกการแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพอยู่ภายในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนที่ดินแดนนี้จะมีการค้าที่สำคัญใด ๆ กับจักรวรรดิอินเดียหรือจีน

ส่วนที่เป็นความชำนาญแขนงที่สามคือการเดินเรือ ความชำนาญแขนงนี้อาจอธิบายได้ในส่วนหนึ่งว่า กลองมโหระทึกเหล่านี้ รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางได้อย่างไร ผู้คนในอาณาจักรส่วนภาคพื้นทะเล เป็นผู้บุกเบิกให้มีการพัฒนายานท่องท้องน้ำขึ้นในย่านทะเลใต้ ชนในแถบนี้รู้วิธีที่จะท่องไปกับมรสุมนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์มาแล้ว พวกเขารู้ว่าลมประจำฤดูพัดเข้าสู่ตัวทวีปในช่วงเดือนที่อากาศร้อนระอุในฤดูร้อนของเอเชียกลาง แล้วพัดผลักออกไปในช่วงฤดูหนาวของเอเชียกลางที่อากาศหนาวเย็น จังหวะการกรรโชกของลมจากเอเชียกลาง ให้โอกาสซึ่งนักเดินเรือเร่ร่อนแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉวยไว้ พวกเขาแล่นเรือจากบ้านเป็นระยะทางนับพัน ๆ กิโลเมตร และเดินเรือด้วยวิธีการซึ่งอาศัยลักษณะคลื่นใหญ่น้อยในทะเล ลักษณะการก่อตัวของเมฆบนฟ้า อาศัยสายลม นกและสิ่งมีชีวิตในท้องทะเล ความรู้ที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อนเหล่านี้ ส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งด้วยการบอกเล่า พวกเขาวัดจำนวนคนด้วยหน่วย “เต็มลำเรือ” และด้วยข้ออ้างเพียงน้อยนิด คนหลาย ๆ ลำเรือจะละเกาะต่าง ๆ ซึ่งมีผู้คนมารวมกันอยู่มากแล้ว และแล่นใบออกไปตั้งชุมชนใหม่บนเกาะที่ไร้ผู้อยู่อาศัย จนกระทั่งในท้ายที่สุด ชนเผ่า “มาลาโย-โพลีนีเซียน” เหล่านี้ แผ่กระจายออกไปถึงครึ่งทางรอบโลก จากมาดากาสการ์ทางชายฝั่งของแอฟริกาตะวันออก ไปจนถึงเกาะอีสเตอร์ในแปซิฟิค

พวกเขาเหล่านี้เป็นชนเร่ร่อนแห่งทะเลใต้ และมีบทบาทในประวัติศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับชนเร่ร่อนแห่งทุ่งสเตปป์ทางตอนเหนืออยู่บ้าง พวกเขาเป็นนักอพยพย้ายถิ่นที่สำคัญในความเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นระหว่างศูนย์กลางใหญ่ ๆ เมื่อความเชื่อมโยงระหว่างศูนย์กลางเกิดขึ้นแล้ว คนเหล่านี้อาจมีโอกาสเป็นอุปสรรคขัดขวางการเชื่อมโยงเหล่านั้นด้วย กิจกรรมทางทะเลที่มีผลไปไกลเช่นนี้ ไม่มีใครทราบเวลาที่แน่นอนว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด ทว่าเมื่อถึงศตวรรษที่สามก่อนคริสต์กาลกลาสีเรือ “มาเลย์” (*คุนลุ้น*) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในจีนแล้ว ทั้งมีหลักฐานที่บอกว่า เมื่อถึงคริสต์ศักราชที่หนึ่ง คนเหล่านี้ไปตั้ง รกรากอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลที่แอฟริกาตะวันออกแล้ว เมื่อถึงยุคจักรวรรดิโรมัน มีชุมชุนของชนที่พูดภาษามาลาโย-โพลีนีเซียนตั้งอยู่ตามชายฝั่งมาลากาซีอย่างเป็นการถาวรแล้ว ชุมชนเหล่านี้ยังคงมีอยู่มาจนถึงทุกวันนี้[2]

---

[2] Keith W. Taylor, “Madagascar in the Ancient Malayo-Polynesian Myths” in Kenneth R. Hall and John K. Whitmore, eds, ***Explorations in Early Southeast Asian History, The Origins of Southeast Asian***

กลาสีเรือมาเลย์ไม่ได้เลียบเส้นทางเหล่านี้ด้วยมือเปล่า ในกระบวนการแล่นเรือข้ามมหาสมุทรแปซิฟิคใต้เป็นระยะทางนับพัน ๆ กิโลเมตรจากแอฟริกาไปเกาะอีสเตอร์นั้น พวกเขานำสิ่งที่มีอยู่เฉพาะที่หนึ่งไปยังที่อื่น ๆ ด้วย อบเชย ผลิตผลซึ่งแต่ดั้งเดิมนั้น มาจากชายฝั่งทะเลจีนใต้ อาจไปถึงตลาดในอินเดียด้วยเรือของกลาสีเหล่านี้ รวมถึงตลาดของเอเชียตะวันตกเฉียงใต้และเมดิเตอร์เรเนียน โดยผ่านสถานีการค้าของมาเลย์ในแอฟริกาตะวันออก พลินี นักประวัติศาสตร์ชาวโรมัน เขียนบรรยายไว้ตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง ถึงพ่อค้าอบเชยระหว่างแอฟริกากับเอเชีย ซึ่งขึ้นล่องมากับสายลม "จากอ่าวหนึ่งไปยังอีกอ่าวหนึ่ง" พลินีบรรยายถึงยานพาหนะที่พวกเขาใช้ว่าเป็น "แพ" ไม่ต้องสงสัยเลยว่าสิ่งที่เขาหมายถึง คงเป็นเรือแจวของชาวมาเลย์ซึ่งผูกเสายื่นเป็นโครงขนานไปกับลำเรือเพื่อช่วยการทรงตัว ยานชนิดเดียวกันนี้ยังคงใช้อยู่ในปัจจุบันตามเส้นทางที่นักเดินเรือครั้งโบราณเหล่านี้เคยใช้ อบเชยที่พวกเขานำมา เป็นสินค้าที่ชาวแอฟริกันขายขึ้นเหนือต่อ ๆ ไปจนกระทั่งไปถึงเอธิโอเปีย ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวยุโรปมารับซื้อต่อไป

กล้วยก็เป็นพืชผลอีกอย่างหนึ่ง ที่อาจเดินทางมากับชาวมาเลย์ จากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงอินเดีย และต่อไปจนถึงแอฟริกา จากนั้น ก็แพร่กระจายไปทั่วทวีปตามเส้นทางการค้าภายในทางบก จนกระทั่งถึงแอฟริกาตะวันตก ทว่าไม่เฉพาะแต่อาหารเท่านั้นที่เดินทางมา ระบบการสร้างเสียงดนตรีของระนาดแบบมาลาโย-โพลีนีเซียน ก็แพร่กระจายไปทั่วทวีปแอฟริกาด้วยเช่นกัน ทั้งยังสามารถหาฟังได้อยู่จนทุกวันนี้ในแอฟริกาตะวันตก ซึ่งห่างไกลจากเกาะที่เป็นถิ่นกำเนิดกว่าครึ่งทางรอบโลก

เนื่องจากกลาสีเรือมาเลย์เป็นที่รู้จักกันในจีนตั้งแต่เมื่อศตวรรษที่สามก่อนคริสต์กาล ดังนั้นประมาณว่าหลังจากนั้นไม่นานนัก พวกเขาคงเริ่มแล่นเรือผ่านช่องแคบเมละกา (มะละกา) และซุนดาเข้าสู่มหาสมุทรอินเดียและขึ้นฝั่งที่อินเดีย ฉะนั้นจึงเป็นไปได้อย่างยิ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองเป็นผู้ทำให้เกิดการติดต่อกันในระยะแรกสุด ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียใต้ นักประวัติศาสตร์ไม่ทราบแน่ว่า เรือของชาวอินเดียเดินทางไปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครั้งแรกเมื่อไร แต่หลายคนเชื่อว่า อาจอยู่ในช่วงสองร้อยปีสุดท้ายก่อนเริ่มสมัยคริสต์กาล เคยมีผู้เสนอขึ้นว่า ในสมัยที่โมริยะเรืองอำนาจนั้น อินเดียได้ทองคำจากไซบีเรีย จากบริเวณที่ไกลออกไปจนสุดทางเหนือของเอเชียกลาง ทว่าหลังจากอาณาจักรของโมริยะสลายลงแล้ว อินเดียถูกตัดขาดจากแหล่งที่จัดป้อนทองคำให้ เนื่องจากการเดินทางโยกย้ายถิ่นของชนเผ่าเร่ร่อนในทุ่งสเตปป์ ทำให้อินเดียจำต้องหาจากที่อื่น นัก

Statecraft, Ann Arbor, 1976. เกี่ยวกับการเดินเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้น ๆ ดู Pierre-Yves Manguin, "The Southeast Asian Ship: An Historical Approach," JSEAS, 11, 2 (1980).

ประวัติศาสตร์เหล่านี้คิดว่า ในช่วงนี้เอง ที่พ่อค้าจากอินเดียเริ่มแล่นเรือเข้าไปในน่านน้ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อเสาะแสวงหา "เกาะทองคำ"[3]

ประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคเริ่มแรก อาศัยอยู่ในดินแดนที่มีสภาพภูมิศาสตร์เชิงกายภาคค่อนข้างเหมือนกันหมด มีที่ดินคุณภาพดีอยู่อย่างมากมายที่พร้อมแก่การนำมาใช้เพื่อรองรับความต้องการด้านเศรษฐกิจพื้นฐานของสังคมในพื้นถิ่น กรณียกเว้นจากที่กล่าวนี้ได้แก่ เกาะที่แห้งแล้งและดินไม่อุดมสมบูรณ์หลายเกาะทีเดียวในหมู่เกาะอินโดนีเซียตะวันออก เช่นติมอร์และตอนเหนือของมาลุกุ (โมลักกะ) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีพื้นที่ที่เป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เป็นอันมาก และไม่มีประเพณีการดำเนินชีวิตโดยการเลี้ยงสัตว์ในทุ่งกว้าง ดังนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่ใคร่ได้พึ่งพาอาศัยโปรตีนจากสัตว์ ผลิตภัณฑ์เนื้อและนมมีความสำคัญเพียงเล็กน้อยในโภชนาการดั้งเดิมของคนถิ่นนี้ บ้านเรือนสร้างขึ้นจากไม้ ใบปาล์มและไม้ไผ่ ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นมากมาย ราวกับจะไม่มีวันหมด ปกติแล้ว บ้านเรือนในที่ลุ่มจะสร้างอยู่บนเสา ให้สูงขึ้นเหนือระดับน้ำที่จะท่วมเป็นประจำทุกปี ส่วนในที่ดอน จะสร้างให้สูงพ้นจากคนและสัตว์ร้าย ความสะดวกในการก่อสร้างและการรื้อเพื่อย้ายไปสร้างขึ้นในที่ใหม่ ประกอบกับความเหลือเฟือของที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งยังไม่มีคนเข้าครอบครอง ย่อมส่งผลให้ประชากรมีวิสัยชอบโยกย้ายที่อยู่ การขาดแคลนแรงงานเมื่อเทียบกับที่ดินที่มีอยู่อย่างมากมาย เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดแบบแผนทางสังคม ในลักษณะที่เป้าหมายของการแข่งขัน ไม่ได้อยู่ที่ที่ดิน แต่อยู่ที่การได้แรงงานเพิ่มขึ้น

การผลิตโดยอาศัยครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งมีมาแต่เดิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรก ๆ นี้ ประกอบด้วยการถางป่า ปลูกพืช กำจัดวัชพืช เก็บเกี่ยว ปรุงอาหาร เลี้ยงหมูและไก่และจับปลา งานที่ผู้หญิงผู้ชายต้องทำเป็นประจำทุกวันจะแบ่งกันตามประเพณีที่เป็นมาในท้องถิ่น แต่ทุกคนมีส่วนร่วมในการผลิตอาหาร เมื่อสังคมที่แบ่งแยกออกเป็นชนชั้นมากขึ้นเติบโตขึ้นมา กิจกรรมการผลิตเริ่มมีการจำแนกความแตกต่างกันมากขึ้น ผู้นำในท้องถิ่น ("คนที่เป็นใหญ่" หัวหน้า หรือผู้นำด้านศาสนาซึ่งมีแนวโน้มที่จะแยกตัวห่างจากการผลิตอาหาร) มักเป็นผู้มอบหมายงานแก่บริวารที่อยู่ใต้บังคับบัญชาทางสังคม ซึ่งรวมทั้งเชลยศึกและผู้ตกเป็นทาสเพราะหนี้สิน พร้อม ๆ กับเมื่อเริ่มมีรัฐเกิดขึ้น ชนชั้นผู้นำระดับรัฐกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มน้อยก็เริ่มแยกตัวออกต่างหาก ชนชั้นผู้นำนี้จะรวมทั้งชนชั้นที่ประกอบหน้าที่ทางด้านศาสนาโดยเฉพาะ คนในราชสำนัก กลุ่มนักดนตรี นักฟ้อน นักแต่งละคร รวมทั้งช่างฝีมือและคนค้าขาย

---

[3] Paul Wheatley, ***Nagara and Commandery: Origins of the Southeast Asian Urban Traditions***, Chicago, 1983.

ข้าวฟ่าง หรือข้าวแห้ง สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพดินฟ้าอากาศได้อย่างดี และเคยเป็นธัญพืชที่เป็นอาหารหลักของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก่อนข้าวเจ้าหรือข้าวเหนียวที่ปลูกในนาดำ* ทอเลมีนักภูมิศาสตร์สมัยโรมันตอนปลายได้เคยกล่าวถึง ยาวะทวีป หรือ ยะวะทวีป ซึ่งหมายถึง "เกาะข้าว (ฟ่าง)" ทว่าการปลูกข้าวฟ่าง (แห้ง) กับ *ซาวาห์* (เปียก) เข้ากันไม่ได้ ดังนั้น เมื่อการเกษตรแบบ *เปียก* แพร่กระจายออกไป ข้าวเปียกจึงเข้ามาแทนที่การผลิตข้าวฟ่าง [4]

แรกทีเดียวนั้น ข้าวฟ่างคงผลิตกันในที่สูง ด้วยวิธีการเพาะปลูกอย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า "ถางแล้วเผา" หรือ "ไร่เลื่อนลอย" การทำนาข้าวเลื่อนลอย เหมาะอย่างยิ่งสำหรับบริเวณที่สูงที่เอียงลาด มีการระบายน้ำพอเพียง การทำนาแบบนี้ใช้แรงงานน้อย และสามารถผลิตข้าวส่วนเกินได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันทีเดียวเมื่อเทียบกับจำนวนคนทำงาน แต่ละปีจะมีการถางและเผาป่าหย่อมใหม่เกิดขึ้น การปลูกข้าวในนาเลื่อนลอยโดยปกติกระทำโดยใช้ไม้ปลายแหลม ขุดดินให้เป็นหลุมแล้วหยอดข้าวสองหรือสามเมล็ดลงไป ปุ๋ยที่ได้จากการเผาป่าครั้งแรก ถูกฝนชะออกไปภายในสองฤดู ด้วยเหตุนี้ ผู้เพาะปลูก จึงจำเป็นต้องโยกย้ายต่อไป ตามวงจรการทำนาแบบเลื่อนลอย ภูมิภาคต่าง ๆ ที่ถางแล้วเผานั้น โดยทั่วไปสามารถผลิตอาหารหลักให้ได้ แต่ประชากรในที่สูงตามปกติมิได้อยู่ในพื้นที่ที่มีขอบเขตจำกัดเช่นเพื่อนบ้านที่อยู่ในที่ลุ่ม ศูนย์กลางการผลิตตามไร่นา แม่น้ำและทะเลสาบของพวกเขาอาจอยู่ห่างกัน ทั้งผลผลิตก็ได้มาไม่พร้อมกัน ดังนั้น โอกาสของรายได้มวลรวม จึงน้อยลงไปจากที่ควร การมีวงจรการโยกย้ายภายในท้องถิ่น ประกอบกับการได้ผลผลิตที่ค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับปริมาณพื้นที่ ทำให้ความหนาแน่นของประชากรมีจำกัดอยู่เพียงแค่ยี่สิบถึงสามสิบคนต่อหนึ่งตารางกิโลเมตร ดังนั้น จึงเป็นการยากที่พวกเขาจะรวบรวมผลผลิตส่วนเกินเพื่อใช้สำหรับพัฒนาชุมชนให้มีลักษณะเป็นเมืองขึ้นมา หรือสำหรับนำออกไปขายยังดินแดนต่างถิ่น

การเปลี่ยนจากการทำไร่นาเลื่อนลอยบนที่สูง มาสู่การปลูกข้าวในที่ลุ่มที่มีการตั้งรกรากเป็นหลักแหล่งแน่นอน อาจเกิดขึ้นด้วยแรงกดดันด้านประชากร แต่ที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่า คือเกิดจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เกื้อหนุนอยู่ เป็นที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่า การปลูกข้าวนาดำ เริ่มกระทำโดยทั่วไปในช่วงต้นคริสต์กาล แต่หลักฐานที่เหลืออยู่สามารถพิสูจน์ได้อย่างแน่นอนเพียงว่า การเพาะปลูกข้าวนาดำในนาถาวร กระทำในชวาตะวันออกและบริเวณกยอสีของพม่าเมื่อคริสต์ศตวรรษที่แปด การปลูกข้าวนาดำบนแผ่นดินใหญ่ (กัมพูชา ไทยและพม่า) นิยมใช้วิธีหว่านเมล็ดลงบนที่ราบที่มีน้ำท่วมขังซึ่งได้ไถทำร่องไว้แล้ว วิธีนี้เมล็ดข้าวจะงอกเร็วกว่า และไม่จำเป็นต้องลงแรงทำงานที่

---

* หรือข้าวที่ปลูกในที่นาที่มีน้ำขัง ซึ่งเท่ากับเป็น "ข้าวเปียก" หรือ Wet-rice

[4] N. C. van Setten van der Meer, ***Sawah Cultivation in Ancient Java: Aspects of Development during*** *the* ***Indo-Javanese Period, 5th to 15th Century***, Canberra, 1979; Paul Wheatley, "Agricultural Terracing," ***Pacific Viewpoint***, 6, 2 (1965).

มากมายอันใด อย่างไรก็ดี ในเกาะชวานิยมใช้วิธีปลูกด้วยต้นกล้ามากกว่า วิธีนี้ให้ผลผลิตสูงกว่า เมื่อเทียบกับปริมาณที่ดินที่ใช้ แม้ว่าจะไม่ให้ผลผลิตสูงสุดเมื่อเทียบกับปริมาณแรงงานที่ลงไป แต่ไม่ว่าจะด้วยวิธีการหว่านหรือวิธีการปลูกด้วยกล้า ปกติแล้ว เกษตรกรนาดำในที่ลุ่มต่ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถคาดหวังผลผลิตข้าวได้เพียงแค่ ระหว่างยี่สิบถึงยี่สิบห้าบูชเชล ต่อเอเคอร์ ต่อปี* ในยุคแรก ๆ ผลผลิตข้าวปีละครั้ง เพียงพอที่จะสนองความต้องการในท้องถิ่น แม้ว่าจะสามารถปลูกได้ปีละสองครั้ง หากดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวยและมีระบบการชลประทานเกื้อหนุน รวมทั้งหากมีแรงจูงใจที่จะผลิตส่วนเกินเพื่อการบริโภคของคนนอกท้องถิ่น

ที่ชวา การหว่านเมล็ดข้าวลงในแปลงเพาะกล้าเล็ก ๆ กระทำกันปีละครั้ง ในช่วงเมื่อฤดูฝนใกล้เข้ามา ขณะที่ต้นกล้าหยั่งรากลง เกษตรกรกับครอบครัว ก็ไปเตรียมที่นาที่อยู่ใกล้ ๆ พวกเขากำจัดวัชพืชและพรวนดินด้วยจอบไม้ หินหรือจอบปลายโลหะ จนกระทั่งฝนในฤดูมรสุมตกจนดินชุ่ม จากนั้น ก็นำต้นกล้ามาปลูกด้วยมือ โดยทิ้งระยะห่างระหว่างกันไว้เพื่อให้ต้นกล้าเติบโต ขณะที่รอให้พืชผลเติบโตเต็มที่ เกษตรกรก็ซ่อมแซมระบบการชลประทานในท้องถิ่น และจัดระบบการไหลของน้ำในยามที่ฝนตกหนักที่สุด เมื่อน้ำลด น้ำในนาข้าวระบายออก แสงแดดทำให้ข้าวแก่จัด เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวคนทั้งชุมชนมาร่วมมือร่วมใจกันทำงาน สตรีชวาเกี่ยวข้าวโดยใช้มีดเล็ก ๆ ซึ่งตัดได้เฉพาะครั้งละรวง ไม่ได้ใช้เคียว เพราะอาจทำให้ผีข้าวในท้องถิ่นขัดเคือง และจะมีผลให้การผลิตข้าวในอนาคตเสียหาย ในช่วงฤดูแล้งถัดมา เป็นเวลาของการเก็บถางที่นา ซ่อมแซมเครื่องมือและจัดงานเลี้ยงรื่นเริง จัดงานเทศกาลและฉลองการแต่งงาน

การเพาะปลูกข้าวแบบเปียก (นาดำ) หรือแบบ*ซาวาห์* กระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เฉพาะบริเวณที่มีระบบการระบายน้ำ ซึ่งพาสารจากภูเขาไฟที่ละลายปนอยู่ในน้ำเข้าสู่นา บริเวณที่ราบริมแม่น้ำลำธาร หรือบริเวณที่มีการใส่ปุ๋ย (เช่นมูลควาย) เท่านั้น การเพาะปลูกข้าวนาดำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แรกเริ่มทีเดียวอาจกระทำโดยไม่มีการไถ แต่เมื่อถึงปลายคริสต์สหัสวรรษที่หนึ่ง มีการต้อนควายลงไปในนาที่ปล่อยน้ำเข้า เพื่อย่ำให้ดินเหมาะแก่การรับเมล็ดพืชหรือต้นกล้า การไถด้วยผลาญไถที่ทำด้วยไม้หรือไถปลายโลหะ ช่วยคลุกเคล้าดินที่ถูกน้ำท่วมขัง ให้เปลี่ยนไปเป็นโคลนเหนียวข้น พร้อมกันนั้น ยังทำให้เกิดชั้นดินหนาถึงระดับ 30-50 เซนติเมตร ชั้นดินนี้ช่วยลดการซึมหายไปของน้ำที่ระบายเข้ามา ขณะที่ควายย่ำอยู่ในนา มูลควายยังช่วยเพิ่มปุ๋ยให้กับดินอีกด้วย

ในภูมิภาคที่ปลูกข้าวแบบนาดำ มีอาหารหลักสามอย่าง ได้แก่ ข้าว ปลาและมะพร้าว ข้าวอาจได้รับผลกระทบจากศัตรูพืชซึ่งระบาดเป็นระยะ ๆ และจากฝูงแมลงที่ลงกินพืช ในภาพสลักนูนที่บุโรพุทโธและนครวัด มีเรื่องราวการระบาดของหนู แต่ปลา (จากแม่น้ำ อ่างเก็บน้ำและนาข้าวที่มีน้ำท่วมขัง) และมะพร้าว (เมื่อบำรุงรักษาอย่างเหมาะสม) เรียกได้ว่า ปลอดจากศัตรูและโรคต่าง ๆ โดยสิ้นเชิง

---

* 1 บูชเชล = 35.24 ลิตร / 1 เอเคอร์ = 2.5 ไร่

ข้าวเป็นอาหารที่ชอบรับประทานกันมากกว่าอย่างอื่น การพึ่งพาอาศัยอาหารหลักอื่น ๆ เป็นเรื่องที่ถูกดูหมิ่น ยกเว้นเฉพาะในช่วงเกิดทุพภิกขภัยซึ่งทำให้ขาดแคลนข้าว ในยามที่เกิดปัญหานี้ ผู้ปลูกข้าวนาดำโดยปกติจะหันไปหาพืชกินหัว (เผือก ซึ่งปลูกในบริเวณที่น้ำขัง) และมัน (ซึ่งเก็บเอาจากป่าใกล้ ๆ หรือปลูกในนาที่ได้น้ำจากฝน) รวมทั้งสาคู ซึ่งเป็นแหล่งอาหารแป้งที่เป็นอาหารหลักอีกชนิดหนึ่ง สิ่งที่รับประทานควบกับอาหารหลักทั้งสามชนิดนี้ คือผักนานาชนิดที่มีอยู่มากมาย หมูและเป็ดไก่ ซึ่งไม่สามารถเก็บได้นาน ส่วนข้าวและปลาหากผ่านกระบวนการถนอมอาหารอย่างเหมาะสม—ซึ่งปกติกระทำโดยการตากแห้งหรือหมัก และเป็นอาหารสำคัญที่ใช้เสริมแต่งข้าว—สามารถเก็บไว้ได้กว่าหนึ่งปี มะพร้าว (เป็นแหล่งผลไม้ น้ำตาล น้ำมันและสุรา) ไม่สามารถเก็บไว้ได้นานเท่า ข้าวและปลา แต่ก็มีผลออกมาให้รับประทานได้ทุก ๆ ช่วงระยะสามเดือน

เกษตรกรรมที่น้ำท่วมขังจึงสามารถรองรับประชากรในถิ่นที่มีความหนาแน่นสูง และให้ผลตอบแทนสูงได้ด้วยพื้นที่เล็ก ๆ -- นาหนึ่งเฮคทาร์ (2 ½ เอเคอร์) สามารถเลี้ยงคนได้ทั้งครัวเรือนทว่าศูนย์กลางประชากรใหญ่ ๆ ในภูมิภาคที่ปลูกข้าวแบบอาศัยน้ำท่วมขังช่วงแรก ๆ นับเป็นกรณียกเว้น บ้านเรือนกลุ่มเล็ก (ประกอบด้วยบ้านหนึ่งหลัง นาหนึ่งแปลงหรือบ้านสี่ห้าหลังกับนาที่อยู่ใกล้ ๆ บ้าน) เหมาะสมกับวิถีปฏิบัติที่ต้องมีการปล่อยให้น้ำท่วมนาและระบายน้ำออกจากนามากกว่าแบบอื่น ถ้าปล่อยน้ำให้ไหลแรงเกินไป ก็อาจทำให้คันดินเสียหายได้ แต่ถ้าเอื่อยเกินไป ก็อาจส่งผลทำให้ตะไคร่ขึ้น สิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์จากที่ดิน กำหนดขึ้นจากความรับผิดชอบทำงานในที่ดินแปลงนั้น ๆ เป็นเวลานาน

แหล่งอาหารหลักดังกล่าว เหมาะอย่างยิ่งสำหรับการเลี้ยงดูผู้ผลิตสิ่งอื่นที่มิใช่อาหาร อาทิผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ให้กับรัฐและพ่อค้าแม่ขาย การปลูกข้าวแบบนาดำ จึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันโดยทั่วไปกับการพัฒนารัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ๆ ผู้ปลูกข้าวนาดำสามารถครอบครองที่ดินผืนเดิมได้หลายชั่วอายุคน เนื่องจากคนเหล่านี้ไม่มีความจำเป็นต้องโยกย้ายถิ่นที่อยู่เท่าไรนัก พวกเขาจึงเป็ผู้ผลิตข้าวส่วนเกินได้อย่างดีเลิศ การเก็บภาษีหน่วยผลิตขนาดเล็ก ๆ และกระจัดกระจายกันอยู่ห่าง ๆ ในยุคแรก ๆ เช่นนี้ น่าจะเป็นภารกิจที่กินเวลามาก สำหรับรัฐที่เพิ่งเกิดใหม่ กระนั้นผู้ปลูกข้าวนาดำ ก็ไม่สามารถหลบเลี่ยงการถูกเก็บภาษีจากผลผลิตของเขาได้ง่ายนัก การทิ้งไร่นาไปโดยไม่มีใครควบคุมดูแลมิใช่ทางเลือกสำหรับผู้ปลูกข้าวนาดำ ยกเว้นหลังเก็บเกี่ยวเสร็จใหม่ ๆ การพัฒนาที่ดินใหม่ สำหรับการเพาะปลูก (ทำทางระบายน้ำ ฯลฯ) อาจใช้เวลาหลายฤดู แต่กองทัพและเหล่าเจ้าพนักงานของรัฐในยุคต้น ๆ ก็มีคนไม่มากพอที่จะมาคุกคามผู้ผลิตข้าวนาดำได้อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น ผู้ที่จะตั้งตัวเป็นใหญ่ จึงต้องเสนอสิ่งจูงใจต่าง ๆ เป็นต้นว่าความคุ้มครอง (แม้ว่าเรื่องนี้มิใช่สิ่งจำเป็นเสมอไป สำหรับบริเวณศูนย์กลางประชากรที่โดยสภาพภูมิศาสตร์แล้ว โดดเดี่ยวจากเพื่อนบ้านหรือจากต่างชาติ เช่นในชวากลาง พระนครและพุกาม) วิธีการที่ใช้กันมากกว่า คือการตกรางวัลทางวัตถุ (สินค้าฟุ่มเฟือยจากต่าง

แดน) หรือรางวัลทางด้านความคิดความเชื่อ (ยศถาบรรดาศักดิ์ วัดวาอาราม) เพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะได้อาหารและแรงงานจากผู้ปลูกข้าวนาดำที่เป็นคนในบังคับ

ในบริเวณที่แห้งแล้ง การควบคุมน้ำย่อมเป็นสิ่งสำคัญ ทว่าในภูมิภาคที่ฝนตกชุก หรือที่ที่มีแม่น้ำที่มีประโยชน์สำหรับการชลประทานมากสายเกินไปนัก ชนชั้นผู้นำคงต้องใช้เจ้าพนักงานจำนวนมากเกินไปเพื่อควบคุมระบบการจ่ายน้ำ ทว่าในชวาตะวันออก ซึ่งเป็นที่ที่มีช่วงฤดูแล้งนานมากกว่าชวาตะวันตก การควบคุมน้ำในฐานะที่เป็นพื้นฐานของระบบเกษตรกรรมที่มีมาแต่เดิม ยังดูจะมิใช่ปัจจัยสำคัญ แม้ว่าฝ่ายปกครองที่มีฐานที่มั่นอยู่ในชวาตะวันออก จะได้สร้างเครือข่ายการควบคุมน้ำซึ่งทำให้พวกเขาควบคุมการผลิตทางการเกษตรได้ดีขึ้นก็ตาม แรงจูงใจอย่างหนึ่งที่จะพัฒนาการควบคุมนี้ คือการมีสถานะทางเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งขึ้นในชวาตะวันออก ซึ่งเกิดขึ้นจากการค้าทางไกล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับหมู่เกาะอินโดนีเซียตะวันออก โดยผ่านแม่น้ำโซโลและแม่น้ำบรันตัส ซึ่งมีข้าวเป็นสินค้าหลัก ส่วนในชวากลาง กลับตรงกันข้ามการขนส่งทางบก จากบริเวณใจกลางผืนที่ราบเกทุไปยังท่าเรือที่อยู่ริมฝั่งทะเลทางเหนือ ยากลำบากกว่า

การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรกเริ่มนั้น เกี่ยวข้องกับนักล่าและผู้เก็บของป่าในบริเวณที่สูง ซึ่งแลกเปลี่ยนผลิตผลจากป่า (ไม้ ไม้ไผ่ ครั่ง) และบริการ กับผู้ปลูกข้าวในที่ลุ่มต่ำ เกลือจากชายฝั่งทะเลเป็นสินค้าที่เป็นกุญแจสำคัญในการแลกเปลี่ยนระหว่างที่ดอน-ที่ลุ่มนี้ เครือข่ายการแลกเปลี่ยนอีกประเภทหนึ่ง เป็นเครือข่ายที่ครอบคลุมประชากรที่อยู่ในดินแดนตอนใน กับชนที่อาศัยอยู่ชายฝั่งทะเล พวกที่อยู่ดินแดนตอนในเข้าไป เป็นผู้จัดหาผลิตผลทางการเกษตรหรือของป่าในท้องถิ่น ข้าวของเหล่านี้ ถูกส่งต่อไปยังต่างแดน ให้กับพ่อค้านานาชาติ ในทางกลับกัน ผู้ทำการค้าที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ชายฝั่งทะเล ส่งสินค้าที่มีกำเนิดจากต่างแดนหรือบริการพิเศษ (อาทิเช่นการขนส่ง) ให้กับผู้ผลิตที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน ยกเว้นบางกรณีซึ่งพ่อค้าดำเนินงานจากหลักแหล่งริมฝั่งทะเลโดยจัดระบบกลไกการค้าที่จำเป็นขึ้น ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถเลือกเฟ้นผลิตผลท้องถิ่นจากบริเวณที่ลึกเข้าไปจากชายฝั่งทะเลให้แก่ตนได้ ส่วนการค้าตามปกตินั้น สินค้าเกษตรกรรมและสินค้าจากต่างแดนเข้าสู่ตลาดและระบบการค้าในแนวนอน คือผ่านการแลกเปลี่ยนโดยตรงระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคหรืออาจเป็นในแนวตั้ง คือผ่านสถาบันทางการเมืองหรือศาสนา หรือผ่านการพัฒนาเครือข่ายทางการพาณิชย์ที่มีลำดับชั้น กรณีที่มีอยู่น้อยมากคือการพาณิชย์ที่ใช้เงินตราเป็นสื่อ

เช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ สตรีมีบทบาทสำคัญในระบบตลาดท้องถิ่น แหล่งข้อมูลของจีนรายงานว่า ในดินแดนเขมรสตรีเป็นผู้ควบคุมดูแลการค้า ที่อื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ก็เช่นกัน[5] ส่วนผู้ชายโดยปกติมีบทบาทสำคัญด้านการค้าส่งที่มีขอบข่ายกว้างขวางซึ่งมีฐานอยู่ที่ท่าเรือ แต่มีตัวอย่างที่ค้านกันอยู่

---

[5] Paul Pelliot, ***Mémoires sur les Coutumes du Cambodge de Tcheou Ta-Kouan***, Paris, 1951, 20; และ J.V.G. Mills, ***Ying-yai Sheng-lan of Ma Huan*** (1433), Cambridge, 1970. 104.

ที่เด่นที่สุดคือกรณีของไง เคเท ปีนาเตห์ ชาวมุสลิมจากปาเล็มบัง จีนหรืออาณาจักรเขมร บุคคลผู้นี้เป็นนายท่า (*สยาห์บันดาร์*) ของท่าเรือเครซิก ซึ่งเป็นท่าเรือสำคัญแห่งหนึ่งของชายฝั่งทะเลชวาเหนือในราว ค.ศ. 1500 อีกกรณีหนึ่งคือที่ปาซายมีราชินีสององค์เป็นผู้ปกครองระหว่าง ค.ศ.1405 ถึง ค.ศ.1434 ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่เมละกาจะขึ้นมาบดบังรัศมีท่าเรือชายฝั่งสุมาตรา ในฐานะท่าเรือยักษ์ใหญ่ที่สำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อการค้าในช่องแคบเมละกา[6]

เนื่องจากในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีที่ดินมากมาย ความต้องการแรงงานเพิ่มเติมเกิดขึ้นอยู่เสมอ สตรีจึงมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในระดับสูง—แน่นอนว่าตรงกันข้ามกับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต่ำของสตรีในจีนและอินเดีย ความสามารถของเรา ที่จะระบุบทบาทของสตรีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ๆ อย่างตรงชัด ถูกบดบังด้วยหลักฐานประเภทจารึกตามวัดที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ซึ่งบันทึกอย่างมีน้ำหนักมากกว่า จารึกเหล่านี้ริเริ่มให้กระทำขึ้นโดยชนชั้นนำผู้ได้รับอิทธิพลและเลียนแบบวัฒนธรรมอินเดีย แนวการเขียนเป็นไปตามแนวมหากาพย์และศาสนาต่าง ๆ ของอินเดียซึ่งส่งเสริมความเหนือกว่าของบุรุษและสตรีเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพา ดังนั้น สตรีจึงมักไม่ได้รับการกล่าวถึง คำศัพท์ที่ใช้ในจารึก ก็เป็นคำชนิดที่ระบุถึงเพศชายหรือไม่เช่นนั้น ก็บอกโดยรวมอย่างกว้าง ๆ โดยไม่ระบุเพศ ความลักลั่นกันระหว่างอุดมคติของราชสำนักกับความเป็นจริงมีอยู่อย่างชัดเจนในภาพสลักนูนตามวัดวาอารามในยุคนี้ ภาพเหล่านี้จำลองจากชีวิตประจำวัน โดยสตรีเป็นผู้มีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์ซึ่งเกี่ยวข้องไม่แต่เฉพาะเรื่องเกษตรกรรมและบ้านเรือนเท่านั้น หากยังรวมถึงตามตลาด การค้า การทูต การสงคราม การบันเทิง วรรณคดี และแม้กระทั่งการบริหารกิจการของบ้านเมือง

ในชีวิตประจำวัน งานของผู้ชายประกอบด้วยการไถนา การโค่นต้นไม้ ล่าสัตว์ งานโลหะ ก่อสร้างบ้านเรือน บริหารกิจการรัฐ และงานพิธีทางศาสนา (ที่มีรากฐานจากอินเดียหรือจีน) งานของผู้หญิง ประกอบด้วยการปักกล้าดำนา เกี่ยวข้าว ปลูกผัก ปรุงอาหาร ทอผ้า ทำเครื่องปั้นดินเผาและขายผลิตผลในท้องถิ่น เนื่องจากสตรีเป็นผู้ควบคุมการเกิดและการเติบโตของพืชผล จึงเชื่อกันว่า สตรีมีอำนาจวิเศษที่เกี่ยวข้องกับการเกิดดอกออกผล ทั้งยังเป็นที่เชื่อถือกันอีกด้วยว่า สตรีมีสมรรถนะพิเศษในการเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษยชาติกับโลกของจิตวิญญาณ และจะถูกตามตัวให้มารักษาผู้เจ็บป่วย และเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่เอื้ออำนวยประโยชน์ทั้งหลาย

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม-เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น คือวิถีปฏิบัติในการนับความเป็นเครือญาติแบบสองฝ่าย ตัวอย่างเช่น ในการกำหนดเรื่องการรับทอดมรดกจะให้ความสำคัญแก่เชื้อสายฝ่ายมารดาและบิดาเท่า ๆ กัน และปกติแล้ว บุตรชายกับบุตรสาวมีสิทธิใน

---

[6] M. A. P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630***, The Hague, 1962, 108.

สมบัติของพ่อแม่ (รวมทั้งที่ดิน) เท่า ๆ กัน เอชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้นไม่เคยตั้งคำถามเรื่องการให้ความสำคัญแก่บุตรสาว สินสอดที่เป็นสมบัติของฝ่ายชายผ่านมาสู่ฝ่ายหญิงเมื่อมีการสมรส (ในยุโรปประเพณีเรื่องสินสอดนี้จะกลับกันเป็นในทางตรงกันข้าม) และเป็นวิถีปฏิบัติปกติธรรมดาที่คู่สมรส จะอาศัยอยู่กับตระกูลของฝ่ายเจ้าสาว ภาพงานศิลปะที่พรรณนาเรื่องราวสมัยนี้ รวมทั้งบันทึกหลักฐานที่ปรากฏในวรรณคดียุคต้น ๆ ที่แสดงภาพพิธีแต่งงานจะพบว่า มีผู้ติดตามของฝ่ายชาย พร้อมด้วยสินสอด ไปยังบ้านพักของฝ่ายหญิงเพื่อเข้าพิธีสมรส หากว่าฝ่ายสามีทิ้งภรรยาไป สินสอดที่นำมามอบให้แก่เจ้าสาว รวมทั้งทรัพย์สินร่วม (รวมทั้งที่ดิน) ยังอยู่ในความครอบครองของฝ่ายหญิง มองจากทัศนะของตระกูลของฝ่ายหญิง สามีที่หายจากไปไม่ก่อให้เกิดความยากลำบากมากมายอันใด เนื่องจากภรรยาที่ถูกทอดทิ้งและลูก ๆ จะกลืนเข้าไปอยู่ในหน่วยการทำงานของตระกูลโดยเร็ว

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามีแนวโน้มที่จะมั่นคง และอิทธิพลที่เหนือกว่าของฝ่ายหญิงภายในครอบครัว ทำให้ผู้หญิงรู้สึกถึงความรับผิดชอบอย่างสำคัญของตนต่อความอยู่รอดของชีวิตสมรส ทว่าการหย่าร้างเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นค่อนข้างง่าย จู ต้า-กวน ทูตจีนเขียนรายงานถึงชีวิตประจำวันในอาณาจักรเขมรสมัยในราวค.ศ. 1300 ไว้ว่า “ถ้าหากว่าฝ่ายสามีถูกเรียกตัวไปนานเกินสิบวัน ฝ่ายภรรยามีแนวโน้มจะกล่าวว่า ‘ฉันไม่ใช่ผี จะให้นอนคนเดียวยังไงกัน’”[7] อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงอำนาจและความเป็นอิสระของผู้หญิงคือวิถีปฏิบัติที่แพร่หลายในหมู่ผู้ชายในการผ่าตัดฝังลูกกลมที่อวัยวะเพศชายซึ่งต้องเจ็บปวด เพื่อเพิ่มความพึงพอใจในเพศรสของสตรีของตน อาทิเช่น มีวัดสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าสองแห่งใกล้กับบริเวณสุรการ์ต้าในชวาปัจจุบัน แสดงรูปลึงค์ซึ่งมีการฝังลูกกลม เล็ก ๆ สามหรือสี่ลูก[8] มา ฮวน ชาวมุสลิมเชื้อสายจีน (ค.ศ. 1433) ให้หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่ที่สุด โดยรายงานไว้ว่า ในหมู่คนไทยนั้น

> เมื่อผู้ชายมีอายุเข้าสู่ปีที่ยี่สิบ พวกเขาจะจับเอาหนังที่อยู่รอบ ๆ อวัยวะเพศไว้แล้วใช้มีดคม…. ทำให้เปิดออก แล้วสอดลูกปัดดีบุกไว้ข้างในผิวหนังสิบสองลูก เมื่อพวกเขาปิดกลับเข้าไปแล้วก็จะปกป้องไว้ด้วยสมุนไพร…ลูกปัดนั้นดูเหมือนพวงองุ่น…หากเป็นกรณีของพระราชา… หรือหัวหน้าใหญ่หรือผู้มั่งคั่ง พวกเขาใช้ทองคำมาทำเป็นลูกปัดกลวง ๆ โดยใส่เม็ดทรายไว้ข้างใน…ลูกปัดพวกนี้ก่อให้เกิดเสียงกรุ๋งกริ๋งเบา ๆ และถือกันว่านี่เป็นสิ่งสวยงาม[9]

---

[7] Chou Ta-kuan (1297) in Pelliot, ***Mémoires***, 17.

[8] W. I Stutterheim, *Gids Voor de Oudheden van Soekoeh en Tjeta*, Surakarta, 1930, 31.

[9] Ma Huan (1433) in Mills, 104.

ในรัฐเขมร การสืบทอดบัลลังก์ของอาณาจักรที่มีฐานที่ตั้งที่พระนคร แสดงให้เห็นว่า ไม่ได้เป็นการสืบทอดทั้งทางฝ่ายบิดาหรือมารดา แม้ฝ่ายชายจะมีอำนาจในฐานะกษัตริย์ในยามที่เข้ากุมอำนาจ แต่การบันทึกการสืบเชื้อสายของตนอย่างเป็นทางการจะบันทึกจากฝ่ายตระกูลของบิดาหรือตระกูลของมารดาไม่ฝ่ายใดก็ฝ่ายหนึ่ง แล้วแต่ว่า วงศ์วานของฝ่ายใด มีความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ เพื่อที่จะช่วงชิงสิทธิในราชบัลลังก์ให้เป็นผลสำเร็จ การที่กษัตริย์มีมเหสีมากมายหลายพระองค์ ก็ด้วยเหตุผลเพื่อสร้างพันธมิตรกับตระกูลที่มีอำนาจในท้องถิ่นโดยวิธีแต่งงาน วิธีการนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดเสถียรภาพทางการเมือง แต่ก็อาจมีโอรสธิดาของกษัตริย์จำนวนมาก ก้าวออกมาประกาศอ้างตนเองว่าเป็นผู้สืบราชสมบัติที่ทรงสิทธิ์ ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากญาติทางฝ่ายมารดาที่มีอาวุธ มีหลักฐานปรากฏอยู่ในจารึกเกี่ยวกับกรณีเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ เมื่อมีการอ้างอิงถึงความเกี่ยวดองกับกษัตริย์เขมรทางฝ่ายหญิง โดยในกรณีเช่นนี้ จะไม่มีการเอ่ยถึงวงศ์วานของทางฝ่ายชาย[10]

ยุคฟูนัน : กำเนิดเศรษฐกิจ-การเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงต้นคริสต์กาล

แคว้นแรกที่ถือกำเนิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทราบกันว่า คือสถานที่ซึ่งชาวจีนเรียกว่า ฟูนัน เมืองท่าของฟูนันซึ่งปัจจุบันมีชื่อเรียกว่าออกแก้วนั้น ตั้งอยู่แต่ดั้งเดิมมา ณ บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเวียดนามใกล้จนเกือบจะติดกับพรมแดนกัมพูชา ตรงจุดที่ชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยร่นเข้ามาใกล้แม่น้ำมากที่สุด เมืองหลวงของฟูนันคือวยาธปุระ ตั้งอยู่ใกล้กับบาพนม ในบริเวณซึ่งปัจจุบันนี้คือจังหวัดไพรเวง ของกัมพูชา แม้เวลาที่ฟูนันถือกำเนิดขึ้นจะคลุมเครือ แต่ปกติแล้ว ระบุกันว่า เกิดขึ้นมาตั้งแต่ศตวรรษแรกของสมัยคริสต์กาล ช่วงศตวรรษนี้ มีตลาดสินค้าเอเชียอยู่ในโรม โดยเฉพาะอย่ายิ่ง ไหมจีน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และที่สำคัญที่สุดของช่วงนี้คือการส่งเสริมเส้นทางการเดินเรือทางระหว่างจีนกับอินเดียที่ผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

---

[10] A. Thomas Kirsch, "Kinship, Genealogical Claims, and Societal Integration in Ancient Khmer Society: An Interpretation," in C.D. Cowan and O. W. Wolters, eds., ***Southeast Asian History and Historiography***, Ithaca, 1976, 190-202. ข้าพเจ้าได้พบแบบแผนการสืบราชสมบัติในแบบสองฝ่ายทำนองเดียวกันนี้ หมู่ผู้ครองชวายุคไศเลนทร์ ดู Kenneth R. Hall, ***Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia***, Honolulu, 1985, 110-11.

การที่แคว้นแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อตัวขึ้นในระยะห่างจากตอนเหนือของชวาและจากภูมิภาคที่เป็นช่องแคบหลายร้อยกิโลเมตร เกิดจากความจริงในข้อที่ว่า ก่อนหน้านี้ จนถึงราว ค.ศ. 350 เส้นทางสัญจรนานาชาติระหว่างอินเดียกับจีนนั้น หลีกเลี่ยงการเดินทางอ้อมคาบสมุทรมลายูที่มีความยาว 1600 กิโลเมตร ผู้ที่เดินทางจากอินเดียเพื่อไปจีน ต่างยุติการเดินทางที่ประมาณอ่าวเบงกอลตรงบริเวณคอคอดกระ ซึ่งเป็นจุดที่แคบที่สุดของคาบสมุทร แล้วขนย้ายสินค้าของตนเดินทางไปตามทางบก จนถึงอ่าวไทย เพื่อลงเรือและเดินทางโดยทางเรือต่อไปใหม่

แม้ว่าเมื่อมองทีแรกออกจะดูแปลก ที่ฟูนันผงาดขึ้นมาที่ชายฝั่งด้านตะวันออกของอ่าวไทยบนชายฝั่งทะเลที่อยู่ตรงกันข้ามกับคอคอดกระและท่าเรือ แต่เรื่องนี้มีเหตุผลที่สำคัญที่สุดอยู่ประการหนึ่ง สิ่งที่ทำให้ที่ตั้งของฟูนันโดดเด่นขึ้นมาจากแว่นแคว้นเล็ก ๆ อื่น ๆ อีกมากมายที่อยู่ริมฝั่งทะเลรอบ ๆ อ่าวไทย คือผลิตผลทางการเกษตรของแคว้นนี้ บริเวณรอบ ๆ ออกแก้ว เป็นเพียงที่เดียวที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลทางฟากตะวันตกของแม่น้ำโขง บริเวณนี้มีลักษณะภูมิประเทศและดินชนิดพิเศษที่ ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่สามารถปลูกข้าวได้ในปริมาณมาก พวกเขาใช้วิธีการเพาะปลูกแบบข้าวนาดำ และใช้การชลประทานแบบที่มีอยู่ในยุคก่อนมีคลอง— คือใช้น้ำที่ท่วมขึ้นมาจากแม่น้ำตามธรรมชาติ มาป้อนนาข้าวของตน ความสามารถในการรวบรวมข้าวและผลิตผลอาหารอื่น ๆ ในปริมาณที่ล้นเหลือทั้งสำหรับตนเองและสำหรับผู้ที่ลงเรือมาถึงที่นี่ ทำให้คนที่นี่มีข้อได้เปรียบอย่างสำคัญที่ชัยภูมิอื่น ๆ ในบริเวณอ่าว ที่หมายจะเป็นเมืองท่า สู้ไม่ได้ เพราะไม่มีบริเวณเบื้องหลังทะเลที่สร้างผลผลิตได้มากเช่นนี้

แต่มิใช่เพียงแค่การป้อนอาหารแก่ผู้ที่ผ่านไปมาได้เท่านั้น ที่ทำให้ข้าวมีความสำคัญ ออกแก้วซ่อนอยู่บนแนวชายฝั่งที่เอื้อความคุ้มครองป้องกันบรรดากลาสีเรือให้พ้นจากทะเลที่ปั่นป่วนตรงปลายดินแดนเวียดนามตอนใต้ นักเดินทางไม่สามารถผ่านไปได้ง่าย ๆ เพราะลมที่ปั่นป่วนนี้ เมื่อลมพัดออกจากฝั่ง ผู้เดินทางสามารถแล่นใบออกจากอินเดียหรือจีนไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อยู่ครึ่งปี แต่ไม่อาจเดินทางต่อไปถึงจีนหรืออินเดียได้ ต้องรอให้ลมเปลี่ยนทางและเริ่มพัดเข้าหาฝั่งเสียก่อน ดังนั้น เรือทั้งหลายจึงมีแนวโน้มที่จะมาถึงในเวลาเดียวกัน และออกไปในเวลาเดียวกัน ไม่ว่านักเดินทางเหล่านั้นจะไปสู่จีนหรืออินเดีย อันที่จริงแล้ว การเข้ามาและจากไปของพวกเขา เป็นเรื่องที่พยากรณ์ล่วงหน้าได้ จนคนในท้องถิ่นเริ่มเรียกนักเดินทางว่า “นกที่ย้ายถิ่น” ยิ่งกว่านั้นพวกเขายังมักต้องอยู่แต่ที่ท่าเรือ บางครั้งนานถึงห้าเดือน ขณะที่รอให้ลมเปลี่ยนทิศ เรื่องนี้จึงมีหมายความว่า ท่าเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องเลี้ยงดูนักเดินทางติดต่อกันเป็นเวลานานนับแรมเดือน อยู่บ่อย ๆ ความเป็นจริงในข้อนี้เอง ที่ทำให้เห็นได้ว่าผลผลิตส่วนเกินจากเกษตรกรรม ที่เมืองท่าสามารถเข้าถึงได้ เป็นหนึ่งในบรรดาตัวแปรที่มีความสำคัญที่สุดที่ทำให้เมืองท่าประสบความสำเร็จ

เมื่อดูจากจำนวนนักเดินทางที่มาจากอินเดียและระยะเวลาที่คนเหล่านี้มาอยู่ที่เมืองท่า ย่อมไม่น่าประหลาดใจนักที่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมกันไปมา ที่จะมีความสำคัญอย่างลึกซึ้งต่อเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาขึ้นโดยทั่วไประหว่างฟูนันกับอินเดีย คำอธิบายของท้องถิ่นและการสร้างความถูกต้องชอบธรรมให้แก่การถ่ายทอดวัฒนธรรมกันไปมานี้ พบอยู่ในตำนานท้องถิ่นซึ่งกลายเป็นความเก่าแก่ไปแล้ว เมื่อผู้มาเยือนชาวจีนจดตำนานนี้ไว้ในบันทึกของตนเมื่อทศวรรษ 240 ตามตำนานนี้ กระบวนการถ่ายทอดเริ่มขึ้นเมื่อเจ้าหญิงในท้องถิ่นพระองค์หนึ่ง (ซึ่งจีนเรียกว่า หลินเยะ) เป็นผู้นำในการจู่โจมปล้นเรือไม่ปรากฏสัญชาติแน่นอนที่ผ่านมา ผู้โดยสารและลูกเรือเอาชนะฝ่ายผู้บุกปล้นได้สำเร็จแล้วขึ้นฝั่ง ผู้โดยสารคนหนึ่ง เป็นพราหมณ์ชาวอินเดีย ชื่อโกณฑิญญะ หลินเยะแต่งงานกับพราหมณ์ผู้นี้ในเวลาต่อมา หลังจากที่พราหมณ์ผู้นี้ดื่มน้ำในถิ่นนี้แล้ว หลังจากนั้น ฟูนันก็ตั้งต้นดึงดูดเรือพ่อค้าด้วยการให้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และด้วยการปรับปรุงท่าเรือ โกณฑิญญะกับหลินเยะได้รับอาณาจักรเป็นมรดกตกทอดมา อาณาจักรนี้ ประกอบด้วยชุมชนสำคัญ ๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำโขงหลายแห่ง แต่ละแห่ง ต่างมีหัวหน้าในท้องถิ่นของตนเอง โกณฑิญญะกับหลินเยะโอนชุมชนเหล่านี้ เจ็ดแห่งให้กับอาณาจักรของบุตรชายของตน ส่วนที่เหลือนั้น เก็บเอาไว้เป็นดินแดนของตนเอง

เราไม่อาจเชื่อถือตำนานประเภทนี้อย่างตรงตามคำจนเกินไปนัก เพราะในหมู่ชนเผ่ามาลาโย-โพลีนีเซียนก็มีตำนานโบราณอยู่เรื่องหนึ่ง ที่บรรยายถึงการสมรสระหว่างเทพแห่งท้องฟ้ากับเจ้าหญิงที่เกิดจากฟองคลื่น (หรือบางครั้ง เป็นเจ้าหญิงที่เกิดมาจากหน่อไม้ไผ่) เรื่องของฟูนันนี้ก็ดูจะเป็นตำนานเดิม ในสำนวนที่ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นมา การสมรสดังกล่าวอาจไม่ได้เคยเกิดขึ้น สิ่งที่ตำนานเรื่องนี้อธิบายแก่เราก็คือ เจ้าที่ปกครองฟูนัน เริ่มการติดต่อกันไปมาทางวัฒนธรรมกับอินเดีย และมีการรวมตัวทางการเมืองของเขตแดนใหญ่ ๆ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับเมื่อมีการติดต่อกันไปมาทางด้านวัฒนธรรมเหล่านี้

สิ่งสำคัญที่ควรตั้งข้อสังเกตคือ เมื่อเจ้าหญิงเชื้อสายมาเลย์อภิเษกสมรสกับชาวต่างชาติผู้นี้แล้ว จากนั้นจึงได้สถาปนาผู้นี้ให้เข้ามีตำแหน่งแห่งที่ภายในสังคมของท้องถิ่น การที่เขาผู้นี้ “ดื่มน้ำ” คือการบอกเป็นนัยว่าบุคคลนี้ได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะจงรักภักดีต่อประมุขของท้องถิ่น นั่นคือการเข้ารับราชการกับประมุขของท้องถิ่นผู้นี้ ตำนานยังกล่าวอีกว่าชาวต่างชาติผู้นี้มีส่วนช่วยเหลือในบางเรื่องเพื่อพัฒนาระบบการเกษตรนาดำในท้องถิ่น อนึ่ง ยังมีคติเตือนใจที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งในตำนานนี้ด้วย นั่นคือ สิ่งดี ๆ มิได้มาจากการโจมตีและปล้นเรือที่ผ่านไปมา แต่ได้จากการเป็นมิตรและให้การบริการแก่เรือเหล่านี้

ตำนานเช่นนี้ ยังอาจเป็นประโยชน์ในการรักษาความสัมพันธ์อันดีทั้งกับพ่อค้าชาวอินเดียและผู้จาริกเพื่อการศาสนา เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่เน้นถึงความสัมพันธ์ฉันท์มิตรระหว่างผู้ปกครองท้องถิ่นกับพราหมณ์อินเดีย นอกจากนี้ ตำนานดังกล่าวยังอาจถูกนำมาใช้เพื่อสร้างสิทธิธรรมแก่การขยายอำนาจของฟูนันด้วย ข้อมูลของทางจีนรายงานว่า เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สาม ฟูนันพิชิตดินแดนริมอ่าวด้านเหนือทั้งหมด ตลอดทางจากสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงไปจนถึงคอคอดกระ ดังนั้น ตำนาน

ที่อ้างว่ามีบุคคลพิเศษที่มีกำเนิดจากอินเดียเป็นผู้ครองแคว้น น่าจะเป็นประโยชน์ในการแยกแคว้นนั้นให้โดดเด่นขึ้นมาจากบรรดาแคว้นทั้งหลายที่อยู่ใต้การบังคับบัญชา

เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สองหรือสาม ฟูนันทั้งมั่งคั่งและทรงอิทธิพล มีชาวต่างชาติมาเยือนเป็นจำนวนมาก ไม่แต่เฉพาะชาวอินเดียและจีนเท่านั้น ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สาม ยังมีนักเดินเรือที่อยู่ที่อ่าวเปอร์เชียจากจักรวรรดิซาสซานิดในเปอร์เชียอีกด้วย ผู้มาเยือนชาวจีนในคริสต์ศตวรรษที่สามคือคัง ไทและจู หยิง ยังมีความประทับใจและส่งรายงานกลับไปยังประมุขของตนว่า ประชาชนในฟูนัน

> อาศัยอยู่ในเมือง วัง และบ้านเรือนที่มีกำแพงล้อมรอบ...พวกเขาทำงานเกษตรกรรมอย่างอุตสาหะ ในปีหนึ่ง พวกเขาหว่านและเก็บเกี่ยวได้ถึงสาม (นั่นคือพวกเขาปล่อยทิ้งไว้ แล้วต้นพืชจะงอกกลับขึ้นมาได้สามปี ถึงต้องปลูกใหม่อีก) ภาษี (อากร) จ่ายกันในรูปทองคำ เงิน ไข่มุกและเครื่องหอม...มีหนังสือและคลังเก็บเอกสารและสิ่งอื่น ๆ ตัวอักษรสำหรับเขียนของพวกเขาคล้ายคลึงกับของพวกฮู (ชนเผ่าซึ่งใช้อักขระที่มีกำเนิดจากอินเดีย)[11]

ฟูนันยังสั่งเข้าสินค้าต่าง ๆ ที่นักเดินเรือชาวมาเลย์เป็นผู้นำมาจากท่าเรืออื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ทองแดงกับดีบุกนั้น ขนล่องแม่น้ำมาจากทางดินแดนส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไปในบริเวณซึ่งเป็นประเทศไทยปัจจุบัน เพื่อนำไปป้อนให้กับโรงงานที่ออกแก้วในฟูนัน ที่ออกแก้วนี้ผลการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า ไม่ขาดแคลนวัตถุดิบ[12]

ฟูนันดูจะรุ่งเรืองถึงจุดสูงสุด ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สี่ ก่อนที่จะมีการแข่งขันของเส้นทางเดินเรือจากอินเดียไปยังจีนที่เป็นเส้นทางทะเลโดยตลอดเข้ามาก่อกวน เส้นทางนี้ผ่านทางช่องแคบเมละกา แม้ว่าเรื่องราวที่หลวงจีนฟาเหียนบันทึกไว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ห้า จะเป็นบันทึกที่เก่าแก่ที่สุดของนักเดินทางคนหนึ่งที่ได้ผ่านมาในบริเวณช่องแคบ โดยค้างแรมอยู่ในหมู่เกาะอินโดนีเซียด้านตะวันตกเฉียงเหนืออยู่ถึงห้าเดือน แต่ฟาเหียนก็ระบุไว้ชัดเจนว่า ในตอนที่เขาเดินทางเส้นทางนี้มิใช่เส้นทางใหม่ นักประวัติศาสตร์ระบุยุคสมัยของเส้นทางใหม่ไปยังจีนไว้ว่าอยู่ในราว ค.ศ. 350

แม้ในช่วงปีที่ดีที่สุดของฟูนัน มีท่าเรือหลายแห่งในบริเวณช่องแคบซุนดา ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของช่องแคบเมละกา ก้าวขึ้นมามีความสำคัญขึ้นบ้างแล้ว นักเดินเรือจากเมืองท่าเหล่านี้ มาเยือนท่าเรือต่าง ๆ ของฟูนันอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ พวกเขายังค้าขายโดยตรงกับอินเดียด้วย อาทิเช่น ผู้มาเยือนจากจีนสมัยคริสต์ศตวรรษที่สาม ได้ข่าวว่า ใน “เจียหยิง” (ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา) มีกษัตริย์ซึ่งสั่งซื้อม้าจากเยือจื้อ (อาณาจักรกุษาณะจากทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย) และว่า ใน “ซือเทียว” (ชวากลาง) มีดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีนครใหญ่ซึ่งมีถนนหนทางอยู่

---

[11] อ้างถึงใน P. Pelliot, “Le Fou-nan,” BEFEO, 3 (1903) 252.

[12] O. W. Wolters, ***Early Indonesian Commerce: A Study of the Origins of Sri Vijaya***, Ithaca, 1967. 52.

ภายใน[13] จารึกภาษาสันสกฤตที่สลักลงบนหินที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกและตามซากโบราณสถานของฮินดูและพุทธทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของบอร์เนียว ระบุว่า เมืองท่าต่าง ๆ ของที่นี่ก็มีการติดต่อไปมากับอินเดียอยู่เช่นกัน

นักเดินเรือทางใต้เหล่านี้ มีบทบาทมากอยู่เช่นกัน ในการนำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปเผยแพร่ให้รู้จักกันตามตลาดนานาชาติ แรกทีเดียวนั้น ทั้งพ่อค้าอินเดียและพ่อค้าต่างชาติที่ใช้ท่าเรือของฟูนัน มิได้สนใจต่อความผิดแผกเป็นพิเศษกว่าที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พ่อค้าที่ฟูนันเดินทางไปจีนเพื่อนำสินค้าจากเมดิเตอร์เรเนียน อินเดีย ตะวันออกกลางและแอฟริกา (สิ่งของอย่างเช่นกำยานและต้นเมอร์* ยางไม้อื่น ๆ และสารอื่น ๆ ที่ใช้สำหรับผลิตน้ำหอมและเครื่องหอม) ไปแลกกับผ้าไหมของจีน ทว่าเมื่อได้โอกาสซึ่งเกิดจากการปรากฏศูนย์การค้านานาชาติขึ้นระหว่างทางผ่านที่ฟูนัน นักเดินเรือจากบริเวณช่องแคบซุนดาก็ตอบสนองด้วยทักษะของผู้ประกอบการและเริ่มนำผลิตภัณฑ์ของตนเองมาเสนอเริ่มต้นด้วยสิ่งของที่อาจพอนำไปใช้แทนผลิตภัณฑ์ที่มุ่งหมายสำหรับตลาดจีนได้ กำยานก็ใช้ยางสนของสุมาตราแทน และยางเมอร์ซึ่งเป็นยางจากไม้ตระกูลเดลเลียมก็แทนที่ด้วยเบนโซอิน (ยางจากต้นไม้ในตระกูลชัยพฤกษ์ ซึ่งรู้จักกันในนามยางไม้เบนจามินอีกชื่อหนึ่งด้วย)

ทว่าไม่ช้าไม่นาน นักเดินเรือจากหมู่เกาะทางตะวันตกของอินโดนีเซียก็เริ่มนำเอาผลิตภัณฑ์ลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนใครของตนมาเสนอขายตามเมืองท่าต่าง ๆ ของฟูนันและอินเดีย หนึ่งในบรรดาสินค้าที่สำคัญที่สุดคือ การบูร ยางไม้ซึ่งตกผลึกในไม้ซึ่งถือกันว่ามีคุณค่าทางยา ทั้งยังเป็นเครื่องหอมและเป็นส่วนผสมสำหรับน้ำมันเคลือบเงาด้วย ตลอดเวลาที่ผ่านมาหลายยุคหลายสมัย การบูรที่ได้รับการยกย่องว่ามีค่าสูงสุด เป็นการบูรของบารุส เมืองท่าที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกเฉียงเหนือของ สุมาตรา ไม้หอมอย่างเช่นไม้การูและไม้จันทน์ (สินค้าขึ้นชื่อของติมอร์) ได้กลายเป็นสินค้าสำคัญ และเครื่องเทศอย่างดีของมาลุกุ ก็เริ่มปรากฏในตลาดนานาชาติในระยะนี้ อาทิเช่น ชาระกะ ผู้ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแพทย์ประจำราชสำนักของกษัตริย์กนิษกะแห่งอินเดีย เมื่อช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง ยังได้กล่าวถึงกานพลูไว้ในตำราแพทย์ของเขา กาลิทาส กวีแห่งราชสำนักคุปตะ ก็เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ในบทละครเรื่องหนึ่งของเขาเช่นกัน บทละครเรื่องนี้ เขียนขึ้นในสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกับการเดินทางของฟา เหียน[14]

ตราบใดที่นักเดินเรือจากเมืองท่าต่าง ๆ ที่ใกล้กับช่องแคบเหล่านี้ นำสินค้าที่มีจุดหมายปลายทางที่ตลาดจีน เข้ามายังเมืองท่าของฟูนัน พวกเขาย่อมไม่มีพิษมีภัยต่อผลประโยชน์ของฟูนัน

---

[13] Ibid., 61-62.

* Myrrh พืชชนิดหนึ่งซึ่งมียางสำหรับใช้ทำเครื่องหอม

[14] Ibid., 66.

อย่างไร ก็ดี เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สี่ พวกเขาเริ่มผ่านฟูนันไปโดยไม่หยุดแวะ และนำผลิตภัณฑ์ของตนไปจีนโดยตรง หรือหากว่าแวะที่ท่าเรือใดระหว่างทาง ก็จะเป็นท่าเรือที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของเวียดนาม มิใช่ท่าเรือของฟูนัน นักเดินเรือ “มาเลย์” รู้ทางไปจีนมาหลายร้อยปีแล้ว และในทันทีที่ตลาดสินค้าของพวกเขาในจีน คุ้มกับการเดินทาง พวกเขาก็ไปกัน นักเดินเรือเหล่านี้สามารถนำสินค้าต่าง ๆ จากจีนกลับมายังเมืองท่าของตนเอง และยิ่งไปกว่านั้น ยังส่งสินค้าเหล่านี้ต่อไปยังตลาดของซีกโลกตะวันตก โดยผ่านทางเมืองท่าในช่องแคบซุนดาของตนเองด้วย

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ห้า เส้นทางเดินเรือนี้ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากความไม่สงบที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคาราวานทางบก ซึ่งพ่อค้าผ้าไหมส่วนใหญ่ยังใช้กันอยู่ และแม้ว่าเรือสัญจรผ่านไปมาที่เพิ่มขึ้น ยังคงมาใช้ท่าเรือต่าง ๆ ของฟูนันกันอยู่บ้าง แต่ท่าที่ให้ประโยชน์และผลกำไรมากที่สุดคือบรรดาท่าเรือที่อยู่ในบริเวณช่องแคบซุนดา[15]

หลังการล่มสลายของราชวงศ์ฮั่นในคริสต์ศตวรรษที่สาม จีนแตกแยกออกเป็นก๊กเป็นเหล่า และในคริสต์ศตวรรษที่สี่ ชนเผ่าเร่ร่อนในทุ่งสเตปป์เข้าพิชิตจีนตอนเหนือ เหตุการณ์นี้ ส่งผลให้มีประชากรจำนวนมากหนีจากทางเหนือลงมาทางใต้ เนื่องจากคนที่สามารถย้ายถิ่นที่อยู่ได้ ปกติแล้วเป็นพวกที่มีอภิสิทธิ์ ดังนั้นในหมู่ผู้อพยพจึงมีกลุ่มชนชั้นอภิสิทธิ์มากกว่ากลุ่มอื่น นักประวัติศาสตร์บางคนอ้างว่ามีมากถึง 60 ถึง 70 เปอร์เซ็นต์ของชนชั้นสูงทางเหนือที่อพยพลงมาทางใต้ของแม่น้ำแยงซี คนเหล่านี้ปักใจนิยมผลิตภัณฑ์ที่มาจากทางตะวันตก – จากอินเดีย เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ จากชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกและชายฝั่งทะเลของแอฟริกาตะวันออก

ก่อนค.ศ. 439 ตลาดทางใต้นี้ ได้รับสินค้าจากเส้นทางบกเป็นส่วนใหญ่ แม้ภายหลังจากราชวงศ์ฮั่นล่มสลายและมีการรุกรานจากทุ่งสเตปป์แล้ว สินค้าก็ยังคงมาทางบก ผ่านจีนตอนเหนือลงมาทางใต้ อย่างไรก็ดี ภายหลังจากค.ศ 439 ทางผ่านของผลิตภัณฑ์จากต่างแดนนี้ถูกปิดกั้นหมด เนื่องจากเส้นทางเลียบเขตกานสู้ ซึ่งเป็นทางสำคัญจากศูนย์กลางประชากรหลายแห่งของจีน มายังพรมแดนด้านตะวันตกถูกราชอาณาจักรทางเหนือที่เป็นศัตรูยึดได้ ชาวจีนทางใต้ จึงถูกตัดขาดจากสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า “แดนตะวันตก” เป็นครั้งแรก

อย่างไรก็ดี จีนใต้ก็มิได้ซบเซาลง ตรงกันข้าม กลับปรากฏว่ามีการพัฒนาการพาณิชย์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ดินแดนนี้สามารถให้การปกป้องได้สะดวกกว่าที่ราบทางเหนือ เนื่องจากนาข้าวยับยั้งผู้รุกรานจากทุ่งสเตปป์ที่ขี่ม้าเอาไว้ ดินแดนตอนใต้จึงกลายเป็นที่ตั้งของราชอาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนาที่ประสบความสำเร็จสองราชอาณาจักร นั่นคือราชอาณาจักรของราชวงศ์หลิว ซ้อง (ค.ศ.420 – 479) กับฉีใต้ (นานชี) (ค.ศ.479 – 502) ตลาดจีนนี้ มีเสน่ห์ดึงดูดอย่างสุดจะหักห้ามใจได้

---

[15] O.W. Wolters, “Studying Srivijaya,” JMBRAS, 52, 2 (1979).

ดังนั้น นักเดินเรือจากบริเวณช่องแคบซุนดาจึงได้ฮึดขึ้นท้าทายโดยไปรับสินค้าจากทางตะวันตกในอินเดียและศรีลังกา ขนผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วนำไปส่งยังตลาดจีนใต้นี้

ชาวจีนใต้เหล่านี้ก็บังเกิดความต้องการผลิตภัณฑ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาด้วยเช่นกัน ไม่เฉพาะแต่ผลิตภัณฑ์ยางไม้และไม้หอมของป่าทึบในเขตร้อนเท่านั้น เมืองจีนกลายเป็นตลาดที่รองรับนอแรดอย่างไม่รู้จักพอในจีนนั้น ใช้นอแรดเป็นยาบำรุงที่ค้ำประกันว่าสามารถกำจัดความกลัวของชายเรื่องการหย่อนสมรรถภาพทางเพศในวัยกลางคนและวัยชราได้ ในญี่ปุ่นนั้น ใช้นอแรดเป็นเครื่องรางประจำห้องนอน ชาวจีนยังเป็นผู้ซื้อขนนกกะเต็น (คิงฟิช)* และขนนกชนิดอื่น ๆ รวมทั้งกระดองเต่ากับสิ่งของแปลก ๆ อื่น ๆ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ห้าหรือต้นคริสต์ศตวรรษที่หก ผู้บริโภคชาวจีนต่างคุ้นเคยเป็นอันดีกับพริกไทยและเครื่องเทศอื่น ๆ รวมทั้งกานพลู ลูกจันทน์เทศ และดอกจันทน์เทศ สินค้าพวกนี้มิได้เห็นคุณค่ากันตรงที่กลิ่นรสเท่านั้น หากยังรวมถึงคุณสมบัติทางยาของเครื่องเทศเหล่านี้ด้วย

ในท้ายที่สุด การแข่งขันจากทางใต้ จากนักเดินเรือของเมืองท่าต่าง ๆ ในบริเวณช่องแคบซุนดา ทำให้ฟูนันหมดความสำคัญด้านการค้ากับต่างชาติลงไป และเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่หก อาณาจักรนี้ก็หดตัวลง ความอ่อนแอของฟูนัน ปรากฏให้เห็นในกลางคริสต์ศตวรรษที่หก เมื่อฟูนันถูกพวกเจนละเข้ายึดอำนาจ เจนละเป็นชื่อที่ชาวจีนตั้งให้แก่ชาวเขมรซึ่งอาศัยอยู่ตามบริเวณตอนกลาง ๆ ของแม่น้ำโขง แม้ว่าพ่อค้าบางคนยังคงใช้คอคอดกระเป็นทางขนส่งสินค้าอยู่ แต่สถานะที่สำคัญของคอคอดนี้หมดสิ้นลงแล้ว

ยุคของจักรวรรดิภาคพื้นทะเล

ศรีวิชัย (ค.ศ.670 – 1025)

ในบรรดาปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ทำให้บริเวณช่องแคบเมละกา-ซุนดาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลที่โดดเด่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือไหวพริบทางการเมืองของผู้ปกครองดินแดนนี้ กล่าวคือความสามารถของพวกเขา ทั้งในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ ดินแดนสุมาตราส่วนที่ลึกเข้าไปจากชายฝั่ง และการสร้างอิทธิพลเหนือเมืองท่าที่เป็นคู่แข่ง การมีอิทธิพลเหนือเมืองท่า ส่งผลให้พวกเขามีอิทธิพลเหนือดินแดนที่อยู่เบื้องหลังเมืองท่าในทางอ้อมด้วย การควบคุมโดยวิธีดังกล่าว ทำให้แคว้นศรีวิชัยที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ สามารถระดมผลิตผลทางการเกษตร ผลิตผลจากป่าและจากมหาสมุทรของหมู่เกาะอินโดนีเซีย มาชุมนุมกันไว้ที่เมืองท่าของตน ผลิตผล

---

* นกกินปลาซึ่งมีขนสวย

เหล่านี้มีทั้งสินค้าที่เดินทางมาจากเกาะใกล้เคียง โดยใช้เรือค่อนข้างเล็กที่บรรทุกคนได้สักยี่สิบห้าถึงห้าสิบคน และมีทั้งสินค้าที่ขนย้ายมาตามลำแม่น้ำ ผ่านทางบนเขาและแควต่าง ๆ ของแม่น้ำในสุมาตรา สิ่งที่เป็นนฤมิตรกรรมของอาณาจักรนี้ คือวีรกรรมทางการเมืองซึ่งสำเร็จลงได้มิใช่เพียงแค่การใช้กำลังอย่างธรรมดา ๆ เท่านั้น ที่มีความสำคัญ พอ ๆ กัน คือวิธีการผนวกและผสานสัญลักษณ์ของอำนาจและบารมีทั้งที่เป็นของท้องถิ่นมาเลย์เองและของพุทธศาสนาที่รับจากต่างแดน ทั้งสองสิ่งนี้ถูกมาปรับแต่งเข้าด้วยกัน อย่างมีทักษะยิ่ง

ผู้ก่อตั้งและผู้ครองอาณาจักรศรีวิชัยคือหัวหน้าชาวมาเลย์ในท้องถิ่น ผู้ซึ่งปกครองบริเวณเมืองท่าที่พระถุดงค์ชาวจีน อิจิง เคยได้มาเยือนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด ระหว่างเดินทางกลับจากอินเดีย ขณะนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า สถานที่ซึ่งพระภิกษุอิจิงได้มาเยือนนั้นปัจจุบันคือบริเวณที่ใกล้เคียงกับเมืองปาเล็มบังหรือที่เมืองปาเล็มบัง เมืองท่าทางตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา[16] อาณาบริเวณนี้เองได้กลายเป็นแกนกลางของความการครองความเป็นเจ้าของศรีวิชัย ทัศนะการมองโลกแต่เดิมของชาวมาเลย์นั้น คือความเป็นคู่ที่ทรงพลังอยู่เคียงข้างกัน ภูมิประเทศซึ่งมีภูเขาสูงชันตั้งตระหง่านคู่กับทะเลซึ่งขอบฟ้าดูไกลจนสุดจะเอื้อมถึง ทั้งความสูงของภูเขาและความลึกของทะเล คือที่ตั้งของพลังที่ทรงอิทธิพลต่อชะตาชีวิตของผู้คน เป็นพลังทั้งในทางสร้างสรรค์และทำลาย ภูเขาไฟลูกเดียวกับที่ให้ดินที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดนั้น สามารถทำลายล้างหมู่บ้านที่เติบโตขึ้นมาบนภูเขาเหล่านี้ได้ และบางครั้งบางคราว ก็ได้ลงมือทำลายจริง ๆ เช่นกันกับทะเล ซึ่งเป็นผู้ให้ที่ใจกว้าง และเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการคมนาคม แต่พายุของทะเล ก็สามารถทำลายชีวิตและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ที่พึ่งพาอาศัยทะเลได้เช่นกัน

ตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวมาเลย์นั้น ทั้งแหล่งกำเนิดของน้ำในแม่น้ำและถิ่นฐานของวิญญาณของบรรพชน ต่างอยู่บนเนินเขาสูง ส่วนที่สูงที่สุดของเทือกเขา จึงนับเนื่องกันว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่มาของพลังแห่งคุณงามความดี ที่จะมอบความอยู่ดีกินดีให้แก่ผู้คน กษัตริย์ศรีวิชัยทรงดึงความเชื่อเหล่านี้มาทำประโยชน์ด้วยการใช้พระนาม “เจ้าแห่งขุนเขา” นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็น “เจ้าแห่งหมู่เกาะ” และสามารถติดต่อสื่อสารกับ “ภูติแห่งน่านน้ำต่าง ๆ ในทะเล” ภูติเหล่านี้เป็นพลังอันตรายที่จำเป็นต้องเอาใจและมีอำนาจซึ่งกษัตริย์ต้องซึบซับเข้าไว้ในพระองค์ ด้วยวัตถุประสงค์นี้เอง กษัตริย์จึงต้องโยนทองแท่งทิ้งลงในบริเวณปากแม่น้ำปาเล็มบังเป็นประจำทุกวัน

ข้อต่อสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างพลังแห่งภูเขาและพลังแห่งทะเลนี้ คือแม่น้ำ เพราะแม่น้ำเป็นช่องทางที่น้ำฝนที่ตกลงบนเขาไหลลงมา โดยในท้ายที่สุดแล้ว จะไหลมาร่วมบรรจบกับทะเล ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ มีแคว้นเก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะตั้งอยู่ ลุ่มแม่น้ำ

---

[16] E. Edward McKinnon, “A Note on the Discovery of Spur-Marked Yueh-Type Sherds at Bukit Seguntang Palembang,” JMBRAS, 52, 2 (1979) 35.

เหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดพลวัตทางการเมืองระหว่างแคว้นทั้งหลาย อำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ ซึ่งเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับความอุดมสมบูรณ์ เชื่อมโยงอยู่กับแม่น้ำด้วยเช่นกัน ความศักดิ์สิทธิ์แห่งความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับน้ำ มีพลังแกร่งกล้าเสียจนเป็นเรื่องอันตรายที่กษัตริย์จะทรงพระสรงด้วยน้ำธรรมดา ด้วยเกรงว่าจะเป็นเหตุให้เกิดน้ำท่วม น้ำสำหรับสรง ต้องปรุงแต่งด้วยกลีบดอกไม้เสียก่อน จึงจะปลอดภัย นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์อย่างอื่น ๆ อีก มีวันหนึ่งจำเพาะในแต่ละปี ที่กษัตริย์จะเสวยข้าวไม่ได้ หากว่าเสวย พืชผลอาจเสียหายจนเก็บเกี่ยวไม่ได้ นอกจากนี้กษัตริย์ยังไม่อาจเสด็จออกไปจากอาณาจักรของพระองค์ได้ เพราะหากเสด็จออกไปรังสีจากดวงอาทิตย์อาจไปด้วยกับพระองค์ แล้วท้องฟ้าจะมืดมน และพืชผลจะเสียหาย

ความสำคัญของปาเล็มบังในฐานะเมืองท่า น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในช่วงที่นักเดินเรือมาเลย์จากเกาะที่อยู่เลยออกไปทางตะวันออก นำวัฒนธรรมโลหะของแผ่นดินใหญ่เข้ามาเผยแพร่[17] นักเดินเรือเดินทางลงมาตามแนวคาบสมุทรมลายู ความยาว 1600 กิโลเมตร จนถึงเกาะเหล่านี้ และคงได้พบว่าทั้งปาเล็มบังบนฝั่งแม่น้ำมุสิและแจมบี-มลายูบนฝั่งแม่น้ำบาตัง หริ ตั้งอยู่ใกล้ปลายคาบสมุทร การที่ทั้งปาเล็มบังและแจมบี-มลายูเป็นเมืองท่าที่อยู่ปากแม่น้ำ จึงเปิดโอกาสให้นักเดินเรือเข้ามาติดต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลได้โดยตรง และยังสามารถติดต่อดินแดนอันกว้างขวางของสุมาตราที่เลยลึกเข้าไปในแผ่นดินได้โดยทางอ้อม รวมทั้งกับพวกที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งของแคว่ต่าง ๆ มากมายของแม่น้ำสองสายนี้ด้วย ดังนั้น เมืองท่าทั้งสองนี้ น่าจะเริ่มต้นด้วยการเป็นศูนย์กลางการค้าเล็ก ๆ ใกล้กับปากแม่น้ำที่เชื่อมโยงการติดต่อระหว่างชนที่อยู่ในแถบภูเขากับนักเดินเรือจากท้องทะเลที่ศูนย์กลางนี้ นักเดินเรือสามารถแลกเปลี่ยนสินค้าของตน—รวมทั้งโลหะชนิดต่าง ๆ--กับผลิตผลต่าง ๆ ของเกาะได้

เมื่อการค้านานาชาติระหว่างบริเวณฟูนันกับอินเดียเริ่มเติบใหญ่ขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษแรก เมืองท่าบนเกาะสุมาตราก็พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมืองย่อย ๆ ศูนย์กลางเหล่านี้รวบรวมทรัพยากรจากลุ่มแม่น้ำที่อยู่ใกล้กับชายฝั่งทะเล มาไว้สำหรับดึงดูดบรรดาผู้ทำการค้า เมืองท่าเหล่านี้จึงสามารถนำสินค้าเข้าจากต่างแดนเข้ามาเพิ่มพูนทรัพยากรของตนเอง และยังใช้สินค้าเข้าพวกนี้เป็นของขวัญหรือของสำหรับแลกเปลี่ยนกับผลิตผลของดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปจากชายฝั่ง เนื่องจากเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้ มีแม่น้ำหลายสายที่มีภูเขาคั่น พลวัตการติดต่อนี้จึงนำไปสู่การก่อตั้งแคว้นริมแม่น้ำขนาดย่อย ๆ ขึ้นหลายแคว้น โดยมีฐานที่มั่นอยู่ที่ปากแม่น้ำ ศูนย์กลางที่อยู่ชายฝั่งทะเลเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะมองย้อนหลังกลับไปทางภูเขา และมองออกไปยังทะเลเบื้องหน้า ทว่ามิได้มอง

---

[17] R. B. Smith and W. Watson, eds., ***Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography***, London,.1976.

ข้าง ๆ อย่างมีเมตตานัก ศูนย์กลางริมฝั่งทะเล ต่างมองเห็นว่าเครือข่ายแม่น้ำที่อยู่ใกล้เคียงเป็นคู่แข่งและศัตรู และบางแคว้น เริ่มการติดต่อกับวัฒนธรรมอินเดียแล้ว ตั้งแต่ในราวค.ศ. 350

ในอาณาบริเวณตอนใต้ของโลกหมู่เกาะมีเมืองท่าและแคว้นที่เป็นอิสระตั้งอยู่มากมายเป็นเวลาหลายร้อยปี แต่ทว่าในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดนั้น หนึ่งในบรรดาแคว้นเหล่านี้ คือศรีวิชัย ซึ่งผงาดขึ้นมาอย่างผู้มีชัยชนะในการแข่งขันเพื่อเป็นใหญ่เหนือผู้อื่น และดังนั้น ศรีวิชัยจึงกลายเป็นแกนของระบบรัฐที่เกิดขึ้นมาใหม่ ประเด็นที่ว่าทำไมจึงต้องเป็นผู้ปกครองในท้องถิ่นของปาเล็มบัง ที่ได้ขึ้นมาเป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ ยังไม่เป็นที่ปรากฏชัดแจ้งในขณะนี้ แม้ว่าที่ตั้งของปาเล็มบังซึ่งอยู่กึ่งกลางทางระหว่างช่องแคบเมละกากับช่องแคบซุนดา เป็นปัจจัยสำคัญ แต่ก็มีเมืองท่าอื่น ๆ อีกหลายเมือง ที่มีที่ตั้งเป็นข้อได้เปรียบคล้าย ๆ กันเช่นนี้ เมืองท่าสำคัญของสุมาตราทางตะวันออกเฉียงใต้ คือทั้งปาเล็มบังกับคู่แข่งสำคัญคือแจมบี-มลายู ต่างมิได้ตั้งใกล้กับสถานที่ที่ผลิตสิ่งของที่พ่อค้าต่างชาติต้องการมากที่สุดทั้งคู่ การบูรซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์จากป่าสุมาตราที่เป็นที่เสาะแสวงหากันมากที่สุดในยุคต้นนี้ มาจากบริเวณทางเหนือขึ้นไปและเยื้องไปทางตะวันตกของเกาะมากกว่านี้ ส่วนพริกไทยนั้น มีปลูกอยู่บ้างในท้องถิ่น แต่พืชชนิดนี้เป็นผลิตผลของชวาตะวันตกที่อยู่ตรงข้ามกับช่องแคบซุนดาด้วยเช่นกัน ไม้จันทน์ เป็นผลิตผลอีกชนิดหนึ่งที่นิยมกันมาตั้งแต่ยุคแรกสุด ก็มาจากติมอร์ ซึ่งอยู่เลยไปทางตะวันออกของสุมาตราประมาณ 2500 กิโลเมตร กานพลู ลูกจันทน์เทศ และดอกจันทน์เทศ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ได้กลายเป็นผลิตผลที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของอาณาจักรริมทะเล ก็มาจากเกาะอื่น ซึ่งอยู่ห่างไกลไปทางตะวันออกมากพอ ๆ กัน

ยิ่งกว่านั้น ข้อมูลทางโบราณคดีที่มีอยู่ในปัจจุบัน ยังระบุอีกด้วยว่า ใกล้ ๆ เมืองท่าของสุมาตรายุคเริ่มแรกนี้ โดยทั่วไปแล้วไม่มีการปลูกข้าวอย่างมากมายเลย เมืองท่าที่อยู่ปลายแม่น้ำของสุมาตราในยุคต้น ไม่เหมือนกับชวา—ที่ชวาศูนย์กลางอำนาจตั้งอยู่ในย่านที่เป็นศูนย์กลางการผลิต ส่วนสุมาตราพึ่งพาอาศัยวิธีการรวบรวมอาหารและผลิตผลจากที่สูงโดยตรงน้อยกว่าชวา หากเมืองท่ายุคแรกของสุมาตราเหล่านี้ไม่ซื้ออาหารจากชวา ซึ่งดูเหมือนไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น เว้นแต่ในสมัยหลัง ๆ เมื่อปริมาณการค้าเพิ่มขึ้นมากแล้ว เมืองท่าพวกนี้ก็ต้องอาศัยข้าวน้ำลึก (*เลบัค*) จากลุ่มแม่น้ำที่อยู่ตอนล่าง และข้าวที่ทดน้ำโดยอาศัยกระแสน้ำขึ้น-น้ำลง (*ปาซังสุรุต*) เพื่อเลี้ยงผู้ที่เดินทางผ่านไปมา ดินแดนตอนในเบื้องหลังปาเล็มบัง ประกอบด้วยที่ราบสูง ปาเซมาห์ กับมุสิตอนบน ดินแดนทั้งสองนี้ต่างเป็นบริเวณที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบันเรื่องข้าว และเป็นบริเวณที่มีสภาพธรรมชาติคล้ายคลึงกันมากกับบริเวณที่ปลูกข้าวนาดำของชวา สภาพของภูเขาไฟในย่านนี้ ช่วยให้เกิดสารที่สร้างความอุดมสมบูรณ์สำหรับการเพาะปลูกข้าว ซากโบราณคดีหินตั้งขนาดใหญ่ในสุมาตราตอนใต้ มีอยู่ที่ปาเซมาห์ ซึ่งในปัจจุบัน อยู่ในท่ามกลางดินแดนข้าว หินสลักก้อนหนึ่ง แสดงภาพคนขี่ช้างโดยบรรทุกกลองแบบดองซอนมาด้วย อนุสรณ์ที่ทำด้วยหินเช่นนี้ หรืออย่างน้อยก็แรงบันดาลใจในการสร้างหินสลักนี้ขึ้นมา อาจเป็นของขวัญที่บางดินแดนมอบให้แก่ประชากรปาเซมาห์เป็นการตอบแทนสำหรับผลิตผลของพวกเขา

ก็ได้ ถ้วยชามและระฆังสำริดที่พบในบริเวณเดียวกันนี้ บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์กับต่างชาติและการติดต่อกับบริเวณที่อยู่ปลายแม่น้ำมาตั้งแต่เริ่มแรก ในทำนองเดียวกัน ในใจกลางของบริเวณที่อยู่ต้นน้ำขึ้นไปของแจมบี-มลายู มีรูปสลักหินสมัยต้นคริสต์กาล เป็นรูปชายหลายคน ยืนอยู่บนตัวคน ๆ หนึ่ง รูปสลักเช่นนี้เป็นสัญลักษณ์ดั้งเดิมของอินโดนีเซีย ที่แสดงถึงอำนาจ นอกจากนี้ยังบ่งชี้ถึงการติดต่อกับบริเวณปลายแม่น้ำด้วย[18]

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ต้องมีปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ที่เป็นเหตุให้ปาเล็มบังมีชัยชนะเหนือคู่แข่งทั้งหลาย หนึ่งในบรรดาปัจจัยเหล่านี้ น่าจะได้แก่ประสิทธิภาพในการผลิตทางการเกษตรของที่นาในบริเวณหุบเขาที่แม่น้ำมุสิและแควของแม่น้ำมุสิไหลผ่าน แม้ว่าเมืองท่าที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำของโลกหมู่เกาะ ไม่มีเมืองใดเลยที่มีทรัพยากรทางการเกษตรพอเทียบได้กับทรัพยากรของฟูนันในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง แต่ปาเล็มบังมีแม่น้ำมุสิที่กว้างเป็นพิเศษอยู่เบื้องหลัง แม่น้ำสายนี้ไหลเอื่อย ๆ และอุดมไปด้วยโคลนเลน ดังนั้น จึงเท่ากับว่าปาเล็มบังมีฐานทางเกษตรกรรมที่ดีกว่าคู่แข่งทั้งหมด มีตำนานในท้องถิ่นอ้างว่า หลังจากมีการชั่งแม่น้ำสายต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่า แม่น้ำมุสิหนักที่สุด รากฐานอารยธรรมจึงก่อตัวขึ้นได้ที่ปาเล็มบัง ตำนานนี้ช่วยให้เห็นได้ชัดว่า ผู้วางรากฐานก่อตั้งปาเล็มบัง แสวงหาแม่น้ำที่อุดมไปด้วยโคลนเลน เพื่อที่ปาเล็มบังจะสามารถพึ่งพาอาศัยโคลนเลนอันอุดมสมบูรณ์ ที่แม่น้ำจะพามาพอกให้กับนาข้าวที่อยู่ติดกับแม่น้ำสายนี้ได้อย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันนี้ที่ดินที่ใช้ปลูกข้าวได้ดีที่สุดในบริเวณนี้ อยู่ใกล้กับปาเล็มบังสมัยใหม่มาก คือที่บุกิต เซกันตัง ที่บนเนินเขาและบริเวณรอบ ๆ เนินเขาของที่แห่งนี้ ยังเป็นที่ที่เราพบโบราณสถานที่สมบูรณ์ที่สุดของยุคศรีวิชัย และเนินนี้ ดูเหมือนจะเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการทำพิธีที่บรรยายไว้ในบันทึกของพระภิกษุอิจิงว่า มีพระมาร่วม 1000 รูป และได้มีการนำภาชนะทองคำที่รูปทรงเหมือนดอกบัว มาบูชาพระพุทธรูปทองคำและพระพุทธรูปเงิน ชามรูปดอกบัวพวกนี้ เป็นที่ทราบกันว่าเป็นประดิษฐกรรมที่เป็นความเชี่ยวชาญพิเศษของศรีวิชัย และในยุคที่ล่ามาถึงค.ศ. 1082 ยังมีบันทึกของจีนที่ระบุว่า ทูตศรีวิชัยนำชามดอกบัวที่บรรจุไข่มุกกับสิ่งของมีค่าอย่างอื่น ๆ มาถวายเป็นบรรณาการแก่จักรพรรดิซ้อง[19]

นอกจากนี้ ปาเล็มบังยังมีท่าเรือตามธรรมชาติอย่างดี และมีแม่น้ำที่สามารถแล่นเรือไปได้เป็นระยะทางไกล ๆ แม้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เรือกลไฟซึ่งเป็นเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ที่สุด ยังแล่นไปถึงตัวนครได้โดยไม่มีปัญหา ตัวนครปาเล็มบังนั้น อยู่ลึกเข้าไปจากปากแม่น้ำมุสิถึง 80 กิโลเมตร

---

[18] F.M. Schnitger, ***The Archeology of Hindoo Sumatra***, Leiden, 1937.

[19] การสำรวจบริเวณปาเล็มบังส่วนที่ล้อมรอบบุกิต เซกันตังด้วยภาพถ่ายทางอากาศเมื่อเร็ว ๆ นี้ แสดงว่า มีเครือข่ายของท่าเทียบเรือที่ก่อสร้างด้วยดินอยู่ ภาพถ่ายนี้เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่า บริเวณบุกิต เซกันตัง เป็นศูนย์กลางของการพาณิชย์ยุคโบราณ ข้อมูลนี้ ได้รับความเอื้อเฟื้อมาจากเฮอร์มานน์ กุลเกและปิแอร์-อีฟส์ มองแกง (Hermann Kulke/ Pierre-Yves Manguin)

แม้บริเวณตอนเหนือของปาเล็มบัง แม่น้ำมุสิกับแควของแม่น้ำก็ยังกว้างและลึกพอที่จะให้เรือเล็ก ๆ แล่นต่อไปได้อีกหลายไมล์ เงื่อนไขนี้ ทำให้ปาเล็มบังเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงดินแดนตอนในของเกาะสุมาตราที่อยู่ลึกเลยชายฝั่งทะเลเข้าไปได้เป็นอย่างดีเป็นพิเศษ ซึ่งก็หมายถึงการเข้าถึงผลิตผลจากป่าที่มีค่าของเกาะนี้ด้วย

ในแง่ของความเข้าใจดั้งเดิมของคนถิ่นนี้ แรงจูงใจในตอนแรกเริ่มทำให้มีการพิชิตดินแดนเป็นไปได้มากที่สุดว่าเกิดมาจากการเมืองภายในของมาเลย์ กล่าวคือความพยายามที่จะรวมชนเชื้อสายมาเลย์ที่อยู่รายรอบ แต่ไม่น่าจะมาจากความปรารถนาที่จะควบคุมช่องแคบ ภาพลักษณ์ที่เก่าแก่ที่สุดที่เรามีเกี่ยวกับผู้ก่อตั้งศรีวิชัย มาจากจารึกบนแผ่นหินสมัยค.ศ. 683 สิ่งที่เผยให้เห็นจากจารึกนี้ คือผู้นำทัพของสุมาตรายุคดั้งเดิม ซึ่งเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นคนหนึ่ง เรียกประชุมบรรดาหัวหน้าถิ่นกับกองกำลังของพวกเขาในอาณาบริเวณโดยรอบ หลังจากนั้น จึงคัดเลือกคน 2000 คน จากกำลังคน 20,000 คน แล้วยกทัพไปรบกับแจมบี-มลายูโดยมีตัวเขาเป็นผู้นำ แจมบี-มลายูนั้นเป็นคู่แข่งทางเหนือ และเป็นระบบแม่น้ำที่สำคัญอีกเพียงระบบเดียวเท่านั้น ที่อยู่บนชายฝั่งยุทธศาสตร์แห่งนี้ ศรีวิชัยปราบคู่แข่งลงได้สำเร็จ ผู้ปกครองได้พิสูจน์ตนเองในสนามรบแล้ว และดังนั้น จึงสามารถเอ่ยอ้างในจารึกนี้ได้ว่าตนมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งทำให้สามารถสร้างความมั่งคั่งไพบูลย์ให้แก่ไพร่ฟ้าข้าใหม่ได้

> พระราชาแสดงความห่วงใยว่า ที่ที่ถางแล้วและสวนต่าง ๆ ที่พวกเขา (ราษฎร) สร้างขึ้น ควรเต็ม (ไปด้วยพืชผล) ปศุสัตว์ทุกสายพันธุ์ที่เลี้ยง และทาสทั้งหลายที่มีอยู่ ควรจะเจริญรุ่งเรือง… คนรับใช้ทุกคนของพวกเขา จะเป็นผู้ซื่อสัตย์และอุทิศตนให้กับพวกเขา…ที่ใดก็ตามที่พวกเขาไปอยู่ จะไม่มีขโมย ไม่มีผู้ร้ายและไม่มีผู้คบชู้อยู่ ณ ที่นั้น…จะมีความคิดแห่งโพธิ (ปัญญา) บังเกิดขึ้นในหมู่พวกเขา และบังเกิดมีความรักต่อ “พระรัตนไตร” (พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์)[20]

เรื่องราวที่พระภิกษุชาวจีนนามอิจิงเล่าถึงศรีวิชัย บ่งบอกว่า การปราบปรามแจมบี-มลายูของปาเล็มบัง ซึ่งเท่ากับพิชิตแม่น้ำบาตัง หริกับแควต่าง ๆ ของแม่น้ำนี้ เกิดขึ้นในช่วงระหว่างค.ศ. 671 ถึง ค.ศ.685

ดินแดนที่เข้าอยู่ในบังคับบัญชาของศรีวิชัยในที่สุดนั้น สามารถแบ่งได้ออกเป็นสามส่วน ได้แก่ บริเวณแกนที่อยู่รายรอบปาเล็มบัง บริเวณดินแดนตอนในของแม่น้ำมุสิ ตั้งแต่ต้นตลอดจนถึงปลายแม่น้ำสายนี้ และส่วนที่สาม คือท่าเรือบริเวณปากแม่น้ำกับบริเวณที่อยู่เลยไปเบื้องหลัง ซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นคู่แข่ง แต่ละส่วนของทั้งสามส่วนนี้ มีลักษณะการปกครองที่ออกจะแตกต่างกันอยู่ ส่วนแกนกลางเมืองซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ปาเล็มบังนั้น มีกษัตริย์กับเชื้อพระวงศ์เป็นผู้บริหารโดยตรง กษัตริย์ทรงได้รับ

---

[20] อ้างอยู่ใน Hall, ***Maritime Trade***, 163.

ความช่วยเหลือจากตุลาการหลวง ผู้เก็บภาษี ผู้บริหารที่ดินและเจ้าพนักงานที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กษัตริย์ตรัสถึงคนที่เพาะปลูกพืชผลในเขตที่ดินของหลวงว่า “ข้าทาสของฉัน” คนเหล่านี้ ยังเป็นแกนของกองทัพหลวงของพระองค์ด้วย

ส่วนที่สองของจักรวรรดิ คือดินแดนบริเวณแม่น้ำมุสิ เป็นการปกครองทางอ้อมคือ โดยวิธีสร้างพันธมิตรกับพวกหัวหน้าในท้องถิ่น ซึ่งให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ที่แกนปาเล็มบัง ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางที่กษัตริย์ประทับอยู่กับดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปจากฝั่งน้ำตั้งแต่ต้นจนถึงปลายแม่น้ำเหล่านี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ในความเป็นจริงแล้ว คือผลประโยชน์ร่วมกัน ความสัมพันธ์นี้จำต้องได้รับการเสริมสร้างให้แข็งแกร่ง และไม่อาจละเลยหรือใช้ประโยชน์จนเลยเถิดได้ เพราะบางครั้งบางคราว เกิดกรณีที่ชนกลุ่มต่าง ๆ ในดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปจากฝั่งน้ำเหล่านี้ เข้ายึดท่าเรือบริเวณปากแม่น้ำไปเป็นของตนเอง ความสัมพันธ์ระหว่างชายน้ำกับส่วนที่อยู่ตอนใน มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เนื่องจากความจำเป็นที่จะต้องรักษาสภาพคล่องของปัจจัยต่าง ๆ ที่จะหลั่งไหลมากับแม่น้ำ อันได้แก่กำลังคน (มีนัยเกี่ยวข้องกับการทหาร) ทรัพยากรทางการเกษตร (ซึ่งสามารถเป็นเสบียงให้แก่ตัวเมืองท่า) และผลิตผลจากป่า เช่นยางไม้ที่ส่งออกไปขายต่างแดน ปัจจัยเหล่านี้ คือสิ่งที่รองรับสถานะพิเศษของศูนย์กลางที่เป็นของกษัตริย์

แม้ว่าศรีวิชัยไม่ลังเลที่จะใช้กำลังทหารในยามที่จำเป็น แต่วิธีที่ใช้บ่อยกว่า คือรักษาความเป็นพันธมิตรกับดินแดนเบื้องหลังด้วยการเสนอสิทธิประโยชน์ ทั้งในด้านวัตถุและจิตวิญญาณ แก่ทุกคนที่สวามิภักดิ์กับส่วนกลาง ศูนย์กลางที่ศรีวิชัยกระจายทรัพย์สมบัติและข้าวของที่ได้รับจากเส้นทางการค้า รวมทั้งเกียรติยศและอำนาจราชศักดิ์ที่สะท้อนอำนาจของศูนย์กลางของศรีวิชัยแก่ผู้นำของประชากรที่อยู่ต้นแม่น้ำและปลายแม่น้ำ เพื่อเป็นการตอบแทนความจงรักภักดีรวมทั้งผลิตผลที่พวกเขาส่งมาให้ ผู้ถวายคำปรึกษาทางด้านพุทธศาสนาแก่กษัตริย์ ยังมีบทบาทด้านยุทธศาสตร์ในดินแดนที่อยู่เบื้องหลังนี้ด้วย กษัตริย์ทรงส่งพวกเขาเหล่านี้จากทางส่วนกลาง เพื่อติดต่อกับชนชั้นนำในท้องถิ่นอยู่เป็นระยะ ๆ เพื่อสนับสนุนให้พวกเขาจัดพิธีกรรมทางศาสนาในท้องถิ่นและจัดมหรสพเชิดชูพระเกียรติยศแก่กษัตริย์และแก่พุทธศาสนา และเพื่อชักจูงพวกเขาให้เข้าร่วมในลัทธิบูชากษัตริย์ที่ส่วนกลาง โดยจะมีการจัดพิธีกระทำสัตย์สาบาน สร้างสิ่งปลูกสร้างใหญ่โตของส่วนรวมและของศาสนาขึ้นมากมาย

ศูนย์กลางที่ศรีวิชัยเสนอให้สิทธิประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกันก็เลือกใช้วิธีการให้สัตย์สาบานตามประเพณี ซึ่งมีการข่มขู่ผู้ที่ไม่รักษาสัตย์สาบานด้วยว่า จะมีผลสะท้อนที่น่าสะพรึงกลัวตามมา ศิลาจารึกหลักหนึ่งที่พบในดินแดนเบื้องหลังชายฝั่งของศรีวิชัย ผสานการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาตามประเพณีดั้งเดิมของมาเลย์ เข้ากับภาพลักษณ์ของอำนาจตามหลักพุทธศาสนา ที่ขอบตอนบนของศิลาจารึกมีพญานาคเจ็ดเศียร ซึ่งเป็นภาพตามแบบฉบับของอินเดียที่มีพญานาคเป็นผู้ถวายการคุ้มครองแด่พระพุทธเจ้าภาพนี้อาจได้ผลมากเป็นพิเศษในโลกมาเลย์ เนื่องจากก่อนที่ศาสนาจะปรากฏขึ้นนั้น บรรดา ผู้ปกครองของมาเลย์ก็วิงวอนขออำนาจจากงูมาปกป้องตนเองและดินแดนของตนด้วยเช่นกัน

ข้างใต้พญานาค เป็นคำสัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ และข้างใต้คำสัตย์สาบานนั้น จะมีร่องเป็นทางระหว่างทำพิธีถือสัตย์สาบานนั้น มีการรดน้ำลงบนพญานาคและบนคำสัตย์สาบาน และให้น้ำไหลออกไปทางร่องนี้ ข้อความในจารึกระบุว่า ผู้ที่ถือสัตย์สาบานต้องดื่มน้ำนี้ และคนที่ไม่ซื่อต่อคำสัตย์สาบานในส่วนหนึ่งอาจต้องตายเพราะน้ำที่ดื่ม (จารึกระบุว่า อวัยวะภายในของคนผู้นั้นจะเน่า) ในอีกทางหนึ่ง หากว่าผู้ถือสัตย์สาบานยังซื่อตรงอยู่ พวกเขาจะได้รับไม่แต่เฉพาะสูตรลับสำหรับการปลดเปลื้องวิญญาณเป็นครั้งสุดท้าย (ตามหลักพุทธศาสนา) แต่ยังได้รับคำมั่นด้วยว่า "เจ้ากับลูกเมียจะไม่ถูกกลืน" ผู้กลืนนี้หากมิได้หมายถึงพญานาค ซึ่งเชื่อกันว่าสามารถกลืนคนได้ ก็หมายถึงความเป็นไปได้ว่าจะถูกสายน้ำที่ท่วมขึ้นมากลืนเข้าไป[21]

ในการจัดการกับส่วนที่สามของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งได้แก่เมืองท่าปากแม่น้ำอื่น ๆ กับบริเวณที่อยู่เบื้องหลังปากแม่น้ำเหล่านั้น ปัจจัยด้านกองกำลังมีบทบาทมากกว่าปัจจัยอื่น ๆ มาก แม้มีการใช้เทคนิคและธรรมเนียมปฏิบัติที่ได้แรงดลใจมาจากอินเดีย และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ด้านวัตถุ แต่ปัจจัยที่สำคัญยิ่งสำหรับการควบคุมของศรีวิชัยคือกำลัง มีรายงานของอาหรับอ้างว่า กษัตริย์ศรีวิชัยทรงใช้เวทย์มนต์สะกดจระเข้เพื่อให้การเดินเรือเข้ามายังท่าเรือในอาณาจักรปลอดภัย ทว่าความจริงของเรื่องนี้อยู่ที่ว่า จระเข้พวกนี้ สะกดชนเผ่าเร่ร่อนในท้องทะเลของบริเวณช่องแคบนี้

ในระยะที่ฟูนันเจริญรุ่งเรืองนั้น นักเดินเรือต่างชาติต่างกลัวน่านน้ำของศรีวิชัย กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวกับหินโสโครกและสันดอนที่ซุกซ่อนอยู่ใต้น้ำ ทำให้บริเวณช่องแคบนี้อันตราย รวมทั้งอันตรายที่มาจากชนเผ่าเร่ร่อนในท้องทะเล ชนเร่ร่อนพวกนี้มักทำตนเป็นโจรสลัด ปล้นเรือพ่อค้าที่บังเอิญมาเจอเข้า กษัตริย์ศรีวิชัยไม่สามารถปราบปรามพวกเร่ร่อนในท้องทะเลเหล่านี้ได้ จึงใช้วิธีซื้อคนเหล่านี้ โดยกษัตริย์ทรงทำความตกลงกับพวกเร่ร่อนบางพวกว่า หากไม่ปล้นเรือในทะเลจะแบ่งรายรับส่วนหนึ่งของท่าเรือให้เป็นค่าตอบแทน โดยวิธีนี้กษัตริย์ยังสามารถใช้พันธมิตรในทะเลของพระองค์ลาดตระเวนน่านน้ำในท้องถิ่นเพื่อรักษาความปลอดภัยให้แก่การสัญจรของเรือสินค้าด้วย กษัตริย์ยังสามารถเกณฑ์ให้คนเหล่านี้ให้บริการต่อการเป็นผู้ขนส่งอย่างสันติในการค้าได้ด้วย แต่การจะประสบความสำเร็จในอุบายเช่นนี้ได้ กษัตริย์ทรงต้องมีสิ่งของสำหรับขายพอเพียง และมีรายรับมากพอคุ้มกับการจ้างคนเหล่านี้ ซึ่งหมายความว่า กษัตริย์ทรงต้องดึงดูดพ่อค้าต่างด้าวให้เข้ามาจอดที่ท่าอย่างไม่ขาดสาย หากว่าความสามารถของพระองค์ในการจัดหางานและหารายรับให้ได้อย่างสม่ำเสมอนี้ ถดถอยลงไปเมื่อไร เมื่อนั้นชาวเรือผู้เร่ร่อนพวกนี้ จะไปสร้างพันธมิตรใหม่กับเมืองท่าที่เป็นคู่แข่งของศรีวิชัย หรือกลับไปเป็นโจรสลัดอีก ผู้ปกครองของศรีวิชัยพึ่งพาอาศัยกองเรือประเภทนี้ เพื่อรักษาอิทธิพลของปาเล็มบังและพัฒนาการของนครนี้ ในฐานะเมืองท่านานาชาติที่สำคัญและเป็นคลังสมบัติส่วนกลางสำหรับทั่วราชอาณาจักร

---

[21] Ibid., 166.

พลานุภาพของศรีวิชัยในดินแดนโพ้นทะเล ยังเห็นได้จากวัดวาอารามที่กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์และจากจารึกต่าง ๆ จารึกสมัย ค.ศ. 775 หลักหนึ่งที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายูจัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกการที่กษัตริย์ศรีวิชัยทรงมาทำบุญที่วัดในพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในบริเวณดังกล่าว จารึกนี้ยังกล่าวถึงกษัตริย์ว่าทรงเป็น “ผู้อุปถัมภ์งูทั้งหลาย” เพื่อให้เกิดภาพลักษณ์ของอำนาจตามขนบประเพณีมากขึ้น จารึกของศรีวิชัยที่มีองค์ประกอบทางพุทธศาสนารวมอยู่ด้วยเช่นนี้ ยังสามารถพบได้ตามจุดยุทธศาสตร์ ตลอดแนวชายฝั่งสุมาตรา รวมทั้งสถานที่สองแห่งซึ่งชะเง้อมองอยู่เหนือช่องแคบซุนดา ระหว่างสุมาตรากับชวา

ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่า ความสำเร็จของศรีวิชัยนั้น สัมพันธ์อยู่กับการมีสถานที่ตั้งที่ดีบนเส้นทางการค้าระหว่างชาติที่สำคัญ มีท่าเรือดี มีแม่น้ำที่ “หนัก” และใช้เดินเรือได้สะดวก กับพรสวรรค์ด้านการเมืองและเศรษฐกิจของผู้ปกครอง ทว่าอาจเป็นได้เช่นกันว่า เคล็ดลับที่สำคัญที่สุดของความสำเร็จของศรีวิชัย คือบางสิ่งที่เรายังมิได้กล่าวถึง นั่นคือความสัมพันธ์แปลก ๆ ที่มีอยู่กับราชวงศ์ ไศเลนทร์ที่นับถือพุทธศาสนา ราชวงศ์ไศเลนทร์ตั้งราชอาณาจักรอยู่ในชวากลาง ซึ่งอยู่ไกลออกไปจากอาณาจักรศรีวิชัย ความสัมพันธ์นี้มิได้มีเฉพาะแค่การอภิเษกสมรสระหว่างบุคคลในราชตระกูลศรีวิชัยกับราชวงศ์ไศเลนทร์เท่านั้น แต่ยังดูเหมือนว่า ศรีวิชัยชอบเน้นว่าตนสืบเชื้อสายมาจากวงศ์วานในชวา มิใช่จากบรรพชนของสุมาตราซึ่งมีอิทธิพลมากกว่า ศรีวิชัยทำเช่นนี้ เพื่อวัตถุประสงค์ในการแสดงตนต่อสาธารณชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาธารณชนในอินเดีย

การสมรสระหว่างสองราชตระกูลนี้ แน่นอนว่าย่อมช่วยเลี่ยงปัญหาความยุ่งยากได้เป็นอันมาก ในสมัยของความรุ่งเรืองของศรีวิชัย ชวากลางเป็นอู่ข้าวที่ให้ผลผลิตมากที่สุดในภาคหมู่เกาะ ความสามารถของศรีวิชัยในการควบคุมการค้าระหว่างชาติซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่ออิทธิพลของศรีวิชัย ยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดหาเสบียงอาหารมาป้อนให้แก่เรือและนักเดินทางที่พำนักอยู่ที่เมืองท่าระหว่างรอกระแสลมอีกด้วย แม้จะเป็นไปได้มากที่สุดว่าทรัพยากรด้านเกษตรกรรมของปาเล็มบังย่อมมีเหนือกว่าของเมืองท่าปากแม่น้ำอื่น ๆ ภายในอาณาจักร แต่ก็ไม่น่าเป็นไปได้ว่า ปาเล็มบังมีมากพอที่จะรับมือกับภารกิจจัดหาอาหารเสบียงกรังนี้ได้ เพราะฉะนั้น ภาพใด ๆ ที่บรรยายถึงศรีวิชัย ย่อมไม่สมบูรณ์ หากไม่ได้มองไปที่อาณาจักรแห่งวัดวาอารามของชวาภาคกลาง อาณาจักรซึ่งมีราชวงศ์ไศเลนทร์เป็นส่วนหนึ่งที่ร่วมอยู่ด้วย

อาณาจักรวัดในชวากลาง (ค.ศ.570 – 927)

ใน ค.ศ. 570 หนึ่งร้อยปีก่อนที่ศรีวิชัยจะถือกำเนิดขึ้นมา ชวากลางซึ่งรู้จักกันโดยทั่วไปว่า มะตะรัม เป็นที่ตั้งของแคว้นที่โดดเด่นและมีความสำคัญอยู่แล้ว นักประวัติศาสตร์บางคนอาจสืบย้อนพัฒนาการของศูนย์กลางที่สำคัญ ๆ ของเกาะนี้กลับไปได้ถึงสมัยคริสต์ศตวรรษแรก ๆ ด้วยซ้ำ บันทึกประจำราชวงศ์ของจีนบ่งบอกไว้ว่า ซือเทียว สถานที่ซึ่งมีผืนดินอุดมสมบูรณ์และมีนครใหญ่ซึ่งมีถนนหนทางที่อาคันตุกะชาวจีนซึ่งมาเยือนฟูนันในคริสต์ศตวรรษที่สามรายงานไว้นั้น ตั้งอยู่ในชวากลาง โฮลิง ซึ่งตั้งอยู่ในชวากลาง เป็นหนึ่งในจำนวนสองศูนย์กลางที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลของชวายุคคริสต์ศตวรรษที่ห้า ซึ่งราชสำนักจีนมีการติดต่อด้วย (อีกศูนย์กลางหนึ่ง คือ โฮโลตัน ในลุ่มแม่น้ำตารัม ใกล้กับจาการ์ตาปัจจุบัน)[22]

เมื่อกษัตริย์ศรีวิชัยในสุมาตราก่อตั้งแคว้นศรีวิชัยขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดนั้น กษัตริย์เหล่านี้ได้ทรงปราบปรามและผนวกเมืองท่าอิสระหลายเมืองบริเวณปากน้ำทางชายฝั่งด้านเหนือและด้านตะวันตกของชวาให้เข้าร่วมอยู่ในอาณาจักรของพระองค์ กษัตริย์ศรีวิชัยมิได้ทรงพยายามรวมส่วนที่เหลือของเกาะเข้าไว้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิได้ทรงพยายามผนวกชวากลางกับที่ราบเกทุ ซึ่งเป็นส่วนที่มีคุณลักษณะพิเศษและมีค่าของโลกหมู่เกาะเข้าไว้ ความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้นระหว่างศรีวิชัยกับชวากลาง เป็นความเกี่ยวดองแบบเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกัน ระหว่างรัฐซึ่งพึ่งพาอาศัยการควบคุมการค้านานาชาติ กับ ทุ่งนาข้าว ที่ยังอยู่ค่อนข้างห่างไกลจากการค้านี้

ที่ราบเกทุเกิดขึ้นจากการระเบิดของภูเขาไฟหลายครั้งหลายหน ดินที่อุดมสมบูรณ์และขนาดของที่ราบ ประกอบกับฤดูการเพาะปลูกของภูมิภาคนี้ ซึ่งมีอยู่ตลอดทั้งปี ก่อให้เกิดอู่ข้าวภายในขึ้นบนที่ราบนี้ และเป็นอู่ข้าวที่ไม่มีอาณาจักรบนเกาะใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเทียบได้ ความไพบูลย์มั่งคั่งของที่ราบที่เป็นนาข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เจริญรุ่งเรืองในคริสต์ศตวรรษที่แปดและเก้านั้น สัมพันธ์อยู่กับตลาดค้าข้าวที่ท่าเรือต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สร้างขึ้น เพื่อบริการผู้ค้าขายกับนานาชาติ กระนั้น ผู้ปกครองที่ราบเกทุนี้ ยังคงวางตัวเหินห่างจากการค้าเหล่านั้นอย่างน่าอัศจรรย์ใจ เทือกเขาเมราพี-เพราหุ แยกเกทุออกจากท่าเรือต่าง ๆ ที่อยู่ตามชายฝั่งด้านเหนือและด้านตะวันออกของชวา แม่น้ำของที่ราบเกทุ ไหลลงใต้ ห่างไกลออกไปจากเส้นทางการค้านานาชาติ ศูนย์กลางต่าง ๆ ที่เป็นของกษัตริย์และสถานที่ของผู้จาริกแสวงบุญ ยังมักอยู่ห่างจากเมืองท่าของท้องถิ่นซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับชายฝั่งด้านใต้เสมอ แม้จะเป็นเมืองท่าขนาดเล็ก ๆ ก็ตาม

---

[22] W.J. van der Meulen, S.J., "In Search of Ho-ling," *Indonesia*, 23 (1977).

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตในทุ่งนาที่อยู่ตามหมู่บ้าน กับพ่อค้านานาชาติ มักเป็นไปโดยทางอ้อมเสมอ โดยมีชุมชนอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับการพาณิชย์นานาชาติโดยตรงมากกว่า คอยเป็นสื่อกลางให้ ผลผลิตของท้องถิ่นไปถึงตามท่าเรือนานาชาติ โดยผ่านระบบตลาดที่ซับซ้อน มีหลายช่วงชั้น เริ่มด้วยชาวนากับช่างฝีมือในหมู่บ้าน นำผลผลิตของตน ที่สำคัญได้แก่ข้าว เกลือ ถั่ว และสารย้อมสี ไปยังตลาดเกษตรกรซึ่งมีคนมาจัดขึ้นเป็นระยะ ๆ หลาย ๆ วันครั้ง โดยมีกำหนดเวลาที่แน่นอน ที่ตลาดนัดนี้ผู้ผลิตในท้องถิ่นจะได้พบกับพ่อค้าซึ่งเดินทางไปพบกับตลาดนัดนี้ ณ ที่ต่าง ๆ พ่อค้าเร่เหล่านี้ซื้อผลิตผลส่วนท้องถิ่น แล้วส่งต่อในแบบแลกเปลี่ยนกับผู้ขายส่งซึ่งเป็นสื่อกลาง จากนั้น พ่อค้าจากท่าเรือต่าง ๆ ของชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา มาซื้อผลิตผลดังกล่าวจากผู้ค้าส่ง แล้วนำไปขายให้กับพ่อค้าซึ่ง เดินทางออกทะเล พ่อค้าทางทะเลพวกนี้ขนสินค้าไปยังท่าเรือต่าง ๆ ที่พ่อค้านานาชาติชุมนุมกันอยู่ จะเห็นว่า ระหว่างผู้ผลิตข้าวของชวาภาคกลางกับพ่อค้านานาชาติมีพ่อค้าและตลาดการค้าแทรกอยู่อย่างน้อยถึงสี่ชั้น[23]

เนื่องจากระบบตลาดนี้ จัดหาเสบียงกรังและข้าวของต่าง ๆ ให้กับท่าเรือนานาชาติตามที่ต้องการ โดยไม่แข่งขันกับท่าเรือเหล่านี้ในเรื่องการค้ากับต่างชาติ ดังนั้น ท่าเรือที่ตั้งอยู่ตามปากแม่น้ำเรื่อยไปจนรวมถึงศรีวิชัยด้วยนั้น จึงไม่เคยรู้สึกถึงความจำเป็นที่จะต้องปราบปรามชวากลางให้อยู่ใต้บังคับของตน ยิ่งไปกว่านั้น ระบบนี้ยังทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกันชนระหว่างชนชั้นนำที่มีฐานที่มั่นอยู่บนแผ่นดินบริเวณที่ราบที่เป็นที่ทำนา กับบรรดาพ่อค้าของภูมิภาคนี้ด้วย พ่อค้าพวกนี้ชุมนุมกันตามท่าเรือ ซึ่งมีคนค้าขายต่างชาติมาเยี่ยมเยือนอยู่เนือง ๆ ดังนั้น ความสมัครสมานในสังคมของส่วนที่ราบที่ทำนาจึงดำเนินไปโดยไม่ถูกรบกวนเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ความคิดความสนใจของประชากรเองก็ยังคงมุ่งเน้นแต่ที่เรื่องภายใน

คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ เคยบรรยายถึงทัศนคติของชนชั้นสูงของบาหลียุคหลังค.ศ. 1600 ที่มีต่อการค้าระหว่างชาติเอาไว้ครั้งหนึ่ง คำบรรยายนี้ ใช้กับชวากลางได้อย่างเหมาะเจาะเช่นกัน

---

[23] Jan Wisseman-Christie, "Negara, Mandala and Despotic State: Images of Early Java" in David G. Marr and A. C. Milner, eds, ***Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries***, Singapore, 1986, 80-3. วิสมาน-คริสตีตั้งประเด็นว่า ระบบการค้าของชวาในปัจจุบันนี้ คล้ายคลึงอย่างมาก กับระบบการค้าในคริสต์ศตวรรษที่สิบ ผู้มีส่วนร่วมที่เป็นกุญแจสำคัญคือ*บากุล* ผู้ทำการค้าในตลาด โดยซื้อของจากเกษตรกรและพ่อค้าเร่ และขายออกทั้งในท้องถิ่นและแก่ผู้ที่ขนไปส่งที่ตลาดอื่น ๆ *บากุล* จึงเป็นทั้งผู้ค้าส่งและผู้ค้าปลีก เป็นผู้รวบรวมสินค้า เพื่อส่งไปยังตลาดที่อยู่ห่างไกลออกไป และแบ่งสรรสินค้ากองใหญ่ ๆ ที่มาจากภายนอกออกเป็นส่วน ๆ วิสมาน-คริสตี กล่าวว่า *บากุล* ทำให้ให้ระบบการค้าของชวาสามารถดำเนินการไปได้โดยไม่ต้องมีตลาดใหญ่ที่คอยป้อนสินค้าให้กับตัวเมือง Jan Wisseman-Christie, "States without Cities: Strategies of Decentralization in Early Java," ***Indonesia*** (Oct. 1991).

(การค้าระหว่างชาติ) เชื่อมโยงอยู่กับชีวิตทางการเมืองอย่างพิลึกพิลั่น—โดยผ่านสถาบันชุดหนึ่งที่ดำเนินงานเฉพาะทางอย่างที่สุด สถาบันนี้มุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเหนี่ยวรั้งพลวัตของสถาบันเองและกุมผลตอบแทนที่ได้ในฉับพลันทันที พวกเจ้าใหญ่นายโตมิใช่จะไม่ใส่ใจกับผลประโยชน์ทางวัตถุที่จะได้จากการค้า แต่เช่นกันพวกเขาก็มิใช่จะไม่ใส่ใจ ว่าในยามที่เอื้อมไปเก็บผลประโยชน์เหล่านั้น พวกเขาเอารากฐานของอำนาจของพวกเขาเข้าไปเสี่ยงด้วยหรือไม่ คนเหล่านี้เป็นผู้ที่โลภโดยนิสัย และถือตนเองเป็นใหญ่โดยสัญชาติญาณ ผลลัพธ์ที่ได้คือความแปลกพิสดารในระดับหนึ่งของการจัดการด้านเศรษฐกิจ[24]

การที่ชนชั้นนำของชวาภาคกลางกับพ่อค้าระหว่างชาติ ไม่มีความสัมพันธ์กันโดยตรง มิได้มีผลกีดขวางความกระตือรือร้นที่จะรับศาสนาของอินเดีย ตลอดจนความคิด สถาปัตยกรรมหรือศิลปะหรืองานฝีมือ ของอินเดียเข้ามา ตรงกันข้าม ชนชั้นนำในชวากลางกลับเป็นผู้ใช้สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของอินเดียอย่างกระตือรือร้นเช่นกัน และเมื่อเปรียบกับภายในอาณาจักรที่อยู่ติดทะเลอื่น ๆ แล้ว อนุสรณ์สถานและสุนทรียภาพของพวกเขา มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะเหมือนต้นฉบับเดิมมากกว่า คือเหมือนกับของอินเดียมากกว่า ผลลัพธ์ที่เด่นสะดุดตามากที่สุดของความกระตือรือร้นต่อวิถีของอินเดียนี้ ก็คือโบสถ์วิหารที่ใหญ่โตในดินแดนชวาภาคกลาง

นับตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่แปดจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบ อันเป็นช่วงของความเจริญสูงสุดของศรีวิชัยนั้น ชวากลางมีการก่อสร้างอย่างครึกโครม ในชั่วระยะเวลากว่า 200 ปีเล็กน้อย ด้านข้างของภูเขาและที่ราบต่าง ๆ ของชวาภาคกลาง ล้วนปกคลุมไปด้วยอนุสรณ์สถาน (ส่วนใหญ่เป็นเทวาลัย) ที่มีการออกแบบการสร้างและการตกแต่งอย่างวิจิตรตระการตา การก่อสร้างนี้ เห็นได้ชัดว่าเริ่มต้นด้วยกลุ่มเทวาลัยของศาสนาฮินดูบนที่ราบสูงเดียงซึ่งอยู่บนเทือกเขา และสู่จุดสูงสุดของการก่อสร้างด้วยกลุ่มเทวาลัยฮินดูอีกแห่งหนึ่งที่ปรัมบะนัน ช่วงกลางระหว่างนั้น ทั้งในแง่ของเวลาและพื้นที่ เป็นอนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า บุโรพุทโธ ซึ่งผู้สร้างคือเหล่ากษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ ซึ่งเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดที่สุดของศรีวิชัย

ความเฟื่องฟูของการสร้างวัดของชวากลาง บ่งบอกถึงความสำคัญที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับของแคว้นในลักษณะที่ต่างออกไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่ศรีวิชัยเป็นตัวแทนของระบบท่าเรือที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำ และมีพลวัตที่เกิดจากการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างท่าเรือต่าง ๆ นั้น การพัฒนาของชวากลาง มุ่งไปที่การเกิดแคว้นบนที่ราบที่ปลูกข้าว และมีพลวัตทางการเมือง ที่ต่างไปคนละทางจากของเมืองท่าบริเวณปากแม่น้ำ

---

[24] Negara: *The Theater-State in Nineteenth Century Bali*, Princeton, 1980, 87.

เราอาจคาดหวังว่า การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองบนที่ราบที่ใช้ปลูกข้าว คงสำเร็จลงได้ง่ายกว่าในหุบผาระหว่างเขาสูงชันที่ปกคลุมไปด้วยป่าทึบเมืองร้อนซึ่งเป็นที่ที่รัฐริมแม่น้ำของอาณาจักรที่เป็นเกาะนี้ก้าวขึ้นมา การเดินทางและคมนาคมข้ามทุ่งราบนี้ สะดวกกว่า เครือข่ายทางการเมือง ก็คาดว่าคงประสบกับอุปสรรคที่เป็นตัวเป็นตนแต่เพียงเล็กน้อย เช่นเดียวกับเครือข่ายการตลาด ที่ร่วมค้าขายอยู่ด้วยกัน กระนั้นก็ดี การรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมือง กลับมิได้ง่ายเหมือนเช่นที่สภาพภูมิศาสตร์ของทุ่งราบทำให้รู้สึกเช่นนั้น เพราะมีชนชั้นนำในท้องถิ่นจำนวนมากทีเดียว ที่สร้างฐานะอันทรงอิทธิพลอย่างมั่นคงอยู่ในสิ่งที่เรียกกันว่า เขตเศรษฐกิจ

ตามขั้นตอนต่าง ๆ ของการปลูกข้าวนาดำนั้น ความต้องการน้ำแตกต่างกันออกไปอย่างกว้างขวาง การปลูกข้าวในตอนแรกทีเดียวนั้น น้ำต้องท่วมนา ทว่าขณะที่กล้าเติบใหญ่ขึ้น ชาวนาต้องค่อย ๆ ระบายน้ำออกทีละน้อย และปล่อยให้แห้งไปเมื่อถึงตอนเก็บเกี่ยว จะเห็นว่า ย่อมเป็นการได้ประโยชน์มากกว่า หากผู้ใช้น้ำจากแหล่งเดียวกันทุกคนประสานงานการเพาะปลูกให้สอดคล้องกัน โดยปลูกในเวลาที่เหลื่อมกันไปตลอดทั้งปี เพื่อที่ทุกคนไม่ต้องทดน้ำออกจากนาในเวลาเดียวกันหมด ความจำเป็นต้องประสานงานกัน นำไปสู่การสร้างคณะกรรมการน้ำประจำ “เขตเศรษฐกิจ” อันเป็นองค์กร ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทุกหมู่บ้านที่ใช้น้ำแหล่งเดียวกัน ผู้นำของหมู่บ้านซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ใน คณะกรรมการน้ำ กับสมาชิกในวงศ์วานพิเศษ มีบทบาทที่ต้องรับผิดชอบอย่างสูงต่อชีวิตประจำวันของประชาชน และหน้าที่นี้เองที่ทำให้พวกเขามีอิทธิพลมาก

เขตเศรษฐกิจพวกนี้ มิใช่แต่จะใช้น้ำร่วมกันเท่านั้น หากยังนับถือเทพเจ้าองค์เดียวกันด้วย อำนาจของคณะกรรมการน้ำในท้องถิ่น จึงมีแนวโน้มที่จะคาบเกี่ยวไปถึงอำนาจของปูชนียสถานในท้องถิ่นด้วย พฤติกรรมของเทพเจ้าทั้งหลาย ก็เหมือนกับพฤติกรรมของชาวนา คือกำหนดขึ้นจากวงจรการเพาะปลูกของมนุษย์ เทพเหล่านี้ เสด็จลงมาสถิตอยู่ในเทวาลัยของพระองค์เฉพาะในวันสำคัญ ๆ ซึ่งปกติแล้ว จะเกี่ยวข้องกับกำหนดเวลาในการเพาะปลูก ปฏิบัติการเกี่ยวกับระบบการชลประทานที่ประณีตและนิสัยของเทพเจ้า ร่วมกันเป็นปัจจัยที่เพาะบ่มให้คนชวาเกิดความตระหนักอย่างแรงกล้าถึงทางหลายแพร่งที่มาบรรจบกันในลักษณะวงจรที่ซับซ้อน และมีพื้นฐานอยู่ที่วงจรบนโลกมากกว่าวงจรบนสวรรค์ เป็นทางหลายแพร่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในนาข้าวและแม่น้ำ

ตลอดช่วงเวลาที่ชวากลางเจริญสูงสุด หัวหน้าของวงศ์วานที่ทำหน้าที่อยู่ในคณะกรรมการน้ำของเขตเศรษฐกิจ เป็นผู้แสดงในเวทีการเมืองที่มีความสำคัญมากที่สุดเสมอ รากเหง้าของเขตเศรษฐกิจซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การชลประทานนี้ หยั่งลึกและยึดเหนี่ยวอย่างแน่นหนา ชนชั้นนำในเวทีการเมืองของหน่วยที่ค่อนข้างเล็กเหล่านี้ ต่างระแวดระวังกับการรักษาอภิสิทธิ์ที่ตนมีอยู่ในท้องถิ่นไว้ แม้ว่าในขณะเดียวกันนี้ พวกเขาอาจมีความคิดที่จะขยายอิทธิพลของตนออกไปในลักษณะที่ทำให้คนอื่น ๆ จำเป็นต้องสละอิทธิพลให้พวกเขาก็ตาม การที่จะมีใครสักคนสร้างความโดดเด่นให้ยิ่งไปกว่าคนอื่น ๆ

และก้าวขึ้นมาเป็นกษัตริย์ ย่อมมิใช่เรื่องธรรมดาที่จะทำได้ง่าย ๆ เนื่องจากฐานด้านทรัพยากรของพวกเขา และสิทธิธรรมที่มีพื้นฐานอยู่ที่เชื้อสายวงศ์ตระกูล ต่างก็คล้ายคลึงกันอยู่ทั้งสิ้น

ในช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่หก ราชอาณาจักรเริ่มก่อตัวขึ้นในทุ่งนาของชวากลาง ราชอาณาจักรเหล่านี้โดยแก่นแท้แล้ว เป็นโครงสร้างของความเป็นพันธมิตรซึ่งวงศ์วานของเขตเศรษฐกิจในท้องถิ่นวงศ์หนึ่ง สามารถยกตัวเองขึ้นมามีอิทธิพลเหนือบริเวณพื้นที่ที่กว้างใหญ่ สถาปนาสถานะที่เหนือกว่าของตนในฐานะเชื้อสายกษัตริย์ และสร้างศูนย์กลางซึ่งวงศ์วานของเขตเศรษฐกิจท้องถิ่นวงศ์อื่น ๆ เต็มใจที่จะมาร่วมเป็นพันธมิตรด้วย ดังนั้น บรรดาผู้นำที่มีความใฝ่สูงเหล่านี้ จึงต้องหาทางให้ได้มาซึ่งสิทธิธรรมที่เหนือกว่า ซึ่งจะแยกพวกเขาจากวงศ์อื่น ๆ และทำให้พวกเขาเป็นใหญ่เหนือกว่าคนทั้งปวงในแง่นี้เอง ศาสนาของอินเดียและโบสถ์วิหารของชาวอินเดีย ได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญและโดดเด่นในการบริหารบ้านเมืองในชวากลาง พวกที่หันมานับถือศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนา สามารถอ้างความสัมพันธ์กับเทพเจ้าที่สูงส่งได้ เป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่จะก้าวขึ้นเป็นกษัตริย์ที่สูงส่ง

ในลักษณาการเดียวกับที่สถานที่บูชาของท้องถิ่น เป็นเครื่องหมายบอกถึงความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายอันประกอบด้วยเขตเศรษฐกิจต่าง ๆ โบสถ์วิหารและอนุสรณ์สถานที่สวยงามและโดดเด่น ซึ่งได้แรงบรรดาลใจจากอินเดีย ก็ทำหน้าที่เป็นหลักหมายเช่นกัน ทว่าบอกถึงเครือข่ายทางจิตวิญญาณ (และการเมือง) อย่างใหม่ที่ใหญ่กว่า โดยรวบเอาสถานที่บูชาในท้องถิ่นและเครือข่ายที่มีสถานที่บูชาเหล่านี้เป็นตัวแทน เข้ามาอยู่ในสังกัด โบสถ์วิหารและอนุสรณ์สถานดังกล่าวทำหน้าที่เป็นประหนึ่งศูนย์กลางที่กษัตริย์สามารถสำแดงพลานุภาพทางจิตวิญญาณที่พระองค์มีเหนือผู้อื่น รวมทั้งสำแดงให้ประจักษ์ถึงสัมพันธ์ภาพที่ทรงมีอยู่กับเทพเจ้าที่สูงส่ง และกับความรู้ที่สูงส่ง โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนาอันประณีตซับซ้อนรวมทั้งพิธีกรรมของรัฐที่นักบวชในพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดูเป็นผู้ประกอบพิธี รูปปั้นตามผนังวัดต่าง ๆ เป็นหลักฐานบอกถึงความรู้ที่สูงกว่า และการเป็นสื่อที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้นั้นให้แก่ประชาชน วัดวาอารามและโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุโรพุทโธ ซึ่งแสดงเนื้อหาคำสอนของพระพุทธศาสนาที่กระจ่างชัดและกลุ่มวิหารที่ปรัมบะนัน ซึ่งประกาศศรัทธาของเจ้าผู้ครองแคว้นต่อ ๆ มาที่ได้ทรงแสดงการอุทิศพระองค์ต่อขนบประเพณีของลัทธิผสมผสานจากของฮินดูให้เป็นที่รับรู้ วิหารเหล่านี้จึงเท่ากับเป็นอุปกรณ์ที่ช่วย “การสั่งสอน”

ยิ่งกว่านั้น วัดวาอารามยังได้ประโยชน์ในทางปฏิบัติที่มาจากความรู้พิเศษที่นักบวชมีอยู่ ทักษะการเขียนภาษาสันสกฤตของพระในราชสำนัก มีประโยชน์แก่ฝ่ายฆราวาสเช่นการทำบัญชีซึ่งช่วยในการบริหารวัดวาอารามและระดับที่ใหญ่กว่าคืออาณาจักร นักบวชยังเป็นผู้บอกราชาศัพท์ภาษาสันสกฤตแก่กษัตริย์ ซึ่งช่วยทำให้สถานะของกษัตริย์ขยายใหญ่ยิ่งขึ้น เมื่อเทียบกับผู้นำในท้องถิ่นคนอื่น ๆ ราชวงศ์ไศเลนทร์ในคริสต์ศตวรรษที่แปด เป็นเจ้าครองแคว้นพวกแรก ๆ ในชวา ที่ใช้พระนาม *มหาราช*

อันเป็นคำภาษาสันสกฤตที่หมายถึงกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ และเป็นพวกแรกที่ประกาศตนขึ้นเป็นผู้ครองรัฐชวา[25]

วัตถุประสงค์ของวัดวาอารามคือ การส่งเสริมเกียรติยศแก่วงศ์วานกษัตริย์ รวมทั้งเทพเจ้าระดับสูง ทว่าวัดเหล่านี้ ก่อสร้างด้วยการร่วมงานกันทั้งภูมิภาค โดยแต่ละเขตปกครองในท้องถิ่นเกื้อหนุนการก่อสร้างแต่ละส่วน เงินทุนส่วนมากได้มาจากการบริจาค เป็นการบริจาคที่ผู้บริจาคได้รับผลบุญ พราหมณ์หรือพระเป็นผู้ออกแบบโบสถ์วิหารและควบคุมดูแล "ข้า" ของกษัตริย์เป็นผู้เคลื่อนย้ายหินและทำงานสะกัดและสร้างเค้าโครงหยาบ ๆ จากนั้น ช่างฝีมืออาชีพ จึงมาสลักเป็นรูปปั้นแบบลอยตัวหรือรูปสลักนูน ความต้องการแรงงานของกษัตริย์ไม่เคยมากเกินกว่าสิทธิในแรงงานของกษัตริย์ตามธรรมเนียมที่มีอยู่ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ งานของช่างแกะสลัก แสดงถึงความกระตือรือร้นของความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่หลั่งไหลอย่างไม่ขาดสาย ทั้งยังมีการสอดแทรกอารมณ์ขัน ซึ่งสามารถพบได้ตามอนุสรณ์สถานของชวากลางหลายแห่ง รวมทั้งอนุสรณ์สถานที่ใหญ่ที่สุดสองแห่ง คือบุโรพุทโธและ ปรัมบะนัน

กลุ่มวัดวาอารามและศูนย์กลางต่าง ๆ ของกษัตริย์ เติบใหญ่ขึ้นไปเป็นศูนย์กลางของระบบการจำหน่ายแจกจ่ายตามหลักการเมือง-ศาสนา ซึ่งดำเนินการแยกต่างหากจากตลาดสามัญโดยทั่วไป ปกติแล้ว วัดวาอารามมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งผลผลิตและแรงงานในท้องถิ่น และดังนั้น จึงได้กลายเป็นผู้เก็บรวบรวมและผู้ดำเนินการตลาดผลผลิตทางการเกษตร วัดสามารถใช้แรงงานเพื่อการก่อสร้างได้ไม่เฉพาะแต่สิ่งปลูกสร้างที่ใหญ่โตทางศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงสะพาน เขื่อน หรือถนน ที่จะเอื้ออำนวยความสมบูรณ์พูนสุขของทางวัดรวมทั้งสมบูรณ์พูนสุขของชุมชน กษัตริย์ก็เช่นเดียวกับวัดคือทรงเป็นผู้รับบรรณาการ (มักเป็นข้าว) จากพันธมิตรของพระองค์ บรรณาการนี้ สามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าต่างชาติที่มาจากเมืองท่าตามชายฝั่งทะเลตอนเหนือได้ ต่อจากนั้น กษัตริย์ก็ทรงแจกจ่ายสิ่งของที่หายากและมีค่าที่แลกเปลี่ยนมาได้เหล่านี้ ซึ่งได้แก่ ทองคำ เงิน และผ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าฝ้ายอินเดีย ให้แก่บรรดาพันธมิตรพระองค์ โดยจัดเป็นงานพิธีใหญ่

---

[25] ผู้ครองแคว้นสมัยก่อนหน้านี้ รวมทั้งกษัตริย์ยุคต้น ๆ ของ*ศรีวิชัย* ปกครอง*ภูมี* หรือปริมณฑลที่อยู่ในอำนาจหรืออาณาจักร ซึ่งเป็นการประกาศถึงอำนาจการปกครองดินแดนที่คลุมเครือกว่าคำว่า*รัชยะ* จารึกของไศเลนทร์ที่เก่าแก่ที่สุดในสมัยคริสต์ศตวรรษที่แปด พูดถึงรัฐ/*รัชยะ* ซึ่งปกครองโดย*มหาราช*ผู้ทรงปราบ*ราช* ที่เป็นเพื่อนบ้านอยู่ติดกัน รัฐ/*รัชยะ*นี้ มีผู้บริหารประกอบด้วยเสนาบดีที่มีตำแหน่งลดหลั่นกันไปตามที่กำหนดไว้แน่นอน รวมทั้งขุนนางในท้องถิ่นและผู้ดูแลบริเวณซึ่งอยู่ในบังคับ คนเหล่านี้เชื่อมโยงราชสำนักส่วนกลางเข้ากับหมู่บ้านกับหน่วยบริหารที่มีการระบุเขตแดนแน่นอนพร้อมทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ดูตัวอย่างได้จากจารึกภาษาสันสกฤตที่กาลาซาน ค.ศ. 778 ดังที่มีอภิปรายไว้ในงานของเฮอร์มานน์ กุลเก คือ Hermann Kulke, " The 'City' and the 'State' in Early Indonesia," ***Indonesia*** (Oct, 1991).

ราชอาณาจักรในชวากลาง ต้องพึ่งพาอาศัยพันธมิตร ที่มักเชื่อมให้แนบแน่นด้วยการสมรส หรือโดยอาศัยความสัมพันธ์ในลักษณะแลกเปลี่ยนสิ่งซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกัน กษัตริย์ไม่เคยเป็นผู้ถือครองที่ดินที่เหนือกว่าผู้ใด และอาณาจักรของกษัตริย์ก็มิได้เป็นรัฐที่มีการบริหารราชการที่เป็นระบบหรือมีลักษณะเป็นสถาบันอย่างสูง จนทำให้หน่วยการปกครองย่อย ๆ ในท้องถิ่นสูญเสียอัตลักษณ์ของตน พระราชอำนาจของกษัตริย์ เป็น “ อธิปไตยตามพิธีกรรม” ที่เห็นได้จากโบสถ์วิหาร และการที่ทรงอุปถัมภ์พระและนักบวชที่มีความรู้เรื่องอินเดียอย่างลึกซึ้ง พระและนักบวชเหล่านี้ประสิทธิ์ประสาทอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้แก่กษัตริย์และเสริมสร้างบารมีให้กษัตริย์ทรงเกิดสง่าราศีที่ยิ่งใหญ่เช่นเทพเจ้า กษัตริย์ทรงสร้างศูนย์กลางแห่งงานพิธี ศูนย์กลางทางศาสนา ศิลปะ และการเรียนรู้ เพื่อดึงพันธมิตรเข้ามาอยู่ในวงรัศมีแห่งพระราชอำนาจของพระองค์

ราชวงศ์ไศเลนทร์เป็นเพียงราชวงศ์หนึ่งในชวากลางที่มีอยู่หลายราชวงศ์ ราชวงศ์ไศเลนทร์มีอำนาจโดดเด่นขึ้นมาตั้งแต่ราว ค.ศ.760 ถึง ค.ศ.860 ในช่วงระยะเวลานี้เอง กษัตริย์แห่งวงศ์ไศเลนทร์ทรงสร้างบุโรพุทโธ ซึ่งกลายมาเป็นจุดรวมศูนย์ของลัทธิบูชา “กษัตริย์ไศเลนทร์” อันมีสิทธิธรรม กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์แตกต่างจากราชวงศ์อื่น ๆ ของชวากลางส่วนใหญ่ คือทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนานิกายมหายานมากกว่าจะอุปถัมภ์ศาสนาฮินดู ทั้งนี้เช่นเดียวกับพันธมิตรของไศเลนทร์ คือกษัตริย์ผู้ครองศรีวิชัยในสุมาตรา

เมื่อราชวงศ์ไศเลนทร์สูญเสียอำนาจให้แก่วงศ์กษัตริย์ที่นับถือศาสนาฮินดูในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่เก้า บรรดาเชื้อพระวงศ์เสด็จลี้ภัยจากอาณาจักรของไศเลนทร์ไปยังสุมาตรา และรวมเข้าเป็นราชวงศ์เดียวกับศรีวิชัย การเข้ามายังศรีวิชัยนี้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันที่ศรีวิชัยตัดสินใจให้เงินทุนสำหรับสร้างที่พักอาศัยของพระที่ศูนย์กลางการจาริกแสวงบุญนาลันทาซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย จารึกบนอาคารนี้ บันทึกถึงจิตอันเป็นกุศลของกษัตริย์ศรีวิชัยไว้ในที่ซึ่งมองเห็นได้ชัด ไม่แต่เฉพาะสำหรับชาวอินเดียเท่านั้น หากยังรวมถึงผู้มาเยือนชนชาติต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด กษัตริย์ศรีวิชัยทรงบริจาคที่พักของสงฆ์อีกแห่งหนึ่งที่นาคพัตตินัม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของศาสนาฮินดูนิกายไศวะของอาณาจักรโจละ ซึ่งตั้งอยู่ ณ ชายฝั่งทะเลโจโรมานเดล ทางตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย และคนในท้องถิ่นนี้ พูดภาษาทมิฬ สิ่งที่น่าแปลกเกี่ยวกับการบริจาคทั้งสอง ครั้งนี้ก็คือ ทั้งสองกรณีนี้ ผู้บริจาคแห่งศรีวิชัย เลือกที่จะแสดงตนว่าเป็นไศเลนทร์ แม้ว่าราชวงศ์ชวานี้ จะลี้ภัยมาอยู่ที่สุมาตราแล้วก็ตาม

ราชวงศ์ไศเลนทร์มีอิทธิพลอยู่ในชวากลางได้หนึ่งร้อยปี หลังจากไศเลนทร์สิ้นสลายลงแล้ว ราชวงศ์อื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาฮินดู รวมทั้งราชวงศ์ที่สร้างกลุ่มเทวาลัยปรัมบะนัน ขึ้นมาเป็นใหญ่เหนือชวากลางแทนราชวงศ์ไศเลนทร์ ราชวงศ์ใหม่นี้ยังสร้างความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับศรีวิชัยด้วย แต่การสร้างโบสถ์วิหารในบริเวณนี้ มิได้ชะลงเลยจนกระทั่งถึงราวค.ศ. 900 ความเฟื่องฟู

ของศรีวิชัยและความรุ่งเรืองของชวากลาง สิ้นสุดลงเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด เหตุการณ์รวมสามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกือบจะพร้อม ๆ กัน เป็นหลักหมายชี้บอกถึงจุดจบของยุคที่ยิ่งใหญ่นี้

เหตุการณ์แรก ได้แก่ความยิ่งใหญ่ของศรีวิชัยด้านการค้าภายในส่วนภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกท้าทายจากศูนย์อำนาจแห่งใหม่ที่เกิดขึ้นในชวาตะวันออก และเหตุการณ์สองตั้งแต่ ค.ศ. 990 ถึง ค.ศ.1007 สงครามระหว่างสองศูนย์อำนาจนี้เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เหตุการณ์สามจากนั้น ใน ค.ศ. 1025 ศรีวิชัยถูกโจมตีจากพวกโจละ ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในอินเดียใต้ จนได้รับความเสียหายอย่างยับเยิน ในปีเดียวกันนี้เอง กษัตริย์ที่มีที่มั่นอยู่ในชวาตะวันออก ทรงเสริมสร้างการปกครองเหนือชวากลางได้ และถึง ค.ศ. 1037 ดูเหมือนว่าทรงตัดความสัมพันธ์ที่อาณาจักรของพระองค์มีอยู่กับศรีวิชัย หลังจากนั้น ทั้งศรีวิชัยและอาณาจักรวัดแห่งชวากลาง ก็ถูกบดบังด้วยอิทธิพลที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่องของอาณาจักรใหม่ ซึ่งมีฐานอยู่ในชวาตะวันออก

ในยุคนี้ ปริมาณการค้าเพิ่มขึ้นอย่างสำคัญ และยังมีนักเดินเรือ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีน) แทรกตัวเข้ามาในหมู่เกาะมากขึ้น ดังนั้น เมืองท่าแต่เพียงแห่งเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงไม่อาจมีอิทธิพลครอบงำการค้าได้อีกต่อไป ผู้ทำการค้าระหว่างชาติ ย้ายเข้าสู่แหล่งเสบียงและสินค้า แห่งใหม่ ชวาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งชวาตะวันออก เหมาะที่จะเอื้ออำนวยความสะดวกแก่การค้าระดับใหม่ที่เพิ่มขึ้นอย่างสูงนี้มากกว่า ชวาตะวันออกมีแม่น้ำที่ไหลจากบริเวณใจกลางเกาะมายังชายฝั่งทะเลทางเหนือ ดังนั้น จึงสามารถผลิตข้าวเพื่อการส่งออกได้อย่างเพียงพอตามที่จำเป็น สินค้าข้าวเหล่านี้ใช้สำหรับแลกเปลี่ยนกับสินค้าเครื่องเทศที่มาจากหมู่เกาะทางตะวันออก

ชวาตะวันออก ค.ศ.927 – 1222

สมัยที่มาร์โค โปโล พ่อค้าแห่งเมืองเวนิส – เมืองท่าซึ่งเจริญมั่งคั่งขึ้นในระยะที่เป็นตลาดค้าเครื่องเทศของเอเชียให้แก่ยุโรปตะวันตก เดินทางผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศวรรษที่สิบสามนั้น เขาเชื่อว่าชวามั่งคั่งร่ำรวยอย่างสุดจะบรรยายได้

> [ชวา] มีทรัพย์สมบัติเกินหน้ากว่าใคร ๆ ผลิต…เครื่องเทศ...ทุกชนิด…มีเรือสินค้ามาจอดแวะในปริมาณมหาศาล ผู้ทำการค้าแวะมาเป็นจำนวนมากเช่นกัน เพื่อซื้อและขายสินค้าราคาแพง ซึ่งทำให้พวกเขาเก็บเกี่ยวกำไรได้มากมาย ขุมทรัพย์ของเกาะนี้ มากเกินกว่าจะอธิบายได้[26]

---

[26] Henry Yule, trans., ***The Book of Ser Marco Polo***, London, 1903, 272-4.

ชวาที่มาร์โค โปโลบรรยายถึง มิใช่อาณาจักรศรีวิชัย ทั้งมิใช่ชวากลาง เขาพูดถึงชวาตะวันออก ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของราชอาณาจักรที่เจริญขึ้นมามีความสำคัญด้านนานาชาติแทนที่ศรีวิชัยเมื่อราวช่วงต้นของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า ราชอาณาจักรเหล่านี้ ตั้งอยู่เยื้องไปทางตะวันออกของเส้นทางที่ใช้สัญจรไปมาตามปกติระหว่างอินเดียกับจีน แต่ปัจจัยที่ดึงดูดพ่อค้านานาชาติไปที่อาณาจักรเหล่านี้ ไม่ใช่เรื่องที่ตั้ง แต่เป็นเรื่องการควบคุมเครื่องเทศ ชวาตะวันออกมิใช่ผู้ผลิตเครื่องเทศ ซึ่งตรงข้ามกับสิ่งที่มาร์โค โปโลและชาวต่างชาติอื่น ๆ อีกมากมายคิดกัน ความยิ่งใหญ่ของศูนย์กลางที่พัฒนาขึ้น ณ ที่แห่งนี้ เมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว มีพื้นฐานอยู่ที่ความสามารถในการเก็บสะสมข้าว ชาวอาณาจักรนี้นำข้าวไปแลกกับเครื่องเทศและผลิตผลจากป่าฝนอย่างอื่น ๆ ที่รวบรวมได้จากส่วนอื่น ๆ ของหมู่เกาะทางด้านตะวันออก

ณ ดินแดนชวาตะวันออกนี้เอง ที่สร้างปรากฏการณ์ครั้งแรกให้แก่อาณาจักรที่ตั้งอยู่บนเกาะกล่าวคือการมีกษัตริย์ผู้สามารถประสานสถานะทางการค้าที่ยิ่งใหญ่เท่าเทียมกับศรีวิชัย เข้ากับการควบคุมทรัพยากรทางการเกษตรที่เปรียบเทียบได้กับชวากลางและรวมให้เข้าอยู่ในอาณาจักรเดียวกันได้ ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นกษัตริย์ซึ่งทรงทำให้เกิดสภาวะที่เทียบเท่ากับการผูกขาดเรื่องการตลาดเครื่องเทศอย่างดี ชนิดที่หาได้ยากที่สุดและแพงที่สุด ที่ตั้งของอำนาจในภูมิภาคนี้ เคลื่อนย้ายมาอยู่ทางตะวันออก พร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นควบคู่กัน เช่นเดียวกับการเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสุนทรียภาพและทัศนะการมองโลกซึ่งเป็นเครื่องหมายบอกถึงช่วงของการเปลี่ยนผ่านอย่างสำคัญในเศรษฐกิจ-การเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น

แคว้นต่าง ๆ ในชวาตะวันออก เติบใหญ่ขึ้นภายในลุ่มแม่น้ำบรันตัส แม่น้ำในภาคหมู่เกาะสายนี้ ยาวเป็นพิเศษ เนื่องจากไหลเป็นวงวนล้อมรอบภูเขาหลายต่อหลายลูกจนดูพันวันไปทั่ว กว่าจะหาทางลงทะเลได้ ต้นน้ำของแม่น้ำ อิงอยู่กับเนินของภูเขาอรชุน และไหลจากเนินเขาวนตามแนวเข็มนาฬิกา คือลงใต้มาก่อน จากนั้นก็เลี้ยวไปตะวันตก แล้วขึ้นเหนือ และในท้ายที่สุด ก็ไหลไปทางตะวันออกไปสู่ทะเล ผลลัพธ์ก็คือ แม่น้ำสายนี้จึงค่อนข้างไม่อยู่ในระเบียบ ไม่เหมือนกับลำน้ำสายอื่น ๆ ของที่ราบในชวากลาง ที่ไหลเป็นแนวตรงมากกว่า

แต่ที่มีความสำคัญพอ ๆ กันคือ แม่น้ำบรันตัสนี้ ไหลลงสู่ชายฝั่งด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะ ซึ่งต่างจากแม่น้ำในชวากลาง แม้ว่าท่าเรือต่าง ๆ อยู่ห่างจากช่องแคบเมละกาและช่องแคบซุนดา ซึ่งเป็นทางผ่านของการสัญจรไปมาระหว่างอินเดียกับจีน แต่ในตอนท้าย น้ำจากแม่น้ำบรันตัส ก็ไหลขึ้นเหนือไปลงทะเลชวา อันที่จริง แม่น้ำบรันตัสตั้งอยู่ในที่ซึ่งดีเลิศสำหรับการดำเนินยุทธศาสตร์การค้าเครื่องเทศชั้นดีที่กำลังเติบใหญ่ขึ้น เพราะตั้งอยู่ตรงจุดกึ่งกลางระหว่างสถานที่ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า มาลุกุ (โมลักกะ) หมู่เกาะซึ่งประกอบด้วยเกาะที่มีการเก็บรวบรวมเครื่องเทศ กับช่องแคบเมละกา ซึ่งเป็นแหล่งที่เครื่องเทศเหล่านี้ มาบรรจบเข้ากับเส้นทางการค้านานาชาติในสมัยความยิ่งใหญ่ของศรีวิชัย เป็นไปได้ทีเดียว ที่ผู้ดำเนินการตลาดค้าเครื่องเทศยุคโบราณจะหยุดแวะที่ท่าเรือของชวา

ตะวันออก เพื่อหาเสบียงกรังระหว่างเดินทางไปยังท่าเรือของศรีวิชัย และโดยการนี้เท่ากับสร้างความสนใจทางการค้าให้เกิดขึ้นแก่ชวาตะวันออก

การจัดการเพื่อจำหน่ายเครื่องเทศเหล่านี้ อยู่ในสภาพที่เหมือนเป็นการควบคุมแบบผูกขาดของชวาตะวันออก สภาพเช่นนี้เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ต้น (พืช) เครื่องเทศชั้นดี สามารถพบได้ในที่หนึ่ง และที่เดียวเท่านั้น คือที่บริเวณปลายสุดด้านตะวันออกของซีกโลกนี้ มีเครื่องเทศจำเพาะสามชนิดที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อชวาตะวันออก คือกานพลูจากต้นกานพลู ลูกจันทน์เทศกับดอกจันทน์เทศ ซึ่งได้จากต้นจันทน์เทศด้วยกันทั้งคู่ ก่อนค.ศ. 1600 ต้นกานพลูซึ่งเป็นต้นไม้ของป่าฝนเขตเมืองร้อนที่เขียวอยู่ตลอดทั้งปี และขึ้นอยู่เฉพาะบนเกาะภูเขาไฟเล็ก ๆ ห้าลูก ที่อยู่ถัดไปทางชายฝั่งฮัลมาเฮราด้านตะวันตก เกาะภูเขาไฟทั้งห้าลูกนี้ ได้แก่เกาะเทอร์เนต เกาะทิดอร์ เกาะโมทีร์ เกาะ มาเกียน และเกาะบัตจัน เครื่องเทศที่เราเรียกว่ากานพลู เป็นดอกตูมที่ยังไม่เผยอกลีบของต้นกานพลูนี้แล้วนำมาตากแห้ง ต้นจันทน์เทศ เป็นไม้เมืองร้อนเช่นกัน และหายากพอ ๆ กัน จะขึ้นอยู่เฉพาะบางเกาะในหมู่เกาะบันดา (ซึ่งมีอยู่ด้วยกันสิบเกาะ) หมู่เกาะนี้ครอบครองพื้นที่รวมทั้งสิ้นสี่สิบสี่ตารางกิโลเมตร ตรงกลางทะเลบันดา สิ่งที่เราเรียกว่าลูกจันทน์เทศ เป็นเนื้อที่อยู่ข้างในเมล็ด ส่วนเครื่องเทศที่รู้จักกันในนามดอกจันทน์เทศ ก็เป็นเยื่อบาง ๆ ของเปลือกเหนียวหนับที่ปกคลุมเนื้อข้างในเมล็ดนี้

เมื่อคำนึงถึงคุณค่าของเครื่องเทศที่มีอยู่ตลอดทั่วซีกโลกด้านนี้ ก็น่าอัศจรรย์อยู่ที่ก่อนยุคสมัยใหม่ ไม่เคยมีใครนำต้นไม้พวกนี้ไปปลูกยังที่อื่น ๆ ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่า คงมิใช่เพราะมิได้พยายามกระทำกัน ชาวเกาะที่มีต้นพืชเหล่านี้ คอยเฝ้าดูผู้มาเยือนอย่างระมัดระวัง เพื่อให้แน่ใจว่าคนพวกนี้จะไม่ลักลอบนำต้นไม้หรือเมล็ดออกไปนอกดินแดน แม้ว่าจะมีเล็ดรอดออกไปได้บ้าง แต่เห็นได้ชัดว่า ต้นพืชเหล่านี้ไม่งอกในดินต่างแดน เมล็ดของต้นไม้เหล่านี้ มีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน ที่น่าจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ต้นไม้เหล่านี้ต้องได้รับการดูแลด้วยทักษะอย่างสูง จึงจะให้ผลผลิต ทั้งยังเป็นต้นไม้ที่พิถีพิถันด้วยว่า จะงอกที่ไหน และในสภาพอย่างไร จนมีพังเพยที่พูดกันทั่วไปว่า “ลูกจันทน์เทศต้องได้กลิ่นทะเล และกานพลูต้องมองเห็นทะเล”

ยิ่งกว่านั้น กระแสลมยังเป็นใจกับการที่จะไม่ให้ผู้ทำการค้านานาชาติได้พบกับชาวเกาะเจ้าของเครื่องเทศที่แท้จริงด้วย ชาวเกาะเหล่านี้ขนเครื่องเทศจากมาลุกุมายังชวา หลังจากนั้นพวกเขาจะเดินทางกลับบ้านพร้อมด้วยข้าวและสินค้าอย่างอื่น ๆ โดยอาศัยลมตะวันตก ซึ่งเป็นลมกระแสเดียวกับที่พาพ่อค้าต่างชาติเข้ามา ขณะที่พ่อค้าต่างชาติอยู่ในชวา รอให้ลมเปลี่ยนทาง ชาวเกาะเครื่องเทศเหล่านี้ อยู่บ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากชวาออกไปทางตะวันออก 1600 กิโลเมตร พวกเขาเหล่านี้จะกลับมาที่ชวาพร้อมกับสินค้าที่มีค่าของตน คือลูกจันทน์เทศ ดอกจันทน์เทศ และกานพลู โดยอาศัยลมตะวันออกกระแสเดียวกับที่พาพ่อค้านานาชาติกลับบ้าน ดังนั้น จึงเท่ากับว่า กระแสลมคอยกันคนสองกลุ่มนี้มิให้ได้พบกัน ซึ่ง แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นคุณแก่บรรดาผู้ปกครองชวาตะวันออกและเกื้อหนุนให้เกิดความคิด ผิด ๆ ว่า เครื่องเทศทั้งหลายเหล่านี้ ผลิตกันที่ชวา

กษัตริย์ผู้ครองชวาตะวันออก ต่างจากเจ้าผู้ครองชวากลาง คือทรงมีที่ประทับใกล้เมืองท่าชายฝั่งทะเล และทรงเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการกระตุ้นให้เกิดการค้าระหว่างชาติ จารึกปี ค.ศ.927 ที่พบที่ปาเลบูหัน บรรยายถึงเมืองท่าปากแม่น้ำที่มีชื่อว่า โกเร็ง กาเร็ง (ปัจจุบันยังหาไม่พบ) กับเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นพระองค์หนึ่งในบริเวณซึ่งน่าจะเป็นชายขอบ เจ้าผู้ครองพระองค์นี้ทรงมุ่งมั่นทั้งกับการพัฒนาท่าเรือภายใต้ราชูปถัมภ์และกับการชักจูงชาวนาให้เข้ามาอยู่ในอาณาจักรของพระองค์ นับตั้งแต่ช่วงระยะแรก ๆ แล้ว ที่ท่าเรือของกษัตริย์พระองค์นี้ มีเรือ 135 ลำ จอดเทียบประจำอยู่ ทั้งพระองค์ยังจัดส่งไม่แต่เฉพาะพ่อค้าจากท่าเรือชวาเท่านั้น หากรวมทั้งพ่อค้าต่างด้าวจากศรีลังกา (สิงหล) อินเดียใต้ และพม่า เข้าไปตามเขตชนบทเพื่อเก็บภาษี

เนื่องจากราชอาณาจักรใหม่ในชวาตะวันออก เริ่มต้นแข่งขันเพื่อแย่งส่วนแบ่งการพาณิชย์กับต่างชาติ และส่วนแบ่งข้าวส่วนเกินของชวากลาง ความสัมพันธ์กับศรีวิชัยจึงกลายไปเป็นทางร้ายในเวลาไม่ช้านาน ระหว่าง ค.ศ. 990 ถึง ค.ศ.1007 มีสงครามเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ระหว่างสองอาณาจักรนี้ ผู้ที่ทำให้สงครามสิ้นสุดลงได้ มิใช่ชวาตะวันออก แต่เป็นพวกโจละ ซึ่งเป็นผู้ที่ทำลายปาเล็มบังจนยับเยินใน ค.ศ.1025 ปัญหาเรื่องความเป็นใหญ่เหนือชวากลางนี้ ในอีกทางหนึ่ง ลงเอยได้ด้วยฝีมือของกษัตริย์ผู้ทรงพระนามว่าไอร์ลังคะ

เจ้าไอร์ลังคะ (ประมาณ ค.ศ.991–1049) ทรงได้รับการสดุดีว่าเป็นผู้ก่อตั้งโลกใหม่ พระองค์ครองราชย์อยู่นานกว่าสามสิบปี จาก ค.ศ. 1016 ถึง ค.ศ.1049 นครหลวงของพระองค์ตั้งอยู่ ณ สถานที่ที่มีชื่อเรียกว่า กหุริปาริ เนื่องจากจารึกส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับพระองค์ พบอยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ แถว ๆ เมืองสุราบายาสมัยใหม่ นักประวัติศาสตร์มั่นใจว่า ศูนย์กลางของนครหลวงนี้ น่าจะอยู่ที่ไหนสักแห่งบนดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำบรันตัส ห่างจากปากแม่น้ำไปประมาณ 60 หรือ 80 กิโลเมตร แต่ก็ยังมิได้มีการระบุที่ตั้งที่แน่นอน

ดินแดนนอกชวาตะวันออกแห่งแรกที่เจ้าไอร์ลังคะ ทรงเข้าถือสิทธิครอบครอง คือเกาะบาหลี ทรงปราบดินแดนนี้ให้เข้ามาอยู่ในบังคับได้เมื่อ ค.ศ. 1025 บาหลีตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งด้านตะวันออกของชวาออกไปเพียงสองกิโลเมตร และเป็นผู้ผลิตข้าวที่สำคัญรายหนึ่ง แม้ไม่มีที่ราบที่แบนราบอย่างชวา แต่บาหลีมีดินภูเขาไฟที่ดี และปลูกข้าวลดหลั่นลงมาตามเนินเขา ความสัมพันธ์ระหว่างชวาตะวันออกกับบาหลี คงต้องมีมานานแล้ว เพราะเจ้าไอร์ลังคะซึ่งทรงเติบโตในชวาตะวันออกนั้น เป็นโอรสที่เกิดจากการอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าหญิงชวาตะวันออกกับเจ้าชายบาหลี

ตามประเพณีที่เล่ากันภายหลังจากต่อสู้กับ “ปีศาจ” ของชวากลางแล้ว ความเป็นใหญ่เหนือชวากลางของเจ้าไอร์ลังคะจึงสำเร็จลงได้ การต่อสู้นี้กินเวลาตั้งแต่ ค.ศ.1025 ถึง ค.ศ.1037 “ปีศาจ” เหล่านี้เช่นเดียวกับราชอาณาจักรอื่น ๆ ของชวากลาง คือแสดงตนว่าเป็นพันธมิตรกับศรีวิชัย เจ้าไอร์ลังคะ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ทรงบริหารบ้านเมืองโดยอาศัยภาพลักษณ์ตามหลักศาสนาฮินดู ทว่าเป็นฮินดูในแบบฉบับของชวา ทรงสามารถเอาชนะปีศาจพวกนี้ได้ เนื่องจากอำนาจของฌาณ ซึ่งทรงพัฒนาขึ้นภายหลัง

จากที่ได้ล่าถอยในตอนแรกเริ่มไปแล้วครั้งหนึ่ง เจ้าไอร์ลังคะทรงสามารถเพ่งกสิณ ระดมพลังของพระองค์เพื่อปราบศัตรูให้พ่ายแพ้ได้ เช่นเดียวกับพระอรชุนใน*มหาภารตะยุทธ*ฉบับของชวา นอกจากนี้ เจ้าไอร์ลังคะยังทรงมองว่าพระองค์เองนั้น เป็นอวตารภาคหนึ่งของเทพเจ้าอินเดีย คือพระวิษณุ ซึ่งมาปรากฏกายแก่พระอรชุนในภาคของพระกฤษณะ แม้ว่าการปกครองโดยตรงของพระองค์ น่าจะจำกัดอยู่เพียงบริเวณตอนล่างของแม่น้ำบรันตัส แต่ในค.ศ. 1037 เจ้าไอร์ลังคะได้ทรงสถาปนา "มะตะรัมใหม่" และสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือบาหลีและชวากลาง หรืออย่างน้อยก็เป็นการประกาศตามพิธีการ[27]

ความยิ่งใหญ่ของเจ้าไอร์ลังคะในอีกแง่มุมหนึ่ง อยู่ที่การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำบรันตัสได้เป็นผลสำเร็จ แม้ว่าลุ่มแม่น้ำนี้มีดินภูเขาไฟที่อุดมสมบูรณ์ แต่ดูเหมือนว่า ชาวนายังคงไม่เต็มใจตั้งรกรากอยู่ ณ บริเวณนี้ เนื่องจากมีน้ำท่วมเป็นระยะ ๆ จารึก ค.ศ. 1037 ระบุว่า แม่น้ำพังทำนบ แล้วไหลเข้าท่วมหมู่บ้านเป็นการขัดขวางการเดินเรือทวนน้ำขึ้นไปยังท่าเรือหลวง มิใช่แต่ประชาชนเท่านั้น ที่ประสบความทุกข์ยากอันแสนสาหัสนี้ กษัตริย์เองก็พลอยสูญเสียรายได้ไปด้วย หมู่บ้านทั้งหลายในย่านนั้น ไม่สามารถจัดการกับปัญหานี้ได้ เจ้าไอร์ลังคะจึงทรงเข้ารับผิดชอบ ทรงตัดสินพระทัยให้ก่อสร้างเขื่อนขึ้นตามจุดยุทธศาสตร์ของแม่น้ำ โดยถือเป็นโครงการหลวง เขื่อนเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยลดอันตรายจากน้ำท่วมเท่านั้น หากยังช่วยเพิ่มโอกาสความเป็นไปได้ในการชลประทานด้วย แหล่งข้อมูลบางแหล่งบอกว่า หลังจากนั้น เจ้าไอร์ลังคะทรงโปรดให้กวาดต้อนพวกชาวไร่ชาวนาในดินแดนที่พิชิตได้จากชวากลาง มายังชวาตะวันออก สันนิษฐานว่า เพื่อเพิ่มประชากรในลุ่มแม่น้ำนี้

โครงการควบคุมน้ำยังทำให้ท่าเรือหลวงฮูชัง กาละห์ มีที่จอดเรือที่ดีสำหรับเรือสินค้านานาชาติขึ้นด้วย สถานที่ตั้งของท่าเรือ ฮูชัง กาละห์นี้ สันนิษฐานกันว่าอยู่ในย่านสุราบายา สิ่งอำนวยความสะดวกที่ท่าเรือใหม่ ปลูกสร้างขึ้นช่วยสนองการค้าระหว่างชาติที่กำลังเติบโตขึ้น ไม่นานนัก ชวาตะวันออกมีสถานะที่ทรงอิทธิพลอยู่ในตลาดเครื่องเทศนานาชาติ เป็นตลาดที่เติบใหญ่ขึ้นครอบคลุมซีกโลกด้านตะวันออกเกือบทั้งหมด

เจ้าไอร์ลังคะทรงเปลี่ยนสิ่งที่เป็นข้อเสียเปรียบภายในอาณาจักรของพระองค์ไปเป็นข้อได้เปรียบด้วยประการฉะนี้ การแก้ไขปัญหาแรกเริ่มที่ลุ่มแม่น้ำนี้ประสบ จำเป็นต้องมีการจัดองค์กรอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และดังนั้น จำเป็นต้องมีอำนาจการปกครองเหนือท้องถิ่นในระดับที่สูงขึ้นมา

---

[27] กุลเกถือว่าเจ้าไอร์ลังคะเป็นกรณียกเว้นที่ไม่ได้อยู่ในแบบแผนตามปกติของแนวการบริหารบ้านเมืองในชวายุคต้น คือทรงสถาปนาอำนาจการปกครองของเจ้าชวาโดยตรงยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต โดยผ่านการพิชิตดินแดนด้วยการใช้กำลังทหาร มิใช่ด้วยความสำเร็จในการบริหาร ทรงเป็นกษัตริย์ของชวาพระองค์แรก ที่สมควรได้พระนาม ระตูจักรวาทิน "กษัตริย์แห่งจักรวาล" ตามที่อ้างไว้ในจารึก ดูด้วยเช่นกันที่ Wisseman-Christie, "Negara, Mandala and Despotic State," 74-5. กษัตริย์ยุคมัชปาหิตทรงได้พระนามภัฏระ ("เทพ") ให้สมกับสถานะที่สูงส่งขึ้น

กำกับทิศทางด้วย ผลลัพธ์ก็คือ สามารถใช้พระราชอำนาจได้ไกลเกินกว่าที่กษัตริย์ที่ประทับอยู่ทางตะวันออก จะสามารถกระทำได้ การรวมศูนย์ที่เพิ่มขึ้น ยังสะท้อนให้เห็นในประเพณีที่อ้างว่า เจ้าไอร์ลังคะทรงบัญญัติประมวลกฎหมายชวาด้วยการดึงจารีตประเพณีของภูมิภาคต่าง ๆ เข้ามารวมอยู่ในประมวลกฎหมาย “ชวา” เหล่านี้ แม้ว่าประมวลกฎหมายที่ว่านี้สาปสูญไปแล้วก็ตามที

บรรยากาศด้านเศรษฐกิจระหว่างชาติเอื้ออำนวยให้แก่การเติบใหญ่ของชวาตะวันออกด้วยเช่นเดียวกัน ราชวงศ์ถังในจีนล่มสลายลงใน ค.ศ. 906 แต่เมื่อถึง ค.ศ. 960 หรือประมาณสองหรือสามทศวรรษก่อนเจ้าไอร์ลังคะประสูติ ราชวงศ์ซ้องรวมจีนเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง ราชวงศ์ซ้องนี้ต่างจากราชวงศ์ที่แผ่อำนาจทั่วจักรวรรดิราชวงศ์ก่อน ๆ ตรงที่มีแนวโน้มมุ่งมาที่ชายฝั่งทะเลด้านใต้ ซึ่งมีการพาณิชย์มากกว่า นวัตกรรมทางเทคโนโลยีมีส่วนเกื้อหนุนให้จีนสนใจการพาณิชย์และการเดินเรือเพิ่มขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน ภายหลัง ค.ศ. 1127 แนวโน้มนี้เร่งเร้ามากยิ่งขึ้น เมื่อราชวงศ์ซ้องสูญเสียดินแดนตอนเหนือมากมายให้กับผู้รุกราน และย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่หางโจว ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของแม่น้ำแยงซี แนวโน้มที่มุ่งที่สู่มหาสมุทรทางใต้ของจีน มิได้เปลี่ยนผันจนกระทั่งถึงราว ค.ศ. 1430 ในสมัยของราชวงศ์ซ้องนี้เอง เครื่องกระเบื้องลายครามของจีนสร้างชื่อเสียงในตลาดโพ้นทะเลอย่างมาก เทียบได้กับที่ผ้าไหมได้สร้างชื่อเสียงมาแล้ว และจีนเริ่มส่งออกเครื่องกระเบื้องลายครามในปริมาณคราวละ มาก ๆ ไปตามเส้นทางเดินเรือของทะเลใต้

ก่อนที่ชวาตะวันออกจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมา กาหลิบแห่งราชวงศ์อับบาซิดในแบกแดดประสบความยุ่งยากอย่างหนักหน่วงในการควบคุมจักรวรรดิของตน การกบฏและสงครามกลางเมืองเกิดขึ้นในบริเวณอ่าวเปอร์เซียมาตั้งแต่ช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่เก้า ความไม่สงบนี้เป็นปัญหาหนึ่งซึ่งเพิ่มความยุ่งยากให้กับเส้นทางการเดินเรือจากมหาสมุทรอินเดียไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เนื่องจากบริเวณทะเลแดงก็ถูกรบกวนเช่นกัน และเป็นเวลานานยิ่งกว่า อย่างไรก็ดี เมื่อถึงปี ค.ศ. 973 กาหลิบแห่งราชวงศ์ฟาติมิด (ค.ศ.909 – 1171 เป็นศูนย์อำนาจของศาสนาอิสลามนิกายชิอะห์ ซึ่งระยะแรกมีฐานที่มั่นอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศตูนิเซียในปัจจุบัน) กุมอำนาจเหนืออียิปต์ได้อย่างมั่นคง สันติภาพกลับมาสู่เส้นทางทะเลแดง และดังนั้น เครื่องเทศจึงเข้าถึงตลาดเมดิเตอร์เรเนียนได้เป็นอย่างดีอีกครั้งหนึ่ง

ในรัชสมัยของเจ้าไอร์ลังคะ ท่าเรือต่าง ๆ ของชวาตะวันออก มีความสำคัญเพิ่มขึ้น เจ้าไอร์ลังคะทรงปฏิบัติเช่นเดียวกับกษัตริย์ชวาตะวันออกองค์ก่อน ๆ คือพระราชทานตราราชานุญาต (แผ่นโลหะที่บันทึกความตกลงระหว่างกษัตริย์กับราษฎร) ให้แก่พ่อค้าประจำท่าเรือผู้มีส่วนร่วมในเครือข่ายการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในพื้นถิ่นนี้ เครือข่ายนี้ดำเนินการซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ กับดินแดนตอนใน รายชื่อตลาดท้องถิ่นบ่งชี้ว่า สินค้าที่มิได้มีชื่อเสียงที่มีกำเนิดจากต่างแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลหะและสีย้อม ถูกนำมาแลกเปลี่ยนกับผลิตผลในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว ซึ่งผู้ที่มาแลกจะขนกลับไปยังเมืองท่า

ตราราชานุญาตยังเปิดทางสำหรับสิ่งที่โดยแก่นแท้แล้ว คือการเก็บภาษีการค้าของกษัตริย์ เพราะตราราชานุญาตเหล่านี้ค้ำประกันว่ากษัตริย์จะทรงได้รับส่วนแบ่งผลกำไรทางการค้าทุกอย่าง ตราราชานุญาตที่ออกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบถึงสิบสองนั้น เมื่อคิดเป็นเปอร์เซนต์แล้ว เกี่ยวข้องกับการชำระเงินที่เมืองท่า หรือที่ชายฝั่งทะเลของบริเวณดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำบรันตัสมากที่สุด ผู้ประกอบการค้าอยู่ที่เมืองท่าของชวา ยังมีบทบาทสำคัญในการเก็บภาษีการเกษตรในท้องถิ่นให้กับกษัตริย์ด้วย โดยรับบทบาทเป็นเจ้าภาษีนายอากรให้แก่กษัตริย์ บทบาทนี้เห็นได้ชัดว่า ภายหลังจากรัชสมัยของเจ้าไอร์ลังคะแล้ว มิได้เป็นบทบาทของพ่อค้าต่างชาติอีกต่อไป

กษัตริย์ทรงใช้เงินภาษีที่เก็บได้ไปในการส่งเสริมการค้า ทรงลงทุนอย่างมากมายกับการพัฒนาพื้นที่สำหรับทำการเกษตรเพิ่มขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวส่วนเกินที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด กษัตริย์ทรงจัดหาที่พัก ที่จอดเรือและอาหารแก่ผู้มาเยือนต่างชาติ ค่าใช้จ่ายส่วนนี้ ทรงมีพอที่จะจ่ายได้ เนื่องจากทรงได้รับส่วนแบ่งเปอร์เซ็นต์จากทอง เงินและโลหะอื่น ๆ ทั้งหมดที่พ่อค้านำมาชำระเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าตามเมืองท่าของพระองค์ รายรับของกษัตริย์ยังถูกชักออกมาเพื่อจ่ายให้กับทหารและชาวเรือ คนเหล่านี้ออกเดินทางในนามของกษัตริย์ เพื่อปราบปรามภูมิภาคตามชายฝั่งและแผ่นดินตอนใน ซึ่งแต่ก่อนปกครองอย่างเป็นอิสระให้มาอยู่ในบังคับของพระองค์ด้วย ทหารและชาวเรือเหล่านี้ ยังทำหน้าที่ตรวจตราและรักษาความสงบเรียบร้อยในอาณาจักร กำจัดโจรสลัดและโจรผู้ร้ายซึ่งอาจปล้นและทำร้ายนักเดินทางหรือชาวบ้าน การรักษาความปลอดภัยนี้ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่กำหนดว่าผู้ทำการค้าทั้งหลายจะตัดสินใจมาใช้ท่าเรือใดท่าเรือหนึ่งหรือไม่ อาทิเช่นในยุคนี้ ชาวจีนต่างทราบว่า พวกเขาสามารถได้พริกไทยชนิดที่ดีกว่า (หรือในราคาถูกกว่า) ในบริเวณช่องแคบซุนดา ทว่าไม่ได้เดือดเนื้อร้อนใจที่จะเข้ามาซื้อ เพราะที่แห่งนี้มีชื่อเสียงเรื่องโจรผู้ร้าย

เจ้าไอร์ลังคะและกษัตริย์ชวาตะวันออกองค์อื่น ๆ ที่ครองราชย์ต่อจากพระองค์ ยังใช้ทรัพย์สมบัติของอาณาจักรส่วนที่เป็นของพระองค์ไปกับการเพิ่มพระราชอำนาจ ใช้เป็นทรัพย์พระราชทานเพื่อสร้างโบสถ์วิหาร ใช้ในการประกอบพิธี และการอุปถัมภ์นักปราชญ์ ทั้งหมดนี้ เป็นไปเพื่อเสริมบารมีอันสูงส่งของกษัตริย์และเกียรติคุณของศูนย์กลาง ในยุคนี้ มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างเสริมสิทธิธรรมของศูนย์อำนาจ และการตอบแทนแก่ประชาราษฎร ซึ่งเดิมทำด้วยการสร้างสิ่งปลูกสร้างทางศาสนาที่ใหญ่โตมโหฬารนั้น ในยุคนี้เปลี่ยนไปเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีขนาดเล็กลงมาก การตอบแทนที่เป็นเรื่องทางศาสนาก็เปลี่ยนเป็นการให้สินค้าที่มีชื่อเสียงแทน ดูเหมือนว่า กษัตริย์ของชวาตะวันออกทรงควบคุมการสั่งเข้าสินค้าต่างแดนที่มีชื่อเสียง และแจกจ่ายสิ่งของฟุ่มเฟือยเหล่านี้ไปทั่วอาณาจักรของพระองค์ รวมทั้งบริเวณแผ่นดินตอนใน พระองค์ทรงดำเนินการโดยวิธีสร้างพันธมิตรหรือการให้ของขวัญในแบบอื่น ๆ แหล่งข้อมูลจากทางจีนระบุว่า สินค้าเหล่านี้ ถูกส่งลงเรือไปยังชวาคราวละมาก ๆ มีการพบชิ้นส่วนแตก ๆ ของเครื่องดินเผาเคลือบ (เซรามิก) ของจีนของช่วงสมัยนี้ในปริมาณมากตลอดทั่วอาณาจักร กระนั้น สินค้าเหล่านี้มิได้มีระบุไว้ในจารึกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตลาดในท้องถิ่น

คำอธิบายที่น่าเป็นไปได้มากที่สุดสำหรับความขัดแย้งที่มองเห็นอยู่นี้ ก็คือ กษัตริย์ทรงควบคุมสินค้าฟุ่มเฟือยเช่นเครื่องเซรามิกของจีน และใช้สินค้าพวกนี้เสมือนหนึ่งเป็นทุนทางการเมือง

หนึ่งในบรรดาสิ่งที่น่าฉงนในประวัติศาสตร์ของชวายุคต้นนี้ ก็คือ ทำไมชวาตะวันออกระหว่างช่วงคริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม—ซึ่งเป็นช่วงที่ประชากร ทรัพย์สมบัติ และฐานโครงสร้างด้านการขนส่งมีมากพอที่จะสร้างศูนย์กลางในสภาพที่เป็นเมืองอย่างถาวรในบริเวณที่อยู่เลยชายฝั่งทะเลเข้าไปได้— แต่กลับมิได้มีการพัฒนาศูนย์กลางการค้าถาวรในขอบข่ายใหญ่โตอันใด ณ บริเวณแผ่นดินตอนใน คำอธิบายอย่างหนึ่ง ดังที่เราได้พิจารณาผ่านมาแล้วก็คือ เศรษฐกิจแบบข้าวนาดำของชวา ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เมื่อประชากรรวมกลุ่มกันอยู่ในชุมชน ที่มีการผลิตขนาดย่อม โดยมีเขตศรษฐกิจแบบกระจายอำนาจล้อมชุมชนเหล่านั้นไว้ภายใน คำอธิบายอีกประการหนึ่งก็คือ การกระจายอำนาจนี้ เป็นพระราโชบายที่มีเป้าประสงค์เช่นนี้อย่างเต็มที่ ในแง่ที่ว่าสภาพการณ์เป็นเช่นนี้มาตั้งแต่แรกเริ่มนับแต่ที่ชวาตะวันออกเป็นใหญ่ขึ้นมา เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นในจารึกต่าง ๆ จารึกเหล่านี้บันทึกถึงความริเริ่มของกษัตริย์ อาทิความริเริ่มของเจ้าไอร์ลังคะ ซึ่งทรงขยายฐานรายรับของอาณาจักร ด้วยวิธีพัฒนาดินแดนรอบนอกที่ไม่มีการเพาะปลูกมาก่อนขึ้น การพัฒนานี้ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ พร้อมกันนั้นก็ทรงส่งเสริมการค้าที่รัฐสามารถเก็บภาษีได้ อาทิเช่น ระหว่าง ค.ศ.900 ถึง ค.ศ.1060 มีการก่อตั้งดินแดนใหม่กว่าสี่สิบแห่ง โดยกษัตริย์ทรงเข้าเกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำบรันตัสโดยตรง[28] ขณะที่ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ได้จากการพัฒนาสามเหลี่ยมบรันตัสนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แต่ความริเริ่มเหล่านี้และในเรื่องอื่น ๆ ของกษัตริย์ เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว ย่อมเป็นการดำเนินการเพื่อส่งเสริมอำนาจการปกครองของกษัตริย์ เป็นการส่งเสริมในเชิงที่เคียงไปกับคนชั้นสูงและสถาบันอื่น ๆ ที่เป็นคู่แข่งขันด้วย การพยายามเหล่านี้เกิดขึ้นสมัยซึ่งกษัตริย์ที่ชวาตะวันออก ทรงพยายามยืนยันอธิปไตยของพระองค์เหนือแคว้นซึ่งก่อนหน้านี้เป็นการปกครองในแบบกระจายอำนาจ

ในช่วงสมัยตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ก่อนการสถาปนาอาณาจักรมัชปาหิตขึ้นมานั้น สิ่งของพระราชทาน ซึ่งเป็นที่รู้กันในนาม*สีมา* (ภาษีพระราชทาน) เป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญสำหรับการรุกของกษัตริย์ ของพระราชทานเหล่านี้ มิได้เป็นของขวัญในรูปที่ดินปกติแล้ว กษัตริย์ชวามิได้ทรงมีสิทธิในที่ดินในท้องถิ่น แม้กระทั่งสิทธิในการเก็บภาษีของกษัตริย์ ก็ต้องขึ้นอยู่กับข้อบังคับของสังคม เมื่อจะมีการโอนกรรมสิทธิที่ดิน ต้องมีการซื้อที่ดินนั้นจากหมู่บ้านที่ถูกโอนเสียก่อน *สีมา*จึงเท่ากับเป็นการโอนสิทธิในรายได้ (หรือภาษี) ทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งของ

---

[28] แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่าต้องมีมากกว่านี้ เพราะจะต้องมีส่วนที่ไม่มีหลักฐานในรูปจารึกเหลืออยู่ ดู Wisseman-Christie, “States without Cities”.

รายได้ตามที่ระบุไว้ (มีอยู่บ่อย ๆ ที่มีการกำหนดเพดานจำนวนภาษีที่ทางอาณาจักรเต็มใจสละให้) ตามที่ที่ดินนั้น ๆ ต้องชำระให้แก่ฝ่ายที่มีอำนาจทางการเมืองที่เหนือกว่า

*สีมา*พระราชทาน เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งใช้เพื่อส่งเสริมการขยายดินแดน และการบุกเบิกบริเวณรอบนอก ซึ่งไม่มีการเพาะปลูกมาก่อน นอกจากนี้ ยังเป็นวิธีการที่เกษตรกรและผู้ที่มิใช่เกษตรกรจะถูกนำมาขึ้นสังกัดและอยู่ในบัญชาของระเบียบทางเกษตรกรรมที่มีอยู่ ที่ดิน*สีมา* ซึ่งกันไว้สำหรับจัดหารายได้ตามจำนวนที่กำหนดแก่สถาบันทางศาสนา –โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบสถ์วิหารบรรพบุรุษที่สร้างขึ้นเพื่อเชิดชูกษัตริย์องค์ก่อน ๆ เชิดชูบรรพบุรุษของสมาชิกในหมู่คนชั้นผู้นำของท้องถิ่นหรือหมู่บ้าน – รวมทั้งแก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับความนิยมยกย่อง ที่ดินเหล่านี้ถือว่าอยู่นอกเหนืออำนาจการบริหารของกษัตริย์ นอกจากผู้ที่อ้างสถานะความเป็นกษัตริย์ยกเว้นภาษีให้ในแบบ*สีมา*แล้ว ผู้มีอำนาจปกครองในภูมิภาค (*รากาย*) ยังออกตรา*สีมา*ซึ่งสละสิทธิการเก็บภาษี (ปกติแล้ว สละให้ด้วยความเห็นชอบของกษัตริย์ "ผู้เป็นใหญ่") และสละสิทธิการบริหารปกครองบริเวณที่ดิน*สีมา* ให้สอดคล้องกับการพระราชทานภาษี*สีมา*ในที่ดินดังกล่าว กระนั้น พิธีการที่จัดขึ้นเพื่อการยก*สีมา*ให้ ไม่ว่า*สีมา*พระราชทานหรือ*สีมา*ที่ผู้มีอำนาจปกครองในภูมิภาคหนึ่งใดยกให้ผู้ใด จะเน้นว่า ผู้ที่ได้รับ*สีมา*ต้องซื่อตรงต่ออาณาจักรชวา พิธีกรรมนี้ เกี่ยวข้องกับการให้สัตย์ปฏิญาณ ซึ่งผู้รับให้คำมั่นว่าจะจงรักภักดีและลงท้ายด้วยการประกาศคำสาปแช่งจากเจ้าหน้าที่ผู้ทำพิธีทางศาสนา ข่มขู่ผู้ที่อยู่ในพิธีซึ่งไม่ซื่อสัตย์ต่อกษัตริย์ ปกติแล้ว การก่อตั้งสีมาจะจัดเป็นงานเทศกาลอย่างใหญ่โตให้ประชาชนมาร่วมเฉลิมฉลองกัน และเพื่อเป็นเกียรติแก่การก่อตั้ง*สีมา*ใหม่นั้น งานพิธีการและเทศกาลเฉลิมฉลองเหล่านี้ คงต้องใช้เป็นวิธีการหนึ่งเพื่อการกระจายความมั่งคั่งด้วย เพราะหากไม่เช่นนั้นแล้ว อาจถูกนำไปใช้ในแบบที่สร้างความเสียหายแก่สังคม—และแก่อำนาจอธิปไตยของกษัตริย์ *สีมา*เป็นสิทธิ์ตลอดกาล ดังเห็นได้จากหลักฐานในรูปจารึกในกรณีที่ศาลตัดสินให้สิทธิ*สีมา*ที่กษัตริย์ในราชวงศ์ที่ล่มสลายไปแล้วพระราชทานไว้ ยังคงมีผลบังคับ ใช้อยู่[29]

*สีมา*พระราชทานจึงเท่ากับถูกนำมาใช้เพื่อให้ที่ดินนั้น ๆ ปลอดพ้นจากการเรียกร้องเรื่องภาษีและการรับใช้ในเรื่องต่าง ๆ ในยุคที่ระบบเจ้าภาษีนายอากรเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นปทัสฐานอยู่ทั่วไป *สีมา*จึงมีผลบังคับถึงผู้เก็บภาษีและเจ้าหน้าที่–ซึ่งมักทำงานให้กับผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นและผู้มีอำนาจปกครองของหมู่บ้านด้วย—มิให้เข้ามาในเขต*สีมา*เพื่อเรียกร้องการชำระเงินภาษีในนามของตนเองหรือของผู้อื่นจะเห็นว่า ขณะที่การยกเว้นภาษีแก่ *สีมา*เมื่อมองจากภายนอก ดูเหมือนว่านำมาซึ่งการสละพระราชอำนาจของกษัตริย์ในท้องถิ่น แต่ตามความเป็นจริงแล้ว *สีมา*เท่ากับหักลบทรัพย์สินส่วนหนึ่งของชนชั้นสูงในท้องถิ่นออกไปโดยตรง (อย่างไรก็ดี ชนชั้นสูงเหล่านี้ ก็ได้รับการชดเชยรายได้ที่สูญเสียไป

---

[29] Wisseman-Christie, "Negara, Mandala and Despotic State'" , 72; J. G. de Casparis, "Pour une Histoire Sociale de l'ancienne Java, Principalement au Xième S," ***Archipel***, 21 (1981) 128-30.

ของตน ด้วย “ของขวัญ” ที่อยู่ในรูปของทองคำ เงินหรือผ้า) พร้อมกับสถาปนาฐานที่มั่นเชิงสถาบันที่มั่นคงขึ้น จากฐานที่มั่นดังกล่าวนี้ ประมุขของชวาตะวันออก สามารถใช้ความพยายามขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของพระองค์ให้เลยไปจากศูนย์กลางของพระราชอำนาจได้ ศูนย์กลางนี้ยังมักเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ระบบการโอนหรือยกเว้นสิทธิการเก็บภาษี*สีมา* ยังทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นห้ามล้อที่เหนี่ยวรั้งการเติบโตของกลุ่มประชากรในบริเวณแผ่นดินตอนในที่ลึกเข้าไปจากชายฝั่ง ผู้ที่มิใช่เกษตรกรรวมทั้งพ่อค้า ถูกรวมเข้าอยู่ในสังกัดชุมชนชนบท แทนที่จะปล่อยให้วิวัฒนาการขึ้นเป็นเขตพาณิชย์ที่แยกตัวออกไปต่างหาก อำนาจปกครองของกษัตริย์สำแดงให้ปรากฏอย่างชัดเจนด้วยตรา*สีมา*ซึ่งกำหนดถึงขีดจำกัดของปริมาณการค้าที่ผู้ประกอบวิชาชีพในท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้โดยไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ รวมทั้งจำนวนผู้ประกอบวิชาชีพภายในชุมชน*สีมา*ชุมชนหนึ่ง ซึ่งสามารถดำเนินการได้โดยปลอดจากภาษี[30] การยกเว้นภาษี*สีมา*จึงน่าจะเป็นการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนจนกระทั่งชุมชนนั้น มีรายได้ขึ้นไปถึงเพดานการยกเว้นภาษีของ*สีมา*ที่กำหนดไว้ แต่การยกเว้นภาษีนี้ยังเป็นการขัดขวางอย่างปราม ๆ มิให้กิจกรรมการพาณิชย์ของนักวิชาชีพ สูงเลยเพดานนั้นไปด้วย ระบบ*สีมา* จึงเท่ากับลดระดับการแข่งขันในท้องถิ่น และยังค้ำประกันให้เกิดการกระจายกิจกรรมการค้าของผู้ประกอบวิชาชีพ ชุมชนเกษตรกรรมเอง ก็ได้รับผลกระทบกระเทือนจากระบบการเก็บภาษีของรัฐที่เป็นอยู่นี้ในทำนองเดียวกัน ระบบดังว่านี้ เก็บภาษีชุมชนใหญ่หนักหน่วงกว่า ซึ่งย่อมเป็นการส่งเสริมการแบ่งแยกชุมชน แทนที่จะทำให้เกิดการรวมตัวเข้าด้วยกันอย่างเป็นปึกแผ่น หลักฐานในรูปจารึกของยุคนี้ ล้วนพิสูจน์ให้เห็นการแพร่กระจายของกลุ่มที่อยู่อาศัยย่อย ๆ แทนที่จะแสดงการเพิ่มขึ้นของแหล่งที่มีประชากรรวมตัวกันอย่างหนาแน่น และแทนที่จะมีการก่อตั้งแหล่งรวมที่อยู่อาศัยที่มีขนาดใหญ่ขึ้น กลับพบว่ามีหมู่บ้านมากมาย แบ่งซอยออกเป็นหมู่บ้านย่อย ๆ ทำให้มีชุดเจ้าหน้าที่ของทางการมากชุดขึ้น โดยที่พวกเจ้าหน้าที่เหล่านี้ ถูกรวมเข้าอยู่ในโครงสร้างการบริหารของรัฐซึ่งมีการแบ่งลำดับชั้นมากขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อเจ้าไอร์ลังคะสิ้นพระชนม์ในค.ศ. 1049 อาณาจักรของพระองค์ถูกแบ่งให้กับโอรสสองพระองค์ โดยบาหลี ถูกปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรมของตนเองอีกครั้งหนึ่ง การตัดสินพระทัยแบ่งอาณาจักรครั้งนี้ ต่อมาภายหลัง กล่าวโทษกันว่าเป็นเพราะที่ปรึกษาคนหนึ่งของกษัตริย์ คือนักพรตฮินดูที่รู้จักกันในนามภราดาเป็นผู้ทำให้เกิดขึ้น อาณาจักรทางตะวันออก มีชื่อว่า จังกาละ/สิงหัดส่าหรี และอาณาจักรทางตะวันตก มีชื่อว่า ปันชาลุ/เคดิรี[31] สภาพสองขั้ว คงเป็นอยู่เช่นนี้เป็นเวลาเกือบ 200 ปี

---

[30] Wisseman-Christie, “States without Cities”.

[31] การแบ่งชวาตะวันออกทั้งหมดของเจ้าไอร์ลังคะ ออกเป็นจังกาละและปันชาลุ ตามที่อ้างนี้ ปรากฏว่าเป็นการแบ่งเฉพาะอาณาจักรที่เป็นแกนของพระองค์เองในภูมิภาคสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ Boechari, “Sri Maharaja Garasakan, a

จนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม อย่างไรก็ดี การแบ่งอาณาจักรมิได้ขัดขวางการพัฒนาสถานะทางการพาณิชย์ของชวาตะวันออกต่อไปแต่อย่างใด ชวาตะวันออกเติบใหญ่ขึ้นเป็นดินแดนที่มั่งคั่งที่สุดแห่งหนึ่งของโลกพร้อม ๆ กับการหลั่งไหลของสินค้ามีค่าเข้ามาสู่ราชอาณาจักรได้แก่ ทองแท่ง ภาชนะทองคำและเงิน ผ้าไหม และเครื่องลายครามที่ดีที่สุดของโลก เครื่องเขินหรือโลหะ สารเคมีและงานโลหะต่าง ๆ เป็นอันมาก

หลักฐานที่ไม่อาจแย้งได้เลยเกี่ยวกับการที่ชวากลายเป็นชุมทางการค้านั้น มาจากรายงานในค.ศ.1225 ของจ้าว หยูกัว ข้าหลวงฝ่ายการค้ากับต่างแดนที่เมืองท่าเฉือนโจวของจีน จ้าว หยูกัวระบุว่าในสมัยราชวงศ์ซ้อง (ค.ศ.960 – 1279) ชาวจีนซื้อเครื่องเทศ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพริกไทย) จากชวาตะวันออกมากเสียจนเหรียญทองแดงหลั่งไหลออกจากประเทศในปริมาณที่น่าตกใจ ข้าหลวงจ้าวรายงานว่า เหรียญของชวาเองนั้น เป็นส่วนผสมของเงิน ดีบุก ตะกั่วและทองแดง และเช่นเดียวกับเหรียญของจีน เหรียญชวามีรูสี่เหลี่ยมจัตุรัสอยู่ตรงกลาง เพื่อที่จะสามารถนำมาร้อยเข้าด้วยกันได้ (ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า ชวาใช้เหรียญของจีนหรือว่าผลิตเหรียญที่คล้ายกับของจีน) ในท้ายที่สุดรัฐบาลจีนมีคำสั่งห้ามค้ากับชวา ทั้งนี้เป็นความพยายามของจีนที่จะปกป้องเงินตราของตน อย่างไรก็ดีผู้ทำการค้าในชวาพยายามหลบเลี่ยงข้อห้ามนี้ด้วยการกล่าวว่า พวกเขามาจากสุกะดานะ (สุ-กิ-ตัน ในภาษาจีน) ซึ่งเป็นชื่อที่เห็นได้ชัดว่าแต่งขึ้นมาลอย ๆ[32]

สิงหัดส่าหรี (ค.ศ.1222 – 1292)
และมัชปาหิต (ค.ศ.1293 – 1528)

มัชปาหิตเป็นจักรวรรดิสุดท้ายและเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาอาณาจักรที่อยู่ในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อน ค.ศ. 1500 กษัตริย์ของมัชปาหิตทรงมีอำนาจควบคุมชวาตะวันออกจากส่วนกลางในระดับหนึ่ง ซึ่งมากเกินกว่าที่เคยมีมาก่อน ยิ่งกว่านั้น กษัตริย์ของมัชปาหิตยังทรงสร้างศูนย์กลางของรัฐที่ได้สถาปนาความเป็นใหญ่เหนือชวากลางและอาณาจักรโพ้นทะเลในระดับต่าง ๆ กัน ดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจการครองความเป็นเจ้าของมัชปาหิตนี้ รวมแล้วมีขนาดใหญ่เป็นเกือบสามเท่าของที่อาณาจักรศรีวิชัยเคยมี อาณาจักรของมัชปาหิตนี้จึงประกอบด้วยทุกเกาะที่ปัจจุบันนี้ เป็นของ

New Evidence on the Problem of Airlangga's Partition of His Kingdom," ***Madjalah ilmu-ilmu Sastra Indonesia***, 4 (1968).

[32] F.Hirth and W. W. Rockhill, ***Chau Ju-kua: His Work on the Chinese and Arab Trade in the Twelfth*** *and* ***Thirteenth Centuries, Entitled Chu-fan-chi***, St. Petersburg, 1911, 78, 81-3.

อินโดนีเซีย ทั้งยังมีดินแดนอื่นอีก รากเหง้าของมัชปาหิตและความใฝ่สูงของมัชปาหิตก่อตัวขึ้นจากสิงหัดส่าหรี เจ้าวิษณุวัฒนา(ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1248 – 1268) ผู้ครองสิงหัดส่าหรี ทรงปราบศูนย์ประชากรเคดิรีไว้ในอำนาจได้ สิงหัดส่าหรีจึงมีอำนาจทางการเมืองโดดเด่นขึ้นมาในชวาตะวันออก สถานะความโดดเด่นทางการเมืองนี้ ประมุขของสิงหัดส่าหรีทรงรักษาไว้ได้จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1292 ทว่าผู้ที่วางรากฐานให้กับมัชปาหิต คือเจ้าเกียรตินคร (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1268 – 1292) โอรสของเจ้าวิษณุวัฒนา *นครเกียรติคม* มหากาพย์ที่บรรยายเรื่องราวและเหตุการณ์ตามลำดับเวลาที่ประปานจะพระสงฆ์รูปหนึ่งประพันธ์ขึ้นใน ค.ศ. 1365 เพื่อยกย่องเชิดชูผู้ปกครองมัชปาหิตนั้น โดยอันที่จริงเริ่มต้นเรื่องด้วยรัชสมัยของกษัตริย์สิงหัดส่าหรีพระองค์นี้ พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่ลึกลับและเป็นที่โต้เถียงกันมาก พระองค์ทรงขึ้นครองราชบัลลังก์ได้ต่อเมื่อได้ทำลาย “บุคคลที่ชั่วร้าย” ลงพระองค์อ้างว่าทรงถูกนำเข้าสู่พิธีตันตระอันลี้ลับ ซึ่งทำให้พระองค์มีอำนาจพิเศษในการสู้กับอำนาจของปีศาจ การที่จะรักษาอำนาจพวกนี้ไว้ได้ พระองค์จำต้องก่อให้เกิดปีติสุขแก่พระองค์เองโดยผ่านพิธีกรรมตามแบบตันตระ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบริโภคเครื่องดื่มมึนเมาและประกอบกิจทางเพศ

ผู้เขียนพงศาวดารในภายหลัง เมื่อสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า แม้ว่าเป็นผู้ต่อต้านพิธีกรรมแนวตันตระและสร้างบุคลิกภาพของเจ้าเกียรตินครว่าเป็นคนติดสุรา ซึ่งพินาศล่มจมเพราะตัณหาราคะของพระองค์เอง แต่*นครเกียรติคม* บรรยายว่าพระองค์ว่าทรงเป็นผู้มีศีลธรรมอันประเสริฐ และเป็นนักพรตที่ปราศจากกิเลสทั้งปวง เจ้าเกียรตินครทรงสร้างรูปปั้นของพระองค์เอง ในภาพของ*อัคสุภยา*พระพุทธเจ้าขณะเข้าฌาณ ณ ตรงจุดที่*ภราดา* (นักพรตผู้ที่ถูกกล่าวโทษว่าเป็นตัวการที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกราชอาณาจักรของไอร์ลังคะขณะที่เจ้าไอร์ลังคะทรงเข้าฌาณอยู่) เคยอยู่ ทั้งนี้เพื่อทรงยุติความหดหู่สิ้นหวัง (และความยากลำบากที่ดูเหมือนว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องการแบ่งอาณาจักรไอร์ลังคะที่กลายเป็นตำนาน) นอกจากนี้ยังทรงยืนยันว่าจะให้การอุปถัมภ์และการสังเคราะห์ขนบประเพณีทางศาสนาที่เป็นของชวาแท้เข้าด้วยกัน (ไศวะ ฮินดู พุทธศาสนานิกายมหายานและตันตระ) เช่นเดียวกับพระบิดาของพระองค์ พระอังคาร (เถ้า) ของเจ้าวิษณุวัฒนาพระบิดาของพระองค์ถูกแบ่งปันกันในระหว่างสองวิหาร คือวิหารที่บูชาพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นภาคอวตารของพระศิวะ กับแห่งที่สองคือ วิหารที่บูชาพระองค์ในฐานะอโมฆะปาศะ พระโพธิสัตว์แห่งความเมตตาสงสาร *นครเกียรติคม* มองการชำระศาสนาในชวาของเจ้าเกียรตินครว่าเป็นเหตุของความรุ่งโรจน์ของพระองค์เองและของผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ในฐานะกษัตริย์ผู้เป็นเทพและการเป็นผู้ทรงรวมอาณาจักรเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง

เจ้าเกียรตินครคงต้องอาศัยอำนาจทุกอย่างทุกทางที่ทรงสามารถเรียกหามาได้ เพราะพระองค์(และต่อมาคือราชบุตรเขย) คือผู้ที่เผชิญกับมองโกล ผู้พิชิตจากเอเชียกลาง เจ้าของกองทหารม้าแห่งทุ่งสเตปป์ซึ่งพิชิตดินแดนได้อย่างมากมายทั้งในเอเชียและยุโรป เมื่อเจ้าเกียรตินครขึ้นมามีอำนาจใน ค.ศ. 1268 ดินแดนตอนใต้ของจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ ได้รับความเดือดร้อนจากการรุกรานของกองทัพเหล่านี้กันแล้ว น่านเจ้า ราชอาณาจักรที่เป็นอิสระในบริเวณซึ่ง

ปัจจุบันคือส่วนตอนใต้ของมณฑลยูนนานของจีน ถูกรุกรานใน ค.ศ. 1253 การรุกรานครั้งนี้ก่อให้เกิดกระแสการอพยพลี้ภัยของผู้คนชาวไทยได้รับผลกระทบจากผู้อพยพเหล่านี้อย่างหนักหน่วง พวกเขาจึงแผ่กระจายกันออกจากบริเวณนี้ล่วงเข้าไปยังบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งอาณาจักรพุกามของพม่าทางด้านตะวันตก และพระนครของกัมพูชาทางด้านตะวันออก จากนั้นก็เริ่มแผ่กระจายลงไปทางคาบสมุทรมลายู เข้าสู่ดินแดนซึ่งเจ้าผู้ครองชวาตะวันออกที่สิงหัดส่าหรีถือว่าอยู่ในเขตผลประโยชน์ของตน

พวกมองโกลต่อท้ายการยึดครองน่านเจ้าด้วยการรุกรานเวียดนามในค.ศ. 1257 (การรุกรานซึ่งชาวเวียดนามต่อต้านอยู่ประมาณยี่สิบเจ็ดปี จึงสามารถขับมองโกลผู้รุกรานออกไปได้สำเร็จ) ใน ค.ศ. 1267 หนึ่งปีก่อนที่เจ้าเกียรตินครจะขึ้นมามีอำนาจ กุบไลข่านเข้าโจมตีอาณาจักรซ้องใต้โดยตรง และต่อด้วยการเข้ารุกรานพม่าในค.ศ. 1271 (เป็นการรบพุ่งเป็นระยะ ๆ ไม่เลิกราจนกระทั่งถึงค.ศ. 1300) ค.ศ. 1274 พวกมองโกลลงทะเลเป็นครั้งแรกและเริ่มการโจมตีญี่ปุ่นโดยทางเรือ

ใน ค.ศ. 1275 หลังจากชาวไทยแผ่กระจายลงมาจากคาบสมุทรมลายูและภายหลังจากที่กุบไลข่านโจมตีญี่ปุ่นโดยทางเรือแล้ว เจ้าเกียรตินครทรงดำเนินการซึ่งเป็นก้าวสำคัญของชวาตะวันออกในโพ้นทะเลเป็นครั้งแรก พระองค์ส่งกองทหารไปยึดครองแจมบี-มลายู เมืองท่าเก่าของสุมาตราซึ่งเคยเป็นดินแดนที่ศรีวิชัยพิชิตได้เป็นครั้งแรก จนกระทั่งถึงเวลานี้ยังไม่มีหลักฐานว่าชวาตะวันออกเข้ามามีอำนาจในบริเวณช่องแคบนี้ อย่างมากที่สุด ชวาตะวันออกห่วงเพียงแค่ให้ช่องแคบเมละกาเปิดรับการขนส่งสินค้าของนานาชาติเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ทัศนคติดังกล่าวนี้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วใน ค.ศ. 1271 เมื่อกุบไลข่านสถาปนาราชวงศ์จีนในแบบฉบับของมองโกลขึ้นมา คือราชวงศ์หยวน และใน ค.ศ. 1276 นครหลวงของอาณาจักรซ้องใต้ คือ หางโจว พ่ายต่อกองทัพของกุบไลข่าน ดูเหมือนว่า เมืองท่าต่าง ๆ ในสุมาตราไม่ยอมเสียเวลาที่จะเปิดการติดต่อกับราชวงศ์หยวนที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่นี้ ด้วยการส่งคณะฑูตไปยังนครหลวงของกุบไบข่าน เริ่มด้วยปาเล็มบังในค.ศ.1277 แจมบี-มลายูใน ค.ศ.1281 และสมุทรา-ปาซาย (คลังพริกไทยทางปลายด้านเหนือของเกาะ) ใน ค.ศ. 1282 สันนิษฐานว่า เมืองเหล่านี้คงต้องการได้รับการยอมรับในฐานะเมืองท่าพิเศษที่ทำการค้ากับจีน อันเป็นสถานะเมืองท่าที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่งอันเก่าแก่ที่ศรีวิชัยเคยได้รับมาก่อน

การหันเข้าหาผู้ปกครองจีนชาวมองโกลของสุมาตราดังกล่าวนี้ ติดตามมาด้วยยุคของการเป็นนักแผ่ขยายอำนาจอย่างยืดเยื้อเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชวาตะวันออก หลังจากผนวกบาหลีใน ค.ศ.1284 แล้ว เจ้าเกียรตินครทรงส่งกองทัพไปทางตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และได้สถาปนาความเป็นใหญ่ของชวาเหนือบริเวณช่องแคบในค.ศ.1286 ในปีเดียวกันนี้เอง พระองค์ทรงสร้างอนุสาวรีย์พระบิดาของพระองค์ขึ้นที่แจมบี-มลายู

อย่างไรก็ดี กุบไลข่านมิได้ทรงยินดีกับความเป็นใหญ่ของชวาเหนือบริเวณช่องแคบ ใน ค.ศ. 1289 พระองค์ส่งคณะทูตไปถึงเจ้าเกียรตินครเพื่อเผชิญหน้ากับพระองค์และตั้งข้อเรียกร้องให้ จัดส่งคณะทูตนำบรรณาการจากชวาไปยังนครหลวงของข่าน เจ้าเกียรตินครทรงตอบด้วยการสักที่หน้าและทำให้ใบหน้าของทูตมองโกลเสียโฉม ก่อนจะส่งกลับไปในสภาพที่น่าอดสูนี้ ความโอหังของพระองค์สร้างความโกรธแค้นแก่กุบไลข่านมากจนมองโกลถึงกับส่งเรือรบมาลงโทษชวาถึง 1000 ลำ

ทว่าก่อนที่กองเรือนี้จะมาถึง ผู้ปกครองเคดิรีซึ่งเคยอยู่ใต้บังคับของสิงหัดส่าหรีมาก่อน สามารถปราบสิงหัดส่าหรีลงได้ใน ค.ศ. 1292 และในระยะที่เคดิรียึดครองพระราชวังของสิงหัดส่าหรีอยู่นี้เอง เจ้าเกียรตินครสิ้นพระชนม์ลง หลังจากหายนะครั้งนี้ ซึ่งเกิดขึ้นช่วงเดือนท้าย ๆ ของปี ค.ศ. 1292 หรือต้นปี ค.ศ.1293 ราชบุตรเขยของเกียรตินคร คือระเด่น วิชัย ทรงถางป่าเพื่อให้เป็นที่ตั้งของนครหลวงแห่งใหม่ และให้ชื่อว่า มัชปาหิต ราชธานีแห่งนี้ซึ่งเป็นชื่อให้แก่อาณาจักรด้วยนั้น ตั้งอยู่เหนือน้ำจากสุราบายาขึ้นไปประมาณห้าสิบกิโลเมตร ในบริเวณเยื้องไปทางตะวันออกเฉียงใต้ของบริเวณมาจาเกอร์ตาในปัจจุบันเล็กน้อย (ใกล้กับบริเวณที่เคยเป็นนครหลวงของเจ้าไอร์ลังคะ)

เมื่อเรือรบของพวกมองโกลมาถึง ราชบุตรเขยสามารถจัดการชักจูงให้พวกมองโกลเชื่อว่าสิงหัดส่าหรี สิ้นสลายลงแล้ว และเนื่องจากเจ้าเกียรตินครสิ้นพระชนม์ไปแล้ว ซึ่งนับเป็นการลงโทษที่สาสม พวกมองโกลน่าจะช่วยพระองค์ลงโทษผู้ครองเคดิรีแทน หลังจากพระองค์ทรงทำลายคู่แข่งและศัตรูภายในด้วยความช่วยเหลือของกองทัพจากต่างแดนนี้แล้ว พระองค์จึงหันมาสู้กับพวกมองโกล และบีบบังคับให้มองโกลถอนทัพออกไปจากชวาได้สำเร็จ

หลังจากผู้ก่อตั้งมัชปาหิตปราบพวกมองโกลลงได้ในค.ศ.1293 ชวาไม่เพียงแต่สามารถจัดการสงบศึกกับพวกมองโกล พร้อมกับสถาปนาความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับจีนได้ใหม่เท่านั้น แต่ยังได้ครองตลาดที่กำลังขยายตัวและมีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง ตลาดนี้ตั้งอยู่ในซีกโลกซึ่งอยู่ฟากตรงข้ามกับจีน คือยุโรปตะวันตก ภายหลังการปฏิวัติเกษตรกรรม การปฏิวัติทางพาณิชย์ และการทำสงครามครูเสดในเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกอยู่ประมาณสองร้อยปี ชาวยุโรปตะวันตกเริ่มบริโภคเนื้อกันเป็นการใหญ่ และเกิดความนิยมเครื่องเทศของเอเชีย ในเวลาต่อมาพวกเขาจึงเกิดความต้องการได้เครื่องเทศเหล่านี้มาใช้ปรุงรสเนื้อแห้งหรือเนื้อเค็มและผักและผลไม้แห้ง

เวนิสเป็นตัวหลักในการจัดหาสินค้ามาป้อนตลาดนี้ นครรัฐเวนิสครอบครองการค้าส่วนใหญ่ในเมดิเตอร์เรเนียนของไบแซนเทียม ได้พัฒนาเส้นทางเดินเรือไปยังแฟลนเดอร์สและอังกฤษ และในท้ายที่สุด ได้เป็นผู้ควบคุมตลาดเครื่องเทศของยุโรปตะวันตกไว้ถึงประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ ผลลัพธ์อย่างหนึ่งของสันติสุขเมื่อภัยจากมองโกลหมดไป คือพ่อค้าในเวนิส เช่นเดียวกับตระกูลของมาร์โคโปโล ได้สร้างสัมพันธ์ทางการค้ากับทางตะวันออกของตนเองขึ้นมา ทว่าผู้เป็นหลักสำคัญในการจัดหาสินค้าเหล่านี้ให้เวนิส คือเจ้าในราชวงศ์มาเมลุคแห่งอียิปต์ (ค.ศ.1250 – 1511) ราชวงศ์นี้เป็นผู้ขับพวก

มองโกลให้ถอยออกไปได้ และเป็นผู้ทำให้เส้นทางเดินเรือไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียนโดยผ่านทะเลแดงกลับมามีความปลอดภัยได้อีกครั้งหนึ่ง

อาณาจักรมัชปาหิตจักต้องสนองความต้องการนี้ และกระบวนการนี้ทำให้อาณาจักรต้องเปลี่ยนแปลงไป เครือข่ายการตลาดของชวาเองได้รับประโยชน์จากความต้องการของนานาชาติที่เพิ่มขึ้น และจากความสงบและความมั่นคงภายในที่ความเป็นใหญ่ของมัชปาหิตอำนวยให้เกิดขึ้น รวมทั้งความเพียรพยายามของกษัตริย์ที่จะขจัดอุปสรรคที่ขวางอยู่ ระหว่างผู้ผลิตที่อยู่บริเวณแผ่นดินตอนในกับเมืองท่าชายฝั่งทะเล

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ของมัชปาหิตกับบรรดาพ่อค้าของมัชปาหิต ใกล้ชิดกันถึงขั้นที่แหล่งข้อมูลบางแหล่ง ทั้งของมัชปาหิตเองและของต่างชาติ พิจารณาว่าพ่อค้าเครื่องเทศของชวา ไม่ต่างจากความเป็น “ตัวแทนการค้า” ของกษัตริย์เท่าใดนัก แม้ว่าคำกล่าวนี้เป็นการอ้างเกินความเป็นจริง แต่ก็เป็นความจริงอย่างแน่นอนว่ากษัตริย์ทรงได้รับค่าตอบแทนการใช้ท่าเรือต่าง ๆ จากพ่อค้า ทรงควบคุมทองแท่งและสินค้าฟุ่มเฟือยที่หลั่งไหลเข้ามา และทรงได้รับส่วนแบ่งผลกำไรที่ได้จากการแลกเปลี่ยนและขนส่งผลผลิตของท้องถิ่นและของนานาชาติ

เมื่อถึงค.ศ. 1331 กษัตริย์ที่มัชปาหิต ทรงสามารถสามารถควบคุมชวาตะวันออกไว้ได้ทั้งหมด รวมทั้งเกาะมาดูราด้วย กษัตริย์ทรงแต่งตั้งพระญาติของพระองค์เอง หรือในบางกรณี ก็เป็นบุคคลที่เหมาะสมในราชสำนัก ไปเป็นประมุขของแต่ละ “จังหวัด” เหล่านี้ โดยกษัตริย์เองทรงรักษาอำนาจการควบคุมให้คงอยู่อย่างแน่นหนาที่ศูนย์กลาง เมื่อถึง ค.ศ. 1343 ทรงเข้าควบคุมบาหลีไว้ได้ และนับตั้งแต่นั้นมา บาหลีก็มีเจ้าชวามาปกครอง ใน ค.ศ. 1347 กษัตริย์เริ่มปราบเมืองท่าต่าง ๆ ทางเหนือและตะวันออกเข้ามาอยู่ในอำนาจ กระบวนการนี้ ลงเอยด้วยการดำรงความเป็นเจ้าตามพิธีกรรมเหนือดินแดนที่อยู่ห่างไกลจนถึงฟิลิปปินส์ตอนใต้และนิวกินี

ดูเหมือนว่ามัชปาหิตพอใจต่อสถานการณ์ในบริเวณช่องแคบนี้มาจนกระทั่งถึง ค.ศ.1377 แม้ว่ามีอยู่บางครั้งบางคราว ที่มัชปาหิตลงโทษผู้ปกครองท้องถิ่นบางคนที่ทะเยอทะยานเกินไป (เช่น ผู้ปกครองช่องแคบซุนดาในค.ศ. 1357) แต่ดูเหมือนว่ามัชปาหิตมิได้พยายามเข้าไปตั้งกองทหารตามท้องถิ่นเหล่านั้นจนกระทั่งกาลเวลาล่วงมาถึงค.ศ. 1377 ไม่เป็นที่กระจ่างชัดลงไปว่าอะไรกันแน่ที่กระตุ้นให้กษัตริย์ทรงดำเนินการเช่นนั้น ที่น่าจะเป็นได้คือภัยที่มาจากความเป็นพันธมิตรอันใหม่ที่เกิดขึ้นระหว่างเมืองท่าเรือต่าง ๆ ในช่องแคบเมละกากับจีน ใน ค.ศ. 1368 จีนประสบความสำเร็จในการขับพวกมองโกลออกไป และสถาปนาราชวงศ์เหม็งขึ้นมา ในค.ศ. 1371 ราชวงศ์ใหม่ส่งคำเชิญของจักรพรรดิมายังปาเล็มบัง ผู้ปกครองที่ปาเล็มบังต่างตอบสนองด้วยการส่งคณะทูตเชิญบรรณาการไปยังเมืองจีน กองทัพที่มัชปาหิตส่งไปปราบเมืองท่าที่ทะเยอทะยานเหล่านี้ในค.ศ. 1377 ดูจะประสบความสำเร็จ เพราะหลังจากนั้นไม่นาน ตัวแทนของเมืองท่าต่าง ๆ ในบริเวณช่องแคบนี้ เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีการส่วนกลางของมัชปาหิตด้วย

มัชปาหิตสามารถสถาปนาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดได้ แม้กับสมุทรา-ปาซาย คลังพริกไทยที่ตั้งอยู่เลยช่องแคบเมละกาออกไป พงศาวดารของแคว้นดังกล่าว รำลึกถึงศูนย์กลางของชวาตะวันออกเมื่อยามที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดไว้ดังนี้

> จักรพรรดิ [มัชปาหิต] ทรงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันว่ารักความยุติธรรม จักรวรรดิรุ่งเรืองและไพบูลย์ ผู้คนจำนวนมากคลาคล่ำอยู่ในนคร ในช่วงเวลานี้ ข้าวปลาอาหารทุกชนิดมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ทีเดียว ผู้คนทั้งที่เข้ามาและออกไปมีอยู่อย่างไม่ขาดสาย จากดินแดนโพ้นทะเลที่ต่างอ่อนน้อมต่อกษัตริย์ นี่ยังไม่ได้กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในชวาเอง บรรดาท้องที่ต่าง ๆ ที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลนั้น จากทางตะวันตก ก็มากันหมดทั้งตะวันตก จากทางตะวันออกก็มากันหมดทั้งตะวันออก จากสถานที่ต่าง ๆ ลึกเข้าไปในแผ่นดินจนถึงชายฝั่งของทะเลใต้ผู้คนล้วนมาเพื่อเข้าเฝ้าจักรพรรดิ พร้อมกับนำบรรณาการและสิ่งของมาถวาย...ดินแดนมัชปาหิตมีประชากรอยู่มาก ทุกหนทุกแห่งที่ไป มีฆ้องและกลองตีประโคม ผู้คนฟ้อนรำไปตามบทเพลงของดนตรีเสียงดังทุกประเภท ท่ามกลางสิ่งบันเทิงหลายชนิดเช่นละครสด หนังตะลุงโขน ระบำย่ำเท้าและละครร้อง เหล่านี้ เป็นภาพที่เห็นดกดื่นมากที่สุด และดำเนินไปทั้งกลางวันและกลางคืนในดินแดนมัชปาหิต[33]

ดังนั้น เมื่อถึง ค.ศ. 1377 อาณาจักรของมัชปาหิต ประกอบด้วยเมืองท่าต่าง ๆ รวมทั้งดินแดนตอนในเบื้องหลังเมืองท่าเหล่านั้น นับตั้งแต่เมืองท่าที่อยู่ส่วนปลายด้านที่ไกลที่สุดของสุมาตราทางด้านตะวันตก ไปจนถึงนิวกินีทางตะวันออก ส่วนทางเหนือ ก็ครอบคลุมไปถึงบริเวณหมู่เกาะทางใต้ของฟิลิปปินส์ "กองทัพเรือ" ซึ่งใช้อำนาจอธิปไตยของมัชปาหิตเหนือชนชาติที่ห่างไกลเหล่านี้ มีฐานที่ตั้งอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลด้านเหนือของชวา กษัตริย์ทรงจ่ายเงินให้กับกลาสีเรือเหล่านี้เป็นค่าตอบแทนความประพฤติดีและบริการการขนส่งของพวกเขา โดยแก่นแท้แล้ว พวกเขาเหล่านี้เป็นทหารรับจ้างเพื่อธุรกิจการค้า ขณะเดียวกันก็เป็นผู้รักษาความสงบเรียบร้อยในการเดินเรือ และรับใช้มัชปาหิตเพียงตราบเท่าที่มัชปาหิตให้โอกาสแก่พวกเขาที่จะหากำไรได้มากที่สุดเท่านั้น

นักเดินทางนานาชาติที่เข้ามาในมัชปาหิตช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ซึ่งเป็นช่วงที่มัชปาหิตรุ่งโรจน์ถึงระดับสูงสุดนั้น คนเหล่านี้มักเดินทางมากับเรือสินค้า ซึ่งแล่นมาด้วยลมตะวันตก ตอนแรกพวกเขาต้องเข้าสู่ภูมิภาคที่เป็นแกนกลางของอาณาจักรมัชปาหิตที่เมืองท่าสุราบายา สุราบายาเป็นเมืองซึ่งมีคนประมาณหนึ่งพันตระกูลอาศัยอยู่ (รวมทั้งบางตระกูลที่เป็นชาวจีน) ทว่าสุราบายาที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเล มิใช่ศูนย์กลางของการค้าหรือการเมือง การจะเข้าไปจนถึงศูนย์กลางของ

---

[33] A.H. Hill, "Hikayat Raja-Raja Pasai," JMBRAS 32. 2 (1960) 161.

มัชปาหิตได้นั้น ผู้เดินทางต้องลงเรือเล็กจากสุราบายา ทวนขึ้นไปตามลำแม่น้ำบรันตัส ผ่านบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่เป็นที่ราบและอุดมสมบูรณ์เข้าไป

หลังจากเดินทางไปได้สักสามสิบหรือห้าสิบกิโลเมตร ก็จะมาถึงจังคุ สถานที่ซึ่งเป็นตลาดและท่าเรือข้ามฟาก จากจังคุ ผู้เดินทางต้องเดินทวนแม่น้ำต่อไปอีกครึ่งวัน จึงจะถึง "นครแฝด" คือมัชปาหิตและบูบัต บูบัตเป็นเมืองที่เป็นตลาดใหญ่ ตั้งอยู่บนที่ราบกว้างใหญ่ทางตอนเหนือของมัชปาหิต ทางตะวันออกเป็นทางหลวงของกษัตริย์ ส่วนทางเหนือ เป็นแม่น้ำบรันตัส

หลักฐานด้านโบราณคดีและวรรณคดีที่มีอยู่ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่าบูบัต (รวมทั้งจังคุ) เป็นศูนย์กลางที่เป็นตลาดถาวรหรือไม่ หรือว่าเป็นศูนย์กลางสำหรับการค้าที่จัดขึ้นเป็นระยะ ๆ ตามกำหนดเวลาที่พอดีกับวัฏจักรทางการเกษตรและการประกอบพิธีกรรมของมัชปาหิต มหากาพย์*นครเกียรติคม*บอกเราว่า ชาวต่างชาติส่วนใหญ่พำนักที่บูบัต เมืองซึ่งมีคนจากนานาชาติพักแรมอยู่ตามย่านต่าง ๆ มากมาย (มีย่านของคนแต่ละชาติ) ย่านของคนจีนและอินเดีย เป็นย่านที่โดดเด่นที่สุด ตลาดของบูบัตเป็น จตุรัส ล้อมรอบด้วยอาคารสูงและสง่างามสามด้าน แบ่งเป็นส่วน ๆ ด้วยฉากภาพสลักเป็นเรื่องราวจากมหากาพย์*มหาภารตะยุทธ*ของอินเดีย ณ ที่นี้ ผู้ทำการค้าจากอินเดีย จีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เช่นจากราชอาณาจักรกัมพูชา เวียดนามและไทย และอื่น ๆ มาชุมนุมกันเพื่อทำธุรกิจกับตัวแทนของกษัตริย์มัชปาหิต สถานที่นี้เป็นแหล่งที่เครื่องเทศและสินค้าอื่น ๆ ของอาณาจักรมัชปาหิตมาพบกับสินค้าของจีน อินเดียและส่วนต่าง ๆ ของทางตะวันตก

แม้บูบัตเป็นเพียงตลาดแห่งหนึ่ง แต่บูบัตก็มีคุณลักษณะตามแบบพิธีกรรมของเมืองหลวง เนื่องจากความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับระบบกษัตริย์ มหากาพย์*นครเกียรติคม* กล่าวถึงบูบัตว่าเป็น "ชุมทางศักดิ์สิทธิ์ โอ่อ่าน่าเกรงขาม" [34] และ ณ ที่นี้เอง ที่ผู้จัดหาสินค้า ผู้ประกอบการค้าและช่างฝีมือของมัชปาหิตเอง ต่างมาชุมนุมกัน เคียงข้างไปกับพ่อค้าจากต่างแดน คนเหล่านี้ไม่ได้มาเพื่อทำธุรกิจเท่านั้น หากเพื่อมาถวายบังคมกษัตริย์ด้วย

บูบัตครองความโดดเด่นเป็นพิเศษในฐานะศูนย์กลางการเฉลิมฉลองเทศกาลจายตรา เทศกาลนี้ประกอบด้วยงานพิธีต่าง ๆ ที่ทำติดต่อกันตามลำดับ พิธีการเหล่านี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออำนาจความเป็นใหญ่ของมัชปาหิต ทั้งยังเป็นการจำลองภาพชีวิตทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของมัชปาหิตในฐานะรัฐ ๆ หนึ่ง งานเทศกาลนี้ จัดขึ้นในเดือนมีนาคมหรือเมษายนเพียงไม่นานหลังจากกระแสลมเปลี่ยนทิศทางและเริ่มพัดมาจากตะวันตก พร้อมกับนำผู้ทำการค้าจากนานาชาติเข้ามา

---

[34] Th.G. Th. Pigeaud, ***Java in the Fourteenth Century: A Study of Cultural History***, The Hague, 1960-3, III. 9.

หลังจากพิธีการแรก ๆ ที่ศูนย์กลางของมัชปาหิต ซึ่งพราหมณ์ในศาสนาฮินดูกับพระสงฆ์ในพุทธศาสนาสวดมนต์เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของสถาบันกษัตริย์แล้ว พระบรมวงศานุวงศ์จะทรงเดินในกระบวนแห่กันมาในเครื่องแต่งกายที่ถักทอด้วยทอง พราหมณ์ถวายน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจุอยู่ในคนโทที่ทำขึ้นอย่างประณีตแด่กษัตริย์ จากนั้น นักปราชญ์ราชบัณฑิต ขุนนางชั้นสูงและตุลาการของอาณาจักรเดินมาในขบวนที่โอ่อ่า ตามจังหวะกลองพิธีและเสียงสังข์เสียงแตร ในท่ามกลางเสียงขับขานด้วยถ้อยคำสรรเสริญจากนักร้องและกวี นี่คือลักษณาการที่ทางราชสำนัก “เสด็จลงมา” ร่วมในงานรื่นเริงของประชาชนและในงานพิธีต่าง ๆ ในช่วงเจ็ดวันแรกของเทศกาลจายตรา

ที่บูบัต ชายหญิงในราชสำนักและอาคันตุกะของชาวราชสำนักเหล่านี้ สามารถสนุกสนานเบิกบานใจกับทุกสิ่งที่มีเสนอให้—มิใช่จำเพาะแต่ดนตรี การฟ้อนรำ และละครเท่านั้น หากยังรวมถึงการละเล่น การพนัน และการประลองฝีมือด้วยการต่อสู้แบบต่าง ๆ บุคคลสำคัญจากราชสำนักและอาคันตุกะผู้ทรงเกียรติของบุคคลเหล่านี้ ผู้ทรงศีล พันธมิตรจากภายในอาณาจักร ตลอดจนพ่อค้าและผู้มาเยือนชาวต่างชาติจากหลายดินแดน ร่วมชมการต่อสู้ด้วยอาวุธแบบชวา หรือสาธิตทักษะการต่อสู้โดยไม่ใช้อาวุธหรือร่วมการชักคะเย่อในแบบที่ซับซ้อน จากยกพื้นพิเศษที่สร้างไว้เพื่อการชมโดยเฉพาะ

แต่มิใช่เฉพาะสิ่งบันเทิงเท่านั้น ที่จัดถวายแด่กษัตริย์ ณ ที่บูบัตนี้ เป็นที่ซึ่งกษัตริย์ทรงรับสิ่งทั้งหลายที่เรียกเก็บ ทั้งที่เป็นเงินและสิ่งของ สิทธิของราชสำนักที่ต้องได้รับส่วนหนึ่งของสิ่งของที่ผลิตขึ้นเฉพาะตามท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วอาณาจักร ช่วยให้มั่นใจได้ว่ากษัตริย์จะทรงมีสิ่งของเหล่านี้ไว้บริโภค คือ ข้าว เกลือ น้ำตาล เนื้อเค็ม ผ้า น้ำมันและไม้ไผ่ พ่อค้าต่างชาตินำสิ่งของมาถวายกษัตริย์เช่นกัน ทำให้กษัตริย์ทรงมีสิ่งของทั้งที่จำเป็นและฟุ่มเฟือยสั่งสมอยู่เป็นภูเขาเลากาทีเดียว

อย่างไรก็ดี กษัตริย์มิได้ทรงเก็บสิ่งของทั้งหมดนี้ไว้ทั้งหมด หรือพยายามเก็บทั้งหมดเอาไว้สำหรับพระองค์เองและราชสำนัก คุณค่าของกษัตริย์นั้น วัดกันด้วยความมีพระทัยกว้าง จึงเป็นที่คาดหวังกันว่า กษัตริย์ผู้ครองมัชปาหิต ต้องแจกจ่ายข้าวของเหล่านี้ต่อไป บางสิ่งจึงได้พระราชทานออกเป็นของขวัญตอบแทนแก่การทำงานของช่างฝีมือซึ่งลงแรงในการจัดเตรียมงานเทศกาล (เช่นแก่ผู้สร้างปะรำยกพื้นสำหรับชมการแสดง) แก่นักดนตรี กวีและแก่นักแสดงอื่น ๆ ที่ช่วยให้งานเทศกาลประสบความสำเร็จ ข้าวของอย่างอื่น ๆ จะนำมาบริโภคในงานเลี้ยงฉลองปิดท้ายงานเทศกาล สินค้าฟุ่มเฟือยทั้งภายในท้องถิ่นและที่มาจากต่างแดน ส่วนหนึ่ง (เช่นผ้าไหมและเครื่องลายคราม) จะแจกให้แก่พันธมิตรของกษัตริย์ ซึ่งเท่ากับกระจายออกไปทั่วอาณาจักร โดยสารัตถะแล้ว ทรัพย์สมบัติและพระราชอำนาจของกษัตริย์นี้เอง คือปัจจัยที่สร้างเกียรติคุณและชักจูงให้แว่นแคว้นต่าง ๆ เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ ผู้มาสวามิภักดิ์คาดหวังบางสิ่งบางอย่างเป็นการตอบแทนและเป็นบางสิ่งบางอย่างซึ่งพวกเขาเห็นว่าเท่าเทียมกับความสำคัญของตนเอง พิธีปิดงานที่บูบัตในตอนท้าย ขณะที่เพ็ญจันทร์แห่งจายตราอ่อนแสงลง พระบรมวงศ์แห่งอาณาจักร ทรงต้อนรับตัวแทนของชุมชนจากหมู่บ้านต่าง ๆ และส่งพวกเขากลับไปพร้อมด้วยของขวัญที่เป็นเสื้อผ้าและอาหารด้วยเช่นกัน

หลังจากงานเทศกาลเจ็ดวันที่บูบัต จะต่อตามมาด้วยเทศกาลอีกเจ็ดวันที่ศูนย์กลางของกษัตริย์ที่มัชปาหิต ณ ที่นี้ กษัตริย์และพระญาติพระวงศ์ พันธมิตร รวมทั้งชนชั้นสูงตามหมู่บ้านต่าง ๆ มาชุมนุมกันเพื่อร่วมงานพิธีและกล่าวสุนทรพจน์ งานชุมนุมนี้ทำให้เป็นที่กระจ่างชัดว่า ขณะที่กษัตริย์มัชปาหิตทรงปกครองทั้งอาณาจักรที่ทำนาดำและอาณาจักรที่อยู่ริมทะเล แต่ความเกี่ยวพันของพระองค์กับขนบประเพณีการปลูกข้าวนาดำของชวาต่างหาก ที่เป็นสิ่งสำคัญยิ่งแก่สิทธิธรรมแห่งการปกครองของพระองค์ เนื้อหาสำคัญเรื่องหนึ่งในสุนทรพจน์ คือความสำคัญทั้งของเกษตรกรและทหารหลวง พระราชวงศ์หรือเมืองตลาด ย่อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ หากปราศจากผลผลิตจากหมู่บ้าน ฐานะของชวาในหมู่รัฐนานาชาติ มีฐานอยู่ที่ข้าว ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญที่ผู้เก็บเกี่ยวเครื่องเทศเสาะแสวงหาข้าวนี้เอง เป็นสินค้าทำให้ชาวเกาะเครื่องเทศเดินทางเข้ามายังชวา ดังนั้นวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรจึงจำเป็นต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองไว้

ในอีกทางหนึ่ง ราชสำนักจำเป็นต้องมีรายได้ ต้องได้รับสิ่งของที่มีผู้มาป้อนให้ หากไม่มีราชสำนัก ไม่มีทหารและพันธมิตรที่มากมายของราชสำนัก ศูนย์กลางการค้าตามเกาะอื่น ๆ ที่เป็นคู่แข่งก็อาจเข้ามาโจมตี ข้อที่ว่าบุคคลที่สำคัญในแวดวงการพาณิชย์ตระหนักในความสำคัญของกำลังทหารของกษัตริย์นั้น เห็นได้จากเงินอุดหนุนจำนวนมาก (วันละ 8000 เงินทองแดง) ที่บรรดาหัวหน้าของตลาดมอบให้แก่ผู้บัญชาการทหารของมัชปาหิต

พิธีการต่าง ๆ สิ้นสุดลงด้วยการรับประทานอาหารร่วมกันของชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องหมายบอกให้เห็นอีกครั้งหนึ่ง ถึงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับพันธมิตร ผู้ที่ใกล้ชิดกับเชื้อพระวงศ์มากที่สุด รับประทานอาหารจากจานทอง และรับประทานกันอย่างเต็มอิ่ม ซึ่งประกอบด้วยเนื้อแกะ เนื้อควาย ไก่ เนื้อสัตว์ป่า หมูป่า ผึ้ง ปลาและเป็ด ผู้ที่มีตำแหน่งและความสัมพันธ์ด้อยกว่า รวมทั้งสามัญชน รับประทานจากจานเงิน และรับประทาน “เนื้อสัตว์ชนิดต่าง ๆ นับไม่ถ้วน ทุกสิ่งที่มีอยู่บนบกและในน้ำ” รวมทั้งสิ่งที่ชนชั้นสูงไม่รับประทานกัน ได้แก่หนอน เต่า หนูและสุนัข

เคียงคู่มากับอาหารเหล่านี้ คือเครื่องดื่มมึนเมาในปริมาณมหาศาลชนิดต่าง ๆ ซึ่งทำจากผลของพืชตระกูลปาล์มนานาชนิด สุราที่ทำจากน้ำตาลและข้าว และทุกคนต่างดื่มกันจนเมา “หอบ อาเจียน หรือมึนงง” ที่ควบคู่มากับอาหารและเครื่องดื่ม ก็เป็นความบันเทิงที่ดีที่สุด นักร้องและนักฟ้อน และละครเพลงที่พระบรมวงศานุวงศ์ในราชสำนักและกษัตริย์เอง ทรงแสดงและขึ้นขับร้องด้วยพระองค์เอง

สุนทรพจน์ของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ศูนย์กลางของกษัตริย์ที่มัชปาหิตทรงกล่าวนั้น จะเอ่ยอ้างด้วยเช่นกันถึงความจำเป็นต้องทำนุบำรุงสาธารณูปโภคที่อยู่ใต้การคุ้มครองของฝ่ายปกครอง สาธารณูปโภคบางอย่าง ทางศูนย์กลางเป็นผู้สร้างและบำรุงรักษา หรือบ้างก็เป็นงานที่ส่วนกลาง ชักจูงให้เหล่าผู้นำตามท้องถิ่นดำเนินการ โครงการที่ได้รับการกล่าวถึงในสุนทรพจน์เหล่านี้ ได้แก่เขื่อน สะพาน บ่อน้ำ ตลาด และการปลูกต้นไม้

หนึ่งในโครงการของกษัตริย์โครงการหนึ่ง ได้แก่ โครงการตัดถนนเพื่อเชื่อมสถานที่ที่สำคัญที่ไม่มีทางแม่น้ำเชื่อมต่อกับเมืองหลวง เครือข่ายถนนหนทางเหล่านี้สร้างให้ตัดข้ามกับเส้นทางแม่น้ำ และโดยทั่วไปแล้ว อยู่ในแนวตั้งฉากกับแม่น้ำสายต่าง ๆ ที่ใดก็ตามที่มีถนนตัดกับแม่น้ำ จะมีแพข้ามฟากสำหรับพาเกวียนข้ามแม่น้ำไปยังถนนฟากตรงข้าม[35] กษัตริย์ผู้ทรงปกครองแคว้นและข้าราชบริพารทรงยาตราไปตามเครือข่ายเส้นทางถนนเหล่านี้เป็นระยะ ๆ โดยเสด็จอย่างเป็นงานพิธีเพื่อให้บรรดาผู้อยู่ภายใต้การปกครองตามท้องถิ่นเหล่านี้ ได้เข้ามาถวายบังคมด้วยตนเอง ตามสถานที่ที่ทรงยาตราไปเหล่านี้ กษัตริย์ผู้ปกครองจะทรงประกอบพระราชพิธีซึ่งคนชั้นสูงในท้องถิ่นเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย (เป็นการเก็บภาษีทางอ้อมในรูปแบบหนึ่ง) กระนั้น เงินหรือข้าวของที่ใช้จ่ายเป็นค่าบริการและเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ตกเป็นของคนในท้องถิ่น

มีการกล่าวพาดพิงเป็นพิเศษ ถึงผู้ทำการค้าทั้งหญิงและชายที่ติดตามการเสด็จยาตราเหล่านี้ และผู้ตั้งค่ายพักแรมในทุ่งกลางแจ้ง ใกล้กับที่พักของทางฝ่ายราชสำนักเมื่อถึงตอนสิ้นสุดการเดินทางของแต่ละวัน เกวียนและผู้ประกอบการค้าเหล่านี้ แสดงให้เห็นในภาพสลักนูนตามโบสถ์วิหารที่สร้างในสมัยของมัชปาหิต แม้เมื่อกษัตริย์มิได้เสด็จยาตรา ถนนหนทางเหล่านี้ ก็ใช้เพื่อการขนส่งข้าวและสินค้าอื่น ๆ มหา*กาพย์นครเกียรติคม* กล่าวถึง “กองคาราวานเกวียน” ตามถนนสายต่าง ๆ ของชวาและทางหลวงที่คลาคล่ำไปด้วยการเดินทาง ทว่าเนื่องจากฝนในฤดูมรสุม ถนนเหล่านี้ จึงใช้กันเฉพาะบางฤดูกาลเท่านั้น การเคลื่อนย้ายสินค้าทางถนน ทำกันมากในฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงเดือนกันยายน มหากาพย์เรื่องเดียวกันนี้ บรรยายการเดินทางตามถนนเหล่านี้ในฤดูฝนไว้ว่า “ถนน…ตลอดเส้นทางเดินได้ด้วยความยากลำบาก แคบ สภาพเช่นนี้ ตามหลังฝนมา ทางที่ลาดเอียงลื่นไปหมด เกวียนหลายเล่มชนกันได้รับความเสียหายที่บริเวณนี้”[36] ดังนั้นส่วนใหญ่ การขนส่งข้าวของชวาในฤดูฝนทำกันโดยทางแม่น้ำ คือ จากดินแดนตอนในไปสู่ชายฝั่งทะเล และขนสินค้าต่างแดน ทวนน้ำขึ้นไปช่วงขากลับ

หลักฐานจากจารึกระบุว่า ในทศวรรษ 1330 ก่อนที่กษัตริย์มัชปาหิตจะทรงเริ่มรวมดินแดนในทะเลที่ห่างไกลเข้ามาอยู่ในจักรวรรดิไม่นาน พระองค์ทรงเริ่มต้นรวบทรัพยากรและประชาชนชวาตะวันออกให้เข้ามาอยู่ในการควบคุมของศูนย์กลางของกษัตริย์อย่างแน่นหนาด้วย สองกระบวนการอันประกอบด้วยการผนวกและการขยายอำนาจออกไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นนี้ เกิดขึ้นเกือบจะพร้อม ๆ กัน

---

[35] “ตำบล” ที่มีแพข้ามฟากมีอยู่อย่างน้อยเจ็ดสิบเก้าตำบลในชวาตะวันออก: ibid., II. 215-19. 227-47.

[36] อ้างในเรื่องเดิม ibid., III. 23; IV. 497.

ภายในลุ่มแม่น้ำบรันตัส แนวโน้มไปสู่การผนวกและรวมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ ในช่วงเวลานั้นกษัตริย์พระองค์แรก ๆ ทรงใช้พ่อค้าและชาวต่างชาติจากเมืองท่า เป็นผู้รับเหมาเก็บภาษีจากเกษตรกรให้แก่ราชสำนัก เพื่อให้มั่นใจว่า ข้าวจากบริเวณแผ่นดินตอนในจะมาถึงท่าเรือหลวง เจ้าไอร์ลังคะทรงดำเนินการอีกก้าวหนึ่งต่อไปในกระบวนการนี้ โดยทรงสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำบรันตัสและขยายการใช้ประโยชน์จาก*สีมาพระราชทาน* ดังนั้นเท่ากับทรงทำให้กษัตริย์แห่งชวาตะวันออก สามารถลดอำนาจที่ยังหลงเหลืออยู่ของชนชั้นสูงที่มีความสำคัญในด้านการเกษตรในท้องถิ่นลงไป ดูเหมือนว่า เจ้าไอร์ลังคะทรงใช้ประโยชน์จากชาวต่างชาติในฐานะผู้รับเหมาเก็บภาษีจากเกษตรกร และทรงใช้เฉพาะพ่อค้าจากเมืองท่าในท้องถิ่น ให้เก็บรวบรวมส่วนแบ่งของกษัตริย์จากหมู่บ้านที่อยู่ในเขตที่ดินของกษัตริย์ ในสมัยมัชปาหิต แม้แต่ผู้รับเหมาเก็บภาษีจากเกษตรกร ก็ยังถูกกำจัดให้หมดไป การจ่ายชำระข้าวให้แก่รัฐบาลของกษัตริย์นั้น สำหรับที่ดินภายในเขตครอบครอง จะมีเจ้าหน้าที่ทางการของรัฐมาเก็บ ส่วนพันธมิตรของกษัตริย์ตามท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น มีหน้าที่ที่ต้องส่งส่วนแบ่งของกษัตริย์จากส่วนของตนไปถวายแก่กษัตริย์โดยตรง[37]

เช่นเดียวกับแบบฉบับทางเศรษฐกิจ-การเมืองในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น แม้ในช่วงระยะเวลาที่ส่วนกลางยังมีอำนาจอยู่อย่างเข้มแข็ง ผลผลิตทางการเกษตรมัชปาหิตส่วนที่กษัตริย์ได้รับนั้น ส่วนใหญ่ได้จากที่ดินในแคว้นของพระองค์เอง ส่วนปริมาณข้าวบรรณาการที่คาดว่าจะได้จากพันธมิตรนั้นมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่แล้ว ข้าวจากที่ดินนอกเขตครอบครองของกษัตริย์ จะเดินทางต่อไปสู่ท่าเรือต่าง ๆ ของชวา โดยผ่านกลไกตลาด มิใช่ภาษีหรือบรรณาการที่ส่งมาถวาย เนื่องจากกษัตริย์ของมัชปาหิตทรงมีรายได้จากส่วนการพาณิชย์ ดังนั้น พระองค์จึงไม่จำเป็นต้องไปเผชิญหน้ากับรากฐานความเป็นอิสระในการปกครองตนเองและความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่น ด้วยการเพิ่มปริมาณการเก็บภาษีผลิตผลทางการเกษตรจากบรรดาพันธมิตร การตั้งข้อเรียกร้องจากเกษตรกรเพิ่มขึ้นนั้น รัฐคงต้องล่วงล้ำเข้าไปถึงสิทธิทางการเมืองและอำนาจทางสังคม-เศรษฐกิจที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญจริง ๆ ของชนชั้นสูงที่มีอำนาจฝังแน่นอยู่ในท้องถิ่น เมื่อกษัตริย์จะหาทางเพิ่มรายรับและอำนาจการปกครอง พระองค์มิได้เกณฑ์ส่วนแบ่งเพิ่มขึ้นจากทรัพยากรการเกษตรของอาณาจักร หากแต่เข้าควบคุมทรัพย์สินที่เกิดจากส่วนที่อยู่ภายนอกเกษตรกรรม กษัตริย์มัชปาหิตทรงพอพระทัยกับการเก็บภาษีการพาณิชย์ในท้องถิ่นและการผลิตที่มิใช่เกษตรกรรม เช่นทรงส่งเสริมงานของผู้ประกอบการค้าช่างฝีมือและชนชั้นสูง คนเหล่านี้ช่วยได้อย่างดีในการอำนวยให้มีสินค้าหลั่งไหลเข้าและออกจากท่าเรือทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา และโดยทั่วไปแล้ว กษัตริย์ทรงพอพระทัยกับการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชวา

---

[37] Kulke, "The 'City' and the 'State' in Early Indonesia;" and J. G. de Casparis in Sartono Kartodirdjo, ed., ***Papers of the 4th Indonesian-Dutch History Conference***, Yogyakarta, 1986, I. 3-24.

วิธีการหลัก ๆ ที่กษัตริย์มัชปาหิตทรงใช้ในการเพิ่มพูนท้องพระคลังและพระราชอำนาจ คือ การออกโองการกำหนดระบบการเก็บภาษีในท้องถิ่นเสียใหม่ ความสนใจที่เกิดขึ้นมาใหม่ เพื่อยกเว้นภาษีให้ในแบบ*สีมา*ของสมัยมัชปาหิต เป็นหลักฐานพิสูจน์ถึงความเพียรพยายามของรัฐ ที่จะขยายอำนาจของตน จารึกต่าง ๆ อธิบายว่า ทางรัฐกำลังสนใจ*สีมา*ที่ให้ไว้ก่อนหน้านี้ เพราะเอกสารดั้งเดิมนั้นอ่านไม่ออกเสียแล้ว และมีความจำเป็นอันชอบธรรม ที่ต้องออก*สีมา*ใหม่ เนื่องจากไม่มีหลักฐานว่ามีการเปลี่ยนแปลงการงดเว้นภาษีของที่ดินที่ได้*สีมา*มาแต่เดิม ดังนั้น การที่กษัตริย์มัชปาหิตทรงยืนยันและออกเอกสารรับรอง*สีมา*ที่ประมุขพระองค์ก่อน ๆ ได้ทรงให้ไว้ จึงต้องมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่สัญลักษณ์

มีการออกเอกสาร*สีมา*ในชั้นใหม่ด้วยเช่นกัน "การลงทุนกับ*สีมา*" เหล่านี้ เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ตรงกับการมีตระกูลที่มั่งคั่งเพิ่มจำนวนขึ้น ตระกูลพวกนี้ขาดสิทธิในการถือครองที่ดินที่เป็นมรดกตกทอด พวกเขาจึงซื้อที่ดิน สร้างวัดวาอารามของตระกูลขึ้นบนที่ดินนั้น จากนั้น จึงขออนุญาต (โดยจ่ายเงินก้อนโต) เพื่อขอสิทธิหวงห้ามให้แก่วัดของตระกูล (รวมทั้งความชอบธรรมในสถานะการถือครองที่ดินของตน) อย่างเป็นทางการ วัดประจำตระกูลเหล่านี้ มีฐานะอยู่ภายใต้การบังคับของเครือข่ายพิธีกรรมของกษัตริย์ และที่ดินของพวกเขา ได้รับการประกาศงดเว้นภาษีตลอดไปโดยไม่มีกำหนด ในเอกสารสิทธิกรณ์นี้ ปกติแล้ว เจ้าผู้ครองแห่งมัชปาหิตยังคงรักษาสิทธิทางภาษีของพระองค์ไว้ส่วนหนึ่ง (แทนที่จะสละสิทธิในรายรับเกือบทั้งหมดของพระองค์ ดังที่เคยเป็นวิถีปฏิบัติของกษัตริย์สมัยก่อน ๆ) และแบ่งส่วนที่เหลือให้กับวัดและตระกูลที่ร้องขอมา การออก*สีมา*ในยุคมัชปาหิต จึงเท่ากับสร้างกองทุนของตระกูล และเสริมสร้างสถานภาพและฐานันดรของผู้ที่มีอิทธิพลใหม่–การสถาปนาวัดอุทิศให้แก่บรรพบุรุษและการได้รับสถานะถือครอง*สีมา* เป็นการรับรองสถานะความเป็นชนชั้นสูงของตระกูล เอกสาร*สิทธิสีมา*ใหม่เหล่านี้ จึงไม่เพียงแต่ยืนยันอำนาจที่เพิ่มขึ้นของรัฐมัชปาหิต (และของกษัตริย์ซึ่งแสดงพระองค์ว่าใกล้ชิดและเปิดเผยต่อสายตามหาชนมากขึ้น) แต่ยังเป็นหลักฐานที่ระบุถึงการจัดลำดับชั้นในสังคม ที่มีความเคร่งครัดน้อยลงด้วย[38]

ราชเอกสารสิทธิ์อื่น ๆ แสดงให้เห็นแนวโน้มอย่างเร่งเร้าที่จะปลดเปลื้องผู้ที่มิใช่เกษตรกรบางพวก (ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าและช่างฝีมือที่อยู่ทางส่วนตะวันออกของชวา) ให้พ้นจากพันธะที่เคยมีในอดีตต่อชนชั้นสูงในท้องถิ่น ด้วยการโยกย้ายพวกเขาให้เข้าอยู่ในบทบาทที่ต้องจ่ายภาษีแก่กษัตริย์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ ผู้จ่ายภาษีให้กษัตริย์พวกใหม่นี้ มีสัมพันธภาพกับกษัตริย์และราชสำนักในแบบที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผู้มีอำนาจปกครองในท้องถิ่นมิได้เป็นสื่อกลางให้โดยสมบูรณ์อีกต่อไป เท่ากับว่า ผู้มีอำนาจปกครองส่วนท้องถิ่น เสียรายได้จากภาคที่มิใช่เกษตรกรรมไปส่วนหนึ่ง รวมทั้งเสียอำนาจการปกครองเหนือประชากรส่วนที่มิได้ทำการเกษตรด้วย

---

[38] Wisseman-Christie, "Negara, Mandala and Despotic State," 73.

ราชเอกสารสิทธิ์เกี่ยวกับแพข้ามฟากจังคุ ค.ศ.1358 และพระราชานุญาตอีกสามฉบับ (ออกเมื่อ ค.ศ. 1336 ค.ศ. 1391 และค.ศ. 1395) ที่มุ่งถึงเมืองที่อยู่ติดกันสองเมือง คือบิลิลุก กับตังคุลนาม เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างเพียงพอว่ากษัตริย์ทรงถ่ายโอนอำนาจอย่างไร[39] ก่อนการออกราชเอกสารสิทธิ์ฉบับ ค.ศ. 1358 ประชาชนดำเนินธุรกิจแพข้ามฟากโดยไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับราชสำนัก พวกเขาเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นคนในบังคับของเจ้าที่ดินในท้องถิ่นนั้น และจ่ายภาษีให้แก่เจ้าที่ดินพวกนี้ ทว่าราชาเอกสารสิทธิ์ฉบับใหม่ที่ออกมา ปลดเปลื้องภาระของประชาชนที่จะต้องจ่ายภาษีหรือบรรณาการให้แก่ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่น ทว่ากำหนดให้พวกเขาจัดส่งผ้าจำนวนหนึ่งมาถวายกษัตริย์โดยตรง และให้ทำหน้าที่จัดหาดอกไม้และเงินเป็นจำนวนมากมาช่วยจ่ายเป็นค่าพระราชพิธีต่าง ๆ

สถานะใหม่ของประชาชน ในฐานผู้จ่ายภาษีให้กษัตริย์โดยไม่ขึ้นกับผู้มีอำนาจปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความตกลงนี้ ราชเอกสารสิทธิ์ ที่กำหนดให้พวกเขาช่วยเกื้อหนุนเรื่องการจัดหาข้าวของและเงินมาช่วยงานเทศกาลจายตราที่บูบัตเหล่านี้ เป็นการเกื้อหนุนที่ทำให้พวกเขามีสิทธิเข้าร่วมงานเทศกาลนี้เคียงข้างไปกับพระญาติพระวงศ์และราชอาคันตุกะผู้มีเกียรติ การกระทำเช่นนี้คือการให้การยอมรับอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งโดยอันที่จริงนั้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร ในการควบคุมการขนส่งในชวาตะวันออก

ราชเอกสารสิทธิ์จากบิลิลุกและตังคุลนาม บอกให้ทราบว่า ชาวเมืองทั้งสองเมืองนี้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับการทำเกลือ (จากลำธารน้ำเค็ม) ฟอกน้ำตาล บรรจุหีบห่อเนื้อกระบือ คั้นน้ำมันและผลิตเส้นหมี่ สิ่งของที่พวกเขาซื้อในตลาดท้องถิ่น ได้แก่เครื่องเทศสี่ชนิด (คนที่บรรจุหีบห่อเนื้อคงต้องใช้ในปริมาณมาก ๆ) เครื่องเหล็ก เครื่องดินเผาเคลือบ หวายและผ้า

นอกจากนี้ยังมีคนงานสิ่งทอซึ่งซื้อผ้าฝ้ายและสีย้อม เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพวกเขานำไปใช้ผลิตผ้าบาติก ซึ่งเป็นผ้าที่ย้อมด้วยกระบวนการที่ประณีต และผลิตกันเฉพาะที่อินโดนีเซียนี้เท่านั้น และผลิตกันก่อนที่อินโดนีเซียจะได้รับอิทธิพลใด ๆ จากอินเดีย งานเขียนที่อ้างถึงผ้าบาติกมีอยู่ในวรรณคดีของชวาตะวันออก ผ้าบาติกนี้ ทำโดยวิธีเขียนลวดลายลงบนผ้า (ปัจจุบันนี้ใช้ผ้าฝ้ายเป็นส่วนใหญ่) โดยใช้ไข—แต่เดิมชาวชวาใช้ขี้ผึ้ง จากนั้นนำผ้าจุ่มลงในสีย้อม เฉพาะส่วนที่ไม่ได้ลงไขไว้เท่านั้น ที่สามารถติดสีได้ เมื่อสีอยู่ตัวแล้ว เอาไขเดิมออก แล้วเขียนลวดลายใหม่ลงไป จากนั้น นำผ้าผืนเดิมนั้นไปย้อมในอีกสีหนึ่ง กระบวนการนี้ ทำซ้ำ ๆ กันจนกระทั่งได้ลวดลายหลากสีและประณีตอย่างสมบูรณ์ออกมา จวบจนถึงปัจจุบันนี้ บาติกยังคงเป็นหนึ่งในบรรดาผลิตภัณฑ์ที่งดงามที่สุดของดินแดนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[40]

---

[39] Pigeaud, passim.

[40] W. Warming and M. Gaworski, ***The World of Indonesian Textiles***, London, 1981.

ก่อนที่จะมีราชเอกสารสิทธิ์ออกมา ช่างฝีมือและพ่อค้าในท้องถิ่น ต้องขึ้นสังกัดอยู่กับ “หัวหน้าอาชีพ” ซึ่งเป็นผู้แทนของเจ้าที่ดินในท้องถิ่น เนื่องจากหัวหน้าอาชีพเป็นผู้ควบคุมดูแลตลาด ซึ่งมีการซื้อขายวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ของพวกเขา พวกพ่อค้าและช่างฝีมือจึงมีพันธะที่ต้องให้ค่าตอบแทนในวาระต่าง ๆ กัน ถึงสิบสามวาระ พันธะอย่างหนึ่งเกี่ยวข้องกับการช่วยออกค่าเดินทางและค่าขนส่งของหัวหน้าอาชีพ ห้าพันธะเกี่ยวข้องกับการเกิด แต่งงานหรือการตายในครอบครัวของหัวหน้า และอีกเจ็ด เกี่ยวข้องกับพันธะอย่างเช่นการเลี้ยงรับรองอาคันตุกะของหัวหน้า

ราชเอกสารสิทธิ์กำจัดพันธะทั้งหมดนี้ และแทนที่ด้วยการกำหนดภาษีที่แน่นอน ซึ่งแบ่งกันระหว่างกษัตริย์และ “หัวหน้าอาชีพ” แม้ว่ากษัตริย์น่าจะทรงได้รับผลผลิตส่วนหนึ่งของช่างฝีมือไปก่อนแล้ว ซึ่งรวมมากับข้าวของที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ผู้มีอำนาจปกครองในท้องถิ่นนำส่งให้ศูนย์กลางของกษัตริย์ ในตอนนี้ กษัตริย์จึงได้เก็บรวบรวมสิ่งที่ทรงถือว่าเป็นส่วนแบ่งโดยตรงของพระองค์อย่างแท้จริง การกำหนดภาษีที่ต้องจ่ายให้กษัตริย์เป็นจำนวนที่แน่นอน ยังมีประโยชน์ในการการขจัดสิ่งที่เป็นการประเมินเอาตามอำเภอใจและอย่างที่ไม่อาจพยากรณ์ได้ ตามแต่ตัวแทนของคนชั้นสูงในท้องถิ่นจะเรียกเก็บด้วย

ราชเอกสารสิทธิ์ที่ออกให้กับชุมชนต่าง ๆ ทั่วชวาตะวันออก มักกำหนดให้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมาชำระเป็นค่าสิ่งของหรือการจัดหาสิ่งของสำหรับพระราชพิธีที่จัดขึ้นในท้องถิ่นเพื่อเชิดชูกษัตริย์และแสดงถึงพระราชอำนาจ พิธีที่จัดขึ้นในท้องถิ่นเกี่ยวโยงกับอำนาจปกครองในท้องถิ่นนั้น ๆ มานานแล้ว จึงเท่ากับว่า กษัตริย์ทรงทำให้เกิดความแน่นอนว่า คนในท้องถิ่นต้องได้เห็นการใช้พระราชอำนาจในรูปพิธีกรรมด้วย ทรัพยากรที่ต้องส่งมอบให้กษัตริย์ (สิ่งของหรือเงิน) นั้นมีหลาย ๆ กรณีทีเดียวที่กันไว้สำหรับใช้ในงานพระราชพิธีในราชธานีโดยเฉพาะ ซึ่งตัวแทนของชุมชนในท้องถิ่นต้องเข้าร่วมพิธีด้วย

นวัตกรรมหนึ่งที่ช่วยปูโครงสร้างพื้นฐานเพิ่มเติมและขยายอาณาบริเวณที่เป็นแกนกลางให้ทรงประสิทธิภาพแก่อำนาจปกครองของกษัตริย์ คือเครือข่ายวัด ภายในเครือข่ายนี้ วัดวาอารามในท้องถิ่น กลายเป็นวัดที่อยู่ในบังคับของเครือข่ายของวัดที่มีพระและสมภารของกษัตริย์บริหารงานอยู่ในแง่พิธีกรรม หลักฐานประการแรกที่บ่งบอกถึงการผนึกอำนาจการปกครองมารวมไว้ที่วัดนี้ ได้จากเรื่องราวที่เกี่ยวกับเจ้าเกียรตินคร ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่าเจ้าเกียรตินครทรงเป็นผู้ที่ยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่พระราชบิดาของพระองค์ คือเจ้าวิษณุวัฒนา ทรงมอบให้แก่เขตที่ดินในครอบครองของศาสนา จารึกของเจ้าเกียรตินครอธิบายไว้ว่า ทรงทำเช่นนี้ เพื่อแยก “เขตศักดิ์สิทธิ์” ของ “นักบวชทุกประเภท” ออกจาก “เขตของข้าราชบริพาร” การแยกดังกล่าวน่าจะเป็นการเริ่มต้นให้อิสระแก่เขตศักดิ์สิทธิ์ “เพื่อให้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระนามเลื่องระบือ ประทับอยู่บนสิงหบัลลังก์อันแพรวพราวด้วยอัญมณีได้มั่นคงยิ่งขึ้น ด้วยถือกันว่า ทรงเป็นร่มเงาให้กับชวาทั้งปวง เฉกเช่นเทพที่สูงส่งในหมู่ผู้ทรงเกียรติ [เทพในย่านใกล้เคียง] ทั้งปวงของดินแดนแห่งจังกาละและปันชาลุ”

เครือข่ายที่เป็นพิธีการทั่วอาณาจักรนี้ ได้รับการยืนยันเมื่อร้อยปีให้หลัง ใน*นครเกียรติคม* ที่ประพันธ์ขึ้นในค.ศ. 1365 มหากาพย์ดังกล่าว มีคำบรรยายถึงพิธีรำลึกถึงบรรพชน (พิธี*ศราทธะ*)ที่จัดขึ้นสำหรับพระราชินีราชปัตนีที่วัดที่ทำพิธีศพของพระนางที่บายาลังกุ เรื่องราวใน*นครเกียรติคม* เอ่ยถึงวัดหลวงที่มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอย่างน้อยยี่สิบเจ็ดวัด วัดเหล่านี้ตั้งขึ้นอยู่อย่างถูกหลักยุทธศาสตร์ตลอดทั่วแกนกลางของจักรวรรดิที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งวัดที่ได้ก่อตั้งขึ้นก่อนหน้านี้ในระยะเวลาหนึ่งร้อยปี ระหว่างช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสามจนถึงตอนที่มีการประพันธ์มหากาพย์ *นครเกียรติคม* ขึ้นมา[41]

การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่เพิ่มขึ้นตามที่ประจักษ์แจ้งอยู่ในพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น มิใช่เรื่องที่น่าประหลาดใจ เมื่อพิจารณาถึงความนิยมจัดงานพิธีที่มีอยู่ตามรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น เช่นเดียวกับผู้นำทางการเมืองทั้งหลายในปัจจุบัน กษัตริย์ทรงเข้าพระทัยดีว่า การใช้พิธีกรรมซึ่งพระองค์สามารถใช้อ้างถึงอำนาจพิเศษของพระองค์ ความสัมพันธ์ที่พระองค์มีอยู่กับบรรพชนผู้เรืองนามและกับเทพที่สูงส่ง ปัจจัยเหล่านี้เป็นรากเหง้าของความเจริญรุ่งเรืองในท้องถิ่น กษัตริย์ทรงสามารถโอ้อวดพระญาติพระวงศ์ พันธมิตรและบุคคลสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ตลอดจนข้าราชบริพารระดับสูงของพระองค์เองแก่มหาชน ยิ่งไปกว่านั้น วิธีการรวมศูนย์อำนาจแบบนี้ ยังมีข้อได้เปรียบทางการเมืองอีกประการหนึ่ง ที่มีความสำคัญพอ ๆ กัน นั่นคือสามารถช่วยถอดชนวนการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากการช่วยเหลือและบริจาคเพื่อจัดพิธีเหล่านี้ ทำไปเพื่อการบุญในพระศาสนา ทั้งพิธีเหล่านี้ยังค้ำประกันความเจริญรุ่งเรืองโดยทั่วไป ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ชวนให้เกิดความกระดากหากว่าผู้มีอำนาจปกครองในท้องถิ่นต่าง ๆ ไม่ยอมให้เรียกเก็บเงินและสิ่งของเพื่องานพิธีดังกล่าว

แม้รายรับใหม่ ๆ ที่เกิดจากความตกลงในราชเอกสารสิทธิ์เหล่านี้มิได้เพิ่มรายได้ให้แก่ท้องพระคลังอย่างเป็นล่ำเป็นสันในทันที แต่รายรับพวกนี้ก็ส่งเสริมการเพิ่มรายได้โดยอ้อม เพราะเมื่อมีราชบัญชาให้ชุมชนช่างฝีมือต้องส่งของเป็นรายปีตามที่กำหนดแล้ว ย่อมเป็นไปได้ที่ชุมชนสามารถเก็บส่วนแบ่งของการผลิตไว้ได้มากขึ้น หรืออย่างน้อย ก็เป็นส่วนแบ่งที่คาดการณ์ได้มากขึ้น ช่างฝีมือจึงมีแรงจูงใจที่จะเพิ่มการผลิต เพราะจำนวนที่ผลิตออกมาได้เกินจากภาษีที่กำหนดไว้อย่างแน่นอนแล้วนั้น พวกเขาสามารถนำไปขายเอากำไรเข้าตัวเองได้ สินค้าเหล่านี้ หลั่งไหลไปสู่ท่าเรือต่าง ๆ ตามชายฝั่ง และเมื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าจากต่างแดน รายรับของกษัตริย์ย่อมสูงขึ้น เนื่องจากการพาณิชย์ประเภทนี้ ต้องเสียภาษีโดยตรงให้แก่กษัตริย์

ความต้องการข้าวชวาระดับใหม่ ๆ หลั่งไหลมาจากเมืองที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลและแผ่นดินตอนในพร้อมไปกับความต้องการเครื่องเทศที่เพิ่มขึ้นของต่างแดน ชวาสนองความต้องการเครื่องเทศนี้ด้วยการนำข้าวไปแลก ซึ่งมีผลให้ชวาส่งเสริมการผลิตและขายข้าวส่วนเกิน เมื่อความต้องการขยายตัวออกไป

---

[41] Kulke, "The Early and Imperial Kingdom" in Marr and Milner, 16-17.

อีก เกษตรกรในท้องถิ่นย่อมมีโอกาสเพิ่มรายได้ของตน เศรษฐกิจข้าวของชวาตะวันออก รวมทั้งบริเวณที่เก่าแก่กว่าในชวากลาง ต้องเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีข้อสงสัยแต่ประการใด เครื่องดินเผาเคลือบของจีนแพร่หลายไปกว้างขวางและพบว่ารวมอยู่อย่างหนาแน่นตามแหล่งโบราณคดีที่มีอายุอยู่ในยุคมัชปาหิต วรรณคดีและจารึกก็กล่าวถึงการบริโภคผลิตภัณฑ์ที่มิได้มีกำเนิดในท้องถิ่น หลักฐานทางโบราณคดีที่บอกถึงการแลกเปลี่ยนเงินตราในทุกระดับของเศรษฐกิจชวาทั้งหมดนี้ เป็นการบ่งบอกให้เราได้ทราบว่า ความปรารถนาและความสามารถในการอุปโภคบริโภคสินค้านำเข้าหรือสินค้าฟุ่มเฟือยในยุคนี้ แพร่หลายเกินกว่าขอบเขตของแวดวงชนชั้นสูง[42]

การมีสินค้า "ต่างด้าว" เหล่านี้ ยังให้แรงจูงใจแก่เกษตรกรให้ผลิตข้าวให้มากขึ้นด้วย กระนั้นก็ตาม เมื่อคำนึงถึงความสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาในสังคมชวายุคต้น ๆ แล้ว เกษตรกรชวาคงมิได้ตอบสนองโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างใหม่ เพียงเพื่อการบริโภคอุปโภคของตนเองหรือของครอบครัวเท่านั้น พิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งวัดอาจให้แรงจูงใจเช่นกัน แหล่งรายได้ใหม่หรือแหล่งรายได้ที่ขยายกว้างออกไปมากขึ้น อาจทำให้เกิดความเป็นไปได้ แก่ผู้คนที่อยู่นอกแวดวงชนชั้นสูงเป็นอันมาก ได้มีโอกาสเป็นผู้จัดพิธีทางศาสนาขึ้นเองเป็นครั้งแรก การใช้รายได้ส่วนเกินลงทุนไปกับการสร้างวัดหรือพิธีทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์โดยตรง ทำให้ผู้บริจาคได้บุญมาก ทั้งยังเสริมสถานภาพความเป็นผู้ใจบุญใจกุศลภายในระบบความคิดที่มีมาแต่ดั้งเดิมด้วย

ความจริงในข้อที่ว่า ภาษีของหลวงบางอย่าง ที่ระบุไว้ในราชเอกสารสิทธิ์ให้จ่ายเป็นเงินสดแทนสิ่งของ เผยให้เห็นถึงระบบเงินตราที่เติบใหญ่ขึ้นในเศรษฐกิจของชวา ความเติบโตของระบบเงินตรานี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากความเจริญรุ่งเรืองด้านการพาณิชย์ของชวา จนกลายเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติที่สำคัญ สินค้าและเงินเหรียญทองแดงจากจีน ยังคงหลั่งไหลเข้ามาในชวา ทองจากเมดิเตอร์เรเนียน ก็เคลื่อนผ่านตะวันออกกลางและอินเดียเข้าสู่ชวา พร้อมกับสิ่งของที่เป็นสินค้าออกสำคัญจากภูมิภาคเหล่านี้ เมื่อถึงยุคสมัยของมัชปาหิต เหรียญทองแดง (ของจีนหรือที่คล้ายคลึงกับของจีน) กลายเป็นเงินตราที่ใช้กันไม่เฉพาะแต่ในชวาเท่านั้น หากยังรวมถึงตามเมืองท่าต่าง ๆ ของสุมาตราด้วย โลหะมีค่าต่าง ๆ อย่างเช่นทองคำและเงิน มิได้นำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนหรือเป็นการชำระมูลค่า (แนวปฏิบัติซึ่งเคยทำกันอย่างเป็นสามัญในยุคก่อนมัชปาหิต) ในอาณาจักร

---

[42] Hall, 242-50. R.S. Wicks, "Monetary Developments in Java Between the Ninth and Sixteenth Centuries: A Numismatic Perspective," ***Indonesia***, 42 (1986). มีการบอกเป็นนัย ๆ ไว้ในที่นี้ว่า สังคมชวาคงจะมีการตอบสนองอย่างกว้างขวางต่อโอกาสในการปรับปรุงรายได้ของตน สมมุติฐานนี้ เป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะถกเถียงกันอยู่สักหน่อย เนื่องจากนักวิชาการบางคนยังแย้งด้วยเช่นกันว่า เกษตรกรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปนั้น ให้ความสำคัญกับสิ่งอื่น ๆ มากยิ่งกว่าเป้าหมายทางเศรษฐกิจในชีวิต ดู William C. Scott, ***The Moral Economy of the Peasant***, New Haven, 1976; and Samuel L. Popkin, ***The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam,*** Berkeley, 1980.

ของมัชปาหิต ทองคำและเงินยังคงมีความสำคัญ แต่มิใช่ในฐานะเงินตราสกุลต่าง ๆ หากในฐานะผลิตภัณฑ์และสินค้าที่มีไว้ซื้อขายกันในท้องตลาด[43]

อาณาจักรภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ค.ศ. 1500

กำลังฝ่ายที่ในท้ายที่สุดสร้างความอ่อนแอให้แก่มัชปาหิตในการควบคุมอาณาจักรของตน และบดบังรัศมีอิทธิพลที่แผ่ขยายไปไกลของมัชปาหิต เป็นกำลังที่ทั้งใหญ่และแยบคาย กล่าวสั้น ๆ ชาวชวาประสบความสำเร็จมากเกินไป การเติบโตและพัฒนาการของธุรกิจการค้าเครื่องเทศนานาชาติ เป็นเชื้อเพลิงที่เพิ่มอิทธิพลด้านการเมืองและการพาณิชย์ของชวา ให้ขยายกว้างขวางออกไปอย่างไม่หยุดยั้งนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด จนกระทั่งถึงช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ทว่าการพัฒนาตลาดเดียวกันนี้ต่อไปอีก กลับเป็นตัวผลักไสชวาไปสู่ความตกต่ำ เนื่องจากธุรกิจเครื่องเทศเติบใหญ่มากเสียจนมัชปาหิตไม่สามารถรองรับไว้ได้ เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ท่าเรือพริกไทยของสุมาตราตอนเหนือ ส่งออกพริกไทยระหว่างปีละ 15,000 ถึง 20,000 *ภิหาร* ที่สำคัญส่วนมากคือส่งให้แก่จีน ส่วนที่เขตชายฝั่งมะละบาร์ของอินเดียตะวันตก ส่งออกพริกไทยทั้งของตนเองและของอินโดนีเซียให้กับตะวันตกปีละ 20,000 *ภิหาร* ชุมชนการค้าตามชายฝั่งทะเล ผุดขึ้นตามที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งภายในและนอกอาณาจักรมัชปาหิต และเมืองท่าต่าง ๆ ที่มัชปาหิตควบคุมอยู่ เริ่มตั้งตัวเป็นอิสระและคึกคะนองกันมากขึ้นเป็นลำดับ ชุมชนที่อยู่ตามชายฝั่งในโลกแห่งเกาะสันสกฤตเหล่านี้ เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นเครื่องหมายบ่งบอกทั้งความเป็นอิสระที่เพิ่มขึ้นและความสัมพันธ์กับนานาชาติที่พวกเขาได้หล่อหลอมขึ้นมาใหม่

ทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า จักรพรรดิจีนส่งคณะทูตมาเป็นลำดับอย่างต่อเนื่องเพื่อสถาปนาการติดต่อโดยตรงกับแหล่งพริกไทยของสุมาตราตอนเหนือ ราชวงศ์เหม็งเริ่มกังวลกับความมั่นคงปลอดภัยในช่องแคบ และถึงกับรับหน้าที่ตรวจรักษาความสงบเรียบร้อยให้ โดยได้รับอนุญาตจากมัชปาหิต (ซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่จะปฏิเสธคำขอร้องเช่นนี้ได้) ในค.ศ. 1405 จีนส่งกองเรือภายใต้บัญชาการของแม่ทัพเรือเชง โฮ ชาวยูนนานผู้นับถือศาสนามุสลิม มากวาดล้างรังของโจรสลัดจีนที่ขยายใหญ่ขึ้นที่ปาเล็มบัง เชง โฮปฏิบัติภารกิจนี้ได้เป็นผลสำเร็จ

ในปีเดียวกันนี้ แม่ทัพเรือเชง โฮ ได้เข้าพบผู้ครองเมละกา (มะละกา) เมืองท่าแห่งใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นเพียงเมื่อสามปีก่อน คือ ใน ค.ศ. 1402 เมละกาตั้งอยู่ที่ชายฝั่งด้านตะวันตกของคาบสมุทร

---

[43] Wicks, op.cit.

มลายู ณ บริเวณที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่าช่องแคบเมละกา เจ้าครองนครนี้อ้างตนว่าสืบเชื้อสายมาจากเชื้อพระวงศ์ของสุมาตราตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพ่ายแพ้และถูกเนรเทศมา หลังจากที่สิงหัดส่าหรีโจมตีเมืองท่าที่แจมบี-มลายูใน ค.ศ. 1275 แม่ทัพเชง โฮเสนอให้เมละกามีความสัมพันธ์พิเศษกับจีน ความสัมพันธ์นี้คุ้มครองเมละกาอยู่หลายสิบปี จนกระทั่งจีนทิ้งที่มั่นเพื่อการเดินทะเลไปอย่างกระทันหันในทศวรรษ 1430 ทันทีหลังจากนั้น เมละกาหันไปสถาปนาความสัมพันธ์กับชุมชนพาณิชย์ตามเมืองท่าของชวา เมละกาจึงกลายเป็นจุดกระจายสินค้าไม่แต่เฉพาะของสุมาตราเท่านั้น หากยังรวมถึงสินค้าของชวาด้วย จากนั้นมา พ่อค้าไม่จำเป็นต้องไปถึงชวาเพื่อหาซื้อเครื่องเทศอย่างดีอีกต่อไป ท่าเรือใหม่นี้เติบใหญ่และมีความสำคัญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในไม่ช้า ความสำคัญที่บริเวณช่องแคบเคยมีมาก่อนในสมัยศรีวิชัย ก่อนที่ชวาตะวันออกจะชิงชัยไปได้นั้นเริ่มกลับคืนมา ยิ่งกว่านั้น ในค.ศ. 1405 และ 1406 ยังเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นที่บริเวณที่เป็นหัวใจของอาณาจักรมัชปาหิตอีกด้วย จากจุดนั้นเป็นต้นมา ฐานที่เป็นศูนย์กลางของชวาตะวันออกพินาศลงเพราะความแตกแยกทางการเมืองและอิทธิพลของเกาะนี้ในโพ้นทะเล ถดถอยลง

เมื่อถึง ค.ศ. 1410 มัชปาหิตสูญเสียความเป็นใหญ่เหนือดินแดนด้านตะวันตกของชวา และเมื่อถึง ค.ศ.1428 มัชปาหิตไม่อาจควบคุมบริเวณตะวันตกของชวาได้เลย กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ชุมชนพาณิชย์ตามเมืองท่าต่าง ๆ ของอาณาจักร ประสบความสำเร็จในการลิดรอนอำนาจควบคุมการค้าระหว่างชาติของผู้ครองมัชปาหิตไปเป็นอันมาก นอกเหนือจากที่ได้ลิดรอนอำนาจควบคุมอาณาจักรทางการเมืองอีกมาก ทว่าการรบครั้งสุดท้าย เกิดขึ้นเมื่อเวลาล่วงมาจนถึง ค.ศ.1513 ในปีนี้ชุมชนชายฝั่งของชวา ร่วมกันเป็นพันธมิตรเพื่อโจมตีบริเวณที่เป็นแกนหลักของอาณาจักร เมื่อถึง ค.ศ.1528 ผู้โจมตียึดศูนย์กลางของมัชปาหิตได้ และพระราชวงศ์จำต้องเสด็จหนีไปลี้ภัยอยู่ที่บาหลี หลังจากนั้นทุกคนที่ยังอยู่ในอาณาจักรมัชปาหิต ยกเว้นเฉพาะผู้ที่ไปอยู่ที่บาหลีและเกาะเล็ก ๆ อื่น ๆ อีกไม่กี่เกาะต้องคุกเข่าลงสวดมนต์โดยหันหน้าไปทางเม็กกะ ศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาอิสลามบนคาบสมุทรอาระเบีย

เราอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุของความพินาศของมัชปาหิต คือการค้าเครื่องเทศของอาณาจักรที่แผ่ไปทั่วซีกโลกนี้ เครื่องเทศนานาชนิดนั้น เช่นเดียวกับตัวเกาะเอง ได้พัฒนาคุณสมบัติอย่างนางไซเรน * ซึ่งไม่มีใครอดใจได้ เสน่ห์ดึงดูดใจของเครื่องเทศ รุนแรงเสียจนผู้คนจากอีกปลายด้านหนึ่งของซีกโลก เต็มใจลงเรือแล่นใบเข้าสู่มหาสมุทรย่านที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย เพื่อตามหาให้พบ นักเดินเรือที่ได้รับการสนับสนุนจากชาวคาบสมุทรไอบีเรียเพื่อตามหาเกาะเครื่องเทศนี้เอง คือผู้ที่รับผิดชอบต่อการที่ชาติยุโรปทางฝั่งแอตแลนติกเข้าครอบครองดินแดนซีกโลกตะวันตกแต่ผู้เดียว รวมทั้งต่อการเดินเรือ

---

* นางพรายในเทพนิยายกรีกผู้มีเสียงขับร้องเพลงที่เพราะจนสามารถหลอกล่อนักเดินเรือไปสู่หายนะ ณ บริเวณที่เป็นอันตรายของท้องทะเล

อ้อมแอฟริกา จนนำไปสู่การเดินเรือของชาติแอตแลนติกเข้าไปในมหาสมุทรอินเดีย เนื่องจากวีรกรรมสองประการนี้ เป็นตัวการรับผิดชอบการต่อเริ่มต้นกระบวนการซึ่งทำให้ดุลแห่งอำนาจของโลกเปลี่ยนแปลงไป เราจึงสามารถกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของพวกเขา มิได้เป็นเพียงสิ่งที่นำหายนะมาสู่พวกเขาเองเท่านั้น หากยังนำหายนะมาสู่ดุลแห่งอำนาจทั้งหมดในซีกโลกนี้ด้วย

ชุมชนชายฝั่งทะเลที่ปราบมัชปาหิตและสร้างรัฐมะตะรัมใหม่ โดยมีฐานที่มั่นอยู่ในชวากลาง เป็นชาวมุสลิม แต่ทั้งนี้มิได้หมายถึงดัชนีที่บ่งบอกว่ามหาอำนาจมุสลิมจากต่างแดนอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงนี้แต่อย่างใด ชาวมุสลิมที่โค่นล้มมัชปาหิต เป็นคนในท้องถิ่น มิใช่คนต่างแดน และความเจ็บช้ำที่มีอยู่กับอาณาจักรเก่านั้น ก็เป็นเรื่องของศาสนาเพียงไม่กี่อย่าง ทั้งแรงจูงใจที่จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ก็มิได้มาจากนอกอาณาจักรด้วย หากแต่มาจากภายใน

แม้ว่าพ่อค้ามุสลิม ทั้งชาวอาหรับและชาวอิหร่าน เข้ามาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มของอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด แต่ศาสนาของพวกเขามิได้ส่งผลกระทบต่อชนกลุ่มต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทันที อันที่จริงแล้ว ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เจ็ดจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบนั้น คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เปลี่ยนมานับถืออิสลาม มีอยู่ไม่กี่คน แม้ว่าช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่ศรีวิชัยเป็นใหญ่ และเป็นช่วงที่พ่อค้าจากดินแดนของกาหลิบอิสลาม มีอิทธิพลอยู่ในเส้นทางการเดินเรือระหว่างทะเลอาระเบียกับจีน รวมทั้งเป็นช่วงที่เงิน*ดินาร์*ของกาหลิบ กลายเป็นเงินตราสกุลที่เลือกใช้กันตามท่าเรือต่าง ๆ ของศรีวิชัยอยู่ก็ตาม จนกระทั่งภายหลังจากที่ทั้งแดนกาหลิบและศรีวิชัยตกต่ำลงแล้วเท่านั้น มนต์ขลังของอิสลามและอำนาจของตุรกีและมองโกเลียจึงได้ผงาดขึ้นมา และศาสนาอิสลามเริ่มสร้างความดึงดูดและความสนใจจากชาวหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[44]

บุคคลแรกที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับที่มีการก่อตั้งมัชปาหิตในทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ได้แก่ *เมระห์ สิลุ* เจ้าผู้ครอง*สมุทรา-ปาซาย* แคว้นเล็ก ๆ ที่อยู่ทางตอนเหนือของสุมาตรา แคว้นนี้ควบคุมแหล่งผลิตพริกไทยทั้งที่อยู่ลึกเข้าไปตอนในและที่เมืองท่าริมชายฝั่งทะเลอีกเมืองหนึ่ง ผู้นำที่มีความใฝ่สูงพระองค์นี้ ทรงก่อฐานเพื่อแสดงอำนาจของพระองค์ ทั้งทางการทหารและเศรษฐกิจ ณ บริเวณแผ่นดินตอนใน ใกล้กับต้นน้ำของแม่น้ำปาซังกัน พระองค์ทรงพิชิตดินแดนชายฝั่งทะเล ได้จากฐานที่มั่นนี้ หลังจากนั้น ทรงเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ตามธรรมเนียมที่เล่ากันในท้องถิ่น พระองค์มิได้อาศัยพ่อค้าชาวต่างชาติมาเปลี่ยนให้ แต่เปลี่ยนโดยพระสุบินของพระองค์เอง ในพระสุบินนิมิตนี้ มิใช่ใครอื่น หากเป็นองค์ศาสดาโมฮัมหมัดเอง ที่ทรงมาเปลี่ยนศาสนาให้ พร้อมกับขนานพระนามให้ด้วยว่า *มาลิก อัล-ซาลิห์* เมื่อตื่นบรรทม พระองค์ก็สามารถร่ายคัมภีร์*กุรอ่าน* และคำประกาศเข้าสู่การนับถือศาสนาอิสลามได้ ประมาณสี่สิบวันหลังจาก

---

[44] Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence***, 103-15; L. C. Damais, "L'epigraphie Musulmane dans le Sud-Est Asiatique," BEFEO, 54, 2 (1968).

นั้น พระโมฮัมหมัดทรงมาปรากฏกายในพระสุบินนิมิตอีกและทำนายว่าจะมีเรือลำหนึ่งจาก*เม็กกะ* มาถึงที่นี่ เรือนั้นจะพาผู้ทรงศีลชาวมุสลิมที่จะมารับใช้อาณาจักรของพระองค์มาด้วย นอกจากนี้ เรือลำนี้ยังจะพาสุลต่านแห่งมาบาร์มาด้วย มาบาร์เป็นภูมิภาคผลิตพริกไทยที่สำคัญที่อยู่บนชายฝั่งมะละบาร์ของอินเดีย และเป็นหนึ่งในสถานที่สำคัญ ๆ ซึ่งมีการส่งออกพริกไทยไปยังตะวันตก[45]

หลังจากเปลี่ยนศาสนาได้ไม่นาน สมุทรา-ปาซาย กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของการศึกษาศาสนาอิสลาม นับเป็นศูนย์กลางแห่งแรกภายในอาณาจักรส่วนหมู่เกาะ แต่ในระยะเวลาร้อยปีแรกที่ดำรงอยู่มา ทั้งเมืองท่านี้ และการแพร่กระจายของศาสนานี้ไปยังเมืองท่าอื่น ๆ มิได้มีผลกระทบที่มากมายอันใดต่ออำนาจของมัชปาหิต ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ เมื่อมัชปาหิตขยายอำนาจของตนไปปกแผ่น่านน้ำต่าง ๆ ผู้แทนของสมุทรา-ปาซาย อยู่ในหมู่ผู้ที่ได้มาเข้าร่วมพระราชพิธีที่ศูนย์กลางของมัชปาหิตด้วย ทั้งนี้น่าจะเนื่องจากสมุทรา-ปาซายจัดส่งพริกไทยให้กับเมืองท่าต่าง ๆ ของมัชปาหิต พริกไทยเหล่านี้ มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่เมืองจีน

อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว ท่าเรือที่ใหม่ ๆ และที่เติบใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ต่างเริ่มไม่พอใจกับสิ่งที่พวกเขารู้สึกว่าเป็นควบคุมอย่างไม่มีเหตุผลของมัชปาหิต ในเวลานั้น ศาสนามุสลิมมิได้ให้เฉพาะเพียงสำนึกในความเป็นหมู่เหล่าเดียวกันเท่านั้น หากยังเป็นความชอบธรรมอย่างใหม่ด้วย เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ อิสลามแพร่กระจายไปทั่วอาณาจักรริมทะเล ไปถึงแม้กระทั่งเมืองท่าต่าง ๆ บนชายฝั่งทะเลด้านเหนือของชวา (และดูเหมือนว่าจะไปถึงสมาชิกในพระราชวงศ์อีกหลายพระองค์ด้วย) อิสลามได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอิสระ และในท้ายที่สุด เป็นการปฏิเสธเชื้อสายขุนนางและสายสัมพันธ์พิเศษทางศาสนา ที่ผู้ครองมัชปาหิตกล่าวอ้างไว้[46] ปัจจุบันมีคำกล่าวกันในเชิงเสียดสีว่าเพียงแค่มองดูสถานที่ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งปัจจุบันเป็นมุสลิมเท่านั้น ก็จะรู้ได้ว่า เมืองท่าซึ่งแต่ก่อนเคยสวามิภักดิ์ต่อมัชปาหิตนั้น อยู่ที่ตรงไหนกันบ้าง

---

[45] Kenneth R. Hall, "The Coming of Islam to the Archipelago: A Reassessment" in Karl L. Hutterer, ed., *Economic Exchange and Social Interaction in Southeast Asia: Perspectives form Prehistory, History and Ethnography*, Ann Arbor, 1977, 213-31.

[46] รัฐมัชปาหิต โดยพื้นฐานแล้ว มีลักษณะกระจายอำนาจและเป็นรัฐเกษตรกรรม ไม่มีความพร้อมเพียงพอที่จะจัดการกับดินแดนที่มั่งคั่งด้วยการพาณิชย์ที่มัชปาหิตเองได้สร้างขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ เจ้าผู้ครองมัชปาหิต พยายามหาประโยชน์สูงสุดเอาจากการส่งออกผลิตผลทางการเกษตร โดยมิได้ปฏิรูปโครงสร้างและแนวปฏิบัติในการบริหารกิจการภายในอย่างเพียงพอ

เศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัดของกัมพูชายุคพระนคร

ในหมู่นักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ยุคก่อนค.ศ. 1500 ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขามีความไม่เห็นพ้องต้องกันอย่างมากในข้อที่ว่า ปัจจัยที่ประกอบกันเป็น “รัฐ” นั้น มีอะไรบ้าง มาตรฐานนั้นจะได้แก่ระบบการบริหารที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้หรือไม่ เพราะทัศนะนี้สอดคล้องกับความเข้าใจของทางตะวันตกที่มีมาแต่เดิม อันว่าด้วยอารยธรรมที่ก้าวหน้าน่าจะเป็นเช่นนี้ ทัศนะนี้ยังได้รับแรงเสริมจากเรื่องราวที่เขียนขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์จีน ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของนักประวัติศาสตร์จีนเหล่านี้มีทัศนะในเชิงยกยอความสำเร็จของเพื่อนบ้านทางใต้ของตนเองไว้อย่างสูง (และเห็นว่าอารยธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้น ๆ มีระบบรัฐที่คล้ายคลึงกับของตนเอง) ข้อพิจารณาในอีกทางหนึ่งคือ สังคมที่มีสถาบันอ่อนแอ ทว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยังถือว่าเป็นอารยธรรมที่สำคัญอยู่ได้หรือไม่

มาตรฐานอย่างหนึ่งซึ่งใช้วัดรัฐยุคต้น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือจำนวนกลุ่มปราสาทหินที่พวกเขาสร้างทิ้งไว้—ยิ่งซากโบราณสถานใหญ่โตโอ่อ่าน่าประทับใจมากเท่าไร ก็นับว่ารัฐนั้นรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จมากขึ้นเท่านั้น หรือในทำนองที่ว่านี้ตามแต่เหตุผลจะพาไป เพราะฉะนั้น กลุ่มปราสาทและวิหารที่ใหญ่โตโอฬารของชวากลางและชวาตะวันออก รวมทั้งพระนคร (กัมพูชา) และพุกาม (พม่า) บนแผ่นดินใหญ่ จึงชวนให้คิดไปได้ว่า ระบบการเมืองที่ประสบความสำเร็จเหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดการก่อสร้างผลงานดังกล่าว โดยผ่านการบริหารจากส่วนกลาง ซึ่งระดมทรัพย์สมบัติและแรงงานของอาณาจักรมาสรรค์สร้างสิ่งมหัศจรรย์ทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้ ทว่านักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันนี้ กำลังพบว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในระดับ กว้าง ๆ ไม่จำเป็นสำหรับงานก่อสร้างดังกล่าว และงานก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่ใหญ่โตโอฬารชวนให้ประทับใจเหล่านี้ ไม่จำเป็นต้องแสดงถึงความสำเร็จทางการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมใดสังคมหนึ่งเสมอไป

ในยุคพระนคร—ช่วงที่เจริญรุ่งเรืองระหว่างคริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม—มีจารึกต่าง ๆ ที่ประกาศว่ากษัตริย์ทรงเป็นผู้สร้างสรรค์และอำนวยการก่อสร้างสาธารณูปโภคที่มุ่งหมายเพื่อค้ำประกันความมั่งคั่งไพบูลย์ สาธารณูปโภคเหล่านี้ส่งน้ำให้กับที่ดินห้าล้านเฮคทาร์ และก่อสร้างขึ้นมาในบริเวณรอบ ๆ นครหลวงของเขมรที่พระนคร กับในเขตครอบครองในภูมิภาคต่าง ๆ มากมายภายใต้การปกครองของเขมร หากไม่ได้ระบบการส่งน้ำเหล่านี้ แหล่งน้ำใช้คงมีไม่สม่ำเสมอ ซึ่งทำให้ประสิทธิผลในการผลิตทางการเกษตรจำกัดลง

ความเชื่อแต่เดิมในหมู่ประชากรชาวเขมรมีอยู่ว่า กษัตริย์คือที่มาของสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจของราษฎร *นาค* ซึ่งเป็นจิตวิญญาณของน้ำ มีจำลองเป็นภาพไว้ในงานศิลปะของเขมรเป็นอันมาก ทั้งยังเป็นบุคคลสำคัญในศาสนาของประชาชนทั่วไป จูต้ากวน ทูตมองโกลที่มาเยือนเขมรใน ค.ศ.1296 รายงานว่า ประชาชนเขมรเชื่อว่า ประมุขของตนหลับนอนกับเจ้าหญิงนาค และผลลัพธ์จากการสังวาสนี้ คือความรุ่งเรืองไพบูลย์ของประเทศชาติ[47] รายงานนี้ บอกเป็นนัยว่า กษัตริย์เขมรทรงมีความสัมพันธ์ในแง่พิธีกรรมกับภูติของพื้นดินที่แพร่ความอุดมสมบูรณ์ออกมา ความอุดมสมบูรณ์นี้คือสิ่งซึ่งค้ำประกันประสิทธิภาพในการผลิตของพื้นดิน โดยประเพณีความเชื่อเดียวกันนี้เอง พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.889 – 910) จึงทรงก่อสร้างทะเลสาบเทียม (บาราย) ขึ้นทางตะวันออกเฉียงเหนือของยโศธรปุระ (พระนคร) นครหลวงแห่งใหม่ของพระองค์เมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่เก้า จารึกที่รายงานเหตุการณ์นี้ระบุว่า กษัตริย์ทรงมีพระประสงค์ที่จะ “อำนวยให้มีทางระบายความรุ่งโรจน์อย่างเหลือล้นของพระองค์ออกไปในทิศทางของโลกบาดาล”[48] โลกบาดาลนี้บรรยายไว้ด้วยว่าเป็นสถานที่ซึ่งกษัตริย์เขมรทรงพิพากษาผู้ตาย ทั้งยังเป็นที่พำนักของ*นาค* ซึ่งเป็นที่มาของความอุดมสมบูรณ์

การตรวจสอบระบบการจัดการน้ำของยุคพระนครเมื่อ ค.ศ.1980 แสดงให้เห็นว่า ในแง่เทคนิคทะเลสาบของพระเจ้ายโศวรมันมิใช่แหล่งน้ำที่สำคัญยิ่งสำหรับการผลิตทางการเกษตรของบริเวณพระนคร แต่ในฐานะศูนย์รวมของศาสนาของเขมรแล้ว นับว่ามีความสำคัญเชิงสัญลักษณ์อันมีอยู่ในระบบ “พลังน้ำตามหลักเทวาธิปไตย” ของเขมร[49] นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า น้ำซึมผ่านฐานของเขื่อนกั้นน้ำของทะเลสาบของพระเจ้ายโศวรมัน (ซึ่งมีขนาดยาว 6.5 กิโลเมตร กว้าง 1.5 กิโลเมตร) ลงสู่ช่องทางรับน้ำนอกเขื่อน ซึ่งส่งน้ำต่อไปยังนาข้าวที่อยู่รอบ ๆ อีกต่อหนึ่ง ทว่าการศึกษาที่ทำกันในตอนปลายทศวรรษ 1970 พบว่า เกษตรกรรมยุคพระนคร มีพื้นฐานอยู่ที่การปลูกข้าวนาดำ คือนำกล้าไปปลูกในนาที่ทำคันดินคั่นไว้ ซึ่งทำให้สามารถปลูกข้าวได้ในนาประมาณห้าสิบล้านแปลง น้ำซึ่งท่วมขังในบริเวณพระนครค่อย ๆ เพิ่มระดับสูงขึ้นอย่างช้า ๆ จากทะเลสาบใหญ่ (ตนเล ซัป) ลงไปยังแควต่าง ๆ ทว่าจะลดลงอย่างรวดเร็วภายหลังฤดูฝน เครือข่ายเขื่อนและคันดินหันเหและกักเก็บน้ำจากทะเลสาบใหญ่ที่ลดลงอย่างรวดเร็วหลังฤดูฝน เขมรไม่มีเทคโนโลยีการสร้างเขื่อนในขอบข่ายที่กว้างใหญ่ ซึ่งสามารถทำให้เกิด

---

[47] Chou Ta-Kuan, ***Notes on the Customs of Cambodia Translated from the Shuo-fu,*** trans. Paul Pelliot (trans. From French into English by J. G. d’Avery Paul) Bangkok, 1967, 31.

[48] A. Barth and A. Bergaigne, “Inscriptions Sanskrites de Cambodge et Campa” in ***Académie des Inscription et Belles-Lettres, Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothéque du roi et autres bibliothéques*** [henceforth ISCC], 27, Paris, 1884, 1893, 407.

[49] W. J. van Liere, “Traditional Water Management in the Lower Mekong Basin,” ***World Archaeology***, 11. 3 (1980) 274.

ระบบแรงดันน้ำโดยรวมที่คลุมทั่วภูมิภาค ดังนั้น พวกเขาจึงอาศัยการทำเครือข่ายคันดินเล็ก ๆ อย่างง่าย ๆ บนลำธารเล็ก ๆ เพื่อหน่วงเหนี่ยวน้ำที่ท่วมนั้นเอาไว้ แล้วส่งกระจายไปลงตามสระที่ก้นสระเป็นโคลน เพื่อจะได้เก็บน้ำไว้ใช้ในภายหลัง หลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่า ศูนย์กลางสำคัญของเครือข่ายงานการจัดการน้ำ มิใช่พระนคร หากเป็นเนินเขาพนมกุเลนซึ่งตั้งอยู่ห่างจากทะเลสาบเทียมของพระเจ้ายโศวรมันไปประมาณห้าสิบกิโลเมตร ทวนน้ำขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของพระนคร พนมกุเลนอยู่ใกล้กับต้นน้ำของแม่น้ำเสียมเรียบ ซึ่งไหลจากบริเวณนั้น ผ่านพระนครไปลงทะเลสาบใหญ่ การไหลของน้ำไปตามกระแส จากพนมกุเลนไปยังพระนครมีเครือข่ายเขื่อนดินเล็ก ๆ คอยกำกับควบคุมอยู่

ลักษณะที่เด่นสะดุดตาอย่างหนึ่งของข่ายงานการจัดการน้ำที่พนมกุเลนคือเขื่อน นอกเหนือจากประสิทธิภาพในการจัดการน้ำแล้ว เขื่อนเหล่านี้ล้วนสร้างในแนวตะวันออก-ตะวันตก กับแนวเหนือ-ใต้ ทำนองเดียวกัน ปราสาทเขมรในภูมิภาคพระนคร ล้วนสร้างขึ้นตรงจุดตัดระหว่างคูเมืองกับถนน ซึ่งถูกกำกับทิศทางให้อยู่ในแนวตะวันออก-ตะวันตก กับเหนือ-ใต้ เช่นเดียวกัน การทำเช่นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงภาพลักษณ์ของสวรรค์บนดิน (*มัณฑาลา*) ซึ่งกษัตริย์เขมรทรงริเริ่มสร้างขึ้น นอกจากเพื่อให้สอดคล้องกับจุดรวมของจักรวาลซึ่งอยู่ตามแนวตะวันออก-ตะวันตกและแนวเหนือใต้ ตามคติของอินเดียและเขมรแล้ว ข่ายงานการจัดการน้ำยังมีสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ตามประเพณีมาช่วยทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นด้วย บริเวณแหล่งน้ำจากภูเขามีการสลักสัญลักษณ์รูปลึงค์จำนวนหนึ่ง ลงที่ก้นแม่น้ำตรงที่เป็นหิน เพื่อบอกเป็นนัยถึงความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำที่ไหลจากบริเวณภูเขามายังพระนคร พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างปี ค.ศ.802 – 850) ทรงทำพิธีบวงสรวงตามลัทธิ*เทวราช* (สัญลักษณ์ของการรวมอาณาจักรเขมรเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) ที่พนมกุเลนการทำพิธีนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะทำให้พนมกุเลนกลายเป็น “ภูเขามเหนทรา” ศูนย์กลางของสวรรค์เขมรบนโลก พระองค์ทรงทำพิธีนี้ก่อนที่จะทรงสถาปนาเมืองหลวงใหม่ ณ บริเวณปลายแม่น้ำที่หริหระลายา และทำพิธีตั้งภูเขามเหนทราใหม่ขึ้น ณ ที่นี้ด้วย[50] ภูเขามเหนทราเดิมที่พนมกุเลน จึงมิใช่เป็นแค่แหล่งที่มาของสิทธิธรรมของกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา ที่อาศัยอำนาจความคุ้มครองปกป้องจากลัทธิเทวราชของพระเจ้าชัยวรมันเท่านั้น แต่ยังสามารถมองได้อย่างถูกต้องว่าเป็นแหล่งน้ำใช้ของภูมิภาคพระนครด้วย ความจริงข้อนี้ส่งเสริมโอกาสความไปได้ที่ราษฎรที่เป็นข้าแผ่นดินของกษัตริย์ จะประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานทั้งหลาย

จารึกของเขมรและหลักฐานด้านโบราณคดี สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสังคมเขมรยุคพระนครมีความสลับซับซ้อนทางด้านศาสนาเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ภาษาและสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ตามคติของ

---

[50] G. Cœdès, ***The Indianized States of Southeast Asia***, ed. Walter F. Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968, 100-3; Hermann Kulke, ***The Devarāja Cult,*** Ithaca, 1978.

ศาสนาฮินดู ประกาศความรุ่งโรจน์และพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ กษัตริย์ทรงเปี่ยมไปด้วยพลังงานที่หล่อเลี้ยงชีวิต ที่ทรงได้รับจากเทพ “ฮินดู” และจากเทพดั้งเดิมของท้องถิ่น ความเป็นเทพนี้หลั่งไหลลงมาจากสวรรค์ หรือจากโลกและซึมซาบเข้าสู่พระองค์จนชุ่มโชก พร้อมกับประสิทธิประสาทอำนาจให้แก่พระองค์เพื่อที่พระองค์จะทรงประทาน “ของทิพย์ที่สร้างความบริสุทธิ์” หรือความไพบูลย์มั่งคั่งในรูปแบบอื่น ๆ ที่เป็นนามธรรมน้อยกว่าแก่ราษฎร พร้อม ๆ กับที่เทพและภูติในท้องถิ่นช่วย ปกป้องกษัตริย์และราษฎรของพระองค์นั้น บรรดาเทพ “ฮินดู” ก็จะแผ่พลังงานที่ชำระมลทินและพลังงานสร้างสรรค์ที่เหนือกว่าผู้ใดแก่กษัตริย์เขมรด้วย ซึ่งช่วยเพิ่มลู่ทางสำหรับความมั่นคงไพบูลย์แก่พระองค์ยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งในโลกนี้และในโลกอื่น ๆ

สิ่งที่ผู้นำของสังคมเขมรยุคโบราณห่วงใยเป็นสำคัญ คือการสร้างและบริจาคข้าวของให้แก่วัดวาอารามในท้องถิ่น เพราะทำให้ได้บุญและได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ บุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญในการวางรากฐานของวัดวาอารามยุคต้น ๆ เหล่านี้ ได้แก่ผู้นำที่ได้รับความเห็นชอบจากประชากรในท้องถิ่น มิใช่บุคคลที่อ้างตนว่ามีอำนาจปกครองด้วยความเป็นกษัตริย์ จารึกที่บันทึกกิจกรรมการวางรากฐานดังกล่าว ต่างเน้นถึงคุณสมบัติทางด้านศาสนามากกว่าปรีชาสามารถทางกายของชนชั้นสูงในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ทำให้มีการสร้างวัดวาอารามเหล่านี้ ผู้นำในท้องถิ่นล้วนมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะผู้ที่อ้างพระองค์เองว่ามีอำนาจปกครองชาวเขมร แสดงการยอมรับอิทธิพลของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าที่ดิน ด้วยการพระราชทานตำแหน่งให้แก่ผู้นำที่มีอยู่มาก่อนเหล่านี้ พร้อมทั้งพระราชทานอำนาจ “ใหม่” ในฐานะเจ้าพนักงานประจำตำบลซึ่งทำงานอยู่ภายในระบบการบริหารของรัฐ ด้วย ลักษณาการเช่นนี้ ผู้ถือครองที่ดิน ผู้นำในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของภูมิภาคต่าง ๆ จึงรวมเข้ามาอยู่ในระบบรัฐที่กำลังจะเกิดขึ้นมา

เจ้าที่ดินที่กระทำการบูชาเทพในท้องถิ่นและเทพแห่ง “รัฐ” ล้วนกระทำไป เพื่อให้ “ได้บุญ” และเพื่อ“แสดงการเคารพบูชา” มีจารึกที่กล่าวสรรเสริญการถวายสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่วัดของผู้นำในท้องถิ่นในฐานะส่วนหนึ่งของการสักการะบูชา จารึกนี้กล่าวเน้นถึงความมั่งคั่งของผู้ที่บริจาคสิ่งของให้แก่วัด และมีการคำนวณสิ่งของที่บริจาคให้วัดอย่างละเอียดถี่ถ้วน ชนชั้นเจ้าที่ดินซึ่งทำให้เกิดจารึกนี้เน้นการมอบสิ่งของแก่วัดว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่ช่วยค้ำประกันว่าสังคมจะมีความมั่งคั่งไพบูลย์

ชนชั้นผู้ดีของเขมร ระดมทรัพยากรเศรษฐกิจให้เข้ามารวมกันอยู่ภายใต้การบริหารของวัด ไม่เป็นที่แน่นอนว่าการกระทำเช่นนี้ มีเป้าหมายเพื่อให้ได้บุญจากการบริจาค หรือว่าเพื่อให้เกิดมีการจัดการทรัพยากรของชนชั้นสูงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรือว่าเพื่อหลีกเลี่ยงข้อเรียกร้องเรื่องภาษีของพวกผู้เป็นใหญ่ทางด้านการเมืองที่อ้างสิทธิในสมบัติส่วนหนึ่งของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าที่ดินในท้องถิ่น วิธีการที่นำหน้ามากที่สุดที่เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายนี้ คือการบริจาคที่ดินให้แก่วัด เขตที่ดินที่ถวายให้แก่วัดจะระบุไว้อย่างชัดเจนในจารึก ปกติแล้วจะเป็นชื่อสถานที่ต่าง ๆ –อาจเป็นชื่อหมู่บ้าน ชื่อสิ่งก่อสร้างในที่ดิน หนองน้ำหรือที่นาของเจ้าของที่ดินอีกรายหนึ่ง ผู้ถือครองที่ดินที่ถวายที่ดินให้แก่วัด

ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยังถูกยกขึ้นมาแจงนับ พร้อมกับระบุวิธีการได้มาซึ่งที่ดินดังกล่าว ตลอดจนราคาที่ดิน--หากว่าที่ดินแปลงนี้ได้มาด้วยการซื้อ รวมถึงกระทั่งการประเมินผลผลิตที่จะได้จากที่ดิน (ข้าวที่ปลูกได้) มีจารึกซึ่งรายงานถึงการมอบผลประโยชน์ในที่ดินที่มีคนอาศัยอยู่ โดยการยกที่ดินส่วนนั้น ๆ ให้แก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดินในขณะนั้น ทว่าระบุไว้ชัดเจนว่า ผลผลิตของผู้อาศัยอยู่ในที่ดินส่วนไหนที่ต้องมอบให้แก่วัด ถ้าหากว่าที่ดินนั้นไม่มีคนอยู่ จะมีการจัดคนงานให้มาทำงานในที่ดินที่เพิ่งถวายให้แก่วัดนี้ คนงานเหล่านี้ จะระบุจำนวนไว้ด้วย –ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง ผู้หญิงกับเด็ก—รวมทั้งบันทึกระบุชาติพันธุ์ (เช่นเป็นมอญหรือเขมร) ไว้ด้วย

ไม่ใช่เรื่องผิดไปจากสามัญอันใดที่ได้พบว่า ผู้บริจาคที่ดินให้วัด มีญาติเป็นพระอยู่ในวัดนั้น ผู้บริจาคกลายเป็นผู้จัดการทรัพย์สินที่ตนบริจาคให้แก่วัด มีหลายกรณีที่ตระกูลของผู้ที่บริจาคที่ดินให้วัด เป็นผู้บริหารที่ดินของตระกูลที่ถวายให้แก่วัดนั้นเอง มิใช่คนของทางวัด โดยทางวัดได้รับเฉพาะรายได้ส่วนที่ผู้บริจาคมอบให้เท่านั้น สิ่งที่ผู้บริจาคยกให้แก่วัดนั้น จึงมิใช่ “ความเป็นเจ้าของ” ที่ดิน แต่เป็นสิทธิในรายได้ที่ได้จากที่ดิน สิ่งสำคัญสำหรับการพัฒนารัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้น ๆ มิใช่อยู่ที่ความเป็นเจ้าของที่ดิน แต่อยู่ที่การควบคุมแรงงานและการผลิตมากกว่า สำหรับชนชั้นสูงของเขมร “การถือครองที่ดิน” หมายถึงสิทธิในผลผลิตและแรงงานของผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดินแปลงหนึ่ง ๆ มิใช่การครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินนั้นโดยสมบูรณ์ การบริจาคที่ดินให้แก่วัด เป็นการโอนสิทธิเหนือที่ดินให้แก่วัดเพียงบางประการเท่านั้น ผู้ที่อยู่อาศัยในที่ดินดังกล่าว ปกติแล้ว คงทำการเกษตรในที่ดินนั้นต่อไป แต่วัดซึ่งเป็นผู้รับบริจาคเป็นผู้เก็บผลผลิตของพวกเขาส่วนใหญ่หรือทั้งหมด สินทรัพย์ที่บริจาคให้แก่วัด ปกติแล้ว ต้องมีการอ้างสิทธิที่ควบคู่กันอยู่คือ สิทธิของวัดผู้รับของบริจาคและสิทธิของตระกูลผู้บริจาค ซึ่งยังคงมีสิทธิส่วนบุคคลบางประการในสินทรัพย์ดังกล่าว—อาทิเช่น สิทธิในส่วนแบ่งจากการผลิตในที่ดิน รวมทั้งสิทธิทางการเมืองหรือการบริหารเหนือผู้ที่อยู่อาศัยในที่ดินดังกล่าว

ความหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจของวัดตามท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นในความหลากหลายของสิ่งของที่บริจาค “เพื่อไว้ใช้กับทรัพย์สิน” ที่ได้รับมา ซึ่งมีทั้งสัตว์เลี้ยง แพะ กระบือ วัว ต้นมะพร้าว ไม้ผลชนิดต่าง ๆ หมาก พลู เสื้อผ้า ลานฝัดข้าว กับสิ่งของเฉพาะอย่างจำนวนมาก เป็นต้น ชนิดและขนาดของสิ่งของที่บริจาคให้แก่วัด ไม่เพียงแต่บ่งชี้ถึงการมีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านทางเศรษฐกิจภายในสังคมเขมรยุคแรก ๆ ที่ทำให้เกิดการสรรค์สร้างความมั่งคั่งเหล่านี้ขึ้นมาเท่านั้น หากยังชี้ถึงสมรรถนะของสถาบันที่ได้พัฒนาขึ้น เพื่อที่จะใช้ประโยชน์และบริหารการผลิตเหล่านี้ด้วย ระบบเศรษฐกิจแบบที่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัด ก่อตัวขึ้นมาแล้ว การที่พวกชนชั้นผู้ดีมอบที่ดินและผลผลิตจากที่ดินให้แก่วัด ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางการเก็บรักษาของท้องถิ่น สินค้าต่าง ๆ ที่สั่งสมอยู่ที่คลังเก็บสินค้าของวัด เป็นแหล่งที่มาของอำนาจทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นแหล่งเสริมเกียรติคุณของบุคคล

สำคัญ ๆ ที่สร้างบุญสร้างกุศลให้แก่วัด นั่นคือชนชั้นสูงเจ้าที่ดินในท้องถิ่น คนเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการแจกจ่ายสิ่งของจากคลังของวัดเพื่อช่วยบริวารของตน (รวมทั้งคนที่ทำงานให้แก่วัด)

การที่อำนาจการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นมารวมอยู่ที่วัด มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อกระบวนการรวมตัวทางการเมืองในท้องถิ่น ความหมายโดยนัยของการรวมศูนย์การควบคุมทางเศรษฐกิจดังกล่าว สะท้อนให้เห็นในจารึกที่อ้างถึง "การรวมกันเพื่อความเบิกบานของเทพ" โดยเจ้าที่ดินคนเดียว หรือหลายคน โยกย้ายส่วนหนึ่งของรายได้ (สินค้าและบริการ) ที่มุ่งหมายให้กับเทพองค์หนึ่งหรือวัด ๆ หนึ่ง ไปให้กับอีกวัดหนึ่งหรือกับเทพอีกองค์หนึ่ง หรือรวมการบริหารที่ดินของวัดหนึ่งเข้ากับของอีกวัดหนึ่ง[51] การกระทำเหล่านี้ ทำให้แบบแผนการนำเทพเจ้าในท้องถิ่นหนึ่ง ไปขึ้นสังกัดอยู่ในบังคับของอีกองค์หนึ่ง รวมทั้งการนำวัดในท้องถิ่นหนึ่งไปอยู่ในบังคับของอีกวัดหนึ่ง เริ่มปรากฏขึ้นในสังคมเขมร ชนชั้นเจ้าที่ดินในท้องถิ่น ซึ่งเป็นฆราวาส กลายมาเป็นผู้ทำนุบำรุงและควบคุมเครือข่ายของวัดภายในภูมิภาค เจ้าที่ดินเหล่านี้ คือผู้ที่ยกรายได้จากที่ดินของตน หรือบริจาคข้าวของที่เป็นวัตถุและการบริการให้แก่วัดต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่าย

ในยุคพระนคร ปกติแล้ว การรวมเข้าด้วยกัน (*มิศระ โภคะ*) นี้ มิได้กระทำกันโดยปราศจากความเห็นชอบจากกษัตริย์ ทว่าในสังคมยุคก่อนพระนครนั้น ผู้ที่มีอิทธิพลในเรื่องการระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการควบรวมการบริหารวัด คือผู้ถือครองที่ดินเอกชน มิใช่กษัตริย์ผู้ทรงมีอำนาจในการปกครอง ก่อนคริสต์ศตวรรษที่เก้า กษัตริย์เขมรทรงสนพระทัยเฉพาะเรื่องการเกณฑ์ให้เจ้าที่ดินในท้องถิ่นผู้ซึ่งริเริ่มการโอนย้ายและการควบรวมดังกล่าว มาเป็นพันธมิตรกับพระองค์ ซึ่งเท่ากับทรงให้การรับรองการจัดการดังกล่าว มิใช่ค้าน ราชโองการต่าง ๆ นั้น แม้ว่าจะแสดงความห่วงใยเรื่องที่ดิน แต่กษัตริย์ไม่เคยทรงเรียกร้องที่จะเข้ามีอำนาจการปกครองที่ดินแทนชนชั้นเจ้าที่ดินในท้องถิ่นแต่ประการใด[52]

จารึกของเจ้าผู้ครองในยุคพระนครหลักหนึ่งคือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 (ครองราชย์ระหว่างปี ค.ศ.928 – 941) กล่าวถึงความห่วงใยของกษัตริย์เขมรที่ทรงมีต่อที่ดิน การห้ามมิให้ปล่อยกระบือเข้า

---

[51] M. C. Ricklefs, "Land and the Law in the Epigraphy of Tenth Century Cambodia," JAS, 26, 3 (1967) 411-20.

[52] ดู O. W. Wolters, "North-Western Cambodia in the Seventh Century," BSOAS, 37, 2 (1974) 383; และ "Jayavarman II's Military Power: The Territorial Foundation of the Angkorian Empire," JRAS (1973) 21-30. โวลเทอร์สยืนยันว่า ในประวัติศาสตร์ยุคต้น ๆ ของกัมพูชานั้น หัวหน้าในส่วนท้องถิ่นเป็นฝ่ายที่ทรงอิทธิพล โวลเทอร์สถือว่า "รัฐ" เขมรในยุคต้น เป็นสิ่งที่มีอยู่เพียงชั่วคราว โดยมีพื้นฐานอยู่ที่ความสำเร็จของผู้นำเป็นคน ๆ ไป เป็นพัก ๆ ดู Michael Vickery, "Some Remarks on Early State Formation in Cambodia" in Marr and Milner, 95-115.

มากินหญ้าอย่างไม่ระมัดระวัง เพราะอาจทำลายข้าวนาดี ๆ ให้เสียหายได้[53] แต่การแสดงความห่วงใยเช่นนี้ พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 ยังทรงต้องกล่าวอย่างอ้อม ๆ และแสดงความเกรงใจต่อสิทธิการถือครองที่ดินของชนชั้นสูงของท้องถิ่น ในกรณีนี้ พระเจ้าชัยวรมันทรงสั่งให้เจ้าหน้าที่จากราชสำนักไปแจ้งแก่ผู้นำทางการเมืองของภูมิภาคนั้น (*โขลญ วิษัย*—ผู้เป็นหัวหน้าในภูมิภาค) ถึงพระราชประสงค์ ข้างฝ่ายผู้นำในภูมิภาคก็ตัดสินใจแสดงการรับรู้ราชโองการด้วยการอนุญาตให้นำออกเผยแพร่ในเขตของตน เห็นได้ชัดว่า เป็นทางเลือกของหัวหน้าภูมิภาคนั้น ๆ ว่าจะรับรู้ความห่วงใยต่อที่ดินในท้องถิ่นนั้นของพระเจ้าชัยวรมันที่ 4 หรือไม่ ดูเหมือนว่า หัวหน้าในท้องถิ่นมีทางเลือกได้เท่า ๆ กัน ที่จะเพิกเฉยต่อการแสดงความสนพระทัยของกษัตริย์ จะเห็นว่า ขณะที่กษัตริย์ยุคพระนครทรงมีความเกี่ยวข้องกับการโอนและมอบหมายการจัดการกับที่ดินมากขึ้น แต่ประมุขผู้ครองเขมรในยุคต้น ๆ สามารถทำได้เพียงแสดงความสนพระทัยเรื่องการโอนรายได้และสิทธิการจัดการที่ดินที่เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในอำนาจของชนชั้นสูงในภูมิภาคเท่านั้น แม้ในสมัยต่อ ๆ มา ส่วนเอกชนที่มิใช่เชื้อพระวงศ์ ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าที่ดินในท้องถิ่น ก็ยังคงเข้มแข็งและดำเนินกิจกรรมของตนได้เช่นเคย

ภายในอาณาจักรเขมร รากฐานทางศาสนา (คือวัด) ของตระกูลที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นกลายเป็นปัจจัยของการรวมที่ดินและการผลิตในที่ดินให้เข้ามาอยู่ในโครงสร้างของรัฐ โดยคนในตระกูลเหล่านี้ต่างมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการอยู่ในฝ่ายบริหารของรัฐเขมรนั้นด้วย วัดของตระกูลและทรัพย์สินของวัดเหล่านี้ อยู่ภายใต้การบังคับของวัดส่วนกลาง ซึ่งสร้างขึ้นตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ทั่วอาณาจักร การผลิตส่วนที่วัดเอกชน (วัดประจำตระกูล) เก็บไปถูกจัดส่งไปให้กับวัดของรัฐ เพื่อเป็นการตอบแทนการจัดส่งทรัพย์สินให้แก่วัดของรัฐ พระที่บวชอยู่ในวัดประจำตระกูลในท้องถิ่นเหล่านี้จะได้รับการรับรองโดยผ่านการได้รับเชิญให้เข้ามีส่วนร่วมเป็นระยะ ๆ ในงานพิธีของวัดส่วนกลางเป็นครั้งเป็นคราวไป ลัทธิบูชาตระกูลในท้องถิ่น กลายเป็นความถูกต้องชอบธรรมได้โดยการแสดงการบูชากษัตริย์เขมรและโดยการยอมอยู่ภายใต้สังกัดของลัทธิบูชากษัตริย์ ในสมัยนี้ วัดต่าง ๆ มิได้เป็นเพียงศูนย์กลางทางศาสนา แต่เป็นข้อต่อสำคัญในเครือข่ายทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐศาสนาให้ความคิดด้านอุดมการณ์และด้านโครงสร้างซึ่งสามารถจัดหาคนเข้ามาทำงานด้านการผลิต ดูแลการผลิต และควบคุมดูแลให้อาณาบริเวณส่วนภูมิภาคนั้น ๆ เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของรัฐอย่างมั่นคง ทั้งนี้โดยไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือของสถาบันทางเศรษฐกิจหรือการเมืองของทางฝ่ายฆราวาสที่อยู่แยกต่างหากออกไป

รัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ค.ศ.1002 – 1050) เป็นช่วงเวลาที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาระเบียบทางเศรษฐกิจและการเมืองของเขมร ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเครือข่ายวัดเขมร เข้ารับบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวนี้ ความมั่งคั่งไพบูลย์ของตระกูลต่าง ๆ ในอาณาจักร

---

[53] G. Cœdès, *Inscriptions du Cambodge*, Hanoi, 1937-42, Paris, 1951-66, VI. 115.

เขมร—ซึ่งเป็นความมั่งคั่งไพบูลย์ที่มีฐานอยู่ที่การควบคุมการผลิตในที่ดินและกำลังคนนั้น—กลายเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับความโปรดปรานของกษัตริย์มากขึ้น แบบแผนอย่างใหม่นี้ แสดงถึงการรวมชนชั้นสูงของส่วนภูมิภาคให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรัฐเขมรในฐานะที่เป็น "เจ้าบ้านผ่านเมือง"[54] พวกเขาได้รับตำแหน่งในระบบการบริหารอย่างเป็นทางการ ได้รับการยืนยันอำนาจเหนือที่ดินและกำลังคนที่พวกเขามีอยู่ และได้รับมอบหมายความรับผิดชอบการขยายฐานทางด้านเศรษฐกิจของรัฐเขมร อย่างไรก็ดี ควบคู่ไปกับการยอมรับเหล่านี้ พวกเขามีความรับผิดชอบที่ต้องแบ่งปัน ผลผลิตที่ได้จากที่ดินให้แก่รัฐ ที่ดินที่โอนไปให้กับตระกูลชนชั้นสูง ถูกกำหนดให้นำไปใช้เพื่อประโยชน์ของวัดประจำตระกูลโดยเฉพาะ โดยที่เจ้าหน้าที่ของวัดเป็นผู้รับผิดชอบดูแลเรื่องการพัฒนาที่ดินดังกล่าวนั้น เนื่องจากวัดประจำตระกูลเหล่านี้เป็นวัดที่อยู่ภายใต้สังกัดของวัดหลวง วัดประจำตระกูลจึงต้องแบ่งผลผลิตในท้องถิ่นที่ได้รับ ให้กับวัดส่วนกลางด้วย และดังนั้น ก็เท่ากับแบ่งให้แก่กษัตริย์เขมรผู้ทรงมอบหมายการให้สิทธิแต่เริ่มแรก

สิ่งที่พัฒนาขึ้นโดยผ่านแบบแผนจัดสรรประโยชน์ที่ได้จากการใช้และพัฒนาที่ดิน คือเครือข่ายสิทธิการถือครองที่ดินของเอกชนและของวัด ภายใต้การควบคุมดูแลของกษัตริย์ สังคมของพระนครเป็นสังคมที่มีชนชั้นสูงครอบงำอยู่ กษัตริย์ทรงมีอำนาจในการทำนุบำรุงชนชั้นสูงเหล่านี้ด้วยการอุปถัมภ์ และในขณะเดียวกัน ก็จำเป็นต้องป้องกันมิให้เกิดมีศูนย์อำนาจขึ้นมาเป็นคู่แข่งหรือทำให้ศูนย์ดังกล่าวหมดประสิทธิภาพที่จะเป็นอันตรายเสียตั้งแต่เมื่อแรกเกิด ชนชั้นสูงมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงอยู่กับกับราชสำนัก หากมิได้เกี่ยวโยงโดยความโปรดปรานของกษัตริย์ ก็จะเกี่ยวโยงโดยผ่านทางเครือข่ายของวัด ประมุขของพระนครสามารถลดศูนย์อำนาจในท้องถิ่นให้มาขึ้นอยู่กับจังหวัดต่าง ๆ ภายในระบบการปกครองของพระองค์ได้ แต่ในกระบวนการพระราชทานด้านพื้นที่ดินหรือกระบวนการโอนสิทธิในทรัพย์สินนั้น พระองค์ไม่อาจแจกจ่ายหรือยึดคืนสิทธิการถือครองที่ดินตามแต่จะทรงพระประสงค์ได้ ชนชั้นเจ้าที่ดินภายใต้การปกครองของรัฐเขมร มีสิทธิที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง และไม่อยู่ในฐานะที่ต้องปฏิบัติตามคำเรียกร้องต้องการของรัฐอยู่ตลอดเวลา ในยุคพระนคร แม้ว่าความเป็นอิสระของท้องถิ่นจะถูกเบียดเบียน—บางครั้งด้วยพลังงานที่มากที่เดียว—แต่เจ้าที่ดินซึ่งเป็นชนชั้นสูงในท้องถิ่นก็ยังคงรักษาอำนาจไว้ได้ ระบบรัฐเขมรมิได้รวมศูนย์อย่างสูงหรือเป็น "ระบบบริหารราชการ" ที่มากมายอันใดนัก ทั้งยังมิได้มีระเบียบแบบ "ศักดินา" อันเป็นระบบที่กษัตริย์ทรงมอบหมายหน้าที่

---

[54] Michael Vickery, "The Reign of Sūryavarman I and the Dynamics of Angkorean Development," paper presented at the Eighth Conference of the International Association of Historians of Asia, Kuala Lumpur, 1980. วิคเคอรีสังเกตว่ามี "การขยายอำนาจของระบบบริหารราชการอย่างรวดเร็ว" ในพระนคร เมื่อคริสต์ศตวรรษที่สิบ ซึ่งแสดงว่าเกิดขึ้นมาก่อน "การก้าวเข้าสู่ความเป็นจักรวรรดิ" ของพระนครช่วงสำคัญในรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด

ทางการบริหารราชการแก่ชนชั้นเจ้าที่ดินให้ได้รับสิทธิการถือครองที่ดิน และได้รับสถานภาพดังกล่าวจากความโปรดปรานของกษัตริย์ บันทึกเกี่ยวกับการที่ทรงมอบที่ดินให้แก่ตระกูลต่าง ๆ และแก่วัดของพวกเขาในสมัยพระนคร สะท้อนถึงความขัดแย้งระหว่างส่วนกลางกับบริเวณรอบนอกของอาณาจักร และให้หลักฐานเกี่ยวกับลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์เขมรกับชนชั้นสูงที่อยู่ในส่วนภูมิภาคของพระองค์[55]

"ความเป็นเจ้าของ" ที่ดินในอาณาจักรเขมร จึงฝังอยู่ในระบบสิทธิต่าง ๆ ของคนที่เกี่ยวข้องกับที่ดินนั้น ๆ ในทางทฤษฎีแล้ว กษัตริย์ทรงมีอำนาจในขั้นสุดท้าย ที่จะรับรองความถูกต้องของสิทธิการถือครองที่ดิน แม้ว่าอำนาจนี้ ปกติแล้ว ไม่ได้ทรงใช้—ความริเริ่มของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 นับว่าผิดจากที่เคยกระทำกันกล่าวคือ การที่กษัตริย์เขมรทรงเข้ารับบทบาทผู้อุปถัมภ์ซึ่งยกที่ดินให้ตระกูลที่ทรงโปรดปราน โดยให้ควบคุมที่ดินนั้นพร้อมกับวัดของพวกเขา "อย่างผูกขาด" เหล่าชนชั้นผู้ดีซึ่งเลี้ยงชีพด้วยสิ่งที่ได้จากที่ดิน โดยทางทฤษฎีแล้ว เจริญเฟื่องฟูอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะกษัตริย์ทรงโปรดปราน ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม

หลักฐานในรูปจารึก เผยว่า กษัตริย์เขมรทรงมีวัตถุประสงค์สองประการในการจัดการเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบริจาคที่ดินให้กับวัดในท้องถิ่น ในทางหนึ่ง กษัตริย์ทรงเข้าแทรกแซงในกรณีที่สามารถทำได้ เพื่อจำกัดอำนาจผู้ที่อาจขึ้นมาเป็นคู่แข่ง ในอีกทางหนึ่ง กษัตริย์ทรงปรารถนาที่จะเพิ่มพูนความแข็งแกร่งทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้ที่สนับสนุนพระองค์ กษัตริย์เขมรจึงแทบไม่เคยแทรกแซงกิจการของวัดในท้องถิ่น เพราะทรงต้องการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ เว้นแต่ในกรณีที่มีภัยคุกคามผลประโยชน์ของกษัตริย์โดยตรง ทว่าพระองค์ทรงชำนาญการในการใช้พระราชอำนาจโอน

---

[55] เรื่องการใช้คำว่า "ศักดินา" (ฟิวดัล) กับวิธีการบริหารบ้านเมืองของเขมรนั้น ดู I. W. Mabbett, "Kingship in Angkor," JSS, 66, 2 (1978). ความสามารถในการทำสงครามที่ดูจะใหญ่โตมาก ของกษัตริย์เขมรนับตั้งแต่สมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 จนถึงพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 แสดงถึงความเข้มแข็งและความเป็นเอกภาพของรัฐเขมร แม้จะเกิดภาพจากความรู้สึกที่ว่าการบริหารในแต่ละวัน ดูเหมือนมิได้เกี่ยวข้องกับสิ่งใดที่เกินเลยไปกว่าการจัดหาวัตถุปัจจัยที่ทางศูนย์กลางต้องการ หรือเกินกว่าการเป็นตัวกลางไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทหรือผลประโยชน์ในส่วนท้องถิ่น แม็บเบ็ตต์กล่าวว่า กษัตริย์เขมรทรงตั้งตำแหน่งพิเศษขึ้นมา เพื่อดึงดูดสมาชิกในหมู่ชนชั้นเจ้าที่ดินมาแต่เดิม โดยโปรดให้ผู้ดำรงตำแหน่งพิเศษเหล่านี้มีหน้าที่ทางด้านพิธีการและมีลู่ทางที่จะได้รับการโปรดปรานในอนาคต กษัตริย์เขมรทรงเอาใจกลุ่มตระกูลที่มีอำนาจ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีเครือญาติและเครือข่ายบริวารของตนเองอยู่ ทรงพระราชทานความรับผิดชอบทางการบริหารราชการแก่ตระกูลเหล่านี้ แต่กษัตริย์ทรงผูกขาดอำนาจส่วนที่เกี่ยวกับเทพเจ้าเอาไว้ ชนชั้นสูงเขมรจึงได้มีหน้ามีตาขึ้นมาภายใต้กษัตริย์ที่เข้มแข็ง ระบบเขมรใช้การสร้าง "ราชตระกูล" ที่โดดเด่นขึ้น มาชดเชยการขาดบุคคลากรที่ทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองในแบบที่มีการรวมศูนย์อย่างแข็งแกร่งและขาดสถาบันราชวงศ์ที่มีการผูกขาดอำนาจ ชัดเจน ดู Mabbett, "Varnas in Angkor and the Indian Caste System," JAS, 36, 3 (1977).

สิทธิในรายได้จากที่ดินซึ่งตกลงกันไม่ได้ ให้กับผู้ที่สนับสนุนพระองค์ ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง อาจวิ่งเต้นขอมีสิทธิในที่ดินที่ทิ้งว่างไว้หลังจากตกลงกันแล้วจากกษัตริย์ สิทธิในที่ดินซึ่งไม่มีผู้สืบตระกูลรับช่วง กษัตริย์ก็ทรงสามารถนำมามอบให้ใหม่ และสิทธิการถือครองที่ดินซึ่งไม่มีใครอยู่อาศัยและทิ้งร้างให้วัชพืชขึ้นรก กษัตริย์ก็สามารถนำมายกให้ใครก็ได้ ตระกูลต่าง ๆ ซึ่งมีไร่นาสาโทอยู่แล้วบางครั้ง อาจได้รับการสนับสนุนให้ไปตั้งรกรากใหม่ยังดินแดนใหม่ก็ได้

การขยายเกษตรกรรมเข้าไปยังบริเวณซึ่งไม่เคยมีการเพาะปลูกมาก่อน และการสร้างเครือข่ายทางน้ำเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การผลิตข้าวส่วนเกิน เป็นแกนกลางสำคัญของแผนการพัฒนาของกษัตริย์เขมรและข้าราชบริพาร วัดเขมรในระดับรัฐและระดับภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจในกระบวนการพัฒนาเกษตรกรรมสามประการ ประการแรก คือการเป็นศูนย์กลางการลงทุน (หรือเป็น “ธนาคาร”) เป็นแหล่งการลงทุนและการจัดการ ข้าวของจากผู้บริจาคจะถูกจำแนกและแจกจ่ายไปยังปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มผู้เพาะปลูกทั้งที่เป็นชาวนาและเป็นข้าติดที่ดิน ในฐานะการลงทุน (ได้แก่เมล็ดพืช ปศุสัตว์และที่ดินสำหรับการเพาะปลูก) ของบริจาคพวกนี้จึงเท่ากับสร้างแรงกระตุ้นแก่ภาคเกษตรกรรม หน้าที่ประการที่สอง คือเป็นคลังเก็บข้อมูลและความรู้ทางเทคโนโลยีพร้อมกับให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่นักปราชญ์ โหราจารย์และช่างฝีมือซึ่งผู้เพาะปลูกสามารถอาศัยทักษะความเชี่ยวชาญและความรู้หนังสือของพวกเขาได้ ประการที่สาม คือการเป็นหน่วยงานที่คอยควบคุมดูแลการนำแรงงานการเกษตร ให้เข้ามาอยู่ในกระบวนการพัฒนา โดยเสนอค่าตอบแทนเพียงพอที่จะให้แรงงานพวกนี้ยังคงทำงานอยู่กับที่ดินต่อไป

ดังที่ได้กล่าวแล้ว ที่ดินที่ยกให้วัดเพื่อการพัฒนานั้น มักเป็นที่ที่ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดสรรแรงงาน (ชาย หญิง และเด็ก มีระบุจำนวนไว้ในจารึก) ซึ่งไม่มีสิทธิที่จะผลิตในที่ดินมาก่อน แรงงานเหล่านี้ อาจได้จากการเคลื่อนย้ายประชากร จากบริเวณรอบนอกของเขตที่เป็นแกนกลางของรัฐ เข้าไปยังที่ดินที่จะพัฒนา ซึ่งเป็นไปได้ว่าอาจเป็นพวกเชลยศึก (ชายและหญิง) ผู้ใช้แรงงานที่ถูกกำหนดให้ไปพัฒนาที่ดินใหม่ จะถูกวัดผนวกให้เข้ารวมอยู่ในระบบเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น ครอบครัวชาวนาที่เพาะปลูกแต่เพียงลำพัง ย่อมไม่สามารถทนรับภาระทางเศรษฐกิจเมื่อเกิดความขาดแคลนผลผลิตได้ง่าย ๆ ในยามที่พวกเขานำที่ดินใหม่ ๆ มาใช้ในการผลิต หรือใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างโครงการชลประทาน ทว่าวัดสามารถระดมกลไกการเก็บรักษาผลผลิตและจำแนกแจกจ่ายของตนมาช่วยสนองความต้องการเพื่อการยังชีพของบรรดาผู้ใช้แรงงานในกรณีดังกล่าวได้ โดยดึงจากทรัพยากรวัตถุที่ชนชั้นสูงในภูมิภาคหรือกษัตริย์ทรงจัดสรรมาให้เพื่อวัตถุประสงค์นี้ นอกจากนี้ วัดยังควบคุมดูแลการพัฒนาด้านเกษตรกรรม จัดจ้างคนขุดดินจ้างอาลักษณ์ ผู้จัดการและผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ ประสมประสานความชำนาญด้านเทคนิคกับทรัพยากรมนุษย์ที่จำเป็นสำหรับการขยายเกษตรกรรมให้กว้างขวางออกไป ยิ่งกว่านั้น วัดยังให้ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย

ด้านอารมณ์แก่บรรดาผู้ใช้แรงงานด้วย คนงานเหล่านี้จะมิได้แสวงหาเพียงผลกำไรทางเศรษฐกิจให้ตัวเองเท่านั้น หากยังทำงานเพื่อผลตอบแทนทางจิตใจที่ได้จากการรับใช้เทพเจ้าของวัดด้วย

หากที่ดินที่มอบให้แก่วัด มิได้มีเจ้าหน้าที่ของทางวัดเป็นผู้บริหาร ประมุขของตระกูลหรือสมาชิกคนอื่นในตระกูลนั้น ๆ อาจทำหน้าที่เป็นผู้จัดการทรัพย์สินในนามของวัด โดยใช้รายได้จากที่ดินนั้นสร้างอาคาร ก่อสร้างโครงการที่เกี่ยวข้องกับน้ำ จัดหาแรงงานมาเพิ่มการทำงานในที่ดิน หรือหาทางทำให้แน่ใจโดยทั่วไปว่า ผลผลิตของที่ดินจะเพิ่มขึ้น ดังนั้นตระกูลที่ถือครองที่ดินมาก ๆ จึงอาจได้ประโยชน์จากการพัฒนาที่ดินของวัด และการสั่งสมทรัพย์สมบัติของวัดของตระกูลด้วยเช่นกัน รายได้นี้ จะถูกตระกูลดึงเอาไปแจกจ่ายให้กับผู้สนับสนุนตนในรูปแบบต่าง ๆ กษัตริย์เขมรแทบไม่เคยตั้งคำถามเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลชนชั้นสูงและวัด ที่ทรงกระทำแทนคือพยายามได้ส่วนแบ่งจากทรัพย์สินที่สั่งสมอยู่ในท้องถิ่น ด้วยการใช้สิทธิที่วัดส่วนกลางต้องได้เปอร์เซ็นต์จากรายได้ของวัดในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี รายได้จากวัดท้องถิ่น เป็นเพียงเปอร์เซนต์ส่วนน้อยของค่าใช้จ่ายของวัดหลวงเท่านั้น การแบ่งรายได้นี้ จึงเป็นการแบ่งพอเป็นสัญลักษณ์มากกว่าจะให้เกิดความสำคัญต่อความมั่งคั่งทางการเงินของวัดของรัฐ

การตั้งข้อเรียกร้องแต่เพียงไม่มากนักจากวัดประจำตระกูลดังกล่าว เรารู้ได้จากบัญชีของวัดหลวงของเขมร ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ค.ศ.1181 – 1218) ความต้องการข้าวของวัดตาพรหม กล่าวไว้ว่า สำหรับนำไปหุงวันละ 6589 กิโลกรัม และเป็นจำนวนทั้งสิ้นปีละ 2,512,406 กิโลกรัม[56] ข้าวนี้ใช้เลี้ยงบุคคลากรของวัด ซึ่งประกอบด้วยพระสมณศักดิ์สูง 18 รูป เจ้าหน้าที่ 2740 คน และผู้ช่วย 2632 คน ในหมู่ผู้ช่วยนี้ ประกอบด้วยนางฟ้อน 615 คน ฤาษีผู้คงแก่เรียน 439 คน ซึ่งอาศัยอยู่ในวัด (อาศรม) กับนักศึกษา 970 คน ผู้อาศัยอยู่ภายในกำแพงของเขตวัด มีจำนวนทั้งสิ้น 12,460 คน จำนวนข้าวทั้งหมดที่บริโภคในแต่ละปี ๆ จึงเท่ากับ 2,512,406 กิโลกรัม ในจำนวนนี้ มีเพียง 366,800 กิโลกรัมเท่านั้น ที่ทางหมู่บ้านที่ได้รับมอบหมาย จัดส่งให้แก่วัด นอกจากนี้ยังได้จากคลังของกษัตริย์อีก 42,157 กิโลกรัม ซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว ก็ยังไม่ถึงหนึ่งในห้าของที่ทางวัดต้องใช้เพื่อการบริโภค หมู่บ้านที่ถูกยกให้กับวัดส่วนกลาง จัดส่งข้าวโดยผ่านทางวัดประจำตระกูลที่อยู่ในท้องถิ่นของตน ทว่าเมื่อพิจารณาเปรียบกับจำนวนผลผลิตรวมทั้งสิ้นที่วัดท้องถิ่นได้จากที่ดินที่ได้รับมอบแต่ละปีแล้ว จำนวนข้าวที่วัดประจำตระกูลเหล่านี้จำต้องจ่ายให้กับวัดส่วนกลาง ประมาณปีละ 90 กิโลกรัม จึงนับว่าไม่มีความสำคัญอะไร แหล่งรายได้หลักของวัดส่วนกลาง คือที่ดินที่จัดสรรไว้ให้กับทางวัดเอง โดยมี “ข้า” (*ขนัม*) ทำงานให้ตามบัญชาของกษัตริย์เขมรหรือชนชั้นสูงของรัฐ วัดส่วนกลางระดับรัฐ

---

[56] G. Cœdès, “La stèle de Ta-prohm,” BEFEO, 6 (1906).

จึงดำเนินงานในแง่เศรษฐกิจ ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับวัดประจำตระกูลในท้องถิ่น ทว่ามีขอบข่ายใหญ่โตกว่ามาก

ข้อความจากจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในวัดพระขรรค์ ซึ่งบรรยายถึงอาณาจักรเขมรว่าประกอบด้วยราษฎรชายและหญิง 306,372 คน อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน 13,500 หมู่บ้านนั้น มีนักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งคำนวณว่า ราษฎรเขมรน่าจะผลิตข้าวสารได้ประมาณปีละ 38,000,000 กิโลกรัม เพื่อใช้เลี้ยงเทพเจ้าทองคำ เงิน สำริดและหิน 20,000 องค์ คนงานแต่ละคน จัดส่งข้าวสารโดยเฉลี่ยแล้ว 120 กิโลกรัม หรือ 60 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดที่เขาผลิตได้[57] โอกาสความเป็นไปได้ที่การผลิตจะหลั่งไหลเข้าสู่วัดเขมร และที่จะมีการชุมนุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจไว้ที่วัดเขมรแสดงให้เห็นในจารึกที่ตาพรหม จารึกนี้ระบุจำนวนสิ่งของในคลังของวัด ได้แก่ชุดจานชามทองคำมีน้ำหนักกว่า 500 กิโลกรัม ชุดเครื่องเงินขนาดเท่ากันกับทอง เพชร 35 เม็ด ไข่มุก 40,620 เม็ด อัญมณี 4540 เม็ด ร่ม 523 คัน เครื่องปูที่นอนไหม 512 ชุด ผ้าคลุมหน้าแบบจีน 876 ผืน นอกจากนี้ยังมีข้าว น้ำตาลเคี่ยว เมล็ดพืชสำหรับคั้นเอาน้ำมัน ขี้ผึ้ง ไม้จันทน์และการบูร แต่ละอย่างนี้มีอยู่ในปริมาณมาก รวมทั้งยังมีเสื้อผ้าสำหรับใช้สับเปลี่ยนกันมาแต่งประดับให้กับรูปปั้นในวัดอีก 2387 ชุด

รายได้ที่ทางวัดส่วนกลางเรียกเอาจากวัดประจำตระกูลในท้องถิ่น จึงดูเหมือนว่ามีความสำคัญทางด้านการเมืองและสังคมมากกว่าทางด้านเศรษฐกิจ ความสนพระทัยของกษัตริย์ที่มีต่อวัดในท้องถิ่นนอกจากเพื่อค้ำประกันความเป็นอยู่ที่ดีด้านการเงินของบรรดาพันธมิตรและจำกัดทรัพยากรด้านเศรษฐกิจของผู้ที่อาจเป็นคู่แข่งได้แล้ว ยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของวัดในท้องถิ่น กล่าวคือ กษัตริย์ทรงต้องการให้พิธีกรรมของวัดในท้องถิ่นสอดคล้องและกลมกลืนกับพิธีกรรมของวัดหลวง มากกว่าต้องการให้วัดท้องถิ่นต้องมาอยู่ในบังคับบัญชาของวัดหลวงในด้านเศรษฐกิจ

การบริจาคให้แก่วัด ทั้งวัดระดับรัฐและวัดในระดับท้องถิ่น แสดงถึงกระบวนการระดมทรัพยากรด้านเศรษฐกิจ (ทุน ที่ดิน แรงงานและอื่น ๆ) จัดระบบทรัพยากรเหล่านี้แล้วรวบรวมเข้าด้วยกัน เพื่อนำมาใช้เจือจุนค่าใช้จ่ายส่วนต่าง ๆ ในกระบวนการทำพิธีกรรมทั้งหมดของวัด –อาทิเช่น ให้เงินสนับสนุนการจัดงานพิธีตามปฏิทินทางศาสนางานหนึ่ง ก่อสร้างอาคารขึ้นในเขตวัด จัดหาเสื้อผ้าให้กับรูปบูชาที่วัดหรือจัดถวายเงินให้กับพระองค์หนึ่งองค์ใดในวัด ขณะที่การกระจายทุนทาง

---

[57] L. A. Sedov, "On the Problem of the Economic System in Angkor, Cambodia in the IX-XII Centuries," *Narody Asii: Afriki, Istoria, Ekonomika, Kul'tura*, 6 (1963) ประเมินว่า ชาวบ้านประมาณ 66,625 คนจัดส่งข้าว 366.8 ตัน โดยที่แต่ละหมู่บ้านในจำนวนทั้งสิ้น 3140 หมู่บ้าน จัดส่งให้กับทางวัดส่วนกลางประมาณปีละ 117 กิโลกรัม

เศรษฐกิจ เหล่านี้ออกไปเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำรงอยู่ของวัด แต่การระดม “ทุนที่เป็นสัญลักษณ์” เข้ามาก็มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดเช่นกัน เนื่องจากการบริจาคให้กับวัดนั้น ก่อให้เกิดการประกอบพิธีกรรมอย่างหนึ่งหรือมากกว่านั้น เพื่อให้ผู้ที่บริจาค ได้รับผลตอบแทนในรูปชื่อเสียงเกียรติยศ มิใช่การตอบแทนในด้านวัตถุ โดยวิถีทางเช่นนี้ ทุนทางเศรษฐกิจจึงเปลี่ยนไปเป็นทุนที่มีสัญลักษณ์ในด้านวัฒนธรรม นั่นคือการได้รับความนับหน้าถือตา ซึ่งช่วยเพิ่มสถานะของผู้บริจาคในความคิดจิตใจของญาติมิตรและ ข้าทาสบริวาร[58]

การบริจาคเปิดทางให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นคณะแบบเขมร (อาทิเช่นตระกูล และกษัตริย์) และเปิดทางให้เข้าไปอยู่ในวัดได้ในฐานะผู้รับใช้วัด (พระ ผู้ช่วยและอื่น ๆ) หรือในฐานะผู้บริจาค ผู้บริจาคนับเป็นหน่วยทางสังคม ทางเศรษฐกิจหรือทางการเมืองหน่วยหนึ่ง ของบริจาค เป็นปัจจัยซึ่งทำให้กลุ่มหรือผู้นำของกลุ่ม ได้รับการนับหน้าถือตาอย่างเป็นทางการและต่อสาธารณชน ขณะที่การบริจาคเป็นการช่วยสนับสนุนเทพ และมักมีผลประโยชน์ด้านวัตถุตอบแทนแก่ผู้บริจาค แต่เป็นไปได้ว่า สิ่งที่มีความสำคัญมากกว่า คงเป็นผลตอบแทน “การบริจาค” ที่อยู่ในรูปสัญลักษณ์ ฝ่ายปกครอง—ชนชั้นสูงที่อยู่ในภูมิภาคหรือกษัตริย์เขมร—เป็นผู้อุปถัมภ์และผู้คุ้มครองวัด ซึ่งเป็นการช่วยค้ำประกันว่าพิธีกรรมที่กระทำในวัด ตลอดทรัพยากรและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของวัด จะมีสืบเนื่องต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไรก็ดี ทั้งกษัตริย์และชนชั้นสูง ก็มิใช่ “ประมุข” ผู้ปกครองวัด หากแต่เป็นผู้รับใช้เทพเจ้าของวัด เป็นตัวแทนของเจ้าผู้ครองวัดในร่างมนุษย์ซึ่งคอยปกป้องและรับใช้เทพเจ้า เพราะรูปบูชาที่เป็นหินไม่สามารถบัญชาการใด ๆ ในโลกที่แท้จริงในนามของตนเองได้

ตามขนบประเพณีของอินเดียนั้น ความสัมพันธ์ที่ประมุขผู้ครองแคว้นมีอยู่กับวัด เป็นการแบ่งแยกอำนาจทางการปกครองเชิงสัญลักษณ์ โดยการแบ่งแยกนี้ทำให้ประมุขกลายเป็นผู้รับใช้ที่ยิ่งใหญ่ ที่สุดของเจ้าแห่งวัด การที่ประมุขทรงเป็นผู้อุปถัมภ์เทพเจ้าของวัด ช่วยค้ำจุนและแสดงถึงการเป็น ผู้ปกครองของประมุข เหนือคนทั้งหลาย[59] กระนั้น กษัตริย์รวมทั้งบุคคลอื่น ๆ ซึ่งอ้างสิทธิในอำนาจทางการเมือง ยังต้องถูกท้าทายจากผู้ที่ถือว่า ตนมีส่วนแบ่งและมีสิทธิของตน ซึ่งได้มาเองจากเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ อันเป็นผลสืบเนื่องจากบุคคลหรือกลุ่มอื่น ๆ ได้บริจาคให้แก่วัดไว้ ตัวอย่างของการแข่งขันเพื่ออ้างอำนาจทางการปกครองที่ตนมีส่วนอยู่จากของฝ่ายฆราวาส (ประมุขผู้ปกครอง) และของฝ่ายความศักดิ์สิทธิ (วัด) มีให้เห็นได้ในอาณาจักรเขมร เพราะในอาณาจักรนี้ชนชั้นสูงในท้องถิ่น

---

[58] เรื่องการให้ของขวัญที่เป็นสัญลักษณ์ ดู Pierre Bourdieu, ***Outline of a Theory of Practice***, Cambridge, UK, 1977.

[59] Arjun Appadurai and Carol Appadurai Breckenridge, “The South Indian Temple: Authority, Honour and Redistribution,” ***Contributions to Indian Sociology***, NS, 10, 2 (1976) ชี้ถึงบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของการแบ่งปันในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์

และกษัตริย์ ต่างฝ่ายต่างก็อุปถัมภ์เทพเจ้าต่าง ๆ ของวัด ประเด็นที่ว่าใครเป็นผู้รับใช้สูงสุดของเทพเจ้าของวัด มีความสำคัญในด้านการเมือง และเป็นการอธิบายเหตุผลที่กษัตริย์ของพระนคร ทรงพยายามนำเทพเจ้าของวัดในท้องถิ่น ไปเป็นบริวารใต้บังคับบัญชาของเทพเจ้าแห่งวัดหลวง หรือรวมเทพเจ้าในท้องถิ่นเหล่านี้ เข้าไว้ในลัทธิการบูชากษัตริย์

ผลตอบแทนจากการบริจาคให้แก่วัด จึงมีความหมายทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านการเมือง พร้อมทั้งอธิบายเหตุผลที่ทรัพยากรเศรษฐกิจจำนวนมากหลั่งไหล จากประมุขผู้ปกครองในระดับต่าง ๆ ไปสู่วัดเขมร หากการระบุตนเองว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเทพเจ้า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างสิทธิธรรมทางการปกครอง ดังที่ดูเหมือนว่าในอาณาจักรเขมรจะเป็นเช่นนั้น ผลตอบแทนการลงทุนแทนที่จะเป็นในด้านวัตถุ จึงกลับเป็นผลตอบแทนในแง่สัญลักษณ์ ซึ่งต้องเป็นที่พึงปรารถนาพอ ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกษัตริย์เขมร ซึ่งไม่เคยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้อย่างเป็นกอบเป็นกำจากการมอบสิทธิในรายได้ในท้องถิ่นให้แก่วัดในท้องถิ่นเลย ดังนั้น บทบาทการจำหน่ายจ่ายแจกของวัด จึงนับว่า เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อประเด็นเรื่องอำนาจทางการปกครองทั้งในฝ่ายโลกฆราวาสและโลกทางศาสนาของเขมร และทำให้เกิดคำถามขึ้นมา ถึงวิธีสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างทุนทางเศรษฐกิจกับทุนในรูปสัญลักษณ์ หากว่ามีความเป็นไปได้จริง ๆ ที่จะระบุปริมาณของกระบวนการแปลงสภาพระหว่างทุนสองโลกนี้ รวมทั้งคำถามที่ว่า มีความพยายามที่จะบรรลุถึง “ความเท่าเทียมกัน” หรือไม่—หัวข้อเหล่านี้อยู่เกินขอบข่ายของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่

หน้าที่การจำหน่ายจ่ายแจกของวัดเขมร สรุปลงไว้ในแผนผัง 4.1 ในแผนผังนี้ ทรัพยากรของรัฐหลั่งไหลออกในรูปการบริจาคหรือส่วย (ทองคำ ที่ดิน ปศุสัตว์ อาหารและแรงงาน) จากหมู่บ้านและวัดในท้องถิ่นและในภูมิภาค เข้าสู่วัดส่วนกลางของรัฐ ผลตอบแทนจากการบริจาคอาจเป็นสิ่ง ของซึ่งเท่ากับใช้ประโยชน์จากวัดเสมือนหนึ่งเป็น “ธนาคาร” ในกรณีดังกล่าว ผู้บริจาคจะได้รับผลตอบแทนจาก “การลงทุน” ของเขาเป็นวัตถุ (นั่นคือ “ทุนทางเศรษฐกิจ”) ผู้บริจาคอาจได้รับโดยตรงตามอัตราการตอบแทนตามที่กำหนดไว้ หรืออาจได้รับโดยอ้อม คือจากผลผลิตที่เพิ่มขึ้นในภูมิภาค อันเป็นผลสืบเนื่องจากการที่วัดจัดการที่ดินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลตอบแทนยังอาจได้แก่ “ทุนสัญลักษณ์” ซึ่งเกื้อหนุนสิทธิธรรมการใช้อำนาจของเหล่าชนชั้นผู้ดีระดับรัฐและระดับภูมิภาค โดยแสดงออกทางการประกอบพิธีต่าง ๆ ที่วัด พิธีเหล่านี้เน้นถึงอำนาจทางจิตวิญญาณที่เหนือกว่าคนทั่วไปของผู้บริจาค หรืออีกวิธีหนึ่งคือการจดบันทึกข้าวของที่บริจาคเหล่านี้ไว้ในจารึก ซึ่งจะยกย่องเชิดชูความมีใจกุศลของผู้บริจาคไปชั่วกาลนาน

จะเห็นว่า ในอาณาจักรเขมรนั้น วัดไม่เคยเป็นอิสระจากผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง ไม่ว่าในระดับท้องถิ่นหรือระดับรัฐ ที่จริงแล้ว การแข่งขันขังดีชิงเด่นและความตึงเครียด บังเกิดขึ้นในหมู่ผู้มีอำนาจปกครองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับรัฐ อำนาจของพวกเขาเหล่านี้ มีฐานอยู่ที่การควบคุมแรงงาน การถือครองที่ดินและการบริหารวัด อำนาจทางสังคม-เศรษฐกิจของผู้มีอำนาจในโลกฆราวาส

ไม่เคยมีการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ระบบของทางฝ่ายศาสนา อย่างไรก็ดี กษัตริย์เขมรทรงถูกจำกัดด้วยเนื้อแท้ของนโยบายของพระองค์เองที่จะใช้วัดและเครือข่ายของวัด เป็นปัจจัยในการรวมดินแดนของพระองค์ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านเศรษฐกิจและการเมือง กษัตริย์ไม่เคยพัฒนาระเบียบการบริหารบ้านเมืองแบบรวมศูนย์ขึ้นมา หากแต่พึ่งพาอาศัยวิธีมอบหมายสิทธิในที่ดินและการพระราชทานยศถาบรรดาศักดิ์ที่น่าประทับใจให้แก่ผู้ที่ทรงโปรดปราน เพื่อสร้างความจงรักภักดีขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าของที่ดินตามภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งกึ่ง ๆ จะปกครองตนเองอย่างเป็นอิสระอยู่ กระนั้น มิได้ปรากฏเลยว่ามีความขาดแคลนความสามารถที่จะหาเงินมาสนับสนุนโครงการใหญ่ ๆ ของกษัตริย์ เมื่อปราศจากระบบบริหารเพื่อรวบรวมรายได้จำนวนมากเข้าสู่ท้องพระคลังของรัฐ วัดวาอารามต่าง ๆ จึงถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของการสั่งสมทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถดึงมาใช้เป็นเงินอุดหนุนเพื่อการอุปถัมภ์ศาสนาของกษัตริย์ได้ ที่ชัดเจนมากที่สุด ได้แก่การก่อสร้างวัด การจัดงานพิธีและงานเทศกาลอย่างพิถีพิถันที่วัด งานเหล่านี้ทำให้รัฐมีข้ออ้างสำหรับการเรียกระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมาใช้ให้เป้าหมายทางการเมืองของรัฐ บรรลุผลสำเร็จลงได้ เป้าหมายเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มุ่งเน้นที่การก่อสร้างระบบการเมืองที่รัฐมีอำนาจครอบงำ ขึ้นมาแทนที่ระบบเดิม ซึ่งสร้างขึ้นบนความเป็นพันธมิตรโดยส่วนตัวต่อ ๆ กันมา ระบบใหม่ที่ว่านี้ วัดเข้ามีบทบาทสำคัญในกระบวนการรวมตัวกันทางการเมือง

การรวมศูนย์อำนาจของรัฐเขมรที่กลุ่มวัดวาอารามนี้ จึงเป็นการช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงที่ดินและประชากรเข้ากับทุนของกษัตริย์ วัดควบคุมที่ดิน แรงงานที่ติดมากับที่ดินและผลผลิตที่ได้จากที่ดิน พัฒนาการทางศาสนา ถูกมองว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ การขยายการเพาะปลูกในที่ดินให้กว้างไกลออกไปในคริสต์ศตวรรษที่สิบและสิบเอ็ด จึงมีความเชื่อมโยงอยู่กับการบริจาคให้กับสถาบันศาสนา วัดที่ร่ำรวยสร้างฐานทางเศรษฐกิจซึ่งถูกดึงเอาไปใช้ในโครงการก่อสร้างต่าง ๆ ในการพัฒนาชลประทาน การผลิตข้าว และอื่น ๆ โครงการเหล่านี้ทำให้เศรษฐกิจโดยรวมเข้มแข็งและมีชีวิตชีวา และเป็นโครงการซึ่งรัฐบาลส่วนกลาง ไม่สามารถแบกรับภาระทางด้านการเงินได้ครบถ้วนทั้งหมดเสมอไป

พุทธศาสนาในฐานะพลังทางเศรษฐกิจของพม่ายุคพุกาม

รัฐพุกามของพม่า ในยามที่เฟื่องฟูสูงสุดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดถึงถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ได้รับการสนับสนุนทางด้านเศรษฐกิจจากเครือข่ายของวัดเช่นเดียวกัน กษัตริย์พุกามยุคต้น ๆ เมื่อเริ่มสถาปนาอำนาจการปกครองของพระองค์ ทรงมีความต้องการอยู่สองประการ คือฐานทางด้านเศรษฐกิจกับฐานทางด้านลัทธิอุดมการณ์ที่ยืนยันว่าพระองค์มีความเหนือกว่าคู่แข่งทางการเมือง พุทธศาสนาให้

คำตอบที่ว่านี้ *พระสงฆ์*ในพุทธศาสนา ในฐานะองค์กรของผู้รู้หนังสือ ซึ่งมีความรู้ความชำนาญด้านเทคโนโลยี อย่างน้อยในระดับเบื้องต้น สามารถให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาระบบเกษตรกรรม-ระบบการใช้น้ำ ในพม่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดพระเจ้าอโนรธา (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1044-1077) ทรงส่งแรงงานทั้งที่มีทักษะและไม่มีทักษะ ไปตั้งรกรากใหม่ในพม่าตอนกลางและตอนเหนือ

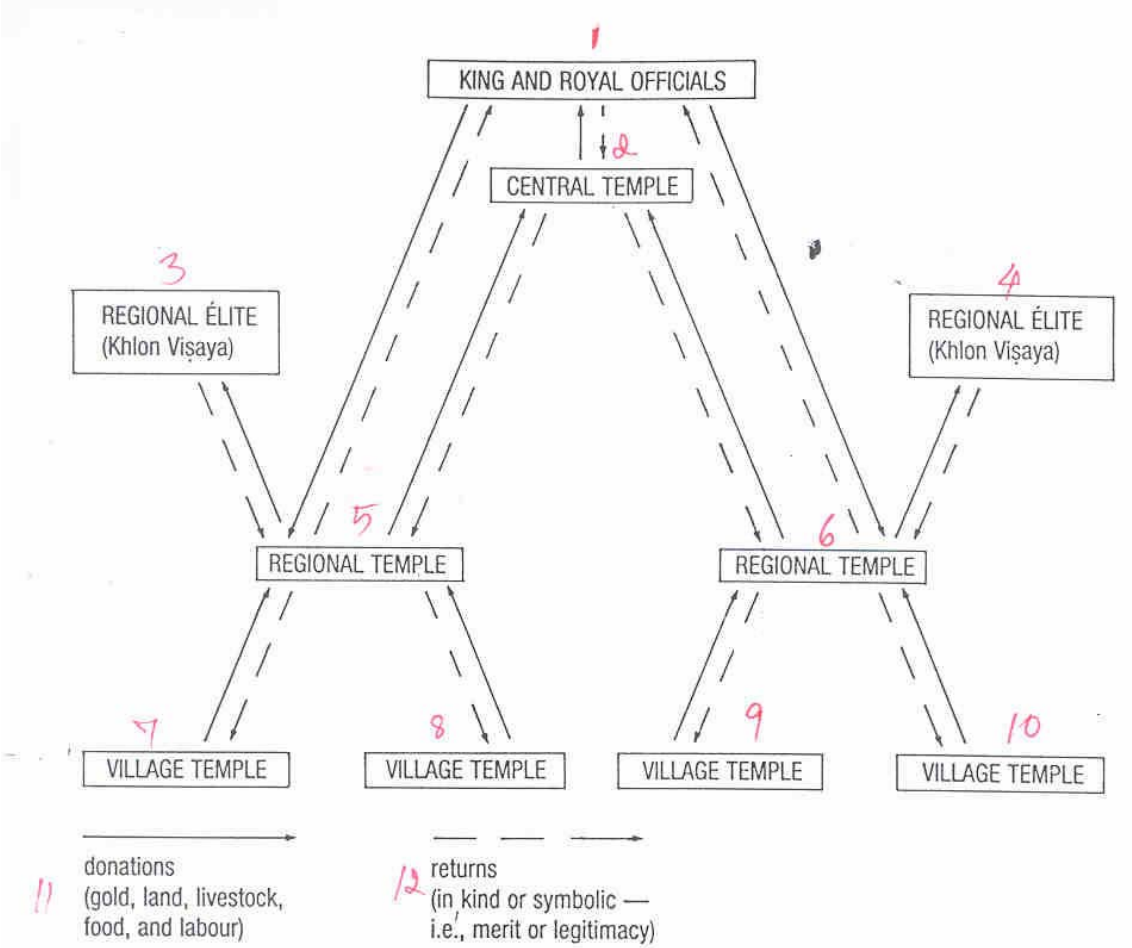

Figure 4.1 The Angkor era temple network.

1. กษัตริย์และข้าราชบริพาร
2. วัดส่วนกลาง
3. ชนชั้นสูงส่วนภูมิภาค (โขลญ วิษัย)
4. ชนชั้นสูงส่วนภูมิภาค (โขลญ วิษัย)
5. วัดในระดับภูมิภาค
6. วัดในระดับภูมิภาค
7. วัดระดับหมู่บ้าน
8. วัดระดับหมู่บ้าน
9. วัดระดับหมู่บ้าน
10. วัดระดับหมู่บ้าน
11. ของบริจาค (ทอง ที่ดิน ปศุสัตว์อาหารและแรงงาน)
12. ของตอบแทน (ในรูปสิ่งของหรือสัญลักษณ์--ได้แก่บุญหรือสิทธิอันชอบธรรม)
13. แผนผัง 4.1 เครือข่ายวัดยุคพระนคร

นอกจากนี้ ยังทรง “นำเข้า” พุทธศาสนาแนวเถรวาทจากบริเวณท่าตอน *(สะเทิม)* ซึ่งอยู่ทางใต้ของพม่าเข้ามายังเขตเกษตรกรรม (*คารูอิน*) ที่เป็นเขต “แกน”สามเขต แกนทั้งสามเขตนี้ ซึ่งตั้งอยู่รายรอบศูนย์กลางของกษัตริย์แห่งรัฐพุกาม ประกอบด้วย*คารูอิน*กยอสี ทางเหนือของนครหลวง *คารูอินทองพลุน*ทางตะวันออก และ*คารูอิน*มันบู ทางตะวันตกของนครหลวง ในเขตแกนเหล่านี้ยังประกอบด้วย หมู่บ้าน (*ตูอิค*) “ชายแดน” ขั้นที่สองสิบแปดหมู่บ้าน ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่เกิดขึ้นในบริเวณอยู่ติดกับเทือกเขาทางตะวันตกของพุกาม จากเขต “แกน” ขึ้นไปตามลำแม่น้ำอิระวดี มีเมืองที่มีป้อมปราการสี่สิบสามเมืองก่อตั้งขึ้น โดยกระจายออกจาก “แกน” ไปจนถึงพรมแดนของอาณาจักรน่าน เจ้าที่เป็นเพื่อนบ้านทางเหนือ[60] วัดและสถานที่บำเพ็ญธรรมในพุทธศาสนา ตั้งอยู่ในบริเวณที่สำคัญ ๆ ทั่วเขตเหล่านี้ และเมื่อได้รับการจัดสรรสิทธิในที่ดินและแรงงาน วัดเหล่านี้ได้เข้ารับบทบาทการเป็น ผู้นำเพื่อพัฒนาเครือข่ายการชลประทานและเกษตรกรรมการปลูกข้าวนาดำในศูนย์ประชากรใหม่ทุกศูนย์

สังคมยุคพุกามมีการจัดตั้งเป็นชุมชนวิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งในบางกรณี มีลักษณะสอดคล้องไปกับกลุ่มชาติพันธุ์ (ชาวมอญจากเขตท่าตอนในพม่าตอนล่างถูกกวาดต้อนให้ไปตั้งถิ่นฐานใหม่อยู่ในแกนทางเศรษฐกิจของพุกาม ในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด และเป็นกลุ่มที่ระบุประเภทไว้อย่างแจ้งชัดในหลักฐานที่อยู่ในรูปจารึก) ในยุคพุกาม สถานะทางสังคมและการเมืองกำหนดขึ้นจากกำเนิด อาชีพและชาติพันธุ์ รัฐและพุทธศาสนจักรเป็นองค์กรที่ช่วยให้ประชาชนกำหนดสถานภาพของตนที่ตกทอดมาตามเชื้อสาย สังคมเสรีนั้น แบ่งออกเป็นส่วนของรัฐ และส่วนเอกชน พนักงานที่ทำหน้าที่ให้แก่รัฐ (*อัมฮู*) ทำหน้าที่ในกองทัพในฐานะผู้ควบคุมดูแลการชลประทานส่วนท้องถิ่น ดูแลยุ้งฉางของส่วนรวม และเป็นผู้เก็บภาษี พนักงานส่วนเอกชน (*อสัญ/อธิ*) ประกอบด้วยช่างฝีมือ พ่อค้าและเกษตรกร คนเหล่านี้ทั้งหมด ไม่มีพันธะใด ๆ ที่ต้องทำงานให้แก่รัฐ

ในสมัยพุกาม คนงานเอกชน ซึ่งดูจะเหมือนกับคนอื่น ๆ คือต้องถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบการทำงานเฉพาะด้านอย่างเคร่งครัด จนกลายเป็นผู้ถูกแบ่งออกเป็นจำพวกตามอาชีพของตนและเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญงานเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้นทุกที ในหมู่ชนชั้นคนงานของยุคพุกามนั้น คนที่ทำงานกับวัด – ที่สำคัญคือช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลักไม้ ช่างทาสี อาลักษณ์ เสมียน ช่างฝีมือและคนงานโลหะ—ล้วนมีสถานะสูงยิ่งกว่าพวกนักดนตรี นักฟ้อน และนักแสดงอื่น ๆ คนเร่ขายอาหาร คนปรุงอาหาร พรานนักชำแหละสัตว์ คนรีดนมและคนเลี้ยงสัตว์ คนงานดังกล่าวนี้ทั้งหมด ได้รับค่าตอบแทนในการทำงานของตน มิใช่ให้แรงงานของตนในฐานะที่เป็นภาษีแรงงานที่จ่ายด้วยการทำงานให้กับรัฐบาลหรือวัด รายได้ปกติของคนเหล่านี้ อยู่ในรูปของทอง เงิน ดีบุก ที่ดิน ม้า ช้าง เสื้อผ้าและผลิตผลทางการเกษตร

---

[60] Michael Aung-Thwin, ***Pagan: The Origins of Modern Burma***, Honolulu, 1985.

ทาสเงินกู้และสตรี (*คีวัน*) เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญอย่างโดดเด่นในระบบเศรษฐกิจ-สังคมของพุกามเช่นเดียวกัน คนเหล่านี้ ให้คำมั่นการทำงานให้แก่ผู้อุปถัมภ์เพื่อแลกกับค่าแรงซึ่งได้รับในรูปของสิ่งของ โดยปกติแล้วคนเหล่านี้ ได้รับรายได้ส่วนหนึ่งจากที่ดินที่พวกเขาเข้าไปทำงานและจากงานที่พวกเขาปฏิบัติแทนผู้อุปถัมภ์ของเขา ทาสสามารถได้รับมอบหมายให้ไปทำงานในนามของวัด หรือพวกเขาอาจถูกโอนไปพร้อมกับที่ดินที่บริจาคให้แก่วัดเพื่อทำงานให้กับทางวัดก็ได้ ประวัติศาสตร์พม่าในยุคต้น ๆ ทาสสามารถไถ่ถอนตนเองให้พ้นจากความเป็นทาสได้โดยง่าย ทว่าในสมัยพุกามเนื่องจากมีความยุ่งยากเกิดขึ้นในเศรษฐกิจการเมืองของพม่า และการจัดลำดับชั้นทางสังคมในพม่าเคร่งครัดยิ่งขึ้น จึงเป็นการยากมาก ที่ทาสจะหนีพ้นจากนายเงินของตน เรื่องนี้ มีหลักฐานที่เห็นได้จากการเปลี่ยนความหมายของคำที่เข้าใจร่วมกัน ว่า “การไถ่ถอน” (*โทลฮัน*) นั้น ในสมัยพุกามคำนี้มีความหมายเปลี่ยนไปเป็น “กบฏ”[61] ทางเลือกอย่างเดียวที่ใช้การได้ของทาส คือการเข้าวัด บวชเป็นพระอย่างเต็มเวลาเสีย

หัวหน้าคนงาน (*สุกรี/ตัคยี*) ควบคุมกลุ่มอาชีพในชุมชนโดยใช้วิธีเกี่ยวข้องกับตัวบุคคล มิได้ใช้พื้นที่เป็นเกณฑ์กำหนด เป็นที่คาดหวังว่าพวกหัวหน้าต้องเก็บบันทึกเกี่ยวกับกลุ่ม รวบรวมและจ่ายภาษีให้แก่รัฐ และควบคุมให้มีการประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ พวกเขาปฏิญาณตนว่าจะซื่อสัตย์ต่อข้าราชบริพารของกษัตริย์พม่าคนหนึ่ง ซึ่งข้าราชบริพารของกษัตริย์คนนี้ จะแบ่งปันรายได้จากภาษีที่เก็บได้ในท้องถิ่นให้กับกษัตริย์ กษัตริย์ทรงได้ประโยชน์จากการจัดกลุ่มตามอาชีพและตามกลุ่มชาติพันธุ์นี้ และกษัตริย์และราชบริพารข้าของกษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นสูง ก็สร้างความสัมพันธ์ในหมู่กลุ่มเหล่านี้ ด้วยการอุปถัมภ์การก่อสร้างสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นอนุสรณ์สถาน ด้วยการจัดพระราชพิธีในราชสำนัก ด้วยการพระราชทานเครื่องแต่งกายที่บอกความแตกต่างของคนกลุ่มหนึ่งกับกลุ่มอื่น ๆ พระราชทานยศฐาบรรดาศักดิ์กับคนในบังคับที่ซื่อสัตย์ และใช้ภาษาที่ใช้อยู่เฉพาะในราชสำนัก

ภาษีหลั่งไหลมาสู่ศูนย์กลาง และถูกนำไปแจกจ่ายเป็นค่าตอบแทนและรางวัลแก่ผู้ที่กษัตริย์ทรงโปรดปราน อย่างไรก็ดี มีรายรับในท้องถิ่นเป็นอันมากที่ไปไม่ถึงกษัตริย์หรือข้าราชบริพารของกษัตริย์ แต่เดินทางเข้าสู่สถาบันพุทธศาสนาหรือพระรูปใดรูปหนึ่ง ในฐานะที่เป็นค่า “แทนภาษี” สำหรับทำนุบำรุง*คณะสงฆ์* รวมทั้งนำมาใช้จ่ายในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่ทางวัดเป็นผู้ประสานงาน มีการจ้างคนงานโดยใช้เงินกองทุนที่ได้รับบริจาคมานี้เพื่อทำงานในที่นาของวัด การสร้างและการบำรุงรักษาวัดและทำพิธีต่าง ๆ ที่วัด ค่าใช้จ่ายของพระก็จ่ายจากกองทุนที่ได้มาจากเงินที่ได้รับบริจาคให้แก่วัดเหล่านี้ ทั้งนี้รวมทั้งค่าใช้จ่ายการขุดบ่อ ขุดสระ และขุดคลองชลประทาน ปลูกต้นมะพร้าวและทำสวน การแสดงของคณะละครและระบำ การจัดเทศกาลและงานเลี้ยงต่าง ๆ ก็อาศัย

---

[61] Michael Aung-Thwin, “Kingship, the Sangha, and Society in Pagan” in Hall and Whitmore, *Explorations*, 209.

เงินจากภาษีที่จัดสรรไปให้กับวัดเหล่านี้ จะเห็นว่า การแบ่งสรรรายได้ที่กษัตริย์เก็บมาได้กลับออกไปอีกหนหนึ่งนี้ ช่วยสร้างงาน ขยายที่ดินที่มีการเพาะปลูกและให้เงินอุดหนุนกิจการด้านศาสนาและการบันเทิง

ในพม่า สถานภาพทางสังคม กำหนดขึ้นจากปริมาณทรัพย์สมบัติที่บุคคลบริจาคให้แก่วัดมากกว่าที่ปริมาณทรัพย์สมบัติที่บุคคลนั้นสั่งสมไว้ได้ กษัตริย์ทรงได้รับผลบุญและได้รับสิทธิธรรมทางการปกครองเป็นเครื่องตอบแทนความใจบุญของพระองค์ ในพม่า *กัมมะ/กรรม* ในพุทธศาสนาซึ่งเน้นการหลุดพ้นว่าเป็นผลเนื่องมาจากกรรมดีของคน สำคัญกว่าทางไปสู่ความหลุดพ้นที่สั่งสมได้จากการบรรลุทางปัญญา (แนวคิด*นิพพาน/*นิรวาณของพุทธศาสนา)[62] มุมมองของพม่าเห็นว่า ความใฝ่หาการหลุดพ้นด้วยปัญญา เหมาะสมกับผู้ถือศีลเคร่งครัดอย่างสูง แต่สำหรับคนสามัญทั่ว ๆ ไปนั้น พุทธศาสนาตามแนว*กัมมะ*ใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ดีกว่า *กัมมะ*สามารถโอนให้กันได้ หรือแบ่งปันกันได้—บุญของคนหนึ่ง สามารถเสริมบุญของอีกคนหนึ่ง (ซึ่งปกติตายไปแล้ว) ได้—หรือนำไปแจกจ่ายต่อไปอีกก็ได้ ดังกรณีที่คนร่ำรวยสร้างวัดเพื่อเป็นบุญกุศลแก่ผู้ที่ไม่มีเงินจะนำมาใช้สร้าง ที่สำคัญที่สุดคือกษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติที่จะแบ่งปันมากที่สุด ยิ่งกษัตริย์ทรงบริจาคเงินมากเท่าไร ก็ยิ่งทรงได้บุญมากขึ้นเท่านั้น ในสมัยพุกามนั้น ถือว่ากษัตริย์ทรงมีสถานะใกล้ที่จะเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ดังนั้นปัญหาอะลักอะเลื่อของกษัตริย์ก็คือจะทรงเลือกทางใดจะทรงสั่งสมทุนทางวัตถุหรือทุนสัญลักษณ์ หรืออีกนัยหนึ่งคือปัญหาเรื่องการรักษาความมั่งคั่งของราชอาณาจักรของพระองค์ แต่ในขณะเดียวกันทรงมีความจำเป็นบังคับให้ต้องบริจาคทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์ออกไปอย่างมากมายด้วย ดังนั้นเศรษฐกิจ-การเมืองยุคพุกาม จึงอาจระบุลักษณะได้โดยอาศัยพื้นฐานของสิ่งที่มีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันสามประการคือ (1) การหลุดพ้นซึ่งบรรลุได้โดยผ่านการกระทำที่ดีและการแบ่งปันผลบุญแก่ผู้อื่น (2) การบริจาคให้แก่ศาสนา ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติที่เหมาะสมในการบรรลุถึงเป้าหมายทางศาสนารวมทั้งเป้าหมายทางสังคมและการเมืองของบุคคล และ (3) เศรษฐกิจ-การเมือง ซึ่งขึ้นอยู่กับการคอยจัดสรรแบ่งปันความมั่งคั่งทรัพย์ที่อยู่ในรูปวัตถุชนิดต่างๆ ให้กระจายออกไป[63]

การปราศจากระบบการเมืองที่รวมศูนย์อำนาจอย่างแข็งแกร่ง กษัตริย์พุกามจึงทรงดึงระเบียบของพุทธศาสนามาใช้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่การใช้อำนาจปกครองของพระองค์ การที่กษัตริย์ทรงบริจาคที่ดินและบริจาคคน ให้แก่วัดวาอารามต่าง ๆ เท่ากับทรงสร้างมรดกแห่งพระราชูปถัมภ์ ซึ่งจะมี

---

[62] Stanley J. Tambiah, ***World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background***, Cambridge, UK, 1976.

[63] Michael Aung-Thwin, "Divinity, Spirit and Human: Conceptions of Classical Burmese Kingship" in Lorraine Gesick, ed., ***Centers, Symbols and Hierarchies: Essays on the Classical State of Southeast Asia***, New Haven, 1983.

ผลสืบทอดที่กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาต้องทรงกระทำสืบต่อไป พิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว กษัตริย์พุกามคือปัจเจกบุคคลผู้ทรงมีสมบัติมากที่สุดที่จะแบ่งปันให้ผู้อื่นได้ การที่ทรงบริจาคมากกว่าใครทำให้พระองค์ได้บุญมากที่สุด เนื่องจากทรงเป็นผู้นำแห่งการอุปถัมภ์ค้ำจุนพระศาสนา กษัตริย์ทรงมีฐานะเป็น*กัมมราช* และทรงบรรลุถึงสถานภาพนี้ได้ด้วยผลบุญและการกระทำในอดีต (*กัมมะ/กรรม*) พระองค์ทรงต่างจากประมุขที่นับถือศาสนาฮินดูของรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ซึ่งเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเทพ (*ธรรมราช*) อย่างไรก็ดี ระบบการอุปถัมภ์เช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาลักลั่นอย่างร้ายแรง อำนาจการปกครองของประมุขยุคต้น ๆ ในหมู่ข้าราชบริพารผู้เป็นฆราวาส ขึ้นอยู่เป็นพิเศษกับการจำหน่ายจ่ายแจกทรัพย์สินเป็นระยะ ๆ เพื่อรักษาความผูกพันด้วยความจงรักภักดีเอาไว้ ลักษณาการที่กษัตริย์และข้าราชบริพารของพระองค์บริจาคให้แก่พระสงฆ์เป็นการเริ่มต้นนำการแจกจ่ายทุนทางสัญลักษณ์มาแทนที่การแจกจ่ายทางวัตถุที่เคยกระทำมาก่อน ราชพันธมิตรทั้งหลายซึ่งยอมรับ*คณะสงฆ์*ในพุทธศาสนาและยอมรับกษัตริย์ในฐานะเอกอัคราชูปถัมภกของ *คณะสงฆ์* จึงกลายเป็นผู้มีส่วนร่วมอยู่ในระบบศาสนาในแบบที่มีรัฐเป็นผู้อุปถัมภ์ ราชพันธมิตรเหล่านี้ส่งเสริมสถานภาพส่วนตัวของตนเองด้วยการยอมอยู่ภายใต้สังกัดของ “อำนาจอธิปไตยอันศักดิ์สิทธิ์” ของกษัตริย์

ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในระบบนี้ ส่วนใหญ่แล้ว ก่อตัวขึ้นในระยะที่มีการสืบทอดตำแหน่งทางการเมือง เพราะความผูกพันด้วยความจงรักภักดีโดยส่วนตัว ไม่สามารถโอนไปได้ง่าย ๆ เมื่อองค์ประมุขขณะนั้นสวรรคตลง โดยปกติขณะที่กษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขนั้นครองราชย์อยู่ เสถียรภาพทางการเมืองในรัชสมัยของพระองค์มีฐานอยู่ที่เครือข่ายความเป็นพันธมิตร ซึ่งพระองค์ทรงสร้างขึ้นในช่วงที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจ ความผูกพันด้วยความจงรักภักดีเป็นการส่วนตัว—ยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่และกระทั่งสิทธิในการถือครองที่ดิน—เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาทบทวนใหม่ เมื่อกษัตริย์พระองค์นั้นสวรรคตลง ในระยะของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าว โครงสร้างสังคมที่มีลำดับชั้น เศรษฐกิจที่มีพื้นฐานอยู่ที่การกระจายความมั่งคั่ง และแนวคิดเรื่อง*กัมมะ* ในพุทธศาสนาช่วยรักษารัฐให้รวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ได้

ประวัติศาสตร์ของพุกาม แสดงให้เห็นถึงหลุมพรางของราชาธิปไตยแบบ*กัมมะ*นี้ เมื่อในท้ายที่สุดแล้ว *คณะสงฆ์*กลายเป็นผู้ถือครองทรัพยากรด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่เอาไว้ เนื่องจากทรัพยากรด้านเศรษฐกิจของศาสนจักรอยู่ในสถานะปลอดภาษี *คณะสงฆ์*จึงเข้าควบคุมที่ดินและแรงงานของรัฐ การสร้างวัดวาอารามและเงินบริจาคให้แก่ศาสนา เมื่อแรกเริ่มนั้น มุ่งหมายเพื่อขยายเศรษฐกิจของรัฐและส่งเสริมพระราชอำนาจและบารมี แต่ในท้ายที่สุด เมื่อฐานทางเศรษฐกิจของรัฐ ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของ*คณะสงฆ์* กษัตริย์จึงทรงอยู่ในฐานะที่ต้องคอยอำนวยผลประโยชน์แก่*คณะสงฆ์* หากว่ารัฐพยายามต้านทานการควบคุมทรัพยากรด้านเศรษฐกิจของ*คณะสงฆ์* การพยายามนั้นก็อาจทำให้เสียภาพลักษณ์ของรัฐในฐานะที่เป็นอุปถัมภกที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนจักร

โบสถ์วิหารและวัดวาอารามต่าง ๆ ในพุทธศาสนากลายเป็นศูนย์กลางการแบ่งสรรและกระจายทรัพย์สินขั้นที่สองให้กับบริเวณที่อยู่นอกหมู่อาคารพระราชวังในนครหลวงของพุกาม กษัตริย์พม่าทรงพยายามลดการหลั่งไหลของทรัพย์สินไปสู่*คณะสงฆ์* อาทิเช่น การบริจาคสิ่งของเงินทองเป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบโดยส่วนพระองค์ของกษัตริย์ จึงจะถือเป็นที่สุด ทว่าพระราชอำนาจของกษัตริย์ในการเข้มงวดการบริจาค ลดประสิทธิภาพลง เนื่องจากภาวะที่เป็นเนื้อแท้ของความเป็นกษัตริย์ของพุกามดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ในฐานะองค์ศาสนูปถัมภก กษัตริย์ไม่อาจยับยั้งการบริจาคได้ และอันที่จริงแล้ว พระองค์ต้องเป็นผู้บริจาคให้แก่*คณะสงฆ์*มากกว่าใครอื่นเสียด้วยซ้ำ เมื่อบริจาคให้ไปแล้ว รัฐไม่อาจยึดสิทธิในรายได้จากที่ดินนั้นกลับคืนมา ตรงกันข้าม สิทธิในรายได้จากที่ดินที่ยกให้แก่ผู้มีอำนาจหน้าที่ฝ่ายฆราวาส รวมทั้งแก่ข้าราชบริพารทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายทหารของกษัตริย์นั้นยังสามารถริบคืนมาได้ ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดคืน ข้าราชบริพาร จึงมักยกสิทธิในรายได้ของตนให้แก่*คณะสงฆ์*—โดยปกติแล้ว เป็นการยกให้แก่พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งหรือให้แก่วัดใดวัดหนึ่งในท้องถิ่น แทนที่จะให้โดยรวม ๆ แก่*คณะสงฆ์* เมื่อพระภิกษุองค์ที่ได้รับมอบรายได้นั้นมรณภาพ สิทธิในทรัพย์นั้น จะกลับคืนมายังผู้บริจาค ซึ่งผู้บริจาคสามารถบริจาคออกไปใหม่ หรือคงรักษาสิทธิในทรัพย์สินของตนไว้ดังเดิมก็ได้ ขึ้นอยู่กับบรรยากาศทางการเมืองในขณะนั้น การยกสิทธิในรายได้ให้แก่พุทธศาสนจักรจึงเท่ากับเป็นวิธีการซึ่งบุคคลสามารถนำมาใช้เพื่อปกป้องทรัพย์สินส่วนตัวของตนเอง มิให้ถูกรัฐยึดไปได้

ดังนั้นการขยายใหญ่จนเกินควรของ*คณะสงฆ์* จึงกลายเป็นปัญหาทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่ง เนื่องจาก*คณะสงฆ์* มีสมรรถนะในฐานะสถาบัน ที่จะประสานกิจการของตนได้ทั่วทั้งอาณาจักร ขณะที่รัฐเองไม่อาจทำได้ วิธีการหนึ่งที่กษัตริย์ทรงหันไปใช้เพื่อจัดการกับอำนาจและทรัพย์สินของศาสนจักร คือ “การชำระ” พระศาสนาให้บริสุทธิ์ขึ้นเป็นระยะ ๆ โดยการที่กษัตริย์ทรงลดขนาด*คณะสงฆ์*พม่าลงเป็นกลุ่ม “ทางโลกย์อีกแบบหนึ่ง” ซึ่งมีขนาดเล็ก และเป็นกลุ่มในระดับท้องถิ่นซึ่งมีทรัพยากรวัตถุเพียงไม่กี่สิ่ง กลุ่มสงฆ์เล็ก ๆ นี้ อยู่ภายใต้การควบคุมของ*คณะสงฆ์* ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ชั้นราชาคณะที่มีเอกภาพ ที่ได้รับการแต่งตั้งและควบคุมดูแลโดยตรงจากกษัตริย์[64] กษัตริย์พุกามทรงริเริ่มกระบวนการชำระศาสนาด้วยการกล่าวหา*คณะสงฆ์*ต่อสาธารณชนว่า “เสื่อมเสีย” “เกียจคร้าน” “หมกมุ่นในเรื่องทางโลกย์” ซึ่งเท่ากับ “ไม่บริสุทธิ์” *คณะสงฆ์*ตามอุดมคตินั้น ต้องเป็นหมู่พระภิกษุที่มีวินัยเคร่งครัดและเป็นผู้บำเพ็ญศีล ดังนั้น การชำระ*คณะสงฆ์* ให้บริสุทธิ์จึงเป็นการกระทำด้วยศรัทธาแก่กล้าในพระศาสนาของกษัตริย์ ตามขนบประเพณีของพุทธศาสนานั้น มีความคาดหวังว่าเนื่องจากพระสงฆ์สามารถพ่ายแพ้แก่อำนาจของวัตถุที่จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นมาได้ (เนื่องจาก

---

[64] Michael Aung-Thwin, “The Role of Sasana Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification,” JAS, 30, 4 (1979) .

เป็นมนุษย์ ไม่ใช่เทพ) กษัตริย์จึงต้องชำระวงการศาสนาให้บริสุทธิ์เป็นระยะ ๆ เพื่อสืบทอดศาสนาให้อยู่ยงไปชั่วกาลนาน

องค์ประมุขของพม่า ทรงดำเนินการตามคำกล่าวหาที่ประกาศต่อสาธารณชนด้วยการส่งพระภิกษุที่เลือกสรรแล้วจำนวนหนึ่งไปยังศรีลังกา ซึ่งถือกันว่าเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาที่เคร่งครัดของยุคนั้น เพื่อไปรับการชำระมลทิน (บวชใหม่) เมื่อกลับมา พระภิกษุเหล่านี้ จะมาเป็นผู้นำการบวชใหม่และชำระมลทินของพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงของพม่า ระหว่างที่พระภิกษุที่ได้รับการคัดเลือกเหล่านี้เดินทางออกไปแล้ว กษัตริย์จะทรงสร้างหอพระอุโบสถสำหรับทำพิธีบวชใหม่ ขั้นแรก ทรงทำพิธีชำระผืนดินเพื่อปลดเปลื้องความผูกพันทางจิตวิญญาณของภูติ*นัต*ในท้องถิ่นที่อาจทำให้พิธีมีมลทิน จากนั้นทรงขุดคูรอบหอเพื่อใช้น้ำในคูเป็นฉนวนกันผืนดินของหอพระอุโบสถให้พ้นจากความไม่บริสุทธิ์และตัดต้นไม้ทั้งหมดที่ชะเงื้อมอยู่เหนือผืนดินเพื่อป้องกันมิให้มาปนเปื้อนผืนดิน

ตามขนบประเพณีทางพุทธศาสนา ผลบุญของบุคคลหนึ่ง เป็นผลิตผลของความเคร่งครัดของพระภิกษุสงฆ์องค์ที่บุคคลนั้นบริจาคสิ่งของเงินทองให้ ด้วยเหตุนี้ พระพม่าที่เพิ่งได้รับการชำระมลทินใหม่ ๆ ที่กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ จึงมีสถานะยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ พระภิกษุอื่น ๆ จำต้องเข้าไปสวามิภักดิ์มิฉะนั้นจะเสี่ยงต่อการถูกตัดออกจากการอุปถัมภ์ของรัฐและประชาชนได้ ความอาวุโสขึ้นอยู่กับระดับชั้นของการบวชใหม่ มีการเก็บบันทึกเรื่องราวโดยละเอียดของการบวช/บวชใหม่ ซึ่งสามารถใช้แสดงว่าพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งสมณศักดิ์สูงกว่าของพระสงฆ์อีกรูปหนึ่ง ในลำดับอาวุโสของ*คณะสงฆ์*ของพม่า ในสมัยที่มีการบวชใหม่นั้น พระภิกษุที่มีสมณศักดิ์สูงสุด จึงเป็นหนี้สมณศักดิ์นั้นต่อกษัตริย์ผู้ทรงเลือกเฟ้นพระภิกษุให้ไปรับการบวชใหม่ที่ศรีลังกาอย่างพิถีพิถัน กษัตริย์ยังกำหนดชั้นของการบวชใหม่ในพม่า โดยอาศัยพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับความซื่อสัตย์จงรักภักดีโดยส่วนตัวของพระภิกษุสงฆ์รูปนั้น ๆ เป็นพื้นฐาน กษัตริย์ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการการบวชใหม่ซึ่งรับใบสมัครจากผู้ที่ประสงค์จะบวชใหม่ การจะมีคุณสมบัติพอเพียงกับการได้รับการบวชใหม่นั้น พระภิกษุสงฆ์รูปนั้นต้องละทรัพย์สมบัติทางโลกให้หมด – ทั้งช้างม้าวัวควาย ที่ดินและคนงาน สิทธิต่อทรัพย์สินเหล่านี้ ไม่อาจโอนไปให้กับคนธรรมดาสามัญได้ หากแต่ต้องส่งผ่านไปให้รัฐโดยเฉพาะเท่านั้น ผู้ที่เลือกที่จะไม่สละทรัพย์สินทางโลกย์ที่เป็นวัตถุ จำต้องไปมีสถานะเป็นฆราวาส และทรัพย์สินของพวกเขา ต้องถูกนำมาประเมินเพื่อเสียภาษีให้แก่รัฐในทันที

ในสมัยพุกาม แรกทีเดียวนั้น กษัตริย์ที่เข้มแข็ง ทรงสามารถริเริ่มให้มีการชำระมลทิน*คณะสงฆ์*ของพม่าได้เป็นระยะ ๆ การชำระมลทินนี้เท่ากับทรงสร้างสิทธิอย่างใหม่ ในการเก็บภาษีจากทรัพย์สินของ*คณะสงฆ์*ที่เคยปลอดภาษีมาก่อน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ผลประโยชน์ของชนชั้นเจ้าที่ดินใหม่เผอิญไปตรงกับผลประโยชน์ของ*คณะสงฆ์*ซึ่ง “ไม่บริสุทธิ์” เจ้าที่ดินใหม่ที่ว่านี้ เป็นชนชั้นช่างฝีมือซึ่งมั่งคั่งขึ้นมา เนื่องจากงานในโครงการก่อสร้างวัดวาอารามของพวกเขาจำนวนมาก ได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐและบริวารทางฝ่ายฆราวาสของรัฐ และพวกเขานำค่าจ้างที่ได้จากโครงการเหล่านี้ ไป

ลงทุนในที่ดิน เช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่ไม่บริสุทธิ์ดังกล่าว *คณะสงฆ์*ที่มั่งคั่ง ใหญ่โต มีทรัพย์สินสำหรับการจำหน่ายจ่ายแจกมากกว่ารัฐ – โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจ่ายให้แก่ชนชั้นช่างฝีมือซึ่งควบคุมดูแลการก่อสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ อำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นช่างฝีมือที่เป็นเจ้าที่ดินและ*คณะสงฆ์* จึงต่างเป็นปฏิปักษ์ต่อต้านอำนาจทางการเมืองของรัฐ เนื่องจากเมื่อถึงตอนนี้ *คณะสงฆ์*มีความใกล้ชิดกับสังคมนี้มากขึ้น รวมทั้งใกล้ชิดกับความเชื่อและค่านิยมของสังคมนี้มากกว่าสังคมของชนชั้นสูงรุ่นเก่า และได้กลายมาเป็นผู้อุปถัมภ์ทางด้านเศรษฐกิจของสังคมนี้ด้วย ดังนั้น เมื่อรัฐเพียรพยายามที่จะเหนี่ยวรั้งอำนาจของ*คณะสงฆ์*[65]มวลชนจึงไม่ใคร่สนับสนุนรัฐนัก

ศาสนจักรในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม สนับสนุนการลุกฮือของชาวนาและการพิพาทของชาวนาเรื่องที่ดินกับทางรัฐ ศาสนจักรซื้อและขายที่ดินโดยเปิดเผย และเป็นเจ้าภาพจัดงานเลี้ยงอย่างฟุ่มเฟือย เพื่อฉลองชัยชนะทางกฎหมาย ในงานเลี้ยงนี้ มีการบริโภคอาหารต่าง ๆ ในปริมาณมาก ทั้งเนื้อวัว หมู และสุรา ซึ่งปกติแล้ว ถือกันว่าก่อให้เกิดมลทินอย่างยิ่ง

คริสต์ศตวรรษที่สิบสามพระประมุขของพุกาม มิได้ทรงผูกขาดทรัพย์สมบัติอีกต่อไป ทั้งไม่ทรงสามารถบังคับ*คณะสงฆ์* ให้เข้ามาอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระองค์ได้อีกต่อไป เมื่อที่ดินและแรงงาน ถูกส่งผ่านเป็นทอด ๆ ไปถึง*คณะสงฆ์*อย่างต่อเนื่อง หน่วยทางสังคม-เศรษฐกิจในภูมิภาคซึ่งมีความแข็งแกร่ง จึงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในพม่า มิใช่ระบบรัฐซึ่ง “รวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” จนเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า พระประมุขของพม่า จึงได้พบว่าเป็นไปได้ ที่จะริเริ่มการชำระความบริสุทธิ์ใน*คณะสงฆ์*ในขอบข่ายกว้างขวางอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากมวลชนทั่วไปเกิดความไม่พอใจ*คณะสงฆ์*ซึ่ง “ไม่บริสุทธิ์” และเห็นแก่วัตถุเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทว่าภายหลังจากการชำระมลทินครั้งใหม่แล้ว รัฐซึ่งจำเป็นต้องมีผู้นำทางด้านเศรษฐกิจและต้องอาศัยบุญที่*คณะสงฆ์*สามารถให้ได้ จึงได้เริ่มต้นบริจาคที่ดินและแรงงานให้แก่*คณะสงฆ์*อีก ซึ่งเท่ากับก่อให้เกิดวงจรการแข่งขันวงจรใหม่ระหว่าง*คณะสงฆ์*กับรัฐ

การขยายการค้าและการพาณิชย์ระหว่างชาติบนแผ่นดินใหญ่ ประมาณ ค.ศ.1100 – 1300

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบและสิบเอ็ด การขยายฐานทางด้านการเกษตรในภูมิภาค ทำให้ทั้งรัฐเขมรและรัฐพม่า สามารถขยายอำนาจทางการเมืองออกไปได้อย่างมาก เมื่อถึงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด กษัตริย์เขมรทรงผลักดันการควบคุมของพระองค์มาทางด้านตะวันตก เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

---

[65] Aung-Thwin, ***Pagan***, See also G. E. Harvey, ***A History of Burma from Earliest Times***, London, 1925.

ของประเทศไทยในปัจจุบัน และไปจนถึงคอคอดกระของคาบสมุทรมลายู ขณะที่ความสนใจด้านการเมืองของเขมรในคริสต์ศตวรรษที่สิบ มุ่งสู่ส่วนที่อยู่ทางด้านตะวันออกของอาณาจักร พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1002 – 1050) ทรงเปลี่ยนไปดำเนินตามแบบแผนอย่างเดียวกันนี้ในทางตะวันตก[66] การแผ่อำนาจของเขมรในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เข้าไปในภูมิภาคลพบุรีมีผลเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจอย่างมากมายทีเดียว เนื่องจากการควบคุมตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้เขมรสามารถเข้าถึงการพาณิชย์นานาชาติที่ตามพรลิงค์ (คนจีนรู้จักกันในนามของ *ตัน-ลิว-เม*) บริเวณแถบไชยยา-สุราษฎร์ธานีทางตอนใต้ของประเทศไทย ชาวเขมรจึงมีการติดต่อกับเส้นทางการค้านานาชาติได้ตรงกว่ายิ่งที่เคยเป็นมา

พระเจ้าสุริยวรมันดูจะทรงมุ่งมั่นเป็นพิเศษกับการสร้างเส้นทางการค้าจากเมืองท่าโจละในตอนใต้ของอินเดียมายังแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางคอคอดกระและบริเวณสุราษฎร์ธานี จากนั้น สามารถขนส่งสินค้าจากคอคอดกระขึ้นเหนือไปยังลพบุรี จากลพบุรีสินค้าจะเดินทางต่อไปตามเครือข่ายการแลกเปลี่ยนสองเครือข่ายที่วิวัฒน์ขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมัน เครือข่ายแรก เข้าสู่ใจกลางพระราชฐานในบริเวณศรีโสภณ เครือข่ายที่สอง อ้อมบริเวณตอนเหนือของเทือกเขาดงเร็ก ซึ่งมีการเชื่อมต่อกับบริเวณแกนที่พระวิหาร และเป็นไปได้ว่าอาจเชื่อมต่อกับแม่น้ำโขงทางตะวันออกด้วย ในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมัน เศรษฐกิจการพาณิชย์ของรัฐเขมร บรรลุถึงความสำคัญจนทำให้คาบสมุทรมลายูตอนบน ถอยออกจากแบบแผนทางอำนาจและทางการค้าของโลกหมู่เกาะ และถูกน้าวให้เข้ามาอยู่ในแบบแผนของแผ่นดินใหญ่ การติดต่อระหว่างกันในบริเวณนี้ไม่ได้อิงอยู่กับเส้นทางการค้านานาชาติ หากอิงอยู่กับเส้นทางท้องถิ่นที่ข้ามอ่าวเบงกอลเพื่อเข้าสู่อินเดียใต้และศรีลังกามากกว่า ก่อนหน้านี้ คอคอดกระเคยเป็นบริเวณสำหรับการติดต่อกับภายนอก คือการติดต่อกับเกาะต่าง ๆ และเป็นเส้นทางนานาชาติให้แก่ชาวมอญที่อยู่ทางตอนล่างของพม่าและทางตอนใต้ของไทย เมื่อมาถึงช่วงขณะนี้ คอคอกระเป็นบริเวณที่ช่วยให้มีการติดต่อกันภายในภูมิภาคมากกว่า คือการติดต่อระหว่างพุกามและพระนคร ซึ่งเป็นรัฐที่ปลูกข้าวนาดำ ชาวภูมิภาคยังได้อาศัยสองรัฐนี้เป็นทางผ่านในการติดต่อกับบริเวณภูเขาตอนเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณที่ความตื่นตัวของชนเผ่าที่พูดภาษาไทเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นทุกที เครือข่ายการค้าและการคมนาคมของภูมิภาคนี้ กลายเป็นเส้นทางสำหรับการเผยแพร่พุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างรวดเร็ว พุทธศาสนานิกายเถรวาทนี้แพร่กระจายไปสู่ส่วนทางตะวันตกและตอนกลางของแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่จะมีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อศตวรรษถัด ๆ มา

---

[66] Hall, ***Maritime Trade***, 169-78.

ขณะที่ชาวเขมรพัฒนาการติดต่อทางการพาณิชย์กับทางตะวันตก ชาวพม่าผลักดันลงไปทางใต้เช่นกันโดยมุ่งเข้าสู่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดีและเคลื่อนต่อไปยังคอคอดกระ หลังจากตั้งฐานที่มั่นขึ้นที่พุกามในคริสต์ศตวรรษที่สิบแล้ว ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดชาวพม่าขยายอำนาจออกไป โดยผนวกราชอาณาจักรพะโคและท่าตอน (สะเทิม) ของมอญในดินแดนพม่าตอนล่างเข้ามารวมอยู่ในบังคับของตน พม่าสถาปนาการควบคุมศูนย์ทางการพาณิชย์ของมอญขึ้น ณ ที่นี้ ในราวค.ศ. 1050 ชาวพม่าขยายอำนาจเข้าสู่คาบสมุทรมลายู พวกเขาประสบการต้านทานจากชาวเขมรเพียงเล็กน้อย ดูเหมือนว่าภายหลังจากค.ศ. 1050 แล้ว ความไม่สงบภายใน ทำให้เขมรไม่สามารถเข้ามาสำแดงอำนาจอยู่ในคาบสมุทรมลายูได้ และปล่อยคอคอดกระไว้ให้กับชาวพม่า ขณะนั้นชาวจามกำลังสร้างแรงกดดันที่พรมแดนด้านตะวันออกของเขมร พระเจ้าสุริยวรมันสวรรคต และศูนย์อำนาจทางการเมืองของเขมร เคลื่อนย้ายไปทางเหนือเป็นการชั่วคราว เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำมูล เลยเทือกเขาดงเร็กออกไป[67] จารึกสมัยพระนคร สะท้อนตรงกันถึงการขาดความสนใจในกิจการด้านพาณิชย์ จนกระทั่งเวลาล่วงมาถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง

ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบ ในภูมิภาคที่ชาวจีนรู้จักกันในนามน่านเจ้า ซึ่งอยู่ทางเหนือของอาณาจักรพม่าและเขมร ดูจะปิดกั้นเครือข่ายการพาณิชย์ทางบก ซึ่งเชื่อมที่ราบอิระวดีเข้ากับจีน ดังนั้น พม่าจึงเกิดความสนใจที่จะเปิดช่องทางการพาณิชย์กับทางใต้ ก่อนที่เส้นทางการค้าทางเหนือจะปิดลง พม่าเคยเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนระหว่างอินเดียตอนเหนือกับจีน การค้าทางบกกับเบงกอลโดยผ่านยะไข่นี้ เคยมีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวงต่อดินแดนใจกลางของพม่า หลังจากเส้นทางไปจีนนี้ถูกปิดลง ศูนย์กลางการพาณิชย์บนคาบสมุทรมลายู จึงเป็นแหล่งสินค้าต่างแดนที่เป็นทางเลือกแก่พม่าเพื่อการค้าขายกับอินเดีย ท่าเรือต่าง ๆ ในบริเวณคอคอกระ ตั้งอยู่ลึกเข้าไปภายในเขตการเดินเรือริมชายฝั่งทะเลของมอญ ทว่าการคมนาคมระหว่างชายฝั่งพะโคของพม่าตอนล่างกับบริเวณคอคอกระ ได้รับความเสียหายจากการบุกโจมตีของพวกโจละแห่งอินเดียใต้ใน ค.ศ. 1024–1025

ในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา พม่ามีความสนใจขึ้นมาใหม่ที่จะฟื้นฟูการติดต่อสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับทางบริเวณคอคอดกระ ราวค.ศ. 1057 พระเจ้าอโนรธาทรงดำเนินการต่อเนื่องจากการพิชิตท่าตอน (สะเทิม) ด้วยการเคลื่อนทัพลงใต้ไปยังเมอร์กุย (มะริด) นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งเชื่อว่า จากเมอร์กุยกองกำลังพม่าข้ามคอคอดกระ[68] ความสำเร็จทางทหารของพม่าในทิศทางนี้

---

[67] Milton Osborne, “Notes on Early Cambodian Provincial History: Isanapura and Sambhupura,” ***France Asie/Asia***, 20,4 (1966), 447.

[68] G. H. Luce, “The Career of Htilaing Min (Kyanzittha), the Unifier of Burma A.D. 1084—1113,” JRAS (1966), 59.

สะท้อนอยู่ในคำร้องขอของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1055-1110) แห่งศรีลังกา ขอความช่วยเหลือจากพม่าในการต่อต้านพวกโจละ กษัตริย์พม่าทรงตอบสนองด้วย "ผลิตผลจากคาบสมุทร" ซึ่งถูกนำไปใช้จ่ายเป็นค่าตอบแทนให้กับทหารของพระเจ้าวิชัยพาหุ พวกโจละไม่ชอบการแสดงความสนับสนุนนี้ ใน ค.ศ. 1067 พวกโจละจึงได้ส่งทหารมาบุก "กาฑอาราม" (ตะกั่วป่า ท่าเรือปลายทางของการค้าเปอร์เซีย-อาหรับทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกมาจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด) นัยว่าเพื่อ "ช่วยเหลือประมุขของกาฑอาราม" ผู้ถูกบังคับให้หนีออกจากประเทศไปขอความช่วยเหลือจากโจละ อย่างไรก็ดี ปัญหาการบริหารของโจละที่ศรีลังกาทำให้การแทรกแซงนี้ ดำเนินอยู่ได้ไม่นาน ถึง ค.ศ. 1069-1070 อินเดียใต้ถูกขับออกจากศรีลังกา *กุลาวัมสา* พงศาวดารพุทธศาสนาของศรีลังกา บันทึกไว้ว่า ในค.ศ. 1070 เมื่อเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 ทรงเข้าควบคุมสถานการณ์ได้ สมบัติที่มีค่ามากมาย ได้ถูกส่งไปถวายกษัตริย์พุกาม จากนั้น ในค.ศ. 1075 ศรีลังกาก็เชิญพระภิกษุสงฆ์จากพม่ามาชำระมลทินให้เข้าสู่ระเบียบ[69]

ที่ตั้งของตะกั่วป่า ในฐานะเมืองท่าที่ทรงอิทธิพลบนคาบสมุทร ถูกโจมตีอย่างย่อยยับจนไม่เหลือซาก จากการบุกครั้งที่สองของพวกโจละ หลักฐานทางโบราณคดีของบริเวณตะกั่วป่า สิ้นสุดลงในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตรงกับการบุกโจมตีนี้พอดี[70] การโจมตี (ศรีวิชัย) ของโจละในค.ศ. 1025 ส่งผลให้การพาณิชย์ในภูมิภาคช่องแคบย่อหย่อนลง โดยมีเมืองท่าใหม่ ๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นแหล่งรวมสินค้าทางเลือกที่นอกเหนือไปจากศรีวิชัย-ปาเล็มบัง เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ชายฝั่งทะเลสุมาตราตอนเหนือ กลายสภาพเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ที่สำคัญแห่งหนึ่ง ชายฝั่งทะเลไทรบุรีซึ่งอยู่ทางใต้ของตะกั่วป่า มีชัยภูมิเหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ ที่จะเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนใหม่ของการพาณิชย์ในช่องแคบเมละกานี้ การที่พม่านำกำลังทหารมาตั้งอยู่ในตะกั่วป่า จึงตามมาด้วยการโจมตีครั้งที่สองของโจละ ดับชะตากรรมของตะกั่วป่า และเสริมความมีเสน่ห์ของชายฝั่งไทรบุรี—ตะกั่วป่ามิใช่เมืองท่าที่สามารถให้ความปลอดภัยแก่พ่อค้าต่างชาติได้อีกต่อไป

ซากโบราณคดีที่ตะกั่วป่าและที่ไทรบุรี บ่งบอกว่า มีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นจริง โดยในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด หลักฐานที่ตะกั่วป่าหมดลง ขณะที่หลักฐานที่ไทรบุรีปรากฏว่าเพิ่มขึ้นอย่างน่าตื่นเต้น ผลสืบเนื่องประการหนึ่งของความไม่สงบที่เกิดขึ้นในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด คือชนชั้นสูงของท่าเรือที่ตะกั่วป่า โยกย้ายปฏิบัติการของตนไปยัง "ท่าเรือที่

---

[69] Wilhelm Geiger, trans., ***C□lavamsa***, Colombo, 1929-1930, 58, 8-9; G. H. Luce, ***Old Burma—Early Pagan***, New York, 1969-70, I. 40.

[70] Alastair Lamb, "Takuapa: The Probable Site of a Pre-Malaccan Entrepôt in the Malay Peninsula" in John Bastin and R. Roolvink, eds, ***Malayan and Indonesian Studies***, London, 1964.

ชอบใจมากกว่า" แห่งใหม่ที่ไทรบุรี เหตุการณ์นี้อธิบายถึงเหตุผลที่นักภูมิศาสตร์อาหรับ ยังคงใช้คำว่ากาลาห์ (Kalāh) เพื่อระบุถึงเมืองท่าชายฝั่งมลายูที่ตนชอบ—นั่นคือ ชาวอาหรับใช้คำว่ากาลาห์เพื่อระบุถึงเมืองท่าที่ชอบมากกว่าที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเมืองท่าที่อยู่ในบริเวณคอคอดกระหรืออยู่ที่ชายฝั่งด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู[71] ในทำนองเดียวกัน แม้หลังจากแจมบี-มลายูขึ้นมาเป็นเมืองหลวงของรัฐชายฝั่งทะเลศรีวิชัยแทนปาเล็มบังแล้ว ชาวอาหรับก็ยังคงใช้ชื่อ "ศรีวิชัย" ในความหมายว่าเป็นเมืองท่าที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลสุมาตราทางตะวันออกเฉียงใต้อยู่ ที่นับว่าสำคัญคือในค.ศ. 1070 เมืองท่าตามพรลิงค์ที่บริเวณคอคอดกระเริ่มส่งบรรณาการให้แก่ราชสำนักจีนเป็นครั้งแรก นับจากที่ส่งให้ในครั้งที่แล้วใน ค.ศ. 1016 คณะทูตนี้ อาจมองได้ว่าเป็นการตอบสนองต่อเหตุการณ์ค.ศ. 1067 กล่าวคือ ขณะที่เกิดการบุกโจมตีตะกั่วป่าของพวกโจละและการเคลื่อนย้ายกาลาห์ไปยังชายฝั่งทะเลไทรบุรี สร้างแบบแผนอย่างใหม่ขึ้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ตามพรลิงค์จึงส่งคณะทูตไปยังจีนเพื่อยืนยันกับจีนอีกครั้งหนึ่งว่า สถานภาพทางชายฝั่งด้านตะวันออกของตนไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ภายหลังจากการบุกโจมตีของพวกโจละในค.ศ. 1067 แล้ว พม่าได้ดำเนินการเพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางการค้ากับภายนอก พระเจ้ากยันสิทธา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1084 – 1112) ทรงแสดงให้เห็นว่ารับรู้ถึงความสำคัญของเครือข่ายการคมนาคมที่เชื่อมพม่าเข้ากับอินเดียตอนเหนือ ด้วยการปฏิสังขรณ์วิหารโพธคยาในเบงกอล จารึกหลักหนึ่งที่โพธคยา (ค.ศ.1105 – 1106) บันทึกว่าประมุขของพม่าส่งเรือที่บรรทุกอัญมณีจำนวนมาก มาเพื่อให้ใช้เป็นทุนสำหรับการปฏิสังขรณ์และการบริจาคให้แก่อนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนา[72] ความจริงในข้อที่ว่า คณะทูตนี้ เดินทางไปทางทะเล บ่งชี้ถึงสถานะใหม่ของพุกาม ว่าคือผู้มีส่วนร่วมในการค้าในระดับภูมิภาคของอ่าวเบงกอล จารึกที่พุกามระบุถึงทูตอีกคณะหนึ่งที่พระเจ้ากยันสิทธาทรงส่งไปยังอินเดียใต้หรือไม่ก็ศรีลังกา ไว้ดังนี้

> จากนั้น พระมหากษัตริย์ทรงจารพระคุณพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ [ด้วยหมึกสีแดงบนแผ่นทองคำ] พระมหากษัตริย์ทรงส่งแผ่นทองคำนี้ไปให้กับเจ้าโจลิ เจ้าโจลิพร้อมด้วยขบวนเสด็จทั้งปวง สดับพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ จากคณะทูตของพระเจ้าศรีตรีภูวันอาทิตยธรรมราช...ทรงสลัดการนับถือคำสอนที่จอมปลอมและหันมาเลื่อมใสคำสอนที่แท้จริงในทันที[73]

---

[71] G. R. Tibbetts, ***A Study of the Arabic Texts Containing Material on South-East Asia***, Leiden, 1979, 118-228, and passim.

[72] Shwesandaw Pagoda Inscription, ***Epigraphia Birmanica*** [ต่อจากนี้จะเรียกว่า EB], I, viii, 163; ***Epigraphia Indica*** (ต่อจากนี้จะเรียกว่า EI), 11 (1911-1912) 119.

[73] EB, I, viii, 165, the Shwesandaw Pagoda Inscription.

แม้ว่าจะประกาศด้วยถ้อยคำทางศาสนา แต่ข้อความเหล่านี้มีนัยทางเศรษฐกิจอยู่อย่างมากทีเดียว การรณรงค์ที่เห็นได้ชัดว่ามีลักษณะทางทหาร และน่าจะมีวัตถุประสงค์ในด้านเศรษฐกิจนั้น ถูกบันทึกว่าเป็นคณะทูตทางศาสนา การรณรงค์ทางทหารกลับกลายเป็น "การแสวงหาพระธาตุ" กษัตริย์ทรงพิสูจน์ความถูกต้องชอบธรรมการใช้จ่ายไปเพื่อการรบ ด้วยการนำพระธาตุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์กลับมาอย่างผู้มีชัยชนะ เพราะคุณประโยชน์ของการรบอาจยังคงคลุมเครือสำหรับประชาชนในราชอาณาจักร

หลักฐานการติดต่อทางการพาณิชย์ดังกล่าว มีอยู่ในจารึกของพุกามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ซึ่งกล่าวว่า ชาวพื้นเมืองคนหนึ่งของชายฝั่งทะเลมะละบาร์ของอินเดีย บริจาคปัจจัยให้แก่วัดแห่งหนึ่งที่พุกาม วัดนี้มีความเกี่ยวข้องอยู่กับสมาคมพ่อค้านานาชาติแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในอินเดียใต้[74] จารึกที่พุกามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสามหลักนี้ยังระบุว่า วัดของพวกพ่อค้าอยู่ที่พุกามมาระยะหนึ่งแล้ว สิ่งของบริจาคที่บันทึกไว้นั้น เปิดโอกาสให้มีการก่อสร้างวิหารใหม่ (*มณฑป*) ขึ้นภายในบริเวณวัด หลักฐานที่บอกถึงความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องทางด้านเศรษฐกิจระหว่างพุกามกับอินเดียใต้ต่อไปอีกสะท้อนให้เห็นในบันทึกของจีนในค.ศ. 1178 เกี่ยวกับพวกโจละว่า "บางคนกล่าวว่า เราสามารถไปที่นั่นได้โดยผ่านทางราชอาณาจักรพู-คาน [พุกาม]"[75]

ปรากฏว่า ขณะที่พม่าเข้ามามีอิทธิพลในบริเวณตะกั่วป่าและ "กาลาห์" ย้ายไปอยู่ที่ชายฝั่งไทรบุรี จักรวรรดิพม่ากลายเป็นจุดศูนย์กลางของการพาณิชย์ของภูมิภาคนี้ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด พ่อค้านานาชาติซึ่งแต่ก่อนค้าขายกันอย่างคึกคักอยู่ที่ตะกั่วป่า ได้ย้ายกิจกรรมของตนลงใต้มาที่ไทรบุรี หรือขึ้นเหนือไปยังศูนย์พาณิชย์ประจำภูมิภาคของชายฝั่งทะเลของพม่า ในระหว่างนั้น อิทธิพลเก่าเหนือการค้าระหว่างชาติที่ศรีวิชัยมีอยู่ตามแนวช่องแคบเมละกาได้รับความเสียหาย ชวากับเมืองท่าต่าง ๆ ของสุมาตราตอนเหนือ ดึงเส้นทางนานาชาติที่สำคัญ ๆ ลงไปทางใต้และไปทางตะวันตก พม่าดึงเส้นทางของอ่าวเบงกอลในภูมิภาคขึ้นเหนือ และคอคอดกระ ก็ได้ดำรงอยู่ในฐานะที่โดยแก่นแล้วเป็นบริเวณทางผ่านไปสู่รัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่

หลายทศวรรษต่อจากนั้น ขณะที่เส้นทางการค้าประจำภูมิภาคพัฒนาขึ้นมา คาบสมุทรมลายูตอนเหนือ กลายเป็นศูนย์กลางของปฏิสัมพันธ์แบบหลายฝ่าย ที่ประกอบด้วยฝ่ายสิงหลของศรีลังกา ฝ่ายพม่าและฝ่ายเขมร จี. เฮช. ลูซ เชื่อว่า พุกามควบคุมคอคอดกระนี้ตั้งแต่ค.ศ. 1060 จนกระทั่งถึงประมาณค.ศ. 1200 ทั้งนี้โดยอาศัยการศึกษาจารึก คำปฏิญาณในทางพุทธศาสนาและหลักฐานอื่น ๆ [76] เดวิด วายอัตต์ได้ตรวจสอบบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับเวลาของนครศรีธรรมราช ประกอบกับวรรณคดี

---

[74] EI, 7, 197-8. ดูประกอบ Kenneth R. Hall, ***Trade and Statecraft in the Age of the Cōlas***, Delhi, 1980.

[75] Hirth and Rockhill, ***Chau Ju-kua***, 94, 98.

[76] "The Early ***Syam*** in Burma's History: A Supplement," JSS, 47, 1 (1959) 60-1.

ภาษาบาลีจากศรีลังกา และแก้ไขกำหนดเวลาของลูซ โดยเสนอแนะว่า นับตั้งแต่ ค.ศ.1130 ถึง ค.ศ.1176 ตามพรลิงค์ตกอยู่ใต้อำนาจของสิงหล[77] ประมาณ ค.ศ. 1176 กษัตริย์นรปติสิทธูแห่งพุกาม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1174–1211) ทรงส่งทหารจากชายฝั่งพะโคเข้าสู่คอคอดกระและสถาปนาการควบคุมของพุกามบริเวณตามพรลิงค์ "โดยได้รับพระราชาอนุญาตจากกษัตริย์แห่งศรีลังกา"[78]

กุลาวัมสา มีสารัตถะที่ยืนยันถึงอิทธิพลของพม่าในบริเวณตอนบนของคาบสมุทรมลายูในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง[79] เมื่อพม่าปฏิเสธ (หรือผูกขาด) การค้าช้างและปิดกั้นทางข้ามคาบสมุทรเพื่อไปยังพระนครในทศวรรษ 1160 ชาวสิงหลตอบโต้ด้วยการบุกโจมตีเป็นการแก้เผ็ด เนื้อความเล่าว่ามีเรือรบห้าลำจากศรีลังกา เข้ามาที่ท่าเรือบาสเซนซึ่งอยู่ในพม่าตอนล่าง ยิ่งกว่านั้น ยังมีเรือรบซึ่งเสนาบดีคลังเป็นผู้บัญชาการอีกลำหนึ่ง เดินทางมาถึงเมืองท่าอีกเมืองหนึ่งของมอญ ทหารชาวสิงหลใช้ท่าเรือนี้ บุกเข้ามาภายในประเทศ ถึงนครอุกกามะ และได้สังหารเจ้าผู้ครองของท้องถิ่นนี้ เหตุการณ์นี้ทำให้ราชอาณาจักรตกอยู่ใต้อิทธิพลของศรีลังกา ชาวพม่ายอมอ่อนข้อให้กับชาวสิงหลและมีการส่งทูตไปชุมชนพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่บนเกาะ ซึ่งส่งผลให้พระสงฆ์ในนิกายเถรวาทเข้ามาไกล่เกลี่ยขอประนีประนอมกับกษัตริย์ศรีลังกาในนามของชาวพม่า

เนื่องจากเรือรบที่มาถึงพม่า มีเพียงหกลำ เหตุการณ์นี้จึงไม่อาจลงบันทึกเป็นหลักฐานว่าเป็นสงครามในขอบข่ายใหญ่โตได้ หากน่าจะเรียกว่าเป็นการบุกโจมตีพม่าตอนล่างทางเรืออย่างประสบความสำเร็จ การส่งทหารมาปล้นในลักษณะนี้ คล้ายคลึงกับที่พวกโจละกระทำในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ทว่ามีการเน้นที่การโอนอ่อนทางการค้าเพิ่มเข้ามา ไม่น่าจะเป็นไปได้ที่การบุกโจมตีนี้จะทะลวงเข้าไปถึงพุกามและประหารกษัตริย์พม่าได้ พงศาวดารพม่า ระบุว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าอลองสิทธู (ค.ศ.1113 -1165) ซึ่งตรงกับที่มีเหตุการณ์บุกโจมตีนี้ จังหวัดต่าง ๆ ของพม่าตอนล่าง อยู่ในภาวะ "ไม่มีขื่อมีแป" และ "เป็นกบฏ" ซึ่งบอกเป็นนัยว่า เจ้าเมืองในท้องถิ่นมีอิทธิพลมาก และพยายามประกาศตนเป็นอิสระจากพุกาม "อุกกามะ" พระราชฐานของ "กษัตริย์" ที่ถูกพวกสิงหลสังหาร สามารถระบุได้ว่าเป็นศูนย์กลางทางการพาณิชย์และการบริหารของพม่าตอนล่าง—เป็นไปได้ว่าคือเมาะตะมะ ซึ่งต่อมาเป็นเมืองหลวงของอาณาบริเวณนั้น—ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่เจ้าเมืองในท้องถิ่น อาจถูกพวกบุกปล้นสังหารได้จริง ๆ เจ้าเมืองต่าง ๆ ในพม่าตอนล่าง มีรายได้มากมายจากภาษีการค้า ซึ่งเครือข่ายการพาณิชย์

---

[77] "Mainland Powers on the Malay Peninsula," paper presented at the Third Conference of the International Association of Historians of Asia, Kuala Lumpur, 1968.

[78] "Episode of the Tooth Relic," ดู David K. Wyatt, ***The Crystal Sands, Chronicles of Nagara Sri-Dharmaraja***, Ithaca, 1975, 26-8, 38-9, 42, 59, 66-71, 72-9; and Wyatt, "Mainland Powers on the Malay Peninsula," 13-14. การระบุยุคที่พระเจ้านรปติสิทธูครองราชย์ อาศัยงานวิจัยของออง-ธวินเรื่องพุกาม (Aung-Thwin, ***Pagan***.)

[79] Geiger, ***Cūlavamsa***, 76. 10-75.

ในภูมิภาคนี้ก่อให้เกิดขึ้น การขัดขวางการพาณิชย์ดังกล่าว จริง ๆ แล้ว อาจแสดงถึงความพยายามที่จะสถาปนาการควบคุมการค้าที่ให้ผลกำไรดีนี้โดยอิสระก็ได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้นำของเรือโจมตีลำหนึ่งคือเสนาบดีคลังของสิงหลซึ่งเป็นบุคคลที่น่าจะมีความสนใจอย่างมากมายทีเดียวที่จะเพิ่มภาษีการค้า การบุกโจมตีพม่าตอนใต้ของพวกสิงหล อาจมองได้ว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญอย่างสูงของการแข่งขันในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง เพื่อควบคุมคอคอดกระ และอธิบายได้ดีที่สุดว่าเป็นเรื่องการขัดขวางและความยุ่งยากที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนทางการค้าและการคมนาคมในย่านนี้

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างศรีลังกากับพม่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ค่อนข้างกระจ่างชัด แต่ความสัมพันธ์ระหว่างศรีลังกากับรัฐเขมร มิได้เป็นเช่นนั้น ดังที่ระบุอยู่ในพงศาวดาร *กุลาวัมสา* ว่าเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างศรีลังกากับพม่าในทศวรรษ 1160 คือความกังวลของศรีลังกา ว่าพม่ากำลังขัดขวางการเข้าสู่ช่องทางการคมนาคมระหว่างศรีลังกากับพระนครโดยเสรี คำอธิบายนี้ บ่งชี้ถึงความสัมพันธ์ของคาบสมุทรนี้กับเขตที่เป็นแกนหลักของเขมรด้วยเช่นเดียวกัน บริเวณตอนบนของคาบสมุทร มีความสำคัญในฐานะสื่อกลางระหว่างศรีลังกากับพระนคร ดังนั้น จึงมีความสำคัญในฐานะแหล่งการติดต่อทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมากกว่า ในฐานะบริเวณที่จะเข้ามาสร้างอิทธิพลทางการเมือง ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ ศรีลังกาเต็มใจเสี่ยงทำสงครามกับพม่า เพื่อรักษาความเป็นกลางของคาบสมุทรนี้ ที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษคือ การอ้างอิงของ*กุลาวัมสา*ถึงการที่พวกพม่า เข้าขัดขวางการเดินทางของเจ้าหญิงสิงหลที่ทรงหมั้นแล้ว ระหว่างเดินทางไปยัง “กัมโบจา” เรื่องนี้ได้รับการนำเสนอในฐานะเหตุการณ์หนึ่งที่นำไปสู่สงครามในสมัยทศวรรษ 1160 บันทึกเรื่องความเป็นพันธมิตรระหว่างชาวสิงหลและชาวเขมรโดยการสมรสชี้ให้เห็นว่า พันธมิตรในรูปแบบเช่นนี้เป็นเครื่องมือที่ราชวงศ์สิงหลใช้อยู่เป็นประจำ แบบแผนการสมรสของเชื้อพระวงศ์กับเจ้าต่างแดนของสิงหล เอื้อต่อการสืบเนื่องความสัมพันธ์กันต่อไป และการสร้างพันธมิตรเช่นนี้กับอาณาจักรพระนครน่าจะให้ประโยชน์ในระยะยาว[80]

ดังนั้น คาบสมุทรมลายูตอนเหนือ จึงมีบทบาทสำคัญในการคมนาคมระหว่างกัมพูชากับทางตะวันตก เช่นเดียวกับในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด จากอีกทิศทางหนึ่ง บรรดานักเขียนจีนในสมัยซ้องต่างมองว่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกตอนบนของคาบสมุทรนี้ อยู่ภายในปริมณฑลอิทธิพลของพระนคร และมีนักเขียนท่านหนึ่งเชื่อว่า ตลาดของบริเวณนี้ ผลิตเครื่องหอมที่ดีที่สุดเท่าที่มีอยู่

---

[80] Thomas R. Trautmann, “Consanguineous Marriage in Pali Literature,” ***Journal of the American Oriental Society***, 93, 2 (1973). การสร้างพันธมิตรด้วยการสมรสดังกล่าว เป็นแนวปฏิบัติโดยทั่วไปของกษัตริย์เขมรเช่นกัน ดู A. T. Kirsch, “Kinship, Genealogical Claims, and Societal Integration.”

> เลยน่านน้ำทั้งหลายออกไป ไม้การูของเตง-ลิว-เม อยู่ในอันดับที่ถัดจากไฮหนาน (เมืองที่มีราคากำยานสูงเกินไปแล้ว) เป็นไม้ชั้นหนึ่ง ตัวต้นไม้นั้น มีอายุถึงพันปี...เป็นไม้ที่จัดอยู่ในหมู่ผู้เป็นอมตะ จุดธูปไม้การูดอกหนึ่ง แล้วทั้งบ้าน จะมีแต่ควันหอม สามวันไปแล้วกลิ่นหอมก็ยังอยู่ ไม้นี้เป็นสิ่งที่สูงค่าหาที่เปรียบไม่ได้ และยากจะพบเห็นในโลกนี้ ตระกูลของพวกขุนนาง ในกวางตุ้งและกวางสีหลายตระกูล กับตระกูลของผู้เป็นใหญ่ ทั้งหลาย ต่างใช้ไม้การู[81]

ทว่าเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง พ่อค้าจีนมีการติดต่อกับแหล่งป้อนสินค้านี้โดยตรงแล้ว ทั้งแหล่งที่อยู่บนคาบสมุทร ที่สุมาตราและที่ชวา การติดต่อโดยตรงขจัดความจำเป็นเช่นก่อนหน้านี้ที่ต้องมีเมืองท่าที่ทรงอิทธิพลแบบเดียวกับศรีวิชัย ตามพรลิงค์ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผลจากป่าที่มีชื่อทางฝั่งด้านตะวันออกของคอคอดกระ เป็นหนึ่งในบรรดาคู่ค้าของพ่อค้าชาวจีน อีกแหล่งหนึ่ง ได้แก่รัฐโล-ฮู (ละโว้) ของเจนละ (ชาวจีนเรียกอาณาจักรเขมรว่าเจนละอย่างเสมอต้นเสมอปลาย) ทางด้านตะวันตก โล-ฮู จัดส่งช้างไปเป็นของขวัญยังราชสำนักจีนใน ค.ศ.1155 คณะทูตนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา (โล-ฮู) ตอนนั้น เป็นอิสระจากการควบคุมของเขมร

อิสรภาพของภูมิภาคทางตะวันตก ซึ่งแต่ก่อน เคยอยู่ใต้บังคับของอาณาจักรเขมร เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่กษัตริย์เขมรส่งกองทหารไปรบกับเพื่อนบ้านทางตะวันออกคือจามและเวียดนามมากขึ้น การส่งทหารไปนี้ มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์เขมรนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดเป็นต้นมา และจารึกของเขมรก็บอกเป็นนัยว่า กษัตริย์เขมรนั้น ก็เหมือนกับเพื่อนบ้านจาม คือเริ่มพึ่งพาอาศัยสมบัติที่ทำสงครามได้มา เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ของราชสำนัก จารึกเขมรสรรเสริญกิจกรรมที่กษัตริย์ทรงนำกำลังทหารไป “พิชิต” ดินแดนต่าง ๆ และนำสิ่งของที่ยึดได้จากการทำสงครามมาแจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ ของเขมรในเวลาต่อมา ความสำคัญของการส่งกำลังทหารไปปล้น ในฐานะแหล่งรายได้ของรัฐที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นี้ แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์เขมรไม่สามารถหรือไม่เต็มใจ หรือไม่ต้องการให้รัฐเพิ่มการเก็บภาษีโดยตรงจากฐานทางเกษตรกรรมของรัฐ

ดังที่อธิบายแล้วข้างต้นว่า วิธีการบริหารบ้านเมืองแบบสร้าง “อธิปไตยทางพิธีกรรม” ของรัฐเขมร ขึ้นอยู่กับการผลิตที่ได้จากของบริจาคให้วัด ความสำเร็จของระบบนี้ สะท้อนให้เห็นในจารึกของเขมร ที่รายงานถึงความมั่งคั่งไพบูลย์ที่แพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ความมีเสถียรภาพโดยทั่วไป และการขยายฐานทางการเกษตรของรัฐออกไปอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าเขมรจะมีสงครามสืบราชสมบัติเกิดขึ้นอยู่เป็นระยะ ๆ รวมทั้งมีการรุกรานที่มาจากเวียดนามและจาม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่อยู่ในประวัติศาสตร์เขมรนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดเป็นต้นมาก็ตาม ปัญหาเหล่านี้คงต้องเพิ่มภาระทาง

---

[81] O. W. Wolters, “Tāmbralinga,” BSOAS, 21, 3 (1958) 600, translated from the ***Ling-wai-tai-ta*** (1178).

การเงินให้แก่รัฐ กระนั้นแล้ว ยังเป็นเรื่องน่าพิศวงอยู่ ที่กษัตริย์เขมรยังดำเนินการปล้นสะดม แม้ว่าเขมรได้พัฒนาระบบเกษตรกรรมการปลูกข้าวนาดำที่สามารถสนองความต้องการของรัฐได้เกินพอแล้วก็ตาม การหมกมุ่นกับสงคราม อาจเป็นการตอบสนองที่จำเป็นต่อการรุกล้ำเป็นระยะ ๆ จากเวียดนามและจาม กล่าวคือเป็นการดำเนินตามแนวคิดที่ว่า การตั้งรับที่ดีที่สุด คือการรุกที่ดี ความเป็นไปได้ประการที่สอง ก็คือ สงครามเหล่านี้ แสดงถึงการแสวงหาอำนาจและเกียรติยศเฉพาะตัว ที่จะมีขึ้นแก่กษัตริย์เขมรผู้นำกองทหารไปรบกับเวียดนามและจามได้อย่างประสบความสำเร็จ ซึ่งเท่ากับกษัตริย์พระองค์นั้นได้ทรงกระทำตามความคาดหวังที่ราษฎรเขมรย่อมมีอยู่กับกษัตริย์ของพวกตน หากว่าเป็นกรณีเช่นนี้ ทหารเขมร ซึ่งดูจะออกรบอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ก็น่าจะยังชีพอยู่ได้ด้วยการปล้นของตน ประการที่สาม พอจะคาดคิดไปได้เช่นกันว่า กษัตริย์เขมรก็ทำนองเดียวกับรัฐพุกามของพม่า คือบริจาคให้แก่วัดของรัฐเพื่อส่งเสริมอำนาจอธิปไตยตามพิธีกรรมอย่างสิ้นเปลืองมากเสียจนต้องสำรวจหาแหล่งรายได้ทางเลือกเพื่อนำมาใช้สำหรับกิจกรรมส่วนพระองค์เหล่านี้ อาทิเช่น ริเริ่มการก่อสร้างวัดและพิธีกรรมใหม่ ๆ และจ่ายค่าจ้างให้กับทหาร ที่ร่วมในการยุทธของเขมร รายได้พวกนี้สามารถทดแทนการกะเกณฑ์เอาจากผู้ผลิตทางการเกษตรของพระองค์เองเพิ่มขึ้น ความเป็นไปได้อย่างที่สี่คือ กษัตริย์เขมรต้องการกำลังคนเพิ่ม เป็นความต้องการมากยิ่งกว่าการเพิ่มรายได้ ทั้งนี้เพื่อให้มาประจำหน้าที่ทางการบริหารและการทหารซึ่งออกรบอยู่เสมอ รวมทั้งเพื่อสนองความต้องการแรงงานจากการที่ได้ทรงขยายระบบเกษตรกรรมและโครงการก่อสร้างที่ใหญ่โตมโหฬารอย่างมากเหล่านั้น

เช่นเดียวกับในกรณีของชวา ระบบรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคแรก ๆ ย่อมจะมีศักยภาพในการพัฒนาอยู่เพียงแค่ขีดจำกัด หากพึ่งพาอาศัยรายได้จากส่วนเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว รัฐที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำนั้น อำนาจสูงสุดของรัฐจะมั่นคงอยู่ได้ เฉพาะเมื่อผู้ที่อ้างตนเป็นใหญ่ดำเนินกิจการด้านเศรษฐกิจภายนอกอย่างแข็งขันเท่านั้น ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงการที่ผู้เป็นใหญ่ต้องเผชิญกับชนชั้นสูงและสถาบันที่คอยแข่งขันเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่กันอยู่ เช่นเดียวกับชวา การเป็นผู้นำทางด้านเศรษฐกิจในส่วนการพาณิชย์ ให้แหล่งรายได้ใหม่ที่กษัตริย์เขมรและพม่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบและสิบเอ็ดนำมาใช้เพื่อส่งเสริมความสำเร็จด้านการเมืองของรัฐตน

แม้ว่าหลักฐานที่อภิปรายมาข้างต้นจะบ่งชี้ว่า การมีส่วนร่วมของรัฐเขมรและพม่าในเส้นทางการพาณิชย์นานาชาติ มิได้เป็นความข้องเกี่ยวอย่างผิวเผิน แต่กิจกรรมนี้ต้องถือว่าเป็นความห่วงใยเป็นอันดับรองของกษัตริย์ของสองรัฐนี้ ประมุขของเขมรและพม่า ต่างมุ่งมั่นที่จะพัฒนาฐานการเกษตรของตนรอบ ๆ พระนครและพุกาม เช่นเดียวกับดำเนินความสัมพันธ์รอบนอก --หากจะกล่าวในแง่ภูมิศาสตร์ - กับเส้นทางเดินเรือที่สำคัญ ๆ ระหว่างตะวันออก-ตะวันตก จะเห็นว่า กษัตริย์ของทั้งสองอาณาจักร ทรงขยายฐานทางด้านเศรษฐกิจของพระองค์ ด้วยการส่งเสริมให้ข้าในบังคับ นำที่ดินที่ไม่ได้ใช้มาเพาะปลูก ทรงขยายอิทธิพลความเป็นใหญ่ทางการเมืองออกไปจากเขตที่เป็นแกนของพระองค์ ขณะเดียวกัน ก็ทรงเริ่มดำเนินการทางการทูตกับบรรดาเพื่อนบ้านด้วย ทว่าหลังคริสต์ศตวรรษที่สิบ

สอง ประมุขของพระนครและพุกาม ทรงเลือกที่จะดำเนินการปกครองรัฐโดยมุ่งสู่ภายใน แทนการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นยิ่งขึ้นในเส้นทางการค้านอกภูมิภาคออกไป อย่างไรก็ดี เพื่อนบ้านทางตะวันออกเฉียงใต้ คือรัฐจามที่ควบคุมส่วนดินแดนที่อยู่ทางใต้ของประเทศเวียดนามในปัจจุบัน มีความปรารถนาที่แรงกล้ายิ่งกว่า ที่จะรุกแทรกเข้ามายังช่องทางการค้าระหว่างชาติเหล่านี้

เศรษฐกิจ-การเมืองที่อาศัยการปล้นสะดมของจามปา

รัฐจามซึ่งครองอำนาจเหนือบริเวณทางใต้ของเวียดนามตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สองจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า นับเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงการเป็นแคว้นที่ประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม ทว่ามิได้มีการรวมศูนย์อำนาจอย่างเป็นปึกแผ่น จามปาตามที่ทราบกันอยู่จากบันทึกในรูปจารึก รวมทั้งจากแหล่งข้อมูลภายนอก เป็นชื่อของอาณาจักรของประชาชนชาวจาม เช่นเดียวกับอารยธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยเดียวกัน อาณาจักรจามปาทิ้งกลุ่มวัดวาอารามที่น่าประทับใจและจารึกจำนวนมากไว้เบื้องหลัง (ข้อความในจารึก เรียบเรียงขึ้นทั้งในภาษาสันสกฤตและภาษาจาม) วัดวาอารามและจารึกเหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญของประวัติศาสตร์ยุคต้นของจาม พิจารณาโดยอาศัยซากโบราณคดีของจามปาเป็นพื้นฐาน เราจำเป็นต้องจัดจามปาไว้ในกลุ่มรัฐสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกรัฐหนึ่ง กระนั้น หลักฐานด้านจารึกของจาม สะท้อนให้เห็นว่าระบบรัฐของจามปามีความอ่อนแอในด้านสถาบันและต้องพึ่งพาเครือข่ายการเป็นพันธมิตรโดยส่วนตัวเพื่อรวมประชากรที่แบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ เข้าด้วย

อาณาจักรจามประกอบด้วยชุมชนที่กระจัดกระจายอยู่ในลุ่มแม่น้ำและที่ราบชายฝั่งทะเล บริเวณที่อยู่ระหว่างทะเลจีนใต้และเทือกเขา ชาวจามอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่นำมาซึ่งการเลี้ยงชีพแบบหลากหลาย นับตั้งแต่เกษตรกรรม การทำสวน การประมง การค้า และการเป็นโจรสลัด เมืองหลวงของจามปาซึ่งมีอยู่หลายเมือง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ห่างจากกันมาก ตามส่วนต่าง ๆ ของชายฝั่งทะเล แต่ละเมืองหลวงเหล่านี้ผลัดกันเป็นใหญ่เหนือเมืองอื่น ๆ – แต่ละครั้งที่แต่ละเมืองขึ้นมาเป็นใหญ่ ทางจีนจะรู้จักในอีกชื่อหนึ่ง ซึ่งต่างกันไปแต่ละครั้ง จามปามีการรวมตัวกันทางการเมืองอย่างหลวม ๆ โดยวัฒนธรรมจามมีลักษณะเป็นสากลประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติและภาษาปะปนกันอยู่ จามมีการคมนาคมติดต่ออย่างสม่ำเสมอกับบรรดาเพื่อนบ้านทางใต้กับตะวันตกทั้งโดยทางบกและทางทะเล[82] เครือข่ายของทะเลสาบน้ำเค็มกับแม่น้ำที่ใช้เดินเรือได้ ระหว่างเว้และกวางตรี ทำให้จามมีทางน้ำ

---

[82] Paul Mus, ***India Seen From the East: Indian and Indigenous Cults of Champa***, trans. I.W. Mabbett and D. P. Chandler, Monash Papers on Southeast Asia no.3, Clayton, Victoria, 1975; Georges Maspero, ***Le Royaume de Champa***, Paris, 1928.

สำหรับการคมนาคมภายในที่มั่นใจได้ ซากโบราณสถานของจาม มีรายเรียงอยู่บริเวณต้นแม่น้ำและที่สูง ซากโบราณสถานของจามบริเวณทวนแม่น้ำขึ้นไป จากบินห์ดินห์ (วิชัย) คือที่เชียว เรียว ที่ยาง พรอง และสถานที่อื่น ๆ ที่อยู่บนที่สูง เป็นหลักฐานระบุเป็นพิเศษว่าชาวจามปรากฏอยู่ทั่วบริเวณเครือข่ายแม่น้ำซอง บา ที่ไหลคดเคี้ยวอ้อมเทือกเขาบินห์ดินห์ ซึ่งมีทางผ่านภูเขาเลยที่สูงออกไปเข้าสู่ลาวและกัมพูชา[83]

สิทธิการถือครองที่ดินบริเวณที่ลุ่ม มักมีอยู่ร่วมกันหลายหมู่บ้าน โดยหัวหน้าหมู่บ้าน ร่วมมือกันเพื่อการควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทำภายในหมู่บ้าน การประสานงานด้านเศรษฐกิจระหว่างหมู่บ้าน ครอบคลุมถึงการบำรุงรักษาระบบการจัดการน้ำที่ใช้ร่วมกัน และการจัดหายุ้งฉางที่ใช้ร่วมกัน เกษตรกรจามปลูกข้าวโดยใช้ไถเหล็กที่ค่อนข้างซับซ้อน และใช้ระหัดวิดน้ำขนาดใหญ่สำหรับการชลประทาน แต่ละหมู่บ้านต่างมี “หัวหน้าน้ำ” ทำหน้าที่จัดระบบการทำงานให้ชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านแผ้วถางที่ดินสร้างและบำรุงรักษาทางน้ำและคันดินต่าง ๆ หัวหน้าหมู่บ้านมาพบปะประชุมกันเพื่อประสานงานการรักษาระบบทั้งหมด อาณาจักรจามมีชื่อเป็นพิเศษในเรื่อง “ข้าวนาลอย” ซึ่งได้ผลเร็ว (“หนึ่งร้อยวัน”) และสามารถปลูกได้แม้ใต้น้ำที่สูงถึงห้าเมตร หมู่บ้านการเกษตรของจาม กระจัดกระจายขึ้นไปตามหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน และบนเนินเขาที่ทำเป็นชั้นเป็นขั้น และเข้าสู่พรมแดนด้านนิเวศน์วิทยา ระหว่างที่สูงกับที่ลุ่ม ส่วนที่ชาวจามอาศัยอยู่จะปลูกข้าวนาดำ ทว่าในหมู่ชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขาที่อยู่ติด ๆ กันนั้น ส่วนใหญ่แล้ว เพาะปลูกแบบไร่นาเลื่อนลอย คือเปลี่ยนที่ใหม่ไปเรื่อย ๆ (แบบถางแล้วเผา) ร่วมไปกับการล่าสัตว์และเก็บของป่า

การย้ายศูนย์กลางของกษัตริย์จาม (“นครหลวง”) เป็นระยะ ๆ ไปอยู่ตามศูนย์กลางเมืองบริเวณปากแม่น้ำซึ่งมีอยู่หลายศูนย์และมีชื่อแบบอินเดีย—อาทิเช่น อินทรปุระ (ตราเกี๋ยว) วิชัย (บินห์ดินห์) และคอธารา (นาตรัง) –ไม่ได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงจากการปกครองของราชวงศ์หนึ่งไปเป็นของอีกราชวงศ์ หากเป็นการโยกย้ายความเป็นใหญ่จากกลุ่มชนชั้นสูงของระบบลุ่มแม่น้ำจามระบบหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง เมื่อกลุ่มชนชั้นสูงของระบบแม่น้ำนั้น มีอิทธิพลเหนือศูนย์กลางเมืองปากแม่น้ำของชายฝั่งทะเลจาม เมื่อเป็นเช่นนี้ แคว้นจามจึงเหมือนกับรัฐริมแม่น้ำของมาเลย์ดังที่กล่าวข้างต้น มากกว่าจะเหมือนกับบรรดาเพื่อนบ้านบนที่ราบนาดำส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ทางตะวันตกและทางเหนือ เช่นเดียวกับประมุขของหน่วยเศรษฐกิจ-การเมือง-ที่อิงแม่น้ำเป็นหลักของส่วนหมู่เกาะ อำนาจการปกครองของกษัตริย์จาม รวมศูนย์อยู่ภายในที่ราบปากแม่น้ำของพระองค์เอง อำนาจอธิปไตยของกษัตริย์จามเหนือ ส่วนที่เลยพ้นจากฐานที่เป็นศูนย์กลางของเมืองปากแม่น้ำนั้น ขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ที่จะสร้างเครือข่ายความเป็นพันธมิตรกับบรรดาผู้นำประชากรบริเวณที่อยู่ตอน

---

[83] Gerald C Hickey, ***Sons of the Mountains***, New Haven, 1982. 460.

ในลึกเลยขึ้นไปทางต้นแม่น้ำ รวมทั้งการเป็นพันธมิตรกับผู้นำของระบบริมแม่น้ำอื่น ๆ ของชายฝั่งทะเลจาม

แม้มีการโยกย้ายอำนาจในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ กัน จากศูนย์กลางเมืองปากแม่น้ำศูนย์กลางหนึ่งไปยังอีกศูนย์กลางหนึ่ง แต่มีศูนย์กลางหนึ่งที่คงเดิมสม่ำเสมอ นั่นคือศูนย์กลางที่ศักดิ์สิทธิ์ของจามที่มิเซิน ศูนย์กลางนี้ตั้งอยู่ตรงปลายเขตที่สูง บริเวณต้นแม่น้ำที่ขึ้นมาจากศูนย์กลางเมืองชายฝั่งทะเลที่อินทรปุระ (ตราเกี้ยว) มิเซินเป็นสถานที่ทำพิธีของกษัตริย์จาม ซึ่งเป็นพิธีที่ส่งเสริมความรู้สึกสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมในหมู่ประชากรที่แยกจากกันเป็นกลุ่ม ๆ ของอาณาจักรจาม จะเห็นว่า แม้ว่าสังคมจามในแง่สถาบันมีความผูกพันกันอย่างเบาบาง แต่ค่านิยมร่วมกันที่แสดงออกในจารึกของจามปาที่กระจายอยู่อย่างกว้างขวาง แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างสูงในทางสังคม ปัจจัยนี้เองที่เป็นรากฐานให้แคว้นจามดำเนินการไปได้ในฐานะแคว้น ๆ หนึ่ง

ลักษณะการบริหารบ้านเมืองที่เป็นรูปแบบของจาม ดังที่พรรณาออกมาในจารึกต่าง ๆ ให้การเน้นย้ำที่ความสำเร็จส่วนพระองค์ของกษัตริย์จาม ความเชื่อในท้องถิ่นในยุคแรก ๆ สนับสนุนความคิดที่ว่า ปัจเจกชนบางคน (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำของสังคมจาม) สามารถสูงส่งกว่าผู้อื่นได้ ชาวจามถือว่า คนเรานั้น มีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน ทั้งความสามารถในทางโลกย์และทางจิตวิญญาณ ความสำเร็จทางโลกย์อันเกิดจากความกล้าหาญของบุคคลหนึ่ง ย่อมเป็นเครื่องยืนยันถึงความสูงส่งทางด้านจิตวิญญาณของบุคคลนั้น ความสำเร็จโดยส่วนตัวในชั่วชีวิตของบุคคลย่อมทำให้บุคคลนั้นได้รับสถานภาพเป็นบรรพบุรุษคนหนึ่งด้วย

ชาวจามห่วงใยต่อผู้ที่ตายไปแล้วอย่างแรงกล้าตั้งแต่ดั้งเดิมมาแล้ว บุคคลย่อมปรารถนาที่จะมีความผูกพันโดยส่วนตัวกับ “บรรพบุรุษผู้มีอิทธิฤทธิ์” ซึ่งเชื่อกันว่า สามารถมอบสิ่งที่มีความสำคัญทั้งทางด้านวัตถุและจิตวิญญาณแก่ผู้ที่แสดงความเคารพสักการะ[84] ทำนองเดียวกับที่บุคคลย่อมปรารถนาที่จะเป็นพันธมิตรกับผู้มีอำนาจเหนือกว่าขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่บรรลุถึงความยิ่งใหญ่ในชีวิตนั้น ถือกันว่าเพราะมีการติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษที่มีความยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าคนอื่น ๆ ในรุ่นเดียวกัน ผู้เป็นสาวกยืนยันความผูกพันของตนเองกับบรรพบุรุษ ด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำที่ประสบความสำเร็จ ความเคารพสักการะต่อเจ้านายเหนือหัว จึงเท่ากับเป็นการแสดงความเชื่อฟังต่อบรรพบุรุษ

---

[84] ดูการอภิปรายเรื่อง “บุรุษผู้ทรงอิทธิฤทธิ์” อย่างละเอียด ใน O. W. Wolters, *History , Culture and Region in Southeast Asian Perspectives*, Singapore, 1982.

ประชากรที่เป็นราษฎรพิสูจน์ความสามารถของตนในการไต่เต้าขึ้นไปดำรงสถานภาพบรรพบุรุษ ด้วยการมีส่วนร่วมในความสำเร็จของเจ้านายเหนือหัวที่ตนสังกัดอยู่อย่างต่อเนื่อง เจ้านายที่ประสบความสำเร็จ แสดงตนเสมือนหนึ่งว่ามีอิทธิพลต่อสถานภาพของผู้ที่สนับสนุนตนในยามที่มีชีวิตอยู่ รวมทั้งต่อความหวังของพวกเขาที่จะได้รับการยอมรับนับถือเมื่อตายไปแล้ว เจ้านายผู้ให้การอุปถัมภ์ที่ประสบความสำเร็จ จะแสดงการรับรู้ถึงความสำเร็จและความดีความชอบของผู้อยู่ในอุปถัมภ์ของตนด้วยการปูน "บำเหน็จ" –ทั้งทางวัตถุ (ตำแหน่งและทรัพย์สิน) และทางจิตวิญญาณ (พิธีกรรมกับสถานภาพเมื่อตายแล้ว)—แก่ผู้ที่ประกอบกิจการงานในนามของเจ้านายผู้อุปถัมภ์ อย่างคุ้มค่าควรแก่การใส่ใจ

สังคมจามยุคต้น จึงมีจุดศูนย์รวมอยู่เบื้องหลังผู้นำที่ได้รับพรจากภูติ ร่วมไปกับการสนับสนุนจากสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของอินเดีย ประสมกับสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมทั้งกับค่านิยมที่ยินยอมให้ผู้นำระดมประชากรและทรัพยากรในท้องถิ่นไปใช้ในการผจญภัยข้ามภูมิภาค ประมุขจามยุคต้น ๆ นับถือพระศิวะ ดังเห็นได้จากการกล่าวถึงการอุปถัมภ์พวกนักพรตโยคีและการถือว่าตนเป็นประหนึ่งเจ้าแห่งจักรวาลและเจ้าแห่งที่อยู่อาศัยของผู้ตาย ประมุขจามยังนับถือพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามในพระเวท และในสมัยหลัง ๆ ก็เทียบตนเองว่าเป็นเสมือนหนึ่งพระวิษณุและเทพอื่น ๆ ในพุทธศาสนาในทำนองเดียวกัน[85] ประมุขของชาวจามไม่ใคร่กังวลกับการพัฒนาสถาบันของรัฐ หากแต่หันมาริเริ่มตั้งนิกายซึ่งรวมศาสนาความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้บริวารพึ่งพาอาศัยได้ เพราะตัวผู้นำ มีความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับบรรพบุรุษรวมทั้งความสัมพันธ์กับเทพในจักรวาลของอินเดียด้วย

อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว ประมุขที่ประสบความสำเร็จจำต้องสร้างรายได้ให้แก่ผู้เป็นบริวารโดยตรงของตน และรักษาสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทางวัตถุให้แก่ราษฎรอย่างที่คาดหวังกันว่ากษัตริย์จักต้องจัดหาให้ เมื่อความมั่งคั่งไพบูลย์ทางเศรษฐกิจสูญสิ้นไป ข้อสงสัยที่สำคัญยิ่งย่อมเกิดขึ้นเกี่ยวกับคุณสมบัติความเป็นผู้วิเศษที่อำนวยให้เกิดความสำเร็จตามลัทธิบูชาประมุข และในไม่ช้า หน่วยปกครองตามภูมิภาคจะยืนยันสิทธิในการปกครองอย่างเป็นอิสระของตนเองขึ้นมาใหม่ ตลอดประวัติศาสตร์ของจาม การตั้งตนเป็นอิสระในส่วนภูมิภาคและการต่อต้านความทะเยอทะยานเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของผู้ที่หมายจะขึ้นมาเป็นกษัตริย์จาม ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ นั้น ประจวบกันพอดีกับความไม่สามารถให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจได้ตามที่คาดหวังไว้

ขณะที่ประมุขในยุคต้น ๆ ของรัฐใหญ่ที่ปลูกข้าวนาดำรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างอำนาจการปกครองได้โดยอาศัยรายได้จากฐานทางเกษตรกรรมที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพนั้น หลักฐานจากหลายแหล่งของอารยธรรมจามกลับบ่งชี้ว่า ประมุขของจามไม่อาจคาดหวังว่าผลผลิตส่วนเกินทาง

---

[85] I.W. Mabbett, "Buddhism in Champa" in Marr and Milner, 289-313.

การเกษตรจะหลั่งไหลมามากพอแก่การใช้จ่ายเพื่อความทะเยอทะยานทางการเมืองตนได้ มีความไม่เห็นพ้องต้องกันในหมู่นักประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับผลิตผลทางการเกษตรของอาณาจักรจาม แหล่งข้อมูลของจีน ให้หลักฐานพิสูจน์ว่า ชาวจามเป็นผู้ปลูกข้าวนาดำและจีนรู้จักดินแดนจามเป็นการเฉพาะว่าเป็นแหล่งปลูกข้าว “นาลอย” ที่ขึ้นเร็ว ซึ่งชาวจีนได้นำแบบอย่างมาใช้ในตอนใต้ของประเทศตนด้วย ทว่าหลักฐานที่เหลือจากอารยธรรมจาม รวมทั้งแหล่งข้อมูลของจีน มิได้แสดงถึงพัฒนาการทางการเกษตรอย่างกว้างขวางในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินจากชายฝั่ง เช่นที่พบในรัฐที่ปลูกข้าวนาดำใหญ่ ๆ ในสมัยเดียวกับจามปา คือในกัมพูชา พม่า ชวาและสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงของเวียดนาม ปัญหาใหญ่ที่กษัตริย์จามต้องเผชิญ คือการที่ภูมิภาคระหว่างสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและเมืองเว้ ซึ่งอยู่ภายในอำนาจการปกครองของจามนั้น มิได้มีที่ราบกว้างขวางพอที่จะสนองความเป็นอู่ข้าวเพื่อเลี้ยงดูแคว้นที่มีความซับซ้อนได้

ภาระหน้าที่ของกษัตริย์ตามจารึกของจามนั้น มิได้อยู่ที่การบริหารรัฐกิจประจำวัน หากอยู่ที่สนามรบ เพื่อปกป้องชุมชนของราษฎร โดยการนี้เท่ากับทรงรักษาความมั่นคั่งไพบูลย์ของชุมชนเอาไว้ บันทึกหลักฐานของจามไม่เคยกล่าวอ้างถึงกษัตริย์จามว่าทรงเป็นผู้บริหารจัดการเรื่องน้ำในท้องถิ่น และกษัตริย์จามก็ไม่เคยทรงมีบทบาทในการควบคุมดูแลยุ้งฉางของชุมชน ยุ้งฉางของชุมชนนี้เป็นแหล่งที่มาของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนเกษตรกรในท้องถิ่น เช่นเดียวกับเครือข่ายการบริหารจัดการเรื่องน้ำในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี ก็มีบ้างเป็นระยะ ๆ ที่กษัตริย์จามทรงมอบหมายความรับผิดชอบเรื่องการควบคุมดูแลยุ้งฉางของส่วนรวมแห่งใหม่หรือที่มีอยู่แล้ว ให้แก่วัดที่ตั้งขึ้นใหม่

จารึกต่าง ๆ รายงานว่า กษัตริย์จามมีสิทธิได้รับผลผลิตการเกษตรในท้องถิ่นหนึ่งในหก เป็นการตอบแทนการรักษาความมั่นคงไพบูลย์ให้แก่ราษฎรของพระองค์ ทว่ามีการประกาศซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า เนื่องจาก “พระเมตตา” ของประมุข รัฐจึงคาดว่าจะเก็บเพียงหนึ่งในสิบ เนื่องจากข้อความดังกล่าวปรากฏในจารึกที่รายงานการโอนสิทธิ ในรายได้จากที่ดินของประมุขที่ราษฎรยังค้างชำระอยู่ให้แก่วัดต่าง ๆ (ซึ่งมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ ในฐานะศูนย์รวบรวมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ) เราจึงสามารถอนุมานได้ว่า รัฐไม่เต็มใจหรือไม่สามารถเรียกเก็บส่วนแบ่งจากการผลิตในท้องถิ่นได้ แม้ในบริเวณที่เป็นฐานที่ตั้งของระบบแม่น้ำของรัฐเอง และดังนั้น จึงยกส่วนที่เก็บพอเป็นพิธีหนึ่งในสิบนี้ให้แก่วัด ด้วยความหวังว่า วัดซึ่งเป็นสถาบันที่มีรากเหง้าอยู่ในท้องถิ่น อาจโชคดีกว่า ในการเก็บภาษีในรูปดังกล่าวปกติแล้ว สิ่งที่ยกให้ คือสิทธิในรายได้จากที่ดินซึ่งไม่มีการเพาะปลูกและไม่มีประชากรอาศัยอยู่ นี่ยิ่งเป็นการบ่งชี้ชัดยิ่งขึ้นไปอีกว่า รัฐมีสิทธิเหนือที่ดินที่มีการเพาะปลูกแล้ว แต่เพียงแค่ในขอบเขตจำกัด

วัดหรือเจ้าหน้าที่ของวัดบ่อยครั้งเป็นผู้รับหน้าที่ควบคุมคนงาน (เชลยศึกหรือข้าทาสอื่น ๆ ทั้งชายและหญิง) ที่รัฐมอบหมายให้ไปช่วยงานขยายพื้นที่เกษตรกรรม การเสริมสร้างการควบคุมที่ดินและยุ้งฉางที่มีอยู่ และการมอบหมายอำนาจควบคุมดังกล่าวให้กับทางวัด ซึ่งในทางกลับกัน ช่วย

ส่งเสริมอำนาจการปกครองของกษัตริย์ตามหลักศาสนาด้วยนั้น อาจเป็นการเอื้อให้กษัตริย์จามสามารถเข้าถึงการผลิตในท้องถิ่นได้โดยอ้อม ซึ่งหากไม่ใช้วิธีนี้แล้ว รัฐก็ไม่สามารถเข้าถึงได้เลย

ความไร้เสถียรภาพของอำนาจการปกครองของกษัตริย์จาม เผยให้เห็นชัดเป็นพิเศษ ที่ความไม่เสมอต้นเสมอปลายระหว่างข้อความในจารึกที่เน้นถึงพลังแห่งความสามารถทางศีลธรรมและทางร่างกายของพระประมุข กับข้อความตอนสรุปที่ว่า พลังนี้ ไม่เพียงพอที่จะค้ำประกันความมั่นคงปลอดภัยในอนาคตให้แก่วัดที่ได้รับบริจาค จารึกของจามใช้คำสาปแช่งเพื่อปกป้องวัด แทนการขู่ว่าจะโต้กลับแก่ผู้กระทำผิดทางร่างกาย จารึกของจามเชิดชูสมรรถนะทางร่างกายและความกล้าหาญส่วนพระองค์ของกษัตริย์จาม แต่ปกติแล้ว จะจบท้ายลงด้วยการประกาศว่า ผู้ที่ปล้นวัด (ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการกล่าวถึงอย่างสม่ำเสมอ คงเป็นกรณีที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ จนเป็นธรรมดา) จะต้องถูกเทพลงโทษอย่างสาสม – ปกติแล้ว คือการทำให้อายุสั้นและชีวิตไม่เจริญก้าวหน้า และเมื่อเสียชีวิตไปแล้ว ต้องตกนรก อาทิเช่น จารึกการบริจาคตามแบบฉบับ จะจบท้ายด้วยคำเตือนดังนี้

> ผู้ปกป้องข้าวของทั้งหมดนี้ของอินทรภัทเรศวรในโลก จะได้รับความปีติของสวรรค์ร่วมกับเทพทั้งหลาย ผู้ที่นำสิ่งของเหล่านี้ไปจะตกนรกพร้อมกับครอบครัวของพวกมัน และจะพบแต่ความทุกข์โศกจากนรกตราบเท่าที่พระอาทิตย์และพระจันทร์ยังคงอยู่....[86]

เราอาจวางข้อสรุปโดยอาศัยหลักฐานจากจารึกได้ว่า ในรัชสมัยของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากสวรรคตไปแล้ว ดินแดนของพระองค์และที่สำคัญคือวัดที่ได้รับบริจาคจาก พระองค์จนมั่งคั่ง จะต้องถูกคู่แข่งทางการเมืองทั้งหลายมาปล้นชิงทรัพย์เอาไป ดังนั้น จารึกของกษัตริย์จามจึงได้รายงานถึงการปฏิสังขรณ์วัดของประมุขจามองค์ก่อน ๆ วัดเหล่านี้ ถูก “คนต่างแดน” ที่เลวร้ายเหมือนเป็นปีศาจทำลาย แต่ก็ถูกทำลายด้วยฝีมือของเหล่าหัวหน้าจามที่พยายามเข้ายึดทรัพยากรวัตถุและแรงงานที่จำเป็นเพื่อประกาศอำนาจความเป็นใหญ่ของตนเองด้วยเหมือนกัน การปฏิสังขรณ์วัดเป็นการแสดงถึงสิทธิธรรมทางการปกครอง และเป็นการป่าวประกาศว่า กษัตริย์พระองค์ใหม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะค้ำประกันการเลี้ยงชีพของราษฎรในอนาคต

เนื่องจากจามปามีชายฝั่งทะเลยาวเหยียด แหล่งรายได้ที่เป็นทางเลือกสำหรับกษัตริย์จามทางหนึ่ง คือทะเล แต่ทะเลนี่ก็เช่นกัน มีหลักฐานแต่เพียงเล็กน้อยว่ากษัตริย์จามทรงพึ่งพาอาศัยรายได้จากการค้า เพื่อใช้เป็นเงินทุนสร้างอำนาจการปกครองให้แก่พระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นรายได้จากภาษีท่าเรือหรือผลตอบแทนจากการผูกขาดของกษัตริย์ในการขายสินค้าต่าง ๆ ของท้องถิ่นให้แก่ผู้ทำการค้านานาชาติ

---

[86] Barth and Bergaigne, ISCC, 226ff.

การค้าชายฝั่งทะเลของจาม พึ่งพาอาศัยลมมรสุมในฤดูร้อน ซึ่งช่วยขับเคลื่อนการสัญจรทางทะเลขึ้นเหนือไปยังจีน ลมแรงจากทางเหนือ ในช่วงฤดูใบไม้ร่วงจนถึงฤดูใบไม้ผลิ ทำให้ชายฝั่งทะเลของจามเป็นที่พักพิงธรรมชาติสำหรับผู้ทำการค้าของทะเลจีนใต้ต้องเข้ามา ผู้ทำการค้าเหล่านี้ซึ่งรู้จักกันรวม ๆ ในนาม*เยห์* ต่างมุ่งหมายที่จะเดินทางไปยังหมู่เกาะและบริเวณเลยออกไป แม้ว่าชายฝั่งทะเลของจามมีที่ตั้งดีเมื่อพิจารณาถึงลมประจำฤดูที่พัดกระหน่ำอยู่ แต่แหล่งข้อมูลจีนมักถือว่าท่าเรือจามมิใช่ศูนย์กลางที่สำคัญเป็นอันดับแรกในการแลกเปลี่ยนทางการพาณิชย์นานาชาติ หากอยู่แค่ระดับรองลงไป กระนั้น ท่าเรือจามก็มีผลิตภัณฑ์ที่สำคัญซึ่งพ่อค้าชาวจีนและชาติอื่น ๆ ปรารถนา—ที่สำคัญคือของฟุ่มเฟือยอย่างเช่นงาช้าง นอแรด กระดองเต่า ไข่มุก ขนนกยูงและขนนกกะเต็น (คิงฟิช) เครื่องเทศและไม้หอม[87]

แหล่งข้อมูลของจีนและเวียดนาม แจกแจงรายการสินค้าที่มีอยู่ตามท่าเรือต่าง ๆ ที่ชายฝั่งทะเลจามไว้ และแสดงให้เห็นความสำคัญของบริเวณที่สูง ในฐานะแหล่งที่มาของสินค้าสำหรับการซื้อขายของจาม เป็นต้นว่า ช้างและงาช้าง เป็นสินค้าที่ต้องการมาก และรวมอยู่ในของบรรณาการที่กษัตริย์จามส่งไปยังราชสำนักจีนในวาระต่าง ๆ กันสิบสี่วาระ ระหว่าง ค.ศ.414 ถึง ค.ศ.1050 ช้างเหล่านี้มาจากบริเวณที่สูงส่วนต้นแม่น้ำเลยจากวิชัย (บินห์ดินห์) และปาณฑุรังคะ (ปานรัง) ขึ้นไป ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่ได้จากแหล่งเดียวกันนี้ได้แก่ นอแรด (นอแรดป่นเป็นยากระตุ้นกำหนัดที่สูงค่ายิ่งในหมู่ชาวจีน) กระวาน ขี้ผึ้ง ครั่ง ยางสน และไม้หอมนานาชนิด (ไม้จันทร์หอม, ไม้การบูน ไม้กฤษณา)[88] ลูกหมากกับใบพลูซึ่งเคี้ยวแล้วทำให้ฟันเป็นสีแดง เป็นผลิตผลของพื้นที่สูงบริเวณต้นแม่น้ำของอินทรปุระ (ตราเกี๋ยว) อบเชยเป็นผลิตผลจากภูมิภาคต้นน้ำของวิชัย ส่วนทองคำนั้น กล่าวกันว่า ขุดมาจากภูเขาทองห่างจากเมืองเว้สมัยใหม่ไปประมาณ 30 *ลี้*[89]*

ประวัติศาสตร์ของพื้นที่สูงที่ได้จากคำบอกเล่า ให้ภาพมองลึกที่มีค่า ทำให้เราเข้าใจธาตุแท้ของการแลกเปลี่ยนทางการพาณิชย์ของจาม ซึ่งมิได้มีระบุไว้ในแหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ยังเหลืออยู่เหล่านั้น ตำนานท้องถิ่นของเหล่าผู้อยู่ในที่สูงบริเวณที่ราบสูงดาร์ลัคใกล้กับเชียว เรียว ซึ่งเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของผลิตผลจากที่สูงที่ได้บรรยายไปแล้ว นั้นเล่าไว้ว่า จามพยายามดึงชาวที่ราบสูงให้

---

[87] Paul Wheatley, "Geographical Notes on Some Commodities involved in sung Maritime Trade," JMBRAS, 32, 2 (1959).

[88] Maspero, ***Champa***, 57, 67, 87-8, 99, 120, 133, 138.

[89] นักผจญภัยชาวอิตาเลียน นิโคโล เดอ คอนติ เดินทางไปจามปาโดยผ่านชวาในค.ศ. 1435 และรายงานว่า จามปาเป็นผู้ค้ารายสำคัญซึ่งจำหน่ายพืชตระกูลว่านหางจระเข้ การบูรและทองคำ Nicolo Conti, *The **Travels of Nicolo Conti in the East in the Early Part of the Fifteenth Century***, London, 1857, 8-9.

* 1 ลี้ เท่ากับระยะทาง 1/3 ไมล์

เข้ามารวมอยู่ในเศรษฐกิจการเมืองของจามด้วยการเจรจา มิใช่ด้วยกำลัง ชาวพื้นที่สูงได้รับข้อเสนอการให้การปกป้องคุ้มครองจากกองทัพจาม รวมทั้งสิทธิพิเศษในการเป็นคู่ค้าของจาม[90] เห็นได้ชัดว่าสิ่งที่มีค่ามากที่สุดในหมู่สินค้าที่ชาวจามเสนอขาย คือเกลือ ซึ่งเป็นของสำคัญอย่างยิ่งสำหรับอาหารของชนในที่สูง รวมทั้งสำหรับการเลี้ยงสัตว์ในท้องถิ่น นอกจากให้เหตุผลพิสูจน์ว่าพื้นที่สูงเป็นที่มาของสิ่งของสำหรับใช้ในการค้าที่มีระบุอยู่ในแหล่งข้อมูลของภายนอกแล้ว ประวัติศาสตร์บอกเล่าของพื้นที่สูงยังรายงานด้วยว่า กษัตริย์จามมีสิทธิที่จะได้รับผ้าที่ทอขึ้นในท้องถิ่น เป็นบรรณาการ[91]

กล่าวกันว่าในหมู่ประชากรในพื้นที่สูงในภูมิภาคทางเหนือของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้น หัวหน้าในท้องถิ่น ได้จัดตั้งกลุ่มคนเพื่อช่วยพวกจามเสาะหาไม้กฤษณา ไม้ซึ่งมีคุณค่าเพราะความหอมเมื่อนำมาเผาระหว่างทำพิธีของชาวจาม เวียดนามและจีน ชาวชนเผ่าในท้องถิ่น กลายมาเป็นข้าช่วงใช้ของพวกจาม และได้รับตรากับดาบของจาม พร้อมกับบรรดาศักดิ์ ซึ่งแปลได้คร่าว ๆ ว่า “เจ้า/นาย” ซึ่งยืนยันถึงสถานภาพความเป็นผู้นำของพวกเขา[92]

เครือข่ายที่ใกล้ชิดมากเป็นพิเศษของการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างจามปากับชวา เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่แปด ซึ่งรวมถึงการเป็นหุ้นส่วนทางการค้าในแบบพิเศษด้วย ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดถึงสิบ เกิดพัฒนาการของสิ่งที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะเรียกว่า “สถาปัตยกรรมอินโด-ชวา” ขึ้นในจามปา เป็นศิลปะที่แสดงเรื่องราวแนวพุทธศาสนามหายานนิกายตันตระซึ่งคล้ายคลึงกับภาพที่จำลองไว้ในศิลปะชวาที่อยู่ในสมัยเดียวกัน ภาพสลักนูนตามวัดต่าง ๆ ที่ศูนย์กลางอันศักดิ์สิทธิ์ของจามที่มิเซิน กล่าวกันว่าคล้ายกับภาพสลักนูนที่บุโรพุทโธ[93] ตามวัดต่าง ๆ บริเวณห่างจากมิเซินลงไปตามปลายแม่น้ำที่ดงดวง (อินทรปุระ) มีการผสมผสานกันในลักษณะที่พิเศษยิ่งระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาฮินดูนิกายไศวะ ณ บริเวณนี้ยังมีจารึกสมัยค.ศ. 911 ที่บันทึกเรื่องการผจญภัยของราชทวาร ข้าราชสำนักของจามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ ราชทวารเดินทางไปชวาสองครั้ง เพื่อศึกษาศาสตร์ทางด้านเวทมนต์คาถาของพุทธศาสนา คำที่ใช้ในจารึกคือ *สิทธยาตรา* ซึ่งเป็นคำเดียวกับที่ใช้อยู่ในนิกายตันตระเมื่อจะบรรยายถึงอำนาจวิเศษเหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในพุทธศาสนาและเป็นอำนาจที่กษัตริย์ศรีวิชัยสมัยปลายศตวรรษที่เจ็ดเพียรหาอยู่เช่นกัน[94]

---

[90] Hickey, ***Sons of the Mountains***, 116.

[91] ผ้าที่สตรีในหมู่บ้านทอขึ้นจากเส้นใยชนิดต่าง ๆ ในท้องถิ่น และโดยทั่วไปแล้ว มีสีสันสดใส ได้แก่สีแดง น้ำเงินและเหลือง ตัดกับสีดำ ขาวและเทา ซึ่งประกอบขึ้นเป็นแถบ หรือเป็นลวดลายเรขาคณิต ผ้าเหล่านี้ ยังคงเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีค่าของกลุ่มชนในที่สูง: ibid., 446.

[92] Ibid., 117.

[93] B.P. Groslier, ***Indochina***, Geneva, 1966, 39, 54, 77.

[94] E. Huber, “La Stele de Dong-duong,” BEFEO, 4 (1904) 85ff., verse BXI; **Hall**, ***Maritime Trade***, 79ff.

นักผจญภัยชาวอิตาลี นิโคโล เดอ คอนติ มาเยือนจามปาในค.ศ. 1435 ระหว่างเดินทางจากชวาไปยังจีนในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กษัตริย์จาม คือชัยสิมหะวรมันที่ 2 (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1307) อภิเษกกับเจ้าหญิงทาปสี ของชวา หลังจากนั้นไม่นาน เช นาง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1312 – 1318) ประมุขหุ่นของจามซึ่งผู้พิชิตชาวเวียดนาม อัน ฮวง เชิดขึ้นได้ยืนยันความเป็นอิสระของพระองค์ด้วยการเสด็จหนีไปชวา – เช นางนี้อาจเป็นโอรสของเจ้าหญิงชวาก็ได้[95] นอกจากนี้ยังมีตำนานของชวาที่เล่าเรื่องของทวาราวตี พระขนิษฐาของกษัตริย์จามพระองค์หนึ่ง ซึ่งอภิเษกสมรสกับประมุขของมัชปาหิต จากนั้น ทรงช่วยส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาอิสลามในชวาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ แหล่งข้อมูลของจามที่ให้หลักฐานบอกถึงที่พักอาศัยของชุมชนเศรษฐกิจอิสลามที่ปาณฑุรังคะในปลายศตวรรษที่สิบ ช่วยสนับสนุนความเชื่อของชวาที่ว่า การแพร่กระจายของอิสลามไปยังชวา มีต้นตอมาจากจามปา[96]

แม้ว่าหลักฐานนี้ ระบุไว้ด้วยว่า การค้าระหว่างชาติบริเวณชายฝั่งทะเลจามสามารถเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญได้ แต่การพึ่งพาอาศัยการขายผลิตผลในท้องถิ่นให้แก่ตลาดภายนอก ย่อมมิใช่ฐานทางเศรษฐกิจที่เพียงพอแก่การนำมาใช้สร้างแคว้นในระดับรัฐได้ ความผันผวนเป็นระยะ ๆ ของการค้าทางทะเลเนื่องจากความไม่สงบที่ปลายเส้นทางในจีนและตะวันออกกลาง มีความหมายว่า กษัตริย์จามก็เหมือนกับผู้นำของรัฐต่าง ๆ ของมาเลย์ทางใต้ คือไม่สามารถพึ่งพาอาศัยการพาณิชย์นานาชาติให้เป็นแหล่งการกระจายรายได้ที่กษัตริย์จะทรงกระทำได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง พระประมุขจามยังมิได้ทรงควบคุมการค้ากับภายนอกโดยตรง เรื่องนี้สามารถสรุปได้จากบันทึกการค้าตามชายฝั่งทะเลของจาม บันทึกเหล่านี้รายงานว่า ศูนย์กลางที่สำคัญของการค้านานาชาติอยู่ที่ปาณฑุรังคะ ตรงสุดปลายด้านใต้ของอาณาเขตทางการเมืองของจาม ประชากรที่อยู่ตามเกาะของปาณฑุรังคะอาจคงความเป็นอิสระจากการควบคุมทางการเมืองของจามไว้ได้มาก ทั้งนี้โดยตัดสินจากคำบรรยายถึงชุมชนที่ปรากฏในจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ซึ่งระบุลักษณะของประชากรปาณฑุรังคะว่า “เหมือนปีศาจ ขาดความเคารพยำเกรงและแข็งข้ออยู่เนือง ๆ” กับอำนาจการปกครองของรัฐ

เนื่องจากในจารึกที่ยังคงเหลืออยู่ที่บริเวณใจกลางอาณาจักรจาม ไม่ปรากฏการกล่าวอ้างถึงพ่อค้าเลยโดยสิ้นเชิง จึงดูเหมือนว่า การค้าระหว่างชาติ จำกัดอยู่เพียงแค่ปาณฑุรังคะ ที่ปาณฑุรังคะนี้ซึ่งอยู่ตรงปลายสุดด้านใต้ของอาณาจักรจาม เป็นที่ซึ่งสามารถกันชาวต่างชาติที่ “ดุร้าย” น่ากลัวเอาไว้ มิให้ไปยุ่มย่ามที่อื่นได้ (ไม่ต่างจากจีนทางเหนือ ที่ซึ่งการค้าทางทะเลกับทางตะวันตก ถูกแยกออกไปอยู่ที่กวางตุ้งตรงปลายสุดด้านใต้ของรัฐจีนในทำนองเดียวกัน) พ่อค้าต่างชาติที่มีฐานที่มั่นอยู่ที่ปาณฑุรังคะคงได้รับผลิตผลต่าง ๆ ดังที่ได้ระบุไว้จากส่วนเบื้องหลังทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินของจาม โดยผ่าน

---

[95] Maspero, ***Champa***, 189.

[96] Hall, ***Maritime Trade***, 183.

เครือข่ายการค้าที่กระทำกันอย่างคึกคักทางต้นแม่น้ำและชายฝั่ง อาณาบริเวณนี้อยู่ภายใต้อิทธิพลของประชากรนักท่องทะเลที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งของจามอย่างเป็นการถาวร

ในเวลาที่พวกเขาไม่สามารถพึ่งพาการไหลเวียนทางการค้าตามปกติ ที่จะทำให้ยังชีพได้ ประชากรนักท่องทะเลตามชายฝั่งทะเลของจามนี้ มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเป็นโจรสลัด ในช่วงที่การค้าซบเซาดังกล่าว ชาวทะเลเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะเข้าปล้นศูนย์กลางเมืองปากแม่น้ำที่อยู่ใกล้เคียง และปล้นวัดวาอารามของศูนย์กลางเมืองเหล่านั้น ดังนั้น เรื่องที่ว่า ในคริสต์ศตวรรษที่แปด มี “คนผิวดำที่ดุร้ายไร้ความปรานีจากทะเล” บุกปล้นวัดโพ นาครใกล้กับบริเวณที่เป็นเมืองนาตรังในยุคสมัยใหม่นั้น อาจเป็นได้ว่าพวกปล้นคือประชากรนักท่องทะเลของจามนี่เอง มิใช่ “ชาวต่างชาติ”

ราชสำนักจีนมักพยายามโดยไร้ผล ที่จะบังคับให้กษัตริย์จามรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของประชากรที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งของตน ทั้งนี้ เมื่อตัดสินจากความถี่ของคำเรียกร้องจากจีนแล้ว ก็คงจะดูเหมือนว่า ประชากรตามชายฝั่งเหล่านี้ แทบมิได้อยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์จามอยู่แล้ว โจรสลัดตามชายฝั่งทะเลของจาม มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในหมู่ชุมชนการค้านานาชาติ นักเดินทางมักได้รับการเตือนอยู่เนือง ๆ ให้หลีกเลี่ยงชายฝั่งทะเลจาม เวลาที่เดินทางจากบริเวณช่องแคบเมละกาเพื่อไปยังจีน เรื่องนี้ ทำให้ท่าเรือของจามมีเสน่ห์น้อยลงในสายตาของผู้ทำการค้านานาชาติ และยิ่งเพิ่มความเป็นไปได้ที่ว่า กษัตริย์จามไม่ทรงสามารถพึ่งพาอาศัยเงินภาษีจากการค้าได้อย่างสม่ำเสมอพอที่จะนำไปใช้จ่ายเพื่อความทะเยอทะยานทางการเมืองของพระองค์ได้

เมื่อไม่สามารถมั่นใจได้ว่าจะมีรายได้พอเพียง ไม่ว่าจากชุมชนเกษตรกรรมลุ่มแม่น้ำที่อยู่ในบังคับ หรือได้ผลตอบแทนที่เสมอต้นเสมอปลายจากการค้าภายในหรือภายนอก กษัตริย์จามจึงต้องแสวงหาแหล่งที่เป็นทางเลือกอื่น ที่สามารถให้เงินสนับสนุนเครือข่ายความเป็นพันธมิตรที่เป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่ออำนาจปกครองของกษัตริย์ ดังนั้น ประมุขจามจึงจำเป็นต้องแสวงหาทรัพย์สินที่อยู่นอกศูนย์ประชากรของพระองค์เอง ด้วยการนำพันธมิตรของพระองค์ออกไปรบนอกอาณาจักรจามอยู่เป็นระยะ ๆ การบุกโจมตีเพื่อปล้นเอาทรัพย์สิน จากบรรดาเพื่อนบ้านของจามปา จึงทำอยู่เป็นประจำ โดยเริ่มแรกนั้น ทำกับศูนย์ประชากรของคู่แข่งที่บริเวณปากแม่น้ำ และต่อมาภายหลัง จึงบุกเข้าสู่ดินแดนของเขมรที่อยู่ทางตะวันตกและดินแดนของเวียดนามที่อยู่ทางเหนือ

พลวัตของการปล้นสะดมนี้ เป็นเหตุผลที่อธิบายว่าทำไมประวัติศาสตร์จาม ส่วนใหญ่จึงมีแต่เรื่องการส่งทหารออกไปรบที่ดูเหมือนดำเนินอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ การบุกปล้นเป็นระยะ ๆ ของจามมีรายงานอยู่มิใช่แต่เฉพาะในจารึกของจามเท่านั้น หากยังรวมถึงในพงศาวดารของเวียดนาม และในจารึกทางด้านตะวันตก ของอาณาจักรเขมร ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเป็นต้นมา กองทัพของจามปล้น

ทรัพย์สินและแรงงาน—ท่าเรือของจามมีชื่อเสียงรู้จักกันกว้างขวางว่าเป็นแหล่งค้าทาสที่สำคัญ ทาสพวกนี้คือเชลยศึกที่ถูกนำมาขายให้กับผู้ซื้อนานาเชื้อชาติ ณ ที่นี้ ผลตอบแทนที่ได้จากการส่งทหารไปปล้นอย่างประสบความสำเร็จ ถูกนำมาแบ่งปันกันในหมู่ผู้เข้าร่วมการปล้น คนเหล่านี้ได้แก่นักรบหลายพวกหลายเหล่า ซึ่งปรากฏตัวอย่างโดดเด่นในจารึกของจามว่าเป็นพันธมิตรทางการเมืองที่เป็นหลักสำคัญของกษัตริย์รวมทั้ง/หรือประชากรตามชายฝั่งทะเลผู้มีทักษะด้านการเดินเรือ ทักษะเหล่านี้ทำให้พวกเขาเป็นผู้มีส่วนร่วมที่มีประโยชน์ยิ่ง ในการบุกปล้นหลักแหล่งที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลของ เวียดนามทางด้านเหนือ รวมทั้งหลักแหล่งของชาวเขมรที่อยู่ทวนขึ้นไปตามลำแม่น้ำโขงทางตอนใต้—นักรบเหล่านี้เป็นผู้ซึ่งยอมรับความเป็นใหญ่ของกษัตริย์จามเป็นการตอบแทน

การส่งทหารไปปล้นอย่างประสบความสำเร็จ ยังเป็นวิธีการที่พิสูจน์ถึงภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่จำเป็นของกษัตริย์จาม ในฐานะที่มาของความเป็นอยู่ที่ดีของราษฎรด้วย นักรบและผู้มีส่วนร่วมคนอื่น ๆ ที่เป็นกุญแจสำคัญในการเดินทางไปปล้นเป็นผลสำเร็จ มักได้รับมอบหมายอำนาจการปกครองเหนือที่ดินที่ยังไม่ได้มีการพัฒนาหรือจำเป็นต้องมีการพัฒนาใหม่ มีจารึกบันทึกไว้ว่า หนึ่งในการกระทำอย่างแรก ๆ ของเหล่าผู้สนับสนุนกษัตริย์เหล่านี้ คือการบริจาคอย่างฟุ่มเฟือยแก่วัดวาอารามต่าง ๆ และต่อมาเจ้าหน้าที่ของวัดที่ได้รับบริจาคก็เข้ารับหน้าที่ควบคุมดูแลโครงการพัฒนาที่ดิน ดูเหมือนว่า นักรบชั้นหัวกะทิเหล่านี้ บริจาคข้าวของเงินทอง หรือกระจายส่วนแบ่งส่วนหนึ่งที่ได้จากผลสำเร็จของการเดินทัพไปรบต่างแดน โดยวิธีมอบข้าวของต่าง ๆ เงินและแรงงาน ที่จะช่วยให้การพัฒนาท้องถิ่นสามารถเกิดขึ้นได้[97]

ข้าราชบริพารของกษัตริย์เฉลิมฉลองโครงการพัฒนานี้เช่นกัน ด้วยการตั้งลึงค์และสร้างวัดใหม่ในบริเวณที่เลยจากแกนกลางของกษัตริย์ออกไป เพื่อเป็นการยกย่องผู้ใจบุญของวัด แต่จะประกาศเป็นพิเศษโดยเฉพาะถึงความรุ่งโรจน์ในอดีตและปัจจุบันของกษัตริย์จาม และลึงค์ประจำวัดที่สร้างขึ้นนั้นจะได้ชื่อตามพระนามของกษัตริย์ การยอมรับนับถือกษัตริย์โดยวิธีบริจาคและสร้างวัดถวาย ช่วยส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นเกิดความซาบซึ้งในความสำเร็จของกษัตริย์ และส่งเสริมการยอมเข้ามาเป็นข้าใต้บังคับของกษัตริย์แห่งรัฐจามของพวกเขา โดยไม่ต้องมีการบริหารของกษัตริย์โดยตรง

ดังนั้น เราจึงอาจเข้าใจรัฐจามได้ว่าเป็นแคว้นที่โอบล้อมศูนย์กลางเมืองที่เรียงรายอยู่บริเวณปากแม่น้ำกับบริเวณต้นแม่น้ำที่อยู่ห่างชายฝั่งทะเลลึกเข้าไปภายใน ศูนย์กลางเหล่านี้รวมตัวกันอย่างหละหลวม และแทบไม่ได้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเลย การปราศจากฐานทรัพยากรที่เพียงพอแก่การสนับสนุนความมุ่งหวังทางการเมือง กษัตริย์จามจึงจำเป็นต้องอาศัยการยกทหารออกไปปล้นเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ได้ข้าวของต่าง ๆ มาแจกจ่ายโดยตรง (แบ่งข้าวของเหล่านั้นให้กับพันธมิตรนักรบ) หรือโดยอ้อม (ผ่านการบริจาคให้วัด) เพื่อรักษาความซื่อสัตย์จงรักภักดีให้ของผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณ

---

[97] อาทิ Barth and Bergaigne, ISCC, 218, 275.

เครือข่ายตามริมแม่น้ำของจาม กษัตริย์จามทรงรักษาความอ่อนน้อมของพันธมิตรทางทหารโดยตรงของพระองค์ได้ ด้วยการกักพวกเขาไว้ "ในสนาม" เมื่อทรงยกกองทหารไปปล้นในวาระต่าง ๆ เนื่องจากไม่มีระบบบริหารราชการที่กษัตริย์ทรงแต่งตั้งบุคคลให้มาบริหารภูมิภาคต่าง ๆ ของอาณาจักรจามโดยตรง กษัตริย์จามจึงหันมาพึ่งพาความเต็มใจของชนชั้นสูงในท้องถิ่นแทน ทรงให้คนเหล่านี้ยอมรับอำนาจการปกครองของกษัตริย์ โดยวิธีให้พวกเขาเข้ามีส่วนร่วมในการยกทหารไปพิชิตและ/หรือ ให้พวกเขาสนับสนุนศาสนานิกายต่าง ๆ ที่ประกาศอิทธิฤทธิ์และความสามารถที่สูงส่งของพระประมุข เศรษฐกิจ-การเมืองนี้ มีความไร้เสถียรภาพฝังอยู่ภายใน ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ต้องพึ่งพาอาศัยการแจกจ่ายข้าวของที่ปล้นมาได้ ชะตากรรมของรัฐจามนั้นถูกลิขิตเอาไว้แล้ว เมื่อในท้ายที่สุดกองทหารเวียดนามที่ยกมาแก้เผ็ด สามารถทำลายอาณาจักรจามให้พินาศลงได้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า[98]

การก่อตัวของเศรษฐกิจ-การเมืองของเวียดนาม

เศรษฐกิจของเวียดนามระยะต้น ๆ ขณะกำลังเติบโตขึ้นมานั้น มีการเคลื่อนย้ายจากบริเวณที่ดอนซึ่งเป็นที่ที่สูงกว่าอาณาบริเวณหุบเขาที่แม่น้ำแดงไหลผ่าน ลงมาสู่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ จากนั้น ก็เคลื่อนลงใต้ เข้าสู่ดินแดนซึ่งแต่ก่อนเป็นของพวกจาม สังคมเวียดนามยุคแรก ๆ ประกอบด้วยกลุ่มชุมชนขนาดย่อม ซึ่งทำการเกษตรในบริเวณเหนือดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ โดยใช้ภาวะการมีน้ำมาก-น้ำน้อยตามธรรมชาติของกระแสน้ำขึ้นน้ำลงจากระบบแม่น้ำแดง เข้าช่วยสนับสนุนเครือข่ายการชลประทานในท้องถิ่น เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบ สังคมเวียดนามมีพื้นฐานอยู่ที่หมู่บ้าน และได้พัฒนาคันดินกับระบบการระบายน้ำที่ซับซ้อนสำหรับควบคุมน้ำ บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำไหลหลากอย่างรุนแรงในฤดูมรสุม อาหารหลักในชีวิตชาวเวียดนาม ได้แก่ปลาและข้าว นักเขียนจีนสมัยคริส์ศตวรรษที่สิบสองรายงานว่า ชาวเวียดนามปลูกข้าวพันธุ์พิเศษที่เติบโตเร็ว เป็นข้าวที่มาจากจามปาเข้าสู่เวียดนาม ทว่าคนเวียดนามยังนิยมพันธุ์ข้าวพื้นเมืองกันมากกว่า[99]

---

[98] Maspero, ***Champa***, 237-9. เพื่อการเปรียบเทียบ ดู George W. Spencer, "The Polities of Plunder: The Cholas in Eleventh Century Ceylon," JAS, 35, 4 (1976).

[99] John K. Whitmore, "Elephants Can Actually Swim: Contemporary Chinese Views of Late Ly Dai Viet" in Marr and Milner, 130.

ความสนใจที่จีนมีต่อเวียดนามในแง่การเมืองระยะแรก ๆ เป็นผลเนื่องมาจากความปรารถนาในหมู่ผู้ปกครองจีนที่จะรักษาความมั่นคงปลอดภัยของเส้นทางการค้าทางใต้ นอกจากนี้จีนยังต้องการเข้าถึงสินค้าฟุ่มเฟือยทางใต้ ซึ่งได้แก่ไข่มุก กำยาน ยา งาช้าง นอแรด กระดองเต่า ปะการัง นกแก้ว นกกะเต็น นกยูง และ "สมบัติที่หายากอย่างอื่น ๆ ที่มีมากเพียงพอที่จะสนองความปรารถนาทุกประการ" ได้[1] ในตอนต้นคริสต์กาล เวียดนามในฐานะด่านหน้าของจีนยุคราชวงศ์ฮั่น เป็นเพียงศูนย์กลางทางการค้าที่รวมกันอยู่ พวกฮั่นไม่ประสงค์ที่จะไปตั้งหน่วยงานบริหารที่ซับซ้อนขึ้นที่นั่น และมองเวียดนามว่าอยู่ห่างไกลเกินไป ในยุคนี้ พวกเจ้าลัคของเวียดนามได้กลายมาเป็น "เจ้าพนักงานของเมืองและตำบล" ภายในระบอบการเมืองของจีน แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น เจ้าพนักงานเหล่านี้ จ่ายบรรณาการ และได้รับ "ตรากับแถบยศ" จากเจ้าเหนือหัวฮั่น ซึ่งเป็นการมอบหมายสิทธิอันชอบธรรมแก่พวกเขา ในทางทฤษฎีแล้ว สิ่งที่ได้รับตอบแทนจากจีนเหล่านี้ ช่วยเพิ่มเกียรติยศบารมีในสายตาของเหล่าเจ้าผู้ปกครองเวียดนามด้วยกัน ชนชั้นสูงของเวียดนามเหล่านี้ ได้รับอนุญาตให้ปกครองในขนบประเพณีเดิมได้บ้าง แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนระบบสังคมอย่างที่ทางจีนเห็นว่า ไม่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่เวียดนามไม่นำพาต่อการสมรสตามแบบของจีนที่เน้นความสำคัญของฝ่ายชายและยังคงนิยมแบบแผนการนับเครือญาติของเวียดนามเองที่ให้ความสำคัญทั้งสองฝ่าย แบบแผนการนับเครือญาติเช่นนี้ไม่ตรงกับมาตรฐานของจีน ทว่าเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เจ้าลัคได้รับแรงงาน เครื่องบริโภคและงานฝีมือที่ชุมชนในความปกครองจัดส่งมาให้ในทางกลับกัน เป็นที่คาดหวังว่าเจ้าลัคพึงนำภาษีที่เก็บจากผลิตผลในท้องถิ่นตามปกติบางส่วนส่งต่อมาให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "สิ่งของและสินค้าหายาก" เพื่อจ่ายเป็นบรรณาการแก่เจ้าเหนือหัวฮั่นของตน

ชนชั้นปกครองฮั่นอพยพลี้ภัยหลั่งไหลเข้ามาในเวียดนามในช่วงระยะการปกครองของหวังหมัง ในคริสต์ศตวรรษที่หนึ่ง (ค.ศ.9 – 23) การอพยพนี้ช่วยเสริมกำลังเจ้าหน้าที่ของฮั่น และก่อให้เกิดแบบแผนการปกครองอย่างใหม่ของจีนขึ้นมา สิ่งที่ผู้บริหารจีนมีความห่วงใยเป็นอันดับแรกสุด คือความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายสำหรับส่วนการบริหารที่ได้ขยายกว้างออกมา เพื่อดำเนินการดังกล่าว พวกเขาเริ่มวางเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจเกษตรกรรมในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นฐานภาษีที่มั่นคง ผู้บริหารชาวจีนส่งเสริมการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต รวมทั้งขยายเกษตรกรรมออกไปยังที่ดินที่ยังไม่เคยมีการเพาะปลูกมาก่อน ต่อจากนั้น พวกเขาสนับสนุนการเคลื่อนย้ายไปสู่สังคมแบบฝ่ายผู้ชายเป็นใหญ่อย่างเป็นทางการ และใช้เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มบทบาทของผู้ชายในการผลิตภาคเกษตรกรรม ทว่าการล่าสัตว์และจับปลา ซึ่งเป็นเป้าสำคัญของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจที่จัดให้แก่ผู้ชายนั้น มิได้

---

[1] Keith W. Taylor, ***The Birth of Vietnam***, Berkeley, 1983, 78, from Hsueh Tsung's early third-century account.

ก่อให้เกิดผลผลิตส่วนเกินที่สามารถเก็บภาษีได้ เกษตรกรรมการเพาะปลูกเป็นแหล่งรายได้จากภาษีที่มั่นคงกว่า เนื่องจากผู้ชายเวียดนามต้องตามล่าสัตว์ พวกเขาจึงมีระดับการเคลื่อนย้ายถิ่นในระดับสูง ดังนั้น โดยมุมมองของจีน สังคมเวียดนามในยุคฮั่นตอนต้น จึงดูเหมือนไม่มีระบบครอบครัวที่มั่นคงแน่นอน บทบาทของผู้ชายในการเกษตร หรือการที่ผู้ชายไม่มีบทบาทในการเกษตร และการที่ผู้หญิงดูจะเป็นฝ่ายควบคุมการเพาะปลูก เป็นเรื่องยากที่ผู้บริหารชาวจีนจะยอมรับได้ ในคริสต์ศตวรรษแรก เจ้าหน้าที่ฮั่นคนหนึ่งพยายามที่ต่อสู้กับสภาพการณ์เช่นนี้ ด้วยการสั่งให้ผู้ชายทุกคนที่อยู่ในวัย 20-50 ปี และ ผู้หญิงทุกคนในวัย 15-40 ปี แต่งงาน โดยผู้ที่หวังจะขึ้นมาเป็นชนชั้นสูงนั้นคาดหมายว่าควรต้องจ่ายค่าพิธีการแต่งงานตามแบบจีน ในเวลาต่อมาการจดทะเบียนหน่วยครอบครัวใหม่กำหนดให้กลุ่มญาติรับผิดชอบต่อการเสียภาษี

การส่งเสริมให้มีหน่วยครอบครัวที่มั่นคง มีผลสืบเนื่องต่อไปอีก ชาวเวียดนามพัฒนาความปรารถนาที่จะถือครองที่ดินขึ้นมาอย่างแรงกล้า ความปรารถนานี้ได้รับการสนับสนุนทางด้านวัฒนธรรม สังคมเวียดนามต่างจากบางสังคมที่คงตั้งรกรากอยู่ในที่หนึ่งที่ใดโดยไม่มี “จิตวิญญาณเรื่องพรมแดน” ความปรารถนาที่ดินอย่างแรงกล้าเช่นนี้เกื้อหนุนความเพียรพยายามของรัฐบาลจีนและเวียดนาม ที่มีขึ้นเป็นระยะ ๆ ที่จะขยายการปลูกข้าวนาดำออกไปยังดินแดนใหม่ ๆ ผลที่สุดแล้ว คนในเวียดนามมีแนวคิดที่ถือว่า การเป็นเจ้าของที่ดินมีความหมายประหนึ่งเป็นอันเดียวกับความสุขสบายของครอบครัว และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสืบทอดเชื้อสายของวงศ์ตระกูลต่อไปโดยไม่สิ้นสุด บุตรชายจำเป็นต้องมีที่ดินเพื่อรักษาหน่วยครอบครัวเอาไว้ เช่นเดียวกันสินทรัพย์ของครอบครัว ยังช่วยธำรงรักษาลัทธิการบูชาบรรพบุรุษ การมีบ้านที่ใหญ่โตอย่างเป็นหลักเป็นฐาน ซึ่งจะคงทนอยู่ไปได้หลายชั่วอายุคน ไม่ใช่ที่พักแบบชั่วคราว กลายเป็นปทัสฐานที่ถือปฏิบัติกัน พร้อมกันนั้น มีการสร้างบ้านให้แก่ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษขึ้นด้วย บ้านนี้มีเขตหวงห้ามที่ศักดิ์สิทธิ์ของส่วนกลางเพื่อเป็นเกียรติแก่บรรพบุรุษทางฝ่ายบิดา ส่วนนี้เป็นศูนย์ของการทำพิธีกรรมและการเลี้ยงฉลองในครอบครัว เช่นเดียวกับฮวงซุ้ย ซึ่งใช้เป็นสิ่งเตือนใจถึงบรรพบุรุษหลายชั่วอายุในอดีตที่ผ่านมา วิญญาณบรรพบุรุษที่ขาดอาหาร กลายเป็นวิญญาณพเนจรที่เป็นอันตราย เที่ยวเร่ร่อนหาของเซ่นไหว้ไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด รายได้ของครอบครัวจึงต้องนำมาเลี้ยงดูบรรพบุรุษด้วยวิธีจัดพิธีกรรมและงานเลี้ยง สมาชิกในตระกูลร่วมกันเพาะปลูกในที่ดินตามลัทธิความเชื่อเรื่องการบูชาบรรพบุรุษ หัวหน้ากลุ่มเครือญาติซึ่งปกติแล้วเป็นผู้ชายที่มีอายุมากที่สุด ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์ คุ้มครองครอบครัว ที่ดินจึงเท่ากับมีบทบาทและหน้าที่ทางสังคม เศรษฐกิจและศาสนา และความจำเป็นที่จะต้องมีที่ดินถือครองที่เป็นของครอบครัวเป็นผลกระตุ้นให้ผู้ที่ไม่มีที่ดิน ต้องอพยพย้ายถิ่นกัน

เจ้าลัคพยายามต่อต้านการอ้างอำนาจของพวกฮั่น แต่สู้กองทัพของพวกฮั่นไม่ได้ นับจากนั้นมาวัฒนธรรมดองซอนก็เสื่อมลง แบบแผนการถือครองที่ดินตามแบบพื้นเมือง ซึ่งเมื่อแรกนั้น มีพื้นฐานอยู่ที่ประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชน มิใช่การเข้าเป็นเจ้าของนั้น แบบแผนนี้ถูกขุนนางจีนโจมตี

โดยตรง และระบบการเก็บภาษีที่กว้างขวางระดับรัฐแบบใหม่ ที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของของเอกชน เริ่มปรากฏขึ้น ทหารฮั่น ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน “นครที่มีกำแพง” ที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อปกครองเมืองและตำบลใหม่ ๆ ที่อยู่ในเขตการบริหาร ทหารฮั่นซึ่งเป็นเกษตรกรด้วยเหล่านี้ ควบคุมดูแลการขุดคูเพื่อทดน้ำเข้านาที่อยู่รายรอบศูนย์กลางใหม่ ๆ ศูนย์กลางใหม่เหล่านี้อยู่ใกล้กับดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงมากกว่าภูมิภาคที่ได้พัฒนามาก่อนหน้าซึ่งอยู่บริเวณที่ราบของต้นแม่น้ำนี้ นโยบายฮั่นกำกับให้ทหารคงอยู่กับที่ ขณะเดียวกันพวกทหารก็ปรับตัวให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมท้องถิ่นด้วย และดังนั้น จึงเป็นการขจัดโอกาสการสิ้นเปลืองรายได้จากภาษีให้กับดินแดนที่เพิ่งพิชิตได้ใหม่ (เพราะทหารที่อยู่ในดินแดนใหม่เลี้ยงตัวเองได้) นโยบายนี้ยังเป็นการขจัดโอกาสที่จะเกิดความบาดหมางกับคนพื้นถิ่นที่ถูกพิชิตอีกด้วย หากคนพื้นถิ่นเหล่านี้ต้องถูกเรียกร้องแกมบังคับให้ต้องจ่ายภาษีเพิ่มเติม โดยภาพรวมแล้ว การปกครองของฮั่นได้สร้างอำนาจการปกครองแบบที่มีการประสานกัน เหนือระบบการชลประทานในเกียวชี (คำที่ใช้เรียกจังหวัดของเวียดนามในสมัยนั้น) ระบบชลประทานนี้ ผู้ปกครองฮั่นมีส่วนช่วยขยายให้กว้างขวางออกไป และการรวมตัวกันของสังคมจีนกับเวียดนามเริ่มบังเกิดขึ้นมา

ในบริเวณที่อยู่ใกล้กับเมืองศูนย์กลางที่อยู่ภายใต้การปกครองของฮั่น สิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ความต้องการภาษีของฝ่ายปกครองบังคับให้เกษตรกรต้องขายที่ดินให้กับเจ้าหน้าที่ที่ร่ำรวย คนเหล่านี้ต้องกลายเป็นเกษตรกรผู้เช่าที่ทำกินในที่ดินของเอกชน ส่งผลให้เกิดชนชั้นเจ้าที่ดินฮั่น-เวียดนามที่มีอิทธิพลขึ้นมา หรือเมื่อทหารฮั่นได้ที่ดินของชุมชนเป็นค่าตอบแทนต่อการทำหน้าที่ของพวกเขา ประชากรที่เคยอยู่มาก่อนถูกขับออกจากที่ดินซึ่งมอบให้แก่เจ้าของใหม่ จึงเริ่มไปตั้งถิ่นฐาน ในที่ดินที่ยังไม่เคยมีการเพาะปลูก โดยใช้หลักการถือครองที่ดินเพียงลำพังเฉพาะส่วนบุคคลในแบบเดียวกัน

สังคมฮั่น-เวียดนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่ความตระหนักรู้ถึงสถานภาพที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน และความตระหนักในทรัพย์สินซึ่งขึ้นอยู่กับการเป็นเจ้าของที่ดินของเอกชน ซากหลุมฝังศพของยุคนี้ แสดงถึงวัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับทรัพย์ที่สะสมไว้ ดังเห็นได้จากทรัพย์สมบัติที่ฝังร่วมไปกับหลุมฝังศพ ได้แก่ ดาบเหล็ก เหรียญเงินของฮั่น เครื่องประดับตกแต่งทำด้วยแก้ว ภาชนะทำด้วยสำริดและดินเผา กระดานหมากรุก เครื่องดนตรี กระจกเงา จานฝนหมึกและขาตั้งตะเกียง ทรัพย์สมบัตินี้มีแม้กระทั่งไร่นาจำลองทำด้วยดินเผาเคลือบ ซึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมเกษตรกรรมในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี – ในไร่นาจำลองเหล่านี้ มีม้า ยุ้งฉาง บ่อน้ำและเตาเผา (แต่น่าสังเกตว่าไม่มีศาลบรรพบุรุษ) ไร่นาจำลองนี้ล้อมรอบด้วยบริเวณที่เหมือนกับป้อมปราการ ตระกูลใหญ่ ๆ ให้การอุปถัมภ์ชุมชน “อาคันตุกะ” ของเอกชนซึ่งประกอบด้วยนักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคนิค ผู้สอดแนม มือสังหารและกองทัพของเอกชน ชนชั้นสูงปกครองด้วยอำนาจของตรารูปตัวอักขระที่ปิดไว้ที่หลังคาบ้าน ตรานี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจการปกครองของพวกเขา ที่ใช้แทน “ตราและแถบยศ” ในยุคของเจ้าลัค

หลุมฝังศพของชนชั้นสูง สะท้อนถึงความประสมร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมจีนกับเวียดนาม เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ชายชาวจีนจะมีภรรยาเป็นชาวเวียดนาม ครอบครัวแบบนี้ในรุ่นแรกจะดำเนินชีวิตตามแบบที่ค่อนไปทางจีนมาก แต่เมื่อถึงรุ่นที่สามและสี่ การสังเคราะห์เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นในปริมาณที่มากขึ้น บังเกิดขึ้น โดยความเบี่ยงเบนไปในแนวของเวียดนาม มีลักษณะเด่นชัดกว่ามาก

เมื่อราชวงศ์ฮั่นตกต่ำลงในปลายคริสต์ศตวรรษที่สอง ชนชั้นสูงฮั่น-เวียดเกิดความสนใจการค้าทางทะเลมากขึ้น ในฐานะแหล่งรายได้ที่เป็นทางเลือกอีกแหล่งหนึ่ง การค้าขายสินค้าฟุ่มเฟือยกลายเป็นสิ่งที่ผู้บริหารในท้องถิ่นหมกมุ่นมาก ช่วงเวลานี้ชายฝั่งทะเลของเวียดนามโดยทั่วไปกลายเป็นเมืองท่านานาชาติ ซึ่งก็เป็นช่วงเวลาที่ตรงกับการก่อตัวของอาณาจักรฟูนันและลินยี่ อาณาจักรลินยี่นี้บุตรชายของเจ้าหน้าที่ประจำถิ่นชาวฮั่น-เวียดเป็นผู้ได้ก่อตั้งขึ้น ณ ภูมิภาคชายฝั่งทะเลของเว้ใน ค.ศ. 192 หลังจากสังหารเจ้าพนักงานฮั่นที่ทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่นนี้ลง เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สี่ บรรดาผู้ปกครองของลินยี่ต่างประกาศตนขึ้นเป็นกษัตริย์ตามขนบประเพณีฮินดูของอินเดีย[2] ขณะที่ตอนเหนือของเวียดนามซึ่งมีตระกูลซิห์เป็นผู้นำ หันไปรับอิทธิพลของพุทธศาสนามากขึ้น

การนับถือพุทธศาสนาของเวียดนาม กลายเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงอยู่กับความร่ำรวยจากการพาณิชย์และอำนาจการปกครองของกษัตริย์ มีการสร้างวิหารสำหรับเทพเจ้าผู้คุ้มครองความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร พุทธศาสนาเป็นตัวแทนของวิธีการควบคุมธรรมชาติ “ทางโลกย์” ในแบบใหม่ เพื่อประโยชน์ของเกษตรกรรมในท้องถิ่น วัดในพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่บรรดาสิ่งที่แสดงอำนาจเชิงจิตวิญญาณแห่งฤดูมรสุม ซึ่งได้ถูกนำมาสังเคราะห์เข้ากับการเสวยพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ได้แก่พระพุทธเจ้าแห่งเมฆ ฝน ฟ้าร้องและฟ้าผ่า ค่านิยมที่มีมาก่อนในท้องถิ่น จึงเท่ากับมีอำนาจของศาสนาใหม่ที่เป็นสากลนี้เข้ามาเสริม นักประวัติศาสตร์ศิลปะตั้งข้อสังเกตว่า สถาปัตยกรรมของเวียดนามช่วงระยะนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมของบุโรพุทโธที่ชวา มากกว่าจะคล้ายกับสถาปัตยกรรมตามแบบของคันธารราษฎร์ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งเป็นที่นิยมกันอยู่ในบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน สิ่งนี้ พิสูจน์ว่าเวียดนามเข้ามีส่วนร่วมอยู่ในเครือข่ายการคมนาคมติดต่อกันทางด้านพุทธศาสนาที่มีขอบข่ายกว้างขวาง เครือข่ายนี้ ตรงกันกับเส้นทางการค้าทางทะเลใต้ระหว่างจีนกับอินเดีย และบ่งชี้เป็นพิเศษถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่กับบริเวณช่องแคบที่อยู่ทางใต้

ในสมัยราชวงศ์ซุยและราชวงศ์ถัง อิทธิพลของบรรดาตระกูลเจ้าที่ดินเวียด-ฮั่นที่เกิดขึ้นมาในยุคฮั่น ถูกต้านไว้ในบางส่วน ด้วยการนำเอาระบบ “นาเท่ากัน” ของจีนมาใช้ ตามรูปแบบในอุดมคติของระบบนี้นั้น ข้าราชการของรัฐต้องจัดสรรที่ดินจำนวนหนึ่ง (ซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว ล้วนเป็นทรัพย์สมบัติของพระจักรพรรดิ) ให้แก่ผู้ใหญ่ที่มีร่างกายสมประกอบทุกคนตลอดชั่วอายุขัยของเขา ความ

---

[2] Taylor, *Vietnam*, 196-9; Hall, ***Maritime Trade***, 71-7. 178-9.

ตั้งใจของระบบนี้ ก็เพื่อสร้างเสถียรภาพให้แก่ฐานรายได้ของรัฐ ด้วยการขัดขวางมิให้เกษตรกรผู้มีอิสระเสรี และเสียภาษี หลุดพ้นจากบัญชีผู้เสียภาษี เข้าไปอยู่ในที่ดินของเอกชนรายใหญ่ เนื่องจากจีนเก็บภาษีโดยคิดอัตราต่อปีต่อคน เกษตรกรที่กลายเป็นผู้เช่าที่ทำกินบนที่ดินแปลงใหญ่ จึงไม่ถือว่าต้องเสียภาษี แต่จะนำไปรวมกับการประเมินภาษีของที่ดินใหญ่ในภายหลัง ทว่าเจ้าที่ดินใหญ่ มีความสามารถเก่งกว่า ในเรื่องการลบล้างการเรียกภาษีของรัฐ ดังนั้น ระบบนาเท่ากัน จึงเป็นความพยายามอย่างหนึ่งที่จะให้เกษตรกรมีสถานะเป็นเสรีชนที่เสียภาษี ซึ่งจะส่งเสริมรายได้จากการเก็บภาษีของรัฐ ในยุคราชวงศ์ถัง ระบบ “นาเท่ากัน” นี้ รับรู้ถึงสิทธิพิเศษของตระกูลใหญ่ ด้วยการให้สิทธิการถือครองที่ดินตลอดกาล ซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว ไม่เกินหนึ่งร้อยเท่าของปริมาณที่ดินที่จัดสรรให้แก่เกษตรกรอิสระหนึ่งคน[3]

การปกครองเวียดนามของราชวงศ์ถังในในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดเป็นช่วงที่ประจวบกันพอดีกับการเริ่มต้นพัฒนาบริเวณฮานอยขึ้นเป็นศูนย์กลางเมืองแห่งแรกของเวียดนาม ณ บริเวณตอนใต้ของแม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง) ยุคนี้ ยังเป็นยุคที่มีการขยายระบบเขื่อนตามแนวแม่น้ำฮองลงไปถึงบริเวณที่ลุ่มแถบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เขตฮานอย ก่อตัวขึ้นเป็นฐานอำนาจการปกครองของจีนแห่งใหม่ซึ่งตั้งอยู่นอกบริเวณใจกลางตัวจังหวัดแต่ดั้งเดิม อันเป็นที่ ๆ ตระกูลใหญ่ ๆ กับอาณาจักรที่ดินของพวกเขามีอิทธิพลครอบงำอยู่ ฮานอยจึงเป็นส่วนหนึ่งของการโจมตีโดยทั่วไปที่ราชวงศ์ถังของจีน กระทำต่ออิทธิพลของชนชั้นสูงพวกเก่า ระบบ “นาเท่ากัน” ถูกนำมาใช้กับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำที่เปิดใหม่นี้ และเกษตรกรอิสระ ได้รับมอบหมายให้ริเริ่มการเพาะปลูก เกษตรกรอิสระเหล่านี้ ได้รับการฝึกทหารและถูกจัดตั้งขึ้นเป็นหน่วยทหาร เพื่อต้านอิทธิพลของตระกูลใหญ่ อย่างไรก็ดี เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่เก้า เจ้าที่ดินใหญ่ที่เป็นชนชั้นใหม่ เริ่มปรากฏขึ้นในดินแดนที่เพิ่งพัฒนาขึ้นใหม่นี้ ทั้งนี้เป็นผลจากการปฏิรูป “ภาษีคู่” ซึ่งราชวงศ์ถังนำมาใช้ใน ค.ศ.780 การปฏิรูปนี้ ใช้หลักความเป็นเจ้าของ ที่ดินเพื่อการเก็บภาษี มิใช่เก็บตามจำนวนผู้เพาะปลูก ฝ่ายปกครองเลิกล้มความพยายามใช้ระบบ “นาเท่ากัน” เพื่อกระจายการถือครองที่ดินเช่นที่เคยทำมาก่อน ตอนนี้ จึงไม่มีอุปสรรคทางกฎหมาย ใด ๆ ที่จะขัดขวางคนที่มีทรัพย์สินมั่งคั่งร่ำรวย มิให้สั่งสมที่ดินจนกลายเป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ๆ[4]

หลังจากถูกบุกปล้นจากทางทะเลใน ค.ศ.767 จีนสร้างศูนย์กลางการบริหารด้านพลเรือนของราชวงศ์ถังขึ้นใหม่ใกล้ ๆ กับฮานอยสมัยใหม่ และสร้างป้อมค่ายขึ้นป้องกัน ป้อมนี้ ได้รับการซ่อมแซมและขยายให้ใหญ่ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่เก้า จักรพรรดิราชวงศ์ถัง ทรงสร้างความชอบธรรมให้กับการย้ายอำนาจทางการเมืองมายังศูนย์กลางเมืองชุมชนใหม่นี้ ด้วยการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับ

---

[3] E. O. Reischauer and J. K. Fairbank, ***East Asia***, Boston, 1989. 100-2, 118-19.

[4] Taylor, ***Vietnam***, 209-15.

ลัทธิการบูชาไกยวน โดยโยงจักรพรรดิซวนซ้องของจีน (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.712 – 756) ให้เข้าร่วมอยู่กับวิญญาณประจำพื้นปฐพีของท้องถิ่นในบริเวณฮานอย การรวมเข้าด้วยกันนี้ เป็นสัญลักษณ์ของการค้ำประกันความมั่งคั่งไพบูลย์ในท้องถิ่น และถือเป็นความสำเร็จของฝ่ายปกครองของจีน

ก่อนจะถึงสมัยราชวงศ์ถัง ไม่มีราชวงศ์ใดของจีน เข้มแข็งพอที่จะบังคับใช้ระบบใด ๆ ที่เกี่ยวกับที่ดินในจีนได้ ระบบที่ดินของจีนนั้น อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเจ้าของของเอกชน ระบบนี้ใช้กับเวียดนามอย่างเป็นรูปแบบที่เหมือนกันไปทั้งหมดไม่ได้ ทั้งนี้เพราะระบบความเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชนโดยรวม (คอมมูน) ในเวียดนาม ยังคงแข็งแกร่งอยู่มาก และส่วนใหญ่แล้วสมรรถนะการเก็บรวบรวมภาษีอย่างมีประสิทธิภาพของจักรพรรดิยังเอื้อมมาไม่ถึงที่ดินแปลงใหญ่ ๆ ประสิทธิภาพของความพยายามที่จะปฏิรูปความเป็นเจ้าของที่ดินและเก็บภาษีของจีน ขึ้นอยู่กับความใกล้กับศูนย์กลางการบริหาร การเก็บภาษีมิได้ดำเนินตามทฤษฎีหรือกฎหมายใด ๆ แต่เป็นทักษะพิเศษที่ขุนนางจีนพัฒนาขึ้นเพื่อเค้นรายได้จากสภาวการณ์แวดล้อมเฉพาะที่เป็นอยู่ภายในสังคมเวียดนาม การเก็บภาษีที่ดินของจักรวรรดิจีนในเวียดนาม จึงมิได้ดำเนินไปตามแบบแผนและมีวิวัฒนาการอยู่เสมอ เนื่องจากการเก็บภาษีที่ดินขึ้นอยู่กับทักษะส่วนตัวของขุนนางข้าราชการ ดังนั้น โดยตัวของระบบเองแล้ว จึงมีจุดอ่อนแฝงอยู่ซึ่งสามารถเปิดทางให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงเพราะความโลภโดยส่วนตัวได้ง่าย รัฐบาลจีนคงจะตรวจสอบตัวเองบ้างเป็นครั้งคราว ดังกรณีตัวอย่างในสมัยฮั่น เจ้าหน้าที่สองคนถูกประหารชีวิตเพราะเรียกสินบนและเก็บสมบัติที่ยึดมาโดยไม่ถูกต้องไว้จนเต็มโรงเก็บและต่อมานำมาแจกจ่ายกันในหมู่ข้าราชสำนักในท้องถิ่น[5]

เนื่องจากจีนไร้สมรรถภาพในการบริหาร ความสนใจเรื่องการหารายได้ของจีนในเวียดนามก่อนคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด จึงมุ่งไปที่การควบคุมตลาดนานาชาติที่มีกำไรดีทางชายฝั่งทะเลของเวียดนาม ซึ่งมองเห็นกันว่า เป็นแหล่งสร้างความมั่งคั่งที่สำคัญ กล่าวกันว่า ที่ท่าเรือตามชายฝั่งทะเลของเวียดนามโดยปกติแล้ว เจ้าหน้าที่จีนข่มขู่เอาส่วนแบ่งถึง 20-30 เปอร์เซ็นต์ของมูลค่าสินค้า[6] ระหว่างการเป็นโจรสลัด การฉ้อราษฎร์บังหลวงและการปฏิบัติหน้าที่ราชการ มีเส้นแบ่งแยกที่เบาบางมาก ในค.ศ. 446 ทรัพย์สินสงครามที่ได้จากการตีอาณาจักรลินยี่ เป็น “แรงบันดาลใจทางด้านเศรษฐกิจ” อย่างหนึ่ง[7] บันทึกในสมัยราชวงศ์ซุย มีถ้อยคำบรรยายว่า “คนที่ไปอยู่ที่เกียว ทอดทิ้งภารกิจของราชการซึ่งไม่มีของสมนาคุณ ไปทำอาชีพการพาณิชย์ซึ่งได้ผลตอบแทนมากกว่า” บันทึกนี้ยังกล่าวต่อไปว่า “คนเถื่อนของเกียว มักมาชุมนุมกันเพื่อปล้นสะดม”[8] ราชวงศ์ซุย ซึ่งกระตือรือร้นที่จะรักษาความหรูหราฟุ่มเฟือย

---

[5] Ibid., 59. อ้างจาก the *Le Tac*, Hu**é**, 1961, 86.

[6] Ibid., 107, จาก the ***Chin shu***, 5, 9b.

[7] ibid., 121 จาก the ***Sung shu***, 5, 14b.

[8] ibid., 148, จาก the ***Ch'en shu***, 34, 24a.

ของชายฝั่งทะเลเวียดนาม ให้ตำแหน่งพิเศษให้แก่ “ผู้นำ” ในท้องถิ่น ซึ่งช่วยเหลือจักรพรรดิจีนในการเก็บรวบรวมทาส ไข่มุก นกกะเต็น งาช้างและนอแรด[9] ในปี ค.ศ. 863 เจ้าหน้าที่ของราชวงศ์ถังริบเรือของพ่อค้าและยึดสินค้าของพวกพ่อค้าเหล่านี้เพื่อนำไปใช้ทำสงครามกับอาณาจักรน่านเจ้าที่อยู่ทางเหนือ

การพัฒนาสภาพแวดล้อมบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เป็นเรื่องสำคัญมิใช่แต่เฉพาะเพื่อให้มีผลิตผลทางการเกษตรเพิ่มเติมเข้ามาเท่านั้น หากยังเนื่องจากเพราะบริเวณนี้อยู่ใกล้กับทะเลด้วย รัฐไดเวียดสถาปนาความเป็นอิสระจากอำนาจอธิปไตยของจีนได้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบ เช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยเดียวกัน ไดเวียดพึ่งพาอาศัยการผลิตจากเศรษฐกิจข้าวนาดำของตน การปกครองของราชวงศ์ซ้องในจีน สร้างคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่การพาณิชย์นานาชาติ และเช่นเดียวกับเหล่ารัฐเพื่อนบ้านบนแผ่นดินใหญ่ที่ปลูกข้าวนาดำทางตะวันตก รัฐไดเวียดเข้าเกี่ยวข้องในการติดต่อกับเส้นทางนานาชาติมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้ปกครองไดเวียดต่างเพิ่มพูนฐานทรัพยากรของตนด้วยการส่งเสริมการติดต่อที่บรรดาขุนนางที่ได้รับมอบหมายให้ไปปกครองดินแดนส่วนรอบนอก – ได้แก่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทางใต้และบนที่สูง – ริเริ่มขึ้น นั่นคือจัดหาสินค้ามาขาย

ประมุขของเขมรที่พระนคร มีการติดต่อทางการทูตกับรัฐเวียดนามที่ตั้งขึ้นใหม่ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด การทูตเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์ในด้านเศรษฐกิจ การติดต่อกันระหว่างรัฐ ซึ่งมีลักษณะทางการพาณิชย์เพิ่มขึ้นเป็นลำดับนี้ แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ส่งเสริมให้ความตึงเครียดบนแผ่นดินใหญ่ด้านตะวันออกเพิ่มสูงขึ้น ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1120 ถึง ค.ศ.1210 พระนคร จามปาและรัฐไดเวียด ทำสงครามกันอยู่เนือง ๆ สาเหตุหนึ่ง อย่างน้อยในทัศนะของพวกจาม คือการเกิดเส้นทางการค้าสายใหม่ข้ามอ่าวตังเกี๋ยไปยังเงอัน เมืองนี้อยู่ทางใต้ของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮวง) ชาวเวียดสามารถขนส่งสินค้าจากเงอันข้ามเทือกเขาไปยังบริเวณหุบเขาลุ่มแม่น้ำโขงและพระนครผ่านเส้นทางฮาตรัย ซึ่งเท่ากับเดินทางอ้อมไปเข้าพระนครทางแม่น้ำโขงตอนล่างได้ และดังนั้น จึงส่งผลในเชิงคุกคามการควบคุมการค้าตามชายฝั่งทะเลของพวกจาม

เส้นทางข้ามอ่าวตังเกี๋ยจากจีน พาผู้อพยพชาวจีนจำนวนมากเข้าไปตั้งรกรากยังสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงตอนล่างและบริเวณที่ลุ่มที่อยู่ทางใต้ของสามเหลี่ยมนี้ในธันห์หัวและเงอัน[10] ผลลัพธ์ประการหนึ่งของชุมชนชาวจีนที่เฟื่องฟูขึ้นนี้ คือการมีแรงงานและเงินทองแดงไหลออกจากจีนเข้าสู่ไดเวียด

---

[9] ibid., 167, อ้างจาก Katakura Minoru, “Chūgoku Shihaika no Betonamu,” ***Rekishigaku Kenkyū***, 381 (February 1972) 31. ซึ่งเป็นการศึกษาพิเคราะห์เรื่องกฎหมายและการเก็บภาษีในเวียดนามสมัยที่อยู่ภายใต้การปกครองของจีน

[10] จารึกสองหลัก สมัย ค.ศ.1161 และ ค.ศ.1207 รายงานเรื่องครอบครัวชาวจีนที่มั่งคั่ง อาศัยอยู่ในธันห์ หัว Whitmore, “Elephants,” 131.

ซึ่งน่าจะช่วยให้เศรษฐกิจในท้องถิ่นพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว บันทึกเรื่องราวของจ้าว หยูกัวเกี่ยวกับการพาณิชย์ทางทะเลใต้ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม แสดงให้เห็นบทบาทของไดเวียดในฐานะแหล่งสินค้าสำหรับการค้าระหว่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลหะชนิดต่าง ๆ ทองคำและแร่เงินของเวียดนามมีไปถึงพระนคร (คงจะผ่านทางเงอันและแม่น้ำโขง) ไปถึงกลันตันที่อยู่ทางชายฝั่งด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ไปถึงอาณาจักรศรีวิชัยที่มีฐานอยู่ที่แจมบีทางชายฝั่งด้านตะวันออกของสุมาตรา และไปถึงชวาด้วย ในทางกลับกัน เวียดนามได้รับเครื่องเทศและผลิตผลของท้องถิ่นและของนานาชาติชนิดอื่น ๆ พงศาวดารราชวงศ์เวียดนามรายงานว่า วันดอนซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลที่อยู่ทางด้านตะวันออกของนครหลวงที่ธางลอง เป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสองถึงสิบสี่ และมีการติดต่อกับบริเวณที่อยู่รอบ ๆ อ่าวไทยรวมทั้งส่วนต่าง ๆ ของโลกหมู่เกาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชวายุคมัชปาหิต[11]

แหล่งข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งของจีนยืนยันเรื่องการค้าโลหะมีค่ากับต่างชาติของไดเวียด นอกจากนี้ยังรายงานด้วยว่า ชาวเวียดนามยึดดินแดนภูเขาทางตอนใต้ที่เคยเป็นของเขมรและเป็นแหล่งไม้หอมที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งพ่อค้านานาชาติต้องการกันมากได้ การควบคุมการค้าไม้หอมในที่สูง คงต้องเป็น ต้นเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการแข่งขันกันระหว่างชาวเวียดนาม เขมร และจาม เพราะไม้หอมนี้ เคยเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งจากเมืองท่าของจาม

กล่าวกันว่า ลี โช ผู้สำเร็จราชการของจีนสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งปกครองดินแดนเวียดนามในสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้า ได้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขการค้าระหว่างเขตที่ลุ่มของเวียดนามกับพวกหัวหน้าชาวเขา ซึ่งนำม้าและปศุสัตว์มาแลกกับเกลือ ลี โชเข้าควบคุมการผลิตเกลือตามหมู่บ้านที่อยู่ในบริเวณที่มีกระแสน้ำขึ้น-ลง และหวังตามมาว่าจะได้ม้าจำนวนมาก ซึ่งเขาสามารถนำไปขายเพื่อเพิ่มพูนทรัพย์สมบัติได้มากขึ้น เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพคนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ถ้าหากเราตัดขาดการค้าเกลือกับเหล็กทางชายฝั่งทะเลตอนใต้ [เราก็จะสามารถ] ทำให้ตลาดของพวกเขาพินาศย่อยยับลงได้...สองปีหลังจากนั้น จะสามารถบดขยี้พวกเขาได้ด้วยการรบเพียงครั้งเดียว”[12] หลักฐานเหล่านี้ สะท้อนถึงความสำคัญของการขยายอำนาจของเวียดนามเข้าสู่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงเกลือ อันเป็นสินค้าที่เป็นกุญแจสำคัญของการแลกเปลี่ยนระหว่างที่ลุ่มกับที่ดอน

ในแง่ของการบริหารแล้ว ทั้งเวียดนามและจีนต่างไม่สนใจบริเวณที่สูงที่อยู่ทางใต้ เนื่องจากภูมิภาคที่เป็นที่ดอนนั้น ไม่มีแหล่งน้ำและที่ดินเพียงพอที่จะสามารถทำนาข้าวในขอบข่ายที่จำเป็นสำหรับเกษตรกรรมของเวียดนามได้ ยิ่งไปกว่านั้น ชาวเวียดนามยังมีขนบประเพณีความไม่ชอบที่สูง เนื่องจาก

---

[11] John K. Whitmore, “Vietnam and the Monetary Flow of Eastern Asia, Thirteenth to Eighteenth Centuries,” in J. F. Richards, ***Precious Metals in the Late Medieval and Early Modern World***, Durham, N. C., 1983, 374.

[12] Taylor, ***Vietnam***, 239-40; 96, จาก the Chin shu, 67, 5a.

คิดกันว่า ที่สูงเป็นที่อยู่ของวิญญาณที่ชั่วร้าย รวมทั้งเป็นแหล่งน้ำมีพิษที่เป็นสาเหตุของโรคมาเลเรีย ทว่าความจำเป็นทางการพาณิชย์และความต้องการรายได้ บังคับให้ชาวเวียดนามต้องประเมินความไม่ชอบที่มีมาแต่เดิมของตนเสียใหม่

การที่จะควบคุมแหล่งสินค้าหลายอย่างของที่สูงได้ ชาวเวียดนามจำเป็นต้องเข้าไปสำแดงอิทธิพลทางการเมืองในเขตของจามทางใต้ บริเวณนี้สามารถเข้าถึงที่สูงได้โดยผ่านทางระบบแม่น้ำที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลของจาม เอกสารสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าของเวียดนามอธิบายว่า ที่ราบสูงเคยเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรจามปา ทว่าภายหลังจากที่เล ธันห์ ตน (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1460-1497) มีชัยชนะเหนือพวกจามในค.ศ. 1471 แล้ว พระองค์ได้ให้ชาวเวียดนามไปตั้งรกรากยังบริเวณที่ราบแถบชายฝั่งทะเลนี้ เมื่อถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก บริเวณที่สูงทั้งหลาย ถูกรวมเข้าอย่างหลวม ๆ กับรัฐเวียดนาม ในระยะแรกนั้น หัวหน้าชาวที่สูงได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ควบคุมการบริหารงานด้านพลเรือนของที่ราบสูง แม้ว่ามีการส่งข้าราชการชั้นผู้น้อยชาวเวียดนามเข้าไปหลายคนเพื่อกำกับดูแลการค้ากับประชากรของที่ราบสูงก็ตาม ตัวแทนการค้าจากบริเวณที่ลุ่ม ค้าขายกับชาวที่สูงที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งมีใบอนุญาตให้ทำการค้าได้ ผู้ที่มีใบอนุญาตเหล่านี้ จ่ายภาษีให้กับตัวแทนการค้า และตัวแทนการค้านี้จะส่งภาษีต่อไปให้กับข้าราชการที่ได้รับมอบหมายอีกทีหนึ่ง ตามจำนวนที่กำหนดไว้[13]

เป็นธรรมดาอยู่เองที่การเข้าควบคุมผลิตผลที่เป็นสินค้า ย่อมส่งเสริมฐานะของรัฐในการพาณิชย์ระหว่างชาติ และเพิ่มพูนความมั่งคั่งและอิทธิพลที่ได้รับจากฐานะดังกล่าว ทว่ารัฐบาลธางลองก็กลืนไม่เข้าคายไม่ออกอยู่ระหว่างนโยบายทางวัฒนธรรมของตนเองกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจในทางหนึ่ง รัฐบาลเชื่อว่า คนเถื่อนในที่สูง อาจสร้างความแปดเปื้อนให้แก่วิถีชีวิตของชาวเวียดนามที่สูงส่งกว่า— พวกจามนั้น ก็คิดกันว่าดีกว่าชาวที่สูงเพียงนิดเดียวเท่านั้น กระนั้น ผลิตผลจากที่สูงก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมของเวียดนามในการค้ากับต่างชาติ ดังนั้น รัฐบาลเวียดนามจึงพยายามวางข้อจำกัดการติดต่อกับที่สูง และพ่อค้าเวียดนาม ซึ่งบรรยายถึงตนเองไว้ในบันทึกของเวียดนามว่า เป็น “คนพเนจรผู้ไร้ราก” กระนั้นพวกเขายังได้รับการยกย่องว่าเป็นนักบุกเบิกที่บึกบึน ที่เป็นผู้นำไปล่วงหน้า ในการทำให้ชาวที่ราบสูง “มีความสงบ” และ “มีการศึกษาในทางด้านสังคม”

คริสต์ศตวรรษที่สิบและสิบเอ็ด มีความสำคัญมากเป็นพิเศษแก่เวียดนามในการเปลี่ยนผ่านไปสู่เศรษฐกิจที่มุ่งเน้นที่กิจการภายนอกมากขึ้น ที่สำคัญนั้นช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่ประจวบพอดีกับการก้าวขึ้นสู่ความเป็นรัฐอิสระของเวียดนาม ราชสำนักใหม่ของเวียดนามที่ฮัวลู ซึ่งอยู่สุดเขตด้านใต้ของที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง) เป็นตลาดสำหรับการค้าและการส่งเสริมการค้า มีรายงานว่า ในค.ศ.

---

[13] Hickey, *Sons of the Mountain*, 155.

976 เรือพ่อค้าจากชาติต่าง ๆ ที่อยู่เลยทะเลออกไป เดินทางเข้ามาและเสนอขายสินค้าของประเทศของตน[14] ท่าเรือใหม่ที่โบไฮ มีความสำคัญเพิ่มขึ้น ท่าเรือนี้ตั้งอยู่ใกล้กับปากแม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง) ซึ่งเป็นสถานที่ที่การค้าในประเทศ บรรจบกับการค้าทางทะเลที่มุ่งไปทางใต้ การปรับทิศทางเศรษฐกิจใหม่ไปยังเส้นทางเดินทะเลที่มุ่งไปทางใต้ เกิดคู่ขนานไปกับอิทธิพลของรัฐไดเวียดที่เพิ่มขึ้นในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำด้านใต้ และความเป็นพันธมิตรระหว่างสองศูนย์กลางที่ฮัวลูและโบไฮ แห่งหนึ่งเป็นศูนย์กลางทางการเมือง และอีกแห่งหนึ่งเป็นศูนย์กลางทางการพาณิชย์ ทั้งสองศูนย์นี้ ช่วยสนับสนุนค้ำจุนการรวมดินแดนต่าง ๆ ของเวียดนามเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางการเมือง

เอกภาพทางการเมืองที่จักรพรรดิองค์แรกของเวียดนาม คือ ดินห์ โบ ลินห์ ทรงสร้างได้สำเร็จเป็นผลให้ตลาดการค้าขนาดใหญ่ในภูมิภาคเกิดขึ้นได้ ตลาดการค้าเหล่านี้ส่งเสริมการขยายตัวทางการพาณิชย์และดึงดูดพ่อค้าชาวต่างชาติ ราชสำนักฮัวลูเปิดตลาดใหม่สำหรับสินค้าฟุ่มเฟือย ซึ่งพ่อค้าต่างชาติชำนาญเป็นพิเศษ ในราชโองการฉบับปี ค.ศ.975 โบ ลินห์ทรงบัญญัติชนิดของเสื้อผ้าที่ข้าราชการพลเรือนและทหารต้องสวมในราชสำนัก การสนองความต้องการเสื้อผ้าพวกนี้ รวมทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับวัสดุอย่างอื่น ๆ ให้แก่ราชสำนักเวียดนามที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ จำเป็นต้องมีการค้ากับต่างชาติ มีการส่งทูตไปยังเมืองจีนพร้อมด้วยของบรรณาการมากมาย สันนิษฐานว่าเพื่อประกาศให้ทราบว่าเวียดนามเป็นตลาดนานาชาติแห่งหนึ่ง รวมทั้งเพื่อให้ได้การรับรองทางด้านการเมือง ดังนั้น เศรษฐกิจของเวียดนาม จึงเปลี่ยนจากที่เคยมีตำแหน่งที่ไม่สำคัญไป สู่เศรษฐกิจที่สนองความต้องการของกษัตริย์ที่เข้มแข็งพระองค์หนึ่ง

การริเริ่มโครงการพัฒนาเศรษฐกิจอื่น ๆ มีขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ในค.ศ. 1048 ลี ท้าย ตง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1028-1054) ทรงฟื้นฟูลัทธิการเคารพบูชาที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกตามแนวทางของจีน ตามขนบธรรมเนียมของลัทธินี้ กษัตริย์ทรงเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนาในระดับสูงสุดจักรพรรดิเวียดนาม ในฐานะที่ทรงเป็นที่มาเชิงสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ จึงทรงเป็นผู้นำการประกอบพิธีในฤดูใบไม้ผลิ ในการประกอบพิธีนี้ กษัตริย์ทรงไถนาร่องแรก และทรงช่วยเกี่ยวข้าวในแบบที่เป็นสัญลักษณ์ด้วย มีการประกอบพิธีเช่นบวงสรวงเพื่อเรียกฝนและค้ำประกันพืชผล ณ ทางดำเนินของเทพแห่งดินและผลเก็บเกี่ยว ซึ่งอยู่ที่ประตูด้านใต้ของนครหลวงฮัวลู ใน ค.ศ.1044 โครงการก่อสร้างถนน ได้เชื่อมนครหลวงนี้เข้ากับภูมิภาคต่าง ๆ ในเครือข่ายการคมนาคมที่กว้างขวางไปทั่วอาณาจักร โครงการเหล่านี้น่าจะมีผลกระทบในทางที่เอื้ออำนวยต่อการขนส่งทางการพาณิชย์ด้วย ใน ค.ศ.1042 เชลยศึกชาวจาม 5000 คน ได้รับมอบที่ดินให้ไปตั้งรกรากกันใหม่ยังบริเวณที่ยังไม่มี

---

[14] Taylor, ***Vietnam,*** 287-8, from the ***Ngo Si Lien Dai Viet su'ky toan thu***, 1, 46.

การพัฒนา และไม่มีคนอาศัยอยู่ที่ใหม่นี้อยู่ ในจังหวัดฮัง ฮัว ซึ่งอยู่ทางใต้ ชุมชนใหม่นี้ได้รับอนุญาตให้ตั้งชื่อชุมชนใหม่ ตามชื่อหมู่บ้านจามซึ่งเป็นบ้านเกิดเดิมได้[15]

หมู่บ้านใหม่ ๆ ได้ชื่ออย่างที่ชาวบ้านเลือก และได้รับพระราชาอนุมัติเห็นชอบจากพระจักรพรรดิ พระจักรพรรดิยังทรงแต่งตั้งภูติผู้พิทักษ์ให้มาดูแลหมู่บ้านและนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้ ในขณะที่ระบบของเขมรและมัชปาหิตใช้เครือข่ายวัดเพื่อรวมบริเวณที่อยู่รอบนอกให้เข้ามาอยู่ในรัฐ หมู่บ้านของเวียดนามนั้นเป็นที่คาดหวังว่าต้องสร้างวัดของชุมชน (*ดินห์*) เพื่อให้เป็นคลังเก็บเอกสารของจักรวรรดิใหม่ ซึ่งระบุชื่อภูติที่คุ้มครองหมู่บ้าน ยิ่งกว่านั้น ยังต้องมีการจัดสรรที่ดินในท้องถิ่นมาค้ำจุนวัด วัดนี้ต้องมีระเบียบการปกครองอย่างต่อเนื่องด้วย เพื่อค้ำประกันว่าจะมีการทำนุบำรุงวัดและมีการประกอบพิธีในวัดอย่างเหมาะสม สิ่งนี้ช่วยค้ำประกันความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่น ความเจริญรุ่งเรืองนี้ กษัตริย์ทรงเป็นผู้ประกาศขึ้นเองว่าเป็นความรับผิดชอบของกษัตริย์

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม เจ้าที่ดินใหญ่ (*ตราง-เดียน*) เริ่มเกิดขึ้นมา ในค.ศ.1266 จักรพรรดิเตริน ธันห์ ตง ทรงมอบอำนาจให้ขุนนางชั้นสูงไปบังคับคนที่เร่ร่อนและคนที่ไม่มีงานทำ ให้มาเป็นข้าทาส เพื่อให้คนเหล่านี้ถางที่ดินและปลูกพืชผลในที่ดินที่ไม่มีการใช้สอย พวกชนชั้นผู้ดีเข้าสร้างอิทธิพลต่อการขยายดินแดนทางด้านใต้ ซึ่งเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า[16] ความขัดแย้งระดับท้องถิ่นเกิดขึ้น ระหว่างผู้ตั้งรกรากชาวเวียดนามกับชาวจามที่อยู่อาศัยมาแต่เดิมในเขตอมราวตี ในรัชสมัยของเล ท้าย โท (ค.ศ.1428 – 1432) มีความพยายามที่จะปฏิรูปสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยการแจกจ่ายที่ดินโดยทั่วไป การแจกจ่ายนี้กระทำในลักษณะที่มุ่งหมายให้มีผลอย่างในระบบ “นาเท่ากัน” ของจีน กล่าวคือทุกคนต้องได้รับส่วนแบ่งที่ดิน นับตั้งแต่เจ้าหน้าที่ระดับสูงไปจนถึงคนชราและลูกกำพร้า “คนโดดเดี่ยว” (หญิงหม้าย และชายหม้ายซึ่งเป็นคนที่ไม่มีครอบครัว) รวมทั้งเยาวชนทั้งหลาย และเพื่อป้องกันมิให้เกิดมีเจ้าที่ดินที่ทรงอิทธิพลเกิดขึ้นมาอีก ทางการจึงห้ามการถือครองที่ดินขนาดใหญ่ และประกาศห้ามเข้ายึดครองที่ดินของชุมชนส่วนรวม ซึ่งปกติแล้ว มีการนำมาแจกจ่ายเป็นระยะ ๆ ตามระดับชั้นต่าง ๆ ของสังคม

เล ธันห์ ตน ทรงมีบัญชาให้ส่งนักโทษอาชญากรรมไปยังบริเวณที่ห่างไกลของจังหวัดกวางบินห์ ซึ่งอยู่ทางใต้ โครงการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับใหญ่ของพระองค์นับเป็นอีกครั้งหนึ่งที่ทางการห้ามการถือครองที่ดินผืนใหญ่ ๆ ทางการยังส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานทางใต้ในจังหวัดเงอันและฮา ทินห์ ด้วยการสร้างป้อมปราการเพื่อปกป้องนาข้าวที่เพิ่งพัฒนาขึ้นใหม่ มีการแผ้วถางที่ดิน เนื่องจากมีราชบัญชาห้ามปล่อยให้ที่ดินเสียเปล่าโดยไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ มีการนำนักโทษและอาชญากรเข้าไปตั้งถิ่นฐานยังดินแดนใหม่ เจ้าหน้าที่ทหารตามที่มั่นในท้องถิ่น ต่างได้รับแจกที่ดินซึ่งไม่ต้องคืนให้แก่รัฐเมื่อถึงแก่

---

[15] Le Thanh Khoi, ***Le Viet-Nam***, Paris, 1955, 164.

[16] Ibid., 173.

ความตาย มีการจัดตั้งสำนักงานขึ้นในทุกจังหวัดเพื่อควบคุมดูแลเรื่องการขุดคลองและทำเขื่อน นอกจากนี้ ตัวแทนของรัฐยังได้รับมอบหมายให้หาข้อมูลที่จะช่วยปรับปรุงการเลี้ยงสัตว์และการปลูกต้นหม่อน หลังจากตั้งถิ่นฐานได้สองปี มีการส่งเจ้าหน้าที่ออกไปเพื่อกำหนดพิกัดอัตราภาษีที่เหมาะสม และเพื่อส่งเสริมหลักศีลธรรมแบบใหม่ตามแนวขงจื๊อ แนวคิดนี้มุ่งเน้นความสำคัญของตระกูลทางฝ่ายบิดา

เมื่อย่างเข้าคริสต์ศตวรรษที่สิบหก อารยธรรมของเวียดนามอยู่ในฐานะที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรือง ต่อจากความริเริ่มด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่เล ธันห์ ตน ทรงกระทำไว้ เมื่อประสบกับสภาพที่รายได้จากภาษีถดถอยลงอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด อันเป็นผลเนื่องมาจากรัฐมอบหมายอำนาจการเก็บภาษีให้กับพวกขุนนางและทหารระดับสูงที่ประจำการอยู่บนบก ทำให้ภาษีงวดลงครั้งแล้วครั้งเล่า ผู้มีอำนาจ ปกครองของรัฐเวียดนามในอดีต จึงได้พยายามอย่างต่อเนื่อง ที่จะขยายฐานด้านเศรษฐกิจของตน การพิชิตดินแดนจามในค.ศ. 1471 ให้โอกาสอย่างกว้างขวางสำหรับอนาคต

การที่พวกจามบุกเข้าปล้นดินแดนเวียดนาม เป็นการท้าทายฐานของอำนาจเชิงทฤษฎีของจักรวรรดิเวียดนาม ลัทธิความเชื่อเรื่องสิทธิอันชอบธรรมตามขนบธรรมเนียมของจักรวรรดินั้น ได้ประกาศถึงความสามารถของจักรพรรดิ ที่จะค้ำประกันความมั่งคั่งไพบูลย์ของราษฎร การปล้นเหล่านี้ยังทำให้ทรัพยากรที่จำเป็นของรัฐร่อยหรอลงไปด้วย แต่ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา รัฐเวียดนามเองก็สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ตนเองด้วยการส่งกองทัพเข้าทำลายพวกจาม ทว่าการกระทำดังกล่าว ถือว่าเป็นความถูกต้องและชอบธรรมเพราะเป็นการตอบโต้การกระทำแบบเดียวกัน นอกจากนี้รัฐเวียดนามยังมองว่าการกระทำเหล่านี้เป็นเรื่องที่จำเป็นทั้งนี้เพื่อเป็นการปูทางสำหรับความมั่นคงในอนาคตของชาวเวียดนาม การที่พวกจามบุกเข้าปล้นดินแดนเวียดนามอยู่เป็นระยะ ๆ บังคับให้รัฐไดเวียดต้องหาเงินมาใช้จ่ายเพื่อเตรียมการที่สำคัญนี้อย่างพิถีพิถัน เพราะอาณาจักรจำเป็นที่จะต้องกระทำการตอบโต้ “เพื่อป้องกันตนเอง” การจะยอมแพ้ยอมเสียแก่พวกจาม “ที่ป่าเถื่อน” นั้นเป็นเรื่องที่สุดจะคิดไปได้ การรบชนะจามครั้งสุดท้ายสร้างเสถียรภาพให้แก่เศรษฐกิจข้าวนาดำของรัฐไดเวียด มิใช่เพียงแค่ขจัดความสิ้นเปลืองด้านการเงินไปได้เท่านั้น หากยังได้ดินแดนที่ดีเยี่ยมมาใช้สำหรับขยายพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งได้เชลยศึกชาวจามอีกประมาณ 30,000 คน เข้ามาตั้งถิ่นฐาน (ซึ่งรวมถึงกษัตริย์จามและพระบรมวงศานุวงศ์อีกห้าสิบพระองค์) ชัยชนะเหนือจามปายังทำให้รัฐเวียดนามอยู่ในฐานะที่สามารถเข้าถึงผลิตผลในที่สูงที่พ่อค้านานาชาติต้องการมากที่สุดแต่เพียงผู้เดียว โดยเข้าทางด้านชายฝั่งทะเล—แม้ว่าชนที่อยู่ในที่สูงยังมีทางเลือกที่จะไปค้ากับบรรดาเพื่อนบ้านชาวเขมรที่อยู่ทางตะวันตกโดยทางบกแทนการค้ากับเวียดนามได้ก็ตาม

ผู้นำของรัฐเวียดนาม ไม่อาจหันมาใช้วิธีการบุกปล้นเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในรัฐอย่างที่เป็นแหล่งรายได้ประจำเหมือนเช่นเพื่อนบ้านชาวจามของตนได้ การกระทำเช่นนี้ไม่สอดคล้องกับระบบการบริหารเวียดนามที่อยู่ในระหว่างการพัฒนา ระบบการบริหารเช่นของเวียดนามนี้ต้องพึ่งพาอาศัย

การสนับสนุนจากชนชั้นสูงทั้งที่เป็นขุนนางและทหารที่ประจำการอยู่บนบก เพื่อที่ระบบรัฐตามแบบฉบับที่ลอกเลียนมาจากจีนเหล่านี้ สามารถดำเนินงานอย่างประสานกลมกลืนกันได้ กระนั้น ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก รัฐเวียดนามดำเนินการอย่างแข็งขันเพื่อเข้ามีส่วนร่วมและเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่การค้าทางทะเลระหว่างตะวันออก-ตะวันตกเพื่อให้การค้าทางทะเลนี้เป็นแหล่งรายได้ของรัฐที่เป็นที่ยอมรับได้ การดำเนินการของเวียดนามนี้ก็เหมือนเช่นเพื่อนประมุขของรัฐที่ปลูกข้าวนาดำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ในยุคเดียวกัน ซึ่งต่างได้ค้นพบเช่นกันว่า รายรับที่ได้จากการค้า เป็นทางเลือกที่มีเสน่ห์ นอกเหนือไปจากการบีบเค้นภาษีเพิ่มเติมจากที่ดิน สมรรถนะของระบบราชการในหมู่รัฐเหล่านี้ เช่นเดียวกับรัฐไดเวียด คือมีพัฒนาการไม่เพียงพอที่จะค้ำประกันการเก็บภาษี จากบริเวณที่เลยออกไปจากแกนกลางเกษตรกรรมที่อยู่ติด ๆ กับราชสำนักได้อย่างสม่ำเสมอ

ภาวะสังคม-เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น : ข้อพิจารณาโดยสรุป

ดังที่ได้นำเสนอตามข้อเท็จจริงไปแล้ว ระหว่างการอภิปรายข้างต้นว่า การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่หนึ่งถึงสิบห้าเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของสังคม-เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุคนี้ความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจระหว่างศูนย์กลางที่สำคัญ “ที่มีระเบียบสูง” กับบริเวณที่อยู่ภายใต้การปกครองของศูนย์กลางเหล่านี้ หรือ บริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินตอนใน มีเพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ประจักษ์ชัดเป็นพิเศษในจารึก และแหล่งข้อมูลขั้นต้นทั้งภายในและภายนอก ซึ่งแสดงถึงการก่อตัวของเครือข่ายทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่มีการปกครองตามลำดับชั้น แต่ทว่ามีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสถาบันเกิดขึ้นบ้างหรือไม่ กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงสถาบันในลักษณะที่สมรรถนะทางการบริหารอย่างใหม่ กระจายออกจากศูนย์กลางของอำนาจ หรืออีกนัยหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่โดยทั่วไปแล้วสัมพันธ์กับการยอมรับความคิดใหม่เกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจที่กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นการก่อตัวขึ้นของลักษณะจำเพาะอย่างใหม่ที่ประชาชนทั่วไปยอมรับและทำให้การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการเมืองและเศรษฐกิจของบริเวณที่เลยไปจากย่านที่อยู่ติด ๆ กัน กับทั้งการมีปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอกับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ กลายเป็นเรื่องที่เหมาะสมในแง่ของวัฒนธรรม หากเราจะนิยามการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยศัพท์ทางมานุษยวิทยาร่วมสมัย เราอาจต้องตัดสินว่า ศูนย์กลางของเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้เป็น “ศูนย์กลางของสถานภาพ” หรือว่าเป็น “ศูนย์กลางของอำนาจ” กันแน่[17] สิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาพิเคราะห์ยุคซึ่งเล็งเห็นกันว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ คือคำถามสองคำถามที่คู่ขนานกัน ได้แก่ (1) เรานิยามศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ (“นคร”) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกเริ่มอย่างไร และ (2) เรานิยามเครือข่ายทางด้านเศรษฐกิจอย่างไร

เพื่อให้สอดคล้องกับความเข้าใจคำว่า “นคร” และ “เครือข่าย” ของทางตะวันตกในแบบร่วมสมัยมากที่สุด เราอาจศึกษาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ด้วยการรวมจุดความสนใจไปที่สถาบันทางการบริหารที่ทำให้นคร และเครือข่ายต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราอาจพิจารณาวิวัฒนาการของสถาบันทางศาสนา (วัด) และสถาบันทางการเมือง ที่สามารถบริหารประชากรในศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองได้ และต่อจากนั้น สามารถใช้สมรรถนะการบริหารในระบบราชการนี้ ดึงเอา (“ระดม”) ผลผลิตส่วนเกินจากประชากรที่อยู่ใต้บังคับในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไป[18]

ตรงกันข้าม เราอาจทำความเข้าใจได้เท่า ๆ กันว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น เป็นผลสืบเนื่องจากการดึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจมารวมกัน ภาวการณ์นี้ดำเนินเรื่อยมาเป็นลำดับ ภายในกระบวนการสถาปนาศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับในสังคม[19] ในกรณีนี้ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ มีคุณค่ามิใช่เพราะเนื้อหาทางวัตถุของทรัพยากรนั้น หรือเพราะความเกี่ยวพันกับเป้าหมายด้านผลกำไรตามความคิดของเศรษฐกิจสมัยใหม่ หากแต่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่สามารถเพิ่มสถานภาพของบุคคล หรือของสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของการทำพิธีกรรม ศูนย์กลางทางวัฒนธรรม (หรือบุคคลที่อ้างความมีสถานภาพที่สูงกว่าคนทั่วไป) ดึงทรัพยากรของอาณาจักรของตนมาใช้สนับสนุนพิธีกรรมที่มีความสำคัญในด้านวัฒนธรรม มาใช้สร้างสิ่งปลูกสร้างที่น่าประทับใจ (รวมทั้งวัดวาอาราม) สั่งสมกำลังคน ใช้จ่ายในการปูนบำเหน็จรางวัลที่ซับซ้อนหรือเพื่อสั่งสมทรัพย์ ทั้งหมดนี้ ด้วยความหวังที่จะสร้างความประทับใจแก่ประชากรที่อยู่รายรอบ เพื่อให้ประชากรเหล่านี้ยอมจำนนอยู่ภายในอำนาจ มากกว่าจะสร้างเสริมแหล่งอำนาจที่ปราศจากการปรุงแต่ง คลังสั่งสมทรัพย์สินยังสามารถนำมาใช้จ่ายเพื่อให้ศูนย์กลางได้เข้ามีส่วนร่วมในการค้ากับต่างชาติด้วย ศูนย์กลางทำหน้าที่ประหนึ่งว่า เป็นผู้ได้รับการยอมรับจากสังคมให้เป็นผู้เจรจากับบุคคลภายนอก ในนามของประชากรของตน การรับบทบาทดังกล่าวนี้เท่ากับ ศูนย์กลางช่วยคุ้มครองป้องกันสาวกของตนมิให้ต้องพบพานความยากลำบากของโลกภายนอก ซึ่งเป็นโลกที่มิได้ใส่ใจกับความจำเป็นทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นเท่าไรนัก ในอาณาจักรของโลกภายนอกนี้ ผลประโยชน์ส่วนบุคคล เป็น

---

[17] Geertz, ***Negara***.

[18] Wheatley, ***Nagara.***

[19] Wolters, ***History,*** *Culture, Region.*

เป้าหมายสำคัญที่สุด ต่างจากความนิยมของประชากรท้องถิ่น ที่ต้องการความสุขสบายในแง่วัฒนธรรมและสังคมมากกว่า

ส่วนใหญ่แล้ว เศรษฐกิจ-การเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น วางเป้าหมายทางด้านวัฒนธรรมและสังคม เป็นเรื่องสำคัญก่อนอย่างอื่น ทรัพยากรด้านเศรษฐกิจ หลั่งไหลจากผู้ผลิตไปสู่ศูนย์กลางทางวัฒนธรรม ด้วยความสมัครใจ จากนั้นทรัพยากรถูกจำแนกแจกจ่ายออกไป (ทั้งภายในและภายนอกโดยสอดคล้องกับระบบของท้องถิ่นนั้น ๆ) เพื่อสร้างประโยชน์แก่ประชากรพื้นเมือง โดยผ่านยุทธศาสตร์การให้ของขวัญซึ่งช่วยส่งเสริมสถานภาพของศูนย์กลาง เมื่อเศรษฐกิจดังกล่าวขยายตัวกว้างออกไปหรือเมื่อศูนย์กลางทางวัฒนธรรมขยายอาณาจักรของตนกว้างขวางออกไป ศูนย์กลางสามารถเริ่มการระดมทรัพยากรในระดับที่เป็นส่วนตัวน้อยลง แต่ก็ด้วยเป้าหมายที่ได้รับความเห็นชอบในด้านวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้ วัดวาอาราม—ไม่ว่าจะเป็นวัดฮินดูหรือวัดพุทธ – ต่างเข้ารับบทบาทที่สูงขึ้น ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ และจากนั้น เครือข่ายของพิธีกรรมอย่างใหม่ที่มี จุดรวมอยู่ที่ศูนย์กลางของอำนาจกษัตริย์ ก็วางฐานโครงสร้างถาวรที่ราชอาณาจักรยุคก่อนหน้านี้ไม่เคยมีเพิ่มเติมเข้ามา

การขยายตัวนี้ สามารถส่งผลสืบเนื่องให้เกิดการเคลื่อนย้ายจากเศรษฐกิจ-การเมืองแบบ “จำหน่ายจ่ายแจกออกไปตามวิถีทางวัฒนธรรม” ไปสู่ เศรษฐกิจ-การเมืองแบบ “ระดมทรัพย์สินเข้ามาด้วยวิถีทางวัฒนธรรม” ขึ้นได้ แม้ว่าผู้นำของบางรัฐ จะได้ดำเนินความริเริ่มที่สำคัญในการบริหารบ้านเมืองอย่างเป็นระบบ (ที่เด่นก็คือรัฐมัชปาหิตและรัฐไดเวียดช่วงภายหลังค.ศ. 1300 ซึ่งการพิจารณายุคก่อนค.ศ. 1500 โดยรวมนี้ มองเห็นว่ามีลักษณะรวมประสานกันอย่างสมบูรณ์ที่สุด ในบรรดาแว่นแคว้นทั้งหลายในยุคเดียวกัน ทั้งที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่หรือในส่วนหมู่เกาะ) แต่การรวบรวมทรัพยากรวัตถุมาไว้ที่ศูนย์กลาง ยังต้องอ้างความถูกต้องชอบธรรมโดยผ่านสัญลักษณ์และค่านิยมต่าง ๆ ตามขนบประเพณีดั้งเดิมอย่างสืบเนื่อง ประชาชนยังคงมีความคิดเห็นกันโดยทั่วไปอย่างกว้างขวางว่า การสะสมทรัพยากรวัตถุดังกล่าว ทำให้เหล่าผู้นำของศูนย์กลาง สามารถสร้างผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้รับความเห็นชอบทางวัฒนธรรมได้ แต่ความห่างเหินในส่วนบุคคล ระหว่างศูนย์กลางกับประชากรที่อยู่ในบังคับของศูนย์กลางก็เพิ่มมากขึ้น กระนั้นแคว้นที่กำลังพัฒนาเหล่านี้ ยังคงพึ่งพาอาศัยการอยู่ภายใต้บังคับและการเกื้อหนุนโดยสมัครใจต่อไป มากกว่าอาศัยระบบการบริหารที่มีฐานอยู่ที่ศูนย์กลางดึงทรัพยากรมาตามขั้นตอน “ศูนย์กลางการระดมทรัพยากร” ของแต่ละรัฐ มิได้มีสมรรถนะในการบริหารบ้านเมืองที่มีประสิทธิภาพพอที่จะดึงทรัพยากรเข้ามา หากแต่ต้องพึ่งพาอาศัยความเชื่อ—เหมือนเช่นในอดีต—ที่ว่า การให้สิทธิอันชอบธรรมในการปกครองแก่ศูนย์กลางหรือแก่ผู้นำ เป็นสิ่ง

สำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับการที่ศูนย์กลางให้ชีวิตทางวัฒนธรรมที่สุขสบายแก่บรรดาประชากรที่อยู่ใต้บังคับ

ใน “เศรษฐกิจแบบระดมทรัพยากร” เหล่านี้ ยังมีการแข่งขันเพื่อแย่งชิงอำนาจเช่นที่มีมาแต่เดิม เมื่อบรรดาคู่แข่งที่อยู่บนบก นำทรัพยากรต่าง ๆ มารวมกันอีก ด้วยความพยายามที่จะสร้างศูนย์กลางทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้น การค้าเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการแข่งขันนี้ เพราะที่เป็นที่มาของสินทรัพย์ทางวัตถุที่สามารถบริจาคให้แก่ศูนย์กลางที่มีลักษณะชวนให้เกรงขาม และแก่บรรดาผู้นำของศูนย์กลางเหล่านั้น ฝ่ายผู้นำของศูนย์กลางเหล่านี้ใช้อำนาจและประทานความพึงพอใจในด้านเศรษฐกิจและจิตวิทยาแก่ประชากรที่เลือกที่จะเข้ามาเป็นข้าในบังคับของศูนย์กลาง การรวมศูนย์ตามแบบดั้งเดิมเช่นนี้ จึงดำเนินสืบต่อมา โดยมีระดับผลผลิตและการแลกเปลี่ยนสูงขึ้น แต่ก็มีภัยที่คอยคุกคามอยู่ตลอดเวลาว่า กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ อาจยิ่งหมดความเป็นส่วนตัวบุคคลลงไปมากขึ้นได้ รวมทั้งศูนย์กลางอาจเข้ามาจัดการควบคุมบงการอย่างไร้ความเห็นใจ และเข้าควบคุม (บริหาร) ประชากรโดยตรง โอกาสความเป็นไปได้อีกประการหนึ่งคือการที่ศูนย์กลางใหม่ๆ ตามชายฝั่งทะเล ที่ดำเนินกิจกรรมทางการพาณิชย์—ซึ่งในระยะแรก ๆ ได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาขึ้นนั้น – อาจแยกตัวออกไปจากศูนย์กลางที่ตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งเข้าไป ศูนย์กลางห่างชายฝั่งพวกนี้มีการมุ่งเน้นที่กิจการภายในมากกว่า มีความประณีตทางด้านวัฒนธรรมมากกว่า ทั้งยังคงผูกพันอยู่กับระเบียบที่มีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรมที่มีลักษณะ เป็นส่วนตัวบุคคลมากกว่า กระนั้น ทางเลือกอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ สถาบันทางศาสนาซึ่งในตอนแรก ส่งเสริมอำนาจของศูนย์กลาง อาจกลายเป็นคู่แข่งเสียเอง คู่แข่งที่มั่งคั่ง และได้รับการสนับสนุนจากประชาชนนี้แหละ ที่จะต่อกรกับระบบการปกครองแบบที่ไม่เป็นส่วนตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ

นอกเหนือไปจาก “เศรษฐกิจ-การเมืองแบบระดมทรัพยากร” นี้แล้ว ยังมีระบอบการเมืองและเศรษฐกิจอีกแบบหนึ่ง อันเป็นระบอบที่ความมั่งคั่งอำนวยให้เกิดการพัฒนาขึ้น เป็นระบอบที่มีลักษณะเป็นส่วนตัวบุคคลน้อยลงและดำเนินการบริหารโดยขุนนาง โดยทหารหรือโดยศาสนา และการพัฒนาเครือข่ายเพื่อการบริหารที่ดินและทรัพยากรทางเศรษฐกิจของระบอบนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับเฉพาะตัวบุคคลน้อยลงด้วย บริเวณที่ทำเกษตรกรรม มีปฏิสัมพันธ์มากขึ้นเป็นลำดับกับบรรดาผู้บริหารที่อยู่ที่ศูนย์กลาง ต่างจากในยุคแรก ๆ ซึ่งการติดต่อของท้องถิ่นกับศูนย์กลาง มีชนชั้นสูงที่อยู่ในท้องถิ่นคั่นขวางไว้ ระบบการเก็บรวมรวมผลผลิตส่วนเกินจากส่วนท้องถิ่นของศูนย์กลาง มีลักษณะเป็นทางตรงมากยิ่งขึ้น (ตรงข้ามกับการเน้นให้ฝ่ายผลิตส่วนท้องถิ่นบริจาคให้แก่ส่วนกลาง ดังที่เคยเป็นก่อนหน้านั้น) รวมทั้งมีการจำหน่ายจ่ายแจกจากศูนย์กลางออกไปสู่ภายนอก และไปยังระดับที่ต่ำกว่าภายในระบอบสังคม-เศรษฐกิจอย่างมีลักษณะเป็นทางตรงยิ่งขึ้น เครือข่ายการตลาด คงถูกชนชั้นสูงทางการเมือง หรือแม้กระทั่งพ่อค้าเข้าควบคุม พวกพ่อค้านั้น เป็นเสมือนผู้เชี่ยวชาญด้านการพาณิชย์ และมีพฤติกรรมส่วนใหญ่ ไม่สอดคล้องตรงกันกับค่านิยมดั้งเดิม แต่ก่อนนั้น พ่อค้าถูกบังคับให้ทำธุรกิจต่าง ๆ

ของตน ในแบบที่ต้องขึ้นอยู่กับปทัสฐานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น แต่เมื่อระบบการเมืองที่มีศูนย์กลางการบริหารที่เข้มแข็งกว่าพัฒนาขึ้นมา ความคล่องตัวอาจเกิดขึ้นเป็นผลตามมา แก่ผู้ที่มีวิถีชีวิตซึ่งแสดงความยึดมั่นผูกพันโดยส่วนตัวต่อเพื่อนร่วมชาติน้อยลง ในระเบียบแบบใหม่นี้ พ่อค้าจะเข้ารับบทบาทที่มีความสำคัญยิ่งขึ้น ในฐานะผู้ระดมผลผลิตส่วนเกินโดยตรง และอำนวยการไหลออกและกลับคืนของสินค้าและบริการจากภายนอก ทั้งไปและกลับจากผู้ผลิตในท้องถิ่น—ในฐานะตัวแทนของนายหน้าทางวัฒนธรรมที่มีฐานอยู่ที่ศูนย์กลางของ ตัวแทนของกษัตริย์ที่ครองอำนาจ หรือในฐานะผู้มีส่วนร่วมในเศรษฐกิจแบบการค้าเสรีที่กำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนา

ข้อเขียนเกี่ยวกับเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้นนี้ มีทัศนะว่า ระเบียบซึ่งไม่เป็นส่วนตัว ไม่เหมาะสมกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคก่อนค.ศ. 1500 ขณะที่ในรัฐต่าง ๆ ทั้งที่มัชปาหิต พระนคร พุกาม และไดเวียด ต่างมีแบบแผนที่เกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะที่แจงไว้ในช่วงท้ายนี้ ทว่าเศรษฐกิจการเมืองยังคงรักษาโครงสร้างที่มีการมุ่งเน้นภายในและมีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ซึ่งคล้ายคลึงมากกว่าไม่คล้ายคลึงกับบรรดาแว่นแคว้นอื่น ๆ ทั้งที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่และบนเกาะ ในยุคก่อนค.ศ. 1500 นี้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

นับแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ความสนใจของนักวิชาการ ที่มีต่อประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยุคต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผลิตผลพลอยได้ของการพัฒนาการศึกษาพิเคราะห์ข้ามสาขาวิชาและหลายสาขาวิชา ความรู้รุ่นบุกเบิกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตะวันตก เป็นผลิตผลของนักประวัติศาสตร์ชาวดัตช์ ฝรั่งเศสและอังกฤษ ที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี การวิจัยของพวกเขาเหล่านี้ เป็นการขยายประสบการณ์ด้านอาณานิคมของประเทศตนต่อออกไป นักวิชาการยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะเน้นอิทธิพลภายนอก เป็นตัวสร้างรูปโฉมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเน้นแง่มุมต่าง ๆ ทางศาสนาและวัฒนธรรม ที่อิงราชสำนักเป็นหลัก โดยใช้แหล่งข้อมูลในรูปจารึกและวรรณคดี วิสัยทัศน์ยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่สองนี้มองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็นทางผ่านสำหรับพ่อค้าต่างชาติและนักเดินทางอื่น ๆ ซึ่งให้ที่พักพิงแก่เรือและลูกเรือ จากอินเดีย เอเชียตะวันตกและจีน ในฐานะภูมิภาคที่เป็นสื่อกลาง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงได้พัฒนาอารยธรรมที่ “ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย” หรือมิฉะนั้นก็ “ได้รับอิทธิพลจากจีน” ขึ้นมา อารยธรรมเหล่านี้มีกำเนิดอยู่นอกภูมิภาค หรือได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากปัจจัยภายนอก ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในลักษณะนี้ซึ่งให้เรื่องราวที่เรียบเรียงขึ้นตามลำดับราชวงศ์ที่สำคัญ สะท้อนให้

เห็นเป็นอย่างดีในผลงานที่น่าประทับใจของจี. เซเดส์ นั่นคือ G. Cœdès (*The Making of Southeast Asia*, English edition, 1966. และ *The Indianized States of Southeast Asia*, ed. Walter Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968) , และของดี.จี. อี. ฮอลล์ D. G. E. Hall (*A History of South-East Asia*, 1955).

ทัศนะการมองภูมิภาคอย่างใหม่ ซึ่งถือว่าการรวมตัวกันขึ้นเป็นรัฐในท้องถิ่นต่าง ๆ มีมาก่อนที่จะมีการติดต่อกับปัจจัยทางวัฒนธรรมของต่างชาติ โดยภูมิภาคนี้เลือกที่จะยอมรับ ปรับแต่งและนำความคิดจากภายนอกมาใช้ตามความจำเป็นในท้องถิ่น ทัศนะเหล่านี้มีปรากฏเป็นครั้งแรกในการแปลงานเขียนของ J. C. van Leur เป็นภาษาอังกฤษ (เรื่อง *Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History*, 1955) .ในสมัยทศวรรษ 1950 มีนักวิชาการรุ่นใหม่ก้าวขึ้นมาที่สำคัญคือนักอ่านจารึกอินโดนีเซีย ได้แก่ Boechari, L. C. Damais และ J. G. de Casparis (*Prasasti Indonesia*, 1950, 1956) นักนิรุกติศาสตร์ชาวอินโดนีเซีย Th. G. Th. Pigeaud (*Java in the Fourteenth Century*, 1960-3) และนักประวัติศาสตร์คือ Paul Wheatley ("Geographical Notes on Some Commodities Involved in Sung Maritime Trade," JMBRAS, 1959; *The Golden Khersonese*, 1961), Wang Gungwu ("The Nanhai Trade," JMBRAS, 1958) และ O. W. Wolters (Tambalinga', BSOAS, 1958) นักวิชาการเหล่านี้เริ่มสำรวจประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ด้วยการขยายขอบข่าย ให้เลยออกไปจากการใช้ประโยชน์จากแหล่งข้อมูลในรูปจารึกและภาษาเช่นที่เคยทำกันมาแต่เดิม นักวิชาการเหล่านี้ ไม่เพียงแต่พิจารณาแหล่งข้อมูลเก่า ๆ ใหม่อีกครั้ง ด้วยการตั้งคำถามชุดใหม่เท่านั้น หากยังทดสอบเนื้อหาของข้อมูลเหล่านี้โดยเปรียบเทียบกับข้อมูลใหม่ ๆ ทางด้านโบราณคดี ซึ่งมีออกมาให้ใช้ และเริ่มนิยามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่าเป็นภูมิภาคพิเศษที่มีความแตกต่างจากโลกอินเดียและจีน

ตัวแทนของรายงานที่ได้รับการตีพิมพ์เกี่ยวกับการวิจัยทางด้านโบราณคดีนี้ ได้แก่ Alastair Lamb in FMJ (1961) และ Louis Malleret, *L'archeologie du delta du Mekong* (1959-63) ในช่วงทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 มีการศึกษาพิเคราะห์เศรษฐกิจเกษตรกรรมและเศรษฐกิจของชาวนาที่สำคัญ ๆ เช่นกัน เป็นต้นว่า งานของ D. H. Burger, *Structural Changes in Javanese Society* (1956); Robbins Burling, *Hill Farms and Padi Fields*, (1965); Alice Dewey, *Peasant Marketing in Java* (1962); Raymong Firth, *Malay Fishermen* (1966); Clifford Geertz, *Agricultural Involution* (1963); Pierre Gourou, *The Tropical World* (1953); Gerald C. Hickey, *Village in Vietnam* (1964); Karl J. Pelzer, *Pioneer Settlement in the Asiatic Tropics* (1948); และ David E. Sopher, *The Sea Nomads* (1965).

เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 นักประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถนำพัฒนาการในงานวิชาการแขนงต่าง ๆ เข้ามาประสาน ได้แก่สาขาโบราณคดี

มานุษยวิทยาสังคม ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ชีวภาพ งานของนักประวัติศาสตร์เหล่านี้ ได้แก่ งานของ Wolter เรื่อง *Early Indonesian Commerce* (1967) และ *The Fall of Srivijaya in Malay History* (1970); งานของ Weatley เรื่อง "Satyānṛta in Suvarnadvīpa: From Reciprocity to Redistribution in Ancient Southeast Asia" (1975); ของ L. A. Sedov เรื่อง "On the Problem of the Economic System in Angkor, Cambodia in IX-XII Centuries" (1963); ของ M. C. Ricklefs เรื่อง "Land and the Law in the Epigraphy of Tenth Century Cambodia" (1967); ของ Brian Colless เรื่อง "Traders of the Pearl" (*Abr Nahrain,* 1970-74); ของ G. H. Luce เรื่อง *Old Burma—Early Pagan* (1969-70) รวมทั้งบทความของเจ. นูร์ดูย์น (J. Noorduyn) ที่ตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในวารสาร BKI และของ Anthony Reid เรื่อง "Trade and the Problem of Royal Power in Aceh" (1975) นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ เริ่มตั้งคำถามอย่างจำเพาะเจาะจงเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้น ๆ สถานภาพของแขนงนี้ จะว่าไปแล้ว ถูกนำมาสรุปลงไว้ใน R. B. Smith and W. Watson, eds, *Early Southeast Asia: Essay in Archaeology, History and Historical Geography* (1979)

ในช่วงทศวรรษ 1980 นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ ได้รับการฝึกฝนมาจากนักวิชาการที่ได้เอ่ยนามไปแล้ว ได้พัฒนาการเขียนประวัติศาสตร์แบบใหม่ต่อไปอีก ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ว่า งานวิจัยอย่างต่อเนื่องของวีทลีย์ (Wheatley, *Nagara and Commandery*, 1983) และโวลเทอร์ส (Wolters, *History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives,* 1982) ได้ตั้งประเด็นสำหรับการไต่สวนทางประวัติศาสตร์เอาไว้ ในหมู่นักวิชาการที่ตอบสนองได้แก่ ปีแอร์-อีฟ มองแกง (Pierre-Yyes Manguin, แจน ไวสมาน-คริสตี (Jan Wisseman-Christie) และเฮอร์มานน์ กุลเก (Hermann Kulke) ซึ่งมุ่งให้ความสนใจแก่ประวัติศาสตร์ยุคต้นของอินโดนีเซีย ไมเคิล ออง-ธวิน (Michael Aung –Thwin) มุ่งเน้นเรื่องพม่า คีธ ดับเบิลยู. เทย์เลอร์(Keith W. Taylor) และจอห์น เค. วิทมอร์ (John K. Whitmore) มุ่งประเด็นไปที่เวียดนาม โคลด จาคส์ (Claude Jacques) และไมเคิล วิคเคอรี (Michael Vickery) มุ่งความสนใจไปที่กัมพูชา และเดวิด เค. วายอัตต์ (David K. Wyatt) เรื่องประเทศไทย ตัวอย่างงานของนักวิชาการเหล่านี้และคนอื่น ๆ ถูกนำมารวมไว้ในหนังสือของมาร์และมิลเนอร์ คือ David G. Marr and A. C. Milner, eds, *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries* (1986)

ในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ซึ่งเน้นเป็นอันมากกับการวิเคราะห์เชิงสถิติ มีบ่อยเกินไปที่นำเอาชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น ไปอยู่ในสถานะเยี่ยงจำเลย เมื่อเผชิญกับความอัตคัตแหล่งข้อมูล นักประวัติศาสตร์ที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจยุคต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงต้องมีการฝึกฝนและมีจินตนาการอย่างกว้างขวาง ภารกิจของนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปัจจุบันยังคงเป็นภารกิจในการเชื่อมช่องว่างระหว่างแหล่งข้อมูลด้านโบราณคดีและ

แหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร ปัญหาที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องคือความสอดคล้องลงรอยกัน เพราะภาพทางโบราณคดีที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มิได้สอดคล้องตรงกันกับหลักฐานบันทึกที่อยู่ในรูปข้อเขียน เมื่อนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการขยายขอบข่ายของคำถามเกี่ยวกับแหล่งข้อมูลเหล่านี้ให้กว้างออกไป พวกเขา ต้องก้าวล้ำไปกว่าก่อนสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ โดยอาศัยข้อมูลด้านโบราณคดีเป็นส่วนใหญ่ พร้อมกับคอยมองย้อนหลังอยู่เสมอ โดยการพิจารณาสังคมและแหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรของสมัยหลังคริสต์ศตวรรษสิบ

นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ จำเป็นต้องพิจารณาเป็นพิเศษว่า คนกลุ่มหนึ่ง ๆ นั้น ดำรงชีวิตอยู่อย่างไรในยุคนั้น ๆ และสถานที่นั้น ๆ พวกเขามองโลกรอบตัวเขาอย่างไร และพวกเขาสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดของตนเองกันอย่างไร นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยังจำเป็นต้องรู้ให้มากกว่าความหมายและเนื้อหาของถ้อยคำของพวกเขา รวมทั้งซากโบราณสถานของพวกเขา เพื่อทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดโบราณวัตถุเหล่านี้ การเน้นทางด้านประวัติศาสตร์ในระยะล่าสุดนี้ เป็นการเน้นที่ความริเริ่มในท้องถิ่น แต่เราต้องใส่ใจที่จะไม่ประเมินความริเริ่มจากภายนอกให้ต่ำเกินไป ในภูมิภาคซึ่งมีความหลากหลายด้านวัฒนธรรมอย่างมากเช่นนี้ สิ่งที่เกิดขึ้นมาเองในพื้นถิ่น จำเป็นต้องแยกแยะอย่างชัดเจนยิ่งกว่านี้ ให้เห็นว่าแตกต่างไปจากปัจจัยที่มาจากต่างถิ่น ทว่าทั้งสิ่งที่เป็นพื้นถิ่นและต่างถิ่นนี้ อยู่ร่วมกันภายในวัฒนธรรมรวมที่เกิดขึ้นในศตวรรษแรก ๆ ของคริสต์กาล นักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ อาจสร้างคุณูปการให้กับการแบ่งแยกนี้ โดยศึกษาถึงความแตกต่างด้านนิเวศน์วิทยา และโดยกำหนดระยะห่างและความใกล้ชิดของประชากร จากศูนย์กลางเมืองที่เป็นชุมชนหนาแน่น—รวมทั้งทำความเข้าใจว่าศูนย์กลางเมืองยุคต้น ๆ คืออะไร และอภิปรายความสำคัญด้านเศรษฐกิจของโครงสร้างที่เป็นอยู่ขณะนั้น ซึ่งเป็นโครงสร้างทางเครือญาติ บทบาทด้านเศรษฐกิจของความเชื่อเกี่ยวกับภูติผี ของพิธีกรรมและสัญลักษณ์ของกษัตริย์ ที่ส่งผลกระทบต่อกันและกัน รวมทั้งระดับของเทคโนโลยีและประสิทธิภาพในการผลิตในหมู่ประชากรยุคต้น ๆ ไม่เฉพาะแต่ผู้ประกอบการเพาะปลูกเท่านั้น หากยังรวมถึงชาวประมง ช่างฝีมือ ข้าทาสบริวารและผู้ผลิตที่มิได้ประจำอยู่ที่หมู่บ้านด้วย

ปัญหาเรื่องการจัดยุคที่มีอยู่นั้นจะได้แก่—การระบุเวลาตรงกับความเข้าใจถึงภูมิภาคในยุคนี้หรือไม่ และเป็นไปได้หรือไม่ที่จะยอมรับบางช่วงเวลาว่ามีความสำคัญอย่างเป็นสากล การทำแผนที่กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ จะช่วยระบุศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจและเขตรอบนอกได้ดีขึ้น รวมทั้งการไหลเวียนของสินค้าและบริการ ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการคมนาคมและการติดต่อทางบกที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือ และความเข้าใจเกี่ยวกับชายขอบทางด้านตะวันออกของภูมิภาคนี้ (รวมทั้งฟิลิปปินส์) –บริเวณซึ่งหายไปอย่างสังเกตเห็นได้ชัดในการอภิปรายเศรษฐกิจยุคต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ข้างต้น ทั้งในแง่ที่สัมพันธ์กับโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกับส่วนที่เลยออกไป

แม้จะมีความตระหนักในหมู่นักวิชาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงขนบประเพณีในการดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ของภูมิภาคในยุคแรก ๆ แต่การศึกษาระบบเศรษฐกิจยุคต้นอย่างเป็นระบบยังกระทำแต่เพียงเล็กน้อย ผู้เขียนผลงานเกี่ยวกับยุคอาณานิคม ดูเหมือนว่าจะกังวลกับปัญหาเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับเศรษฐกิจ-การเมืองในสมัยของตนมากกว่า โดยเพ่งความสนใจที่การเช่าที่ดิน แทนที่จะสนใจเรื่องอาหารการกินในภูมิภาคนี้ หรือเรื่องระบบการจัดหาผลิตผลภายในพื้นถิ่นหรือเรื่องการแลกเปลี่ยนระหว่างครัวเรือน งานเขียนระยะหลังกว่างานพวกนี้ซึ่งได้แรงดลใจในด้านชาติพันธุ์วิทยาจะพิจารณา “โครงสร้าง” และ “หน้าที่” ของกิจกรรมด้านเศรษฐกิจภายในชุมชนท้องถิ่น หรือระบบการแลกเปลี่ยนที่มีการเปลี่ยนแปลง แทนที่จะกล่าวถึงระบบโดยรวมทั้งหมด

เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจข้อมูลจากการสังเกตเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บันทึกที่มีอยู่ในจารึก ที่จำเป็นพอ ๆ กัน คือการต้องศึกษา เศรษฐกิจในแบบใหม่ทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค ภายในเศรษฐกิจที่ว่านี้ สินค้าต่าง ๆ “ไหลเวียน” อย่างอิสระเสรี (เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนค่า เปลี่ยนรูปทรง) ภายในองค์รวมด้านธรรมชาติ-วัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจมิได้คงที่อยู่ในกรอบ หากแต่เป็นสื่อสำหรับการสื่อสารคมนาคม ซึ่งทั้งเสริมและสร้างสภาพความเป็นจริงด้านสังคมของท้องถิ่นและความเป็นอยู่ที่ดีของปัจเจกชน กิจกรรมด้านเศรษฐกิจเป็นประสบการณ์ของอารมณ์ระหว่างบุคคล ที่ผูกพันกันในสังคม อารมณ์ที่เจืออยู่ในการทำธุรกิจแต่ละอย่าง กระนั้นการแสดงออกก็เป็นในลักษณะที่เป็นส่วนตัวมากเป็นพิเศษ และในการแสดงออกปัจเจกบุคคลย่อมยืนยันการควบคุมสินค้าและบริการ (สิ่งที่ได้รับหรือบริโภค) ในฐานการกระทำที่ต้องรับผิดชอบโดยส่วนตัว ด้วยข้อคิดที่มีอยู่ในใจเหล่านี้ คำถามที่สำคัญยิ่งสี่ชุดสำหรับการศึกษาในอนาคต มีดังต่อไปนี้คือ

1. กิจกรรมด้านเศรษฐกิจให้ประโยชน์และมีความหมายต่อผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง
2. สินค้าและบริการมาจากที่ไหน และไปสู่ผู้ใดบ้าง
3. การแลกเปลี่ยนมีผลในการบำรุงรักษาสุขภาพและสวัสดิภาพอย่างไร การแลกเปลี่ยนเหล่านี้ช่วยปรับปรุงและทำให้ชีวิตยืนยาวขึ้นหรือไม่
4. สังคมใช้วิธีการอย่างไร ในการจัดการกับความขาดแคลนและความเหลือเฟือ

การบรรยายถึงพฤติกรรมการทำธุรกิจที่ “ฝัง” อยู่ จำเป็นต้องมีการวิวัฒน์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นการวิวัฒน์ขึ้นไปเป็นการอภิปรายถึงเรื่องราวจำเพาะเกี่ยวกับสังคม-เศรษฐกิจยุคต้น ๆ ของภูมิภาคนี้อย่างเป็นเรื่อง ๆ ไป ตัวแปรและความผันแปรที่กว้างขวางยิ่งกว่านี้ ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างต่อเนื่องจะเป็นตัวกำหนดให้เราต้องประสานข้อมูลทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับการจัดชั้น การจัดประเภท ประโยชน์ใช้สอยและการตีความ ในแบบที่ใหม่และที่แตกต่างออกไป ยิ่งไปกว่านั้น เราอาจอนุมานได้ว่า

การศึกษาแบบแผนการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจกและการบริโภคในอดีต จะพาเราไปสู่ความเข้าใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้นได้อย่างครอบคลุมยิ่งขึ้น และจะนำให้เรามีความอ่อนไหวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ต่อปัญหาที่เกี่ยวกับสังคม-วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์-ชาติพันธุ์

บทที่ 5

ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณค.ศ. 1500

โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย พิจารณาในแง่ภูมิศาสตร์แล้ว อาจแบ่งบริเวณนี้ออกเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่กับส่วนที่อยู่กับทะเล โดยมีคาบสมุทรมลายูเป็นเส้นแบ่ง บริเวณตอนใต้ของคาบสมุทรมลายู จัดอยู่ในโลกที่เป็นเกาะ แต่ส่วนที่อยู่ทางเหนือ กลับมีลักษณะแบบภาคพื้นทวีปมากกว่า สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่อยู่กับทะเลนั้น มีคำขวัญของสาธารณรัฐอินโดนีเซียสมัยใหม่ที่บอกว่า *ภินเนโก ตังกาล อิโก* ซึ่งแปลอย่างไม่เคร่งครัดได้ว่า เอกภาพในความหลากหลายนั้น คำขวัญนี้สามารถนำมาใช้กับบริเวณนี้ได้โดยรวม เพราะแม้ว่าพื้นที่ที่กว้างขวางใหญ่โตนี้ จะมีการใช้ภาษาแตกต่างกันออกไปมากมาย แต่ทุกภาษาล้วนอยู่ในตระกูลของภาษาออสโตรนีเซียน ยกเว้นกระจกเล็กๆ ที่เป็นบริเวณของชนเผ่าต่างๆ เท่านั้น พิจารณาในแง่วัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน มีแนวคิดที่รองรับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ แม้ว่าจะมีความหลากหลายอย่างชวนให้งุนงงในเกือบทุก ๆ แง่มุมก็ตาม การคิดถึงอินโดนีเซียในฐานะที่เป็น “สนามแห่งการศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วรรณา” เช่น ที่พวกนักมานุษยวิทยาชาวดัตช์ตั้งให้นั้น สามารถนำมาใช้ได้กับบริเวณนี้ทั้งหมด[1]

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนานั้น ความหลากหลายไม่เด่นชัดมากเท่า เนื่องจากศาสนาอิสลามมีอิทธิพลอย่างแรงกล้าในมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไนและฟิลิปปินส์ตอนใต้ ขณะที่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก มีอิทธิพลอยู่ในส่วนที่สำคัญของฟิลิปปินส์ นอกจากนี้แล้ว ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ ก็มีพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นศาสนาที่มั่นคงอยู่ในทุกรัฐ ยกเว้นเวียดนาม ในเวียดนามพุทธศาสนานิกายมหายานกับลัทธิขงจื๊อ มีอิทธิพลสูงกว่า ศาสนาฮินดู-พุทธ มีผู้นับถืออยู่มากในบาหลี และศาสนาต่าง ๆ ประจำชนเผ่าทั้งหลาย ก็ยังคงเหลืออยู่เกือบทุกหนทุกแห่งในบริเวณที่อยู่ห่างไกล ที่ยิ่งไปกว่านั้นคือ ศาสนาสำคัญ ๆ ยังได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเดิมที่ชนเผ่าต่าง ๆ มีมาก่อน ดังนั้น จึงเป็นภาระหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ ที่ต้องบรรยายและหากว่าเป็นไปได้ ต้องให้ความกระจ่างถึงพัฒนาการด้านศาสนา เพื่อว่าเราจะสามารถมองสภาพการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน จากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ได้

---

[1] P. E. Josselin de Jong, ***Unity in Diversity: Indonesia as a Field of Anthropological Study***, Dordrecht. 1964.

อย่างไรก็ดี การศึกษาเรื่องพัฒนาการด้านศาสนา มีความยุ่งยากรุมล้อมอยู่ โดยสาระสำคัญแล้ว ความยุ่งยากเหล่านี้ มีอยู่สองชนิด ได้แก่ลักษณะที่เป็นเนื้อแท้ของศาสนาภายในครรลองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง กับเงื่อนไขอันเกี่ยวกับหลักฐานต่าง ๆ ของเรา ในสังคมตะวันตกนั้น รู้สึกกันโดยทั่วไปว่า ศาสนาแยกออกจากชีวิตทางสังคมและการเมืองในด้านอื่น ๆ ดังนั้น การศึกษาศาสนาจึงสามารถศึกษาจากเหตุผลของทางศาสนาเองได้ ในกรณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคสมัยใหม่ก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ดี สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนยุคสมัยใหม่นั้น แทบเป็นไปไม่ได้ ที่จะแยกศาสนาออกจากชีวิตทางสังคม-เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแขนงอื่น ๆ เพราะทุกอย่างเหล่านี้ล้วนร้อยประสานเข้าด้วยกันอย่างแนบสนิท ภาษาต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ก่อนจะถึงยุคสมัยใหม่ ไม่มีแม้กระทั่งคำที่มีความหมายเทียบเท่ากับคำว่าศาสนา ดังนั้น การศึกษาศาสนา จึงเหมือนกับแยกองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เราจัดประเภทไว้ภายใต้หัวข้อศาสนา ออกจากบริบทด้านสังคมและการเมือง ตัวอย่างองค์ประกอบเหล่านี้ ได้แก่พิธีกรรม และการเคารพบูชาเทพเจ้าในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งการเคารพบูชาเทวดาอารักษ์หรือภูติผีและสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งหลาย พิธีกรรมและการบูชาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นในงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ในวรรณคดีและจารึกต่าง ๆ ข้อพิจารณาเหล่านี้ เป็นธรรมดาอยู่เองที่พาเราไปสู่ความยุ่งยากชนิดที่สอง นั่นคือ ลักษณะที่เป็นเนื้อแท้ของหลักฐานของเรา

หลักฐานต่าง ๆ สำหรับการศึกษาศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตกทอดมาถึงเรานั้น เมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดแล้ว มั่งคั่งยิ่งกว่าหลักฐานเกี่ยวกับที่แง่มุมอื่น ๆ ของอารยธรรม ส่วนใหญ่ เป็นเพราะถือกันว่า สิ่งที่ทรงคุณค่าทางด้านศาสนานั้น เป็นนิรันดร์ ดังนั้น อาคารต่าง ๆ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนา – ซึ่งต่างจากที่อยู่อาศัยของคน รวมทั้งของพระราชา—จึงต้องสร้างด้วยวัสดุที่คงทนถาวร เช่นหินหรืออิฐ ขณะที่วัสดุที่เน่าเปื่อยเสื่อมสลายได้ง่าย สามารถนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางโลกย์ (ของเล่น ภาพเขียนคนสามัญ ฯลฯ) แต่ภาพจำลองของเทพหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ นั้น จำเป็นต้องใช้หินหรือโลหะ ในทำนองเดียวกัน ข้อเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวด้านศาสนาหรือที่มีองค์ประกอบสำคัญทางศาสนารวมอยู่ ต้องจารลงไว้สำหรับคนรุ่นอนาคตด้วย และมีการคัดลอกตำราพวกนี้กันอยู่เป็นประจำ ทันทีที่ต้นฉบับนั้นเริ่มอ่านได้ยาก การมอบที่ดิน (กัลปนา) พร้อมด้วยเอกสิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่สถาบันทางด้านศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่โอนขายให้ใครอื่นไม่ได้ “ตราบเท่าที่พระอาทิตย์และพระจันทร์ยังฉายแสงสว่างให้แก่โลก” นั้น กระทำโดยการจารลงไว้บนแผ่นหินหรือสำริด หลักฐานดังกล่าว ซึ่งจัดอยู่ในจำพวกจารึก โดยทั่วไปแล้ว เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดสำหรับประวัติศาสตร์ศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เนื่องจากจารึกเหล่านี้สัมพันธ์อยู่กับวัดวาอารามหรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนาอื่น ๆ เกือบจะเสมอไป เราจึงพบจารึกเหล่านี้ เฉพาะในบริเวณและในช่วงเวลาที่สิ่งก่อสร้าง ดังกล่าวนั้นตั้งอยู่เท่านั้น ปัญหาร้ายแรงที่สุดอย่างหนึ่งของนักประวัติศาสตร์สมัยโบราณ มิใช่ปัญหาเรื่องขาดแคลนหลักฐาน แต่อยู่ที่หลักฐานกระจายอย่างไม่สม่ำเสมอ ดังจะเห็นว่า หลักฐานในรูปจารึกมีอยู่มากมายในพม่า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ใน

ประเทศไทยมีมากมายตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ในกัมพูชาและจามปา (ตอนใต้ของเวียดนาม) มีมากตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ห้า ส่วนในชวากลางเริ่มมีมากตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่แปดถึงสิบ ในชวาตะวันออกและบาหลีตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบ ทว่าจะพบว่าหาได้ยากหรือไม่มีเอาเลยในบริเวณอื่นและในช่วงเวลาอื่น นอกจากที่กล่าวนี้ ดังนั้น จารึกเกือบทุกหลักในสุมาตรา จึงมาจากสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดหรือไม่ก็จากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสามถึงสิบห้าเท่านั้น สถานการณ์สำหรับส่วนอื่น ๆ ที่เหลือเกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งแย่ไปกว่านี้อีก

หลักฐานในรูปข้อเขียนยิ่งกระจายอยู่ตามพื้นที่และช่วงเวลาอย่างไม่สม่ำเสมอยิ่งกว่า เรามิได้มีงานนิพนธ์จากกัมพูชายุคโบราณเลยแม้แต่บรรทัดเดียว ทั้งจากจามปาหรือฟิลิปปินส์ก็ไม่มีเช่นกัน ตรงกันข้ามกับเวียดนาม แหล่งข้อมูลในรูปงานประพันธ์เกี่ยวกับเวียดนาม (ตอนเหนือ) ที่เขียนขึ้นในภาษาจีนมีอยู่อย่างดกดื่น สำหรับชวาตะวันออกนั้น มีวรรณคดีมากมายในภาษาชวาเก่าจากสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ* พม่าก็มีวรรณคดีมากมายเช่นกันจากสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ซึ่งเขียนขึ้นด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธนิกายเถรวาท สำหรับมาเลเซียตะวันตก สุมาตรา และไทยนั้น แหล่งข้อมูลในรูปข้อเขียน เริ่มขึ้นเพียงก่อนจะสิ้นสุดยุคที่เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ สำหรับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นอกจากนี้ ไม่มีหลักฐานงานนิพนธ์อยู่เลย ความขาดหายไปนี้ ชดเชยได้เพียงส่วนหนึ่ง จากการอ้างอิงของชาติอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของจีน รวมทั้งได้รับการชดเชยจากข้อมูลด้านโบราณคดี การกระจายของหลักฐานนี้ มิใช่เรื่องประจวบเหมาะโดยบังเอิญ เพราะเนื้อหาของหลักฐานที่สำคัญ สำหรับศาสนาในสมัยต้น ไม่ว่าหลักฐานในรูปข้อเขียนหรือหลักฐานด้านโบราณคดี ส่วนใหญ่แล้ว สามารถคาดหวังได้ว่าจะมีอยู่ตามศูนย์กลางอารยธรรมหลักที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว เป็นศูนย์กลางที่สำคัญในด้านการเมืองและเศรษฐกิจด้วย

หลักฐานชนิดต่าง ๆ กันพวกนี้ อาจบอกให้เราทราบถึงความคิดและสถาบันทางศาสนา ในแง่มุมที่แตกต่างกันไป งานเขียนในภาษาชวาโบราณ มิได้มีแค่เฉพาะวรรณคดีร้อยแก้วและร้อยกรองที่สำคัญเท่านั้น แต่ยังรวมถึงตำราและเรื่องราวต่าง ๆ ทางศาสนาด้วย ผลงานที่เก่าแก่ที่สุด อาจนับอายุย้อนกลับไปได้ถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบ งานชิ้นที่เก่าแก่ที่สุดที่ว่านี้ เป็นการเรียบเรียงขึ้นจากตำราพุทธศาสนานิกายมหายานสองฉบับหรือกว่านั้น เรียกว่า *สัง หยาง กามหายานิกาน* มีตำราอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งอยู่ในสมัยหลังกว่านี้สักหน่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำราเกี่ยวกับศาสนาฮินดูนิกายไศวะหลายเล่ม อาทิ *เสวะสาสนะ เวรหัสปติทัตตวา ภูวนโกศะ ภูวนสังกเษะปะ ทัตวา สัง หยาง มหาชญานะ อคัสตะยะปะระวะ* และอื่น ๆ นอกจากนี้แล้วยังมีงาน *พราหมัณฑะปุราณะ* ซึ่งเป็นตำราในลักษณะสารานุกรมเขียนด้วยภาษาชวาเก่าโดยใช้ตำราอินเดียเป็นต้นแบบ ผลงานเล่มนี้มีความสำคัญต่อความรู้

---

* ภาษาชวาเก่า ("ชวาโบราณ") หรือภาษากวี (Kawi) มีภาษาเขียนมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 โดยพัฒนาขึ้นจากอักษรภาษาบราห์มี (Brahmi) ในอินเดีย และมีการพัฒนาเรื่อยมาจนมีลักษณะเป็นชวาอย่างเด่นชัดในศตวรรษที่ 10 มีการปรับเปลี่ยนอย่างสำคัญในศตวรรษที่ 15 อักขระภาษาชวาแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 17

ของเราเกี่ยวกับศาสนาฮินดูนิกายพราหมณ์ที่รู้จักกันดีในชวา [2] ในหมู่งานนิพนธ์เหล่านี้ มีบางชิ้นมีทิศทางมุ่งไปในด้านศาสนาโดยตรง ที่นำหน้าที่สุดในหมู่วรรณกรรมประเภทนี้คือ *นครเกียรติกม* ซึ่งเป็นงานร้อยกรองขนาดยาวที่ข้าราชสำนักระดับสูงของราชสำนักมัชปาหิตประพันธ์ขึ้นในค.ศ. 1365 [3] งานชิ้นนี้ มีความสำคัญไม่เพียงแค่ต่อประวัติศาสตร์ของความคิดทางด้านศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญต่อสถาบันทางศาสนาอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า มีคำร้อยกรองสองสามตอน ที่ให้บัญชีรายชื่ออาคารแบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนานิกายต่าง ๆ ข้อเขียนในระยะหลังกว่านี้สักหน่อย คือ *ศิวราตรีกัลปะ* ให้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดอย่างมาก เกี่ยวกับพิธีกรรมของนิกายไศวะ ตำราเชิงวิชาการและกาพย์กลอนดังกล่าวเหล่านี้ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดและแนวปฏิบัติทางศาสนาในหมู่ชนชั้นที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักเป็นส่วนใหญ่ ส่วนจารึกมักช่วยให้เราได้เห็นถึงความเชื่อของ ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคาถาสาปแช่งยาว ๆ ที่พบในตอนท้ายของจารึกภาษาชวาโบราณซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ข้อความในจารึกทั้งหมดเหล่านี้ มักเกี่ยวข้องกับการยกรายได้ประจำปีหรือค่าตอบแทนอื่น ๆ ให้แก่สถาบันทางศาสนาหรือแก่บุคคลบางคนอยู่เสมอ กรณีการโอนรายได้ให้แก่บุคคลนั้น ปกติแล้วจารึกจะระบุว่า รายได้ทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งของบุคคลที่ได้รับนั้น ต้องใช้ไปเพื่อประโยชน์ของสถาบันทางศาสนาหรือสถาบันการกุศลตามที่ระบุชื่อเอาไว้ ข้อความรายละเอียดที่ให้เช่นนี้ อาจให้ข้อมูลที่มีค่าเกี่ยวกับธรรมชาติของสถานภาพทางด้านสังคม-เศรษฐกิจของสถาบันต่าง ๆ ทางศาสนาได้[4]

สำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่นั้น พม่าทิ้งตำราด้านศาสนา กฎหมายและไวยกรณ์ที่เขียนเป็นภาษาบาลีตกทอดมาเป็นจำนวนมาก ที่เก่าแก่ที่สุด จารลงบนแผ่นทองคำ แผ่นทองพวกนี้มีกำเนิดจากย่านที่อยู่ไม่ไกลจากเขตเมืองโปรเม (แปร) ของยุคสมัยใหม่นี้ และมีอายุย้อนกลับไปถึงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดหรือก่อนหน้านั้น แต่จากตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสองมีงานนิพนธ์ และคำอธิบายตำราพุทธศาสนา ตำรากฎหมาย ฯลฯ มากมายในภาษาบาลี ผลงานเหล่านี้เขียนขึ้นที่ราช

---

[2] สำหรับตำราภาษาชวาเก่าเหล่านี้และตำราอื่น ๆ ดูได้จาก Theodore G. T. Pigeaud, Literature of Java, I-IV, The Hague, 1967-80, cf. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดัชนีรวมใน vol. III มีงานห้าชิ้นที่สมควรกล่าวถึงไว้เป็นพิเศษ ได้แก่ (1) J. Kats, ***Sang Hyang Kamahāyānikan,*** The Hague, 1910; (2) J. Gonda, ***Het Oud-Javaansche Brahmāṇḍa-Purāṇa. Prozatekst en Kakawin***, Bandung, 1932; translation, ibid., Bundung, 1933; (3) Sudarshana Devi, ***Wṛhaspatitattwa***, Nagpur, 1957; (4) A. Teeuw, S. O. Robson, Th. P. Galestin, P. J. Worsley, and P. J. Zoetmulder, ***Śiwarātrikalpa of Mpu Tanakung***, 1969; (5) Haryati Soebadio, ***Jñānasiddhānta***, 1971.

[3] Theodore G. T. Pigeaud, ***Java in the 14th Century. A Study in Cultural History***, I-V, The Hague, 1960-3.

[4] ผลงานที่รวบรวมจารึกภาษาชวาเก่าไว้กว้างขวางที่สุด ได้แก่ J. L. A. Brandes and N. J. Krom, ***Oud-Javaansche Oorkonden*** (ต่อจากนี้จะเรียกว่า OJO) , "Batavia"-'s-Hage 1913 (ไม่มีคำแปล) และ H. B. Sarkar, ***Corpus of the Inscriptions of Java***, I-II. มีคำแปล แต่เฉพาะจารึกถึงค.ศ. 929 เท่านั้น

สำนักพุกาม ซึ่งตั้งอยู่ตอนกลางของพม่าที่พุกามนี้มีจารึกบอกให้เราทราบเช่นกันถึงแง่มุมต่าง ๆ มากมายทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ตำราวิชาการไม่ได้เอ่ยถึง

พุทธศาสนานิกายเถรวาทแนวเดียวกับพม่า ซึ่งมีกำเนิดจากศรีลังกา เฟื่องฟูอยู่ในบริเวณซึ่งเป็นประเทศไทยปัจจุบันด้วย ทว่าหลักฐานของเรา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้น้อยกว่าของพม่า จารึกคำปฏิญาณจำนวนมากมีอยู่ที่ภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทย จารึกพวกนี้จารลงในภาษามอญ ซึ่งเป็นการพิสูจน์ถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาของคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ทว่าจารึกยาว ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จารลงเป็นภาษาไทย เพิ่งเริ่มมีขึ้นเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ตำราพุทธศาสนาในภาษาบาลีจากบริเวณที่ปัจจุบันคือจังหวัดเชียงใหม่ ยิ่งมีอายุหลังไปกว่ายุคนี้มากทีเดียว แต่มักให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านศาสนาสมัยก่อนหน้านี้ ตัวอย่างผลงานเล่มหนึ่งได้แก่*ชินกาลมาลี*[5] ซึ่งพระภิกษุ-ผู้รู้ท่านหนึ่งชื่อรัตนะปัญญาที่เชียงใหม่ ประพันธ์ขึ้นใน ค.ศ.1516 อันที่จริงแล้ว ผลงานนี้เป็นพงศาวดารเกี่ยวกับพุทธศาสนาประเภทหนึ่ง ประกอบด้วยเรื่องราวที่แสดงถึงศรัทธาในศาสนา และโดยมากแล้วระบุวันเดือนปีไว้อย่างละเอียด อย่างไรก็ดี ลำดับศักราชดูเหมือนจะสับสน หรืออย่างน้อย เรายังไม่ประสบความสำเร็จในการทำความเข้าใจกับระบบที่ใช้ เนื้อหาในข้อเขียนนี้ นำข้อเท็จจริงปนเปไปกับตำนาน อาทิเช่น การเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปปาฏิหาริย์ที่กษัตริย์ทรงพระนามว่า โรจราช ทรงนำกลับมาจากศรีลังกา ทว่ากษัตริย์พระนามนี้ ไม่พบว่ามีอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่อื่นเลย เมื่อนำเรื่องราวเหล่านี้มาพิจารณาร่วมกับผลงานด้านพุทธศาสนาชิ้นอื่น ๆ ในยุคสมัยที่พอจะใกล้เคียงกัน เราสามารถระบุได้ว่า เรื่องราวเหล่านี้สอดรับกับบริบทของเหตุการณ์ปั่นป่วนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด[6] สำหรับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ข้อมูลที่ค่อนข้างมีค่ามากกว่า จะได้จากแหล่งข้อมูลภายนอก เช่น*มหาวงส์* ซึ่งเขียนขึ้นที่ศรีลังกา ผลงานเล่มนี้มีการอ้างอิงมากมายถึงการติดต่อทางศาสนากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพม่า หรืออีกเล่มหนึ่งคือ *คันถวงส์* ซึ่งเขียนขึ้นในเวลาต่อมา (น่าจะในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด) และอีกเล่มหนึ่งคือ *สาสนวงส์* หลักฐานของจีน มีเรื่องเกี่ยวกับเอเชียตะวันออก เฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลที่สม่ำเสมอยิ่งกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบันทึกเหตุการณ์ประจำปีของราชสำนัก และเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง ซึ่งให้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับบางช่วงเวลาและบางพื้นที่ ที่ชาวจีนได้ติดต่อด้วย ตัวอย่างของหลักฐานประเภทแรก ได้แก่*เหลียงซู* ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดของราชวงศ์เหลียง เรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของจีนที่เล่าสิ่งที่พบเห็นมาด้วยตนเองนั้น ได้แก่บันทึก

---

[5] A. P. Buddhadatta, ***Jinakāmāli***, London: Pali Text Society, 1962.

[6] G. Cœdès, *Les **États**, **Hindouisés** d' Indochine et d'Indonesie*, 3rd edn, Paris, 1964, 251f.

เกี่ยวกับการจาริกของพระภิกษุอย่างเช่น ฟาเหียน (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ห้า) และอิจิง (คริสต์ศตวรรษที่เจ็ด)[7]

มีเรื่องที่น่าจะกล่าวเสริมไว้สักสองสามคำเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดี กล่าวคือในส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมาก ล้วนมีอนุสรณ์สถานทางศาสนาที่สวยงามและน่าประทับใจจากอดีต ซึ่งมักได้รับการปฏิสังขรณ์ให้คืนสู่สภาพที่งามสง่าเช่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมด้วยกันทั้งสิ้น อนุสรณ์สถานเรืองนามที่สร้างความชื่นชมมีอยู่ที่พุกาม (พม่าตอนกลาง) ไชยาและนครศรีธรรมราช (ประเทศไทยตอนใต้) สุโขทัยและอยุธยา (ประเทศไทยตอนกลาง) พระนคร (กัมพูชาตะวันตก) ชวากลางและชวาตะวันออก และที่บาหลี อนุสรณ์สถานเหล่านี้ เป็นการแสดงออกอย่างเด่นชัดถึงศรัทธาซึ่งกษัตริย์ทรงเป็นผู้วางรากฐาน โดยได้รับการเกื้อหนุนอย่างสำคัญจากพระบรมวงศานุวงศ์และบุคคลผู้สูงศักดิ์อื่น ๆ ในราชสำนัก ทว่าการก่อสร้างกระทำด้วยการเกณฑ์แรงงานจากช่างฝีมือและจากมวลชนผู้ประกอบการกสิกรรม โดยในบางคราวเป็นการทำงานให้โดยสมัครใจ ข้อเท็จจริงเหล่านี้คงเป็นเหตุผลที่ช่วยอธิบายได้ว่า ทำไมหลักฐานด้านโบราณคดีอาจทำให้เราพอจะเข้าใจความเชื่อของประชาชนธรรมดาสามัญได้บ้าง ซึ่งต่างจากหลักฐานด้านงานประพันธ์ส่วนใหญ่ความเชื่อของประชาชนทั่วไป สามารถแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปบูชาและภาพสลักนูน ดังจะเห็นได้จากภาพสลักนูนที่บุโรพุทโธในชวากลาง (ช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่เก้า) กับที่บายนในพระนคร (ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง) ซึ่งมีภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายที่บรรยายถึงแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตประจำวันของประชาชนจากชนชั้นต่าง ๆ กัน การศึกษาภาพสลักนูนเหล่านี้ อาจให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้จากตำรา จารึกและข้อสังเกตต่าง ๆ ของต่างชาติ

การศึกษาหลักฐานด้านโบราณคดีในยุคประวัติศาสตร์ซึ่งไม่ตระการตาเท่านี้นั้น จนกระทั่งบัดนี้คงได้รับความเอาใจใส่แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ยกเว้นเฉพาะชิ้นส่วนเครื่องดินเผาเคลือบของจีนและชาติอื่น ๆ (ไทยและเวียดนาม) ซึ่งอาจให้ข้อมูลเกี่ยวกับลำดับเหตุการณ์ที่มีค่าได้ ในอีกทางหนึ่ง การศึกษาเครื่องมือยุคโบราณ รากฐานของสิ่งปลูกสร้างที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา งานชลประทานที่สำคัญ ๆ เศษเหรียญและซากวัสดุอื่น ๆ อาจช่วยเกื้อหนุนให้เกิดความเข้าใจแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตประจำวันได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งเข้าใจแง่มุมต่าง ๆ ของศาสนาด้วย

หลักฐานอีกประเภทหนึ่ง แม้มิได้อยู่ในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์ยุคโบราณตามธรรมเนียมที่ยอมรับกันโดยเคร่งครัด แต่กระนั้น อาจช่วยให้มองลึกลงไปถึงลักษณะเฉพาะของขนบประเพณีทาง

---

[7] W. P. Groeneveldt, ***Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese Sources,*** Batavia, 1876; E. Chavannes, ***Mémoire Composé à L'epoque de la Grande Dynastie T'ang Sur les Religieux Éminents qui Allèrent Chercher la loi Dans les Pays de L'occident,*** Paris, 1894; J. Takakusu, ***A Record of the Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago (671-695 AD.) by I-tsing***, Oxford, 1896.

ศาสนาในท้องถิ่นดังที่เป็นอยู่ในครั้งโบราณ ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากอินเดียและจีน หลักฐานที่ว่านี้ ได้แก่สิ่งที่เราได้รับรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของแนวปฏิบัติด้านศาสนา ในหมู่ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในที่สูง หรือในอาณาบริเวณภูเขา ซึ่งยังคงปฏิบัติกันอยู่ในสมัยเมื่อไม่นานมานี้ ชุมชนดังกล่าว ยังอนุรักษ์ขนบ

ประเพณีทางวัฒนธรรมที่เด่นชัด อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้ที่อาศัยอยู่เป็นกลุ่มค่อนข้างเล็กอย่างกระจัดกระจาย ชาวชุมชนเหล่านี้ ไม่มีภาษาเขียนหรือผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาที่ทำงานเฉพาะด้านศาสนาอย่างเต็มเวลา ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเช่นเดียวกับเหล่าบรรพชนของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่ แต่จำต้องเน้นไว้ด้วยว่า ประเด็นที่เกี่ยวข้องคือลักษณะกว้าง ๆ โดยทั่วไป มิใช่รายละเอียดเกี่ยวกับตำนานและพิธีกรรมเฉพาะอย่าง

ตัวอย่างเช่น ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ตามภูเขาใหญ่น้อยของเวียดนาม มี (หรือเคยมี—เมื่อนักวิชาการสมัยใหม่ได้ศึกษา) สิ่งที่อาจเรียกคร่าว ๆ ได้ว่าเป็นลัทธิและความเชื่อในวิญญาณของสรรพสิ่ง ในแบบต่าง ๆ มากมาย บางลัทธิมุ่งบูชาบรรพบุรุษ บางลัทธินับถือวิญญาณของสรรพสิ่ง เช่น วิญญาณของน้ำของภูเขาและของทุ่งนา รวมทั้งการนับถือภูติผีที่เร่ร่อน ที่อาจเจอเข้า ณ ที่ใดก็ได้ คนเหล่านี้ไม่มีเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างวิญญาณดังกล่าวกับเทพประจำเตาไฟในท้องถิ่น หรือเทพแห่งดิน ไฟ ท้องฟ้าและฟ้าคะนอง พวกเขาเชื่อว่ามีพลังงานวิเศษซ่อนเร้นอยู่ทุกหนทุกแห่ง เครื่องมือสำหรับใช้ในขั้นตอนการใช้อำนาจเวทมนต์ รวมทั้งการใช้เครื่องลางของขลังต่าง ๆ จึงวิวัฒนาการขึ้นมา พ่อมดหมอผีกระทำพิธีต่าง ๆ เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เร่งให้วิญญาณของผู้ตายไปสู่สถานที่พำนักที่ปลอดภัยโดยเร็วและนำโชคมาให้ในยามที่มีการทำสงครามของชนเผ่า ผู้เป็นหัวหน้าเผ่ามีหน้าที่ทำพิธีสำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นยามที่หัวหน้าเผ่าในฐานะตัวแทนของชุมชน ทำพิธีเกี่ยวข้าวรวงแรก ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ พิธีกรรมตามฤดูกาลเช่นนี้ มีงานเลี้ยงและการเฉลิมฉลองควบคู่มาด้วย

ลักษณะเฉพาะของบางกลุ่ม ได้แก่ การเคารพบูชา *ผี* (วิญญาณของป่าไม้ ภูเขาและท้องน้ำ) ของคนลาว การเคารพบูชาเสาบรรพบุรุษรูปสลักสุนัขพอฮู ซึ่งชาวมอเชื่อว่าเป็นต้นตระกูลของตน ลัทธิบูชาบรรพบุรุษร่วมกันของชาวม้ง ซึ่งถือว่าบรรพบุรุษร่วมของชนเผ่าตนนี้เป็นผู้คิดค้นเกษตรกรรมขึ้นมา การนับถือผีป่าซึ่งคนจารายเข้าไปผูกสมัครเป็นมิตรด้วยเป็นรายบุคคล และการเซ่นไหว้ยาง ซอรี ผู้พิทักษ์พืชผลของชาวเซดัง[8]

ภารกิจของนักประวัติศาสตร์ คือต้องพยายามเรียบเรียงอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาโดยอาศัยหลักฐานชนิดต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ หลักฐานเหล่านี้มักยืนยันหรือเสริมซึ่งกันและกัน ทว่าบางครั้งก็ดูเหมือนขัดแย้งกัน ในกรณีหลังนี้ นักประวัติศาสตร์ต้องพิจารณาตรวจสอบหลักฐานด้วยความระมัดระวังอย่างมาก เพื่อเลือกว่าหลักฐานใด น่าเชื่อถือได้มากกว่า เอกสารที่จัดทำขึ้นในสมัยนั้น ๆ โดยทั่วไปแล้ว เชื่อถือได้มากกว่าข้อเขียนที่เขียนขึ้นหลังจากยุคสมัยที่บรรยายไว้นั้นผ่านไปแล้ว

---

[8] Le Than Khoi, *Le Viêtnam , Histoire et Civilisation*, Paris, 1955, 44-51, 87f.

หลายร้อยปี อย่างไรก็ดี ควรต้องเสริมไว้ด้วยว่า โดยทั่วไปแล้ว หลักฐานเหล่านี้ มีเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนาอยู่เป็นอันมาก มากยิ่งกว่าประวัติศาสตร์ด้านการเมืองหรือเศรษฐกิจ เสียอีก[9]

ยุคแรกเริ่ม

ในส่วนนี้จะเกี่ยวข้องกับช่วงระยะการเปลี่ยนแปลงจากตอนต้นคริสต์กาลผ่านไปจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ห้า โดยสัมพันธ์กับข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เรานำมาใช้ ทั้งที่เป็นข้อมูลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง (จารึกภาษาสันสกฤต) และข้อมูลที่ได้จากภายนอก (ส่วนใหญ่เป็นข้อสังเกตของจีน) ช่วงเวลานี้นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นช่วงที่ราชอาณาจักรที่แท้จริงของยุคแรก ๆ ก่อตัวขึ้นมา ประกอบกับเป็นช่วงที่เริ่มมีการติดต่อกับอารยธรรมอินเดียและจีนซึ่งเก่าแก่กว่าเป็นครั้งแรกอิทธิพลด้านวัฒนธรรมของอินเดียนั้น แพร่กระจายทีละน้อย ๆ ออกไปยังส่วนต่าง ๆ มากมายของภูมิภาคนี้ ต่างจากอิทธิพลของจีนซึ่งจำกัดอยู่เพียงแค่เวียดนาม เนื่องจากไม่มีข้อมูลใด ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องการขยายอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของอินเดียโดยตรง นักประวัติศาสตร์จึงได้สร้างทฤษฎีที่แตกต่างกันไปในประเด็นที่ว่าด้วยสาเหตุและธรรมชาติของกระบวนการซึ่งมักเรียกขานกันว่าการแพร่กระจายอิทธิพลของอินเดียนี้ ข้อด้อยของคำนี้ อยู่ที่ว่า อาจเป็นการเสนอแนะกลาย ๆ ถึงความเพียรพยายามอย่างตั้งใจของชาวอินเดีย ที่จะเผยแผ่วัฒนธรรมของตนไปทั่วส่วนที่สำคัญ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันที่จริงแล้ว แนวคิดนี้เป็นทัศนะของนักวิชาการส่วนใหญ่จนถึงประมาณเมื่อห้าสิบปีก่อน และเป็นทัศนะซึ่งยังคงพบเห็นอยู่บ้างเป็นบางครั้งบางคราวในงานของนักประวัติศาสตร์อินเดีย ทัศนะนี้ ส่วนใหญ่แล้ว อิงในเชิงเปรียบเทียบกับการขยายอิทธิพลของกรีก โรมันหรือของชาติตะวันตก[10]

---

[9] ประวัติศาสตร์ศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเนื้อหาครอบคลุมอย่างกว้างขวาง ยังไม่มี ทว่าผลงานที่ดีเยี่ยมเกี่ยวกับเฉพาะบริเวณ ยุค หรือแง่มุมต่าง ๆ มีอยู่มากมาย อาทิเช่น W. Stöhr and J. Zoetmulder, ***Die Religionen Indonesiens***, Stuttgart, 1965, แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสในชื่อเรื่องว่า ***Les Religions d'Indonésie***, trans. L. Jospin, Paris, 1968. การอ้างอิงทั้งหมดที่ใช้ในที่นี้ ได้จากฉบับภาษาฝรั่งเศส สโตร์ ผู้เขียนท่านหนึ่ง ศึกษาศาสนาของชนเผ่าต่าง ๆ ใน อินโดนีเซีย ซึ่งเพิ่งรู้จักกันเมื่อในสมัยที่เพิ่งผ่านมาไม่นาน ศาสนาเหล่านี้ มิได้เกี่ยวข้องกับบทนี้โดยตรง ต่างจาก ข้อเขียนของโซเอตมัลเดอร์ ผู้เขียนร่วมอีกท่านหนึ่ง โซเอดมัลเดอร์อภิปรายเรื่องราวอย่างสุขุมรอบคอบ โดยอาศัยงานประพันธ์ที่เกี่ยวกับศาสนาที่เป็นต้นตำรับของอินโดนีเซียเกือบทั้งหมด ข้อเขียนนี้ ได้ความรู้จากหนังสือเล่มนี้มากทีเดียว ทว่าความแตกต่างอยู่ที่ ข้อเขียนนี้นำข้อมูลจากหลักฐานด้านโบราณคดีและจารึกเข้ามารวมไว้ด้วยเป็นอันมาก

[10] ข้อเขียนมากมายมีแนวโน้มที่จะเน้นจนมากเกินไปถึงความสำคัญของอิทธิพลของต่างชาติที่มีต่อการเริ่มต้นของราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แน่นอนว่าการติดต่อกับต่างประเทศ คงจะมีผลกระทบที่สำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฉพาะสมัยเมื่อภูมิภาคมีสังคมที่มีระเบียบอยู่แล้ว ชนชั้นสูงจึงสามารถซึมซับอิทธิพลจากต่างชาติเข้ามาและนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของตนเองได้ สำหรับการอภิปรายปัญหาดังกล่าว ดูเป็นพิเศษที่ Ina E. Slamet-Velsink, ***Emerging Hierachies. Processes of Stratification and Early State Formation in the Indonesian***

อย่างไรก็ดี เนื่องจากไม่มีหลักฐานเรื่องการพิชิตดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย (นอกเหนือจากการบุกปล้นเป็นครั้งคราวในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด) ทั้งไม่มีการตั้งอาณานิคมหรือการอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียในขอบข่ายใหญ่โต ในขณะนี้ จึงเข้าใจกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า อิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย รวมทั้งศาสนา ส่วนใหญ่แล้ว น่าจะสืบเนื่องมาจากความเพียรพยายามของชนชั้นสูงบางกลุ่มในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะผสมผสานองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ของวัฒนธรรมอินเดีย ลักษณะการเลือกสรรอิทธิพลอินเดีย เป็นข้อโต้แย้งที่หนักแน่นที่สนับสนุนทัศนะอย่างหลังนี้ และใช้อธิบายในด้านศาสนาได้มากเท่า ๆ กับปัจจัยอื่น ๆ ของอารยธรรม เมื่อถึงตอนต้นคริสต์กาล บางส่วนของภูมิภาคนี้ มีอารยธรรมในระดับสูงแล้ว ชนชั้นสูงในท้องถิ่น จึงสามารถเลือกรับรูปแบบต่าง ๆ ของศาสนาอินเดีย ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อและแนวปฏิบัติของตน หรือ รูปแบบที่สามารถปรับแต่งให้เข้ากับความเชื่อและแนวปฏิบัติของตนดังกล่าวได้ แม้ว่าส่วนใหญ่แล้ว จะโดยไม่รู้ตัวก็ตาม

นักวิชาการรุ่นก่อน ๆ มักสันนิษฐานว่า อิทธิพลของอินเดียนั้น ส่วนใหญ่แล้ว จำกัดอยู่เพียงศตวรรษแรก ๆ ของสมัยคริสต์กาล เมื่อมีการสถาปนาการติดต่อกันระหว่างเอเชียใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ดี การวิจัยในระยะหลัง ๆ เน้นถึงลักษณะที่เป็นความต่อเนื่องของความสัมพันธ์ดังกล่าว อย่างน้อยจนกระทั่งความยิ่งใหญ่เหนือน่านน้ำของมหาอำนาจตะวันตก ทำให้การติดต่อกันเป็นประจำเช่นนั้น ยากลำบากยิ่งขึ้นหรือแทบเป็นไปไม่ได้เลย

ข้อมูลต่าง ๆ ที่เรามีอยู่ ส่วนใหญ่สะท้อนถึงความเชื่อที่ชนชั้นสูงในท้องถิ่นยึดถืออยู่ แต่การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ศาสนาตามสภาพความเป็นจริงทางสังคมนั้น เราจำเป็นต้องก้าวออกไปอยู่นอกห้องสมุดของวัดหรือวิหาร และมองที่ภาพสลักนูนที่ใช้เป็นเครื่องมือสอนสั่งตามฝาผนังของโบสถ์วิหารต่าง ๆ ซึ่งเป็นมันวาวเพราะการลูบคลำอย่างยำเกรงของผู้มีจิตศรัทธา เราควรดูที่สถานที่บูชาข้างทาง ที่ประดับประดาไปด้วยเครื่องบูชาเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ประกอบด้วยดอกไม้และธูป ฟังนิทานที่เล่าให้เด็กฟัง เกี่ยวกับวิญญาณของวีรชนที่มีชีวิตอยู่สมัยเมื่อนานมาแล้ว นอกจากนี้เราควรได้พิจารณาถึงตำนานคติชนทั้งหลายทั้งปวงซึ่งชุมชนหนึ่ง ๆ เล่าให้กันฟังถึงโลกที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น ที่ล้อมรอบและรองรับชุมชนนั้น ๆ เข้าไว้ภายใน

จากมุมมองเช่นนี้แหละ ที่เราควรพิจารณาอิทธิพลที่ศาสนาของอินเดีย มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระนั้น แม้ว่ามีเพียงส่วนน้อยของประชากรเท่านั้นที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดต่าง ๆ ของอินเดียโดยตรง แต่ก็ควรเน้นไว้ด้วยว่า ชนชั้นสูงคือผู้ที่ทิ้งงานประพันธ์โบราณ ตลอดจนสถาปัตยกรรมและรูปบูชาให้ตกทอดมาถึงเรา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผลิตผลของอารยธรรมชั้นสูง ซึ่งเรายังคงชื่นชมกันอยู่ นอกจากนี้ วัฒนธรรมราชสำนักไม่เคยแยกออกอย่างเด็ดขาดจากประชากรทั้งมวล มีวัฒนธรรม

Archipelago: Prehistory and the Ethnographic Present, Leiden, 1986, and C. Higham, *The Archaeology of Mainland Southeast Asia, Cambridge*, UK, 1989, 306-18.

ราชสำนักมากมาย ที่ค่อย ๆ ซึมผ่านออกไปสู่มวลชนผู้ทำการเกษตร และในทางกลับกันย่อมเป็นเรื่องเลี่ยงไม่ได้ ที่ราชสำนักต้องได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมมวลชนอยู่ด้วยเช่นกัน

ลักษณาการที่ความคิดของอินเดีย ประสมประสานเข้ากับลัทธิความเชื่อครั้งโบราณ ย่อมต้องแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง สำหรับจามปาครั้งโบราณนั้น มิได้เป็นราชอาณาจักรของชาวเวียดนามทว่าได้ครอบครองพื้นที่ซึ่งต่อมาภายหลัง ถูกเวียดนามกลืนหายไปเมื่อเวียดนามขยายอำนาจลงมาทางใต้ ปอล มูส์ เสนอการวิเคราะห์ถึงลักษณาการที่ลัทธิต่าง ๆ ของอินเดีย – ที่สำคัญคือเทพของฮินดูคือพระศิวะ ซึ่งมีลึงค์ (สัญลัญษณ์รูปองคชาติ) เป็นรูปที่ใช้สำหรับบูชาพระองค์ – ได้รับการหล่อหลอมเข้ากับขนบประเพณีของลัทธิความเชื่อของจามปาสมัยก่อนหน้านั้น เช่นเทพแห่งพื้นแผ่นดิน ซึ่งเป็นเทพประจำอาณาบริเวณที่ชุมชนนั้น ๆ ตั้งอยู่ ลัทธิการบูชาเทพแต่ละองค์นั้น ใช้รูปบูชาเป็นตัวแทนของเทพ ซึ่งมักเป็นหินหยาบ ๆ (ลึงค์ของพระศิวะจึงเข้าแทนที่ได้โดยง่าย) และการเข้าถึงเทพทำได้ด้วยการสวดของผู้ศรัทธาโดยผ่านพิธีกรรมที่กระทำต่อรูปบูชาของเทพองค์นั้นเท่านั้น พิธีกรรมดังกล่าว มุ่งเป็นพิเศษเพื่อค้ำประกันความอุดมสมบูรณ์ หินโยนี (ครรภ์) ที่ลึงค์ตั้งอยู่ ต่อรองรับน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่รดลงบนลึงค์ โยนีจึงเหมาะเจาะเป็นพิเศษ ที่จะเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เทพระดับสูงของศาสนาฮินดู ถูกนำมาปรับเพื่อสนองวัตถุประสงค์ของศาสนาดั้งเดิมแต่ครั้งบุพกาล เหมือนเช่นที่เกิดขึ้นในอินเดีย กระบวนการปรับนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของขนบประเพณีเฉพาะที่ถือว่าอาณาบริเวณของชุมชนกับตัวชุมชน เป็นสิ่งเดียวกัน[11]

ในส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคยังคงเป็นไปได้ที่จะเห็นลัทธิบูชาผืนแผ่นดินประเภทนี้ในขนาดย่นย่อซึ่งหลงเหลืออยู่ภายใต้เปลือกนอกของศาสนาที่รับมาจากอินเดีย จารึกของกัมพูชาในยุคก่อนยุคพระนคร (คือก่อนค.ศ. 900 โดยประมาณ) มีการกล่าวถึงศาลเจ้าต่าง ๆ มากมาย อาทิเช่นศาลเจ้าของ “เทพแห่งสระหิน” ซึ่งดูเหมือนว่าสร้างขึ้นเพื่อบูชาภูติในท้องถิ่นซึ่งอาศัยอยู่ในท้องถิ่นนั้นหรือ (ดังที่มูส์พิสูจน์แย้งในกรณีของเทพแห่งผืนแผ่นดิน) เป็นลักษณะต่าง ๆ ของภูมิประเทศนั้นเอง รัฐมอญเก่าในพม่า ซึ่งหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่ ก็มีลัทธิบูชาโลกบาดาลอยู่ กษัตริย์ในฐานะที่เป็นตัวแทนของชุมชน เสด็จมาเป็นประธานในพิธีกรรมที่เชื่อมโยงพระองค์เข้ากับเทพผู้อุปถัมภ์ท้องถิ่น และหลังจากที่สิ้นพระชนม์แล้ว องค์ประมุขเหล่านี้ก็จะไปสมทบกับบรรพชนของพระองค์ในอีกโลกหนึ่งซึ่งมองไม่เห็น ซึ่งเป็นที่ที่พระองค์จะทรงรวมเข้ากับเทพีแห่งดิน แห่งต้นไม้หรือแห่งเนินดินพร้อมกับ ทำหน้าที่เป็นจุดติดต่อระหว่างโลกที่ศักดิ์สิทธิ์กับโลกทางโลกย์ เมื่อพุทธศาสนาแพร่เข้ามา เนินที่ฝังศพก็

---

[11] L. Cadière, “Croyances et Pratiques Religieuses de Vietnamiens,” ***Bulletin de la Société des Études Indochinoises***, 33. 1 (1958) 1ff.; P. Mus, *India Seen from the East: Indian and Indigenous Cults in Champa*, trans. I. W. Mabbett and D. P. Chandler, Monash Papers on Southeast Asia no. 3. Clayton. Vic., 1975, 7.

กลายไปเป็นสถูปในพุทธศาสนา และภูติประจำต้นไม้ ก็รวมเข้ามาอยู่ในวิถีการปฏิบัติตามพระวินัยของพุทธ

ศาสนาอย่างแคล่วคล่อง กลายไปเป็น*โสดาบัน* หรือสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา ผู้ซึ่งได้ผ่านขึ้นไปอยู่บนเส้นทางอันจะนำไปสู่การหลุดพ้น[12] แนวปฏิบัติดังกล่าว สอดคล้องไปกับคำสอนของพุทธศาสนาในอินเดีย สถูปที่เก่าแก่ที่สุดในอินเดีย ก็เป็นเนินดินที่ฝังศพมาก่อนเช่นกัน โดยเป็นที่ที่ใช้บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ไว้ภายใน ต้นไม้บางต้น รวมทั้งต้น*อัศวัตถะ*ที่มีชื่อเสียง เนื่องด้วยพระพุทธเจ้าตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้นี้ ก็เป็นที่อยู่ของพวกยักษะ ภูติร่างใหญ่โตมโหฬารที่ดุร้าย ที่กลับกลายมาเป็นผู้พิทักษ์พุทธศาสนายุคต้น ๆ ด้วยจิตศรัทธา

การบูชาภูเขาในฐานะที่เป็นที่อยู่ของเทพหรือภูติที่ทรงอำนาจ ก็แสดงให้เห็นอย่างแน่นอนเป็นอันดีว่ามีอยู่เช่นกันในศาสนาของอินเดีย อาทิเช่นพระศิวะนั้น ก็คิดกันว่าประทับอยู่บนยอดเขาไกลาส ซึ่งระบุได้ว่าคือยอดเขาที่สูงที่สุดยอดหนึ่งของภูเขาหิมาลัย ส่วนภูเขามหาเมรุหรือสุเมรุ (ภาษาบาลีเรียกว่า สิเนรุ) เป็นภูเขาแห่งทวยเทพซึ่งอยู่ ณ ศูนย์กลางของจักรวาล ภูมิทัศน์ของจักรวาลยังเป็นลวดลายการออกแบบที่ทรงอิทธิพลอยู่ในศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม อย่างไรก็ดี การบูชาภูเขาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้พัฒนาขึ้นเป็นลัทธิความเชื่อที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากภูเขาไฟบางแห่งในอินโดนีเซีย ซึ่งคิดกันว่าเป็นภูเขาที่ “มีชีวิต” ได้รับการเคารพบูชาในฐานะที่เป็นที่พำนักของเทพฮินดูที่ยิ่งใหญ่เช่นพระศิวะ เจ้าแห่งขุนเขา (พระคิรินทรา) และพระพรหม ซึ่งถือว่าเป็นไฟ (ใต้ดิน) ด้วย หนึ่งในกลุ่มวิหารที่น่าประทับใจที่สุดในชวา (ตะวันออก) คือจัณฑิ ปานาตาราน ซึ่งจะกล่าวถึงอย่างย่อ ๆ ในภายหลัง ก็เป็นวิหารที่สร้างอุทิศให้กับลัทธิศิวะ คิรินทรา อนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือบุโรพุทโธในชวากลาง มิได้เป็นวิหาร แต่เป็นกลุ่มระเบียงและเฉลียงทางเดิน ที่ตกแต่งประดับประดาอย่างตระการตาด้วยรูปสลักแบบลอยตัวและภาพสลักนูนซึ่งบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ กลุ่มระเบียงทางเดินเหล่านี้ โอบล้อมรอบเนินเขาธรรมชาติ ประหนึ่งเป็นเสื้อคลุมที่ทำด้วยหิน

ในกัมพูชา มีการจำหลักสัญลักษณ์ภูเขารวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งงานสถาปัตยกรรมที่เป็นอนุสรณ์สถานมากยิ่งกว่าราชอาณาจักรอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่กัมพูชาในยุคพระนคร (ตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ.900) มีการสร้างอนุสรณ์สถานเป็นชุด ๆ ในรูปพีระมิดที่มีระเบียงกว้างใหญ่ แม้ว่าอนุสรณ์สถานเหล่านี้ จะสร้างถวายพระศิวะหรือพระวิษณุหรือถวายให้แก่พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา (ผู้ซึ่งมีชะตากำหนดให้ได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตชาติ ตามหลักพุทธศาสนานิกายมหายาน แนวคิดนี้เป็นรูปแบบของพุทธศาสนาที่แพร่หลายอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม

---

[12] H. L. Shorto, “The ***Dewatau Sotapan***, a Mon Prototype of the 37 *nats*,” BSOAS, 30 (1967).

ส่งผลให้พระโพธิสัตว์ทรงได้รับการเคารพบูชาเพราะความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระองค์เอง) ความยิ่งใหญ่ตระการตาและความหมกมุ่นกับการแสดงสัญลักษณ์เกี่ยวกับมหาเมรุ ก้าวล้ำไปไกลเกินกว่าแบบอย่างที่ลอกเลียนมาจากอินเดียทั้งหมด

ยิ่งกว่านั้น ยังมีหลักฐานต่าง ๆ อีกมากมาย ที่บอกถึงลัทธิการบูชาภูติแห่งขุนเขา ซึ่งมิได้มีกำเนิดจากอินเดีย ตัวอย่างที่มีอยู่ในยุคต้น ๆ ของกัมพูชา คือที่ตั้งของบาพนมซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้กับพรมแดนเวียดนาม แม้ว่าหลักฐานที่ระบุว่าบาพนมเป็นที่ตั้งของลัทธิที่สำคัญในยุคก่อนพระนครยังคลุมเครืออยู่ แต่ก็ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนว่า บาพนมนี้เป็นศูนย์กลางเชิงสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรนี้มานานแล้ว – นั่นคือเป็นมหาเมรุแห่งหนึ่ง—และเป็นฉากของการทำพิธีเซ่นสรวงบูชายันต์ต่อเทพีองค์หนึ่ง ทัศนะหนึ่งระบุว่า เทพีนี้ เป็นผลรวมของแม่สา (เจ้าแม่สีขาว) ดั้งเดิมในท้องถิ่นกับพระอุมา มหิษาสุระมรรทินี ชายาของพระศิวะในปางสังหารมาร การบูชายันต์ยังกระทำในสถานที่นี้จนกระทั่งล่วงมาถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า[13]

ราชอาณาจักรอื่น ๆ ก็มีสถานที่สำหรับบูชาภูติภูเขาของตนเองเช่นกัน การทำพิธีเป็นเรื่องที่ต้องกระทำเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของรัฐ ในพุกาม สถานที่ดังกล่าวนั้นคือภูเขาโปปา ในสุโขทัยเมื่อคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ก็ใช้เนินเขาซึ่งภูติพระขพุงผี พำนักอยู่ข้างลำธารที่พุ่งออกมาจากภูเขา

> หากว่าพ่อเมืองในเมืองสุโขทัย บวงสรวงภูตินี้อย่างถูกต้องเหมาะสม และถวายเครื่องเซ่นสังเวยตามประเพณี เมืองนี้จะมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง หากว่าพ่อเมืองมิได้ถวายเครื่องเซ่นสังเวย ภูติแห่งภูเขานี้จะไม่ปกป้องหรือยำเกรงบ้านเมืองนี้อีกต่อไป อันจะทำให้บ้านเมืองเสื่อมลง[14]

ตำนานที่มีมาแต่ดั้งเดิม ให้สิทธิอันชอบธรรมแก่ราชอาณาจักรทั้งหลาย และให้ประชาชนของอาณาจักรเหล่านี้ได้มีตำแหน่งอยู่ภายในแผนภูมิอันยิ่งใหญ่ของจักรวาล ตำนานพวกนี้ บางครั้งเป็นตำนานที่นำมาจากอินเดีย แต่มีบ่อย ๆ ที่ได้ช่วยเผยตำนานของท้องถิ่นที่ซุกซ่อนอยู่ให้ปรากฏออกมา ตัวอย่างเช่นในเวียดนาม มีเรื่องเล่าถึงภูติซึ่งเป็นเจ้ามังกร ลัคลองกว่าน ผู้ซึ่งเป็นคนแรกที่นำความเจริญ

---

[13] D. P Chandler, “Royally Sponsored Human Sacrifices in Nineteenth Century Cambodia: the Cult of *nak ta* Me Sa (*Mahiṣāsuramardinī*) at Ba Phnom,” JSS, 72 (1974).

[14] Cœdès, *États*, 377f.; cf. Also Cœdès, ***Recueil des Inscriptions du Siam***, 2nd edn, Bangkok, 1961. 44f.

มาสู่ประชาชนเวียดนาม การสมสู่ของภูติมังกรองค์นี้กับราชินี โอโค ก่อให้เกิดวงศ์วานของเจ้า ซึ่งตามประเพณีที่เล่าขานกันมา เจ้าในวงศ์วานนี้เป็นพวกแรกที่ปกครองในบริเวณแม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง)

หลักฐานด้านโบราณคดีที่สำคัญได้แก่หลักฐานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมดองซอนของเวียดนามตอนเหนือ หลักฐานนี้สะท้อนถึงแง่มุมต่าง ๆ ของศาสนายุคต้นในช่วงศตวรรษท้าย ๆ ก่อนเริ่มคริสต์กาล กล่าวคือกลองสำริด (กลองมโหระทึก) ที่มีการตกแต่งอย่างอลังการ มีพบอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิเช่นในกัวลา ตรังกานู ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของมาเลเซียตะวันตก และบน
เกาะอาลอร์ในอินโดนีเซียตะวันออก กลองสำริดเหล่านี้ มีลวดลายสลักเสลาเหมือนกับสอดใส่สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตำนานและพิธีกรรมของสมัยนั้นเข้าไว้[15] นักวิชาการบางคน เชื่อมโยง วัฒนธรรมดองซอนเข้ากับองค์รวมของวัฒนธรรมต่าง ๆ ตามที่คาดคะเนขึ้นจากหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ วัฒนธรรมดังกล่าวนี้ มีภูติแห่งท้องฟ้าเป็นบุคคลสำคัญ ต่างจากอีกองค์รวมหนึ่ง ซึ่งมีเทพแห่งพื้นดินเป็นบุคคลสำคัญ และแสดงให้ประจักษ์ด้วยซากโบราณคดีหินตั้งขนาดใหญ่หลายซากในบริเวณนั้น อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้ เชื่อกันอย่างกว้างขวางว่า อันที่จริงแล้ว หินตั้งขนาดใหญ่มิได้พิสูจน์ถึงวัฒนธรรมหนึ่งใดโดยเฉพาะ

พิธีศพ ปกติแล้ว จะมีองค์ประกอบของศาสนาดั้งเดิมในท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย ศาสนาของอินเดียเห็นชอบกับการเผา ทว่ามีหลักฐานมากมายที่พิสูจน์ว่า มีแนวปฏิบัติอย่างอื่น ๆ คงหลงเหลืออยู่มาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฝัง แม้ว่ามักเป็นการฝังเพียงบางส่วน คือนำศพไปเผาก่อน จากนั้น จึงนำซากที่เหลือมาฝังอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ฝังในโกศ หลักฐานจากทางจีนยืนยันว่าการจัดการศพบุคคลที่ยิ่งใหญ่ของแผ่นดินของจามปาครั้งโบราณกระทำกันเช่นนี้ เว้นแต่ว่า จะนำโกศไปลอยในทะเลหรือแม่น้ำ มีผู้อ้างว่า ราชอาณาจักรที่รู้จักกันในนามทันซัน ซึ่งสันนิษฐานว่าตั้งอยู่ที่ริมชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ใช้วิธีการทิ้ง โดยนำศพไปให้นกกากิน[16] รัฐยุคเก่าแก่ที่สุดในกัมพูชา ซึ่งรู้จักกันตามชื่อที่จีนตั้งให้ว่า ฟูนัน และเจริญรุ่งเรืองจากคริสต์ศตวรรษที่สองถึงคริสต์ศตวรรษที่หกนั้น กล่าวกันว่า มีแนวปฏิบัติอยู่สี่อย่าง คือเผา นำไปทิ้งทะเล ฝัง และนำไปให้นกกิน ในพม่า ในบริเวณซึ่งเป็นรัฐฉานในภายหลัง บางครั้งก็ฝังศพพระไว้ใต้ต้นเสา

การนำมนุษย์ไปเซ่นสรวง ซึ่งยืนยันกันแล้วว่ามีตามส่วนที่อยู่ห่างไกลของบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้จนกระทั่งถึงอดีตเมื่อไม่นานมานี้นั้น ในสมัยโบราณอาจมีแพร่หลายมากกว่านี้ แนวปฏิบัติเช่นนี้ มีแนวโน้มว่า กระทำในลัทธิบูชาเทพประจำดินแดนอันเก่าแก่แต่ครั้งโบราณ และใน

---

[15] A.J. Bernet Kempers, ***The Kettledrums of Southeast Asia: a Bronze Age World and Its Aftermath,*** Rotterdam, 1988; Higham, ***Archaeology***, 201.

[16] P. Wheatley, ***The Golden Khersonese: Studies in the Historical Geography of the Malay Peninsula before A. D. 1500***, Kuala Lumpur, 1966; P. Pelliot, "Le Fou-nan," BEFEO, 3 (1903) 279.

ลัทธิบูชาภูติแห่งต้นไม้ แม่น้ำ และภูเขา แต่ละลัทธิเหล่านี้ ถือว่า ภูติดังกล่าว โดยแท้ที่จริงแล้ว อาศัยอยู่ในโลกศักดิ์สิทธิ์ซึ่งไม่มีสถานที่ ไม่มีกาลเวลา เป็นโลกที่ชุมชนไม่อาจเข้าถึงได้ เว้นแต่โดยผ่านการทำพิธีกรรมพิเศษ ที่มุ่งหมายให้ภูติดังกล่าวมีช่องทางในการสื่อสาร อย่างไรก็ดี ควรต้องเสริมไว้ด้วยว่า ไม่มีหลักฐานโดยแท้จริงที่จะบอกว่า มีการบูชายันต์ด้วยมนุษย์กันอย่างแพร่หลาย ในบริเวณที่มีอารยธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครั้งโบราณ

มีตัวชี้หลายอย่างที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของการบูชาเทพในท้องถิ่น ในหลาย ๆ บริเวณ ในหมู่บ้านและแม้กระทั่งต้นไม้ที่น่าประทับใจ ที่ที่เป็นจุดเด่นอื่น ๆ ในธรรมชาติ ต่างก็มีภูติพิทักษ์อยู่ ทำนองเดียวกับที่อินเดียสมัยโบราณ มีลัทธิบูชายักษะ ดังนั้น ลัทธิการบูชา*นัต*ในพม่า จึงมีสถานภาพอย่างเป็นทางการและได้รับการรับรองจากหลักปฏิบัติที่เคร่งครัดของพุทธศาสนา ลัทธิบูชา*นาค* (งูในตำนาน) ในหลายส่วนของภูมิภาคนี้ก็มีสถานภาพและได้รับการรับรองเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นว่า ราชอาณาจักรศรีวิชัยที่ตั้งอยู่ในทะเล มีงูเห่าห้าหัว เป็นภูติผู้พิทักษ์ที่สำคัญ ส่วนผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรยุคเก่าแก่ที่สุดขึ้นในกัมพูชานั้น กล่าวกันว่า อภิเษกสมรสกับ*นาคี* (งูเพศเมีย) ซึ่งเป็นต้นสายของประมุของค์ต่อ ๆ มา

ยกเว้นเวียดนาม ซึ่งเป็นดินแดนที่มีอิทธิพลของจีนครอบงำอยู่แล้ว การบูชาบรรพบุรุษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้มีอยู่โดยทั่วไป ยกเว้นราชวงศ์ของกษัตริย์ซึ่งปฏิบัติลัทธิการบูชาบรรพบุรุษเพื่อเน้นความต่อเนื่องของรัฐเช่นเดียวกัน ลัทธิการบูชาสัตว์หรือบางสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ก็มิได้ยึดถือปฏิบัติกัน—หรืออย่างน้อยในแง่ความคิดที่ว่าตระกูลหรือชุมชนสืบเชื้อสายมาจากสัตว์ชนิดหนึ่งชนิดใดโดยเฉพาะ ซึ่งด้วยเหตุผลนั้น สัตว์นั้นได้รับการยึดถือว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อยู่ภายในชุมชนนั้น ๆ แนวคิดที่ว่านี้ก็มิได้มีอยู่[17]

ดูเหมือนว่ามีสัตว์บางชนิดที่ได้รับความเคารพบูชากันอยู่ งูนั้น ได้เอ่ยถึงไปแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลัทธิการบูชานาค อิทธิพลของอินเดียในส่วนที่เกี่ยวกับการบูชานาค คงจะประสมประสานเข้ากับลัทธิบูชางูที่มีอยู่ในพื้นถิ่นตั้งแต่ครั้งโบราณมาแล้ว มีการอ้างอิงประปรายถึงสัตว์ชนิดอื่น ๆ แต่เมื่อเปรียบกับที่อื่น เช่นที่อินเดียแล้ว การบูชาสัตว์ค่อนข้างไม่มีความสำคัญ ทั้งเมื่อก่อนนี้และในปัจจุบัน นอกจากนี้แล้ว การกล่าวถึงส่วนใหญ่เป็นการกล่าวภายในบริบทของศาสนาที่มีกำเนิดมาจาก

---

[17] นักวิชาการบางคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งดับเบิลยู. เอช. ราสเซอร์ส (W. H. Rassers) กับบรรดาสานุศิษย์ของเขา ได้พบหลักฐานแสดงถึงลัทธิการแบ่งเชื้อสายเผ่าพันธุ์โดยมีสัตว์เป็นสัญลักษณ์ในอินโดนีเซีย ทว่าสิ่งที่เป็นเครื่องหมายบ่งชี้นั้น มีน้อยเหลือเกิน และไม่ชวนให้เชื่อได้ ดังจะเห็นว่า การเอ่ยนามผู้มีอำนาจปกครองในชวาหลายคน ในยุคเคดีรีและ หลังจากนั้น (ประมาณค.ศ. 1100-1222 และหลังจากนั้น) จะมีคำที่ระบุถึงสัตว์ชนิดหนึ่งนำหน้ามาก่อน อาทิเช่น *มากัน* ซึ่งหมายถึง “เสือ” *คีโบ* “กระบือ” *กาจาห์* “ช้าง” ฯลฯ แต่ไม่มีสิ่งที่บ่งชี้ว่าชื่อดังกล่าว หมายถึงสัตว์ที่เป็นเครื่องหมายประจำเชื้อสายเผ่าพันธุ์ ที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่าคือ ชื่อเหล่านี้ เป็นชื่อนักรบซึ่งสะท้อนเป็นภาพสัตว์ซึ่งปรากฏที่ธงประจำตัว ฯลฯ ของพวกเขา

อินเดีย อาทิเช่นสถานะพิเศษของครุฑ (การุดา) นกอินทรีในตำนานและเป็นสัตว์พาหนะของเทพวิษณุในอินโดนีเซีย

ในบริเวณที่อิทธิพลของศาสนาจากอินเดีย มีอยู่เป็นอันมาก เรามักมองเห็นแบบแผนที่ซับซ้อนซึ่งมีอิทธิพลจากภายนอก ร้อยรวมเข้ากับความเชื่อครั้งโบราณของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างแน่นหนา มีหลายกรณีที่เราอาจมองออกว่ามีพลังของความเชื่อครั้งโบราณอยู่เบื้องหลังพิธีการซึ่งดูจากภายนอกเห็นได้ชัดว่าเป็นพิธีของฮินดูหรือของพุทธ ตัวอย่างเช่นในพุกาม ถือกันว่าจิตวิญญาณของ *นาค* เป็นเจ้าของสถานที่ที่ใช้ก่อสร้างวังของกษัตริย์กยันสิทธา (ประมาณ ค.ศ.1084 – 1112) และจำเป็นต้องขอลุแก่โทษ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานที่จัดขึ้นเนื่องในการอุทิศถวายแก่พระราชวังแม้ว่าจะมีการสวดมนต์ตามตำหรับของพุทธศาสนา ทว่าดูแล้วไม่เหมือนพุทธศาสนาที่แท้จริง

เครื่องราง ของขลัง ผ้ายันต์ เวทมนต์คาถา กับบรรดาของวิเศษทั้งหลายทั้งปวงช่วยขจัดปัดเป่าอำนาจที่ชั่วร้ายที่ปกแผ่อยู่ทั่วชีวิตทางศาสนาของทุกคน ไม่ว่าชนชั้นสูงหรือชั้นต่ำ ไม่ว่าพระภิกษุนักพรต นักบวช หรือคนธรรมดาสามัญ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา ก็เช่นเดียวกับนักพรตนักบวชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล คือเป็นบุคคลที่ผู้คนล้วนถือกันว่าเป็นประหนึ่งพาหะที่พาพลังงานทางจิตวิญญาณซึ่งสามารถปฏิบัติการได้ในเวทีซึ่งมีพลังที่ทรงอิทธิฤทธิ์ฝ่ายต่าง ๆ ในท้องถิ่น ต่อสู้กันอยู่ ข้างฝ่ายพระภิกษุก็พร้อมที่จะรับความคิดเรื่องอาถรรพ์ที่มีอยู่ในพระธาตุ และทำให้คนธรรมดาสามัญโดยทั่วไป ฝังใจกับพุทธปาฏิหาริย์ขนบประเพณีของไทย มีกรณีดังกล่าวอยู่หลายเรื่อง เช่นที่สถูปของวัดมหาธาตุในสุโขทัย ซึ่งบรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า มีผู้เห็นกระดูกส่วนคอลอยออกมาจากองค์สถูป[18] สิ่งมหัศจรรย์แบบนี้ถือกันว่าเป็นสัญญาณบอกแก่ผู้ศรัทธาในเชิงส่งเสริมให้พวกเขาจาริกไปยังศรีลังกา ควรกล่าวเสริมไว้ด้วยว่าเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจวิเศษในพุทธศาสนานั้น มีอยู่ตั้งแต่ก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่กระจายเข้ามาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ทว่าเมื่อแพร่เข้ามาก็ได้ผ่านการปรับแต่งในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เข้ากับความเชื่อและแนวปฏิบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราสามารถตั้งข้อสังเกตทำนองเดียวกันนี้กับศาสนาฮินดูนิกายไศวะและไวษณพในภูมิภาคนี้ รวมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล อย่างไรก็ดี พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บนผืนแผ่นดินใหญ่และส่วนที่อยู่กับทะเลมีความแตกต่างกันมากในหลาย ๆ แง่ (แม้จะเหมือนกันในแง่อื่น ๆ อยู่ก็ตาม) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคคลาสสิค (ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ห้าจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า) ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่จะอภิปรายถึงพัฒนาการเหล่านี้โดยแยกจากกัน

---

[18] Cœdès, ***Recueil***, I, 54

ศาสนาที่มีต้นกำเนิดจากอินเดียบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่

ศาสนาพราหมณ์

บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในท้ายที่สุดพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลครอบงำ แต่ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องระลึกไว้ว่า ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ผสมและปะปนกันอยู่ในมรดกด้านวัฒนธรรมที่ส่งมอบให้กับทุกรัฐที่ "ได้รับอิทธิพลอินเดีย" นับตั้งแต่ยุคเริ่มแรกมาแล้ว เช่นเดียวกับที่ขนบประเพณีครั้งโบราณของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผสมกลมกลืนกันอย่างเสรีเข้ากับวิถีการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาที่รับจากแดนอื่นเข้ามา ตำนานเล่าขานที่มีอยู่ในศาสนาต่าง ๆ ที่รับจากต่างแดนเข้ามานี้ ถูกนำมาประสมประสานเข้าด้วยกันเช่นกัน วิถีปฏิบัติดั้งเดิมแต่โบราณของแต่ละรัฐ จะสนับสนุนเพียงศาสนาหนึ่ง กล่าวคือ กษัตริย์แต่ละพระองค์ทรงเลือกอุปถัมภ์ลัทธิหรือเทพเจ้าองค์ที่ทรงโปรดอย่างอิสระเสรี แต่ลัทธิและเทพเจ้าอื่น ๆ ก็มิได้สูญหายไปข้างไหน หากยังมีปรากฏให้เห็นกระจัดกระจายอยู่ทั่วชนบท ตามวัดวาอารามทั้งหลาย

การประหัตประหารโดยความเชื่อทางศาสนาเป็นเหตุ มิใคร่ปรากฏ แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่มีเสียเลยอิจิง นักเดินทางชาวจีนสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดบอกเราว่า พุทธศาสนาเคยถูกประหัตประหารในระยะแรก ๆ ของศตวรรษดังกล่าวในเซนละ (เจนละ)[19] การมีทูตจีนซึ่งได้รับมอบหมายให้เข้ามาในกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนยุคพระนคร คือก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่เก้า กับการที่ไม่มีหลักฐานสำคัญที่บอกถึงพุทธศาสนา (มีอยู่บ้างแต่ไม่มาก) ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (ประมาณ ค.ศ. 657-681) เป็นเค้าเงื่อนที่แสดงความเป็นไปได้เกี่ยวกับเรื่องการประหัตประหารพุทธศาสนาอยู่บ้างนิกายไศวะ รวมทั้งไวษณพ พุทธศาสนานิกายมหายานรวมทั้งหินยาน อยู่ร่วมกันในเกือบทุกราชอาณาจักรในคริสต์ศตวรรษต้น ๆ แม้ว่าเมื่อเวลาผ่านไป กระบวนการแบ่งแยกออกเป็นขั้วค่อย ๆ ปรับเปลี่ยน ทิศทางการกระจายตัวของลัทธิและสำนักต่าง ๆ หลังคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้อิทธิพลของเกียรติยศที่มีติดมากับการบวชที่ศรีลังกา ส่งเสริมให้พุทธศาสนานิกายเถรวาท โดดเด่นขึ้นมาอย่างรวดเร็วในฐานะขนบอันเป็นหลักปฏิบัติของรัฐในราชอาณาจักรต่าง ๆ อาณาจักรแล้วอาณาจักรเล่า แม้เมื่อถึงช่วงเวลานี้แล้ว เราต้องไม่มองข้ามความสำคัญอย่างต่อเนื่องของพวกพราหมณ์ในบทบาทที่แคบลง เพราะจนถึงศตวรรษนี้ ราชสำนักที่นับถือพุทธศาสนาก็ยังคงให้พราหมณ์ปฏิบัติหน้าที่ทางด้านโหราศาสตร์และพิธีกรรมต่าง ๆ

---

[19] I Ch'ing, *A Record of the Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago*, trans. J. Takakusu, Oxford, 1896, 12.

หากว่าพราหมณ์ดังกล่าวเหล่านี้เป็นชาวอินเดีย (จารึกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบุถึงพราหมณ์ชาวอินเดียจริง ๆ เป็นครั้งคราว) เราคงนึกสงสัยว่า พวกเขาออกจากอินเดียมาได้อย่างไรและมาทำไม เรื่องนี้ยิ่งเป็นที่น่าประหลาดใจ เพราะตำรากฎหมายของอินเดียมีข้อห้ามมิให้พราหมณ์เดินทางข้ามทะเล เพราะถือกันว่าเป็นมลทินแก่พิธีกรรมที่ประกอบขึ้น ข้อห้ามเหล่านี้ อาจมีผลในทางปฏิบัติน้อย และคงมิได้ขัดขวางบุคคลที่มีความทะเยอทะยาน ผู้มีความหวังว่าจะได้รับชื่อเสียงเกียรติยศและทรัพย์ศฤงคารในดินแดนที่ห่างไกล เคยมีผู้เสนอแนะว่า พราหมณ์ที่มีความรู้เก่งกล้า คงได้รับเชิญจากประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยที่เมืองท่าต่าง ๆ ของอินเดียกับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์ระหว่างกัน ความสัมพันธ์นี้ช่วยนำชื่อเสียงของพราหมณ์ดังกล่าวไปสู่ราชสำนักต่าง ๆ เรื่องการเชื้อเชิญนี้เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า เกิดขึ้นอยู่บ้างเป็นครั้งคราว ทว่าคงมิใช่ใน

ขอบข่ายที่กว้างขวางเท่าใดนัก อาทิเช่น เป็นเรื่องที่สะดุดความสนใจ ที่ชื่อ*โคตระ*ของอินเดีย ซึ่งปกติแล้ว ไม่มีเอ่ยถึงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะมีระบุอยู่เสมอในจารึกของอินเดียโดยไม่เคยมีการละเว้น แต่หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง สองสามกรณีที่จารึกมีการระบุถึง ก็ดูเหมือนว่า จะหมายถึงพราหมณ์อินเดีย ดังนั้น ตามครรลองของเหตุผล จึงมีทีท่าที่เป็นไปได้ว่า พราหมณ์ส่วนข้างมากทีเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คงจะเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพราหมณ์เหล่านี้หลาย ๆ คนได้ความรู้เรื่องตำราสันสกฤตและพิธีพราหมณ์จากอาศรมต่าง ๆ ในอินเดีย

ไม่ว่าจะมีกำเนิดมาอย่างไรก็ตาม เหล่าพราหมณ์พวกนี้เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในราชสำนักของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากพราหมณ์เข้าถึงตำราศักดิ์สิทธิ์ ตำรากฎหมายและงานประพันธ์อื่น ๆ ในภาษาสันสกฤต จึงมีการว่าจ้างพราหมณ์ให้เข้ามาทำงานในฐานะนักพรต ครู เสนาบดีและลูกขุน – กล่าวคือตำแหน่งผู้ให้คำปรึกษาที่สำคัญ ๆ ของกษัตริย์ รัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยศตวรรษต้น ๆ พึ่งพาอาศัยคนเหล่านี้ ในฐานะแหล่งที่มาที่สำคัญของความรู้ความสามารถและประสบการณ์ด้านหนังสือหนังหาและการบริหารที่มีอยู่ เช่นเดียวกับในราชอาณาจักรในอินเดียยุคต้น ๆ ตำแหน่งราชการสำคัญเป็นของ*ปุโรหิต* หัวหน้านักบวชซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและการปกครองบ้านเมือง หลักฐานในรูปจารึกของราชอาณาจักรในแผ่นดินใหญ่แสดงถึงอิทธิพลที่ทรงอำนาจของเหล่า*ปุโรหิต* ที่สำคัญคือ*ปุโรหิต*ในพม่าและในกัมพูชา ซึ่งพวก*ปุโรหิต*มักรับราชการกับประมุขหลายพระองค์ติดต่อกัน *ปุโรหิต*จึงเป็นผู้สร้างความต่อเนื่องทางการบริหารปกครองในยามที่บ้านเมืองมีปัญหายุ่งยาก อาทิเช่น ในพระนครสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้า พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทรงมีศิวโสมะ มารับราชการอยู่ด้วย ศิวะโสมะผู้นี้ เป็นพระญาติของกษัตริย์องค์

ก่อนหน้านี้ คือพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 และกล่าวกันว่า ศิวะโสมะเคยศึกษาอยู่ในอินเดีย จากศังการะ ครูสอนพระเวทเวทานตะผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง[20]

เป็นที่น่าสังเกตว่าหน้าที่ที่เกี่ยวกับพิธีศาสนา อย่างเช่นของ*ปุโรหิต*ในกัมพูชา มีแนวโน้มที่จะส่งต่อจากลุงไปยังหลาน ทางสายมารดา เรื่องนี้ มักมองกันว่าเป็นอิทธิพลของการจัดองค์กรทางสังคมที่นับเนื่องตามสายมารดาของพื้นถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ ระยะหลัง ๆ นี้มีผู้เสนอแนะขึ้นว่าการสืบทอดประเภทนี้ อาจเป็นวิธีการที่วงศ์วานของกษัตริย์ใช้เพื่อหาทางเข้าเป็นพันธมิตรกับตระกูลที่มีอิทธิพลมากเป็นพิเศษด้วยการอภิเษกสมรสสืบต่อ ๆ กันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ตระกูลที่เข้าเป็นพระญาติเกี่ยวดองนั้น จึงสามารถทำให้ผู้ชายในตระกูลของตนมีตำแหน่งหน้าที่ระดับสูงตามประเพณี ซึ่งก่อให้เกิดผลดังที่ปรากฏออกมา[21] แม้ว่านี่เป็นผลข้างเคียงตามที่ปรารถนา แต่ก็ไม่น่าเป็นได้ว่ากษัตริย์จะทรงสามารถบังคับให้มีการสืบทอดทางสายมารดาได้ หากว่าเรื่องนี้มิได้อิงอยู่กับขนบประเพณีที่มีอยู่ในหมู่ตระกูลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนา[22]

ไม่แต่เฉพาะในราชสำนัก “ฮินดู” เช่นพระนครเท่านั้น ที่มีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีสำคัญ ๆ ในราชสำนักพุทธ เช่นราชสำนักพุกามในพม่าและสุโขทัยในประเทศไทย พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีสำคัญ ๆ ด้วยเช่นกัน เช่น พิธีราชาภิเษก พราหมณ์ยังทำหน้าที่เป็นเสนาบดีและที่ปรึกษาด้านต่าง ๆ ทว่ายังต้องอาศัยอิทธิพลของพระภิกษุสงฆ์มาร่วมด้วย โดยเนื้อแท้แล้ว พุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการทำให้เกิดผลบุญทางด้านจิตใจและความเป็นเลิศทางด้านศีลธรรม มากกว่าเรื่องการประกอบพิธีกรรมและพิธีการต่าง ๆ ของราชสำนัก เรื่องพวกนี้ละไว้ให้เป็นหน้าที่ของพวกพราหมณ์ พิธีการที่โอ่อ่าในพุกาม เนื่องในโอกาสการอุทิศถวายพระราชวังของพระเจ้ากยันสิทธา เป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว งานนี้ จำต้องมีพราหมณ์จำนวนมากมาประกอบพิธี แม้ว่าในตอนนั้น พุทธศาสนานิกายเถรวาทจะสถาปนาลงอย่างมั่นคงดีแล้วก็ตาม ในกัมพูชาในสมัยที่ล่วงมาถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม (ในช่วงการฟื้นฟู “ศาสนาพราหมณ์” ภายหลังยุคแห่งพุทธศาสนานิกายมหายานที่สุรุ่ยสุร่ายของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ผ่านไปแล้ว) พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ทรงสร้างวัดให้แก่ชัยมังคลารธา พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ และ

---

[20] Cœdès, ***États***, 205.

[21] Thomas A. Kirsch, “Kinship, Genealogical Claims and Societal Integration in Ancient Khmer Society: an Interpretation,” in C. D. Cowan and O. W. Wolters, eds, ***Southeast Asian History and Historiography: Essays Presented to D. G. E. Hall***, Ithaca, 1976.

[22] มีเรื่องทำนองเดียวกันที่น่าสนใจ ที่เสนอแนะว่า การสืบราชสมบัติสามารถอาศัยหลักการที่แตกต่างจากที่ส่วนอื่น ๆ ของสังคมใช้ปฏิบัติอยู่ กรณีที่เกิดในแนวทางที่ว่านี้คือ กรณีราชจักรมินังกาเบา (สุมาตรา บารัต) อันเก่าแก่มีประมุขซึ่งเป็นผู้สืบราชสมบัติมาตามเชื้อสายของบิดา ในสังคมซึ่งโดยทั่วไปแล้ว สืบทอดกันตามสายของมารดา ดูเป็นพิเศษที่ P. E. De Josselin de Jong, ***Minangkabau and Negri Sembilan, Socio-Ploitical Structure in Indonesia,*** Leiden, 1951, passim.

ทำนองเดียวกัน ทรงสร้างวิหารให้แก่พราหมณ์วิทเยศวิท พระผู้กระทำพิธีบูชายันต์ประจำราชสำนัก จูต้ากวน อาคันตุกะชาวจีน อ้างถึงการปรากฏตัวของพราหมณ์ซึ่งสวมสายยัชโญปวีตตามประเพณี[23]

บทบาทของพราหมณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เป็นการเหมาะสมที่จะพูดถึงลัทธิพราหมณ์ในฐานะลัทธิที่ต่างออกไปอย่างเด่นชัดจากลัทธิไศวะหรือลัทธิไวษณพ หรือลัทธิที่เกี่ยวดองกันอยู่ซึ่งมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน นักบวชคือผู้ที่สนับสนุนความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และสนับสนุนการประกอบพิธีกรรมซึ่งทำให้ประชาคมทางการเมืองหรือชุมชนท้องถิ่น เกิดความรู้สึกถึงเอกภาพและสถานะของตนในโลก

ไศวะนิกาย

ลัทธิการบูชาพระศิวะ มีอิทธิพลแกร่งกล้าอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาและจามปาครั้งโบราณ เราจำเป็นต้องแยกแยะบทบาทที่สำคัญของพระศิวะออกเป็นสองประการ คือบทบาทในด้านการเมืองและในด้านพิธีกรรม

บทบาทด้านการเมือง เป็นประหนึ่งศูนย์รวมของลัทธิการบูชาลึงค์ ลึงค์ ซึ่งแต่เดิมมาคือ “องคชาติ” เป็นสัญลักษณ์ประจำตัวพระศิวะในฐานะเทพแห่งการสร้างสรรค์และความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ผู้ที่นับถือพระองค์ การบูชาดังกล่าวนี้ ได้รับการอุปถัมภ์จากพระประมุขที่วิหารกลาง ที่ประกอบขึ้นเป็นศูนย์กลางของการทำพิธีกรรมในราชอาณาจักร กัมพูชารักษาขนบการบูชาลึงค์โดยได้รับการอุปถัมภ์จากทางรัฐมาจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง ในจามปาในคริสต์ศตวรรษที่สี่ นครหลวงที่มิเซิน (ในตำบลกวางหนำซึ่งอยู่ในตอนกลางของเวียดนามในปัจจุบัน) มีลัทธิการบูชาพระศิวะของกษัตริย์ โดยมีลึงค์ชื่อว่า ภัทเรศวร (นามที่เกิดจากการสนธิพระนาม ภัทระวรมัน ของกษัตริย์ กับอิศวรอีกพระนามหนึ่งของพระศิวะ) เป็นวัตถุหลักสำหรับการเคารพบูชา กษัตริย์พระองค์ต่อมา คือ พระเจ้าศัมภุวรมัน ทรงบริจาคลึงค์ชื่อ ศัมภุภัทเรศวร ในคริสต์ศตวรรษที่แปด ลึงค์ซึ่งคิดกันว่า รวมไว้ซึ่งแก่นสำคัญของราชอาณาจักร ถูกพวก “ชวา” ปล้นยึดเอาไปครอง[24] ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ พระเจ้าชัยสิมหะวรมันที่ 3 ทรงสถาปนาลัทธิบูชาลึงค์ขึ้นที่ทางใต้ ที่วิหาร โพ กลอง คาราย

ในกัมพูชา มีอนุสรณ์สถานของรัฐมากมาย ที่มีศิวลึงค์ตั้งอยู่ในวิหารส่วนกลาง วิหารนี้มักมีรูปบูชาของเทพองค์อื่น ๆ (หรือกระทั่งเทพในพุทธศาสนา) ปรากฏอยู่โดยอยู่ในสภาพรูปปั้นซึ่งตั้งอยู่ใน

---

[23] ***Mémoires Sur Les Coutumes du Cambodge de Tcheou Takouan***, trans. P. Pelliot (Oeuvres Posthumes de P. Pelliot, vol. III), Paris, 1951, 14.

[24] เกี่ยวกับการปล้นของ “ชวา” พวกนี้ ดู Cœdès, ***États***, 173.

สิ่งปลูกสร้างที่อยู่รายรอบ ประมุขของกัมพูชาทรงโปรดปรานสิ่งปลูกสร้างใหญ่โตแบบพีระมิดที่ลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ ซึ่งมีความวิจิตรพิสดารมากขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป สิ่งปลูกสร้างที่ว่านี้มีหลายแห่งที่มีลึงค์ประดิษฐานอยู่ที่ปรางค์องค์กลางซึ่งเป็นยอดสูงสุด ลัทธิเทวราช (กษัตริย์ผู้ทรงเป็นเทพหรือกษัตริย์ของเทพทั้งหลาย อย่างใดอย่างหนึ่ง) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่เก้านั้น แม้ลักษณะที่แน่ชัดของลัทธินี้ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ [25] แต่กระนั้นก็สันนิษฐานกันว่าเป็นแนวของนิกายไศวะ ลัทธิเทวราชนี้ช่วยแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ในการดำเนินบทบาทกษัตริย์ ให้แก่กษัตริย์หลายพระองค์ของพระนคร

ทว่าพระศิวะมิใช่เป็นเพียงเครื่องหมายของความเป็นกษัตริย์และอำนาจเท่านั้น หากยังเป็นเทพแห่งความเมตตาอีกด้วย อาทิเช่น ในจารึกหลักหนึ่งในสมัยค.ศ. 624 ของกัมพูชา พระศิวะทรงได้รับการกล่าวถึงในฐานะดังกล่าว จารึกนี้ยังระบุให้พระองค์เป็นองค์เดียวกับพระพรหม ซึ่งเท่ากับแสดงความเป็นลัทธิเทวนิยมแบบรหัสยนัยประเภทหนึ่ง ลัทธิไศวะนิกายลัทธิหนึ่ง ซึ่งปรากฏในกัมพูชา เป็นลัทธิการบูชาปาศุปะตัส ผู้มีหลักคำสอนเรื่องการรวมกันเข้าเป็นเทพองค์เดียวกับพระศิวะ [26]

การนับถือบูชาในรูปแบบนี้ มองเห็นกันว่าเป็นการพิสูจน์ถึงลัทธิบูชาพระศิวะว่าเป็นศาสนาในรูปแบบเฉพาะบุคคล ซึ่งผลออกมาอีกแนวหนึ่งจากการแบ่งแยกสังคมและการแบ่งแยกออกเป็นนิกาย จารึกจำนวนมากยังได้ประมวลลัทธิอีกแบบหนึ่งไว้ด้วย เป็นลัทธิไศวะที่ไม่มีพิธีพราหมณ์ ทว่ากำหนดให้พระศิวะทรงเป็นเป็นเทพประจำตัวซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับองค์ประมุขที่ได้รับการดลบันดาลจากสวรรค์ ด้วยเหตุนี้ ลัทธิการบูชาพระศิวะในกัมพูชา จึงได้รับการตีความว่าเป็นหนทางหนึ่งในการเชิดชูกษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นพาหะของพลังงานทางจิตวิญญาณ ความคิดเรื่องกษัตริยภาพที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันนี้ มีให้เห็นอยู่ในราชวงศ์ลีของเวียดนาม (ประมาณ ค.ศ.1010-1225) แม้ว่าจะใช้ศัพท์ทางวัฒนธรรมในการแสดงออกที่แตกต่างออกไปคนละทางก็ตามที องค์ประมุขมิใช่เทพ แต่ในตัวพระองค์นั้น เป็นที่รวมของพลังงานทางจิตวิญญาณของผืนแผ่นดิน[27]

ไวษณพนิกาย

---

[25] สำหรับเรื่องลัทธิเทวราช ดูหน้า 466-474

[26] O. W. Wolters, "Khmer 'Hinduism' in the Seventh century," in R. B. Smith and W. Watson, eds, ***Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography***, London and New York, 1979, 431.

[27] K. W. Taylor, "Authority and Legitimacy in Eleventh Century Vietnam," in D. G.Marr and A. C. Milner, eds, ***Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries***, Singapore and Canberra, 1986, 143.

เทพวิษณุทรงอ้างสิทธิอยู่ในบริเวณรอบนอกมาตั้งแต่ตอนเริ่มต้น แม้ว่ามีกรณียกเว้นบ้างสองสามกรณีที่อาณาเขตของพระองค์มิได้ชัดเจนหรือคงที่เช่นของพระศิวะหรือพระพุทธเจ้า ในกัมพูชา จารึกของราชินีทรงพระนามกุลประภาวตีซึ่งสิ้นพระชนม์ในค.ศ. 514 ยืนยันว่า พระนางได้ทรงสร้างอาศรมและอ่างเก็บน้ำเพื่อให้พราหมณ์ไว้ใช้ประโยชน์ จารึกนี้อ้างถึงตำนานของไวษณพเกี่ยวกับเศษะ พญานาคที่เป็นที่ประทับเอนพระวรกายของพระวิษณุในช่วงเวลาระหว่างวัฏจักรการทำลายล้างโลกกับการสร้างโลก พระวิษณุในภาพสลักจึงปรากฏออกมาในอาการเอนกายอยู่บนตัวพญานาค โดยมีดอกบัวงอกออกมาจากสะดือ จารึกของพระเจ้าคุณะวรมันก็เขียนทำนองเดียวกัน ซึ่งบ่งชี้ถึงการนับถือพระวิษณุ ด้วยสร้างรูปบูชาเป็นรอยพระบาทถวายให้ (พระวิษณุในภาคอวตารเป็นพระอาทิตย์ ทรงก้าวข้ามจักรวาลในสามย่างก้าว และในตำนานที่สัมพันธ์กันคือ ในภาคอวตารเป็นคนแคระชื่อวามนะ ทรงแสดงวีรกรรมอย่างเดียวกันนี้ เพื่อจะได้เป็นเจ้าของพื้นดินเท่าที่สามารถเดินได้สามก้าว รอยพระบาทของพระวิษณุจึงชวนให้รู้สึกถึงพลังและอำนาจในการปกครอง)

การเชื่อมโยงพระวิษณุเข้ากับพระอาทิตย์ เป็นเรื่องราวที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของนิกายไวษณพ การเชื่อมโยงนี้ ทำกันมาแต่เริ่มแรกในอินเดีย และส่งอิทธิพลต่อรูปแบบของศิลปะและตำนานที่เล่าขานเกี่ยวกับศาสนาตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งนับถือไวษณพนิกาย ดังนั้น จึงอาจมีการรวมลัทธิการบูชาพระวิษณุเข้ากับอิทธิพลการบูชาพระอาทิตย์ของเปอร์เซียและของราชวงศ์ต่าง ๆ ที่ผู้พิชิตชาวเปอร์เซียได้สถาปนาขึ้น รูปบูชาในยุคแรก ๆ ของกัมพูชา ซึ่งเป็นของช่วงสมัยที่เรียกกันว่า “ฟูนัน” (ก่อนคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด) แสดงภาพเทพเจ้าทรงสวมเสื้อตัวยาวตามแบบอย่างของเอเชียกลาง ภาพเช่นนี้พบว่ามีอยู่ในรูปบูชาของเปอร์เซียและอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือด้วยเช่นเดียวกัน คิดกันว่า ภาพบูชาเหล่านี้ สะท้อนถึงอิทธิพลของอิหร่าน จารึกที่กล่าวอ้างถึง “ศะกะพราหมณ์” ก็อาจเป็นการสะท้อนที่คล้ายคลึงกันถึงการขยายอิทธิพลของชาว “ซีเธียน” เพราะศะกะนั้น ตรงกับคำว่า ซีเธียน ในภาษาอังกฤษ บางคนยังถึงกับคิดว่า อำนาจการปกครองของศะกะในอินเดีย ซึ่งครอบคลุมอาณาบริเวณส่วนใหญ่ของอินเดียตะวันตก นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สองจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สี่ อาจมีส่วนเกื้อหนุนอย่างสำคัญแก่การทำให้ดินแดนส่วนใหญ่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนภายใต้ “อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย” ไปก็ได้[28] ทว่าข้อวินิจฉัยดังกล่าวนี้ เป็นเพียงการคาดคะเนเท่านั้น

ในพม่าตอนใต้ ตัวชื่อแท้ ๆ ของเมืองใหญ่ยุคต้นเมืองหนึ่งของชาวปยู (คนโบราณชนเผ่าหนึ่งที่เป็นญาติเกี่ยวดองกับชาวพม่า) คือ วิษณุปุระ (เมืองบีคธาโนในยุคสมัยใหม่) อาจเน้นถึงแง่มุมในจักรวาลของพระวิษณุในฐานะกษัตริย์ของจักรวาลเบื้องบนสวรรค์ การประกอบพิธีทางศาสนาที่ศรีเกษตร (ฮ์มอซาสมัยใหม่ ใกล้กับโปรเม) มีที่สำหรับตั้งภาพบูชาพระวิษณุกับชายาคือพระลักษมี เทพีแห่งพระราชอำนาจของกษัตริย์และโชคลาภ และแหล่งโบราณคดีที่ถ้ำกาควนมีภาพสลักนูนของพระ

---

[28] K. Bhattacharya, ***Les Religions Brahmaniques dans L'Ancien Cambodge***, Paris, 1967, 130.

วิษณุขณะบรรทม อนึ่งเฉพาะในพม่าเท่านั้น ที่เราพบรูปปั้นพระวิษณุประทับยืนอยู่บนสัตว์พาหนะ คือ พญาครุฑซึ่งเป็นสัตว์ในตำนาน[29]

ที่พุกาม พระวิษณุทรงมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมของรัฐ หากว่ามิใช่การนับถือโดยส่วนพระองค์ ในรัชสมัยของพระเจ้ากยันสิทธา พระวิษณุทรงมีวิหารของพระองค์เอง ทั้งตำนานเกี่ยวกับพุทธทำนายที่ประกาศออกมาเพื่อเชิดชูความรุ่งโรจน์ของกษัตริย์ ก็กล่าวให้พระเจ้ากยันสิทธาเป็นภาคอวตารภาคหนึ่งของพระวิษณุ พราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างพระราชวัง อาจเป็น ผู้อารักขาลัทธิไวษณพนิกายเก่าแก่นิกายหนึ่ง ที่พุกามนี้นับถือพระลักษมีกันใน พระนามกยัค ศรี

ที่พระนคร ประมุขหลายพระองค์ เป็นต้นว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 3 (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.850 – 877) ทรงให้ความเคารพพระวิษณุ แต่ตราบถึงขณะนี้ ความสำเร็จอย่างชัดแจ้งที่สุดของไวษณพนิกายในการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จำหลักอยู่กับการก่อสร้างนครวัดของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (ครองราชย์ประมาณค.ศ.1113 – 1150) นครวัด ซึ่งมีชื่อเสียงมากที่สุดและน่าประทับใจมากที่สุดในบรรดาอนุสรณ์สถานทั้งหมดในพระนคร สร้างขึ้นเป็นลานกว้างเป็นวงอยู่เป็นช่วง ๆ ลานนี้ล้อมรอบสิ่งปลูกสร้างทรงพีระมิดที่อยู่ตรงกลาง บนสิ่งปลูกสร้างทรงพีระมิดนี้ มีปรางค์ตั้งอยู่ห้าองค์ สี่องค์ตั้งทำมุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมโดยมีปรางค์องค์ที่ห้าอยู่ตรงกลาง เพื่อให้เป็นที่ตั้งของภูเขาแห่งเทพ (มหาเมรุ) ณ ศูนย์กลางของราชอาณาจักร โดยที่ราชอาณาจักร ก็อยู่ตรงกลางของจักรวาล กลุ่มสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดนี้ มีขนาดรวมประมาณ 1550 คูณ 1800 เมตร ระเบียงด้านนอก ประดับประดาด้วยรูปสลักนูนสูงกว่าสองเมตร เรียงรายอยู่ตลอดความยาวรอบกลุ่มอาคารกว่า 1600 เมตร ภาพสลักเหล่านี้ บรรยายถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับศาสนาและของฆราวาส ที่เด่นก็คือ มีตำนานเกี่ยวกับพระวิษณุและภาคอวตารเป็นพระกฤษณะ สัญลักษณ์ที่บอกถึงพิธีกรรมและแสดงถึงภาวะจักรวาลของอนุสรณ์สถานแห่งนี้ มีจำหลักลงไว้อย่างมากมายในทุกรายละเอียดของศิลปะและลักษณะการออกแบบของนครวัด
นอกจากนี้ ยังมีผู้อ้างว่านครวัดแสดงถึงการนับถือพระวิษณุในรูปแบบการอุทิศถวายแก่พระองค์อย่างหนึ่งด้วย ลัทธิดังกล่าวพัฒนาขึ้นอย่างเข้มแข็งในอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่พวกรามานุชได้ก่อตั้งขึ้น) และมีอยู่บ้างในชวา ที่ชวา กษัตริย์ในยุคเคดิรี (ประมาณค.ศ.1100 – 1222) ส่วนใหญ่ถือกันว่า ทรงเป็นภาคอวตารของ พระวิษณุ ในอีกทางหนึ่ง มีการกล่าวอธิบายไว้ว่า ลักษณะของแนวนิกายไวษณพของนครวัด ไม่เด่นชัด —กระทั่งถึงระดับที่อนุสรณ์สถานแห่งนี้ ถูกชาวพุทธรับเอามาเป็นของตนในภายหลัง

ในแง่การอุทิศตนในไวษณพนิกาย มีปรากฏออกมาตั้งแต่ในยุคต้น และปรากฏให้เห็นในนิกายปัญจราตระ คำสอนของนิกายนี้ ซึ่งตกผลึกในสองศตวรรษแรกของคริสต์กาล จะสอนให้อุทิศตน (*ภักดี*) ต่อพระวิษณุในฐานะที่ทรงเป็นเทพสูงสุด จารึกหลักหนึ่งในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 ในกัมพูชาช่วงคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด อ้างถึงนักบวชคนหนึ่งในนิกายปัญจราตระ พระนครสมัยคริสต์ศตวรรษ

---

[29] G. H. Luce, *Old Burma—Early Pagan*, New York, 1969-70, I. 216.

ที่เก้าและสิบ ก็รู้จักนิกายนี้ด้วยเช่นกัน โดยแสดงถึงความรู้เกี่ยวกับอภิปรัชญาซึ่งระบุว่า พระวิษณุมีสี่ภาค (วยุหะ) และประทับอยู่ที่ฐานของจักรวาลทุกรูปแบบ โดยที่พระองค์เองไม่มีรูป [30] จะเห็นว่าไวษณพนิกายก็เหมือนกับไศวะนิกาย คือประกอบด้วยสายธารที่สำคัญของลัทธิเทวนิยมที่ให้ยึดมั่นต่อการอุทิศตนแก่เทพเจ้าเพียงองค์เดียว

พุทธศาสนา

พระพุทธรูปกับตราที่จารึกคำปฏิญาณ เป็นการยืนยันถึงการเผยแพร่พระธรรม (คำสอนของพระพุทธเจ้า) มาตั้งแต่ยุคเริ่มแรก หลักฐานในเรื่องนี้ เริ่มขึ้นด้วยพระพุทธรูปจำนวนหนึ่ง ที่พบในส่วน ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งที่แผ่นดินใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดงดวง (ใกล้กับดานังในเวียดนามตอนกลาง) โคราช (ตะวันออกเฉียงเหนือของไทย) เวียงสระ (ประเทศไทยส่วนคาบสมุทร) และที่พบในส่วนหมู่เกาะคือที่เซมปากา (ตอนใต้ของสุลาเวสี ตอนเหนือของอูจุง ปันดัง) เจมเบอร์ (ชวาตะวันออก) และที่บูกิต เซกันตัง ใกล้กับปาเล็มบัง (สุมาตราตอนใต้) พระพุทธรูปเหล่านี้ ปกติแล้ว เป็นท่ายืนและห่มจีวรโปร่งใสแนบลำตัว สะท้อนถึงแบบอย่างอันเป็นแบบฉบับที่พบที่อมราวตี ในแคว้นอันธระประเทศของอินเดีย และมีอายุย้อนไปถึงศตวรรษแรก ๆ ของคริสต์กาล อย่างไรก็ดี มีประเด็นที่แย้งไว้อย่างน่าเชื่อถือว่า พระพุทธรูปยุคแรกสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้หล่อขึ้นที่อมราวตีหรือได้รับแรงดลใจโดยตรงจากอมราวตี ทว่าเป็นไปได้มากกว่า ว่าหล่อขึ้นและได้รับแรงดลใจจากที่อนุราธปุระในศรีลังกา ซึ่งที่นี่เอง ก็ได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้าจากอมราวตี ผลสะท้อนอย่างหนึ่งก็คือ พระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องมีอายุหลังกว่าที่คิดมากทีเดียว และน่าจะเป็นของสมัยระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สี่กับที่หก[31]

พุทธศาสนาให้ค่านิยมกับสิ่งที่เป็นสากล ค่านิยมนี้รวมอยู่ในคำสอนของผู้จาริกแสวงบุญและปราชญ์ที่สัญจรไปตามที่ต่าง ๆ มากกว่าที่มีอยู่ในศาสนาพราหมณ์ จริงอยู่ ในช่วงเจ็ดหรือแปดร้อยปีแรกของสมัยคริสต์กาลนั้น วัฒนธรรมพุทธที่พระภิกษุผู้จาริกแสวงบุญนำมาเผยแพร่ทั่วเอเชียนั้น มีความเป็นสากลแบบหลายชาติหลากภาษา ความรู้ของเราเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ เช่นเดียวกับเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐในยุคแรกเริ่มที่เติบโตขึ้นตามเส้นทางการค้า คือต้องพึ่งพาอาศัยข้อเขียนของจีนเป็นอันมาก

---

[30] K. Bhattacharya, 96-9; "The Pāñcarātra Sect in Ancient Cambodia," ***Journal of the Greater India Society***, 14, 1955, 111-16.

[31] J. Boisselier, ในข้อเขียนเรื่อง ***La Statuaire du Champa,*** Paris, 1963 (Publications de l'École Française d'Extrême-Orient, vol. 54), ของเขานั้น ระบุอายุของพระพุทธรูปสำริดดงดวงว่าอยู่ในสมัยซึ่งสิ้นสุดลงในต้นคริสต์ศตวรรษที่หก; cf. P. Dupont, ***L'Archéologie Môn de Dvāravatī,*** Paris, EFEO, 1959; L. Malleret, L'Archéologie du Delta du Mékong, II Paris, EFEO, 1960, 202-208 and pl. LXXXV.

ข้อเขียนของจีนดังกล่าวเล่าถึงพระภิกษุจากอินเดียและดินแดนพุทธศาสนาอื่น ๆ ของเอเชียกลาง ซึ่งหาทางไปยังดินแดนตอนเหนือของจีน โดยผ่านเส้นทางสายไหม หรือเดินทางผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาทางทะเล โดยจุดหมายปลายทางของพระภิกษุเหล่านี้ มักเป็นที่เกียว-ซี (ตังเกี๋ย) หรือตอนใต้ของจีน ในคริสต์ศตวรรษที่สองและสาม พระภิกษุผู้ใช้เส้นทางใดเส้นทางหนึ่งเพื่อเดินทางไปยังหรือผ่านตังเกี๋ย เพื่อการสอนหรือการศึกษาพุทธศาสนา ได้แก่อัน-ชิห์-เกา พระภิกษุชาวพาร์เธีย* มู โป จากจีน ท่าน ผู้นี้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาเมื่ออยู่ที่ตังเกี๋ย คัง-เซ็ง-ฮุย ซึ่งเป็นชาวซ็อกเดียน** และเป็นบุตรของพ่อค้าในตังเกี๋ย กัลยาณะรุจี ชาวอินโด-ซีเธียน ซึ่งเป็นผู้แปลพระสูตรที่ว่าด้วยดอกบัว และมาระชีวกะ ผู้ซึ่งเดินทางจากอินเดียไปยังตังเกี๋ย และต่อมาภายหลัง ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สามได้เดินทางไปยังกวางตุ้ง[32]

การเดินทางของพระภิกษุดังกล่าวตัดผ่านไปมาภายในโลกของชาวพุทธ พระภิกษุส่วนใหญ่เป็นผู้มีความรู้ และมีความปรารถนาที่จะเผยแพร่พระธรรมคำสอนที่จำหลักอยู่ในพระคัมภีร์ เป็นเหตุจูงใจ หรือมิฉะนั้น ก็มีความต้องการที่จะแสวงหาและศึกษาพระคัมภีร์ดังกล่าวในต่างแดน นับจากคริสต์ศตวรรษที่ห้าเป็นต้นมา ความปรารถนาของพุทธศาสนิกชนชาวจีน ที่จะฟื้นฟูและชำระขนบประเพณีให้บริสุทธิ์ตามที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ ชักนำให้หลายท่านเหล่านี้เดินทางอย่างเสี่ยงอันตรายเพื่อไปถึงอินเดีย ฟาเหียนเป็นท่านหนึ่ง ซึ่งออกเดินทางเสี่ยงอันตรายดังว่านี้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ห้า และได้สร้างชื่อเสียงด้วยเรื่องราวที่ท่านเขียนทิ้งไว้เกี่ยวกับการเดินทางของท่าน ในขากลับ ท่านใช้เส้นทางเรือผ่านศรีลังกา เพื่อกลับมายังเมืองจีน ภายหลังจากการเดินทางอย่างเสี่ยงอันตราย ท่านประสบกับสภาพเรือแตก และจำต้องพำนักอยู่ในชวา (น่าจะเป็นชวาตะวันตก) เป็นเวลาห้าเดือน รอเรืออีกลำหนึ่งเพื่อเดินทางต่อไปจนกลับถึงเมืองจีนได้[33]

ในช่วงสองร้อยปีถัดมามีพระภิกษุหลายรูปทีเดียวที่เดินทางผ่านเส้นทางนี้ บางรูปพำนักอยู่เป็นเวลานาน หรือมาตั้งรกรากอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่นฟูนัน (เป็นคำออกเสียงของจีนที่ใช้เรียกราชอาณาจักรยุคแรกสุดในกัมพูชา) นาคเสน เป็นพระภิกษุที่ประมุขของฟูนันส่งไปยังจีน ท่านผู้นี้นำหุ่นจำลองสถูปทำด้วยงาช้างไปด้วยสององค์ และจากหลักฐานอ้างอิงของจีน บ่งบอกในทางที่เป็นไปได้ว่าหลักพุทธศาสนาตามที่ท่านปฏิบัติ มีองค์ประกอบของมหายานอยู่ด้วย ในคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด ฮวนตัง ชาวจีนผู้ยิ่งใหญ่ เดินทางไปอินเดียและกลับมา ทว่าท่านใช้เส้นทางบกทั้งขาไปและกลับ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด อิจิงเดินทางไปยังอินเดียโดยทางทะเล และพำนักอยู่ในเอเชียตะวันออก

---

* อาณาจักรโบราณในเอเชียตะวันตก อยู่ในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของอิหร่านปัจจุบัน

** อาณาจักรโบราณในเอเชียกลาง เคยเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิเปอร์เซีย

[32] Tran Van Giap, "Le Bouddhisme en Annam des Origines au XIIIe Siècle," BEFEO, 32 (1932) 211f.

[33] Fa-Hsien, ***A Record of Buddhist Kingdoms***, trans. J. Legge, New York, 1965 (reprint); also translated by S. Beal in ***Travels of Fa-hien and Sung-Yun***, London, 1964 (reprint).

เฉียงใต้อยู่หลายปี ที่สำคัญคือที่ศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่ที่ปาเล็มบังหรือใกล้ ๆ กับปาเล็มบังในปัจจุบัน ทางตอนใต้ของ สุมาตรา เรื่องราวที่ท่านบันทึกไว้ มีคุณค่าอย่างมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่บรรจุเรื่องราวเกี่ยวกับการแพร่กระจายของพุทธศาสนาของสำนักและนิกายต่าง ๆ ในประเทศต่าง ๆ ดังนั้นท่านจึงสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่า สัมมิติยะ นิกายะ นิกายหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับนิกายเถรวาทของ ศรีลังกา มีปรากฏอย่างชัดเจนในจามปา ในขณะที่สรวาสติวาท ซึ่งประกาศความเป็นจริงของ*ธรรมะ* (ในกรณีนี้ หมายถึงปัจจัยของการดำรงอยู่) มีผู้นับถือและปฏิบัติตามอยู่ในบริเวณอื่น ๆ

อิจิงได้เรียบเรียงประวัติสั้น ๆ ของพระสงฆ์ประมาณหกสิบรูปที่ออกเดินทางไปยังอินเดียเพื่อแสวงหาคำสอนของพระพุทธเจ้า และมีบางรูปมรณภาพลงในระหว่างการเดินทาง[34] ข้อเขียนนี้ มีคุณค่ามาก สถานที่ต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งพระภิกษุเหล่านี้ได้ไปเยือน ได้แก่ กัมพูชาและทวาราวดี (อยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน) ในสมัยราชวงศ์ถัง (ตั้งแต่ค.ศ. 618) ชาวเวียดนามเข้ามีส่วนร่วมในการสัญจรที่เกี่ยวกับพุทธศาสนามาก พระภิกษุอย่างเช่นพระโมกษะเทวะ พระกุย ซุงและพระฮู เดียม ได้ออกธุดงค์ และอาจารย์วัน กี ซึ่งคิดกันมาแต่ดั้งเดิมว่าเป็นศิษย์ของอาจารย์ฮุย-นิงชาวจีน ได้นำตำราพุทธศาสนาที่แปลออกเป็นภาษาจีนไปยังเวียดนามด้วย อนึ่ง ภาษาจีนนี้ นับเป็นภาษาของปัญญาชนนักอักษรศาสตร์ในเวียดนามมาจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

จะเห็นว่า ช่วงตอนที่อยู่ในระยะแรกเริ่มของประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในซีกตะวันออก คือ ใน “อินโดจีน” นี้ มีปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนทีเดียว แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วองค์ประมุขของกัมพูชาและจามปา จะโปรดให้ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาประจำราชสำนักของพระองค์ก็ตาม อย่างไรก็ดี หลักฐานของทางจีนเกี่ยวกับดินแดนพม่าในปัจจุบัน ซึ่งตอนนั้นเป็นดินแดนของชาวมอญ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่อยู่ชายฝั่งทะเล รวมทั้งดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำอิระวดีและสาละวิน) กลับมีอยู่น้อย หลักฐานของจีนเกี่ยวกับชาวปยูในบริเวณทางใต้ของภาคกลางของพม่าและเกี่ยวกับชาวพม่าในส่วนทางเหนือของพม่าภาคกลาง-และพม่าตอนเหนือก็มีอยู่น้อย หลักฐานที่ว่าด้วยชนชาติ อื่น ๆ ก็มีอยู่ไม่มากนัก หลักฐานเกือบทั้งหมดของสมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดคือ จารึกและอนุสรณ์สถานต่าง ๆ ล้วนเป็นของชาวปยู ชาวปยูเหล่านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ศรีเกษตร (ปัจจุบันคือฮ์มอซา ใกล้กับโปรเม) และวิษณุปุระ (บีคธาโน) โบราณคดีจากแหล่งวิษณุปุระ ชวนให้ผู้ขุดค้นคิดกันไปว่า พุทธศาสนาแสดงออกในรูปอนุสรณ์สถานที่ไม่มีการตกแต่งประดับประดา คือมีแค่ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกับโครงสร้างส่วนบนที่ทำเป็นรูปกลอง ซึ่งไม่ต่างจากสถูปบางองค์ในอินเดียตะวันออก สถูปเหล่านี้เห็นได้ว่า มีอายุเก่าแก่ย้อนกลับไปไกลถึงคริสต์ศตวรรษที่สอง[35]

---

[34] ***Chinese Monks in India***, trans. Latika Lahiri, Delhi, 1986.

[35] Aung Thaw, ***Historical Sites in Burma***, Rangoon, 1972; ***Report on the Excavations in Beikthano***, Rangoon, 1968.

ประวัติศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมของศรีเกษตร เป็นที่รู้จักกันดียิ่งกว่าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาในศรีเกษตรมาก สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของเมืองโปรเมเก่านั้น ในแง่เทคนิคแล้ว นับว่าก้าวหน้า และใช้รูปทรงที่โค้งอย่างแท้จริง รูปทรงโค้งนี้เป็นลักษณะหนึ่งซึ่งน่าสังเกตว่า ในหมู่ประเทศทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีปรากฏขึ้นเฉพาะที่พม่าเท่านั้น เจดีย์ใหญ่สามองค์ ตั้งพิทักษ์นครไว้ องค์ที่อยู่ในสภาพดีที่สุดคือบาวบาวกยี ซึ่งสูงห้าสิบเมตร

จารึกบนแผ่นทองคำที่มอนกุนใกล้กับโปรเม ซึ่งน่าจะเป็นของสมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ดสะท้อนถึงขนบประเพณีบาลี และดังนั้น จึงแสดงว่าเป็นหลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาแนวเถรวาทที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนานิกายนี้ค่อย ๆ กลายมาเป็นศาสนาที่แพร่หลายอยู่ในพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด และอีกสองสามร้อยปีต่อมา ก็แพร่หลายในดินแดนส่วนใหญ่ในส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พิจารณาในอีกแง่หนึ่ง มีหลักฐานที่แสดงถึงพุทธศาสนานิกายมหายานอยู่อย่างมากมายในงานศิลปะของปยู หลักฐานเหล่านี้ประกอบด้วยหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นตัวแทนแสดงถึงองค์พระโพธิสัตว์ (ผู้ซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต) อวโลกิเตศวร และพระเมตไตรย รวมทั้งพุทธะ ทีปังการะ ผู้ซึ่งคิดกันว่า ทำให้คลื่นสงบได้ ชาวปยูคุ้นเคยกับคำสอนของพุทธศาสนาในภาษาสันสกฤต ซึ่งอาจเป็นได้ว่าคำสอนมาถึงพวกเขาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย

ฮวนตัง พระธุดงค์ชาวจีนสมัยศตวรรษที่เจ็ด กล่าวถึงศรีเกษตรว่าเป็นราชอาณาจักรพุทธเช่นเดียวกับที่อิจิงได้กล่าวในไว้ ในค.ศ. 675 มีข้อเขียนของจีนซึ่งอ้างถึงคณะทูตชาวปยูที่เดินทางไปยังจีนใน ค.ศ.802 และ ค.ศ.807 คณะทูตให้ข่าวสารเกี่ยวกับดินแดนของตนโดยอ้างว่า ในอาณาจักร มีวัดพุทธศาสนาอยู่กว่าหนึ่งร้อยวัด และเด็กทุกคนทั้งชายและหญิงต่างมาบวชเรียนเป็นสมณะฝึกหัดอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง[36]

ดังนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า พุทธศาสนาแข็งแกร่งอยู่ในหมู่ชาวปยู ทว่ากลับดูเหมือนว่าราชอาณาจักรมอญต่างหาก ที่เป็นตัวหลักในการเผยแพร่พุทธศาสนานิกายเถรวาทไปยังจักรวรรดิต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภายหลัง จักรวรรดิเหล่านี้ ได้เข้ามาแทนที่ราชอาณาจักรของชาวมอญตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด และประวัติศาสตร์ยุคต้นของพุทธศาสนาของชาวมอญ คลุมเครือมากเป็นพิเศษ

เรื่องนี้อาจย้อนกลับไปได้ไกล อาทิเช่น มีหลักฐานที่ชวนให้เกิดความสนใจคือหวีงาช้างที่พบในประเทศไทย ที่จันเสน เป็นไปได้ว่าหลักฐานนี้เก่าแก่ถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สอง แม้ว่าการหาอายุด้วยเรดิโอคาร์บอน จะได้ผลออกมาไม่ตรงกัน ที่ตัวหวีนี้ มีสิ่งที่ดูเหมือนว่าเป็นสัญลักษณ์ของพุทธ

---

[36] G. H. Luce, “The Ancient Pyu,” JBRS, 27 (1937) 249f.

ศาสนา[37] จารึกเกี่ยวกับพุทธศาสนาของมอญที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่รู้จักกัน พบอยู่ใกล้กับนครปฐม ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางตะวันตกหกสิบห้ากิโลเมตร จารึกนี้เก่าแก่ก่อนค.ศ. 600 ไปไม่เท่าไรนัก พี. ดูปอนต์เห็นว่า อิทธิพลของราชอาณาจักรทวาราวดีของมอญ สามารถมองเห็นได้ในโบราณคดีของกัมพูชาก่อนคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด แต่ไม่มีรูปปั้นแนวศาสนาจากสมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่หก เมื่อเริ่มมีรูปปั้นแนวศาสนาเกิดขึ้นในศตวรรษถัดมานั้น ปรากฏว่ารูปปั้นเหล่านี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปปั้นของทวาราวดี และแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวการปั้นของคุปตะ[38]

การค้นพบจารึกพุทธศาสนาเมื่อไม่นานมานี้ที่โนนสระบัวในบริเวณปราจินบุรี ทางภาคตะวันออกของประเทศไทย จารึกนี้เป็นของสมัยค.ศ. 761 เขียนขึ้นในภาษาเขมรโบราณ โดยมีการคัดอ้างคำโคลงสามวรรคในภาษาบาลี [39] ข้อความเหล่านี้บ่งชี้ถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาแนวเถรวาทซึ่งขยายมาถึงบริเวณใกล้กับพรมแดนไทย-กัมพูชาในปัจจุบัน ตั้งแต่สมัยก่อนพระนคร

อย่างไรก็ดี ลักษณาการที่พุทธศาสนาขยายออกไปนั้น ยังไม่ชัดเจน ทวาราวดีอาจไม่ได้มีความสำคัญมากไปกว่าการเป็นราชอาณาจักรมอญ จำเพาะที่มีดินแดนใจกลางของราชาอาณาจักรอยู่ในตอนกลางของประเทศไทย และมีวัฒนธรรมแนวพุทธศาสนาซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านทั้งหมด หรืออาจเป็นได้ว่าราชอาณาจักรมอญนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่กว้างขวางยิ่งกว่า ซึ่งรวมถึงดินแดนของชาวมอญทั้งหมดในพม่าและไทย และกระทั่งแผ่ขยายเข้าไปถึงกัมพูชาสมัยก่อนยุคพระนครก็ได้ การใช้ภาษาเขมรโบราณในจารึกที่ปราจินบุรี อาจเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งชี้ไปในทิศทางนั้น แม้ว่าวัฒนธรรมอินเดียและโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา ดูเหมือนว่าส่วนใหญ่แล้ว จะแผ่กระจายออกจากตะวันตกไปสู่ตะวันออก แต่แบบแผนที่แท้จริงอาจซับซ้อนยิ่งกว่านี้มากก็ได้ หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่บอกถึงความเป็นสังคมที่รับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามานั้น อันที่จริงแล้ว มาจากฟูนัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนครโบราณออกแก้ว ที่ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวไทย[40] ในอีกทางหนึ่ง เราไม่ใคร่ทราบถึงภาวะของพุทธศาสนาในหมู่ชาวมอญที่อาศัยอยู่ในบริเวณซึ่งปัจจุบันเป็นประเทศพม่านัก ที่พม่านี้ก็เช่นกัน อาจเป็นได้ว่า ประชากรของที่นี่นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยเก่าแก่มากแต่มิได้ทิ้งร่องรอยที่สำคัญไว้ให้เห็น

---

[37] Higham, ***Archaeology***, 272; E. Lyons, "Dvāravatī, a Consideration of Its Formative Period," in Smith and Watson, 354; see also B. Bronson, "The Late Prehistory and Early History of Central Thailand," ibid., 330f.

[38] Dupont, *L' **Archéologie Mône de Dvāravati***.

[39] Mendis Rohanadeera, "Telakatāhagāthā in a Thailand Inscription of 761 A. D.," ***Vidyodaya Journal of Social Science***, I, 1 (1987) (ด้วยความขอบคุณดร. น. ชุติวงศ์ ผู้ซึ่งกรุณาดึงความสนใจของเรามายังจารึกที่สำคัญหลักนี้)

[40] L. Malleret, ***L'Archéologie du Delta du Mekong***, I-IV, Paris, EFEO, 1959-63.

พุทธศาสนาที่ทวาราวดี มีหลักฐานยืนยันดีเพียงพอแล้ว แม้ว่าเค้าโครงด้านการเมืองของรัฐนี้จะหม่นมัวอยู่ก็ตามที เซเดส์ระบุสถานที่ที่ปรากฏหลักฐานแสดงถึงพุทธศาสนาของมอญในลักษณะที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวาราวดีทั้งที่บริเวณคาบสมุทรและในส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทย รวมทั้งหริภุญชัย (ลำพูน) ที่อยู่ทางภาคเหนือ[41] ศิลปะของทวาราวดี ปรากฏเป็นภาพที่แสดงเรื่องราวโดยจะแสดงภาพพระพุทธเจ้าในลักษณะเฉพาะคือ มีพระพักตร์กว้าง พระขนงทั้งสองต่อกันอยู่เหนือพระนาสิก พระพุทธรูปยืน มักปรากฏออกมาในลักษณะที่พระหัตถ์*ทั้งสอง*อยู่ในท่าปกป้อง *(อภัยมุทรา)* ลักษณะเฉพาะไม่เหมือนที่อื่นใดอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธรูปสมัยทวาราวดี คือการแสดงภาพพระพุทธเจ้าขณะเสด็จลงจากสวรรค์ มีพระอินทร์และพระพรหมคอยเฝ้ารับใช้อยู่ ศิลปินท้องถิ่น อาจได้แรงบันดาลใจจากต้นแบบที่มาจากอมราวตีและศรีลังกา รวมทั้งจากอินเดียสมัยคุปตะ ทว่าปรับแต่งให้เข้ากับแบบฉบับการมองความงามของตนเอง

ท่าตอน (สะเทิม) ศูนย์กลางของรัฐมอญโบราณ แน่นอนว่ารู้จักพุทธศาสนาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดแล้ว เมื่อกษัตริย์อโนรธา (อนิรุทธ) แห่งพุกาม (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1044-1077) พิชิตเมืองนี้ได้ อาจเป็นไปได้ว่า ท่าตอนเพิ่งได้รับอิทธิพลจากหริภุญชัยมาได้ไม่นาน ทว่าเราอาจเชื่อตามขนบเดิมซึ่งให้เหตุผลที่พุทธศาสนาเข้ามาในบริเวณนี้ ว่าเป็นเพราะพระพุทธโฆษาจารย์ปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ห้า มาใช้เวลาช่วงปีท้าย ๆ ของชีวิตของท่านที่ท่าตอน หลังจากผ่านการการทำงานอย่างเกิดดอกออกผลในศรีลังกา ในอีกทางหนึ่ง มีสิ่งต่าง ๆ ที่บ่งชี้ว่า ขนบประเพณีของพุทธศาสนาที่ได้รับการส่งผ่านต่อมายังชาวพม่า อาจได้มาจากกาญจี (โจนชีวาราม) ในอินเดียใต้ โอกาสความเป็นไปได้ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ อาจมีความจริงแทรกอยู่บ้างในทุก ๆ แนวทาง อิทธิพลในทิศทางหนึ่ง มิได้ตัดโอกาสของอิทธิพลในทิศทางอื่น ๆ ออกไป

ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม จากคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดเป็นต้นไป รัฐมอญยุคต้นได้มอบพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นมรดกตกทอดให้แก่ราชอาณาจักรต่าง ๆ ที่กำลังขยายอิทธิพลออกไป จนกระทั่งพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วดินแดนมอญทั้งหมด การขยายอำนาจของพระนครในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1002-1050) ทำให้ทวาราวดีเข้ามาอยู่ในจักรวรรดิเขมร พุกามภายใต้การปกครองของพระเจ้าอโนรธารับวัฒนธรรมของท่าตอนเข้าไว้ และต่อมาภายหลัง เมื่อราชอาณาจักรไทยถือกำเนิดขึ้นมา ชาวไทยก็รับมรดกที่สำคัญจากชาวมอญเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของมรดกด้านวัฒนธรรมของตนด้วย บทบาทสำคัญของพุกาม ในเรื่องการขจัดแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาที่เสื่อมเสียและชำระสถาบันทางศาสนาให้บริสุทธิ์ด้วยการนำเถรวาทของมอญมาปลูกถ่ายให้นั้น เป็นบทบาทของพระเจ้าอโนรธา ทว่าเรื่องราวนี้ เป็นผลของการเขียนประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา เพื่อประโยชน์ของสถาบันที่ยึดหลักจารีตเดิม น่าจะเป็นไปได้ว่า ข้อเขียนนั้นกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่พระ

---

[41] ***Le Royaume de Dvāravatī***, Bangkok, 1929; "Les Mons de Dvāravatī," in Ba Shin, J. Boisselier and A. B. Griswold, ***Essays Offered to G. H. Luce***, Ascona, 1966, I. 112-16.

เจ้าอโนรธาทรงสร้างขึ้นให้เป็นเรื่องใหญ่โตเกินความเป็นจริงไป ด้วยการระบุว่าการกระทำของกษัตริย์ที่เข้มแข็งพระองค์หนึ่ง ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้วางรากฐานของความรุ่งเรืองของพุกาม ล้วนถูกต้องชอบธรรมตามหลักพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเดิมนั้นมีอยู่ว่า พระเจ้าอโนรธาทรงเปลี่ยนมานับถือเถรวาท ภายหลังจากที่ได้ทรงพิชิตท่าตอนในค.ศ. 1057 โดยพระองค์ทรงได้รับอิทธิพลจากครูชาวมอญ คือ พระชินอรหันต์ ผู้ซึ่งในตอนนั้น เป็นพระอาจารย์ประจำราชสำนักและเป็นผู้ถวายคำสอนแด่พระเจ้าอโนรธาเองและกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มา[42]

แน่นอนว่าความเชื่อมโยงที่มีอยู่กับศรีลังกา มีความสำคัญ กษัตริย์สิงหล คือพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1055-1110) ทรงต้องเผชิญหน้ากับภารกิจการฟื้นฟูศรัทธาในพุทธศาสนาหลังจากที่ถูกพวกโจละจากอินเดียใต้มาปล้น และในค.ศ. 1071 ด้วยคำขอร้องของพระองค์ มีการส่งพระสงฆ์จากพม่ามาช่วยบ้าง เหตุการณ์นี้ ช่วยริเริ่มความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างศรีลังกากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ความสัมพันธ์นี้ให้ประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย นั่นคือชุมชนเถรวาทของแต่ละฝ่ายต่างช่วยเหลือกันและกัน แต่ส่วนใหญ่แล้ว ทางตะวันออกจะถือว่าฝ่ายนิกายมหาวิหารในศรีลังกาที่สถาปนามั่นคงดีแล้วเป็นต้นสายแห่งศาสนาที่บริสุทธิ์ และมีการส่งสมณทูตจำนวนมากข้ามมาจากศรีลังกา เพื่อที่ พระสงฆ์พม่าและพระสงฆ์อื่น ๆ จะได้เข้าบวช (*อุปสัมปทา*) เป็นพระในวงศ์วานมหาวิหาร และส่งกระแสธารที่สร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนาต่อไปยังบ้านเกิดของพวกเขาได้

กล่าวกันว่า พระเจ้าอโนรธาทรงได้รับพระคัมภีร์ชุดหนึ่งจากศรีลังกา กับพระเขี้ยวแก้วจำลองของพระพุทธเจ้า โบราณคดีของรัชสมัยของพระองค์—ซึ่งวางใจได้มากกว่าเรื่องราวเล่าขานดังกล่าว--แสดงถึงศรัทธาของพระองค์ ดังเห็นได้จากตราที่จารึกคำปฏิญาณจำนวนมาก จารึกเหล่านี้มีถ้อยคำที่แตกต่าง กันไปเป็นภาษาสันสกฤตและบาลี[43] เคยมีการโต้เถียงกันว่า ตราเหล่านี้แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานไกลแค่ไหน แต่แน่นอนว่า ตราพวกนี้มิใช่เถรวาทที่ย้อมสีไว้ลึก ๆ รวม ๆ แล้วน่าจะเป็นว่า ชัยชนะที่แท้จริงของเถรวาทในพุกาม เกิดขึ้นในภายหลัง ในช่วงรัชสมัยของพระเจ้ากยันสิทธา ส่วนในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา การรับนับถือพุทธศาสนา มีลักษณะเลือกเฟ้นการรับเข้ามาแต่เฉพาะส่วนที่ทรงชอบเท่านั้น

พระเจ้ากยันสิทธา (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1084-1112) แน่นอนว่าเป็นผู้ทรงให้การอุปถัมภ์อย่างแข็งขันแก่สถาบันและกิจกรรมของพุทธศาสนา (ทว่ามิใช่เฉพาะแต่พุทธศาสนาอย่างเดียว ดังที่เราได้เห็นแล้ว) พระองค์ทรงบริจาคเงินทองและสิ่งของเพื่อก่อสร้างอนุสรณ์สถานหลายแห่ง ที่มีชื่อเสียง

---

[42] Michael Aung-Thwin, *Pagan: the Origins of Modern Burma*, Honolulu, 1985; and "Kingship, the Sangha and Society in Pagan," in K. Hall and J Whitmore, eds, ***Explorations in Early Southeast Asian History: The Origins of Souteast Asian Statecraft***, Ann Arbor, 1976.

[43] Than Tun, ***History of Buddhism in Burma, A.D. 1000-1300***, Rangoon, 1978 (JBRS, 61. 1, 2, separatum), 4f.

ที่สุดคือวัดอานันทะ หรือวัดนันทะ (*อนันตปัญญา* หรือปัญญาที่ไม่มีที่สิ้นสุด) ซึ่งน่าจะเสร็จสมบูรณ์ลงใน ค.ศ.1105 กล่าวกันว่า ผลงานนี้เป็นการลอกแบบที่ได้รับแรงดลใจอย่างปาฏิหาริย์จากถ้ำนันทมูลาบนเทือกเขาหิมาลัยในตำนาน วัดนี้ ตกแต่งประดับประดาด้วยภาพสลักนูนซึ่งแสดงถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า รวมทั้งเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับชาติปางก่อน ๆ ของพระองค์ (ชาดก) นอกจากนี้ พระเจ้ากยันสิทธายังทรงสร้างชเวซิกองที่มีชื่อเสียงโด่งดังให้เสร็จบริบูรณ์ลงด้วย และพระองค์ได้ส่งสมณทูตไปยังอินเดีย เพื่อไปดำเนินการซ่อมแซมวัดวัชระ สานะที่โพธคยา อันเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นักวิชาการบางท่านพบหลักฐานแสดงถึงแบบอย่างของพม่าในรายละเอียดบางส่วนของวัดดังกล่าว[44] จารึกซึ่งบันทึกถึงการปฏิสังขรณ์วัดวัชระสานะ จบท้ายลงด้วยการให้ศีลให้พรอย่างที่รู้จักกันดีว่า ขอให้ผลบุญที่พระมหากษัตริย์ทรงได้จากการกระทำด้วยจิตศรัทธานี้ ช่วยทำให้สรรพสัตว์ทั้งปวง รอดพ้นจากวัฏสงสารของการเวียนว่ายตายเกิด

พระเจ้ากยันสิทธาทรงให้การอุปถัมภ์เป็นพิเศษแก่มรดกด้านวัฒนธรรมของมอญทุกรูปแบบ ทว่าเช่นเดียวกับกษัตริย์หลายพระองค์ผู้สืบทอดราชสมบัติต่อมา พระองค์ยังคงหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์กับศรีลังกาเอาไว้ มีการส่งสำเนาการแก้ไขคัมภีร์มหาวิหาร แจกจ่ายไปตามวัดต่าง ๆ

จะเห็นว่า พม่าเป็นตัวจักรสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งในท้ายที่สุด ได้กลายเป็นจารีตที่มีอิทธิพลเป็นเอกอยู่ในราชอาณาจักรที่อยู่บนผืนแผ่นดินใหญ่ สถานภาพและเกียรติคุณที่มีอยู่กับวงศ์วานทางจิตวิญญาณที่พระที่กลับมายังประเทศบ้านเกิดของตนสถาปนาขึ้น เป็นสิ่งที่ทำให้มั่นใจได้ว่านิกายสิฮาลา (สิงหล) และหน่อของนิกายนี้ จะประสบความสำเร็จมากขึ้นอย่างเสมอต้นเสมอปลาย แต่เราต้องไม่ปล่อยให้อิทธิพลของเถรวาทบดบังความจริงในข้อที่ว่า นิกายต่าง ๆ มากมาย ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา ทั้งก่อน และแม้กระทั่งในระหว่างที่เถรวาทผงาดขึ้นมา

อาทิเช่น เราจำต้องยอมรับว่า พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีอิทธิพลอยู่เป็นเวลานานมาแล้ว และมีหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานตามที่ต่าง ๆ และยุคต่าง ๆ มากมาย พระโพธิสัตว์เช่นพระเมตไตรยและพระมัญชุศรี ได้รับความนิยมในพม่า ก่อนที่พุกามจะเกิดขึ้นมา ตั้งแต่ยุคแรก ๆ ในสมัย ค.ศ. 791 มีจารึกหลักหนึ่งในกัมพูชา (ที่เสียมเรียบ) อ้างถึงรูปบูชาโลเกศวร (รู้จักกันในนามอวโลกิเตศวรมากกว่า) นิกายมหายานที่พระนครนั้น มองกันว่าเป็นสายใยของความต่อเนื่อง ไม่ว่าหลักจารีตของกษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อ ๆ กันมาจะเป็นนิกายใดก็ตาม จารึกมากมาย อ้างถึงหลักคำสอนที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของนิกายมหายาน เช่นหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับความว่างเปล่า (*สุญญา*) "เฉพาะจิตเท่านั้น" (*จิตตะมาตระ*) และองค์สามของพระพุทธเจ้า อาจจะเป็นได้ว่า รัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ค.ศ.1181-1218) เป็นช่วงที่มองเห็นได้เด่นชัดที่สุดว่ามหายานทะยานขึ้นไปอยู่ในตำแหน่งที่สูงที่เดียว

---

[44] Luce, ***Old Burma,*** I, 62.

รัชสมัยของพระประมุของค์นี้ อวโลกิเตศวรได้กลายเป็นเทพอุปถัมภ์ของรัฐอย่างแท้จริง องค์อวโลกิเตศวรทั้งที่อยู่ในรูปแบบอื่น ๆ และสิ่งอื่น ๆ อันสัมพันธ์อยู่กับพระองค์อีกมากมายล้วนได้รับความเคารพสักการะ ซึ่งรวมถึงพละหะและความเป็นเลิศอย่างสมบูรณ์ของปัญญา ที่อยู่ในรูปของตัวบุคคล คือเทพีปรัชญาปารมิตา ในความรู้สึกของทางมหายาน ความเมตตาสงสารเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งกว่าคุณสมบัติอื่นใดของพระโพธิสัตว์ และอวโลกิเตศวรนั้น เหนือสิ่งอื่นใด ทรงเป็นพาหะแห่งความเมตตากรุณา ที่จะพาผู้มีศรัทธาไปเกิดใหม่ในสรวงสวรรค์ได้ ฉะนั้นกษัตริย์ในฐานะที่ทรงกอปรอยู่ในอินทรีย์เดียวกับพระโพธิสัตว์พระองค์นี้ พระองค์จึงต้องแสวงหาทางที่จะสำแดงตนว่าทรงเป็นผู้พิทักษ์ที่มีความรักและดำรงภาพลักษณ์อย่างบิดา ด้วยการสร้างโรงพยาบาลและเอาใจใส่ต่อความผาสุกของประชาราษฎรของพระองค์ตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศก

เราไม่อาจเข้าใจความแพร่หลายของพุทธศาสนาแนวมหายานในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่แปดถึงสิบสามได้ หากเราแยกการพิจารณาเรื่องศาสนานี้ออกจากพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอินเดียประการแรก พุทธศาสนาอยู่ในสภาพต้องถอยหนีจากดินแดนซึ่งเป็นต้นกำเนิด ต้องยอมยกอาณาบริเวณมากมายของอนุทวีปอินเดียให้กับหลักจารีตของศาสนาพราหมณ์ ทว่าพุทธศาสนาไปได้ที่มั่นอยู่ในราชอาณาจักรที่อยู่บริเวณรอบนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเบงกอล ณ ที่เบงกอลนี้พระประมุขที่สืบราชสมบัติกันต่อ ๆ มา ล้วนให้การอุปถัมภ์อย่างฟุ่มเฟือยแก่สถาบันต่าง ๆ ของมหายาน ที่เบงกอลนี้ยังเป็นแหล่งที่มาของอิทธิพลทางศาสนาที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ชัดเจนที่สุดของช่วงระยะเวลานี้ เซเดส์ระบุถึงสามเกลียวที่ร้อยพันกันขึ้นเป็นพุทธศาสนาที่เบงกอล นั่นคือ แนวโน้มไปสู่วิถีปฏิบัติแบบตันตระ การประสมประสานเข้ากับศาสนาฮินดู และการปรับให้เข้ากับขนบประเพณีพื้นถิ่น เช่นลัทธิการบูชาบรรพบุรุษ[45]

ประการที่สอง นับจากคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามการรุกรานของพวกมุสลิมเป็นผลให้ภิกษุจำนวนมากหลบหนีออกจากอินเดียในฐานะผู้ลี้ภัย ตาระนาธะ นักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาชาวทิเบต อ้างถึงพระภิกษุที่เดินทางไปยังดินแดนต่าง ๆ ในตะวันออก รวมทั้งกัมพูชาและเป็นไปได้ว่าไปยังพุกามด้วย ข้อต่ออีกอันหนึ่งที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเบงกอล อยู่ที่งานชีวิตของอตีศะ (ค.ศ.982-1054) ผู้ซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้ใช้เวลาสิบสองปีในดินแดน “สุวรรณภูมิ” ซึ่งน่าจะเป็นบริเวณตอนใต้ของพม่าในปัจจุบัน ก่อนที่จะเดินทางไปยังทิเบตเพื่อปฏิรูปขนบประเพณีตันตระขึ้นที่นั่น

หลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาแนวตันตระ มีอยู่อย่างไม่ขาดแคลนในพม่า ในยุคซึ่งเราคาดว่าน่าจะมี ตามธรรมเนียมความเชื่ออย่างเป็นทางการของพม่าแต่เดิมนั้น ดังที่ประมวลอยู่ใน *“พงศาวดารหอแก้ว” (หมันนัน ยะสะวิน)* ถือว่าศาสนาประเภทตันตระที่เสื่อมทราม ในแบบที่ปรากฏออกมาในนิกาย “อริ” มีปฏิบัติกันในหมู่ชาวพม่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ก่อนที่พระเจ้าอโนรธาจะทรงสร้าง

---

[45] ***États***, 182.

จักรวรรดิยิ่งใหญ่ขึ้นมา เมื่อพระเจ้าอโนรธาทรงเปลี่ยนมานับถือนิกายเถรวาทและโปรดให้ชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ ด้วยความช่วยเหลือของ พระชินอรหันต์ แนวปฏิบัติแบบที่เสื่อมเสียจึงถูกกำจัดให้หมดไป อย่างไรก็ดี ดูเหมือนว่า เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาแต่เดิมนี้ น่าจะมีต้นตอมาจากความปรารถนาของผู้สนับสนุนหลักจารีตของสิงหลในสมัยต่อมาเสียมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง บรรดาผู้สนับสนุนเหล่านี้ปรารถนาที่จะสร้างสิทธิธรรมในประวัติศาสตร์ในส่วนที่เกี่ยวกับกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ มากกว่าจะบอกเล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ตามความจริงนี้เกิดขึ้น อันที่จริงแล้ว หลักฐานสำคัญที่มีสารัตถะสำคัญที่บอกถึงแนวปฏิบัติตามแบบอย่างของตันตระ เป็นหลักฐานของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม สองร้อยปี*ภายหลัง* จากรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา วัดบางแห่ง มีการประดับประดาตกแต่งด้วยภาพของหะยากริวา ซึ่งเกี่ยวพันอยู่กับตันตระ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสามบางหลักในวัดมินนันธูทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพุกาม ซึ่งบรรยายถึงพระภิกษุสะมันตะกุฏฏกะ ผู้ฉันเนื้อวัวและสุราหมัก อันเป็นวิถีปฏิบัติที่นอกรีตนอกรอยไปจากที่ตันตระเสนอแนะไว้

เช่นนั้นแล้ว ใครคือพวกอริที่เสื่อมทราม ตามที่อ้างถึงใน*พงศาวดารหอแก้ว* ซึ่งสันนิษฐานกันว่าไว้ “เคราดกและไม่ตัดเล็มผม” และจากการตีความข้อความที่เป็นปริศนาลึกลับที่เกี่ยวข้อง พวกอรินี้เป็นผู้ปฏิบัติการตามสิทธิในการหลับนอนกับหญิงสาวที่กำลังจะแต่งงานก่อนเจ้าบ่าว ในรูปแบบหนึ่ง[46] มีการโต้เถียงกันมากเกี่ยวกับความหมายของคำว่า *อริ* บางคนมองว่าคือคำ *อริยะ* .ซึ่งหมายถึง “สูงส่ง” บ้างก็เห็นว่าบอกถึง *อรัญญกะ* “ป่าร่มรื่น” หมายถึงพระธุดงค์ ผู้ซึ่งทำสมาธิอยู่ตามลำพังอย่างสันโดษ ปัจจุบันนี้ การตีความอย่างหลังนี้ ได้รับความเห็นชอบอย่างกว้างขวางกว่า ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามมีจารึกที่บ่งชี้ถึงนิกายอรัญวาสี (“การพำนักอยู่ในป่า”) อันมีผู้นำซึ่งมีนามว่า พระมหากัสสปะ เป็นไปได้ว่าความเป็นผู้นำชุมชนที่มีอิทธิพลและอุดมสมบูรณ์ของท่านผู้นี้ เร้าให้สำนักสิงหลที่ยึดจารีตดั้งเดิมเกิดความต้องการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ทว่าในค.ศ. 1248 เมื่อหัวหน้าของกลุ่มนิกายสิงหลกลับมาจากศรีลังกา สำนักนี้ก็ได้รับความนิยมกลับคืนมา

เมื่อถึงจุดนี้ เราจำเป็นต้องมองย้อนกลับไปที่ความสำคัญของความเกี่ยวพันกับศรีลังกา เพราะแน่นอนว่าผู้ที่เป็นตัวตั้งตัวตีนั้น มิใช่เบงกอล นับจากคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดมา พระประมุขของพุกาม (และในท้ายที่สุด รวมถึงพระประมุขของราชอาณาจักรอื่น ๆ ด้วย) ซึ่งได้รับแรงดลใจจากมรดกของมอญ ต่างมีความสนพระทัยมากขึ้นที่จะได้สถานภาพทางจิตวิญญาณ อันเป็นสถานภาพที่ได้รับจากเกียรติคุณของสำนักมหาวิหารที่รัฐสถาปนาขึ้น เกียรติคุณนี้ขลังขึ้นมาได้เพราะครูของสำนักมหาวิหารได้รับการบวชที่ศรีลังกา

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง เกิดเหตุการณ์ที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ นั่นคือคณะสมณทูตในปี ค.ศ.1170 อันมีพระเถระชื่ออุตระชีวะเป็นหัวหน้าคณะ ได้เดินทางกลับมาใน ค.ศ.1180 ทว่าพระภิกษุจปฎะ ยังอยู่ต่อไปอีกสิบปี ท่านผู้นี้กลับมาพร้อมกับคณะเพื่อนร่วมงานห้ารูป (มากพอที่จะ

---

[46] G. H. Luce อ้างถึงหมันนัน (Hmannan) ไว้ในบทวิจารณ์ใน JBRS , 9 (1919) 54.

ก่อให้เกิดคณะสงฆ์ที่สามารถสืบวงศ์วานของนิกายได้) และสถาปนาสำนักมหาวิหารขึ้นใหม่ในพม่า นิกายในแนวใหม่นี้ เป็นที่รู้จักกันในนามสิฮาลา *สังฆะ* (มาจากศรีลังกา) ในขณะที่สำนักที่เก่ากว่า ที่มีพระชินอรหันต์เป็นหัวหน้าอยู่ มีชื่อว่า มรัมมา *สังฆะ* การแตกแยกยังมีต่อไปอีกในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ส่งผลให้เกิดเป็นสี่นิกาย สันนิษฐานกันว่า มีเจ้านายจากกัมพูชาพระองค์หนึ่งเป็นบุคคลในคณะสงฆ์ของพระจปฏะ พุทธศาสนาแนวสีฮาลาหรือสิงหล กลายมาเป็นนิกายที่ได้รับการสนับสนุนที่สำคัญจากรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่อย่างรวดเร็ว

พระภิกษุผู้มีฉายาว่า อนุมาติ ซึ่งกลับจากศรีลังกาในค.ศ. 1331 ได้ก่อตั้งนิกายมหาวิหารสิงหลที่ทรงอิทธิพลขึ้นอีกแขนงหนึ่งที่มาร์ตะบัน (เมาะตะมะ) ความแพร่หลายของสำนักของพระอนุมาติในเวลาต่อมา มีต้นเหตุอย่างมากทีเดียว จากความสนใจของพระประมุขแห่งราชอาณาจักรไทยที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระประมุขสมัยสุโขทัย ในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท (เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็น ค.ศ.1347) มีพระภิกษุชื่อพระสุมนะและพระอโนมทัสสี เดินทางไปรับการบวชชั้นสูงที่มาร์ตะบัน เมื่อกลับมา พระสุมนะได้รับมอบวัดของท่านเอง ท่านได้แสดงอิทธิฤทธิ์ทางพุทธศาสนาหลายประการ และต่อมาภายหลัง ได้เดินทางไปยังเชียงใหม่ ดังนั้น นับตั้งแต่ ค.ศ.1369 เชียงใหม่ก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนาสำนักสิงหล

คณะที่เดินทางไปศรีลังกาครั้งต่อมาในค.ศ. 1423 ประกอบด้วยพระภิกษุสามสิบเก้ารูปจากเชียงใหม่ ลพบุรีและพม่า เพื่อไปรับการบวชขั้นสูง เมื่อกลับมา พระภิกษุเหล่านี้ได้มาส่งเสริมพุทธศาสนาแนวสิงหลในอาณาจักรของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชียงใหม่นั้น สำนักสิงหลได้รับความนิยมมากทีเดียว แต่ก็มีหลักฐานที่แสดงความขัดแย้งกันอยู่ในอาณาจักรดังกล่าว ในเรื่องการปกครองตามหลักวินัยสงฆ์ เรื่องนี้บ่งบอกเป็นนัยว่ามีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอยู่ระหว่างสำนักใหม่กับสำนักเก่า

ในพระนคร กระแสของเถรวาทแนวสิงหล บังเกิดผลพวงในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม เมื่อมีการแสดงความโอ่อ่าของมหายานด้วยฝีมือของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หลังจากนั้นก็มีการฟื้นฟูศาสนาฮินดูตามมาชั่วระยะหนึ่ง ต่อจากนั้นอิทธิพลของพระภิกษุนิกายเถรวาทที่ห่มจีวรสีหญ้าฝรั่นเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ตามข้อสังเกตของอาคันตุกะชาวจีน จูต้า กวน ในตอนปลายศตวรรษ[47] จารึกภาษาบาลีที่เก่าแก่ที่สุด (รองจากจารึกสมัยปี 761) มีมาจากสมัยค.ศ. 1309 กษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าอินทรวรมันได้ทรงอุทิศวัดเถรวาทและพระพุทธรูป *พงศาวดารเขมร* ซึ่งเป็นเครื่องหมายบอกถึงขนบประเพณีใหม่ในราชสำนัก ก็ได้รับอิทธิพลมาจากเถรวาททั้งหมด พงศาวดารเขมรเริ่มต้นบันทึกเหตุการณ์เมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่

มีบางคนเชื่อมโยงความล่มสลายของขนบประเพณีของพระนครที่ยิ่งใหญ่ว่าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยเสนอแนะว่า สำนักสิงหล เน้นที่การหลุดพ้นของปัจเจกชน แทนที่จะเป็นการนับถือพระโพธิสัตว์ของมหาชน กับการที่สำนักสิงหลเน้นเป็นนัย ๆ ถึงความเสมอภาคของมวลมนุษย์

---

[47] ***Mémoires Sur Les Coutumes de Cambodge***, 14.

แนวคิดเหล่านี้เป็นตัวบั่นทอนรากฐานด้านลัทธิอุดมการณ์ของรัฐ อย่างไรก็ดี ไม่มีความจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยดังกล่าวมาช่วยอธิบายสาเหตุที่ทำให้พระนครมาถึงจุดจบ ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขทางด้านสังคมและเศรษฐกิจเสนอแนวทางการตีความที่เป็นไปได้โดยใช้การคาดเดาน้อยกว่า

ในส่วนตะวันตกของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การทำลายพุกามของพวกมองโกลในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม มิได้ส่งผลกระทบถึงอิทธิพลที่มีมาอย่างต่อเนื่องของพุทธศาสนานิกายเถรวาท เนื่องจากรัฐต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในเวลาต่อมา ยังรักษาขนบประเพณีการอุปถัม*ภ์คณะสงฆ์*อย่างมีน้ำใจกว้างขวางต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เมื่อมีการฟื้นฟูรัฐพะโคของมอญขึ้นมาภายใต้พระประมุขผู้ใจบุญคือพระเจ้าธรรมเจติ พระเจ้าธรรมเจติผู้ทรงริเริ่มงานการปฏิรูปศาสนา เคยทรงผนวชเป็นพระมาก่อน จากหลักฐานข้อเขียนในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พระเจ้าธรรมเจติทรงประมวลภูติสามสิบหกตนขึ้นมาเป็นสำนัก เท่ากับทรงจัดตำแหน่งและจัดระเบียบของภูติประเภท*นัต*ของท้องถิ่นให้สอดคล้องกับโครงสร้างจักรวาลของทางพุทธอย่างเป็นทางการ พระองค์ทรงกำหนดอัตลักษณ์ของภูติเหล่านี้เสียใหม่ โดยให้ภูติเหล่านี้เป็นสิ่งมีชีวิตซึ่งมีชะตากรรมที่จะได้หลุดพ้นตามแนวพุทธศาสนา เหมือนเช่นที่ได้เคยมีผู้ทำกันมาแล้วในพุกาม อันที่จริงแล้ว ภูติเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นภูติประจำต้นไม้ตามสถานที่สำคัญของพุทธศาสนา ต่อจากนั้น พระเจ้าธรรมเจติยังได้ก็ส่งคณะสมณทูตไปยังศรีลังกา พระสงฆ์ที่ร่วมไปในคณะ ไปรับการบวชในระดับสูงที่แม่น้ำกัลยาณี (กาลนิ) และเมื่อกลับมา ก็มีการสร้างสถาบันทางศาสนาให้ มีชื่อว่า กัลยาณีสีมา จารึกกัลยาณี ค.ศ.1479 บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของคณะสมณทูตนี้

คำประกาศในจารึกกัลยาณีที่ว่า พระภิกษุสงฆ์ ประพฤติตนเสื่อมเสีย เกียจคร้านและไม่บริสุทธิ์ และจำเป็นต้องดำเนินการโดยฉับพลันนั้น เป็นการแสดงให้เห็นอีกครั้งหนึ่งถึงความกังวลของพระประมุขที่จะจัดระเบียบกิจการต่าง ๆของ*คณะสงฆ์* และยกปัญหาที่ซับซ้อนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับรัฐและสังคมขึ้นมาดำเนินการ ตามทฤษฎีแล้ว พระสงฆ์ย่อมตัดขาดออกจากสังคม และไม่แสวงหาอิทธิพลทางการเมืองใด ๆ พระสงฆ์พึงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างอุทิศตนเต็มที่ แต่ทฤษฎีนี้มีอยู่ในสภาพความเป็นจริงสักมากน้อยเพียงไร?

ในกรณีของพม่า ราชอาณาจักรอย่างเช่นพะโคและพุกาม ให้หลักฐานทั้งสองด้าน ส่วนนักวิชาการนั้น บางคนเน้นที่ด้านหนึ่ง และบางคนเน้นที่อีกด้านหนึ่ง มีการโต้เถียงกันว่า แม้ว่าการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ มีแนวโน้มที่จะดึงศาสนาเข้ามาพัวพันกับการเมือง กระนั้นก็ยังมีผู้อุปถัมภ์คนอื่น ๆ อีกมากมาย คำกล่าวอ้างต่าง ๆ นานาถึงอำนาจของฆราวาสที่มีอยู่เหนือพระสงฆ์ มีแนวโน้มที่จะหักล้างกันเอง ถึงอย่างไรพระสงฆ์ก็มีเสรีภาพในความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ การยึดมั่นต่อความอุทิศตนให้แก่พุทธศาสนา เหนือวัฒนธรรมของชาติ ส่งผลในทางจำกัดอำนาจของพระประมุข ในอันที่จะวาง

กฎเกณฑ์ควบคุม*คณะสงฆ์* เมื่อกษัตริย์ทรงพยายามที่จะริบสมบัติส่วนใหญ่ของ*คณะสงฆ์* มติมหาชนย่อมส่งผลในเชิงขัดขวางต่อต้านความพยายามดังกล่าว[48]

พิจารณาในอีกทางหนึ่ง ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่า พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการต่าง ๆ ของรัฐบาลและสังคมอย่างใกล้ชิดสนิทสนมในหลาย ๆ ทาง พระประมุขทรงเป็นผู้ตัดสินพระทัยในเรื่องซึ่งมีผลเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ดังจะเห็นว่า มีการเขียนพระวินัยในพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีขึ้นมาใหม่ ตามพระบรมราชโองการของพระเจ้ากยันสิทธา ในค.ศ. 1154 กษัตริย์อลองจันสุ ทรงกำหนดว่าการบริจาคสิ่งของเงินทองให้วัดเป็นจำนวนมาก ๆ ต้องได้รับพระบรมราชานุญาตเสียก่อน พระสงฆ์ใช้เวลาไปในการประกอบพิธีกรรมในนามของรัฐ สวดถวายพระพรแด่กษัตริย์และสวดพระปริต เพื่อประโยชน์แก่กิจการของกษัตริย์ พระสงฆ์เข้าไปติดอยู่ในความปั่นป่วนวุ่นวายของการเมือง บางรูปถึงกับมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่กับการกบฏ แต่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดว่า สำนักสงฆ์นิกายใหญ่น้อยทั้งหลายสำนักไหน จะได้รับการบริจาคข้าวของเงินทองเป็นจำนวนมาก ๆ และสำนักไหน จะไม่ได้รับ เท่ากับกษัตริย์ทรงหาประโยชน์จากแนวโน้มนานัปการที่จะมีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายกันภายในชุมชนซึ่งบรรดาสมาชิกต่างมีเวลามากมายที่จะมานั่งคิด

ในทำนองเดียวกัน ที่พระนคร พระประมุขทรงใช้อิทธิพลที่มีเหนือกว่า*คณะสงฆ์*ในด้านเศรษฐกิจด้วยการกำหนดระเบียบการบริจาคให้แก่สถาบันทางศาสนาทุกประเภท การให้สถานภาพ “ของหลวง” แก่การบริจาคที่ทรงโปรด เท่ากับเป็นการพระราชทานสิทธิพิเศษที่จะได้รับการยกเว้นภาษีอย่างมีประสิทธิผลแก่ผู้บริจาค กษัตริย์ทรงสร้างอิทธิพลต่อทรัพย์สมบัติของศาสนาด้วยการให้การสนับสนุนหรือยับยั้ง

การสนับสนุนค้ำจุนสถาบันทางพุทธศาสนา พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ. 1002-1050) นั้น ไม่ควรมองว่าทรงเป็นประมุขที่นับถือพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นผู้ทรงให้การเน้นหนักที่พุทธศาสนาอย่างมาก พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไปแล้วข้างต้น ว่าทรงเป็นผู้ให้ความสำคัญอย่างมากแก่ฝ่ายมหายาน

ที่ชัดเจนแจ่มแจ้งอย่างมากคือราชอาณาจักรไทย ซึ่งเกิดขึ้นมาบนซากปรักหักพังของอำนาจของพระนคร ราชอาณาจักรไทยส่งพระภิกษุสงฆ์เป็นสมณทูตไปยังมาร์ตะบันหรือศรีลังกา และจัดหาวัดที่สร้างขึ้นอย่างดีให้กับครูที่ทรงโปรดปราน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พ่อขุนรามคำแหง (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ. 1280-1297) ทรงเป็นผู้ให้ความเคารพแก่*คณะสงฆ์*มากเป็นพิเศษ และหากว่าจะเชื่อถือตามจารึก ค.ศ. 1292 ของพระองค์ พระองค์โปรดให้สร้างพระสถูปขึ้นที่ศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) ซึ่งใช้เวลาก่อสร้างนานถึงหกปี และทรงบริจาคสิ่งของเงินทองให้แก่วัดวาอารามต่าง ๆ มากมาย[49] ที่วัดแห่ง

---

[48] Than Tun, ***History of Buddhism***, 39.

[49] Cœdès, *Étas*, 360, 377; A. B. Griswold and Prasert na Nagara, “The Inscription of King Rāma Gamheṅ of Sukhodaya (1292 A. D.), Epigraphical and Historical Studdies No. 9,” JSS, 69 (1971).

หนึ่ง คือวัดอรัญญิก ทรงฉลองกฐิน ถวายสบงจีวรแก่พระภิกษุหลังจากออกพรรษา ต่อจากนั้น รัฐอยุธยา ซึ่งสืบทอดต่อจากสุโขทัยในฐานะศูนย์อำนาจทางการเมืองที่เป็นหลักของไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ก็มีศรัทธาต่อศาสนาไม่น้อยไปกว่ากัน อาทิเช่น พระรามราชา ทรงสร้างวัดลังการาม ถวายแก่พระธรรมกิตติซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงโด่งดังและเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลี

เลยต่อไปทางตะวันออก ที่จามปา เหตุการณ์ที่เด่นที่สุดของการค้ำจุนพุทธศาสนาจากรัฐ มีขึ้นที่ราชอาณาจักรชานเชง (หากจะใช้ชื่อที่จีนเรียกอาณาจักรจามปา) นั่นคือการสร้างวิหารของพระเจ้าอินทรวรมันขึ้นที่อินทรปุระ ในกวางหนำ เพื่อถวายแก่อวโลกิเตศวรในพระนามว่าลักษมินทรโลเกศวร ในรัชสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันและของผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์บางองค์ ศิลปะเกี่ยวกับพุทธศาสนาเติบโตขึ้นอย่างเป็นที่น่าสังเกต[50]

ในเวียดนาม พุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งและเสมอต้นเสมอปลาย—แม้ว่าต้องแบ่งปันการสนับสนุนให้แก่ขนบประเพณีอื่น ๆ ด้วยก็ตาม—วิถีชีวิตแบบจีนเป็นตัวกำหนดให้อิทธิพลที่รัฐมีต่อองค์กรศาสนา ต้องอยู่ในความควบคุมอย่างสูงขององค์พระประมุข พระเถระของนิกายที่กษัตริย์ทรงโปรดปราน มักได้รับตำแหน่งที่ปรึกษาที่สำคัญ ๆ อยู่ในพระราชวังอยู่เสมอ ซึ่งเรื่องนี้ ย่อมชักนำให้สาวกของพระเถระองค์นั้น ๆ เข้ามาข้องเกี่ยวกับการเมืองอย่างไม่อาจเลี่ยงได้

ตรงนี้เราสามารถพิจารณาถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาแบบจีนที่มีผลต่อเวียดนามได้อย่างเหมาะสมที่สุด เพราะการจัดองค์กรพุทธในเวียดนาม มีลักษณะของขนบประเพณีจีนอย่างเด่นชัดที่สุด[51] นิกายจีนที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือชาน (ในอินเดียคือ *ธยานะ* ซึ่งหมายถึงการทำฌานสมาธิ ในญี่ปุ่น เรียกว่า เซ็น ในเวียดนาม เรียกว่า เธียน) ตามขนบประเพณีของจีน พระเถระแห่งสำนักนิกายชานองค์แรกในจีน คือพระภิกษุโพธิธรรม ผู้ซึ่งมีตำนานเล่าขานงอกเงยขึ้นเป็นอันมาก แม้ว่าบุคคลผู้นี้เคยมีตัวตนอยู่จริง แต่เป็นการยากที่จะรู้ถึงข้อเท็จจริงที่แท้เกี่ยวกับตัวท่านได้ ว่ากันว่า พระโพธิธรรมปฏิบัติ “ฌานกำแพง” (ทำสมาธิตรงหน้ากำแพงที่ว่างเปล่า) เป็นเวลาเก้าปี ได้เคยไปเยือนเส้าหลิน วัดซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของแนวปฏิบัติชานและศิลปะการป้องกันตัวหลายอย่าง บรรดาครูที่พระโพธิธรรมได้ริเริ่มฝึกฝนขึ้นและสืบทอดวิชาต่อ ๆ กันมา เป็นผู้ที่ทำให้ชานเผยแพร่ไปยังเวียดนาม

ธรรมเนียมดั้งเดิมของเวียดนาม ช่วยให้เกิดการประมวลและจัดประเภทประวัติศาสตร์ศาสนาพร้อมกับระบุอัตลักษณ์ของเฉพาะสำนักสงฆ์หลายสำนัก แต่ละสำนักเหล่านี้ ต่างจดบันทึกตามแบบอย่างของตนเอง และทำบัญชีรายชื่อพระเถระเจ้าสำนักและอาจารย์ไว้หลายชั่วอายุคน ดูเหมือนว่า

---

[50] I. W. Mabbett, “Buddhism in Champa,” in Marr and Milner, 298-303.

[51] เกี่ยวกับพุทธศาสนาในเวียดนาม ดู Tran Van Giap, “Le Bouddhisme en Annam,” K. W. Taylor, “Authority and Legitimacy in Eleventh Century Vietnam,” in Marr and Milner, 139-76; K. W. Taylor, ***The Birth of Vietnam,*** Berkeley, 1983; Thich Thien-An, ***Buddhism and Zen in Vietnam in Relation to the Development of Buddhism in Asia***, Los Angeles, Rutland, Vermont, Tokyo, 1975.

เรื่องราวที่จัดทำขึ้นตามธรรมเนียมที่มีมาแต่เดิมนี้ ทำให้แบบแผนของพุทธศาสนาดูมีลักษณะเป็นระบบและเป็นสถาบันมากกว่าที่เป็นจริง ๆ ตามดินแดนที่มีคนไปตั้งรกรากอยู่ มีวัดตั้งอยู่เป็นจุด ๆ ส่วนใหญ่แล้ว แต่ละวัดต่างบริหารกิจการต่าง ๆ กันเองโดยอยู่ในสายตาของผู้อุปถัมภ์และผู้บริจาค อย่างไรก็ดี แน่นอนว่าย่อมมีสายของครูที่ต่างรับรู้กันว่าสายนั้น ๆ ขึ้นต่อพุทธศาสนาในสำนักซึ่งสืบย้อนกำเนิดกลับไปได้ถึงจีน

สำนักแรกสุดคือสำนักวินิตะรุจี (ไต-นิ-ดู-ลู-ชี) ได้ชื่อสำนักตามชื่อผู้ก่อตั้ง ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นพราหมณ์อินเดียที่เดินทางมาถึงจีนในคริสต์ศตวรรษที่หก พราหมณ์ผู้นี้ศึกษาเล่าเรียนกับเซง-ตาน พระเถระเจ้าสำนักองค์ที่สามของสำนักชานในจีน เมื่อเดินทางไปตังเกี๋ย ท่านได้เข้าพำนักที่วัดพัป-วันในจังหวัดฮา-ดอง กล่าวกันว่า เส้นทางการสืบทอด ที่เริ่มต้นจากท่านโดยใช้กระบวนการ “ผนึกจิต” แบบชาน (อาจารย์ถ่ายทอดความหยั่งรู้ทางจิตให้แก่ศิษย์) ได้ส่งผ่านต่อกันมาถึงสิบเก้ารุ่น พระเถระเจ้าสำนักบางองค์ของสำนักนี้ ได้เป็นที่ปรึกษาแก่กษัตริย์ (อาทิเช่น พัป ธวน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบ) บางรูปมีชื่อเสียงว่าบรรลุฌานระดับต่าง ๆ บ้างก็มีชื่อเสียงในเรื่องการเป็นปราชญ์ผู้ทรงความรู้

สำนักที่ใหญ่เป็นอันดับสองของเวียดนามที่แยกมาจากชาน คือสำนักโว งอน ธอง สำนักนี้ก่อตั้งขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง ทว่าได้รับความนิยมอย่างมากจากพระประมุขของเวียดนามที่ตั้งตนเป็นอิสระในยุคต่อมา อาทิเช่น พระเถระเจ้าสำนักองค์ที่สี่ คือควง เวียด ได้ไปถวายพระอักษรที่พระราชวังและถวายคำปรึกษาให้แก่กษัตริย์ เล ได-ฮานห์ (ค.ศ.980 – 1005) และการที่กษัตริย์พระองค์ต่อมา คือองค์ลี ท้าย ตง ทรงเป็นเจ้าแห่งสำนักนี้ด้วยพระองค์เอง แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของราชวงศ์กับ *คณะสงฆ์* ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ภายใต้รัชสมัยของราชวงศ์ลีนั้น งานของพระภิกษุในพุทธศาสนามีส่วนอย่างมากในการนำกษัตริย์ขึ้นมามีอำนาจ

สำนักที่สำคัญอันดับสาม ตามคำเล่าขานแต่ดั้งเดิมที่เวียดนามระบุไว้ คือนิกายเธาดอง ซึ่งพระภิกษุชาวจีน เส้า-ถัง ก่อตั้งขึ้นในจามปา เส้า – ถังถูกจับกุมตัวไว้ในระหว่างสงครามครั้งหนึ่ง และถูกนำตัวไปยังราชสำนักเวียดนามในฐานะเชลย อย่างไรก็ดี เมื่อได้ไปถึงที่นั่น เส้า-ถังกลับได้ตำแหน่งเป็นเสนาบดีคนสำคัญคือควอก-ซู อันเป็นตำแหน่งผู้ควบคุมดูแลทางศาสนาส่วนหนึ่ง และฆราวาสเป็นส่วนใหญ่ คำสอนของเส้า-ถัง มีพื้นฐานอยู่ที่*อมิตะภาสูตร* ซึ่งเน้นถึงการขจัดตัวตนที่เป็นปัจเจกกวีนิพนธ์ที่มีชื่อเสียงที่ท่านประพันธ์ขึ้น เปรียบเทียบโลกที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัสกับดอกไม้ในท้องฟ้า—คือสิ่งที่ไม่เป็นจริง เป็นมายา เจ้าสำนักองค์ต่อ ๆ มาซึ่งอำนวยโชคลาภให้กับสำนักที่ท่านได้ก่อตั้งขึ้น ประกอบด้วยสมาชิกในราชตระกูลอยู่หลายพระองค์ ที่สำคัญคือ องค์จักรพรรดิลี อันห์ ตง และจักรพรรดิลี กาว ตง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง

ตัวอย่างดังที่กล่าวมาเตือนใจเราอยู่ว่า ชุมชนชาวพุทธนั้น เช่นเดียวกับสถาบันต่าง ๆ ของพราหมณ์ คือไม่สามารถดำเนินงานได้ในสภาพสูญญากาศ หากต้องพึ่งพาอาศัย และได้รับการหล่อหลอมอย่างมาก จากความมุ่งหวังของสังคมที่ชาวชุมชนเหล่านั้นอาศัยอยู่ จารึกที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ทำให้เราได้ความรู้เกี่ยวกับการจัดองค์กรของชุมชนเหล่านี้

และจารึกที่ทั้งประมุขและคนทั่วไปที่มีจิตใฝ่กุศลทิ้งไว้เบื้องหลัง ช่วยบอกเราว่า อะไรคือเหตุจูงใจของคนที่เต็มอกเต็มใจแบกรับภาระการค้ำจุนชนชั้นที่มีสมาชิกอยู่จำนวนมากเหล่านี้ และไม่สร้างผลผลิตอันใดในด้านเศรษฐกิจ (เมื่อมองผ่านในขณะแรก)

เหตุจูงใจเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุ และโดยอันที่จริงนั้น เราจำเป็นต้องพิจารณาหน้าที่ของวัดวาอารามในสังคม โดยเปรียบกับภูมิหลังของการจัดองค์กรทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจของสังคมนั้น ทว่าเราจำเป็นต้องพิจารณาแรงจูงใจทางด้านจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน แรงจูงใจทางจิตวิญญาณนี้เป็นแรงจูงใจที่เป็นจริงอยู่พอตัวทีเดียว ดูอย่างเช่นพุกาม ซึ่งเป็นองค์รวมที่เด่นชัดของความเร่าร้อนในทางศาสนา มีการสร้างวัดสามหรือสี่พันวัดในพื้นที่หกสิบห้าตารางกิโลเมตร จารึกต่าง ๆ ซึ่งบันทึกการบริจาคให้กับหลาย ๆ สถาบันเหล่านี้ ปกติแล้ว จะระบุด้วยว่า ทำไมจึงบริจาค ส่วนใหญ่แล้ว ผู้บริจาคหวังที่จะบรรลุนิพพาน (การหมดสิ้น*กรรม*ทั้งปวง และไม่มีเหตุให้ต้องเกิดใหม่) และ *สัมโพธิ* (ความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการหลุดจากบ่วงกรรม) หรือพุทธภาวะ บางครั้ง พวกเขาแสดงความใฝ่ฝันที่จะได้ไปเกิดในยุคของพระเมตไตรย ผู้ซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ถัดไป เมื่อเกิดและได้ประโยชน์จากคำสอนของพระเมตไตรยแล้ว ก็สามารถหวังได้ว่าจะบรรลุถึงความรู้แจ้ง บางครั้งผู้บริจาคสตรีแสดงความปรารถนาที่จะเกิดเป็นชายในชาติหน้า (เท่ากับมีหนทางที่ดีขึ้นในการสร้างความก้าวหน้าไปสู่การหลุดพ้น) หรือกระทั่งเป็นพระพุทธเจ้า พระประมุขบางองค์ทรงมองพระองค์เองว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่นพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งสุโขทัย และกล่าวกันว่า เมื่อพระองค์ทรงออกผนวช และเริ่มต้นดำเนินความเพียรทางจิตวิญญาณ แผ่นดินถึงกับสั่นสะเทือน[52]

ที่น่าสังเกตคือวิธีการที่ใช้เพื่อตีความคำสอนเรื่องผลบุญ กล่าวอย่างเคร่งครัดแล้ว *กรรม*ดีคือการทำบุญ เช่นการบริจาคให้แก่สถาบันทางศาสนา สามารถเพิ่มผลบุญ (อย่างน้อยก็ในแนวเถรวาท) ให้แก่ผู้ทำบุญเอง ทว่ามีผู้พบช่องโหว่ในขนบประเพณีของเถรวาท เช่นเดียวกับที่พบในขนบของมหายาน คือความเป็นไปได้ที่จะโอนผลบุญไปให้กับบุคคลอื่น ๆ กล่าวคือบ่อยครั้งผู้บริจาคทรัพย์สิน แสดงความตั้งใจยกผลบุญจากการกระทำของตนเพื่อประโยชน์ของบุคคลอื่น (หญิงหม้ายอุทิศผลบุญให้แก่สามี หรือบริจาควัดเพื่อคนจน) ในพระนคร พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงหาประโยชน์ให้แก่พระราชมารดาได้โดยอาศัยความจริงในข้อที่ว่า พระราชมารดาเป็นส่วนหนึ่งของเหตุที่ทำให้พระองค์ทรงมีชีวิตขึ้นมา ดังนั้น พระราชมารดาจึงทรงมีส่วนรับผิดชอบต่อการกระทำของพระองค์ และดังนั้น ก็มีสิทธิได้รับส่วนแบ่งในผลบุญของพระองค์

แต่ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนเพียงพอว่า ผู้ที่บริจาคให้กับวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นสามารถได้รับรางวัลตอบแทนในชีวิตในโลกนี้ได้ พวกเขามิได้สละผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มีอยู่กับสินทรัพย์ที่โอนให้แก่วัดเสียทั้งหมด ในบางแง่มุมผู้รับบริจาคนั้น ก็เหมือนกับผู้เช่า ในพุกาม มีกรณีพิพาทกันระหว่างวัดกับผู้บริจาค ในเรื่องลักษณะของผลประโยชน์ที่ทางฝ่ายผู้บริจาคยังคงสงวนไว้

---

[52] Cœdès, ***Receuil.,*** I. 111-16 (Inscription Palie du Bois des Manguiers) at 115.

ให้กับตนเอง การบริจาคที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ จะปลอดพ้นจากการอ้างสิทธิทุกประการจากผู้เก็บภาษีและเจ้าพนักงานอื่น ๆ ของกษัตริย์ ดังเช่นกรณียกเว้นภาษีในพระนคร แม้ว่าครอบครัวของผู้บริจาคอาจยังใช้ประโยชน์จากที่ดินที่บริจาคแก่วัดไปแล้วในระดับหนึ่ง และสมาชิกในตระกูลอาจเป็นสมภารหรือพระภิกษุระดับอาวุโสก็ตาม นอกจากนี้ สินทรัพย์ที่โอนให้แก่ศาสนา ยังมีโอกาสถูกแย่งชิงในอนาคตน้อยกว่า ไม่ว่าการแย่งชิงจากรัฐบาล จากโจรผู้ร้ายหรือจากญาติ ทั้งยังทำให้ผู้บริจาคได้สถานภาพในสังคมที่วัดกันด้วยความมั่งคั่งเหลือเฟือ ผู้บริจาคที่ประสงค์จะได้ผลบุญมากที่สุดด้วยระบบการฝากธนาคารทางจิตวิญญาณ—อย่างที่เรียกกันเป็นครั้งเป็นคราว—นี้ จะหาทางเน้นหนักความถาวรของการบริจาคของตน ด้วยการสาปแช่งอย่างขึงขัง หากว่ามีใครละเมิดเงื่อนไขของการบริจาคนี้ในอนาคต คำสาปแช่งดังกล่าว อย่างเช่นที่พุกาม บอกว่า “ใครก็ตามที่ทำร้ายข้าทาสของพระเจดีย์เหล่านี้ ขอให้ถูกขวานจวกอก! ขอให้ตกบันได!”[53]

เนื่องจากเป็นผู้รับบริจาคจากความเอื้ออารีอย่างมีใจกุศลของประชาชนมากมายเช่นนี้ สถาบันศาสนาตามที่ต่าง ๆ เช่นที่พุกามหรือพระนคร จึงมั่งคั่งขึ้นเรื่อย ๆ สถาบันเหล่านี้ปรากฏขึ้นเป็นจุด ๆ อยู่ทั่วทุกหนทุกแห่งในภูมิประเทศ และมีบทบาทสำคัญในระบบเศรษฐกิจ วัดวาอารามจะได้สินทรัพย์เพิ่มเข้ามาใหม่อยู่เนือง ๆ จากการบริจาคครั้งใหม่ ทว่ามีกรณีที่หาได้ยากมาก ที่วัดจะสูญเสียทรัพย์สินไป

พระสงฆ์ ผู้ถือบวชและแม่ชี ซึ่งได้รับการอุปถัมภ์เจือจุนอยู่ภายในสถาบันศาสนา มักได้รับความพอใจหลายอย่างจากชีวิตที่สะดวกสบาย มีคนรับใช้ซึ่งเป็นข้าติดอยู่กับวัดคอยดูแลจัดหาสิ่งที่ขาดแคลนทุกอย่างให้ มีการอภิปรายกันอยู่บ้างเรื่องสถานภาพของคนรับใช้ดังกล่าว ซึ่งเป็นทาสที่มีประสิทธิภาพสำหรับวัตถุประสงค์หลายประการ และปกติแล้ว มีชื่อระบุอยู่ในคำแปลจากแหล่งข้อมูลที่เราได้อ้างถึง แต่เราจำเป็นต้องพิจารณาความจริงในข้อที่ว่า “ทาส” วัดนั้น สามารถเป็นสิ่งที่มีเกียรติได้ อย่างน้อยก็สำหรับบางคน ในกรณีของราชินีในพุกามก็มิใช่เรื่องผิดแปลกอันใด ที่ทรงส่งโอรสสามองค์มาเป็นทาสให้กับวัด แล้วต่อมา ทรงไถ่ตัวคืนไปด้วยการมอบสินทรัพย์ให้กับวัด ธุรกรรมเช่นนี้ เกี่ยวข้องกับความเป็นทาสเพียงแค่เป็นพิธีกรรมแท้ ๆ แต่มีคนจำนวนมากที่ทำงานหนักอย่างเหน็ดเหนื่อยอยู่ในที่ดินของวัด หรือดูแลรับใช้ตามความต้องการของผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในวัด คนพวกนี้สืบเชื้อสายมาจากคนต่ำต้อย และมักเป็นเชลยที่จับตัวมาจากชนเผ่าที่อยู่บนเขา[54]

---

[53] Luce, ***Old Burma***, I, 109.

[54] เกี่ยวกับทาสในกัมพูชา ดู C. Jacques, “A Propos de l’Esclavage Dans l’Ancien Cambodge,” in *XXXIXe **Congrés International des Orientalistes,** Paris, 1973. **Proceedings. Asie du Sud-est Continentale;*** Y. Bongert, “Note Sur l’esclavage en Droit Khmer Ancien,” *in Études d’Histoire du Droit Privé Offertes à Pierre Petot*, Paris, 1959; A. K. Chakravarti, “Sources of Slavery in Ancient Cambodia,” in D. C. Sircar, ed., ***Social Life in Ancient India***, Calcutta, 1971

ทรัพย์สมบัติที่เหลือล้นของวัดวาอารามนี้ในท้ายที่สุดทำให้วัดกลายเป็นคู่แข่งขันเพื่อแย่งชิงอำนาจรัฐของกษัตริย์ ไมเคิล ออง-ธวินเสนอประเด็นไว้อย่างน่าเชื่อถือ ว่าความมั่งคั่งของสำนักสงฆ์มีบทบาททำให้พุกามเสื่อมลง ประเด็นนี้อาจใช้ได้เช่นกันกับรัฐอื่น กล่าวคือในช่วงที่ยังมีที่ดินอย่างเหลือเฟือ ที่ว่างย่อมมีให้ทั้งแก่รัฐและ*คณะสงฆ์* ที่จะขยายเขตการควบคุมและอำนาจการปกครองของตนให้กว้างขวางออกไป แต่เมื่อเวลาผ่านไป ทรัพยากรที่มีอยู่เริ่มร่อยหรอลง ในท้ายที่สุด *คณะสงฆ์* จึงกลายเป็นคู่แข่งของรัฐ โดยยึดกุมที่ดินและแรงงานที่มีอยู่อย่างเหลือล้นนั้นไป ที่ดินและแรงงานเหล่านี้ หากมิได้ถูกยึดไป ก็น่าจะพอมีไว้สำหรับเจือจุนทรัพยากรทางเศรษฐกิจของฝ่ายปกครอง ช่วงตอนที่ว่านี้ เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม และกระตุ้นให้พระประมุขทรงมองสมบัติของวัดต่าง ๆ ด้วยความคิดในเชิงตำหนิมากขึ้นเรื่อย ๆ พระประมุขบางพระองค์จึงหาทาง “ชำระ” สำนักสงฆ์ให้บริสุทธิ์—นั่นคือริบสมบัติส่วนเกินของวัดมาเสีย จากการคำนวณรายหนึ่ง ระบุว่า ในท้ายที่สุดแล้ว *คณะสงฆ์*ในพุกาม มีอำนาจควบคุมที่ดินที่มีการผลิตไว้ถึง 63 เปอร์เซ็นต์ ความเพียรพยายามที่จะริบสมบัติมิได้ประสบความสำเร็จเสมอไป และความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะทวีความแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายให้รุนแรงขึ้น เพราะผลประโยชน์ของวัด ผูกพันอยู่กับผลประโยชน์ของตระกูลเจ้าที่ดินใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บริจาค ทั้งยังมีสมาชิกของตระกูลบวชเป็นพระอยู่ คนในตระกูลเจ้าที่ดินใหญ่เหล่านี้ จึงดำเนินชีวิตอยู่อย่างเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันกับที่ดินและสมบัติที่ติดอยู่กับที่ดินของทางวัด จะเห็นว่า แรงเหวี่ยงจากศูนย์กลาง ทวีกำลังมากขึ้น และสงครามกลางเมืองก็มีทีท่าว่าจะเกิดขึ้นได้มากขึ้นทุกที[55] มีความเป็นไปได้อย่างเต็มที่ว่า เราสามารถเขียนผังของกระบวนการเช่นเดียวกันนี้ให้กับพระนครได้ด้วย

ในเวียดนามก็เช่นกัน มีความขัดแย้งที่แฝงเร้นอยู่ระหว่างอำนาจปกครองของรัฐกับความเป็นอิสระของคณะสงฆ์สำนักต่าง ๆ ขนบประเพณีจีน วางหลักอุดมการณ์ที่สร้างความชอบธรรมแก่การที่รัฐมีอำนาจเหนือทุกขั้นตอนของชีวิต และรัฐมีสิทธิอันถูกต้องที่จะควบคุมกิจการต่าง ๆ ของพระสงฆ์ในพุทธศาสนา สิทธิที่ว่านี้ยังมีในระดับสูงกว่าที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในที่อื่น ๆ อีกด้วย หลักอุดมการณ์ที่ว่านี้ คือลัทธิขงจื๊อ

แน่นอนว่า เราสามารถตั้งคำถามได้ว่า ลัทธิขงจื๊อมีความเป็นศาสนามากสักแค่ไหน อย่างไรก็ดี ลัทธิขงจื๊อนี้สมควรได้รับการพิจารณาเคียงข้างไปกับระบบอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากขงจื๊อ ก็เช่นเดียวกับระบบอื่น ๆ คือให้อุดมการณ์ที่เรียบเรียงได้เป็นอย่างดี อุดมการณ์นี้ทำให้มนุษย์มีทัศนะเกี่ยวกับสถานภาพของตนเองในจักรวาล วางหลักปฏิบัติในด้านศีลธรรมและจริยธรรม ทั้งยังเสริมแต่งด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ครบถ้วน ซึ่งเป็นการแสดงออกซึ่งสำนึกในอัตลักษณ์ของประชาคมร่วมกัน

---

[55] Aung-Thwin, ***Pagan***; and Aung-Thwin, “Kingship, the Sangha and Society in Pagan,” in Hall and Whitmore, ***Explorations***.

ลัทธิขงจื๊อในเวียดนามสมัยที่เป็นเอกราชแล้ว เป็นลัทธิที่เวียดนามรับมาจากจีนในฐานะรูปแบบหนึ่งของหลักจารีตแห่งรัฐ ลัทธิขงจื๊อมีงานนิพนธ์ในเชิงสั่งสอนซึ่งมีส่วนช่วยกำหนดรูปลักษณ์ของวัฒนธรรมแห่งชาติอย่างมากทีเดียว ในรัชสมัยของราชวงศ์ลี ผู้รู้เกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อ มีหน้าที่เขียนคำอธิบายตำราขงจื๊อ รูปปั้นของเจ้าแห่งโจว (เมือง) และของขงจื๊อ ถูกนำมาตั้งเป็นรูปบูชาอยู่ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติ ลัทธิขงจื๊อเป็นส่วนหนึ่งของประมวลรายวิชาในการสอบของรัฐเคียงข้างไปกับศาสนาอื่นๆ แต่ในการฟื้นฟูที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่และสิบห้า ลัทธิขงจื๊อจะเป็นหลักความเชื่อที่ไม่คู่กับความเชื่ออื่นใด ลัทธิขงจื๊อจะมีการยืนยันทางการเมืองอย่างแน่วแน่เกี่ยวกับอัตลักษณ์แห่งชาติ มีการส่งเสริมลัทธิการบูชารัฐ ลัทธิขงจื๊อก็ได้รับประโยชน์จากการเติบโตของอำนาจรัฐนี้ด้วย องค์พระประมุข อาทิเช่นจักรพรรดิเล ธันห์ ตน (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1460-1497) ก็ทรงเป็นผู้ให้การส่งเสริมลัทธิขงจื๊ออย่างกระตือรือร้น[56]

ศาสนาที่มีต้นกำเนิดจากอินเดีย ในอาณาจักรภาคพื้นสมุทร

พัฒนาการด้านศาสนาในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คล้ายคลึงกับพัฒนาการทางศาสนาในส่วนแผ่นดินใหญ่ ในหลาย ๆ แง่มุม ทว่าความแตกต่างที่สำคัญก็มีอยู่ โลกที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสองเขต แต่ละเขตแยกจากกันด้วยเส้นแบ่งเป็นแนวจากเหนือมาใต้ จากทางด้านตะวันตกของฟิลิปปินส์ ลงสู่แยกระหว่างเกาะกาลิมันตันและสุลาเวสี จนถึงส่วนทางตะวันออกของซัมบาวา ประวัติศาสตร์และศาสนายุคต้นของส่วนทางด้านตะวันออกสมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น ทราบกันน้อยมาก แหล่งข้อมูลของเรา จำกัดอยู่เพียงแค่ส่วนทางตะวันตกหรือโดยอันที่จริงคือส่วนที่สำคัญ ๆ ของเขตนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนใหญ่ของสุมาตรา คาบสมุทรมลายู ชวาตะวันออกและชวากลาง ส่วนบาหลีและส่วนเล็ก ๆ ของกาลิมันตัน อาณาบริเวณเหล่านี้เป็นที่ซึ่งสามารถรู้สึกได้ถึงอิทธิพลของอินเดียที่แผ่เข้ามาตั้งแต่สมัยศตวรรษต้น ๆ ของคริสต์กาล และเป็นบริเวณที่เริ่มทำความรู้จักกับศาสนาของอินเดียก่อนส่วนอื่นใด โดยเฉพาะในแวดวงที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก

ภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร แสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างสำคัญจากภูมิศาสตร์ของส่วนแผ่นดินใหญ่ เป็นความแตกต่างที่รวมไว้ด้วยความหมายทางประวัติศาสตร์ ในส่วนแผ่นดินใหญ่ทิวเขาส่วนใหญ่ตั้งเป็นแนวจากเหนือมาใต้ ทำให้ส่วนแผ่นดินใหญ่สามารถแบ่งออกเป็นเขตย่อย ๆ อย่างน้อยสี่เขต แต่ละเขตต่างมีภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง ตรงกันข้ามกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร ซึ่งมีแบบแผนที่เสมอต้นเสมอปลายกว่ากันมาก หมู่

[56] K. W. Taylor, 'Authority and Legitimacy in Eleventh Century Vietnam', in Marr and Milner, 153.

เกาะต่างๆ เหล่านี้ มีสิ่งที่เหมือนกันอยู่มาก ทั้งในด้านภาษาและวัฒนธรรม ช่องแคบและน่านน้ำต่าง ๆ ที่แยกเกาะต่าง ๆ และคาบสมุทรมลายูออกจากกันนั้น ยังเห็นได้ว่า สามารถเดินเรือโดยทั่ว ๆ ไปได้อย่างสะดวก มิใช่อุปสรรคที่ขัดขวางดังเช่นทิวเขาที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ ดังนั้น จะว่าไปแล้ว ช่องแคบและน่านน้ำทั้งหลาย เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้เข้าด้วยกัน มิใช่แบ่งแยกจากกัน

ในช่วงศตวรรษแรก ๆ ของคริสต์กาล เมื่ออิทธิพลของอินเดียเริ่มแสดงตนให้ประจักษ์ ประชากรในหลาย ๆ บริเวณต่างมีระดับอารยธรรมที่สูงอยู่แล้ว ชนชั้นสูงของหลาย ๆ บริเวณเหล่านี้ จึงสามารถรับและปรับองค์ประกอบด้านต่าง ๆ ของอารยธรรมอินเดียที่พวกเขาเห็นว่ามีค่าหรือมีประโยชน์เข้าไว้ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่องค์ประกอบเหล่านี้ ย่อมรวมถึงศาสนาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาฮินดูนิกายพราหมณ์ และรวมถึงอย่างยิ่งด้วยคือนิกายไศวะ การรับพุทธศาสนานิกายมหายานเข้ามาดูเหมือนจะเป็นขั้นตอนต่อจากนั้นมาก ไวษณพนิกายนั้น ดูจะมีพลังดึงดูดใจน้อยกว่ามาก ส่วนศาสนาเชนและพุทธศาสนานิกายเถรวาท ไม่เหลือร่องรอยทิ้งไว้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลเลยสำหรับศาสนาฮินดูแนวพราหมณ์นั้น ควรกล่าวในช่วงต้นนี้เสียเลยว่า การใช้คำว่า “ศาสนาฮินดู” อาจชักจูงให้เข้าใจผิด เพราะหนึ่งในบรรดาลักษณะที่สำคัญที่สุดของศาสนานี้ คือระบบชั้นวรรณะนั้นมีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เพียงเฉพาะในทฤษฎีเท่านั้น [57] อย่างไรก็ตาม เมื่อพราหมณ์และวัฒนธรรมพราหมณ์ (อาทิเช่นการใช้ภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเริ่มต้นคือก่อนคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด) กอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบสำคัญของศาสนาฮินดูรูปแบบต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น การใช้คำว่า “ศาสนาพราหมณ์” น่าจะเหมาะกว่า และเนื่องจากศาสนาพราหมณ์มีมาก่อนศาสนาไศวะเวทและพุทธศาสนา จึงเป็นการสมควรที่จะอภิปรายถึงศาสนานี้ก่อนเป็นอันดับแรก

ศาสนาพราหมณ์

แหล่งข้อมูลเก่าของชวาจากสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดเป็นต้นมา กล่าวถึงประชาคมทางศาสนาสามประชาคม (*ไตรปักษะ*) อยู่อย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ประชาคมชาวไศวะ (ผู้นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุดและยังเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่าพวกมเหศวร) ชาวพุทธ (ยังเรียกว่าโสคะตะด้วย) และพวกฤาษี (ยังเรียกว่ามหาพราหมณะด้วย) แต่ละประชาคม ต่างอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลางคน

---

[57] อย่างไรก็ดี ประเด็นนี้เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน เนื่องจากบางคราว ตำราและจารึกโบราณของชวา ได้กล่าวถึงระบบที่มีสี่ชั้นวรรณะ (จตุรวรรณะ) อยู่บ้างเช่นกัน อย่างไรก็ดี มีสิ่งต่าง ๆ ที่บ่งชี้อย่างหนักแน่นว่า เป็นเพียงการแบ่งทางสังคมแต่เฉพาะในแง่ทฤษฎีแท้ ๆ เท่านั้น และเป็นการกล่าวถึงในแบบที่คัดลอกมาเป็นพิมพ์เดียวเป็นส่วนใหญ่ โดยมิได้แสดงนัยถึงระบบชนชั้นวรรณะเช่นในอินเดียแต่อย่างใดเลย ตัวอย่างอาจดูได้ใน J.G. de Casparis, ‘Pour une Histoire Sociale de l’Ancienne Java, Principalement aux Xème s’, ***Archipel***, 21 (1981).

หนึ่ง สำหรับสองประชาคมแรก เรียกว่า *ธรรมาธิการ* และประชาคมที่สาม เรียกว่า *มันตรี เอร-ฮาชี*)[58] พวกสุดท้ายคือพราหมณ์นั้น แม้มีจำนวนน้อย แต่ก็มิใช่ว่าจะไม่สำคัญ พวกเขาเหล่านี้ มิใช่แต่จะประกอบด้วย นักพรตประเภทต่าง ๆ เท่านั้น หากยังรวมถึงพราหมณ์ประจำราชสำนัก ซึ่งควบคุมดูแลเรื่องพิธีการ ต่าง ๆ ของราชสำนัก รวมทั้งดูแลเรื่องการศึกษาด้วย

จารึกเก่าแก่ที่สุดของส่วนภาคพื้นทะเลนี้ คือจารึกของกษัตริย์ทรงพระนามว่าเจ้ามูลละวรมันแห่งกูไตในกาลิมันตันตะวันออก (ปลายคริสต์ศตวรรษที่สี่) และจารึกของเจ้าปูรณะวรมันแห่งตารุมา (คริสต์ศตวรรษที่ห้า) จารึกทั้งสองนี้ดูจะไม่มีการแบ่งแยกออกเป็นฝ่ายระหว่างนิกายต่าง ๆ แต่อย่างใด จารึกของเจ้ามูลละวรมัน บรรยายถึงของขวัญอันที่ค่าที่มอบให้แก่พวกพราหมณ์ รวมทั้งวัวหนึ่งพันตัวกับทองคำจำนวนมาก ถ้อยคำที่ใช้สำหรับของขวัญต่างชนิดกันนั้น เรียนรู้มาจากมหากาพย์ของอินเดียและคัมภีร์*ปุราณะ* ซึ่งดูเหมือนว่าสะท้อนถึงพิธีให้ของมีค่าแก่แขกหลังงานเลี้ยงฉลองที่มีมาแต่เดิม ของขวัญมีค่าต่าง ๆ ที่ให้แก่พราหมณ์ ยังเอ่ยไว้ในจารึกของเจ้าปูรณะวรมันด้วย อย่างไรก็ดี สิ่งที่น่าสนใจมากเป็นพิเศษ คือจารึกส่วนที่อ้างอิงถึงการเคารพสักการะรอยพระบาทของกษัตริย์และรอยเท้าช้างของพระองค์ ในชวาตะวันตกเราอาจได้เห็นรอยพระบาทของกษัตริย์ได้ในหลายสถานที่ ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าของจริง รอยพระบาทนี้อยู่ข้าง ๆ จารึกของพระองค์และบางครั้ง มีสัญลักษณ์แปลก ๆ (อย่างเช่นที่ จี-อารุเทิน ทางตะวันตกของโบกอร์ปัจจุบัน มีการแกะสลักรูปแมงมุมไว้ตรงหน้ารอยพระบาทแต่ละรอยที่สลักลงในหินจารึกขนาดใหญ่) แม้ว่าการบูชารอยพระบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอยพระบาทของพระวิษณุ กับรอยพระบาทที่ประดิษฐ์ประดอยไว้งามกว่ามาก คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า มีปรากฏให้ประจักษ์ชัดเป็นอย่างดีในอินเดียและศรีลังกา ทว่าไม่มีตัวอย่างการบูชารอยเท้าของมนุษย์ ณ ที่สองดินแดนนี้ อย่าว่าแต่จะเป็นรอยเท้าช้างเลย ในอีกทางหนึ่ง ในอินโดนีเซีย มีหลักฐานอย่างดีที่บอกถึงการบูชารอยเท้าของบรรพบุรุษในบางบริเวณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนเกาะนิอาส ใกล้กับชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า กรณีนี้ ก็เช่นเดียวกับพิธี “แจกของมีค่า” ของ กาลิมันตันตะวันตก คือเป็นการสืบเนื่องแนวปฏิบัติตามขนบประเพณีเดิมของออสโตรนีเซีย ทว่าซ่อนโฉมอยู่ในคำสันสกฤต[59]

ในราชสำนักอินโดนีเซียมีพิธีการตามแบบฉบับฮินดูสองอย่าง ที่ครองความสำคัญอยู่อย่างมาก คือพระราชพิธีเมื่อขึ้นครองราชย์ (*อภิเษก*) และพิธีศพ (*ศราทธะ*) คำว่าอภิเษก มักปรากฏในหลักฐานภาษาชวาเก่าอยู่เนือง ๆ จารึกที่เก่าแก่ที่สุด ที่อ้างถึงพิธีอภิเษกนี้ มีมาตั้งแต่สมัย ค.ศ. 1019 ซึ่งเป็นปีที่

---

[58] ดู Nāgarakĕrtāgama (หรือมหากาพย์นครเกียรติคม ซึ่งต่อไปจะระบุอย่างย่นย่อว่า *Nag*), 81-1-4; Pigeaud, ***Java in the Fourteenth Century*** IV. 258 and 479-93. ปิโกดใช้คำว่า “นิกายทั้งสาม”

[59] J. Ph. Vogel, “The Yūpa Inscriptions of King Mūlavarman from Kutei (East Borneo),” BKI, 74 (1918); and “De Giften van Mūlavarman,” ibid., 76 (1920); J. G. de Casparis, “The Oldest Inscriptions of Indonesia” in C.M.S. Hellwig, and C. D. Grijns, ***A Man of Indonesian Letters***, Dordrecht, 1986.

มีการอภิเษกของเจ้าไอร์ลังคะ แต่ก็น่าจะเป็นได้ว่า พิธีนี้ทำกันมาก่อนหน้านี้นานแล้ว คือตั้งแต่สมัยเจ้าปูรณะวรมันแห่งตารุมา (คริสต์ศตวรรษที่ห้า) จารึกที่ตุกุของพระองค์ระบุเวลาไว้ว่าเป็นปีที่ยี่สิบสองของการครองราชย์ เนื่องจากปีที่ครองราชย์นั้น นับจากปีที่ทำพิธีราชาภิเษกเสมอ จารึกนี้จึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้อย่างชัดแจ้งถึงการประกอบพิธีดังกล่าว การใช้ชื่อสันสกฤตที่หรูหรา โดยมี คำว่า ศรี – อันเป็นคำยกย่องพระมหากษัตริย์--เพิ่มเติมเข้าไปข้างหน้าชื่อและตำแหน่งที่ใช้อักขระชวาโบราณในจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้าและสิบ ยืนยันถึงการประกอบพิธีราชาภิเษก เพราะการถวายพระนามดังกล่าว เป็นส่วนที่สำคัญยิ่งของพิธีเสมอ พระนามนี้ปรกติแล้วลงท้ายด้วยคำว่า *อุตตังคะเทวา* อันหมายถึง "พระมหากษัตริย์ผู้สูงส่ง" (เรียกอย่างคมคายว่า *อภิเษกนาม*) จารึก "กัลกัตตา" ของเจ้าไอร์ลังคะ (ระบุยุคสมัยไว้ว่าอยู่ในค.ศ. 1041) ยังมีข้อความที่น่าสนใจ คือ *กฤตะสังสการะ ประดิษฐา ริง สิงหะสานะ* ซึ่งหมายถึง "ได้ประกอบพิธีแล้ว สถาปนาขึ้นบนบัลลังก์สิงห์" พิธีราชาภิเษกนี้จบลงด้วยกษัตริย์ไอร์ลังคะทรงเสด็จพระราชดำเนินทางไกลไปยังอิศานะพัชระ ที่วิหารซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงเจ้าสินดอกพระบิดาของพระไปยกา (เทียดหรือพ่อของทวด) ของพระองค์ และทรงทำพิธีตั้งสากตำข้าว (*หะลุ*) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บอกถึงสมรรถนะของกษัตริย์ในอันที่จะส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ของนาข้าว พิธีนี้พระฝ่ายพุทธ ไศวะและพราหมณ์ (*มปุงกุ โสคะตะ มเหศวร มหาพราหมณะ* ตามลำดับ) เป็นผู้ประกอบพิธี รายละเอียดเหล่านี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่า พิธีอภิเษกนี้ แตกต่างจากที่บรรยายไว้ในตำราอินเดียมากเพียงไร

พิธีที่มีความสำคัญอันดับที่สอง เป็น "พิธีกรรมเกี่ยวกับการผ่านขั้นตอน" อีกพิธีหนึ่ง นั่นคือ พิธีศพ หรือพิธีกรรมเพื่อปลดปล่อยวิญญาณของผู้ตายให้เป็นอิสระ ในอินเดีย พิธีดังกล่าวมีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อชาวฮินดูทุกคน ตามตำราระบุว่า พิธีดังกล่าว มีหลายขั้นตอนที่ประณีต โดยจัดขึ้นในช่วงห่างเท่า ๆ กันภายหลังการตาย และผู้ที่มารวมทำพิธี ประกอบด้วยคนหกรุ่น ทั้งนับจากบรรพบุรุษลงมาและจากทายาทขึ้นไป โดยบุตรชายของผู้ตาย ต้องมาอยู่ในพิธีด้วย

ในชวาครั้งโบราณ มีการบรรยายถึง*ศราทธะ*อย่างละเอียดละออในมหากาพย์*นครเกียรติคม* เนื้อหาที่บรรยายไว้นี้ เกี่ยวกับการชำระและปลดปล่อยวิญญาณของราชปัตนี (ชายาของกษัตริย์) ซึ่งเป็นพระธิดาองค์เล็กที่สุดในจำนวนพระธิดาสี่พระองค์ของเจ้าเกียรตินคร (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1268-1292) พระธิดาทั้งสี่พระองค์นี้เป็นราชินีสี่พระองค์ของกษัตริย์เกียรติราชสะ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1293-1309) ด้วย ราชปัตนียังทรงเป็นพระอัยกีของกษัตริย์ฮะยัม วูรุค (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1350-1389) และสิ้นพระชนม์ในปีเดียวกับที่พระนัดดาได้ขึ้นครองราชย์ พิธี*ศราทธะ*ที่ยิ่งใหญ่นี้ จัดขึ้นใน ค.ศ.1362 สิบสองปีหลังจากที่สิ้นพระชนม์ (ซึ่งเป็นช่วงเวลาปกติธรรมดาในอินโดนีเซียครั้งโบราณ) การทำพิธีบรรยายไว้ในบทประพันธ์ไม่ต่ำกว่าเจ็ดบท คำบรรยายนี้ บรรจุเรื่องราวที่น่าสนใจมากมาย ซึ่งมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่า พิธีนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากคำบรรยายในตำราภาษาสันสกฤต และต่างจากแนวปฏิบัติในสมัยเดียวกันนี้ในคยา (พิหาร) ผู้เข้าร่วมในพิธี มิได้มีแต่เฉพาะสมาชิกในราชตระกูลเท่านั้น หากยังรวมถึงเจ้าหน้าที่ระดับสูง ข้าราชการสามัญกับภรรยา พระและนักบวชในนิกาย

ต่าง ๆ นักฟ้อน นักดนตรี นักเล่านิทานและอื่น ๆ รายละเอียดเหล่านี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่าต่างจากพิธี*ศราทธะ*ของอินเดีย ซึ่งจำกัดอยู่เฉพาะญาติใกล้ชิดของผู้วายชนม์เท่านั้น[60]

ตัวงานนั้น เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของพุทธศาสนาแนวตันตระ ซึ่งมีทั้งพระภิกษุและ*ปุโรหิต* หรือ "หัวหน้าพราหมณ์ประจำราชสำนัก" เป็นผู้ประกอบพิธี ทั้งหมดนี้ร้อยกรองไว้ในสามตันตระ (*Nag*.64-3) ศูนย์กลางของความเคารพ คือสิงหบัลลังก์ซึ่งอยู่ตรงกลางของสี่เหลี่ยมจัตุรัส บริเวณนี้คือสถานที่ซึ่งพระวิญญาณของราชปัตนีต้องลงมาประทับ ภายหลังจากการประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องเสร็จสมบูรณ์ลงแล้ว หากเราเข้าใจข้อความที่เขียนไว้ได้อย่างถูกต้อง ขั้นตอนจะเป็นดังนี้คือ หุ่นจำลองของราชปัตนี ที่ทำขึ้นจากดอกไม้ (สัง หยาง บุษปะสรีระ, *Nag*. 67-2) ถูกนำขึ้นไปตั้งบนบัลลังก์ จากนั้นพระวิญญาณ (*สวาห์*) ของราชปัตนีได้รับการอัญเชิญให้เข้าสู่ "ร่างดอกไม้" หลังจากจัดงานพิธีอยู่เจ็ดวัน (ซึ่งรวมถึงการรับประทานอาหารตามพิธีซึ่งเปรียบได้กับ *สลามีตัน* ในยุคสมัยใหม่) พระราชินีทรง "กลายไปเป็นเทพ" คือปรัชญาปารมิตา ซึ่งหมายถึง "ปัญญาสูงสุด" เทพีปรัชญาปารมิตานี้ในแนวคิดของตันตระถือว่า เป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ [61] นอกจากการเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่มแล้ว ยังมีการแจกเงินและเสื้อผ้าด้วย พิธีทั้งหมดนี้ จึงมีแง่มุมของ "การแจกของมีค่า" รวมอยู่ด้วยนอกเหนือจากภูมิหลังความเชื่อเรื่องวิญญาณ ดังนั้น การวิเคราะห์พิธีนี้ จึงเป็นเรื่องซับซ้อนยุ่งยากมากทีเดียว พื้นฐานอย่างเป็นทางการของพิธีนี้คือ*ศราทธะ* ซึ่งมิได้มีเพียงแค่พุทธศาสนาเท่านั้น ที่ถูกนำเข้ามาทาบต่อไว้ แต่ยังรวมถึงความเชื่อของออสโตรนีเซียครั้งโบราณด้วย อย่างไรก็ดี เราสามารถบรรยายได้ว่า พิธีกรรมนี้โดยแก่นแท้แล้ว เป็นพิธีของออสโตรนีเซีย ทว่าเสริมแต่งด้วยองค์ประกอบที่เรียนรู้มา ทั้งจากวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพิธีกรรมของสันสกฤตและแนวคิดของพุทธศาสนา

พิธี*ศราทธะ*เช่นนี้ ซึ่งประกอบกันในวันครบรอบปีที่สิบสองของการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์หรือราชินี มีระบุไว้ในจารึกหลักหนึ่งในหมู่จารึกภาษาชวาโบราณรุ่นสุดท้ายเท่าที่รู้จักกัน จารึกนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเรียกว่า ไตรโลกยปุรี และระบุเวลาไว้ว่าเป็นค.ศ. 1486[62] ข้อความในจารึก ประกอบด้วยโองการของกษัตริย์คิรินทราวรธนา ทยาห์ รณวิชัย ที่ทรงให้แก่พราหมณ์ประจำราชสำนักคนหนึ่ง คือพรหมราชา แห่งภารทวาช *โคตระ* ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชาวอินเดีย (ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า ชื่อ*โคตระ* ซึ่งสืบย้อนต้นตระกูลของพราหมณ์ผู้นั้นไปได้ถึงริชี –หรือฤาษีในตำนาน เป็น

---

[60] สิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีราชาภิเษกในอินเดียโบราณมีอยู่มากมาย รวมทั้ง P. V. Kane, ***History of Dharmaśāstra***, III 72ff.; J. C. Heesterman, ***The Ancient Indian Royal Consecration***, The Hague, 1957; J. Gonda, ***Ancient Indian Kingship from the Religious Point of View***, Leiden, 1966, 79-83.

[61] สำหรับพิธี*ศราทธะ*อย่างที่ประกอบกันในชวาโบราณ ดู Pigeaud, ***Java***, IV. 171f ปิโกดเปรียบเทียบ*นาทราน* (nādran) ของชวาสมัยใหม่ไว้อย่างถูกต้องว่าเหมือนกับ "การเยือนสุสานของบรรพบุรุษในเดือนสะบัน (Saban)"

[62] ดูคำแปลจารึกหลักนี้ใน Md. Yamin, ***Tatanegara Madjapahit***, Jakarta, 1962.

เรื่องปกติธรรมดาในอินเดีย แต่ทว่าดูจะไม่ปรากฏในที่อื่นใดในอินโดนีเซีย) กษัตริย์ทรงให้พราหมณ์ผู้นี้ประกอบพิธี*ศราทธะ*ให้แก่พระวิญญาณของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ที่สิ้นพระชนม์ที่อินทรนิภวนะ จารึกอีกหลักหนึ่ง กล่าวถึงการบูชาปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงคือ ภารทวาช และพระรามผู้เป็นใหญ่ (ภัฏร รามา) สำหรับพราหมณ์ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น กล่าวกันว่า เป็นบุคคลที่รอบรู้พระเวททั้งสี่ *(จตุรเวทปาร คะ)* เป็นอย่างดี คุณสมบัติเช่นนี้ เป็นเรื่องธรรมดาในอินเดีย ทว่าในชวาเป็นคุณสมบัติพิเศษ แม้กระทั่ง *จตุรเวท* ก็มีเฉพาะแต่ในตำราภาษาชวาโบราณ ซึ่งอิงต้นฉบับภาษาอินเดียอย่างใกล้เคียงมาก พระราม นั้น มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในอินโดนีเซีย ทว่าไม่มีตัวอย่างอื่นใดที่แสดงถึงสถาบัน (*ประดิษฐา*) ที่ตั้ง ขึ้นเพื่ออุทิศแก่พระรามในฐานะที่เป็นเทพองค์หนึ่ง ตรงกันข้าม ในอินเดียใต้ สถาบันดังกล่าวนี้ หาได้ ไม่ยาก เนื่องจากเราได้ทราบว่ามีการฟื้นฟูศาสนาฮินดูในรูปแบบคลาสสิคขึ้นมาใหม่ในสมัยของ ราชอาณาจักรวิชัยนครของอินเดียใต้ (ค.ศ.1336-1565) ดังนั้นจึงน่าจะเป็นได้ว่า ในสมัยเมื่ออินเดียใต้ กับชวาตะวันออก ต่างต้องเผชิญกับการขยายอิทธิพลของศาสนาอิสลามนั้น พัฒนาการต่าง ๆ ในทั้ง สองดินแดน น่าจะมีความสัมพันธ์กันอยู่โดยตรง[63]

อย่างไรก็ดี สมควรกล่าวเน้นไว้ว่า อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่ช่วงเวลา แรกสุดหรือท้ายสุดเท่านั้น ทั้งมิได้จำกัดอยู่เพียงแก่การประกอบพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้น อันที่จริง แล้ว ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของวิถีชีวิตแบบอินเดีย อย่างน้อยที่สุดสำหรับชนชั้นสูง คือความเป็นไป ได้ที่จะเลือกออกไปจากสังคมปกติธรรมดา และใช้ชีวิตกับการคิดไตร่ตรอง –หากมิได้ไปเป็นฤาษี ในป่าก็ไปเป็นสมาชิกในชุมชนศาสนาที่ไหนสักแห่ง *อาศรม* หรือชุมชนดังกล่าว มักเป็นศูนย์กลาง ของการศึกษา เพราะผู้ที่เลือกวิถีชีวิตแนวจิตวิญญาณเหล่านี้ ถือกันว่าเป็นผู้มีปัญญารอบรู้ จึงสามารถ ดึงดูดความสนใจของคนจากที่อื่น ๆ ได้

ในบางกรณี ก็มีการพัฒนาสังคมทางเลือกที่แท้จริงขึ้นมา สังคมทางเลือกนี้ดูเหมือนว่าเกิดขึ้น ที่ที่ราบสูงเดียง (ในจารึกใช้คำว่า *ฑิหยาง*) ในชวากลาง ที่ราบสูงนี้ ตั้งอยู่บนดินภูเขาไฟซึ่งมีรอย แตกระแหงอยู่มากมาย และสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 2000 เมตร แก๊สและไอน้ำที่พลุ่งขึ้นมาจาก รอยแตก สร้างบรรยากาศน่าเกรงขามของการที่พลังเหนือธรรมชาติแสดงตัวให้ปรากฏแก่มนุษยชาติ พูดให้ธรรมดากว่านี้ก็คือ บรรยากาศอย่างเดียวกันนี้ เป็นต้นเหตุให้อาคารต่าง ๆ ตลอดจนรูปปั้นและ จารึกหินต่าง ๆ เสียหายอย่างร้ายแรง อาศัยพื้นฐานจากการวิจัยของกรอม ของโพเอร์พัตชาระกะและ ของนักวิชาการคนอื่น ๆ เราอาจสรุปได้ว่า รูปแบบเดิมของศาสนาฮินดูแนวพราหมณ์ รุ่งเรืองขึ้นบน และรอบ ๆ ที่ราบสูงนี้ นับตั้งแต่ยุคต้น ๆ มาจนถึงอย่างน้อยคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด มีชุมชนนักพรต และพระซึ่ง มีตำแหน่งอย่างเช่น *ปิตามหา* ซึ่งแปลตรงตัวได้ว่า “พ่อใหญ่” (หรือปู่) *คุรุหยาง* แปล ตรงตัวได้ว่า “ครูของเทพ” ทว่าดูเหมือนจะตรงกับคำในยุคหลังต่อมาว่า *เทวะคุรุ* หรือ “เหนือกว่าชุมชน

---

[63] J. G. de Casparis, ***India and maritime Southeast Asia: a lasting relationship***, Kuala Lumpur, 1983.

ทางศาสนา" บางตำแหน่ง ซึ่งน่าพิศวงยิ่งกว่า คือตำแหน่งอย่างเช่น *ตะละหันตัน* ซึ่งดูเหมือนจะบ่งบอกถึงหน้าที่ทางพระเช่นกัน[64]

ลักษณะที่น่าประหลาดใจมากที่สุดของศาสนาตามที่ถือปฏิบัติกัน คือมีการบูชาเทพที่มีชื่อว่า หริจันทนะ ชื่อนี้ในฐานะเทพดูเหมือนไม่เป็นที่รู้จักกันในอินเดีย ทว่าตัวศัพท์ของชื่อ มีความหมายว่า "ไม้จันทน์สีเหลือง" เทพหริจันทนะนี้มักถูกเชิญมาอยู่เนือง ๆ เมื่อเริ่มต้นกล่าวคาถาสาปแช่งตามที่มีอยู่ในจารึกภาษาชวาโบราณ ปกติแล้ว เทพองค์นี้จะได้รับการอัญเชิญมาพร้อมกับปราชญ์ชื่อ อคัสตยะ ดังนั้นจึงมีผู้เสนอแนะขึ้นว่า หริจันทนะเป็นคำคุณศัพท์ที่ใช้อธิบายถึงอคัสตยะ ซึ่งบ่งชี้ถึงรูปบูชาของฤาษีผู้ยิ่งใหญ่ที่ทำด้วยไม้จันทน์สีเหลือง (ในจารึกสมัยค.ศ. 760 ที่ทิโนโย มีการกล่าวถึงรูปปั้นของอคัสตยะที่ทำด้วยไม้จันทน์*สีดำ*) แต่เรื่องนี้ยิ่งไม่น่าเป็นไปได้ เพราะเรามีหลักฐานที่บอกถึงลัทธิการบูชาหริจันทนะอยู่[65] หลักฐานนี้คือจารึกค.ศ. 878 ซึ่งระบุถึงงานเทศกาลหริจันทนะซึ่งจัดขึ้นสามปีต่อครั้ง กับงานเทศกาลซึ่งคงจะไม่ใหญ่โตเท่าอีกปีละครั้ง โดยหมู่บ้านต่าง ๆ ต้องจัดส่งข้าวและผลไม้มาช่วยงานลัทธิการบูชาหริจันทนะนี้ กระทำร่วมกับลัทธิการบูชาพระพรหม ซึ่งต้องมีการจัดเตรียม

"เสาข้าวเจ้า" *(อันนาลึงค์)*[66] ในเรื่องนี้ เรายังพบคำสันสกฤตโบราณคือคำว่า *มากหะ* ซึ่งหมายถึงการเซ่นสรวงอีกด้วย การกล่าวอ้างถึงการบูชาหริจันทนะ ยังพบในยุคที่ล่ามาจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า คือในตำราภาษาชวาเก่าตอนปลาย *ตันตู ปังเคลาราน* ตำรานี้ได้บอกไว้ว่า พราหมณ์ก็แสดงความเคารพสักการะเทพหริจันทนะนี้ด้วย กรณีนี้ก็เช่นเดียวกับกรณีอื่น ๆ (กรณีที่เกี่ยวข้องกับพระพรหมและภัฏร คุรุ) คือเราอาจได้ตัวอย่างที่แสดงถึงเทพของออสโตรนีเซียครั้งโบราณที่อยู่ในชื่ออินเดีย ทว่าเรื่องนี้เป็นเพียงแค่สมมุติฐานที่คิดว่าพอจะเป็นไปได้ ตราบเท่าที่ยังไม่มีเบาะแสที่ระบุอัตลักษณ์ของเทพออสโตรนีเซียดังกล่าว[67]

คาถาสาปแช่ง ซึ่งพบอยู่เสมอในตอนท้ายคำประกาศมอบสิทธิต่าง ๆ ในภาษาชวาโบราณ เอกสารสิทธิ์เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจที่แสดงถึงลักษณาการซึ่งศาสนาฮินดู ถูกนำมาผสมเข้ากับความเชื่อออสโตรนีเซียครั้งโบราณ บางครั้ง มีการเชิญเทพมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเทพองค์สำคัญ ๆ

---

[64] N. J. Krom, "*Over het Çiwaïsme van Midden-Java,*" ***Mededeelingen der Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde***, 58, serie B, no. 8 (1929).

[65] F. D. K. Bosch, "De Sanskrit Inscriptie Op Den Steen van Dinaja (682 Çaka)," TBG, 57 (1916); "Het Lingga-Heiligdom van Dinaja," ibid., 64 (1924); J. G. de Casparis, "Nogmaals de Sanskrit-Inscriptie Op Den steen van Dinojo," ibid., 81 (1941).

[66] ข้าวสุกทำเป็นรูปทรงกรวย ยังมีใช้อยู่ทั่วไปในพิธี*สลามีตัน*ของชวา Cf. Clifford Geertz, ***The Religion of Java***, London, 1960, 39f.; Pigeaud, ***Java***, III. 118 and IV. 178.

[67] ในอินเดียรู้จักหริจันทนะกันเป็นอย่างดี ในฐานะชื่อของต้นไม้ต้นหนึ่งในสวรรค์ อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมิได้พบกรณีตัวอย่างการใช้คำนี้ที่ระบุถึงความเป็นเทพในงานนิพนธ์ใด ๆ ของอินเดียเลย

ระดับสูงของฮินดู ตั้งแต่พระพรหม พระวิษณุ และมหาเทวา (หรือมเหศวรหรือพระศิวะ ทว่าจะเรียงตามลำดับเช่นนี้เสมอ) จากนั้นจะตามมาด้วยพระอาทิตย์และพระจันทร์ "ธาตุ" ทั้งแปด ได้แก่ดิน น้ำ ไฟ ลม ผู้เช่นสังเวย อากาศธาตุ เวลา (*กาละ*) และความตาย (*มฤตยู*) ต่อจากนั้น เราจะได้บัญชีรายชื่อเทพชั้นรอง ๆ มาทั้งหมด ไม่เฉพาะเทพชนิดธรรมดาสามัญเท่านั้น (*คาณะ ภูตะ เปรตะ* ฯลฯ) แต่ยังรวมถึงกลางวันและกลางคืน รวมทั้งเทพยามพลบอีกสององค์ (ต่อมาภายหลังมีสาม) ผู้พิทักษ์ท้องฟ้าสี่องค์ เทพลึกลับสององค์คือ*ปูตระเทวตา* และ*รามะเทวตา* (จะเปรียบกับการอ้างถึงพระรามในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าได้หรือไม่?) วินายะกะทั้งหก ซึ่งเป็นรูปแบบต่าง ๆ ของพระคเณศ หรือเทพที่เกี่ยวข้องกับพระคเณศ [68] ก็ปรากฏอยู่ในบัญชีรายชื่อนี้ด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงจุดทั้งแปดในเข็มทิศ บวกกับทิศเบื้องบนกับเบื้องล่าง (*อิ สอร์ อิ รูหุร์*) แม้กระทั่งเทพีทุรคา (เรียกว่า*ทุรคาเทวี*เสมอ) ก็ปรากฏในหมู่ผู้มีอำนาจระดับรอง ๆ เหล่านี้ด้วย ดังที่หะริอานิ สันติโก ได้แสดงให้เห็นแล้ว คาถาสาปแช่งเหล่านี้ เป็นครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นของพัฒนาการที่นำไปสู่การคิดสร้างทุรคาขึ้นมาเป็นปีศาจกินมนุษย์ที่น่าสะพรึงกลัวซึ่งสิงสถิตย์อยู่ตามสุสานต่าง ๆ[69]

ส่วนที่น่าสนใจมากที่สุดในคำสาปแช่งพวกนี้ คือการเชิญเทพที่ได้รับพรพิเศษ (*เทวตา ประสิทธะ*) ผู้ซึ่ง "ปกป้องพระราชวังของกษัตริย์และดินแดนมะตะรัม" (*มังครักษะ กะฑะตวัน ศรีมหาราชา อิง ภูมิ มะตะรัม*) ตัวอย่างนี้ นำมาจากจารึกสุคิห์มาเนกของกษัตริย์ทักษะ สมัยค.ศ. 915—สมัยเมื่อ *เกรตนยังอยู่ในชวากลาง* สำหรับ "เทพที่ได้รับประสาทพร" เหล่านี้ ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด ว่าย่อมต้องเป็นราชบรรพบุรุษ กษัตริย์ซึ่งกลายเป็นเทพแห่งมะตะรัมเหล่านี้ คือบุคคลที่ระบุไว้ในข้อความที่สอดคล้องกันในบัญชีรายชื่อและตำแหน่งของกษัตริย์องค์ก่อน ๆ เหล่านั้น ตามที่ปรากฏในจารึกมันตยาสิห์ สมัยค.ศ. 907[70] สำหรับจารึกสุคิห์มาเนก[71]นั้น เนื้อความยังเพิ่มคำที่ชวนให้ฉงนอย่าง *อุมา สุก อิ ศาริรา นิง วัง กาเบห์* ซึ่งหมายถึง "เข้าสู่ร่างของทุกคน" ต่อจากการกล่าวถึง "เทพที่ได้รับประสาทพร" ทั้งหลาย เห็นได้ชัดว่า จิตวิญญาณของอดีตประมุของค์ก่อน ๆ นั้น คิดกันว่า แพร่เข้าไปถึงความคิดจิตใจของประชาชน และชักนำให้พวกเขาปกป้องคุ้มครองสถาบัน การปกป้องเป็นหน้าที่สูงสุดของกษัตริย์ ซึ่งถือกันว่า จะต้องทรงดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ภายหลังพ้นจากชีวิตในโลก

---

[68] สำหรับ*ษาฑวินายะกะ* และคำอื่น ๆ ที่พบในคำสาปแช่งในภาษาชวาเก่า ดู Edi Sedyawati, "Pengarcaan Gaṇeśa Masa Kediri dan Siṇhasāri," Ph.D. thesis, Universitas Indonesia, 1985, ผลงานสำคัญชิ้นนี้ มีฉบับภาษาอังกฤษซึ่งอยู่ในระหว่างการจัดทำที่สถาบันในเนเธอร์แลนส์ คือ Koninklijk Instituut voor de Taal-Land-en Volkenkunde, Leiden, Netherlands.

[69] Hariani Santiko, "Kedudukan Bhaṭārī Durgā di Jawa Pada abad X-XV Masehi," Ph.D. thesis, Universitas Indonesia, 1987, 146ff.: ผลงานที่สำคัญพอ ๆ กับชิ้นนี้ ยังไม่มีฉบับภาษาอังกฤษ

[70] W. F. Stutterheim, "Een Belangrijke Inscriptie Uit de Kedoé," TBG, 58 (1927), in particular 210.

[71] ดู Brandes and Krom, OJO, 30, B27/28.

นี้ไปแล้ว ด้วยการปกแผ่เข้าไปถึงความตั้งใจของราษฎรของพระองค์ ข้อความข้างต้นยังบรรยายให้เห็นถึงความคิดเรื่องการยกกษัตริย์ขึ้นเป็นเทพ ดังจะให้รายละเอียดข้างล่างนี้

อำนาจและแนวคิดของพุทธศาสนาไม่เคยมีปรากฏอยู่ในคำสาปแช่งเหล่านี้ และในนิกายไศวะก็มิได้โดดเด่นขึ้นมา มีการกล่าวถึงมหาเทวาหรือมเหศวร (สองพระนามของพระศิวะ) และทุรคา (ทุรคาเทวี ในระดับที่ต่ำกว่า*ศักติ*ดังที่ควรของพระศิวะ) รวมทั้งการกล่าวถึงนันทิศวรและมหากาฬ (ซึ่งเป็นร่างที่ต่ำศักดิ์ของพระศิวะ ทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าประตูหรือ*ทวารบาล*) นอกจากนั้นยังมีการอ้างอิงถึงอย่างสำคัญถึงพระอรหันต์แห่งปาศุปตัส และนิกายต่าง ๆ ของไศวเวทที่เกี่ยวข้อง ด้วยคำว่า *ปัญจะกุศิกะ* ซึ่งบางครั้ง ก็ระบุอย่างเจาะลงลงไปเลยว่า กุศิกะ คารคะ ไมตรี กุรุษยา และปตัญชลี [72]

ตัวอย่างเทพออสโตรนีเซียหรืออำนาจเหนือธรรมชาติได้แก่ จระเข้ซึ่งมีชื่อว่า สิ ปามุงคอน และสัตว์น้ำขนาดยักษ์ใหญ่น่าเกลียดน่ากลัวอีกตัวหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ตัณฑัง ลูอาห์ ซึ่งอาจเป็นภูติประจำแม่น้ำ เพราะคำว่า *ลูอาห์* = แม่น้ำ ชื่อหลังนี้ ชวนให้นึกไปถึงชื่อ ตันทรัน ลูอาห์ ซึ่งได้รับการเรียกเชิญมาในตอนเริ่มต้นของคำสาปแช่งในจารึกของศรีวิชัย ได้แก่จารึกโกตา กาปูร จารึกการัง บราหิ จารึกเตลาคา บาตูและจารึกปาลัง ปาเซมาห์[73] ตันทรัน ลูอาห์นี้ คงเป็นเทพผู้อุปถัมภ์องค์พิเศษของศรีวิชัย และเป็นไปได้ว่าคงเกี่ยวข้องกับแม่น้ำมุสิ การปรากฏตัวอย่างไม่คาดฝันของเทพองค์นี้ในชวากลางเมื่อกว่าสองร้อยปีให้หลัง อาจเป็นตัวอย่างของการหยิบยืมเทพที่ทรงอิทธิฤทธิ์กันไปมาระหว่างเกาะต่าง ๆ ตัวอย่างปรากฏในจารึกค.ศ. 907 ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น[74] ด้วยเหตุที่จารึกนี้มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ จึงได้มีการกล่าวถึงเทพมากองค์กว่าปกติมาก มีจระเข้ที่มีชื่อว่า มานาลู และมีงูชนิดต่าง ๆ (*อูลาซาร์ปา*) และไฟชนิดต่าง ๆ (*ญาละ* และ *อะปุย*) คำและชื่อทั้งหลายเหล่านี้ จะมีคำว่า *สัง หยาง* นำหน้ามาก่อน ซึ่งปกติแล้ว เป็นการระบุถึงเทพ สัตว์และวัตถุที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีขวานศักดิ์สิทธิ์ (*สัง หยาง วาดัง*) หัวใจศักดิ์สิทธิ์ (*สัง หยาง เตอาส*) ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นศูนย์กลางของสถาบัน และแท่งข้าวศักดิ์สิทธิ์ (*สัง หยาง กุลุมปาง*)

แม่น้ำบางสายเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ อาทิเช่น แม่น้ำเบนกาวัน โซโล (*สัง หยาง ภัควัน*) เช่นเดียวกับภูเขาบางลูก ดังที่ตำราภาษาชวาโบราณ*ตันตุ ปังเคลาราน* บันทึกถึงตำนานลึกลับไว้ว่า มหาเมรุหรือสุเมรุ อันเป็นที่พำนักของเทพทั้งหลาย ถูกขนมายังชวา และตั้งลงทางตะวันออกของเกาะ คือภูเขา คุนุง เสเมรุ ในปัจจุบัน การบูชาภูเขาไฟที่ยังคุกรุ่นอยู่ในละแวกนั้น คือภูเขาโบรโม มีปรากฏ

---

[72] กล่าวถึงเป็นครั้งแรกในจารึกมธุรา ของพระเจ้าจันทรคุปต์ ที่ 2 (ค.ศ. 380) จัดพิมพ์โดย D.R. Bhandarkar, ***Epigraphia Indica*** 21 (1921) 8f.; D. C. Sircar, ***Select Inscriptions***, 2nd edn, Calcutta, 1965, I. 277-9; R. C. Agrawala, ***Journal of the Historical Society of Baroda*** 20 (1970) 355f.

[73] G. Cœdès, "Les Inscriptions Malaises de **Ç**rivijaya," BEFEO, 30 (1930); สำหรับคำนี้ ดูบันทัดที่ 12 ในหน้า 40 และ cf. หน้า 55.

[74] ดู Brandes and Krom, OJO, 30 line B-28/29.

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบ ภูเขาไฟลูกนี้ ถือกันว่าเป็นที่อยู่ของพระพรหม ผู้ซึ่งในชวาโบราณถือว่าเป็นไฟ ภูเขาลูกที่เล็กกว่ามาก คือภูเขาเปนังคุนคัน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุราบายา ได้รับการเคารพบูชาด้วยเหตุที่มีรูปทรงสมบูรณ์ กล่าวคือ มียอดอยู่กึ่งกลาง ล้อมรอบด้วยยอดที่เตี้ยกว่าสี่ยอด ตรงจุดซึ่งใกล้เคียงกับเข็มทิศ อันเป็นรูปทรงที่ถือกันว่าเป็นรูปทรงของภูเขาของเทพเจ้า มีการค้นพบอารามเล็กๆ มากมายตั้งอยู่บนไหล่เขาเหล่านี้ ส่วนใหญ่ เป็นอารามที่สร้างขึ้นเมื่อสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า[75]

ลัทธิความเชื่อเหล่านี้ แม้ว่าส่วนใหญ่แล้ว น่าจะเป็นของออสโตรนีเซีย แต่ก็สอดคล้องกลมกลืนไปกับศาสนาฮินดูนิกายพราหมณ์ การบูชาเทือกเขาว่าเป็นที่อยู่ของเทพเจ้าที่มีอำนาจสะท้อนอยู่ในเรื่องราวอันเป็นตำนานปรัมปรา อาทิเช่น ภูเขาหิมาลัย เป็นบิดาของปารวาตี ชายาของพระศิวะ องค์เทพเจ้าสูงสุดเองนั้น ก็บรรยายถึงกันอยู่บ่อย ๆ ว่าทรงเป็น “เจ้าแห่งภูเขา” (คิรินทรา หรือคำที่มีความหมายตรงกับคำนี้) ราชวงศ์ต่าง ๆ ก็มักเคารพบูชาภูเขาลูกหนึ่งลูกใดโดยเฉพาะ อย่างเช่นราชวงศ์ต่าง ๆ ในราชบุต นับถือภูเขาอาบู และคงคาตะวันออกแห่งโอริสสา ก็เคารพภูเขาโคกรรณะ หรือภูเขา “หูวัว” สำหรับการบูชาแม่น้ำนั้น ไม่เฉพาะแต่ชื่อคงคา (แม่น้ำคงคา) และยมุนา (และสถานที่ซึ่งแม่น้ำทั้งสองสายนี้ไหลมาบรรจบกันที่ปรายาคะ ใกล้กับอัลลาหะบัดเท่านั้น) แต่ยังรวมถึงแม่น้ำกาเวรี (คงคาใต้) แม่น้ำสรัสวตี แม่น้ำโคมาติ (คุมติ) และแม่น้ำสายอื่น ๆ อีก ที่ผุดขึ้นมาในความคิด ไฟนั้น เคารพกันในรูปของไฟสังเวยแด่เทพอัคนี ของพราหมณ์ ฯลฯ และงู ก็ได้รับการเคารพบูชาเป็น*นาค* ลัทธิความเชื่อของอินเดียและอินโดนีเซีย ร้อยประสานเข้าด้วยกันในระดับซึ่งบ่อยครั้ง เป็นไปไม่ได้ที่จะ ตัดสินว่า องค์ประกอบส่วนไหนของศาสนาในดินแดนส่วนภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นของออสโตรนีเซียที่ใช้ชื่ออินเดีย หรือส่วนไหนเป็นของอินเดียที่ได้รับอิทธิพลมาจากขนบประเพณีของออสโตรนีเซียกันแน่

การพิจารณาพัฒนาการของศาสนาที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไศวะเวท และที่มีความสำคัญด้อยกว่าคือ ไวษณพกับพุทธ นั้นเราต้องพิจารณาโดยเปรียบกับภูมิหลังของลัทธิและพิธีการต่าง ๆ รวมทั้งความคิดและความเชื่อทั้งหลาย ดังที่ได้บรรยายไว้ในส่วนนี้

ไศวะและไวษณพ

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การบูชาพระศิวะ รวมทั้งเทพและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ เป็นรูปแบบของศาสนาฮินดูที่มีอยู่อย่างดกดื่นในชวา นิกายต่าง ๆ ที่นับถือพระวิษณุเป็นเทพสูงสุด ก็มีเอ่ยถึงอยู่เหมือนกัน ทว่าไม่มีความสำคัญเท่า พุทธศาสนา (มหายาน) นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง คือมีนับถือกันมากในสุมาตรา คาบสมุทรมลายูและกาลิมันตันตะวันตก ส่วนในชวานั้น พุทธศาสนา

---

[75] V. R. van Romondt, ***Peninggalan-Peninggalan Purbakala di Gunung Penanggungan***, Dinas Purbakala Republik Indonesia, Jakarta, 1951.

รุ่งเรืองเป็นส่วนใหญ่ในสมัยไศเลนทร์ (ประมาณ ค.ศ.750-850) และอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยสิงหัดส่าหรี-มัชปาหิต (ประมาณ ค.ศ.1250-1450) ทว่าเคียงข้างไปกับลัทธิไศวะ

ในบริเวณที่มีผู้นับถือนิกายไศวะกันมากนั้น ส่วนใหญ่แล้ว มีศูนย์กลางอยู่ที่ราชสำนัก ทว่านิกายไศวะก็แผ่รัศมีกระจายออกจากราชสำนักไปยังศูนย์กลางที่อยู่ระดับที่สองรองลงไป และไปสู่ชนบท อิทธิพลของนิกายไศวะในชุมชนเกษตรกรรมคงจำกัดอยู่เพียงแค่บางส่วนของไศวะที่สอดคล้องกับความเชื่อของประชาชนทั่วไปเท่านั้น แม้ว่ามีขีดจำกัดดังกล่าว แต่ความสำคัญของนิกายไศวะ ก็มีมาก ส่วนใหญ่เป็นเพราะนิกายนี้เฟื่องฟูขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทรซึ่งทิ้งอนุสรณ์สถานขนาดใหญ่ และงานนิพนธ์ยุคก่อนมุสลิมที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่เอาไว้เบื้องหลัง

สำหรับงานนิพนธ์นั้น ไม่เฉพาะแต่ตำราในรูปคำสอนที่เอ่ยถึงในตอนต้นของบทนี้เท่านั้น ทว่างานวรรณคดีที่เขียนขึ้นด้วยภาษาชวาเก่า ส่วนใหญ่แล้ว ได้รับแรงดลใจหรือได้รับอิทธิพลจากนิกายไศวะ สำหรับโบราณคดีนั้น มีวิหารพระศิวะมากมายที่ได้รับการอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์ในชวากลางและชวาตะวันออกและในบาหลี รูปปั้นพระศิวะและเทพที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าแม่ทุรคา พระคเณศและผู้ที่เรียกกันว่า คุรุ มีอยู่อย่างมากมาย รูปบูชาของพระศิวะ ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ในรูปของมหาเทวาอันอลังการ คือมีสี่กรพร้อมด้วยเครื่องประดับศีรษะ (*ชฎามกุฎ*) มีเนตรที่สาม กับเครื่องหมายประจำตัว (ตรีศูร สร้อยประคำ สายธุรำในรูปงู ฯลฯ) เครื่องทรงและเครื่องประดับอย่างกษัตริย์ ที่พบไม่บ่อยเท่ากับที่กล่าวมาแล้วนี้คือพระศิวะในรูปแบบของอสูรคือพระกาฬหรือไภรพ ซึ่งเปลือยกายสวมแต่มาลัยทำจากกะโหลกศีรษะ และส่วนประกอบที่น่าสะพรึงกลัวอย่างอื่น ๆ หรือไม่เช่นนั้น ก็ในรูปแบบของ “ผู้รักษาประตู” (ทวารบาล) นั่นคือ ผู้พิทักษ์ทางเข้าเทวาลัย (ประกอบด้วยเทพนันทิศวรกับวัวทรง และมหากาฬ ในฐานะผู้ทำลายโลก) นอกจากรูปแบบในลักษณะรูปบูชาเหล่านี้แล้ว ยังมีการบูชาพระศิวะในรูปของสัญลักษณ์ที่เป็นหลักสำคัญของพระองค์ด้วย นั่นคือลึงค์ ซึ่งเดิมนั้น คือองคชาติ ทว่าแสดงออกในแบบที่สวยงาม ทำเป็นเสากับฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนที่อยู่ตรงกลางเป็นรูปหกเหลี่ยมและส่วนยอดกลม ทว่ามีลักษณะแตกต่างกันออกไปได้มากมาย รูปแบบอื่น ๆ ของพระศิวะซึ่งได้รับความนิยมในอินเดียใต้ อย่างเช่นนาฏราชขณะฟ้อนรำ และรูปปั้นหมู่อย่างเช่นโสมาสขันทะ (ประกอบด้วยพระศิวะกับพระชายาคือพระอุมา และขันทกุมาร พระโอรสองค์เล็กอยู่ตรงกลาง) รูปแบบพวกนี้จะไม่พบในชวา

เทวาลัยพระศิวะโดยทั่วไปแล้ว จะมีลึงค์หรือรูปปั้นพระศิวะในท่ายืนอยู่ในห้องด้านใน ห้องนี้มีทางเข้าอยู่ด้านตะวันออก โดยผ่านห้องเล็ก ๆ ทางด้านหน้าเข้าไป แต่ละฟากของทางเข้า มีซอกตื้น ๆ สำหรับวางรูปปั้นผู้พิทักษ์คุ้มกันดังที่กล่าวข้างต้น ที่ผนังใหญ่อีกสามด้านของเทวาลัย ก็มีซอกเล็ก ๆ เช่นกัน หรือหากว่าเป็นเทวาลัยใหญ่ จะมีห้องในอันดับรอง ๆ ลงไป ซอกหรือห้องของด้านใต้ มีรูปยืนของเทพซึ่งไว้เคราและอ้วน มีสองแขนและแต่งตัวสมถะ ถือแส้ปัดแมลง (*จามรา*) กับขวดน้ำ (*กามัณฑาลุ*) ในซอกหรือห้องของส่วนผนังด้านตะวันตก มีพระคเณศ สี่กร เศียรช้าง และส่วนทางเหนือ เป็นเจ้าแม่ทุรคา ซึ่งเป็นอีกภาคหนึ่งของชายาของพระศิวะ ในปางมหิษาสุรมรรทินี หรือ

“สังหารอสูรกระบือ” องค์เทพีประทับยืนอยู่บนหลังกระบือ พร้อมกับกวัดแกว่งอาวุธต่าง ๆ มากมายที่มีอยู่ในอ้อมแขนทั้งแปด กำลังถึงจุดที่จะฆ่าปีศาจขณะที่ฝ่ายปีศาจก็พยายามหนีโดยผ่านทางบาดแผลที่คอกระบือ[76]

รายละเอียดเหล่านี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอันเนื่องมาจากการรวมเทพต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นแบบฉบับของชวาโบราณ แม้ว่า รูปบูชาแต่ละรูปจะตรงกับลักษณะที่แสดงออกในอินเดีย ยกเว้นแต่ภาพบูชาในซอกด้านใต้ ตามเทวาลัยในอินเดียใต้นั้น ปกติแล้ว ซอกนี้เป็นที่ประทับในท่านั่งของพระศิวะ คือทักษิณามูรติ ซึ่งหมายถึง “คุรุที่สูงสุด” พระศิวะในภาพนี้สวมมงกุฎทรงกรวย (*กิรีฎะ*) มีสี่กร ถือสิ่งของประจำพระองค์และประดับประดาอย่างหรูหรา แต่ในชวาพระองค์ทรงถูกแทนที่ด้วยภาพครูที่สุขุมกว่า ความเกี่ยวพันกับพระศิวะของภาพนี้ จำกัดอยู่เพียงแค่มีตรีศูลปรากฏอยู่ด้วยเท่านั้น เมื่อเปรียบกับทักษิณามูรติแล้ว รูปปั้นนี้ มักระบุกันว่าเป็นรูปของครูที่เป็นเทพ (ภัฏร คุรุ) ทว่านักวิจัยในระยะหลัง ๆ มักตามอย่าง อาร์.เอ็น.จี. โพเอร์พัตชาระกะ *[77]ด้วยการตีความรูปปั้นนี้ว่าคือปราชญ์อคัสตยะ เป็นเรื่องที่อาจดูแปลกที่มีการนำ*ฤาษี* ถึงจะฉลาดปราชญ์เปรื่องและมีอิทธิพลมากอยู่ก็ตาม มาตั้งอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกับเทพอย่างเช่นเจ้าแม่ทุรคาและพระคเณศ ทว่าก็เป็นที่ทราบกันว่าอคัสตยะ ได้รับความเคารพนับถือมากเป็นพิเศษในชวา ในปี ค.ศ.760 มีการสร้างรูปบูชาของอคัสตยะและสร้างวิหารถวายให้ ในชวาตะวันออก[78] ไม่ว่าการตีความแบบไหนเป็นฝ่ายถูกก็ตาม ไม่มีข้อกังขาแต่อย่างใดในข้อว่า คุรุผู้นี้ เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่ได้รับความนิยมนำมาแสดงเป็นรูปเคารพมากที่สุดในชวาโบราณ เรื่องนี้อาจสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงความรู้สึกครั่นคร้ามที่มีมากเป็นพิเศษต่อครูในชวา ที่มีมาจนกระทั่งถึงยุคหลัง ๆ เมื่อไม่นานมานี้

เทพอีกสององค์ คือพระทุรคาและพระคเณศนั้น ได้รับความนิยมมากเช่นกัน ดังปรากฏให้เห็นจากจำนวนรูปปั้นที่มีตกทอดมาถึงเรา ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรูปปั้นอื่น ๆ แล้ว นับว่ามากทีเดียว เป็นเรื่องน่าแปลกที่เทพีทุรคา ชายาของพระศิวะ ปรากฏบ่อยที่สุดในท่าที่ใฝ่วิวาทเช่นที่ได้บรรยายข้างต้น ขณะที่พระคเณศนั้น แม้ว่าจะถืออาวุธ แต่ก็ค่อนข้างมีเมตตา สำหรับกลุ่มเทพสี่องค์ คือพระศิวะที่ทรง “รายล้อม” ด้วยคุรุ พระคเณศและพระนางทุรคานั้น มีผู้เสนอแนะว่า เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงตัวแสดงสำคัญบนเวทีโลกที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่ในระดับเทพ อันได้แก่กษัตริย์ มัคคุเทศก์ทางจิตวิญญาณของ

---

[76] ภาพบูชาของพระคเณศและเจ้าแม่ทุรคา มีบรรยายอยู่ในผลงานที่กล่าวแล้วในเชิงอรรถ 68 และ 69 ข้างต้น แต่ยังไม่มีผลงานที่ศึกษาถึงอคัสตยะ (หรือ*ภัฏระ* คุรุ) ในแบบเดียวกันนี้

* ชื่อนี้มีวิธีเขียนอีกแบบหนึ่งคือ เพอร์พัตชาระกะ (Perbatjaraka) ในบทที่ 1

[77] ***Agastya in den Archipel,*** Leiden, 1926

[78] ดูเชิงอรรถ 38 ข้างต้น จารึกที่ทิโนโย ค.ศ. 760 เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัดและรูปบูชาของอคัสตยะ (อันที่จริงแล้ว เป็นการนำรูปบูชาที่ทำด้วยหินสีดำมาแทนที่รูปบูชาที่ทำด้วยไม้จันทน์ที่เป็นของเก่ากว่า)

พระองค์ อัครเสนาบดีและพระราชินี[79] ทัศนะการมองโลกอย่างเป็นเวทีนี้ เป็นที่รู้จักกันอย่างดีในอินโดนีเซีย อาทิเช่น มีนัยที่บอกอยู่ในวรรคแรกของคำประพันธ์ร้อยกรอง *อรชุนวิวาหะ* (การแต่งงานของอรชุน) และในการเชิดหนังตลุงของชวา (*วาหยัง กูลิต*)[80]

นอกจากรวมอยู่ในกลุ่มเทพทั้งสี่นี้แล้ว เจ้าแม่ทุรคาและพระคเณศ ยังได้รับความเคารพบูชาโดยลำพังพระองค์เองด้วย เจ้าแม่ทุรคานั้น ทรงเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับสุสานมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนพระคเณศทรงได้รับความเคารพในเรื่องความสามารถในการเคลื่อนย้ายอุปสรรคที่ใหญ่โตด้วยพลังอันไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น รูปปั้นของพระคเณศจึงประดิษฐานอยู่ตามจุดอันตรายทั้งหลาย เช่นบริเวณที่ใช้ข้ามแม่น้ำหรือทางผ่านบนภูเขา เรามีตัวอย่างอย่างน้อยหนึ่งกรณี ที่รูปพระคเณศ ถูกนำมาตั้งไว้ข้างทางคมนาคมสายสำคัญซึ่งมักมีโจรปล้นอยู่บ่อย ๆ ดังปรากฏในจารึกที่ลงเวลาไว้ในค.ศ. 891 โดยเขียนไว้ด้านหลัง[81] นอกจากนั้นแล้ว พระคเณศยังได้รับการอัญเชิญมาอยู่เสมอ เมื่อจะเริ่มต้นการเขียนงานนิพนธ์ต่าง ๆ

ในอินเดียนั้น พระศิวะทรงเกี่ยวโยงอยู่กับพระพรหมและพระวิษณุในองค์สามของฮินดู คือ ไตรมูรติ ทว่าคำนี้ ไม่ปรากฏในวรรณคดีภาษาชวาเก่า แนวคิดนี้เป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดี[82] ทว่าไม่สู้ได้รับความเอาใจใส่ ทั้งพระพรหมและพระวิษณุต่างได้รับความเคารพนับถืออย่างยิ่ง รูปปั้นของพระพรหมที่มีสี่พักตร์ มีตกทอดเหลือมาถึงเราเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเมื่อเปรียบกับที่มีอยู่ในอินเดียหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคแผ่นดินใหญ่แล้ว นับว่ามีมากกว่ามากทีเดียว ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของพระพรหมในชวาโบราณ คือความเกี่ยวข้องกับไฟ รวมทั้งไฟใต้ดินที่เผยตัวออกมาโดยผ่าน

---

[79] W. F. Stutterheim, "De Dateering van Eenige Oostjavaansche Beeldengroepen," TBG, 66 (1936)

[80] J. Zoetmulder, ***Kalangwan***, The Hague, 1974. 241f.

[81] OJO XIX and XX; H. Bh. Sarkar, Corpus of Inscriptions of Java, I, Calcutta, 1971, nos. LVI and LVII, in particular the latter, lines 10-11. ข้อความช่วงแรก จารลงในหินชนิดธรรมดา ส่วนที่สอง จารลงที่ด้านหลังของรูปพระคเณศ ข้อความที่น่าสนใจมากที่สุดในจารึกนี้คือ makaphalā karakṣāna nikanang hawān gĕng, หรือ "ด้วยความหวังอย่างเต็มเปี่ยมว่าจะส่งผลในเชิงป้องกันถนนสายนี้"

[82] อาทิเช่น มีสะท้อนอยู่อย่างชัดเจนในแนวคิดของกลุ่มโลโร จองกราง ที่ปรัมปะนัน วิหารองค์ประธานสามองค์ ของสถานที่นี้ สร้างอุทิศแก่พระศิวะ พระพรหมและพระวิษณุ โดยแต่ละองค์ยังมีวิหารขนาดเล็กกว่า สร้างอุทิศแก่พาหนะที่เทพแต่ละองค์ทรงตามลำดับ (โคนันทิ หงส์และครุฑ) อย่างไรก็ดี ควรสังเกตว่า วิหารองค์กลางและซึ่งเด่นกว่าอย่างเห็นได้ชัด เป็นวิหารที่สร้างถวายแก่พระศิวะ มิใช่พระพรหม อันที่จริงแล้ว การบูชาเทพ "รวม" อย่างเช่นพระหริหระ หรือ อรรธนาริศวร ไม่เคยได้รับความนิยมในอินโดนีเซีย – ต่างจากในกัมพูชาครั้งโบราณ ซึ่งรูปปั้นพระหริหระ มีอยู่ทั่วไป

ภูเขาไฟที่ยังคุกรุ่น[83] สรัสวดี ชายาของพระพรหมกับพาหนะคือหงส์ แทบไม่มีรูปปั้นปรากฏอยู่แม้ว่าจะมีรูปบูชาอยู่หลายรูป ที่ปรากฏออกมาในท่าที่พระพรหมประทับอยู่บนนกยักษ์นี้

อย่างไรก็ดี รูปบูชาของพระวิษณุที่มีอยู่มากมายนี้ หยิบยกประเด็นปัญหาที่ต่างกันขึ้นมาหลักฐานจากหลาย ๆ แหล่ง ทำให้เป็นที่ทราบกันว่า ในชวานั้น ชุมชนไวษณพเป็นชุมชนค่อนข้างเล็ก ทว่าทรงอิทธิพล มหากาพย์*นครเกียรติคม* สละเนื้อที่ให้กับชุมชนที่นับถือพระศิวะด้วยกวีนิพนธ์สองบท แก่ชุมชนผู้นับถือพุทธศาสนาห้าบท และแก่ชุมชนที่นับถือฤาษีนักพรตสี่บท หลังจากนั้นยังมีต่อไปอีกช่วงตอนหนึ่ง ซึ่งครึ่งหนึ่งของช่วงตอนนี้ ระบุชื่อของสถาบันไวษณพ (*วังศะ วิษณุ*) แปดสถาบัน (78-5) เมื่อเปรียบกับสถาบันไศวะซึ่งมีอยู่สามสิบแปดแห่งแล้ว จำนวนแปดนี้นับว่าน้อย แต่ผู้ที่นับถือพระวิษณุ คงต้องมีอิทธิพลมากพอดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง สมัยที่มีการประพันธ์กวีนิพนธ์ (*เกกาวิน*) ซึ่งเป็นบทสรรเสริญพระวิษณุหรือภาคอวตารปางต่าง ๆ ของพระองค์ (พระ*กฤษณะ* พระ*หริวงศ์* พระ*โภมะกวายะ* และอื่น ๆ) นอกจากนี้ กษัตริย์หลายพระองค์ในสมัยนั้น ยังได้รับการยกย่องสดุดีว่าเป็น “อวตารบางส่วน” (*อังศาวตาร*) ของพระวิษณุ กล่าวกันว่า เจ้าชัยนคร กษัตริย์แห่งมัชปาหิต (ครองราชย์ ค.ศ.1309-1321) “ได้เสด็จกลับไปยังวังที่เป็นที่ประทับของพระหริ (ของพระวิษณุ)” (*Nag*. 48-3a) และทรงได้รับการบูชาประหนึ่งว่าเป็นพระวิษณุ (*Nag*. 48-3c)[84]

รูปปั้นของพระวิษณุ ซึ่งระบุโดยได้ง่ายจากเครื่องหมายสำคัญประจำพระองค์ คือ*จักร*และ*สังข์*นั้น มีอยู่อย่างมากมายในชวา การที่พระวิษณุทรงเป็นต้นแบบแห่งความเป็นเทพของกษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอวตารมาเป็นพระกฤษณะและพระราม ลัทธิการบูชาพระวิษณุจึงน่าจะเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับราชสำนัก พระชายาของพระวิษณุ คือพระลักษมีหรือศรี มิได้เป็นแค่สัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์เท่านั้น แต่ได้กลายมาเป็นเทพเจ้าแห่งข้าวโดยเฉพาะ กิจกรรมของพระนางจึงเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ของนาข้าว เมื่อเป็นเช่นนี้ พระลักษมีจึงยังคงได้รับการเคารพบูชาอยู่จนทุกวันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวาตะวันตก ในนามของนิ โพฮาจี สังยาง ศรี[85]

---

[83] J. G. de Casparis, “Oorkonde uit het Singosarische (midden 14e eeuw A.D.” ***Inscr. Ned.-Indie*** I ***(1940).*** จารึกนี้ กล่าวถึงระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบูชาพระพรหม โดยสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับภูเขาไฟคุนุงโบรโม

[84] N. Krom, ***Hindoe-Javaansche Geschiedenis,*** 2nd edn, The Hague, 1931, 170-5. เรื่องงานด้านกวีนิพนธ์ที่กล่าวถึง ดู J. Zoetmulder, ***Kalangwan,*** 283-324. เรื่องรูปปั้นของเจ้า*เกียรตินคร* ดู Pigeaud, ***Java,*** IV. 141: คำว่า arcā แปลเป็นคำว่า “รูปปั้น” และ pratimā ใช้คำว่า “รูปปั้นเล็ก” ในมหากาพย์*นครเกียรติคม*นั้น เจ้าชัยนคร (1309-21) เป็นกษัตริย์พระองค์เดียวที่มีอัตลักษณ์ร่วมกับพระวิษณุ ทว่าในหมู่เจ้าชายนั้น มีอยู่หลายพระองค์ อาทิ เช่น เจ้าชายแห่งเวงเกร อนุชาของพระชายาของกษัตริย์ฮะยัม วูรุค ก็ได้รับการยกเป็นเทพในฐานะพระวิษณุ

[85] K. A. H. Hidding, ***Nji Pohatji Sangjang Sri***, Leiden, 1929; V. Sukanda Tessier, “Le Triomphe de Srī en Pays Soundanais,” Publications de l’EFEO, 101 (1977).

ที่ยิ่งได้รับความนิยมมากกว่าพระชายาของพระวิษณุไปอีก คือพระพาหนะของพระวิษณุ พระพาหนะที่ว่านี้คือครุฑ นกสวรรค์ ผู้ไปช่วยกู้น้ำอมฤตและกินงูที่เป็นอันตราย ครุฑนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในรูปที่เป็นนก หรือที่พบบ่อยกว่านั้น คือในรูปที่เป็นมนุษย์ มิได้มีความหมายเพียงแค่เป็นพระพาหนะของพระวิษณุ หากมีรูปปั้นโดด ๆ แต่ลำพังด้วย วิหารสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่แห่งหนึ่งในชวาตะวันออก คือจัณฑิ เกฑาตน มีภาพสลักนูนเป็นชุด เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับครุฑ (*คารุเฑยะ*)[86] นอกจากนี้ ครุฑ (การุดา) ยังมีแสดงเด่นอยู่ในตราเครื่องหมายของสาธารณรัฐอินโดนีเซียและมีอยู่ในชื่อของสายการบินแห่งชาติของอินโดนีเซียด้วย

นอกจากความแตกต่างอย่างเด่นชัดในเรื่องการเน้นแล้ว การบูชาพระศิวะและเทพอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กันอยู่ ยังแสดงถึงความเบี่ยงเบน ไปจากขนบประเพณีอินเดียอย่างสำคัญอีกสองสามประการ กล่าวในอีกทางหนึ่ง วิธีคิดที่เป็นฐานให้แก่ศิลปะและสถาปัตยกรรมของอินโดนีเซียในยุคต้น ๆ คงจะแตกต่างออกไปมาก เช่นเดียวกับในอินเดียนั้น เทวาลัยมิได้ตั้งอยู่โดยลำพัง แต่กอปรเป็นส่วนหนึ่งของหมู่เทวาลัย ในอินโดนีเซีย หมู่เทวาลัยดังกล่าวอาจใหญ่มาก ประกอบด้วยอาคารแยกกันเป็นร้อย ๆ หลัง ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า เทพที่หมู่เทวาลัยทั้งหมดสร้างขึ้นเพื่อถวายให้แก่พระองค์นั้น คิดเห็นกันว่าเป็นกษัตริย์บนสวรรค์ที่ปกครองจักรวาล เช่นที่กษัตริย์ในโลกปกครองราชอาณาจักรของพระองค์ ("โลก" ในแง่ทฤษฎี) โดยทั่วไปแล้ว ราชอาณาจักรนั้นคิดเห็นกันว่าเป็นประหนึ่ง*มัณฑาลา* [87] ซึ่งประกอบด้วยวงกลมหลาย ๆ วง ที่มีศูนย์กลางร่วมกัน และกษัตริย์ทรงอยู่ ณ ศูนย์กลางของวงกลมเหล่านี้ วงกลมวงในสุดนั้น สงวนไว้ให้กับกษัตริย์กับผู้ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่สุด วงกลมช่วงกลางเป็นของข้าราชบริพารและเจ้าพนักงานที่ถือว่าเป็นข้าของศูนย์กลาง ส่วนที่อยู่ด้านนอกนั้น เป็นของประมุข (กึ่ง) อิสระ ซึ่งมีพันธะที่จะต้องแสดงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ (ผู้ที่เป็นหลักสำคัญที่สุด) นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการแบ่งชั้นในแนวดิ่ง โดยที่กษัตริย์อยู่ที่ระดับสูงสุดของยอดพีระมิดที่มีลำดับขั้น โดยที่กลุ่มต่าง ๆ ที่แบ่งกันเป็นชั้น ๆ ประกอบขึ้นเป็นสังคมของสมัยนั้น

หมู่เทวาลัยไศวะเวทที่โรโร (โลโร) จองกราง สร้างขึ้นตามความคิดเหล่านี้ หมู่เทวาลัยนี้(อยู่ห่างจากยอกยาการ์ตาไปทางตะวันออกประมาณยี่สิบห้ากิโลเมตร) แบ่งออกเป็นสามส่วน แต่ละส่วนมีกำแพงของตนเองล้อมรอบ พร้อมด้วยทางเข้า ตรงศูนย์กลาง เป็นเทวาลัยของพระศิวะตั้งตระหง่านเป็นสง่าเหมือนกับหอคอย ด้านข้าง ทางเหนือและใต้ เป็นเทวาลัยของพระวิษณุและพระพรหม ซึ่งเตี้ยลงมาสักหน่อย ตรงข้ามกับเทวาลัยหลักทั้งสามนี้ มีเทวาลัยขนาดเล็กกว่ามาก สร้างถวายแก่พระพาหนะ

---

[86] N. Krom, ***Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst***, 2nd edn, 1923, II. 223-9; Stutterheim, ***Cultuurgeschiedenis van Java in Beeld***, "Weltevreden," 1926, figs 137-42.

[87] เรื่องแนวคิดเกี่ยวกับ*มัณฑาลา*นี้ ดู ***Arthaśāstra,*** ed. R. P. Kangle, Bombay, 1963, 164-7 (text) 364-71 (translation); U. N. Ghoshal, ***A History of Political Ideas***, OUP, 1959, 91-9; O. W. Wolters, ***History, Culture and Region in Southeast Asian Perspectives,*** Singapore, 1982.

ของเทพทั้งสามพระองค์ ส่วนสุดท้าย เป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดย่อม ตั้งอยู่ใกล้กับทางเข้า ซึ่งเป็นทางเข้าสู่ส่วนที่อยู่ชั้นกลาง ส่วนที่อยู่ชั้นกลางนี้ ประกอบด้วยเทวาลัยเล็กๆ ประมาณหนึ่งร้อยห้าสิบหลัง โดยจัดเรียงเป็นสามแถว เห็นได้ชัดว่าเป็นที่บูชาสำหรับเทพชั้นผู้น้อย เทวาลัยเหล่านี้ มีกำแพงล้อมรอบอีก ซึ่งปัจจุบันนี้ เป็นกำแพงที่ล้อมรอบเทวสถานทั้งหมด อย่างไรก็ดี มีร่องรอยของกำแพงล้อมส่วนที่สามอยู่ ทว่ามิได้ขนานกับกำแพงอีกสองกำแพง เนื่องจากไม่ได้ค้นพบซากสิ่งปลูกสร้างอยู่ในส่วนนอก จึงน่าจะเป็นได้ว่า บริเวณนี้ ใช้สำหรับเป็นที่พำนักของพระและบุคลากรประจำเทวาลัยอื่น ๆ โรงเรียนกับหอพัก และอาจจะเป็นได้ว่ามีบ้านพักสำหรับผู้มาเยือน

ในด้านความสำคัญของเทวาลัยเล็ก ๆ มากมายในบริเวณชั้นกลางนั้น เราอาจสรุปอะไร ๆ ได้มากขึ้น ด้วยการเปรียบเทียบกับกลุ่มวิหารพุทธของช่วงสมัยเดียวกันที่พลาวสัน-ลอร์ ที่พลาวสัน-ลอร์นี้ มีวิหารเล็ก ๆ มากมายกับสถูป ล้อมรอบตัวอาคารหลัก และที่วิหารและสถูปเหล่านี้มีจารึกเล็ก ๆ ด้วยคำว่า *อนุโมทะ* ตามมาด้วยตำแหน่งและชื่อ บอกให้รู้ว่า สิ่งปลูกสร้างดังกล่าว เป็นคุณูปการที่สร้างขึ้นด้วยใจกุศลตามคำสั่งของผู้ที่ระบุนามไว้ที่นั้น ข้อความเหล่านี้บ่งบอกให้รู้ว่า เจ้าหน้าที่หรือหัวหน้าประจำท้องถิ่นในส่วนต่าง ๆ ของราชอาณาจักร ได้รับคำขอหรือคำสั่งให้เกื้อหนุนแก่สถาบันของกษัตริย์ ซึ่งเป็นการพิสูจน์ถึงทั้งศรัทธาและความซื่อสัตย์จงรักภักดี สันนิษฐานว่าที่โรโร จองกราง ก็เป็นในทำนองเดียวกัน คือมีชื่อตำแหน่งอยู่หลายตำแหน่ง ที่เขียนด้วยสีแดงหรือดำ ซึ่งยังคงมองเห็นได้ลาง ๆ ฉะนั้นน่าจะเป็นอย่างที่กรอมได้เสนอแนะไว้[88] ว่าวัดของรัฐนั้น เป็นกระจกเงาสะท้อนถึงความสัมพันธ์ภายในราชอาณาจักร

โรโร จองกราง เป็นเครื่องหมายบอกถึงการก้าวสู่สุดยอด ซึ่งตามมาด้วยระยะเวลากว่าสามร้อยปี โดยที่มิได้มีการสร้างสถาบันวัดใหญ่ ๆ ในชวาอีก ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลอยู่มากในสุมาตราและคาบสมุทรมลายู ทว่ามีกรณียกเว้นที่สำคัญ ๆ อยู่ ดังจะเห็นว่า มีรูปปั้นพระนารายณ์ (ที่ตะกั่วป่า ทางใต้ของไทย)[89] สามรูป เป็นของนิกายไศวะ แหล่งโบราณคดีอีกหลายแห่งในหุบเขาบูจัง ที่เมืองเกดะห์ (ไทรบุรี) ประเทศมาเลเซียที่พบว่ามีอยู่เช่นเดียวกัน เนื่องจากไม่มีข้อมูลจากภาพที่บอกเรื่องราวและไม่มีข้อมูลจากจารึก จึงยากที่จะระบุอายุของสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ (ที่จริงแล้ว มีเหลือเพียงฐาน เนื่องจากโครงสร้างส่วนบน คงจะเป็นวัสดุที่เสื่อมสลายได้) ทว่าเครื่องปั้นดินเผาที่พบโดยบังเอิญ

---

[88] ***Hindoe-Javaansche Geschiedenis***, 172; de Casparis, *Prasasti Indonesia*, II (1956) 307ff,; "Short Inscriptions from Tjandi Plaosan-Lor," ***Berita Dinas Purbakala***, no. 4 (1958), especially plate 1.

[89] Alastair Lamb, "Miscellaneous papers on Early Hindu and Buddhist Settlements in Northern Malaya and Southern Thailand," FMJ, N.S. VI (1961); Stanley J. O'Connor, ***Hindu Gods of Peninsular Thailand, Artibus Asiae***, Supplementum 28, Ascona, 1972, 52-88 and figs 28-31; M. C. Subhadradis Diskul, ***The Art of Srivijaya***, Paris, UNESCO, 1980, 23f.

ในย่านใกล้เคียง บ่งชี้ว่า สิ่งปลูกสร้างดังกล่าวนี้ อาจสร้างขึ้นเมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด หรือหลังจากนั้นสักหน่อย[90]

ไศวะเวทรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสามเป็นต้นมา ดังปรากฏให้เห็นจากแหล่งโบราณสถานมากมายในชวาตะวันออกและบาหลี ซึ่งสามารถระบุอายุได้ว่าอยู่ในสมัยระหว่าง ค.ศ.1250 ถึง ค.ศ.1450 แหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญเป็นพิเศษในเรื่องขนาดและความงามมีอยู่สองแหล่ง คือแหล่งโบราณคดีที่สิงหัดส่าหรีและปานาตาราน เทวาลัยที่มียอดสูง (*ปราสาท*) ที่สิงหัดส่าหรี น่าทึ่งเป็นพิเศษตรงที่มีรูปปั้นที่น่าอัศจรรย์ใจของเทพองค์สำคัญ ๆ ของศาสนาไศวะเวท นอกจากพระศิวะในภาคพระมเหศวรสี่กรที่อลังการแล้ว ยังมีองค์ประกอบของเทพสำคัญตามธรรมเนียมไศวะเวท คือรูปปั้นของเจ้าแม่ทุรคา (ในภาคมหิษาสุรมรรทินี—"สังหารอสูรกระบือ" ดังที่ปรากฏในอินโดนีเซียเสมอ จนเกือบจะทั้งหมด) รูปปั้นพระคเณศ และของคุรุ (หรืออคัสตยะ) อย่างไรก็ดี นอกจากนั้นแล้ว เรายังได้พบพระไภรพ พระศิวะปางโหด กับจารึก*จักระจักร* รวมทั้งรูปปั้นของพระวิษณุและพระพรหมด้วย ในแหล่งโบราณคดีแห่งเดียวกันนี้ หรือที่ข้องเกี่ยวกันอย่างใกล้ชิด เรายังได้ค้นพบรูปบูชาปรัชญาปารมิตา หรือ "ปัญญาสูงสุด" ที่มีชื่อเสียง รูปปั้นนี้ปรากฏในรูปของเทพีสองกร ประทับนั่ง ถือตำรา[91] เท่ากับชี้ถึงความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดระหว่างศาสนาไศวะกับพุทธศาสนา

กลุ่มเทวาลัยขนาดใหญ่ที่ปานาตาราน ใกล้กับบลิตาร์ ในชวาตะวันออกนั้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ซึ่งเป็นยุคมัชปาหิต เทวาลัยที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ จึงน่าจะเป็นเทวาลัยของรัฐ กลุ่มเทวาลัยนี้ สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระศิวะ เจ้าแห่งขุนเขา ประกอบด้วยลานสามแห่ง พร้อมประตูทางเข้าใหญ่ทางด้านตะวันตก กับเทวาลัยหลักในลานที่อยู่ทางด้านตะวันออก การจัดวางองค์ประกอบดังกล่าว แตกต่างถึงขั้นพื้นฐานจากกลุ่มเทวาลัยของชวากลาง เช่นที่โรโร จองกราง ที่ชวากลางนั้น สิ่งปลูกสร้างระดับรอง ล้วนถูกจัดอยู่เป็นแถวรอบ ๆ ตัวเทวาลัยที่เป็นหลัก มองในอีกแง่หนึ่ง ลักษณะการจัดวางดังที่ปรากฏที่ปานาตาราน เตือนให้เรานึกไปถึง*กราตอน* พระราชฐานของกษัตริย์ชวา *กราตอน*ที่ยอกยาการ์ตาในปัจจุบัน เราอาจเข้าได้ทางประตูด้านตะวันออก ข้ามลานไปหลายลาน จึงจะไปถึงพระราชฐานชั้นในของกษัตริย์ได้ (หากว่าได้รับอนุญาต) ความคล้ายคลึงนี้มิใช่เหตุบังเอิญ เพราะราชอาณาจักรแห่งสวรรค์นั้น คือการแสดงภาพในอุดมคติของราชอาณาจักรในโลก อย่างไรก็ดี

---

[90] Lamb, "Misc. Papers," 79-81.

[91] เกี่ยวกับเจ้าแม่ทุรคา ดู Stutterheim, Cultuurgeschiedenis, 72, fig. 10. รูปปรัชญาปารมิตาของสิงหัดส่าหรีมีแสดงอยู่ในงานทั้งหมดที่เกี่ยวกับศิลปะของอินโดนีเซีย อาทิ Karl With, ***Java, Brahmanische, Buddhistische und Eigenlebige Architectur und Plastik auf Java***, Hagen, 1920, plates 138-9.

เป็นสิ่งสำคัญควรต้องกล่าวไว้คือ กลุ่มเทวาลัยดังกล่าว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากแนวคิดเรื่องมหาเมรุของอินเดีย[92]

ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ว่า ปานาตารานนั้น สร้างขึ้นถวายแด่พระศิวะในฐานะเจ้าแห่งขุนเขา ซึ่งในกรณีนี้ เป็นเจ้าแห่งเทือกเขาเกลุดโดยเฉพาะ เทือกเขาเกลุดเป็นหนึ่งในภูเขาไฟที่คุกรุ่นรุนแรงที่สุด เช่นเดียวกับภูเขาโบรโม เทือกเขานี้จึงเป็นสถานที่ต้องให้ความเคารพยำเกรง ดูเหมือนว่าการบูชาภูเขาในฐานะที่เป็นที่พำนักของเทพผู้ทรงอิทธิฤทธิ์นั้น แม้ว่ามีต้นกำเนิดจากออสโตรนีเซีย แต่ก็ปรากฏมากขึ้นและชัดเจนขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่และสิบห้า ดังที่ได้ค้นพบเทวาลัยเล็ก ๆ จำนวนมากอยู่บนไหล่เขาเปนังคุนคัน ในชวาตะวันออกที่ได้กล่าวแล้ว นอกจากนี้แล้วยังได้ค้นพบแหล่งโบราณคดีใหญ่ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ที่ไหล่เขาลาวู คือแหล่งโบราณคดี สุขุห์ และเจตา แม้ว่าการบูชาศิวลึงค์จะเป็นลักษณะทั่วไปของลัทธิไศวะ แต่ที่แหล่งสุขุห์นั้น ปรากฏการบูชาศิวลึงค์เด่นกว่าที่อื่น ๆ อย่างไรก็ดี ดูเหมือนว่า ลัทธิการบูชาลึงค์นี้ โดยหลักสำคัญแล้วมิได้เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ แต่เกี่ยวข้องกับการปลดปล่อยวิญญาณ

ลัทธิความเชื่อนี้ เกี่ยวโยงอยู่กับลัทธิการบูชาภีมะ หนึ่งในวีรชนปาณฑพในมหากาพย์*มหาภารตะ* ผู้ซึ่งมีชื่อเสียงว่ามีกำลังวังชามหาศาล รูปปั้นภีมะมีอยู่มากมายตามแหล่งโบราณคดี ใน สุขุห์ และแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีปรากฏในงานนิพนธ์ต่าง ๆ ซึ่งนำเสนอภีมะในฐานะที่เป็นผู้ช่วยให้หลุดพ้น ในทำนองเดียวกับอวโลกิเตศวรในพุทธศาสนา ถึงขั้นที่ภีมะลงไปยังนรกเพื่อช่วยผู้ทำบาปให้รอดพ้น ตำราในภาษาชวาเก่าช่วงหลังบางฉบับ อย่างเช่น*นวรุจี เทวรุจี* และ *ภีมะสุจี* ให้บทบาทสำคัญแก่ภีมะ ตำราเหล่านี้ มีกลิ่นอายของไสยศาสตร์อยู่มาก ขนบประเพณีการบูชาภีมะ ซึ่งเกี่ยวโยงอยู่กับการความคิดคำนึงถึงความตายและความไม่รู้จักตาย ยังคงมีอยู่เช่นกันในบาหลี ในหนังตะลุง (*ภีมะสวรรคา*)[93] ตำรารุ่นหลังอีกฉบับหนึ่ง คือ *ตันตู ปังเคลาราน* ซึ่งประพันธ์ขึ้นในราวค.ศ. 1500 บรรยายถึงกุฏิฤาษีและชุมชนนักพรตมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณภูเขา[94] เมื่อตามส่วนต่าง ๆ ในที่ลุ่มเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามกันแล้ว วัฒนธรรมพราหมณ์ก็ยังคงมีอยู่ในบริเวณภูเขาของชวาตะวันออกต่อมาอีกเป็นเวลานานทีเดียว

---

[92] H. J. J. Winter , "Science," in A. L. Basham, ed., ***A Cultural History of India***, Oxford, 1975; P. S. Rawson, "Early Art and Architecture," ibid., 204. "วิหารแต่ละหลัง คิดขึ้นมาในแบบเดียวกับสถูปในพุทธศาสนา คือ เป็น 'แกนของโลก' ที่ถูกเปลี่ยนในเชิงสัญลักษณ์ ไปเป็นภูเขาพระสุเมรุในตำนาน สวรรค์กับโลก พันห้อยอยู่รอบภูเขานี้เหมือนกับเป็นพวงมาลัย" ระบบจักรวาลตามคติของพุทธศาสนา ดังที่ยึดถือกันในอินโดนีเซีย ดูเหมือนว่าจะระบุไว้อย่างละเอียดในตำราดังเช่น *อภิธรรมโกศา* เล่ม 3 (Abhidharmakośa, book 3)

[93] M. Prijohoetomo, ***Nawaruci***, Groningen-"Batavia," 1934, 1-139; Bhīmasuci, ibid., 140-213; R. Ng. Poerbatjaraka, "Dewa-Roetji," ***Djawa,*** XX(1940); H. I. R. Hinzler, ***The Bima Swarga in Balinese Wayang*** in VKI, 90 The Hague, 1981.

[94] Th. G. Th. Pigeaud, ***De Tantu Panggĕlaran***, The Hague, 1924.

พุทธศาสนา

พุทธศาสนาเช่นเดียวกับอิสลามและคริสต์ – ทว่าต่างจากความเชื่อของออสโตรนีเซีย ศาสนาพราหมณ์และศาสนาไศวะเวท – เป็นศาสนาที่มีคนนับถือทั่วโลก และสามารถศึกษาได้จากคู่มือต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น งานเขียนในส่วนนี้จึงจำกัดอยู่เพียงแง่มุมของพุทธศาสนา ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลเน้นเป็นพิเศษ ทว่าจะครอบคลุมถึงการขยายอิทธิพลของพุทธศาสนาและสถานะของศาสนานี้ในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของอาณาบริเวณนี้ด้วย

หลักคำสอนของพุทธศาสนา มีพื้นฐานมาจากการประกาศอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การรับรู้ว่า การดำรงอยู่ในทางโลกย์นั้น เป็นรูปแบบหนึ่งของความทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ เป็นสิ่งที่สามารถระบุได้ ดังนั้น ความทุกข์จึงสามารถกำจัดให้สิ้นไปได้ และมีหนทางที่นำไปสู่เบื้องปลายคือความดับทุกข์นี้ได้ในท้ายที่สุด อย่างไรก็ดี หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่แท้จริง ยังสะท้อนถึงวิธีการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล เรื่องนี้รวมถึงทฤษฎีการหาสาเหตุ ซึ่งสืบย้อนความทุกข์ยากของการดำรงอยู่ กลับไปถึงความเขลา (*ปฏิจจสมุปบาท*)[95] ตามทฤษฎีนี้ ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนเกี่ยวข้องกันในโยงใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ-กับ-ผลซึ่งมีอยู่ด้วยกันสิบสองประเภท ความทุกข์ที่กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต มีต้นเหตุมาจากความไม่รู้เท่าทันถึงธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ความไม่รู้เท่าทันนี้คือประกาศิตให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ต้องกลับมาเกิดใหม่ภายในวงจรอันไม่มีที่สิ้นสุด ตามเงื่อนไขที่ถูกกำหนดมาจาก*กรรม* (*กัมมัน*) หรืออีกนัยหนึ่ง กฎแห่งการกระทำของทุกอย่างที่มีคุณสมบัติทางศีลธรรม ไม่ว่าดีหรือเลว ทุกอย่างล้วนต้องมีผลพวงตามมา บางครั้งในชาตินี้ แต่ที่บ่อยกว่าคือในชาติหน้า ความเชื่อนี้ ทอสานเข้าด้วยกันและกันอย่างใกล้ชิดกับทฤษฎีเรื่องการย้ายร่างของวิญญาณ (หรือสิ่งที่เทียบเท่า) ที่มีอยู่ทั่วไปในแนวคิดของอินเดียทั้งปวง พุทธศาสนาในรูปแบบที่เก่ากว่านี้ หรือหลักคำสอนของผู้เฒ่า (เถรวาท) บอกไว้ว่า อุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนิกชนที่มีใจกุศล ก็คือการบรรลุถึงการยุติวงจรการเกิดใหม่อย่างสมบูรณ์ เพื่อเข้าสู่นิพพาน พุทธศาสนารูปแบบนี้ เป็นแบบฉบับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่เกือบทั้งหมด ดังที่เราได้เห็นแล้ว

อย่างไรก็ดี เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลนั้น แทบไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่บอกถึงเถรวาทเลย ภาคพื้นทะเลมีแต่พุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เรียกว่า มหายาน (หมายถึง “ยานพาหนะที่ยิ่งใหญ่”) ซึ่งเน้นถึงการค่อย ๆ เจริญขึ้นไปสู่ความสมบูรณ์แห่งความเป็นพุทธะ โดยผ่านการดำรงชีวิตในแบบพระโพธิสัตว์ติดต่อกันยาวนาน พระโพธิสัตว์นี้คือสัตภาวะที่อาจมิได้เป็นมนุษย์ แต่ได้ขวนขวาย

---

[95] สายโซ่ของเหตุและผลที่ต่อเนื่องกันเป็นวงจร 12 ช่วงตอนนี้ เป็นที่รู้จักกันดีทั่วในโลกของพุทธศาสนา ในชวา สายโซ่นี้ พบว่าจารอยู่บนแผ่นทองคำ พร้อมกับคำอธิบายอย่างละเอียด ดู De Casparis, ***Prasasti Indonesia***, II (1956) no. III; Buchari, ***Prasasti Koleksi Museum National***, Jakarta, 1985-6, 224-35.

ไปสู่ความเป็นพุทธะ และดำเนินชีวิตตามวิถีซึ่งอาจนำไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นในท้ายที่สุด พระโพธิสัตว์บางองค์นั้น คิดกันว่าทรงอยู่ตรงจุดที่จวนจะถึงความเป็นพุทธะ พระองค์จึงได้รับความเคารพนับถือมากเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นจึงได้มีหมู่เทพใหม่เกิดขึ้นมา หมู่เทพนี้ประกอบด้วยพระพุทธเจ้าในภาคต่าง ๆ โดยรูปบูชานั้นหากจะแยกแยะว่าทรงอยู่ในภาคใดนั้น ให้ดูจากท่าการวางพระหัตถ์ พระโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในภาคต่าง ๆ มากมายเช่นกัน โดยแต่ละภาคนั้น ระบุได้จากเครื่องหมายเฉพาะตัว รวมทั้งบรรดาพระโพธิสัตว์สตรีที่มีลักษณะตรงกัน (ตารา) แม้เทพฮินดูก็ยังถูกนำมารวมเข้าอยู่ในมหายานนี้ด้วย ทว่าอยู่ในขั้นที่ต่ำกว่าบรรดาเทพในพุทธศาสนา

สำหรับอิทธิพลของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลนั้น เราจำต้องแยกแยะระหว่างส่วนที่อยู่ทางด้านตะวันตกของบริเวณนี้ (สุมาตรา มาเลเซียตะวันตกและบอร์เนียว ตะวันตก) กับส่วนที่อยู่ทางตะวันออก (ชวา นูซา เทงการา และบอร์เนียวตะวันออก) บริเวณด้านตะวันตกเกือบทั้งหมดนับถือพุทธศาสนากันเป็นส่วนมากจนกระทั่งศาสนาอิสลามเข้ามา แต่ในเขตตะวันออก ส่วนใหญ่แล้ว พุทธศาสนารุ่งเรืองแต่เพียงในบางช่วงเวลาเท่านั้น ในชวา ช่วงเวลารุ่งเรืองนี้ได้แก่สมัยไศเลนทร์ (ประมาณ ค.ศ.750-850) และสมัยสิงหัดส่าหรี-มัชปาหิต (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงประมาณ ค.ศ.1250-1400) ช่วงเวลาที่คั่นระหว่างทั้งสองสมัยนี้ พุทธศาสนายังคงมีผู้นับถืออยู่ ทว่าค่อนข้างหลบอยู่เบื้องหลัง ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน

ในชวานั้น พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์อย่างเข้มแข็งจากกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ (ประมาณ ค.ศ.775-860) ดังที่สะท้อนให้เห็นในศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม หลักฐานด้านโบราณคดี ซึ่งรวมถึงจารึกจำนวนหนึ่ง ทำให้เราพอเข้าใจได้ดีถึงพุทธศาสนาแบบที่นับถือปฏิบัติกันในสมัยนั้น

อนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ คือบุโรพุทโธในชวากลาง มักมีผู้บรรยายถึงอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นสถูปยักษ์ใหญ่มหึมา ทว่าแม้ว่าจะมีสถูปจำนวนมากมายอยู่ที่ระเบียง ซึ่งชวนให้นึกถึง*สถูปมาลุวา*และ*เปซาวา*ของศรีลังกา [96] แต่บุโรพุทโธมีความแตกต่างตรงที่มีทางเดินและระเบียงเป็นส่วนที่เด่นกว่า โดยสถูปประธานนั้น ทำหน้าที่เหมือนกับเป็นมงกุฎประเภทหนึ่ง การตีความที่น่าพอใจกว่านั้นก็คือการเป็น*สถูป-ปราสาท* ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏใน*สัง หยาง กามหายานิกาน* ส่วนที่สองของกลุ่มวิหารบ่งชี้ถึงสิ่งปลูกสร้างซึ่งประกอบด้วยชั้นหรือระเบียงมากมาย เคยมีผู้บรรยายถึงบุโรพุทโธว่าเป็น*มัณฑาลา*ตามแนวตันตระอยู่เหมือนกัน ทว่าไม่ประสบความสำเร็จเท่า กล่าวคือการมองว่าบุโรพุทโธเป็นวงกลม (วิเศษ) หรืออาณาบริเวณศักดิ์สิทธิ์ที่ปิดกั้นให้อยู่แต่ภายใน ซึ่งเป็นที่ที่สามารถประกอบพิธีกรรมบางอย่างได้ แม้ว่าอาจ*ใช้*บุโรพุทโธเป็น*มัณฑาลา*ขนาดใหญ่มหึมาได้ แต่ก็ไม่น่าเป็นไปได้ว่านี่เป็นความตั้งใจของผู้ที่สร้างบุโรพุทโธ เพราะลักษณะตันตระที่ชัดแจ้ง มิได้มีปรากฏอยู่ในบุโรพุทโธ นักวิชาการคนอื่น ๆ มองบุโรพุทโธเป็นประหนึ่งสารานุกรมของพุทธศาสนาในรูปอนุสรณ์สถาน ทัศนะนี้เกิดจากการได้พิจารณาภาพนานาชนิดเป็นอันมาก ที่แสดงอยู่ที่ตัวสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในอาณา

---

[96] R. Silva, ***Religious Architecture in Early and Medieval Sri Lanka***, Meppel, 1987, 19-26.

บริเวณอนุสรณ์สถานภาพเหล่านี้มีทั้งภาพวัง สถูป เรือมากมายหลายชนิดต้นไม้ สัตว์ มงกุฎฯลฯ ภาพสลักนูนยังได้บรรยายเนื้อหาตำรามหายานขั้นพื้นฐาน ซึ่งช่วยให้นักศึกษาที่ใฝ่รู้ สามารถได้รับคำสอนได้อย่างดียิ่ง ภายใต้การชี้แนะของครู[97]

ในจารึกสมัยค.ศ. 842 สองหลัก มีชื่อภูมิสัมภาระ ปรากฏมากกว่าหนึ่งครั้ง ชื่อนี้ มีผู้ระบุว่าเป็นชื่อที่ใช้เรียกบุโรพุทโธ และยังได้มีการสรุปจากคำบรรยายในจารึกว่าเป็น*กามูลาน* หรือ "สถานที่กำเนิด" กล่าวคืออนุสรณ์สถานบุโรพุทโธ นี้เป็นเครื่องหมายชี้ถึง "อู่กำเนิด" ของราชวงศ์ไศเลนทร์ (ไศเลนทร์มีความหมายถึง "เจ้าแห่งขุนเขา") ในลักษณาการนี้ ราชวงศ์ไศเลนทร์จึงเน้นถึงทั้งความศรัทธาและอำนาจในการปกครองของตน การตีความดังกล่าว มิได้ตัดโอกาสความเป็นไปได้ที่จะมีการนำบุโรพุทโธมาใช้เป็นตำราสอนพุทธศาสนาในระดับสารานุกรมหรือในฐานะ*มัณฑาลา*แนวตันตระในอีกสองสามร้อยปีถัดมา[98]

ความคิดเกี่ยวกับอนุสรณ์สถานทางพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่อีกสองแห่งที่ชวากลาง จัณฑิ เสวู และจัณฑิ พลาวสัน[99] แตกต่างออกไปคนละทาง จัณฑิ เสวู (วิหารพันหลัง) ที่ปรัมบะนัน อยู่ห่างจากยอกยาการ์ตา

---

[97] นี่มิใช่สถานที่อันเหมาะสม ที่จะอภิปรายถึงปัญหาที่มีอยู่หลายซับหลายซ้อน เกี่ยวกับการตีความบุโรพุทโธ—ซึ่งเป็นปัญหาซึ่งใหญ่โตพอ ๆ กับขนาดและความโอฬารของบุโรพุทโธเอง อันที่จริงแล้ว การตีความที่ได้มีผู้เสนอขึ้นมานานแล้ว เห็นได้ชัดว่า ล้าสมัยไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ (ทว่ายังคงมีนำมากล่าวซ้ำในงานพิมพ์สมัยใหม่บางชิ้น) งานที่ดีที่สุดที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้แก่ Soekmono, ***Chandi Borobudur. A Monument of Mankind***, Amsterdam and Paris: UNESCO, 1976; Jacques Dumarçay, ***Borobuḍru***, Kuala Lumpur, 1978; และJan J. Boeles, ***The Secret of Burobudur***, Bangkok, 1985.

[98] De Casparis, ***Prasasti Indonesia***, 1950, 134-92; De Casparis, "The Dual Nature of Borobudur," in Luis Gomez, and Hiram W. Woodward, eds, *Borobudur, **History and Significance of a Monument,*** Ann Arbor, 1980. การตีความบุโรพุทโธว่าเป็นมัณฑาลาแนวตันตระ ส่วนหนึ่ง อาศัยข้อความใน*นครเกียรติคม* ซึ่งมีคำว่าบุทูร (Budur) ระบุอยู่ในบัญชีรายชื่อสิ่งปลูกสร้าง ต่าง ๆ ของนิกายวัชระธาร (บทที่ 77 วรรค 3) รวมทั้งจากข้อความในงานนิพนธ์*สัง หยาง กามหายานิกาน* (ดูข้อเขียนบรรณานุกรรมของบทนี้) สตัตเตอร์ไฮม์ คงเป็นคนแรกที่เสนอการตีความให้บุโรพุทโธเป็นมัณฑาลาตามแนวของตันตระ นั่นคือ เป็นเป้าหลักสำหรับการทำสมาธิก่อนอื่นใด สิวารามามูรติ เป็นคนแรกที่เสนอความคิดเรื่องบุโรพุทโธเป็นประหนึ่งสารานุกรมของพุทธศาสนา แม้ว่าการตีความทั้งสองแนวนี้จะถูกต้อง เพราะบุโรพุทโธน่าที่จะใช้ทั้งเป็นมัณฑาลาและเป็นสารานุกรมที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ มากมาย (ไม่เฉพาะแต่ในเรื่องพุทธศาสนา) กระนั้นไม่น่าที่จะเป็นไปได้ว่า วัตถุประสงค์ดั้งเดิมในความคิดของผู้ที่คิดสร้างบุโรพุทโธจะเป็นเช่นนั้น

[99] Jacques Dumarçay, *Candi Sewu et L' Architecture Boudhique du Centre de Java*, Paris, EFEO, 1981; ฉบับอินโดนีเซียใช้ชื่อเรื่องว่า ***Candi Sewu dan Arsitektur Bangunan Agama Buda di Jawa Tengah***, Pusat Penelitian Arkeologi Nasional, Depdikbud, 1986; De Casparis, "Short Inscriptions from Tjandi Plaosan-Lor," ***Berita Dinas Purabakala***, no. 4 (1958).

ไปทางตะวันออกประมาณสามสิบกิโลเมตร เป็นกลุ่มวิหารประกอบด้วยวิหารใหญ่อยู่ตรงกลางหลังหนึ่ง ล้อมรอบด้วยวิหารเล็ก ๆ สี่แถว รวมแล้วประมาณ 250 หลัง กลุ่มวิหารนี้สะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับวิหารที่ใหญ่โตกว้างขวาง ซึ่งเป็นที่สถิตย์ของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และผู้สูงส่งกว่ามนุษย์ปุถุชนธรรมดาอื่น ๆ โดยแต่ละองค์นั้น ทรงมีตำแหน่งที่เหมาะสมของพระองค์เองอยู่ในลำดับชั้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ การก่อสร้างอาจเริ่มต้นขึ้นในค.ศ. 782 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย และคงจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่เก้า

กลุ่มวิหารด้านเหนือของจัณฑิ พลาวสัน ซึ่งห่างจากเสวูไปประมาณหนึ่งกิโลเมตร ก็ประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างมากมายเช่นเดียวกัน ทว่ามีความแตกต่างที่สำคัญหลายประการ ที่ตรงกลางมีอาคารสองชั้นขนาดใหญ่สองหลัง มีกำแพงคั่นอยู่ นอกจากนี้ยังมีกำแพงคล้าย ๆ กัน แยกอาคารทั้งสองนี้ออกจากวิหารกับสถูปเล็ก ๆ สามแถว อาคารประธานสองหลังสร้างขึ้นโดยกษัตริย์และราชินีเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายองค์ละหลัง วิหารและสถูปเล็กหลายหลังทีเดียวมีจารึกสั้น ๆ แต่ละหลังระบุชื่อและตำแหน่งผู้สูงศักดิ์และขุนนางผู้บริจาคเงินสร้างวิหารนั้น ๆ

เช่นเดียวกับบุโรพุทโธ สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ ได้แรงบันดาลใจจากนิกายมหายาน โดยเน้นหนักอย่างแรงกล้าที่การบูชาพระโพธิสัตว์ พระตารา และเทพฮินดูบางองค์อย่างเช่นกุเวร ผู้พิทักษ์ทิศเหนือซึ่งเกี่ยวข้องกับความมั่งคั่ง

ราชวงศ์ไศเลนทร์นั้น เป็นราชวงศ์ที่รู้จักมองออกไปภายนอก และมีการติดต่อกับราชอาณาจักรอื่น ๆ ที่นับถือพุทธศาสนาอยู่เป็นประจำ ดังจะเห็นจากจารึกค.ศ. 782 ที่ระบุว่ามีพระสงฆ์จากคาอุฑาซึ่งปัจจุบันอยู่ในบังคลาเทศ (ภาคเหนือ) มาทำพิธีปลุกเสกรูปบูชามัญชุศรี ที่จัณฑิ เสวู หรือบริเวณใกล้กัน สิบปีหลังจากนั้น มีหมู่พระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนจากศรีลังกา มาทำพิธีเปิดรูปจำลองของพระ “อภัยคีรีแห่งคณะสงฆ์สิงหล” ขณะเดียวกันมีครูจากคุรชาราเทศา หรือกุเจรัตสมัยใหม่ เข้าร่วมในพิธีรดน้ำมนต์อาคารประธานของจัณฑิ พลาวสัน ด้วย จารึกหลักหนึ่งที่นาลันทาในพิหาร (อินเดีย) กล่าวถึงวัดที่สร้างขึ้นที่นาลันทาตามพระบรมราชโองการของกษัตริย์ไศเลนทร์ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในนามนักศึกษาและผู้จารึกแสวงบุญชาวอินโดนีเซีย ซึ่งมาเยือนหรือพำพักอยู่ที่นาลันทา หนึ่งในบรรดาศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของการเรียนการสอนพุทธศาสนาในสมัยนั้น

ในสมัยความรุ่งเรืองของสถาบันนาลันทา (ประมาณ ค.ศ.860) ราชวงศ์ไศเลนทร์มิได้ครองราชย์อยู่ในชวาแล้ว หากแต่ย้ายมายังศรีวิจัยในสุมาตราตอนใต้ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมาในชวาแม้มิได้เป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนาแต่อย่างใด แต่ก็มิได้ให้การอุปถัมภ์ เราต้องรอจนถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม จึงได้เห็นการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นในชวา

ในสุมาตรานั้น ตรงกันข้าม พุทธศาสนายังคงเจริญรุ่งเรืองต่อไปภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์แห่งศรีวิชัย ทว่าเหลืออนุสรณ์สถานใหญ่ ๆ ไว้เบื้องหลังเพียงไม่กี่แห่ง สุมาตรามิได้ยากจนในเรื่องอนุสรณ์สถานอย่างที่คิดกันในบางครั้ง ทว่าไม่อาจเทียบได้กับอนุสรณ์สถานที่มีอยู่ในชวา ไม่ว่าในเรื่องจำนวนหรือความงดงามอลังการ เรื่องนี้ มีเหตุผลเนื่องมาจากจิตวิญญาณของความเป็นพ่อค้าของอาณาจักร แต่ก็น่าจะมีปัจจัยอื่น ๆ เกี่ยวข้องด้วย ดินของสุมาตราตอนใต้โดยทั่วไปแล้ว เป็นดินไม่ดี อาณาจักรนี้จึงมิได้ผลิตประชากรที่เป็นเกษตรกรในอัตราที่หนาแน่นเมื่อเทียบกับพื้นที่ ซึ่งจะส่งผลให้มีแรงงานสำรองที่จำเป็นสำหรับการก่อสร้างอนุสรณ์สถานขนาดใหญ่ อย่างไรก็ดี อาณาจักรศรีวิชัยเดียวกันนี้ ก็ได้เป็นผู้อุปถัมภ์ในเรื่องค่าใช้จ่ายสำหรับการก่อสร้างอนุสรณ์สถานขนาดใหญ่ ในดินแดนที่ห่างไกลจนถึงอินเดียและจีน ดังจะเห็นว่า ในช่วงระยะเปลี่ยนสหัสวรรษนั้น กษัตริย์ศรีวิชัยทรงโปรดให้ก่อสร้างวัดขนาดใหญ่ขึ้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอินเดียใต้ รวมทั้งวัดแห่งหนึ่งในกวางตุ้ง[1]

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามและสิบสี่ พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ไม่เฉพาะในสุมาตราเท่านั้น หากยังรวมถึงในชวาด้วย เป็นที่ทราบกันว่า กษัตริย์เกียรตินครแห่งสิงหัดส่าหรี (ครองราชย์ ค.ศ.1268-ค.ศ.1292) นั้น เป็นที่รู้จักกันในนามของศิวะ-พุทธ อย่างน้อยก็ภายหลังจากที่สิ้นพระชนม์แล้ว ทว่าทั้งจารึกของพระองค์และข้อความยาว ๆ ที่กล่าวถึงรัชสมัยของพระองค์ในมหากาพย์ *นครเกียรติคม* มิได้แสดงหลักฐานที่ชัดเจนอย่างไม่คลุมเครือเกี่ยวกับไศวะเวทเลย ทั้งจารึกและ *นครเกียรติคม* ต่างอิ่มเอิบไปด้วยจิตวิญญาณของพุทธศาสนาแนวตันตระ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัชรยาน ซึ่งถือว่าวัชระมีอำนาจเหนือมนุษย์ ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ พิธีกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่สัญลักษณ์แห่งอำนาจของวัชระนี้มีส่วนร่วมอยู่อย่างสำคัญ ล้วนประกอบขึ้นโดยมุ่งหมายที่จะย่นย่อหนทางไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้าและนิพพาน ที่ปกติแล้วยาวไกล ให้สั้นลง เนื้อหาของพิธีกรรมเหล่านี้ -- ซึ่งในจารึกและ*นครเกียรติคม* เพียงแต่อ้างถึง -- จะเป็นอย่างไรแน่นั้น ยากจะสรุปได้ เนื่องจากตำราที่สำคัญที่สุดที่กล่าวถึงในเรื่องนี้ คือ*สุภูติตันตระ* ยังหาไม่พบ หลักฐานรุ่นล่ากว่านั้น คือ*พาราราตอน*ที่เขียนด้วยอักขระชวาโบราณ ระบุถึงเจ้าเกียรตินครว่าคือผู้ที่เป็นเหตุให้มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องดื่มมีอัลกอฮอล์และข้าวของที่เกินสมควรอย่างอื่น ๆ ทว่าไม่มีหลักฐานที่อยู่ในสมัยเดียวกันนี้ พิสูจน์ให้เห็นว่า มีการประกอบพิธีดังกล่าวขึ้นจริง ๆ[2]

---

[1] G. Cœdès, ***The Indianized States of Southeast Asia***, ed. Walter F. Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968, 141f.

[2] ibid., 198f.; แต่ดูใน *Nāg.*XLIII-1 ถึง 5 กับการอภิปรายของปิโกดเกี่ยวกับวรรคที่ยาก ๆ ในงานนิพนธ์เรื่อง*นครเกียรติคม*นี้ ไว้ใน ***Java***, IV. 128-34. Cf รวมทั้งในการตีความรุ่นเก่า ที่มีเสนอใน J.L. Moens, "Het Buddhisme op Java in Zijn Laatste Bloeiperiode," TBG 44 (1924), and P. H. Pott, ***Yoga and Yantra***, The Hague, 1966, 124f and 130f.

พุทธศาสนายังคงมีความสำคัญอยู่จนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ความสำคัญของพุทธศาสนานี้สะท้อนให้เห็นในงานศิลปะและวรรณคดี ตำราที่สำคัญที่สุดบางเล่ม ที่ประพันธ์ขึ้นในระยะนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา[3] ทว่าหลักฐานที่ชัดเจนที่สุด เป็นหลักฐานทางด้านโบราณคดี วัดที่สำคัญที่สุดจำนวนมาก เป็นวัดพุทธ ที่ล้ำหน้ากว่าวัดอื่น ๆ คือวัดจัณฑิ ชาโค (หรือตุมปัง) ซึ่งอยู่ใกล้กับมาลังในชวาตะวันออกในปัจจุบัน คุณลักษณะของความเป็นพุทธของวัดนี้ สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนมิใช่ที่สถาปัตยกรรมหรือที่ภาพสลักนูนที่บรรยายเหตุการณ์ แต่ที่รูปปั้น ซึ่งแสดงถึงเทพสำคัญ ๆ ในพุทธศาสนาแนวตันตระ รูปบูชาที่งามยิ่งเหล่านี้ ปัจจุบันนี้ สามารถศึกษาได้ตามพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ รูปเหล่านี้สลักเสลาขึ้นด้วยแบบวิธีที่นุ่มนวล และจารึกด้วยอักขระที่เขียนในแบบนาคารี ซึ่งเป็นแบบที่เขียนกันอยู่ในอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระยะเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแคว้นโอริสสา เรื่องนี้อาจเป็นสิ่งที่ระบุชี้ได้อย่างหนักแน่นที่สุดถึงความคิดและแนวปฏิบัติจากอินเดีย ที่หลั่งไหลเข้าสู่พุทธศาสนา แม้ว่าพุทธศาสนาในอินเดียขณะนั้น จะตกต่ำลงอย่างรุนแรงก็ตาม อย่างไรก็ดี กรณีเช่นนี้มิได้เกิดกับอนุทวีปอินเดียทั้งหมด เพราะมหายานยังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ในบางบริเวณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่แคว้นโอริสสา ซึ่งอยู่ติดชายฝั่งทะเล (ได้แก่รัตนาคีรี, อุทัยคีรี และลลิตาคีรี) มีความเป็นไปได้ที่ภูมิภาคส่วนนี้กับชวาตะวันออก มีความสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ ทว่ายังไม่เคยมีการศึกษากันอย่างเพียงพอ อย่างไรก็ตาม ร่องรอยของพุทธศาสนานับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่เป็นต้นมา หากจะมีอยู่บ้างก็น้อยมาก และศาสนานี้ ดูจะเลือนหายไปตั้งแต่ก่อนที่ชวาจะรับศาสนาอิสลามเข้ามา

ในสุมาตรา ราชอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งอุปถัมภ์พุทธศาสนามาถึงหกร้อยปี เสื่อมลงในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม ทว่ามลายูยังสืบทอดศาสนานี้ต่อมา มลายูมีศูนย์กลางอยู่ที่แจมบีในปัจจุบัน แต่ย้ายไปอยู่ทางชายฝั่งด้านตะวันตกในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ มลายูต่างจากศรีวิชัย คือยังคงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชวาไว้ ในค.ศ. 1284 เจ้าเกียรตินครทรงส่งรูปปั้นแบบที่นำรูปจำลองต่าง ๆ มาปนกันอย่างประหลาด ไปถวายกษัตริย์แห่งมลายู รูปปั้นเหล่านี้ทรงอาศัยการลอกแบบจากรูปปั้นของจัณฑิ ชาโค ในชวาตะวันออก รูปปั้นนี้ มีคณะผู้แทนระดับสูงเชิญไป และทางการมลายูได้จัดพิธีรับอย่างโอฬาร รายละเอียดเหล่านี้ บันทึกอยู่ในจารึกภาษามาเลย์เก่า ที่สลักอยู่ที่ด้านหลังของรูปปั้น[4]

หกสิบปีต่อมา พุทธศาสนาเปลี่ยนสถานที่อีกครั้ง คราวนี้ ไปยังสุมาตราตะวันตก ตามคำสั่งของบุคคลที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจมากที่สุดในเวทีการเมือง-การศาสนาของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ นั่นคือพระเจ้าอาทิตยวรมัน (ครองราชย์ประมาณ ค.ศ.1347 – ค.ศ.1379) เป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงสืบเชื้อ

---

[3] อาทิเช่น *นครเกียรติคม สุตโสมาและกุญชรกรรณ* เกี่ยวกับงานนิพนธ์เหล่านี้ ดู P. J. Zoetmulder, ***Kalangwan, A Survey of Old Javanese Literature***, The Hague, 1974.

[4] N. J. Krom, "Een Sumatraansche Inscriptie van Koning Kṛtanagara," ***Versl. Med. Kon. Ak.*** *Wet.*, Afd. Lett. 5, (1916).

สายมาจากชวาด้วยส่วนหนึ่ง พระองค์ทรงใช้ชีวิตตอนต้นอยู่ในมัชปาหิต แต่เสด็จกลับไปยังสุมาตราก่อน ค.ศ. 1347 ที่สุมาตรานี้พระองค์ทรงโปรดให้สร้างจารึกขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งในภาษาสันสกฤตและภาษามาเลย์เก่า โดยใช้รูปแบบตัวอักษรที่เป็นแบบฉบับของท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังโปรดให้จัดทำจารึกเป็นภาษาทมิฬด้วยอีกหลักหนึ่ง ข้อความในจารึกเหล่านี้ เข้าใจยาก เนื่องจากใช้ภาษาสันสกฤตรูปแบบที่ไม่มีไวยกรณ์ที่ดูแปลก ประกอบกับการใช้คำของตันตระซึ่งรู้กันเฉพาะในแวดวงแคบ ๆ ความหมายที่แน่นอนในจารึกเหล่านี้ จนถึงขณะนี้ยังไม่อาจทราบได้โดยสมบูรณ์ สำหรับแนวทางของตันตระที่พระเจ้าอาทิตยวรมันทรงนับถือนั้น มีข้อความที่กล่าวไว้ว่า พระราชาทรง “มุ่งมั่นอยู่กับเหวัชราเสมอ” เหวัชรา นี้คือชินะ อัคโษภยาในปางปีศาจ[5] การบูชาเหวัชรายังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่นองเลือดและกระตุ้นกำหนัด พิธีกรรมประการหลังนี้ ต้องประกอบร่วมกับคู่ที่เป็นสตรี นอกจากนี้ ยังมีการเอ่ยถึงการกินอาหารและดื่มสุรา ซึ่งสันนิษฐานว่าทำจากปาล์ม ทว่าเป็นที่น่ากังขาว่าการกระทำอย่างเกินเลยเช่นนี้ เกิดขึ้นเป็นประจำหรือไม่ จะอย่างไรก็ตาม พิธีกรรมเหล่านี้ มิได้ขัดขวางเจ้าอาทิตยวรมันให้ได้ครองราชย์ถึงอย่างน้อยที่สุดสามสิบสองปี และทรงกลายเป็นพระบิดาทางจิตวิญญาณของราชอาณาจักรมินังกาเบา เป็นเรื่องแปลกที่ไม่ปรากฏเลยว่า เจ้าอาทิตยวรมันทรงสร้างวัดแม้แต่แห่งเดียว ส่วนรูปบูชา ก็ทรงสร้างไว้น้อยมาก อย่างไรก็ดี หนึ่งในจำนวนน้อยนี้ เป็นรูปปั้น ที่ใหญ่ที่สุดที่ค้นพบในอินโดนีเซีย คือรูปปั้นพระศิวะในปางโหดร้าย คือพระไภรพ[6] ขนาดหมึมาที่ น่าสะพรึงกลัว มีสองกร เปลือยกาย ประทับยืนอยู่บนซากศพ เหนือแท่นที่ประดับประดาด้วยกะโหลกศีรษะมนุษย์พร้อมกับกวัดแกว่งมีด

อันดับสุดท้าย เราต้องให้ความสนใจแก่แหล่งโบราณคดีที่สำคัญของปาทัง ลาวาสในตาปานูลีตอนใต้ ที่ราบที่แห้งแล้งแห่งนี้ นักโบราณคดีได้พบซากปรักหักพังของวิหารและสถูปอิฐอย่างน้อยสิบหกองค์ ซึ่งคงจะเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรปานายโบราณ อาณาจักรนี้ มีนครหลวงตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำชื่อปานายเช่นกัน แต่เดิม ปานายเป็นเมืองที่ขึ้นต่อศรีวิชัย ทว่าได้ตั้งตนเป็นอิสระในคริสต์ศตวรรษที่สิบสามหรือก่อนหน้านั้น นอกจากพระพุทธรูปสำริดที่สำคัญจำนวนหนึ่ง ซึ่งสร้างสมัย ค.ศ. 1039 แล้ว โบราณวัตถุอื่น ๆ ส่วนใหญ่ ดูจะเป็นของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม วิหารอิฐของอาณาจักรนี้ มีจุดเด่นที่ภาพสลักนูนรูปยักษ์และปีศาจอื่น ๆ กำลังฟ้อนรำ[7]

---

[5] Satyawati Suleiman, “The Archaeology and History of West Sumatra,” ***Berita Pusat Penelitian Purbakala dan Peninggalan Nasional***, 12 (1977). สุไลมานอ่าน*เหวัชรา*ในบรรทัดสุดท้ายของจารึกสุโรอาโส (Suroaso) ได้อย่างถูกต้อง (หน้า 11).

[6] F. M. Schnitger, ***The Archaeology and Hindoo Sumatra***, Leiden, 1937, plates XIII-XVI. รูปปั้นนี้สูงถึง 4.41 เมตร!

[7] Rumbi Mulia, ‘The Ancient Kingdom of Panai and the Ruins of Padang Lawas’, ***Berita Pusat Penelitian Arkeologi Nasional,*** 14 (1980).

หลังรัชสมัยของเจ้าอาทิตยวรมัน มิได้มีข่าวคราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาอีกเลย พุทธศาสนาในรูปแบบที่เข้าใจกันในแวดวงเล็ก ๆ และในรูปแบบที่เกี่ยวกับปีศาจ ไม่น่าที่จะเป็นที่จับใจแก่ประชาชนโดยรวม ต่างจากกับเถรวาทบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ ซึ่งเป็นศาสนาที่ได้รับความนิยมอย่างแท้จริงทั้งในอดีตและปัจจุบัน ครึ่งศตวรรษก่อนรัชสมัยของเจ้าอาทิตยวรมัน มีการสถาปนาราชอาณาจักรมุสลิมขึ้นที่ปาซาย ราชอาณาจักรนี้ตั้งอยู่ที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงเหนือของสุมาตรา ประมุของค์แรกของราชอาณาจักร คือมาลิก อัล-ซาลิห์ สิ้นพระชนม์ในค.ศ. 1297 อาณาจักรมุสลิมอื่น ๆ ทั้งที่มีกษัตริย์และสุลต่านเป็นประมุข ปรากฏมีขึ้นตามเมืองท่าต่าง ๆ ของสุมาตราตะวันออก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า

ปัญหาพิเศษสองข้อ

ก่อนจะอภิปรายถึงอิสลามยุคต้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นการเหมาะสมที่จะพิจารณาปัญหาพิเศษสองประการซึ่งก่อให้เกิดการอภิปรายกันอย่างมาก ปัญหาสองข้อนี้เกี่ยวข้องกับทัศนะโดยทั่วไปที่ถือว่า กษัตริย์เป็นประหนึ่งเทพเจ้า อีกทัศนะหนึ่งคือการนำศาสนาต่าง ๆ มาผสมผสานเข้าด้วยกันในระดับที่สูงทีเดียว ทั้งสองทัศนะนี้ เปิดทางให้เกิดการตั้งข้อสงสัยอย่างจริงจัง

นักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องอินเดียโบราณ ขบคิดปัญหาเรื่องความเป็นเทพของกษัตริย์กันอย่างมาก เนื่องจากกษัตริยภาพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้าจากความคิดของอินเดีย ดังนั้น จึงต้องชี้ประเด็นสำคัญ ๆ ไว้บ้าง

ประการแรก ควรต้องเน้นด้วยว่า อินเดียสมัยก่อนที่จะมีการแบ่งแยกนั้น เป็นอนุทวีปที่กว้างใหญ่ไพศาล มีประวัติศาสตร์ที่เขียนไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้ถึงสหัสวรรษที่สองก่อนคริสต์กาล ดังนั้น การสรุปความโดยรวมอย่างกว้าง ๆ จึงมักชักนำให้เกิดการเข้าใจผิดอยู่เนือง ๆ

ประการที่สอง เราต้องมีความชัดเจนเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความเป็นเทพ ในคริสต์ศาสนาและศาสนาอิสลามนั้น ความเป็นเทพหมายถึงความดีเลิศและสมบูรณ์ แต่ความคิดของอินเดียนั้น เห็นว่าความเป็นเทพแตกต่างกันออกเป็นขั้นตอนหรือระดับ สำหรับอินเดียนั้นความสมบูรณ์ -- ซึ่งระบุด้วยถ้อยคำอย่างเช่น *โมกษะ นิพพาน ศักติ-สิทธิ์-อานันทะ* แล้วแต่ลัทธิความเชื่อนั้น ๆ – เป็นภาวะที่อยู่เลยพ้นไปจากเพียงแค่ความเป็นเทพ จริงอยู่โดยทั่วไปแล้ว จะกล่าวถึงกษัตริย์ว่าเป็น*เทวะ* ซึ่งปกติแล้วคำนี้แปลว่าเทพ ทว่าการกล่าวเช่นนี้เป็นเรื่องของพิธีรีตอง ซึ่งไม่จำเป็นต้องหมายถึงการเชื่อในความเป็นเทพของกษัตริย์ แม้ว่าข้อความบางตอนในงานนิพนธ์ต่าง ๆ จะคลุมเครือ แต่ปัจจุบันนี้ มีความเห็นพ้องต้องกันในหมู่นักวิชาการอย่างกว้างขวางแล้ว ว่า โดยทั่วไปแล้ว ไม่ได้ถือกันว่ากษัตริย์

ทรงเป็นเทพ ทว่าคงมีกรณียกเว้นอยู่บ้างในบางช่วงเวลาหรือบางภูมิภาค หรือในความคิดของราษฎรบางคน

ประการที่สาม แม้จะถือกันว่ากษัตริย์ทรงมีความเป็นเทพในระดับหนึ่ง "ความเป็นเทพ" นี้คงต้องมีร่วมกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งนักพรตนักบวชบางรูปและวัวบางตัว หรือกระทั่งงูและต้นไม้

ประการสุดท้าย มีข้อความหลายตอนในงานนิพนธ์และจารึกต่าง ๆ ซึ่งเปรียบกษัตริย์กับเทพในลักษณาการที่บ่งชี้กลาย ๆ ว่าสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด หากไม่ใช่คนเดียวกันกับเทพเหล่านั้นไปเลย ดังจะเห็นว่า นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สี่ มีการบรรยายถึงกษัตริย์สมุทรคุปต์ ว่าเท่าเทียบกับโลกะปาล (*ธนาทะ-วรุเณนทรานตากะ-สามะ* "เทียบเท่ากับพระกุเวร พระวรุณ พระอินทร์ และพระยม") [8] ข้อความดังกล่าว มีใช้กันเฉพาะในแวดวงของกวีในราชสำนักซึ่งมุ่งมั่นที่จะให้คำยกยอผู้อุปถัมภ์ของตนอย่างเลิศลอย ข้อความเหล่านี้ไม่สู้มีน้ำหนักในฐานะข้อโต้เถียงเชิงสนับสนุนความเป็นเทพของกษัตริย์ ดังนั้น เมื่อชั่งตรองดูแล้ว เราอาจสรุปได้ว่า ในอินเดียโบราณนั้น มิได้ถือว่ากษัตริย์ทรงเป็นเทพอย่างแท้จริงแต่ประการใด[9]

ข้อคิดที่ได้กล่าวมานี้โดยทั่วไปแล้ว ใช้สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เช่นเดียวกัน ทว่าประเด็นปัญหา มีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่ามาก จึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่จะพบว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการยกประมุขขึ้นเป็นเทพนั้น มีความแตกต่างกันอยู่มากในแต่ละบริเวณของภูมิภาคนี้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากความแตกต่างของศาสนาที่เป็นทางการ ดังจะเห็นว่า ความคิดเรื่องการยกกษัตริย์ขึ้นเป็นเทพเจ้านั้น ขัดกับการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวของอิสลาม กรณีของพุทธศาสนาเถรวาทมิได้เป็นเช่นนี้ ทว่าฐานะของเทพ (*เทวะ*) ในพุทธศาสนาค่อนข้างต่ำต้อย เทพทั้งหลายเหล่านี้ มีชีวิตที่ผาสุก แม้จะมีอายุยืน แต่ก็มิได้เป็นอมตะ นอกจากนี้แล้ว โลกของเทพยังแยกต่างหากออกไปจากโลกของเรา เรื่องนี้ จึงไม่น่าส่งเสริมให้กษัตริย์ทั้งหลายหาทางที่จะเป็นเทพกันสักเท่าไร ความคิดแนวมหายานก็เช่นเดียวกัน ทว่ามหายานมีพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มากมาย จึงเป็นการให้โอกาสแก่ประมุขที่ทะเยอทะยานที่จะอ้างสถานะที่เหนือกว่าของตนจากหนึ่งในสัตภาวะที่สูงส่งกว่าคนทั่วไปที่มีอยู่อย่างมากมายเหล่านั้น อย่างไรก็ดี ความเหนือกว่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว จำกัดอยู่ที่ปัญญากับการทำบุญ มากกว่าจะเป็นอำนาจที่เหนือมนุษย์ อย่างไรก็ดี ดังที่เราจะได้เห็นว่า แนวคิดของมหายานเหล่านี้ อาจมีนัยที่สำคัญสำหรับกษัตริย์ที่ทรงนับถือพุทธบางพระองค์ก็ได้ "ศาสนาฮินดู" นั้นตรงกันข้าม โดยเฉพาะ

---

[8] D. C. Sircar, ***Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization***, 2nd edn. Calcutta, 1965, book III, no. 2: Allahabad Pillar Inscription of Samudragupta, pp. 262-8, line 26.

[9] ความเป็นเทพโดยสมมุติของกษัตริย์อินเดียครั้งโบราณ เป็นประเด็นที่โต้เถียงกันมานานในหมู่นักวิชาการด้านอินเดียวิทยา ทว่าอาจเป็นได้ว่าข้อเขียนที่สรุปความเห็นของประชาคมนี้ได้ดีที่สุดคือ A. L. Basham, ***The Wonder that was India***, London 1954 (reprint 1961), 81-8.

อย่างยิ่งนิกายไศวะ นิกายนี้ให้โอกาสแก่กษัตริย์ที่จะได้รับการเคารพบูชาในลักษณะที่สงวนไว้สำหรับการบูชาเทพ การบูชากระทำ ในช่วงขณะที่ยังดำรงชีวิตอยู่ในโลก แต่ที่มักเกิดขึ้นมากกว่า คือภายหลังผ่านการดำรงชีวิตจากในโลกนี้ไปแล้ว ดังนั้น การศึกษาแล้วสำรวจในตอนต่อไปนี้ จะจำกัดอยู่เพียงที่นิกายมหายานกับนิกายไศวะเท่านั้น เนื่องจากมีความแตกต่างกันอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ จึงดูเหมือนว่าเราจำเป็นต้องแยกระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่กับส่วนหมู่เกาะออกจากกัน

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่นั้น ความเป็นกษัตริย์มีมิติทางศาสนาอยู่อย่างสำคัญ ทว่าจำเป็นต้องระลึกไว้ด้วยว่า ไม่ว่าศาสนาจะแสดงความคิดเรื่องความเป็นเทพของกษัตริย์อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้มิได้หมายความว่า ทันทีที่ประมุขพระองค์หนึ่งขึ้นครองราชย์แล้ว คนทุกคนจะให้ความเคารพนับถือพระองค์ด้วยความเกรงขาม และเชื่อฟังพระองค์โดยไม่ตั้งคำถาม ความเป็นมนุษย์ของกษัตริย์ ซึ่งทำผิดทำพลาดได้ แสดงให้เห็นอยู่เสมอจากการที่กษัตริย์ทรงจำเป็นต้องต่อสู้ศัตรูอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งศัตรูต่างชาติ ศัตรูตามจังหวัดต่าง ๆ ศัตรูในราชสำนัก และศัตรูภายในหมู่พระญาติพระวงศ์ของพระองค์เอง

ดังนั้น ความสำคัญของความคิดเรื่องความเป็นเทพในกษัตริยภาพ จึงมิใช่ในฐานะเครื่องมือของอำนาจที่เพิ่มขึ้น หากเป็นถ้อยแถลงตามพิธีการเสียมากกว่า แม้ว่าถ้อยแถลงนี้ จะไม่ได้ผลอย่างคาถาที่จะให้ลาภทางการเมืองแก่พระประมุขทั้งหลาย แต่ก็น่าจะสำคัญเพียงพอด้วยตัวของถ้อยแถลงเอง ในฐานะที่เป็นการแสดงออกซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพลังทางจิตวิญญาณในจักรวาล และพลังนี้ยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบของวิถีความเป็นไปของสังคมมนุษย์และธรรมชาติอีกด้วย ยิ่งกว่านั้น เรายังต้องระลึกอีกด้วยว่า สังคมเกษตรกรที่เราพิจารณาอยู่นี้ ขาดความคิดสมัยใหม่อันว่าด้วยรัฐที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล ทั้งยังเรียกร้องความจงรักภักดีจากพลเมืองของรัฐซึ่งอยู่เหนือเกินกว่าคำกล่าวอ้างใด ๆ ของปัจเจกบุคคลผู้เป็นผู้บริหารการปกครองนั้น สิทธิอันชอบธรรมในการปกครององค์ประมุขที่เข้ามาแทนที่ความคิดนี้ จึงต้องมีสัญลักษณ์ซึ่งแบบแผนของศาสนาระดับต่าง ๆ สามารถจัดหาให้ได้

มีหลักฐานสารพัดชนิดที่บอกถึงกษัตริยภาพอันได้รับการสนับสนุนในความเห็นชอบจากเทพเจ้า หลักฐานอันหนึ่ง รวมอยู่ในลัทธิการบูชาลึงค์ของอินโดจีน คือการตั้งชื่อลึงค์ตามพระนามกษัตริย์ผู้โปรดให้สร้างลึงค์เหล่านั้น และนำชื่อนั้นไปประสมกับพระนามอิศวรของพระศิวะ ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า ชาวจามก็มีลัทธิดังกล่าวนี้ที่มิเซิน คือลึงค์ภัทเรศวร และต่อจากนั้น ก็มี ลึงค์ศัมภู ภัทเรศวร ยิ่งกว่านั้นอีกก็คือ ที่พระนคร กษัตริย์ทรงโปรดให้สร้างลึงค์และรูปปั้นของเทพเจ้าต่าง ๆ มากมาย สมาชิกในพระราชวงศ์และบุคคลสำคัญของอาณาจักรก็สร้างขึ้นเป็นอันมากเช่นกัน

กรณีพิเศษในพระนคร ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ถือกันว่าเป็นตัวอย่างของลัทธิการบูชาลึงค์ของกษัตริย์ ทว่าจำเป็นต้องพิจารณาแยกต่างหาก คือลัทธิ*เทวราช* ผู้ก่อตั้งลัทธินี้ คือพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พระองค์ทรงริเริ่มขึ้น เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เอกราชและเอกภาพของราชอาณาจักรเขมร เราทราบเรื่องนี้จากจารึกเพียงไม่กี่หลัก จารึกเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาหลาย

พระองค์ ยังคงธำรงรักษาลัทธิเทวราชนี้ และได้มอบหมายวงศ์วานของนักบวชให้ขึ้นสังกัดกับลัทธินี้เป็นพิเศษ

นักวิชาการสมัยใหม่เขียนถึงลัทธินี้กันมากมาย เซเดส์มองเห็นว่า ลัทธินี้มีลักษณะเดียวกันไม่มากก็น้อยกับลัทธิ "ภูเขาแห่งวิหาร" ที่ยิ่งใหญ่ และมีประมุขมากมายหลายพระองค์ทีเดียวที่สร้างอนุสรณ์สถานทรงพีระมิดขึ้นบนภูเขา[10] ในระยะหลังกว่านั้นกุลเกได้แย้งแนวคิดของเซเดส์นี้ โดยระบุให้ลัทธิ*เทวราช* เป็นเช่นเดียวกับรูปบูชาที่ขนย้ายได้และน่าจะเป็นรูปบูชาที่ทำด้วยสำริด ซึ่งสามารถนำไปตั้งยังสถานที่ต่าง ๆ ได้[11] ชื่อลัทธิเทวราชนี้ ดังเช่นที่ฟิลลิโอแซตเป็นคนแรกที่ตั้งประเด็นแย้งไว้ คือ ไม่จำเป็นต้องแปลว่า "เทวกษัตริย์" (ตรงกับความคิดเรื่องความเป็นเทพของกษัตริย์) หากแต่เป็นการกล่าวถึงพระศิวะในฐานะที่ทรงเป็น "กษัตริย์ของทวยเทพทั้งหลาย" ก็ได้ ฟิลลิโอแซตเชื่อว่าอินเดียใต้เป็นถิ่นกำเนิดของลัทธินี้ เขาจึงได้เสนอต่อไปว่า ลัทธิการบูชาพระศิวะตามที่ปรากฏอยู่เป็นลัทธิที่ผู้นับถือศรัทธา วางหลักเทววิทยาที่ปรุงแต่งขึ้นอย่างซับซ้อนเกี่ยวกับองค์พระศิวะ โดยให้พระศิวะทรงอยู่ในสถานะเทพสูงสุด และเป็นองค์ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่เป็นพิเศษและไม่เหมือนเทพอื่นใดในจักรวาล เพราะฉะนั้น ลัทธิ*เทวราช*จึงไม่มีความสับสนระหว่างเทพกับองค์ปัจเจกที่เป็นกษัตริย์ องค์พระศิวะที่เป็นเทพนั้น บริสุทธิ์ตลอดกาล และไม่มีประมุขในโลกองค์ใด แม้จะเข้ามีส่วนร่วมในความเป็นเทพจนถึงระดับที่ธาตุแท้ภายในส่วนที่ลึกที่สุดของพระองค์จะมาจากองค์พระศิวะ แต่พระองค์ก็ยังไม่สามารถมีความบริสุทธิ์เช่นนั้นได้[12]

การสำรวจแง่มุมอื่น ๆ ของลัทธินี้ได้กระทำกันแล้ว โคลด จาคส์ พิจารณาลัทธินี้ โดยพิจารณาจากคำภาษาเขมรที่ใช้ในจารึก และได้เสนอแนะว่า แทนที่จะถือว่า ข้อความในภาษาเขมร *กัมระเตง ชะคัต ตะ ราชะ* เป็นข้อความที่แปลมาจากคำ*เทวราช*ในภาษาสันสกฤต จริง ๆ อาจเป็นในทางกลับกันก็ได้—นั่นคือคำภาษาสันสกฤตอาจจะมิได้กล่าวชื่อเทพอินเดียองค์ใดเลย หากแต่หมายถึงเทพในท้องถิ่นแท้ ๆ ในลักษณะที่เป็นการอัญเชิญเทพให้มาช่วยปกป้องวงศ์วานใดวงศ์วานหนึ่ง ซึ่งในกรณีนี้คือวงศ์วานของกษัตริย์[13]

---

[10] เซเดส์เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายแห่ง บทสรุปทัศนะของเขานี้ มีอยู่ใน ***Angkor—an Introduction***, trans. E. F. Gardiner, Hong Kong, 1962, 22ff.

[11] "Der Devarāja-Kult," ***Saeculum,*** 25, 1 (1974); trans. I. W. Mabbett, as ***The Devarāja Cult***, Cornell University Southeast Asia Program, Data Paper no. 108, Ithaca, 1978.

[12] J. Filliozat, "Sur le Çivaisme et le Bouddhisme du Cambodge, à propos de deux livres recents," BEFEO, 70 (1981).

[13] C. Jacques, "The Kamraten Jagat in Ancient Cambodia," in Karashima Norobu, ed., ***Indus Valley to Mekong Delta: Explorations in Epigraphy***, Madras, 1985.

เรื่องนี้ ชวนให้นึกไปถึงทัศนะของปอล มูส์ เกี่ยวกับวิวัฒนาการของการบูชาเทพแห่งพื้นแผ่นดิน ซึ่งเป็นลัทธิความเชื่อสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงการบูชาลึงค์ รูปจำลองที่ใช้บูชาเทพแห่งพื้นแผ่นดิน มักประกอบด้วยหินชนิดหยาบ ๆ การบูชาลึงค์นั้นก็รับช่วงความหมายทางศาสนาอย่างเดียวกับความหมายที่มีอยู่ในลัทธิการบูชาเทพแห่งพื้นแผ่นดิน ในแง่หนึ่ง ลัทธิบูชาลึงค์ที่รับมาจากภายนอกนี้ ได้ละลายลงไปในขนบประเพณีของท้องถิ่น และการนับถือบูชาลึงค์ก็อาศัยความคิดที่อยู่ในชุดเดียวกันกับลัทธิการบูชาภูติของพื้นแผ่นดินประจำดินแดนนั้น ในอีกแง่หนึ่ง ขนบประเพณีท้องถิ่นก็วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นพิธีกรรมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เป็นความซับซ้อนที่เกิดขึ้นด้วยแรงบันดาลใจจากตำนาน ปรัมปราที่รับมาจากต่างแดน-- ทั้งสองมุมมองนี้ มูส์ตีความว่า น่าจะถูกทั้งคู่ แต่ไม่ว่าจะในทางใด ลัทธิความเชื่อดังเช่น*เทวราช* นี้ น่าจะมองว่า สำหรับผู้เคารพบูชาแล้ว คือการถือว่ากษัตริย์เป็นองค์อินทรีย์ของเทพ ผู้อุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นโดยพิธีกรรม ฟิลลิโอแซตแย้งเรื่องการระบุให้เป็นบุคคลเดียวกันนี้ โดยยืนยันว่าเนื่องจากพระศิวะทรงเป็นผู้สูงส่งและบริสุทธิ์ ดังนั้นจึงย่อมไม่มีโอกาสเป็นบุคคลเดียวกันได้เลย อย่างไรก็ดี การตีความทั้งสองอย่างนั้น อาจถูกต้องได้ – แบบหนึ่ง ถูกต้องในระดับเทววิทยา ส่วนอีกแบบหนึ่ง ถูกต้องในแง่ของสังคมวิทยาของศาสนา

อย่างไรก็ดี ความคิดเรื่องความเป็นเทพของกษัตริย์ ขึ้นอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ที่มากยิ่งกว่าลัทธิความเชื่อในการบูชาลึงค์และรูปปั้นของกษัตริย์ในสภาพที่เป็นเทพ อาทิเช่น มีวิหารที่สร้างถวายบรรพบุรุษของกษัตริย์ ซึ่งมีรูปปั้นสำหรับบูชา ประกอบด้วยรูปปั้นทั้งเทพและเทวีที่กำหนดให้เป็นองค์เดียวกับบรรพบุรุษที่เป็นมนุษย์ ที่พระนครพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทรงสร้างปราสาทพระโค เพื่ออุทิศถวายแก่อดีตกษัตริย์ชัยวรมันที่ 2 และพระชายา แก่พระราชบิดาและพระราชมารดาของพระองค์เอง และแก่พระอัยกาพระอัยกีทางฝ่ายพระราชมารดาของพระองค์ เราสามารถมองเห็นได้อย่างไม่มีข้อสงสัยใด ๆ ว่า ภายในแนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ มีองค์ประกอบของขนบประเพณีพื้นเมืองเดิมฝังอยู่ ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าของมูส์ประมวลว่า ขนบประเพณีพื้นเมือง จะมองบรรพบุรุษ—โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพบุรุษของหัวหน้าของชุมชน—ในลักษณะที่รวมผสานเข้ากับเทพของชุมชน การรวมผสานกันดังกล่าว ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในศาสนาดั้งเดิมของจีน และร่องรอยของความคิดดังกล่าวนี้ ยังมีอยู่ในความคิดของอินเดีย เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายที่บรรพบุรุษเข้าไปสู่ชีวิตนั้นแล้ว

แต่อาจเป็นได้ว่าหลักฐานประเภทที่แจ่มแจ้งชัดเจนที่สุด จะได้แก่ระบบสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของนครหลวงหลาย ๆ แห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอนุสรณ์สถานขนาดใหญ่ สิ่งก่อสร้างเหล่านี้มักสร้างขึ้น ณ ศูนย์กลางของอาณาจักร เพื่อเป็นตัวแทนที่แสดงถึงมหาเมรุ ซึ่งเป็นบ้านที่ประทับของเทพและเป็นแกนของจักรวาล ตัวอย่างที่ละเมียดละไมเป็นพิเศษ คือนครธม นครหลวงของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และบายน วิหารพุทธศาสนามหายาน ที่อยู่ ณ ใจกลางของนครหลวง กลุ่มสถาปัตยกรรมทั้งหมดเหล่านี้ มีความหมายในเรื่องของจักรวาลอยู่อย่างมากมาย และแสดงถึงระดับหนึ่งของตำนานปรัมปราเรื่องการสร้างโลกด้วยการกวนเกษียรสมุทร (ทะเลน้ำนม) เส้นทางที่ตัดเข้าสู่กำแพงนคร ก็รวมกลืนเข้ากับสายรุ้งของพระอินทร์ ซึ่งเป็นทางขึ้นสู่สวรรค์ กษัตริย์ทรงส่งรูปปั้น

ของพระองค์เองยี่สิบสามรูป ไปยังจังหวัดต่าง ๆ และทรงได้รับรูปบูชาของเทพประจำท้องถิ่นนั้น ๆ กลับคืนมาเป็นการตอบแทนเช่นกัน รูปบูชาของเทพเหล่านี้ ตั้งอยู่ตามระเบียงของบายน ดังนั้น บายนในฐานะบ้านที่ประทับอยู่ของเทพทั้งหลาย จึงรวมพลังงานทางจิตวิญญาณทั้งปวงของราชอาณาจักรเข้าเป็นองคาพยพเดียวกัน

เวียดนามซึ่งได้รับขนบประเพณีด้านฆราวาสของจีนเป็นมรดก มากกว่าขนบประเพณีด้านศาสนา เป็นกรณีที่แตกต่างออกไป แต่ก็ส่งผลทางความคิดที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ องค์ประมุขอาจมิได้มองกันประดุจว่าเป็นเทพเจ้า ทว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีคุณสมบัติทางจิตวิญญานหรือคุณสมบัติกึ่ง ๆ เทพ ซึ่งมักอธิบายด้วยคำพุทธ ดังคำกล่าวของคีธ เทย์เลอร์ ที่ว่าองค์ประมุขนั้นทรงเป็นผู้ “กระตุ้นและปลุกเร้าอำนาจเหนือธรรมชาติที่พำนักอยู่ในผืนแผ่นดินของอาณาจักรเวียดนาม”[14]

สิ่งที่เราสามารถอนุมานได้จากหลักฐานเรื่องการสร้างความเป็นเทพให้แก่กษัตริย์ดังว่านี้ อาจเป็นว่า การทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เราต้องแก้ไขวิธีคิดของเราเกี่ยวกับธรรมชาติของความเป็นเทพ ในวัฒนธรรมต่าง ๆของเอเชียซึ่งอยู่ในเขตมรสุม ความเป็นเทพเป็นคุณสมบัติของโลกอันศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น ทว่าแจ่มชัดอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ของโลกที่อยู่รอบตัวเรา เช่นเดียวกับรังสีแม่เหล็กไฟฟ้าหรือแรงโน้มถ่วงของโลก สารัตถะแห่งความเป็นเทพนี้สามารถเข้าถึงได้ และทรงพลังขึ้นมาได้ด้วยพิธีกรรม กษัตริยภาพเองก็เป็นพิธีกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่รวมศูนย์ราชอาณาจักรเข้ามาไว้ที่ปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง เช่นเดียวกับที่วิหารหลังหนึ่ง สามารถกำหนดศูนย์กลางไว้ที่รูปบูชารูปหนึ่ง และทั้งสองกรณีนี้ สามารถเปล่งพลังงานทางจิตวิญญาณของเทพในโลกอันศักดิ์สิทธิ์ให้ปรากฏได้

เมื่อนำเรื่องการสร้างความเป็นเทพให้แก่กษัตริย์ของส่วนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ มาเปรียบกับของส่วนภาคพื้นทะเล เราจะสังเกตเห็นความแตกต่างกันอย่างมาก แม้ดูเหมือนว่ามีความลงรอยกันอยู่บ้างในลักษณะที่เป็นแก่นสำคัญ ๆ

โดยทั่วไปแล้ว กษัตริย์ที่ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ยังไม่ถือว่าทรงเป็นเทพ ดังที่ตำรา (กึ่ง) ประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดฉบับหนึ่งเท่าที่รู้จักกัน คือ *พาราราตอน* ได้บอกไว้ถึงลักษณาการที่กษัตริย์พระองค์สุดท้ายของเคดิรีในชวาตะวันออก คือเจ้าเกียรติชัย ทรงมีพระประสงค์ที่จะได้รับความเคารพนับถือประหนึ่งเป็นเทพ เมื่อข้าราชสำนักลังเล กษัตริย์จึงทรงตัดสินพระทัยว่าจะสอนบทเรียนให้ หลังจากที่เสด็จออกจากท้องพระโรงไปได้ครู่หนึ่ง ทรงกลับเข้ามาใหม่ ที่ครบด้วยสี่พระกร และพระเนตรที่สามตรงกลางพระนลาต รวมทั้งเครื่องหมายอื่น ๆ ที่บ่งบอกถึงพระศิวะ ทว่าพวกเสนาบดีและข้าราชบริพาร มิได้เกิดความประทับใจ พวกเขาระแวงว่าจะทรงมีเล่ห์กลในเชิงเวทย์มนต์คาถาอะไรบางอย่าง จึงได้ออกจากพระราชวังไปสมทบกับพวกกบฏ[15] เรื่องเล่าขานนี้ บ่งชี้เป็นนัยว่า กษัตริย์บาง

---

[14] “Authority and Ligitimacy in Eleventh Century Vietman,” in Marr and Milner, 143.

[15] Harry J. Benda and John A Larkin, ***The World of Southeast Asia, Selected Historical Readings*** translated from the Dutch by Margaret W. Broekhuysen, New York, Evanston, London, 1967, 38f.

พระองค์อาจเคยทรงพยายามทำให้ตัวพระองค์เองได้รับความเคารพนับถือดุจเทพเจ้า ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ

เรื่องเจ้าเกียรตินคร กษัตริย์แห่งสิงหัดส่าหรีในชวาตะวันออกนั้น ก็เป็นที่ทราบกันว่า ในค.ศ. 1289 ทรงทำพิธีอภิเษกขึ้นเป็นชินะ อัคโษภยา ตามที่บรรยายไว้ในจารึกภาษาสันสกฤต จารึกนี้สลักลงบนอาสนะดอกบัวของรูปปั้นอัคโษภยาองค์ใหญ่ ดังนั้น จึงสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นการแสดงภาพของกษัตริย์ในอุดมคติ[16] อย่างไรก็ดี ควรกล่าวเน้นไว้ว่า อัคโษภยานี้ แม้ว่ามีคุณสมบัติหลายอย่างเหนือมนุษย์ แต่ก็มิได้เป็นเทพ หากคือพระพุทธเจ้าในภาวะล่วงพ้น เป็นภาวะแห่งความสมบูรณ์ซึ่งสิ่งมีชีวิตใด ๆ ก็ตาม ล้วนสามารถบรรลุถึงได้ อย่างน้อยก็ในแง่หลักการ อย่างไรก็ดี แนวคิดนี้มิได้ขัดขวางการปลงพระชนม์เจ้าเกียรตินคร โดยทรงถูกประมุขของเคดิรีที่อยู่ในบังคับของสังหัดส่าหรี บุกเข้าทำร้าย

อย่างไรก็ดี มีการสร้างแนวคิดที่แตกต่างออกไป ซึ่งดูเหมือนว่า เป็นที่ยึดถือกันอยู่โดยทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร อย่างน้อยในบางบริเวณและบางยุค แนวคิดนี้มีนัยว่า แต่เดิมนั้นกษัตริย์ทรงเป็นเทพ พระองค์เสด็จลงมายังโลกเพื่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ และจะเสด็จกลับไปยังสวรรค์ทันทีที่ทรงเสร็จสิ้นพระภารกิจ อย่างไรก็ดี การเสด็จกลับไปนี้ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากกษัตริย์ที่สวรรคตไปแล้ว จำเป็นต้องประกอบพิธีกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม พิธีกรรมดังกล่าว มีบรรยายอยู่ในตำราของอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์ที่มีชื่อว่า *ศราทธะ* ตามตำราเหล่านี้โอรสองค์โตของกษัตริย์ ต้องเป็นผู้ประกอบพิธีเป็นช่วง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ภายหลังจากสวรรคต อย่างไรก็ดี หลักฐานของอินโดนีเซียกล่าวถึงเฉพาะเพียงพิธี*ศราทธะ*ครั้งใหญ่เพียงครั้งเดียว ซึ่งประกอบขึ้นภายหลังจากเชื้อพระวงศ์องค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ไปได้สิบสองปี พิธี*ศราทธะ*ครั้งใหญ่นี้ประกอบขึ้นเพื่อถวายแก่ดวงวิญญาณของราชปัตนีในมัชปาหิตที่ได้บรรยายไปแล้ว เราได้เห็นว่า ผลลัพธ์อย่างหนึ่งของพิธีนี้ ทำให้พระราชินีทรงกลายไปเป็นพระนางปรัชญาปารมิตา และจากนั้นมา ทรงได้รับการเคารพบูชาในวิหารใกล้ ๆ กับบริเวณตูลุง อากุง ทางใต้ของเคดิรีในปัจจุบัน[17]

เจ้าชัยนคร ประมุของค์ที่สองของมัชปาหิต (ค.ศ.1309-1321) กล่าวกันว่า ทรงได้รับการยกขึ้นเป็นเทพทั้งในฐานะพระวิษณุและพระชินะอโมฆะสิทธิ และกษัตริย์และราชินีองค์อื่น ๆ ก็ทรงได้รับการยกขึ้นเป็นเทพในลักษณาการคล้าย ๆ กัน[18] มองในแง่มุมหนึ่ง กษัตริย์ส่วนใหญ่ของเคดิรี (ส่วนใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง) ได้รับการบรรยายว่าเป็นอวตารของพระวิษณุหรือไม่เช่นนั้นก็เป็นกษัตริย์ในตำนาน ซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุ เช่นพระราม พระปรศุราม พระกฤษณะ และวามนะ

---

[16] รูปปั้นนี้ น่าจะมีกำเนิดมาจากบริเวณแถว ๆ โตรวูลัน ชวาตะวันออก ปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ในสวนสาธารณะแห่งหนึ่งใกล้กับชาลัน เปมุทา ที่สุราบายา ดูเรื่องจารึกที่ H. Kern, ***Verspreide Geschriften***, VII, The Hague, 1917 (originally published in 1910) ดูการแก้ไขที่สำคัญ ๆ ที่ R. Ng. Poerbatjaraka, 'De Inscriptie van het Mahākṣobhya-Beeld te Simpang (Soerabaja)," BKI, 78 (1922).

[17] Pigeaud, ***Java***, I and III cantos LXIII-LIX and IV, 169-211.

[18] เรื่องการยกย่องเจ้าชัยนคร ดูสิ่งพิมพ์ฉบับเดียวกัน ใน Canto XLVIII.

ดังนั้นกษัตริย์พระองค์หนึ่งจึงบรรยายกันว่าทรงเป็น*มธุสุทะนาวตาร* (อวตารของพระวิษณุ ในภาคพระกฤษณะผู้สังหารปีศาจมธุ) หรือเป็น*วามะนาวะตาร* (อวตารของพระวิษณุ ในภาคคนแคระผู้พิชิตโลกด้วยก้าวสามก้าว) การเป็นอวตารของเทพในระดับที่สอง ทำให้ปัจจัยความเป็นเทพเจือจางลง ซึ่งยิ่งเจือจางมากยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งนี้จากความจริงในข้อที่ว่า กษัตริย์มักได้รับการบรรยายว่าเป็นเพียงอวตารบางส่วน (*อัมศาวตาร*) ของเทพ (หรือของภาคที่อวตารมาแล้ว) ดังนั้น "ความเป็นเทพ" ของกษัตริย์ (หากว่าเป็นคำที่ถูกต้อง) จึงมีขอบเขตจำกัดอย่างยิ่ง[19]

ระหว่างที่กษัตริยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ไม่ว่าจะทรงมีสถานภาพเช่นไร ภายหลังจากสิ้นพระชนม์ไปแล้ว พระองค์จะทรงได้รับการเคารพบูชาเยี่ยงเทพเป็นบางครั้งบางคราว ดังที่กวีใช้คำว่า "เสด็จกลับบ้าน อันเป็นที่ประทับของทวยเทพ" (*Nāg* 41-4a) เรื่องนี้ บ่งบอกกลาย ๆ ว่า กษัตริย์ทรงเป็นเทพซึ่งมาพำนักอยู่ในโลกเป็นการชั่วคราวในร่างของมนุษย์ และเสด็จกลับ "บ้าน"เมื่อเสร็จสิ้นพระภารกิจ ส่วนข้อเท็จจริงที่ว่า "การเสด็จกลับ"นี้ มักเกิดขึ้นด้วยการใช้ความรุนแรงของมนุษย์นั้น (ในราชวงศ์สิงหัดส่าหรี มีกษัตริย์พระองค์เดียวที่สิ้นพระชนม์ด้วยสาเหตุธรรมชาติ) เรื่องนี้ดูจะไม่ได้ทำให้เกิดความแตกต่างแต่อย่างใด ขณะที่ประทับอยู่ในโลก กษัตริย์ก็ทรงประพฤติปฏิบัติเหมือนอย่างมนุษย์เป็นธรรมดา และทรงได้รับความทุกข์ยากอันเป็นผลจากการกระทำของพระองค์ด้วยเช่นกัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนที่กล่าวถึงราชปัตนี ภายหลังเริ่มต้นสหัสวรรษที่สองเป็นต้นมา มีกษัตริย์หลายพระองค์ทรงได้รับการเคารพบูชาในรูปของรูปปั้นของเทพ ซึ่งกษัตริย์ทรง "กลับ" เข้าไปสิงอยู่ภายหลังจากสิ้นพระชนม์ในโลก เป็นที่คิดเห็นกันว่า รูปปั้นพระศิวะและพระวิษณุที่ทำด้วยหินที่มีอยู่มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปปั้นที่มีคุณสมบัติพิเศษออกไปและมีรูปพระพักตร์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวนั้น คือรูปปั้นที่แสดงถึงพระประมุขหรือสมาชิกในพระราชวงศ์ ที่ได้รับการยกขึ้นเป็นเทพ[20] เรื่องนี้เป็นไปได้อย่างยิ่ง อย่างไรก็ดี ยังมีการสันนิษฐานด้วยว่า วิหารต่าง ๆ ที่ทราบกันว่าสร้างอุทิศแด่กษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์ไปแล้วนั้น อันที่จริงคือสุสานที่ใช้เป็นที่บรรจุซากในภาคมนุษย์ที่เหลือจากการถวายพระเพลิงของกษัตริย์ โดยเก็บไว้ในโกศที่ตั้งอยู่ในหลุมใต้รูปบูชาที่เป็นองค์ประธาน หลุมดังกล่าวมีปรากฏอยู่ตามวิหารทุกแห่งของพระศิวะ ทว่าปกติแล้ว สิ่งของที่บรรจุอยู่ในหลุม ถูกพวกล่าสมบัติมาขุดรังควาญไปแล้วทั้งนั้น พิจารณาในอีกทางหนึ่ง หลุมที่ค้นพบว่าอยู่ในสภาพเดิม ล้วนแล้วแต่ไม่

---

[19] เปรียบเทียบ*อัมศาวตาร* (aṃśāvatara) ในภาษาสันสกฤต กับชื่ออินเดีย *อาทิปะรวัน* (Ādiparvan) ที่อยู่ในส่วนที่ 64-7 *อาทิปะรวา* (Ādiparwa) ในภาษาชวาเก่า (ed. Juynboll, The Hague, 1906, 47f.) กล่าวถึง*อัมศาวตาร*ว่า "ดูเหมือนว่าจะมีความหมายเสมอไปทุกครั้งว่า เฉพาะส่วนหนึ่งของเทพเท่านั้น ที่อวตารลงมา" : Stutterheim, "Some Remarks on Pre-Hinduistic Burial Customs on Java," ***Studies in Indonesian Archaeology***, 1956 (originally published in 1939), 71 n. 18.

[20] ในบทความก่อนหน้านี้ของสตัตเตอร์ไฮม์ และใน Stutterheim, 'Een Oud-Javaansche Bhīma-Cultus', *Djåwå*, XV (1935)

ปรากฏสิ่งใดที่ระบุได้ว่าเป็นซากของมนุษย์ เถ้าที่พบ ปรากฏว่ามีกำเนิดมาจากพืชหรือสัตว์ทั้งสิ้น ความคิดที่ว่าเทพผุดขึ้นมาจากเถ้าของตนเองได้เช่นเดียวกับนกฟีนิกซ์ที่เกิดขึ้นมาใหม่จากกองไฟนั้น ไม่มีศาสนาอินโดนีเซียใด ๆ รองรับ ศาสนาของอินโดนีเซียถือว่าซากของร่างกายนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีมลทิน (เช่นที่ถือกันอยู่ในอินเดีย) และจำเป็นต้องกำจัดให้หมดสิ้นไปอย่างสมบูรณ์ที่สุด ดังจะเห็นว่าในบาหลีทุกวันนี้ เถ้าที่เหลือจากการเผา จะถูกนำไปทิ้งทะเล[21]

หากว่าวิหารที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระประมุขที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว มิใช่สุสาน วิหารเหล่านี้ก็อาจคืออนุสาวรีย์ ทว่าเป็นการดีกว่า ที่จะละความเกี่ยวข้องกับศพไปเสียเลย และถือว่าวิหารเหล่านี้ เป็นอนุสาวรีย์ที่รำลึกถึงเทพซึ่งเป็นแก่นแท้ที่ผู้วายชนม์จะเข้าไปรวมอยู่ เมื่อดูข้อมูลจาก*นครเกียรติคม*และงานนิพนธ์อื่น ๆ จึงมักเป็นไปได้ที่เราจะระบุว่า วิหารใดสร้างขึ้นเพื่อบูชาประมุขที่กลายเป็นเทพหรือว่าสร้างเพื่อถวายแก่เทพโดยตรง อาทิเช่นรูปปั้นอโมฆพาศขนาดใหญ่ที่จัณฑิ ชาโค คือหุ่นจำลองของกษัตริย์วิษณุวัฒนา แห่งสิงหัดส่าหรี (ครองราชย์ ค.ศ.1248-1268) ดังที่ระบุไว้ในงานกวีนิพนธ์*นครเกียรติคม* (*Nag*., 41-4) ส่วนรูปจำลองของกษัตริย์อนุษปติ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1227-1247?) ระบุไว้ (41-1) ว่า เสด็จกลับ “บ้านที่พำนักของพระคิรินทรา [พระศิวะ]…ในรูปโฉมอย่างพระศิวะ คืองามสง่า ใน*ธรรม* [ศาสนจักร] อันรุ่งโรจน์ในกิดัล” (คือจัณฑิ กิดัล ใกล้กับมาลังในปัจจุบัน)

พิจารณาในอีกแง่หนึ่ง จะเห็นว่ามีวิหารในชวาตะวันออกมากมาย ซึ่งเท่าที่ทราบไม่มีความเกี่ยวพันกับประมุขที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ดังเช่นกลุ่มวิหารที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัด คือจัณฑิ ปานาตาราน ก็เป็นวิหารหลวงที่สร้างถวายพระศิวะในฐานะเจ้าแห่งขุนเขา อย่างไรก็ดี มีหลายกรณีที่หลักฐานต่าง ๆ ไม่อำนวยให้เราตัดสินในเชิงสนับสนุนไปในทางใดทางหนึ่ง

ปัญหาที่สอง เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกกันว่า การนำศาสนาไศวะเวทและพุทธศาสนามารวมเข้าด้วยกัน กรณีนี้ก็เช่นกัน ปัญหามีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่าที่ดูจะเป็นในตอนแรก เป็นที่ยอมรับกันตามแนวคิดของเอช.ซี. เคิร์น และดับเบิลยู. เอช. ราสเซอร์ส[22] มานานแล้วว่า ศาสนาที่เป็นหลักสำคัญทั้งสองศาสนานี้ รวมเข้าเป็นหนึ่ง ตั้งแต่รัชสมัยของเจ้าเกียรตินคร (ค.ศ.1268-1292) อย่างไรก็ดี งานวิจัยระยะหลัง ๆ แสดงให้เห็นว่า หลักฐานของเรามิได้ยืนยันข้อสรุปดังกล่าว การสังเคราะห์เข้าด้วยกันอย่างแท้จริงระหว่างสองความเชื่อนี้ไม่เคยเกิดขึ้น อาจมีข้อยกเว้นเพียงเฉพาะกรณีโดด ๆ หนึ่งหรือสองกรณีเท่านั้น อาทิเช่นกรณีของเจ้าเกียรตินคร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ *สัง ศิวะ-พุทธ* ภายหลังจากสิ้นพระชนม์ไปแล้ว (หากว่ามิใช่ตั้งแต่ในสมัยที่ยังทรงพระชนม์อยู่) อย่างไรก็ดีประเด็นที่น่าสนใจยิ่งกว่าและซับซ้อนยิ่งกว่าการรวมกัน คือความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาทั้งสอง ตั้งแต่ครั้งสมัย

---

[21] Soekmono, “Candi: Fungsi dan Pengertiannya,” Thesis, Universitas Indonesia, 1974. ผลงานที่สำคัญชิ้นนี้ กำลังอยู่ในระหว่างการจัดทำในภาคภาษาอังกฤษ

[22] ***Çiva dan Buddha. Dua Karangan Tentang Çiwaïsme dan Buddhisme di Indonesia***, with an introduction by Edi Sedyawati, Jakarta, 1982.

คริสต์ศตวรรษที่แปดมาแล้ว มีจารึกหินเกลูรัก ที่ชวากลาง สมัย ค.ศ.782 เขียนถึงรูปบูชามัญชุศรี (พิธีตั้งรูปบูชานี้เป็นเป้าหมายสำคัญของจารึกนี้) ว่า "นี่คือผู้ถือวัชระ (วัชระภรต) ผู้เกรียงไกร พระพรหม พระวิษณุและพระมเหศวร" จารึกนี้จึงเหมือนกับชี้แนะว่า พระอินทร์กับเทพสำคัญอีกสามองค์ของศาสนาฮินดู กอปรรวมอยู่เป็นองค์เดียวกับพระโพธิสัตว์ อย่างไรก็ดี คงเป็นการผิดที่จะพิจารณาข้อความนี้ว่าเป็นการแสดงถึงการนำเอาศาสนามารวมเข้าด้วยกัน เรื่องนี้จะเป็นการดีกว่าหากจะอธิบายว่าเป็นการแสดงออกถึงความเป็นสากลของรูปบูชาดังกล่าว ความเป็นสากลช่วยโอบล้อมเทพเหล่านี้ ทว่าปกปิดสิ่งที่อยู่ภายในของรูปบูชา (*อันตารคะตาง สถิตะ*) คือพระพุทธ พระธรรมและพระ*สงฆ์*[23] แม้แต่ตำรามหายาน "ตามขนบเดิม" อย่างเช่น ทศภูมิกสูตร ยังเทียบชั้นสูงสุดของพระโพธิสัตว์ว่าเท่าเทียมกับเทพฮินดูที่ยิ่งใหญ่เหล่านั้น[24]

นักวิชาการสมัยใหม่ส่วนใหญ่ อาทิเช่น เจ. คอนดา, ฮาริอาติ โซเอบาดิโอ และโซเอวิโต ซานโตโซ ต่างคัดค้านต่อการใช้คำว่าการสังเคราะห์ * (Syncretism) ซึ่งเป็นการคัดค้านที่ถูกต้อง คอนดาใช้คำว่า การผนวกเข้าด้วยกัน (coalition) ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดระหว่างสองศาสนานี้ โซเอบาดิโอสละส่วนสำคัญของหน้าคำนำในหนังสือเรื่อง*ชญานะสิทธานตา* ที่เธอเป็นบรรณาธิการให้กับปัญหานี้ *ชญานะสิทธานตา*เป็นงานนิพนธ์ในภาษาชวาเก่าของสมัยมัชปาหิต (?) โซเอบาดิโอยอมรับคำ (ว่าผนวก) ที่คอนดาใช้ แต่เธอก็ตีความว่าเป็น "การขวนขวายเพื่อเป้าหมายสูงสุดอย่างเดียวกัน โดยใช้วิธีการต่างกัน" โซเอบาดิโอยังอาศัยบางวรรคของงานเขียน*สุตโสมา* ซึ่งคงเขียนขึ้นในสมัยเดียวกัน (กับชญานะสิทธานตา) เพื่อนำมาใช้เปรียบกับ "การปีนภูเขา วิธีการปีนมีแตกต่างกันไป แต่ในท้ายที่สุด ก็ไปถึงยอดเขาเดียวกัน กระนั้นก็ดี วิธีการต่าง ๆ ที่นำมาใช้ ก็ถือว่าต่างกัน" นอกจากนั้นแล้วโซเอบาดิโอ ยังระบุอย่างถูกต้องอีกด้วยว่า "ข้อเท็จจริงหลายอย่างเป็นการให้การถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติที่มีมานานระหว่างพุทธและไศวะ" ทั้งอาจเป็นได้ว่า รวมถึง "การยืมตำราทางพุทธมาอย่างดื้อ ๆ ของฝ่ายไศวะ และนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางไศวะ"[25]

อย่างไรก็ดี ยังคงมีปัญหาสำคัญเกี่ยวกับเจ้าเกียรตินคร คำกล่าวที่ว่า "กษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขระดับสูงสุดในประเทศ โดยหลักเหตุผลแล้ว น่าจะได้รับการระบุว่า ทรงเป็นประมุขระดับ

---

[23] F. D. K. Bosch, "De Inscriptie van Keloerak," TBG, 48 (1928).

[24] เปรียบเทียบดูเช่นกันที่ ***Daśabhūmikasūtra***, ed. Rahder, Utrecht-Leuven, 1926, in particular the Seventh Stage. Cf. Also Rahder, "***Daśabhūmika-Sūtram.*** Seventh Stage," ***Acta Orientalia***, IV (1926). การวิเคราะห์แนวคิดศิวะ-พุทธอย่างมีรายละเอียดมากที่สุด เป็นของ Soewito Santoso in his edition of the ***Sutasoma. A Study in Javanese Wajrayāna***, Śatapiṭaka Series, vol.213, New Delhi, 1975, ch. IV, 40-127.

* การผสมสิ่งที่แตกต่างกันเข้าด้วยกัน

[25] Gonda, "Śiva in Indonesien," ***Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens,*** XIV (1970); Soebadio, ***Jñānasiddhānta,*** 1971.

สูงสุดของศาสนาในประเทศของพระองค์ด้วย" นั้น เรื่องนี้ไม่อาจมีกรณียกเว้นได้ แต่ก็แปลกที่ไม่มีกษัตริย์พระองค์อื่นใดอีกเลย ที่ได้รับการบรรยายว่าเป็นศิวะ-พุทธ คำผสมเช่นนี้ มิได้ชี้บ่งว่าคือเทพที่ผสมเป็นองค์เดียวกันดังเช่นเทพหริ-หระ – (ซึ่งเป็นกึ่งพระวิษณุกึ่งพระศิวะ) เพราะเท่าที่ทราบกันไม่ปรากฏว่ามีรูปบูชาศิวะ-พุทธอยู่เลย ดังนั้น จึงเป็นไปได้มากกว่าว่า การเคารพบูชากษัตริย์ในความทรงจำพระองค์นี้ กระทำทั้งด้วยรูปบูชาของพระศิวะและของพระพุทธเจ้า เรื่องนี้สอดคล้องกับข้อความยาก ๆ ตอนหนึ่งใน *นครเกียรติคม* (56-2) ซึ่งบรรยายถึงวิหาร (ชาชาวี คือจัณฑิ ชาวีในปัจจุบัน) ซึ่งมีรูปปั้นพระศิวะอยู่ข้างล่าง (*I sor*) แต่มีพระพุทธรูปอัคโยภยาอยู่ข้างบน (*I ruhur*) ข้อความนี้บ่งบอกเป็นนัยถึงวิหารสองชั้นซึ่งมีรูปบูชาพระศิวะอยู่ข้างล่างและพระพุทธรูปอยู่ชั้นบน ข้อความนี้จึงเป็นการบรรยายให้เห็นภาพอย่างดีถึงทัศนะของโซเอบาดิโอที่ว่า ศาสนาไศวะและศาสนาพุทธนั้น แม้ว่าจะอยู่ร่วมกันในอาคารเดียวกัน แต่ก็แยกกันด้วย นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของ*ภินเนโก ตังกาล อิโก (เอกภาพในความหลากหลาย)* โดยแท้![26]

นอกจากนี้ ยังมีกรณีอื่น ๆ ที่ใช้คำว่า การสังเคราะห์ ซึ่งคงจะด้วยเหตุผลที่สมควรกว่ากรณีข้างต้น การสังเคราะห์คงมิได้ใช้เฉพาะกับกรณีพระหริ-หระเท่านั้น หากยังรวมถึงกรณีการดูดซับเทพออสโตรนีเซียโบราณเข้ามาอยู่ภายในศาสนาใหญ่ด้วย อย่างไรก็ดีกระบวนการของกรณีแรกนั้น เคยเกิดขึ้นแล้วในอินเดีย ส่วนกรณีหลังนั้น นิยมใช้คำอื่นมากกว่า อย่างเช่นคำว่า กระบวนการปรับวัฒนธรรม

โดยสรุป เป็นที่กระจ่างชัดว่า เมื่อจะใช้คำว่า "การสังเคราะห์" จำเป็นต้องใส่เครื่องหมายคำพูดกำกับไว้ด้วย หรือไม่เช่นนั้น ก็ควรหลีกเลี่ยงไปเสียเลย การใช้คำนี้กับกรณีอื่น ๆ ก็ควรใส่ไว้เช่นกัน อาทิกรณีของศาสนาอิสลามในชวาหรือกรณีของอิทธิพลของรากเหง้าของออสโตรนีเซียที่มีต่อศาสนาใหญ่ ๆ

การเริ่มต้นของอิสลาม

ตรงข้ามกับบนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ ซึ่งนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทกันเป็นส่วนใหญ่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร (ยกเว้นส่วนใหญ่ของฟิลิปปินส์) ศาสนาที่นับถือกันมากที่สุด คือ อิสลาม อย่างไรก็ดี อิสลามปรากฏขึ้นในบริเวณนี้ ในระยะหลังแล้ว คือกว่าหกร้อยปีหลังจากศาสนาอิสลามสถาปนาขึ้น ราชอาณาจักรมุสลิมยุคแรกสุดในย่านนี้ปรากฏขึ้น ที่ปาซายเมื่อคริสต์ศตวรรษที่สิบสามใกล้จะสิ้นสุดลง ราชอาณาจักรนี้ตั้งอยู่ทางชายฝั่งด้านเหนือของอาเจะห์ ใกล้กับโลห์ ซีอูมาวีปัจจุบัน ในระยะเวลาราว ๆ นี้ เราได้สังเกตเห็นว่ามีสุสานของมุสลิมที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ในชวาตะวันออก

---

[26] เปรียบเทียบกับการตีความในแนวที่ต่างออกไปใน Max Nihom, ***Studies in the Buddhist Tantra,*** Leiden,1982.

ด้วย (ยกเว้นกรณีตัวอย่างที่มีอยู่โดด ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด)[27] การหันมานับถืออิสลาม ดำเนินไปอย่างเชื่องช้าในระยะแรก ส่วนใหญ่ เนื่องมาจากมีราชอาณาจักรฮินดู-พุทธที่แข็งแกร่งปรากฏอยู่ ความเสื่อมของราชอาณาจักรเหล่านี้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า กระตุ้นให้อิทธิพลของอิสลามขยายกว้างออกไป

การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามของกษัตริย์แห่งเมละกา (มะละกา) อาณาจักรซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อราวค.ศ. 1400 เป็นแรงจูงใจอันแข็งแกร่งที่จะสืบเนื่องการขยายอิทธิพลของอิสลามออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เมื่อเมละกาพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการพาณิชย์ที่ใหญ่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในไม่ช้าอิสลามก็แพร่กระจายจากเมละกา ไปยังศูนย์กลางอื่น ๆ ในบริเวณนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศูนย์กลางที่เมละกามีความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์ด้วยอย่างใกล้ชิด ราชอาณาจักรมุสลิมหรืออาณาจักรอื่น ๆ ซึ่งมักปกครองแบบรัฐสุลต่าน เกิดขึ้นที่ศูนย์กลางดังกล่าว และในทางกลับกัน รัฐสุลต่านเหล่านี้ กลายเป็นศูนย์กลางแห่งที่สองของการขยายอิทธิพลของอิสลามต่อไปอีก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ราชอาณาจักรมุสลิมผุดขึ้นตามชายฝั่งด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู ในเประ รักและเกดะห์ (ไทรบุรี) รวมทั้งที่ปาหัง กลันตันและตรังกานู เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษสิบสี่ รัฐเหล่านี้ประกาศใช้กฎหมายมุสลิมแล้ว [28] เช่นเดียวกับที่ปัตตานีทางตอนใต้ของประเทศไทย พัฒนาการที่คล้ายคลึงกันนี้ เกิดขึ้นตามเมืองท่าริมแม่น้ำ ทางชายฝั่งด้านตะวันออกของสุมาตรา อาทิ เช่นที่ซิอักและกัมปาร์ "เครือข่าย" ของรัฐมุสลิมนี้ ยืนยันถึงอำนาจความเป็นใหญ่ของเมละกาในเขตช่องแคบ จนกระทั่งถูกพวก ปอร์ตุเกสเข้าพิชิตในค.ศ. 1511

ในชวา สุสานมุสลิมบางแห่งที่โตรโลโย ใกล้กับมัชปาหิตโบราณ ห่างจากสุราบายาไปทางตะวันตกเฉียงใต้ประมาณหกสิบห้ากิโลเมตร อาจเป็นสุสานของสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสามก็ได้ ทว่าหินเหนือหลุมฝังศพที่มีข้อความจารึกอยู่ได้หายไปหมด อย่างไรก็ดี เราก็ยังมีหินเหนือหลุมฝังศพอยู่อีกหลายแผ่น ที่มีวันที่ระบุว่าเป็นของสมัยครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ หินดังกล่าว ที่เรียกกันในภาษาชวาว่า *มาเอซาน* เป็นหินที่มีรูปทรงแปลก หินที่โตรโลโยเหล่านี้ ระบุวันที่ในยุคศากะ (เริ่มต้นตั้งแต่ค.ศ. 78) และมีจารึกภาษาชวาเก่าที่ด้านหน้า ภายในกรอบซึ่งตกแต่งด้วยลวดลายดอกไม้มากมาย ด้านหลังของหิน มักมีจารึกเป็นตัวอักษรอาหรับ ซึ่งเป็นข้อความที่เป็นคัดลอกมาจากคัมภีร์ กุ

---

[27] ดูจารึกเลรัน ในชวาตะวันออก ที่ J. P. Moquette, "De Oudste Mohammedaanse Inscriptie of Java, m.n. de Grafsteen te Leran," in ***Handelingen 1ste Congres voor de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Java***, 1919, and Paul Ravaisse, "L' Inscription Coufique de Lé**r**an à Java," TBG, 45 (1925).

[28] H. S. Paterson, "An Early Malay Inscription from Trĕngganu," JMBRAS, 2 (1924); C. O. Blagden, ibid., 258-63; M. B. Hooker, "The Trengganu Inscription in Malayan Legal History," ibid, 49 (1976); Hooker, ***Islamic Law in South-east Asia***, Singapore, 1984.

รอ่านหรือข้อความในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ฉบับอื่น ทว่าอาจจะดูแปลก ที่แผ่นหินเหล่านี้ไม่เคยระบุชื่อของผู้ตายไว้เลย กระนั้นก็ดี ความที่แผ่นหินพวกนี้อยู่ใกล้กับราชสำนักมัชปาหิต จึงเป็นการชี้ชวนอย่างแรงกล้าว่า ผู้ตายมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชสำนัก รูปทรงของมาเอซาน การประดับประดา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ตัวเลขชวาเก่าในยุคศากะ บ่งบอกว่า ผู้ตายเป็นชาวอินโดนีเซีย มิใช่พ่อค้าต่างชาติ ดังนั้น จึงอนุมานได้ว่าน่าจะมีคนนับถือมุสลิมอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว ในหมู่เจ้าหน้าที่และขุนนางในราชสำนักมัชปาหิต ในสมัยที่จักรวรรดินี้ยังมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่[29]

บันทึกเหตุการณ์ประจำปีเซมารังและเชริบอน[30] หรือที่เรียกกันว่า *บันทึกมาเลย์*ที่เพิ่งค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ และคิดกันว่าคงเป็นของปลอมนั้น บันทึกเหล่านี้ระบุว่า ชาวมุสลิมเชื้อสายจีน มีส่วนสำคัญที่ทำให้การนับถือศาสนาอิสลามแพร่หลายในชวา แม้ว่างานนิพนธ์เล่มนี้ไม่สามารถยอมรับให้เป็นหลักฐานได้ แต่ก็ไม่น่าที่จะต้องตัดโอกาสความเป็นไปได้ที่ชาวจีนจะมีอิทธิพลต่อความก้าวหน้าของอิสลาม อันที่จริงแล้ว ผู้ช่วยสำคัญคนหนึ่งของแม่ทัพเรือเชง โฮของจีน ที่มีชื่อว่า มา-ฮวน ก็เป็นมุสลิมที่พำนักอยู่ในชวาในค.ศ. 1403 การที่เขาเข้ามาอยู่ที่ชวานี้ อาจเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับอิสลามในชวาก็ได้ ทว่าศาสนาใหม่นี้ ได้ปักรากลงแล้ว ตั้งแต่ก่อนที่เขาจะเข้ามา

พิจารณาในอีกทางหนึ่ง ขนบเดิมของชวาให้เหตุผลการนับถืออิสลามในเกาะนี้ว่าเกิดจากครูสอนศาสนาเก้าคน (*วาลี-สังคา*)[31] คนแรกนั้น เห็นได้ชัดว่า เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เขาคือ มาลิก อิบราฮิม สุสานของเขาผู้นี้ซึ่งอยู่ที่เกรซิก ใกล้กับสุราบายา ระบุว่าเป็นของสมัย ค.ศ.1419 หินเหนือหลุมฝังศพ (*นิสาน*) ระบุว่า ผู้ตายเป็นพ่อค้าจากกุเจรัต ทว่ามีกำเนิดเป็นชาวเปอร์เซีย และมิได้เอ่ยถึงกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาแต่อย่างใด อย่างไรก็ดี ภายหลังจากนั้นไม่นาน สถานที่ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงคือคีรีได้กลายเป็นศูนย์กลางมุสลิมที่สำคัญ โดยการสถาปนาราชวงศ์ที่เรียกว่า “พระ-กษัตริย์” อิทธิพลที่กษัตริย์ของราชวงศ์นี้มีต่อพัฒนาการด้านศาสนาในชวาและมาลุกุ ซึ่งน่าจะรวมถึงพัฒนาการในด้านการเมืองด้วยนั้น ไม่ควรประเมินให้ต่ำเกินไป อย่างน้อยจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ สิบหก

ตามขนบประเพณีชวานั้น *วาลี*สัมพันธ์อยู่กับหลักคำสอนของลัทธิแห่งความเร้นกลับ (รหัสยนัย) เป็นพิเศษ นอกจากนี้ วาลียังมีส่วนสำคัญในการก่อสร้างสุเหร่าที่เก่าแก่ที่สุดในชวาที่เดมัก ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เดมักตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของเซมารัง

---

[29] Louis-Charles Damais, “Études Javanaises I. Les Tombes Musulmanes Datées de Trålåyå,” BEFEO, 48 (1959), plates I-XXXIV.

[30] H. J. de Graaf, and Th. G. Th. Pigeaud, ***Chinese Muslims in Java in the 15th and 16th Century***, Monash Papers on Southeast Asia, no. 12, Melbourne, 1984.

[31] Zoetmulder in Stöhr and Zoetmulder, ***Les Religions d’Indonésie***, 338-45; H. J. de Graaf and Th. G. Th. Pigeaud, “De Eerste Moslimse Vorstendommen op Java,” VKI, 69, The Hague, 1969.

สุเหร่าที่เดมักนี้ เป็นตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับของสุเหร่าชวาในยุคแรก ๆ กล่าวคือขนบประเพณีการก่อสร้างของสมัยก่อนมุสลิม ถูกปรับแต่งให้เข้ากับข้อกำหนดของอิสลามด้วย ผลลัพธ์ก็คือการเป็นอาคารที่แตกต่างอย่างมากจากสุเหร่าในอินเดียหรือในตะวันออกกลาง สุเหร่าชวามีผังของส่วนที่อยู่กับพื้นดินเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคายอดแหลม ประกอบด้วยชั้นต่าง ๆ ได้มากถึงห้าชั้น มีระเบียงตรงทางเข้า ล้อมรอบด้วยกำแพงเตี้ย ๆ ซึ่งมีทางเข้าที่จัดทำอย่างค่อนข้างประณีต โดยทั่วไปแล้ว ทางเข้าจะตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของจัตุรัส (*อลุน-อลุน*) ซึ่งกำหนดทิศไว้อย่างพิถีพิถัน อันเป็นลักษณะที่เราจะพบในเมืองที่สำคัญทุกเมืองในชวา งานประติมากรรมที่ขาดหายไป มีงานตกแต่งอย่างหรูหรามาชดเชย การตกแต่งนี้ใช้ลวดลายประดับมากมายเป็นลายรูปทรงเรขาคณิต ดอกไม้และบางครั้งมีแม้กระทั่งรูปสัตว์ด้วย เคยมีผู้เสนอแนะว่า แบบฉบับของสุเหร่านั้น คือเวทีชนไก่แบบโบราณ [32] นอกจากที่เดมักแล้ว ยังมีสุเหร่าที่มานตินกัน (ใกล้กับเชปารา) และเซ็นดัง ดูวูร์ (ชายฝั่งด้านเหนือ ทางตอนเหนือของลามอนกาน) สุเหร่าพวกนี้แม้ว่าส่วนใหญ่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยหลัง แต่ยังมีแผงประดับของสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ซึ่งปั้นแต่งขึ้นตามขนบประเพณีโบราณ มีหลายแง่มุมที่ไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีความแตกต่างไปจากอดีตสมัยก่อนเป็นมุสลิม

สำหรับตัวศาสนาเองนั้น มีแนวโน้มอย่างแรงกล้า ไปสู่ลัทธิที่เชื่อในความเร้นลับ ลัทธินี้เจริญรุ่งเรืองเคียงข้างมากับหลักอิสลามแบบฉบับ ในสุมาตราตอนเหนือ (อาเจะห์) ลัทธิที่เชื่อในความเร้นลับนี้ ยังคงหลงเหลืออยู่ภายในพื้นฐานของหลักอิสลามแบบฉบับ ทว่าในชวานั้น อิทธิพลของหลักคำสอนสมัยก่อนอิสลาม เป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ คำสอนคลาสสิคของศาสนาพราหมณ์นั้น สั่งสอนให้ชาวฮินดูทุกคนที่อยู่ในชั้นสังคมสูง ภายหลังจากที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนในทางโลกแล้ว ให้ดำเนินชีวิตด้วยการเพ่งพิจารณา หากจะให้ดีให้ทำในที่พักโดดเดี่ยวกลางป่า ชีวิตที่สงบเงียบห่างไกลจากความวุ่นวายและเครื่องล่อใจของทางโลก จะสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมสำหรับการไตร่ตรองถึงความลับของการดำรงอยู่และการไม่ดำรงอยู่ ของสัจธรรมที่สมบูรณ์และที่ใกล้เคียงความสมบูรณ์ และในตอนท้ายที่สุดให้เพ่งตรงสู่การรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิญญาณทั้งมวล ที่พักกลางป่าบางแห่ง ดึงดูดนักเรียนจากที่ไกล ๆ ดังนั้น *อาศรม*ดังกล่าว จึงได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางการศึกษาขนบประเพณีของอินเดียข้อนี้ ดูจะมีผู้ดำเนินรอยตามอย่างกว้างขวางในชวาครั้งโบราณ ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า สถานที่อย่างเช่นที่ราบสูงเดียงนั้น ได้กลายไปเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่สำคัญสำหรับคนชั้นสูง นักศึกษาที่มาเรียนทำหน้าที่รับใช้ทุกอย่างที่จำเป็น แทนการจ่ายค่าเล่าเรียน พวกเขาเชื่อฟังคุรุอย่างเด็ดขาดและทำงานในไร่นาและสวนที่บุกเบิกขึ้นมาจากป่า *อาศรม*ใหญ่ ๆ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นชุมชนที่

---

[32] H. J. de Graaf, "The Origin of the Javanese Mosque," SEAH, 4 (1963); G. F. Pijper, "De Moskeeën van java" in ***Studiën over de Geschiedenis van de Islam in Indonesia 1900-1950***, Leiden, 1977, 13-62.

เลี้ยงตนเอง ศูนย์กลางที่คล้ายกันนี้ ที่มีชื่อเรียกว่า *มัณฑาลา* แพร่หลายอยู่ในศตวรรษสุดท้ายของมัชปาหิต และมีบรรยายอยู่ในงานนิพนธ์ต่าง ๆ อย่างเช่น คือ *ตันตู ปังเคลาราน*[33]

หลังจากที่อิสลามแพร่เข้ามาแล้ว สถาบันดังกล่าว ยังคงดำเนินงานสืบต่อมา ในฐานะ *เปสันเตรน* หรือ*ปอนดอก* โดยนักศึกษาศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้การชี้นำของครู ศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง คือคีรี ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้ว ศูนย์กลางนี้รุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมื่อสุลต่านอากุงแห่งมะตะรัม พิชิตบริเวณนี้ และยุติอิทธิพลของ “ราชวงศ์” พระที่ปกครองอยู่ อย่างไรก็ดี ในช่วงนั้น มีศูนย์กลางมุสลิมที่แข็งแกร่งอีกแห่งหนึ่ง ปรากฏขึ้นที่กาโชราน ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของยอกยาการ์ตา ไม่มีใครรู้ว่าที่กาโชรานนี้สอนหลักธรรมอะไรบ้าง ทว่าช่วงวิกฤติที่เกิดขึ้นในเสี้ยวยี่สิบห้าปีที่สามของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พวก*อูลามา*แห่งกาโชราน ได้คบคิดกับเจ้านายแห่งมะตะรัมพระองค์หนึ่งที่ก่อการกบฏ รวมทั้งร่วมคบคิดกับทหารจากสุลาเวสีและมาดูรา เพื่อยุติ รัชสมัยของผู้สืบราชสมบัติต่อจากสุลต่านอากุง คือเจ้าอมังกุรัต ที่ 1 (ค.ศ.1677) เพราะเห็นว่า ไม่ทำตามขนบธรรมเนียมประเพณี ทว่าดังเช่นที่มักเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในกรณีเช่นนี้ คือเป็นการยากที่จะตัดสินว่า แรงจูงใจด้านศาสนา มีมากเพียงไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องคือ การต่อต้านพิธีการและวิถีปฏิบัติของราชสำนัก ซึ่งถือว่าขัดกับคำสอนของอิสลามที่เคร่งครัด แต่เราไม่ควรลืมว่า สถาบันต่าง ๆ ของมุสลิมนั้น ก็เช่นเดียวกับสถาบันของฮินดู-พุทธ คือมีผลประโยชน์ทางด้านวัตถุที่สำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินและแรงงาน สถาบันเหล่านี้ ได้รับสิ่งที่เรียกกันว่า หมู่บ้าน*เปรทิกาน* อย่างผู้มีอภิสิทธิ์ ความขัดแย้งทางศาสนาที่แท้จริง หาพบได้ยากเสมอมาในชวา แต่ปัจจัยทางศาสนามักมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่เนือง ๆ กับความขัดแย้งเรื่องราชวงศ์หรือเกษตรกรรม

ในชวามีขนบประเพณีที่รุ่งโรจน์มาก่อนยุคมุสลิม อิสลามจึงต้องประนีประนอมกับทัศนคติที่ลงหลักอย่างมั่นคงมานาน หลักฐานเกี่ยวกับการคิดคำนึงถึงอัตลักษณ์ในระดับรากฐานของทั้งศาสนาเก่าและใหม่พบว่ามีอยู่ตั้งแต่ขั้นเริ่มแรกมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำซึ่งนัยว่าราชบรรพบุรุษของราชวงศ์มะตะรัม องค์หนึ่งเป็นผู้กล่าวออกมาในทำนองว่า “ไม่มีความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนา [ซึ่งรวมถึงศาสนาอื่น ๆ ที่มีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย] และศาสนาอิสลาม สองศาสนานี้ เป็นสองเฉพาะในรูปแบบ แต่โดยแก่นแล้ว มีเพียงหนึ่ง [ใช้คำตามตัวอักษรคือ ชื่อ]”[34]

แนวโน้มที่จะประนีประนอมเช่นนี้ ยังสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังตะลุงชวา (*วาหยังกุลิต*) ซึ่งได้โครงเรื่องจากมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย (*มหาภารตะ*กับ*รามายณะ*) แต่ปรับแต่งให้เข้ากับขนบประเพณีชวา ตัวละคร นำเสนอด้วยหุ่นทรงแบน ทำด้วยหนังสัตว์ สลักเสลาและระบายสีอย่างประณีต โดยคนเชิด (*ดาลัง*) “ทำให้มีชีวิตชีวาขึ้นมา” ด้วยการทำให้หุ่นเคลื่อนไหวและพูดจา ข้อห้าม

---

[33] Pigeaud, *De **Tantu Panggĕlaran***.

[34] P.J. Zoetmulder, ***Pantheisme en Monisme in de Javaansche Soeloek-Literatuur,*** Nijmegen, 1935, 346f. งานภาคภาษาอังกฤษของข้าพเจ้า ได้อาศัยการแปลออกเป็นภาษาดัตช์ซึ่งปรากฏอยู่ในงานของโซเอตมัลเดอร์

ของมุสลิม ซึ่งมิให้แสดงเป็นสิ่งมีชีวิต ก็เลี่ยงด้วยการทำให้หุ่นมีรูปทรงแปลกมาก ลักษณะเด่นสะดุดตาอย่างหนึ่ง คือบทที่ "ตัวตลก" (*ปานากาวาน*) เป็นผู้เล่น อย่างเช่นเสมาร์ คนรับใช้ประจำตัวของอรชุน ซึ่งแม้มีรูปร่างหน้าตาตลก แต่ก็มักประกาศเนื้อความที่เป็นสัจธรรมพื้นฐานออกมาเนือง ๆ ในลักษณะที่เป็นเรื่องตลก[35] แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลเพียงผิวเผินจากอิสลาม แต่การแสดงหนังตะลุงเหล่านี้ มักเพิ่มความอลังการให้กับงานฉลองของมุสลิม อาทิเช่น การขลิบหนังหุ้มลึงค์ โดยมีการกล่าวนำด้วยถ้อยคำทางศาสนา

พิธีอื่น ๆ ของชวาก็แสดงถึงความแข็งแกร่งของขนบประเพณีโบราณเช่นกัน วาระที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ เช่นพวกที่เกี่ยวข้องกับ "พิธีผ่านขั้นตอนสำคัญของชีวิต" จะปิดท้ายด้วยการรับประทานอาหารตามพิธี (*สลามีตัน*)[36] *สลามีตัน*มีลักษณะพิเศษหลายอย่าง ขึ้นอยู่กับลักษณะของวาระนั้น ๆ เป็นต้นว่า การเกิด การขลิบ การรำลึกถึงญาติที่วายชนม์และอื่น ๆ อีกมากมาย แม้จะมีเจ้าหน้าที่จากสุเหร่าในท้องถิ่นมาร่วมงาน และเริ่มต้นด้วยการสวดมนต์ตามแบบของมุสลิม แต่*สลามีตัน*ก็มีลักษณะของขนบประเพณีเดิมอยู่อย่างแรงกล้า ชวนให้นึกถึงอาหารตามพิธีทำนองเดียวกันนี้ในสมัยโบราณ อาทิเช่นการรับประทานอาหารที่บรรยายอยู่ในจารึกต่าง ๆ เมื่อเริ่มพิธีวางรากฐานที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่แรกเริ่มทีเดียวนั้น สลามีตันอาจเป็นพิธีการชำระล้างเพื่อสร้างความบริสุทธิ์ ทว่าได้ค่อย ๆ กลายเป็นสื่อเสริมสร้างมิตรภาพและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างผู้ที่มาร่วมในพิธี

อิทธิพลของอินเดียที่อยู่นอกชวา สุมาตราและคาบสมุทรมลายู ไม่มีความสำคัญ โดยทั่วไปแล้ว อิสลามสถาปนาขึ้นในที่อื่น ๆ (นอกจากที่ระบุนามเหล่านี้) ในช่วงตอนที่ล่าออกไป แหล่งเผยแพร่หากไม่ใช่มาจากเมละกา (เช่นที่สถาปนาที่บรูไน) ก็จะมาจากชวา แต่โดยมากมักมาจากชวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากศูนย์กลางใหญ่ ๆ ของมุสลิมที่คีรี (เกรซิก) ตูบัน สุราบายาและที่อื่น ๆ อย่างไรก็ดี พัฒนาการเหล่านี้ เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกหรือหลังจากนั้น ดังนั้น จึงจะนำไปพิจารณาในบทอื่น

ก่อนที่โปรตุเกสจะเข้าพิชิตเมละกา (ค.ศ.1511) อิสลามได้สถาปนาลงอย่างมั่นคงแล้ว ณ ศูนย์กลางสำคัญ ๆ ในสุมาตราตอนเหนือ มาเลเซียตะวันตก กาลิมันตันตะวันตก และชายฝั่งด้านเหนือของชวา กิจกรรมของชาวโปรตุเกสและสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล ไม่เพียงแต่ล้มเหลวที่จะหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของอิสลามเท่านั้น (ยกเว้นในฟิลิปปินส์ตอนเหนือและกลางและอินโดนีเซียตะวันออก) ตรงกันข้ามการกระทำของสเปนและโปรตุเกส อาจทวีอิทธิพลของอิสลามให้หนักหน่วงยิ่งขึ้นเสียด้วยซ้ำ ทั้งยังอาจรู้สึกกันอีกด้วยว่า อิสลามเป็นพลังทางจิตวิญญาณที่

---

[35] มีข้อเขียนเกี่ยวกับ "ตัวตลก" พวกนี้อยู่มากมาย ดูเป็นตัวอย่างเช่น Ph. Van Akkeren, ***Een Gedrocht en Toch de Volmaakte Mensch. De Suluk Gatolotjo***, The Hague, 1951; James R. Brandon, ***On Thrones of Gold. Three Javanese Shadow Play***, Cambridge, Mass., 1970.

[36] Geertz, ***Religion of Java***, 30-85; Zoetmulder in Stöhr and Zoetmulder, ***Les Réligions***, 323-5.

แข็งแกร่ง พลังนี้สามารถต่อต้านผู้พิชิตจากตะวันตกที่กระทำการล่วงละเมิดอย่างไร้ความปรานีต่อบริเวณสำคัญ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทรก็เป็นได้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ส่วนแผ่นดินใหญ่

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาในยุคต้น ๆ ทั้งแหล่งปฐมภูมิ (ขั้นต้น) และทุติยภูมิ (ขั้นสอง) มีแนวโน้มที่ไม่แตกต่างจากแหล่งข้อมูลของเรื่องราวด้านอื่น ๆ ของประวัติศาสตร์—เรื่องของศาสนากระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งข้อมูลทุกประเภท ในบรรดาผลงานลักษณะกว้าง ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคต้นที่มีข้อมูลเกี่ยวกับศาสนานั้น เราจำต้องกล่าวเป็นสำคัญถึงบทสรุปของยุคนี้โดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งนักวิชาการผู้บุกเบิกท่านหนึ่งได้ทำไว้ นั่นคือ G. Cœdès, *Les États Hindouisés d'Indochine et d'Indonésie*, Paris, 1964 (*The Indianized States of Southeast Asia*, ed. Walter Vella, trans. Susan Brown Cowing, Honolulu, 1968). งานวิชาการที่ทันสมัยกว่านี้ จะพบได้ในหนังสือรวมบทความที่ค่อนข้างล่า อาทิเช่น D.G. Marr and A.C. Milner, eds. *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries*, Singapore and Canberra, 1986. และ R.B. Smith and W. Watson, eds. *Early South East Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography*, New York, 1979. ผลงานชิ้นหลังนี้มีความสำคัญมากเป็นพิเศษต่อโบราณคดีของยุคประวัติศาสตร์ งานสังเคราะห์ที่มีค่าในระยะหลัง ซึ่งมีความหมายพาดพิงถึงความเข้าใจของเราเกี่ยวกับวิวัฒนาการของลัทธิความเชื่อทางศาสนาจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ C. Higham, *The Archaeology of Mainland Southeast Asia*, Cambridge, 1989. อีกเล่มหนึ่งคือ E. Slamet-Velsink, *Emerging Hierarchies*, Leiden, 1986.

แหล่งข้อมูลขั้นสองที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนาในยุคต้น ๆ มีไม่มาก ทว่าในผลงาน K. L. Hazra, *History of Theravada Buddhism in Southeast Asia*, Calcutta, 1982. มีบางตอนที่เกี่ยวข้องอยู่

ผลการวิจัยส่วนใหญ่ รวมทั้งการตีพิมพ์จารึกและข้อมูลเบื้องต้นอื่น ๆ จะพบได้ตามวารสารต่าง ๆ สำหรับอินโดจีนนั้น วารสารเหล่านี้ได้แก่วารสารที่เด่นที่สุด คือ *Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient,* Paris ซึ่งจัดทำออกมาตั้งแต่ค.ศ. 1901 ผู้สร้างผลงานให้กับวารสารนี้ได้แก่ L. Finot, E. Huber, P. Dupont, G. Cœdès และผู้เขียนรุ่นล่ากว่านั้น ได้แก่ J. Filliozat และ C. Jacques

แหล่งข้อมูลขั้นต้นที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิภาคนี้โดยทั่วไปนั้น แหล่งที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ เรื่องราวของนักเดินทางจากภายนอก อาทิเช่น อิจิงและจู ต้ากวน ได้แก่ I Ching, *A Record of the Buddhist Religion as Practised in India and the Malay Archipelago*, trans. J. Takakusu, Oxford, 1896; Chou Ta-kuan, *Mémoires sur les Coutumes de Cambodge de Tcheou Takouan*, trans, P. Pelliot (Oeuvres Posthumes de P. Pelliot, vol.3) , Paris, 1951. นอกจากนี้ อิจิงยังเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของพระธุดงค์อื่น ๆ ที่ผ่านเข้ามาภูมิภาคนี้ด้วย ได้แก่ I Ching, *Chinese Monks in India*, trans, Latika Lahiri, Delhi, 1986. สำหรับยุคแรกเริ่มทีเดียวนั้น หนังสือรวมเนื้อหาของแหล่งข้อมูลขั้นต้นที่มีประโยชน์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของทางจีน) ที่พอล วีทลีย์ วิเคราะห์จากทัศนะของภูมิประวัติศาสตร์ คือ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese: Studies in the Historical Geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500*, Kuala Lumpur, 1966.

จามปาเป็นประหนึ่งซินเดอเรลลาในการวิจัยสมัยใหม่ มีการศึกษาพิเคราะห์จารึกของจามปาอยู่ในบทความของ อี ฮิวเบอร์ (E. Huber) และคนอื่น ๆ ใน BEFEO ซึ่งมี อาร์.ซี. มาจัมดาร์ (R.C. Majumdar) เป็นบรรณาธิการในเล่ม 1 *Champa* ในหนังสือชุด *Ancient Indian Colonies in the Far East*, Lahore, 1927 ทว่าจำต้องกล่าวว่า มีช่องว่างสำหรับงานเกี่ยวกับจารึกของจามปาที่จะต้องเติมให้สมบูรณ์อีกมาก หนังสือ*เรื่อง La Statuarie de Champa*, Paris, 1963 ของ J. Boisselier ให้คุณูปการแก่ประวัติศาสตร์ของศิลปะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในยุคนั้น

การจัดหาข้อมูลเกี่ยวกับกัมพูชากระทำไว้ค่อนข้างดี G. Cœdès, *Inscriptions du Cambodge*, Hanoi and Paris 1937-66, 8 vols รวบรวมจารึกเท่าที่ทราบกันเกือบทั้งหมด (ซึ่งแน่นอนว่า เกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา) ผู้เขียนในระยะหลังกว่าผลงานเล่มนี้ ได้แก่ ผลงานของ J. Filliozat และ C. Jacques และคนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน BEFEO ที่สำคัญคืองานของ กมเลสวาร์ ภัตตชารยา (Kamaleswar Bhattacharya) งานที่เด่นของเขาคือ *Les Religions Brahmaniques dans l'Ancien Cambodge*, Paris, 1961; บทความของเขาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนา ได้แก่บทความอย่างเช่น "La Secte des Pāśupata Dans I'ancien Cambodge," *Journal Asiatique*, 243 (1955).

เลยไปทางตะวันตก ในบริเวณของชนเชื้อชาติมอญ ปยูและพม่า ก่อนที่จะเกิดมีรัฐไทขึ้นมา เค้าโครงของประวัติศาสตร์บริเวณนี้คลุมเครือและมีปัญหา หนังสือของเซเดส์ G. Cœdès, *Le Royaume de Dvāravatī*, Bangkok, 1929 ให้การตีความเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้านศาสนาของมอญ จี.เอช. ลูซ (G. H. Luce) ดำเนินงานอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับวัฒนธรรมครั้งโบราณของพม่า และหนังสือของเขาเรื่อง *Phases of Pre-Pagan Burma, Languages and History*, 2 vols., Oxford, 1985 ก็สำรวจในช่วงเวลาของยุคต้นนี้

ข้อมูลเกี่ยวกับโบราณคดีของพม่า มีอยู่น้อยและเป็นหย่อม ๆ ไม่ต่อเนื่อง ผลลัพธ์ที่เย้ายวนใจจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ของปยู นั้น ออง ธอว์ (Aung Thaw) ได้รายงานไว้ใน *Report on the Excavations at Beikthano*, Rangoon: Ministry of Union Culture, 1968 และ *Historical Sites in Burma*, Rangoon: Ministry of Union Culture, 1972 ประกอบกับคำกล่าวอ้าง เรื่องการเริ่มต้นของพุทธศาสนา

พุกามมีข้อมูลดีกว่าเล็กน้อย โดยมีจารึกที่เกี่ยวข้องจำนวนหนึ่ง ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือชุด *Epigraphia Birmanica* แหล่งข้อมูลขั้นที่สอง ประกอบด้วย G. H. Luce, *Old Burma—Early Pagan*, 3 vols. New York, 1969-70; Than Tun, *History of Buddhism in Burma, A. D. 1000-1300,* Rangoon, 1978 (JBRS, 61.1, 2, separatum); และ Nihar Ranjan Ray, *Sanskrit Buddhism in Burma*, Calcutta, 1936. มีบทความที่เกี่ยวข้องหลายบท ปรากฏในวารสาร *Journal of the Burma Research Society*

จารึกของราชอาณาจักรไทย มีแสดงอยู่เป็นพิเศษใน G. Cœdès, *Reçueil des Inscriptions du Siam*, 2 vols, Bangkok, 1924 และมีการศึกษาพิเคราะห์จารึกต่าง ๆ อยู่หลายชิ้น ของเอ.บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) และ ประเสริฐ ณ นคร (Prasert na Nagara) ใน*วารสารของสยามสมาคม* (*Journal of Siam Society*) ฉบับที่ 56 (1968) ถึง ฉบับที่ 63 (1975) ที่สำคัญคือจารึกเกี่ยวกับพ่อขุนรามคำแหงที่มีชื่อเสียง คือ "The Inscription of King Rama Gamhen of Sukhodaya (1292 A. D.)," JSS, 59, 2 (1971) เอ.บี. กริสวอลด์ (A. B. Griswold) เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะทางศาสนาของไทยไว้อย่างกว้างขวาง (อาทิเช่น "Imported Images and the Nature of Copying in the art of Siam," in Ba Shin et al., eds, *Essays Offered to G.H. Luce*, Ascona: Artibus Asiae, 1966, II 37-73) เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาในงานศิลปะ ยังได้จาก J. Boisselier, *La Sculpture en Thailande*, Paris, 1974.

วัฒนธรรมเวียดนาม มิได้มีจารึกที่เกี่ยวข้องกับวัดในลักษณะเดียวกับรัฐ "ซึ่งได้รับอิทธิพลจากอินเดีย" งานนิพนธ์จึงเป็นแหล่งข้อมูลที่มีความสำคัญกว่า ตรัน วัน เกียป (Tran Van Giap) นำข้อมูลเหล่านี้มาใช้สำหรับค้นคว้าเรื่องประวัติศาสตร์ศาสนา ใน "Le Bouddhisme en Annam Des Origines au XIIIe siècle," BEFEO, 32 (1932). งานสังเคราะห์ที่ได้มาตรฐานที่ในอดีตมีผู้นำมาใช้กันมาก คือ Le Thanh Khoi, *Le Viet-nam, Histoire et Civilisation*, Paris, 1955 ซึ่งมีคำวิจารณ์เกี่ยวกับแนวปฏิบัติด้านศาสนาของคนที่อยู่บนภูเขา ข้อสรุปที่สำคัญของระยะหลัง ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนาอยู่มาก ได้แก่ K. W. Taylor, *The Birth of Vietnam*, Berkeley, 1983.

ส่วนภาคพื้นสมุทร

โดยรวมแล้ว ข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรยุคต้น เข้าถึงไม่ได้ง่ายเท่ากับแหล่งข้อมูลของส่วนที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ แม้ว่าจารึกภาษาบาหลีเก่าและชวาเก่าจำนวนมากมาย ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ออกมา (ทว่าไม่ได้เป็นไปตามมาตรฐานของปัจจุบันเสมอไป) แต่มีเพียงไม่กี่หลัก ที่มีการแปลออกมา และส่วนใหญ่ แปลออกเป็นภาษาดัตช์หรือภาษาอินโดนีเซีย

คำแปลเป็นภาษาอังกฤษเกือบทั้งหมด เป็นผลงานของ H. Bh. Sarkar ซึ่งตีพิมพ์ในค.ศ. 1971 และ 1972 เป็นสองเล่ม ในชื่อว่า *Corpus of the inscriptions of Java.* ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น (เชิงอรรถ 4) ว่าผลงานนี้มีประโยชน์ และจำเป็นอย่างแทบจะขาดเสียมิได้ ทว่าต้องนำมาใช้ด้วยความระมัดระวัง คำแปลต่าง ๆ อาศัยการถ่ายตัวอักษรจากของเดิมที่ Brandes และ Krom ทำไว้ ซึ่งเรื่องนี้จะกล่าวถึงอีกเล็กน้อยข้างล่าง การอ่านจากตัวจารึกเดิมใหม่ ไม่อาจทำได้ แม้ผู้เขียนเป็นนักวิชาการชาวอินเดียชั้นแนวหน้าที่มีความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีและภาษาชวาเก่า แต่ก็มีประสบการณ์เพียงเล็กน้อยในเรื่องสำนวนที่มีลักษณะพิเศษมาก ของโองการต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นในภาษาชวาโบราณ ดังนั้น ผู้เขียนจึงมักให้ความรู้สึกอย่างผิด ๆ หรือไม่ถูกต้อง เกี่ยวกับเป้าหมายในข้อความเหล่านี้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ จารึกต่าง ๆ ที่คัดและแปลลงไว้ในหนังสือชุดนี้ ยังมีเฉพาะจารึกที่สร้างขึ้นก่อนค.ศ. 929 เท่านั้น

หนังสือรวมข้อความจากจารึกที่กว้างขวางมากที่สุด เป็นของ Brandes (แบรนเดส) และ Krom (กรอม) ดังที่กล่าวแล้วในเชิงอรรถที่ 4 ข้างต้น เช่นเดียวกับงานชิ้นก่อนหน้านี้ งานรวมจารึกเล่มนี้จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ทว่าไม่เป็นที่น่าพอใจในหลาย ๆ แง่ การคัดลอกถ่ายตัวอักษรของแบรนเดสบางครั้ง ปรากฏออกมาในรูปแบบขั้นสุดท้าย แต่ที่บ่อยกว่านั้น คือมักเป็นฉบับร่าง ซึ่งมิได้ตั้งใจนำมาตีพิมพ์ในรูปแบบเช่นนั้น และเนื่องจากไม่มีการคัดลอกอื่นใดที่ดีกว่านี้ กรอมจึงได้ตัดสินใจอย่างถูกต้องว่า งานคัดลอกฉบับร่างดังกล่าวนั้น ควรนำมาตีพิมพ์ด้วย แม้ว่ากรอมมักต้องถอดความเองอยู่บ่อย ๆ ให้ชัดตรงยิ่งขึ้น แต่เขาก็อยากจะเสนอฉบับร่างในรูปแบบที่แบรนเดสทิ้งไว้ตอนที่ถึงแก่กรรมมากกว่า ซึ่งไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่าเป็นเพราะความเคารพและศรัทธาที่เขามีต่อแบรนเดส ความรู้สึกของกรอมดังกล่าวสมควรแม้ได้รับความเคารพอย่างเต็มที่ แต่คงจะเป็นการดีต่อความก้าวหน้าในการศึกษาภาษาชวาเก่ามากกว่า หากเขาเคร่งครัดน้อยกว่านี้

จารึกของช่วงหลัง ๆ มีอยู่มากมาย ส่วนใหญ่ ลงเวลาไว้ว่าเป็นช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ จารึกเหล่านี้ ธ.ปิโกด (Th. Pigeaud) ทำคำแปลภาษาอังกฤษ ไว้ในเล่มที่ 3 ของงานที่ยิ่งใหญ่ของเขา เรื่อง *Java in the 14th Century: A Study of Cultural History* เช่นเดียวกับงานของ Sarkar คำแปลนี้อาศัยงานถอดความที่มีอยู่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว วางใจได้—ส่วนหนึ่งเป็นเพราะงานพวกนี้ทั้งหมดอยู่บนเพลททองแดงซึ่งยังอยู่ในสภาพดี ปิโกดเป็นหนึ่งในบรรดานักวิชาการของตะวันตกที่เก่งที่สุดในเรื่องวรรณคดีและวัฒนธรรมของชวาสมัยใหม่และก่อนสมัยใหม่อย่างไม่ต้องสงสัย แต่คำแปลของเขา

บางครั้ง ได้รับผลกระทบจากความเชื่อของเขาที่ว่า อารยธรรมชวา แทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในช่วงเวลาหลายร้อยปี จนทำให้ข้อเขียนโบราณสามารถตีความได้ด้วยความช่วยเหลือจากความรู้ที่ดีเยี่ยมของเขา ทางด้านรูปแบบของภาษาที่สมัยใหม่กว่า ความเชื่อเช่นนี้หากนำมาใช้กับการอ้างอิงถึงศาสนา ย่อมมีอันตรายอย่างเห็นได้ชัด เป็นความจริงที่ว่า การเปลี่ยนมานับถืออิสลาม มิได้หมายถึงการแยกขาดอย่างสิ้นเชิงจากอดีต (ดังที่กล่าวข้างต้นแล้วว่ามีความต่อเนื่องอยู่บ้างในบางแขนง) กระนั้นปีโกดก็อาจไปไกลเกินกว่าที่แหล่งข้อมูลจะรับรองได้อยู่สักหน่อยในแง่นี้ ยิ่งกว่านั้น ปีโกดยังสันนิษฐานอย่างผิด ๆ ด้วยว่า สังคมชวาสมัยโบราณ มีลักษณะแบบ “ฟิวดัล” ผลก็คือ เขาแปลคำชวาโบราณที่สำคัญ ๆ จำนวนหนึ่ง โดยเทียบเท่ากับลัทธิฟิวดัลของอังกฤษเป็นการเฉพาะ

งานนิพนธ์ภาษาชวาเก่าที่สำคัญที่ปีโกดอภิปรายถึง คือ *นครเกียรติคม* ซึ่งกวีในราชสำนักประพันธ์ขึ้นเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ผลงานนี้เป็นพื้นฐานให้แก่ความรู้ของเราเกี่ยวกับความคิดและสถาบันทางด้านศาสนาในภาษาชวาเก่าของช่วงเวลานั้น และยังเสริมด้วยจารึกและงานนิพนธ์ภาษาชวาเก่าอื่น ๆ อีกหลายชิ้น อย่างไรก็ดี ควรเน้นไว้ด้วยว่า *นครเกียรติคม* เป็นเรื่องในแวดวงราชสำนักและมีบางครั้งบางคราวเท่านั้น ที่ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ ทว่าแหล่งข้อมูลของเราที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคโบราณ ก็เป็นเช่นนี้เกือบทั้งสิ้น

หลักฐานด้านโบราณคดี อาจให้ข้อมูลบางประการเกี่ยวกับศาสนาของประชาชนทั่วไปได้ ในบางกรณี แม้ว่าช่างฝีมือจะทำงานภายใต้การควบคุมดูแลของพระและคนชั้นสูงอื่น ๆ แต่พวกเขาเองก็อยู่ในฐานะชนชั้นล่างของสังคม และย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ที่บางครั้ง ความคิดของพวกเขาเอง สะท้อนออกมาให้เห็นในอาคารและภาพเหตุการณ์ต่างๆ ของอินโดนีเซียยุคโบราณ ดังจะเห็นได้ว่า บุโรพุทโธนั้น ไม่เพียงแสดงให้เราเห็นถึงสิ่งปลูกสร้างมากมายหลายประเภทที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา(บางครั้งก็เกี่ยวข้องกับศาสนาอื่น ๆ ด้วย) เท่านั้น หากยังมีตัวอย่างของลักษณาการที่ผู้คนบูชาสิ่งปลูกสร้างเหล่านั้น (อย่างเช่นสถูป) ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาพสลักนูนต่าง ๆ มีการแสดงภาพสวรรค์และนรกประเภทต่าง ๆ นอกจากนี้ เรายังได้ทราบถึงเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ต่าง ๆ ของพระนักพรตและนักบวชของนิกายต่าง ๆ และทัศนคติของพวกเขาที่มีต่อประชากรชนชั้นอื่น ๆ ในแง่นี้ ภาพสลักนูนในสมัยนั้น (คริสต์ศตวรรษที่สิบถึงสิบห้า) ในชวาตะวันออก ยิ่งมีค่ามากยิ่งกว่ารายละเอียดทั้งหมดที่ให้ไว้เสียอีก

ประติมากรรมมีความสำคัญต่อความรู้เรื่องศาสนาของเราเช่นกัน ควรจะกล่าวเน้นว่า รูปปั้นต่างๆ มิใช่เป็นเพียงรูปเคารพที่คนบูชากราบไหว้กันเท่านั้น แต่หากยังมีหน้าที่ในฐานะสื่อที่ช่วยให้ผู้เคารพบูชา เกิดความคิดเกี่ยวกับรูปร่างดังที่เทพควรเป็นด้วย เป็นการยากที่ประชาชนจะให้ความเคารพต่อเทพในทางความคิด ดังนั้น สำหรับประชากรส่วนใหญ่ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่พวกเขาจะสามารถมีรูปร่างของเทพที่มองเห็นได้อยู่ตรงหน้า ดังนั้น รูปบูชาจึงสามารถช่วยให้เราทำความเข้าใจกับลักษณาการที่ผู้มีศรัทธาแสดงเทพของตนให้ปรากฏออกมา

นอกจากนี้เรายังได้พบว่ามีวัตถุอื่น ๆ ที่นำมาใช้เพื่อแสดงความเคารพบูชาทางศาสนาอีก ในปริมาณมากทีเดียว วัตถุเหล่านี้ช่วยทำให้เราสามารถมองเห็นแง่มุมบางประการของพิธีกรรมทางศาสนาที่แท้จริงได้ ในหมู่เครื่องบูชาเหล่านี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตกล่าวถึงตะเกียงโคม—ซึ่งปกติแล้ว ถวายให้แก่เทพเป็นเครื่องแก้บน – ภาชนะการเซ่นสังเวยทุกชนิด กระจกเงา จานสังเวย (*ทาลัม*) เครื่องมือต่าง ๆ ฯลฯ

สำหรับแหล่งข้อมูลจากต่างชาตินั้น ได้แก่เรื่องราวของพระธุดงค์ชาวจีน อิจิง ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วในส่วนที่ว่าด้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ เรื่องราวของต่างชาติอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นของจีนหรืออาหรับ มีความสำคัญแค่เพียงปลีกย่อยสำหรับการศึกษาด้านศาสนา

แหล่งข้อมูลขั้นที่สอง ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาต่าง ๆ ของอินโดนีเซียโดยตรง มีเพียงชิ้นเดียวนั่นคือการศึกษาพิเคราะห์ของดับเบิลยู. สโตร์ (W. Stöhr) และ เจ. โซเอตมัลเดอร์ (J. Zoetmulder) ดังที่กล่าวถึงในเชิงอรรถ 9 ข้างต้น ส่วนที่สโตร์ เขียนนั้น เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมของชนเผ่าต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย ซึ่งมิได้กล่าวถึงในบทนี้ เนื่องจากเป็นที่ทราบกันเฉพาะในช่วงสมัยหลัง ๆ นี้เท่านั้น ทว่าส่วนที่โซเอตมัลเดอร์เขียนนั้น มีความสำคัญโดยตรงในฐานะส่วนเสริมของบทนี้ เนื่องจากส่วนใหญ่แล้ว มีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทางศาสนา (ฮินดู พุทธและมุสลิม) ที่สะท้อนอยู่ในวรรณคดี

งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงไปแล้วก่อนหน้านี้ คือการศึกษาชวาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ของปีโกด งานนี้มีบทที่สำคัญเกี่ยวกับสถาบันและแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาในจักรวรรดิมัชปาหิต แม้ว่าค่อนข้างเป็นที่ถกเถียงกันสักหน่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเล่ม 4 ความเชื่ออย่างหนักแน่นของปีโกดเรื่องความต่อเนื่องในศาสนาในชวา ซึ่งรวมทั้งภายหลังจากที่อิสลามเข้ามาแล้ว ให้สีสันเป็นพิเศษแก่การวิเคราะห์ของเขา

เนื่องจากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นสมุทรครั้งโบราณ ศาสนาผูกพันกับชีวิตด้านสังคมและการเมืองอย่างแยกไม่ออก จึงเป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่ผลงานทั้งปวงที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคโบราณของบริเวณนี้ ต้องให้ความเอาใจใส่ต่อศาสนาอยู่บ้าง ดังจะเห็นว่า ผลงานที่เขียนในลักษณะกว้าง ๆ ทุกชิ้นที่กล่าวถึงในตอนต้นของข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมชิ้นนี้ ล้วนอภิปรายถึงแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านศาสนาในบริเวณนี้

นอกจากนี้แล้ว ยังมีผลงานอีกหลายชิ้นที่สมควรได้รับความเอาใจใส่เป็นพิเศษ เป็นต้นว่า งานของกรอม คือ N.J. Krom, *Hindoe-Javaansche Geschiedenis*, 2nd edn. The Hague, 1932*; Inleiding tot de Hindoe-Javaansche Kunst*, 2nd edn, The Hague, 1923 และ *Barabudur, Archaeological Description*, 2 vols, The Hague, 1927 ผลงานเหล่านี้ล้วนมีข้อมูลที่ล้ำค่า และอภิปรายถึงพุทธศาสนาในชวายุคโบราณ ผลงานที่สำคัญที่สุดบางชิ้นของ W. F. Stutterheim มักเสนอทัศนะที่แปลกใหม่ เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของศาสนาของอินโดนีเซีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของชวา) ผลงานเหล่านี้ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว เช่น *Studies in Indonesian Archaeology*, The

Hague, 1956. ผลงานเล่มนี้ มีการศึกษาเกี่ยวกับบุโรพุทโธ ซึ่งกล่าวถึงอย่างย่อ ๆ ไว้ในบทนี้ด้วย รวมทั้งมีการศึกษาพิเคราะห์ที่สำคัญมาก เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของศาสนาออสโตรนีเซียยุคโบราณ บทที่ว่านี้คือ “Some Remarks on Pre-Hinduistic Burial Customs on Java,” นอกจากนี้ ยังมีบทความที่สำคัญมากเกี่ยวกับแผ่นทองแดงสมัยคริสต์ศตวรรษที่เก้า ซึ่งมีภาพเขียนรูปพระแม่เจ้า พร้อมกับมนตราภาษาสันสกฤตบทยาว (คาถาหรือเวทมนต์) และบทความเกี่ยวกับลัทธิบูชาพระภีมะของชวา ซึ่งบรรยายไว้อย่างสั้น ๆ ในบทนี้เช่นกัน เรื่องราวครั้งโบราณเกือบทั้งหมดของมาเลเซีย อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ล้วนได้รับแรงบันดาลใจจากศาสนา สิ่งพิมพ์ส่วนใหญ่เกี่ยวกับโบราณคดี มีความสำคัญต่อความรู้ของเราเกี่ยวกับศาสนาโบราณในบริเวณนี้ สิ่งพิมพ์เหล่านี้ได้แก่ *Tijdschrift voor de Taal-Land-en Volkenkunde, the Bijdragen tot de Taal-Land-en Volkenkunde, The Journal of the Malay Branch of The Royal Asiatic Society* และอื่น ๆ อีกมากมาย วารสารฉบับหลังสุดที่กล่าวถึงและวารสาร *Federation Museums Journal* บรรจุบทความที่สำคัญบางเรื่องของ H. G. Quaritch Wales และ Alastair Lamb เกี่ยวกับการขุดค้นทางโบราณคดีที่รัฐเกดะห์

ในบรรดาผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่สำคัญและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่ตีพิมพ์ในอินโดนีเซียนั้น สมควรกล่าวถึงวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิตสามฉบับของมหาวิทยาลัยอินโดนีเซียที่จาการ์ตา Soekmono, *Candi, Fungsi dan Pengertiannya*, Jakarta 1974 ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์ฉบับภาษาอังกฤษ ผลงานนี้ ให้ความกระจ่างอย่างใหม่ในเรื่องความหมายและความสำคัญของวิหารและรูปบูชาครั้งโบราณ Edi Sedyawati, *Pengarcaan Ganesa masa Kadiri dan Sinhasari,* Jakarta, 1985 จะ ปรากฏโฉมในภาคภาษาอังกฤษในไม่ช้านี้ หนังสือเล่มนี้เกี่ยวข้องกับรูปบูชาและความสำคัญทางศาสนาของพระคเณศเศียรช้าง ผู้ได้รับความเคารพบูชาจากประชาชนทั่วไปอย่างมากในชวา สุมาตรา และบาหลี ในสมัยโบราณ ประการสุดท้าย วิทยานิพนธ์ที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน คือ Hariani Santiko, ***K****edudukan Bhatari Durga di Java pada Abad X-XV Masehi*, Jakarta, 1987 วิเคราะห์ความสำคัญของเทพีที่ดุร้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏในท่ายืนอย่างผู้มีชัยชนะบนหลังปีศาจกระบือ

มีผู้เขียนกันมากมาย เกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของศาสนาอิสลามยุคต้นในมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน จามปาและฟิลิปปินส์ตอนใต้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มินดาเนาและหมู่เกาะซูลู) บทความของ J.E. Moquette เกี่ยวกับหินเหนือหลุมฝังศพของมุสลิมที่ปาซายและเครสิกในวารสาร (*Tijdschrift*, LIV 1912) สืบย้อนอิสลามของอินโดนีเซียกลับไปถึงกุเจรัต บทความนี้ได้รับการยอมรับมานานว่าเป็นข้อสรุปที่น่าเชื่อถือ ทว่า บทความของ G. E. Marrison, “The Coming of Islam to the East Indies,” JMBRAS, 24 (1951) กล่าวเน้นอย่างถูกต้องถึงเหตุผลต่าง ๆ ซึ่งยืนยันอย่างหนักแน่นว่าอินเดียใต้ต่างหากที่เป็นบริเวณตั้งต้นที่ทำให้อิสลามแพร่ออกไปยังอินโดนีเซียและมาเลเซีย เหตุผลเหล่านี้ Van Ronkel ได้เคยเสนอไปบ้างแล้ว การวิเคราะห์ปัญหานี้ที่ดีที่สุด รวมทั้งปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอิสลามยุคต้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร เป็นของ S. Q. Fatimi, *Islam Comes to Malaysia*, Singapore, 1963. น่าเสียดายที่ผู้เขียนมิได้ใช้บทความของ L.-C. Damais, “Études

Javanaises. I. Les Tombes Musalmanes datées de Tralaya" (Troloyo), BEFEO 48 (1956) ซึ่งอธิบายถึงความสำคัญของอิสลามในสมัยจักรวรรดิมัชปาหิต โดยอาศัยพื้นฐานจากหลุมฝังศพของมุสลิม ในบริเวณที่อยู่ติดกับพระราชฐาน หลุมศพพวกนี้ระบุเวลาไว้ด้วย เวลาที่เก่าแก่ที่สุดที่พบบนหินเหนือสุสานเป็นเวลาที่อยู่สมัยเดียวกับที่พบที่หลุมฝังศพยุคที่เก่าที่สุดในสุมาตราตอนเหนือ (ปาซาย) ด้วย ข้อมูลเหล่านี้ มิได้เป็นแค่กรณียกเว้น ทำให้ต้องหยิบยกปัญหาเรื่องอิสลามยุคต้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาพิจารณาในมุมมองใหม่ ส่วนบทบาทของเมละกาในการขยายตัวของมุสลิมนั้น แม้จะเป็นเรื่องที่พ้นความกังขาไปแล้วก็ตาม แต่หินที่โตรโลโย พิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสามนั้น อิสลามสถาปนาลงอย่างมั่นคงแล้วในชวาตะวันออก ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนที่จะมีการวางรากฐานอิสลามในเมละกาถึงกว่าหนึ่งร้อยปี

ดรรชนี

กฎอิสลาม ดู ระบบกฎหมาย
กนิษกะ (Kanishka)
กยันสิทธา (Kyanzittha)
กรอม, เอ็น.เจ. (Krom, N.J.)
กรากะตั้ว (Krakatoa)
กรุงเทพฯ
กฤษณะ (Kṛṣṇāyana), พระ
กลอง ดู เครื่องดนตรี
กลันตัน (Kelantan)
กลุ่มชนและภาษาของชนเชื้อชาติต่าง ๆ:
กลุ่มชนบิมานีส (Bimanese)
กลุ่มชอมเพน (Shompen)
กลุ่มชาวบาตัก (Batak)
กลุ่มซิโนดอนต์ (Sinodont)
กลุ่มซุนดาดอนต์ (Sundodont)
กลุ่มเซมัง (Semang)
กลุ่มทาซาเดย์ (Tasaday)
กลุ่มนิกริโต (Nigrito)
กลุ่มพูนาน (Punan)
กลุ่มม้ง (Muong)
กลุ่มมองโกลอยด์ (ใต้)
กลุ่มมาลานีเซียน (Melanesian)
กลุ่มยุมบรี (Yumbri)
กลุ่มราเด (Rhade)
กลุ่มออสเตรลอยด์ (Australoids group)
กลุ่มออสเตรโล-เมลานีเซียน (Australo-Melanesian group)
ชนชาวกุบุ (Kubu)
ชนชาวจาราย (Jarai)
ชนชาวเจนละ (Zhenla)

ชนชาวเซนอย (Senoi)

ชนชาวปาปวนและภาษาปาปวน (Papuan)

ชนชาวโพลีนีเซียน (Polynesian)

ชนชาวมอญ-เขมร (Mon-Khmer) และภาษา

ชนชาวมาลาโย-โปลีนีเชียน (Malayo-Polynesian) กับภาษาของพวกเขา

ชนชาวสิงหล (Sinhalese)

ชนชาวอิบานกับภาษาอิบาน (Iban)

ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในพม่า และชนเชื้อสายพม่า กับภาษาของชนเหล่านี้

ชนปยูและภาษาปยู (Pyu)

ชนและภาษาไท (Tai)

ชาวกะเหรี่ยงกับภาษากะเหรี่ยง (Karen)

ชาวคะฉิ่นและภาษาคะฉิ่น (Kachin)

ชาวคีเลา (Kelao)

ชาวเคดิรี (Kaḍiri)

ชาวจามกับภาษาของชาวจาม (Cham)

ชาวฉิ่นและภาษาฉิ่น (Chin)

ชาวมองโกลอยด์ (เอเชีย)

ชาวมองโกลอยด์-เมลานีเซียน (Mongoloid-Melanesian)

ชาวมินังกาเบากับภาษา (Minangkabau)

ชาวไมโครนีเซียน (Micronesian)

ชาวยะไข่ (Arakanese people)

ชาวหัวบินเหียน (Hobinhian)

ภาษากาสี (Khasi)

ภาษาคะได (Kadai)

ภาษาจีน-ทิเบต (Sino-Tibetan)

ภาษาทมิฬ (Tamil)

ภาษาทิเบต-พม่า (Tibeto-Burman)

ภาษาไท-คะได (ดาอิค) (Tai-Kadai (Daic)

ภาษานาคา (Naga)

ภาษาบาลี (Pali)

ภาษาโพรโต-มายาโย-โพลีนีเซียน (Proto-Malayo-Polynesian)

ภาษาโพรโต-ออสโตร-ไท (Proto-Austro-Tai)
ภาษาโพรโต-ออสโตรนีเซียน (Proto-Austronesian)
ภาษาฟอร์โมซาน (Formosan)
ภาษามุนดา (Munda)
ภาษาแม้ว-เย้า (Miao-Yao)
ภาษาและชนชาวฉาน (Shan)
ภาษาและชนชาวอันดามัน (Andamenese)
ภาษาสันสกฤต *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ภาษาออสโตร-ไท (Austro-Tai)
ภาษาออสโตรนีเซียน (Austronesian)
ภาษาอัสเลียน (Aslian language)
ภาษาอาเจะห์ (Achenese language)
ดูเช่นกันที่ประชากร ชื่อภาษาและประเทศต่าง ๆ
กลุ่มวิหารบนที่ราบสูงเดียง (Dieng)
จังหวัดกวาง ตรี (Quang Tri), จังหวัด
จังหวัดกวาง บินห์ (Quang Binh), จังหวัด
กวางตุ้ง (Canton)
กษัตริยภาพกับรัฐ:
การทำให้กษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นเทพ
ดูเช่นกันที่ สัมพันธภาพระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช
กหุริปาริ (Kahuripari)
กัมปง ซันเค ลาง (Kampong Sungei Lang)
กัมปาร์ (Kampar)
กัมพูชา:
การสร้างงานโลหะ
เกษตรกรรม
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
ลัทธิความเชื่อครั้งบุรพกาล
วงศ์วานของมนุษย์
ศาสนาฮินดู

หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
ดูเช่นกันที่ พระนคร
กัลยาณะรุจี (Kalyanaruci)
กัลยาณี สีมา (Kalyāṇī Sīma)
กัว ชา (Gua Cha), มาเลเซีย
กัว ลาวา, ชวา (Gua Lawa ,Java)
กัวลา ตรังกานู (Kuala Terengganu)
กาโชราน (Kajoran)
กาญจี (Kanci) หรือ โจนชีวาราม (Conjeevaram)
กาฑาราม ดู ตะกั่วป่า
การเก็บภาษี:
การให้สัมปทานภาษี
เจ้าพนักงานผู้เก็บภาษี
ภาษีการค้า
ภาษีทางอ้อม
ภาษีท่าเรือ
ภาษีที่ดิน
ระบบภาษี*สีมา* (Sīma)
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
การขนส่งทางถนน
การค้าเรือสเปน ดู การค้าและการพาณิชย์
การค้าและการพาณิชย์:
การค้าภายในประเทศและการค้าในรูปบรรณาการ *ปรากฏกระจายใน*
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
การจัดส่งน้ำ :
การกักเก็บ
การควบคุม
คณะกรรมการน้ำของเขตเศรษฐกิจ
เครือข่ายการชลประทาน
ทำนบเขื่อน คลองและระบบการระบายน้ำ

บ่อและถังน้ำ
แรงงาน
การดื่มสุราและการเมาสุรา ดู อัลกอฮอล์
การเดินทางไปแสวงบุญ
การเดินเรือ:
ทักษะ
ลมสินค้า
การถลุงแร่
การถือครองที่ดิน:
การกระจายที่ดิน
การขายและการโอนมอบ
การเป็นเจ้าของของเอกชน
ของชุมชน
ที่ดินแปลงใหญ่
ผู้เช่าที่นา
ระบบ “นาเท่ากัน”
ระบบ*สีมา* (Sīma)
สิทธิ
ดูเช่นกันที่ วัด และเศรษฐกิจการเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
การทอผ้า
การทำสวน:
กล้วย
ผักชนิดต่าง ๆ
เผือก
พลู
พืชที่มีหน่อและหัว
มะพร้าว
มันขนาดใหญ่
มันชนิดต่าง ๆ
ไม้พุ่มจำพวกเตย (แพนดานัส)
สาเก

สาคู
หมาก
ดูเช่นกันที่ ข้าว; น้ำตาลทราย
การทุจริต *ดูชื่อประเทศและนครต่าง ๆ*
การ์นิแอร์, ฟรานซิส (Garnier, Francis)
การบูร
การประมง:
กิจกรรม
เครื่องมือ
ดูเช่นกันที่ อาหาร
การปล้นทำลาย
การปลูกต้นไม้
การปลูกฝ้าย
การฝังศพ:
การฝังศพในภาชนะ
ทารกและเด็ก
พิธีศพตามแบบของฮินดู
โลงศพและโลงหิน
วิถีปฏิบัติ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ศราทธะ (Śrāddha)
สตรี
สถูปตามแบบของพุทธศาสนา
สิ่งของในหลุมฝังศพ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สุสาน
สุสานมุสลิม
การพนัน
การฟ้อนรำ
การรุกรานของมองโกล-หยวน (Mongol-Yuan)
การละเล่น
การล่าสัตว์
การลุกฮือของชาวนา

ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
การเวนคืน ดู ระบบกฎหมาย
การสมรส
ดูเช่นกันที่ การหย่าร้าง
การสร้างความเป็นเทพแก่กษัตริย์ ดู กษัตริยภาพกับรัฐ
การสัก
การสืบมรดก
การแสดง
การหย่าร้าง
การหาอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอน
กาลิทาส (Kalidasa)
กาลิมันตัน (Kalimantan)
กาเวรี หรือ “คงคาใต้” (Kaveri, “southern Ganga”)
กาหลิบราชวงศ์อับบาซิด (Abbasid Caliphate)
กำเนิดและครรลองของจักรวาล
กำยาน
กิจกรรมของผู้ประกอบการ ดู การค้าและการพาณิชย์
กือนา (Ku Na), พระเจ้า
กุบไลข่าน (Khubilai Khan)
กุย ซุง (Khuy Sung)
กุลเก, เฮอร์มานน์ (Kulke, Hermann)
กุลประภาวตี (Kulapraphāvatī)
กุลาวัมสา (Cūlavaṃsa)
กูไต (Kutai)
เกดะห์ (Kedah):
การปรากฏตัว
ฐานะ
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
เกลือ
เกลุด (Kelud)
เกษตรกรรม:

การพัฒนาที่ดิน *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
การเพาะปลูกแบบ*ซาวาห์* (sawah)
การเริ่มต้น *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
เครื่องมือ, ยุคก่อนประวัติศาสตร์
เครื่องมือ, สมัยใหม่
เทคโนโลยี
แรงงาน
วงจรการปลูกพืชหมุนเวียน
ดูเช่นกันที่ ข้าว; *ประเทศและภูมิภาคตามชื่อเฉพาะ*
เกาะทิดอร์ (Tidor Island)
เกาะเทอร์เนต (Ternate Island) :
ถิ่นกำเนิดของต้นกานพลู
เกาะบัตจัน (Batjan Island)
เกาะบาตัน (Batan Island)
เกาะพาลาวัน (Palawan Island)
เกาะมาเกียน (Makian Island)
เกาะมาดูรา (Madura Island)
เกาะโมทีร์ (Motir Island)
เกาะอาลอร์ (Alor Island)
เกาะอีสเตอร์ (Easter Island)
เกิลเดิร์น, โรเบิร์ต ฮีน ดู ฮีน-เกิลเดิร์น, โรเบิร์ต (Heine-Geldern, Robert)
เกียป, เตริน วัน (Giap, Tran Van)
เกียร์ตซ์, คลิฟฟอร์ด (Geertz, Clifford)
เกียรติชัย (Kĕrtajaya)
เกียรตินคร (Kĕrtanagara)
เกียรติราชสะ (Kĕrtarajasa)
เกียว-ชี (Giao-chi) ดู เวียดนาม
แก้ว
โกณฑิญญะ (Kaundinya)
โกตา ตัมปัง (Kota Tampan)
โกเร็ง กาเร็ง (Goreng Gareng), เมืองท่าปากแม่น้ำ

โกลโก, กาเบรียล (Kolko, Gabriel)
โกลูบิว, วิคเตอร์ (Goloubew, Victor)
ขงจื๊อ
ขนนก
ขับร้องเพลง
ข้าว:
การค้าข้าว
การชลประทาน
การปลูก
ข้าวนา “ลอย”
ข้าวน้ำลึก
ข้าวป่า
ข้าวฟ่าง (ข้าวแห้ง)
ข้าวส่วนเกิน
เทคนิคการปลูกข้าวนาดำ *ปรากฏเนือง ๆ ในหน้า*
ปริมาณแรงงานที่ใช้ไปกับ
ผลเก็บเกี่ยว
ยุ้งฉางของชุมชน
โรคและโรคระบาด
ดูเช่นกันที่ เกษตรกรรม; อาหาร; การจัดส่งน้ำ; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ขี้ผึ้ง
เขาวงพระจันทร์
เขื่อน ดู การจัดส่งน้ำ
คงคา (Ganga, Ganges)
คช มาดา (Gaja Mada)
คณะกรรมการนักวิชาการเอเชียผู้มีความห่วงใย (Committee of Concerned Asian Scholars)
คยา (Gaya) หรือพิหาร (Bihar)
ครั่ง
คริสต์จักรคาทอลิก:
ความก้าวหน้าของ
ดูเช่นกันที่ ศาสนาคริสต์

ครุฑ, (Garuḍa)
คลามานน์, คริสตอฟ (Glamann, Kristof)
ควง เวียด (Khuong Viet)
ควอริตช์ เวลส์, เอช.จี. (Quaritch Wales, H.G.)
ความเชื่อและขนบประเพณี :
การบูชาเทหวัตถุบนท้องฟ้า
การบูชาบรรพบุรุษ
การสังเวยด้วยชีวิตมนุษย์
ความเชื่อของชาวออสโตรนีเซีย
เทพและภูติผีวิญญาณ *ปรากฏกระจายใน*
เทวกษัตริย์
พิธีกรรมและการเซ่นสรวง
รูปบูชาและเครื่องลาง
เรื่องต้องห้าม
ลัทธิความเชื่อในท้องถิ่นและในพื้นที่
ดูเช่นกันที่ การฝังศพ; หลักลัทธิที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์; พัฒนาการทางด้านศาสนา; การสัก; *ชื่อประเทศและศาสนาต่าง ๆ*
ความรู้หนังสือ
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ควีเนิน (Qui Nhon)
คอคอดกระ
คอธารา (นาตรัง) Kauthara (Nha-trang)
ดูเช่นกันที่ ภูมิภาคกวาง หนำ
คอนดา, เจ. (Gonda, J.)
คอนติ, นิโคโล เดอ ดู เดอ คอนติ, นิโคโล (de Conti, Nicolo)
คะฮิน, จอร์จ แมคที (Kahin, George McT.)
คัง-เซ็ง-ฮุย (Kang-seng-hui)
คัง ไท (Kang Tai)
คันถวงส์ (Gandhavaṃsa)
คัมภีร์กฎหมายมินห์-เดา (Minh-Dao) ค.ศ.1042
คานห์ หัว (Khanh Hoa)

คาบสมุทรมลายู:
การค้าและการพาณิชย์
การสร้างงานโลหะ
เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ประชากร
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
วงศ์วานมนุษย์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานด้านจารึก
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิสลาม
คาสเทิลส์, แลนซ์ (Castles, Lance)
คิลิมานุก (Gilimanuk), บาหลี
คีรี (Giri), แหล่งโบราณคดี
คุกและนักโทษ
คุนุง เสเมรุ (Gunung Sĕmeru)
คูลเล่อร์,-- (Culler, --)
เคดิรี (Kaḍiri)
เคดี้, จอห์น เอฟ. (Cady, John F.)
เคน อังรอก (Ken Anrok)
เคมเพอร์ส, เบอร์เน็ต (Kempers, Bernet)
เครซิก (Gresik)
เครือข่ายการค้า:
กลไกและเครือข่ายการค้า
ชนที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน
ธุรกรรมที่ใช้เงินตราเป็นสื่อ
นักล่าและผู้เก็บของป่า
ระบบแลกเปลี่ยน
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
เครื่องเขิน

เครื่องดนตรี:
กลอง
กลองซันเคียง (Sangeang)
กลองเปเชง (Pejeng)
กลองมาลายัน
กลองสำริดดองซอน (Dong-son)
กลองเฮเกอร์ 1 (Heger I)
ระนาด
เครื่องเทศ:
กระวาน
กานพลู
การค้า *ปรากฏกระจายใน*
การผลิต
ดอกจันทน์เทศ
พริกไทย
ลูกจันทน์เทศ
อบเชย
เครื่องปั้นดินเผา:
การค้นพบและการหาอายุ
ความแตกต่างไปตามท้องถิ่น
ชิ้นส่วนของเครื่องปั้นดินเผา
ทาสีและตกแต่ง
เทคโนโลยีเตาเผา
รูปปั้นทำด้วยดินเหนียวและเครื่องดินเผาเคลือบ
เครื่องเพชรพลอย:
เครื่องประดับทำด้วยทองสำริด
เครื่องประดับของบุคคล
เครื่องลายคราม
เคาท์สกี้, จอห์น (Kautsky, John)
เคิร์ค, อาร์.แอล. (Kirk, R.L.)
เคิร์น, เอ.ซี. (Kern, A.C.)

โค เชียน เวย์ (Go Chien Vay), แหล่งโบราณคดี
โคกพนมดี (ประเทศไทย)
โคนิกสวัลด์, -- ฟอน (Koenigswald,--von)
โคมาตี (Gomati) /คุมติ (Gumti), แม่น้ำ
โคราช
โควัน, ซี.ดี. (Cowan, C.D.)
งอก ลู (Ngoc Lu), เวียดนาม
งันดอง (Ngandong)
งาช้าง ดู ช้าง
เงบุง (Ngebung)
เง-อัน (Nghe-an)
เงิน:
    เครื่องประดับมีค่า
    ในฐานะที่เป็นเงินตรา
    ในฐานะที่เป็นสินค้า
    ดูเช่นกันที่ เงินตรา
เงินตรา:
    เงินเหรียญของจีน
    เงินเหรียญของชวา
    ดินาร์ (dinar) ของรัฐกาหลิบ
    ดูเช่นกันที่ ทองคำ; เงิน
ไง เคเท ปินาเตห์ (Nyai Gede Pinateh)
จดหมายข่าวสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (Bulletin de l’Ecole Française d’Extrême-Orient)
จปฎะ (Capata)
จอห์นส์. เอ.เอช. (Johns, A.H.)
จักรวรรดิ ฮั่น (Han),
จักรวรรดิของโปรตุเกสในเอเชีย:
    การแข่งขันชิงชัยกับมุสลิม
    *ดูเช่นกันที่*เมละกา

จักรวรรดิเขมร (Khmer empire):
การพัฒนาที่ดิน
การรบและการปล้น
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ฐานด้านเกษตรกรรม
ประวัติศาสตร์
พระนครกับ
รายได้
เวียดนามกับ
เศรษฐกิจการพาณิชย์
เศรษฐกิจแบบอิงวัด
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
จังกาละ (Janggala)
จังคุ (Canggu)
จัณฑิ กิดัล (Caṇḍi Kidal)
จัณฑิ เกทาตน (Caṇḍi Kĕdaton)
จัณฑิ ชาโค (Caṇḍi Jago)
จัณฑิ ปานาตาราน (Caṇḍi Panataran)
จัณฑิ พลาวสัน (Caṇḍi Plaosan)
จัณฑิ เสวู (Caṇḍi Sewu)
จันเสน (Chansen)
จาคส์, โคลด (Jacques Claude)
จานฝนหมึก
จามปา (Champa):
การบุกปล้นทำลาย
การรุกรานของมองโกล-หยวน (Mongol-Yuan)
จีนกับ
ชนเชื้อชาติต่าง ๆ และชนชั้นในสังคม
ชวากับ
ที่ดินกับภูมิภาคต่าง ๆ

ประวัติศาสตร์และการเมือง
พุทธศาสนา
รายได้
วัฒนธรรม
เวียดนามกับ
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจและการค้า
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรม
ดูเช่นกันที่ชื่อบุคคล หัวข้อ จังหวัดและภูมิภาคต่าง ๆ
จ้าว หยูกัว (Zhao Rugua)
จิตร ภูมิศักดิ์
จีน:
กองเรือ
การค้าและการพาณิชย์
การทุจริตและการติดสินบน
การรุกรานจากทุ่งสเตปป์
เกษตรกรรม
ข้าราชการและระบบราชการ
ความสัมพันธ์กับจามปา
ความสัมพันธ์กับพระนคร
เทคโนโลยีโลหะ
นวัตกรรมทางเทคโนโลยี
ประชากร
พรมแดนติดกับเวียดนาม
วงศ์วานของมนุษย์
ศาสนาขงจื๊อ
สงครามเวียดนามและการเมือง
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
สำมะโนประชากร
หลักฐานทางด้านโบราณคดี

จี-อารุเทิน (Ci-aruteun)
จู ต้า-กวน (Chou Takuan)
จูหยิง (Zhu Ying)
เจคอบ, ที. (Jacob, T.)
เจคอบเซน,--(Jacobsen,--)
เจดีย์ชเวซิกอง (Shwezigon)
เจตา (Cĕta)
เจมเบอร์ (Jember)
เจอร์เดน, จอห์น (Jourdain, John)
เจ้าฟ้างุ้ม (Fa Ngum)
แจมบี (Jambi):
การค้าและการพาณิชย์
ประวัติศาสตร์และการเมือง
โจ เลา (Co Loa), เวียดนาม
โจร
ดูเช่นกันที่ โจรสลัด
โจรสลัด *ดูเช่นกันที่* โจร
ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
เฉือนโจว (Quanzhou)
ชนชั้นในสังคม:
การแบ่งชั้น
ชนชั้นกลาง
ชนชั้นผู้ดี-ผู้ชำนาญด้านวรรณคดี
ชนชั้นล่าง
ชนชั้นสูง
ช่างฝีมือ
พื้นฐานทางด้านวงศ์วาน
ระบบการจัดลำดับชั้น
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ช่วงระยะดง เดา (Dong Dau)

ชวา:
การเก็บภาษี
การค้าเครื่องเทศ
การถางป่าและการพัฒนาที่ดิน
การปกครอง
การสร้างงานโลหะ
ความสงบและความมั่นคงภายใน
ชนชั้นในสังคม
ชวากลาง *ปรากฏกระจายใน*
ชวาตะวันตก
ชวาตะวันออก
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
พุทธศาสนา
ระบบ*สีมา* (Sīma)
ราชพิธี
รายได้และทรัพย์สินของกษัตริย์
วงศ์วานของมนุษย์
วัฒนธรรม
ศรีวิชัย (Srīvijaya) กับ
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจกับการค้า *ปรากฏกระจายใน*
เศรษฐกิจข้าว *ปรากฏกระจายใน*
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
หลักฐานจากการศึกษาเกสรดอกไม้
หลักฐานด้านจารึก
หลักฐานทางด้านโบราณคดี *ปรากฏกระจายใน*
อิทธิพลของอินเดีย
อิสลาม
ช่องแคบซุนดา (Sunda)
ช่องแคบเมละกา (มะละกา)

ชันด์เลอร์, เดวิด (Chandler, David)
ชัยนคร (Jayanagara)
ชัยมังคลารธา (Jayamangalārtha)
ชัยวรมันที่ 1 (Jayavarman I)
ชัยวรมันที่ 2 (Jayavarman II)
ชัยวรมันที่ 3 (Jayavarman III)
ชัยวรมันที่ 4 (Jayavarman IV)
ชัยวรมันที่ 5 (Jayavarman V)
ชัยวรมันที่ 7 (Jayavarman VII)
ชัยวรมันที่ 8 (Jayavarman VIII)
ชัยสิมหะวรมันที่ 2 (Jayasiṃhavarman II)
ชัยสิมหะวรมันที่ 3 (Jayasiṃhavarman III)
ชัยอนันต์ สมุทวณิช
ช้าง:
การค้าช้าง
งาช้างและสิ่งของที่ทำจากงาช้าง
ในฐานะบรรณาการ
ชานเชง (Chan-ch'eng)
ชายฝั่งมะละบาร์ (Malabar)
ชาระกะ (Charaka)
ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
ช่างฝีมือ
ผลประโยชน์ทางด้านธุรกิจและการเงิน
ผู้ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม
ชิน อรหันต์ (Shin Arahan)
ชินกาลมาลี (Jinakalamali)
ชิอะห์ (Shi'ites)
ชิไฮชาน (Shizhaishan)
ชุมชนชาวอาหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
ผู้ประกอบการค้า

ชุมชนหมู่บ้าน *ปรากฏกระจายใน*
เช นาง (Che Nang)
เช บง งา (Che Bong Nga)
เชง โฮ (Ché eng Ho)
เชบุ (Cebu)
เชลยศึก ดู ระบบทาส
เชียงขวาง (Siang Khwang) ดู ทุ่งไหหิน
เชียงใหม่:
การก่อตั้ง
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
หลักฐานในรูปข้อเขียน
เชียว เรียว (Cheo Reo)
แชบเลน, โรเบิร์ต (Shaplen, Robert)
ไชยจักรพรรดิ (Sainyachakkaphat)
ซวนซ้อง (Xuanzong), จักรพรรดิจีน
ซัมบุงมาจาน (Sambungmacan)
ซัมรอง เซน (Somrong Sen), กัมพูชา
ซานคีราน (Sangiran), แหล่งโบราณคดี
ซานโตโซ โซเอวิโต (Santoso, Soevito)
ซาบาห์ (Sabah)
ซาร์โตโน การ์โตเดิร์ดโจ (Sartono Kartodirdjo)
ซาราวัก (Sarawak)
ซิตู คูนึง (Situ Gunung), ชวา
ซิอัก (Siak)
ซีเกิล, เจมส์ (Siegel, James)
ซือเทียว (Sitiao)
ซุนดาน้อย (Lesser Sundas)
ซุนดาแลนด์ (Sundaland หรือ ไหล่ทวีปซุนดา - Sunda Shelf)
ซูเทอร์แลนด์, ฮีเธอร์ (Sutherland, Heather)
เซง-ตาน (Seng-tsan)

เซดัง (Sedang)
เซเดส์, จอร์จ (Cœdès, Georges)
เซ็นดัง ดูวูร์ (Sendang Duwur)
เซมบิราน (Sembiran), บาหลี
เซรามิก ดู เครื่องปั้นดินเผา
เซอร์ซูร์,-- (Saussure, --)
เซอิด, เอ็ดเวิร์ด (Said, Edward)
โซโฟร, เอ. (Sofro, A.)
โซลไฮม์ ที่ 2, ดับเบิลยู.จี. (Solheim II, W.G.)
โซเอ็ดจัทโมโก (Soedjatmoko)
โซเอบาดิโอ, ฮาริอาติ (Soebadio, Hariati)
ไซบีเรีย
ไซมส์, ไมเคิล (Symes, Michael)
ญี่ปุ่น:
    หลักฐานทางด้านโบราณคดี
    ประวัติศาสตร์และการเมือง
ดก ชัว (Doc Chua), เวียดนาม
ดง ดวง (Dong Duong)
ดจาจาดินิงกราต, โฮซีน (Djajadininggrat, Hoesein)
ดนตรี
ดรูว์ส, จี.ดับเบิลยู.เจ. (Drews, G.W.J.)
ดอกจันทน์เทศ ดู เครื่องเทศ
ดอบบิน, คริสติน (Dobbin, Christine)
ด๊อยช์, คาร์ล (Deutsch, Karl)
ดันน์, ดี.เอฟ. (Dunn, D.F.)
ดันน์, เอฟ.แอล. (Dunn, F.L.)
ดา นัง (Da Nang)
ดา บัต (Da But)
ดายโมนิแอร์, อี. (d'Aymonier, E.)
ดาร์ลัค, ที่ราบสูง (Darlac Plateau)
ดาห์ม, เบิร์นฮาร์ด (Dahm, Bernhard)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา
ดินห์ โบ ลินห์ (Dinh Bo Linh)
ดิโมลิต (Dimolit), ฟิลิปปินส์
ดีบุก:
การค้า
เทคโนโลยีโลหะ
ดูบัวส์, อูจีน (Dubois, Eugene)
ดูปอนต์, พี. (Dupont, P.)
เด็ก
เดมัก (Demak), ชวา
เดย์, แอนโธนี (Day, Anthony)
เดอ กาสปารีส์, เจ.จี. (de Casparis, J.G.)
เดอ คอนติ, นิโคโล (de Conti, Nicolo)
เดอ จีซัส, อี. (de Jesus, E.)
เดอร์ริดา,-- (Derrida, --)
โดปเปอร์ส, แดเนียล (Doeppers, Daniel)
ไดเวียด (Dai Viet) ดู เวียดนาม
ตน เปรัก (Tun Perak)
ตนเล ซัป (Tonle Sap หรือทะเลสาบใหญ่ - Great Lake)
ต้นหม่อน
ตระกูล (ครอบครัว):
การเป็นเจ้าของที่ดิน
ครอบครัวเดี่ยว (เฉพาะพ่อแม่ลูก)
ความคล่องตัวในการโยกย้าย
ในฐานะที่เป็นหน่วยการทำงาน
สิทธิเสมอภาค
หลักศีลธรรมตามแบบของศาสนาขงจื๊อ
ตระกูลซิห์ (Shih)
ตระกูลโฮ (Ho)
ตรังกานู (Terengganu)
ตราเกี้ยว (Tra Kieu)

ตลาด
ตวน ไฮ (Thuan Hai), จังหวัด
ตะกั่วป่า
ตะนาวศรี (Tenasserim)
ตังคุลนาม (Tanggulnam)
ตันตู ปังเคลาราน (Tantu Panggelaran)
ตามพรลิงค์ (Tambralinga หรือตัน-ลิว-เม - Tan-liu-mei)
ตาระนาธะ (Tāranātha), นักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาชาวทิเบต
ตารุมา (Tārumā)
ติมอร์ (Timor)
ติโลกราช, พระเจ้า (Tilok)
ตูนิเซีย
ตูบัน (Tuban)
เตริน ควอค ตวน (Tran Quoc Tuan) หรือ เตริน ฮึง เดา (Tran Hung Dao)
เตริน ธันห์ ตง (Tran Thanh Tong)
เตริน ธู โด (Tran Thu Do)
เตริน มินห์ ตง (Tran Minh Tong)
ไต้หวัน (Taiwan) :
    เกษตรกรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์
    ความผูกพันกับจีน
    วงศ์วานของมนุษย์
    วัฒนธรรมตาเปนเกง (Tapenkeng)
    วัฒนธรรมยวนชาน (Yuanshan)
    สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
    หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ถนน
    ดูเช่นกันที่ ชื่อนครและประเทศต่าง ๆ
ถ้ำกาลาเนย์ (Kalanay Cave)
ถ้ำตาบอน (Tabon), ประเทศฟิลิปปินส์
ถ้ำทูยอง (Duyong), เกาะพาลาวัน
ถ้ำไทรโยค

ถ้ำนันทามูลา (Nandamula)
ถ้ำนิอาห์ (Nīah), ซาราวัก
ถ้ำบาตุงคาน (Batungan cave)
ถ้ำบูกิต เทงโกรัก (Bukit Tengkorak cave), ซาบาห์
ถ้ำผี (Spirit Cave) ประเทศไทย
ถ้ำเลียง บุยเด็น (Leang Buidane), หมู่เกาะตาลอด (Talaud Islands)
ถ้ำหลังโรงเรียน (Lang Rongrien)
ถ้ำหุบเขาต้นไทร (ปุงฮุง)
ถ้ำองค์พระ (ประเทศไทย)
ถ้ำอารกู (Arku Cave)
ทมิฬ นาทุ (Tamil Nadu)
ทราเจอร์,เอฟ.เอ็น. (Trager, F.N.)
ทรินิล (Trinil)
ทวาราวดี (Dvāravatī)
ทองคำ:
การทำเหมืองทอง
ทองไซบีเรีย
ในฐานะเงินตรา
ในฐานะสินค้า
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ดูเช่นกันที่ ทองแท่งเงินแท่ง; เงินตรา
ทองแดง
ทองแท่ง เงินแท่ง
ทองสำริด:
การมาถึงและการใช้
เครื่องทองสำริด
สัญลักษณ์ระบุสถานภาพ
ทองเหลือง
ทอนพลุน (Tonplun), เขตเกษตรกรรมของพม่า
ทอเลมี (Ptolemy)
ทะเลจีนใต้

ทะเลชวา
ทะเลบันดา
ทะเลสาบซุน-มูน (Sun-Moon), ไต้หวัน
ทะเลสาบปาทัง (Lake Padang), สุมาตรา
ทะเลสาบยโศวรมัน Yaśovarman's lake)
ทักษะ (Dakṣa)
ทัตวา สัง หยาง มหาชญานะ (Tattwa sang hyang Mahājañāna)
ทางดำเนินของเทพแห่งดินและผลเก็บเกี่ยว (Esplanade of the Gods of the Soil and Harvest)
ท่าตอน (Thaton)
ทาปสี (Tapasī), เจ้าหญิงชวา
ทาร์ลิ่ง, นิโคลาส (Tarling, Nicholas)
ทาสหนี้สิน ดู ระบบทาส
ทิน, อู เพ หม่อง ดู เพ หม่อง ทิน, อู.
ที่ราบเกทุ (Kedu Plain)
ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ที่ราบลุ่มแม่น้ำมา (Ma)
ที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง (Hong River Plain)
ที่ราบสูงโคราช
ที่ราบสูงเตริน-นินห์ (Tran-ninh) ดู ทุ่งไหหิน
ที่ราบสูงปาเซมาห์ (Pasemah Plateau), สุมาตรา
ที่ราบสูงเปรู (Peruvian highland)
ทุ่งไหหิน
ทูมาสิก (Tumasik)
ดูเช่นกันที่ สิงคโปร์
เทพฮินดู:
คเณศ
คุรุ
ทุรคา
เทพชั้นต่ำ
พระกฤษณะ
พระพรหม

พระราม
พระศิวะ
พระอินทร์
มหาเทพ
รูปปั้นของ
วิษณุ
หริจันทนะ
เทย์ลอร์, คีธ ดับเบิลยู. (Taylor, Keith W.)
เทย์เลอร์, จีน เกิลแมน (Taylor, Jean Gelman)
เทวารุจี (Dewaruci)
เทศกาลจายตรา (Caitra festival)
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง:
การเฉลิมฉลองเนื่องในวันประสูติของกษัตริย์หรือเชื้อพระวงศ์
การไต่สวนด้วยการต่อสู้
เทศกาลระดับชาติ
พิธีไถนาในฤดูใบไม้ผลิ
พิธีทางศาสนา
ดูเช่นกันที่ ความเชื่อและขนบประเพณี
เทอร์เนอร์, ซี.จี. (Turner, C.G.)
เทิร์นบัลล์ แมรี (Turnbull, Mary)
เทือกเขาบาตุรอง (Baturong massif)
เทือกเขาบินห์-ดินห์ (Binh-dinh)
เทือกเขาเพชรบูรณ์
เทือกเขามาทาย (Madai)
ธรณินทรวรมันที่ 2 (Dharaṇīndravarman II)
ธรรมเจติ (Dhammaceti)
ธอร์น,เอ.จี. (Thorne, A.G.)
ธันห์-หัว (Thanh-hoa)
ธัว เธียน (Thua Thien), จังหวัด
ธางลอง (Thang-long)
ดูเช่นกันที่ ฮานอย (Hanoi)

ธาตุบยินยู (Thatbyinnyu), วัด
นครเกียรติคม (Nāgarakĕrtāgama, The),มหากาพย์
นครธม (Angkor Thom)
นครปฐม
นครและเมือง *ดูชื่อเมืองต่าง ๆ*
นครวัด (Angkor Wat)
นครศรีธรรมราช
นรปติสิทธู (Narapatisithu)
นวรุจี (Nawaruci)
นอแรด
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
นา ตรัง (Nha Trang)
นาคพัตตินัม (Nagapattinam)
นาคเสน (Nāgasena)
นางสนม ดู พฤติกรรมทางเพศ
น้ำตาลทราย:
กระบวนการผลิต
การบริโภคในท้องถิ่น
การเพาะปลูกอ้อย
แหล่งผลิต
น้ำตาลเมา ดู อัลกอฮอล์
น้ำท่วม
น้ำมันกับเมล็ดพืชที่ใช้สะกัดน้ำมัน
นิกายชาน (Ch'an sect)
นิกายเธา ดอง (Thao Dong sect)
นิกายมหาวิหาร (Mahāvihāra sect)
นิกายสัมมิติยะ นิกายะ (Saṃmītīya Nikāya sect)
นิกายอริ (Ari sect)
นิโคบาร์ใหญ่ (Great Nicobar)
นิธิ เอียวศรีวงศ์ (Nīdhi Aeusrivongse)
นิละกันตา ศาสตรี, เค.เอ. (Nīlakanta Sastri, K.A.)

นิวกินี (New Guinea):
เกษตรกรรม, ยุคก่อนประวัติศาสตร์
ชาวปาปวน (Papuan)
ประวัติศาสตร์
พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์
วงศ์วานของมนุษย์
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
นิวบริเทน (New Britain)
นิอาส (Nīas)
นุย โด (Nui Do)
นุสันตรา (nusantara)
แนวภูเขาไฟซุนดา-บันดา (Sunda - Banda volcanic are)
แนวฮักซ์ลีย์ (Huxley's Line)
โนโธเฟอร์, บี. (Nothofer, B.)
โนนนกทา (ประเทศไทย)
โนนสระบัว
โนเออร์, ดีเลียร์ (Noer, Deliar)
บรมไตรโลกนาถ, สมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ 1, สมเด็จพระ
บรมราชาธิราชที่ 2, สมเด็จพระ
บริมเมลล์, เจ.เอช. (Brimmell, J.H.)
บริเวณไชยา-สุราษฎร์ธานี
บริเวณต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย:
การค้า
การสร้างงานโลหะ
เกษตรกรรม, ยุคก่อนประวัติศาสตร์
ประชาชน
วงศ์วานมนุษย์
ศาสนาฮินดู
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก

อิสลาม
ดูเช่นกันที่ชื่อภูมิภาคและหน่วยพื้นที่ต่าง ๆ
บริเวณที่มีน้ำท่วมขัง
บรูไน (Brunei):
สถานที่ตั้ง
อิสลาม
บลัสต์, อาร์. (Blust, R.)
บ็อกเซอร์, ซี.อาร์. (Boxer, C.R.)
บอร์เนียว:
การเชื่อมโยงกับเกาะอื่น ๆ
พุทธศาสนา
วงศ์วานของมนุษย์
สภาพนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
บอสช์, เอฟ.ดี.เค. (Bosch , F.D.K.)
บันทึกมาเลย์ (Malay Annals)
บา พนม (Ba Phnom)
บาคุมบายัน (Bagumbayan), ฟิลิปปินส์
บ้านเชียง (ประเทศไทย)
บ้านเชียงเหียน (ประเทศไทย)
บ้านดอนตาเพชร (ประเทศไทย)
บ้านนาดี (ประเทศไทย)
บ้านพักสำหรับคนเดินทาง
บ้านแม่ทา
บ้านเรือน:
กลุ่มเคหสถาน
ที่อยู่ชั่วคราว
บ้านที่มั่นคง
วัสดุก่อสร้างและแบบอย่างการก่อสร้าง
ศาลบรรพบุรุษ

หลักฐานทางด้านโบราณคดี
บาบัด ทานาห์ ยาวี (Babad Tanah Jawi, The)
บายน (Bayon)
บายาร์ด, ดี. (Bayard, D.)
บายาลังกุ (Bayalangu)
บาร์ทส์,-- (Barthers,--)
บาร์สทรา, จี.-เจ (Barstra, G.-J.)
บารายตะวันตก (Western Baray)
บารุส (Barus)
บาสเซน (Bassein)
บาหลี (Bali):
การค้า
การติดต่อกับอินเดีย
การสร้างงานโลหะ
ชนชั้นในสังคม
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
ลักษณะนิเวศน์วิทยา
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจข้าว
หลักฐานทางโบราณคดีและจารึก
บิลิลุก (Bililuk)
บุโรพุทโธ (Burobudur), อนุสรณ์สถาน
ดูเช่นกันที่ พุทธศาสนา
บูกิต เซกันตัง (Bukit Sekungtang)
บูกิต เตงกู เลมบู (Bukit Tengku Lembu)
บูตวนซิตี้ (Butuan city), มินดาเนา
บูบัต (Bubat)
เบงกอล (Bengal):
พุทธศาสนา
ศูนย์กลางการค้า

เบนกาวัน โซโล (Bengawan Solo)
เบนดา, เอช.เจ. (Benda, H.J.)
เบเนดิคต์, พี. (Benedict, P.)
เบราเดล, เฟอร์นานด์ (Braudel, Fernand)
เบิร์ก, ซี.ซี. (Berg, C.C.)
แบรดเดล,-- (Braddell, --)
แบรนเดส, -- (Brandes, --)
โบรโม (Bromo)
โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา:
โบสถ์วิหารและรูปบูชา *ปรากฏเนือง ๆ ในหน้า*
พระธาตุ
โบแลนด์, บี.เจ. (Boland, B.J.)
โบไฮ (Bo-hai)
ใบพลู *ดู* การทำสวน
ไบแซนเทียม (Byzantium)
ประชากร:
กลุ่มทางชีววิทยาและการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย
การเพิ่มจำนวน
การแยกย้ายกระจายกันออกไป
ข้อมูลด้านพันธุกรรมและลักษณะเฉพาะตัว
ความยืนยาวของอายุขัย
ความหนาแน่น
ภาษาศาสตร์กับ
ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในแง่ชีววิทยา
ลักษณะพิเศษทางกายภาค
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
ประเทศไทย:
การเขียนประวัติศาสตร์
การรวมตัวทางการเมือง
การสร้างงานโลหะ
เกษตรกรรม

จีนกับ
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
วงศ์วานมนุษย์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานจากเกสรดอกไม้
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
ดูเช่นกันที่ สยาม
ประเทศราช ดู สัมพันธภาพระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช
ประปานจะ (Prapanca)
ปราเชกาน (Prajekan)
ปริมาณฝน
ปัญชาลุ (Panjalu) ดู เคดิรี (Kaḍiri)
ปัตตานี:
อิสลาม
ปาซาย (Pasai)
ปาณฑุรังคะ (Pāṇḍuranga) ดู ตวนไฮ (Thuan Hai), จังหวัด
ปาทัง ลาวาส (Padang Lawas)
ป่าในเขตร้อนชื้น
ปาปวน
ปาเลบูหัน (Palebuhan)
ปาเล็มบัง (Palembang):
ความตกต่ำ
ที่ตั้ง
ศูนย์กลางการค้า
ปาวี, ออกัสต์ (Pavie, Auguste)
ปาหัง (Pahang), ประเทศมาเลเซีย
ปีโกด, ที (Pigeaud, T.)
ปีเรส, โตเม (Pires, Tomé)
ปี ซิม ซิม (Pea Sim Sim), สุมาตรา
ปุ๋ยและปุ๋ยคอก

ปูซู ลูมุต (Pusu Lumut), ซาบาห์
ปูรณะวรมัน (Pūrṇavarman)
เปนังคุนคัน (Penanggungan), ภูเขา
เป่ยนาน (ไต้หวัน, Peinan, Taiwan)
เปรัก (Perak), มาเลเซีย
เปอร์เซียและชาวเปอร์เซีย
แปร (Prome)
โปโล, มาร์โค (Polo, Marco)
ผลิตผลทางการเกษตร
ดูเช่นกันที่ การทำสวน; ข้าว
ผัก ดู การทำสวน
พงศาวดารเขมร (Khmer Chronicle)
พงศาวดารหอแก้ว (Glass Palace Chronicle)
พนม กุเลน (Phnom Kulen)
พนมเปญ (Phnom Penh)
พม่า:
การเขียนประวัติศาสตร์
กิจกรรมด้านการพาณิชย์
เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
รายได้
วัฒนธรรม
ศาสนาฮินดู
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
หลักฐานบันทึกในรูปข้อเขียน
ดูเช่นกันที่ พุกาม
พรหมราชา (Brahmarāja)
พระโค (Preah Koh)
พระธรรมกิตติ (Dhammakitti)

พระนคร (Angkor):
การเก็บภาษี
การค้าและการพาณิชย์
การปล้นของพวกไทยและจาม
การพัฒนาที่ดิน
ความรู้หนังสือ
งานการก่อสร้างสาธารณูปโภค
ชนชั้นในสังคม
บทบาทของชาวเขมร
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
พุทธศาสนา
วัฒนธรรม
เวียดนามกับ
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจข้าว
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
ดูเช่นกันที่ กัมพูชา
พระพุทธโฆษาจารย์ (Buddhaghosā)
พระภิกษุ :
การชำระมลทินและการลงโทษ
การทุจริต
การบวชและการบวชใหม่
การศึกษาและการเรียนรู้
ค่าใช้จ่าย
พระที่อยู่ในป่า
รัฐกับ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
รายได้และทรัพย์สินที่มีอยู่
ลักษณะการดำเนินชีวิตและลักษณะภายนอก
ลำดับอาวุโส
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ศาสนา ประเทศ และภูมิภาค ตามชื่อเฉพาะ*

พระราชานุญาตเกี่ยวกับแพข้ามฟากจังคุ (Canggu Ferry Charter)
พระวิหาร (Prāḥ Vihār)
พริกไทย ดู เครื่องเทศ
พฤติกรรมทางเพศ:
การมีนางสนม
ความเบี่ยงเบนทางเพศ
ชาย
พิธีกรรมที่เกี่ยวกับเพศ
พลาวสัน-ลอร์ (Plaosan-Lor)
พลาวานคาน (Plawangan)
พลินี (Pliny)
พะโค (Pegu):
การพาณิชย์
พัฒนาการทางด้านศาสนา:
“การสังเคราะห์” ความเชื่อทางศาสนา
แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นเทพ
ปัจจัยที่เกื้อหนุนแก่ และความก้าวหน้าของ
ศาสนาระดับโลก
หลักฐานด้านจารึก
หลักฐานด้านวรรณคดี
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ดูเช่นกันที่ ความเชื่อและขนบประเพณี; *ชื่อศาสนาและชื่อประเทศต่าง ๆ*
พับ ธวน (Phap Thuan)
พับ-วัน (Phap-Van)
พานิกการ์, เค.เอ็ม. (Panikkar, K.M.)
พาย, ลูเซียน (Pye, Lucian)
พายเร่อร์, เซอร์ อาร์เธอร์ (Phayre, Sir Arthur)
พาร์กินสัน, ซี.เอ็น. (Parkinson, C.N.)
พาร์เมนเทียร์, เอช. (Parmentier, H.)
พาราราตอน (Pararaton, The)
พาลาวัน (Palawan)

พิกาตาน (Pikatan)
พิกาเฟตตา,-- (Pigafetta, --)
พีทรูชิวสกี, เอ็ม. (Pietrusewsky, M.)
พุกาม (Pagan):
การเกณฑ์แรงงาน
การเก็บภาษี
การทุจริต
การพัฒนาที่ดิน
งานสาธารณูปโภค
ชนชั้นในสังคม
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
รายได้ของกษัตริย์
ลัทธิความเชื่อครั้งบุรพกาล
วัฒนธรรม
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจข้าว
เศรษฐกิจและการค้า
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
หลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรม
พุทธศาสนา:
“การสังเคราะห์” ไศวะนิกายกับ
กับอิสลาม
การประหัตประหาร
ความก้าวหน้า *ปรากฏกระจายใน*
ต้น*อัศวัตถะ* (Aśwattha tree)
เถรวาท *ปรากฏเนือง ๆ ในหน้า*
เทพ *ปรากฏเนือง ๆ ในหน้า*
นิกายต่าง ๆ
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน

ผู้เปลี่ยนศาสนา
พทุธศาสนาแนวตันตระ
พิธีสวดและการปฏิบัติตามคำสอน
พุทธปาฏิหาริย์
มหายาน *ปรากฏเนือง ๆ ในหน้า*
หลักคำสอนและคัมภีร์
หินยาน
ดูเช่นกันที่ การฝังศพ; พระภิกษุ; วัด และเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อนิกายและประเทศต่าง ๆ*
พุทธศาสนาแบบเซน (Zen Buddhism)
เพ หม่อง ทิน, อู. (Pe Maung Tin, U.)
เพศสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน ดู พฤติกรรมทางเพศ
เพอร์นิ่ง (Perning)
เพอร์พัตชาระกะ, อาร์.เอ็นจี. (Perbatjaraka, R.Ng.)
เพิงผา เลียง ทูโว มาเน (Leang Tuwo Mane’s shelter)
เพิงผา เลียง บุรัง (Leang Burung shelter)
เพิงผางอม (Nguom rock shelter)
เพิงผาอูลู เลียง (Ulu Leang)
โพ กลอง คาราย (Po Klaung Garai)
โพธิธรรม (Bodhidharma)
โพเอเซ, แฮรี่ เอ. (Poeze, Harry A.)
โพเอร์พัตชาระกะ, อาร์.เอ็นจี. (Poerbatjaraka, R.Ng.)
ไพก์, ดักลาส (Pike, Douglas)
ฟลอเรส (Flores)
ฟอลล์, เบอร์นาร์ด (Fall, Bernard)
ฟาติมิ, เอส.คิว. (Fatimi, S.Q.)
ฟาติมิด, กาหลิบ (Famiṃid Caliphate)
ฟาน เลอร์, เจ.ซี. (Van Leur, J.C.)
ฟาเหียน (Fa Hsian หรือ Fa Xian)
ฟิชเชอร์, ชาร์ลส์ (Fisher, Charles)
ฟิตซ์เจอรัลด์, ฟรานเซส (FitzGerald, Frances)
ฟิโนต์,-- (Finot,--)

ฟิลลิโอแซต, เจ. (Filliozat, J.)
ฟิลิปปินส์:
เกษตรกรรม
ประวัติศาสตร์
วงศ์วานมนุษย์
ศาสนาคริสต์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; ลูซอน
ฟีท, เฮอร์เบิร์ต (Feith, Herbert)
ฟู หัว (Phu Hoa)
เฟอร์นิวัลล์, -- (Furnivall, --)
เฟอร์แรนด์, จี. (Ferrand, G.)
ภราดา (Bharada)
ภววรมัน (Bhavavarman)
ภัทระวรมัน (Bhadravarman)
ภาษา:
การกระจายและจำนวน
ความคาบเกี่ยวกันของ
ภาษาต้นกำเนิด
มาเลย์ในฐานะภาษากลาง
ดูเช่นกันที่ กลุ่มชนและภาษาของชนเชื้อชาติต่าง ๆ; ประชากร
ภีมะสุจี (Bimasuci)
ภูเขาโคกรรณะ (Mount Gokarna)
ภูเขาโปปา (Mount Popa)
ภูเขาไฟ
ดูเช่นกันที่ชื่อภูเขาไฟต่าง ๆ
ภูเขามหาเมรุ (Mount Māhameru)
ภูเขามเหนทรา (Mount Mahendra)
ภูเขาอาบุ (Mount Abu)

ภูมิภาคมินบู (Minbu)
ภูมิภาคฮานอย
ภูมิภาคกยอสี (Kyaukse)
ภูมิภาคกวางหนำ (Quang Nam)
ภูมิภาคกวางดอง, จีน (Guangdong Region, China)
ภูมิภาคบันดุง
ภูมิภาคมาทาย-บาตุรอง (Madai-Baturong)
ภูมิภาคลพบุรี
ภูมิภาคลิน-ยี่ (Lin-yi)
ภูมิภาควอลลาเซีย (Wallacea)
ภูโล้น (ประเทศไทย)
ภูวนโกศะ (Bhuwanakośa)
ภูวนสังกเษปะ (Bhuwanasanksepa)
โภคทรัพย์
การกระจาย
จากการพาณิชย์
จากเกษตรกรรม
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
โภมะกวายะ (Bhomakāwya)
มณฑลกานสู้ (Gansu), ประเทศจีน
มณฑลยูนนาน (Yunnan)
มนิลา (Manila)
ดู คริสต์จักรคาทอลิก; ฟิลิปปินส์
มนุษย์ชวา ดู มนุษย์ยุคต้น
มนุษย์นีแอนเดอร์ธัล ดู มนุษย์ยุคต้น
มนุษย์ยุคต้น:
กำเนิดและวิวัฒนาการ
ซากโครงกระดูก
แบบฉบับ “เรือโนอาห์” (“Noah’s Ark” Model)
มนุษย์ชวา
มนุษย์นีแอนเดอร์ธัล (Neanderthal)

เมแกนโธรพัส (Megantropus)
ออสเตรโลพิเธคัส (Australopithecus)
โฮโม เซเปียนส์ (Homo Sapiens)
โฮโม อีเร็คตัส (Homo Erectus)
ดูเช่นกันที่ กลุ่มชนและภาษาของชนเชื้อชาติต่าง ๆ; ชื่อสถานที่และภูมิภาคต่าง ๆ
มหาภารตะยุทธ (Mahābhārata, The)
มหายาน (Mahāyāna)
มหาวงส์ (Mahāvaṃsa)
มหาสมุทรอินเดีย
มเหนทรวรมัน (Mahendravarman)
มองแกง, ปีแอร์-อีฟ (Manquin, Pierre-Yves)
มะตะรัม (Mataram):
ประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม
อิสลาม
มะริด (Mergui)
มะละกา (Malacca) ดู เมละกา (Melaka)
มัคซูฮอต (เกาะนีครอส)
มังราย (Mangrai)
มัชปาหิต (Majapahit):
กองกำลังทหาร
งานสาธารณูปโภค
ประวัติศาสตร์ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
พุทธศาสนา
วัฒนธรรม
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจข้าว
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
มัชปาหิต (นคร)
มันบู (Manbu)
มา ฮวน (Ma Huan, Ma-huan)

มาจัมดาร์, อาร์.ซี. (Majumdar, R.C.)
มาจุล, ซี.เอ. (Majul, C.A.)
มาดากาสการ์ (Madagascar)
มานตินกัน (Mantingan)
มานอบา (Manuaba) บาหลี
มาบาร์, สุลต่านแห่ง (Ma'bar, Sultan of)
มาเมลุค (Mameluke), ผู้ครองอียิปต์
มาร์, เดวิด (Marr, David)
มารชีวก (Mārajīvaka)
มาร์ริสัน, จี.เอฟ. (Marrison, G.F.)
มาลากาซี (Malagasy)
มาลิก อัล-ซาลิห์ (Malik al-Salih)
มาลิก อิบราฮิม (Malik Ibrahim)
มาลุกุ (Maluku):
ทรัพยากรเครื่องเทศและการค้าเครื่องเทศ
ประวัติศาสตร์และการเมือง
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
มาเลเซีย
มาเลเรีย
มาหุรจารี (Mahurjhari)
มิเซิน (Mi-son)
มินดาเนา (Mindanao)
มิลเนอร์, เอ.ซี. (Milner, A.C.)
มุสลิม:
ผู้ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม
ผู้ประกอบการค้าและกลาสีเรือ
ดูเช่นกันที่ อิสลาม
มู โป (Mou Po)
มูละวรมัน (Mūlavarman)
มูส์, ปอล (Mus, Paul)
เม็กกะ (Mecca)

เม็กซิโก (Mexico)
เมย์บอง, ซี.บี. (Maybon, C.B.)
เมระห์ สิลุ (Merah Silu)
เมราพี-เพราหุ (Merapi-perahu), เทือกเขา
เมละกา (Melaka หรือมะละกา - Malacca):
การค้าและการขนส่งสินค้าทางเรือ
การพิชิตของโปรตุเกส
ประวัติศาสตร์และการเมือง
อิสลาม
เมลานีเซีย (Melanesia)
เมลิงค์-เรอลอฟซ์, เอ็ม.เอ.พี. (Meilink-Roelofsz, M.A.P.)
เมาะตะมะ (Martaban)
แม็คคอย, เอ.ดับเบิลยู. (McCoy, A.W.)
แม็คเวย์, รูท (McVey, Ruth)
แม่น้ำโขง
แม่น้ำเจ้าพระยา
แม่น้ำซอง บา (Song Ba River)
แม่น้ำโซโล (Solo River)
แม่น้ำแดง ดู แม่น้ำฮอง (Hong River)
แม่น้ำตารัม (Tarum River)
แม่น้ำบรันตัส (Brantas River)
แม่น้ำบาตัง หริ (Batang Hari River)
แม่น้ำปาซังกัน (Pasangan River)
แม่น้ำมุสิ (Musi River)
แม่น้ำมูล (Mun River)
แม่น้ำสะโตง (Sittang River)
แม่น้ำสาละวิน (Salween River)
แม่น้ำอิระวดี (Irrawaddy River)
แม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง)
แมบเบ็ตต์, ไอ.ดับเบิลยู. (Mabbett, I.W.)
โมกษะเทวะ (Mokṣadeva)

โมฟแฟต, เอ.แอล. (Moffat, A.L.)
โมเอร์โตโน, โซมาร์ซาอิด (Moertono, Soemarsaid)
โมฮัมหมัด, ศาสดา (Mohammed, Prophet)
ไม้กฤษณา
ไม้จันทน์
ไม้ไผ่
ไม้หอม
ยมุนา (Yamunā)
ยโศธรปุระ (พระนคร – Yaśodharapura - Angkor)
ยโศวรมันที่ 1 (Yaśovarman I)
ยะไข่ (Arakan)
ยา
ยาง ซอรี (Yang Xo'ri), ผู้พิทักษ์พืชผลของชาวเซดัง
ยาง พรอง (Yang Prong)
ย่านศรีโสภณ (Sisophon area)
ยาปลุกกำหนัด
ยุคคุปตะ (Gupta Period)
ยุคโค มุน (Go Mun Phase)
ยุคโมริยะ (Mauryan period)
ยุคศากะ (Śaka era)
ยุคหวัง หมัง (Wang Mang era)
ยุโรป:
    การค้า
    วงค์วานของมนุษย์
    หลักฐานทางด้านโบราณคดี
    ดูเช่นกันที่ชื่อเมืองและประเทศต่าง ๆ
ยูล, เฮนรี (Yule, Henry)
เยือจี้อ (Yuezhi)
โยเนียว อิชิอิ (Yoneo Ishii)
รอฟฟ์, ดับเบิลยู.อาร์. (Roff, W.R.)
รอเมียน, เจ.เอช. (Romein, J.H.)

ระดับน้ำทะเล:
ลดต่ำลง
สูงขึ้น
ระเด่น วิชัย (Raden Vijaya)
ระบบกฎหมาย:
กฎหมายและประมวลกฎหมาย
กฎอิสลาม
ระบบทาส:
การค้าทาส
เชลยศึก
ทาสหนี้สิน
ดูเช่นกันที่ แรงงาน
ระบบราชการ
ระบอบทุนนิยมกับทุน ดู โภคทรัพย์
ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดู กษัตริยภาพกับรัฐ
รัฐในอารักขา อันหนำ (An Nam Protectorate)
รัตนะปัญญา (Ratanapañña)
ราชทวาร (Rājadvara)
ราชปัตนี (Rājapatni)
ราชวงศ์โจละ (Cōla)
ราชวงศ์โจว (Chou)
ราชวงศ์ฉีใต้ (Southern Qi)
ราชวงศ์ชาง (Shang)
ราชวงศ์ซ้อง (Sung)
ราชวงศ์ซ้องใต้ (Southern Sung)
ราชวงศ์ซุย (Sui)
ราชวงศ์ตองอู (Toungoo)
ราชวงศ์ต่าง ๆ ในราชบุต (Rajput)
ราชวงศ์เตริน (Tran)
ราชวงศ์ถัง (Tang)

ราชวงศ์ลี (Ly)
ราชวงศ์เล (Le)
ราชวงศ์ไศเลนทร์ (Sailendra)
ราชวงศ์หยวน (Yuan)
ราชวงศ์หลิว ซ้อง (Liu Sung)
ราชวงศ์เหม็ง (Ming)
ราชวงศ์เหลียง (Liang)
ราชวงศ์ฮั่นใต้ (Southern Han)
ราชสถาบันด้านภาษาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งเนเธอร์แลนส์ อินดิส (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië)
ราชสะนคร (Rājasanagara)
ราชอาณาจักร หริภุญชัย
ราชอาณาจักรเจนละ (Chen-la)
ดูเช่นกันที่ ราชอาณาจักรฟูนัน; จักรวรรดิเขมร
ราชอาณาจักรทัน-ซัน (Tun Sun)
ราชอาณาจักรไทย:
ดูเช่นกันที่ชื่อราชอาณาจักรและหน่วยปกครอง
ราชอาณาจักรน่านเจ้า (Nanchao)
ราชอาณาจักรปานาย (Panai)
ราชอาณาจักรฟูนัน (Fu-nan)
ดูเช่นกันที่ ราชอาณาจักรเจนละ (Chen-la)
ราชอาณาจักรมอญ (Mon):
การค้า
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
วัฒนธรรม
ราชอาณาจักรมากาสซาร์ (Makassar)
การก่อตัว
ราชอาณาจักรมินังกาเบา (Minangkabau):
ประวัติศาสตร์
ราชอาณาจักรล้านช้าง (Lan Sang)

ราชอาณาจักรล้านนา (Lan Na)
ราชอาณาจักรวาน ลาง (Van Lang)
ราชอาณาจักรออ ลัค (Au Lac)
ราเชนทรวรมัน (Rājendravarman)
รามคำแหง, พ่อขุน
รามราชา, สมเด็จพระ (Ramaracha)
รามาธิบดีที่ 1, สมเด็จพระ (Ramathibodi)
รามานุช (Rāmānuja)
รามายณะ (Rāmāyana, The)
ราเมศวร, สมเด็จพระ (Ramesuan)
ราสเซอร์ส, ดับเบิลยู.เอช. (Rassers, W.H.)
ริกก์, เฟรด (Rigg, Fred)
ริคเลฟส์, เอ็ม.ซี. (Ricklefs, M.C.)
รีด, แอนโธนี (Reid, Anthony)
รีด, แอล.อาร์. (Reid, L.R.)
รูปบูชา
รูฟแฟร์.จี.พี. (Rouffaer, G.P.)
เรซ, เจฟฟรีย์ (Race Jeffrey
เรซิงค์. จี.เจ. (Resink, G.J.)
เรย์โนลด์ส, เคร็ก เจ. (Reynolds, Craig J.)
เรอลอฟซ์, เอ็ม.เอ.พี. เมลิงค์ ดู เมลิงค์-เรอลอฟซ์, เอ็ม.เอ.พี.
เรือข้ามฟาก
เรือและการขนส่งสินค้าทางเรือ:
กลาสีเรือ กลาสี และ/หรือ คนเดินเรือ
การเดินเรือ
เรือกลไฟ
เรือกลไฟเดินสมุทร
เรือบดและเรือพาย
เรือพ่อค้า
เรือรบ
เสบียงและผู้จัดหา

ดูเช่นกันที่ โจรสลัด

แรงงาน:

กลุ่มอาชีพและทักษะในด้านต่าง ๆ

เชลยศึก

ทาส

ประสิทธิภาพ

ไร้ทักษะ

อุปทาน

อุปสงค์

ดูเช่นกันที่ ชื่ออุตสาหกรรมและชื่อประเทศต่าง ๆ

แรงงานเกณฑ์ *ดูชื่อประเทศและนครต่าง ๆ*

แรฟเฟิลส์, เซอร์ ทอมัส สแตมฟอร์ด (Raffles, Sir Thomas Stamford)

แร่มาลาไคต์ (Malachite)

โรงพยาบาล

โรจราช (Rocaraja)

โรโร (โลโร) จองกราง (Roro (Loro) Jonggrang)

ฤาษี (หรือ มหาพราหมณะ (Resis หรือ Mahābrāhmaṇas)

ลักษมินทรโลเกศวร (Laksmīndralokeśvara)

ลังการาม (Lankārāma)

ลัทธิการบูชายักษะ (Yaksa)

ลัทธิขงจื๊อใหม่ ดู ศาสนาขงจื๊อ

ลัทธิ*เทวราช* (Devarāja)

ลาง จา (Lang Ca)

ลาง วัค (Lang Vac)

ลาลโล (Lal-lo)

ลาว:

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า

วัฒนธรรม

เวียดนามกับ

ลิไท, พระเจ้า (Lu Thai)

ลิวอิส, จอห์น ดับเบิลยู. (Lewis, John W.)

ลิวอี้, จี. (Lewy, G.)
ลี กาว ตง (Ly Cao Tong)
ลี คอง อัน หรือ ลี ท้าย โท (Ly Cong Uan หรือ Ly Thai To)
ลี คาน ดึก (Ly Can Duc)
ลี โช (Li Cho)
ลี เดา ธันห์ (Ly Dao Thanh)
ลี เทือง เกียต (Ly Thuong Kiet)
ลี นัต ตน (Ly Nhat Ton)
ลี พัต มา หรือ ลี ท้าย ตง (Ly Phat Ma หรือ Ly Thai Tong)
ลี อันห์ ตง (Ly Anh Tong)
ลีเบอร์แมน, วิคเตอร์ (Lieberman, Victor)
ลุ่มแม่น้ำโขง (Mekong)
ลุ่มแม่น้ำชี (Chi Valley)
ลุ่มแม่น้ำอัสสัม (Assam basin)
ลุ่มแม่น้ำอิระวดี (Irrawaddy Basin)
ลูซ, จี.เอช. (Luce, G.H.)
ลูซอน (Luzon)
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ลูฟส์-วิสโซวา, เอช. (Loofs-Wissowa, H.)
เล ไดฮานห์ (Le Dai-Hanh)
เล ท้าย โท (Le Thai To)
เล ธันห์ ตน(Le Thanh Ton)
เล วัน ธินห์ (Le Van Thinh)
เล หว่าน (Le Hoan)
เล เหล่ย (Le Loi)
เลงเกกา (Lengkeka)
เลวี-สเตราส์, โคลด (Lévi-Strauss, Claude)
เลโวเลบา หรือเกาะ ลอมเบลน (Lewoleba หรือLomblen Island)
เลอ เมย์, อาร์.เอส. (Le May. R.S.)
แลงคาสเตอร์, โดนัลด์ (Lancaster, Donald)
แลมบ์, อะลาสแตร์ (Lamb, Alastair)

โลหะชนิดต่าง ๆ และเครื่องโลหะ
ดูเช่นกันที่ชื่อ โลหะต่าง ๆ
โล-ฮู หรือละโว้ (Lo-hu หรือ Lavo)
วยาธปุระ (Vyādapura)
วรรณกรรม
ดูเช่นกันที่ชื่อผลงานนิพนธ์ต่าง ๆ
วอง ลิน เคน (Wong Lin Ken)
วอร์เรน, เจมส์ (Warren, James)
วอลพอฟฟ์, เอ็ม (Walpoff, M.)
วอลเลซ, อัลเฟรด รัสเซล (Wallace, Alfred Russel)
วัฒนธรรมซา เหวิ่น (Sa Huynh)
วัฒนธรรมบ้านเก่า
วัฒนธรรมฟุง เหงียน (Phung Nguyen)
วัฒนธรรมยางเชา (Yangshao)
วัฒนธรรมยุคหินใหม่บริเวณแม่น้ำเหลือง (Yellow River)
วัฒนธรรมหินตั้งขนาดใหญ่
วัด ดูวัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด
วัดตาพรหม (Ta Prohm)
วัดนันทะ (Nanda)
วัดนาลันทา (Nālandā)
วัดโพธคยา (Bodhgāyā), เบงกอล
วัดมหาธาตุ
วัดมินนันธู (Minnanthu)
วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด:
การนำโภคทรัพย์มาจัดกระจายใหม่
การบริจาคที่ดิน
การบริจาคและรายได้
การบริโภคข้าว
การบริหารวัด
คลังเก็บสิ่งของของวัด
ผลตอบแทนที่เป็นสัญลักษณ์

แผนภูมิของวัด
พิธีกรรมและพิธีการ
รางวัลทางศาสนา
แรงงาน
วัดของชุมชน
วัดประจำตระกูล
วัดหลวง
อำนาจรัฐกับ
ดูเช่นกันที่ พระ; *ชื่อวัด ศาสนาและประเทศต่าง ๆ*
วัดเสาเดียว หรือ ชัว มอต คอต, เวียดนาม (One-Pillar Temple หรือ Chua Mot Cot, Vietnam)
วัดเส้าหลิน (Shao Lin)
วัดอรัญญิก
วัดอานันทะ (Ananda) หรือวัดนันทะ (Nanda)
วัน กี, (Van ki)
วัน ฮันห์ (Van Hanh)
วัน-ดอน (Van-don)
วาง กุงวู (Wang Gungwu)
วาจัก (Wajak)
วายอัตต์, เดวิด (Wyatt, David)
วารสารประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Journal of Southeast Asian History) ดู วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Journal of Southeast Asian Studies)
วารสารฟาร์ อีสเทิร์น ควอเตอร์ลี (Far Eastern Quarterly) ดู วารสารเอเชียศึกษา (Asian Studies)
วารสารสมาคมวิจัยแห่งพม่า (Journal of the Burma Research Society)
วารสารสยามสมาคม (Journal of Siam Society)
วารสาร*อาร์คิเปล* (Archipel)
วารสาร*อินโดนีเซีย* (Indonesië)
วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Journal of Southeast Asian Studies)
วารสารเอเชียติค (Journal Asiatique)
วารสารเอเชียศึกษา (Journal of Asian Studies)
วิคเคอรี, ไมเคิล (Vickery, Michael)
วิคเบิร์ก, เอ็ดการ์ (Wickberg, Edgar)

วิชัย (Vijaya หรือ บินห์-ดินห์ - Binh-Dinh)
วิชัยนคร (Vijayanagara)
วิชัยพาหุที่ 1 (Vijayabāhu I)
วิทมอร์, เจ.เค. (Whitmore, J.K.)
วิทยาลัยบูรพคดีและแอฟริกันศึกษา (London School of Oriental and African Studies)
วิทเยศวิท (Vidyeśavid), พราหมณ์
วินสเทตท์, ริชาร์ด (Winstedt, Richard)
วิลคินสัน, -- (Wilkinson,--)
วิษณุปุระ (Viṣṇupura หรือ บีคธาโน - Beikthano)
วิษณุวัฒนา (Viṣṇuvardhana)
วิสโซวา, เอช. ลูฟส์ ดู ลูฟส์-วิสโซวา, เอช. Loofs-Wissowa, H.)
วิหารชาชาวี (Jajawi) หรือจัณฑิ ชาวี (Caṇḍi Jawi)
วิหารปรัมบะนัน (Prambanan)
วิหาร โพ นาคร (Po Nagar), การปล้น
วีทลีย์, พอล (Wheatley, Paul)
เว้ (Hué)
เวนิส (Venice)
เวเบอร์, แม็กซ์ (Weber, Max)
เวรหัสปติทัตตวา (Wrĕhaspatitattwa)
เวลลา, วอลเตอร์ (Vella, Walter)
เวลส์, เอช.จี.ควอริตช์ ดู ควอริตช์ เวลส์, เอช.จี. (Quaritch Wales, H.G.)
เวอร์เธียม, ดับเบิลยู.เอฟ. (Wertheim, W.F.)
เวียงจันทน์ (Vientiane)
เวียงสระ (Vieng-sra)
เวียด เค (Viet Khe)
เวียดนาม:
กลุ่มตระกูลระดับภูมิภาค
กองทัพเรือ
กองทัพและเทคโนโลยีทางการทหาร
การกบฏและการลุกฮือ
การเก็บภาษี

การเขียนประวัติศาสตร์
การทุจริต
การพัฒนาที่ดิน
การรุกรานของมองโกล-หยวน (Mongol-Yuan)
เกษตกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ข้าราชสำนักกับพิธีการต่าง ๆ
ความรู้หนังสือ
จามปากับ
ชนชั้นในสังคม
ชาวเขมรกับ
ที่ดินของกษัตริย์
ประชากร
ประวัติศาสตร์ *ปรากฏกระจายใน*
พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์
พุทธศาสนา
ยุคเอกราชไดเวียด (Dai Viet)
ระบบการปกครอง
ระบบการสอบของรัฐ
ระบบราชการและการรับราชการ
รายรับ
วงศ์วานมนุษย์กับ
วัฒนธรรม
ศาสนาขงจื๊อ
เศรษฐกิจและการค้า
สงครามระหว่างจีน-เวียดนาม
สาธารณูปโภค
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิทธิพลและความไม่พอใจของจีน
อุตสาหกรรม
ดูเช่นกันที่ชื่อราชวงศ์ ราชอาณาจักรและชื่อบุคคลต่าง ๆ

โวลเทอร์ส, โอ.ดับเบิลยู. (Wolters, O.W.)

ไวเดนไรค์, -- (Weidenreich,--)
ศรีเกษตร (Śrīkṣetra) หรือฮ์มอ-ซา (Hmaw-sa) ใกล้กับโปรเมหรือแปร (Prome)
ศรีลังกา
การเดินทางไปแสวงบุญของพระภิกษุยัง
ประวัติศาสตร์
ศูนย์กลางของศาสนาพุทธ
ศรีวิชัย (Śrīvijaya):
ความสัมพันธ์กับจีน
ความสัมพันธ์กับชวา
ความสัมพันธ์กับทมิฬ นาทุ (Tamil Nadu)
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
วัฒนธรรม
แสนยานุภาพทางทะเลและอิทธิพลทางด้านการค้า
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ศังการะ (Śankara), ครูสอนพระเวท
ศาสนาขงจื๊อ:
ความก้าวหน้า
จริยธรรมและศีลธรรม
พิธีกรรมและศาลเจ้า
รัฐกับ
ลัทธิขงจื๊อใหม่
หลักปรัชญา
ศาสนาคริสต์:
แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริยภาพใน
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก
ศาสนาพราหมณ์และพราหมณ์ ดู ศาสนาฮินดู
ศาสนาฮินดู:
การรับเข้ามาและเผยแพร่กระจายออกไป
“การสังเคราะห์” พุทธศาสนาเข้ากับการบูชาพระศิวะ
นิกายต่าง ๆ

แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริยภาพใน
พระเวท
พิธีกรรมและพิธีฉลอง
ลัทธิตันตระ
ไวษณพนิกาย
ศาสนาพราหมณ์กับพราหมณ์
ไศวะนิกาย
หลักคำสอนและการอุทิศตน
ฮินดูที่ปรับแปลงเป็นแบบชวา
ดูเช่นกันที่ พระ; วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด
ศิลปะและสถาปัตยกรรม :
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อวัดและประเทศต่าง ๆ*
ศิวราตรีกัลปะ (Śīvarātrikalpa), วรรณคดี (ข้อเขียน)
ศิวโสมะ (Śivasoma)
เศรษฐกิจการเก็บของป่า:
การเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศกับ
การเปลี่ยนผ่านไปสู่การเกษตรกรรม
อิทธิพลและความอยู่รอด
สก็อต, เจมส์ (Scott, James)
สกินเนอร์, จี.ดับเบิลยู. (Skinner, G.W.)
สตรี:
ชีวิตทางเพศ
ทาส
บทบาทและสถานภาพ
สตัทเตอร์ไฮม์, ดับเบิลยู.เอฟ. (Stutterheim, W.F.)
สถาปัตยกรรมอินโด-ชวา
สภาวะของจักรวาล
สมาคมปัตตาเวียเพื่อการศึกษาด้านอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (Batavia Genootschap van Kunstenen Wetenschappen)
สมาคมรอยัล เอเชียติค (Royal Asiatic Society)
สมาคมเอเซียติค (Société Asiatique), ปารีส

สมาคมวิจัยแห่งพม่า (Burma Research Society)
สมาคมเสตรทส์ เอเชียติค (Straits Asiatic Society) ดู สมาคมรอยัล เอเชียติค (Royal Asiatic Society)
สมุทรคุปต์ (Samudra Gupta)
สมุทรา-ปาซาย (Samudra-Pasai)
สเมล, จอห์น (Smail, John)
สยาม:
เมละกากับ
ดูเช่นกันที่ ประเทศไทย
สยามสมาคม (Siam Society)
สรวาสติวาท (Sarvāstivādins)
สรัสวตี (Sarasvatī)
สลังงอร์ (Selangor)
สวรรคโลก
สเวตเทนแฮม,-- (Swettenham, --)
สะพาน
สัง หยาง กามหายานิกาน (Sang Hyang Kāmahāyanikan)
สัญชัย (Sanjaya), ราชวงศ์
สัตว์:
กระดูกของสัตว์
การปกครองและการปฏิรูปแรงงาน
การเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศกับสัตว์
ชุมชนชาวต่างชาติ
ประวัติศาสตร์และการเมือง
วัฒนธรรม
สัตว์ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว
สายพันธุ์
ดูเช่นกันที่ สัตว์เลี้ยง; ช้าง
สัตว์เลี้ยง:
กระดูกของ

กระบือ
การปศุสัตว์
ไก่
ปศุสัตว์
แพะ
ม้า
สัตว์ปีก
สุกร
สุนัข
สันเขาเตรือง-ซัน (Truong son), อินโดจีน
สันติโก, หะริอานิ (Santiko, Hariani)
สัมพันธภาพระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช:
บรรณาการ
สภาพความเป็นจริงทางการเมือง
หลักฐานทางโบราณคดี
สัมภุวรมัน (Samphuvarman)
สาคู ดู การทำสวน
สาสนะวงส์ (Sāsanavaṃsa)
สำนักนิกายสิงหล (Sihala School หรือ Sihalese School)
สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (École Française d'Extrême-Orient)
สำนักวินิตะรุจี (Vinītaruci School)
สำนักโว งอน ธอง (Vo Ngon Thong)
สิงคโปร์
ดูเช่นกันที่ ทูมาสิก (Tumasik)
สิ่งทอ:
บาติค
ผ้าฝ้าย
ผ้าอินเดีย
ไหมจีน
สิงหัดส่าหรี (Singhasari)
สินค้า:

ผลิตผลจากป่า
ผลิตผลในท้องถิ่น *ปรากฏกระจายใน*
สินค้านำเข้าและสินค้าที่สร้างบารมีและส่งเสริมสถานภาพ *ปรากฏกระจายใน*
ดูเช่นกันที่ชื่อผลิตผลต่าง ๆ
สินดอก (Sindok)
สีย้อม
สุขุห์ (Sukuh), แหล่งโบราณคดี
สุโขทัย
สุพรรณบุรี
สุมนะ (Sumana), พระภิกษุ
สุมาตรา (Sumatra):
การค้า
เกษตรกรรม
จีนกับ
ทรัพยากรเครื่องเทศและการค้า
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
วงศ์วานของมนุษย์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
หลักฐานที่ได้จากเกสรดอกไม้
อิสลาม
สุราบายา (Surabaya):
การขนส่งสินค้าทางเรือ
ที่ตั้ง
ประชากร
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิสลาม
สุริยะวรมันที่ 1 (Sūryavarman I)
สุริยะวรมันที่ 2 (Sūryavarman II)
สุลาเวสี (Sulawesi):

สภาพด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
สุวรรณบัลลังก์ (Suvanna Banlang)
สุเหร่า
เส้นทางการค้า:
ท้องถิ่น
ระหว่างประเทศ
เส้นทางทางทะเลระหว่างยุโรป-เอเชีย
เส้นทางระหว่างจีน-อินเดีย
ดูเช่นกันที่ การขนส่งทางถนน; เส้นทางน้ำ
เส้นทางน้ำ
ดูเช่นกันที่ชื่อแม่น้ำและมหาสมุทร
เส้นทางเลียบเขตกานสู้ (Gansu Corridor)
เส้นทางฮาตรัย (Ha-trai Pass)
เสรีภาพในการออกสู่ทะเล
เสวะสาสนะ (Sewasasana)
เส้า-ถัง (Ts'ao-t'ang), พระภิกษุชาวจีน
เสามยาเซดี (Myazedi)
เสียมเรียบ (Siemreap)
เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย:
ข้าราชการ
พระ
รูปแบบและวัสดุ
หม่อง ทิน, อู. เพ ดู เพ หม่อง ทิน, อู.
หมู่เกาะเครื่องเทศ ดู เกาะบัตจัน; เกาะมาเคียน; เกาะมาลุกุ; เกาะโมทีร์; เกาะเทอร์เนต; เกาะทิดอร์
หมู่เกาะโซโลมอน (Solomon)
หมู่เกาะตาลอด (Talaud)
หมู่เกาะนูซา เทงการา (Nusa Tenggara)
หมู่เกาะบันดา (Banda)
หมู่เกาะบิสมาร์ค (Bismarck)
หมู่เกาะอันดามัน (Andaman)

หมู่เกาะแอดมิราลตี (Admiralty islands)
หมู่บ้าน
ดูเช่นกันที่ ชุมชนหมู่บ้าน
หย่งเล้อ (Yung-lo)
หรรษาวรมันที่ 3 (Harshavarman III)
หริวงศ์
หลวงพระบาง
หลักลัทธิที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์:
ที่มา (*นาค* - naga)
สากตำข้าว (*หะลุ* - halu)
เสาข้าวเจ้า (*อันนาลึงค์* - annalinga)
อนุสรณ์สถานและสัญลักษณ์ (ลึงค์) เกี่ยวกับ
หลิน-เยะ (Lin-yeh)
หลุมฝังศพ ดู การฝังศพ
หวัง อัน-ฉื่อ (Wang An-ṣhih)
หวาย
หัว บินห์, จังหวัดในเวียดนาม (Hoa Binh Province, Vietnam)
หางโจว (Hangzhou)
หิมาลัย
หุบเขาจาคายาน (Cagayan)
หุบเขาทิงคายู (Tingkayu)
เหงียน ตราย (Nguyen Trai)
เหล็ก:
การค้าเหล็ก
กำเนิดและการเข้ามา
ผลิตภัณฑ์และสิ่งของที่ทำด้วยเหล็ก
เหลียง ซู (Liang Shu)
แหล่งโบราณคดีกาลัมปัง (Kalumpang)
แหล่งโบราณคดีถ้ำกาควน (Kagyun)
แหล่งโบราณคดีลอง ธันห์ (Long Thanh) ประเทศเวียดนาม
แหล่งโบราณคดีอันทารายาน (Andarayan)

แหล่งโบราณสถานบูนี (Buni), ชวา
แหล่งวัฒนธรรมลาปีตา (Lapita)
โหราจารย์
ไหล่ทวีปซาฮุล (Sahul)
อคัสตะยะปะระวะ (Agastyaparwa)
อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว.
อตีสะ (Atīśa)
อนุมาติ (Anumati)
อนุราธปุระ (Anurādhapura)
อนุษปาติ (Anuṣapati)
อโนมทัสสี (Anomadassi)
อโนรธา (Anawrahta)
อบเชย ดูเครื่องเทศ
อมราวตี (Amarāvatī)
อมังกุรัตที่ 1 (Amangkurat I)
อยุธยา:
การปกครองและการปฏิรูปแรงงาน
ชุมชนชาวต่างชาติ
ประวัติศาสตร์และการเมือง
วัฒนธรรม
อรชุนวิวาหะ (Arjunavivāha)
อลองจันสุ (Alongcañsu)
อลองสิทธู (Alaungsithu)
อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ (Alexander of Rhodes)
ออกแก้ว (Oc-eo)
ออง-ธวิน, ไมเคิล (Aung-Thwin, Michael)
ออสเตรเลีย
ออสบอร์น, มิลตัน (Osborne, Milton)
อะบอริจินส์ในออสเตรเลีย
อัคโษภยา (Aksophya)

อังวะ (Ava) :
ก่อตั้ง
อัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมของไทยวน (Tai Yuan) หรือ ไทเหนือ (Northern Tai)
อัน ฮวง (An Huang)
อัน-ชิห์-เกา (An-shih-kao)
อันยาร์ (Anyar)
อับดุลลาห์, เทาฟิค (Abdullah, Taufik)
อัลกอฮอล์:
การดื่มและการเมาสุรา
สุราหมักทำจากพืชตระกูลปาล์ม
อากุง, สุลต่านแห่งมะตะรัม (Agung, Sultan of Mataram)
อาชญากรรมและอาชญากร
อาดาส, ไมเคิล (Adas, Michael)
อาทิตยวรมัน (Adityavarman)
อาร์ดิกา, ไอ.ดับเบิลยู. (Ardika, I.W.)
อารยธรรมดองซอน (Dong-son)
อ่าวตังเกี๋ย (Tonkin)
อ่าวไทย
อ่าวเบงกอล (Bay of Bengal)
อาวุธ, ชนิดดั้งเดิม *ปรากฏกระจายใน*
อาวุธปืน ดู อาวุธ, ชนิดดั้งเดิม
อาหาร:
ชนที่เก็บของป่า
เนื้อ
มนุษย์ยุคต้น
มะพร้าว
เส้นหมี่
อาหารทะเล
อาหารในงานเทศกาล
อาหารหลัก
ดูเช่นกันที่ สัตว์เลี้ยง; การทำสวน; ข้าว

อิ จิง (I Ching/I Tsing)
อินเดีย:
กษัตริยภาพกับศาสนา
การค้า
พุทธศาสนา
วงศ์วานของมนุษย์
วัฒนธรรม
ศาสนาฮินดู
หลักฐานทางโบราณคดี
อิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้น
อุตสาหกรรมโลหะ, ยุคก่อนประวัติศาสตร์
อินโดจีน
อินโดนีเซีย, สาธารณรัฐสมัยใหม่
อินทรปุระ (Indrapura)
อินทรวรมัน (Indravarman)
อินทราชา
อิบน์ บาตูตา (Ibn Batuta)
อิลเอลโต, เรย์นัลโด (Ileto, Reynaldo)
อิศานะพัชระ (Iśānabajra)
อิสลาม:
การเข้ามาและการแพร่กระจาย
การทำให้เป็นอิสลาม
การศึกษากับการสอน
ครูสอนศาสนา (วาลี-สังคา wali-sanga)
ความเกี่ยวข้องกับอดีตยุคก่อนมุสลิม
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
บทบาทของผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิม
หมู่บ้านเปรทิกาน (pĕrdikan)
หลักคำสอน
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและหลักฐานในรูปจารึก
ดูเช่นกันที่ชื่อนิกายต่าง ๆ

อิหร่าน
อียิปต์
อี-ลาน (Y-lan), นางสนม
อุตระชีวะ (Uttarajīva)
อุตสาหกรรมโลหะ
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
อุตสาหกรรมหินและเครื่องมือหิน:
การเปลี่ยนผ่านไปสู่เกษตรกรรมกับ
ขวานกำปั้นและและขวานชนิดฝนขอบ
ขวานหิน มีดและเครื่องมือสำหรับขูด
ความแตกต่างผันแปรไปตามท้องถิ่น
เครื่องมือบัคโซเนียน (Bucsonian)
เครื่องมือปลายแหลม
เครื่องมือหินกรวดและหินกะเทาะ “แทมพาเนียน” (Tampanian)
เทคโนโลยี
ลูกธนูและหอก
สุมาตราลิธ (Sumatraliths)
อุตสาหกรรมเครื่องมือหินหัวบินเหียน (Hoabinhian)
อุตสาหกรรมซอนวิเอียน (Sonviian)
อุตสาหกรรมเตาเลียน
อุตสาหกรรมหินกรวดและหินกะเทาะ
อุทัยทิตยวรมันที่ 2 (Udayādityavarman II)
อุ่นเรือน, เจ้า (Un Huan)
อู ทิน (U Tin)
อู่ทอง ดู รามาธิบดีที่ 1, สมเด็จพระ
อูอาย โบโบ (Uai Bobo)
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
การข้ามทะเลของมนุษย์
การเขียนประวัติศาสตร์
การเริ่มต้นของการบันทึกทางประวัติศาสตร์
พัฒนาการทางด้านศาสนา

ยุคก่อนประวัติศาสตร์ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ยุคโลหะตอนต้น
ยุคหินใหม่ตอนปลาย
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
สภาพบรรยากาศทางเศรษฐกิจและสังคมและการเปลี่ยนแปลง
สังคมเกษตรกรรมขยายตัว
ดูเช่นกันที่ มนุษย์ยุคต้น; กลุ่มชนและภาษาของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ; ประชากร
เอ็ดเจ็ค (Edjek), ฟิลิปปินส์
เอลสัน, อาร์.อี. (Elson, R.E.)
เอสตาโด ดา อินเดีย (Estado da India) ดู จักรวรรดิของโปรตุเกสในเอเชีย
เออร์ริงตัน, เชลลีย์ (Errington, Shelley)
แอนเดอร์สัน, บี.อาร์.โอ.จี. (Anderson, B.R.O'G)
แอฟริกา
โอริสสา (Orissa)
ไอร์ลังคะ (Airlangga)
ฮวง ฮา, เวียดนาม (Hoang Ha, Vietnam)
ฮวนตัง (Hsuan-tsang)
ฮวนวัง (Huan-wang) ดู ภูมิภาคกวาง หนำ
ฮอลล์, ดี.จี.อี. (Hall, D.G.E.)
ฮะยัม วูรุก (Hayam Wuruk)
ฮัง ฮัว (Hung Hoa), จังหวัด
ฮัว-ลู (Hoa-lu)
ฮางคอน (Hang Gon)
ฮา ตินห์ (Ha Tinh), จังหวัด
ฮานอย (Hanoi)
ดูเช่นกันที่ ธางลอง (Thang-long)
ฮาร์ทเลย์, แอล.พี. (Hartley, L.P.)
ฮาร์วีย์, จี.เอช. (Harvey, G.H.)
ฮีน-เกิลเดิร์น, โรเบิร์ต (Heine-Geldern, Robert)
ฮุย-นิง (Hui-ning)
ฮู เดียม (Hue Diem)

ฮูชัง กาลาห์ (Hujung Galah)
ฮูอิเจอร์, ดี.เอ. (Hooijer, D.A.)
เฮมูดู (Hemudu), จีน
เฮอร์กรอนเจ, สนุค (Hurgronje, Snouck)
แฮมเมอร์, เอลเลน เจ. (Hammer, Ellen J.)
โฮ กี ลี (Ho Quy Ly)
โฮโม เซเปียนส์ ดู มนุษย์ยุคต้น
โฮโม อีเร็คตัส ดู มนุษย์ยุคต้น
โฮ-ลิง (Ho-ling)
โฮ-โล-ตัน (Ho-lo-tan)
ไฮแอม, ซี. (Higham, C.)

โครงการแปล The Cambridge History of Southeast Asia (เล่มสอง)

โดย มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล

พฤษภาคม 2547

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฉบับเคมบริดจ์
เล่มสอง

จากประมาณคริสต์ศักราช 1500 ถึง
ประมาณคริสต์ศักราช 1800

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง
บรรณาธิการ

มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล
ผู้แปล

มัทนา เกษกมล
บรรณาธิการแปล

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*

เล่มหนึ่ง จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ ค.ศ.1500

บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เจ. ดี. เลกเก)

บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (พีเทอร์ เบลล์วูด)

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก (คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์)

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น (เคนเนท อาร์. ฮอลล์)

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณ ค.ศ.1500 (เจ. ดี. เดอ กาสปารีส์ และ ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์)

เล่มสอง จากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800

บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา)

บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรษที่ 16-18 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจประมาณ ค.ศ.1400 ถึงประมาณค.ศ.1800 (แอนโธนี รีด)

บทที่ 4 พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา และ โยเนียว อิชิอิ)

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์)

เล่มสาม จากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930

บทที่ 1 การสถาปนาระบอบอาณานิคม (นิโคลาส ทาร์ลิ่ง)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมือง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (คาร์ล เอ. ทรอคกี)

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (โรเบิร์ต อี. เอลสัน)

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม (เรย์นัลโด อิลเอโต)

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมและการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม (พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน)

เล่มสี่ จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

บทที่ 1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป (เอ. เจ. สต็อคเวลล์)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช (หยง มุน ฉง)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นอร์แมน จี. โอเวน)

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย (พอล สแตนจ์)

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมและลัทธิชาตินิยม (ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์) บรรณานุกรม (พอล กราทอสกา)

---

* ศักราชที่ใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของหนังสือชุดนี้ เป็นคริสต์ศักราชทั้งหมด แต่ในการเขียนจะหลีกเลี่ยงการระบุคำว่า คริสต์ศักราช โดยเขียนแต่เฉพาะตัวเลขหรือหากเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้คำว่าศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป (Common Era หรือ C.E.) เช่น ศตวรรษที่ 15 ของศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยนั้น ผู้แปลกำกับด้วยคำว่า ค.ศ. ไว้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

สารบัญ

	หน้า
แผนที่	ง
ภาพและกราฟ	จ
คำย่อ	ฉ
คำนำฉบับปกอ่อน	ช
บทนำ	1
บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ. 1500-1800 โดย *เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา มหาวิทยาลัยแห่งฮาวาย*	3
การเข้ามาของกลุ่มชาวต่างชาติ	5
นวัตกรรมและการปรับตัวในสังคม	25
ใจความสำคัญโดยย่อและบทสรุป	67
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	69
บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด โดย *บาร์บารา วัตสัน แอนดายา มหาวิทยาลัยแห่งฮาวาย*	77
ภูมิทัศน์ทางการเมือง	78
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก	90
วงจรของความแบ่งแยกและความเป็นเอกภาพ	103
ศูนย์อำนาจในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด	112
การฟื้นฟูขบวนการอันนำไปสู่การควบคุมแบบรวมศูนย์	116
กษัตริยภาพกับการรวมศูนย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด	123
การปฏิรูปการบริหารและการควบคุมกำลังคนในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด	128
การสร้าง “ศูนย์กลางตัวอย่าง”	136
การแตกแยกในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด	140
บทสรุป	152
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	155

หน้า

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ประมาณค.ศ.1400 – 1800

โดย *แอนโธนี รีด มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย แคนเบอร์รา* 160

ประชากร 160

ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ 166

การปลูกพืชเพื่อจำหน่ายและการปรับให้เป็นการค้า 173

สภาพความเป็นเมือง 178

ลักษณะของการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 184

รัฐกับการพาณิชย์ 194

วิกฤติการณ์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด 201

ชาวยุโรปชาวจีนกับกำเนิดของลัทธิทวิภาพ 208

การค้าสารเสพย์ติด 215

ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด 218

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 224

บทที่ 4 พัฒนาการทางด้านศาสนา ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณค.ศ. 1500-1800

โดย *บาร์บารา วัตสัน แอนดายา มหาวิทยาลัยแห่งฮาวาย และ โยเนียว อิชิอิ มหาวิทยาลัยการศึกษานานาชาติคันดา* 229

ความเชื่อดั้งเดิมประจำถิ่น 229

การเข้ามาของอิสลาม 236

การมาของศาสนาคริสต์ 256

ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา 269

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด 298

บทสรุป 312

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 313

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า โดย *เจ. เคทิริแทมบี – เวลส์, แคลรี่ ฮอลล์, เคมบริดจ์* 324

การแข่งขันระหว่างรัฐกับสภาพความเป็นวงจร 324

พลังแห่งการรวมตัวกันของราชวงศ์ : ศาสนา บารมี กับการ

หน้า

ควบคุมทรัพยากร	326
พุทธจักรวรรดินิยม	333
สถานภาพความเป็นรัฐกันชนและการสวามิภักดิ์ควบสองทาง	340
วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม	344
การปฏิรูปวิธีคิดและการปรับปรุงให้ทันสมัย	352
ความเสื่อมของอำนาจการปกครองแบบดั้งเดิม	358
เกษตรกรรมจำยอม	360
ความล้มเหลวในการปฏิรูป: กบฏและสงคราม	363
การค้า ความแตกแยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยในทางการเมืองกับ ปัญหาความล่อแหลมทางศีลธรรม	368
ลัทธิทวิภาพทางเศรษฐกิจ	374
การปรับทิศทางเศรษฐกิจ	376
วิวัฒนาการของอัตลักษณ์ “แห่งชาติ”	381
บทสรุป	382
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	383
ดรรชนี	393

แผนที่

หน้า

2.1	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ค.ศ.1500-1800	80
2.2	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ค.ศ.1500-1800	84
5.1	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่สมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19	323
5.2	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะระหว่างสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19	328

ภาพและกราฟ

		หน้า
1.1	ภาพคลองหลักสายหนึ่งในปัตตาเวีย	29
1.2	ภาพเรือยาวสามแบบจากสยาม	40
1.3	ภาพเรือ*ชอนคา*หรือ *โกราโกรา*	43
1.4	ภาพเรือ*เปราหุ*แบบหนึ่งจากบันเตน	44
1.5	ภาพปืนหมุนทองเหลือง เลลาของมาเลย์และปืนหมุนที่ประดับด้วย “หางลิง”	61
1.6	ภาพทหารสามคนจากบันเตนถืออาวุธหอก ดาบ และโล่ และทหารถือปืนคาบศิลา	62
1.7	ภาพการสู้รบระหว่างพะโคกับอยุธยา	63
3.1	กราฟการส่งออกพริกไทยและกานพลูของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ.1400-1800	168
3.2	ภาพเรือที่ชายฝั่งทะเลชวาในค.ศ.1596	187
3.3	ภาพที่พักแห่งแรกของดัตช์ที่บันดา เนราซึ่งชาวบันดานำลูกจันทน์เทศมาขาย	202

คำย่อ*

AP	*Asian Perspectives,* Honolulu.
BEFEO	*Bulletin de I'École Fran□aise d'Extrême-Orient,* Paris.
BIPPA	*Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association,* Canberra.
BKI	*Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde,* 's-Gravenhage.
BSOAS	*Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* London,
FMJ	*Federation Museums Journal,* Kuala Lumpur.
JAS	*Journal of Asian Studies,* Ann Arbor.
JBRS	*Journal of the Burma Research Society,* Rangoon,
JMBRAS	*Journal of the Malay/Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society,* Singapore/Kuala Lumpur.
JRAS	*Journal of the Royal Asiatic Society,* London.
JSEAH	*Journal of Southeast Asian History,* Singapore.
JSEAS	*Journal of Southeast Asian Studies,* Singapore.
JSS	*Journal of the Siam Society,* Bangkok.
MAS	*Modern Asian Studies, Cambridge,* UK.
MQRSEA	*Modern Quaternary Research in Southeast Asia,* Rotterdam.
TBG	*Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten et Wetenschappen,* Batavia/Jakarta.
VKI	*Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde,* 's-Gravenhage.

* คำย่อเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏในเชิงอรรถ และข้อเขียนบรรณานุกรม อนึ่ง เชิงอรรถที่ใส่ด้วยเครื่องหมาย ดอกจัน ตลอดทั้งเล่มเป็นคำอธิบายเสริมของผู้แปล และมิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ขอให้ผู้อ่านโปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำฉบับปกอ่อน

โครงการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเคมบริดจ์มีแนวคิดที่ควบคู่กันมาสองแนว คือหนึ่งแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์เอง และสอง แนวคิดที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยแนวพิจารณาแบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ได้สร้างมาตรฐานอย่างสูงแก่งานวิชาการที่เกิดจากการร่วมมือกัน และให้แบบอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความยาวหลาย ๆ เล่มแก่โลกที่พูดและอ่านภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ต้นศตวรรษสืบมา *Cambride Modern History* ชุดแรกในความยาว 16 เล่ม พิมพ์ออกมาระหว่าง ค.ศ. 1902 – 1912 หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ยุคโบราณ ยุคกลาง ประวัติศาสตร์อินเดีย และอื่น ๆ

โครงการของเคมบริดจ์โดยคนรุ่นใหม่ต่อมายังคงสร้างผลงานบนรากฐานที่วางไว้นี้ ผลงานที่เคมบริดจ์เพิ่งทำเสร็จสิ้นลงคือ ประวัติศาสตร์แอฟริกา ลาตินอเมริกาและชาวหมู่เกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิค ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอย่างรุดหน้าคือ ประวัติศาสตร์จีนและญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์อินเดียฉบับใหม่ แบบแผนและขนาดของผลงานเหล่านี้อาจผิดแผกกันไป แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญๆ และการใช้นักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนเป็นสิ่งที่ยังคงไว้

ความสนใจเริ่มแรกของเคมบริดจ์มุ่งไปที่ยุโรป แม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเริ่มด้วยกลิ่นอายของการสอบประมวลรายวิชาในระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันเก่าแก่ของเคมบริดจ์คือ "การขยายอำนาจของยุโรป" แต่เราก็เคลื่อนออกจากพื้นภูมิของยุโรปมากกว่าประวัติศาสตร์ในฉบับของอ๊อกซฟอร์ดที่มักเขียนโดยนักวิชาการที่ทรงภูมิความรู้อย่างเยี่ยมยอดเพียงคนเดียว กระนั้นเรายังทิ้งช่องว่างซึ่งการสอบประมวลรายวิชาของเคมบริดจ์มิได้ปล่อยไว้คือ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคโดยรวมเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานมาแล้วแม้โดยการใช้คำอื่นก็ตาม คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันทั่วไปในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการยอมรับอย่างตระหนักกันเป็นอย่างดีถึงความเป็นภูมิภาคที่เป็นหนึ่งเดียว โดยไม่มีการด่วนตัดสินคุณลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น กระนั้นการวิจัยและงานเขียนทางวิชาการได้แสดงให้เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นเพียงชื่อเรียกทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ผลงานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมามีอยู่มากมายทีเดียว ส่วนมากเป็นผลงานที่เขียนโดยบุคคลคนเดียว ผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ผู้ล่วงลับไปแล้วย้อนไปถึงปี 1955 แต่ก็ผ่านการพิมพ์ออกมาอีกหลายครั้ง ผลงานอื่น ๆ ได้แก่ *South-east Asia : A Short History, London*, 1954 ของ บี. แฮริสัน *A Concise History of Southeast Asia,* 1966 ของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง และ *In Search*

of Southeast Asia, 1971 โดย ดี. เจ. สไตนเบิร์ก และคนอื่น ๆ ผู้เขียนผลงานเหล่านี้ต้องเผชิญกับภาระงานที่ยากยิ่งอันเนื่องมาจากความหลากหลาย ทางด้านภาษาของภูมิภาคนี้ ปริมาณหลักฐานที่อยู่ในระดับสอง และช่องว่างที่พบในหลักฐานเหล่านั้น

ถึงจะมีความหลากหลายเช่นนี้ก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังดูจะเปิดทางให้กับแนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์ ประวัติศาสตร์ชั้นครูในความยาวเพียงเล่มเดียวมีอยู่แล้วและแบบอื่น ๆ ก็มีความพยายามกระทำมาก่อนแล้ว ผลงานที่จบภายในเล่มเดียวโดยมีนักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนประสบผลสำเร็จมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่มากไปด้วยเนื้อหายิ่งกว่า และเขียนโดยนักวิชาการจำนวนมาก ยังไม่เคยมีการพยายามมาก่อน

ในช่วงอายุของคนรุ่นที่แล้ว มีงานเขียนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมิได้พัฒนาอย่างเต็มที่ บางด้านค่อนข้างได้รับการใส่ใจศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นอย่างดี แต่บางด้านกลับไม่ได้รับความสนใจ งานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิภาคมีเนื้อหามากขึ้น และศึกษาอย่างลุ่มลึกมากขึ้น ทว่าผลงานเหล่านี้มุ่งไปที่บางประเทศหรือบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะและยังทิ้งช่องว่างเหลือไว้อีกเป็นอันมาก การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนจึงอาจเป็นการช่วยให้เกิดการนำผลงานทั้งหมดมารวมกัน และดังนั้นจะเป็นทั้งการวางรากฐานและชี้ช่องทางแก่การสร้างงานวิจัยต่อไป

แนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์เป็นการเสนอทั้งคำเตือนและการเชิญชวน อุปสรรคในวิถีการทำงานประวัติศาสตร์เชิงปฏิบัติมีมากพอ ๆกับประวัติศาสตร์ยุโรปของเคมบริดจ์เล่มแรก ซึ่งมีปัญหาที่เกินกว่าจะควบคุมได้ หรือเขียนได้ไม่จบ แต่ข้อสรุปที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ต้องพิมพ์ออกมาภายในช่วงเวลาที่พอเหมาะ ผลงานต้องไม่มีความยาวมากจนเกินไป และต้องไม่ใช้คนเขียนมากจนเกินไป

อย่างไรก็ดีข้อชี้แนะเชิงปฏิบัติในลักษณะที่ว่านี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดีพอมีอยู่บ้าง ที่เป็นประวัติศาสตร์ของบางประเทศโดยเฉพาะที่ดี ๆ ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มจากฐานของภูมิภาคและศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักยังไม่มีอยู่เลย การศึกษาในแนวทางนี้จึงดูควรค่าแก่การกระทำโดยคุณลักษณะของงานเอง พร้อมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาและการวางรูปแบบให้แก่หนังสืออีกด้วย

ในเกือบทุก ๆ กรณี แม้ในบทที่เป็นผลงานเขียนมากกว่าหนึ่งคน ผู้เขียนถูกดึงออกจากสาขาเฉพาะที่ตนชำนาญ ผู้เขียนเหล่านี้พร้อมที่จะเสี่ยงด้วยรู้ว่า ถึงจะระมัดระวังสักเท่าใด พวกเขาก็ยังอาจถูกผู้เชี่ยวชาญจับผิดจนได้ แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ตระหนักดีถึงคุณค่าของการพยายามสำรวจในภาพรวม กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้เขียนรู้สึกว่า การท้าทายด้วยแนวทางการศึกษาจากฐานของภูมิภาคคุ้มค่าแก่การผละออกมาจากการวิจัยที่อยู่กับที่ในแบบเดิม ๆ แม้จะเสี่ยงอันตรายอยู่ก็ตาม

นักวิชาการที่ได้รับเชิญให้เขียนผลงานในฉบับเคมบริดจ์นี้ต่างยอมรับว่า บ่อยครั้งที่พบว่าได้ก้าวออกจากข่ายงานที่ตีพิมพ์และสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนมาแล้ว อย่างไรก็ดีประวัติศาสตร์แนวใหม่ ย่อมให้โอกาสแก่พวกเขา ที่จะขยายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคและใช้ภูมิภาคเป็นหลักในการศึกษาและเปรียบเทียบ ซึ่งในหลาย ๆ กรณี หลายคนอาจได้กระทำอยู่แล้วในการสอน สำนักพิมพ์ต้องการงานประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นให้คิดค้นต่อไปมากกว่าการเสนอคำตอบสุดท้าย ผู้เขียนผลงานยังต้องเตรียมใจให้พร้อมรับกับการต้องพึ่งพาหลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วอย่างมาก หรือพึ่งพาหลักฐานชั้นสองในส่วนที่จำเป็น ส่วนผู้อ่านต้องไม่คิดหวังที่จะได้งานเขียนอย่างลึกซึ้งเท่าเทียมกันตลอดทั่วทั้งภูมิภาค แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน บรรณาธิการและผู้เขียนผลงาน ต่างต้องประสบปัญหาเรื่องการแบ่งยุคสมัยเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ แน่นอนเรื่องนี้เป็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการแบ่งยุคนั้นดูเหมือนเป็นผลมาจาก หรือมุ่งไปที่การเน้นในเรื่องเฉพาะบางเรื่อง ในกรณีของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มที่อดกระทำกันไม่ได้คือการใช้ลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นจากผลกระทบของพลังจากภายนอกจนเกินควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาติยุโรป โครงสร้างประวัติศาสตร์แบบที่เรากระทำอยู่นี้ ก็มิได้ปลอดจากการถูกวิพากษ์ว่าสร้างขึ้นจากอิทธิพลของพลังจากภายนอก ทว่าผู้เขียนก็ได้พยายามที่จะท้าทายแนวทางนั้นเท่าที่จะทำได้ โดยจะไม่ยอมรับแนวทางตามนัยดังว่านั้นโดยดุษณี

การสุ่มเสี่ยงทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นเช่นกันกับการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ขอบข่ายของงานในลักษณะที่เรากระทำอยู่นี้ยิ่งทำให้การแบ่งบทยากลำบากขึ้น แต่ก็ยิ่งทำให้เกิดความจำเป็นมากขึ้น การแบ่งบทบางตอนดูจะตัดแบ่งสิ่งที่ควรมองด้วยกันอย่างเป็นภาพรวม และบางครั้งอาจเป็นผลให้ต้องนำเนื้อหาที่กล่าวแล้วมากล่าวซ้ำอีก สิ่งนี้เรายอมให้เกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าจำเป็น กระนั้นการดำเนินเรื่องไปตามแนวคิดหลักบางประการตลอดทั้งเล่มยังสามารถทำได้ โดยไม่ถึงกับต้องอ่านกันเพียงแค่เรื่องราวตามลำดับศักราชต่อ ๆ กันมา กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์แบ่งออกเป็นสี่ช่วงและการแบ่งบทโดยทั่วไปก็จัดลำดับทำนองเดียวกัน ดังนั้นผลงานนี้ในแง่หนึ่งสามารถอ่านได้ตั้งแต่ต้นต่อ ๆ กันไป หรือจะเลือกอ่านส่วนใดก่อนก็ได้

เราละเว้นบางหัวข้อซึ่งรวมถึงการศึกษาด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และดนตรีไปโดยสิ้นเชิง จุดเน้นของงานอยู่ที่ประวัติศาสตร์การเมือง ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ กระนั้นยังเป็นเรื่องยากที่จะมองหาประวัติศาสตร์ของเฉพาะประเทศและของชนเฉพาะกลุ่ม ผลงานมิได้ตั้งใจเสนอเรื่องเฉพาะเหล่านี้ อย่างไรก็ดี เราได้เสนอแนวทางแก่ผู้ต้องการศึกษาเรื่องเหล่านี้ ด้วยเครื่องมือที่ให้ไว้ คือ เชิงอรรถ และข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมที่มีอยู่ทุกบท รวมทั้งการสำรวจทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ รายชื่อ ต่าง ๆ ในบรรณานุกรม และดรรชนี

* * *

ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1992 ในรูปปกแข็ง 2 เล่ม ฉบับปกอ่อนเป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับปกแข็ง แต่แบ่งออกเป็น 4 เล่ม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาบ้างเล็กน้อย แม้ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง แต่เรายังหวังให้การพิมพ์ในรูปแบบใหม่นี้เข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนและผู้เรียนเรื่องราวของภูมิภาคจะหาอ่านได้อย่างพร้อมสรรพยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ที่เพียงสนใจใคร่รู้เท่านั้นด้วย ฉบับปกอ่อนทั้ง 4 เล่มนี้สามารถอ่านได้แต่เพียงลำพัง แม้ว่าโดยอันที่จริงเนื้อหาของทั้ง 4 เล่ม มิใช่เป็นเพียงการรวมแต่ละตอนเข้าด้วยกันก็ตาม

เล่มหนึ่งประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภาคแรกของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์ครั้งแรก “จากยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษ 1500” เล่มสองที่ท่านกำลังอ่านอยู่ขณะนี้ ประกอบด้วยภาคสองของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์ครั้งแรก ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาจากช่วงประมาณปีคริสต์ศักราช 1500 ถึงประมาณคริสต์ศักราช 1800 ฉบับปกอ่อนเล่มสาม ครอบคลุมเรื่องราวในภูมิภาคจากประมาณคริสต์ศักราช 1800 จนถึงทศวรรษ 1930 และเล่มสี่เป็นช่วงจากสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปลายทศวรรษ 1980 เล่มสี่ยังมีบรรณานุกรมที่รวมรายการบรรณานุกรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนต่าง ๆ อีกด้วย

การแบ่งยุคสมัยของเล่มสองนี้ ก่อให้เกิดการอภิปรายกันอย่างมากในระหว่างผู้เขียน ขณะที่กำลังเตรียมร่าง ผลงาน การอภิปรายนี้เป็นผลสะท้อนของการที่นักวิชาการกำลังรับแนวทางใหม่เพื่อใช้ศึกษาช่วงเวลาที่บางคนใช้คำว่า “ตอนต้นของสมัยใหม่” และสะท้อนถึงการวิจัยแบบใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะได้รับแรงบรรดาลใจจากแนวทางใหม่ หรือเกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนแนวทางใหม่เหล่านั้น การแบ่งยุคสมัยเป็นการแสดงนัยเกี่ยวกับการเลือกประเด็นในการเน้นหนัก และเป็นที่รู้สึกกันว่าการเลือกช่วงเวลาประมาณคริสต์ศักราช 1500 ซึ่งในบางบางแง่มุมคือจุดของการเริ่มต้นนั้น หากมิใช่เป็นการยืนยันก็ดูเหมือนเป็นการบ่งบอกโดยนัยว่า การเข้ามาของชาวยุโรปเป็นความสำคัญอย่างมาก จนกระทั่งก่อให้เกิดการแบ่งแยกในบางลักษณะขึ้นในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเด็นที่แย้งขึ้นก็คือ การเน้นหนักควรอยู่ที่คริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรอยู่ที่ผลกระทบของการขยายตัวทางการค้าของจีนในช่วงต้นยุคราชวงศ์เหม็งมากกว่า

ช่วงเวลาที่กำหนดให้เป็นตอนจบของเล่มนี้ ก็เป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดการอภิปรายในระหว่างผู้เขียนอีกเช่นกัน จนเป็นผลให้บรรณาธิการหันไปใช้ข้อเขียนของศาสตราจารย์เคทิริแทมบี – เวลส์ เพราะโครงร่างการแบ่งยุคที่ทำขึ้นในครั้งแรกเสี่ยงต่อการเน้นหนักจนเกินไปต่อบทบาทของยุโรป ทั้งคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็มีนัยว่าเป็นศตวรรษของ “ความเสื่อม” ซึ่งได้รับมาจากประวัติศาสตร์ยุโรป นัยดังว่านี้ยังมีหลงเหลืออยู่ แม้ในผลงานที่ผ่านการปรับปรุงแล้วในช่วงแรก ๆ ของนักบริหารที่เป็นนักวิชาการที่ยิ่งใหญ่ชาวดัตช์ เจ.ซี. ฟาน เลอร์ (“เรื่องคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดในฐานะหัวข้อหนึ่งใน

ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย – On the Eighteenth Century as a Category in Indonesian History," *Indonesian Trade and Society* The Hague and Bandung : van Hoeve, 1955, pp.265-89) อย่างไรก็ดี ภายหลังการเกิดวิกฤติในช่วงทศวรรษกลาง ๆ ของศตวรรษ ช่วงเวลานี้กลายเป็นช่วงของการฟื้นฟูสภาพและนวัตกรรมใหม่ของราชอาณาจักรส่วนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งในส่วนหนึ่งเป็นแรงผลักดันจากการแข่งขันที่เกิดขึ้นในระหว่างราชอาณาจักรเหล่านี้ ส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งราชอาณาจักรของสเปนและของดัตช์ต่างเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบยิ่งขึ้น

การถกเถียงที่ดำเนินอยู่อย่างกว้างขวางจนทำให้เกิดข้อเขียนของศาสตราจารย์เคทิริแทมบี – เวลส์ ก็ยังคงดำเนินต่อไปส่วนหนึ่งของการถกเถียงมุ่งประเด็นไปที่ผลงานของผู้เขียนอีกท่านหนึ่งคือ แอนโธนี รีด ในช่วงระหว่างการจัดทำผลงาน *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์นี้* รีดกำลังเขียนงานชิ้นโบว์แดงของท่านคือ *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแห่งการพาณิชย์ (Southeast Asia in the Age of Commerce)* เล่มแรกของผลงานนี้ออกมาในค.ศ.1988 และเล่มสองออกมาในค.ศ. 1993 ผลงานนี้สำรวจภูมิภาคทั้งมวล โดยวิธีกำหนดหัวข้อที่สำคัญ ๆ ขึ้น จากนั้นก็นำหัวข้อเหล่านี้เข้ารวมไว้ในกรอบโครงของลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่เน้นหนักผลกระทบ ไม่ใช่แค่เฉพาะการขยายตัวทางเศรษฐกิจของคริสต์ศตวรรษที่ 15 เท่านั้น แต่รวมถึงความเสื่อมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ด้วย รีดให้เหตุผลนานัปการต่อการเน้นหนักดังกล่าว เช่นการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก และอาจรวมถึงบรรยากาศโลกด้วย แรงกดดันที่เกิดจากการผูกขาดที่บริษัทของดัตช์กระทำอยู่ และลัทธิการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดของผู้ปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รีดยังให้ภาพลักษณ์ "การถอยฉาก" ของส่วนแผ่นดินใหญ่

ผลงานนี้เมื่อกระทำเสร็จสิ้นลง ได้รับการแสดงความนิยมชมชอบจากวิค ลีเบอร์แมน กระนั้นลีเบอร์แมนก็ย้ำถึงความเสี่ยง จากการที่ผลงานนี้เสมือนยอมรับในความถูกต้องสูงสุดที่จะตีความโดยย้ำถึงผลกระทบจากการค้าทางทะเลต่อภูมิภาคทั้งมวล การตีความในแนวนี้ น่าจะเหมาะแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ มากกว่าจะเหมาะแก่ส่วนแผ่นดินใหญ่ "แนวคิดที่ให้คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อเพื่อตัดแบ่งยุคสมัยนั้น เมื่อพิจารณาในขั้นรากฐานแล้ว ไม่อาจนำมาใช้ได้กับส่วนแผ่นดินใหญ่" ("An Age of Commerce in Southeast Asia? Problems of Regional Coherence," *Journal of Asian Studies* 54, 3, August 1995, p. 801) อย่างไรก็ดี ลีเบอร์แมนมิได้ "ปฏิเสธคุณค่าของการสังเคราะห์ภูมิภาคทั้งหมดเข้าด้วยกัน" อันที่จริงแล้วเขาเสนอแนะว่า "การเทียบเคียงความคล้ายคลึงกันระหว่างส่วนหมู่เกาะกับส่วนแผ่นดินใหญ่โดยรวมคือ พม่า ไทย และเวียดนาม นั้น ช่วงที่ใกล้เคียงกันมากที่สุด จะพบได้ในประวัติศาสตร์ระบอบอาณานิคมของดัตช์และ สเปนในยุคต้น ๆ" ลีเบอร์แมนเสริมว่า การเปรียบเทียบระหว่างส่วนแผ่นดินใหญ่และส่วนหมู่เกาะอาจทำให้เราต้อง "ละวาง

ความไม่พึงพอใจที่เรามีอยู่ต่อการมุ่งไปที่ประวัติศาสตร์อาณานิคมมากกว่าจะมุ่งที่ประวัติศาสตร์ของชาว พื้นถิ่น" (หน้า 804-5)

ลีเบอร์แมนยังติดตามประเด็นนี้ต่อไปในบทความชื่อ "ความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันของส่วนแผ่นดินใหญ่และภาคหมู่เกาะประมาณ ค.ศ.1750-1850" ("Mainland – Archipelagic Parallels and Contrasts, c. 1750-1850,") บทความนี้ปรากฏในผลงานที่รีดเป็นบรรณาธิการ ชื่อ *The Last Stand of Asian Autonomies. Responses to Modernity in the Diverse States of Southeast Asia and Korea* (Basingstroke : Macmillan, (1997)) ในผลงานนี้รีดเองเขียนถึง "ช่วงตอนใหม่ของการขยายตัวทางการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 1760-1850" และชี้ให้สนใจต่อความเป็นไปในแนวทางเดียวกันที่สูงยิ่งขึ้นของรัฐสำคัญสามรัฐบนแผ่นดินใหญ่ในช่วงเวลานี้ พร้อมทั้งแรงกดดันที่รัฐที่อยู่ระหว่างรัฐใหญ่ทั้งสามคือรัฐลาว รัฐฉาน และรัฐเขมร ได้รับรัฐที่อยู่ระหว่างรัฐใหญ่เหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือให้พ้นจากสภาวการณ์ดังกล่าวก็โดยการแทรกเข้ามาของชาวยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เท่านั้น

การรวมเกาหลีเข้าไว้ในผลงานเล่มนี้ เป็นการชี้แนะแนวโน้มอีกทางหนึ่งของการศึกษา "ตอนต้นของยุคสมัยใหม่" เป็นความก้าวหน้าที่จากอิทธิพลของลีเบอร์แมนอีกเช่นกัน ลีเบอร์แมนเสนอว่า การพิจารณาประวัติศาสตร์ของรัฐบนแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมของรัฐอื่น ๆ "ในช่วงต้น ๆ ของยุคใหม่" ก่อให้เกิดข้อได้เปรียบในหลาย ๆ ทาง และรัฐเหล่านี้ไม่ควรจำกัดแค่เฉพาะเอเชีย การเปรียบเทียบและการชี้ความแตกต่างควรอยู่บนฐานของ "ยูเรเชีย" ในค.ศ.1995 วิทยาลัยบูรพคดีและแอฟริกันศึกษาของมหาวิทยาลัยลอนดอนได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการชื่อ "ประวัติศาสตร์ช่วงต้นสมัยใหม่ของภาคพื้นแผ่นดินใหญ่แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างค.ศ.1400-1800 : พิจารณาภายในสภาวะแวดล้อมของยูเรเชีย" ("The Eurasian Context of the Early Modern History of Mainland South East Asia, 1400 – 1800") บทความที่ผ่านการแก้ไขแล้วของผู้เสนอรายงานได้ตีพิมพ์ลงในวารสารเอเชียสมัยใหม่ศึกษา (*Modern Asian Studies* 31, 3, 1997.) บทความของลีเบอร์แมนเองซึ่งผู้ร่วมเสนอผลงานอื่น ๆ ได้รับการเชื้อเชิญให้แสดงการวิพากษ์นั้นมีชื่อว่า "การก้าวข้ามการแบ่งออกเป็นขั้วตะวันออก – ตะวันตก : การก่อตัวของรัฐ และวัฒนธรรมในหกภูมิภาค ซึ่งดูจะมีความแตกต่างกันในทุก ๆ ทาง ("Transcending East – West Dichotomies : State and Culture Formation in Six Ostensibly Disparate Areas.")

การศึกษาในลักษณะที่ทะเยอทะยานเช่นนี้ มิได้เลยไปจนถึงขั้นขจัดแนวโน้มด้าน "ภูมิภาค" โดยรวมออกไปจากการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้การศึกษานี้ยังคงเกี่ยวพันกับความห่วงใยของลีเบอร์แมนเองที่ว่า แนวโน้มการศึกษาในแบบภูมิภาคดูจะทำให้เกิดการปรับประสบการณ์ของภาคแผ่นดินใหญ่และภาคหมู่เกาะให้คล้ายกันจนเกินไป ข้อชี้แนะที่บทความนี้ให้ก็คือ นักประวัติศาสตร์

และผู้อ่านผลงานของนักประวัติศาสตร์ไม่ควรห่วงใยในความเป็นภูมิภาค จนถึงกับแยกประวัติศาสตร์ของตนออกในฐานะส่วนเฉพาะที่ต่างจากของคนอื่น ๆ หรือทำให้ประสบการณ์ความหลากหลายที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่นั้นลดความเด่นชัดลง

การพยายามหาทาง “ก้าวให้เลยไปกว่า การแบ่งขั้วตะวันออก-ตะวันตก” นั้นส่งผลในด้านบวกอีกประการหนึ่งแก่การศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่สมัยที่ศึกษาในหนังสือเล่มนี้การถกเถียงในระหว่างผู้เขียนผลงานในเล่มนี้ในตัวของมันเองเป็นการชี้ให้เห็นการแบ่งแยกที่ยังคงมีอยู่เรื่อยมา ซึ่งในยุคทศวรรษ 1950 และ 1960 จอห์น เดอ กาสปารีส์ และจอห์น สเมล นำเสนอการแบ่งแยกนี้โดยใช้คำว่า ทัศนะ “ที่ใช้ยุโรปเป็นศูนย์กลาง” และทัศนะที่เป็น “อิสระ” ในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่แนวโน้มก็มีอยู่หรือมิใช่ที่จะเน้นบทบาทหรือลดบทบาทของชาวยุโรปจนเกินจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตหมู่เกาะในช่วงศตวรรษแรก ๆ ที่ชาวยุโรปเหล่านี้เข้ามาปรากฏตัวในภูมิภาค ความต้องการที่จะก้าวให้เลยไปกว่า “การแบ่งออกเป็นขั้วตะวันออกและตะวันตก” เพิ่มพลังขึ้นโดยการริเริ่มของลีเบอร์แมน แต่ลีเบอร์แมนอธิบายว่าเรื่องนี้มีการดำเนินการอยู่แล้ว งานวิจัยของ เอ็ม. เอ.พี เมลิงค์ – เรอลอฟซ์, เอ็ม.ซี. ริคเลฟส์, แอนโธนี รีด, เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์, บาร์บารา วัตสัน แอนดายา, และเลียวนาร์ด แอนดายา ได้ทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันว่า “แม้ผลกระทบทางการพาณิชย์ของโปรตุเกสมีไม่มากนัก แต่เมื่อถึงประมาณค.ศ.1700 ชาวดัตช์ได้ทำให้ชีวิตทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของอาณาบริเวณที่สำคัญของหมู่เกาะเปลี่ยนสภาพไปแล้ว ทั้งนี้ รวมทั้งพัฒนาการทางวัฒนธรรมในบางด้านด้วย” (“Local Integration and Eurasian Analogies : Structuring Southeast Asian History, c.1350-c.1830,” *Modern Asian Studies* 27, 3 July 1993, pp. 557-8)

ผลจากการวิจัยนี้ได้รับการหยิบยกมานำเสนออย่างดีในงานเล่มสองที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ และยังคงมีการนำไปเสนออยู่อย่างสืบเนื่องในผลงานที่พิมพ์ออกมาในระยะหลัง ๆ ความยากลำบากที่จะ “ก้าวให้เลยไปกว่า” การแบ่ง “ขั้วตะวันออก-ตะวันตก” มิได้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทัศนคติเท่านั้น แต่ยังเป็นปัญหาเกี่ยวกับหลักฐานอีกด้วย ข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์ที่มีอยู่ ส่วนมากมีต้นกำเนิดจากชาวยุโรป แม้ว่าจะไม่ทั้งหมด หากเราระลึกได้ว่า โยเนียว อิชิอิ มีผลงานแปลจากโทเซน ฟูเซทซู – กาคี (Tosen Fusetsu-gaki – *การค้าสำเภาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* – *The Junk Trade from Southeast Asia* Canberra : Australian National University, and Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1998) แม้ว่าผลงานเล่มนี้มีอคติน้อยกว่าหลักฐานอื่นที่มีอยู่ในหอจดหมายเหตุของสมัยจักรวรรดิ เช่น กรณีหลักฐานของบริษัท วีโอซี ซึ่งนับเป็นแหล่งหลักฐานที่ใหญ่ที่สุด การหลีกเลี่ยงการรับทัศนะที่เป็นของ “ตะวันตก” ก็ยังเป็นเรื่องยาก อย่างไรก็ดีดังที่เลียวนาร์ด และบาร์บารา แอนดายา ได้อธิบายไว้ “แม้นักวิชาการบางคนจะพึ่งพาเอกสารของฝ่ายยุโรปเป็นส่วนใหญ่ แต่พวกเขาก็ยังคงสามารถอภิปรายปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปและชุมชนในพื้นถิ่นจากแนวพินิจของชาวพื้นถิ่นได้ ทั้งยังได้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับวิถีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมของท้องถิ่นต่าง ๆ อีกด้วย (Leonard Y. Andaya

and Barbara Watson Andaya, "Southeast Asia in the Early Modern Period : Twenty – Five Years On," *Journal of Southeast Asian Studies* 26, 1, March 1995, p. 95)

อย่างไรก็ดี เลียวนาร์ด และบาร์บารา แอนดายา ยังได้เสริมอีกว่า ในบางกรณี "เป็นไปได้ว่า เราสามารถรวมหลักฐานของฝ่ายยุโรปและงานเขียนของชาวพื้นถิ่นเข้าด้วยกัน เพื่อวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญและแนวคิดทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานสำหรับความเข้าใจ 'ทัศนะจากภายใน'" (หน้า 95) ผลงานของนักวิชาการทั้งสองเอง ก็ช่วยสร้างความก้าวหน้าให้แก่แนวทางการศึกษาในแบบดังกล่าว คืองานของเลียวนาร์ด แอนดายา *โลกของมาลุกุ : อินโดนีเซียตะวันออกในยุคสมัยใหม่ตอนต้น (The World of Maluku : Eastern Indonesia in the Early Modern Period* Honolulu : University of Hawaii Press, 1993) และงานของบาร์บารา วัตสัน แอนดายา *การใช้ชีวิตฉันพี่น้อง (To Live As Brothers* Honolulu : University of Hawaii Press 1993) เอ็ม.ซี. ริคเลฟส์ ก็ดำเนินในแนวทางที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันริคเลฟส์เสนอประเด็นว่า หลักฐานของยุโรปมีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ยุคใหม่ตอนต้นของชวา แต่หลักฐานพวกนี้เป็นเพียงก้าวแรก "ความเข้าใจที่ลึกซึ้งกว่านี้ ต้องแสวงหาหลักฐานของฝ่ายชวา" *(The Seen and the Unseen Worlds in Java,* 1726-1749 Sydney :Allen & Unwin, 1998, p.345) ดังที่แอนน์ กุมาร์ เขียนไว้ว่า หากปราศจากเสียงเหล่านี้ "โครงสร้างใด ๆ ที่เราอาจสร้างขึ้นมา โดยเรียกว่าประวัติศาสตร์นั้น จะเป็นเพียงเปลือกที่ห่อหุ้มความเงียบ โดยปราศจากชีวิตมนุษย์ (*Java and Modern Europe* Richmond : Curzon 1997, p. 4)

ในงานศึกษาพิเคราะห์เหล่านี้ นักประวัติศาสตร์ได้สนองรับอย่างสมคุณลักษณะเพียงพอมิใช่ต่อข้อกำหนดของสาขาวิชาตนเท่านั้น แต่ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมที่พวกเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย ในโลกยุคหลังสงครามเย็นและช่วงแห่งโลกาภิวัฒน์ที่เกิดขึ้นย่อมไม่เป็นที่น่าแปลกใจ ที่ดูเหมือนเป็นไปได้ที่จะกล่าวด้วยถ้อยคำอย่างเช่น "ยูเรเชีย" ที่ไม่น่าแปลกใจเช่นกันคือเมื่อการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติถอยร่นเข้าไปอยู่ในอดีต การพิจารณาบทบาทของชาวยุโรปด้วยทัศนะที่ได้ดุลยิ่งกว่าที่เป็นมาย่อมมีความเป็นไปได้ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังสงครามเวียดนามยุติลงและการรวมรัฐเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง คือการศึกษาประวัติศาสตร์ของเวียดนามยุคก่อนหน้านี้อย่างลุ่มลึกยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา งานเหล่านี้ได้รับประโยชน์จากความพยายามสร้างดุลยภาพระหว่างการมองรัฐจากทัศนะของหลักขงจื้อ ซึ่งเป็นจารีตที่เน้นหนักกันแต่เดิมมาในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเวียดนาม กับลักษณะที่เป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม ผลที่เกิดขึ้นคืองานของ คีธ เทย์เล่อร์ โนลา คุ้ก และลี ทานา ช่วยให้เราได้ความเข้าใจที่ลุ่มลึกแนวใหม่เกี่ยวกับเวียดนามในสมัยของราชวงศ์ตรินห์ และราชวงศ์เหงียน ลี ทานายังได้ตีพิมพ์ผลงานอีกเล่มหนึ่งที่ชื่อว่า *โคชินจีนในสมัยราชวงศ์เหงียน (Nguyen Cochinchina)* ในค.ศ.1998 (โดยโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของคอร์แนล)

ระหว่างการเตรียมร่างผลงาน *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์* คณะผู้จัดทำตระหนักถึงความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องชาย – หญิง เราได้นำหมายเหตุเรื่องเพศที่กล่าวไว้

ในเล่มหนึ่งมาพิมพ์ซ้ำอีกในเล่มนี้* โดยในหมายเหตุนั้น เราได้กล่าวว่าหลักฐานพื้นถิ่นที่เก่าแก่มิได้กล่าวไว้อย่างแจ้งชัดว่าหมายถึงสตรีหรือรวมสตรีไว้ด้วยหรือไม่ หลังจากนั้นมาบาร์บารา วัตสัน แอนดายาพยายามสร้างความก้าวหน้าในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ บทความซึ่งเป็นผลการศึกษาของเธอเมื่อไม่นานมานี้ ได้แก่ "บทบาททางศาสนาของสตรีที่เปลี่ยนแปลงไปในต้นยุคสมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ("The Changing Religious Role of Women in Early Modern Southeast Asia," *Southeast Asian Research* 2, 2, September 1994, pp. 99-116) และ "สตรีและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ : การค้าพริกไทยยุคก่อนสมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" ("Women and Economic Change : the Pepper Trade in Pre-Modern Southeast Asia" *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 38, 2, 1995, pp. 165-90 และ "จากภรรยาชั่วคราวจนถึงโสเภณี : การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและในเรื่องเพศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงต้นสมัยใหม่" (From Temporary Wife to Prostitutes : Sexuality and Economic Change in Early Modern Southeast Asia," *The Journal of Women's History* 9, 4, February 1998. pp. 11-34.

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1999

* มิได้นำมาแปลไว้ในฉบับภาษาไทยนี้

บทนำ

เล่มที่สองของผลงานชุดนี้ ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า จนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า บทแรกเป็นการศึกษาภูมิภาค ภายในสภาวะแวดล้อมของนานาชาติ ภายในสภาวะแวดล้อมดังกล่าว ภูมิภาคได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเข้ามาของยุโรปเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบดังกล่าว อีกสามบทต่อมาแสดงเค้าโครงของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา บทที่ห้าเป็นการสำรวจภูมิภาคในช่วงที่ใกล้จะตกอยู่ภายใต้การปกครองของยุโรปจนเกือบสิ้นเชิง

ชาวอินเดียและชาวจีนเข้ามาเยือนดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ต้นสมัยคริสต์กาล ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1500-1800 ชนทั้งสองชาตินี้ เดินทางเข้ามาในจำนวนที่เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวญี่ปุ่นเข้าร่วมเกี่ยวข้องในการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นครั้งแรก แต่ผู้ที่เข้ามาล่าสุดและน่าเกรงขามที่สุด คือชาวยุโรป บทที่ 1 ศึกษาการเข้ามาและการลงหลักปักฐานในภูมิภาคของชนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ รวมทั้งศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวต่างชาติและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนนวัตกรรมและการปรับตัวซึ่งเป็นผลตามมา ผลที่ตามมานี้ยังรวมถึงการสถาปนานครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป แลการก่อตัวของชุมชนเชื้อชาติผสม บทนี้ยังอภิปรายถึงพัฒนาการของการต่อเรือและของเทคโนโลยีอาวุธปืน ซึ่งส่งผลสะท้อนที่สำคัญแก่สังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ช่วงเวลานี้ยังเป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการเคลื่อนไหวอย่างช้า ๆ เพื่อไปสู่การรวมกลุ่มทางการเมืองในขนาดที่ใหญ่ขึ้น กลุ่มการเมืองเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานให้แก่รัฐชาติสมัยใหม่ในเวลาต่อมา เรื่องราวเหล่านี้เป็นประเด็นของการเพ่งพิจารณาในบทที่ 2 การเข้าร่วมในการค้านานาชาติในปริมาณที่มากขึ้นของภูมิภาค และการแทรกตัวเข้ามาในภูมิภาคของชาวยุโรป มิได้ส่งผลใด ๆ ต่อการแบ่งแยกออกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยในทางการเมือง ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของภูมิภาคนี้ เมื่อถึงค.ศ.1600 รากฐานเพื่อการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นของสยาม พม่า และเวียดนามในอนาคตได้รับการวางไว้แล้ว และชาวสเปนก็ได้สถาปนาฐานที่ตั้งที่มั่นคงแข็งแรงในลูซอนและในวิสายาส์ สภาพที่แยกจากกันเป็นหน่วยเล็กหน่วยน้อยในโลกหมู่เกาะ เอื้อประโยชน์แก่ดัตช์ แม้กระทั่งเกาะที่มีศักยภาพที่จะรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นมากที่สุด คือชวา ก็ยังแบ่งออกเป็นปริมณฑลที่แยกจากกัน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของช่วงเวลานี้นั้น ย้อนกลับไปได้ถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ดังที่ได้เสนอประเด็นในบทที่ 3 การขยายตัวอย่างขนานใหญ่และอย่างรวดเร็วของการค้านานาชาติยังคงเป็นความจริงอยู่จนถึงช่วงทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชุมชนต่าง ๆ ทั้งมวลเข้าร่วมในการปลูกพริกไทย กานพลู ฝ้าย อ้อย และกำยาน และอยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งตลาดนานาชาติ เมืองท่ามหานครสากลขนาดใหญ่เกิดขึ้นหลายแห่งในช่วงนี้

ในภูมิภาคขณะนั้นมีประชากรไม่มาก การรวบรวมกำลังคนเพื่อมาเป็นแรงงานจึงมีความสำคัญยิ่ง การนำเงินไปลงทุนทางการค้าเพื่อให้ได้ผลตอบแทนอย่างเพียงพอ มีวิธีดำเนินงานที่ซับซ้อน แต่เงินทุนและสินทรัพย์ถาวรที่อยู่ในมือของเอกชนได้รับการค้ำประกันเพื่อให้พ้นจากอำนาจรัฐน้อยเมื่อเทียบกับสถานการณ์ในยุโรปเมื่อช่วงต้นสมัยใหม่ ความจำเป็นที่ต้องต้านทานแรงกดดันของดัตช์ เป็นการเพิ่มแนวโน้มลัทธิรวบอำนาจซึ่งในตอนท้าย อาจสวนทางกับประโยชน์ที่พึงได้รับ แรงกดดันและปฏิกิริยาต่อแรงกดดันเหล่านี้จะเป็นที่เห็นได้ในสภาวะแวดล้อมของวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสภาวะที่เด่นชัดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดเช่นเดียวกับในดินแดนอื่น ๆ นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดเป็นต้นไป การเข้าร่วมเกี่ยวข้องโดยตรงในการค้านานาชาติของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลดน้อยลง ชุมชนชาวจีนได้รับโอกาสใหม่ ๆ

บทที่ 4 มุ่งความสนใจที่เรื่องราวทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากประมาณ ค.ศ.1500 เป็นต้นไป วัตถุปัจจัยของชาวยุโรป โดยเฉพาะที่มีแหล่งที่มาจากคณะผู้เผยแพร่ศาสนา (มิสชันนารี) ถูกใช้ไปเพื่อการสำรวจความเชื่อของคนพื้นถิ่น การสำรวจนี้กระทำในอาณาบริเวณซึ่งเมื่อถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ยังคงได้รับอิทธิพลจากศาสนาโลกแต่เพียงเล็กน้อย ต่อจากนั้นเป็นการอภิปรายการแผ่ขยายเข้ามาของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกหมู่เกาะ การปรับตัวของทั้งสองศาสนานี้ ให้เข้ากับสภาวะของท้องถิ่นอาจเปรียบเทียบได้กับการปรับตัวของศาสนาฮินดู พุทธศาสนา และศาสนาขงจื้อที่เข้ามาในยุคก่อนหน้านี้ คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง และเศรษฐกิจเกิดภาวะชะงักงันนั้น ในด้านศาสนา ก็เป็นช่วงเวลาที่กิจกรรมในส่วนนี้ต้องฟื้นฟูขึ้นมาใหม่เช่นกัน

บทที่ 5 เป็นการพรรณนาภูมิภาคในช่วงระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ภูมิภาคถูกดึงเข้าสู่ช่วงตอนใหม่ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจของโลก และของความมุ่งหวังทางการเมืองของชาวยุโรป ในส่วนภาคพื้นทวีป ราชวงศ์ใหม่สามราชวงศ์ได้รับการสถาปนาขึ้นคือ ราชวงศ์กอนบอง ราชวงศ์จักรี และราชวงศ์เหงียน ทั้งสามราชวงศ์นี้มีนโยบายและแนวทางที่แตกต่างกันไป ในชวาปฏิกิริยาต่อการแทรกแซงของดัตช์ที่มีมากขึ้นนำไปสู่สงครามชวาซึ่งเกิดขึ้นในทศวรรษ 1820 ในเกาะอื่น ๆ ของอินโดนีเซีย การขาดความตื่นตัวช่วยอำนวยประโยชน์แก่การดำเนินกิจการทางการค้าของอังกฤษ การค้าของอังกฤษดังกล่าวส่งผลให้เกิดแรงกระตุ้นทางการพัฒนาขึ้นในรัฐพื้นถิ่นหลายรัฐ รวมทั้งการอุบัติขึ้นของลัทธิการผจญภัย และการสัญจรของเหล่าผู้มีอาชีพปล้นสะดม การยึดครองนครมนิลาของอังกฤษชั่วระยะหนึ่งในทศวรรษ 1760 บังคับให้ชาวสเปนต้องทบทวนนโยบายของตนในฟิลิปปินส์เสียใหม่ หมู่เกาะแห่งนี้จึงเป็นดินแดนที่เปิดให้แก่การค้าโลกมากขึ้นทุกขณะ ตลอดจนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างขนานใหญ่ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมา

บทที่ 1

ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก และการปรับแปลงภายในสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ.1500 – 1800

ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1500 – 1800 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพัฒนาการที่สำคัญเกิดขึ้นในด้านประชากร พัฒนาการนี้จะส่งผลสะท้อนที่สำคัญต่อไปในภูมิภาค ชาวอินเดียและชาวจีนเคยมาเยือน เอเชียตะวันออกเฉียงอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ระยะเริ่มต้นคริสต์กาลมาแล้ว มาตอนนี้ พวกเขามากันในจำนวนที่มากยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวญี่ปุ่น ซึ่งยังใหม่ต่อย่านนี้ เริ่มเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นต้องการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจภายใน ซึ่งระบอบการปกครองใหม่ ภายใต้โชกุนโตกูกาวา ขณะนั้นต้องเผชิญ ทว่าชาวต่างประเทศพวกที่ใหม่ที่สุดและน่าเกรงขามมากที่สุด ได้แก่ชาวยุโรป ชาวยุโรปมีความมุ่งมั่นที่จะเข้าผูกขาดการค้าเครื่องเทศให้ได้ เรื่องราวเกี่ยวกับสภาวการณ์ต่าง ๆ ที่พาชาวต่างประเทศกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามายังภูมิภาคนี้ และลักษณาการที่พวกเขาเข้ามาลงหลักปักฐาน เป็นหัวใจสำคัญยิ่งของประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้มากพอ ๆ กัน คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวต่างชาติกับชุมชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปฏิสัมพันธ์นี้ก่อให้เกิดนวัตกรรมและการปรับแปลงขึ้นในสังคมท้องถิ่น หนึ่งในนวัตกรรมดังกล่าว ได้แก่การสถาปนานครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป การสถาปนานครดังกล่าว ก่อให้เกิดการผสมผสานในลักษณะที่แผกพิเศษระหว่างปัจจัยต่างด้าวกับปัจจัยพื้นถิ่นขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การผสมผสานนี้เกิดขึ้น ในด้านโครงสร้างของตัวนคร ด้านการปกครองนคร กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ตลอดจนด้านบุคคลผู้อยู่อาศัยในนครดังกล่าว เนื่องจากการบริหารนครเป็นแบบยุโรป และประชากรของนครจำนวนมาก เป็นชาวเอเชียต่างชาติ นครเช่นนี้ จึงเปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่อยู่อาศัยในนคร ได้สังเกตและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมใหม่ ๆ ทางด้านเศรษฐกิจ ผู้ที่อยู่อาศัยในนครได้รับความคิดแปลกใหม่ที่มีประโยชน์ หรือปรับแปลงความคิดที่มีประโยชน์เหล่านั้นมาใช้ และกระทั่งสร้างความสัมพันธ์ทางเพศกับชาวต่างชาติ ความสัมพันธ์ประการหลังนี้เป็นผลให้เกิดชุมชนเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ผสมหรือชุมชนลูกครึ่งแบบต่าง ๆ ขึ้นมา ชมชนลูกผสมเหล่านี้ รุ่งเรืองอยู่ตามนครใหญ่ และได้กลายเป็นสื่อกลางอย่างดีเยี่ยม กล่าวคือเป็นผู้ช่วยสร้าง

สะพานเชื่อมช่องว่างทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและเทคโนโลยี ซึ่งแบ่งแยกชาวต่างชาติกลุ่มต่าง ๆ ออกจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากนี้ ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ระหว่างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับกลุ่มชาวต่างชาติ ยังนำไปสู่การถ่ายทอดความคิดทางด้านเทคโนโลยีการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน เรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิวัฒนาการขึ้นโดยผ่านการติดต่อกับขนบประเพณีของดินแดนเพื่อนบ้าน ช่างต่อเรือในท้องถิ่น สามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่องในการต่อเรือชนิดใหม่ ๆ โดยสามารถปรับเปลี่ยนจากแบบเดิมที่มีอยู่ หรือมิฉะนั้นก็ละเลิกการต่อแบบที่ล้าสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นในการใช้สอย ในช่วงระยะนี้น่านน้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการขนส่งสินค้าทางเรือของชาวต่างชาติเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ทั้งที่เป็นการขนส่งภายในทวีปเอเชียเองและการขนส่งที่มาจากยุโรป การขนส่งดังกล่าวเปิดโอกาสอย่างยอดเยี่ยม ให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เรียนรู้เทคนิคการต่อเรือใหม่ ๆ ของต่างชาติ และได้ตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับโอกาสความเป็นไปได้ที่จะแข่งขันกับเรือขนสินค้าหรือเรือรบบางแบบของต่างชาติ สิ่งที่ได้ตัดสินใจลงไปนี้ มีผลสะท้อนที่สำคัญต่อความสามารถของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะรักษาอิทธิพลทางการค้าของตน ทั้งการค้าภายในภูมิภาคและการค้านอกภูมิภาคให้คงอยู่ต่อไป

เทคโนโลยีอาวุธปืนในช่วงระยะนี้ เริ่มนำเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางจีน อินเดีย และตุรกี แต่ทว่าผู้สร้างผลกระทบให้แก่การผลิตอาวุธปืนในท้องถิ่นมากที่สุด คือ ยุโรป แม้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้เรียนรู้วิธีการผลิตปืนใหญ่ ปืนเล็กและดินปืนของตนเอง แต่พวกเขาและส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดของโลก ล้วนแต่ล้าหลังกว่าชาวยุโรป ชาวยุโรปได้รับผลลัพธ์จากการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งทำให้พวกเขาก้าวมาอยู่ที่แนวหน้าในด้านเทคโนโลยีอาวุธปืน โดยรวม ๆ แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็พยายามที่จะรับความคิดใหม่ล่าสุดเข้ามาใช้ ทว่าปัจจัยด้านวัฒนธรรม เป็นตัวขัดขวางมิให้พวกเขารับเทคโนโลยีใหม่มาได้ทั้งหมด อุปสรรคเพิ่มเติมอีกประการหนึ่ง คือนโยบายของรัฐบาลยุโรปในเอเชีย ไม่ยอมให้บุคคลภายนอกเข้าถึงข้อมูลนี้ อุปสรรคนี้จึงเท่ากับลดความสามารถของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะรักษาก้าวจังหวะในการเปลี่ยนแปลงให้ดำเนินต่อไปได้อย่างสม่ำเสมอ

เท่าที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับนวัตกรรมและการปรับแปลงบางประการที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาวต่างชาติกับคนท้องถิ่น ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1500 ถึง ค.ศ.1800 ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้อนรับชาวต่างชาติกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความคิดใหม่ ๆ และพวกเขาก็รับและปรับแปลงความคิดจากคนเหล่านี้ในส่วนที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของตนมากที่สุด ในอดีต วิธีการดังกล่าว เคยเป็นวิธีการที่เหมาะสมเสมอมา และในช่วงระยะเวลานี้ มีเหตุผลน้อยมากที่จะไม่เชื่อว่า การตอบสนองแบบเลือกสรร จะพิสูจน์ให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า เป็นวิธีการที่ประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและเพิ่มพูนความมั่งคั่งให้แก่สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเข้ามาของกลุ่มชาวต่างชาติ

ชาวเอเชีย

ในการดำเนินความสัมพันธ์ทางด้านการค้าและวัฒนธรรมที่มีระหว่างกันในช่วงระยะเวลาอันยาวนานนั้น จีนถือว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสถานภาพที่ต่ำต้อยกว่าตนมาโดยตลอด จีนถือตนว่าเป็นราชอาณาจักรกลาง เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล มีอารยธรรมที่เหนือกว่าและเลี้ยงตนเองอยู่ได้เพียงลำพัง โดยไม่ต้องพึ่งใคร ชนชาติที่มิใช่จีนทั้งหลายล้วนเป็นพวก "ป่าเถื่อน" ซึ่งเพียรพยายามที่จะติดต่อกับจีนเพื่อจะได้รับความเมตตากรุณาจากจีนในรูปของความรู้และสิ่งของ ดังนั้น จีนจึงถือว่าวัตถุปัจจัยทั้งหลายที่มาจากโลกภายนอก เป็นเพียง "เครื่องบรรณาการ" ส่วนสิ่งของตอบแทนที่จักรพรรดิจีนพระราชทานให้เป็นการแลกเปลี่ยนนั้น ก็ถูกมองว่าเป็น "ของขวัญ" ด้วยเหตุนี้ จีนจึงมอบหมายให้การดำเนินการค้ากับต่างประเทศทั้งหมดเป็นหน้าที่ของกระทรวงพิธีการ (*ลิ ปู*) เพื่อให้สอดคล้องปรัชญาของรัฐในข้อนี้ รัฐบาลของสมเด็จพระจักรพรรดิจีนทุกยุคทุกสมัย ล้วนห้ามปรามผู้ประกอบการค้าของตน มิให้ออกไปดำเนินการค้าใด ๆ ในดินแดนต่างชาติ ขณะเดียวกัน จีนก็ถือว่าการค้าในดินแดนโพ้นทะเล เป็น "การค้าแบบบรรณาการ" อันเป็นแนวคิดซึ่งแรกเริ่มเดิมทีนั้น ใช้กับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเพื่อนบ้านที่เป็นชนเร่ร่อน ทว่าต่อมาภายหลัง ขยายไปถึงชาวต่างชาติทุกกลุ่ม จักรพรรดิราชวงศ์เหม็งทรงเลิกสนพระทัยกับทะเล ในเวลาไม่ช้านาน ภายหลังค.ศ. 1433 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของการเดินทางข้ามทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาลเจ็ดครั้ง การเดินทางช่วงนี้รู้จักกันในนาม "การเดินทางไกลสมัยเหม็ง" หลังจากการเดินทางที่ยิ่งใหญ่ครั้งนั้นแล้วพระองค์ก็ทรงกำหนดนโยบายซึ่ง "มิอนุญาตให้แม้แผ่นกระดานเล็ก ๆ เพียงแผ่นเดียว ลอยออกสู่ท้องทะเลได้"[1] การเดินทางที่รัฐริเริ่มจัดขึ้นจึงสิ้นสุดลง และการค้ากับโพ้นทะเลทั้งหมด ถูกกำหนดให้เป็นเรื่องต้องห้าม ข้อห้ามนี้ จะมายกเลิกก็เมื่อค.ศ. 1567

แม้ว่ารัฐบาลกลางจะมีบัญชาห้ามการค้าดังกล่าวออกมาเป็นระยะ ๆ แต่การห้ามนี้มิได้มีผลขัดขวางที่มากมายนักต่อมณฑลต่าง ๆ ที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ฟูเจียน (ฮกเกี้ยน) กวางตุ้ง (กวางดอง) และเจ้อเจียง มณฑลเหล่านี้ ยังคงมีส่วนร่วมในการพาณิชย์โพ้นทะเลเช่นที่เคยทำมาแต่เดิม มณฑลฟูเจียนค้าขายกับดินแดนโพ้นทะเลเช่นนี้มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่เก้า และยังเป็นมณฑลแรกที่ได้ไปก่อตั้งชุมชนถาวรขนาดใหญ่ใน "นานยาง" (ทะเลใต้ อันเป็นคำที่ใช้หมายถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) เฉือนโจว นั้น เป็นศูนย์กลางการดำเนินธุรกิจทางทะเลของชาวฟูเจียนในช่วงระหว่าง

---

[1] Leonard Blussé, "Chinese Commercial Networks and State Formation in Southeast Asia," paper presented to the Conference on Southeast Asia from the Fifteenth to the Eighteenth Centuries, Lisbon, December 1989, 3.

คริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงคริสต์ศตวรรษสิบห้า ต่อมาต้องถูกแทนที่ด้วยเย้อกัง ซึ่งอยู่ในจังหวัดจังโจว ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า (เมื่อเย้อกังกลายเป็นที่ตั้งของฝ่ายปกครองแห่งใหม่ในค.ศ. 1567 และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นไฮเชง) ต่อมา เอ้หมึง (เซียะเหมิน) ก็เข้าแทนที่ไฮเชงอีกทีหนึ่ง ในช่วงระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ฟูเจียนเป็นมณฑลที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินธุรกิจโพ้นทะเลเพราะฟูเจียนมีทุนที่ได้จากที่ดินและแรงงานจากสมาคมตระกูลใหญ่ ปกติแล้วตระกูลสำคัญในท้องถิ่นที่มีทุนจากอสังหาริมทรัพย์ จะออกทุนในการจัดเตรียมเรือสำเภาและว่าจ้างญาติหรือคนรับใช้มาเป็น “หุ้นส่วน” พร้อมกับจัดการรับภาระหน้าที่ในการเดินทางเสี่ยงภัยไปยังโพ้นทะเล แม้ว่าเจ้าของเรือเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุดในการลงทุนเกี่ยวกับเรือ แต่ลูกเรือทุกคนมีโอกาสที่จะเข้ามีส่วนร่วมในความเป็นหุ้นส่วน (*กงสี*) นี้เช่นเดียวกัน คนอื่น ๆ นอกจากลูกเรือจะได้ที่ว่างสำหรับวางสินค้าบนเรือตามระบบการมอบหมายผู้อื่นให้ดูแลแทน โดยปกติมักถือกันว่าลูกเรือเป็นผู้ประกอบการค้าอันดับแรก และคนเดินเรือเป็นอันดับที่สอง ความยากจนในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งเสริมให้ชาวฟูเจียนจำนวนมากเดินทางไปต่างแดน เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จะพบชาวฟูเจียนได้ในฟิลิปปินส์ ในญี่ปุ่นและตามที่ต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย ในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมืองแคนตัน (กวางโจว) ในมณฑลกวางตุ้ง และหนิงโปในมณฑลเจ้อเจียง เป็นเมืองท่าอีกสองแห่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการค้าโพ้นทะเลของจีน

ระบบการค้าทางทะเลตะวันออก (*ตองหยัง*) และทางทะเลตะวันตก (*ซี่หยัง*) เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในมณฑลฟูเจียนเมื่อค.ศ. 1567 ทุก ๆ ปี ที่เย้อกัง ในมณฑลฟูเจียนจะมีการจ่ายบัตรผ่านให้แก่สมาคม การค้าโพ้นทะเล *(หยังหัง)* ซึ่งจัดเตรียมเรือสำเภาเพื่อการเดินเรือในเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งหรือทั้งสองเส้นทาง เส้นทางเดินเรือตะวันตกนั้น เลียบไปตามชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ จากเวียดนามไปยังคาบสมุทรมลายู และไปสิ้นสุดลงที่เมืองบันเตน อันเป็นแหล่งรวมสินค้าในชวาตะวันตก เส้นทางเดินเรือทางทะเลตะวันออกจะเดินทางผ่านญี่ปุ่น หมู่เกาะริวกิว ฟิลิปปินส์ และหมู่เกาะอินโดนีเซีย โดยมีมนิลาเป็นสถานีปลายทางหลักที่สำคัญ ระบบการค้าทางทะเลของจีนที่กล่าวนี้เสียกระบวนลงในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เพราะเรือลาดตระเวนของบริษัทเวรีเอนิกเด อูส-อินดิสเชกอมปัญนี หรือวีโอซี (บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์) เรือของบริษัทมักโจมตีชายฝั่งฟูเจียนและปิดล้อมบันเตน เป็นเหตุให้น่านน้ำนอกมนิลาไม่ปลอดภัย

ในค.ศ. 1629 ความปั่นป่วนวุ่นวายที่บริเวณชายฝั่งทะเลของจีนอันเกิดจากกิจกรรมของพวกดัตช์เปิดโอกาสให้แก่อดีตโจรสลัดเจง จี้อหลงให้เป็นผู้ที่ได้รับความชื่นชอบจากเจ้าหน้าที่ปกครองของมณฑลฟูเจียน จนในท้ายที่สุด อดีตโจรก๊กนี้ได้เป็นผู้เข้าควบคุมการขนส่งสินค้าของฟูเจียนเพื่อไปยังโพ้นทะเล เมื่อพวกแมนจูเริ่มการพิชิตประเทศจีน ส่วนภาคใต้ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของโจรสลัดเจงรวมทั้ง “โคซินก้า” (เจง เฉงกง) อันมีชื่อเสียง ยังคงซื่อสัตย์ต่อราชวงศ์เหมิงและยังคงทำการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป ถึงกระนั้นเรือสำเภาที่เดินทางเข้ามายังภูมิภาคนี้ก็มีจำนวนลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นเหตุให้ตัวแทนการค้าของจีนซึ่งตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้ว ต้อง

ปรับตัวให้เข้ากับเครือข่ายงานด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นเพื่อความอยู่รอด ชาวจีนจำนวนมากที่ไปตั้งรกรากอยู่ในปัตตาเวียหลัง ค.ศ.1619 จำต้องโยกย้ายไปยังเมืองที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทางตอนเหนือของชวา เพื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางเช่นที่เคยทำมาก่อน หรือมิฉะนั้น ก็ต้องย้ายลึกเข้าไปในบริเวณส่วนภายใน เพื่อไปเป็นเจ้าภาษีนายอากร

เมื่อการต่อต้านของฝ่ายเหม็งสิ้นสุดลงในค.ศ. 1683 ราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์แมนจู ชิง วางท่าทีในเชิงสนับสนุนการค้าโพ้นทะเลมากกว่า ทัศนคติเช่นนี้ ดำรงอยู่มากว่าหนึ่งศตวรรษ และนำไปสู่การร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น ระหว่างพ่อค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความปรารถนาที่จะให้ประเทศมีความมั่นคงปลอดภัยและมี “การปกป้องทางทะเล” เสริมให้ราชวงศ์ชิงยกเลิกข้อห้ามเกี่ยวกับการเดินเรือในค.ศ. 1684 จีนตระหนักว่า สถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่นฟูเจียนนั้น ล้วนต้องพึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างประเทศเพื่อการดำรงชีพ และความมั่นคงปลอดภัยในการเดินเรือ โดยทั่วไปอาจได้รับความเดือดร้อนเสียหายเพราะความไม่พอใจของมณฑลที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล ปัจจัยด้านความมั่นคงเหล่านี้เอง มิใช่เหตุผลด้านความคิดเชิงอุดมการณ์เกี่ยวกับการค้ากับโลกภายนอกแต่อย่างใด เป็นเหตุผลให้จีนออกกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมโพ้นทะเลและยกเลิกข้อห้ามการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

การที่จีนกลับมาค้าขายและอพยพย้ายถิ่นกันอีก นำไปสู่การเปิดดินแดนออมเมลันเดนของปัตตาเวีย ชาวจีนได้เข้ามีส่วนร่วมในการเกษตรของดินแดนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำไร่อ้อยขนาดใหญ่เพื่อผลิตน้ำตาล ส่วนชาวจีนที่ย้ายถิ่นต่อไปยังชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวา และในบริเวณห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินชวา มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของชวาปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบที่ใช้เงินตรา ชาวจีนที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญมาก ถึงกับได้เป็นส่วนหนึ่งของพวกผู้ดีชั้นสูงตามเมืองต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือ ในช่วงนี้ มีชาวจีนจากเฉาโจวและเฉือนโจวมาสมทบกับชาวฟูเจียน ชาวจีนจากเฉาโจวเข้าไปมีส่วนในการค้าข้าวของสยาม ซึ่งให้ผลกำไรสูง ทั้งยังมีส่วนในการต่อเรือสำเภาในอยุธยา เนื่องจากในบริเวณบ้านเกิดของตน ไม่มีไม้ที่เหมาะสม นอกจากแล้ว เรือของชาวเฉาโจวยังพาผู้อพยพชาวฮักกาเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกเป็นจำนวนมาก การอพยพย้ายถิ่นออกจากประเทศจีนกันมากขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทางการจีนตัดสินใจห้ามการค้ากับโพ้นทะเลอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ.1717 ทว่าการห้ามนี้ประสบความล้มเหลวตั้งแต่เมื่อเริ่มต้นเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้จากการค้าระหว่างจีนกับเวียดนาม ซึ่งแทบไม่ได้รับความกระทบกระเทือนเลย ส่วนการค้าระหว่างจีนกับหมู่เกาะอินโดนีเซีย ก็เริ่มกลับมาทำกันใหม่ หลังจากเวลาผ่านไปเพียงห้าปี ด้วยเหตุนี้ ทางการจีนจึงถอนคำสั่งห้ามอย่างเป็นทางการใน ค.ศ.1727 เมื่อยกเลิกคำสั่งห้ามนี้แล้ว การค้าของจีนก็กลับมาดำเนินการเช่นเดิม การอพยพย้ายถิ่นมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการที่คนจีนเข้า มามีส่วนในการดำเนินธุรกรรมใหม่ ๆ ก็กลับมากระทำกันอีกเช่นเดียวกัน ชาวจีนบางพวกเข้ามาตั้งตัวทำไร่สีเสียดขนาดใหญ่ที่ริออ บ้างก็ไปเปิดเหมืองแร่ดีบุกที่บางกาและที่คาบสมุทรมลายู และเปิดเหมืองทองคำในบอร์เนียว วิสาหกิจใหม่ ๆ เหล่านี้ เป็นผลให้เริ่มมีชุมชนชาวจีนผุดขึ้นในบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน ในเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลก็มีชุมชนชาวจีนเกิดขึ้นเช่นกัน

หลังจากชาวสเปนเข้ามาปักหลักที่มนิลาได้สำเร็จในค.ศ. 1571 มนิลาก็ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางหลักที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชาวจีนอพยพ ในช่วงระยะเวลาสามสิบปีแรกนั้น มีเรือสำเภาเดินทางออกจากจีนตอนใต้เข้ามายังมนิลาประมาณ 630 ลำ เมื่อถึง ค.ศ.1586 ชาวจีนมีจำนวนถึง 10,000 คน ทำให้ชาวสเปนและลูกครึ่งเม็กซิกันจำนวนประมาณ 800 คนในเมืองนี้ ดูน้อยนิดอย่างทาบกันไม่ติด ความแตกต่างในเรื่องจำนวน ที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ทางการสเปนกังวลมากจนถึงกับก่อตั้งเขตชาวจีนขึ้นมาต่างหากภายในเขตกำแพงเมืองอินทรามูรอสของสเปน เขตของชาวจีนนี้ เป็นที่รู้จักกันในนามปาเรียน หลังจากเกิดเพลิงไหม้ที่ปาเรียนเก่า มีการสร้างปาเรียนใหม่ขึ้นในค.ศ. 1595 ที่บริเวณนอกกำแพง ด้วยเหตุผลทางด้านความมั่นคง จำนวนชาวจีนยังคงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าจะมีการสังหารหมู่เกิดขึ้นในค.ศ. 1603, 1639, 1661 และ 1686 รวมทั้งการสังหารหมู่ในระหว่าง “การแก้แค้น” อื่น ๆ อีกหลายครั้ง ความพยายามของเจ้าหน้าที่ทางการสเปนภายหลังค.ศ. 1603 เพื่อจำกัดจำนวนชาวจีนให้เหลือเพียง 6000 คนโดยวิธีการทางกฎหมาย ไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อถึง ค.ศ.1750 ประชากรชาวจีนเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 40,000 คน

ปัตตาเวีย ซึ่งเป็นเมืองที่บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1619 นั้นได้กลายเป็นแหล่งพักพิงที่ชาวจีนโพ้นทะเลมาชุมนุมกันอยู่เป็นจำนวนมากอีกแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์มีนโยบายตั้งแต่เริ่มแรกที่จะดึงดูดชาวดัตช์ที่กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ และชาวจีน ให้มาอยู่ที่ปัตตาเวียกันมาก ๆ ชาวดัตช์ มากันไม่มากพอ ส่วนชาวจีนนั้น เมื่อแรก ก็พากันมาจากบริเวณที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลของจีนและจากเมืองท่าใหญ่ ๆ ทางเหนือของชวา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีชุมชนชาวจีนตั้งอยู่มาก่อนแล้วหลายร้อยปีก่อน ใน ค.ศ. 1620 เรือสำเภาจากจีนเริ่มเข้ามายังปัตตาเวียพร้อมกับพาชาวจีนอพยพมานับเป็นร้อย ๆ คน เมื่อจีนกลับมาค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเป็นทางการอีกครั้งในค.ศ. 1683 จำนวนเรือสำเภาที่มาถึงที่จอดเรือของปัตตาเวียยิ่งเพิ่มมากขึ้นไปอีก โดยเพิ่มจำนวนขึ้นจากปีละสามหรือสี่ลำโดยเฉลี่ย มาเป็นประมาณปีละยี่สิบลำ คนจีนจำนวนมากที่เข้ามา เป็นผู้อพยพอย่างผิดกฎหมาย คนเหล่านี้มาขึ้นบกกันตามเกาะต่าง ๆ และตามแนวชายฝั่งที่โล่งร้างใกล้ ๆ กับปัตตาเวีย และในท้ายที่สุดแล้ว คนเหล่านี้ก็หาทางไปจนกระทั่งถึงเมืองท่าทางเหนือของชวา ผู้อพยพชาวจีนรุ่นใหม่นี้ ส่วนใหญ่แล้ว มาจากเอ้หมึง แคนตัน เจนไฮ และหนิงโป

แม้ชาวดัตช์จะเห็นว่าชาวจีนเป็นผู้ตั้งถิ่นฐานที่ดีเยี่ยม เพราะมีความขยันขันแข็งและมีความสามารถในการเข้ารับภารกิจต่าง ๆ ได้หลากหลายอย่างยิ่ง แต่ในขณะเดียวกัน พวกเขาก็กลัวการเป็นกลุ่มประชากรขนาดใหญ่ของชาวจีน ซึ่งมีจำนวนมากจนทำให้ชาวยุโรป ดูจะน้อยลงไปมาก ระหว่าง ค.ศ. 1680 ถึงค.ศ. 1740 ชาวจีนในปัตตาเวีย เพิ่มจำนวนขึ้นอีกเท่าตัว โดยชาวจีนมีสัดส่วนอยู่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมด หรือ 50 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดที่มิใช่ทาส ดัตช์ก่อตั้งสำนักงานกะปิตันจีนขึ้นในค.ศ. 1619 เพื่อดำเนินงานปกครองประชากรจีน แต่จำนวนชาวจีนในปัตตาเวีย ยังเพิ่มขึ้นอย่างน่าตื่นตระหนก จนในท้ายที่สุด ดัตซ์ต้องตั้งเจ้าหน้าที่จีนซึ่งเรียก

กันว่า “ลูเทแนนท์” (ร้อยโท) และ “ซีเคร็ททารี” (เลขานุการ) เพื่อช่วยเหลือกะปิตัน เมื่อถึง ค.ศ.1740 ในปัตตาเวียมีผู้รับตำแหน่งร้อยเอกหนึ่งคนกับร้อยโทหกคน

บริเวณที่สำคัญอันดับที่สามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชาวจีนมาอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น ได้แก่สยาม คนจีนเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งในราชธานี คืออยุธยา ต่อมาคือ ธนบุรี และสุดท้ายคือ บางกอก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนั้น มีชาวจีนอาศัยอยู่ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนครอยุธยา ย่านชาวจีนภายในเขตกำแพงพระนคร ตั้งอยู่ตรงมุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระนคร ส่วนนอกกำแพงนั้น ก็มีชาวจีนชุมนุมกันอยู่ทางใต้และทางตะวันออก ในตัวพระนครจะมีเฉพาะชุมชนการค้าของชาวจีนและมุสลิมเท่านั้น ที่มีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น ถนนที่ดีที่สุดสองสาย ตัดผ่านย่านของชาวจีนและมุสลิมเหล่านี้ ตามแนวถนนสองสายนี้มีตลาดสาธารณะขนาดใหญ่กับอาคารที่สร้างด้วยหินหรือด้วยอิฐขนาดสองชั้นพร้อมหลังคามุงกระเบื้องจำนวนกว่า 100 หลังตั้งเรียงรายอยู่ อาคารเหล่านี้ แตกต่างกันอย่างเห็นได้เด่นชัดจากสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นไม้ไผ่มุงจาก ชุมชนชาวจีนมีคนอยู่เป็นจำนวนมากเสียจนต้องมีผู้นำที่เรียกกันว่า*กะปิตัน* สองคน หรือที่เรียกตามคำที่ใช้เรียกคนชั้นสูงของสยามว่า *นาย* ซึ่งนับว่าต่างจากชุมชนชาวต่างชาติอื่น ๆ ชาวจีนเหล่านี้ นอกจากเป็นผู้ประกอบการค้าแล้ว ยังประกอบอาชีพเป็นคนเลี้ยงหมู เป็นช่างฝีมือ เป็นแพทย์และเป็นนักแสดง มีหลายคนที่โชคดีได้เป็นถึงเจ้าพนักงานประจำราชสำนักของสยาม

ในสยามชาวจีนอยู่ในฐานะที่ได้รับความนิยมชมชอบอย่างมาก เนื่องจากพวกเขาเป็นผู้อยู่นอกระบบ ระบบที่ว่านี้ กำหนดให้เสรีชน (คนที่ไม่ใช่ทาส) ทั้งหมด (*ไพร่*) ขึ้นทะเบียนสังกัดอยู่ในบังคับของเจ้าหรือชนชั้นสูง (*นาย*) ในเขตหนึ่งเขตใดโดยเฉพาะ และดังนั้น จึงมีหน้าที่ที่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนจึงสามารถใช้ราชธานีของสยามเป็นฐาน และเดินทางไปประกอบการค้าหรือเป็นกรรมกรรับจ้างได้ทั่วประเทศอย่างเสรี หรือจะไปทำในต่างแดนก็ได้ ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินงานวิสาหกิจด้านการพาณิชย์ได้อย่างเป็นผลดี ผู้ปกครองราชอาณาจักรจึงว่าจ้างพวกเขาให้เก็บรวมรวมภาษีหรือบริหารวิสาหกิจของรัฐบาล อย่างเช่นการทำเหมืองดีบุกและประกอบการค้ากับดินแดนโพ้นทะเลให้แก่รัฐ เนื่องจากการค้าในโพ้นทะเลส่วนใหญ่ เป็นการค้ากับจีน ราชสำนักสยามจึงได้ใช้ชาวจีนเป็นเจ้าหน้าที่ประจำท่าเรือ เป็นกัปตันเรือและคนเดินเรือให้กับเรือสำเภาของกษัตริย์ รวมทั้งเป็นผู้หาซื้อหรือจัดการขายสินค้าในต่างแดนให้แก่กษัตริย์และคนชั้นสูง นอกเหนือจากการค้าแบบบรรณาการอย่างเป็นทางการแล้ว พ่อค้าชาวจีนที่พำนักอยู่ในสยามและจีน ยังประกอบการค้า “อย่างไม่เป็นทางการ” ด้วยการจัดหาผลิตผลหรือภัณฑ์ต่าง ๆ ให้แก่กษัตริย์เพื่อไปค้าที่ประเทศจีน ชาวจีนยังเป็นผู้ดำเนินการให้ราชอาณาจักรมลายูที่เป็นประเทศราช จัดส่งของขวัญที่เป็นบรรณาการมายังราชสำนักสยาม ชาวจีนคนสำคัญที่สุดได้เข้ารับราชการเป็นเจ้าพนักงานประจำราชสำนัก และเข้าดำเนินการค้าแบบบรรณาการระหว่างจีนและสยาม ในนามราชสำนักอยุธยา พระจักรพรรดิจีนทรงอดกลั้น ยินยอมให้ชาวจีนรับใช้พระประมุขของสยามในฐานะ *รัตกุสาธิบดี* (*Ratakusa-tibodi* - บุคคลผู้ได้รับมอบหมายให้แต่งเรือสำเภาของกษัตริย์เพื่อไปค้าขาย) รวมทั้งในฐานะอื่น ๆ เช่น ล่าม พ่อค้า

ประจำเรือ นายเรือและลูกเรือ ในการค้าแบบบรรณาการระหว่างไทยและจีนนี้ได้ แม้ว่าจะทรงประณามวิถีปฏิบัติดังกล่าวนี้ในที่อื่น ๆ

สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงมีพระบิดาเป็นจีนแต้จิ๋วและพระมารดาเป็นชาวไทย เมื่อขึ้นครองราชสมบัติอย่างเป็นทางการในกรุงธนบุรีในค.ศ. 1768 พระองค์ทรงได้รับความช่วยเหลือจากชาวจีนจำนวนมากจากเฉาโจว ซึ่งเป็นดินแดนบ้านเกิดของพระบิดาของพระองค์ การค้าของชาวจีนที่เฉาโจว ช่วยให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงได้อาหารและทรัพยากรอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการสร้างราชธานีใหม่ที่ธนบุรี บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และทรงสามารถเอาชนะกลุ่มชาวไทยอื่น ๆ ที่หวังชิงชัยเพื่อตั้งตนเป็นใหญ่ภายหลังจากอยุธยาล่มสลายลงใน ค.ศ.1767 เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเข้าควบคุมสถานการณ์ได้อย่างมั่นคงแล้ว ชาวจีนยังช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นด้วยเงินและทองของพวกเขาซึ่งเข้าสู่ไทยโดยผ่านการค้าระหว่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงแสดงการรับรู้ถึงบทบาทของชาวจีนเหล่านี้ ด้วยการตั้งกลุ่มอภิสิทธิ์ขึ้นมากลุ่มหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันในนามของ*จีนหลวง* หรือ “ชาวจีนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์” อาจเป็นไปได้ว่า บทบาทของจีนหลวงนี้ สยามนำแบบอย่างมาจาก*ฮวงชาง* หรือพ่อค้าของพระจักรพรรดิในจีน สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพึ่งพาอาศัยบุคคลเหล่านี้ ในการจัดการไม่แต่เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับการพาณิชย์เท่านั้น หากยังรวมถึงกิจการด้านการเมืองและการทหารด้วย นอกจากนี้ ยังทรงแต่งตั้ง*จีนหลวง*เป็นเจ้าภาษีนายอากร เป็นเจ้าเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้บังคับบัญชากองทหาร ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้ประจำอยู่ตามหัวเมืองที่ตั้งอยู่ตามแนวอ่าวไทยและส่วนคาบสมุทรของสยาม

ข้อได้เปรียบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีชาวจีนเป็นตัวแทนด้านการค้าของกษัตริย์ คือความคุ้นเคยกับวงการการพาณิชย์ของจีนในนานาประเทศ และการได้รับการยอมรับให้เข้าไปอยู่ในแวดวงการค้าเหล่านี้ด้วย การที่ชาวจีนเป็นผู้มีความรู้เรื่องตลาดการค้าของจีน และมีความสัมพันธ์โดยส่วนตัวกับกลุ่มการค้าทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน อีกทั้งเจ้าหน้าที่ทางการจีนการให้การอะลุ่มอล่วยแก่กลาสีเรือชาวจีนและเรือที่มีรูปลักษณ์แบบจีน ไม่ว่าเจ้าของสินค้าในเรือหรือเจ้าของเรือในระดับสูงที่สุดจะเป็นใครก็ตาม ดังนั้น ชาวจีนจึงเป็นพวกที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้สำหรับการค้ากับจีนของชนชั้นสูงในสยาม ชาวจีนที่ได้รับตำแหน่งเป็น “กัปตัน” เรือพาณิชย์หรือเป็นเจ้าภาษีนายอากร ล้วนเป็นผู้บรรลุถึงเป้าหมายที่สูงเพียงพอที่จะได้รับการจัดฐานะว่าเป็นชนชั้นสูง ทั้งนี้เนื่องจากชาวจีนที่รับราชการเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ย่อมถูกรวมเข้าอยู่ในระบบการแบ่งชนชั้นของสยามโดยอัตโนมัติ ระบบการแบ่งชนชั้นดังกล่าว มีพื้นฐานอยู่ที่ “เครื่องหมายบอกยศฐาบรรดาศักดิ์” (*ศักดินา*) ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด หัวหน้าชาวจีนในสยามตอนล่าง ได้รับการอุปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทรงโปรดให้มีอำนาจเทียบเท่ากับผู้ปกครองอิสระคนหนึ่ง

แม้ว่ามนิลา ปัตตาเวียและอยุธยา-ธนบุรี-บางกอก จะกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญสามแห่งของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เวียดนามก็ยังคงเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของจีนในช่วงระยะนี้ต่อไป ทั้งนี้ด้วยเหตุผลด้านสภาวการณ์แวดล้อมที่เป็นมาในประวัติศาสตร์และด้วยความใกล้ชิด

กับประเทศจีน เมืองท่าไฟโฟ (ปัจจุบันนี้คือหัว อัน) เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในเวียดนามใต้ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมืองนี้ประกอบด้วยเขตที่อยู่อาศัยสองเขต เขตหนึ่งเป็นเขตของชาวญี่ปุ่น และอีกเขตหนึ่ง เป็นเขตของชาวจีน เมื่อถึง ค.ศ.1695 ชาวจีนยังคงเป็นกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นอยู่ พวกเขาทำงานให้กับเรือสำเภาจีนจำนวนสิบถึงสิบสองลำ ที่เดินทางมาเป็นประจำทุกปี จากดินแดนต่าง ๆ ทั้งจากญี่ปุ่น แคนตัน สยาม กัมพูชา มนิลาและปัตตาเวีย ตรงกันข้ามกับชาวจีน ชาวญี่ปุ่นหายไปจากเวียดนามและจากส่วนอื่น ๆ อีกหลายแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นการสิ้นสุดการเข้ามีส่วนร่วมในกิจการด้านเศรษฐกิจของชาวญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ซึ่งเป็นการร่วมในระยะเวลาสั้น ๆ --ทว่าตระการตา

เมื่อใกล้ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สงครามกลางเมืองอย่างต่อเนื่องในญี่ปุ่น ซึ่งสร้างความพินาศย่อยยับให้กับประเทศ กำลังจะสิ้นสุดลง ผู้เป็นใหญ่ *(ไดเมียว)* จำนวนมาก เริ่มทุ่มเทพลังงานของตนให้กับการค้าในต่างแดน การพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศและการเติบโตของเมืองต่าง ๆ ก่อให้เกิดชนชั้นพ่อค้าที่มั่งคั่งขึ้นมา พวกพ่อค้าเหล่านี้ เริ่มลงทุนในการค้าระหว่างประเทศด้วยเช่นเดียวกัน โชกุนแห่งตระกูลโตกูกาวาคนแรก คืออิเอยะสึ เป็นผู้ให้การส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ เพราะการค้ากับต่างประเทศนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างอิทธิพลด้านการเงินให้แก่การปกครองในระบอบโชกุน เรือของญี่ปุ่นที่ติดตราสีแดงของโชกุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนเพิ่มขึ้น เรือเหล่านี้ ได้รับการต้อนรับจากประมุขตามท้องถิ่นต่าง ๆ เพราะเป็นเรือที่อัญเชิญสาส์นและของขวัญส่วนตัวของโชกุนมาด้วย ระหว่าง ค.ศ.1600 ถึง ค.ศ.1635 มีเรือจากญี่ปุ่นเดินทางไปยังต่างแดนภายใต้ระบบตราแดงอนุญาตจำนวนกว่า 350 ลำ เรือเหล่านี้ แวะตามเมืองท่าต่าง ๆ ประมาณสิบเก้าแห่ง รวมทั้งเวียดนาม กัมพูชา เกาะต่าง ๆ ในหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย และลูซอนในฟิลิปปินส์ ระดับความสำคัญของการค้าของญี่ปุ่นนี้ วัดได้จากการส่งออกแร่เงินของพวกเขา ระหว่าง ค.ศ.1615 ถึง ค.ศ.1625 ประเมินกันว่าญี่ปุ่นขายแร่เงินออกถึง 130,000-160,000 กิโลกรัม ซึ่งเป็นปริมาณเท่ากับ 30-40 เปอร์เซ็นต์ของผลผลิตแร่เงินทั้งหมดของโลกส่วนที่อยู่นอกประเทศญี่ปุ่น[2]

ชาวญี่ปุ่นมีชื่อเสียงมากเป็นพิเศษในอยุธยา ตอนปลายทศวรรษ 1620 การค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่น น่าจะมีมากยิ่งกว่าการค้าของสยามกับชาติอื่น ๆ ทั้งหมด แหล่งข้อมูลของญี่ปุ่นระบุว่าระหว่างค.ศ. 1604 ถึงค.ศ. 1616 เรือญี่ปุ่นที่ได้รับตราแดงอนุญาตอย่างเป็นทางการ มีประมาณสามสิบหกลำ เรือที่ได้รับอนุญาตเหล่านี้มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่สยาม นับเป็นจำนวนมากที่สุดที่ทางการออกใบอนุญาตให้สำหรับประเทศเดียวในสมัยนั้น มีชาวญี่ปุ่นจำนวนมาก เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในอยุธยา ผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านญี่ปุ่นของนครแห่งนี้ มีถึง 1000-1500 คน สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1620 – 1628) ทรงมีราชองครักษ์ส่วนพระองค์เป็นชาวญี่ปุ่น และนักเผชิญโชคชาวญี่ปุ่น

---

[2] Iwao Seiichi, "Japanese Foreign Trade in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," ***Acta Asiatica***, 30 (1976) 10.

ชื่อยามาดา ได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงอยู่ในราชสำนักสยาม ทว่าในค.ศ. 1632 พระประมุของค์ใหม่ของสยาม คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1629 – 1656) ทรงสังหารชาวญี่ปุ่นในพระนครลงเป็นจำนวนมาก และทรงบีบบังคับคนญี่ปุ่นอื่น ๆ ให้ต้องหนีออกจากประเทศ นับตั้งแต่นั้นมา ชาวจีนก็กลับเข้ามามีอิทธิพลครอบงำการค้าของสยามอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างค.ศ. 1633 ถึงค.ศ. 1636 โชกุนโตกูกาวาค่อย ๆ ปิดประเทศญี่ปุ่นลงทีละน้อย และไม่ต้อนรับผู้ประกอบการค้าชาวต่างชาติอีกต่อไป ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสยาม ยังคงดำเนินต่อไป ระหว่างค.ศ. 1647 ถึงค.ศ. 1700 มีเรือสยามเดินทางมาถึงเมืองนางาซากิประมาณ 130 ลำ แม้ว่าในค.ศ.1715 สยามถูกจำกัดให้ส่งเรือมาได้เพียงปีละลำ แต่เพียงเท่านี้ ก็นับว่าเป็นสิทธิพิเศษซึ่งชาติอื่น ๆ เป็นอันมากไม่ได้รับ บริเวณอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างได้รับประโยชน์จากนโยบายของโตกูกาวา นโยบายนี้ แบ่งชาวต่างประเทศออกเป็นสามกลุ่ม คือกลุ่มชาวจีน (*โต-จิน*) กลุ่มชาวยุโรปที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก คือชาวสเปนกับโปรตุเกส (*นานบาน-จิน*) และชาวดัตช์ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ (*โกโมอิ-จิน* ซึ่งหมายถึง “คนผมแดง”) ในหมู่ชาว*โต-จิน*นั้น มีชาว*โต-จิน*ที่จัดกลุ่มไว้เป็นพิเศษให้แก่พวกที่มาจากบริเวณต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “ท่าเรือตอนใน” (*โอกุมินาโตะ*) ดังนั้น เรือจากสถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่นตังเกี๋ย กัมพูชา อยุธยา นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี เมละกา และปัตตาเวีย จึงสามารถทำการค้ากับญี่ปุ่นต่อไปได้ [3] นโยบายของโตกูกาวา ที่ห้ามชาวญี่ปุ่นในต่างประเทศ มิให้กลับมายังบ้านเกิด ทำให้เกิดผลสะท้อนที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือชุมชนชาวญี่ปุ่น ได้รวมผสานเข้าไปในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทีละน้อย

กลุ่มชาวต่างชาติจากเอเชียที่มีความสำคัญเป็นอันดับสามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ ได้แก่ชาวอินเดีย ชาวอินเดียคล้ายคลึงกับชาวจีน คือเป็นผู้ติดต่อค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยเริ่มต้นคริสต์กาล และได้สร้างผลกระทบอย่างถาวรไว้กับวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากรัฐต่าง ๆ ในอินเดียพึ่งพาอาศัยรายได้จากการผลิตภาคเกษตรกรรมและการพาณิชย์ภายใน ธุรกรรมการพาณิชย์โพ้นทะเลของอินเดีย ส่วนใหญ่แล้วจึงอยู่ในมือของเอกชน ถึงกระนั้น ก็มีประมุขผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทหาร ที่ลงทุนกับการค้าในต่างแดนอย่างเป็นรายบุคคลอยู่เป็นจำนวนมาก บุคคลเหล่านี้ พอใจที่จะปล่อยให้การควบคุมการค้าอยู่ในมือของพวกพ่อค้า

เนื่องจากการต่อเรือและจัดหาสินค้ามาบรรทุกให้เต็มลำเรือ มีค่าใช้จ่ายสูง ทั้งยังมีอันตรายว่าจะสูญเสียทุกอย่างไปทั้งหมดเพราะเรืออัปปาง ด้วยเหตุนี้ พ่อค้าส่วนใหญ่จึงไม่กล้าซื้อเรือเกินหนึ่งลำ แม้ว่าพ่อค้าที่เป็นเจ้าของเรือสามารถเดินทางไปยังดินแดนโพ้นทะเลกับเรือและสินค้าได้ แต่ปกติแล้วพวกเขาจะแต่งตั้งตัวแทนคนหนึ่งเป็นกัปตันเรือเพื่อทำหน้าที่จัดการด้านการพาณิชย์ที่จำเป็นทุกอย่าง พ่อค้าที่เป็นเจ้าของเรือและกัปตันเรือ ได้รับจัดสรรพื้นขนาดใหญ่ที่สุดสำหรับวางสินค้า ที่ว่างส่วนที่

---

[3] Yeneo Ishii, “Seventeenth Century Japanese Documents about Siam,” JSS, 59, 2 (July 1971) 164-5.

เหลือในเรือนอกจากนั้นจะแบ่งปันให้กับผู้ประกอบการค้ารายย่อย ซึ่งเดินทางไปพร้อมกับผ้าฝ้ายหนึ่งหรือสองม้วนของตน ด้วยความหวังว่าจะได้ผลกำไรในต่างแดน พ่อค้าย่อย ๆ เหล่านี้ สามารถแข่งขันเคียงข้างไปกับพ่อค้าที่มั่งคั่งจำนวนน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพวกเขาพอใจกับผลกำไรในสัดส่วนที่ต่ำกว่า ทั้งยังสามารถสร้างเครือข่ายส่วนตัวของตนเองตามเมืองท่าต่าง ๆ ในต่างแดนได้ โตเม ปิเรสและผู้สังเกตการณ์ชาวโปรตุเกสอื่น ๆ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ต่างประทับใจที่เห็นผู้ประกอบการค้าชาวอินเดียปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของเรืออินเดีย ที่จะพาพ่อค้ารายย่อยชาวอินเดียจำนวนมาก เดินทางมาพร้อมกับสินค้าของพวกเขา กลาสีและเจ้าหน้าที่ประจำเรืออื่น ๆ ต่างได้รับแบ่งสรรพื้นที่สำหรับขนสินค้ามาขายในต่างแดนด้วยเช่นกัน เพื่อเสริมรายได้อันแสนน้อยของตน อย่างไรก็ดี ชาวอินเดียต่างจากชาวจีนในช่วงระยะนี้ คือพวกเขามิได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันในจำนวนมาก

ชาวอินเดียที่มาประกอบการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ส่วนใหญ่ทีเดียว เป็นผู้ที่มาจากภูมิภาคต่าง ๆ สามภูมิภาค คือจากทางตะวันตกเฉียงเหนือ (กุเจรัต) ทางใต้ (มะละบาร์และโจโรมานเดล) และตะวันออกเฉียงเหนือ (เบงกอล) ในภูมิภาคเหล่านี้ มีศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์รวบรวมสินค้าให้กับระบบการค้าภายในขนาดใหญ่ ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างดี ส่วนเมืองท่าเล็ก ๆ แต่ละแห่งนั้น ก็ให้บริการแก่เครือข่ายการค้า ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในเฉพาะแห่งของตน ความสำคัญของกุเจรัต เกิดขึ้นได้เพราะที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ของเมือง ซึ่งเอื้อให้หลายระบบการค้ามาชุมนุมกัน ศูนย์กลางอื่น ๆ คือ จัมเบย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สุรัตในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด และบอมเบย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ศูนย์เหล่านี้ต่างมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมการค้าของเอเชียในภูมิภาคที่อยู่กับทะเล เข้ากับการค้าของอินเดีย ทั้งการค้าส่วนที่อยู่ริมชายฝั่งและส่วนที่ลึกเข้าไปภายใน กุเจรัตยังมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมการติดต่อกับเมืองท่าต่าง ๆ ของโปรตุเกส คือเมืองกัวและเมืองดิว บทบาทนี้ทำให้กุเจรัตกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการค้านานาชาติซึ่งแผ่ไกลออกไปถึงจีนทางตะวันออก และไปถึงยุโรปทางตะวันตก

อินเดียใต้เป็นศูนย์กลางการค้าโพ้นทะเลที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองของอินเดีย ชายฝั่งทะเลมะละบาร์ มีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้ประกอบการค้านานาชาติเพราะพริกไทย และเมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมืองท่าต่าง ๆ ของอินเดียใต้ ได้แก่จาลิจัต ตราวานจอร์ และจานนานอร์ ต่างผงาดขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ อย่างไรก็ดี ชายฝั่งทะเลโจโรมานเดลในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ กลับประสบความสำเร็จทางการค้าระหว่างประเทศมากยิ่งกว่ามะละบาร์ไปเสียอีก มะสุลิปัตนามซึ่งอยู่ในโจโรมานเดลเหนือและนาคปัตนามในโจโรมานเดลใต้ ต่างเป็นศูนย์กลางการค้าที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในภูมิภาคของตน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผู้ประกอบการค้าที่นับถือศาสนาฮินดูในโจโรมานเดล ซึ่งพวก โปรตุเกสเรียกว่า “กะลิง” มักแวะเข้าไปในเมืองท่าของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เนือง ๆ คือที่เมละกา อาเจะห์และบันเตน ผู้ประกอบการค้าเหล่านี้มีพนักงานและตัวแทนอยู่ตามเมืองท่าดังกล่าว จากนั้นพวกเขาจะเดินทางจากเมืองท่าทางตะวันตกเหล่านี้ต่อไปทางตะวันตก ไปยังเกาะ

อื่น ๆ ในหมู่เกาะของอินโดนีเซีย การค้าของโจโรมานเดลได้รับความเสียหายเพราะการวางข้อจำกัดที่เข้มงวดของพวกดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทว่าเปรัก เกดะห์ (ไทรบุรี) และยะโฮร์บนคาบสมุทรมลายู ยังคงเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการค้าของโจโรมานเดล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ พ่อค้าโจโรมานเดลมาประกอบการกันอย่างคึกคักอยู่ที่ยะไข่ อังวะและอยุธยา โดยมีตะนาวศรีเป็นจุดขนถ่ายสินค้าให้กับมะริด และเป็นจุดผ่านแดนสำหรับส่งสินค้าต่อไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ที่อยู่ในอ่าวไทยและกัมพูชา อยุธยาและหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอกของอยุธยา กลายเป็นส่วนการค้าของโจโรมานเดลที่มีการเติบโตอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การค้าของโจโรมานเดล เริ่มเสื่อมลงในทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พร้อมกับความเสื่อมอำนาจของกัตบ์ ชาห์แห่งโคลจอนดา ชนชั้นสูงและพ่อค้าชั้นนำดูเหมือนว่าจะทอดทิ้งการพาณิชย์โพ้นทะเลกันหมด มะสุลิปัตนามในโจโรมานเดลเหนือยังพอเหลืออยู่ ทว่าการประกอบการค้ากับนานาชาติมีปริมาณลดน้อยลง ในโจโรมานเดลใต้ เมืองที่รับช่วงการค้าจากนาคปัตนาม จากซานโตเมและจัดดาลอร์ คือเมืองปอร์โต โนโว เมืองปอร์โต โนโวนี้ได้กลายเป็นเมืองท่าหลักที่สำคัญของผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมทมิฬ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “ชูเลีย” พวกชูเลียเหล่านี้ ได้เข้ามายืนยันซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับประมุขของไทรบุรี ยะโฮร์ ยะไข่และอยุธยา ซึ่งได้หล่อหลอมขึ้นตั้งแต่เมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านี้

เบงกอลเป็นบริเวณที่สำคัญเป็นอันดับสามของอินเดีย ที่เกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองท่าสำคัญที่พ่อค้าชาวเบงกอลใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางมายังบริเวณต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือสัตกะออน และจิตตะกอง ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สองเมืองนี้ ถูกเมืองฮูกห์ลี ปีปลี และเมืองบาลาซอร์เข้าแทนที่ ส่วนใหญ่แล้ว การค้าของเบงกอล มุ่งไปที่อาเจะห์ในคาบสมุทรมลายู และที่ชายฝั่งทะเลของพม่าและไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กลุ่มพ่อค้ามุสลิมจากเบงกอลที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการค้านี้ ประกอบด้วยพ่อค้าชาวต่างชาติที่ทรงอิทธิพลจากเอเชียตะวันตกที่เข้ามาพำนักอยู่ในเบงกอล และเป็นไปได้ว่า มีพวกที่มาจากสุรัตและโคลจอนดา รวมทั้งชุมชนอิสลามในท้องถิ่น ชาวอิสลามในท้องถิ่นเหล่านี้คือผู้นับถือฮินดูในวรรณะนักเดินเรือที่เปลี่ยนมานับถืออิลสาม พ่อค้าฮินดูก็มีส่วนสำคัญอยู่ในการค้าของเบงกอลเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีอิทธิพลน้อยกว่าพวกมุสลิม ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เบงกอลประสบกับความเสื่อมในด้านการค้าโพ้นทะเลเช่นเดียวกับบริเวณอื่น ๆ ของอินเดีย ทั้งนี้ เนื่องมาจากความปั่นป่วนวุ่นวายทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปตอนใน

ชาวยุโรป

นอกเหนือจากชาวต่างชาติจากทวีปเอเชียแล้ว ชาวยุโรปก็เป็นอีกพวกหนึ่งที่มาปรากฏตัวอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจำนวนมาก ในช่วงระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 ผู้ประกอบการค้าหน้าใหม่

ชาวยุโรปเหล่านี้ มีข้อได้เปรียบกว่าพ่อค้าชาวเอเชียอย่างเด่นชัด ทั้ง ๆ ที่พ่อค้าชาวเอเชียมีประสบการณ์มากกว่า และตั้งหลักปักฐานไว้มั่นคงกว่า ข้อได้เปรียบที่ว่านี้คือการที่พวกเขาได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลของตน การเสี่ยงลงทุนในธุรกิจของยุโรปในระยะแรกสุดนั้น ราชวงศ์ของโปรตุเกสและ สเปนเป็นฝ่ายริเริ่มและให้เงินสนับสนุน ราชวงศ์ของโปรตุเกสยังเป็นพวกแรก ที่ดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบเพื่อค้นหาเส้นทางเดินเรือโดยตรงระหว่างยุโรปกับบริเวณที่ผลิตเครื่องเทศของเอเชีย นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบสี่เป็นต้นมา ประมุขของโปรตุเกสทรงสนับสนุนให้ตระกูลการค้าที่ประสบความสำเร็จของอิตาลี สเปนและฝรั่งเศสเข้ามาตั้งรกรากในลิสบอน โดยทรงให้สิทธิพิเศษแก่คนในตระกูลเหล่านี้ นโยบายนี้ ประสบความสำเร็จจนทำให้โปรตุเกสกลายเป็น “ท่าเรือระหว่างสองทะเล”[4] ซึ่งให้บริการแก่รัฐต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในยุโรปเหนือและในเมดิเตอร์เรเนียน เมื่อถึงตอนปลายศตวรรษท่าเรือของลิสบอนมีเรือเข้ามาขนถ่ายสินค้าปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 400-500 ลำ ชาวเมืองที่ไม่มีท่าออกทะเล ได้แก่ ชาวเจนัว เวนิซ ฟลอเรนซ์ เฟลมิงส์ ฝรั่งเศสและเยอรมัน ซึ่งเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในโปรตุเกส ช่วยให้โปรตุเกสได้มีความรู้ความชำนาญและมีเงินทุน ซึ่งช่วยส่งเสริมให้กษัตริย์โปรตุเกสขยายความสัมพันธ์ทางการค้าของตนออกไปนอกทวีปยุโรป

แรงกระตุ้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการขยายการค้าไปยังต่างแดน คือการค้าเครื่องเทศ ได้แก่ พริกไทย อบเชย และเครื่องเทศสามเส้าที่เป็นที่ต้องการกันอย่างสูง คือกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า การเข้าควบคุมลีแวนต์ของตุรกี บีบบังคับให้เส้นทางการค้าเครื่องเทศที่มีมาแต่เดิม ต้องโยกย้ายจากอ่าวเปอร์เซียไปยังทะเลแดง ความปรารถนาที่จะหนีให้พ้นไปจากการต้องพึ่งพาอาศัยพวกมุสลิม (โปรตุเกสมีกฎหมายจำกัดความสัมพันธ์กับมุสลิมอย่างเคร่งครัด และทางศาสนจักรก็ประณามการมีความสัมพันธ์นี้อยู่เป็นนิจสิน) และความต้องการเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเครื่องเทศที่ให้ผลตอบแทนสูงโดยตรง เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้โปรตุเกสค่อย ๆ แสวงหาเส้นทางเดินเรือมายังเอเชีย ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เจ้าชายเฮนรีนักเดินเรือทรงสนับสนุนโครงการค้นหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งลงเอยด้วยการที่วาสโก ดา กามา เดินทางมาถึงชายฝั่งทางด้านตะวันตกของอินเดียได้เป็นผลสำเร็จในค.ศ. 1498 การมาถึงเอเชียของวาสโก ดา กามา เป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายของ “วิสาหกรรมอันรุ่งโรจน์” ซึ่งได้รับแรงจูงใจจากหลายสิ่งหลายอย่างประกอบกัน นั่นคือความเร่าร้อนในทางศาสนา ความภาคภูมิใจในชาติและผลกำไรจากการค้า แม้ว่าชาวโปรตุเกสจะยังมิได้ไปถึงแหล่งกำเนิดของกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศในมาลุกุที่เล่าขานกันเป็นที่เลื่องลือแต่สินค้าเครื่องเทศของดา กามา “ประกอบกับกิ่งก้านและใบของต้นเครื่องเทศ” เร้าให้เกิดความตื่นเต้นกันอย่างมากในโปรตุเกส เพื่อที่จะเก็บรักษาเส้นทางเดินเรือใหม่นี้ไว้เป็นความลับกษัตริย์มานูเอลแห่งโปรตุเกสจึงทรงมีพระบัญชาในค.ศ. 1504 ให้รักษาเรื่องการค้นพบใหม่นี้เป็นความลับสูงสุด มิฉะนั้น จะมีโทษถึงตาย การห้ามเปิดเผยความลับนี้ ดูเหมือนว่าจะประสบความสำเร็จ

---

[4] B.W.Diffie and G.D. Winius, ***Foundations of the Portuguese Empire 1415-1580***, Minneapolis, 1977, 41.

เพราะไม่ ปรากฏว่ามีหนังสือที่ว่าด้วยข้อมูลใหม่เกี่ยวกับเอเชียที่ชาวโปรตุเกสรวบรวมไว้ ได้รับการตีพิมพ์ออกมาในช่วงห้าสิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเลยแม้แต่เล่มเดียว

อัฟฟอนโซ เดอ อัลบูเคิร์ก ได้กลายมาเป็นสถาปนิกผู้กำหนดรูปโฉมของจักรวรรดิโปรตุเกสเอเชียหรือ *เอสตาโด ดา อินเดีย* ซึ่งมีศูนย์กลางการบริหารอยู่ที่เมืองกัว อัลบูเคิร์กเป็นผู้คิดวางยุทธศาสตร์เพื่อควบคุมจุดสำคัญ ๆ ของเส้นทางการค้าเครื่องเทศ ยุทธศาสตร์นี้ กำหนดให้ยึดเมละกา ซึ่งเป็นเมืองท่าหลักที่สำคัญในการรวบรวมกานพลู ลูกจันทน์เทศ ดอกจันทน์เทศ และพริกไทยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ยังกำหนดให้ควบคุมเส้นทางสัญจรทางทะเลตลอดแนวชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดีย โดยการยึดเมืองฮอร์มุซที่อยู่ตรงปากอ่าวเปอร์เซีย และพิชิตเอเดน ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดยุทธศาสตร์ที่เป็นทางเข้าสู่ทะเลแดง แผนการอันโอฬารนี้ ทำได้เกือบสำเร็จ เกาะกัวพ่ายแก่โปรตุเกสในค.ศ. 1510 ตามมาด้วยเมละกาในค.ศ. 1511 และฮอร์มุซในค.ศ. 1515 เฉพาะเอเดนเท่านั้น ที่ต้านทานการโจมตีของโปรตุเกสในค.ศ. 1513 ได้เป็นผลสำเร็จ และยังคงอยู่นอกการควบคุมโดยตรงของโปรตุเกส

กษัตริย์โปรตุเกสทรงสร้างระบอบทุนนิยมโดยรัฐซึ่งมีรูปแบบที่แผกพิเศษขึ้นมา กษัตริย์โปรตุเกสทรงเป็นผู้ประกอบการรายเดียว ที่นำทรัพยากรของรัฐ มาลงทุนเพื่อสร้างระบบผูกขาดการค้าในดินแดนโพ้นทะเลให้แก่พระองค์ การผูกขาดการค้าเครื่องเทศของกษัตริย์โปรตุเกสในเมละกา ดำเนินต่อมาจนถึงค.ศ. 1533 ส่วนในมาลุกุ ดำเนินมาจนถึงค.ศ. 1537 ทว่าก่อนจะถึงเวลาดังกล่าวนี้ ได้มีการตั้งคำถามกันขึ้นว่า ระบอบทุนนิยมของกษัตริย์ จะมีความสามารถในการทำกำไรได้สักเพียงไร แม้กระทั่งกษัตริย์เอง ก็ทรงเริ่มตระหนักว่า รายได้ตายตัวที่มีเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ โดยปลอดพ้นจากความผันผวนและไม่แน่นอนของระบบตลาด เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา รวมทั้งการปราศจากการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงของประชาชนของพระองค์เองอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์จึงทรงริเริ่มการให้สัมปทานเป็นรางวัลตอบแทนแก่บุคคลที่ซื้อและขายเครื่องเทศในปริมาณที่กำหนด โดยมีข้อแม้เพียงแค่ว่า พวกเขาจะต้องแบ่งสินค้าดังกล่าวนั้นออกมาหนึ่งในสาม แล้วนำมาขายต่อให้แก่กษัตริย์ในราคาที่ได้กำหนดไว้ตายตัว หากสินค้าเหล่านี้ขนส่งมากับเรือของรัฐ ผู้ขายต้องจ่ายค่าขนส่งเพิ่มเติมให้แก่กษัตริย์ตามเปอร์เซ็นต์ที่กำหนด เมื่อล่วงมาจนถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การขนส่งสินค้ากระทำโดยใช้เรือของผู้ได้รับสัมปทานเอง โดยไม่มีเรื่องการเสียค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับกษัตริย์

การค้าของกษัตริย์ รวมทั้งสัมปทานที่พระราชทานแก่บุคคลต่าง ๆ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพาณิชย์ในเอเชียของโปรตุเกส การค้าในส่วนเอกชนของโปรตุเกสนั้น ก็สามารถเฟื่องฟูมั่งคั่งขึ้นมาได้เช่นกัน โดยใช้วิธีพึ่งพาอาศัยผลิตภัณฑ์และเครือข่ายการแลกเปลี่ยนที่อยู่ภายในภูมิภาคเอเชียเอง ชาวโปรตุเกสไม่เคยประสบความสำเร็จในการหาผลิตภัณฑ์จากยุโรปชนิดที่เป็นที่ต้องการของเอเชียได้เลยสักอย่าง ยกเว้นทองและเงินกับอาวุธ ทั้งพวกเขายังขาดแคลนทรัพยากรเพื่อใช้ควบคุมระบบการผลิตที่มีอยู่ในเอเชียในขณะนั้น ดังนั้น พวกเขาจึงศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะได้เข้ามีส่วนร่วมในการค้าของเอเชีย พวกเขารู้ได้อย่างรวดเร็วว่า ผ้าของอินเดียเป็นผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนในย่าน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับผู้ประกอบการค้าชาวเอเชีย ชาวโปรตุเกสเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเร่ พวกเขาขนสินค้าจากท่าเรือหนึ่งไปยังอีกท่าเรือหนึ่ง ซื้อ ขาย และขายต่อ โดยทำกำไรได้ทุกขั้นตอนของธุรกรรมเหล่านี้ การเปลี่ยนมาสู่การค้าเร่ ได้รับการอำนวยความสะดวกและถึงกับได้รับการ ส่งเสริมจากพ่อค้าที่มั่งคั่งชาวเอเชีย ซึ่งให้คำแนะนำและความช่วยเหลือ พ่อค้าชาวเอเชียเหล่านี้อาศัยอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของโปรตุเกส

การค้าในส่วนเอกชนของโปรตุเกสนั้น กระทำกันตามเมืองท่าชั้นสองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การค้าส่วนเอกชนนี้ เป็นส่วนเสริมการค้าของกษัตริย์และการค้าแบบได้สัมปทาน ซึ่งทำกันตามศูนย์กลางใหญ่ ๆ ที่เป็นหลักอยู่ อันได้แก่กัว เมละกาและมาเก๊า มีผู้กล่าวถึงพ่อค้าเอกชนชาวโปรตุเกสที่อยู่ในติมอร์ในค.ศ. 1522 และที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวาในค.ศ. 1532 นอกจากนี้ ยังมีพ่อค้าเอกชนโปรตุเกสอีก 300 คน ค้าขายอยู่ระหว่างเมละกากับจีน และอีก 300 ดำเนินการอยู่ในปัตตานี ในจำนวนเรือโปรตุเกสที่แล่นใบมายังโจโรมานเดลในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเพื่อซื้อผ้าปิละแปดหรือเก้าลำนั้น มีเพียงลำเดียว ที่เป็นของกษัตริย์ เมื่อถึงทศวรรษที่สี่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การค้าของโปรตุเกสเกือบจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าของเอเชีย

หากจะเปรียบกับวิสาหกิจของโปรตุเกสแล้ว วิสาหกิจของสเปนในเอเชียเป็นกิจการที่ไม่ใหญ่โตนัก และจำกัดขอบเขตอยู่แทบเฉพาะที่ฟิลิปปินส์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น การค้าของสเปนในเอเชียอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมโดยตรงของอุปราชผู้แทนพระองค์แห่งนูวา เอสปันยา (สเปนใหม่ หรือเม็กซิโกในปัจจุบัน) จักรวรรดิสเปนในอเมริกา จึงบดบังธุรกรรมของสเปนในเอเชียเสียเป็นอันมาก การติดต่อกับเอเชียของสเปนเมื่อแรกทีเดียวนั้น มีขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1521 เมื่อคณะของแม็กเจลลันเดินทางมาถึงฟิลิปปินส์ แม้ว่าตัวแม็กเจลลันเองจะถูกฆ่าตายที่แม็กตาน แต่ลูกเรือของเขา ก็ยังเดินทางต่อไปถึงมาลุกุและกลับถึงสเปนในท้ายที่สุดในค.ศ. 1522 คณะของแม็กเจลลันจึงเท่ากับเป็นพวกแรก ที่เดินเรือรอบโลกได้เป็นผลสำเร็จ การเดินทางกลับถึงสเปนของคณะนี้ รื้อฟื้นความฝันของประมุขสเปน ที่จะเดินทางมาให้ถึงมาลุกุและผูกขาดการค้าเครื่องเทศที่ให้กำไรงาม สเปนโชคไม่ดีเพราะตอนที่คณะของแม็กเจลลันเดินทางถึงหมู่เกาะเครื่องเทศนั้น พวกเขาได้รู้ว่าโปรตุเกสได้มาอยู่ที่นี่แล้วตั้งแต่ค.ศ. 1512 แม้ว่า สเปนเพียรพยายามที่จะรวมมาลุกุเข้ามาไว้ในเขตอิทธิพลของตนโดยอ้างทางสนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์ฉบับปี 1494 ทว่าสภาพการณ์แวดล้อมในยุโรปขณะนั้น บังคับให้สเปนต้อง “สละ” สิทธิของตนในมาลุกุ เป็นการตอบแทนกับเงินจำนวน 350,000 ครูซาโดส์ที่โปรตุเกสจ่ายให้

ตลอดช่วงเวลาส่วนที่เหลือในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น ความริเริ่มทั้งหลายของสเปนในเอเชียล้วนมีต้นกำเนิดมาจากสำนักงานของอุปราชผู้แทนพระองค์ในนูวา เอสปันยา ที่จะมีมาจากกษัตริย์สเปนก็แต่เฉพาะโดยทางอ้อมเท่านั้น ในค.ศ. 1542 มีการจัดคณะเดินทางจากเม็กซิโก ภายใต้บัญชาการของราย โลเปซ เดอ วิลลาโลบอส คณะเดินทางนี้ ได้รับคำสั่งให้มายังอิสลาส เดล โปเนียนเต หรือหมู่

เกาะตะวันตก ซึ่งเป็นชื่อที่นักเดินเรือในยุคภายหลังแม็กเจลลันตั้งให้แก่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ตัวแม็กเจลลันเองนั้น ได้ตั้งชื่อหมู่เกาะฟิลิปปินส์ไว้ว่า “ซาน ลาซาโร” เนื่องจากเขาได้เห็นหมู่เกาะนี้ในวันนักบุญลาซาโร วิลลาโลบอส เป็นผู้ถวายเกียรติยศแก่มกุฎราชกุมารเฟลิปเปแห่งสเปน ด้วยการตั้งชื่อหมู่เกาะซามาร์และเลย์เตในวิสายาส์เสียใหม่ ว่า เฟลิปินาสหรือฟิลิปปินส์ อันเป็นชื่อซึ่งต่อมาภายหลัง ถูกนำมาใช้กับหมู่เกาะพวกนี้ทั้งย่าน วิลลาโลบอสได้รับคำสั่งมิให้ละเมิดข้อตกลงกับทางโปรตุเกส แต่ให้สืบสวนถึงผลิตผลต่าง ๆ ของหมู่เกาะตะวันตก ทว่าคณะเดินทางสำรวจนี้ ก็เหมือนกับคณะอื่น ๆ ที่เคยประสบมาแล้วก่อนหน้านี้ คือสิ้นสุดลงด้วยความล้มเหลว

ในเดือนพฤศจิกายน 1564 ได้มีคณะเดินทางสำรวจอีกคณะหนึ่ง ประกอบด้วยเรือห้าลำกับคนกว่า 400 คน ภายใต้บัญชาการของมิเกล โลเปซ เดอ เลกาซปี คณะสำรวจนี้ออกเดินทางจากนาติวิแดดในเม็กซิโก พร้อมด้วยคำสั่งให้ยึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เลกาซปีได้รับคำสั่งให้

> แล่นใบไปยังหมู่เกาะตะวันตกพร้อมด้วยพรของพระผู้เป็นเจ้า มิใช่ไปยังมาลุกุ...ซึ่งตามความตกลงที่มีอยู่นั้น อยู่ภายใต้เขตอำนาจของกษัตริย์แห่งโปรตุเกส แต่ให้ไปยังเกาะอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง อย่างเช่นฟิลิปปินส์ ซึ่งตั้งอยู่ภายในเขตแดนของพระเจ้าอยู่หัว และเป็นถิ่นที่อุดมด้วยเครื่องเทศเช่นเดียวกัน วัตถุประสงค์หลักของคณะเดินทางสำรวจนี้คือ...เปลี่ยนศาสนาของชนพื้นเมือง และค้นหาเส้นทางที่ปลอดภัยในการเดินทางกลับไปยังนูวา เอสปันยา เพื่อว่าราชอาณาจักรจะได้ขยายตัว และมีกำไรจากการค้า และด้วยวิธีการอันชอบธรรมอย่างอื่น ๆ[5]

นับตั้งเริ่มต้นการเผชิญโชคในฟิลิปปินส์มาทีเดียว ที่สเปนถือว่า การทำให้คนพื้นเมืองหันมานับถือศาสนาคริสต์ เป็นหนึ่งในบรรดาสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดของพวกตน

แม้ว่าแรงจูงใจเรื่องผลกำไรจะยังคงเป็นเรื่องเด่น แต่ลู่ทางทางด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ในฐานะอาณานิคมนั้น เลกาซปีรู้สึกว่ามีน้อยมาก เครื่องเทศที่สามารถนำออกไปจำหน่ายได้มีเพียงอย่างเดียวคืออบเชย ซึ่งขึ้นอยู่ในเกาะมินดาเนา เกาะนี้มุสลิมผู้เป็นปฏิปักษ์มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ปริมาณของอบเชยที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอที่จะค้ำจุนการค้าระหว่างแปซิฟิคกับอเมริกาได้ ทองคำก็มีปริมาณเพียงเล็กน้อย ยิ่งไปกว่านั้น ชนพื้นเมืองยังยากจนเกินกว่าจะเป็นตลาดให้กับผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปได้สะดวก โดยสรุปแล้ว เลกาซปีได้กราบบังคมทูลแก่กษัตริย์สเปนว่า การค้าไม่สามารถค้ำจุนอาณานิคมฟิลิปปินส์ได้ ทว่าเมื่อเจ้าหน้าที่ทางการสเปนในฟิลิปปินส์มีเวลาสังเกตการณ์ว่า รอบ ๆ ฟิลิปปินส์มีการดำเนินการค้าในท้องถิ่นและการค้าระหว่างประเทศอย่างไรแล้ว พวกเขาก็ได้ตระหนักว่า อันที่จริงนั้น

---

[5] Rafael Lopez, trans., ***The Christianization of the Philippines,*** Manila, 1965, document 5. 262.

มีศักยภาพ อันไพศาลที่สเปนจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ที่ฟูเฟื่องอยู่ระหว่างหมู่เกาะแห่งนี้กับจีน

การย้ายรัฐบาลสเปนจากเซบุมายังมนิลาในค.ศ. 1571 เป็นก้าวสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าโดยตรงระหว่างชาวสเปนกับชาวจีน เมื่อถึงค.ศ. 1576 ชาวจีนแวะเข้ามาที่ท่าเรือของมนิลาบ่อยครั้ง เช่นที่เคยทำมาในยุคก่อนที่หมู่เกาะนี้จะเป็นของสเปน ทว่าคราวนี้จีนติดต่อค้าขายกับชาวสเปนแทนที่จะเป็นคู่ค้าที่เป็นคนท้องถิ่นเช่นในอดีต เลกาซปีเป็นคนแรกที่เสนอแนะว่าการค้าผ้าไหมจีน อาจทดแทนความสูญเสียการค้าเครื่องเทศไปให้กับโปรตุเกสได้ ด้วยเหตุนี้ การค้าทางเรือของสเปนจึงได้เริ่มขึ้น โดยพ่อค้าจากมาเก๊า นำผ้าไหมกวางตุ้ง ผ้าฝ้ายและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ มาให้พ่อค้าสเปนจากอาคาพุลโกที่รออยู่ ฝ่ายพ่อค้าสเปนจากอาคาพุลโก ก็มีแร่เงินจากอาณานิคมในอเมริกามาเสนอให้เป็นการแลกเปลี่ยน การค้ามาเก๊า-มนิลา-อาคาพุลโกนี้ มีมูลค่าสูงมากเสียจนพ่อค้าชาวสเปนจากนูวา เอสปันยา ย้ายมาตั้งรกรากอยู่ที่มนิลา เพื่อจะได้สามารถดูแลกิจการและมั่นใจได้ว่าการขน สินค้าจีนขึ้นบนเรือสเปนขนาดใหญ่ เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ปีที่ดีที่สุดของการค้าเรือสเปน อยู่ในช่วงทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปีที่การค้าเฟื่องฟูที่สุดคือในค.ศ. 1597 นั้น ปริมาณแร่เงินที่ส่งจากอาคาพุลโกมายังมนิลา มีมูลค่าทั้งสิ้นถึงสิบสองล้านเปโซ อันเป็นตัวเลขที่สูงเกินมูลค่าทั้งหมดของการค้าข้ามแอตแลนติคอย่างเป็นทางการ ทว่ามูลค่าการค้าตามปกติ ก็ยังมีตัวเลขน่าประทับใจอยู่ระหว่างสามถึงห้าล้านเปโซ แม้ว่าต่อมาภายหลัง จะมีข้อจำกัดให้เรือสเปนออกจากเมืองท่าทั้งสองได้เพียงแห่งละลำต่อปี แต่การค้าเรือสเปนก็ยังคงเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลอยู่ในเศรษฐกิจสเปน-ฟิลิปปินส์จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด และมายกเลิกเอาก็เมื่อล่วงมาถึงค.ศ. 1815 แล้วเท่านั้น

ฟิลิปปินส์ไม่เคยทำให้สเปนมั่งมีทรัพย์สมบัติมากมายจนเหลือล้น ดังเช่นที่สเปนได้จากเหมืองทองและเหมืองเงินในอเมริกา แต่อาจเป็นได้ว่าเพราะพระเจ้าฟิลิปที่สองแห่งสเปน ทรงสามารถพึ่งพาแหล่งรายได้ที่สม่ำเสมอจากอเมริกาได้ ดังนั้น จึงทรงเต็มพระทัยที่จะจำทนต่อการขาดทุนที่ได้รับในฟิลิปปินส์ พร้อมทั้งให้ข้อเสนออย่างใจกว้างที่จะทำให้ดินแดนนี้เป็น “คลังแสงและคลังสมบัติแห่งศาสนา”[6] คำประกาศเช่นนี้ ทำให้แง่มุมด้านศาสนาในการสร้างอาณานิคมในฟิลิปปินส์ เป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมดอย่างไม่อาจโต้แย้งได้ ชาวเสปนมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการเดินทางเข้าไปยังบริเวณตอนในของฟิลิปปินส์ เนื่องจากอันตรายที่คาดว่าจะมีมาจากสภาพแวดล้อมและประชากรที่เป็นปฏิปักษ์ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจึงต้องพึ่งพาอาศัยพวกพระมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยให้พระเป็นผู้ช่วยในการบริหารและตระเตรียมการเพื่อให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณลึกเข้าไปตอนใน พร้อมที่จะยอมรับรัฐและศาสนา “สเปน” แม้ว่าจำนวนพระบาทหลวงและฆราวาสผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนาจะมีไม่มากนัก – ในช่วง

---

[6] John Leddy Phelan, ***The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Response,*** *1565-1700*, Madison, 1967, 14.

คริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดทั่วทั้งฟิลิปปินส์ อาจมีพระและผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนามีอยู่สักในราว 400 คน – แต่การเป็นผู้นำของพวกเขา ทั้งในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาและที่ไม่เกี่ยวกับศาสนา ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งยวดในการคงไว้ซึ่งอำนาจการการปกครองของสเปน

ความเพียรพยายามด้านเศรษฐกิจทั้งของโปรตุเกสและของสเปนในเอเชีย มิได้ให้ผลลัพธ์ในรูปสมบัติอันเฟื่องฟูจากตะวันออก ดังที่พวกเขาคาดฝันไว้ในระยะแรก ชาวยุโรปเหนือซึ่งเรียนรู้จากประสบการณ์ของพวกเขาทั้งสอง จึงทดลองใช้รูปแบบใหม่ในด้านเศรษฐกิจ ด้วยความหวังว่าจะประสบความสำเร็จในส่วนที่ชนชาติไอบีเรียทั้งสองนี้ประสบความล้มเหลว คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดพาชาวอังกฤษและดัตช์ เข้ามาสู่เวทีพาณิชย์ของเอเชีย พร้อมกับนำความคิดด้านการค้าที่เป็นนวัตกรรมใหม่อย่างมากเข้ามาด้วย นั่นคือบริษัทร่วมหุ้น บริษัทร่วมหุ้นมีข้อได้เปรียบเหนือการพาณิชย์แบบอื่น ๆ อย่างเด่นชัด เพราะสามารถรองรับสินทรัพย์ประจำขนาดใหญ่ไว้ได้ ทรัพย์สินนี้จะยังคงอยู่ แม้ว่ากลุ่มนักลงทุนของบริษัทจะเปลี่ยนหน้าไป ทั้งบริษัทยังสามารถขอสิทธิการค้าแต่ผู้เดียวจากทางรัฐได้

บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ (อีไอซี) ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1600 สองปีก่อนที่จะมีการก่อตั้งบริษัทยูไนเต็ดดัตช์อีสต์อินเดีย อีไอซีประมวลจิตวิญญาณของความเป็นพ่อค้าเข้าไว้ในการเล่นเล่ห์กับอำนาจทางการเมือง และการใช้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์ แต่กระนั้น อีไอซีก็หาทางหลีกเลี่ยงมิให้กษัตริย์หรือพวกขุนนางชั้นสูง เข้ามามีอำนาจครอบงำตน ถึงขั้นที่ปฏิเสธไม่รับพระเจ้าเจมส์ที่ 1 เข้าเป็นสมาชิกในค.ศ. 1624 นโยบายของอีไอซี นับตั้งแต่เริ่มต้น ถูกกำหนดมาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบริษัทเอง มิใช่เรื่องของรัฐ ในทำนองเดียวกัน ผลประโยชน์ของบริษัทก็เป็นเรื่องที่กษัตริย์ราชวงศ์สจ๊วตยุคต้น ๆ ให้ความสำคัญเป็นอันดับท้าย ๆ

การเดินทางทางเรือของอังกฤษครั้งแรกดำเนินการด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งยวด การจัดการเดินทางครั้งใหม่ กระทำเฉพาะเมื่อกองเรือแต่ละกองเดินทางกลับมาอย่างปลอดภัยแล้วเท่านั้น เมื่อการเดินทางครั้งที่สอง (ค.ศ.1604 – 1606) สิ้นสุดลง อังกฤษได้ตระหนักว่า สินค้าของอังกฤษ คงจะไม่ก่อให้เกิดผลกำไรในหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย และตระหนักว่า ตนจำเป็นต้องมีผลิตภัณฑ์หลากหลายชนิดจากยุโรปยิ่งกว่านี้ อังกฤษยังได้เรียนรู้จากประสบการณ์และจากการติดต่อกับผู้ประกอบการค้าชาวโปรตุเกสเช่นเดียวกันว่า ผ้าอินเดียเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น การเดินทางครั้งที่สามในค.ศ. 1607 ชาวอังกฤษจึงได้รับคำสั่งให้สถาปนาการค้ากับ สุรัตหรือเมืองท่าต่าง ๆ ริมทะเลแดงเสียก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเดินทางเที่ยวนี้และเที่ยวต่อ ๆ ไป อีไอซี หาทางพัฒนาตลาดสำหรับสินค้าเพื่อการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชีย พร้อมกับหาแหล่งผ้าในอินเดียเพื่อไปขายในย่านหมู่เกาะด้วย

การเดินทางของอังกฤษแต่ละครั้ง จนกระทั่งถึงค.ศ. 1612 ยังอาศัยเงินสนับสนุนที่แยกจากกันต่างหาก โดยผู้ถือหุ้น เข้ามีส่วนร่วมเฉพาะการเดินทางแต่ละครั้ง ตัวแทนของอังกฤษ ไม่เคยร่วมมือระหว่างกันเพื่อดำเนินการกับการเดินทางที่ต่างครั้งกัน จนเป็นผลให้เกิดสถานการณ์ในลักษณะที่มีแหล่งที่พักของชาวอังกฤษที่แข่งขันกันอยู่สามแห่งในบันเตน เมื่อการเป็นตัวแทนการค้าในเอเชียแพร่หลาย

ขึ้น อีไอซี จึงตัดสินใจในค.ศ. 1615 ที่จะรวมศูนย์การปฏิบัติการของตน โดยนำตัวแทนทั้งหมด ที่มีอยู่ “ขึ้นไปทางเหนือ” (ไปทางตะวันตกของกุเจรัต) ไปขึ้นอยู่กับสุรัต ส่วนพวกที่ “ลงไปทางใต้” (เยื้องไปทางตะวันออกของโจโรมานเดล) ให้ไปขึ้นอยู่กับบันเตน การเดินทางเที่ยวที่เจ็ด (ค.ศ.1611 – 1615) อีไอซีก่อตั้งสำนักงานตัวแทนขึ้นที่มะสุลิปัตนาม อยุธยาและปัตตานี พระประมุขไทยเต็มพระทัยอย่างยิ่ง ที่จะอนุญาตให้ชาวอังกฤษเข้ามาค้าขายในราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อจะได้คานกับอิทธิพลของวีโอซีที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในอินโดนีเซียตะวันออก อีไอซีเปิดสำนักงานตัวแทนขึ้นอย่างเป็นผลสำเร็จในราชอาณาจักรมากาสซาร์ และได้อำนาจในการควบคุมเกาะรันและไนลากาซึ่งอยู่ในหมู่เกาะบันดา การเข้ามาตั้งสำนักงานอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่นนี้ ทำให้อีไอซีได้เข้าถึงแหล่งกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ ซึ่งเท่ากับคุกคามความพยายามของวีโอซีที่จะผูกขาดการค้าเครื่องเทศที่มีค่าเหล่านี้ ในค.ศ. 1623 หัวหน้าตัวแทนของอีไอซีและคนอื่น ๆ ที่สำนักงานตัวแทนของอังกฤษในอัมบอนถูกพวกดัตช์สังหาร ทำให้อังกฤษต้องเลิกข้องเกี่ยวกับหมู่เกาะเครื่องเทศต่อมาเป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ

สถานการณ์ของชาวอังกฤษ ซึ่งย้ายจากบันเตนเข้ามาอยู่ในปัตตาเวียในค.ศ. 1619 อยู่ในสภาพที่สุดจะทนได้ ในท้ายที่สุด พวกเขาได้รับคำสั่งให้กลับไปยังบันเตนในค.ศ. 1628 เป็นที่กล่าวกันว่าสุลต่านบันเตนทรงกระตือรือร้นที่จะให้พวกชาวอังกฤษกลับไป แม้ว่าสำนักงานตัวแทนของอังกฤษในหมู่เกาะเครื่องเทศ อยุธยา ปัตตานีและญี่ปุ่น จะถูกทอดทิ้ง แต่สำนักงานตัวแทนที่บันเตนก็ยังคงได้รับพริกไทยจากเมืองท่าต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา รวมทั้งเครื่องเทศจากมากาสซาร์ ทว่าการที่ชาวอังกฤษมาปรากฏตัวอยู่ในย่านหมู่เกาะ ด้วยจำนวนเพียงน้อยนิด และถูกวีโอซีรังควานกลั่นแกล้งทุกวิถีทาง พวกเขาจึงมีโอกาสน้อยมากที่จะประสบความสำเร็จ ในค.ศ. 1682 ชาวอังกฤษถูกบีบให้จำต้องสละบันเตน คงเหลือไว้แต่สถานีเล็ก ๆ ในเบนกูเลนซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุมาตราเท่านั้น เท่ากับว่า อีไอซีถอยไปยังอนุทวีปอินเดีย และใช้อินเดียเป็นดินแดนหลักที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมของตนมาจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ตลอดเวลาในช่วงระยะแรกนี้ อีไอซีมักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเสมอ เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการค้ารายอื่น ๆ จากยุโรป รัฐบาลอังกฤษต่อต้านการส่งออกเงินและทองแท่ง แม้ว่าเงินและทองแท่งนี้เป็นหนทางสำคัญที่จะได้มาซึ่งสินค้าของเอเชีย ยิ่งไปกว่านั้น ทางการยังอนุญาตให้การค้าส่วนเอกชนของอังกฤษดำเนินการอย่างเฟื่องฟู เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมของอีไอซี อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าหน้าที่ของอีไอซีและภรรยา สามารถสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองได้ โดยผ่านการค้าส่วนเอกชน ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่บริษัท ประการสุดท้าย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อีไอซีไม่เคยใช้ระบบรวมศูนย์ด้านการเงินและการบริหารในระดับที่เทียบเท่ากับคู่แข่ง การรวมศูนย์นี้เป็นลักษณะเด่นที่สร้างประสิทธิภาพที่เหนือกว่าอังกฤษเป็นอันมาก คู่แข่งนี้คือบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์

การขยายอิทธิพลของดัตช์เข้าสู่เอเชีย เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติทางการพาณิชย์และทางเทคโนโลยี ซึ่งเปลี่ยนรูปโฉมของดินแดนที่อยู่ในที่ลุ่มต่ำนี้ ดินแดนนี้แปรสภาพจากการเป็นอาณานิคม

ของสเปน ไปเป็นหนึ่งในบรรดาชาติชั้นนำของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด "ศตวรรษทอง" ของยูไนเต็ด โพรวินซ์ ออฟ เนเธอร์แลนส์ เป็นผลลงท้ายของกระบวนการสั่งสมทุนซึ่งมีมาเป็นเวลายาวนาน ย้อนกลับไปได้ถึงการค้าปลาเฮอร์ริ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ จากการประมงที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง จนมาสู่การค้าในย่านทะเลบอลติค สู่การค้าเร่ และการค้าทางแม่น้ำอันเก่าแก่ที่มีมานานช่วยให้ดินแดนในที่ลุ่มต่ำแห่งนี้ สั่งสมทรัพยากรทุนได้อย่างมหาศาล นอกจากนั้นแล้ว การที่สเปนประหัตประหารพวกคาลวินิสต์ที่อยู่ในบริเวณตอนใต้ของเนเธอร์แลนส์ ยังทำให้บรรดาพ่อค้าและนักอุตสาหกรรมที่มั่งคั่ง อพยพย้ายถิ่นกันเป็นขบวนใหญ่ ออกจากอันต์เวิร์พ เกนต์ บรัสเซลล์และนครอื่น ๆ ผู้อพยพเหล่านี้ นำทรัพย์สินและความรู้ความชำนาญของตนขึ้นไปทางเหนือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไปยังอัมสเตอร์ดัม คนเหล่านี้มีประสบการณ์ยาวนานในวิสาหกิจของโปรตุเกส และพวกเขานี่เองที่เป็นกองหน้าในการให้เงินสนับสนุนธุรกรรมใหม่ ๆ ด้านการค้าและการพาณิชย์ การผสานเงินทุนกับความรู้ความชำนาญเข้าด้วยกัน ทำให้เนเธอร์แลนส์ตอนเหนือ สามารถกลายเป็นศูนย์กลางสำหรับนักการเงินชั้นนำของยุโรปขึ้นมาได้

ความพร้อมของดัตช์ที่จะส่งเงินทุนไปลงในธุรกิจใหม่ ๆ ในเอเชีย เป็นความก้าวหน้าตามธรรมชาติของพวกเขา ซึ่งสืบเนื่องจากการที่พวกเขาเข้ามีส่วนข้องเกี่ยวกับการค้าของโลกเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ กองเรือดัตช์กองแรกซึ่งประกอบด้วยเรือเดินสมุทรสามลำกับเรือท่องเที่ยวหนึ่งลำเดินทางมาถึงหมู่เกาะอินโดนีเซียในค.ศ. 1596 โดยได้เข้ามาทอดสมออยู่บริเวณนอกชายฝั่งบันเตน ต่อจากนั้น ยังมีการเดินทางในลักษณะคล้าย ๆ กันนี้ซึ่งดำเนินต่อมา โดยได้รับการอุปถัมภ์จากเมืองท่าจำนวนหนึ่งในเนเธอร์แลนส์ ในช่วงระยะเวลาหกปีของ "วิลเด วาอาร์เตน" (การเดินเรือเสรี) ของบริษัทที่แข่งขันกันเหล่านี้ ผลกำไรที่ได้ ยังน้อยกว่าผลกำไรที่ได้จากการจับปลาเฮอร์ริงเพียงสองหรืออย่างมากที่สุดสามเดือน กระนั้นก็ตาม ความคิดที่หมายว่าจะสร้างความมั่งคั่งจากการค้าเครื่องเทศ ก็เป็นสิ่งล่อใจแก่บรรดาบริษัทที่เป็นคู่แข่งกันอยู่ การแข่งขันกันของบริษัทต่าง ๆ เหล่านี้มีเค้าว่าสามารถทำลายโอกาสในการทำกำไรจากธุรกิจทั้งหมดนี้ลงได้ หลังจากที่ต่อรองและประนีประนอมกันอย่างหนักในท้ายที่สุดในค.ศ. 1602 บริษัทเหล่านี้ก็ได้รับการชักจูงให้รวมตัวกันเข้า เป็นบริษัท ยูไนเต็ด เนเธอร์แลนส์ ชาร์เตอร์ด อีสต์ อินเดีย คอมปานี (หรือเวรีนิกเด จีอ็อคโตรเยียร์เด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี หรือวีโอซี)

ในตอนแรก คณะกรรมการอำนวยการของบริษัท คือ*เฮียเรน 17* (สุภาพบุรุษสิบเจ็ดคน) ได้สั่งการ ให้เจ้าหน้าที่ของวีโอซีในปัตตาเวีย หลีกเลี่ยงการทำสงครามอันไม่จำเป็นกับราชอาณาจักรของชนพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน "สถานที่ที่เป็นกลาง ที่เป็นของชาติเสรีและเป็นที่ซึ่งเราพบว่ามีกฎหมายแล้วและไม่จำเป็นต้องนำเข้าไปอีก"[7] อย่างไรก็ดี ภายใต้การบริหารของข้าหลวงใหญ่ ที่ทรง

---

[7] P. Mijer, "Punten en Artikelen, in Vorm van Generale Instructie,"26 April 1650, in ***Verzameling van Instructiën, Ordonnaciën en Reglementen Voor de Regeering van Nederlandsch-Indië***, Batavia, 1848, 89.

อิทธิพล คือ ข้าหลวงใหญ่แจน พีเทอร์สซูน โคเอ็น (ระหว่างค.ศ.1618-1623 และระหว่างค.ศ. 1627-1629) และข้าหลวงใหญ่ อันโทนิโอ ฟาน ดีเมน (ค.ศ.1636-1645) โดยทั่วไปแล้ว บุคคลทั้งสองนี้มิได้มีการนำพาต่อคำสั่งของ*เฮียเรน 17* แต่อย่างใด ในค.ศ. 1619 โคเอ็นยึดชายากาตรา (จาการ์ตา) จากบันเตน และสถาปนานครปัตตาเวียขึ้น นครนี้ ได้กลายเป็นสำนักงานใหญ่ของวีโอซีในเอเชีย จากนั้น โคเอ็นก็กำจัดอังกฤษออกไปจากหมู่เกาะบันดาในค.ศ. 1623 กำจัดโปรตุเกสให้ออกไปจากมาลุกุได้ในค.ศ. 1605 ออกจากเนกอมโบและกาเลในศรีลังกาในค.ศ. 1640 และสุดท้ายคือออกจากเมละกาในค.ศ. 1641 ผู้บริหารของวีโอซียังกำจัดสเปนออกจากบริเวณตอนเหนือของไต้หวันได้ในค.ศ. 1643 และออกจากมาลุกุในค.ศ. 1663 เนื่องจากความสำเร็จเหล่านี้ ช่วยรักษาการผูกขาดการค้าเครื่องเทศ และเอื้ออำนวยต่อการขับอังกฤษและโปรตุเกสออกไป *เฮียเรน 17* จึงมิได้แสดงการคัดค้านอันใดนักนโยบายรักษาอำนาจของวีโอซีของโคเอ็น ด้วยการสร้างป้อมปราการ โรงทหาร และเรือรบ โดยทั่วไปแล้ว ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินต่อมา ทว่าในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด *เฮียเรน 17* มีความอดกลั้นน้อยลง เมื่อดัตช์ต้องทำสงครามที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอย่างมากเพื่อส่งเสริมการค้า

อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของพวกโปรตุเกส ในค.ศ. 1619 โคเอ็นจึงได้ขออนุมัติที่จะมีเรือจาก *เฮียเรน 17* ในจำนวนที่เพียงพอที่จะทำให้วีโอซีสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการค้าภายในเอเชียได้ เป้าหมายของโคเอ็นนั้น มิใช่เพื่อทำลายการค้าเร่ในเอเชีย แต่เพื่อจัดการประสานงานการค้าเร่ ให้เป็นไปในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์แก่วีโอซี วิธีการของเขาคือ คงเรือและทุนไว้ในเอเชีย แทนที่จะส่งกลับไปเนเธอร์แลนส์ดังที่ปฏิบัติอยู่ในตอนนั้น การไม่จ่ายเงินปันผลให้แก่บรรดาผู้ถือหุ้นในช่วงปีแรก ๆ ทำให้วีโอซีสามารถสงวนทุนไว้ในเอเชียและสร้างกองเรือกับเครือข่ายสำนักงานตัวแทน ทั้งนี้เพื่อที่ดัตช์จะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการค้าภายในเอเชียที่ให้ผลกำไรได้

นอกเหนือจากการสร้างทุนขึ้นในเอเชียแล้ว โคเอ็นยังดำเนินการเพื่อนำระบบการรวบรวมข้อมูลลับมาใช้ช่วยงานของวีโอซีเพื่อต่อสู้กับคู่แข่งชาวยุโรปและเอเชียด้วย สถานีการค้าของดัตช์ที่มีอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียส่งเรื่องราวด้านเศรษฐกิจและรายงานเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น เข้ามายังปัตตาเวียอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้ การตัดสินใจที่สำคัญ ๆ ทางด้านการค้า จึงมีพื้นฐานอยู่ที่การวิเคราะห์ข่าวกรองด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่ได้มาจากทั่วอาณาบริเวณที่กว้างไกล ตั้งแต่ยุโรปแผ่ไปจนถึงสถานีที่ไกลที่สุดของจักรวรรดิการค้าวีโอซี วีโอซีจะยอมขาดทุนในบริเวณหนึ่งเพื่อกำจัดคู่แข่งขัน และชดเชยความเสียหายที่ได้รับนี้จากอีกบริเวณหนึ่ง วีโอซีกระทำการดังกล่าวโดยใช้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการขาดแคลนการผลิตหรือความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่มีอยู่ เนื่องจากเรือของวีโอซีทำหน้าที่บรรทุกสินค้าที่ซื้อขายกันในเอเชียเป็นอันมาก หลายราชอาณาจักร จึงต้องพึ่งพาอาศัยไมตรีจิตของวีโอซีเพื่อจะได้มั่นใจได้ว่า การส่งออกผลิตผลของตนและการสั่งเข้าสินค้าที่มีค่า จะสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

เมื่อถึงค.ศ. 1640 เงินทุนของวีโอซีที่หมุนเวียนอยู่ในเอเชียทั้งหมด ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “กองทุนอินดีส” มีสูงมากถึงระหว่างแปดถึงสิบล้านกิลเดอร์ ซึ่งเท่ากับ – หรืออาจจะมากเกินกว่า --

การลงทุนการค้าพริกไทยทั้งหมดของโปรตุเกสในยามที่เฟื่องฟูที่สุด ขนาดของการลงทุน บุคลากรและเรือในระดับนี้ แม้จะมีอิทธิพลต่อการค้าเร่ในเอเชีย แต่วีโอซีก็มิได้เข้าแทนที่การค้าเร่ หากแต่ประกอบการไปกับการค้าเร่นี้ แม้การจัดองค์กรของบริษัทวีโอซีเหนือกว่าพ่อค้าเร่ ทว่าค่าโสหุ้ยของบริษัท ก็สูงกว่ามาก พ่อค้าเร่ที่เฉลียวฉลาด พอใจกับส่วนที่เป็นกำไรในระดับที่น้อยกว่าบริษัทวีโอซี พวกเขาจึงสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างเป็นผลสำเร็จเคียงข้างไปกับบริษัท

เพราะความเป็นบริษัทร่วมหุ้น จึงทำให้ทั้งวีโอซีและอีไอซีสามารถแทรกตัวเข้าไปในตลาดเอเชีย และสร้างผลกระทบต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้มากกว่าการผูกขาดของกษัตริย์โปรตุเกสหรือของกษัตริย์สเปนเป็นอันมาก บริษัทของอังกฤษไม่สามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากอิทธิพลของวีโอซี นอกจากนี้ วีโอซียังมีความเหนือกว่าในเรื่องสมรรถนะในการบรรทุกสินค้า เพราะมีกองทุนอินดีสหนุนอยู่ ประกอบทั้งยังมีระบบการรวบรวมข่าวกรองอันแผกพิเศษ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้วีโอซี กลายเป็นผู้ทำให้แบบแผนทางการค้าของหลาย ๆ สังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวร รวมทั้งสร้างผลกระทบให้แก่อนาคตด้านเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมเหล่านั้นด้วย แม้ว่ากิจกรรมส่วนใหญ่ของชาวยุโรป จะถูกจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเล แต่ปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่เนือง ๆ ระหว่างชายฝั่งทะเลกับส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินในหลาย ๆ ราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นผลให้แม้บริเวณที่อยู่ภายใน ก็ไม่สามารถปิดกั้นตนเองให้พ้นไปจากความคิดและแรงกดดันใหม่ ๆ ที่พวกยุโรปนำเข้ามายังภูมิภาคนี้ได้

แต่ไหนแต่ไรมา การค้าเครื่องเทศและผลิตภัณฑ์แปลกพิสดารอย่างอื่น ๆ ของท้องถิ่นเป็นเสน่ห์อย่างสำคัญที่ดึงดูดกลุ่มชาวต่างชาติให้เดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 นั้น นอกจากการค้าเครื่องเทศแล้ว ยังมีผู้คนมากมายที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะแรงผลักดันจากอุดมการณ์ที่สูงส่งเกี่ยวกับเกียรติศักดิ์ของชาติและศาสนา รวมทั้งจากความห่วงใยที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้ามากกว่า กล่าวคือความห่วงใยเรื่องความมั่นคงปลอดภัยและการเอาชีวิตรอด การแสวงหาที่พักพิงที่ปลอดภัยเพื่อการค้าและการตั้งรกรากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของคนเหล่านี้ ได้รับการเอื้ออำนวยให้เป็นไปโดยสะดวกจากทัศนะที่เปิดรับคนนอกของประมุขในท้องถิ่น ผลที่เกิดขึ้นคือการสถาปนาหมู่บ้านชาวต่างชาติที่ถาวรขนาดใหญ่หลายแห่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวต่างชาติจำนวนมากยังคงเข้ามีส่วนร่วมในการค้าระหว่างชาติต่อไป ขณะที่คนต่างชาติบางกลุ่มก็เข้ามาประกอบอาชีพตามที่ได้เรียนรู้มาเมื่อครั้งที่ยังอยู่ในดินแดนของตนเอง หรือไม่เช่นนั้นก็พัฒนาทักษะใหม่ ๆ ขึ้นมาสนองภูมิทัศน์ด้านเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ขนาดของชุมชนชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนครใหญ่อย่างเมละกา มนิลาและปัตตาเวีย ก่อให้เกิดศูนย์อำนาจใหม่ ๆ ขึ้นมา ศูนย์เหล่านี้ ท้าทายรัฐพื้นเมืองเดิมของย่านนี้ ทั้งในด้านการค้า ด้านอิทธิพลทางการเมือง และในแง่ความจงรักภักดีจากกลุ่มชาวต่างชาติและกลุ่มชนท้องถิ่น สิ่งที่ช่วยเหลือแก่กระบวนการนี้ คือการก่อตั้งเมืองที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรปขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ตามเมืองเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นภายในกำแพงเมือง ในย่านชานเมืองที่ได้รับความคุ้มครอง ตามที่จอดเรือหรือท่าเรือ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เห็นการสร้างรูปแบบชุมชนเมืองอย่างใหม่ ได้เห็นความสัมพันธ์แบบอำนวยประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างชาวยุโรป ชาวจีน กลุ่มลูกครึ่งหรือเชื้อชาติผสม กับผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น และได้เห็นเทคโนโลยีการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืนแบบใหม่ ๆ ของชาวยุโรปและชาวเอเชียที่เป็นต่างชาติ พัฒนาการเหล่านี้ เป็นเค้าลางที่บอกให้ทราบล่วงหน้าถึงลักษณะของสังคมอาณานิคมที่จะเกิดขึ้นในอีกศตวรรษถัดมา สังคมเหล่านี้ จะเกิดขึ้นมาจากความไม่เสมอภาคที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในด้านทรัพยากรและแสนยานุภาพ ระหว่างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับกลุ่มชาวต่างชาติ

นวัตกรรมและการปรับตัวในสังคม

นครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป

ระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 สามนครของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรปและมีความโดดเด่นอย่างมาก คือเมละกาของโปรตุเกส (ซึ่งต่อมาเป็นของดัตช์) มนิลาของสเปน และปัตตาเวียของดัตช์ นครเหล่านี้ กลายเป็นสัญลักษณ์ที่บอกแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงความสำคัญไม่แต่เฉพาะของชาวยุโรปเท่านั้น หากยังรวมถึงความสำคัญของชาวเอเชียที่เป็นคนต่างชาติในดินแดนนี้ ความสำคัญนี้ เป็นความสำคัญอย่างใหม่และเป็นความสำคัญที่กำลังทวีขึ้นไปเป็นลำดับ แม้ว่านครทั้งสามดังกล่าวจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ แต่ความแตกต่างก็มีอยู่ด้วยเช่นกัน ความแตกต่างเหล่านี้ สะท้อนถึงบทบาทที่ได้กำหนดไว้ ในเป้าหมายกว้าง ๆ ของเจ้านายผู้ควบคุมที่อยู่ในยุโรป เมละกาของโปรตุเกส เป็นแหล่งรวมสินค้าที่รับใช้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของกษัตริย์โปรตุเกสและปัตตาเวียของดัตช์ก็เป็นแหล่งรวมสินค้าที่รับใช้ผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้นของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ วิสาหกิจของโปรตุเกส มีพลังผลักดันทางด้านศาสนาอย่างแน่ชัด ทั้งนี้ เป็นผลมาจาก *ปาโดรอาโด รีอัล* หรือราชูปถัมภ์ โดยพระสันตะปาปาทรงมอบหมายภารกิจการเปลี่ยนศาสนาในดินแดนนอกรีตนี้ให้แก่ประมุขของโปรตุเกส กระนั้น เมื่อถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่กำหนดแนวการดำเนินกิจกรรมของชาวโปรตุเกสตามสำนักงานตัวแทนและโรงภาษี คือผลกำไรจากการค้าเครื่องเทศ สำหรับดัตช์ การก่อตั้งปัตตาเวีย มีวัตถุประสงค์พื้นฐานประการหนึ่ง คือเพื่อสร้างฐานและสำนักงานใหญ่ไว้สำหรับการขยายจักรวรรดิทางด้านเศรษฐกิจให้แก่บริษัทวีโอซีในเอเชีย นอกจากนี้แล้ว ปัตตาเวียยังทำหน้าที่เป็นศูนย์รวบรวมสินค้า ทว่าบทบาทที่เป็นหลักสำคัญของปัตตาเวียนั้น คือการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะศูนย์กลางการบริหาร และเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและความยิ่งใหญ่ของบริษัท

ในโลกเอเชีย มนิลาของสเปนนั้น แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากของโปรตุเกสในเมละกาและของดัตช์ในปัตตาเวีย นั่นคือเห็นได้ชัดว่า แรงกระตุ้นทางด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องรองจากความจำเป็นในด้านศาสนาและวัฒนธรรม เนื่องจากนโยบายจักรวรรดินิยมของสเปนมองว่าศูนย์กลางที่เป็นชุมชุนเมืองเป็นวิถีเพื่อการถ่ายทอดภาษา วัฒนธรรมและศาสนาของสเปน ให้แก่โลกที่ป่าเถื่อนของอเมริกาและเอเชีย แต่ไม่ว่าในท้ายที่สุดแล้ว จะใช้เหตุผลใดมาเอ่ยอ้างความถูกต้องชอบธรรมในการสร้างและธำรงรักษานครที่ชาวยุโรปควบคุมไว้ นครเหล่านี้ ก็ยังคงทำหน้าที่ที่มีประโยชน์กล่าวคือการให้โอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะสังเกตและเรียนรู้จากกิจกรรมของชาวต่างชาติ ที่อาศัยอยู่ท่ามกลางพวกเขา

นครที่ชาวยุโรปควบคุมเหล่านี้ ตั้งอยู่ในบริเวณซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านพื้นถิ่นที่เฟื่องฟูมาก่อน เมื่อกองเรือภายใต้บัญชาการของวาสโก ดา กามา เดินทางมาถึงจาลิจัตที่อยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดียเป็นครั้งแรกในค.ศ. 1498 นั้น เมละกามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วในฐานะศูนย์กลางการค้าระหว่างชาติ ตัวนครตั้งอยู่ในน่านน้ำที่มีที่กำบังของช่องแคบเมละกา และเป็นทางน้ำสำคัญที่เชื่อมเอเชียตะวันออกเข้ากับอินเดีย ตะวันออกกลางและยุโรป ยิ่งไปกว่านั้น เมละกายังตั้งอยู่ตรง “ปลายมรสุม” หรือลมซึ่งพัดพาผู้ประกอบการค้าจากตะวันตกมากับมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และผู้ประกอบการจากทางตะวันออกก็มาสู่เมละกาด้วยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (ดูแผนที่ 2.2) ชาวโปรตุเกสยึดนครมาเลย์นี้ในค.ศ. 1511 และสร้างขึ้นมาใหม่ในสถานที่เดียวกันนี้ ด้วยเหตุผลที่ดี มนิลาในช่วงเวลาที่สเปนมาถึงเมื่อ ค.ศ. 1570 นั้น เป็นแหล่งการค้าของมุสลิมที่กำลังรุ่งเรือง โดยมีผู้อาศัยอยู่ราว 2000 คน ในบริเวณปากแม่น้ำปาสิก ทั้งมนิลาและหมู่บ้านตอนโดที่อยู่ติด ๆ กัน จึงเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายการค้าระหว่างชาติที่มีศูนย์กลางอยู่เมละกา โดยผ่านทางบรูไน สเปนตัดสินใจพิชิตมนิลา และใช้สถานที่นี้พัฒนาศูนย์กลางของตนเองขึ้นมา ก็เพราะชื่อเสียงที่มีอยู่แล้วเป็นอันดีของมนิลาในโลกการค้า และเพราะมนิลาเป็นแหล่งที่สามารถเข้าถึงบริเวณเกษตรกรรมตอนในที่มั่งคั่งได้ ปัตตาเวีย ซึ่งแต่ก่อนมีชื่อว่าชายากาตรา อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าหัวเมือง ซึ่งยอมรับถึงความเป็นเจ้าเหนือกว่าของสุลต่านแห่งบันเตน ปัตตาเวียตั้งอยู่ติดกับช่องแคบซุนดา ซึ่งเป็นช่องทางที่จะใช้เดินทางผ่านซีกตะวันตกของหมู่เกาะออกไปได้ ช่องทางเช่นนี้ มีอยู่เพียงสองแห่งเท่านั้น ดังนั้น ปัตตาเวียจึงเป็นที่ตั้งอย่างดีเยี่ยมให้แก่ดัตช์ และเรือค้าขายของดัตช์ก็ใช้เมืองท่านี้อย่างกว้างขวางอยู่แล้ว เนื่องจากโปรตุเกสปิดช่องแคบเมละกาไม่ให้ดัตช์ได้ใช้ ดัตช์จึงได้ตัดสินใจในค.ศ. 1619 ที่จะเข้าควบคุมชายากาตราสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้เป็นสำนักงานใหญ่ของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย ดัตช์ตั้งชื่อเมืองใหม่ว่า “ปัตตาเวีย” ตามคำที่ใช้เรียกบรรพชนของชนชาวดัตช์

การสร้างเมืองใหม่ขึ้นบนที่ซึ่งมั่นคงอยู่แล้วนี้ เท่ากับยุโรปได้รับมรดกที่ตั้งที่ดีเยี่ยม ประกอบกับชื่อเสียงทางการค้าซึ่งพวกเขาหวังว่าจะรักษาไว้ได้ เมื่อแรกนั้น การสร้างป้อมปราการและอาคารต่าง ๆ ดำเนินตามแบบของชนพื้นเมือง คือใช้ไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยใบจาก การเกิดเพลิงไหม้อยู่บ่อย ๆ จึงเปลี่ยนเป็นนโยบายใช้หิน อิฐและกระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งส่งผลให้เกิดอาคารที่ดูน่าเกรงขาม

ทนทานและทนไฟยิ่งขึ้น รูปลักษณ์ภายนอกแบบใหม่ของนครที่ชาวยุโรปเข้าควบคุมนี้ กลายเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการปรากฏตัวอย่างหนักแน่นและดูจะถาวรของชาวยุโรปในภูมิภาคนี้ ในมนิลาสเปนใช้การออกแบบด้วยลวดลายลูกกรงแบบที่ใช้อยู่ในเม็กซิโกซิตี้ เข้าประกอบกับส่วนที่เป็นถนนและจัตุรัสที่จัดอย่างเป็นระเบียบ รอบ ๆ ลานหลัก *(พลาซา มายอร์)* เป็นโบสถ์และอาคารเทศบาล ส่วนที่ลานเล็ก *(พลาซา เดอ อารมาส์)* ก็มีป้อม และอาคารที่ใหญ่โตโอ่อ่า รั้วไม้เดิมก็มีป้อมหินที่มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ของนครขึ้นมาแทนที่ และในค.ศ. 1593 มีการปิดล้อมตัวนครด้วยกำแพงหินเพื่อสร้างบริเวณภายในขึ้นมา ภายในกำแพงเหล่านี้ มีอนุสาวรีย์ที่ใหญ่โตโอฬาร พอ ๆ กัน สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่รำลึกแด่บุคคลสำคัญทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายฆราวาส ที่ปกครองมนิลาอยู่ขณะนั้น คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่โบสถ์หินในมนิลา เป็นอาคารที่น่าเกรงขามที่สุดในฟิลิปปินส์เป็นเวลาช้านาน ทว่าวังที่ดูบึกบึนและสง่างามของอาร์คบิชอบและข้าหลวงใหญ่ก็น่าประทับใจเช่นเดียวกัน หอประชุมอาณานิคม *(ออเดียนเซีย)* วัดวาอาราม โบสถ์ และบ้านส่วนตัวแบบที่มีระเบียง หลังคามุงกระเบื้อง มีลานภายในและลูกกรงเหล็กที่หน้าต่างและทางเข้า ล้วนเป็นประจักษ์พยานที่แสดงถึงอำนาจใหม่ที่กำกับภูมิทัศน์ในท้องถิ่น ให้ปรากฏออกมาตามเจตน์จำนงของผู้เป็นเจ้าของอำนาจนั้น

รูปลักษณ์ภายนอกของปัตตาเวียเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อสนองความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย ความสบายใจจากสภาพแวดล้อมอย่างที่คุ้นเคย และรูปลักษณ์ของสถาปัตยกรรมซึ่งจะยืนหยัดอิทธิพลของดัตช์ในภูมิทัศน์โดยรอบ ป้อมที่สร้างขึ้นบริเวณปากแม่น้ำจิลิวุง เคยเป็นที่ตั้งอย่างเพียงพอให้แก่อาคารจำนวนมากของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์มาก่อน อาคารเหล่านี้ ประกอบด้วยบ้านพักของข้าหลวงใหญ่ สำนักงานตัวแทน กองคลัง โรงทหาร คลังอาวุธ สำนักงานบัญชี ทัณฑสถาน หอประชุมสภาแห่งอินดีส และโบสถ์แห่งแรก ประชากรดัตช์เพิ่มขึ้นจนในท้ายที่สุด บังคับให้ผู้มีอำนาจปกครอง จำต้องสร้างอาคารบ้านเรือนให้อยู่ภายนอกป้อม มากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นต่อมาคือ การสร้างป้อมขึ้นใหม่ในค.ศ. 1645 เพื่อล้อมหมู่บ้านทั้งที่อยู่บนฝั่งแม่น้ำด้านตะวันออกและตะวันตก เมื่อค้ำประกันความปลอดภัยได้แล้ว ดัตช์จึงจำลองฮอลแลนด์มาไว้ในตะวันออก ด้วยการสร้างระบบคลอง (ภาพ 6.1) มีการปรับแต่งแม่น้ำให้ตรงเพื่อให้เกิดคลองขนาดใหญ่ โดยมีคลองเล็ก ๆ อื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ล้อมรอบและโยงข้ามนครเป็นเส้นทางตัดขวางกัน ตลอดแนวคลองเหล่านี้ เรียงรายด้วยบ้านอิฐแบบชั้นเดียวหรือสองชั้นของพลเมืองที่มีชื่อเสียง ในหมู่สิ่งปลูกสร้างที่เป็นหินและอิฐเหล่านี้ อาคารที่น่าประทับใจที่สุดคืออาคารศาลากลางประจำนคร ซึ่งสร้างขึ้นในค.ศ. 1710 เป็นอาคารสองชั้น มีหลังคาทรงกลมขนาดใหญ่ นับเป็นองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับบอกถึงอิทธิพลของบุคคลสำคัญในบริษัทและในนครนี้

ในเมละกานั้น โปรตุเกสได้สร้างป้อมปราการหินของตนขึ้น ณ บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของวังสุลต่านมาเลย์ซึ่งถูกเนรเทศออกมา โปรตุเกสสร้างกำแพงขึ้นรอบบริเวณศูนย์กลางหลัก ซึ่งก่อให้เกิดบริเวณที่อยู่ภายในกำแพงขึ้นมา ภายในกำแพง ป้อมปราการหินซึ่งมีขนาดใหญ่ ข่มตัวเมืองสมัยครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ซึ่งประกอบด้วยบ้านไม้มุงหลังคาจากเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถึงต้น

คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด นครแห่งนี้มีสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ที่สร้างด้วยหิน เช่น โบสถ์ใหญ่น้อย สำนักงานใหญ่ของศาสนานิกายต่าง ๆ วังของบิชอปและศาลากลางประจำเมือง ตรงกลางนครมีเนินเขาเล็ก ๆ บนเนินมีโบสถ์หินกับหอคอยเซนต์ปอลและคอนแวนต์ของชาวเจซูอิต ในเมละกา สิ่งที่ข่มภูมิทัศน์ทั้งหมด คือป้อมปราการขนาดใหญ่มหึมา อันเป็นสัญลักษณ์ที่เหมาะสมที่บ่งบอกถึงการต่อสู้อันยาวนานซึ่งในที่สุดแล้ว ไร้ผลของโปรตุเกสที่จะรักษาการผูกขาดการค้าเครื่องเทศอย่างเป็นทางการโดยใช้กำลัง หลังจากวีโอซีพิชิตเมละกาของโปรตุเกสนี้ได้ในค.ศ. 1641 มีการสร้างอาคารตามแบบของดัตช์ขึ้นติด ๆ กับอาคารตามแบบของโปรตุเกส ทำให้เมละกามีบรรยากาศที่แปลกออกไป

ความเหนือกว่าของชาวยุโรปในนครที่ประกอบด้วยชนหลากหลายเชื้อชาติเหล่านี้ ได้รับการส่งเสริมให้หนักแน่นยิ่งขึ้นในทางอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องไปกับสารที่สถาปัตยกรรมแบบยุโรปที่ถาวรและน่าเกรงขามสื่อออกมา ชาวยุโรปเป็นผู้ควบคุมปืน เรือ และกองทัพที่น่าเกรงขาม กองทัพนี้ประกอบด้วยชาวยุโรปเป็นแกนหลัก และทหารส่วนใหญ่ซึ่งเป็นทหารรับจ้างชาวพื้นเมืองที่มาจากบริเวณที่มีสถานีของชาวยุโรปตั้งอยู่ ตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับของกำลังทหารผสมในนครที่ยุโรปเป็นผู้ควบคุม ได้แก่กองกำลังของดัตช์ในเมละกาเมื่อค.ศ. 1756 ทหารหนึ่งกองพัน ของดัตช์ประกอบด้วยชาวยุโรป 240 คน ชนพื้นเมืองที่นับถือศาสนาคริสต์ 100 คน ชาวบูกิส 77 คน กับกลุ่มชาวมาเลย์อินเดีย โปรตุเกสและจีนประสมกัน จำนวน 270 คน[8] ปัตตาเวียก็พึ่งพาอาศัยทหารรับจ้างชาวเอเชียอยู่มาก เช่นเดียวกัน รวมทั้งพึ่งพาหน่วยทหารพลเรือนที่จัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ ที่แยกกันโดยใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาวดัตช์ ชาวอังกฤษ เดนิช ฝรั่งเศส โปรตุเกสและผู้นับถือศาสนาคริสต์เชื้อชาติอื่น ๆ (สันนิษฐานว่า คือพวก*มาร์ดิจเกอร์* หรือทาสชาวเอเชียที่พวกโปรตุเกสให้อิสรภาพเมื่อพวกเขาหันมานับถือศาสนาคริสต์) การแบ่งกำลังสู้รบออกเป็นกลุ่มเชื้อชาติและชาติพันธุ์ เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายอันรอบคอบของดัตช์ เพื่อขัดขวางโอกาสความเป็นไปได้ ที่กลุ่มต่าง ๆ จะรวมตัวกันต่อต้านผู้มีอำนาจปกครอง ตามนโยบายนี้ แต่ละกลุ่มได้รับมอบหมายเขตที่พักอาศัยให้เป็นการเฉพาะ และได้รับการส่งเสริมให้ใช้ภาษาของตนเอง และรักษาขนบธรรมเนียม ศาสนาและเครื่องแต่งกายตามแบบของตนเองไว้ ส่วน สเปนในมนิลานั้น พึ่งพาอาศัยทหารเกณฑ์จากชุมชนฟิลิปปินส์ในท้องถิ่นเป็นหลัก กำลังทหารรับจ้างที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของสเปน คือกองกำลังของชาวมาคาเบเบ ปามปานกาน

ชาวยุโรปสร้างเครื่องหมายที่แสดงถึงอำนาจการปกครองของตนในนครต่าง ๆ เหล่านี้ไว้อย่างรวดเร็ว เคยมีความพยายามอยู่บ้างที่จะสร้างเครื่องหมายเหล่านี้ทับลงบนโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ แต่ความจำเป็นและเป้าหมายที่แตกต่างออกไปของพวกยุโรป ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างเลี่ยงไม่พ้น ด้วยเหตุนี้ เมละกาจึงมิได้มีสุลต่านชาวมาเลย์อีกต่อไป กระนั้นโปรตุเกส ยังคงตำแหน่งเดิมของมาเลย์บางตำแหน่งไว้ เป็นต้นว่า *เบนดาฮารา เตเมงกอง* และ*สยาห์บันดาร์* พร้อมกับ

---

[8] Barbara Watson Andaya, “Melaka under the Dutch, 1641-1795,” in K.S. Sandhu and Paul Wheatley, eds., Melaka: ***The Transformation of a Malay Capital c. 1400-1980***, Kuala Lumpur, 1983, I. 210.

กำหนดให้ตำแหน่งเหล่านี้ มีหน้าที่ที่ต่างออกไป *เบนดาฮารา* มิได้เป็นหัวหน้าเจ้าหน้าที่พลเรือนชาวมาเลย์ที่เปรียบได้กับอัครมหาเสนาบดีอีกต่อไป มาตอนนี้ *เบนดาฮารา*จะเป็นพ่อค้าชาวอินเดียที่ควบคุม ดูแลกิจการด้านพลเรือนและเรื่องที่เกี่ยวกับอาชญากรรมของประชากรชาวอินเดีย *เตเมงกอง* ยังคงทำ

ภาพ 1.1 คลองหลักสายหนึ่งในปัตตาเวีย มีอาคารอิฐตามแบบของดัตช์ที่โอ่อ่า สร้างขึ้นตลอดแนวคลอง

From Joan Nieuhof, ***Voyages and Travels to the East Indies 1653 – 1670,*** Singapore, 1988, opp. p.266; reproduced courtesy Oxford University Press, Kuala Lumpur, Oxford in Asia Historical Reprints.

หน้าที่พิจารณาคดีเช่นแต่ก่อน โดยเป็นผู้ตัดสินกรณีพิพาทต่าง ๆ และลงโทษผู้กระทำผิด ทว่าตอนนี้ขอบเขตอำนาจศาลของ*เตเมงกอง* จำกัดอยู่เฉพาะกับราษฎรชาวมินังกาเบาที่อาศัยอยู่ในบริเวณนอกเมละกาเท่านั้น ตำแหน่ง*สยาห์บันดาห์* เป็นตำแหน่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างชาติที่ท่าเรือ ตำแหน่งนี้ถูกดึงออกมาจากมือของชาวมาเลย์โดยสิ้นเชิง และเปลี่ยนไปเป็นตำแหน่งของชาวยุโรปแทน กิจการของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในนครนั้น โปรตุเกสแต่งตั้งให้บุคคลเชื้อชาติเดียวกัน เป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้เป็นระเบียบ บุคคลดังกล่าว มีตำแหน่ง *กะปีตัน* หรือกัปตัน ในมนิลาและปัตตาเวีย

ไม่มีการรักษาระบบการบริหารของชนพื้นถิ่นที่เคยมีในอดีตไว้ แม้ว่าชาวดัตช์ในปัตตาเวียและในเมละกา (หลังจากยึดจากโปรตุเกสได้ในค.ศ. 1641) ได้รับวิถีปฏิบัติของโปรตุเกสเรื่องการแต่งตั้งกัปตันของกลุ่มชาวต่างชาติมาใช้ก็ตาม

เมละกาของโปรตุเกส มีกัปตันคนหนึ่งและคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งเป็นประมุข โดยมีผู้ช่วยประกอบด้วยตัวแทนการค้าคนหนึ่ง ผู้พิพากษาคนหนึ่ง อารักษ์ ผู้ตรวจตลาดและเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายบริหารของเมละกา ขึ้นตรงต่ออุปราชผู้แทนพระองค์และสภาแห่งรัฐ ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองกัว เมืองกัวเป็นสำนักงานใหญ่ของวิสาหกิจในเอเชียทั้งหมดของโปรตุเกส ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า *เอสตาโด ดา อินเดีย* นอกจากฝ่ายบริหารของกษัตริย์แล้ว ยังมีสถาบันอื่นอีกสองประเภท ซึ่งถือว่าเป็นเสาหลักฝาแฝดของสังคมอาณานิคมโปรตุเกส นั่นคือ*เซนาโด ดา คามารา* (สภาเมืองหรือสภาเทศบาล) กับสถาบันทางด้านศาสนาคือ *ซานตา คาซา เดอ มิเซริกอร์เดีย* (สำนักศักดิ์สิทธิ์ด้วยพระเมตตา) เนื่องจากการแต่งตั้งบุคคลมาดำรงข้าหลวง บิชอปและผู้บริหารในอาณานิคมโพ้นทะเลของโปรตุเกสนั้น มีอยู่น้อยมาก ที่จะให้อยู่ในตำแหน่งนานเกินสามปี สถาบันทั้งสองนี้จึงเป็นฝ่ายให้ความต่อเนื่องทางการบริหารที่จำเป็น ภารกิจของสภาเทศบาลนั้น กว้างขวางและหลากหลาย ในเมละกา สภาดังกล่าวทำหน้าที่ควบคุมการเงินของนคร ตั้งราคาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นทุกอย่าง กำหนดมาตรฐานการวัดขนาดและน้ำหนักที่ถูกต้อง บำรุงรักษาป้อมปราการและอาคารสาธารณะอื่น ๆ และทำหน้าที่ในฐานะศาลชั้นต้น สถาบันทางศาสนา*มิเซริกอร์เดีย*นั้น รับผิดชอบต่อผู้ป่วยและผู้ยากไร้ ทำนุบำรุงโรงพยาบาลในหมู่บ้านของโปรตุเกสที่อยู่ในดินแดนโพ้นทะเล

ในมนิลา ข้าหลวงใหญ่แห่งฟิลิปปินส์ ได้รับการแต่งตั้งจากอุปราชผู้แทนพระองค์แห่งนูวาเอสปันยา (ในเม็กซิโก) และในขั้นที่สุดแล้ว ขึ้นต่อสภาแห่งอินดีส ซึ่งอยู่ที่สเปน ข้าหลวงใหญ่ปฏิบัติงานโดยอาศัยการแนะแนวทางจากราชโองการและกฤษฎีกาของกษัตริย์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า *รีโคปิลาเซียน* หรือ “กฎหมายแห่งอินดีส” กฎหมายนี้ส่งผ่านมาทางสภา ซึ่งมาพร้อมทั้งกฎหมายอื่น ๆ ที่ใช้กันโดยทั่วไปในอาณานิคมสเปนทั้งหมด นอกเหนือจากตำแหน่งหน้าที่ทางด้านการบริหารแล้ว ข้าหลวงใหญ่ยังมีอำนาจอย่างกว้างขวางทางด้านการทหาร ด้านการศาสนาและด้านนิติบัญญัติ เป็นอำนาจในฐานะที่เป็นกัปตันใหญ่ (captain-general) และเป็นผู้แทนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ ภายใต้*ปาโตรนาโต รีอัล* (ราชูปถัมภ์) พร้อมกันนั้นข้าหลวงใหญ่ยังมีฐานะเป็นประธาน*ออเดียนเซีย*ของฟิลิปปินส์ด้วย *ออเดียนเซีย* นี้ ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ. 1583 เพื่อทำหน้าที่เป็นศาลสูงของอาณานิคม พร้อมกับเป็นองค์กรให้คำปรึกษาแก่ข้าหลวงใหญ่ และตรวจสอบการใช้อำนาจของข้าหลวงใหญ่ ทว่าหน้าที่ประการหลังสุดนี้ มิใคร่ได้นำมาใช้กันบ่อยนัก เนื่องจากข้าหลวงใหญ่มีอำนาจมากพอที่จะสั่งจำคุกสมาชิกในคณะที่ปรึกษา*ออเดียนเซีย*หรือส่งพวกเขาไปยังจังหวัดที่อยู่ห่างไกลได้

อำนาจการปกครองของมนิลา แผ่ขยายออกไปถึงจังหวัดต่าง ๆ ในจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้มีการนำระบบที่เรียกว่า *เอ็นโคเมียนดา* มาใช้ *เอ็นโคเมียนดา*คือสิทธิในระบบกึ่งฟิวดัล ที่กษัตริย์

พระราชทานให้แก่บุคคลที่ทรงโปรดปราน บุคคลเหล่านี้ คือ *เอ็นโคเมนเดโร* จะได้รับบรรณาการหรือบริการจากผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณที่ “สงบ” ที่เขาปกครองอยู่ ในทางกลับกัน *เอ็นโคเมนเดโร* จะได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจดูแลให้ผู้ที่อยู่ในความปกครองของตน มีความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ระบบนี้ถูกแทนที่ด้วยโครงสร้างการบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งประกอบด้วย ตำแหน่งข้าหลวงหรือ *อัลคัลเดีย-มายอร์* ในบริเวณสงบ และตำแหน่ง *คอร์เรจิเมียนโต* ในบริเวณยุทธศาสตร์และบริเวณที่ไม่สงบ รัฐบาลระดับจังหวัดเหล่านี้ เป็นกระจกสะท้อนถึงรัฐบาลกลางในมนิลา กล่าวคือ *อัลคัลเด-มายอร์* (ข้าหลวง) เป็นผู้ใช้อำนาจทางด้านการบริหาร การศาลและการทหาร การปครองที่อยู่ใต้รัฐบาลส่วนจังหวัดลงไป คือส่วนเทศบาลนั้น ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในมือของผู้นำชาวพื้นเมือง หรือพวก*ดาตู* *ดาตู*เป็นหัวหน้าหมู่บ้านในแบบจารีตประเพณี ซึ่งถูกดึงเข้ามารวมอยู่ในโครงสร้างการบริหารของสเปน และได้รับตำแหน่งภาษาสเปนว่า *คาเบซา* ซึ่งหมายถึง “หัวหน้า” จากนั้นจะคัดเลือก*ดาตู*คนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าใหญ่ ซึ่งมีตำแหน่งภาษาสเปนว่า *โกเบอร์นาดอร์ซิลโล* “ข้าหลวงน้อย”)

ในค.ศ. 1619 ปัตตาเวียได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นสำนักงานใหญ่ที่ควบคุมดูแลกิจกรรมของวีโอซีในเอเชีย อำนาจสูงสุดนั้น มอบให้แก่คณะรัฐบาลระดับสูง *(โฮเก เรเกอริง)* ซึ่งประกอบด้วยข้าหลวงใหญ่และสภาอินดีส (Council of Indies) ปัตตาเวียแต่งตั้งเจ้าหน้าที่และผู้บัญชาการทหารไปประจำอยู่ตามสถานีของบริษัทที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วภูมิภาค แต่ละสถานีมีลักษณะเหมือนกับปัตตาเวียฉบับย่อ เพียงแต่มีชาวยุโรปอยู่อย่างค่อนข้างบางตา ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า สถานีที่ห่างไกลเหล่านี้ จัดส่งรายงานด้านการเมืองและเศรษฐกิจไปยังปัตตาเวียเป็นประจำ รายงานเหล่านี้ ได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจที่สำคัญ ๆ ของข้าหลวงใหญ่และสภาอินดีส แต่ในขั้นที่สุดแล้ว ปัตตาเวียยังต้องขึ้นตรงต่อองค์กรคณะกรรมการอำนวยการคือ *เฮียเรน 17* ที่อยู่ในอัมสเตอร์ดัม องค์กร*เฮียเรน 17* นี้มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นอยู่กับสภาแห่งรัฐหรือสเตทส์-เจเนรัล (States-General) ทว่าก็เช่นเดียวกับที่ในเมละกาของโปรตุเกสและมนิลาของสเปน คือผู้มีอำนาจการปกครองในปัตตาเวีย มีอำนาจในการคิดริเริ่มและมีความเป็นอิสระค่อนข้างมาก เนื่องจากการส่งสารถามตอบกันไปมาระหว่างยุโรปกับเอเชีย มักใช้เวลานานสองถึงสามปี

รัฐบาลซึ่งเป็นคนยุโรปปกครองนครซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า มีประชากรชาวเอเชียที่เป็นชนต่างชาติอยู่มาก ส่วนชนพื้นเมืองมีอาศัยอยู่เพียงเล็กน้อย นครต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนที่ยุโรปจะเข้ามา แม้ว่ามีชื่อเสียงอยู่เช่นกันว่ามีลักษณะเป็นนครที่ประกอบด้วยชนนานาชาติ นานาภาษา แต่นครใหม่เหล่านี้ สะท้อนถึงการขยายอิทธิพลของยุโรปไปยังทั่วทุกส่วนของเอเชีย กลุ่มชนจากจีน อินเดีย ญี่ปุ่น เปอร์เซีย และในอาณาบริเวณหลาย ๆ แห่งตามที่ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนเข้ามาอยู่กันตามนครใหม่เหล่านี้ทั้งนั้น แต่เนื่องจากนครเหล่านี้ สร้างขึ้นบนความเดือดร้อนของเจ้าผู้เป็นใหญ่ที่อยู่ในท้องถิ่น ในระยะแรกเริ่ม ชาวยุโรปจึงไม่สามารถอาศัยการสนับสนุนของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองได้ พวกดัตช์ในปัตตาเวียห้ามมิให้ชาวชวาหรือชาวซุนดาเข้ามาใน

เมือง ทั้งยังห้ามซื้อทาสชาวชวาด้วย เพราะเสี่ยงต่อความมั่นคงปลอดภัย ในมนิลานั้น สเปนป้องกันด้วยการห้ามคนท้องถิ่นและชาวเอเชียต่างชาติ มิให้เข้ามาตั้งรกรากและอยู่อาศัยภายในกำแพงเมือง ก่อนที่ประตูเมืองจะปิดในตอนกลางคืน ชาวจีน ญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์ทุกคน ต้องออกจากเมืองให้หมด ยกเว้นเฉพาะลูกจ้างของเทศบาล ผู้ประกอบการค้าปลีกและคนรับใช้ตามบ้านเพียงหยิบมือเดียวเท่านั้น พวกโปรตุเกสในเมละกาก็ระแวงระวังชาวมาเลย์พอ ๆ กัน เนื่องจากชาวมาเลย์ยังคงมีความภักดีอย่างมากต่อพวกเจ้าพื้นเมืองซึ่งในตอนนี้ ถูกเนรเทศให้ออกไปอยู่ที่ยะโฮร์-ริออ ซึ่งอยู่บริเวณสุดปลายด้านใต้ของคาบสมุทรมลายู

เพราะความไม่ไว้วางใจคนท้องถิ่น ชาวยุโรปจึงต้องพึ่งพาอาศัยชาวจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการพัฒนานครของตน ผู้อพยพชาวจีนมีความกระตือรือร้นที่จะสร้างความสำเร็จในบ้านเกิดเมืองนอนแห่งใหม่ของตน พวกเขาจึงจัดวางตำแหน่งให้กับตนเองอย่างรวดเร็ว และได้กลายมาเป็นชนชาติเดียวที่คอยจัดหาสินค้าและบริการมาป้อนให้แก่นครของชาวยุโรป ในมนิลา ช่างเงินและช่างทองชาวจีน สามารถลอกเลียนการประดิษฐเครื่องประดับที่มีค่าที่นำมาจากสเปนได้เหมือนต้นแบบ ความสามารถของชาวจีนในการซึมซับทักษะใหม่ ๆ และนำมาปรับปรุงให้สมบูรณ์ เป็นที่ประจักษ์ในการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เกี่ยวกับศาสนา การทำปกหนังสือ และกระทั่งการทำอานม้า สายบังเหียนและโกลน ซึ่งพวกเขามีฝีมือล้ำหน้าครูชาวสเปนในเวลาไม่ช้านาน นอกจากนี้แล้ว พวกเขายังนำทักษะอย่างอื่น ๆ มาจากบ้านเกิดของตนเองด้วย ชาวจีนเหล่านี้ เคยประกอบอาชีพต่าง ๆ มาก่อน มีทั้งที่เป็นคนทำขนมอบ ช่างไม้ ผู้ปรุงยา คนทำสวนผักผลไม้เพื่อไปขายที่ตลาด ช่างทำเครื่องดินเผาเคลือบ(เซรามิก) คนขายยาสูบ ช่างย้อมสี คนทำหมวก ช่างทอผ้า ช่างกุญแจ ช่างตัดเสื้อฯลฯ ความพยายามของสเปนที่จะกำจัดการพึ่งพาอาศัยชาวจีนด้วยการโยกย้ายคนบางอาชีพไปอยู่กับชนกลุ่มอื่น ๆ ประสบความล้มเหลว ส่วนใหญ่เนื่องจากผู้ที่อยู่ในหมู่ผู้มีอำนาจจำนวนมาก ได้ผลกำไรจากการติดต่อสัมพันธ์กับชาวจีน และเต็มใจที่จะให้การปกป้องและอุปถัมภ์พวกเขา ชาวจีนบางคนไปลงหลักปักฐานได้อย่างมั่นคงในการทำสวนในบริเวณชานเมืองมนิลา เพื่อส่งผลิตผลมาป้อนตลาด เป็นผลให้มนิลาได้มีแหล่งอาหารสดที่วางใจได้ เฉพาะบทบาทการเป็นพ่อค้าคนกลางเท่านั้น ที่ชาวจีนก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนท้องถิ่นโดยตรง ชาวจีนจะเข้าไปหาผู้ผลิตตามจังหวัดต่าง ๆ โดยตรง โดยนำสินค้าผ้าไหมและผ้าฝ้ายไปแลกกับอาหารและผลิตผลอื่น ๆ จากนั้นจึงนำมาขายเอากำไรมาก ๆ ในเมืองใหญ่ ผ้าของชาวจีนได้รับความนิยมในหมู่ชาวฟิลิปปินส์มากเสียจนรัฐบาลสเปนกลัวว่า ผ้าที่ผลิตในท้องถิ่นจะสาปสูญไปเสีย

ในปัตตาเวีย ชาวจีนปฏิบัติหน้าที่หลายอย่าง เช่นเดียวกับที่กระทำอยู่ในมนิลา เนื่องจากโดยแก่นแท้แล้ว พวกเขาเป็นผู้ประกอบการค้าปลีกของนครที่ประกอบด้วยชนนานาชาตินานาภาษานี้ แต่ก็เช่นเดียวกับชาวจีนที่อยู่ในมนิลา ชาวจีนในปัตตาเวียประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร คือ ทำไร่อ้อยขนาดใหญ่เพื่อการผลิตน้ำตาลในบริเวณรอบ ๆ นครปัตตาเวีย ดัตช์เสนอสิ่งจูงใจให้แก่ชาวจีนในรูปการยกเว้นจากการเสียภาษีรัชชูปการ ให้บริษัทค้ำประกันการซื้อผลิตผลของพวกเขา และกำหนดราคาขั้นต่ำเอาไว้ ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้ชาวจีนสร้างสวนผักผลไม้เพื่อจำหน่ายและลงทุนทางด้าน

การเกษตรอื่น ๆ การตัดสินใจของดัตช์ในการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินตามกฎหมาย เป็นแรงจูงใจซึ่งต่อมา ทำให้ชาวจีนหาทางที่จะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เรื่องนี้นำไปสู่การเกิดชนชั้นกลางชาวจีนที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินขึ้นมา ความหวังของบริษัท ที่จะพัฒนาศักยภาพทางด้านการเกษตรของที่ดินบริเวณที่อยู่รอบ ๆ ปัตตาเวีย ชักนำให้ดัตช์เข้าครอบครองที่ดินที่เหมาะแก่การเกษตรกรรมมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขานำไปให้ชาวจีนเช่าใช้งาน ซึ่งชาวจีนก็จ้างแรงงานชาวชวาให้มาทำงานในที่ดินดังกล่าว

ในขณะที่ชาวสเปนในมนิลากันชาวจีนออกไปจากกำแพงนครได้ในท้ายที่สุดนั้น ดัตช์กลับอยู่ร่วมกับชาวจีนในปัตตาเวีย การตัดสินใจทำเช่นนี้ ก็เพื่ออารักขาชาวจีนให้พ้นจากการทำร้ายของคนท้องถิ่น และดังนั้น ก็เท่ากับค้ำประกันว่า บริษัทจะมีรายได้หลั่งไหลเข้ามาอย่างสม่ำเสมออันเป็นผลจากกิจกรรมการประกอบการของชาวจีน บริษัทระมัดระวังอยู่เสมอ ที่จะไม่ก่อให้เกิดภาระหนักทางด้านภาษีแก่ชาวจีนจนเกินไป มิฉะนั้นแล้ว ชาวจีนอาจหนีไปอยู่ใต้อำนาจของเจ้ามะตะรัมหรือบันเตน ซึ่งเก็บภาษีต่ำกว่า เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จำนวนชาวจีนในชวากลางเพิ่มขึ้นอย่างมาก ผู้สังเกตการณ์ในยุคนี้คนหนึ่งกล่าววิจารณ์ว่า “ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ท่าเรือ อ่าวหรือลำธารสายใดที่สามารถเดินเรือขนสินค้าได้ ล้วนต้องมีด่านขนอน (บริเวณที่กั้นเพื่อเก็บค่าธรรมเนียมผ่านทาง) ที่คนดูแลรักษาต้องเป็นชาวจีนเสมอ อย่างไม่มีวันเป็นอื่น” [9] ชาวจีนมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมากเสียจนกระทั่งทั้งชาวชวาและชาวดัตช์ ต่างพยายามปกป้องพวกเขา โดยผ่านทางกฎหมาย ตามประมวลกฎหมายของชวานั้น ค่าปรับโทษฐานสังหารชาวจีน สูงกว่าโทษสังหารชาวชวาเท่าตัว ฝ่ายดัตช์ก็ให้การค้ำประกันเพื่อคุ้มครองชาวจีน ด้วยการทำสนธิสัญญากับประมุขของชวา ซึ่งกำหนดให้ชาวจีนอยู่ภายใต้อำนาจศาลของบริษัท กระนั้น มาตรการเหล่านี้ จะถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง ในยามที่บริษัทเชื่อว่าชาวจีนคุกคามผลประโยชน์ของตน

ในเมละกาของโปรตุเกส ชาวจีนมิได้มีความสำคัญโดดเด่นในชีวิตด้านเศรษฐกิจของนครมากเท่ากับในมนิลาและปัตตาเวีย ผู้รับบทบาทนี้ คือชาวอินเดีย ชาวอินเดียมีข้อได้เปรียบเนื่องจากมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวโปรตุเกสทั้งที่อยู่ในอนุทวีปอินเดียและอยู่ในเมละกา ความสำคัญของชาวอินเดียในเมละกา ได้รับการยืนยันในโครงสร้างการบริหารแบบใหม่ของโปรตุเกส ซึ่งมีจากแนวปฏิบัติที่จะแต่งตั้งให้พ่อค้าชาวอินเดียเป็น*เบนดาฮารา* ชาวอินเดียผู้ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ชาวทมิฬที่นับถือศาสนาฮินดูจากโจโรมานเดล ชาวทมิฬเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันในนามชาวกะลิง พวกเขามีความช่ำชองในด้านการค้าในเอเชียอย่างมาก ความรู้ความชำนาญของพวกเขา ช่วยให้ชาวโปรตุเกสแทรกเข้าไปอยู่ในระบบนี้ได้เป็นผลสำเร็จ หลังจากที่ดัตช์ยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1641 อิทธิพลของชาวเอเชียต่างชาติในนครนี้ เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ชาวอินเดียถูกระแวงว่าเข้าข้างโปรตุเกสและถูกกล่าวหาว่า

---

[9] Peter Carey, “Changing Javanese Perceptions of the Chinese Communities in Central Java, 1755-1825,” ***Indonesia***, 37 (April 1984) 8.

“ลักลอบ” ขนผ้าอินเดียเข้ามา แม้ว่าดัตช์จะมีข้อบังคับห้ามอยู่ มาตอนนี้ ตำแหน่งผู้ที่ได้รับความโปรดปรานซึ่งเป็นของชาวอินเดีย ถูกชาวจีนแย่งไปเสียแล้ว ดัตช์เชื่ออยู่เสมอมาว่า ชาวจีนเป็นปัจจัยที่จำเป็นสำหรับความรุ่งเรืองไพบูลย์ของนครใหญ่ ในค.ศ. 1641 มีชาวจีนอยู่ในเมละกาเพียง 400 คน แต่เมื่อถึงตอนกลางคริสต์ศตวรรษถัดมา จำนวนชาวจีนเพิ่มขึ้นเป็น 2000 คน ชาวจีนบางคนทำงานเกี่ยวข้องกับการก่ออิฐและงานช่างไม้ แต่ดูเหมือนว่าส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นเจ้าของร้านค้าและโรงน้ำชา ดัตช์สามารถหารายได้ได้อย่างเป็นกอบเป็นกำด้วยการเก็บภาษีจากชาวจีนซึ่งเป็นภาษีจากการพนัน การฆ่าหมูและค่าไว้ผมเปีย

นอกเหนือจากชาวจีนแล้ว ชนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเฟื่องฟูอยู่ในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ ได้แก่ ชุมชนลูกผสม ความสัมพันธ์ในเชิงชู้สาวระหว่าชายชาวต่างชาติกับสตรีท้องถิ่น กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญมากยิ่งขึ้นของช่วงสมัยนี้ เนื่องจากชุมชนที่มีความมั่นคงและมีขนาดใหญ่นี้ประกอบด้วยชายชาวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ชายชาวต่างชาติเหล่านี้มีน้อยมากที่จะพาสตรีที่เป็นชนเชื้อสายเดียวกันมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับตนด้วย ลักษณะพันทางของเมืองยุโรปนี้ ส่งเสริมให้กลุ่มชนชาติต่าง ๆ คบหากันทั้งโดยผ่านการจัดแจงทั้งอย่างเป็นและไม่เป็นทางการ ดังนั้น นครที่ชาวยุโรปควบคุมจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของพัฒนาการอย่างหนึ่ง ซึ่งแพร่กระจายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะนี้ สำหรับเอกชนผู้ประกอบการค้าชาวจีน อินเดียหรือชาวยุโรป การมีภรรยาเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีข้อได้เปรียบในสังคมเพราะการมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด ทำให้เกิดความไว้วางใจและเอื้ออำนวยความสะดวกทางการแลกเปลี่ยน ฝ่ายสตรีช่วยให้สามีชาวต่างชาติของตนมีโอกาส เข้าสู่สังคมของท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการค้าขาย ยิ่งกว่านั้น ตัวสตรีเหล่านี้เอง ก็มักมีส่วนเกี่ยวข้องในการเจรจาเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นที่เป็นที่ต้องการให้แก่สามีของตนอยู่เนือง ๆ

กระบวนการ “ทำให้” กลุ่มชนต่างชาติ “กลายเป็นคนพื้นถิ่น” เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากชนิดของกิจกรรมที่กลุ่มชนต่างชาติเหล่านี้กระทำอยู่ และเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลด้วย ชาวจีนและชาวอินเดีย เรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วว่า การไปหาซื้อผลิตผลที่แหล่งผลิต จะให้ผลกำไรมากกว่า ดังนั้น พวกเขาจึงถือเป็นแนวปฏิบัติ ที่จะเดินทางเข้าไปในชนบทอยู่บ่อย ๆ นโยบายของสเปนและดัตช์ที่ส่งเสริมกิจกรรมทางการเกษตรในหมู่ชาวจีน ยิ่งเกื้อหนุนให้ชาวจีนเพิ่มการติดต่อกับคนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นอีก เมื่อพวกสเปนให้ข้อเสนอว่า ชาวจีนที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ จะได้รับอนุญาตให้ไปอยู่นอกปาเรียนได้ ชาวจีนจำนวนมาก จึงเปลี่ยนศาสนา และไปตั้งรกรากอยู่ในบริเวณที่ใกล้กับมนิลา และใกล้กับหมู่บ้านในท้องถิ่นมากขึ้น ชาวจีนเหล่านี้ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี ประจำปีให้แก่สเปนเป็นระยะเวลาสิบปี และได้รับอนุญาตให้เดินทางได้อย่างเสรีในบริเวณตอนใน สมุดทะเบียนการทำพิธีรับศีลล้างบาป หรือแบ็ปติสม์จากโบสถ์บางแห่งในเขตที่มีคนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนของมนิลา เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดระบุว่า มีชายชาวจีนอายุระหว่างยี่สิบถึงสี่สิบปีจำนวนมาก เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ โดยใช้การเปลี่ยนศาสนานี้เป็นขั้นเตรียมการก่อนที่จะสมรสกับสตรีชาวฟิลิปปินส์ นับจากในราวค.ศ. 1629 เป็นต้นมา ในสมุดทะเบียนการทำพิธีรับศีลล้าง

บาปให้แก่เด็กแรกเกิดเริ่มปรากฏว่าเด็กที่ผ่านการทำพิธีเกือบทุกคน มีบิดาเป็นชาวจีนและมารดาเป็นชาวฟิลิปปินส์ เด็กทารกเหล่านี้ กอปรขึ้นเป็น*เมสติซาเจ* หรือชุมชนลูกครึ่งฟิลิปปินส์-จีน รุ่นแรก ที่ได้มีการก่อตั้งขึ้น เมื่อประชากรในมนิลาเพิ่มจำนวนขึ้น ชาวสเปน จีน และญี่ปุ่น ก็มาอาศัยอยู่ใน*อาร์รา บาเลส์* หรือชานเมืองของชนพื้นเมืองกันมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่เนือง ๆ ระหว่างกลุ่มชนนานาเชื้อชาติเหล่านี้กับชาวฟิลิปปินส์ในเบื้องปลายแล้ว นำไปสู่การสมรสข้ามเชื้อชาติและการปรากฏขึ้นของกลุ่มชนที่แตกต่างออกไปในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

ชาวยุโรปที่มาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทบมิได้กลับบ้านกันเลย และดังนั้น พวกเขาจึงกลายมาเป็นต้นกำเนิดที่สำคัญของชุมชนชาวเลือดผสมในนครใหญ่ที่ชาวยุโรปเป็นผู้ควบคุม เหล่านี้ แม้ว่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงจำนวนมาก จะพาสตรีของตนมายังเอเชียด้วย แต่คนเหล่านี้ นับเป็นกรณียกเว้น คนระดับทั่ว ๆ ไปคือ เอกชนผู้ประกอบการค้า เสมียนและผู้คัดลอกสำเนา ตลอดจนทหารสามัญได้รับค่าจ้างต่ำเกินกว่าจะหาเงินมาเป็นค่าเดินทางสำหรับสตรีชาวยุโรปได้ และดังนั้น พวกเขาจึงแสวงหาเพื่อนคู่ใจจากภายในชุมชนท้องถิ่น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ขัดขวางสตรีชาวยุโรปมิให้อพยพย้ายถิ่นมายังเอเชียด้วย ดินแดนโพ้นทะเลของโปรตุเกสนั้น ถือกันว่าเป็น “เขตชายขอบแห่งการพิชิต” และมีสตรีผิวขาวเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่หาญกล้าพอที่จะเสี่ยงเดินทางมายังซีกโลกด้านตะวันออก กรณีที่จะมีสตรีมากเกินกว่าสิบสองคน เดินทางมากับเรือจากยุโรป ที่ขนส่งผู้โดยสารระหว่าง 600 ถึง 800 คน จึงพบได้ยากมาก

เนื่องจากความยากลำบากในการหาสตรีผิวขาวมาช่วยสร้างหมู่บ้านโปรตุเกสในเอเชีย อัฟฟอนโซ เดอ อัลบูเคิร์ก จึงส่งเสริมให้ชาวโปรตุเกสสมรสกับสตรีชาวอินเดียที่มีกำเนิดอยู่ในเผ่าพันธุ์อารยันและเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แล้ว อัลบูเคิร์กเห็นว่าการสมรสเช่นนี้และทายาทจากการสมรสดังกล่าวเป็นพื้นฐานของประชากรที่ซื่อสัตย์ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานอย่างเรื้อรังของโปรตุเกสในดินแดนโพ้นทะเลของตนได้ นโยบายนี้ถูกประณามจากคนจำนวนมากทั้งในศาสนจักรและในรัฐบาล แต่ทหารสามัญและเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยตามสถานีโพ้นทะเลของโปรตุเกส ยินดีกับข้อวินิจฉัยเช่นนี้ บางคนยังเห็นว่าเคร่งครัดเกินไปด้วยซ้ำ คนที่เห็นเช่นนี้ ท้าทายคำชี้นำที่มีประกาศออกมา และสมรสกับสตรีท้องถิ่นโดยมิได้คำนึงถึงสถานภาพหรือกำเนิด คนที่สมรสในตะวันออกได้รับอนุญาตให้ลาออกจากราชการไปเป็น*คาซาโด* หรือคนแต่งงานแล้ว ปกติแล้ว พวก *คาซาโด* จะเข้าประกอบการค้าเพื่อหาเลี้ยงตนเอง และดังนั้นจึงกลายเป็นปรากฏการณ์สามัญตามเมืองท่าใหญ่ ๆ ที่จะมีบริเวณส่วนที่เป็นย่านที่อยู่อาศัยของ*คาซาโด* และภรรยาชาวเอเชียของพวกเขา กับลูกหลานที่เป็นชาวยูเรเชีย

*คาซาโด*มีแนวโน้มที่จะเข้าไปคลุกคลีอยู่กับสังคมของชนพื้นถิ่น โดยผ่านทางภรรยาชาวเอเชียของตน มากกว่าจะคลุกคลีกับสังคมของชนเชื้อชาติเดียวกันกับตน บุตรหลานของพวกเขา ได้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของมารดา โดยที่การเรียนรู้ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของฝ่ายบิดาจะอยู่ในระดับที่มีความสมบูรณ์น้อยกว่า กลุ่มชาวอินโด-โปรตุเกสเหล่านี้เองคือผู้ที่อำนวยความสะดวกให้แก่

การพาณิชย์ระหว่างประชากรชาวยุโรปและคนท้องถิ่น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวดัตช์พึ่งพาอาศัยกลุ่มชนเหล่านี้อย่างหนักหน่วง ในฐานะเป็นคนกลางและเป็นล่าม มีชาวดัตช์จำนวนมาก เลือกสตรีเชื้อสายอินโด-โปรตุเกสที่นับถือศาสนาคริสต์มาเป็นภรรยา เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด วัฒนธรรมเลือดผสมนี้ มีอยู่อย่างดกดื่นในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ รวมทั้งในเมืองท่าการค้าส่วนใหญ่อื่น ๆ ของเอเชีย

เมื่อบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ พยายามที่จะพาสตรีผิวขาวมายังเอเชีย พวกเขาก็ต้องเผชิญกับปัญหาเช่นเดียวกันกับโปรตุเกส ในปีแรก ๆ มีการส่งสตรีที่ยังไม่ได้แต่งงานและเด็กสาวจากสถานเลี้ยงเด็กกำพร้ามายังตะวันออก ในค.ศ. 1609 มีการส่งสตรีผิวขาวมาสักราวสามสิบหกคน ด้วยความหวังว่าจะเป็นการสร้างอาณานิคมถาวรของดัตช์ขึ้น อย่างไรก็ดี เป็นที่ปรากฏชัดในไม่ช้าว่า ผู้ที่เดินทางมานั้น มิใช่สตรีที่น่านับถือเช่นที่เจ้าหน้าที่ปกครองหวังจะให้อพยพย้ายถิ่นมา การทดลองส่งสตรีผิวขาวมายังภาคตะวันออกในระยะแรก ซึ่งไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจบีบบังคับให้บรรดาผู้อำนวยการของบริษัทต้องยอมรับว่า “การส่งสตรีชาวดัตช์มา ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ชายที่เตร็ดเตร่อยู่ตามท้องถนน และเป็นการสิ้นเปลืองและสร้างความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของบริษัท”[10] เมื่อถึงค.ศ. 1652 ดัตช์กำหนดนโยบายให้จำกัดการอพยพย้ายถิ่นของสตรีผิวขาว นโยบายนี้มีผลบังคับใช้ต่อมาอีก 200 ปี

ดังนั้น บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ จึงถูกบังคับให้ต้องใช้แนวปฏิบัติเช่นเดียวกับที่โปรตุเกสเคยทำมาก่อน คือสร้างกลุ่มบุคคลที่ซื่อสัตย์ขึ้นจากทายาทที่เกิดจากการสมรสระหว่างชายชาวดัตช์และสตรีเอเชีย ชาวดัตช์เหล่านี้ เป็นทหารและเจ้าหน้าที่ของบริษัท ซึ่งทำหน้าที่ที่ต้องเดินทางมาเป็นเวลาห้าปีแล้ว และประสงค์จะอยู่ในซีกโลกตะวันออกต่อไป ชาวเมืองที่มีเสรีเหล่านี้ จะได้รับอนุญาตให้อยู่ในเอเชียต่อไปได้ ต่อเมื่อได้ให้สัตย์สาบานแล้วว่าจะซื่อสัตย์และปฏิบัติตามกฎของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ และยอมตกลงว่าจะดำเนินธุรกิจเฉพาะที่ได้รับความเห็นชอบจากบริษัทแล้วเท่านั้น ในค.ศ. 1617 *เฮียเรน 17* มีบัญชาออกมาว่า ชาวเมืองเสรีจะสมรสได้ก็เฉพาะเมื่อได้รับอนุญาตจากบริษัทแล้ว และสมรสได้เฉพาะกับสตรีชาวเอเชียหรือยูเรเชียเท่านั้น พวกเขาจะได้รับอนุญาตด้วยเงื่อนไขที่ว่า สตรีเหล่านี้ ต้องเป็นคริสเตียนเสียก่อน และบุตรธิดาและทาสของพวกเขา จะต้องได้รับการอบรมให้เป็น คริสเตียนอย่าง “เท่าที่จะเป็นไปได้” เมื่อแรกนั้น มีเฉพาะมาลุกุเท่านั้น ที่เปิดรับชาวเมืองเสรีกับครอบครัว ให้เข้ามาอยู่ แต่ต่อมาภายหลัง พวกเขาได้รับอนุญาตให้ไปอยู่ที่ปัตตาเวีย เมละกาและสถานที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง ในค.ศ. 1639 ทางบริษัทสั่งห้ามพวกเขามิให้กลับไปยังยุโรป ขณะที่ยังอยู่ในสภาพสมรส ทั้งนี้เพื่อกันให้ชาวเมืองเสรีเหล่านี้ยังคงอยู่ในเอเชีย และปฏิบัติตามความมุ่งหมายแต่ดั้งเดิมของการก่อตั้งอาณานิคม แนวปฏิบัติที่กระทำคือการเตรียมการให้บุตรชายให้เป็นสมาชิกของ

---

[10] Leonard Blussé, “Batavia, 1619-1740: The Rise and Fall of a Chinese Colonial Town,” JSEAS, 12, 1 (1981) 166; Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia***, Madison, 1983, 9, 12.

สังคมดัตช์ในเอเชียหรือในยุโรป ส่วนบุตรสาวจะตระเตรียมพร้อมสำหรับชีวิตการเป็นภริยาของเจ้าหน้าที่ในเอเชีย ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเสริมความตั้งใจของนโยบายของบริษัทที่จะกันสตรียูเรเชียให้คงอยู่ในเอเชียต่อไป

ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่สตรีและบุตรธิดาของพวกเธอที่อยู่ในสังคมที่เป็นอาณานิคมของดัตช์ แสดงออกซึ่งลักษณะนิสัยในแบบพื้นเมืองเดิมของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่หลายประการ แม้แต่สตรีดัตช์ผิวขาวที่มีอยู่น้อยมากในปัตตาเวีย ทว่าเกิดและเติบโตในซีกโลกตะวันออก ก็ยังพอใจที่จะพูดภาษาโปรตุเกสในรูปแบบภาษาลูกผสม (ครีโอล) เช่นที่คนพื้นถิ่นพูดกัน มากกว่าจะพูดภาษาดัตช์ ซึ่งก็มักพูดได้แต่เพียงกระท่อนกระแท่นเท่านั้น เนื่องจากมีทหารดัตช์จำนวนมากกับพ่อค้าชาวดัตช์อีกหลายคนก็สมรสกับสตรีชาวอินโด-โปรตุเกสเช่นกัน วัฒนธรรมอันแผกพิเศษนี้ จึงยังคงสืบเนื่องต่อมาในหมู่บ้านชาวดัตช์ นักสังเกตการณ์ชาวดัตช์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดคนหนึ่ง กล่าววิจารณ์สตรีที่สมรสแล้วในปัตตาเวีย อย่างมิได้แยกแยะว่าชาวเอเชีย ยูเรเชียหรือยุโรปมีความแตกต่างกันระหว่างกันในเรื่องพฤติกรรม เครื่องแต่งกายและกริยาท่าทาง

> สตรีเหล่านี้ รับเอานิสัยของคนในซีกโลกตะวันออกมาใช้ – หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ยังคงรักษานิสัยนี้เอาไว้ ได้แก่นิสัยนั่งยอง ๆ บนพื้น แทนที่จะนั่งบนเก้าอี้ และรับประทานแกงโดยใช้นิ้วมือ แทนที่จะใช้ช้อนหรือส้อม สตรีเหล่านี้พูดภาษาดัตช์แต่เพียงเล็กน้อยหรือไม่พูดเลยในหมู่พวกตน และพูดแต่เฉพาะภาษาโปรตุเกสในรูปแบบภาษาลูกผสมครีโอลโปรตุเกสชั้นต่ำเท่านั้น....เมื่อไรก็ตามที่สตรีเหล่านี้ไปโบสถ์หรือปรากฏตัวในที่สาธารณะ พวกหล่อนก็ประดับประดาด้วยไหม แพรและอัญมณี โดยมีพวกทาสตามมาเป็นขบวน แต่เวลาอยู่ที่บ้านพวกหล่อนก็นั่งยอง ๆ เกะกะอยู่ทั่วไป โดยสวมใส่แต่เครื่องแต่งกายชั้นใน หรือสวมชุดชั้นในที่โปร่งที่สุด[11]

เวลาอยู่ที่บ้าน สตรีเหล่านี้ ประพฤติปฏิบัติในแบบชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เมื่ออยู่ในที่สาธารณะก็พยายามที่จะแต่งกายและวางท่าอย่างชาวยุโรป

เด็กที่เกิดจากชายต่างชาติและสตรีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิใช่ปรากฏการณ์ใหม่ในภูมิภาคนี้ ขนาดและความโดดเด่นของกลุ่มลูกผสมดังกล่าวของช่วงระยะเวลานี้ต่างหากที่เป็นเรื่องที่น่าสังเกต การมีชุมชนชายชาวจีนและชาวยุโรปขนาดใหญ่ ๆ ตั้งอยู่ท่ามกลางสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ย่อมส่งเสริมให้เกิดการสมรสข้ามเชื้อชาติ อย่างไรก็ดีสิ่งที่ต่างจากในอดีตคือ เด็กที่เกิดจากการสมรสดังกล่าว มิได้ถูกกลืนเข้าไปในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยอัตโนมัติอีกต่อไปแล้ว โดยเฉพาะ

---

[11] ผู้ที่กล่าววิจารณ์เช่นนี้ คือนิโคลาส เดอ กราฟ (Nicholas de Graaff) ถ้อยคำของเขาถูกนำมาถ่ายทอดไว้โดย C.R. Boxer,ใน *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*, London, 1965, 225.

อย่างยิ่ง ในกรณีที่ฝ่ายบิดาเป็นพ่อค้าหรือเจ้าหน้าที่ชาวต่างชาติที่มีความสำคัญ ในยุคสมัยนี้ ฝ่ายบิดามีทางเลือกที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาของตนในชุมชนของตนเองได้ ทว่าที่บ่อยที่สุดนั้น คือการเลือกเลี้ยงดูบุตรชายอยู่ในชุมชนของตนเอง ในแง่สังคมนั้น เด็กลูกผสมเหล่านี้ อยู่ระหว่างวัฒนธรรมของบิดาชาวต่างชาติกับวัฒนธรรมของมารดาชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตน แต่พวกเขาจะมิได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะโดยสังคมฝ่ายใด กระนั้น การที่ลูกผสมเหล่านี้ ปรากฏอยู่กึ่งกลางทางระหว่างสังคมทั้งสอง ทำให้พวกเขาเป็นสื่อกลางอย่างดีเยี่ยมระหว่างสองสังคม ทั้งในด้านการค้า การทูตและการส่งผ่านความคิดระหว่างสองวัฒนธรรม ชุมชนลูกผสมที่มีความโดดเด่นและประสบความสำเร็จในบทบาทนี้มากที่สุด คือชุมชนลูกผสมที่อยู่ในนครใหญ่ ๆ ดังเช่นเมละกา มนิลาและปัตตาเวีย

นอกเหนือจากพวกทาสแล้ว ผู้ที่อยู่ในขั้นที่ต่ำที่สุดบนบันไดทางสังคมและเศรษฐกิจในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ ได้แก่คนท้องถิ่น ในค.ศ. 1609 มีชาวฟิลิปปินส์พื้นเมืองอาศัยอยู่ตามชานเมืองของมนิลาประมาณ 12,000 คน คนมากมายในจำนวนนี้ ทำงานเป็นช่างฝีมือ พ่อค้ารายย่อย คนปลูกพืชผักไปขายที่ตลาด คนรับใช้ตามบ้าน ทหารและกรรมกรรับจ้างในเมือง ในสาส์นที่มีไปถวายกษัตริย์สเปนในค.ศ. 1729 อาร์คบิชอปแห่งมนิลาได้เขียนไว้ว่า “เราพบคนมากมายในประเทศนี้ ที่มีทักษะเชี่ยวชาญและสามารถประกอบการงานต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง และเป็นผู้ที่สามารถจัดหาสิ่งของที่จำเป็นทุกอย่างให้เราได้ ทว่าพวกเขาจะไม่มีวันทำได้ ตราบที่ยังมีชาวจีนอยู่มากมายเช่นนี้” [12] แม้ว่าอาร์คบิชอปจะสนับสนุนให้คนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในชีวิตของมนิลามากยิ่งขึ้น แต่ท่านก็ไม่สามารถขุดรากถอนโคนผลประโยชน์ที่ชาวจีน-สเปนมีฝังแน่นอยู่กับการรักษาสภาพที่เป็นอยู่เช่นนี้เอาไว้

ในปัตตาเวีย มีชาวชวาหรือชาวซุนดาอาศัยอยู่ภายในกำแพงเมืองค่อนข้างน้อย จากการนับจำนวนประชากรในค.ศ. 1673 พบว่า มีชาวดัตช์อยู่ 2024 คน ชาวยูเรเชีย 726 คน ชาวจีน 2747 คน *มาร์ดิจเกอร์* (ทหารอินโดนีเซียเสรีที่พูดภาษาโปรตุเกส) 5362 คน ชาวมัวร์ (มุสลิมอินเดีย) และชาวชวา 1339 คน ชาวมาเลย์ 611 คน ชาวบาหลี 981 คน กับทาส 13, 278 คน รวมทั้งสิ้น 27,068 คน[13] ในบางโอกาส บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ และชาวจีน จะเกณฑ์ทั้งชาวชวาและชาวซุนดาโดยผ่านทางเจ้านายในท้องถิ่นของพวกเขา ให้มาทำงานตามฤดูกาลในไร่อ้อยที่ตั้งอยู่รอบ ๆ ปัตตาเวีย หรือทำงานในโครงการก่อสร้างสาธารณะในนคร ทว่าดังที่ตัวเลขจำนวนประชากรชี้ให้เห็น ผู้ที่ทำงานใช้แรงกายส่วนใหญ่ในเมืองนี้ ได้แก่พวกทาสที่นำมาจากส่วนต่าง ๆ ของหมู่เกาะ และจากสถานีการค้าของดัตช์ในที่อื่น ๆ ในเอเชีย

---

[12] Maria Lourdes Diaz-Trechuelo, “The Role of the Chinese in the Philippine Domestic Economy” in F. Alfonso, ed., ***Chinese in the Philippines***, Manila, 1966, I. 177, 181.

[13] Susan Abeyasekere, ***Jakarta: A History***, Singapore, 1987, 19.

ประชากรชาวมาเลย์ในเมละกา อาศัยอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางตอนใต้ของป้อม และตามริมฝั่งแม่น้ำ ภายใต้ผู้นำของตน หน้าที่ที่เป็นหลักสำคัญของพวกเขา ดูเหมือนจะเป็นการจัดหาข้าว ผลไม้ ผักและปลา มาป้อนให้กับนคร ทว่าคนเหล่านี้ได้รับการว่าจ้างให้มาเป็นช่างฝีมือและกรรมกรสามัญตามอู่ต่อเรือ สำนักงานตัวแทนและองค์กรทางด้านศาสนาและพลเรือนต่าง ๆ ในเมละกา

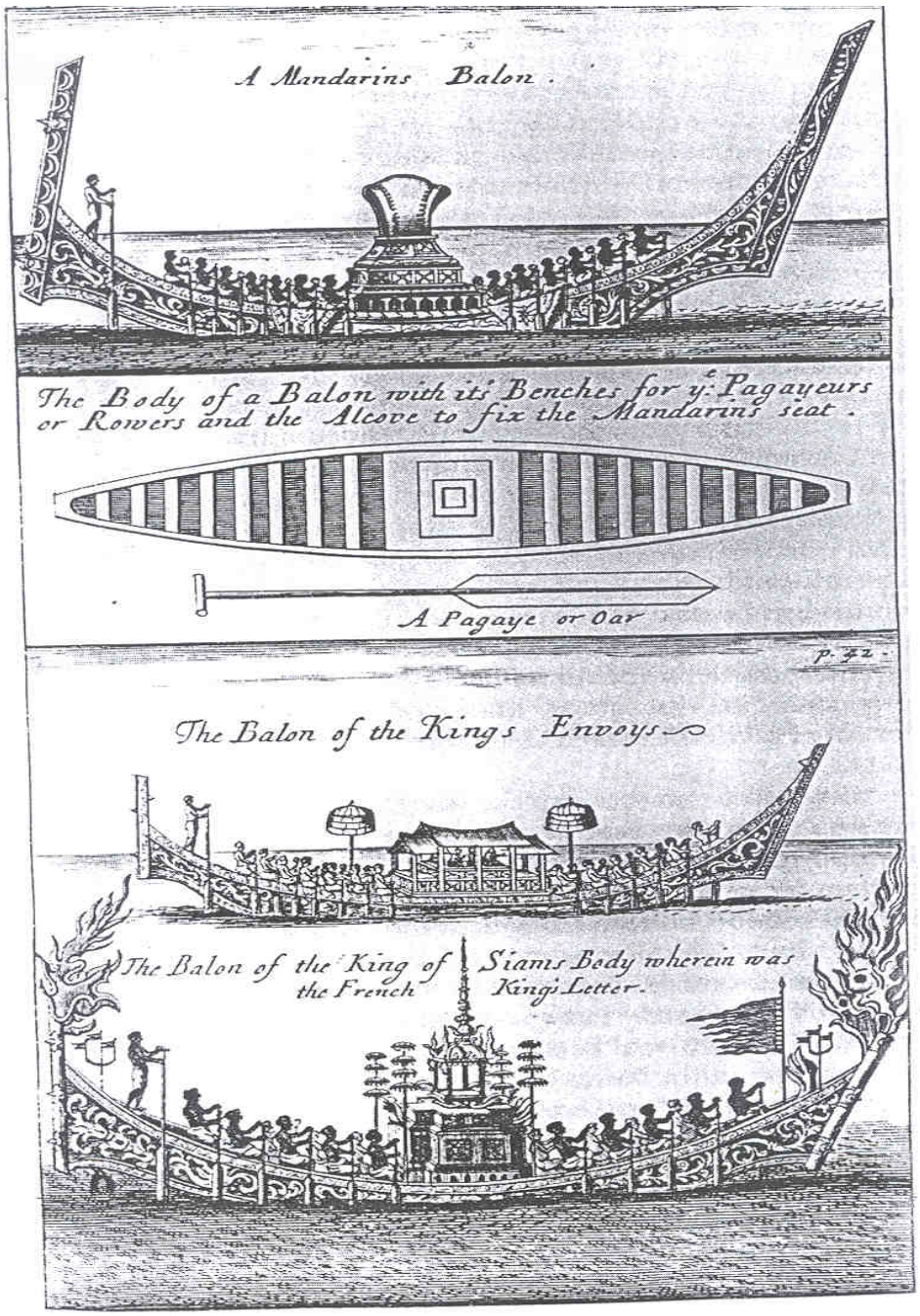
แม้ว่าคนท้องถิ่นในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ จะมีบทบาทจำกัด แต่ปฏิสัมพันธ์ที่พวกเขามีอย่างเป็นกิจวัตรประจำวันกับกลุ่มชาวต่างชาติ ทำให้พวกเขาได้รับรู้ความคิดใหม่ ๆ มากมาย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเมินสิ่งของและเทคนิคของต่างชาติ โดยวิธีสังเกตโดยตรงและการไต่ถามอย่างกระตือรือร้น จากนั้นพวกเขาจะเลือกเฟ้นแต่สิ่งที่มีประโยชน์มากที่สุดและใช้งานในเชิงปฏิบัติได้เหมาะสมแก่วัตถุประสงค์ของตนเองมากที่สุด จุดยืนที่เน้นในด้านปฏิบัติเช่นนี้ ได้รับการหล่อเลี้ยงมาเป็นเวลานับร้อย ๆ ปีที่พวกเขาประสบกับอิทธิพลจากภายนอก และเป็นจุดยืนที่ประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาแล้วในอดีต จุดยืนเช่นนี้ เป็นทัศนคติที่พวกเขานำมาใช้อีกครั้งในช่วงระหว่างค.ศ. 1500-1800 นี้ ความคิดใหม่บางอย่างที่รับเข้ามาและส่งผลสืบเนื่องไปไกลมากที่สุด คือความคิดด้านการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน ความคิดเหล่านี้เป็นพัฒนาการด้านเทคโนโลยีซึ่งมีนัยอย่างสำคัญ ไปถึงอนาคตของการค้าทางไกลและของการทำสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เทคโนโลยีการต่อเรือ : เรือบรรทุกสินค้าและเรือรบ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อกับชาวอาหรับ อินเดียและชาวจีนมาเป็นเวลานาน ส่วนมากแล้วเป็นการติดต่อกันทางทะเลเป็นหลัก ดังนั้น จึงย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องมีการถ่ายทอดความคิดและเทคนิคเรื่องการเดินเรือกันอย่างมากทีเดียว อย่างไรก็ดี ที่ต้องกล่าวเน้นไว้ก็คือ หลักฐานเกี่ยวกับเทคนิคการต่อเรือในสมัยก่อนค.ศ. 1800 นั้น มีไม่มาก เนื่องจากไม่มีการเขียนผังของช่างต่อเรือเพื่อเป็นบันทึกเก็บไว้ และโบราณคดีเกี่ยวกับเรือที่อับปาง ก็เพิ่งจะเริ่มมีขึ้น การขาดแคลนหลักฐานทางด้านโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่เชื่อถือได้ ทำให้เป็นการยากที่จะระบุถึงระดับของปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างขนบประเพณีการต่อเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับของคู่ค้าหลักในมหาสมุทรอินเดียและในจีน ทว่าในขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเรื่องเทคโนโลยีการต่อเรือกับคู่ค้าหลักนั้น ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีพัฒนาการบางอย่างของเรือเกิดขึ้นซึ่งเป็นการตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นนี้

เท่าที่เป็นที่ทราบกัน ขนบประเพณีการต่อเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ วิวัฒนาการขึ้นมาจากเรือขุดขนาดเล็ก เมื่อเวลาผ่านไป ก็ค่อย ๆ มีการใช้ไม้กระดานมัดด้วยวัสดุที่ได้จากพืชมาทำให้ด้านข้างของโครงเรือทั้งสองด้าน สูงขึ้นมาทีละน้อย ๆ เรือแผ่นที่ใช้ไม้กระดานที่เลื่อยขึ้นเหล่านี้ ใช้เทคนิคการรั้งรัดด้วยหมุด นั่นคือการเจือนแผ่นกระดานออกจนกระทั่งปรากฏ

ชิ้นส่วนไม้ หรือหมุด ยื่นออกมาจากด้านข้างตอนใน จากนั้นก็เจาะรูในหมุดเพื่อรับเชือกผูกซึ่งจะยึดไม้กระดานเข้ากับโครงของลำเรือ เรือแบบนี้ มีเฉพาะในเอเชีย ทว่าคล้ายคลึงกับเรือสแกนดิเนเวียยุคต้น เรือชนิดนี้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากจะมีหัวและหางของสัตว์หรือเศียรนาคชนิดที่ถอดออกได้อยู่ตรงหัวเรือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของงูศักดิ์สิทธิ์ซึ่งค้ำประกันความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน การใช้เรือดังกล่าวในกิจการสงคราม เกี่ยวพันกับพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการหลั่งโลหิต เป็นแง่มุมที่สำคัญในการนำอิทธิฤทธิ์แห่งการเจริญพันธุ์ของเทพให้แผ่ซึมซาบเข้าไปในดิน

ภาพ 1.2 เรือยาวสามแบบจากสยาม ในที่นี้ใช้สำหรับงานพิธี เรือที่ใช้สำหรับทำสงครามก็คล้ายคลึงกับเรือพวกนี้เช่นกัน ทว่ามีโล่ปกป้องด้านข้างเอาไว้ ขอให้สังเกตการใช้เศียรนาคที่หัวเรือ

จาก Simon de la Loubère, ***The Kingdom of Siam***, London, 1693, reprinted Kuala Lumpur, 1969, opp. p. 40; reproduced courtesy Oxford University Press, Kuala Lumpur, Oxford in Asia Historical Reprints.

เรือที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกแบบหนึ่ง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากเรือขุดชนิดพื้นฐาน คือเรือชนิดที่มีโครงไม้ยื่นออกมานอกลำเรือ เรือชนิดนี้ในมาลุกุรู้จักกันในชื่อว่า *โกรา-โกรา* และชื่อ*จาราเงา* ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ คำบรรยายที่เก่าแก่ที่สุดสำนวนหนึ่ง ที่กล่าวถึงเรือดังกล่าวอย่างละเอียด ได้มาจากทางตอนเหนือของมาลุกุในค.ศ. 1537 คำบรรยายนี้ระบุว่า เรือดังกล่าวนี้ ตรงกลางเป็นรูปไข่ ส่วนปลายทั้งสองด้าน ลาดขึ้น เรือแบบนี้ สามารถแล่นไปได้ ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ไม่มีการใช้ตะปูหรือหมันยาเรือ หากแต่ใช้เส้นใยที่มีลักษณะคล้ายขนม้าสีดำ *(กามุโต)* ที่ได้จากต้นอาเรง (*Arenga*, Labill.) หรือต้นสาคู (*Metroxylon*, Rottb.) อย่างใดอย่างหนึ่ง มารัดบริเวณกระดูกงูกลางเรือ โครงเรือและท่อนไม้ที่หัวและที่ท้ายเรือ มีการเจาะรูเล็ก ๆ สำหรับร้อยเชือก จากนั้น ก็เอาเชือกพวกนี้มาผูกเข้าด้วยกันกับตัวยึดที่อยู่ข้างใน ไม้กระดานตามแนวขอบจะใช้หมุดไม้ต่อเข้าด้วยกัน แล้วอุดด้วยใยจากต้นบารุ (*baru* หรือที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Hibiscus Tiliceus)* ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดัตช์ตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันในบันดา ซึ่งที่บันดานี้จะ ใช้ใยจากเปลือกมะพร้าวอุดตามตะเข็บเรือและใช้ปูนขาวผสมแต้มตามรอยต่อ

จากตัวเรือมีที่นั่ง หรือคานตามแนวขวางประมาณ 10-12 แถว ยื่นต่อออกไปนอกตัวเรือทั้งสองด้าน แต่ละด้านมีความยาวระหว่างสองถึงเก้าเมตร ขึ้นอยู่กับขนาดของเรือ ที่คานเหล่านี้ มีทุ่นติดอยู่สองหรือสามแถว สำหรับเป็นที่ให้ฝีพายส่วนเพิ่มได้นั่ง ที่ปลายสุดของคานขวาง เป็นง่ามไม้ ซึ่งผูกติดอยู่กับเสาไม้ไผ่ที่ใหญ่กว่าและหนากว่า สำหรับประคองไม่ให้เรือเอียง บนคานของส่วนต่อที่ยื่นออกมาจากตัวเรือ มีการสร้างบริเวณยกพื้น ทำจากไม้ไผ่ผ่าซีก โดยมีฝาผนังกับหลังคาทำด้วยวัสดุในท้องถิ่น ยกพื้นนี้ สามารถขยายให้ใหญ่ขึ้นเพื่อขนผู้โดยสารและสินค้าให้มากขึ้นได้ ส่วนหัวของเรือแบบนี้ ก็เช่นเดียวกับเรือยาว คือมีคอและหัวงูชนิดถอดได้ กับเขากวาง ตั้งอยู่ข้างบน ในหมู่เรือแบบที่มีคานยื่นออกมานี้แบบที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ได้แก่เรือ *ซอนคา* ของมาลุกุเหนือ ซึ่งสามารถบรรทุกฝีพายได้สี่แถวในแต่ละฟาก ซึ่งประกอบด้วยฝีพายจำนวนฟากละห้าสิบคน ส่วนบนยกพื้นในเรือ บรรทุกฝีพายได้อีก 100 คน

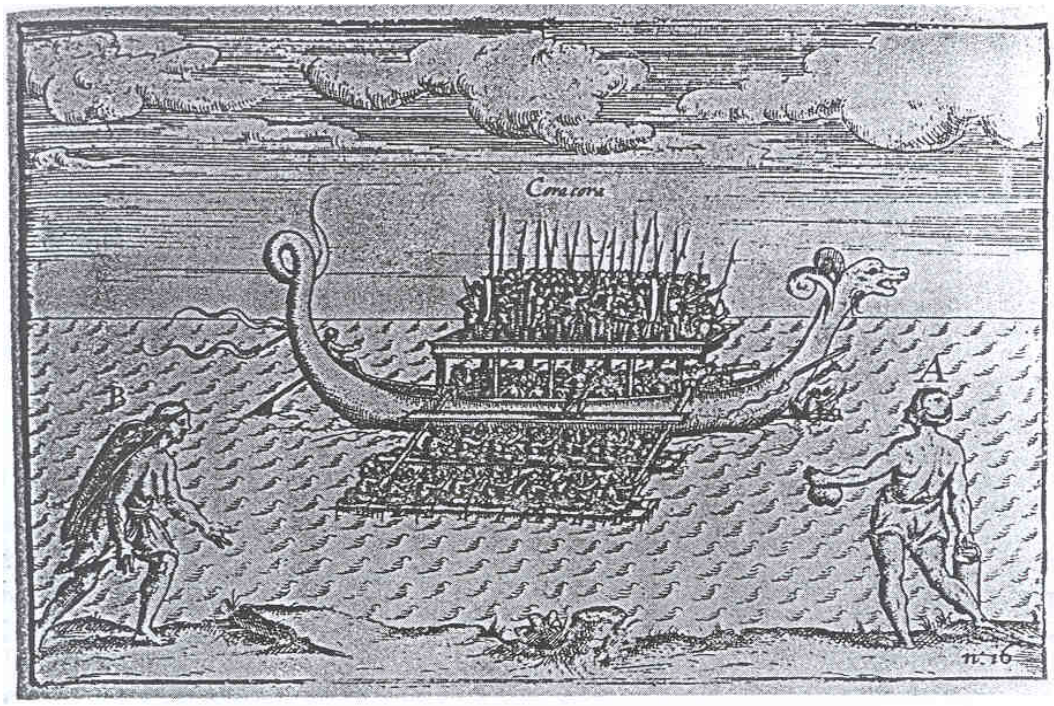
เรือที่มีคานยื่นออกมาจากตัวเรือนี้ มีแบบที่แตกต่างกันออกไปอยู่บ้าง บางคนชอบชนิดที่มีคานยื่นทางเดียว เนื่องจากใช้งานในทะเลหลวงได้ดีกว่า แต่อาจเป็นได้ว่าคานยื่นทางเดียวคงจะมีประโยชน์ในทางปฏิบัติ เช่นทำให้ทอดแหจับปลาได้สะดวกขึ้นเป็นต้น อีกแบบหนึ่งคือการใช้เรืออีกลำหนึ่งมาแทนส่วนที่ยื่นออกไป เรือคู่ขนาดใหญ่เหล่านี้รวมทั้งเรือที่มีส่วนยื่นออกมาข้างเดียว พร้อมยกพื้นขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเหนือตัวลำเรือโดยใช้ใบเรือประกอบขึ้นนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเมื่อชาวยุโรปเข้า

มายังคงมีใช้กันอยู่ พัฒนาการที่แยกต่างหากในขนบประเพณีการต่อเรือ คือแพ ซึ่งเป็นวิธีหลักในการขนส่งสินค้าและผู้โดยสารตามแม่น้ำสายต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เคียงคู่กันไปกับเรือขุด

เมื่อดัตช์มาถึงท่าเรือที่วุ่นวายของบันเตนเป็นครั้งแรกในช่วงใกล้จะสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น พวกเขาสังเกตเห็นเรือหลายชนิด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคนี้ ชนิดแรกคือ *เปราหุ* ซึ่งเป็นชื่อที่โดยทั่วไปแล้ว ใช้เรียกเรือขนาดเล็กที่ไม่มีชั้นดาดฟ้า ที่บันเตนนั้นเรือ *เปราหุ*มีโครงสร้างคล้ายบ้านที่สร้างอยู่เหนือส่วนหนึ่งของตัวลำเรือ เพื่อใช้เป็นเพิงที่พัก นอกจากนี้ยังมีเสากระโดงหลักขนาดใหญ่กับเสากระโดงหน้าและดาดฟ้าสำหรับเก็บของ ทำด้วยไม้ไผ่ ใบเรือทำจากการนำปาล์มหรือหวายมาทอเป็นแผ่น และบางครั้ง ถึงกับทอด้วยใบปาล์มด้วยซ้ำ ด้านหน้าของ*เปราหุ* จะมีคนนั่งอยู่ราวหกคน และจะทำหน้าที่พายเมื่อจำเป็น ส่วนอีกสองคนจะยังคงอยู่ทางด้านหลังเพื่อคุมหางเสือสองอันที่ตั้งอยู่ข้างเรือข้างละอัน นอกจากนี้ ตรงกลาง*เปราหุ* ยังมีหางเสือทำจากไม้ไผ่อยู่ข้างใต้อีกอันหนึ่ง ซึ่งใช้เชือกกำกับไว้ให้อยู่กับที่ มีเรืออีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า *กาตูร* ซึ่งสร้างความประทับใจให้แก่ชาวดัตช์ในเรื่องความเร็ว เรือแบบนี้ เป็นเรือขุดแบบง่าย ๆ มีกระดูกงูทรงกลม หัวเรือแหลม และมีส่วนที่ยื่นออกไปนอกลำเรือทั้งสองข้าง เรือชนิดนี้ มีใบเรือขนาดใหญ่เสียจนพวกดัตช์รู้สึกอัศจรรย์ใจที่เรือไม่พลิกคว่ำไปกับสายลม นอกจากนี้ยังมีเรือสินค้าที่เรียกว่า*ชอง* ซึ่งมีเสายื่นออกไปทางหัวเรือสำหรับผูกเชือกรั้งเสากระโดง และในบางกรณี ก็มีเสาเป็นรูปง่าม ซึ่งรวมทั้งเสากระโดงหลักกับเสากระโดงด้านหน้าด้วย ตลอดความยาวของเรือ*ชอง* มีดาดฟ้าชั้นบนที่ปิดมิดชิด ส่วนหนึ่งของบริเวณนี้ เป็นห้องพิเศษสำหรับกัปตันเรือ ข้างล่างส่วนดาดฟ้าหลัก มีบริเวณที่แบ่งเป็นส่วน ๆ สำหรับใช้จัดเก็บสินค้า โดยมีทางเข้าออกผ่านทางช่องสองช่องในแต่ละด้านของเรือ สมรรถนะในการขนสินค้าของเรือ*ชอง*ที่ใหญ่ที่สุดที่พวกดัตช์เห็นในบันเตนนั้น ประเมินว่า ไม่เกินสี่สิบตัน ทว่าพวกเขากล่าววิจารณ์ว่า เรือ*ชอง*แบบที่มาจากจีนและพะโค มีขนาดใหญ่กว่านี้มาก

*ชอง*เป็นเรือบรรทุกสินค้าโดยเฉพาะ ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นแบบที่ดัดแปลงต่อมาจากเรือสำหรับใช้เดินทางไกลรุ่นก่อนหน้านี้ ซึ่งชาวจีนเรียกว่า *กุนลุน โบ* มีรายงานว่า เรือดังกล่าวนี้ เป็นเรือที่ใช้กันเป็นหลัก ในการขนสินค้าแปลก ๆ ไปยังจีน นอกจากนี้ยังใช้ในการค้าโดยตรงกับอินเดียด้วย บันทึกของจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สามและแปด ประกอบกับการขุดค้นซากเรือสองลำที่พบในจีน -- โดยเรือที่ค้นพบนี้มีอยู่ลำหนึ่งเป็นเรือเก่าอยู่ในราวค.ศ. 1271 – ช่วยให้สามารถประมวลลักษณะของเรือ*กุนลุน โบ*ขึ้นมาได้ดังนี้คือ ปกติแล้ว เรือมีขนาดความยาวอยู่ในราวห้าสิบเมตรมีสมรรถนะในการบรรทุกผู้โดยสารได้ 500-1000คน และสัมภาระได้ 250-1000 ตัน ไม่มีการใช้เหล็กในการยึด ตัวลำเรือเป็นรูปตัววี. (V) มีกระดูกงู ส่วนหัวเรือและท้ายเรือซึ่งโดยหลักแล้ว สมมาตรกัน มีปลายแหลม แผ่นไม้ขนาบข้างเรือกับวงกบ เชื่อมต่อกันด้วยหมุดไม้ มีการใช้ไม้กระดานซ้อนกันหลายชั้น ภายในลำเรือ ไม่มีการกั้นฝาแบ่งสัดส่วนพื้นที่ หางเสือคู่ ตั้งอยู่ที่บริเวณกราบเรือ เสากระโดงติดตั้งพร้อมใบเรือหลายเสาหลายใบ และไม่มีส่วนที่ต่อยื่นออกไปนอกตัวลำเรือ ภาพสลักตามอนุสรณ์สถานในเอเชีย

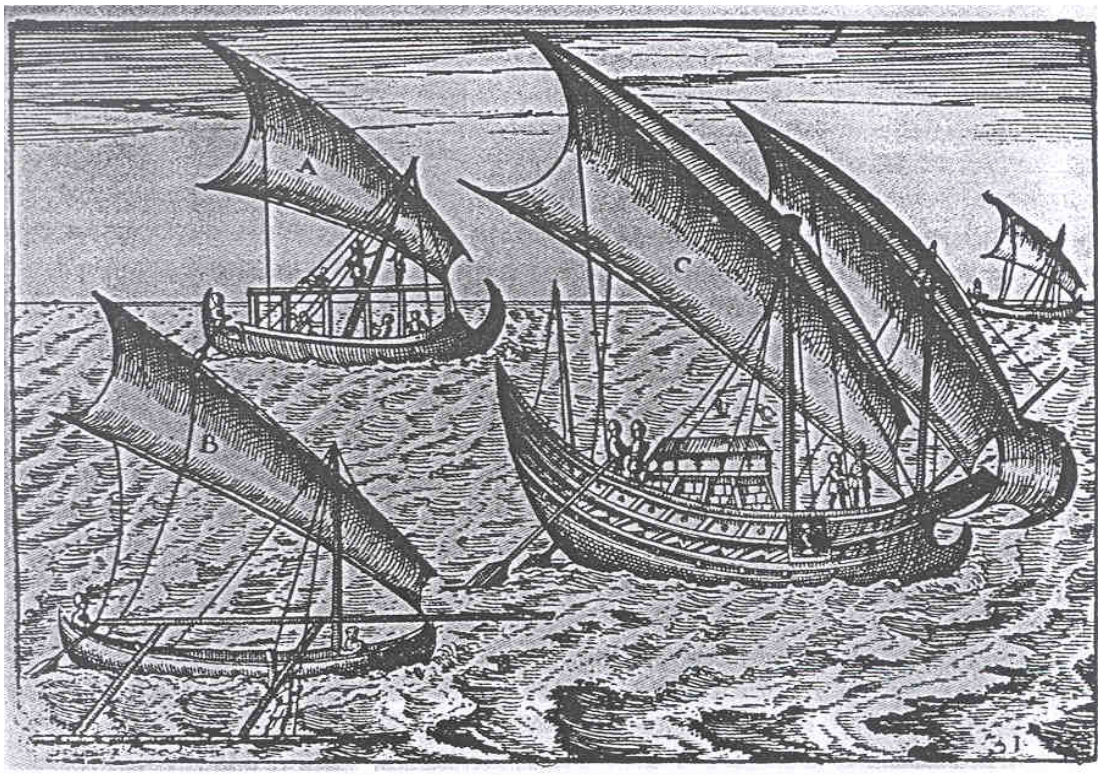
ตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ แสดงให้เห็นลักษณะเรือของท้องถิ่น ซึ่งมี
เสากระโดงสองหรือสามขา มีหางเสืออยู่ที่กราบเรือ ใบเรือเอียงลาดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กับใบเรือเสริมและส่วนที่ต่อยื่นออกมานอกตัวลำเรือ รูปลักษณ์ของเรือในหลักฐานข้อมูลของจีนและของเอเชีย

ภาพ 1.3 เรือ *ซอนคา*หรือ*โกราโกรา* ในภาพแสดงให้เห็นส่วนที่ยื่นออกมาจากตัวเรือทั้งสองด้าน แต่ละด้านบรรทุกผีพายได้สี่แถว เพิงที่อยู่ในตัวเรือมีฝีพายประจำอยู่อีกส่วนหนึ่ง และใช้เป็นที่นั่งของบุคคลสำคัญ ดาดฟ้าเหนือเพิงเป็นที่ของพลรบ ด้านหน้าของตัวเรือมีปืนติดตั้งให้เห็นอย่างเด่นชัด สามารถหมุนได้รอบทิศทาง ส่วนหัวของเรือเป็นรูปเศียรนาค

จาก I Commelin, ***Begin ende Voortgang*** "Eerste Schip – vared der Hallanders," Amsterdam, 1646, I. Opp.p 22; facsimile Uitgaven Nederland N.V. in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ตะวันออกเฉียงใต้ มีคำบรรยายแตกต่างกัน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า หลักฐานของจีนนั้น อ้างถึงเรือบรรทุกสินค้าทางไกล ขณะที่หลักฐานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บรรยายถึงเรือที่คุ้นกันในท้องถิ่นมากกว่า มิได้หมายถึงเรือสำหรับใช้ในทะเลหลวง

ภาพ 1.4 **ก.**เรือ*เปราหุ*แบบหนึ่งจากบันเตน มีเสื่อเป็นใบเรือ และมีเพิงที่พัก **ข.** เรือเล็กจากบันเตนชนิดที่มีคานไม้ยื่นออกมาจากตัวลำเรือ เรือเช่นนี้ เป็นที่รู้จักกันในนาม*กาตูร (Katur)* ใบเรือมีขนาดใหญ่จนพวกดัตช์อัศจรรย์ใจที่มันไม่พลิกคว่ำไปกับแรงลม **ค.** เรือ*ชอง*ของบันเตน แสดงให้เห็นช่องเปิดที่ชั้นล่าง ซึ่งเป็นที่สำหรับใช้เก็บสินค้า

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****,** "Eerste Schip-vaerd der Hollanders," Amsterdam, 1646, I. opp. p. 78; fasimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam: N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ทุกลักษณะที่มีอยู่ในเรือ*คุนลุน โบ* ล้วนมีอยู่ในเรือ*ชอง* แหล่งข้อมูลของโปรตุเกสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เรียกว่าเรียกเรือชนิดนี้ว่า *จังโก* ชาวโปรตุเกสบรรยายถึงเรือ*ชอง*ว่ามีขนาดใหญ่กว่าเรือโปรตุเกส (ซึ่งมีระวางบรรทุก 300 ถึง 400 ตัน) มีความสูงมาก และหุ้มกันไว้ด้วยไม้กระดานสี่ชั้น ทำให้กระสุนปืนของโปรตุเกสทะลวงเข้าไปไม่ได้ รายงานอื่น ๆ จากสมัยเดียวกันนี้ระบุว่า เรือ*ชอง*มีระวางบรรทุกถัวเฉลี่ย 400 ถึง 500 ตัน ไม่ใช้เหล็ก ขอบไม้กระดานที่ลำตัวเรือยึดติดต่อเข้าด้วยกันโดยใช้หมุดไม้สอดเข้าไปในตะเข็บ และมีการหุ้มด้านนอกไว้หลายชั้น หางเสือสองอันติดตั้งอยู่ทางด้านข้าง และมีเสากระโดงหลายเสา เสากระโดงเหล่านี้ ปกติแล้ว ขึงใบเรือรูปสี่เหลี่ยม

จัตุรัสในลักษณะเอียงลาด กับใบเรือชนิดที่ยื่นออกไปนอกตัวลำเรือ โดยมีเสาวางแนวขวางที่ยื่นออกไปทางหัวเรือเพื่อผูกยึดเสากระโดง โชคไม่ดีที่ตราบถึงปัจจุบันนี้ การขุดค้นทางโบราณคดียังไม่พบเรือ*ซอง*ชนิดที่ตรงกับคำบรรยายที่มีบันทึกอยู่ในประวัติศาสตร์เลย

ขนาดและลักษณะพิเศษของเรือ*ซอง* กำหนดให้ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญและอาศัยวัสดุซึ่งมิได้มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ด้วยเหตุนี้ การต่อเรือ*ซอง*จึงทำกันที่ศูนย์กลางการต่อเรือใหญ่ ๆ สามแห่งเป็นหลัก แห่งแรกคือที่ที่ชายฝั่งตอนเหนือของชวา โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ เรมบังและจิเรบอนแห่งที่สองคือชายฝั่งทะเลด้านใต้ของบอร์เนียว (บันจาร์มาซิน) และเกาะที่อยู่ติด ๆ กัน แห่งที่สามคือ ที่พะโค ซึ่งตั้งอยู่ตรงอ่าวเมาะตะมะ สถานที่ทั้งสามแห่งที่กล่าวนี้นี้มีลักษณะที่เหมือนกันอยู่ คือความสามารถในการเข้าถึงป่าไม้สัก (*Tectona grandis,* Linn.) ไม้ชนิดนี้ มีคุณค่าสูงแก่การทำเป็นไม้สำหรับต่อเรือ เนื่องจากมีความต้านทานแมลงที่กัดกินตัวเรือ แหล่งไม้สักของบอร์เนียวใต้ คงได้มาจากชวาเหนือ ซึ่งล่องทะเลชวาลงมาทางใต้เป็นระยะทางสั้น ๆ ส่วนเรือชนิดต่าง ๆ ที่ใช้กันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า ต่างมีขนบประเพณีการต่อเรือของตนเองและมีหมู่บ้านที่ทำอาชีพต่อเรือเป็นหลักอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ ยังคงมีอยู่ต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

ผลลัพธ์ของการหยิบยืมเทคนิคการต่อเรือกันไปมาระหว่างชาวจีนและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีพัฒนาการอย่างใหม่ขึ้นมา นั่นคือ เรือ*ชวน* ของจีน ในซีกโลกตะวันตกรู้จักเรือชนิดนี้ในชื่อว่าเรือ “จังค์” (หรือสำเภา – junk) มากกว่า เรือ*ชวน*วิวัฒนาการขึ้นมาจากแพ และมีท้องเรือแบนหรือมนเล็กน้อย ไม่มีกระดูกงู หรือเสาไม้ท้ายเรือที่ต่อกับกระดูกงู มีแผ่นไม้กระดานตามแนวขวางที่หัวและท้ายเรือ ไม่มีโครงที่ลำตัวเรือหรือโครงภายในลำเรือ และมีฝากั้นแน่นหนาแบ่งบริเวณในตัวเรือตามแนวทะแยง เรือแบบนี้ ใช้เสื่อที่ทอในท้องถิ่นเป็นใบเรือ โดยผูกติดไว้กับไม้ไผ่ อันเป็นวิถีปฏิบัติที่เชื่อกันว่า มีกำเนิดมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[14] การผสานเทคนิคการต่อเรือของจีนใต้กับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดมีขนบประเพณีแบบพันทางซึ่งนักวิชาการท่านหนึ่ง ตั้งชื่อเรียกว่า “ขนบประเพณีทะเลจีนใต้” สิ่งที่นักวิชาการท่านนี้ตั้งประเด็นขึ้นมาก็คือ เทคนิคของจีน ซึ่งได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพอเพียงสำหรับการเดินเรือในแม่น้ำและตามชายฝั่งทะเลเป็นหลัก ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลลัพธ์จากการได้รู้จักเรือเดินสมุทรของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้ชาวจีนจึงได้สร้างเรือสำเภาเพื่อการค้าทางไกลขึ้นมา เรือดังกล่าว ประสานลักษณะของจีน (อย่างเช่น การกั้นบริเวณในเรือออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งน้ำเข้าไม่ได้ หางเสือแบบแกน และมีเหล็กที่ใช้สำหรับตรึงไม้กระดาน) มารวมเข้ากับลักษณะของเรือ*คุนลุน โบ* (ลำเรือรูปตัววี. มีกระดูกงู ติดตั้งเสากระโดงหลายเสาและใบเรือหลายใบ ตัวลำเรือมีการหุ้มหลายชั้น มีแผ่นไม้แนวขวางที่หัวและท้ายเรือ) เรือพันทางดังกล่าวที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรือสมัยครึ่ง

---

[14] Paul Johnstone, ***The Sea-Craft of Prehistory***, Cambridge, Mass. 1980. 191.

แรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า[15] เมื่อมีการค้าโดยเรือสำเภาผ่านมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้น และเมื่อมีการต่อเรือสำเภากันในภูมิภาคนี้ จึงเป็นธรรมดา ที่จะต้องมีความก้าวหน้าไปสู่การรวมลักษณะเฉพาะของเรือจีนกับลักษณะเฉพาะของเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้ด้วยกัน

นโยบายแบบจักรวรรดินิยมของจีน ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการค้าชาวจีนและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้เรือพันทางแบบ*ชวน*เพิ่มขึ้น ตามท่าเรือต่าง ๆ ของจีน มีการเก็บภาษีเรือสำเภา*ชวน*และภาษีสินค้าจากเรือชนิดนี้ในอัตราที่ต่ำกว่าเรือของตะวันตกและเรืออื่น ๆ ตราบเท่าที่เรือที่เข้ามามีลักษณะเฉพาะของเรือสำเภาจีนตรงตามที่กำหนด เจ้าหน้าที่ของจีนก็ไม่ใคร่ใส่ใจนักในข้อที่ว่า เรือเหล่านี้เป็นเรือที่ต่อขึ้นในต่างแดนและเจ้าของเรือเป็นชาวต่างชาติ มาตรการนี้ส่งเสริมให้พ่อค้าทั้งปวงส่งสินค้าลงเรือสำเภามายังจีน และในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แม้แต่ดัตช์ก็ยังใช้เรือสำเภาจีนพร้อมลูกเรือชาวจีนในการค้าระหว่างปัตตาเวียและจีน ชาวไทยได้รับการส่งเสริมมากเป็นพิเศษ ให้คงการใช้เรือที่มีรูปลักษณ์แบบจีนไว้ ในการค้าของตนกับจีน เนื่องจากมีการลดหย่อนค่าธรรมเนียมและค่าภาษีศุลกากรให้แก่เรือเหล่านี้ทั้งในจีนและสยาม ความต้องการเรือที่มีลักษณะแบบจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งเสริมให้ช่างต่อเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อเรือ*ชวน*ชนิดพันทาง ซึ่งกลับเป็นงานที่ง่ายขึ้น เนื่องจากพวกเขา คุ้นเคยกับลักษณะพื้นถิ่นหลาย ๆ ประการของเรือลักษณะนี้ เรือพันทางแบบ*ชวน*ได้รับความนิยมมากในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เรือแบบนี้ มีข้อได้เปรียบทุกอย่างของเรือ*ซอง* รวมทั้งได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นทางการจากเจ้าหน้าที่ของจักรวรรดิจีนด้วย เหตุการณ์นี้ จึงนำไปสู่การผลักดันให้เรือ*ซอง*เขยิบลงไปเป็นเรือค้าขายระหว่างเกาะทีละน้อย ๆ เมื่อมีเรือสำหรับขนส่งสินค้าโดยเฉพาะกับเรือรบของชาวยุโรปเข้ามา ก็ยิ่งเป็นการเร่งให้เรือ*ซอง*สูญไปเร็วขึ้น

เรือยุโรปที่มาสร้างความประทับใจให้แก่โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่สามชนิดด้วยกัน ชนิดแรกคือเรือที่ขับเคลื่อนทั้งด้วยใบเรือและด้วยฝีพายแบบเมดิเตอร์เรเนียน เป็นเรือที่สเปนและโปรตุเกสนำมาปรับใช้ในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออก เรือชนิดนี้มีตัวลำเรือยาวและแคบ มีความยาวเจ็ดหรือแปดเท่าของความกว้าง ส่วนหัวและท้ายเรือแคบกว่าตรงกลางมาก มีดาดฟ้าเรือตลอดความยาวของตัวเรือ และขับเคลื่อนด้วยพายชนิดยาว ดาดฟ้าพิเศษสร้างขึ้นสำหรับทหาร โดยมีการวางโล่ไว้ปกป้องคนพายเรือและทหารตลอดความยาวของลำเรือ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดัตช์ได้เล่าถึงเรือใบที่ใช้พายแบบที่นำมาปรับใช้กันในบันเตนไว้ว่า มีการสร้างห้องครัวขึ้นตรงท้ายเรือ คนพายเรือที่เป็นทาส นั่งอยู่เฉพาะที่ชั้นล่าง ขณะที่พวกทหารยืนเตรียมพร้อมอยู่บนดาดฟ้า เรือของบันเตนมีเสากระโดงเรือสองเสา และติดตั้งปืนใหญ่ขนาดเล็กสี่กระบอกไว้ตรงหัวเรือ

เรือยุโรปประเภทที่สองที่นำมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเรือบรรทุกสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือฟลุต หรือเรือบิน (fly-boat) ของดัตช์ เรือชนิดนี้ มีขนาดอยู่ระหว่างสามสิบถึงสี่สิบเมตร

---

[15] Pierre-Yves Manguin, "The Trading Ships of Insular Southeast Asia: New Evidence from Indonesian Archaeological Sites," ***Preceedings Pertemuan Ilmiah Arkeologi***, 5 (July 1989) 213-16.

มีการแบ่งสัดส่วนเอาไว้เต็มที่ส่วนหนึ่ง ท้องเรือเกือบจะแบนราบ สัดส่วนของความยาวของกระดูกงูเมื่อเทียบกับความยาวทั้งหมดแล้ว นับว่าสูงมาก ลำตัวเรือโค้งมนเพื่อให้เหมาะกับการขนส่งสินค้าจำนวนมาก เรือบินสู้กับเรือ*ชอง*และเรือ*ชวน*ซึ่งเป็นเรือพันทางได้อย่างเป็นอย่างดี ในแง่ของการบรรทุกสินค้าเพื่อค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เรือยุโรปชนิดที่สามคือเรือพ่อค้าติดอาวุธ เป็นการผสมผสานระหว่างเรือรบกับเรือขนสินค้า เรือชนิดนี้สร้างขึ้นเพื่อขนส่งสินค้า ทว่ามีการเสริมโครงสร้างกับชั้นดาดฟ้าซึ่งเป็นที่ตั้งปืนให้แข็งแรงขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้รับน้ำหนักของปืนใหญ่กับเพื่อต้านทานแรงสั่นสะเทือนที่เกิดขึ้นจากแรงสะท้อนกลับของปืนใหญ่ขณะที่ยิงพร้อมกันถึงสิบห้าหรือยี่สิบกระบอก ความก้าวหน้าที่สำคัญในด้านเทคโนโลยีทำให้ชาวยุโรปสามารถสร้างเรือพ่อค้าติดอาวุธเช่นนี้ได้ ชาวยุโรปจึงมีข้อได้เปรียบคู่แข่งขันอย่างมาก ไม่เพียงแต่พวกเขาจะทุ่นค่าใช้จ่ายในการปกป้องธุรกิจการขนส่งสินค้าเท่านั้น หากยังสามารถขัดขวางคู่แข่งขันไม่ให้เข้ามาเกี่ยวข้องในการค้าของบางบริเวณพร้อม ๆ กันไปด้วย

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างทราบถึงข้อได้เปรียบของเรือยุโรป ช่างต่อเรือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการถ่ายทอดรายละเอียดเกี่ยวกับการก่อสร้างจากชาวยุโรปอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเหล็กมีราคาถูกลง จึงมีการใช้เครื่องยึดตรึงที่ทำจากเหล็ก ท้ายเรือรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบตะวันตก ยืมแบบอย่างมาจากเรือของแถบคาบสมุทรไอบีเรียสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ช่างต่อเรือในท้องถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถสร้างเรือแบบยุโรปได้ เนื่องจากพวกเขามีไม้ที่เหมาะสม มีช่างต่อเรือที่มีทักษะ มีบุคลากรด้านปืนใหญ่ที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างเพียงพอ พวกเขาสามารถมีปืนใหญ่ได้ โดยหล่อขึ้นในโรงหล่อของตนเอง หรือซื้อจากแหล่งต่างชาติ ตัวอย่างเช่นพะโค เมืองนี้รักษาชื่อเสียงในด้านการต่อเรือของตนมาจนกระทั่งล่วงเข้าสู่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรือลำหนึ่งซึ่งต่อให้ชาวอังกฤษในค.ศ. 1787 ทำหน้าที่เป็นทั้งเรือรบและเรือสินค้า และในท้ายที่สุด ถูกเปลี่ยนไปเป็นเรือสำหรับขนนักโทษไปยังออสเตรเลีย ในค.ศ. 1897 เรือลำนี้ ก็ยังใช้การอยู่ การเดินทางเที่ยวสุดท้ายจากออสเตรเลียไปยังอังกฤษของเรือในปีนี้ “สร้างความประหลาดใจให้แก่ทุกคน เพราะมีการรั่วเพียงเล็กน้อยเท่านั้น”[16]

อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างเรือขนาดใหญ่ที่มีลักษณะแบบยุโรปเพียงไม่กี่ลำ และยังคงอาศัยต้นแบบจากเรือของเอเชียเป็นหลัก เพื่อปรับใช้สำหรับการค้าและการสงคราม ชาวเวียดนามใช้เรือสำเภาแบบจีนเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าและการสงครามอยู่เนือง ๆ ราชวงศ์ตรินห์ในเวียดนามเหนือ มีเรือสำเภาขนาดใหญ่ 500 ลำ แต่ละลำ บรรทุกปืนใหญ่อย่างน้อยสามกระบอก ผู้สังเกตการณ์ที่เป็นนักบวชนิกายเจซูอิตคนหนึ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เห็นว่าเรือเหล่านี้ มีสมรรถนะเทียบเท่ากับเรือยุโรปที่อยู่ในน่านน้ำเอเชียในสมัยนั้น ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น นิยมใช้เรือ*เปราหุ*ที่มีสองเสากระโดงในแบบต่าง ๆ กันมากกว่า เพราะมี

---

[16] W.H. Coates, ***The Old “Country Trade” of the East Indies***, London, 1911, 100.

น้ำหนักเบาและมีความเร็วสูง นอกจากนี้ยังสามารถปรับแต่งเพื่อใช้เป็นเรือบรรทุกผู้โดยสารหรือเพื่อการสงครามได้อย่างง่ายดายและสะดวก เรือสินค้าขนาดใหญ่ ๆ อย่างเช่นเรือ*กูราบ* และเรือ*ปานจาลัง* ของมาเลย์ และเรือ*ปาเดวากาน* กับ*เปนชาชาบ* ของบูคิส-มากาสซาร์ ในยามสงครามเรือเหล่านี้ ถูกนำมาเปลี่ยนเป็นเรือรบด้วยการติดตั้งปืนแบบมีแท่นสำหรับหมุน *(รานตากา)* เรือ*กูราบ*ขนาดใหญ่ มีปืนอยู่ด้านหน้าสองกระบอก กับที่ด้านข้างด้านละสิบห้ากระบอก ส่วนเรือที่มีขนาดเล็กกว่า จะติดตั้งปืนใหญ่ด้านหน้าสองกระบอก และปืนด้านข้างด้านละสิบกระบอก แม้เรือพื้นเมืองขนาดเล็กที่สุดก็มีปืนใหญ่ชนิดหมุนฐานได้อย่างน้อยสามกระบอกที่ด้านข้างแต่ละด้าน ปืนใหญ่ถูกตรึงอยู่กับกราบเรือและสามารถหัน ยก หรือลดระดับให้ต่ำลงได้ โดยใช้ด้ามไม้สอดเข้าไปในโพรงตรงท้ายปืน ปืนพวกนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้บาดเจ็บหรือตาย เหมือนกับอาวุธที่ใช้กันมาแต่เดิม มิได้มุ่งหมายเพื่อจมเรือศัตรู

การที่ชาวจีน ชาวอินเดียและชาวยุโรป เข้ามามีอิทธิพลในด้านการค้าทางไกลมากขึ้น ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีเหตุจูงใจที่จะปรับเปลี่ยนเรือขนสินค้าของตนเองต่อไปอีก ถึงอย่างไรเรือ*ชอง*ก็ได้ก่อให้เกิดเรือ*ชวน*แบบพันทางขึ้นมาได้เป็นผลสำเร็จแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น ความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้น ที่เกี่ยวเนื่องด้วยมีการติดอาวุธเรือสินค้า ทำให้การค้าในแดนโพ้นทะเล มีเสน่ห์ดึงดูดใจน้อยลงมาก เพราะไม่เฉพาะแต่เรือยุโรปเท่านั้นที่ติดอาวุธ แต่มาตอนนี้ เรืออินเดียกับเรือจีน ก็ทำเช่นนี้ด้วยเหมือนกัน การเดินทางของนานาชาติเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเพิ่มขึ้น และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถทำกำไรได้อย่างงามตามท่าเรือในท้องถิ่น โดยปราศจากความเสี่ยงและอันตรายที่มีอยู่กับการค้าทางไกล การใช้เรือ*ชอง*ยังคงดำเนินต่อมา แต่ตอนนี้ ใช้ในขนาดที่เล็กลง และเกี่ยวข้องเกือบจะแค่เฉพาะการค้าในบริเวณชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีเรือ*เปราหุ*และเรือ “สำปั้น” ชนิดต่าง ๆ เรือเหล่านี้ได้กลายมาเป็นเรือขนสินค้าที่สำคัญในการค้าในท้องถิ่น คำว่า “สำปั้น” เป็นคำที่คลุมเครือที่ใช้บรรยายถึงเรือบรรทุกสินค้าหลากหลายรูปแบบ ที่ปรับเปลี่ยนมาจากแบบอย่างของเรือต่างชาติ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถอนตัวออกจากบทบาทด้านการค้าทางไกล โดยพวกเขาเลือกที่จะหันมาอาศัยความรู้เกี่ยวกับน่านน้ำในท้องถิ่น ที่ตนมีเหนือกว่าและพึ่งพาเรือขนาดเล็ก เบา และเร็วของตน เรือเล็กพวกนี้ติดอาวุธปืนแบบแท่นหมุน และใช้เพื่อการค้าในภูมิภาคของตน อย่างไม่หวั่นเกรงต่อเรือของชาวยุโรปและชาวเอเชียต่างชาติทั้งหลาย ที่แล่นได้ช้ากว่า และติดอาวุธปืนขนาดหนักกว่า

นวัตกรรมด้านเทคโนโลยีอาวุธปืนกับการสงครามทางบก

แหล่งสำคัญสามแห่งที่เป็นที่มาของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านอาวุธปืนที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ จีน ตะวันออกกลางและยุโรป วิวัฒนาการของเทคโนโลยีนี้ เกิดขึ้นในจีน โดยเริ่มต้นด้วยการใช้

ปะทัดในพิธีกรรมตามหลักลัทธิเต๋า เทคโนโลยีนี้ ก้าวหน้าจากปะทัด ผ่านขั้นตอนของการเป็นอาวุธชนิดขว้างเปลวเพลิง (หอกไฟ) มาเป็นระเบิด (ระเบิดที่ยิงจากเครื่องเหวี่ยง) จรวด ไฟพะเนียง และในที่สุด ก็มาเป็นปืนชนิดกระบอกและปืนใหญ่ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม มีผู้ค้นพบส่วนผสมดินปืนที่ลุกไหม้ได้อย่างรวดเร็ว ส่วนผสมนี้มีปริมาณไนเตรทสูง จึงมีพลังขับเคลื่อนรวดเร็วพอที่จะส่งกระสุนพุ่งออกมาจากลำกล้องโลหะแคบ ๆ ได้ การค้นพบนี้ เปรียบเสมือนการจัดเวทีให้พร้อมสำหรับการผลิตปืนใหญ่และปืนเล็กในเวลาต่อมา

ชาวมองโกลนำความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่นี้ไปยังอินเดีย ไปยังโลกอิสลาม (อาหรับ เติร์ก เปอร์เซีย) และยุโรป ชาวเติร์กสมัยอ็อตโตมาน ปรับปรุงปืนใหญ่ขนาดใหญ่สำหรับใช้การปิดล้อม และสร้างปืนคาบศิลาขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ปืนคาบศิลาของเติร์กนี้ถือกันว่า มีคุณภาพเท่าเทียมกับปืนคาบศิลาของชาวสเปน ซึ่งในสมัยนั้น จัดว่าเป็นปืนที่ดีที่สุดในยุโรป ชาวยุโรปปรับปรุงปืนใหญ่ชนิดหล่อด้วยเหล็กในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด และทำให้เป็นมาตรฐาน จนสามารถผลิตออกมาได้คราวละมาก ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวยุโรปมุ่งให้ความสำคัญกับปืนใหญ่น้ำหนักเบาที่ขนย้ายได้สะดวกและคล่องตัว มากกว่าปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่ใช้ปิดล้อม ดังที่พวกเติร์กหมกมุ่นอยู่ ทว่าสิ่งที่พวกยุโรปทำได้อย่างยอดเยี่ยม คือปืนเล็กขนาดที่ใช้ถือได้ ในเยอรมนีตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ได้มีการประดิษฐ์กลไกนกปืนขึ้น กลไกนี้จะทำให้เกิดมีหัวเชื้อไฟที่ลุกอย่างต่อเนื่อง จนสามารถจุดชนวนของส่วนผสมดินปืนให้ติดไฟ แล้วลั่นกระสุนออกจากปากกระบอกปืนเล็กได้ ผลลัพธ์ก็คือเกิดมีปืนอาร์เคอบัสแบบใช้ชุดจุดหัวเชื้อ ขนาดเทอะทะซึ่งต้องใช้มือข้างหนึ่งประคองกระบอก และอีกข้างหนึ่งปรับนกและเหนี่ยวไก ทว่ากลไกการใช้ชุดจุดเป็นกลไกที่เรียบง่าย ราคาถูกและใช้การได้ดี ปืนแบบนี้ยังคงเป็นปืนเล็กที่ใช้กันเป็นหลักมาจนกระทั่งถูกแทนที่ด้วยกลไกที่อาศัยประกายไฟที่เกิดจากหินเหล็กไฟภายในรังเพลิงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น เทคโนโลยีอาวุธปืนมิได้เป็นสิ่งสากลหรือมีการนำมาปรับใช้กันโดยทั่วไปในกองทัพของจีน ยุโรป หรือของดินแดนอิสลาม เทคโนโลยีใหม่นี้ยังคงต้องสำแดงออกมาให้เห็นเสียก่อน ว่ามีความเหนือกว่าอาวุธแบบเก่า และยังจะต้องผ่านขั้นตอนการนำมารวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธหลักในการทำสงครามของแต่ละดินแดนด้วย อาจเป็นได้ว่า อุปสรรคที่สำคัญที่สุดที่ขัดขวางการใช้อาวุธปืนกันอย่างแพร่หลาย คือการต่อต้านทางด้านวัฒนธรรม ศาสนาขงจื๊อของจีนนั้น แทบจะไม่ยอมทนกับสิ่งที่เป็นเรื่องการทหารอยู่แล้ว และ ขุนนางที่นับถือศาสนาขงจื๊อ ต่างเชื่อว่า การทุ่มเทพลังงานและทักษะไปกับการพัฒนาอาวุธปืนเป็นสิ่งต่ำทรามที่ตนไม่ควรเข้าไปเกลือกกลั้วในดินแดนอิสลามในตะวันออกกลาง การก่อตั้งกองทหารม้าขนาดเล็ก ติดอาวุธคันธนูโค้ง ย่อมปรากฏขึ้นมาตามธรรมชาติ ในสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยชนเผ่าเร่ร่อน ตราบเท่าที่มีการสร้างทักษะการใช้อาวุธดังกล่าวขึ้นมา และมีเหล่าทหารม้าที่มีประสิทธิภาพ ก็ไม่มีเหตุผลอะไรนัก ที่จะนำอาวุธปืนแบบใหม่ มาใช้ ในยุโรป มีความลังเลและไม่เต็มใจในตอนแรก ที่จะนำปืนใหญ่และอาวุธปืนขนาดเล็กมาใช้ เพราะสิ่งนี้ หมายถึงการท้าทายเหล่านักรบแบบดั้งเดิม ท้าทายอัศวินผู้มีอาวุธ และท้าทายวิถีชีวิต

ทั้งหมด กระนั้นก่อนที่จะมีการยอมรับอาวุธปืนกันมากขึ้น ก็ได้เป็นที่ปรากฏให้เห็นแล้วว่า อัศวินผู้มีอาวุธนั้น ยังต่อสู้กับหน้าไม้ชนิดที่ทำด้วยเหล็กกล้าที่เพิ่งมีขึ้นไม่ได้ นอกจากนี้ ยังปรากฏให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยว่า ทหารสามัญที่ขาดทักษะ หากว่ามีอาวุธที่ทรงพลัง ก็ย่อมไม่แตกต่างจากอัศวินสวมเกราะที่ดูสูงสง่าอยู่บนหลังม้า หรือกระทั่งจะเหนือกว่าด้วย ด้วยเหตุนี้ โลกยุโรปจึงมีความลังเลน้อยกว่าทางจีนหรืออิสลาม ในเรื่องการนำอาวุธปืนมาใช้

ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ดูเหมือนว่าจะมิได้ขัดขวาง มิให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงความสนใจอย่างจริงจังกับเทคโนโลยีใหม่ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พวกเขาซื้อปืนจากชาวต่างชาติ และหลอกล่อหรือบังคับช่างหล่อปืนให้คงอยู่ในดินแดนของตน เพื่อผลิตอาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ โรงหล่อปืนในพะโคและอยุธยา ผลิตอาวุธปืนซึ่งพบอยู่บางส่วนในเมละกาในช่วงที่โปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 ดูเหมือนว่าในอยุธยาผู้ที่ตั้งโรงหล่อปืนขึ้นมาเป็นพวกแรก จะเป็นชาวจีน ส่วนที่พะโคนั้น ดูเหมือนว่าจะเป็นชาวอินเดีย ชาวพม่าเต็มอกเต็มใจรับอาวุธปืนมาใช้ และผนวกกองทหารปืนพิเศษให้เข้ารวมอยู่ในกองทัพตน หลังจากพม่ายึดเมืองท่าสิเรียมจากนักเผชิญโชคชาวโปรตุเกสได้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวยุโรปที่รอดชีวิต ถูกบังคับให้ไปตั้งรกรากใหม่ตามหมู่บ้านที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอังวะในบริเวณพม่าตอนบน และต่อมาภายหลัง ก็มีทหารแม่นปืนและกลาสีเรือชาวมุสลิมอินเดียอีกพันคนมาสมทบ เชลยและบรรดาทายาทของเชลยเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นกระดูกสันหลังของกองทหารปืนใหญ่และกองทหารปืนคาบศิลาของพม่า พม่าดำเนินนโยบายว่าจ้างทหารรับจ้างในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ สำหรับการรบเฉพาะครั้ง เพื่อส่งเสริมแสนยานุภาพด้านอาวุธปืนในหน่วยต่าง ๆ ของตน

แม้ตัวเลขที่ได้จากแหล่งข้อมูลของพม่า ดูเหมือนจะสูงเกินความจริงไป แต่ก็ใช้เป็นดัชนีที่ระบุถึงอัตราส่วนระหว่างปืนกับทหารได้ ในราชโองการของพม่าฉบับหนึ่งในค.ศ. 1605 ระบุว่ากองกำลังสู้รบซึ่งประกอบด้วยทหาร 1000 คน จะต้อง “ติดอาวุธอย่างพอเพียง ซึ่งรวมถึงอาวุธปืนและปืนใหญ่”[17] ราชโองการอีกฉบับหนึ่ง ในค.ศ. 1637 บรรยายถึงหน่วยติดอาวุธตามแบบฉบับ ซึ่งประกอบด้วยทหาร 1000 นาย ปืนใหญ่ 10 กระบอก ปืน 100 กระบอก และคันธนู 300 คันธนู ถึงตอนนี้ หน่วยปืนในพม่ามั่นคงเป็นอันดีเสียจนกระทั่งนอกจากจะมีหน่วยปืนต่างชาติ (*เฟริงกิ*) แล้ว ยังมีหน่วยแม่นปืนตามท้องถิ่นอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งทุกหน่วย ต่างมีบริเวณที่ดินให้อยู่อาศัย การติดตั้งอุปกรณ์ให้กับหน่วยทหารแม่นปืนที่ประกอบด้วยพลปืน 100 นายนั้น ทหารแต่ละคนจะได้รับแจกปืนหนึ่งกระบอก กับสัมภาระที่จำเป็นทุกอย่าง ทหารเหล่านี้ ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี และได้รับการส่งเสริมให้ปรับปรุงความแม่นปืน “โดยมีข้อแม้ว่า พวกเขาจะไม่ฝึกซ้อมกับเป้าที่มีชีวิต”[18] กล่าวกันว่า กองทหารราชองครักษ์ของ

---

[17] Than Tun, trans., ***The Royal Orders of Burma, AD 1598-1885***, I, Kyoto, 1983, order dated 16 Feb. 1605, 16.

[18] Ibid., Order dated 24 July 1638, 103.

บุเรงนองตอนที่บุกอยุธยาในค.ศ. 1568 นั้น ประกอบด้วยพลปืนกาลา บริน-คยี (โปรตุเกส) 4000 นาย และทหารปืนคาบศิลากาลา ปาธี (มุสลิมชาวอินเดีย) 4000 นาย ตัวเลขเหล่านี้อาจมากเกินความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวเลขเกี่ยวกับทหาร "โปรตุเกส" อาวุธปืนนั้น ถือกันว่ามีค่ามากเสียจนเจ้าหน้าที่ประจำท่าเรือของพม่าได้รับมอบหมายภารกิจในการจัดหาปืนและทหารปืนใหญ่ชาวต่างชาติ พม่ามีโรงหล่อและโรงผลิตดินปืนของตนเอง แต่ยังประสงค์ที่จะได้ของใหม่เพื่อมาแทนปืนเก่าที่ล้าสมัย ชาวพม่าจึงฝักใฝ่กับการหาดินปืนของยุโรป โดยผ่านการซื้ออาวุธเป็นระยะ ๆ ที่ชายฝั่งทะเล

ชาวจีนเป็นผู้นำเทคโนโลยีอาวุธปืนมาให้กับคนไทย ทว่าถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด คนไทยพยายามแสวงหาพัฒนาการใหม่ล่าสุดจากทางยุโรป มีการนำตัวชาวโปรตุเกสคนหนึ่งจากมาเก๊า มาเข้ารับราชการกับพระประมุขของอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เพื่อทำหน้าที่หล่อปืนใหญ่ แม้ว่าในตอนนี้คนไทยจะสามารถผลิตปืนใหญ่ของตนเองได้แล้วก็ตาม เชื่อกันว่า ชาวดัตช์คนหนึ่ง ได้มอบตำราเกี่ยวกับการหล่อปืนใหญ่ให้กับเจ้าเมืองสุโขทัยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตำราดังกล่าว บรรยายถึงองค์ประกอบของโลหะ มีผังบอกสัดส่วนต่าง ๆ ของปืนใหญ่ อธิบายวิธีการบรรจุกระสุนและการยิงปืนใหญ่ พร้อมทั้งมีภาพวาดไม้กระทุ้งดินปืน ไม้ทำความสะอาดปืนและแท่นตั้งปืน คนฝรั่งเศสบรรยายถึงปืนใหญ่คู่หนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ไว้ว่า "ยาวหกฟุต (1.82 เมตร) ทำจากเหล็กชนิดที่แต่งรูปได้ ด้วยการตีในระหว่างที่เหล็กกำลังเย็นตัวลง...มีลวดลายเป็นเงินฝังอยู่ ตั้งบนตัวรถซึ่งมีลวดลายเป็นเงินฝังอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน"[19] ทางฝรั่งเศสเห็นว่าเป็นปืนที่ทำขึ้นอย่างดี ปืนคู่นี้ ถูกนำไปใช้ในการถล่มคุกบาสติลเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ. 1789 ด้วย

โรงหล่อในอยุธยาไม่สามารถสนองความต้องการปืนใหญ่เพื่อใช้ในการทำสงครามกับพม่าได้ ดังนั้น จึงต้องสั่งซื้อเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากยุโรป หรือยึดมาจากบริเวณที่พิชิตได้ ภาพเขียนลายรดน้ำบนตู้หนังสือซึ่งปัจจุบันนี้ เก็บไว้ในหอสมุดวชิรญาณในกรุงเทพฯ แสดงถึงทหารไทยพร้อมด้วยปืนคาบศิลาและปืนใหญ่ ในระหว่างการรบกับพม่า สิ่งที่เด่นเป็นพิเศษก็คือภาพปืนใหญ่ ที่ตรึงอยู่กับท่อนไม้สามขากับเครื่องค้ำยันเพื่อยกปืนให้สูงขึ้นมาในระดับที่เหมาะสม เวลาที่นำปืนใหญ่มาประจำการ จะมีการจัดพิธีขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อจารชื่อปืนลงที่กระบอกปืน ชื่อที่ตั้งให้แก่ปืนใหญ่นั้นได้แก่ "จีนสาวไส้" "ไทยใหญ่เล่นหน้า" "ชวารำกฤช" "มุหงิด [บูคิส] ทะลวงฟัน" "มักสัน [มากาสซาร์] แหกค่าย" "ฝรั่งร้ายแม่นปืน" "พม่าแทงทวน" "ญวนง่าง้าว " "ลาวตีคลี"[20] ที่กระบอกปืนแต่ละกระบอก มีขนาดลำกล้องและปริมาณดินปืนที่จำเป็นต้องใช้สลักบอกไว้ นับเป็นความรอบคอบของคนไทย ที่นำมาตรการนี้มาใช้ เนื่องจากปริมาณและส่วนผสมของดินปืนที่ไม่ถูกต้อง เมื่อ

---

[19] C.A. Seymour Sewell, "Notes on Some Old Simese Guns," JSS, 15, 1 (1922) 5.

[20] Ibid., 10.

นำมาใช้กับปืนที่สร้างขึ้นอย่างมีข้อบกพร่อง มักก่อให้เกิดการระเบิดและทำให้พลปืนต้องเสียชีวิตอยู่บ่อย ๆ

คนไทยตระหนักถึงความสำคัญของดินปืนที่ดีมาตั้งแต่ต้น ตำราสมัยค.ศ. 1580 เล่มหนึ่ง ระบุถึงส่วนผสมต่าง ๆ สำหรับใช้ทำจรวดระเบิดเพลิง วิธีการยิงเปลวไฟให้ช้าง ม้าและทหารราบตกใจกลัว วิธีการสร้าง “ความมืดและครึ้ม” และวิธีการยิงคนและสัตว์ด้วยกระสุนนุ่ม เพื่อไม่ให้ถึงตาย ความสามารถของคนไทยในการผลิตดินปืนในระดับความแข็งแกร่งต่าง ๆ กันนี้ แสดงให้เห็นว่าพวกเขามีความรู้เรื่องพลังการขับเคลื่อนของกระสุนเป็นอย่างดี คนไทยยังมีความสามารถพอ ๆ กัน ในด้านการผลิตปืนขนาดเล็กที่ใช้ถือยิงได้ ในกฎหมายของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อค.ศ. 1454 ซึ่งกำหนดสถานภาพของฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารไว้นั้น เห็นได้ชัดว่า มีการสอดแทรกข้อความ ซึ่งอาจเป็นได้ว่าเป็นข้อความที่สอดแทรกเข้ามาเมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกหรือคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ข้อความแทรกดังกล่าว ลงบัญชีอาชีพการงานอย่างเช่น บุคลากรประจำกองทหารปืนใหญ่ที่มีทั้งอาวุธปืนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก คนหล่อปืนและคนทำดินปืน คนไทยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องการผลิตอาวุธปืนและดินปืน โชกุนอิเอยะสึของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นต้นตระกูลโตกูกาวา ที่ยิ่งใหญ่ถึงกับมีสาส์น ขอปืนคาบศิลาจากพระประมุขของอยุธยาในค.ศ. 1606 และขอปืนคาบศิลากับดินปืนอีกครั้งหนึ่งในค.ศ. 1608

แรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้คนไทยผลิตอาวุธใหม่ ๆ และรวมอาวุธเหล่านี้เข้ามาไว้ในกองทัพ คือภัยคุกคามที่มีมาจากพม่าอย่างไม่หยุดหย่อนในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พระประมุขของอยุธยาทรงพยายามหยุดยั้งการบุกของกองทัพพม่าที่ยกมารุกรานในค.ศ. 1760 ด้วยการส่งกำลังไปสองทัพ ทัพหนึ่งไปทางบก และอีกทัพหนึ่งไปทางทะเล กองกำลังทางบกและทางทะเล แบ่งออกเท่า ๆ กันเป็นทหาร 30,000 คน กับปืน 2000 กระบอก ปืนในกองทัพบกนั้น นำขึ้นตั้งบนรถ หรือบนหลังช้าง ส่วนปืนในกองทัพเรือ ก็นำขึ้นตั้งไว้บนเรือรบ เมื่อพม่ายึดอยุธยาได้ในที่สุดในเดือนเมษายน 1767 นั้น คลังแสงของนครนี้ มีปืนคาบศิลาเลี่ยมลายเงินและทอง 1000 กระบอก และปืนคาบศิลาธรรมดากว่า 10,000 กระบอก ปืนใหญ่สำริดหล่อคู่แฝดที่มีชื่อเสียง “ปืนสำหรับทะลายกำแพงเมือง ปืนขับไล่การโจมตีของศัตรู ปืนสลักนูนเป็นตัวมังกรและนาค ปืนที่หล่อขึ้นสำหรับตั้งบนรถ ตั้งที่หัวเรือรบ และบนหลังช้าง และปืนบรรจุกระสุนด้านหลัง”[21] รวมทั้งสิ้นแล้ว มีอาวุธปืนชนิดต่าง ๆ 3550 แบบ ส่วนใหญ่ ทำด้วยทองแดงหรือสำริด แต่ก็มีที่ทำด้วยเหล็กบ้างเหมือนกัน นอกจากนั้น ยังมีลูกปืนใหญ่ขนาดต่าง ๆ 50,000 ลูก ซึ่งผลิตในจีน ลาว ยุโรป อินเดีย อยุธยาและดินแดนยวนทางตอนเหนือของไทย

---

[21] “Burmese Invasions of Siam,” translated from the Hmannan Yazawin Dawgyi, compiled under order of Bagyidaw, 1829, ***Journal of Siam Society, Selected Articles***, vol. 5, part 1, Bangkok,1959, 50.

เวียดนามเป็นอีกรัฐหนึ่งในส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งผลิตและใช้อาวุธปืนในขอบข่ายค่อนข้างกว้างขวางในการสงคราม ชาวเวียดนามเรียนรู้พัฒนาการล่าสุดของยุโรปด้วยการกู้ปืนใหญ่จากซากเรือของโปรตุเกส สเปนและดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด และด้วยการว่าจ้างช่างหล่อปืนชาวยุโรป จากนั้นก็นำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในโรงหล่อของตนเอง ชาวโอ ดา ครูซ ลูกครึ่งโปรตุเกสคนหนึ่ง เสนอให้บริการแก่ตระกูลเหงียนในเวียดนามใต้ และได้ก่อตั้งโรงหล่อขึ้นที่เมืองเว้ เพื่อสร้างปืนใหญ่ตามแบบของยุโรป ชาวเวียดนามประยุกต์เทคนิคใหม่ ๆ อย่างรวดเร็วให้เข้ากับทักษะในการหล่อของตนเอง ซึ่งมีอยู่มากแล้ว ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พวกเขาได้หล่อระฆังที่มีน้ำหนัก 500 ปอนด์ (230 กิโลกรัม) สองอันให้แก่โบสถ์คริสต์ในอยุธยาตามคำขอร้องของฟอลคอน เมื่อเวียดนามขอให้ชาวอังกฤษผู้นี้ส่งช่างหล่อปืนมาให้คนหนึ่งในค.ศ. 1678 นั้น เวียดนามมิได้หมายที่จะเรียนรู้เรื่องการหล่อ แต่เพื่อจะได้ประเมินเทคนิคต่าง ๆ ของชาวยุโรป พวกเขาสามารถมองออกว่าผลงานใดมีคุณภาพ และในค.ศ.1689 เจ้าฝ่ายเหงียนไม่ยอมรับปืนใหญ่สองกระบอกที่มีข้อบกพร่องบางประการจากอังกฤษ มีอีกครั้งหนึ่ง ที่พวกเขาเห็นว่า ปืนใหญ่ที่อังกฤษ ส่งมาให้ยี่สิบกระบอกนั้น มีเพียงเจ็ดกระบอกเท่านั้น ที่มีคุณภาพอย่างที่สามารถยอมรับได้

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คลังแสงของเจ้าฝ่ายตรินห์ในเวียดนามเหนือ มีปืนใหญ่เหล็กชนิดต่าง ๆ นับตั้งแต่ปืนฟัลคอนไปจนถึงปืนชนิดกึ่งคัลเวอรินประมาณห้าสิบถึงหกสิบกระบอกปืนคัลเวอรินชนิดสมบูรณ์หรือกึ่งปืนใหญ่ มีอยู่สองหรือสามกระบอก และมีปืนครกเหล็กอยู่บ้าง อาวุธที่ใหญ่ที่สุดคือปืนใหญ่สำริดที่หล่อขึ้นในท้องถิ่น มีขนาดประมาณ 3500-4000 กิโลกรัม ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปคนหนึ่งเห็นว่า ปืนใหญ่สำริดดังกล่าว มีรูปทรงใช้ไม่ได้ และมีไว้เพื่อตั้งโชว์มากกว่าจะใช้ในการสู้รบทางเหนือนั้น เห็นคุณค่าของปืนใหญ่กันมากถึงกับเจ้าตรินห์เท่านั้น ที่มีสิทธิในการซื้อแต่เพียงผู้เดียว และมีการส่งยามมาตั้งประจำรายทางตามแนวแม่น้ำและชุมทางสายสำคัญ ๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการส่งออกอาวุธปืนใหญ่ รอบ ๆ ราชสำนักเหงียนทางใต้ มีปืนใหญ่สำริดขนาดปากกระบอกต่าง ๆ กันอยู่ประมาณ 1200 กระบอก บางกระบอก มีตราเครื่องหมายตระกูลขุนนางสเปนหรือโปรตุเกส ติดอยู่ บ้างก็มีลายประดับที่งดงามเป็นรูปมังกร สฟิงซ์ และเสือดาว ซึ่งเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ปืนใหญ่พวกนี้เป็นปืนที่ผลิตในท้องถิ่น

ในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อาเจะห์พัฒนาชื่อเสียงว่าเป็นผู้ครอบครองและใช้ปืนใหญ่และอาวุธปืนมากมาย โดยผ่านมาทางการติดต่อและสัมพันธ์กับตุรกี ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ประมุขของอ็อตโตมานส่งกำลังชาวเติร์ก 500 คน พร้อมกับลูกระเบิดและกระสุนดินดำจำนวนมากมาให้ประมุขของอาเจะห์เพื่อช่วยเหลืออาเจะห์โจมตีเมละกาที่โปรตุเกสควบคุมอยู่ กำลังที่ส่งมานั้นมีทั้งผู้ที่เป็นทหารแม่นปืน ช่างหล่อปืนและวิศวกร แม้ว่ากองเรือที่ส่งมา จะเหลือเรือที่เดินทางมาถึงอาเจะห์เพียงสองลำในช่วงค.ศ. 1566 หรือ 1567 แต่ครั้งนี้ ก็เป็นเพียงครั้งแรกในจำนวนหลาย ๆ ครั้งที่ตุรกีส่งปืนมาให้แก่อาเจะห์ แหล่งข้อมูลของโปรตุเกสแหล่งหนึ่งในค.ศ. 1585 ตั้งข้อสังเกตว่า ในอาเจะห์มีปืนใหญ่สำริดของตุรกีทุกขนาดความใหญ่ของปากกระบอก รวมทั้งทหารแม่นปืนชาวตุรกี

บุคลากรด้านนาวี และวิศวกรชาวตุรกีที่สามารถในการสร้างและปิดล้อมป้อมปราการ ในหมู่ชาวเติร์กเหล่านี้ มีบางคนที่สอนชาวอาเจะห์ให้หล่อปืนของตนเอง นอกจากนี้ พวกเติร์กยังได้ถ่ายทอดความหมกมุ่นกับการให้ความสำคัญแก่ขนาดของปืนให้กับพันธมิตรอาเจะห์ของตนด้วย ปืนใหญ่กระบอกหนึ่งที่พบในอาเจะห์ มีขนาดที่สร้างความประทับใจแก่พวกโปรตุเกสมากเสียจนกระทั่งทางโปรตุเกสจัดส่งไปถวายเป็นของขวัญแก่กษัตริย์แห่งสเปน สุลต่านอิสกานดาร์ มุดาแห่งอาเจะห์คุยโอ่ไว้เมื่อช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ว่าทรงมีคลังแสงที่ประกอบด้วยปืนที่เป็นไปได้ว่ามีถึง 2000 กระบอก ซึ่งในจำนวนนี้ มีปืนใหญ่สำริดปากกระบอกขนาดกลาง 1200 กระบอก กับปืนอื่น ๆ เช่นปืนฐานหมุนและปืนอาร์เคอบัส อีก 800 กระบอก แม้ว่าอาเจะห์จะผลิตอาวุธปืนและปืนใหญ่ของตนเองได้ แต่ประมุขของอาเจะห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทรงนิยมหาซื้ออาวุธปืนจากยุโรปมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งปืนที่ทำจากเหล็กดามัสค์และประดับอัญมณีอย่างสวยงาม ซึ่งนักเดินทางและผู้ประกอบการค้านำเข้ามาเป็นของขวัญ

ในชวา งานช่างฝีมือการทำกริช ซึ่งเป็นงานฝีมือครั้งโบราณที่ได้รับความเคารพยกย่อง ช่วยปูพื้นทักษะด้านเทคนิคซึ่งถูกนำมาปรับใช้กับการประดิษฐ์ปืน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็กล้วนต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ และผู้ประดิษฐ์ก็ต้องจัดทำทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก กล่าวกันว่า อำนาจจิตของช่างฝีมือ จะถูกถ่ายทอดให้กับปืน ทำให้คนเกิดความเคารพยำเกรงต่ออาวุธใหม่เหล่านี้เหมือนการเคารพยำเกรง ต่อกริช เมื่อถึงตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวชวาในสุราบายาต่างผลิตปืนสำริดของตนเองกันแล้ว และเมื่อถึงกลางศตวรรษ มะตะรัมก็มีสมรรถนะในการผลิตปืนคาบศิลาได้ประมาณ 800 กระบอก ภายในระยะเวลาสามเดือน

ชาวบูคิสและมากาสซาร์ในสุลาเวสีตอนใต้ ปรับตัวให้เข้ากับอาวุธปืนที่เข้ามาใหม่ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากทั้งสองทำสงครามระหว่างกันอยู่เนือง ๆ ดังที่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดว่า “ไม่มีใครในอินเดียแคล่วคล่องว่องไวในการขึ้นบนหลังม้า เหนี่ยวคันธนู ยิง*ฟูซิล* [ปืนคาบศิลา] หรือเล็งปืนใหญ่ ได้เร็วยิ่งไปกว่านี้” นอกจากนี้ ชาวฝรั่งเศสผู้นี้ยังบรรยายถึงปืนใหญ่ในมากาสซาร์ด้วยว่า มีขนาดใหญ่เสียจน “คนเข้าไปนอนข้างในได้ โดยซ่อนตัวได้มิด” กระนั้นก็ดี เขาเชื่อว่าปืนใหญ่เหล่านี้ มีประโยชน์น้อยมาก เนื่องจากดินปืนมีความแรงไม่เพียงพอที่จะยิงกระสุนหนัก ๆ ได้[22] เมื่อดัตช์ยึดที่มั่นของกษัตริย์มากาสซาร์ที่ซอมเบาปูได้ใน ค.ศ. 1669 นั้น หนึ่งในบรรดาทรัพย์เชลยคืออาวุธชิ้นที่เป็นเลิศอยู่ในคลังอาวุธยุทโธปกรณ์ของชาวมากาสซาร์ นั่นคือปืนใหญ่ที่สร้างทำขึ้นในท้องถิ่นและได้ชื่อว่า “บุตรแห่งมากาสซาร์” (*อานัก มากาสซาร์*) ปืนใหญ่กระบอกนี้ เช่นเดียวกับปืนใหญ่ขนาดใหญ่อื่น ๆ ในย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเป็นที่ปรากฏว่าไม่มีความคล่องตัว และการยิงไร้ประสิทธิภาพ เนื่องจากขาดดินปืนอย่างดี นอกจากนี้ ดัตช์ยังยึดปืนใหญ่สำริดขนาดต่าง ๆ ได้อีก 33 กระบอก ปืนใหญ่ชนิดหล่อเหล็ก 11 กระบอก ปืนเบส (ปืน

---

[22] N. Gervaise, ***An Historical Description of the Kingdom of Macasar in the East Indies***, London, 1701, 72.

เล็กชนิดหนึ่ง) 145 กระบอก ลำกล้องปืนชนิดบรรจุกระสุนด้านท้าย 83 กระบอก ปืนคาบศิลา 60 กระบอก ปืนอาร์เคอบัส 23 กระบอก กระบอกปืนคาบศิลา 127 กระบอก และลูกกระสุน 8483 นัด แม้เป็นไปไม่ได้ ที่เราจะรู้ถึงกำเนิดของอาวุธเหล่านี้ แต่แหล่งข้อมูลในท้องถิ่นเน้นว่า ชาวมากาสซาร์ผลิตปืนคาบศิลามาตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกหรือต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดแล้ว เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวบูกิส เพื่อนบ้านของพวกเขา ก็ผลิตปืนที่มีปากกระบอกเที่ยงและมีการเลี่ยมอย่างประณีตจนได้รับความชื่นชมจากชาวยุโรป

ชาวมาเลย์เป็นอีกกลุ่มชนชาติหนึ่งในภาคหมู่เกาะ ที่มีชื่อเสียงว่ามีอาวุธปืนอยู่ในครอบครองและใช้อาวุธเหล่านี้ เมื่อโปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 นั้น พวกเขาได้พบปืนใหญ่และอาวุธปืนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ประกอบด้วยปืนเอสเมอริล (ปืนบนแท่นหมุนได้ ขนาดเล็ก ทำจากเหล็กหล่อ) ปืนฟัลโคเนต (ปืนสำริดหล่อ ชนิดมีฐานหมุนได้ ขนาดใหญ่กว่าปืนเอสเมอริล) และปืนเซกเคอร์ (ปืนใหญ่ลักษณะยาว หรือคัลเวอริน มีขนาดอยู่ระหว่างหกถึงสิบปอนด์) ขนาดกลาง โปรตุเกสเชื่อว่า อาวุธปืนที่ยึดได้เหล่านี้ มิใช่ของที่ผลิตในท้องถิ่น และน่าจะเป็นไปได้ว่าผลิตที่โรงหล่อในพะโคหรืออยุธยา ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่ทราบกันว่าเป็นแหล่งผลิตปืนใหญ่ขนาดเล็ก อย่างไรก็ดี ช่างหล่อปืนชาวมาเลย์นั้นมีผู้เปรียบอย่างชมเชยว่า เทียบเท่ากับช่างในเยอรมนี ซึ่งตอนนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นผู้นำในด้านการผลิตอาวุธปืน ส่วนรถบรรทุกปืนของมาเลย์นั้น มีผู้บรรยายไว้ว่า ไม่มีดินแดนอื่นใดเทียบได้ รวมทั้งโปรตุเกสด้วย ชาวอิตาลีที่มีส่วนร่วมในการโจมตี ผู้หนึ่งกล่าวว่ามีปืนใหญ่ที่ร้ายแรงอยู่ในเมละกา ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวโปรตุเกสต้องเสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วชาวมาเลย์จะพ่ายแพ้ แต่ก็มีการบรรยายถึงพวกเขาไว้ว่า เป็น “คนที่กล้าหาญที่สุด ได้รับการฝึกมาอย่างดีในด้านการทำสงคราม และมีอาวุธอย่างดีมากทุกชนิดอย่างเหลือเฟือ”[23]

แม้แต่มินังกาเบาซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในสุมาตราตอนใน ก็ดูเหมือนว่าจะผลิตอาวุธปืนในปริมาณที่มากเพียงพอที่จะสนองความต้องการของตนเองและของบรรดาเพื่อนบ้านของตน เหล็กและเหล็กกล้านั้น ผลิตกันที่เตาหลอมของท้องถิ่น แต่เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด พวกเขาพึ่งพาอาศัยเหล็กของพวกยุโรปกันมากขึ้น ปืนอาร์เคอบัสแบบมีไกนกเป็นชุดจุดของพวกเขานั้น มีผู้บรรยายไว้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดว่า มีกระบอกปืนซึ่ง “เป็นเหล็กชุบอย่างดีและมีปลายกระบอกปืนที่ยิงได้เที่ยงที่สุด”[24] กระบอกปืนนั้น ทำด้วยวิธีม้วนแผ่นเหล็กแบน ๆ รอบแท่งไม้ แล้วตีส่วนขอบเข้าด้วยกันให้เกิดเป็นรูปกระบอกขึ้นมา ทว่าขณะที่ชาวมินังกาเบาเชี่ยวชาญด้านศิลปะการผลิตปืน แต่ในด้านการผลิตดินปืนพวกเขาประสบความสำเร็จไม่มากนัก พวกเขาใช้ถ่าน กำมะถันและดินประสิวในสัดส่วนเดียวกับที่ชาวยุโรปใช้ ทว่ามีบ่อยครั้ง ที่การบดส่วนผสมนี้ไม่ละเอียด เพราะผลิตในปริมาณน้อยและรีบเร่งในการตระเตรียมดินปืนซึ่งมุ่งหมายเพื่อใช้อย่างกระทันหัน

---

[23] *Lettera di Giovanni Da Empoli*, with introduction and notes by A. Bausani, Rome, 1970, 138.

[24] William Marsden, ***A History of Sumatra***, reprint, Kuala Lumpur, 1975, 347.

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รู้เรื่องอาวุธปืนมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ทว่าจนเมื่อปืนและทหารแม่นปืนชาวยุโรปและตุรกีเข้ามาในภูมิภาคแล้ว พวกเขาจึงได้เห็นประสิทธิภาพของอาวุธใหม่ซึ่งคนต่างชาติเหล่านี้แสดงให้เห็น เมื่อแรกนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หาซื้ออาวุธชนิดต่าง ๆ ได้โดยง่าย หรือไม่เช่นนั้น ก็มีผู้จัดหาให้ นับตั้งแต่ปืนใหญ่ขนาดหนักของตุรกีไปจนถึงปืนอาร์เคอบัสขนาดเล็กกว่าที่ใช้มือถือได้ พระประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างสนับสนุนให้ช่างหล่อปืนชาวต่างชาติมาตั้งโรงหล่อขึ้นในดินแดนของพระองค์ เพื่อว่าจะได้ทรงเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่นี้ให้มากขึ้น พระประมุขหลายพระองค์ทรงมีคำแปลหนังสือคู่มือของต่างชาติ ที่อธิบายถึงหลักการและกระบวนการผลิตอาวุธปืนและดินปืน ทันทีที่ได้รับคำอธิบายถึงหลักการต่าง ๆ จนเข้าใจแล้ว ช่างฝีมือในท้องถิ่นก็สามารถใช้ทักษะการทำกริชหรือดาบ หรือการหล่อพระพุทธรูปสำริดของตน มาประยุกต์ใช้ในการสร้างปืนใหญ่และปืนเล็กของตนเองได้

แม้ว่าช่างหล่อปืนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคน จะมีความสามารถในการผลิตอาวุธปืนป้อนให้แก่กองทัพของตนเองและกระทั่งส่งออกไปขายยังดินแดนเพื่อนบ้าน แต่พวกเขาก็ด้อยกว่าช่างทำปืนชาวยุโรปอยู่อย่างมาก เพราะเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เทคโนโลยีของช่างยุโรปล้ำหน้าชาติอื่น ๆ ทั้งหมดไปอย่างรวดเร็ว เมื่อสองร้อยปีก่อนหน้านี้ ยังเป็นไปได้ที่พระประมุขชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะจับตัวทหารหรือกลาสีเรือชาวยุโรป หรือยอมรับ “ผู้แปรพักตร์” มาผลิตปืนและดินปืนในราชอาณาจักรของพระองค์ได้ เมื่อมีการผลิตปืนใหญ่ชนิดเหล็กหล่อแบบใหม่ในปริมาณมากในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ความสัมพันธ์ระหว่างคนทำปืนกับปืนของเขา ก็มิได้เป็นความสัมพันธ์แบบพิเศษระหว่างช่างฝีมือกับผลงานศิลปะของเขาอีกต่อไป มาตอนนี้ การผลิตอาวุธปืนใช้คนจำนวนน้อยลง และมีเฉพาะบุคคลที่มีทักษะอย่างสูงเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่มีความรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่ง จำเป็นสำหรับการผลิตอาวุธที่มีความละเอียดซับซ้อนเช่นของสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ทรงสามารถกระทำได้อีกต่อไป โดยวิธีพึ่งพาอาศัยชาวยุโรปหรือชาวเอเชียต่างชาติที่จับตัวมาได้ หรือกระทั่งที่ว่าจ้างมา แล้วคาดหวังว่าพวกเขาจะผลิตปืนที่มีคุณภาพเหมือนปืนที่ผลิตในยุโรป หรือที่ผลิตในโรงหล่อของชาวยุโรปในเอเชียได้

นกปืนแบบหินเหล็กไฟและแบบล้อหมุน ที่ใช้ในปืนคาบศิลา ซึ่งวางใจได้มากกว่ากลายเป็นกลไกที่มีอยู่ทั่วไปในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด กลไกแบบใหม่นี้ดูเหมือนว่าจะได้รับความชื่นชม ทว่ามิได้มีการผลิตกันตามโรงหล่อของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่องว่างระหว่างคุณภาพของปืนเล็กที่ผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับปืนที่ผลิตในยุโรป กว้างขวางเสียจนผู้สังเกตการณ์ชาวอังกฤษคนหนึ่งกล่าววิจารณ์ไว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าว่า ไกนกชนิดหินเหล็กไฟและไกชนิดล้อหมุน เป็น “กลไกที่ซับซ้อนไกลเกินกว่าทักษะของพวกเขา [ชาวเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้]"[25] เมื่อยุโรปสามารถผลิตอาวุธได้คราวละมาก ๆ และเมื่อเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วพวกเขาจึงรีบระบายอาวุธที่ล้าสมัยออกสู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะพวกเขาสามารถสร้างอาวุธที่ใหม่และมีประสิทธิภาพมากกว่าแล้ว สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วอาวุธที่ล้าสมัยเหล่านี้ พอเพียงแก่ความจำเป็นในการทำสงครามของตนแล้ว ดังนั้น พวกเขาจึงมิได้มีแรงจูงใจสักเท่าใดนัก ที่จะเข้าสู่การแข่งขันในด้านเทคโนโลยีอาวุธกับชาวยุโรป

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อย ๆ ละเลิกความเพียรพยายามที่จะคงแหล่งผลิตอาวุธปืนอย่างอิสระของตนเองไปทีละน้อย ๆ เนื่องจากความยุ่งยากในการหาความรู้ที่ทันสมัยอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีชาวยุโรปที่เต็มใจสอนสิ่งที่พวกเขารู้แก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เสมอ แต่ชาวยุโรปส่วนใหญ่ที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มิใช่ช่างทำปืนหรือช่างหล่อปืนที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่งคือ "ผู้แปรพักตร์" ที่มาเสาะหาความปลอดภัยหรือหางานทำในราชสำนักในท้องถิ่นเป็นครั้งคราว จะเป็นผู้มีทักษะทัดเทียมช่างหล่อในยุโรป หรือแม้กระทั่งทัดเทียมทักษะของช่างหล่อชาวยุโรปหรือยูเรเชียในเอเชีย ซึ่งทำธุรกิจการหล่อปืนภายในครอบครัว ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ช่างหล่อปืนชั้นครู คือชาวโอ วิเซนต์ ซึ่งเป็นผู้หล่อปืนสำริดชนิดยอดเยี่ยมที่โรงหล่ออินโด-โปรตุเกสที่กัวและโคชินในอินเดีย ตระกูลดิอาสและตาวาเรส โบคาร์โร เป็นช่างทำปืนใหญ่ที่สำคัญกว่าใครอยู่ที่เมืองกัวระหว่างค.ศ. 1580 ถึงค.ศ. 1680 หรืออาจจะนานกว่านั้น ตระกูลนี้มีชื่อเสียงโด่งดังว่าทำงานได้เป็นเยี่ยม กระนั้น เทคโนโลยีที่อยู่ใกล้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากถึงขนาดนี้ ก็ยังคงเป็นเรื่องสุดเอื้อม เพราะแนวโน้มตามธรรมชาติของช่างฝีมือ ย่อมจะปกป้องเคล็ดลับของงานที่ได้จากความอุตสาหะของตน และเนื่องจากรัฐบาลยุโรป สั่งห้ามอย่างแจ้งชัด มิให้ถ่ายทอดความรู้ในด้านการผลิตและการใช้อาวุธปืน

ส่วนที่ซึ่งเห็นได้ชัดอย่างยิ่งว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดแคลนความรู้ความชำนาญที่แท้จริง คือเรื่องการผลิตดินปืน การผสมส่วนประกอบของดินปืน ซึ่งได้แก่ถ่าน กำมะถันและดินประสิวหรือโปตัสเซียมไนเตรท ในอัตราส่วนที่ถูกต้อง เป็นเรื่องที่ชาวจีนใช้เวลาทดลองนับแรมปี ชาวยุโรปสามารถรับสูตรที่ประสบความสำเร็จนี้มาใช้ จากนั้น ก็ปรับแต่งปริมาณไนเตรทเพื่อให้ได้แรงระเบิดที่จำเป็นสำหรับอาวุธใหม่หลากชนิด ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การผลิตดินปืนชนิดดี เป็นทักษะที่ได้รับความยกย่องนับถือกันอย่างสูง การจะมีทักษะนี้ได้ จำเป็นต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจนอย่างยิ่งเกี่ยวกับปืนแบบใหม่ ๆ ที่กำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาขึ้นมา เทคนิคการหล่อปืนยังคงบกพร่องถึงขนาดที่หากใช้ดินปืนมากเกินไป สามารถเป็นเหตุให้ปืนใหญ่ระเบิดได้ ในขณะที่ส่วนผสมผิด ๆ จะทำให้ไม่มีแรงขับเคลื่อนมากพอที่จะยิงลูกปืนออกไป ชาวเติร์กพยายามแก้ปัญหานี้ ด้วยการสลักขนาดลูกปืนที่ถูกต้องและน้ำหนักของดินปืนสำหรับยิงลูกกระสุนไว้ที่ปากกระบอกปืนใหญ่ และดังที่เราได้เห็นแล้ว ชาวไทยก็รับวิถีปฏิบัติเช่นนี้มาใช้ในระดับหนึ่ง

---

[25] John Crawfurd, ***History of the Indian Archipelago***, Edinburgh, 1820, 191.

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่งทำความรู้จักกับเทคโนโลยีอาวุธปืนทั้งหลายทั้งปวงนั้น ผลสะท้อนที่น่ากลัวของปืนใหญ่ที่ประจุดินปืนอย่างไม่เหมาะสม ทำให้พวกเขาขยาด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมีโรงผลิตดินปืนของตนอยู่ ทว่าพวกเขานิยมซื้อดินปืนจากชาวยุโรปมาใช้กันมากกว่า ดังนั้น เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลิกล้มความเพียรพยายามที่จะตามให้ทันพัฒนาการใหม่ ๆ ทั้งด้านการผลิตอาวุธปืนและผลิตดินปืน และหันมาพึ่งพาอาศัยแหล่งสินค้าเหล่านี้ที่ชาวยุโรปเป็นผู้จัดหาให้มากขึ้นทุกที

เทคโนโลยีอาวุธปืนใหม่ ๆ มิได้เปลี่ยนแปลงยุทธวิธีด้านการทำสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากทว่าในหลายกรณีทีเดียว ที่อาวุธใหม่ ๆ เพียงแต่เข้ามาเสริมกำลังให้กับอาวุธดั้งเดิมในยุทธศาสตร์การสงครามเช่นที่เคยใช้กันมาจนอยู่ตัวแล้วเท่านั้น ในชวา การรบที่ประกอบด้วยคนจำนวนมาก เป็นกรณีที่หาได้ยาก เนื่องจากการสู้รบที่เป็นหลักใหญ่นั้น เกิดขึ้นระหว่างกองหน้า ซึ่งประกอบด้วยชาวชวาระดับหัวหน้ากับขุนนางคนสำคัญ ๆ การต่อสู้ที่รุนแรง ทว่ากินเวลาสั้น ๆ เช่นนี้ ความตายของผู้นำเพียงไม่กี่คน ก็เพียงพอแล้ว ที่จะทำให้บรรดาผู้ติดตามหนีกระเจิงไปหาความปลอดภัย การที่จะมีคนตายเป็นจำนวนมาก ๆ นั้น เป็นกรณีที่หาได้ยาก เช่นเดียวกับกรณีการสู้รบที่กินเวลานานเกินสองชั่วโมงก็แทบจะไม่มี การต่อสู้ระหว่างบรรดาผู้นำนั้น พวกเขาใช้อาวุธดั้งเดิมคือกริชและหลาว มิใช่อาวุธปืน กริชนั้น ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของอำนาจทางจิตวิญญาณ การที่ผู้นำควงกริชไปแทงลงที่อีกคนหนึ่งได้ โดยแก่นแท้แล้ว คือการสัประยุทธ์กันด้วยอำนาจทางจิตวิญญาณ ตราบใดที่ปืนคาบศิลายังไม่สามารถมีสถานภาพที่ได้รับความยกย่องและยำเกรงเหมือนอย่างกริช ปืนคาบศิลาก็ยังไม่ สามารถเข้ามาแทนที่กริชในฐานะที่เป็นอาวุธที่จำเป็นของเจ้านายและชนชั้นสูงของชวาได้

ในจำนวนทั้งหมดของผู้ที่ถูกนำตัวเข้าสู่สมรภูมิของกองทัพชวานั้น มีทหารที่ทำหน้าที่สู้รบเพียงแค่หนึ่งในห้าเท่านั้น ส่วนที่เหลือ เป็นหน่วยสนับสนุน ในจำนวนหนึ่งในห้านี้ ปกติแล้ว ผู้ที่มีปืนมีจำนวนไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ ชาปาราในค.ศ. 1677 มีกองทัพที่ประกอบด้วยทหาร 1576 คน กับปืนเพียง 79 กระบอก ปกติแล้ว ปืนเหล่านี้ พระประมุขทรงเป็นผู้เก็บรักษาไว้ และนำออกให้ใช้เฉพาะในยามสงครามเท่านั้น อาวุธปืนเหล่านี้มีเพียงไม่กี่กระบอก ที่มีประสิทธิภาพในการสู้กับศัตรู ซึ่งไม่คุ้นเคยกับเสียงและพิสัยกระทำการของอาวุธอย่างใหม่ ที่มีความสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือความจริงในข้อที่ว่า อาวุธปืนเพียงไม่กี่กระบอก ในมือของนักแม่นปืนที่ชำนาญ สามารถสร้างข้อได้เปรียบในทันทีด้วยการทำให้ชนชั้นสูงบางคนที่เป็นกองหน้าของศัตรู ถึงแก่ความตายและได้รับบาดเจ็บ ความตายของผู้นำคนหนึ่ง ปกติแล้ว เพียงพอที่จะเป็นเหตุให้สมุนของเขาตระหนกตกใจและหนีไป ปืนใหญ่มีความสำคัญในการสงครามของชวาน้อยกว่านี้ แม้ว่าจะมีบางครั้งบางคราว ที่ปืนใหญ่ได้พิสูจน์ว่ามีค่าอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ ในการทะลายกำแพงที่เสริมความแข็งแกร่งไว้อย่างแน่นหนา อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว การปิดล้อมเป็นกรณีที่เกิดขึ้นน้อยมาก และการต่อสู้กันเป็นหย่อม ๆ ระหว่างกองหน้ากลุ่มเล็ก ๆ ที่ประกอบด้วยนักรบพิเศษ ก็ไม่มีที่เหลือให้สำหรับการใช้ปืนใหญ่สนามเท่าไรนัก

การสู้รบกันในหมู่ชาวบูคิส-มากาสซาร์นั้น มีลักษณาการที่คล้ายคลึงกับของชาวชวา เมื่อกษัตริย์ทรงสั่งให้ประชาชนมาชุมนุมกันเพื่อเดินทัพ พระองค์จะทรงจ่ายแจกเสื้อผ้า อาวุธ ดินปืนและตะกั่วปืนมีให้ใช้กันอยู่บ้าง แต่คนที่ได้รับแจกปืน ก็ถือดาบอยู่ด้วยเช่นกัน หลังจากดินปืนหมดแล้ว พวกเขาก็หันมาใช้ดาบและกริชในการต่อสู้แบบประชิดตัว เฉพาะนักรบคนที่เป็นตัวหลักสำคัญเท่านั้น ที่สวมเสื้อเกราะ (แบบที่เป็นแผ่นเหล็กซึ่งใช้ห่วงต่อเข้าด้วยกัน) ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เป็นเจ้านายหรือผู้สูงศักดิ์ การใช้เกราะที่ทำด้วยเหล็กซึ่งเชื่อกันว่า ยืมมาจากโปรตุเกสนี้ ส่งเสริมการพัฒนาอาวุธปืนในท้องถิ่น เพราะปืนมีอำนาจในการทะลวงเหนือกว่า ในขณะที่ทหารบูคิส-มากาสซาร์ยังคงพึ่งพาอาศัยแหลน หลาว ดาบและคันธนูกันอยู่นั้น ในหมู่นายทหารชั้นผู้นำได้ ก็มีการพึ่งพาอาศัยปืนคาบศิลากันมากขึ้นแล้ว เพื่อต่อกรกับการใช้เสื้อเกราะ ในค.ศ. 1695 กองทัพที่มีทหารมาชุมนุมกันประมาณ 25,000 คน เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าอารุง ปาลักกาของบูคิสนั้น มีเฉพาะองครักษ์ส่วนพระองค์ของเจ้านายพระองค์นี้ เท่านั้น ที่สวมเกราะครบชุด พร้อมหมวกทอง ปืนแก็ป (ปืนอาร์เคอบัสใช้ชุดติดไฟที่นกปืน) กับกระสุนสองชุด

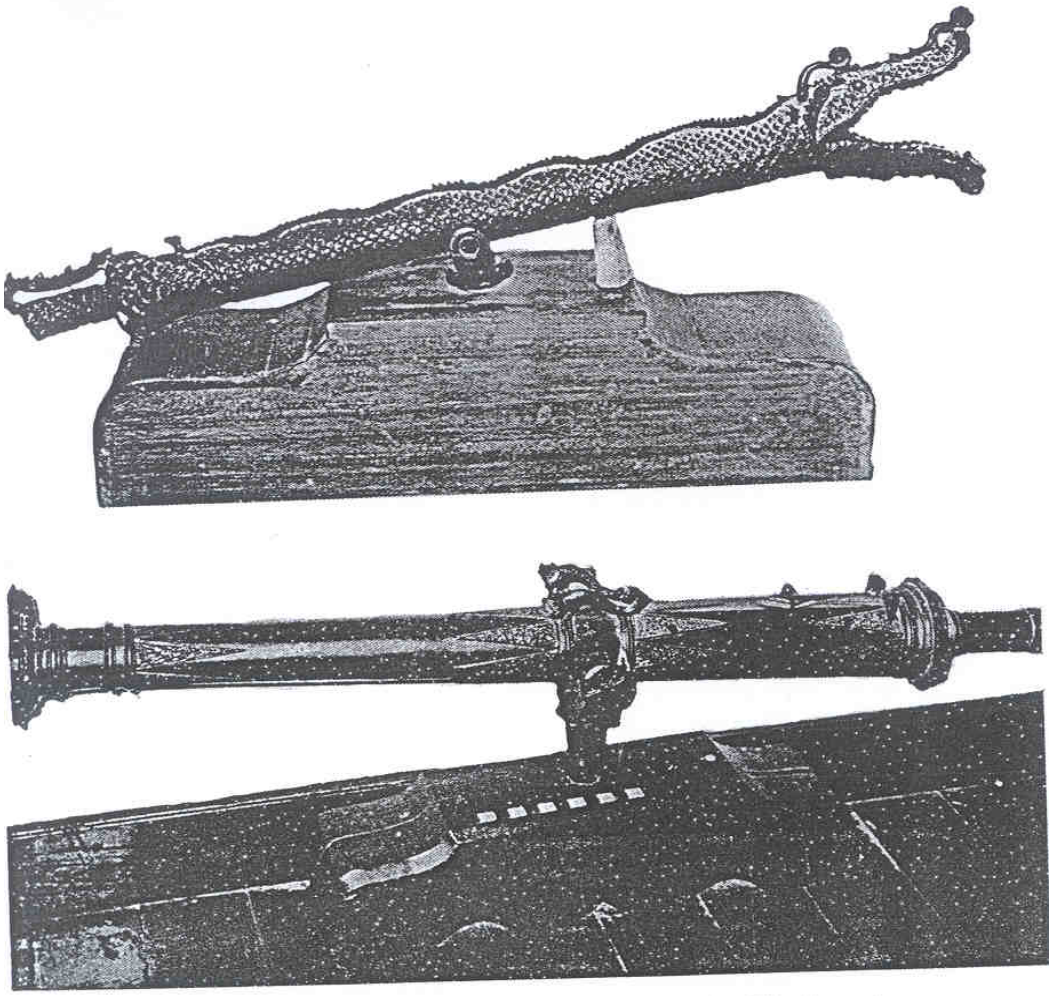
ในส่วนต่าง ๆ ของมาเลย์ องค์ประกอบที่จำเป็นในการทำสงคราม คือป้อมค่ายหรือ *กูบู* *กูบู*มีกำแพงล้อมสามด้าน กำแพงนี้ประกอบขึ้นด้วยลำต้นปาล์มที่นำมาบรรจุดินแล้วตั้งเรียงเป็นแถว ด้านที่สี่ชนกับภูเขาหรือป่า เพื่อให้ผู้ปกป้องป้อมค่ายหนีออกไปได้ หากว่าศัตรูประสบความสำเร็จในการพังกำแพงเข้ามา *กูบู*นี้ มิได้มุ่งหมายที่จะอาศัยให้ต้านทานปืนใหญ่ได้อย่างหนักหน่วง ทั้งมิได้มุ่งหมายให้รองรับคนจำนวนมากระหว่างที่ถูกปิดล้อมเป็นเวลานาน *กูบู*ให้ที่กำบังชั่วคราวและเป็นที่หยุดพักจากการสู้รบ และมุ่งหมายเพื่อขัดขวางศัตรูมิให้ปฏิบัติการขั้นต่อไปอีก ปัจจัยที่เป็นกุญแจสำคัญคือความคล่องตัว ดังนั้น การส่งคนเข้าประจำการใน*กูบู*และการทิ้ง*กูบู*จึงทำกันอย่างรวดเร็ว ตามแต่สภาวการณ์แวดล้อมจะบัญชา วิธีการทำสงครามแบบนี้ ทำให้การปิดล้อมโดยใช้ปืนใหญ่หรือปืนร้ายแรงชนิดอื่น ๆ เป็นเรื่องไร้ประโยชน์

ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การซุ่มโจมตี การบุกปล้นโดยไม่คาดฝัน และการบุกโจมตีอย่างไม่ทันให้รู้ตัวตอนฟ้าสาง เป็นยุทธวิธีที่ใช้กันมาจนเป็นแบบฉบับที่แน่นอน บางคราวมีการนำกองทัพมาชุมนุมกันที่สนามรบ แต่การตายของผู้นำและทหารเพียงไม่กี่คน ก็ดูเหมือนว่าเพียงพอแล้วที่จะบรรเทาความกระหายเลือดที่ต้องการให้ทดแทนกับการถูกดูถูกหรือถูกปลิดชีพอันเป็นสาเหตุของสงครามครั้งนั้น ๆ แม้เมื่อมีการณรงค์ “ครั้งใหญ่” ของชวาซึ่งเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เพราะได้รับการส่งเสริมจากอำนาจปืนของดัตช์นั้น การรณรงค์ครั้งใหญ่เหล่านี้มีการตายที่ชนพื้นถิ่นก่อให้เกิดขึ้นต่อกันและกันจริง ๆ น้อย ยกเว้นกรณีที่เด่นชัดและเป็นที่รู้กัน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างการปิดล้อมนครที่มีประชากรอาศัยอยู่มากเพียงไม่กี่ครั้ง เช่นกรณีการปิดล้อมเมละกาในค.ศ. 1511 และมากาสซาร์ในค.ศ. 1669 การมีปืนทำให้ทั้งผู้ปกป้องและผู้ปิดล้อมนคร ได้รับความบาดเจ็บล้มตายจากระยะห่างโดยไม่ต้องมีการรบที่เป็นการเผชิญหน้ากันจริง ๆ ซึ่งการเผชิญหน้ากันนี้ดูเหมือนเป็นสิ่งที่สำคัญ ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน

เนื่องด้วยธรรมชาติของการสงครามในย่านหมู่เกาะ อาวุธปืนที่นำมาใช้ด้วยความเต็มอกเต็มใจจึงมีแต่เฉพาะอาวุธที่เป็นประโยชน์ต่อยุทธวิธีที่มีอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น หนึ่งในบรรดาอาวุธที่ราชอาณาจักรส่วนภาคพื้นสมุทรใช้กันอย่างดกดื่นที่สุดและมีประสิทธิภาพที่สุด คือปืนที่ตั้งอยู่บนฐานที่หมุนได้ ปืนใหญ่แบบนี้ มีน้ำหนักเบา เหมาะอย่างยิ่งสำหรับป้อมค่ายขนาดเล็ก ตอนบนของปืนหมุนที่เป็นรูป ตัวยู (U) มีเดือยสำหรับสอดเข้ากับแท่น ส่วนขาปืนที่มีปลายแหลม ก็ติดยึดไว้ในกำแพงตรงช่องสำหรับใช้ยิงปืนของป้อม ที่ปลายด้านปากกระบอกปืนเหล่านี้ มีท่อกลวง ความยาวประมาณสิบห้า เซ็นติเมตร ซึ่งมีเดือยไม้หรือด้ามเสียบอยู่ สำหรับใช้ในการหัน ยก หรือลดระดับปากกระบอกปืน ในการทำสงคราม*ภูบู*หรือป้อมเพนียดนั้น ปืนหมุน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นในนาม *เรนตากา* หรือ*ลันตากา* เป็นเพียงอาวุธใหม่ที่นำมาเสริมการต่อสู้แบบดั้งเดิม และไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีที่มากมายอันใด ปืนหมุนได้เหล่านี้พิสูจน์ให้เห็นว่าเหมาะสมมากเป็นพิเศษกับลักษณะของเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกับความต้องการที่เกี่ยวกับการสู้รบทางเรือ

ปืนอาร์เคอบัสแบบมีไกนกชนิดใช้ชุดจุด เป็นอาวุธอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งรับมาใช้กันอย่างรวดเร็ว ประโยชน์ใช้สอยของปืนชนิดนี้นั้น มักจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่กองทหารรับจ้างชาวต่างชาติหน่วยพิเศษหรือกำลังฝ่ายสู้รบที่เป็นชนชั้นสูงของท้องถิ่นและที่ได้ผ่านการเลือกเฟ้นกันมาแล้วเป็นอย่างดี ซึ่งปกติแล้ว ทำหน้าที่เป็นองครักษ์ส่วนพระองค์ของกษัตริย์ ตัวปืนอาร์เคอบัสมีอุปสรรคอยู่ตรงที่ต้องใช้เวลาในการบรรจุกระสุนมาก และไม่สามารถใช้การได้ในสภาพที่เปียกน้ำ ข้อบกพร่องนี้ ไม่คุ้มกับข้อได้เปรียบเรื่องทำให้คนตกใจได้ด้วยเสียงและอำนาจการทะลวงของตัวปืน ปืนอาร์เคอบัสนี้ พบว่ามีประโยชน์เฉพาะการยิงครั้งแรกเท่านั้น เนื่องจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าจะมิได้รับเอาเทคนิคการระดมยิงซึ่งใช้พลปืนคาบศิลาหลายแถว สลับกันยิง เพื่อให้ห่ากระสุนดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง การไม่มีปืนและดินปืนดี ๆ มากเพียงพอ อาจทำให้การใช้ยุทธวิธีดังกล่าว เป็นเรื่องที่เกินกว่าจะสามารถทำได้ ดังนั้น พวกเขาจึงใช้วัตถุมีคมแหลม ๆ มาติดที่ปลายปืนอาร์เคอบัส เพื่อเปลี่ยนไปเป็นดาบปลายปืนสำหรับการต่อสู้ระยะประชิดในทันทีหลังจากยิงกระสุนออกไปกันคนละหนึ่งนัดแล้ว การแจกจ่ายดาบและกริชให้กับพลปืนอาร์เคอบัสโดยมากมักเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์นี้

ในช่วงระยะนี้ รัฐที่ทรงอิทธิพลบนแผ่นดินใหญ่กำลังมีการต่อสู้เพื่อความเป็นใหญ่ในภูมิภาค รัฐเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีความคิดริเริ่ม เรื่องการใช้อาวุธชนิดใหม่อย่างมากทีเดียว ความคิดริเริ่มดังกล่าว เกิดขึ้นจากความจำเป็นที่ต้องตามให้ทันหรือล้ำหน้าศัตรูดั้งเดิมของตน อย่างไรก็ดี กระนั้นรัฐเหล่านี้ ก็ยังไม่สู้จะมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า อาวุธปืนส่งผลลัพธ์ให้ปรากฏออกมาในรูปของเทคนิคใหม่ในการรบแต่อย่างใด กล่าวคือเทคนิคในแบบที่จะปฏิวัติความคิดเรื่องการสงครามเช่นที่มีลงหลักอยู่อย่างมั่นคงแล้ว ในรัชสมัยของพระเจ้าบุเรงนองของพม่าเมื่อตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีการนำปืนมารวมเข้าอยู่ในหน่วยทหารราบและหน่วยช้างอย่างประสบความสำเร็จ ซึ่งโดยรวมแล้วมีพลปืนคาบศิลากับนายทหารปืนใหญ่ ในอัตราส่วนต่อทหารอื่น ๆ อยู่ 1 ต่อ 2 หรือ 1 ต่อ 3 การสงคราม

ภาพ 1.5 **ก.** ปืนหมุนทองเหลืองของมาเลย์ มีชื่อเรียกว่า เลลา ปกติแล้ว กระบอกปืนจะมีความยาว 180 ซม. ปืนที่ดีที่สุดของแบบนี้ ทำในบรูไน

ข. ปืนหมุนแบบที่ประดับด้วย “หางลิง” ปืนหมุนของมาเลย์ทุกกระบอกล้วนบรรจุกระสุนและยิงจากท้ายปืน “หางลิง” ช่วยพลปืนในการเล็ง

จาก Mubin Sheppard, ***Taman Indera: A Royal Pleasure Ground*****,** Kuala Lumpur, 1972; reproduced courtesy of Oxford University Press, Kuala Lumpur. ของแท้อยู่ที่พิพิธภัณฑ์ซาราวัก

ระหว่างพม่าและสยามตลอดช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พม่านำปืนใหญ่ไปตั้งบนเนินที่สร้างขึ้นมาเป็นพิเศษ หรือตั้งบนหอคอยสูง ซึ่งให้ผลเป็นอย่างดีสำหรับการเป็นอาวุธที่ใช้ในการปิดล้อม ในค.ศ. 1564 อยุธยายอมจำนนอย่างรวดเร็วต่อกำลังของพม่าที่ปิดล้อมอยู่

เนื่องจากไม่มีทางปกป้องตนเองให้พ้นจากการระดมถูกยิงด้วยปืนใหญ่ ซึ่งมีปากกระบอกขนาดใหญ่ที่พม่านำมาใช้

ภาพ 1.6 ทหารสามคนจากบันเตน ถืออาวุธหอก ดาบและโล่ แบบที่ใช้กันมาแต่เดิม รวมทั้งทหารถือปืนคาบศิลา ทหารคนที่อยู่ตรงกลางสวมเกราะซึ่งประกอบด้วยแผ่นเหล็กนำมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกันโดยใช้ห่วง

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****, "**Eerste Schip-vaerd der Hollanders," Amsterdam, 1646, I. Opp. p. 72; fascimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ในแง่ของการต่อสู้กับพม่าเพื่อความอยู่รอด ชาวไทยมีความเพียรพยายามเท่า ๆ กับพม่าผู้เป็นศัตรูคู่อาฆาตในเรื่องการนำอาวุธปืนมาใช้ในสนามรบ วิธีการคือยิงปืนใหญ่เข้าใส่ศัตรูจากระยะห่าง และหากว่าศัตรูมิได้ตระหนกตกใจหนีไป กองทัพของสองฝ่ายจะเดินหน้าเข้าหากัน และยิงปืนคาบศิลากับลูกธนูเข้าใส่กัน ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งในสมัยนั้นให้เรื่องราวไว้โดยอ้างว่า การสู้รบแบบประชิดตัวระหว่างกองทัพ แทบไม่เคยเกิดขึ้น เนื่องจากมีการพึ่งพาอาศัยช้างศึกอย่างมาก ช้างเหล่านี้ บรรทุกปืนขนาดความยาวประมาณหนึ่งเมตร ซึ่งยิงด้วยลูกกระสุนขนาดหนึ่งปอนด์ (454 กรัม) เนื่องจากเฉพาะ

ผู้นำคนสำคัญเท่านั้น ที่จะกระทำยุทธหัตถีบนหลังช้าง การสงคราม จึงมักอาศัยการดวลหรือการปะทะกันอย่างประปรายในขอบเขตจำกัด ระหว่างเจ้านายและชนชั้นสูงในกองทัพที่ทำสงครามกัน ซึ่งกรณีนี้ก็เหมือนกับการทำสงครามในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

<u>ภาพ 1.7</u> การสู้รบระหว่างพะโคกับอยุธยา การดวลระหว่างเจ้านายบนหลังช้างและกองทัพซึ่งใช้หอก ดาบและโล่ ผลลัพธ์ของยุทธหัตถี มักเป็นปัจจัยสำคัญขั้นตัดสินซึ่งส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของกองทัพที่กำลังสัประยุทธ์กันอยู่

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****,** "Oost-Indische Reyse," Amsterdam, 1646, III. Opp. p. 22; fascimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

สงครามกลางเมืองในเวียดนาม ส่งเสริมให้มีการผลิตและใช้อาวุธปืน ผู้สังเกตการณ์ที่เป็นบาทหลวงในศาสนาคริสต์นิกายเจซูอิตท่านหนึ่ง กล่าววิจารณ์ถึงความชำนิชำนาญของชาวเวียดนามในการใช้ทั้งปืนใหญ่และปืนอาร์เคอบัสไว้เมื่อ ค.ศ.1631 ว่า

> ขณะนี้ ชาวโคชินจีน มีความเชี่ยวชาญในการจัดการกับอาวุธปืน [ปืนใหญ่และปืนอาร์เคอบัส] มากเสียจนล้ำหน้าพวกเราชาวยุโรปไปแล้ว เพราะพวกเขานั้น วัน ๆ หนึ่ง แทบมิได้ทำอะไรอย่างอื่น นอกจากฝึกซ้อม ยิงเป้า พวกเขายิงแม่นเสียจนสามารถยิงปืนใหญ่ได้แม่นยำยิ่งกว่าคนอื่น ๆ ที่ใช้ปืนอาร์เคอบัสยิง และกับปืนอาร์เคอบัส พวกเขาก็ยิงได้แม่นยำเช่นกัน พวกเขาไปฝึกซ้อมกันตามทุ่งนาอยู่เป็นประจำทุกวัน[26]

สำหรับปืนใหญ่ที่ใช้ในสนามรบนั้น ชาวเวียดนามอาศัยปืนใหญ่ขนาดเล็ก ซึ่งทหารสามารถแบกขึ้นหลังไปได้ ปืนที่ชาวเวียดนามใช้แบกนี้ เป็นปืนซึ่งยิงด้วยลูกกระสุนขนาดสี่ออนซ์ (112 กรัม) ทหารคนหนึ่ง แบกกระบอกปืน ซึ่งมีขนาดประมาณ 2 เมตร ส่วนอีกคนหนึ่งใช้รถปืน ซึ่งประกอบด้วยแผ่นไม้กลม ๆ ที่มีความหนาประมาณ 10 เซ็นติเมตรและมีความยาวเท่ากับกระบอกปืน ในการปฏิบัติการรบปลายด้านหนึ่งของตัวรถถูกยกให้สูงขึ้นจากพื้นดินประมาณหนึ่งเมตร โดยใช้ไม้ง่ามหรือขาตั้งสองขาแล้วนำปืนมาตั้งวางบนตัวรถ โดยวิธีเอาเบ้าเหล็กเสียบเข้ากับเดือยหมุน จากนั้น ทหารปืนใหญ่ก็สามารถเข้าควบคุมและปรับการเล็งได้ โดยอาศัยพานท้ายปืนสั้น ๆ ที่วางทาบอยู่กับไหล่ของเขาเป็นตัวช่วย ชาวเวียดนามใช้ปืนใหญ่ขนาดเล็กเหล่านี้ ทำทางให้โล่งหรือทำให้กองกำลังฝ่ายศัตรูที่รอโจมตีอยู่ตามทางแยก ต้องแตกกระจายไป ทหารทุกคนถูกสอนให้ทำดินปืนของตัวเอง โดยใช้ “เครื่องจักรกล” เล็ก ๆ ผสมส่วนประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ดินปืนตามปริมาณที่ต้องการ ทว่าชาวเวียดนามก็ได้ผลลัพธ์จากการทำดินปืนแย่เหมือน ๆ กับบรรดาเพื่อนบ้าน สาเหตุนั้น สืบเนื่องมาจากการบดดินปืน ซึ่งทำไว้ไม่ดี ทำให้ได้ดินปืนออกมาเป็นก้อน ๆ ไม่ละเอียดเสมอกัน

ในสงครามระหว่างฝ่ายเหงียนกับฝ่ายตรินห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ฝ่ายตรินห์เตรียมกำลังทหารเจ็ดหมื่นหรือแปดหมื่นคนพร้อมไว้เสมอ ทหารเหล่านี้ติดอาวุธดาบกับปืนมีชุดจุดชนิดหนา และหนัก ซึ่งมีกระบอกปืนยาว 1 ถึง 1.2 เมตร พวกทหารได้รับแจกลำไม้ไผ่สำหรับใช้กันฝุ่นไม่ให้เข้ากระบอกปืน เวลาที่แขวนปืนไว้บนหิ้งในบ้าน อีกสิ่งหนึ่งที่ได้รับแจกคือ หีบไม้ไผ่เคลือบรักที่มีขนาดใหญ่กว่าอีกใบหนึ่ง สำหรับปกป้องปืนทั้งกระบอกในระหว่างการเดินทัพ ชาวเวียดนามนั้น ได้รับการพิจารณาว่า เป็นหนึ่งในหมู่ชนชาติที่ว่องไวที่สุดในเรื่องการบรรจุกระสุนและยิงปืนคาบศิลา พวกเขาสามารถดึงไม้กวาดลำกล้องปืน บรรจุดินปืนและตะกั่ว กระทุ้งดินปืนและกระสุนลงไป ดึงไม้กระทุ้งออกเก็บ แล้วยิงไปยังสิ่งที่มองเห็นทีแรกได้อย่างเป็นผลสำเร็จดียิ่ง ทั้งหมดนี้ มีการเคลื่อนไหวเพียงสี่จังหวะเท่านั้น ทหารทุกคนแบกกล่องกระสุนปืนทำด้วยหนังสัตว์ ภายในแบ่งออกเป็นช่องเล็ก ๆ โดยใช้ไม้ไผ่ แล้วบรรจุดินปืนและลูกกระสุนลงในช่องดังกล่าว แต่ละช่องมีเนื้อที่พอเพียงสำหรับการยิง

---

[26] C.R. Boxer, “Asian Potentates and European Artillery in the 16th-18th Centuries: A Footnote to Gibson-Hill,” JMBRAS, 38, 2 (1965) 166.

แต่ละครั้ง และสามารถเทใส่ลงในปากกระบอกปืนคาบศิลาได้อย่างพอดิบพอดี ชาวอังกฤษในสมัยเดียวกันนี้ จำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหวประมาณยี่สิบท่า กว่าจะบรรจุกระสุนและยิงปืนได้

เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด อาวุธปืนกลายเป็นส่วนที่ถาวรส่วนหนึ่งของการสงครามของชาวเวียดนามไปแล้ว ในช่วงที่กองกำลังของฝ่ายกบฏไตเซินขับไล่กองทัพจีนที่ส่งมาช่วยจักรพรรดิเลในค.ศ. 1789 นั้น มีผู้บรรยายถึงผู้นำของไตเซินขณะเข้าสู่ธางลอง (ฮานอย) ว่า "เกราะของเขา...เป็นสีดำเพราะเขม่าดินปืน" [27] ทหารจีนถูกกับระเบิดตายไปเป็นอันมาก ระหว่างการหลบหนี แสดงให้เห็นถึงความคุ้นเคยในการใช้กับระเบิดของชาวเวียดนาม

แม้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะใช้อาวุธปืนแบบต่าง ๆ ในการทำสงคราม แต่พวกเขาทั้งปวงล้วนเชื่อในอำนาจทางจิตวิญญาณซึ่งอาวุธปืนเหล่านี้สามารถนำมาสู่การสู้รบได้ ชาวยุโรปรู้สึกทึ่งอยู่อย่างไม่วายเว้น กับจำนวนปืนซึ่งพวกเขาพบในคลังแสงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปืนเหล่านี้มีขนาดต่าง ๆ กัน บางกระบอก เล็กเกินกว่าจะนำมาใช้เป็นอาวุธได้ เมื่อโปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 พวกเขาอ้างว่าได้พบปืนใหญ่ในนครนี้ประมาณ 3000 กระบอก ส่วนใหญ่แล้ว ยังไม่เคยใช้ยิงมาก่อน เป็นเหตุให้มีคำวิพากษ์ในเชิงดูถูกเหยียดหยามจากชาวยุโรป ในเรื่องที่คุณภาพของปืนที่ผลิตในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี การผลิตปืนในปริมาณมาก ๆ มักมุ่งหมายเพื่อการสู้รบทางจิตวิญญาณมากกว่าจะเป็นการลงมือกระทำจริง ๆ ภาพที่เห็นอย่างหนึ่ง ซึ่งสร้างความงุนงงและขบขันแก่ชาวยุโรป คือ วิถีปฏิบัติของชนพื้นถิ่น ในการปลดปืนใหญ่ลงจากรถบรรทุกปืน จับปืนวางตั้งขึ้นให้ปลายกระบอกชี้ขึ้นไปในอากาศ จากนั้น ก็นำปืนมาผูกเข้ากับเสาเรือน ปืนใหญ่พวกนี้ เห็นได้ชัดว่าไม่เคยนำมาใช้ยิงหรือใช้เป็นปืนสำหรับสนามรบ ปืนพวกนี้กลายเป็นตัวแทนหินศักดิ์สิทธิ์ของเทพในท้องถิ่น เป็นรูปแบบหนึ่งของศิวลึงค์ในท้องถิ่น และดังนั้น จึงเป็นที่สิงสถิตของภูติผู้พิทักษ์ที่ทรงอิทธิฤทธิ์

ในช่วงท้าย ๆ ที่พม่าปิดล้อมอยุธยาในค.ศ. 1767 นั้นพระประมุขของอยุธยาทรงมีโองการให้นำปืนใหญ่ชื่อว่า *ทวาราวดี*มายิงใส่ข้าศึก ปืนกระบอกนี้ "ถือกันมาแต่ครั้งโบราณว่าจะเป็นผู้พิทักษ์พระนคร หากว่าได้ทำพิธีเซ่นสรวงบูชาต่อวิญญาณที่สิงสถิตอยู่แล้วตามธรรมเนียม" [28] เมื่อจุดดินปืนให้ติดไฟได้ไม่สำเร็จหลังจากที่เพียรพยายามอยู่หลายครั้ง ชาวไทยมองว่า เหตุการณ์เช่นนี้เป็นสัญญาณที่บอกให้รู้ว่า วิญญาณผู้พิพักษ์ไม่ประทับอยู่เพื่อให้การคุ้มครองป้องกันอีกต่อไปแล้ว และบอกให้รู้ว่าอยุธยากำลังจะพินาศ ปืนใหญ่ที่ได้รับความเคารพยกย่องอย่างมากอีกกระบอกหนึ่ง เป็นปืนใหญ่ที่หล่อขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และได้ชื่อว่า *พระพิรุณ* (เทพแห่งฝน) ปืนใหญ่กระบอกนี้ ถูกโยนลงในทะเลสาบหลังจากพม่ายึดอยุธยาได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนารัฐไทยขึ้นใหม่ และทรงสถาปนาราชวงศ์ของพระองค์เองขึ้นมาแล้ว พระองค์ได้ทรงหล่อ*พระพิรุณ*ขึ้นอีกกระบอกหนึ่งในค.ศ. 1777 โดยพระองค์ทรงหล่อขึ้นที่ ราชธานีของพระองค์ คือกรุงธนบุรี "เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ว่า

---

[27] Charles B.-Maybon, ***Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),*** Paris, 1919, 298.

[28] "Burmese Invasions of Siam," VI, 46.

ราชอาณาจักรไทย ฟื้นสภาพจากเคราะห์ร้ายและได้กู้ความยิ่งใหญ่ดั่งที่เคยมีในอดีตกลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่งแล้ว"[29] มีการนำดอกไม้ธูปเทียนมาวางบนปืนใหญ่พวกนี้อยู่บ่อย ๆ เพื่อเอาใจวิญญาณมิให้ขึ้งโกรธ แม้ปืนใหญ่ที่ใช้อยู่ในสนามรบ ก็สามารถก่อให้เกิดการตอบสนองในทำนองเดียวกันนี้จากผู้ใช้ปืน มีปืนใหญ่ขนาดเล็ก ซึ่งใช้กับกระสุนสามปอนด์อยู่กระบอกหนึ่ง ซึ่งชาวพม่าเคารพยำเกรงเป็นพิเศษ เนื่องจากใช้งานอย่างวางใจได้ดีมาก ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการนำน้ำหอมอย่างดีมาประพรมให้ และแต่งประดับปืนใหญ่กระบอกนี้ด้วยผ้าที่สวยงาม ในการรบครั้งหนึ่ง ในบริเวณใกล้กับเมืองแปรในค.ศ. 1755 พระประมุขของพม่าทรงยินยอมให้ถวายสุราและเนื้อแก่วิญญาณของปืนใหญ่ที่มีชื่อว่า *ยัน บอน กวิน*

เช่นเดียวกัน ชาวมากาสซาร์ ก็มีปืนใหญ่ผู้พิทักษ์ของตน ซึ่งว่าชื่อว่า *อานัก มากาสซาร์* (บุตรแห่งมากาสซาร์) คุณสมบัติของปืนใหญ่กระบอกนี้ ได้รับการยกย่องสรรเสริญไว้ในคำสดุดี แด่กองกำลังทหารของมากาสซาร์ในสงครามกับดัตช์ใน ค.ศ.1666–1669 สำหรับชาวชวานั้น ประสิทธิภาพของปืนใหญ่ มิได้วัดกันด้วยสมรรถนะในการทำลายล้าง หากวัดกันที่ความสามารถของปืนที่จะระดมอำนาจทางจิตวิญญาณมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ในบรรดาปืนใหญ่ที่ชาวชวามีอยู่ในครอบครอง ยังมีปืนไม้ซึ่งพวกเขากล่าวว่า เคลื่อนตัวลงมาจากสวรรค์ ปืนใหญ่ชื่อ *คุนตูร์ เคนี* ของรัฐมะตะรัม ใช้ยิงเฉพาะเมื่อจะเรียกประชาชนในชุมชนให้มารวมตัวกัน หรือเพื่อเรียกประชุมขุนนางชั้นสูงในยามที่สุสุฮูนานทรงพระพิโรธ หรือเพื่อประกาศการสิ้นชีวิตของบุคคลที่มีฐานันดรสูง

การตัดสินใจของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะยอมรับนับถือฤทธิเดชทางจิตวิญญาณของอาวุธปืน สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ของบริเวณนี้ พวกเขามิได้เมินเฉยต่อคุณค่าทางปฏิบัติของเทคโนโลยีใหม่นี้ในสนามรบ ทว่าการนำมาใช้งาน มิใช่เรื่องที่เอาใจใส่กันมากมายนัก อาจเป็นได้ว่ายกเว้นเฉพาะรัฐที่ทำสงครามกันอยู่เนือง ๆ เช่นพม่ากับสยาม และในเวียดนาม ซึ่งมีสงครามภายในของตนเอง และมีประวัติศาสตร์การทำสงครามรบพุ่งกันกับจีนมาเป็นเวลายาวนาน แต่สำหรับธรรมชาติด้านจิตวิญญาณของอาวุธปืน กลับเป็นที่ยอมรับกันในทันทีจากทุกดินแดน เพราะเรื่องนี้สอดคล้องกับการความคิดและความเข้าใจของพวกเขาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างปริมณฑลทางวัตถุและทางจิตวิญญาณของชีวิต

ด้วยเหตุนี้ การรับเทคโนโลยีอาวุธปืนอย่างใหม่เข้ามาใช้ในทางปฏิบัติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นไปแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ เท่านั้น และทำให้มีแนวโน้มที่จะพึ่งพาอาศัยปืนและดินปืนที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ มากกว่าจะผลิตขึ้นเองในท้องถิ่น แต่ถึงหากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะทุ่มเทเวลาเพื่อทำความเข้าใจกับอาวุธปืนอย่างสมบูรณ์เต็มที่จริง ๆ ความก้าวหน้าใหม่ ๆ ในยุโรป ก็คงล้ำหน้าจังหวะก้าวในการพัฒนาของเอเชียไปอย่างรวดเร็วอยู่ดี เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวยุโรปสร้าง

---

[29] Seymour Sewell, "Notes," 23.

ความก้าวหน้าจนมีความเหนือกว่าอย่างมั่นคงแน่นอนแล้ว ในเรื่องการผลิตปืนใหญ่ชนิดเหล็กหล่อที่วางใจได้ในปริมาณคราวละมาก ๆ รวมทั้งปืนคาบศิลาแบบมีนกปืนเป็นหินติดไฟ ซึ่งมีน้ำหนักเบาลงมากและวางใจได้มากยิ่งขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ผลิตกับผู้ใช้ปืน ซึ่งเป็นลักษณะจำเพาะเช่นที่มีมาก่อนหน้านี้เป็นร้อย ๆ ปี มิได้มีอยู่อีกต่อไปแล้ว ในขณะที่ในช่วงก่อนหน้านี้ยังอาจเป็นไปได้ ที่ประมุขชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะจับตัวทหารปืนใหญ่ชาวยุโรปไว้ และคาดหวังให้พวกเขาผลิตอาวุธเช่นที่พวกเขาใช้อยู่ให้ได้ แต่ดังที่เราได้เห็นแล้ว เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรื่องนี้เป็นไปไม่ได้อีกต่อไป เมื่อถึงยุคนี้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องพึ่งพาอาศัยไมตรีจิตจากชาวยุโรป ที่จะจัดส่งปืนและดินปืนมาป้อนให้ เนื่องจากพวกยุโรปไม่เต็มใจที่จะให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหนทางที่จะท้าทายอำนาจของตน ผลสะท้อนที่ปรากฏ จึงเป็นไปอย่างที่สามารถพยากรณ์ได้ล่วงหน้า ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คลังแสงของพม่าประกอบด้วยปืนคาบศิลาประมาณ 35,000 กระบอก ส่วนใหญ่ เป็นปืนที่คลังแสงของอังกฤษและฝรั่งเศสทิ้งแล้วทั้งนั้น สถานการณ์ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คล้ายคลึงกันหรือเลวร้ายยิ่งกว่า สถานการณ์เช่นนี้ เป็นสัญญาณบอกถึงการเริ่มต้นการผูกขาดเทคโนโลยีของยุโรปในเรื่องการผลิตอาวุธและในการจัดหาอาวุธมาป้อนให้กับภูมิภาคนี้

ใจความสำคัญโดยย่อและบทสรุป

ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 สภาพการณ์ในท้องถิ่นและในเวทีระหว่างประเทศส่งเสริมให้มีผู้ประกอบการค้าชาวเอเชียต่างชาติและชาวยุโรป เดินทางเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการถาวร ในจำนวนมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ใหม่ในช่วงเวลานี้ แตกต่างจากสมัยเมื่อหลายร้อยปีก่อน โดยในสมัยนี้มีการสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเจ้าผู้ครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมา ภายในบริเวณที่แผกพิเศษที่ชาวต่างชาติเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนเมืองเหล่านี้ มีองค์ประกอบที่เป็นต่างชาติ มีอิทธิพลครอบงำอยู่ เฉพาะบทบาทส่วนที่อยู่รอบนอกเท่านั้น ที่ได้รับการจัดสรรแบ่งปันให้แก่คนท้องถิ่น ความเป็นหุ้นส่วนที่หล่อหลอมขึ้นระหว่างรัฐบาลยุโรปกับชุมชนชาวต่างชาติ ที่สำคัญคือชุมชนชาวจีน ก่อให้เกิดนครรัฐ-เมืองท่าที่ประสบความสำเร็จขึ้นมาหลายนครรัฐ ได้แก่เมละกาของโปรตุเกส มนิลาของสเปนและปัตตาเวียของดัตช์ นครรัฐเหล่านี้ ในที่สุดแล้ว กลายเป็นผู้ท้าทายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้กัน

ส่วนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เช่นเดียวกับในอดีต พวกเขาต่างมองว่าการมีชาวต่างชาติมาตั้งรกรากอยู่เป็นอันมาก ย่อมเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนความคิดและสินค้าต่าง ๆ ซึ่งในท้ายที่สุด

แล้ว จะก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ประชาคม ในแง่นี้ นครใหญ่ ๆ ของยุโรป—ซึ่งมีการปกครอง สถาปัตยกรรม เทคโนโลยีและวิถีชีวิต ในรูปแบบที่แปลกใหม่—ล้วนเป็นที่มาของความอัศจรรย์ใจและแบบอย่างที่มีประโยชน์แก่คนท้องถิ่นอยู่เสมอมา ชุมชนลูกผสม ซึ่งอยู่กึ่งกลางทางระหว่างชาวยุโรปหรือชาวเอเชียต่างชาติ กับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งในแง่ของรูปร่าง สรีระ และวัฒนธรรม พิสูจน์ให้เห็นว่าทำหน้าที่เป็นสื่อกลางอย่างดีเยี่ยมในการส่งผ่านความคิดกันไปมาอย่างราบรื่นระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ

ผลลัพธ์ประการหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ภายในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ และตามสถานีรอบนอกที่มีขนาดเล็กกว่า ได้แก่การที่วิถีชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับความกระทบกระเทือน ความก้าวหน้าของชาวต่างชาติในด้านการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน ได้รับความชื่นชมอย่างใหญ่หลวง แต่ระดับที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นำเอาเทคโนโลยีใหม่นี้มาใช้แค่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับความจำเป็นที่พวกเขาสำเหนียกถึง สถานการณ์ด้านการค้าทางไกล เปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาลทีเดียว โดยมีการนำเรือบรรทุกสินค้าใหม่ ๆ มาใช้ รวมทั้งเรือสินค้าที่ติดอาวุธของชาวยุโรป นอกจากนี้ ยังมีการนำเรือสำเภาแบบจีนมาใช้ในการค้ากับจีนด้วย ทั้งนี้ เพื่อจะได้ผลประโยชน์พิเศษในด้านการเงิน ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ ยังมีความเสี่ยงในทะเลหลวงมากมายเหลือเกิน เช่นเดียวกับที่มีการแข่งขันกันมากเกินเหตุ จากธุรกิจของพวกยุโรปที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล และจากการค้าด้วยเรือสำเภาของจีนที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้มุ่งเน้นที่การพาณิชย์ที่สัญจรกันอยู่เพียงภายในภูมิภาค พวกเขาละทิ้งเรือ*ชอง* ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้กันในการค้าทางไกล โดยเปลี่ยนมาใช้เรือแบบพันทางคือเรือ*ชวน* กับเรือชนิดที่มีขนาดเล็กกว่า รวดเร็วกว่า และควบคุมได้อย่างสะดวกคล่องตัวกว่า

การตัดสินใจของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับแนวทางปฏิบัติทำนองเดียวกันกับเรื่องเรือ ได้แก่การปรับเปลี่ยนมาใช้อาวุธปืนในการทำสงครามในภูมิภาค ชาวตะวันออกเฉียงใต้มีความประทับใจอย่างแท้จริงกับประสิทธิภาพของอาวุธใหม่ ๆ และทุ่มเทเวลาและความเพียรพยายามไปกับการพัฒนาอาวุธและดินปืนของตนเองขึ้นมา อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว อาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้เพียงเพื่อเสริมวิธีการต่อสู้ในแบบดั้งเดิมให้เข้มแข็งขึ้น มากกว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปโฉมของยุทธวิธีในการทำสงครามของรัฐต่าง ๆ ในส่วนแผ่นดินใหญ่ มีความเพียรพยายามอย่างประสบผลสำเร็จยิ่ง ในการรวมเหล่าทหารปืนคาบศิลาและนายทหารปืนใหญ่เข้ามารวมอยู่ในกองทัพ ถึงกระนั้น ปืนแบบใหม่ ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้ในยุทธวิธีการทำสงครามแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งโบราณ โดยช้างศึก หลาว แหลน ดาบและหอก ยังคงเป็นอาวุธที่ใช้กันเป็นหลัก ในส่วนภาคหมู่เกาะ เทคโนโลยีอาวุธใหม่ ๆ ได้รับความชื่นชม ทว่าถูกเลือกสรรมาใช้อย่างพิถีพิถันกับการสู้รบแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิม กล่าวคือการต่อสู้กันในกลุ่มเล็ก ๆ ในตอนแรกเริ่ม ซึ่งสามารถตัดสินผลลัพธ์ของสงครามได้ รวมทั้งการต่อสู้ที่ถือว่า ป้อมเพนียด (*กูบู*) เป็นที่พักพิงชั่วคราว ซึ่งสามารถต่อสู้ปกป้องหรือละทิ้งไปเสียได้อย่างง่าย ๆ ประโยชน์ใช้สอยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ได้รับจากอาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ คือการควบคุมอำนาจทางจิตวิญญาณของอาวุธ เพื่อประโยชน์สุขของราชอาณาจักร วิธีการเช่นนี้ นำไปสู่แนวปฏิบัติในการสั่งสมปืนประดับและปืนที่ไม่ได้ใช้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งนำไปสู่แนวโน้มการให้ความเคารพยกย่องปืนใหญ่บางกระบอกว่า เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันราชอาณาจักร ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประพฤติปฏิบัติตามแบบฉบับอันเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของตนอย่างแท้จริง ในการถือว่าปริมณฑลทางจิตวิญญาณและทางโลกย์นั้น ร้อยพันกันอยู่ไปมา ดังนั้นจึงเท่ากับพวกเขาใช้ปืนใหญ่เพื่อต่อสู้ศัตรูทั้งสองแนวรบ

ระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำความคิดใหม่ ๆ จากโลกภายนอก มาปรับแปลงใช้เช่นเดียวกับที่พวกเขาเคยทำมาแล้วในอดีต ลักษณะการปรับแปลงซึ่งได้แก่ การเลือกหยิบยืมบางสิ่งบางอย่างมาใช้ภายในกรอบวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับ เคยประสบความสำเร็จเสมอมาในอดีต ถึงกระนั้น เป็นที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดแล้วว่า การตอบสนองแบบที่เคยทำกันมาแต่เดิม ต่อความก้าวหน้าอย่างใหม่ในด้านเทคโนโลยี ในส่วนที่เกี่ยวกับการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน มีความไม่เพียงพอ เมื่อต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากพวกยุโรป ความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่ไหนแต่ไรมา อยู่ที่ความสามารถของตัววัฒนธรรมเองที่จะเลือกเฟ้นความคิดต่าง ๆ จากภายนอก และนำมาปรับแปลงให้เข้ากับวิถีปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับแล้ว ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สูตรนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า ไม่พอเพียงที่จะป้องกันมิให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องสูญเสียอิทธิพลในด้านเศรษฐกิจและการทหาร ให้กับกลุ่มชาวต่างชาติไปทีละน้อย ๆ

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ที่ว่าด้วยกลุ่มชาวต่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชาวเอเชีย

เกี่ยวกับชาวจีน งานที่เก่าทว่ายังคงมีประโยชน์ คือ Victor Purcell, ***The Chinese in Southeast Asia*****,** London, 1965. สำหรับภูมิหลังเกี่ยวกับผู้อพยพและผู้ประกอบการค้าจากย่านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเอ้หมึง ที่มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด ดู Ng Chin-keong, ***Trade and Society: The Amoy Network on the China Coast 1683-1735*****,** Singapore, 1983. ข้อสรุปใจความสำคัญเกี่ยวกิจกรรมของชาวจีนในประเทศไทยในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ สามารถพบได้ในบทที่หนึ่งของผลงานของสกินเนอร์ คือ G. William Skinner, ***Chinese Society in Thailand: An Analytical History*****,** Ithaca, 1957. ผลงานสองชิ้นที่ศึกษาพิเคราะห์

ถึงการที่ชาวจีนเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างจีน-สยาม ได้แก่ Jennifer W. Cushman, "Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam during the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries," Ph.D.thesis, Cornell University, 1975. และ Sarasin Viraphol, ***Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade 1652-1853*****,** Cambridge, Mass., 1977. หนึ่งในแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ไม่กี่แห่งเกี่ยวกับชาวจีนในกัมพูชา ได้แก่ W.E. Willmott, "History and Sociology of the Chinese in Cambodia Prior to the French Protectorate," JSEAS, 7, 1 (March 1966). ผลงาน Leonard Blussé, ***Strange Company: Chinese Settlers, Mestizo Women and the Dutch in VOC Batavia,*** *Dordrecht*, 1986. เป็นหนังสือรวมบทความที่เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของชาวจีนที่มาอยู่ในปัตตาเวียและบนเกาะชวา สำหรับเรื่องชาวจีนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีการแบ่งช่วงยุคสมัยที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งผลกระทบที่ชาวจีนก่อให้เกิดขึ้นแก่สังคมท้องถิ่น ดู Leonard Blussé, "Chinese Commercial Networks and State Formation in Southeast Asia 1600-1800," paper presented to the Conference on Southeast Asia from the Fifteenth to the Eighteenth Centuries, Lisbon, December 1989. ดูเช่นกันที่ผลงาน Peter Carey, "Changing Javanese Perceptions of the Chinese Communities in Central Java, 1755-1825," ***Indonesia,*** 37 (April 1984). ที่มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอยิ่งกว่านี้ คือหนังสือรวมบทความอีกเล่มหนึ่งของผู้เขียนหลายคน โดยมี Felix Alfonso Jr. เป็นบรรณาธิการ นั่นคือ ***The Chinese in the Philippines*****,** Manila, 1968, I*: 1570-1770;* II*: 1770-1898.* บทความที่น่าสนใจเป็นพิเศษในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ คือ บทความของ Maria Lourdes Diaz-Trechuelo ชื่อเรื่อง "The Role of the Chinese in the Philippine Domestic Economy" หนังสือเล่มที่มีการค้นคว้าอย่างดีเกี่ยวกับประชาคมชาวจีนและลูกครึ่งจีนในฟิลิปปินส์ คือ Edgar Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-1898,*** New Haven, 1965.

สำหรับชาวญี่ปุ่น ดู Iwao Seiichi, "Japanese Foreign Trade in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," ***Acta Asiatica*****,** 30 (1976) จะได้ใจความสำคัญและคำบรรยายเกี่ยวกับการค้าของญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงนี้ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียดยิ่งกว่านี้ ได้แก่ R.L. Innes, "The Door Ajar: Japan's Foreign Trade in the Seventeenth Century," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1980. การตรวจสอบที่น่าสนใจ ถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับประเทศไทย ได้แก่ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese Documents About Siam," JSS, 59, 2 (July 1971).

สำหรับชาวอินเดีย ดู M.N. Pearson and Ashin Das Gupta, eds, ***India and the Indian Ocean, 1500-1800*****,** Calcutta, 1987 จะได้พบบทความเกี่ยวกับความสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในโลกการค้าของอินเดียที่กว้างขวางกว่านั้น ดูเป็นพิเศษที่ S. Arasaratnam, "India and the Indian Ocean in the Seventeenth Cenrury," ซึ่งมีการอภิปรายถึงเครือข่ายต่าง ๆ ของการค้าของอินเดีย และบทบาทที่

แต่ละภูมิภาคของอินเดีย มีอยู่ในการค้านี้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การมุ่งเน้นและพิเคราะห์ช่วงคริสต์ศตวรษที่สิบหกถึงสิบแปดในทำนองเดียวกันนี้ มีพบอยู่ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ใน M.N. Pearson, "India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century," และ ใน Ashin Das Gupta, "India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century" สำหรับข้อเขียนในเชิงตีความ ซึ่งนำอินเดียเข้ามาอยู่ภายในกรอบการค้าของโลก ซึ่งมีลักษณะกว้างขวางยิ่งขึ้น ดู K.N. Chaudhuri, ***Trade and Civilization in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750*****,** Cambridge, UK, 1985. เรื่องราวจากปากคำของบุคคลร่วมสมัย เกี่ยวกับกิจกรรมการค้าของอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สามารถพบได้ใน Armando Cortes□o, ed. and trans., ***The Suma Oriental of Tom□ Pires*****,** 2 vols, London, 1944.

ชาวยุโรป

ผลงานอันประกอบด้วยหนังสือห้าเล่มของ Donald F. Lach ในชื่อเรื่องว่า ***Asia in the Making of Europe*****,** Chicago, 1965-77. เน้นคุณูปการของเอเชีย ที่มีต่ออารยธรรมของชาวยุโรป และบรรจุใจความสำคัญที่อังกฤษสรุปจากเรื่องราวหลาย ๆ เรื่องที่ชาวยุโรปเล่าไว้ อย่างคลุมเครือเกี่ยวกับกิจกรรมของนักสำรวจและผู้บริหารในเอเชียระยะแรก ๆ Holden Furber, ***Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800*****,** Minneapolis, 1976 อภิปรายโครงสร้างของบริษัทการค้าของยุโรปแต่ละบริษัท รวมทั้งการค้าของบริษัทเหล่านี้ในเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด สำหรับการอภิปราย เกี่ยวกับการค้าของยุโรปและเอเชียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในระยะที่ล่ากว่าหนังสือข้างต้น ลองพิจารณาหนังสือรวมบทความที่ P.-Y. Manguin และ G. Bouchon เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า ***Asian Trade and Civilisation,*** Cambridge, 1989.

สำหรับชาวสเปน มีหนังสือ J.H. Parry, ***The Spanish Seaborne Empire*****,** London, 1966. ซึ่งบรรยายถึงการขยายอิทธิพลในดินแดนโพ้นทะเลของสเปน ส่วน J.H. Elliot*,* ***Imperial Spain,*** *1469-1716*, Harmondsworth, 1963. จะให้ภูมิหลังกว้าง ๆ เพื่อการทำความเข้าใจเหตุจูงใจและกิจกรรมต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ในดินแดนโพ้นทะเลของสเปน สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการสำรวจเอเชียและแปซิฟิคของสเปน ดู O.H.K. Spate, ***The Spanish Lake*****,** Canberra, 1979.

สำหรับชาวโปรตุเกส B.W. Diffie and G.D. Winius, ***Foundations of the Portuguese Empire*** *1415-1580*, Mineapolis, 1977 ให้เรื่องราวกว้าง ๆ เกี่ยวกับชาติโปรตุเกสและความเพียรพยายามของชาตินี้ ที่จะสถาปนาจักรวรรดิโพ้นทะเลขึ้นมา หนังสือเล่มนี้ยังบรรจุคำอภิปรายอย่างละเอียด เกี่ยวกับการดำเนินงานของ*เอสตาโด ดา อินเดีย* และกิจกรรมต่างๆ ของโปรตุเกสในเอเชียด้วย C.R. Boxer, ***The Portuguese Seaborne Empire*****,** London, 1969 ช่วยเสริมผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นก่อน ซึ่งเขาได้อภิปรายไว้ เกี่ยวกับชีวิตและงานอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการของชาว

โปรตุเกสและทายาทของพวกเขาในจักรวรรดิอันไพศาลไปทั่วโลกของโปรตุเกส สำหรับการศึกษาเส้นทางการค้าภายในทวีปเอเชียของโปรตุเกส และคุณค่าของแต่ละเส้นทางในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดู Luis Filipe F. R. Thomaz, "Les Portugais dans les mers de l'archipel au XVIe siècle, ***Archipel*****,** 18 (1979); P.-Y. Manguin, ***Les Portugais sur les c□tes du Viet-Nam et du Camp□*****,** Paris, 1972; และ George B. Souza, ***The Survival of Empire: Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754,*** Cambridge, UK, 1986.

สำหรับชาวยุโรปเหนือ เรื่องราวเกี่ยวกับความเจริญของชาติดัตช์ ในฐานะที่เป็นมหาอำนาจทางทะเลของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด มีอภิปรายอยู่ใน B. Vlekke, ***Evolution of the Dutch Nation*****,** New York, 1951; Charles Wilson, ***Profit and Power*****,** London, 1957 และ Pieter Geyl, ***The Netherlands in the Seventeenth Century, 1609-1648*****,** 2 vols, New York, 1961. หนังสือเล่มล่ากว่านี้ และมีเรื่องราวที่เร้าใจเกี่ยวกับสังคมดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือ Simon Schama, ***The Embarassment of the Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*****,** London, 1987. ผลงาน C.R. Boxer, ***The Dutch Seaborne Empire,*** London, 1965 ให้เรื่องราวเชิงพรรณนาเกี่ยวกับสังคมและรัฐบาลดัตช์ในโพ้นทะเล ในขณะที่ O.H.K. Spate, ***Monopolists and Freebooters*****,** Canberra, 1983 ตรวจสอบเรื่องการเดินทางของชาวดัตช์และอังกฤษมายังเอเชียและแปซิฟิคในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด โครงสร้างและกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษมีหลักฐานบันทึกอยู่ใน K.N. Chaudhuri, ***The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760,*** Cambridge, 1978. หนังสือรวมบทความที่ดีเกี่ยวกับบริษัทอีสต์อินเดียทั้งหลายของยุโรป สามารถพบได้ใน L. Blussé, and F. Gaastra, eds, ***Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies During the Ancient R□gime*****,** London, 1981.

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการค้าภายในทวีปเอเชีย การศึกษาพิเคราะห์ในแบบคลาสสิคยังคงเป็น M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630 ,*** The Hague, 1962. ผลงาน Kristof Glamann, ***Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740,***'s-Gravenhage, 1981, 2nd edition, มุ่งประเด็นไปที่ผลิตผลต่าง ๆ ที่จำหน่ายใน ยุโรป เพื่อที่จะประมวลมูลค่าเปรียบเทียบของสิ่งของบางชนิดในการค้าของดัตช์กับเอเชีย

ว่าด้วยนวัตกรรมและการปรับแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป

เรื่องราวที่น่าอ่านเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนชาวโปรตุเกสในเมละกา คือบทความของ I.A. Macgregor, "The Portuguese in Malaya," JMBRAS, 28, 2 (1955). หนึ่งในบรรดาภาพที่มีค่ามากที่สุดเกี่ยวกับเมละกาในสมัยที่ดัตช์เข้าพิชิตในค.ศ. 1641 คือรายงานลงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ.1641 ของ Joost Schouten เกี่ยวกับการไปเยือนเมละกาของเขา รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของ P.A. Leupe, The Seige and Capture of Malacca from the Protuguese in 1640-1641 ซึ่งตีพิมพ์ใน JMBRAS, 14, 1 (1936). เรื่องราวเกี่ยวกับเมละกาของพวกดัตช์ Barbara Watson Andaya บรรยายไว้ด้วยลีลาที่มีชีวิตชีวา ในข้อเขียนของเธอซึ่งมีชื่อเรื่องว่า "Melaka under the Dutch, 1641-1795" ข้อเขียนนี้รวมอยู่ใน K.S.Sandhu and Pual Wheatley, eds, ***Melaka: The Transformation of a Malay Capital c. 1400-1980,*** 2 vols, Kuala Lumpur, 1983, I. 195-241. สำหรับปัตตาเวีย ผลงานที่มีค่ามากที่สุดยังคงเป็น F. de Haan, ***Oud Batavia*****,** Batavia, 1922. ผลงานในระยะที่ล่ากว่านี้ ซึ่งพิจารณาถึงประวัติศาสตร์สังคมของปัตตาเวียและจาการ์ตาในปัจจุบัน ได้แก่ Susan Abeyasekere, ***Jakarta: A History*****,** Singapore, 1987. ผลงานเดี่ยวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับมนิลา คือ Robert R. Reed, ***Colonial Manila: The Context of Hispanic Urbanism and Process of Morphogenesis,*** Berkeley, 1978.

ชุมชนลูกครึ่ง หรือ "ลูกผสม"

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับกลุ่มชนเชื้อสายผสมในปัตตาเวีย คือ Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia*****,** Madison, 1983. หนังสือเล่มนี้ สืบย้อนถึงกำเนิดและพัฒนาการของประชากรเชื้อสายยูเรเชียในนครปัตตาเวียซึ่งดัตช์ควบคุมอยู่ โดยเน้นที่บทบาทของสตรีชาวเอเชียและยูเรเชีย ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมเบตาวี (Betawi) ที่แผกพิเศษ ผลงาน C.R. Boxer, ***The Protuguese Seaborne Empire*****,** London, 1969 และ ***The Dutch Seaborne Empire, London, 1965*** แบ่งเนื้อที่หลายบทให้กับเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนเชื้อสายผสมเป็นพิเศษ ชุมชนดังกล่าว เกิดขึ้นมาจากนโยบายของโปรตุเกส ซึ่งส่งเสริมให้มีการสมรสระหว่างคนต่างเชื้อชาติในอาณานิคมของตน Boxer, ***Race Relations in the Portuguese Colonial Empire,*** *1415-1825*, Oxford, 1963 ให้การวิเคราะห์อย่างละเอียดเกี่ยวกับการสร้างชุมชนชนเชื้อสายผสมและเรื่องราวเกี่ยวกับการแบ่งชาติเหยียดผิวซึ่งเกิดขึ้นในดินแดนโพ้นทะเลของโปรตุเกส ผลงานการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับชุมชนดังกล่าว ที่เขียนขึ้นล่ากว่านั้น ได้แก่ผลงานของ Ronald Daus, ***Portuguese Eurasian Communities in Southeast Asia,*** Singapore, 1989. หนังสือ Edgar Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-1898*****,** New Haven, 1965 มีส่วนที่ดีเยี่ยมเกี่ยวกับลูกครึ่งจีน และ

ขอให้ดูเช่นกันที่ Jesus Merino, “The Chinese Mestizo: General Consideration,” in Alfonso Felix, Jr. ed., ***The Chinese in the Philippines,*** Manila, 1968, II: 1770-1898, 45-66.

การขนส่งสินค้าทางเรือและการเดินเรือ

สำหรับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับขนบประเพณีการต่อเรือในยุคต้น ในส่วนต่าง ๆ ของโลก ดู Paul Johnstone, ***The Sea-Craft of Prehistory*****,** Cambridge, Mass., 1980. การประมวลหลักฐานเพื่อสร้างภาพเรือยุคที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชนิดของเรือที่ใช้ในการเดินทางไกล ซึ่งชาวยุโรปได้พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พบได้ใน P.-Y. Manguin, “The Southeast Asian Ship: An Historical Approach,” JSEAS, 11, 2 (September 1980). ที่ว่าด้วยการค้นพบทางโบราณคดีรุ่นล่าสุด เกี่ยวกับเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือพันทางที่เป็น “แบบอย่างดั้งเดิมในการต่อเรือของจีนใต้” ดู P.-Y. Manguin, “The Trading Ships of Insular South-East Asia: New Evidence from Indonesian Archaeological Sites,” ***Proceedings Pertemuan Ilmiah Arkeologi*****,** 5 (July 1989) สำหรับการอภิปรายถึงเรือธรรมดาสามัญกว่านั้น ที่พบในย่านหมู่เกาะ ดู Adrian Horridge, ***The Perahu: Traditional Sailing Boat of Indonesia*****,** Singapore, 1985 กับหนังสืออีกเล่มหนึ่งของเขา คือ ***Outrigger Canoes of Bali and Madura, Indonesia*****,** Bishop Museum Special Publication 77, Honolulu, 1987. สำหรับบัญชีรายชื่อชนิดของเรือที่เคยใช้กันในน่านน้ำของมาเลย์ ดู Virginia Matheson and Barbara Watson Andaya, ***The Precious Gift: Tuhfat al-Nafis*****,** Kuala Lumpur, 1982. หนังสือเล่มที่อภิปรายถึงเทคนิคการต่อเรือและการเดินเรือในฟิลิปปินส์ไว้อย่างดีเยี่ยม คือ William Henry Scott, “Boat-Building and Seamanship in Classic Philippine Society,” in Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain*****,** Quezon City, 1982.

คำบรรยายเกี่ยวกับเรือแบบอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถรวบรวมได้จากรายงานเกี่ยวกับเอกสารทางการของยุโรปหรือเรื่องราวที่นักเดินทางในสมัยนี้เล่าไว้ การอภิปรายอย่างสั้น ๆ ถึงเรือแบบต่าง ๆ ในมาลุกุ โดยอาศัยหลักฐานเอกสารของดัตช์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สามารถพบได้ใน G.J. Knaap, “Kruidnagelen en Christenen: De Vereenigde Oost-Indische Companie en de Bevolking van Ambon 1656-1696,” Ph.D. thesis, Utrecht University, 1985. หนังสือชุดที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษคือ I. Commelin, ***Begin ende Voortgang van de Vereenigde Nederlandtsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compaginie*****,** 4 vols, Amsterdam, 1646. หนังสือเล่มนี้นอกจากจะให้คำบรรยายอย่างดีเยี่ยมถึงเรือชนิดต่าง ๆ ซึ่งชาวดัตช์ได้ประสบพบเจอในน่านน้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดแล้ว ยังมีภาพเรือต่าง ๆ ที่สวยงามประกอบรวมอยู่ด้วย

ภาพรวมโดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิธีการขนส่งสินค้าทางเรือของอินเดียและวิธีการต่อเรือของอินเดีย พบได้ใน Radha Kumud Mookerji, ***Indian Shipping: A History of the Seaborne Trade and Maritime Activity of the Indians from Early Times***, Bombay, 1957. หนังสือ K.N. Chaudhuri, ***Trade and Civilization in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750***, Cambridge, UK. 1985 บรรจุคำอภิปรายที่ใหม่กว่า เกี่ยวกับเรือและการเดินเรือของผู้ประกอบการค้าชาวอินเดียในช่วงระยะเวลานี้ ชนิดของเรืออินเดียที่เดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ มีอภิปรายอยู่ใน Clifford W. Hawkins, ***The Dhow, An Illustrated History of the Dhow and Its World***, Lymington, 1977.

เกี่ยวกับเรือสำเภาและเรือสำปั้นของชาวจีนซึ่งมีใช้กันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู Jennifer W. Cushman, "Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam During the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries," Ph.D. thesis, Cornell University, 1975. เกี่ยวกับพัฒนาการในระยะเริ่มต้นของเรือของชาวจีนและคุณประโยชน์ที่เรือเหล่านี้ได้สร้างแก่โลกแห่งการขนส่งสินค้าทางเรือและการเดินเรือ ดู Joseph Needham, ***Science and Civilisation in China, IV: Physics and Physical Technology, Part 29 "Nautics,"*** Cambridge, UK, 1971, 376-699.

อาวุธปืนและการสงคราม

ผลงานที่ยิ่งใหญ่ที่มีคุณค่าไม่เสื่อมคลายเกี่ยวกับวิวัฒนาการของดินปืนและอาวุธปืนชนิดต่าง ๆ ได้แก่ Joseph Needham, ***Science and Civilisation in China, V: Chemistry and Chemical Technology***, Part 7, "Military Technology: The Gunpowder Epic," Cambridge, UK, 1986. จากการเริ่มต้นในยุคแรกนี้เราสามารถสืบย้อนต่อไปได้ ถึงวิวัฒนาการของอาวุธปืนและยุทธวิธีในการทำศึกในยุโรป ในดินแดนของชาวมุสลิม และในเอเชีย ในผลงานต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ Carlo M. Cipolla, ***Guns and Sails in the Early Phase of European Expansion 1400-1700***, London, 1965; James D. Lavin, ***A History of Spanish Firearms***, London, 1965: John, Francis Guilmartin, ***Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sxteenth Century***, Cambridge, UK, 1974; และ Geoffrey Parker, ***The Military Revolution; Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800***, Cambridge, UK, 1988. คุณประโยชน์ที่อินเดียได้สร้างให้แก่เทคโนโลยีอาวุธปืน สามารถพบได้ในผลงานดังต่อไปนี้คือ O.P. Jaggi, ***Science and Technology in Medieval India***, Delhi, 1977; และ Iqtidar Alam Khan, "Early Use of Cannon and Musket in India, AD 1442-1526," ***Journal of the Economic and Social History of the Orient***, 24, 2 (1981). ผลงานที่ให้เรื่องราวอย่างกระชับเกี่ยวกับอาวุธปืนและยุทธวิธีการทำสงครามในญี่ปุ่น ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่มาก

ได้แก่ Sugimoto Masayoshi and David L. Swain, ***Science and Culture in Traditional Japan, AD 600-1854*****,** Cambridge, Mass., 1978.

ข้อมูลเกี่ยวกับอาวุธปืนและยุทธวิธีการทำศึกสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้มีรวบรวมไว้ในหนังสือที่สรุปใจความสำคัญอย่างย่นย่อเช่นที่มีอยู่ในกรณีของจีน ญี่ปุ่นและอินเดีย ทว่ามีหนังสือที่บรรยายเรื่องราวอย่างกว้าง ๆ กว่านั้น ซึ่งเพียรพยายามที่จะจัดตำแหน่งของพัฒนาการต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอาไว้ในปริบทที่กว้างขวางกว่านั้น ในเรื่องที่เกี่ยวพัฒนาการของอาวุธปืนในส่วนอื่น ๆ ของโลก หนึ่งในบรรดาหนังสือในประเภทดังกล่าวได้แก่ C.R. Boxer, "Asian Potentates and European Artillery in the Sixteenth to the Eighteenth Centuries: A Footnote to Gibson-Hill," JMBRAS, 38, 2 (1965). หนังสือเล่มอื่น ๆ มีลักษณะจำเพาะเจาะจงยิ่งกว่ามาก และมักกล่าวถึงเฉพาะชนเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น อาทิเช่น Manuel Godinho de Eredia, "Description of Malaca, and Meridional India and Cathay," trans. J.V. Mills, JMBRAS, 8, 1 (1930) ซึ่งกล่าวถึงวิธีการทำสงครามของชาวมาเลย์และอาวุธของพวกเขาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เกี่ยวกับสยาม มี C.A. Seymour Sewell, "Notes on Some Old Siamese Guns," JSS, 15 (May 1922) ซึ่งให้ประวัติและรายละเอียดด้านเทคนิคบางประการเกี่ยวกับปืนและการทำดินปืนในสยาม สำหรับพม่า แม้ว่าจะขาดข้อมูลเกี่ยวกับแง่มุมด้านเทคนิคของการผลิตอาวุธปืน แต่ก็มีการอ้างอิงมากมายถึงการใช้ปืนและดินปืนอยู่ใน Than Tun ed and trans., ***The Royal Orders of Burma, AD 1598-1885*****,** Kyoto, 1983-8. ดู Victor B. Liberman, "Europeans, Trade, and the Unification of Burma, c. 1540-1620," ***Oriens Extremus*****,** 27, 2 (1980) ประกอบเรื่องราวเกี่ยวกับการที่เวียดนามรับเอาอาวุธปืนมาใช้ มีหลักฐานอ้างอิงอยู่ใน Charles B.-Maybon, ***Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),*** Paris, 1919. เรื่องราวสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เกี่ยวกับทักษะของทหารปืนใหญ่ชาวเวียดนาม การฝึกซ้อมของพวกเขาและการก่อตั้งโรงหล่อปืน มีบรรจุอยู่ใน Alexander de Rhodes (trans. Solange Hertz), ***Rhodes of Viet Nam. The Travels and Missions of Father Alexander de Rhodes in China and Other Kingdoms of the Orient*****,** Maryland, 1966. ในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้อาวุธปืนและการสร้างปืนใหญ่และผลิตดินปืนในย่านหมู่เกาะนั้น ข้อมูลมีกระจัดกระจายอยู่ในผลงานหลายเล่ม Luc Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger: De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988 อภิปรายถึงการสงครามของชวา การผลิตปืนและดินปืน และตำแหน่งของอาวุธปืนในยุทธวิธีการทำสงคราม สำหรับการอภิปรายในทำนองเดียวกันนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับอาเจะห์ ดู Denys Lombard, ***Le Sultanat d'Atjeh au Temps d'Iskandar Muda, 1607-1636,*** Paris, 1967; ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนชาวบูคิสและชาวมากาสซาร์ ดู Leonard Y. Andaya, ***The Heritage of Arung Palakka: A History of South Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*****,** The Hague, 1981; ในส่วนที่เกี่ยวกับซูลูและมากินดาเนา ดู James Warren, ***The Sulu Zone, 1768-1898: The Dynamics of***

External Trade, Slavery, and Ethnicity in the Transformation of A Southeast Asian Maritime State**,** Singapore, 1981; และสำหรับมาลุกุ ดู Hubert Jacobs, ***A Treatise on the Moluccas***, Rome, 1970.

บทที่ 2

พัฒนาการทางการเมือง
ระหว่าง
คริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด

การศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแนวโน้มที่จะส่งเสริมให้ต้องเจาะจงศึกษากันอย่างเป็นรายท้องถิ่น มากกว่าเป็นการศึกษาทั้งภูมิภาคอย่างกว้าง ๆ เพราะความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเหลือล้นในภูมิภาคนี้ กับทั้งการต้องมีทักษะด้านภาษาที่จำเป็นเพื่อเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ช่องว่างอันกว้างขวางที่มีอยู่ในความรู้ของเรา ความยากลำบากในการตีความข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนความแตกต่างที่มีอยู่โดยแท้จริง แม้กระทั่งภายในส่วนที่เราแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็นส่วนที่เป็น “เกาะ” กับส่วนที่เป็น “แผ่นดินใหญ่” ปัจจัยเหล่านี้ มิได้เอื้อให้ความเพียรพยายามที่จะประมวลอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสะดวกง่ายดายขึ้นแต่อย่างใด ชนชั้นสูงในเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งมีความรู้แตกฉานด้านวรรณคดี นิยมวัฒนธรรมจีน มีอะไรร่วมกันอยู่บ้างกับราชสำนักมุสลิมตามรัฐมาเลย์ทั้งหลาย ที่ใช้ภาษาพูดกันมากกว่าภาษาเขียน? เป็นไปได้หรือไม่ ที่จะหยั่งคิดไปถึงชุมชนในรัฐฉานที่อยู่ตามดอยทางตอนบนของพม่า ว่ามีในแง่ไหนบ้างที่สามารถจัดได้ ว่าอยู่ร่วมโลกเดียวกันกับชาวบ้านที่อยู่บนเกาะเล็ก ๆ ที่โดดเดี่ยวในอินโดนีเซียตะวันออก บางคราว ดูเหมือนกับว่า ยิ่งเราเข้าใกล้ตัวเนื้อหาของข้อมูลมากเท่าไร การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ร่วมกันก็ยากยิ่งขึ้นเท่านั้น ทว่าเมื่อพิจารณานานเข้า ภารกิจนี้อาจดูน่าครั่นคร้ามน้อยลงไปบ้าง เมื่อมองจากฐานของสมัยปัจจุบัน ซึ่งเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงกว่า ดูเหมือนว่า พัฒนาการที่สำคัญที่สุดของยุคก่อนสมัยใหม่ เป็นการเคลื่อนตัวอย่างช้า ๆ ไปสู่การจับกลุ่มทางการเมืองที่กว้างขวางขึ้น กลุ่มการเมืองเหล่านี้ จะกอปรขึ้นเป็นฐานของรัฐชาติต่าง ๆ ในช่วงต่อมา ความเคลื่อนไหวนี้ อาจผันผวนเปลี่ยนกลับไปได้ ทั้งมิใช่ว่าจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนทั่วทุกหนทุกแห่ง แต่ในขณะที่ “รัฐ” ที่ตั้งอยู่ตลอดทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เพียงแค่ละม้ายคล้ายคลึงในแบบกว้าง ๆ กับรัฐที่เรารู้จักในสมัยนี้ จนกระทั่งอีกสามร้อยปีให้หลัง เราจึงพอจะมองออกถึงรูปโฉมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน กระบวนการอันนำมาซึ่งสิ่งนี้แหละ ที่เราจะพิจารณากันในตอนนี้

ภูมิทัศน์ทางการเมือง

เป็นที่เข้าใจกันว่า การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ยุคต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น พึงมุ่งเน้นที่สถานที่ซึ่งมีหลักฐานเป็นตัวเป็นตนเหลืออยู่ ในรูปอนุสรณ์สถาน หรือหลักฐานประเภทที่มีเอกสารประกอบอยู่ในแบบใดแบบหนึ่ง ความเข้าใจเช่นนี้ส่งผลในเชิงส่งเสริมการตีความอดีตของเอเชียตะวันออก เฉียงใต้ ว่าเป็นความก้าวหน้าจาก "ภาวะที่ยิ่งใหญ่" ภาวะหนึ่ง ไปสู่อีกภาวะหนึ่ง ทว่าภาวะที่ยิ่งใหญ่ในทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรดังเช่นพระนครหรือพุกาม บางครั้ง อาจชักนำให้เราลืมไปว่า อาณาจักรเหล่านี้ เป็นผลรวมของบรรดาศูนย์อำนาจต่าง ๆ ในท้องถิ่น ทั้งเราอาจจะลืมไปว่า ไม่ว่าศูนย์กลางเหล่านี้ รวมตัวกันขึ้นมาเป็นรูปแบบอย่างไรก็ตาม อย่างดีที่สุดก็แค่เกาะกันอยู่ด้วยสายใยที่บอบบาง นักวิจารณ์ชาวยุโรปยุคต้น ๆ มักสะดุดใจกับการแตกแยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยทางการเมืองใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันอยู่เนือง ๆ มาร์โค โปโลมองเห็นว่าสุมาตราตอนเหนือเป็นดินแดนซึ่ง "มีแปดราชอาณาจักรกับกษัตริย์แปดพระองค์...ทุกราชอาณาจักรมีภาษาของตัวเอง" ชาวโปรตุเกสคนหนึ่ง ซึ่งประเทศของเขาปกครองอยู่ใต้กษัตริย์องค์เดียวมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด กล่าวในท่วงทำนองเดียวกันว่า ลาวนั้น ดูเหมือนว่าจะมี "หลายราชอาณาจักรเหลือเกิน"[1]

ลักษณะ "หลายศูนย์กลาง" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนจะถึงสมัยใหม่ มีเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้หลายประการ ประการแรก เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ที่จะระลึกว่าดินแดนส่วนใหญ่ภายในภูมิภาคนี้ แม้เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่แล้ว ยังเป็นดินแดนที่มีคนนานาเชื้อชาติครอบครองอยู่ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้ว คนเหล่านี้มีลักษณะการรวมกันในแบบชนเผ่า แก่นแท้ของการรวมกลุ่มในแบบชนเผ่านั้น อยู่ตรงที่ว่า โดยปกติแล้ว "มิได้มีการจัดระบบองค์กรทางการเมือง แต่มีความเป็นเอกภาพทางสังคม-วัฒนธรรม-ชาติพันธุ์"[2] การแตกแยกออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งมักเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมีอยู่อย่างเป็นปกติวิสัย ทว่าส่วนต่าง ๆ ที่แตกแยกกันอยู่นี้ สามารถพร้อมใจกันกระทำการต่อต้านภัยจากภายนอกซึ่งพวกเขาต่างถูกคุกคามร่วมกัน ทว่าเนื่องจากชนเผ่าต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะมองเห็นว่าพวกตนนั้นต่างก็มีความเท่าเทียมกัน และเนื่องจากแต่ละชนเผ่ามักจะเลี้ยงตนเองอยู่ได้โดยลำพังในแง่เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น เงื่อนไข "ทางการเมือง" ตามปกติ จึงมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความไม่ปรองดองกันมากกว่าจะนำไปสู่ความเป็นรัฐที่รวมตัวกันอย่างเป็นระบบที่ถาวร

---

[1] Henry Yule, ed. and trans., ***The Book of Ser Marco Polo***, 3rd edn, London, 1926, II. 284; C. R. Boxer, ***South China in the Sixteenth Century***, London, 1953, 70.

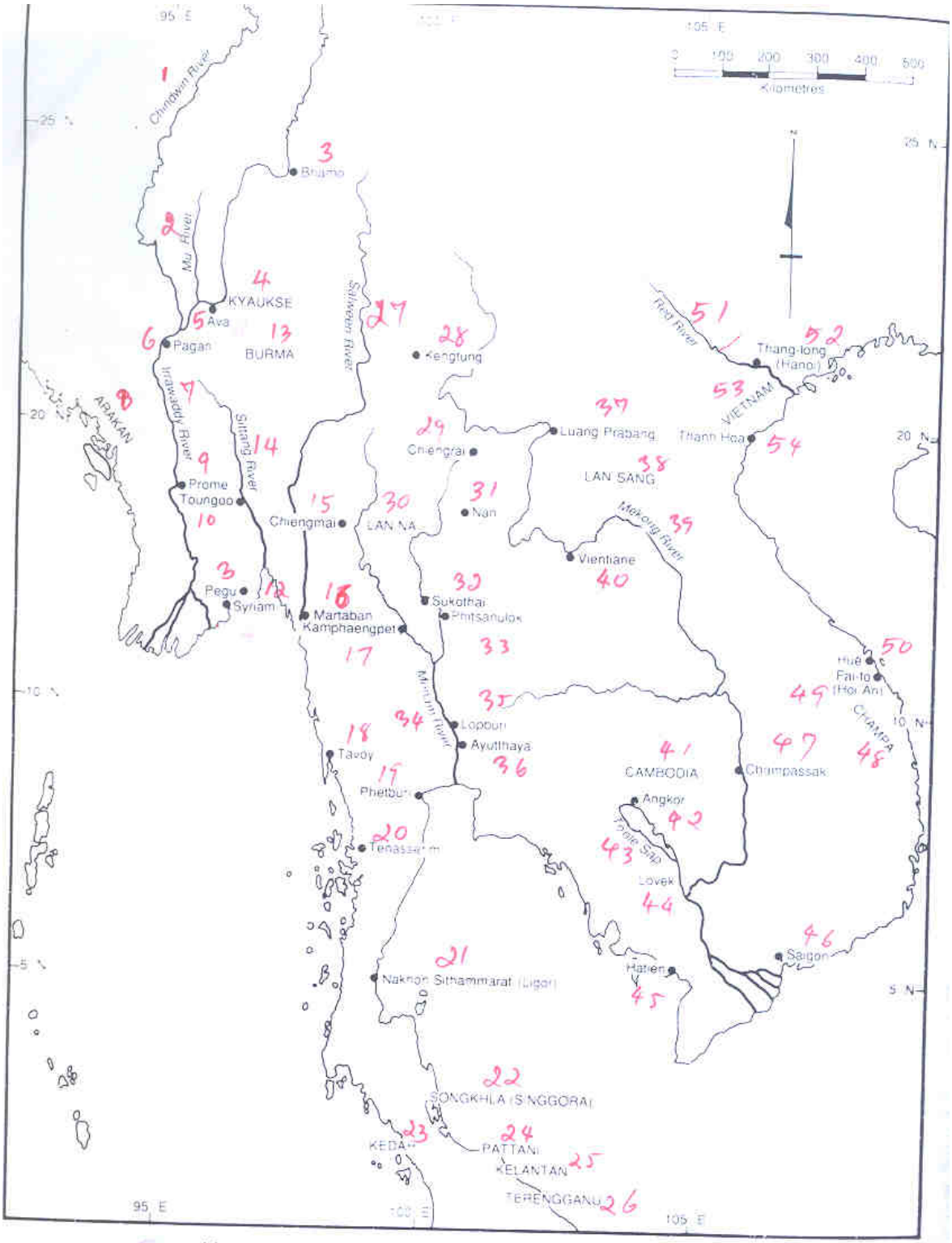
[2] Mashall D. Sahlins, "The Segmentary Lineage: An Organization of Predatory Expansion," in Ronald Cohen and John Middleton, eds, ***Comparative Political Systems: Studies in the Politics of Pre-Industrial Societies***, New York: American Museum of Natural History, 94.

ข้อพิจารณาประการที่สอง คือโอกาสที่จะเกิดการแบ่งแยกซึ่งแฝงตัวอยู่ โอกาสแฝงนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ อิทธิพลเหนือคนอื่น ๆ ของผู้นำอาจสืบเนื่องมาจากสิทธิที่ได้รับสืบทอดมาเป็นมรดก แต่ที่บ่อยกว่า คือการสะท้อนถึงสถานภาพส่วนตัวและความสามารถพิเศษ ที่ไม่เหมือนใคร ซึ่งจัดอยู่ในความคิดจำพวกที่ว่า ปัจเจกชนผู้มี "ดวง" หรือ "โชค" เป็นพิเศษผิดไปจากธรรมดาสามัญ จะสามารถควบคุมความผันผวนของชะตากรรมได้ ทัศนคติต่อความเป็นผู้นำที่ฝังรากอยู่อย่างลึก ซึ่งอยู่ร่วมไปกับแนวคิดที่ว่า บางเชื้อสายวงศ์วานนั้น มีความเหนือกว่าคนทั่วไปมาตั้งแต่กำเนิด เนื่องจากสืบเชื้อสายมาจากบรรพชนผู้ยิ่งใหญ่บางคน ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวของวีรบุรุษมาเลย์ตามแบบฉบับดั้งเดิม ซึ่งสอดแทรกอยู่ในตำนานพื้นเมือง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม "ฮัง ตัวห์" (เจ้านายผู้มีโชค) ส่วนสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองแห่งอยุธยา (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1491-1529) นั้น ก็ทรงได้รับการบรรยายว่าเป็นหนึ่งใน "กษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการมากที่สุด" พระองค์หนึ่ง ในทำนองเดียวกัน พงศาวดารฉานก็ให้เหตุผลของความสำเร็จของ *ซอบวา* (หัวหน้าชนเผ่า) ในท้องถิ่นคนหนึ่ง ว่าเป็นด้วยดวงชะตาที่ซับซ้อน ทว่าเป็นคุณของเขา "เมื่อลัคนาอยู่ในแดนพสุทโธ (Fasuddho)…และเนื่องจากดาวศุกร์อยู่ร่วมกับลัคนา"[3]

มีบ่อยครั้งที่ "โชค" ของบุคคลดังกล่าว ปรากฏให้ผู้อื่นได้เห็นอย่างชัดแจ้งด้วยการค้นพบวัตถุที่แปลกพิศดารซึ่งมีคุณสมบัติเหนือธรรมชาติตัวอย่างเช่น *บาบัด* (พงศาวดารคำกลอน) ของชวา ได้เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับมะพร้าวของชายคนหนึ่งซึ่งมีอาชีพคั้นน้ำหวานจากต้นตาล ใครก็ตามที่ดื่มน้ำกะทิที่คั้นจากมะพร้าวนี้ ชะตาจะส่งให้เป็นผู้ก่อตั้งราชวงศ์ที่จะครองดินแดนชวากลางต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ดี คนคั้นน้ำหวานจากต้นตาลยอมให้ผู้ที่จะได้เป็นใหญ่ในมะตะรัมในอนาคตมาดื่มน้ำกะทิที่บ้านของเขา และดังนั้นราชวงศ์ที่ปกครองชวากลางในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จึงถือกำเนิดขึ้นมา ความสำคัญของการถือครองวัตถุศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว มีเห็นได้ชัดเจนเป็นพิเศษในขนบประเพณีที่สัมพันธ์อยู่กับชุมชนบูคิสและมากาสซาร์ ในสุลาเวสี ที่ชุมชนทั้งสองนี้ มีตำนานที่บรรยายให้เห็นถึงแง่มุมเฉพาะพิเศษที่จะทำให้คนได้รู้ตัวผู้ที่จะสถาปนาชุมชนนี้ได้ จากการที่เขาหรือเธอ ได้มาพบเข้ากับสิ่งของอย่างเช่นใบไถที่ขึ้นสนิม เมล็ดพืชหรือก้อนศิลา ที่มีรูปทรงแปลกพิสดาร จากนั้น สิ่งเหล่านี้จะกลายมาเป็นของวิเศษที่เป็นเครื่องคุ้มกัน *(คอกัง)* ชุมชน และบุคคลที่ถือครองของวิเศษพวกนี้ไว้ ก็จะได้เป็นผู้ปกครองชุมชนนั้น ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจเจกบุคคลซึ่งประสบความสำเร็จในการนำวัตถุที่เปี่ยมไปด้วยอิทธิฤทธิ์เหล่านี้มาไว้ในการควบคุมของตนเองได้ คือคนที่สามารถหาญขึ้นมาท้าทายผู้ที่มีโอกาสจะขึ้นมาเป็นคู่แข่งได้อย่างน่าเกรงขามทีเดียว

---

[3] Sao Saimong Mangrai, ***The Padaeng Chronicle and the Jentung State Chronicle Translated***, Michigan Papers on South and Southeast Asia, no. 19, University of Michigan, 1981, 250.

Map 2.1 Mainland Southeast Asia, 1500–1800.

1. แม่น้ำชินดวิน
2. แม่น้ำมู
3. ภาโม
4. กยอสี
5. อังวะ
6. พุกาม
7. แม่น้ำอิระวดี
8. ยะไข่
9. ปโรเม (แปร)
10. ตองอู
11. พะโค
12. สิเรียม
13. พม่า
14. แม่น้ำสะโตง
15. เชียงใหม่
16. มาร์ตะบัน (เมาะตะมะ)
17. กำแพงเพชร
18. ทวาย
19. เพชรบุรี
20. ตะนาวศรี
21. นครศรีธรรมราช (ลิกอร์)
22. สงขลา (สิงกอรา)
23. ไทรบุรี (เกดะห์)
24. ปัตตานี
25. กลันตัง
26. ตรังกานู
27. แม่น้ำสาละวิน
28. เกงตุง (เชียงตุง)
29. เชียงราย
30. ล้านนา
31. น่าน
32. สุโขทัย
33. พิษณุโลก
34. แม่น้ำเจ้าพระยา
35. ลพบุรี
36. อยุธยา
37. หลวงพระบาง
38. ล้านช้าง
39. แม่น้ำโขง
40. เวียงจันทน์
41. กัมพูชา
42. พระนคร
43. ตนเลซัป (ทะเลสาบ)
44. ละแวก
45. ฮาเตียน (บันทายมาศ)
46. ไซ่ง่อน
47. จัมปาศักดิ์
48. จามปา
49. ไฟ-โฟ (หัว-อัน)
50. เว้
51. แม่น้ำแดง
52. ธางลอง (ฮานอย)
53. เวียดนาม
54. ธันห์ หัว
55. แผนที่ 2.1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ระหว่าง ค.ศ.1500 - 1800

การปกครองในลักษณะที่อยู่กันเป็นหย่อม ๆ เฉพาะส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่แพร่หลายทั่วไป สะท้อนถึงสภาพภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ที่ราบตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางบนแผ่นดินใหญ่และในชวา อาจดูเหมือนเป็นสื่อที่ชักจูงให้มนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทว่าหมู่บ้านต่าง ๆ มักแยกจากกันโดยมีแนวป่าและทิวเขากว้างใหญ่ขวางกั้น ดังนั้นจึงมีคนเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่เดินทางออกนอกเขตท้องที่ของตนเองอย่างเป็นกิจวัตร เมื่อเราเคลื่อนห่างออกจากบริเวณที่มีประชากรอยู่อาศัยหนาแน่น ก็จะพบว่า โลกในแง่ของการสมาคมนี้ ยิ่งจำกัดคับแคบลงไปอีก ทิวเขาที่เป็นแนวต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งตัดขวางบริเวณที่ราบสูงออกเป็นช่วง ๆ ก็ดี เครือข่ายของแม่น้ำซึ่งตัดผ่านเข้าไปในป่าทึบก็ดี ตามแนวชายฝั่งทะเลที่มักมีหนองน้ำที่มีต้นไม้ขึ้นรกเป็นป่าชัฏ จนไม่เหมาะสำหรับการอยู่อาศัยก็ดี อีกทั้งเกาะแก่งนับพันแห่งที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ทั้งหมดนี้ล้วนส่งเสริมให้ชุมชนตั้งอยู่ห่างไกลจากกันและกันทั้งสิ้น แบบอย่างของเครื่องแต่งกาย ธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษา ก็ล้วนเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่อยู่ในบริเวณจำเพาะ อาทิเช่นในฟิลิปปินส์ปัจจุบัน มีภาษาพูดที่ยังใช้พูดจากันอยู่ถึงแปดสิบภาษา และเฉพาะบนเกาะปาเนย์เกาะเดียว กล่าวกันว่า มีภาษาถิ่นแยกกันอยู่ถึงประมาณสี่สิบภาษา

สังคมซึ่งพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติจากสภาพแวดล้อมที่แบ่งแยกออกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยเช่นนี้ ผสานไว้ด้วยทัศนคติซึ่งมองภูมิทัศน์เช่นนี้ ว่าเป็นเสมือนหนึ่งทิวแถวของแหล่งอำนาจ โดยถือว่าแต่ละเขตแดนเป็นที่สิงสถิตของเทพองค์หนึ่งหรือมากกว่านั้น พร้อมทั้งเป็นการสำแดงออกของพลังที่ทรงอิทธิฤทธิภายในโลก อาณาบริเวณนับตั้งแต่อัสสัมไปจนถึงเกาะต่าง ๆ ที่อยู่สุดฟากด้านตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร มีชุมชนที่ผูกพันกันด้วยความเป็นเครือญาติรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหย่อม ๆ ชุมชนเหล่านี้ มีความเกี่ยวพันอย่างแยกไม่ออกกับวิญญาณของบรรพชนและวิญญาณของบรรพชนเหล่านี้ก็เชื่อมผสานเข้ากับภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ถ้ำ โขดหิน และกับเฉพาะบางบริเวณที่เป็นที่สิงสถิตย์ของเทพที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถดลบันดาลให้เกิดอะไรขึ้นได้ทุกอย่างภายในบริเวณนั้น ๆ ดังที่ปอล มูส์ กล่าวไว้อย่างตรงจุดว่า “ตัวตำบลท้องที่นั้นเองแหละคือเทพองค์หนึ่ง”[4] ในบางบริเวณ แผนภูมิของ “ตำบลท้องที่” นี้ ระบุได้ชัดเจนจากหลักหมายบอกเขตแดนเช่นแนวภูเขาหรือสันปันน้ำที่เห็นได้อย่างเด่นชัด ชาวเซมายในคาบสมุทรมลายูปัจจุบันยังคงใช้วิธีอ้างสิทธิใน “ที่ดิน” จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกัน เช่นลำธารเล็ก ๆ เป็นต้น ในที่อื่น ๆ นั้น มีหลักการแบ่งเขตที่ดินอย่างเป็นทางการมากกว่านี้ อาทิเช่น ราชโองการฉบับหนึ่งของพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กำหนดให้ “เคารพเส้นแบ่งเขตแดนอยู่เสมอ” เมื่อชาวโปรตุเกสมาถึงเกาะเทอร์เนตที่อยู่ทางด้านตะวันออกของอินโดนีเซียเป็นครั้งแรก พวกเขาได้สังเกตพบว่า คนท้องถิ่น “รักษาเขต

---

[4] *India Seen from the East: Indian and Indigenous Cults of Champa*, trans. I.W. Mabbett and D. P. Chandler, Monash Papers on Southeast Asia, no. 3, Melbourne, 1973, 13.

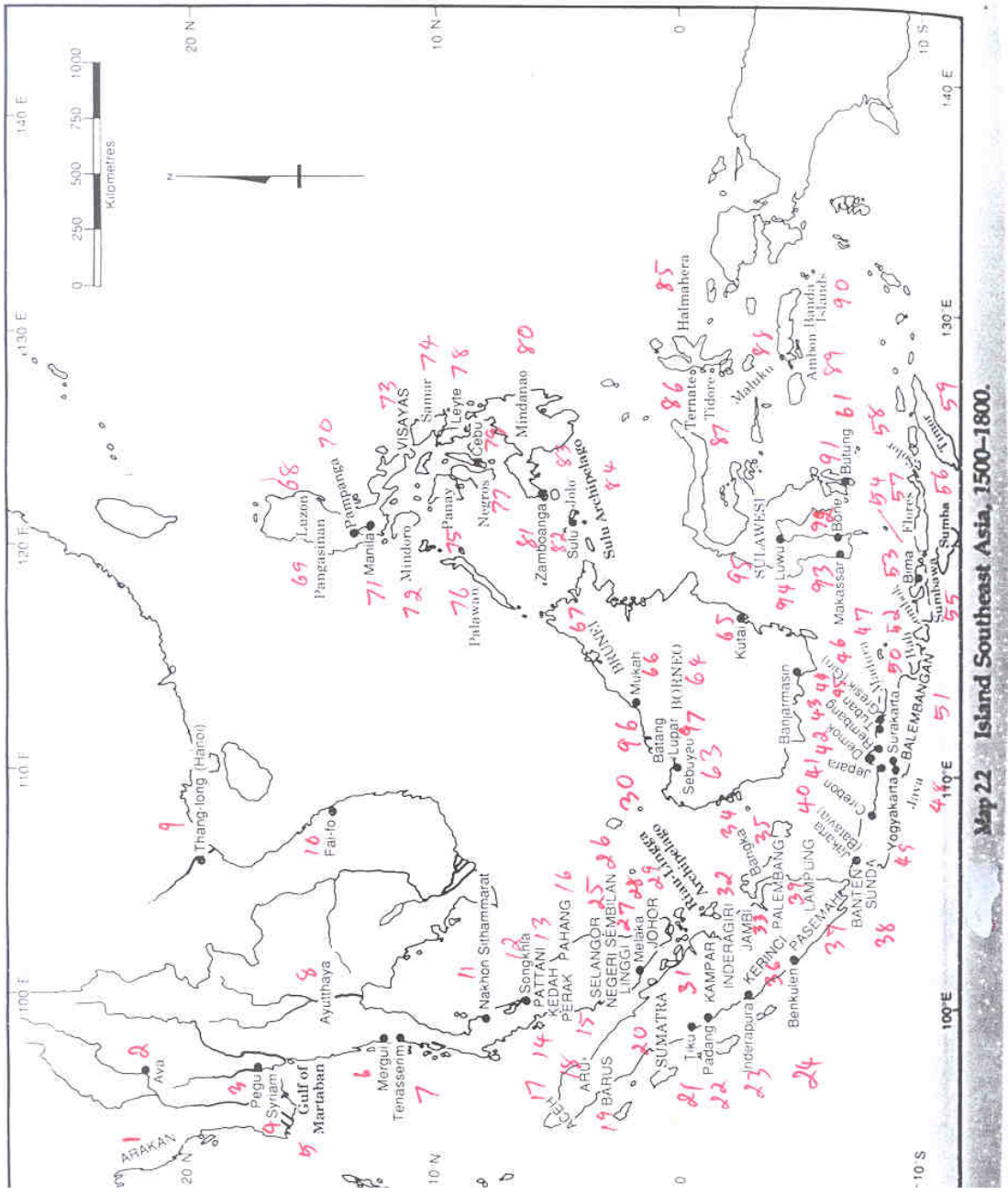
แดนและหลักหมายที่กำหนดเขตแดนทั่วทุกหนทุกแห่งของอาณาจักรของตน ตั้งแต่เขตใหญ่ ๆ ไปจนถึงสถานที่เฉพาะแห่ง หมู่บ้าน และเมือง"[5]

การประกอบพิธีขึ้นตามจุดศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในพรมแดนเหล่านี้ ช่วยหล่อหลอมชุมชนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มิสชันนารีคนหนึ่งที่เดินทางท่องไปในไดเวียด (เวียดนาม) ในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงการให้คำสัตย์สาบานอย่างเคร่งขรึมของเจ้าหน้าที่ในแต่ละหมู่บ้าน คำสัตย์สาบานนี้ให้ไว้แก่วิญญาณผู้พิทักษ์ของท้องถิ่น โดยผู้สาบานสัญญาว่าจะยอมรับการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด หากละเมิดคำสาบาน วิธีการย้ำถึงความผูกพันต่อชุมชนที่มีอิทธิพลหนักหน่วงยิ่งไปกว่านี้ คือการเซ่นสังเวยด้วยชีวิต ให้แก่ภูติที่ทรงอำนาจประจำดินแดน อาจจะด้วยชีวิตสัตว์หรือชีวิตมนุษย์ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ยังคงมีการประกอบพิธีแบบเก่าที่บาพนมในกัมพูชา โดยการนำทาสหรืออาชญากรมาบูชายันต์ ศีรษะของผู้ถูกบูชายันต์จะถูกนำมาเสียบถวายให้แก่เจ้าลัทธิที่สำคัญ คือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ส่วนอื่น ๆ ของร่างกาย ก็ถวายให้แก่เทพองค์อื่น ๆ ตามสถานที่บูชาอื่น ๆ

ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ยังได้รับการส่งเสริมจากการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันกับชุมชนกลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้าน ปกติแล้ว ความบาดหมางเช่นนี้ เกิดขึ้นเนื่องจากการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะเข้าควบคุมชุมทางแม่น้ำซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดยุทธศาสตร์ แนวป่าซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าเป็นแหล่งไม้ซุงแบบแปลกพิเศษ หรือท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงว่ามีทองหรือทับทิม การที่คนกลุ่มหนึ่งบุกรุกเข้าไปในสภาพแวดล้อมของบริเวณที่ถือว่าเป็นของอีกกลุ่มหนึ่งอย่างถูกต้อง อาจกลายเป็นอาชญากรรมขั้นร้ายแรงอย่างหนึ่งขึ้นมาได้ ในหมู่ผู้ที่อาศัยอยู่ในป่ามาแต่ดั้งเดิม ที่เรียกกันว่า *กูบู* ในสุมาตรา ซึ่งเป็นพวกที่มีความชำนาญเป็นพิเศษในการเก็บรวบรวมผลิตผลที่มีค่าจากป่า จะมีบทลงโทษถึงชีวิตแก่บุคคลใดที่รุกล้ำเข้าไปในเขตแดนที่ซึ่งตนไม่มีสิทธิในการเก็บของป่า การจู่โจมเข้าจับคนมาเป็นทาส เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชุมชน อาทิเช่น ในยุคแรก ๆ นั้น เป็นไปได้ว่ากลุ่มชนชาวจามที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล เป็นผู้ที่มั่งคั่งขึ้นด้วยการค้าทาส และในสังคมฟิลิปปินส์สถานที่ซึ่งมีการกระทำดังกล่าวด้วยเช่นกันนั้น สามารถรู้ได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า คำว่า *มังกายอว์* ในภาษาที่สำคัญของทุกภาษาในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ มีความหมายถึงการ "จู่โจมดินแดนศัตรู" เหมือนกันหมด ในหลาย ๆ ชนชาติการจู่โจมจับคนไปเป็นทาสเช่นนี้เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการหาตัวเหยื่อ ผู้เคราะห์ร้ายมาทำพิธีบูชายันต์ด้วย อาทิเช่นในพม่า *มโยสาเด* เป็นชื่อเฉพาะสำหรับ คนที่ถูกฝังทั้งเป็นข้างใต้รากฐานของอาคารสำคัญ ๆ เพื่อจะได้มีวิญญาณไว้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาอาคารดังกล่าว การแก้แค้นก็เป็นเหตุจูงใจที่บังคับให้ต้องมีการวิวาทบาดหมางกันเช่นกัน ส่วนในหมู่กลุ่มชนอย่างเช่นพวกอิบานในบอร์เนียวหรืออาบุงในสุมาตรา

---

[5] Than Tun, trans., ***The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885***, I, Kyoto, Center for Southeast Asian Studies, 1983, 4; A. Galvão, ***A Treatise on the Moluccas (c.1544),*** ed. and trans. Hubert Th. Jacobs, Rome: Jesuit Historical Institute, 1971, 105.

Map 22 Island Southeast Asia, 1500–1800.

หน้า 62

ก. แผนที่ 2.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะระหว่าง ค.ศ.1500 – 1800

1. ยะไข่
2. อังวะ
3. พะโค
4. สิเรียม
5. อ่าวเมาะตะมะ
6. มะริด
7. ตะนาวศรี
8. อยุธยา
9. ธางลอง (ฮานอย)
10. ไฟ-โฟ
11. นครศรีธรรมราช
12. สงขลา
13. ปัตตานี
14. เกดะห์ (ไทรบุรี)
15. เปรัก
16. ปาหัง
17. อาเจะห์
18. อารู
19. บารุส
20. สุมาตรา
21. ติกู
22. ปาดัง
23. อินทรปุระ
24. เบนกูเลน
25. สลังงอร์
26. เนเครี เซมบิลัน
27. ลิงคี
28. เมละกา
29. ยะโฮร์
30. หมู่เกาะริออ-ลิงคะ

31. กัมปาร์
32. อินทรคีรี
33. แจมบี
34. บางกา
35. ปาเล็มบัง
36. เกรินจี
37. ปาเซมาห์
38. บันเตน/ ซุนดา
39. ลัมปุง
40. จาการ์ตา (ปัตตาเวีย)
41. จิเรบอน
42. เชปารา
43. เดมอก
44. เรมบัง
45. ตูบัน
46. เครซิก (คีรี)
47. มาดูรา
48. ชวา
49. ยอกยาการ์ตา
50. สุระการ์ตา
51. บาเลมบันกัน
52. บาหลี
53. ลอมบอก
54. บิมา
55. ซัมบาวา
56. ซัมบา
57. ฟลอเรส
58. โซลอร์
59. ติมอร์
60. แผนที่ 2.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ค.ศ.1500 – 1800
61. บาตัง
62. ลูปาร์
63. เซบุยอ
64. บอร์เนียว
65. กูไต
66. มูกาห์
67. บรูไน
68. ลูซอน
69. ปานกาสินาน
70. ปามปานกา
71. มนิลา
72. มินโดโร
73. วิสายาส์
74. ซามาร์
75. ปาเนย์
76. พาลาวัน
77. นีครอส
78. เลย์เต
79. เซบุ
80. มินดาเนา
81. แซมบวนกา
82. ซูลู
83. โจโล
84. หมู่เกาะซูลู
85. ฮัลมาฮีรา
86. เทอร์เนต
87. ติดอร์
88. มาลุก
89. อัมบอน
90. หมู่เกาะบันดา
91. บูตุง
92. โบน
93. มากาสซาร์

94. ลูวู
95. สุลาเวสี
96. เกตัง
97. ลูปาร์
98. กิโลเมตร

การปลิดหัวมนุษย์ในระหว่างการบุกปล้นทำลาย เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแสดงออกซึ่งความเป็นชายชาตรีและสำหรับการหาภรรยา

เมื่อกล่าวถึงกระบวนการซึ่งนำไปสู่ความเป็นหน่วยการเมืองในระดับที่กว้างใหญ่ยิ่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราควรให้ความเอาใจใส่ ประเด็นเกี่ยวกับโอกาสที่จะเกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างชุมชนต่าง ๆ ความกระทบกระทั่งกันเช่นนี้ สามารถเกื้อกูลให้เกิดความจงรักภักดีขึ้นจำเพาะภายในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ขณะเดียวกัน ก็สามารถเป็นแรงกระตุ้นได้มากพอกัน ที่จะทำให้เกิดการร่วมมือกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นระหว่างกลุ่มท้องถิ่นทั้งหลาย ความร่วมมือเกิดขึ้นโดยการที่กลุ่มทั้งหลายเหล่านี้ เพียรพยายามหาทางต้านทานการบุกปล้นของเพื่อนบ้าน หรือเมื่อกลุ่มเหล่านี้ ร่วมกันออกไปหาเหยื่อเอากับเพื่อนบ้านที่อ่อนแอกว่าเสียเอง ความสามัคคีที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาเหล่านี้ อาจแตกสลายลงได้ในเวลาต่อมา แต่ความทรงจำถึงความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เคยมีก็สามารถกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีขึ้นมาใหม่ได้เช่นกัน ความเป็นพันธมิตรกัน แม้ว่ามีอยู่เพียงชั่วเวลาสั้น ๆ แต่ก็มักช่วยระงับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่เคยมีต่อกันในอดีตลงได้ มีตำนานเล่าขานอยู่เนือง ๆ ถึงการก่อตั้งหลักศิลาขึ้นที่พรมแดนเพื่อเป็นสัญลักษณ์บอกถึงความตกลงเห็นพ้องกันระหว่างสองชุมชนที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมาก่อน ขนบประเพณีบางอย่างก็สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นมาทีละน้อย ๆ ได้เช่นกัน และมีส่วนเอื้ออำนวยต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่อาจเกิดมีขึ้นในอนาคตข้างหน้า สถานที่บางแห่งอย่างเช่นหลุมฝังศพของบรรพชน อาจถูกกำหนดให้เป็นสถานที่ซึ่งสามารถใช้เป็นเวทีเพื่อตกลงกรณีพิพาทต่าง ๆ ได้ด้วยวิธีเจรจา วิธีปรึกษาหารือ และการบรรลุถึงข้อตกลง โดยมีคำปฏิญาณที่น่าประทับใจ ช่วยผนึกข้อตกลงที่ได้บรรลุถึงนั้นให้หนักแน่นเด็ดขาดด้วย ชนหลาย ๆ กลุ่มตามเกาะต่าง ๆ เป็นอันมากมีขนบธรรมเนียม ที่เบี่ยงเบนการใช้ความรุนแรงไปเป็นการสู้รบกันอย่างหลอก ๆ พิธีชนไก่ เป็นพิธีที่ให้ความเห็นชอบกับการตายของเหยื่อและการหลั่งโลหิต พิธีนี้จึงสามารถใช้เป็นหนทางหนึ่งในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อแสดงออกและเพื่อถอดชนวนความเป็นปฏิปักษ์ที่มีอยู่อย่างคาราคาซังระหว่างฝ่ายที่เป็นอริต่อกัน

ความผูกพันระหว่างชุมชนต่าง ๆ มักใช้การสร้างความเป็นเครือญาติ เป็นสื่อในการเชื่อมประสานเสมอมา ปกติแล้ว ผู้นำของสองฝ่ายจะร่วมกันประกอบพิธีสร้างความเป็นเครือญาติขึ้นมาอย่างเป็นทางการ จากนั้นทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับความเป็นพี่น้องระหว่างกัน ความเป็นพี่น้องที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่นี้ สามารถก่อให้เกิดความผูกพัน ดังที่ได้แสดงให้เห็นเป็นอย่างดี ในพงศาวดารของพวกฉาน โดย

พงศาวดารได้บรรยายความเป็นพันธมิตรระหว่างพี่น้องของสองฝ่าย คือฝ่ายผู้เป็นประมุขของชนเผ่าขุน (เชียงตุง) กับฝ่ายผู้เป็นประมุขของชนเผ่าลูไว้ว่า “เมื่อความร้อน [อันตรายถึงชีวิต] มาจากลาว ก็ขอให้รัฐขุนเป็นรั้ว ให้รัฐลูเป็นรากและหัวมัน เมื่อความเย็น [อันตราย] มาจากจีน ก็ขอให้รัฐลูเป็นรั้ว และรัฐเชียงตุงเป็นรากและหัวมัน” ธรรมเนียมโบราณซึ่งคนสองคนสามารถกลายมาเป็นพี่น้องกันได้ ด้วยการดื่มโลหิตของกันและกันนี้ (ในพม่าเรียกว่า *ธเวธอก)* ในสังคมที่นับถือพุทธศาสนาแนวเถรวาท จะได้รับการรับรองความถูกต้องและชอบธรรม จากพระคัมภีร์กฎหมาย*ธัมมถัต*ด้วย และความสัมพันธ์แบบ *ธเวธอก*นี้เอง ที่สร้างความผูกพันระหว่างเจ้าพม่ากับเจ้าประเทศราชที่ทรงอิทธิพลให้เกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ สามารถเปลี่ยนโฉมคนแปลกหน้าที่ห่างเหินที่สุดให้มาเป็นญาติสนิทคนหนึ่งได้ ความสามารถนี้มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ในเรื่องราวเก่าแก่ของสเปนในฟิลิปปินส์ เมื่อ “คนอินเดียดูดโลหิตของคนสเปนและคนสเปนดูดโลหิตของคนอินเดีย” ดังนั้น คนทั้งสองก็กลายมาเป็นพี่น้องกัน[6]

สภาพแวดล้อมทางด้านวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอิทธิพลอย่างถึงรากฐานต่อลักษณาการที่แว่นแคว้นต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้วิวัฒนาการขึ้นมา ในตอนที่ชาวยุโรปเข้ามาในภูมิภาคนี้เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พวกเขาได้พบว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหลาย ๆ ส่วนมีการรวมกลุ่มของหลายชุมชนในแบบสมาพันธรัฐและแต่ละกลุ่มต่างมองว่าตนเองก็เท่าเทียมกับผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม สะท้อนให้เห็นว่าเป็นพันธะที่ผูกพันกันในแบบเครือญาติ และความเป็นผู้นำนั้น มีพื้นฐานอยู่ที่ความเชื่อที่ว่า ปัจเจกชนบางคนนั้น เปี่ยมไปด้วยคุณสมบัติพิเศษ และมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าและภูติผีต่าง ๆ ซึ่งทำให้ปัจเจกบุคคลเหล่านั้น สามารถประกอบวีรกรรมที่เกินเลยไปจากสมรรถนะของมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ๆ ได้ ในบริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกมากหน่อย ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว เป็นอิทธิพลจากอินเดียหรือจีน แบบแผนดั้งเดิมของพื้นถิ่นนี้ ถูกปกคลุมไว้ด้วยแบบแผนซึ่งให้การเน้นหนักต่อการแบ่งระดับความลดหลั่นกันมากขึ้น แบบแผนของระดับความลดหลั่นดังกล่าวนี้จะระบุไว้อย่างชัดเจนมาก ว่าฝ่ายใด เป็นศูนย์กลางที่มีอิทธิพล และฝ่ายใด คือเหล่าดินแดนบริวารที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของศูนย์กลางนั้น กระนั้น การอธิบายและการให้เหตุผลที่ทำให้กลายมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามหาอำนาจกับเจ้าประเทศราชขึ้นมานั้น ก็ยังใช้อุปมาอุปมัยความเป็นครอบครัวเสมอ กล่าวคือเจ้ามหาอำนาจนั้น เปรียบเสมือนบุพการี ซึ่งควรให้การปกป้องคุ้มครองประเทศราช ให้ความช่วยเหลือ และบางครั้งบางคราว ก็ดุด่าว่ากล่าวอย่างรุนแรง ในทางกลับกัน ฝ่ายเจ้าประเทศราช/ลูก ก็ควรตอบแทนเจ้ามหาอำนาจด้วยความจงรักภักดี ความเคารพและด้วยการรับใช้ อุดมคติของการตอบแทนกันและกันในทางส่วนตัวและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งงอกเงยขึ้นมาจากแนวคิดเรื่องความเป็นเครือญาติ คือหัวใจของแว่นแคว้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สภาพการณ์เช่นนี้ สามารถนำมาใช้เป็นเหตุผลยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ในราชาณาจักรยุคต้น ๆ ส่วนใหญ่นั้นไม่ว่า

---

[6] Pedro Chirino, ***The Philippines in 1600***, trans. Ramon Echevarria, Manila, 1969, 235; Mangrai, ***The Padaeng Chronicle***, 234.

“โครงสร้าง” ที่เห็นอยู่จะเป็นแบบใดก็ตาม เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว ล้วนสามารถระบุได้ว่า มีพื้นฐานอยู่ที่ความผูกพันกันในแบบครอบครัว การแลกเปลี่ยนสตรี คือสิ่งที่ทำให้ความผูกพันเหล่านี้เป็นตัวเป็นตนขึ้นมาอย่างชัดเจน เพราะบุตรธิดาที่เป็นผลมาจากการสมรสที่มีขึ้นต่อมา กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีชีวิต ที่แสดงถึงความเป็นเครือญาติอย่างไม่อาจลบล้างได้ ตัวอย่างเช่น ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกที่เทอร์เนต กษัตริย์ทรงรายล้อมไปด้วย “สตรีสี่ร้อยคน” อีกทั้งบรรดาบุคคลระดับหัวหน้าที่มีศักดิ์สูงก็คอยจัดหา สตรีที่เป็นพี่ป้าน้าอา ลูกพี่ลูกน้อง หลานสาวและลูกสาวของตนมาถวาย รวมทั้ง “บางคนที่ถูกกำหนดไว้สำหรับการถวายตัวตั้งแต่ตอนที่ยังอยู่ในครรภ์มารดา”[7]

อำนาจการปกครองที่ใช้วิธีกำจัดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ ด้วยการพึ่งพาอาศัยความจงรักภักดีโดยส่วนตัวต่อผู้อาวุโสที่มียศศักดิ์สูง ต่อคนที่เป็นหัวหน้า เป็นประมุขหรือเป็นเจ้าศักดินา ในยามที่ดีที่สุดนั้น เป็นวิธีที่ใช้การได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ดี ความเป็นไปได้ที่จะเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ย่อมมีอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร กำหนดการวางลำดับชั้นไว้อย่างชัดเจน แต่ในบางกรณี อาจไม่สามารถยอมรับได้ และความผูกพันในฐานะญาติอาจทำให้ต้องเลือกว่าจะจงรักภักดีกับฝ่ายไหน ในบรรดาฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอยู่ แม้คำปฏิญาณอย่างเคร่งขรึมจริงจังที่สุดว่าจะจงรักภักดี ก็ไม่อาจสืบทอดเป็นมรดกหรือโอนย้ายไปได้โดยง่าย “ราชอาณาจักร” ตามแบบฉบับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เป็นผลรวมของศูนย์อำนาจในท้องถิ่นตามที่ต่าง ๆ ซึ่งจะให้ดีอย่างในอุดมคติแล้ว ก็ต้องผูกพันเข้าด้วยกันมิใช่ด้วยกำลัง แต่ด้วยความสัมพันธ์ที่ร้อยประสานเข้าด้วยกันอย่างซับซ้อน ซึ่งเกิดขึ้นจากความเกี่ยวพันและพันธะผูกพันกันทางสายโลหิต ความเป็นผู้นำ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขโดยส่วนตัวบุคคลและด้วยพิธีกรรมนั้น จำเป็นต้องมีการยืนยันซ้ำอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น เมื่อประมุขแต่ละองค์สิ้นพระชนม์ลง สิทธิอำนาจในการปกครองของผู้ที่สืบทอดต่อมา ต้องได้รับการก่อร่างสร้างขึ้นใหม่ ด้วยการปรับแต่งความผูกพันกันเสียใหม่ด้วยการสมรสและการสาบานว่าจะซื่อสัตย์จงรักภักดี เรื่องนี้จำเป็นเป็นพิเศษ หากว่าประมุขผู้นั้นมีชายามากกว่าหนึ่งคน ในขณะที่บรรดาสตรีที่รายล้อมผู้นำ เป็นประหนึ่งคำประกาศทางการเมืองที่สำคัญ แต่สตรีเหล่านี้ก็ยังสามารถสร้างผู้ที่มีโอกาสจะเป็นทายาทขึ้นมาได้มากมาย โดยที่ต่างคนต่างสามารถดำเนินงานเพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิให้แก่ลูกของตนได้ เมื่อรัฐขยายใหญ่ขึ้น ช่วงระยะเวลาเล็กน้อยที่จำเป็นต้องมีคั่นอยู่ระหว่างการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์องค์หนึ่งกับการสถาปนากษัตริย์องค์ถัดไป มีบ่อย ๆ ที่สามารถกลับกลายไปเป็นช่วงเวลาวิกฤติได้

โอกาสความเป็นไปได้ที่ท้องถิ่นจะหลบให้พ้นไปจากการควบคุมของศูนย์กลาง มีอยู่เป็นอันมาก เนื่องจากความจงรักภักดีต่อพื้นถิ่นบริเวณเล็ก ๆ ยังคงเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปกติแล้ว ศูนย์กลางระดับภูมิภาค ยังคงมีความเป็นอิสระในการปกครอง

---

[7] A. Cortasão, ed. and trans., ***The Suma Oriental of Tomé Pires***, London, 1944, I. 215; Galvão, ***A Treatise***, 89.

ตนเองอยู่มาก ตัวอย่างที่ดีที่สุดตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่ราชอาณาจักรอยุธยา ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อยุธยาได้ขึ้นมามีอำนาจเป็นใหญ่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทว่าอาณาบริเวณที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอยุธยานั้น แบ่งออกเป็น*เมือง*หรือลำดับชั้นที่ผ่านจากความเป็นชุมชนไปอีกขั้นหนึ่ง แต่ละเมือง มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง เจ้าเมืองอาจรับรู้ถึงความเป็นใหญ่ของอยุธยาและดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเพื่อแสดงความจงรักภักดี แต่ในฐานะที่เป็นเชื้อพระวงค์และเป็นเจ้าเมือง สถานภาพของพวกเขาจึงอาจเกือบเทียบเท่ากับสถานภาพขององค์ประมุข โตเม ปิเรส ตั้งข้อสังเกตว่าเจ้าเมืองกำแพงเพชรนั้น “เหมือนกับกษัตริย์พระองค์หนึ่ง” ภายในอาณาบริเวณของตน[8] ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่ความเป็นอิสระจะเพิ่มขึ้นตามระยะทางที่ห่างจากศูนย์กลาง และแม้ว่ากฎหมายสมัย ค.ศ.1468 – 1469 จะอ้างว่ามีกษัตริย์ยี่สิบพระองค์ถวายความจงรักภักดีต่ออยุธยา แต่อำนาจที่อยุธยากุมอยู่ เหนือประเทศราชที่เป็นมุสลิมมาเลย์ อย่างเช่นปาหัง กลันตัง ตรังกานูและปัตตานี ก็มีเพียงเบาบางบริเวณเหล่านี้ โดยแก่นแล้ว ประพฤติปฏิบัติเฉกเช่นรัฐที่ปกครองตนเอง และตราบเท่าที่รัฐเหล่านี้ส่งบรรณาการที่เหมาะสมมาถวายอยุธยาเป็นประจำ อยุธยาก็ไม่ใคร่จะได้แทรกแซงกิจการของรัฐเหล่านั้นเท่าไรนัก ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอกในราชอาณาจักรต่าง ๆ ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็พบว่าเป็นไปอย่างหลวม ๆ ทำนองเดียวกับบนผืนแผ่นดินใหญ่ และความรู้สึกถึงเอกราช ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากการคงอำนาจการปกครองเอาไว้ภายในท้องถิ่น ก็ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนในประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ของมาเลย์ คือ*เซจาราห์ เมลายู* ผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งของเมละกา กล่าวไว้ว่า “สำหรับเราผู้ซึ่งบริหารอาณาบริเวณของเรา มีสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณของท่าน เพราะอาณาบริเวณก็คืออาณาบริเวณ แม้ว่าจะเล็กเพียงขนาดเท่ากับกะลามะพร้าว สิ่งที่เราคิดว่าควร จะทำ เราก็ทำ เพราะพระประมุขมิได้ทรงเกี่ยวข้องกับความยุ่งยากอย่างที่พวกเราผู้บริหารต้องประสบ พระประมุขทรงใส่พระทัยเฉพาะกับผลลัพธ์ที่ดีที่เราทำได้สำเร็จเท่านั้น”[9]

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก

คริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อวิวัฒนาการทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปอีกไกล ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของช่วงระยะเวลานี้ คือการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการพาณิชย์นานาชาติและความเจริญรุ่งเรืองของศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนใหม่ ๆ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการพาณิชย์ดังกล่าว บนผืนแผ่นดินใหญ่นั้น ชุมชนต่าง ๆ เช่นพะโคซึ่งอยู่ริมฝั่งทะเลพม่า เป็นผู้ได้รับประโยชน์อย่างสำคัญจากการสัญจรไปมาทางการพาณิชย์ที่เพิ่มขึ้นและความปรารถนาที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการค้าทางทะเลให้มากยิ่งขึ้น อาจเป็นแรงกระตุ้นให้เขมรย้ายเมือง

---

[8] *Suma Oriental*, I. 109.

[9] C.C. Brown, ed. and trans., “*Sejarah Melayu* or Malay Annals,” JMBRAS, 25, 2 and 3 (1952) 66.

หลวงลงมาทางใต้ มายังละแวก (ใกล้กับพนมเปญในยุคสมัยใหม่) ในค.ศ. 1504 อย่างไรก็ดี โลกหมู่เกาะต่างหาก ที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุดว่า มีศูนย์กลางทางการค้าแพร่หลายขึ้น เนื่องจากได้รับการหล่อเลี้ยงจากความต้องการของโลกต่อผลิตผลของภูมิภาคนี้เพิ่มมากขึ้น หมู่เกาะทางด้านตะวันตก เป็นส่วนหนึ่งของโลกการพาณิชย์ที่กว้างขวางมานานแล้ว แต่มาตอนนี้ ตลาดเครื่องเทศอย่างดีที่ขยายใหญ่ขึ้น เป็นปัจจัยส่งเสริมให้พ่อค้าชาวชวา มาเลย์และจีน เข้าติดต่อโดยตรงกับแหล่งที่จัดป้อนผลิตผลให้แก่ตลาดซึ่งอยู่ในหมู่เกาะทางด้านตะวันออก ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นประการหนึ่งก็คือ บริเวณซึ่งแต่ก่อนเคยมี ผู้มาเยี่ยมเยียนไม่บ่อยครั้งนัก มาบัดนี้กลับกลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่รวมอยู่ภายในเครือข่ายการพาณิชย์ที่แผ่ขยายไปถึงจีน อินเดียและเข้าไปจนถึงยุโรปเองด้วย

เมืองท่าใหม่ ๆ เกิดขึ้นด้วยแรงกระตุ้นที่เพิ่มเข้ามาอันได้แก่การที่ชาวยุโรปเดินทางเข้ามาในภูมิภาคเพื่อเสาะแสวงหาเครื่องเทศ และการพิชิตเมละกาของโปรตุเกสในค.ศ. 1511 การพิชิตเมละกาของโปรตุเกสเป็นเหตุให้การค้าของมุสลิม ต้องหนีไปยังศูนย์กลางอื่น ๆ บันเตนในชวาตะวันตกกับอาเจะห์ทางปลายสุดตอนเหนือของสุมาตรากลายเป็นดินแดนที่โดดเด่นขึ้นมา ทั้งนี้ด้วยการอุปถัมภ์ของชาวมุสลิมในท้องถิ่นและชาวมุสลิมต่างชาติ ประกอบกับดินแดนทั้งสองมีการปลูกพริกไทยเพิ่มขึ้นด้วย ตัวอย่างชุมชนอื่น ๆ ที่ครั้งหนึ่งเคยมีความสำคัญเพียงปลีกย่อย และเฟื่องฟูขึ้นมาได้นั้น ที่ย่อมผุดขึ้นมาทันทีในความคิดคือปัตตานี ปัตตานีตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู และเป็นจุดนัดพบทางยุทธศาสตร์ของเรือมาเลย์และเรือจีน ข้ามทะเลมาที่บอร์เนียว ก็มีเมืองท่าที่เพิ่งรับอิสลามเข้ามาใหม่ ๆ คือบรูไน บรูไนเติบโตขึ้นมาเป็นแหล่งรวมสินค้าให้กับฟิลิปปินส์ตอนใต้และเกาะต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย

การล่มสลายของเมละกา ทำให้ศูนย์กลางบางแห่งในหมู่เกาะทางด้านตะวันตก รุ่งเรืองและโดดเด่นขึ้นมาได้ การเติบโตของศูนย์กลางหล่านี้ยังหมายถึงการแตกแยกออกเป็นส่วน ๆ ของรัฐภาคพื้นทะเลที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ราชวงศ์เมละกาอพยพลี้ภัยออกไปอยู่ในหมู่เกาะริอ-ลิงคะ หรือในยะโฮร์ส่วนคาบสมุทรและราชวงศ์นี้ก็ได้พบว่า ถึงตอนนี้แล้วเป็นการยากที่จะควบคุมประเทศราชของตนที่อยู่บนคาบสมุทรและชายฝั่งด้านตะวันออกของสุมาตราไว้ได้ แม้ว่าบันทึกเรื่องราวของมาเลย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จะเล่าความหลังไว้ว่า “ในสมัยนี้ กษัตริย์มาเลย์ทุกพระองค์มีศักดิ์ต่ำกว่ายะโฮร์” แต่ผู้สืบเชื้อสายของราชวงศ์เมละกา ไม่เคยกู้สถานภาพอย่างแต่ก่อนของตนคืนมาได้อย่างสมบูรณ์ และคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นอดีตประเทศราชทั้งหลาย แยกตัวออกไป อาทิเช่นเปรัก ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายูเป็นต้น

ความผูกพันที่คลายออกระหว่างเจ้าอธิราชกับเจ้าประเทศราช มีให้เห็นชัดเจนพอ ๆ กันในบริเวณชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา บริเวณนี้มีท่าจอดเรือจำนวนหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสมสามารถรับประโยชน์จากการเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเครื่องเทศและจากการที่ชาวมุสลิมหันเหออกจากเมละกา เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองเหล่านี้ สามารถระบุได้ว่าเป็นอิสลามกันหมดแล้ว และ

ความสัมพันธ์ที่เคยมีอยู่กับมัชปาหิต ก็อ่อนลงไป มัชปาหิตนั้นเป็นราชอาณาจักรฮินดู-พุทธที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน และเป็นรัฐอธิราชที่เมืองเหล่านี้อยู่ใต้บังคับแต่เพียงในนาม บรรดาเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ทางชายฝั่งทะเลหลายคน อย่างเช่นปาติห์ ยูนุส แห่งเดมัก เป็นผู้มีเชื้อสายจีนและได้รับตำแหน่ง เพราะความสามารถส่วนตัว มากกว่าสิทธิที่ได้รับตกทอดมาทางเชื้อสาย เจ้าผู้ครองชาปารานั้น กล่าวกันถึงขั้นว่า เป็นบุตรชายของทาสคนหนึ่งจากบอร์เนียวด้วยซ้ำ เป็นไปได้ว่า คงในราวค.ศ. 1527 เมืองท่าเหล่านี้ อันมีเมืองเดมักเป็นผู้นำ ได้ร่วมมือกันปราบมัชปาหิตและสถาปนาเอกราชของตนเองขึ้นมา

ในพัฒนาการทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น การเข้ามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นในการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลสะท้อนที่สำคัญหลายประการ สำหรับศูนย์กลาง ที่สถาปนามั่นคงอยู่แล้ว เช่นอยุธยา การค้าระหว่างประเทศช่วยแสดงให้เห็นอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้นถึงสถานะอันทรงอำนาจของศูนย์กลางเหล่านี้ อยุธยามีความได้เปรียบอยู่แล้วเพราะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และด้วยผลจากการปฏิรูปการบริหารราชการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1448-1488) อยุธยาจึงยิ่งสามารถฉวยโอกาสจากการค้าทางทะเลที่กำลังเติบโตได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงก่อตั้งกรมใหม่ขึ้น ชื่อว่า*มหาดไทย* เพื่อควบคุมกิจการด้านพลเรือนและดูแลกิจการด้านต่างประเทศและการค้า ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีชาวโปรตุเกสบางคนจัดอันดับให้อยุธยาเป็นถึงจักรวรรดิภาคพื้นทวีปที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในเอเชีย ความมั่งคั่งไพบูลย์ของอยุธยามีมากจนถึงกับผู้เขียนพงศาวดารไทยในสมัยต่อ ๆ มาถือให้ ช่วงระยะเวลานี้ เป็นยุคทองยุคหนึ่งของไทย

ในทำนองเดียวกัน เมืองท่าอื่น ๆ ที่มีกำเนิดล่ากว่า ก็ได้พบว่า ความมั่งคั่งที่เกิดจากการพาณิชย์ช่วยส่งเสริมสถานภาพของตน ทำให้ตนมีฐานะเหนือเมืองในบริเวณอื่น ๆ ซึ่งเข้าถึงเส้นทางเดินเรือที่สำคัญ ๆ ได้ยากกว่า อาทิเช่น บนเกาะซามาร์ในฟิลิปปินส์ตะวันออก ชาวเกาะสามารถหาผ้าได้โดยเพียงแค่ติดต่อทางการค้ากับคนนอกที่มีขึ้นเป็นพัก ๆ เท่านั้น เมื่อเรือของแม็กเจลลันมาถึงในค.ศ. 1521 นั้น มีแต่พวกหัวหน้าเท่านั้น ที่สวมเสื้อผ้าฝ้าย ขณะที่เสื้อผ้าของสามัญชน ทำขึ้นจากผ้าเปลือกไม้ ทว่าที่บรูไนนั้น คนในคณะของแม็กเจลลันได้พบกับราชสำนักซึ่งแม้กระทั่งคนรับใช้ ก็สวมใส่ผ้าไหมและเครื่องทอง เห็นได้ชัดว่า แบบอย่างการดำเนินชีวิตอย่างโอ้อวด เป็นแรงหนุนที่สำคัญของพระประมุขของ บรูไน ที่จะทรงอ้างสิทธิเพื่อดำรงสถานะเจ้าผู้เป็นใหญ่ภายในภูมิภาคนี้

ในอีกระดับหนึ่ง การเกิดศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าเล็ก ๆ ทว่ารุ่งเรืองขึ้นเรื่อย ๆ นี้ ได้ให้แรงกระตุ้นอย่างใหม่ ที่นำไปสู่พัฒนาการเพื่อรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออก ในบริเวณเหล่านี้ แต่ก่อนเคยมีความต้องการหรือมีแรงจูงใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่จะสร้างความก้าวหน้าไปสู่การก่อตั้ง “ราชอาณาจักร” ทว่าสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ทำให้เป็นที่กระจ่างชัดมากขึ้นเป็นลำดับ ถึงคุณค่าของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและการเมืองในบางรูปแบบ ทั้งนี้เพื่อที่จะเสริมสร้างการติดต่อสัมพันธ์กับเครือข่ายการค้าที่กว้างขวางยิ่งกว่าเดิม สถานที่ที่แสดงให้เห็นกระบวนการนี้ได้อย่างชัดเจนที่สุดน่าจะได้แก่มากาสซาร์ ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสี กล่าวคือ ในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองนี้เติบโตขึ้น

จากการรวมตัวกันของชุมชนเล็ก ๆ ขึ้นเป็นศูนย์รวมของการพาณิชย์ประจำภูมิภาค ชุมชนที่การรวมกลุ่มกลายเป็นตำนานเล่าขานกันนี้ มีจำนวนอันเป็นสัญลักษณ์ “เก้า” ชุมชน กระบวนการทำนองเดียวกันนี้ สามารถสืบย้อนไปพบได้ในที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง เช่นมนิลา ก็เป็นชุมชนที่หมู่บ้านหรือ *บารังคาย* หลายหมู่บ้าน รวมกลุ่มเข้าด้วยกันในค.ศ. 1570 ภายใต้อำนาจการปกครองของ*ดาตู* (ผู้นำประจำหมู่บ้าน) มุสลิมสองคนตัว*ดาตู*ทั้งคู่นี้เอง ยังมีความสัมพันธ์โยงใยกับราชสำนักของบรูไนโดยผ่านทางความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกัน

ดังจะเห็นว่า บรรยากาศด้านเศรษฐกิจของต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีส่วนอย่างมากทีเดียวในการหล่อเลี้ยงขบวนการอันนำไปสู่การเสริมสร้างการรวมตัวทางการเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้น ขบวนการนี้ มองเห็นได้ชัดเจนไม่แต่เฉพาะตามเมืองท่าที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลเท่านั้น หากยังรวมถึงศูนย์กลางเด่น ๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในใจกลางแผ่นดินด้วย ในโลกของชนที่พูดภาษาไทนั้น อยุธยาอาจมีอำนาจครอบงำเหนือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทว่าทางเหนือนั้น เป็นล้านนา ซึ่งมีเมืองสำคัญคือเชียงใหม่และเชียงราย ขณะที่เลยไปทางตะวันออก ก็เป็นที่ตั้งของล้านช้าง ซึ่งประกอบด้วยส่วนใหญ่ของประเทศลาวในยุคปัจจุบัน ล้านช้างมีศูนย์รวมอยู่ที่เมืองสองเมือง คือหลวงพระบางและเวียงจันทน์ แต่ตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ปัจจัยที่สำคัญพอ ๆ กันในกระบวนการรวมศูนย์ คือชื่อเสียงเกียรติคุณในฐานะที่เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ซึ่งปกติแล้ว จะมีควบคู่มากับความเจริญของศูนย์กลางทางการพาณิชย์ สถานที่ซึ่งมั่งคั่งและมีประชากรหนาแน่นเหล่านี้ เป็นที่ที่ผู้รอบรู้ในด้านศาสนามาชุมนุมกันอยู่ และเป็นที่ซึ่งมีทีท่ามากที่สุดว่าจะได้พบสัญลักษณ์ของเกียรติชื่อเสียงคุณทางด้านจิตวิญญาณ—อันได้แก่ สิ่งปลูกสร้างที่น่าประทับใจ ที่ฝังศพของผู้มีบุญญาธิการ พระบรมธาตุ อันศักดิ์สิทธิ์ ตัวอย่างเช่นเดมักซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ความเป็นผู้นำของ เดมักมิได้มีพื้นฐานอยู่เฉพาะเพียงที่ความเจริญเฟื่องฟูในด้านการพาณิชย์ของเมืองนี้เท่านั้น หากยังเป็นเพราะชื่อเสียงของเดมักในฐานะ ที่เป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของการศึกษาศาสนาอิสลามและในฐานะผู้พิทักษ์มัสยิดอันเป็นที่เคารพสักการะ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับครูมุสลิมคนแรก ๆ บนเกาะชวา พระพุทธรูปขนาดมโหฬารซึ่งสร้างขึ้นที่หลวงพระบางในค.ศ. 1512 เป็นที่มาของความภาคภูมิใจของชาวลาวในท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยกสถานภาพของเมืองหลวงพระบางภายในโลกพุทธศาสนิกชนที่กว้างขวางให้สูงขึ้นด้วย

ความเติบโตของการค้า และมรดกตกทอดทางด้านศาสนาที่มีอยู่ร่วมกัน มีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ อย่างมากทีเดียว กล่าวคือการปูพื้นฐานสำหรับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น อันที่จริงแล้ว มีผู้เสนอประเด็นว่า ละแวกกับอยุธยานั้นต่างมิได้มองว่าตนเองเป็นแคว้นที่แยกต่างหากจากกัน หากเป็นผู้ที่ร่วมอยู่ในวัฒนธรรมผสมผสานแบบเดียวกันมาจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก[10] ตามบริเวณต่าง ๆ ที่พูดภาษาไทนั้น ความคล้ายคลึงของภาษาถิ่น

---

[10] David Chandler, ***A History of Cambodia***, Boulder, 1983, 80.

ส่งเสริมให้พระภิกษุเดินทางไปมาระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อไปเทศนาตามวัดชั้นนำ ทำให้มีผู้เชี่ยวชาญที่รอบรู้จากสถานที่ที่ห่างไกลมารวมอยู่ด้วยกัน ในค.ศ. 1523 กล่าวกันว่า เชียงใหม่ได้ส่งสำเนาพระไตรปิฎกหกสิบชุดกับครูผู้อาวุโสไปยังล้านช้าง ขณะที่กษัตริย์แห่งล้านช้างเอง ก็ทรงได้รับการศึกษาจากพระภิกษุสองรูป รูปหนึ่งมาจากน่าน ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของล้านนา และอีกรูปหนึ่ง มาจากเชียงใหม่ ความผูกพันเหล่านี้ ได้รับการหนุนเสริมด้วยการแลกเปลี่ยนสตรีระหว่างตระกูลที่เป็นประมุขปกครองดินแดน อาทิเช่นในค.ศ. 1546 กษัตริย์ล้านช้างได้สืบราชสมบัติในเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่ไม่มีรัชทายาทชาย ทว่าพระองค์ทรงรับพระธิดาสองพระองค์ของกษัตริย์พระองค์ก่อนมาเป็นชายา

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นหมู่เกาะก็เช่นเดียวกัน การใช้ภาษามาเลย์อย่างกว้างขวางและการรับนับถือศาสนาอิสลาม ช่วยหล่อเลี้ยงการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างศูนย์กลางการค้าตามชายฝั่งมากมาย แนวเรื่องที่ปรากฏซ้ำแล้วซ้ำอีกในตำนานของท้องถิ่นต่าง ๆ คือการเดินทางไปมาของบรรดาบรรพชน วีรชน กษัตริย์และครูสอนศาสนา ระหว่างราชสำนักต่าง ๆ ซึ่งมีปัจจัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมเหมือนกัน อาทิเช่น มีเรื่องเล่าขานมาแต่ครั้งโบราณของชวาว่า นักพรตที่มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดที่สุดกับสุราบายา เป็นผู้ที่มาจากจามปา ขณะที่ในราวค.ศ. 1524 เจ้าผู้ครองเดมักก็ทรงได้รับตำแหน่งสุลต่านจากมือของครูผู้ทรงคุณธรรมจากสุมาตรา แหล่งข้อมูลของยุโรป ก็สนับสนุนให้เกิดความรู้สึกที่ว่า คนที่มีความทะเยอทะยานและมีความรู้ สามารถเดินทางไปมาระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยชนนานาเชื้อชาตินานาภาษาได้อย่างง่ายดาย โตเม ปิเรสกล่าวว่า เจ้าผู้ครองนครเครซิกทรงเคยเป็นพ่อค้า และยังทรงเกี่ยวดองเป็นญาติกับอดีตกษัตริย์เมละกา ตัวเจ้าผู้ครองเอง ก็ประสูติและเจริญวัยขึ้นในเมละกา การแลกเปลี่ยนประเภทนี้ ทำให้เป็นไปได้ที่ชาวมาเลย์บางคน จะมองเห็นว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่แผ่ขยายเลยไปไกลจากความจงรักภักดีในเฉพาะท้องถิ่นแคบ ๆ ดังที่ผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งใน*เซจาราห์ เมลายู*กล่าวไว้ว่า "สุลต่านของปาหังหรือสุลต่านของเปรักแตกต่างออกไป [จากสุลต่านของเมละกา] แค่ไหน ทุกคนล้วนเป็นนายของเรา เมื่อทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี"[11]

กระนั้นก็ดี แม้ความละม้ายคล้ายคลึงกัน จะช่วยดึงชุมชน มากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เข้ามารวมกลุ่มอยู่ในภาคีที่ยังประโยชน์ร่วมกัน แต่การแข่งขันเพื่อดึงดูดการค้าและควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ ก็ยังคงหล่อเลี้ยงการชิงดีชิงเด่นกันที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องระหว่างชุมชนเหล่านี้ มหากาพย์ของเมละกา เรื่อง *ฮิกายัต ฮัง ตัวห์* ถึงกับบรรยายถึงอินทรปุระที่อยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตราว่า มิใช่ "มาเลย์" แท้ ขณะที่บรูไนก็ถูกมองว่าเป็น "ดินแดนต่างด้าว" การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันเช่นนี้ เรามักเข้าใจได้ชัดเจนมากที่สุดจากภาษาที่เปี่ยมไปด้วยอารมณ์ของศาสนา ในหมู่กษัตริย์ผู้ทรงเป็นพุทธศาสนิก ยังมักทรงอ้างกันอยู่เนือง ๆ ถึงแนวคิดเรื่องกษัตริย์แห่งจักรวาล หรือ*จักรวัติ* (หรือพระจักรพรรดิราช) ตำแหน่งนี้ได้มาเพราะกุศลผลบุญที่ทรงสร้างมาในอดีตชาติและเกียรติยศบารมี *(พร-pon)* ที่ทรงบรรลุถึงในชาตินี้ อำนาจปกครองของ*จักรวัติ* มีลักษณะพิเศษตรงที่รัฐอื่น ๆ ต่างพร้อมที่จะ

---

[11] Brown, *"Sejarah Melayu,"* 204.

ยอมรับรู้ว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ และด้วยการที่ทรงมีวัตถุศักดิ์สิทธิ์อยู่ในครอบครอง อาทิเช่น ช้างเผือก ม้าวิเศษและสตรีที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ผู้ซึ่งมีรังสีเปล่งประกายออกมาจากร่าง พระพุทธรูปที่ได้รับการยอมรับทั่วไปในบริเวณแผ่นดินใหญ่เกือบทั้งหมด ว่าเป็น "วัตถุที่มีค่า" นั้น ในตอนนี้ มิได้มีความสำคัญเพียงเฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น แต่มีคุณค่ากว้างขวางยิ่งกว่านั้น เนื่องจากเป็นที่มาของอำนาจทางจิตวิญญาณอันแรงกล้า ผู้สังเกตการณ์ชาวโปรตุเกสคนหนึ่งกล่าวว่า กษัตริย์อยุธยาจะทรงยอมประสบกับ "ความยากลำบากรุนแรงที่สุด" เพื่อให้ได้ช้างมามากเชือกที่สุดเท่าที่จะทำได้ และพงศาวดารของไทยและพม่า ก็เต็มไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการบุกปล้น มิใช่แต่เฉพาะเพื่อกวาดต้อนผู้คนมาหมดทั้งภูมิภาคเท่านั้น หากยังรวมถึงเพื่อชิงรูปเคารพบูชา คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และครูบาทั้งหลายในสภาพแวดล้อมที่ซึ่งกษัตริย์พุทธศาสนิกหลายพระองค์ทรงปรารถนาที่จะเป็น*จักรวัติ* การปฏิเสธไม่ยอมสละช้างเผือกเชือกหนึ่งหรือพระไตรปิฎกชุดหนึ่งถวายให้ อาจถูกตีความว่าเป็นการท้าทายโดยตรงได้

ในอาณาบริเวณซึ่งประเทศพม่า (เมียนมาร์) ครอบคลุมอยู่ในยุคนี้ การแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองที่กำลังพัฒนา ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นเพราะการแบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยตามกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งตกทอดมาจากสมัยก่อน การฟื้นฟูอำนาจของมอญในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า นำมาซึ่งการอุปถัมภ์พุทธศาสนาที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ พร้อมกับการส่งเสริมสถานภาพนครหลวงของมอญที่พะโค ขณะเดียวกัน อังวะ ซึ่งเป็นสถานที่อันทรงเกียรติภูมิของพม่าก็ตกต่ำลงไปเรื่อย ๆ อังวะเคยเป็นศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลของลุ่มแม่น้ำอิระวดี มีกิตติศัพท์เลื่องลือในเรื่องการอุปถัมภ์ค้ำชูผู้ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนา และเรื่องการเป็นเจ้าของคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และช้างเผือก มาบัดนี้ กลับกลายเป็นเป้าที่ถูกกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ของรัฐฉาน บุกเข้าโจมตีอย่างต่อเนื่อง ชนเผ่าต่าง ๆ ของรัฐฉานเองนั้น ก็ได้พัฒนาสังคมที่มีความสามัคคีและมีการแบ่งลำดับชั้นมากกว่าชนเผ่าที่อาศัยอยู่บน ภูเขาส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะพวกเขาปลูกข้าวแบบนาดำ และในอาณาบริเวณหลาย ๆ แห่งของพวกเขาก็มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาพุทธศาสนา อาทิเช่นในเชียงตุง มีวัดบางวัดที่กล่าวกันว่า มีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ แม้จะถูกบรรดาประมุขของพม่าเรียกเพียงแค่ว่า *ซอบวา* แต่ผู้เป็นหัวหน้าของเชียงตุงต่างก็ได้รับการขนานนามจากประชาชนของตนเองว่าเป็น "เจ้าแห่งโลก" และได้รับการนับถือว่าเป็นกษัตริย์ของพวกเขา ในกระบวนการขยายอำนาจให้กว้างขวางออกไปนั้น คงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ที่สถานที่ดังกล่าว จะมองบริเวณที่ลุ่มต่ำซึ่งมีที่ตั้งเอื้ออำนวยประโยชน์ได้ดีกว่าด้วยความอิจฉา และยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกก็โดดเด่นเป็นพิเศษขึ้นมาในประวัติศาสตร์พม่า เพราะการรุกลงมาทางใต้ของพวกฉาน พระประมุขของอังวะทรงพยายามอย่างจนแต้มที่จะต้านทานการบุกปล้นของพวกฉาน ด้วยการยอมให้พวกฉานเข้าควบคุมดินแดนมากขึ้น ๆ แต่ก็ไม่เป็นผล เมื่อถึงค.ศ. 1527 อังวะก็ตกอยู่ในกำมือของพวกฉาน กษัตริย์อังวะถูกปลงพระชนม์ และมีการตั้งเจ้านายฉานพระองค์หนึ่งขึ้นมาครองบัลลังก์ นับเป็น

เหตุการณ์ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้มีผู้ลี้ภัยชาวพม่าจำนวนมาก อพยพหนีพรั่งพรูกันลงมาทางใต้ มายังตองอู ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสะโตง อันนับว่าเป็นบริเวณที่ค่อนข้างปลอดภัย

การแบ่งแยกจากกันเป็นกลุ่ม ๆ ด้วยเหตุเรื่องเชื้อชาติ อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของพม่านี้ แน่นอนว่า ในบริเวณที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่เห็นเด่นชัดยิ่งกว่า การแบ่งแยกกันเช่นนี้ ยังมีการแข่งขันทางเศรษฐกิจเข้ามาสมทบ ซึ่งมักเป็นเหตุขัดขวางแนวโน้มที่เชื่องช้าอันนำไปสู่การรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยการเมืองการปกครองที่ใหญ่ขึ้น กรณีเช่นนี้ยิ่งปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษ หากว่าศูนย์กลางเหล่านี้ตั้งอยู่ติด ๆ กัน ผลิตสินค้าที่คล้ายคลึงกัน และติดต่อซื้อขายกับเครือข่ายการค้าเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองท่าหลาย ๆ แห่งตามแนวชายฝั่งทะเลทางด้านเหนือของชวา ให้ตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับได้อย่างดีเยี่ยม ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ภายหลังจากความปราชัยของมัชปาหิต เดมักสามารถสถาปนาอำนาจปกครองเหนือบรรดาเมืองท่าที่เป็นคู่แข่งได้ และยังถึงกับขยายอิทธิพลข้ามทะเลไปถึงปาเล็มบังในสุมาตราและบันจาร์มาซินในบอร์เนียว ทว่าประมุขเดมัก ไม่เคยรักษาอำนาจได้มั่นคงอย่างสมบูรณ์ และเมื่อถึงทศวรรษ 1550 ฐานะของเดมักถูกท้าทายจากบรรดาเจ้าผู้ครองที่เป็นเพื่อนบ้านข้างเคียงแล้ว ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ความสำเร็จที่น่าทึ่งของมะตะรัมที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในชวากลาง อาจทำได้อย่างสะดวกง่ายดายขึ้น เพราะความไร้สมรรถภาพของบรรดาประมุขแถบชายฝั่งทะเล ที่จะเอาชนะคู่แข่งและที่จะลงมือปฏิบัติการอย่างมีการประสานงานกัน

ในบริเวณส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การแสดงออกซึ่งการแข่งขันกันในแง่ของศาสนา มีการแพร่กระจายของศาสนาคริสต์มาย้ำให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น รวมทั้งการเกิดความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างมุสลิมกับคริสเตียนซึ่งรับเข้ามาจากต่างแดน ในอินโดนีเซียตะวันออก ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่มิสชันนารีชาวโปรตุเกสทำงานแข็งขันมากที่สุดนั้น กษัตริย์บางพระองค์ตกลงอย่างเต็มพระทัยในการเข้ารับศีลล้างบาปเป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์ ด้วยความเชื่อว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการค้ำประกันว่าจะทรงได้อำนาจทางจิตวิญญาณและได้รับความช่วยเหลือจากทางตะวันตกในการต่อสู้กับศัตรูดั้งเดิม (คือมุสลิม) เป้าหมายของโปรตุเกสที่จะเปลี่ยนศาสนาของผู้คนพร้อม ๆ กับเป้าหมายเรื่องทองคำ (ความร่ำรวย) ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ มีผลให้ชาวมุสลิมจำนวนมาก มองว่าโปรตุเกสเป็นอันตรายต่อศาสนาของตน พร้อม ๆ กับเป็นผู้ท้าทายในด้านการพาณิชย์ ดังนั้น รัฐอิสลามจึงได้ดำเนินความพยายามเป็นพัก ๆ เพื่อปลุกเร้าให้ทำจิฮัด หรือสงครามศาสนา และร่วมกันหล่อหลอมความเป็นพันธมิตรขึ้นเพื่อขับไล่พวกคริสเตียนออกไป เมละกาของโปรตุเกสเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดเป้าหมายหนึ่ง และระหว่างค.ศ. 1513 ถึง ค.ศ. 1529 กลุ่มพันธมิตรอันประกอบด้วยยะโฮร์ อาเจะห์ อดีตประเทศราชเกือบทั้งหมดของเมละกา และรวมกระทั่งเชปาราทางชายฝั่งทะเลด้านเหนือของชวา ได้ร่วมกันโจมตีเมืองเมละกาของโปรตุเกสนี้ถึงสิบสองครั้ง โดยไม่ประสบความสำเร็จ ในช่วงทศวรรษ 1560 อารมณ์ต่อต้านคริสเตียนได้รับการส่งเสริมและ

สนับสนุนจากตุรกีมาบ้าง ตุรกีเองในเวลานี้ ก็ยุ่งอยู่กับการทำ “สงครามศาสนา” กับคริสต์จักรอยู่เช่นกัน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการเรียกร้องครั้งแล้วครั้งเล่าให้ทำสงครามศาสนา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวโปรตุเกสที่เป็นคริสเตียน กับกษัตริย์ในท้องถิ่นซึ่งเป็นมุสลิม มักมีสภาพความเป็นจริงเป็นตัวกำหนดเสมอ ในด้านหนึ่ง ชาวยุโรปจำเป็นต้องซื้อและขาย ขณะที่ทางฝ่ายประมุขของท้องถิ่นเองก็มักมองการมีเส้นสายอยู่กับชาวยุโรปว่า เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของความสำเร็จทางการพาณิชย์ อาทิเช่น ระหว่างการณรงค์กับพวกไร้ศรัทธาในศาสนามุสลิมในทศวรรษ 1580 พระประมุขของบันเตนในชวาตะวันตกซึ่งเป็นมุสลิมที่เคร่งครัด ทรงสั่งห้ามพวกโปรตุเกสมิให้เข้ามาค้าขายในบันเตน แต่ไม่ช้าไม่นาน พวกเขาก็ได้รับอนุญาตให้กลับมาได้ การเรียกร้องให้ทำสงครามศาสนากับชาวยุโรป จึงแทบจะไม่มีผลอะไรเลย ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการสู้รบกับชาวยุโรปเป็นอันมาก คือการแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ การแข่งขันนี้มีฝังอยู่อย่างมั่นคงเป็นเวลานานก่อนที่ชาวยุโรปจะเข้ามา หรือซึ่งได้พัฒนาขึ้นอันเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงระยะเวลานี้ เมื่อมาถึงช่วงนี้ การแข่งขันดังกล่าว บ่อยครั้งสามารถทำให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมขึ้นมาได้ ด้วยการตั้งคำถามเรื่องความเชื่อทางด้านศาสนาของศัตรู ความเป็นปฏิปักษ์ของอาเจะห์ มุ่งที่การต่อต้านการท้าทายจากยะโฮร์ทางการพาณิชย์มากเท่า ๆ กับการมุ่งต่อต้านโปรตุเกส กวีนิพนธ์ของอาเจะห์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงเจ้าเมืองยะโฮร์ ว่าเป็นพวกนอกศาสนา เป็นผู้บูชาพระอาทิตย์ และเป็นสาวกของศาสดาโมเสส[12]

แน่นอนว่านี่มิใช่จะหมายความว่า เราสามารถมองข้ามอิทธิพลของยุโรปไปได้ แต่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวเน้นว่า ในยุคก่อนสมัยใหม่นั้น ประสบการณ์ของส่วนแผ่นดินใหญ่และภาคหมู่เกาะ แยกกันไปคนละทางอย่างเห็นได้ชัดเจนยิ่ง ประการแรก ความสนใจส่วนแผ่นดินใหญ่ของยุโรปมีอยู่จำกัด ชาวยุโรปมิได้มองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่เป็นแหล่งเครื่องเทศ และสิ่งที่พาชาวโปรตุเกสและสเปนมายังภูมิภาคนี้ คือความมุ่งหมายที่จะมีอิทธิพลครอบงำการค้าเครื่องเทศนี้เอง ประการที่สอง แม้ว่าชาวยุโรปจะแวะเวียนมาตามเมืองท่าต่าง ๆ อย่างเช่นพะโคและอยุธยาอยู่เนือง ๆ แต่พวกเขาไม่เคยเข้าควบคุมบริเวณอันเป็นศูนย์กลางที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่แห่งใดซึ่งสามารถเปรียบกันได้กับเมละกา และดังนั้น พวกเขาจึงไม่เคยทุ่มเทความพยายามที่จะสร้างอิทธิพลต่อแบบแผนการค้าที่ตั้งมั่นอยู่อย่างมั่นคงแล้วบนแผ่นดินใหญ่ ในแบบเดียวกับที่กระทำในเมละกา ประการที่สาม ประชากรและทรัพยากรด้านเศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ มีมากกว่าชาวยุโรปในภูมิภาคมาก บางครั้งบางคราว อาจมีชาวโปรตุเกสหรือชาวสเปนที่ทะเยอทะยานสักคน เสนอขึ้นมาว่าจะยึดอำนาจในราชอาณาจักรใดราชอาณาจักรหนึ่ง แต่ในระดับผู้มีอำนาจพวกเขาไม่เคยพิจารณาเห็นว่าผลตอบแทนที่ยังน่ากังขาอยู่นั้น คุ้มกับความเสี่ยงในเรื่องต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ

---

[12] G.W.J. Drewes, ed. and trans., ***Hikayat Potjut Muhamat: An Achehnese Epic***, The Hague, 1979, 9.

ดังกล่าว นักวิชาการท่านหนึ่งกล่าวถึงกรณีนี้มีอย่างมีพลังยิ่งว่า “สยามกับเพื่อนบ้านบนภาคพื้นทวีปยังคงอยู่นอกแผนการของจักรวรรดิโปรตุเกสอย่างสิ้นเชิง และพวกเขาเป็นผู้วางแผนการที่กำหนดชะตากรรมของตนเองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก”[13]

ความนัยของถ้อยคำนี้ จะประจักษ์ชัดเจนเป็นอันดีเมื่อพิจารณาพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวียดนาม ชาวเวียดนามนั้น ไม่เหมือนกับชนชาติอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาประสบกับการครอบงำจากจีนมานับร้อย ๆ ปี อิทธิพลครอบงำนี้แม้จะหลอมรวมชีวิตของชาวเวียดนามเข้ากับแง่มุมต่าง ๆ ของวัฒนธรรมจีน แต่ในขณะเดียวกัน อิทธิพลเหล่านี้ก็ทำให้พวกเขาสามารถมองตัวเองได้อย่างชัดเจนด้วยเช่นกันว่าพวกเขามิใช่จีน การพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่ประกาศออกมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ในรัชสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์เล อันที่จริงแล้ว ชี้ถึงความรู้สึกถึงความเป็นรัฐชาติมากกว่าที่ปรากฏในประมวลกฎหมายของจีนในช่วงระยะเวลาเดียวกัน[14] ความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ที่เด่นชัดนี้ อาจได้รับการส่งเสริมจากการที่เวียดนามเคลื่อนย้ายลงไปทางใต้ เข้าสู่บริเวณต่าง ๆ ของจามภายหลังค.ศ. 1471 เนื่องจากชาวเวียดนามนั้น โดยทั่วไปแล้ว มองเห็นว่าพวกจามมีความต่ำต้อยด้อยกว่าตนทั้งในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม การสมรสข้ามเชื้อชาติเผ่าพันธุ์กับพวกจาม จึงเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา กระนั้น ในราชอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งที่ช่วยสนับสนุน และค้ำจุนการควบคุมจากส่วนกลางมีความเปราะบาง ซึ่งในเรื่องนี้ย่อมหมายถึงว่า การแตกแยกเป็นส่วน ๆ นั้นสามารถเกิดขึ้นได้เสมอ แม้ในรัฐที่ค่อนข้างมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเช่นเวียดนาม พวกจามนั้น แค้นเคืองและขมขื่นกับความต่ำต้อยของตนยิ่งนัก และใน ค.ศ.1504-1505 เกิดการลุกฮือครั้งใหญ่ของชาวจาม ขณะเดียวกัน พระประมุขของราชวงศ์เล ซึ่งมีพระปรีชาสามารถน้อย ก็พบว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะกำราบการท้าทายของบุคคลที่มีความทะเยอทะยาน ระหว่าง ค.ศ.1505-1527 มีการสถาปนากษัตริย์ขึ้นครองบัลลังก์แปดพระองค์ หกพระองค์ในจำนวนนี้ ถูกคู่แข่งที่ปรารถนาราชบัลลังก์ปลงพระชนม์ในค.ศ. 1527 หัวหน้าของตระกูลที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดตระกูลหนึ่งในภูมิภาค คือตระกูลมัค ประสบความสำเร็จในการขับพระประมุขของราชวงศ์เลออกไป แล้วสถาปนาตนเองขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน แต่ตระกูลมัคก็ต้องเผชิญกับการต่อต้านอย่างต่อเนื่องของตระกูลอื่น ๆ ซึ่งเร่งเร้าให้มีการฟื้นฟูราชวงศ์เลขึ้นมาใหม่ ตระกูลหนึ่งในจำนวนนี้ คือตระกูลเหงียน ซึ่งได้ที่มั่นในบริเวณภาคกลางตอนใต้ ขณะที่ตระกูลมัค คงการควบคุมภูมิภาคแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไว้ได้ เมื่อทั้งสองฝ่ายร้องเรียนไปทางจีนให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ย ปักกิ่งก็ตัดสินว่า ตระกูลมัคควรปกครองทางเหนือ ส่วนราชวงศ์เลกับผู้ปกป้องราชวงศ์นี้ ให้ปกครองทางใต้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะที่บอกเป็นนัยถึงการแบ่งแยกใน

---

[13] Donald F. Lach, ***Asia in the Making of Europe***, Chicago and London, 1965, I. Book 2, 571.

[14] ดู Nguyen Ngoc Huy and Ta van Tai, ***The Le Code, Law in Traditional Vietnam—A comparative Sino-Vietnamese Legal Study with Historical-Juridical Analysis and Annotations***, Athens, Ohio, 1987.

เวียดนามออกเป็นเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ในอนาคต ได้ปรากฏมีขึ้นมาแล้วตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก

ชาวยุโรปมิได้มีเกี่ยวข้องกับสงครามและการเป็นศัตรูกันเหล่านี้โดยตรง แม้ว่าต่อมาภายหลังบุตรของเหงียน คิม จะใช้ปืนใหญ่ของโปรตุเกสต่อสู้กับศัตรูของตนได้เป็นผลสำเร็จก็ตามที การใช้ประโยชน์จากอาวุธของตะวันตก ปรากฏชัดเจนยิ่งกว่า ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตลุ่มน้ำนี้ขบวนการอันจะนำไปสู่การสร้างแว่นแคว้นที่มีดินแดนรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้อำนาจปกครองของอยุธยา รอท่าอยู่แล้ว อันที่จริงแล้ว นักวิชาการบางคน มองเห็นความเป็นเอกภาพอย่างกว้างขวางทางวัฒนธรรม-การเมือง อันเป็นหัวใจของรัฐไทยในยุคสมัยใหม่ ก่อตัวขึ้นแล้ว สามร้อยปีก่อนหน้านี้ คำว่า “สยาม” กับ “ไท” อาจหมายถึงเฉพาะคนในสุโขทัยเท่านั้น[15] แต่สมัยนี้ เมื่อคนนอกพูดถึง “สยาม” เห็นได้ชัดว่า พวกเขาหมายถึงอยุธยากับดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอยุธยา แหล่งข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งจำแนกความแตกต่างระหว่าง “ไท” ของอยุธยากับ “ไทยวน” ของล้านนา และชาวลาวแห่งล้านช้าง ก็ระบุชี้ถึงอัตลักษณ์ของ “ชาวสยาม” ที่กำลังเกิดขึ้นมาด้วยเช่นกัน ทั้งคำบรรยายของ โปรตุเกสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ก็ระบุถึงความแตกต่างระหว่างพ่อค้าชาวลาวกับชาวสยามไว้อย่างชัดเจน การปรากฏตัวของชาวยุโรปในอยุธยา จึงเพียงแค่มาเสริมกระบวนการพัฒนาการของรัฐที่มีมาอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ และส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องเทคโนโลยีทางทหารที่พวกเขานำเข้ามา ในช่วงเวลาที่กษัตริย์ของอยุธยากำลังเพียรพยายามที่จะยืนยันในความมีอำนาจเหนือบรรดาประเทศราชที่มักแข็งข้ออยู่บ่อย ๆ ในบรรยากาศที่การจัดระบบการทหารกำลังได้รับความเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นเช่นนี้ อาวุธของยุโรป ย่อมมีเสน่ห์ดึงดูดใจ เพราะสามารถนำมารวมประสานเข้ากับวิธีการสู้รบที่มีมาแต่ดั้งเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้ที่ครอบครองอาวุธปืนจะมีข้อได้เปรียบอย่างเห็นได้ชัด แม้จะเพียงแค่กระตุ้นให้ศัตรูเกิดความหวาดกลัวด้วยเสียงของวัตถุระเบิดอย่างเดียวเท่านั้นก็ตาม ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จึงทรงทำสัญญากับโปรตุเกสในค.ศ.1518 โดยทรงอนุญาตโปรตุเกสเข้ามาทำการค้าในอยุธยา ลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ตระนาวศรี และปัตตานี ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบแทนปืนและยุทโธปกรณ์เพื่อการทำสงครามที่ได้จากโปรตุเกส นอกจากนี้ ยังมีทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสจำนวนหนึ่ง ขึ้นสังกัดอยู่กับกองทัพของอยุธยา

ทว่าดินแดนที่เห็นได้ชัดว่าเทคโนโลยีทางทหารของยุโรป มีเสน่ห์ดึงดูดใจมากที่สุด คือพม่า ทั้งอาจเป็นได้ว่า เทคโนโลยีทางทหารนี้ สร้างคุณประโยชน์อย่างมากแก่การฟื้นอำนาจความเข้มแข็งของพม่า ผู้ก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ซึ่งมีกำเนิดมาจากตองอู คือ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ (ครองราชย์ ค.ศ.1531-1550) และผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าบุเรงนอง (ครองราชย์ ค.ศ.1551-1581) ทั้งสองพระองค์ทรงตั้งจุดมุ่งหมายไว้ตั้งแต่เริ่มต้นว่าจะก่อสร้างรัฐที่มีการรวมศูนย์ขึ้นมาใหม่ ที่ลุ่มแม่น้ำอิระ

---

[15] L. P. Briggs, “The Apprearance and Historical Usage of the Terms Tai, Thai, Siamese and Loa,” *Journal of the American Oriental Society*, 69 (1949) 62; Wyatt, ***Thailand,*** 89.

วดี และชาวยุโรปก็มาถึงในเวลาที่เหมาะทีเดียว ผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้ปืน ถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการกับกษัตริย์ และในระหว่างการโจมตีพะโค นครหลวงของมอญ ที่ได้รับความสำเร็จในปลายทศวรรษ 1530 และเมาะตะมะในทศวรรษ 1540 นั้น มีรายงานว่า มีการนำทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมาประจำการหลายร้อยคน ในขณะที่เป็นการผิดที่จะประเมินผลกระทบจากอาวุธปืนของยุโรปให้สูงเกินไป แต่พงศาวดารของท้องถิ่น ก็กล่าวด้วยความครั่นคร้าม ถึง "ปืนใหญ่" ที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ทรงสามารถนำมาใช้ "พังทลาย" เรือรบ "ของพวก*ซอบวา*" [ฉาน] "จนแหลกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย" ขณะที่พวกฉานนั้น "ไม่มีปืนใหญ่หรือปืนครกขนาดใหญ่"[16] เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1550 รัฐฉานส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจความเป็นใหญ่ของพระเจ้าบุเรงนอง และในค.ศ. 1558 พระเจ้าบุเรงนองยังถึงกับพิชิตเชียงใหม่ ซึ่งเคยประสบความสำเร็จในการต้านทานกองทัพของอยุธยามาตั้งแต่เมื่อสิบเอ็ดปีก่อนหน้านั้น ชัยชนะของพระเจ้าบุเรงนองน่าประทับใจมากเสียจนพระบรมวงศ์ที่มีชื่อเสียงพระองค์หนึ่งของไทย ซึ่งเป็นอุปราชของกลุ่มหัวเมืองทางตอนเหนือ ถึงกับเต็มใจมาเข้าสวามิภักดิ์กับผู้พิชิตที่ดูจะไม่มีวันปราชัย พระองค์นี้ อยุธยาล่มสลายลงในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1569 เมื่อถูกกองทัพของพระเจ้าบุเรงนองเข้าปิดล้อม และในค.ศ. 1574 เวียงจันทน์ในล้านช้างก็ตกอยู่ในมือของพม่าเช่นเดียวกัน นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่พระประมุขของพม่าทรงสามารถสยบ "วงโค้งอันยิ่งใหญ่ของชนชาติที่พูดภาษาไท" ได้สำเร็จ พระเจ้าบุเรงนองทรงบัญชาการให้มีการสร้างพระเจดีย์ใหม่ ๆ ที่งดงาม ตั้งเรียงรายตั้งแต่เชียงใหม่ จนถึงอยุธยา เพื่อประกาศถึงพลานุภาพของกษัตริย์ผู้ซึ่งชาวมอญกล่าวถึงด้วยความครั่นคร้ามว่าทรงเป็น "ผู้ชนะสิบทิศ"[17]

อย่างไรก็ดี ความสำเร็จของพระเจ้าบุเรงนองเหล่านี้มิได้ขึ้นอยู่กับแสนยานุภาพทางทหารแต่เพียงอย่างเดียว พระองค์ยังทรงประพฤติปฏิบัติเฉกเช่นตัวอย่างที่ดีของกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนา ได้แก่ทรงแจกจ่ายสำเนาที่คัดลอกพระไตรปิฎก ทรงถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และจัดให้มีการอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์ พระองค์ทรงก่อสร้างและซ่อมแซมวัดวาอารามและเจดีย์ต่าง ๆ ทรงโปรดให้มีการดำเนินความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการค้า ในขณะเดียวกัน ก็ทรงโปรดให้พิจารณาชำระประมวลกฎหมาย รวบรวมคำตัดสินข้อกฎหมายต่าง ๆ และกำหนดมาตราวัดและการชั่งน้ำหนักให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น พระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไปดูแลการขนส่งสินค้าของพ่อค้า และพระองค์เอง ก็ทรงแต่งเรือเดินสมุทรออกเดินทางไปเพื่อการพาณิชย์ด้วย นอกจากนี้แล้ว พระเจ้าบุเรงนองยังทรงมุ่งให้ความเอาพระทัยใส่กับการแก้ไขปัญหาที่มีมานาน เกี่ยวกับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างพม่ากับมอญ ด้วยการรับเจ้าหญิงมอญเข้ามาในพระราชวัง และรับเหล่าหัวหน้าของชาวมอญมาเป็น

---

[16] Victor Lieberman, "Europeans, Trade and the Unification of Burma, c. 1540-1620," ***Oriens Extremus,*** 27, 2 (1980) 213.

[17] Victor Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles. Anarchy and Conquest, c. 1580-1760***, Princeton, 1984, 32-3.

พี่น้องของพระองค์ ในท้ายที่สุดแล้ว พระเจ้าบุเรงนองทรงเห็นว่าพระองค์เองเป็นส่วนหนึ่งของโลกการทูตที่กว้างใหญ่ ทรงแลกเปลี่ยนคณะทูตกับเบงกอล ศรีลังกา เมืองกัวของโปรตุเกส และจีน พระราชกรณียกิจทั้งหลายเหล่านี้ สอดคล้องกับขนบประเพณีของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของพม่า สิ่งที่ทำให้การปกครองของพระเจ้าบุเรงนองเป็นกรณีพิเศษที่ไม่เหมือนการปกครองของกษัตริย์พระองค์ใด คือการขยายอำนาจการปกครองของพระองค์ออกไปไกลจากนครหลวงที่พะโคนับเป็นร้อย ๆ กิโลเมตรไปจนถึงบริเวณอย่างเช่นล้านช้าง ซึ่งเป็นดินแดนที่ไม่เคยได้รู้รสการควบคุมของพม่ามาก่อน ในสายตาของชาวโปรตุเกสสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ เห็นว่า อาณาจักรซึ่งมี “กษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพมากที่สุดในเอเชีย นอกจากจีนแล้ว”[18] คือพะโค มิใช่อยุธยาอีกต่อไป และที่พระเจ้าบุเรงนองทรงขนานฉายาให้แก่พระองค์เองว่า กษัตริย์แห่งผองกษัตริย์ทั้งหลายนั้น มิได้เป็นการทรงกล่าวเพียงเล่น ๆ แต่อย่างใด

การที่ชาวยุโรปเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ มิได้ส่งผลกระทบต่อทิศทางโดยรวมของพัฒนาการทางการเมืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกแต่อย่างใด แม้ว่าในบางกรณีการเข้ามาของชาวยุโรปอาจส่งผลในเชิงเร่งความเคลื่อนไหวไปสู่การรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่มากยิ่งขึ้นให้เร็วขึ้นก็ตาม ทว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะนั้น ผลกระทบของการปรากฏตัวของชาวยุโรปใหญ่หลวงกว่าเป็นอันมาก ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะ “รัฐ” ส่วนใหญ่ที่ชาวยุโรปเข้าไปปรากฏตัวนั้น ล้วนเป็นรัฐที่เล็กกว่ารัฐบนแผ่นดินใหญ่ และดังนั้น จึงสามารถสร้างอิทธิพลครอบงำได้ง่ายกว่า แม้ในราชอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ อิทธิพลของยุโรป ก็ยังมีอยู่อย่างกว้างขวาง เพราะยุโรปเพียรพยายามที่จะหาความได้เปรียบทางการค้าโดยวิธีสร้างพันธมิตรกับประมุขของท้องถิ่น ซึ่งพวกเขาเชื่ออย่างผิด ๆ ว่ามีอำนาจคล้ายคลึงกับกษัตริย์ในยุโรป ทว่าสังคมมากมายหลายสังคมที่ชาวโปรตุเกสติดต่อด้วย มิได้มีแนวคิดเช่นเดียวกับชาวโปรตุเกสที่ถือว่า “รัฐ” เป็นโครงสร้างถาวรที่มี “รัฐบาล” เป็นตัวควบคุม และรัฐบาลนี้จะได้รับการเชื่อฟังโดยอัตโนมัติ เมื่อกัมปาร์และอารู ประเทศราชแนวหน้าของเมละกา ขอเป็นมิตรกับโปรตุเกสภายในเวลาไม่นานหลังจากที่โปรตุเกสพิชิตเมละกาได้ในค.ศ.1511 นั้น เท่ากับทั้งสองแสดงทัศนะที่ยึดถือกันอยู่อย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจกับประเทศราช ความสัมพันธ์นี้ โดยแก่นแท้แล้ว ดำรงอยู่เพียงชั่วคราว และรัฐที่เป็นเบี้ยล่างมีสิทธิเต็มที่ที่จะหันไปสวามิภักดิ์กับเจ้านายใหม่ที่ถูกใจกว่าได้ ดังคำกล่าวของตำราบูคิสเล่มหนึ่งในสุลาเวสี ที่ว่า “เราก็เหมือนกับนกที่จับคอนอยู่บนต้นไม้ เมื่อต้นไม้ล้มโค่นลง เราก็ละต้นไม้นั้นออกไปหาต้นไม้ใหญ่ที่เราจะสามารถไปอาศัยอยู่ได้”[19]

---

[18] Ibid.

[19] Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka. A History of Southwest Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*, The Hague, 1981, 113-14.

วิธีคิดของยุโรปในเรื่องรัฐ ไม่ถูกต้องและเหมาะสมกับอาณาบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะเช่นกัน ในภาคหมู่เกาะมีสภาพการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งวิวัฒนาการขึ้นมา สภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ราชอาณาจักรหลาย ๆ ราชอาณาจักร สามารถรวมตัวเข้าด้วยกันได้ ทว่าในขณะเดียวกัน ก็ยังคงรักษาสถานะที่เท่าเทียมกัน โดยหลักรากฐานไว้ ตัวอย่างที่ดีเลิศของกลุ่มการเมืองประเภทนี้ มีอยู่ในหมู่เกาะของมาลุกุตอนเหนือ (หมู่เกาะโมลักกะ) ณ ที่นี้ มีตำนานเกี่ยวกับวงศ์วานดั้งเดิมของบรรดาประมุข ซึ่งได้รับการดัดแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพื่อที่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของบริเวณนี้ จะยังคงสอดคล้องไปกันได้อย่างสนิทสนมกับสภาวะปัจจุบันของขณะนั้น อย่างไรก็ดี ในค.ศ. 1522 โปรตุเกสได้สร้างป้อมปราการขึ้นบนเกาะเทอร์เนต และด้วยการแสวงหาพันธมิตรที่โอนอ่อนผ่อนตามอย่างต่อเนื่อง ทำให้โปรตุเกสเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการภายในท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง มีบ่อยครั้งที่โปรตุเกสเข้าสนับสนุนฝ่ายที่เป็นคนของตน ในกรณีพิพาทเรื่องการสืบราชสมบัติหรือเมื่อราชบัลลังก์เกิดว่างลง ในขณะเดียวกัน โปรตุเกสก็ส่งเสริมกษัตริย์ที่ตนสนับสนุนให้ขยายอิทธิพลออกไปนอกเขตของโลกมาลุกุที่มีมาแต่เดิม หรือเข้าสถาปนาการควบคุมดินแดนต่าง ๆ ที่มาลุกุไม่เคยมีความผูกพันทางประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรมด้วยเลย แว่นแคว้นต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นอันเป็นผลจากการแทรกแซงนี้ แม้ว่า จะมีอาณาบริเวณกว้างไกลออกไปจากแว่นแคว้นของยุคก่อน ๆ มาก แต่โดยเนื้อแท้แล้ว มีความเปราะบาง เนื่องจากสร้างขึ้นในลักษณาการซึ่งไม่ลงรอยกันอย่างสิ้นเชิงกับกระบวนการที่ “รัฐ” ในส่วนนี้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พัฒนากันมาแต่ไหนแต่ไร แม้ความสามัคคีของเกาะต่าง ๆ ในมาลุกุเองยังคงแน่นแฟ้นอยู่ แต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เป็นเวลาที่จะได้เห็นการพึ่งพาอาศัยการใช้กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อรักษาสิ่งที่โดยแก่นแท้แล้ว เป็นความผูกพันอย่างปลอม ๆ ที่มีอยู่ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก

ในแง่หนึ่ง สถานการณ์ที่ดำเนินไปในแนวทางนี้ สะท้อนถึงความหงุดหงิดกับกระบวนการอันยืดเยื้อที่ต้องใช้ไปกับการสร้างความจงรักภักดีต่อผู้เป็นใหญ่ ความหงุดหงิดนี้สร้างสมขึ้นมาจากในอดีตและกำลังเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อมาถึงตอนนี้ เป้าหมายของผู้นำบางคนขยายออกเพราะความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะเข้าควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและแรงงาน และเมื่อเข้าถึงทรัพย์สมบัติและทรัพยากรทางทหารได้มากขึ้นแล้ว ผู้นำเหล่านี้จะสามารถยืนหยัดความเป็นใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นของตนเองได้ภายในเวลาเพียงไม่กี่ปี ในค.ศ. 1512 ประมุขของอาเจะห์ ทรงเป็นเพียง “บุรุษผู้เป็นยอดอาชาไนยในหมู่เพื่อนบ้าน” ทว่าเมื่อถึงตอนกลางศตวรรษ ทายาทของพระองค์ แผ่ขยายการควบคุมลงไปถึงตลอดทั้งสองฟากของชายฝั่งทะเลของสุมาตรา และก่อนหน้านี้ก็ได้ดำเนินการรณรงค์ในนามของอิสลามปราบปรามพวกบาตักในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ดูเหมือนว่า ความช่วยเหลือของทหารรับจ้างชาวตุรกี อาจเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้อาเจะห์ประสบความสำเร็จ ทว่านักเขียนชาวโปรตุเกสของสมัยนี้ ก็รู้สึกด้วยเช่นกันว่า โปรตุเกสเองมีส่วนเกื้อหนุนให้ศูนย์กลางบางแห่ง มีอิทธิพลครอบงำศูนย์กลางอื่น ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวโอ เดอ บาร์โรส์ ผู้เขียนพงศาวดารโปรตุเกส ระบุว่า ครั้งหนึ่ง ตาม

แนวชายฝั่งของสุมาตรา เคยมีราชอาณาจักรอยู่ยี่สิบเก้าราชอาณาจักร “แต่นับตั้งแต่ที่พวกเราได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐทางตะวันออกเหล่านี้ โดยสนับสนุนบางรัฐและปราบปรามบางรัฐ ตามแต่ลักษณาการที่พวกเขาต้อนรับเรา...ก็มีหลายราชอาณาจักร ถูกดูดกลืนเข้าไปรวมอยู่ในพื้นที่ของอาณาจักรเพื่อนบ้านที่มีแสนยานุภาพมากที่สุด”[20] อาจเป็นได้ว่า การแสดงออกอย่างน่าครั่นคร้ามมากที่สุด ในความมุ่งมั่นที่จะสร้าง “รัฐ” แม้เมื่อเผชิญกับการต้านทาน มีปรากฏให้เห็นหลังจากสเปนเข้ามาในเกาะเชบุเมื่อค.ศ. 1565 แล้ว วิสัยทัศน์ของสเปนซึ่งหมายจะให้เกิดมีอาณานิคมคริสเตียนที่รวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยสวามิภักดิ์ต่อศูนย์กลางเดียว เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ในท้ายที่สุดแล้ว วิสัยทัศน์นี้เองที่ทำให้เกิดโครงสร้างของรัฐฟิลิปปินส์สมัยใหม่ขึ้นมา

แม้ว่ามีความเป็นไปได้แล้ว ที่จะมองเห็นสิ่งที่การปรากฏตัวของชาวยุโรปจะพัวพันไปถึง แต่พัฒนาการทางการเมืองในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็มีแรงกระตุ้นของตนเองอยู่ด้วยเช่นกัน อาทิเช่นในชวา พวกโปรตุเกสมิได้สร้างอิทธิพลใด ๆ ต่อการเคลื่อนไหวไปสู่การรวมศูนย์ที่กลับเกิดขึ้นมาใหม่ ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การเคลื่อนไหวดังกล่าว เป็นสิ่งที่คาดหมายได้ในหลาย ๆ แง่ เนื่องจากเมื่อพิจารณาในแง่ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมแล้ว ชวามีความเป็นเอกภาพมากกว่าอาณาบริเวณที่เป็นเกาะในส่วนอื่น ๆ และแม้กระทั่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กวีชื่อประปานจา ก็ยังเคยสรรเสริญความคิดที่ว่า “ผืนแผ่นดินชวาอันไพศาลทั้งหมด” ควรอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์พระองค์เดียว ในช่วงทศวรรษ 1580 มีบุคคลที่คลุมเครือผู้หนึ่งรู้จักกันในนามว่าเสนาปตี ได้ดำเนินการเพื่อที่จะสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ในบริเวณตอนใน และขยายการควบคุมของตนไปทางชายฝั่งทะเล ตามคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาในภายหลัง เรื่องราวมีอยู่ว่า เสนาปตีเผลอหลับไปขณะที่อยู่บนหินลิปุระ ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นหินที่เป็นเครื่องหมายบอกถึงศูนย์กลางของชวา ขณะที่หลับนั้น ก็เกิดนิมิตถึงราชวงศ์ที่เขาจะก่อตั้งขึ้น ในเวลาต่อมาเสนาปตีเดินทางเพื่อลงไปยังใต้บาดาล เจ้าหญิงแห่งทะเลใต้ยังถึงกับสัญญาว่าภูติทั่วชวาจะให้ความช่วยเหลือแก่เขา กระนั้น ความเพียรพยายามใด ๆ ที่จะสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือผู้อื่นขึ้นในชวา ก็จำต้องต่อกรกับลักษณะการจำกัดอำนาจเอาไว้เฉพาะในส่วนท้องถิ่น และลักษณะเฉพาะตัวของการเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นสิ่งที่ซึมซาบอยู่ภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล ไม่ว่าศูนย์กลางหนึ่งใดจะสร้างอำนาจขึ้นมาได้สำเร็จ ด้วยการชักจูงหรือด้วยการใช้กำลัง รัฐที่เกิดขึ้นเป็นผลลัพธ์ตามมา ก็ย่อมเป็นรัฐชนิดที่เต็มไปด้วยความตึงเครียดอยู่ดี

วงจรของความแบ่งแยกและความเป็นเอกภาพ

---

[20] Mark Dion, “Sumatra Through Portuguese Eyes; Excerpts from Joāo de Barros,” ***Decadas da Asia, Indonesia***, 9 (April 1970) 144.

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวโน้มไปสู่ความแบ่งแยกภายในราชอาณาจักรทั้งปวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือความยากลำบากในการถ่ายโอนอำนาจทางการเมืองจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้ มีมากเป็นพิเศษในรัฐใหญ่ที่กษัตริย์มักทรงมีโอรสธิดาจำนวนมาก ซึ่งเกิดจากสตรีหลายคน และรางวัลของความสำเร็จมีสูง ในทางทฤษฎีแล้ว การสืบราชสมบัติ ควรตกลงกันได้ด้วยความปรองดองภายในวงศ์กษัตริย์ โดยการเลือกสรรบุคคลตามที่เห็นพ้องต้องกัน อย่างไรก็ดี ความไม่สามารถบรรลุถึงมติที่ยอมรับได้ร่วมกัน ที่มีเพิ่มขึ้นพร้อม ๆ กับความซับซ้อนทางการเมืองแห่งรัฐที่เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการบัญญัติกฎหมายเรื่องการสืบสันตติวงศ์ขึ้นมาบังคับใช้ อาทิเช่น ตามรายงานสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกของอยุธยา เคยมีความพยายามมาก่อนหน้านี้สองร้อยปีแล้ว ที่จะจัดวางระเบียบการสืบสันตติวงศ์ด้วยการกำหนดว่าเมื่อกษัตริย์สวรรคตลง พระอนุชาของพระองค์ ควรได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา มิใช่ราชโอรส นอกจากนี้ ยังมีการสร้างแนวปฏิบัติเรื่องการแต่งตั้งกษัตริย์องค์รองขึ้นมาด้วย โดยถือว่า กษัตริย์องค์รองนี้ คือ รัชทายาท กระนั้นก็ดี การสืบราชสมบัติอย่างราบรื่นในรัฐไทย รวมทั้งพม่า นับว่าเป็นกรณีที่หาได้ยาก พม่าถูกบังคับให้รวมตัวเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่งในค.ศ. 1551 หลังจากพระเจ้าตะเบงชะเวตี้สวรรคตลง และพระเจ้าบุเรงนองผู้สืบราชสมบัติต่อมานั้น อันที่จริงแล้ว มิได้ทรงเกี่ยวดองทางสายโลหิตกับผู้ครองราชย์พระองค์ก่อนแต่อย่างใด เพียงแค่เป็นพระสวามีของพระขนิษฐาของพระเจ้าตะเบงชะเวตี้เท่านั้น

แม้ว่ารัฐอิสลามจะระบุอย่างชัดเจนกว่า ว่าราชโอรสองค์โต เป็นทายาทโดยชอบธรรม แต่กรณีพิพาทระหว่างเจ้าราชบุตรกับบรรดาพระเจ้าอาของพระองค์ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระประมุขที่สวรรคตไป ก็ยังคงมีอยู่ดกดื่น ความยุ่งยากยังอาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากการอ้างสิทธิ์และความสัมพันธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งมักไม่ได้รับการยอมรับจากหลักกฎหมายของอินเดียหรือมุสลิม ที่รับมาจากต่างแดน ในสังคมบูกิส-มากาสซาร์ สามีของสตรีผู้ซึ่งเป็นพระนมของเจ้าราชบุตร ก็จะเป็น*ปาตาราน่า*ของพระองค์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสอง ก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่สามารถแน่นแฟ้นยิ่งกว่าที่เจ้าราชบุตรจะทรงมีกับพระราชบิดาที่แท้จริงของพระองค์ ทั่วทั้งภูมิภาคก็เช่นกัน เราจะพบการสถาปนาความผูกพันพิเศษขึ้นระหว่างบุคคลผู้ซึ่งเมื่อสมัยเป็นทารก ได้ดื่มนมจากมารดาคนเดียวกัน หากว่าจะใช้คำภาษา มาเลย์ บุคคลทั้งสอง ได้กลายเป็น *"ซอดารา สุสุ"* หรือพี่น้องร่วมนม พระราชมารดาของพระเจ้า ตะเบงชเวตี้ เคยเป็นพระนมของพระเจ้าบุเรงนอง และในค.ศ.1688 ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอุปราชของกษัตริย์อยุธยาก็เป็น "พี่น้องร่วมนม" กับองค์พระมหากษัตริย์เองและได้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์* นอกจากปัจจัยเหล่านี้แล้ว ยังมีโอกาสความเป็นไปได้อยู่เสมอ ที่จะเกิด "ผู้นำที่ต่างไปจากปกติธรรมดา" ซึ่งการอ้างสิทธิในอำนาจการปกครองของเขา สามารถได้รับความเห็นชอบว่าถูกต้อง

---

* สมเด็จพระเพทราชาทรงเติบโตมาด้วยกันกับสมเด็จพระนารายณ์เพราะพระราชมารดาทรงเป็นพระนมของสมเด็จพระนารายณ์

เหมาะสม มิใช่ด้วยความเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ หากด้วยอำนาจพิเศษและการมีวัตถุพิเศษอยู่ในครองครอง อาทิเช่น *บาบัด*ฉบับหนึ่งของบาหลี เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษของวงศ์ประมุขวงศ์หนึ่งในบาหลีตอนเหนือ ซึ่งได้ขึ้นมาเป็นประมุข เพราะมีกริชวิเศษที่ทรงพลัง กริชนี้ มิใช่เพียงแต่จะกลายมาเป็นที่ปรึกษาและคนสนิทเท่านั้น หากยังช่วยให้เขาสามารถกลายเป็น *จักรวัติ* (จักรพรรดิราช) หรือกษัตริย์แห่งจักรวาลได้ด้วย

อำนาจการปกครองของกษัตริย์ ซึ่งเกิดจากลักษณะเฉพาะของตัวบุคคลโดยแท้ จึงมีความหมายว่า การสวรรคตของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง หรือในช่วงเวลาที่อำนาจการปกครองของกษัตริย์อ่อนแอ มักกลายเป็นช่วงเวลาวิกฤติ เพราะฝักฝ่ายของเหล่าเจ้านายกับบรรดาผู้สนับสนุน ต่างวิ่งเต้นเพื่อแสวงหาอำนาจเป็นใหญ่กัน ในกระบวนการนี้ สตรีเชื้อพระวงศ์ ได้รับการบรรยายถึงไว้โดยทั่วไปว่า ดำเนินบทบาทที่สำคัญยิ่ง ผลงาน*เซจาราห์ เมลายู* บรรยายถึงลักษณาการซึ่งสมเด็จพระพันปี พยายามวางยาพิษพระประมุขของเมละกา เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ให้แก่พระนัดดา ซึ่งเป็นพระประมุขแห่งปาหังพงศาวดารไทย ให้เหตุผลการสิ้นพระชนม์ของพระยอดฟ้า (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1546?–1548?) ว่าเป็นด้วยเวทย์มนต์ของพระสนมของพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่งยึดราชบัลลังก์ให้แก่ชู้ บรรดาสตรีที่ตอนแรก เป็นจุดรวมศูนย์ที่เป็นกลไกซึ่งก่อให้เกิดความเป็นพันธมิตรขึ้นระหว่างเจ้าอธิราชกับเจ้าประเทศราช มีบ่อย ๆ ที่ถูกมองว่า เป็นผู้เกื้อหนุนให้ความเป็นพันธมิตรสลายลง เรื่องราวที่เล่าขานกันในพื้นถิ่น มักให้เหตุผลการโจมตีชุมชนเพื่อนบ้านใกล้เคียงว่า มิใช่เป็นเพราะความหวังที่จะได้เกียรติยศบารมีที่ยิ่งใหญ่มากขึ้น หรือเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ หากว่าเป็นเพราะความเคืองแค้นของสังคม ที่มีต่อการปฏิบัติต่อสตรีสูงศักดิ์คนใดคนหนึ่ง มีคำบอกเล่าที่บอก ๆ ต่อกันมา ระบุว่าเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก *บะหยิ่น* (กษัตริย์ของรัฐประเทศราช) ของอังวะ ได้ก่อการกบฏต่อพระเชษฐาของพระองค์ที่ครองอยู่ที่พะโค พะโคมีฐานะเป็นอธิราชเหนืออังวะ พระธิดาขององค์*บะหยิ่น* ซึ่งเป็นชายาของเจ้าชายรัชทายาทแห่งพะโค ถูกพระสวามีซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้อง ตบตีทำร้ายร่างกาย จนถึงกับตกพระโลหิต พระธิดาส่งผ้าเช็ดหน้าเปื้อนโลหิตมาถึงพระบิดาที่อังวะ พระบิดาจึงแข็งข้อเป็นกบฏขึ้นมาในทันที เรื่องราวเดียวกันนี้ ทว่ามีการดัดแปลงให้แตกต่างไปเล็กน้อย ก็พบอยู่ในเรื่องราวเล่าขานของไทย แม้การกระทั่งการยกสตรีให้ ก็สามารถนำมาตีความในภายหลังได้ว่า เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐที่เคยเจริญเฟื่องฟูมาก่อน ล่มสลายลงได้ มีตำนานของชวาเล่าว่า เสนาปตีได้ยกสนมคนงามให้แก่ศัตรู ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งมาเดียน ซึ่งเมื่อได้ไปแล้ว ก็ละเลยพระราชกรณียกิจ ไม่เอาพระทัยใส่ต่อการปกป้องราชอาณาจักร เท่ากับปล่อยให้กองกำลังของเสนาปตีเอาชนะได้ อันที่จริงนั้น มีตำราภาษาชวาเก่าเล่มหนึ่ง ถึงกับบอกว่า ตอนปลาย*กลียุค (kaliyuga*--ยุคปัจจุบัน) สตรีทุกคน “ปรารถนาที่จะเป็นสาเหตุให้เกิดสงครามอันน่าสะพรึงกลัว”[21]

---

[21] B. Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II, The Hague and Bandung, 1955, 72.

มีหลายครั้งหลายหน ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ ๆ ทำให้รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อ่อนแอลงมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะความเชื่อที่ว่า ความเจริญรุ่งเรืองโดยทั่วไป ที่ตกต่ำลง หรือกระทั่งเหตุการณ์แปลก ๆ และไม่น่ายินดีที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุเนื่องมาจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติโกรธเคืองต่อความบกพร่องและความละเลยขององค์ประมุข ความเจ็บไข้ได้ป่วย สุริยคราส ฤดูฝนมาล่ากว่าที่ควร ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว การค้นพบช้างรูปร่างประหลาด—เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ในสภาวการณ์ปกติสามารถให้เหตุผลอธิบายได้–แต่มาในช่วงตอนนี้ กลับถูกตีความว่าเป็นหลักฐานบอกถึงพฤติกรรมอันไม่ถูกต้องสมควรของกษัตริย์ แม้บรรดากษัตริย์เองก็สามารถมีทัศนะอย่างเดียวกันนี้ได้ ตอนที่ฝนไม่ตกในเวียดนามเมื่อค.ศ. 1467 นั้น เล ธันห์ ตน (ครองราชย์ ค.ศ.1460-1497) ตรัสว่า “เราเป็นผู้ไม่มีบุญ…เราผู้เป็นบิดาและมารดาของประชาชน รู้สึกรันทดใจ หากว่าเรามิได้ให้ความเมตตาอย่างกว้างขวาง ไม่ให้อภัยอย่างใจกว้าง เช่นนั้นแล้ว ประโยชน์สุขอย่างแท้จริง จะมาถึงประชาชนได้อย่างไรกัน?”[22] ส่วนหนึ่ง ความหดหู่ท้อแท้ของเล ธันห์ ตน ยังมีสาเหตุเนื่องมาจากความเชื่อของประชาชนทั่วไปเช่นกัน ที่ว่า กษัตริย์ควรจะสามารถพยากรณ์และหลีกเลี่ยงภัยพิบัติได้ และในเวียดนาม ภารกิจอย่างหนึ่งของปราชญ์ผู้รู้หลักขงจื๊อ คือการตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ว่ามีความหมายอย่างไร เช่น การปรากฏดาวดวงใหม่ให้เห็นเป็นต้น ระหว่างงานเลี้ยงรับรองอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ ที่ราชสำนักเวียดนาม มิใช่เรื่องบังเอิญที่ท่านผู้นี้ “เริ่มต้นการสนทนาปราศรัยเพื่อฆ่าเวลาด้วยเรื่องการเกิดคราส” และการที่ท่านพยากรณ์ว่าจะเกิดคราสล่วงหน้าสามวันก่อนจะเกิดขึ้นจริง ได้รับการสนองรับด้วยความอัศจรรย์ใจ ในเทอร์เนตเมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก กล่าวกันว่า กษัตริย์ทรงเป็น “โหราจารย์ที่ยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง” และยังมีตำนานเล่าว่า เสนาปตีได้ทูลแก่พระประมุขของปาจังว่า การแต่งตั้งโหราจารย์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการธำรงรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์

ภารกิจของโหราจารย์ คือการทำนายอนาคตและผลิตมนตราวิเศษซึ่งจะป้องกันมิให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ เช่นความแห้งแล้งหรือทุพภิกขภัย ยิ่งราชอาณาจักรใดมีอิทธิพลเกรียงไกรเพียงไร ราชอาณาจักรนั้นก็ยิ่งมีโอกาสเดือดร้อนเพราะผลกระทบจากภัยธรรมชาติดังกล่าวได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น เนื่องจากการทำศึกสงครามอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงรัฐที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ คือตัวการที่สร้างภาระหนักให้แก่สังคมเกษตรกร เหล่าเกษตรกรนี้เอง ซึ่งเป็นผู้จัดป้อนเสบียงกรังให้แก่หมู่เหล่าต่าง ๆ ในกองทัพ และพืชผลและปศุสัตว์ของพวกเขาอีกนั่นแหละ ที่ถูกยึดมาเป็นเสบียงกรัง เกษตรกรคือเหล่าผู้ที่สามารถถูกกองทัพของฝ่ายตรงข้าม กวาดต้อนไปขายเป็นทาสในดินแดนที่ห่างไกล หรือนำไปเพิ่มกำลังพลของกษัตริย์ที่เป็นคู่ต่อสู้ ในพม่า มีพงศาวดารหลายฉบับ บรรยายถึงลักษณาการที่พระประมุขของอังวะทรงทำลายล้างชนบท ถมบ่อน้ำและพังคลองชลประทาน เมื่อได้ข่าวว่า พวกฉานรุกคืบเข้ามาในค.ศ. 1527 ทั้งนี้เพื่อสร้างอุปสรรคกีดขวางระหว่างพระองค์เองกับพวกฉานเอาไว้ ในกัมพูชาสมัยปลาย

---

[22] Stephen Young, “The Law of Property and Elite Prerogatives during Vietnam’s Le Dynasty 1428-1788,” *Journal of Asian History*, 10 (1976) 16.

คริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อมีการโจมตีจากฝ่ายไทยมากขึ้น "พวกผู้หญิงก็ทำงานอยู่กับดิน ขณะที่สามีไปทำสงคราม"[23] เสียงของเกษตรกรที่จะได้ยินกันในแหล่งข้อมูลทั้งหลายนั้นหาได้ยากมาก แต่บางครั้งบางคราว พวกเขาก็ได้พบโฆษกที่เป็นปากเสียงให้อยู่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น กวีนิพนธ์บทหนึ่ง ที่กวีชาวเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกรจนาขึ้น โดยผู้รจนาพยายามบรรยายให้เห็นความทุกข์ยากที่เกิดขึ้น เมื่อผู้คนถูกเกณฑ์จากหมู่บ้านไปรวมกันอยู่ในกองทัพ และดังนั้น จึงไม่สามารถอยู่คอยบำรุงรักษาคันเขื่อนและคลองส่งน้ำหรือปลูกพืชผลได้

พวกหนูยักษ์ใหญ่ โหดร้ายน่ากลัวยิ่งนัก
มันหลอกลวงและขโมยอย่างไร้ความเมตตาสงสาร
ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่อีกแล้ว ในทุ่งนา นอกจากต้นกล้าที่เหี่ยวแห้ง
ไม่มีข้าวเหลืออยู่ในยุ้งอีกสักเม็ด
ชาวนา ไหล่ห่อด้วยความเหนื่อยอ่อน ถอนใจ
เมียชาวนา ผอมโซ ร่ำไห้ไม่ยอมหยุด
ไม่มีสิ่งใดศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าชีวิตของผู้คน
แต่ท่านสร้างภยันตรายให้แก่ชีวิตคนอย่างสาหัสยิ่งนัก[24]

หากว่ามีผู้นำที่เหมาะสมดี สังคมส่วนมาก ย่อมสามารถหาเหตุผลมายอมรับข้อแย้งที่เห็นควรให้ถอดถอนกษัตริย์ที่ไร้คุณค่าออกไป อาจมีกรณียกเว้นที่พอพบได้ในดินแดนส่วนต่าง ๆ ของมาเลย์ ซึ่งเป็นดินแดนที่การกบฏของชาวนา โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว เกิดขึ้นน้อยมาก คำว่า *เดอร์ฮากา* หรือการทรยศต่อประมุข เริ่มพบในจารึกภาษามาเลย์เก่าตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด และความเชื่อที่ว่า การกบฏจะส่งผลให้มีการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด เป็นความเชื่อที่ฝังอยู่ลึกภายในวัฒนธรรมมาเลย์ นอกจากนี้ ยังมีคำสอนมาเสริมให้แกร่งขึ้นในภายหลังอีกด้วยว่า องค์พระอัลเลาะห์ จะทรงเป็นผู้ลงโทษกษัตริย์ที่ชั่วร้ายนั้นเองในท้ายที่สุด หากว่า ไม่มีเจ้าในราชตระกูลมาเป็นผู้นำแล้ว โดยทั่วไปแล้ว ชาวมาเลย์ไม่เต็มใจที่จะต่อต้านประมุข และเป็นสิ่งสำคัญอย่างไม่ต้องสงสัย ที่วีรบุรุษชาวพื้นบ้านที่ยิ่งใหญ่ของชาวมาเลย์ คือ ฮัง ตัวห์ เต็มใจที่จะสังหารเพื่อน ยิ่งกว่าจะทรยศต่อกษัตริย์ของตน

ในชวานั้นตรงกันข้าม กล่าวกันว่า วีรบุรุษชาวพื้นบ้านที่สำคัญยิ่ง คือพวกกบฏ และการกบฏก็เป็นเนื้อหาของเรื่องราวยอดนิยมที่ถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ทั้งเรื่องราวที่เป็นคำบอกเล่าและที่บันทึกลงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร[25] การครองอำนาจของกษัตริย์ไม่เคยมีสิ่งใดที่จะมาค้ำประกัน

---

[23] Chandler, ***History of Cambodia***, 86.

[24] อ้างใน Thomas Hodgkin, ***Vietnam. The Revolutionary Path***, London, 1981, 73.

[25] Supomo Surohudojo, "Rebellion in the *Kraton* World as Seen by the *Pujangga*," in J. A. C. Mackie, ed.,

ได้ เนื่องจากราศีอันรุ่งโรจน์โชติช่วงของเทพซึ่งเชื่อกันว่า กษัตริย์ทั้งหลายต่างทรงมีอยู่นั้น สามารถละจากบุคคลหนึ่ง และส่งต่อไปยังอีกคนหนึ่งได้ ซึ่งเป็นการระบุชี้ให้เห็นว่า บุคคลนี้ คือกษัตริย์ผู้ทรงสิทธิ์ แนวคิดนี้ ส่งผลในลักษณะที่คล้ายคลึงกับแนวคิดของจีน-เวียดนามเกี่ยวกับ “อาณัติแห่งสวรรค์” ซึ่งสามารถผ่านพ้นจากบุคคลที่สูงส่งที่สุดในดินแดน มาสู่ผู้ที่ต่ำต้อยที่สุดได้ อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี ในเวียดนาม การก่อการกบฏถือเป็นความถูกต้องซึ่งสมควรกระทำได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากตำราคลาสสิคของขงจื๊อเอง แม้จะเน้นถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ควรมีให้แก่พระจักรพรรดิ แต่ในขณะเดียวกันก็กำหนดมาตรฐานของ “การปกครองที่ทรงคุณธรรม” ไว้อย่างสูงเช่นกัน ปราชญ์ผู้มีนามว่า เม่งจื๊อ (372-289? ปีก่อนคริสต์กาล) ถึงกับยอมให้สังหารกษัตริย์ที่ไม่เหมาะสม ผู้ซึ่งทำให้ราษฎรของพระองค์สูญเสีย “ความคิดและจิตใจ”[26] ในช่วงปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมื่อเกียรติยศบารมีของกษัตริย์ราชวงศ์เลตกต่ำลงถึงขีดสุดนั้น การกบฏของชาวนาเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ระหว่าง ค.ศ.1510-1516 มีการลุกฮือขึ้นอย่างน้อยแปดครั้ง ครั้งใหญ่ที่ร้ายแรงที่สุดนั้น เกิดขึ้นในค.ศ. 1516 เมื่อผู้รักษาพระเจดีย์คนหนึ่งประกาศตนว่าเป็นทายาทผู้สืบสกุลตรินห์ และเป็นพระอินทร์ (de Tich) กลับชาติมาเกิด ปาฏิหาริย์ที่เขาเล่าอ้าง ทำให้เขามีผู้ให้การสนับสนุนนับพัน ๆ คน และมีอยู่ตอนหนึ่ง ที่ฝ่ายกบฏเหล่านี้ยึดนครหลวงที่ธางลอง (ฮานอย) ได้ และได้ประกาศยกผู้นำของตนขึ้นเป็นกษัตริย์

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ต้องอาศัยบุคคลที่มีบุญญาธิการประเภทนี้ เป็นจุดรวมศูนย์เพื่อร่วมกันต่อต้านประมุขผู้ปกครอง ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท กษัตริย์สามารถถูกกล่าวหาว่า*อาจารวิบัติ (acaravipatti)* หรือไม่ปฏิบัติตามจรรยาหน้าที่ ทว่าเฉพาะบุคคลที่ถือกันว่า มีความสามารถแปลกพิเศษไปจากปกติและมีอำนาจจากการบำเพ็ญพรตมาแล้วเท่านั้น จึงจะเปล่งเสียงแสดงการวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้ได้ มีแหล่งข้อมูลที่ให้หลักฐานอยู่อย่างกระจัดกระจายเกี่ยวกับการกบฏซึ่งมีบุคคลประเภทนี้เป็นผู้นำ กล่าวคือ ในพม่า มี*เวอิคสา (weikza)* หรือ ในไทยมี*ผู้มีบุญ (phu mi bun)* ในค.ศ. 1579 เกิดการกบฏขึ้นในหมู่ชาวภูเขาที่อยู่ทางใต้สุดของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีผู้นำเป็นผู้มีบุญซึ่งอ้างตนว่าเป็นกษัตริย์องค์ก่อนกลับชาติมาเกิด บุคคลผู้นี้ เดินทัพเข้าสู่เวียงจันทน์พร้อมด้วยผู้สนับสนุนจำนวนมาก และบังคับให้พระประมุขที่ประทับอยู่ในเมืองนี้ต้องเสด็จหนีไป สองปีต่อมา มีผู้มีบุญอีกคนหนึ่งบังเกิดขึ้นในชนบทใกล้กับอยุธยา บุคคลผู้นี้เป็นผู้นำการกบฏซึ่งเป็นเหตุให้มีการสังหารเสนาบดีผู้บริหารกิจการฝ่ายพลเรือนหรือ*มหาดไทย*

สิ่งที่เพิ่มแรงกระตุ้นให้มีการกบฏเกิดขึ้น คือความคาดหมายที่ผู้คนมากมายมักมีอยู่ คือ ชีวิตนั้นถูกบงการด้วยกาลเวลา แม้กระทั่งชีวิตของราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุด ในหมู่ชาวชวา

Indonesia: The Making of a Nation, Canberra: Australian National University, Research School of Pacific Studies, 1980, 563-77.

[26] Alexander Woodside, “History, Structure and Revolution in Vietnam,” ***International Political Science Review***, 10, 2 (1989) 149.

นั้น เชื่อกันโดยทั่วไปว่า หายนะบางอย่าง จะต้องเกิดขึ้นเมื่อเวลาเวียนผ่านมาถึงแต่ละรอบศตวรรษของศักราชชวา ที่น่าจะเป็นได้คือความล่มสลายของราชวงค์ ความเชื่อทำนองเดียวกันนี้ สามารถพบได้ตามรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ ในค.ศ. 1638 ทั้งอังวะและอยุธยา ต่างยินดีปรีดาอย่างใหญ่หลวง เมื่อกษัตริย์ผู้ครองแคว้นต่างครองชีวิตผ่านพ้นวาระครบรอบพุทธสหัสวรรษมาได้สำเร็จ ทว่ากวีนิพนธ์ที่เขียนขึ้นในอยุธยาในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็กล่าวเตือนไว้ว่า ความล่มสลายจะต้องมาถึงอย่างเลี่ยงไม่พ้น

กระนั้นก็ดี ขณะที่ปีที่เป็นจุดหักเห สามารถก่อให้เกิดความคาดหมายว่าราชวงศ์จะถึงแก่กาลล่มสลายได้ แต่เรื่องนี้ยังต้องมีเงื่อนไขจำเพาะ และจำต้องมีผู้นำที่มีอิทธิพลมากพอที่จะกระตุ้นให้เกิดการกบฏขึ้นมาได้จริง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว เหล่าชาวนาเมื่อเกิดความไม่พอใจ ก็จะเข้าไปรับใช้อยู่ในสังกัดของผู้เป็นใหญ่อีกคนหนึ่ง พึ่งวัดเป็นที่หลบภัย หรือหายตัวไปในเมืองท่าชายฝั่งทะเลที่มีผู้คนคลาคล่ำ นักประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเห็นอย่างเป็นเอกฉันท์ต่อการระบุให้การควบคุมประชาชนเป็นกุญแจสำคัญในการคงรักษาการควบคุมทางการเมือง แหล่งข้อมูลของท้องถิ่นเอง ก็สะท้อนให้เห็นทัศนะอย่างเดียวกันนี้เช่นกัน ดังถ้อยคำใน*ฮิกายาต* (นิยาย) ของมาเลย์ เรื่องหนึ่ง ระบุไว้ว่า “เป็นธรรมเนียมของเหล่ากษัตริย์ทั้งหลาย ที่พวกเขาจะเรียกตนเองว่ากษัตริย์ ก็ต่อเมื่อพวกเขามีมนตรีและราษฎร หากว่าไม่มีราษฎร ใครจะเป็นผู้ให้ความเคารพเชื่อฟังกษัตริย์”[27]

การควบคุมประชาชนของพระประมุข สามารถเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งยวดถึงขั้นหยุดยั้งแนวโน้มที่นำไปสู่การแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายได้ เพราะเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว การควบคุมประชาชนเป็นวิถีทางหลักที่สำคัญในการกำหนดระดับบารมีของบรรดาผู้ที่แข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจกันอยู่ ไม่ว่าเหล่าผู้ช่วงชิงเหล่านี้จะเป็นพระบรมวงศ์หรือกษัตริย์ของรัฐประเทศราช ภาษาที่เกี่ยวกับอำนาจการปกครองนั้น มักสะท้อนให้เห็นค่านิยมที่มีให้แก่กำลังคนเสมอ ชาวฟิลิปปินส์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด นิยามคำว่า *“ดาตู”* ว่าหมายถึง “บุคคลผู้มีบริวาร” และในดินแดนที่เป็นแว่นแคว้นของชาวไทย ตำแหน่งนายทหาร ก็เรียกขานกันตามจำนวนคนที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเขาในแง่ทฤษฎี อาทิเช่น “ขุนพัน” หมายถึงผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งพันคน และ “ขุนเสน” หรือผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งร้อยคน การตายในสนามรบ แน่นอนว่าแม้มิใช่เรื่องที่ไม่เคยรู้จักกัน ทั้งยังมีบางครั้ง ที่มีคนตายในสัดส่วนมากมาย แต่โดยทั่วไปแล้ว กษัตริย์ที่มีชัยชนะ ทรงพอพระทัยกับขนย้ายเชลยศึกกลับไปยังดินแดนของพระองค์เองเสียมากกว่า ทั้งนี้เพื่อเพิ่มจำนวนประชากรที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ ตราบเท่าที่กษัตริย์ทรงสามารถบัญชาการทรัพยากรมนุษย์ได้มากกว่าคู่แข่ง พระองค์ก็น่าจะสามารถดำรงรักษาความเป็นใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นของพระองค์ไว้ได้ อาคันตุกะชาวเปอร์เซียที่มาเยือนอยุธยาคนหนึ่ง กล่าวว่า “พวกเขาไม่

---

[27] A. Bausani, ***Notes on the Structure of the Classical Malay Hikayat***, trans. Lode Brakel, Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, Working Paper no. 16, 20.

มีความตั้งใจที่จะฆ่าฟันกันและกัน หรือที่จะสังหารหมู่ให้ล้มตายกันลงไปมากมายแต่อย่างใด"[28] แม้ว่าประชากรของรัฐที่พ่ายแพ้อาจถูกกวาดต้อนไป ทว่าแบบแผนตามแบบฉบับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มักละกษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้นให้คงอยู่ในอำนาจไว้ โดยมีเงื่อนไขว่า กษัตริย์เหล่านั้นต้องส่งบรรณาการไปถวายเป็นประจำ และไปปรากฏตัวที่ราชสำนัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสวามิภักดิ์ด้วยตนเอง อาทิเช่น แม้ว่าเวียดนามจะพิชิตพวกจามได้ แต่พวกจามก็ยังคงรักษาประมุขของตนไว้ได้ และยังคงได้รับการยอมรับจากปักกิ่งอยู่บ้างเรื่อยมา จนกระทั่งล่วงเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่สิบหก ในลักษณะเช่นสถานการณ์นี้ ย่อมไม่มีหนทางใดที่จะป้องกันมิให้เจ้าประเทศราช เพิ่มกำลังคนที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน แล้วจากนั้น ก็ลุกขึ้นท้าทายอำนาจของเจ้าอธิราชที่ตนสังกัดอยู่ได้

การใช้วิธีประสมประสานการปกครองแบบที่ค่อนข้างเป็นอิสระ เข้ากับการฟื้นฟูประชากรนี้เอง ที่ทำให้อยุธยาสามารถสลัดการควบคุมของพม่าออกไปได้ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก หลังจากเข้าปล้นอยุธยาในค.ศ.1569 พม่ามิได้ทิ้งกองกำลังการยึดครองไว้ในพระนคร และดูเหมือนว่าพอใจที่จะยอมรับเพียงแค่ความจงรักภักดีจากกษัตริย์ของอยุธยาเท่านั้น อย่างไรก็ดี พม่าได้กวาดต้อนเชลยไปเป็นจำนวนมาก และเป็นเวลาหลายปีทีเดียว ที่อยุธยารู้สึกถึงผลกระทบจากความขาดแคลนประชากร อาทิเช่น ระหว่างค.ศ. 1570 ถึง ค.ศ. 1587 เขมรบุกเข้าโจมตีอยุธยาถึงหกครั้ง แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าเพื่อระบายความคั่งแค้นเนื่องจากการรุกรานของไทยเมื่อก่อนหน้านี้ ทว่าในค.ศ. 1585 และ ค.ศ.1586 รัชทายาทของราชบัลลังก์อยุธยา คือสมเด็จพระนเรศวร สามารถส้องสุมผู้คนในท้องถิ่นและประกาศอิสรภาพจากพม่าได้ พระองค์ไม่เพียงแต่เสริมสร้างความแข็งแกร่งในการปกป้องพระนครเท่านั้น หากยังเริ่มดำเนินการปฏิรูป ซึ่งทำให้อยุธยาสามารถรักษาการยึดกุมราษฎรของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่นยิ่งขึ้นด้วย กำลังทหารที่พม่าส่งเข้ามา ถูกตีถอยกลับไป และความพ่ายแพ้ของพม่าในการรุกครั้งใหญ่เมื่อค.ศ. 1593 จึงมีความหมายว่า อยุธยาได้เป็นอิสระอีกครั้งหนึ่ง

เพียงกว่าหกสิบปีเล็กน้อย ดุลของอำนาจบนแผ่นดินใหญ่ เหวี่ยงกลับไปหนักอยู่ทางฝ่ายอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง บรรดาคู่แข่งในอดีตของอยุธยา อันได้แก่ล้านช้างและล้านนา ประสบความเดือดร้อนอย่างหนักด้วยน้ำมือของพระเจ้าบุเรงนอง และนับแต่นั้นมา ล้านนาไม่สามารถกู้อำนาจการปกครองอย่างที่เคยมีมาก่อนกลับคืนมาได้อีกเลย ส่วนล้านช้าง ซึ่งได้รับผลกระทบน้อยกว่า เนื่องจากความโดดเดี่ยวทางด้านภูมิศาสตร์ สามารถจัดการจนฟื้นตัวขึ้นมาได้บางส่วน แต่ก็เช่นเดียวกับล้านนา ล้านช้างไม่สามารถท้าทายอำนาจของอยุธยาเช่นที่เคยกระทำในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกได้อีก อยุธยาผงาดขึ้นมาสำแดงตนเป็นรัฐไทยที่ทรงอิทธิพลอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับส่งสัญญาณบอกถึงฐานะใหม่ของตน ด้วยการโจมตีนครหลวงของเขมรที่ละแวกได้อย่างเป็นผลสำเร็จในค.ศ. 1594 เมื่อจนแต้มกษัตริย์กัมพูชาจึงหันไปขอความช่วยเหลือทางทหารจากสเปนที่มนิลา เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการยอมอ่อนน้อมต่อกษัตริย์สเปน เมื่อความพยายามนี้ไม่ประสบความสำเร็จ ก็ไม่มีสิ่งใดที่จะหยุดยั้งการ

---

[28] John O'Kane, trans., ***The Ship of Sulaiman***, London, 1972, 90.

รุกรานอย่างต่อเนื่องของไทยได้ และในที่สุด กัมพูชาถูกบังคับให้ต้องจำนนอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของอยุธยา

ชัยชนะของอยุธยา เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนถึงความแตกแยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยของพม่า การที่นครหลวงพะโคจะดำเนินการเพื่อส่งกองทหารขนาดมโหฬารไปยังต่างแดน จึงไม่มีทางเป็นไปได้ นอกจากนี้ พม่ายังสูญเสียกำลังพลไปอย่างมากมาย เมื่อชาวบ้านพากันหนีทหาร ประชากรตามหัวเมืองในส่วนภูมิภาค เพิ่มจำนวนขึ้นมากเพราะมีผู้อพยพลี้ภัยหลั่งไหลเข้ามา หัวเมืองเหล่านี้ต่างก็พร้อมเต็มที่จนเหลือเกินที่จะประกาศตนเป็นอิสระ ที่ร้ายแรงพอกันคือความจริงในข้อที่ว่า ความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อน ซึ่งพระเจ้าบุเรงนองทรงสร้างขึ้นระหว่างชนชาติกลุ่มน้อยต่าง ๆ เริ่มสลายลง ในค.ศ. 1594 กองทัพพันธมิตรมอญและอยุธยา ได้ร่วมกันโจมตีกำลังของพะโคให้ถอยร่นออกไป และกษัตริย์ของอยุธยาคือสมเด็จพระนเรศวร ทรงประสบความสำเร็จในการยึดชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าทั้งหมด ความสำเร็จครั้งนี้เป็นการคุกคามแม้กระทั่งตัวกรุงพะโคเอง การโจมตีที่ทำให้ราชวงศ์นี้สิ้นสลายลง เกิดขึ้นเมื่อ*บะหยิ่น* ของตองอู เข้าเจรจากับประมุขผู้ปกครองยะไข่เพื่อร่วมกันโจมตีพะโค เมื่อถึงค.ศ. 1600 พม่าก็แตกออกเป็นอาณาจักรย่อย ๆ หลายอาณาจักรอีกครั้งหนึ่ง แสดงถึง “รูปโฉมที่โดยทั่วไปแล้ว เหมือนตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ซึ่งเป็นตอนก่อนที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้จะทรงเริ่มต้นดำเนินงานเพื่อรวมชาติ”[29]

ในเวียดนามก็เช่นเดียวกัน การแบ่งแยกภายในเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้น เมื่อการประนีประนอมอันมีจีนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ล้มเหลวลง ตระกูลเหงียน ถูกท้าทายจากวงศ์ตระกูลที่ทรงอิทธิพลยิ่งกว่า คือตระกูลตรินห์ ทั้งสองตระกูลนี้ต่างพยายามขับตระกูลมัคออกไป และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นผู้ปกป้องราชวงศ์เล ใน ค.ศ.1558 ผู้นำตระกูลเหงียนพยายามรักษาฐานะของตนด้วยการยอมรับตำแหน่งข้าหลวงผู้ปกครองภูมิภาคตอนใต้ ซึ่งมีพรมแดนติดกับบริเวณของจาม และดังนั้น จึงเท่ากับอยู่ตรงปลายเขตแดนที่ชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐานอยู่ เมื่อถึงค.ศ. 1592 พวกตรินห์จัดการผลักดันพวกมัคให้ถอยกลับไปยังภูเขาตรงพรมแดนจีนได้สำเร็จ แต่เหตุการณ์นี้มิได้ชักนำให้ตระกูลเหงียนกับตระกูลตรินห์มีความสามัคคีเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด ในทางทฤษฎีแล้ว ตระกูลตรินห์ยังคงเป็นผู้สนับสนุนราชวงศ์เล แต่พวกตรินห์นี้คือ ผู้ที่แต่งตั้งขุนนางชั้นสูงตามแบบฉบับของจีน บริหารการเก็บภาษีและจัดหาสตรีให้เป็นพระชายาของกษัตริย์ ซึ่งพระชายาเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นพระมารดาของเหล่าพระบรมวงศ์ผู้เป็นรัชทายาท ในค.ศ. 1599 หัวหน้าตระกูลตรินห์เข้ารับตำแหน่ง*เวือง* หรือเจ้าชาย และตำแหน่งนี้ ก็ได้กลายเป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันตามสายโลหิตในตระกูล พวกเหงียนปฏิเสธดื้อ ๆ ไม่ยอมรับการยืนหยัดถึงความเป็นใหญ่เหนือกว่าตนของพวกตรินห์ เมื่อถึง ค.ศ. 1627 สองตระกูลนี้เปิดฉากทำสงครามกันอย่างเปิดเผย สงครามครั้งนี้ สิ้นสุดลงด้วยการสงบศึกอย่างไม่สู้จะสงบเท่าใดนักในทศวรรษ 1670

---

[29] Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles***, 45.

ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก บนแผ่นดินใหญ่ มีแนวโน้มที่ชัดเจนบางประการที่สามารถมองเห็นได้แล้ว แม้จะมีช่วงระยะเวลาของการแบ่งแยกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย แต่พื้นฐานสำหรับการสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาในอนาคตในดินแดนสยาม พม่าและเวียดนาม ได้ปูลงไว้แล้ว รัฐทั้งสามนี้ ได้แสดงสัญญาณให้เห็นแล้วว่า มีโอกาสและความสามารถในการสร้างอิทธิพลครอบงำลาวและเขมร อย่างไรก็ดี โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ มิได้มีแนวโน้ม ที่ชัดเจนใกล้เคียงกับบนแผ่นดินใหญ่ดังกล่าว ในบริเวณช่องแคบเมละกา ยะโฮร์ อาเจะห์และเมละกาซึ่งอยู่ในการควบคุมของโปรตุเกส ยังคงแตกแยกและเป็นปฏิปักษ์กันอยู่ ส่วนชวานั้น มีความแบ่งแยกกันอยู่ระหว่างส่วนบริเวณตอนในภายใต้อิทธิพลของมะตะรัม บริเวณซุนดา และบริเวณที่นับถือศาสนาฮินดูอย่างเช่นบาลัมบันกัน* ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกฝ่ายหนึ่ง กับส่วนเมืองท่าต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลที่นับถืออิสลามอีกฝ่ายหนึ่ง บรูไนนั้น จัดว่าเป็นผู้นำในภูมิภาคบอร์เนียว ส่วนกำลังทหารของบาหลี ก็เข้มแข็งเพียงพอที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปยังเกาะลอมบอกและเกาะซัมบาวาที่อยู่ติด ๆ กัน ทั้งสองเกาะนี้เป็นที่ซึ่งกองกำลังของบาหลีปะทะกับแสนยานุภาพที่กำลังเติบใหญ่ขึ้นของมากาสซาร์ในเวลาต่อมา การที่พวก ยุโรปเข้ามีมาอิทธิพลในย่านนี้ ทำให้สภาพการณ์ยิ่งซับซ้อนยุ่งเหยิงมากยิ่งไปอีก มนิลาได้รับการยืนยันว่า เป็นฐานของสเปนสำหรับความเพียรพยายามเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในฟิลิปปินส์ก่อนหน้านี้ สเปนยังได้สถาปนาที่มั่นที่แข็งแกร่งขึ้นที่ลูซอนและที่วิสายาส์ด้วย อย่างไรก็ดี ในหมู่เกาะทางใต้นั้น สเปนประสบกับการต่อต้านอย่างต่อเนื่องจากศูนย์กลางมุสลิมที่ทรงพลัง ณ จุดนี้เอง มีตัวละครรายใหม่ ปรากฏตัวขึ้นบนเวทีคือ บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ (บริษัทเวรีนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี หรือ วีโอซี) ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ ในเวลาไม่นานบริษัทนี้ ได้เข้าบดบังรัศมีของอังกฤษในค.ศ. 1605 วีโอซีเผยให้เห็นความตั้งใจของตนที่จะเป็นมหาอำนาจจากยุโรป ที่มีอิทธิพลเหนือกว่าใครในย่านนี้ โดยการเข้ายึดเกาะอัมบอนจากโปรตุเกส ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1619 ข้าหลวงใหญ่ของวีโอซี คือแจน พีเทอร์สซูน โคเอ็น ใช้กำลังเข้ายึดเมืองชายากาตราของชวาตะวันตกไว้ในการควบคุมของดัตช์ โดยตั้งชื่อให้ใหม่ว่า ปัตตาเวีย จากนั้นก็ตั้งต้นดำเนินการเปลี่ยนแปลงนครนี้ให้เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายการค้าของดัตช์ในทันที เมื่อถึงจุดนี้ โหราจารย์ที่มีทักษะมากที่สุด อาจถูกบีบอย่างหนักให้พยากรณ์ความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เราสามารถระบุได้ว่า ในส่วนที่เป็นหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น บางศูนย์กลางมีอำนาจทางการพาณิชย์มากกว่า หรือมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมมากกว่าศูนย์กลางอื่น ๆ แต่บริเวณหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ก็ยังคงเป็นโลกที่มีศูนย์กลางหลากหลายมากมายหลายศูนย์กลางอยู่ดี ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด มีส่วนอยู่อย่างมากทีเดียว ในการกำหนดว่าบริเวณใดจะผงาดขึ้นมาเป็นผู้นำของภูมิภาคนี้ในท้ายที่สุด

---

* Balambangan บางครั้ง เขียนว่า บาเลมบันกัน (Balembangan)

ศูนย์อำนาจในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

เมื่ออธิบายถึงกำเนิดของราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พงศาวดารของท้องถิ่น มีแนวโน้มที่จะให้เหตุผลการเกิดรัฐดังกล่าวเหล่านี้ว่าเป็นด้วย “โชคชะตา” ด้วยเชื้อสายของตระกูลที่มีเกียรติยศบารมี และด้วยความสามารถส่วนพระองค์ของผู้เป็นประมุข สำหรับนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่นั้น แม้ว่าพวกเขาจะยอมรับความสำเร็จต่าง ๆ ว่าเกิดจากปัจเจกบุคคล แต่แนวโน้มที่เป็นไปได้มากกว่าคือการเสนอแนะให้ ภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยหลักที่มาก่อนปัจจัยใด ๆ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ข้อได้เปรียบตามธรรมชาติที่บางบริเวณมีอยู่ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นพิเศษ เพราะอำนาจของราชอาณาจักรหนึ่ง ๆ นั้น มิใช่ว่าจะสามารถกำหนดได้ด้วยความมั่งคั่งจากการพาณิชย์อย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมถึงความสามารถในการวางระบบเพื่อดูแลผู้คนจำนวนมาก ซึ่งรัฐเองก็ต้องมีทรัพยากรอย่างเพียงพอที่จะเลี้ยงดูผู้คนเหล่านี้ด้วย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก กษัตริย์พม่าทรงพิจารณาเห็นว่า เมืองพะโคซึ่งตั้งอยู่บนดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง แต่อีกหนึ่งร้อยปีต่อมา ศูนย์กลางการปกครองย้ายกลับไปที่อังวะ เมืองอังวะนี้สามารถควบคุมพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำกยอสีซึ่งเหมาะแก่การปลูกข้าว รวมทั้งควบคุมระบบการชลประทานของแม่น้ำมูไว้ในอำนาจได้ ในชวาก็มีการเคลื่อนย้ายเช่นกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ศูนย์รวมอำนาจทางเศรษฐกิจของชวาเคลื่อนย้ายไปยังชายฝั่งทะเลเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่หลังจากสถาปนา มะตะรัมขึ้นแล้ว ไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดจะเคยพยายามโยกย้ายศูนย์อำนาจให้ห่างไปจากภูมิภาค ที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางของเกาะอีกเลย ตรงกันข้ามกับบริเวณที่ต้องพึ่งพาอาศัยอาหารที่ส่งมาจากต่างแดน บริเวณเหล่านี้เมื่อยามที่เส้นทางเดินเรือทางทะเลถูกตัดขาดจะมีความอ่อนแอปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ระหว่าง ค.ศ.1640-1641 วีโอซีเข้าปิดล้อมเพื่อโจมตีเมละกา และหลังจากปิดล้อมได้เจ็ดเดือน โปรตุเกสต้องยอมจำนนในที่สุด อย่างไรก็ดี เมื่อถึงตอนนี้ ชาวบ้านชาวเมืองต่างอดอยากจนถึงกับมีการเล่ากันว่า แม่หลายคนต้องขุดศพลูกของตัวเองขึ้นมากินเป็นอาหาร ในทำนองเดียวกันอาเจะห์แม้สามารถกล่าวได้ว่า เติบใหญ่ขึ้นมาจนกลายเป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่ยิ่งใหญ่ของอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่ก็มีผู้ระบุว่า การที่อาเจะห์ต้องพึ่งพาอาศัยข้าวที่ส่งมาจากมินังกาเบา สยาม และพม่า เพื่อนำมาเลี้ยงประชากรของตนนั้น เป็นเหตุผลที่เป็นไปได้ประการหนึ่ง ที่ทำให้รัฐนี้ต้องตกต่ำลงในเวลาต่อมา[30]

ภาวะที่สัมพันธ์กันระหว่างการปลูกข้าวนาดำกับการพัฒนาโครงสร้างของรัฐที่ทรงอิทธิพล มิใช่เรื่องบังเอิญ ประการแรก ข้าวนาดำสามารถเลี้ยงประชากรได้มากกว่าข้าวชนิดที่ปลูกโดยอาศัยฝนและที่ปลูกตามไหล่เขา ซึ่งให้ผลผลิตต่ำกว่าอย่างมากมาย อีกทั้ง ข้าวยังเลี้ยงประชากรได้มากกว่าสาคู

---

[30] Denys Lombard, ***Le Sultanate d 'Atjeh au Temps d' Iskandar Muda 1607-1636***, Paris, EFEO, 1967, 61.

และพืชผลประเภทกินราก ซึ่งเคยเป็นอาหารหลักชนิดหนึ่งตามเกาะต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในอินโดนีเซียตะวันออก ประการที่สอง เนื่องจากผู้ปลูกข้าวนาดำ เป็นพวกที่อยู่ติดที่มากกว่า คนเหล่านี้จึงผูกพันกับผู้มีอำนาจปกครองในส่วนกลางได้ง่ายกว่า ในพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีความเป็นไปได้ที่กษัตริย์จะทรงออกพระบรมราชโองการให้รวบรวมข้าว "จากกว่าสองร้อยหมู่บ้าน" และในชวา ทูตดัตช์คนหนึ่งกล่าวว่า "แต่ละครอบครัว นำข้าวเปลือกมาสิบห่อ ทุกหมู่บ้าน ขนส่งข้าวเปลือกจำนวนหนึ่งมาให้แก่ผู้รับของพระราชา" ในลูซอนตะวันตกไม่น่าประหลาดใจอันใดที่ชาวปามปานกาน ผู้อาศัยอยู่ในถิ่นนี้จะกลายเป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสเปนเพราะคนเหล่านี้คือผู้ที่สเปนเปลี่ยนสภาพจากพ่อค้าและคนหาปลาที่เดินทางเร่ร่อนไปมาตามที่ต่าง ๆ มาเป็นเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ชาวเสปนเองเปรียบเทียบความซื่อสัตย์ของชาวปามปานกานว่าแตกต่างจากเกษตรกรที่ทำไร่เลื่อนลอยตามเนินเขาที่เป็นป่า และต่างจากคน "พเนจร" ซึ่งเนื่องจากขาดที่พักอาศัยที่ถาวร จึงไม่อาจเรียกเก็บภาษีในแบบใด ๆ ได้ ทัศนะของสเปนดังที่กล่าวนี้เป็นเช่นเดียวกับทัศนะของกษัตริย์อีกหลาย ๆ พระองค์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างเช่น ราชโองการของพม่าในค.ศ.1598 บัญชาให้ทหารทุกคนคงอยู่ประจำ ณ "ที่ซึ่งบรรพชนของพวกเขาหลายชั่วอายุคนอยู่กันมาก่อน" ส่วนทางอยุธยาก็มองเห็นกันว่า ป่านั้นเป็นบ้านของคนที่ "ปราศจากการควบคุม" ซึ่งควรจะชักจูงให้ออกมาปลูกข้าว ทำนากัน[31]

ทั้งเหล่าข้าหลวงชาวยุโรปและเหล่าประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างคิดเห็นเช่นเดียวกันว่า การมีประชากรจำนวนมากตั้งรกรากอยู่กันเป็นหลักแหล่ง และมีอาหารในปริมาณล้นเหลือที่จะใช้เลี้ยงดูประชากรเหล่านี้ เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่อำนาจทางการปกครองและแสนยานุภาพ ในอยุธยา ถึงกับใช้การเป็นเจ้าของนาข้าว -- แม้ว่าบางครั้ง จะเป็นความเป็นเจ้าของเพียงในแง่ทฤษฎี -- เป็นฐานสำหรับจัดระดับสถานภาพการเป็นชนชั้นสูงอย่างเป็นทางการ (*ศักดินา*) และในเวียดนามพระประมุขก็ทรงมีขนบประเพณีแต่เดิมมา ที่จะพระราชทานรางวัลแก่ข้าราชบริพารด้วยของขวัญในรูปที่ดิน ศูนย์กลางของอำนาจจะถือทัศนะที่ว่า การผลิตข้าวให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้เป็นสิ่งสำคัญ เป้าหมายนั้น มิใช่เพื่อทำนุบำรุงนาที่มีอยู่เท่านั้น แต่เพื่อขยายที่นาให้กว้างขวางออกไปด้วย ระเบียบของพม่าในค.ศ. 1643 กำหนดเป็นข้อบังคับให้ทหารรักษาพระราชวังที่มิได้ประจำหน้าที่ ต้องไปเพาะปลูกในนา ส่วนชวานั้นกฎหมายดั้งเดิม ก็ระบุไว้อย่างแน่ชัดว่า "บุคคลที่ขออนุญาตไปทำงานในนาข้าวนาดำ *(ซาวาห์)* แต่ไม่ได้ทำงานนั้นให้เสร็จสิ้น ปล่อยให้นาร้าง จะต้องจ่ายเงินทดแทนเท่ากับผลเก็บเกี่ยวข้าวของนาทั้งผืน" ความหนาแน่นของประชากรที่เป็นผลมาจากกฎหมายฉบับนี้ เป็นสิ่งสะดุดใจทูตชาวดัตช์คนหนึ่งที่มาประจำอยู่ที่ราชสำนักมะตะรัมในค.ศ. 1648 ทูตผู้นี้กล่าวถึง "นาข้าวที่

---

[31] Than Tun, ***Royal Orders***, I. 8; Loraine M. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976, 16.

กว้างใหญ่อย่างสุดจะเชื่อได้ ซึ่งมีอยู่รายรอบมะตะรัมขนาดชั่วระยะเวลาการเดินทางหนึ่งวัน และที่มีควบคู่กับนาข้าวเหล่านี้ คือหมู่บ้านจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน"[32]

แน่นอนว่ามิใช่ว่าทุกรัฐจะสามารถเติมเต็มศักยภาพของตน ซึ่งจำเป็นต้องมีประชากรจำนวนมาก จึงจะทำได้อย่างเป็นผลสำเร็จเต็มที่ เวียดนามเป็นกรณีหนึ่งในประเด็นนี้ เวียดนามมีการควบคุมสภาพน้ำท่วมขังบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มครั้งโบราณ วิธีการคือสร้างเขื่อนกั้นน้ำและสร้างคลองทดน้ำ ผลลัพธ์ทางด้านประชากรที่เกิดขึ้นจากการควบคุมน้ำ เห็นได้ชัดในการสำรวจสำมะโนประชากรในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ซึ่งบันทึกไว้ว่า มีประชากรอาศัยอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำนี้ถึงกว่าสามล้านคน การมีประชากรจำนวนมากกว่า และมีการจัดระเบียบมากกว่า ทำให้ชาวเวียดนามสามารถบุกรุกข้ามเข้าไปพิชิตบริเวณต่าง ๆ ของพวกจามได้ ถึงกระนั้น ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่ค้าขายอยู่ในภูมิภาคนี้มาเป็นเวลานาน ยังอัศจรรย์ใจกับจำนวนหมู่บ้าน และความเบียดเสียดของฝูงชนตามถนนหนทางในเมืองหลวง "ทั้ง ๆ ที่ถนนก็กว้างขวางอยู่พอสมควร" อย่างไรก็ดี การวิวาทบาดหมางกันภายในประเทศและการเกิดสงครามขึ้นระหว่างตระกูลเหงียนกับตระกูลตรินห์ในค.ศ. 1627 ก็ดูดกลืนพลังงานของประเทศไปเกือบสี่สิบปี ส่งผลให้ไม่มีการเพิ่มจำนวนประชากรที่เป็นเกษตรกรตั้ง รกรากอยู่กับที่ ทว่าที่เพิ่มขึ้นคือจำนวนของประชากรส่วนที่แยกย้ายกระจัดกระจายและหนีกันออกไป ถึงกระนั้น ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ผู้เป็นใหญ่ในตระกูลเหงียนยังสามารถเข้าควบคุมดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขงได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้นชาวเวียดนามก็รุกเข้าไปในบริเวณต่าง ๆ ที่พูดภาษาเขมร และก่อตั้งโรงเก็บภาษีของตนขึ้นในบริเวณซึ่งใกล้กับนครโฮจิมินห์ซิตี้ในยุคใหม่

ขนาดของประชากรซึ่งศูนย์กลางใด ๆ ก็ตาม หากสามารถควบคุมและบัญชาการได้ ย่อมมีผลกระทบทางการเมืองไปไกลทีเดียว ประเด็นนี้มิใช่เรื่องเพียงแค่ว่าศูนย์เหล่านี้สามารถสั่งสมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมาเสริมความแข็งแกร่งให้แก่การอ้างสิทธิความเป็นใหญ่เหนือกว่าบรรดาเพื่อนบ้านของตนเท่านั้น ศูนย์กลางเหล่านี้ยังมีอำนาจบัญชาการกองทัพขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถบังคับให้เจ้าประเทศราชที่แข็งข้อต้องยอมอยู่ในโอวาทได้ด้วย ประเด็นนี้ สามารถทำให้กระจ่างชัดได้ด้วยการเปรียบเทียบกองกำลังทหารของยะโฮร์กับกองกำลังของตระกูลตรินห์ ยะโฮร์ มีชื่อเสียงซึ่งได้รับการยกย่องมากที่สุดในหมู่รัฐมาเลย์ ทว่ายะโฮร์ไม่มีฐานด้านเกษตรกรรม ในค.ศ. 1714 ดัตช์ประเมินว่า ยะโฮร์สามารถนำกำลังคน 6500 คน กับเรือทุกประเภทจำนวน 233 ลำ เข้าสู่สมรภูมิได้ ส่วนในเวียดนามนั้น ต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด กองทัพของตระกูลเหงียน มีกำลังพลทั้งสิ้น 22,740 นาย

---

[32] M. C. Hoadley and B. Hooker, *An Introduction to Javanese Law: A Translation of and Commentary on the Agama*, Tucson, 1981, 174; H. J. de Graaf, *De Vijf Gezantschapreizen van Ryklof van Goens*, The Hague 1956, 52.

รวมทั้งกำลังรบทางเรือ 6410 นาย กับทหารราบ 3280 นาย แบบแผนเช่นเดียวกันนี้ มองเห็นได้ชัดเจนในรัฐที่ผลิตข้าวอื่น ๆ ใน ค.ศ.1624 กล่าวกันว่า ประมุขของมะตะรัม ทรงเพิ่มจำนวนทหารในกองทัพของพระองค์ขึ้นมาได้มากถึง 80,000 นาย และใน ค.ศ.1635 ก็ได้มีประกาศราชโองการในพม่า ให้เพิ่มกำลังทหารให้ได้ถึง 885,000 คน จำนวนนี้ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นจำนวนในอุดมคติ อาเจะห์ ซึ่งมิได้มีฐานในด้านข้าวเป็นกรณียกเว้นอยู่บ้าง ทว่าอาเจะห์นั้น ก็อาศัยคนที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในอย่างหนักหน่วง ในการจัดป้อนกำลังพล และสามารถสร้างเรือรบติดใบที่อ้างว่าบรรทุกคนได้ลำละถึงสี่ร้อยคน[33]

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กองทัพขนาดใหญ่เหล่านี้ ปฏิบัติการเคลื่อนไหวเพื่อหนุนการบังคับให้เชื่อฟังตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามหาอำนาจกับประเทศราช มีหลายกรณี ที่แสดงให้เห็นว่าการเสนอให้ความคุ้มครองและบารมีของมหาอำนาจซึ่งวางตนเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ทรงอิทธิพล ไม่เพียงพอที่จะชดเชยกับการยอมรับสถานภาพที่ต่ำกว่าอีกต่อไป เนื่องจากเหล่าแว่นแคว้นที่ได้ชื่อว่าเป็น “ประเทศราช” เป็นอันมาก ต่างก็มีสถานภาพของตนเองที่สูงมาก อาทิเช่นรัฐเชียงตุงของพวกฉาน ซึ่งอังวะถือว่าเป็นเมืองออกของตน แม้เชียงตุงจะได้รับอนุญาตให้มีความเป็นอิสระได้ในระดับหนึ่ง แต่ผลที่สุดแล้ว เชียงตุงก็ยังต้องอ่อนน้อมต่ออังวะ ซึ่งเป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตนซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มอยู่ดี อย่างไรก็ดี เรื่องเหล่านี้มิได้ปรากฏในพงศาวดารของฉาน พงศาวดารฉานบรรยายไว้ว่าทางเชียงตุงเป็นเจ้านายที่ให้ความคุ้มครองแก่บรรดา*ซอบวา* ที่อยู่ใกล้เคียง ประมุขของเชียงตุง ทรง “มีเกียรติยศรุ่งโรจน์และมีอำนาจอย่างไม่อาจหาผู้ใดมาเปรียบได้ และไม่มีใคร ไม่ว่าภายในหรือภายนอกรัฐ สามารถแข็งขืนต่ออำนาจการปกครองของพระองค์ ทั้งพระองค์ก็มิได้ยอมอ่อนน้อมแก่ประมุขของอังวะ”[34] ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นการพึ่งพาการใช้กำลังมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน เพื่อรวมศูนย์กลางต่าง ๆ มากมายอย่างเช่นเชียงตุงนี้ มารวมกันเข้าเป็นระบบการเมืองที่ใหญ่ขึ้น ความตึงเครียดทางด้านวัฒนธรรมในลักษณะที่เหตุการณ์ดังกล่าวสามารถก่อให้เกิดขึ้นได้เสนอเป็นเค้าให้เห็นอยู่ในพงศาวดารสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าฉบับหนึ่ง พงศาวดารนี้เล่าถึงลักษณาการที่พระเจ้าบุเรงนองทรงห้ามแนวปฏิบัติแบบ “ชั่วร้าย” และ “ป่าเถื่อน” ที่มีการฝังทาสของ*ซอบวา*ของพวกฉานทั้งเป็น โดยมีการฝังม้าและช้างลงไปกับคนด้วย พระองค์ทรงสาปแช่งบรรดาเจ้าประเทศราชของพระองค์ที่ทำเช่นนั้นเอาไว้ด้วย คือให้พวกมันต้องยากจนอยู่ชั่วกัปล์ชั่วกัลป์ในปรโลก

การฟื้นฟูกระบวนการอันนำไปสู่การควบคุมแบบรวมศูนย์

---

[33] Leonard Y. Andaya, ***The Kingdom of Johor 1641-1728***, Kuala Lumpur, 1975, 333; Charles Maybon, *Histoi**re Moderne du Pays Annam (1592-1820)***, Paris, 1920, 111; Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 147; Than Tun, *Royal Orders*, I. 49; Lombard, ***Le Sultanat***, 85-6.

[34] Mangrai, ***The Padaeng Chronicle***, 185.

เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สยามกับพม่า ต่างยืนหยัดตนเองขึ้นมาอีกในฐานะมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เข้มแข็งที่สุดในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม หนทางนี้มิได้สะดวกง่ายดายสำหรับทั้งสองรัฐนี้ ในอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรอาจทรงทิ้งแกนที่ค่อนข้างแข็งแกร่งไว้เบื้องหลัง แต่พวกไทยยังคงรู้สึกว่าถูกเหล่าเพื่อนบ้านคุกคามอยู่ ใน ค.ศ.1622 เขมรตีกำลังของไทยจนแตกพ่ายอย่างยับเยิน และทางฝ่ายอยุธยาก็สูญคนไปสี่หรือห้าพันคน นอกจากนี้ ยังมีกบฏเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในรัฐประเทศราชหลายแห่งที่อยู่ทางใต้ การกบฏเหล่านี้บางครั้ง ประสบความสำเร็จอย่างน่าประหลาดใจ ใน ค.ศ.1634 กองกำลังของปัตตานีสามารถเอาชนะกองทัพของอยุธยาได้ และได้มีผู้เสนอว่า การที่ฝ่ายไทยรักษาการควบคุมในบริเวณคาบสมุทรไว้ได้สำเร็จ ก็เฉพาะด้วยการหันไปขอความช่วยเหลือด้านอาวุธและที่ปรึกษาทางทหารจากยุโรป ในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ เห็นได้ชัดว่า คณะทูตไทยซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งไปยังฝรั่งเศสใน ค.ศ.1684 และระหว่าง ค.ศ.1687-1688 มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความช่วยเหลือในการปราบพวกกบฏทางใต้โดยตรง

ในพม่าก็เช่นกัน แม้ว่ากระบวนการรวมราชอาณาจักรจะปักหลักลงได้รวดเร็ว แต่ก็นำมาซึ่งการศึกสงครามเกือบตลอดชั่วอายุคน ๆ หนึ่ง โอรสของพระเจ้าบุเรงนองที่เกิดจากพระสนมองค์หนึ่ง* เริ่มต้นดึงดูดให้มีผู้อพยพตามมา และเมื่อถึงค.ศ. 1597 พระองค์ทรงขยายพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ออกไปทางตะวันตก ไปจนถึงพุกาม ส่วนทางเหนือ ขยายไปถึงอังวะ ความสำเร็จทางด้านการทหารครั้งแล้วครั้งเล่า เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงสถานภาพของพระองค์ในฐานะผู้ทรงมี*หปอน* (บารมีอันรุ่งโรจน์) เมื่อพระองค์เคลื่อนกำลังเข้าต่อกรกับพวกฉาน เมื่อถึงค.ศ. 1606 กองกำลังของพระเจ้าบุเรงนองทรงที่พิชิตดินแดนของพวกไทที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินได้เกือบทั้งหมด ราชโอรสของพระองค์ คือพระเจ้าอนอคะเปตลุน (ครองราชย์ ค.ศ.1606-1628) ทรงสานต่อกระบวนการนี้จนลุล่วง โดยขยายอำนาจของพม่าออกไปอีก จากเชียงตุงที่อยู่ทางตะวันออก ไปจนถึงยะไข่ในทางตะวันตก และจากภาโมทางเหนือ ลงไปจนถึงทวายและเชียงใหม่ที่อยู่ทางใต้ ตามเรื่องราวที่เล่ากันเมื่อร้อยปีให้หลังนั้น ระบุว่า ความสามารถทางทหารของพระเจ้าอนอคะเปตลุน มีถึงขนาดที่ทรงสามารถพิชิตศัตรูได้เพียงด้วยการหัวเราะ และเมื่อมีข่าวการเสด็จมา “มนุษย์ เทพ สัตว์ร้ายที่น่าสะพรึงกลัวและภูติผีทั้งหลาย” ต่างก็หนีหายไปด้วยความหวาดกลัว[35]

นับแต่ทศวรรษ 1660 ครั้งเมื่ออยุธยากับพม่ามีกำลังลุกขึ้นมาทำสงครามกันใหม่ มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอย่างต่อเนื่องระหว่างสองรัฐนี้ เพื่อควบคุมดินแดนและทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่การเรียกร้องบรรณาการจากบรรดาเมืองออกจะมีเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น หากยังมีความอดทนน้อยลงมาก เมื่อปรากฏสัญลักษณ์ที่บอกถึงความไม่จงรักภักดีขึ้นมา ลักษณะการปกครองแบบกึ่งอิสระ ซึ่งเป็น

---

* ทรงพระนามว่า เจ้านยองยาน

[35] Lieberman, ***Bermese Administrative Cycles***, 56.

เครื่องหมายของรัฐประเทศราชเมื่อสองสามร้อยปีก่อนนั้น มาบัดนี้ สามารถประคับประคองไว้ได้เฉพาะในกรณีที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์แยกห่างจากรัฐมหาอำนาจออกไปมากเท่านั้น อาทิเช่นบริเวณที่เป็นประเทศลาวในยุคสมัยใหม่ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็สามารถเอาตัวรอดได้ เนื่องจากอยู่ห่างจากศูนย์กลางการควบคุมของพม่าและไทยออกไปมาก และมีสภาพแวดล้อมของตนเองช่วยเป็นโล่ปกป้องคุ้มกัน นักเดินทางชาว เจนัวผู้หนึ่งกล่าวถึง “เทือกเขาและหน้าผาที่ไม่อาจเข้าถึงได้ ซึ่งล้อมรอบลาวไว้ทุกด้านราวกับป้อมปราการมากมาย ที่ไม่มีใครจะสามารถฝ่าผ่านไปได้ ดังนั้น จึงเท่ากับเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองให้พ้นจากการจู่โจมของศัตรู”[36] แม้ว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ดินแดนลาวจะออกแบ่งออกเป็นสามราชอาณาจักรที่แยกจากกัน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ แต่การทะเลาะวิวาทกันอยู่เนือง ๆ ระหว่างสามราชอาณาจักรนี้ มิได้ทำลายความรู้สึกถึงความแตกต่างที่ทั้งสามราชอาณาจักรต่างมีอยู่กับเพื่อนบ้านที่เป็นพวกไทยที่อยู่ทางใต้ ประวัติศาสตร์อันยาวนานของการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ตลอดจนการมีวัตถุบูชาที่เป็นที่เคารพสักการะอยู่ในครอบครองอย่างเช่นพระแก้วมรกต ยังมีส่วนช่วยเสริมสร้างความรู้สึกความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนให้แข็งแกร่งขึ้นด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ยังดูเหมือนว่า เพื่อนบ้านที่ทรงอิทธิพลของลาว คือพระประมุขของเวียดนามและอยุธยา ก็ทรงพร้อมที่จะยอมรับอัตลักษณ์ที่แยกต่างหากออกไปของลาวในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว ดังเช่น มีการกำหนดพรมแดนขึ้นระหว่างล้านช้างกับเวียดนาม โดยมีเงื่อนไขว่าคนที่อาศัยอยู่ในบ้านที่ตั้งอยู่บนเสา มีใต้ถุนเปิดโล่ง ถือว่าเป็นราษฎรของลาว และคนที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่บนพื้นดิน เป็นชาวเวียดนาม ใน ค.ศ.1670 มีการจัดวางเครื่องหมายระบุเขตแดนอีกอย่างหนึ่งเพื่อยืนยันพรมแดนที่อยู่ติดกับอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง พรมแดนนี้ได้รับการรับรองความถูกต้องอย่างเป็นหลักเป็นฐานขึ้นมาด้วยการสร้างปูชนียสถานทางพุทธศาสนาขึ้นประดิษฐานไว้

ดังจะเห็นว่า ระยะห่างไกลในแง่ภูมิศาสตร์ ช่วยให้ราชอาณาจักรลาวรอดตัวมาได้ รัฐล้านนา (เชียงใหม่) ที่เก่าแก่ ซึ่งถือว่าตนเองเท่าเทียมกับล้านช้างและอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มิได้โชคดีอย่างนั้น เนื่องจากล้านนาเข้าถึงได้สะดวกทั้งจากอุยธยาและอังวะ ล้านนาจึงกลายเป็นเหยื่อของการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันที่มีมากขึ้นบนแผ่นดินใหญ่ และเป็นเหยื่อของความต้องการที่เหล่าเจ้ามหาอำนาจมักเรียกร้องเอากับเมืองออกทั้งหลาย แม้ว่าเชียงใหม่จะอ่อนน้อมต่อพม่าและมีเจ้าผู้ครองที่อังวะเป็นผู้แต่งตั้ง แต่เชียงใหม่ก็มิอาจละทิ้งความทรงจำถึงเอกราชในอดีตของตนไปได้โดยง่าย และพร้อมที่จะแยกตัวออกไปอยู่ตลอดเวลา ใน ค.ศ.1660 เมื่อล้านนาได้ข่าว (อย่างไม่ถูกต้อง) ว่าอังวะตกเป็นเมืองขึ้นของจีน เจ้าเมืองล้านนา จึงส่งทูตไปยังอยุธยาเพื่อขอให้ทางอยุธยารับล้านนาเป็นเมืองออก อย่างไรก็ดี เมื่อพวกสยามเข้ามาควบคุม (โดยฉวยโอกาสชิงพระพุทธสิหิงค์ที่มีชื่อเสียงไปด้วย) ก็ถูกกองกำลังของพม่าขับออกไป เมื่อถึงค.ศ. 1664 เชียงใหม่ตกอยู่ใต้การควบคุมของอังวะอีกครั้งหนึ่ง ทว่าพม่านั้นก็เหมือนกับไทย คือดูเหมือนจะใช้นโยบายที่ว่า “เคยเป็นเมืองขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็ต้องเป็น

---

[36] อ้างใน Wyatt, ***Thailand***, 121.

ตลอดไป" และได้ลงโทษการแปรพักตร์ของเชียงใหม่อย่างรุนแรง เมื่อมาถึงตอนนี้ การควบคุมของอังวะ เข้มงวดยิ่งกว่าแต่ก่อนมาก โดยการแต่งตั้งข้าหลวงชาวพม่ามาอยู่เป็นประจำ แทนที่จะตั้งคนท้องถิ่นเป็นข้าหลวง และมีการเกณฑ์คนในท้องถิ่นล้านนานี้มาเสริมกำลังให้กับหมู่เหล่าของกองทัพอังวะอยู่เนือง ๆ

แม้ว่าอังวะจะยินยอมให้พวกไทซึ่งเป็นข้าเมืองออกในบริเวณที่สูง ยังคงรักษาฐานะความเป็น *ปยี* หรือรัฐอธิปไตยของตนไว้ กระนั้น อธิปไตยนี้ก็มีอำนาจการปกครองตนเองอย่างจำกัด ระหว่าง ค.ศ. 1613 ถึง ค.ศ.1739 พม่าดำเนินการรณรงค์เพื่อบังคับพวกไทที่อยู่บนที่สูงให้อยู่ในความควบคุมของตนอย่างน้อยสิบครั้ง อาณาบริเวณในที่นี้ มีภาษาทางศาสนาร่วมกันอยู่ ดังนั้นการอุปถัมภ์วัดในท้องถิ่นและการแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความรู้ จึงสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอำนาจการปกครองของศูนย์กลางได้ ในบริเวณอื่น ๆ ซึ่งมีความผูกพันทางวัฒนธรรมและศาสนาน้อย ความตึงเครียด จะมีสูงกว่ามาก ดังเช่นกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับบริเวณคอคอดลงไปทางใต้ ซึ่งมีวัฒนธรรมผสมมาเลย์-ไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า รัฐเกดะห์ (ไทรบุรี) ของมาเลย์ กับบรรดาเพื่อนบ้านสามารถสร้างไมตรีกับเจ้านายทั้งสองฝ่าย ด้วยการยอมรับรู้ถึงความเป็นเจ้าอธิราชที่อยู่ห่างไกลทั้งของเมละกาและอยุธยา อย่างไรก็ดี ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยากาศได้เปลี่ยนแปลงไป กษัตริย์ไทยคือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1629-1656) ทรงเรียกร้องให้ราชาแห่งเกดะห์มาแสดงความจงรักภักดีด้วยตนเองที่อยุธยา แม้ว่าประมุขของเกดะห์จะได้รับการยกเว้นเมื่อแสร้งทำเป็นว่าป่วย แต่ราชสำนักของพระองค์ก็ได้รับรูปจำลองเล็ก ๆ ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พร้อมกับคำบอกกล่าวให้บูชาเป็นประจำวันละสองครั้ง อันเป็นพิธีการอย่างที่น่ารังเกียจเป็นอย่างยิ่ง สำหรับกษัตริย์มุสลิม*

ทัศนคติต่อความสัมพันธ์ในแบบที่เป็นอยู่ระหว่างมหาอำนาจกับประเทศราช ในพื้นที่ที่พึ่งพาอาศัยบารมีมาเลย์ช่วยคุ้มภัยนั้น ในช่วงนี้กลับเคร่งครัดยิ่งขึ้น แม้ว่าแต่ก่อนจะเคยมีการควบคุมแค่อย่างอ่อน ๆ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นรูปรอยที่กระจ่างชัดเป็นพิเศษในเรื่องนี้ ได้แก่กรณีของสงขลา (สิงกอรา) ใน ค.ศ.1651 ประมุขซึ่งเป็นมุสลิม ไม่ยอมมาอยุธยาเพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณตนให้เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ไทย ในการรบอย่างดุเดือดครั้งหนึ่งในจำนวนหลายครั้งที่มีตามมา ไทยส่งเรือรบมา 120 ลำ ทุกลำมีโลหิตมนุษย์ละเลงไว้พร้อมกับแขวนศีรษะมนุษย์ไว้ด้วย เพื่อสร้างความหวาดผวาให้สงขลายอมอยู่ในโอวาท ถึงค.ศ. 1679 ประมุขของสงขลายินยอมตามคำสั่งให้ไปอยุธยาเพื่อถวายบังคมด้วยตนเองในที่สุด ทว่าขณะที่ประมุขของสงขลามาอยู่ที่ราชธานีของไทยนั้น สมเด็จพระนารายณ์ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1656–1688) ทรงสั่งให้กวาดต้อนคนที่อาศัยอยู่ในสงขลาไปเกือบทั้งหมด ชะตากรรมของสงขลานั้น มีบรรยายให้เห็นอย่างมีชีวิตชีวาในแผนที่ไทยสมัย

---

* ศาสนามุสลิมห้ามการสร้างและเคารพบูชารูป

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดที่หาได้ยาก ซึ่งแสดงให้เห็นภาพเมืองที่ถูกทิ้งร้าง มีเสือเดินเพ่นพ่านอยู่ทั่วไป[37] ความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะรวมบริเวณเหล่านี้เข้ามาอยู่ในเขตอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของอยุธยา มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ในความจริงข้อที่ว่า ในค.ศ. 1689 อุปราชของลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ซึ่งเป็นชาวมาเลย์ มีคนไทยมาแทนที่

การพึ่งพาอาศัยการใช้กำลังมากขึ้นเพื่อวางโครงสร้างทางการเมืองขึ้นมาใหม่ เป็นที่ประจักษ์ชัดในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะด้วยเช่นกัน ที่ภาคหมู่เกาะนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากเรื่องการบุกรุกเข้าสู่ย่านนี้ของชาวยุโรป เมื่อเหล่าชาวสเปนอันมีมิเกล โลเปซ เดอ เลกาซปี เป็นผู้นำ มาขึ้นฝั่งที่เชบุในค.ศ. 1565 และเมื่อได้พบว่า การทาบทามอย่างสันติของตนถูกปฏิเสธ พวกเขาก็เปิดฉากระดมยิงหมู่บ้านในถิ่นนั้น ที่เกาะลูซอน สเปนยึดมนิลาโดยใช้กำลัง ในระหว่างการโจมตีใน ค.ศ.1570 อาจมีคนถูกฆ่าตายมากถึง 500 คน และบ้านเรือนถูกเผาทำลาย 1500 หลัง ในปีแรก ๆ ที่ตกเป็นอาณานิคมของสเปนนั้น ชนพื้นเมืองมักถูกบังคับให้จำนนและยอมรับศาสนาคริสต์ หากไม่ทำตาม ก็มักต้องถูกสังหารหรือตกเป็นทาส ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนบางคนกล่าวด้วยความเศร้าสลดใจถึงระดับความรุนแรงที่ใช้เพื่อให้ชนพื้นเมืองปฏิบัติตาม โดยผู้บรรยายคนหนึ่งกล่าวใน ค.ศ.1573 ว่า "ถ้าหากว่าไม่จ่ายภาษีบ้านและกระท่อมก็ถูกเผาโดยไม่ใส่ใจต่อคำสั่ง"[38] และเมื่อถึงทศวรรษ 1580 มีชาวฟิลิปปินส์บางคนกล่าวว่า การรับศีลล้างบาปเป็นคริสเตียนหมายถึงการตกเป็นทาส ความตายของเหล่าหัวหน้าการกบฏในท้องถิ่นรวมทั้งการนำร่างของพวกเขามาเสียบประจาน ยังคงเป็นสิ่งที่เตือนใจอย่างโหดเหี้ยม ถึงความเหนือกว่าทางทหารของชาวสเปน

ตามบริเวณต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย พวกดัตช์ใช้กำลังยิ่งกว่าชาวสเปนเสียอีก ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการสร้างอิทธิพลครอบงำด้านการพาณิชย์กับทั้งเพื่อให้ "เป็นเยี่ยงอย่าง" แก่กษัตริย์ในท้องถิ่น ภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปีนับตั้งแต่เมื่อ วีโอซี มาถึงอินโดนีเซีย วีโอซีแสดงความกระจ่างชัดให้เห็นอย่างน่าระทึกใจถึงอำนาจของตน ทั้งนี้ด้วยเอกสารสิทธิ์ซึ่งอนุญาตให้บริษัทวีโอซีสามารถดำเนินการได้ดังเช่นเป็นรัฐอธิปไตยรัฐหนึ่ง ใน ค.ศ.1621 เมืองบันดาถูกทำลายเพราะชาวท้องถิ่นขัดขืนการใช้อำนาจเพื่อผูกขาดการค้าลูกจันทน์เทศของวีโอซี ผู้นำท้องถิ่นสิบสามคนถูกประหารชีวิต ตัดศีรษะและชำแหละร่างออกเป็นส่วน ๆ อีก 24 คนถูกจำคุกและทรมาน ชาวบันดาในจำนวน 15,000 คน มีเหลืออยู่เพียงประมาณ 1000 คน และตัวเมืองบันดาเอง กลายเป็นนิคมที่อยู่อาศัยของชาวดัตช์และ ผู้ได้รับสัมปทาน ซึ่งเป็นลูกครึ่งเชื้อสายดัตช์ผสมกับชนพื้นเมือง

การแข่งขันทางการพาณิชย์ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งของการเข้ามาปรากฏตัวของชาวยุโรป ยังมีส่วนส่งเสริมให้รัฐต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพิ่มการควบคุมประชาชนและทรัพยากรของตนให้มากยิ่งขึ้นด้วย อาเจะห์เป็นตัวอย่างที่นำหน้าที่สุดในเรื่องนี้ โดยอาเจะห์สามารถใช้กำลังบังคับให้ประชาชนยอม

---

[37] ข้าพเจ้าเป็นหนี้ความรู้จาก ดร. ลอเรน เกสิค (Dr. Lorraine Gesick) สำหรับข้ออ้างอิงนี้

[38] Rosario M. Cortes, ***Pangasinan 1572-1800***, Quezon City, 1974, 56.

จำนนได้ ในรัชสมัยของสุลต่านอิสกานดาร์ มุดา (ค.ศ.1607-1636) มีการลงมือปฏิบัติการสงครามอยู่หลายยก กับบรรดารัฐเพื่อนบ้านที่อยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลของสุมาตราและคาบสมุทรมลายู การยุติการขยายอำนาจของอาเจะห์ จะมามีผลเป็นจริงเป็นจังต่อเมื่อถึงค.ศ. 1641 เมื่อสัตรูตัวฉกาจของอาเจะห์ คือ ยะโฮร์ เข้าเป็นพันธมิตรกับดัตช์ในการปิดล้อมเมละกาของโปรตุเกสได้อย่างเป็นผลสำเร็จ ทว่าเป็นเวลาเกือบสามสิบปีทีเดียว ที่เพียงแค่การกระซิบถึงการโจมตีที่อาเจะห์อาจจะลงมือกระทำ ก็พอเพียงแล้ว ที่จะทำให้ทั่วทุกชุมชนเกิดความอกสั่นขวัญหาย

สิ่งที่ทำให้ผู้คนกลัวอาเจะห์มากเป็นพิเศษ คือการหันไปใช้กำลังในขอบข่ายที่ไม่เคยประสบกันมาก่อนเลยในโลกมาเลย์ ในระหว่างที่สุลต่านอิสกานดาร์ทรงโจมตีรัฐต่าง ๆ ที่อยู่บนคาบสมุทรนั้น เกดะห์ถูกปล้นทำลาย นครหลวงพินาศราบลง และชาวเมืองที่ยังเหลือ อยู่ถูกกวาดต้อนไปยังอาเจะห์ ปีถัดมา มีคนอีกห้าพันคนถูกกวาดต้อนไปจากเปรัก ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งที่ไปเยือนอาเจะห์อยู่ในขณะนั้น คิดว่า มีเชลยราว 22,000 คน ถูกกวาดต้อนมาจากบริเวณต่าง ๆ ที่สุลต่านอิสกานดาร์ทรงพิชิตได้ เนื่องจากภาวะขาดอาหารในอาเจะห์ เชลยส่วนใหญ่จึง “ตายในสภาพที่เปลือยกายอยู่ตามถนน” ราชอาณาจักรเล็ก ๆ ตามแนวชายฝั่งทะเลทางใต้ของสุมาตรา กลัวชะตากรรมแบบเดียวกันนี้ ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจได้ เพียงคำสัญญาจากดัตช์และอังกฤษว่าจะคุ้มครองป้องกันให้เท่านั้น ก็เพียงพอ ที่จะยับยั้งมิให้ประมุขของแจมบี ย้ายเมืองหลวงของพระองค์ให้ลึกห่างจากชายฝั่งทะเลเข้าไปข้างใน

ศูนย์กลางการค้าอื่น ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ในบริเวณหมู่เกาะ เช่นบันเตนในชวาตะวันตกและมากาสซาร์ในสุลาเวสี ต่างมุ่งมั่นที่จะสร้างความเหนือกว่ารัฐที่อยู่รายรอบตนขึ้นมาเช่นกัน บันเตนส่วนที่อยู่ในชวาไม่อาจขยายดินแดนออกไปได้ เนื่องจากมีมะตะรัมคอยขวางอยู่ แต่เมื่อดัตช์มาถึงใน ค.ศ.1596 การควบคุมของบันเตนขยายเข้าไปถึงบริเวณลัมปุงของสุมาตราตอนใต้แล้ว และกำลังอยู่ระหว่างดำเนินการเพื่อโจมตีปาเล็มบัง ผู้บัญชาการของดัตช์ ได้รับคำสัญญาว่าจะได้สมบัติ “ที่ดีที่สุด” เท่าที่จะปล้นชิงมาได้ หากว่าให้ความช่วยเหลือบันเตนในการยุทธครั้งนี้ ตลอดระยะเวลาหลายปีถัดจากนั้น เหล่าประมุขของบันเตนล้วนรักษาการควบคุมเจ้าประเทศราชของตนไว้อย่างเข้มงวดและอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ.1678 บันเตนส่งทหารไปลงโทษเจ้าผู้ครองในเขตหนึ่งเพราะบังอาจจัดการแข่งขันประลองยุทธขึ้นในวันเสาร์ ทั้ง ๆ ที่ “ตามธรรมเนียมของชวา” ไม่มีใครได้รับอนุญาตให้เป็นผู้อุปถัมภ์จัดงานดังกล่าวขึ้น ยกเว้น “จักรพรรดิ กษัตริย์ และเจ้าผู้ครองที่มีเอกราช” เท่านั้น[39] เลยต่อไปทางตะวันออกมีรัฐที่ทรงอิทธิพลอีกรัฐหนึ่ง คือมากาสซาร์ ซึ่งได้รับประโยชน์เป็นอันมากจากความช่วยเหลือของโปรตุเกสในการเสริมสร้างแสนยานุภาพทางทหารของตน ประมุขของมากาสซาร์ซึ่งเพิ่งเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามใหม่ ๆ พบว่าไม่ยากลำบากเท่าใดนักที่จะเปลี่ยนการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ที่มีมาแต่ครั้งโบราณกับเพื่อนบ้านบูกิสของตน ไปเป็นสงครามศาสนาที่ทำกับพวกนอกรีต เมื่อถึงทศวรรษ 1640

---

[39] J. A. van der Chijs et al., eds, ***Dagh Register Gehouden int Casteel Batavia***, 31 vols, 1887-1931, 1678, 629.

มากาสซาร์ก็ได้เป็นเจ้าอธิราชเหนือรัฐเล็ก ๆ ทั้งหมดที่อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสี และได้ขยายอิทธิพลของตนออกไปควบคุมเกาะซัมบาวาทั้งหมด ตลอดช่วงเวลาหลายปีที่มีการศึกสงครามนั้น ทหารบูกิสและมากาสซาร์ ต่างสวมเสื้อเกราะที่ทำจากแผ่นเหล็กขนาดเล็ก ๆ ร้อยเข้าด้วยกันด้วยห่วงหรือวงแหวนและถือปืนคาบศิลาซึ่งพวกเขาทำขึ้นมาเอง อุปกรณ์เหล่านี้ทำให้ทหารจากทั้งสองดินแดนมีชื่อเสียงเป็นที่น่าครั่นคร้ามว่าโหดร้ายและกล้าหาญ "ยิ่งกว่าชนชาติอื่นใดทั้งหมดในน่านน้ำย่านตะวันออก"[40]

อย่างไรก็ดี ผู้ที่มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ คือมะตะรัม เมื่อถึงค.ศ. 1600 มะตะรัมได้ปูพื้นฐานสำหรับการขยายอำนาจต่อไปในอนาคตไว้เรียบร้อยแล้ว ในรัชสมัยของสุลต่านอากุง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1613-1646) มะตะรัมแผ่อำนาจออกไปยังชายฝั่งทะเลตอนเหนือ และไปถึงเกาะมาดูรา โดยในท้ายที่สุด สามารถปราบศัตรูคู่แข่งที่สำคัญที่สุดของตน คือ สุราบายา ลงได้ใน ค.ศ.1625 ชวาตะวันออกยังไม่ราบคาบอย่างเต็มที่ บันเตนยังคงมีเอกราช และการรบเป็นระลอก ๆ ที่บันเตนกระทำกับดัตช์ในปัตตาเวีย ประสบความล้มเหลว ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อถึงตอนที่สุลต่านอากุงสิ้นพระชนม์ มะตะรัมได้เข้าควบคุมดินแดนที่เป็นหัวใจของชวากลางและเมืองท่าทางเหนือเกือบทั้งหมดไว้ได้อย่างมั่นคงแล้ว ตลอดครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปาเล็มบัง แจมบี และบันจาร์มาซิน ล้วนถือว่าเป็นประเทศราชของชวาเหมือนกันหมด แม้ว่าแต่ละอาณาจักรเหล่านี้ ต่างทำสนธิสัญญาอย่างเป็นเอกเทศกับบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์

นักประวัติศาสตร์หลายคนชี้ว่าสุลต่านอากุงทรงอาศัยความเห็นชอบร่วมกันและการปรึกษาหารือเพื่อรักษาความผูกพันระหว่างมะตะรัมกับรัฐที่เป็นประเทศราชของพระองค์ไว้ ทว่าหากการพูดจาไม่เป็นผล การใช้กำลังก็เป็นวิธีการหลักในการบังคับให้เชื่อฟัง เมื่อปาจังก่อการกบฏในค.ศ.1617 นครนี้ถูกทำลาย และประชากรทั้งหมด ถูกกวาดต้อนมายังมะตะรัม สองปีถัดมา ตูบันก็ถูกทำลายอย่างย่อยยับเช่นเดียวกัน ทางดัตช์อ้างว่า หลังจากที่สุลต่านอากุงทรงทำสงครามกับสุราบายาแล้ว "ก็เหลือคนอยู่ไม่เกิน 500 คน จากจำนวนทั้งหมด 50-60,000 คน ที่เหลือนอกจากนั้น ตายไปหรือหนีไปเพราะความทุกข์ยากและอดอยาก"[41] ในส่วนกองทัพชวานั้นดูเหมือนว่าจะไม่เคยใช้เทคโนโลยีทางทหารของทางตะวันตกในระดับเดียวกับที่อังวะและมากาสซาร์เคยใช้ แต่ความสำเร็จของสุลต่านอากุงนั้น มีรายงานว่า มีเหตุผลสำคัญเนื่องมาจากการจ้างที่ปรึกษาชาวโปรตุเกส ให้มาสอนวิธีการทำดินปืนให้แก่เหล่าผู้บัญชาการทหารของตน แน่นอนว่าพงศาวดารของชวา ต่างมองว่าความเหนือกว่าในด้านทหาร เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มะตะรัมได้มีชัยชนะ ตามคำของ*บาบัด*บทหนึ่งสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีความว่า

---

[40] William Marsden, ***A History of Sumatra***, reprint, Kuala Lumpur, 1966, 209.

[41] Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 148.

พวกเขาเริ่มทำปืนใหญ่...
พวกอธิปติต่างเดินทัพออกมา
พาเอาปืนที่สำคัญมากับตัวด้วย[42]

ความเป็นอธิราชของชวาตอนใน เหนือบริเวณชายฝั่งทะเล มิใช่เรื่องใหม่ สิ่งที่ดูจะแตกต่างออกไปจริง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือระดับการใช้กำลัง ซึ่งขณะนี้ จำเป็นสำหรับการรักษาความเป็นเจ้าอธิราชนี้ไว้ เมื่อร้อยปีก่อน ประมุขของบริเวณชายฝั่งทะเลยังถือว่าพระองค์ทรงเท่าเทียมกับกษัตริย์ที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ความทรงจำถึงเอกราชในอดีตนี้ มิใช่ว่าจะลืมกันได้ง่าย ๆ แม้เมื่อเวลาผ่านไปแล้วห้าสิบปี หลังจากการพิชิตสุราบายา แต่บรรดาผู้ปกครองหลายแห่งของบริเวณชายฝั่งทะเลที่อยู่ในฐานะผู้สำเร็จราชการ ก็ยังมองเห็นว่าตนเองเพียงแต่ถูกชวากลาง "ยึดครอง" เท่านั้น สำหรับผู้สังเกตการณ์อย่างผิวเผิน เรื่องนี้อาจดูเหมือนกับว่า พวกข้าหลวงที่ขึ้นสังกัดอยู่กับมะตะรัมมีความเป็นอิสระอยู่มากพอสมควร แต่เรื่องนี้ เป็นมายาภาพในหลาย ๆ แง่ เพราะบรรดาเมืองท่าริมชายฝั่งทะเล ไม่สามารถดำรงอยู่โดยแยกตัวออกไปต่างหากได้อย่างแท้จริงอีกต่อไปแล้ว พงศาวดารต่าง ๆ บันทึกอยู่เป็นประจำ ถึงลักษณาการที่บรรดาผู้สำเร็จราชการจากบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่นสุราบายาและจิเรบอน เข้ามาแสดงความสวามิภักดิ์ด้วยตนเอง ด้วยการ "มอบกายถวายชีวิต" แม้ว่าผู้สำเร็จราชการเหล่านั้นจะได้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ แต่พวกเขาก็ยังจำเป็นต้องรายงานเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกอย่างในเขตปกครองของตนแก่เจ้าอธิราชที่เป็นใหญ่เหนือตน และให้การยืนยันว่าจะปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์จากการสมรส ซึ่งมักช่วยบรรเทาความตึงเครียดระหว่างเจ้าอธิราชกับประเทศราชให้น้อยลง ก็ยิ่งหายไปมากขึ้นในชวา เนื่องจากพระประมุขของมะตะรัมทรงมีแนวโน้มที่จะเลือกชายาจากสตรีในราชสำนักของพระองค์เอง[43] สำหรับพวกเจ้าผู้ครองตามเมืองชายฝั่งทะเลแล้ว สภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตนกับมะตะรัม เป็นความอัปยศที่มีอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเมื่อกองกำลังที่เหนือกว่าของมะตะรัมเสื่อมถอยลงภายหลังจากสุลต่านอากุงสิ้นพระชนม์แล้ว พวกเขาก็มีแต่จะเต็มอกเต็มใจที่จะท้าทายศูนย์กลาง ซึ่งเท่ากับสร้างความจำเป็นให้ต้องมีการใช้กำลังกันต่อไปอีก การปลดเจ้าผู้ครองซึ่งทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการเพราะอาชญากรรมที่ได้ก่อขึ้นจริงหรือคิดขึ้นมาเอง กลายเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นค่อนข้างจะเป็นธรรมดาสามัญ และระหว่าง ค.ศ.1694 ถึง ค.ศ.1741 มีเจ้าผู้ครองแถบชายฝั่งทะเลอย่างน้อยห้าพระองค์ที่ต่อต้านประมุขของมะตะรัมถูกประหารชีวิต

---

[42] M. Ricklefs, ***Modern Javanese Historical Traditions***, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1978, 36-7.

[43] Luc W. Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1620-1742," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988, 93.

กษัตริยภาพกับการรวมศูนย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การสิ้นชีพของเจ้าผู้ครองดินแดนเหล่านี้ โดยถูกกษัตริย์ของตนเองสังหาร ชี้ถึงคำถามที่มีมาอย่างต่อเนื่องในแนวทางการบริหารบ้านเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—ว่ากษัตริย์ ควรให้ผู้อื่นเข้าร่วมใน การใช้พระราชอำนาจเพียงใด ในรัฐส่วนใหญ่ ทัศนคติที่ยอมรับกันในเรื่องกระบวนการตัดสินใจให้ค่านิยมอย่างสูงในเรื่องความเห็นชอบร่วมกันเสมอมา ขนบประเพณีในเรื่องเดียวกันนี้ เปิดทางให้บุคคลที่เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป มีส่วนสร้างเสริมคุณประโยชน์ด้วยการแสดงความคิดเห็นในระหว่างการพิจารณาปัญหาในหมู่บ้าน ขนบประเพณีนี้ยังคงได้รับการคงรักษาไว้ แม้ในขณะเมื่อโครงสร้างของรัฐ มีลักษณะประณีตซับซ้อนยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ในที่ประชุมขุนนางซึ่งปกครองรัฐต่าง ๆ ของมาเลย์ กฎสำหรับพฤติกรรมที่ถูกต้อง ค้ำประกันว่า ผู้พูดทุกคน จะได้รับการรับฟังอย่างยุติธรรม “เวลาที่คนขึ้นพูดในที่ประชุม...อย่าให้มีใครขัดการสนทนาระหว่างบุคคลสองคน” เพื่ออำนวยให้เกิดความเห็นพ้องร่วมกัน ข้อมูลทุกอย่างพึ่งควรถ่ายทอดให้ทราบร่วมกันทั้งหมดเป็นอย่างดี นั่นคือ “ราชาต้องกล่าวทุกสิ่ง ไม่ว่าดีหรือเลว แก่บรรดาขุนนาง ขุนนางก็ควรบอกแก่ราชาทุกอย่างเช่นกัน”[44] แม้ราชสำนักอย่างเช่นชวา ซึ่งชาวยุโรปมองเห็นว่ามีลักษณะเป็นอัตตาธิปไตย ก็ยังคงรักษาแนวความคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนความเห็นต่าง ๆ กันอย่างเสรีระหว่างกษัตริย์และบรรดาที่ปรึกษาของพระองค์ไว้

แม้ประชาชนทั่วไปจะมองเห็นว่า กษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ แต่เวลาที่กษัตริย์ประชุมกับเหล่าขุนนางนั้น ความสัมพันธ์ที่กล่าวกันจนเป็นพังเพย (หากจะใช้อุปมาอุปมัยตามสำนวนของมาเลย์) ควรจะเป็นเสมือนหนึ่งต้นไม้กับราก เหมือนไฟกับเชื้อเพลิง เหมือนกัปตันเรือกับลูกเรือ กระนั้น ตามความเป็นจริงแล้ว ประมุขมักขัดแย้งกับทั้งขุนนางและพระญาติพระวงศ์อยู่บ่อย ๆ และหากว่าบุคคลเหล่านี้ต่อต้านองค์ประมุข พระองค์ก็จะถูกรุมได้โดยง่าย ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีกรณีตัวอย่างครั้งแล้วครั้งเล่า ที่แสดงถึงการวางแผนการของบุคคลที่มีอิทธิพลเพื่อต่อต้านองค์ประมุข ตัวอย่างเช่น อยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในค.ศ. 1629 ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเป็นออกญา*กลาโหม* (เสนาบดีคนที่เป็นหลักสำคัญ) พระองค์และคณะผู้บริหารของพระองค์ เข้าควบคุมกองทัพและยึดอำนาจ คณะขุนนางได้ตัดสินให้ปลงพระชนม์กษัตริย์ที่ถูกยึดพระราชอำนาจ ด้วยการแนะนำของออกญา*กลาโหม* ในค.ศ. 1651 ที่ประชุมขุนนางของเปรัก ซึ่งนำโด*ยเบนดาฮารา* (อัครมหาเสนาบดี) ได้สังหารบรรดาตัวแทนของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์โดยพลการ ขณะที่พวกเขานำสาส์นมาส่งยังราชสำนัก โดยที่กษัตริย์ไม่ทรงรู้เห็นด้วย ใน ค.ศ.1655 เมื่อประมุขซึ่งยังทรงพระเยาว์ขึ้นครองราชบัลลังก์ *เบนดาฮารา* กับพรรคพวก

---

[44] อ้างใน B. Andaya, ***Perak, the Abode of Grace: A Study of an Eighteenth Century Malay State***, Kuala Lumpur, 1979, 29.

ได้เข้าควบคุมทุกอย่างอย่างเต็มที่ แม้ว่าดัตช์จะประท้วงไปยังอาเจะห์ มหาอำนาจที่ควบคุมเปรักอยู่ แต่ก็ไม่เคยมีการลงโทษตามกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ดุลแห่งอำนาจยังสามารถถ่วงไปในทางตรงข้ามกับองค์ประมุขได้ด้วย เนื่องจากพวกขุนนางต่างมีทรัพยากรของตนเองอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างเช่น คณะราชสภาอันประกอบด้วยสมาชิกยี่สิบคน หรือ *ฮลัตดอ (Hlutdaw)* แห่งอังวะ ประกอบด้วยเสนาบดีคนสำคัญและเลขาธิการ เลขาธิการพร้อมด้วยผู้ช่วยทำหน้าที่ควบคุมดูแลเศรษฐกิจของประเทศเกือบทุกด้าน ด้วยเหตุนี้การเมืองในราชสำนักจึงมีลักษณะเป็นการต่อสู้ของฝ่ายต่าง ๆ ขณะที่พระประมุขเอง ก็ทรงพยายามวางพระองค์ให้เข้าอยู่ในแนวเดียวกับขุนนางที่ทรงอิทธิพล เพื่อว่าจะได้ทรงยึดกุมราชบัลลังก์ไว้ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัยทั้งสำหรับพระองค์เองและทายาทของพระองค์ การต่อสู้เหล่านี้แหละคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการสืบราชสันตติวงศ์ และเป็นกรณีพิพาทซึ่งเกิดขึ้นในศูนย์กลางเกือบทุกแห่งอย่างสม่ำเสมอ จนแทบจะเป็นความซ้ำซากจำเจ ใน ค.ศ.1631 โอรสของประมุขวงศ์เหงียน แม้ว่าจะชนะการท้าทายอำนาจจากพระอนุชาที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชาวญี่ปุ่นจากไฟ-โฟ พระองค์ก็ยังทรงรู้สึกว่าจำเป็นที่จะต้องให้กักขังบรรดาพระอนุชาต่างพระมารดา ซึ่งเป็นโอรสของพระสนมอีกสี่พระองค์ไว้ ในอยุธยาสมัย ค.ศ.1656 มีกษัตริย์สามพระองค์ขึ้นครองราชย์ภายในชั่วระยะเวลาเพียงสองเดือนเศษ ก่อนที่สมเด็จพระนารายณ์จะทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในท้ายที่สุดในปีถัดมา

การดำเนินความเพียรพยายามเพื่อรักษาพระราชอำนาจไว้นั้น พระประมุขต่างทรงอุตสาหะพากเพียรเพื่อเพิ่มทรัพยากรของพระองค์เองอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อกันมิให้ผู้มีโอกาสอื่น ๆ กลายเป็นคู่แข่งได้ ด้วยเหตุนี้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดจึงได้ปรากฏว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในทางที่นำไปสู่การรวบการค้ามาไว้ในกำมือของพระประมุขและตัวแทนของพระองค์ การที่กษัตริย์ทรงเข้ามีส่วนร่วมในการค้า ไม่เพียงแต่จะกลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมดาสามัญเท่านั้น ในหลาย ๆ สถานที่ กิจกรรมการพาณิชย์ของพระประมุข มีอิทธิพลเหนือบรรดาพระญาติพระวงค์หรือขุนนางโดยสมบูรณ์ ในอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดร้อยละ 72 ของเรือทั้งหมด ที่เอ่ยถึงในแหล่งข้อมูลของดัตช์ (ไม่รวมเรือของต่างชาติ) ล้วนลงทะเบียนไว้ในพระนามของกษัตริย์ เมื่อเวลาผ่านไป พระประมุขหลายพระองค์ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากภาษีอากรที่พ่อค้ายุโรปเต็มใจจ่ายชำระ ได้ขยายขอบข่ายการผูกขาดของกษัตริย์ให้กว้างขวางออกไปอีก แต่ก่อน การผูกขาดเหล่านี้ ครอบคลุมเฉพาะสิ่งของที่หาได้ยากอย่างเช่นงาช้างและอัญมณี แต่มาตอนนี้ เข้าครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ในชีวิตประจำวันที่ให้ผลกำไรอย่างเช่นพริกไทย หวาย และหนังกวาง สินค้าที่ตั้งราคาไว้อย่างเอาเปรียบ ภาษีอากรและของขวัญที่เป็นพันธะหน้าที่ที่ต้องนำมาถวาย เพิ่มพูนท้องพระคลังของกษัตริย์ให้เปี่ยมล้นยิ่งขึ้นไปอีก อาทิเช่นเอกสารที่เขียนด้วยลายมือฉบับหนึ่งของบรูไนระบุว่า สุลต่านควรจ่ายเงินชำระค่าสินค้าใด ๆ ที่ทรงซื้อเพียงร้อยละ 80 ของราคาปกติ ในขณะเดียวกัน ก็ทรงได้รับค่าธรรมเนียมร้อยละ 10 จากการขายสินค้าทุกอย่างที่เมืองท่าของพระองค์ เอกสารฉบับเดียวกันนี้ยกตัวอย่างกรณีของกัปตันเรือชาวจีนที่ประสงค์จะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีเพิ่มเติมสำหรับเรือของตน การจะทำเช่นนี้ได้ เขาต้องมอบเงิน100 รีล

ให้แก่*สยาห์ บันดาร์* (หัวหน้าท่าเรือ) เป็นของขวัญ แต่องค์ประมุขนั้น ทรงได้รับมากเป็นเจ็ดเท่าของจำนวนดังกล่าว

ทรัพย์สมบัติของเหล่ากษัตริย์มิได้เพิ่มขึ้นโดยผ่านทางการค้าอย่างเดียวเท่านั้น เป็นเรื่องปกติธรรมดาในรัฐต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ทรัพย์สินของชาวต่างชาติหรือของปัจเจกบุคคล ที่ไม่ได้รับการคุ้มครองจากขุนนางคนใดคนหนึ่ง ต้องส่งกลับไปยังกษัตริย์ ชาวสเปนคนหนึ่งที่มาเยือนกัมพูชากล่าวว่า เมื่อเจ้าของบ้านหลังหนึ่งเกิดตายลง "ทุกอย่างที่อยู่ในบ้าน ถูกส่งกลับคืนไปให้แก่กษัตริย์ ฝ่ายภรรยาและลูก ๆ ต่างซุกซ่อนสิ่งต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ และเริ่มหาหนทางที่จะเริ่มต้นชีวิตใหม่"[45] ในอยุธยา กล่าวกันว่า ธรรมเนียมที่กำหนดให้ ทรัพย์สินครึ่งหนึ่งของบุคคล ต้องส่งมอบให้แก่กษัตริย์หลังจากที่เขาตายลง เพิ่งเริ่มนำมาใช้กันในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ ค.ศ.1605-1610) นับตั้งแต่ค.ศ. 1629 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง การบีบคั้นมีเพิ่มขึ้นต่อไปอีก กล่าวคือเมื่อมาถึงตอนนี้ "เวลาที่ขุนนางผู้หนึ่งตายลง ภรรยาและบุตรธิดาจะถูกนำตัวมาควบคุมไว้ในอารักขา" พระประมุของค์เดียวกันนี้ยังทรงพบหนทางอื่น ๆ ในการเพิ่มรายรับส่วนพระมหากษัตริย์อีก เพราะพระองค์ยังทรง "บัญชาให้ดินแดนและเมืองทั้งหลายที่อยู่ภายใต้บังคับของราชอาณาจักรสยาม ทำบัญชีทาสของตน...พระองค์โปรดให้นับจำนวนไม้ผลทุกหนทุกแห่งในราชอาณาจักรของพระองค์ และกำหนดภาษีกับไม้ผลแต่ละต้น"[46] แนวโน้มที่จะเพิ่มการเก็บภาษีจากศูนย์กลางนี้ ดูจะมีแพร่หลายทั่วไป ใน ค.ศ.1663 พระประมุขของบันเตน ซึ่งขยายอำนาจควบคุมแผ่ออกเข้าไปถึงภูมิภาคลัมปุง ทางตอนใต้ของสุมาตรา กำหนดให้ราษฎรทั้งหมดของพระองค์ปลูกพริกไทยห้าร้อยต้น และส่งผลผลิตที่ได้มายังบันเตน

ทรัพย์สมบัติที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ของเหล่ากษัตริย์ยังช่วยทำให้พระองค์ทรงห่างไกลไปจากคนธรรมดาสามัญด้วยเช่นกัน ในกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก "ใครก็ตาม ไม่ว่าจะต่ำต้อยสักเพียงไรก็อาจพูดกับกษัตริย์ได้" และตามเรื่องราวที่เล่ากันต่อ ๆ มาแต่ครั้งโบราณก็ระบุว่า ฮัง ตัวห์ วีรบุรุษของเมละกา ตะลึงงันเมื่อมาถึงตุรกีแล้วพบว่า พระประมุขจะไม่เสด็จมาต้อนรับ เพราะ "ในรัฐมาเลย์นั้นเป็นธรรมเนียมเสมอมาที่กษัตริย์จะเสด็จออกรับทูต" [47] ขณะที่ความโอ่อ่าขององค์ประมุขเพิ่มมากขึ้น ราษฎรก็เข้าถึงพระองค์ยากยิ่งขึ้นเป็นลำดับด้วย แนวโน้มนี้ มีชัดเจนเป็นพิเศษในส่วนแผ่นดินใหญ่ ราชโองการของไทยในค.ศ. 1740 กล่าวย้ำถึงสถานภาพของกษัตริย์ว่า "สูงที่สุดในแผ่นดิน เนื่องจากทรงเหมือนกับเทพ" เช่นเดียวกับประมุขของเวียดนามและอังวะ ซึ่งแทบจะไม่เคยปรากฏพระองค์ให้

---

[45] Chandler, ***A History of Cambodia***, 82.

[46] Jeremias Van Vliet, ***The Short History of the Kings of Siam***, trans. Leonard Y. Andaya, ed. D.K. Wyatt, Bangkok: Siam Society, 1975, 88, 96.

[47] Chandler, ***A History of Cambodia, 81***; Kassim Ahmad, ed., ***Hikayat Hang Tuah***, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1971, 468.

เห็นในที่สาธารณะ ส่วนกษัตริย์ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะนั้น แม้อาจไม่เคยวางพระองค์ในสถานะเดียวกับกษัตริย์ของแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ในสมัยเดียวกัน แต่การรักษาลำดับชั้นในราชสำนักก็ยังมีอยู่อย่างเคร่งครัดอยู่ และพระประมุข ก็กระตือรือร้นที่จะฉวยสิ่งของแปลกใหม่ที่การค้านำมาให้ เพื่อที่จะได้เสริมสถานภาพของพระองค์ให้เทียบเคียงได้กับกษัตริย์พระองค์อื่น ๆ เมื่อมาถึงตอนนี้ กษัตริย์ทั้งหลายทรงสวมฉลองพระเนตร เสวยขนมปังดัตช์ ดื่มไวน์สเปน ทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าปักของญี่ปุ่น และอาจถึงขั้นกระทำเช่นเดียวกับประมุขของบันเตนคือให้นักทรัมเปต ชาวโปรตุเกสมาสร้างความบันเทิง กษัตริย์เหล่านี้ คงไม่รู้สึกประหลาดพระทัยแต่อย่างใด เมื่อทรงทราบความจริงในข้อที่ว่า สมเด็จพระนารายณ์ กษัตริย์แห่งอยุธยา ทรงมีหัวหน้าพ่อครัวเป็นชาวอินเดียและทรงสวมฉลองพระองค์ของเปอร์เซีย เพราะนี่จะมีความหมายว่า พระองค์ทรงรับเอา “ธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมาะสมมาใช้ รวมทั้งเสวยอาหารและเครื่องดื่มอย่างดีเลิศและทรงสวมฉลองพระองค์ที่เหมาะควรกับประมุขผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพ”[48]

ความเพียรพยามที่จะให้คนมองว่ากษัตริย์ทรงเป็น “พระประมุขผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพ” จึงมีการให้ความเอาใจใส่อย่างมากแก่พิธีการเข้าเฝ้า อาทิเช่นในมะตะรัม เหล่าเจ้าผู้ครองที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลทั้งหมด ต้องไปแสดงตัวที่ราชสำนักในวาระต่าง ๆ ที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะ อาทิเช่น *คาเรเบคมูลัด* หรือการฉลองวันประสูติของพระศาสดา และหากว่าไม่มา จะถูกถือว่าเป็นการแสดงการกระด้างกระเดื่อง ในวาระดังกล่าวนี้ มีการแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนถึงความมั่งคั่งของกษัตริย์ สถานะอันสูงส่งของพระองค์และพระบรมเดชานุภาพที่สูงส่งเหนือกว่าผู้อื่นใดในหมู่พระญาติพระวงค์และชนชั้นสูงของพระองค์ การแสดงความยิ่งใหญ่ตามพิธีการเหล่านี้ จะมีการสงวนสถานที่พิเศษไว้สำหรับเป็นที่แสดงบรรณาการ ซึ่งจะมีการระบุจำนวนและมูลค่าบอกไว้ตามประเพณี และบางครั้งมีการกำหนด สิ่งที่ต้องนำมาถวายไว้อย่างละเอียดด้วย ดังจะเห็นได้จากเอกสารฉบับหนึ่งจากบรูไน ซึ่งแจกแจงถึงผลิตผลและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งบรรดาหัวหน้าในท้องถิ่นต่าง ๆ ควรนำมาถวาย ได้แก่ สาคูจากมูกาห์ ข้าวเปลือกจากเซบุยอ ฝ้ายจากบาตังเลปาร์ และทองคำจากเมลานอ ในพม่ามีการบันทึกลงบัญชีอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรถึงจำนวนเงินที่เจ้าประเทศราชต่าง ๆ จ่ายให้เป็นบรรณาการ สันนิษฐานว่าเพื่อจะได้ทราบตัวผู้ที่ไม่จ่ายชำระตามสัญญา ในเวียดนาม ของถวายจากกัมพูชาและรัฐต่าง ๆ ของลาว อยู่ในรูปของสินค้า “ไร้อารยธรรม” อย่างเช่นผลิตผลจากป่า ขณะที่ของขวัญตอบแทนจากพระจักรพรรดิ จะได้แก่กระดาษ เครื่องกระเบื้องลายครามและผ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพที่สูงกว่าของพระองค์ อาจเป็นได้ว่า บรรณาการที่ประณีตที่สุดคือสิ่งที่เจ้าประเทศราชนำไปถวายให้แก่อยุธยาพร้อมของขวัญอื่น ๆ คือต้นไม้ทองคำและดอกไม้เงินที่ประดิษฐ์ประดอยอย่างสวยงาม การต้องนำต้นไม้ทองดอกไม้เงินดังกล่าวมาถวายพร้อมกับของขวัญนี้มีมาตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ต้นไม้ทองดอกไม้เงินนี้ เป็นไปได้ว่าได้มาจากตำนานของฮินดู-พุทธเกี่ยวกับต้นไม้วิเศษที่จะปรากฏ

---

[48] O'Kane, ***Ship of Sulaiman***, 156.

เมื่อกาลเวลาเวียนเข้าสู่ยุคทองของวัฏจักร และต้นไม้วิเศษนี้จะให้พรใด ๆ ตามที่ผู้ขอปรารถนา มูลค่าของของขวัญดังกล่าว มีสูงมาก ข้อความจาก*เซซาราห์ เมลายู*ระบุว่า ต้นไม้ทองดอกไม้เงินที่ส่งจากปาซายไปยังอยุธยา มีมูลค่าเท่ากับทองคำหนึ่งบาฮารา (ประมาณ 170 กิโลกรัม)

ที่มีความสำคัญมากเท่า ๆ กับมูลค่าและคุณลักษณะของของขวัญ คือวิธีการที่นำมามอบให้ เนื่องจากวัตถุประสงค์ของวาระดังกล่าว มิใช่เพียงเพื่อยืนยันถึงตำแหน่งฐานะที่สูงส่งกว่าขององค์ประมุขเท่านั้น หากยังเป็นการเสริมสร้างความความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราชให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้นด้วย พิธีการที่เจ้าประเทศราชยืนยันถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีของตน สามารถมีได้หลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น ในบูคิสและรัฐต่าง ๆ ในมากาสซาร์ เจ้าประเทศราชแต่ละพระองค์จากรัฐเหล่านี้ ผลัดกันชักกริชออกมาแสดงระบำอย่างดุเดือด พร้อมกับกล่าวปฏิญาณถึงความจงรักภักดีด้วยเสียงอันดัง พิธีนี้รู้จักกันในนาม*กันชาร์* ในเวียดนาม อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์บันทึกไว้ว่า ขณะที่ให้สัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดีนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีจะถูกจัดประเภทในเรื่องความชัดเจนของน้ำเสียง ซึ่งสิ่งนี้ จะนำมาใช้กำหนดความยาวและคุณภาพของเสื้อคลุมที่พวกเขาจะได้รับด้วย ในที่อื่น ๆ วิถีปฏิบัติที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คือกำหนดให้ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา น้ำนี้ผ่านการทำให้มีอิทธิฤทธิ์ขึ้น ด้วยการสวดคาถาพิเศษหรือด้วยการจุ่มอาวุธต่าง ๆ ลงในภาชนะที่บรรจุน้ำ หากมีการละเมิดคำสัตย์สาบานที่ให้ไว้ภายใต้พิธีกรรมดังกล่าว คำสาปแช่งที่ร้ายแรงจะตกอยู่แก่ฝ่ายผู้ผิดคำสัตย์นั้น ความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของคำสัตย์สาบานในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดรุนแรงมาก จนอยุธยาบีบให้ประมุขผู้ปกครองประเทศราชที่มีเอกราชทุกพระองค์ ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้ว ประมุขของรัฐเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องกระทำเช่นนี้เลยก็ตาม

ไม่น่าประหลาดใจที่การยืนกรานให้แสดงความอ่อนน้อมต่อหน้าสาธารณชนซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของรัฐแนวหน้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก่อให้เกิดความตึงเครียดขึ้น เมื่อเจ้านายและเสนาบดีที่ทรงพระปรีชาสามารถและมีความสามารถถูกบังคับให้จำต้องลดองค์หรือลดตนลงมาแสดงความนอบน้อมต่อกษัตริย์ ที่โง่เขลาหรือไม่น่าประทับใจ มีหลายกรณีทีเดียว ที่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าระหว่างกษัตริย์กับขุนนางชั้นสูง ได้รับการเติมเชื้อด้วยการดำเนินมาตรการบางอย่างโดยจุดมุ่งหมายที่มิใช่เพื่อรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของกษัตริย์มากขึ้น แต่เพื่อสร้างความแน่นอนว่า อำนาจนี้ จะได้รับการส่งทอดต่อไปยังผู้สืบราชสมบัติตามที่กษัตริย์พระองค์นั้นทรงเลือกสรร

การปฏิรูปการบริหารและการควบคุมกำลังคน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

ในอยุธยา กระบวนการปฏิรูปได้เริ่มขึ้นมาตั้งแต่เนิ่นใน ค.ศ. 1569 เป็นการปฏิรูปที่กระทำติดตามมาหลังความเจ็บปวดที่เกิดจากความพ่ายแพ้แก่พม่า สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ราชธานี โดยการทำให้หัวเมืองต่าง ๆ อ่อนแอลงและแนวโน้มนี้ ก็มีสืบเนื่องต่อมา ตระกูลที่ปกครองหัวเมืองบางตระกูล ถูกกำจัดจนแทบจะหมดสิ้น และกำลังคนในหัวเมืองต่าง ๆ มากมาย ถูกดึงมาอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ ทุก ๆ เมือง มีการแต่งตั้ง*ยกกระบัตร* (ผู้สอดแนม) ขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลาง เพื่อยื่นรายงานเกี่ยวกับความประพฤติของข้าหลวงประจำหัวเมืองต่าง ๆ ความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของพระญาติของกษัตริย์ สมัยนี้ไม่มีการแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ไปปกครองหัวเมืองต่าง ๆ เหมือนเช่นแต่ก่อน แต่กลับกำหนดให้บรรดาเจ้านายเหล่านี้ ประทับอยู่ภายในราชธานีเพื่อให้สามารถควบคุมได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น

เมื่อพิจารณาความเกี่ยวพันที่มีอยู่อย่างใกล้ชิดระหว่างอยุธยากับพม่า ย่อมไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่จะสังเกตเห็นว่า อังวะ ก็ได้ดำเนินการปฏิรูปที่ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าสะลุน (ครองราชย์ ค.ศ.1629-1648) กษัตริย์พม่าทรงรวบเอาที่ดินของเหล่าเจ้านายที่อยู่รายรอบราชธานี เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นมาก เจ้านายที่มีพระยศสูง ๆ ไม่สามารถปกครองสถานที่อย่างเช่นแปรหรือพะโคได้อย่างอิสระเสรีอีกต่อไป มาตอนนี้ ผู้ทำหน้าที่บริหารบริเวณที่อยู่ห่างไกล คือขุนนางซึ่งเห็นได้ชัดว่า ได้รับการแต่งตั้งจากศูนย์กลางและขึ้นตรงต่อศูนย์กลาง กษัตริย์ยังคงรับรู้ถึงพันธะหน้าที่ในความเป็นญาติของพระองค์ พระองค์ยังคงมีความเกี่ยวดองกับขุนนางคนสำคัญ และผู้นำของดินแดนต่าง ๆ ด้วยการอภิเษกสมรสและการให้การอุปถัมภ์ยังคงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบริหารบ้านเมือง ถึงกระนั้นก็ดี ผลกระทบที่สั่งสมกันขึ้นมาจากการปฏิรูปของพระเจ้าสะลุน คือการลดโอกาสที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นสูงจะใช้อำนาจอย่างเป็นอิสระ

ในเวียดนามแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเล ธันห์ ตน ทรงริเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เพื่อเพิ่มอำนาจการปกครองของกษัตริย์ แต่การที่เหล่าขุนนางที่เข้มแข็งของเวียดนามจะสามารถสำแดงพลังอำนาจของตน ก็เริ่มปรากฏชัดเจนจนเกินพอเช่นเดียวกัน การต่อสู้เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างตระกูลเหงียนและตระกูลตรินห์ยังคงคาราคาซังอยู่ แม้ว่าทั้งสองฝ่ายต่างขอความช่วยเหลือจากชาวยุโรปมาได้ ฝ่ายตรินห์เริ่มการรบครั้งใหญ่กับทางใต้ใน ค.ศ.1643 ค.ศ.1648 ค.ศ.1661 และค.ศ.1672 ทว่าแม้ว่าจะมีกำลังเหนือว่า แต่พวกตรินห์ก็ไม่อาจมีชัยชนะได้สักที การแบ่งแยกเวียดนาม มีสัญลักษณ์ออกมาให้เห็นด้วยการสร้างกำแพงใหญ่สองกำแพงขึ้นทางเหนือของเมืองเว้ในค.ศ. 1631 และเมื่อถึง

ปลายทศวรรษ 1670 การสงบศึกอย่างลำบากยากเย็น ก็นำมาซึ่งการสถาปนาฝ่ายบริหารสองฝ่ายที่แยกต่างหากจากกัน

ภายในสองเขตอิทธิพลนี้ การแผ่อำนาจการควบควบคุมจากศูนย์กลาง ยังคงเป็นเรื่องที่มุ่งเอาใจใส่กันเป็นสำคัญ มีการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อพยายามป้องกันมิให้มีผู้ใดสร้างอำนาจที่ตกผลึกอยู่อย่างมั่นคงในท้องถิ่น ดังที่อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ พระญาติของกษัตริย์ จะไม่ได้รับอนุญาตให้ครองตำแหน่งบริหาร และพวกขุนนาง ก็ไม่สามารถปกครองจังหวัดที่เป็นบ้านเกิดของตนได้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ดูเหมือนว่า การท้าทายอำนาจการปกครองที่สำคัญของฝ่ายตรินห์และเหงียน มิได้มาจากพวกชนชั้นสูงมากเท่ากับมาจากผู้นำหมู่บ้าน สงครามกลางเมืองเป็นเวลานานปีช่วยหนุนนำให้เหล่าผู้นำหมู่บ้านมีความเป็นอิสระมากขึ้น ราชโองการต่าง ๆ ที่ผ่านออกมาเป็นลำดับในช่วงสมัยนี้ พยายามที่จะจำกัดกิจกรรมของบรรดาหัวหน้าหมู่บ้านเหล่านี้ และดึงให้พวกเขาเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐอย่างมั่นคงแน่นหนายิ่งขึ้น อาทิเช่น เจ้าหน้าที่ของท้องถิ่น ไม่ได้รับอนุญาตให้กระทำการในฐานะผู้พิพากษาโดยเอกเทศอีกต่อไป และเฉพาะหัวหน้าหมู่บ้านเท่านั้น ที่มีอำนาจตัดสินคดีความตามข้อกฎหมายได้ นับจากค.ศ. 1660 มา มีการกำหนดโควต้าภาษีและกำลังคนสำหรับแต่ละหมู่บ้าน โดยผู้เป็นหัวหน้าและผู้อาวุโส จะต้องดูแลให้การจัดส่งทันตามที่กำหนด ในบริเวณที่อยู่ในความควบคุมของตระกูลเหงียน ก็ดำเนินตามนโยบายทำนองเดียวกันนี้เช่นกัน แม้ว่าในพื้นที่ที่ประชากรประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ปะปนกัน จะเป็นการยากกว่า ที่จะขัดขวางคนเวียดนาม มิให้รับธรรมเนียม “ที่ไม่พึงปรารถนา” ของชาวเขมรมาปฏิบัติ การสอบเข้าเป็นขุนนางที่ตระกูลเหงียนจัดขึ้นสะท้อนให้เห็นสภาพแวดล้อมที่ยึดขนบประเพณีน้อยลง ผู้สมัครสอบยังจำเป็นต้องมีความรู้ด้านงานคลาสสิคของขงจื๊อ แต่ผู้สมัครสอบเหล่านี้ยังก็ต้องผ่านการสอบปากเปล่า และถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวในเชิงปฏิบัติด้วย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวกับการทหาร

ในการแสวงหาหนทางเพื่อยืนยันอิทธิพลที่เหนือกว่าของศูนย์กลาง ทั้งตระกูลตรินห์และเหงียนต่างได้พบเครื่องมือสำเร็จรูปภายในลัทธิขงจื๊อ การสนับสนุนซึ่งศาสนาสามารถมีให้แก่ประมุขของราชอาณาจักรนั้น ในเวียดนามก็เห็นได้ชัดเท่า ๆ กับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่จริยธรรมแนวขงจื๊อได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างหนักในช่วงเวลานานปีที่เกิดสงครามกลางเมือง เพราะในช่วงสงคราม ทักษะทางทหารได้รับการยกย่องสูงกว่าเรื่องอื่น ๆ มาก อย่างไรก็ดี ในภาวะอย่างใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรดาผู้นำในท้องถิ่นทางเหนือ จำต้องเป็นปราชญ์ผู้รู้หลักขงจื๊อที่ประสบความสำเร็จด้วย กล่าวคือสามารถประพฤติปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่เหมาะสมและให้คำสั่งสอนตามบทบัญญัติของลัทธิขงจื๊อได้ ใน ค.ศ.1669 พวกตรินห์ประกาศว่า นับตั้งแต่นี้ไป ตำแหน่งใหม่ของผู้นำหมู่บ้าน จะเป็น *ซา กว่าน* (ขุนนางประจำหมู่บ้าน) แทนที่จะเป็น *ซา เตรือง* (หัวหน้าหมู่บ้าน) หลักศีลธรรมอย่างใหม่สำหรับชีวิตในหมู่บ้าน ประกาศออกมาใน ค.ศ.1663 โดยมีชื่อว่า “หนทางเพื่อการปรับปรุงศาสนา” คำประกาศนี้เน้นความซื่อสัตย์ทางการเมืองและคุณสมบัติของราษฎรที่ดี

สิ่งที่อยู่เบื้องใต้การบีบบังคับของพวกเหงียนและตรินห์ คือความปรารถนาพื้นฐานของรัฐบาลเวียดนามทุกรัฐบาล ที่จะเสริมสร้างการยึดกุมกำลังคนให้อยู่ภายใต้ศูนย์กลางอย่างมั่นคงแน่นหนายิ่งขึ้น เคยมีผู้กล่าวกันถึงขั้นว่า หลักกฎหมายของราชวงศ์เล แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลของเวียดนามให้ความสนใจงานด้านนี้มากยิ่งกว่ารัฐบาลจีนมาก การปฏิรูปในอยุธยาและในอังวะ ก็สะท้อนเป้าหมายอย่างเดียวกัน ข้อมูลในพงศาวดารตามที่เจ้าหน้าที่ของวีโอซี คือฟานฟลีต (วันวลิต) ได้รับนั้น ระบุว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กษัตริย์อยุธยาทรงประกาศกฎหมายที่กำหนดให้สามัญชนทุกคน *(ไพร่สม)* ไปขึ้นทะเบียนอยู่ใต้สังกัดของผู้นำคนหนึ่ง *(นาย)* นายผู้นี้อาจเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์หรือเป็นเชื้อพระวงศ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง การสักบนข้อมือ คือเครื่องหมายประจำตัวของ*ไพร่สม*ในสังกัดของ*นาย*คนใดคนหนึ่ง – ผู้ซึ่งเขามีพันธะที่จะต้องทำงานให้เป็นระยะเวลาหกเดือน ในทางกลับกัน *นาย* ต้องรับผิดชอบดูแลความเป็นอยู่โดยทั่ว ๆ ไปของไพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไถ่หนี้ กษัตริย์ก็ทรงมีคนทำงานรับใช้เป็นการเฉพาะด้วย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม*ไพร่หลวง* ไพร่หลวงพวกนี้ ต้องทำงานรับใช้แก่พระองค์เป็นเวลาหกเดือนในแต่ละปีเช่นเดียวกัน หากมิใช่ในกองทัพ ก็ในด้านอื่น ส่วนสตรีและพระภิกษุสงฆ์นั้น แม้ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงาน แต่ก็ต้องถูกขึ้นทะเบียนไว้ เพื่อว่าเมื่อพระภิกษุสึกออกมา ก็ต้องกลับไปทำงานให้*นาย*ของตน การขึ้นทะเบียนสตรี ช่วยกำหนดว่า ลูกที่เกิดมา ต้องไปทำงานกับ*นาย*คนไหน ปัญหาที่กษัตริย์อยุธยาเผชิญคือการทำงานให้กษัตริย์นั้น ถือกันว่าหนักกว่าทำงานรับใช้*นาย* ดังนั้น จึงมี*ไพร่หลวง* ค่อย ๆ ทะยอยกันออกไปเข้าวัดกันอยู่ตลอดเวลา หรือไม่ก็ไปขอความคุ้มครองจากขุนนางและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ปัญหาที่มีอยู่ตลอดเวลา--คือปัญหาที่เกรงกันว่า ดุลระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง จะเสียไป จึงมีการดำเนินความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันมิให้กำลังพลของกษัตริย์ร่อยหรอลงไป วิธีการหนึ่งที่กระทำได้แก่ การแยก*ไพร่*ออกจาก*นาย* ด้วยการนำตัว*นาย*เข้ามาอยู่เสียในเมืองหลวง และกันพวก*ไพร่*ของนายเหล่านั้น ให้ยังคงอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ

ความห่วงใยเรื่องการควบคุมกำลังคนทำนองเดียวกันนี้ ยังสามารถเห็นได้ในพม่า ในพม่าประชากรที่มิใช่ทาส แบ่งออกเป็นสองพวกคือพวกไม่มีพันธะที่ต้องทำงานให้แก่กษัตริย์เป็นประจำ *(อาธิ)* กับพวก *อาหมุ-ดาน* ซึ่งต้องจัดหากำลังคนเข้าไปเป็นทหารให้กับกองทัพ รวมทั้งให้บริการต่าง ๆ มากมายแก่กษัตริย์ ไม่ว่าในฐานะทหาร คนรับใช้ประจำวัง หรือกรรมกรที่ทำงานอยู่กับคลองชลประทาน ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จำนวน*อาหมุ-ดาน*ในพม่าตอนบน เพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากประชากรของพะโค ถูกกวาดต้อนขึ้นไปทางเหนือคราวละมาก ๆ โดยมาชุมนุมกันหนาแน่นเป็นพิเศษบริเวณรอบ ๆ เมืองหลวง มีผู้ประเมินว่าเป็นไปได้ที่ ในช่วงระยะเวลานี้ มีผู้ที่เป็นหนี้แรงงานต่อกษัตริย์อยู่ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดภายในรัศมี 200 กิโลเมตรรอบอังวะ ราชโองการของกษัตริย์ที่มีออกมาเป็นลำดับ ดูจะหมกมุ่นอยู่แต่กับเรื่องการรวบรวมบัญชีรายชื่อคนเป็นหนี้งาน ประกอบกับการมีมาตรการใหม่ ๆ เพื่อค้ำประกันว่า คนเหล่านี้มิได้เปลี่ยนอาชีพ

หรือหลีกเลี่ยงหน้าที่ “เนื่องจากเป็นการง่ายมากที่ไพร่พลพม่าจะสูญหายไปในชุมชนชาวพม่า ในอาณาบริเวณที่กว้างขวางที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า”[49]

ระดับการปฏิรูปการบริหารในรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ได้สืบสาวกันมา ปรากฏให้เห็นชัดเจนน้อยกว่าการปฏิรูปในบริเวณส่วนที่เป็นเกาะเป็นอันมาก อาเจะห์ภายใต้การปกครองของเจ้าอิสกานดาร์ มุดา และราชบุตรเขยของพระองค์ คือซึ่งอิสกานดาร์ ธานี (ค.ศ.1636-1641) อภิสิทธิ์ของพระญาติพระวงศ์ของกษัตริย์และชนชั้นสูงของอาเจะห์ ถูกตัดทอนลงอย่างมาก เจ้านายทั้งหลายซึ่งแต่ก่อนเป็นเจ้าเมืองประจำอยู่ตามบริเวณที่อยู่รอบนอก ถูกแทนที่ด้วยเจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานขึ้นตรงต่อองค์ประมุข เจ้าหน้าที่ซึ่งมีชื่อตำแหน่งว่า*ปังลิมา*เหล่านี้ ได้รับการแต่งตั้งทุก ๆ สามปี *ปังลิมา*มีหน้าที่ต้องรายงานผลการทำงานเป็นประจำทุกปี โดยมีผู้แทนพระองค์ของพระประมุขมาคอยตรวจตราอยู่เป็นระยะ ๆ การละทิ้งหน้าที่ มีบทลงโทษอย่างรุนแรง อาทิเช่น*ปังลิมา*แห่งติกูถูกตัดมือและเท้า เมื่อได้พบว่ามีความผิดตามข้อกล่าวหา ภายในอาเจะห์เอง เจ้าอิสกานดาร์ มุดา ทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานการแบ่งอาณาจักรออกเป็น*มุกิม* หรือเขตทางศาสนา ซึ่งต่อมาภายหลัง มีการนำ*มุกิม*มาจัดรวมเข้าเป็นกลุ่ม ๆ ให้เป็นหน่วยบริหารที่ใหญ่ขึ้น ทว่าสิ่งที่เจ้าอิสกานดาร์ มุดาทรงห่วงใยเป็นสำคัญ คือโอกาสที่ขุนนางชั้นสูงของพระองค์เอง คือ *โอรัง กายา* จะท้าทายอำนาจของพระองค์ ดังนั้น พระองค์จึงวางมาตรการไว้ป้องปรามคนเหล่านี้อย่างรุนแรง *โอรัง กายา*ไม่ได้รับอนุญาตให้สร้างบ้านในลักษณะที่สามารถนำมาใช้เป็นปราการทางทหารได้ ทั้งไม่สามารถมีปืนใหญ่ไว้เป็นของตนเองได้ มีการขึ้นทะเบียนอาวุธปืน ซึ่งต้องส่งคืนให้แก่พระองค์ และใครก็ตามที่บังอาจคัดค้านพระองค์ ต้องถูกประหารชีวิตในทันที

ผลกระทบจากการปฏิรูปของเจ้าอิสกานดาร์ มุดา ดำรงอยู่ได้ไม่นาน การสิ้นพระชนม์ของเจ้าอิสกานดาร์ ธานี ทำให้เกิดการฟื้นฟูอิทธิพลของ*โอรัง กายา*ขึ้นมาใหม่ *โอรัง กายา*เหล่านี้ เป็นเครื่องมือในการสถาปนาราชินีขึ้นมาปกครองอาเจะห์จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมื่อถึงทศวรรษ 1680 ผู้มาเยือนชาวเปอร์เชียคนหนึ่ง บรรยายถึงอาเจะห์ว่าเป็นแหล่งรวมมลฑลต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันโดย “ทุก ๆ ซอกมุม มีที่พำนักของกษัตริย์พระองค์หนึ่งหรือเจ้าเมืองคนหนึ่ง และประมุขแต่ละคนในแต่ละท้องถิ่น ต่างเลี้ยงตัวเองอย่างเป็นอิสระ โดยมิได้จ่ายภาษีให้แก่ผู้มีอำนาจปกครองในระดับที่สูงกว่าแต่อย่างใดเลย” ส่วนที่เหลือของโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ จะหาตัวอย่างอื่น ๆ ที่แสดงถึงการปฏิรูปการบริหารที่สำคัญก็ทั้งยาก สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 ของชวา (ครองราชย์ ค.ศ.1646-1677) ทรงเพียรพยายามที่จะรวมศูนย์การปกครองภายใต้อิทธิพลของกษัตริย์อยู่บ้าง ด้วยการกระชับการควบคุมการบริหารส่วนภูมิภาคให้เข้มงวดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองท่าริมชายฝั่งทะเลตอนเหนือ เมืองที่สำคัญที่สุดถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การควบคุมของ*สยาห์บันดาร์*หนึ่งคนหรือมากกว่านั้น โดยมีเจ้าหน้าที่ ที่เรียกว่า *อุมบัล* หลายคนได้รับมอบหมายให้ควบคุมกิจการภายใน อาทิ

---

[49] Than Tun, *Royal Orders*, 69; Lieberman, ***Burmese Administrative*** *Cycles*, 96-105.

เช่น ชาปารา มี*สยาห์บันดาห์*สี่คน กับ*อุมบัล*สี่คนที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลบริเวณที่อยู่เบื้องหลังชายฝั่งลึกเข้าไปในแผ่นดิน การแต่งตั้งตำแหน่งใหม่พวกนี้ ลดทอนอำนาจของบรรดาเจ้าผู้ครองที่อยู่ตามบริเวณชายฝั่งทะเลลงอย่างมาก และทำให้มีโอกาสเป็นไปได้น้อยลง ที่เจ้าผู้ครองเหล่านี้จะต่อต้านกษัตริย์ แต่สุลต่านอมังกุรัตก็ทรงหันมาใช้วิธีการลอบสังหารปรปักษ์จำนวนมาก เพื่อเสริมสร้างฐานะของพระองค์ให้เข้มแข็งขึ้น ปรปักษ์เหล่านี้ รวมถึงเหล่าขุนนางชั้นสูง เชื้อพระองค์และครูสอนศาสนา การลอบสังหารนี้ยิ่งชักนำให้เกิดความมุ่งร้ายต่อกันและเป็นการซ้ำเติมแนวโน้มที่ส่วนภูมิภาคจะขัดขืนการแทรกแซงอย่างไม่บังควรของฝ่ายปกครองจากส่วนกลางให้รุนแรงหนักขึ้น

เราสามารถนำเสนอเหตุผลได้นานาประการ ที่ทำให้อัตราการรวมศูนย์ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ดำเนินไปในอัตราที่เชื่องช้ากว่าโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่รวม ทั้งความยากลำบาก ในการควบคุมประชากรก็มีมากกว่า ความแตกต่างทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้เกิดข้อแตกต่างที่มองเห็นได้ชัดเจนประการหนึ่ง สิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะของส่วนที่เป็นเกาะมากกว่าจะเป็นของส่วนแผ่นดินใหญ่ ได้แก่ แคว้นในลักษณะที่เรียกกันว่า “ประเภทสุมาตรา” แคว้นประเภทนี้มีลักษณะแบบฉบับอันประกอบด้วยศูนย์กลางแห่งหนึ่งในบริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วยบริเวณการผลิตหลายบริเวณ กับบริเวณหมู่บ้านซึ่งมักตั้งอยู่เหนือแม่น้ำขึ้นไปเป็นระยะทางไกลมาก นอกจากนี้ ราชอาณาจักรที่ประกอบด้วยเกาะที่อยู่กระจัดกระจายกัน จะโอนอ่อนให้กับการควบคุมของศูนย์กลางน้อยยิ่งกว่าบริเวณที่ราบที่มีน้ำท่วมขังตามลุ่มแม่น้ำใหญ่ ๆ เช่น แม่น้ำอิระวดีหรือแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นอันมาก

ปัญหาประการที่สอง สังคมมากมายหลายแห่งมีลักษณะกึ่งเร่ร่อน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นเป็นพิเศษของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล ชาวชวาที่อาศัยอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ที่ผลิตข้าวนาดำ โดยเปรียบเทียบแล้ว อาจมีรกรากอยู่กับที่มากกว่าชนที่อยู่ในบริเวณอื่น ๆ แต่การโยกย้ายถิ่นทั้งภายในเกาะและย้ายไปยังเกาะอื่น ๆ ก็ยังคงมีอยู่อย่างดกดื่น แน่นอนว่าพวกเจ้าผู้ครองในชวาย่อมพอจะทราบเป็นเค้ากว้าง ๆ ถึงจำนวนคนที่ตนอ้างสิทธิความเป็นเจ้าปกครองอยู่ แต่คำว่า *จาจะห์* ซึ่งมักแปลกันว่า “ครัวเรือน” นั้น ไม่ควรมองว่าเป็นตัวเลขประชากรที่แน่นอน หากแต่เป็นแค่ดัชนีที่ระบุด้วยความหวัง ถึงจำนวนครอบครัว ซึ่งตนอาจเรียกเก็บภาษีมาได้ การอ้างตัวเลข*จาจะห์* ยังคงทำกันเป็นจารีตสืบต่อมา ทว่าตัวเลขพวกนี้ ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะชาวบ้านย้ายออกไปเพื่อหลีกเลี่ยงข้อเรียกร้องที่เป็นภาระให้ต้องเสียภาษีและไปทำงานให้ ในชวาก็เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ประมุขส่วนใหญ่ทรงเสนอรางวัลให้แก่กลุ่มที่อยู่ลึกเข้าไปข้างใน ที่จับตัวราษฎรหรือทาสที่หลบหนีไป ทว่าในปาเล็มบัง ชนชาวปาเซมาห์ มีสถานภาพพิเศษเป็น*ซินทัง* อันมีนัยบ่งบอกถึงความเป็นอิสระปลอดพ้นจากภาษีและการเกณฑ์แรงงาน เป็นสถานะที่ให้เพื่อเป็นการตอบแทนการกระทำหน้าที่เป็นผู้รักษาความปลอดภัยบริเวณพรมแดน และจับตัวผู้รับใช้ของกษัตริย์ *(กาปุงคุต)* ที่พบว่ากำลังพยายามหนีไปยังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก อย่างไรก็ดี กษัตริย์ของปาเล็มบังก็เช่นเดียวกับ พระประมุของค์อื่น ๆ ส่วนใหญ่ในบริเวณหมู่เกาะ คือต้องพึ่งพาอาศัยความร่วมมือของ

ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างหนักหน่วง ในการควบคุมดูแลกำลังคนและในการจัดระบบการเกณฑ์แรงงาน ผู้อาวุโสและหัวหน้าตระกูลในตามหมู่บ้านต่าง ๆ ก็สามารถนำส่งคนให้ไปทำงานรับใช้กษัตริย์ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งและของขวัญจากกษัตริย์ ปริมาณที่พวกเขาสามารถนำส่งได้นั้น อยู่ในระดับที่น่าทึ่งจริง ๆ

อย่างไรก็ดี แรงงานของคนเหล่านี้ มักมีเงื่อนไขควบคู่อยู่ด้วยเสมอ เพราะหากว่าคำเรียกร้องต้องการของพระประมุข สูงเกินระดับหนึ่งขึ้นไป พระองค์จะพบว่า ราษฎรของพระองค์นั้น ละลายหายไปเสียเฉย ๆ ทั้งมิใช่เป็นการหนีแต่เพียงเฉพาะบุคคล ชนทั้งชุมชนสามารถโยกย้ายไปที่อื่น เมื่อได้รับการชักจูงจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจมากกว่า หรือเมื่อต้องการหนีไปจากการข่อเรียกร้องแกมบังคับที่ไม่พึงใจ หนีการลงโทษหรือโรคภัยไข้เจ็บ ความเป็นสุกุ ปินทะห์ (ชนเผ่าเร่ร่อน) ไม่ใช่เรื่องแปลกผิดธรรมดาแต่อย่างใด และที่เรียกว่าสุกุปินทะห์ เพราะหลายชั่วอายุคนมาแล้ว ที่พวกเขาโยกย้ายกลับไปกลับมาระหว่างปาเล็มบังและแจมบี – “การประท้วงด้วยการหลบเลี่ยง”[50] แบบนี้ มีให้เห็นอย่างชัดเจนในฟิลิปปินส์ ตอนที่ฝ่ายบริหารของสเปน เพียรรณรงค์อย่างต่อเนื่องเพื่อย้ายประชากรเข้ามาอยู่ในเมือง ทั้งนี้เพราะผู้บริหารสเปนต้องการเปลี่ยนพวกเขาให้หันมานับถือศาสนาคริสต์และเพื่อบังคับให้พวกเขาต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ ตอนกลางศตวรรษ ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนอย่างน้อยก็คนหนึ่งรู้สึกว่า ชาวฟิลิปปินส์ “ที่ไม่ได้รับการพิชิต” มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกที เพราะมีผู้หลบหนีจากที่ราบลุ่มมาสมทบ และอาจมีจำนวนมากกว่าราษฎรที่ขึ้นกับสเปน นอกจากนี้ ยังมีชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก ซึ่งแม้จะเป็นคริสเตียน แต่ก็เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแต่เพียงในนามเท่านั้น ในค.ศ.1660 บาทหลวงชาวสเปนผู้หนึ่งยอมรับว่า สถานที่ที่เรียกกันว่าเป็น “เมือง” ในนิครอสนั้น มีบ่อย ๆ ที่ประกอบด้วยโบสถ์เพียงหนึ่งหลังกับกระท่อมอีกสองสามหลัง เป็นกระท่อมที่ชาวฟิลปิปินส์มาพำนักอยู่ตอนที่เข้าเมืองมาในวันอาทิตย์เท่านั้น บางครั้ง พวกเขาก็อาศัยอยู่นอกเมืองไกลออกไปมากถึงขนาดต้องใช้เวลาเดินทางครึ่งวัน บาทหลวงอีกรูปหนึ่ง กล่าวด้วยความสลดใจเมื่อกว่าหนึ่งชั่วอายุคนให้หลังว่า “ความปรารถนาภายในส่วนลึกของคนป่าเถื่อนเหล่านี้ คือการดำรงชีวิตอยู่ในถ้ำและในป่าของ ตนเอง”[51]

แต่อาจเป็นได้ว่า เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นการหนีอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างน่าตื่นตาตื่นใจมากที่สุด คือการอพยพครั้งใหญ่ของชนชั้นสูงในบูคิสและมากาสซาร์ กับบรรดาบริวารของพวกเขาภายหลังจากมีความไม่สงบเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงศตวรรษนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากดัตช์ประสานกำลังกับผู้นำของบูคิส คือเจ้าอารุง ปาลักกา (ครองราชย์ ค.ศ.1669-1696) เพื่อปราบปรามมากาสซาร์ในค.ศ. 1669 คนจำนวนมากถึง 2000 คน สามารถรวมให้อยู่ในกองเรือเดียว และเนื่องจาก

---

[50] ไมเคิล อาดาส เป็นผู้ใช้คำนี้ ใน Michael Adas, “From Footdragging to Flight: The Evasive History of Peasant Avoidance in South and Southeast Asia,” ***Journal of Peasant Studies***, 13, 2 (1981) 65.

[51] Angel M. Cuesta, ***History of Negros***, Manila: Historical Conservation Society, 1980, 42, 111.

คนเหล่านี้มีชื่อเสียง ว่าเป็นนักต่อสู้และนักการค้า กษัตริย์ส่วนใหญ่จึงพร้อมที่จะรับพวกเขาไว้ ในซัมบาวา ฟลอเรส ชวา มาดูรา บอร์เนียว สุมาตราและคาบสมุทรมลายู และแม้กระทั่งอยุธยา มีผู้ลี้ภัยจากสุลาเวสี มาตั้งชุมชนบูคิสและมากาสซาร์ขึ้น เกาะต่าง ๆ อย่างเช่นเกาะกานเคียน ที่อยู่นอกชายฝั่งชวาและเซียนตัน ในทะเลจีนใต้ กลายเป็นที่มั่นของบูคิส-มากาสซาร์ และในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวบูคิสถึงกับประสบความสำเร็จในการอ้างสิทธิเพื่อควบคุมภูมิภาคสลังงอร์ ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง สลังงอร์เป็นดินแดนที่อยู่ใต้การปกครองของยะโฮร์ ทางฝั่งชายทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู

ความยากลำบากประการหนึ่งที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ในการควบคุมกำลังคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็คือ มีสถานที่มากมายจนเหลือเกิน ที่ผู้หลบหนีสามารถใช้เป็นที่พักพิงที่ปลอดภัยได้ พร้อมทั้งเป็นสถานที่ที่ยินดีต้อนรับพวกเขากับครอบครัว ดังกรณีการกระจายไปอาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ ของชาวบูคิสแสดงให้เห็น ใน ค.ศ.1651 สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 แห่งชวา ทรงห้ามราษฎร มิให้เดินทางออกไปนอกชวา แต่เนื่องจากเป็นไปไม่ได้ที่จะคอยเฝ้าดูแลชายฝั่งทะเลทั้งหมดของชวาได้ตลอดเวลา จึงมีความเป็นไปได้เพียงเล็กน้อย ที่มาตรการดังกล่าวจะประสบความสำเร็จลงได้ ประมุขของปาเล็มบังกล่าวไว้ในค.ศ. 1747 ว่า “เป็นการง่ายมากที่ราษฎรจะหาเจ้าเหนือหัว แต่การที่เจ้าเหนือหัวจะหาราษฎรมาอยู่ในบังคับนี่สิ ยากลำบากยิ่งกว่ามากนัก”[52]

สิ่งที่ทำให้สภาพการณ์ในหมู่เกาะอินโดนีเซียยิ่งยุ่งยากซับซ้อนหนักขึ้นไปอีก ก็คือเมื่อถึงตอนนี้ รัฐต่าง ๆ ในถิ่นนี้ ล้วนแข่งขันเพื่อแย่งชิงกำลังคนและทรัพยากร ในขณะที่วีโอซี ก็กำลังขยายอิทธิพลแผ่กว้างออกไป ดัตช์แย่งเมละกามาจากโปรตุเกสใน ค.ศ.1641 และในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนี้ ดัตช์สามารถกำจัดการแข่งขันที่มาจากชาวยุโรปพวกอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในท้ายที่สุด ดัตช์ขับอังกฤษให้ไปอยู่ที่ที่มั่นเพียงแห่งเดียวในเบนกูเลนในสุมาตราตะวันตก ระหว่างดำเนินการเพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์ของตนนั้น ดัตช์ได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของท้องถิ่นอย่างหนักหน่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกาะชวา สุลต่านอากุงแห่งมะตะรัมไม่สามารถพิชิตปัตตาเวียได้ แม้ว่าจะเข้าปิดล้อมใน ระหว่าง ค.ศ.1628-1629 โอรสของสุลต่านอากุง คือสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 ทรงดำเนินนโยบายอย่างสุดโต่ง แต่ก็ไม่สามารถกู้ชื่อเสียงบารมีของราชวงศ์ที่เสียไปเพราะเรื่องนี้ให้กลับคืนมาได้ เมื่อวาระสิ้นสุดศตวรรษของชวาซึ่งจะเกิดขึ้นใน ค.ศ.1677 ใกล้เข้ามา มีรายงานเพิ่มมากขึ้น ถึงลางร้ายกับคำทำนายทายทักที่น่ากลัวเรื่องความล่มสลายที่กำลังจะมาถึง ใน ค.ศ.1670-1671 เจ้าชายแห่งมาดูรา คือตรูนาชัย ทรงก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรร่วมกับเจ้าชายรัชทายาท บุคคลสำคัญ ๆ ในด้านศาสนาและผู้อพยพชาวมากาสซาร์ เพื่อก่อการกบฏอย่างเต็มพิกัดขึ้นในชวาตะวันออก เมื่อถึงค.ศ. 1676 พระองค์ทรงควบคุมบริเวณชายฝั่งทะเลไว้ได้เกือบหมด ดูเหมือนไม่มีข้อกังขาแล้วว่า หากเหตุการณ์ถูกปล่อยให้คลี่คลายไปตามครรลองนี้ ก็น่าจะเป็นได้ว่า วงศ์กษัตริย์วงศ์ใหม่ อันมีตรูนาชัย

---

[52] VOC 2699, Resident of Palembang to Batavia, 13 March 1747 fo. 51.

เป็นประมุข จะขึ้นมาครองอำนาจ อย่างไรก็ดี เมื่อถึงจุดนี้ วีโอซี ตัดสินใจอย่างไม่สู้เต็มใจว่าผลประโยชน์ของตน น่าจะรักษาไว้ได้ดีที่สุดด้วยการเข้าแทรกแซงในบางรูปแบบ เพื่อสนับสนุนเชื้อสายราชวงศ์มะตะรัม "อันมีสิทธิธรรมอย่างถูกต้อง" ที่ครองอยู่ขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพวกกบฏเริ่มแสดงร่องรอยให้เห็นว่าต่อต้านดัตช์ ใน ค.ศ.1677 สุลต่านอมังกุรัตและวีโอซี ได้ตกลงก่อตั้งพันธมิตรทางทหารขึ้น และเมื่อถึงปลาย ค.ศ. 1680 ตรูนาชัยก็สิ้นพระชนม์ด้วยฝีมือการสังหารของสุลต่านอมังกุรัตที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ.1677-1703) เอง สองปีต่อมา ดัตช์ก็เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทเกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ในบันเตนอีกเช่นกัน และหลังจากนั้นไม่นาน กษัตริย์ของบันเตนก็กลายเป็นข้าช่วงใช้ของวีโอซี

ดัตช์ยังได้ค้นพบด้วยว่า ในบริเวณส่วนที่เหลือทั้งหมดของภาคหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แทบเป็นไปไม่ได้เลย ที่จะดำเนินการเพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์โดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการสร้างที่พักและโรงงานขึ้นทุกที่ที่วีโอซีมองเห็นลู่ทางทางการค้า บริเวณที่อยู่ภายในวงล้อมเหล่านี้ ซึ่งดัตช์อ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ด้วยนั้น บ่อยครั้งที่สังคมของท้องถิ่นถือเป็นเขตลี้ภัย หากว่ากษัตริย์หรือขุนนางรีดนาทาเร้นมากนัก แต่ดัตช์เองก็บ่นเรื่องอาชญากร ลูกหนี้และคนหนีทัพของตน หนีไปอาศัยราชสำนักของอาณาจักรที่เป็นเพื่อนบ้านบางแห่ง และได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่จะมีการลงนามทำสนธิสัญญากันระหว่างวีโอซีกับบรรดาพันธมิตร ซึ่งจะมีมาตราหนึ่งที่ว่าด้วยการแลกเปลี่ยนพวกหลบหนีซึ่งกันและกัน การโต้เถียงอันยาวนานเกิดขึ้นในหลาย ๆ แห่งในเรื่องที่ว่า บุตรธิดาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมารดาชาวอินโดนีเซียกับบิดาชาวดัตช์ เป็นคนท้องถิ่นหรือว่าเป็น "ดัตช์" เจ้าหน้าที่ของวีโอซีมักพร้อมที่จะเข้าเจรจาอย่างยืดเยื้อเพื่อรักษาอำนาจการปกครองเหนือ "คนในบังคับ" ของตน ปัญหาละเอียดอ่อนอีกอย่างหนึ่ง คือการควบคุมชาวต่างชาติ ที่สำคัญคือชาวจีน ชาวจีนที่หันมานับถือศาสนาอิสลามและแต่งงานกับสตรีชาวอินโดนีเซีย โดยทั่วไปแล้ว ถือว่าอยู่ภายใต้อำนาจของศาลท้องถิ่น แต่ผู้อพยพชาวจีนจำนวนมากที่เข้ามาภายหลังเมื่อเกิดความวุ่นวายในประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด ย่อมมีผลให้ปัญหาคดีความระหว่างชาวจีนที่เป็น "ดัตช์" กับชาวจีนที่เป็นคน "ท้องถิ่น" มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับตามศาลต่าง ๆ ปัญหานี้ยังคงไม่อาจแก้ไขให้ตกไปได้

โลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แตกต่างจากส่วนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก ในข้อที่ว่า บางวัฒนธรรมส่งเสริมอย่างกระตือรือร้นให้ผู้ชายของตนจากไป วัฒนธรรมที่นึกได้ทันทีก่อนที่อื่น คือวัฒนธรรมของมินังกาเบา ในมินังกาเบาการสืบมรดกที่ดินและสิ่งของต่าง ๆ ของตระกูลซึ่งผ่านทางเชื้อสายฝ่ายสตรี บังคับให้ชายหนุ่มต้องออกจากหมู่บ้าน *(เมรานตอ)* ไปหาเลี้ยงชีพ การอพยพอย่างกว้างขวางส่งผลให้มีหมู่บ้านของมินังกาเบาเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในลิงคีและเนเครีเซมบิลัน ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู และตลอดสองฟากชายฝั่งทะเลของสุมาตรา พระประมุขของมินังกาเบามิได้ทรงดำเนินความพยายามใด ๆ ที่จะเรียกคนของพระองค์กลับมา แต่ความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่ม ยังคงมีอยู่อย่างแน่นแฟ้น เห็นได้จากลักษณาการที่ ชุมชนมินังกา

เบาในคาบสมุทร ต้อนรับผู้นำจากบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตน เมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แม้ความคล้ายคลึงกับราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่บนแผ่นดินใหญ่เช่นอังวะมีไม่มาก แต่การอ้างสิทธิของประมุขของมินังกาเบา ที่จะใช้อำนาจความเป็นเจ้าอธิราชที่มีอยู่อย่างคลุมเครือเหนือ สุมาตราทั้งปวง กลับได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แม้ว่ามินังกาเบาจะไม่เคยพึ่งพาการใช้อาวุธเพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิดังกล่าวเลยนั้นก็ตาม เป็นการยากที่จะประเมินความเคารพอย่างพิเศษเกินกว่าปกติ ที่ประชาชนในหมู่เกาะ มีต่อกษัตริย์และราชินีของมินังกาเบา ให้สูงเกินไป แม้ข้อเขียนจากที่ไกล ๆ อย่างบิมา ก็ยังยอมรับทัศนะที่มีอยู่ทั่วไปในสุมาตราที่ว่า ประมุขของมินังกาเบามีกำเนิดอย่างเดียวกัน และเท่าเทียมกัน กับกษัตริย์ของตุรกีและจีน

การเกิด "ศูนย์กลางตัวอย่าง"[53]

เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จะเป็นเวลาที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับความโอ่อ่าของประมุขที่ยิ่งใหญ่ในดินแดนที่ห่างไกลมานานหลายร้อยปีแล้ว ความรับรู้เหล่านี้ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีภาพความคิดเกี่ยวกับกษัตริยภาพว่าเป็นแบบอย่างของการบริหารและปกครองบ้านเมืองในอุดมคติที่ทรงพลัง กษัตริย์พม่าทรงสร้างอาคารทางศาสนาตามแบบของสิงหล และคำสดุดีที่จัดทำขึ้นใช้กันในอาเจะห์ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็มองเห็นได้ชัดว่านำแบบอย่างมาจาก *อัคบารนาม* ข้อเขียนของเปอร์เชียที่สรรเสริญอำนาจการปกครองของกษัตริย์ โมกุลที่ยิ่งใหญ่ แม้ว่าตัวอย่างจากที่อื่น ๆ ดังกล่าวเหล่านี้จะทรงอิทธิพล ทว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังสามารถใช้ประโยชน์จากอดีตของตนเองซึ่งใกล้ตัวกว่ามากเช่นกัน ดังจะเห็นว่าพุกามเป็นสถานที่ประกอบพิธีราชาภิเษกพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งพม่าตอนบน ส่วนนักประวัติศาสตร์เวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็กล่าวถึงมัค ดัง ดึง ผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ว่า "รักษากฎหมายและระบบทุกอย่างของราชวงศ์เล และไม่หาญกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยุบเลิกกฎหรือระบบใด ๆ เลย" เนื่องจากกลัวว่าประชาชน "ผู้ซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยความทรงจำถึงราชวงศ์เก่า"[54] อาจก่อการกบฏขึ้นมา ส่วนมรดกตกทอดของพระนครนั้นก็มิใช่จะละวางกันอย่างไม่ใส่ใจ ดังที่ชาวโปรตุเกสผู้หนึ่งได้เขียนเล่าไว้ว่ากษัตริย์เขมรพระองค์หนึ่ง ได้มา "ค้นพบ" กลุ่มวิหารและปราสาท "ใหม่อีกครั้งหนึ่ง" ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และทรง "เปี่ยมไปด้วยความชื่นชม" กับความโอ่อ่าอลังการของวิหารและปราสาทเหล่านี้ พระประมุขของอยุธยาก็ทรงกระตือรือร้นพอ ๆ กัน ที่จะเชื่อมโยงพระองค์เองเข้ากับขนบประเพณีผสมไทย-เขมร ของช่วงระยะเวลาก่อนสมัยค.ศ. 1569 และ

---

[53] วลีนี้ คัดมาจาก Clifford Geertz, ***Islam Observed. Religious Development in Morocco and Indonesia,*** New Haven, 1968, 36.

[54] Yu, "***Law and Family***," 34.

พงศาวดารไทยสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็ทำให้พระนคร กลายเป็นนฤมิตรกรรมของกษัตริย์อยุธยาพระองค์แรกไป สมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงกับให้คัดลอกผังของนครวัดไว้เพื่อใช้เป็นฐานเบื้องต้นสำหรับสร้างพระที่นั่งใหม่สององค์ และได้ตรัสถึงการตั้งชื่อพระราชวังแห่งหนึ่งของพระองค์ว่ายโสธร[55]

ในบริเวณหมู่เกาะที่อยู่ทางตะวันตกนั้น ความทรงจำถึงเมละกา ยังคงเป็นแรงจูงใจที่ทรงพลังให้แก่ชาวเมเลย์ เพื่อฟื้นฟูการควบคุมบริเวณช่องแคบขึ้นมาอีก แรงจูงใจนี้ยังคงมีอยู่ต่อมาอีกเป็นเวลานาน หลังจากนครนี้ถูกโปรตุเกสพิชิตได้ อาลักษณ์ชาวมาเลย์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งคัดลอกประมวลกฎหมายเมละกาเก่า ได้กล่าวอย่างโหยหาว่า ประมวลกฎหมายเหล่านี้ เรียบเรียงขึ้น “ในสมัยเมื่อเมละกายังเข้มแข็ง” ความคาดหวังของยะโฮร์ ที่จะสร้างความเป็นพันธมิตรกับวีโอซีในค.ศ. 1602 มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ใน*ฮิกายัต* ผลงานที่ได้รับความนิยมของมาเลย์ ผลงานนี้บรรยายถึงการรวมพลังกันของชาวมาเลย์และชาวดัตช์ เพื่อปราบโปรตุเกส และหลังจากนั้น ก็ร่วมกันปกครองเมละกาที่เกิดขึ้นมาใหม่ ในชวากาลเวลาที่ผ่านไป ได้เพิ่มชื่อเสียงของมัชปาหิตว่าเป็นตัวอย่างของมหาอำนาจที่มีการรวมศูนย์ แหล่งข้อมูลของมาเลย์ในช่วงนี้ กล่าวสรรเสริญพระประมุขของมัชปาหิตว่า พระราชอำนาจในการปกครองของพระองค์แผ่ขยายออกไปจากตอนในของชวา “ไปถึงชายฝั่งของมหาสมุทรตอนใต้” และทรงเป็นผู้ที่กษัตริย์แห่งบันเตน แจมบี ปาเล็มบัง บูคิส มากาสซาร์ ยะโฮร์ ปาหัง จามปา มินังกาเบา อาเจะห์และปาซาย ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์ แหล่งข้อมูลของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดพรรณนาถึงการเร่งเร้าของเจ้าตรูนาชัย ที่จะให้พระนัดดาของสุลต่านอากุงย้ายไปมัชปาหิต “เพื่อว่า ทั่วทั้งเกาะชวา จะได้ทราบว่า ฝ่าพระบาทได้สถาปนาราชสำนักของพระองค์ขึ้นที่นั่น”[56]

ผลกระทบโดยรวมจากตัวอย่างที่มีพลังเช่นที่กล่าวนี้ ปรากฏชัดเจนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด น่าจะเป็นได้ว่า จำนวนประชาคมที่ “ไร้กษัตริย์” และมีสภาผู้อาวุโสและหัวหน้ากลุ่มตระกูลต่าง ๆ เป็นผู้ดำเนินงานตามการปกครอง มีจำนวนมากกว่า “ราชอาณาจักร” มากมายนัก ทว่าส่วนใหญ่แล้ว ประชาคมเหล่านี้ เป็นของชนชาติที่อาศัยอยู่ในบริเวณห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน อย่างเช่นบิซายาส์แห่งบรูไน ซึ่งมีชาวสเปนคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “ถึงแต่ละหมู่บ้านจะมีบุคคลสำคัญ ๆ อยู่บ้างแต่พวกเขาไม่มีเจ้าเหนือหัวที่ทำหน้าที่ปกครองพวกเขาและเป็นผู้ที่พวกเขาเชื่อฟัง”[57] เฉพาะในบริเวณชายฝั่งทะเลเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น ที่สังคมไร้กษัตริย์เหล่านี้ ยังคงรักษาอำนาจไว้ได้ อาทิเช่น ก่อนที่บันดาจะถูกดัตช์ทำลาย บันดามี “คณะผู้ปกครองอาวุโส” ประกอบด้วยผู้นำของ

---

[55] Michael Vickery, “The Composition and Transition of the Ayudhya and Cambodian Chronicles,” in A.J.S. Reid and David Marr, eds, ***Perceptions of the Past in Southeast Asia***, Singapore, 1979.

[56] M. C. Ricklefs, “Six Centuries of Islamization on Java” in N. Levitzion, ***Conversion to Islam***, New York, 1979, 110.

[57] John S. Carroll, “Berunai in the Boxer Codex,” JMBRAS, 55, 2 (1982) 3.

หมู่บ้าน ซึ่งมาประชุมพบปะกันอยู่บ่อย ๆ เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาและตกลงข้อพิพาทต่าง ๆ อย่างไรก็ดี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ก็เริ่มมองเห็นในระดับที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า การปราศจากพระราชา เป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของชนชาติที่ต่ำต้อย มีผู้กล่าวอ้างว่า พระเจ้านันทบุเรงแห่งพะโค (ครองราชย์ ค.ศ.1581-1599) ทรงขบขันมากเมื่อได้ข่าวว่า เวนิซเป็นรัฐอิสระที่ไม่มีกษัตริย์ พ่อค้าชาวอังกฤษในแจมบียังได้พบว่า พวกเขามีข้อโต้แย้งที่มีพลังมาก ในการกล่าวอ้างว่า ชาวดัตช์ที่เป็นคู่แข่งของตนเป็นชาติที่ไม่มีกษัตริย์ เจ้าหน้าที่ของวีโอซีเองก็ยอมรับว่า สำหรับประชาชนท้องถิ่นแล้ว "นี่เป็นจุดที่เข็มทิศหันไปหา"[58]

การระบุว่ารัฐที่เป็นกุญแจสำคัญหลายรัฐ มีฐานะเป็น "ศูนย์กลางอำนาจ" ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มิใช่เป็นเพียงแค่ผลของการประมวลอดีตของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เพราะในคริสต์ศตวรรรษที่สิบเจ็ด มีพระประมุขหลายพระองค์ ที่อ้างอย่างโอ้อวดว่า พระองค์ทรงมีเดชานุภาพสูงกว่าบรรดาพระประมุขเพื่อนบ้าน ในอังวะองค์ประมุขทรงจัดพิธีอย่างประณีตซับซ้อน เพื่อทำให้พระองค์เป็น "กษัตริย์ในหมู่ราชาทั้งหลาย" และเพื่อที่จะกำราบ "กษัตริย์อื่นหมดทั้งร้อยพระองค์เหล่านั้น" ส่วนไทยก็โอ่ว่า นับตั้งแต่ยุคสมัยของสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา "พวกเขาไม่เคยอยู่ใต้บังคับของเจ้าองค์อื่นใดในโลกนี้" พงศาวดารมากาสซาร์มองเห็นแต่เฉพาะอาเจะห์และมะตะรัมเท่านั้น ที่เทียบเท่ากับตน ขณะที่พระประมุขของอาเจะห์เองก็ถือว่าพระองค์ทรงเป็น "กษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจมากที่สุดในโลก" ใน ค.ศ.1667 สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 แห่งมะตะรัมทรงกล่าวถึงพระองค์เองว่า เป็นบุคคลที่ "กษัตริย์ทุกพระองค์ในดินแดนชวาและมาเลย์ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์"[59]

ลำดับชั้นตามที่พระประมุขเหล่านี้ทรงคิดคำนึงไว้นั้น ได้รับการยอมรับจากบรรดาเพื่อนบ้านอยู่ในระดับสูงทีเดียว อาทิเช่น เขมร ค่อย ๆ รับทัศนะของไทยเข้ามาทีละน้อย ๆ ว่าตนเองด้อยกว่า และถึงกับนำเรื่องราวของอยุธยาเกี่ยวกับชัยชนะเหนือกัมพูชา เข้ามารวมไว้ในประวัติศาสตร์ของตนเองด้วย ทั้งประวัติศาสตร์นี้ยังมิได้กล่าวถึงการฟื้นฟูของเขมรในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สิ่งที่ชาวเขมรจดจำคือความพ่ายแพ้ของละแวกใน ค.ศ.1594 และการถูกบังคับให้ต้องยอมรับความเป็นเจ้ามหาอำนาจของไทยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีตำนานเล่าว่า ที่ละแวกนั้นมีรูปปั้นศักดิ์สิทธิ์อยู่สององค์ ซึ่งภายในองค์รูปปั้นนั้น มีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจุความรู้ที่ลี้ลับเป็นพิเศษเอาไว้ กษัตริย์สยามทรงเข้าโจมตีและพิชิตกัมพูชาก็เพื่อจะช่วงชิงคัมภีร์ที่ว่านี้ "ภายหลังจากอ่านคัมภีร์เหล่านี้แล้ว พวกไทยก็มีความรู้เหนือกว่าพวกกัมพูชา"[60]

---

[58] J. W. J. Wellan, "Onze Eerste Verstiging in Djambi," BKI, 81 (1926) 376.

[59] Than Tun, ***Royal Orders***, I. 28; van Vliet, ***Short History***, 81; W. Ph. Coolhaas, ***Generale Missiven van Gouveneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie***, The Hague, 1960-85, I. 103; Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 222.

[60] Chandler, ***History of Cambodia***, 84.

การยืนยันถึงลำดับชั้นของรัฐต่าง ๆ ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สอดรับกับแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ที่มองว่า ศูนย์กลางเป็นที่ซึ่ง “เจริญ” และผู้ที่อยู่นอกปริมณฑลนี้ เป็นพวก “เถื่อน” คำคุณศัพท์ที่ว่า “เถื่อน” นี้ ใช้เป็นการเฉพาะกับกลุ่มคนซึ่งไม่ยอมรับนับถือศาสนาหลักในรัฐนั้น ๆ และใช้กับผู้ที่มีแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่เห็นได้ชัดว่าขัดกับวัฒธรรมของเมืองหลวง ชาวเวียดนามดำเนินความพยายามอย่างสุดกำลัง เพื่อเผยแพร่ธรรมเนียมขงจื๊อเข้าไปยังบริเวณที่สูง และในขณะที่ประมวลกฎหมายของราชวงศ์เลสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อนุญาตให้ผู้คนในบริเวณเหล่านี้ปฏิบัติตามกฎหมายของพวกเขาเอง แต่ประมวลกฎหมายนี้ก็ห้ามการสมรสข้ามพวกระหว่างชาวเวียดนามกับชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขา ประวัติศาสตร์ของไทยและของพม่า ยังมองเห็นพวกคะฉิ่น กะเหรี่ยง ฉิ่น มูเซอ ละว้า และชนชาติที่อาศัยอยู่บนเขาซึ่งไม่รู้หนังสือ และนับถือภูติผี ว่า เป็นพวก “ป่าเถื่อน” และพูดถึงชาวชนบทว่า “เกียจคร้าน” ในฟิลิปปินส์ ความเติบใหญ่ของทัศนคตินี้ สามารถเชื่อมโยงเข้ากันได้กับการแบ่งแยกระหว่างชาวคริสเตียนกับ “พวกนอกรีต” เพราะ “คนป่าเถื่อน” นั้น คือพวกที่อาศัยอยู่ไกลจากชุมชนที่มีการจัดตั้ง และเป็นผู้ไม่ยอมเชื่อฟังต่อคำสอนของศาสนจักร บาทหลวงรูปหนึ่งรู้สึกว่า

> แบบอย่างการดำเนินชีวิตของชาวบิซายาส์เหล่านี้...ดูจะต่อต้านทุกอย่างที่เป็นความยุติธรรมอย่างมีเหตุผล พวกเขาเพียรพยายามอย่างมากที่สุด เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่อย่างคนป่าเถื่อน อยู่ให้ไกลห่างจากโบสถ์ บาทหลวง ข้าหลวงและโกเบอร์นาโดร์ซิลโล [ข้าหลวงระดับย่อย] ของพวกเขาเองให้มากที่สุด เพื่อที่พวกเขาจะได้ใช้ชีวิตอย่างมีเสรีภาพ โดยปราศจากพระเจ้า และโดยไม่ต้องเคารพเชื่อฟังกษัตริย์[61]

การพิจารณาเห็นผู้ที่ไม่ได้ร่วมอยู่ในกระแสวัฒนธรรมหลักว่าต่ำต้อย ยังเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้บอกด้วยว่า คนเหล่านี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศูนย์กลาง การแสดงความดูหมิ่นเหยียดหยามในลักษณะที่คล้ายกันนี้ มีปรากฏน้อยกว่ามาก ในรัฐที่ชนกลุ่มน้อยยังคงรักษาบทบาทสำคัญทางการเมืองหรือเศรษฐกิจของตนไว้ได้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กษัตริย์จามปาทรงมีพระชายาองค์หนึ่งที่มาจากที่สูง และในกัมพูชา เมื่อชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขาลงมาจ่ายบรรณาการ จะมีการบรรเลงขลุ่ยเบา ๆ พร้อมกับแจงนับสิ่งที่เป็นบรรณาการ ในขณะที่ “เหล่าคุณลุง” (ชาวกัมพูชา) รับบรรณาการต่าง ๆ ที่ “หลาน ๆ ” (ชาวเขา) มอบให้ด้วยความเต็มใจ และฝ่ายกัมพูชาก็ตอบแทนด้วยการมอบดาบและตำแหน่งกษัตริย์แห่งอัคคีและกษัตริย์แห่งวารีให้แก่หัวหน้าชนเผ่าเหล่านี้ ยะโฮร์และรัฐมาเลย์อื่น ๆ ยังคงพึ่งพาอาศัยทักษะของ *โอรัง ลาอุต* (เหล่าชาวทะเลที่มิใช่ชนเชื้อสายมาเลย์) ในการลาดตระเวนและรวบรวมผลิตผลจากทะเล มาให้จนกระทั่งล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดังนั้น เหล่าหัวหน้า

---

[61] Bruce Cruikshank, ***Samar 1768-1898***, Manila, 1985, 42.

ของ *โอรัง ลาอุต* จึงยังคงมีสุ้มเสียงที่ทรงอิทธิพลอยู่ในรัฐบาล ตัวอย่างเช่น ในพงศาวดารยะโฮร์ฉบับหนึ่งจากสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ระบุว่า หัวหน้าของ *โอรัง ลาอุต* เข้าร่วมในการประชุมที่เกี่ยวกับเรื่องราวที่ละเอียดอ่อนของรัฐ ในขณะที่ในไทยการสู่ขอเจ้าหญิงอยุธยาองค์หนึ่งของชาวกะเหรี่ยงเผ่ากเว่ (Gwe) ผู้หนึ่ง ถูกปฏิเสธเพราะเขามาจาก “ชนเผ่าพวกที่อาศัยอยู่ในป่า” แหล่งข้อมูลของดัตช์จากสมัยเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณาการที่กษัตริย์แห่งแจมบีทรงเกี่ยวดองกับพวกหัวหน้าของ *โอรัง ลาอุต* โดยผ่านทางพวกสตรี การพลัดออกจากที่ที่เคยอยู่มาก่อนของกลุ่มชนที่นับถือภูติผี ซึ่งเกิดขึ้นทีละน้อย ๆ ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เป็นการสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งจะต้องส่งผลกระทบถึงภูมิภาคนี้ทั้งหมด

การแตกแยกในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ไม่มีศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ใด ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อยู่รอดมาได้จนถึงยุคสมัยใหม่ เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1800 มีราชวงศ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาครองพม่า สยามและเวียดนาม ในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบันเตนและมากาสซาร์ ต่างสูญเสียสถานภาพความเป็นแหล่งรวมสินค้าที่มีเอกราช มะตะรัมถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน และอาเจะห์ ก็ย่อยยับลงด้วยการต่อสู้กันเองภายในมาเป็นเวลาสองชั่วอายุคน เมื่อสืบย้อนถึงเหตุผลที่ทำให้เหตุการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ คลี่คลายไปเช่นนี้ เราสามารถตั้งประเด็นได้ว่า กระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั่นเอง ที่บรรจุเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยกภายในตัวเองไว้ด้วย เมื่อต้องเผชิญความตึงเครียดที่ทวียิ่งขึ้น จึงมีแต่เฉพาะศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลเท่านั้น ที่สามารถรักษาสถานะของตนไว้ได้ ความตึงเครียดดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะกระชับการควบคุมดูแลประชาชนและทรัพยากรให้เข็มงวดยิ่งขึ้น เมื่อไรก็ตามที่เกิดการตั้งคำถามถึงอิทธิพลของเมืองหลวงขึ้นมา เหตุการณ์จะสะท้อนออกมา ในรูปกำลังคนที่รั่วไหลออกจากการควบคุมของกษัตริย์อย่างสม่ำเสมอ ในสังคมที่กษัตริย์ทรงพึ่งพาอาศัยกองทัพอย่างหนักหน่วง เพื่อรักษาสถานภาพของพระองค์ กล่าวคือสำหรับต้านทานการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นได้นั้น การสูญเสียกำลังคนเช่นนี้ย่อมเป็นเรื่องร้ายแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการสูญเสียนี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกับความขัดแย้งเรื่องการสืบราชสมบัติหรือการแบ่งปันอำนาจกัน

ในอยุธยา การรั่วไหลของประชากรออกจากศูนย์กลาง อาจเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1630 และการดึงชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการกับกษัตริย์อย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นความจำเป็นของพระประมุของค์ต่อ ๆ มาที่จะต้องเสริมสร้างฐานะของพระองค์เมื่อเปรียบกับกลุ่มที่ควบคุมกำลังคนกลุ่มอื่น ๆ ขณะเดียวกัน ปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติก็ไม่เคยแก้ได้ตก ใน ค.ศ.1688 ขุนนางชั้นสูงกลุ่มหนึ่งของอยุธยา ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ไม่พอใจกับการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงให้การอุปถัมภ์

ชาวต่างชาติ กลุ่มขุนนางเหล่านี้ได้ดำเนินการเพื่อกำจัดนักเผชิญโชคชาวกรีก คอนสตันติน ฟอลคอน ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีในกรม*มหาดไทย* ผู้นำของกลุ่มก่อการคือผู้สูงศักดิ์ซึ่งเป็นพระอนุชาอุปถัมภ์* ของสมเด็จพระนารายณ์ พระอนุชาทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์ซึ่งกำลังประชวรหนักอยู่ พระอนุชาทรงดำเนินการอย่างรวดเร็วให้จับกุมตัวฟอลคอนไปตัดศีรษะ และเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระอนุชาก็ขึ้นครองบัลลังก์เสียเอง แม้ราชวงศ์ที่พระองค์ทรงก่อตั้งจะดำรงอยู่มาได้ถึงแปดสิบปี แต่ราชวงศ์ก็ต้องเผชิญการต่อต้านในลักษณะแฝงเร้นแบบคลื่นใต้น้ำ มีหลักฐานหลายอย่างที่กล่าวพาดพิง ถึงการกบฏที่เกิดขึ้นตามหมู่บ้าน อันมี "บุคคลที่มีบุญญาภินิหาร" เป็นผู้นำ และการสืบราชสมบัติของพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์ ค.ศ.1733-1758) มั่นคงขึ้นมาได้ ต่อเมื่อภายหลังการรบพุ่งกับพระบรมวงศ์ที่เป็นคู่แข่ง ซึ่งมีกำลังคนเข้าร่วมด้วยหลายพันคนเสร็จสิ้นลงเท่านั้น ประเทศราชในมลายูแข็งข้อเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีหลายวาระ ที่อยุธยาจำเป็นต้องส่งกองทัพไปกำราบรัฐในคาบสมุทรที่ก่อการกบฏขึ้นมา

หากจะมีรัฐใดที่ตกเป็นเหยื่อของการแบ่งแยกภายในมากไปกว่านี้ ก็คงต้องเป็นพม่า ระหว่าง ค.ศ.1660 ถึง ค.ศ.1715 มีความพยายามแย่งชิงราชบัลลังก์อย่างน้อยสิบเอ็ดครั้ง และผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ *ฮลัตดอ* มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในการเลือกสรรองค์ประมุข ใน ค.ศ.1695 ผู้มาเยือนชาวอังกฤษคนหนึ่ง พิจารณาเห็นว่า อันที่จริงแล้ว ผู้ "ปกครองราชอาณาจักร" ที่แท้จริง คือ เสนาบดีที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดสองคน และเมื่อถึงตอนขึ้นคริสต์ศตวรรษใหม่ "ราชกิจ" ไม่อาจถือว่าเพียงพอที่จะทำให้ เกิดการพบปะเพื่อหารือกันเป็นประจำทุกวัน ระหว่างกษัตริย์กับเหล่าอำมาตย์ของพระองค์ ความล้มเหลวขององค์ประมุข ที่จะขจัดกรณีพิพาทในหมู่พระภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับหลักคำสอนมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดบรรยากาศของความไม่สงบสุขขึ้นโดยทั่วไป ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่บรรดารัฐประเทศราชซึ่งไม่เคยเต็มใจที่จะยอมรับความเป็นมหาอำนาจเหนือตนของอังวะอยู่แล้ว เริ่มแยกตัวออกไป อังวะเสียเชียงใหม่ใน ค.ศ.1727 และรัฐเชียงตุงของพวกฉาน ก็ได้ขับ*ซอบวา* ที่ทางอังวะแต่งตั้งขึ้นออกไปใน ค.ศ.1739 นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้ที่ถูกเกณฑ์ไปทำงานให้กษัตริย์เป็นอันมาก ต่างพากันหลบหนีพันธะหน้าที่ของตนด้วยการหลีกเลี่ยงการขึ้นทะเบียนบ้าง เลี่ยงหน้าที่ของตนด้วยการจ่ายเงินแทนบ้าง ไปบวชเป็นพระเสียหรือขอเข้าไปอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของเจ้านายหรือขุนนางคนอื่น ๆ ในอังวะ ทหารของกษัตริย์มีกำลังคนไม่พอเพียงอย่างมาก เมื่อ*อาหมู-ดาน* และ*อาธิ*ต่างพยายามไปขึ้นทะเบียนเป็นทาสหนี้สินกันหมดเพื่อหลีกเลี่ยงการเข้ามารับใช้กษัตริย์ ดัชนีที่ระบุถึงความกังวลของทางศูนย์กลาง เห็นได้ที่การตรวจสอบเป็นระยะ ๆ ที่ศูนย์กลางสั่งให้ทำ เพื่อค้ำประกันว่า "บุคคลที่ไม่พึงปรารถนา" มิได้เข้าวัด นอกจากนี้ ยังเห็นได้จากราชโองการของกษัตริย์ใน ค.ศ.1728 ซึ่งห้ามมิให้ผู้ใช้แรงงานชั้นต่ำในพระราชวัง ไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ อย่างไรก็ดี พวกที่หนีจากหนี้หรือจากหน้าที่ ยังสามารถนำตัวไปเข้าสังกัดอยู่กับพวกหัวหน้าหมู่บ้าน พระที่เป็นกบฏหรือ

---

* คือสมเด็จพระเพทราชา

โจร ซึ่งได้ก่อตั้งศูนย์อำนาจเฉพาะละแวกของตนเองขึ้นมาต่อต้านกับทางศูนย์กลาง ตัวแทนทุกหนทุกแห่งที่รัฐบาลกลางเป็นผู้แต่งตั้ง กลายเป็นเหยื่อของความไม่พอใจของเกษตรกร และระหว่าง ค.ศ. 1727 ถึง 1743 ข้าหลวงของเมาะตะมะ ทวาย สิเรียม ตองอูและแปร ต่างถูกพวกกบฏในท้องถิ่นสังหารหรือไม่ก็ขับออกจากตำแหน่งกันหมด

การเริ่มต้นของจุดจบ มาพร้อมกับการกบฏของพะโค พะโคฟื้นตัวขึ้นมาได้ภายหลังความเสียหายอย่างย่อยยับที่เกิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่ก็ต้องแบกรับภาระภาษีอย่างหนักหน่วง ใน ค.ศ.1740 ผู้นำของพะโคประกาศตั้งตนเป็นอิสระ สิบสองปีต่อมา หลังการบุกเข้าปล้นลุ่มแม่น้ำ อิระวดีที่กระทำอย่างต่อเนื่อง กองทัพของทางใต้ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนของชนชาติกลุ่มน้อยต่าง ๆ โดยมีเจ้านายของฉานองค์หนึ่งเป็นผู้นำ ยกทัพมาถึงนอกกำแพงเมืองอังวะ ในตอนต้นค.ศ. 1752 ภายหลังจากที่ปิดล้อมอยู่สองเดือน อังวะก็แตก กษัตริย์เสด็จหนีออกจากนคร และราชวงศ์ตองอูก็สิ้นสุดลง เพียงสิบห้าปีให้หลัง ชะตากรรมอย่างเดียวกันนี้ก็ตกกับอยุธยา ซึ่งเกิดกรณีพิพาทเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ใน ค.ศ.1760 พระประมุของค์ใหม่ในพม่า ผู้ก่อตั้งราชวงศ์กอนบอง (อลองพญา) ทรง ทุ่มกำลังแสนยานุภาพของพม่าที่พื้นตัวขึ้นมาใหม่ เข้าตีอยุธยา การโจมตีที่บรรดาราชโอรสของพระองค์มาเริ่มกระทำกันใหม่ ทำให้อยุธยาล่มสลายลงใน ค.ศ.1767 อย่างไรก็ดี ราชธานีของไทยประสบความเสียหายหนักหน่วงยิ่งกว่าการโจมตีที่มาจากอังวะ สภาพความเสียหายดูราวกับว่าความเป็นปฏิปักษ์ มุ่งร้ายของช่วงสองร้อยปีหลังนี้ ได้หาทางแสดงออกมาได้อย่างเต็มที่ในท้ายที่สุด สิ่งปลูกสร้างของอยุธยาถูกเผาทำลายและปล้นเอาทรัพย์สินไป ชาวอยุธยาถูกสังหารหรือจับตัวไป เมื่อขาดกษัตริย์และไม่มีศูนย์รวมการบริหาร ราชาอาณาจักรอยุธยาก็แตกออกเป็นห้าส่วน แยกต่างหากจากกัน นับเป็นครั้งแรกในระยะเวลาเกือบสี่ร้อยปี ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีการแตกแยกทางการเมืองเกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ทว่าในเวียดนามต่างหาก ที่การท้าทายระเบียบที่ดำรงอยู่ขณะนั้นรุนแรงมากที่สุด ความพยายามของตระกูลตรินห์ ที่จะเข้าควบคุมผู้นำของหมู่บ้านต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น ไม่ประสบความสำเร็จ เกษตรกรจำนวนมากไม่ยอมถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการทหาร ใน ค.ศ.1711 ศูนย์กลางถูกบังคับให้ต้องยอมให้หมู่บ้านนำที่ดินที่เป็นของส่วนกลางภายในเขตของตน มาแบ่งสรรกัน และเมื่อถึงทศวรรษ 1730 แม้กระทั่งสำมะโนประชากร ก็ไม่สามารถจัดทำบันทึกเก็บไว้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ความสามารถของผู้ที่มีที่ดินและมีอภิสิทธิ์ ในการหลบเลี่ยงการชำระภาษี มีผลให้คนที่ต้องเป็นผู้แบกรับภาระนี้ มีจำนวนเหลือน้อยลงไปอีก ทั้งคนเหล่านี้ ก็เป็นพวกที่มีความสามารถน้อยที่สุดที่จะสามารถชำระภาษีได้ การปฏิรูปที่มุ่งหมายเพื่อที่จะเก็บภาษีที่ดินของเอกชนและสิ่งของที่ใช้กันอย่างกว้างขวางอย่างเช่นเกลือกลับไม่ได้ผล และเมื่อถึงค.ศ. 1713 ประชากรที่อยู่ภายใต้บังคับของตระกูลตรินห์ ที่อยู่ในข่ายต้องจ่ายภาษีมีเหลืออยู่ไม่ถึงหนึ่งในสาม ในค.ศ.1730 มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ให้ไปชักนำเกษตรกรที่เร่ร่อนให้กลับบ้าน แต่อีกเพียงสิบปีต่อมา มีผู้คำนวณว่า หมู่บ้านที่ถูกทิ้งร้าง มีจำนวนหนึ่งในสามของทั้งหมด

เมื่อกำลังคนหนีจากไป การเพาะปลูกก็ลดน้อยถอยลงไปด้วย พร้อมกับการบริหารในหัวเมืองก็ต้องพังทะลายลง ใน ค.ศ.1721 ปัญหาการเงินในหกจังหวัด บังคับให้พวกตรินห์ต้องยุบตำแหน่งเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการยับยั้งการมีอำนาจเพิ่มขึ้นอย่างไม่ถูกต้องสมควรในท้องถิ่น และผลลัพธ์ประการหนึ่งที่เกิดจากการยุบตำแหน่งนี้ คือภายในระบบการปกครองในหมู่บ้าน มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงและการกดขี่บีฑาเพิ่มขึ้นอย่างมาก เจ้าหน้าที่ผู้ตรวจสอบรายงานว่า “ตามหมู่บ้าน มีพวกอิทธิพลใช้เพทุบายร้อยแปด กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับตามอำเภอใจ แย่งชิงสมบัติของผู้อื่นเพื่อสร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ข่มเหงรังแกคนยากจน ดูหมิ่นเหยียดหยามคนไม่รู้หนังสือ ฉกฉวยแม้โอกาสเพียงน้อยนิดที่สุดเพื่อตั้งข้อกล่าวหากับประชาชนและดำเนินคดีกับพวกเขา”[62] การขาดแคลนอาหารและการที่หน่วยข้าราชการไร้ประสิทธิภาพ มีผลในเชิงเกื้อหนุนให้ชาวนาก่อการจลาจลมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันพวกชาวนาเร่ร่อนก็รวมตัวกันจัดตั้งกองกำลังผู้ก่อการกบฏขึ้นตามท้องถิ่นต่าง ๆ เรื่องราวที่เขียนขึ้นในสมัยนี้บรรยายช่วงเวลาที่เกิดเหตุทุพภิกขภัยรุนแรงไว้อย่างน่ากลัว เมื่อ “ผู้คนเร่ร่อนไปทั่ว อุ้มลูกเที่ยวหาข้าวกิน ยังชีพอยู่ด้วยผักและพืช กินหนูและงู” ในบรรยากาศเช่นนี้ ยากที่จะทำให้ผู้คนเห็นว่าการให้ตระกูลตรินห์ดำเนินการปกครองต่อไป เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การกบฏครั้งหนึ่งที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำทางใต้ พวกชาวนาถือป้ายที่ประกาศว่า “ฟื้นฟูราชวงศ์เล ทำลายราชวงศ์ตรินห์” อย่างไรก็ดี ไม่นานนัก ก็มีเสียงต่อต้านราชวงศ์เลเปล่งขึ้นมาด้วยเช่นกัน เพราะการสมรสข้ามวงศ์ ทำให้ราชวงศ์เลกลายเป็นส่วนหนึ่งของวงศ์วานตรินห์ไปด้วย และเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ พระสงฆ์ ผู้มีความรู้และนักบวชทั้งหลาย ผุดขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำกบฏชาวนา กบฏบางกลุ่ม ประสบความสำเร็จในการก่อตั้งเขตแดนอิสระขึ้น พวกเขายกเลิกหนี้สินทั้งหมด ดำเนินการจัดสรรปันส่วนที่ดินใหม่ และยกเลิกการเก็บภาษี การกบฏครั้งหนึ่งซึ่งมีปราชญ์ทางด้านขงจื๊อเป็นผู้นำ และประกอบด้วยชาวนาหลายพันคน ถึงกับสามารถเอาชนะนายพลของตระกูลตรินห์สองคนได้

ในเขตที่ตระกูลเหงียนควบคุมอยู่ก็มีสภาพไม่ต่างกัน การฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าราชการและการค้ากับต่างประเทศที่งวดลงไป ประกอบกับทุพภิกขภัยที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ฐานด้านภาษีพังทะลายลง เหล่านักปราชญ์-ข้าราชการ ได้เตือนให้เห็นอย่างชัดแจ้งแก่พวกเหงียนว่า “ความทุกข์ยากลำเค็ญของประชาชน มาถึงจุดที่อันตรายอย่างที่สุดแล้ว” ยิ่งกาลเวลาผ่านไป การกบฏก็ยิ่งรุนแรงหนักหน่วงขึ้น ใน ค.ศ.1771 สามพี่น้องจากไตเซิน หมู่บ้านเล็ก ๆ ในบริเวณตอนใต้ของเวียดนามภาคกลาง ได้ขึ้นเป็นผู้นำของกลุ่มที่ต่อมา กลายเป็นขบวนการต่อต้านที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่เคยปรากฏมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลที่ขบวนการต่อต้านนี้ก่อตั้งขึ้นมา จะอยู่รอดมาได้ไม่นานนัก แต่ขบวนการของหมู่บ้านไตเซิน ก็ไม่เพียงแต่ประสบความสำเร็จในการรวม

---

[62] Yu, “Law and Family,” 224.

เวียดนามตอนเหนือกับตอนใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น หากยังเป็นสัญญาณบอกถึงอวสานของระเบียบขงจื๊อแบบเก่าด้วย

ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด โลกของส่วนที่เป็นเกาะส่วนใหญ่ก็อยู่ในสภาพวุ่นวายเช่นกัน เป็นการง่ายที่จะให้เหตุผลว่าเป็นเพราะอิทธิพลของพวกยุโรป – แต่จะว่าไปแล้ว ตอนนี้ สเปนก็มีอำนาจครอบครองฟิลิปปินส์เกือบทั้งหมดแล้ว ยกเว้นเฉพาะทางใต้ซึ่งผู้คนนับถือศาสนามุสลิมเท่านั้น ส่วนวีโอซีก็เป็นใหญ่อยู่ในชวา ทั้งยังสร้างเครือข่ายพันธมิตรซึ่งเชื่อมโยงวีโอซีเข้ากับราชอาณาจักรต่าง ๆ ตั้งแต่ทางเหนือของสุมาตรา ไปจนถึงหมู่เกาะทางตะวันออก อย่างไรก็ดี การพิจารณาคำถามเรื่องผลกระทบของอิทธิพลของยุโรป ต้องกระทำอย่างระมัดระวัง เนื่องจากสังคมท้องถิ่น ยังคงมีพลวัตของตนเองอยู่ ตัวอย่างที่สำคัญตัวอย่างหนึ่งของเหตุการณ์ซึ่งมีความหมายไปไกลกว่าเป็น เหตุการณ์ซึ่งชาวดัตช์มีบทบาทอยู่ด้วยเพียงเล็กน้อยคือ เหตุการณ์นี้เกี่ยวข้องกับกรณีการปลงพระชนม์กษัตริย์ในยะโฮร์ใน ค.ศ.1699 เหล่าชนชั้นสูงซึ่งไม่ยอมอดทนกับความเลยเถิดของกษัตริย์อีกต่อไป ได้ร่วมกันวางแผนการลอบปลงพระชนม์พระองค์ แม้ว่าจะมีการแต่งตั้ง *เบนดาฮารา* ขึ้นเป็นประมุข และแม้ว่ายะโฮร์จะฟื้นตัวทางเศรษฐกิจขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว แต่สังคมมาเลย์ยังมีการแตกแยกอย่างลึกซึ้ง *โอรัง ลาอุต* ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวงศ์กษัตริย์ยะโฮร์มาตั้งแต่สมัยเมละกา ไม่ยอมปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบใหม่ การแตกแยกที่เกิดจากอาชญากรรมถึงขั้น*เทอร์ฮากา* (เป็นกบฏ) นี้เปิดทางให้เจ้านายมินังกาเบาพระองค์หนึ่ง เข้ายึดราชบัลลังก์ เจ้านายพระองค์นี้ ไม่เพียงแต่อ้างตนว่าเป็นโอรสของพระประมุขที่ถูกปลงพระชนม์เท่านั้น หากยังมีใบบอกของพระราชินีแห่งมินังกาเบามายืนยันด้วย ถึงจุดนี้ ผู้ลี้ภัยบูกิสกลุ่มใหญ่ ได้เข้ามาในบริเวณนี้ คนเหล่านี้ได้เข้าเป็นพันธมิตรกับ*เบนดาฮารา*ที่ถูกปลด และร่วมกันขับเจ้าเชื้อพระวงศ์มินังกาเบาออกไป ผลลัพธ์ประการหนึ่งของเหตุการณ์นี้ก็คือ มีการจัดระเบียบทางการเมืองอย่างใหม่เกิดขึ้นมาในยะโฮร์ โดยสุลต่านมาเลย์ทรงเข้าดำรงตำแหน่งรองจากราชา มุดา ของบูกิส เมื่อเวลาผ่านไป ความเจ็บปวดรวดร้าวที่เกี่ยวข้องกับการปลงพระชนม์กษัตริย์ก็จืดจางลงไป ทว่าสำหรับคนมาเลย์จำนวนมากแล้ว ราชวงศ์ใหม่ที่ตั้งอยู่บนเกาะริออยังคงเป็นเครื่องเตือนใจอย่างถาวรว่า วงศ์วานทางเมละกาได้สิ้นสุดลงแล้ว

การประเมินผลกระทบที่ชาวยุโรปมีต่อพัฒนาการทางการเมืองในโลกหมู่เกาะนั้น เราต้องระลึกด้วยว่า จำนวนชาวยุโรปนั้น มีไม่มาก เมื่อจะทำสนธิสัญญาพาณิชย์ เจ้าหน้าที่ของวีโอซีติดต่อกับพระประมุขและราชสำนักของพระองค์เท่านั้น ซึ่งหมายความว่า บริเวณที่อยู่นอกชวาออกไปนั้น โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง ที่ดัตช์เข้าไปสัมผัสด้วยอย่างลึกซึ้ง มีประโยชน์พอ ๆ กันที่จะตั้งข้อสังเกตว่า ในฟิลิปปินส์ก็มีชาวยุโรปมาอยู่ให้เห็นแต่เพียงจำกัด ล่วงมาถึง ค.ศ. 1800 สเปนก็ยังแทบไม่มีที่มั่นอยู่ตามบริเวณที่ที่มีระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลเกิน 150 เมตร และนอกจากที่ราบตอนกลางของเกาะลูซอนแล้ว มีคนสเปนเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ห่างจากทะเลเข้าไปเกินสิบห้ากิโลเมตร สำหรับชาวฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่ในบริเวณที่ลุ่มต่ำ การติดต่อกับคนยุโรป มีเฉพาะกับพวกบาทหลวง ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของการปกครองของสเปน กระนั้น จำนวนบาทหลวงก็มี

อยู่น้อยเช่นกัน ในซามาร์ในวิสายาส์ตะวันตก จังหวัดซึ่งมีขนาดกว่า 13,000 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรตามตัวเลขทางการใน ค.ศ.1770 อยู่ 33,350 คนนั้น มีบาทหลวงอยู่เพียงสิบห้าคนเท่านั้น บาทหลวงเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูประจำโรงเรียนในท้องถิ่น แพทย์ ผู้ดูแลเอกสารผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและที่ปรึกษาด้านจิตวิญญาณให้แก่ชาวเมือง กระนั้นมีชุมชนย่อย ๆ มากมายที่ประกอบด้วย ผู้คนที่ผ่านพิธีรับศีลล้างบาปเข้าเป็นคริสต์ศาสนิกชนแล้ว แต่คนเหล่านี้จะได้เห็นบาทหลวงก็เพียงปีละหนเดียว เท่านั้น

มีบ่อยครั้งที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวสเปนกับชาวฟิลิปปินส์ คลายความตึงเครียดลงเพราะบาทหลวงชาวสเปน การใช้ชีวิตอยู่ตามสถานีที่โดดเดี่ยว มักช่วยให้บาทหลวงสเปนเกิดความเข้าใจสังคมท้องถิ่นขึ้นได้เป็นอันมาก ความเห็นช่นเดียวกันนี้ สามารถใช้กับเจ้าหน้าที่ของวีโอซีได้เช่นกัน ทั้งเจ้าหน้าที่ของวีโอซีก็มีอยู่หลายคน ที่เกิดในหมู่เกาะอินดีส เจ้าหน้าที่เหล่านี้จึงรับสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นผู้นำของท้องถิ่นมาใช้เพื่อส่งเสริมสถานภาพของตนได้โดยไม่ยาก ได้แก่การใช้ฉัตรและเชี่ยนหมาก อันเป็นเครื่องหมายของกษัตริย์ และบางคราว ถึงกับสวม*เคลัง* (กำไลข้อเท้า) ทองคำตามอย่างเจ้ามาเลย์ด้วย ในจดหมายที่ส่งโต้ตอบกัน ข้าหลวงใหญ่ใช้คำที่มีความหมายถึงความเกี่ยวดองเป็นญาติกัน โดยเรียกประมุขของรัฐทั้งหลายว่า “ลูก” หรือ “หลาน” และเรียกตัวเองว่า “พ่อ” ในการแลกเปลี่ยนของขวัญกันนั้น มีหลายกรณีที่ดัตช์ประพฤติปฏิบัติเหมือนเจ้ามหาอำนาจที่รับบรรณาการจากประเทศราช อาทิเช่น เมื่อเกาะโรตีเล็ก ๆ ในอินโดนีเซียตะวันออกส่งขี้ผึ้ง ทาสและข้าวมายังปัตตาเวีย ฝ่ายข้าหลวงใหญ่ก็ตอบสนองด้วยผลิตภัณฑ์ “ที่มีอารยธรรม” อย่างเช่นปืนคาบศิลา ผ้าอย่างดี คทาทองคำและเงิน กับเหล้ายินของดัตช์ ระหว่างการทำสนธิสัญญาเรื่องติมอร์ ชาวดัตช์และชาวติมอร์ผู้ลงนามในสนธิสัญญานี้ ยังถึงกับทำพิธีผนึกข้อตกลงด้วยการดื่มโลหิตที่ผสมโลหิตของบุคคลทั้งคู่

ในอีกด้านหนึ่ง คนท้องถิ่นมีความปรารถนา ที่จะกลืนคนภายนอกเหล่านี้เข้ามารวมเป็นพวกเดียวกับตน ในลักษณาการที่ตนเข้าใจได้ดีที่สุด ความปรารถนานี้เห็นได้จากจำนวนชาวยุโรปที่คนท้องถิ่นรับมาเป็นบุตรหรือพี่น้อง พร้อมยกตำแหน่งสูง ๆ ให้ และมอบเสื้อคลุมเกียรติยศให้เป็นของขวัญ *บาบัด* ของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดพยายามนำดัตช์เข้ามาอยู่ในสายใยของประวัติศาสตร์ชวา ด้วยการเปลี่ยนข้าหลวงใหญ่ แจน พีเทอร์สซุน โคเอ็น (ค.ศ.1619-1623, ค.ศ.1627-1629) ผู้มีชื่อเสียง ให้เป็นมูร จังกุง บุตรของบารอนสุกมุลแห่งสเปนกับเจ้าหญิงองค์หนึ่งแห่งปาชาชาราน เจ้าหญิงองค์นี้มีอวัยวะที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ที่ร้อนแรง ซึ่งทำให้พระนางได้ชื่อว่าเป็น*อรรธนริจีวารี (ardhanariciwari)* หากผู้ใดได้เป็นเจ้าของ ผู้นั้นก็สามารถเป็นกษัตริย์ได้ แม้จะเป็นคนยากจนเข็ญใจเพียงไรก็ตาม มูร จังกุง เมื่อได้ทราบว่า ปานเครานแห่งจาการ์ตา เนรเทศพระมารดาของตน เนื่องจากเขาไม่สามารถหลับนอนกับพระนางได้ ก็ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะแก้แค้น กองเรือของมูร จังกุง เดินทางมาถึงชวาพร้อมด้วยเบียร์ ไวน์ ขนมปังและยุทโธปกรณ์ที่บรรทุกมาด้วย มูร จังกุงยึดจาการ์ตาได้สำเร็จ ซึ่งเท่ากับกู้สิทธิตามกำเนิดกลับคืนมาได้ และได้สถาปนาทายาทของตน (คือดัตช์) ขึ้นเป็นทายาท ผู้มีสิทธิธรรมอันถูกต้องของปาชาชารานและเป็นผู้ปกครองที่เหมาะสมของชวาตะวันตก

ถึงกระนั้น ดัตช์ก็ไม่สามารถเป็นแค่มหาอำนาจพื้นถิ่นอีกรายหนึ่งเท่านั้นได้ เพราะพวกเขาแตกต่างจากประมุขในถิ่นนี้ กล่าวคือดัตช์มีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจงของตนอย่างมาก และบ่อยครั้งที่คนท้องถิ่นไม่อาจเข้าใจความคิดที่ดัตช์นำมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายของตน สำหรับชุมชนหลาย ๆ แห่งในหมู่เกาะ พวกเขาเห็นว่าดัตช์เข้ามาพร้อมกับนำความเป็นศัตรูมุ่งร้ายและความขัดแย้งมาด้วย แต่สำหรับชุมชนอีกหลายแห่ง กลับเห็นว่า วีโอซีเป็นมิตรที่มีอิทธิพลและเป็นผู้คุ้มครอง ตัวอย่างเช่น เจ้าอารุง ปาลักกา ผู้นำชาวบูคิส ได้ช่วยเหลือดัตช์ในการโจมตีมากาสซาร์ ศัตรูเก่าของพระองค์ เมื่อกองกำลังผสานของดัตช์กับบูคิสประสบความสำเร็จ เจ้าอารุง ปาลักกาทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าอธิราชหนือสุลาเวสีทั้งปวง โดยได้ตำแหน่ง *ตอริซอมเป* (ผู้ได้รับความเคารพยำเกรง) ซึ่งเคยเป็นตำแหน่งของกษัตริย์มากาสซาร์มาก่อน และเพื่อเป็นการตอบแทนการสนับสนุนของดัตช์ พระองค์ทรงยอมที่จะขับพ่อค้าชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ทั้งหมดออกไปจากดินแดนของพระองค์ มาตอนนี้ เมื่อชาวบูคิสประกอบพิธี*กันชาร์* และให้สัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดี พวกเขามิได้กระทำต่อพระพักตร์ของกษัตริย์ของตนเท่านั้น หากต่อหน้าบริษัทด้วย “จงมองข้า ท่านนายห้าง” เจ้าบูคิสองค์หนึ่งประกาศพร้อมกับเต้นระบำสวามิภักดิ์ท่ามกลางเสียงรัวกลอง “ให้ข้าเจอกับศัตรูของบริษัท แล้วข้าจะสู้กับพวกมันด้วยดาบในมือ”[63]

อีกตัวอย่างหนึ่งของบริเวณที่มีความเกี่ยวข้องกับดัตช์ และได้ทิ้งความทรงจำของ*ซามาน มาส* หรือยุคทองไว้ ตัวอย่างนี้ มาจากรัฐเปรักในคาบสมุทรมลายู รัฐเปรักถูกคุกคามมาเนิ่นนานจากมหาอำนาจภายนอกเช่นอาเจะห์และอยุธยา เนื่องจากเปรักมีแหล่งดีบุกอยู่เป็นอันมาก ใน ค.ศ.1746 ประมุขของเปรักได้ลงนามทำสนธิสัญญากับวีโอซี ซึ่งให้ดัตช์มีสิทธิในดีบุกทั้งหมดของเปรักแต่ผู้เดียว ส่วนเปรักได้ความคุ้มครองจากดัตช์เป็นข้อแลกเปลี่ยน แม้ว่าจะมีช่วงระยะเวลาของความตึงเครียดอยู่หลายช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อดัตช์พยายามเจรจาเพื่อลดราคาดีบุก แต่สนธิสัญญานี้ ก็ยืนยงมาได้ตราบจนกระทั่งถึงกาลสิ้นสุดของบริษัทใน ค.ศ.1795

สิ่งที่สองกรณีที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นประจักษ์ คืออิทธิพลในระดับที่พวกดัตช์สามารถสร้างได้ -- และได้สร้างไว้ -- ต่อครรลองทางการเมืองของท้องถิ่น ระหว่างที่ดัตช์แสวงหาทางที่จะเป็นฝ่ายได้เปรียบในด้านการค้า มิตรภาพของดัตช์เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ทั้งสำหรับเจ้าอารุง ปาลักกา และราชสำนักเปรัก หากไม่มีดัตช์เสียแล้วเจ้าอารุง ปาลักกาคงไม่สามารถล้างแค้นความอัปยศอันเกิดจากความที่พ่ายแพ้และไม่สามารถ กู้บ้านเกิดเมืองนอนของพระองค์กลับคืนมาได้ ส่วนเปรักนั้นหากว่าถูกทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ก็คงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเพื่อนบ้านที่เข้มแข็งกว่า เช่นสลังงอร์เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ และการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจภายใน

---

[63] J. Noorduyn, “The Bugis Auxiliaries from Tanete in the Chinese War in Java, 1742-1744,” in C. M. S. Hellwig and S. O. Robson, eds, ***A Man of Indonesian Letters. Essays in Honour of Professor A. Teeuw***, Dordrecht, 1986, 279.

รัฐเหล่านี้ บทบาทของวีโอซี จึงมักเป็นบทบาทที่มีความสำคัญถึงขั้นตัดสินอยู่เนือง ๆ อาทิเช่น ในทศวรรษ 1690 หากขาดการสนับสนุนจากกองกำลังของดัตช์ ตระกูลที่ปกครองรัฐที่ผลิตพริกไทยอย่างแจมบี คงถูกขับออกและมีผู้อื่นเข้ามาแทนที่ กษัตริย์ทรงไม่ได้รับความนิยมรักใคร่จากประชาชนมากเพียงไร สามารถระบุได้จากปริมาณการโยกย้ายของประชากรออกไปจากเขตพระราชอำนาจของพระองค์ และความตกต่ำไปสู่ความวิปริตไปจากปกติสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว คือเป็นการกษัตริย์ที่ปราศจากราษฎร ในทำนองเดียวกัน ภูมิภาคลัมปุงในบริเวณตอนใต้ของสุมาตรา คงต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของปาเล็มบังในช่วงคริสต์ศตวรรที่สิบแปด หากว่าวีโอซีไม่ทำตนเป็นผู้อารักขาผลประโยชน์ของบันเตน ซึ่งอยู่ในฐานะประเทศราชของวีโอซี สถานการณ์ที่กลับกัน มีอยู่ทางชายฝั่งด้านตะวันตกของสุมาตรา คือดัตช์เข้าช่วยสนับสนุนการขยายอำนาจการปกครองของมินังกาเบา ซึ่งกระทำภายหลังจากวีโอซีประสบความสำเร็จในการส่งทหารไปโจมตีพวกอาเจะห์ใน ค.ศ.1666 และ ค.ศ.1667 สนธิสัญญาที่ลงนามกันใน ค.ศ.1668 ยืนยันว่ามินังกาเบาเป็นมหาอำนาจเหนือชายฝั่งด้านตะวันตกจากบารุสจนถึงมานชุตา ตัวแทนของดัตช์ที่ปาดังได้รับการแต่งตั้งเป็น “สตัดธูเดอร์”* ในนามของประมุขมินังกาเบา

ดัตช์กระวนกระวายกับการทำให้เกิดความมั่นใจว่า โครงสร้างของอำนาจปกครองในท้องถิ่นจะเป็นคุณแก่การที่พวกตนเข้ามาอยู่ ความกระวนกระวายนี้มักส่งผลให้มีการสับเปลี่ยนแบบแผนของอำนาจการปกครองให้ผิดไปจากที่มีมาแต่ดั้งเดิมอย่างมากอยู่บ่อย ๆ อาทิ บนเกาะต่าง ๆ หลายเกาะในอินโดนีเซียตะวันออก ดัตช์ละเลยบุคคล “ทางศาสนา” ซึ่งถือกันตามพิธีการว่าสูงส่งกว่าคนทั่วไปและยอมรับนับถือเพียงผู้ที่เป็นประมุขหรือที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน** เนื่องจากดัตช์รู้สึกว่าบุคคลสำคัญในวงการศาสนาไม่ยอมโอนอ่อนต่อการควบคุมในด้านการเมืองของตน ดัตช์มีแนวโน้มที่จะถือว่าบุคคลซึ่งพวกเขาเห็นว่า “ไม่เกี่ยวกับศาสนา” คือผู้ที่มีอำนาจโดยชอบธรรม แต่ในการกระทำเช่นนี้ ดัตช์มักไปยกบุคคลบางคนให้สูงขึ้นมา ซึ่งอันที่จริงแล้ว คนเหล่านี้เพียงแต่ดำรงตำแหน่งต่ำ ๆ ในลำดับศักดิ์ของนักบวช อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงลักษณาการที่อำนาจการปกครองเปลี่ยนรูปไป มาจากบารุส ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา ที่บารุสนี้ อำนาจการควบคุมมีอยู่ร่วมกันระหว่างกษัตริย์สองพระองค์ คือราชา “ต้นลำธาร” กับ ราชา “ปลายลำธาร” (อันที่จริงแล้ว ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในบริเวณปลายลำธาร) ประมุขทั้งสองพระองค์ทรงมีเส้นสายสัมพันธ์อยู่กับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน วีโอซีทำให้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์แตกกัน เพื่อที่ตนจะได้เข้าถึงแหล่งการบูรในบริเวณดังกล่าวได้ต่อไปอีก ใน ค.ศ.1694 ดัตช์ยุบเลิกความเป็นราชาควบคู่นี้ลง

---

* stadthoulder ข้าหลวงหรือบุคคลที่กษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระองค์เพื่อไปปกครองจังหวัดหนึ่งของเนเธอร์แลนส์ครั้งโบราณ

** คือตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองในท้องถิ่น (Local Lord) หรือเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองระดับสูงซึ่งเรียกในภาษาพื้นเมืองว่า “Bupadi” แต่ดัตช์และอังกฤษจะเรียกว่า “regent” หรือผู้สำเร็จราชการ

ทว่าในตอนท้ายการแบ่งอำนาจการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างราชาต้นลำธารกับปลายลำธาร ก็เกิดขึ้นมาอีก โดยวงศ์ของต้นลำธารกับปลายลำธาร ผลัดกันดำรงตำแหน่งราชา

มักมีการตั้งคำถามกันขึ้นมาบ่อย ๆ ว่าเหตุใดดัตช์จึงสามารถรักษาฐานะของตนในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไว้ได้นานถึงปานนี้ เหตุผลส่วนหนึ่งอยู่ที่ความมากมายเหลือล้นของหน่วยการเมืองย่อย ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของโลกหมู่เกาะเสมอมา และวีโอซีช่วยให้สภาพนี้เป็นอยู่ต่อไป ด้วยการเพียรพยายามป้องกันมิให้รัฐต่าง ๆ ในภูมิภาคเหล่านี้ เป็นพันธมิตรกัน เพราะความเป็นพันธมิตรนั้นอาจก่อให้เกิดฐานของกลุ่มรัฐที่ต่อต้านดัตช์ขึ้นมาได้ ยิ่งกว่านั้น ดัตช์ยังมักสามารถหาทางทำให้กลุ่มอินโดนีเซียกลุ่มหนึ่ง แตกกับอีกกลุ่มหนึ่งจนได้ เพราะประมุขในท้องถิ่นต่าง ๆ เอง มักเห็นว่า การเป็นพันธมิตรกับวีโอซี เป็นหนทางหนึ่งที่จะสร้างความได้เปรียบเหนือผู้ที่เป็นศัตรูกับตนมานาน ด้วยเหตุนี้ กลุ่มพันธมิตรใด ๆ ที่ต้านวีโอซี จึงไม่เคยประคับประคองฐานสนับสนุนให้คงอยู่ไปได้นานพอที่จะค้ำประกันได้ว่า จะดำเนินการต่อต้านวีโอซีได้สำเร็จ ในช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด มีการเรียกร้องกันหลายครั้ง เพื่อระดมให้ชาวมุสลิมขึ้นมาต่อต้านพวกนอกศาสนา แต่การเรียกร้องเหล่านี้ ไม่เพียงพอที่จะเอาชนะขนบประเพณีที่มีมาแต่เดิม ซึ่งเน้นความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อท้องถิ่นกลุ่มย่อย มากกว่าการปฏิบัติการร่วมกัน กรณีทดสอบ มาถึงในค.ศ.1756-1757 เมื่อกองกำลังของบูคิสจากริออ บุกเข้าปิดล้อมเมละกา เป็นเวลากว่าครึ่งปีที่เมืองนี้อยู่ในสภาพช่วยตัวเองไม่ได้ เมื่อกองเรือจากปัตตาเวียเดินทางมาถึงในกลาง ค.ศ. 1757 พวกที่ปิดล้อมจึงถอนตัวออกไป กระนั้น ทั้งในตอนนี้และในค.ศ.1784 เมื่อพวกบูคิสโจมตีอีกหนหนึ่ง ชาวมาเลย์ก็มิได้ร่วมกันสนับสนุนเพื่อขัดขวางการเข้ามาของดัตช์

ในชวาการเปลี่ยนแปลงไปมาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาของพวกดัตช์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มองเห็นได้ภายหลังค.ศ. 1680 แม้ว่าเจ้าตรูนาชัยจะถูกปลงพระชนม์ไปแล้ว แต่การกบฏต่อศูนย์กลางก็ยังคงดำเนินต่อไป สุลต่านอามังกุรัตที่ 2 ทรงสามารถรักษาตำแหน่งของพระองค์ไว้ได้ แม้จะมีการท้าทายจากพระอนุชา ส่วนใหญ่เป็นเพราะดัตช์เต็มใจให้การช่วยเหลือพระองค์ เพราะพระองค์ทรงเป็นรัชทายาทที่ “มีสิทธิธรรมอันถูกต้อง” ดัตช์ทำเช่นนี้ ก็เท่ากับแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนว่ากษัตริย์ผู้ไม่สามารถดึงประชาชนให้มาสนับสนุนพระองค์ได้มากพอที่จะคงอยู่บนราชบัลลังก์นั้น พระองค์ก็ยังคงดำรงอยู่ได้ ด้วยกองทัพของวีโอซี ดัตช์ยังคงค้ำจุนผู้ที่มาพึ่งตนอยู่จนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แม้เมื่อเผชิญกับความไม่สงบอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ.1740 การจลาจลซึ่งแรกทีเดียว เกี่ยวข้องกับชาวจีนในปัตตาเวีย ได้หันมาโจมตีราชวงศ์ด้วย และอีกครั้งหนึ่ง ที่ทางราชสำนักต้องขอความช่วยเหลือจากดัตช์ อย่างไรก็ดี ค่าความช่วยเหลือของวีโอซีที่ผู้รับต้องชดใช้มีราคาที่หนักหน่วง กษัตริย์ชวาทรงชำระหนี้บุญคุณนี้ด้วยการยกบริเวณชายฝั่งทะเลของชวาให้แก่ดัตช์มากขึ้น ๆ จนในท้ายที่สุด ใน ค.ศ.1749 ราชอาณาจักรมะตะรัมทั้งหมด กลายไปเป็นของดัตช์ และเจ้าปากุบุวานาที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ.1726-1749) ทรงกลายไปเป็นเจ้าประเทศราชภายใต้อำนาจของวีโอซี ความสัมพันธ์ใหม่นี้ แสดงเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อข้าหลวงใหญ่แต่งตั้งเจ้าปากุบุ

วานาที่ 2 ขึ้นเป็นกษัตริย์ของรัฐประเทศราชอย่างเป็นทางการ โดยมีชาวดัตช์ที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาแก่ประมุขของรัฐในอารักขา นั่งอยู่เคียงข้าง อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มที่มีอิทธิพลกลุ่มหนึ่งในราชสำนัก ไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของเจ้าปากุบุวานา และดัตช์ก็พยายามป้องกันมิให้เกิดการวิวาทขัดแย้งที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องในราชตระกูล ด้วยการแบ่งชวากลางออกเป็นส่วนสุระการ์ตา และยอกยาการ์ตาใน ค.ศ.1755

ถ้อยคำที่นำมาใส่ปากของคู่แข่งของเจ้าปากุบุวานา ประมวลปัญหาสำคัญที่เกิดจากการควบคุมแบบอาณานิคมไว้อย่างกระชับว่า

> ข้าแต่พระองค์ นี่มิเป็นการบังควร
> พระองค์ไม่ทรงตระหนักดอกหรือ
> ว่าบทบาทของประมุข
> ประกอบด้วยพันธะหน้าที่ในการครองความเป็นเจ้าให้ได้เท่านั้น[64]

สิ่งที่วีโอซีต้องการคือกษัตริย์และเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติตามคำสั่งที่วีโอซีมอบหมายให้ และประพฤติตนในฐานะผู้ดำเนินการให้ลุล่วงไปตามความต้องการของบริษัท คนพื้นเมืองที่เป็นชนชั้นสูง ซึ่งถูกล่อด้วยตำแหน่งและค่าตอบแทน และความกลัวว่าจะถูกเนรเทศหรือถอดจากบัลลังก์ หรือเพียงแค่การขู่ตะคอก จึงกลายเป็นหนทางที่ช่วยรักษาอำนาจการปกครองแบบอาณานิคมของดัตช์ไว้ แรงกดดันนี้มีอยู่ทุกที่ที่ดัตช์ทำสัญญาการค้าด้วย ทว่าผลกระทบที่ทำให้เกิดความแตกแยกวุ่นวายมีมากน้อยต่างกันไป อาทิเช่นในอินโดนีเซียตะวันออก ดัตช์ใช้ความเพียรพยายามอย่างหนักหน่วง ไม่เฉพาะแต่เพียงบังคับใช้สิทธิผูกขาดทางการค้าเท่านั้น หากยังบังคับให้ผลิตเครื่องเทศบางชนิดเป็นพิเศษด้วย ดัตช์จัดให้มีโครงการ “กวาดล้าง” ครั้งใหญ่ขึ้น ตามโครงการนี้ วีโอซีได้สิทธิทำลายต้นกานพลูบนเกาะทุกเกาะ ยกเว้นอัมบอนกับบริเวณอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของตน โดยแลกเปลี่ยนด้วยการชำระเงินให้แก่กษัตริย์จำนวนหนึ่งเป็นประจำ ความต้องการกำลังคนของวีโอซี เพื่อกระทำการอย่างอุกอาจตามโครงการที่ชั่วร้ายนี้—หรือ*ฮองคิตอคเตน* ย่อมเป็นธรรมดาที่จะสร้างความเคืองแค้นอย่างรุนแรงแก่หมู่ชนในท้องถิ่น และสร้างความตึงเครียดอย่างหนักหน่วงให้แก่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างค่อนข้างห่างเหินมาแต่ครั้งโบราณ ระหว่างภูมิภาคมาลุกุกับกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแปลกแยกออกไป เช่นชาวปาปวนเป็นต้น แบบแผนอย่างเดียวกันนี้ ยังมีร่องรอยที่พบได้ในสุมาตรา ตอนที่ราคาพริกไทยตกลงและผู้คนหันไปปลูกฝ้ายแทน ดัตช์บีบให้กษัตริย์ที่อยู่ในอาณัติของตน ทำสนธิสัญญาเพื่อสั่ง “กวาดล้าง” ต้นฝ้ายทั้งหมด เหล่ากษัตริย์และหัวหน้าในส่วนท้องถิ่นที่ตกลงทำตามนโยบายอย่างเลี่ยงไม่พ้น ย่อมถูกประชาชนทั่วไปมองว่าโหดเหี้ยมและทารุณ

---

[64] M. C. Ricklefs, ***Jogjakarta under Sultan Mangkubumi 1749-1792. A History of the Division of Java***, London, 1974. 41.

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผู้ที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากคำเรียกร้องต้องการของพวกยุโรปอย่างรุนแรงที่สุด คือเกษตรกรของชวาและฟิลิปปินส์ ชาวบ้านในทั้งสองสถานที่นี้ ถูกบังคับให้ต้องปลูกพืชผลบางอย่าง และขายให้แก่ดัตช์หรือสเปนตามราคาที่กำหนด ต้นตอของความเจ็บแค้นที่สำคัญ อีกประการหนึ่งคือการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งบ่อยครั้งหมายถึงการต้องจากบ้านไปเป็นเวลานาน โดยได้รับค่าตอบแทนน้อยที่สุด หรือไม่ได้เลย เป็นที่เข้าใจได้ว่า ความแค้นเคืองนี้ มักมุ่งตรงไปยังผู้ที่มองกันว่าเป็นตัวแทนของการข่มเหงบีบบังคับ ใน ค.ศ.1726 ผู้สำเร็จราชการประจำรัฐปริอันกานซึ่งอยู่ในอารักขาของดัตช์ ถูกราษฎรของตนคนหนึ่งสังหาร เนื่องจากราคาที่เขาได้รับเป็นค่ากาแฟที่ปลูก ต่ำมากเสียจนสิ้นหวังว่าจะหลุดพ้นจากพันธะหนี้สินได้ แน่นอนว่า ประเด็นนั้น อยู่ที่ว่าดัตช์ต่างหาก ที่เป็นผู้ลดจำนวนเงินที่จ่ายเป็นค่ากาแฟ ผู้สำเร็จราชการประจำรัฐในอารักขา เพียงแต่ลดราคาตามที่ได้รับมอบหมายมาเท่านั้นเอง

ในฟิลิปปินส์ การให้*เอ็นโคเมียนดา* (สิทธิในการเก็บภาษี) แก่ชาวสเปนบางคนตั้งแต่ตอนแรก ปรากฏผลในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดว่าประสบความล้มเหลว ดังนั้น ใน ค.ศ.1721 จึงมีการเปลี่ยนให้ทุกอย่างกลับคืนมาสู่อำนาจกษัตริย์สเปน กระนั้นก็ดี การใช้อำนาจอย่างผิด ๆ มากมาย ซึ่งชักนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์*เอ็นโคเมียนดา*เอกชน ยังคงมีอยู่ รัฐบาลสเปน ซึ่งขาดแคลนเงินอยู่เป็นประจำ พึ่งพาอาศัยชาวฟิลิปปินส์อย่างหนักหน่วงในการจัดป้อนเงินและแรงงานให้กับการบากบั่นดำเนินการต่าง ๆ เพื่อชาติสเปน ในทางทฤษฎีนั้น ถือว่าคนงานต้องได้รับค่าตอบแทน แต่กรณีเช่นนี้หาได้ยากยิ่ง เพราะปกติแล้ว พวกเขาได้รับค่าแรงเป็นข้าวที่มาจากหมู่บ้านของตนเอง แม้ว่ารัฐบาลจะเพียรพยายามปฏิรูป แต่ชาวฟิลิปปินส์ก็มักถูกหมายเกณฑ์ให้ไปทำงานให้กับเอกชน มิใช่รัฐ หรือส่งไปทำงานยังสถานที่ซึ่งห่างไกลจากหมู่บ้านของตน แม้เมื่อมาถึงทศวรรษ 1770 ผู้คนในซามาร์ยังต้องหนีการบีบบังคับของข้าหลวงคนหนึ่ง ซึ่งใช้ให้พวกเขาสร้างเรือและป้อมปราการโดยไม่ให้อาหารปันส่วนอย่างพอเพียง ทั้งยังไม่ให้เวลาพวกเขาได้ไปดูแลไร่นาของตัวเองด้วย

ความทุกข์ยากขมขื่นอีกอย่างหนึ่งของชาวฟิลิปปินส์ คือข้อเรียกร้องให้ขายผลิตผลบางอย่างแก่รัฐบาล ซึ่งมักต้องขายในราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาด นอกจากนี้ ยังมีการเรียกเก็บภาษีและอากรอย่าง อื่น ๆ เพิ่มเติมอีกมากมาย การแบ่งฟิลิปปินส์ออกเป็นเขตทางศาสนา โดยมีศาสนจักรเป็นผู้บริหาร เพิ่มภาระที่คนฟิลิปปินส์ธรรมดาสามัญต้องแบกรับอยู่แล้วให้หนักขึ้นไปอีก เพราะพวกเขาต้องเลี้ยงดูพวกบาทหลวง ด้วยการให้เงินรายปีและด้วยการจัดหาอาหารให้ และทำงานให้ มีบ่อยครั้งที่ทางศาสนจักรได้กำไรอย่างเป็นกอบเป็นกำด้วยการขายสินค้าที่ได้มาในฐานะสิ่งของบริจาค ใน ค.ศ.1704 มีการบังคับเก็บภาษี*แซงโตรัม* ทั่วดินแดนที่สเปนควบคุมอยู่ เพื่อนำมาใช้เป็นค่าทำพิธีทางศาสนา เมื่อเผชิญกับการรีดนาทาเร้นอย่างเป็นกระบวนเช่นนี้ ชาวเขาในบางบริเวณจึงได้พูดถึงวิญญาณที่ชั่วร้ายที่เรียกกันว่า *ตริบูโต* วิญญาณนี้เร่ร่อนไปทั่วเมืองที่มีคณะผู้สอนศาสนาคริสต์และกิน ผู้คน[65]

---

[65] William Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain***, Quezon City, 1982, 36.

ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ที่สเปนสนับสนุน เป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ระบบนี้ดำเนินการไปได้อย่างประสบผลสำเร็จ พวกผู้นำ*บารังคาย* ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองที่นับถือคริสต์ศาสนา หรือ *ดาตู*ในสมัยก่อนที่สเปนจะมา ถูกรวมเข้าไปอยู่ในโครงสร้างการบริหารแบบอาณานิคม และได้รับตำแหน่ง *จาเบซา* หรือหัวหน้า สมาชิกในกลุ่มชนชั้นสูง ซึ่งส่วนใหญ่สืบทอดตามสายโลหิตนี้ โดยทั่วไปแล้วได้ฉายาว่า *ปรินซิปาเล* ผลัดกันเข้าดำรงตำแหน่ง "ข้าหลวงน้อย" (*โกเบอร์นาโดร์ซิลโล*)) ของเทศบาล อันเป็นตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองในระดับสูงที่สุด ภายในระบบราชการของสเปน ชนชั้น*ปรินซิปาเลีย* มีหน้าที่ช่วยจัดระบบการบริการด้านแรงงานและการชำระภาษี เพื่อแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งใหม่ สถานะและอภิสิทธิ์ที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ดี ในกระบวนการนี้ พวกเขาก็ต้องรับบทบาทเป็นกันชนระหว่างรัฐบาลสเปนกับเกษตรกรฟิลิปปินส์ และต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับพวกบาทหลวง เพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย บาทหลวงรูปหนึ่งในซามาร์รายงานว่า เวลาที่มีใครคนใดคนหนึ่งเกิดไม่มาร่วมพิธีมิสซา "อาตมาก็ส่งพวกดาตูไปเฆี่ยนเขา"[66] สภาพกำกวมของความสัมพันธ์ระหว่าง*ปรินซิปาเล*กับคนฟิลิปปินส์ธรรมดาสามัญ ประจักษ์ชัดเป็นพิเศษในการกบฏหลายครั้งที่ก่อขึ้นเพื่อต่อต้านการปกครองของสเปน บางครั้งบางคราว พวก*ปรินซิปาเล*ก็รับบทบาทเป็นปากเสียงให้กับเกษตรกรที่ไม่พอใจ อาทิเช่น พวก *ปรินซิปาเล* เป็นผู้นำการจลาจลใน ค.ศ.1745 ซึ่งประท้วงการที่บาทหลวงบุกรุกขยายเขตแดนของตนเข้าไปในที่ดินของเกษตรกร ในอีกทางหนึ่ง อาจมองได้ว่า พวก*ปรินซิปาเล*ในท้องถิ่น เป็นส่วนประกอบของรัฐบาลสเปน ดิเอโก ซิลาง ซึ่งเป็นผู้นำการลุกฮือใน ค.ศ.1762 ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่อังกฤษยึดมนิลา ก็ต่อต้านกลุ่มคนที่เขาเห็นว่าเป็นเครื่องมือของการกดขี่ แม้ว่าตัวเขาเองจะเป็นผู้อยู่ในชนชั้น*ปรินซิปาเล*ก็ตาม

กว่าหนึ่งร้อยคนที่เข้าร่วมในการกบฏของดิเอโก ซิลาง ถูกแขวนคอ ส่วนคนอื่น ๆ ถูกเฆี่ยนหรือจำคุก ชะตากรรมของพวกเขา ชี้ให้เห็นเหตุผลหลักประการหนึ่งที่ทำให้พวกสเปนสามารถครอบครองฟิลิปปินส์และทำให้ดัตช์บงการการเมืองท้องถิ่นได้อย่างประสบความสำเร็จ—นั่นคือการใช้กำลังอย่างมีประสิทธิภาพและน่ากลัว การที่สเปนไม่สามารถกำราบพวกมุสลิมที่อยู่ทางใต้ได้สำเร็จเป็นหลักฐานที่กระจ่างชัดว่า ทหารที่พวกยุโรปเป็นผู้นำ มิได้เกรียงไกรอย่างไม่มีทางปราชัยได้เสมอไป ทว่าความสำเร็จของพวกเขา ยังคงน่าประทับใจอยู่ดี เป็นสิ่งมีประโยชน์ที่จะระลึกว่า ในชวาระหว่าง ค.ศ.1680 ถึง ค.ศ.1740 วีโอซีประสบความพ่ายแพ้เพียงสามครั้ง และความหวังว่าจะได้ใช้กำลังที่เกรียงไกรนี้นี่เอง ที่ชักนำชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมาก ให้แสวงหาหนทางที่จะได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวยุโรปให้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาตอนหนึ่งของพงศาวดารร้อยกรอง*บาบัด ทานาห์ยาวี* จึงแนะนำผู้ที่อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ ให้ไปหาดัตช์ ซึ่งมีทักษะด้านการทหารที่สามารถใช้ เป็นข้อแลกเปลี่ยนกับ "คำสัญญาสองสามประการ" ได้ แต่พวกที่พยายามไปขอให้ชาวยุโรปยอมทำตามความประสงค์ของตน จะต้องได้พบในภายหลังว่า เหมือนกับการ "ขี่หลังเสือ" การแทรกแซงของชาวยุโรป

---

[66] Cruikshank, ***Samar***, 37.

เปลี่ยนแปลงลักษณาการที่ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้จะคลี่คลายไปจนถึงขั้นพื้นฐาน กระนั้นในกระบวนการนี้ ชาวยุโรปได้วางพื้นฐานที่ช่วยเพิ่มความคับข้องใจให้กับชาวบ้านโดยไม่รู้ตัว ความคับข้องใจนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ทำให้กลุ่มต่าง ๆ รวมตัวเข้าด้วยกันได้ ซึ่งหากไม่ใช่เพราะชาวยุโรปแล้ว พวกเขาก็ยังคงแบ่งแยกกันด้วยภาษาหรือวัฒนธรรมหรือด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม ตั้งแต่เมื่อ ค.ศ.1577 มาแล้ว มีชาวฟิลิปปินส์คนหนึ่งร้องบอกพวกสเปนกลุ่มหนึ่ง ที่กำลังจะบุกเข้าโจมตีว่า "พวกเราไปทำอะไรให้ท่าน หรือว่าบรรพบุรุษของเราเป็นหนี้อะไรท่าน ท่านจึงได้มาปล้นเราเช่นนี้" เกือบสองร้อยปีให้หลัง มีเกษตรกรเดมักกลุ่มหนึ่ง แสดงความโกรธอย่างเดียวกันนี้ออกมา ขณะที่ฉุดทูตชาวดัตช์คนหนึ่งลงจากหลังม้า พร้อมกับตะโกนว่า "หยุดนะ เจ้าสุนัขดัตช์ ตอนนี้ เจ้าจะต้องเป็นคนแบกหามให้แก่*พวกเรา*แล้ว"[67]

บทสรุป

ขณะที่ช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มีสิ่งที่เป็นความต่อเนื่องที่เราสามารถระบุได้อย่างชัดเจน แต่การสำรวจช่วงระยะเวลานี้ ยังทำให้เราพอทราบได้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ที่กำลังดำเนินอยู่ในช่วงเวลานี้ด้วย ประการแรก มีแนวโน้มอย่างเห็นได้ชัด ที่จะนำไปสู่การรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่รัฐที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ การประสานเพื่อรวมความมั่งคั่งไพบูลย์เข้ากับการปฏิรูปการบริหารบ้านเมืองและการควบคุมแรงงาน ทำให้ศูนย์กลางต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง สามารถยืนยันภาวะความมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือเพื่อนบ้านของตนได้ ดังนั้น เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป จึงมิได้เป็นสมาพันธ์อันประกอบด้วยชุมชนที่มีความเสมอภาคเกือบเท่าเทียมกัน มากเท่ากับการเป็นแคว้นที่มีการจัดระบบอย่างมีลำดับชั้น โดยฝ่ายที่เป็นส่วนประกอบ ต้องแสดงความสวามิภักดิ์ในบางรูปแบบแก่ศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลเหนือกว่า แง่มุมที่สำคัญอย่างหนึ่งของการขยายอำนาจทางด้านการเมือง คือการสร้าง "วัฒนธรรมของราชธานี" ขึ้นมา ลักษณะที่แปลกแต่งออกไปในด้านเครื่องแต่งกาย ภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งแต่ก่อนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ที่แยกออกไปต่างหากของชุมชนนั้น มาบัดนี้กลายเป็นสิ่งที่มองกันว่าเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพล ทว่าในแนวที่ต่างออกไปซึ่งแพร่กำจายออกจากศูนย์กลางทางการเมือง แม้ในพม่า ซึ่งมีความแตกต่างด้านชนชาติชัดเจนมากกว่าที่อื่น ๆ แต่การยอมรับถึงความเป็นใหญ่ของพม่าอย่างกว้างขวางและค่านิยมทางด้านวัฒนธรรมของพม่า อย่างน้อย

---

[67] Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain***, 20; Luc W. Nagtegaal, "The Dutch East India Company and the Relations between Kartasura and the Javanese Northcoast c. 1680-1740," in J. van Goor, ed., ***Trading Companies in Asia 1600-1830***, Utrecht, 1986, 76. ภาพลักษณ์เรื่องเสือ นำมาจากชื่อวิทยานิพนธ์ของ Dr. Nagtegaal, คือ "Rijden op een Hollandse Tijger".

ที่สุด ก็มีส่วนอยู่บ้าง ในการฟื้นคืนชีพของราชวงศ์กอนบอง และถึงแม้ว่าบางพรมแดน จะมีการปรับเปลี่ยนในอีกหลายปีต่อมา แต่โดยแก่นแล้ว ฐานทางการเมืองอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย พม่า เวียดนาม กัมพูชาและลาว ได้ปูวางลงแล้ว ระหว่างในช่วงราวค.ศ.1500-1800 นี้

ในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระบวนการรวมศูนย์มิได้ปรากฏชัดเจนใกล้เคียงกับในแผ่นดินใหญ่ เนื่องจากต้องเผชิญกับอุปสรรคที่น่าครั่นคร้ามทางด้านภูมิศาสตร์และมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ชนชาติต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ยังคงคิดถึงตัวเองว่าเป็น “เชบุโน” หรือ “ตากาล็อก” อยู่มาก และความซื่อสัตย์แต่กับพวกพ้องในท้องถิ่น ทำให้การแบ่งแยกระหว่างภาคเหนือและภาคกลางที่เป็นคริสเตียน กับภาคใต้ที่เป็นมุสลิม ยิ่งลึกลงมากขึ้นไปอีก แม้กระนั้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว ฝ่ายบริหารของสเปนช่วยทำให้ความเป็นเอกภาพทางการเมืองปรากฏออกมาในระดับหนึ่ง โดยบดบังความแตกต่างและไม่ลงรอยกันบางประการของภูมิภาคต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ที่มีอยู่ก่อนที่จะถูกสเปนพิชิต การที่สเปนเน้นที่การพัฒนามนิลา ทำให้เมืองนี้ดีเด่นกว่าเมืองอื่น ๆ ความเหนือกว่าของมนิลานี้ ยังคงมีอยู่จนถึงในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ก็มิได้เป็นการยากที่จะชี้ถึงลักษณะต่าง ๆ ของหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย ซึ่งต่อไป จะมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสร้างรัฐชาติทั้งหลายอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เครือข่ายการค้าซึ่งช่วยเชื่อมต่อบริเวณต่าง ๆ ที่ห่างไกลกันมากมาแสนนานนั้น -- แม้กระทั่งระหว่างติมอร์กับเมละกา ซึ่งห่างไกลกันมาก – ถึงบัดนี้ก็มิได้สลายลง แม้ว่า วีโอซีจะได้เพียรพยายามทำลายอยู่ก็ตาม การที่ดัตช์พึ่งพาอาศัยภาษามาเลย์ในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสาร ช่วยเสริมฐานะความเป็นภาษากลางให้แก่ภาษามาเลย์ และส่งเสริมให้มีการใช้ภาษามาเลย์ตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อน แทบไม่มีใครเคยได้ยินภาษานี้มาก่อน ขณะเดียวกัน ความเป็นใหญ่ของชวาได้รับการเสริมให้เด่นขึ้นด้วยการรวบรวมผลประโยชน์ของดัตช์มาไว้ในปัตตาเวีย กระบวนการนี้เกื้อหนุนให้เกิดการแบ่งแยกเป็นสองขั้ว ระหว่างเกาะชวากับบรรดาเกาะที่อยู่นอกออกไป สภาพเช่นนี้ ยังคงมีสืบต่อมาจนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี แม้มีเค้าที่ส่อให้เห็นพัฒนาการต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในเวลาต่อ ๆ มาแล้วก็ตาม แต่โลกในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็ยังมีการแบ่งแยกแตกกลุ่มทางวัฒนธรรมและการเมืองปรากฏให้เห็นมากกว่าที่ปรากฏบนแผ่นดินใหญ่ ในเวียดนาม สยาม และพม่า แรงกระตุ้นที่นำไปสู่การรวมศูนย์ มีรุนแรงเสียจนกระทั่งทั้งสามรัฐนี้ ฟื้นตัวจากการแบ่งแยกแตกกระจายของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดขึ้นมาได้หมด ภายในชั่วอายุของคนรุ่นหนึ่ง ตรงกันข้ามกับในส่วนหมู่เกาะ แม้ภูมิภาคที่มีศักยภาพที่จะรวมตัวกันได้อย่างแน่นหนามากที่สุดอย่างเช่นชวา ใน ค.ศ.1755 ก็ยังแตกออกเป็นเขตที่แยกห่างจากกัน ความแตกต่างระหว่างส่วนหมู่เกาะกับส่วนแผ่นดินใหญ่เช่นนี้ ยังสะท้อนให้เห็นในแนวประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การหยั่งถึงความเป็น “ประเทศ” ทำให้คนภายนอกที่มาเยือนแว่นแคว้นต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ สามารถผลิตหนังสืออย่างเช่น *Description of the Kingdom of Siam* (คำบรรยายเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม) ของเดอ ลา ลูแบร์ และ *History of the Kingdom of Tonkin* (ประวัติศาสตร์

ของราชอาณาจักรตังเกี๋ย) ของอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ เป็นต้น แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ “ประจำชาติ” ก็พัฒนาขึ้นมาเช่นกัน ในหมู่นักปราชญ์ที่เป็นชาวพื้นถิ่น ใน ค.ศ.1272 ในรัชสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์เตรินมีการเขียนประวัติศาสตร์ไดเวียดขึ้นเป็นครั้งแรก ข้อเขียนของไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เริ่มแยกประวัติศาสตร์ของอยุธยาออกจากประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา ในพม่า อู กาลา ได้ผลิตงานประเภทสารานุกรมที่มุ่งหมายเพื่อบอกเรื่องราวที่สมบูรณ์เกี่ยวกับอดีตของประเทศตนออกมาใน ค.ศ.1711 อย่างไรก็ดี ในโลกส่วนที่เป็นเกาะนั้น พงศาวดารต่าง ๆ ที่จะมองเลยไปจากราชวงศ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะแทบจะหาไม่ได้เลย และนักวิชาการสมัยใหม่ ก็ยังคงต้องเพียรพยายามอยู่กับปัญหาเรื่องการเขียนประวัติศาสตร์ที่กว้างขวางมากขึ้น กล่าวคือประวัติศาสตร์ที่ไม่มีอคติลำเอียงไปเข้าข้างดินแดนบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ในขณะที่ปรากฏว่าเป็นไปได้ทีเดียว ที่จะประมวลภาพอดีตโดยรวมของสังคมต่าง ๆ บางสังคม – เช่นปามปานกาน ชวา มาเลย์ เตาสุด เป็นต้น – ความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง กลับอยู่ที่การผสานการศึกษาพิเคราะห์ภูมิภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยนำมาประมวลลงบนภาพรวมที่ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีหลายบริเวณเหลือเกิน ที่ไม่มีหลักฐานข้อมูลในรูปเอกสาร กระนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่เราต้องกระทำการต่อไปที่จะพิจารณาไม่แต่เฉพาะที่ความแตกต่างเท่านั้น แต่พิจารณาลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันด้วย ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว จะทำให้การสร้างกลุ่มที่มีเอกภาพทางการเมืองขึ้นจากความหลากหลายที่มีอยู่อย่างมหาศาลมีความเป็นไปได้ เฉพาะด้วยทัศนะที่เปิดกว้างยิ่งขึ้นเช่นนี้เท่านั้น จึงจะสามารถช่วยประมวลภาพประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาได้ -- ประวัติศาสตร์ที่มองชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล ในฐานะผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ไทยและลาว

หนังสือที่บรรยายถึงการศึกษาโดยละเอียดของนักวิชาการชั้นนำท่านหนึ่ง และบรรจุข้อมูลที่ไม่มีในที่อื่น ๆ คือ David K. Wyatt, *Thailand. A Short History,* New Haven and London, 1982. หนังสือเล่มนี้ยังเป็นเล่มเดียวในภาคภาษาอังกฤษ ที่วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงเวลานี้อย่างสมบูรณ์ ทั้งยังมีการชี้แนวที่มีประโยชน์สำหรับการศึกษาต่อไปด้วย วายอัตต์ได้ให้รายชื่อหนังสือที่ให้เรื่องราวของชาวยุโรปในสมัยนี้เอาไว้ด้วยจำนวนหนึ่ง ทว่าหนังสือเล่มที่มีคุณค่ามากที่สุด น่าจะได้แก่ Simon de la Loubère, *The Kingdom of Siam,* ed. D. K. Wyatt, Kuala Lumpur, 1969. หนังสือ Lorraine M. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976 อภิปรายปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ ทัศนะแนวหนึ่งเกี่ยวกับสยาม จากหนึ่งในบรรดาเจ้าประเทศราชที่เป็นมาเลย์ ปรากฏใน A. Teeuw and David K. Wyatt, eds, *Hikayat Patani: The Story of Patani*, The Hague, 1970. แหล่งข้อมูลของไทยที่นำมาใช้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ของสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือ Jeremias van Vliet, *The Short History of the Kings of Siam,* trans. Leonard Andaya, Bangkok, 1975.

พม่า

พม่ายังคงเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นักวิชาการตะวันตกสมัยใหม่ค้นคว้าวิจัยกันน้อยที่สุด แต่การตีความช่วงระยะเวลาที่มีความสำคัญ สมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าได้มีขึ้นพร้อมกับการตีพิมพ์หนังสือ Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles. Anarchy and Conquest, c. 1580-1760,* Princeton, 1984. แม้ว่าหนังสือเล่มนี้ จะเข้ามาแทนที่เรื่องราวอื่น ๆ ทั้งหมด แต่ยังมีอีกเล่มหนึ่ง ที่ยังอ่านได้ เนื่องจากสะท้อนความคิดเห็นที่ปรากฏในพงศาวดารไว้อย่างชัดเจนยิ่ง นั่นคือ G.E. Harvey, *History of Burma,* London, 1925. คำแปลราชโองการพม่า ในชุดสามเล่มแรก คือ Than Tun, trans. *Royal Orders of Burma, AD 1598-1885*, Kyoto, Center for Southeast Asian Studies, 1983-8 เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าเกี่ยวกับสิ่งที่ราชสำนักพม่าให้ความเอาใจใส่อย่างหมกมุ่น

กัมพูชา

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูชาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มีอยู่ไม่มาก ทว่ามีหนังสือเล่มหนึ่ง ที่เป็นการสำรวจอย่างดี คือ David Chandler, *A History of Cambodia*, Boulder, 1983.

เวียดนาม

เวียดนามระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มิได้ดึงดูดให้นักวิชาการทางตะวันตกหันมาให้ความเอาใจใส่มากนัก หนังสือซึ่งขณะนี้เหมาะกับยุคสมัยปัจจุบันอย่างยิ่งคือ Charles Maybon, *Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),* Paris, 1920 ผลงาน Thomas Hodgkin, *Vietnam. The Revolutionary Path*, London, 1981 มีจุดยืนแนวมาร์กซิสต์ชัดเจน แต่กระนั้นก็นำเสนอเรื่องราวด้วยความเห็นอกเห็นใจและน่าอ่านมากเกี่ยวกับยุคนี้ Keith W. Taylor, "The Literati Revival in Seventeenth Century Vietnam," JSEAS, 18, 1 (March 1987) เป็นการศึกษาพิเคราะห์ที่มองถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในระบบบริหารราชการ เรื่องราวจากคำบอกเล่าของอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ เกี่ยวกับงานเผยแพร่ศาสนา มีภาคแปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อเรื่องว่า *Rhodes of Vietnam*, Westminster, Maryland, 1966 โดยผู้แปลคือ Solange Hertz การอภิปรายถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดมีอยู่ใน Dang Phong Nghi, *Les Institutions Publiques du Vietnam au XVIIIe siècle*, Paris, 1909. ผลงาน Insun Yu, "Law and Family in Seventeenth and Eighteenth Century Vietnam ," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1978 มีข้อมูลที่มีค่าที่ไม่มีพบในที่อื่นใด ส่วนผลงาน Gerald C. Hickey, *Sons of the Mountains: Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*, New Haven, 1982 ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับศูนย์กลางจากมุมมองของ "ฝ่ายที่อยู่เบื้องล่าง"

ฟิลิปปินส์

ผลงานที่ศึกษาการรุกคืบของสเปนเข้าสู่ฟิลิปปินส์ ซึ่งยังทรงคุณค่าอยู่ ได้แก่ John L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Responses 1565-1700*, Madison, 1959. หนังสือเล่มนี้ สามารถอ่านควบไปกับ Nicholas P. Cushner, *Spain in the Philippines: From Conquest to Revolution*, Quezon City: Institute of Philippine Culture, 1970. หนังสืออีกเล่มหนึ่งเน้นถึงปฏิกริยาของฟิลิปปินส์มากกว่า นั่นคือ Eric A. Anderson, "Traditions in Conflict. Filipino Responses and Spanish Colonialism, 1565-1665," Ph.D. thesis, University of Sydney, 1977. แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศาสนา มีอยู่ในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมของบทที่ 4 แต่ H. de la Costa, *The Jusuits in the Philippines 1581-1768*, Cambridge, Mass., 1961 ก็มีข้อมูลมากมายที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมือง งานแปลเอกสารของยุคสมัยนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับฟิลิปปินส์

อยู่มาก ที่เด่นก็คือ E. H. Blair and J. A. Robertson, *The Philippine Islands 1493-1898*, 55 vols, Cleveland, 1903-9. แม้ในช่วงที่เพิ่งผ่านมาไม่มีผลงานใดสังเคราะห์เรื่องราวประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าก็ตาม กระนั้นก็มีการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวของท้องถิ่นปรากฏขึ้นจำนวนหนึ่ง นั่นคือ Angel Martinez Cuesta, *History of Negros*, Manila, 1980; Rosario Mendoza Cortes, *Pangasinan 1572-1800*, Quezon City, 1974; Bruce Cruikshank, *Samar 1768-1898*, Manila, 1985; Bruce L. Fenner, "Colonial Cebu: An Economic-Social History, 1521-1896," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976; John Larkin, *The Pampangans: Colonial Society in a Philippine Province*, London, 1972; Ana Maria Madrigal, *A Blending of Cultures: the Batanes, 1686-1898*, Manila, 1983. หนังสือที่ให้เรื่องราวอย่างครบถ้วนเกี่ยวกับการดำเนินการของสเปน กับมุสลิมที่อยู่ทางใต้คือ Cesar A. Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City, 1973. หนังสือที่ให้ภูมิหลังเกี่ยวกับการจลาจลครั้งใหญ่ ๆ ของชาวนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ได้แก่ Dennis Roth, "The Friar Estates of the Philippines," Ph.D. thesis, University of Oregon, 1974. และ David Routledge, *Diego Silang and the Origins of Philippine Nationalism*, Quezon City: Philippine Center for Advanced Studies, 1979.

บอร์เนียว สุมาตราและโลกมาเลย์

หนังสือที่เป็นผลงานการศึกษาพิเคราะห์บรูไนอย่างละเอียด คือ Donald E. Brown, *Brunei: The Structure and History of a Borneon Malay Sultanate*, Monograph of the Brunei Museum Journal, 2, 2 (1970). หนังสือซึ่งประมวลผลงานแปลเอกสารของสเปนและโปรตุเกส คือ Robert Nicholl, *European Sources for the Hisotry of the Sultanate of Brunei in the Sixteenth Century*, Burnei, Brunei Museum, 1975. ส่วน John Carroll, "Berunai in the Boxer Codex," JMRBAS, 55, 2 (1982) เป็นการบรรยายของสเปนสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เกี่ยวกับราชสำนักบรูไนที่น่าสนใจที่สุด และ Amin Sweeney, ed., 'Silsilah raja-raja Berunai," JMBRAS, 41, 2 (1968). เป็นประวัติศาสตร์วงศ์วานของกษัตริย์บรูไน

การสำรวจประวัติศาสตร์มาเลย์ มีอยู่ใน Barbara Watson Andaya and Leonard Y. Andaya, *A History of Malaysia*, London, 1982. หนังสือที่ศึกษาวิเคราะห์บางรัฐเอาไว้อย่างละเอียด ได้แก่ Leonard Y. Andaya, *The Kingdom of Johor, 1641-1728*, Kuala Lumpur, 1975; Barbara Watson Andaya, *Perak, The Abode of Grace: A Study of an Eighteenth Century Malay State*, Kuala Lumpur, 1975; R. Bonney, *Kedah, 1771-1821: The Search for Security and Independence*, Kuala Lumpur, 1971. พงศาวดารเกี่ยวกับราชสำนักของมาเลย์ที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลานี้ แปลออกเป็นภาษาอังกฤษน้อย C.C. Brown, 'Sejarah Melayu or Malay Annals," JMBRAS, 25, 2 and 3 (1952) ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเมละกาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก จึงยังคงเป็นข้อเขียนที่สำคัญยิ่งสำหรับ

คนที่สนใจที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมมาเลย์ การศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้างขวางกว่านี้ เป็นผลงานของทายาทชาวบูคิสคนหนึ่ง ที่อพยพมาอยู่ยะโฮร์ นั่นคือ Raja Ali Haji, *Tuhfat al-Nafis (The Precious Gift)*, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1982 ซึ่ง Virginia Matheson and Barbara Watson Andaya เป็นบรรณาธิการและแปลเป็นภาษาอังกฤษ

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อาเจะห์ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดอย่างสมบูรณ์ที่สุด คือ Denys Lombard, *Le Sultanat d'Atjeh au Temps d'Iskandar Muda 1607-1636*, Paris, 1967. วารสาร JSEAS, 10, 3 (Dec. 1969) บรรจุบทความที่สัมพันธ์กันหลายบทเกี่ยวกับคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สำหรับการมองภาพโดยรวม ดู J. Kathirithamby-Wells, "Forces of Regional and State Integration in the Western Archipelago, c. 1500-1700," JSEAS, 18, 1 (March 1987). Jane Drakard, *A Malay Frontier. Unity and Duality in a Sumatran Kingdom*, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1990 พิจารณาบริเวณบารุส ซึ่งไม่ใคร่มีการค้นคว้าวิจัยกันมาก่อน Christine Dobbin, *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy. Central Sumatra 1784-1847*, London and Malmö: Scandinavian Institute of Asian Studies, 1983 เป็นผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียดประณีตเกี่ยวกับสังคมมินังกาเบาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า J. Kathirithamby-Wells, *The British West Sumatran Presidency (1760-85): Problems of Early Colonial Enterprise*, Kuala Lumpur, 1970. พิจารณาสถานการณ์เกี่ยวกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก เรื่องราวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับสุมาตราในสมัยนี้ ซึ่งเน้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก คือ William Marsden, *A History of Sumatra,* reprinted Kuala Lumpur, 1966.

ชวา

ข้อมูลเกี่ยวกับชวามีอยู่มาก แต่ที่มีครอบคลุมไว้อย่างละเอียด มีอยู่ใน M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, London, 1981. ริคเลฟส์เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นจากงานวิจัยของเขาเอง ที่สำคัญคือ M. C. Ricklefs, *Jogjakarta under Sultan Mangkubumi 1749-1792*, London, 1974 และ M.C. Ricklefs, *Modern Javanese Historical Traditions*, London, 1978. สำหรับงานชิ้นหลังนี้ เป็นการแปลพงศาวดารฉบับหนึ่งของสุระการ์ตา ผลงานยุคแรก ๆ ของนักวิชาการชาวดัตช์ ก็ให้ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของชวาเช่นเดียวกัน H.J. de Graaf and Th. G. Pigeaud, *De Eerst Moslimse Vorstendommen op Java. Studien over de Staatkundig Geschiedenis van de 15e en 16e eeuw*, The Hague, 1974 เป็นการรวบรวมรายละเอียดทุกอย่างเท่าที่ทราบกันเกี่ยวกับเมืองท่าตามชายฝั่งทะเลด้านเหนือ หนังสือเล่มนี้ ควรจะตามมาด้วยผลงานการศึกษาที่สำคัญของกราฟ คือ H.J. de Graaf, *De Regering van Panembahan Senapati Ingalaga,* The Hague, 1954; *De Regering van Sultan Agong, vorst van Mataram 1613-1645, en die van zijn Voorganger Panembahan Seda-ing-Krapjak, 1601-1613*, The Hague, 1958; *De Regering van*

Sunan Manku Rat I Tegal Wangi, Vorst van Mataram, 1646-1677, 2 vols, The Hague, 1961-2; *De Vijf Gezants-chapreizen van Ryklof van Goens naar het hof van Mataram 1648-1654*, The Hague, 1956. ผลงานเหล่านี้เป็นการให้เรื่องราวที่มีค่าของตัวแทนวีโอซีคนหนึ่งเกี่ยวกับมะตะรัม B.J.O. Schrieke, *Indonesian Sociological Studies*, 2 vols, The Hague, 1957 ศึกษาแนวเรื่องที่สำคัญหลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชวา ซึ่งยังคงต้องพัฒนาต่อไป ในขณะที่โซมาร์ซาอิด โมเอร์โตโน พิจารณาเนื้อแท้ของกษัตริยภาพของชวาไว้ใน Somersaid Moertono, *State and Statecraft in Old Java: a Study of the Later Mataram Period, Sixteenth to Nineteenth Century*, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1968. Luc Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988 พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายฝั่ง และลักษณาการที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองในชวา ได้รับผลกระทบจากการที่พวกดัตช์เข้ามาอยู่ที่นี่เพิ่มมากขึ้น

อินโดนีเซียตะวันออก

แหล่งข้อมูลขั้นที่สองสำหรับอินโดนีเซียตะวันออกมีอยู่จำกัด Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka: A History of Southwest Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*, The Hague, 1981ประมวลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของบูคิส-มากาสซาร์ และความเกี่ยวพันของประวัติศาสตร์ของดินแดนนี้กับส่วนที่เหลือของภูมิภาคนี้ James Fox, *Harvest of the Palm. Ecological Change in Eastern Indonesia*, Cambridge, Mass., 1977 เป็นการศึกษาในเชิงมานุษยวิทยาที่มุ่งเน้นไปที่โรตีและซาวู แต่ใช้หลักฐานข้อมูลของวีโอซีอยู่เนือง ๆ เช่นเดียวกับผลงานของนักมานุษยวิทยาอีกคนหนึ่งคือ Ch.F. van Fraassen, "Ternate, de Molukken en de Indonesische Archipel," Ph.D. thesis, University of Leiden, 1987. ผลงานที่ให้เรื่องราวเกี่ยวกับโปรตุเกสที่น่าสนใจเขียนโดย Antonio Galvão, เป็นผลงานที่ให้เรื่องราวจากสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก Hubert Th. M. Jacobs เป็นผู้แปลผลงานนี้โดยให้ชื่อว่า *A Treatise on the Moluccas (c.1544)* Rome:Jesuit Historical Institute, 1971. Willard Hanna, *Indonesia Banda. Colonialism and Its Aftermath in the Nutmeg Islands*, Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1978 เป็นเรื่องราวที่น่าอ่านเกี่ยวกับการเข้าควบคุมบันดาของพวกดัตช์ ในขณะที่ Gerrit Knaap, "Kruidnagelen en Christenen. De Verenigde Oost Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1985 พิจารณาถึงลักษณาการที่ดัตช์ปกครองอัมบอน

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
ประมาณ ค.ศ. 1400-1800

ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิม ถือว่า ยุคใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มขึ้นในค.ศ. 1500 พร้อมกับการเข้ามาของชาวยุโรป แม้ว่าจะมิได้มีอะไรอื่นใด ที่ดีไปกว่าเหตุผลที่ว่า เมื่อถึงตอนนี้หลักฐานข้อมูลต่าง ๆ มีมากขึ้นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่หากเราย้อนกลับไปมองจากยุคที่จักรวรรดินิยมกำลังเบ่งบาน เราจะเห็นได้ชัดเจนเช่นเดียวกันว่า การแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดิยุโรปในเอเชีย เริ่มต้นที่วาสโก ดา กามา และการค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปมายังอินเดีย ในอีกทางหนึ่ง หากเราใช้มุมมองจากทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะเห็นได้อย่างกระจ่างชัดว่า ก่อน ค.ศ.1500 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ที่แปรสภาพรูปโฉมของภูมิภาคนี้ กำลังดำเนินอยู่อย่างเต็มที่แล้ว พร้อม ๆ กับการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างประเทศอย่างรวดเร็วยิ่ง การเข้ามาของโปรตุเกส จึงย่อมเป็นผลสะท้อนที่เกิดจากการค้าระหว่างประเทศเหล่านี้ มิใช่สาเหตุ พลังงานที่ระเบิดออกมาจากราชวงศ์ใหม่ในจีนเมื่อร้อยปีก่อนหน้านี้ –คือราชวงศ์เหม็ง—น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นยุคใหม่ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจนี้ได้อย่างเหมาะสมกว่า เนื่องจากเหตุการณ์ในจีนมีความสัมพันธ์ในเชิงเป็นต้นเหตุให้เกิดราชวงศ์ใหม่ในเวียดนาม รวมทั้งเป็นเหตุให้จักรวรรดิ “คลาสสิค” อย่างพระนครและมัชปาหิตล่มสลายลง โดยมีทิวแถวของนครรัฐใหม่ ๆ ในส่วนภาคพื้นทะเลผุดขึ้นมาแทนที่อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นเรื่องราวด้านเศรษฐกิจและสังคมส่วนใหญ่เป็นของยุคถัดมา แต่เมื่อจะสืบย้อนหาเหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายเหล่านี้ เราจำต้องหวนกลับไปยังสมัย ค.ศ. 1400

ประชากร

การทำความเข้าใจผลกระทบที่เกิดจากแนวโน้มทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ในยุคนี้ เราจำเป็นต้องมีความเข้าใจเรื่องระดับประชากรอยู่บ้าง ตัวเลขประเมินจำนวนประชากรของสมัยนี้ เชื่อถือไม่ได้อย่างยิ่ง แต่การผสานตัวเลขที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่านี้ เข้ากับการคำนวณย้อนหลัง โดยอาศัยเกณฑ์จากตัวเลขประเมินสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ที่มีอยู่มากมายและเชื่อถือได้มากกว่า เราจะได้ตัวเลขจำนวนประชากรสมัยค.ศ. 1600 ซึ่งจัดเป็นเขต ๆ ได้อย่างคร่าว ๆ ดังแสดงไว้ในตารางหน้า 165

ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนค.ศ. 1750 คือมีความหนาแน่นของประชากรต่ำ ซึ่งตรงข้ามกับอินเดียและจีนที่อยู่ติด ๆ กัน ส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ยังคงปกคลุมไปด้วยป่าจนล่ามาถึงค.ศ. 1800 ดังนั้น การถูกเสือทำร้าย จึงเป็นเรื่องปกติ แม้ตามบริเวณชานเมืองที่เป็น

ศูนย์กลางซึ่งมีประชากรหนาแน่น ความหนาแน่นของประชากรโดยรวม ไม่น่าจะมากเกินห้าคนต่อพื้นที่หนึ่งตารางกิโลเมตร (ต่างจากอินเดียและจีน ซึ่งมากกว่าสามสิบ) แต่คนส่วนใหญ่ในจำนวน 20 ถึง 30 ล้านคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มาแออัดกันอยู่ตามเมืองใหญ่ที่เป็นแหล่งการค้าและตามศูนย์กลางของการปลูกข้าวนาดำ ซึ่งได้แก่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) บริเวณมันดะเลย์ของพม่าตอนบน ที่ราบที่มีน้ำท่วมถึงในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดีตอนล่าง แม่น้ำพะโค สาละวิน เจ้าพระยา และแม่น้ำโขง ในชวา (แถบที่ราบชายฝั่งทะเลตอนเหนือและบริเวณมะตะรัม) บาหลีและ สุลาเวสีตอนใต้ นอกเหนือไปจากบริเวณเหล่านี้แล้ว ประชากรมีอยู่เบาบาง โดยประชากรเหล่านี้ส่วนใหญ่ ประกอบเกษตรกรรมแบบทำไร่นาเลื่อนลอยตามบริเวณไหล่เขา ซึ่งดูเหมือนกับจะเป็นป่าทึบ ที่แผ่กว้างไกลออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ปัญหาที่ชวนฉงนกี่ยวกับประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงก่อนที่จะถึงยุคสมัยใหม่ก็คือว่า ทำไมจึงได้มีน้อยนัก ต่างจากเพื่อนบ้านและต่างจากการเพิ่มอย่างรวดเร็วอย่างยิ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองในช่วงเวลาภายหลังจากค.ศ. 1800 ไปแล้ว [1] คำตอบ ดูจะไม่ใช่สุขภาพและโภชนาการที่ย่ำแย่ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างโชคดีในเรื่องการมีแหล่งอาหารที่วางใจได้ และชาวยุโรปและชาวจีนที่มาเยือน ต่างก็รู้สึกว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสุขภาพค่อนข้างดีและมีอายุยืนยาว การสมรสมีอยู่อย่างที่เรียกได้ว่า ทั่วไปแทบทั้งหมด และสตรีส่วนใหญ่ ก็ดูจะเริ่มมีบุตรกันเมื่ออายุอยู่ช่วงปลาย ๆ วัยรุ่น ก่อนจะมีอายุถึงยี่สิบปี แม้ว่าการหย่าร้างจะทำได้ง่ายและทำกันอยู่บ่อย ๆ แต่การหย่าร้างก็มิได้เป็นอุปสรรคเท่าไรนักต่อการสมรสใหม่ในภายหลัง เด็ก ๆ ได้รับการเลี้ยงดูด้วยความรักและได้รับการพะเน้าพะนอกันอย่างมาก

มีปัจจัยหลายประการที่อาจทำให้ระดับอัตราการเกิดต่ำ แม้ว่าจากหลักฐานที่มีอยู่นั้น ไม่มีปัจจัยใดเลยที่เราสามารถยืนยันได้อย่างมั่นใจ เกษตรกรรมแบบเลื่อนลอย โดยทั่วไปแล้ว ทำให้สตรีต้องแบกรับภาระงานหนักมาก จึงเป็นการยากที่สตรีจะทำงานพร้อมไปกับการเลี้ยงดูบุตรที่ยังเดินไม่ได้เกินหนึ่งคน แต่เดิมมา การเลี้ยงเด็กด้วยนมแม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระทำสืบเนื่องเป็นเวลาสองหรือสามปี ซึ่งส่งผลให้ช่วงเวลาไม่มีประจำเดือนหลังคลอดบุตร ยาวนานออกไปถึงประมาณยี่สิบเก้าเดือน การทำแท้งดูจะเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นปกติสามัญในฟิลิปปินส์สมัยก่อนนับถือศาสนาคริสต์ และยังคงเป็นเช่นนี้ต่อมาในบริเวณอื่น ๆ อีกมากมายหลายบริเวณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นับถือภูติผีระบบความเชื่อก่อนที่จะรับศาสนาอิสลามและคริสต์เข้ามา มักไม่ห้ามการมีกิจกรรมทางเพศก่อนการสมรส ปัจจัยนี้อาจเป็นเหตุให้เกิดโรคโกโนเรียระบาดในบางบริเวณ ส่งผลให้อัตราการเจริญพันธุ์ลดลง

---

[1] ผลงานรุ่นหลังที่อภิปรายถึงปรากฏการณ์นี้ได้ดีที่สุดคือ Norman Owen, “The Paradox of Population Growth in Nineteenth Century Southeast Asia: Evidence from Java and the Philippines,” JSEAS, 18 (1987).

อย่างรุนแรง—ดังที่เป็นกรณีที่เกิดขึ้นในบริเวณที่นับถือภูติผีบางแห่ง ในส่วนที่เป็นหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษนี้[2]

อย่างไรก็ดี ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ยับยั้งการเติบโตของประชากร น่าจะได้แก่การไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งอย่างมั่นคงปลอดภัย ทั้งนี้ เนื่องมาจากการสงครามและการปล้นสะดม การอพยพย้ายถิ่นทั้งโดยสมัครใจและถูกบังคับ การบุกเบิกบริเวณเพาะปลูกใหม่ ๆ และพันธะที่ต้องทำงานให้เจ้าขุนมูลนายโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ในบรรดาปัจจัยที่เป็นไปได้ทั้งหมดที่ทำให้อัตราการเกิดต่ำ ที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ สามารถมองเห็นได้ง่ายที่สุดว่าได้เปลี่ยนแปลงไปในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นช่วงที่ศึกสงครามไม่ถี่กระชั้นเหมือนเช่นแต่ก่อน และรัฐที่เป็นอาณานิคมและรัฐอื่น ๆ ได้สถาปนาเขตที่มีสภาพการณ์ที่ค่อนข้างมั่นคงปลอดภัยขึ้นมา ก่อนค.ศ. 1750 ช่วงระยะเวลาสันติภาพและเขตที่มีสันติภาพ เป็นข้อยกเว้นที่หาได้ยาก และเกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าช่วงเวลาและเขตที่มีความสงบที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นมา ก่อให้เกิดการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ทั้งโดยการมีอัตราการเกิดที่สูงขึ้นและการมีคนจากดินแดนอื่นอพยพย้ายถิ่นเข้ามา

การสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้คร่าชีวิตคนในสนามรบที่มากมายอันใดนัก แต่สิ่งที่สงครามทำลายอย่างรุนแรงคือ แบบแผนของครอบครัวและแบบแผนของเกษตรกรรม เนื่องจากบรรดาผู้ปกครอง ต่างรู้สึกว่าอำนาจของตนสัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรมนุษย์มากกว่าทรัพยากรด้านดินแดน เป้าหมายในการทำสงครามของพวกเขา จึงมักอยู่ที่การจับกุมตัวคนของฝ่ายศัตรูมาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วกวาดต้อนไปเป็นประชากรในเขตที่ตนมีอำนาจครอบครองอยู่ เมื่อเปรียบกับการรบในขนาดที่เทียบเคียงกันในยุโรป คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม มีจำนวนมากยิ่งกว่ามากมาย---กษัตริย์ของพม่า เวียดนาม สยามและชวา แต่ละพระองค์อาจระดมพลถึงมากกว่าหนึ่งแสนคน—บางครั้ง จำนวนที่ระดมมานี้เป็นส่วนใหญ่ของประชากรชายที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ ผู้ที่ถูกระดมมายังต้องนำเสบียงอาหารของตนมาเอง หรือมิฉะนั้น ก็ปล้นเอาจากดินแดนของศัตรู ในระหว่างการเดินทาง ความหิวโหยและโรคภัยไข้เจ็บ เป็นผลลัพธ์ที่เลี่ยงไม่พ้นของการทำศึกแบบอืดอาดเพราะกำลังพลที่มากจนควบคุมวินัยได้ลำบากเหล่านี้ หากสงครามมิได้ดำเนินไปด้วยดี โอกาสที่พวกทหารจะได้กลับมาพบลูกเมียอีก ย่อมเป็นไปได้ยาก ดังที่มีผู้กล่าวถึงการศึกสงครามระหว่างพม่ากับไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกไว้ว่า “คนเหล่านี้ นำความพินาศมาสู่ศัตรูของตนมากมาย ทำลายล้างพื้นที่ราบจนสิ้น ปล้นหรือเผาทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า แต่ในท้ายที่สุดแล้ว พวกเขาก็ไม่เคยกลับบ้าน

---

[2] Anthony Reid, ***Southeast Asia in the Age of Commerce,*** I: ***The Lands Below the Winds***, New Haven, 1988, 158-62; Norman Owen, “Population and Society in Southeast Asia before 1900”, unpublished paper, 1988. 3-7.

ไป โดยไม่สูญเสียคนของตนไปเสียครึ่งหนึ่ง" [3] สำหรับฝ่ายตั้งรับนั้น การตอบสนองที่กระทำกันโดยทั่วไปอย่างเป็นสามัญ ต่อกองกำลังที่เดินทัพมาทางทะเล คือการทิ้งหมู่บ้าน และหนีเข้าไปอยู่ในป่าที่อยู่รายรอบ จนกว่าฝ่ายโจมตี เข้าปล้นทำลายจนเสร็จสิ้นและจากไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ ครอบครัวทั้งหลาย จึงจำเป็นต้องอยู่ในสภาพที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวกคล่องตัว โดยไม่ต้องขนสัมภาระมากมาย มีสมบัติที่อยู่ในรูปทรัพย์สินถาวรอยู่กับที่แต่เพียงเล็กน้อย และมีลูกวัยที่ยังไม่สามารถวิ่งได้เองให้น้อยที่สุด

สงครามบางครั้งของช่วงเวลานี้ ล้างผลาญชีวิตผู้คนจนเป็นเรื่องแน่นอนอย่างไม่ต้องกังขากันอีกต่อไป ในข้อที่ว่า ประชากรที่ลดน้อยลงอย่างฮวบฮาบเหล่านี้ เป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากสงครามในทศวรรษ 1590 บริเวณพะโคของพม่าตอนล่าง ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่เรืองอร่ามของจักรวรรดิอันกว้างใหญ่ไพศาลของพระเจ้าบุเรงนอง (ครองราชย์ ค.ศ.1551-1581) ถูกบรรดากษัตริย์พม่าที่อาฆาตแค้นทำลายและล้างผลาญประชากร แม้คำกล่าวอ้างของฟลอริส ที่ว่า ช่วงเวลานี้ "คร่าชีวิตของชาวพะโคไปมากมายหลายล้านคน"[4] จะเป็นคำกล่าวอ้างที่เกินความจริง แต่กระนั้น ก็เป็นที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า จำนวนประชากร มิได้กลับคืนมาเท่าเดิมเป็นเวลาถึงหนึ่งร้อยปีหรือมากกว่านั้น ในค.ศ. 1757 พวกมอญในพม่าตอนล่าง ประสบความพ่ายแพ้อีกระลอกหนึ่ง และต้องสูญเสียพลเมืองของตนไปด้วยฝีมือของประมุขของพม่า สยามถูกกองทัพของพม่าทำลายสองครั้ง ใน ค.ศ.1549-1569 และอีกครั้งหนึ่งในช่วงทศวรรษ 1760 โดยแต่ละครั้ง ต้องสูญเสียประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในละแวกที่ติดกับเมืองหลวงเป็นอันมาก เมื่อดับเบิลยู.เอ.อาร์. วูด เขียนถึงเหตุการณ์เหล่านี้ในทศวรรษ 1920 นั้น[5] คนโดยมากเชื่อว่า แม้กระทั่งในตอนนั้นสยาม ก็ยังไม่อาจกู้จำนวนประชากรให้กลับคืนมาได้มากเท่ากับสมัยก่อนที่จะเริ่มทำสงครามกับพม่าในทศวรรษ 1550 เมื่อสยามลงมือฟื้นฟูจำนวนประชากรของตนจริง ๆ ภายหลังเหตุการณ์เหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว กระทำโดยวิธีจับกุมชาวลาว กัมพูชา มอญและมาเลย์และกวาดต้อนมาอยู่ในตอนกลางของประเทศไทย มลายูก็เสียหายยับเยินไม่ผิดจากสยามเพราะการพิชิตของสุลต่านอิสกานเดอร์ มุดา* แห่งอาเจะห์ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1618-1624 ที่เสียหายโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ปาหัง ซึ่งไม่เคยกู้ความสำคัญที่ค่อนข้างเด่นของตนกลับคืนมาได้ หลังจากนครหลวงถูกทำลายลง และฝ่ายอาเจะห์ที่มีชัยชนะ กวาดต้อนผู้คนไปถึง 11,000 คน ในชวา การศึกสงครามที่ทำกันเป็นลำดับติดต่อกันมาตั้งแต่ค.ศ. 1675 ถึงค.ศ.1755 นั้น ทำให้เป็นที่แน่ใจได้ว่า แต่ละครั้งที่มีการ

---

[3] Pierre du Jarric, ***Histoire des Choses Plus Memorables Advenues Tant ez Indes Orientales, que Autres Pais de la Descourverte des Portugais***, Bordeaux, 1608-14, I. 620-1.

[4] Peter Floris, ***His Voyage to the East Indies in the "Globe", 1611-1615***, ed. W.H. Moreland, London: Hakluyt Society, 1934, 53. Also du Jarric, ***Histoire de Choses*** I. 618-23; III. 842.

[5] W.A.R. Wood, ***A History of Siam***, London, 1924, reprinted Bangkok, 1959, 146.

* Iskander Muda บทที่แล้วและข้างหน้าต่อไปเรียก อิสกานดาร์ มุดา (Iskandar Muda)

ปรับปรุงแก้ไขตัวเลขจำนวนครัวเรือนที่ต้องมาทำงานให้แก่มูลนายโดยไม่ได้รับค่าจ้าง -- ดังที่ทำกันมาเป็นธรรมเนียมแต่เดิม -- เป็นการแก้ไขให้น้อยลง มิใช่มากขึ้น[6]

ดังนั้น จึงแทบจะแน่นอนว่า แบบแผนของประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ค.ศ. 1750 มีลักษณะผันผวนด้วยจำนวนขึ้นลงอย่างฮวบฮาบ ช่วงสมัยที่ฝ่ายปกครองมีอำนาจเข้มแข็ง และสามารถค้ำประกันเสถียรภาพภายในไว้ได้ จำนวนประชากรจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นการเพิ่มด้วยสาเหตุตามธรรมชาติ และด้วยการอพยพย้ายถิ่นเข้ามา ดังการเพิ่มที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ดังนี้คือ เวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า พม่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สยามและลาวในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อาเจะห์ในช่วง ค.ศ.1550-1640 มากาสซาร์ ใน ค.ศ.1600-1660 รวมทั้งบริเวณต่าง ๆ ของชวา ส่วนที่อยู่ในความควบคุมของดัตช์ ภายหลังค.ศ. 1650 ช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวนี้ ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ จนเกือบจะสมดุลกับการถดถอยอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ ด้วยสาเหตุดังที่บรรยายมาข้างต้น จนภายหลังค.ศ. 1750 แล้วเท่านั้น ชวาและฟิลิปปินส์จึงเริ่มมีเสถียรภาพและความมั่นคงปลอดภัยอย่างที่เป็นภาวะปกติธรรมดา มิใช่เป็นกรณียกเว้น สภาพการณ์เช่นเดียวกันนี้ ปรากฏในส่วนอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ภายหลัง ค.ศ. 1820 จนเป็นผลให้จำนวนประชากรโดยทั่วไป เพิ่มขึ้นถึงปีละกว่าหนึ่งเปอร์เซ็นต์

---

[6] M.C. Ricklefs, “Some Statistical Evidence on Javanese Social, Economic and Demographic History in the Later Seventeenth and Eighteenth Centuries,” MAS, 20, 1 (1986); Reid, ***Age of Commerce***, I. 17-18.

จำนวนประชากรโดยประมาณเมื่อราวค.ศ. 1600

ภูมิภาค	ประชากร (พันคน)	ความหนาแน่น (ต่อ 1 ตารางกม.)
เวียดนาม (เหนือและกลาง)	4,700	18.0
กัมพูชา-จามปา	1,230	4.5
ลาว (ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง)	1,500	4.2
พม่า	3,100	4.6
สยาม (ไม่รวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	1,700	4.3
มาลายู (รวมปัตตานี)	500	3.4
สุมาตรา	2,400	5.7
ชวา	4,000	30.3
บอร์เนียว	670	0.9
สุลาเวสี	1,200	6.3
บาหลี	600	79.7
ซุนดาน้อย	600	9.1
มาลุกุ	160*	2.2
ลูซอนและวิสายาส์	800	4.0
มินดาเนาและซูลู	150	1.5
รวมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด	**23,300**	**5.8**

พื้นฐานของการประมาณการเหล่านี้ แรกปรากฏจะอยู่ในหนังสือของข้าพเจ้า ในชุด ***Age of Commerce*** เล่ม 1 หน้า 12-14 และในข้อเขียนของข้าพเจ้า คือ “Low Population Growth and Its Causes in Pre-Colonial Southeast Asia”, in Norman Owen, ed., ***Death and Disease in Southeast Asia***, Singapore, 1987, 33-47 โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นจากหนังสือเล่มแรกเล็กน้อย ตัวเลขประชากรของลาว ซึ่งสูงอย่างน่าประหลาดใจ และมิได้มีบรรจุอยู่ในตารางในหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ออกมาก่อนหน้านี้ เป็นการประมาณการโดยอาศัยฐานการนับจำนวนประชากรที่สามารถเกณฑ์มาทำงาน การนับได้ตามที่ปรากฏในรายงานการนับในค.ศ. 1376 และเมื่อประมาณค.ศ. 1640 เป็นการนับในอาณาบริเวณที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่กว่าในประเทศลาวในปัจจุบันมาก การนับในปีค.ศ. 1376 นั้น ได้ตัวเลขจำนวนผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่ชาวลาว 300,000 คน และชนเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ 400,000 คน ส่วนตัวเลขของปีค.ศ. 1640 ได้จำนวนราษฎรผู้ชายผู้ใหญ่ไม่ระบุเชื้อชาติ 500,000 คน David K. Wyatt, ***Thailand, A Short History***, New Haven, 1982, 83; G. F. de Marini, ***Delle Missioni de Padri della Compagnia de Giesu nella Provincia de Giappone, e Particolarmente di Quella di Tumkino***, Rome, 1663, 450.

* ตัวเลขนี้ ต่ำกว่าตัวเลขประมาณการครั้งก่อนของข้าพเจ้า เป็นตัวเลขที่คำนวณโดยอาศัยพื้นฐานของสมมุติฐานที่ว่า บริเวณนี้ รวมประชากรบนเกาะอัมบอนและเกาะลีสด้วย เป็นการนับที่ดัตช์จัดทำไว้อย่างละเอียด ซึ่งสมัยนั้น

ครอบคลุมประชากรถึงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดของมาลุกุ การสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ. 1930 ก็รวมพื้นที่แบบเดียวกันนี้ Gerrit Knaap, ***Kruidnagelen en Christenen. De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696***, Dordrecht, 1987, 100-1.

ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่ไม่สามารถแยกตัวเองออกจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของนานาชาติได้ ภูมิภาคนี้ ตั้งคร่อมเส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงการค้าของโลกอยู่ และเป็นภูมิภาคที่ผลิตสิ่งของมากมาย ที่มีความสำคัญโดดเด่นอยู่ในการค้าทางไกลของโลก ภูมิภาคนี้ยังเป็นบริเวณซึ่งเข้าถึงได้ง่ายจากหลาย ๆ ทาง โดยผ่านการสัญจรทางทะเล ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีส่วนร่วมอยู่ภายในวงจรเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ซึ่งเรารู้กันอยู่ว่า มีผลกระทบกระเทือนถึง ยุโรปและจีน

ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1400-1620 เป็นช่วงหนึ่ง ซึ่งตลาดใหญ่ ๆ ทั้งในยุโรปและจีน ต่างเฟื่องฟูมากเป็นพิเศษ ภายหลังจากความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากโรคระบาดครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่ว ยุโรปและเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ประชากรทั้งในยุโรปและจีนก็เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ราคาสินค้าต่าง ๆ ก็สูงขึ้นเช่นเดียวกัน ในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น ราคาสินค้าสูงขึ้นเกือบเท่าตัว ความเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ มีมากและรวดเร็วที่สุดในช่วงระหว่าง ค.ศ.1570-1620 ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่เกิดวิธีการใหม่ ๆ ในการหลอมโลหะ จึงเป็นเหตุให้ทั้งเปรู (โปโทซี) และญี่ปุ่นเพิ่มการส่งออกแร่เงินอย่างมหาศาล ในประเทศจีน ญี่ปุ่นและในยุโรป ช่วงเวลานี้มีหลักฐานบันทึกอยู่ค่อนข้างดีนี้ เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการขยายตัวของเมืองใหญ่ ๆ อย่างมโหฬาร ทั้งยังมีการเสริมสร้างเครือข่ายการค้า ซึ่งสร้างชีวิตชีวาให้กับเมืองเหล่านี้ สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน

หากว่าจะมีช่วงระยะเวลาหนึ่งใดที่เป็นจุดเริ่มต้นของการค้าที่เฟื่องฟูอยู่ได้เป็นเวลายาวนาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จุดเริ่มต้นนี้น่าจะสำรวจหาได้ที่ช่วงเวลาราวค.ศ. 1400 จีนเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดของสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันใด ๆ ของนโยบายในแบบจักรวรรดินิยมจีนต่อการค้ากับต่างประเทศ ย่อมสามารถส่งผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดต่อดินแดนทางใต้ ดูเหมือนจะไม่มีข้อกังขาว่า เมื่อรัชสมัยที่มั่นคงและมั่งคั่งอย่างน่าทึ่งของราชวงศ์เหม็งมาถึงใน ค.ศ. 1368 และนโยบายของจีนที่กระตือรือร้นกับการส่งเสริมการทูตแบบ“บรรณาการ” มีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการกระตุ้นการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นโยบายดังกล่าว ให้ผลตอบแทนอย่างสูงตลอดระยะเวลาห้าสิบปีต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความริเริ่มอย่างเป็นกรณียกเว้นของจีนในการส่งคณะบุคคล ไปแลกเปลี่ยนสิ่งของกันอย่างเป็นทางการอย่าง

มโหฬารถึงเจ็ดครั้ง ในช่วงระหว่างค.ศ. 1403 ถึงค.ศ.1433 ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เงินตราที่อยู่ในรูปของเหรียญทองแดงของจีน กลายเป็นเงินสกุลพื้นฐานของชวา มาลายูและมาลุกุ (โมลักกะ) แม้ว่าในช่วงเวลาต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ จะมีการส่งออกพริกไทยจากชวาในปริมาณน้อยแต่ในราวค.ศ. 1400 มีการขนส่งพริกไทย *(Piper nigrum)* ของอินเดียจากอินเดียใต้มายังสุมาตราตอนเหนือ เพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการอย่างมหาศาลที่เกิดขึ้นมาใหม่ จากประเทศจีน ตั้งแต่นั้นมา พริกไทยกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า พริกไทยของ อินโดนีเซียและไม้ฝาง (ใช้สำหรับการย้อมสี) ของสยาม กลายเป็นรายการสินค้าอุปโภคบริโภคของมวลชนในประเทศจีนเป็นครั้งแรก[7]

การค้าโดยรัฐของจีน หยุดลงอย่างกระทันหันในค.ศ. 1433 และการค้าส่วนเอกชนของจีนก็ยังเป็นข้อห้ามอยู่ ทว่าการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับดินแดนทางเหนือ ยังคงดำเนินไปอย่างคึกคักบริเวณชายฝั่งทะเลจีนใต้นั้น ย่อมจะหาอ่าวสงบ ๆ ลับหูลับตาที่ทำให้การห้ามการค้าของจักรวรรดิจีนไม่บังเกิดผลได้เสมอ ยิ่งกว่านั้น การใช้วิธีส่งคณะทูตพร้อมกับเครื่องบรรณาการไปยังปักกิ่ง เพื่อเป็นหนทางที่จะหลบเลี่ยงการห้ามค้าขายอย่างเป็นทางการ ยังได้มาถึงระดับเฟื่องที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า โดยที่สยาม ส่งคณะทูตไปรวมทั้งสิ้นเจ็ดสิบแปดคณะ ในช่วงระหว่างค.ศ. 1371 ถึงค.ศ.1503[8] ในท้ายที่สุด ราชอาณาจักรริวกิวซึ่งเป็นเกาะตั้งอยู่ระหว่างญี่ปุ่นกับไต้หวัน ก็กลายเป็นข้อต่อเชื่อมโยงการค้าที่สำคัญที่สุดระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระหว่างค.ศ.1430 -1512 ริวกิวสร้างผลกำไรจากความสัมพันธ์ในแบบบรรณาการของตนทั้งกับจีนและกับญี่ปุ่น เพื่อที่จะนำผลผลิตทางการเกษตรจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปขายให้แก่บรรดาราชอาณาจักรทั้งสองนี้ ซึ่งในแง่ทฤษฎีแล้ว ถือว่าเป็นราชอาณาจักรที่ปิดตัว ไม่ติดต่อกับต่างประเทศ

แม้ว่าการขยายตัวของอุปสงค์จากจีนในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและสิบหกน่าจะเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญที่สุดให้แก่ความเติบโตทางการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การค้ากับทางซีกโลกตะวันตก ก็มีชีวิตชีวาคึกคักมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน ตลอดช่วงยุคกลางของยุโรป กานพลูและลูกจันทน์เทศ ซึ่งปลูกกันเฉพาะในมาลุกุในอินโดนีเซียตะวันออก เดินทางไปจนถึงยุโรปตะวันตกตามเส้นทางการค้าที่ทรหด ที่ผ่านทางชวา สุมาตรา ตอนใต้ของอินเดีย ทะเลแดง และอเล็กซานเดรีย (หรืออ่าวเปอร์เซียและเบรุต) ไปถึงเวนิส เจนัว และบาร์เซโลนา อย่างไรก็ดี การค้านี้ ดูเหมือนว่าเพิ่งจะทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันและอย่างที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้เป็นครั้งแรกในทศวรรษ 1390 ช่วงเวลานี้มีกานพลูเดินทางมาถึงเมืองท่าต่าง ๆ ของอิตาลีโดยเฉลี่ยแล้ว ถึงปีละกว่ายี่สิบตัน ดังนั้น เราจึงต้องสันนิษฐานว่า ปริมาณซึ่งยังคงค้างอยู่ที่อินเดีย ยิ่งสูงกว่านี้มากมายนัก แม้ว่าเครื่องเทศของมาลุกุที่ส่ง

---

[7] T'ien Ju-kang, "Chêng Ho's Voyages and the Distribution of Pepper in China," JRAS, 2 (1981).

[8] Suebsang Promboon, "Sino-Siamese Tributary Relations 1282-1853," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1971, 106-20.

ไปขายยังยุโรปเป็นเพียงสาขาเล็ก ๆ ของการส่งออกสินค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การค้าเครื่องเทศส่วนนี้ ก็เป็นเพียงสาขาเดียวของตลอดช่วงเวลาที่เรากำลังพิจารณานี้อยู่ทั้งหมด ที่สามารถระบุปริมาณได้ และดังนั้น จึงเป็นดัชนีที่มีค่าอย่างหนึ่ง ที่บอกได้ถึงระดับการค้าโดยรวมทั้งหมด ดังในกรณีของกานพลูที่ปรากฏให้เห็นในกราฟ 3.1 การส่งออกสินค้าชนิดนี้ บอกให้ทราบถึงการขยายตัวอย่างรวดเร็วในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า โดยมีการรุกรานของโปรตุเกสมาสร้างความยุ่งเหยิงปั่นป่วนให้ในช่วงภายหลัง ค.ศ. 1500 ต่อจากนั้น ก็มีความเติบโตอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ เข้ามาสถาปนาการผูกขาดของตนในทศวรรษ 1620

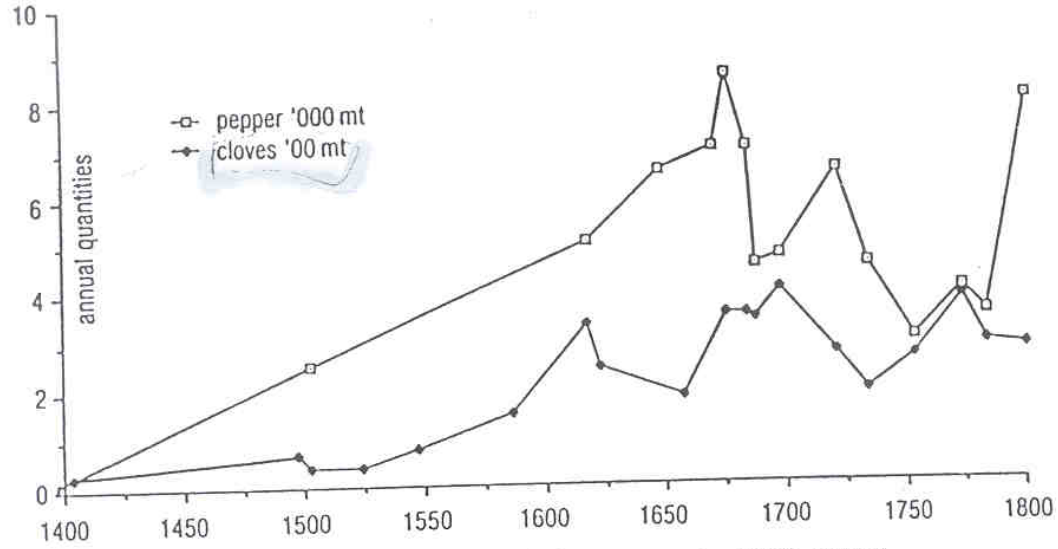

Figure 3.1 Southeast Asian pepper and clove exports, 1400–1800.[9]

1. พริกไทย ปริมาณพันเมตตริกตัน
2. กานพลู ปริมาณร้อยเมตตริกตัน
3. ปริมาณต่อปี

4 กราฟ 3.1 การส่งออกพริกไทยและกานพลูของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ. 1400-1800[9]

---

[9] ข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับกานพลู (ในปริมาณร้อยเมตตริกตัน) ภายหลังการผูกขาดของดัตช์ (ค.ศ.1650) อาศัยตัวเลขข้อมูลจากรายงานอย่างละเอียดเที่ยงตรงของวีโอซี เกี่ยวกับการผลิตต่อปีใน Gerrit Knaap, ***Kruidnagelen en Christenen: De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696***, Dordrecht, 1987, 231, 235, และ E.W.A Ludeking, ***Schets van de Residentie Amboina***, The Hague, 1868, 92-3. ข้าพเจ้าคำนวณตัวเลขเหล่านี้ ด้วยค่าเฉลี่ยของช่วงระยะเวลาสิบปี ก่อนค.ศ. 1650 สิ่งที่ปรากฏในกราฟมิใช่การผลิต แต่เป็นค่าประเมินการส่งออกไปยังยุโรปเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นส่วนน้อยของการผลิตของโมลักกะในช่วงแรก ๆ

เครื่องเทศของมาลุกุต้องผ่านคนกลางหลายต่อหลายราย ระหว่างการเดินทางในเส้นทางที่ยาวไกลเพื่อไปสู่ดินแดนทางเหนือและทางซีกโลกตะวันตก ซึ่งเป็นผลให้สินค้านี้มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น แม้ในปริมาณที่อาจดูเหมือนว่าเล็กน้อย ทว่าพืชผลที่สำคัญยิ่งที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปลูกขายเพื่อการค้าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดกลับได้แก่ พริกไทย พริกไทยไม่ได้รับการเอ่ยอ้างว่าเป็นผลิตผลอย่างหนึ่งของสุมาตราหรือมลายู จนกระทั่งหลังค.ศ. 1400 เป็นต้นไป ทว่าเมื่อถึง ค.ศ. 1510 ภูมิภาคเหล่านี้ ผลิตพริกไทยได้ปีละประมาณ 2500 ตัน ในขณะที่ศูนย์กลางพริกไทยที่เก่าโบราณกว่า เช่นที่เคราลาในอินเดียใต้ ส่งออกพริกไทยปีละ 3600 ตัน[10] ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มขึ้นสองหรือสามเท่าตัว—ที่สำคัญกว่าที่ใด ๆ คือ ทางตะวันตก ภาคกลางและภาคใต้ของสุมาตรา และทางตะวันตกของชวา เฉพาะที่บันเตน (ชวา) ในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ส่งออกพริกไทยเฉลี่ยแล้ว ถึงปีละ 2100 ตัน[11] ดังนั้น การผลิตทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะต้องสูงขึ้นไปใกล้เคียงกับปริมาณ 5000 ตัน ปริมาณพริกไทยที่ผลิตยังคงเพิ่มขึ้นต่อไปอีก จนไปถึงระดับสูงสุดที่ประมาณ 8500 ตัน ในราวค.ศ. 1670 ก่อนที่จะลดลงภายหลังค.ศ. 1650 ราคาพริกไทยตกลงอย่างฮวบฮาบ ทว่าจนเมื่อเวลาผ่านไปอีกยี่สิบปี เรื่องนี้ จึงส่งผล

เส้นกราฟของพริกไทย (พันเมตตริกตัน) เป็นค่าประเมินการผลิตทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งข้าพเจ้าคำนวณโดยอาศัยรายงานที่ระบุถึงปริมาณที่ได้มีการขนส่งไปยังยุโรปและจีน ส่วนการผลิตทั้งหมด ประเมินจากแหล่งข้อมูลในเชิงอรรถ 10 และ 11 แหล่งข้อมูลหลัก ๆ เกี่ยวกับปริมาณกานพลูและพริกไทยก่อน ค.ศ. 1600 ได้แก่ C. Wake, "The Changing Pattern of Europe's Pepper and Spice Imports, ca. 1400-1700," ***Journal of European Economic History***, 6 (1979); Vitorino Magalhāes-Godinho, ***L'economie de l'empire Portugais aus XVe et XVIe siècles***, Paris, 1969, 701-4; และ Frederick C. Lane, ***Venice and History***, Balitmore, 1966, 14. ปริมาณพริกไทยที่ตัวแทนการค้าต่าง ๆ ขนส่งในช่วงภายหลัง ค.ศ. 1600 มีบันทึกอยู่ใน Kristof Glamann, ***Dutch-Asiatic Trade 1620-1740***, 1958, 97-101; K.N. Chaudhuri, ***The English East India Company, 1600-1640***, London, 1965, 148; G.B. Souza, ***The Survival of Empire, Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754***, Cambridge, UK, 1986, 152-3; J. Kathirithamby-Wells, ***The British West Sumatran Presidency (1760-85),*** Kuala Lumpur, 1977, 217, 220; J. de Rovere van Breugel, "Beschrijving van Bantam en de Lampongs," BKI, 5 (1856), 358-62. ค่าประเมินพริกไทยในค.ศ. 1800 เป็นของ แวน โฮเกนดอร์พ (van Hogendorp) ใน ***Enclyopaedie van Nederlandsch-Indië***. III. 385. รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการคำนวณตัวเลขของช่วงก่อนหน้านี้ ดู Anthony Reid, "An 'Age of Commerce' in Southeast Asian History", MAS, 24. 1 (1990).

[10] ***The Suma Oriental of Tomé Pires***, ed. and trans. Armando Cortesāo, London: Hakluyt Society, 1944, 82, 140, 144.

[11] คำนวณจาก M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630***, The Hague, 1962, 393 n.80.

ให้การผลิตลดลง ในแง่ของผลตอบแทนที่หลั่งไหลเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ระดับความเฟื่องฟูสูงสุดของพริกไทย บังเกิดขึ้นในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การผลิตพริกไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เพิ่มขึ้นภายหลังค.ศ. 1500 เกือบทั้งหมด ถูกส่งไปสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นในยุโรป ผลกระทบแรกเริ่มที่เกิดขึ้นจากการปรากฏตัวของโปรตุเกสในมหาสมุทรอินเดีย คือความปั่นป่วนที่เกิดกับเส้นทางการค้าที่มีอยู่ อันเป็นเส้นทางที่พวกมุสลิมครองอำนาจอยู่ ทว่าผลกระทบนี้ สร้างความเสียหายมากที่สุดแก่ผู้ผลิตพริกไทยในเคราลา ซึ่งมีการผลิตที่มั่นคงอยู่แล้ว ก่อน ค.ศ. 1500 พริกไทยของอินโดนีเซีย ถูกส่งไปยังจีนแทบจะแห่งเดียว (กับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ทว่าในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกโปรตุเกสเริ่มส่งพริกไทยบางส่วนเข้าไปยังยุโรป ในทศวรรษ 1550 เส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงการค้าแห่งใหม่ของมุสลิม เปิดขึ้นเชื่อมระหว่างอาเจะห์ ซึ่งอยู่ที่ปลายด้านเหนือสุดของสุมาตรา กับทะเลแดง โดยหลีกเลี่ยงบริเวณที่โปรตุเกสมีแสนยานุภาพแข็งแกร่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดีย ช่วงเวลาเกือบทั้งหมดของครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เส้นทางนี้ ได้ขนส่งพริกไทยจากสุมาตรา ผ่านทะเลแดงเข้าไปยังอเล็กซานเดรีย ในปริมาณคราวละมาก ๆ อย่างน้อยก็มากเท่ากับที่พวกโปรตุเกสขนจากอินเดียไปยังยุโรปตะวันตก[12] เมื่ออังกฤษและดัตช์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนนี้ย่อมกลายเป็นแหล่งพริกไทยที่สำคัญของโลกอย่างไม่มีปัญหา และดังนั้น จึงเป็นศูนย์กลางของการแข่งขันระหว่างผู้ซื้อชาวโปรตุเกส อังกฤษ ดัตช์ จีนและอินเดียด้วย พริกไทยซึ่งส่วนใหญ่ คือพริกไทยจากสุมาตราคาบสมุทรมลายูและบอร์เนียวตะวันตก ตามใบกำกับการขนส่งสินค้า มีมูลค่าเกินครึ่งของมูลค่าสินค้าเที่ยวกลับจากเอเชียทั้งหมด ทั้งของอังกฤษและของดัตช์มาจนกระทั่งถึงค.ศ. 1650 หลังจากนั้นสัดส่วนของสินค้าพริกไทยตกลงอย่างฮวบฮาบ เมื่อราคาพริกไทยในยุโรปตกลง และได้มีการพบสินค้าอย่างอื่น ที่ทำกำไรให้มากกว่า นั่นคือผ้าอินเดียและคราม ในช่วงทศวรรษ 1680 มูลค่าการขนส่งสินค้าพริกไทยของอังกฤษลดลงเหลือเพียงร้อยละ 10 ของมูลค่าสินค้าทั้งหมด และเหลือเพียงร้อยละ 11 ของมูลค่าการขนส่งสินค้าทั้งหมดของดัตช์ในค.ศ. 1700[13]

พัฒนาการของสินค้าออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองอย่าง (กานพลูและพริกไทย) ที่เรารู้ดีที่สุด (เพราะเป็นสิ่งของของเอเชียที่ยุโรปให้ความสนใจเป็นสำคัญในช่วงระยะเวลานี้) พัฒนาการนี้เกิดขึ้นควบคู่มากับดัชนีอื่น ๆ ที่ชี้ถึงความเป็นไปของการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งที่เป็น

---

[12] Lane, ***Venice and History***, 25-34; Fernand Braudel, ***The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II***, trans. S. Reynolds, New York, 1976, 545-51; Charlex Boxer, "A Note on Portuguese Reactions to the Revival of the Red Sea Spice Trade and the Rise of Atjeh, 1540-1600," JSEAH, 10 (1969).

[13] K.N. Chaudhuri, ***The Trading World of Asia and the English East India Company, 1660-1760***, Cambridge, UK, 1978, 529; J.R. Bruijn, F.S. Gaastra and I. Schōffer, ***Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th Centuries,*** The Hague, 1987, I. 92.

การค้าในท้องถิ่นและการค้าขายทางไกล การค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาถึงจุดที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในช่วงระหว่าง ค.ศ.1580-1630 โดยเป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากความประจวบเหมาะกับความต้องการอย่างมากเป็นพิเศษจากจีน ญี่ปุ่น อินเดียและยุโรป ระดับราคาสินค้าที่สูงขึ้นทั่วโลกในช่วงระยะเวลานี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากการส่งออกแร่เงินจากอเมริกาและญี่ปุ่น ซึ่งมากอย่างที่ไม่เคย ปรากฏมาก่อน และการแข่งขันเพื่อซื้อผลิตผลต่าง ๆ ที่มีค่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็รุนแรงมาก

ในจีนนั้น ช่วงเวลานี้ นับเป็นช่วง "ความเฟื่องฟูยุคเหมิงตอนปลาย" การค้า ความเติบโตของชุมชนเมืองและความมั่งคั่งไพบูลย์ของช่วงนี้ ล้วนอยู่ในระดับสูง ในค.ศ. 1567 จักรพรรดิมู้ซงทรงยกเลิกการห้ามเอกชนค้าขายกับดินแดนทางใต้เป็นครั้งแรก ระยะแรกทีเดียวนั้น ในแต่ละปี เรือสำเภาที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางออกจากเมืองท่าต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีน มีจำนวนห้าสิบลำ ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็น 88 ลำในค.ศ. 1589 และ 117 ลำในค.ศ. 1597 แต่ดูเหมือนว่าจะมีเรือสำเภาที่ไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งดำเนินการค้าแบบ "ลักลอบ" ที่มีต่อเนื่องมาแต่ครั้งโบราณ ในจำนวนใกล้เคียงกันประมาณครึ่งหนึ่งของเรือสำเภาเหล่านี้ ได้รับอนุญาตให้เดินทางใน "น่านน้ำด้านตะวันออก" ซึ่งหมายถึงฟิลิปปินส์และตอนเหนือของบอร์เนียว ทว่าหมายเป็นพิเศษถึงมนิลา ซึ่งเป็นเมืองท่าที่กำลังเจริญรุ่งเรืองที่สเปนได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ. 1571 จุดหมายปลายทางที่สำคัญอื่น ๆ ของเรือเดินสมุทรของจีน คือชวาตะวันตก (ปีละแปดลำในทศวรรษ 1590) สุมาตราตอนใต้ (7 ลำ) และราชอาณาจักรที่ราชวงศ์ เหงียนปกครองอยู่ ในบริเวณที่ปัจจุบันนี้ คือตอนกลางของเวียดนาม (8 ลำ) และสยาม (4 ลำ)[14] พิจารณาจากบันทึกที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของเรือเดินสมุทรของสเปนในมนิลาและของดัตช์ในปัตตาเวีย จะมองเห็นได้ชัดเจนว่า การขนส่งสินค้าของจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงอยู่ในระดับสูงจนตลอดทศวรรษ 1630 แต่หลังจากนั้นแล้ว ก็ลดเหลือเพียงหนึ่งในสามหรือน้อยกว่านั้น มาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1690[15]

สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1570-1630 เป็นช่วงเวลาอันแผกพิเศษ ซึ่งมีการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ นครต่าง ๆ เจริญมั่งคั่งขึ้นมาเป็นแกนกลางของการค้าภายในที่รุ่งเรือง และมีการสะกัดแร่เงินจากเหมืองแร่ต่าง ๆ ในปริมาณมากเป็นพิเศษ แร่เงินเหล่านี้ช่วยก่อร่างสร้างพื้นฐานให้กับการค้าที่คึกคักกระฉับกระเฉงกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรือของญี่ปุ่นยังคงถูกห้ามมิให้ติดต่อค้าขายกับจีนโดยตรง ดังนั้น การแลกเปลี่ยนแร่เงินของญี่ปุ่นเพื่อให้ได้ผ้าไหม

---

[14] Zhang Xie, ***Dong Xi Yang Kao*** [Studies on the East and West Oceans, 1617], new edn. Beijing, 1981, 131-3; R.L. Innes, "The Door Ajar: Japan's Foreign Trade in the Seventeenth Century," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1980, 52-3.

[15] Pierre Chaunu, ***Les Philippines et le Pacifique des Ibériques***, Paris, 1960, 148-75; Leonard Blussé, ***Strange Company. Chinese Settlers, Mestizo Women, and the Dutch in VOC Batavia***, Dordrecht, 1986, 115-20.

กับสินค้าอื่น ๆ ของจีน จึงต้องทำกันตามท่าเรือต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำคัญคือ มนิลา และหัว อัน (คนทางซีกโลกตะวันตกเรียกเมืองนี้ว่า ไฟโฟ ตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของเวียดนาม) ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1604 ถึงค.ศ.1635 มีเรือญี่ปุ่นที่ได้รับอนุญาตให้ค้าขายกับทางใต้ประมาณปีละสิบลำ โดยมีเรือเดินทางไปยังเวียดนามในจำนวนมากที่สุด (124 ลำในช่วงระยะเวลาสามสิบเอ็ดปี) รองลงมาคือ ฟิลิปปินส์ (56 ลำ) และสยาม (56 ลำ) ในค.ศ. 1635 กิจกรรมนี้หยุดลงอย่างกระทันหัน เมื่อโชกุนอิเอมิตสุห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางออกไปต่างประเทศ การค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่น ยังคงอยู่ในระดับสูงมาตลอดช่วงเวลาที่เหลือในคริสต์ศตวรรษนี้ แต่การค้าเหล่านี้ กระทำกันเฉพาะที่นางาซากิ โดยผ่านพวกดัตช์และจีน และอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเคร่งครัด[16]

ผลผลิตจากเหมืองแร่เงินของสเปนในทวีปอเมริกา ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลในทศวรรษ 1570 มีผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน แร่เงินนี้ ส่วนหนึ่งส่งตรงจากอาคาพุลโก มายังมนิลา เพื่อใช้ซื้อผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของจีน และเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แร่เงินปริมาณมากกว่านี้ เดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติคเข้าสู่ยุโรป แรกทีเดียว ชาวโปรตุเกสและเวนิส ส่งเงินเหล่านี้บางส่วนไปยังตะวันออก เพื่อใช้ซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีค่าของเอเชีย และต่อมาภายหลังค.ศ. 1600 ดัตช์ อังกฤษ เดนมาร์กและฝรั่งเศส ก็กระทำอย่างเดียวกัน มากาลฮาอีส-กอดินโย คำนวณว่า โดยรวมแล้วยุโรปส่งโลหะมีค่ามายังเอเชียในทศวรรษ 1490 เทียบเท่ากับแร่เงินปีละสิบเจ็ดตัน แต่การขนส่งนี้ตกต่ำลง “อย่างเป็นประวัติการณ์” เหลือเพียงสามตันในต้นทศวรรษ 1500 ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์จากการที่โปรตุเกสหันมาใช้วิธีการปล้นในมหาสมุทรอินเดีย แทนที่จะซื้อขาย การขนส่งเงินระดับเดิมกลับคืนมาในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมื่อโปรตุเกสปรับตัวให้เข้ากับการค้าแบบที่มีสันติภาพมากขึ้น และเมื่อเส้นทางเดินเรือระหว่างมุสลิม-เวนิสโดยผ่านทะเลแดง ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมา ภายหลังค.ศ. 1570 แร่เงินจากทวีปอเมริกา เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในยุโรป และการรวมตัวของกษัตริย์ผู้ครองโปรตุเกสกับสเปนในค.ศ. 1580 ทำให้โปรตุเกสเข้าถึงแร่เงินนี้ได้อย่างสะดวก ในช่วงสองทศวรรษหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ ทั้งโปรตุเกสและเวนิส ต่างขนส่งแร่เงินในปริมาณมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน มายังตะวันออก ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ มีการขนส่งสินทรัพย์ที่รวมแล้ว มีค่าเทียบเท่ากับแร่เงินเจ็ดสิบสองตันต่อปี มายังเอเชีย[17] เมื่อประกอบกับปัจจัยการแข่งขันเพิ่มจากผู้ซื้อชาวดัตช์ อังกฤษและฝรั่งเศส ปริมาณแร่เงินที่หลั่งไหลจากยุโรปมายังตะวันออกจึงได้เพิ่มขึ้นถึงจุดสูงสุดเป็นการชั่วคราวในทศวรรษ 1620 ทั้งนี้เพราะช่วงนี้ผลผลิตต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเป้าหมายหลักของ

---

[16] Iwao Seiichi, ***Kaigai Koshoshi no Shiten. 2: Kinsei*** (Views on Overseas Contacts, vol.2: Modern Times), Tokyo, 1976, 300-1. Innes, “Door Ajar”, 51-66. หนังสืออ้างอิงเล่มหลังนี้ ในหน้า 376-432 ได้แสดงให้เห็นอย่างมีประสิทธิภาพว่า มูลค่าโดยรวมของการค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่น มิได้ตกลงภายหลังค.ศ. 1635 ดังที่เคยคิดกันมาในอดีต อันที่จริงแล้ว ระดับสูงที่สุด มีถึงสามช่วงเวลา คือช่วงค.ศ. 1636-8 ช่วงค.ศ. 1659-62 และ ช่วงค.ศ. 1696-9

[17] Magalhães-Godinho, ***L’economie***, 316, 334-5.

ยุโรป (ซึ่งต่างจากสถานการณ์ช่วงภายหลังค.ศ. 1650) ส่วนใหญ่ของสินทรัพย์เหล่านี้ คงต้องมีส่วนเพิ่มพูนความมั่งคั่งให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาที่มีธุรกิจคึกคักตลอดระยะเวลาห้าสิบปีก่อนจะถึงค.ศ. 1630

การปลูกพืชเพื่อจำหน่ายและการปรับให้เป็นการค้า

เป็นเวลานานทีเดียว ก่อนที่จะถึงช่วงระยะเวลาของความเฟื่องฟูภายหลังค.ศ. 1400 นี้ ที่สินค้าออกส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยผลผลิตตามธรรมชาติที่ได้จากป่าและทะเล – รายการสิ่งของแปลกพิสดารที่มีบรรยายอยู่ในบันทึกประจำปีของจักรพรรดิราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้องของจีน ได้แก่ ยา อาหารชนิดพิเศษ เครื่องหอมและไม้หอม แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า การค้าสิ่งของดังกล่าวนี้ ย่อมมีความผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ แต่ความผันผวนดังกล่าว ก็ไม่น่าจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังค.ศ. 1400 มีการเก็บรวบรวมผลิตผลจากป่าอย่างเช่น การบูร ไม้จันทน์และไม้ฝาง ในขอบข่ายที่เพิ่มขึ้น แต่ความสำคัญของผลิตผลเหล่านี้ ถูกข่มมากขึ้นจากพืชผลที่ปลูกเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะ ในหลาย ๆ หมู่บ้าน ผู้คนมุ่งปลูกพริกไทย กานพลู ฝ้าย อ้อย และกำยาน กันทั้งหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเหล่านี้กลายเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยตลาดนานาชาติในการดำรงชีพ “ผลิตผลเพียงหนึ่งชนิดที่พวกเขามีอยู่มากนี้ จะต้องเอื้อต่อการจัดหาผลิตผลอย่างอื่น ๆ มาให้พวกเขา ด้วยเหตุนี้...คนเหล่านี้ [ในอินโดนีเซียตะวันออก] จึงถูกบังคับให้ต้องรักษาการติดต่อแลกเปลี่ยนกับอีกฝ่ายหนึ่งเอาไว้อย่างต่อเนื่อง นั่นคือฝ่ายที่จัดป้อนสินค้าซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งต้องการ”[18]

การผลิตพริกไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างน่าตื่นตาตื่นใจนี้ ดึงคนจำนวนมากมายทีเดียวในสุมาตราคาบสมุทรมลายูและบอร์เนียวตอนใต้ เข้ามาสู่ความเจริญมั่งคั่งที่ไม่มั่นคงนี้ โดยผ่านการปลูกพืชผลเพื่อการพาณิชย์โดยเฉพาะ หากตัดสินจากการคำนวณในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ที่ว่าไร่พริกไทยของครอบครัวหนึ่ง ๆ นำผลผลิตพริกไทยมาขายได้เฉลี่ยแล้ว ปีละ 200 กิโลกรัม[19] ในช่วงที่การผลิตพริกไทยเฟื่องถึงขีดสูงสุดถึง 8500 ตัน นั้น ก็คงจะต้องอาศัยแรงงานของคน 40,000 ครอบครัว หรืออย่างน้อย เกษตรกร 200,000 คน เกษตรกรเหล่านี้ คงจะมีส่วนอยู่ในราว 5 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดของสุมาตรา บอร์เนียวและคาบสมุทรมลายูในสมัยนั้น หากว่าเราเพิ่มจำนวนคนที่พึ่งพาอาศัยสินค้าออกชนิดนี้โดยอ้อม เช่นพ่อค้า กรรมกรท่าเรือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่และผู้รับใช้หรือพึ่งพาอาศัยพ่อค้าและข้าราชการที่เป็นฝ่ายได้ผลกำไรจากการค้านี้มากที่สุด สัดส่วนทั้งหมดของผู้ที่ต้อง

---

[18] *The Voyage of Francis Pyrard of Laval to the East Indies, the Maldives, the Moluccas and Brazil*, trans. A.Gray, London: Hakluyt Society, 1887-90, II. 169.

[19] Kathirithamby-Wells, 61,70.

พึ่งพาอาศัยการปลูกพืชผลเพื่อการค้า ในการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ ก็คงจะมีจำนวนมากกว่านี้อย่างน้อยอีกเท่าตัว

เรามีข้อมูลที่ดีที่สุดเกี่ยวกับพริกไทยและสินค้าอย่างอื่น ๆ ที่อยู่ในบัญชีรายการสินค้าที่ส่งไปขายทางไกลถึงยุโรปและจีน ซึ่งเหลือตกทอดมาถึงเรา สินค้าเหล่านี้ ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่นำความมั่งคั่งและเรือขนสินค้า เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้โดยรวม และดังนั้น ก็เท่ากับกระตุ้นให้เกิดเส้นทางการค้าในท้องถิ่นในขอบข่ายที่ใหญ่โตกว้างขวาง เส้นทางการค้าในท้องถิ่นเหล่านี้นำข้าวปลาอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายให้กับผู้ปลูกพืชเพื่อการค้าและให้แก่นครต่าง ๆ ในแง่ของระดับความเป็นการค้าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมแล้ว การค้าภายในท้องถิ่นและในระดับภูมิภาคเหล่านี้ต่างหาก ที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด แม้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่เราจะระบุปริมาณการค้าเหล่านี้ตาม ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด สินค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่มากมาย แน่นอนว่าต้องเป็นสินค้าจำพวกอาหาร สิ่งทอ เครื่องดินเผาเคลือบและเครื่องโลหะ มิใช่พริกไทยและเครื่องเทศที่มีค่าสูงที่ผลิตขึ้นสำหรับการค้าทางไกล

ฝ้ายเป็นพืชที่ปลูกเพื่อเป็นสินค้ากันอย่างกว้างขวางมากยิ่งกว่าพริกไทยเสียอีก แม้ว่าการส่งฝ้ายไปขายยังตลาดนอกถิ่นจะไม่ไกลเท่ากับพริกไทยก็ตาม ทั้งชาวนายังมักปลูกฝ้ายเคียงข้างไปกับการปลูกข้าวด้วย เนื่องจากฝ้ายสามารถปลูกได้เฉพาะในบริเวณที่มีฤดูแล้งปีนล่ำเป็นสันเท่านั้น การส่งฝ้ายออกไปจำหน่ายทั่วภูมิภาคนี้ จึงมีทั้งที่ส่งออกในรูปของฝ้ายดิบและในรูปของผ้า ในราวค.ศ. 1600 ส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ทางตะวันออกของชวาและบาหลี ลอมบอก ซัมบาวาและบูตอน ต่างจัดส่งผ้าไปขายให้กับมาลุกุ สุลาเวสี บอร์เนียวและคาบสมุทรมลายู บริเวณที่สภาพดินฟ้าอากาศแห้งแล้งอย่างลูซอน เซบุและ ปาเนย์ ก็ส่งฝ้ายไปขายให้กับส่วนต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ที่มีฝนชุกกว่า กัมพูชาส่งออกฝ้ายไปขายไกลถึงปัตตานีบนคาบสมุทรมลายู พ่อค้าที่เดินทางออกจากท่าเรือต่าง ๆ ในชวา ลูซอนและเวียดนาม ยังขนฝ้ายและผ้าบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับไปยังจีนด้วย ในช่วงอย่างน้อยในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด และอาจจะก่อนหน้านั้นสักระยะหนึ่ง มีการค้าฝ้ายเกิดขึ้นในขอบข่ายที่กว้างขวางใหญ่โต ตั้งแต่จากภูมิภาคที่แห้งแล้งบริเวณตอนกลางของพม่า ขึ้นไปตามลำน้ำอิระวดีและตามเส้นทางคาราวานไปจนถึงยูนนาน[20]

อ้อยเป็นพืชท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และคนท้องถิ่นโดยมากใช้ขบเคี้ยวเป็นของหวานมาจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดวิธีการฟอกน้ำตาลของจีน ถูกนำมาเผยแพร่ให้รู้จักกันในชวา สยาม กัมพูชาและบริเวณกวางหนำในตอนกลางของเวียดนาม ในบันเตน เมื่อราวค.ศ. 1630 เกษตรกรเริ่มขยับขยายเปลี่ยนจากการปลูกพริกไทยมาสู่การผลิตน้ำตาล ซึ่งเป็นสินค้าออกที่ส่งไปขายให้กับจีนได้กำไรมากกว่า ญี่ปุ่น ซึ่งไม่ได้ปลูกอ้อยทำน้ำตาลของตนเอง เป็นตลาดที่ใหญ่ยิ่งกว่าจีนเสียอีก โดยตลอดช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ญี่ปุ่นสั่งน้ำตาลเข้าปี

---

[20] Reid, ***Age of Commerce***, I. 90-2.

หนึ่งกว่า 2000 ตัน ผู้ส่งน้ำตาลออกไปขายยังญี่ปุ่นรายใหญ่คือ ไต้หวัน แต่รองจากไต้หวันแล้วจะได้แก่ เวียดนามตอนกลางและสยาม โดยแต่ละรายจัดส่งน้ำตาลให้กับผู้ขนส่งสินค้าชาวจีนและดัตช์ เพื่อส่งไปยังนางาซากิ ปีละหลายร้อยตัน[21]

พืชผลที่ปลูกเพื่อเป็นสินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของช่วงเวลานี้ ได้แก่ กำยาน (ใช้ส่วนที่เป็นยางของต้นกำยาน --ซึ่งมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Styrax benzoin* -- นำมาทำธูปหรือเครื่องจุดบูชา) กำยานเป็นพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ทว่ามีทำเป็นไร่ขนาดใหญ่อยู่ทางตอนเหนือของสุมาตรา สยามตอนเหนือของกัมพูชา และลาว ด้วยเช่นเดียวกัน ในช่วงทศวรรษ 1630 บริเวณหุบผาลุ่มแม่น้ำโขงส่งออกกำยานปีละ 270 ตัน โดยส่งผ่านกัมพูชาเพื่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของเอเชียเป็นสำคัญ – เฉพาะเปอร์เซียนั้น รับซื้อไปถึงประมาณ 60 ตันแล้ว[22] ตรงกันข้าม ครามและยาสูบนั้น ปลูกขึ้นเพื่อจำหน่ายในตลาดภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นหลัก ปัตตาเวียสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สนองความต้องการยาสูบอย่างเป็นล่ำเป็นสันของตน โดยอาศัยผลิตผลยาสูบที่มาจากชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวาเป็นหลัก รวมทั้งอาศัยจากมาดูรา สุลาเวสีตอนใต้ อัมโบอินาและมินดาเนาด้วยเช่นเดียวกัน[23]

การปลูกพืชเพื่อการค้า นำมาซึ่งความมั่งคั่ง การติดต่อกับต่างประเทศและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในขอบข่ายที่ใหญ่โตกว้างขวาง แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เกษตรกรผู้เพาะปลูกบางราย มั่งมีขึ้นมาก แต่ผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นหลักสำคัญ ได้แก่บรรดาประมุขผู้ครองนครที่เป็นเมืองท่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นตลาดจำหน่ายสินค้าเหล่านี้ รวมทั้งพ่อค้า และคนกลางซึ่งเป็นผู้ให้เงินสนับสนุนการปลูกพืชผลเพื่อการค้าในบริเวณที่บุกเบิกใหม่ในเขตชายขอบ เนื่องจากประชากรมีอยู่เบาบาง เมื่อเทียบกับที่ดิน บุคคลผู้เป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการพัฒนาอาณาบริเวณที่บุกเบิกใหม่ จึงได้แก่ผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการนี้สามารถระดมแรงงานโดยวิธีให้เงินทุนล่วงหน้าอย่างพอเพียง และสามารถควบคุมการเข้าถึงตลาดได้ ส่วนผู้ที่ได้รับเงินหรือสิ่งของล่วงหน้าเพื่อตั้งหลักแหล่งในฐานะผู้ปลูกพริกไทยในบริเวณที่บุกเบิกใหม่ในเขตชายขอบ ก็ยังคงต้องพึ่งพาอาศัยผู้ให้เงินสนับสนุนดังกล่าวนั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีพันธะที่จะต้องส่งผลเก็บเกี่ยวของตนเข้าสู่ตลาดโดยผ่านผู้ให้เงินสนับสนุนนั้น ๆ บางคราว การพึ่งพาอาศัยนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับการเป็นทาส ดังในกรณีบริเวณเขตชายขอบที่ติดกับป่ารอบ ๆ บันจาร์มาซิน (บอร์เนียวตอนใต้) ในอาณาบริเวณนี้มีการสั่งซื้อ “ทาสชายและหญิงที่เหมาะสำหรับการ ใช้แรงงานในไร่พริกไทย”[24] เป็นสินค้านำเข้ามาจากมากาสซาร์และที่อื่น ๆ ในทุกกรณี

---

[21] Innes, “Door Ajar”, 504-8; Yoneo Ishii, ‘Seventeenth Century Japanese Documents about Siam,” JSS, 59, 2 (1971) 170.

[22] W.Ph. Coolhaas, ***Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie***, The Hague, 1960-76, I. 592.

[23] Thomas O. Hōllman, ***Tabak in Sūdostasien: Ein Ethnographisch-Historischer Ūberblick***, Berlin, Dietrich Reimer, 1988, 145-50.

[24] “De Handelsrelaties van Het Makassaarse Rijk, Volgens de Notitie van Cornelis Speelman Uit 1670”,

ผลกำไรส่วนใหญ่ ตกเป็นของคนกลางซึ่งเป็นนายหน้าและผู้จัดหาเงินทุนให้ คนเหล่านี้ในไม่ช้า อาจกลายเป็นหัวหน้าของระบบแม่น้ำสายเล็ก ๆ อนึ่ง เปอร์เซ็นต์ส่วนหนึ่งของผลกำไรจะแบ่งให้เป็นบรรณาการแก่ ผู้ครองนครรัฐอันเป็นที่ตั้งของตลาดนานาชาตินั้นด้วย[25]

ศูนย์กลางการปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์และนครต่าง ๆ ซึ่งมีศูนย์กลางการปลูกพืชเหล่านี้ช่วยเป็นตัวกระตุ้นล้วนพึ่งพาอาศัยสินค้านำเข้าเพื่อการยังชีพอยู่มาก พิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมทั้งหมดแล้ว สินค้าสั่งเข้าโดด ๆ ที่เป็นรายการใหญ่ที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดแน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ย่อมต้องเป็นผ้าจากอินเดีย เครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับร่างกาย เป็นสินค้าหลักที่สำคัญในบรรดาค่าใช้จ่ายเพื่อสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งของจำเป็นสำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ดังนั้น รายได้ที่เพิ่มขึ้น จึงมีแนวโน้มที่จะปรากฏให้เห็นเป็นอันดับแรกที่การใช้จ่ายไปกับผ้า ดังที่ผู้สังเกตการณ์คนหนึ่งระบุไว้ว่า ชาวพม่านั้น ตระหนี่ถี่เหนียวในเรื่องอาหารและเคหสถาน แต่ “โอ่อ่าและฟุ่มเฟือยในเรื่องเครื่องแต่งกาย พวกเขามีคำพูดติดปากอยู่เสมอว่า เครื่องแต่งกายนั้น ใคร ๆ ก็มองเห็นกันทุกคน แต่ไม่มีใครเข้ามาในบ้านเพื่อสอดส่องดูว่าพวกเขากินอะไรและมีที่พักอาศัยเป็นอย่างไร”[26] การเปลี่ยนศาสนาของส่วนใหญ่ในบริเวณที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยหันมานับถือศาสนาอิสลามหรือคริสต์ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงสิบเจ็ด ทำให้เกิดแนวการแต่งตัวแบบใหม่ ซึ่งต้องใช้ผ้ามากขึ้น โดยเฉพาะที่บริเวณส่วนบนของร่างกาย นอกจากนี้ ยังมีการใช้ผ้าอย่างหรูหราเพื่อตกแต่งประดับประดาบ้านเรือนและอาคารสาธารณะ ใช้เก็บไว้เป็นสมบัติมีค่า เป็นสิ่งของสำหรับการแลกเปลี่ยนตามประเพณีในพิธีสมรส และใช้สำหรับหุ้มห่อศพในพิธีฝัง

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมใช้ผ้าอินเดีย เพื่อวัตถุประสงค์ทั้งหลายเหล่านี้ มากกว่าผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น เนื่องจากชาวอินเดียสามารถย้อมสีให้ติดผ้าได้ในสีสันที่สดใสกว่า มีลวดลายที่โดดเด่นกว่า และการทอละเอียดประณีตกว่า ความเฟื่องฟูด้านการส่งสินค้าออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงสอดคล้องไปกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านการนำเข้าสินค้าผ้า ประมุขชาวมาเลย์ของเมละกา (มะละกา) องค์สุดท้ายและองค์ที่มั่งคั่งที่สุด คือสุลต่านมาห์หมุด (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1488-1511) พระองค์ทรงมีชื่อเสียงปรากฏอยู่ในพงศาวดาร จากการที่ทรงส่งคณะผู้แทนไปยังอินเดียใต้ เพื่อหาซื้อสินค้าผ้าหายากชนิดต่างๆ สี่สิบชนิด โปรตุเกสซึ่งพิชิตเมืองหลวงของสุลต่านมาห์หมุด ประเมินมูลค่าผ้าทั้งหมดที่เป็นสินค้าเข้ามาจากเบงกอล ในโจโรมานเดล (บริเวณมัทราสในยุค

---

ed. J. Noorduyn, in ***Nederlandse Historische Bronnen***, Amsterdam, 1983, III. 112.

[25] ระบบการปลูกพริกไทยเช่นนี้ จะเป็นที่รู้กันดีมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แต่สิ่งที่เป็นแก่นสำคัญ ๆ เหล่านี้น่าจะยังคงเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดู James Siegel, ***The Rope of God***, Berkeley, 1969, 17-21; James Gould, “Sumatra—America’s Pepper-Pot, 1784-1873,” ***Essex Institute Historical Collections***, 92 (1956).

[26] V. Sangermano, ***A Description of the Burmese Empire***, trans. W. Tandy, Rome, 1818, reprinted London, 1966, 159.

สมัยใหม่) และกุเจรัต ไว้ว่า หากคิดรวมโดยประมาณไว้ที่ระดับต่ำ จะอยู่ในราว 460,000 ครูซาโดต่อปี หรือมูลค่าที่เท่ากับแร่เงินประมาณ 19 ตัน[27] ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1620-1650 อันเป็นยุคเฟื่องที่สุดของการส่งออกผ้าอินเดียไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฉพาะดัตช์พวกเดียว ขนส่งผ้าจากชายฝั่งโจโรมานเดลไปยังปัตตาเวีย ในแต่ละปี มีมูลค่าเท่ากับแร่เงินอยู่ระหว่าง 10 ถึง 20 ตัน (ประมาณ 1 ถึง 2 ล้านกิลเดอร์)[28] การสั่งเข้าผ้าอินเดียทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้ น่าจะถึงระดับสูงสุดที่มูลค่าเท่ากับแร่เงินประมาณ 50 ตัน ซึ่งเทียบได้เท่ากับผ้ากว่า 20 ล้านตารางเมตร—เกือบหนึ่งเมตรต่อคนต่อปี การค้าผ้าอินเดียมิได้กระทำเฉพาะตามศูนย์กลางการค้าใหญ่ ๆ ที่อยู่ริมทะเลเท่านั้น ในทางหนึ่ง ผ้าอินเดียมีไกลไปถึงเกาะเล็กเกาะน้อยที่ปลูกเครื่องเทศของอินโดนีเซียตะวันออก และในอีกทางหนึ่ง ไปถึงราชอาณาจักรลาวที่ปิดล้อมด้วยผืนแผ่นดิน ซึ่งจำเป็นต้องใช้เกวียนเทียมวัว ขนลากไปจากอยุธยา และกว่าจะไปถึงลาว ก็กินเวลาอย่างน้อยสามเดือน

ความเฟื่องฟูทางการค้า ยังทำให้เป็นไปได้ ที่เมืองใหญ่ ๆ ที่มีประชากรมากมาย สามารถนำเข้าอาหารของตนมาทางทะเลด้วย นครหลวงเมละกาของชาวมาเลย์ ซึ่งไม่มีบริเวณเบื้องหลังชายฝั่งสำหรับปลูกข้าวของตนเอง ได้รับการจัดป้อนข้าวจากชวา ปีหนึ่ง ๆ ห้าสิบหรือหกสิบลำเรือ (ซึ่งมีขนาดต่าง ๆ กันมาก แต่เป็นไปได้ว่า โดยเฉลี่ยแล้ว ได้เท่ากับลำละ 30 ตัน) และได้จากสยามและพะโค (พม่าตอนล่าง) แห่งละประมาณสามสิบลำเรือ ปาซายที่อยู่ทางตอนเหนือของสุมาตรา และผู้สืบทอดนครนี้ในภายหลังค.ศ. 1520 ซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่ามาก คือ อาเจะห์ ก็เช่นเดียวกัน ที่ต้องนำเข้าสินค้าข้าวจากพะโค ตะนาวศรีและอินเดียตอนใต้ รวมทั้งจากชวา ปัตตานีก็อาศัยข้าวกว่าครึ่งจากสงขลา นครศรีธรรมราช สยามและกัมพูชา บรรดาพ่อค้าจากปาหัง ที่อยู่เลยต่อลงไปทางใต้ ต่างมายังตลาดปัตตานีเพื่อหาซื้อข้าวไปเป็นเสบียงกรังของตน บันเตนก็นำเข้าผลิตผลด้านอาหารของตนผ่านมาทางทะเลเช่นกัน โดยสั่งซื้อจากส่วนอื่น ๆ ของชวา จากมากาสซาร์และซัมบาวา จนกระทั่งการปิดล้อมของพวกดัตช์ เริ่มทำให้การจัดส่งเสบียงกรังเหล่านี้ เริ่มเกิดความไม่แน่นอนขึ้นมา ผลิตผลด้านอาหารอย่างอื่น ๆ อย่างเช่นผักชนิดต่าง ๆ ปลาแห้งและปลาร้า น้ำมันมะพร้าว เกลือและสุราหมักทำจากปาล์ม ก็เช่นเดียวกัน คือเดินทางทางทะเลเป็นระยะทางไกล ๆ เพื่อมาเลี้ยงเมืองใหญ่ที่กำลังรุ่งเรือง ในช่วงระยะเวลาสองเดือนใน ค.ศ. 1642 ดัตช์นับเรือที่เดินทางจากชวามาถึงอาเจะห์ได้สิบสองลำ เรือเหล่านี้ บรรทุก “เกลือ น้ำตาล ถั่วชนิดต่าง ๆ และสินค้าอย่างอื่น ๆ”[29]

ในกรณีของสินค้าปริมาณมาก ๆ นั้น ข้าวเป็นสินค้าโดด ๆ รายการใหญ่ที่สุดที่มีการซื้อขายกัน นาข้าวที่มีการทำคันเขื่อนชลประทานในชวา และในบริเวณที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังของสยาม กัมพูชาและ

---

[27] *Suma Oriental of Tomé Pires*, 269-72.

[28] คำนวณจาก Tapan Raychaudhuri, *Jan Company in Coromandel 1605-1690*, The Hague: KITLV, 1962. 140-3.

[29] Reid, *Age of Commerce*, I. 21-31.

พม่า สามารถก่อให้เกิดข้าวส่วนเกินได้ในปริมาณมาก ข้าวส่วนเกินนี้จะขนส่งทางโดยแม่น้ำหรือใช้สัตว์บรรทุก เพื่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ จากท่าเรือนี้ ข้าวจะถูกขนส่งเป็นกระสอบ ๆ ไปยังบริเวณที่เป็นชุมชนเมืองหรือบริเวณที่ผลิตข้าวได้ไม่พอกับการบริโภค ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปกติแล้ว ชวากลางเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุด หากนับเฉพาะเพียงสินค้าอย่างเดียว ในปีที่ได้ผลผลิตดีนั้น ชวาส่งออกข้าวจากเมืองชาปาราในปริมาณมากถึง10,000 ตัน สุลาเวสีตอนใต้ ภายใต้อัครมหาเสนาบดีที่สามารถแห่งมากาสซาร์ คือกาแรง มาโตอายา (ในรัชสมัยที่อยู่ระหว่าง ค.ศ.1593-1637) เป็นบริเวณหนึ่ง ที่จงใจขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อการส่งออก ยุ้งฉางสำหรับเก็บข้าวนั้น สร้างขึ้นโดยความริเริ่มของกษัตริย์ และมีการวางกรอบกฎระเบียบเพื่อให้แน่นอนว่า จะมีแหล่งสำรองข้าวอยู่เสมอ เพื่อจัดป้อนให้แก่ผู้ประกอบการค้าเครื่องเทศที่เดินทางผ่านเพื่อจะไปยังมาลุกุ อย่างไรก็ดี แม้ในสภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ เรายังไม่สามารถพิจารณาให้ข้าวเป็นพืชผลเพื่อการค้าอย่างแท้จริงได้ การปลูกข้าว ทำขึ้นเพื่อสนองความต้องการในท้องถิ่นเป็นหลัก และเฉพาะส่วนเกินเท่านั้น ที่ส่งออกไปขายยังต่างแดน

สภาพความเป็นเมือง

เมื่อเทียบอิทธิพลของเมืองริมทะเลที่มีเหนือดินแดนส่วนภายใน กับส่วนอื่น ๆ ของโลกส่วนใหญ่ เมืองใหญ่ ๆ ที่อยู่บริเวณริมทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ค.ศ. 1630 น่าจะมีอิทธิพลเหนือบริเวณส่วนภายในที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางมากกว่าที่อื่นๆ ในช่วงระยะนี้นครหลวงของรัฐต่าง ๆ ล้วนสามารถเข้าถึงการขนส่งสินค้าทางทะเลได้ทุกแห่ง ซึ่งต่างจากยุคของรัฐที่นับถือศาสนาฮินดู-พุทธเป็นหลัก อย่างเช่นพระนคร พุกามและมัชปาหิต ที่รุ่งเรืองมาก่อนหน้านี้ ในยุคนี้พระประมุขและแวดวงขุนนางชั้นสูงที่อยู่รายล้อมพระองค์ ต่างมีรายรับอย่างเป็นกอบเป็นกำจากการค้าโดยคนเหล่านี้ล้วนเข้ามีส่วนร่วมกับการค้าโดยตรง รวมทั้งการเก็บภาษีการค้าโดยวิธีเรียกค่าธรรมเนียมสินค้านำเข้า ของขวัญและการกำหนดข้อเรียกร้องต่าง ๆ นครหลวงของแว่นแคว้นริมทะเลไม่เพียงแต่บริโภคทรัพย์สมบัติจากบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินแล้วเปลี่ยนไปเป็นพลังอำนาจของตนเท่านั้น หากยังสร้างความมั่งคั่งส่วนใหญ่ของรัฐ โดยผ่านทางการค้า และในระดับที่น้อยกว่า คือการประกอบการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในภาษาต่าง ๆ ที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่ารัฐและนครใหญ่ ไม่มีความแตกต่างกัน อำนาจและความโอ่อ่าใหญ่โตของประเทศ โดยแก่นแล้วอยู่ที่เมืองหลวง และแสนยานุภาพทางทหารขององค์ประมุขก็ขึ้นอยู่ ในสัดส่วนซึ่งถือว่ามาก กับจำนวนราษฎรที่พระองค์สามารถเกณฑ์มาจับอาวุธได้ภายในไม่กี่ชั่วโมง จากบริเวณภายในและรอบ ๆ เมืองหลวง กรุงเทพฯ มีความหมายความสำคัญอย่างไรสำหรับสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อยุธยายิ่งมีความหมายความสำคัญในระดับที่ยิ่งมากกว่านั้นไปอีก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อยุธยา “เป็นที่ตั้งของรัฐบาล ของศาสนา และของการค้ากับต่างประเทศ พร้อม ๆ กันใน

คราวเดียว กล่าวสั้น ๆ คือเป็นเกือบทุกอย่างของชีวิตของมหาชน กรุงเทพฯ มีความหมายความสำคัญสำหรับสยามมากยิ่งกว่าที่ปารีสมีต่อฝรั่งเศส"[30]

นครหลวงทางการค้าเหล่านี้ ต้องพึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างชาติ ซึ่งไม่แน่ไม่นอน และประชากรของนครหลวงเหล่านี้ ก็เพิ่มและลดไปตามความผันผวนของการค้าดังกล่าว ลมมรสุมที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล ได้นำพ่อค้าและกลาสีเรือชาวต่างชาติเข้ามา เท่ากับเพิ่มจำนวนประชากรของนครให้มากขึ้นมาเป็นเวลาหกเดือนหรือนานกว่านั้น ขณะที่เทศกาลต่าง ๆ และวันที่มีตลาดนัด ก็นำกลุ่มชนมากมายจากบริเวณที่อยู่ส่วนในเข้ามา โดยเฉพาะธางลอง (ฮานอย) นครหลวงของเวียดนาม ในวันที่มีตลาดนัดในวันแรกและวันที่สิบห้าของแต่ละเดือนตามจันทรคติ มีฝูงชนคลาคล่ำจนผู้สังเกตการณ์บางคนคิดไปว่า ธางลองเป็นนครที่มีประชากรมากที่สุดในโลกของสมัยนั้น ถนนหนทางต่าง ๆ เต็มไปด้วยผู้คนแออัดจนแทบจะเดินไปไม่ได้ไกลถึงหนึ่งร้อยก้าว ในระยะเวลาครึ่งชั่วโมง[31] ค่าประมาณการต่าง ๆ ของนักสังเกตการณ์สมัยนี้ รวมทั้งระดับการนำเข้าสินค้าจำพวกอาหาร ตลอดจนมิติทางกายภาพของซากนครต่าง ๆ ช่วยให้เราได้เกณฑ์พื้นฐานสำหรับการประมาณการอย่างคร่าว ๆ ถึงจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่อย่างถาวรในนครใหญ่ ๆ เหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงที่มีจำนวนมากที่สุด ดังต่อไปนี้

ความกว้างขวางของกำแพงของนครหลวงธางลองของเวียดนาม ยืนยันว่า ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประชากรของธางลอง มีจำนวนเกินกว่า 100,000 คน ประชากรของธางลอง พึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างประเทศน้อยยิ่งกว่าเมืองหลวงอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าธางลองเป็นหัวใจของรัฐที่มีการรวมศูนย์มากที่สุดและมีประชากรมากที่สุดในภูมิภาคนี้ นอกจากนี้แล้ว ธางลองยังเป็นศูนย์กลางการผลิตที่สำคัญของประเทศ โดยตามส่วนต่าง ๆ ของเมืองมากมาย ต่างมุ่งทำงานฝีมือด้วยความชำนาญพิเศษทางใดทางหนึ่งเป็นการเฉพาะ คริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เป็นยุคทองของนครหลวงของเวียดนามคือ เป็นยุคที่ราชวงศ์เลที่มีพลังวังชาและความกระปรี้ประเปร่าได้ขยายกำแพงเมืองออกไปอีกสิบกิโลเมตร และสร้างวังสร้างวัดขึ้นมากมาย สัญลักษณ์ที่บอกถึงความเสื่อมจะปรากฏอย่างประจักษ์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

เป็นเวลาสองหรือสามทศวรรษก่อนที่จะถูกโปรตุเกสพิชิตได้ในค.ศ. 1511 เมละกา ซึ่งมีการค้าเป็นหลัก เป็นนครที่ยิ่งใหญ่ของโลกมาเลย์ และมีประชากรอยู่ในราว 100,000 คน หลังจากโปรตุเกสเข้ายึดครองเมละกาและพ่อค้าชาวมุสลิมจากไปแล้ว จำนวนประชากรของเมละกา ลดลงเหลือประมาณ

---

[30] Board of Foreign Missions, 1865. อ้างใน L. Sternstein, "The Growth of the Population of the World's Pre-eminent 'Primate City': Bangkok at Its Bicentenary", JSEAS, 15, (1984) 49.

[31] Samuel Baron, "A Description of the Kingdom of Tonqeen", in ***A Collection of Voyages and Travels***, ed. A. and W. Churchill, London, 1703-32, IV.3. Abbé Richard, ***Histoire Naturelle, Civile et Politique du Tonquin,*** Paris, 1778, I. 28.

หนึ่งในสี่ ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก อยุธยากับพะโค น่าจะเป็นนครใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ เรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อนครหลวงของสยาม ถูกพม่าทำลายล้างลงอย่างย่อยยับในค.ศ. 1569 และเมื่อถึงคราวของพะโคบ้าง นครนี้ก็มีประชากรลดลงมากในค.ศ. 1599 นครใหญ่ ๆ ตามหมู่เกาะในช่วงสมัยนั้น น่าจะมีประชากรน้อยกว่าอยู่สักหน่อย โดยอาเจะห์ บรูไน (ก่อนจะถูกสเปนพิชิตในค.ศ. 1579) เดมัก และตูบัน คงจะมีอยู่ในราว 50,000 คน ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษนี้

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เรามีค่าประมาณการจำนวนประชากรถี่ขึ้น ค่าประมาณการเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นด้วยว่า เมืองที่มีฐานอยู่ที่การค้า เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยสอดคล้องไปในจังหวะก้าวเดียวกับความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า ซึ่งขึ้นไปถึงระดับสูงสุดในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1570-1630 ในตอนกลางศตวรรษ อยุธยาคงจะฟื้นฟูประชากรให้กลับมามีจำนวนอย่างในอดีตได้แล้ว ซึ่งเมื่อถึงจุดนี้ นครใหญ่ที่มีประชากรอยู่ในระดับ 100,000 คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะมีอยู่หกนคร ได้แก่ธางลอง อยุธยา อาเจะห์ บันเตน มากาสซาร์และมะตะรัม นครใหญ่อื่น ๆ ซึ่งมีประชากรประมาณ 50,000 คน ได้แก่ปัตตานี สุราบายา (ก่อนที่จะถูกมะตะรัมพิชิตได้ในค.ศ. 1621) นครหลวงของกัมพูชาซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้กับจุดเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำโขงกับทะเลสาบ (ตนเลซัป) กิมลอง ซึ่งเป็นนครหลวงของเวียดนามส่วนใต้ (ซึ่งตระกูลเหงียนปกครองอยู่) อังวะ นครหลวงของพม่า ซึ่งได้รับการฟื้นฟูแล้วและกำลังเติบโต และ (หากว่าจะตัดสินเอาจากมิติทางกายภาพอีกครั้งหนึ่ง) เวียงจันทน์ นครหลวงของลาวที่อยู่ภายใต้การปกครองของ “สุริยกษัตริย์” คือเจ้าสุริยวงศา (ค.ศ.1654-1712)[32]

หากว่าเปรียบกับเมืองในลักษณะเดียวกันนี้ในยุโรป เมืองใหญ่เหล่านี้ มีหลายแห่งที่ใหญ่เกินไปมาก เมื่อเทียบกับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปตอนใน มีผู้สังเกตการณ์มากมายหลายคนที่ระบุว่า เมืองท่า มาเลย์ที่ยิ่งใหญ่อย่างเมละกานั้น ไม่มีอะไรล้อมรอบสักเท่าไร มีแต่ป่า และจำต้องนำเข้าข้าวทั้งหมดผ่านทางทะเลเข้ามา อาเจะห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็ต้องพึ่งพาข้าวที่นำเข้าจากดินแดนอื่นเช่นกัน เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของหุบเขาที่แม่น้ำอาเจะห์ไหลผ่าน ล้วนประกอบอาชีพการค้าและการผลิตในเชิงช่าง แม้กระทั่งในเมืองท่าที่ค่อนข้างเล็กอย่างเกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งล้อมรอบด้วยที่ดินที่จัดว่าอยู่ในพวกที่เหมาะสำหรับการปลูกข้าวมากที่สุดในคาบสมุทรมลายู ก็ยังกล่าวกันว่า ตัวเมืองมีประชากรอยู่อาศัยอยู่ 7000 หรือ 8000 คน ในค.ศ. 1709 และทั่วทั้งประเทศ มีประชากรเพียง 20,000 คน เนื่องจากดินแดนนี้เต็มไปด้วย “ป่าใหญ่ ๆ ที่ซึ่งเราจะได้เห็นฝูงควายป่า ช้าง กวางและเสือมากมาย”[33]

---

[32] รายละเอียดเกี่ยวกับค่าประมาณการเหล่านี้ ดู Anthony Reid, “The Structure of Cities in Southeast Asia: Fifteenth to Seventeenth Centuries”, JSEAS, 11,2 (1980) 237-9; และ Reid, ***The Age of Commerce***, II.ch.2.

[33] Père Taillandier to Willard, 20 February 1711, in ***Lettres Édifiantes et Curieuses, Écrites des Missions Étrangeres***, new edn, Paris, 1781, II. 409.

นครใหญ่ในยุโรป ขยายตัวอย่างรวดเร็วในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกซึ่งเป็นสมัยที่รุ่งเรือง แต่ส่วนใหญ่แล้ว นครของยุโรปยังคงอยู่ในข่ายที่ใกล้เคียงกับเมืองใหญ่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กล่าวถึงข้างต้น มีเฉพาะเนเปิลและปารีสเท่านั้น ที่มีประชากรเกิน 200,000 คน โดยลอนดอนกับอัมสเตอร์ดัม มีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นใกล้เคียงกับจำนวนนี้อย่างรวดเร็ว โตเม ปิเรส เคยเห็นเมืองใหญ่ของยุโรป เฉพาะที่มีขนาดพอสัณฐานประมาณในคาบสมุทรไอบีเรียเท่านั้น ตอนที่เขาประกาศว่าเมละกา "ไม่มีที่ใดเทียบได้ในโลก" แต่ผู้สังเกตการณ์รุ่นหลัง ๆ ก็ยังคงเปรียบเปรยเช่นนั้นอยู่ บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษในค.ศ. 1617 คิดว่า อยุธยามีขนาด "ใหญ่เท่ากับลอนดอน"[34] ทว่าอยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศซึ่งมีประชากรเพียงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดของอังกฤษ แม้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองหลวงของไทย มิได้เป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติที่ใหญ่โตอีกต่อไปแล้ว แต่เมืองหลวงก็ยังมีประชากรอยู่ถึงประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดของประเทศ และอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็สามารถมีสัดส่วนของประชากรได้ไม่น้อยไปกว่านี้ ดัตช์เปรียบบันเตนในค.ศ. 1597 กับ "อัมสเตอร์ดัมเก่า" นักเดินทางชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งในพม่าในอีกร้อยปีให้หลัง คิดว่า สิเรียมและแปร มีขนาดเท่ากับเมตซ์ (เป็นไปได้ว่ามีประชากรสัก 25,000 คน) และเปรียบพุกามกับดิยอน และเปรียบอังวะกับไรมส์ (ทั้งคู่ คงจะต่างมีประชากรสัก 40,000 คน)[35] แต่ประชากรที่ประกอบเกษตรกรรมที่เมืองเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางให้นั้น มีจำนวนน้อยกว่าประชากรของ เนเธอร์แลนส์และฝรั่งเศสมาก ขนาดของประชากรมีมากถึงระดับเท่านี้ได้ก็เพราะสมรรถนะของข้าว ซึ่งให้ผลผลิตส่วนเกินออกมามาก เมื่อเทียบกับแรงงานที่ลงไป ประกอบกับเพราะความสะดวกในการขนส่งทางน้ำ และเพราะความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบของการค้าในช่วงสมัยนี้ และประการสุดท้ายคือเพราะความทะยานอยากของรัฐบุรุษที่ทรงอำนาจ ที่ต้องการมีบริวารอยู่รายล้อมตนให้มากที่สุด เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการทหารและเพื่อส่งเสริมสถานภาพของตนเอง

ด้วยเหตุนี้ เราจึงสมควรที่จะมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1500-1660 ว่ามีลักษณะมีความเป็นเมืองสูง ทั้งเมื่อเปรียบกับส่วนอื่น ๆ ของโลก และเมื่อเปรียบกับประสบการณ์ของภูมิภาคนี้เองในเวลาต่อมา นครต่าง ๆ ซึ่งพวกยุโรปเข้ามาครอบครอง ล้วนเป็นนครที่มีอาณาบริเวณจำกัดอยู่ภายในวงล้อม นครเหล่านี้เข้ารับช่วงการดำเนินกิจการค้าทางไกล ประจำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ซึ่งให้ผลตอบแทนสูงทั้ง ๆ ที่มีขนาดเล็กกว่านครที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าของเมื่อก่อนหน้านี้อย่างมากทีเดียว เมละกาของโปรตุเกสนั้น ไม่เคยมีพลเมืองสูงขึ้นมาเกิน 30,000 คน มากาสซาร์ของดัตช์ ใช้เวลาถึงสองร้อยปี กว่าจะฟื้นฟูจำนวนประชากรขึ้นมาให้เท่ากับสมัยก่อนที่ดัตช์จะเข้ายึดครอง และแม้แต่ปัตตาเวียในยามที่มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในวงการค้า

---

[34] อ้างไว้ใน John Anderson, ***English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century***, London, 1890, 69.

[35] P. Goüye, ***Observations Physique et Mathematiques…Envoyées de Indes et de la Chine à l'Academie Royale des Sciences à Paris, par les Pères Jesuites***, Paris, 1692, 73-4.

ทางทะเลของเอเชีย ก็มีผู้อยู่อาศัยในกำแพงเมืองในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แทบไม่ถึง 30,000 คนดี เมืองที่ได้ฉายาว่า "ราชินีแห่งตะวันออก" ของดัตช์แห่งนี้ ยังคงเล็กกว่าเมืองหลวงของแคว้น ต่าง ๆ ของชวาที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน สมัย ค.ศ.1812 ซึ่งไม่มีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ และการกลายสภาพพ้นไปจากความเป็นชุมชนเมืองของชวา ก็ยังคงดำเนินต่อมาจนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า[36] ในทำนองเดียวกัน ร่างกุ้งในสมัยที่อังกฤษมาครอบครอง ก็มิได้มีประชากรมากเกินหน้านครหลวงของพม่าในสมัยก่อน ๆ (คืออังวะ อมรปุระ และมันดะเลย์ ตามลำดับ) จนกระทั่งถึงราวค.ศ. 1890 ซึ่งเป็นเวลาภายหลังจากอังกฤษพิชิตนครหลวงของพม่าแห่งนี้ทางด้านเศรษฐกิจและการทหารเป็นเวลานาน เหตุผลนั้นมีอยู่ว่า นครใหญ่ที่เป็นอาณานิคมเหล่านี้ ไม่สนับสนุนให้ประชากรจากส่วนที่อยู่เบื้องหลังหลั่งไหลเข้ามา ทั้งแทบมิได้มีบทบาทในฐานะศูนย์กลางทางด้านการเมือง วัฒนธรรมและศาสนาของภูมิภาคนั้น หากแต่มีอิทธิพลครอบงำเฉพาะด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคเท่านั้น สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง มีความเกี่ยวพันกับเมืองนานาชาติและเมือง "สมัยใหม่" เหล่านี้ไม่กี่อย่าง และได้ผ่านการลดทอนสภาพความเป็นชุมชนเมืองลงอย่างสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จนกลายเป็นสังคมที่โดดเดี่ยวกว่าสมัยที่เคยเป็นดินแดนอันพลุกพล่านด้วยผู้คนนานาชาตินานาภาษาและมีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่งเยี่ยงชีวิตของนครใหญ่ทั้งหลาย

ลักษณะที่เป็นหัวใจสำคัญของนครใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่พระราชวังหรือป้อมปราการที่มีกำแพงแน่นหนา มัสยิดหรือวัด และตลาด ภายในป้อมปราการหรือพระราชวังประกอบด้วยที่พำนักของกษัตริย์ เหล่าชายาของพระองค์และผู้รับใช้ใกล้ชิด และมักจะต้องล้อมรอบด้วยกำแพงแข็งแรงสูงตระหง่านเสมอ สถานที่นี้ถือเป็นตัวนคร เป็นสถานที่รวมอำนาจของจักรวาลและเป็นศูนย์กลางที่เป็นหัวใจของราชอาณาจักร เฉพาะนครใหญ่ของเวียดนามเท่านั้น ที่เลียนแบบอย่างตามแบบฉบับของจีน คือมีกำแพงล้อมรอบตัวนครทั้งหมด ในสยามนั้น ป้อมปราการกับตัวนครรวมกันเข้าเป็นหนึ่งเดียว โดยวัดที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ และบริเวณบ้านที่มีรั้วล้อมรอบของบรรดาเสนาบดีทั้งหลาย ตั้งอยู่ภายในป้อมปราการที่มีกำแพงล้อมรอบและมีคูเมืองล้อมไว้ ภายในบริเวณทั้งหมดนี้ มีเฉพาะ พระราชวังเท่านั้น ที่เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เมืองดังเช่นอยุธยาแม้จะมีป้อมปราการที่ใหญ่โตกว้างขวางโอบล้อมบริเวณที่เป็นเกาะในแม่น้ำกับส่วนที่เป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่ที่โล่งเปล่าเป็นส่วนใหญ่ และกินเนื้อที่ถึงเจ็ดตารางกิโลเมตร กระนั้นชาวต่างชาติก็ยังถูกกันไว้ภายนอก ผลก็คือชีวิตด้านการพาณิชย์ส่วนใหญ่ของนคร ทำกันนอกบริเวณส่วนที่ถือว่าเป็นตัวเมืองอันมีกำแพงล้อมรอบ ในพม่า กัมพูชาและโลกมาเลย์ พรมแดนของนครที่มีขนาดใหญ่กว่า ยิ่งมีความชัดเจนน้อยยิ่งกว่านั้นไปอีก เนื่องจากมักมีเฉพาะบริเวณที่เป็นส่วนของราชสำนักเท่านั้น ที่มีกำแพงล้อมรอบเอาไว้ รอบ ๆ บริเวณส่วนนี้ มีกลุ่มบ้านเรือนที่สร้างด้วยไม้ที่มีต้นไม้ให้ร่มเงา รวมกันอยู่เป็นกระจุก ๆ แผ่กระจายออกไป สลับคั่นด้วยบริเวณบ้านล้อมรั้วกว้างขวางอันเป็นเขตของพ่อค้าและข้าราชการที่มั่งคั่ง บริเวณ

---

[36] Peter Boomgaard, ***Children of the Colonial State***, Amsterdam, 1989, 110-11.

บ้านของเศรษฐีที่มั่งคั่งที่สุดนั้น มีความละม้ายคล้ายคลึงป้อมปราการ เพราะมีกำแพงปกป้องล้อมไว้ (มักเป็นกำแพงง่าย ๆ ทำด้วยไม้ไผ่ พุ่มไม้มีหนาม หรือเป็นกำแพงดิน) นอกจากนี้แล้วยังมีสถานที่สำหรับแสดงความเคารพบูชาตามหลักศาสนา และมีที่พักอาศัยสำหรับคนที่มาพึ่งพาอาศัย

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตัวอย่าง (และการคุกคาม) ของชาวยุโรปและชาวจีน ส่งเสริมให้บรรดานครใหญ่ ๆ จำนวนมาก พากันสร้างกำแพงล้อมรอบบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทั้งหมดซึ่งจำเป็นต้องได้รับการปกป้อง กระนั้น เมืองที่ใหญ่ที่สุดบางเมืองในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอาเจะห์และมะตะรัม ก็ไม่เคยสร้างกำแพงยกเว้นส่วนที่ล้อมรอบตัวบริเวณพระราชฐานเท่านั้น ผลสะท้อนคือการไม่มีความรู้สึกที่ชัดเจนถึงคุณลักษณะเฉพาะตัวที่เด่นชัดหรือความเป็นเอกเทศของตัวนคร นครใหญ่ทั้งหลาย แผ่ขยายออกไปสู่ชนบทโดยเสรี และมิได้ถูกบังคับด้วยความรู้สึกว่าจะต้องสร้างอาคารสถานที่ที่ถาวร อัดกันอยู่อย่างหนาแน่นเบื้องหลังกำแพงที่ให้ความปกป้องคุ้มครองเหมือนอย่างในยุโรปหรือในจีน สำหรับผู้มาเยือนชาวยุโรป จึงดูเหมือนกับว่า แม้กระทั่งนครที่มีขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ “มิได้มีอะไรมากไปกว่าสภาวะของหลาย ๆ หมู่บ้าน ที่มารวมตัวเข้าด้วยกัน” ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว ซุกซ่อนอยู่เบื้องหลังไม้ยืนต้นที่แตกกิ่งก้านสาขาสะพรั่ง

เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสภาพดินฟ้าอากาศที่ร้อนและเปิดรับต่อการเกิดสภาพน้ำท่วมขังอยู่เนือง ๆ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้พวกที่อยู่ในตัวเมืองใหญ่ มักนิยมอาศัยอยู่ในบ้านที่สว่างและโปร่ง สร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ไม่ถาวร ในแบบยกพื้นสูง มีใต้ถุนโล่ง อย่างไรก็ดี การที่สิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยหินหรืออิฐอย่างถาวรหาได้ยากนั้น ยังมีเหตุผลทางการเมืองรวมอยู่ด้วย กล่าวคือชาวยุโรปนั้น กระวนกระวายเป็นพิเศษ ที่จะสร้างบ้านด้วยหิน ส่วนหนึ่งเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากอัคคีภัย แต่ส่วนใหญ่แล้ว เพื่อที่จะสามารถป้องกันตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากที่พวกดัตช์ประสบความสำเร็จในการป้องกันตนเองอย่างที่ไม่อาจมีใครบุกฝ่าเข้ามาได้ในชายากาตรา (หรือจาการ์ตา ซึ่งเป็นชื่อที่พวกเขาเปลี่ยนให้กับปัตตาเวียเสียใหม่) ในค.ศ. 1619 คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีความหวาดระแวงก็ยิ่งต่อต้านวิธีการเช่นนี้รุนแรงขึ้น บรรดาประมุขในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สั่งห้ามไม่เฉพาะชาวยุโรป แต่รวมถึงราษฎรของตนเอง มิให้สร้างบ้านเรือนด้วยวัสดุที่ถาวร ชนิดที่จะสามารถใช้ป้องกันตนเองได้ กรณียกเว้นที่สำคัญอย่างเดียว คือสิ่งปลูกสร้างทางศาสนา ซึ่งมีประดับประดาอยู่ทั่วทุกเมืองใหญ่น้อย กับ*กุดัง* (โกดังหรือคลังสินค้า) ที่จมอยู่ในน้ำครึ่งหนึ่ง ทางการอนุญาตให้บรรดาพ่อค้าสร้างโกดังขึ้นสำหรับใช้บรรจุผ้าและสินค้าอย่างอื่น ๆ ที่ติดไฟได้ง่าย

อัคคีภัยเป็นภัยที่คอยคุกคามเมืองใหญ่ที่เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยไม้อยู่ตลอดเวลา มีรายงานกล่าวถึงเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ที่โหมกระหน่ำขึ้นมาอย่างกระทันหันในอาเจะห์ เมื่อค.ศ. 1602 เพลิงไหม้ครั้งนี้เผาผลาญบ้านเรือนไป 800 หลัง และครั้งที่เกิดขึ้นในค.ศ. 1688 เผาไป 8000 หลัง ในมากาสซาร์เมื่อค.ศ. 1614 มีอัคคีภัยทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้น และเผาผลาญบ้านเรือนไป 1260 หลัง ใน

อยุธยาเมื่อค.ศ. 1545 บ้านเรือนถูกเผาสูญไป 10,000 หลัง ส่วนปัตตานีนั้น ในช่วงที่เกิดการจลาจลใน ค.ศ. 1613 บ้านเรือนส่วนใหญ่ถูกเผาราบลงเกือบจนหมดสิ้น สำหรับพ่อค้าชาวยุโรปและชาวจีน เรื่องนี้เป็นที่มาของความกระวนกระวายอย่างไม่รู้จบ แต่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูจะยอมรับความไม่ถาวรอันเป็นแก่นแท้ของบ้านเรือนของพวกเขา และเก็บรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินในรูปของวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้เช่นทอง เครื่องเพชรพลอยและเสื้อผ้าอาภรณ์ต่าง ๆ หลังการเกิดอัคคีภัยครั้งหนึ่ง ๆ จะมีการสร้างส่วนต่าง ๆ ของเมืองขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ภายในชั่วระยะเวลาเพียงสามหรือสี่วันเท่านั้น

ลักษณะของการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หนึ่งในบรรดาเหตุผลที่ทำให้เมืองในส่วนภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประชากรค่อนข้างมาก ก็เพราะความจำเป็นของบรรดาพ่อค้าและกลาสีเรือ คนเหล่านี้จำเป็นต้องพำนักอยู่ที่เมืองท่าเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อขายสินค้าของตน ซื้อสินค้าสำหรับการเดินทางในเที่ยวกลับ และรอให้ลมมรสุมเปลี่ยนทิศทาง ธรรมชาติของลมประจำฤดูที่พัดตามกำหนดอย่างสม่ำเสมอเป็นที่ยิ่งนี้ มีผลให้การใช้เส้นทางขนส่งสินค้าทางเรือที่สำคัญที่สุด – คือเส้นทางที่ข้ามอ่าวเบงกอล ทะเลจีนใต้ หรือทะเลชวา—จะกระทำกันในระยะที่กระแสลมอำนวยประโยชน์ให้มากที่สุด ดังนั้น การเดินทางเที่ยวขากลับ จึงมีได้มากที่สุดเพียงปีละครั้งเดียว เรือเดินสมุทรของจีนและญี่ปุ่น มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม และกลับไปอย่างเร็วที่สุด ก็หลังจากเวลาล่วงเข้ามาถึงเดือนสิงหาคมถัดมา มีหลายกรณีที่พวกเขาใช้เวลาปีครึ่งอยู่ทางใต้ เยี่ยมเยียนท่าเรือต่าง ๆ หลายแห่งเพื่อหาสินค้าที่ดีที่สุดสำหรับการเดินทางเที่ยวกลับ ดังนั้น เมืองใหญ่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงฤดูกาลที่คึกคักมากที่สุดนั้น จะคลาคล่ำไปด้วยผู้ประกอบการค้าที่มาเยือนจากทั่วเอเชีย

พวกที่มีจำนวนมากที่สุด คือกลาสีเรือกับพ่อค้าที่เดินทางมากับสินค้าของตนเอง กลาสีเรือที่ทำงานอยู่บนเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทน (แม้ว่าบางคนจะได้รับอาหารปันส่วน) แต่พวกเขาได้รับจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับใช้ขนสินค้าของตนเองเพื่อนำมาค้าขาย กลาสีเรือที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่เดินเรือ—คนนำร่อง *(มาลิม)* กัปตันเรือ หัวหน้ากลาสีเรือและนายท้ายเรือ ได้รับการจัดสรรพื้นที่ให้หนึ่ง*เปตัก* (บริเวณที่กั้นเป็นส่วนเล็ก ๆ) เต็ม ๆ กลาสีเรือที่เป็นเสรีชน ได้รับครึ่ง*เปตัก* มีเฉพาะลูกเรือที่เป็นทาสเท่านั้น ที่ไม่ได้ส่วนแบ่งใด ๆ เนื่องจากเรือสินค้าใหญ่ ๆ ในภูมิภาคนี้ บรรทุกลูกเรือมาด้วยระหว่าง 60 ถึง 100 คน การจัดสรรพื้นที่เหล่านี้ จึงสามารถมีปริมาณได้มากถึงหนึ่งในสี่ของสมรรถนะการขนสินค้าของเรือ พ่อค้าที่เดินทางมากับเรือ ที่อ้างถึงไว้ใน

ประมวลกฎหมายมาเลย์ ด้วยคำที่ได้มาจากภาษาจีนว่า *กีวี* ต้องเจรจากับ*นาโกทา* (ผู้ควบคุมสินค้า) เรื่องจำนวน*เปตัก*ที่ตนจะได้ครอบครอง และราคาค่าเช่าการใช้พื้นที่ดังกล่าว[37]

เนื่องจาก*นาโกทา*เป็นเจ้าของเรือ หรือไม่ก็เป็นตัวแทนของเจ้าของเรือที่มากับเรือ *นาโกทา*จึงเป็นบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญของการเดินทางเพื่อการค้า และเป็นผู้ประกอบการอย่างแท้จริงที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมวลกฎหมายทางทะเลของมาเลย์ *(อันดัง-อันดัง ลาอุต)* ให้ภาพที่แสดงถึงบทบาทของ*นาโกทา*ได้อย่างดีเยี่ยม ประมวลกฎหมายฉบับนี้ *นาโกทา* ของเมละกากลุ่มหนึ่ง ได้ร่วมกันร่างขึ้นในราวค.ศ. 1500 เพื่อใช้เป็นเครื่องชี้นำแนวทางการดำเนินธุรกิจ ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่กฎหมายนี้จะต้องเน้นหนักถึงอำนาจของ*นาโกทา*ยามที่อยู่ในทะเลเอาไว้ กฎหมายฉบับนี้เปรียบอำนาจของ*นาโกทา*ไว้เทียบเท่ากับประมุขบนฝั่ง คือกุมความเป็นความตายของกลาสีเรือและผู้โดยสารไว้ในมือของตน เมื่อมาถึงท่าเรือ ในยามที่ตลาดกำลังอยู่ในระยะที่เอื้ออำนวยประโยชน์ได้มากที่สุด *นาโกทา*ก็มีสิทธิ์ที่จะขายสินค้าของตนก่อนผู้อื่น คือสี่วันก่อนการขายสินค้าของ*กีวี* และหกวันก่อนสินค้าของกลาสีเรือ นอกจากรับผิดชอบสินค้าของตนเองหรือสินค้าของเจ้าของเรือที่เขาเป็นตัวแทนแล้ว *นาโกทา*ยังเป็นผู้รับผิดชอบสินค้าส่วนสำคัญซึ่งพ่อค้าที่อยู่ทางบ้านมอบหมายให้เดินทางมากับตนด้วย

ระบบการค้าแบบคอมเมนดา ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นอย่างดี ตามระบบนี้ พ่อค้าทั้งหลายจะส่งสินค้ามาในเรือของอีกคนหนึ่ง โดยมอบหมายให้อยู่ในความดูแลของตัวแทนของตนที่เดินทางมาในฐานะ*กีวี* หรือไม่เช่นนั้น ก็มอบหมายไว้กับ*นาโกทา* โดยให้ค่าตอบแทนที่แน่นอน ระบบการค้าแบบนี้ในเมละกาของมาเลย์เมื่อราวค.ศ. 1510 มีบรรยายไว้ดังนี้

> หากข้าพเจ้าเป็นพ่อค้าในเมละกา และมอบสินค้ามูลค่าหนึ่งร้อยครูซาโด -- ตามราคาที่เป็นอยู่ทั่วไปในเมละกาขณะนั้น -- ให้แก่ท่าน ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรือสำเภา โดยข้าพเจ้าเป็นผู้รับความเสี่ยงเอง ในขากลับ [จากชวา] พวกเขาก็จะให้เงินข้าพเจ้ามาหนึ่งร้อยสี่สิบ โดยไม่มีสิ่งอื่นเลย โดยที่การชำระเงิน ก็เป็นไปตามกฎหมายเมละกา คือสี่สิบสี่วันภายหลังจากที่เรือสำเภามาถึงท่าเรือ[38]

---

[37] การอภิปรายถึงเรื่องราวเหล่านี้ในภาษาอังกฤษ มีอยู่เพียงแห่งเดียวใน M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630***, The Hague, 1962, 36-59. ผลงานชิ้นนี้ บุกเบิกเรื่องการใช้***อันดัง-อันดัง ลาอุต***—ซึ่งเรื่องนี้ ดู Sir Richard Winstedt, ed., "The Maritime Laws of Malacca" JMBRAS, 29,3 (1956). หลังจากที่มีผลงานชิ้นนี้ออกมาแล้ว จึงได้มีแหล่งข้อมูลที่สำคัญของโปรตุเกส เกี่ยวกับการขนส่งสินค้าทางเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยราว ค.ศ. 1520 ปรากฏออกมา นั่นคือ Luis Filipe Thomaz, ***De Malaca a Pegu. Viagens de um Feitor Portugues (1512-1515)***, Lisbon, 1966; Geneviève Bouchon, "Les Premiers Voyages Portugais à Pegou (1515-1520)", ***Archipel***, 18 (1979).

[38] ***Suma Oriental of Tomé Pires***, 284.

คำว่า “เรือจุง” (junk--เรือสำเภา ในภาษาโปรตุเกส เรียกว่า จุงโกส *juncos*) ที่ใช้ในที่นี้ เป็นคำที่แหล่งข้อมูลของยุโรป จีน อาหรับหรือมาเลย์ ต่างใช้กันเป็นกิจวัตร โดยหมายถึงเรือสินค้าขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่าจุงนี้เป็นคำที่ เข้าสู่ภาษาต่าง ๆ ของยุโรป โดยออกจากภาษามาเลย์ ทว่ากำเนิดของคำนั้น น่าจะอยู่ที่ภาษาชวา นับตั้งแต่ที่พวกยุโรปมาถึง ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ. 1500 ไม่นาน พวกเขาใช้คำจุงเพื่อหมายถึงเรือเดินสมุทรขนาด 100 ถึง 600 ตัน มีเสากระโดงเรือสองหรือสามเสา กับหางเสือที่คล้ายกับใบพายสองอัน อยู่ที่บริเวณด้านข้างของท้ายเรือที่มีปลายแหลมข้างละอัน จากการขุดค้นซากเรือที่อับปางในยุคสมัยใหม่ รวมทั้งคำบรรยายถึงเหตุการณ์ในสมัยดังกล่าว เราจึงได้ทราบว่า มีเรือลักษณะที่คล้ายกันนี้อย่างมาก แล่นใบไปทั่วน่านน้ำต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีนใต้ อันที่จริงแล้ว มีผู้เสนอแนะด้วยว่า ควรให้ฉายาเรือนี้ว่าเป็นเรือพันธุ์ผสม เชื้อสาย “ทะเลจีนใต้” เนื่องจากก่อสร้างด้วยวิธีเชื่อมต่อไม้กระดานของตัวลำเรือด้วยเดือยไม้ และหางเสือคู่ของเรือ ก็เป็นลักษณะที่มีอยู่ทั่วไปในการต่อเรือประเภทอื่น ๆ ทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เรือเดินสมุทรยังใช้ตะปูเหล็กเสริมกับปากกาที่เป็นอุปกรณ์คีบจับ ตลอดจนมีการแบ่งสัดส่วนบริเวณที่เก็บสินค้า และลักษณะอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะแบบฉบับของจีน รวมอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน[39]

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า และน่าจะเป็นได้ว่าก่อนหน้านั้นสักระยะหนึ่งแล้ว ที่ในหมู่ช่างต่อเรือและพ่อค้าชาวจีน ชาวชวาและชาวมาเลย์ จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเพียงพอ จนสามารถใช้เป็นเหตุผลอธิบายการเกิดรูปแบบพันธุ์ผสมของเรือดังกล่าวได้ ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาตั้งบ้านเรือนพักอาศัยอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างเรือของตนขึ้นที่นี่ และแม้กระทั่งผู้ประกอบการค้า ที่ประจำอยู่ในจีนใต้ บางครั้งก็ยังมาจ้างช่างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อเรือให้ เนื่องจากที่นี่มีไม้ที่ดีกว่าและราคาถูกกว่า อู่ต่อเรือที่มีธุรกิจคึกคักมากที่สุด อยู่ที่เมืองท่าของมอญ (หรือของพะโค) คือเมาะตะมะ และผู้ประกอบการค้าชาวมอญ หลังจากเดินทางจากบ้านเกิดของตนมาค้าขายที่เมละกา ก็มักขายทั้งเรือและทั้งสินค้าที่ในเมละกานี้อยู่เนือง ๆ

ในตอนที่พวกโปรตุเกสมาถึง มีเรือสำเภาประเภทนี้ในระดับหลายร้อยตัน เป็นส่วนสำคัญของการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรือเหล่านี้มีขนาดเทียบเท่ากับเรือของโปรตุเกส อย่างไรก็ดี ภายในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ เรือโปรตุเกสขยายขนาดให้ใหญ่ขึ้น ในขณะที่เรือสำเภาลดขนาดให้เล็กลงไป ในเวลาที่ดัตช์บรรยายถึงเรือเหล่านี้ครั้งแรกสุดคือในราวค.ศ. 1600 นั้น มีเรือขนข้าวเหลือเพียงไม่กี่ลำ ที่มีขนาดเกิน 200 ตัน และใช้ขนส่งสินค้าสิ่งละอันพันละน้อย จากชวาไปยังเมละกา ลักษณะที่เป็นอยู่อย่างมั่นคงแล้วในเกือบทุกบริเวณ จะเป็นดังนี้คือมีเรือลำเล็ก ๆ หลายพันลำ

---

[39] Pierre-Yves Manguin, “Relationship and Cross-influences between Southeast Asian and Chinese Shipbuilding Traditions”, ***Final Report, SPAFA Consultative Workshop on Maritime Shipping and Trade Networks in Southeast Asia,*** Bangkok, 1984, 197-212.

ขนาดลำละไม่ถึง 40 ตัน ที่แบ่งสินค้ากันขนส่ง เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทั้งชาวยุโรปและเอเชีย จะไม่ใช้คำว่า “เรือสำเภา” เรียกเรือขนาดย่อม ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกต่อไป แต่ใช้เรียกเฉพาะเรือจีน ซึ่งยังคงมีขนาดหลายร้อยตัน เรือใหญ่ ๆ ที่เหลืออยู่ในมือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแต่เฉพาะเรือที่ติดตั้งอุปกรณ์ประกอบแบบยุโรป ซึ่งพระประมุขของสยาม บันเตน และพม่า ทรงสร้างขึ้นสำหรับใช้ในการค้าขายทางไกลของพระองค์เท่านั้น

ภาพ 3.2 เรือที่ชายฝั่งทะเลชวา ในค.ศ. 1596 ตามที่บรรยายไว้ในเรื่องราวคำบอกเล่าของวิลเลม โลดวิคซ์ เกี่ยวกับการเดินทางครั้งแรกของดัตช์มายังอีส อินดีส ที่อยู่ทางซ้ายคือเรือสำเภาชวา ทางขวาคือเรือสำเภาจีน ที่อยู่ไกลออกไปเบื้องหลัง คือเรือ*ปราหุ*ของชวา และที่อยู่ด้านหน้าคือเรือประมง

From Lodewycksz’s Account of the First Dutch Voyage in ***De Eerste Schipvaart der Nederlanders Naar Oost-Indie,*** vol. I, The Hague, Nijhoff for the Linschoten-Vereeniging, 1915.

การที่เรือสำเภาหายไปจากท้องทะเล เป็นสิ่งที่สะดุดตาอย่างหนึ่ง ที่บอกถึงความตกต่ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเรื่องการมีส่วนร่วมในการค้าอันมีขอบข่ายใหญ่โตกว้างขวาง ไม่เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เมื่อพิจารณาถึงหายนะที่พวกโปรตุเกสก่อให้เกิดขึ้นในหมู่เรือที่แล่นช้าพวกนี้ ในทศวรรษ 1510 เรือขนาดใหญ่ที่ไม่มีความคล่องตัวเช่นนี้ ให้ผลตอบแทนอย่างสูง ใน

สภาพเงื่อนไขที่มีความปลอดภัยค่อนข้างสูง แต่การโจมตีซึ่งการขนส่งสินค้าของมาเลย์และชวาต้องประสบจากพวกโปรตุเกสในตอนแรกและพวกดัตช์ในเวลาต่อมา ทำให้ปัจจัยทางทหาร กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่า เรือที่เร็วกว่า ซึ่งอาศัยทุนที่จะนำไปเสี่ยงน้อยกว่า จึงได้รับความนิยมนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้ากันมากกว่า เรือลำใหญ่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สร้างขึ้นภายหลัง ค.ศ. 1640 ได้แก่เรือรบแบบที่ติดใบและใช้ฝีพายควบกัน เรือที่ติดอาวุธไว้เพียบเช่นนี้ มีบทบาทสำคัญในยุทธการทางทหารของอาเจะห์ อินโดนีเซียตะวันออก บอร์เนียว ฟิลิปปินส์ สยามและเวียดนาม

ยุคนี้ เป็นยุคซึ่งการพาณิชย์ทางน้ำ สามารถทำได้สะดวกกว่าทางบกมากมายนัก และทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ก็มีทางน้ำไว้ให้ใช้ได้ดีอย่างน่าทึ่ง ทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างมีทางเข้าถึงทะเล หรือมีเส้นทางเดินเรือที่สำคัญทางแม่น้ำ เรือติดใบ แล่นทวนแม่น้ำอิระวดีขึ้นไปได้ตลอดทางจนถึงอังวะ ในขณะที่แม่น้ำแดง แม่น้ำโขงและแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ล้วนเป็นเส้นทางที่ใช้เดินเรือได้สะดวกไปได้ไกลถึงนครหลวงของเวียดนาม กัมพูชาและสยาม ตามลำดับ น้ำตกโขน เป็นพรมแดนธรรมชาติที่คั่นระหว่างกัมพูชากับลาว ซึ่งจะเดินทางผ่านไปได้ ก็ด้วยการให้ผู้โดยสารและสินค้าขึ้นฝั่งไปให้หมดเสียก่อน ทว่าแม่น้ำโขง ก็มีส่วนที่สามารถใช้เดินเรือได้ หลายร้อยกิโลเมตร แม่น้ำสายนี้จึงเป็นเส้นโลหิตที่สำคัญสำหรับราชอาณาจักรลาวซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เวียงจันทน์ การขนส่งทางถนนตลอดทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ตรงข้ามกับเส้นทางแม่น้ำเหล่านี้ คือยังคงล่าช้าและมีอันตรายอย่างที่สุด จะมีกรณียกเว้นก็เฉพาะถนนสายที่มีความสำคัญทางทหารต่อราชอาณาจักรที่สำคัญ ๆ เช่นถนนสายที่ใช้การได้ดีจากมะตะรัมไปยังทะเลซึ่งอยู่ใกล้กับเซมารัง และเส้นทางยุทธศาสตร์บางสาย ที่อยู่ใกล้กับนครหลวงของพม่า เส้นทางที่สำคัญที่สุดสำหรับเกวียนเทียมวัวได้แก่เส้นทาง —จากเวียงจันทน์ถึงอยุธยา จากพม่าตอนเหนือและลาวเข้าสู่ยูนนาน และเส้นทางที่ข้ามเข้าไปยังคาบสมุทรมลายูจากตะนาวศรี—เส้นทางเหล่านี้ต้องเดินทางกันเป็นขบวนคาราวานเพื่อความปลอดภัย ในจังหวะก้าวที่ช้าอย่างสาหัส ของเกวียนที่ชำรุดทรุดโทรม

ระบบการเงินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เช่นเดียวกับระบบการเงินของอินเดีย คือต้องอาศัยนายหน้าที่อยู่ในวรรณะที่ทำการค้าของฮินดูอยู่เป็นอันมาก—ได้แก่*ชาราฟ* แห่งกุเจรัตและ *เชตติอาร์* ของอินเดียใต้—การทำงานของคนเหล่านี้มีเครือข่ายแผ่ไปไกลถึงเมืองค้าขายที่สำคัญ ๆ ของชายฝั่งมหาสมุทรอินเดียทั้งหมด พวกเขามีระบบการออกเอกสารการสั่งชำระเงินที่พัฒนาขึ้นอย่างดี (เรียกว่า *ฮุนดี* --ในภาษาฮินดี) ซึ่งสามารถออกให้ในเมืองหนึ่ง แล้วนำไปขึ้นเงินสดในอีกเมืองหนึ่งได้ ซึ่งรวมถึงเมืองท่าอย่างเช่นเมละกา บันเตนหรืออาเจะห์ด้วย กลุ่มชนที่อยู่ในวรรณะที่ทำการค้าเหล่านี้ เป็นกรณีตัวอย่างของผู้รับแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศพวกแรก ซึ่งเป็นอาชีพที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเมืองใหญ่ เพราะในเมืองใหญ่อาจมีเงินเหรียญประเภทต่าง ๆ มากมายเป็นสิบ ๆ ประเภทซึ่งใช้กันอยู่ในขณะนั้น นอกจากนี้แล้ว คนเหล่านี้ยังปฏิบัติงานในฐานะนายธนาคารหรือนายหน้าให้กับเหล่าพ่อค้าอีกด้วย พ่อค้าเมืองฟลอเรนซ์คนแรกที่มาเยือนเมละกา รับรู้ด้วยความประหลาดใจว่า พ่อค้ากุเจรัตที่

พำนักอยู่ในเมละกา มีความสามารถเท่ากับนายธนาคารอิตาเลียนในทุก ๆ แง่[40] พ่อค้าชาวยุโรปตามเมืองท่าที่ไม่คุ้นเคย โดยทั่วไปแล้ว จำเป็นต้องอาศัยคนเหล่านี้ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกโกง

ตามเมืองใหญ่ ๆ ในภูมิภาคที่มีคนนานาชาติอาศัยอยู่ จะมีตลาดเงินตราที่เชื่อถือได้ ประมุขและข้าราชการชั้นนำมักใช้ตลาดเงินนี้เป็นที่ออกทุนให้พ่อค้ารายใหญ่กู้ อัตราดอกเบี้ยในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดในสยาม ปัตตานีและแจมบี อยู่ในระดับใกล้เคียงกันมาก คือประมาณร้อยละ 2 ต่อเดือน ในขณะที่มีรายงานว่า ดอกเบี้ยที่อาเจะห์ในสมัยของอิสกานดาร์ มุดา มีกฎหมายกำหนดให้คงระดับต่ำไว้เพียงร้อยละ 12 ต่อปี ตัวเลขดังกล่าว ซึ่งเกือบจะต่ำเท่ากับอัตราดอกเบี้ยในเมืองใหญ่ ๆ ในยุโรปหรืออินเดียในสมัยเดียวกัน บ่งบอกเป็นนัย ถึงการเป็นตลาดเงินตราที่ซับซ้อนและวางใจได้ อย่างไรก็ดี มีรายงานอื่น ๆ อีกมากมายเกี่ยวกับอัตราดอกเบี้ยที่สูงถึงร้อยละ 100 ต่อปี หรือมากกว่านั้น ซึ่งเป็นการบ่งชี้ว่า อัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ แสดงถึงเครือข่ายของผู้กู้ยืมรายใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในเขตตัวเมืองและเป็นอภิสิทธิ์ชนที่ได้รับความไว้วางใจ พระประมุขบางพระองค์และบริษัทยุโรปบางแห่ง รวมอยู่ในหมู่ผู้กู้ยืมรายใหญ่ที่ว่านี้ด้วย

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่คำภาษามาเลย์ที่หมายถึงทุน *(โมดัล)* ที่ใช้กันในการทำธุรกรรมการพาณิชย์ที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาทมิฬ ในขณะที่แนวคิดอื่น ๆ อย่างเช่นการล้มละลาย (*มูฟลิส*) และดอกเบี้ยขูดเลือด *(ริบา)* นำมาจากภาษาอาหรับและกฎหมายอิสลาม กระนั้นก็ดี แนวคิดเรื่องสินเชื่อและหนี้สินที่เก่าแก่กว่านี้มาก ก็มีฝังลึกอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดเหล่านี้บางคราว แสดงออกมาให้เห็นโดยผ่านทางภาพลักษณ์ของดอกเบี้ยในฐานะที่เป็นดอกไม้ (*บุงกา*ในภาษามาเลย์ และ*ดอก*ในภาษาไท) และคิดถึงเงินต้นในฐานะที่เป็นพืชหรือต้นไม้ ผู้ประกอบการค้าชาวอินเดีย จีนและยุโรป ซึ่งพบว่า ตนเองสามารถลงทุนในธุรกิจการขนส่งสินค้าภายในหรือการให้เงินเป็นค่าผลิตผลทางการเกษตรล่วงหน้านั้น พวกเขาดูจะมีความห่วงใยเรื่องการไม่ชำระหนี้น้อยกว่าที่บ้านเกิดของตน เพราะ “กฎหมายหนี้สินของที่นี่เคร่งครัดมากเสียจนเจ้าหนี้ อาจยึดตัวลูกหนี้ ลูกเมีย และทาสของเขา รวมถึงทุกอย่างที่เขามี แล้วเอามาขายเพื่อใช้หนี้ได้”[41] เรื่องนี้มิใช่เพราะมีสถาบันการเงินที่ซับซ้อน หากแต่เป็นสมมุติฐานที่มีฝังอยู่ ที่ว่าหนี้สินมีความหมายถึงพันธะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พันธะที่ผูกพันกับการใช้แรงงาน ในทุกรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแม้กระทั่งในสังคมชนเผ่าที่ปราศจากรัฐตามภูเขา ลูกหนี้ที่ไม่ชำระเงิน ต่างกลายเป็นทาสของเจ้าหนี้ โดยมีพันธะที่จะต้องรับใช้เจ้าหนี้ไปจนกว่าจะชำระเงินต้นได้หมด ลักษณะความเป็นทาสดังกล่าว มิได้มองกันว่าเป็นเรื่องเคราะห์ร้ายที่มากมายอันใดนัก ตรงกันข้าม เงินกู้ทุกก้อนที่ให้ไป มี

---

[40] Letter to fra Zuambatista in Florence, 31 January 1513, in Angelo de Gubernatis, ***Storia dei Viaggiatori Italiani Nelle Indie Orientali***, Livorno, 1875, 375-7.

[41] E. Scott, “An Exact Discourse…of the East Indians”, 1606, in ***The Voyage of Sir Henry Middleton to the Moluccas 1604-1606***, ed. William Foster, London: Hakluyt Society, 1943, 173.

ความหมายบอกถึงพันธกรณีที่ลูกหนี้มีต่อเจ้าหนี้ในบางรูปแบบอยู่แล้ว ความพร้อมของเจ้าหนี้ในการให้เงินกู้ ก็มีความหมายอยู่เป็นนัย ๆ ถึงความพร้อมที่จะรับลูกหนี้มาเป็นข้าช่วงใช้ บางครั้งมีการทำสัญญากู้หนี้ยืมสินอย่างจงใจที่จะให้ลูกหนี้มาเป็นข้าช่วงใช้บุคคลที่มีอิทธิพล อาจเป็นไปได้ว่า เท่ากับเป็นการหนีพันธะที่หนักหน่วงยิ่งกว่า – อาทิเช่น พันธะในการต้องไปทำงานให้แก่กษัตริย์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เป็นต้น

การปรับให้มีลักษณะเป็นการค้า ซึ่งแน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นสัญลักษณ์ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดนั้น ดูเหมือนว่าเป็นการย้ำเน้นถึงความสำคัญของข้อผูกมัดระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ ในฐานะที่เป็นพื้นฐานของพันธะหน้าที่ในการทำงานให้ ประมวลกฎหมายที่มีกำเนิดจากช่วงระยะเวลานี้ แน่นอนว่า เกี่ยวข้องอย่างมากกับทาส ในฐานะรูปแบบของทรัพย์สินที่สำคัญที่สุด (และเป็นรูปแบบของทรัพย์สินที่มีความซับซ้อนอย่างที่สุดในแง่กฎหมายอีกด้วย) มีผู้สังเกตการณ์เขียนบันทึกไว้ซึ่งดูแล้วเหมือนกับว่า ประชากรส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามเมืองใหญ่เป็นทาส และคนเหล่านี้ เป็นผู้ทำงานใช้แรงกายทุกอย่าง เรื่องนี้เป็นความจริงในแง่ที่ว่า ตลาดแรงงานเสรีนั้น ไม่มีอยู่ และผู้ที่ต้องการหาคนมาทำงาน ต้องไปหาซื้อทาสมาทำ หรือไปว่าจ้างทาสของคนอื่น ๆ มาทำให้ ผู้ที่ทำงานก่อสร้างส่วนที่หนักที่สุดส่วนใหญ่ คือการก่อสร้างป้อมปราการ คลองชลประทานและวังเจ้าจะได้แก่เชลยที่ถูกกวาดต้อนมา คนเหล่านี้ถือกันว่า เป็นทาสของกษัตริย์ที่มีชัยชนะ

ในอีกทางหนึ่ง ความเป็นทาสนั้น ก็มิได้ถือกันว่าเป็นสถานภาพที่ต่ำทราม ยกเว้นเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับเชลยต่างชาติ ที่ “ป่าเถื่อน” อย่างเช่นชนที่เพิ่งจับตัวมาได้ใหม่ ๆ จากบนเขาหรือจากเกาะที่อยู่ทางตะวันออกสุด แม้กระนั้นเชลยที่มีสถานภาพต่ำต้อยเช่นนี้ ก็ยังถูกกลืนเข้ามารวมอยู่ในกลุ่มประชากรส่วนข้างมากอย่างรวดเร็ว เพราะไม่มีระบบกฎหมายใดของรัฐ รองรับการที่จะกำหนดให้สถานะความเป็นทาสของพวกเขาเป็นเรื่องถาวร ทว่าความเป็นทาสเป็นเงื่อนไขที่เลี่ยงไม่พ้นอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่ถูกจับกุมหรือถูกซื้อมาใหม่ ๆ เพราะเป็นการสื่ออย่างถูกต้องถึงความจริงในข้อที่ว่า พวกเขาสามารถถูกโอนย้ายไปสู่เจ้าของอีกคนหนึ่งได้ โดยที่พวกเขามิได้สมัครใจ โดยผ่านการขาย การให้เป็นของกำนัล หรือการสืบทอดมรดก กระนั้นเราจำเป็นต้องกล่าวเน้นด้วยว่า นี่เป็นระบบทาสแบบ “เปิด” ซึ่งผู้คนย้ายเข้าออกกันอย่างแทบไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร ดังที่ได้มีผู้ถึงกล่าวถึงอาเจะห์ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดไว้ว่า “คนแปลกหน้าไม่อาจรู้ได้โดยง่ายว่า ในหมู่พวกเขานั้น ใครเป็นทาส และใครไม่ใช่ เพราะพวกเขาทุกคน ต่างเป็นทาสของอีกคนหนึ่ง ในลักษณาการหนึ่ง”[42]

เนื่องจากผู้ประกอบการค้าจากนอกภูมิภาค คือฝ่ายที่กระตุ้นความเจริญในด้านการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งพวกเขามีส่วนสร้างคุณประโยชน์อย่างมาก ต่อชีวิตในนครที่เป็นศูนย์กลางการค้า ดังนั้นเราจึงอาจตั้งคำถามได้ว่า การแปรสภาพไปสู่ลักษณะที่เป็นการค้าของดินแดนนี้และรูปแบบการแลกเปลี่ยนและการผลิตแบบทุนนิยม เป็นเพียงของต่างด้าวที่มีอยู่เพียงใน

---

[42] William Dampier, ***Voyages and Discoveries***, 1699, reprinted London, 1929, 98.

วงจำกัดในดินแดนนี้และส่งผลกระทบต่อสังคมแวดล้อมเพียงเล็กน้อย เช่นเดียวกับที่เงินทุนของยุโรปส่งผลต่อเศรษฐกิจของอาณานิคม ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าแต่เพียงเล็กน้อย "ในแบบทวิภาพ" ใช่หรือไม่ เทคโนโลยี มาตราการชั่งและเงินเหรียญของจีน วิธีการประกอบธุรกรรมทางการเงินของอินเดีย กฎหมายการพาณิชย์ของอิสลาม และเทคโนโลยีกับเงินทุนของยุโรป ทั้งหมดนี้ ล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างลักษณะเฉพาะของชุมชนเมืองและชีวิตทางการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้

ประเด็นแรกที่จะต้องกล่าวถึงไว้ในที่นี้ คือ สำหรับบรรดาผู้ประกอบการในภูมิภาคนี้ "ความเป็นต่างด้าว" เป็นสินทรัพย์อย่างหนึ่งอย่างไม่มีข้อสงสัย มีตัวอย่างมากมายที่แสดงว่าองค์ประมุขทรงมีความรู้สึกริษยาราษฎรของพระองค์เอง ซึ่งมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นมามากเสียจนดูเหมือนว่าจะเป็นภัยคุกคามไปถึงองค์พระมหากษัตริย์ การใช้อำนาจแบบอัตตาธิปไตยขององค์ประมุข เพื่อริบทรัพย์สมบัติดังกล่าวของเอกชน มีสิ่งเหนี่ยวรั้งที่เป็นสถาบันน้อยมาก ชาวต่างชาติได้เปรียบตรงที่อยู่ภายนอกระบบอำนาจ ท้องถิ่น รวมทั้งได้เปรียบในแง่ที่สามารถย้ายออกไปอยู่ที่เมืองท่าอีกเมืองหนึ่งได้ ในกรณีที่ถูกกลั่นแกล้งจากองค์ประมุข พ่อค้าชาวต่างชาติที่มั่งคั่ง ที่พำนักอยู่ ณ เมืองท่าหนึ่งใดมาเป็นเวลานานหลายปี ย่อมเป็นธรรมดาที่จะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลขึ้นมา และอาจถูกดึงเข้าไปอยู่ในฝ่ายบริหารการพาณิชย์ในฐานะ *สยาห์บันดาร์* (นายท่าเรือ) หรือในบางกรณี เป็นกระทั่งเสนาบดีหรืออัครมหาเสนาบดีประจำดินแดนตัวจริงไปเลย ในกรณีดังกล่าว พวกเขามีประโยชน์ต่อพระประมุข เพราะมีความรู้เกี่ยวกับพ่อค้าต่างชาติ มีทักษะด้านการทหาร และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือในฐานะที่เป็นชาวต่างชาติ พวกเขาจึงไม่สามารถที่จะท้าทายตำแหน่งของกษัตริย์ได้ ทว่าเมื่อบุคคลสำคัญดังกล่าวหรือทายาทของพวกเขา เข้ามีส่วนพัวพันกับกิจการในราชสำนักอย่างเต็มที่ เสียจนไม่ได้ถูกมองว่าเป็นคนต่างชาติอีกต่อไป-- เหมือนอย่างเช่นพวก*เบนดาฮารา* ในเมละกาซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวทมิฬ หรือพวกบุนนาคในสยาม ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเปอร์เซีย-- พวกเขาก็มิได้ปลอดพ้นจากความพิโรธหรือความริษยาของกษัตริย์ ที่บังเกิดมีขึ้นเป็นระยะ ๆ อีกต่อไป

อย่างไรก็ดี ผู้ประกอบการค้า "ชาวต่างชาติ" เหล่านี้ ไม่ว่าในเมืองท่าใด ย่อมต้องมีชาวต่างชาติที่เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากเสมอ ในเมละกาก่อนการพิชิตของโปรตุเกสนั้น มีชาวชวาและ "ลูซอน" (ชาวตากาล็อกที่นับถือศาสนาอิสลาม) รวมอยู่ในกลุ่มเจ้าของเรือและผู้ประกอบการค้าที่มีขอบข่ายใหญ่โตกว้างขวางมากที่สุดด้วย หลังการล่มสลายของเมละกา ประชากรที่มีกำเนิดจากนานาชาตินานาภาษาที่กลายเป็นชาวมาเลย์ ก็แพร่กระจายออกไปทั่วเมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น "ชาวมาเลย์" (หมายถึงมุสลิมที่พูดภาษามาเลย์) จึงได้กลายเป็นกลุ่มพ่อค้าที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในแวดวงพ่อค้าของบันเตน (และปัตตาเวียของดัตช์ในเวลาต่อมา) ของมากาสซาร์ ของกัมพูชาและของสยาม รวมทั้งเป็นผู้มีส่วนสำคัญอยู่ในเมืองท่าต่าง ๆ ของมาเลย์ อย่างเช่นปัตตานี ปาหังและบรูไน พวกมอญที่พะโค (พม่าตอนใต้) เป็นเจ้าของเรือและผู้ประกอบการค้าอยู่ตาม

เมืองท่าต่าง ๆ มากมายทางฟากตะวันออกของมหาสุมทรอินเดีย ดัตช์บรรยายถึงพ่อค้านานาเชื้อชาติที่มาต้อนรับพวกเขาที่บันเตนในค.ศ. 1596 ไว้ดังนี้

> พวกเปอร์เชีย ซึ่งเรียกกันในชวาว่า คอราซาน คือพวกที่ปกติแล้ว หาเลี้ยงชีพจากหิน [อัญมณี] และยา...พวกอาหรับและพะโค [มอญ] คือคนที่ส่วนใหญ่แล้ว ประกอบการค้าทางทะเล โดยบรรทุกและนำสินค้าจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง และกวาดซื้อสินค้าจีนไปมากมาย พวกเขานำสินค้าจีนไปแลกเปลี่ยนกับผลิตผลอื่น ๆ ที่มาจากเกาะที่อยู่รอบ ๆ ซึ่งรวมถึงพริกไทยด้วย เอาไว้รอท่าตอนที่พวกจีนกลับมาซื้อ ชาวมาเลย์และกะลิง [ชาวอินเดียใต้] เป็นผู้ประกอบการค้าซึ่งเอาเงินไปลงทุนเพื่อเอาดอกเบี้ย และลงทุนไปกับการเดินเรือและให้เงินกู้แบบที่มีเรือเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เนื่องจากความจน ชาวกุเจรัตจึงมักถูกนำมาใช้เป็นกลาสีเรือ และเป็นพวกที่นำเรือมาเป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงิน ซึ่งมักจะนำเงินไปทำกำไรได้หนึ่ง สองหรือสามเท่าตัว[43]

ภาพนี้ เช่นเดียวกับในยุโรป บ่งชี้ถึงความสำคัญของกลุ่มคนนานาชาติ ในยุคสมัยใหม่ตอนต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนเหล่านี้เป็นชนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับนานาชาติ แน่นอนว่ามิใช่ว่าทุกกลุ่มชนดังว่านี้ จะดำเนินบทบาทดังที่กล่าวข้างต้นได้อย่างเต็มที่ มีหลักฐานเพียงเล็กน้อย ที่บ่งชี้ว่าชนชาวพม่า ไท เขมรหรือเวียดนาม มาทำธุรกิจอยู่ภายนอกภูมิภาคของตนเอง หรือลงเรือเดินทางไกลเพื่อไปค้าขาย หากว่าพวกเขาทำเช่นนี้ ก็สันนิษฐานว่า พวกเขาได้จัดจำแนกประเภทของตนเองใหม่ ไปเป็นชาวมาเลย์ จีนหรือมอญ และเข้าร่วมสัมพันธ์อยู่ภายในท่ามกลางกลุ่มชนเหล่านี้ ซึ่งรวมกันอยู่เฉพาะในอาณาบริเวณเล็ก ๆ ที่อยู่ในเมือง น่าจะเป็นได้ว่า การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แปลกออกไปเช่นนี้ เป็นผลสะท้อนมากเท่า ๆ กับเป็นสาเหตุของสถานภาพชนกลุ่มน้อยที่ประกอบการด้านธุรกิจ เมืองใหญ่ทุกเมือง ล้วนมีบริเวณหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่ง ซึ่งเป็นบริเวณที่พ่อค้า มาชุมนุมกันอยู่ โดยได้ชื่อว่าเป็นย่านของคน “ชวา” “มาเลย์” “จีน” “กะลิง” หรือ “โปรตุเกส” แต่พ่อค้าซึ่งดูจะไม่ได้มีคุณสมบัติในเงื่อนไขของเชื้อสาย ก็กลมกลืนรวมไปกับกลุ่มในแง่ของหน้าที่การงาน และอาจเป็นได้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว ก็กลมกลืนกันเข้าด้วยเงื่อนไขของภาษา ตัวอย่างเช่น เมื่อดัตช์มาถึงเมืองหลวงของกัมพูชาเพื่อค้าขายในค.ศ. 1636 พวกเขาต้องเจอะเจอกับ*สยาห์บันดาร์*ห้าคน แต่ละคนดูแลผลประโยชน์ทางด้านการพาณิชย์ในย่านของชาวโปรตุเกส ของชาวมาเลย์-ชวา และของชาวญี่ปุ่น โดยอีกสองคนที่

---

[43] W. Lodewycksz, 1598, in ***De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman***, ed. G.P. Rouffaer and J.W. Ijzerman, The Hague, Linschoten-Vereniging, 1915-29, I. 120-1.

เหลือ ดูแลให้กับย่านของคนจีน ชาวดัตช์เหล่านี้เลือก*สยาห์บันดาร์*ญี่ปุ่น เนื่องจากกำลังอยู่ระหว่างเดินทางไปญี่ปุ่น และก็เข้าพำนักอยู่ภายในย่านของชาวญี่ปุ่น[44]

เมื่อพิจารณาวิธีการต่าง ๆ ที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอบสนองต่อการปรับเปลี่ยนไปสู่ลักษณะของการพาณิชย์ในช่วง "เศรษฐกิจเฟื่องฟูเป็นเวลายาวนานในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก" บทบาทของสตรีเป็นเรื่องที่ไม่อาจละเลยเสียได้ ทุกสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างถือกันว่า การพาณิชย์และการตลาดนั้น เป็นธุรกิจของผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นที่ยังคงเป็นอยู่ในปัจจุบันในบริเวณชนบท ทว่าในระดับที่น้อยกว่า พ่อค้าชาวต่างชาติล้วนประหลาดใจที่ได้มาพบว่าตนเองทำธุรกิจกับผู้หญิง ไม่เฉพาะแต่ตามตลาดเท่านั้น หากยังรวมถึงธุรกรรมที่มีขอบข่ายใหญ่โตด้วย บ่อยครั้งที่ผู้หญิงเดินทางไปกับเรือสินค้า ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้แก่ชาวยุโรป ชาวจีนและชาวอินเดียไปตาม ๆ กัน ในส่วนผู้ชายที่มีสถานภาพสูงนั้น พวกเขามักถือว่า เป็นเรื่องเสียศักดิ์ศรี ที่จะมาต่อล้อต่อเถียงเรื่องราคาสินค้า อย่างน้อยก็ในดินแดนที่เป็นเขตประเทศของตนเอง แต่ผู้หญิงไม่มีความรู้สึกเช่นนั้นมาคอยยับยั้งไว้ โดยทั่วไปแล้ว งานด้านธุรกิจของเหล่าบุรุษผู้มีอิทธิพลนั้น ล้วนอาศัยภรรยาเป็นผู้จัดการให้ทั้งนั้น

สตรีทั้งปวง ยกเว้นสตรีที่สูงศักดิ์ที่สุดและที่เป็นอิสลามเคร่งครัดที่สุด ล้วนมีทัศนะคติในเชิงผ่อนปรนกับการสมรสกับพ่อค้าชาวต่างชาติเพื่อผลทางด้านความสะดวก ดังนั้น ตามท่าเรือที่มีธุรกิจคึกคักมากที่สุด จึงปรากฏเป็นกรณีที่เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ ที่พ่อค้าในเมือง สร้างความเป็นหุ้นส่วนทางเพศและทางพาณิชย์กับสตรีในท้องถิ่น ในระหว่างที่รอคอยลมมรสุมครั้งถัดไป บางคราว ความสัมพันธ์นี้ยืนนานเป็นเวลาหลายปี แม้พ่อค้าชาวต่างชาตินี้ ต้องปลีกตัวออกเดินทางไปมาหลายเที่ยวอยู่ก็ตาม แต่บางครั้ง ความสัมพันธ์นี้ก็สิ้นสุดลงพร้อมกับการจากไปของเขา ความสัมพันธ์ครั้งก่อน ๆ มิได้เป็นรอยด่างที่กีดกันมิให้ฝ่ายหญิงตกลงแต่งงานกับใครในภายหลัง มองจากทัศนะทางด้านการพาณิชย์แล้ว ความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติมีข้อได้เปรียบอย่างมหาศาล ในการตกลงซื้อขายสินค้าของตน และในการหาความรู้ที่ตนต้องการ เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ๆ

> คนแปลกถิ่นส่วนใหญ่ที่ค้าขาย ณ ที่นั้น [ในพะโค] แต่งงานมีภรรยาในช่วงระยะเวลาที่พวกเขาพำนักอยู่...ปรากฏว่าภรรยานั้น เชื่อฟังและช่างปรนนิบัติ และยึดการบริหารกิจการต่าง ๆ ภายในครัวเรือนทั้งหมดเอาไว้ในมือของหล่อน หล่อนไปตลาดเพื่อหาซื้ออาหาร และทำหน้าที่เป็นแม่ครัวในการจัดสำรับอาหาร ดูแลเรื่องเสื้อผ้าให้เขา ทั้งซักและซ่อมแซม หากว่าสามีมีสินค้าใด ๆ ที่จะขาย ภรรยาก็จะจัดตั้งร้านค้าขึ้นมาแล้วนำมาขายปลีก ซึ่งจะได้ผลประโยชน์ดีกว่าที่จะทำได้จากการขายแบบเหมา ภรรยาบางคน จัดการขนส่งสินค้าไปยังเมืองที่อยู่ห่างชายฝั่งทะเลลึกเข้าไปภายใน

---

[44] Muller, ***Oost-Indische Compagnie***, 63-4.

> และแลกเปลี่ยนเอาสินค้าที่เหมาะสมสำหรับตลาดต่างประเทศที่สามีของหล่อนมีกำหนดจะไป และโดยทั่วไปแล้ว สร้างประโยชน์ให้อย่างมากด้วยการเจรจาต่อรองของหล่อน[45]

สตรีท้องถิ่นที่ใช้ชีวิตคู่ประเภทนี้ได้อย่างเกิดประโยชน์มากที่สุด เป็นผู้ที่ครองตำแหน่งที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในแง่ยุทธศาสตร์ทางการพาณิชย์ สตรีเชื้อสายมอญคนหนึ่งในอยุธยา ชื่อโซเอต พะโค เรียกได้ว่าสามารถผูกขาดการค้าระหว่างดัตช์กับไทยไว้ได้ทั้งหมดในทศวรรษ 1640 โดยผ่านความสัมพันธ์ที่เธอมีอยู่กับบรรดาตัวแทนของดัตช์ที่สืบทอดตำแหน่งกันต่อ ๆ มาในนครนี้ ในทางกลับกัน บรรดาตัวแทนชาวดัตช์เหล่านี้ ก็ย่อมไม่สามารถทำอะไรได้ หากว่าปราศจากความสามารถของเธอในการเข้าถึงชนชั้นสูงชาวไทย

โดยสรุป ชีวิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการปรับเปลี่ยนไปเป็นลักษณะของการค้าอย่างเห็นได้ชัดมากในช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ประชากรในสัดส่วนมากมายกว้างขวาง ถูกดึงเข้าไปอยู่ในเศรษฐกิจของตลาดนานาชาติในระดับหนึ่ง และได้รับผลกระทบจากความขึ้นลงของตลาดนี้ ช่วงเวลานี้มีวิธีการที่ซับซ้อนสำหรับการลงทุนไปกับการค้า และทำให้แน่นอนว่าจะได้ผลตอบแทนอย่างเพียงพอจากการลงทุนนี้ อย่างไรก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากยุโรปในยุคสมัยใหม่ตอนต้น ตรงที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างจะขาดการค้ำประกันทางด้านกฎหมาย ที่จะช่วยปกป้องทุนและสินทรัพย์ถาวรที่อยู่ในมือของเอกชนให้พ้นจากอำนาจของรัฐ

รัฐกับการพาณิชย์

รัฐทุกรัฐทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนแสวงหาทางที่จะดึงดูดการค้าระหว่างชาติกันทั้งสิ้น ยกเว้นกรณีที่โดดเด่นอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้คือแคว้นเวียดนามตอนเหนือ แคว้นนี้อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์เลและราชวงศ์ตรินห์ และจงใจเน้นเกษตรกรรม โดยสร้างความเสียหายให้แก่การพาณิชย์ไปพร้อม ๆ กัน สุลต่านมันซูรผู้มีชื่อเสียงโด่งดังของเมละกาได้เขียนไว้ในค.ศ. 1468 ว่า “เราได้เรียนรู้ว่า การจะควบคุมท้องทะเลหลวงสีครามได้นั้น คนทั้งหลายต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการพาณิชย์และการค้า ถึงมาตรว่าประเทศของคนเหล่านี้จะแห้งแล้งไร้พืชผลก็ตามที...ชีวิตหลายชั่วอายุคนที่ผ่านมา

---

[45] Alexander Hamilton, ***A New Account of the East Indies***, 1727, new edn, London, 1930, II. 28.

ล้วน มิได้เคยมีสิ่งของเหลือเฟือดั่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เลย"[46] เนื่องจากไม่มีทางที่รัฐหนึ่งใดจะคิดคาดหวังไปได้ว่า ตนจะสามารถผูกขาดเส้นทางที่เรือสินค้านานาชาติใช้ในการสัญจรผ่านไปมา ซึ่งมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วนได้ สิ่งที่ปฏิบัติกันเป็นธรรมดาอยู่ทั่วไป คือท่าเรือต่าง ๆ ต่างแข่งขันระหว่างกันเองเพื่อดึงดูดการค้าด้วยวิธีการดำเนินนโยบายเสรีแบบเปิดประตู วิสาหกิจการค้าของยุโรปในตะวันออกใหญ่โตมากกว่าที่ประเทศของตนมากมาย และชาวยุโรปเหล่านี้กระตือรือร้นที่จะใช้ความเหนือกว่าทางด้านการทหารของตน เพื่อสร้างฐานะผูกขาดในตลาดการค้า การเข้ามาของชาวยุโรปจึงทำให้นโยบายการค้าเสรีของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับความกดดันอย่างรุนแรง พระประมุขส่วนใหญ่ทรงมองเห็นอันตรายจากการยอมสยบต่อแรงกดดันดังกล่าวนี้ และได้ออกคำประกาศไว้อย่างกังวานชัด เรื่องเสรีภาพในการพาณิชย์ พระประมุขของปีดี (สุมาตราตอนเหนือ) ทรงบอกแก่ชาวโปรตุเกสว่า "ท่าเรือของพระองค์เป็นท่าเรือเสรี บุคคลใด ๆ ล้วนสามารถไปมาได้โดยปลอดภัย" พระประมุขของมากาสซาร์ ทรงกล่าวตำหนิดัตช์เมื่อร้อยปีให้หลังว่า "พระเจ้าทรงสร้างผืนดินและท้องน้ำ ผืนดินนั้น พระองค์แบ่งให้แก่ผู้คนทั้งหลาย แต่ท้องทะเลนั้น ทรงประทานให้ทุกคนใช้ร่วมกัน ไม่เคยมีใครได้ยินว่าสมควรห้ามใครผู้ใด มิให้ล่องเรือไปในท้องทะเล"

ข้อบังคับที่กำหนดให้แก่การค้าและผู้ประกอบการค้าเมื่อพวกเขามาถึงท่าเรือ เป็นอีกเรื่องหนึ่ง การค้านั้น เป็นแหล่งรายได้ที่มั่งคั่ง ทั้งในส่วนเอกชนและรัฐ ทว่าก็มีอันตรายอยู่เสมอ ว่าการบีบเค้นอย่างรุนแรงเกินไป จะเป็นการผลักไสการค้าไปที่อื่น ในที่ซึ่งมีการกำหนดอัตราภาษี ไว้อย่างคงที่ตายตัวและเสมอต้นเสมอปลายนั้น อัตราภาษีดังกล่าวจะมีขึ้นลงอยู่ระหว่างร้อยละ 5 ถึงร้อยละ 10 ทั้งกับสินค้าเข้าและสินค้าออก เจ้าหน้าที่ตามท่าเรือรอรับเรือตั้งแต่ตอนที่ยังอยู่ระหว่างทาง และจะอนุญาตให้สินค้าขึ้นมายังฝั่งได้ ก็เฉพาะภายหลังจากที่ได้กำหนดมูลค่าของสินค้าเพื่อวัตถุประสงค์ในเรื่องการเก็บภาษีอากรเรียบร้อยแล้ว มีเพียงเป็นครั้งคราวเท่านั้น ที่จะมีการยกเว้นภาษีอากรให้กับกลุ่มที่ได้สิทธิพิเศษ (เช่นชาวอังกฤษในมากาสซาร์) ซึ่งก็เพื่อเป็นการตอบแทนแก่บริการอย่างอื่น ๆ ที่พวกเขามีให้แก่องค์ประมุข อย่างไรก็ดี ในทุก ๆ กรณี ต้องมีการถวาย/มอบของขวัญแก่กษัตริย์ อัครมหาเสนาบดีและ*สยาห์บันดาร์* รวมทั้งให้ของกำนัลแก่บุคคลที่มีอิทธิพลคนอื่น ๆ อีกมากมายในรัฐและในฝ่ายบริหารท่าเรือ

เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เอาเลย ที่จะประเมินถึงระดับหรือกระทั่งสัดส่วนของภาษีอากรที่หลั่งไหลเข้ามาสู่องค์ประมุขโดยผ่านการค้าในรูปแบบต่าง ๆ ภาษีที่มอบให้แก่รัฐส่วนใหญ่ มิได้อยู่ในรูปของเงินตรา—กรณีที่โดดเด่นที่สุด คือแรงงานที่จะต้องให้แก่ประมุขของพม่าและสยาม ราษฎรชายในสองรัฐนี้ ต้องทำงานให้แก่กษัตริย์ถึงครึ่งหนึ่งของเวลาทำงานทั้งหมดของพวกเขา ทว่า ภาษีในรูปของเงินตรา ซึ่งเป็นรูปแบบที่สะดวก ใช้จ่ายง่ายกว่านั้น ดูเหมือนว่าจะได้อย่างเป็นกอบเป็นกำจาก

---

[46] Letter to King of Ryukyu, 1 September 1468, in Atsushi Kobata and Mitsugo Matsuda, ***Ryukyuan Relations with Korea and South Sea Countries***, Kyoto, 1969, 111.

การค้าในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการค้าดังว่านี้ทำรายได้ให้แก่ท้องพระคลังหลวงของรัฐต่าง ๆ อย่างมากในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ยกเว้นในเวียดนาม และอาจรวมถึงพม่าด้วย รายได้นี้ มิได้หลั่งไหลมาจากภาษีอากรและค่าธรรมเนียมที่เกี่ยวข้องกับการค้าอย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมถึงการผูกขาดของกษัตริย์ที่ทรงกำหนดกับสินค้าออกที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุดมากมายหลายรายการ นอกจากนี้ยังมีค่าธรรมเนียมที่เก็บจากการค้าภายในประเทศ ภาษีที่เก็บกับตลาดต่าง ๆ และรายได้จากการค้าส่วนพระองค์ขององค์ประมุขเอง ซึ่งได้ฐานะอันมีอภิสิทธิ์ของพระองค์มาช่วยเกื้อหนุน ประมุขทั้งหลายมักทรงยืนกรานให้ผู้ประกอบการค้าซื้อสิ่งของต่าง ๆ เหล่านี้จากพระองค์ในราคาที่สูงลิบลิ่ว ก่อนที่จะทรงอนุญาตให้พวกเขาเข้าสู่ตลาดในท้องถิ่นได้

ผู้ประกอบการค้าชาวยุโรปที่ขัดเคืองกล่าวอ้างเรื่อง แนวปฏิบัติในการยึดทรัพย์สิน กล่าวคือ การที่ประมุขจะทรงได้รับมรดกทรัพย์สินของทั้งราษฎรของพระองค์เองและชาวต่างชาติ ซึ่งถึงแก่กรรมในเขตปกครองของพระองค์โดยไม่มีทายาท และประมุขผู้ละโมภ ก็ทรงได้ทรัพย์สมบัติโดยวิธีนี้อย่างมากมายจนไม่สามารถบอกได้ แม้จะเป็นที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าแนวปฏิบัติเช่นนี้มีอยู่จริง แต่ชาวต่างชาติพวกนี้คงจะกล่าวถึงความสำคัญของเรื่องนี้มากจนเกินเลยไปจากความเป็นจริง ในสยาม ลาวและพม่านั้น ดูเหมือนจะเป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อข้าราชการถึงแก่กรรมลง กษัตริย์ทรงมีสิทธิรับเอาทรัพย์สินที่ข้าราชการเหล่านั้นสั่งสมไว้ในระหว่างรับราชการกลับคืนมา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ส่วนที่เข้ามาสู่ท้องพระคลัง ปกติแล้วมีเพียงหนึ่งในสาม อีกหนึ่งในสามหรือกว่านั้น ตกทอดไปสู่ทายาท และที่เหลือนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีศพ ทรัพย์สินที่ดินของชาวต่างชาติที่ตายลงในพะโคในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ถูกนำมาแบ่งกันระหว่างท้องพระคลังกับทายาท โดยทางฝ่ายท้องพระคลังยึดไว้หนึ่งในสาม "และไม่เคยปรากฏมีการใช้วิธีการโกงหรือฉ้อฉลแต่อย่างใด ในเรื่องนี้"[47] ในรัฐอิสลามปัญหาค่อนข้างจะออกไปในคำถามที่ว่า มีทายาทชายหรือไม่ หากว่าไม่มี สมบัติพัสถานทั้งหลาย ก็อาจถูกยึดไป ทั้งหมดได้ บรรดาประมุขที่ค่อนไปทางเผด็จการมาก ๆ อย่างเช่นสุลต่านอิสกานดาร์ มุดาแห่งอาเจะห์ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1607-1636) แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ทรงสร้างความมั่งคั่งให้แก่พระองค์เองด้วยการประหารชีวิตผู้ประกอบการค้าและราษฎรที่มั่งคั่ง แล้วยึดสมบัติของพวกเขา อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว สินทรัพย์ส่วนนี้ไม่สามารถเป็นรายรับของกษัตริย์ในสัดส่วนที่มากอย่างเป็นกอบเป็นกำได้

ลักษณะความเป็นเมืองที่มีชนหลากหลายเชื้อชาติที่พูดภาษาต่าง ๆ กัน อันเป็นลักษณะเฉพาะของเมืองใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หมายถึงการแลกเปลี่ยนเงินเหรียญแบบต่าง ๆ ย่อมมีอยู่อย่างกว้างขวางในตลาด รวมทั้งการแลกเปลี่ยนโดยใช้แร่ทองคำและแร่เงินตามน้ำหนักด้วย ความต้องการสินค้าต่าง ๆ ของจีน มีความสำคัญในการกระตุ้นการพาณิชย์ให้เพิ่มสูงขึ้นเพียงใดนั้น ระบุได้จากการมี

---

[47] "The Voyage and Travel of M. Caesar Fredericke," in Richard Hakluyt, ed., ***The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation***, London, Everyman's edn. 1907, III. 268.

เงินตราของจีนหลั่งไหลเข้ามาอย่างมากมาย โดยเริ่มตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ทว่ามาเพิ่มในอัตราที่เร่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและสิบหก เงินตราของจีนดังว่านี้เป็นเหรียญทองแดงราคาถูกมีรูอยู่ตรงกลาง ออกแบบมาเพื่อใช้สำหรับนำมาร้อยเข้าด้วยกันเป็นพวง ๆ พวงละ 200 เหรียญ 600 เหรียญ หรือ 6000 เหรียญ เพื่อความสะดวกในการถือ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เงินเหรียญดังกล่าวไหลออกจากประเทศมากเสียจนต้องเริ่มนำเอาตะกั่วมาใช้แทน ในราวค.ศ. 1500 เงินเหรียญจีนเหล่านี้ได้กลายเป็นเงินตราสกุลหลักที่ใช้ในตลาดของเมละกา ชวา บรูไนและมาลุกุกันแล้ว ในตอนเหนือของเวียดนาม มีการผลิตเหรียญทองแดงแบบที่คล้ายคลึงกับของจีนนี้ สำหรับใช้ในอาณาบริเวณเวียดนามเหนือ ที่เมละกาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า มีการผลิตเหรียญที่ทำจากดีบุก และในอาเจะห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดมีการผลิตเหรียญตะกั่ว ในสยามและบริเวณริมชายฝั่งทะเลของพม่านั้น เหรียญเหล่านี้มิได้มีบทบาทอย่างเดียวกัน เนื่องจากในสองดินแดนนี้เปลือกหอยเบี้ยได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ใช้แทนหน่วยเงินจำนวนน้อย ๆ ที่สะดวก

พระประมุขส่วนใหญ่ล้วนทรงออกเหรียญทองหรือเหรียญเงินของพระองค์เองออกมาเช่นกัน เหรียญเหล่านี้มีมูลค่าสูงกว่าเงินเหรียญปลีกที่กล่าวมาข้างต้น ในรัฐมุสลิมของบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในราชอาณาจักรปาซายบริเวณสุมาตราตอนเหนือ มีการผลิตเหรียญ*มาศ* ซึ่งเป็นเหรียญทองคำขนาดเล็ก ขึ้นเป็นเหรียญเงินตราตัวหลัก มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ และในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อาเจะห์ ปัตตานี มากาสซาร์และเกดะห์ (ไทรบุรี) ก็ผลิตเหรียญเช่นนี้ของตนขึ้นมาเช่นกัน ปกติแล้ว เหรียญดังกล่าว มีมูลค่าเท่ากับเหรียญจีนหนึ่งพันเหรียญ หรือหนึ่งในสี่ของหนึ่งเหรียญเงินรีอัลของสเปน บนแผ่นดินใหญ่ แร่เงินมีความสำคัญมากกว่า โดยใช้กันตามน้ำหนักมาตรฐานหนึ่ง*ติกัล* (ประมาณ 14 กรัม) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นว่า *เกียต* ในพม่า และ*บาท* ในสยาม สำหรับในพม่านั้น *เกียต*เป็นเพียงน้ำหนักมาตรฐานของแร่เงินเท่านั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แร่เงิน*เกียต*ค่อย ๆ เข้ามาแทนที่*คานซา* หรือก้อนโลหะผสมระหว่างทองแดงกับตะกั่วหนัก ๆ ซึ่งเคยใช้เป็นมาตรฐานมาก่อน ในสยาม มีการนำแร่เงินทรงกระบอกมางอเป็นรูปไตแล้วประทับตรา นับเป็นสิ่งซึ่งอยู่กึ่งกลางทางก่อนที่จะพัฒนากลายเป็นเงินเหรียญอย่างแท้จริง

รัฐบาลมีภารกิจที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในอันที่จะจัดการกับการค้าระหว่างประเทศตามเมืองท่าของตน ความคิดที่หลั่งไหลเข้ามาจากต่างแดนก็ดี การนำอาวุธปืนมาใช้ก็ดี อีกทั้งความจำเป็นที่จะต้องเผชิญหน้ากับบริษัทการค้าที่น่าเกรงขามของยุโรป ทั้งหมดนี้ ล้วนก่อให้เกิดความจำเป็นจะต้องมีโครงสร้างของรัฐอย่างที่มีการรวมศูนย์มากกว่านี้และมีการประสานงานกันมากกว่านี้ รัฐที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำต้องพัฒนาระบบบริหารราชการที่ใหญ่โตยิ่งขึ้นและซับซ้อนยิ่งขึ้น ต้องทำให้ระบบกฎหมายมีหลักเกณฑ์และคาดการณ์ได้ และต้องมีการพัฒนากองทัพที่มีทหารอาชีพประจำการ โดยการพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว รัฐเหล่านี้จึงอาจหมายที่จะเอาตัวรอดผ่านพ้นช่วงระยะเวลาที่มีแข่งขันกันขยายอิทธิพลอย่างเอาจริงเอาจังเช่นนี้ไปได้ เราสามารถสำเหนียกแนวโน้มดังกล่าวนี้ได้ในระดับหนึ่ง

การตรากฎหมายของเมละกาในรัชสมัยของสุลต่านมาห์หมุด (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1488-1511) เป็นอาทิ เป็นการตอบสนองอย่างชัดแจ้งต่อความต้องการอย่างยิ่งของประชากรนานาเชื้อชาติที่มีแนวโน้มมุ่งไปที่การประกอบการพาณิชย์ ทั้งนี้เพื่อที่พวกเขาจะได้มีความมั่นคงปลอดภัย ในทรัพย์สิน และได้ข้อยุติทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการพาณิชย์ ในลักษณะที่พวกเขาจะสามารถพยากรณ์ได้ ประมวลกฎหมายนี้ ได้รับการคัดลอกและแพร่กระจายออกไปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด โดยมีการนำไปใช้ในเมืองที่เป็นศูนย์กลางของมาลาโย-มุสลิมอื่น ๆ อย่างเช่นอาเจะห์ ปาหัง ปัตตานีและเกดะห์ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อาเจะห์มีศาลประจำเขตสี่ศาล ซึ่งดำเนินการพิจารณาคดีอยู่เป็นประจำ ศาลหนึ่ง เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดกฎหมายอิสลาม ศาลหนึ่งพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับหนี้สินและมรดก ศาลหนึ่ง พิจารณาคดีที่เกี่ยวกับการลักทรัพย์ ฆาตกรรมและกรณีพิพาทอย่างอื่น ๆ และศาลที่สี่ พิจารณากรณีพิพาทด้านการพาณิชย์ระหว่างผู้ประกอบการค้าทั้งหลาย พัฒนาการของศาลดังกล่าวในรัฐมุสลิมซึ่งมีสุลต่านเป็นประมุข ใช้หลักกฎหมายของอิสลาม แต่ก็มิใช่เฉพาะปัญหาทางด้านศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงเพื่อจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ มากมายในด้านการพาณิชย์ด้วย แนวโน้มที่นำไปสู่การอาศัยแบบแผนของอิสลามอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ นี้ มาถึงจุดสุดยอดในอาเจะห์ ในช่วงรัชสมัยสั้น ๆ ของสุลต่านอิสกานดาร์ ธานี (ค.ศ.1637-1641) รัชสมัยนี้แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการไต่สวนแบบโบราณด้วยการทรมานสิ้นสุดลง และหันมานิยมการใช้พยานตามที่อิสลามสนับสนุน กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ยังเป็นช่วงเวลาที่เป็นจุดสำคัญในเรื่องการนำกฎหมายอิสลามมาประยุกต์ใช้ในบันเตนและมากาสซาร์ด้วยเช่นกัน

ประมุขในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าสองพระองค์ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในสยาม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1448-1488) และกษัตริย์เล ธันห์ ตนในเวียดนาม (ค.ศ.1460-1497) ทรงเป็นนักรวมศูนย์ที่ขะมักเขม้น ทั้งสองพระองค์ทรงประกาศหรือตรากฎหมาย ในลักษณะที่พยายามจัดให้ราษฎรทุกหมู่เหล่า เข้าไปอยู่ในตำแหน่งที่ได้แต่งตั้งให้ ภายในแว่นแคว้นที่มีการจัดระบบบริหารราชการและมีความประสานกลมกลืนกัน ข้าราชการจะได้รับการจัดสรรที่ดินให้ในพื้นที่ที่กำหนดไว้อย่างแน่นอนตามลำดับชั้น อีกทั้งได้รับค่าตอบแทน ซึ่งพวกเขาจะต้องสูญเสียไป เมื่อถูกปลดหรือเมื่อถึงแก่กรรม กษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาในทั้งสองประเทศ ต่างทรงปล่อยให้ศูนย์กลางอำนาจส่วนบุคคลเกิดขึ้นมาได้อีก และสามารถส่งทอดเป็นมรดกไปถึงลูกหลานได้ กระนั้นทั้งสองรัฐนี้ ยังธำรงการปกครองในแบบบริหารราชการที่มีการรวมศูนย์ไว้ได้ อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี ซึ่งเป็นการดำเนินการก่อนที่ประเทศเพื่อนบ้านของตนจะสร้างระบอบการปกครองแบบรวมศูนย์นี้ขึ้นมาบ้าง สมเด็จพระนารายณ์แห่งอยุธยา (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1656-1688) ทรงมีทรัพยากรด้านการทหารและการเงินไว้ใช้มากกว่ารัฐอื่น ๆ มาก รัฐไทยในตอนนั้น จึงสร้างความประทับใจ แม้กระทั่งแก่ผู้มาเยือนจากฝรั่งเศสสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ ว่าเป็นแบบอย่างของการปกครองแบบเอกาธิปไตย ดังนี้

> เจ้านายที่ทรงแต่งตั้งข้าราชการ ทรงสามารถทำให้พวกข้าราชการยากไร้สิ้นเนื้อประดาตัวได้ตามพระทัยชอบได้ พระองค์ทรงปลดเขาออกจากตำแหน่งได้ตามแต่จะพอพระทัย...ในการกระจายความรับผิดชอบนั้น พวกเขาให้ความเอาใจใส่กันมากที่สุดในเรื่องความดีความชอบ ประสบการณ์และประโยชน์ตามที่บุคคลนั้นกระทำให้ และมิใช่ตามชาติกำเนิด ซึ่งจะช่วยค้ำประกันว่า ทุก ๆ คน จะประพฤติปฏิบัติตนดั่งที่จะทำให้เจ้านายทรงพระเมตตาได้[48]

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีสิ่งที่ระบุให้เห็นถึงพัฒนาการของระบบบริหารราชการอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ในพม่า พระเจ้าอนอคะเปตลุน (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1606-1628) และ พระเจ้าสะลุน (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1629-1648) ทรงแต่งตั้ง*มโย-หวุ่น* (ข้าหลวง) ขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้มีอำนาจปกครองหัวเมือง แทนเชื้อพระวงศ์ ตำแหน่ง*มโย-หวุ่น*นี้ มีศักดิ์ต่ำกว่าพวกเจ้านาย นอกจากนั้นยังทรงมอบหมายให้ผู้บัญชาการทหารที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง และ “สายลับของกษัตริย์” คอยสอดส่องดูแล*มโย-หวุ่น*ทั้งหลายด้วย ในอาเจะห์ ในรัชสมัยของสุลต่านอิสกานดาร์ มุดา มีการตั้งตำแห่งมนตรีแทนเจ้าผู้ครองที่สืบตำแห่งทางเชื้อสาย โดยมีฐานะเป็นข้าหลวงผู้ปกครองท้องที่ที่อยู่รอบนอกทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา ทั้งมนตรีและข้าหลวงเหล่านี้ จะถูกถอดถอนทุก ๆ สามปี ในมากาสซาร์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีการพัฒนาตำแหน่งตามลำดับชั้นขึ้นมาควบคุมดูแลการทำงาน เพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านการทหารและการปกครองของช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ในขณะเดียวกันศูนย์กลางของราชอาณาจักรก็เริ่มมีการบันทึกถึงข้อวินิจฉัยและเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ลงในบันทึกประจำวันอันแผกพิเศษของทางราชสำนัก ในรัฐต่าง ๆ หลายรัฐ – ที่สำคัญคือพม่า เวียดนามทั้งเหนือและใต้ สยาม และอาเจะห์ มีการสถาปนาแกนของกองทัพอาชีพขึ้น โดยมีการฝึกทหารและจ่ายเงินเดือนให้เป็นประจำ

อันที่จริงแล้ว ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปรากฏแนวโน้มที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนที่จะนำไปสู่ความเป็นรัฐราชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ ที่เด่นชัดมากที่สุดในบรรดารัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดำรงความเป็นศูนย์กลางการค้าที่คึกคักต่อมาได้ จนถึงล่วงเข้าสู่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ได้แก่ อยุธยา อาเจะห์ บันเตน มากาสซาร์ สาเหตุบางประการของแนวโน้มนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับ “ยุคแห่งราชาธิปไตยโดยสมบูรณ์” ในส่วนอื่น ๆ ของโลก ที่สำคัญคือการนำอาวุธปืนและเรือเดินสมุทรติดอาวุธหนักมาใช้ ซึ่งปกติแล้ว กษัตริย์ทรงเป็นผู้ผูกขาดการใช้ยุทธปัจจัยเหล่านี้ และอีกสาเหตุหนึ่ง คือ ความมั่งคั่งที่ได้มาใหม่ จากการควบคุมท่าเรือ สาเหตุอื่น ๆ ซึ่ง มีลักษณะจำเพาะเจาะจงมากกว่า ได้แก่ แนวทางการดำเนินการค้าอย่างก้าวร้าวของพวกยุโรป ซึ่งบีบบังคับให้ผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมจำต้องแสวงหาผู้คุ้มกันที่มีอิทธิพล เพื่อช่วยให้รอดพ้นจากพวกโปรตุเกสและสเปน ความ

---

[48] M. de Bourges, ***Relation du Voyage de Monseigneur L'evêque de Beryte***, Paris, 1666, 1581-9.

ก้าวร้าวของยุโรปนี้ยังบังคับให้ผู้ประกอบการค้าอิสระทุกคน ต้องแสวงหาการคุ้มครองป้องกันให้รอดพ้นจากเวเรนิกเด อูสต์ อินดิสเช กอมปัญนี (บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ หรือวีโอซี) แนวโน้มที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ไปสู่การจัดระบบการค้าแบบผูกขาด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วได้รับการกระตุ้นจากดัตช์ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่ง นอกจากนี้พระประมุขทั้งหลาย ยังทรงใช้อิทธิพลจากศาสนา ซึ่งครอบคลุมทั่วสากล (ซึ่งมักใช้ในแบบที่คลุมเครือเสมอ) เพื่อสลัดพระองค์ให้หลุดพ้นจากข้อบังคับต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิม ในเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้พระราชอำนาจ

ในสภาวะที่มีการแข่งขันกันอย่างสูงในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนี้ ดูราวกับว่า ความต้องการให้การค้ามีความมั่นคงปลอดภัย และมีเสรีภาพพร้อมกันไปนั้น ปรากฏว่า เมื่อถึงที่สุดแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่อาจรอมชอมกันได้ ในทางหนึ่ง สังคมแบบพหุนิยม ซึ่งเข้ากันได้เป็นอย่างดีกับการค้าแบบแข่งขัน เป็นพวกแรกที่จะพ่ายแพ้ต่อการเข่นฆ่าของพวกยุโรป – ดังที่เมละกาพ่ายแพ้โปรตุเกสในค.ศ. 1511 และบันดาพ่ายแพ้แก่ดัตช์ในค.ศ. 1621 ในอีกทางหนึ่ง รัฐที่รวบอำนาจมากกว่า ซึ่งมีปฏิกริยาตอบโต้ต่อแรงกดดันนี้ด้วยการลุกขึ้นสู้ ไม่ช้าก็เร็ว ต้องตกเป็นเหยื่อของอำนาจที่บุคคลคนหนึ่งมีมากจนเกินเหตุ อำนาจนี้หากว่าไม่ทำลาย ก็สร้างความเป็นศัตรูกับเจ้าของเรือหรือนายทุนคนสำคัญ

สุลต่านแห่งอาเจะห์ ทรงโอนเอนไปมาอย่างเปิดเผย ระหว่างอันตรายทั้งสองด้านนี้ และนี่เป็นเรื่องน่าสนใจมากเป็นพิเศษ เนื่องจากอาเจะห์เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อยู่รอดพ้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดมาได้ โดยที่ไม่ถูกยุโรปเข้าแทรกแซงกิจการอย่างสำคัญในทศวรรษ 1580 – หากว่าเราสามารถเชื่อรายงานของฝรั่งเศสในเวลาต่อมาได้ -- มีพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง เข้ามามีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในอาเจะห์ กลุ่มพ่อค้าหรือ *โอรัง กายา* เหล่านี้ มี “บ้านแข็งแรง ใหญ่ สวยงาม ติดตั้งปืนใหญ่ไว้ที่ประตูและมีทาสจำนวนมาก”[49] นี่เป็นสถานการณ์ซึ่งไม่ต่างจากเมละกาในค.ศ. 1511 หรือ บันเตน ในช่วงที่ดัตช์มาถึงในค.ศ. 1596 สุลต่านอลาอุด-ดิน ริอายัต ซยาห์ อัล-มูกัมมิล ซึ่งเป็นประมุขบันเตน ตั้งแต่ค.ศ.1589 ถึงค.ศ.1604 และพระนัดดาที่ทรงอิทธิพลของพระองค์ คือสุลต่านอิสกานดาร์ มุดา มองเห็นว่า *โอรัง กายา*เหล่านี้ เป็นอันตรายอย่างสำคัญยิ่ง และได้ปราบปรามคนเหล่านี้อย่างไร้ความปรานี ชนชั้นสูงพวกใหม่ ถูกควบคุมอย่างเข้มงวด ด้วยข้อบังคับให้ไปเข้าเฝ้าที่พระราชวังอย่างสม่ำเสมอ ให้ต้องมีทหารองค์รักษ์อาชีพ ประกอบด้วยชาวต่างชาติ และมีข้อห้ามมิให้มีการก่อสร้างโดยใช้อิฐหรือหิน แม้กระนั้น พวกเขาก็ยังคงถูกกษัตริย์รังควานข่มขู่ต่อไปอีก ในค.ศ. 1634 บุคคลซึ่งเป็นผู้นำสามสิบสี่คน ถูกตัดอวัยวะเพศ ทำให้เสียโฉมพิการหรือถูกเฒี่ยน ด้วยข้ออ้างว่าฝ่าฝืนธรรมเนียมปฏิบัติในพระราชวัง สุลต่านอิสกานดาร์ มุดา ทรงกันภัยคุกคามจากต่างชาติไว้ได้ ก็เฉพาะด้วยการขู่ขวัญราษฎรของพระองค์เอง และรวบการค้ามาไว้อยู่ในมือของพระองค์เองเท่านั้น ผลก็คือ ภายหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ รวมทั้งของราชบุตรเขย ผู้สืบราชสมบัติของพระองค์

---

[49] Augustin de Beaulieu, “Memoire du Voyage aux Indes Orientales”, 110-11, in M. Thévenot, ***Relations de Divers Voyages Curieux***, Paris, 1664-6.

ซึ่งก็ดำรงพระชนม์อยู่มาได้ไม่นาน พวก*โอรัง กายา*ที่ยังรอดชีวิตอยู่ หันมาเลือกสตรีขึ้นเป็นประมุข ไม่ใช่ครั้งเดียว แต่ถึงสี่ครั้งติดต่อกัน ระหว่างค.ศ. 1641 ถึงค.ศ.1699 "ระเบียงของเม็กกะ" เช่นที่รัฐสุลต่านแห่งนี้ชอบเรียกพระองค์เอง ได้แต่งตั้งสตรีขึ้นมาครองบัลลังก์ โดยที่อำนาจที่แท้จริง ถูกส่งผ่านไปยังคณะข้าราชการ-พ่อค้าเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ การปกครองในช่วงนี้ ค่อนข้างมีเมตตา เป็นระเบียบและส่งเสริมการค้า แต่ก็พ่ายแพ้แก่ดัตช์ ในเรื่องการแข่งขันช่วงชิงการควบคุมบรรดาอดีตเมืองขึ้นซึ่งผลิตพริกไทยและดีบุก อันเป็นพื้นฐานของความมั่งคั่งไพบูลย์ของอาเจะห์ ในระยะยาวแล้ววิธีการสองแนวทางนี้ ต่างไม่สามารถป้องกันความเสื่อมลงทีละน้อยได้

ในเสี้ยวที่สามของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จะได้เห็นการขยายการผูกขาดของกษัตริย์เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอในสยาม บันเตน มากาสซาร์ แจมบีและบันจาร์มาซิน เนื่องจากพระประมุขของรัฐเหล่านี้ ทรงพยายามจัดการกับปัญหาบรรยากาศทางเศรษฐกิจที่อำนวยประโยชน์น้อยลง และกับภัยคุกคามทางทหาร ที่มีอยู่อย่างไม่หยุดหย่อน ผู้ประกอบการค้าชาวต่างชาติ ถูกบังคับมากขึ้นเรื่อย ๆ ให้ต้องซื้อสินค้าจากกษัตริย์และตัวแทนของพระองค์ ในราคาที่สูงกว่าราคาตลาด กองเรือของกษัตริย์ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้นด้วยความช่วยเหลือของยุโรปและจีน และกอปรขึ้นเป็นการท้าทายครั้งสุดท้ายต่ออิทธิพลของยุโรปในการค้าขายทางทางทะเลที่มีขอบข่ายกว้างขวางใหญ่โต ในสุลาเวสี ระบอบทวิภาพระหว่างราชอาณาจักรแฝดโกวากับทัลโล ซึ่งเคยอยู่ที่ใจกลางของ "สังคมเปิด" ที่เฟื่องฟูของมากาสซาร์ ถูกสุลต่านฮาซานุดดิน (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1654-1669) ทอดทิ้งเสียโดยมากแรงกดดันในช่วงระยะเวลานี้ ทำให้เป็นการยากมากที่สังคมเปิด จะเจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ แต่กระนั้นการปกครองในแบบที่รวมศูนย์มากขึ้น ที่เข้ามาแทนที่สังคมแบบเปิดเหล่านี้ โดยตัวของระบอบเองแล้วก็เปราะบางและเต็มไปด้วยผู้ที่เจ็บแค้นที่มีโอกาสจะกลายเป็นผู้ทรยศหักหลังได้

วิกฤติการณ์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

ชาวยุโรปมายังเอเชีย เพื่อตามล่าหาเครื่องเทศซึ่งเป็นที่นิยมในตลาดในประเทศบ้านเกิดของตน พวกเขาถือเป็นธุระหน้าที่ที่จะต้องใช้ข้อได้เปรียบทางทหารที่มีอยู่ เพื่อพยายามผูกขาดการค้านี้ โปรตุเกสพิชิตเมละกาได้ในค.ศ. 1511 เนื่องจากเมละกาดูเหมือนจะเป็นเมืองท่าแห่งเดียวที่เป็นแหล่งชุมนุมสินค้าออกทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "การค้าและการพาณิชย์ระหว่างชาติต่าง ๆ ในระยะหนึ่งพันลี้ก *ไม่ว่าจะอยู่ในมือของใคร จะต้องมายังมะละกา...ใครก็ตามที่เป็นเจ้าครองมะละกา เท่ากับมีมือที่ขย้ำคอหอยของเวนิสอยู่"[50] กระนั้น การบุกรุกของโปรตุเกส ก็มิได้ทำอะไรมากไปกว่าสร้าง

---

* 1 ลี้ก (league) = 3 ไมล์

[50] *Suma Oriental of Tomé Pires*, 286-7.

ความยุ่งเหยิงและคลาดเคลื่อนให้กับการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปเพียงชั่วคราว ทำให้การค้าและพ่อค้าในเมละกา กระจัดกระจายออกไปยังเมืองท่าต่าง ๆ หกแห่ง พิจารณาในระยะยาวแล้ว โปรตุเกสไม่สามารถกำหนดให้มีการผูกขาดการซื้อขายผลิตผลใด ๆ ได้ พวกเขากลายเป็นส่วนเล็ก ๆ อีกส่วนหนึ่ง ภายในองค์รวมที่ซับซ้อนของการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การโจมตีของดัตช์ ที่จุดสำคัญ ๆ ของการค้าเครื่องเทศ มีผลต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพยิ่งกว่ามาก วีโอซีเป็นหนึ่งในบรรดาสถาบันทุนนิยมที่ก้าวหน้ามากที่สุดที่ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดผลิตขึ้นมา วีโอซีได้พิสูจน์ตนว่ามีความสามารถในการปฏิบัติงานในฐานะที่เป็นวิสาหกิจระดับโลกแห่งแรกของโลก โดยส่งเรือเดินสมุทรหกลำหรือมากกว่าไปยังซีกโลกตะวันออกทุกปี และจัดการเครือข่ายการค้าในขอบข่ายที่กว้างขวางไปทั่วโลก โดยมีฐานอยู่ตามที่มั่นที่เป็นกุญแจสำคัญจำนวนหนึ่ง ที่มั่นแห่งแรกคือปัตตาเวีย ซึ่งแย่งยึดมาจากชาวชวาในค.ศ. 1619 เมื่อชาวชวาโจมตีตอบโต้วีโอซีครั้งใหญ่ในค.ศ. 1629 วีโอซีก็สามารถปกป้องปัตตาเวียไว้ได้อย่างเด็ดขาด ในค.ศ. 1621 วีโอซียึดบันดาและกำจัดพลเมืองของบันดา จากนั้นก็เติมพลเมืองใหม่ให้กับแหล่งลูกจันทน์เทศของโลกแห่งนี้ด้วยชาวไร่ชาวดัตช์ซึ่งเป็นเจ้าของทาส เจ้าของไร่ชาวดัตช์เหล่านี้ จัดส่งผลิตผลทั้งหมดของตนมาขายให้แก่วีโอซี กานพลูของมาลุกุ แพร่หลายออกไปกว้างขวางยิ่งกว่า และใช้เวลานานกว่า กว่าที่ดัตช์จะผูกขาดได้ แต่ดัตช์ก็ทำได้สำเร็จในค.ศ. 1656 ด้วยการทำลายต้นกานพลูทั้งหมด ยกเว้นพวกที่อยู่ในบริเวณอัมบอน ซึ่งพวกเขาควบคุมโดยตรง ต่อจากนั้น ดัตช์ก็เข้าพิชิตเมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้าที่สำคัญยิ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามเมือง – คือเมละกาของโปรตุเกสในค.ศ. 1641 มากาสซาร์ในค.ศ.1666-1669 และบันเตนในค.ศ. 1682 ในขณะเดียวกัน อาเจะห์ก็ไม่เคยได้ฟื้นตัวทางการทหารขึ้นมาได้ หลังจากที่ประสบความล้มเหลวอย่างย่อยยับในการต่อสู้กับเมละกาของโปรตุเกสในค.ศ. 1629 และการปิดล้อมเป็นเวลายาวนานของดัตช์ในทศวรรษ 1650 ก็ทำให้อาเจะห์ไม่สามารถควบคุมดีบุกในเปรักและพริกไทยในสุมาตราตะวันตก อย่างที่เคยทำได้อีกต่อไป เมืองการค้าอื่น ๆ ของอินโดนีเซียส่วนใหญ่ ถูกบังคับให้ต้องตกลงทำการค้าแบบผูกขาดกับวีโอซีภายในค.ศ. 1680 การตัดสินใจของญี่ปุ่นในค.ศ. 1639 ในอันที่จะปฏิเสธมิให้ใครอื่นใดเข้าถึงตลาดและแร่ธาตุต่าง ๆ ของตนได้ ยกเว้นแต่พวกดัตช์และจีน ทำให้บริษัทวีโอซีได้เปรียบอย่างมาก ในการดำเนินธุรกิจในเมืองท่าอื่น ๆ อีกมากมายของเอเชีย

ภาพ 3.3 ที่พักแห่งแรกของดัตช์ที่บันดา เนรา ซึ่งชาวบันดานำลูกจันทน์เทศมาขาย การชั่งลูกจันทน์เทศ ทำเป็นหน่วย*กาติ (kati)* โดยคานน้ำหนักด้วยผ้าและสินค้าอื่น ๆ

จาก ***De Tweede Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indie*****,** vol. II, The Hague, Nijhoff for the Linschoten-Vereeniging, 1940.

การทหารและเศรษฐกจของพวกดัตช อยางไรกด เรองนควรจะมอง โดยเทยบกบภูมหลงของวกฤตการณ ซึ่งโลกส่วนที่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ต่างกำลังประสบอยู่ในช่วงระหว่างค.ศ. 1620 ถึงประมาณค.ศ. 1680 ด้วย ที่สำคัญคือในยุโรป ตุรกีและจีน ซึ่งช่วงระยะเวลานี้ ปรากฏชัดเจนว่าเป็นช่วงเวลาที่ "ความรุ่งเรืองอันยาวนานในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก" สิ้นสุดลง นอกจากนี้ ยังเป็นช่วงเวลาที่มีลักษณะเฉพาะอยู่ตรงที่ราคาสินค้าต่าง ๆ ตกต่ำลง การปลูกพืชไม่ได้ผล และจำนวนประชากรคงที่หรือลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรที่อาศัยอยู่ในเมือง ประกอบกับมีวิกฤติการณ์ทางการเมืองครั้งใหญ่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาเป็นระลอก---ซึ่งในจำนวนนี้ วิกฤติการณ์ที่น่าตื่นตาตื่นใจมากที่สุด ได้แก่การล่มสลายของราชวงศ์เหม็งในจีน สงครามศาสนาในเยอรมนีและการปฏิวัติในอังกฤษ

คำอธิบายถึง "วิกฤติการณ์โดยทั่วไป" ในลักษณะที่ครอบคลุมทั่วทั้งโลกอย่างยิ่งนี้ ก็เป็นเรื่องที่เข้าใจกันน้อยที่สุดด้วยเช่นกัน—นั่นคือ ภาวะลดต่ำลงทีละน้อยของความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในดวงอาทิตย์ ซึ่งทำให้อุณหภูมิในส่วนต่าง ๆ มากมายของซีกโลกเหนือ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดลดต่ำลงเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงจุดต่ำสุด เมื่อราวค.ศ. 1690 ก่อนที่แนวโน้มการเพิ่มความอบอุ่นของ

โลกในยุคสมัยใหม่จะเริ่มขึ้น มีหลักฐานเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ที่เชื่อมโยงความเย็นลงของโลกนี้ว่าเกี่ยวพันกับระดับปริมาณฝนที่ลดลงและทำให้การปลูกพืชผลในซีกโลกเหนือไม่ได้ผล และดังนั้นก็อาจมีความเป็นได้ว่า ทำให้ประชากรลดลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

หากว่า "ยุคน้ำแข็งย่อย ๆ" นี้ ส่งผลกระทบต่อเขตร้อนชื้นอยู่บ้าง ผลกระทบนี้จะเป็นโดยปริมาณฝนลดลงซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่น้ำของโลก ไปติดขังอยู่บริเวณยอดภูเขาน้ำแข็งที่ขั้วโลกในสัดส่วนที่มากขึ้น รวมทั้งผลกระทบจากการเพิ่มความหลากหลายของสภาพดินฟ้าอากาศ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดัชนีในระยะยาวเพียงอย่างเดียวที่บอกถึงปริมาณฝน คือลำดับวงแหวนแห่งปีที่ปรากฏบนต้นไม้ ซึ่งเป็นผลงานที่น่าทึ่งของเบอร์เลจ วงแหวนที่บอกปีเหล่านี้สังเกตได้จากป่าสักทางด้านตะวันออกของชวากลาง ซึ่งบอกให้รู้ถึงปริมาณฝนโดยเปรียบเทียบกันทุกปี ตั้งแต่ค.ศ.1514 ถึงค.ศ.1929[51] วงแหวนปีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1600-1679 ปริมาณฝนในชวาต่ำกว่าระดับมาตรฐานปกติในระยะยาว และเป็นช่วงเวลาที่มองเห็นได้ชัดเจนอย่างยิ่งว่าเลวร้ายที่สุดในบรรดาช่วงเวลาต่าง ๆ ทั้งหมด ยิ่งในช่วงระยะ ค.ศ.1645-ค.ศ.1672 ด้วยแล้ว ไม่มีสักปีเดียว ที่ปริมาณฝนจะมากขึ้นไปจนถึงระดับ "ปกติ" ของยุคสมัยใหม่ หากว่าปรากฏการณ์นี้แผ่กระจายไปกว้างขวางยิ่งกว่าชวา ผลกระทบก็น่าจะปรากฏรุนแรงที่สุด ตรงที่ฤดูแล้งตามบริเวณต่าง ๆ ในอินโดนีเซียตะวันออกและ ฟิลิปปินส์ ขยายยาวนานออกไปจนน่าจะเป็นอันตราย โดยเฉพาะเมื่อบริเวณนี้ความอยู่รอดขึ้นอยู่กับดุลยภาพอันละเอียดอ่อน ของฤดูฝนกับฤดูแล้ง นอกจากนี้ ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำขึ้นมาท่วมขังเพื่อการปลูกข้าวนาปี ยังอาจปลูกพืชไม่ได้ผลด้วย

มีรายงานว่าเกิดทุพภิกขภัยและโรคระบาดหลายครั้งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด โรคระบาดดังกล่าวนี้ คร่าชีวิตประชากรไปในปริมาณสัดส่วนที่สำคัญอย่างมากในหลาย ๆ ส่วนของชวาระหว่างค.ศ.1625-1626 และของสยามในค.ศ. 1659 เป็นไปได้ว่า โรคระบาดครั้งที่ร้ายแรงที่สุดของคริสต์ศตวรรษนี้ เกิดขึ้นในค.ศ. 1665 โดยส่งผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุดต่อดินแดนส่วนต่าง ๆ มากมายของอินโดนีเซีย ตามที่ปรากฏในวงปีของเบอร์เลจ ซึ่งแสดงถึงวงปีของต้นไม้ในชวาในระยะเวลาติดต่อกันทั้งหมด 400 ปี ได้พบความจริงในข้อที่ว่า ในค.ศ. 1664 และ 1665 เป็นปีที่แห้งแล้งที่สุด ข้อเท็จจริงนี้บ่งบอกให้ทราบเป็นนัยว่า สภาพดินฟ้าอากาศ อาจมีผลกระทบอย่างสำคัญโดยแท้จริง ในการเพิ่มอัตราการตาย ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นเพราะปลูกพืชไม่ได้ผล ประกอบกับไม่มีแหล่งน้ำดื่มที่สะอาดอย่างพอเพียง

มีเพียงสองบริเวณสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีการนับจำนวนประชากรอย่างต่อเนื่อง คือฟิลิปินส์ของสเปน และบริเวณอัมบอนของมาลุกุ ที่ดัตช์ควบคุมอยู่ ทั้งสองบริเวณนี้ ปรากฏว่ามีประชากรลดต่ำลงอย่างสำคัญมากในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จากการนับจำนวน*ตริบูโต*ของสเปนในลูซอนและวิสายาส์ ซึ่งเป็นชนที่สเปนเกณฑ์แรงงานและเก็บภาษีจากพวกเขา ปรากฏให้

---

[51] แสดงไว้ให้อ่านได้อย่างสะดวกใน H.H. Lamb, ***Climate: Present, Past and Future***, London, 1977, II. 603-4.

เห็นว่า *ตริบูโต*ลดฮวบลงอย่างน่าตกใจ จาก 166,900 คนในค.ศ. 1591 เหลือ 108,000 คนใน ค.ศ. 1655 ก่อนที่จะเริ่มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงถัดมา ในเขตอัมบอนและหมู่เกาะลีสที่อยู่ติด ๆ กัน ซึ่งเป็นเขตที่ดัตช์ควบคุมอย่างเข้มงวด เนื่องจากเป็นศูนย์กลางสำหรับการปลูกกานพลูของตน ในบริเวณนี้ประชากรก็ลดต่ำลงในอัตราก้าวหน้าเช่นกัน คือจาก 41,000 คน ในค.ศ. 1634 เหลือต่ำสุดคือ 34,000 คนในค.ศ. 1674 ในขณะที่มีผู้เสนอว่า สงครามและปัญหาการเก็บบันทึกได้อย่างเที่ยงตรงหรือไม่ อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้ประชากรในทั้งสองแห่งนี้ลดต่ำลง ทว่าความประจวบเหมาะกันของจำนวนทั้งสองกลุ่มนี้ ชี้ถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้คำอธิบายทางด้านเศรษฐกิจและสภาพดินฟ้าอากาศ ในแบบที่กว้างขวางยิ่งกว่านี้[52]

หากว่าสภาพดินฟ้าอากาศไม่เมตตาปรานีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจของนานาชาติ ยิ่งโหดร้ายหนักกว่าเสียอีก ราคาสินค้าที่ตกต่ำลงโดยทั่วไปทั้งในยุโรปและเอเชีย สะท้อนให้เห็นที่ผลิตผลต่าง ๆ ที่เป็นสินค้าออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย พริกไทย ซึ่งเป็นสินค้าออกในปริมาณมากที่สุด เคยขายตามเมืองท่าต่าง ๆ ของอินโดนีเซียในราคาแปดหรือเก้ารีอัลต่อ*พิกุล* โดยถัวเฉลี่ยตลอดช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1617-1650 ทว่ามาถึงตอนนี้ กลับตกดิ่งฮวบลงไป ทำให้ดัตช์จ่ายค่าพริกไทยในช่วงทศวรรษ 1670 และ 1680 โดยปกติแล้ว ไม่ถึงสี่รีอัล ปริมาณแร่เงินของญี่ปุ่นและอเมริกันที่เข้ามายังเอเชีย ในระยะยาวมาถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1620 หลังจากนั้น ความตกต่ำของแหล่งแร่เงินจากทั้งสองแหล่งที่จัดส่งให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงนี้ ก็ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด การส่งออกแร่เงินของญี่ปุ่น จากที่เคยมากถึง 150 ตันต่อปีในทศวรรษ 1620 ลดลงเหลือเพียงหนึ่งในสามของปริมาณดังกล่าวในทศวรรษ 1640 ขณะที่ “กองเรือมนิลา” ของสเปนจากอาคาพุลโก ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1640-1700 ไม่เคยขนแร่เงินได้มากถึงแม้เพียงครึ่งหนึ่งของ 23 ตันต่อปี ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของที่เคยขนในช่วงทศวรรษ 1620 แม้แต่ “ผู้ชนะ” ในวิกฤติการณ์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดเช่นดัตช์และอังกฤษก็ยังขนเงินแท่ง-ทองแท่งไปยังตะวันออกในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษนี้ น้อยกว่าที่เคยทำในทศวรรษ 1620

แม้ว่าส่วนต่าง ๆ เกือบทั้งหมดของเศรษฐกิจโลก จะชะงักลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบรุนแรงมากเป็นพิเศษ เนื่องจากสัดส่วนที่ดินแดนนี้มีอยู่ในการค้าโลก ลดต่ำลงอย่างเห็นได้ชัด การสั่งสินค้าเข้าของมนิลา มีมูลค่าถัวเฉลี่ย 564,000 เปโซต่อปีตลอดช่วงระยะที่สูงที่สุดระหว่างค.ศ.1616-1645 แต่มาในช่วงค.ศ. 1651-1670 เหลือเพียง 218,000 เปโซต่อปี[53] การแข่งขันของนานาชาติ เพื่อช่วงชิงผลิตผลของภูมิภาคนี้ มีมากที่สุดในช่วงทศวรรษ 1620

---

[52] ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศและประชากร มีแสดงให้เห็นอย่างสมบูรณ์ยิ่งกว่านี้ ใน Anthony Reid, “The Seventeenth Century Crisis in Southeast Asia,” MAS, 24, 4 (1990).

[53] คำนวณจาก Pierre Chaunu, ***Les Philippines et le Pacifuque des Ibériques (XVIe, XVIIe, SVIIIe siècles)***, Paris 1960, 78. 82.

ซึ่งเป็นช่วงที่พริกไทยและเครื่องเทศของมาลุกุมีส่วนอยู่กว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าสินค้าเข้าที่ดัตช์ อังกฤษ และโปรตุเกส ซื้อจากเอเชีย รวมทั้งการค้าส่วนใหญ่ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ก็เกิดขึ้นที่เมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ ผ้าและครามของอินเดียกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของเอเชีย ที่ส่งไปขายยังยุโรป และเครื่องเทศและพริกไทยของมาลุกุก็เริ่มมีปริมาณตกลง เช่นเดียวกับราคา ที่ร้ายแรงที่สุด คือการผูกขาดที่วีโอซี สร้างไว้ในมาลุกุ และอิทธิพลของวีโอซีในเมืองท่าใหญ่ ๆ ในที่อื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ ได้ลดระดับการแข่งขันด้วยราคาในหมู่ผู้ซื้อลงอย่างมาก กำไรทั้งหมดในการจัดจำหน่ายกานพลูและลูกจันทน์เทศ มาตอนนี้ ต่างหลั่งไหลไปสู่บริษัทวีโอซี ทั้งที่ครั้งหนึ่ง ผลกำไรเหล่านี้ เคยสร้างความคึกคักมีชีวิตชีวาให้แก่เมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชีย ที่เรียงรายไปตลอดเส้นทาง จากเทอร์เนตไปจนกระทั่งถึงสุเอซ

ผลกระทบที่เกิดจากรายได้จากสินค้าออกที่ลดลง ปรากฏเห็นได้ชัดในความสามารถ ในการซื้อผ้าจากอินเดียที่ลดต่ำลงในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ แม้ว่าดัตช์จะได้ส่วนแบ่งตลาดผ้าอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยวิธีการควบคุมในแบบที่เกือบจะเป็นการผูกขาดในเมืองท่าหลาย ๆ แห่งของอินโดนีเซีย แต่ในค.ศ.1703 วีโอซีก็ยังขายผ้าในอินโดนีเซีย ได้น้อยกว่าในค.ศ. 1652 ถึงร้อยละ 20[54] ยอดจำหน่ายผ้าของวีโอซีให้แก่เรืออินโดนีเซียที่เดินทางมายังปัตตาเวียเพื่อซื้อผ้าอินเดีย ลดต่ำลงในแนวดิ่งยิ่งกว่านั้นลงไปอีก คือลดลงร้อยละ 43 ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1665-1669 และ ค.ศ.1679-1681 และยิ่งลดลงอย่างรวดเร็ว ยิ่งกว่านั้นไปอีกในช่วงระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น[55] เนื่องจากการค้าของกุเจรัต อังกฤษและโปรตุเกส ตกลงอย่างรุนแรงยิ่งกว่ามากภายหลังทศวรรษ 1620 จึงไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดที่ว่า ทำไม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงลดการใช้ผ้าอินเดียลงอย่างน่าประหลาด เรื่องนี้ พิสูจน์ให้เห็นได้จากถ้อยคำของเจ้าหน้าที่ดัตช์ในช่วงสามทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งบ่นว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ซื้อผ้าสั่งเข้าที่มีราคาแพงกันอีกต่อไปแล้ว เนื่องจากไม่มีปัญญาจะซื้อได้ พวกเขาจึงฟื้นฟูการปลูกฝ้ายและการทอผ้าของตนเองขึ้นมาแทน

> เนื่องจากประเทศเหล่านี้ แต่ก่อน เคยเจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่าตอนนี้ ชนชาติต่าง ๆ ของที่นี่ส่วนใหญ่แล้ว เสาะหาผ้าโจโรมานเดลและสุรัต [สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน] มิใช่ในฐานะที่เป็นของฟุ่มเฟือย และจ่ายเงินเป็นจำนวนมาก ๆ เพื่อผ้าเหล่านั้น...มา

---

[54] ตัวเลขนี้ ข้าพเจ้าได้มาจาก Ruurdje Laarhoven ผู้ซึ่งได้คำนวณว่า ใน ค.ศ. 1652-3 วีโอซีขายผ้าอินเดียในอินโดนีเซีย 314,039 ผืน และใน ค.ศ. 1703—4, 256,458 ผืน

[55] ผสานข้อมูลใน Gabriel Rontoandro, "Commerce et Navigation dans les Mers de l'Insulinde d'après les *Dagh-Register* de Batavia (1624-1682)", ***Archipel***, 35 (1988) 61, กับข้อมูลสำหรับเฉพาะชวาใน Luc Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988, 181-2.

> ตอนนี้ บรรดาประเทศที่รายล้อม [อินโดนีเซีย] อยู่ ส่วนใหญ่แล้วยากจนลง และผ้าของชายฝั่งทะเล [โจโรมานเดล] กับผ้าของสุรัต กลายมาเป็นของที่ใช้กันอย่างจำกัดเฉพาะใน หมู่คนมั่งมี[56]

ขณะเมื่อราคาผลิตผลส่งออกทั้งหลายตกลง และแรงกดดันทางทหารของดัตช์ที่กระทำต่อทุกคนที่ปลูกเครื่องเทศและพริกไทยทวีขึ้น ปฏิกริยาต่อต้านพืชที่ปลูกเพื่อการค้า ก็เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ทุกครั้งที่วีโอซีปิดล้อมเมืองท่าที่ไหนสักแห่ง เพื่อเสาะแสวงหาทางที่จะเอาเปรียบทางการค้า บรรดาผู้อยู่อาศัยก็ไม่มีทางเลือก นอกจากปลูกข้าวและพืชผลที่เป็นอาหารอย่างอื่น ๆ แทนการปลูกพริกไทย ในที่ที่ดัตช์ประสบความสำเร็จในการสร้างอิทธิพลเหนือกว่าได้ ผู้ปลูกพริกไทยและผู้จำหน่ายพริกไทยของที่นั้นจะถูกบังคับให้จำต้องนำพริกไทยมาขายให้ในราคาที่ต่ำอย่างไม่สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจ แม้ในกวีนิพนธ์ของราชสำนักในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรายังได้พบหลักฐานที่บอกถึงสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับความไม่แน่นอนนี้ ซึ่งทำให้การปลูกพริกไทยต้องพินาศล่มจมไปในท้ายที่สุด ดังนี้

> ขออย่าได้มีผู้ใดที่ใดในดินแดนนี้ ปลูกพริกไทย ดั่งที่ผู้คนในแจมบีแลปาเล็มบังกระทำกันเลย ดินแดนเหล่านั้น อาจปลูกพริกไทยเพื่อหวังจะได้เงินตรา เพื่อที่จะได้มั่งมีขึ้นจริงแท้อย่างไม่มีข้อกังขาว่า ในท้ายที่สุด พวกเขาจะล่มจม[57]

ความตกต่ำที่มีผลในระยะยาวอย่างรุนแรงมากที่สุดต่อการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่อาจพิจารณาได้ว่ามีสาเหตุโดยตรงที่เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางด้านการพาณิชย์ระหว่างชาติหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศ เพราะการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในตอนเริ่มต้นของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งเป็นตอนที่ดัชนีอื่น ๆ ยังชี้ถึงความรุ่งเรืองเฟื่องฟูอยู่ แต่ผลสุดท้ายแล้วแล้ว ความตกต่ำนี้นับเป็นการทำลายพื้นที่ที่ส่วนฐานของผู้ที่มีบทบาทอย่างคึกคักทรงพลังมากที่สุดสองราย บนเวทีการพาณิชย์ทางทะเลของภูมิภาคนี้—นั่นคือพวกมอญแห่งพะโคและพวกชวาแห่ง*ปาสิซีร์* (--ชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา) ภายใต้การปกครองที่สร้างความพินาศย่อยยับของพระเจ้า นันทบุเรง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1581-1599) ทรัพย์สินมากมายเหลือคณาของพะโคและเมืองท่าต่าง ๆ ของพะโคในอ่าวเบงกอล ล้วนมลายหายไปในการรณรงค์อย่างล้างผลาญเพื่อรักษาอาณาจักรที่แผ่ขยายออกไปมากเกินเหตุของกษัตริย์พระองค์ก่อนหน้านี้ คือพระเจ้าบุเรงนอง ในค.ศ. 1599 กรุงพะโคก็ล่มสลายลงในท้ายที่สุด โดยตกเป็นฝ่ายปราชัยกองทัพของตองอูและยะไข่ ซึ่งผนึกกำลังเข้า

---

[56] Governor-General and Council Report of 1693, in Coolhaas, ***Generale Missiven***, 5. 639.

[57] J.J. Ras, ***Hikajat Bandjar: A Study in Malay Historiography***, The Hague, 1968, 330.

ด้วยกัน กองทัพของสองนครนี้ กวาดต้อนประชากรทั้งหมดที่ยังเหลืออยู่ที่ยังสามารถเคลื่อนย้ายได้ รวมทั้งทรัพย์สมบัติทั้งหมดของภูมิภาคชายฝั่งทะเล กลับไปยังบ้านของตน กษัตริย์ยะไข่ ละผู้บัญชาการทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสของพระองค์ คือ เฟลิเป เดอ บริโต ไว้เบื้องหลัง ที่เมืองสิเรียม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้บัญชาการเมืองท่าที่สำคัญที่สุดของภูมิภาคนี้ อย่างไรก็ดี เดอ บริโตได้สร้างป้อมปราการให้กับตนเองขึ้นในเมืองท่านี้ และครองเมืองนี้เสมือนหนึ่งเป็นนครรัฐที่เป็นอิสระไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1613 ทั้งนี้ด้วยความช่วยเหลือเล็กน้อยจากพวกโปรตุเกสในเมืองกัว ในช่วงระยะเวลานี้ การค้ากับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ดูเหมือนว่าแทบจะสิ้นสุดลง และการควบคุมเส้นทางที่ให้ผลกำไรอย่างดีตลอดคาบสมุทรนี้ข้ามไปจนถึงอ่าวไทย ก็ผ่านไปตกอยู่กับสยามและตัวแทนที่เป็นมุสลิมอินเดียของสยาม บรรดา ผู้ประกอบการค้าชาวมอญ ซึ่งพบได้เป็นจำนวนมากในเมละกา อาเจะห์และบันเตนในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เว้นช่วงการเดินทางทางทะเลลงไปเป็นอย่างมาก

เมืองท่าต่าง ๆ ที่กำลังเจริญเติบโตของชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ส่งออกข้าวและอาหารอย่างอื่น ๆ ของชวาไปทั่วบริเวณหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับผ้าอินเดียจากอาเจะห์และเมละกาและเครื่องเทศจากบันดาและมาลุกุ ความพยายามอย่างเป็นระบบของดัตช์ ที่จะตัดเส้นโลหิตใหญ่ของการพาณิชย์เหล่านี้ เพื่อสร้างอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในมาลุกุ และเพื่อโดดเดี่ยวเมละกาของโปรตุเกส คงจะได้บ่อนทำลายเมืองท่าเหล่านี้บ้างในระดับหนึ่ง ที่สำคัญคือ วีโอซีได้ทำลายการขนส่งทางเรือของเชปาราลงในค.ศ. 1618 และเผาเมืองนี้พินาศลงเกือบหมดทั้งเมือง อย่างไรก็ดี ภัยสำคัญที่คุกคามเมืองต่าง ๆ ในเขต*ปาสิซีร์* ก็เช่นเดียวกับภัยที่คุกคามเมืองท่าต่าง ๆ ของพวกมอญในพม่า คือเป็นภัยที่มาจากภายใน สุลต่านอากุงแห่งมะตะรัม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1613-1646) ทรงมุ่งมั่นที่จะสร้างแคว้นที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครหลวงของพระองค์ใกล้กับยอกยาการ์ตาในยุคสมัยใหม่ พระองค์ได้พิชิตและทำลายล้างลาเซมในค.ศ. 1616 ตูบันในค.ศ. 1619 และกลุ่มนครที่กำลังรุ่งเรืองคือสุราบายา เครซิกและเซดายู ในค.ศ. 1623-1625 สุลต่านอากุงเองมิได้ทรงสนพระทัยเรื่องการค้านัก ยกเว้นการค้าในระดับที่เป็นการผูกขาดการส่งออกข้าวผ่านเชปาราในฐานะที่เป็นอาวุธทางการเมืองเพื่อต้านดัตช์ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1646-1677) ทรงมุ่งมั่นที่จะทำลายล้างการพาณิชย์ทั้งหมดที่มิได้อยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์เอง เนื่องจากการพาณิชย์พวกนี้สามารถนี้นำไปสู่โอกาสที่จะต่อต้านพระองค์ขึ้นมาได้ แน่นอนว่า บรรดาผู้ประกอบการค้าชาวชวา ย่อมจะโยกย้ายการประกอบธุรกิจของตนไปยังศูนย์กลางอื่น ๆ เช่นที่บันจาร์มาซิน บันเตน ปาเล็มบัง ปัตตานีและมากาสซาร์ ซึ่งเป็นที่ที่พวกเขามีแนวโน้มที่จะซึมแทรกรวมเข้าไปอยู่ในชุมชน “มาเลย์” ได้ อย่างไรก็ดี ในบ้านเกิดของพวกเขาเองในชวากลางและชวาตะวันออก มีรายงานในค.ศ. 1677 ว่า พวกชวานั้น “นอกจากจะโง่เขลาเหลือหลายเมื่อยามอยู่ในท้องทะเลแล้ว ตอนนี้ยังไม่มีเรือเดินทะเลของตนเองเลยอีกต่างหาก”[58]

---

[58] อ้างใน B.Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, The Hague, 1955. I. 79.

ชาวยุโรป ชาวจีน กับกำเนิดของลัทธิทวิภาพ*

ช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1400-1630 เป็นช่วงเวลาของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งการขยายตัวนี้ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าโลกที่ทรงพลัง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่อรับเอาเทคนิคการพาณิชย์และทัศนคติด้านสังคมอย่างใหม่ ๆ เข้ามา พ่อค้าชาวจีน อินเดียและอาหรับ แต่งงานและตั้งรกรากอยู่ภายในราชอาณาจักรต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ริมทะเลของภูมิภาคนี้ คนเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการลอกเลียนขนบธรรมเนียมของชาติอื่นกับนวัตกรรมซึ่งเป็นเครื่องหมายของช่วงระยะเวลานี้ แม้กระทั่งชาวโปรตุเกสก็ยังสืบเนื่องการดำเนินตามขนบธรรมเนียมนี้ต่อมา ทว่าในระดับที่น้อยกว่าสักหน่อย ดังพยานที่เห็นประจักษ์อยู่จากการที่มีชาวโปรตุเกสหรือยูเรเชียจำนวนมาก ทำงานรับราชการกับพะโค ยะไข่ มากาสซาร์และรัฐอื่น ๆ ในฐานะทหาร พ่อค้า ช่างเทคนิค อย่างไรก็ดี วิกฤติการณ์ซึ่งมีตามมาในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ได้ตอกลิ่มความแบ่งแยกระหว่างชาวยุโรปและชาวจีนฝ่ายหนึ่ง กับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกฝ่ายหนึ่ง ให้ลึกลงไปอีกมาก

ในทางทฤษฎีแล้ว ชาวโปรตุเกสเป็นผู้รับใช้กษัตริย์ของตน ในแบบที่พ่อค้าชาวเอเชียไม่เคยเป็นมาก่อน อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติแล้ว กษัตริย์โปรตุเกสไม่เคยสามารถควบคุมหรือจ่ายค่าจ้างให้แก่ชาวโปรตุเกสทั้งหมดที่อยู่ในซีกโลกตะวันออกนี้ได้ และยิ่งลูกหลานของคนเหล่านี้ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีความแตกต่างหลากหลายออกไป ยิ่งทำได้ยากหนักขึ้นไปอีก ในเมืองท่าต่าง ๆ ซึ่งกษัตริย์โปรตุเกสทรงควบคุมอยู่ด้วยสายใยอันบอบบางนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการสนับสนุนทางทหารของชาวโปรตุเกสที่เข้ามามีภูมิลำเนาอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ และดังนั้น ทางการจึงส่งเสริมพวกเขาให้แต่งงานกับสตรีชาวเอเชีย เพื่อว่าจะได้ตั้งรกรากอยู่ภายในกำแพงในฐานะ*คาซาโดส* (ผู้ที่แต่งงานแล้ว) และหาเลี้ยงชีพเองด้วยการค้าโดยส่วนตน ซึ่งปกติแล้ว กระทำโดยเข้าเป็นหุ้นส่วนกับชาวเอเชีย

ดังนั้น ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ชาวโปรตุเกสในเมืองท่าส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงประพฤติปฏิบัติเหมือนกับพ่อค้าชาวเอเชียอย่างมาก ชาวสเปนในฟิลิปปินส์นั้นแตกต่างออกไป และยิ่งผู้ทำงานให้กับวีโอซีที่อยู่ในทั่วทุกหนทุกแห่งแล้ว ยิ่งต่างจากพวกโปรตุเกสหนักเข้าไปอีก เพราะพวกเขาเหล่านี้ ถูกควบคุมอย่างค่อนข้างใกล้ชิดและได้รับค่าจ้างจากส่วนกลาง ส่วนดัตช์นั้นภายหลังการทดลองในลักษณะหยั่งเชิง ในการอนุญาตให้ชาวดัตช์ประกอบการค้าส่วนตัวตามแบบอย่างของโปรตุเกสครั้งหนึ่งแล้ว ทางการดัตช์ก็ได้มีกฎหมายฉบับค.ศ. 1632 และฉบับต่อ ๆ

---

* Dualism – ในความหมายที่ว่าเมื่อมีสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น อีกสิ่งหนึ่งมักเกิดขึ้นคู่กันมา และเป็นตัวเทียบให้เห็นสภาพความลักลั่นหรือแตกต่างระหว่างกันที่เกิดขึ้น

มาอีกหลายฉบับ ห้ามเรื่องนี้เอาไว้ แน่นอนว่า มีชาวดัตช์มากมายที่แต่งงานอยู่กินกับคนในท้องถิ่น และมีทายาทเป็นลูกครึ่งออกมาเป็นสังคมหนึ่ง แต่ลูกครึ่งเหล่านี้ ถือตนเองว่าเป็นพวกเดียวกับวีโอซี และแทบไม่มีใครทำงานให้กับรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันเป็นที่กำเนิดของพวกเขา หรืออาศัยอยู่ในพื้นถิ่น ยิ่งกว่านั้นข้างฝ่ายรัฐพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ก็อยู่ในภาวะที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปด้วย ราชอาณาจักรที่มีความสนใจต่อโลกภายนอก และมีเมืองท่าเป็นแดนอิทธิพลสำคัญ อย่างเช่น มากาสซาร์ บันเตน หรืออยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ รัฐเหล่านี้มีการใช้ภาษายุโรปต่าง ๆ และภาษาอาหรับเป็นภาษาพูดกันอย่างกว้างขวาง และมีการแลกเปลี่ยนความคิดกันอย่างกระตือรือร้น แต่รัฐเหล่านี้ล้วนไม่มีผู้สืบทอด ภายหลังการล่มสลายในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1669 ถึงค.ศ.1688 รัฐบาลผู้ปกครองประเทศเหล่านี้ในสมัยต่อๆ มา เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศน้อยลง มีลักษณะความเป็นสากลด้วยชนนานาชาตินานาภาษาน้อยลง และดังนั้น จึงมีการติดต่อสัมพันธ์กับพัฒนาการ “สมัยใหม่” น้อยลงไปด้วย

ผู้ประกอบการค้าชาวอินเดียและเอเชียตะวันตก อยู่ในหมู่ผู้ที่หายหน้าไปในช่วงเวลาวิกฤตินี้ด้วย ชาวตุรกี เปอร์เซียและอาหรับ เลิกเดินทาง “ใต้ลม” เอาเลย เมื่อเส้นทางสายเครื่องเทศจากอาเจะห์ถึงทะเลแดงล่มสลายลงในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวกุเจรัตยังคงนำผ้าของตนมาขายที่อาเจะห์ต่อมาจนกระทั่งถึงราวค.ศ. 1700 แม้ว่าจะมีจำนวนน้อยลงมาก หลังจากที่อาเจะห์ถูกดัตช์เข้าโจมตีแหล่งดีบุกและพริกไทยของตนในทศวรรษ 1650 ชาวมุสลิมชูเลียจากชายฝั่งโจโรมานเดลของทมิฬนาทุ เป็นชาวเอเชียกลุ่มสำคัญเพียงกลุ่มเดียว จากกลุ่ม “เหนือลม” ที่ยังคงประกอบการค้าต่อมาจนล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จากนั้น พวกเขาก็เช่นกัน ที่หายเข้าไปรวมอยู่ในหมู่ผู้ประกอบการค้าชาวยุโรปที่หายหน้าไปในช่วงระยะเวลานี้ เหตุผลสำคัญนั้นมีอยู่ว่า ในช่วงท้ายของคริสต์ศตวรรษนี้ ผ้าอินเดียในปริมาณที่น้อยลงที่ใช้กันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะนี้ โดยหลักแล้วเป็นผ้าที่ชาวยุโรปขนส่งมาจากโรงงานและจากป้อมปราการซึ่งดัตช์ โปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศสและเดนมาร์ก ก่อตั้งขึ้นทั่วทุกภูมิภาคที่ส่งออกผ้าของอินเดีย

อีกเพียงส่วนเดียวของระบบการค้าทางไกลในเอเชียที่ชาวยุโรปไม่สามารถสร้างรากวางฐานของตนเองขึ้นมาได้ คือการค้ากับจีน นอกจากบริเวณของโปรตุเกสที่อยู่ภายในวงล้อมที่มาเก๊า อันเป็นตัวประกอบปลีกย่อยมาเกือบทุกช่วงสมัยแล้ว ชาวยุโรปจะถูกปฏิเสธอย่างเด็ดขาดไม่ให้ได้เข้าไปประกอบการค้าถึงราชอาณาจักรกลาง แม้เมื่อจีนเปิดนครกวางตุ้ง (กวางโจว) ให้แก่ชาวยุโรปในท้ายที่สุดเมื่อ ค.ศ. 1685 อัตราภาษีศุลกากรแบบเลือกปฏิบัติในลักษณะที่ต่อต้านเรือที่ติดตั้งอุปกรณ์ของยุโรป ก็ทำให้เป็นที่แน่นอนได้ว่า เรือสำเภาตามแบบของจีน จะยังคงเป็นฝ่ายที่ได้ทำการค้าส่วนใหญ่อย่างท่วมท้นของจีนไปอีกร้อยปี นอกจากนี้แล้ว เมื่อประกอบกับการปิดประเทศของญี่ปุ่น ในค.ศ. 1635 โดยต้อนรับเฉพาะเรือสินค้าของดัตช์และจีน การค้าด้วยเรือสำเภาจึงมีข้อได้เปรียบอย่างมาก ในการเข้าถึงแร่ธาตุต่าง ๆ ของญี่ปุ่น ด้วยเหตุผลเหล่านี้ การค้าของจีนส่วนใหญ่ จึงมิได้รับความกระทบกระเทือนจากการแข่งขันของพวกยุโรป ภายหลังจากภาวะเศรษฐกิจซบเซาในกลาง

คริสต์ศตวรรษ อันเป็นผลเนื่องมาจากความล่มสลายของราชวงศ์เหม็งและการต่อสู้อันยาวนานของราชวงศ์แมนจูใหม่ เพื่อสร้างการควบคุมมณฑลต่าง ๆ ที่อยู่ริมทะเลทางตอนใต้ การค้าของจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้กลับมาสู่หนทางที่ทวีขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษ 1680

นับจากประมาณระยะเดียวกันนี้เป็นต้นมา ชาวยุโรปและชาวเอเชียตะวันตก แทบจะถูกบีบออกไปจากการค้าของอยุธยา กัมพูชาและรัฐเวียดนามทั้งสองจนหมดสิ้น "การปฏิวัติ" ในสยามในค.ศ. 1688 ขับไล่พวกฝรั่งเศสซึ่งแต่ก่อนเคยมีอิทธิพลออกไป พวกฝรั่งเศสเองนั้น ก่อนหน้านี้ก็เป็นฝ่ายที่เข้ามาแทนที่พวกมุสลิมอินเดีย ที่ครองตำแหน่งที่มีอิทธิพลทางการพาณิชย์อยู่ ในรัฐเวียดนามทั้งสอง พม่าและกัมพูชานั้น ดัตช์พยายามอย่างหนักที่จะสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่การค้าของตนในช่วงทศวรรษ 1630 และ 1640 แต่เมื่อใกล้จะถึงปลายคริสต์ศตวรรษนี้ พวกเขากับพวกอังกฤษก็ดูเหมือนจะได้พบว่า ผลตอบแทนไม่คุ้มกับข้อจำกัดทางการค้าที่ผู้บริหารประเทศเหล่านี้กำหนดแก่พวกตน—โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชาวยุโรปสามารถเข้าถึงจีนได้โดยตรงแล้ว ดังนั้นการค้าระหว่างประเทศของรัฐเหล่านี้ จึงถูกจีนครอบงำอยู่เรื่อยมาจนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ในประมาณต้นทศวรรษ 1600 ชาวจีนเป็นกลุ่มผู้ประกอบการค้าที่ใหญ่ที่สุดอยู่แล้วในรัฐทั้งสองของเวียดนาม ฟิลิปปินส์ ปัตตานีและบันเตน ในอยุธยาเมื่อตอนต้นศตวรรษ ชาวจีนน่าจะมีจำนวนมากกว่าชาวมุสลิมอินเดีย แม้ว่าจะมั่งคั่งน้อยกว่า แต่เมื่อถึงตอนสิ้นศตวรรษชาวจีนเป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่ใหญ่ที่สุด คนที่อยู่ในยุคสมัยนี้ประเมินไว้ว่า มีชายชาวจีนผู้ใหญ่อยู่ในอยุธยาราว 3000 คน และในบันเตน ก็มีจำนวนพอ ๆ กัน (สตรีชาวจีนไม่ออกไปอยู่นอกประเทศ) ในมนิลา ชาวจีนมีจำนวน ขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามนโยบายของทางการ แต่ก็มักมีจำนวนสูงกว่าที่อื่น ๆ มาก ท่าเรือของโคชินจีนที่หัว อัน (ใกล้กับดานังสมัยใหม่) เป็นไปได้ว่ามีชาวจีนอยู่ประมาณ 5000 คนในทศวรรษ 1640 และเพิ่มมากขึ้นไปอีก ในตอนปลายศตวรรษ จำนวนนี้ เพิ่มทวีขึ้นเพราะได้คนของฝ่ายที่สนับสนุนเจงเฉงกง (โคซินกา) เข้ามาสมทบ คนเหล่านี้คือกลุ่มต่อต้านการปกครองของฝ่ายแมนจูอันยาวนาน โดยมีฐานที่มั่นอยู่ในทะเล ภายหลังค.ศ. 1685 จำนวนคนจีนยังเพิ่มขึ้นอีก เนื่องการมีการเปิดประตูการค้าทำให้เกิดความค่อนข้างสะดวกในการเดินทางออกจากประเทศจีน

ขณะที่เวลาผ่านไปเรื่อย ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวจีนที่อยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ ได้แทรกซึมลึกเข้าไปในดินแดนที่อยู่เบื้องหลังของเมืองศูนย์กลางการค้าใหญ่เข้าไปเรื่อย ๆ ในบันเตนเมื่อราวค.ศ. 1600 ชาวจีนได้เริ่มเข้าไปซื้อพริกไทยในบริเวณตอนในที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไป ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว เพื่อนำมาขายต่อ ซึ่งก็มิใช่ขายเฉพาะแก่เพื่อนร่วมชาติของตนเท่านั้น หากยังขายต่อให้แก่ผู้ซื้ออื่น ๆ ซึ่งให้ราคางามด้วย เมื่อถึงทศวรรษ 1630 สภาวการณ์เดียวกันนี้ก็กำลังเกิดขึ้นที่แจมบีและปาเล็มบังเช่นกัน

แรกทีเดียว ชาวยุโรปไม่พอใจกับอิทธิพลที่ชาวจีนมีต่อตลาด แต่ก็ทำใจได้อย่างรวดเร็วกับการมีชาวจีนเป็นคนกลางที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ชาวยุโรปส่งผ้าให้แก่ชาวจีนในท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อย ๆ และชาวจีนเหล่านี้ ก็อาศัยความช่วยเหลือจากภรรยาหรืออนุภรรยาชาวอินโดนีเซียของตน ขนเข้าไปยัง

บริเวณตอนในเพื่อแลกเปลี่ยนกับพริกไทย คนกลางชาวจีนยังพบได้ในบริเวณลึกเข้าไปตอนใน ๆ ของลาวและกัมพูชา ในทศวรรษ 1640 คนเหล่านี้ เดินทางด้วยเรือพายหรือเกวียนเทียมวัว เพื่อไปซื้อผลิตผลที่แหล่งผลิตในท้องถิ่น ซึ่งมีราคาถูกกว่า

ชาวจีนที่พำนักอยู่ตามนครใหญ่ยังได้รับการนับถืออย่างสูงในฐานะช่างฝีมือด้วย ตัวอย่างเช่น ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวจีนได้รับอนุญาตให้เข้ามาประกอบการค้าในอาเจะห์ได้นั้น มีงานเขียนของแดมเพียร์ที่ได้บรรยายถึง “ช่างกล ช่างไม้ ช่างเชื่อม ช่างเขียนภาพ ฯลฯ” จำนวนมากซึ่งเดินทางมากับเรือเดินสมุทรของจีน และเป็นผู้ที่เปลี่ยนย่านชาวจีนให้กลายเป็นหัวใจของนครที่มีธุรกิจคึกคัก ระหว่างช่วงสองหรือสามเดือนที่พวกเขามาอยู่ที่นั่น [59] นอกจากนี้ ยังมีชาวจีนเข้ามายังภูมิภาคนี้ เพื่อเป็นคนงานในเหมืองแร่เงินและถลุงแร่เงินทางตอนเหนือของพม่า และเป็นคนงานเหมืองทองแดงและถลุงแร่ทองแดงในเวียดนามตอนเหนือ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด คนเหล่านี้เริ่มมีอิทธิพลครอบงำการทำเหมืองดีบุกและเหมืองทองในโลกมาเลย์ กิจกรรมเหล่านี้แต่ก่อน สงวนไว้ให้เฉพาะแก่คนในท้องถิ่นเท่านั้น

ทักษะและพลังงานของชาวจีนที่เข้ามาเสริมนี้ ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นหรือปิดกั้นเศรษฐกิจของท้องถิ่น นี่เป็นคำถามซึ่งไม่สามารถตอบได้แน่นอนลงไป เช่นเดียวกับในกรณีทักษะและพลังงานของชาวยุโรปที่เข้ามา ทั้งคำตอบดูจะขึ้นอยู่อย่างมาก กับระดับการผสมกลมกลืนเข้ากับท้องถิ่นหรือการขัดขวางการผสมกลมกลืนนี้ กรณีตัวอย่าง “เรือสำเภาทะเลจีนใต้” และกรณีการลอกเลียนเทคนิคและการค้าของชาติอื่น ๆ มาเป็นอันมากในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและสิบหก เป็นการแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมการพาณิชย์และชุมชนเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ประโยชน์อย่างมหาศาลจากการติดต่อกับชาวจีนที่อพยพเข้ามา ตราบเท่าที่ชาวจีนยังแต่งงานเข้ามาอยู่ในสังคมท้องถิ่นและรับแบบแผนทางด้านสังคมและศาสนาของท้องถิ่นมาปฏิบัติ ทักษะของชาวจีนก็ย่อมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนเมืองอย่างใหม่ที่สร้างขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสะดวกที่มีมากขึ้นในการสัญจรระหว่างประเทศจีนกับนานยางภายหลังค.ศ. 1685 และการที่คนจีนอพยพ เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ย่อมทำให้แนวโน้มอันนำไปสู่การผสมกลมกลืนนี้ลดน้อยลงไป สภาพเช่นนี้ยังขัดขวางชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิให้ได้ทำงานโลหะ ทำเหมืองแร่และทำงานหลอมแร่ต่าง ๆ อีกต่อไป เพราะโลหะเหล่านี้ ชาวจีนสามารถนำเข้ามาในราคาที่ถูกกว่า หรือผลิตในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

มีหลักฐานอยู่มาก ที่บ่งชี้ว่า การสร้างที่มั่นของชาวสเปนในมนิลา และของชาวดัตช์ในปัตตาเวีย ช่วยทำให้ปฏิสัมพันธ์ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับคนภายนอก มีลักษณะเป็นทวิภาพมากขึ้น ดังนั้น กิจกรรมด้านเศรษฐกิจของชาวยุโรปและจีน จึงเบนออกจากของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น แน่นอนว่าคำอุทธรณ์ร้องบ่นของชาวยุโรปในระยะแรกเริ่มทีเดียว ที่กล่าวโทษ

---

[59] Dampier, ***Voyages and Discoveries***, 94-5.

อุตสาหกรรมจีนว่า เป็นเหตุให้ทั้งชาวฟิลิปปินส์และชาวสเปน "เกียจคร้าน"[60] ก็สามารถได้ยินได้ฟังกันมาจากดินแดนฟิลิปปินส์นี่เอง

ทั้งมนิลาและปัตตาเวีย ต่างพึ่งพาผู้ประกอบการค้าชาวจีน ในการสั่งเข้าสินค้าอุปโภคบริโภค นอกจากนี้ ยังพึ่งพาชาวจีนในท้องถิ่นในฐานะช่างฝีมือ ผู้ใช้แรงงาน คนปลูกผักผลไม้เพื่อจำหน่าย คนทำขนมอบและบทบาทการผลิตอื่น ๆ อย่างที่เรียกได้ว่า แทบจะทุกบทบาทที่เดียว ในปัตตาเวียนั้น ชาวจีนได้รับอนุญาตให้ตั้งรกรากอยู่ภายในกำแพงเมือง และในค.ศ.1699 ชาวจีนมีจำนวนร้อยละ 39 (3679 คน) ของผู้อยู่อาศัยภายในกำแพงเมืองทั้งหมด ในค.ศ.1739 ชาวจีนในเขตกำแพงเมืองเพิ่มจำนวนเป็นร้อยละ 58 ในมนิลา ชาวจีนจำต้องชุมนุมกันอยู่ที่ปาเรียน ซึ่งอยู่นอกกำแพงเมือง ที่ปาเรียนนี้ในค.ศ.1586 มีชาวจีนอยู่แล้ว จำนวน 10,000 คน ชาวดัตช์ และยิ่งชาวสเปนด้วยแล้ว ล้วนผ่านประสบการณ์การโจมตีจากชาวจีน ทั้งสองชาตินี้จึงต่างมีทัศนะทั้งพอใจและเกลียดชังอย่างลึกซึ้งกับการต้องพึ่งพาอาศัยอุตสาหกรรมของชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามา ความตึงเครียดปะทุขึ้นเป็นการกวาดล้างสังหารหมู่ชาวจีนอย่างน่าสยดสยองในทั้งสองนคร (หกครั้งในมนิลา และหนึ่งครั้งในปัตตาเวียเมื่อค.ศ. 1740) แต่ดังที่มอร์กาตั้งข้อสังเกตไว้ หลังจากที่ชาวจีนทั้งในและรอบ ๆ มนิลาถูกสังหารไปแล้ว 23,000 คน เมื่อค.ศ. 1603 ว่า "นครนี้ได้พบว่าตัวเองตกอยู่ในสภาพทุกข์ระทม เนื่องจากเมื่อไม่มีพวกเซงลี้ (ชาวจีน) ก็เลยไม่มีอะไรจะกินและไม่มีรองเท้าจะสวม"[61] ชาวยุโรปรู้ว่า หากไม่มีชาวจีน ตนไม่อาจสร้างนครขึ้นมาได้ ไม่อาจรักษากิจการค้าของตน ทั้งไม่อาจจัดหาสิ่งของมาสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของตนได้ ชาวจีนมีข้อดีอย่างใหญ่หลวงตรงที่ว่า นอกจากจะขยันแล้ว ยังรักสงบด้วย ชาวยุโรปเหนือมองเห็นในทันทีว่า ท่าทีอ่อนน้อมที่พวกจีนแสดงต่อพวกผู้ดีชั้นสูงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เย่อหยิ่ง เปรียบเหมือนกับท่าทีของพวกชาวยิวในยุโรป—" [คนจีน] ก็เหมือนพวกยิว ที่ดำรงชีวิตอยู่อย่างถ่อมตนภายใต้อำนาจพวกเขา แต่ปล้นสมบัติของพวกเขาแล้วส่งกลับไปประเทศจีน"[62]

สำหรับชาวจีนนั้น เสน่ห์ดึงดูดใจของเมืองท่าที่พวกยุโรปควบคุมอยู่ มีเพิ่มเป็นสองทบประการแรก เนื่องจากเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ของการค้าระหว่างประเทศ เมืองท่าเหล่านี้จึงทั้งสะดวกและให้ผลกำไรสูง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งยังเป็นแหล่งที่มาของแร่เงินจากอเมริกาและจากญี่ปุ่น ซึ่งเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในประเทศจีน ประการที่สอง เมืองท่าเหล่านี้ ให้สภาพแวดล้อมที่ค่อนข้างมั่นคง ซึ่งชาวจีนหลายคน สามารถเพิ่มความมั่งคั่งและอิทธิพลให้กับตนเองได้อย่างมากโดยไม่จำต้องละเลิก

---

[60] Antonio de Morga, ***Sucesos de las Islas Filipinas***, trans. J.S. Cummins, Cambridge, U.K., Hakluyt Society, 1971, 225; Emma H. Blair and James A. Robertson, ***The Philippine Islands, 1493-1898,*** Cleveland, 1903-9, VI. 270-1; H. de la Costa, ***Readings in Philippine History***, Manila, 1965, 41.

[61] de Morga, ***Sucesos***, 225.

[62] Scott, "An Exact Discourse", 174.

ความเป็นคนจีน ชาวสเปนนั้น ต่างจากดัตช์ คือพวกเขามักคาดหวังที่จะชักนำให้ชาวจีนหันมานับถือศาสนาคริสต์และตัดผมสั้น ซึ่งทำให้เป็นการยากที่ชาวจีนจะกลับไปยังประเทศจีนได้อีก แต่สำหรับรัฐบาลผู้ปกครองชาวยุโรปทั้งสองชาตินี้ การที่คนจีนยังคงมีความแตกต่างไปจากประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่รอบตัวย่อมเป็นความสะดวก และดังนั้น จึงมีประโยชน์ในการทำหน้าที่เป็นคนกลาง โดยไม่ต้องกลัวมีอันตรายว่าคนจีนจะกลายเป็นผู้นำของฝ่ายต่อต้านที่ผสานกำลังกับคนกลุ่มอื่นได้ ปัตตาเวีย มนิลา และเมืองขึ้นของทั้งสองนครนี้ อย่างเช่นเมละกาของดัตช์ มากาสซาร์และเซมารัง และเมืองอิโลอิโลกับแซมบวนกาของสเปน ได้กลายเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายการพาณิชย์อันกว้างขวางของชาวจีน เครือข่ายนี้ช่วยส่งเสริมชาวจีน -- แม้กระทั่งชาวจีนที่อาศัยอยู่ในรัฐที่ชนเอเชียปกครองอยู่ -- ให้รักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนของตนต่อไป

ชาวจีนที่รวมกันอยู่อย่างหนาแน่นในดินแดนที่อยู่ในการควบคุมของเจ้าของถิ่นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองเช่น ในอยุธยาและไฟโฟนั้น ชุมชนเหล่านี้ใหญ่พอที่จะรักษาความแตกต่างทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้เช่นกัน ทว่าบรรดาผู้นำของชาวจีนเหล่านี้ต่างรู้ว่า พวกเขาจะต้องเป็นไทยหรือเวียดนามในระดับหนึ่ง พวกเข้าจึงเข้ารับตำแหน่งเป็นข้าราชการในราชสำนัก เพื่อที่จะปกป้องและพัฒนาผลประโยชน์ของตน ดังนั้น การระบุชาวจีนว่าเป็นเชื้อชาติที่ทำการค้า และระบุชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่าเป็นพวกกินตำแหน่งราชการ จึงไม่เคยเป็นความแบ่งแยกที่คมชัดในดินแดนภายใต้การปกครองของเจ้าของถิ่นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ถึงกระนั้น ลักษณะนี้ก็เริ่มเกิดขึ้นมาอย่างช้า ๆ

การรับผูกขาดภาษีของชาวจีน ดูจะเริ่มขึ้นตามท่าเรือของดัตช์ และแพร่กระจายจากท่าเรือเหล่านี้ไปยังรัฐที่ชาวเอเชียปกครองอยู่ ในระบบการเก็บภาษีอย่างแต่ก่อนนั้น*สยาห์บันดาร์* คือผู้ที่คาดหวังกันเฉพาะแต่พอเป็นพิธีว่าจะนำรายรับทั้งหมดไปถวายกษัตริย์ (ทว่าเขาเก็บของขวัญและผลประโยชน์มากมายเอาไว้เอง) ทว่าตามระบบใหม่ผู้รับผูกขาดการเก็บภาษีอากร จะเก็บภาษีท่าเรือ ภาษีตลาด ภาษีเกลือ ฝิ่นและภาษีการพนัน เพื่อเป็นผลตอบแทนของตนเอง ภายหลังจากที่เสนอจำนวนที่กำหนดแน่นอนให้แก่พระประมุขไว้ล่วงหน้า—ซึ่งบ่อยครั้งเป็นจำนวนที่ต้องประมูลแข่งกัน ชาวดัตช์คุ้นเคยกับระบบเจ้าภาษีแบบนี้ในยุโรปอยู่แล้ว และได้นำระบบนี้มาใช้ในปัตตาเวียในทันที ปรากฏว่าการกระทำเช่นนี้ เป็นวิธีการที่ยอดเยี่ยม คือปล่อยให้ชาวจีนคงนิสัยนักการพาณิชย์ของพวกเขาเองไว้ ในขณะที่ดัตช์เค้นเอาภาษีอย่างหนักจากคนเหล่านี้ ภายในชั่วระยะเวลายี่สิบปีของการก่อตั้งปัตตาเวีย ระบบนี้ก็พัฒนาขึ้นไปจนกระทั่งชาวจีนชั้นนำ ต้องมาประมูลสิทธิผูกขาดในการบริหารกิจการต่าง ๆ กันเป็นประจำทุกปี กิจการดังกล่าว ได้แก่กิจการด่านผ่านทาง ตลาด โรงชั่ง สถานการพนัน โรงมหรสพ ร้านสุราและกิจการด้านการบริการอย่างอื่น ๆ อีกมากมายของของนคร ซึ่งเป็นบริการที่มีค่าตอบแทน เมื่อดัตช์แผ่ขยายอิทธิพลของตนไปยังเมืองท่าอื่น ๆ ในหมู่เกาะ ระบบนี้ก็ตามพวกเขาไปด้วย และในไม่ช้าไม่นานอังกฤษก็เลียนแบบวิธีการเช่นนี้ไปปฏิบัติ

แบบอย่างความสัมพันธ์ทางการเงินระหว่างฝ่ายที่มีอำนาจปกครองทางการเมืองและฝ่ายธุรกิจของชาวจีนเช่นนี้ ให้ประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อผู้ปกครองในพื้นถิ่นเช่นกัน เพราะเครื่องมือในการบริหารราชการของผู้ปกครองท้องถิ่น เพื่อการจัดเก็บภาษีต่าง ๆ ดังกล่าวโดยตรงนั้น มีความไม่พอเพียงยิ่งกว่าของวีโอซีเสียอีก ชาวจีนเริ่มพาระบบนี้ไปถึงชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวา อย่างน้อยก็ในช่วงทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในเมืองท่าส่วนใหญ่ที่ยังอยู่ภายในการควบคุมของชวา ชาวจีนมิได้เป็นแค่*สยาห์บันดาร์*เท่านั้น หากยังได้เป็นเจ้าภาษีท่าเรือ โรงชั่ง สุราและการพนัน และมีบ่อย ๆ ที่รวมถึงการเป็นเจ้าภาษีสินค้าที่ให้กำไรดีเป็นพิเศษในการค้าด้วย ในราวค.ศ. 1700 พระประมุขของชวาทรงเริ่มตั้งด่านเก็บเงินค่าผ่านทางภายใน และให้สิทธิผูกขาดแก่ชาวจีน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการเพิ่มรายรับต่อไปอีกทางหนึ่ง ในสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวจีนเป็นผู้รับผูกขาดภาษีท่าเรือ ภาษีการพนัน การทำเหมืองดีบุกและกระทั่งเป็นข้าหลวงของจังหวัดที่มีการผลิตสูงทางภาคใต้ โดยชาวจีนเหล่านี้ต้องจ่ายเงินให้แก่ท้องพระคลังเป็นรายปีเป็นการตอบแทน

พัฒนาการเรื่องการเก็บภาษีดังกล่าวนี้ เมื่อประกอบกับการที่รัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถอยห่างจากการมีส่วนร่วมในการค้าโดยตรงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ย่อมทำให้เป็นการง่ายยิ่งขึ้น ที่องค์ประมุข จะถอนตัวออกไปจากธุระเรื่องการพาณิชย์ไปเลยโดยสิ้นเชิง ชาวจีนผู้เป็นเจ้าภาษีนายอากร กลายเป็นอาคันตุกะที่ได้รับการยกย่องในราชสำนัก จนถึงระดับที่เจ้าภาษีเหล่านี้ที่ต้องใช้เครื่องแต่งกาย ภาษาและความสุภาพ อย่างที่เป็นที่ยอมรับได้ในสังคมชั้นสูง พวกเขากลายเป็นนายหน้าทางวัฒนธรรมแบบคลาสสิค ผู้ซึ่งยังจำเป็นต้องรักษาเส้นสายความเกี่ยวพันกับชุมชนชาวจีนในนครต่าง ๆ ไว้เช่นกัน เพื่อจะได้สืบเนื่องการค้าของตนต่อไป พวกเขามิได้แสดงตนเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อองค์ประมุขพื้นถิ่นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นที่สมาชิกที่มั่งคั่งและมีความสามารถพิเศษในชุมชนท้องถิ่นมักเป็นอยู่ อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว ย่อมแน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยเลยว่าพัฒนาการของการผูกขาดภาษีของชาวจีนนี้ ขยายช่องว่างระหว่างประชากรพื้นถิ่น กับการพาณิชย์ในขอบข่ายใหญ่โตกว้างขวาง ให้ยิ่งกว้างออกไป สิ่งที่น่าจะเป็นความสำคัญคือ ในบรรดาชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นผู้ที่สามารถรักษาพลังใจทางการเป็นผู้ประกอบกิจการให้อยู่รอดมาได้ดีที่สุด คือพวกที่ได้รับผลกระทบน้อยมากจากผูกขาดภาษีของชาวจีน ซึ่งหากว่าไม่เป็นเพราะความห่างไกล เช่น ชาวมินังกาเบา บาตักและโตราชานแล้ว ก็น่าจะเป็นเพราะความเป็นปฏิปักษ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น พวกอาเจะห์ บูคิสและเตาสุค เป็นต้น

การค้าสารเสพย์ติด

สารเสพย์ติด เป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งในระบบการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นเวลานาน ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด การค้าในสาขานี้ขยายออกสู่โลกภายนอกเป็นอันมาก การเคี้ยวหมากพลู

ซึ่งเป็นสารเสพย์ติดอย่างอ่อน ๆ เป็นเครื่องหล่อลื่นทางสังคมที่เก่าแก่ของทั่วทั้งภูมิภาคนี้ การเคี้ยวหมากพลูยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานพิธีและงานสังคมทุกวาระ รวมทั้งในการระงับความหิวและช่วยในการต่อสู้กับความยากลำบากอย่างอื่น ๆ ในชีวิต คุณสมบัติความเป็นสารเสพย์ติดของเครื่องขบเคี้ยวนี้ ได้จากการผสมผลหมาก (ต้นหมากมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Areca catechu*) ใบพลู (*Piper betel*) สด กับปูนเพียงหยิบมือเข้าด้วยกัน ใบพลูนั้น คงต้องเป็นของขบเคี้ยวกันในขอบข่ายที่กว้างขวาง แป็นอย่างมาก (มีการประเมินว่า ที่ปีนังในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า[63] ชาย หญิง และเด็กทุกคน ใช้ใบพลูกันถึงวันละยี่สิบใบ) ทว่าเนื่องจากใบพลูนี้จำเป็นต้องสด จึงมักปลูกกันในบริเวณที่ใกล้กับตลาดของท้องถิ่นนั้น ๆ ส่วนผลจากต้นหมาก (หรือบีเทลนัต--betelnut) นั้นจะค้าขายกันไปในระยะทางที่ไกลกว่าใบพลูมาก เฉพาะอาเจะห์ (ตอนเหนือของสุมาตรา) แห่งเดียว ส่งหมากออกไปขายที่อินเดีย จีนและมลายู ถึงประมาณ 2500 ตัน ในราวค.ศ. 1800[64] อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีผลกระทบใหญ่หลวงที่สุดต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชาวเอเชีย คือสารเสพย์ติดอย่างใหม่ ซึ่งเป็นคู่แข่งของการเคี้ยวหมากพลูนี้

สีเสียด ซึ่งเป็นสารที่ทำให้เนื้อเยื่อหดตัวชนิดหนึ่ง ได้มาจากยางของพืชจำพวกไม้พุ่ม (*Uncaria gambir*) ชนิดหนึ่งซึ่งมีถิ่นกำเนิดอยู่ในสุมาตรา บางครั้งมีการใช้สีเสียดนี้เป็นส่วนผสมอีกอย่างหนึ่งในการเคี้ยวหมากพลู ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สีเสียดกลายเป็นของจำเป็นในชวาและในที่อื่น ๆ และเมื่อความต้องการสีเสียดสูงขึ้น จึงมีการเปิดศูนย์กลางการปลูกสีเสียดศูนย์ใหม่ขึ้นในทศวรรษ 1740 โดยเป็นการผสานกันระหว่างวิสาหกิจของชาวบูคิสและชาวจีนในหมู่เกาะริออ (ตอนใต้ของสิงคโปร์) ดังที่ผู้เขียนพงศาวดารมาเลย์คนหนึ่ง บรรยายไว้ดังนี้

> ชาวบูคิสและชาวมาเลย์ ปลูกสีเสียด โดยถือครองที่ดินกันหลายร้อยส่วน คนงานที่แปรรูปสีเสียด เป็นชาวจีนที่มาจากเมืองจีน การปลูกสีเสียด ทำให้ริออกลายเป็นเกาะที่มีประชากรมากยิ่งขึ้นไปอีก เรือค้าขายเดินทางมาจากย่านตะวันออกเช่นจากชวาและจากบ้านเกิดของพวกบูคิส มีการนำสินค้าของชวามาแลกเปลี่ยนกับสีเสียด...ตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่นั้นว่า "สมัยก่อนโน้น ในริออนั้นดี"[65]

---

[63] James Low, ***The British Settlement of Penang or Prince of Wales Island***, Singapore, 1836, reprinted Singapore, 1972, 72, 125.

[64] George Bennett, ***Wanderings in New South Wales, Batavia Pedir Coast, Singapore and China***, London, 1834, I. 426-7.

[65] Raja Ali Haji ibn **Ahmad**, ***The Precious Gift (Tuhfat al Nafis)***, trans. Virginia Matheson and Barbara Andaya, Kuala Lumpur, 1982, 90-1.

ตลอดคริสต์ศตวรรษถัดมา การปลูกสีเสียด แพร่หลายออกไปยังสิงคโปร์และคาบสมุทรมลายูตอนใต้ ก็ด้วยชาวจีนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ดี ตลาดใหม่สำหรับสีเสียดคือยุโรป เนื่องจากในช่วงเวลานั้น ยุโรปได้ค้นพบคุณสมบัติอันน่าทึ่งของสีเสียดเพื่อใช้สำหรับการฟอกหนัง

สเปน เป็นผู้นำยาสูบเข้ามาให้รู้จักกัน ยาสูบเดินทางจากเม็กซิโกมาถึงฟิลิปปินส์ในค.ศ. 1575 ยาสูบแพร่หลายไปอย่างรวดเร็วมาก ดังนั้นจึงมีรายงานว่า ในทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษถัดมา บรรดาพระประมุขในชวาและอาเจะห์ต่างทรงสูบยาสูบโดยใช้กล้องยาสูบขนาดยาว เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การสูบยาสูบแบบมวนใบยาสูบ กลายเป็นที่นิยมกันในหมู่ชายและหญิงในฟิลิปปินส์ มาลุกุ พม่าและสยาม และในบางส่วนของหมู่เกาะอินโดนีเซีย ยาสูบปลูกขึ้นง่ายในเกือบทุกส่วนของภูมิภาคนี้ และโดยทั่วไปแล้ว ผลิตกันในสวนขนาดเล็ก เพื่อการอุปโภคในท้องถิ่น กระนั้น การซื้อขายยาสูบกันทางทะเลก็มีอยู่มาก ปัตตาเวียบันทึกการนำยาสูบจากชวาเข้ามาสี่สิบสี่ตันในค.ศ. 1659 และในทศวรรษต่อ ๆ มา มีการนำเข้ายาสูบในปริมาณที่มากพอ ๆ กัน จากสถานที่ที่ห่างไปไกลจนถึงเทอร์เนตและมินดาเนา

ในยุโรป มีการเก็บภาษียาสูบกันอยู่เนือง ๆ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับในหลาย ๆ วงการ และยิ่งกว่านั้น ยังควบคุมได้ง่ายด้วย ชาวยุโรปทดลองทำตามแบบแผนอย่างเดียวกันนี้ในตะวันออก ในค.ศ. 1624 สเปนพยายามผูกขาดการจัดส่งยาสูบและหมากทั้งหมดไปยังมนิลา เพื่อนำผลประโยชน์ที่จะได้มาสร้างสถาบันสอนศาสนาแห่งใหม่ ทว่าโครงการนี้ล้มเหลวลงในไม่ช้า เพราะการต่อต้านของประชาชนและเพราะความยากลำบากในการควบคุม ดัตช์ประสบความสำเร็จมากกว่า โดยในค.ศ. 1626 ดัตช์ให้สิทธิผูกขาดการค้ายาสูบในปัตตาเวีย แก่ชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ที่นั่น โดยแลกเปลี่ยนกับค่าตอบแทนเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ดี ความพยายามด้วยความทะเยอทะยานอย่างที่สุดในทิศทางนี้ ส่วนมากแล้ว เป็นแผนการของสเปน ที่จะหาเงินมาใช้ในการบริหารปกครองฟิลิปปินส์ ภายหลังหายนะอันเกิดจากการที่อังกฤษเข้าครอบครองมนิลาในระหว่าง ค.ศ.1762-1764 สเปนดำเนินการด้วยการผูกขาดให้การขายยาสูบทั้งหมดในอาณานิคม เป็นสิทธิ์ของรัฐบาลของกษัตริย์สเปนเท่านั้น ความยากลำบากในการสอดส่องควบคุมไร่ยาสูบขนาดเล็กในจำนวนนับพันไร่ดูจะมีมากมายจนเหลือเกินในตอนแรก แต่ในค.ศ. 1782 สเปนพบวิธีการที่จะโอนการผลิตยาสูบของลูซอนตอนกลางทั้งหมด ให้อยู่ในมอบหมายของผู้รับสัมปทานจากรัฐบาลกษัตริย์เพียงรายเดียว ในมนิลามีการก่อสร้างโรงงานขึ้นแห่งหนึ่ง โดยมี สตรี 5000 คน ทำงานตัดและม้วนใบยาสูบเป็นแท่งซิการ์ โรงงานนี้หากจะนับเป็นรายแห่งแล้ว น่าจะเป็นวิสาหกิจการผลิตที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ เมื่อถึงทศวรรษ 1790 คิดกันว่า การผูกขาดยาสูบ คงจะทำให้ท้องพระคลังสเปนมีรายได้กว่า 400,000 เปโซต่อปี หรือมากเป็นสองเท่าของรายได้จากระบบการเก็บภาษีแบบเก่า แม้ว่าลูซอนน่าจะเป็นผู้ผลิตยาสูบที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การส่งออกโดยถูกต้องตามกฎหมายในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็มีอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผลเนื่องมาจากการจำกัดการค้าอย่างเคร่งครัดของสเปน ถึงกระนั้นก็ดี การผูกขาด

การค้ายาสูบแบบรวมศูนย์นี้ ได้วางพื้นฐานให้แก่อุตสาหกรรมการส่งออกที่สำคัญของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

ในเวทีสารเสพย์ติดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฝิ่นเป็นองค์ประกอบที่เล็กมากอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนี้ดัตช์และอังกฤษพบว่า การเปิดตลาดฝิ่นขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นหนทางที่ให้ประโยชน์อย่างมากเป็นพิเศษ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ร่ำรวยจากการขายพริกไทยและเครื่องเทศเพื่อนำเงินมาใช้ซื้อผ้าอินเดียอย่างที่เคยทำในราวค.ศ. 1600 อีกต่อไปแล้ว ดังนั้น เมื่อใกล้จะสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บริษัทยุโรปจึงได้ประสบความยากลำบากในการขายสินค้าที่เคยเป็นผลิตภัณฑ์หลักนี้ ฝิ่นเป็นสิ่งหนึ่งที่เข้ามาทดแทนให้ ทั้งยังเพิ่มข้อได้เปรียบด้วยค่าโสหุ้ยในการขนส่งต่ำ และส่วนต่างที่เป็นผลกำไรสูงมากเป็นพิเศษ เมื่อดัตช์เข้าควบคุมการค้าสินค้านำเข้าของชวาได้สำเร็จ ด้วยการพิชิตบันเตนในค.ศ. 1682 พวกเขาก็จงใจเริ่มต้นทำให้ฝิ่นเป็นเครื่องอุปโภคอย่างใหม่ของมหาชนในชวา วีโอซีผูกขาดการนำเข้าฝิ่นจากเบงกอล มายังปัตตาเวีย จากนั้น ก็นำออกขายในราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาดของแต่ก่อน แก่พ่อค้าผู้ขายปลีกชาวจีน ซึ่งเป็นผู้เผยแพร่สินค้านี้ออกไปทั่วชวา ปริมาณการนำเข้าฝิ่นมายังปัตตาเวีย (เพื่อให้ดัตช์นำออกส่งขายทั่วเอเชียตะวันออก) เพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าตัวในช่วงครึ่งศตวรรษถัดมา โดยมีปริมาณเฉลี่ยในช่วงระยะระหว่างค.ศ.1728-1738 ปีละเจ็ดสิบตัน ปริมาณที่ขายในตลาดชวาเพิ่มขึ้นด้วยความรวดเร็วเป็นพิเศษ จาก 4700 เหรียญสเปนต่อปีในทศวรรษ 1670 มาเป็น 83,000 เหรียญ (มูลค่าเทียบเท่ากับแร่เงิน 1404 กิโลกรัม) ในทศวรรษ 1720[66] เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประมาณการขายถัวเฉลี่ยต่อปีในชวา เพิ่มขึ้นเป็นสามสิบห้าตัน ด้วยราคาขายถึงเกือบสองล้านเหรียญสเปน จอห์น ครอว์เฟิร์ดคิดว่า ปริมาณฝิ่นที่จัดส่งไปขายให้แก่ทั่วทั้งหมู่เกาะอินโดนีเซียส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด มีอีก 350 หีบ หรือยี่สิบสองตัน[67] กรรมกรโรงงานน้ำตาลและกรรมกรท่าเรือชาวชวาที่ยากจนเค้นเงินส่วนหนึ่งจากรายได้อันน้อยนิดของตนมาซื้อฝิ่นปริมาณเล็กน้อยเพื่อนำมาสูบ โดยผสมรวมกับยาสูบ เฉพาะชาวจีนและชาวชวาที่มั่งคั่งเท่านั้น จึงจะสามารถมีเงินมากพอที่จะเป็นผู้ติดฝิ่นอย่างแท้จริงได้ อย่างไรก็ดี สำหรับบริษัทดัตช์และอังกฤษที่นำเข้าฝิ่นนั้น ได้ผลกำไรมากเกินกว่าราคาที่ซื้อจากเบงกอล เป็นอัตรา 168 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งสูงกว่าราคาต้นทุนที่เบงกอล 3000 เปอร์เซ็นต์

ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

เมื่อถึงค.ศ.1700 เมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นศูนย์กลางของชีวิตด้านการเมืองและวัฒนธรรมในภูมิภาคนี้อีกต่อไป รัฐใหญ่สองรัฐสุดท้าย ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองท่า คืออา

---

[66] Nagtegaal, “Hollandse Tijger”, 127-8.

[67] ***History of the Indian Archipelago***, Edinburgh, 1820, 518-20.

เจะห์และยะโฮร์ ในค.ศ. 1699 ต่างประสบกับความปั่นป่วนวุ่นวายภายในด้วยกันทั้งคู่ ซึ่งผลักไสการค้าไปยังที่อื่น ๆ รัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งพึ่งพาอาศัยรายได้จากการค้าน้อยที่สุด จึงเป็นรัฐที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการจัดการกับวิกฤติการณ์ด้านการพาณิชย์ รัฐเหล่านี้ สร้างเสถียรภาพได้ในระดับหนึ่ง และคงจะมีประชากรเพิ่มขึ้น ภายหลังจากเกิดความวุ่นวายอย่างรุนแรงในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พม่าสร้างได้ภายหลังจากที่กษัตริย์แห่งอังวะทรงสร้างเสถียรภาพของจักรวรรดิซึ่งมีขนาดลดลงไปมากในราวค.ศ. 1634 เวียดนามสร้างได้ในค.ศ. 1672 ภายหลังจากที่ฝ่ายเหนือและใต้ต่างอ่อนระอากับการทำสงครามระหว่างกัน ส่วนสยามนั้น สร้างได้ในรัชสมัยที่ค่อนข้างสงบของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ และสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ทั้งสองพระองค์ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1709-1758) รัฐบนแผ่นดินใหญ่เหล่านี้ กลับมาพึ่งพาอาศัยการพาณิชย์ของชาวจีนเป็นหลัก และกระทำได้อย่างถูกต้องที่ไม่ให้ความไว้วางใจแก่ชาวยุโรปซึ่งมีอาวุธอยู่มาก

อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว แม้แต่รัฐเหล่านี้ ก็ยังไม่สามารถดำเนินงานถึงระดับการรวมศูนย์ดั่งที่ได้รับสืบทอดมาจากสมัยที่มั่งคั่งรุ่งเรืองยิ่งกว่าช่วงเวลานี้ได้ ในสยาม เวียดนามเหนือและพม่ามีกฎหมายที่กล่าวหาครั้งแล้วครั้งเล่าว่า แรงงานกำลังตกไปอยู่ในมือของขุนนางและวัด ดังนั้น รัฐบาลของพระมหากษัตริย์จึงไม่ทรงสามารถปฏิบัติราชภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1661-1740 บริเวณกยอสีซึ่งเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของพม่าตอนบน ประสบกับภาวะเก็บเกี่ยวพืชผลได้ไม่เพียงพอบ่อยมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากอำนาจการปกครองของกษัตริย์ มีไม่เพียงพอที่จะดูแลให้มีการบำรุงรักษาเส้นทางการชลประทานอีกต่อไป ในเวียดนามเหนือ ความล้มเหลวอย่างเดียวกันของอำนาจแบบรวมศูนย์ นำไปสู่ภาวะทุพภิกขภัย การจลาจล และสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เวียดนามถือว่าเป็น “วิกฤติการณ์ที่ลึกซึ้งและสุดจะเยียวยาได้” ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด[68] ในอีกทางหนึ่ง ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปที่ติดตามความเคลื่อนไหวของรัฐเหล่านี้ในช่วงระยะเวลานี้ กลับมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่า ประชาชนในชาติเหล่านี้ยากจนค่นแค้นอย่างยิ่งยวดเพราะ “เผด็จการที่น่าสยดสยอง” ซึ่งทำให้พวกเขาไม่ได้รับผลพวงจากความคิดริเริ่มใด ๆ[69]

กล่าวโดยสรุป รัฐบนแผ่นดินใหญ่ ประสบความสำเร็จในการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ได้ ด้วยการถอนตัวจากการพาณิชย์นานาชาติ และได้แสดงให้เห็นการยืนยันที่จะควบคุมเกษตรกรรมด้วยระบบบริหารราชการ อย่างไรก็ดี รัฐเหล่านี้ก็มิได้รอดพ้นความยากจนไปได้ และใน

---

[68] Nguyen Khac Vien, ***Vietnam: Une Longue Histoire***, Hanoi, 1987, 109. ดูเช่นกันที่ Lê Thanh Khoi, *Histoire du Vietnam, des Origines à 1858*, Paris, 1987, 303-9

[69] ที่กล่าวไว้ด้วยโวหารจับใจมากที่สุดคือ Pierre Poivre, ***Les Mémoires d'un Voyageur***, ed. Louis Malleret, Paris : EFEO, 1968, 54-8. เช่นเดียวกับ Dampier, ***Voyages***, 32-3; Marcel Le Blanc, ***Histoire de la Revolution du Royaume de Siam, Arrivée en l'Année 1688***, Lyon, 1692, I. 7-13.

ท้ายที่สุด ก็พังทะลายลงภายใต้แอกของระบบบริหารราชการซึ่งมีความซับซ้อนเกินกว่าจะรักษาไว้ได้โดยปราศจาก รายได้จากการค้า

ในส่วนหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความหลงใหลในเสน่ห์ของการพาณิชย์และการปลูกพืชเพื่อการค้า ก็หมดลงไปเช่นกัน มีความพยายามที่จะยืนยันถึงค่านิยม “ที่มีมาแต่ดั้งเดิม” ของการปกครองแบบลดหลั่นไปตามลำดับชั้น ทว่าแทบเป็นไปไม่ได้ ที่จะตัดการพึ่งพาอาศัยท้องทะเลที่มีแต่เรื่องยุ่งยากทิ้งไปได้ ดังนั้น สภาพที่เกิดขึ้นมาแทนที่คือมีการกระจายอำนาจออกไปยังศูนย์กลางเล็ก ๆ และเมืองท่าจำนวนมากขึ้นแทน วีโอซีซึ่งได้ขับไล่คู่แข่งชาวยุโรปออกไปจากฐานที่มั่นที่สำคัญ ๆ ของตน และได้ช่วยทำลายเมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของเอเชีย ได้พบว่า ตนเองมีพันธะที่จะต้องใช้จ่ายเงินเป็นค่าการบริหารและการทหารเป็นประจำ เป็นจำนวนสูงเสียจนอยู่ในฐานะเสียเปรียบในทุกๆ แขนง ยกเว้นเฉพาะในส่วนที่ตนเองผูกขาดการค้าไว้ การผูกขาดเป็นเครื่องค้ำประกันว่าบริษัทจะได้ส่วนต่างที่เป็นกำไรสูงมาก—ทว่าส่วนตรงนี้ จะมีความสำคัญลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ ดังนั้น คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จึงเป็นช่วงเวลาที่เปิดโอกาสให้แก่ผู้ประกอบการค้าอิสระนานาประเภท ซึ่งเป็นผู้ไม่ค่อยได้รับความเอื้อเฟื้อจากศูนย์กลางอำนาจสักเท่าไร ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางอำนาจของยุโรปหรือของเอเชีย

กลุ่มผู้ประกอบการค้าอิสระที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดนั้น คือผู้ประกอบการค้าชาวยุโรปและชาวอาร์มีเนีย คนเหล่านี้มีฐานที่มั่นอยู่ที่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอินเดียเป็นสำคัญ ทว่าบางครั้ง ก็มาตั้งมั่นอยู่ในเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเช่นอาเจะห์ เกดะห์ (ไทรบุรี) ภูเก็ต (จังซีลอน) ตะนาวศรี มะริด และร่างกุ้ง คนเหล่านี้ร่วมมือกับพ่อค้าและกลาสีเรือชาวอินเดียในการขนผ้าและโลหะของอินเดียมายังตามศูนย์กลางที่เล็กมากของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่ที่พอทำกำไรได้บ้างเล็กน้อย ที่เคียงข้างมากับคนเหล่านี้ และบางครั้ง ร่วมหุ้นกันในการขนสินค้ามาขาย คือมุสลิมชูเลียจากชายฝั่งโจโรมานเดล ซึ่งมักเป็นบุคคลสำคัญในเมืองท่าเหล่านี้ ทั้งสองพวกนี้ดำเนินการอย่างคึกคักอยู่ในภาคการค้าต่าง ๆ ที่เป็นการค้าระหว่างภายในเอเชียเอง โดยทำกำไรได้น้อยกว่าที่บริษัทของดัตช์หรืออังกฤษสามารถยอมทนได้ อย่างไรก็ดี ทั้งสองได้ประโยชน์จากการหลั่งไหลของทุนของอังกฤษและของอินเดีย เข้าสู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของอินเดีย ทุนดังกล่าวเป็นตัวการช่วยป้อนความต้องการฝ้ายจากภูมิภาคนี้ให้แก่ชาวยุโรป ซึ่งมีความต้องการผ้าฝ้ายอย่างมหาศาล

เลยไปทางตะวันออก ชาวจีนที่ตั้งรกรากอยู่ในท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสูงในการค้าระหว่างเกาะ เนื่องจากคนจีนเหล่านี้มีทุนมากพอที่จะเป็นเจ้าของเรือแบบมาเลย์ลำเล็ก ๆ สำหรับใช้ประกอบการออกจากเมืองท่าทุกแห่งของดัตช์ (ปัตตาเวีย มากาสซาร์ เมละกา เซมารัง สุราบายา ปาดัง) รวมทั้งจากอยุธยาและริออด้วย ระหว่างค.ศ.1722 ถึงค.ศ.1786 เรือที่ชาวจีนเป็นเจ้าของ เพิ่มขึ้นจาก

ร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 39 ของเรือทั้งหมดที่เดินทางมาถึงมากาสซาร์[70] ในค.ศ. 1700 การค้าที่ชายฝั่งทะเลชวาตอนเหนือ ยังคงมีเรือมาเลย์และเรือชวามากกว่าเรือของจีน แต่เมื่อถึงค.ศ.1731 ชาวจีนเป็นเจ้าของเรือร้อยละ 62 ของทั้งหมด ที่เดินทางจากภูมิภาคชายฝั่งชวาเหนือไปถึงปัตตาเวีย[71] ยิ่งกว่านั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด การค้าโดยตรงระหว่างเมืองท่าในจีนใต้ กับจีนนานยาง ได้ทวีความเข้มข้นขึ้น โดยในทศวรรษ 1730 การค้านี้ขยายออกไปถึงการค้าข้าว ซึ่งกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สยามส่งไปขายให้กับจีน

ในบรรดาผู้ประกอบการค้าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากโอกาสที่เปิดให้แก่วิสาหกิจขนาดเล็กได้อย่างกระฉับกระเฉงและมีพลังมากที่สุด คือพวกบูคิสแห่งสุลาเวสีใต้ การรบพุ่งที่ดัตช์และพันธมิตรบูคิสจากโบน ร่วมกันกระทำกับมากาสซาร์ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1666-1669 เป็นการรบที่รุนแรง ซึ่งทำลายนครของมากาสซาร์ และขับพ่อค้าเกือบทั้งหมดที่ตั้งรกรากอยู่ในนครนี้ออกไป ในหมู่พ่อค้าเหล่านี้ มีชาวบูคิสที่มีกำเนิดมาจากวาโช ซึ่งยังคงซื่อสัตย์ต่อมากาสซาร์จนถึงที่สุด และดังนั้น จึงได้ถูกเจ้าอารุง ปาลักกาแห่งโบนผู้มีชัยชนะ ปราบปรามอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน ประชาชนวาโชหนีออกจากสุลาเวสีกันไปเป็นพัน ๆ คน ไปก่อตั้งชุมชนใหม่ในชวา สุมาตรา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของบอร์เนียว จากฐานที่มั่นเหล่านี้ในท้ายที่สุดแล้ว ชาววาโชก็สามารถปลดปล่อยบ้านเกิดเมืองนอนของตนให้เป็นอิสระจากการควบคุมของโบนได้ ในค.ศ. 1737 ในระหว่างนี้ พวกวาโชประสบความสำเร็จในฐานะผู้ประกอบการค้าชาวต่างด้าวที่พลัดที่มากกว่าในยามที่ดำเนินการค้ามาจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองเสียอีก พวกเขาได้รับการต้อนรับเข้าสู่เมืองท่าเล็ก ๆ ของมาเลย์ในบริเวณนี้ เนื่องจากพวกเขานำการค้าและความมั่งคั่งมาด้วย นอกจากนี้ ยังเนื่องจากพวกเขาเป็นนักรบที่แข็งแกร่ง คุ้นเคยกับอาวุธปืนสมัยใหม่และเสื้อเกราะ พวกวาโชจึงกลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจในบริเวณช่องแคบเมละกาและบอร์เนียว ในขณะเดียวกัน พวกวาโชนี้ก็ครองบทบาทอันสำคัญยิ่งในการค้าที่อยู่ภายในเกาะ แต่ก็แพ้ชาวจีนที่อยู่ตามเมืองท่าของดัตช์ ทว่าชาววาโชก็ครองบทบาทสำคัญของตนเอง ตามเมืองท่าอิสระทุกแห่งที่อยู่ในย่านหมู่เกาะไว้ได้ พวกเขานำเรือแล่นใบออกไปทางเหนือ ไปไกลจนถึงกัมพูชาและซูลู

เนื่องจากโดยทั่วไปแล้ว ชาวบูคิสจะหลีกเลี่ยงค่าธรรมเนียมท่าเรือ ซึ่งดัตช์บังคับเก็บ ดังนั้นชาวบูคิสจึงสามารถดำเนินการอยู่ได้ด้วยส่วนต่างที่เป็นผลกำไรที่ต่ำยิ่งกว่าผู้ประกอบการค้าอิสระคนอื่น ๆ ชาวบูคิสยังมีข้อได้เปรียบอีกอย่างหนึ่ง จากการค้าผ้าฝ้ายที่สตรีในสุลาเวสีตอนใต้เป็นผู้ผลิต อำนาจซื้อที่ลดลงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ได้ลดการนำเข้าผ้าอินเดียลงอย่างฮวบฮาบ ทว่าส่งเสริมการผลิตฝ้ายและผ้าฝ้ายในท้องถิ่น ชวาเป็นฝ่ายเริ่มบทบาทใน

---

[70] ข้อมูลจาก Heather Sutherland.

[71] คำนวณจาก Nagtegaal, “Hollandse Tijger”. 47.

การเป็นผู้จัดส่งผ้าบาติกและผ้าอื่น ๆ ไปยังเกาะอื่น ๆ ของอินโดนีเซียในช่วงระยะนี้ ทว่าพวกบูคิสประสบความสำเร็จในการเชื่อมช่องว่างนี้มากกว่า ฝ้ายที่ปลูกขึ้นในดินที่มีหินปูนแห้งแล้งของเสลายาร์ กับบิรา ซึ่งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลของสุลาเวสีที่อยู่ติด ๆ กัน หรือฝ้ายที่นำเข้ามาจากบาหลี ล้วนเป็นผ้าฝีมือการทอของสตรีในเซลายาร์และวาโช ผ้าเหล่านี้จะทำเป็นโสร่งตาหมากรุกอย่างประณีต และเป็นที่ต้องการของทั่วทั้งย่านหมู่เกาะ ผู้ประกอบการค้าชาวบูคิสขายผ้าเหล่านี้ในราคาเพียงครึ่งหนึ่งของราคาผ้าอินเดียที่อยู่ในมือของวีโอซี ทำให้พวกเขาสามารถแทรกเข้าไปในตลาดทุกหนทุกแห่งได้ ด้วยทุนเพียงน้อยนิด

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด กำไรที่วีโอซีทำได้จากสินค้าที่ตนผูกขาดการค้าอยู่ ไม่เคยได้มากเท่ากับที่เคยได้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด วีโอซีสำรวจโอกาสลู่ทางการค้าทั่วทุกมุมโลก รวมทั้งที่อังวะและเวียงจันทน์ ซึ่งอยู่เลยแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นไปอีกไกล เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด วีโอซีทำให้สถานที่ทั้งหลายที่ได้สำรวจไว้ กลายเป็นปราการปกป้องผลประโยชน์ของตน ประดุจว่าสถานที่ทั้งหมดนั้น กอปรกันขึ้นเป็นวิสาหกิจการค้าในระดับกว้างขวางทั่วโลก การพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่ให้ผลกำไร ในรอบศตวรรษที่สองของวีโอซี อยู่ที่เกษตรกรรม -- มิใช่การค้า – โดยวีโอซีใช้ประโยชน์จากฐานะที่มีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้นของตนในชวาเช่นเดียวกับที่เพิ่มมากขึ้นในมาลุกุ

ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีการปลูกอ้อยเพื่อการส่งออกกันแล้วในบันเตนและบริเวณปัตตาเวีย ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ชาวจีนเป็นผู้ปลูก เมื่อวีโอซีทำลายคู่แข่งบันเตนของตนลงได้ในค.ศ.1684 วีโอซีก็ส่งเสริมการหีบน้ำตาลของชาวจีนในบริเวณตลอดแนวชายฝั่งด้านเหนือของชวาต่อไป โดยตอนนี้ วีโอซีซื้อน้ำตาลเพื่อส่งออกไปยังญี่ปุ่น จีนและยุโรป ผู้ประกอบธุรกิจชาวจีนเหล่านี้ เช่าที่ดินและแรงงานจากเจ้าหน้าที่ปกครองในท้องถิ่นของชวา ในบริเวณตอนเหนือของชวากลาง ในช่วงที่ธุรกิจดำเนินไปอย่างคึกคัก ในค.ศ. 1719 มีคนงานทำงานอยู่ในโรงงานน้ำตาลสามสิบสามโรงในย่านนี้ประมาณ 1800 คน การทำงานของคนเหล่านี้ มีผลเทียบเท่ากับการปฏิบัติงานตามวิธีการเกณฑ์แรงงานที่พวกเขามีข้อผูกมัดอยู่กับพวกผู้ดีชั้นสูง ในบริเวณรอบปัตตาเวีย ซึ่งมีโรงงานรวมกันอยู่หนาแน่นมากที่สุด ประชากรชาวชวาที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มาก่อน ถูกไล่ออกไป และเมื่อปรากฏว่าการใช้ทาสนั้น แพงเกินไปสำหรับงานนี้ จึงได้มีการพัฒนาระบบการเกณฑ์ผู้ใช้แรงงานวัยหนุ่มสาวที่ไม่มีที่ดินจากพวกผู้ดีชั้นสูง ในบริเวณปริอันกานตะวันออกเป็นการเกณฑ์เฉพาะ ในช่วงฤดูการผลิต คนงานเหล่านี้ มิได้ทำงานให้เปล่า ๆ โดยเคร่งครัด ทว่าได้รับค่าจ้าง[72] การส่งออกน้ำตาลของวีโอซีเพิ่มขึ้นถึงระดับสูงสุดที่ประมาณ 4400 ตัน ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1718-1719 สำหรับช่วงเวลาส่วนที่เหลือของคริสต์ศตวรรษนี้ ส่วนใหญ่แล้ว ตัวเลขใกล้เคียงกับ 1000 ตัน เนื่องจากน้ำตาลจากอินเดีย

---

[72] Ibid., 134-6.

ตะวันตก (เวสต์อินดิส) ที่ได้จากการปลูกอ้อยของพวกทาส สามารถขนส่งไปขายให้ยุโรปได้ในราคาที่ถูกกว่า

อุตสาหกรรมน้ำตาลขนาดย่อมกว่าของสยามและเวียดนาม แม้ว่าจะส่งออกไปขายให้กับญี่ปุ่นและจีนเป็นสำคัญ แต่ก็ประสบกับปัญหาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การเพิ่มการผลิตอย่างน่าตื่นตาตื่นใจได้เริ่มขึ้นในทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษสิบแปดนี้ ส่วนหนึ่งเพื่อการบริโภคภายในท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นในยุโรปและญี่ปุ่น เมื่อถึงค.ศ.1800 เป็นไปได้ว่า น้ำตาลได้เข้าแทนที่พริกไทย ในฐานะสินค้าออกที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ส่งไปจำหน่ายให้แก่ส่วนอื่น ๆ ที่เหลือของโลก ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนี้ ชวาของดัตช์และฟิลิปปินส์ของสเปน ต่างส่งออกน้ำตาลกันแห่งละประมาณ 4000 ตัน ทว่าตัวเลขเหล่านี้เป็นเพียงการเริ่มต้นของการเติบโตอย่างมโหฬารที่จะเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า นอกจากนี้ ยังได้มีการสร้างอุตสาหกรรมน้ำตาลของสยามซึ่งมีขนาดย่อมกว่าขึ้นมาใหม่ ในราวช่วงระยะเวลานี้ ภายใต้ราชวงศ์จักรี ซึ่งเป็นราชวงศ์ใหม่* การกว้านซื้ออ้อยและหีบน้ำตาลในบริเวณทั้งสามที่กล่าวมานี้ อยู่ในมือของชาวจีนเกือบทั้งหมด

สำหรับบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์นั้น ความสำเร็จที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือกาแฟ แฟชั่นใหม่ซึ่งแพร่ระบาดไปทั่วยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก่อนค.ศ. 1700 กาแฟมีปลูกเฉพาะในประเทศเยเมนเท่านั้น และการปลูกกาแฟทำให้ โมชา ซึ่งเป็นเมืองท่าของประเทศเยเมน มีชื่อเสียงขึ้นมา วีโอซีนำกาแฟมาเผยแพร่ในบริเวณจิเรบอนและปริอันกานของชวาตะวันตกในค.ศ. 1707 และภายในสองทศวรรษ ชวากลายเป็นผู้ผลิตกาแฟชั้นนำของโลก ในกรณีนี้ มิใช่ชาวจีน แต่เป็นพวก ผู้ดีชาวชวาและชาวซุนดา ที่เป็นผู้ดำเนินความริเริ่มในการปลูกต้นกาแฟและนำพืชผลที่ได้ไปขายให้แก่วีโอซีตามราคาที่ตกลงกันไว้ ในเขตที่สูงปริอันกาน ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของปัตตาเวีย มีการปลูกกาแฟกว่าสองล้านต้น และในบริเวณตอนในของจิเรบอน ก็มีปลูกมากเกือบจะเท่ากับปริอันกาน ทว่าความรุ่งเรืองเฟื่องฟูมาถึงระดับสูงสุดในราวค.ศ. 1725 ต่อจากนั้น อุปทานที่มีมากเกินไป ได้ทำให้ราคากาแฟในยุโรปตกต่ำลง และวีโอซีก็ลดความต้องการลงเหลือ 2000 ตันต่อปี นอกจากนี้ ราคากาแฟยังลดไปถึงระดับที่ต่ำเกินกว่าจะสร้างความสนใจแก่ผู้ปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายโดยอิสระ ดังนั้น ปริมาณตามโควต้า จึงได้มาก็เฉพาะโดยอาศัยการใช้กำลังบังคับเป็นปัจจัยสำคัญ

ประสบการณ์ของวีโอซีเรื่องกาแฟและน้ำตาล และประสบการณ์ของสเปนเรื่องน้ำตาลและยาสูบ ให้การลิ้มรสถึงคุณภาพที่แตกต่างออกไปของจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเด่นของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า วีโอซีเริ่มต้นซื้อผลผลิตที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปทีละอย่าง ๆ –ตั้งแต่พริกไทย กานพลู ลูกจันทน์เทศ น้ำตาล กาแฟ — โดยซื้อในขณะเมื่อการค้ากำลังรุ่งเรือง และราคาก็สูงพอที่จะล่อใจผู้ปลูกให้เข้ามาอยู่ในเศรษฐกิจระหว่างชาติโดยสมัครใจ

---

* สถาปนาเมื่อ ค.ศ. 1782

ทว่าเมื่อราคาตกลงหรือเมื่อการแข่งขันทวีขึ้น บริษัทยุโรปต่างก็ขยับต่อไป ไปสู่การบังคับซื้อตามราคาซึ่งยังคงให้ผลกำไรแก่บริษัท โดยที่ตนเองก็มีค่าใช้จ่ายประจำสูง แต่ค่าใช้จ่ายนี้ มิใช่ส่วนที่นำมาจ่ายให้กับผู้ปลูก บริษัทยังมักทำสัญญาการจัดส่งพืชผล โดยผ่านคนกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นสูงในท้องถิ่น ดังนั้น สำหรับประชากรที่เป็นราษฎรในบังคับของคนชนชั้นสูงพวกนี้แล้ว สัญญาดังกล่าวจึงมักปรากฏอยู่ในรูปของการเกณฑ์แรงงานอยู่เนือง ๆ อังกฤษซึ่งถูกขับออกจากบันเตนเมื่อพวกดัตช์ประสบชัยชนะที่ บันเตนนี้ในค.ศ. 1682 อังกฤษจึงพัฒนารูปแบบการบังคับซื้อพริกไทยที่ฐานที่มั่นแห่งใหม่ของตนในเบนกูเลน (ตะวันตกเฉียงใต้ของสุมาตรา) ขณะเดียวกันดัตช์ก็พัฒนารูปแบบการบังคับซื้อของตนขึ้นโดยผ่านประมุขของบันเตนและปาเล็มบัง ที่พ่ายแพ้แก่ตน

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด หย่อมกิจกรรมการเกษตรซึ่งชาวยุโรปเป็นผู้ส่งเสริมให้ทำขึ้นแทบไม่คุ้มกับการดำเนินชีวิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความริเริ่มของจีน อย่างเช่นการปลูกสีเสียดในริออและยะโฮร์ การทำเหมืองดีบุกที่บังกา และการทำเหมืองทองของบอร์เนียวตะวันตก ก็ไม่คุ้มค่าเกือบจะพอ ๆ กัน ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ครวญครางอยู่ภายใต้ผลกระทบจากการกดขี่เหยียบย่ำของตะวันตกหรือการแทรกแซงทางการพาณิชย์ของจีน ชีวิตของพวกเขา มิได้ยากแค้นยิ่งไปกว่าคนยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ทั้งสุขภาพก็มิได้ทรุดโทรมกว่า ความสูงของร่างกาย ก็มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าพวกยุโรปในสมัยนั้นเช่นกัน ในบางแง่ พวกเขาอาจจะมีชีวิตที่ดีกว่าพวกยุโรปเสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศ ซึ่งการุณไม่หนาวจัดและไม่ร้อนจัด ความหนาแน่นของประชากรต่ำ และกินอาหารอย่างพอดีและมีเหตุมีผล ต่อเมื่อในราวค.ศ. 1800 เมื่อความรุ่งเรืองไพบูลย์ในยุโรปทำให้สุขภาพและความสูงของร่างกายผันขึ้นไปตามครรลองเท่านั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเริ่มล้าหลังในเรื่องมาตรการสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งใช้วัดสภาพความเป็นอยู่ที่ดี

กระนั้นก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1700 ก็เป็นที่กระจ่างชัดแล้วว่า รัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ดำเนินรอยตามเส้นทางของรัฐในยุโรป การรวมกลุ่มของเมืองในแบบที่ประกอบด้วยชนนานาเชื้อชาตินานาภาษาก็ดี การระดมทุนเอกชนก็ดี การแบ่งความชำนัญพิเศษในงานช่างก็ดี ความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับโลกทางวิทยาศาสตร์ก็ดี ทุกอย่างเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับรัฐเหล่านี้ น้อยกว่าที่เคยเป็นเมื่อหนึ่งร้อยปีก่อนหน้านี้ มิใช่มากกว่า เพราะรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หมายที่จะสงวนสิ่งที่ทรงคุณค่าที่พวกเขาถนอมรักเอาไว้เท่าที่จะทำได้ รวมทั้งลักษณะการดำเนินชีวิตอย่างสบาย ๆ และการปกครองที่ลดหลั่นกันตามลำดับชั้นอย่างที่คุ้นเคย รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ จึงได้ผละออกจากการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับการพาณิชย์ของโลก กับเทคโนโลยีและแนวความคิดซึ่งมีมาพร้อม ๆ กับการติดต่อดังกล่าวนั้น เมื่อการพาณิชย์นี้เริ่มมีความเติบโตอย่างไม่หยุดพัก จนแทบจะไม่มีการขัดจังหวะ นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา แน่นอนว่าความเติบโตนี้ได้กระตุ้นให้เกิดมีรูปแบบใหม่ ๆ ของชีวิตด้านเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นมามากมาย อย่างไรก็ดี ส่วนที่สำคัญที่สุดของรูปแบบใหม่ ๆ ในชีวิตเศรษฐกิจเหล่านี้ มิใช่เป็นการตอบสนองของส่วนอื่น ๆ ของรัฐเอเชียที่เหลือนอกจากนี้ หากแต่เป็นการตอบสนองแก่ผู้ประกอบการค้า พวกปล้น ผู้ปลูกพืช

เพื่อจำหน่าย คนทำเหมืองและผู้ผลิตตามซอกซอยต่าง ๆ ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อมาถึงตอนนี้ รัฐต่าง ๆ ซึ่งจะต้องเผชิญหน้ากับการโจมตีครั้งใหม่ของตะวันตก จึงล้วนขาดเทคโนโลยี ทุน วิธีการบริหารบ้านเมือง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ เช่นที่ปรปักษ์ของรัฐเหล่านี้มีอยู่ และรัฐเหล่านี้จึงจำต้องเดือดร้อนอย่างสาหัสด้วยเหตุนี้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ข้อมูลชั้นต้น

แม้ว่าจารึกในยุคก่อนหน้านี้ มักมีข้อมูลที่มีประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ เรื่องการบริจาคสิ่งของให้แก่วัด ความปลอดพ้นจากการเสียภาษีและเรื่องอื่น ๆ ทำนองนี้ ทว่าพงศาวดารต้นฉบับลายมือทั้งหลาย ซึ่งเป็นบันทึกพื้นถิ่นแท้ ๆ และมีอิทธิพลเด่นกว่าบันทึกอื่นใดในช่วงระยะเวลานี้ ไม่ใคร่ได้ให้ความสนใจกับสภาพสังคมหรือเศรษฐกิจนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของปริมาณ เอกสารของพม่าที่หลงเหลือมาจนปัจจุบันนี้ เป็นกรณียกเว้นอยู่บ้าง มีรายงานมากมายจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น (*สิต-ตัน—sit-tan*) ที่ได้รับการแปลไว้ใน F.N. Trager and William J. Koenig, *Burmese Sit-tans 1764-1826*, Tucson, 1979. ใน ThanTun, *The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885*, 8 vols (Kyoto: Kyoto Universtity Center for Southeast Asian Studies, 1983-8) ก็แปลราชโองการในหลายหลากเรื่องราวบรรจุไว้เป็นชุด ราชโองการเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในชีวิตประจำวันและการเก็บภาษี รวมทั้งชีวิตในราชสำนัก ขนบประเพณีในการบริหารท้องถิ่นของเวียดนาม ทำให้เกิดมีการเก็บบันทึกเรื่องที่ดินและข้อมูลอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง ในบรรดาหนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์แต่ยังไม่ได้รับการแปลออกเป็นภาษาอังกฤษนั้น เล่มที่เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจสมัยก่อน ค.ศ. 1800น่าจะได้แก่ผลงานฉบับรวมของ เล ควี ดน คือ Le Quy Don, *Toān Táp*, 3 vols, Hanoi, Nha Xûat Bân Khoa Học Xã Hội, 1977-8.

บันทึกของจีน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจการค้าในแบบแผนต่าง ๆ ในหมู่บันทึกที่สำคัญที่สุดนั้น ได้แก่คำบรรยายถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในค.ศ. 1433 ซึ่งเป็นผลลัพธ์มาจากการเดินทัพของเชง โฮ นั่นคือ Ma Yuan, *Ying-yai Sheng-lan*: *"The Overall Survey of the Ocean's Shores"*, trans. J.V.G. Mills, Cambridge, UK: Hakluyt Society, 1970. ข้อมูลของจีนที่มีเรื่องราวสัมพันธ์กับเรื่องนี้อย่างมาก ได้รับการแปลไว้ใน W.P. Groeneveldt, *Historical Notes on Indonesia and Malaysia, Compiled from Chinese Sources*, Batavia, 1880. Repritned Jakarta, 1960. และในงานของร้อคฮิล, วีทลีย์ และวาง กุงวู (Rockhill, Wheatley และ Wang Gungwu) หนังสือที่ยังไม่ได้มี

ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ทว่าเป็นผลงานที่สำคัญ คือ Zhang Xie, *Dong Xi Yang Kao* (การศึกษาพิเคราะห์เกี่ยวกับน่านน้ำด้านตะวันออกและตะวันตก ค.ศ. 1617--Studies on the East and West Oceans, 1617) new edition, Beijing, 1981. เอกสารของริวกิวทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1425-1638 ได้รับการแปลไว้ใน Atsushi Kobata and Mitsugu Matsuda, *Ryukyuan Relations with Korea and South Sea Countries. An Annotated Translation of Documents in the "Rekido Hoan"*, Kyoto, 1969. เอกสารมากมายของญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการถ่ายทอดออกมาในหนังสือสองเล่ม คือ Iwao Sei'ichi, *Shuinsen Bōekishi No Kenkyū*, Tokyo, 1958. และ Iwao Sei'ichi, *Shuinsen to Nihonmachi*, Tokyo, 1966. สิ่งที่ให้ข้อมูลมีค่ามากมายยิ่งกว่า ได้แก่รายงานที่จัดทำไว้ตามลำดับเวลาเกี่ยวกับเรือสำเภาของจีนที่เดินทางมาถึงนางาซากิในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1640-1740 คือ *Kai Hentai* (Chinese Metamorphosis--การแปลงโฉมใหม่ของจีน) ที่ฮายาชิ ชุนไซ (Hayashi Shunsai) และบุตรชายของเขา ฮายาชิ โฮโก (Hayashi Hoko) ได้รวบรวมขึ้นในสมัยนั้น รายงานดังกล่าวนี้ในฉบับที่ตีพิมพ์ในสมัยใหม่ คือ Ura Ren'ichi, *Kai Hentai*, 3 vols, Tokyo, Toyo Bunko, 1958-9.

พงศาวดารฉบับมาตรฐานของโปรตุเกสและสเปน ล้วนมีข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจอยู่บ้างทุกฉบับ แม้ว่าจะน้อยกว่าที่เราคาดหวัง เมื่อพิจารณาถึงผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของคนในสองประเทศนี้ ตราบถึงปัจจุบันนี้ แหล่งข้อมูลที่ดีที่สุดของโปรตุเกสเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *คือ The Suma Oriental of Tomé Pires*, trans. Armando Cortesão, London: Hakluyt Society, 1944.

เมื่อดัตช์มาถึงในค.ศ. 1596 รายงานด้านเศรษฐกิจมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างน่าประทับใจทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ ตัวแทนของดัตช์ ได้รับคำสั่งให้รายงานอย่างกว้างขวาง ถึงโอกาสลู่ทางทางด้านการค้า ความเคลื่อนไหวของการขนส่งสินค้าทางเรือ ราคาสินค้า และปริมาณการส่งออกและนำเข้า แม้ในบันทึกเกี่ยวกับการเดินทางในระยะแรก ๆ ก็มีข้อมูลที่มีประโยชน์มากมาย บันทึกเหล่านี้ได้รับการรวบรวมขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อการตีพิมพ์ใน *Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Neederlandtsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie*, ed. I. Commelin (Amsterdam, 1646). :หนังสือเล่มนี้ ขณะนี้ หน่วยงาน The Linschoten-Vereniging กำลังดำเนินการตรวจแก้ตามขั้นตอนด้วยลักษณาการของผู้ชำนาญการ ที่มีคุณค่ายิ่งกว่านั้น คือความเคลื่อนไหวในการขนส่งสินค้าทางเรือ ซึ่งมีการรายงานอย่างเป็นระบบไว้ใน *Daghregister Gehouden in 't Casteel Batavia, 1642-1682*, 31 vols, Batavia and The Hague, 1887-1931. หนังสือรวมจดหมายโต้ตอบเล่มโตพิเศษของแจน พีเทอร์สซูน โคเอ็น ผู้วางรากฐานของการสร้างสมทรัพย์สมบัติของดัตช์ในซีกโลกตะวันออกนั้น H.T. Colenbrander ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก และ คนสุดท้ายที่จัดพิมพ์คือ W.Ph. Coolhaas ในชื่อว่า *Jan Pieterszoon Coen: Bescheiden Omtrent Zijn Bedrijf in Indie,* 7 vols in 8, The Hague, 1919-53. แม้ว่าจดหมายที่ตีพิมพ์ในหนังสือชุดนี้ จะทำให้เราสามารถเข้าถึงเหตุการณ์ใน

ช่วงเวลาไปถึงค.ศ. 1682 ได้ง่ายกว่าช่วงเวลาถัดจากนั้น ทว่าขณะนี้ โครงการใหญ่เพื่อพิมพ์เผยแพร่สิ่งที่เป็นแหล่งข้อมูลของดัตช์ครั้งใหม่ล่าสุด ได้มีการตรวจแก้หนังสือรวมจดหมายที่คณะกรรมการวีโอซีในปัตตาเวียส่งไปยังอัมสเตอร์ดัมเป็นประจำ ไปถึงค.ศ. 1735 หนังสือดังกล่าวคือ W. Ph. Coolhaas, ed., *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heeren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*, 7 vols, The Hague, 1960-76. หนังสือชุดนี้มั่งคั่งไปด้วยข้อมูลเกี่ยวกับการค้ามากเป็นพิเศษเช่นกัน

ข้อมูลขั้นที่สอง

การถกเถียงที่ใหญ่ที่สุดในแขนงนี้ วนเวียนอยู่ในหัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียกับกำเนิดของทุนนิยมในยุโรป นักสังคมวิทยาชาวดัตช์สองคน ได้เริ่มต้นเปิดฉากการถกเถียงนี้ในอินโดนีเซีย ตั้งแต่ตอนก่อนสงคราม ในผลงานซึ่งได้กลายมาเป็นหนังสือที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นในฉบับภาคแปลเป็นภาษาอังกฤษในทศวรรษ 1950 นั่นคือ *Indonesian Sociological Studies: Selected Writings of B. Schrieke*, 2 vols, The Hague, 1955. และ J.C. van Leur, *Indonesian Trade and Society: Essays in Social and Economic History*, The Hague, 1955. ในขณะที่เล่มแรกชี้ถึงความล่มสลายของการขนส่งสินค้าทางเรือของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เล่มที่สอง กระตือรือล้นที่จะลดผลกระทบที่เกิดจากวีโอซีให้เหลือน้อยที่สุด และตั้งประเด็นโต้ในเชิงสนับสนุนว่า ในการค้าของเอเชีย มีความต่อเนื่องล่วงเลยเข้าไปในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ทั้งสองแนวนี้ ได้รับการตรวจสอบอย่างไม่ยึดกฎเกณฑ์ในผลงานอีกเล่มหนึ่ง คือ M.A.P. Meilink-Roelofsz, *Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630*, The Hague, 1962. ผลงานเล่มหลังนี้สรุปว่า ผู้ประกอบการค้าชาวเอเชีย มีความหลากหลายมากกว่าที่หนังสือของฟาน เลอร์ (van Leur) ยินยอมให้มี และได้มีความสำคัญลดน้อยลงจริง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทว่าแม้ในยามที่เจริญรุ่งเรือง พวกเขาก็ยังขาดสิ่งสำคัญยิ่งที่ผู้ประกอบการค้าชาวยุโรปมีกัน อาทิเช่นขาดกฎหมายที่จะให้ความคุ้มครองทรัพย์สิน เป็นต้น

ผลงานที่จัดทำขึ้นต่อมาในภายหลัง จำต้องมีความซับซ้อนละเอียดประณีตยิ่งขึ้น มีปริมาณมากขึ้น และมีขอบข่ายที่ครอบคลุมถึงทั่วโลกมากขึ้น เนื่องจากธรรมชาติของแหล่งข้อมูลและปัญหาต่าง ๆ ผลงานชิ้นที่ดีที่สุดในจำพวกนี้ จึงมีแนวโน้มที่จะถือว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นส่วนหนึ่งของหน่วยที่ใหญ่กว่า ตัวอย่างที่เด่น ๆ ได้แก่ Vitorino Magalhães-Godinho, *L'economie de L'empire Portugais aux XVe et XVIe Siècles*, Paris, 1969; Pierre Chaunu, *Les Philippines et le Pacifique des Ibériques (XVIe, XVIIe, XVIIIe Siècles); Introduction Methodologique et Indices d'Activité*, Paris, 1960; หนังสือของเค.เอ็น. โชดูรี เกี่ยวกับบริษัทอังกฤษ ได้แก่ K.N. Chaudhuri, *The English East India Company. The Study of an Early Joint-Stock Company 1600-1640*, London, 1965.

และ K.N. Chaudhuri, *The Trading World of Asia and the English East India Company, 1660-1760*, Cambridge, UK, 1978; Niels Steensgaard, *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century*, Chicago, 1973; Kristof Glamann, *Dutch-Asiatic Trade 1620-1740*, The Hague, 1958; J.R. Bruijn, F.S. Gaastra and I. Schöffer, *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th Centuries*, 3 vols, The Hague, 1979-87; R.L. Innes, "The Door Ajar: Japan's Foreign Trade in the seventeenth century", Ph.D. thesis, University of Michigan, 1980; และ G.B. Souza, *The Survival of Empire. Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754*, Cambridge, UK, 1986.

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับของจีน เป็นเรื่องราวที่จัดเรียบเรียงไว้อย่างดีในผลงานหลายเล่ม ได้แก่ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853,* Cambridge, Mass., 1977; Wang Gungwu, *Community and Nation: Essays on Southeast Asia and the Chinese*, Singapore, 1981; John E. Wills, *Pepper, Guns and Parleys: The Dutch East India Company and China 1622-1681*, Cambridge, Mass., 1974; Leonard Blussé, *Strange Company. Chinese Settlers, Mestizo Women, and the Dutch in VOC Batavia*, Dordrecht, 1986; และ Chingho Chen, *Historical Notes on Hôi-An (Faifo),* Carbondale: Southern Illinois University Centre for Vietnamese Studies, 1974. ยังมีผลงานที่ใหม่ยิ่งกว่านี้ไปอีก ที่เกี่ยวกับมหาสมุทรอินเดียในฐานะที่เป็นแดนแห่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญคือ K.N. Chaudhuri, *Trade and Civilization in the Indian Ocean. An Economic History from the Rise of Islam to 1750*; S Arasaratnam, *Merchants, Companies and Commerce on the Coromandel Coast, 1650-1740*, Delhi, 1986; A. Das Gupta and M. Pearson, eds, *India and the Indian Ocean 1500-1800*, Calcutta, 1987; Denys Lombard and Jean Aubin, eds. *Merchands et Hommes d'Affaires Asiatiques dans L'Océan Indien et la Mer de Chine 13e-20e Siècles*, Paris: EHESS, 1988.

ผลงานดังกล่าว ได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับเศรษฐกิจโลก และแสดงให้เห็นแบบแผนระยะยาว ของการขยายตัวและการหดตัวทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ดี การทำความเข้าใจเศรษฐกิจเฉพาะทางของภูมิภาคนี้ เราต้องหันไปหานักวิชาการที่คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมทางการเขียนวรรณกรรมของท้องถิ่น และผู้ซึ่งได้ความรู้จากดำเนินงานวิจัยภาคสนาม ที่มีประโยชน์มากเป็นพิเศษในเรื่องที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ Victor Lieberman, *Burmese Administrative Cycles: Anarchy and Conquest, c. 1580-1760*, Princeton, 1984. และ Nguyen Thanh-Nha, *Tableau Économique de Vietnam aux XVIIe et XVIIIe Siècles*, Paris, 1970. งานที่น่าสนใจมากที่สุดบางชิ้นในแนวเรื่องนี้ ขณะนี้ กลุ่มที่เกี่ยวข้อง

กับวารสาร *Archipel* ในปารีส กำลังทำกันอยู่ บุคคลสำคัญในกลุ่มได้แก่ Denys Lombard, Claude Guillot และ Pierre-Yves Manguin วารสารอาคิเปล (*Archipel*) ฉบับพิเศษที่สำคัญ ๆ มุ่งเน้นที่เรื่องราวเกี่ยวกับการค้าการขนส่งสินค้าทางเรือ (ฉบับที่ 18, 1979) และเกี่ยวกับนครต่าง ๆ (ฉบับที่ 36, 1988 และ 37, 1989) ปัญหาเรื่องระบบทาส มีกล่าวไว้ใน Anthony Reid, ed., *Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*, St. Lucia, Queensland, 1983. ขณะนี้ กำลังมีการขุดสมบัติจากคลังเอกสารของดัตช์กันในที่สุด โดยนำมาบรรจุไว้ในวิทยานิพนธ์จำนวนหนึ่งที่เกี่ยวกับภูมิภาคต่าง ๆ เป็นการเฉพาะ ซึ่งในจำนวนนี้ ที่เด่นที่สุดในเรื่องข้อมูลทางเศรษฐกิจ ได้แก่ Gerrit Knaap, *Kruidnagelen en Christenen: De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696*, Dordrecht, 1987; Lucas Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743", Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988; Ito Takeshi, "The World of the *Adat Aceh*; A Historical Study of the Sultanate of Aceh", Ph.D. thesis, Australian National University, 1984.

บทที่ 4

พัฒนาการทางด้านศาสนา
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ประมาณ ค.ศ.1500-ค.ศ.1800

บทนี้ดำเนินเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากในราว ค.ศ. 1500 เป็นต้นไป เนื้อหาของบทแบ่งออกเป็นห้าส่วน ส่วนแรกอาศัยหลักฐานข้อมูลจากแหล่งยุโรป ซึ่งปรากฏขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เราใช้หลักฐานเหล่านี้สำรวจลักษณะสำคัญ ๆ ของความเชื่อเดิมของพื้นถิ่น ตามที่ยึดถือปฏิบัติกันในบริเวณต่าง ๆ ซึ่งขณะนั้นยังไม่สู้มีศาสนาโลกเข้ามาเกี่ยวข้อง การตรวจสอบเรื่องการรุกคืบของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ ซึ่งจะกลายเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบอย่างถึงรากฐานต่อวิวัฒนาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ จะประกอบขึ้นเป็นส่วนที่สองและส่วนที่สาม ลักษณาการที่ศาสนาที่เพิ่งเข้ามาใหม่สองศาสนานี้ ปรับตัวให้เข้ากับสภาพท้องถิ่น จะเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า มีความคล้ายคลึงกับการผสมผสานความคิดต่าง ๆ ของศาสนาฮินดู พุทธและขงจื๊อเข้าไว้ในท้องถิ่นในหลาย ๆ แง่ เรื่องนี้ได้อภิปรายไปแล้วในบทที่ 5 ของเล่มหนึ่ง ดังนั้น ส่วนที่สี่จึงประกอบด้วยเรื่องราวหลากหลายแนวทาง ที่ทั่วทั้งภูมิภาคนี้มีเหมือน ๆ กัน เรื่องราวดังกล่าว บังเกิดขึ้นขณะเมื่อศาสนาต่าง ๆ ที่นับว่าเป็นศาสนาโลก แผ่ขยายและเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับฐานที่มั่นของตน บทนี้ จะปิดท้ายด้วยการพิจารณาคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดโดยรวม ในฐานะที่ได้รับการระบุว่าเป็นช่วงเวลาซึ่งมีการกดดันมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ความกดดันนี้มีมาทั้งจากภายในและภายนอก และก่อให้เกิดเงื่อนไขอย่างใหม่ขึ้นในสภาวะแวดล้อมทางด้านศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความเชื่อดั้งเดิมประจำถิ่น

คุณูปการที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่เอื้อแก่การทำความเข้าใจของเราเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมที่เกิดขึ้นภายในถิ่นนี้ปรากฏขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด ช่วงเวลานี้มิสชันนารียุโรป เริ่มเคลื่อนเข้ามาในอาณาบริเวณทางด้านตะวันออกของอินโดนีเซียและที่ฟิลิปปินส์ พื้นที่ดังกล่าวเป็นบริเวณที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวและห่างไกลจากความคิดทางด้านศาสนาที่มาจากภายนอก เรื่องราวต่าง ๆ ที่พวกมิสชันนารีรวบรวมไว้ มีอคติทางด้านวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด แต่ถึงกระนั้นเรื่องราวพวกนี้ ก็ทำให้นัก

ประวัติศาสตร์ได้ทราบถึงคำบรรยายเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมทางด้านศาสนาของพื้นถิ่น ที่อยู่ภายนอกสภาพแวดล้อมของราชสำนัก คำบรรยายดังกล่าว เป็นหลักฐานร่วมสมัยซึ่งจัดทำขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยนั้น และได้รับการเก็บรักษามาจนกระทั่งปัจจุบัน

สิ่งที่เด่นสะดุดตามากที่สุดในแหล่งข้อมูลยุคต้นของชาวยุโรปเหล่านี้ มิใช่ความผันแปรแตกต่างกันของความเชื่อภายในภูมิภาค ดังที่ผู้สังเกตการณ์ได้กล่าวไว้ หากแต่เป็นความคล้ายคลึงกัน ข้อมูลจากผู้สังเกตการณ์ทุกคน ยืนยันว่า คนธรรมดาสามัญทั้งหญิงและชาย ต่างมีความคิดเห็นว่าโลกธรรมชาตินี้เป็นสิ่งมีชีวิต ความเป็นสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น เพราะการกระทำของเทวดาอารักษ์ที่มีอยู่อย่างมากมายและกว้างขวาง เทวดาอารักษ์เหล่านี้อาศัยอยู่ตามต้นไม้ แม่น้ำ ถ้ำ ภูเขา และเป็นผู้ที่สามารถมีความเมตตาอย่างใหญ่หลวง หรือมีความเกลียดชังอย่างผิดไปจากสามัญ หากมิใช่เพราะธรรมชาติที่มีชีวิตอันเกิดจากเทวดาอารักษ์เหล่านี้แล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อธิบายไม่ได้ เช่นการระเบิดของภูเขาไฟ แผ่นดินไหว โรคระบาด ฝนแล้ง ต้องเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่บอกให้รู้ว่าภูติทั้งหลายกำลังพิโรธและจำเป็นต้องเอาใจด้วยการทำบัตรพลีอย่างเหมาะสม การเตรียมอาวุธเพื่อใช้สู้กับความไม่แน่นอนของโชคชะตานั้น ปัจเจกบุคคลทั้งหลาย สามารถแสวงหาความช่วยเหลือได้จากบรรพบุรุษของตน และจากผู้นำและวีรชนในอดีต คนเหล่านี้เมื่อตายไปแล้ว ได้กลายเป็นวิญญาณที่มีอิทธิฤทธิ์ ด้วยอานุภาพของตนเอง แต่ก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่มักเชื่อกันว่า ผู้วายชนม์ไปแล้วเหล่านี้เข้าไปสิงอยู่ในร่างของสัตว์ เช่นเสือ จระเข้หรือหมู ในอินโดนีเซียตะวันออก ความเชื่อดังกล่าวมองเห็นได้ชัดเจนเป็นพิเศษ ดังเรื่องที่ชาวโปรตุเกส ผู้หนึ่งเล่าไว้ ซึ่งบรรยายถึงลักษณาการที่คนในมาลุกุ (โมลักกะ) “บูชาเทหวัตถุบนฟากฟ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาว พวกเขาเหล่านี้สร้างรูปบูชาขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่บิดาและบรรพบุรุษของตน รูปบูชาเหล่านี้ ทำด้วยไม้และหิน โดยมีใบหน้าเป็นมนุษย์ สุนัข แมวและสัตว์อื่น ๆ”[1]

ปัจจัยที่เป็นกุญแจสำคัญอย่างหนึ่ง ในการสื่อสารกับวิญญาณ คือการเซ่นไหว้ และประกอบพิธีกรรมตามสถานที่ที่กำหนด เช่นบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์หรือที่หลุมฝังศพของบรรพบุรุษ การบูชาด้วยอาหาร เครื่องดื่ม ผ้า และสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์บางอย่าง จะพบมากที่สุด แต่ในบางกรณี ถือว่าจำเป็นต้องมีการหลั่งรินโลหิต เพื่อทุเลาความโกรธ หรือเพื่อทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ และเพื่อจะได้รับความกรุณาจากสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ภายหลังจากที่ฆ่าสัตว์บางชนิดแล้ว – อาจได้แก่ แพะ หมู หรือควาย — หัวของสัตว์เหล่านี้ปกติแล้วจะนำไปถวายแก่วิญญาณ ส่วนผู้ที่เข้าร่วมในพิธี ก็กินเนื้อส่วนที่เหลือในงานเลี้ยงฉลองตามพิธีการ ในโอกาสพิเศษ อาจมีการเซ่นสังเวยด้วยมนุษย์ โดยเหยื่อ ที่จะถูกบูชายันต์นั้น ปกติแล้ว ได้มาจากการบุกปล้นดินแดนเพื่อนบ้าน หรือด้วยการซื้อทาส ตัวอย่างเช่นในวิสายาส์ ผู้คน “มีนิสัยชอบซื้อคนอินดิโอมาจากจังหวัดอื่น ๆ เพื่อใช้เป็นเหยื่อของการ

---

[1] Hubert Th. Th. M. Jacobs, ***A Treatise on the Moluccas (c.1544),*** Rome, 1971, 75.

บูชายันต์สังเวยแก่ปีศาจ"[2] พิธีกรรมและการเซ่นสังเวย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤติครั้งใหญ่ของชีวิต คือการเกิด การแต่งงานและการตาย ทว่าพิธีการที่จัดอย่างประณีตมากที่สุด มักเกี่ยวข้องกับการปลงศพ มีการบรรยายอยู่ในหลายสังคมอันเกี่ยวกับการตระเตรียมซากศพอย่างพิถีพิถันเพื่อการฝัง การแต่งกายให้ศพ การจัดหาสิ่งของ อาหาร เครื่องดื่ม เสื้อผ้าและพาหนะ คำบรรยายเหล่านี้ พิสูจน์ถึงความเชื่อในชีวิตหลังความตาย ในชีวิตหลังความตายนี้บุคคลจะมีสถานภาพเทียบเท่ากับสถานะของเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่

ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปในยุคแรก ๆ ต่างสะดุดใจกับความโดดเด่นของสตรีในพิธีกรรมทางศาสนา แม้ว่าจะมีผู้ชายเข้ารับตำแหน่งสูง ๆ ในพิธีอยู่เช่นกัน เมื่อแรกที่สเปนมาถึงฟิลิปปินส์ พวกเขาได้เห็นหญิงชรา ที่เป็นร่างทรง (เรียกว่า *บาเบย์ลัน* ในวิสายาส์และ*กาตาโลนาน* ในบริเวณตากาล็อก) มีหลายสังคมที่ให้ความเคารพเป็นพิเศษ ไม่เฉพาะแก่สตรีเท่านั้น หากรวมถึง "ชาวอินเดียที่แต่งกายเป็นสตรี" ซึ่งหมายถึงชายลักเพศ ที่ทำตัวเป็นผู้หญิง บุคคลเช่นนี้ เป็นสัญลักษณ์ของการผสานอำนาจในการสร้างชีวิตใหม่ของทั้งสองเพศ ชื่อเสียงเกียรติคุณของบุคคลดังกล่าว เกี่ยวเนื่องในระดับมากทีเดียว กับความสามารถของพวกเขา กล่าวคือความสามารถในการรับมือกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง และการทำหน้าที่เป็นร่างทรงให้วิญญาณได้ประกาศถ้อยคำ ระหว่างบุคคลที่เป็นร่างทรงตกอยู่ในภวังค์ ซึ่งชักนำให้เกิดขึ้นด้วยการท่องมนต์ ร่ายรำและด้วยดนตรีที่บรรเลงด้วยระฆังกลองและฆ้อง พวกเขาจะกลายเป็นสิ่งที่มากเกินกว่ามนุษย์ธรรมดา ทักษะการเป็นร่างทรง ได้รับการยกย่องมากเป็นพิเศษในยามที่มีการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้น เนื่องจากความเจ็บไข้ได้ป่วยเหล่านี้ ถือว่าเป็นเหตุสืบเนื่องมาจากตัวการที่มิใช่มนุษย์ มิสชันนารีในฟิลิปปินส์บรรยายถึงกรรมวิธีในการรักษาผู้เจ็บป่วย ในกรรมวิธีนี้ผู้นำกระบวนการรักษาที่เป็นสตรี สามารถพูดกับตัวเองด้วยท่วงทีของคนหลาย ๆ แบบ" พร้อมกับเจิมศีรษะของผู้ป่วยด้วยน้ำมันและบอกเขาว่า *อนิโต* (วิญญาณ) จะให้พละกำลังแก่เขา

ความรู้ที่มีลักษณะเป็นความลับ ทำให้บุคคลผู้มีความรู้ดังกล่าว แตกต่างไปจากคนอื่น ๆ ทว่าความรู้เหล่านี้ไม่อาจได้มาโดยปราศจากการสั่งสอน ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มิสชันนารีชาวดัตช์ชื่อวาเลนติจน์ บรรยายถึงการที่เด็ก ๆ ในเซรามถูกนำตัวเข้าไปในป่าครั้งละหลาย ๆ เดือน ในช่วงระหว่างนั้นเด็ก ๆ เหล่านี้ จะได้รับการปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมอันเป็นอาถรรพ์เพื่อให้มาเป็น "พระหมอผี" พระหมอผีมีทักษะอันเป็นความลับ ดังนั้นจึงสามารถช่วยปกป้องชุมชนให้พ้นจากเหล่าพ่อมดแม่มด พ่อมดแม่มดเหล่านี้ได้เรียนรู้ศิลปะการใช้เวทย์มนต์อย่างเชี่ยวชาญและพร้อมที่จะใช้ความรู้นี้เพื่อแผนการที่มีอันตราย พ่อมดบางคนสามารถเหาะได้ บางคนฆ่าคนได้โดยไม่ต้องยกมือบ้างก็สามารถใช้เครื่องลางที่ทำให้ภรรยาที่เป็นที่รักใคร่อย่างที่สุด ทิ้งสามีไป ในมาลุกุนั้น เรียกผู้ที่อ้างว่าเป็น "แม่มด" ด้วยคำรวมในภาษามาเลย์ว่า *ซอนคี* (ผี) พระหมอผีที่อยู่ในฌาณ มักกล่าวหาแม่มด

---

[2] อ้างใน Pablo Fernandez, ***History of the Church in the Philippines (1521-1898)***, Manila, 1979, 3.

พวกนี้อยู่บ่อย ๆ ว่า เป็นสาเหตุให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยหรือภัยพิบัติอย่างอื่น ๆ "เวลาที่กษัตริย์เจ้าผู้ครองนคร หรือเสนาบดี ล้มป่วย พวกเขาก็สั่งให้ฆ่า*ซอนคี*บางคน[3] พวกมิสชันนารีเล่าว่า มีอยู่ครั้งหนึ่ง คนกว่าหนึ่งร้อยคนถูกฆ่า ด้วยโทษฐานที่เป็น*ซอนคี* สาเหตุเนื่องมาจากองค์พระประมุขเกิดสิ้นพระชนม์ลง[4]

ตามคำบรรยายที่มิสชันนารีเล่าไว้ชุมชนต่าง ๆ ล้วนแวดล้อมไปด้วยผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีอยู่มากมายเป็นกองทัพ ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ บ้างก็มีเมตตา บ้างก็เอาแต่ใจ บ้างก็ร้ายกาจอย่างดื้อ ๆ นอกจากนี้ ชุมชนต่าง ๆ ยังต้องเผชิญกับอันตรายจากปัจจัยความมุ่งร้ายที่อยู่ในรูปของมนุษย์เพิ่มเข้ามาอีก ชุมชนต่าง ๆ ที่พวกมิสชันนารีได้บรรยายไว้เหล่านี้ จึงให้ความสำคัญอย่างมหาศาลกับการเป็นเจ้าของเครื่องลางและวัตถุอื่น ๆ ที่เชื่อว่ามีอำนาจในการปกป้องคุ้มครอง ในหมู่อาวุธต้านอาถรรพ์ที่ได้รับความนิยมยกย่องอย่างกว้างขวางที่สุด ได้แก่หินจากกระเพาะหรือลำไส้ของสัตว์ (เรียกในภาษามาเลย์ว่า *เมสติกา คาลิคา*) โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ประเภทหมูป่าและกวาง ทัศนคติที่คล้ายคลึงกันนี้ มีให้กับวัตถุอื่น ๆ ด้วยเช่นหอก กริชและผ้าเก่า ๆ เป็นต้น การมีสิ่งของเหล่านี้ จะทำให้เจ้าของมีอำนาจพิเศษมากเกินกว่ามนุษย์ทั่วไป ตัวอย่างเช่นในอัมบอน กำไลชนิดที่หาได้ยากมาก ซึ่งรู้จักกันในนามของ *มามากูร* และสิ่งอื่น ๆ ได้แก่ หินศักดิ์สิทธิ์ เครื่องลายครามของจีนและเสื้อผ้าที่บรรพบุรุษที่ตายไปแล้วเคยสวม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนได้รับการเก็บรักษาไว้อย่างพิถีพิถันเพื่อไว้ใช้สำหรับปัดเป่าภยันตราย ความฝันและลางต่าง ๆ ก็ได้รับความเชื่อถืออย่างมาก ด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ สามารถเป็นสาร ที่สื่อมาจากโลกที่ไม่ใช่โลกมนุษย์ได้ หากว่าการจามตอนจะออกจากบ้าน เป็นการเตือนถึงโชคร้ายแล้ว สุริยคราสหรือจันทรคราส จะเป็นลางบอกถึงหายนะที่กำลังจะมาเยือนซึ่งรุนแรงมากยิ่งกว่าอีกสักเพียงไร ดัตช์ได้กล่าวไว้ว่า ในเทอร์เนตนั้น ผู้คนเชื่อว่า คราสเป็นลางบอกถึงความตาย หากว่ามิใช่ความตายของญาติของตนเอง ก็เป็นความตายขององค์พระราชาเอง ความหวังที่จะเอาใจอำนาจอันยิ่งใหญ่ที่มีอยู่ในเทหวัตถุบนฟากฟ้านี้เอง ทำให้ผู้คนในมากาสซาร์จึงยังคงเก็บรักษาสิ่งที่เป็นเครื่องหมายแสดงถึงดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ไว้ในบ้านของตน แม้ภายหลังจากที่ทางราชสำนัก รับศาสนาอิสลามเข้ามาแล้ว

หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติทางศาสนาดั้งเดิมภายในท้องถิ่นของช่วงระยะเวลานี้ในส่วนอื่น ๆ ที่เหลือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้มีอย่างกว้างขวางมากเท่ากับในอินโดนีเซียตะวันออกและฟิลิปปินส์ที่ได้กล่าวมา ถึงกระนั้น ก็มองเห็นได้แจ่มแจ้งว่า ธรรมเนียมต่าง ๆ มากมายในโลกส่วนภาคพื้นสมุทรที่พวกมิสชันนารีบรรยายไว้นั้น ครั้งหนึ่ง เคยมีอยู่อย่างดกดื่นทั่วไปในภูมิภาคนี้ ตัวอย่างเช่น การฆ่าสัตว์หรือบางครั้งฆ่ามนุษย์ เพื่อเป็นบัตรพลีแก่ภูติผีวิญญาณ สามารถ

---

[3] Jacobs, ***A Treatise,*** 181.

[4] Georg Schurhammer, ***Francis Xavier. His Life, His Times***, III, trans. M. Joseph Costelloe, Rome: Jesuit Historical Institute, 1980, 92.

พบได้ในพม่า มาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นอย่างน้อย ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนามีข้อห้ามเรื่องการฆ่าสิ่งมีชีวิต การปฏิบัติตามความเชื่อเหล่านี้แม้ว่าจะหายไปบ้างแล้ว แต่แน่นอนว่าผู้ที่ศึกษาเรื่องราวของยุคสมัยใหม่ ย่อมต้องมองออกว่า ยังมีการปฏิบัติอยู่อีกมากมาย ที่ละม้ายคล้ายคลึงกับสิ่งที่พวกมิสชันนารียุคก่อนบรรยายไว้เกี่ยวกับศาสนาต่าง ๆ ในพื้นถิ่น จะว่าไปแล้ว การศึกษาวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรเสีย ก็ต้องเน้นถึงความเหนียวแน่นของความเชื่อดั้งเดิมที่คนในถิ่นนี้มีอยู่ และจำต้องระบุว่า สำหรับสังคมต่าง ๆ มากมาย ความเชื่อเหล่านี้ ยังคงเป็นวิถีการอธิบายโลก ที่ให้ความพอใจอย่างเต็มที่ การศึกษาดังกล่าวยังทำให้ต้องกล่าวเน้นด้วยเช่นกันว่า ทุกศาสนาของโลกซึ่งได้มาตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประสบความสำเร็จก็เพราะศาสนาเหล่านี้ ไม่เพียงแต่อลุ่มอล่วยกับทัศนคติที่มีอยู่เดิมเท่านั้น หากยังต่อเติมและส่งเสริมให้อีกด้วย อาทิ เช่น ในพม่า กษัตริย์ยังคงบูชาพระวิญญาณของราชบรรพชนในนามราษฎร ต่อหน้าพระปฏิมาปิดทองด้วยความเชื่อว่า “การคารวะราชบรรพชนอย่างถูกต้องเหมาะสม จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้”[5] ที่สำคัญก็คือ พิธีการเหล่านี้ จัดกันในวันสำคัญทางพุทธศาสนา แม้ว่าการเซ่นไหว้วิญญาณของญาติที่ตายจากไปแล้ว จะไม่ได้รับความเห็นชอบตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาก็ตาม ในเวียดนาม (ไดเวียด) นั้น ตรงกันข้าม งานคลาสสิคของจีนที่เกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อ ได้ยกระดับการคารวะบรรพชนที่ตายไปแล้ว ซึ่งมีอยู่เดิมในท้องถิ่น ให้ขึ้นมาเป็นจุดศูนย์รวมของพิธีกรรมประจำครัวเรือน อเล็กซานเดอร์ แห่งโรดส์ มิสชันนารีนิกายเจซูอิต กล่าวไว้ว่า “ความกตัญญูที่พวกเขาแสดงต่อวิญญาณของเครือญาติมีมากยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ที่เราจะสามารถจินตนาการได้ในยุโรป พวกเขาเพียรพยายามอย่างสุดจะเชื่อได้ ที่จะแสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นที่ฝังศพ...และยอมยุ่งยากเดือดร้อนและทุ่มเทค่าใช้จ่ายอย่างไม่อั้น ในการจัดงานเลี้ยงอาหารให้แก่เหล่าเครือญาติ หลังจากที่ได้ตายไปแล้ว”[6]

ดังจะเห็นว่า สาระที่สำคัญและโดดเด่นในแนวพัฒนาการด้านศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏอยู่แล้ว ตั้งแต่ก่อนที่ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์จะเข้ามา ลักษณะสำคัญของระบบความเชื่อดั้งเดิมในพื้นถิ่น คงดำรงอยู่ต่อมาได้ก็เพราะส่วนใหญ่แล้ว ลักษณะเหล่านี้ สามารถอยู่ร่วมกันได้ หรือนำเข้าไปรวมกันได้ กับพิธีกรรมและคำสอนของศาสนาโลก ในแง่หนึ่ง ก็เหมือนกับการสร้างความเป็นพันธมิตรขึ้นระหว่าง “เทพ” ใหม่ กับเทพเก่า นิทานเรื่องหนึ่งที่พบในพม่าและบริเวณต่าง ๆ ของไทย บรรยายถึงแม่พระธรณี ที่ช่วยให้พระพุทธเจ้าทรงมีชัยชนะต่อกองทัพมารที่ชั่วร้าย ด้วยการบิดน้ำออกจากมวยผมมาท่วมพวกมาร ในพม่า มีการนำความคิดดั้งเดิมกับที่รับจากต่างแดนเข้ามาเชื่อมต่อกับเรื่องนี้ โดยทำเป็นสัญลักษณ์ซึ่งแสดงด้วยภาพพระพุทธเจ้าปางที่ประทับในท่านั่ง พระหัตถ์ขวาแตะพื้นดิน อันเป็นสัญญาณบอกแม่พระธรณีให้เป็นพยานรับรู้ถึงบุญกุศลที่พระองค์ได้ทรงสร้าง

---

[5] Than Tun, trans., ***The Royal Orders of Burma, AD 1598-1885***, Kyoto: Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1983-7, IV. 144.

[6] Solange Hertz, trans., ***Rhodes of Vietman***, Westminster, Maryland, 1966, 59.

มาในชาติก่อน ๆ [7] เช่นเดียวกัน การจัดพิธีการอย่างประณีตและซับซ้อน และการนำคำศัพท์ที่ชวนให้เกิดความครั่นคร้ามเข้ามาใช้ เป็นการยืนยันถึงความสำคัญของธรรมเนียมต่าง ๆ มากมายที่มีมาแต่ดั้งเดิม อาทิเช่น พิธีให้คำสัตย์ปฏิญาณอย่างเป็นทางการต่อฟ้า ตามหลักขงจื๊อเช่นที่ทำในเวียดนามเมื่อคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ในพิธีนี้เราสามารถมองเห็นร่องรอยของพิธีกรรมเพื่อแสดงความจงรักภักดีที่มีอยู่ในสมัยก่อนหน้านี้อยู่เบื้องใต้ โดยพิธีของสมัยก่อนจะมีการเรียกเชิญวิญญาณและการสังเวยสัตว์เป็นเครื่องบัตรพลี พร้อมทั้งดื่มโลหิตสัตว์เหล่านั้นร่วมกัน สำหรับผู้ที่นับถือพุทธศาสนา พิธีให้คำสัตย์ปฏิญาณมีสารัตถะเกี่ยวกับความคิดเรื่อง*กัมมะ* (*กรรม*) และโอกาสความเป็นไปได้ที่จะถูกลงโทษไปจนถึงภพหน้าเพราะการกระทำผิดเข้ามาปะปน พร้อมทั้งช่วยเพิ่มความขลังให้มากขึ้น ดังที่เราจะเห็นได้จากจารึกสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ของราชอาณาจักรสุโขทัยของไทย จารึกนี้บรรยายถึงข้อตกลงกับกษัตริย์เพื่อนบ้าน โดยมีเนื้อความเรียกร้องให้บรรพชนและภูติผู้พิทักษ์ผืนน้ำและถ้ำทั้งหลาย มาเป็นพยานว่า ทุกคนที่ผิดคำสัตย์ปฏิญาณ จะต้องตกนรก และจะ “ไม่มีหวังว่าจะได้เห็นพระพุทธ พระธรรมหรือพระสงฆ์” ในทำนองเดียวกัน เครื่องลางและของขลังซึ่งให้การคุ้มครองป้องกันให้รอดพ้นจากพลังที่เป็นอันตราย จะยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ ดูดซับพลังของความเชื่อจากต่างแดนเข้าไว้ด้วย ในรัฐที่นับถือพุทธศาสนา เครื่องลางของขลังเหล่านี้ โดยทั่วไปแล้ว ทำเป็นรูปพระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุที่ได้รับความเคารพนับถือ และพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ก็มักกลายเป็นเครื่องป้องกันราชอาณาจักร เพราะอำนาจพิเศษที่ถือกันว่ามีอยู่ในพระพุทธรูปเหล่านั้น

ความยึดมั่นอยู่กับเรื่องภูติผีวิญญาณ เป็นมรดกสำคัญของความเชื่อเชิงศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ภูติวิญญาณพวกนี้ ถูกดึงให้เข้ามาอยู่ในโลกของศาสนาหลักซึ่งเป็นศาสนาที่กษัตริย์และราชสำนักของพระองค์ให้ความอุปถัมภ์มากขึ้นเรื่อย ๆ ในพม่า ที่พำนักอย่างเป็นทางการ ที่*นัต* (ผี/วิญญาณ) ทั้ง 37 ตนสถิตย์อยู่ คือเจดีย์ชเวซิกองที่พุกาม ทว่าองค์ประมุขได้พระราชทานที่ดินให้*นัต*แต่ละตนเป็นการเฉพาะ โด*ยนัต* จะได้รับการเซ่นไหว้จากผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดินดังกล่าวนั้น ในทางกลับกัน เป็นที่คาดหวังว่าวิญญาณ*นัต*เหล่านี้จะต้องรับใช้กษัตริย์และรับรู้อำนาจหน้าที่ทางศีลธรรมของศาสนาประจำราชสำนัก ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบแทนการที่กษัตริย์ทรงให้การอุปถัมภ์และการที่ประชาชนให้ความเคารพ ในเวียดนาม ผู้รอบรู้ในเรื่องพุทธศาสนาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ เล่าถึงลักษณาการที่พระแม่ธรณีมาปรากฏตัวต่อหน้ากษัตริย์สมัยก่อนในพระสุบินนิมิต โดยสัญญาว่า การโจมตีจามปาที่พระองค์ทรงวางแผนไว้นั้น จะประสบความสำเร็จ หากว่าพระองค์บวงสรวงนาง พระราชาจึงจัดการทำพิธีบวงสรวงอย่างเหมาะสมโดยทรงได้ความช่วยเหลือ

---

[7] John Ferguson, “The Symbolic Dimensions of the Burmese Sangha,” Ph.D. thesis, Cornell University, 1975, 24. ในวรรณกรรมดั้งเดิมของพุทธศาสนาแนวเถรวาทจากอินเดียและศรีลังกา จะไม่พบการเน้นที่ตำนานอันเกี่ยวกับเทพีแห่งผืนแผ่นดินดังที่พบอยู่ในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

จาก พระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่ง และต่อมา ทรงโปรดให้สร้างวัดขึ้นสำหรับใช้เป็นที่บูชา “พระแม่ธรณีของจักรวรรดิ” ขึ้นในราชธานี

มีตำนานต่าง ๆ ที่เล่าในทำนองที่ว่า กระบวนการรวมตัวกันระหว่างการเมืองกับศาสนาเช่นที่กล่าวนี้ บางคราว ก็ถูกต่อต้าน ผู้รู้ท่านเดียวกันนี้ อ้างถึง “เทพที่ยากไร้ขาดแคลน” และ “ปีศาจที่ชั่วร้าย” ที่ไม่ยอมประพฤติปฏิบัติตนในฐานะผู้พิทักษ์ศาสนา และดังนั้น จึงถูกบังคับให้ “จากไปอยู่อีกที่หนึ่งโดยเร็ว”[8] ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เนื้อหาเรื่องราวที่ปรากฏขึ้นอยู่เนือง ๆ คือการที่ภูติวิญญาณทั้งหลายยอมอยู่ใต้อำนาจของพุทธศาสนา *พงศาวดารผาแดง*จากรัฐเชียงตุงของฉาน เล่าถึงปีศาจตนหนึ่ง ไม่พอใจกับการก่อสร้างนครและได้ “ไปหลอกหลอนพระราชวังทอง ต่อต้านความพยายามของพระประมุขที่จะขับไล่ตนออกไป” มีการนิมนต์พระภิกษุมาสวดมนต์ศักดิ์สิทธิ์ และเพิ่มพลังความแข็งแกร่งแก่ศาสนาอันที่เป็นเคารพสักการะ ทว่าเจ้าปีศาจ “กลับมาหลอกหลอนมากยิ่งขึ้นไปอีก จนทำให้น้ำมนต์เสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ ใบไม้เสกเหี่ยวเฉา และฝ่ายภิกขุพ่ายแพ้”[9] สถานการณ์นี้ แก้ตกไปได้ก็ต่อเมื่อมีการนิมนต์พระภิกษุผู้คงแก่เรียนให้มาดำเนินการสร้างความบริสุทธิ์แก่พระศาสนาและพระธรรมคำสอน (*สาสนะ*) ของพระพุทธเจ้า ในค.ศ. 1527 กษัตริย์แห่งล้านช้างทรงไปไกลถึงขั้นห้ามบูชาภูติวิญญาณและสั่งให้ทำลายศาลทุกแห่งที่เกี่ยวข้องกับลัทธิบูชาภูติวิญญาณ *(ผี)* พร้อมกับสร้างวัดในพุทธศาสนาขึ้นในราชธานี ตรงที่ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งศาลของวิญญาณผู้พิทักษ์มาก่อน

แม้จะมีการตั้งคำถามขึ้นเป็นระยะ ๆ ว่า ควรจะเคารพภูติวิญญาณทั้งหลายสักแค่ไหน แต่ก็ดูเหมือนว่า ภูติวิญญาณไม่เคยแสดงทีท่าว่าจะลับหายไปจากชีวิตทางด้านศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่อย่างใด เหตุผลนั้น ดูหมือนอยู่ที่ว่า ความเชื่อเรื่องภูติวิญญาณนี้ เกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ในโลกนี้ ในขณะที่ศาสนาใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอนาคต หรือในกรณีของลัทธิขงจื๊อเกี่ยวข้องกับคำถามเรื่องความสำคัญของจักรวาล แต่ความเอาใจใส่ของภูติวิญญาณนั้น สามารถชักจูงมาที่เรื่องราว ที่เป็นธรรมดาสามัญที่สุดได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเจ็บไข้ได้ป่วย หรือการศึกสงคราม ความเสี่ยงในเรื่องการค้าขาย หรือการตั้งครรภ์ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวฟิลิปปินส์ตากาล็อก ให้คำอธิบายอย่างชัดเจนแก่พวกมิสชันนารีชาวสเปน ถึงความสัมพันธ์ระหว่าง*อนิโต*ผู้ด้อยกว่า กับบาธาลา บาธาลานี้พวกเขาขนานนามว่าคือ ผู้เป็นใหญ่สูงสุดในหมู่ภูติวิญญาณทั้งหลาย พวกเขากล่าวว่า “บาธาลา” นั้น “เป็นเจ้าใหญ่ และไม่มีใครสามารถพูดกับท่านได้ ท่านอาศัยอยู่ในท้องฟ้า แต่*อนิโต*มีนิสัยอย่างที่จะลงมาพูดคุยกับมนุษย์ได้ *อนิโต*จึงเป็นผู้รับใช้บาธาลา และเป็น

---

[8] Keith Taylor, “Authority and Legitimacy in 11th Century Vietnam” in David G. Marr and A.C. Milner, eds, ***Southeast Asia in the 9th to the 14th Centuries***, Canberra and Singapore, 1986, 139-76.

[9] Sao Saimong Mangrai, The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle Translated, Michigan Papers on South and Southeast Asia, University of Michigan, 1981. 113-14.

สื่อกลางในการติดต่อขอความกรุณาจากบาธาลาให้แก่มนุษย์"[10] ทัศนะเกี่ยวกับภูติวิญญาณที่มิได้ต่างจาก ที่กล่าวนี้ ปรากฏอยู่ในพงศาวดารสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าของพม่า พงศาวดารนี้บรรยายว่า ครั้งหนึ่ง มีพระฤาษีองค์หนึ่งแนะนำกษัตริย์พุกามให้ทรงนับถือพระพุทธเจ้าในยามที่พระองค์ทอดพระเนตรไปที่อนาคต แต่เวลาที่ทอดพระเนตรมาที่ปัจจุบัน ให้ทรงนับถือ*นัต*[11] ความคงอยู่ต่อมาของการนับถือภูติวิญญาณ ปรากฏให้เห็นชัดเจนเป็นพิเศษในกรณีของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ เพราะทั้งสองศาสนานี้ ต่างมีหลักธรรมคำสอนสำคัญที่เน้นถึงการมีพระผู้เป็นเจ้าเป็นที่เคารพบูชาเพียงองค์เดียว ทั้งสองศาสนานี้ จะกลายมาเป็นลัทธิความเชื่อหลักที่ทรงอิทธิพลอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทรในเวลาต่อมา และในตอนนี้ เราจะหันไปพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ของส่วนภาคพื้นสมุทรดังกล่าว

การเข้ามาของอิสลาม

การทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ต่อการที่ศาสนาอิสลามแพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็วในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น จำเป็นต้องทบทวนถึงสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ซึ่งความรุดหน้านี้บังเกิดขึ้น อย่างไรก็ดี หลักฐานข้อมูลต่าง ๆ มีลักษณะที่ทำให้การตอบคำถามที่มีความสำคัญ ถึงขั้นพื้นฐานที่สุดเกี่ยวกับการที่อิสลามเข้ามาในบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ไม่สามารถกระทำได้ ประการแรก เราไม่มีทางที่จะรู้ได้อย่างแน่นอนว่าเมื่อไรและที่ไหน ที่การเปลี่ยนศาสนาอย่างที่มีความสำคัญยิ่งในท้องถิ่นนี้ บังเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก หลักฐานที่มีอยู่บ่งบอกไปในแนวที่ว่า สุมาตราตอนเหนือ—ซึ่งอยู่ใกล้กับอินเดียและบริเวณที่เป็นหัวใจของอิสลามมากที่สุด--คือสถานที่ที่ศาสนาอิสลามสถาปนาหัวหาดแห่งแรกขึ้น หลักฐานที่บอกว่ามีชุมชนมุสลิมอยู่ในท้องถิ่น มิได้มีปรากฏให้เห็นจนกระทั่งเวลาล่วงมาถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม แม้ว่าชุมชนเหล่านี้ อาจเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้วเป็นเวลานานก็ได้ มาร์โค โปโล นักเดินทางชาวเวนิส กล่าวถึงมุสลิมในเปอร์ลักในค.ศ. 1292 และที่ปาซาย ซึ่งเป็นดินแดนเพื่อนบ้านอยู่ใกล้เคียงกัน ว่าในดินแดนทั้งสองนี้มีแผ่นหินจารึกเหนือหลุมฝังศพของเชื้อพระวงศ์ที่แกะสลักบอกกาลเวลาไว้ด้วย ฮิจเราะห์ศักราช* 697 (ค.ศ.1297) และได้พบพระนามมุสลิมของสุลต่านมาลิก อัล-ซาลิห์ ("กษัตริย์ผู้ทรงคุณงามความดีมากจนเปรียบเสมือน

---

[10] Emma H. Blair and James A. Robertson, ***The Philippine Islands*, *1493-1898***, Cleveland, 1903-09, V. 144.

[11] Pe Maung Tin and G.H. Luce, eds, and trans, ***The Glass Palace Chronicle of the Kings of Burma***, Rangoon, 80-1.

* ฮิจเราะห์ศักราชเริ่มขึ้นปีที่มูฮัมหมัดเสด็จหนีจากเมกกะไปยังเมดินา (คริสต์ศักราช 622) ในที่นี้ จะใช้คำย่อว่า ฮ.ศ.

นักบุญ") อย่างไรก็ดี เห็นได้ชัดว่า ศาสนาใหม่นี้ มิได้แทรกเข้าไปถึงบริเวณที่อยู่เลยชายฝั่งทะเลเข้าไปข้างใน นักเดินทางจากโมร็อคโคผู้หนึ่ง ชื่อ อิบน์ บาตูตา ได้เข้ามาเยือนสมุทรา-ปาซายในค.ศ. 1345 ระหว่างที่เขาเดินทางจากเบงกอลเพื่อไปยังจีน เขาได้บรรยายถึงที่ที่เขามาเยือนนี้ว่าแถบท่าเรือ เป็นแดนมุสลิม ในแต่บริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปนั้น ยังคง "ป่าเถื่อน ไม่รู้จักศาสนา"

หลักฐานที่ชวาก็มีน้อยเช่นเดียวกัน แผ่นหินจารึกเหนือหลุมฝังศพของสตรีมุสลิมผู้หนึ่ง ซึ่งค้นพบที่เลราน (ใกล้กับสุราบายา) และระบุกาลเวลาไว้ที่ฮ.ศ. 496 หรือ 475 (ค.ศ. 1102 หรือ ค.ศ. 1082) นั้น เชื่อกันโดยทั่วไปว่า เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้ทราบว่าเป็นหลุมฝังศพของมุสลิมต่างชาติ มิใช่มุสลิมที่เกิดในท้องถิ่นนี้ ตรงกันข้ามกับแผ่นหินจารึกเหนือหลุมฝังศพของชาวมุสลิมจำนวนหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับศูนย์กลางของอดีตราชอาณาจักรมัชปาหิตในชวาตะวันออก แผ่นจารึกเหล่านี้มีรูปทรงลายสลักตกแต่งและจารึกภาษาชวาโบราณซึ่งบ่งชี้อย่างชัดเจนว่า ผู้ที่ถูกฝังอยู่ ณ ที่นี้ มีกำเนิดเป็นคนในท้องถิ่น แผ่นจารึกเหนือหลุมฝังศพเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบห้า แต่มีแผ่นหนึ่ง ระบุกาลเวลาที่ศากะศักราช* 1290 (ค.ศ.1368) ในขณะที่อีกสองแผ่น สลักด้วยศากะศักราชเช่นกันแต่เป็นปี 1298 และ 1302 (ค.ศ. 1376 และ 1380) การที่หลุมฝังศพเหล่านี้ อยู่ใกล้กับที่ตั้งของ *กราตอน*** ของมัชปาหิต เพิ่มโอกาสความเป็นไปได้อย่างเด่นชัดว่า มีชาวมุสลิมอยู่ในแวดวงราชสำนักอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว และเป็นไปได้ว่า มีอยู่ในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์สมัยเมื่อมัชปาหิตกำลังมีอำนาจรุ่งเรืองสูงสุดด้วย

การค้นพบที่สำคัญประการที่สาม ที่เกี่ยวข้องกับการระบุยุคที่ศาสนาอิสลามเข้ามา ได้จากตรังกานู ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู สิ่งที่ค้นพบ ประกอบด้วยหินแท่งหนึ่งซึ่งดูเหมือนว่ามุ่งหมายให้เป็นเสาหลัก สำหรับบันทึกราชโองการที่ประกาศต่อเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นด้านหนึ่ง เป็นพระบัญชาให้ยืนหยัดการสนับสนุนศาสนาอิสลามและคำสอนของสาวกผู้เผยแพร่คำสอนของพระอัลเลาะห์ ฮิจเราะห์ศักราชที่บอกไว้ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากแผ่นหินชำรุด ดังนั้น จึงทำให้มีการอ่านฮ.ศ.ไว้ต่าง ๆ กัน ระหว่าง ฮ.ศ.702 ถึง ฮ.ศ.789 (ค.ศ. 1303 ถึงค.ศ. 1387) แม้ว่ากฎหมาย ที่จารึกไว้บนเสาอีกสามด้านที่ยังเหลืออยู่ ไม่สามารถถอดความได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากพื้นผิวหลุดลอกออกไป แต่ก็มีหลายราชโองการ ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ ส่วนกฎหมายอื่น ๆ นั้นจะเกี่ยวข้องกับการลงโทษเรื่องการล่วงละเมิดทางเพศและเรื่องการเป็นพยานเท็จ

จะเห็นว่า หลักฐานที่มีอยู่ ซึ่งนำมาใช้สร้างประเด็นการถกเถียงที่เกี่ยวข้องกับยุคที่อิสลามก้าวเข้าสู่บริเวณหมู่เกาะเป็นคราวแรก มิได้มีกว้างขวางนัก คำถามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสถานที่อันเป็นจุดเริ่มต้นของอิสลาม ยิ่งตอบยากยิ่งไปกว่านั้นอีก แม้ว่ามีบางบริเวณที่ได้รับความเห็นพ้องต้องกัน

---

* Saka ศักราชเป็นศักราชที่เคยใช้กันในอินเดียตอนใต้และส่วนอื่น ๆ บางส่วนของอินเดีย เคยมีผู้สันนิษฐานว่า กษัตริย์กนิษกะ (Kanishka) แห่งจักรวรรดิกุษาณะ (Kushan empire) ทรงกำหนดขึ้นเมื่อค.ศ. 78

** พระราชฐานของกษัตริย์ชวา

โดยทั่วไป ประการแรก เป็นเรื่องกระจ่างชัดที่ว่า ศาสนาอิสลามแพร่กระจายเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะเมื่อพ่อค้าชาวมุสลิมเดินทางเข้ามาตามเส้นทางการค้าทางทะเล ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้กันอยู่เป็นประจำแล้ว ต่อมา ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปอุทธรณ์ขึ้นว่า “พวกเผยแพร่ศาสนา” อิสลาม “ปลอมแปลง” ตนเองมาในรูปของพ่อค้า ชาวยุโรปเหล่านี้ไม่เข้าใจว่า ในศาสนาอิสลามนั้น ไม่มีชนชั้นอย่างที่เป็นพระ และไม่เข้าใจว่า ตัวศาสนาอิสลามเองนั้น ก็งอกเงยขึ้นมาจากสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมืองการค้า พ่อค้าชาวมุสลิมคุ้นเคยกับการทำธุรกิจภายใต้ร่มเงาความคุ้มครองของกฎหมายมุสลิม จึงเป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพวกเขานี้เองคือ ผู้ที่เผยแพร่ความเชื่อพื้นฐานของอิสลาม ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดในสมัยที่มีการดำเนินการเผยแพร่ในระยะแรก ๆ นี้

ในประการที่สอง ขณะเมื่ออิสลามเริ่มเคลื่อนเข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ อิทธิพลทางการค้าของอินเดียในน่านน้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเข้มแข็งอันเป็นที่รู้กันอยู่แล้ว ความเข้มแข็งนี้เป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือ ที่บอกถึงบทบาทของชาวมุสลิมอินเดีย การแพร่กระจายความคิดแนวอิสลามนี้มีการโต้เถียงที่ดำเนินอยู่เป็นเวลาหลายปีทีเดียว ซึ่งบางครั้ง ก็อย่างรุนแรง ในเรื่องที่ว่า ภูมิภาคใดของอินเดีย มีอิทธิพลมากที่สุดในการทำให้เกิดการเปลี่ยนศาสนาของราชสำนักที่เป็นผู้นำทั้งหลายในบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อโต้เถียงที่มีน้ำหนักมาก เสนอว่าน่าจะเป็นกุเจรัตในเบงกอลกับบริเวณย่านมุสลิมในอินเดียตอนใต้ เพราะทั้งสองแหล่งนี้ มีความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างมั่นคงกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กุเจรัตตกอยู่ใต้การปกครองของมุสลิมในค.ศ. 1287 และการค้าส่วนใหญ่ของที่กุเจรัตนี้ ก็ตกอยู่ในมือของพวกมุสลิม ตามคำของโตเม ปิเรสนั้น ระบุว่าผู้ประกอบการค้าชาวเบงกอล เดินทางมาที่ปาซายอย่างเป็นนิจสินเป็นเวลานานมาแล้ว และในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม คนเหล่านี้เป็นผู้รับผิดชอบในการผลักดันให้ “กษัตริย์ชาวมัวร์ในวรรณะเบงกอล” ขึ้นมาครองราชบัลลังก์ปาซาย ทว่างานเขียนของมาเลย์ในสมัยหลัง ๆ ทั้งจากปาซายและเมละกา กล่าวถึงผู้เผยแพร่ศาสนาอิสลามที่มาจากมา’บาร์ อันเป็นชื่อที่ใช้เรียกชายฝั่งทะเลโจโรมานเดลอยู่บ่อย ๆ และในเรื่องนี้ ยังมีข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งมาเสริม นั่นคือชาวมุสลิมในอินเดียใต้นั้น เช่นเดียวกับชาวอินโดนีเซีย คือโดยทั่วไปแล้ว ยึดมั่นต่อคำสอนของสำนักชาฟีอี อันที่จริงแล้ว หลักฐานข้อมูลที่เห็นได้ชัดว่าแย้งกันอยู่เหล่านี้ บ่งบอกไปในลักษณะที่ว่า เหตุผลประการหนึ่งที่ว่าทำไม อิสลามจึงมีเสน่ห์ดึงดูดใจมากนักในช่วงระยะแรกเริ่มนี้ ก็เพราะว่าอิทธิพลต่าง ๆ นั้น มาพร้อม ๆ กัน จากหลาย ๆ บริเวณ ทั้งนี้เพราะอินเดียไม่เพียงแต่จะป้อนพ่อค้าที่เป็นครูให้เท่านั้น หากยังทำหน้าที่วางฐานที่ชาวมุสลิมจากบริเวณอื่น ๆ ของโลกมุสลิมจะใช้สร้างความก้าวหน้าต่อไปด้วย

ที่ค่อนข้างถูกละเลยในการอภิปรายเรื่องนี้ คือแหล่งที่น่าจะเป็นไปได้ว่าสัมผัสกับคำสอนของอิสลาม อย่างเช่นจามปา ที่จามปานี้มีผู้ระบุที่ตั้งของแผ่นหินเหนือหลุมฝังศพของชาวมุสลิมสองแผ่นที่มีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่ครั้งต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด ความเกี่ยวโยงกับจีน ก็อาจมีความสำคัญด้วยเช่นกัน การที่จีนติดต่อทางการค้ากับเปอร์เซียและเอเชียกลาง ชักนำให้เกิดการพัฒนาชุมชนชาวจีน-มุสลิมขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ที่สำคัญ

คือกวางตุ้ง (กวางโจว) ในทางกลับกัน การที่ชาวจีนมุสลิมเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าที่ต้องเดินทางข้ามมหาสมุทร ก็ได้ส่งเสริมให้ชุมชนต่าง ๆ ในต่างแดนเติบใหญ่ขึ้น อาทิเช่นในค.ศ. 1416 มา ฮวน ชาวมุสลิมเชื้อสายจีนปรารภขึ้นว่า ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชวา มาจากจีนตอนใต้ และว่า พวกเขาเหล่านี้มากมาย เป็นมุสลิม การที่สำนักฮานาฟีมีอิทธิพลโดดเด่นอยู่ในจีน ทำให้นักวิชาการทั้งหลายไม่เต็มใจที่จะมองว่าพ่อค้าชาวจีนมุสลิมเป็นผู้เผยแพร่ศาสนา แต่ทว่าอิทธิพลที่พวกพ่อค้าจีนมุสลิมใช้อยู่นั้น ก็ไม่สามารถละเลยเสียได้ เป็นเวลาหลายร้อยปีทีเดียว ที่มองเห็นกันว่า จีนเป็นเจ้าที่ครองอำนาจเหนือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ และตราที่แสดงความเห็นชอบขององค์จักรพรรดิที่พระราชทานให้แก่ผู้นับถือศาสนาอิสลาม เช่นจากพระจักรพรรดิหย่งเล้อ (ค.ศ.1402-1424) ย่อมต้องมีส่วนช่วยเกื้อหนุนต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของอิสลามบ้าง

เรื่องที่ว่าชาวจีนมีส่วนเกื้อหนุนการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในชวามากสักในระดับใดนั้น ยังคงต้องถกเถียงกันอีก แม้ว่านักวิชาการส่วนใหญ่จะยอมรับว่า บรรดาผู้ก่อตั้งตระกูลที่เป็นผู้ปกครองดินแดนชายฝั่งทะเลทางด้านเหนือของชวาหลายตระกูล เป็นชาวมุสลิมเชื้อสายจีนที่สมรสกับสตรีในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี สายสัมพันธ์ที่จีนมีกับอิสลามในที่อื่น ๆ ในบริเวณภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีชัดเจนยิ่งกว่านี้มาก อาทิเช่นในโจโล ทางใต้ของฟิลิปปินส์ กล่าวกันว่า หนึ่งในบรรดาผู้ก่อตั้งอิสลามท้องถิ่น คือ ผู้ที่ร่วมทางมากับชาวจีนมุสลิม ในขณะที่ในราวค.ศ. 1590 ชาวสเปนคนหนึ่งในบรูไน ได้รับคำบอกเล่าว่า สุลต่านยูซุฟ ซึ่งมาจากดินแดนมาเลย์โดยผ่านมาทางจีน เป็นผู้นำศาสนาอิสลามมาที่บรูไน สุลต่านยูซุฟทรงอภิเษกสมรสกับสตรีชาวจีนผู้มีตระกูลสูง และทรงได้รับการยืนยันความเป็นกษัตริย์แห่งบอร์เนียวจากจักรพรรดิของจีน “ผู้ซึ่งพระองค์ยอมรับว่าเป็นกษัตริย์ที่สูงส่งกว่าพระองค์” บรรดาผู้ปกครองของ บรูไน ทรงสืบเชื้อสายมาจากจากการอภิเษกสมรสนี้[12]

จะเห็นว่า หลักฐานเกี่ยวกับการเข้ามายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของศาสนาอิสลามและจุดเริ่มต้นของการเข้ามานี้ ยังไม่สมบูรณ์ และบางครั้งก็ขัดแย้งกัน ชาวอาหรับรู้จักภูมิภาคนี้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว แต่จนเมื่อล่วงเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่สิบสามแล้วเท่านั้น จึงได้มีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนว่ามีการรับเอาศาสนาอิสลามเข้ามาในท้องถิ่น แม้กระทั่งในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบสามนี้ อิทธิพลของอิสลามก็ยังจำกัดอยู่เพียงแค่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามเส้นทางการค้าริมชายฝั่งทะเล ในขณะที่แทบจะเป็นที่แน่นอนว่า อินเดียเป็นช่องทางการส่งความคิดแนวอิสลามผ่านเข้ามา แต่ครูมุสลิมคนแรก ๆ ซึ่งเป็นพ่อค้าด้วยนั้น น่าจะมาจากหลาย ๆ ส่วนของโลกอิสลามในยุคนั้น การค้นคว้าในอนาคต อาจให้ภาพที่มีรายละเอียดยิ่งกว่านี้ พร้อมบอกได้ว่าชาวมุสลิมเชื้อสายจีน สร้างคุณูปการแก่ชื่อเสียงเกียรติคุณของการนับถือศาสนาอิสลามนี้ไว้อย่างไรบ้าง อย่างไรก็ดี เป็นที่กระจ่างชัดว่า แม้ว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับอิทธิพลจากพวกชีอะห์อย่างต่อเนื่อง แต่อิสลามสุหนี่ต่างหาก ที่ได้รับ

---

[12] John S. Carroll, “Berunai in the Boxer Codex,” JMBRAS, 55, 2 (1982) 4.

การสถาปนาลงอย่างมั่นคงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งกระทำพร้อมกับการสถาปนาหนึ่งในสำนักกฎหมายทั้งสี่ คือสำนักกฎหมายชาฟีอีด้วย เรายังทราบด้วยว่า เมื่อถึงช่วงที่อิสลามเริ่มแทรกตัวเข้ามาในภูมิภาคนี้ โครงสร้างที่เป็นหัวใจสำคัญของหลักคำสอนแนวสุหนี่ ได้เข้ามาอยู่ในรูปแบบขั้นสุดท้ายแล้ว ไม่มากก็น้อย และเนื้อความของคัมภีร์กุรอ่านและข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของพระศาสดาที่เล่าสืบเนื่องกันต่อมา ก็ลงหลักกันจนอยู่ตัวดีแล้ว กระนั้น การตีความและตอบสนองต่อคำสอนแนวใหม่ของชนชาติต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ก็ยังสามารถสร้างคุณประโยชน์ให้แก่กระบวนการซึ่งทำให้อิสลามในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่โดดเด่นขึ้นมา คุณสมบัติดังกล่าว ยังคงมีอยู่มาจนกระทั่งทุกวันนี้

การเปลี่ยนศาสนาของเมละกา

การที่ประมุขแห่งเมืองท่าเมละกาของชนเชื้อสายมาเลย์ ตัดสินพระทัยรับนับถือศาสนาอิสลาม เป็นหลักหมายที่บอกถึงขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งในประวัติศาสตร์การขยายตัวของอิสลามเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าเจ้านายพระองค์หนึ่งซึ่งลี้ภัยมาจากปาเล็มบังในราวต้นศตวรรษที่สิบห้าจะทรงเป็นผู้ก่อตั้งเมละกาขึ้น จากนั้นเมืองนี้ ก็เติบโตขึ้นจากการเป็นหมู่บ้านชาวประมงขนาดเล็ก ไปเป็นศูนย์กลางการค้า ซึ่งได้กลายมาเป็นศูนย์รวมการพาณิชย์ประจำบริเวณส่วนภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย พ่อค้าชาวมุสลิมจากอินเดียที่เข้ามายังภูมิภาคนี้ในจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คงจะได้ช่วยเพิ่มเกียรติคุณของอิสลามให้สูงขึ้น ในขณะที่ชาวมุสลิมจากอินเดียเอง ก็ถ่ายทอดหลักคำสอนขั้นมูลฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับศาสนานี้ อันที่จริงนั้น มหากาพย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังของมาเลย์เรื่องหนึ่ง ยังถึงกับเล่าว่า พ่อค้าคนหนึ่งจากชายฝั่งทะเลโจโรมานเดลของอินเดีย ได้สอนให้วีรบุรุษท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงโด่งดังของเมละกา คือฮัง ตัวห์ ท่องคัมภีร์กุรอ่านด้วยซ้ำ

มีผู้เสนอแนะถึงช่วงเวลาที่ประมุขของเมละกาเปลี่ยนศาสนากันไว้หลายช่วงหลายตอนด้วยกัน ตั้งแต่ค.ศ. 1409 ไปจนถึงค.ศ.1436 ทว่าปีที่แน่นอนนั้น ยังเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณากันต่อไป ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าผู้ก่อตั้งพระราชวงศ์เองนั้น ทรงเป็นมุสลิม ที่อาจเป็นได้คือ ประมุขพระองค์ที่สาม ทรงพระนามว่าศรีมหาราชามูฮัมหมัด ซยาห์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1425-1445) เป็นผู้ตัดสินพระทัยที่จะรับนับถือศาสนาอิสลาม[13] คำบรรยายที่ยิ่งใหญ่ถึงเมละกาในภาษามาเลย์ คือ *เซจาราห์ เมลายู* ยอมรับความสำคัญของเหตุการณ์นี้ โดยพรรณนาออกมาในรูปการแสดงปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า อันเป็นเรื่องราวตามพระสูตร ซึ่งพบว่ามีอยู่ซ้ำ ๆ กัน ในเรื่องราวของท้องถิ่นอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการเข้ามาของอิสลามกล่าวคือองค์พระศาสดาเอง ได้มาปรากฏกายต่อพระประมุขของเมละกาขณะที่ทรงพระสุบิน

---

[13] หลักฐานยังขัดแย้งกันอยู่ แต่ก็ได้มีการนำมาพิจารณาทบทวนไว้ใน C.H. Wake, “Malacca’s Early Kings and the Reception of Islam,” JSEAH, 5, 2 (1964)

แล้วสอนให้พระองค์นับถือศาสนาอิสลาม (เรียกว่า *ชาฮาดา* แต่ในอินโดนีเซียเรียกว่า *สยาฮาดัต)* พระศาสดาทรงตั้งชื่อมุสลิมให้แก่พระองค์ว่ามูฮัมหมัด และพยากรณ์ว่า วันรุ่งขึ้น จะมีเรือจากเจดดามาถึง เมื่อกษัตริย์ตื่นบรรทม ก็ทรงพบว่า พระองค์ได้ทรงผ่านการสุหนัดแล้ว เหล่าข้าราชบริพารซึ่งเชื่อว่ากษัตริย์ทรงถูกวิญญาณเข้าสิง ต่างอัศจรรย์ใจ เมื่อพระองค์ทรงประกาศซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างต่อเนื่องว่าทรงเลื่อมใสและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอิสลาม เย็นวันนั้น เรือจากเจดดาก็มาถึงเมละกาตามกำหนด พร้อมกับนำครูผู้มีชื่อเสียง หรือซายิด คนหนึ่งมาด้วย ซายิดนี้ คือหนึ่งในบรรดาผู้สืบเชื้อสายมาจากองค์พระศาสดาเอง พระประมุขทรงให้การต้อนรับซายิดอย่างสมเกียรติ และในวาระนี้เอง บรรดาหัวหน้าของเมละกา ได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม ขณะที่ประชาชนทั้งปวง "ไม่ว่าจะอยู่ในระดับสูงหรือต่ำ" ต่างได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน[14]

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก โตเม ปิเรส ยอมรับอย่างเต็มอกเต็มใจว่า เหตุผลที่อิสลามประสบความสำเร็จ ก็เพราะประโยชน์ในทางปฏิบัติ มิใช่แรงจูงใจทางจิตวิญญาณ ตามคำบอกเล่าของปิเรส พระประมุขของเมละกาทรงทราบว่า ปาซายที่รับนับถือมุสลิม กลายเป็นเมืองที่มีชีวิตชีวาทางการพาณิชย์ ก็เพราะได้รับการอุปถัมภ์จากพ่อค้าชาวอินเดียที่เป็นมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินการด้วยก้าวย่างที่มีประสิทธิภาพ เพื่อเลียนแบบความสำเร็จของปาซาย และพระองค์เอง ทรงดึงดูดพวกมุสลิมให้เข้ามายังเมละกา พ่อค้าชาวมุสลิมได้รับอภิสิทธิ์ทางการพาณิชย์ มีการสร้าง ที่พักและมัสยิดให้แก่ชาวมุสลิม ทั้งชาวมุสลิมยังได้รับการต้อนรับที่ราชสำนักด้วย ปิเรสกล่าวต่อไปว่า ภายใต้อิทธิพลของปาซาย กับของพ่อค้ามุสลิมที่โดดเด่นและของเหล่ามูลเลาะห์* ที่มีชื่อเสียง ทั้งที่มาจากดินแดนอาหรับและจากเบงกอล พระประมุขของเมละกาทรงเข้านับถือศาสนาอิสลามขณะเมื่อมีพระชนมายุได้เจ็ดสิบสองพรรษาและได้อภิเษกสมรสกับพระธิดาของกษัตริย์แห่งปาซาย

ในขณะที่นักวิชาการสมัยใหม่ยอมรับความสำคัญของสายสัมพันธ์ทางด้านการค้า แต่พวกเขาก็สนใจมากกว่า กับการอธิบายว่าทำไมอิสลามจึงได้เป็นที่จับใจแก่บรรดาประมุขของมาเลย์ยิ่งนัก เป็นเรื่องมีประโยชน์ที่จะระลึกว่า ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้านั้น ผู้ประกอบการค้าที่เป็นมุสลิม มีอิทธิพลครอบงำเครือข่ายการพาณิชย์ซึ่งแผ่ขยายจากยุโรปมาจนถึงมาลุกุ จึงเห็นได้ชัดว่า กษัตริย์ของเมละกาทรงได้รับประโยชน์จากการเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมมุสลิม ซึ่งรวมถึงพระประมุขของดินแดนอย่างเช่นแคมเบย์หรือเบงกอล เอเดน และฮอร์มุซ คริสต์ศตวรรษที่สิบห้ายังเป็นช่วงเวลาที่เราจะได้เห็นการฟื้นคืนอำนาจของอิสลามขึ้นเป็นการชั่วคราวด้วย ในค.ศ. 1453 ชาวตุรกีแห่งจักรวรรดิอ็อตโตมานภายใต้พระประมุของค์ใหม่ คือเมห์เหม็ดที่สอง ได้เข้ายึดคอนสแตนติโนเปิล (อิสตันบูล) แล้วทรงสร้างนครนี้ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและการศึกษาของมุสลิม น่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่ง

---

[14] C.C. Brown, ed. and trans., "***Sejarah Melayu,*** or Malay Annals," JMBRAS, 25, 2 and 3 (1952) 41-3.

* Mullah--ผู้มีความรู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคำสอนของอิสลาม

ว่า เรื่องราวเกี่ยวกับชัยชนะที่เมห์เหม็ดทรงได้รับในดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ได้ซึมซาบผ่านเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแน่นอนว่า ขนบประเพณีของท้องถิ่น ให้ความเคารพยกย่องประมุขของ “รุม” (หมายถึงโรม นั่นคือจักรวรรดิไบแซนเทียม) เช่นเดียวกับที่ให้แก่จักรพรรดิของจีน ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ อิทธิพลของความคิดเกี่ยวกับกษัตริยภาพของเปอร์เซีย ซึ่งเน้นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ และการยกพระองค์ขึ้นธำรงตำแหน่งที่อยู่สูงกว่ามนุษย์ปุถุชนธรรมดา ได้แพร่ออกไปทั่วโลกอิสลามเป็นส่วนใหญ่ พระประมุขของเมละกา ซึ่งผู้คนเห็นว่าทรงมีอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่แล้ว ขณะนี้ ก็ทรงสามารถเข้ารับตำแหน่งใหม่ ที่เด่นเป็นสง่าน่าเกรงขามอย่างอื่น ๆ ตามแบบของเปอร์เซียได้แล้ว เหรียญกษาปณ์ที่พระประมุขของเมละกาทรงผลิตขึ้น ประกาศว่าองค์ประมุขทรงเป็นสุลต่านและ ซยาห์ ซึ่งเท่ากับยกพระองค์ขึ้นอยู่เหนือเจ้าองค์อื่น ๆ ทั้งปวงในย่านนี้ เจ้าผู้ครองนครในย่านนี้นอกจากปาซายแล้ว ล้วนทรงดำรงตำแหน่งเพียงแค่*ราชา* ซึ่งธรรมดาสามัญกว่า นอกจากนี้ พระประมุขของเมละกายังได้รับการขนานพระนามว่า “ผู้ช่วยเหลือโลกและศาสนา” (*นาสีร์ อัล-ดุนยา วาล-ดิน*) ผู้ช่วยของพระอัลเลาะห์ ผู้ซึ่งทุกคนต้องให้ความเชื่อฟัง ในฐานะที่เป็นพันธะหน้าที่ทางศาสนาประการหนึ่ง[15]

ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจ ที่การส่งเสริมศาสนาอิสลามในเมละกา ดำเนินไปภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ โดยที่องค์ประมุขเอง ต่างก็ทรงส่งเสริมงานการสอนและการเผยแพร่ศาสนาอย่างกระตือรือร้น การสมรสระหว่างชาวมุสลิมและคนนอกศาสนา จัดขึ้นเพื่อดึงคนใหม่ ๆ ให้เปลี่ยนศาสนาเข้ามา และห้ามการออกนอกศาสนา มีการเน้นอยู่เสมอให้ปฏิบัติละหมาดประจำวันตามหน้าที่ระบบกฎหมาย เริ่มเข้าข้างมุสลิมอย่างมากทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะพยาน ประมุขของเมละกาซึ่งสืบราชสมบัติต่อ ๆ มาเป็นลำดับ ล้วนต่างสืบเนื่องการส่งเสริมศาสนาอิสลามในรัฐเพื่อนบ้านด้วยเช่นกัน พระองค์จะทั้งชักจูงและบีบบังคับให้ประมุขของรัฐเหล่านั้น ยอมรับศาสนาใหม่นี้

ภายในช่วงเวลาของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้านี้ ในบริเวณภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างก็ยอมรับว่า เมละกาเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และค้นคว้าศาสนาอิสลาม โดยมีครูสอนศาสนาที่ได้รับแรงดึงดูดใจจากการอุปถัมภ์ของราชสำนักและโอกาสความเป็นไปได้ในการได้มีลูกศิษย์ลูกหา เนื่องจากภาษามาเลย์เป็นภาษาของการค้า และเนื่องจากเมละกาซึ่งเป็นดินแดนที่ใช้ภาษามาเลย์และเป็นจุดศูนย์รวมของการพาณิชย์ประจำภูมิภาค การแพร่กระจายของอิสลามออกสู่ภายนอก ไปตามเส้นทางการค้า จึงเป็นพัฒนาการตามธรรมชาติ จะว่าไปแล้ว อิสลามเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมาเลย์มากเสียจนในหลาย ๆ บริเวณ คำว่า *มาสุก เมลายู* (การกลายเป็นชาวมาเลย์) กลายความหมายเป็นการหันมานับถือศาสนาอิสลาม ภาษามาเลย์มีสถานะพิเศษ เพราะอยู่ในฐานะที่เปรียบเสมือนเป็นยานพาหนะที่ใช้ขนส่งลำเลียงคำสั่งสอนตามหลักศาสนาอิสลาม อาทิเช่นในบิมา ในค.ศ. 1645 พระประมุขได้ทรงสั่งให้

---

[15] Ibid., 118; A.C. Milner, “Islam and Malay Kingship,” JRAS, 1 (1981) 46-70.

จดบันทึกในสมุดของราชสำนักด้วยภาษามาเลย์ “เพราะนี่เป็นข้อเขียนซึ่งพระอัลเลาะห์ผู้ทรงอานุภาพยิ่งใหญ่ทรงให้ความเห็นชอบ”[16]

บทบาทของชวาในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม

ความเจริญของเมละกา เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างอื่น ๆ ในชวา ดูเหมือนว่าพระประมุขผู้ปกครองของมัชปาหิต ทรงทราบถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะได้รับจากการมีความสัมพันธ์กับราชสำนักต่าง ๆ ที่เป็นมุสลิมในภูมิภาคนี้ ทั้งนี้จากการที่พบว่ามีตำนานหลายเรื่องที่กล่าวถึงสตรีมุสลิมในตระกูลสูง ถูกนำตัวเข้ามาอยู่ใน*กราตอน*ของมัชปาหิต ตำนานกล่าวกันถึงขั้นว่า หลุมฝังศพของสตรีมุสลิมผู้หนึ่งที่พบในชวาตะวันออก ซึ่งมีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่ครั้งค.ศ. 1448 เป็นหลุมฝังศพของ “เจ้าหญิง” ซึ่งมาจากจามปา เพื่อมาอภิเษกสมรสกับพระประมุขของมัชปาหิต (ในจามปาตระกูลผู้ประกอบการค้าชั้นนำ ต่างเป็นมุสลิมกันแล้ว) หลักฐานที่หนักแน่นกว่านี้ ที่แสดงถึงอิทธิพลของอิสลามในราชสำนักมัชปาหิตในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ได้จากหลุมฝังศพมุสลิมสี่หลุม ซึ่งอยู่ใกล้กับที่ตั้งนครหลวง มีอายุอยู่ระหว่างค.ศ. 1407 ถึงค.ศ. 1475 หลุมฝังศพเหล่านี้ ล้วนมีลายสลักเป็นรูปดวงอาทิตย์ เมื่อประกอบกับที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้กับ*กราตอน* หลักฐานนี้จึงบ่งชี้ไปในแนวที่ว่า เป็นเครื่องหมายบอกถึงสถานที่ฝังศพของผู้ดีชั้นสูง หรือกระทั่งเป็นพระญาติของกษัตริย์

ในช่วงระยะเวลานี้ บริเวณชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ซึ่งอาจมีชุมชนมุสลิมมาตั้งแต่สมัยทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ มีความสำคัญมากขึ้นในด้านเศรษฐกิจ ความสำคัญนี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการค้าระหว่างเมละกาและหมู่เกาะเครื่องเทศของอินโดนีเซียตะวันออก ที่ขยายกว้างขวางออกไป ปีเรสให้เหตุผลที่ราชตระกูลทั้งหลายที่ปกครองเมืองท่าของชวาเหล่านี้ เข้านับถือศาสนาอิสลาม ว่าเป็นเพราะความเพียรพยายามในการเผยแพร่ศาสนาของสุลต่านมุซาฟาร์แห่งเมละกา เมื่อราวกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า และถึงกับเสนอแนะว่า มีบางกรณี ที่พวกมุสลิมเข้าควบคุมโดยใช้กำลัง ปีเรสมิได้ถือว่าพระประมุขมุสลิมเหล่านี้ เป็นคนชวามาเป็นเวลายาวนาน หากแต่เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากผู้ประกอบการค้าชาวจีน อินเดียและอาหรับ และคนเหล่านี้ เป็นอันมากเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับเมละกา พิจารณาในอีกทางหนึ่ง ขนบประเพณีของชวา อย่างน้อยก็ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ให้เหตุผลแก่การเข้ามาของอิสลามว่าเนื่องมาจากความเพียรพยายามของ*วาลี* (นักบุญ ผู้กระทำการในนามของพระเจ้า) “เก้า” คน ที่เกรซิก ซึ่งมีตำนานซึ่งอ้างว่า ตนเป็นเมืองท่าแห่งแรกของชวาที่รับอิสลามเข้ามาพร้อมกับสุราบายา และที่เมืองก็มีบริเวณที่ฝังศพที่ระบุยุคสมัยไว้ว่าอยู่ใน ฮ.ศ. 822 (ค.ศ. 1419) ประชาชนทั่วไปเชื่อกันว่า บริเวณดังกล่าวเป็นเครื่องหมายบอกจุดที่ฝังศพของมาลิก อิบราฮิม หนึ่งในบรรดาบุคคลทั้งเก้าผู้ที่ได้รับความเคารพสักการะมากที่สุดดังกล่าว

---

[16] Henri Chambert-Loir, ***Ceritera Asal Bangsa Jin dan Segala Dewa Dewa***, Bandung, 1985, 11.

สิ่งที่จำหลักอยู่ในเรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำอันเป็นปาฏิหาริย์ของ*วาลี*เหล่านี้ เป็นการระบุชี้ว่าหลายคนในจำนวนทั้งเก้านี้ ได้ศึกษาหรืออาศัยอยู่ในเมละกา และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้า และเครือข่ายการพาณิชย์เหล่านี้เอง ที่สืบเนื่องการส่งเสริมให้ศาสนาอิสลามแพร่กระจายออกไป เป็นเรื่องธรรมดาที่เส้นทางการค้าจากเมละกาและจากชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ย่อมต้องพาชาวมุสลิมไปยังเกาะต่าง ๆ ซึ่งผลิตกานพลู ได้แก่ เกาะติดอร์ เทอร์เนต มาเคียน บาจาน จาอิโลโลและโมตีร์ บรรดากษัตริย์ผู้ครองเกาะเหล่านี้ต่างเปลี่ยนมานับถือมุสลิมในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เมื่อชาวยุโรปพวกแรกมาถึงในค.ศ. 1512 ประมุขของเทอร์เนตทรงสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือบรรดากษัตริย์เพื่อนบ้าน ด้วยการตั้งตนขึ้นครองตำแหน่งสุลต่าน ในเวลาเดียวกันบรรดาผู้เผยแพร่ศาสนาจากเทอร์เนตก็กำลังดำเนินงานเพื่อเผยแพร่ศาสนาอิสลามในบริเวณตอนใต้ของฟิลิปปินส์อยู่แล้ว

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อิสลามได้สร้างความก้าวหน้าอย่างสำคัญในภูมิภาคนี้ ทว่าในขณะที่เมืองท่าส่วนใหญ่ตามเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างเมละกากับหมู่เกาะเครื่องเทศ มีชุมชนของผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมตั้งอยู่ แต่ก็มิได้หมายความว่า ประมุขของเมืองชายฝั่งทะเลทั้งหมด จะทรงยอมรับนับถือศาสนานี้กันหมดแล้ว แม้ว่าจะทรงประสบกับอิทธิพลของมุสลิมมานาน การรุกหน้าอย่างแท้จริงของอิสลาม มิได้เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในช่วงเวลานี้มีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการประกอบกัน ซึ่งส่งผลให้ศาสนานี้ มีสถานะมั่นคงอยู่ในบริเวณภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การแพร่กระจายของอิสลาม

มีเหตุผลหลายประการ ที่ทำให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถืออิสลามกันในก้าวจังหวะที่เร่งเร้ายิ่งขึ้นนับจากราวค.ศ. 1500 เป็นต้นไป ประการแรก การพิชิตเมละกาของโปรตุเกสในค.ศ. 1511 เป็นการปิดเมืองท่านี้มิให้ผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมเข้ามาดำเนินการ ดังนั้น ชาวมุสลิมจึงเริ่มไปอุดหนุนสถานที่อื่น ๆ ที่สภาพแวดล้อมทางศาสนา เป็นใจมากกว่า อาเจะห์ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปลายสุดด้านเหนือของสุมาตรา ดูเหมือนว่าจะรับศาสนาอิสลามเข้ามาในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ และจากนั้นได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางสำหรับการค้าของมุสลิมอย่างรวดเร็ว พระประมุขผู้ครองอาเจะห์ กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าทรงเป็นผู้อุปถัมภ์อิสลาม และการรณรงค์ของบรรดาประมุขของอาเจะห์ ก็พาให้ศาสนานี้เผยแพร่ไปตามแนวชายฝั่งทะเลทั้งทางตะวันออกและตะวันตกของสุมาตรา ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากความล่มสลายของเมละกาอีกรายหนึ่ง คือบรูไน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของบอร์เนียว พระประมุขของบรูไนทรงเปลี่ยนมานับถืออิสลามในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่งที่อยู่ระหว่าง ค.ศ.1514 ถึงค.ศ. 1521 และในไม่ช้า ราชสำนักนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาอิสลามโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ลำดับเวลาการรุกคืบของอิสลามเข้าไปในฟิลิปปินส์ตอนใต้ ยากที่จะระบุได้แน่นอนลงไปมากยิ่งกว่าที่บรูไนเสียอีก ทว่าก่อนที่พวกสเปนจะเข้ามาในค.ศ. 1565 นั้น

ราชสำนักซูลูและมากินดาเนา ก็อยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์มุสลิมแล้ว และในช่วงนี้ วงศ์วานชาวมุสลิมซึ่งเป็นพระญาติเกี่ยวดองกับกษัตริย์ของบรูไน ก็เข้าควบคุมบริเวณมนิลาไว้แล้วเช่นกัน

พัฒนาการอย่างที่สอง เกิดขึ้นในราวค.ศ. 1527 เมื่อราชอาณาจักรมัชปาหิตซึ่งนับถือศาสนาฮินดู-พุทธ ปราชัยต่อรัฐอิสลามหลายรัฐที่ตั้งอยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลตอนเหนือ รัฐเหล่านี้มีเดมักเป็นผู้นำ ในขณะที่ความพ่ายแพ้ของมัชปาหิต มิได้หมายถึงการตัดขาดโดยสิ้นเชิงไปจากครรลองที่ต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ชวา แต่เหตุการณ์นี้ก็เป็นเครื่องหมายบอกถึงอีกขั้นตอนหนึ่งของการแพร่กระจายศาสนาอิสลาม ผู้ปกครองของเดมักตั้งตนขึ้นดำรงตำแหน่งสุลต่านในราวค.ศ. 1524 และก่อนหน้านี้ก็ถือกันอยู่แล้วว่าเดมักเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาอิสลาม ทั้งมัสยิดศักดิ์สิทธิ์ของนครนี้ ก็ได้รับความเคารพสักการะมากเป็นพิเศษ เมื่อมัชปาหิตล่มสลายลงไปแล้ว กองกำลังของเดมักก็ลงสนาม เพื่อยืนยันความเป็นใหญ่ของตนเหนือเมืองท่าที่เป็นเพื่อนบ้านทั้งหลาย บันเตนในชวาตะวันตก ได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางของศาสนาอิสลามที่สำคัญแห่งหนึ่ง ภายใต้การอุปถัมภ์ของเดมัก และในไม่ช้า ก็เริ่มผลักดันออกไปสู่ บริเวณลัมปุงของสุมาตรา จากเดมักนี้อีกเช่นกัน ที่อิสลามได้แพร่กระจายไปยังตอนใต้ของบอร์เนียว เมื่อถึงทศวรรษ 1540 กองทัพของเดมักก็ยาตราเข้าสู่ชวาตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนที่อิสลามยังมิได้เข้าไปตั้งหลักปักฐานอย่างมั่นคง แม้ว่าเดมักจะตกต่ำลงในทศวรรษ 1550 แต่เมืองท่าอื่น ๆ ของชวา ยังคงหล่อเลี้ยงความเพียรพยายามที่จะเผยแพร่ศาสนาของชาวมุสลิมนี้ต่อไป ที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษคือเกรซิก และเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนศาสนาที่ลัมปุง ลอมบอก มากาสซาร์ กูไตและมาลุกุ มักกล่าวถึงครูจากเมืองเกรซิกนี้อยู่เนือง ๆ ในบริเวณส่วนใหญ่ของอินโดนีเซียตะวันออก “กษัตริย์นักพรต” ผู้ได้รับความเคารพสักการะแห่งคีรี ซึ่งอาศัยอยู่บนยอดเขา ห่างจากเกรซิกไปประมาณครึ่งไมล์ ทรงได้รับความนับถือยำเกรงว่าเป็นที่มาของอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะทรงสามารถทำให้แม้กระทั่งคนตายกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้

หลักหมายที่บอกถึงความก้าวหน้าหลักที่สาม มาถึงเมื่อราชอาณาจักรแฝด กัว-ทัลโล (เป็นที่รู้จักกันดีกว่านี้ ในชื่อว่ามากาสซาร์) ในสุลาเวสี เปลี่ยนศาสนา ในขณะที่พงศาวดารของท้องถิ่นสื่อให้เกิดความรู้สึกประทับใจกับนิมิตปาฏิหาริย์ที่ปรากฏขึ้นอย่างกระทันหัน แต่ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า การตัดสินพระทัยของพระประมุข ที่จะรับศาสนาอิสลามเข้ามานั้น เป็นไปอย่างเชื่องช้าและอย่างมีการไตร่ตรอง เมื่อถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มากาสซาร์เป็นหนึ่งในราชสำนักที่สำคัญเพียงไม่กี่แห่ง ที่อิสลามยังมิได้รับการสถาปนาลงอย่างมั่นคง แม้ว่ามากาสซาร์จะให้การอุปถัมภ์แก่ผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมและงานการเผยแพร่ศาสนาของครูจากอาเจะห์ ชวา ปัตตานีและที่อื่น ๆ ปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการตัดสินใจในท้ายที่สุดนั้น ดูเหมือนจะเป็นการยอมรับอิสลาม เมื่อตอนต้นปี ค.ศ. 1605 ของประมุขแห่งลูวู ราชอาณาจักรที่เก่าแก่ที่สุดและทรงเกียรติคุณมากที่สุดในสุลาเวสี ในวันศุกร์ที่ 9 จุมาดิลาวัล* 1014 (22 กันยายน ค.ศ.1605) กาแรง มาโตอายา ประมุขของทัลโล ทรงท่องคำ

---

* Jumadilawal = เดือนตุลาคม

ประกาศแสดงความเลื่อมใสและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอิสลาม จากนั้น ทรงใช้ชื่อใหม่ในภาษาอาหรับ ซึ่งมีความหมายว่า “ที่หนึ่งของอิสลาม” ในขณะเดียวกัน ประมุขของกัว ก็ทรงเข้าดำรงตำแหน่งสุลต่านอาลอดดิน

การอุปถัมภ์ของมากาสซาร์ ทำให้อิสลามมีฐานที่มั่นแห่งใหม่สำหรับการสอนศาสนาในเชิงเผยแพร่ในสุลาเวสีและอินโดนีเซียตะวันออก มากาสซาร์ดำเนินการในแบบอย่างที่สอดคล้องกับธรรมเนียมของอิสลาม คือเชื้อเชิญราชอาณาจักรที่อยู่รอบๆ ให้ยอมรับอิสลาม เมื่อประมุขของราชอาณาจักรเหล่านั้นปฏิเสธ มากาสซาร์ก็ลงมือปฏิบัติการรบอย่างต่อเนื่องกันเป็นลำดับ อย่างที่รู้จักกันในท้องถิ่นว่าสงครามอิสลาม เมื่อถึงค.ศ. 1611 ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสีทั้งหมด รวมทั้งโบน ซึ่งเป็นคู่แข่งที่เป็นพวกบูกิสของมาร์กาสซาร์ ก็ได้กลายมาเป็นมุสลิม จะมีเฉพาะบริเวณที่เป็นเทือกเขาของโตราชาเท่านั้น ที่มิได้ตกอยู่ใต้อำนาจของมากาสซาร์ เหตุผลที่สำคัญก่อนอื่น ก็เพราะประชาชนที่นี่มองอิสลามว่าเป็นศาสนาของศัตรูแต่ดั้งเดิมของตน ในค.ศ. 1618 มากาสซาร์จัดการโจมตีเกาะซัมบาวาครั้งแรก ในจำนวนหลายครั้ง เพื่อบังคับให้พระประมุขที่ดื้อรั้นในท้องถิ่นยอมรับอิสลาม เมื่อถึงทศวรรษ 1640 ราชอาณาจักรเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ ต่างยอมรับความเป็นใหญ่ของมากาสซาร์ และพร้อมกันนั้น ก็รับนับถือศาสนาอิสลามเป็นชาวมุสลิมไปด้วย

เราต้องมองเสน่ห์ดึงดูดใจของอิสลามที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ภายในองค์รวมของพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกอิสลามที่กว้างขวางไปกว่าในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้อต่อที่เชื่อมโยงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ากับดินแดนที่เป็นใจกลางของอิสลามนั้น ดูเหมือนว่าจะเพิ่มความแข็งแกร่งขึ้นอย่างมากในช่วงระยะนี้ เนื่องจากมีแหล่งข้อมูลของท้องถิ่นและของยุโรป กล่าวอยู่เนือง ๆ ถึงครูที่เดินทางมาจากเม็กกะ อียิปต์และอีสตันบูล ครูดังกล่าวนี้ คงจะเป็นผู้สื่อให้ทราบข่าวคราวเกี่ยวกับความรุกหน้าอย่างต่อเนื่องของพวกเติร์กอ็อตโตมาน ซึ่งขณะนี้ ได้เข้าควบคุมศูนย์กลางที่เป็นแดนศักดิ์สิทธิ์ คือเม็กกะ เมดินาและเยรูซาเลม ได้แล้ว ภายใต้การนำของกษัตริย์สุไลมาน ผู้งามสง่า (ค.ศ.1520-1566) กองทัพตุรกีก็เดินหน้าเคลื่อนเข้าสู่คาบสมุทรบอลข่าน พิชิตฮังการีและเปลี่ยนสถานภาพของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนให้เป็นประหนึ่งทะเลสาบที่อยู่ภายในวงล้อมของมุสลิม เมื่อถึงค.ศ. 1543 กษัตริย์สุไลมานทรงปราบราชวงศ์แฮบสเบิร์กลงได้ และทรงสถาปนาฝ่ายบริหารส่วนภูมิภาคของอ็อตโตมานขึ้นในฮังการี การที่กษัตริย์สุไลมานทรงขนานนามให้กับพระองค์เองว่าสุลต่านแห่งสุลต่านและทรงเป็นผู้สืบทอดมรดกของอำนาจการปกครองของกาหลิบที่ยิ่งใหญ่นั้น มิใช่ว่าจะไม่มีเหตุผล รายงานเกี่ยวกับชัยชนะของชาวเติร์ก ซึ่งซึมซาบเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านทางเครือข่ายการค้า คงจะสร้างความประทับใจให้แก่บรรดาพระประมุขในท้องถิ่น และในราวค.ศ. 1548 มีผู้กล่าวอ้างว่าพระประมุขของเดมักทรงกล่าวว่า หากว่าพระองค์ประสบความสำเร็จในการปราบชวาทั้งหมดได้แล้ว จะทรงถือว่าตัวพระองค์เองนั่นคือ “เติร์กที่สอง”[17]

---

[17] H.J. de Graaf and Th.G.Th. Pigeaud, ***De Eerste Moslimse Vorstendommen op Java***, The Hague, 1974,

การปรากฏตัวของทหารรับจ้างและนักเผชิญโชคชาวตุรกี ในบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วยเสริมชื่อเสียงอันเป็นตำนานของรุมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ไม่เฉพาะแต่ชาวตุรกีเหล่านี้จะเป็นพ่อค้าที่กระฉับกระเฉงเท่านั้น หากพวกเขายังมีทักษะทางทหารเป็นพิเศษเสริมเข้ามาด้วย โดยมีความรู้เป็นการเฉพาะในเรื่องปืนคาบศิลาและปืนใหญ่ขนาดใหญ่สำหรับการปิดล้อม กษัตริย์ในท้องถิ่นต่างว่องไวในการฉวยโอกาสจากความรอบรู้ในเรื่องนี้ ทหารเติร์กถูกนำมาสมทบเข้ากับกองทัพของอาเจะห์ แหล่งข้อมูลของโปรตุเกสระบุไว้ว่า อาเจะห์นำทหารเติร์กมาใช้ในการรณรงค์ที่อาเจะห์ทำกับบริเวณต่าง ๆ ของบาตัก เมื่อราวค.ศ. 1537 นอกจากนี้ทหารเติร์กยังรวมอยู่ในกองทัพของอาเจะห์ที่เข้าโจมตีเมละกาของโปรตุเกสอีกหลายครั้ง ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ในทศวรรษ 1560 มีการติดต่อโดยตรงเกิดขึ้นอีก ระหว่างอาเจะห์กับอีสตันบูล เมื่อพระประมุขของอาเจะห์ทรงส่งคณะทูตไปยังราชสำนักอ็อตโตมานเพื่อพยายามดึงความสนใจของสุลต่านอ็อตโตมาน มาที่ปฏิบัติการทหารเพื่อต้านพวกโปรตุเกสซึ่งเป็นคริสเตียน แม้ว่าตุรกีจะมิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในระดับที่เป็นทางการ แต่แน่นอนว่า ตุรกีได้ส่งสารแสดงการสนับสนุนและส่งของขวัญที่มีค่ามาให้อาเจะห์ เช่น ธงและปืนใหญ่ เป็นต้น

พัฒนาการต่าง ๆ ในอินเดียในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ก็มีความสำคัญพอ ๆ กัน เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ อำนาจในการพิชิตของอิสลามที่อินเดียนี้ ดูเหมือนว่าจะแสดงให้ประจักษ์ชัดเกินพอ ด้วยการสร้างราชวงศ์มุสลิมใหม่ขึ้น ในค.ศ. 1526 คือราชวงศ์มูกาล (โมกุล) ตลอดระยะเวลาห้าสิบปีถัดจากนั้น ราชวงศ์มูกาล – ที่สำคัญคือในรัชสมัยของพระเจ้าอัคบาร์ (ค.ศ.1556-1605) – ได้ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพื่อสถาปนาราชอาณาจักรซึ่งจะมีอิทธิพลเหนืออนุทวีปอินเดียในเวลาต่อมา แม้ว่าพระเจ้าอัคบาร์จะทรงเป็นนักเลือกเฟ้นที่จะคงไว้แต่สิ่งที่ทรงเห็นว่าดีที่สุด แต่โดยทางการแล้ว พระเจ้าอัคบาร์ยังทรงเป็นประมุขมุสลิมผู้หนึ่งซึ่งได้รวมขนบประเพณีของฮินดูและเปอร์เซียเข้าด้วยกัน พระกรณียกิจดังกล่าวนี้ช่วยเสริมให้ความเคารพที่ประชาชนมีต่อกษัตริย์อิสลามในอินเดียหนักแน่นขึ้น และยังช่วยให้ตัวอย่างที่โน้มน้าวให้เห็นถึงอำนาจที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์อยู่กับศาสนาอิสลาม เป็นที่คิดกันว่า อิสกานดาร์ มุดาแห่งอาเจะห์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1607-1636) ทรงได้รับแรงบันดาลใจจาก “มูกาลที่โอฬาร” นี้ และผลงาน*ฮิกายัต อาเจะห์* ซึ่งสาธยายในเชิงสดุดีการกระทำของพระองค์ ก็นำแบบอย่างมาจากผลงานของอินเดียในสมัยเดียวกันนี้ คือ *อัคบารนาม*

การมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของโปรตุเกสและสเปน--ซึ่งมุ่งมั่นไม่แต่เฉพาะเพื่อให้คนพื้นถิ่นเปลี่ยนมาเป็นผู้นับถือคริสเตียนเท่านั้น หากยังเพื่อทำลายอิทธิพลทางการค้าของมุสลิมด้วย แต่เหตุการณ์กลับกลายเป็นว่าการเข้ามาของคนทั้งสองชาตินี้ให้แรงกระตุ้นต่อการแพร่กระจายของอิสลามในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่มีการรบพุ่งกันระหว่างรัฐคริสเตียนและมุสลิมในยุโรปและตะวันออกกลาง ทำให้ได้เห็นว่ามักมีการหันไปอาศัยความคิดเรื่องการทำ

76.

สงครามครูเสดของคริสเตียน และการทำสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ของอิสลามอยู่เนือง ๆ ความคิดเหล่านี้ถูกนำเข้ามาสู่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย อัลบูเคิร์ก ซึ่งเป็นผู้นำการโจมตีเมละกาอย่างประสบความสำเร็จนั้น เป็น ผู้ที่ต่อต้านการร่วมภาคีใด ๆ กับพวกมุสลิมตั้งแต่เริ่มแรก และผลที่ตามมาภายหลังจากการพิชิตครั้งนี้ก็คือ สุเหร่าที่ยิ่งใหญ่ของเมละกา ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง และผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมทั้งปวง ถูกขับออกไป ในส่วนชาวมุสลิมท้องถิ่นนั้น มีหลายครั้ง ที่ได้พวกเขารับการชักจูงให้เชื่อว่า การต่อต้านพวกโปรตุเกส เป็นบัญชาของพระอัลเลาะห์ ข้อเขียนภาษาชวาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ลงรายการการให้ความเชื่อฟังต่อข้อเรียกร้องให้ทำสงครามอันศักดิ์สิทธิ์หรือสงครามศาสนา *(จิฮัด)* เป็นหนึ่งในหน้าที่ที่อิสลามบัญญัติไว้ ข้อเขียนนี้ยังเตือนใจชาวมุสลิมอีกด้วยว่า พวกเขาไม่ควรเป็นมิตรกับคนนอกศาสนา “เพราะสิ่งนี้ จะถูกบันทึกประณามไว้ว่าเป็นบาปของเจ้าในโลกนี้ และในโลกหน้า”[18] การต่อสู้ระหว่างอิสลามและคริสเตียน ดูเหมือนว่าจะเด่นชัดเป็นพิเศษในอินโดนีเซียตะวันออก ณ ที่นี้พวก เจซูอิตรายงานถึงการมาของ “พวกพระ” จากเม็กกะ อาเจะห์ บริเวณต่าง ๆ ที่เป็นที่อยู่ของชนเชื้อสาย มาเลย์ และที่อื่น ๆ พวกพระเหล่านี้มาพร้อมกับคำเรียกร้องให้ทำสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ ในช่วงปลายศตวรรษ บรรยากาศของการเผชิญหน้ากันรุนแรงหนักขึ้น เมื่อพวกสเปน ซึ่งเพิ่งมาตั้งมั่นในฟิลิปปินส์ได้ใหม่ ๆ ได้เริ่มต้นผลักดันเข้าสู่บริเวณที่พวกมุสลิมมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ทางตอนใต้ ในค.ศ. 1578 สุเหร่าบรูไนถูกเผา และเจ้าผู้ครองมากินดาเนาได้รับแจ้งว่า พวกสเปนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ตัวเขาเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้น จึงนับว่า มี “การแข่งขัน” กันในระดับหนึ่ง ระหว่างศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ โดยผู้สนับสนุนของแต่ละฝ่ายต่างพยายามยืนยันการยึดกุมบริเวณต่าง ๆ บางแห่งไว้ ทั้งที่เป็นการยึดกุมในด้านการพาณิชย์ ด้านการเมืองและด้านจิตวิญญาณ

อย่างไรก็ดี เมื่อได้เน้นถึงแรงกระตุ้นต่าง ๆ ที่ทำให้เปลี่ยนศาสนาแล้ว เราก็ควรเน้นถึงเสน่ห์ดึงดูดที่แท้จริงของอิสลามเองด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่เป็นรหัสยนัย (หรือความลี้ลับที่ไม่สามารถอธิบายได้) เช่นลัทธิซูฟี (คำนี้น่าจะมาจากคำว่า *ซุฟ* หรือขนสัตว์ ซึ่งใช้ทำเสื้อผ้าอาภรณ์อย่างหยาบ ๆ ของนักพรตมุสลิม) รหัสยนัยสามารถครองพื้นที่อยู่ภายในกระแสหลักของอิสลามได้ เพราะคำสอนของเหล่าซูฟีที่เคร่งครัดในศาสนา บุคคลในกลุ่มซูฟีผู้หนึ่งที่มีความสำคัญอย่างโดดเด่นในบรรดานักเทววิทยามุสลิมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนั้น ได้แก่อาบู ฮามิด อัล-กาซาลี (ฮ.ศ.450-505 หรือ ค.ศ.1058-1111) นับจากประมาณคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม สำนักรหัสยนัยทั้งหลายหรือ*ตาริกา* (หรือ *ตาเรกัต* ในภาษาอินโดนีเซีย) ได้เริ่มพัฒนาขึ้น จุดรวมศูนย์ของสำนักเหล่านี้อยู่ที่คำสอนของผู้นำซูฟีหรือ*เชคห์* ท่านหนึ่ง ท่านผู้นี้ถ่ายทอดคำสอนให้แก่สาวกของท่าน โดยผ่านมาทางเชื้อสายวงศ์ตระกูลที่เชื่อมศิษย์กับครูไปถึงตัวผู้ก่อตั้งสำนักเอง รูปแบบและขนบประเพณีบางอย่างของซูฟีแสดงถึงความเต็มใจในอันที่จะอะลุ่มอล่วยกับความเชื่อที่มีอยู่แล้ว ลัทธิซูฟีจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นพาหะที่สำคัญอย่างหนึ่งที่

---

[18] G.W.J. Drewes, ed. and trans., ***The Admonitions of Seh Bari***, The Hague, 1969, 69.

อิสลามใช้เพื่อการเดินทางออกไปเผยแพร่ศาสนานอกดินแดนที่เป็นใจกลาง ครูซูฟีกระจายกันออกไปตามเส้นทางการค้า สมาชิกของ*ตาริกา* ผู้เดินทางอยู่ตามเส้นทางเหล่านี้มักคือผู้ที่ถูกดึงตัวมาจากชุมชนการพาณิชย์ ที่อินเดียลัทธิซูฟีได้พบสภาพแวดล้อมที่มีความเห็นอกเห็นใจเพราะอินเดีย เป็นดินแดนที่มีขนบประเพณีอันยาวนาน ในการให้ความเคารพยำเกรงผู้ทรงศีล เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า มีหลายนิกายที่ได้ที่มั่นที่อินเดีย โดยบางนิกายมีอิทธิพลมากกว่านิกายอื่น ๆ ในภายหลัง นิกายเหล่านี้ได้แก่ กาดิริอิยา ชาตตาริอิยา และนักชาบานดิอิยา ทั้งสามนิกายนี้ ได้รับความนิยมมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นเดียวกัน

ความคิดแนวรหัสยนัย เป็นส่วนหนึ่งของอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ครั้งแรกเริ่มทีเดียว ทว่าแหล่งข้อมูลในรูปข้อเขียนที่อยู่ร่วมสมัยดังกล่าว มิได้มีปรากฏเลยจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผลงานแนวรหัสยนัยของชวาในช่วงระยะคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ ซึ่งยังมีหลงเหลือมาถึงปัจจุบันหลายชิ้น เป็นผลงานอยู่ภายในแนวเครือข่ายของรหัสยนัยแบบนักพรต หรือ “สุขุม” ในจำนวนนี้มีเล่มหนึ่ง กล่าวอ้างถึงผลงานที่ยิ่งใหญ่ของอัล-กาซาลี เพื่อให้การเขียนเกิดความน่าเชื่อถือ ผลงานนี้คือ *การฟื้นฟูศาสตร์ด้านศาสนา (อิห์ยา อูลัม อัล-ดิน)* อย่างไรก็ตาม มีการกล่าวถึงครูซูฟีที่มีชื่อเสียงโด่งดังคนอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งด้วย โดยครูบางคน อย่างเช่นอิบน์ อัล-อาราบี (ฮ.ศ.560-638 ค.ศ.1165-1240) มีทัศนะที่ก่อให้เกิดการถกเถียงกันมากกว่า อัล-อาราบีผู้นี้ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากเป็นพิเศษ ต่อการที่ท่านกำหนดหลัก*วาห์ดาตุล วูจุด* หรือเอกภาพของการดำรงอยู่ หลักคำสอนนี้ เผยให้เห็นว่า แง่มุมต่าง ๆ ที่มีอยู่ มากมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุดนั้น เป็นรูปแบบที่มีหลายซับหลายซ้อนของการก่อกำเนิดขึ้นมา ส่วนแนวคิดของท่านเกี่ยวกับมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันเป็นจักรวาลที่ได้จำลองลงมาเป็นการแสดงให้เห็นอย่างสมบูรณ์ว่า ตัวของมนุษย์เองนั้น มาจากองค์พระผู้เป็นเจ้า สถานะของอิบน์ อัล-อาราบีสูงขึ้นอย่างมากในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและสิบหก และสุลต่านเซลิมที่ 1 แห่งตุรกี ยังถึงกับสั่งให้สร้างอนุสาวรีย์อันเป็นที่บรรจุศพของท่านเสียใหม่ที่ดามัสกัส ดังนั้น จึงมิใช่เรื่องน่าประหลาดใจ ที่จะได้เห็นชื่อของท่าน ถูกนำมาอ้างเป็น ผู้รู้ในตำราของยุคสมัยนี้ อิทธิพลของท่านผู้นี้ ปรากฏชัดเจนมาก ในข้อเขียนของฮัมซาห์ ฟานซูรี ครูท้องถิ่นจากบารุสในสุมาตราตะวันตก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่า เป็นครูผู้มีชีวิตอยู่ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และได้รับการต้อนรับให้เข้าร่วมอยู่ใน*ตาริกา* (สำนัก) ของนิกายกาดิริอิยา ในระหว่างการเยือนนครแบกแดด

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป้าหมายของซูฟี เพื่อการรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับความสมบูรณ์พร้อม ประสมประสานเข้าอย่างง่ายดาย กับทัศนคติที่มีรากฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมของดินแดนนี้ กล่าวคือ ทัศนคติทางวัฒนธรรมอันได้สำเหนียกกันมานานแล้ว ถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ตลอดเวลาระหว่างโลกของมนุษย์กับโลกของวิญญาณ แนวคิดมากมายที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของซูฟี จึงมีจังหวะที่จะได้รับการตอบสนองจากภายในสังคมต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ฮัมซาห์ ฟานซูรี ได้กล่าวไว้ว่า

รัศมีของท่าน เปล่งประกายโชติช่วง
อยู่ในตัวเราทุกคน
ท่านนี่แหละ ที่เป็นทั้งถ้วยและ*อารัค*
อย่ามองหาท่านไกลออกไป เด็กน้อย
หรืออีกตอนหนึ่ง ตามคำกล่าวจากข้อเขียนของชวา
ไม่มีความแตกต่าง
ระหว่างผู้เคารพกับผู้ได้รับความเคารพ

ทั้งสองต่างเป็นท่านเพียงองค์เดียว
ในฐานะที่เป็นชีวิตแห่งจักรวาล
จึงไม่อาจแบ่งแยกได้[19]

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะมีความโน้มเอียงเข้าหาลัทธิซูฟีด้วยเช่นกัน เนื่องจากวิธีการต่าง ๆ ที่ซูฟีใช้ เพื่อให้บรรลุถึงความรู้สึกที่ปลาบปลื้ม ซึ่งเกิดจากการได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า—ได้แก่การร่ายรำ ร้องเพลง ดนตรี การตีกลอง การเพ่งกสิณ การร่าย*ซีกีร์* หรือถ้อยคำ “ที่เป็นมนต์ขลัง” ในรูปของข้อความจากคัมภีร์กุรอ่านหรือคำสวดภาวนาตามพระสูตร – ล้วนคล้ายคลึงกับแนวปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างคุ้นเคยกันอยู่แล้ว การที่ลัทธิซูฟีเน้นถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างศิษย์กับครู ซึ่งบ่อยครั้งมักเปรียบว่าเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก หรือพี่กับน้อง ก็คงจะได้พบกับการยอมรับอย่างเต็มอกเต็มใจในทำนองเดียวกัน สำหรับสังคมที่ยึดขนบประเพณีดังเช่นสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ถือว่าความผูกพันกันในแบบเครือญาติเป็นรากฐานของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ตำราที่มีอยู่ยังให้ข้อชี้แนะอีกด้วยว่า การทำความเข้าใจลัทธิซูฟีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นได้รับการส่งเสริมให้สะดวกขึ้น เนื่องจากครูในท้องถิ่น ซึ่งอาศัยบารมีจากเส้นสายสัมพันธ์ที่มีอยู่กับปาซาย มินังกาเบา เมละกา ชวาหรือยะโฮร์ ได้ใช้ภาพลักษณ์อย่างที่รู้จักมักคุ้นกันอยู่ เพื่ออธิบายถึงแก่นแท้ของอิสลามแนวรหัสยนัย ครูคนหนึ่งเขียนไว้ว่า “กล่าวกันว่า สายตาของมนุษย์ เปรียบได้กับกะทิ ซึ่งในระยะยาว จะกลายไปเป็นน้ำมัน หรือเปรียบได้กับกล้วยดิบ ซึ่งจะค่อย ๆ สุกงอมขึ้นทีละน้อย... สายตามนุษย์ ค่อย ๆ สมบูรณ์ขึ้นทีละน้อยด้วยองค์พระผู้เป็นเจ้า จนไม่มีข้อกังขาว่า ดวงตาจะได้

---

[19] *อารัค (Arak)* หมายถึงสุราหมักทำจากข้าว G.W.J. Drewes and L.F. Brakel, ***The Poems of Hamzah Fansuri***, Dordrecht, Holland , and Cinnaminson, U.S.A., 1986, 8; G.W.J. Drewes, “Javanese Poems Dealing with or Attributed to the Saint of Bonan,” BKI, 124, 2 (ค.ศ. 1968) 225. ศาสตราจารย์ เอ.เอช. จอห์นส์ เสนอแนะให้เปลี่ยนคำแปลต้นฉบับเล็กน้อย

มองเห็นสิ่งที่เป็นแก่นแท้"[20] แต่กระนั้น เรายังไม่มีทางที่จะรู้ได้ว่า ผลงานเหล่านี้ มีผู้อ่านกันอย่างกว้างขวางเพียงไร มีบางท่านสันนิษฐานว่า ผู้ที่ศึกษาผลงานเหล่านี้ มีแต่เพียงผู้ที่เป็นชนชั้นสูงในด้านจิตวิญญาณเท่านั้น อย่างไรก็ดี แม้ว่าลัทธิซูฟีจะมีเสน่ห์ชวนให้ประทับใจอย่างเห็นได้ชัด แต่คำสอนของลัทธินี้ โดยการถ่ายทอดด้วยวิธีเล่าต่อ ๆ กันมา น่าจะทำให้คำสอนง่ายขึ้นมาก ตำราเล่มหนึ่งเตือนมิให้ ใช้คำของซูฟีโดยไม่ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และอ้าง*ฮาดิธ* (ประเพณี) ที่ว่า "บอกผู้คนในสิ่งที่พวกเขาเข้าใจ ท่านต้องการทำให้พระเจ้าและศาสนาของพระองค์เป็นผู้กล่าวเท็จหรือ?"[21] ยิ่งไปกว่านั้น ขณะที่มีครูผู้มีความรู้สูงสอนอยู่ตามราชสำนักต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ครูอีกจำนวนหนึ่งเป็นธุระอยู่กับ การนำศาสนาอิสลามมาเผยแพร่ให้ชนตามที่ต่าง ๆ ในหมู่เกาะได้รู้จัก ครูเหล่านี้อาจมีความเข้าใจโดยทั่ว ๆ ไป เพียงแค่ความคิดเกี่ยวกับแนวรหัสยนัย อาทิเช่น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อิหม่ามแห่ง แจมบี ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งด้านตะวันออกของสุมาตรา เป็นพ่อค้าจากปาหัง ส่วนที่อัมบอน พ่อค้าชาวชวาซึ่งอ่านออกเขียนได้ มักพำนักอยู่หนึ่งฤดูกาล เพื่อทำหน้าที่เป็นครูสอนศาสนา ภารกิจประการแรกของโรงเรียนอิสลามที่ก่อตั้งขึ้นตามเมืองท่าการค้าต่าง ๆ คงเพื่อประสิทธิประสาทความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับมุสลิมเช่น สอนถึงการทำพิธีละหมาด และช่วยให้นักเรียนท่องจำข้อความจากคัมภีร์กุรอ่าน มิใช่ริเริ่มการอภิปรายอย่างลึกซึ้งถึงความคิดที่ซับซ้อนจนเกินไป ในขณะที่เราอาจต้องระมัดระวังว่าไม่ควรสรุปรวมไปทั้งหมด โดยอาศัยเฉพาะตำราสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกที่ปรากฏอยู่เพียงไม่กี่เล่ม เพราะตำราเหล่านี้ อยู่รอดมาได้ด้วยเหตุบังเอิญแท้ ๆ ทว่าตำราเหล่านี้ ได้ให้หลักฐานถึงการเน้นที่เรื่องพื้นฐานของแนวปฏิบัติของอิสลามจริง ๆ เช่น มุสลิมที่ดี ควรปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอิสลาม—คือประกอบพิธีละหมาด (*สาลัต*) วันละห้าครั้ง ท่องคัมภีร์กุรอ่าน บริจาคทาน ถือศีลอดในเดือนรามาดาน เดินทางไปแสวงบุญหากว่าเป็นไปได้ และตอบสนองต่อคำเรียกร้องให้ไปร่วมทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ ครูมุสลิม ก็เหมือนกับมิสชันนารีคริสเตียนในเวลาต่อมา คือได้พัฒนาปุจฉาวิสัชนา (คำถามคำตอบ) ประเภทหนึ่ง ซึ่งมุ่งหมายเพื่อการตอบคำถามบางประการ ที่คนมักถามกันมากที่สุด เช่นความหมายของคำที่ไม่คุ้นเคย ลักษณะของสวรรค์ และชะตากรรมของคนที่ถูกตัดสินให้ต้องตกนรก การประณามหมูว่าไม่สะอาด ได้รับความเอาใจใส่มากเป็นพิเศษในอินโดนีเซียตะวันออก เพราะอาณาบริเวณนี้เป็นที่ซึ่งแต่ก่อนให้ความเคารพอย่างสูงแก่สัตว์ชนิดนี้ และเป็นรายการอาหารที่สำคัญอย่างหนึ่งในงานเลี้ยงฉลองตามพิธีการต่าง ๆ ในมาลุกุนั้น ชาวสเปนบนเรือของแม็กเจลลันฆ่าหมูทุกตัวที่บรรทุกมากับเรือ เพื่อเอาใจพระราชา "เพราะเวลาที่คนเหล่านั้นบังเอิญเห็นหมูเข้า พวกเขาปิดหน้า เพื่อว่าจะได้ไม่ต้องมองเห็นมันหรือได้กลิ่นของมัน"[22]

---

[20] Drewes, ***The Admonitions***, 69.

[21] A. Johns, "Dakā'ik al-Huruf by'Abd al-Ra' uf of Singkel," JRAS (1955), 69, 72.

[22] Antonio Pigafetta, ***Magellan's Voyage Around the World***, ed. James A. Robertson, Cleveland, 1906, II. 29, 81.

ในขณะเดียวกัน ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของอิสลาม อยู่ที่ความสามารถของศาสนานี้ ภายในขีดจำกัดระดับหนึ่ง ที่จะมีขันติธรรมต่อความเชื่อและแนวปฏิบัติสมัยก่อนมุสลิมหลายประการ ทั้งนี้ในทางกลับกัน เนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า ประมวลกฎหมายและขนบประเพณีของอิสลาม คือ*ชารีอา* นั้นอนุญาตให้มีการตีความตามท้องถิ่นได้บ้าง อันที่จริงแล้ว ประมวลกฎหมายของเมละกา มีอยู่มากที่ประกอบด้วยการลงโทษอาชญากรรมเรื่องเดียวกัน เป็นสองแบบ แบบหนึ่ง เป็นการลงโทษตามธรรมเนียม—ซึ่งปัจจุบันนี้ รวมอยู่ภายใต้คำว่า *อาดัต* ที่ได้มาจากภาษาอาหรับ—และอีกแบบหนึ่ง เป็นไปตาม “กฎของพระอัลเลาะห์” พิธีกรรมดั้งเดิมมากมายที่เกี่ยวข้องกับวิกฤติสำคัญในชีวิต ยังคงเหลืออยู่ต่อมาได้ พิธีกรรมดังกล่าวนี้สามารถทำให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องขึ้นมาได้ โดยคำสวดภาวนาและคำโคลงจากคัมภีร์กุรอ่านซึ่งสวดและกล่าวโดยผู้ที่ได้รับการนับถือว่ามีความรู้ในศาสนา ตัวอย่างเช่น *ทัช อัส-ซาลาติน* ประกาศไว้ว่า ภายหลังการเกิด เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ ที่จะต้องแต่งกายให้เด็กโดยใช้เสื้อผ้าที่เหมาะสม จากนั้น ก็ให้ประกาศชวนเชิญมาสู่การละหมาด (*อะซาน*) ที่หูข้างขวา และประกาศความยินดีปรีดาที่มีต่อการละหมาด *(อิกามาห์)* ที่หูข้างซ้าย นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญอย่างใหม่แก่การทำสุหนัด ซึ่งถือปฏิบัติกันอยู่แล้วแก่ทั้งสองเพศ ในหลาย ๆ บริเวณของภาคหมู่เกาะใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ดี ในชุมชนอิสลาม การทำสุหนัดถูกยกให้อยู่ในระดับพิธีกรรมที่สำคัญของขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ชายมุสลิมพวกเขาและครอบครัว จะได้รับเกียรติอย่างมาก เนื่องจากผู้ประกอบพิธีนี้ คือบุคคลสำคัญทางศาสนาที่ได้รับความเคารพ และมักกระทำกันในมัสยิด ครูอิสลามสามารถมีความสำคัญในพิธีการรักษาเยียวยาได้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในมากาสซาร์

> หากว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยบังเกิดขึ้นโดยมิได้มีอันตรายแค่เพียงเล็กน้อย พวกเขามิได้นำตัวไปหาแพทย์ แต่ตรงไปหาพระ เพราะพวกเขาไม่คิดว่า แล้วจากนั้นจะดำเนินไปจากสาเหตุตามธรรมชาติ แต่เพราะพวกเขาคิดกันเอาเองไปว่า เรื่องพวกนี้มีเหตุมาจากวิญญาณอันชั่วร้าย ที่ต้องขับไล่ไปโดยใช้พลังขับไล่วิญญาณและด้วยการสวดภาวนา[23]

อิสลามมีคำศัพท์ใหม่เสนอให้ เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกอำนาจที่ชวนให้ครั่นคร้ามของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดและของผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้กล่าวในนามของพระองค์ คำศัพท์นี้จะเป็นอาวุธที่ทรงพลังอีกอย่างหนึ่งสำหรับใช้ต่อต้านวิญญาณที่มีโอกาสก่อให้เกิดอันตรายได้ ตามคำของคำสวดเก่าแก่จากเปรัก มีว่า

> มูฮัมหมัดผู้ปกป้องคุ้มครองภัยอยู่ข้างข้าพเจ้า
> เฉพาะเมื่อพระอัลเลาะห์ได้รับอันตราย

---

[23] Gervaise, ***An Historical Description***, 140.

ข้าพเจ้าจึงอาจมีอันตรายได้
เฉพาะเมื่อศาสดาของพระองค์ได้รับอันตราย
ข้าพเจ้าจึงอาจมีอันตรายได้[24]

ในขณะเดียวกัน การเริ่มเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับทูตสวรรค์ทั้งหลายทั้งปวง เกี่ยวกับพระศาสดา ตลอดจนครูผู้ทรงคุณธรรมความดี ช่วยขยายจำนวนวีรบุรุษและบุคคลเหนือมนุษย์ ซึ่งศาสนิกสามารถวิงวอนขอความช่วยเหลือ ขอคำแนะนำ และใช้เป็นตัวอย่างในการประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมได้ ตัวอย่าง

เช่น ผู้ก่อตั้งนิกายกาดิริอิยา คืออับด์ อัลกาดีร์ อิจีลานี (ฮ.ศ.470-561 หรือ ค.ศ.1077–1166) ได้กลายเป็นเป้าหมายของความเคารพมากเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในโลกอิสลาม ส่วนหนึ่งเนื่องจากท่านผู้นี้เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระศาสดา บันทึกต้นฉบับจากบันเตน ซึ่งมีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่ครั้งต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงท่านว่าเป็นผู้ที่เคร่งครัดต่อศาสนาเสียจนกระทั่งตอนที่ยังเป็นเด็กทารก ท่านถึงกับไม่ยอมดื่มนมแม่ในเดือนถือศีลอด ทิวแถวแห่งขบวนวีรบุรุษของอิสลามเหล่านี้ มีเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ด้วยการเสริมชนท้องถิ่นที่ได้รับความเคารพเข้ามาสมทบด้วย อย่างเช่นดาโต๊ะ ริบันดาง ผู้ซึ่งมีตำนานกล่าวอ้างว่า เป็นผู้นำอิสลามเข้ามายังมากาสซาร์และบริเวณโดยรอบ และกล่าวกันว่า เป็นผู้ที่เดินทางมาถึงกูไตด้วยการขี่ปลาฉนากมา

ด้วยวิธีปรับแต่งทำนองนี้ มุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงหันมามองความเชื่อแนวอิสลามอย่างมิใช่เป็นสิ่งที่มาจากต่างแดน หากเป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรมของตนเอง ในบริเวณหมู่เกาะทางด้านตะวันตก ก็ละเลิกการเชื่อมโยงอิสลามแต่เฉพาะกับภูมิภาคที่อยู่ชายฝั่งทะเล พร้อมกันนั้น การค้าภายในและการเปลี่ยนศาสนาอย่างคึกคัก ก็พาคำสอนของอิสลามเข้าไปสู่บริเวณที่อยู่ลึกห่างทะเลเข้าไปภายในด้วย ดังจะเห็นได้จากร้อยกรองชิ้นหนึ่งที่เขียนขึ้นในอาเจะห์ในค.ศ. 1679 ซึ่งบรรยายเป็นเค้าโครงถึงการสร้างโลก และกล่าวเป็นนัยถึงวันพิพากษา ร้อยกรองนี้ประพันธ์ขึ้นโดยใช้ภาษาอาเจะห์ มิใช่ภาษามาเลย์ เพราะ “มีน้อยคน [สันนิษฐานว่าเป็นคนที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน] ที่รู้ภาษามาเลย์”[25] พงศาวดารฉบับต่าง ๆ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อาจระบุให้ผู้เริ่มต้นนำศาสนาอิสลามมาเผยแพร่ คือผู้มีบุญที่มาจากต่างแดนคือ มาจากเม็กกะ ปาซาย เมละกา มินังกาเบา หรือชวา แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีการสมรสระหว่างครูผู้ได้รับความเคารพผู้นี้กับสตรีในท้องถิ่นที่มีกำเนิดสูง ซึ่งเท่ากับเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับศาสนาใหม่ มีหลายกรณีที่บุคคลดังกล่าว ถูกนำมาเชื่อมโยงกับลักษณะทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งช่วยแยกแยะให้เห็นความแตกต่างที่สังคมหนึ่งแปลกและแตกต่างไปจากบรรดา

---

[24] Richard Winstedt, ***The Malay Magician***, Kuala Lumpur, 1982, 74.

[25] P. Voorhoeve, “Three Old Achehnese Manuscripts,” BSOAS, 14 (1951-2) 337-9.

เพื่อนบ้าน ตัวอย่างเช่นในบรูไน กล่าวกันว่า สุลต่านยูซุฟ ทรงค้นพบการบูร อันเป็นสิ่งที่ทำให้บริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของบอร์เนียวมีชื่อเสียงโด่งดัง ในชวา วาลีอย่างเช่นสุนาน กาลิชาคา ผู้ยิ่งใหญ่เป็นผู้ที่มักมองกันว่า มีความแคล่วคล่องในด้านการประพันธ์ร้อยกรองอันมีจังหวะจะโคนบางประเภท รวมทั้งในด้านการทำกริช การแสดงหนังตะลุง—ทักษะเหล่านี้อยู่ที่ตรงหัวใจแท้ ๆ ของวัฒนธรรมชวาทีเดียว

เมื่อบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ก่อตั้งสำนักงานใหญ่ขึ้นที่ปัตตาเวีย (ชายากาตรา) ในค.ศ. 1619 นั้น เป็นเวลาที่เห็นได้ชัดแล้วว่า อิสลามเป็นศาสนาที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในส่วนภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สเปนเองรับรู้ถึงความจริงข้อนี้ ทั้งหากพวกเขามิได้ยึดมนิลาไว้ได้ในค.ศ. 1571 อิสลามคงจะแทรกไปทั่วหมู่เกาะฟิลิปปินส์ทั้งหมด ข้อคิดเห็นประการหนึ่งเกี่ยวกับชื่อเสียงเกียรติคุณของอิสลาม คือความจริงในข้อที่ว่า ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พระประมุขบนส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างน้อยสองพระองค์ ทรงเปลี่ยนศาสนา น่าจะด้วยความหวังว่าจะทรงได้พันธมิตรที่มีอิทธิพลมาบ้าง (เช่นเดียวกับพระประมุขอีกมากมายในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะที่ทรงเปลี่ยนศาสนา) ในช่วงเวลาใดสักเวลาหนึ่งระหว่างค.ศ. 1607 ถึงค.ศ. 1676 กษัตริย์ของจามปา ซึ่งเป็นประเทศราชของเวียดนาม ได้กลายเป็นมุสลิม และอิสลามจามปานี้แพร่กระจายไปในระดับที่ชาวจามส่วนใหญ่ กลายเป็นชาวมุสลิมอย่างน้อยก็ในนาม ในกัมพูชา เป็นดินแดนที่ชาวไทยเป็นภัยคุกคามอยู่อย่างต่อเนื่องนั้น ชุมชนผู้ประกอบการค้าชาวจามและมาเลย์มุสลิม ต่างเป็นเครื่องมือของเจ้านายเขมรพระองค์หนึ่ง ในการแย่งราชบัลลังก์จนประสบความสำเร็จ เจ้านายพระองค์นี้ทรงนับถือศาสนาอิสลามและได้ผ่านการทำสุหนัดในราวค.ศ. 1643 เมื่อขึ้นครองราชสมบัติทรงเฉลิมพระนามว่า สุลต่านอิบราฮิม แต่ประชาชนเรียกพระองค์ว่า รามา กุล ซาส หรือ “พระรามผู้ซึ่งรับนับถือศาสนา [อิสลาม]”

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว อิสลามสร้างความก้าวหน้า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ได้ไม่มาก แม้ว่าจะมีชุมชนมุสลิมใหญ่โตอยู่ตามเมืองท่าสำคัญ ๆ เหตุผลที่มองเห็นได้ชัดเจนประการหนึ่ง คือฐานะอันมั่นคงของพุทธศาสนาแนวเถรวาท และการรวมตัวเข้าไปในวัฒนธรรม ท้องถิ่นอย่างกว้างขวางของศาสนานี้ ก่อให้เกิดระบบความเชื่อที่มีลักษณะครอบคลุมทั่วถึงทั้งหมด ซึ่งโยงไปถึงการตอบคำถามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย รวมทั้งปัญหาชีวิตในชาตินี้อย่างจริงจัง แต่กระนั้นในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ อิสลามก็ไม่เคยโน้มน้าวผู้คนได้อย่างเต็มที่ ความพยายามที่จะชักจูงประชาชนให้มาเป็นมุสลิม มีบ่อยครั้งที่ประสบกับการต้านทานอย่างมีประสิทธิภาพหรือเพียงแต่เฉยเมยไม่ยินดียินร้าย บาดุยแห่งซุนดาเป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนดังว่านี้ ชนที่นี่ไม่เคยนับถืออิสลาม แม้ว่าจะอยู่ติดกับบันเตน ความคิดต่าง ๆ ของอิสลาม ยังแพร่กระจายไปตามเกาะต่าง ๆ ของอินโดนีเซียตะวันออกได้อย่างเชื่องช้าเช่นกัน เนื่องจากความโดดเดี่ยวทางด้านภูมิศาสตร์ ซึ่งห่างไกลจากเส้นทางการค้า รวมทั้งยังเนื่องจากความสัมพันธ์ที่หละหลวมอย่างมาก กับเมืองที่เป็นศูนย์กลางของมุสลิม อย่างเช่นเทอร์เนต เป็นสิ่งที่มี

ประโยชน์ที่จะระลึกว่า การปรับให้เป็นอิสลามในอินโดนีเซีย ยังคงดำเนินอย่างสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้ พร้อมทั้งการต้องระลึกว่า ในหลายสังคม ความเชื่อดั้งเดิม ยังคงมีอิทธิพลโดดเด่นยิ่งกว่าศาสนาอิสลาม

บาหลี

ตัวอย่างของสังคมที่มองเห็นได้ชัดเจนว่ามิได้ติดร่างแหไปกับกระแสการรุกหน้าของอิสลาม ได้แก่ บาหลี การมองเพียงผ่าน ๆ ที่ภูมิหลังด้านประวัติศาสตร์ จะช่วยอธิบายได้ว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนี้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก บาหลีอยู่ในช่วงเวลาของการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางด้านการเมือง บาหลีถูกมัชปาหิตพิชิตในค.ศ. 1334 ส่งผลให้เกิดการรวมดินแดนของทั้งเกาะเข้าด้วยกัน และต่อมาภายหลังจากมัชปาหิตเสื่อมลงในทศวรรษ 1520 ราชอาณาจักรเกลเกล ก็รับขนบประเพณีการปกครองแบบมีรัฐบาลเดี่ยวเข้ามาใช้ ภายใต้การนำของเกลเกล ชาวบาหลีขยายการควบคุมของตนออกไป จนครอบคลุมไม่เฉพาะแต่เกาะทั้งเกาะเท่านั้น หากยังเลยเข้าไปยังชวาตะวันออกทางด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่ง ไปไกลถึงลอมบอกและซัมบาวา ในช่วงระยะนี้ มรดกอันมั่งคั่งของมัชปาหิต ถูกจัดรูปเสียใหม่เพื่อสร้างระเบียบทางสังคมที่มีความแผกพิเศษของบาหลี โดยลักษณะเฉพาะตัวนี้จะอยู่ที่การมีระบบวรรณะตามแบบของฮินดู ซึ่งโดยพื้นฐานแล้วแบ่งออกเป็นสี่วรรณะ ระบบวรรณะของยุคนี้มีข้อบังคับพร้อมทั้ง มีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนข้อบังคับของวรรณะด้วย *พราหมณะ* (พราหมณ์ วรรณะนักบวช) *สาตรีย* (กษัตริย์-นักรบ) และ*เวเสีย* (ผู้สูงศักดิ์) นั้น รู้จักกันในชื่อรวมทั้งกลุ่มว่า *ไตรวงศา* หรือสามวรรณะ ทั้งสามวรรณะนี้แยกต่างหากออกจากประชากรส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นพวก *ศูทร* นอกจากนี้ ยังมีพัฒนาการที่สำคัญ ๆ ทางด้านศาสนาด้วยได้แก่ ความรุ่งเรืองของวัดในท้องถิ่น ซึ่งสามารถถือได้ว่าคืออนุสาวรีย์หินใหญ่ที่ทำให้ประณีตขึ้น การมีศูนย์กลางการประกอบพิธีเชิญเทพทั้งหลายของท้องถิ่น ความเชื่อในบรรพชนและผู้ทรงอำนาจที่จะสร้างความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อเหล่านี้ยังคงเจริญรุ่งเรืองต่อไป ทว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เน้นการบูชาพระศิวะ ดั่งที่ดวงอาทิตย์แสดงให้ประจักษ์ การทำน้ำมนต์ การท่องมนตราที่บันทึกลงไว้ในคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์และการเลี้ยงตามพิธีการ (*คาลุนคาน*) ค่อย ๆ เข้ามาบดบังพุทธศาสนาและการนับถือพระอินทร์ ซึ่งมีมาก่อนหน้านี้ ไปทีละน้อย พระประจำวัด (*ปามังกุ*) ซึ่งหลงเหลือมาจากครั้งอดีตมีบ่อย ๆ ที่ถูกลดตำแหน่งมาอยู่ในสถานะสามัญชน โดยพระชั้นสูงที่นับถือ พระศิวะ (*ปาทานทะ*) ซึ่งมาจากวรรณะพราหมณ์จะเป็นเพียงวรรณะเดียวเท่านั้น ที่เป็นผู้ควบคุมการประกอบพิธีอันเป็นหลักของการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา

จะเห็นว่า บาหลีซึ่งเผชิญกับการรุกคืบของอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ได้เสริมสร้างความมั่นคงทางด้านการเมืองและความมีชีวิตชีวาทางด้านศาสนาให้แก่ตนเอง ในสังคมซึ่งได้พัฒนาวิธีการที่ซับซ้อนและมีวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง สำหรับอธิบายถึงจักรวาลและสถานภาพของมนุษย์ภายในจักรวาลนั้น อิสลามจึงสร้างความคืบหน้าได้แต่เพียงเล็กน้อย ถึงกระนั้นก็ดี คนบาหลีก็

มิได้ต่อต้านอิสลามด้วยแง่มุมเหล่านี้ คนบาหลีที่ไปตั้งรกรากอยู่ในชวา มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นมุสลิม และในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มุสลิมเชื้อสายบาหลีในปัตตาเวีย ก็มีมัสยิดของตนเอง การต่อต้านอิสลามอย่างจริงจัง เกิดขึ้นเมื่อมองเห็นกันว่า อิสลามเป็นเครื่องมือที่พวกชวาหรือคู่แข่งรายอื่น ๆ ใช้เพื่อสร้างความถูกต้องให้แก่ความทะเยอทะยานทางการเมืองของพระประมุขที่เป็นมุสลิมพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ตัวอย่างเช่นเรื่องราวที่เล่ากันต่อ ๆ มาแต่ครั้งโบราณเรื่องหนึ่ง อ้างว่า ในการรบระหว่างเกลเกลกับมากาสซาร์ ซึ่งเป็นมุสลิมอย่างเหนียวแน่น เพื่อแย่งชิงการควบคุมลอมบอกกันนั้น ชาวบาหลีเอามันหมูมาทาหอกของตน อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว คนบาหลีปฏิบัติต่อศาสนาใหม่เช่นเดียวกับที่เคยกระทำต่ออิทธิพลของชวาในอดีต คือรับบางปัจจัยเข้ามา แต่ก็นำมาประสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมของตนเอง อาทิเช่น มนตราต่าง ๆ ก็สามารถรวมถึงพิธีการเรียกเชิญของอิสลามได้ ในขณะที่บางบริเวณ ผู้คนก็งดเว้นจากการเซ่นสรวงสุราแก่เทพทั้งหลาย กษัตริย์บาหลีมิได้ทรงแสดงการต่อต้าน

ต่อการที่มีชุมชนชาวมุสลิมที่สืบเชื้อสายมาจากชาวมากาสซาร์และชาวมาเลย์ที่เป็นผู้อพยพ ตราบเท่าที่คนเหล่านี้มิได้ละเมิดธรรมเนียมปฏิบัติและข้อบังคับด้านวรรณะที่มีมาแต่เดิมในเรื่องการสมรส มีหมู่บ้านมุสลิมเกิดขึ้นมาหลายหมู่บ้าน ตามสถานที่อย่างเช่นบูเลเลงในภาคเหนือ ซึ่งเป็นการช่วยส่งเสริมกลุ่มชาวบาหลีกลุ่มเล็ก ๆ ที่ทำงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม

ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด รัฐบาหลีภายใต้อำนาจของเกลเกล มีความมั่นใจและมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้ว่าเกลเกลจะล่มสลายลงในค.ศ. 1651 แต่ฐานที่มั่นทางด้านการเมือง-ศาสนา ซึ่งวิวัฒนาการขึ้นตลอดช่วงระยะเวลา 150 ปีที่ผ่านมา พิสูจน์ให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่าสามารถอยู่รอดผ่านการแตกแยกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดได้สำเร็จ อันที่จริงนั้น ได้มีผู้ตั้งประเด็นการโต้เถียงขึ้นมาว่า การแพร่กระจายของราชอาณาจักรต่าง ๆ ที่แข่งขันกันอยู่ในบาหลีนี้ ได้ทำให้เกิดมีศูนย์กลางใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์ความเจริญมั่งคั่งทางด้านวัฒนธรรมขึ้นมา และว่า พิธีกรรมมากมายที่เกี่ยวข้องกับบาหลีในปัจจุบันนี้อันที่จริงแล้ว ได้พัฒนาขึ้นมาในช่วงระยะเวลานี้ รูปแบบที่เป็นทางเลือกต่าง ๆ มากมายก่ายกองที่เกี่ยวกับศาสนาและศิลปกรรม ซึ่งได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมา ได้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ในพลังชีวิตอันกระปี้กระเปร่าของสังคมบาหลี ที่มีตกทอดสืบต่อมาอย่างไม่ขาดสาย

การเข้ามาของศาสนาคริสต์

เมื่อกล่าวถึงการเข้ามาของศาสนาคริสต์ ศาสนาโลกศาสนาสุดท้ายที่มาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรามีหลักฐานที่แน่นอนกว่ากรณีการเข้ามาของอิสลามและศาสนาที่สำคัญศาสนาอื่น แรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ช่วงเวลาที่ศาสนานี้มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และลักษณะของหลักคำสอนต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้ล้วนทราบกันเป็นอย่างดี ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ทวีปยุโรปซึ่งเป็นทวีปของคนนับถือคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิกได้รับแรงบันดาลใจจากความเร่าร้อนที่จะเผยแพร่ศาสนา ความเร่าร้อนที่จะเผยแพร่ศาสนานี้ได้รับแรงกระตุ้นจากความตึงเครียด อันเป็นผลจากสงครามที่ยืดเยื้อกับตุรกีอ็อตโตมาน และจากการท้าทายของนิกายโปรเตสแตนท์ รวมทั้งจากความตื่นเต้นที่ได้ค้นพบดินแดนใหม่ “ของคนเถื่อนที่ไม่มีศาสนา” ในเอเชียและอเมริกา ผู้ที่นำหน้ากว่าใครในความเพียรพยายามเพื่อเผยแพร่ศาสนาครั้งใหม่นี้ คือกษัตริย์คาทอลิกของสเปนและของ โปรตุเกส กษัตริย์จากทั้งสองดินแดนนี้ทรงได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้า จากความคิดในแนวทางการมุ่งเผยแพร่ศาสนาอย่างที่กษัตริย์คริสเตียนพึงจะมี ความคิดเช่นนี้โดดเด่นอยู่ในยุคกลาง ในค.ศ. 1493 พระสันตะปาปาทรงมีโองการ กำหนดให้กษัตริย์คาทอลิกทุกพระองค์ ถือเป็นพันธะหน้าที่จะต้อง ส่งเสริมการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และในปีถัดมา สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์ ระหว่างสเปนและ โปรตุเกสแบ่งโลกออกเป็นเขตการควบคุมทางจิตวิญญาณสองเขต เขตหนึ่ง มอบให้อยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์โปรตุเกส และอีกเขตหนึ่ง มอบให้กษัตริย์สเปน ตามความเป็นจริงที่แท้นั้น สมัยนั้นยังไม่ใคร่มีใครรู้จักภูมิศาสตร์ของโลกกันสักเท่าไร ดังนั้น เส้นแบ่งตามที่สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์กำหนด จึงไม่สามารถระบุไว้อย่างเป็นที่พอใจได้ และเรื่องนี้ จึงกลายเป็นการโต้เถียงทะเลาะวิวาทกันอย่าง รุนแรงระหว่างสเปนกับโปรตุเกส กระนั้นก็ดี สนธิสัญญานี้ช่วยกันมิให้ชาติคาทอลิกอื่นใด เข้ามามีส่วนในการเผยแพร่ศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนกระทั่งเมื่อคณะเผยแพร่ศาสนาโซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์สของฝรั่งเศส มาถึงเวียดนามในค.ศ. 1662 การให้ความอุปถัมภ์แก่กษัตริย์สเปนและโปรตุเกสของพระสันตะปาปา ทำให้กษัตริย์สองพระองค์นี้ ทรงเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเปลี่ยนศาสนาของ “คนเถื่อนไร้ศาสนา” และดังนั้น จึงทรงมีส่วนรับผิดชอบต่อการสร้างโบสถ์สร้างวัดต่าง ๆ การแต่งตั้งอาร์คบิชอปและเจ้าหน้าที่ทางศาสนาระดับรอง ๆ ลงไป รวมทั้งทรงรับผิดชอบต่อการให้เงินอุดหนุนการดำเนินความเพียรพยายามเพื่อเผยแพร่ศาสนาด้วย ดังนั้น ศาสนาคริสต์จึงต่างจากศาสนา อื่น ๆ ที่เข้ามายังภูมิภาคนี้ คือได้รับการค้ำจุนสนับสนุนจากความมุ่งมั่นของรัฐบาลฆราวาส ที่ตั้งอยู่ ณ อีกฟากหนึ่งของโลก

คริสเตียนพวกแรก ภายใต้การอุปถัมภ์ของสเปน เดินทางมาถึงฟิลิปปินส์ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1521 คริสเตียนกลุ่มนี้คือ กองเรือที่ยับเยินของแม็กเจลลันที่เข้ามาที่เซบุ ที่เซบุนี้ พวกเขาได้รับการต้อนรับจากผู้นำ คือราชาฮูมาบอน ผู้ซึ่งตกลงยอมรับศาสนาคริสต์พร้อมกับพระชายาและข้าราชบริพาร

อีกแปดร้อยคน ปัจจัยสำคัญที่ชี้ขาดให้ฮูมาบอนทรงตัดสินพระทัยเช่นนี้ ดูเหมือนจะเป็นความวางใจว่าอิทธิพลของศาสนาคริสต์ และความสัมพันธ์กับสเปน คงช่วยให้พระองค์เอาชนะศัตรูและปกป้องพระองค์มิให้ได้รับอันตราย ความสัมพันธ์อย่างใหม่กับชาวยุโรป มิได้มีเพียงแค่การทำพิธีเข้ารับศีลล้างบาป (หรือแบ็บติสม์) และตั้งชื่อคริสเตียนเป็นสัญลักษณ์เท่านั้น หากยังมีพิธีซึ่งแม็กเจลลันกับกษัตริย์ฮูมาบอน (ตอนนี้ได้ชื่อคริสเตียนว่า ดอน คาร์ลอส) ดื่มโลหิตของกันและกัน ซึ่งเท่ากับกลายเป็นพี่น้องกันด้วย

เลยมาทางใต้ โปรตุเกสตอบโต้การเดินทางมาสู่ฟิลิปปินส์ของสเปนด้วยการเสริมสร้างที่มั่นของตนในมาลุกุ ที่มาลุกุนี้กษัตริย์แห่งเทอร์เนตทรงแสดงความสนพระทัยในศาสนาคริสต์มาตั้งแต่ ค.ศ. 1512 ในค.ศ. 1522 โปรตุเกสรับคำเชิญจากพระประมุขของเทอร์เนต ให้สร้างป้อมปราการขึ้นในราชอาณาจักรของพระองค์ โดยโปรตุเกสอ้างว่ามาลุกุอยู่ภายในเขตที่สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์มอบหมายหน้าที่ในการเปลี่ยนศาสนาให้แก่ฝ่ายตน กษัตริย์เทอร์เนตทรงตกลงยินยอมให้โปรตุเกสดำเนินงานเผยแพร่ศาสนา อย่างน้อยก็ในแง่ทฤษฎี แต่ในขณะเดียวกัน พระองค์เองก็ยังคงทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาอิสลามอยู่ โปรตุเกสเต็มใจที่จะอยู่กับความแปลกผิดธรรมดานี้ ด้วยมุ่งมั่นที่จะรักษาการผูกขาดการค้าเครื่องเทศของตน โปรตุเกสไม่เคยให้ความสำคัญเป็นอันดับสูง ๆ แก่การเทศนาสั่งสอนศาสนาคริสต์ พระบาทหลวงระดับ “วิคาร์” และเจ้าพนักงานที่ไม่ได้เป็นนักบวชอีกหลายคนได้รับแต่งตั้งให้มาประจำที่ป้อมเทอร์เนต แม้ว่าจะมีการประกอบพิธีรับศีลล้างบาปอยู่บ้าง ทว่าสมาชิกใหม่ในชุมชน คริสเตียน ก็ได้รับการอบรมเรื่องหลักคำสอนทางศาสนาน้อยมาก และพวกที่เรียกกันว่า “คริสเตียน” นั้น ก็แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มว่าจะละทิ้งศาสนานี้ไป อันเป็นเรื่องที่สร้างความลำบากใจกันอยู่

จุดสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาของโปรตุเกสในหมู่เกาะอินโดนีเซียมาถึงในค.ศ. 1546 เมื่อฟรานซิส เซเวียร์ ผู้ร่วมก่อตั้งนิกายเจซูอิต เดินทางมาถึง เซเวียร์ใช้เวลาอยู่ในภูมิภาคมาลุกุสองปี และกล่าวกันว่า ท่านผู้นี้ทำให้มี “ผู้เปลี่ยนศาสนา” นับพัน ๆ คน ส่วนใหญ่แล้ว เป็นพวกอาลิฟูรุ ซึ่งเป็นชนเผ่าที่ไม่ใช่มุสลิม อาศัยอยู่ในบริเวณที่ห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน อย่างไรก็ตาม ยังคงเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดว่า การขาดความแคล่วคล่องเชี่ยวชาญในภาษาต่าง ๆ ที่เป็นภาษาพื้นถิ่นของบริเวณหมู่เกาะทางด้านตะวันออก ยังคงเป็นอุปสรรคอย่างต่อเนื่อง ในการอธิบายหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ แม้ว่า ฟรานซิส เซเวียร์จะได้เข้าแบกรับภาระการแปลผลงานของคริสเตียนเป็นภาษามาเลย์ แต่ท่านก็ได้พบว่า ภาษาที่คิดกันว่าใช้กันอย่างเป็นสากลในถิ่นนี้ กลับไม่เป็นที่รู้จักกันในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายในของเกาะต่าง ๆ มากมายทางตะวันออก จนเมื่อภายหลังจากที่พวกเจซูอิตเข้ารับผิดชอบในการปฏิบัติงานในภูมิภาคนี้แล้วเท่านั้น จึงได้มีการดำเนินความเพียรพยายามเพื่อที่จะแปลตำราคริสเตียนและคำถามคำตอบเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ เป็นภาษาพื้นถิ่นอย่างเช่นภาษาเทอร์เนตและสิออ ทว่าความเพียรพยายามในการเผยแพร่ศาสนาของเซเวียร์ ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในศาสนาคริสต์อย่างกว้างขวางโดย แท้จริง และเมื่อถึงค.ศ. 1555 มีหมู่บ้านในอัมบอน ที่จัดว่าเป็น “คริสเตียน” แล้ว

สามสิบหมู่บ้าน ถึงกระนั้น การขาดแคลนพระบาทหลวง มีผลให้หลายชุมชน ได้พบว่า ถูกบังคับให้ต้องหันกลับไปพึ่งพาทรัพยากรของตนเอง ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากพวกโปรตุเกสไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ของตนอย่างมีประสิทธิภาพ พวกเขาจึงไม่สามารถช่วยเหลือกษัตริย์ในท้องถิ่นที่รับนับถือศาสนาคริสต์ ในการต่อสู้กับศัตรูของพระองค์ (ซึ่งปกติแล้ว เป็นมุสลิม) ตัวอย่างเช่นกษัตริย์แห่งบาจาน ได้ทรงเข้ารับศีลและล้างบาป และได้ชื่อคริสเตียนว่า ดอม ชาวโอ ในค.ศ. 1557 แต่อิทธิพลของคริสเตียนถดถอยลงไป เมื่อพวกโปรตุเกสไม่สามารถปกป้องพระองค์ให้รอดพ้นจากการโจมตีของเทอร์เนตได้ ต่อมาภายหลัง ด้วยแรงกดดันจากเทอร์เนต ดอม ชาวโอจึงต้องทรงประกาศยกเลิกความเป็นคริสเตียนและหันกลับไปนับถือ อิสลาม ประสบการณ์เช่นเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ด้วย ในค.ศ. 1595 มีผู้ประเมินอย่างมองการณ์ในด้านร้ายว่า ในจำนวนชาวคริสเตียนอัมบอนราว 40,000 คนนั้น เหลือคนที่ยึดมั่นกับศรัทธาของตนอยู่เพียง 3000 คนเท่านั้น สถานการณ์นี้ ถือว่าสิ้นหวังเสียจนพวกเจซูอิตซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในมาลุกุเรื่อยมานับตั้งแต่ทศวรรษ 1540 ถึงกับคิดจะทิ้งงาน

คณะทำงานเผยแพร่ศาสนาในมาลุกุ ยิ่งอ่อนกำลังลงไปอีก ภายหลังค.ศ.1605 เมื่อบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ (คือเวรีนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี หรือวีโอซี) เข้ายึดอัมบอนและขับโปรตุเกสออกไปจากเทอร์เนตและติดอร์ เกาะต่าง ๆ ที่รายล้อมดินแดนดังกล่าว ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวีโอซีมากขึ้นเรื่อย ๆ และพระบาทหลวงเจซูอิตซึ่งประจำอยู่ในอินดิส ก็มีจำนวนลดลงไปเรื่อย ๆ อย่างสม่ำเสมอ เมื่อถึงค.ศ. 1624 มีพระบาทหลวงเจซูอิตเหลืออยู่ในมาลุกุเพียงสิบสองคนเท่านั้น การที่ดัตช์เข้ายึดเมละกาในค.ศ. 1641 ซึ่งขณะนั้น เป็นของโปรตุเกสอยู่ อีกทั้งการทำลายโบสถ์และอารามจำนวนมากมายเท่ากับเป็นการกระหน่ำโจมตีอิทธิพลคาทอลิกในหมู่เกาะอินโดนีเซียต่อไปอีก เมื่อชาวสเปนคนสุดท้ายออกไปจากเทอร์เนตและติดอร์ในค.ศ. 1663 งานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกในอินโดนีเซียตะวันออก ก็เหลือจำกัดอยู่เพียงแค่โซลอร์ ฟลอเรสและติมอร์ ซึ่งเป็นแหล่งที่ชาวนิกายโดมินิกันทำงานกันมาตั้งแต่ค.ศ. 1562

คริสเตียนสร้างผลกระทบให้แก่อินโดนีเซีย น้อยกว่าที่สร้างให้แก่ฟิลิปปินส์มาก ส่วนหนึ่งเนื่องจากคณะผู้ทำงานเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกในอินโดนีเซีย ไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากรัฐในระดับที่ใกล้เคียงกับที่ในฟิลิปปินส์ อิทธิพลของวีโอซีในอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมเข้ามาอีก เนื่องจากดัตช์ไม่เคยถือว่าการเปลี่ยนศาสนาของคนในพื้นที่เป็นเป้าหมายหนึ่งในตัวของมันเอง ถึงกระนั้นก็ดี ก็มีความพยายามอยู่บ้าง ที่จะชักจูงผู้คนให้เปลี่ยนศาสนาคริสต์จากนิกายคาทอลิกมาเป็นโปรแตสแตนท์ และกำจัดความเชื่อแบบ “ป่าเถื่อนไร้ศาสนา” ให้หมดไป อาทิเช่นในค.ศ. 1622 ข้าหลวงของวีโอซีในอัมบอน อ้างว่ามีการเผาศาลเจ้าที่สิงสถิตย์ของวิญญาณถึงแปดร้อยแห่ง และริบเครื่องบูชาในศาลเจ้าดังกล่าว มีหลายครั้ง ที่มีการออกคำสั่งเป็นกฎหมาย ขู่ว่าจะลงโทษถึงชีวิตแก่ใครก็ตาม ที่พบว่ายังมีรูปจำลองของ “ปีศาจ” อยู่ในสวนของเขา ยิ่งไปกว่านั้น พวกคริสเตียนในเขตของวีโอซียังได้รับความเกื้อหนุนและเข้าข้างมากกว่าพวกมุสลิมอยู่เสมอ วิถีปฏิบัติเช่นนี้ช่วยส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนศาสนา ในหมู่ชาว

อินโดนีเซียตะวันออกกลุ่มต่าง ๆ กันอยู่บ้าง เสน่ห์ดึงดูดใจของศาสนาคริสต์ มีประจักษ์ชัดเจนเป็นพิเศษ ภายหลังการมีมติอันเป็นหลักหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งในค.ศ. 1729 กล่าวคือข้าหลวงใหญ่ได้กำหนดลงไปโดยแน่ชัดว่า เจ้าผู้ครองที่มิได้นับถือคริสเตียน ไม่สามารถลงโทษหัวหน้าที่เป็นคริสเตียนที่อยู่ในบังคับของตนได้ ดูเหมือนว่าข้อกำหนดนี้เอง ที่ชักจูงให้ประมุขพระองค์แรกของโรตี ทรงหันมานับถือศาสนาคริสต์ และกล่าวกันว่า หลังจากนั้นอีกสิบปีเศษ มีคนถึงเจ็ดร้อยคน ภายในบริเวณหนึ่งของโรตี รอคอยที่จะเข้ารับการรับศีลล้างบาปเพื่อเข้าสู่ความเป็นคริสต์ศาสนิกชน เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ศาสนาคริสต์จึงตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงอยู่ตามเกาะต่าง ๆ มากมายด้านทางตะวันออก และสำหรับคนหลายกลุ่ม การนับถือศาสนาคริสต์ กลายเป็นกุญแจสำคัญอย่างหนึ่งในการระบุชาติพันธุ์ อาทิเช่น ผู้คนที่โรตี มิได้ให้เหตุผลการเข้ามาของศาสนาคริสต์ว่า เป็นเพราะพวกมิสชันนารียุโรป แต่เป็นด้วยหนึ่งในบรรดาวีรบุรุษในวัฒนธรรมของพวกเขาเองต่างหาก วีรชนคนนี้ ยังเป็นผู้ที่นำศิลปะในการกลั่นน้ำหวานจากปาล์มเข้ามาด้วย น้ำหวานจากปาล์มนี้เป็นผลิตผลซึ่งเศรษฐกิจของพวกเขาพึ่งพาอาศัยอยู่

การสถาปนาศาสนาคริสต์ในฟิลิปปินส์

อาณานิคมของสเปนที่ฟิลิปปินส์นี้ เป็นที่ซึ่งชะตากำหนดให้กลายเป็นสนามที่ยิ่งใหญ่แห่งการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวสเปนเข้ามายังย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ โดยมองตนเองว่า เป็นผู้ที่ได้รับแต่งตั้งจากสรวงสวรรค์ให้มาเผยแพร่คำสอนของพระคริสต์ในหมู่คนเถื่อนที่ไม่มีศาสนาในทวีปอเมริกาและเอเชีย แนวคิดในการมองตนเองของชาวสเปนเช่นนี้มีอยู่ในระดับที่มากกว่าชาวโปรตุเกสมากมายทีเดียว แม้ว่าการเผชิญหน้ากับชาวฟิลิปปินส์ในเซบุในค.ศ. 1521 จะลงเอยด้วยการต่อสู้รบพุ่งกัน และทำให้แม็กเจลลันถึงแก่ความตาย แต่ก็มีคนมากมายเหลือเกิน ที่เต็มใจยอมรับการรับศีลล้างบาป การที่มีคนเข้ารับนับถือศาสนาใหม่เป็นจำนวนมากเช่นนี้เป็นสัญญาณที่ดีว่าฟิลิปปินส์สามารถกลายเป็นบ่อเกิดที่มั่งคั่งของจิตวิญญาณคริสเตียน ในค.ศ. 1565 ภายหลังจากที่ความเพียรพยายามหลายครั้งประสบความล้มเหลวไปแล้ว กองกำลังของสเปนอีกหน่วยหนึ่ง ภายใต้การบัญชาการของมิเกล โลเปซ เดอ เลกาซปี ได้กลับเข้ามายังเซบุ โดยพาพระบาทหลวงนิกายออกัสติเนียนเข้ามาด้วย ภารกิจของบาทหลวงรูปนี้ มิใช่เพียงเพื่อทำรายงานเกี่ยวกับการเดินทางเท่านั้น แต่ “เพื่อเทศนาคำสอนอันศักดิ์สิทธิ์แก่บรรดาผู้ที่อาศัยอยู่ในดินแดนใหม่เหล่านั้น และเพื่อทำพิธีรับศีลล้างบาปแก่ผู้ที่ยอมรับนับถือศาสนาของเรา”[26] อย่างไรก็ดี ความคุ้นเคยกับพวกโปรตุเกส ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านไปนับตั้งแต่การมาเยือนของแม็กเจลลัน ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น เกิดความระแวงสงสัยในความตั้งใจของคนผิวขาวมากขึ้น ชาวเซบุสองพันคน ได้เข้าเผชิญหน้ากับเลกาซ

[26] Rafael Lopez tran., ***The Christianisation of the Philippines***, Manila, 1965, 255-6.

ปี โดยสวมเครื่องแต่งกายแบบพร้อมรบมาเต็มที่ ทว่าหอก โล่ ดาบและเกราะที่ทำด้วยเชือก ไม่สามารถช่วยให้พวกเขารักษาความกล้าหาญไว้ได้ เมื่อต้องเผชิญกับปืนคาบศิลาของสเปน กระนั้น ในหมู่บ้านที่กำลังถูกเผาอยู่นั้น คนของเลกาซปี ได้พบหลักฐานที่ชี้ว่า การได้พบศาสนาคริสต์เพียงชั่วครู่ ตามที่แม็กเจลลันได้นำมาเสนอให้เมื่อหนึ่งชั่วอายุคนก่อนหน้านี้ มิได้ถูกลืมเลือนไปเสียทั้งหมด ในหมู่ซากที่เป็นเถ้าถ่านนั้น พวกเขาได้บังเอิญพบรูปปั้นของพระกุมารเยซูซึ่งแม็กเจลลันมอบเป็นของขวัญให้แก่ภรรยาของ หัวหน้าชนพื้นเมืองไว้ก่อนหน้านี้ ตลอดเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา รูปจำลองนี้ได้รับการเก็บรักษาอย่างเอาใจใส่ และเก็บไว้ด้วยความเคารพ เนื่องจากรูปปั้นนี้ เป็น*เทวตา* (เทพ) ที่สร้างปาฏิหาริย์ได้ของคนขาว

ผลสืบเนื่องจากการโจมตีของเลกาซปี คือชุมชนท้องถิ่น ร้องขอสันติภาพ พื้นฐานทางกฎหมายของความเพียรพยายามของสเปนเหล่านี้ เป็นเรื่องที่สเปนคิดขึ้นมาเองว่า ชาวเชบุผู้ซึ่งเข้ารับการถือศีลล้างบาปในค.ศ. 1521 ได้กลายเป็นราษฎรชาวสเปนไปแล้ว ดังนั้น ในตอนนี้ ในฐานะที่เป็น “พวกกบฏ” ทางสเปนจึงขอให้พวกเขา ร้องขออภัยโทษที่ได้ฆ่าแม็กเจลลันและ “ฟื้น” คำปฏิญาณขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งว่า จะจงรักภักดีต่อกษัตริย์สเปนเหมือนเช่นเดิม อย่างไรก็ดี งานการเผยแพร่ศาสนาไม่ได้มีขึ้นเท่าไรนักในช่วงปีแรก ๆ นี้ เนื่องจากชาวสเปนเป็นห่วงเรื่องความอยู่รอดกันเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้สเปนยังไม่มีบาทหลวงมากพอที่จะรับหน้าที่การสอนอย่างต่อเนื่องได้ อีกทั้งในช่วงเวลาขณะนั้น ยังไม่เป็นที่แน่นอนว่า สเปนจะอยู่ในฟิลิปปินส์จริง ๆ หรือไม่ จึงเห็นได้ชัดว่าเป็นการเขลา ที่จะเริ่มต้นการรณรงค์เปลี่ยนศาสนา แล้วจากนั้นสมาชิกชาวคริสเตียนใหม่ต้องถูกทอดทิ้งไป ด้วยเหตุนี้

ในเวลาห้าปีหลังจากที่สเปนมาถึง จึงมีคนเข้ารับศีลล้างบาปกันเพียงราวหนึ่งร้อยคนเท่านั้น ทว่าในค.ศ. 1570 พระเจ้าฟิลิปที่ 2 ได้ทรงตัดสินพระทัยอย่างสำคัญ นั่นคือการที่ทรงยืดมั่นว่า การก่อตั้งอาณานิคมและสร้างความเป็นคริสเตียนขึ้นในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เป็นภารกิจของสเปน แม้จะมีความจริงที่เห็นได้ชัดในข้อที่ว่า หมู่เกาะฟิลิปปินส์คงจะไม่ได้มีสมบัติมากมายอย่างที่ครั้งหนึ่ง ได้เคยคาดหวังไว้

การยึดครองมนิลาของสเปนในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1571 เป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนใหม่ในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ หัวหน้าท้องถิ่นของมนิลา หลังจากที่ได้เห็นถิ่นฐานของตนกลายเป็นเถ้าถ่านแล้ว จึงยอมตกลงตามสนธิสัญญาซึ่งระบุว่า ตนมิใช่แต่จะยอมรับการคุ้มครองของสเปนเท่านั้น หากยังรับรู้ถึงสิทธิของสเปนที่จะเผยแพร่ความเชื่อแนวคริสเตียนด้วย ในค.ศ. 1578 บาทหลวงนิกายฟรานซิสกันสิบห้ารูป เดินทางมาถึงคาวิเต้ เพื่อสมทบกับบาทหลวงนิกายออกัสติเนียน โดยมีบาทหลวงนิกายเจซูอิตตามมาเมื่อสามปีให้หลัง จากนั้น ในค.ศ. 1587 ก็มีบาทหลวงโดมินิกันตามมา และต่อด้วยนิกายรีคอลเล็คต์ในค.ศ. 1606 เมื่อถึงค.ศ. 1595 มีมิสชันนารีทำงานอยู่ในฟิลิปปินส์แล้ว 134 คน และประเมินกันว่า มีการทำพิธีรับศีลล้างบาปเกิดขึ้น 288,000 ครั้ง แต่ละนิกาย ได้รับมอบหมายพื้นที่บริเวณหนึ่ง ให้เป็นการเฉพาะสำหรับการเผยแพร่คำสอน จุดมุ่งหมายนั้นก็เพื่อว่า เมื่อศาสนาได้รับการสถาปนาลงมั่นคงดีแล้ว จะส่งมอบพื้นที่ที่ได้เปลี่ยนศาสนาใหม่แล้วนั้น แก่ฆราวาสผู้สอนศาสนา

อย่างไรก็ดี เนื่องจากมีการต่อต้านจากนิกายต่าง ๆ การโอนเขตทางศาสนาให้อยู่ในความดูแลของฆราวาสอย่างเป็นการถาวรเต็มที่ จึงมิได้เคยเกิดขึ้นในฟิลิปปินส์ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและส่วนใหญ่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด นิกายต่าง ๆ จึงมิได้เพียงแต่ก่อให้เกิดผู้เปลี่ยนศาสนาใหม่ขึ้นมาเท่านั้น หากยังรับหน้าที่ในการรักษาความเป็นคริสเตียนของพวกเขาไว้ด้วย

กระบวนการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในฟิลิปปินส์ ดำเนินตามแบบอย่างที่สเปนเคยกระทำมาก่อนแล้วในเม็กซิโกและอเมริกาใต้ ทั้งบาทหลวงนิกายต่าง ๆ ยังดึงบุคลากรของตนจากทั้งสองดินแดนนี้มายังฟิลิปปินส์ด้วย หนึ่งในบรรดาสิ่งที่เคยกระทำมาก่อนแล้ว ในดินแดนทั้งสองดังกล่าว คือการมอบสิทธิ์*เอ็นโคเมียนดา* (การถือครองที่ดินพร้อมทั้งดูแลผู้คนในที่ดินที่มอบให้) สิทธิ์นี้กษัตริย์ทรงถือครองอยู่ หรือไม่ก็ถือครองโดยบุคคลซึ่งได้รับมอบสิทธิ์ถือครองนี้จากกษัตริย์ โดยมีตำแหน่งเป็น *เอ็นโคเมนเดอโร เอ็นโคเมนเดอโรนี้* มีสิทธิเก็บภาษีจากบริเวณหนึ่ง ๆ ตามที่กำหนด แต่สิ่งที่ *เอ็นโคเมนเดอโร*ต้องกระทำเป็นการตอบแทนคือความรับผิดชอบต่อการทำให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ถึงอำนาจอธิปไตยของสเปน และให้ความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนาคริสต์แก่ประชาชนในฟิลิปปินส์ การถือครอง*เอ็นโคเมียนดา*ของเอกชน ค่อย ๆ เลิกไปทีละน้อย แต่ในปีแรก ๆ นั้น *เอ็นโคเมนเดอโร* ซึ่งมักเป็นอดีตทหาร มีบทบาทสำคัญในการบรรเทาการต่อต้านอิทธิพลของสเปนที่มาจากท้องถิ่น และตระเตรียมลู่ทางไว้ให้มิสชันนารีนิกายต่าง ๆ เคลื่อนกำลังกันเข้ามา

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ช่วยให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ คือนโยบายย้ายถิ่นฐานของประชากรพื้นถิ่น นโยบายย้ายถิ่นฐานนี้นำแบบอย่างจากที่สเปนกระทำในอเมริกามาเช่นกัน แบบอย่างของชุมชนเครือญาติที่เป็นอิสระ หรือที่เรียกว่า *บารังคาย* ซึ่งเป็นแบบแผนพื้นเมืองที่มีมาแต่ดั้งเดิมของฟิลิปปินส์ ถูกเปลี่ยนไปเป็นแบบที่มีศูนย์กลางหลัก *(กาบเซรา)* ซึ่งประกอบด้วยโบสถ์ที่พระบาทหลวงชาวสเปนอาศัยอยู่ โบสถ์นี้ล้อมรอบด้วยหมู่บ้าน *(วิซิตา)* ที่อยู่รอบนอกจำนวนหนึ่ง ในวิซิตาเหล่านี้ มีการสร้างโบสถ์เล็ก ๆ ขึ้นไว้เป็นที่สำหรับพระบาทหลวงมาทำพิธีมิสซาที่เป็นการฉลองเป็นครั้งเป็นคราวในบางเวลา ขณะเมื่อพระบาทหลวงชาวสเปนไม่อยู่ คนฟิลิปปินส์ที่เหมาะสมจะได้รับเลือก ให้ประกอบหน้าที่ที่สำคัญตามหลักศาสนาคริสต์ เช่นการรับศีลล้างบาปและเตรียมตัวผู้ที่ป่วยหนักให้พร้อมสำหรับความตาย ปกติแล้ว เพื่อวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติ พระบาทหลวงจะพยายามรวมหมู่บ้านเล็ก ๆ หลาย ๆ แห่งเข้าด้วยกัน และชักจูงให้ผู้คนย้ายเข้ามาอยู่ใกล้กับเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ให้มากขึ้น แต่ความก้าวหน้าในเรื่องนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งนอกบริเวณตากาล็อก ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ศูนย์กลางที่มีคนอาศัยอยู่เกินสองพันคนมีไม่ถึงยี่สิบแห่ง สภาพเช่นนี้จึงหมายความว่า พระบาทหลวงตามบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบาง อย่างเช่นที่วิสายาส์จำต้องเดินทางอยู่ตลอดเวลา ระหว่างหมู่บ้านที่อยู่โดดเดี่ยว กระนั้น ความยึดมั่นในบทบาทหน้าที่ของสเปน ทำให้แทบหาไม่พบว่าจะมีชุมชนคริสเตียนใดที่ถูกทอดทิ้ง แม้ว่าชาวฟิลิปปินส์ที่ผ่านการรับศีลล้างบาปมาแล้วบางคน อาจได้เห็นพระบาทหลวงเพียงแค่ปีละหนเท่านั้นก็ตาม

นิกายต่าง ๆ ที่เข้ามาสอนศาสนาในฟิลิปปินส์ล้วนต่างมีลักษณะเฉพาะตัวและต่างมีสิ่งที่ตนเองห่วงใยเป็นสำคัญ ทว่านิกายเหล่านี้ มีสิ่งที่คล้ายคลึงกันอยู่มากมาย เนื่องจากทุกคนที่เกี่ยวข้อง ล้วนเป็นชาวสเปน ซึ่งทำงานภายใต้ทิศทางที่กษัตริย์สเปนทรงเป็นผู้กำหนดและพวกเขายังอาศัยประสบการณ์ของหมู่คณะชาวสเปนที่ไปเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในอเมริกาอย่างหนักหน่วงด้วย ตัวอย่างเช่น มิสชันนารีในฟิลิปปินส์ได้เรียนรู้ว่า สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งยวดคือเขาจะต้องเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาของเหล่าผู้เป็นหัวหน้า เพื่อจะได้ชนะใจพวกลูกน้อง ในฟิลิปปินส์ ผู้นำที่ผ่านพิธีรับศีลล้างบาปมาแล้วในท้องถิ่น ซึ่งรวมกลุ่มเข้าด้วยกันเป็น*ปรินซิปาเล* (ชนชั้นที่มีความสำคัญ) ได้กลายเป็นเครื่องมือที่ตอกย้ำการบริหารของสเปน และช่วยพาผู้ตามของพวกเขา ให้เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของคริสต์จักรและกษัตริย์สเปน ประชาชนเองเป็นผู้กล่าวว่า “หากว่าบิดาของพวกเขา ต่างกลายเป็นคริสเตียนกันหมด พวกเขาจะทำตนเป็นอื่นไปได้อย่างไรกัน”[27]

มิสชันนารีในสเปนใหม่ (นิว สเปน) ได้ค้นพบมานานแล้วว่า วิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดที่จะเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาของผู้นำในท้องถิ่น คือต้องสอนความคิดแนวคริสเตียนให้แก่บรรดาลูก ๆ ของเขา โดยให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษกับบุตรชายของหัวหน้า ในที่ต่าง ๆ หลายแห่งในฟิลิปปินส์ นิกายต่าง ๆ ได้ก่อตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อสอนหลักคำสอนแนวคาทอลิกแก่เยาวชน โดยแต่ละชั้น จะเน้นเฉพาะที่หัวข้อใดหัวข้อหนึ่ง อย่างเช่นพระแม่มารี เป็นต้น เมื่อพวกนักเรียนเรียนจบทุกชั้นแล้ว ก็ถือว่าพร้อมที่จะเข้าพิธีรับศีลล้างบาป มีบ่อยครั้งที่ทั้งครอบครัวเข้าพิธีรับศีลล้างบาปพร้อมกัน โดยใช้เด็ก ๆ เป็นผู้ตระเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากพระบาทหลวงจะไม่ทำพิธีรับศีลล้างบาปให้แก่ผู้ใหญ่ นอกเสียจากว่าพวกเขาจะสามารถท่องคำสวดภาวนาขั้นพื้นฐานได้จากความทรงจำ และแสดงให้เห็นว่ามีความรู้เกี่ยวกับพันธะหน้าที่ที่สำคัญของชาวคริสต์อยู่บ้าง การจะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายนี้มีการใช้ประโยชน์จากดนตรีอยู่มาก เพราะดนตรีนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกเสียมิได้จากพิธีกรรมดั้งเดิมของคนถิ่นนี้ ชาวสเปนได้พบว่า ชาวฟิลิปปินส์ ก็เหมือนกับชนเชื้อชาติอื่น ๆ ในอินโดนีเซีย ตะวันออกและทวีปอเมริกา คือเรียนรู้ที่จะท่องบัญญัติสิบประการได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งคำสวดวิงวอนพระผู้เป็นเจ้าและพิธีสวดบูชาส่วนอื่น ๆ หากว่าได้แปลถ้อยคำเหล่านี้ออกเป็นภาษาของพวกเขาเอง แล้วนำมาร้องเป็นเพลง พวกมิสชันนารีสังเกตเห็นด้วยความยินดีปรีดาว่า ประชาชน “ร้องเพลงที่เป็นหลักคำสอน” ในบ้านของตัวเอง หรือในขณะที่ทำงานในไร่นา บาทหลวงรูปหนึ่ง ที่เพิ่งกลับจากพิธีมิสซา รู้สึกทึ่งที่ได้ยินหญิงชาวบ้านนำคำสอนที่ท่านเพิ่งเทศน์ไป “มาร้องเป็นเพลง” โดยที่เธอนำคำสอนนั้น มาทำให้เป็นถ้อยคำที่คล้องจองกัน แล้วเติมทำนองเพลงดั้งเดิมเข้าไป คำสอนเหล่านี้ เทศน์ด้วยภาษาประจำวันของชาวพื้นถิ่น โดยเทศน์ต่อจากการกล่าวคำมิสซาด้วยภาษาลาตินแล้ว โดยทั่วไปแล้ว คำสอนเหล่านี้เกี่ยวข้องกับหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งในจำนวนสี่หัวข้อ คือ ความเป็นอมตะของวิญญาณ ความมีอยู่ของพระเจ้า ผลตอบแทนที่รอคอยชาวคริสเตียนในชาติหน้า และนรก อันเป็นสถานที่ที่มี

---

[27] Pedro Chirino, ***The Philippines in 1600***, trans. Ramon Echevarria, Manila, 1969, 337.

ความเจ็บปวดไม่มีที่สิ้นสุด บ่อยครั้งที่ใช้รูปภาพมาช่วยอธิบาย รูปภาพมีประโยชน์มากเป็นพิเศษสำหรับพระบาทหลวงผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภาษาท้องถิ่นอย่างจำกัด

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความสำเร็จของศาสนาคริสต์ คือความจริงในข้อที่ว่า พิธีกรรมทางศาสนา มีสิ่งที่ผู้คนในวัฒนธรรมฟิลิปินส์คุ้นเคยอยู่ ในหลาย ๆ แง่มุม การรับศีลมหาสนิท หรือการรับเอาร่างกายและโลหิตของพระคริสต์ เข้ามารวมอยู่ในตัว เป็นเสมือนเสียงสะท้อนของการกินเลี้ยงตามประเพณีของพื้นถิ่น คำแปลตำราคริสเตียนเป็นภาษาตากาล็อก ก็พูดถึงพิธีรับศีลมหาสนิทว่าเป็นที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังเป็นที่มาของความกล้าหาญ พละกำลังและศักยภาพ การรับพลานุภาพของความเป็นคริสเตียน อีกหนทางหนึ่ง คือพิธีรับศีลล้างบาปด้วยน้ำ น้ำนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นแก่นสำคัญของพิธีกรรมบูชาภูติผีเสมอมา และน้ำศักดิ์สิทธิ์ของชาวคริสเตียนนั้น ก็ถือกันโดยทั่วไปอย่างกว้างขวางว่า เป็นสิ่งที่ช่วยเยียวยารักษาทั้งร่างกายและวิญญาณ พระบาทหลวงเองนั้น ก็ใช้ประโยชน์จากความเชื่อนี้ ด้วยการจงใจทำให้พิธีรับศีลล้างบาป เป็นวาระที่เคร่งขรึมที่สุดอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้ และด้วยการใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์อย่างไม่มีข้อจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการประพรมให้แก่ผู้ป่วย การประพรมน้ำ การท่องคำสวดภาวนาเป็นภาษาลาติน และการทำเครื่องหมายไม้กางเขนเป็นพิธีกรรมที่ส่งผลให้เกิดความประทับใจ และเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่นอกเหนือไปจากการรักษาเยียวยาของ *บาเบย์ลัน* แม้พิธีรับศีลแบบคริสเตียนอาจมิได้ทำให้หายจากโรค แต่ศรัทธาในประสิทธิผลของน้ำศักดิ์สิทธิ์ก็ยังคงมีอยู่ ดังที่ชายคนหนึ่งกล่าวไว้ ว่า “ผมรู้ว่า ด้วยน้ำที่คุณพ่อประพรมลงบนตัวพวกเขา [เด็กที่ป่วย] จะทำให้พวกเขาได้ขึ้นสวรรค์”[28] การรับศีลล้างบาปมีข้อได้เปรียบในยามที่ยังอยู่ในโลกนี้เพิ่มเข้ามาอีกด้วย เนื่องจากการรับศีลนี้ยังหมายถึงว่า บุคคล จะมี*กอมปาเดร*หรือพ่อแม่ทูนหัว ผู้ซึ่งได้รับมอบหมายให้มีความรับผิดชอบเป็นพิเศษ ต่อความเป็นอยู่ที่ดีทางด้านจิตวิญญาณของบุคคลนั้น อย่างไรก็ดี ชาวฟิลิปปินส์ได้ขยายความสัมพันธ์นี้ โดยเชื่อมโยงพ่อแม่ทูนหัวมิใช่เฉพาะกับพ่อและแม่ของเด็กเท่านั้น หากยังรวมถึงครอบครัวทั้งหมดของเขาด้วย ปกติแล้ว พ่อแม่ทูนหัวนั้น จะเลือกคนที่มีสถานะทางสังคมสูงกว่า ดังนั้น ความเป็นพ่อแม่ร่วมตามพิธี (*กอมปาดราซโก*) จึงวิวัฒนาการขึ้นเป็นความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้พึ่งพา ซึ่งทั้งสองฝ่าย มีพันธะหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

แหล่งที่มาของพลานุภาพในความเป็นคริสเตียนอีกอย่างหนึ่ง คือกลุ่มบุคคลซึ่งจัดให้อยู่ในวงศ์บุคคลที่ได้รับการเคารพบูชาในศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างกว้างขวาง แนวคิดนี้คริสเตียนเป็นผู้นำเข้ามาในสังคมที่มีแนวความคิดเรื่องการบูชาวิญญาณฝังอยู่อย่างลึกซึ้ง เหล่านักบุญโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักบุญที่คริสต์จักรในท้องถิ่นสร้างโบสถ์อุทิศถวายให้ กลายมาเป็นบุคคลที่มองกันว่าเป็นเสมือนบรรพชนที่มีความเห็นอกเห็นใจ และสามารถเข้าถึงได้ ใครก็ตามล้วนสามารถขอความช่วยเหลือจากเหล่านักบุญนี้ได้ด้วยการถวายของขวัญที่เหมาะสมและวิงวอนอย่างถ่อมตน อีกทั้งชื่อของนักบุญเหล่านี้ ยังสามารถ

---

[28] Ana Maria Madrigal Llorente, ***A Blending of Cultures: the Batanes, 1686-1898***, Manila, 1983, 60.

อัญเชิญให้มาเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันได้ ดังคำอธิบายบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า “ใช้อาวุธนี้ [ได้แก่พระนามพระเยซูและพระแม่มารี] แล้วอย่าปล่อยไป เพื่อที่ท่านจะได้มีชัยชนะศัตรูของท่าน”[29] สร้อยลูกประคำ ไม้กางเขน คัมภีร์ไบเบิ้ลและเหรียญศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ที่ได้รับการสวดให้ศีลให้พรจากพระบาทหลวง กลายเป็นเครื่องลางของขลังที่มีอานุภาพ และเขตในครอบครองของพระบาทหลวง—ได้แก่ที่พักอาศัย บริเวณสุสานคริสเตียนที่อยู่ใกล้ ๆ และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดคือโบสถ์ – ล้วนเป็นจุดที่มีอำนาจพิเศษ ในแหล่งที่อยู่อาศัยแห่งหนึ่ง เมื่อมีการย้ายโบสถ์ไปยังบริเวณที่สูงขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะน้ำท่วม ผู้คนก็พากันย้ายบ้านมายังที่ตั้งโบสถ์แห่งใหม่นั้นทันที เหตุผลนั้น พวกเขากล่าวว่า พวกเขาหวาดกลัวปีศาจซึ่งเพ่นพ่านไปทั่วเมืองเก่าในตอนกลางคืน เนื่องจากตอนนี้ ไม่มีทั้งโบสถ์ทั้งไม้กางเขน

การพบกันระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับคำสอนตามหลักศาสนาคริสต์ มีการประนีประนอมกันอยู่ในระดับสูงทีเดียว ตัวอย่างเช่น ชาวฟิลิปปินส์ค่อย ๆ ยอมรับความคิดแนวคริสเตียนทีละน้อยในเรื่องการมีภรรยาคนเดียว และความไม่อาจลบล้างได้ของการสมรส แม้ว่า เรื่องนี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดอยู่บ้าง ในสังคมที่ซึ่งการหย่าร้างเป็นเรื่องค่อนข้างสะดวก และที่ซึ่งบรรดาหัวหน้าที่มั่งคั่ง ปกติแล้ว จะมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน มีการทำให้การนับถือศาสนาคริสต์มีความเป็นฟิลิปปินส์เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ในหลาย ๆ แง่ อาทิเช่น ชาวฟิลิปปินส์บางคนเชื่อว่า บุคคลไม่พึงถ่มน้ำลาย หรืออาบน้ำ หรือกินเนื้อ เป็นเวลาสามวัน ก่อนเข้าทำพิธีรับศีลมหาสนิท ในขณะที่ตัวพิธีการนั้นเอง กลายเป็นโอกาสสำหรับสตรีโดยเฉพาะ ที่จะแสดงความมั่งคั่งให้เห็นที่เครื่องแต่งกายและ

อัญมณี การแสดงออกเช่นนี้เป็นสิ่งที่เคยทำกันมาจนคุ้นเคยในพิธี*มานกานิโต* (พิธีบูชาวิญญาณ) ซึ่งจัดขึ้นสำหรับงานหมั้นหรือการรวบรวมผลเก็บเกี่ยว ในระหว่างการตั้งขนมปังสำหรับพิธีรับศีลมหาสนิทนั้น อาจถึงขั้นมีการจุดประทัดก็ได้ โดยทั่วไปแล้ว วันสำคัญทางศาสนากำหนดให้เป็นวันเทศกาลเฉลิมฉลองและสังสรรค์ โดยผู้คนทุกเพศทุกวัยจะมาร่วมชุมนุมกันภายหลังการสวดสร้อยประคำแล้ว มีผู้สังเกตการณ์ในมนิลา ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้คน “หาความสำราญกันด้วยการเต้นรำ ร้องเพลงและเล่นกีฬาที่ห้าวหาญและไม่น่าดู”[30]

ไม่มีข้อที่อาจสงสัยได้เลยว่า การประนีประนอมในลักษณะนี้ เป็นเหตุให้พวกมิสชันนารีเกิดความกังวล บาทหลวงในนิกายฟรานซิสกันและโดมินิกัน ดึงดันมากเป็นพิเศษในข้อที่ว่า วัฒนธรรมที่มิใช่เป็นคริสเตียนนั้น เป็นผลงานของพวกปีศาจ และการยอมจำทนด้วยใจกว้าง เป็นการทรยศต่อหลักการของคริสเตียน โดยทั่วไปแล้ว พวกบาทหลวงก็ทำเช่นเดียวกับที่ทำในทวีปอเมริกา คือ

---

[29] Vincente L. Rafael, ***Contracting Colonialism: Translation and Christian Conversion in Tagalog Society under Early Spanish Rule***, Ithaca and London, 1988, 120.

[30] Fernandez, ***The Church in the Philippines***, 164.

หลีกเลี่ยงการแปลแนวคิดที่เป็นหลักคำสอนสำคัญ ๆ ด้วยความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงความสับสนกับความเชื่อของคนพื้นถิ่น อาทิเช่น มีการใช้คำภาษาสเปน “ดิออส” สำหรับพระเจ้า แทนที่จะใช้คำพื้นถิ่นใด ๆ ที่มีความหมายเหมือนกัน หลักการเดียวกันนี้ นำมาใช้กับคำอื่น ๆ ด้วย เช่น องค์สาม* พระวิญญาณ พระเมตตา บาปและนรก มีการดำเนินความพยายามเป็นพิเศษ เพื่อถอนรากถอนโคนการเซ่นไหว้ภูติวิญญาณ หนึ่งในขั้นตอนแรก ๆ เพื่อเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาของชุมชนหมู่บ้าน คือการยืนกราน ให้ทำลาย “รูปเจว็ด” ศาลเจ้าหรือแท่นบูชาเก่า และเมื่อชาวคริสเตียนที่ผ่านการรับศีลล้างบาปแล้ว มาสารภาพบาป พวกเขาจะถูกซักไซร้อย่างเข้มงวดว่าได้ไปรับการรักษาจากพ่อมดหมอผีหรือมีความเชื่อและกล่าวคำสบถสาบานโดยอ้างความฝันหรือไม่ หรือว่าได้เซ่นไหว้ถวายสิ่งของให้แก่ภูติวิญญาณหรือไม่ คำสอนในรูปคำถามคำตอบฉบับแปล อย่างเช่นคำสอนภาษาตากาล็อกเล่มหนึ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก กล่าวถึงปัญหาเรื่องการบูชาภูติผีโดยตรง ว่า “คริสเตียน ท่านได้ผ่านการรับศีลล้างบาปมาแล้ว...เหตุไฉนจึงไปปรึกษา*อนิโต*ในยามที่เจ็บป่วย สิ่งไม่มีชีวิตจะให้ชีวิตได้หรือเมื่อท่านทำงานในไร่นา ทำไมท่านจึงทำพิธีเซ่นไหว้ จะมีใครไหนอื่น ที่ทำให้ต้นข้าวเติบโต หากมิใช่องค์พระผู้เป็นเจ้า[31] แต่ถึงจะมีความเพียรพยายามจากพวกมิสชันนารี ความเชื่อเก่า ๆ ก็ยังคงมีอยู่ต่อไป เมล็ดพันธุ์ข้าว อาจถูกนำมาให้บาทหลวงสวดให้พร และไม้กางเขน ก็อาจตั้งอยู่ตามไร่นาในฐานะผู้พิทักษ์ปกป้อง ทั้งในช่วงเวลาเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ก็เป็นวาระโอกาสสำหรับการมาชุมนุมกันด้วย และเป็นช่วงที่จะมีการเซ่นไหว้ ถวายหมูหรือไก่แก่ภูติวิญญาณ และปลุกบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วให้ลุกขึ้นมา ด้วยการสวดมนต์และด้วยการทำพิธีร่ายรำอันศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ชาวฟิลิปปินส์ยังคงเซ่นไหว้ถวายของบูชาอยู่ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าจะได้รับความร่วมมือจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าในยามเก็บผลไม้ ตัดไม้หรือเก็บหน่อไม้ ในค.ศ. 1731 พระบาทหลวงในนิกายโรมันคาทอลิกรูปหนึ่ง บ่นอุทธรณ์ว่า วิธีการจับขโมยที่ยอมรับกันนั้น คือการนำเอากรรไกรเล่มหนึ่ง วางตั้งไว้บนฉากที่เป็นรูปไม้กางเขนของท่านนักบุญแอนดรูว์แล้วเอาสร้อยประคำแขวนไว้ จากนั้นก็กล่าวชื่อของผู้ต้องสงสัยซ้ำ ๆ กัน การสั่นของฉาก คือสิ่งที่บ่งชี้ถึงผู้กระทำผิด

เป็นธรรมดาที่เราจะต้องใช้ความระมัดระวังในการกล่าวถึงประสบการณ์การเปลี่ยนศาสนาของชาวฟิลิปปินส์ กล่าวคือเราไม่บังควรที่จะกล่าวในแบบเหมารวมว่าเป็นอย่างเดียวกันหมด เพราะทัศนคติเชิงวัฒนธรรมที่ใช้อธิบายเหตุผลที่คำสอนแนวคริสเตียนในบริเวณหนึ่ง ได้รับการยอมรับนั้นอาจไม่จำเป็นว่าสามารถใช้ได้กับอีกบริเวณหนึ่ง[32] กระนั้น ไม่ว่าเหตุผลที่รองรับความสำเร็จของพวก

---

* หรือ Trinity ประกอบด้วยพระบิดา พระบุตร พระจิต

[31] Antonio M. Rosales, ***A Study of a Sixteenth Century Tagalog Manuscript on the Ten Commandments: Its Significance and Implications***, Quezon City, 1984, 35, 39.

[32] ดู Rafael, ***Contracting Colonialism*** เพื่อการศึกษาอย่างน่าสนใจ เกี่ยวกับบทบาทที่ภาษาและการแปลหนังสือต่าง ๆ มีผลต่อการยอมรับศาสนาคริสต์ของชนตากาล็อก

มิสชันนารีจะเป็นเช่นไร แต่เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ในช่วงระยะหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กระบวนการปรับเปลี่ยนทำให้ศาสนาคริสต์สามารถลงรากฐานได้อย่างมั่นคงในบริเวณครึ่งที่อยู่ส่วนเหนือของฟิลิปปินส์ ในทางกลับกัน ความสำเร็จนี้ก็ส่งเสริมให้สเปนลงมือดำเนินงานการเผยแพร่ศาสนาต่อไปใหม่ในตอนใต้ ในค.ศ. 1635 มีการสร้างป้อมขึ้นในแซมบวนกา และจากฐานที่มั่นนี้ พวกเจซูอิตสามารถเจรจาทำสนธิสัญญาสันติภาพ ซึ่งอนุญาตให้พวกเขาเข้าดำเนินงานการสอนศาสนาคริสต์ในบริเวณที่ผู้คนนับถือศาสนามุสลิม แต่ระดับการบังคับที่มีควบคู่ไปกับการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ทำให้การต่อต้านอิทธิพลของสเปนจากมุสลิมหนักหน่วงยิ่งขึ้น ในช่วงทศวรรษ 1650 สุลต่านกูดารัตแห่งมากินดาเนา ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ทรงอำนาจ ที่ตั้งอยู่บนเกาะมินดาเนา ได้ประกาศ*จิฮัด** และผู้ที่สืบราชสมบัติต่อพระองค์ ก็ยังคงได้รับการรำลึกถึงใน*ฆุตบา* (การเทศนาที่แสดงระหว่างการละหมาดในวันศุกร์) ในฐานะพระประมุขผู้ที่ได้ต่อสู้กับพวกนอกศาสนาชาวสเปน การโจมตีบริเวณที่ สเปนยึดครองอยู่อย่างต่อเนื่องของดัตช์ การสูญเสียเทอร์เนตและติดอร์ และภัยจากการปล้นทำลายมนิลาของโคซินก้า ทำให้เจ้าหน้าที่ปกครองของสเปนต้องปิดป้อมแซมบวนกาลงในค.ศ. 1663 การแบ่งแยกหมู่เกาะฟิลิปปินส์ออกเป็นฝ่ายคริสเตียนกับมุสลิม ได้รับการยอมรับกันโดยนัยอยู่ครึ่งคริสต์ศตวรรษ

งานเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเวียดนาม

คนในเวียดนาม รู้จักศาสนาคริสต์มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบหก เพราะในค.ศ. 1533 มีการกล่าวถึงศาสนาที่อิกนาติอัส เป็นผู้สอน ท่านผู้นี้คือ “บุรุษแห่งมหาสมุทร” ซึ่งสันนิษฐานว่ามาจากเมละกา นับจากค.ศ. 1580 เป็นต้นมา มีตัวแทนผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์จากหลายนิกาย เดินทางผ่านเข้ามาในเวียดนาม หรือใช้เวลาอยู่ในเวียดนามระยะหนึ่ง โบสถ์แห่งแรก สร้างขึ้นในดานัง เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1615 ผู้สร้างคือฟรานซิส บูโซมี ซึ่งมาจากมาเก๊า การสอนของท่านผู้นี้ ทำให้ในปีแรกมีผู้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์สามร้อยคน อย่างไรก็ดี การเริ่มต้นดำเนินความเพียรพยายามเพื่อเปลี่ยนให้ผู้คนหันมานับถือศาสนาคริสต์นั้น ได้ระบุเวลาไว้อย่างเหมาะสมว่าคือปี 1624 เมื่ออเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์เดินทางเข้ามาพร้อมกับพระบาทหลวงนิกายเจซูอิตซึ่งถูกขับออกมาจากญี่ปุ่นอีกหลายคน สามปีถัดมา บาทหลวงอเล็กซานเดอร์ถูกส่งตัวไปยังดินแดนในปกครองของราชวงศ์ตรินห์ทางภาคเหนือ เพื่อก่อตั้งโบสถ์ขึ้นเผยแพร่ศาสนาที่นั่น สามปีให้หลังเมื่อเจ้าหน้าที่ปกครองปิดโบสถ์นี้ ท่านทำให้ชาวเวียดนามเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แล้วเกือบเจ็ดพันคน เมื่อถึงค.ศ. 1640 กล่าวกันว่า มีผู้นับถือศาสนาคริสต์อยู่ในดินแดนของฝ่ายเหงียน 39,000 คน ส่วนในบริเวณที่อยู่ภายใต้การปกครองของฝ่ายตรินห์ มีอยู่ 82,000 คน

---

* jihad—สงครามศาสนาหรือสงครามศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งชาวมุสลิมทุกคนต้องเข้าร่วม

กระบวนการ “เปลี่ยนศาสนา” ในเวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จากมุมมองของคนพื้นถิ่น ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องสำรวจตรวจสอบกันอีก อย่างไรก็ดี มีเหตุผลหลายประการ ซึ่งให้คำอธิบายอย่างน้อยก็ส่วนหนึ่งถึงความสำเร็จของศาสนาคริสต์ในระยะแรก เช่นเดียวกับในฟิลิปปินส์ พระบาทหลวงในเวียดนาม ยอมรับรู้ถึงความจำเป็นที่จะต้องดึงดูดผู้มีกำเนิดในตระกูลสูง ให้หันมานับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้น จึงได้มีความยินดีปรีดากันมาก เมื่อเจ้าหญิงในอันดับสูงสุดพระองค์หนึ่ง ในราชสำนักเหงียนทางซีกใต้ ทรงเข้าพิธีรับศีลล้างบาป และได้ทรงชักชวนคนอื่น ๆ ให้กระทำตามอย่างพระองค์ อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีความสำคัญยิ่งกว่านั้น คือความจริงในข้อที่ว่า มิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนานิกายเจซูอิตนั้น เช่นเดียวกับมิสชันนารีอื่น ๆ ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ คือเป็นผู้ให้ความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อการเรียนรู้ภาษาของท้องถิ่น และต่อการเทศนาสั่งสอนประชาชนโดยตรง การปรับใช้อักขระโรมันกับภาษาเวียดนามของบาทหลวงอเล็กซานเดอร์ เพื่อให้อยู่ในรูปแบบที่เรียกว่า *กวอค งู* ทำให้บรรดามิสชันนารีสามารถเรียนรู้ภาษาเวียดนามได้เร็วขึ้น แม้ว่าข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ที่แจกจ่ายให้แก่ผู้มีศรัทธาทั้งหลาย จะยังคงเขียนด้วยอักขระจีน หรือ *นอม* (แบบตัวเขียนที่ประชาชนชาวเวียดนามใช้กัน) อยู่ก็ตาม ที่แตกต่างจากฟิลิปปินส์มากยิ่งไปกว่านี้ คือพระบาทหลวงนิกายเจซูอิตในเวียดนาม มีความเห็นว่า การมีพระบาทหลวงที่เป็นชาวพื้นเมืองที่เข้มแข็ง เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการส่งเสริมศาสนา เมื่อถึงตอนกลางศตวรรษ จึงมีสถาบันฝึกสอนพระบาทหลวงตั้งขึ้นแล้วหนึ่งแห่ง โดยมีผู้เรียนหนึ่งร้อยคน นอกจากนี้ การสอนในแบบถาม-ตอบกันด้วยภาษาเวียดนามที่สถาบันนี้ ยังรวมถึงการให้ความรู้เบื้องต้นด้านการแพทย์ และการสนับสนุนให้เดินทางโยกย้ายไปทั่วชนบทของเวียดนามเพื่อเผยแพร่คำสอนของศาสนาคริสต์ การฝึกฝนอย่างหนักการทำความเข้าใจกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์และการอุทิศตนในศาสนกิจ ช่วยส่งเสริมให้คนเวียดนามเปลี่ยนมานับถือคริสเตียน แม้ว่าจะมีพระบาทหลวงชาวยุโรปอยู่ในจำนวนที่จำกัดมาก อาทิ เช่น ในระหว่างที่เกิดโรคระบาดครั้งหนึ่ง ชาวเวียดนามที่เป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีทางศาสนาหกคนที่บาทหลวงนิกายเจซูอิตจัดให้ พร้อมกับอาวุธของศาสนาคริสต์—นั่นคือไม้กางเขน น้ำศักดิ์สิทธิ์ เทียนศักดิ์สิทธิ์ ใบปาล์มที่ได้รับการสวดให้พร กับภาพพระแม่มารี—ได้เดินทางไปถึงบริเวณที่เกิดเหตุ เพื่อทำสงครามกับปีศาจร้าย ซึ่งพวกเขากล่าวโทษว่าเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ยากดังกล่าวขึ้นมา เมื่อโรคระบาดนั้นทุเลาลง ผู้คนในท้องถิ่นก็พากันเชื่อมั่นในอำนาจของศาสนาคริสต์ จนผู้นำของท้องถิ่น เปลี่ยนความเชื่อ หันมานับถือศาสนาคริสต์

ความเป็นศัตรูที่ผู้นำทั้งฝ่ายเหงียนและฝ่ายตรินห์ มีต่อศาสนาคริสต์ซึ่งเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ มิได้ทำให้ความเร่าร้อนที่จะเผยแพร่ศาสนาคริสต์บรรเทาลง ตรงกันข้าม ความหวังที่จะพลีชีพเพื่อศาสนากลับยิ่งเพิ่มขึ้น ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับพวกเขาได้รับการสวมมงกุฎเป็นผู้ยอมสละชีพเพื่อศาสนา เรื่องราวที่อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ได้เล่าไว้ เมื่อท่านเดินทางกลับไปยังฝรั่งเศสแล้ว กระตุ้นให้เกิดความสนใจอย่างแรงกล้าขึ้นในฝรั่งเศส ไม่แต่เฉพาะในหมู่นักบวชเท่านั้น หากยังรวมถึงผู้ที่หวังจะขยายการพาณิชย์ของฝรั่งเศสในเอเชียด้วย เมื่อชาวฝรั่งเศสต้องเผชิญกับการคัดค้านอย่างรุนแรงจาก

พวกโปรตุเกส ต่อการบุกรุกเข้าไปยังดินแดนซึ่งพวกโปรตุเกสถือว่าได้มอบหมายให้แก่พวกตนไว้แล้ว ในค.ศ. 1494 ชาวฝรั่งเศสเหล่านี้จึงก่อตั้งสมาคมโซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์สขึ้นในค.ศ. 1658 อย่างไรก็ดีมีบาทหลวงบางคนแย้งว่า หากไม่มีความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์ที่มั่นคงแน่นหนา การเผยแพร่คำสอนของศาสนาคริสต์คงไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นจึงไม่ใช่เหตุบังเอิญที่ในค.ศ. 1664 บริษัท กอมปันนี เดส์ อินดีส เอ เดอ ลินโดชีน ได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการให้ไปเป็นผู้ส่งเสริมการพาณิชย์ของฝรั่งเศสทางฟากตะวันออกของแหลมกู๊ดโฮป

บาทหลวงพวกแรก ๆ ที่มิสซิองส์ เอตรองแกร์สส่งไป ออกเดินทางจากฝรั่งเศสในค.ศ. 1660 ท่านเหล่านี้มิได้ไปตั้งฐานที่มั่นอยู่ในเวียดนาม หากแต่ไปตั้งในที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่มีความเห็นอกเห็นใจมากกว่า คือที่อยุธยา จากฐานที่อยุธยาจะมีการจัดส่งตัวแทนเข้าไปยังเวียดนาม กัมพูชาและลาว เช่นเดียวกับบาทหลวงในนิกายเจซูอิต สมาชิกของมิสซิองส์ เอตรองแกร์ส ยึดมั่นกับการส่งเสริมให้มีนักบวชที่เป็นชาวพื้นถิ่นเวียดนาม และในค.ศ. 1666 ได้มีการเปิดสถาบันฝึกอบรมขึ้นในอยุธยา เพื่อฝึกฝนผู้ที่จะมาเป็นพระบาทหลวง เมื่อถึงค.ศ. 1700 มีพระบาทหลวงชาวเวียดนามแล้วสี่สิบห้าคน และยังถึงกับมีผู้เสนอแนะว่า บางคนอาจได้รับแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์เป็นบิชอปในไม่ช้า ในบริเวณตอนเหนือ ได้มีการจัดตั้งสำนักแม่ชีคอนแวนต์สำหรับสตรีเวียดนามขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริม “ความรักและความเคารพต่อความบริสุทธิ์” ใน “ราชอาณาจักรแห่งความมืดมน” นี้[33]

เช่นเดียวกับในที่อื่น ๆ ในเอเชีย สิ่งที่เหล่ามิชชันนารีห่วงใยเป็นสำคัญ คือระดับความผ่อนปรนที่ควรจะมีให้กับความเชื่อของท้องถิ่น สภาซีนอด องค์ประชุมของพระบาทหลวง ที่มิสซิองส์ เอตรองแกร์สจัดประชุมขึ้นที่ไฟโฟในค.ศ. 1682 ได้ประณามการตั้ง*ฮาน* (แท่นบูชาบรรพชนส่วนบุคคล) ในบ้านของคริสต์ศาสนิกชนอย่างรุนแรง เหตุการณ์นี้ เหมือนหนึ่งเป็นลางบอกถึงเหตุการณ์

การถกเถียงที่จะมีขึ้นในประเทศจีนในเวลาต่อมา สภาซีนอดปฏิเสธคำวิงวอนของบรรดาผู้ซักถามชาวเวียดนาม ซึ่งหลายคนที่ได้รับการชักจูงให้เปลี่ยนศาสนาโดยบาทหลวงนิกายเจซูอิต ซึ่งใจกว้างกว่า ทว่ากรณีพิพาทดังกล่าว เป็นเพียงหนึ่งในข้อพิจารณาหลาย ๆ ประการ ที่ทำให้กระบวนการเปลี่ยนศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เป็นเรื่องที่ยากยิ่งกว่าที่เคยเป็นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดมาก เมื่อถึงตอนนี้ ความเห็นอกเห็นใจที่ผู้คนในฝรั่งเศส มีต่อความเพียรพยายามในการเผยแพร่ศาสนามีน้อยลงไปเป็นลำดับ และเมื่อขาดทรัพยากรด้านการเงิน งานของสมาคมมิสซิองส์ เอตรองแกร์สก็ทำได้ลำบากมาก การทะเลาะเบาะแว้งกันด้วยเรื่องเขตอำนาจการปกครองของศาสนจักร ไม่ได้ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้น และเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนี้ พระสันตะปาปาจึงทรงตัดสินในท้ายที่สุดในค.ศ. 1738 ว่า พวกเจซูอิต ควรปฏิบัติงานในบริเวณที่อยู่ภายใต้การปกครองของฝ่ายตรินห์ ส่วนสมาคมฯ ให้ปฏิบัติงานในบริเวณที่อยู่ใต้การปกครองของฝ่ายเหงียน อย่างไรก็ดี ปัจจัยชี้ขาดอยู่ที่ความเป็นอริที่มี

---

[33] อ้างใน Georges Taboulet, ***La Geste Française en Indochine,*** I, Paris, 1955. 35.

มากขึ้นจากทางการเวียดนาม ก่อนหน้านี้ พวกมิสชันนารีสามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากองค์ประมุขของเวียดนามทรงปรารถนาที่จะได้อภิสิทธิ์ทางการค้า หรือฉวยโอกาสจากเทคโนโลยีทางทหารของยุโรป ดังนั้น การขัดขวางและกลั่นแกล้ง จึงมีขึ้นเป็นระยะ ๆ สลับกับช่วงปล่อยเสรี ซึ่งเป็นยามที่มิชชันนารีจะได้รับการรับรองอย่างดี อาทิเช่น ในค.ศ. 1682 พระบาทหลวงได้กล่าวถึงเสรีภาพในการสอนศาสนาคริสต์ ว่ามีอยู่ในเขตการปกครองของฝ่ายเหงียน อันที่จริงแล้ว ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่ คริสเตียนก็ได้รับการต้อนรับอยู่ที่ราชสำนักจีนเช่นกัน เนื่องจากชาวคริสเตียนเป็นผู้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคนิค เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในจีน มิสชันนารีในเวียดนามก็เผชิญกับทัศนคติที่ดึงดันมากยิ่งขึ้นทำนองเดียวกัน และในค.ศ. 1750 มิสชันนารีถูกขับออกไปจากเวียดนามเกือบหมด แม้ว่าการประเมินจำนวนคนที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ในตอนนั้น อาจเป็นการอวดอ้างเกินความเป็นจริง แต่ความผูกพันในศาสนาคริสต์ ที่พบในหมู่ชาวเวียดนามเป็นอันมาก ยังคงมีอยู่ต่อมาและผงาดขึ้นใหม่ ในฐานะปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา

เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แผนที่ทางศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปลักษณ์อย่างที่ผู้สังเกตการณ์สมัยใหม่จะนึกออกได้ พุทธศาสนานิกายเถรวาท ได้รับการสถาปนาลงอย่างมั่นคงเป็นอันดีในพม่า ไทย ลาวและกัมพูชา ส่วนศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ ก็มีที่มั่นอย่างดีในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ในเวียดนาม การผสมผสานระหว่างพุทธศาสนานิกายมหายาน ลัทธิเต๋า และลัทธิขงจื๊อที่ได้รับความนิยม ยังคงดำเนินต่อไปในระดับหมู่บ้าน โดยมีศาสนาคริสต์แทรกอยู่เป็นหย่อม เล็ก ๆ ส่วนในระดับชนชั้นสูงนั้น มีการฟื้นฟูการเน้นหนักกันใหม่ ที่ลัทธิขงจื๊อ พัฒนาการเหล่านี้แม้จะส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แบ่งแยกออกเป็นเขตศาสนาต่าง ๆ กัน แต่กระบวนการผ่อนปรนเพื่อให้เข้ากันและการสร้างความเป็นปึกแผ่น ก็เผยให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นความหมกมุ่นครุ่นคิดที่มีอยู่ร่วมกันในระดับต่าง ๆ การตรวจสอบถึงเรื่องนี้อาจดำเนินไปในทางที่เหมือนกับเป็นการร่างประวัติศาสตร์ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้ด้วยกันอยู่สักหน่อย

การเรียกร้องให้ปฏิรูป

ลักษณะอย่างหนึ่งของประวัติศาสตร์ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการเรียกร้องเป็นระยะ ๆ ให้มีการปฏิรูป ในระดับหนึ่ง ประเพณีการปฏิรูปนี้ เริ่มต้นจากความจริงในข้อที่ว่า แหล่งความรู้ของทุกศาสนาที่เข้ามาในภูมิภาคนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่ตำราหรืองานเขียนที่ได้รับความเคารพนับถือ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญสามารถนำมาใช้ค้นคว้าสอบสวน และนำมาใช้สนับสนุนหรือหักล้างธรรมเนียมหรือความคิดอย่างใด

อย่างหนึ่งได้ นอกจากตำราเหล่านี้แล้ว ยังมีตำนานที่มีติดมากับเหล่านักปราชญ์ ท่านศาสดา เทพต่าง ๆ และท่านผู้รู้ ซึ่งต่างก็ทรงสถานภาพทางความรู้ของตนเอง และบ่อยครั้งที่มักถือกันว่า ความรู้เหล่านี้เป็นองค์สัจจะที่ไม่อาจโต้แย้งได้ การผสมผสานกันระหว่างการทรงคุณความรู้อันน่าเชื่อถือของตำรากับเรื่องเล่าขานที่มีมาแต่โบราณซึ่งได้รับความนิยมจากประชาชน ย่อมเป็นธรรมดาที่จะส่งผลให้เกิดขอบข่ายอันกว้างขวางสำหรับการถกเถียงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในเกือบทุกเรื่อง แม้กระทั่งประเด็นปัญหาซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว มีผู้รู้ทางด้านศาสนาตัดสินไปแล้วเมื่อหลายชั่วอายุคนก่อนก็ตาม ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะมีการประณามแนวปฏิบัติที่ยอมรับกันอยู่โดยทั่วไปว่า ขัดแย้งต่อการตีความศาสนา “อย่างถูกต้อง” วงจรการปฏิรูปที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า เป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมให้เกิดขึ้นเพราะศาสนาโลกทุกศาสนา ต่างมีความเชื่อเหมือน ๆ กันว่า ชีวิตด้านศีลธรรมและจิตวิญญาณของสังคม ถูกคุกคามอยู่ตลอดเวลา ไม่มากก็น้อย จากค่านิยมที่เสื่อมทรามลงไปเรื่อย ๆ นอกจากนี้ ทุกศาสนาโลกยังวางทัศนะที่ตรงกันว่า กระบวนการนี้ สามารถดึงให้ย้อนกลับมาได้ หรือชะลอให้ช้าลงได้ ด้วยการย้อนกลับไปหาคำสอนที่บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งปนเปื้อน ของศรัทธาความเชื่อแต่ดั้งเดิม ดั่งที่แสดงให้ปรากฏอยู่ในตำราอันศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งไปกว่านั้น เรายังสามารถกล่าวได้ด้วยว่า ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเอเชียโดยทั่วไปในหลาย ๆ บริเวณ ลักษณาการของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ช่วยเสริมความเชื่อที่ว่า สังคมอยู่ในสภาวะที่เสื่อมทราม เมื่อเกิดกรณีเช่นที่กล่าวนี้ ต่างรู้สึกกันว่า ทางแก้มีเพียงอย่างเดียวคือต้องชำระความเชื่อทางศาสนาให้สะอาดบริสุทธิ์

ดังนั้น รากเหง้าของขบวนการเพื่อการปฏิรูปศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงสามารถสืบย้อนไปถึงสาเหตุต่าง ๆ ได้หลายประการ และควรจะมองสาเหตุเหล่านี้ว่า เป็นการตอบสนองทั้งต่อพัฒนาการที่กว้างขวาง และต่อเหตุการณ์จำเพาะ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ตัวอย่างของพุทธศาสนา เป็นกรณีในประเด็นนี้ สำหรับพุทธศาสนิกชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ศรีลังกา (ซีลอน) คือดินแดนที่ยืนหยัดในฐานะแหล่งกำเนิดของขนบประเพณีและจารีตทางศาสนามาเป็นเวลานานแล้ว มีหลายครั้งหลายหน ที่เมื่อพิจารณาเห็นกันว่า จำเป็นที่จะต้องฟื้นฟู*สาสนะ* (สาระสำคัญโดยรวมของคำสอนของพุทธศาสนา) กันใหม่ พระมหากษัตริย์จะทรงส่งพระภิกษุไปรับการบวชใหม่อีกครั้งหนึ่งที่ศรีลังกา เพื่อจะได้เข้าสู่ขนบประเพณีที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น มีพระภิกษุสงฆ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนมากที่เราสามารถสืบสาววงศ์วานทางด้านจิตวิญญาณของท่านได้ โดยผ่านทางครูของท่านซึ่ง ย้อนกลับไปได้ถึงบุคคลที่ดีเลิศในศรีลังกาหรืออินเดีย ท่านเหล่านี้มีชื่อเสียงเพราะภูมิปัญญาและความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม สายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงอยู่กับศรีลังกา มีความแข็งแกร่งมากเป็นพิเศษในพม่า และได้รับการเกื้อหนุนเป็นพิเศษ จากกษัตริย์มอญ คือพระเจ้าธรรมเจติ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1472-1492) อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่ค.ศ. 1518 มา การรักษาสายสัมพันธ์เหล่านี้ ตกอยู่ภายใต้แรงกดดัน เมื่อโปรตุเกสโจมตีชายฝั่งทะเลของศรีลังกาครั้งแล้วครั้งเล่า โปรตุเกสกระทำการปล้นวัด เปลี่ยนวัดวาอารามทั้งหลายให้กลายเป็นศูนย์กลางสำหรับการประกอบพิธีตามแนวคาทอลิก

และเปลี่ยนศาสนาความเชื่อของชนในศรีลังกา ด้วยวิธีการอันชวนให้ตั้งคำถามอย่างยิ่ง ในค.ศ. 1560 พวกโปรตุเกสได้ยึดพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด คือพระเขี้ยวแก้ว แล้วนำมาบดให้เป็นผง ต่อหน้าสาธารณชน สถานการณ์นี้ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก เนื่องจากพวกโปรตุเกสเข้ามายังศรีลังกาในช่วงเวลาที่กำลังมีความขัดแย้งภายในอยู่ และประมุขของราชอาณาจักรต่าง ๆ จับอาวุธขึ้นห้ำหั่นกัน เมื่อถึงช่วงยี่สิบห้าปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก จึงเป็นไปไม่ได้แล้ว ที่จะระบุตัวพระภิกษุที่ได้รับการบวชอย่างถูกต้องแม้เพียงห้ารูป แม้ว่ากษัตริย์ที่ทรงนับถือพุทธศาสนาที่เมืองแคนดีจะทรงเข้าต่อสู้เพื่อสร้างเอกภาพในประเทศ และยั้งพวกยุโรปไว้ กระนั้นผู้บัญชาการกองทัพคนหนึ่ง ยังกล่าวในค.ศ. 1630 ว่า "ศาสนาของเราพินาศแล้ว"[34]

พุทธศาสนิกชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะทราบถึงปัญหาที่ท้าทายพุทธศาสนาในศรีลังกาในระดับใดนั้น ไม่เป็นที่แน่นอน แม้จะเป็นที่ทราบกันว่า ในค.ศ. 1568 พระประมุขของพม่า คือพระเจ้าบุเรงนอง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1551-1581) ทรงต้อนรับคณะผู้แทนสงฆ์จากศรีลังกา ซึ่งเป็นดินแดนที่พระองค์ได้พระชายามาองค์หนึ่งด้วย ตามพงศาวดารที่เขียนขึ้นในเวลาต่อมานั้น พระองค์ถึงกับส่งทหารที่ดีที่สุดบางคน ไปช่วยเชื้อพระวงศ์แห่งโคลอมโบด้วยซ้ำ อย่างไรก็ดี สถานการณ์ในพม่าเองต่างหาก ที่น่าจะวุ่นวายมากที่สุด

พงศาวดารของพม่า รำลึกถึงปีต้น ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ว่าเป็นช่วงเวลาที่เป็นหายนะ เป็นยามที่เกิดศึกสงครามอย่างยืดเยื้อระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นคู่แข่งชิงชัยกัน ซึ่งนำไปสู่การทำลายวัดวาอาราม และสร้างความเสียหายแก่โบราณวัตถุที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในค.ศ.1539 กษัตริย์ฉาน ทรงไปไกลถึงขั้นสังหารพระภิกษุ 360 รูปในบริเวณรอบ ๆ อังวะ พระเจ้าบุเรงนองทรงเพียรพยายามที่จะฟื้นฟูพลังของพุทธศาสนาด้วยการริเริ่มก่อสร้างอาคารทางศาสนา คัดลอกตำราต่าง ๆ รวบรวมโบราณวัตถุและชำระสะสางกฎหมายที่เกี่ยวกับศาสนา มีการให้ความเอาใจใส่มากเป็นพิเศษแก่ภาวะความเป็นพระภิกษุสงฆ์ แม้พระเจ้าบุเรงนองจะทรงอุปถัมภ์การอุปสมบทหมู่ แต่พระองค์ยังทรงมีพระบัญชาให้บรรดาพระภิกษุมาเข้ารับการตรวจสอบด้วย เพื่อให้แน่พระทัยว่าเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวทางด้านศาสนามากเพียงพอ งานเผยแพร่ศาสนาก็เป็นเรื่องที่ทรงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ๆ เช่นกัน เมื่อไรก็ตามที่ทรงพิชิตบริเวณที่เป็นที่อาศัยของชนภูเขาได้ จะมีการส่งพระภิกษุไป "แก้ไขความไม่ถูกทำนองคลองธรรม" เช่นการฆ่าสัตว์บูชายันต์เป็นต้น แม้ว่าพระราชโองการต่าง ๆ ของพระเจ้าบุเรงนอง แสดงให้เห็นว่าทรงให้ความเคารพแก่บรรดา*นัต*ตามสมควร แต่เป็นที่กระจ่างชัดว่า *นัต*ก็มีหน้าที่ที่ต้องให้ความช่วยเหลือแก่กษัตริย์ด้วย ในค.ศ. 1569 พระเจ้าบุเรงนองทรงเรียกร้องให้*นัต*ช่วยเหลือให้พระองค์ "มีชัยชนะหัวหน้าของอยุธยา* ผู้ซึ่งเป็นศัตรูตัวฉกาจของศาสนา โดยเร็ว" และถึงกับบอกแก่ภูติผู้พิทักษ์ที่สำคัญ ๆ ทั้งหลาย (รวมทั้งมหาคีรี หรือ "ราชา" ของพวก*นัต*) ว่า หากว่า

---

[34] George Davison Winius, ***The Fatal History of Portuguese Ceylon***, Cambridge, Mass., 1971, 28.

* ต้นฉบับใช้คำว่า Bangkok ซึ่งน่าจะเป็นความคลาดเคลื่อน

พวกภูติวิญญาณเหล่านี้ ไม่ช่วยเหลือพระองค์ในการต่อสู้กับพวกไทยแล้ว พระองค์จะเผาศาลของพวกเขาเหล่านั้นให้หมด"[35]

พระประมุขของพม่าและสยาม อาจจะทรงรู้สึกเช่นเดียวกันว่า การลงมือกระทำการอย่างเร่งด่วน เป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากจุดวิกฤติในประวัติศาสตร์ศาสนาใกล้เข้ามาแล้ว ทั้งสองประเทศต่างใช้ปฏิทินเดียวกัน ซึ่งเริ่มต้นในเดือนมีนาคม ค.ศ. 638 และปีที่หนึ่งพันของรอบปฏิทินนี้ มีกำหนดจะมาถึงในค.ศ. 1638 ความวุ่นวายทางการเมืองในประเทศทั้งสอง ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกอาจเป็นสิ่งที่ช่วยโหมความรู้สึกว่า เวลาอันสำคัญยิ่ง กำลังจะมาถึงแล้ว และความสำคัญคงจะเพิ่มยิ่งขึ้นไปอีก เพราะปีครบรอบสหัสวรรษใกล้จะมาถึงแล้ว ตัวอย่างเช่น ในอยุธยามีการพยากรณ์ถึงกาลสิ้นสุดของโลกออกมาก่อนหน้านี้ และช่วงนี้ก็มีรายงานเกี่ยวกับลางร้ายต่าง ๆ ที่น่าประหวั่นพรั่นพรึงออกมาให้ทราบกัน ได้แก่ มีผู้พบช้างพิการผิดปกติ เจดีย์ของวัดที่มีชื่อเสียงพังทะลายลงมา และพวกพราหมณ์พยากรณ์ถึงการสวรรคตของพระราชา

พระประมุขของอยุธยา คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1629-1656) ทรงพบทางแก้ไขปัญหา ด้วยการจัดระเบียบปฏิทินเสียใหม่ ซึ่งจะทำให้ปีค.ศ.1638 มีนามอันเป็นมงคลยิ่งขึ้น พงศาวดารต่าง ๆ เล่าว่า เมื่อ "พม่าที่ชั่วช้าเลวทราม" ไม่ยอมตามข้อเสนอของพระองค์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงทรงหันไปใช้พิธีกรรมเพื่อแก้ไขกาลเวลา มีการสร้างรูปจำลองสวรรค์ตามแบบฮินดูที่ใหญ่โตมโหฬารขึ้นที่นอกพระราชวัง โดยมีพระอินทร์กับเทพอื่น ๆ ประทับอยู่บนยอดเขามหาเมรุ พระองค์ทรงนำพระพุทธรูปกับสำเนาพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ขึ้นไปตั้งไว้บนยอดเขานั้นด้วย "เมื่อถึงเวลาอันเป็นมหามงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว…เสด็จขึ้นภูเขาเมรุ…[และ] ทรงกราบ

พระรัตนตรัย [คือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์] …วิงวอนให้ประทานสิ่งที่ทรงขอ จากนั้นพระองค์ก็ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นลบอักขระที่เขียนศักราชเก่าทิ้งไป"[36]

ในกรุงอังวะ นครหลวงของพม่า ดูเหมือนว่าจะมีการให้ความสำคัญแก่การชำระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์มากกว่า โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการปกครอง ที่พระเจ้าสะลุน (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1629-1648) กำลังดำเนินอยู่ พระองค์ทรงกังวลกับความเป็นอิสระของคณะสงฆ์บางคณะและกับการที่คณะสงฆ์เหล่านี้ มีอำนาจการควบคุมทรัพย์สินและกำลังคนเพิ่มขึ้น พระองค์จึงทรงมีพระราชโองการให้จดทะเบียนโฉนดที่ดิน และจะทรงริบที่ดินและสิ่งปลูกสร้างของวัด กรณีที่ไม่ปรากฏชัดเจนในเรื่องกรรมสิทธิ์ มีการดำเนินความพยายามเพื่อให้ส่วนกลาง เข้าถึงรายได้ของวัดได้

---

[35] Than Tun, ***Royal Orders***, II. 7-8.

[36] O. Frankfurter, "A Proposed Change in the Siamese Era Chulasakaraj 1000 (A.D. 1638)" ***T'oung Pao***, Second Series 8 (1907) 99-104.

มากขึ้น และจำกัดการบวชให้แก่เฉพาะผู้ที่ได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีจิตใจฝักใฝ่ต่อศาสนาอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน การปฏิรูปเหล่านี้อาจเป็นการสะท้อนถึงอิทธิพลของนิกายมหาวิหารที่มีชื่อเสียง นิกายนี้นำมาจากพะโคเมื่อราวค.ศ. 1608 กำเนิดของนิกายนี้สืบย้อนไปถึงมหาวิหาร (วิหารที่ยิ่งใหญ่) ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของหลักจารีตดั้งเดิมในศรีลังกา ในค.ศ. 1637 มีคำสั่งให้ขับ "พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นภัย" ทั้งปวงออกจากความเป็นพระสงฆ์ และได้มีการดำเนินความเพียรพยายามที่จะกันมิให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรรมที่เกี่ยวกับภูติวิญญาณทั้งหลาย หรือในเรื่องธุรกิจ นอกจากนี้ ยังดูเหมือนว่ามีการรื้อฟื้นความเพียรพยายามเพื่อจำกัดการบูชาภูติวิญญาณ อาทิเช่น ราชโองการฉบับหนึ่ง ระบุว่า มีสตรีคนหนึ่ง ไม่อาจรับผลบุญที่ควรได้จากการสร้างอาคารหลังหนึ่งในบริเวณวัดได้อย่างเต็มที่ ในเมื่อเธอผู้นั้นยินยอมให้มีการเซ่นไหว้ภูติวิญญาณต่าง ๆ ในระหว่างการก่อสร้าง ความเพียรพยายามเพื่อที่จะสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนาทั้งหลายเหล่านี้ ได้รับรางวัลตอบแทน เพราะในค.ศ. 1638 ได้มีการค้นพบรอยพระพุทธบาทสองรอยใกล้กับกรุงอังวะ การค้นพบนี้ถือเป็นนิมิตอันเป็นมงคลมากเป็นพิเศษ เมื่อพระเจ้าสะลุนทรงดำรงพระชนม์ชีพผ่านพ้นปีครบรอบสหัสวรรษมาได้ ทรงมีพระราชโองการให้จัดงานแสดงความรื่นเริงทั่วประเทศ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็ทรงกระทำเช่นกัน[37]

การเน้นที่การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกันกับกฎหมายอิสลาม และการปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาโดยเคร่งครัด ซึ่งชาวยุโรปเป็นอันมากสังเกตเห็นในบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนเปลี่ยนคริสต์ศตวรรษที่สิบหก อาจมีเหตุผลส่วนหนึ่ง มาจากข้อพิจารณาในเรื่องปฏิทิน เนื่องจากวันครบรอบหนึ่งพันปีของการสิ้นพระชนม์ของพระศาสดา ในฮ.ศ.1011 (ค.ศ. 1602-1603) กำลังใกล้เข้ามา ในอินเดีย ผู้นับถือรหัสยลัทธิในยุคคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเชื่อว่า พระศาสดาคงไม่อยู่ในหลุมฝังศพนานเกินหนึ่งพันปี และเชื่อว่า วันที่มาห์ดี (พระศาสดาองค์ถัดไป) และวันพิพากษา – วันที่แต่ละบุคคลจะต้องรับโทษหรือรางวัลในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่ได้ทำมาในชีวิต -- กำลังใกล้เข้ามาแล้ว กษัตริย์อัคบาร์เองนั้น เป็นที่ทราบกันว่า ทรงจัดงานรำลึกถึงวาระครบรอบหนึ่งพันปีของการสิ้นพระชนม์ของพระศาสดา ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การผ่านวาระครบรอบสหัสวรรษ ได้ทำให้มีการเน้นมากขึ้นไปอีก ถึงความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มพลังความมีชีวิตชีวาอย่างเยาว์วัยให้แก่ศาสนา ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ได้เกิดมีการปฏิรูปศาสนาอิสลามนิกายซูฟีของเชคห์อาห์หมัด ศรีฮินดี (ฮ.ศ. 970-1034 หรือ ค.ศ. 1564-1624) คำเรียกร้องของท่านผู้นี้ ให้กลับไปสู่ชารีอาและการปฏิรูปของสำนักนิกายนักชาบานดิอิยา ทำให้ท่านได้ชื่อว่าเป็น "ผู้ปฏิสังขรณ์ (มูจาดดิด) แห่งสหัสวรรษที่สอง" ท่านได้กล่าวว่า ภารกิจของกษัตริย์ คือการทุ่มเทพลังงานไปกับการซ่อมบำรุงศาสนาให้กลับคืนสู่ภาวะบริสุทธิ์ดังเดิม และส่งเสริมคำสอนของพระศาสดา แรงกระตุ้นให้เน้นที่ความเชื่อและหลักปฏิบัติตามจารีตดั้งเดิมนี้อีกแรงหนึ่ง ได้จากการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ออรังเซบ

---

[37] Jeremias van Vliet, ***A Short History of the Kings of Siam***, trans. Leonard Y. Andaya, ed. D.K. Wyatt, Bangkok: Siam Society, 1975, 96; Than Tun, *Royal Orders*, I and II, passim.

พระประมุขแห่งราชวงศ์มูกาล ในค.ศ. 1658 พระองค์ทรงให้คำสาบานว่าจะทำให้ชีวิตของราษฎร มีความลงรอยไปกับคัมภีร์กุรอ่านให้มากขึ้น ผู้รู้ท่านหนึ่งเขียนไว้ว่า "นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของพวกเขา ที่เหล่าเชื้อพระวงศ์มูกาลได้สังเกตเห็นความเป็นมุสลิมที่เคร่งครัด ในองค์พระจักรพรรดิ"[38]

ความรู้สึกของผู้คนที่ว่าว่าตนกำลังดำรงชีวิตอยู่ในช่วงเวลาอันสำคัญยิ่ง ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในอินเดียนั้น ย่อมต้องแทรกซึมเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้บ้าง เนื่องจากทั้งสองดินแดนมีความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกันเป็นเวลายาวนาน อันที่จริงนั้น บรรดาครูชาวอินโดนีเซียมิได้ละเลยเรื่องการเน้นถึงวันพิพากษาตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์กุรอ่าน ดังคำกล่าวในข้อเขียนภาษาชวาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเล่มหนึ่งระบุว่า เมื่อถึงวาระนี้ ทุกสิ่งทุกอย่าง จะถูกนำมาชั่งบนตาชั่ง และพระอัลเลาะห์จะทรงบัญชาให้จับทุกคนที่พบว่า มิได้ปฏิบัติตามพันธะหน้าที่ทางศาสนาของตน มัดแล้วโยนเข้าไปในไฟนรก ณ ที่นี้พวกเขาจะถูกมหาพญานาคขบกัดอยู่หนึ่งร้อยปี "ใครก็ตามที่ไม่เชื่อเรื่องนี้ เป็นคนนอกศาสนา"[39] ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พระประมุขหลายพระองค์ อาทิเช่นสุลต่านบาอาบุลเลาะห์ แห่งเทอร์เนต ทรงแสดงความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนาด้วยการฉลองพระองค์ด้วยเสื้อผ้าแบบอาหรับ ด้วยการอุปถัมภ์ครูผู้สอนศาสนา ทรงห้ามการบันเทิงต่าง ๆ เช่นการชนไก่เป็นต้นและทรงเผยแพร่ศาสนาอย่างกระฉับกระเฉง ชาวอังกฤษในอาเจะห์ผู้หนึ่งรายงานไว้ในค.ศ. 1599 ว่า ทุก ๆ ปี กษัตริย์และเหล่าเสนาบดีของพระองค์ จะเข้าไปในมัสยิด "เพื่อดูว่าพระเมสไซอาส์ เสด็จลงมาโปรดหรือยัง"[40]

อันที่จริงนั้น ดินแดนที่มีอารมณ์การปฏิรูปของต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดปรากฏให้เห็นชัดเจนมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือที่อาเจะห์ ที่อาเจะห์นี้ แนวคิดของอิบน์ อัล'อาราบีเรื่อง *วูจัดดิอิยา* หรือลำดับชั้นต่าง ๆ ของคุณสมบัติที่ลดหลั่นลงมาจากความสมบูรณ์ มีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวความคิดของชัมซุดดิน (ถึงแก่กรรม ค.ศ. 1630) ครูจากปาซายในสุมาตราตอนเหนือ ท่านผู้นี้ได้เข้ารับตำแหน่งอย่างสูงในราชสำนักอาเจะห์ ในรัชสมัยของสุลต่านอิสกานดาร์ มุดา อย่างไรก็ดี ลัทธิเอกนิยม (monism) ที่เป็นพื้นฐานของเทวปรัชญาของอิบน์-อัล'อาราบีก็กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นในหมู่ผู้เชื่อถือในรหัสยลัทธิด้วยเช่น เชคห์อาห์หมัด ศรีฮินดี เป็นต้น เมื่อนูร์ อัล-ดิน อัล-รานิรี ครูจากกุเจรัตเดินทางเข้ามาในค.ศ. 1637 อาเจะห์ก็ได้รับผลกระทบจากการโต้เถียงเรื่องพวกนี้ด้วยเช่นกัน แม้อัล-รานิรีจะเอ่ยนามของอิบน์อัล'อาราบีด้วยความเคารพ แต่ท่านผู้นี้ก็เชื่อว่า คำสอนของอิบน์อัล'อาราบีถูกชัมซุดดินและนักรหัสยลัทธิอื่น ๆ ในอาเจะห์ นำมาบิดเบือนอย่างเป็นอันตราย ดังนั้น ท่านจึงได้ดำเนินการรณรงค์ต่อต้านผู้ที่ท่านเห็นว่าเป็น*ซินดิก* (พวกนอกรีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่มีคำสอนที่

---

[38] Stanley Lane-Poole, ***Mediaeval India under Mohammedan Rule***, Delhi, 1963, 254.

[39] Drewes, ***The Admonitions***, 69.

[40] Sayid Alhar Abbas Rizvi, ***Muslim Revivalist Movements in Northern India***, Agra University, 1965, 64-78, 262; Samuel Purchas, ***Purchas His Pilgrimes***, II, Glasgow, 1905, 323.

ก่อให้เกิดอันตรายแก่รัฐ) อัล-รานิรีเขียนไว้ว่า "ข้าพเจ้าได้กล่าวแก่พวกเขาว่า ท่านได้อ้างว่าตนเองเป็นเทพ...แต่อันที่จริงนั้น ท่านเป็นพวกที่อยู่ในกลุ่มที่ไม่มีศรัทธา *(กาฟีร์)*" [เมื่อพวกเขาได้ยินเช่นนี้] ใบหน้าของพวกเขาก็เผยให้เห็นถึงความรู้สึกขุ่นเคือง พวกเขาก้มศีรษะ เพราะ แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า พวกเขาเป็นพวกที่นับถือพระเจ้าหลายองค์"[41]

เห็นได้ชัดว่า การประณามขนบประเพณีการสอนแบบซูฟีของอัล-รานิรี ได้รับการสนับสนุนจากพระประมุขของอาเจะห์อยู่ระยะหนึ่ง เพราะมีการเผาหนังสือกันอย่างกว้างขวาง และมีรายงานเรื่องการประหารชีวิตผู้ที่ยังคงดื้อรั้น[42] ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่การรณรงค์นี้ สร้างความบาดหมางให้เกิดขึ้นแก่ชาวมุสลิมมากมายในท้องถิ่น และในค.ศ. 1644 อัล-รานิรีก็ออกจากอาเจะห์ไปอย่างกระทันหัน ด้วยแรงกดดันจากสาวกในสำนักของชัมซุดดิน ซึ่งถูกมินังกาเบายุยง

การกลับมาของนักรหัสยลัทธิอาเจะห์อีกคนหนึ่งในค.ศ. 1661 คืออับดุลรอฟ (ประมาณค.ศ. 1617-1690) มิได้มีกรณีการโต้เถียงในข้อขัดแย้งเช่นที่กล่าวข้างต้นมารุมล้อม ท่านผู้นี้ได้ไปศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเม็กกะถึงสิบเก้าปี ท่านได้รับมอบอำนาจหน้าที่ในการเผยแพร่แนวทางของ*ตาริกา*ชาตตาริอิยาในภูมิภาคนี้ การที่ท่านยังคงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญ เพราะท่านเป็นผู้ที่ทราบดีถึงความกังวลและปัญหาของชาวมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ท่านอับดุลรอฟนี้เอง ที่เป็นผู้ผลิตผลงานที่เชื่อกันว่าเป็น*ตาฟซีร์* หรือข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคัมภีร์กุรอ่านฉบับแรก เป็นภาษามาเลย์ (อันที่จริงแล้ว เป็นคำแปลจากผลงานภาษาอาหรับที่ได้รับความนิยมชิ้นหนึ่ง) รวมทั้งการผลิตตำราภาษาอาหรับอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่งออกมา ในภาคภาษามาเลย์ ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือท่านเสียอกเสียใจกับคำกล่าวหาของผู้ที่ไม่มีศรัทธา ซึ่งได้สร้างแรงกดดันซึ่งเป็นปัญหาและความกังวลเช่นที่กล่าวให้แก่อิสลามในท้องถิ่น ท่านได้เขียนไว้ว่า "เป็นอันตรายที่จะกล่าวหาผู้อื่นว่า *กุฟร์* [ผู้ไร้ศรัทธา] หากว่าท่านทำเช่นนั้นและมันเป็นความจริง ไฉนจึงต้องไปเปลืองถ้อยคำกับมันด้วยเล่า และหากว่าไม่จริง คำกล่าวหาเช่นนั้น ก็จะแว้งกลับมาหาตัวท่านเอง"[43] อิทธิพลของอับดุลรอฟยังคงมีอยู่สืบต่อมาอีกนาน ภายหลังมรณกรรมของท่าน เนื่องจากกล่าวกันว่าศิษย์ของท่านผู้หนึ่ง คือเชค บุรานัดดิน ได้นำความรู้เกี่ยวกับ*ตาริกา* ชาตตาริอิยาไปยังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา และจากสุมาตรา ความรู้เกี่ยวกับนิกายนี้ได้เคลื่อนขึ้นไปทางเหนือ เข้าไปในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปตอนในของมินังกาเบา

---

[41] Syed Muhammad Naguib al-Attas, ***Rānīrī and the Wujūdiyyah of 17th Century Acheh***, Singapore, 1966, 16.

[42] มีผู้เสนอว่า แนวคิดของ อัล-รานิรีสะท้อนถึงทัศนคติของอิสลามในอินเดีย คำเสนอแนะนี้ปรากฏให้เห็นจากการสอดแทรกข้อความสรรเสริญออรังเซบ ซึ่งมีผู้ไม่เปิดเผยนาม ได้นำเอามาบรรจุไว้ในงานอันมีชื่อเสียงมากที่สุดของอัล-รานิรี คือบูสถาน อัล ซาลาติน (Bustan al'salatin) ดู Catherine Grinter, "Book IV of the Bustan us–Salatin by Nuruddin al-Raniri: A Study from the Manuscripts of a 17th-Century Malay Work Written in North Sumatra," Ph.D.thesis, University of London, 1979, 27, 51-2.

[43] Johns, "Dakai'k al-Huruf," 56.

ยังมีความพยายามที่จะ “ชำระ” ศาสนาอิสลาม “ให้บริสุทธิ์” ในที่อื่น ๆ ของบริเวณภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสุลาเวสี ระหว่างค.ศ. 1631 ถึงค.ศ. 1644 ลา มาดดาเรมเมง สุลต่านแห่งโบน ทรงพยายามโดยไม่ประสบความสำเร็จ ที่จะใช้กฎหมาย*ชารีอา*ตรงตามตัวอักษร พระองค์ทรงห้ามแนวปฏิบัติในเชิงไสยศาสตร์ทั้งหมด ทรงขับไล่*บิสสุ* (พระดั้งเดิมของพื้นถิ่น ปกติแล้วเป็นชายลักเพศที่ชอบแต่งกายและวางกริยาเป็นหญิง) และทรงปลดปล่อยทาส เมื่ออเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์มาถึงมากาสซาร์ในค.ศ. 1646 ท่านได้รายงานว่า สตรีที่มากาสซาร์ ใช้ผ้าคลุมหน้าในที่สาธารณะ ในเกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งอยู่คนละฟากทะเล มีการเรียบเรียงข้อบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายขึ้นในค.ศ. 1667 โดยตั้งข้อสังเกตเป็นการเฉพาะว่า ควรจะมีการทำทะเบียน “นักการพนัน นักชนไก่ นักสูบฝิ่น ผู้เมาสุรา ผู้นับถือต้นไม้และก้อนหิน และผู้ที่มิได้ไปมัสยิดเอาไว้”[44] ในแจมบี กล่าวกันว่า ผู้คน “ในปัจจุบัน เคร่งศาสนาเสียจนคนธรรมดาสามัญก็เหมือนกับพระสันตะปาปาเข้าไปครึ่งหนึ่งแล้ว ยิ่งชนชั้นสูงแล้ว เหมือนทั้งหมดเลยทีเดียว” กษัตริย์เองทรงขอจากปัตตาเวีย “หนังสือสะอาด ๆ ที่ไม่ได้เย็บเล่ม มีส่วนที่เป็นกรอบทองว่างไว้สำหรับให้ทรงเขียนกฎหมายใหม่ ๆ และโอวาทประจำวัน”[45]

อารมณ์ที่เปลี่ยนไปในแจมบี น่าจะสะท้อนให้เห็นได้ที่ราชสำนักของเจ้าที่มีอำนาจครอบงำแจมบีอยู่ คือราชอาณาจักรมะตะรัมในชวากลาง ที่มะตะรัมนี้ องค์ประมุข คือสุลต่านอากุง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1613-1646) ได้ทรงใช้พระนามมุสลิมนี้ในค.ศ. 1641 มีผู้บรรยายว่า พระองค์เสด็จไปมัสยิดเป็นประจำทุกวันศุกร์และทรงเป็นผู้ถือศีลอดที่ซื่อตรงอย่างยิ่ง ในค.ศ. 1633 พระองค์ได้ทรงดำเนินก้าวสำคัญในการผสานปฏิทินชวากับอิสลามเข้าด้วยกัน รัฐที่มีชื่อเสียงยิ่งกว่า ในเรื่องการอุปถัมภ์จารีตดั้งเดิมของอิสลาม คือบันเตน พระประมุขแห่งบันเตนทรงได้รับพระนามสุลต่านจากเม็กกะในค.ศ. 1638 สุลต่านอากุงแห่งบันเตน (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1651-1683) ก็ทรงได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากเม็กกะเช่นเดียวกัน และโอรสของพระองค์ ก็ได้เสด็จไปประกอบพิธีฮัจญ์สองครั้ง ที่บันเตนนี้เป็นเรื่องธรรมดาสามัญของราชสำนักที่จะสวมเครื่องแต่งกายแบบอาหรับแทนที่จะแต่งแบบชวา และในช่วงที่มีพิธีทางศาสนา จะมีการแบกธงจากเม็กกะในขบวนแห่รอบ ๆ นคร เพื่อเป็นการชำระล้างนครให้ปลอดจากอิทธิพลอันชั่วร้าย สุลต่านอากุงทรงห้ามการใช้ฝิ่นและการดื่มสุรา พระองค์ทรงมีชื่อเสียงว่าเคร่งครัดมากถึงขนาดที่จะไม่ทรงใช้เครื่องเทศปรุงรสอาหารของพระองค์ อารมณ์เคร่งศาสนาอย่างแรงกล้าในบันเตน ได้รับการส่งเสริมโดยการมาของครูผู้มีเกียรติแห่งมากาซาร์ คือ เชคห์ ยูซุฟ ท่านผู้นี้เป็นปราชญ์ผู้ได้รับความเคารพยกย่องและเป็นปรปักษ์ผู้ต่อต้านดัตช์อย่างเร่าร้อน เชคห์ ยูซุฟไปเมกกะในค.ศ. 1644 ขณะที่ท่านยังหนุ่ม และมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนกับนูร์ อัล-ดิน อัล-รานิรีด้วย เมื่อกลับมายังสุลาเวสีในค.ศ. 1678 ท่านตกใจกับระดับการ

---

[44] R.O. Winstedt, ***A History of Classical Malay Literature***, Kuala Lumpur, 1969, 169.

[45] P.A. Tiele, ***Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel***, II, The Hague, 1890, 458 fn.2.

สูบฝิ่น การบูชาภูติวิญญาณและการพอกพูนของสิ่งที่ขัดต่ออิสลามอย่างอื่น ๆ และหลังจากที่พยายามปฏิรูปแนวการปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอิสลามในท้องถิ่นโดยไม่ประสบความสำเร็จแล้ว ท่านจึงเดินทางมายังบันเตน

ช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แนวโน้มในการปฏิรูปปรากฏขึ้นในเวียดนามด้วยเช่นกัน โดยมีการฟื้นฟูการเน้นให้ศาสนาขงจื๊อ เป็นลัทธิอุดมการณ์ของรัฐ ในเวียดนามส่วนเหนือนั้น การฟื้นฟูนี้มีสาเหตุส่วนหนึ่งเนื่องจากความปรารถนาของผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขที่แท้จริง คือตรินห์ ธัค ที่จะอ้างสิทธิ์ในการใช้สัญลักษณ์เพื่อแสดงสิทธิธรรมทางการเมืองในยามที่ต้องเผชิญการท้าทายจากฝ่ายเหงียน รวมทั้งตรินห์ ธัค ยังต้องการที่จะสนับสนุนกลุ่มคนที่มีความรู้สูงเพื่อประโยชน์ในการต่อต้านตระกูลนักรบที่ทรงอิทธิพลทั้งหลาย บรรดาผู้นำฝ่ายตรินห์เอง โดยส่วนตัวจะยึดมั่นกับคำสอนของขงจื๊อในระดับใดนั้น มิได้มีการยืนยันมั่นคง แต่ดูเหมือน พวกเขาจะได้พบว่าศาสนาขงจื๊อเป็นเครื่องมือการ ปกครองที่มีประโยชน์ ในเรื่องนี้ พวกเขาได้รับการสนับสนุนจากบรรดานักอักษรศาสตร์ชาวเวียดนาม ซึ่งรู้สึกว่า ความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับลัทธิขงจื๊อเสื่อมทรามลงในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ได้มีการทำสงครามกลางเมืองกันระหว่างตระกูลเหงียนและตรินห์ ซึ่งส่งผลให้การบริหารประเทศแบ่งออกเป็นสองส่วน ต้นตออีกอย่างหนึ่งที่ทำให้นักปราชญ์ของศาสนาขงจื๊อเป็นกังวล ก็คือความนิยมในพุทธศาสนา ซึ่งแพร่หลายยิ่งขึ้น มิใช่เฉพาะแต่ในหมู่ชาวบ้านเท่านั้น เล ธันห์ ตน ซึ่งครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1619 ถึงค.ศ. 1662 ก็ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนผู้เคร่งครัด นอกจากนี้ยังเป็นที่ทราบกันด้วยว่า ทรงเป็นผู้สนใจศาสนาคริสต์ และความสำเร็จของมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเวียดนาม ก็เป็นอีกแนวโน้มหนึ่งซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดความไม่สบายใจขึ้นภายในแวดวงเล็ก ๆ ของนักอักษรศาสตร์ขงจื๊อเหล่านี้

ขณะนี้ ยังไม่ทราบกันว่า ปฏิสัมพันธ์ไม่ว่าในเรื่องใด ระหว่างปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาขงจื๊อของจีนกับของเวียดนาม ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนั้นมีอยู่หรือไม่ ชาวเวียดนามที่ได้รับการศึกษาตามขนบประเพณีในแบบคลาสิค มีความเชื่อตรงกันกับชาวจีนที่ได้รับการศึกษาในแนวเดียวกันหรือไม่ว่า ราชวงศ์เหม็งที่ล่มสลายลงในค.ศ. 1644 นั้น มีเหตุเนื่องมาจากความตกต่ำทางด้านศีลธรรม และถึงแม้นักวิชาการเวียดนามจะมีความเชื่อเช่นเดียวกับนักวิชาการจีน นักวิชาการเวียดตามพวกนี้นำบทเรียนนี้ไปปรับใช้กับเวียดนามหรือไม่ อย่างไรก็ดี เห็นได้ชัดว่า ปราชญ์ทางด้านศาสนาขงจื๊อชาวเวียดนาม ต่างมองตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูป และการปฏิรูปนี้ ฝ่ายบริหารจะมีชัยชนะเหนือฝ่ายทหาร ในดินแดนตอนเหนือซึ่งพวกตรินห์ควบคุมอยู่นั้น ได้มีการจัดระบบการบริหารท้องถิ่นเสียใหม่ โดยทำให้แผนกต่าง ๆ มีลำดับชั้นการปกครองลดหลั่นกันอย่างเคร่งครัด มีการทำกฎหมายให้เป็นระบบ ในลักษณาการซึ่งเพียรพยายามเสริมสร้างค่านิยมแนวขงจื๊อ (ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ประสบความสำเร็จ) ภายในระบบการปกครองแบบใหม่ ซึ่งกำลังวิวัฒนาการขึ้นในฝ่ายตระกูลเหงียนก็กำลังมีการดำเนินการเช่นเดียวกันนี้อยู่ ทว่าในระดับที่น้อยกว่า เจ้าหน้าที่ของทางการ ได้รับคำสั่งให้

สวมเสื้อผ้าที่เหมาะสมกับตำแหน่ง และชายทุกคน ได้รับการเร่งเร้าให้คอยห้ามปรามขัดขวางสตรีของตน มิให้ปรนเปรอตนเองอย่างฟุ่มเฟือย มีแรงกดดันมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อปรามชาวบ้านให้เลิก “นิสัยเลว ๆ” เช่นการชนไก่ การพนัน การใช้เวทมนต์ การสำส่อน และการเคี้ยวหมาก เป็นต้น นอกจากนี้ ประมุขของเวียดนามยังเพียรพยายามที่จะยืนยันอิทธิพลของตนที่มีอยู่เหนือศาสนาที่ได้รับความนิยมจากประชาชนด้วย มีการดำเนินความพยายามเพื่อกำจัดวิถีปฏิบัติในแนวคริสเตียน เช่นการสวมไม้กางเขน พุทธศาสนาก็ตกเป็นเป้าของการโจมตีเช่นกัน ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาคือ ราชสำนักจะเป็นผู้ “แต่งตั้ง” ภูติผู้พิทักษ์ในท้องถิ่น ดังตัวอย่าง ในค.ศ. 1722 มีเทพยดาอารักษ์ประจำหมู่บ้าน 2511 องค์ที่ได้รับความเห็นชอบและรับรองจากกษัตริย์

การแข่งขันกันทางด้านศาสนา

ปัญหาอีกประการหนึ่ง ที่กลายเป็นเรื่องสำคัญที่เด่นขึ้นมาในช่วงระยะเวลานี้ คือการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างศาสนาต่าง ๆ ความเป็นอริแต่ครั้งก่อนเก่า ผุดขึ้นมาให้เห็นใหม่ หรือไม่เช่นนั้น ก็มีการสร้างความเป็นศัตรูอย่างใหม่ขึ้นมา ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มักใช้ถ้อยคำในเชิงศาสนามาทุ่มเถียงกัน พร้อมกันนั้นต่างฝ่ายต่างก็พยายามระบุอัตลักษณ์ของตนเอง ด้วยการกำหนดแนวแบ่งแยกระหว่าง “ผู้นับถือศาสนา” กับ “ผู้ไม่นับถือศาสนา” ความขัดแย้งที่ยืดเยื้อยาวนานที่สุด เกิดขึ้นระหว่างศาสนาคริสต์กับศาสนาอิสลาม หนึ่งร้อยปีภายหลังการล่มสลายของเมละกา พวกคริสเตียนก็ยังคงสามารถกู่เสียงประกาศศึกในนามของศาสนาอยู่เช่นนั้น อาทิเช่น ในค.ศ. 1634 มีการตีพิมพ์กวีนิพนธ์ภาษาโปรตุเกสเรื่อง *มาลักกา กองกวิสตาดา* (การพิชิตเมละกา) เนื้อความบรรยายถึงปัญหาความขัดแย้งของโปรตุเกสในบริเวณย่านหมู่เกาะว่าเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้อย่างต่อเนื่อง กับพวกที่ “เป็นปฏิปักษ์ต่อพระคริสต์” -- “และเมื่อปราบพวก ตุรกี เปอร์เซียและมุสลิม ให้พ่ายแพ้ลงแล้ว ยุคทองจะกลับคืนมาสู่โลก” ความระแวงมุสลิม สร้างความยุ่งยากเดือดร้อนให้กับโปรตุเกสในการติดต่อค้าขายกับชาวอินโดนีเซีย ปัญหาความระแวงเหล่านี้ ชาวยุโรปเหนือก็รับถ่ายทอดไว้เป็นอันมากด้วย ชาวยุโรปเหนือมาถึงย่านหมู่เกาะในช่วงที่คริสต์ศาสนิกชนทั่วไป กำลังเปี่ยมไปด้วยความกลัวว่า การฟื้นกำลังของอิสลาม จะเป็นสิ่งที่บอกให้รู้ถึงการมาถึงจุดจบของโลกคริสเตียน แม้ในอังกฤษ ยังมีโหราจารย์บางคนพยากรณ์ว่า ชัยชนะของตุรกีจากเยอรมนีถึงคอร์นวอลล์ เป็นสัญญาณที่บอกว่าวันพิพากษากำลังจะมาถึง แน่นอนว่า ดัตช์มีแนวโน้มที่จะมองความสัมพันธ์ของตนกับมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในรูปของการบรรจบกันระหว่างสองขนบประเพณีที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน และแม้ว่าดัตช์แสดงตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ประกอบการค้าธรรมดาสามัญ แต่วีโอซีเองนั้น ก็เป็นหน่อที่แตกแขนงมาจากวัฒนธรรมที่เป็นคริสเตียนอย่างเหนียวแน่น พิธีการต่าง ๆ ของคริสต์จักร มีบทบาทสำคัญในชีวิต แม้กระทั่งชีวิตที่ด่านนอกที่โดดเดี่ยวที่สุดของดัตช์ และชัยชนะใด ๆ ที่มีเหนือศัตรูในท้องถิ่น จะ

ได้รับการเฉลิมฉลองกันทั่วไปในปัตตาเวีย ในฐานะที่เป็นข้อพิสูจน์โดยตรงถึงอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของชาวคริสต์

แสนยานุภาพทางทหารของดัตช์ เป็นที่ประจักษ์ชัดในค.ศ. 1628 เมื่อสุลต่านอากุงแห่งมะตะรัมทรงดำเนินการโจมตีปัตตาเวีย ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อการณรงค์ล้มเหลว จึงมีความเพียรพยายามที่จะชักจูงบรรดาพระประมุขมุสลิม ให้แยกความเป็นศัตรูเก่า ๆ ออกไปเสียก่อน และร่วมกันดำเนินงานเพื่อต่อต้านศัตรูร่วมกัน ในค.ศ. 1652 บรรดาครูมุสลิมที่มีอิทธิพล ได้ชักจูงพระโอรสของสุลต่านอากุง คือสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1646-1677) ให้ทรงล้มเลิกแผนการที่จะโจมตีบันเตน และหันมาเป็นพันธมิตรกับบันเตนและมากาสซาร์เพื่อโจมตีวีโอซีแทน ในประมาณช่วงเวลาเดียวกันนี้มีรายงานในอินโดนีเซียตะวันออก ถึงคำทำนายที่พยากรณ์ว่า ดัตช์ จะถูกขับออกไปจากชวา และรัฐอินโดนีเซียบางรัฐได้รับประเพณีอิสลามมาปฏิบัติ นั่นคือประเพณีที่ว่า สันติภาพใด ๆ ระหว่างมุสลิมและคริสเตียนนั้น สามารถมีได้เพียงเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ในค.ศ. 1659 พระประมุขของบันเตนทรงบอกกล่าวแก่ข้าหลวงใหญ่ ถึงคำปฏิญาณที่พระองค์ให้ได้ไว้แก่ทูตคนหนึ่งจากเม็กกะ ซึ่งในคำปฏิญาณนั้น พระองค์ได้ทรงสาบานไว้ว่าจะทำสงครามกับพวกคริสเตียนทุก ๆ สิบปี สุลต่านอัมสเตอร์ดัมแห่งเทอร์เนต ผู้ซึ่งพระนามที่พระองค์รับมาใช้นั้น เป็นสัญลักษณ์บอกถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวีโอซีโดยแท้ กระนั้นพระองค์ยังได้ทรงพยายามที่จะจัดตั้งองค์กรรวมชาวอิสลามเพื่อต่อต้านดัตช์ โดยทรงบอกแก่พระประมุขมุสลิมเพื่อนบ้านว่า ดัตช์มีความตั้งใจที่จะนำศาสนาคริสต์มาเผยแพร่ในซูลู มินดาเนา และบันเตนกับที่อื่น ๆ

ความเพียรพยายามที่จะก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรขึ้นมาต่อต้านดัตช์อย่างโอฬารทั้งหมดนี้ ล้มเหลวโดยสิ้นเชิง การรบพุ่งระหว่างบันเตนกับมะตะรัม เริ่มเกิดขึ้นใหม่อีกครั้งในค.ศ. 1657 และมากาสซาร์ก็ยังไม่สามารถหาพวกมาสนับสนุนการต่อต้านวีโอซีได้ ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชัยชนะของดัตช์ ทบทวีขึ้น ในค.ศ. 1659 วีโอซีโจมตีปาเล็มบังและได้ชัยชนะ ปาเล็มบังเป็นเมืองท่าที่สำคัญด้านการค้าในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา ในค.ศ. 1667-1668 วีโอซีส่งกองทหารไปยับยั้งการขยายอำนาจของอาเจะห์ วีโอซีพิชิตมากาสซาร์ได้ ในค.ศ. 1669 นับเป็นเหตุการณ์ซึ่งมีผลให้เกิดความตระหนกตกใจไปทั่วย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมุขของแจมบีทรงแสดงความรู้สึกของชาวมุสลิมท้องถิ่นมากมาย ให้เห็นด้วยการกรรแสง “เมื่อทรงได้ข่าวความปราชัยอย่างน่ากลัวของมาตุภูมิอันมีชื่อเสียงของอิสลาม” *ซยาอีร์ เปรัง เมงกาซาร์* บรรยายการต่อสู้กับดัตช์ว่าเป็นสงครามศาสนา โดยกวีผู้นิพนธ์สงวนคำประณามที่รุนแรงที่สุดไว้ให้แก่ “พวกนอกรีต” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกบูกิสและบูตอน ซึ่งเป็นผู้ที่ต่อสู้กับศัตรูดั้งเดิมของตน โดยเข้าอยู่ฝ่ายเดียวกับดัตช์

การที่มีพวกคริสเตียนมาอยู่ในบริเวณหมู่เกาะ แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ส่งเสริมให้จิตสำนึกในความผูกพันเป็นพวกเดียวกันด้านศาสนา ทวีสูงขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อารมณ์ทำนองเดียวกันนี้ปรากฏอยู่ในเวียดนามเช่นกัน เหตุผลที่ศาสนาคริสต์มีเสน่ห์ดึงดูดใจอยู่ในดินแดนนี้ยังไม่กระจ่างชัดเสียทีเดียว แม้ว่าการโยกย้ายถิ่นที่มีสาเหตุเนื่องมาจากสงครามกลางเมือง และการ

ละเลยความรู้ด้านขงจื๊อซึ่งเป็นผลมาจากการอพยพย้ายถิ่นนี้ อาจเป็นคำตอบส่วนหนึ่งก็ตามที จำนวนผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาใหม่ สร้างความกังวลให้แก่ผู้นับถือศาสนาขงจื๊อชาวเวียดนามมากมาย คนเหล่านี้รู้สึกว่า แนวปฏิบัติของต่างชาติเหล่านี้ จะนำไปสู่ความเสื่อมในเรื่องการบูชาบรรพบุรุษและละเลย คุณธรรมความกตัญญูที่บุตรธิดาพึงมีต่อบุพการี เรื่องนี้จะมีผลพัวพันอย่างร้ายแรง ในรัฐที่ซึ่งความสัมพันธ์ของราษฎรกับจักรพรรดิ ถูกเปรียบให้เทียบเท่ากับความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดา ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความหวาดกลัวอย่างแท้จริงว่า ศาสนาคริสต์อาจเป็นข้ออ้างอย่างหนึ่ง ที่พวกยุโรปจะนำมาใช้ในการยึดเวียดนาม ดังที่ได้กระทำมาแล้วในฟิลิปปินส์

ความไม่ไว้วางใจมิสชันนารีที่เผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นผู้ที่มักถูกกล่าวหาอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นผู้ทำเวทมนต์ มีอยู่ในเวียดนามมาตั้งแต่เริ่มแรก ทว่าในไม่ช้า ความเป็นปฏิปักษ์นี้ขยายไปถึงตัวบุคคลผู้เลือกที่จะดำเนินรอยตามคำสอนแนวใหม่ แม้ว่าผู้ที่เปลี่ยนไปดำเนินตามคำสอนแนวใหม่นี้ มีหลายคนที่เป็นบุคคลที่มีชาติกำเนิดสูง ทั้งฝ่ายเหงียนและฝ่ายตรินห์ ต่างเพียรพยายามจำกัดการแพร่กระจายของศาสนาคริสต์ ด้วยการห้ามเผยแพร่ศาสนา ห้ามการเทศนาสั่งสอน และดำเนินมาตรการต่อต้านคริสเตียนต่าง ๆ นานา เป็นระยะ ๆ เริ่มแรกก็เพียงแต่ห้ามผู้ที่เปลี่ยนศาสนา มิให้แสดงศรัทธาของตนด้วยการนำรูปจำลอง ไม้กางเขนและลูกประคำมาคล้องคอ แต่ในไม่ช้า บทลงโทษก็รุนแรงมากขึ้น อาทิ เช่นในค.ศ. 1645 พวกเหงียนได้ประหารชีวิตผู้ที่ช่วยเตรียมตัวให้แก่ผู้ที่จะเข้าพิธีรับศีลล้างบาปสองคน

แม้พระประมุขของเวียดนามทั้งสองฝ่ายจะทรงระแวงศาสนาคริสต์ แต่ทั้งสองพระองค์ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทรงยินดีต้อนรับการแลกเปลี่ยนทางการพาณิชย์กับชาวยุโรป นอกจากนี้ยังทรงกระตือรือร้นที่จะรับทักษะใหม่ ๆ เข้ามาด้วย การจ้างชาวยุโรปสัญชาติต่าง ๆ มาให้คำแนะนำเรื่องการผลิตอาวุธ ก็กระทำอยู่ในทั้งสองราชสำนัก แนวการมองชาวยุโรปว่าเป็นทั้งผู้มีความรู้ที่มีประโยชน์และมีลัทธิอุดมการณ์ในการทำลายล้างอย่างเป็นอันตราย เป็นสิ่งที่อธิบายถึงโชคชะตาที่ผันผวนไปมา ของบรรดามิสชันนารี ซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับความโปรดปรานอย่างเป็นทางการ สลับกับการเป็นเป้าของความไม่พอใจอย่างที่สุด แต่ความพยายามที่จะแยกการค้าและความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาออกจากวัฒนธรรมของยุโรปด้านอื่น ๆ ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ไม่อาจปฏิบัติได้อย่างยิ่ง ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า องค์กรโซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์สได้รับการสนับสนุนจากผลประโยชน์ทางด้านการพาณิชย์ และมิสชันนารี ก็มักเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าอย่างคึกคักอยู่เนือง ๆ ในปีหลัง ๆ พวกเจซูอิตถูกกล่าวหาอยู่บ่อย ๆ ว่าปลอมแปลงตัวมาเป็นผู้ประกอบการค้า เพื่อที่จะได้หาประโยชน์จากความโอนอ่อนผ่อนปรนที่ทางการแสดงต่อการพาณิชย์ การค้นพบเพทุบายในการเลี่ยงประเภทนี้ ยิ่งเติมเชื้อเพลิงแห่งความเป็นศัตรูที่ฝ่ายตรินห์มีต่อพวกคริสเตียนทั้งปวงให้รุนแรงมากขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะเป็นคริสเตียนที่มาจากที่ใดก็ตาม และในค.ศ. 1712 ฝ่ายตรินห์ได้มีคำสั่งให้สลักข้อความว่า “ศิษย์ของศาสนาดัตช์” ไว้ที่หน้าผากของชาวเวียดนามที่เปลี่ยนศาสนา ซึ่งได้พบว่าเป็นผู้กระทำความผิด

ความรู้สึกต่อต้านคริสเตียนที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในเวียดนามเมื่อช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนี้ ควรพิจารณาทาบไปกับภูมิหลังของความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กว้างขวางไปทั่วทั้ง

เอเชียตะวันออก ในญี่ปุ่นการห้ามสอนศาสนาคริสต์ของฮิเดโยชิในค.ศ. 1587 มีผลบังคับใช้ในสมัยของโตกูกาวาอย่างรุนแรงและเคร่งครัดยิ่งกว่าเดิมมาก ในขณะที่ในจีนนั้น นับจากราวค.ศ. 1600 เป็นต้นมา มีการเขียนตำราต่อต้านศาสนาคริสต์ออกมาเป็นจำนวนมาก ภายหลังการล่มสลายของราชวงศ์เหม็งในค.ศ. 1644 ราชสำนักจีนมีความระแวงสงสัยความคิดใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่สำคัญก่อนอื่นก็เพราะราชวงศ์ชิง ให้การเน้นที่ความเชื่อและหลักปฏิบัติแนวขงจื้อใหม่ที่เคร่งครัดของสำนักชูสี ในค.ศ. 1724 มีการเพิกถอนราชโองการที่แสดงขันติธรรมและการผ่อนผันของพระจักรพรรดิอย่างกระทันหัน และนับตั้งแต่นั้นมา ก็ถือกันว่า ศาสนาคริสต์เป็นลัทธิความเชื่อนอกรีตนอกรอย ในเวียดนาม ซึ่งได้รับอิทธิพลด้านภูมิปัญญาและศาสนาจากจีนมากมายเหลือเกินนั้น ความไม่ไว้วางใจศาสนาคริสต์ก็มีอิทธิพลขึ้นมาเช่นกัน แม้กระทั่งการเผยแพร่ศาสนาแบบหลบซ่อน ก็ยังปรากฏว่ายิ่งทำไม่ได้หนักขึ้นไปอีก เมื่อรัฐบาลเหงียนขับพวกมิสชันนารีออกจากประเทศอีกครั้งหนึ่งในค.ศ. 1750 นั้น ส่วนหนึ่งเพราะความกลัวว่า พวกยุโรป อาจจะกำลังวางแผนการโจมตีอยู่ก็ได้ -- เป็นไปได้ว่า ด้วยการร่วมสมคบกับฝ่ายตรินห์ อย่างไรก็ดี ตามคำบอกเล่าอีกรายหนึ่ง ระบุว่า เรื่องนี้ เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากจดหมายฉบับหนึ่ง ที่ได้รับจาก “พระจีนที่มีชื่อเสียง” ที่เคี่ยวเข็ญให้ฝ่ายเหงียน เลียนแบบตามตัวอย่างที่จักรพรรดิแห่งจีนทรงทำไว้[46]

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนานิกายเถรวาทและศาสนาที่สำคัญอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเหมือนบางสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน จริงอยู่พระเจ้าบุเรงนองทรงห้ามพวกมุสลิมมิให้นำสัตว์มาฆ่าบูชายันต์ และมีพระราชประสงค์ให้พวกเขาฟังคำสั่งสอนของพุทธศาสนา แต่โดยทั่วไปแล้ว ผู้สังเกตการณ์ต่างสะดุดใจกับทัศนคติที่ปล่อยวางที่ชาวพุทธมีต่อศาสนาอื่น ๆ จากถ้อยคำของกัปตันเรือเดินสมุทรชาวอังกฤษคนหนึ่ง ระบุว่า “พวกเขาถือว่า ทุกศาสนาที่สอนให้คนเป็นคนดี ล้วนเป็นศาสนาที่ดี...และว่า เทพทั้งหลายทรงพอใจกับการนับถือบูชาในแบบต่าง ๆ กัน”[47] บุคคลภายนอกพากันเข้าใจผิดว่า ความมีขันติธรรมนี้ เป็นด้วยชาวพุทธการขาดความยึดมั่นต่อพุทธศาสนา และตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด บุคคลภายนอกพวกนี้มีความหวังที่จะเปลี่ยนให้พวกเขาหันมานับถือศาสนาคริสต์หรืออิสลามกันอยู่เป็นระยะ ๆ ตัวอย่างเช่นในค.ศ. 1686 การกบฏที่ประสบความล้มเหลวบังเกิดขึ้นในอยุธยา ผู้นำการกบฏนี้ คือทหารรับจ้างชาวมากาสซาร์ (มักกะสัน) ซึ่งมุ่งหมายที่จะอัญเชิญพระอนุชาต่างมารดาขององค์พระประมุข ขึ้นมาครองราชบัลลังก์ หากว่าพระองค์จะทรงยอมรับศาสนาอิสลาม ทว่าในกรณีพระประมุขของกัมพูชาซึ่งทรงรับนับถือศาสนาอิสลามเมื่อราวค.ศ. 1643 นั้น เป็นกรณียกเว้น ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พุทธศาสนาในเขมร ดูเหมือนว่าเจริญรุ่งเรือง และมิสชันนารีชาวโปรตุเกสพวกแรกที่ไปเยือนกัมพูชาระหว่างค.ศ.1555-1556 ได้พบสถาบันสงฆ์ซึ่งมีการจัดตั้งอย่างดี สี่สิบปีให้หลัง บาทหลวงนิกายโดมินิกันรูปหนึ่งของสเปนประเมินว่า เฉพาะที่ใน

---

[46] Taboulet, ***La Geste Française***, 99.

[47] Alexander Hamilton, ***A New Account of the East Indie***s, ed. William Foster, London, 1930, II. 30.

พนมเปญแห่งเดียว มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ 1500 รูป อย่างไรก็ดี การโจมตีจากไทย ทำให้ความอ่อนแอด้านการทหารของเขมรเป็นที่ปรากฏชัด พระประมุขของกัมพูชาได้ทรงกล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า พระองค์อาจทรงเต็มพระทัยที่จะรับนับถือศาสนาคริสต์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความช่วยเหลือ และการที่พระองค์ทรงเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม จึงน่าที่จะพิจารณาในบริบทเดียวกันนี้ได้ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมองเห็นได้ชัดเจนด้วยว่า ชาวเขมรประสบความยากลำบากในการที่จะอธิบายว่า ทำไมกษัตริย์ถึงได้ทรงกระทำการแบบนี้ พงศาวดารฉบับต่าง ๆ ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะทรงมีความรักอย่างท่วมท้นต่อพระมเหสีชาวมาเลย์และเพราะอำนาจการสะกดของเวทย์มนต์มาเลย์ พงศาวดารเหล่านี้กล่าวต่อไปว่า ผลที่เกิดขึ้นตามมานั้น มีหนักหน่วงรุนแรง เนื่องจากองค์ประมุขทรงล้มเหลว ต่อการปฏิบัติพระราชกรณียกิจและต่อการปกป้องคุ้มครองสถาบันสงฆ์ เป็นเหตุให้พุทธศาสนาของเขมรเสื่อมลง พุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อเกิดรัฐประหาร ซึ่งทำให้มีการอัญเชิญกษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธศาสนิกขึ้นมาครองราชบัลลังก์อีกครั้งหนึ่ง

กษัตริย์ที่ทรงนับถือพุทธศาสนาแนวเถรวาทพระองค์อื่น ๆ อาจทรงมองศาสนาต่างด้าวด้วยความสนพระทัยและด้วยความมีขันติธรรม แต่ไม่เคยมีพระองค์ใด ทรงยอมให้ถูกชักจูงจนละวางจากพุทธศาสนาได้สำเร็จ ตัวอย่างที่ดีที่แสดงถึงสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดความมีขันติธรรมนี้ พบได้ในอยุธยา ณ ที่นี้มิสชันนารีคาทอลิกได้รับอนุญาตให้สอนศาสนามาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก อีกกว่าหนึ่งร้อยปีต่อมาอยุธยาได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ของโซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์ส และหลักฐานบันทึกของฝรั่งเศส ก็รับรู้ด้วยความซาบซึ้งที่สมเด็จพระนารายณ์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1656-1688) พระราชทานวัสดุก่อสร้างให้ใช้สำหรับสร้างโบสถ์ขึ้น ณ บริเวณชาน พระนคร มีหลักฐานที่กล่าวถึงการเปิดสถาบันฝึกสอนพระบาทหลวงและโรงเรียนซึ่งมีการสอนศาสนาให้แก่ “เด็ก ๆ ลูกหลานของชาวโคชินจีนและชาวตังเกี๋ย” ขณะที่พระบาทหลวงก็ศึกษาภาษาสยามและภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในตำราพุทธศาสนาแนวเถรวาท ในค.ศ. 1667 มีเจ้าพนักงานในราชสำนักคนหนึ่งกับภรรยาของเขา เข้าพิธีรับศีลล้างบาปเป็นชาวคริสต์[48] มีความ เป็นไปได้ถึงกระทั่งว่า การติดต่อกับมิสชันนารี อาจส่งอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์แนวใหม่ในภาษาไทย ประวัติศาสตร์แนวใหม่นี้ ซึ่งรู้จักกันในนาม*พงศาวดาร* มีทิศทางที่มุ่งไปที่เรื่องทางโลกย์มากกว่าข้อเขียนแบบ*ตำนาน* ที่เคยเขียนมาแต่ดั้งเดิม พงศาวดารจะบรรยายประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักร ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมโดยทั่วๆ ไป มิใช่ภายในสภาพแวดล้อมของพุทธศาสนาล้วน ๆ ทว่าพัฒนาการดังกล่าว ไม่ควรบดบังความจริงในข้อที่ว่า กษัตริย์ของอยุธยาไม่เคยทรงกังขาเลยว่า พุทธศาสนาเหนือกว่าคริสต์ศาสนา ซึ่งมีพระบาทหลวงเป็นผู้ที่ดื่มเหล้าองุ่นและไม่ถือโทษกับการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต พระประมุขเฉกเช่นสมเด็จพระนารายณ์ทรงสามารถแสดงความสน

---

[48] Adrien Launay, ***Histoire de la Mission de Siam 1662-1811***, Documents Historiques, I, Paris, 1920, 17.

พระทัยอย่างมีชีวิตชีวาทั้งแก่ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม แต่ความหวังที่จะให้พระองค์ทรงเปลี่ยนศาสนานั้น เป็นเรื่องเพ้อฝัน

ศาสนากับกษัตริยภาพ

เนื้อหาแนวที่สาม ซึ่งมีอยู่โดยตลอดในประวัติศาสตร์ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับกษัตริยภาพ ทุกศาสนาที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากภายนอกล้วนมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับพระประมุขผู้ครองแคว้นและราชสำนัก และดังนั้น จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกเสียมิได้จากแวดวงอิทธิพลของอำนาจทางการเมืองทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แนวคิดดั้งเดิมในพื้นถิ่นเกี่ยวกับผู้นำกล่าวคือ การอยู่ในฐานะที่เป็นผู้อาวุโสของตระกูล ผู้ซึ่งบังเอิญมี “โชค” ได้เป็นผู้ครอบครองวัตถุที่ทรงฤทธิ์ และการมีความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งทำให้เขาอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าเพื่อนมนุษย์นั้น สถานภาพเช่นนี้ ได้รับการส่งเสริมให้มีมากยิ่งขึ้นไปอีกด้วยความคิดและคำศัพท์ ที่นำมาจากศาสนาที่รับเข้ามาจากภายนอก อาทิเช่น ในหมู่ชาวมาเลย์ อำนาจพิเศษของกษัตริย์ซึ่งจะลงโทษผู้กระทำผิดในโทษฐานกบฏ ซึ่งแต่ก่อนจัดจำพวกไว้ภายในคำภาษาสันสกฤตว่า *ศักตี* นั้น มาตอนนี้ สื่อด้วยคำภาษาอาหรับว่า *ดอลัต* ในชวาก็เช่นกัน มีการใช้คำที่มาจากภาษาอาหรับว่า *วาห์ยู* หมายถึง “การเผยความกระจ่างจากพระอัลเลาะห์” ชาวชวาใช้คำนี้ในความหมายว่าแสงสว่างที่ทำให้นัยน์ตาพร่า ซึ่งหมายถึงกษัตริย์ผู้ทรงสิทธิธรรม นอกจากนี้แล้ว ศาสนาโลกยังนำองค์ความคิดเห็นที่น่าเกรงขาม ที่สั่งสมมาตลอดเวลานับร้อย ๆ ปีเข้ามาด้วย ความคิดเห็นเหล่านี้ เกี่ยวข้องกับหน้าที่ขององค์ประมุข และบรรทัดฐานต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ตัดสินว่า รัชสมัยไหน “ดี” หรือรัชสมัยไหน “เลว” ในขณะที่ดินแดนแต่ละแห่งจะมีขนบประเพณีและคำศัพท์ที่ต่างกันไป แต่ความคล้ายคลึงกันก็มีเป็นฐานรองรับอยู่ กษัตริย์ทุกพระองค์ไม่ว่าจะทรงนับถือศาสนาคริสต์หรือว่ามุสลิม พุทธหรือว่าขงจื๊อ ในเชิงอุดมคติแล้ว พระองค์ไม่เพียงแต่จะต้องทรงประพฤติและกระทำตนในฐานะที่เป็นผู้เกื้อหนุนศาสนาเท่านั้น หากยังต้องทรงเป็นตัวอย่างของความมีคุณธรรมที่เคร่งครัดทั้งในด้านศีลธรรมและด้านจิตวิญญาณอีกด้วย ด้วยการประพฤติพระองค์เช่นที่กล่าวนี้ กษัตริย์จะทรงรักษาระเบียบโลกในทางโลกย์ไว้ได้ พร้อมกับรักษาความสอดคล้องกลมกลืนกับโลกที่มองไม่เห็น ซึ่งจะส่งผลบุญให้พระองค์ได้รับความซื่อสัตย์และความเชื่อฟังจากบรรดาราษฎรของพระองค์เป็นการตอบแทน ด้วยแนวคิดดังกล่าว คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงเน้นว่า กษัตริย์ควรได้รับความนิยมจากราษฎร “ด้วยองค์แห่งความนิยมสี่ประการ” ได้แก่ความมีน้ำพระทัยกว้างขวาง ความกรุณา ความยุติธรรมและความไม่โอนเอียงไปทางข้างหนึ่งข้างใดโดยเฉพาะ ทั่วราชอาณาจักรของพระองค์ ศาสนาและประชาชนพึงได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชู ไม่ควรมี

การกระทำผิดกันทั่วไป และควรบริจาคทรัพย์ให้แก่ใครก็ตามที่ยากจน[49] ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการสั่งสอนว่า ผู้ปกครองที่เคร่งศาสนาซึ่งปกครองบ้านเมืองอย่างฉลาด จะได้รับผลตอบแทนแต่กษัตริย์ผู้ไม่สามารถปฏิบัติราชภารกิจที่พึงกระทำของพระองค์ได้ ในท้ายที่สุดแล้ว จะถูกลงโทษ หากว่ามิใช่การลงโทษด้วยการไม่ยอมรับของราษฎรของพระองค์ ก็จะด้วยการไปเกิดใหม่เป็นสิ่งมีชีวิตที่ต่ำต้อยลงไป หรือมิฉะนั้น ก็ถูกสาปแช่งในวันพิพากษา ดังที่อัล-กาซาลี นักคิดที่สำคัญที่สุดของศาสนาอิสลามในยุคกลาง ได้แสดงทัศนะของมุสลิมไว้ดังนี้คือ "บุคคลที่ใกล้ชิดกับพระผู้เป็นเจ้ามากที่สุด คือสุลต่านผู้เที่ยงธรรม และบุคคลที่ได้รับความเกลียดชังและเหยียดหยามมากที่สุด คือสุลต่านที่ไม่เป็นธรรม...สุลต่านผู้ไม่มีความเที่ยงธรรม จะได้รับการทรมานอย่างรุนแรงที่สุดในวันคืนชีพ"[50]

กระนั้นก็ดี สิ่งที่เป็นเสมือนหนึ่งความผูกพันกันตามสัญญาระหว่างพระประมุขและราษฎรมักถูก บดบังด้วยสถานภาพที่สูงส่งในการวางพระองค์ของกษัตริย์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในเรื่องนี้ ศาสนาเอง ก็เป็นผู้ให้การเกื้อหนุนและส่งเสริมโดยตรง พระประมุขในสังคมพุทธศาสนาแนวเถรวาท ทรงได้รับมรดกความคิดทางศาสนาซึ่งผสมด้วยความคิดทางการเมือง อันว่าด้วย*จักรวัติ* (หรือจักรพรรดิราช) *จักรวัติ*หรือกษัตริย์ของจักรวาลนี้คือ ผู้ที่ตระเตรียมโลกให้พร้อมสำหรับการเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้าองค์ต่อมา กษัตริย์พม่าทุกพระองค์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมื่อสวรรคต ล้วนทรงได้รับเกียรติด้วยพิธีศพในฐานะกษัตริย์ของจักรวาล และการปฏิเสธขององค์ประมุข ที่จะยอมรับการอ้างความเป็น*จักรวัติ*ของเพื่อนบ้าน มักเป็นบทโหมโรงก่อนที่จะมีการทำศึกสงครามกันอย่างยืดเยื้อ นอกจากนี้แล้ว ชื่อประจำรัชสมัย ที่พระประมุขในรัฐพุทธศาสนาทรงนำมาใช้ ก็เป็นการประกาศพระองค์เองขึ้นเป็น *ธรรมราชา* หรือกษัตริย์แห่งกฎข้อบังคับ [ในพุทธศาสนา] ด้วยเช่นกัน *ธรรมราชา* นี้มีความคล้ายคลึงที่สามารถเปรียบได้กับเทพในศาสนาฮินดู เช่นพระศิวะ พระวิษณุและพระอินทร์ หนังสือเรื่อง "ไตรภูมิกถา" ซึ่งเจ้านายไทยพระองค์หนึ่งนิพนธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ระบุอย่างไม่มีข้อกังขาว่า กษัตริย์ที่ทรงเคร่งครัดในศาสนานั้น "เรียกขานกันว่า *เทวตา* [ผู้เหนือมนุษย์] ด้วยความเห็นพ้องของปวงชน"[51] ตามแบบฉบับที่คล้ายคลึงกันนี้ กษัตริย์มุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับกษัตริย์อัคบาร์แห่งอินเดีย ก็อาจนำความคิดแนวรหัสยลัทธิเรื่องมนุษย์ผู้สมบูรณ์แบบตามที่พระอัลเลาะห์ทรงปรารถนาที่จะให้มนุษย์รู้จักพระองค์--มาใช้กับพระองค์เองด้วย กวีนิพนธ์ของฮัมซาห์ ฟานซูรี จึงได้กล่าวถึงกษัตริย์แห่งอาเจะห์ว่าทรงเป็น "บุคคลที่พระอัลเลาะห์ทรงเลือกสมบูรณ์พร้อมที่จะเป็นผู้ร่วมศาสนาและร่วมมีจิตวิญญาณกับองค์พระอัลเลาะห์" พระประมุขทั้งหลายต่างรับบทบาทเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาของมหาชน และพระนามของสุลต่านกับการ

---

[49] อ้างใน Robert Lester, ***Theravada Buddhism in Southeast Asia***, Ann Arbor, 1973, 62-5.

[50] F.R.C. Bagley, trans., ***Ghazālī's Book of Counsel for Kings (Naṣīḥat al-Mulūk),*** London, 1964, 14-15.

[51] Frank E. Reynolds and Mani B. Reynolds, trans., ***Three Worlds According to King Ruang***, Berkeley, 1982, 217.

ร่ายถึงราชกิจของพระองค์ จะรวมอยู่ในการเทศนาระหว่างการละหมาดในวันศุกร์และในวันเทศกาลทางศาสนาด้วย ในเวียดนามนั้น แนวโน้มที่จะถือว่ากษัตริย์ทรงมีอำนาจพิเศษ อาจเป็นการชดเชยขีดจำกัดต่าง ๆ ซึ่งศาสนาขงจื๊อกำหนดให้กับสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ที่องค์ประมุขพึงมี รวมทั้งเป็นการชดเชยกับการที่กษัตริย์ถูกกันออกไปจากบทบาททางการเมือง ในช่วงที่มีการปกครองในลักษณะที่เหมือนโชกุนในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด ตัวอย่างเช่น กษัตริย์ที่ทรงเป็นพุทธศาสนิกที่เคร่งครัดอย่างเล ธันห์ ตน นั้น เชื่อกันโดยทั่วไปว่า ทรงเป็นภาคจุติใหม่ของพระประมุขที่เคร่งครัดในศาสนาในราชวงศ์ลี ซึ่งมีชีวิตอยู่เมื่อสี่ร้อยปีก่อนหน้านั้น

ภาษา สัญลักษณ์ และพิธีกรรมที่ได้รับมาจากขนบประเพณีทางด้านศาสนา ทุกอย่างล้วนกอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของคลังแสงแห่งเกียรติคุณในความเป็นกษัตริย์ คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ และวัตถุที่มีฤทธานุภาพทางศาสนา เช่นช้างเผือก ธงจากเม็กกะ น้ำมนต์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันเป็นเครื่องหมายของกษัตริย์ และผู้ที่มีสิ่งเหล่านี้อยู่ในครอบครอง คือผู้เปี่ยมไปด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติ งานพิธีของราชสำนักในหลาย ๆ แง่ คือรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา ชาวดัตช์ผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่ในอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงพระราชกิจที่มีความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งเป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงสิทธิธรรมของกษัตริย์ “ทุก ๆ ปี...กษัตริย์สยามจะปรากฏพระองค์ทางน้ำและทางบก ให้ประชาราษฎรได้เห็นในฉลองพระองค์เต็มยศ ระหว่างที่เสด็จไปยังวัดที่สำคัญแห่งบรรดาเทพ เพื่อถวายเครื่องสักการะบูชาที่วัดเหล่านั้น เพื่อประโยชน์สุขของพระองค์เองและของราชอาณาจักร”[52] ในพม่าและสยาม พระภิกษุสงฆ์เข้ารับหน้าที่หลายอย่างในงานพิธีที่แต่ก่อนพราหมณ์เป็นผู้ปฏิบัติ ในค.ศ. 1693 ทูตฝรั่งเศสคนหนึ่ง กล่าวอ้างอิงถึง “การปฏิญาณว่าจะจงรักภักดี” ที่ราชสำนักอยุธยา ว่าประกอบด้วย “การกลืนน้ำซึ่งบรรดาตะละแปง (Talapin -- คือพระภิกษุสงฆ์) ได้กล่าวคำสาปแช่งไว้ สำหรับคนที่ดื่มแล้ว และมิได้ถวายความจงรักภักดีที่จะต้องมีต่อกษัตริย์ของตน” ในเวียดนาม ปราชญ์ด้านขงจื๊อก็เป็นผู้รับผิดชอบทำนองเดียวกัน ต่อการดำเนินการจัดสร้างแท่นบูชาเพื่ออุทิศแด่ดวงวิญญาณของบรรพชน เบื้องหน้าแท่นบูชานี้ คือสถานที่ให้สัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดีต่อพระประมุข *อูลามา* ผู้รู้ในศาสนาอิสลาม ก็ปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในราชสำนักของดินแดนหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน ตัวอย่างเช่นคำบรรยายถึง*อาดัต*ของกษัตริย์มาเลย์ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดฉบับหนึ่ง กล่าวถึงตำแหน่งสำคัญที่มอบให้แก่*กาดี (kadi*--ดาโต๊ะ* ผู้มีอำนาจหน้าที่สำคัญในศาสนาอิสลาม) ในการประกอบพิธีโบราณ เช่นการโคลงพระนาภีของสมเด็จ พระราชินีเมื่อทรงพระครรภ์ได้เจ็ดเดือน (*เมเลงกาง เปรุต*) เป็นต้น

---

[52] Joost Schouten, ***A Description of the Government, Might, Religion, Customs, Traffick and Other Remarkable Affairs in the Kingdom of Siam***, Bangkok: Siam Society, 1986, 128.

* ดาโต๊ะหรือตุลาการของศาสนาอิสลาม

ผู้รอบรู้เรื่องศาสนาที่รายล้อมองค์ประมุขอยู่ เป็นผู้มีอิทธิพลครอบงำการปกครองบ้านเมืองในส่วนที่การรู้หนังสือเป็นเรื่องจำเป็น อาทิเช่น พวกเขาคือผู้ที่ร่างหลักกฎหมายต่าง ๆ เป็นผู้ปรับแต่งแบบอย่างต่าง ๆ ของอินเดีย จีน หรืออาหรับ ให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่น และถกเถียงโต้แย้งกับผู้ที่ปกป้องขนบธรรมเนียมดั้งเดิม ชาวมอญ พม่า ไทยและลาว รวมทั้งไทยล้านนาและเขมร ล้วนต่างมี*ธัมมถัต (dhammathat)* ซึ่งเป็นกฎหมายพระมนูที่รับมาจากศาสนาฮินดูในแบบฉบับของตนเอง** ราชโองการฉบับหนึ่งของพม่าในค.ศ.1607 ระบุไว้อย่างจำเพาะเจาะจงว่า ตุลาการควรจะทบทวนข้อพิจารณากับกฎหมาย*ธรรมถัต*เหล่านี้เสียก่อนก่อนที่จะตัดสินลงโทษ ราชสำนักในรัฐมุสลิมที่ใช้กฎ*ชารีอา*อาจมิได้มีอยู่อย่างดกดื่นก็จริง แต่ตำราชวาสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกฉบับหนึ่ง ได้ประกาศไว้อย่างชัดเจนว่า "เป็นความไร้ศรัทธา หากว่าเมื่อใดมีคนเข้าเกี่ยวข้องกับคดีความและ [ไม่ยอมที่จะ] ตกลงข้อพิพาทตามหลักกฎหมายของอิสลาม...และยืนกรานที่จะนำเรื่องไปหาตุลาการนอกศาสนา" ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา เป็นผู้ผลิตงานพงศาวดารที่สำคัญด้วยเช่นกัน พงศาวดารเหล่านี้ เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของประเทศ โดยสืบย้อนความเกี่ยวพันของประวัติศาสตร์ของประเทศไปถึงศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ของศาสนาที่อยู่ไกลโพ้น และบางครั้งบางคราว ก็โยงไปถึงองค์ผู้ก่อตั้งศาสนาเองเลยทีเดียว ด้วยเหตุนี้ ในข้อเขียนของพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *พงศาวดารหอแก้ว* จึงได้ ปรากฏว่ากษัตริย์ของพม่า ทรงสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากพระพุทธเจ้า และในลักษณาการเดียวกัน *บุสถาน อัล-ซาลาติน* ของอัล-รานิรี ก็นำอาเจะห์เข้าไปตั้งมั่นอยู่ภายในประวัติศาสตร์ของโลกอิสลาม ในเรื่องราวที่เกี่ยวกับอดีตเหล่านี้ พระประมุขและราชบรรพชนของพระองค์ ล้วนได้รับการบรรยายว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแพร่ศาสนา อาทิเช่น ตำราเล่มหนึ่งจากสุลาเวสีระบุว่า องค์กษัตริย์นั่นเอง มิใช่ครูผู้ทรงคุณธรรมของพระองค์ ที่ได้รับเมตตาจากภาพนิมิตของพระศาสดา ซึ่งทรงมาบัญชาให้พระองค์ "รับนับถือศาสนาอิสลามและนำคนอื่น ๆ มาสู่ความศรัทธาในศาสนาเดียวกันนี้ อีกทั้งทำสงครามกับผู้ที่ขัดขวางเราในเรื่องนี้"[53]

การปกครองอย่างมีลำดับชั้นในวงการศาสนา เป็นแรงสนับสนุนซึ่งให้ความช่วยเหลือในภาคปฏิบัติแก่พระประมุข ในการปกครองบ้านเมือง ตัวอย่างที่ชัดตรงมากที่สุดในความเป็นพันธมิตรนี้น่าจะได้สัมพันธภาพระหว่างศาสนจักรกับรัฐในพื้นที่ที่นับถือศาสนาคริสต์ของฟิลิปปินส์ ในพิลิปปินส์ข้าหลวงที่มนิลา เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในอาณานิคม เพราะมีฐานะที่เป็นตัวแทนของกษัตริย์สเปน แต่อาร์คบิช็อปและประมุขของกลุ่มพระบาทหลวงนิกายต่าง ๆ ก็ล้วนเป็นสมาชิกอยู่ใน*จุนตา เด ออโตริดาเดส์* หรือคณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมาเพื่อให้คำปรึกษาแก่ข้าหลวง มีหลายวาระ ที่อาร์คบิชอป ถึงกับปฏิบัติหน้าที่เป็นข้าหลวง ในยามที่ตำแหน่งนี้ว่างลง ในระดับจังหวัดนั้น พระบาทหลวง

** ได้แก่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของไทย พระธรรมสัตถัมของมอญ หรือพระธัมมถัตของพม่า

[53] อ้างใน Russell Jones, "Ten Conversion Myths from Indonesia" in Nehemia Levtzion, ***Conversion to Islam***, New York and London, 1979, 150.

ในกลุ่มนิกายต่าง ๆ ปฏิบัติงานร่วมกับ*อัลคัลเด มายอร์* (ข้าหลวงใหญ่ – ประจำจังหวัด) ชาวสเปน พร้อมกับคาดหวังให้*โกเบอร์นาดอร์ซิลโลส์* (ข้าหลวงน้อย – หรือนายกเทศมนตรี) ชาวฟิลิปปินส์ ร่วมมือกับพระบาทหลวงในเขตศาสนานั้น ๆ เนื่องจากมีฆราวาสชาวสเปนที่อาศัยอยู่นอกมนิลามีอยู่ค่อนข้างน้อย พระบาทหลวงจึงเป็นตัวแทนของอำนาจการปกครองของกษัตริย์สเปน พระบาทหลวงเป็นครูในโรงเรียนท้องถิ่น ทำหน้าที่รวมรวมข้อมูลสถิติต่าง ๆ และช่วยเก็บภาษี พระบาทหลวงยังเป็นผู้ควบคุมดูแลเรื่องการซ่อมแซมสะพานและถนน ร่างกฎเกณฑ์เบื้องต้นและอำนวยการปกป้องเมืองจากการโจมตีของชนเผ่าชาวเขาหรือของพวกมุสลิมจากทางใต้ ส่วนในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบบลดหลั่นตามลำดับชั้นของฝ่ายศาสนา โดยปกติแล้ว ก็ให้การสนับสนุนพระประมุขพอ ๆ กับที่ฟิลิปปินส์ เพราะถึงอย่างไร องค์ประมุขนั้น ก็คือผู้อุปถัมภ์กิจกรรมทางด้านศาสนาที่สำคัญที่สุด ในดินแดนที่นับถือศาสนาอิสลาม เจ้าหน้าที่มุสลิมระดับสูง ซึ่งมีชื่อเสียงที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความรู้สูงกว่าคนทั่วไป และปกติแล้ว ก็มีความเกี่ยวดองกับพระประมุขโดยการสมรสนั้น คนเหล่านี้จะเป็นบุคคลระดับผู้นำภายในรัฐบาลด้วย มากาสซาร์ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีสภาศาสนาพิเศษ เรียกว่า *สารัต* นั้น สุลต่านฮาซานุดดินของรัฐนี้ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1653-1669) เมื่อทรงออกรับพวกดัตช์จะทรงมี *อูลามา* ของพระองค์รายล้อมอยู่โดยรอบ และในค.ศ. 1699 เมื่อได้มีการลงมติกันว่า จะไม่ให้พระราชินีปกครองอาเจะห์อีกต่อไป ผู้ที่สืบราชสมบัติเป็นสุลต่านต่อมา คือบุตรชายของ*กาดี* นั่นเอง ในสภาวการณ์ปกติธรรมดานั้น กษัตริย์ทรงสามารถวางพระทัยได้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากบรรดาผู้ที่มีตำแหน่งทางศาสนาที่พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนในบรูไนในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก บรรยายว่า *กาดี เบซาร์* (ตุลาการใหญ่) แนะนำให้ขุนนางชั้นสูงทุกคน เชื่อฟังรัชทายาทซึ่งจะทรงเป็นผู้รับสืบทอดราชอาณาจักร “ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่กว่าคน อื่น ๆ ”[54]

ในราชอาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนา พระประมุขก็ทรงพึ่งพาอาศัยการดำเนินงานของพระภิกษุสงฆ์อย่างหนักหน่วงทำนองเดียวกับที่อื่น ๆ ที่กล่าวมา พระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูถวายพระอักษร เป็นทูต เป็นอาลักษณ์และเป็นที่ปรึกษา ในทางกลับกัน พระภิกษุสงฆ์ก็ได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ ไม่ต้องมาทำงานให้กษัตริย์โดยไม่ได้รับค่าจ้างอย่างราษฎรทั่วไป อาคันตุกะชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งซึ่งมาเยือนอยุธยาในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดได้กล่าววิจารณ์ไว้ว่า การสงเคราะห์ประเภทนี้แหละ ที่เกื้อหนุนให้ผู้ชายจำนวนมาก ไปบวชเป็นพระ เครือข่ายที่กว้างขวางของวัดวาอารามและสถาบันทางศาสนาที่กษัตริย์รัชกาลต่าง ๆ ทรงก่อตั้งสืบเนื่องกันต่อมา ช่วยขยายแขนของรัฐบาลกลางออกไปทั่วประเทศ พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ซึ่งมีระดับพรรษา ตามลำดับชั้น*ศักดินา*ลดหลั่นกันเหมือนอย่างราษฎรของอยุธยาทั่วไป[55] การบริจาคแก่ทางศาสนาของกษัตริย์ มีผลในเชิง

---

[54] Carroll, “Berunai in the Boxer Codex,” 11.

[55] ระดับศักดินาเหล่านี้ มีสะท้อนอยู่ในการแบ่งสรรที่ดินในเชิงทฤษฎี สำหรับปลูกข้าว การแบ่งสรรนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่

ลดอำนาจของเจ้าผู้ครองในส่วนภูมิภาคด้วยเช่นกัน ดังในกรณีของพัทลุง จังหวัดที่อยู่ทางใต้ของสยาม ซึ่งกษัตริย์อยุธยาพระราชทานที่ดินและผู้คนเป็นจำนวนมาก เพื่อค้ำจุนสถาบันสงฆ์ที่นั่น ศาสนายังสามารถนำมาใช้สร้างหรือเสริมความผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ให้แข็งแกร่งขึ้นด้วย ตัวอย่างเช่นกษัตริย์ลาวพระองค์หนึ่ง ทรงมีความกระตือรือล้นที่จะขยายอำนาจการควบคุมของพระองค์ไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากนครหลวง พระองค์จึงทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การจัดพิธีอุปสมบทบุตรชายของบุคคลสำคัญ ๆ ในท้องถิ่น เพื่อว่าพระองค์จะทรงได้รับความจงรักภักดีจากบิดาของพวกเขา

อำนาจการปกครองที่กษัตริย์ทรงมีอยู่ในวงการศาสนา สามารถเสริมให้มากยิ่งขึ้นต่อไปได้อีก เมื่อมีการเรียกร้องให้องค์ประมุขทรงตัดสินความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มศาสนาต่าง ๆ บทบาทการเป็นสื่อกลางการไกล่เกลี่ยนี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษในพม่าและสยาม เพราะในสองแดนนี้ดูเหมือนไม่มีพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับการยอมรับในหมู่พระภิกษุสงฆ์ปรากฏขึ้นจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ทว่าที่มีอยู่ดูเหมือนจะได้แก่ *สังฆราช* หรือ “ประมุขของหมู่สงฆ์” จำนวนหนึ่ง ท่านเหล่านี้เป็นพระภิกษุอาวุโสซึ่งดูเหมือนมีศานุศิษย์อยู่ในพื้นที่เฉพาะย่านอยู่บ้าง การจากปราศจากอำนาจปกครองทางศาสนาที่เป็นหนึ่งเดียว ทำให้กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่าง (อาทิเช่น) พระที่ “จำพรรษาอยู่ในหมู่บ้าน” กับพระที่ “จำพรรษาอยู่ในป่า” * ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัตรปฏิบัติ จำเป็นต้องอาศัยการไกล่เกลี่ยจากในวังอยู่เนือง ๆ ในพม่านั้น มีแหล่งข้อมูลแห่งหนึ่งกล่าวถึงพระภิกษุในหมู่บ้านรูปหนึ่ง ยุยงให้บรรดาศานุศิษย์ของตนเผาตำราของพระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในป่า ทว่าการกระทำนี้ถูกหยุดยั้งเอาไว้ ด้วยการเข้าแทรกแซงของพระราชา แม้ในหมู่พระ “หมู่บ้าน” ซึ่งมีความยึดมั่นต่อธรรมเนียมเก่ามากกว่า ปัญหาในเรื่องดังเช่น การใช้ภาษาที่ถูกต้อง การครองจีวร การวางท่าและวางตนอย่างเหมาะสม เป็นต้น ก็ยังสามารถก่อให้เกิดความแตกแยกอย่างลึกซึ้งได้ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีราชโองการฉบับหนึ่งจากพม่า กล่าวอ้างถึงกรณีพิพาทกันอย่างมากระหว่าง “พระตีกลอง” กับ “พระหมุนโคม” รวมทั้งข้อโต้แย้งต่าง ๆ เกี่ยวกับชนิดของจีวรที่ควรสวมใส่ เห็นได้ชัดว่า พระประมุขทรงพยายามทำให้เกิดการประนีประนอม ด้วยการทรงประกาศว่า พระภิกษุสงฆ์สามารถครองจีวร ในรูปแบบใดก็ได้ และตราบเท่าที่พระภิกษุสงฆ์ดำเนินชีวิตอย่างดีแล้ว จะเป็นสำนักนิกายไหน ก็ไม่สำคัญ[56]

แม้กระนั้น ความสัมพันธ์แบบเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันตามปกติระหว่างราชอาณาจักรกับศาสนจักร ก็ยังมีความตึงเครียดอยู่โดยธรรมชาติ เพราะเมื่อศาสนาที่สถาปนาอย่างมั่นคงแล้วนี้ ขยายที่มั่นทางจิตวิญญาณของตนออกไป ศาสนาก็มักควบคุมประชาชนและดินแดนไว้ด้วย ดังนั้น ศาสนา

ความห่างไกลในเชิงสังคมที่บุคคลนั้น ๆ ห่างจากพระราชา

* หรือระหว่างฝ่ายคันถธุระ (คามวาสี) และฝ่ายวิปัสสนาธุระ (อรัญวาสี)

[56] Than Tun, ***Royal Order***, II. 9.

จึงสามารถร่วมมือกับพระประมุขได้พร้อม ๆ กับการมีโอกาสที่จะเป็นคู่แข่งของพระประมุขได้ด้วยเช่นกัน ในทางกลับกัน เรื่องนี้ทำให้เกิดประเด็นในข้อที่ว่า อำนาจการปกครองของพระราชานั้น ขยายเข้าไปถึงเขตอิทธิพลของศาสนามากเพียงไร มีหลายครั้งหลายคราว ที่ความตึงเครียดระหว่างพระประมุขกับผู้นำทางศาสนารุนแรงมากจนถึงกับปะทุออกมาเป็นการเผชิญหน้ากันอย่างเปิดเผย ในกรณีเช่นนี้ พระประมุขสามารถถูกกล่าวหาได้ว่าทรงละทิ้งพันธะหน้าที่ทางศาสนาของพระองค์ และมีการเรียกร้องเรื่องความรับผิดชอบทางศาสนาไปยังผู้ที่มีอำนาจสูงกว่า หรือหลักการที่ยิ่งใหญ่กว่า ดังกรณีเช่น*ทัช อัส-ซาลาติน* ตำราของอาเจะห์ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เกี่ยวกับศิลปะการบริหารบ้านเมือง ตั้งประเด็นไว้ว่า กษัตริย์ผู้มิได้ทรงปฏิบัติตามหลักกฎหมายของพระอัลเลาะห์ เป็นศัตรูของพระอัลเลาะห์ และดังนั้น จึงเป็นพันธะหน้าที่ที่จะต้องต่อต้านกษัตริย์พระองค์นั้น ผู้รอบรู้หลักศาสนาขงจื๊อชาวเวียดนาม สามารถอ้างข้อเขียนของปรัชญาเมธีเม่งจื๊อ (372-289 ปีก่อนคริสต์กาล) ผู้ซึ่งยืนกรานว่า ราชภารกิจของพระประมุข คือการจัดให้มี “การปกครองอย่างมีเมตตา” และว่า หากพระองค์ไม่ทรงสามารถทำเช่นนั้นได้ การปลงพระชนม์กษัตริย์ก็เป็นเรื่องที่ชอบธรรม

ในขณะที่สภาวการณ์แวดล้อมที่เป็นที่มาของความขัดแย้งในแต่ละกรณี เห็นได้ชัดว่ามีความแตกต่างกันไปได้อย่างมากมาย แต่เราสามารถกล่าวได้ว่า ความสามารถของกษัตริย์ ที่จะเหนี่ยวรั้งอิทธิพลของผู้ทรงอำนาจในวงการศาสนา มีปัญหามากเป็นพิเศษในบริเวณที่นับถืออิสลาม อิสลามไม่มี “ความเป็นพระ” อย่างที่อื่น ๆ และศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาของแต่ละท้องถิ่น ล้วนรักษาขนบประเพณีในเรื่องความเป็นอิสระไว้อย่างเข้มแข็ง กรณีสุดโต่งที่ทำให้กษัตริย์ทรงขัดเคืองพระทัยเกิดขึ้นในมะตะรัมในค.ศ. 1648 เมื่อสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 ทรงดำเนินการปราบปรามฝ่ายต่อต้าน ด้วยการสังหาร “ผู้มีอำนาจหน้าที่สูงสุด” ของอิสลามประมาณสองพันคน ที่ได้ไปเข้าพวกกับพระอนุชาของพระองค์ แน่นอนว่าการกระทำเช่นนี้ เท่ากับพระองค์เพียงแต่เพิ่มเชื้อการต่อต้านพระองค์เองให้ทวีความรุนแรงขึ้นอีกเท่านั้นเอง ตรงกันข้าม กับรัฐที่นับถือพุทธศาสนา และในฟิลิปปินส์ ในดินแดนดังกล่าวนี้ สถาบันทางศาสนาโดยทั่วไปแล้ว จะรวมตัวเข้ากับเครือข่ายที่ตอบสนองต่อผู้มีอำนาจสูงกว่าผู้ปกครองระดับท้องถิ่น พระประมุขของรัฐที่นับถือพุทธศาสนานั้น ทรงสามารถออกโองการให้ชำระความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ได้ ด้วยการอ้างสถานภาพความเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองศาสนาของพระองค์ ดังนั้น จึงทำให้ทรงสามารถริบที่ดินและทรัพย์สินของวัดต่าง ๆ ได้ และขับพระภิกษุสงฆ์ที่แก่พรรษาแต่ไม่ร่วมมือ ออกไปจากนิกายและกู้อำนาจการควบคุมกำลังคนที่สูญไปของพระองค์กลับคืนมาได้ ตัวอย่างเช่นในค.ศ. 1684 สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระบรมราชโองการออกมาว่าพระภิกษุในอยุธยารูปใดที่ไม่สามารถอ่านตำราภาษาบาลีบางเล่มได้ ก็ให้ขับออกไป ไม่กี่วันต่อมา ผู้สังเกตการณ์ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “มีคนเป็นพัน ๆ คน ที่ยังครองจีวรอย่างพระภิกษุสงฆ์แต่ไปทำงานอยู่ตามไร่นา ในโรงทำอิฐและแบกรับความยากลำบากซึ่งความไม่รู้ของพวกเขานำมา

ให้"[57] กษัตริย์ สเปน ทรงต้องเผชิญปัญหาพิพาทที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ระหว่างผู้มีอำนาจการปกครองฝ่ายศาสนากับฝ่ายฆราวาส เป็นปัญหาพิพาทเกี่ยวกับเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างอำนาจของฆราวาสกับของศาสนา แต่พระองค์สามารถดำเนินการที่รุนแรงยิ่งกว่ากษัตริย์อยุธยาไปอีก ในค.ศ. 1768 พระบาทหลวงในนิกายเจซูอิต ถูกขับออกจากเขตอิทธิพลของสเปนทั้งหมด เพราะถูกระแวงว่าไม่จงรักภักดี อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว ศาสนจักรในฟิลิปปินส์ได้พิสูจน์ตนเองว่า สามารถครองตัวสู้กับรัฐบาลได้ และในค.ศ. 1781 ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งที่มาเยือนฟิลิปปินส์ ได้กล่าววิจารณ์ถึงอิทธิพลอันใหญ่หลวงของพระบาทหลวงว่า "พระบาทหลวงเหล่านี้ เป็นนายของประเทศ และมีอำนาจเด็ดขาดอยู่ในฟิลิปปินส์มากยิ่งกว่าองค์พระมหากษัตริย์เองเสียอีก"[58]

ศาสนากับการต่อต้านการปกครอง

คำวิจารณ์ข้างต้น นำไปสู่ข้อพิจารณาประการที่สี่—กล่าวคือลักษณาการที่ศาสนา ซึ่งปกติแล้วสนับสนุนอำนาจการปกครองของฆราวาส สามารถให้แรงบันดาลใจแก่การก่อจลาจลเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองนั้นได้เช่นกัน ในช่วงระยะเวลาที่เรากำลังพิจารณาอยู่นี้ ภัยสำคัญที่คุกคามฐานะของพระประมุข มิได้มาจากสถาบันศาสนาที่เป็นทางการ ซึ่งปกติแล้ว มีความผูกพันกับองค์ประมุขอย่างเหนียวแน่น การท้าทายอย่างแท้จริงมาจากผู้นำทางศาสนาเป็นรายบุคคล บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีจุดยืนอยู่นอกนิกายที่ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐอย่างเป็นทางการ และมีสถานภาพที่ได้มาจากขนบประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม ในยามที่เกิดความวุ่นวายในสังคม ประชาชนสามารถมองเห็นว่า เขาเป็นผู้มีอำนาจปกครองที่เป็นทางเลือกและชอบธรรม ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเชื่อที่ว่า แม้บุคคลที่มีกำเนิดต่ำต้อยก็สามารถมีอำนาจพิเศษเหนือคนธรรมดาได้ และการอ้างตนว่ามีความสัมพันธ์พิเศษกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สามารถก่อให้เกิดขบวนการทางศาสนาส่วนท้องถิ่นขึ้นมาได้อย่าฉับพลัน ในยุคสมัยซึ่งคำพยากรณ์ ความฝัน เวทมนต์ เครื่องลางของขลัง การอวดอ้างว่าอยู่ยงคงกระพันและการแสดงปาฏิหาริย์อย่างลับ ๆ จัดว่าเป็นอาวุธที่มีพลัง ดังในกรณีของเวียดนาม ในสมัยที่ราชวงศ์ตกต่ำในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผู้เฝ้าพระเจดีย์องค์ที่สร้างปาฏิหาริย์ได้อ้างตนว่าเป็นทายาทผู้สืบสกุลของวงศ์เตริน และเป็นพระอินทร์กลับชาติมาเกิด บุคคลผู้นี้ ได้เป็นผู้นำการกบฏซึ่งมีคนหลายพันคนเข้าร่วม อำนาจดึงดูดใจของเขามีรุนแรงเสียจนกระทั่งเขาสามารถเรียกตนเองว่า กษัตริย์แห่งไดเวียดได้เป็นระยะเวลาสั้น ๆ ในค.ศ. 1581 เมื่ออยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า มีนักพรตผู้หนึ่ง เป็นผู้นำการจลาจล

---

[57] Nicolas Gervaise, ***Histoire Naturelle et Politique du Royaume de Siam***, Paris, 1688, reprinted Bangkok 1929, 83.

[58] อ้างใน Peter Gowing, ***Islands under the Cross: The Story of the Church in the Philippines***, Manila, 1967, 72.

ซึ่งเกิดขึ้นในชนบทที่อยู่ใกล้เคียง อีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจาก “การปฏิวัติพระราชวัง” ในอยุธยาในค.ศ. 1688 ชาวลาวคนหนึ่ง ซึ่งตั้งตนเป็น *“ผู้มีบุญ”* ประสบความสำเร็จในการชักจูงให้เจ้าเมืองโคราชเชื่อว่าเขาเป็น ผู้มีอำนาจวิเศษจนถึงกับเป็นการไร้ผลที่จะพยายามจับกุมตัวเขา ข้อเขียนจากพระราชพงศาวดารต่าง ๆ ระบุว่า มีการส้องสุมผู้คนกว่าสี่พันคน ช้างแปดสิบสี่เชือกและม้ากว่าหนึ่งร้อยตัว ในนามของกองกำลังฝ่ายกบฏ ก่อนที่จะกองกำลังนี้จะถูกบังคับให้ต้องยอมจำนนในที่สุด

บุคคลในลักษณะเช่นนี้ ยังสามารถได้รับการฟูมฟักขึ้นมาได้เช่นกัน จากขนบประเพณีที่เกี่ยวกับพระผู้ที่จะมาโปรดในกาลข้างหน้า ซึ่งมีอยู่ในศาสนาโลกทุกศาสนา อาทิเช่นพุทธศาสนา เชื่อกันว่า วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าในอนาคต คือพระเมตไตรย จะเสด็จลงมายังโลกเพื่อแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งสุดท้าย และทำให้ทุกคนที่ฟัง สามารถบรรลุถึงนิพพานได้ในชาตินี้เลย แทนที่จะต้องไปเกิดใหม่อีกจำนวนนับครั้งไม่ถ้วน แม้ว่าตำราพุทธศาสนาจะระบุไว้อย่างเจาะจงว่า กาลเวลาต้องผ่านไปอีกหลายยุคยาวนานมาก กว่าพระเมตไตรยจะมาปรากฏ แต่ข่าวลือก็เกิดขึ้นอยู่อย่างไม่หยุดหย่อน ว่าเหตุการณ์นี้ อาจเกิดขึ้นเร็วกว่าที่ได้มีการพยากรณ์ไว้แต่เดิมมาก มาห์ดี พระศาสดาองค์ต่อไปของมุสลิม มีความเกี่ยวข้องมากที่สุดกับอิสลามในนิกายชีอะห์ ทว่าความเชื่อโดยทั่วไปในหมู่มุสลิมนิกายสุหนี่ ก็นำ*ฮาดิธ*จำนวนมากเข้ามารวมด้วย *ฮาดิธ*ที่ว่านี้ ให้สัญญาว่าผู้นำทางศาสนาที่ยิ่งใหญ่ หรืออาจจะเป็นผู้นำหลายคนติดต่อกัน จะรวมชาวมุสลิมเข้าด้วยกันและฟื้นฟูศาสนานี้ขึ้นมาใหม่ ในช่วงเวลาที่ผู้คนรู้สึกว่าหมดหนทาง ความหวังเหล่านี้ ถูกนำมายึดติดอยู่กับบุคคลที่ได้รับความเคารพเชิดชูได้โดยง่าย เมื่อบุคคลเหล่านี้พยากรณ์ว่ายุคใหม่จะมาถึง และความลำบากยากแค้นในปัจจุบันนี้จะสิ้นสุดลง

ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสุมทร นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นต้นมา มีการกล่าวถึงการกบฏอันมี “บุคคลผู้มีบุญญาภินิหาร” เป็นผู้นำไว้มากมาย ส่วนหนึ่ง เรื่องนี้เป็นการทำงานของแหล่งข้อมูลของดัตช์และสเปน เนื่องจากชาวยุโรป มีแนวโน้มที่จะสังเกตและบันทึกเหตุการณ์ดังกล่าว มากกว่าพระราชพงศาวดาร อย่างไรก็ดี ดูเหมือนจะเป็นไปได้เช่นกันว่า การจลาจลประเภทนี้ อันที่จริงแล้ว เกิดขึ้นจนเป็นเรื่องธรรมดาอยู่มากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทรในช่วงเวลานี้ เนื่องจากการเข้ามาของพวกยุโรป ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และการปรากฏตัวของพวกยุโรปนี้ ยังทำให้เกิดมูลเหตุอันใหม่ของความไม่พอใจในหมู่ประชาชน ฟิลิปปินส์ เป็นตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด ศาสนาคริสต์ชนิดที่บางครั้ง เป็นการยัดเยียดให้กับชนฟิลิปปินส์ ถูกนำมาเชื่อมโยงเข้ากับคำเรียกร้องต้องการอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นจากรัฐบาลอาณานิคม เนิ่นตั้งแต่เมื่อค.ศ. 1574 ระหว่างที่ชาวจีนกลุ่มหนึ่งโจมตีมนิลา ประชาชนท้องถิ่นได้หันไปเล่นงานโบสถ์ที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านตอนโดที่อยู่ใกล้กับมนิลา โดยทำลายหรือขโมยเครื่องประดับศักดิ์สิทธิ์ เสื้อพิธีและโบราณวัตถุต่าง ๆ บรรดาผู้ประกอบพิธีตามความเชื่อโบราณหรือ*บาเบย์ลัน* ผู้ซึ่งพบว่าตัวเองเป็นเป้าโดยตรงของการโฆษณาชวนเชื่อของพวกคริสเตียน ตอบโต้ด้วยการบุกปล้นสำนักชีและโบสถ์ในท้องถิ่น โดยมักดำเนินการจากสถานที่หลบภัยในหุบเขา เมื่อถึง

ทศวรรษ 1660 มีการจลาจลต่อต้านพวกสเปนเกิดขึ้นแล้วหลายครั้ง ซึ่งในจำนวนนี้ หลายครั้ง มีผู้นำทางศาสนาดั้งเดิมเป็นผู้นำ สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับขบวนการเหล่านี้ คือปริมาณที่สัญลักษณ์ของคริสเตียนถูกนำมารวมเข้ากับคำศัพท์ที่ใช้เพื่อแสดงการต่อต้าน อาทิเช่น ในการจลาจลครั้งหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นที่โบฮอล ผู้นำการจลาจลอ้างว่าเขาก็สามารถสร้างปาฏิหาริย์ได้เหมือนอย่างพระคริสต์เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนน้ำให้เป็นเหล้าองุ่น ชุบความเยาว์วัยให้แก่คนชรา และทำให้คนตายกลับมีชีวิต การลุกฮือครั้งหนึ่งที่เกิดขึ้นในปาเนย์ มีพระที่เป็นชายลักเพศชาวพื้นเมืองเป็นผู้นำ ทางสเปนบรรยายถึงชายผู้นี้ว่า เป็น “หมอผีและพระที่มีชื่อเสียงของพวกปีศาจ” ซึ่งแต่งกายด้วยเสื้อผ้าของสตรี ผู้นำการจลาจลนี้อ้างว่าได้รับคำสั่งจากบรรพชน และได้ตั้งชื่อผู้ช่วยคนหนึ่งของตนว่าพระบุตร ตั้งชื่อผู้ช่วยอีกคนหนึ่งว่า พระจิต และอีกคนหนึ่งซึ่งให้ชื่อว่า “มาเรีย ซานทิสิมา” เป็น “โสเภณีไร้ยางอาย” (สันนิษฐานว่าเป็นหมอผีสตรี) ขบวนการของเขามีสาวกผู้เผยแพร่คำสอน ทั้งยังมีบิช็อปและสันตะปาปา ส่วนตัวเขาเอง เข้ารับตำแหน่งเป็น “พระบิดาผู้เป็นนิรันดร์”[59]

เป้าหมายของการจลาจลภายในท้องถิ่นของฟิลิปปินส์เหล่านี้ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดกล่าวออกมาแต่เพียงคลุมเครือเท่านั้น แต่เห็นได้ชัดว่าพวกเขาปฏิเสธที่จะจ่ายภาษี ปฏิเสธที่จะสละแรงงานไปทำงานให้โดยไม่รับค่าจ้างและไม่ยอมอยู่ใต้บังคับบัญชาของสเปน อันที่จริงแล้ว บรรดาผู้นำการจลาจลเหล่านี้ กำลังหาทางที่จะทำให้เวลาย้อนกลับไป และเพียรพยายามที่จะรื้อฟื้นสังคมดั่งที่เคยเป็นมาก่อนที่พวกสเปนจะมาถึง กระนั้น ในขณะที่การโจมตีอาจจะกระทำกับบรรดาพระบาทหลวงและสิ่งปลูกสร้างทางศาสนา ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองของสเปน แต่ก็แทบไม่มีการปฏิเสธศาสนาคริสต์ในฐานะที่เป็นศาสนาคริสต์ ผู้นำของการจลาจลที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่งที่ปานกาสินานในค.ศ. 1660-1661 หนึ่งในบรรดา*ปรินซิปาเลีย* ซึ่งมีชื่อว่า ดอน แอนเดรส มาลอง ยังคอยดูแลให้สาวกของตนไปเข้าฟังมิสซาและรับศีลมหาสนิท เขากล่าวว่า พวกเขา “มิได้มีความปรารถนาที่จะละทิ้งความเชื่อถือศรัทธาในองค์พระเยซูคริสต์ ซึ่งพวกเขาได้ยอมรับแล้วในตอนที่รับศีลล้างบาป... และจะสละชีวิตเพื่อปกป้องศาสนาคริสต์ และด้วยความช่วยเหลือขององค์พระผู้เป็นเจ้า พวกเขาจะยังคงเป็นบุตรที่ซื่อสัตย์แห่งคริสต์จักรไปจนกว่าจะตาย”[60]

เหตุผลอย่างหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังความล้มเหลวของการกบฏครั้งนี้และครั้งอื่น ๆ คือการขาดการประสานงานกันระหว่างบริเวณที่อยู่ติด ๆ กัน การกบฏของมาลอง ประจวบตรงพอดีกับการกบฏของพวกอื่น ๆ ในปามปานกาและอิโลคอส แต่ชาวปามปานกาน ไปทำความตกลงกับสเปนโดยที่มาลองไม่รู้ ประการที่สอง เฉพาะในสภาพที่ยากแค้นลำเค็ญอย่างผิดปกติธรรมดา และการมีผู้นำอย่างพิเศษเท่านั้น จึงจะสามารถธำรงการต่อต้านอย่างมีประสิทธิภาพไว้ได้ สเปนกล่าววิจารณ์ว่า การกบฏตาม

---

[59] Eric Anderson, “Traditions in Conflict: Filipino Responses to Spanish Colonialism, 1565-1665,” Ph.D. thesis, University of Sydney, 1977, 146-7.

[60] Rosario Mendoza Cortes, ***Pangasinan, 1572-1800***, Quezon City, 1974. 155.

แบบฉบับนั้น จะเริ่มจืดจางลงภายหลังจากที่เวลาผ่านไปไม่ถึงเดือน และขณะที่พวกที่สนับสนุนการกบฏมลายหายไป พวก*ปรินซิปาเลีย*ในท้องถิ่นเอง ก็เริ่มส่งทหารมาเสริมกองกำลังของสเปน ตอนที่ตัวมาลองเองถูกจับกุมตัวนั้น ก็เป็นด้วยความช่วยเหลือของสายลับที่เป็นชาวพื้นเมือง ดังนั้น การปราบปรามขบวนการดังกล่าว จึงมิใช่เรื่องยาก ขบวนการอาจมีชาวฟิลิปปินส์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยหลายร้อยคน แต่ทหารสเปนหมู่หนึ่ง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทหารเกณฑ์ที่เป็นชาวพื้นเมือง ก็เพียงพอแล้ว ที่จะปราบฝ่ายต่อต้านให้ราบคาบ

ปกติแล้ว ผู้นำของศาสนาหลัก มักมองขบวนการอิสระด้วยความหวาดระแวง อาทิเช่น ในค.ศ. 1681 ชายสองคนเดินทางกลับจากปัตตาเวียมาถึงอัมบอน พร้อมกับคำสอนศาสนาอิสลามแนวใหม่ที่มุ่งเน้นที่การนับ*ตาสบิห์* (สร้อยลูกประคำ) ซึ่งประกอบด้วยลูกประคำสองร้อยเม็ด แต่ละเม็ด ตรงกับบทสวดภาษาอาหรับบทหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งสองบอกผู้มีใจศรัทธาว่า การสวดในแบบที่กำหนดให้ตามพิธีที่แน่นอนนั้น จะทำให้ทั้งตัวผู้สวด รวมถึงบรรพชนของพวกเขา ได้ขึ้นสวรรค์ สมาชิกใหม่ ถูกพาไปโกนศีรษะ ได้รับชื่อใหม่ ได้ลงไปอาบน้ำในแม่น้ำ แล้วจากนั้น ก็ได้รับการยอมรับเข้าสู่ชุมชน ทว่าขบวนการใหม่นี้ กระตุ้นความโกรธของ*อูลามา*ในท้องถิ่น ซึ่งประกาศว่าสิ่งที่กระทำเหล่านี้ขัดต่อขนบประเพณีของอิสลาม พวกเขาไปร้องเรียนกับวีโอซีโดยได้รับการสนับสนุนจากบรรดาหัวหน้าหมู่บ้าน สภาแห่งปัตตาเวียพิจารณาว่า การเน้นเรื่องการสวดภาวนา “อย่างไม่สมควร” ของขบวนการนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นอันตรายต่อการทำงานตามปกติธรรมดาเท่านั้น หากยังรวมถึงการปฏิบัติหน้าที่การทำงานตามที่ถูกเกณฑ์ด้วย ผลก็คือ มีการประกาศว่าขบวนการนี้นอกรีต และผู้นำของขบวนการถูกขับออกจากศาสนา

ชวา เป็นดินแดนที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของพวกยุโรปรุนแรงที่สุด และการจลาจลที่เกิดขึ้นในชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีผลกระทบไปไกล ชวามีความคิดและความเชื่อมานมนาน เกี่ยวกับบุคคลผู้มีบุญญาภินิหาร ซึ่งมีตั้งแต่ผู้พิทักษ์หลุมฝังศพอันศักดิ์สิทธิ์ไปจนถึงฤาษีและครูผู้เร่ร่อน ความคิดและความเชื่อเหล่านี้ ทำให้ชวาเป็นแหล่งรวมบรรดาผู้ที่มีโอกาสเป็นผู้นำนักต่อต้าน หากว่าผู้นำเหล่านี้และสาวกของพวกเขา สร้างพันธมิตรกับพระญาติที่มีความไม่พอพระทัยของพระประมุขได้ พวกเขาก็สามารถลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจการปกครองขององค์ประมุขได้อย่างจริงจัง ตัวอย่างเช่นในค.ศ. 1630 มีการจลาจลเกิดขึ้นในชวากลาง โดยบรรดาผู้ก่อการซึ่งเป็นสาวกของบุคคลผู้มีบุญญาภินิหารในท้องถิ่น ได้รับการสนับสนุนจากสาขาหนึ่งของราชตระกูล การลุกฮือครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าสวมตำแหน่งแทนสุลต่านอากุง และถูกปราบให้สงบลงด้วยการใช้กำลัง ทว่าอิทธิพลที่ดัตช์มีต่อชวาซึ่งมากขึ้นเป็นลำดับ มีความหมายถึงว่า ความไม่สงบที่ประชาชนก่อขึ้นนั้น บ่อยครั้งที่อยู่ในรูปของขบวนการ “ต่อต้าน-*กาฟีร์*” ซึ่งจะมีการเสริมความคิดจำเพาะแบบของชวาเข้าไปด้วย อาทิเช่นแนวคิดเรื่องกษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม หรือระตู อะดิล ผู้ซึ่งจะนำพาไปสู่ยุคใหม่แห่งสันติภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์

ปัจจัยเหล่านี้ เข้ามาบรรจบกันในทศวรรษ 1670 ในระหว่างการกบฏเพื่อต่อต้านอมังกุรัต การกบฏครั้งนี้นำโดยเชื้อพระองค์จากมาดูราพระองค์หนึ่ง คือเจ้าตรูนาชัย ผู้ได้ทรงสร้างพันธมิตรกับมกุฎราชกุมารของมะตะรัมไว้ก่อนแล้ว การสนับสนุนของประชาชนที่มีให้กับเจ้าตรูนาชัยนี้ ส่วนใหญ่แล้ว สามารถสืบย้อนไปถึงการอภิเษกสมรสของพระองค์กับธิดาของปาเนมบาฮาน กาโจราน บุคคลผู้มีบุญญาภินิหารที่ได้รับความเคารพ และไปถึงการสนับสนุนที่พระองค์ทรงได้รับจากสุนานแห่งคีรี ผู้มีอำนาจทางศาสนาอีกคนหนึ่งจากชวาตะวันออก มีคำพยากรณ์ที่ทำนายว่าเจ้าตรูนาชัยจะทรงได้รับชัยชนะในท้ายที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับพระประสงค์ของพระอัลเลาะห์ คำทำนายยังระบุถึงดัตช์ว่าเป็นศัตรูคนสำคัญ สุนาน คีรี ถึงกับกล่าวว่า ชวาจะไม่เจริญรุ่งเรือง จนกว่าพวกนอกศาสนาอิสลามจะถูกขับออกไป ความรู้สึกถึงวิกฤติการณ์ที่กำลังจะมาถึง ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเมื่อปีที่ 1600 ของชวา (ค.ศ. 1677) กำลังใกล้เข้ามา เนื่องจากเชื่อกันโดยทั่วไปว่า ตอนสิ้นสุดศตวรรษของชวา จะมีเหตุการณ์สำคัญบังเกิดให้เห็นเช่นการล่มสลายของราชวงศ์เป็นต้น ลางร้ายต่าง ๆ เช่นการระเบิดของภูเขาไฟเมราปี ก็ตีความกันว่าเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า วันพิพากษากำลังจะมาถึง องค์มกุฎราชกุมารแห่งบันเตนเอง ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ในเมกกะ ทรงส่งสารกลับมาบอกว่า สงครามชวา เป็นสัญญาณอย่างหนึ่ง ที่บอกให้รู้ว่า กาลสิ้นสุดของโลกกำลังใกล้เข้ามาแล้ว ในบรรยากาศเช่นนี้ จึงเป็นการง่ายที่จะคิดกันไปว่า เมื่อราชวงศ์ล่มสลายลงตามที่คาดไว้ เจ้าตรูนาชัย จะทรงเป็นผู้นำยุคใหม่เข้ามา และแน่นอนอย่างไม่อาจมีข้อสงสัยได้มากนัก ในข้อที่ว่า อมังกุรัตคงจะทรงปราชัยแน่ หากว่าไม่ได้รับการสนับสนุนจากดัตช์ การสืบราชสมบัติของอมังกุรัตที่ 2 ต่อมาในค.ศ. 1677 มิได้มีผลอะไรมากนักต่อการแก้ไขการต่อต้านที่ประชาชนมีต่อราชวงศ์นี้ และในปีถัดมา พระองค์ก็ถูกจู่โจมทำร้าย ด้วยน้ำมือของผู้มีบุญญาภินิหาร ซึ่งได้ชื่อว่า คงกระพัน ที่มาพร้อมกับสาวกที่ติดอาวุธครบมืออีกสี่สิบคน

ความรู้สึกถึงวิกฤติการณ์แพร่ออกไปยังบริเวณอื่น ๆ ของภาคหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะเห็นได้ชัดว่า การประท้วงของที่ชวานี้ กระทำเพื่อต่อต้านดัตช์โดยตรง มากกว่าจะต่อต้านพระประมุข ซึ่งทรงเป็นพันธมิตรอยู่กับดัตช์ ทางด้านตะวันตก “ผู้ทรงคุณธรรม” ชาวมินังกาเบาคนหนึ่ง ปรากฏตัวขึ้นใกล้กับ เมละกา ในค.ศ. 1677 พร้อมด้วยกำลังพลเกือบสี่พันนายจากเรมเบอ นานิง และบริเวณอื่น ๆ วีโอซีสกัดจดหมายได้หลายฉบับ ทั้งจากบริเวณเหล่านี้ และในสุมาตรา ข้อความในจดหมายเรียกร้องให้ชาวมุสลิมทั้งปวง จับดาบขึ้นต่อต้านชาวดัตช์ที่เป็นพวกนอกศาสนา และสัญญาว่าทุกคนที่ตายในการรบครั้งนี้ จะถูกส่งไปสู่สวรรค์ในทันที ที่น่ากังวลมากกว่านี้ คืออีกขบวนการหนึ่งที่มีชาวมินังกาเบาเป็นผู้นำคือ สุลต่านอาห์หมัด ซยาห์ ที่เรียกกันว่า ราชศักตี เจ้านายพระองค์นี้ ทรงกล่าวอ้างเมื่อค.ศ. 1685 ว่า พระอัลเลาะห์ทรงมอบหมายให้พระองค์ขับไล่ชาวดัตช์ออกไปให้หมด สิ่งที่ทำให้พระองค์แตกต่างจากบุคคลผู้มีบุญญาภินิหารคนอื่น ๆ คือวิสัยทัศน์ของพระองค์ที่จะสร้างพันธมิตรอย่างกว้างขวางทั่วอาณาบริเวณหมู่เกาะ มีการส่งสารไปยังสยาม อาเจะห์ สุมาตราตะวันตก บอร์เนียว และเห็นได้ชัดว่า พระองค์ทรงพยายามที่จะสถาปนาการติดต่อกับอมังกุรัตและสุระปตีด้วย

สุระปตีนั้น เป็นอดีตทาสชาวบาหลี ซึ่งถือกันว่า เป็นบุคคลผู้มีบุญญาภินิหารคนหนึ่ง และได้เคยครอบครองดินแดนเอกราชอยู่ในชวาตะวันออก ระหว่างค.ศ. 1686 ถึงค.ศ. 1707

แม้ศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในการเปล่งประกาศการประท้วงของประชาชนในบริเวณที่นับถืออิสลามของภาคหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ก็ตาม แต่ศาสนาก็มิได้มีบทบาทมากเพียงพอที่จะได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่โดยไม่มีการแบ่งแยก เพื่อต่อต้านชาวยุโรปและพระประมุขในท้องถิ่นที่ชาวยุโรปสนับสนุนอยู่ การจำคุกหรือความตายของผู้นำคนหนึ่ง สามารถส่งผลให้เกิดการสลายตัวของกลุ่มผู้สนับสนุนเขาได้อย่างรวดเร็ว ถึงกระนั้นก็ตาม แทบไม่มีขบวนการดังกล่าวอันใดเลยที่เราสามารถดูแคลนได้ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย บทเรียนที่เป็นตัวตนที่เห็นได้ มีให้เห็นในค.ศ. 1735 ที่สุราบายา ที่สุราบายานี้บุคคลผู้มีบุญญาภินิหารคนหนึ่ง ชื่อว่า มังกุนชัย อาศัยอยู่บนเขานอกเมือง พร้อมด้วยสาวกอีกประมาณยี่สิบคน มังกุนชัยเชื่อว่า เขาได้รับมอบหมายความรับผิดชอบ ให้เข้ายึดสุราบายาและปกป้องศาสนาอิสลาม มังกุนชัยเริ่มวางแผนการโจมตีเจ้าหน้าที่ของวีโอซี ผู้สำเร็จราชการชาวดัตช์ เมื่อได้ข่าวการคบคิดนี้ จึงได้ไปตกลงร่วมมือกันกับอุปราชชวาแห่งสุราบายา และสั่งให้ถล่มยอดเขาที่เป็นที่พักของมังกุนชัย การโจมตีครั้งนี้ ใช้คนถึงเก้าร้อยคน มังกุนชัยถูกสังหารในระหว่างการโจมตี ทหารชวาเชื่อในความอยู่ยงคงกระพันของเขามากเสียจนร่างของเขาถูกแทงถึงกว่าหนึ่งร้อยครั้ง[61]

สถานภาพของสตรี

ยังมีข้อพิจารณาอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเผยให้เห็นจากการได้ศึกษาเรื่องพัฒนาการทางด้านศาสนามาจนถึงค.ศ. 1800 คือบทบาทต่อส่วนรวมของสตรีที่ถดถอยลง ไม่มีศาสนาโลกศาสนาใดที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วางหลักพื้นฐานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ให้สตรีเข้ามีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนาในระดับสูงสุด ประมวลกฎหมายสมัยราชวงศ์เลของเวียดนาม อาจให้สิทธิแก่สตรีมากกว่าประมวลกฎหมายของราชวงศ์ถังในจีน แต่สถานภาพทางกฎหมายของสตรีนั้น อยู่ต่ำกว่าของบุรุษที่อยู่ในชั้นสังคมเดียวกันเสมอ ดังจะเห็นได้จากสตรีพี่น้องตระกูลตรึง ซึ่งเป็นผู้นำการกบฏต่อต้านจีนใน ค.ศ. 43 ประชาชนทั่วไปยึดถือให้สตรีพี่น้องเหล่านี้ เป็นเทพและมีวัดประจำลัทธิของตนเอง ทว่าเรื่องราวของสตรีเหล่านี้ ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวขงจื๊อในลักษณาการซึ่งถูกสามีของพวกนางบดบังรัศมีไว้ ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการยอมรับกันเช่นกันว่าสตรีต่ำกว่าบุรุษ และพึงต้องเกิดเป็นชายเสียก่อน จึงจะสามารถใฝ่ฝันเพื่อก้าวขึ้นไปเป็นอริยบุคคลในขั้นที่สูงส่งกว่านี้ได้ พุทธศาสนายุคต้น ๆ อนุญาตให้สตรีมีบทบาททางด้านศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ ทว่า

---

[61] Luc Nagtegaal, “Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1742,” Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988, 211.

ขนบประเพณีในการบวชพระภิกษุณีได้สูญหายไปตั้งแต่ราวตอนต้น ๆ ของสหัสวรรษปัจจุบัน ในพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า มี*สังฆราช* ที่เป็นสตรีอยู่องค์หนึ่ง ทว่าสองร้อยปีต่อมา มีผู้สังเกตการณ์ในอยุธยากล่าวว่า แม้ว่ามีสตรีซึ่งใช้ชีวิตโดยตัดขาดจากโลกภายนอก และปฏิบัติตามพระวินัยที่คล้ายคลึงกับของพระภิกษุสงฆ์ แต่สตรีเหล่านั้น ก็ยังมิใช่สมาชิกที่สมบูรณ์ของหมู่สงฆ์

ศาสนาคริสต์ยังคงซื่อตรงต่อขนบประเพณีแนวพอลีน ซึ่งห้ามอ่อนน้อมยอมจำนนต่อสตรีในข้อหนึ่ง เนื่องจากพระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างผู้หญิงหลังผู้ชาย และอีกข้อหนึ่งเพื่อเป็นการลงโทษต่อบาปที่อีฟทำไว้ ในขณะที่มิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยืนกรานอย่างจริงจังเรื่องการมีสามี-ภรรยาคนเดียว และถือเป็นเงื่อนไขก่อนการเข้าพิธีรับศีลล้างบาป แต่มิสชันนารีเหล่านี้ก็มั่นใจพอ ๆ กันว่า มีเฉพาะในสวรรค์เท่านั้น ที่สตรีจะมีความเสมอภาคทางจิตวิญญาณเท่ากับบุรุษได้ สำหรับสตรีชาวพื้นถิ่นที่เคร่งศาสนานั้น โอกาสที่เธอจะพัฒนาชีวิตทางศาสนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นมีอยู่เพียงเล็กน้อย แม้ว่าจะมีแม่ชีชาวสเปนคนแรก ๆ เดินทางมาถึงตั้งแต่ค.ศ. 1621 ก็ตาม ความริเริ่มอย่างหนึ่งในทิศทางนี้ เกิดขึ้นในค.ศ. 1684 ที่มนิลา เมื่อลูกครึ่งจีน-สเปนคนหนึ่ง ได้ก่อตั้ง*บีอาตริโอ* หรือมูลนิธิเพื่อสตรีชาวพื้นเมืองที่เคร่งศาสนา (*บีอาตาส*) สตรีผู้เคร่งศาสนาเหล่านี้ สวมเครื่องแต่งกายแบบผู้ทรงศีล และดำเนินชีวิตอย่างอุทิศตนแก่ศาสนา โดยปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านนักบุญอิกนาติอัสแห่งโลโยลา แม้ว่าสถานภาพของสตรีผู้ทรงศีลเหล่านี้จะด้อยกว่า แต่ก็ยังคงเป็นที่กระจ่างชัดว่าการเข้ามีส่วนร่วมของสตรี สร้างคุณูปการอย่างสำคัญให้แก่วิวัฒนาการของศาสนาคริสต์ซึ่งได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนทั่วไปในฟิลิปปินส์ พวกมิสชันนารีมักกล่าวถึงความเคร่ง ครัดในศาสนาของชาวฟิลิปปินส์ ชาวฟิลิปปินส์เหล่านี้เข้ารับบทบาทสำคัญในงานฉลองต่าง ๆ ของ คริสเตียนและในงานเทศกาลต่าง ๆ ของโบสถ์ ตัวอย่างเช่น ในเขตปกครองของศาสนาหนึ่งในนิววา เซโกเวีย เป็นธรรมเนียมที่จะให้สตรีเป็นผู้ถือรูปจำลองของพระแม่มารี ระหว่างงานแห่แหนของวันอาทิตย์ อีสเตอร์ ผู้มีอำนาจปกครองของฝ่ายศาสนาได้พบว่า ยากที่จะกำจัดธรรมเนียมนี้ให้หมดไปได้ ในท้ายที่สุดจึงได้ระบุว่าอย่างน้อย ผู้มีใจศรัทธาเหล่านี้ ควรจะต้องสวมเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายในแบบที่สมควร

อิสลามก็เน้นถึงฐานะที่ด้อยกว่าของสตรีเช่นกัน ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง เนื่องจากพระอัลเลาะห์ทรงสร้างให้ฝ่ายหนึ่งเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของภรรยาที่จะต้องให้กำเนิดบุตรธิดาและคงสภาพความเป็นเพื่อนผู้ช่วยเหลือที่ซื่อสัตย์แก่สามี ข้อเขียนในต้นฉบับลายมือภาษามาเลย์ฉบับหนึ่ง บรรยายถึงภรรยาที่ซื่อสัตย์มากเป็นพิเศษ พร้อมสั่งสอนให้ผู้รับฟังปฏิบัติตามอย่างสตรีผู้นี้ “สตรีที่รักสามีของตนประพฤติตนเช่นนี้ เราเหล่าสตรีผู้มีศรัทธาเชื่อถือในศาสนา ก็ควรอุทิศตนให้แก่สามี ด้วยความหวังว่า เราจะได้รับความเมตตาจากพระอัลเลาะห์และได้รับการยกย่องสรรเสริญในภายหลัง”[62] เป็นความจริงอย่างแน่นอนที่ว่า สตรีมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี

---

[62] Russell Jones, ed. and trans., ***Hikayat Sultan Ibrahim bin Adham***, Berkeley: Center for South and Southeast Asian Studies, University of California, 1985, 173-5.

เสรีภาพมากกว่าสตรีมุสลิมในอินเดียหรือในดินแดนของชาวอาหรับ แต่ความสำคัญของสตรีในพิธีกรรมทางศาสนาดั้งเดิมของพื้นถิ่น ซึ่งเป็นที่สะดุดใจแก่มิสชันนารีผู้สอนศาสนาในระยะแรก ๆ นั้น ปรากฏว่ามีน้อยลงเรื่อย ๆ เมื่อการประกอบพิธีทางศาสนาในที่ชุมนุมชน กลายเป็นพิธีซึ่งผู้ชายทำกันเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นในบรูไนสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก "ประชาชนสามัญที่ไปยังมัสยิด ไม่มีสตรีไปเลย มีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่ไป" ในมากาสซาร์ สตรีมีมัสยิดของตนเอง แต่มีภรรยาของ*อูลามา*ชั้นนำคนหนึ่ง บังอาจเข้าไปยังสถานที่ทำละหมาดของสาธารณชนทั่วไปในวันถือศีลอด สามีของเธอเห็นว่ามัสยิดแห่งนั้น ถูกดูหมิ่นเสียจนกระทั่ง "เขาจับมือภรรยา และประกาศหย่าเธอต่อหน้าสาธารณชน ในฐานะผู้ไม่คู่ควรแก่การเป็นภรรยาของผู้พร่ำสอนกฎ"[63]

สถานะดั้งเดิมของสตรีในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิใช่ว่าจะแย่งชิงไปเสียได้ง่าย ๆ ทว่าสตรีมีแนวโน้มที่จะถูกขับให้ไปอยู่ในแวดวงของหมอผีและการเซ่นสังเวยภูติวิญญาณมากขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่ตำแหน่งสูง ๆ ของศาสนาที่มีบทบาทสำคัญและโดดเด่น จะสงวนไว้สำหรับผู้ชาย ในกระบวนการซึ่งเป็นไปในรูปนี้ สถานภาพของหมอผี ทั้งที่เป็นสตรีและชายลักเพศ จึงตกต่ำลง ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ คัดค้านการรักร่วมเพศอย่างรุนแรง ซึ่งบ่อยครั้งมักเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญของศาสนาในพื้นถิ่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น*บิสอ*ในบูคิส-มากาสซาร์ และในพม่า ผู้ที่เป็นร่างทรงวิญญาณอยู่ในหมู่ผู้ที่ระบุไว้โดยเฉพาะ ที่จะต้องกันไม่ให้เข้ามาอยู่ในสภาแห่งรัฐ หรือ*ฮลัตดอว์* กัปตันเรือชาวอังกฤษสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดคนหนึ่ง บรรยายถึงสตรีและ "กระเทย" ที่งานเลี้ยงของพม่าแห่งหนึ่ง "ร่ายรำถวายทวยเทพของโลก"[64] ทว่าการเซ่นไหว้วิญญาณในระดับราชสำนัก ซึ่งพราหมณ์และพระภิกษุเป็นผู้ควบคุมดูแลพิธีกรรมนั้น มีสิ่งสำคัญที่ขาดหายไป คือ*นัต กาดอว์* (ภรรยาของ*นัต*) เนื่องจากช่วงเวลานี้ สตรีเป็นผู้ปฏิบัติการหลักด้านการใช้เวทมนต์ของ "หมู่บ้าน" ซึ่งตรงข้ามกับของ "ราชสำนัก" ที่จะไม่ใช้สตรี สตรีจึงมีแนวโน้มมากยิ่งขึ้นมาก ที่จะถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำพิธีที่ไม่เป็นที่ยอมรับ เช่นการใช้เวทย์มนต์ของแม่มดด้วยความมุ่งร้ายที่จะก่อให้เกิดอันตราย เป็นต้น กฎหมายของพม่าฉบับหนึ่งในค.ศ. 1785 ยังมีคำสั่งไว้อย่างละเอียดเรื่องการนำตัวผู้หญิงจุ่มลงในน้ำ "เพื่อพิสูจน์ว่า นางเป็นแม่มดผู้ใช้เวทย์มนต์หรือไม่"[65]

การนิยามสถานภาพของสตรีที่กระทำขึ้นใหม่ เห็นได้ชัดว่า มีนัยที่เกี่ยวพันไปถึงการใช้อำนาจทางการเมือง แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่น้อย แต่ข้อมูลในแหล่งหลักฐานเหล่านี้ ล้วนบ่งบอกไปในแนวทางที่ว่า ในพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความคิดเรื่องความเป็นคู่ของชาย-หญิง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่กอปรขึ้นเป็นความครบถ้วนสมบูรณ์ ซึมซาบอยู่ในแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ มาตั้งแต่ยุคแรกเริ่มแล้ว ความคิดเรื่องกษัตริยภาพของฮินดู ช่วยเสริมให้ความคิดนี้แข็งแกร่ง

---

[63] Gervaise, ***A Historical Description***, 158-9

[64] Hamilton, ***A New Account of the East Indies***, II. 31.

[65] Than Tun, ***Royal Orders***, IV. 102.

ขึ้นในหลาย ๆ แง่ และในราชอาณาจักรที่รับ วัฒนธรรมอินเดียเข้ามาในยุคต้น ๆ ก็ถือว่าการสังวาสของกษัตริย์และราชินี – ซึ่งเป็นผู้แบกรับ*ศักตี*ของกษัตริย์นั้น – เป็นพิธีกรรมแนวรหัสยลัทธิซึ่งจำเป็นยิ่งสำหรับความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักร ในสังคมยุคต้น ๆ ของหลาย ๆ สังคม ก็มีความคิดเห็นปรากฏอยู่เช่นกันว่า กษัตริยภาพนั้นเหมาะที่จะเป็นของชายที่ได้ครอบครองสตรีที่อยู่ในลำดับชั้นที่สูงที่สุดของชุมชน ทั้งร่างกายของสตรีผู้นี้ ก็เป็นสัญลักษณ์ที่บอกถึงตัวดินแดนนั้นเองด้วย มีนักวิชาการท่านหนึ่ง ซึ่งพิจารณาเห็นว่า ในพม่ายุคต้นนั้น "แม้ว่าผู้ชายจะยึดกุมอำนาจทางการเมืองไว้ แต่อำนาจก็ส่งผ่านมาทางสตรี"[66] แม้จะมิใช่กรณีที่เกิดขึ้นบ่อยจนเป็นสามัญ แต่บางครั้งบางคราว ก็มีความเป็นไปได้ที่สตรี (ปกติแล้วจะได้แก่พระมเหสีหม้ายหรือสมเด็จพระพันปี) จะขึ้นครองราชย์ด้วยสิทธิ์ของตนเอง ในช่วงระยะเวลาที่เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ กรณีเช่นนี้ไม่ปรากฏให้เห็นอีกแล้วในรัฐของส่วนแผ่นดินใหญ่ แต่ในรัฐส่วนภาคพื้นสมุทรนั้น มีราชอาณาจักรสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดอยู่จำนวนหนึ่ง ที่สำคัญคืออาเจะห์ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระประมุขที่เป็นสตรีหลายพระองค์ ในราชสำนักอิสลาม เรื่องนี้ต้องชักนำให้เกิดการวิพากษ์บางอย่างจาก*อูลามา*บ้าง เพราะท่านเหล่านี้ ยึดถือทัศนะของมุสลิมที่มีอยู่อย่างแพร่หลายว่า "สตรีไม่อาจได้รับอนุญาตให้ครองอำนาจได้ เนื่องจากพวกนางเป็นผู้สวมผ้าคลุมหน้า และมิได้มีสติปัญญาครบถ้วนสมบูรณ์"[67] ในค.ศ. 1699 บันทึกประจำปีของอาเจะห์อ้างว่า มี*ฟัตวา* ผู้หนึ่งเข้ามาจากเมกกะ พร้อมกับออกโองการว่า ณ บัดนี้ ไม่อาจอนุญาตให้สตรีเป็นประมุขผู้ครองแคว้นได้ เนื่องจากขัดกับกฎหมายของพระอัลเลาะห์ แม้ว่านักประวัติศาสตร์ยังสามารถหาเอกสารมายืนยันได้ถึงอิทธิพลของสตรีที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องในทุกระดับสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ที่มิได้ปรากฏให้เห็นก็คือ สถานภาพของสตรี ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นด้วยการที่ศาสนาสำคัญ ๆ ของโลก แพร่หลายเข้ามาในภูมิภาคนี้

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

การแบ่งยุคสมัยนั้น ในระดับหนึ่งมักทำกันอย่างไม่มีหลักเกณฑ์อยู่เสมอ แต่สำหรับยุคคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีข้อคิดบางประเด็นที่เราต้องจัดให้เป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจมากเป็นพิเศษในแง่วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สร้างความปั่นป่วนวุ่นวายก็ดี สงครามกลางเมืองก็ดี การล่มสลายของราชวงศ์ก็ดี อีกทั้งการขยายตัวของอิทธิพลของ ยุโรป ทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนเกื้อหนุนให้เกิดการวางทัศนะที่ว่า ช่วงระยะเวลานี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นช่วงเวลาของการแตกแยกกันเป็นส่วนเล็กส่วนน้อย หากว่ามิใช่เป็นยุคของความเสื่อมทรามอย่างแน่ชัดลงไป กระนั้น เมื่อได้พิจารณาถึงพัฒนาการต่าง ๆ ทางด้านศาสนา ข้อบ่งชี้จะโน้มไปใน

---

[66] J.S. Furnivall, "Matriarchal Vestiges in Burma," ***Journal of the Burma Research Society***, 1, 1 (1911) 21.

[67] John A. Williams, ***Themes of Islamic Civilization***, Berkeley and London, 1975, 105.

แนวที่ว่า พลังของฝ่ายต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดว่า กำลังแตกกระจายจนไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหล่านี้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มองว่าคือความจำเป็นที่จะต้องมีกิจกรรมทางด้านศาสนาในแบบที่ปรับปรุงใหม่ ดังนั้น คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จึงได้ปรากฏไม่แต่เฉพาะเพียงการยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงความยึดมั่นผูกพันกับอดีตเท่านั้น หากยังรวมถึงการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาแบบใหม่ ๆ เพื่อใช้จัดการกับแรงกดดันทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่มีมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ในเวียดนาม ราชสำนักตรินห์สูญเสียที่มั่นทางเหนือของตนไปอย่างสม่ำเสมอ ส่วนรัฐบาลกลางภายใต้ราชวงศ์เหงียนซึ่งอยู่ทางใต้ ก็อ่อนแอลงเป็นลำดับด้วยเช่นกัน ทว่าในระดับที่น้อยกว่า ตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีการจลาจลเกิดขึ้นทั่วไป ความนิยมที่ประชาชนมีต่อพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์ เป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงความไม่พอใจของชาวนาที่มีต่อความเพียรพยายามของชนชั้นสูงที่จะเสริมสร้างความแข็งแกร่งของศาสนาขงจื๊อ และในช่วงระยะเวลานี้ วัดในพุทธศาสนาก็มักทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมของการแสดงความไม่พอใจอยู่เนือง ๆ โดยในบางครั้ง พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้รวบรวมศานุศิษย์ของตน จัดตั้งขึ้นเป็นกองกำลังติดอาวุธ พวกกบฏมักตั้งคำถามกับค่านิยมแนวขงจื๊อที่ได้รับการยอมรับอยู่เนือง ๆ รวมทั้งเยาะเย้ยปราชญ์ผู้รอบรู้หลักศาสนาขงจื๊อ ทำร้ายพวกขุนนาง และถึงขั้นล้อเลียนองค์จักรพรรดิ อย่างไรก็ดี พวกข้าราชการที่มีการศึกษา โดยทั่วไปแล้ว พิจารณาเห็นว่า สาเหตุของสิ่งเลวร้ายทั้งหลายที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมเหล่านี้ คือความล่มสลายของสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ที่วางระเบียบไว้อย่างเหมาะสม ซึ่งศาสนาขงจื๊อใหม่ได้เชิดชูขึ้นเป็นหลักการของจักรวาล เหล่านักปราชญ์เป็นอันมากต่างก็รู้สึกเช่นกันว่า ทางแก้ไขอย่างเดียวคือการกบฏ ทั้งนี้ ดังที่นักปราชญ์ท่านหนึ่งกล่าวว่าเป็นเพราะ “ความคิดทั้งหลายที่เกี่ยวกับการจัดลำดับชั้นและเกี่ยวกับสิ่งที่ทรงคุณค่า ได้มลายหายไปหมดเป็นเวลาเนิ่นนานมาแล้ว”[68] พี่น้องไตเซิน ซึ่งเป็นผู้นำการกบฏครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในค.ศ. 1771 นั้น แม้ว่าจะมีภูมิหลังเป็นชาวนา แต่คนเหล่านี้ก็รับนักปราชญ์ยุคโบราณที่บรรดาจักรพรรดิทรงยกย่องไว้ในข้อเขียนแนวขงจื๊อ มาเป็นแบบอย่างของตน อันที่จริงแล้ว ที่ปรึกษาคนสำคัญของพวกไตเซิน เปรียบตัวเองว่าเหมือนกับยี ยิน นักปฏิรูปที่มีชื่อเสียงในตำราคลาสสิค ผู้ซึ่งเคยกล่าวไว้ว่า เขาสามารถช่วยให้พระประมุของค์ไหน ๆ ให้เป็นกษัตริย์นักปราชญ์ได้ทั้งนั้น ในคริสต์ศตวรรษถัดมา ศาสนาขงจื๊อที่ราชสำนักสนับสนุน รุ่งเรืองเฟื่องฟูขึ้นมาใหม่ในเวียดนาม กระนั้น การเน้นของไตเซิน ที่ความสำคัญของประชาชนในการปฏิบัติงานของรัฐ และคำประกาศของพวกเขาถึงความเสมอภาคระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน ก็เป็นลางบอกถึงจุดจบในท้ายที่สุดของระเบียบแบบเก่า สิ่งสำคัญที่พึงตระหนักก็คือ ในบรรดาระบบความเชื่อที่รับมาจากต่างแดนนั้น ศาสนาขงจื๊อหยั่งรากลงในระดับหมู่บ้านได้อย่างตื้นเขินที่สุด ในท้ายที่สุดแล้ว ศาสนานี้ก็สาปสูญไป แม้ว่าจะได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นสูงมานานนับร้อย ๆ ปี

---

[68] อ้างใน Thomas Hodgkin, ***Vietnam. The Revolutionary Path***, London, 1981, 80.

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดยังเป็นช่วงเวลาวิกฤติในประวัติศาสตร์ของอิสลามด้วยเช่นเดียวกัน เมื่อจักรวรรดิอ็อตโตมานเสื่อมสลายลง นครเม็กกะและเมดินาอันศักดิ์สิทธิ์ จึงได้ยืนหยัดความเป็นอิสระของตนอีกครั้งหนึ่ง และความสามารถของสองนครนี้ ที่จะดำเนินการในฐานะศูนย์กลางสำคัญของการศึกษาอิสลาม ก็ได้รับการส่งเสริมให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น เมื่อการส่งสินค้าไปขายยังนานาชาติโดยทางทะเลขยายกว้างออกไป ชาวมุสลิมที่สามารถไปเยือนเม็กกะและเมดินา "แดนศักดิ์สิทธิ์" (*หะระเมย์น*) ทั้งสองแห่ง จึงมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยไปในฐานะผู้แสวงบุญหรือไปอยู่เป็นระยะเวลานานกว่าเพื่อการศึกษา ที่สองนครนี้พวกเขาสามารถเลือกที่จะศึกษาภายใต้นักปราชญ์ผู้รอบรู้ของหะระเมย์นได้อย่างหลากหลาย ปราชญ์ผู้รอบรู้เหล่านี้เป็นชายจากประเทศมุสลิมต่าง ๆ หลายประเทศ คนเหล่านี้ผูกพันกันด้วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างศิษย์กับครู และมีทัศนะคล้ายคลึงกันในเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา สิ่งที่ครูหะระเมย์นหลายคนให้ความสนใจเป็นสำคัญ คือการส่งเสริมให้มีการตรวจสอบแหล่งข้อมูลของอิสลามยุคต้น ๆ กันใหม่ แทนที่จะเพียงยอมรับคำตัดสินของคณะนักปราชญ์ผู้รอบรู้ในเรื่องศาสนาอิสลามของก่อนหน้านี้ เช่นเดียวกับนักปฏิรูปส่วนใหญ่ พวกเขาเหล่านี้มีความห่วงใยเป็นพิเศษในเรื่องการสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่สังคม ด้วยการกำจัดสิ่งต่าง ๆ ที่พอกพูนขึ้นมาโดยไม่ได้รับความเห็นชอบจากคัมภีร์กุรอ่านหรือจากกฎหมายของมุสลิม คนเหล่านี้มีแนวคิดต่อต้านรหัสยลัทธิที่มีรูปแบบค่อนไปในแนวเอกนิยม (Monism) พวกเขาจึงไปเข้าสังกัดกับ*ตาริกา ตาริกา*นี้เป็นที่ทราบกันว่ามีความยึดมั่นที่จะปฏิรูปนิกายซูฟี ครูระดับนำหลายคนในหะระเมย์น เป็นสมาชิกของนักชาบานดิอิยาห์ ซึ่งยังคงดำเนินบทบาทของตนเองต่อไป ในฐานะผู้สนับสนุนให้ยึดมั่นต่อ*ชารีอา*อย่างเคร่งครัด

สภาพแวดล้อมของเมกกะและเมดินา เห็นได้ชัดว่ามีผลกระทบในเชิงหล่อหลอมความคิดความอ่านให้แก่นักศึกษามุสลิมจากต่างแดนมากมาย ที่ได้มาศึกษาที่นี่ ตัวอย่างที่สำคัญเด่นได้แก่เชคห์ วาลิยุลลาห์ จากเดลี (ฮ.ศ.1113-1176 หรือ ค.ศ.1702-1762) ซึ่งกลับจากเม็กกะเพื่อไปดำเนินงานสืบทอดประเพณีอย่างเดียวกันกับอาห์หมัด สีร์ไฮนด์ เชคห์ วาลิยุลลาห์ ประณามความเสื่อมที่เห็นในอิสลามสมัยนั้น แต่ก็คิดคะเนด้วยเช่นกันว่า ลัทธิซูฟีที่ได้รับการซักฟอกให้บริสุทธิ์ ซึ่งช่วยส่งเสริม*ชารีอา* อยู่ด้วยนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกเสียมิได้จากชีวิตของมุสลิม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้า จากคำสอนของผู้นำที่กระฉับกระเฉง มีพลังทว่าเคร่งครัดในศาสนายิ่งนัก จากอาระเบีย คือมูฮัมหมัด อิบน์ อับด์ อัล-วาห์ฮับ (ฮ.ศ.1115-1201 หรือ ค.ศ.1703-1787) ท่านผู้นี้เคยศึกษาอยู่ในเม็กกะเช่นกัน ระหว่างที่อยู่เม็กกะท่านกลายเป็นบุคคลที่สร้างข้อโต้แย้งให้ถกเถียงกันมาก เนื่องจากท่านเรียกร้องให้ปรับสร้างสังคมมุสลิมขึ้นใหม่ทั้งหมด ในทางด้านสังคมและศีลธรรม รวมทั้งยังประณาม คำสอนและแนวปฏิบัติมากมายของนิกายซูฟี เช่นการบูชานักบุญต่าง ๆ และการแสดงความเคารพต่อหลุมฝังศพที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านยังโจมตีการยอมรับความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวทางศาสนาเช่นที่มีอยู่แล้วโดยไม่ตั้งคำถาม กฎหมายแท้ ๆ ที่บริสุทธิ์และมีมาแต่ดั้งเดิม จะต้องเป็นหลักพื้นฐานให้แก่ศรัทธาที่ได้รับการฟื้นฟูให้เกิดความแข็งแกร่งของชาวมุสลิม

อิทธิพลของนิกายวาห์ฮับ (วาห์หะบี) มีร่องรอยให้สืบพบที่มินังกาเบาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทว่าการสัญจรไปมาระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับดินแดนต่าง ๆ ที่เป็นหัวใจของอิสลาม มีเพิ่มขึ้นเรื่อยมาอย่างสม่ำเสมอตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะการคมนาคมที่ ปรับปรุงดีขึ้น และการติดต่อสัมพันธ์ในเรื่องการขนส่งสินค้า ทว่าปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือจำนวนชาวอาหรับ ซึ่งขณะนี้ เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในภูมิภาคนี้มากขึ้น ที่ล้ำหน้ากว่าใครในหมู่ผู้อพยพย้ายถิ่นเหล่านี้ คือตระกูลผู้มีกำเนิดสูง (เจ้า) หรือซายิด (หรือเซย์ยิด) จากฮาดรามอต สมาชิกของตระกูลซายิดที่เด่น ๆ เคลื่อนย้ายออกจากแถบชายฝั่งทะเลของเยเมนที่แห้งแล้ง มาตั้งหลักปักฐานอย่างมั่นคงตลอดแนวจากแอฟริกาใต้จนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากพวกซายิดเหล่านี้ยังคงรักษาความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับดินแดนบ้านเกิดเมืองนอน พวกเขาจึงเป็นผู้วางข้อต่อที่เชื่อมโยงบรรดาปราชญ์ผู้รอบรู้จากส่วนต่าง ๆ มากมายของโลกอิสลามเข้าด้วยกัน

พวกซายิดหาทางมาจนถึงย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติเสมอ เนื่องจากซายิดคือผู้สืบเชื้อสายมาจากท่านศาสดา พวกเขามีความรู้ภาษาอาหรับที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างแตกฉาน ทั้งยังแสดงตนว่ามีความรู้ความชำนาญในทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของอิสลามอีกด้วย อย่างไรก็ดี นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา การเอ่ยถึงซายิดจากอาหรับ ดูจะปรากฏในบันทึกหลักฐานต่าง ๆ บ่อยยิ่งขึ้น พวกซายิดเป็นที่ต้องการของสตรีสูงศักดิ์ เพื่อให้มาเป็นสามี พวกเขาจึงมีอิทธิพลขึ้นอย่างรวดเร็วจนมากเกินกว่าจำนวนซายิดที่มีอยู่ ในช่วงขณะนี้ ซายิดคือผู้ที่เข้าดำรงตำแหน่ง*กาดี*อยู่บ่อย ๆ และปฏิบัติหน้าที่ในฐานะทูตและที่ปรึกษาของกษัตริย์ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ราชตระกูลส่วนใหญ่ของภาคหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทางด้านตะวันตก ล้วนมีสายโลหิตของซายิดปะปนอยู่ และชุมชนชาวอาหรับ ก็เติบใหญ่ขึ้นตามเมืองท่าต่าง ๆ ของอาเจะห์ ไทรบุรี เมละกา ปัตตาเวีย ชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ริอ ปาเล็มบัง และในถิ่นฐานของชาวอังกฤษแห่งใหม่ในปีนัง ผู้ก่อตั้งราชวงศ์ที่เมมปาวา มาตานและปอนติอานักในบอร์เนียวตะวันตกและในซิอักในสุมาตรา ล้วนเป็นพวกตระกูลซายิดนี้เอง

อิทธิพลของซายิดที่เติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ จะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของอิสลามในอินโดนีเซียอย่างใหญ่หลวงต่อไป ปกติแล้วพวกเขาเข้ามายังย่านที่เป็นหมู่เกาะนี้ในฐานะผู้ประกอบการค้า มิใช่ผู้เผยแพร่ศาสนา แต่ก็มีมากมายที่ได้รับการว่าจ้างให้มาเป็นครู การปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามหลักศาสนาอิสลามของพวกเขา สร้างความประทับใจให้แก่ผู้คนเสมอ อาทิเช่นในเมละกา ชาวอาหรับมีมัสยิดของตนเอง เพื่อว่าพวกเขาจะได้สามารถรักษาขนบประเพณีการประกอบพิธีทางศาสนาของตนเองไว้ได้

ผลงานที่ศึกษาอย่างครบถ้วน ถึงลักษณาการที่อินโดนีเซียตอบสนองต่ออิทธิพลใหม่ ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเหล่านี้ ยังไม่มีผู้เขียนขึ้นมา วิชากฎหมายเป็นพื้นฐานของการศึกษาของอิสลามเสมอมา ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1780 ดูเหมือนว่า โรงเรียนอิสลามทั้งหลายในมินังกาเบา ต่างยิ่งเน้นมากขึ้น ที่การสอนกฎหมายของมุสลิมและการนำกฎหมายเหล่านี้มาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ มีศูนย์กลางเพื่อการสอนในแนวปฏิรูปที่สำคัญอีกศูนย์กลางหนึ่ง ปรากฏขึ้นใน ปาเล็มบัง ราชสำนักที่มั่งคั่ง ได้ให้การอุปถัมภ์นักวิชาการมุสลิมผู้รอบรู้ให้แก่ศูนย์นี้จำนวนหนึ่ง นักวิชาการเหล่านี้แสดงความห่วงใยต่อสิ่งที่พวกเขาพิจารณาเห็นว่า เป็นความเสื่อมของอิสลามในท้องถิ่น ผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดในหมู่ผู้รอบรู้เหล่านี้ คืออับดุลซาหมัด กล่าวกันว่าท่านผู้นี้เป็นบุตรของเชคห์แห่งเยเมนผู้หนึ่งซึ่งได้มาเป็น*มุฟติ* (ผู้เชี่ยวชาญเรื่องกฎหมายอิสลาม) ในไทรบุรี กับสตรีผู้สูงศักดิ์ของปาเล็มบัง อับดุลซาหมัดเดินทางไปเม็กกะขณะที่ยังหนุ่ม และแม้จะไม่เป็นที่ทราบกันว่าท่านกลับไปยังปาเล็มบังหรือไม่ แต่ข้อเขียนของท่านในภาษามาเลย์ ซึ่งประกอบด้วยบทสรุปจาก คำบรรยายของนักวิชาการผู้รอบรู้ของเม็กกะและการแปลผลงานภาษาอาหรับที่มีชื่อเสียง ทำให้ท่านกลายเป็นบุคคลที่ทรงอิทธิพลขึ้นมา ผู้คนในดินแดนหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รู้จัก*ตาริกา* ซามานิอิยาห์ ก็โดยผ่านอับดุลซาหมัดผู้นี้

อับดุลซาหมัดทุ่มเทพลังงานอย่างมาก ไปที่การปรับปรุงแนวปฏิบัติและการทำความเข้าใจอิสลามในหมู่เพื่อนร่วมชาติของท่าน หนึ่งในบรรดาผลงานที่ทำให้ท่านมีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุด คือการถ่ายทอดบทคัดย่อผลงานเรื่อง *การฟื้นฟูศาสนศาสตร์ (The Revival of the Religious Sciences)* ของอัล-กาซาลี ออกเป็นภาษามาเลย์ ผลงานอีกชิ้นหนึ่ง มีชื่อว่า “ของขวัญที่ส่งถึงบรรดาผู้ที่ปรารถนาให้เผยถึงแก่นของศรัทธาของมุสลิม” ผลงานนี้ทุ่มเทความเอาใจใส่อย่างมาก ให้แก่นิยามของคำว่า “ศรัทธา” โดยย้ำเน้นว่า สิ่งใดก็ตามที่เบี่ยงเบนไปจากคัมภีร์กุรอ่านหรือเรื่องราวที่เล่าขานกันต่อมาว่าเป็นของศาสดา หรือมิตรสหายของท่าน เป็นรูปแบบของ*บิดอะ* หรือนวัตกรรมที่ไม่อาจยอมรับได้ ท่านชิงชังธรรมเนียมการเซ่นไหว้วิญญาณที่มีอยู่แพร่หลาย โดยให้เหตุผลว่าสิ้นเปลืองและไม่เกิดประโยชน์ เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่พิสูจน์ว่า บรรพชนทั้งหลาย ยังคงมีชีวิตอยู่ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวครั้งโบราณ หรือกระทั่งการแถลงประกาศของผู้อาวุโสทั้งหลาย ไม่สามารถจะนำมาถือว่าเป็นข้อพิสูจน์ได้ บรรดาผู้ที่อ้างว่า ถูกวิญญาณเข้าสิง เพียงแต่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพลังอันชั่วร้ายเท่านั้น พวกเขาไม่ควรถูกเรียกตัวมาในกรณีที่เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย เนื่องจาก “การเยียวยา” ของพวกเขา มิได้มีสิ่งใดเกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาทางการแพทย์ ท่านยังได้เจาะจงหยิบยกผู้ชายที่สวมเสื้อผ้าของสตรีและทำงานของสตรี ขึ้นมากล่าวประณามเป็นการเฉพาะ ซึ่งเป็นการอ้างอย่างมองเห็นได้ชัดเจน ถึงกลุ่มลักเพศที่มีอยู่รอดจากสมัยก่อนมาจนถึงตอนนี้

การรุกล้ำของมหาอำนาจตะวันตกเข้าไปในตะวันออกกลาง รวมทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น่าจะอยู่เบื้องหลังความสนใจในสงครามศาสนาของชาวมุสลิมในสมัยนี้ และอับดุลซาหมัดเอง ก็ได้ผลิตข้อเขียนที่แสดงความคิดเห็นในหัวข้อนี้ออกมาชิ้นหนึ่งในภาษาอาหรับ ถึงขณะนี้ ชวากลางถูกแบ่งออกเป็นสองราชอาณาจักรแล้ว คือยอกยาการ์ตาและสุระการ์ตา ซึ่งทั้งสองต่างอยู่ในฐานะประเทศราชของวีโอซี หลักฐานบ่งบอกไปในแนวที่ว่า ชาวชวาเอง ก็กำลังพยายามที่จะแก้ไขปัญหาความตึงเครียดที่ติดมากับความเกี่ยวพันที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นกับวีโอซี ในค.ศ. 1774 ในตอนเริ่มต้นศตวรรษใหม่ของชวา มกุฎราชกุมารแห่งยอกยาการ์ตาได้ทรงนิพนธ์กวีนิพนธ์ขึ้นมาบทหนึ่ง ซึ่งมองวัฒนธรรมชวาว่า

ในท้ายที่สุดแล้ว จะกลืนพวกดัตช์ ผู้ซึ่งจะรับศาสนาอิสลามในบั้นปลาย แม้ว่าหลักฐานจากราชสำนักชวากลางจะบ่งบอกถึงการยึดมั่นอย่างมีจิตสำนึกต่อแบบแผนของอิสลามอย่างที่ยอมรับกันอยู่ แต่การร่วมมือกับดัตช์ ก็เห็นได้ชัดว่า เป็นที่มาของความผิดหวังของชาวมุสลิมจำนวนมาก ในค.ศ. 1772 ในจดหมายแนะนำตัวนักเดินทางสองคนที่เดินทางกลับมายังชวา อับดุลซาหมัดได้กล่าวเตือนสุลต่านแห่งยอกยาการ์ตา ถึงขนบประเพณีตามคัมภีร์กุรอ่านที่ว่า ผู้ที่เสียชีวิตในสงครามศาสนานั้น ไม่ตาย แต่มีชีวิตอยู่ ส่วนในจดหมายอีกฉบับหนึ่ง ที่มีผู้เขียนส่งมาในเวลาเดียวกัน ได้จัดส่งธงจากเม็กกะมาพร้อมกันด้วย ธงนี้สุลต่านสามารถนำไปใช้ต่อสู้กับศัตรูของพระองค์ “และผู้ไม่มีศรัทธาทั้งปวง” ได้จดหมายฉบับหนึ่งจากเม็กกะถึงสุระการ์ตา ในหลายปีถัดมา กล่าวหาประมุขว่ามิได้เป็นอะไรที่ยิ่งหย่อนไปกว่า “กษัตริย์ของปีศาจ” และผู้ทอดทิ้งศรัทธาและหลักการ “เช่นนั้นแล้ว พวกยุโรปก็จะมีอำนาจมากยิ่งกว่าพระอัลเลาะห์จริง ๆ กระนั้นหรือ?”[69]

การกล่าวย้ำคำเรียกร้องให้ทำสงครามศาสนา ตามที่นักปฏิรูปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดมากมายได้เปล่งประกาศออกมา กระตุ้นให้เกิดการตอบสนองอย่างรุนแรงในดินแดนที่อยู่ภายนอกชวา ปีแรก ๆ ของศตวรรษมุสลิมที่สิบสาม ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อค.ศ. 1785 ได้ปรากฏการโจมตีชาวยุโรปอย่างรุนแรงหลายครั้ง การโจมตีนี้บางครั้ง ได้แรงบันดาลใจมาจากศาสนา ราชา ฮะญี เชื้อพระวงศ์ชาวบูคิสจากริออ ผู้ซึ่งถือกันว่า ทรงเป็น*เกรามัต* หรือนักบุญที่มีชีวิต แม้ในยามที่ยังดำรงพระชนม์อยู่ ได้เข้าปิดล้อมเมละกา ตำราภาษามาเลย์เล่มหนึ่ง บรรยายว่าพระองค์ทรงเข้าสู่การรบขณะที่อ่านผลงานทางศาสนา และหลังจากที่สิ้นพระชนม์ในการต่อสู้แล้ว ทรงได้รับการต้อนรับเข้าอยู่ในหมู่ผู้ได้รับประทานพรใน “ฐานะผู้ที่พลีชีพเพื่อศาสนา…ในสงครามของพระอัลเลาะห์” หกปีต่อมา ในค.ศ. 1790 มีเสียงเรียกร้องจากปีนัง ถึง “ชาวมุสลิมทั้งปวง” ให้มาขับไล่พวกอังกฤษออกไปจากปีนัง ซึ่งในขณะนั้นกล่าวกันว่า เรือเดินสมุทรของมาเลย์ ก็กำลังระดมพลอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก เพื่อโจมตี เมละกาของดัตช์ ทว่ามิใช่แต่เฉพาะชาวยุโรปเท่านั้น ที่เป็นเป้าหมายของความรู้สึกของชาวอิสลามมีรายงานในระยะเวลาเดียวกันว่า *ฮัจญี*หลายร้อยคน โดยมีเชคห์จากเม็กกะคนหนึ่ง เป็นผู้นำกำลังส้องสุมผู้คนในไทรบุรีเพื่อทำสงครามกับชาวสยามซึ่งเป็นพวกนอกศาสนา การเผชิญหน้ากันที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ยังมีปรากฏในฟิลิปปินส์ตอนใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ความเป็นศัตรูระหว่างมุสลิมกับคริสเตียน ยังคงมีสืบ ต่อมาจนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แต่พร้อมกันนั้นพระบาทหลวงชาวสเปนก็พยายามผลักดัน กิจกรรมการ เผยแพร่ศาสนาของตนเข้าไปในบริเวณที่อยู่ทางใต้ ซึ่งอยู่ในบังคับของสุลต่านแห่งซูลูด้วย อารมณ์ต่อสู้ที่มีมากขึ้นของอิสลาม เมื่อรวมเข้ากับเศรษฐกิจที่ของซูลูกำลังขยายตัว ทำให้การบุกปล้นทาสที่นับถือศาสนาคริสเตียนในวิสายาส์เพิ่มขึ้น เหตุการณ์นี้เป็นการเติมเชื้อให้ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างคริสเตียนกับมุสลิมที่กำลังดำเนินอยู่ ยิ่งรุนแรงหนักยิ่งขึ้นไปอีก

---

[69] Ann Kumar, “Javanese Court Society and Politics in the Late Eighteenth Century: The Record of A Lady Soldier,” Part I, ***Indonesia***, 29 (April 1980) 69.

ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ไม่เหมือนกับพวกอิสลาม กล่าวคือชาวฟิลิปปินส์เหล่านี้ยังคงโดดเดี่ยวจากอิทธิพลของภายนอกอยู่ ดังนั้น ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขาจึงมิได้สัมผัสกับลัทธิการปฏิรูปในสเปนในยุคบูร์บอง ลัทธิการปฏิรูปนี้ตั้งต้นถามคำถามกับความเชื่อทางไสยศาสตร์และความไม่รับรู้ความรู้ใด ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกของสเปน นอกจากนี้ ศาสนาคาทอลิกของสเปนยังปราศจากแนวโน้มที่เป็นเสรีนิยม ซึ่งสืบเนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า ในหมู่พระบาทหลวงชาวสเปนที่เข้ามาอยู่ในคณะผู้เผยแพร่ศาสนาในช่วงระยะเวลานี้ โดยทั่วไปแล้ว เป็นผู้ขาดความยึดมั่นและขาดการฝึกฝนอย่างพระบาทหลวงรุ่นก่อน และวัตถุประสงค์อันสูงส่งที่เคยมีในปีแรก ๆ ที่จะสั่งสอนให้คนเป็นคริสต์ศาสนิกชน ก็เห็นได้ชัดว่าถดถอย ลงไป แต่นอกจากเหนือจากนี้แล้ว คริสต์จักรในฟิลิปปินส์ยังต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เพราะสถาบันนี้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในสภาพแวดล้อมของการเป็นอาณานิคม ในอดีต พระบาทหลวงทั้งหลายมักเข้าพวกเป็นพันธมิตรกับชาวฟิลิปปินส์เพื่อต่อต้านเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอยู่บ่อย ๆ แต่มาตอนนี้คริสต์จักรเข้าถือสิทธิ์ยึดครองที่ดินมากขึ้นเรื่อย ๆ เรียกร้องแรงงานจากชนพื้นเมืองโดยไม่ให้ค่าตอบแทน และใช้อำนาจทางศาสนาไปในทางที่ผิด ปัจจัยเหล่านี้ย่อมมีความหมายว่า พวกพระบาทหลวงเอง ก็ถูกมองอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นผู้กดขี่ ในค.ศ. 1745 การก่อความวุ่นวายของชาวนาอุบัติขึ้นในบริเวณมนิลา การก่อความวุ่นวายครั้งนี้เป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นการแสดงออกซึ่งความไม่พอใจของชาวฟิลิปปินส์ต่อคำสั่งต่าง ๆ ของทางคริสต์จักร ในขอบข่ายใหญ่โตเป็นครั้งแรก การก่อความวุ่นวายครั้งนี้ มีอายุสั้น ทว่าความโกรธแค้นของชาวฟิลิปปินส์ได้ขยายไปสู่เรื่องอื่น ๆ ที่สำคัญมากกว่าอื่นใดคือปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับการบวชคนพื้นถิ่น แม้ว่าคริสต์จักร จะยอมรับมานานแล้วว่า หนึ่งในบรรดาความรับผิดชอบที่สำคัญของตน คือการฝึกฝนพระบาทหลวงที่เป็นคนพื้นถิ่น ทว่าความก้าวหน้าในเรื่องนี้มิได้เกิดขึ้น ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อย่างไรก็ดี เมื่อถึงทศวรรษ 1750 ปัญหาการขาดแคลนพระบาทหลวงที่มีอยู่อย่างอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับแรงกดดันจากกษัตริย์สเปนและจากพระบาทหลวงที่มีความคิดแนวเสรีนิยม บีบบังคับให้พระบาทหลวงต้องรับชาวฟิลิปปินส์ให้เข้ามาช่วยเหลืออยู่บ้าง ชาวฟิลิปปินส์เริ่มได้รับการฝึกให้ทำพิธีแบบพระบาทหลวงแต่อยู่ในฐานะฆราวาสนอกนิกายโดยไม่ได้บวช และเมื่อมาถึงตอนนี้ สถาบันที่ฝึกฝนคนท้องถิ่นที่มีสิทธิ์สมัครเข้าเป็นพระบาทหลวงในมนิลามีขึ้นมาแล้วอย่างน้อยสี่แห่ง และในจำนวนเขตศาสนาทั้งหมด 569 แห่ง มี 142 แห่งที่มีฆราวาสที่เป็นคนพื้นถิ่นเป็นหัวหน้า กระนั้นคณะพระบาทหลวงชาวสเปนยังคงยืนกรานที่จะไม่ให้คนพื้นถิ่นเข้ารับการบวชเป็นพระบาทหลวงอย่างสมบูรณ์ ส่วนหนึ่งเนื่องจากความปรารถนาที่จะปกป้องฐานะของตนเอง และอีกส่วนหนึ่ง เกิดจากความเชื่อที่ฝังลึกว่า ชาวฟิลิปปินส์นั้น เป็นผู้ที่ไม่เหมาะกับหน้าที่ของพระบาทหลวงอย่างครบถ้วนโดยกำเนิด ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ ในขณะที่ผู้ทำพิธีทางศาสนาเช่นพระบาทหลวงซึ่งมีฐานะเป็นฆราวาส เป็นชาวฟิลิปปินส์กันเกือบทั้งหมด แต่คณะพระบาทหลวงผู้เผยแพร่ศาสนา ก็ยังคงเป็นชาวสเปนอย่างปราศจากสำนึกในความละอายต่อบาปข้าหลวงในจังหวัดต่าง ๆ ยังคงไม่สามารถกระทำการได้หากว่าปราศจากความร่วมมือของพระ

บาทหลวง พวก *ปรินซิปาเล* ก็จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากพระบาทหลวง ในการรับรองตำแหน่ง มีการร้องเรียนเกิดขึ้นหลายกรณีซึ่งเป็นเรื่องการใช้อภิสิทธิ์ที่มีมาแต่เดิมในทางมิชอบของคณะพระบาทหลวง

ในบรรยากาศที่มีความรู้สึกต่อต้านสเปนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เหล่านี้ การยึดมนิลาของพวกอังกฤษในค.ศ. 1762 จึงได้รับการแซร่ซ้องจากชาวฟิลิปปินส์บางคนว่าเป็นเครื่องหมายบอกถึงการสิ้นสุดของยุคสเปน และการยึดกุมคริสต์จักรที่สเปนควบคุมอยู่ พวกเขากล่าวว่า ประชาชนยินดีปรีดาเพราะขณะนี้ “ไม่มีกษัตริย์ พระบาทหลวงหรือข้าหลวงอีกต่อไปแล้ว” ดิเอโก สิลาง บุคคลที่เป็นหลักสำคัญในการกบฏต่อต้านชาวสเปน ซึ่งอุบัติขึ้นมาในตอนนี้ เป็นผู้ที่เคยทำงานให้กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของสเปนมาก่อน เขาบังเกิดความเชื่อว่า ถึงเวลาอันสมควรแล้ว ที่ชาวฟิลิปปินส์จะทวงสิทธิในการควบคุมประเทศของตนทางการเมืองกลับคืนมา เมื่อถึงปลาย ค.ศ.1762 เขาสถาปนารัฐบาลของเขาเองขึ้นมาได้ในบริเวณที่ใกล้กับเมืองวิกาน และได้ประกาศโครงการซึ่งประกอบด้วยการกำจัดเจ้าหน้าที่ที่กดขี่และการมีอิสรภาพปลอดจากการเสียภาษี แรกทีเดียวนั้น เขาพยายามชักจูงพระบาทหลวงให้มาเข้าพวกกับแนวทางของเขา แต่พวกบาทหลวงถือว่าสิลางเป็นพ่อมด และกล่าวหาเขาว่ายินยอมผ่อนปรนให้กับบรรดาพันธมิตรจากภูเขาของเขาในสิ่งที่ “นอกรีต” จนเลยเถิด พวกเคร่งศาสนาก็เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ขึ้นมาเช่นกัน เมื่อสิลางกล่าวอ้างตนว่าอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเยซูแห่งนาซาเรธ โดยตัวเขาเองนั้น เปรียบเหมือนกับ *คาโบ มายอร์* (พันจ่าเอก) ยิ่งไปกว่านั้น สิลางยังตีความหน้าที่ของ คริสเตียนตามแบบของตนเองอีกด้วย อาทิเช่น ไม่มีใครสามารถชักจูงให้เขาสารภาพบาปได้และตราบเท่าที่เกี่ยวข้องกับศาสนจักรแล้ว เขาไม่เคยเข้าร่วมในพิธีมิสซาอย่างครบถ้วน เนื่องจากเขาไม่เคยอยู่ในภาวะที่สำนึกในพระเมตตาของพระผู้เป็นเจ้าเลย เหตุเพราะท่าทีและทัศนคติที่เกิดจากตัวของเขาเอง ดิเอโก สิลางจึงดูจะประสบความล้มเหลวในการทำความเข้าใจถึงสิ่งที่ทำให้พวกพระบาทหลวงครอบงำชาวฟิลิปปินส์ไว้ได้ และความสามารถของพระบาทหลวง ที่จะใช้การปฏิเสธการทำพิธีรับศีลมหาสนิท เป็นวิธีการเพื่อบังคับให้ชาวฟิลิปปินส์ยอมเชื่อฟังพวกตน เมื่อเขาถูกสังหารในที่สุดในค.ศ. 1762 นั้นก็เป็นด้วยคำสั่งของพระบาทหลวงกลุ่มหนึ่ง บาทหลวงเหล่านี้ได้มอบเครื่องลางอันศักดิ์สิทธิ์แก่ผู้ที่พวกเขามอบหมายให้ไปลอบสังหาร เพื่อค้ำประกันความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจนี้

ในค.ศ. 1764 สนธิสัญญาปารีสได้ฟื้นฟูการบริหารประเทศฟิลิปปินส์ของสเปนขึ้นมาใหม่ ทว่าเหตุการณ์ในช่วงระหว่างค.ศ.1762-1763 ในฟิลิปปินส์ ก่อให้เกิดผลลัพธ์ในบางประการ นับจากค.ศ.1767 เป็นต้นมา มีความเพียรพยายามที่จะมอบหมายให้ฆราวาสชาวพื้นถิ่น ผู้ทำพิธีอย่างพระบาทหลวง เข้าดูแลเขตศาสนาต่าง ๆ ซึ่งก่อนหน้านี้ คณะพระบาทหลวงนิกายต่าง ๆ เป็นผู้ควบคุมอยู่ อย่างไรก็ดี การทดลองนี้ประสบความล้มเหลว เนื่องจากมีการนำชาวฟิลิปปินส์ที่ไม่รู้หนังสือและไม่ได้รับการฝึกฝน จำนวนมาก เข้ารับตำแหน่งที่มีอำนาจอย่างกระทันหัน จนในตอนนั้น มีสำนวนที่พูดเย้ยกันว่า หาคนมาพายเรือให้กับเรือที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลไม่ได้ เพราะ “อาร์คบิชอบจับ

พวกเขาไปบวชเสียหมด"[70] ชาวฟิลิปปินส์เองก็ร้องเรียนอย่างไม่หยุดหย่อน เรื่องพฤติกรรมต่าง ๆ นานา ๆ ของพระบาทหลวงที่เพิ่งได้รับการแต่งตั้งใหม่ ๆ –เป็นต้นว่าพวกเขาเข้าข้างญาติ ใช้สถานที่อยู่ประจำตำแหน่งเป็นที่จัดงานเลี้ยงสังสรรค์ บีบเค้นเอาเงินเดือนและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ผลลัพธ์ที่เป็นเคราะห์ร้ายมากที่สุดของการทดลองนี้คือ ดูเหมือนว่า จะเป็นการยืนยันถึงคำกล่าวอ้างที่ว่า ชาวฟิลิปปินส์ไม่มีความถนัดอย่างแท้จริงในด้านนี้ และไม่สามารถปล่อยให้เข้ารับผิดชอบงานด้านศาสนาที่สำคัญ ๆ ได้ ในทางกลับกัน ความดุดันยิ่งขึ้นของทัศนคติของชาวสเปน เกื้อหนุนให้ความเป็นปฏิปักษ์ในหมู่ชาวฟิลิปปินส์ ต่อการยึดกุมศาสนกิจของชาวสเปนเด่นชัดยิ่งขึ้น ในค.ศ. 1775 ฆราวาส ผู้ทำพิธีอย่างบาทหลวงคนหนึ่งซึ่งเป็นชาวซามาร์ ไปไกลถึงขั้นที่จะพัฒนาศาสนาของเขาเองขึ้นมา โดยเขากล่าวว่า ในศาสนาใหม่นี้ชาวอินดิโอจะได้รับการบวช แม้ว่าเขาจะอ่านไม่ออกเขียนไม่ ได้ และว่าศาสนาใหม่จะไม่ใช้เครื่องใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนาของพวกสเปนอีกต่อไป พระบาทหลวงชาวสเปนรูปหนึ่งพร้อมที่จะถือว่า การบุกปล้นซามาร์ของพวกโมโร เป็นเรื่องดีที่ซ่อนโฉมอยู่ในเรื่องร้าย เขากล่าวว่า เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว ทั้งคำสั่งของกษัตริย์หรือคำตักเตือนจากพระบาทหลวงทั้งหลาย คงไม่สามารถชักจูงให้ผู้คนมาตั้งรกรากอยู่ใกล้กับเมืองได้

โลกพุทธศาสนานิกายเถรวาท ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดโดดเด่นขึ้นมาในฐานะช่วงเวลาที่สำคัญทำนองเดียวกัน ในศรีลังกา คณะสงฆ์เสื่อมลงในช่วงระยะเวลาสองร้อยปีที่ถูกโปรตุเกสและดัตช์ยึดครอง และการปราศจากพิธีบวชที่ถูกต้องเหมาะสม มีความหมายว่า พระภิกษุสงฆ์จำนวนมากมีสถานภาพกลับคืนไปสู่ความเป็นฆราวาสไปแล้ว ถึงขั้นที่กล่าวกันว่า บนเกาะศรีลังกาทั้งเกาะ มีคนที่ยังรู้ภาษาบาลีเหลืออยู่เพียงคนเดียว ท่ามกลางภูมิหลังเช่นนี้ มีขบวนการของนักฟื้นฟูชาวสิงหลพัฒนาขึ้นมา ขบวนการนี้เน้นที่ความเคร่งครัดในศาสนา ความยากจน และความรู้เรื่องพระธรรมคำสอน ผู้นำของขบวนการนี้ คือสามเณร วาลิวิตา สารนามการ (ซึ่งมีอายุพรรษาสูง) ท่านผู้นี้มีแรงบันดาลใจจากความหวังว่า จะสถาปนาขนบประเพณีการบวชพระ(*อุปสมบท*)ในศรีลังกา ที่สูญไปขึ้นมาใหม่ พระวาลิวิตา สารนามการ ได้ชักจูงประมุขของแคนดี คือกีรติ ศรี ราชาสิมหะ (ค.ศ.1747-1782) ให้ส่งคณะสมณทูตไปยังสยาม

การตัดสินใจที่จะส่งคณะทูตมาสยามครั้งนี้ โดยตัวของการตัดสินใจ เป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์และดีงามของคณะสงฆ์ของไทย ขณะเมื่ออเล็กซานเดอร์ แฮมิลตันมาเยือนสยามในค.ศ. 1720 นั้น เขาได้กล่าวถึงจำนวน "วัดและพระ" และเขาคิดว่าบริเวณแถว ๆ อยุธยาน่าจะมี "ผู้ถือบวชหรือตลับปอย (Tallapoy)" ได้มากถึง 50,000 รูป ที่นี่มีความเพียรพยายามถึงกับจะยับยั้งกิจกรรมของพระบาทหลวงในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกด้วย เป็นไปได้ว่าเพราะพวก

---

[70] J.L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Responses, 1565-1700*, Madison, 1956, 84-9.

คริสเตียนขอยกเว้นจากการดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา จาก ค.ศ.1730 มา มีข้อห้าม อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี ว่าการเขียนหนังสือเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ ไม่ว่าจะด้วยภาษาไทยหรือด้วยภาษาบาลีอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย การเทศนาสั่งสอนหลักศาสนาคริสต์แก่ผู้นับถือพุทธศาสนา หรือการพยายามล่อลวงพวกเขาให้เปลี่ยนศาสนา หรือวิพากษ์วิจารณ์พุทธศาสนาในที่สาธารณะก็เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ค.ศ. 1733-1758) ยังคงได้รับจดจำและรำลึกว่าเป็นยุคทองของการอุปถัมภ์พุทธศาสนาของกษัตริย์ และกษัตริย์ทรงเคร่งครัดในพุทธศาสนามากเสียจนทรงปฏิเสธที่จะพระราชทานตำแหน่งขุนนางให้แก่ผู้ที่ไม่เคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน ชื่อเสียงซึ่งอยุธยาได้รับในโลกพุทธศาสนาแนวเถรวาท ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เมื่อคณะสมณทูตเดินทางออกจากศรีลังกาในที่สุดใน ค.ศ. 1753 หลังจากที่ประสบความล้มเหลวมาสองครั้ง คณะทูตมาพร้อมด้วยคำขอร้องให้ส่งพระภิกษุชาวไทยคณะหนึ่ง ไปฟื้นฟูขนบประเพณีการอุปสมบทที่ขาดตอนไป ทูตสิงหลคนหนึ่งบรรยายถึงความงดงามและอลังการที่อยุธยาให้การต้อนรับคณะทูต ตอนที่พวกเขาได้รับการต้อนรับจากพระภิกษุระดับผู้นำ คือพระอุปาลีมหาเถระ ซึ่งมีผู้แบกขึ้นเกี้ยวมา และมีขบวนแห่ซึ่งมีการอัญเชิญพระพุทธรูปทองคำมาพร้อมกับธง ดนตรี คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ และเครื่องบูชาต่าง ๆ ควบคู่มาด้วย ผลลัพธ์ต่อมา คือ มีการจัดส่งคณะพระภิกษุสงฆ์ยี่สิบห้ารูป อันมีพระอุปาลีมหาเถระเป็นหัวหน้า ไปยังศรีลังกา และศรีลังกาก็ให้การต้อนรับด้วยความยินดีปรีดาอย่างยิ่ง ตลอดระยะเวลาสามปีที่พำนักอยู่ที่ศรีลังกา พระอุปาลีมหาเถระได้จัดการบวชพระเจ็ดร้อยรูปและสามเณรสามพันรูป และพระวาลิวิตาสารนามการเอง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราช ต่อมามีสมณทูตอีกคณะหนึ่งเดินทางไป และในช่วงนี้พระภิกษุชาวไทย “ได้ฝึกสอนพระ [ศรีลังกา] หลายสิ่งหลายอย่างเกี่ยวกับศาสนา เช่นการทำสมาธิให้จิตว่าง” ซึ่งคณะสงฆ์ในสยามได้พัฒนาขึ้น การแลกเปลี่ยนระหว่างศรีลังกากับสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนี้เอง ได้วางรากฐานให้แก่การพัฒนานิกายที่ใหญ่ที่สุดในศรีลังกาปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ รู้จักกันในชื่อว่า สยามนิกาย[71]

อย่างไรก็ดี เป็นที่ประจักษ์ในอยุธยาในไม่ช้าว่า บรรยากาศทางศาสนา แม้ขณะที่กำลังเจริญรุ่งเรือง ก็สามารถเสื่อมลงได้อย่างรวดเร็ว ในยามที่มีความแตกแยกทางการเมือง อันที่จริงแล้ว สิ่งนี้ปรากฏให้เห็นอยู่แล้วในพม่า ความแบ่งแยกของคณะสงฆ์ในพม่าเกิดขึ้น เพราะผลกระทบกระเทือนจากความเสื่อมของราชวงศ์ตองอู ทั้งผู้คนพม่าสมัยนั้น ก็กล่าวโทษว่า เรื่องร้าย ๆ ทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นกับประเทศ มีเหตุมาจากการขาดคุณธรรมและความดีขององค์ประมุข ช่วงเวลาวิกฤตินี้ ย่อมหนี

---

[71] P.E. Pieris, ***Religious Intercourse between Ceylon and Siam in the Eighteenth Century. I. An Account of King Kirti Sri's Embassy to Siam in Saka 1672 (AD 1750),*** Bangkok, 1908, 37-8; Urmila Phadnis, ***Religion and Politics in Sri Lanka***, London, 1976, 48; Rev. Siddhartha Buddharakhita Thera, ***Syamupadasampada,*** printed as ***Religious Intercourse between Ceylon and Siam in the Eighteenth Century***, II, Bangkok, 1914, 66-7.

ไม่พ้นที่จะต้องปรากฏมีผู้นำที่มีพรสวรรค์ในการดึงดูดใจคนจำนวนมาก ผุดขึ้นมาจำนวนไม่น้อย ผู้นำเหล่านี้ให้ความหวังในการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของมุนษยชาติด้วยวิธีการอันแผกพิเศษ พระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งอ้างว่า คนที่มาเป็นศิษย์ของตน และยอมรับการตีความพุทธศาสนาตามแบบของตน จะกลายเป็น*โสดาบัน (sotapanna*--ผู้ชนะกระแสธาร) ไปโดยอัตโนมัติ โดยที่บุคคลนั้นจะเกิดใหม่อย่างมากที่สุดเพียงเจ็ดชาติเท่านั้น ก็จะบรรลุถึงภาวะ*นิพพาน* ขบวนการในรูปแบบดังกล่าวนี้แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ได้รับการหล่อเลี้ยงจากคำพยากรณ์ที่แพร่กระจายอยู่อย่างกว้างขวางในขณะนั้น โดยคำพยากรณ์นี้ทำนายว่า ยุคของความวุ่นวายยุ่งเหยิง จะตามมาด้วยการปรากฏพระมหากษัตริย์ที่โดดเด่นขึ้นในพะโค และพระองค์จะเป็นผู้นำมาซึ่งยุคแห่งความเจริญมั่งคั่งซึ่งผู้คนอยู่กันอย่างสมบูรณ์พูนสุข มีรายงานกล่าวออกมาว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองได้เคยตรัสไว้ว่า พระโพธิสัตว์จะปรากฏพระองค์อย่างน้อยภายในพุทธศักราช 2290 (ค.ศ.1746) ประมาณกึ่งกลางของช่วงเวลาห้าพันปี อันเป็นชั่วอายุขัยของศาสนาตามที่ได้ทรงทำนายไว้ เห็นได้ชัดว่ามีคนมากมายคิดเห็นว่า การปรากฏตัวของอดีตพระภิกษุสงฆ์ สมิงทอ พุทธเกสี ซึ่งเชื่อกันว่า มี “ความรู้เกี่ยวกับเวทมนต์ คาถา การเสกเป่า และการไล่ผี” และมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ทำให้เขาอยู่ยงคงกระพัน เป็นการแสดงให้เห็นว่า พุทธทำนายดังกล่าว ได้บรรลุผลเป็นความจริงขึ้นมาแล้ว และในค.ศ. 1740 เขาก็ได้รับการประกาศสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งพะโค คำสัญญาของสมิงทอ พุทธเกสีเรื่องการฟื้นฟูศาสนาและชีวิตใหม่ที่มั่งคั่งและสุขสบาย มีผลมากเพียงพอที่จะดึงดูดผู้คนให้เข้ามาเป็นบริวารของเขาได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ผู้คนเหล่านี้มาจากที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่ในค.ศ. 1747 อดีตพระภิกษุผู้นี้ถูกปลดลงจากบัลลังก์ อย่างไรก็ดี กองกำลังฝ่ายต่าง ๆ ของพะโค ก็ยังคงกดดันอังวะอย่างต่อเนื่อง และในค.ศ. 1752 กรุงอังวะก็แตก เมื่อพม่าฟื้นตัวขึ้นมาจนพิชิตอยุธยาได้ในค.ศ. 1767 แล้ว หลังจากนั้นสยามก็เป็นดินอันอุดมที่จะเพาะบ่มขบวนการทางศาสนาใหม่ ๆ ขึ้นมา ในลักษณะที่คล้ายคลึงกับพม่าก่อนหน้านี้ ในสวางคบุรี จังหวัดซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ มีเหล่าพระภิกษุที่แหวกคอกออกไป พระภิกษุเหล่านี้ซึ่งนำโดยพระฝางเข้าควบคุมอำนาจไว้และยกเลิกข้อกำหนดพื้นฐานบางประการของคณะสงฆ์ พระภิกษุเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะไม่นำพาต่อ*พระวินัย*และใช้ชีวิตแบบเดียวกับฆราวาสเท่านั้น หากยังนำเอายศตำแหน่งแบบทหารมาใช้ และแสวงหาอำนาจในทางโลกย์ กระทั่งถึงกับพยายามขยายอำนาจเข้าไปในพิษณุโลกเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกันด้วย

บรรดาผู้นำที่ยิ่งใหญ่ที่ปรากฏตัวขึ้นในสยามและพม่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นผลิตผลของสภาพแวดล้อมเช่นนี้ เมื่อผู้ก่อตั้งราชวงศ์กอนบองในพม่า ทรงเข้ารับสมญานามว่า อลอง มินตะยาคี (อลองพญา) หรือหน่อพระพุทธเจ้า และแสดงพระองค์ว่าเป็น*จักรวัติ* (จักรพรรดิราช) หรือพระประมุขของจักรวาล พระนามนี้ ทำให้การรณรงค์ต่าง ๆ ของพระองค์ เปี่ยมไปด้วยความสำคัญเยี่ยงพระผู้มาโปรด สงครามที่พระองค์ทรงกระทำกับอยุธยา เป็นความถูกต้องและชอบธรรมด้วยข้ออ้างว่า พระศาสนาที่อยุธยา มิได้ “เบ่งบานและโชติช่วง” ในขณะที่พระโอรสของพระองค์ คือ พระเจ้าโพธิพญา (หรือพระเจ้าปดุง) (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1782-1819) ก็แสดงให้เห็นว่าการโจมตี

ยะไข่ของพระองค์ เป็นสงครามศาสนาที่กระทำในนามพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้ว พระเจ้าโพธิพญายังทรงเพียรพยายามที่จะประกาศพระองค์ว่าเป็นพระผู้มาโปรด ซึ่งชาวพม่ารอคอยอยู่ เมื่อได้ทรงแถลงว่าระยะเวลาห้าพันปีของพระศาสนาผ่านไปแล้ว พระองค์จึงได้ทรงประกาศว่าพระองค์มิใช่แต่เฉพาะจะเป็นพระเมตไตรยเท่านั้น หากยังเป็น*จักรวัติ*พระองค์หนึ่งด้วย เหตุการณ์ต่าง ๆ ในพม่า อาจส่งอิทธิพลถึงพัฒนาการต่าง ๆ ในสยาม ในสยามสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงรวมประเทศเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่งภายหลังค.ศ.1767 พระองค์ทรงใฝ่ฝันที่จะได้มีสถานภาพเป็น*จักรวัติ* โดยแสดงความปรารถนาที่จะทรงเป็นผู้ที่ “ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่ากษัตริย์แห่งอังวะ” พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะบรรลุให้ถึงสภาวะที่บริสุทธ์ยิ่งขึ้นโดยการฝึกวินัยทางกายให้หนักหน่วงขึ้น พระองค์ศึกษาเทคนิคของแนวรหัสยลัทธิต่าง ๆ และในท้ายที่สุด ทรงประกาศว่าพระองค์บรรลุถึงสถานภาพของ “ผู้ชนะกระแสธาร” แล้ว ดังที่มองเห็นได้จากพระวรกายของพระองค์เอง ซึ่งมีเครื่องหมายหลายอย่างที่บอกถึงพระพุทธเจ้าที่กำลังจะมาตรัส[72]

แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการต่าง ๆ ของพุทธศาสนาในลาวและเขมรในช่วงเวลาขณะที่ประเทศทั้งสองอ่อนน้อมมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อเพื่อนบ้านที่มีอำนาจมากกว่า ไม่ใคร่เป็นทราบกันเท่าไรนัก แต่ดูเหมือนกันว่า มีเจ้านายลาวบางพระองค์ ตอบสนองในทางบวก ต่อพระวิสัยทัศน์ของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งมองพระองค์เองว่าทรงเป็นผู้นำของประชาคมพุทธศาสนาที่กว้างขวาง อย่างไรก็ดี เป็นที่กระจ่างชัดว่า คำเรียกร้องให้พระภิกษุยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นพระอริยบุคคลที่มีความเหนือกว่าทางด้านจิตวิญญาณ เป็นตัวเร่งให้ทรงเกิดความขัดแย้งอย่างใหญ่หลวงกับคณะสงฆ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสั่งให้เฆี่ยนพระภิกษุห้าร้อยรูปและพิพากษาให้ไปทำงานที่ต่ำต้อย เพื่อเป็นการลงโทษที่พระภิกษุเหล่านี้ไม่ยอมกราบไหว้พระองค์ ความเป็นปฏิปักษ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกระตุ้นให้เกิดขึ้นภายในหมู่สงฆ์ระดับต่าง ๆ เป็นเรื่องที่มองกันว่า คือเหตุที่ทำให้พระองค์ต้องหมดพระราชอำนาจลงในค.ศ. 1782 เช่นเดียวกัน อีกไม่กี่ปีต่อมา เมื่อพระเจ้าโพธิพญาทรงแสดงพระองค์ว่าเป็น พระเมตไตรย พระองค์ก็ต้องทรงเผชิญการต่อต้านจากหมู่สงฆ์อย่างรุนแรงจนมีผลให้พระองค์ถูกบีบบังคับอย่างกว้างขวาง ให้ต้องละเลิกคำกล่าวอ้างของพระองค์เสีย

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าว ไม่ควรบดบังความจริงในข้อที่ว่า กษัตริย์เหล่านี้ล้วนทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในแบบดั้งเดิมที่ทำกันเป็นประเพณี ในเกือบทุกด้าน พระองค์จะทรงยกย่อง พระภิกษุผู้ทรงคุณความรู้ จะโปรดให้มีการคัดลอกพระไตรปิฎก สร้างวัดและอุปถัมภ์การอุปสมบท พระเจ้าอลองพญาทรงพยายามปฏิรูปแนวการประกอบพิธีทางพุทธศาสนาและกำจัดลัทธินิกายต่าง ๆ ที่เบี่ยงเบนออกไปจากแนวของพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังได้ทรงสั่งให้แก้ไข

---

[72] Craig J. Reynolds, “The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand,” Ph.D. Thesis, Cornell University, 1973, 32-3. การวิจัยของดร.เรย์โนลส์บ่งบอกไปในเชิงที่ว่า พระเจ้าตากสินอาจทรงถึงขั้นได้รับอิทธิพลจากแนวปฏิบัติของพวกซูฟีตามหลักรหัสยลัทธิที่ทรงเรียนรู้จากตำราภาษามาเลย์ และมีพระภิกษุสงฆ์รูปหนึ่งจากทางใต้ ได้ขึ้นมาเป็นพระสังฆราชในรัชสมัยของพระองค์

ปรับปรุงประมวลกฎหมาย*ธัมมถัต* ที่พยายามกำจัดความไม่เสมอภาคในทางกฎหมาย อันเนื่องมาจากระบบชนชั้น พร้อมกันนั้นได้ทรงริเริ่มแนวทางที่มีจริยธรรมและมนุษยธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อใช้แทนการใช้ข้อห้ามตามแบบพิธีกรรมแบบของพราหมณ์ ที่เคยทำกันมาก่อน พระเจ้าโพธิพญาก็ทรงกระทำเช่นเดียวกัน พระองค์ทรงย้ำมิให้มีการเล่นการพนันและเสพย์ของมึนเมา และทรงส่งพระภิกษุออกไปเผยแพร่ศาสนายังบริเวณห่างไกล เช่นเดียวกับประมุขของค์ก่อน ๆ พระเจ้าโพธิพญาทรงมีความห่วงใยมากเป็นพิเศษกับความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ พระองค์ทรงพยายามยุติข้อถกเถียงเรื่องจีวร ด้วยการมีพระบัญชาในเชิงสนับสนุนฝ่ายที่ห่มจีวรแบบคลุมทั้งสองไหล่ ในขณะเดียวกัน ทรงจัดระบบคณะสงฆ์เสียใหม่ โดยแต่งตั้งพระภิกษุที่ทรงโปรด ไปประจำยังวัดชั้นนำ ทรงแต่งตั้งครูของพระองค์เองขึ้นเป็นพระสังฆราช และก่อตั้งเถรสภาเพื่อดูแลกิจการทางด้านศาสนา มีการจัดส่งเจ้าพนักงานคนหนึ่งเป็นตัวแทนไปควบคุมดูแลและจดบันทึกเกี่ยวกับที่ดินของวัด เพื่อเป็นการจำกัดที่ดินที่วัดต่าง ๆ สะสมไว้ เจ้าพนักงานอีกตำแหน่งหนึ่ง กำหนดให้รับผิดชอบต่อการรักษาวินัยของพระภิกษุสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการกำหนดหลักสูตรการศึกษาพร้อมกับตำราที่แน่นอนสำหรับพระภิกษุสงฆ์ โดยมีการสอบทุก ๆ เดือน เพื่อให้แน่นอนว่าพระภิกษุสงฆ์ มีพื้นฐานแน่นหนาในเรื่องความรู้เกี่ยวกับ*พระวินัย* ผู้ที่สอบตก จะถูกสึกหรือขับออกจากวัด พระราชโองการฉบับหนึ่งประกาศว่า “ไม่เป็นการถูกต้อง ที่พระสงฆ์จะอยู่เปล่า ๆ โดยไม่ได้ทำอะไร นอกจากหลีกเลี่ยงการทำบาปและสำราญใจกับอาหารที่ได้มาเปล่า ๆ”

ความเพียรพยายามของพระเจ้าโพธิพญาที่จะผสานความแตกแยกในหมู่สงฆ์ ประสบความสำเร็จแค่เพียงบางส่วนเท่านั้น พระองค์เองทรงเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาหลายเรื่อง และดูเหมือนว่า จะมิได้ทรงแสดงความเป็นผู้นำอย่างที่จำเป็นสำหรับขจัดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ ซึ่งมีความเป็นมาที่ซับซ้อนและยาวนาน บางครั้งทรงถูกบีบให้จำต้องขับพระภิกษุผู้มีอาวุโสออกไปจากพุทธศาสนา ความไม่สงบในวงการพุทธศาสนาในพม่านั้น ปรากฏให้ประจักษ์ได้จากนิกายสุดโต่งต่าง ๆ ที่งอกงามอย่างเห็นได้ชัดภายในพุทธศาสนาในช่วงระยะเวลานี้ หนึ่งในบรรดากลุ่มดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนามซอว์ติ นิกายนี้ ปฏิเสธการแสดงความเคารพสักการะพระพุทธรูปและพระภิกษุสงฆ์ และปฏิเสธเรื่องการกลับชาติมาเกิด สิ่งที่นิกายนี้เทศนาสั่งสอนเป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของเทพสูงสุด คือผู้สร้างสรรค์โลก แม้ว่าพวกผู้นำจะถูกจับกุม แต่นิกายอื่น ๆ ก็ยังคงมีปรากฏขึ้นในระดับหมู่บ้าน ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในยามที่ราชอาณาจักรต้องเผชิญกับความไม่พอใจของชาวนาและความล้มเหลวทางด้านการทหาร พระเจ้าโพธิพญาทรงดูเหมือนว่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มฆราวาสอีกกลุ่มหนึ่ง คือกลุ่มปรมัต กลุ่มปรมัตนี้เน้นเรื่องการทำสมาธิและปรัชญาการไตร่ตรองที่คล้ายคลึงไปทางพุทธศาสนานิกายมหายาน กระนั้นก็ดีแม้ว่าจะมีกลุ่มต่าง ๆ แพร่หลายอยู่เช่นนี้ หรือเป็นไปได้ว่าเนื่องจากมีกลุ่มต่าง ๆ แพร่หลายอยู่เช่นนี้ พม่าจึงยังคงรักษาชื่อเสียงของประเทศในฐานะศูนย์กลางของกิจกรรมทางพุทธศาสนาไว้ได้ และเมื่อประมุขของแคนดี ผู้ทรงเป็นองค์อุปถัมภกของ

สยามนิกาย ทรงห้ามชนในวรรณะต่ำ มิให้บวชเป็นพระอยู่ในหมู่ชาวสิงหล พวกเขาเหล่านี้ ก็หาทางมาบวชกันที่อมรปุระ นครหลวงของพม่า

สยามนั้น ตรงกันข้าม คือให้ภาพที่แตกต่างออกไป กษัตริย์ที่ทรงดำรงอยู่ในสมัยเดียวกับพระเจ้าโพธิพญา คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1782-1809) พระองค์ทรงโดดเด่นขึ้นมาในฐานะที่น่าจะเป็นได้ว่าทรงเป็นนักปฏิรูปพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของศตวรรษนี้ ทั้งนี้ด้วยทรงเชื่อว่า ความเสื่อมของศีลธรรม เป็นสิ่งที่ชักนำไปสู่ความพินาศของอยุธยา พระองค์จึงทรงยืนยันถึงหน้าที่ทางศาสนาของฆราวาส โดยส่งเสริมการแปลผลงานภาษาบาลีที่สำคัญ ๆ ออกเป็นภาษาไทย เช่น “มิลินทรปัญหา” เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ไม่สามารถอ่านผลงานต้นฉบับจะได้อ่าน ที่ยิ่งมีความสำคัญมากกว่านั้น คือการฟื้นฟูวินัยในหมู่สงฆ์ ทรงโปรดให้เปิดสถาบันสงฆ์ขึ้นที่วัดหลวง คือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีบุคคลผู้รอบรู้จากหน่วยงานราชบัณฑิต มาเป็นครูผู้สอน ในค.ศ. 1801 มีการสึกพระภิกษุสงฆ์ที่สร้างความเสื่อมเสีย 128 รูป พระเหล่านี้ ถูกสึกและส่งไปทำงานหนักเพื่อเป็นการลงโทษในฐานที่บกพร่องทั้งในเรื่องความประพฤติและความรู้ สิ่งที่ทรงให้ความห่วงใยเป็นสำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือการจำกัดพัฒนาการของกลุ่มที่อยู่รอบนอก พระองค์ได้ทรงออกกฎหมายซึ่งมุ่งหมายเพื่อควบคุมนักพรตที่เร่ร่อน และบุคคลซึ่ง “ได้รับการยกย่องสรรเสริญว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ” มิให้พยายามแย่งชิงราชบัลลังก์ มีข้อบังคับให้พระสงฆ์ทุกรูป ต้องจัดหาใบสุทธิที่ระบุชื่อ ชื่อวัดและสมณศักดิ์ ไว้ประจำตัว และหากว่าประสงค์ที่จะเดินทางไปยังอีกเขตหนึ่งเพื่อการเทศนาสั่งสอน ก็จะต้องแสดงเอกสารดังกล่าว เพื่อพิสูจน์ว่า ได้ผ่านการบวชอย่างถูกต้องมาแล้วจริง นอกจากนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังได้ทรงจัดการกับปัญหาการเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องของกษัตริย์ในกรณีพิพาทในคณะสงฆ์ ซึ่งอาจสร้างความแตกแยกขึ้นได้ แม้ว่าประมวลกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์ของพระองค์ จะแสดงถึงความห่วงใยที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ต่อความดีงามของหมู่สงฆ์ แต่ก็มองเห็นได้ชัดเจนว่า ไม่ทรงเต็มพระทัยเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องการตีความหลักคำสอนทางศาสนา ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีราชบัญชาว่า กษัตริย์ไม่พึงเข้าแทรกแซงข้อพิพาททางศาสนา จนกว่าเรื่องราวดังกล่าวนั้น จะได้ผ่านการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในหมู่พระเถระที่มีสมณศักดิ์สูงสุดเสียก่อน ในเรื่องพระราชพิธีต่าง ๆ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเพียรพยายามที่จะเน้นถึงพิธีสงฆ์มากกว่าพิธีพราหมณ์และพิธีที่เกี่ยวกับภูติวิญญาณ โดยทรงเตือนบรรดาขุนนางข้าราชการว่า พวกเขาควรให้ความเคารพตามสมควรแก่ภูติวิญญาณทั้งหลาย แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ควรให้ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านี้มากกว่าพุทธศาสนา ระหว่างพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ก็ควรจะประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ก่อนที่จะบวงสรวงภูติผีเจ้าที่และดวงวิญญาณของพระประมุขทั้งหลายในอดีต ส่วนเรื่องการบูชาศิวลึงค์นั้น เนื่องจากพระธรรมคำสอน มิได้กล่าวไว้ดังนั้นจึงควรทำลายเสีย

มาตรการสืบเนื่องอีกประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสนับสนุน คือการจัดประชุมคณะสงฆ์ครั้งใหญ่ เพื่อจัดทำพระไตรปิฎกภาษาบาลี หรือคำสอนของพุทธศาสนา

ฉบับที่ผ่านสังคายนาอย่างครบถ้วนออกมา ภารกิจครั้งนี้ ดำเนินการจนลุล่วงในช่วงระหว่างค.ศ. 1788-1789 ภายใต้การควบคุมดูแลของบรรดาพระภิกษุชั้นนำ และโดยได้รับการสนับสนุนด้านการเงินและการเข้ามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของกษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพารในราชสำนัก ความสำคัญของเหตุการณ์นี้ จะสามารถเข้าใจได้อย่างดีที่สุด หากได้ตระหนักว่า การประชุมสังคายนาเช่นนี้ครั้งล่าสุดก่อนหน้านี้ มีขึ้นที่เชียงใหม่ ในค.ศ. 1475 และตำราต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลลัพธ์มาจากความทรงเพียรพยายามของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในครั้งนี้ ยังคงอยู่ในหมู่ผลงานมาตรฐานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของไทย พระเกียรติคุณแห่งรัชสมัยของพระองค์เพิ่มพูนขึ้น เมื่อวรรณกรรม*ไตรภูมิ* ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับจักรวาลอันประกอบด้วยสามโลก เสร็จสมบูรณ์ลง ผลงานเล่มนี้ เป็นการถอดความผลงานเดิมสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ในภาคที่ให้ความสำคัญแก่มนุษยชาติมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เช่นเดียวกับบทบาทของกษัตริย์ ซึ่งโดดเด่นขึ้นและกษัตริย์แห่งสากลผู้ทรงสร้างบุญกุศลก็ทรงได้รับการทูลอัญเชิญให้ขึ้นไปประทับอยู่ “ณ ระดับสูงสุดของโลก”

การขัดเกลาระเบียบดั้งเดิมเหล่านี้ ซึ่งดำเนินไปตลอดระยะเวลาเกือบสามสิบปี ทำให้รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดจุฬาโลก ปกแผ่ไปด้วยสำนึกแห่งเป้าประสงค์ทางด้านศาสนา และทำให้พุทธศาสนาของไทย เปี่ยมไปด้วยพลังซึ่งธำรงอยู่เรื่อยมาจนถึงยุคสมัยใหม่ ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้นในหมู่สงฆ์ และความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เพิ่มพูนยิ่งขึ้นระหว่างพระประมุขกับพระภิกษุสงฆ์ ส่งผลให้คณะสงฆ์ของสยาม ประสบการแบ่งแยกภายในน้อยกว่าคณะสงฆ์ในพม่ายิ่งไปกว่านั้น ยังมีผู้แสดงความคิดเห็นด้วยว่า การปฏิรูปศาสนาในช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงนี้ เป็นเรื่องสำคัญและโดดเด่นอย่างมากเนื่องจากมิได้เป็นแค่ความพยายามที่จะกลับคืนไปสู่ขนบประเพณี “อันบริสุทธิ์” เยี่ยงในอดีตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การเน้นมากขึ้นที่ความมีเหตุผลของมนุษย์ก็ดี การใช้ความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนก็ดี ตลอดจนการทบทวนกันใหม่ ถึงความสัมพันธ์ของมนุษยชาติกับจักรวาล ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในด้านภูมิปัญญาอย่างแท้จริง นับเป็น “การปฏิวัติอย่างแยบคาย” ซึ่งวางพื้นฐานอันแน่นหนาสำหรับการเผชิญปัญหาท้าท้ายต่าง ๆ ท้าทายซึ่งสังคมไทยต้องประสบในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า[73]

---

[73] David K. Wyatt, “The ‘Subtle Revolution’ of King Rama I of Siam,” in David K. Wyatt and Alexander Woodside, eds, ***Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought***, New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph no. 24. 1982.

บทสรุป

ช่วงเวลาสามร้อยปีที่ได้สำรวจในบทนี้ เป็นช่วงเวลาที่พัฒนาการด้านศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก การที่มีข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ทั้งจากแหล่งยุโรปและที่เป็นของพื้นถิ่นเอง ทำให้เราสามารถอภิปรายพัฒนาการในเรื่องต่าง ๆ ได้มากมาย และได้รายละเอียดมากกว่าที่สามารถเป็นไปได้ในช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ ตัวอย่างเช่น บันทึกเรื่องราวของพวกมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนา ให้คุณูปการอย่างสำคัญแก่เรา ทำให้เราได้ความเข้าใจเรื่องความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมในพื้นถิ่น ซึ่งเมื่อป้อนเข้าไปสมทบแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ทั้งจากแผ่นดินใหญ่และจากบริเวณส่วนที่เป็นเกาะ ก็ทำให้เราได้ความกระจ่างเกี่ยวกับกระบวนการที่ศาสนาต่าง ๆ ของโลก ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ศาสนาอิสลาม มาถึงก่อนช่วงเวลาที่เราพิจารณากันอยู่นี้ แต่ด้วยเหตุผลต่าง ๆ หลายประการ จำเพาะในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้เอง ที่ทำให้การขยายตัวของอิสลามเข้าไปยังอาณาบริเวณหมู่เกาะ เริ่มทวีจังหวะของการก้าวมากขึ้น เรื่องนี้ เกิดขึ้นประจวบตรงพอดีกับการเข้ามาของศาสนาคริสต์ อันเป็นศาสนาโลกศาสนาสุดท้าย ที่เข้ามาในภูมิภาคนี้ และศาสนานี้กลายเป็นการท้าทายอย่างสำคัญต่อการที่ศาสนาอิสลาม จะแทรกตัวเข้าสู่โลกหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในเรื่องหลักคำสอน แต่ความเชื่อที่รับมาจากต่างแดนเหล่านี้ ก็ล้วนติดข้องอยู่กับปัญหาต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งหลายเรื่อง ได้อภิปรายไว้ในที่นี้แล้ว – ได้แก่ ปัญหาการคงรักษาหลักการพื้นฐานทางศาสนาไว้ เมื่อเผชิญกับการปรับแต่งอย่างต่อเนื่อง ให้เข้ากันได้กับธรรมเนียมของชนพื้นถิ่น ปัญหาความสัมพันธ์กับศาสนาที่สำคัญอื่น ๆ ปัญหาความเกี่ยวพันกันระหว่างศาสนากับอำนาจการปกครอง ตลอดจนปัญหาบทบาทซึ่งสตรีจะพึงมี ปัญหาเหล่านี้ ไม่มีปัญหาใดเลยที่ได้แก้ไขลงได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งยังคงโผล่ขึ้นมาเป็นเรื่องราวให้ถกเถียงกันอยู่อีกเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ดี สิ่งที่เหตุการณ์ต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดได้สาธิตให้เห็น คือสมรรถนะของชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะหาแรงบันดาลใจทั้งจากภายในและภายนอกภูมิภาค เพื่อนำมาใช้กำหนดลักษณะการตอบสนองของตน ต่อปัญหาท้าทายของยุคสมัย

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ในช่วงหลัง ๆ มานี้ มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ถึงพัฒนาการด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นมากมาย แต่ทว่าผลงานที่เกี่ยวข้องจำเพาะกับช่วงเวลาระหว่างค.ศ. 1500-1800 นี้ มีค่อนข้างน้อย

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องมากมาย มีอยู่ในประวัติศาสตร์การเมืองของช่วงระยะเวลานี้ ซึ่งขอให้ผู้อ่านดูในข้อเขียนบรรณานุกรมบทที่ 2 ของเล่ม 2 นี้ ข้างล่างนี้ เราได้ให้รายชื่อหนังสือและบทความที่คัดสรรมาแล้ว ซึ่งขยายข้อมูลที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้นให้กว้างขวางออกไป ทว่าควรจะดูการอ้างอิงที่ได้ทำไว้ในข้อเขียนบรรณานุกรมของบทที่ 5 ในเล่ม 1 และบทที่ 4 ในเล่ม 3 และบทที่ 4 ในเล่ม 4 ด้วย

ศาสนาคริสต์

พึงสังเกตว่า เรื่องราวของมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนาในยุคแรก ๆ นั้น มีคำบรรยายอย่างละเอียดที่สุดเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมและความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นถิ่นรวมอยู่ด้วย แต่ขณะนี้ ยังไม่มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างสมบูรณ์ในภาคภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับความเพียรพยายามเพื่อเผยแพร่ศาสนาของชาวโปรตุเกสในอินโดนีเซีย แหล่งข้อมูลที่เป็นพื้นฐานของสมัยนี้ คือ Artur Basilio de Sá, ed., *Documentaçã̃o Para a Histó́ria das Missõ̃es do Padroado Portugê̂s do Oriente*, 5 vols, Lisbon, 1955-8. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์บริเวณหมู่เกาะทางด้านตะวันตกอย่างกว้าง ๆ ได้แก่ Fr Manuel Teixeira, *The Portuguese Missions in Malacca and Singapore (1511-1958)*, 3 vols, Lisbon, 1961-3. หนังสือเล่มที่สาม ของ Georg Schurhammer, *Francis Xavier. His Life. His Times*, trans. M. Joseph Costelloe, Rome: Jesuit Historical Institute, 1980 ซึ่งให้ข้อมูลที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับช่วงที่มีการสถาปนานิกายเจซูอิตในอินโดนีเซีย งานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของบาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน มีบรรยายอยู่ใน Fr Achilles Meersman, *The Franciscans in the Indonesian Archipelago*, Louvain, 1967. ดูเช่นกันที่ C. Wessels, *De Geschiedenis der R.K. Missie in Amboina Vanaf Haar Stichting Door Den H. Franciscus Xaverius Tot Haar Vernietiging Door de O.I. Compagnie 1546-1605*, Nijmegen-Utrecht, 1926. และ B.J.J. Visser, *Onder Portuguese-Spaansche Vlag: De Katholieke Missie van Indonesië 1511-1605*, Amsterdam, 1925. หนังสือที่ให้ข้อมูลที่มีประโยชน์เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ในอินโดนีเซียตะวันออก ในสมัยวีโอซี ได้แก่ J. Fox, *The Harvest of the Palm*, Cambridge, Mass., 1977; เช่นเดียวกับ Gerrit Knaap, "Kruidnagelen en Christenen. De Vereenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1985.

สำหรับฟิลิปปินส์ งานนิพนธ์ที่เป็นข้อมูลชั้นสอง มีอยู่กว้างขวาง ทว่ามีคุณภาพต่าง ๆ กันไป แหล่งข้อมูลขั้นปฐมภูมิที่ดีที่สุดเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมในพื้นถิ่น รวมทั้งกระบวนการการเผยแพร่ศาสนา คือ E.H. Blair and J.A. Robertson, *The Philippine Islands, 1493-1898*, 55 vols, Cleveland, 1903-9. ที่เป็นการศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ ได้แก่ Peter Gowing, *Islands under the Cross. The*

Story of the Church in the Philippines, Manila, 1967; Nicholas Cushner, *Spain in the Philippines. From Conquest to Revolution*, Quezon City: Ateneo de Manila University, 1971; Miguel A. Bernad, *The Christianization of the Philippines. Problems and Perspectives,* Manila, 1972; H. de la Costa, *Church and State: The Philippine Experience*, Manila, 1978; Pablo Fernandez, *History of the Church in the Philippines (1521-1898),* Manila, 1979. หนังสือ Gerald Anderson, ed., *Studies on Philippines Church History*, Ithaca and London, 1968. บรรจุบทความหลายเรื่องที่เกี่ยวกับหัวข้อเรื่องจำเพาะต่าง ๆ H. de la Costa, *The Jesuits in the Philippines 1581-1768*, Cambridge, Mass., 1961. เป็นการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียดที่สุด เกี่ยวกับนิกายที่สำคัญนิกายหนึ่ง Eric Anderson, "Traditions in Conflict. Filipino Responses to Spanish Colonialism, 1565-1665," Ph.D. thesis, University of Sydney, 1977. บรรจุข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจลาจลในยุคแรก ๆ ซึ่งรับเอาระบบสัญลักษณ์ของคริสเตียนมาใช้ Dennis Roth, "The Friar Estates of the Philippines," Ph.D. thesis, University of Oregon, 1974. พิจารณาถึงภูมิหลังของการจลาจลในค.ศ. 1745 และ David Routledge, *Diego Silang and the Origins of Philippines Nationalism*, Quezon City, 1979. พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิลางกับผู้มีอำนาจในคริสต์ศาสนจักร ผลงานการวิเคราะห์อย่างน่าทึ่งเกี่ยวกับลักษณาการที่แสดงออกถึงการเปลี่ยนศาสนา คือ Vincente Rafael, *Contracting Colonialism. Translation and Christian Conversion in Tagalog Society under Early Spanish Rule*, Ithaca and London, 1988. ผลงานอีกเล่มหนึ่ง คือ Antonio Rosales, *A Study of a Sixteenth Century Tagalog Manuscript on the Ten Commandments; Its Sinificance and Implications*, Quezon City, 1984. ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเอกสารแปลฉบับหนึ่ง

เรื่องราวที่มีประโยชน์เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ในเวียดนามที่เขียนขึ้นในช่วงระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 นี้ มีบรรจุอยู่งานของเล็กซานเดอร์ แห่งโรดส์ ดูเป็นตัวอย่างเช่น *Rhodes of Vietnam*, trans. Solange Herz, Westminster, Maryland, 1960. หนังสือที่คัดสรรเอกสารและข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์มารวมไว้ ได้แก่ Georges Taboulet, ed., *La Geste Française en Indochine*, Paris, 1955. ดูเช่นกันที่ Adrien Launay, *Histoire de la Mission de Cochinchine 1658-1823*, 3 vols, Paris, 1923-5. และ *Histoire de la Mission du Tonkin*, Paris, 1927. ลอเนย์ยังมีผลงานที่ว่าด้วยการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในประเทศไทยอีกเล่มหนึ่ง คือ *Histoire de la Mission de Siam*, *1662-1881*, 2 vols, Paris, 1920.

ศาสนาขงจื๊อ

ยังมีสิ่งที่จะต้องทำอีกมาก ในการทำความเข้าใจกับบรรยากาศด้านภูมิปัญญาของเวียดนามในช่วงเวลานี้ ผลงานที่สร้างการเริ่มต้นที่สำคัญ คือ Keith Taylor, "The Literati Revival in Seventeenth Century

Vietnam," JSEAS, 18, 1 (1987). การอภิปรายที่มีประโยชน์เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเวียดนาม มีพบอยู่ใน Edgar Wickberg, ed., *Historical Interaction of China and Vietnam: Institutional and Cultural Themes,* Lawrence: Center for East Asian Studies, University of Kansas, 1969. และใน Alexander Woodside, "History, Structure and Revolution in Vietnam," *International Political Science Review*, 10, 2 (1989).

ศาสนาอิสลาม

หนังสืออ้างอิงที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้เล่มหนึ่งในจำนวนหลายเล่มที่ได้รับการตีพิมพ์ออกมาแล้วและที่ยังอยู่ในระหว่างการจัดทำ คือ H.A.R. Gibb, C.E. Bosworth et al., eds, *The Encyclopaedia of Islam*, new edn, Leiden and London, 1960-.ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำเร็จรูป ที่ประกอบด้วยบทความเฉพาะเรื่อง เกี่ยวกับทุกหัวข้อและทุกบุคคลก็ว่าได้ ที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

ในส่วนที่เกี่ยวกับอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีการถกเถียงกันมากมาย เกี่ยวกับลักษณะและจังหวะเวลาที่ศาสนาอิสลามมาถึงบริเวณส่วนที่เป็นหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การรวบรวมและผสานทัศนคติที่แพร่หลายอยู่ขณะนี้เข้าไว้ด้วยกันอย่างรอบคอบ มีอยู่ใน M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, London, 1981. ดูเช่นกันที่ G.W.J. Drewes, "New Light on the Coming of Islam to Indonesia ?," BKI 124, 4 (1968). และ S.O. Robson, "Java at the Crossroads; Aspects of Javanese Cultural History in the 14th and 15th Centuries," BKI 137, 2 and 3 (1981). การสำรวจช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคสมัยใหม่อย่างกว้าง ๆ สามารถพบได้ใน P.M. Holt et al., eds, *The Cambridge History of Islam*, II, Cambridge, UK, 1970. หนังสือที่บรรจุความเรียงที่มีประโยชน์เกี่ยวกับภูมิภาคนี้ คือ Raphael Israeli and Anthony H. Johns, eds, *Islam in Asia*, II, Jerusalem, 1984. เช่นเดียวกับ M.B. Hooker, eds. *Islam in Southeast Asia*, Leiden, 1983. บทความที่มีคุณค่าจำนวนหนึ่ง รวมทั้ง Merle Ricklefs, "Six Centuries of Islamization in Java" และ A.C. Milner, "Islam and Malay Kingship" ได้รับการนำมาตีพิมพ์ซ้ำใน Ahmad Ibrahim et al., eds, *Readings on Islam in Southeast Asia*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1985.

งานพื้นฐานเกี่ยวกับลัทธิซูฟีในหมู่เกาะอินโดนีเซีย คือ A.H. Johns, "Malay Sufism as Illustrated in an Anonymous Collection of 17th Century Tracts," JMBRAS, 30, 2 (1957) ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ของเขาตลอดสองทศวรรษหลังนี้ ครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ มากมาย แต่เกื้อหนุนเป็นการเฉพาะแก่ความรู้ของเรา เกี่ยวกับความเกี่ยวพันระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกกลาง ดูเป็นตัวอย่างเช่น "Islam in Southeast Asia; Reflections and New Directions," *Indonesia*, 19 (April 1975) จี.ดับบลิว.เจ. ดรูวส์ (G.W.J. Drewes) เป็นบรรณาธิการตรวจแก้งานเขียนเกี่ยวกับมุสลิมแนว

รหัสยลัทธิยุคต้น ๆ หลายเล่ม ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงคำสอนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดู *Een Javaanse Primbon uit de Zestiende Eeuw*, Leiden, 1954; *The Admonitions of Seh Bari: A 16th Century Javanese Muslim Text Attributed to the Saint of Bonan*, The Hague, 1969; *An Early Javanese Code of Muslim Ethics*, The Hague, 1978.

ปราชญ์ผู้รอบรู้เกี่ยวกับศาสนาอิสลามในอาเจะห์ยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เป็นหัวข้อของผลงานการศึกษาพิเคราะห์ของหลาย ๆ เล่ม ผลงานที่ไม่ยอมรับคำวิจารณ์ของอัล-รานิรี เกี่ยวกับรหัสยลัทธิในท้องถิ่นได้แก่ หนังสือดังต่อไปนี้ คือ G.W.J. Drewes and L.F. Brakel, *The Poems of Hamzah Fansuri*, Dordrecht, Holland and Cinnaminson, USA, 1986; C.A.O. van Nieuwenhuize, *Samsu'l-din van Pasai, Bijdrage tot de Kennis der Sumatranaasche Mystiek*, Leiden, 1945; Syed Muhammad Naguib al Attas, *Rānīrī and the Wujūdiyyah of 17th Century Acheh*, Singapore, 1966. ผลงาน A.H. Johns, "Dakā'ik al-Huruf by 'Abd al-Ra'uf of Singkel," JRAS (1955) 55-73, 139-158 และ P.Riddell, "'Abd al-Ra'uf's *Tarjuman al-mustafid*," Ph.D. thesis, Australian National University, 1984 พิจารณางานของปราชญ์ชั้นนำของมาเลย์ในสมัยนั้น

การศึกษากระบวนการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในสุลาเวสีกระทำไว้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน ดู J. Noorduyn, "De Islamisering van Makasar," BKI, 112, 3 (1956); Leonard Andaya, "Kingship-*Adat* Rivalry and the Role of Islam in South Sulawesi," JSEAS, 15, 1 (1984); Henri Chambert-Loir, "Dato ri Bandang. Legendes de I'islamisation de la Région de Célébes-Sud," *Archipel*, 29, 1 (1985); Christian Pelras, "Religion, Tradition and the Dynamics of Islamization in South Sulawesi," *Archipel*, 29, 1 (1985).

สำหรับมินังกาเบา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดู Christine Dobbin, *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy, 1784-1847*, London and Malmö: Scandinavian Institute of Asian Studies, 1983. ผลงานตีพิมพ์ J.Kathirithamby-Wells, "Ahmad Shah ibn Iskandar and the Late 17th Century 'Holy War' in Indonesia," JMBRAS, 43, 1 (1970) เป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับนักพรตคนหนึ่ง เช่นเดียวกับ Ann Kumar, *Surapati. Man and Legend*, Leiden, 1976.

การอภิปรายถึงสภาพแวดล้อมในปาเล็มบังในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จะพบใน G.W.J. Drewes, *Directions for Travellers on the Mystic Path*, BKI, 81, The Hague, 1977. ดูเช่นกันใน G.W.J. Drewes, Further Data Concerning 'Abd al-Samad al-Palimbani," BKI, 132, 2 and 3 (1976).

หนังสือที่มีเนื้อหาครอบคลุมมากที่สุดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามในฟิลิปปินส์ คือ Cesar A. Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City, 1973. เกี่ยวกับจามปา ดู Pierre Yves Manguin, "The Introduction of Islam into Champa," JMBRAS, 58, 1 (1985).

พัฒนาการต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีอภิปรายอยู่ใน Thomas Naff and Roger Owen, eds, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, Carbondale and Edwardsville, 1977 และ John O. Voll, *Islam: Continuity and Change in the Modern World*, Boulder, 1982.

บาหลี

สำหรับผลงานด้านประวัติศาสตร์รุ่นล่า เกี่ยวกับวัฒนธรรมบาหลี ดู Adrian Vickers, *Bali: A Paradise Created*, Melbourne, 1989 และอีกชิ้นหนึ่งโดยผู้เขียนคนเดียวกันคือ "Hinduism and Islam in Indonesia. Bali and the Pasisir World," *Indonesia*, 43 (October 1987). ผลงานสองชิ้นนี้ ควรจะได้รับการเสริมด้วย David Stuart-Fox, "Pura Besakih: A Study of Balinese Religion and Society," Ph.D. thesis, Australian National University, 1987.

พุทธศาสนา

มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงยุคสมัยนี้ แต่รายชื่อที่คัดสรรมาเสนอข้างล่างนี้ เน้นผลงานซึ่งประกอบด้วยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาที่อภิปรายในบทนี้โดยตรง Robert E. Lester, *Theravada Buddhism in Southeast Asia*, Ann Arbor, 1973 ให้ความรู้เบื้องต้นอย่างกระชับ ทว่ารอบคอบ Bardwell L. Smith, *Religion and Legitimation of Power in Thailand, Laos and Burma*, Chamberburg, 1978 บรรจุข้อเขียนที่เกี่ยวข้องจำนวนหนึ่ง Milford E. Spiro, *Burmese Supernaturalism*, Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1967 ให้ความรู้เบื้องต้นที่มีขอบข่ายกว้างขวางเกี่ยวกับการนับถือภูติผีวิญญาณและความสัมพันธ์ของของการนับถือลัทธินี้กับพุทธศาสนาของพม่า ในขณะที่ผลงานอีกเล่มหนึ่ง คือ Miharranjan Ray, *An Introduction to the Study of Theravada Buddhism in Burma*, University of Calcutta, 1946 ยังคงเป็นหนังสืออ้างอิงที่เป็นพื้นฐานอยู่ หนังสือดังต่อไปนี้ คือ E. Michael Mendelson, *Sangha and State in Burma: A Study of Monastic Sectarianism and Leadership*, Ithaca, 1975; Donald E. Smith, *Religion and Politics in Burma*, Princeton, 1965; John Palmer Ferguson, "The Symbolic Dimensions of the Burmese Sangha," Ph.D. thesis, Cornell University, 1975 สามารถนำมาใช้อ่านประกอบร่วมกันเพื่อจะได้สื่อความรู้สึกถึงสถานภาพที่กำลังอยู่ในระหว่างวิวัฒนาการของพระภิกษุสงฆ์ในพม่า ข้อโต้แย้งที่ให้พลังกระตุ้น ที่สามารถนำมาเสริมหนังสือเหล่านี้ได้ มีเสนออยู่ใน E.

Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution*, The Hague, 1965. เกี่ยวกับการปฏิรูปพระสงฆ์ ดู Michael Aung-Thwin, "The Role of *Sasana* Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification," JAS, 38 (1979) และการตอบสนอง ใน Victor Lieberman, "The Political Significance of Religious Wealth in Burmese History: Some Further Thoughts," JAS, 39 (1980). การศึกษาพิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพุทธศาสนาของไทยในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีอยู่เพียงจำนวนจำกัด Yoneo Ishii, *Sangha, State and Society: Thai Buddhism in History*, Kyoto, Center for Southeast Asian Studies, 1986 ให้ความรู้เบื้องต้นอย่างกว้าง ๆ หนังสือเล่มเล็กของพระองค์เจ้าธานีนิวัติ คือ *A History of Buddhism in Siam*, Bangkok: Siam Society, 1969 ให้ภาพอย่างแจ่มชัดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของพุทธศาสนาของไทย หนังสือเล่มนี้ เขียนขึ้นสำหรับบรรจุใน *Encyclopaedia of Buddhism* ซึ่งยังจัดทำไม่เสร็จ พัฒนาการต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดที่อภิปรายอย่างลุ่มลึกคือผลงาน Craig J. Reynolds, "The Buddhist Monkhood in Nineteenth Century Thailand," Ph.D. thesis, Cornell University, 1972. การแลกเปลี่ยนสมณทูตระหว่างสยามกับซีลอน (ศรีลังกา) ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เป็นหัวข้อเรื่องของ P.E. Pieris, *Religious Intercourse between Ceylon and Siam in the Eighteenth Century,* I*: An Account of King Kirti Sri's Embassy to Siam in Saka 1672 (A.D. 1750),* Bangkok, 1908 and II: *The Adoption of the Siamese Order of Priesthood in Ceylon, Saka Era 1673 (A.D. 1751),* Bangkok, 1914. ปรากฏการณ์เรื่องบุคคลผู้มีบุญญาภินิหารทั้งหลาย มีอภิปรายอยู่ใน Charles F. Keyes, "Millennialism and Theravada Buddhism," JAS, 26, 2 (1977) และ Yoneo Ishii, "A Note on Buddhistic Millenarian Revolts in Northeastern Siam," JSEAS, 6, 2 (1975).

บทที่ 5

ยุคของการเปลี่ยนผ่าน :
จากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
สู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

การแข่งขันระหว่างรัฐกับสภาพความเป็นวงจร

ความหลากหลายทางด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและเชื้อชาติ ทำให้การพิจารณาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมอย่างกว้าง ๆ เป็นภารกิจที่ยากลำบาก แม้กระทั่งการแยกศึกษาเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของภูมิภาคเพียงแค่ส่วนเดียว ก็ยังพบปัญหาความหลากหลายแบบเดียวกัน ทั้งนี้ด้วยความแตกต่างที่มีอยู่ อาทิเช่น ระหว่างพวกฉานกับพวกมอญในพม่า ระหว่างชาวเวียดนามกับชาวเขมรในคาบสมุทรอินโดจีน ระหว่างชาวตากาล็อกกับชาวโมโรในฟิลิปปินส์ และระหว่างชาวมาเลย์ที่อยู่ชายฝั่งทะเลกับชาวบาตักที่อยู่บนเขาทางตอนเหนือของสุมาตรา สิ่งที่มีอยู่ในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของระหว่างดินแดนต่างๆและของภายในดินแดนเฉพาะส่วนต่าง ๆ เหล่านี้มีภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดอยู่มากทีเดียว เวียดนามที่นับถือศาสนาขงจื๊อ กับฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ทั้งสองดินแดนนี้ตั้งอยู่ในบริเวณรอบนอกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นการยืนยันถึงความสำคัญของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ภายใต้ความแตกต่างที่ห่อหุ้มอยู่อย่างสะดุดตาเช่นนี้ สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังมีรากฐานของขนบประเพณีต่าง ๆ ร่วมกันอยู่อย่างเด่นชัด ได้แก่ แบบแผนการสืบสกุล การจัดโครงสร้างทางสังคมและระบบความเชื่อ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับความห่วงกังวลที่แผ่คลุมเหนือทุกอย่างที่เกี่ยวกับเรื่องการบริหารทรัพยากรภายในสภาพแวดล้อมเฉพาะส่วนของตน เมื่อเวลาผ่านไป การผสานคุณลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ให้เข้ากับอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามา ในระดับต่าง ๆ กัน ได้เพิ่มมิติที่สองให้แก่อัตลักษณ์ของสังคมในยุคก่อนจะถึงยุคสมัยใหม่ การตอบสนองของพม่าและของไทยต่อพุทธศาสนานิกายเถรวาทนั้น แตกต่างกันอยู่ เช่นเดียวกับการตอบสนองของชาวชวาและชาวโลกมาเลย์ต่ออิสลาม ปัจจัยด้านยุโรป เสริมมิติที่สามให้กับวิวัฒนาการของสังคมเหล่านี้ การแทรกตัวเข้ามาของยุโรปนั้น อันที่จริงแล้ว ถือกันว่า เป็นเหตุการณ์ที่เป็นเส้นแบ่งที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือการที่ยุโรปรุกล้ำเข้ามาในบริเวณส่วนภาคพื้นทะเลก่อนหน้านี้นั้น เป็นสิ่งที่ทำให้พัฒนาการของส่วนภาคพื้นทะเลกับของส่วนแผ่นดินใหญ่ มีความแตกต่างห่างไกลกันออกไปมากยิ่งขึ้น ทว่าการแบ่งแยกเป็นสองส่วนคือส่วน

ที่แย้งกันอยู่ระหว่างระบบการบริหารในระบอบอาณานิคมและระบบการบริหารในแบบดั้งเดิมของพื้นถิ่นนี้ เมื่อพิจารณาในแง่ของผลกระทบทางสังคม ทั้งสองส่วนนี้แยกออกจากกันจริง ๆ มากน้อยเพียงใด

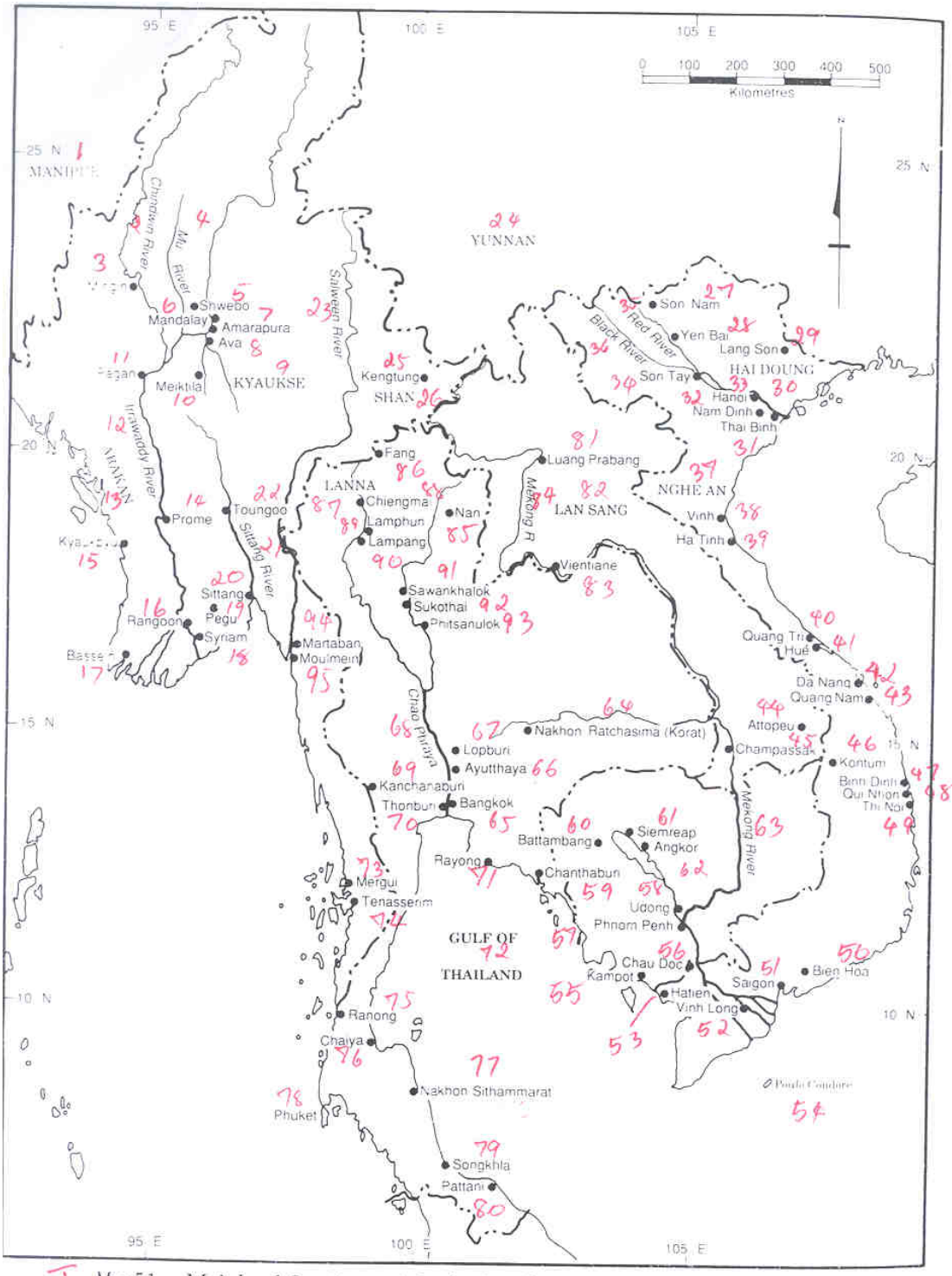
นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา ระบอบการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พลังของราชวงศ์ใหม่ ๆ บนแผ่นดินใหญ่กับในชวากลางมาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ และกิจกรรมของภูมิภาคส่วนภาคพื้นทะเล ก็มีจังหวะก้าวที่เร่งขึ้นอันเนื่องมาจากการบริหารแบบอาณานิคมของดัตช์และสเปน ยุคใหม่เป็นยุคแห่งการเติบโตและการแผ่ขยายโดยทั่วไปอย่างเป็นสากล การขยายพรมแดนของพื้นที่ในอาณาเขต ที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการควบคุมด้านการบริหารและการมีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ขณะที่กระบวนการนี้ดำเนินอยู่ เค้าโครงอย่างคร่าว ๆ ของรัฐชาติในอนาคต และโครงสร้างทางด้านวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของรัฐชาติเหล่านี้ ก็เป็นรูปเป็นรอยขึ้นมาลาง ๆ ในเวลาเดียวกัน ดินแดนที่เป็นอาณานิคม และดินแดนที่แผกพิเศษในหมู่มหาอำนาจที่เป็นอิสระ คือสยาม ก็เข้ามาอยู่ภายในกระแสหลักของพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของนานาชาติ ทว่ากิจการด้านสังคมภายในดินแดนเหล่านี้ ก็มิได้แตกต่างจากดินแดนอื่นโดยทั่วไปที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบใช้อำนาจเด็ดขาดดั้งเดิมของพื้นถิ่น สิ่งที่ผู้มีอำนาจปกครองทั้งของพื้นถิ่นเองและของอาณานิคม หมกมุ่นครุ่นคิดเป็นสำคัญนั้น คือเรื่องการแสวงหาความมั่นคงปลอดภัยและการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัตถุและกำลังคนที่มีอยู่น้อยอย่างขาดแคลน เพื่อให้ได้ผลผลิตและผลกำไรที่เพิ่มขึ้น จุดมุ่งหมายเหล่านี้สำเร็จลงได้ก็ด้วยวิธีการอันหลากหลาย ประกอบด้วยการควบคุมโดยใช้กำลังอาวุธ การใช้ลัทธิอุดมการณ์ การสั่งการในเชิงบริหาร และโดยการคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ขณะเดียวกับที่กระบวนการนี้กำลังดำเนินอยู่ ประชาคมของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้เคลื่อนเข้าสู่ช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ยุคสมัยใหม่

ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอนก่อนจะสิ้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดอิทธิพลของตะวันตก ทั้งอิทธิพลโดยตรงและโดยอ้อมกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาขึ้นตามศูนย์กลางชายฝั่งทะเลที่เจริญมั่งคั่ง ในส่วนแผ่นดินใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในส่วนหมู่เกาะดังกล่าวเหล่านี้แล้ว ยังถือได้ว่า กำลังฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งกำหนดวงจรของการเปลี่ยนแปลงยังคงเป็นสิ่งที่มาจากภายใน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ความรีรอที่จะกระทำการใด ๆ ของพม่าสมัยราชวงศ์ตองอู ของอยุธยาและของเวียดนามสมัยราชวงศ์เล เกิดจากความหวาดระแวงและความระมัดระวังขึ้น ซึ่งนักเผชิญโชคในด้านการค้า บริษัทการค้าและครูมิสชันนารี กระตุ้นให้เกิดขึ้นในช่วงภายหลังจากที่กึ่งกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดผ่านพ้นไปได้ไม่นาน ประเทศเหล่านี้ ต่อต้านการที่ตะวันตกจะเข้ามาพัวพันภายในประเทศ เรื่องนี้ มีความหมายว่า ขณะที่อำนาจดั้งเดิมในพื้นถิ่นในส่วนภาคหมู่เกาะ ขึ้นมาถึงจุดหยุดนิ่งหรือเสื่อมลงโดยทั่วไปในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนั้น บนแผ่นดินใหญ่พลังที่ผลักดันให้มีการรวมตัวกันเข้าอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นวงจร ก็เริ่มเพิ่มกำลังแรงขึ้นจนเต็มที่ พลังแรงกระตุ้นใหม่ ๆ ที่บังเกิดขึ้นเหล่านี้ได้รับแรงขับเคลื่อนจากกำลังที่ซับซ้อนในหลาย ๆ ด้าน ผลกระทบจากการเพิ่มจำนวนประชากรและการเคลื่อนย้ายของประชากร ซึ่งสั่งสมทบทวี

ขึ้น ประกอบกับนานาปัญหาที่สัมพันธ์กันอยู่ ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับการระดมทรัพยากรและการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ ความสุกงอมและเฟื่องฟูขึ้นของอุดมการณ์ด้านศาสนาและการเมือง และการสั่งซื้ออาวุธของตะวันตกเข้ามา ผลกระทบและปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ให้แรงส่งแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ จนทำให้ส่วนแผ่นดินใหญ่นี้เข้ามาสู่ยุคอันไพศาลและตระการตามากที่สุดแห่งความเป็นรัฐและการรวมศูนย์ในแบบฉบับของพื้นถิ่นเอง

ตลอดช่วงระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมาในระหว่างการวางรากฐานของราชวงศ์ท้าย ๆ ที่มีเอกราชในการปกครอง – คือราชวงศ์กอนบอง (ค.ศ.1752-1885) ราชวงศ์จักรี (ค.ศ.1782--) และราชวงศ์เหงียน (ค.ศ.1802-1945) – พลังแห่งการผนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและพลังแห่งอำนาจทางการปกครองที่มีอยู่เดิม ถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่ เพื่อสร้างความเจริญและแผ่ขยายอำนาจทางภูมิศาสตร์ไปจนถึงระดับสูงสุดเท่าที่จะสูงได้ แรงผลักดันจากภายในของที่ราบลุ่มแม่น้ำอิระวดี แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) ได้ปูฐานของความขัดแย้งขึ้นในระหว่างราชอาณาจักรต่าง ๆ ของพม่า สยามและเวียดนาม ซึ่งแต่ละราชอาณาจักรต่างหมายที่จะทำให้เกิดการสร้างเอกภาพทางการเมือง ราชอาณาจักรเหล่านี้ ขยายอาณาเขตออกไปทางบริเวณชายฝั่ง กับบริเวณลุ่มแม่น้ำ ซึ่งอยู่ในแนวที่ค่อนข้างจะเป็นแนวเหนือ-ใต้อย่างคร่าว ๆ ที่เป็นลิ่มแทรกอยู่ระหว่างบริเวณที่กำลังสร้างรูปโฉมทางการเมืองโดยมีพื้นที่ภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดนี้ คือกัมพูชาและแคว้นต่าง ๆ ของลาว ซึ่งล้อมรอบด้วยแผ่นดิน โดยไม่มีส่วนที่ติดกับทะเล ดินแดนทั้งสองนี้ได้รับความอัปยศ และความเสียหายที่เป็นผลสืบเนื่องจากการที่พรมแดนต้องหดตัวร่นเข้ามา ทั้งยังประสบกับความไร้เสถียรภาพอย่างไม่หยุดหย่อนในฐานะที่เป็นรัฐกันชน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐ ยิ่งซ้ำร้ายหนักลง และไม่เคยแก้ไขให้ตกไปได้อย่างถาวร ปัญหาเหล่านี้เป็นผลที่เนื่องมาจากตัวธรรมชาติของอำนาจการปกครองทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ซึ่งมาถึงจุดสูงสุดยอดของการจัดลำดับอำนาจที่ลดหลั่นกันโดยมีฐานอยู่ที่ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ในเมื่ออำนาจเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ชะตาของแว่นแคว้นเหล่านี้ จึงผันผวนขึ้นลงไปตามการขยายและการหดตัวของอาณาเขต การปราศจากพรมแดนที่กำหนดไว้อย่างตายตัว อิทธิพลของศูนย์กลางจึงถดถอยลงไปตามระยะทางที่ห่างจากศูนย์กลางนั้น ความซื่อสัตย์จงรักภักดีของบริเวณที่อยู่รอบนอก ไม่แน่นแฟ้นเท่ากับที่อื่น ๆ แม้ว่าในช่วงระยะเวลาที่เราพิจารณาอยู่นี้ บริเวณรอบนอกเหล่านี้จะถูกดึงเข้ามาใกล้กับศูนย์กลางอำนาจมากกว่าในยุคใด ๆ ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่แล้ว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพื้นที่ในภูมิภาค รวมทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้านเศรษฐกิจและด้านศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวทางดินแดน ได้เข้ามาแทนที่การแบ่งแยกตามชาติพันธุ์ เช่นการแบ่งแยกระหว่างชนชาติพันธุ์ฉาน พม่าและมอญ หรือระหว่างไทย เขมรและลาว ในระหว่างชาติพันธุ์เหล่านี้ ความซื่อสัตย์และความเป็นข้าไท กลั่นออกมาได้อย่างประสบความสำเร็จมากกว่าที่พื้นผิวด้านศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งฉาบเชื่อม อยู่ระหว่างชาวไทยกับมาเลย์ หรือระหว่างชาวเขมรกับเวียดนาม รากฐานของสามราชวงศ์ที่ตั้งขึ้นใหม่บนส่วนแผ่นดินใหญ่ ได้ทำให้เค้าโครงสำคัญเบื้องต้นของภูมิภาค

นี้ เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา โดยละเว้นเรื่องการสร้างความแน่นอนเรื่องพรมแดนไว้ ให้เป็นเรื่องของยุคจักรวรรดินิยม ยุโรปที่กำลังจะมาถึง

Map 5.1 Mainland Southeast Asia during the early nineteenth century.

1. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

1. มณีปุระ
2. แม่น้ำชินดวิน
3. มินคุน
4. แม่น้ำมู
5. ชเวโบ
6. มันดะเลย์
7. อมรปุระ
8. อังวะ
9. กยอสี
10. เมอิคติลา
11. พุกาม
12. แม่น้ำอิระวดี
13. ยะไข่
14. แปร
15. กยอคปยู
16. ร่างกุ้ง
17. บาสเซน
18. สิเรียม
19. พะโค
20. สะโตง
21. แม่น้ำสะโตง
22. ตองอู
23. แม่น้ำสาละวิน
24. ยูนนาน
25. เกงตุง (เชียงตุง)
26. ฉาน
27. ซอน นาม
28. เยน บาย
29. ลาง ซอน
30. ไฮ ดอง
31. ไธ บินห์
32. นาม ดินห์
33. ฮานอย
34. ซอน เตย์
35. แม่น้ำดำ
36. แม่น้ำแดง
37. เง อัน
38. วินห์
39. ฮา ตินห์
40. กวาง ตรี
41. เว้
42. ดา นัง
43. กวางหนำ
44. อัตปือ
45. จัมปาศักดิ์
46. กอนตัม
47. บินห์ ดินห์
48. ควีเนิน
49. ไท นอย
50. เบียน หัว
51. ไซ่ง่อน
52. วินห์ ลอง
53. ฮาเตียน (บันทายมาศ)
54. ปูโล กอนดอร์
55. กัมโพช
56. โจดก
57. พนมเปญ
58. อุดง
59. จันทบุรี
60. พระตะบอง
61. เสียมเรียบ

63. แม่น้ำโขง
64. นครราชสีมา (โคราช)
65. บางกอก
66. อยุธยา
67. ลพบุรี
68. แม่น้ำเจ้าพระยา
69. กาญจนบุรี
70. ธนบุรี
71. ระยอง
72. อ่าวไทย
73. มะริด
74. ตะนาวศรี
75. ระนอง
76. ไชยา
77. นครศรีธรรมราช
78. ภูเก็ต
79. สงขลา
80. ปัตตานี
81. หลวงพระบาง
82. ล้านช้าง
83. เวียงจันทน์
84. แม่น้ำโขง
85. น่าน
86. ฝาง
87. ล้านนา
88. เชียงใหม่
89. ลำพูน
90. ลำปาง
91. สวรรคโลก
92. สุโขทัย
93. พิษณุโลก
94. เมาะตะมะ
95. มะละแหม่ง

พลังแห่งการรวมตัวกันของราชวงศ์ :
ศาสนา บารมี กับการควบคุมทรัพยากร

เช่นเดียวกับในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจัยด้านภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ และด้านศาสนาเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างมากสำหรับการขยายอาณาเขต และการรวมอาณาเขตเข้าด้วยกันอย่างเป็นปึกแผ่นของดินแดนภายในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดี-สาละวินและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดินแดนภายในลุ่มแม่น้ำทั้งสองนี้ ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาตั้งแต่สมัยพุกามและสมัยอยุธยาเป็นอย่างน้อย ทว่ากระบวนการแผ่ขยายอาณาเขตและการสร้างความเป็นปึกแผ่นนี้ ได้กลายเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงการสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือชาติอื่นของพม่าและของไทยทีละน้อย ในบริเวณลุ่มแม่น้ำทั้งสองดังกล่าว

แก่นของอำนาจทางการเมือง อยู่ที่การควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพของพระประมุข และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ ที่ศูนย์กลาง พระประมุขในรัฐพุทธศาสนานิกายเถรวาท ทรงมีบทบาทในฐานะบ่อเกิดของสายธารแห่งความยุติธรรมและอำนาจ บทบาทนี้ได้รับการเชิดชูขึ้นเป็นอุดมคติที่เลอเลิศ ภายในแนวคิดเรื่อง *ธรรมราชา*และ*จักรวัติ* (จักรพรรดิราช) พระประมุขทรงมีหน้าที่ที่ต้องยกระดับ*กรรม* (ผลบุญ) ของพระองค์ โดยกระทำแต่สิ่งที่กอปรด้วยความเอื้อเฟื้อการุณ (*ทานะ*) และด้วยการสร้างกฎหมายที่สอดคล้องกับ*ธรรมะ* (คำสอนในพุทธศาสนา) ทว่าการเร่งเพื่อเพิ่มและขยายบทบาทนี้ภายในหมู่ประชาราษฎรที่เป็นประชาคมใหญ่ ทำให้พระองค์ทรงจำต้องรับบทบาทของ*จักรวัติ* หรือกษัตริย์แห่งจักรวาล พระประมุขของรัฐที่นับถือพุทธนิกายเถรวาทบนแผ่นดินใหญ่ทรงบริหารจัดการทรัพยากรด้านแรงงานและวัตถุ ในสภาพแวดล้อมของพระองค์ภายในโครงสร้างของปรัชญาดังกล่าว พระบารมีในบุคลิกภาพอันเป็นพรสวรรค์ส่วนพระองค์ขององค์พระประมุข เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบทบาททางด้านจิตวิญญาณกับทางโลกย์ของพระองค์ประสบความสำเร็จลงได้ด้วยดี

การที่พระประมุขทรงมีบทบาทเป็นแกนกลางในการบริหารจัดการทรัพยากร หายนะทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในรัชสมัยของพระเจ้าปินดาเล (ค.ศ.1648-1661) และพระเจ้าปเย (ค.ศ.1661-1672) ในพม่า จึงเป็นผลลัพธ์ที่ถูกต้องตามหลักเหตุผล เมื่อพระราชอำนาจและประสิทธิภาพในการบริหารของกษัตริย์ ลดน้อยถอยลงไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเกษตรกรรมถูกทอดทิ้ง ความผันแปรไปในทางเสื่อมยังคงดิ่งลงเรื่อยมาตลอดหลายรัชกาลของพระประมุขผู้สืบราชสมบัติต่อ ๆ มา จนกระทั่งมาลงเอยในค.ศ.1752 ด้วยการพิชิตกรุงอังวะของพวกมอญ[1] ในเวลาเดียวกัน อยุธยาก็ได้

---

[1] V.B. Lieberman, ***Burmese Administration Cycles: Anarchy and Conquest, c.1580-1760***, Princeton, 1984, 142-55, 176-7.

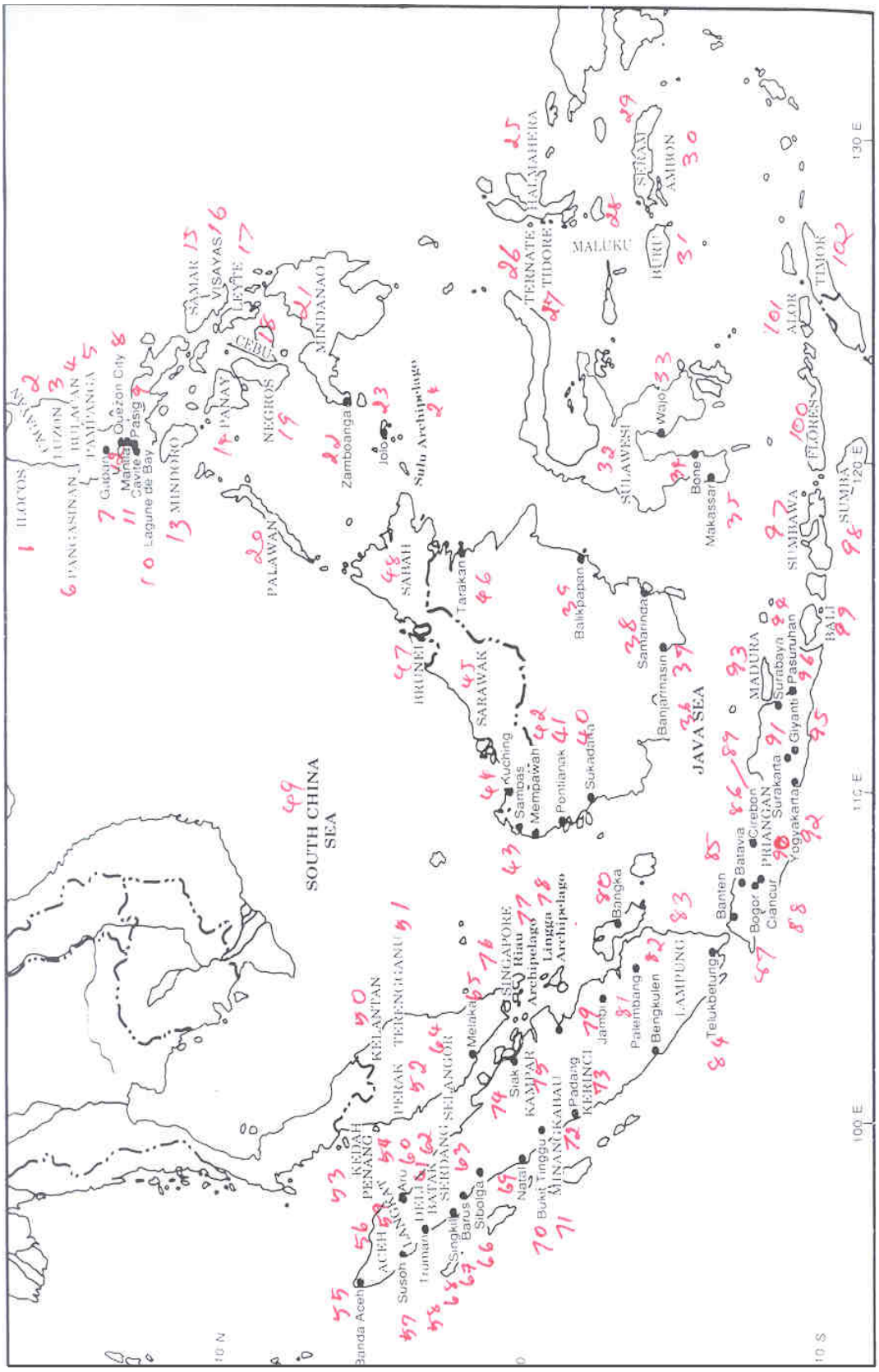
แสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้ง ถึงการเลื่อนไถลลงสู่เบื้องต่ำในด้านการเมืองภายใน ทว่าไม่รุนแรงน่าตกใจเท่ากับที่พม่า สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1733-1758) ไม่ทรงสามารถหยุดยั้งการสูญเสียกำลังพลของกษัตริย์ (*ไพร่หลวง*) ไปเพิ่มกำลังพลของส่วนบุคคล (*ไพร่สม*) ในหมู่เจ้านายและขุนนาง ภาวะเช่นนี้ทำลายพลังอำนาจที่เข้มแข็งของพระประมุข และเปิดโอกาสให้เกิดการคบคิดวางแผนการทางการเมืองขึ้นในราชสำนัก [2] ความอ่อนแอที่นครหลวง ทำให้เกิดพลังเหวี่ยงออกจากศูนย์กลางในเชิงสนับสนุนให้เกิดการกระจายศูนย์กลางของอำนาจ และการอ้างสิทธิ์ในผลประโยชน์ของภูมิภาคที่รองลงไปและของหัวเมืองต่าง ๆ เมื่อใกล้ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด อังวะประสบความเดือดร้อนเพราะถูกพวกฉานและมณีปุระบุกเข้าปล้นอยู่เนือง ๆ ขณะที่มอญ ก็ขึ้นมามีอำนาจในระยะเวลาสั้น ๆ อยู่ทางใต้ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พะโค (ค.ศ.1740-1752) ในอยุธยา การแบ่งแยกอำนาจทำนองเดียวกันนี้ บังเกิดขึ้นภายในราชอาณาจักร เพราะความล้มเหลวของสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (หรือพระเจ้าเอกทัศน์ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1758-1767) ที่จะปกป้องพระนครหลวงของพระองค์ให้รอดพ้นจากการรุกรานของพม่า ที่สร้างความหายนะให้กับประเทศ ความล้มเหลวนี้ส่งผลให้มีการกระจายศูนย์อำนาจออกไปอยู่ที่พิษณุโลก สวรรคโลก นครศรีธรรมราช พิมายและจันทบุรี

*ธรรมะ*เป็นกฎสากลแห่งความถูกต้อง ความยุติธรรมและศีลธรรม เชื่อกันว่า การทอดทิ้ง *ธรรมะ* ที่ได้รับการเทิดทูนอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า จะพาให้ราชวงศ์ไปสู่หายนะ ในทางกลับกัน การแสดงการเชิดชูหลักการดังกล่าว ได้กลายเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งสำหรับผู้ริเริ่มก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ในพม่าและสยาม มิได้มีการกำหนดเงื่อนไขการสืบสันตติวงศ์ภายในราชตระกูลไว้อย่างแน่ชัดทั้งในแง่เชื้อสายหรือลำดับก่อนหลังโดยใช้ยศศักดิ์ หรือความอาวุโสเป็นเกณฑ์ ทว่าในสภาวะที่เป็นปกติธรรมดานั้น ราชโอรสที่เกิดจากพระมารดาหรือพระสนมที่มีเชื้อเจ้าอยู่ในฐานะที่ได้รับเลือกมากกว่า อย่างไรก็ดี ในยามที่มีการท้าทายความเป็นกษัตริย์เกิดขึ้น เพราะราชวงศ์สูญเสียความน่าเชื่อถือ ก็มีช่องทางเปิดให้แก่การสรรหาผู้นำจากแหล่งใหม่ ๆ ซึ่งกันข้อจำกัดด้านเชื้อชาติและชนชั้นทิ้งไป ในพม่า สมิงทอ บุรุษผู้มีกำเนิดเป็นชาวกะเหรี่ยงกเว่ เป็นผู้นำในการก่อปฏิกิริยาของชาวมอญตอนใต้ต่อความล่มสลายของอังวะ โดยมีผู้สนับสนุนประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติหลายภาษา สมิงทอได้รับการแซ่ซ้องให้เป็นประมุขที่พะโคในค.ศ.1740[3] ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมาคือขุนนางกรมช้างเชื้อสายฉาน (ไทยใหญ่) นามว่า พญาทละ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1747-1757) พญาทละถูกมังอองไจยะ ขับออกจากตำแหน่ง มังอองไจยะ ผู้นี้เป็นผู้นำของหมู่บ้านมุก-โซ-โบ (ชเวโบ) ที่อยู่ห่างไกล ทว่าเมื่อตั้งตนเป็นใหญ่ในนามอลองพญา พระองค์จึงก่อตั้งราชวงศ์กอนบองขึ้นที่กรุงอังวะ ในสยาม พระยาตากบุรุษ

---

[2] Akin Rabibhadana, "The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873," Data Paper no. 74, Southeast Asian Program, Cornell University, 1969, 36-9.

[3] N. Brailey, "A Re-investigation of the Gwe of Eighteenth Century Burma," JSEAS, 1, 2 (1970); Lieberman, ***Burmese Adminstrative Cycles***, 217.

1 Map 5.2 Island Southeast Asia during the early nineteenth century.

1. แผนที่ 5.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะสมัยต้นคริสต์ที่สิบเก้า

1.อิโลคอส	2. จาคายาน	3. ลูซอน
4. บูลาคาน	5. ปามปานกา	6. ปานกาสินาน
7. กาปาน	8. เกซอน ซิตี้	9. ปาสิค
10. ลากูน เดอ เบย์	11. คาวิเต้	12. มนิลา
13. มินโดโร	14. ปาเนย์	15. ซามาร์
16. วิสายาส์	17. เลย์เต	18. เซบุ
19.นีครอส	20. พาลาวัน	21. มินดาเนา
22.แซมบวนกา	23.โจโล	24. หมู่เกาะซูลู
25. ฮัลมาฮีรา	26. เทอร์เนต	27. ติดอร์
28. มาลุกุ	29. เซรัม	30. อัมบอน
31. บุรุ	32. สุลาเวสี	33. วาโซ
34. โบน	35. มากาสซาร์	36. ทะเลเซวา
37. บันจาร์มาซิน	38. ซามารินดา	39. บาลิกปาปาน
40. สุกาดานา	41. ปอนติอานัก	42. เมมปาวาห์
43. แซมบาส	44. กูชิง	45. ซาราวัก
46.ตารากาน	47. บรูไน	48. ซาบาห์
49. ทะเลจีนใต้	50. กลันตัง	51. ตรังกานู
52. เปรัก	53. ไทรบุรี	54. ปีนัง
55. บันดา อาเจะห์	56. อาเจะห์	57. ซูโซะห์
58. ตรูมาน	59. ลางคัต	60. อารุ
61. เดลี	62. บาตัก	63. เซอร์ดัง
64. เสลังงอร์	65. เมละกา	66. สิโบลกา
67. บารุส	68. ซิงกิล	69. นาตัล
70. บูกิต ติงกุ	71. มินังกาเบา	72. ปาดัง
73. เกรินจี	74. ซิอัก	75. กัมปาร์
76. สิงคโปร์	77. หมู่เกาะริออ	78. หมู่เกาะลิงคะ
79. แจมบี	80. บางกา	81. ปาเล็มบัง
82. เบนกูเลน	83. ลัมปุง	84. เตลุกเบตุง
85. บันเตน	86.ปัตตาเวีย	87. โบกอร์
88. เจียนชูร์	89. จิเรบอน	90. ปริอันกาน
91. สุระการ์ตา	92. ยอกยาการ์ตา	93. มาดูรา

94. สุราบายา	95. คิยานติ	96. ปาสุรูฮัน
97. ซัมบาวา	98. ซัมบา	99. บาหลี
100. ฟลอเรส	101. อาลอร์	102. ติมอร์

ผู้ขึ้นมามีอำนาจภายหลังการล่มสลายของอยุธยาในค.ศ.1767 และได้ก่อตั้งราชธานีใหม่ขึ้นที่ธนบุรี เป็นบุตรชายของพ่อค้าชาวจีนที่มั่งคั่งและมีอิทธิพล ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1782-1809) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงย้ายราชธานีไปยังฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเจ้าพระยาทางตะวันออกคือที่บางกอก และทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีขึ้น ทำนองเดียวกันพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงมีความสัมพันธ์กับกลุ่มพ่อค้าชาวจีนชั้นสูงที่มีอิทธิพลสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยผ่านทางพระราชมารดา ซึ่งทรงพระนามว่าดาวเรือง[4] ความสัมพันธ์กับชุมชนพ่อค้าต่างชาติของราชวงศ์จักรี ได้รับการเสริมให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นโดยผ่านทางพระราชมารดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศเหล้านภาลัย (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1809-1824) คือสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ ซึ่งทรงเป็นสมาชิกในตระกูลบุนนาคที่มีชื่อเสียงและอิทธิพลโดดเด่น ต้นตระกูลนี้ เป็นพ่อค้าชาวเปอร์เซีย

ความองอาจสามารถทางกายของพญาทละและพระเจ้าอลองพญา กับภารกิจด้านการทหารของพระยาตากสินและพระยาจักรี เป็นบัตรผ่านทางที่สำคัญที่ใช้นำไปสู่ความเป็นผู้นำ แต่ในขณะเดียวกันการเสริมความสามารถดังกล่าวโดยใช้บารมีส่วนบุคคล ในการดึงดูดใจผู้คน ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการระดมกำลังพลและการทำให้สถานภาพความเป็น*จักรวัติ* กลายเป็นจริงขึ้นมาได้ กล่าวกันว่า สัญญาณจากสวรรค์ในตอนที่ประสูติ เป็นลางบอกถึงความยิ่งใหญ่ในอนาคตของพระเจ้าอลองพญา และก่อนที่อังวะจะล่มสลายในค.ศ.1752 ก็มีข่าวลือว่าพระองค์ทรงมี “กลิ่นกษัตริย์อยู่กับรอบพระองค์”[5]

ในการสถาปนาอำนาจของกษัตริย์นั้น เงื่อนไขที่สำคัญยิ่งต่อกระบวนการสร้างสิทธิธรรม คือการควบคุมฐานทรัพยากรที่ศูนย์กลาง ก่อนที่พระเจ้าอลองพญาจะทรงขึ้นมามีอำนาจนั้น ความตกต่ำเสื่อมโทรมของภูมิภาคเกษตรกรรมที่เป็นแกนหลักในลุ่มแม่น้ำกยอสี ซึ่งสืบเนื่องมาจากการทอดทิ้งไม่เอาใจใส่ดูแลเรื่องการชลประทานและทุพภิกขภัย ได้ผลักดันให้ประชากรอพยพลงมาทางใต้และมายังยะไข่ ดังนั้น พระประมุขของค์ใหม่จึงได้ทรงสถาปนาราชธานีของพระองค์ขึ้นที่ชเวโบ เมืองที่อยู่ภายในบริเวณซึ่งเป็นศูนย์รวมฐานทรัพยากรในเขตลุ่มน้ำมู เมื่อได้มีการรวมพม่าตอนล่างเข้ามา และเมื่อประเทศชาติได้กลับคืนสู่ภาวะที่มีเสถียรภาพขึ้นมาบ้างแล้ว กยอสีซึ่งเป็นดินแดนที่เป็นใจกลาง

---

[4] K. Wenk, ***The Restoration of Thailand Under Rama I, 1782-1809***, Tucson: Association of Asian Studies, University of Arizona, 1968, 1-2; D.K. Wyatt, ***Thailand, A Short History***, New Haven, 1982, 161-2.

[5] Arthur P. Phayre, ***History of Burma…from the Earliest Times to the End of the First War with British India***, 1883, reprinted New York, 1969, 149-50; Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles***, 235.

ของพม่ามาแต่เดิมจึงฟื้นฟูความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาได้อีก การฟื้นฟูดังกล่าวสร้างแรงจูงใจให้รื้อฟื้นอังวะขึ้นมาเป็นราชธานีอีกครั้งหนึ่ง ภายใต้การปกครองพระเจ้าฉินบูชิน (หรือพระเจ้ามังระครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1763– 1776)

เงื่อนไขเรื่องการควบคุมทรัพยากรทำนองเดียวกันนี้ ส่งอิทธิพลถึงการจัดระบบการเมืองใหม่และการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เข้มแข็งภายใต้การปกครองของพระประมุขของสยาม เมื่อทรงเผชิญกับการทำลายล้างอยุธยาด้วยฝีมือพม่าในค.ศ.1767 และการสูญเสียประชากรเพราะถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยเป็นพัน ๆ คน สมเด็จพระเจ้าตากสินจึงทรงหาทางที่จะปูฐานทรัพยากรให้มั่นคง โดยอาศัยกิจกรรมของชาวจีนแต้จิ๋ว[*]ที่อยู่ทางใต้ การขาดแคลนแรงงานและความพลิกผันอย่างสำคัญในด้านการค้าต่างประเทศกับจีน นับตั้งแต่เมื่ออิทธิพลทางการพาณิชย์ของพวกยุโรปเสื่อมลงในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของคริสต์ศตวรรษก่อน ชักนำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินหันไปเอาพระทัยใส่กับการพัฒนาชุมชนชาวจีนขึ้นที่ฝั่งตรงข้ามของธนบุรี พระองค์ทรงสถาปนาการติดต่อกับชาวจีนเหล่านี้ไว้ก่อนแล้วที่ระยอง ซึ่งอยู่ในบริเวณอ่าวไทย พวกคนจีนช่วยจัดหาผู้คนมาทำงานระบายน้ำในบริเวณที่ชื้นแฉะและตระเตรียมบริเวณใหม่ ๆ สำหรับการเพาะปลูก รวมทั้งจัดหาผู้ที่มีทักษะในด้านช่างไม้และการก่อสร้างอาคารมาให้ การย้ายราชธานีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไปยังชัยภูมิที่ดีกว่าทางฝั่งด้านตะวันออกที่บางกอก ส่งเสริมการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาและการค้าอย่างมหาศาล อีกทั้งช่วยส่งเสริมให้ตลาดการค้าอิฐและกระเบื้องของจีนขยายตัวขึ้น การขาดแคลนข้าวอย่างรุนแรงในตอนต้นยุคบางกอกทำให้จำเป็นต้องอาศัยเสบียงที่จัดส่งมาจากคาบสมุทรมลายู ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1780 พืชผลที่เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัว ทำให้สยามสามารถกลับมาส่งข้าวเป็นสินค้าออกไปยังจีนได้ โดยพ่อค้าชาวเฉิงไฮ [*] เข้ารับบทบาทที่ทรงอิทธิพลในการค้าส่วนนี้[6]

ในพม่า ในช่วงที่พระเจ้าอลองพญาทรงเพียรพยายามผนึกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดลุ่มแม่น้ำอิระวดีนั้น พระองค์มิได้ประเมินความสำคัญของบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ไว้น้อยเกินไปเลย บริเวณนี้เป็นจุดที่เป็นทางเข้าขององค์ประกอบที่สำคัญยิ่งสองประการสำหรับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศ นั่นคือพุทธศาสนานิกายเถรวาทและอาวุธของตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้น บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำนี้ ยังเป็นศูนย์รวมการต่อต้านของพวกมอญอีกด้วย ในการก่อตั้งเมืองศูนย์กลางการค้าที่นครตาคอนอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานนามใหม่ว่าร่างกุ้งในค.ศ.1755นั้น พระองค์ทรงคาดหมายที่จะทำลายอำนาจของพวกมอญที่พะโคให้ได้ผล พร้อมกับได้

---

[*] เป็นอำเภอหนึ่งอยู่ในเมืองเฉาโจว (แต้จิ๋ว) ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นภูมิสำเนาเดิมของพระบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสิน

[6] Hong Lysa, ***Thailand in the Nineteenth Century, Evolution of the Economy and Society***, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984, 47; Sarasin Viraphol, ***Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853***, Cambridge, Mass.: Council of East Asian Studies, 1977, 109.

เข้าถึงแหล่งอาวุธของตะวันตกที่สิเรียมอย่างสะดวก การทาบทามเพื่อขอซื้อปืนใหญ่จากอังกฤษไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้พระเจ้าอลองพญาทรงไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากหันกลับมาที่ทรัพยากรกำลังคน โดยทรงเกณฑ์จากชาวพม่าที่ยังจงรักภักดีทางเหนือ เพื่อปราบพวกมอญ เนื่องจากโคลนเลนที่แม่น้ำพัดพามา ได้ปิดกั้นทางเข้าออกพะโค และเริ่มที่จะสร้างผลกระทบเสียหายไปถึงสิเรียม การย้ายเมืองท่าไปยังร่างกุ้งของพระเจ้าอลองพญา จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมในทางปฏิบัติและในเรื่องเวลา[7] แต่กระนั้น การย้ายราชธานีลงไปทางใต้พร้อมกันไปด้วย เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ยังคงทำหน้าที่เป็นทางระบายสินค้าออกสู่ชายแดนที่สำคัญให้กับเขตแล้ง ทว่าแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจนั้น ไม่เพียงพอที่จะชดเชยความเสียหายอันเกิดจากมาเลเรียและความไร้เสถียรภาพทางด้านการเมือง แม้ว่าพม่าจะดำเนินความเพียรพยามยามในการทำให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างสองวัฒนธรรม แต่ความเป็นปฏิปักษ์ของพวกมอญ ก็ยังปรากฏชัดเจนในรูปของการกบฏไม่ต่ำกว่าหกครั้งในระหว่างที่ราชวงศ์ กอนบองปกครองอยู่ ในด้านยุทธศาสตร์ก็เช่นกัน การที่นครหลวงจะต้องตั้งอยู่ตรงกลางในบริเวณที่ราบตอนเหนือก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างที่สุด อันที่จริงแล้ว การบุกโจมตีจากมณีปุระและอาการที่ส่อถึงความไม่สงบในหมู่พวกฉานทางตอนเหนือ บีบบังคับให้พระเจ้าอลองพญาทรงต้องระงับการส่งทหารลงไปทางใต้เพื่อย้อนกลับมายังภาคเหนือ ยิ่งกว่านั้น การที่เมืองหลวงตั้งอยู่ใกล้กับเส้นทางการค้าที่สำคัญเพื่อไปสู่ยูนนาน พร้อม ๆ กับการเข้าถึงอู่ข้าวทั้งหลาย—คือบริเวณที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำกยอสีและแม่น้ำมู รวมทั้งในย่านเมืองแปรทางตอนใต้—ก็เป็นเงื่อนไขที่ขัดขวางการโยกย้ายเมืองหลวงไปยังบริเวณชายฝั่งทะเลอยู่แล้ว

ภูมิภาคที่เป็นแกนของพม่าในภาคเหนือนั้น แยกขาดออกไปจากบริเวณชายฝั่งทะเล ยกเว้นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อราชธานีตั้งอยู่ที่พะโคในรัชสมัยของพระเจ้าบุเรงนอง (ค.ศ.1551-1581) และของราชโอรสของพระองค์ คือพระเจ้านันบุเรง (ค.ศ.1581-1599) สภาพดังกล่าว เป็นเงื่อนไขที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากกรณีของราชวงศ์จักรี ซึ่งได้ดำเนินการรวมเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับข้าว เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการค้ากับต่างประเทศ ในพม่าสิ่งสำคัญที่ยับยั้งการขยายตัวของเศรษฐกิจที่มีข้าวเป็นหลักในระยะต้น ๆ ในบริเวณปากแม่น้ำ ดูเหมือนจะเป็นการห้ามการส่งออกข้าวและขนย้ายเครื่องอุปโภคบริโภค – อันเป็นสิ่งที่เรียกเก็บในฐานะที่เป็นภาษี--ไปยังเขตที่แห้งแล้งทางเหนือ บริเวณทางเหนือดังกล่าวนี้ ประสบการขาดแคลนกำลังคนและเสบียงอาหารอย่างหนัก เพราะการสงครามที่หนักหน่วงในรัชสมัยของพระประมุของค์แรก ๆ ในราชวงศ์กอนบอง การขาดแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับการเสี่ยงอันตรายจากโรคมาเลเรียในบริเวณที่เพิ่งบุกเบิกใหม่ มีผลจำกัดบริเวณการปลูกข้าว ให้รวมเป็นกระจุกอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อถึงค.ศ. 1830 บริเวณที่มีการปลูกข้าวในบริเวณพม่าตอนล่าง จึงมีพื้นที่ทั้งหมดไม่เกิน 260,000 เฮคทาร์* ต่างจากในเขตแห้งแล้งทางเหนือ ซึ่งมีอยู่ 1 ล้านเฮคทาร์[8] ทว่า

---

[7] B.R. Pearn, ***A History of Rangoon***, Rangoon, 1939, 41-8.

* 1 เฮคทาร์ = 10,000 ตารางเมตร

แม้จะมีความแตกต่างระหว่างบริเวณชายฝั่งกับส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน แต่เศรษฐกิจทั่วลุ่มแม่น้ำอันกว้างขวางก็รวมตัวอย่างมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการดำเนินการทางการค้า ซึ่งมีมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ การขายที่ดินประมาณ 97 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงระหว่างค.ศ.1750-1830 จึงกระทำกันโดยใช้แร่เงินอย่างเดียวเท่านั้น[9] เมื่อถึงทศวรรษท้าย ๆ ก่อนการพิชิตของอังกฤษในค.ศ.1852 ความไม่ทัดเทียมกันระหว่างบริเวณชายฝั่งทะเลและบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน มีความเด่นชัดน้อยลง เศรษฐกิจในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เติบโตขึ้นเป็นอันมากและก้าวขึ้นเป็นอู่ข้าวที่สำคัญของราชวงศ์กอนบอง[10]

พุทธจักรวรรดินิยม

นโยบายแนวจักรวรรดินิยมของพม่าในช่วงระยะเวลานี้ -- ซึ่งขัดกับหลักเหตุผลด้านเศรษฐกิจและการเมืองอยู่เนือง ๆ -- มีพื้นฐานอยู่ที่ปรัชญาที่ว่า เป้าหมายขั้นสูงสุดของรัฐพุทธศาสนา คือการแผ่ *ธรรมะ* โดยพระประมุขทรงเป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งหากว่าจำเป็น ก็ให้ใช้กำลังเข้าพิชิตดินแดน การกระทำด้วยความเมตตากรุณา อย่างเช่นการบรรเทาความหิวโหยและความเสียหายที่เกิดจากสงคราม อันเป็นความเพียรพยายามของพระเจ้าอลองพญาและพระเจ้าตากสินในตอนเริ่มต้นรัชกาลของทั้งสอง พระองค์ มีผลให้ทั้งสองพระองค์ได้รับความจงรักภักดีอย่างกว้างขวาง ทว่าการที่ทั้งสองพระองค์ในระยะหลังมิได้ทรงคำนึงถึงความรู้สึกของประชาชน ทั้งยังทรงอ้างว่ามีสถานภาพเท่ากับพระโพธิสัตว์ ได้ทำให้ทรงเกิดความบาดหมางกับคณะสงฆ์และประชากร[11] ขณะที่พระเจ้าอลองพญาทรงยกทัพมาถึงหน้าประตูทางเข้าพระนครอยุธยา พระองค์ได้ทรงหว่านล้อมให้ไทยยอมจำนน โดยอ้างว่า

---

[8] V. Lieberman, "Secular Trends in Burmese Economic History, c. 1350-1830," paper presented to the Conference on Southeast Asia in the Fifteenth to Eighteenth Centuries, organized by the Social Science Research Council and Universidate Nova de Lisboa, December 1989, 7.

[9] Ibid., 16.

[10] M. Adas, ***The Burmese Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852-1941***, Madison, 1974, 20-2.

[11] C.J. Reynolds , "The Buddhist Monkhood in Nineteenth-Century Thailand," Ph.D. thesis, Cornell University, 1973, 32-4; J.G. Koenig, "Journal of a Voyage from India to Siam and Malacca in 1779," ***Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society***, XXVI (1894) 164-5; B.J. Terwiel, ***A History of Modern Thailand 1767-1942***, St Lucia, Queensland, 1983, 56-7.

ทรงเป็น*อริมิตติยา* (arimittiya) หรือพระพุทธเจ้าในอนาคต* คำหว่านล้อมนี้ก่อให้เกิดการเย้ยหยันและหมดความน่าเชื่อถือในสายตาของคนไทย[12]

การใช้กำลังทหารของพระประมุขในราชวงศ์กอนบองยุคต้น ๆ นั้น สามารถอ้างได้ว่า ทรงมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความอ่อนน้อมและความจงรักภักดี ซึ่งต่างจากความจำเป็นที่จะต้องทรงปราบปรามชนเผ่าต่าง ๆ ตามแนวชายแดนอย่างมาก แต่การส่งทหารไปนอกอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำออกไป ทำให้ทรัพยากรชนิดต่าง ๆ ของพม่า ร่อยหรอลงไปมาก รัฐของชนชาติฉาน ซึ่งปลูกข้าวนาดำมีความสำคัญต่อพม่าทางด้านเศรษฐกิจ รัฐฉานเหล่านี้ยังเป็นส่วนเกื้อหนุนในเรื่องกำลังคนสำหรับใช้ในการกำราบพวกมอญให้อยู่ในความสงบ กำลังคนของฉานเป็นปัจจัยอันแข็งแกร่งที่สนับสนุนการกดพวกมอญลงเป็นข้าทาสด้วย ในทำนองเดียวกัน การยึดเชียงใหม่ในค.ศ.1762 ก็ทำให้ฝ่ายพม่ามีข้อได้เปรียบในด้านกำลังพล พม่าใช้กำลังพลที่เพิ่มขึ้นนี้ โจมตีอยุธยาจนได้ชัยชนะในค.ศ.1767 ทว่าดังที่ได้พิสูจน์ให้เห็น พม่ามีค่าเสียหายอันหนักหน่วงที่ต้องจ่ายต่อการเกิดความยุ่งเหยิงทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ การเข้าแทรกแซงในรัฐฉานและรัฐลาว พาพม่าขึ้นไปจนถึงพรมแดนของจีน และลงเอยด้วยการกระทบกระทั่งบาดหมางกับอุปราชของจีนในเรื่องสถานภาพของเชียงตุง พม่าในรัชสมัยของพระเจ้าฉินบูชิน (มังระ) ได้ต่อสู้ปัดป้องการรุกรานของจีนถึงสี่ครั้ง ซึ่งใหญ่ขึ้นกว่าเดิมทุกครั้ง และพม่าสามารถรักษารัฐฉานไว้ได้ อย่างไรก็ดี เหตุการณ์เหล่านี้ ทำให้การค้าทางบกกับทางยูนนานที่ให้ผลตอบแทนแก่พม่าอย่างสูงต้องหยุดชะงักลงไป การค้าดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการนำฝ้ายไปแลกเปลี่ยนกับไหม การรบพุ่งนี้ยังมีผลให้พม่าสิ้นเปลืองทรัพยากรต่าง ๆ อย่างหนัก ทั้งนี้ยังไม่นับการลงทุนไปกับรูปบูชาที่ทำด้วยทองคำและเงินจำนวนนับพัน ๆ รูปเพื่อประดิษฐาน ณ โบสถ์และวิหารต่าง ๆ ที่ชเวซิกอง (พุกาม) และชเวดากอง (ร่างกุ้ง) จุดมุ่งหมายก็เพื่อขจัดปัดเป่าการแก้แค้นของสวรรค์ เพราะตอนที่ถูกคุกคามจากจีน พม่าเกิดแผ่นดินไหวซึ่งเป็นลางบอกเหตุ [13] การที่พระประมุขทรงควบคุมกำลังพลและทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ในช่วงระยะเวลานี้ได้รับการยืนยันในคำโอ้อวดของพระเจ้าฉินบูชิน ดังที่มีบันทึกอยู่ในจารึกหลักค.ศ. 1768 ที่ชเวซิกองว่าพระองค์ทรงสามารถสร้างราชธานีอังวะขึ้นมาใหม่ได้ ภายในเวลา 106 วัน[14]

---

* พระศรีอาริยเมตไตรย

[12] Maung Htin Aung, ***A History of Burma***, New York, 1967, 169; J.P. Ferguson, "The Symbolic Dimensions of the Burmese Sangha," Ph.D. thesis, Cornell University, 1975, 183-4.

[13] Phayre, 198.

[14] Ma Yi Yi, "A Bibliographical Essay on the Burmese Sources for the History of the Konbaung Period, 1752-1885, paper presented to the First International Conference of Southeast Asian Historians, Singapore, 1961, 4.

ในรัชสมัยของพระเจ้าสินธู (จิงกูจา) ผู้นิ่งเฉย (ค.ศ.1776-1782) พม่าได้พักจากสงครามในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เพราะกษัตริย์ทรงหันไปพึ่งพิงศาสนา หลังจากนั้นรัฐบาลของพระเจ้าโพธิพญา (หรือพระเจ้าปดุงครองราชย์ระหว่างค.ศ.1782-1819) ก็ได้แสดงให้เห็นถึงจุดสูงสุดของความทะเยอทะยานทางจักรวรรดินิยมของพม่า การโจมตีของยะไข่ ถูกพระเจ้าโพธิพญาตอบโต้ด้วยการเข้าพิชิตเมืองนี้ได้ในค.ศ.1784 ทว่าการที่พระเจ้าโพธิพญาทรงขยายพรมแดนของพม่าออกไปประชิดกับอินเดียของอังกฤษนั้น ก็เท่ากับเป็นการเปิดทางให้กับการเข้าแทรกแซงจากภายนอกในเวลาต่อมา เมื่อสงครามกับยะไข่สิ้นสุดลง ได้มีการกวาดต้อนเชลยประมาณ 20,000 คน พร้อมกับชะลอพระพุทธรูปมหามุนีขนาดใหญ่โตมโหฬารออกมาโดยผ่านทางช่องเขายะไข่ ทว่าสิ่งเหล่านี้ แทบจะชดเชยกันไม่ได้ กับความบาดเจ็บล้มตายที่เกิดจากการส่งกองทหารออกไปรบ ตัวอย่างเช่น ผู้ชายที่ถูกเกณฑ์ไปในกองทัพที่ส่งไปรบกับสยามในค.ศ.1785 และ 1786 ซึ่งประเมินว่ามีจำนวน 200,000 คนนั้น สูญไปเพราะโรคภัยไข้เจ็บหรือการหนีทหารถึงประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์[15] พระประมุขทรงบีบเค้นเอาแรงงานภาคบังคับจากพวกฉาน มอญและพม่า เพื่อนำมาสนองความทะเยอทะยานทางจิตวิญญาณของพระองค์ โดยมิได้ทรงคำนึงถึงความยุ่งเหยิงที่สงครามนำมาให้กับกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ และการต้องสูญเสียประชากรโดยทั่วไป พระเจ้าโพธิพญายังทรงเฉลิมฉลองคำกล่าวอ้างการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตของพระองค์ ด้วยการสร้างระฆังขึ้นที่มินคุน ซึ่งมีขนาดเป็นรองก็เฉพาะระฆังที่เครมลิน*เท่านั้น นอกจากนี้ก็ยังมีเจดีย์ที่สร้างไม่เสร็จ เจดีย์นี้มีความสูงห้าสิบเมตร – ซึ่งเป็นเพียงแค่หนึ่งในสามของความสูงที่ทรงวางแผนไว้ แต่แรก ผลกระทบจากการเกณฑ์แรงงาน มาถึงจุดวิกฤติในค.ศ.1795 ด้วยการขยายระบบชลประทานและอ่างเก็บน้ำเมอิคติลาครั้งสำคัญ งานก่อสร้างนี้สร้างความเสียหายชนิดที่เรียกได้ว่าแผ่ไปทั่วทั้งราชอาณาจักร เกษตรกรรมประสบความยุ่งยากอย่างรุนแรง และเมื่อประกอบกับช่วงฤดูแล้งที่ต่อเนื่อง ก็ทำให้เกิดความอดอยากขาดแคลนขึ้นในช่วงค.ศ. 1805 ทุพภิกขภัยนี้ ยืดเยื้อยาวนานถึงเกือบสิบปี[16] ใน ค.ศ.1809 ขณะที่ความหิวโหย การอพยพหลบหนีและโจรผู้ร้าย ซึ่งมีอยู่แพร่หลายทั่วไป ทวีขึ้นถึงจุดสุดยอดนั้น พระเจ้าโพธิพญาได้ทรงเริ่มดำเนินการโจมตีสยามจากห้าด้าน นับเป็นการโจมตีครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยทำมา การโจมตีนี้ ส่วนใหญ่แล้วประสบความล้มเหลว ยกเว้นความสำเร็จในการรักษาเมืองท่ามะริดและตะนาวศรีให้รอดพ้นจากความเพียรพยายามของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่จะครอบครองเมืองเหล่านี้ต่อไป การรบครั้งนี้

---

[15] F.N. Trager and W.J. Koenig, ***Burmese Sit-Tàns, 1764-1826: Records of Rural Life and Adminstration***, Association of Asian Studies Monograph, no. XXXVI, Tucson, 1979, 29-30.

* ระฆังที่ใหญ่ที่สุดในโลกอยู่ที่พระราชวังเครมลิน มอสโก ประเทศรัสเซีย ผู้หล่อระฆังนี้คือ บิดาและบุตรสกุลโมโตริน (Motorin) หล่อขึ้นเมื่อค.ศ. 1735

[16] W.J. Koenig, "The Early Kón-Baung Polity, 1752-1819: A Study of Politics, Administration and Social Organization in Burma," Ph.D. thesis, University of London, 1978, 87-8.

ทำให้ความเพียรพยายามในแนวจักรวรรดินิยมของพม่า หยุดชะงักลงเพราะการขาดแคลนทรัพยากรอย่างที่สุด

ในการเปลี่ยนรัฐไปเป็นกลไกเพื่อการทำสงครามที่ใหญ่โตกว้างขวางนั้น พระเจ้าโพธิพญาทรงกระทำโดยกำหนดให้มีการจัดเก็บภาษีอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น วิธีการที่ทรงทำคือตรวจสอบการทุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารและการตัดสินคดีความของ*ฮลัตดอว์* เพื่อเป้าหมายเดียวกันนี้ พระองค์ทรงโปรดให้มีการสำรวจประชากร ตรวจตราพรมแดนและผลผลิตในช่วงรัชสมัยการปกครองของพระองค์ [17] การปฏิรูปศาสนาหรือการชำระมลทินคณะสงฆ์ มีส่วนเกื้อหนุนให้รายได้ของกษัตริย์เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน พระองค์ทรงกระทำโดยตรวจสอบการเลี่ยงภาษี ที่ใช้วิธีอำพรางให้สินทรัพย์ส่วนบุคคล ที่ต้องเสียภาษีนั้นกลายเป็นที่ดินที่อยู่ในความดูแลของพระสงฆ์[18] ชัยชนะทางทหารที่ได้มาด้วยเลือดเนื้อของประชาชน ได้รับการเฉลิมฉลองด้วยงานสถาปัตยกรรม งานก่อสร้างเหล่านี้ใหญ่โตเกินความจำเป็น ทั้งยังใช้แรงงานที่บีบเค้นจากประชาชนมากยิ่งขึ้นไปอีก ภาระอันหนักหน่วงในการทำงานซึ่งซ้ำร้ายหนักขึ้นเพราะความโลภของเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ผลักดันให้ชาวยะไข่ก่อการกบฏขึ้นในค.ศ. 1794 ซึ่งเป็นผลให้คนนับพัน ๆ หลบหนีไปยังอยู่ที่จิตตะกอง อันเป็นการเร่งปฏิกิริยาทางการทูตจากอังกฤษให้มีมาเร็วขึ้น บางพวกไปเสาะหาที่ลี้ภัยในพื้นที่ของไทยและฉาน โอกาสในการทำงานรับจ้าง โค่นต้นไม้ที่ร่างกุ้งยิ่งทำให้มีทางออกมากขึ้นสำหรับผู้ที่ไม่พอใจ งานโค่นต้นไม้ที่ร่างกุ้งนี้เพื่อสนองอุตสาหกรรมการต่อเรือที่กำลังเติบโตในกัลกัตตา

การใช้พระราชอำนาจโดยเด็ดขาดของพระเจ้าโพธิพญา ทำให้พระองค์ทรงบาดหมางกับส่วนอื่น ๆ ของประชาคมด้วยเช่นกัน อำนาจเด็ดขาดนี้เป็นตัวนำพาพม่าให้เดินไปบนเส้นทางแห่งความเสื่อมอย่างมองเห็นได้ชัดเจน โดยที่ไม่อาจทำให้ฟื้นคืนสภาพขึ้นมาได้ แม้ภายใต้การปกครองของประมุขผู้ทรงภูมิธรรมยิ่งกว่า คือพระเจ้ามินดง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1853-1878) มาตรการที่รุนแรงที่พระเจ้าโพธิพญาทรงใช้กับผู้บัญชาการทหารที่กระด้างกระเดื่องไม่มีความแตกต่างกับมาตรการที่รุนแรงที่ทรงใช้กับพระสงฆ์ที่อยู่นอกรีตนอกรอย พระเจ้าโพธิพญาทรงยุติการโต้เถียงที่มีมายาวนานเกี่ยวกับวิธีการห่มจีวรของพระสงฆ์ ด้วยการสนับสนุนฝ่ายที่ให้ห่ม “สองไหล่” ทั้งนี้ โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสร้างความบริสุทธิ์แก่ศาสนา สำนักงานของพระภิกษุระดับเจ้าคณะ ซึ่งพระเจ้าอลองพญาได้ทรงโปรดให้สร้างขึ้น ได้รับการปรับแต่งเพื่อให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่ง ปฏิบัติงานโดยปรึกษาหารือกับสภาสงฆ์ซึ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ การทำบุญเลี้ยงพระนับพัน ๆ องค์ของพระเจ้าโพธิพญา การก่อสร้างเจดีย์ของพระองค์ในเมืองต่าง ๆ ประมาณ 250 เมือง และวิถีปฏิบัติแบบนักพรตของ

---

[17] Trager and Koenig, 53.

[18] M. Aung-Thwin, “The Role of *Sasana* Reform in Burmese History; Economic Dimensions of a Religious Purification,” JAS, 38, 4 (1979) 674; V.B. Lieberman, “The Political Significance of Religious Wealth in Burmese History: Some Further Thoughts,” JAS, 39, 4 (1980) 768.

พระองค์ ช่วยปลดเปลื้องพระองค์จากความผิดในโทษฐานที่ละเลยกิจการด้านเศรษฐกิจไม่ได้เท่าไรนัก ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์พระองค์อย่างรุนแรงที่สุด คือกลุ่มฆราวาสนักปฏิรูป ซึ่งยึดถือแนวคิดในแบบปฏิวัติ โดยไม่เน้นที่แง่มุมทางวัตถุในการทำบุญ คนพวกนี้ถูกลงโทษ ทว่าพระเจ้าโพธิพญาทรงไม่มีหนทางที่จะบังคับให้คณะสงฆ์ยอมรับคำอ้างของพระองค์ว่าทรงเป็นเทพได้[19]

แม้พระเจ้าโพธิพญาและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งดำรงพระชนม์อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน จะทรงมีรากฐานด้านสถาบันที่คล้ายคลึงกันอยู่หลายประเด็น และมีความสำเร็จที่สามารถเปรียบกันได้ ในเรื่องการผลักดันพรมแดนของอาณาจักรของทั้งสองพระองค์ ออกไปสุดขอบเขตอย่างเต็มที่เท่าที่จะทำได้ แต่พม่ากับสยาม ก็อยู่บนหนทางที่แตกต่างกัน โครงการขยายดินแดนของพม่า ไปตามบริเวณแอ่งลำน้ำที่มีลักษณะเหมือนนิ้วมือ และบริเวณสุดขอบแนวชายฝั่งทะเล รวมทั้งบริเวณที่พาดข้ามดินแดนรัฐฉานและลาว มิได้มีจุดศูนย์รวมตามธรรมชาติอยู่ที่อังวะ ตรงกันข้ามกับของสยาม กิจกรรมทางทหารของไทย แผ่กระจายออกจากบางกอกขึ้นไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาและลงมาทางอ่าวไทยจนถึงคอคอดกระ ด้วยความสะดวกมากกว่า ไทยยังมีข้อได้เปรียบ ตรงที่ไม่มีความขัดแย้งเรื่องเชื้อชาติที่สำคัญอยู่ภายในเขตที่เป็นแกนกลาง ต่างจากพม่าซึ่งเผชิญกับการท้าทายจากชาวมอญ นอกจากนี้ยังอาจเป็นได้ว่า พระประมุขของราชวงศ์จักรียังทรงมีความทรงจำที่สดใหม่ เกี่ยวกับจุดจบอันเป็นเคราะห์ร้ายของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่มีมูลเหตุมาจากการที่ทรงคิดไปเองว่า ทรงมีความสำเร็จด้านจิตวิญญาณแล้ว ดังนั้น พระประมุขในราชวงศ์จักรีจึงทรงพอพระทัยกับการตีความบทบาทของกษัตริย์ในฐานะ*จักรวัติ* อย่างถ่อมพระองค์มากกว่ากษัตริย์พม่า ความริเริ่มทางทหารของกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี -- ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถูกกระตุ้นจากการขยายอำนาจของพม่าและเวียดนามจากปีกนอก -- เกี่ยวข้องกับการดึงรัฐลาวที่อยู่ทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ กัมพูชาที่อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ และรัฐมาเลย์ที่อยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของไทย

การขยายดินแดนของไทย เกิดขึ้นตามมาภายหลังการดำเนินนโยบายสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นอย่างมั่นคงและเป็นระบบภายในราชอาณาจักร ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ต่างจากกรณีของพม่า สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเริ่มต้นโครงการสร้างความสงบราบคาบ โดยทรงกำจัดคู่แข่งของพระองค์ที่พิษณุโลกและฝาง จนสามารถสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในภูมิภาคที่เป็นแกนกลางได้สำเร็จ ความสงบราบคาบตามโครงการนี้จึงก่อให้เกิดวงกลมที่สมบูรณ์ขึ้นมา วงกลมดังกล่าว ประกอบด้วยจังหวัดที่รายรอบอยู่ตามพรมแดน และมีความผูกพันในด้านการบริหารกับส่วนกลางอย่างแน่นแฟ้น ความสำคัญของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวจีนในบริเวณอ่าวไทย ดึงความสนพระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมาที่ดินแดนทางตอนใต้เป็นครั้งแรก พระองค์ทรงดึงนครศรีธรรมราชและสงขลา ให้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพล การครอบงำของไทย และธำรงให้ดินแดนทั้งสองนี้มีฐานะเป็นจังหวัดกึ่งอิสระ โดยที่สงขลา

---

[19] Ferguson, 202-4.

นั้นทรงให้ข้าหลวงชาวจีนเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุด[20] ทางภาคเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือนั้น เนื่องจากในรัชสมัยของพระเจ้าสินธู (จิงกูจา) พม่าระงับกิจกรรมทางทหารไว้เป็นการชั่วคราว ไทยจึงมีโอกาสเข้าควบคุมเชียงใหม่ ในค.ศ.1776 แม้ว่าเชียงใหม่จะสูญเสียสมบัติและผู้คนไปมากมายเพราะการรบพุ่งระหว่างไทย-พม่า ที่มีขึ้นอยู่เนือง ๆ แต่เชียงใหม่ ก็ได้ผงาดขึ้นมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในฐานะ*เมือง* (จังหวัด) ที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดทั้งยังทำหน้าที่ที่ควบคุมดูแลเมืองเล็กเมืองน้อยทางเหนือ เช่นเดียวกับที่นครศรีธรรมราชและสงขลาควบคุมดูแลเมืองเล็กเมืองน้อยที่อยู่ทางใต้[21] ข้าหลวงประจำจังหวัดต่าง ๆ ได้รับการแต่งตั้งจากทางกรุงเทพฯ โดยบุตรชายของข้าหลวงตามจังหวัดเหล่านี้ ต่างเข้ามาอยู่กันที่ราชธานี ในฐานะมหาดเล็กหลวง ซึ่งเท่ากับเป็นตัวประกันทางการเมืองโดยแท้

เลยจากวงจังหวัดชั้นนอกของไทยออกไป ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีเมืองสำคัญคือ จัมปาศักดิ์และเวียงจันทน์ และทางภาคตะวันออกเฉียงใต้มีเสียมเรียบและอัตปือ ดินแดนของทั้งสองภาคนี้ กอปรขึ้นเป็นเขตกันชน โดยมีประมุขในท้องถิ่นปกครองอยู่ในฐานะประเทศราชภายใต้อำนาจของไทย เวียงจันทน์กับหลวงพระบาง ซึ่งเข้มแข็งที่สุดในบรรดารัฐลาวทั้งหลาย มิได้ยอมอ่อนน้อมอย่างเต็มที่ ทว่าการแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างสองรัฐนี้ ถูกสยามนำมาใช้ประโยชน์อย่างบังเกิดผลเป็นอย่างดี หลวงพระบางยุติความสัมพันธ์กับพม่าในค.ศ.1778 และส่ง “ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง” มายังกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับที่ส่งบรรณาการไปให้แก่จีน ระหว่างค.ศ.1791-1792 ความระแวงในความจงรักภักดีของหลวง พระบาง เป็นเหตุให้สยามกดหลวงพระบางให้แสดงการยอมจำนนโดยสิ้นเชิง โดยใช้กำลังทหารจาก เวียงจันทน์ ในค.ศ.1797, 1799 และ 1803 เวียงจันทน์ยังคงให้การสนับสนุนสยามซึ่งต่อต้านความเพียรพยายามของพม่า ที่จะยึดรัฐลาวที่อยู่ทางเหนือกลับคืนไป สถานะความเป็นรัฐกันชนของเวียงจันทน์ โดยในขณะเดียวกันมีเวียดนามขยายอิทธิพลอยู่ทางปีกด้านตะวันออกนั้น ชักนำให้เวียงจันทน์ต้องหันไปสวามิภักดิ์กับทั้งสองฟาก ซึ่งคล้ายคลึงกันมากกับวิธีการของกัมพูชา เวียงจันทน์เข้าเป็นพันธมิตรกับผู้นำฝ่ายเหงียน คือพระเจ้ายาลอง ในการต่อต้านพวกไตเซิน และในระหว่างค.ศ.1804-1817 เวียงจันทร์ได้ส่งบรรณาการซึ่งประกอบด้วย ช้าง ม้า นอแรด งาช้าง และอบเชย ไปให้เวียดนามทุก ๆ สามปี[22] การที่เวียงจันทน์ยุติการส่งบรรณาการมาให้กับไทยในช่วงระยะนี้ อาจมีเหตุผลเนื่องมาจากความกังวลของประมุข คือเจ้าอนุ (อนุวงศ์) ที่จะเสริมสร้างอำนาจของ

---

[20] Chenglo A. Cheng, “Mac Thien Tu and Phrayataksin, A Survey on Their Political Stand, Conflicts and Background,” ***Procedings of the Seventh Conference of the International Association of the Historians of Asia***, Bangkok, 1977, 1538.

[21] L.M. Gresick, “Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824,” Ph.D. thesis, Cornell University, 1976, 126-7, 129.

[22] D.K. Wyatt, “Siam and Laos, 1767-1827,” JSEAH, 4, 2 (1963) 27.

ตนให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ในยามที่เผชิญกับอำนาจการครอบงำของไทย และความพยายามที่จะกลืนชาติอาทิเช่นนโยบายการสัก ซึ่งประกาศใช้เป็นกฎหมายในค.ศ.1824[23]

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเวียงจันทน์ มาถึงจุดวิกฤติในไม่ช้า เจ้าอนุรู้สึกว่าตนถูกหยามจากการที่ไทยไม่รับรองว่าจะแต่งตั้งบุตรชายของตนขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองจัมปาศักดิ์ เจ้าอนุหวังที่จะให้การแต่งตั้งนี้เป็นรางวัลตอบแทนความช่วยเหลือที่เจ้าอนุให้แก่ไทยในการรบกับแว่นแคว้นต่าง ๆ ของลาวทางตอนเหนือ เจ้าอนุจึงเตรียมการก่อการกบฏ การเดินทัพเพื่อมาโจมตีกรุงเทพฯอย่างห้าวหาญในค.ศ.1827นั้น เจ้าอนุคำนวณให้ประจวบพอดีกับช่วงที่มีข่าวลือซึ่งไม่สู้จะมีมูลว่าอังกฤษจะโจมตีราชธานีของไทย การตอบโต้อย่างรุนแรงของไทยที่มีตามมา สร้างความหายนะถึงขั้นอุกฤษฏ์แก่กำลังของลาว ประชากรลาวทางฝั่งซ้ายทั้งหมดของแม่น้ำโขง สูญสิ้นจนไม่เหลือเพราะถูกสังหารหมู่และกวาดต้อนไปเป็นเชลยจำนวนมาก เหตุการณ์นี้ ประกอบกับการทำลายล้างและยกเลิกความเป็นนครของเวียงจันทน์ ได้กลายเป็นความเจ็บปวดฝังใจอยู่ในความทรงจำของผู้รักชาติชาวลาวต่อมา ที่ปลายสุดคอคอดกระซึ่งเป็นบริเวณริมขอบนอกของสยามนั้น ความแตกต่างด้านศาสนาและวัฒนธรรม ยิ่งเพิ่มทวีจิตใจที่ใฝ่เอกราชของเจ้าประเทศราชที่อยู่ห่างไกลเหล่านี้ ให้รุนแรงมากขึ้น ตรังกานู เปรักและไทรบุรี ส่งบรรณาการมาให้เฉพาะเมื่อถูกบังคับเท่านั้น และปัตตานีที่ก่อการกระด้างกระเดื่องก็ ต้องถูกสยบลงในค.ศ.1791

หากไม่นับขอบนอกที่ประกอบด้วยรัฐเอกราชและรัฐกึ่งเอกราช (*ประเทศราช*หรือ*เมืองขึ้น*) ที่ต้องส่งบรรณาการแล้ว การบริหารของไทย มีพื้นฐานอยู่ที่การควบคุมกำลังคน ขนาดของจังหวัดกำหนดขึ้นอย่างคร่าว ๆ ด้วยสัดส่วนในเชิงกลับกับความหนาแน่นของประชากร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีจำนวนลดลงไปตามระยะห่างจากศูนย์กลางไปถึงบริเวณรอบนอก[24] ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดินแดนต่าง ๆ ได้รับการจัดจำแนกประเภทอย่างเป็นระเบียบ ตามความมากน้อยของอำนาจการบริหารที่ทางกรุงเทพฯ ใช้กับดินแดนเหล่านั้น รัฐบรรณาการทางคาบสมุทร ที่บริเวณรอบนอกของราชอาณาจักร กับกัมพูชา มีความเป็นอิสระมากที่สุด โดยมีสถานะเป็นเมืองชั้นหนึ่ง (เมืองเอก) จังหวัดที่เหลือ ถูกแบ่งออกเป็นเมืองชั้นสอง (เมืองโท) สามและสี่ (เมืองตรีและเมืองจัตวา) สงขลา นครศรีธรรมราชและพระตะบอง-เสียมเรียบ ในฐานะเมืองหลวงที่พรมแดน มีสถานะเป็นเมืองชั้นสอง แคว้นที่มีเจ้าปกครองของตนเองคือ เชียงใหม่ เวียงจันทน์ จัมปาศักดิ์และปัตตานี จัดอยู่ในประเภทเมืองชั้นสาม แคว้นเหล่านี้ มีพันธะต้องส่งบรรณาการ กำลังคนและปฏิบัติหน้าที่ทางทหาร และยอมให้ไทยเข้าแทรกแซงกิจการภายในได้ตามที่ต้องการ จังหวัดที่เหลืออยู่ใน

---

[23] B. Terwiel, “Tattooing in Thailand’s History,” JRAS, (1979) 158; Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn, “Lao Historiography and Historians: Case Study of the War between Bangkok and Lao in 1827,” JSEAS, 20, 1 (1989) 58-9.

[24] L. Sternstein, “The Distribution of Thai Centres at Mid-nineteenth Century,” JSEAH, 7, 1 (1966) 66-72..

บริเวณแกนกลางของราชอาณาจักรอยุธยาเดิม และอยู่ภายในการควบคุมโดยตรงของเมืองหลวง จัดเป็นเมืองชั้นสี่ ระดับการรวมดินแดนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ได้บรรลุถึงนั้น มองเห็นได้เด่นชัด อาทิเช่น การที่พิษณุโลกและนครศรีธรรมราชถูกลดระดับ ให้ลงมาอยู่ในสถานะเป็นเมืองชั้นสามและชั้นสองตามลำดับ จากที่เคยเป็นเมืองชั้นหนึ่งในสมัยอยุธยา[25] การจัดลำดับชั้นการบริหารของราชอาณาจักรไทย เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำเพื่อให้เกิดเสถียรภาพ ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการค้ำประกันการทำงานของกลไกเพื่อการระดมทรัพยากร การรวมศูนย์ในระดับที่สูงขึ้น ช่วยให้สามารถหาประโยชน์ได้อย่างเป็นระบบ จากแหล่งทรัพย์สินและกำลังคนที่อยู่บริเวณรอบนอกเข้ามาสู่ศูนย์กลาง โดยปริมาณการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพิ่มขึ้นตามสัดส่วนจากวงนอกจนถึงศูนย์กลาง จังหวัดที่อยู่ภายใต้การบริหารโดยตรง ถูกกำหนดให้มีพันธะรับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจ มากยิ่งกว่าดินแดนประเทศราชที่อยู่เลยออกไป การเสริมสร้างความจงรักภักดีแก่ราชธานีถูกกระทำให้เป็นสถาบันขึ้นมาด้วยพิธี “ถือน้ำพระพิพัฒน์ สัตยา” ประจำปี สำหรับเมืองที่อยู่ภายในเขตที่เป็นดินแดนของสยาม ส่วนรัฐประเทศราชทั้งหลายนั้น มีพันธะเพิ่มเติมที่จะต้องส่ง “ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง” มาให้เป็นระยะ ๆ[26] จะเห็นว่า ความจงรักภักดีที่รักษาไว้ด้วยการใช้กำลัง มิใช่การยอมอ่อนน้อมโดยสมัครใจ ได้รับการหล่อเลี้ยงอย่างระมัดระวังด้วยความช่วยเหลือทางการทหาร และการปกป้องคุ้มครองในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ หากการไกล่เกลี่ยประนีประนอมไม่บังเกิดผล การบีบบังคับก็เป็นสิ่งที่เลี่ยงไม่พ้น ดังที่เป็นกรณีที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ กับบรรดารัฐมาเลย์ทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู

สถานภาพความเป็นรัฐกันชนและการสวามิภักดิ์ควบสองทาง

ความผูกพันกับอดีตอันรุ่งเรืองของเขมรและกับพุทธศาสนานิกายเถรวาท ที่ไทยและกัมพูชามีอยู่ร่วมกัน เป็นเหตุผลที่อธิบายถึงลักษณะการแสดงความเป็นใหญ่แบบพ่อกับลูก (ปิตาธิปไตย) ที่ไทยกระทำกับกัมพูชาที่อ่อนแอกว่า ในช่วงที่การผลักดันเพื่อขยายอำนาจเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำโขงของเวียดนามเริ่มมีพลังขับเคลื่อนในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด อิทธิพลของไทยที่อุดง ราชธานีของเขมรค่อย ๆ หมดไปภายหลังการล่มสลายของอยุธยา แต่ในไม่ช้า ก็ได้รับการรื้อฟื้นคืนมาใหม่ ซึ่งในช่วงเวลานี้ความสนใจของเวียดนามเบนออกไปจากกิจการของกัมพูชา เนื่องจากเกิดการกบฏไตเซิน (ค.ศ.1771-1802) (ดูหน้า 347) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงให้ที่หลบภัยแก่นักองค์เอง ซึ่งหนีสงครามกลางเมืองในกัมพูชาเข้ามาและแก่เจ้าในราชวงศ์เหงียน คือ เหงียน อันห์ (องเชียงสือ) ซึ่งหนีพวกกบฏไตเซินเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงได้ความสวามิภักดิ์จากเจ้าจากทั้งสองประเทศนี้ นักองค์เองช่วยให้พระบาทสมเด็จ

---

[25] Gesick, 25-6; Wyatt, ***Thailand***, 158.

[26] Gesick, 37-8.

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในการหาหนทางที่จะฟื้นฟูการปกครองในระบบอุปถัมภ์ของไทยในกัมพูชา ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ทรงถือว่า เจ้าฟ้าหนุ่มพระองค์นี้เป็น "มณีที่มีค่าอย่างเปรียบมิได้" และได้ทรงเลี้ยงดู "ประดุจโอรสบุญธรรมของพระองค์เอง" เมื่อนักองค์เองมีชันษาสมควร ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอย่างเป็นทางการที่อุดง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1794-1797) ระหว่างนั้น เหงียนอันห์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนเรื่องเสบียงกรังและอาวุธจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพื่อต่อต้านพวกไตเซิน ก็ได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ในไซ่ง่อนในค.ศ.1788 เจ้าเหงียนอันห์ทรงยอมรับรู้ถึงความเป็นประเทศราชอย่างซื่อสัตย์ ด้วยการส่ง "ต้นไม้เงินและต้นไม้ทอง" มาถวายในค.ศ. 1788, 1790, 1795, 1797 และ 1801 ซึ่งพระประมุขของไทยก็ทรงตอบสนองด้วยของขวัญมีค่ามากมายเช่นผ้าไหม ม้า อานม้า และฆ้อง อย่างไรก็ดี การส่งบรรณาการนี้หยุดลงอย่างกระทันหัน เมื่อทรงขึ้นครองราชบัลลังก์เป็นจักรพรรดิยาลองที่เว้ในค.ศ.1802 จักรพรรดิยาลองยังคงแสดงความกตัญญูอย่างลึกซึ้งต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ด้วยการส่งของขวัญฟุ่มเฟือยจำพวกทองและเงินแท่งมายังราชสำนักไทย ข้าวของเหล่านี้คือสิ่งที่ใช้แทน "ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง" สัญลักษณ์ของประเทศราช ซึ่งพระองค์ไม่พร้อมที่จะถวายอีกต่อไปแล้ว การอ้างพระองค์ของจักรพรรดิยาลองว่าทรงมีสถานภาพเท่าเทียมกับประมุขของไทย มีประจักษ์ให้เห็นในการถวายคำแนะนำที่ทรงส่งให้กับอดีตองค์ผู้ให้การอุปถัมภ์พระองค์ เรื่องความสมควรแต่งตั้งรัชทายาทพระองค์ใหม่ที่กรุงเทพฯ เมื่อองค์ที่ดำรงตำแหน่งอยู่เดิมนั้น ทิวงคตลงในค.ศ.1804[27]

อิทธิพลของไทยในกัมพูชาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าที่ปราศเสถียรภาพ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเปราะบางของความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ในช่วงความวุ่นวายทางการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากแต่ละรัชสมัยในกัมพูชาสิ้นสุดลง จะมีการเข้าแทรกแซงทางการทหารของมหาอำนาจที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ และมหาอำนาจมักสถาปนาสิ่งที่เป็นเสมือนเสถียรภาพขึ้นมา แต่เมื่อเวลาผ่านไป สันติภาพก็ปั่นป่วนด้วยกำลังฝ่ายต่าง ๆ ที่แตกแยกกันภายใน เท่ากับเป็นการริเริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงจรใหม่ขึ้นมา บรรดาผู้นำของกัมพูชา ขาดทางเลือกด้านเศรษฐกิจที่พระประมุขของราชวงศ์จักรีและราชวงศ์เหงียนมีอยู่ สำหรับใช้สร้างอำนาจที่มีเอกราชขึ้นมาใหม่ ศักยภาพที่จะสร้างความก้าวหน้าด้านการพาณิชย์ภายในภูมิภาค ถูกทำลายลงอย่างรุนแรง เมื่อดินแดนบริเวณชายฝั่งทะเล ซึ่งอยู่ตอนใต้ของพนมเปญ ต้องสูญเสียให้แก่ฝ่ายเวียดนามไป ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีผู้บรรยายถึงท่าเรือที่เป็นหลักสำคัญของกัมพูชา คือกัมโพช ไว้ว่า ขาดชีวิตชีวาและความชุลมุนวุ่นวาย "มีบ้านอย่างมากที่สุดเพียง 300 หลัง"[28] กัมพูชามีประชากรเบา

---

[27] Chaophraya Thiphakorawong, ***The Dynastic Chronicles, Bangkok Era, The First Reign***, ed. and trans. Thadeus and Chadin Flood, Tokyo, 1978, I. 272-3.

[28] H. Mouhot, ***Travels in Siam, Cambodia and Laos,*** *1858-60*, London, 1864, repr. Singapore, 1989, I. 180.

บาง และส่วนใหญ่แล้วประเทศ พึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจแบบพอประทังชีพ โดยไม่มีกำลังคน ทรัพย์สิน และอาวุธ ที่จำเป็นที่จะทำให้เกิดการใช้อำนาจการปกครองแบบรวมศูนย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะเป็นได้ว่ากัมพูชามีความอดกลั้นกับพวกไทยมากกว่า เพราะมีความผูกพันทางด้านวัฒนธรรมร่วมกันอยู่ แต่ชาวกัมพูชาก็มิได้พอใจกับภาพลักษณ์ของ “พี่ชาย” ผู้ให้ความอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับที่กัมพูชาไม่พอใจภารกิจของชาวเวียดนามที่ต้องการทำให้ชาวกัมพูชาเป็นผู้มีอารยธรรมขึ้นมาโดยการพยายามบังคับให้กัมพูชาปกครองตามแบบแผนของศาสนาขงจื๊อ เวียดนามเพลามือการเข้าแทรกแซงในกิจการของกัมพูชาลงในช่วงที่เกิดกบฏ ไตเซินภายในประเทศตน แต่ก็มาพลุ่งขึ้นสูงสุดอีกครั้งหนึ่งด้วยการรุกอย่างทรงพลังลงมาทางใต้ใน รัชสมัยของจักรพรรดิยาลอง กัมพูชาต้องตกอยู่ระหว่างกลางของอิทธิพลสองขั้ว ดังนั้น จึงได้ดำเนินนโยบายสวามิภักดิ์ควบสองทาง หรือใช้ภาพลักษณ์การเป็นนก “สองหัว” ทว่าสายตาของนก เต็มอกเต็มใจที่จะทอดลงมาทางกรุงเทพฯ มากกว่า การเอนเอียงเข้าหาราชธานีของไทย ซึ่งตรงข้ามกับความ รู้สึกอึดอัดที่มีต่อทางเว้ แสดงให้เห็นอย่างตรงชัดในบรรณาการประจำปีอย่างไม่เป็นทางการ ที่เขมร ส่งมายังกรุงเทพฯ แต่กับเว้ เขมรส่งคณะทูตอย่างเป็นทางการแค่สามปีต่อหนึ่งครั้ง[29]

ความลุ่มลึกของความรู้สึกต่อต้านเวียดนามของกัมพูชา แสดงออกที่การจลาจลในค.ศ.1820 ซึ่งมีพระภิกษุชื่อไก่จากบาพนม เป็นผู้นำ การจลาจลนี้ คล้ายคลึงกันมากกับการกบฏต่อต้านอาณานิคมที่เกิดขึ้นในฟิลิปปินส์และในชวาในช่วงเวลาเดียวกัน เป็นการกบฏที่ถูกกระตุ้นขึ้นจากการถูกเกณฑ์แรงงานและความกดดันทางด้านเศรษฐกิจ (ดูหน้า 365-66) การจลาจลของพระไก่ มีจุดเริ่มต้นเมื่อเวียดนามเกณฑ์ชาวกัมพูชาประมาณหนึ่งพันคน จากกำลังแรงงานทั้งหมดที่มีอยู่ 50,000 คน เพื่อไปทำงานก่อสร้างคลองวินห์เต ซึ่งมีความยาวประมาณ 40 กิโลเมตร จากฮาเตียน (บันทายมาศ) ไปยังนครโจดก (โจพู) อย่างไรก็ดี การขูดรีดแรงงานชาวกัมพูชาของเพื่อนบ้านที่ทรงอิทธิพล มิใช่ว่าจะไม่เคยมีมาก่อน พงศาวดารของไทยสมัยค.ศ. 1783 รายงานถึงการเกณฑ์ชาวกัมพูชามากกว่านี้ถึงสิบเท่า เพื่อไปก่อสร้างคลองรอบกรุงทางฝั่งซ้ายของกรุงเทพฯ[30] เรื่องนี้น่าจะชี้บอกในทางที่ว่า การเกณฑ์แรงงานของเวียดนามเพื่อก่อสร้างคลองวินห์เต ให้โอกาสแก่ชาวเขมรที่จะก่อการกบฏ มากกว่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการกบฏ อันเป็นผลตามมาจากการเกณฑ์แรงงานครั้งนี้ แม้ว่าขบวนการนี้ จะดึงดูดผู้สนับสนุนได้อย่างกว้างขวาง แต่ความปราชัยในท้ายที่สุดของพระไก่ มีการแจงเหตุผลเอาไว้ในงานพรรณนาร้อยกรอง ซึ่งเขียนขึ้นในค.ศ.1869 เป็นการร้อยกรองขึ้นสำหรับให้ชนทั่วไปได้ท่องและจดจำกันตามแบบฉบับของ

---

[29] D.P. Chandler, “Cambodia Before the French: Politics in a Tributary Kingdom, 1794-1848,” Ph.D. thesis, Michigan University, 1973, 64-8.

[30] D.P. Chandler, ***A History of Cambodia***, Boulder, 1983, 120-1; Thiphakorawong, I. 58.

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุผลระบุว่า ความปราชัยของพระไก่ เป็นผลเนื่องมาจากหมดบุญกุศลและสิ้นบารมี[31]

> แม้ว่าประชาชนจะยังเห็นท่านเป็นที่พึ่ง แต่การกระทำผิดที่พวกเขาทุกคนได้ทำลงไป ก็มิอาจหลีกหนีไปได้พ้น ในแบบเดียวกันกับทิดไก่ ตอนท่านยังเป็นพระ ท่านได้บุญกุศลมามากมาย ภายหลังจากสิ่งที่ท่านทำผ่านพ้นไป บุญกุศลก็จางหายไป และตอนนี้ ท่านไม่มีอำนาจพิเศษใด ๆ ท่านกลายเป็นคนธรรมดาสามัญ เกียรติยศของท่านมิได้ยิ่งใหญ่อีกต่อไปแล้ว ความชำนาญของท่าน ไร้ผล...คราวนี้ ในยามที่ศัตรูใกล้เข้ามา ไม่มีบุญกุศลมาอวยชัยให้พร บริวารของท่าน ไม่สามารถโจมตีหรือยิงอาวุธของตัวเองได้แล้ว...

กระนั้น การกบฏครั้งนี้ก็ทิ้งความทรงจำที่มิอาจลบเลือนได้ ซึ่งเก็บไว้ในเรื่องราวพื้นบ้านของชาวกัมพูชา เกี่ยวกับการปกครองอย่างไม่ถูกไม่ควรของเวียดนาม[32]

ปฏิกิริยาในท้องถิ่น ปรากฏเด่นขึ้นมาอีกครั้งในค.ศ.1840 หลังจากเริ่มมีการสำรวจสำมะโนประชากรและพรมแดน จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้การจัดเก็บภาษีและการระดมพลมีประสิทธิภาพมากขึ้น มาตรการเหล่านี้และมาตรการอื่น ๆ เพื่อปรับให้เข้าหาเวียดนาม ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามกษัตริย์ พุทธศาสนาและโครงสร้างทางสังคมของกัมพูชา ผู้ริเริ่มการกบฏต่อต้านเวียดนามของประชาชน ได้แก่ *ออกญา* หรือพวกขุนนางที่มีตำแหน่งสูง คนเหล่านี้มองตนเองว่าเป็นผู้ปกป้องขนบประเพณีเขมร การปฏิรูปของเวียดนามซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดเก็บภาษีและการจัดทำบันทึกหลักฐานต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการเก็บสะสมข้าว ทำให้เวียดนามตั้งข้อเรียกร้องอย่างหนักหน่วงกับพวก*ออกญา* ซึ่งเป็นผู้บริหาร*สรุก* (เขตหรืออำเภอ) ภายในปริบทของระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองของกัมพูชาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น การที่เวียดนามยุติการแทรกแซงในค.ศ. 1847 และ ในเวลาต่อมา นักองค์ด้วงก็หันกลับไปสวามิภักดิ์กับสยามใหม่อีกครั้งหนึ่ง เป็นเพียงสิ่งที่อยู่ระหว่างความหวังของชาวนา ที่จะมีพระผู้มาโปรด กับความหวาดหวั่นของชนชั้นสูงเดิม การขึ้นครองราชย์ของนักองค์ด้วง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1848-1860) ซึ่งไทยทำพิธีมอบตำแหน่งให้* ที่อุดง

---

[31] D.P. Chandler, "An anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia: Pre-Colonial Imperialism and Pre-Nationalist Response," JSEAS, 6, 1 (1975) 21.

[32] Chandler, "Cambodia Before the French," 103.

* พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้พระยาเพชรพิชัยคุมสุพรรณบัตรกับเครื่องราชอิสริยยศเพื่อตั้งให้เป็นสมเด็จพระหิริรักษ์รามาบดี

โดย ที่ทางเว้ก็มอบตราอันเป็นเครื่องหมายของอำนาจให้ด้วยนั้น ทำให้กัมพูชาได้ชื่อว่ากลับคืนไปสู่การสวามิภักดิ์ควบสองทาง พร้อมกับนำมาซึ่ง “ยุคทอง” ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ [33]

วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

การฉกฉวยประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองจากกัมพูชาของเวียดนาม เป็นอาการที่ส่อให้เห็นได้โดยตรงถึงวิกฤติการณ์ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกภายในเวียดนาม วิกฤติการณ์ดังกล่าว มีสาเหตุจากปัญหาเรื่องการกระจายการถือครองที่ดิน ความไร้เสถียรภาพทางด้านการเมืองและความอ่อนแอของสถาบัน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและแรงกดดันในเรื่องที่ดิน กลายเป็นปัญหาที่หนักหน่วงยิ่งขึ้นเนื่องจากการเกิดเจ้าที่ดินใหญ่และการปราศจากเสถียรภาพทางสังคม-เศรษฐกิจ ปัญหาสองประการหลังนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามกลางเมืองและการต่อต้านภาระการเสียภาษีที่หนักหน่วง เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ผลรวมของปัจจัยเหล่านี้ เป็นตัวเร่งที่ผลักดันให้เวียดนามเข้าสู่ดินแดนของจามและเขมรให้เร็วยิ่งขึ้น การแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายในหมู่ตระกูลที่แข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน และการที่อิทธิพลของตระกูลตรินห์ ครอบงำราชสำนักเลที่ฮานอย ชักนำให้ตระกูลเหงียนดำเนินการแยกตัวออกในค.ศ.1626 โดยฝ่ายเหงียนได้ประกาศอย่างเปิดเผยว่าจะหาทางระบายความทะเยอทะยานของพวกตนกับดินแดนที่อยู่ในเขตชายขอบด้านใต้ ตระกูลเหงียนสถาปนาเมืองหลวงของตนขึ้นที่เมืองเว้ พวกเขาใช้วิธีการก่อตั้งอาณานิคมทหาร (*ดอน เดียน*) ขึ้นเพื่อรองรับการขยายดินแดนทางด้านใต้ของตน เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ข้อจำกัดในด้านสภาพแวดล้อมของที่ราบชายฝั่งทะเลแคบ ๆ ของอันหนำ ทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นมาออกันอยู่ที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง[34] เมื่อถึงค.ศ. 1760 มีจังหวัดที่อยู่บริเวณปากแม่น้ำหกจังหวัด เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าตระกูลเหงียน ปัญหาด้านเศรษฐกิจของทางใต้นั้น เห็นได้ชัดว่า รุนแรงน้อยกว่า เพราะทางใต้นี้ มีโอกาสมากกว่า ที่จะเปิดดินแดนใหม่ ๆ และดำเนินกิจกรรมด้านการพาณิชย์ที่คึวเนิน และที่เมืองตามบริเวณปากแม่น้ำ เช่นที่ฮาเตียนและวินห์ลอง เป็นต้น กระนั้น การใช้อำนาจในฐานะเจ้าศักดินาในรูปการเก็บภาษี การเกณฑ์แรงงาน ภาวะการเป็นทาสติดที่ดินและการบุกรุกที่ดินที่เป็นของส่วนกลาง เป็นแอกที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชนทั่วไป ทั้งในดินแดนที่อยู่ในความควบคุมของพวกตรินห์และของพวกเหงียน ความเจ็บแค้นเหล่านี้เป็นเชื้อให้ชาวนาลุกขึ้นมาต่อต้านครั้งแล้วครั้งเล่า ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการต่อต้านการกดขี่ภายใน หรือต่อต้านการบงการจากจีน ล้วนต่างเสริมให้เนื้อหาประวัติศาสตร์ของเวียดนามโดยตลอดเป็นเรื่องการดิ้นรนให้เป็นอิสระจากพันธนาการที่ผูกมัดอยู่

---

[33] Chandler, ***History of Cambodia***, 128-36.

[34] M. Cotter, Towards a Social History of Vietnamese Southward Movement,” JSEAH, 9, 1 (1968) 14-15, 18-19.

การหลบหนี เป็นวิธีการที่ใช้กันอยู่ทั่วไปเพื่อหลีกเลี่ยงภาระการจ่ายภาษี และการสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ.1725 เพื่อการจัดเก็บภาษีอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั้น ส่งผลให้เกิดการจลาจลครั้งใหญ่ขึ้นมา การเก็บภาษีที่สร้างความเดือดร้อนอย่างหนักหน่วง การทอดทิ้งไม่ใส่ใจดูแลเรื่องการชลประทาน และภัยธรรมชาติ ลงเอยด้วยการเกิดทุพภิกขภัยขึ้นในราวสิบปีต่อมา โดยประชาชนต่างพากันร่อนเร่พเนจรและกระจัดกระจายกันออกไป จนเกิดการล้มตายกันอยู่ทั่วไป[35] ความไร้ประสิทธิภาพและความเสื่อมทรามของการปกครองของเจ้าศักดินาเป็นที่รับรู้กันมากขึ้น รวมทั้งการฉ้อราษฎร์บังหลวงของพวกข้าราชการ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะการซื้อตำแหน่งของพวกขุนนาง สภาพเช่นนี้หนุนนำให้เกิดพลังจิตวิญญาณแนวใหม่ ที่ก่อให้เกิดการตั้งคำถามและประเมินค่านิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิมกันใหม่ คำวิจารณ์อุดมการณ์ของขุนนางตามแนวคิดของขงจื๊อในเชิงเย้ยหยันและตรงชัด แสดงออกในรูปของงานร้อยกรองชื่อว่า “ผ่านมาทางวัดชิน” ของเหงียน ดู (ค.ศ.1765-1820)[36]

หนังแกะเก่าขาดพาดอยู่บนหลัง
เขาดุ่มเดิน ลากห่อสัมภาระกลับมาบ้าน
เมียไม่ยอมละจากหูกทอผ้า
น้องสาวไม่ปรุงอาหารให้กิน
พ่อแม่ไม่ชำเลืองมองมาสักหน
ทำเหมือนกับเขาเป็นคนที่เดินทางผ่านมา
ยามโชคไม่เหลียวแลใคร
คนในสายเลือดเดียวกันก็ไม่เหลียวแลเขาด้วยเหมือนกัน
แต่เมื่อเวลาสำคัญของซูชินมาถึง
ตราตำแหน่งหกตรา ห้อยอยู่ที่ผ้าคาดเอว
แหวนหยกเป็นคู่ ๆ แท่งทองคำ—เป็นตัน ๆ
รถม้าของเขา พาของมีค่าเหล่านี้ไปที่ประตูบ้านหลังเก่าของเขา
พ่อแม่มารอรับที่ประตูหมู่บ้าน
เมียครั่นคร้าม เมียงมองเขาอย่างอาย ๆ ด้วยสายตาชื่นชม
น้องสาวคุกเข่าลงต้อนรับ
เขาได้บรรลุถึงความใฝ่ฝันที่มีมาชั่วชีวิตของเขาแล้ว
“เจ้าทุกคนนับถือข้าในตอนนี้—ไยจึงไม่ทำมาก่อน”…

---

[35] J. Chesneaux, ***Contribution à l’histoire de la Nation Vietnamienne***, Paris, 1955, 49; Thomas Hodgkin, ***Vietnam: The Revolutionary Path***, New York, 1981, 79.

[36] Huỳnh Sanh Thông, ed. and trans., ***The Heritage of Vietnamese Poetry***, New Haven, 1979, 53-4.

การเกิดค่านิยมใหม่ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่อัตลักษณ์ของชาวเวียดนาม มากกว่าที่จะโน้มไปทางจีน ปรากฏให้เห็นที่การใช้อักขระ*นอม*ของเวียดนาม เพื่อเขียนร้อยแก้วและร้อยกรอง และมีการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กันใหม่ ในลักษณะที่มีการวิพากษ์ ผิดกับก่อนหน้านี้ซึ่งจะพิจารณาจากมุมมองของศาสนาขงจื๊อ ตัวอย่างอันหนึ่งคือ การยืนยันถึงการมีตัวตนของสตรีเพศภายในสังคมเวียดนาม ซึ่งประจักษ์ชัดในการแสดงความเศร้าโศกซึ่งกวีหญิงในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด โฮ ซวง ฮวง บรรยายไว้ในเรื่อง “การร่วมสามีเดียวกัน”[37]

คนหนึ่งหุ้มอยู่ในผ้าห่มอุ่น
อีกคนหนึ่งหนาวจนตัวแข็ง
การมีสามีร่วมกันจงพินาศ!
เจ้าโชคดีที่ได้เขามาบ้าง
เขาคงจะมาสักเดือนละสองครั้ง
หรือน้อยกว่านั้น
โอ้--การต่อสู้---เพื่อสิ่งนี้!
ถูกทำให้เป็นเหมือนกึ่งบริวาร หญิงรับใช้ที่ไม่ได้ค่าจ้าง
หากว่ารู้เช่นนี้
ก็คงจะอยู่เป็นโสดแล้ว

การหาทางที่จะแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเองและการแสวงหาอัตลักษณ์ประจำชาติ ทวีขึ้นเพราะความไม่สงบโดยทั่วไปทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ ที่มีมาตลอดระยะเวลาเกือบสี่ทศวรรษ (1730-1760) การจลาจลที่จำกัดวงอยู่เฉพาะท้องถิ่น ทว่ามีพลัง เกิดขึ้นตามบริเวณต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากความยากจนอย่างรุนแรงที่สุด ได้แก่บริเวณย่านใจกลางของสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง บริเวณจังหวัดซอนเตย์ จังหวัดไฮเยือง และจังหวัดซอนนาม ความรู้สึกสูญเสียความคาดหวัง แพร่กระจายออกไปแม้ในหมู่ชนชั้นที่มิใช่ชาวนา อาทิเช่น ปราชญ์ชื่อ เหงียน ฮิว เกิ่ว ได้เป็นผู้นำการจลาจลในค.ศ.1743 ในจังหวัดไฮเยือง ชุมชนพ่อค้าและชนกลุ่มน้อย ขยายกระแสของความไม่พอใจอันเนื่องจากการกำหนดภาษีการค้าตามใจชอบของพวกตรินห์[38] ภาษีเหล่านี้ รวมถึงภาษีทางอ้อมที่จัดเก็บกับสินค้าที่จำเป็นสำหรับอุตสาหกรรมในท้องถิ่น ได้แก่ แร่ธาตุต่าง ๆ เกลือ ถ่าน และดินประสิว และภาษีทางตรงที่จัดเก็บกับสินค้าส่งออก ซึ่งส่งผลกระทบกระเทือนถึงการผลิตครั่งและผ้าไหม[39]

---

[37] Nguyen Ngoc Bich, ed. and trans. ***A Thousand Years of Vietnamese Poetry***, New York, 1975, 118.

[38] Chesneaux, 49; Hodgkin, 82-4.

[39] Hodgkin, 79; Le Thanh Khoi, ***Le Viêt-Nam, Histoire et Civilisation***, Paris, 1955, 254-6.

สิ่งที่สำคัญคือความรู้สึกต่อต้านพวกขุนนาง ซึ่งมารวมตัวกันในชัยภูมิที่อยู่ตรงกลางคือ ที่ไตเซิน สถานที่นี้เป็นแหล่งให้บริการด้านการค้าหมากระหว่างควีเนิน ที่อยู่ตรงชายฝั่งทะเล กับกอนตัม ซึ่งอยู่ในภูมิภาคของชนกลุ่มน้อยเผ่าม้งและเผ่าบาห์นาร์ ผู้นำการกบฏไตเซินคือ พี่น้องตระกูลเหงียนสามคน เช่นเดียวกับผู้ให้การสนับสนุนพวกเขาจำนวนมาก ทั้งสามพี่น้องเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์หลากหลายและมีความสามารถพิเศษในด้านต่าง ๆ กัน พี่คนโตชื่อ ย้ากเป็นผู้ประกอบการค้าหมากและเคยเป็นผู้จัดเก็บภาษีมาก่อน ส่วนน้องคนสุดท้องชื่อ ลือ เป็นพระ ทว่าคนที่มีอัจฉริยภาพในด้านการทหารและมีพรสวรรค์ในการดึงดูดใจคน คือ เว้ ซึ่งเป็นน้องคนกลางผู้ซึ่ง “เสียงพูดไพเราะราวกับระฆังและหน้าตาใสสว่างเหมือนกับสายฟ้า”[40] เมื่อได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ในไม่ช้า ฝ่ายกบฏก็เริ่มมีกำลังรุกรุดหน้าขึ้น ฝ่ายกบฏทำลายอำนาจของราชวงศ์เหงียนซึ่งอ่อนกำลังลงแล้ว เพราะการบริหารงานที่ผิดพลาดของชัว โว เวือง และเพราะกรณีพิพาทเรื่องการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการสิ้นพระชนม์ของชัว โว เวือง ในค.ศ.1765[41] เมื่อถึงค.ศ. 1778 ฝ่ายไตเซินเข้าควบคุมดินแดนทางใต้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งไซ่ง่อน ทว่าชัยชนะนี้ไม่สมบูรณ์เพราะเหงียน อันห์ นัดดาของชัว โว เวือง หนีรอดไปได้ ซึ่งเป็นการปูทางให้แก่ขบวนการต่อต้านการปฏิวัติของไตเซินในเวลาต่อมา

ทางเหนือ ข้อพิพาทเรื่องการสืบสันตติวงศ์ในหมู่ราชวงศ์ตรินห์ และวิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจซึ่งซ้ำร้ายหนักขึ้นเพราะทุพภิกขภัย ทำให้เหงียน เว้ มีชัยชนะอย่างง่ายดายในค.ศ.1766 ภายหลังจากแบ่งแยกมาเกือบสองร้อยปี เวียดนามก็ได้รวมตัวกันใหม่อีกครั้งหนึ่งอย่างมีประสิทธิภาพ มีข้อยกเว้นเฉพาะบริเวณทางใต้บางส่วน ซึ่งเหงียน อันห์ ยังคงยึดครองอยู่ ในค.ศ.1788 เหงียน เว้ได้ปัดป้องความเพียรพยายามของจีนที่จะเข้ายึดฮานอยในนามราชวงศ์ตรินห์ จากนั้นได้ประกาศตนขึ้นเป็นจักรพรรดิทรงพระนามว่า กวางตรึง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1788-1792) ไตเซินยังไม่เต็มใจ ที่จะตัดขาดจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเห็นได้จากการรื้อฟื้นความสัมพันธ์แบบบรรณาการกับจีน พร้อมกับได้พยายามปฏิรูปโดยกระทำภายในโครงสร้างของขนบประเพณีที่มีอยู่ ความเพียรพยายามในการปฏิรูปการเกษตรกระทำโดยการจัดสรรที่ดินใหม่ ในแบบที่เคยทำมา และโดยการนำที่ดินที่ทิ้งว่างไว้มาใช้เพาะปลูก ในขณะเดียวกัน มีการริเริ่มนำวิธีลงทะเบียนจัดตั้งชุมชน เพื่อชักจูงให้ประชากรมากมายที่ยังอยู่ไม่เป็นที่ ให้ตั้งรกรากอย่างเป็นหลักแหล่ง[42] มีการเพียรพยายามเพื่อประนีประนอมระหว่างขนบประเพณีดั้งเดิม กับการแสดงตัวของอัตลักษณ์ใหม่ในพื้นถิ่นที่เกิดขึ้น ธรรมเนียมปฏิบัติแบบชาวเวียดนาม รวมทั้งการเคี้ยวหมาก การไว้ผมยาวและสวมเครื่องแต่งกายประจำถิ่น ได้รับการอนุญาตอย่างเป็นทางการ ยกเว้นในศาล ในทำนองเดียวกัน ระบบการสอบเพื่อเข้ารับราชการเป็นขุนนางแบบจีนที่

---

[40] Hodgkin, 85.

[41] Le Thanh Khoi, 296-7.

[42] Hodgkin, 91.

เคยทำมาแต่เดิม ก็ยังคงรักษาไว้ ทว่ามีข้อบังคับให้ผู้สอบต้องมีความคล่องแคล่วในการเรียบเรียงงานร้อยแก้วและร้อยกรองในภาษา*นอม*ด้วย

แง่มุมที่สำคัญของการปฏิรูปไตเซิน คือการเปิดเสรีในด้านการพาณิชย์และอุตสาหกรรม มีการริเริ่มใช้ระบบเงินตราที่เป็นเอกภาพเหมือนกันทั้งหมด เพื่ออำนวยความสะดวกในการค้า การเติบโตของแรงงานรับจ้าง ในบริเวณศูนย์กลางทางการพาณิชย์ที่สำคัญ ๆ อย่างเช่นฮานอย ไฟโฟ (กวาง หนำ) บินห์ หัวและไซ่ง่อน เป็นเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่ามีเงินสดใช้จ่ายหมุนเวียนมากขึ้น และมีการพัฒนาไปสู่ระบบเงินตรา ภาวะเหล่านี้ ปรากฏในเวียดนามเป็นเวลานานก่อนที่พัฒนาการทำนองเดียวกันนี้จะเกิดขึ้นในพม่าและสยาม มีการเปิดเหมืองขุดแร่ และก่อตั้งวิสาหกิจการต่อเรือ โรงงานผลิตยุทโธปกรณ์ โรงงานกระดาษและวิสาหกิจด้านการพิมพ์ พัฒนาการเหล่านี้ เมื่อผสานเข้ากับการขจัดหรือลดภาษีผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่น รวมทั้งการเปิดเสรีทางการค้าที่พรมแดนและการค้าทางทะเลกับจีน ทำให้ระบอบการปกครองเป็นระยะเวลาสามสิบห้าปีของไตเซิน เป็นยุคแห่งความเติบโตทางการพาณิชย์ที่สำคัญ ชุมชนผู้ประกอบการค้ายุคก่อนทุนนิยมก็ปรากฏขึ้นในยุคนี้[43] กวีชื่อเหงียน ฮิว เลือง ได้เขียนภาพความประทับใจที่ได้รับจากสภาพเหตุการณ์ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงและกิจกรรม ไว้ในค.ศ.1802 ดังนี้ [44]

> ควันจากเตาปูนขาวของธัค กอย ป่ายปีนขึ้นเป็นวงเกลียวหนาทึบ
> คลื่นม้วนตัวพร้อมกับส่งเสียงกึกก้อง มาบนกระแสน้ำเชี่ยวของแม่น้ำนัต เทียว
> ที่ลอยละล่องอยู่ที่ริมลูกกรงของดูอัว เนียว คือใบเรือสำเภาของพ่อค้า ที่เบียดกันชิด ราวกับปีกของผีเสื้อ…
> ในหมู่บ้านเยน ท้าย มีเสียงสากกระแทกกระดาษ แทรกอยู่ในหมอกยามราตรี…

แม้ว่าการปฏิรูปภายใต้รัชสมัยของพระเจ้ากวางตรึง จะเริ่มต้นอย่างน่าประทับใจ แต่การปรับโครงสร้างของสังคมใหม่อย่างถอนรากฐาน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินเพื่อการเพาะปลูกที่เรื้อรังเรื่อยมาโดยตลอดก็มิได้เกิดขึ้น การค้าและกิจกรรมด้านการพาณิชย์ ยังคงอยู่ในระยะเริ่มต้น และปัญหาพื้นฐานทางด้านเกษตรกรรม ก็ยังคงมีอยู่ การขาดผู้นำที่เข้มแข็งภายหลังการสวรรคตของพระเจ้ากวางตรึง เมื่อพระชนมายุได้สามสิบเก้าพรรษาในค.ศ.1792 มีส่วนเกื้อหนุนให้ขบวนการต่อต้านการปฏิวัติของเหงียน อันห์ ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ดี เหงียน อันห์ได้ชัยชนะในขั้นแรกเริ่ม ก็ด้วยความช่วยเหลือจากโจรสลัดชาวจีนและทหารรับจ้างชาวกัมพูชา จากนั้น ภายหลังจากยึดไซ่ง่อนได้ในค.ศ.1788 เหงียน อันห์ ก็ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าฝรั่งเศสผู้หวังผลประโยชน์ด้านการ

---

[43] Chesneaux, 61-2.

[44] อ้างไว้ใน Hodgkin , 91.

พาณิชย์ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระในคริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก คือปีแอร์ ปีจ์โน เดอ เบเฮน บิชอปแห่งอาดรอง เหงียน อันห์ยึดควีเนินได้ในค.ศ.1799 และยึดนครหลวงของไตเซินที่เว้ ได้ในค.ศ.1801

เหงียน อันห์เฉลิมพระนามว่า ยาลอง ซึ่งได้มาจากการรวมเอาชื่อยา ดินห์ (ไซ่ง่อน) กับธางลอง (ฮานอย) เข้าด้วยกัน พระองค์ทรงใช้พระนามนี้เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์บอกถึงการรวมส่วนเหนือกับใต้เข้าด้วยกันเป็นครั้งแรก ภายใต้ชื่อประเทศเวียดนาม ในแง่นโยบาย รัฐบาลเหงียนแสดงให้เห็นว่าเอนเอียงไปในทางที่จะคืนสิทธิให้แก่ชนชั้นสูงและขุนนางข้าราชการที่มีที่ดินตามแบบแผนของศาสนาขงจื๊อ ทั้งนี้ เพื่อให้คนเหล่านี้เป็นฐานสนับสนุนพระราชอำนาจของกษัตริย์ ระบอบการใช้พระราชอำนาจโดยเด็ดขาดของกษัตริย์ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของพระราโชบายดังกล่าวของพระเจ้ายาลอง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1802-1820) และผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้ามินห์มาง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1820-1841) ทำให้เวียดนามมีการรวมศูนย์อำนาจในระดับที่มากยิ่งกว่าที่มีในจีนเสียอีก ในรัชสมัยของพระเจ้ายาลอง มีเจ้าผู้ทรงอิทธิพลส่วนภูมิภาคอยู่สองคน คนหนึ่งอยู่ในฮานอย และอีกคนหนึ่ง อยู่ในตัวบุคคลที่มีอำนาจในไซ่ง่อน คือเล วัน เดียต ทั้งสองต่างแผ่อิทธิพลอย่างไม่มีการยับยั้งในถิ่นของตน ทว่าอำนาจของทั้งคู่ ถูกกำจัดในรัชสมัยของมินห์มาง ในรัชสมัยนี้ ประเทศซึ่งมีประชากรอยู่ประมาณแปดล้านคน ถูกแบ่งออกเป็น 31 จังหวัด (*ดินห์*) และ 283 เขตหรืออำเภอ (*เหวี่ยน*) ส่วนการปกครองที่แบ่งออกแล้วนี้อยู่ในการควบคุมจากศูนย์กลาง ทั้งนี้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารข้าหลวงระดับจังหวัด (*ตวน ฟู้*) คนหนึ่งต่างทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารของสอง หรือสามจังหวัด กลไกการบริหารที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางนี้ อาจเปรียบเทียบได้กับจีนในยุคของราชวงศ์ชิง ซึ่งมีประชากรในราวประมาณ 350 ล้านคน และแบ่งออกเป็นเขตต่าง ๆ ประมาณ 1500 เขต[45]

แม้ว่าชาวเวียดนามจะอาศัยแบบอย่างของจีนเป็นแรงบันดาลใจ แต่เวียดนามก็ไม่พอใจกับการแผ่อิทธิพลเข้าครอบงำของจีน ความไม่พอใจนี้แสดงอย่างประจักษ์ชัด โดยการที่เวียดนามไม่ยอมใช้วิธีการบริหารของราชวงศ์จีนหนึ่งใดโดยเฉพาะเป็นแม่แบบ ระบบการบริหารของราชวงศ์เหงียนนี้ปรับปรุงมาจากระบบบริหารของสถาบันต่าง ๆ ของจีนและเป็นระบบบริหารซึ่งเอื้อประโยชน์อย่างมากที่สุดแก่การใช้พระราชอำนาจของกษัตริย์และการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง[46] หลักสำคัญของโครงสร้างการบริหารของราชวงศ์เหงียนนี้มาจากลัทธิขงจื๊อใหม่ ทั้งนี้เป็นปฏิกิริยาที่ราชวงศ์เหงียนมีต่อระบอบการปกครองของไตเซิน และวัฒนธรรมทางศาสนาในแบบที่หลากหลายที่ไตเซินอุปถัมภ์อยู่ อันที่จริงนั้น ราชโองการต่าง ๆ ของพระเจ้ายาลอง กำหนดบทลงโทษแก่ผู้ปฏิบัติศาสนกิจตามแบบของ

---

[45] A.B. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model: A Comparative Study of Nguyên and Ch'ing Civil Government in the First Half of the Nineteenth Century*, Cambridge, Mass., 1971, 23, 84-5, 142-6.

[46] D.G. Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925*, Berkeley, 1971, 19-20.

เต๋าและพุทธศาสนาไว้อย่างรุนแรง[47] การรับสถาปัตยกรรมจีนเป็นต้นแบบสำหรับสร้างกลุ่มอาคารพระราชวังและการก่อสร้างป้อมปราการในแบบโวบัน ยิ่งเป็นการแยกชนชั้นปกครองให้เหินห่างไกลออกไปจากชนชั้นชาวนามากยิ่งขึ้นไปอีก

ศูนย์กลางการบริหารทั้งหลาย มิได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ที่มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง ยกเว้นเฉพาะนครใหญ่และเมืองท่าสำคัญ ๆ และการค้าขายในปริมาณมาก ๆ ยังคงทำกันตามบริเวณชุมทางที่แม่น้ำหลายสายไหลมาบรรจบกัน[48] สิ่งที่เป็นอุปสรรคขัดขวางการค้า คือการที่กษัตริย์ทรงผูกขาดการค้าผลิตผลที่มีมูลค่าสูง อย่างเช่นงาช้าง เขากวาง อบเชย กระวานและผงทองคำ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ทรงเก็บรวบรวมจากชนภูเขา ในฐานะส่วย[49] การผูกขาดของกษัตริย์ทำนองเดียวกันนี้ ส่งผลกระทบต่อการผลิตผ้าไหมและสำริด ระบบบริหารราชการที่แผ่อิทธิพลไปอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้ช่างฝีมือและกลุ่มผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ อยู่ในการควบคุมของรัฐบาลอย่างเข้มงวด และทำให้คนมากมายหลายกลุ่ม ต้องเลิกกิจการไป ที่เป็นอันตรายต่อวิสาหกิจเอกชนมากพอ ๆ กัน คือการกำหนดทิศทางของทักษะและวัตถุดิบ ให้มีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับโรงงานของพระจักรพรรดิที่เว้ สภาพการณ์เหล่านี้ ประกอบกับภาษีการค้าและใบอนุญาตที่เข้มงวดต่อการส่งออกข้าว เกลือและโลหะเป็นตัวการยับยั้งมิให้การพัฒนาทางการพาณิชย์มีโอกาสเริ่มต้นขึ้นเสียตั้งแต่ก่อนหน้านี้[50] รัฐผูกขาดการทำเหมืองและให้ขุนนางที่ทรงโปรดและผู้ประกอบการชาวจีนเช่าเพื่อดำเนินการ ผู้ประกอบการชาวจีนซึ่งประเมินตัวเลขไว้ในทศวรรษ 1820 ว่ามีอยู่ในราว 40,000 คน[51]นั้น ยังคงมีอิทธิพลครอบงำการค้าส่วนสำคัญที่ทำกับจีน พ่อค้าที่เป็นคนพื้นถิ่นดั้งเดิมถูกจำกัดให้ค้าได้เฉพาะการค้าภายในประเทศซึ่งให้ผลกำไรน้อยกว่า

ในด้านเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพของมวลชน ยังคงเป็นเช่นเดิมโดยมิได้มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น แม้ว่าราชวงศ์เหงียนจะริเริ่มการจ่ายเงินเดือนและบำนาญแก่ขุนนางและข้าราชการ แทนการให้สิทธิในที่ดินและในการเก็บภาษี[52] แต่ปัญหาเรื่องการไร้ที่ดินทำกินก็ยังคงมีอยู่ การจดทะเบียนที่ดิน (*เดีย โบ*) และจัดทำบันทึกด้านสำมะโนประชากร (*ดินห์ บา*) อย่างพิถีพิถัน ซึ่งทำกันเป็นประจำทุกปี นับตั้งแต่ค.ศ. 1807 ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการบริหาร ช่วยวางพื้นฐานที่

---

[47] Truong Buu Lam, ***New Lamps for Old***, Institute of Southeast Asian Studies Occasional Paper no. 66, Singapore, 1982, 4-5; Hodgkin, 108.

[48] Chesneaux, 77-8.

[49] J. White, ***A Voyage to Cochin China***, London, 1824; reprinted with an introduction by M. Osborne, Kuala Lumpur, 1972, 249-50; Chesneaux, 78.

[50] Hodgkin, 113; A. Lamb, "Crawfurd's Report on the State of the Annamese Empire," ***The Mandarin Road to Old Huế***, London, 1970, 263.

[51] Woodside, 31-2, 272-3; Lamb, 257.

[52] J. Buttinger, ***Vietnam: A Dragon Embattled***, New York, 1967, 279-80.

สำคัญให้แก่การจัดเก็บภาษี ทว่าการคำนวณภาษีอย่างซับซ้อนตามแบบอย่างของจีน มิได้สัมพันธ์กันกับขนาดของหมู่บ้านของเวียดนามและจำนวนประชากรที่มีน้อยกว่าอย่างมากทีเดียว[53] ยิ่งไปกว่านั้น รายรับที่เพิ่มขึ้นจากการเก็บภาษีอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็เพียงแค่พอคุ้มกับการบำรุงรักษากลไกของระบบราชการที่ใหญ่โตขึ้นเท่านั้น ประสิทธิภาพที่สูงขึ้นของระบบราชการ ช่วยเพิ่มปริมาณการเกณฑ์แรงงานและค่ารัชชูปการ—ซึ่งพวกผู้ดีชั้นสูงและขุนนางจะได้รับการยกเว้น -- จึงเท่ากับเป็นการผลักภาระให้แก่ชาวไร่ชาวนา ประมาณหนึ่งในสามของประชากรชายทั้งหมด ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้างปีละหกสิบวันหรือมากกว่านั้น[54] ระบบนี้ น่าจะเคร่งครัดกว่าระบบที่ใช้อยู่ในสยามในสมัยเดียวกัน และเป็นเหตุให้สตรีต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกส่วนของวิสาหกิจเอกชนอย่างเป็นที่เห็นได้เด่นชัด ทั้งในด้านการเพาะปลูก อุตสาหกรรมและการพาณิชย์[55]

การเกณฑ์แรงงานนั้น นอกจากเพื่อให้มาทำงานก่อสร้างและบำรุงรักษาสิ่งปลูกสร้างของส่วนรวมแล้ว ยังต้องเข้าทำงานในโครงการทหารที่สำคัญของยุคเหงียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างป้อมปราการ เรือรบและคลังสรรพาวุธ วิธีการเกณฑ์ทหารและเทคโนโลยีในด้านการทหารในสมัยเหงียน เป็นแบบเดิมที่ยังคงรักษาอยู่ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง วิธีการเกณฑ์คนให้มาทำงานในกองทัพบกและกองทัพเรือทำกันมาแต่ดั้งเดิม ด้วยการดึงพวกเกษตรกรออกจากส่วนการเพาะปลูกและการประมงนี้ ปรากฏชัดว่าสร้างความเสียหายให้แก่เศรษฐกิจ นอกจากนี้แล้ว ยังทำให้ส่วนการป้องกันประเทศต้องขาดความเป็นวิชาชีพ—ความเป็นวิชาชีพนี้เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัย ในส่วนพระเจ้ายาลองและพระเจ้ามินห์มางนั้น พระองค์ไม่เคยขาดความสนใจในเทคโนโลยีของตะวันตก กองเรือขนาดใหญ่ของพระเจ้ายาลองที่เมืองเว้ ประกอบด้วยเรือที่ ติดใบเรือรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นเรือที่สร้างขึ้นตามแบบอย่างของยุโรป และมีปืนใหญ่ติดตั้งไว้ พระเจ้ามินห์มางทรงแสดงให้เห็นว่า โปรดปรานเรือกลไฟยิ่งนัก พระองค์จึงทรงก่อตั้งโรงงานขึ้น เพื่อลอกเลียนแบบเรือกลไฟของตะวันตก การลงทุนนี้ประสบความล้มเหลว ซึ่งเป็นการเผยให้เห็นว่าขนบประเพณีการศึกษาในแนวอนุรักษนิยมของศาสนาขงจื๊อ ไม่อาจปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยได้ การศึกษาในแบบขงจื๊อ เป็นการมุ่งเข้าสู้เงื่อนไขและความจำเป็นที่ล้าสมัยไปนานแล้ว ทหารในสมัยเหงียนนี้ มีความน่าประทับใจด้วย “เครื่องแต่งกาย อาวุธและวินัยตามแบบอย่างของตะวันตก” เช่นเดียวกับป้อมปราการต่าง ๆ สำหรับกิจการทหาร[56] ทว่าในด้านยุทธการและเทคโนโลยีแล้ว พวกเวียดนามจัดว่าล้าหลัง เมื่อเปรียบกับกองทัพของตะวันตกในสมัยเดียวกัน บรรดานายทหารระดับนายพลของเวียดนาม มีความเชื่ออยู่กับ “การป้องกันอยู่กับที่ ในขณะที่เทคโนโลยีการสร้างและใช้

---

[53] Woodside, 163-4.

[54] Lamb, 266.

[55] Ibid., 270; White, 215-16, 245.

[56] Lamb, 267-8.

อาวุธปืนของยุโรป กำลังก้าวหน้าไปในระดับเร่งรุด ทั้งในแง่แสนยานุภาพ พิสัยและความคล่องตัวที่เพิ่มขึ้นมา..."[57] การพัฒนาทางด้านการทหารและเทคโนโลยีนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันการต่อต้านภายในและปราบปรามการรุกฮือของชาวนาเป็นส่วนใหญ่

ภายในชั่วระยะเวลาแทบไม่ถึงสองทศวรรษของการปกครองของราชวงศ์เหงียน เวียดนามก็เข้าไปสู่วงจรที่มีอยู่มาแต่ไหนแต่ไรอีกหนหนึ่ง นั่นคือวงจรความไม่พอใจของมวลชน ความไม่พอใจของมวลชนครั้งนี้ถูกกระตุ้นจากความอดอยากขาดแคลนและโรคระบาด อันเป็นผลจากภาวะน้ำท่วมฝนแล้งและการล้างผลาญของศัตรูพืช การจลาจลที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น 73 ครั้งในรัชสมัยของพระเจ้ายาลองเพิ่มขึ้นเป็นในราว 234 ครั้ง ในสมัยการปกครองของพระเจ้ามินห์มาง[58] เพราะความไร้เสถียรภาพภายในประเทศและความตระหนักถึงความไร้สมรรถภาพของพระองค์ที่จะต้านทานแรงกดดันของตะวันตก พระเจ้ามินห์มางจึงทรงหันหลังให้กับพวกยุโรป โดยทรงบอกปัดความสัมพันธ์ข้องเกี่ยวกับพวกฝรั่งเศสที่เคยมีก่อนหน้านี้ เมื่อถึงรัชสมัยของพระเจ้าเทียวตรี (ค.ศ.1841-1847) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จักรวรรดินิยมฝรั่งเศสนำกำลังเข้าสมทบกับคริสต์จักรคาทอลิกนั้น สภาพอันย่ำแย่ของเวียดนามแตกต่างอย่างคมชัดจากความมั่นคงของสยาม ซึ่งเริ่มต้นมาจาก "การปฏิวัติอย่างแยบคาย" ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แม้พระเจ้ามินห์มางเอง ก็ทรงประจักษ์เป็นอันดีอยู่ว่าข้อบกพร่องต่าง ๆ ของระบบการสอบความรู้เพื่อเข้ารับราชการตามหลักลัทธิขงจื๊อนั้น ตัดโอกาสที่จะทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับความจำเป็นที่เปลี่ยนแปลงไป และกับปัญหาท้าทายที่กำลังเพิ่มขึ้นอยู่ทุกขณะ ดังที่เหงียน เตรือง โต พระบาทหลวงนิกายคาทอลิกจากเงอัน ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในทศวรรษ 1860 ว่า[59]

> ดูที่ญี่ปุ่นและเกาหลี...หากว่าเราจะศึกษาเรื่องที่สอดคล้องกับภาวะของยุคสมัยปัจจุบัน – อาทิ เช่น แผนการสัประยุทธ์ หรือวิธีการสร้างป้อมปราการและยิงปืนใหญ่ แทนที่จะมุ่งความเพียรพยายามและเวลาของเราไปกับการขัดเกลาลีลาหรือตกแต่งประดับประดาวิธีการเขียนอักขระให้งดงาม – แล้วดังนั้น เราก็น่าจะอยู่ในฐานะที่จะต้านทานศัตรูของเราได้

การปฏิรูปวิธีคิดและการปรับปรุงให้ทันสมัย

นักวิชาการท่านหนึ่ง บรรยายถึงช่วงเวลาที่สำคัญในการเปลี่ยนทิศทางทางด้านภูมิปัญญาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งสยามว่า แตกต่างจากของเวียดนามอย่างเด่นชัด การ

---

[57] Marr, 23.

[58] Hodgkin, 114.

[59] Quoted Hodgkin, 120.

ปฏิวัติของสยามนั้นเป็นไปใน “ทำนองของ ‘การปฏิรูป’ พุทธศาสนา” แต่การปฏิรูปนี้ ต่างจากการปฏิรูปศาสนาในยุโรป เพราะมิได้ทำให้เกิดความขัดแย้งหรือกระทบกระทั่งกันในระดับสถาบัน[60] สมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในฐานะที่ทรงเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่ได้รับเลือกสรรหรือ*มหาสัมมตะ (mah□sammata)* * อันเป็นบทบาทของพระประมุขที่เป็นพุทธศาสนิก—ต่างทรงมีส่วนในการแก้ไขปัญหาเพื่อฟื้นฟูความเสื่อมของศีลธรรม เพราะทั้งสองพระองค์ทรงมีความเชื่อว่านี่คือเหตุที่ทำให้อยุธยาประสบหายนะ ขณะที่ความเพียรพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่จะปฏิบัติหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในส่วนนี้ให้สำเร็จลุล่วง เป็นการละเมิดแนวคิดดั้งเดิมของกษัตริยภาพเพราะทรงอ้างพระองค์ว่าเป็นพระอรหันต์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเสริมสร้างบทบาททางจิตวิญญาณของกษัตริย์ได้อย่างประสบความสำเร็จ ด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างมีเหตุผลกับประชาคมพุทธศาสนาโดยทั่วไป ภายในปริบทของโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรักษาความร่วมมือกับคณะสงฆ์ --ซึ่งเป็นผู้ควบคุมดูแลการศึกษาภายในสังคมพุทธ --ไว้อย่างมั่นคง ทั้งนี้ เพื่อจะได้ทรงกำจัดความเบี่ยงเบนไปจากความอันควร พร้อมกับหันมาประยุกต์ใช้คำสั่งสอนทางศาสนาอย่างมีความหมาย การที่พระประมุขที่ทรงเป็นพุทธศาสนิกเช่นพระเจ้าอลองพญาหรือสมเด็จพระเจ้าตากสิน จะทรงรับภาระในการรวบรวมพระคัมภีร์และบทบัญญัติทางศาสนา มิใช่เรื่องที่ผิดธรรมดาแต่อย่างใด แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น พระองค์ทรงโปรดให้พระภิกษุ 218 รูปและฆราวาสผู้รอบรู้ 32 คน มาร่วมกันสังคายนา พระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ที่วัดนิพพานาราม** ซึ่งอยู่ในบริเวณพระราชวัง ที่ได้โปรดให้ดำเนินการด้วยความริเริ่มของพระองค์ด้วยเช่นกัน คือการเรียบเรียง*ไตรภูมิ* (สามโลก) – ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับจักรวาลตามแนวคิดของสยาม – ฉบับใหม่ ให้เสร็จสมบูรณ์ลง นอกจากนี้ ยังโปรดให้มีการประพันธ์เรื่อง*รามายณะ*ขึ้นใหม่ ในชื่อว่า *รามเกียรติ์* ซึ่งเป็นการนำเค้ามูลของมหากาพย์อินเดียมาปรับแต่งให้เข้ากับความหมายของสภาพแวดล้อมของไทย การปฏิวัติทางความคิดอย่างแยบคายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงริเริ่มขึ้นนี้เอง เป็นการปูพื้นฐานให้แก่เจ้าฟ้ามงกุฎ ในช่วงต่อมาที่จะทรงปรับตัวให้รับกับ

---

[60] D.K. Wyatt, “The ‘Subtle Revolution’ of King Rama I of Siam,” in A.B. Woodside and D.K. Wyatt, eds, ***Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought***, New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph no. 24, 1982, 40, 42-3.

* หรือมหาสมมติราช คือ การเป็นราชาโดยฝูงชนแต่งตั้งขึ้นอันต่างจากคติของราชอาณาจักรที่นับถือฮินดูซึ่งถือว่ากษัตริย์คืออวตารของพระผู้เป็นเจ้า

** เพื่องานสังคนายนาพระไตรปิฎกนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงเปลี่ยนนามจากวัดนิพพานารามเป็นวัดศรีสรรเพ็ชญดาราม และต่อมาเมื่อได้ทรงโปรดให้ประชุมพระราชคณะเพื่อสอบไล่พระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณรที่วัดนี้อีก จึงได้ทรงเปลี่ยนนามวัดนี้อีกครั้งหนึ่งว่า วัดมหาธาตุราชวรวิหาร

อิทธิพลของตะวันตกได้อย่างน่าประทับใจในช่วงระหว่างการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1824-1851) ในช่วงเวลา ดังกล่าว เจ้าฟ้ามงกุฎกับกลุ่มเจ้านายระดับสูง ได้ทรงศึกษาภาษาและวิทยาการแขนงต่าง ๆ ของทางตะวันตก ขณะที่ปราชญ์ผู้รอบรู้ด้านพระพุทธศาสนาก็บุกเบิกงานด้านการพิจารณาหลักธรรมเนียมในพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิมอย่างพินิจพิเคราะห์ โดยการเทียบเคียงและแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดกับพุทธศาสนิกชาวสิงหล วิชาความรู้จากทั้งสองกระแส ถูกนำมาผสานให้ลงรอยกันโดยปราศจากความลำบากยุ่งยาก ภายในธรรมยุติกนิกาย ธรรมยุติกนิกายนี้ยังคงอยู่ภายในกรอบโครงการศึกษาและค้นคว้าทางด้านพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ที่กระทำกันมาแต่ดั้งเดิม การฟื้นฟูพุทธศาสนาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กลับมาสู่ความเป็นสากล ทว่าเป็นการเปิดช่องทางโดยมิได้ตั้งใจ สำหรับการซึมซับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และการใช้เหตุผลตามแบบของตะวันตกเข้ามา โดยไม่สูญเสียวัฒนธรรมและขนบประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม การไต่สวนเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาและวิทยาศาสตร์ของตะวันตก เป็นไปในลักษณะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเชิงวิภาษวิธีกับคนจากซีกโลกตะวันตก ซึ่งได้รับการบันทึกไว้ในหนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นเล่มแรกของสยาม คือ *กิจจานุกิจ* (ตำราอธิบายถึงสิ่งต่าง ๆ) การไต่สวนเพื่อความรู้ในลักษณะนี้กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งที่ไม่อาจแยกออกได้กับการเปลี่ยนผ่านทางด้านภูมิปัญญา[61]

ภาวะแวดล้อมที่มีความมั่นคงทางด้านการเมืองและ เศรษฐกิจ มีความสำคัญต่อการหาทางออกให้กับแนวคิดเชิงภูมิปัญญาที่ค้านกันอยู่ซึ่งเป็นปัญหาที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงเวลานี้ต้องเผชิญอยู่ ความสำคัญของภาวะแวดล้อมที่มั่นคงดังกล่าวนี้ ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน ในความพยายามที่จะปฏิรูปของพระเจ้ามินดง กษัตริย์แห่งพม่า (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1853-1878) ความพยายามของพระเจ้ามินดงนี้ไม่ประสบความสำเร็จมากเท่ากับของสยาม พระเจ้ามินดงทรงมีภูมิหลังที่คล้ายกับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือทรงเคยผนวชเป็นพระภิกษุมาก่อน พระองค์จึงทรงขวนขวายเพื่อหาทางเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันพุทธศาสนานิกายเถรวาท ขณะเดียวกันก็ทรงส่งเสริมการเรียนรู้และนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีของตะวันตก ด้วยการเริ่มนำมาใช้เรือกลไฟมาใช้ขึ้น-ล่องในลำแม่น้ำ ทรงนำเรือปืนมาใช้และมีการวางสายโทรเลข การพยายามของพระองค์เหล่านี้กระทำในจังหวะก้าวที่ใกล้เคียงกับในสยาม ทว่าพระเจ้ามินดง ทรงประสบความล้มเหลวในการเชื่อมผสานระหว่างโครงการปรับปรุงให้ทันสมัย กับการปรับเปลี่ยนรูปแบบความคิดในด้านพุทธศาสนาพรสวรรค์ในการคิดตรองของพระเจ้ามินดง นับว่ามีจำกัด เมื่อเปรียบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ สภาวการณ์แวดล้อม ยังเป็นอุปสรรคอย่างร้ายแรงอีกด้วย หนึ่งในปัจจัยที่สำคัญ ๆ เหล่านั้น ได้แก่ความจำเป็นที่จะต้องมีความข้องเกี่ยวและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างชนชั้นข้าราชการกับชนชั้นสูง อันจะทำให้ชุมชนของชนชั้นหัวกะทิที่เข้มแข็งพัฒนาขึ้นมาได้ เช่นเดียวกับที่

---

[61] C.J. Reynolds, “Buddhist Cosmography in Thai History, with Special Reference to Nineteenth-Century Cultural Change,” JAS, 35, 2 (1976) 209-10, 214-15.

ได้เกิดขึ้นในสยาม นอกจากนี้ การที่ชนชั้นสูงของประเทศไม่คิดอ่านทำการค้า ประกอบกับความไม่มั่นคงในตำแหน่งหน้าที่การงานของพวกข้าราชการ ยังส่งผลให้ทั้งชนชั้นสูงและข้าราชการต่างต้องพึ่งพาอาศัยความโปรดปรานของกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในขณะนั้น ซึ่งเป็นเรื่องล่อแหลม ภาวะเช่นนี้ หล่อเลี้ยงความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและการคบคิดกบฏให้เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดหย่อน ที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน คือภัยคุกคามจากอังกฤษซึ่งกำลังทวีสูงขึ้นทุกที และความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงในด้านการทูตระหว่างอังกฤษและพม่า การที่พระเจ้ามินดงทรงสูญเสียการควบคุมนครร่างกุ้งและบริเวณพม่าตอนล่าง ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนาอย่างรวดเร็ว กับการที่พระองค์เอง เสด็จประทับอยู่อย่างโดดเดี่ยวที่นครมันดะเลย์ เป็นข้อเท็จจริงที่ทำให้มองเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า แตกต่างจากความสำเร็จอันตระการตาของพระประมุขแห่งราชวงศ์จักรียุคต้น ๆ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

รากฐานด้านเศรษฐกิจที่สมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงวางไว้ ได้รับการเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1809-1824) รากฐานนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1824-1851) สมเด็จพระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงร่างข้อจำกัดด้านภาษีและกิจกรรมด้านการพาณิชย์ของชาวยุโรป ข้อจำกัดเหล่านี้ส่งผลให้การค้ากับจีน สามารถพัฒนาขึ้นได้จนเต็มตามสมรรถนะอย่างครบถ้วนที่สุดภายในกรอบโครงของการค้าในระบบบรรณาการกับจีนนี้ สยามสามารถขยายการนำข้าว ไม้ฝาง ไม้พะยูง ดีบุก พริกไทย กระวาน รง นอแรดและขี้ผึ้ง เพื่อไปแลกเปลี่ยนกับผ้าไหม เครื่องลายคราม กระดาษ ชา และดินประสิว ในเวลาเดียวกัน การริเริ่มปลูกพืชเพื่อการค้าช่วยให้สยามรักษาจังหวะก้าวในการพัฒนาเศรษฐกิจได้เท่าเทียมกับเศรษฐกิจของอาณานิคมในฟิลิปินส์และอินโดนีเซีย การผลิตอ้อยและพริกไทยของสยาม ขยายกว้างขวางขึ้นจนตัวเลขประเมินของการค้าผูกขาดของหลวง เพิ่มขึ้นเป็นลำดับจาก 35,000 หาบ* จนถึง 40,000 หาบ ในค.ศ.1822[62] การปลูกยาสูบซึ่งเพิ่งเริ่มมีการนำเข้ามาเผยแพร่ใหม่ ๆ ได้ผลมากเกินกว่าการบริโภคภายในประเทศภายในเวลาไม่นาน ทำให้สยามสามารถส่งยาสูบออกไปขายยังกัมพูชาและโคชินจีนได้[63] นอกจากนี้ ยังได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมการทำน้ำตาลและการถลุงแร่เหล็กขึ้นมา กิจกรรมเหล่านี้ รวมทั้งการทำเหมืองดีบุก มีพื้นฐานอยู่ที่วิสาหกิจของชาวจีน ซึ่งได้รับการส่งเสริมให้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศ ชาวจีนเหล่านี้ได้รับยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานและเกณฑ์ทหาร ทั้งการเสียค่ารัชชูปการประจำปี ก็เป็นจำนวนน้อยกว่าที่ชายไทยต้องจ่ายแทน

---

* 1 หาบ = 133 1/3 ปอนด์ หรือ 60.48 กิโลกรัม

[62] J. Crawfurd, ***Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China***, London, 1828; reprinted with an introduction by D.K. Wyatt, Kuala Lumpur, 1967, 381.

[63] J. Crawfurd, ***The Crawfurd Papers***, Bangkok, 1915, 112.

การถูกเกณฑ์แรงงานอย่างมาก[64] ชาวจีนจึงมีเสรีภาพที่จำเป็นสำหรับการดำเนินกิจกรรมเพื่อการปลูกพืชเพื่อการค้าและประกอบธุรกิจได้ ในเวลาเดียวกันสินค้าที่ค้าในปริมาณมาก ๆ กับจีน นอกเหนือไปจากข้าว เช่นพริกไทยและน้ำตาลที่เพิ่มขึ้นนี้ ยังช่วยส่งเสริม อุตสาหกรรมการต่อเรืออีกด้วย การต่อเรือไม้สักปีหนึ่ง ๆ มีประมาณแปดถึงสิบลำ เรือเหล่านี้ มีขนาดระวางใหญ่ได้ถึง 1000 ตัน หรือเกือบสองเท่าของขนาดเรือซึ่งเคยสร้างกันเมื่อหนึ่งศตวรรษก่อนหน้านี้[65] แม้ว่าผลิตผลทางการเกษตรซึ่งทวีขึ้นจากกิจกรรมด้านเศรษฐกิจอย่างใหม่ ยังคงส่งไปขายยังตลาดเดิม ๆ ในจีน กัมพูชาและดินแดนเพื่อนบ้านอื่น ๆ ในสัดส่วนที่นับว่ามากทีเดียว แต่สินค้าบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำตาล ก็ได้เดินทางเข้าสู่ตลาดโลกในปริมาณที่มากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้โดยผ่านไปทางสิงคโปร์

นอกเหนือจากการจัดหาแรงงานรับจ้างชาวจีนมาทำงานหักล้างถางพง ตลอดจนงานในโครงการก่อสร้างและการประกอบอาชีพที่ค่อนไปทางด้านงานฝีมือแล้ว ไทยยังดำเนินมาตรการเพื่อส่งเสริมการเติบโตของตลาดแรงงานเสรีโดยการปรับปรุงระบบการเกณฑ์แรงงานแต่ดั้งเดิมด้วยพันธะหน้าที่ของราษฎรที่เป็นเสรีชน หรือ*ไพร่* ที่ต้องถูกเกณฑ์เข้าทำงานให้แก่รัฐเป็นประจำได้รับการลดระยะเวลาลงจากหกเดือนลงเหลือสามเดือน โดยรัฐบาลพอใจกับการได้รับเงินตราหรือผลผลิตทางการเกษตร เป็นค่าทดแทนแรงงานเกณฑ์ ซึ่งทำให้ระบบอุปถัมภ์คลายความเคร่งครัดลงไป[66] พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาศัยรากฐานที่กษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ วางไว้แล้ว ก่อโครงสร้างถาวรของเศรษฐกิจสมัยใหม่ขึ้น ด้วยการสร้างกองเรือพาณิชย์ และริเริ่มใช้เรือแบบที่มีใบเรือเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและมีขนาดใหญ่กว่าเดิม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เป็นสัญญาณบอกถึงการสิ้นสุดการค้าโดยเรือสำเภาของของจีน การค้าในแบบบรรณาการก็ค่อย ๆ หายไปทีละน้อย เพราะมีความนิยมการพาณิชย์นานาชาติแบบทันสมัย ที่เป็นทางเลือกใหม่เข้ามาแทนที่[67] การค้าในสาขาใหม่คือการค้ากับสิงคโปร์ (ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1819) ได้รับแรงกระตุ้นจากความต้องการอาวุธของทางตะวันตก และจากปัจจัยอื่น ๆ ที่สืบเนื่องมาจากความเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้านี้ส่งเสริมให้เกิดการหันใช้ระบบเงินตรากันมากขึ้น เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สยามมีรูปลักษณ์ภายนอกอย่างรัฐที่ทันสมัยและใส่ใจกับการมุ่งแสวงหารายรับที่เป็นเงินสดอย่างมีประสิทธิภาพ ตรงข้ามกับพม่า พระเจ้ามินดงทรงยึดกุมการพาณิชย์ส่วนใหญ่ไว้ ขณะที่สยามค่อย ๆ กำจัดการผูกขาดของกษัตริย์ลงไปทีละน้อย และสนับสนุนการมอบสิทธิการเก็บภาษีแก่ชาวจีนหรือข้าราชการไทย โดยแลกกับค่าธรรมเนียมที่กำหนด

---

[64] Terweil, ***History of Modern Thailand,*** 116.

[65] Crawfurd Papers, 117-18; Viraphol, 181, 323 n.5.

[66] Akin Rabibhadana, "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds, ***Change and Persistence in Thai Society: Essays in Honour of Lauriston Sharp,*** Ithaca, 1975, 117-18; W. Vella, ***Siam Under Rama III, 1824-1851***, New York:Association for Asian Studies, 1957, 19-21.

[67] Viraphol, 186-7, 229-30.

ไว้อย่างแน่นอน การให้สัมปทานสิทธิการเก็บภาษีนี้ ครอบคลุมถึงสิทธิการเก็บภาษีส่งออกสินค้าที่ฟุ่มเฟือยและภาษี ส่งออกพืชผลที่ปลูกเพื่อการค้าทุกชนิด ภาษีการค้าภายในประเทศ ตลอดจนภาษีการพนันและการบริโภคน้ำตาลเมา[68]

ที่ดำเนินควบคู่มากับการเติบโตทางการพาณิชย์ดังที่กล่าวข้างต้น คือการปรับโครงสร้างทางสังคมอย่างสำคัญยิ่ง พระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ทรงส่งเสริมในบุคคลในราชวงศ์และชนชั้นข้าราชการ เพิ่มรายได้ด้วยการค้าขาย ได้รับการส่งเสริมต่อไปอีก จากผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศเหล้านภาลัย กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (หรือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเวลาต่อมา) ทรงดำรงตำแหน่งที่ทรงอำนาจในฐานะ *พระคลัง*หรือเสนาบดีผู้ดูแลกิจการต่างประเทศ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การที่ทรงเป็นหุ้นส่วนกับดิศ บุนนาค ผู้มีอิทธิพลและมีชื่อเสียง ทำให้ทรงมีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาการค้ากับจีน ทั้งเพื่อผลกำไรของทางการ รวมทั้งผลกำไรในส่วนพระองค์[69] พระบรมราโชบายเข้ามีส่วนร่วมในการค้าดังกล่าว นอกจากลดภาระในการบำรุงเลี้ยงระบอบกษัตริย์แล้ว ยังนำราชสำนักเข้าไปอยู่ในกระแสหลักของชนชั้นสูงที่ทำการค้า อันเป็นชนชั้นที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ อิทธิพลของคนเหล่านี้ ไม่เพียงแต่จะมาจากกำลังคนเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป หากยังได้จากทรัพย์สินอีกด้วย[70] เมื่อถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนก็ได้โอกาสเท่า ๆ กับชาวไทย ที่จะซื้อที่ดิน ทรัพย์สินและเรือ โดยกระบวนการนี้ พวกเขาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่มีรกรากถาวร ชาวจีนจำนวนมากสมรสกับคนไทย และมีหนทางที่จะเข้าดำรงตำแหน่งทางราชการได้ บางคนไต่เต้าขึ้นไปถึงตำแหน่งข้าหลวง [71] การเข้าสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่อย่างสม่ำเสมอของสยาม เป็นที่ประจักษ์ชัดในการสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ.1848 การดำเนินการสำรวจครั้งนี้ก็เพื่อจัดระเบียบและหาประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มิใช่จากการเกณฑ์แรงงาน แต่ด้วยการเก็บภาษีเป็นเงินสด แก่นของความรุ่งโรจน์ของอยุธยา ที่ดึงมาจากการสังเคราะห์ขนบประเพณีเดิมกับการเปลี่ยนแปลง ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่อย่างมีจินตนาการด้วยฝีมือของพระประมุขในราชวงศ์จักรี ภายในปริบทของยุคใหม่

---

[68] Viraphol, 204-5, 207, 215-19, 234-5; Joseph P.L. Jiang, "The Chinese in Thailand: Past and Present," JSEAH, 7, 1 (1966) 43-4; C.L. Keeton 3rd, ***King Thebaw and the Ecological Rape of Burma***, Delhi, 1974, 7-8.

[69] Viraphol, 192.

[70] Rabibhadana, "Clientship and Class Structure," 117-19.

[71] G.W. Skinner, ***Chinese Society in Thailand, An Analytical History***, Ithaca, 1957, 19, 21-2.

ความเสื่อมของอำนาจการปกครองแบบดั้งเดิม

ในอาณาบริเวณต่าง ๆ ของอินโดนีเซียที่ดัตช์เป็นผู้บริหาร เป็นอาณาบริเวณที่มีเศรษฐกิจแบบอาณานิคม พื้นฐานของเศรษฐกิจอาณานิคมเหล่านี้อยู่ที่การส่งออกผลิตผลทางการเกษตรให้กับตลาด ยุโรปเป็นหลัก เมื่อย่างเข้าคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดัตช์เริ่มผูกขาดการค้ากาแฟ การผูกขาดนี้ ได้ขยายต่อไปเป็นการเพาะปลูกแบบบังคับ ในชวา การสละอำนาจอธิปไตยเหนือมะตะรัมของพระเจ้าปากุบุวานที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1726-1749) ขณะที่กำลังจะสิ้นพระชนม์ ทำให้บริษัทเวรีนิก เด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี (บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ หรือวีโอซี) มีโอกาสใช้อำนาจในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เพื่อเพิ่มการเก็บสำรองสินค้ากาแฟ ไม้ซุง ครามและข้าว การเก็บสำรองนี้กระทำในรูปแบบการเผื่อสำหรับกรณีฉุกเฉินและการบังคับซื้อ ทั้งนี้ นอกจากจะจ่ายค่ากาแฟด้วยราคาต่ำแล้ว วีโอซียังพยายามจัดการกับความผันผวนของตลาดกาแฟ โดยการใช้นโยบายขยายและทำลาย สลับกันไป นโยบายนี้ปรากฏให้เห็นว่าสร้างความปั่นป่วนวุ่นวายทางเศรษฐกิจ ความต้องการหลีกเลี่ยงการเพาะปลูกตามที่ถูกบังคับ เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ประชากรโยกย้ายไปยังศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือ ประชากรเหล่านี้เข้าดำเนินกิจกรรมทางการพาณิชย์ขนาดเล็ก ลักลอบขนสินค้าและทำงานรับจ้าง เช่นโค่นซุงเป็นต้น กระนั้นก็ดี การเคลื่อนย้ายของประชากรออกจากบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน และจากทางตะวันตกซึ่งถูกสงครามทำลายล้าง ดูจะลดน้อยถอยลง เมื่อบ้านเมืองค่อยมีสันติภาพขึ้นมาบ้าง ในช่วงระหว่างค.ศ.1757 ถึง ค.ศ. 1825[72] พระประมุขของชวาทรงต้องจ่ายค่ายุติสงครามนี้อย่างหนักหน่วง *มานจานาคร* หรืออำเภอที่อยู่รอบนอกราชของอาณาจักรมะตะรัมต้องถูกยกให้อยู่ในความควบคุมของดัตช์โดยตรง ส่วนที่เหลือ ในบริเวณที่เป็นแกนด้านใน ที่ยังอยู่นอกการควบคุม ซึ่งประกอบด้วยนครรัฐหรือ *เกชาเวน* ถูกแบ่งปันกันระหว่างยอกยาการ์ตากับ สุระการ์ตา ตามสนธิสัญญากิยานติฉบับค.ศ. 1755 การแบ่งยังกระทำต่อไปอีกในภายหลัง ซึ่งทำให้เกิดการก่อตั้งราชสำนักที่เป็นสาขาขึ้นมา ได้แก่มังกุเนการา (ค.ศ.1757) และราชสำนักปากุอาลามาน (ค.ศ.1813)

แม้ว่าเศรษฐกิจของชวาทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือ ขณะที่อยู่ใต้อิทธิพลของวีโอซี จะปรับตัวอย่างรวดเร็วให้เข้ากับการเพาะปลูกพืชเพื่อการค้าสำหรับตลาดโลก แต่ความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่เชื่อมโยงระหว่างชายฝั่งทะเลกับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปข้างใน ก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดสำหรับการแก้ไขปัญหาการแข่งขันชิงดีชิงเด่นทางการเมืองและเศรษฐกิจ ปัญหาท้าทายซึ่งสุลต่านอากุง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1613-1646) ทรงต้องเผชิญจากผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของเมืองท่าทางการค้าที่เจริญมั่งคั่ง

---

[72] M.C. Ricklefs, “Some Statistical Evidence on Javanese Social, Economic and Demographic History in the Later Seventeenth and Eighteenth Centuries,” MAS, 20, 1 (1986) 29-30.

ทาง*ปาซิซีร์* (ชายฝั่งทะเลด้านเหนือ) นั้น เมื่อถึงรัชสมัยของสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 (ค.ศ.1646-1677) การท้าทายนี้กลายเป็นมาจากวีโอซี ซึ่งพยายามเข้าควบคุมเมืองท่าเหล่านี้ การที่สุลต่านอมังกุรัตที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1676-1703) ทรงยอมยกสิทธิทางการค้าให้แก่วีโอซีเพื่อแลกเปลี่ยนกับความเป็นพันธมิตรทางการเมือง เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นวงจรใหม่ ของความขัดแย้งภายในมะตะรัม ความ ขัดแย้งนี้อยู่ในรูปแบบสงครามสืบสันตติวงศ์ในชวา ซึ่งวนเวียนอยู่รายรอบปัญหาเรื่องบูรณภาพแห่งดินแดนของมะตะรัม เจ้ามังกุภูมี ซึ่งทรงคัดค้านการที่พระเชษฐาของพระองค์ คือสุลต่านปากุบุวาน ที่ 2 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1726-1749) ทรงให้เช่าชายฝั่งทะเลตอนเหนือแก่วีโอซี เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการแบ่งแยกราชอาณาจักรที่เก่าแก่นี้ ทั้งนี้เพื่อเปลี่ยนสถานภาพของพระองค์ไปเป็นสุลต่านฮาเมงกุ บุวานที่ 1 แห่งยอกยาการ์ตา(ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1749-1792)

รัฐสุลต่านใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยอกยาการ์ตา มีความเจริญก้าวหน้าและมั่งคั่งไพบูลย์และปัญหาต่างๆที่เกิดจากการแบ่งดินแดนระหว่างรัฐเหล่านี้ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับเขตแดน กฎหมายและอำนาจศาล ได้รับการแก้ไขให้ลุล่วงอย่างค่อยเป็นค่อยไป การนำระเบียบการสืบสันตติวงศ์ที่มีกฎเกณฑ์แน่นอนมาใช้ ช่วยค้ำประกันเสถียรภาพโดยทั่วไปของราชสำนักต่าง ๆ แต่การแข่งขันกันเองในหมู่ราชสำนักเหล่านี้ ก็ตัดโอกาสความเป็นไปได้ใด ๆ ที่จะมีการรวมตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในขณะเดียวกัน การจะให้รัฐเหล่านี้ยอมรับในเชิงอุดมการณ์กับสภาพของราชอาณาจักรที่มีการแบ่งแยกอย่างถาวร ภายใต้การคุ้มครองของดัตช์ ก็ปรากฏว่าเป็นเรื่องยาก ราชสำนักของสุลต่านฮาเมงกุบุวาน ที่ 1 นี้เอง เป็นผู้ดำเนินความพยายามเพื่อแก้ไขวิกฤติการณ์นี้โดยใช้วิธีการที่คุ้นเคยกันดีคือการสร้างงานวรรณกรรมประเภทตำนาน ก่อนหน้านี้ ราชสำนักที่มะตะรัม ได้เป็นผู้ริเริ่มพลิกแพลงการเขียนตำนานให้สอดคล้องกับการเริ่มต้นความสัมพันธ์ของดัตช์กับชวา ได้แก่ตำนานเรื่อง*เซรัต บารอน ซาเคนเดอร์* ตำนานอีกเรื่องหนึ่ง คือ *เซรัต สุรยา ราชา* ซึ่งมกุฎราชกุมารแห่งยอกยาการ์ตา (ต่อมาภายหลัง ทรง พระนามว่า สุลต่านฮาเมงกุบุวานที่ 2 ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1792-1810, 1811-1812, 1826-1828) นิพนธ์ขึ้น ตำนานเรื่องนี้เป็นการประกาศถึงการรวมราชอาณาจักรเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งการเปลี่ยนมานับถืออิสลามของดัตช์[73] ข้อเขียนชวาทั้งสองเล่มนี้ มิได้ยอมรับว่าตนยอมอ่อนน้อมต่อดัตช์ ใน*เซรัต สุรยา ราชา* มีคำพยากรณ์เกี่ยวกับการต่อสู้ของยอกยาการ์ตากับดัตช์ คำพยากรณ์นี้กล่าวว่า ชาวยอกยาการ์ต้าจะได้รับการสนับสนุนจากกองกำลังทางจิตวิญญาณของอิสลามและกางเจง ระตู กิดูล หรือ นไย ลารา กิดูล ผู้ซึ่งเป็นเทพธิดาแห่งทะเลใต้ คำพยากรณ์นี้ เป็นการมองการณ์ล่วงหน้าได้อย่างน่าประหลาดใจถึงสงครามชวา (ค.ศ.1825-1830) ที่กำลังจะเกิดขึ้นในเวลาอันใกล้

---

[73] T.G.Th. Pigeaud, ***The Literature of Java***, The Hague: Koninklijk Instituut voor Taal-, Landen Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 1967, I. 162-3; M.C. Ricklefs, ***Jogjakarta Under Sultan Mangkubumi, 1749-1792***, Oxford, 1974, 188-211; ***A History of Modern Indonesia***, London, 1981, 97.

แม้จะมีความยุ่งยากในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการแทรกแซงของดัตช์ แต่การสงครามที่หมดไป ช่วยส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตและการเพิ่มจำนวนประชากร ในชวาและมาดูรา ประเมินกันว่า ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าตัว จาก 1.5 ล้านคนในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มาเป็น 4.6 ล้าน ในค.ศ.1815[74] ตัวเลขนี้ สูงเกินกว่าตัวเลข 3 ล้านคน ของประเทศสยามในช่วงเวลาเดียวกันโดยประมาณ[75] และ 2.5 ล้านคนในพม่า จะมีเฉพาะเวียดนามเท่านั้น ที่มีประชากรสูงกว่า คือมีจำนวนประชากรโดยประมาณ 7-8 ล้านคน ทว่าเวียดนามอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ใหญ่กว่าชวาอย่างน้อยสองเท่าตัว[76]

เกษตรกรรมจำยอม

การบังคับมีส่วนอยู่ในระดับไม่น้อยทีเดียว ที่ทำให้ผลิตผลในชวาเพิ่มขึ้น การเพาะปลูกภาคบังคับ ที่วีโอซีนำมาใช้ต้านการขาดแรงจูงใจในการเพาะปลูก โดยตัวของนโยบายเองแล้ว มิใช่ความคิดใหม่แต่อย่างใด ระบบดังกล่าว ซึ่งกำหนดให้ชายผู้ใหญ่ทุกคน หรือครอบครัวหน่วยย่อยที่สุดที่ประกอบด้วยเฉพาะพ่อ-แม่-ลูก ปลูกต้นพริกไทยตามจำนวนที่กำหนด เคยบังคับให้ทำกันมาก่อนแล้ว โดยพระประมุขของบันเตน เมื่อช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในครั้งนั้นการควบคุมดูแลการเพาะปลูกและการลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม รวมทั้งการเก็บรวบรวมและชำระค่าผลผลิต ยกให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารตามลำดับชั้นของชาวพื้นถิ่นที่มีอยู่แต่เดิม วิธีการนี้เป็นแบบอย่างที่ดัตช์นำมาใช้เพื่อบังคับการปลูกพืชผลเฉพาะเพื่อการค้าในชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด และเป็นแบบอย่างที่อังกฤษซึ่งเป็นคู่แข่งของดัตช์ ก็นำมาใช้ในเบนกูเลนด้วย นโยบายซึ่งกำหนดให้ฝ่ายยุโรปเป็นผู้

---

[74] M.C. Ricklefs, "The Javanese in the Eighteenth and Nineteenth Centuries," in D.G.E. Hall, ***A History of South-East Asia, London***, 1981, 509; Sir Stamford Raffles, ***A History of Java***, London, 1817, reprinted with an introduction by J. Bastin, Kuala Lumpur, 1965, I. 63.

[75] Jiang, 41.

[76] H. Burney, "On the Population of the Burmese Empire," ***Journal of the Burma Research Society***, 31 (1941), reprinted 1977, 343; Koenig, "The Early Kón-Baung Polity," 97-8; Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles***, 20-1; Woodside, ***Vietnam and the Chinese Model***, 158-9. หนังสือของ Widjojo Nitisastro, ***Population Trends in Indonesia***, Ithaca, 1970. ระบุว่า ตัวเลขของแรฟเฟิลส์ (Raffles) นั้น แม้ว่าจะแม่นยำกว่าตัวเลขของคนอื่น ๆ แต่ก็ "ประเมินไว้ต่ำเกินไปมาก" Kees van der Meer ได้ประเมินตัวเลขสำหรับ ค.ศ. 1820 เอาไว้สูงกว่านี้มาก คือ 4.6 ล้านคนสำหรับประเทศไทย และ 13.7 ล้านคน สำหรับอินโดนีเซีย ดู "A Comparison of Factors Influencing Economic Development in Thailand and Indonesia, 1870-1940," in A. Maddison and Gé Prince, eds, ***Economic Growth in Indonesia, 1820-1940***, Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde, 137 (Dordrecht-Holland, 1989) 280.

ควบคุมดูแล ด้วยการให้เจ้าหน้าที่ของบริษัทมาสำรวจตรวจสอบเป็นระยะ ๆ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกลไกดั้งเดิมให้สูงขึ้น ทว่าในขณะเดียวกัน จะขจัดเครื่องคุ้มครองป้องกันการกดขี่บีบบังคับอย่างที่เคยมีมาเป็นธรรมเนียมด้วย บริเวณต่าง ๆ ในย่านสุมาตราตะวันตก ลัมปุงและบันเตน ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีเป็นที่ที่เคยทำการเกษตรในแบบทำไร่เลื่อนลอยมาก่อน และมีเศรษฐกิจในแบบพอเลี้ยงตนนั้น บัดนี้ถูกนำเข้ามาอยู่ภายในข่ายงานการแลกเปลี่ยนทางการตลาดนานาชาติ และส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนทางด้านสังคม -เศรษฐกิจอย่างรุนแรง การเพาะปลูกพืชเพื่อขายเอาเงินมาซื้อสินค้าจากต่างแดนอย่างเช่นผ้าและเกลือ และการหมุนเวียน*ลาดัง* หรือการทำนาบนเนินเขา เป็นเรื่องยากมากขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้การเพาะปลูกในระบบบังคับ ซึ่งบีบให้คนมากมาย จำต้องตั้งรกรากอยู่กับที่เป็นการถาวร โดยทั่วไปแล้ว การเพาะปลูกพืชเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ ช่วยส่งเสริมการผลิตข้าวและส่งเสริมการเพิ่มประชากรเฉพาะในบริเวณที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกแบบ*ซาวาห์** แต่สำหรับ ในบริเวณที่ดินไม่สู้ดี ซึ่งไม่เหมาะกับ*ซาวาห์* เช่นชวาตะวันตก และสุมาตราตะวันตกของอังกฤษ ประชากรก็ต้องหันมาพึ่งพาอาศัยข้าว หนักหน่วงมากขึ้นทุกที ข้าวเหล่านี้พวกเขาซื้อหามาด้วยค่าตอบแทนอันน้อยนิดที่ได้จากการปลูกพืชเพื่อขายให้กับบริษัท ในบริเวณเหล่านี้ หนี้สินและการหนีของประชากร มีดกดื่นมากกว่าที่อื่น ในชวานั้น โดยทั่วไปแล้ว การผลิตข้าวมิได้สอดคล้องทันกันกับการเพิ่มของจำนวนประชากรและการส่งออกพืชผลในช่วงระหว่างค.ศ.1795-1810 และค.ศ. 1830-1850 แม้ว่าจะมีการขยายการเพาะปลูกแบบ*ซาวาห์*ในแคว้นต่าง ๆ ออกไป (ดูหน้า 366) และปริมาณการผลิตข้าวต่อหน่วยโดยรวมเพิ่มขึ้น แต่พื้นที่*ซาวาห์*ต่อครัวเรือนและการบริโภคข้าวของประชากรต่อคนต่อปีนั้น อันที่จริงแล้ว ลดน้อยลง[77]

อำนาจรัฐของพื้นถิ่นเองในการขูดรีดผลิตผลทางการเกษตรและแรงงานที่กระทำกันในชวามาแต่ดั้งเดิม คือสิ่งที่เกื้อหนุนการสร้างกลไกอาณานิคมที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นบนเกาะชวา สภาวะเช่นนี้ต่างจากโครงสร้างทางด้านสังคม-เศรษฐกิจแบบชนเผ่าที่เรียบง่าย ที่จะพบในบริเวณตะวันตกและตอนใต้ของสุมาตรา ซึ่งตกอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษและดัตช์ ตามลำดับ กระนั้นก็ดีทุกขั้นตอนของพัฒนาการของพื้นถิ่นในอดีต ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ คอยช่วยปกป้องสิทธิส่วนบุคคลและสร้างความสมัครสมานและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่สังคมอยู่เสมอมา ความสัมพันธ์แบบที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระบบอุปถัมภ์ระหว่าง*กอลา* (บ่าว) กับ*กุสตี* (นาย) ในชวา และระหว่าง*อานักบัวห์* (ผู้พึ่งพา) และ*เกตัว* (หัวหน้า) ในโลกมาเลย์ ถูกทำลายลงทีละน้อย ๆ เมื่อบรรดาหัวหน้าและเจ้าหน้าที่พื้นถิ่น กลายเป็นตัวแทนในการควบคุมของยุโรป ความสัมพันธ์ที่มีมาเป็นประเพณีแต่ดั้งเดิม

---

* sawah แปลว่าเปียก หมายถึงการเพาะปลูกที่ต้องอาศัยน้ำท่วมขังในชั่วระยะเวลาหนึ่ง เช่นการปลูกข้าวนาดำเป็นต้น

[77] P. Boomgaard, "Java's Agricultural Production, 1775-1875," in ***Economic Growth in Indonesia***, 109-17.

เหล่านี้ อ่อนแอลงตามสัดส่วนการขูดรีดแรงงานที่เพิ่มขึ้นของบรรดาหัวหน้าที่กระทำในนามบริษัทอาทิเช่น มีผู้คำนวณว่า ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในเขตตำบลปาสุรุฮานในชวาตะวันออก หนึ่งในห้าของกำลังคนซึ่งถูกมอบหมายให้ไปปลูกกาแฟนั้น มีข้อผูกมัดให้ต้องไปทำงานบริการให้แก่ส่วนรวม บริการแก่ส่วนรวมดังว่านั้น รวมถึงการฝัดข้าวสำหรับเป็นเสบียงให้แก่บริษัท ปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน ส่งจดหมายและไปรษณีย์ภัณฑ์ และทำงานรับใช้เป็นการส่วนตัวแก่เจ้าหน้าที่ของชวาตามลำดับชั้นต่าง ๆ ทั้งหมด[78] ชาวชวา ซึ่งแรกทีเดียวพบว่าการผลิตกาแฟให้ผลกำไรดี ในไม่ช้าก็ได้ค้นพบว่าเป็นภาระที่พวกเขาแบกรับด้วยความไม่พอใจ ทัศนคติของชาวพื้นเมืองที่มีต่อการผูกขาดของบริษัทในดินแดนที่อังกฤษบริหารอยู่ในสุมาตราตะวันตก ก็มิได้แตกต่างกัน การขนส่งพริกไทย ในภูมิประเทศที่ทุรกันดาร ไม่ว่าจะด้วยการใช้กำลังกายหรือขนส่งทางแพไปตามแม่น้ำที่อันตราย โดยทั่วไปแล้ว มิได้ให้ผลกำไรแก่เกษตรกร ผู้เพาะปลูก ความยากลำบากเหล่านี้ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้นเพราะเจ้าหน้าที่ของบริษัทยังครอบครองการค้าเครื่องอุปโภคบริโภคภายในประเทศเสียทั้งหมด เป็นผลให้เกิดความเป็นหนี้เป็นสินตามมา และสำหรับในชวา ความยากลำบาก รุนแรงขึ้นเพราะการแทรกตัวของคนจีน เข้าไปในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจอย่างใหม่

ในสยาม สังคมให้ความอะลุ่มอล่วยแก่ชาวจีน ทว่าในชวานั้นตรงกันข้าม ความแตกต่างในด้านศาสนา และความเพียรพยายามของดัตช์ ที่จะใช้คนจีนเป็นตัวแทนที่ไม่เกี่ยวข้องกับทางการเมือง โดยแทนที่การเป็นตัวแทนทางด้านการพาณิชย์เช่นที่เคยเป็นมาแต่เดิม ส่งเสริมให้ชาวจีนพัฒนาตนเองขึ้นเป็นชุมชนที่แปลกแยกออกไป การที่ชาวจีนมีอำนาจขึ้นมาทางด้านการค้าระหว่างเกาะและภายในเกาะภายใต้การอุปถัมภ์ของวีโอซี มีส่วนปูพื้นฐานให้กับปัญหาเชื้อชาติและความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสืบเนื่องมาจนล่วงถึงคริสต์ศตวรรษปัจจุบัน ทุนทางการพาณิชย์ซึ่งชาวจีนสั่งสมไว้ ถูกนำไปลงทุนเสียเป็นอันมาก ในที่ดินที่รัฐบาลดัตช์ในชวาตะวันตกและชวาเหนือนำมาแบ่งให้เช่า พร้อมด้วยแรงงานที่จำเป็นสำหรับการปลูกอ้อยและหีบน้ำตาล และการปลูกกาแฟ การค้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาแรงงานมาสนองตามความต้องการนี้ กลายเป็นการผูกขาดของคนจีนไป โดยที่พวกเขาเหล่านี้ ก็เป็นผู้ควบคุมด่านภาษีและเป็นเจ้าภาษีนายอากร รวมทั้งภาษีที่เก็บจากฝิ่นและการพนันด้วย เจ้าหน้าที่ของดัตช์ ชาวจีนและ*ปริยายี* (เจ้าหน้าที่) ชาวชวา ต่างเป็นหุ้นส่วนกันภายในการขูดรีดอย่างเป็นไปตามลำดับชั้น โดยมีพวกหัวหน้าที่เป็นชนพื้นถิ่น อยู่ในตำแหน่งสุดท้าย ในลำดับการแทะเล็มนี้[79]

---

[78] Raffles, I. 150-1.

[79] James R. Rush, "Social Control and Influence in Nineteenth-Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese of Java," ***Indonesia***, 35 (1983) 53-61.

การเคลื่อนย้ายของประชากรไปยังบริเวณที่สภาพการณ์ค่อยสะดวกสบายขึ้นหน่อย อาทิเช่น ในเขตบูอิเตนซอร์ก ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคมและคลังสินค้าดีกว่า—หรือในที่ซึ่งมีสภาพดินดีกว่า มิใช่เป็นเรื่องแปลกไปจากสามัญ ในช่วงเวลาที่ทุกข์ยากสาหัส อันเนื่องมาจากการกดขี่บังคับหรือเพราะเกิดโรคระบาดอย่างเช่นไข้ทรพิษ การอพยพหนีกันเป็นการใหญ่จะกระทำกันจนเป็นกิจวัตร เกษตรกรที่ทำงานอยู่ในระบบการเพาะปลูกภาคบังคับของพวกยุโรป ในสุมาตราตะวันตกและชวา มักหาทางหลบเข้าไปอยู่ในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ซึ่งไม่มีความมั่นคงปลอดภัยในด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อรอคอยให้สถานการณ์ดีขึ้น เกรินจีเป็นสถานที่สำหรับหนีไปจากเขตต่าง ๆ ของเบนกูเลนที่พวกอังกฤษบริหารอยู่ ในค.ศ.1840 เอดูอาร์ด ดูเวส เดกเกอร์ ซึ่งขณะนั้นทำงานอยู่ในชวาตะวันตก ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้คนอพยพลี้ภัยกันมาจากเขตเลบัก ในภูมิภาคปริอันกานของชวาตะวันตก ซึ่งมีชื่อกระฉ่อนว่ากดขี่นัก[80] อย่างไรก็ดี เมื่อการเพาะปลูกขยายกว้างออกไปและประชากรในชวาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด การหันไปใช้วิธีการหนี กลายเป็นเรื่องที่ไม่สู้เหมาะเหมือนอย่างเคย

ความล้มเหลวในการปฏิรูป: กบฏและสงคราม

ผู้อำนวยการของบริษัทอีสต์อินเดียทั้งของดัตช์และของอังกฤษ ต่างไม่ทราบถึงการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่มีอยู่ในระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ตลอดจนผลกระทบที่สร้างความอ่อนเปลี้ยให้แก่วิสาหกิจของชาวนา คำสั่งจากผู้มีอำนาจในเมืองแม่ที่เป็นศูนย์บัญชาการ ให้ปรับปรุงระบบการชำระเงินโดยให้มีความซื่อสัตย์และให้เป็นไปตามระเบียบมากกว่านี้ โดยทั่วไปแล้ว ไม่ได้รับการใส่ใจแยแส ความเพียรพยายามของข้าหลวงใหญ่จี.ดับเบิลยู บารอน ฟาน อิมฮอฟ (ค.ศ.1743-1752) ในเรื่องการจัดระเบียบการชำระเงินและลดการขูดรีดนั้น ในระยะยาวแล้ว ไร้ประสิทธิภาพพอ ๆ กับความเพียรพยายามในการปฏิรูป ซึ่ง ในเรื่องการปฏิรูปนั้น ขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้บริหารที่เบนกูเลน ในช่วงทศวรรษ 1770 เซาทำด้วยความแข็งขันเอาจริงเอาจังยิ่งกว่าเรื่องจัดระเบียบการเงินเสียอีก ในชวานั้น สงครามนโปเลียนก่อให้เกิด โอกาสในการดำเนินความเพียรพยายามอย่างจริงจังเพื่อการปฏิรูป พร้อมทั้งมีกรอบโครงทางความคิดที่มีแนวคิดอย่างใหม่เกิดขึ้น แต่ไม่ว่าจะในหมู่ผู้บริหารในตะวันออกหรือบรรดานักคิดเสรีในยุโรป ต่างพิจารณาเรื่องความมีมนุษยธรรมอย่างใหม่นี้ เฉพาะที่อยู่ภายในเงื่อนไขของผลผลิตและผลกำไรที่เพิ่มขึ้นเท่านั้น เดิร์ก ฟาน โฮเกนดอร์ป ในฐานะสมาชิกของคณะกรรมาธิการเพื่อการปฏิรูปในค.ศ. 1803 ได้เสนอให้จัดให้มีแรงจูงใจที่เหมาะสมเพื่อให้เกษตรกรทำงานกันอย่างอุตสาหะยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยต้องสอดคล้องกับเป้าหมายที่กล่าวข้างต้น ผลก็คือ ข้อเสนอนี้ได้กลายเป็นหลักการสำคัญของ

---

[80] Multatuli, ***Max Havelaar***, New York, 1927, repirnted with a foreword by J. Kathirithamby-Wells, Kuala Lumpur, 1984, 133.

นักปฏิรูปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในอีกราวห้าสิบปีต่อมา ที่จะกำจัด*คัลตุรร์สเตลเซล (cultuurstelsel)* นักปฏิรูปดังกล่าวนี้ได้แก่ เซอร์ทอมัส สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ ขณะที่เขาดำรงตำแหน่งรองข้าหลวงใหญ่ของชวา (ค.ศ.1811-1816) และดับเบิลยู. อาร์. บารอน ฟาน โอเวลล์ ผู้ซึ่งเป็นหัวหอกในการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ในเนเธอร์แลนส์ เสรีภาพในการเพาะปลูกและการขายผลผลิต ซึ่งเป็นหัวใจของนโยบายเสรีนิยม กำหนดอย่างชี้ชัดให้ต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม-การบริหารอย่างถอนราก และจะต้องแบกรับความเสี่ยงด้านการเงิน ซึ่งเจ้าหน้าที่อาณานิคม พบว่า ยากจะคุ้มกับการที่เอาตัวเองเข้าไปผูกมัด ดังนั้น คณะกรรมาธิการการปฏิรูปที่มีเอส.ซี. เนเดอร์เบิร์กห์ เป็นประธาน จึงใช้วิธีการประนีประนอมเพื่อพยายามกำจัดการใช้อำนาจในทางมิชอบภายในระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ โดยข้าหลวงใหญ่เฮอร์มาน วิลเลม ดาเอนเดลส์ (ค.ศ.1808-1811) ก็ดำเนินการเช่นเดียวกันนี้ในเวลาต่อมา สำหรับดาเอนเดลส์นั้น ความที่เป็นทหารจัด นโยบายใหม่ จึงหมายถึงการควบคุมอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น โดยวิธีบริหารงานโดยตรงและปรับปรุงการคมนาคมให้ดีขึ้นด้วยความช่วยเหลือจากการก่อสร้างถนนบริเวณชายฝั่งทะเล จากอันเชอร์ทางตะวันตก ไปยังปาสุรุฮานทางตะวันออก ในท้ายที่สุด อุดมการณ์ที่ดูจะแตกต่างกันของดาเอนเดลส์ ผู้ถือเอาผลลัพธ์ที่ได้เป็นหลัก กับของแรฟเฟิลส์ผู้มองการณ์ไกล ก็ได้พบสิ่งที่เห็นพ้องต้องกัน นั่นคือการรักษาการบังคับซื้อไว้ เช่นเดียวกับการขายและให้เช่าที่ดินแก่ชาว ยุโรปและชาวจีน และการเข้าแทรกแซงในสถาบันที่มีมาแต่เดิม โดยใช้วิธีลดอำนาจของบรรดาผู้สำเร็จราชการชาวพื้นเมือง[81]

นโยบายต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายรับ เป็นสิ่งที่มีควบคู่มาโดยธรรมชาติกับการขยายและเสริมสร้างอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะในดินแดนที่เป็นเอกราชหรือดินแดนที่พวกยุโรปบริหารอยู่ในตอนเปลี่ยนศตวรรษ รัฐบาลที่แตกต่างกันมาก เช่นรัฐบาลที่ใช้ระบบการปกครองแบบโบราณของพระเจ้าโพธิพญา (ปดุง) ในพม่า กับศูนย์กลางการทดลองทางเศรษฐกิจในแนวเสรีนิยมอันมีปัตตาเวียเป็นหัวหอก ต่างดำเนินการสำรวจสำมะโนประชากรและสำรวจพรมแดน แม้ว่าปัตตาเวียในสมัยที่แรฟเฟิลส์เป็นข้าหลวงใหญ่ จะได้พยายามประเมินค่าภาษีอย่างเป็นธรรม แต่ความยุ่งยากในภาคปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง ก็น่าจะเหมือนกับที่พม่า นโยบายทำความตกลงกับผู้เพาะปลูกเป็นรายบุคคลของแรฟเฟิลส์โดยผ่านหัวหน้า*เทศา (*หมู่บ้าน) นั้น อันที่จริงแล้ว ขัดต่อแนวปฏิบัติที่มีมาแต่เดิม พอ ๆ กับวิธีการอันทรงประสิทธิภาพในการเก็บภาษีที่ราชวงศ์เหงียน บังคับใช้กับกัมพูชา นั่นคือวิธีการซึ่งโดยหลักการแล้ว แยกผู้สำเร็จราชการออกไป โดยมิให้เกี่ยวข้องกับการเก็บภาษีและชดเชยด้วยการให้ที่ดินและเงินเดือน ทั้งนี้ เพื่อกำจัดโอกาสในการฉ้อราษฎร์บังหลวง ทว่าในทางปฏิบัติ กระบวนการ “ลดความ

---

[81] J.Bastin, ***The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra***, Oxford, 1957, 39-40, 63; ***Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission,*** Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde, XIV, The Hague, 1954, 74-92; H.R.C. Wright, ***East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles***, London, 1961, 71, 81, 86-7.

เป็นระบบฟิวดัลลง" ปรากฏผลออกมาว่า ทำได้ผลน้อยกว่าความพยายามของกษัตริย์เหงียนในสมัยเดียวกัน กล่าวคือการพยายามของกษัตริย์เหงียนที่จะเปลี่ยนขุนนางตามแบบอย่างของจีนในประเทศของพระองค์ ไปเป็นเจ้าหน้าที่ผู้รับเงินเดือน[82]

เป็นเรื่องตลกที่ขำไม่ออกที่ผลตกค้างจากความเร่าร้อนในการปฏิวัติในฝรั่งเศส ซึ่งแพร่ระบาดมาถึงผู้บริหารชาวยุโรปในชวาในระดับหนึ่ง ส่งผลออกมาในรูปของการคงสภาวะการเพาะปลูกและการใช้แรงงานแบบบังคับ ให้ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ และในบางกรณีกลับยิ่งรุนแรงหนักขึ้น ช่วงเวลานี้เป็นเวลาเดียวกันพอดีกับพันธะหน้าที่ของพลเมืองสยาม ที่จะต้องทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง อันเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจแต่ดั้งเดิมของประเทศนี้ ถูกลดลงไปครึ่งหนึ่ง โดยหันไปสนับสนุนการว่าจ้างแรงงานแทน การก่อสร้างทางผ่านช่องเขาปุนจักระหว่างโบกอร์และเจียนชูร์ ในชวา ประเมินกันว่าคร่าชีวิตคนไปถึง 500 คน จากเพียงเขตเดียวเท่านั้น[83] และมีผู้คำนวณว่า การเกณฑ์คนมาทำงานที่ต้องใช้แรงงานอย่างหนักในการโค่นต้นสักในบริเวณชายฝั่งทะเลด้านเหนือ เพิ่มขึ้นจากชาย 1600 คน ในค.ศ.1776 มาเป็น 5050 คน ในค.ศ.1809[84] สภาพเหล่านี้ เปรียบกันได้บ้างกับการบังคับใช้แรงงานที่พระเจ้าโพธิพญาทรงเค้นจากพวกฉาน มอญและยะไข่ เพื่อก่อสร้างเจดีย์ที่มินคุน เมื่อสงครามนโปเลียนสิ้นสุดลงและตลาดผลผลิตทางการเกษตรจากเขตร้อนคืนชีพขึ้นมาใหม่ รัฐบาลอาณานิคมของดัตช์ก็ได้เข้ามาพื้นฟูโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รับทอดมาจากวีโอซี ทว่ารากฐานสำหรับการปกครองโดยตรงที่ดาเอนเดลส์และแรฟเฟิลส์วางไว้ กลับเปิดทางให้แก่การดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของรัฐบาลอย่างกระฉับกระเฉงและละเอียดถี่ถ้วนมากยิ่งขึ้น การประท้วงและการกบฏในชวา ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ เพื่อต่อต้านการแทรกแซงกิจการด้านการเมืองและเศรษฐกิจของตัวแทนจากภายนอก มีลู่ทางชัดเจนว่าจะต้องขยายตัวไปเป็นสงครามใหญ่ครั้งสุดท้ายขึ้นอย่างแน่นอน แล้วแต่ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไรเท่านั้น

ข้อพิพาทในกรณีการสืบราชสมบัติ อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งที่ฝังอยู่ในการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกิดขึ้นจากการขาดกฎที่ชัดเจนเกี่ยวกับลำดับความเป็นผู้ทรงสิทธิ์ เป็นหนึ่งในบรรดาปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้ดัตช์ขึ้นมามีอำนาจในชวา การใช้กลยุทธทางการเมืองของดัตช์และการสนับสนุนทางทหารที่ดัตช์ให้แก่พันธมิตรในท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้บ้านเมืองมีเสถียรภาพมากขึ้น ทว่าการขูดรีดทางด้านเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดต้นตอของความไม่พอใจอย่างใหม่ขึ้นมา ความไม่พอใจนี้

---

[82] Woodside, ***Vietnam and the Chinese Model***, 79-80.

[83] E.S. de Klerck, ***History of the Netherlands East Indies***, Rotterdam, 1938, reprinted Amsterdam, 1975,II.25.

[84] P. Boomgaard, "Forest Management and Exploitation in Colonial Java," ***Journal of Forest History***, in press.

ค่อย ๆ ทวีความรุนแรงขึ้นทีละน้อย พลังความไม่พอใจทางสังคมและการเมือง ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่นบันเตนและจิเรบอน ซึ่งเป็นบริเวณที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดจากการเพาะปลูกภาคบังคับ ส่งผลให้ชนส่วนต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันอยู่ภายในสังคม รวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มพันธมิตรอาสาสมัครเร็วกว่าที่อื่นใดทั้งหมด ความไม่พอใจที่มีต่อพันธมิตรของบริษัท คือระตู ซาริฟา ในบันเตน เป็นเหตุให้ทั้งสามัญชนและผู้ดีชั้นสูง ต่างร่วมกันชูธงกบฏภายใต้การบังคับบัญชาของผู้นำทางศาสนาที่มีนามว่า กิอาย ตาปา ขบวนการนี้ถูกทำลายอย่างย่อยยับในค.ศ.1751 ทว่าความไม่พอใจได้แพร่กระจายไปถึงลัมปุง และบริเวณที่สูงในปัตตาเวีย ซึ่งเป็นเมืองและอาณาบริเวณที่ไร่นาของชาวยุโรปถูกทำลายลง การบังคับให้ปลูกกาแฟ แทนพริกไทยซึ่งชาวบันเตนปลูกมานานจนคุ้นเคย และการเกณฑ์คนไปทำงานใช้แรงงานอย่างหนัก ตามที่ดาเอนเดลส์เรียกร้องต้องการ ก่อให้เกิดกบฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งลงเอยด้วยการสละราชสมบัติของสุลต่านในค.ศ.1813[85] ในจิเรบอน ปัญหาการบริหารที่ผิดพลาด ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีปัญหาโรคระบาดที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เข้ามาเสริมเป็นผลให้ประชากรลดน้อยลงขณะที่ประชากรของทั้งเกาะโดยรวมในช่วงเวลานี้ เพิ่มขึ้นมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในค.ศ.1800 ชาวนาที่ไม่พอใจ ได้รวมพลังเข้ากับเจ้านายในท้องถิ่นพระองค์หนึ่ง ซึ่งถูกตัดสิทธิ์การรับมรดก ต่อมา ในค.ศ.1811 ขุนนางคนหนึ่ง คือบาคุส รานคิน ได้เป็นผู้นำชาวนาให้ก่อการกบฏ โดยกลุ่มกบฏเจาะจงระบายความโกรธแค้นกับชาวยุโรปและชาวจีนที่เป็นเจ้าของไร่นาขนาดใหญ่โดยเฉพาะ

ในแว่นแคว้นต่าง ๆ ของชวานั้น โดยรวมแล้ว มีความเจริญมั่งคั่งในระยะแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของสุลต่านฮาเมงกุบุวานที่ 1 ผู้ทรงปกครองด้วยหลักภูมิธรรมบริเวณดังกล่าวนี้ มีส่วนในการเพิ่มจำนวนประชากรโดยรวมของทั้งเกาะในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด โดยมีจำนวนประชากรอยู่ในราวหนึ่งในสามของจำนวนประชากรทั้งหมดบนเกาะชวา เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น และในฐานะที่ชวากลางเคยมีบทบาทในการเป็นยุ้งฉางที่เป็นหลักสำคัญของเกาะนี้มาแต่เดิม การเพาะปลูกจึงได้ขยายกว้างออกไปในอัตราที่สูงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน มีผู้คำนวณว่า ในช่วงระยะเวลาสิบปี ระหว่างค.ศ.1796 ถึง ค.ศ.1806 การเพาะปลูกแบบ*ซาวาห์* ขยายกว้างออกไปรอบ ๆ ยอกยาการ์ตา ราวร้อยละ 25[86] อย่างไรก็ดี ภาระการเสียภาษีและการเกณฑ์แรงงานส่งผลในเชิงขัดขวางพัฒนาการเหล่านี้ ภายในเวลาไม่ช้านาน นอกจากการตั้งข้อเรียกร้องให้เกณฑ์คนมาทำงานอย่างหนักในโครงการก่อสร้างอย่างกว้างขวางของพระองค์แล้ว ในค.ศ.1802 สุลต่านฮาเมงกุบุวานที่ 2 ยังได้ทรงดำเนินมาตรการเพื่อเพิ่มภาษีด้วยการลดขนาดที่ดิน หรือ จาจา ที่อนุญาตให้ครอบครัวหนึ่ง ๆ มีได้ โดยมิได้ทรงลดภาษีลงตามสัดส่วนของขนาดที่ดินที่ลดลง การผนวกดินแดน

---

[85] Raffles, II. 241-3; de Klerck, I. 381-4; II. 15-17, 44.

[86] P.B.R. Carey, ***Babad Dipanagara, An Account of the Outbreak of the Java War (1825-30),*** Monograph 9, Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, Kuala Lumpur, 1981, xxxviii.

ทางชายฝั่งทะเลด้านเหนือของดาเอนเดลส์ในค.ศ.1811 และการสูญเสียค่าเช่าที่ดินที่บริษัทเคยจ่ายให้มาตั้งแต่ 1746 อันเป็นผลสืบเนื่องต่อจากการผนวกดินแดน เป็นเหตุให้พระประมุขจำเป็นต้องหาแหล่งรายได้ที่เป็นทางเลือก ในทำนองเดียวกัน บรรดาผู้ดีมีศักดิ์มากมายก็สูญเสียรายได้จากที่ดินตามศักดินาของตนไปเช่นกัน เนื่องจากถูกแรฟเฟิลส์ บังคับซื้อที่ดินบริเวณ*มานจานาคร* (ดินแดนด้านนอก)

ปัญหาที่เกิดกับบริเวณต่าง ๆ ที่กว้างขวางยิ่งกว่า คือ ปัญหาการตั้งด่านภาษีขึ้นอย่างแพร่หลายและระบบการให้สิทธิผูกขาดภาษี ซึ่งอยู่ในการควบคุมของชาวจีน ทั้งนี้เกิดจากความเพียรพยายามของผู้มีอำนาจการปกครองทั้งชาวยุโรปและชวา ที่จะเพิ่มส่วนแบ่งรายรับด้านภาษีของตน การค้าภายในได้รับผลกระทบจากการมีด่านภาษีจำนวนมากดังกล่าว ราคาสินค้าสูงขึ้น การเก็บเกี่ยวที่ได้ผลน้อยในค.ศ.1821 และการเกิดอหิวาตกโรคระบาดในระยะเดียวกัน—ทำให้วิกฤติการณ์ชาวนา พลุ่งขึ้นอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง โรคระบาดนี้มีกำเนิดมาจากอินเดียและส่งผลกระทบถึงสยาม กัมพูชา รัฐลาวบางรัฐและโคชินจีนมากพอ ๆ กัน[87]-- ข้าหลวงใหญ่จี.เอ.จี. พีเอช. ฟาน เดอ คาเพลเลน พยายามที่จะยุติการใช้อำนาจในทางมิชอบ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้เช่าที่ดินแก่เอกชนในชวากลาง ความพยายามนี้ส่งผลให้เจ้าที่ดินที่เป็นพวกผู้ดีชั้นสูง สูญเสียรายได้ ทั้งยังต้องแบกรับภาระในการจ่ายค่าชดเชยภาษี สภาวะเช่นนี้ ยิ่งขยายความบาดหมางให้กว้างออกไปอีก นอกจากความไร้เสถียรภาพโดยทั่วไปแล้ว ราชสำนักทั้งสองยังอ่อนแอลงไปอีกด้วย ทั้งนี้เพราะความเสื่อมทางศีลธรรมและการคบคิดทำลายกันทางการเมือง ซึ่งพวกดัตช์ก็มีส่วนร่วมอยู่ด้วยไม่น้อย จุดศูนย์กลางพายุที่ชะเง้อมอยู่ กระหน่ำลงที่ยอกยาการ์ตา ที่ยอกยาการ์ตา เจ้านายพระองค์หนึ่งของราชสำนักคือเจ้าทิพนคร ทรงลุกขึ้นมาประกาศสนับสนุนครรลองแห่งความยุติธรรม และการกลับคืนไปสู่อุดมคติของศาสนาและขนบประเพณีอันดีงาม

สงครามแย่งสิทธิ์การสืบราชสมบัติในสังคมเกษตรกรรม มักมีต้นกำเนิดจากความไม่สงบของชาวนา ผู้นำที่ปรากฏตัวขึ้นมาจากความไม่สงบนี้ จะเข้ารับบทบาทความเป็นผู้มีบารมี ที่ปรุงแต่งขึ้นจากตำนานเล่าขานที่ได้รับความนิยมและความเชื่อทางด้านศาสนา ในสงครามชวา เจ้าทิพนคร ผู้ทรงอาศัยพลังทางจิตวิญญาณจากตำนานชวาอย่างมากมายนั้น ทรงถือกำเนิดเป็น*ระตู ปาเนเตค ปานาตาคาวา* หรือ เจ้าผู้พิทักษ์ศาสนาและทรงได้รับการสนับสนุนจาก*สันตรี* (ชนชั้นสูงในวงการศาสนา) ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของกิอาย มาชา การที่ชวามีการติดต่อสัมพันธ์กับอาระเบียมากขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชักนำให้ชวาเข้ามาสังกัดอยู่กับขบวนการวาห์หะบีแนวปฏิรูป เช่นเดียวกับชาวโลกมุสลิมอื่น ๆ พร้อมกันนั้นพวกเขาก็เปลี่ยนสงครามชวา ไปเป็น*จิฮัด* (สงครามศักดิ์สิทธิ์) สงครามนี้มีเป้าหมายที่ดัตช์ มากเท่า ๆ กับที่พวก*มูรตัด* หรือชาวชวาผู้ที่ทอดทิ้งศาสนา ดัตช์ต้องดำเนินยุทธศาสตร์และใช้แสนยานุภาพทางทหารของตนอยู่ถึงห้าปี กว่าจะเอาชนะพลังทางจิตวิญญาณของพวกกบฏเหล่านี้ได้ เมื่อมีการนำ “ระบบการเพาะปลูก” มาใช้ในตอนสิ้นสุดสงครามในค.ศ.1830

---

[87] Crawfurd, ***Embassy***, 455.

นโยบายเศรษฐกิจที่ไม่มีความกระจ่างของดัตช์ในชวา ก็เข้าสู่ช่วงเวลาของขั้นตอนสุดท้าย ในระหว่างนั้น ในบริเวณที่สูงของมินังกาเบา ซึ่งยังคงเป็นบริเวณที่เป็นอิสระจากการควบคุมของดัตช์ เสียงของความไม่พอใจในด้านสังคมและศาสนา ก็หาทางแสดงออกซึ่งจะกลายมาเป็นขบวนการปาดรีในตอนต้นศตวรรษที่สิบเก้า

การค้า ความแตกแยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยในทางการเมือง กับปัญหาความล่อแหลมทางศีลธรรม

แม้การเข้าแทรกแซงในชวาอย่างไม่มีการยับยั้งของดัตช์ในชวา จะผลักดันให้เกิดปฏิกิริยาในรูปของสงครามชวา แต่การนิ่งเฉยของดัตช์ในที่อื่น ๆ กลับเปิดทางให้วิสาหกิจการพาณิชย์ของอังกฤษ แทรกเข้ามา การแทรกเข้ามาของอังกฤษนี้สร้างเงื่อนไขที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาทางสังคมในทำนองเดียวกับในชวาอย่างน่าประหลาด นับตั้งแต่ที่บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษถูกขับออกไปจากบันเตนในค.ศ. 1682 กิจกรรมของอังกฤษในย่านหมู่เกาะ ก็จำกัดอยู่เฉพาะที่เบนกูเลนและชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา ขณะเดียวกัน การค้าส่วนเอกชนของอังกฤษและการค้าของรัฐ ซึ่งเจ้าหน้าที่ของบริษัทในมัทราสและเบนกูเลน ต่างมีหุ้นส่วนอยู่เป็นอันมาก ก็ยังคงรักษาอิทธิพลด้านการพาณิชย์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้ไว้ได้ในปริมาณที่มากทีเดียว ส่วนใหญ่แล้ว ด้วยการนำเข้าผ้าของอินเดีย เพื่อมาแลกเปลี่ยนกับเครื่องเทศ ดีบุกและพริกไทย การค้าในส่วนของรัฐก็โดดเด่นมากยิ่งขึ้น เพราะการค้าของจีนที่ขยายตัวขึ้น และความหาได้ง่ายขึ้นของฝิ่นเบงกอล ภายหลังชัยชนะที่ ปลาสซีย์ในค.ศ.1760 ฝิ่นเบงกอลนี้ คือสินค้าที่อังกฤษนำมาใช้แลกเปลี่ยนกับผลผลิตของหมู่เกาะ เช่นดีบุก พริกไทย รังนกและปลิงทะเล ซึ่งเหมาะสำหรับนำไปขายที่กวางตุ้ง เมืองต่าง ๆ ที่เหมาะที่จะเข้ามาแวะได้อย่างสะดวกระหว่างเดินทางไปยังจีน เจริญมั่งคั่งขึ้นบนพื้นฐานของการค้านี้ เมืองเหล่านี้ได้แก่ ริออและตรังกานูซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของหมู่เกาะ และซูลูซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออก ขณะเดียวกันการค้านี้ ก็กระตุ้นให้เกิดเส้นทางการค้าภายในกับชาวมาเลย์และชาวบูคิสด้วย นอกจากการแพร่กระจายของการค้าผ้าและฝิ่นแล้ว ยังมีการค้าที่สำคัญในด้านอาวุธด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับซูลู ซูลูให้การสนับสนุนกิจกรรมการจู่โจมจับคนมาเป็นทาสของชาวอิรานัน ชาวอิรานันนั้น ต้องการแรงงานทาสมาใช้สำหรับเก็บรวมรวมผลิตผลจากท้องทะเล ระดับความเติบโตของการค้านี้ เป็นที่ประจักษ์ได้จากการที่โจโลสั่งซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ในทศวรรษ 1780 การสั่งซื้อเพียงหนเดียวนั้น ครอบคลุมถึงปืนใหญ่มีแท่นหมุนสิบสองกระบอก ปืนคาบศิลา 600 กระบอก ปืนพก 100 กระบอก และดินปืนบรรจุถังละ 25 ปอนด์ (11 กิโลกรัม) หนึ่ง พันถัง ที่น่าประทับใจพอ ๆ กัน คือการเพิ่มการนำเข้าฝิ่น จากปีละหกหีบใน

ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มาเป็นประมาณสามสิบห้าหีบ ภายหลังจากที่เวลาผ่านไปเพียงยี่สิบปีเท่านั้น[88]

ข้อจำกัดของการค้าในแบบผูกขาดของดัตช์ และความไม่ลงรอยกันระหว่างชาวมาเลย์กับบูคิสในคาบสมุทรมลายู ทำให้การโหมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ประกอบการค้าภาครัฐของอังกฤษส่งผลให้เกิดแรงกระตุ้นอย่างใหม่แก่พวกที่มีอำนาจมาแต่เดิมในพื้นถิ่นของบริเวณหมู่เกาะทางตะวันตก เช่นเดียวกับซูลู ริออและตรังกานูก้าวขึ้นถึงสุดยอดของความเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยบทบาทในการให้บริการแก่การค้าภาครัฐของอังกฤษ สินค้าผ้าและฝิ่นที่ผู้ประกอบการค้าภาครัฐที่ริออนำเข้ามา ถูกนำไปแลกเปลี่ยนกับดีบุกของบางกาและของคาบสมุทร พริกไทยและผลิตผลจากป่าของสุมาตรา รวมทั้งสีเสียดที่ปลูกในท้องถิ่น อาเจะห์ สลังงอร์และเกดะห์ เป็นเมืองท่าที่พลอยได้รับประโยชน์จากการค้าภาครัฐนี้ อาทิเช่น ในค.ศ.1767 ผู้ประกอบการค้าส่วนเอกชนซึ่งส่วนใหญ่แล้วดำเนินการจากที่กัลกัตตา ได้นำฝิ่นมาจำหน่ายในช่องแคบเมละกา ที่อาเจะห์ กัวลา สลังงอร์และริออรวมทั้งสิ้นประมาณ 500 หีบ[89] ตรงกันข้ามกับการค้าเสรีที่ก่อตัวขึ้นที่ริออ การค้าของดินแดนที่อยู่เบื้องหลังทะเลและภูมิภาครอบนอก มักถูกองค์กรวิสาหกิจของยุโรปแผ่อิทธิพลครอบงำ องค์กรเหล่านี้ดำเนินการโดยสมรู้ร่วมคิดกันกับพระประมุขในท้องถิ่น ในอาเจะห์มีผู้กล่าวหาว่าการค้าของอาเจะห์ในทศวรรษ 1770 เป็นการค้าผูกขาดของสุลต่าน โดยสุลต่านทรงเข้าเป็นหุ้นส่วนกับองค์กรโคเวัน ฮอร์รอปของมัทราส ความหวังว่าจะช่วงชิงการค้าที่ให้ผลตอบแทนอย่างสูงนี้ให้แก่บริษัทของอังกฤษทำให้เริ่มมีการหาทำเลสำหรับการตั้งรกรากของชาวอังกฤษ จนเป็นผลให้ฟรานซิส ไลท์ ผู้ประกอบการค้าให้แก่ภาครัฐชั้นนำคนหนึ่ง ก่อตั้งปีนังขึ้นในค.ศ.1786 ปีนังดำเนินรอยตามอย่างการเข้าครอบครองริออของดัตช์ ที่กระทำขึ้นเมื่อสองปีก่อนหน้านี้ โดยปีนังได้เข้าดำเนินบทบาทในฐานะศูนย์การจำหน่ายฝิ่นของบริษัท ในย่านหมู่เกาะเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ปริมาณการบริโภคฝิ่นมีสูงถึงประมาณ 1000 หีบ[90] เมืองท่านาตัลและตาปานูลีซึ่งอยู่ในเขตสุมาตราตะวันตก เป็นเมืองท่าที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่ให้ผลตอบแทนสูงแก่พ่อค้าอังกฤษทั้งพ่อค้าฝ่ายเอกชนและพ่อค้าที่ทำงานให้บริษัทที่เบนกูเลน ปีนังได้กลายเป็นเช่นเมืองในสุมาตราตะวันตกเหล่านี้ กล่าวคือทำหน้าที่เป็นจุดศูนย์รวมของความเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองและการพาณิชย์จำนวนนับไม่ถ้วน ระหว่างผู้ประกอบการค้าชาวอังกฤษที่ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของบริษัท—เช่น ฟรานซิส ไลท์—ฝ่ายหนึ่ง และพระประมุขของท้องถิ่นกับตัวแทนการค้าของพระองค์ทั้งที่เป็นชาวพื้นเมืองและชาวยุโรปอีกฝ่ายหนึ่ง

---

[88] J.F. Warren, ***The Sulu Zone, 1768-1898***, Singapore, 1981, 48-9.

[89] J. Kathirithamby-Wells, ***The British West Sumatran Presidency, 1760-85: Problems of Early Colonial Enterprise***, Kuala Lumpur, 1977, 145-6.

[90] Wright, 170.

ที่ตรังกานู การปลูกพริกไทยขยายกว้างขวางออกไปมาก เพื่อเสริมการค้าภาครัฐของอังกฤษ และเมื่อถึงทศวรรษ 1780 ผลผลิตพริกไทยในตรังกานูในปีหนึ่ง ๆ ได้อยู่ระหว่าง13,000 ถึง 17,000 หาบ สินค้าที่อังกฤษนำไปแลกเปลี่ยนกับพริกไทยนี้คือฝิ่น[91] เนื่องจากสัญญาทางการค้ามีความสำคัญต่อรายได้และการได้รับการจัดส่งอาวุธเพื่อความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ประเทศ พระประมุขในท้องถิ่นจึงเห็นคุณค่าของการติดต่อสัมพันธ์กับพ่อค้าอังกฤษผู้ประกอบการค้าให้แก่รัฐ เพราะคนเหล่านี้มีเส้นสายที่ทรงอิทธิพลอยู่กับรัฐบาลเบงกอล บรรดาพระประมุขในท้องถิ่นเมื่อต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ ความไม่มั่นคงปลอดภัยอันเนื่องจากภัยคุกคามจากไทยทางภาคเหนือ การแข่งขันระหว่างมาเลย์-บูกิสซึ่งมีรากฐานที่ฝังลึก และข้อจำกัดของการค้าในลักษณะผูกขาดของดัตช์ในบริเวณช่องแคบ บรรดาพระประมุขในท้องถิ่นจึงได้เริ่มมองเห็นอย่างรวดเร็วว่า อังกฤษมีโอกาสที่จะเป็นพันธมิตรของตนได้ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ แก่ประมุขในท้องถิ่นว่าอังกฤษคงจะไม่พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือทางทหาร ดังในกรณีของสุลต่านแห่งเกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งได้ทรงขอร้องอังกฤษให้ช่วยปกป้อง คุ้มครองพระองค์ให้พ้นจากสยาม แต่อังกฤษมิได้ตอบสนอง ทว่าการพาณิชย์ระหว่างกันที่เติบโตขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการก่อตั้งสิงคโปร์ในค.ศ.1819 ได้ช่วยส่งเสริมให้อำนาจของมาเลย์ที่แตกแยกออกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยในคาบสมุทรและในสุมาตราตะวันออกให้เติบโตขึ้น

สำหรับรัฐต่าง ๆ ในสุมาตราตะวันออก—โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ซิอัก อินทรคีรีและกัมปาร์—ปีนังกับสิงคโปร์เป็นทางออกของสินค้าผลิตผลเกษตรจากบริเวณตอนในของมินังกาเบา ที่มีเสน่ห์ให้มาสู่ตน โดยหลีกเลี่ยงการควบคุมแบบผูกขาดของดัตช์ที่ปาดัง อันที่จริงแล้ว การค้านี้มีเสน่ห์น่าประทับใจมากเสียจนเกิดการกระตุ้นให้มีการเพาะปลูกกาแฟและสีเสียดขึ้นในภูมิภาคอาคัมและลิมาปูลุห์ โกตะที่อยู่บนเขา รวมทั้งกระตุ้นการขยายการปลูกพริกไทยที่ชายฝั่งทะเลของสุมาตราตะวันออก ในบริเวณระหว่างลางคัตและอาซาฮาน และในบริเวณจากซูโซะห์ไปถึงซิงกิล ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก บริเวณชายฝั่งทะเลเหล่านี้ อยู่ภายใต้อิทธิพลของสุลต่านแห่งซิอักและอาเจะห์โดยจากลางคัตจนถึงอาซาฮานอยู่ภายใต้การปกครองของสุลต่านแห่งซิอัก และจากซูโซะห์จนถึงซิงกิลทางด้านตะวันตก อยู่ในการปกครองของอาเจะห์ แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นเพียงการปกครองแต่ในนามเท่านั้น ทว่าความอ่อนแอของอำนาจการปกครองของกษัตริย์และโอกาสความเป็นไปได้ใหม่ๆ ทางการพาณิชย์ ทำให้มีผู้ดำเนินการสุ่มเสี่ยงทางการเมืองกันอย่างแพร่หลาย โดยผู้สุ่มเสี่ยงเหล่านี้มีทุน อาวุธและเรือของยุโรปเป็นตัวสนับสนุน พวกหัวหน้าที่กล้าได้กล้าเสียในท้องถิ่น เปิดพื้นที่ทำไร่ใหม่ ๆ ซึ่งดึงดูดประชากรของมินังกาเบาและบาตักที่อยู่บริเวณตอนในให้ออกมายังชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก และในทำนองเดียวกัน ก็มีผู้อพยพชาวอาเจะห์โยกย้ายจากบริเวณตอนเหนือ ลงมายังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก

---

[91] Shaharil Talib, “The Port and Polity of Terengganu during the Eighteenth and Nineteenth Centuries: Realizing its Potential,” in J. Kathirithamby-Wells and J. Villiers, eds, ***The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise***, Singapore, 1989, 215.

การค้าที่ให้ผลตอบแทนสูงนี้ เกี่ยวข้องกับการซื้อพืชผลที่ปลูกเพื่อการค้าและการขายผ้า ฝิ่น และสิ่งของเครื่องใช้อย่างอื่น ๆ สำหรับการทำไร่ทำนา ด้วยเหตุนี้ การค้าของฝ่ายเอกชนอังกฤษ จึงมีผลประโยชน์เกี่ยวข้อง และส่วนได้ส่วนเสียต่อการที่จะรักษาเมืองท่าที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลให้เป็นเอกราช และอังกฤษก็ได้ช่วยเหลือคนระดับผู้นำของเมืองเหล่านี้ ให้ท้าทายอำนาจของส่วนกลาง กรณีที่โดดเด่นได้แก่กรณีของลิวเบ ดาปา หัวหน้าชาวอาเจะห์ที่ซิงกิลและตรูมาน ผู้ซึ่งคบคิดร่วมมือกับชาวอังกฤษที่อาศัยอยู่ที่นาตัลผู้หนึ่งคือจอห์น พรินซ์ จอห์น พรินซ์ผู้นี้เป็นหุ้นส่วนคนหนึ่งของจอห์น พาลเมอร์ พ่อค้าในกัลกัตตาที่มั่งคั่ง[92] หลังจากที่ก่อตั้งสิงคโปร์ได้ไม่นาน พวกผู้นำในพื้นที่ที่เป็นชาวอาเจะห์ หรือ

อูลีบาลาง ก็ลงมือดำเนินการอย่างจริงจังโดยร่วมมือกับกลุ่มพ่อค้าในปีนัง เพื่อปลดสุลต่านจอฮาร์ อัล-อาลัม (ครองราชย์ระหว่าง 1819-1823) ออกจากตำแหน่ง และสนับสนุนให้ไซเอด อาลาม บุตรชายของไซเอด ฮุสเซน พ่อค้าท้องถิ่นที่มั่งคั่ง ผู้หนึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน แผนการนี้ประสบความล้มเหลว แต่ก็เป็นการบอกให้รู้ได้อย่างชัดเจนเกินพอ ถึงความล้มละลายของอำนาจกษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม

เมื่ออำนาจทางด้านการเมืองของผู้ปกครองมาเลย์สลายลงหลังจากดัตช์เข้ายึดครองริออ ในค.ศ. 1784 โอกาสสำหรับกิจกรรมเพื่อการค้าและการประกอบการต่าง ๆ ก็เพิ่มขึ้นทั่วไปในขอบข่ายที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ทว่าราชาปลีกย่อยมากมาย และบรรดาผู้ยิ่งใหญ่ด้านการค้าพริกไทยทั้งหลาย ซึ่งผงาดขึ้นมาในหมู่ราชาเหล่านี้ ก็ทำให้ผลกำไรและสถานภาพของตนตกอยู่ในสภาพเสี่ยงอย่างมาก เพราะการจัดการด้านการติดต่อและการตั้งกลุ่มพันธมิตรเป็นไปในลักษณะที่ไม่ชัดเจนซึ่งชวนให้เคลือบแคลง เมื่อปราศจากผู้มีอำนาจที่ใช้อาวุธอย่างถูกต้องตามกฎหมาย พวก*โอรัง ลาอุต* (ชาวทะเล) ก็หันกลับไปปล้นอีก ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของพวกเขา คือเรือและชุมชนผู้ปลูกพืชผล เพื่อการค้าที่อยู่โดดเดี่ยวตามชายฝั่งทะเลสุมาตราและที่บันจาร์มาซิน กับตามเหมืองดีบุกที่แซมบาสและบางกา คนเหล่านี้ถูกจับเพื่อส่งไปขายเป็นทาส พวก*โอรัง ลาอุต* เป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง ในการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในท้องถิ่น คนพวกนี้เข้าเป็นพันธมิตรกับ*อานัก ราชา* หรือพวกเจ้าที่ถูกปลดหรือถูกขับออกจากตำแหน่ง ซึ่งทำให้พวกเขามีความสำคัญเพิ่มขึ้นและดำเนินกิจกรรมได้ใหญ่โตยิ่งขึ้น ความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่ซิอัก ซึ่งเกิดจากการพิพาทโต้เถียงกันเรื่องการสืบราชสมบัติจนถึงตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เปิดโอกาสให้แก่การคิดหักหลังและการปล้นสะดม ซึ่งบางครั้ง ก็ด้วยการเป็นหุ้นส่วนกับนักเสี่ยงโชคทางการเมืองชาวอาหรับ ในค.ศ.1787 สุลต่านมาห์หมุดแห่งริออ ได้หันไปขอความช่วยเหลือจากอิรานัน เพื่อล้างแค้นที่ถูกดัตช์หยามเช่นเดียวกันในอีกสี่ปีต่อมาสุลต่านอับดุลลาห์แห่งเกดะห์ผู้เคราะห์ร้าย ก็ได้ไปขอความช่วยเหลือจากอิรานัน เพื่อ แก้แค้นพวกอังกฤษที่อยู่ที่ปีนัง

---

[92] Lee Kam Hing, “Acheh’s Relations with the British, 1760-1819,” M.A. thesis, University of Malaya, 1969, 80-7.

เรือสินค้าของยุโรปจำนวนนับไม่ถ้วน ซึ่งตระเวนอยู่ตามท่าเรือต่าง ๆ ที่ตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนติดอาวุธไว้ดีกว่า และดังนั้น จึงเสี่ยงน้อยกว่าเรือเล็ก ๆ ของชนพื้นถิ่น เรือยุโรปเหล่านี้ก้าวหน้าขึ้นบนความไร้เสถียรภาพของสภาวการณ์ เรือเหล่านี้พบโอกาสที่พร้อมสรรพที่พวกเขาจะหว่านมิตรภาพและสร้างพันธมิตรกับผู้นำในท้องถิ่น รวมทั้งกับหัวหน้าซ่องโจรสลัด เพื่อการค้าที่ให้ผลกำไร รวมทั้งเพื่อการนำอาวุธไปแลกกับทาส การค้าอย่างผิดกฎหมายซึ่งส่วนใหญ่แล้วพัฒนาขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดในเชิงผูกขาดของดัตช์ ได้กลายเป็นประหนึ่งโลหิตที่หล่อเลี้ยงการค้าต้องห้ามระหว่างปีนังกับพวกโจรสลัดแห่งหมู่เกาะลิงคะให้ดำรงอยู่ได้

กฎข้อบังคับที่เกี่ยวกับการค้าและการปราบปรามโจรสลัด ซึ่งแรฟเฟิลส์เป็นผู้เริ่มให้การสนับสนุน นำไปสู่การเกิดระเบียบอย่างใหม่ทั้งหมดขึ้นมา ระเบียบใหม่นี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยึดมั่นต่อการรักษาผลประโยชน์ของทางการอังกฤษในภูมิภาคนี้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น สำหรับดัตช์แล้ว ชวา

สุมาตราและบางกา ยังคงเป็นบริเวณที่เป็นหลักสำคัญในการดำเนินงานของตนอยู่ อาณาบริเวณที่อยู่เลยออกไป ซึ่งประสบปัญหาการแบ่งแยกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยในทางการเมืองและมีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นเพื่อทำลายล้างซึ่งกันและกันนั้น มิได้แสดงท่าทีว่าจะท้าทายผลประโยชน์ของดัตช์ที่จริงจังแต่อย่างใด ทว่ากิจกรรมของพวกยุโรปที่เป็นคู่แข่งและการหาประโยชน์อย่างเป็นการท้าทายข้อห้ามในเชิงผูกขาดของดัตช์นั้นเป็นการรุกล้ำที่ทำให้ปัตตาเวียต้องหันมาให้ความเอาใจใส่ เพราะฉะนั้นศูนย์กลางของอำนาจส่วนท้องถิ่นที่ยังเหลือตกค้างอยู่ในบาหลี บอร์เนียว (ปอนติอานัก, เมมปาวาและแซมบาส) สุลาเวสีใต้ ปาเล็มบังและแจมบี จึงพลอยถูกนำเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของดัตช์ด้วย

อาณาบริเวณที่อยู่ภายนอกเขตที่ดัตช์ควบคุมโดยตรงซึ่งเป็นบริเวณที่ปราศจากอำนาจการปกครองที่เข้มแข็งของชนพื้นถิ่น มีการตั้งตนขึ้นเป็นหัวหน้ากลุ่มชนในระดับภูมิภาคมากมาย สภาพเช่นนี้ นับว่าเหมาะสมแก่การเสี่ยงโชคทางพาณิชย์ที่ดีเลิศของยุคสมัยนั้นอย่างไม่มีครั้งใดเสมอเหมือน แม้จะมีการปล้นเรือสินค้าและหมู่บ้านตามชายฝั่งทะเล แต่ความล่มสลายของการผูกขาดโดยกษัตริย์ ได้ก่อให้เกิดโอกาสมากมาย สำหรับการดำเนินกิจการของเอกชนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การทำไร่พริกไทยตามชายฝั่งทะเลสุมาตราด้านตะวันออก และไร่กาแฟและไร่สีเสียดในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในมินังกาเบา กลายเป็นแหล่งที่มาของความมั่งคั่งแหล่งใหม่ พัฒนาการของเศรษฐกิจบนพื้นฐานการทำไร่ขนาดใหญ่ ได้สร้างชุมชนผู้ประกอบการค้าที่มีความสำคัญ เป็นชุมชนการค้าที่เกี่ยวข้องกับการขนส่งผลผลิตไปยังปีนังและสิงคโปร์ สภาพเช่นนี้ห่างไกลกันอย่างมากทีเดียวจากพวกที่มั่งคั่งขึ้นมาด้วยการลักลอบขนดีบุกไปจากบางกา ความเจริญรุ่งเรืองที่เกิดขึ้นแก่ผู้เพาะปลูกและผู้ประกอบการค้า มีความหมายสองนัยกล่าวคือ การหมุนเวียนโภคทรัพย์ที่เพิ่มขึ้น ได้นำมาซึ่งการพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจแบบตลาด ตลาดนี้ถูกครอบงำโดยการขายฝิ่นและขายอาวุธอย่างปราศจากเลือกสรรหรือแยกแยะ กับการค้าผ้าและเครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ในอีกทางหนึ่งเงินสดที่หาได้ง่ายและความเสื่อมสลายของค่านิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีผลพัวพันกับปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง คนงานตามไร่ ซึ่ง

เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นมาจากที่อื่น และบรรดาผู้ประกอบการค้าที่เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ เป็นประจำ ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลที่พาไปสู่ทางเสื่อมได้ง่าย ศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองมากมาย มีสถานการพนันและการสูบฝิ่น ไว้สำหรับให้บริการแก่ชาวไร่เหล่านี้

การค้าระหว่างประเทศที่เพิ่มขึ้น เปิดให้เห็นโลกทัศน์ทางความคิดของชนชั้นสูงในวงการศาสนาภายในสังคมมาเลย์ซึ่งยึดมั่นอยู่กับจารีตประเพณี ความมั่งคั่งที่มากขึ้นและการรุกล้ำอย่างสม่ำเสมอของ*ซายิด* แห่งฮาดรามอต ได้พาโลกอาหรับให้เข้ามาใกล้ชิดกับภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น อาทิเช่นพระประมุขของสลังงอร์ ทรงเข้ามาลองเชิงในการค้าฝิ่น ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงกระตือรือร้นกับการปฏิบัติหน้าที่เพื่อศาสนา ด้วยการหาทางให้ชาวมุสลิมที่เป็น *อูลามา* ได้โดยสารเรืออังกฤษไปประกอบพิธีฮัจญ์[93] ความเชื่อที่ว่า ความเสื่อมทางศีลธรรม กำลังส่งผลกระทบต่อโลกมาเลย์ ทวีความรุนแรงขึ้นภายใต้อิทธิพลของวาห์หะบีแนวปฏิรูป ซึ่งกำลังแผ่ขยายไปทั่วโลกมุสลิมอยู่ในขณะนั้น ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากกวีนิพนธ์ของชาวอาเจะห์ คือ*ฮิกายัต รานโต* ซึ่งคร่ำครวญถึงความสูญเสียค่านิยมแนวอิสลามในหมู่ผู้ปลูกพริกไทยของภูมิภาคต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลไว้ดังนี้[94]

แม้จะทำการค้า แต่ผู้เคร่งศาสนามากมายก็ยังคิดดอกเบี้ยสูบเลือด
พวกเขาค้าฝิ่นและค้าเงิน เพื่อว่า
จะได้มีกำไรเสมอ
แม้จะมีหลักทรัพย์ค้ำประกันอยู่ในมือ แต่พวกเขาก็ยังคิดดอกเบี้ย
และนี่พี่น้องเอ๋ย คือการสูบเลือด
พวกเขาตัดฝิ่นที่ชั่งแล้วออกไปส่วนหนึ่ง
และสิ่งนี้ เป็นบาปอันใหญ่หลวง
ในหมู่เจ้าของร้านค้า มีการฝ่าฝืน
กฎหมาย ทั้งโลกหลงผิดกันไปหมดแล้ว...
ทันทีที่มาถึงซึ่ง*รานโต* (ranto) พวกเขาก็ละเลยพิธี
การทำละหมาด และทอดทิ้งพระผู้เป็นเจ้าอย่างสิ้นเชิง

ในหมู่ชาวมาเลย์ พวกเขามีความรับรู้กันมากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงบทบาทของตนเองภายในชุมชนอิสลามโดยทั่วไป ขบวนการปาดรี ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในค.ศ.1803 เป็นความพยายามเพื่อการปฏิรูปสังคม

---

[93] W. Marsden, ***A Grammar of the Malayan Language***, London, 1812, 150-1.

[94] G.W.J. Drewes, ***Two Achehnese Poems: Hikajat Ranto and Hikajat Teungku Di Meuke,"*** Bibliotheca Indonesica, 20, Koniklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde, The Hague, 1980, 15.

อย่างมีประสิทธิภาพ ขบวนการนี้สนับสนุนการกำจัดการพนัน การชนไก่ การสูบฝิ่น การดื่มสุรา การกินหมาก และใช้ยาสูบ และกระทั่งสนับสนุนการห้ามสวมใส่เครื่องประดับทองคำ การยึดแนวจารีตนิยมของขบวนการปาดรีเช่นนี้ ต่างจากการปฏิรูปพุทธศาสนาซึ่งเจ้าฟ้ามงกุฎทรงวางแผนดำเนินการอย่างเป็นผลสำเร็จในสยาม การปฏิรูปของพระองค์ช่วยให้เกิดการผสานความเชื่อทางศาสนาของไทยให้ลงรอยไปกับหลักเหตุผลนิยมของทางตะวันตก ในขณะที่ขบวนการปาดรีมีหลักปฏิบัติและความเชื่อซึ่งต่อต้านการประนีประนอมทุกอย่าง การที่พวกปาดรีสร้างความบาดหมางกับราชวงศ์และผู้นำตามเชื้อสายหรือ*เปงฮูลู* ที่ตานาห์ ดาตาร์ เท่ากับปาดรีเอื้ออำนวยให้ดัตช์เข้าแทรกแซงโดยไม่ได้ตั้งใจ การแทรกแซงนี้ นำไปสู่การเริ่มต้นการปกครองทางอ้อม ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการผูกขาดการค้ากาแฟ ภายหลังเมื่อสงครามสิ้นสุดลง (1821-1838)[95]สงครามชวาและสงครามปาดรี ทำให้กองกำลังของฝ่ายชนพื้นถิ่นอ่อนเปลี้ย โดยที่ปัญหาข้อขัดแย้งในด้านศีลธรรมของพวกเขา ก็ยังแก้ไขไม่ตก ขณะเดียวกันซากส่วนที่เหลือของนโยบายที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชวา ก็หลบลี้ไปอยู่กับขบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมซึ่งสนใจแต่เฉพาะเรื่องภายในของตน วัฒนธรรมทางการเมืองของมาเลย์ดั้งเดิมที่เหลือตกค้างอยู่ที่ริออ ก็มัวใส่ใจอยู่อย่างมากกับการสร้างนิกาย*อาดัต* ที่เก่าแก่และอิสลามขึ้นมาใหม่[96]

ลัทธิทวิภาพทางเศรษฐกิจ

ฟิลิปปินส์ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจใน “ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่าน” อย่างลึกซึ้งเช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ ทุกหนทุกแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาหลายทศวรรษที่มีความสำคัญนี้ สิ่งที่ปรากฏให้เห็นก็คือ ความโดดเดี่ยวของฟิลิปปินส์จากกระแสแหลักของพัฒนาการต่าง ๆ ในภูมิภาค ถูกกัดกร่อนไปทีละน้อย แต่ก่อนมาจนกระทั่งถึงช่วงระยะเวลานี้ อัตลักษณ์ไม่ว่าจะในรูปใด ซึ่งฟิลิปปินส์มีรวมอยู่กับอินโดนีเซียของดัตช์ในฐานะที่เป็นอาณานิคมเช่นเดียวกันนั้น ล้วนเป็นความผิวเผินที่ปรากฏให้เห็นแต่ภายนอก มากกว่าจะเป็นสิ่งที่แท้จริง ความผูกพันและรับผิดชอบที่สเปนมีต่อฟิลิปปินส์ก็เหมือนเช่นที่ดัตช์มีต่อชวาและอินโดนีเซียตะวันออก คือถูกปรับแต่งให้เหมาะกับการตักตวงผลกำไรมาสู่มหาอำนาจเมืองแม่ในยุโรป ถึงอย่างไรก็ตาม ความแตกต่างที่สำคัญก็ยังมีอยู่ กล่าวคือ ขณะที่ดัตช์ตักตวงผลกำไรจากการจัดระบบผูกขาดผลผลิตทางการเกษตรและการส่งออกผลิตผลเหล่านี้ ความหมกมุ่นครุ่นคิดของสเปนในฟิลิปปินส์นับจากปี 1565

---

[95] C. Dobbin, ***Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy: Central Sumatra, 1784-1847***, Scandinavian Institute of Asian Studies, no. 47, London and Malmö, 1983, 136-7, 228.

[96] B. Andaya and V. Matheson, “Islamic Thought and Malay Tradition: The Writings of Raja Ali Haji of Riau (1809-c.1870),” in A. Reid and D. Marr, eds, ***Perceptions of the Past in Southeast Asia***, Kuala Lumpur, 1979, 121-3.

เป็นต้นมา แทบจะเป็นเรื่องการค้าระหว่างอาคาพุลโกกับมนิลาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ความมุ่งอยู่แต่เรื่องนี้ มีผลให้เศรษฐกิจภายในของฟิลิปปินส์โดดเดี่ยวและด้อยพัฒนา[97] มีผู้คำนวณว่า กว่าสองร้อยปีก่อนที่การค้าทางเรือของสเปนจะล่มสลายลงในท้ายที่สุดในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านั้น มีชาวสเปนที่เป็นเจ้าของไร่นา (*ฮาเซียนดา*) ไม่เกินห้าหรือหกคน ไม่ว่าจะเป็นในช่วงเวลาใด[98] สภาพที่คล้ายคลึงกันมากขึ้นกับดินแดนชวาและอินโดนีเซียตะวันออกที่ดัตช์บริหาร เพิ่งปรากฏให้เห็นในตอนเปลี่ยนศตวรรษ เมื่อสเปนดำเนินนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจในอาณานิคมต่าง ๆ ของตน นโยบายใหม่นี้ส่วนหนึ่งได้รับแรงผลักดันจากพลังความคิดและจิตใจที่จะปฏิวัติที่มีอยู่ในดินแดนยุโรป และอีกส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากเหตุฉุกเฉินในเรื่องการเงิน ซึ่งทำให้สเปนต้องปรับทิศทางทางด้านเศรษฐกิจเสียใหม่

การแบ่งแยกจากกันเป็นสองขั้ว ระหว่างความเติบโตของการค้ากับต่างประเทศและความหยุดอยู่กับที่ของเศรษฐกิจภายในประเทศของฟิลิปปินส์ มีสาเหตุมาจากเนื้อแท้ของการค้าทางเรือของสเปนเอง การค้าทางเรือนี้เกี่ยวข้องจำเพาะแต่กับการแลกเปลี่ยนที่กระทำกันที่มนิลา คือการนำแร่เงินเม็กซิกันมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าของจีน ได้แก่ผ้าไหม เครื่องลายคราม หวีและสิ่งละอันพันละน้อย ที่มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่ตลาดในสเปนใหม่และในยุโรป โดยมีสินค้าท้องถิ่น คือทอง ฝ้ายและขี้ผึ้ง เสริมเข้ามาในปริมาณเล็กน้อยเท่านั้น [99] ชาวจีนเป็นผู้ควบคุมข่ายการค้าระหว่างกวางตุ้ง-มนิลา และการค้าในส่วนของมนิลา-อาคาพุลโกก็เป็นอภิสิทธิ์ของชนชั้นข้าราชการชาวสเปน (*เพนินซูลาร*) ที่อาศัยอยู่ในมนิลา ภายในโครงสร้างการค้าเช่นนี้ ฟิลิปปินส์จึงมิได้มีบทบาทโดยตรงอยู่ในการค้าระหว่างประเทศแต่อย่างใด

นอกนครหลวงออกไป กิจการต่าง ๆ ถูกปล่อยให้ตกอยู่ในมือของ*อัลคัลเดส์ มายอรส์* หรือข้าหลวงประจำจังหวัด ส่วนความเพียรพยายามในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา เป็นงานของตัวแทนผู้ดำเนินงานสอนศาสนาของสเปน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปของ “ผู้ประจำการ” หรือผู้ช่วยพระบาทหลวง พวกหัวหน้าหมู่บ้าน (*ดาตู*) ที่หันมานับถือศาสนาคริสต์และบรรดาญาติของ พวกเขา (*ปรินซิปาเลส์*) ขายที่ดินแปลงใหญ่ ๆ ของชุมชนหรือ*บารังคาย*ให้แก่พระบาทหลวง ที่ดินเหล่านี้ ถูกกลืนเข้าไปใน*เอ็นโคเมียนดา* หรือระบบการมอบที่ดินที่มีมาแต่เดิมเพื่อให้ผู้รับมอบนำไปใช้เก็บผลประโยชน์และแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ผู้มอบ การมอบให้ก็เพื่อเป็นรางวัลที่ได้ถวายการรับใช้กษัตริย์สเปน การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ของ*ดาตู*ยังเป็นการช่วยค้ำประกันการสืบมรดกสถานภาพของตนต่อไปยังลูกหลานและการได้รับยกเว้นภาษีพร้อมทั้งเพื่อเป็นการตอบแทนที่ดาตูทำให้ *บารังคาย* คงไว้ซึ่งความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสเปน ในทางกลับกัน ผู้ที่อาศัยอยู่ใน*บารังคาย* ก็ต้องจ่าย

---

[97] W.L. Schurz, ***The Manila Galleon***, New York, 1939, reprinted 1959, 38-43.

[98] D.M. Roth, “The Friar Estates of the Philippines,” Ph.D. thesis, University of Oregon, 1974, 33.

[99] C. Benitez, “Philippine Progress Prior to 1898,” with Tomas De Comyn, ***State of the Philippines in 1810***, trans. W. Walton, Filipiniana Book Guild, XV, Manila, 1969, 183.

บรรณาการ ซึ่งปกติแล้ว อยู่ในรูปอาหารเครื่องอุปโภค และการรับใช้ด้านแรงงานแก่สเปน โดยฝ่ายสเปนแสดงอย่างโอ้อวดว่าเป็นการแลกเปลี่ยนกับความคุ้มครองและความช่วยเหลือในเรื่องจิตวิญญาณที่ชาวบ้านเหล่านี้ได้รับจากผู้ถือครอง*เอ็นโคเมียนดา* ระบบการขูดรีดแรงงานและส่งบรรณาการหรือส่วยนี้ โดยทั่วไปแล้ว คล้ายคลึงกับที่มีอยู่ในบริเวณที่มีการบริหารปกครองในแบบดั้งเดิม ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ดี ความแตกต่างกันมีอยู่อย่างหนึ่ง กล่าวคือภายใต้การปกครองของสเปนนั้น ไม่มีความสัมพันธ์แบบตอบสนองซึ่งกันและกันระหว่างผู้ให้ความอุปถัมภ์กับผู้ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นการคุ้มครองผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกัน ตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ระหว่าง*ดาตู*กับสมาชิกของ*บารังคาย อัลคัลเดส์ มายอรส์*หรือข้าหลวงประจำจังหวัดนั้น แม้ว่าจะได้รับมอบหมายให้ควบคุมดูแลทั่วทั้งจังหวัด และเรียกได้ว่ามีอำนาจในการปกครองโดยอิสระ แต่คนเหล่านี้ก็มิได้เห็นแก่ผลประโยชน์ของคนท้องถิ่นแต่อย่างใด พวกเขามุ่งกระทำแต่กิจการทางการเมืองและการพาณิชย์ของมนิลาและโลกไอบีเรียโดยทั่วไป พวกเขาจึงมิได้รับรู้ถึงการทุจริตภายในจังหวัด นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นต้นมา การขายที่ดินส่วนกลางของชุมชนให้แก่ลูกครึ่งจีน-สเปนและชาวสเปนบางคน ยิ่งทำให้ปัญหาต่าง ๆ รุนแรงหนักขึ้น การรีดนาทาเร้นส่วยและการเกณฑ์แรงงานมากจนเกินเหตุ รวมทั้งการเก็บดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราสูง เป็นภาระที่หนักหนาสาหัสพอ ๆ กับที่ชาวนาในชวาภายใต้การปกครองของพวกดัตช์ประสบอยู่

ความไม่พอใจกับการบุกรุกที่ดินของตากาล็อก ปรากฏออกมาในรูปของการจลาจลอย่างรุนแรงในค.ศ. 1745 ในบริเวณที่ดินของพระบาทหลวงนิกายออกัสติเนียนที่มีย์ซาปาน ตอนเหนือของลากูนา เดอ เบย์ การจลาจลนี้ แผ่ลามไปถึงคาวิเต้ ตอนโดและบูลาคาน คนกว่า 6000 คน ในอาณาบริเวณดังกล่าวจับอาวุธขึ้นมา โดยหมายที่จะกอบกู้ที่ดินส่วนกลางของชุมชนซึ่งพวกเขาถือว่าเป็นทรัพย์สินของบรรพชนกลับคืนมา ในระหว่างการเจรจาเพื่อตกลงกันนั้น เปโดร คาลเดรอน เฮนริเกซ์ ผู้พิพากษาคนหนึ่งของ*ออเดียนเซีย* (ศาลสูง) แห่งมนิลา ซึ่งเห็นใจต่อคำเรียกร้องของฝ่ายตากาล็อก ได้แสดงให้เห็นว่าแนวทางของพวกกบฏมีความถูกต้องชอบธรรม ถึงกระนั้น พลังแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่เลี่ยงไม่พ้น ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาถัดมาภายหลังช่วงกลางของคริสต์ศตวรรษนี้ ก็จะซ้ำเติมปัญหาของชาวนาให้รุนแรงหนักขึ้น มากกว่าจะทำให้บรรเทาเบาบางลง[1]

การปรับทิศทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องตลกขำไม่ออก ที่แม้ว่าอิทธิพลจากภายนอกและการปกครองโดยตรงในฟิลิปปินส์ จะดำเนินอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าในภูมิภาคที่ดัตช์ปกครองอยู่ แต่เศรษฐกิจภายในฟิลิปปินส์ ไม่อาจเกี่ยวพันกับ

---

[1] N.P. Cushner, ***Landed Estates in the Colonial Philippines,*** New Haven: Yale University Southeast Asian Studies Monograph no. 20, 1976, 59-66; Roth, 118-21.

พัฒนาการด้านการพาณิชย์ของสเปนน้อยยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ได้ การยึดครองมนิลาของอังกฤษ (ค.ศ. 1762-1764) และการยึดเรือ*ซานติซิมา ตรินิแดด* ที่อยู่ระหว่างการเดินทางออกไป พร้อมกับขนเงินไปด้วยประมาณสามล้านเปโซ[2] เผยให้เห็นถึงความอ่อนแอของเศรษฐกิจฟิลิปปินส์ ซึ่งอาศัยแต่เพียงการเข้ามาและการจากไปของเรือสเปนในแต่ละปี ซึ่งมีจำนวนไม่เกินสองลำ ในอีกทางหนึ่ง การเปิดให้มนิลาติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในช่วงระยะเวลานี้ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการพัฒนา การส่งออกของท้องถิ่นที่แฝงอยู่[3] นอกจากนี้ การยึดครองของอังกฤษ ยังได้ปลดเปลื้องความไม่พอใจต่อการทุจริต การผูกขาด และการคดโกงของชนชั้นข้าราชการสเปน กับความไม่แยแสและไร้น้ำใจของพวกพระบาทหลวงตามจังหวัดต่าง ๆ ที่คุกรุ่นอยู่ในใจของชาวนามานาน การจลาจล*อินดิโอ* เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ประมาณสิบจังหวัด ทว่าครั้งที่รุนแรงที่สุดนั้น เกิดขึ้นในอิโลคอสโดยมีดิเอโก ซิลางเป็นผู้นำ[4] การจลาจลที่เกิดขึ้นสร้างความเสียหายต่อชื่อเสียงเกียรติยศของสเปน และบีบบังคับให้สเปนต้องประเมินนโยบายของตนใหม่ เพื่อให้มั่นใจว่าจะกู้อำนาจของตนคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ ผู้ที่คิดอ่านจะดำเนินการปฏิรูปนี้ คือข้าหลวงดอน เปโดร มานูเอล เดอ อารานเดีย (ค.ศ.1754-1759) ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1757-1788) ผู้ทรงมีปรัชญาพาณิชยนิยมอันปราชญ์เปรื่อง

การปฏิรูปที่สำคัญสองอย่าง ที่รัฐบาลสเปนเลือกเฟ้นออกมาดำเนินการ คือการลดอำนาจการดูแลเขตศาสนาต่าง ๆ ของพระบาทหลวง และเพิ่มการพึ่งพาตนเองในด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ให้มากขึ้น อย่างแรกนั้น ได้รับการสนับสนุนจากข้าหลวงดอน ซิมง เดอ อันดา อี ซาลาซาร์ (ค.ศ.1762-1764, 1770-1776) และส่งผลให้มีการฟ้องร้องพวกพระบาทหลวงในข้อหากดขี่ ละเลยหน้าที่ทางจิตวิญญาณ และละเลยความรับผิดชอบด้านการศึกษา ซึ่งรวมทั้งในเรื่องการสอนภาษาสเปนให้แก่พวก*อินดิโอ*ทั้งหลายด้วย การปฏิรูปเหล่านี้ สอดคล้องกับความรู้สึกต่อต้านพระบาทหลวงของพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 3 ในค.ศ.1767 พระองค์ทรงขับพวกเจซูอิตออกจากจักรวรรดิสเปนทั้งหมด[5] พระบาทหลวงจากนิกายอื่น ๆ มีจำนวนไม่มากพอ จึงทำให้เกิดนโยบายการเข้าควบคุมศาสนจักรโดยฆราวาสขึ้นมา เมื่อถึงค.ศ.1770 เขตที่อยู่ในความปกครองของศาสนจักร เกือบครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ตกอยู่ในมือของฆราวาส[6] พวก*อินดิโอ*ที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว กับพระบาทหลวงเชื้อสายลูกครึ่งสเปน ซึ่งมิได้เตรียมพร้อมที่จะรับภารกิจ มิได้ปรับปรุงสิ่งที่พระบาทหลวงรุ่นก่อนทำไว้ให้ดีขึ้นแต่อย่างใด อคติต่าง ๆ ที่ความไม่พร้อมนี้ก่อให้เกิดขึ้น เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดช่องว่างระหว่างพระบาทหลวง

---

[2] Schurz, 189.

[3] K.Lightfoot, ***The Philippines***, London, 1973, 84.

[4] E.H. Blair and J.A. Robertson, ***The Philippine Islands, 1493-1898,*** Cleveland, 1907, XLIX. 300-5; G.F. Zaide, ***Philippine Political and Cultural History***, Manila, 1957, II. 13, 16.

[5] Blair and Robertson, L. 269-77.

[6] Roth, 56.

ชาว*อินดิโอ*กับชาวสเปน ซึ่งขยายกว้างขึ้นทีละน้อย เรื่องนี้มีนัยทางเมืองที่สำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังค.ศ. 1826 เมื่อพระเจ้าเฟอร์ดินานด์ที่ 7 ทรงคืนเขตการปกครองของศาสนจักรกลับไปให้พระบาทหลวงเป็นผู้ควบคุมเกือบทั้งหมด

ในส่วนเศรษฐกิจนั้น การสูญเสียการค้าทางเรือของสเปน บังคับให้สเปนต้องดำเนินนโยบายซึ่งประกอบด้วยการตัดขาดจากอดีตอย่างเด็ดขาดยิ่งกว่าในด้านศาสนจักร เมื่อถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนั้น การค้าทางเรือของสเปนแสดงร่องรอยของความอ่อนแอออกมาให้เห็นแล้ว เรื่องนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะความนิยมผ้าฝ้ายของอังกฤษและอินเดีย ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ผ้าไหมจีนซึ่งเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งมาแต่ไหนแต่ไร จึงมีความต้องการลดลงไปตามสัดส่วน เพื่อปรับปรุงบรรยากาศทางการค้า ข้าหลวงโฮเซ บาสโก อี วาร์กาส (ค.ศ.1778-1787) ได้ก่อตั้งสมาคมพ่อค้า (*กอนซุลาโด*) เพื่อควบคุมดูแลการค้าทั้งหมด ในค.ศ.1785 ได้มีการก่อตั้ง*รีอัล กอมปาเนีย ดา ฟิลิปินาส์* หรือราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์) สมาคมนี้ฟรานซิสโก ลีอันโดร เดอ เวียนา เคยแนะนำให้ตั้งขึ้นเมื่อยี่สิบก่อนหน้านี้ เป้าหมายของสมาคมนี้ คือเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ และสนับสนุนให้มีการติดต่อสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับสเปนโดยตรง การเปิดเสรีทางการค้า ประสบการต่อต้านอย่างแข็งขันจากบรรดาพ่อค้าในมนิลา ราชสมาคมถูกกันออกไปจากการค้าระหว่างอาคาพุลโก-มนิลา และการเปิดรับเรือต่างชาติของมนิลาในช่วงระหว่างค.ศ.1789 ถึงค.ศ.1794 ถูกจำกัดให้เปิดรับเฉพาะเรือที่ขนสินค้าของเอเชียเท่านั้น[7] การปฏิวัติในเม็กซิโกในค.ศ.1820 ส่งผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงถึงขั้นหายนะ ต่อการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโกซึ่งกำลังทรุดโทรมอยู่ และฟิลิปปินส์จะมาเปิดการค้ากับโลกภายนอกอย่างเต็มที่จริง ๆ ก็ ในค.ศ.1834

สิ่งที่สำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงเศรษฐกิจภายใน คือการปฏิรูปการเกษตร ข้าหลวงบาสโกก่อตั้งสมาคมเกษตรกรรมขึ้นในค.ศ.1781 เพื่อวางพื้นฐานสำหรับการปฏิรูปนี้ สมาคมได้แจกจ่ายข้อมูลเกี่ยวกับเศรษฐกิจการเกษตรและเสนอให้ส่งเสริมการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและเครื่องปั่นฝ้าย สมาคมยังได้ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่าย เช่นครามและพริกไทย และส่งเสริมการผลิตไหมและป่าน ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์ ยังช่วยส่งเสริมให้มีการผลิตพืชผลเพื่อการค้าอย่างใหญ่โตอีกแรงหนึ่งโดยช่วยด้านเงินลงทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับการผลิตน้ำตาล และส่งเสริมอุตสาหกรรม ที่กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้นเช่นอุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นต้น การยกเลิกการห้ามชาวจีนมิให้อพยพเข้ามาใน ค.ศ.1778 โดยรับผู้ที่เป็นแหล่งแรงงานที่มีศักยภาพเข้ามา มีส่วนช่วยอย่างมากให้เกษตรกรรมขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ระหว่างค.ศ.1786 ถึงค.ศ.1800 มีการส่งออกน้ำตาลกว่า 240,000 หาบ การปลูกอ้อยนั้น แม้ว่าจะกระทำอย่างหนาแน่นในปามปานกาและปานกาสินาน แต่ก็ยังขยายตัวต่อไปอีกในที่อื่น ๆ และในค.ศ.1854 การส่งออกน้ำตาล ได้เพิ่มขึ้นเป็น 762,643 หาบ[8]

---

[7] Benitez, 190-2.

[8] N.P. Cushner, ***Spain in the Philippines: From Conquest to Revolution***, Quezon City, 1970, 192, 201.

การควบคุมดูแลประชากรจีนของรัฐบาลสเปนนั้น จะอนุญาตให้เฉพาะคนจีนที่นับถือศาสนาคริสต์เท่านั้น ที่มีอภิสิทธิ์ในการเช่าที่ดิน เดินทางได้อย่างเสรี และเสียภาษีรัชชูปการในอัตราต่ำกว่า วิธีการนี้ส่งเสริมให้มีชุมชนลูกครึ่งจีนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ในแง่วัฒนธรรมแล้ว ชุมชนดังกล่าวเทียบกันไม่ได้กับชุมชนชาวจีนในอินโดนีเซียของดัตช์ และอาจเปรียบกันได้แค่เฉพาะกับชุมชนของชาวไทยเชื้อสายจีนในสยามเท่านั้น การนับถือศาสนาและมีวัฒนธรรมสเปนร่วมกัน ทำให้พวกลูกครึ่งเหล่านี้ มีอัตลักษณ์ร่วมกันกับพวก*อินดิโอ* แม้ว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจจะแยกคนสองพวกนี้ออกจากกัน พวกลูกครึ่งเหล่านี้ต่างจากชาวจีนแท้ ชาวจีนแท้จะถูกจำกัดให้พักอาศัยอยู่เฉพาะในมนิลา อันเป็นที่ซึ่งพวกเขาเข้าทำงานเกี่ยวข้องกับการพาณิชย์ การค้าปลีกและทำงานฝีมือต่าง ๆ แต่พวกลูกครึ่งต่างใช้อภิสิทธิ์ ที่ตนมีอยู่ ขยายวิสาหกิจการพาณิชย์ของตนออกไปนอกเมืองใหญ่ เข้าไปยังจังหวัดต่าง ๆ พวกเขาเช่าที่ดินตามจังหวัดต่าง ๆ ในบริเวณตอนกลางของเกาะลูซอน ได้แก่จังหวัดตอนโด บูลาคาน และจังหวัดปามปานกา เพื่อเพาะปลูกพืชที่ปลูกส่วนใหญ่ได้แก่ ข้าว อ้อยและคราม การดำเนินการของพวกเขานั้น มีทั้งแบบที่นำไปให้พวก*อินดิโอ*เช่าช่วง หรือไม่ก็ให้เพาะปลูกบนที่ดินเหล่านั้นภายใต้ระบบ *กาซามาฮาน* ซึ่งผู้เพาะปลูกได้ส่วนแบ่งพืชผลในอัตราร้อยละตามที่กำหนด[9] การให้พวก*อินดิโอ*กู้เงินไปใช้สำหรับซื้อเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรและว่าจ้างคนตามฤดูกาลในชั่วระยะเวลาระหว่างการปลูกและการเก็บเกี่ยว เปิดโอกาสที่สะดวกให้เจ้าหนี้ (คือพวกลูกครึ่ง) ได้สิทธิในที่ดินโดยวิธียึดทรัพย์สินเพื่อทดแทนหนี้ที่ค้างชำระ พวกลูกครึ่งยังมีบทบาทสำคัญในการจัดซื้อและขนส่งพืชผลไปยังนครหลวงด้วยเช่นกัน พวกเขาสามารถแข่งขันการค้าตามแนวทางนี้กับพวกข้าหลวงประจำจังหวัดต่าง ๆ อย่างเป็นผลสำเร็จ[10] นอกจากจะได้ผูกขาดการเก็บภาษีการพนันและฝิ่นแล้ว พวกลูกครึ่งยังแทรกตัวเข้าไปในเศรษฐกิจทุนนิยมนานาชาติที่กำลังพัฒนา โดยเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการลงทุนของชาวอเมริกันและชาวอังกฤษ ในวิสาหกิจการทำไร่ขนาดใหญ่

ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษในฟิลิปปินส์ มีข้อได้เปรียบมาตั้งแต่เริ่มดำเนินการตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การดำเนินการเริ่มขึ้นเมื่อตัวแทนผู้ประกอบการค้าภาครัฐของอังกฤษเริ่มต้นนำเข้าฝ้ายจากโจโรมานเดลในอินเดียเข้ามาในมนิลา โดยใช้การค้าเอเชียเป็นฉากบังหน้า เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบังคับของสเปน[11] นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ผู้ประกอบการด้านเกษตรกรรมของอังกฤษเช่นนิโคลาส โลนีย์ แห่งบริษัท เคอร์ แอนด์ คอมปานี ได้จ่ายเงินล่วงหน้าเป็นค่าพืชผลและเครื่องจักรสำหรับการผลิตน้ำตาล เนื้อมะพร้าวแห้ง กาแฟและป่าน ความสะดวกด้านการเงินที่พวกผู้ประกอบการชาวอังกฤษเสนอให้ ในรูปการให้เงินล่วงหน้าสำหรับธุรกิจขายส่ง เป็นการช่วยเหลือพวกลูกครึ่งให้ดำเนินกิจกรรมทางการพาณิชย์ ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อ การขนส่งและการ

---

[9] E. Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-98***, New Haven, 1965, 23-30.

[10] Ibid., 29-30; J. Larkin, ***The Pampangans, Colonial Society in a Philippine Province***, Berkeley, 1972, 51-4.

[11] H. Furber, ***Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800***, Minneapolis, 1976, 217-20.

จำหน่ายสินค้าระหว่างมนิลากับจังหวัดต่าง ๆ การดำเนินงานเช่นนี้ เท่ากับเป็นการหลบเลี่ยงกฎหมายตามนโยบายต่อต้านต่างชาติอย่างดื้อรั้นของรัฐบาล สเปน—เช่นกฎหมายห้ามชาวต่างชาติประกอบการค้าตามต่างจังหวัด ที่ออกมาในค.ศ.1828 เป็นต้น เพื่อเป็นการกีดกันผู้ประกอบการด้านการพาณิชย์ที่เป็นชาวยุโรปและเป็นลูกครึ่ง ต่างดำเนินบทบาทในแบบที่ส่งเสริมกัน มิใช่แข่งขันกัน โดยพวกยุโรปนั้นไปได้ดีกว่าในด้านการธนาคารและการพาณิชย์ระหว่างชาติ เมื่อถึงค.ศ.1859 มีบริษัทต่างชาติอยู่ในมนิลาถึงสิบห้าบริษัท ซึ่งในจำนวนนี้ เป็นบริษัทของอังกฤษเจ็ดบริษัทและบริษัทของอเมริกัน สามบริษัท

วิสาหกิจเอกชนที่ประสบความสำเร็จ ให้ประโยชน์แก่ชาวฟิลิปปินส์เพียงเล็กน้อย การขูดรีดในแบบทุนนิยมตามไร่ขนาดใหญ่ที่เอกชนเป็นผู้จัดการ ร่วมไปกับการเพาะปลูกภาคบังคับที่ต้องทำให้กับทางรัฐบาล เสริมให้เกิดความป่วยไข้ทางเศรษฐกิจซึ่งระบาดออกไปอย่างแพร่หลายในหมู่เกษตรกร ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ที่นำมาใช้ในหุบเขาระหว่างแม่น้ำจาคายาน กาปาน ในจังหวัดปามปานกาและเกาะมารินดูเก เป็นเครื่องรองรับการผูกขาดการค้ายาสูบของสเปน การค้านี้ให้ผลกำไรมากเสียจนเมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ฟิลิปปินส์สามารถมีความเป็นอิสระทางด้านการเงินได้ ภายใต้ระบบนี้ แต่ละครอบครัวจะต้องปลูกต้นยาสูบ 40,000 ต้น เพื่อขายให้เฉพาะแก่รัฐบาลเท่านั้น หากว่าขาดหกตกหล่น ก็จะต้องเสียค่าปรับ ขณะที่ส่วนที่เกินจากโควต้าที่กำหนดไว้จะถูกทำลายอย่างเป็นระบบ การตรวจตราของรัฐบาล ให้การค้ำประกันว่าจะไม่มีการเก็บพืชผลส่วนใดเอาไว้ แม้ว่าเป็นการเก็บเพื่อการบริโภคของตนเอง การขโมยสิ่งของจากบ้านของคนเพาะปลูกในระหว่างดำเนินการค้นหายาสูบที่อาจซุกซ่อนไว้ และการทดแทนการชำระเงินสดด้วยตั๋วสัญญาใช้เงินซึ่งไม่เคยมีการจ่ายเงินตามตั๋ว เป็นเรื่องที่มีอยู่โดยทั่วไปเป็นสามัญ เกษตรกรผู้เพาะปลูกได้รับผลตอบแทนที่ย่ำแย่จากการปลูกยาสูบ และรวมทั้งจากการผลิต*วีโน อี นิปา* (น้ำตาลเมา ทำจากลูกจาก) ให้กับหน่วยงานผูกขาดของรัฐบาลซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1786 โดยพึ่งพาอาศัยวัตถุดิบหลักที่ซื้อจากตลาดเสรี สภาพการณ์เช่นนี้ ส่งเสริมให้มีการลักลอบขนสินค้าโดยผิดกฎหมายและการค้าในตลาดมืด มีคนจำนวนมากหนีไปหางานรับจ้างทำกัน ส่วนใหญ่แล้ว หนีไปที่มนิลา[12]

ชีวิตของชาวฟิลิปปินส์มิได้ดีขึ้นอย่างมากมายอันใดนัก แม้สำหรับพวก*อินดิโอ*ที่อยู่นอกระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ภายใต้การบริหารของพวกสเปนนั้น แต่ละครอบครัวมีหน้าที่ต้องจ่ายภาษีหรือค่ารัชชูปการ ที่จัดเก็บจากผลผลิตทางการเกษตร ระบบนี้ ยังเปิดช่องให้มีการใช้อำนาจในทางมิชอบได้มากมายหลายประการ ในปามปานกา ซึ่งมีน้ำตาลมากจนขึ้นชื่อมาจนกระทั่งถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กลับต้องจ่ายภาษีในรูปของข้าว ซึ่งจัดส่งไปยังมนิลา แรงจูงใจให้เกษตรกรทำการเกษตรนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีน้อยมาก เนื่องจากระบบ*วานดาลา* ซึ่งบังคับให้ผู้เพาะปลูกต้องขายผลิตผลโดยได้ค่าตอบแทนเพียงแค่พอเป็นพิธีกับตั๋วสัญญาใช้เงิน รวมทั้งต้องให้*โปโล* หรือให้แรงงาน

---

[12] Blair and Robertson, LVII. 118-19; Comyn, ***State of the Philippines***, 55-63.

เกณฑ์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่กระทบกระเทือนความเป็นอยู่ของเกษตรกรอีก เป็นต้นว่าภาวะน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และความเสียหายที่เกิดจากแมลงซึ่งทำลายนาข้าว[13]

วิวัฒนาการของอัตลักษณ์ “แห่งชาติ”

ความไม่พอใจกับสภาพเศรษฐกิจ มีมากเกินกว่าเรื่องความทุกข์ยากชาวนา การเข้ามาของ*เพนินซูลาเร* หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวสเปนที่เกิดในคาบสมุทรไอบีเรียที่ถูกขับออกมาจากลาตินอเมริกาจำนวนมาก เพราะความล้มเหลวของพวกเขาในกิจกรรมการเป็นผู้ประกอบการในขอบข่ายใหญ่โตในยุโรป เป็นเหตุให้พวกเขาเข้ามาแข่งขันกับประชากรชาว*อินดิโอ* และกับพวกลูกครึ่งสเปน พวกลูกครึ่งนั้น แต่เดิมมาดำรงตำแหน่งระดับล่าง ๆ ในระบบราชการ ทว่าได้พบว่าตัวเองถูกพวก *เพนินซูลาเร*เข้ามาแย่งที่ พวก *เพนินซูลาเร*เหล่านี้ ถือตนว่าอยู่ในลำดับชั้นทางสังคมที่สูงกว่าพวกลูกครึ่ง ความขัดแย้งกระทบกระทั่งในทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นระหว่างชุมชนพระบาทหลวงชาวสเปน และบาทหลวงชาวพื้นถิ่น พระบาทหลวงชาวสเปนเหล่านี้เป็นผู้ที่ลี้ภัยมาจากสเปนซึ่งขณะนั้นกำลังต่อต้านพระบาทหลวงและมาอาศัยอยู่ในฟิลิปปินส์ ส่วนพระบาทหลวงชาวพื้นถิ่น ก็กำลังพยายามเรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งความเสมอภาคเท่าเทียมกับพระบาทหลวงชาวสเปน ความตึงเครียดทวีขึ้นเป็นวงกว้างภายในช่วงชั้นที่ประกอบด้วยลูกครึ่งและพวก*อินดิโอ*ที่มีการศึกษา อย่างกว้างขวาง คนเหล่านี้คือกลุ่มชนชั้นสูงซึ่งวิวัฒนาการขึ้นมาใหม่ เรียกว่า กลุ่ม*อิลัสตราโด* พวกเขาอ้างสิทธิที่จะมีโอกาสเท่าเทียมกับชาวสเปน ความไม่พอใจแผ่คลุมไปถึงชีวิตของคนในชุมชนชาวพื้นถิ่นทั่วทั้งดินแดน รวมทั้งในกองทัพ และเป็นจุดเริ่มต้นในการสำแดงความรู้สึกต่อต้านคนต่างชาติ โรคไข้ทรพิษที่ระบาดขึ้นในมนิลาในค.ศ.1820 ซึ่งรุนแรงมากเป็นพิเศษในบริเวณลุ่มแม่น้ำปาสิก ได้จุดชนวนให้เกิดปฏิกิริยาในเชิงปฏิปักษ์ที่ส่วนใหญ่แล้ว มุ่งไปที่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวจีน[14] การกบฏที่ทรงพลังอันมีโปลินาริโอ เด ลา ครูซ เป็นผู้นำเกิดขึ้นในค.ศ.1841 การกบฏนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเชื้อชาติเช่นเดียวกัน เดลาครูซนั้น ถูกขัดขวางมิให้ได้เข้ามาทำหน้าที่นักบวชอยู่ในคณะพระบาทหลวง ตามที่เขาใฝ่ฝัน[15]

การส่งเสริมอัตลักษณ์ใหม่ของฟิลิปปินส์ในหมู่คนในชั้น*อิลัสตราโด* พร้อมทั้งการเปล่งความไม่พอใจของพวกเขาให้เป็นที่รับรู้ ทวีพลังขึ้นในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คนเหล่านี้แม้จะมีจำนวนน้อยแต่ก็ทรงอิทธิพล สภาพการณ์อันเป็นปัจจัยรากฐานนี้ สร้างความสมัครสมานอย่าง

---

[13] Lafond de Lurcy, “An Economic Plan, from ‘Quinze Ans de Voyages Autour du Monde’,” in ***Travel Acoounts of the Islands, 1832-58,*** Filipiniana Book Guild, XXII, Manila, 1974, 28, 32.

[14] Blair and Robertson, LI. 39.

[15] Ibid., LII. 92-3 n, 37, 101.

ใหม่ให้แก่สังคมมากยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด สังคมนี้ ร้าวรานด้วยพลังทางเศรษฐกิจที่แบ่งแยกผู้มีเงินและผู้มีที่ดินที่มีกำเนิดต่าง ๆ กัน ออกจากมวลชนชาว*อินดิโอ*ที่ยากจนกว่า ปัญหาหมักหมมทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งเกิดมาจากการปกครองของสเปน—อันต่างจากการควบคุมกิจการอาณานิคมของดัตช์ในอินโดนีเซีย ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่า—เอื้อให้การพัฒนาขบวนการของประชาชนเกิดขึ้นมาแต่เนิ่น ขบวนการนี้มีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมฮิสปานิค(สเปน)แบบฟิลิปปินส์ที่พวกเขามีอยู่ร่วมกัน ความสำคัญ

ของปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมนี้ ปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษที่การกันพวกโมโรออกไปจากกระบวนการประวัติศาสตร์ซึ่งอยู่ในกระแสเดียวกัน พวกโมโรถูกกันออกไปเพราะพวกเขามีแนวทางทางด้านศาสนาและเศรษฐกิจในทิศทางที่แตกต่างออกไป

บทสรุป

เมื่อถึงทศวรรษต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังจวนแจที่จะถึงขั้นสุดท้ายของการรุกรานของพวกยุโรป กำลังฝ่ายชนพื้นถิ่น มิได้ระย่อลงแม้แต่น้อย และในบางกรณีเข้มแข็งยิ่งกว่าช่วงที่เผชิญหน้ากับพวกตะวันตกในตอนแรกเริ่มเสียอีก บนแผ่นดินใหญ่นั้น การยืนหยัดในทางวัฒนธรรมของพม่า ไทยและเวียดนาม และการขยายดินแดนของรัฐเหล่านี้ ประสบผลสำเร็จ ในการรวมศูนย์การบริหารและการสร้างเอกภาพในด้านวัฒนธรรมอยู่บ้าง ทั้งนี้ โดยได้รับแรงส่งเสริมจากอุดมการณ์ทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม แม้ว่าชาติเหล่านี้จะได้รับความช่วยเหลือจากอาวุธของตะวันตกในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขาทำได้สำเร็จโดยผ่านความคิดริเริ่มของ ท้องถิ่นและความเติบโตภายในที่ขึ้นถึงระดับสูงสุด ด้วยวุฒิภาวะทางการเมืองที่แก่กล้าขึ้น และด้วยวิวัฒนาการจากความเป็นรัฐไปสู่สถานภาพที่เป็นชาติ พระประมุขของพม่า ไทยและเวียดนาม ทรงตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทวีขึ้นอย่างรวดเร็วของโลกภายนอก พระประมุขผู้ทรงมีความห่วงใยกับลักษณะของการตอบสนองของพระองค์เอง จะเป็นผู้ทำให้เกิดพัฒนาการภายในประเทศและนโยบายต่อภายนอกในระดับที่มากทีเดียว การอะลุ่มอล่วยและการปรับตัวของไทย กับความไม่ไว้วางใจตะวันตกของเวียดนาม เป็นปฏิกิริยาในทางบวก พม่าในรัชสมัยของพระเจ้ามินดง ทุลักทุเลไปมาอยู่ระหว่างการอยู่อย่างโดดเดี่ยวและความพยายามอย่างไร้ผล ที่จะปรับประเทศให้ทันสมัย ขณะที่กัมพูชาและ รัฐต่าง ๆ ในลาว ไม่สู้จะมีที่ให้กับความคิดริเริ่ม และถูกเพื่อนบ้านที่มีอำนาจ บีบบังคับให้ต้องอยู่อย่าง โดดเดี่ยว

ในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาอำนาจชวาและบาหลี ซึ่งถูกพวกดัตช์ทอนให้อ่อนกำลังลง ต่างหันมาพะวงอยู่กับเรื่องภายในและกับการสร้างตำนานโดยย่อส่วนเอาไว้ในอุดมการณ์ที่โอฬารของ “รัฐที่เป็นฐานเวทีการแสดง” ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่น*มานจานาคร*ของชวา และฟิลิปปินส์ ซึ่งต่างตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมมานานแล้ว และต้องประสบความเดือดร้อน

จากความแข็งกร้าวของระบบผูกขาด บริเวณเหล่านี้แอกทางเศรษฐกิจ ได้ให้ความหมายอย่างใหม่แก่อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและศาสนา พร้อมกับนำยุคแห่งการประท้วง การจลาจลและสงครามเข้ามา ในเวลาเดียวกันส่วนหมู่เกาะบริเวณที่อยู่ใกล้กับเส้นทางหลักในการพาณิชย์ จะมีจิตวิญญาณของวิสาหกิจทางการพาณิชย์ อย่างใหม่ปรากฏขึ้น ทว่าปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ขัดขวางมิให้จิตวิญญาณใหม่นี้มีโอกาสเบ่งบานขึ้นมา แต่ละส่วนที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ ล้วนต่างแสดงออกมาอย่างชัดแจ้งถึงการตอบสนองต่อพลังที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นั่นคือพลังแห่งการสร้างความทันสมัยและการล่วงละเมิดของตะวันตก ไม่ว่าการตอบสนองนั้น จะทำให้ดีขึ้นหรือเลวลง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

พม่า

ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ ระบบทาสและการเก็บภาษีในพม่า ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง ทำให้ผลงาน M. Aung-Thwin, “Hierarchy and Order in Pre-Colonial Burma,” JSEAS, 15, 2 (1984) เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องอ่าน เพื่อทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อกันระหว่างการเมืองกับกิจการด้านสังคม-เศรษฐกิจ การเปรียบเทียบความคิดและสถาบันทาสในพม่าและไทย พบได้ใน F.K. Lehman, “Freedom and Bondage in Traditional Burma and Thailand,” JSEAS, 15, 2 (1984). เรื่องราวที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดระบบงานและอิทธิพลขององค์กรทางศาสนา พบได้ใน J.P. Ferguson, “The Symbolic Dimensions of the Burmese Sanga,” Ph.D. thesis, Cornell University, 1975. ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารคณะสงฆ์ อภิปรายอยู่ใน Aung-Thwin, “The Role of ***Sasana*** Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification,” JAS, 38, 4 (.1979) และ V.B. Lieberman, “The Political Significance of Religious Wealth in Burmese History: Some Further Thoughts,” JAS, 39, 4 (1980).

ประวัติศาสตร์โดยทั่วไปเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณานี้ โดยเน้นในด้านเศรษฐกิจ มีอยู่ใน W.J. Koenig, “The Early Kòn-Baung Polity, 1752-1819: A Study of Politics, Administration and Social Organization,” Ph.D. thesis, University of London, 1978. การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดข้อมูลที่แน่ชัดจากแหล่งพื้นถิ่นอยู่มาก ขัดขวางการศึกษาในรายละเอียด ถึงระบบการบริหารและเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคอาณานิคม ทว่าบันทึกเกี่ยวกับการบริหารของพม่า หรือ*สิ-เตน **(si-t□n)*** เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญ บันทึกเหล่านี้ มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่ทำให้สามารถเข้าถึงได้ ดังหาได้ใน F.N. Trager and W.J. Koenig, eds, ***Burmese Si-T□ns, 1764-1826, Records of Rural Life and***

Administration**,** Tucson, 1979. ความสำคัญของการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างมอญ-พม่า พร้อมการอ้างอิงถึงความไม่เท่าเทียมกันในด้านประชากรและเศรษฐกิจ ได้รับการตีความอย่างมีจินตนาการใน M. Adas, "Imperialistic Rhetoric and Modern Historiography: The study of Lower Burma before and after Conquest," JSEAS, 3,2 (1972).

ไทย

การศึกษาถึงการจัดองค์กรด้านสังคม-เศรษฐกิจของสยามในช่วงระยะเวลานี้ มีอยู่ใน A. Rabibhadana, "Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873," Data Paper, no.74, Cornell Southeast Asia Program. การบรรยายอย่างกระชับกว่านี้ มีอยู่ใน G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds. "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in ***Change and Persistence in Thai Society, Essays in Honour of L. Sharp*****,** Ithaca, 1975. ผลงานการตีความในระยะล่ากว่านั้น คือ B. Terwiel, "Bondage and Slavery in Nineteenth Century Siam," in ***Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*****,** ed.A. Reid, St Lucia, Queensland, 1983.

หัวข้อเรื่องการปฏิรูปอย่างถึงพื้นฐานภายในคณะสงฆ์ ในฐานะบทโหมโรงก่อนที่จะมีการปรับปรุงให้ทันสมัย มีอภิปรายอยู่ใน C.J. Reynolds, "Buddhist Cosmography in Thai History, with Special Reference to Nineteenth Century Cultural Change," JAS, 15, 2 (1976). และ D.K. Wyatt, "The 'Subtle Revolution' of King Rama I of Siam," in ***Moral Order and Question of Change*****,** A. Woodside and D.K. Wyatt, eds, New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph no. 24, 1982.

การศึกษาถึงแต่ละรัชสมัยโดยเฉพาะ มีอยู่ใน K. Wenk, ***The Restroration of Thailand under Rama I, 1782-1809,*** Tucson: Association of Asian Studies, 1968. และ W.F. Vella, ***Siam Under Rama III, 1824-1851*****,** New York: Monograph for the Association of Asian Studies, no. 4, 1957. ผลงานที่ให้การศึกษาพิเคราะห์อย่างลุ่มลึกถึงโครงสร้างของกระบวนการดำเนินงานของสถาบันกษัตริย์ของไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันการบริหารสถาบันหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่สำรวจนี้ ได้แก่ L. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976.

งานมาตรฐานเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย คือ G.W. Skinnner, ***Chinese Society in Thailand: An Analytical History*****,** Ithaca, 1957. นอกจากนั้นแล้ว ยังมีผลงานของเจ.เจียง ที่เอาใจใส่กับบทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจของไทยด้วย ใน J.Jiang, "The Chinese in Thailand: Past and Present," JSEAH, 7, 1 (1966). หนังสือเล่มนี้เสริมการศึกษาพิเคราะห์อย่างมีการยืนยันแน่ชัดของ ส. วีรผล คือ S. Viraphol, ***Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853*****,** Cambridge, Mass.,

1977 และของเจ. คุชแมน คือ J. Cushman, “Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam During the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,” Ph.D. thesis, Cornell University, 1975. ในบรรดาเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของชาวยุโรปในช่วงระยะเวลานี้ งานที่มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับการพาณิชย์และเศรษฐกิจของไทย จะได้แก่ ***The Crawfurd Papers*** ซึ่งหอสมุดแห่งชาติ วชิรญาณในกรุงเทพฯได้จัดพิมพ์ขึ้นในค.ศ. 1915 รวมทั้งเรื่องราวโดยผู้เขียนคนเดียวกัน ในชื่อเรื่อง ***Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China,*** London, 1828 repinted Kuala Lumpur, 1967. แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้มากกว่านี้ ในเรื่องตัวเลขเกี่ยวกับภาษีอากร คือ E.Roberts, ***Embassy to the Eastern Courts of Cochin China, Siam and Muscat During the Years 1832-34,*** New York, 1837. การประเมินแหล่งข้อมูลที่จัดทำไว้ในสมัยต้น ๆ เหล่านี้ มีอยู่ใน B.J. Terwiel, ***A History of Modern Thailand, 1767-1942*****,** St Lucia, Queensland, 1983. ผลงาน Hong Lysa, ***Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society*****,** Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984 ใช้แหล่งข้อมูลของไทย ในการนำเสนอเรื่องราวอย่างรอบด้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ในด้านเศรษฐกิจของยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการขยายการค้า การหมุนเวียนของเงินตราที่เพิ่มขึ้นและวิวัฒนาการของโครงสร้างใหม่ในเรื่องภาษีอากร

ผลงานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสยามกับบรรดารัฐประเทศราชในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ได้ดีที่สุด คือ W.F. Vella, ***Siam Under Rama III*****, *1824-51,*** New York, 1957. มุมมองจากทางฝ่ายไทยในเรื่องการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ มีนำเสนออยู่ใน Chaophraya Thiphakorawong, ***The Dynastic Chronicles, Bangkok Era, The First Reign*****,** trans. and ed. Thadeus and Chadin Flood, I, Tokyo: Center of East Asian Studies, 1978. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ลาว ที่นำไปสู่การทำลายเวียงจันทน์ ดู D.K. Wyatt, “Siam and Laos, 1767-1827,” JSEAH, 4, 2 (1963). เหตุการณ์หลังนี้ มีมุมมองของนักชาตินิยมปรากฏในผลงานที่เพิ่งออกมาไม่นานนี้ คือ Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn, “Lao Historiography and Historian: Case Study of the War between Bangkok and Lao in 1827,” JSEAS, 20, 1, (1989).

กัมพูชา

D. Chandler, ***A History of Cambodia*****,** Boulder, 1983 เป็นผลงานมาตรฐาน ผลงานการวิเคราะห์ช่วงระยะเวลาที่พิจารณากันนี้ที่ละเอียดยิ่งกว่า โดยผู้เขียนคนเดียวกัน คือ “Cambodia Before the French: Politics in a Tributary Kingdom, 1794-1848,” Ph.D. thesis, University of Michigan, 1973 และ “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia,” JSEAS, 6, 1 (1975).

เวียดนาม

J. Chesneaux, ***Contribution a l'Histoire de la Nation Vietnamienne*****,** Paris, 1955, Le Thanh Khoi, ***Viet-Nam, Histoire et Civilisation*****,** Paris, 1955 และ Nguyen Khac Vien, ***Histoire Du Vietnam*****,** Paris, 1974 เป็นผลงานที่ให้ความรู้พื้นฐานอย่างดี T. Hodgkin, ***Vietnam: the Revolutionary Path*****,** New York, 1981 เสนอเรื่องราวที่ทันสมัยด้วยความเห็นอกเห็นใจเกษตรกร A. Woodside, ***Vietnam and the Chinese Model,*** Cambridge, Mass., 1971 เป็นการวิเคราะห์ในเชิงวิชาการ เกี่ยวกับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมและระบบราชการของจีน ที่มีต่อเวียดนาม

ผลลัพธ์อย่างหนึ่งจากการที่อังกฤษให้ความสนใจแก่แผ่นดินใหญ่ในจังหวะก้าวที่เร็วขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ก็คือ อนุทินและรายงานต่าง ๆ ของคณะผู้เผยแพร่ศาสนา ที่ให้เรื่องราวที่เห็นมาด้วยตามากมาย เกี่ยวกับการค้าและสังคม ผลงานรวบรวมรายงานดังกล่าวที่นำมาใช้ประโยชน์ได้สะดวก มีอยู่ใน A. Lamb, ***The Mandarin Road to Old Hu□*****,** London, 1970. การแสดงออกอย่างชัดแจ้งถึงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการเมืองและปัญหาสังคมในงานร้อยกรอง ช่วยให้เข้าถึงความรู้สึกของชาวเวียดนามได้อย่างสะดวก Huynh Sanh Thong, ***The Heritage of Vietnamese Poetry*****,** New Haven: 1979 เป็นหนังสือรวมผลงานกวีนิพนธ์ประกอบคำอธิบายที่ดีในภาคภาษาอังกฤษ

ฟิลิปปินส์

ประวัติการพัฒนาสังคม-เศรษฐกิจในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและสิบเก้า ในฉบับรวม ยังไม่มีใครเขียนขึ้นมา ผลงานที่ให้คำบรรยายอย่างดีเกี่ยวกับประวัติการบริหารประเทศของช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ E.G. Robles, ***The Philippines in the 19th Century*****,** Quezon City, 1969. ส่วนเล่มที่ให้คำบรรยายอย่างละเอียดและมีชีวิตชีวาที่สุดเกี่ยวกับการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโก ได้แก่ W.L. Schurz, ***The Manila Galleon*****,** New York, 1939, reprinted 1959. เรื่องราวในเชิงสถิติ เกี่ยวกับความเสื่อมของการค้านี้ มีอยู่ใน W.E. Cheong, "The Decline of Manila as a Spanish Entrepôt in the Far East. 1785-1826: Its Impact on the Pattern of Southeast Asian Trade," JSEAS, 2, 2 (1971).

ในแนวรบด้านไร่นานั้น ที่ดิน-สิ่งปลูกสร้างของพระบาทหลวงและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ซึ่งนำไปสู่การกบฏใน ค.ศ. 1745 มีอภิปรายอยู่ใน D.M. Roth, "Friar Estates of the Philippines," Ph.D. thesis, Oregon University, 1974. ส่วนผลงานที่มุ่งประเด็นไปที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดตอนโด ได้แก่ N.P. Cushner, ***Landed Estates in the Colonial Philippines*****,** New Haven, 1976. การศึกษาพิเคราะห์ปัญหาไร่นาในอีกแห่งหนึ่ง มีอยู่ใน J.A. Larkin, ***The Pampangans: Colonial***

Society in a Philippine Province**,** Berkeley, 1972. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดระบบงานในการผูกขาดการค้ายาสูบของรัฐบาล ดู E.C. de Jesus, ***The Tobacco Monopoly in the Philippines: Bureaucratic Enterprise and Social Change 1766-1880.,*** Quezon City, 1980.

หลักฐานในรูปเอกสาร ใน E.H. Blair and J.A. Robertson, ***The Philippine Islands,*** **1493-1898,** 55 vols, Cleveland, 1903-9 ให้มุมมองที่น่าสนใจอย่างลุ่มลึกเข้าไปถึงเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญทั้งหลาย ในส่วนที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง มีคำแปลจากภาษาฝรั่งเศสและสเปนที่สมาคมหนังสือมนิลา ฟิลิปิเนียนา (Manila Filipiniana Book Guild หรือ FBG) ตีพิมพ์เผยแพร่ ผลงานที่เกี่ยวข้องกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้มากที่สุด คือ Tomas de Comyn, ***State of the Philippines in 1810*****,** FBG, XV, Manila, 1969; J. Bowring, ***A Visit to the Philippine Islands*****,** London, 1859 และมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ใน J. White, **A Voyage to Cochin China,** London, 1824, reprinted Kuala Lumpur, 1972.

ผลงานที่สืบค้นไปถึงช่วงแรกที่ชาวจีนบุกแทรกเข้ามาในฟิลิปปินส์ ได้แก่ E.K. Wickberg, "The Chinese Mestizo in Philippine History," JSEAH, 5. 1 (1964) ผลงานทั้งสองชิ้น คือ M.C. Guerrero, "The Political Background," และ M.L. Diaz-Trechuelo, "The Economic Background" ตีพิมพ์อยู่ใน ***The Chinese in the Philippines 1770-1893,*** ed. A. Felix, Manila: Historical Conservation Society, XVI, 1969. สำหรับในช่วงระยะเวลาต่อมา จะพบเรื่องราวที่มีเนื้อหาหนักกว่าได้ใน E. Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-98,*** New Haven, 1965.

ชวาและมาดูรา

Sir Stamford Raffles, ***History of Java*****,** London, 1817, reprinted Kuala Lumpur, 1965, 2 vols และ J.S. Furnivall, ***Netherlands India: A Study of Plural Economy*****,** Cambridge, UK, 1939, reprinted 1967 เป็นหนังสืออ้างอิงมาตรฐานสำหรับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ตัวแทนของผลงานทางวิชาการที่ทันสมัย เป็นการสำรวจอย่างกว้าง ๆ ของเอ็ม.ซี. ริคเลฟส์ (M.C. Ricklefs) เรื่อง ***"The Javanese in the Eighteenth and Nineteenth Centuries,"*** ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ D.G.E. Hall, ***History of Southeast Asia*****,** London, 1981 และบทที่ 9 และ 10 ในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่อง ***A History of Modern Indonesia*****,** London, 1981. การศึกษาอย่างละเอียดกว่านี้ มีอยู่ในเอกสารเฉพาะเรื่องของเขา คือเรื่อง ***Jogjakarta under Sultan Mangkubumi, 1749-1792*****,** London, 1974. การสำรวจแง่มุมทางด้านสังคม-วัฒนธรรม มีอยู่ในงานเขียนที่เร้าใจของดี.เอช.เบอร์เกอร์ คือ D.H. Burger,

Sociologisch-Economische Geschiedenis van Indonesia**,** intro. J.S. Wigboldus, 2 vols, Amsterdam, 1975; ***Structural Changes in Javanese Society: The Village Sphere/The Supra-Village Sphere,*** trans. L. Palmier, Ithaca: Cornell Indonesia Project, 1956-7; และผลงานที่มีการโต้เถียงกันมาก คือ C. Geertz, ***Agricultural Involution: The Processes of Ecological Change in Indonesia*****,** Berkeley, 1963.

สำหรับในยุคอังกฤษนั้น ผลงานที่ครอบคลุมถึงพื้นฐานส่วนที่เป็นหลักสำคัญ มีอยู่ใน J. Bastin, ***The Native Policies of Stamford Raffles in Java and Sumatra*****,** Oxford, 1957; "Raffles' Ideas on the Land-Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission," VKI, 14 (1954); และ H.R.C. Wright, ***East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*****,** London, 1961.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างทันสมัยของพี.บี.อาร์. คาเรย์ (P.B.R. Carey) ได้มาจากการค้นคว้างานนิพนธ์ในภาษาดัตช์เกี่ยวกับสงครามชวา ซึ่งมีอยู่มากมาย (1825-30) และนับเป็นการศึกษาวิจัย อย่างละเอียดถี่ถ้วน ดู P.B.R. Carey, "The Origins of the Java War," ***English Historical Review,*** vol. XCI, no. 358; "The Cultural Ecology of Early Nineteenth Century Java: Pangeran Dipanagara, A Case Study," Occasional Paper, no. 24, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1979 และ ***Babad Dipanagara: An account of the Outbreak of the Java War (1825-1830),*** MBRAS Monograph, no. 9, Kuala Lumpur, 1981.

การศึกษาระบบการเพาะปลูกในระยะแรก ๆ มีผลงานใหม่เข้ามาแทนที่ คือ C. Fasseur, Kultuurstelsel en Koloniale Baten: De Nederlandse Exploitatie van Java 1840-60, Leiden, 1975; Robert Van Niel, "Measurement of Change under the Cultivation System in Java, 1837-51," ***Indonesia*****,** 14 (1972), และ "The Effect of Export Cultivation in Nineteenth Century Java," MAS, 15, 1 (1981). สำหรับการศึกษาบริเวณต่าง ๆ อย่างเจาะจงเฉพาะบริเวณ ดู R.E. Elson, ***Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Javanese Residency, 1830-40*****,** Singapore, 1984, และ C. Fasseur, "Organisatie en Sociaal-Economische Betekenis van de Gouvernements-Suikerkultuur in Enkele Residenties op Java Omstreeks 1850," BKI, 133, 2-3 (1977). ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการอภิปรายถึงทฤษฎี "เศรษฐกิจทวิภาพ" คือ ***Indonesian Economics: The Concept of Dualism in Theory and Practice,*** The Hague, 1960. สำหรับการประเมินการผลิตในเชิงสถิติในระยะหลัง และการประเมินแง่มุมต่าง ๆ ในทฤษฎี "ความถดถอยทางการเกษตร" ของเกียรซ์ (Geertz) ดู Peter Boomgaard, "Java's Agricultural Production, 1775-1875," in ***Economic Growth in Indonesia, 1820-1940,*** VKI, 137, Dordrecht, 1989. ผลงานเรื่อง ***Changing Economy in Indonesia, I: Indonesia's Export Crops, 1816-1940*** ซึ่งแมนสเวลต์ (W.M.F. Mansvelt) ริเริ่มขึ้น และได้ผ่านการ

ตรวจแก้และสานต่อโดย P. Crutzberg, The Hague, 1975 ผลงานนี้ให้ข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับสินค้าออกของชวา

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับวิสาหกิจของจีนในชวา ดู J. Bastin, "The Chinese Estates in East-Java during the British Administration," ***Indonesi□,*** 7 (1954); Onghokham, "The Peranakan Officers' Families in Nineteenth-Century Java," in ***Papers of the Dutch-Indonesian Historical Conference, Lage Vuursche, The Netherlands, June 1980,*** Leiden and Jakarta, 1982 และ J.R. Rush, "Social Control and Influence in Ninteenth Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese in Java," ***Indonesia,*** 35 (1983).

สุมาตราและโลกมาเลย์

J. Marsden, ***History of Sumatra,*** London, 1811, reprinted Kuala Lumpur, 1966 และ E.M. Loeb, ***Sumatra, Its History and People,*** Vienna, 1935 ให้ประวัติในเรื่องชาติพันธุ์ที่สำคัญ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในยุคสมัยใหม่ ส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านการเมืองและการพาณิชย์ของยุโรปบนเกาะนี้ ผลงานเหล่านี้ ได้แก่ J. Kathirithamby-Wells, ***The British West Sumatran Presidency (1760-85): Problems of Early Colonial Enterprise,*** Kuala Lumpur, 1977; J. Bastin, "Palembang in 1811 and 1812," in ***Essays on Indonesian and Malaysian History,*** Singapore, 1961; Lee Kam Hing, "Acheh's Relations with the British, 1760-1819," M.A. thesis, University of Malaya, Kuala Lumpur, and J.W. Gould, ***Americans in Sumatra,*** The Hague, 1961.

ซี. ดอบบิน (C. Dobbin) บุกเบิกเส้นทางใหม่ ในการศึกษาพิเคราะห์สงครามปาดรีไว้อย่างน่าชื่นชม นั่นคือ ***Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy, Central Sumatra, 1784-1847,*** London and Malmö, 1983. บทความที่มีพลังสร้างสรรค์ของเธอ เรื่อง "Economic Change in Minangkabau as a Factor in the Rise in the Padri Movement, 1784-1830," ***Indonesia,*** 23 (1977) สืบย้อนความสัมพันธ์ทางด้านการพาณิชย์ ที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ระหว่างสุมาตราตอนกลางและตะวันออก กับคาบสมุทรมลายู สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นในมินังกาเบาในระยะต้น ๆ ดู T. Kato, ***Matriliny and Migration: Evolving Minangkabau Traditions in Indonesia,*** Ithaca, 1982. ส่วนผลงาน E. Graves, ***The Minangkabau Response to Dutch Colonial Rule in the Nineteenth Century,*** Cornell University Modern Indonesian Project, Monograph Series, no. 60, Ithaca, 1981 นั้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับผลกระทบที่การปกครองแบบอาณานิคมยุคต้น มีต่อสังคม มินังกาเบา

เมื่อเปรียบกับพวกที่เกี่ยวกับอาเจะห์และมินังกาเบาแล้ว การเขียนประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยบริเวณอื่น ๆ ของสุมาตรามีอยู่น้อย มีเรื่องราวที่ดีเกี่ยวกับสุมาตราตะวันออกในยุคสมัยนี้อยู่ใน J. Anderson,

Mission to the East Coast of Sumatra*,** reprinted Kuala Lumpur, 1971. ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องอยู่ด้วย เช่นกันคือ A.C. Milner, ***Kerajaan: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule*,** Tucson, 1982. ข้อเขียนที่อภิปรายถึงการจัดระบบสังคม-การเมือง ได้แก่ L. Castles, "Statelessness and Stateforming Tendencies among the Bataks before Colonial Rule," in ***Pre-Colonial State Systems in Southeast Asia*,** ed. A.J.S. Reid and L. Castles, MBRAS Monograph, no. 6 Kuala Lumpur, 1975. ในผลงาน W.R. van Hoëvell, "De Lampoengsche Distrikten op het Eiland Sumatra," ***Tijdschrift voor Neerlands-Indi*□,** 14, 1 (1852), และ H.D. Canne, ***"Bijdrage tot de Geschiedenis de Lampongs," TBG, 11 (1862) มีเรื่องราวเกี่ยวกับลัมปุงอยู่เล็กน้อย นอกเหนือจากเรื่องราวเกี่ยวกับอาดัต *(adat)* และโครงสร้างของการบริหารในสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ความสนใจ "ผ้าเรือ" ในระยะหลัง ๆ นี้ ดึงดูดความสนใจของนักวิชาการมายังบริเวณนี้และสุมาตราตะวันตกเฉียงใต้ ดู Tos van Dijk and Nico de Jonge, ***Ship Cloths of the Lampung, South Sumatra*,** Amsterdam, 1980, และ M. Gittinger, "A Study of Ship Cloths of South Sumatra," Ph.D. thesis, Columbia University, 1972.

***Tuhfat-al-Nafis*,** ed. V. Matheson and B. Andaya, Kuala Lumpur, 1982 เป็นผลงานชิ้นที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ สำหรับประวัติศาสตร์ของโลกมาเลย์ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ยะโฮร์-ริออ นอกจากนี้แล้ว พงศาวดารร้อยกรองในภาษามาเลย์ที่เกี่ยวกับสุมาตราที่จัดพิมพ์ในปีหลัง ๆ นี้ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ ทั้งนี้ รวมถึง M.O. Woelders, "Het Sultanaat Palembang, 1811-1825"; VKI, 72 (1975); G.W.J. Drewes, ed. and trans., ***Hikajat Potjut Muhamat: An Achehnese Epic*,** Bibliotheca Indonesica, 19, The Hague, 1979; ***Two Achehnese Poems: Hikajat Ranto and Hikajat Teungku Di Meuk*□,** Bibliotheca Indonesica, 20, The Hague, 1980; J. Kathirithamby-Wells and Muhammad Yusoff Hashim, ed. and trans., ***The Syair Mukomuko: Some Historical Aspects of a Nineteenth Century Sumatran Court Chronicle*,** MBRAS Monograph no. 13, Kuala Lumpur, 1985; และ D.J. Goudie, ed. and trans., ***Syair Perang Siak*,** MBRAS, Monograph no. 17, Kuala Lumpur, 1989.

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความเจริญเติบโตของการพาณิชย์และพวกโจรสลัดในโลกมาเลย์ N. Tarling, ***Piracy and Politics in the Malay World*,** Melbourne, 1963 ให้ภูมิหลังทั่วไปอย่างดี D.K. Bassett, "Anglo-Malay Relations, 1786-1795," JMBRAS, 38, 2 (1965); "British Commercial and Strategic Interest in the Malay Peninsula during the Late Eighteenth Century," ***Malaysian and Indonesian Studies*,** Oxford, 1964; และD. Lewis, "The Growth of the Country Trade to the Straits of Malacca, 1760-1777," JMBRAS, 43, 2 (1970) ชี้ถึงความสำคัญของการค้าของอังกฤษในบริเวณนี้ H.R.C. Wright, "Tin, Trade and Dominion," in ***East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*,** London, 1961 เสนอมุมมองที่ลุ่มลึกอย่างน่าสนใจ ซึ่งยังต้องสำรวจ กันให้เต็มที่

ประวัติศาสตร์ของรัฐมาเลย์แต่ละรัฐ ที่อ้างถึงในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมบทที่ 2 เน้นถึงความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและความแตกแยกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย ที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ยกเว้นตรังกานูและริออ ซึ่งเป็นกระจุกเล็ก ๆ ที่มีความสำคัญทางการค้าและเป็นที่ซึ่งพลังทางสังคมวัฒนธรรมของมาเลย์ มาบรรจบกัน ดู Shaharil Talib, "The Port and Polity of Terengganu during the Eighteenth and Nineteenth Centuries," in ***The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise***, ed. J. Kathirithamby-Wells and J. Villiers, Singapore, 1990; E. Netscher, **De Nederlanders in Djohor en Siak, 1602 tot 1865,** Batavia, 1870; "Bijdragen tot de Geschiedenis van het Rijk van Lingga en Riouw," TBG, IV (1855); V. Matheson, "Mahmud, Sultan of Riau and Lingga (1823-64),"***Indonesia*****,** 13 (1972) และ B.W. Andaya and V. Matheson, "Islamic Thought and Malay Tradition: The Writings of Raja Ali Haji of Riau (c.1809-1870)," in A.J.S. Reid and D. Marr, eds, ***Perceptions of the Past in Southeast Asia*****,** Singapore, 1979. ผลงานชิ้นหนึ่ง ที่ให้คำบรรยายที่มีประโยชน์เกี่ยวกับกิจการของชาวจีนในยะโฮร์ คือ C.Trocki, ***Prince of Pirates: The Temenggongs and the Development of Johor and Singapore, 1784-1885*****,** Singapore, 1979.

หมู่เกาะทางตะวันออก

E.S. de Klerck, ***History of the Netherlands East Indies*****,** Rotterdam, 1938, reprinted Amsterdam 1975 ให้ความเอาใจใส่อย่างยุติธรรมแก่ "หมู่เกาะรอบนอก" โดยเน้นในส่วนของซีกตะวันออกไว้ในบทที่ 14 แม้จะพิจารณาจากมุมมองของอาณานิคมก็ตามที สำหรับการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับบริเวณนี้ ในฐานะที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอินโดนีเซีย ดู G.J. Resink, ***Indonesia's History between the Myths: Essays on Legal History and Historical Theory,*** The Hague, 1968. ส่วนผลงานที่ให้ทัศนะของในสมัยนี้เกี่ยวกับภูมิภาคนี้คือ T. Forrest, ***A Voyage to New Guinea, and the Moluccas, from Balambangan…1774-1776*****,** London, 1779 reprinted Kuala Lumpur, 1969, และ H.T. Fry, ***Alexander Dalrymple (1737-1808) and the Expansion of British Trade,*** London, 1970.

สำหรับผลงานการศึกษาบอร์เนียวตะวันตกในยุคสมัยใหม่ ดู J. Jackson, ***Chinese in the West Borneo Gold Fields: A Study in Cultural Geography*****,** Occasional Papars in Geography, no. 15, University of Hull, 1970; Wang Tai Peng, "The Origins of the Chinese ***Kongsi*** with Special Reference to West Borneo," M.A. Thesis, Australian National University, 1977; และ J. van Goor, "Seapower, Trade and State-Formation: Pontianak and the Dutch," in ***Trading Companies in Asia, 1600-1800*****,** ed. J. van Goor, Amsterdam, 1986. ผลงานการศึกษาที่น่าประทับใจ คือ J.

Warren, ***The Sulu Zone, 1768-1898*****,** Singapore, 1981 ช่วยเพิ่มความรู้เกี่ยวกับซูลูอย่างมาก ผลงานชิ้นอื่น ๆ เกี่ยวกับองค์ประกอบแต่ละส่วน ๆ ของภูมิภาคนี้ในยุคสมัยใหม่ได้แก่ H.J. de Graaf, ***De Geschiedenis van Ambon en de Zuid-Molukken,*** Franeker, 1977; J. Fox***, Harvest of the Palm: Ecological Change in Eastern Indonesia*****,** London, 1977; และ C. Geertz, ***Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*****,** Princeton, 1980.

ดรรชนี

กฎอิสลาม ดู ระบบกฎหมาย

กระดาษ

กรุงเทพฯ (บางกอก)

กลันตัน (Kelantan)

กลุ่มซอว์ติ (Zawti)

กลุ่มปรมัต (Paramat)

กลุ่มอินโด-โปรตุเกส

กวางตรึง (Quang-trung)

กวางตุ้งหรือแคนตัน (Canton)

กษัตริยภาพและรัฐ

- การใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด
- การปกครองตามลำดับชั้นของกษัตริย์และรัฐต่าง ๆ
- การปลดกษัตริย์ออกจากตำแหน่งและการสืบราชสมบัติ
- การริเริ่มก่อตั้งรัฐ
- การสร้างความเป็นเทพให้แก่กษัตริย์
- ความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิมกับ
- ท้องพระคลังและรายได้
- ธรรมเนียมปฏิบัติในพระราชวัง
- แนวคิดเรื่องราชอาณาจักร
- บทบาทของสตรี
- พลังและอำนาจหน้าที่ทางด้านการเมือง
- รัฐชาติ
- *ดูเช่นกันที่* ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช

กอนตัม (Kontum)

กอนบอง (Konbaung), ราชวงศ์

กัตบ์ (Qutb)

กัมปาร์ (Kampar)

กัมพูชา (Cambodia):
การเก็บภาษี
การค้า
การรับราชการ
การสร้างสภาพเมือง
กำลังคน
ชนกลุ่มน้อย
ชนชั้นในสังคม
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
ประวัติศาสตร์
พืชผลที่ปลูกเพื่อจำหน่าย
พุทธศาสนา
ลัทธิความเชื่อครั้งดึกดำบรรพ์
วรรณคดี
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สำมะโนประชากร
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ พระนคร
กัมโพช (Kampot)
กัลกัตตา (Calcutta)
กัว (Goa)
กัวลา สลังงอร์ (Kuala Selangor)
กาปาน (Gapan)
กามา, วาสโก ดา (Gama, Vasco da) ดู ดา กามา, วาสโก
การกบฏและการปฏิรูปไตเซิน (Tayson)
การกินเนื้อคน
การเก็บภาษี
การจ่ายภาษีในรูปข้าว

ภาษีการค้า
ภาษีการพนัน
ภาษีเกลือ
ภาษีขนส่งสินค้าทางเรือ
ภาษี*แซงโตรัม* (sanctorum)
ภาษีดินประสิว
ภาษีตลาด
ภาษีถ่าน
ภาษีทางอ้อม
ภาษีท่าเรือ
ภาษีที่ดิน
ภาษีฝิ่น
ภาษีรัชชูปการ
ภาษีแร่ธาตุและโลหะ
ภาษีสุรา
ระบบเจ้าภาษีนายอากร
ระบบ*เอ็นโคเมียนดาส์* (encomiendas)
ดูเช่นกันที่ ภาษีศุลกากรและชื่อประเทศ
การขนส่งทางถนน
การขลิบอวัยวะเพศ
การค้าแบบเสรีและการปกป้องและกีดกันทางการค้า
การค้าเรือสเปน *ดู* การค้าและการพาณิชย์
การค้าและการพาณิชย์:
การค้าของกษัตริย์
การค้าในตลาดมืด
การค้าแบบลักลอบนำเข้า
การค้าภายในประเทศและการค้าในระบบบรรณาการ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การค้าย่านบอลติค (Baltic)
การค้าระหว่างประเทศ
การค้าระหว่างปัตตาเวีย-จีน
การค้าเร่

การค้าเรือสเปน
การทำให้เป็นการพาณิชย์
กิจกรรมของผู้ประกอบการ
วิสาหกิจขนาดย่อม
*ดูเช่นกันที่*ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
การเมี่ยน
การจัดประชุมคณะสงฆ์ครั้งใหญ่
การจัดส่งน้ำ:
เขื่อน
คันกั้นน้ำ คลองและระบบการระบายน้ำ
น้ำดื่ม
บ่อน้ำและอ่างเก็บน้ำ
แรงงาน
การจัดให้เข้าหลักเหตุผล
การชนไก่
การใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด ดู กษัตริยภาพและรัฐ
การดื่มสุราและการเมาสุรา ดู อัลกอฮอล์
การเดินทางไปแสวงบุญ ดู ชาวมุสลิม
“การเดินทางสมัยเหม็ง” (“Ming voyages”)
การเดินเรือ:
ลมสินค้า
เวลาในการเดินทาง
การตอน
การต่อเรือ:
การเติบโตของ
ค่าใช้จ่าย
เทคนิค
เทคโนโลยี
ศูนย์กลาง
การติดสินบน ดู การทุจริต
การถือครองที่ดิน:

การขายและโอนมอบ
การเช่า
การแบ่งสรรที่ดิน
เกษตรกรผู้เช่าที่นา
ของส่วนรวม
ความเป็นเจ้าของของเอกชน
ที่ดินขนาดใหญ่
สิทธิ
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
การทรมาน
การทำสวน:
น้ำหวานจากปาล์ม
ผัก
มะพร้าว
ลูกหมาก
สาคู
หมากและพลู
ดูเช่นกันที่ ข้าว; น้ำตาล
การทำสวนเพื่อการจำหน่าย
การทุจริต
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
การธนาคารและบริการด้านนายหน้า ดู ระบบการเงิน
การบูร
การแบ่งชาติเหยียดผิว
การแบ่งแยกและความสัมพันธ์ระหว่างชนต่างชาติพันธุ์
ดูเช่นกันที่ การแบ่งชาติเหยียดผิว
การประมง:
กิจกรรม
ดูเช่นกันที่ อาหาร
การปลูกกาแฟ
การปลูกฝ้าย

การปลูกสีเสียด
การผลิตเหล็กกล้า
การฝังศพ
    วิถีปฏิบัติ
    สตรี
    สิ่งของที่ใส่ลงในหลุมฝังศพ
    สุสาน
การพนัน
การฟอกหนัง
การฟ้อนรำ
การมีคู่สมรสคนเดียว
การมีภรรยาหลายคน
การร้องเพลง
การลงโทษประหารชีวิต
การละครหรือการแสดง
การลุกฮือของชาวนา
    ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศและชื่อการก่อการลุกฮือแต่ละครั้ง
การลุกฮือที่ปานกาสินาน
    ดูเช่นกันที่ ฟิลิปปินส์
การศึกสงคราม:
    กษัตริยภาพกับศาสนา
    กองทัพเรือ
    กองทัพและเทคโนโลยีทางการทหาร
    การกบฏและการลุกฮือ
    การเก็บภาษี
    การครอบงำของจีนและความไม่พอใจกับการครอบงำของจีน
    การต่อเรือ
    การทุจริต
    การแบ่งแยกระหว่างเหนือ-ใต้ ในอนาคต
    การปรับปรุงให้ทันสมัยและเทคโนโลยีของตะวันตก
    การพัฒนาที่ดิน

การรับราชการและระบบราชการ
การสร้างชุมชนเมือง
เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ความไร้เสถียรภาพทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ
เงินตรา
จารึกภาษาเวียดนาม
เจ้าหน้าที่ศาลและพิธีการในศาล
ชนชั้นในสังคม
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
บริการด้านการแพทย์
บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับสำมะโนประชากร
ประชากร
ประวัติศาสตร์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฝรั่งเศสกับ
พุทธศาสนา
ระบบกฎหมาย
ระบบการปกครอง
ระบบการสอบของรัฐ
รายรับ
แรงงานเกณฑ์
วัฒนธรรม
ศาสนาขงจื๊อ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจและการค้า
สาธารณูปโภค
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมและการค้าน้ำตาล
ดูเช่นกันที่ ชื่อราชวงศ์ ชื่อราชอาณาจักรและชื่อบุคคลต่าง ๆ
การสมรส
กษัตริยภาพกับศาสนา

การขยายและความเสื่อม
การสร้างชุมชนเมือง
ประชากร
ประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม
เศรษฐกิจ
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ การหย่าร้าง; การสมรสข้ามชาติพันธุ์
การสมรสข้ามชาติพันธุ์ *ดูเช่นกันที่* การสมรส
การสร้างความเป็นเทพให้แก่กษัตริย์ ดู กษัตริยภาพและรัฐ
การสร้างสภาพชุมชนเมือง ดู นครใหญ่และเมือง
การสัก
การสำรวจและการค้นพบทางทะเล
ดูเช่นกันที่ชื่อสถานที่และบุคคลต่าง ๆ
การสื่อสารคมนาคม
การหย่าร้าง
การหลอมโลหะ
กาแรง มาโตอายา(Karaeng Matoaya)
กาเล (Gale), ประเทศศรีลังกา
กาฬโรค
กำแพงเพชร (Kamphaengpet)
กำยาน
กิจกรรมของผู้ประกอบการ ดู การค้าและการพาณิชย์
กิอาย ตาปา (Kiai Tapa)
กิอาย มาชา (Kiai Maja)
กีรติ ศรี ราชาสิมหะ (Kirti Sri Rajasimha), ประมุขแห่งแคนดี
กุเจรัต (Gujerat), ประเทศอินเดีย
กุรอ่าน (Koran) *ดูเช่นกันที่* อิสลาม ; ชาวมุสลิม
กูดารัต (Qudarat), สุลต่านแห่งมากินดาเนา
กูไต (Kutai)
เกดะห์ (Kedah):

การค้า
ชุมชนผู้อพยพ
ประชากร
ประวัติศาสตร์
ระบบกฎหมาย
อิสลาม
เกรินจี (Kerinci)
เกลือ
เกษตรกรรม:
การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล
การควบคุมของทางการ
การปลูกพืชผลเพื่อจำหน่าย
การพัฒนาที่ดิน
การเพาะปลูกโดยแบบเคลื่อนย้ายไปเป็นวงจร
การเพาะปลูกแบบ*ซาวาห์ (sawah)*
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การหมุนเวียนสลับเปลี่ยนสถานที่*ลาดัง* (ladang – การทำนาบนเนินเขา)
ความตกต่ำและวิกฤติการณ์
เครื่องมือ, สมัยใหม่
ดูเช่นกันที่ ข้าว; *ชื่อประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ*
แรงงาน
เกาหลี (Korea)
เกาะกานเคียน (Kangian Island)
เกาะจาอิโลโล (Jailolo Island)
เกาะซัมบาวา (Sumbawa Island)
เกาะซามาร์ (Samar Island)
เกาะเซียนตัน (Siantan Island)
เกาะติดอร์ (Tidor Island)
เกาะเทอร์เนต (Ternate Island):
การเข้ามาและการควบคุมของโปรตุเกส
การปลูกและการค้ายาสูบ

การมีภรรยาหลายคน
การยึดเกาะเทอร์เนตของวีโอซี
ความเชื่อของประชาชน
ถิ่นกำเนิดของต้นกานพลู
ศาสนาคริสต์
อิสลาม
เกาะไนลากา (Nailaka Island)
เกาะบาจาน (Bacan Island)
เกาะปาเนย์ (Panay Island)
เกาะมาเคียน (Makian Island)
เกาะมาดูรา (Madura Island)
เกาะมารินดูเก (Marinduque Island)
เกาะโมตีร์ (Motir Island)
เกาะรัน (Run Island)
เกาะโรตี (Roti Island)
เกาะลอมบอก (Lombok Island)
เกียว-ชี (Giao-chi) ดู เวียดนาม
โกโนเรีย
โกวา (Gowa), ราชอาณาจักร
ไก่ (Kai), พระภิกษุชาวกัมพูชาผู้นำการจลาจล
ขบวนการปาดรี (Padri)
ข้าว:
การค้าข้าว
การชลประทาน
การเพาะปลูก
ความขาดแคลน
เทคนิคการปลูกข้าวนาดำ
ปริมาณแรงงานที่ใช้
ผลผลิตส่วนเกิน
ดูเช่นกันที่ เกษตรกรรม; อาหาร; การจัดส่งน้ำ; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ขี้ผึ้ง

เขากวาง
เขื่อน ดู การจัดส่งน้ำ
ไข้ทรพิษ
ครอบครัว:
ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก
แบบเดี่ยว
ครอว์เฟิร์ด, จอห์น (Crawfurd, John)
คราม
คริสต์จักรคาทอลิก:
การขัดขืนการเปลี่ยนแปลง
การใช้ภาษาลาตินและภาษาพื้นเมือง
การทำพิธีรับศีลล้างบาป
การบูชาในวัดพุทธ
การเปลี่ยนศาสนา
การแปลคำสวดคำสอน
การเผยแพร่และเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์
การศึกษาและการสอน
ความก้าวหน้าของ
ความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น
ความเป็นปฏิปักษ์และการโจมตี
นิกายโปรเตสแตนท์
นโยบายการแยกกิจการศาสนาออกจากกิจการบ้านเมือง
โบสถ์และโรงสวด
พระบาทหลวง
พระบาทหลวงที่เป็นคนพื้นถิ่น
พิธีกรรมและพิธีการ
มิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนา
แม่ชี
สำนักชีและโรงเรียนสอนศาสนา
อุปกรณ์เครื่องใช้ทางศาสนา
ดูเช่นกันที่ ผู้นับถือนิกายออกัสตินเนียน; ศาสนาคริสต์; ผู้นับถือนิกายโดมินิกัน; เจซูอิต;

คลองรอบกรุง (Ropkrung)
คลองวินห์เต (Vinh Te Canal)
คลังสินค้า หรือ “กุดัง” (gudang)
ความเชื่อและขนบประเพณี:
การบูชาเทหวัตถุบนฟากฟ้า
การบูชาบรรพบุรุษ
การสังเวยด้วยชีวิตมนุษย์
การอยู่ร่วมกันของศาสนาต่าง ๆ ของโลกกับ
เทพและภูติวิญญาณ
บทบาทของสตรี
พิธีกรรมและการเซ่นไหว้
รูปบูชาและเครื่องลางของขลัง
ดูเช่นกันที่ การฝังศพ; ลัทธิการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างความอุดมสมบูรณ์;
พัฒนาการทางศาสนา; *ชื่อประเทศและศาสนาต่าง ๆ*
ความเป็นข้าประเทศราช ดู ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช
ความมั่งคั่งและทรัพย์สิน:
ของกษัตริย์
จากการผลิต
จากการพาณิชย์
ในรูปแบบที่เคลื่อนย้ายได้
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศ
ความรู้หนังสือ
ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราช:
การปฏิญาณแสดงความสวามิภักดิ์ต่อหน้าสาธารณชน
ความเป็นจริงทางการเมือง
ความสัมพันธ์ในลักษณะผู้อุปถัมภ์-ผู้รับการอุปถัมภ์
ความแห้งแล้ง
ควิเนิน (Qui Nhon)
คาวิเต้ (Cavite)
คีรี (Giri)

เครซิก (Gresik)
เครมลิน (Kremlin), มอสโก
เคราลา (Kerala), อินเดีย
เครือข่ายการค้า:
กลไกและเครือข่ายการค้า
ระบบแลกเปลี่ยน
ดูเช่นกัน ที่ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
เครื่องดนตรี:
ฆ้อง
เครื่องเทศ:
กระวาน
กานพลู *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การค้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การผลิต
ดอกจันทน์เทศ
พริกไทย
ราคาพริกไทย
แรงงาน
ลูกจันทน์เทศ
อบเชย
เครื่องเพชรพลอย:
คทา
เครื่องประดับส่วนบุคคล
อัญมณี
เครื่องลายคราม
เครื่องหอม
เคอร์ แอนด์ คอมปานี (Ker&Company)
แคนดี (Kandy)
โคชิน (Cochin)
โคชินจีน (Cochinchina)
โคราช (Korat)

โควัน ฮอร์รอป (Gowan Horrop)
โคเอ็น, แจน พีเทอส์ซูน (Coen, Jan Pieterszoon)
ฆ้อง
งาช้าง ดู ช้าง
งูเห่า
เงอัน (Nghe-an)
เงิน:
ก้อนแร่
เครื่องประดับมีค่า
ในฐานะเงินตราที่ใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย
ในฐานะสินค้า
ผลผลิต
ดูเช่นกันที่ แท่งเงินแท่งทอง; เงินตรา
เงินกู้
เงินตรา
การทำธุรกิจโดยใช้เงินสด
เงินเหรียญของจีน
เบี้ยเปลือกหอย
ผ้าอินเดีย
ผู้รับแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ
เหรียญเงินของชวา
ดูเช่นกันที่ ทองคำ; เงิน
จอฮาร์ อัล-อาลัม (Jauhar al-Alam), สุลต่าน
จักรวรรดิของโปรตุเกสในเอเชีย:
การแข่งขันกับฝรั่งเศส
การแข่งขันกับมุสลิม
การค้าของเอกชน
การค้าเครื่องเทศ
การแบ่งโลกระหว่างสเปนกับโปรตุเกส
การปะทะกับวีโอซี
กิจกรรมด้านการเมือง

ข้อจำกัดเรื่องการค้าของญี่ปุ่น
เทคโนโลยีทางการทหาร
แนวปฏิบัติเรื่องการสมรสในท้องถิ่น
ระแวงชาวมุสลิม
รากฐาน
แรงจูงใจในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์
ลัทธิทุนนิยมและการลงทุนโดยรัฐ
ส่งเสริมการสมรสระหว่างชนต่างเชื้อชาติ
ดูเช่นกันที่ ชาวยูเรเชีย; กลุ่มอินโด-โปรตุเกส; เมละกา
จักรวรรดิเขมร (Khmer empire):
การรณรงค์ทางทหารและการปล้น
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
อิสลาม
จักรวรรดิแมนจู (Manchu)
จักรวรรดิอ็อตโตมาน (Ottoman):
กองทัพและเทคโนโลยีทางการทหาร
ความตกต่ำทางการทหารและการเมือง
ความพลิกผันในเชิงทรุดของเศรษฐกิจ
บรรณาการ
ประวัติศาสตร์
จักรวาล
จัดดาลอร์ (Cuddalor)
จันทบุรี
จัมบี (Jambi):
กองทัพเรือ
การค้าและการพาณิชย์
ประวัติศาสตร์และการเมือง
เศรษฐกิจพริกไทย
อิสลาม
จัมเบย์ (Cambay)

จัมปาศักดิ์ (Champassak)
จาการ์ตา (Jakarta) ดู ชายากาตรา (Jayakatra)
จานนานอร์ (Cannanore)
จามปา (Champa):
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
หลักฐานทางด้านโบราณคดีและจารึก
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ ชื่อบุคคล หัวข้อ จังหวัดและภูมิภาคต่าง ๆ
จาลิจัต (Calicut)
จิตตะกอง (Chittagong)
จิเรบอน (Cirebon)
จีน:
การเก็บภาษี
การขนส่งสินค้าทางเรือ
การต่อเรือ
การผลิตและการใช้อาวุธปืน
การพาณิชย์และการค้า
การอพยพย้ายถิ่น
ความยากจน
ความรู้สึกว่าเป็นผู้เหนือกว่า
เงื่อนไขของ “ของขวัญและบรรณาการ”
นวัตกรรมทางด้านเทคโนโลยี
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
พม่ากับ
ระบบการปกครอง
วัฒนธรรม
วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจ
ศาสนาขงจื๊อ
ศาสนาคริสต์

อิสลาม
จุมาดิลาวัล (Jumadilawal)
เจง จื้อหลง (Zheng Zhilong)
เจง เฉงกง (“โคซินกา” – Zheng Chenggon – “Coxinga”)
เจซูอิต
เจดีย์
เจดีย์ชเวซิกอง (Shwezigon)
เจนไฮ (Zhenhai)
เจมส์ที่ 1 (James) แห่งประเทศอังกฤษ
เจรูซาเลม
เจษฎาบดินทร์, พระองค์เจ้า ดู นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอนุ (อนุวงศ์ - Chao Anu หรือAnuvong)
เจียนจูร์ (Cianjur)
โจ ดก (โจ พู – Chau Doc – Chau Phu)
โจร
ดูเช่นกันที่ โจรสลัด
โจรสลัด
ดู โจร
โจโรมานเดล (Coromandel), ประเทศอินเดีย
โจโล (Jolo)
ฉินบูชิน (Hsinbiyushin), พระเจ้า
เฉาโจว (Chaozhou)
เฉิ่งไฮ (Ch’eng-hai)
เฉือนโจว (Quanzhou)
ชนชั้นในสังคม:
ชนชั้นผู้ดีนักอักษรศาสตร์
ชนชั้นสูง
ชนชั้น*อิลัสตราโด (Illustrado)*
ช่างฝีมือ
ชนชั้นกลาง
ชนชั้นขุนนาง

ชาวนา
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
ชวา (Java):
กองทัพกับเทคโนโลยีทางการทหาร
การกบฏ
การเก็บภาษี
การค้าเครื่องเทศ
การต่อเรือ
การแบ่งเป็นสองขั้ว ระหว่างเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป กับชวา
การปกครอง
การปกครองของดัตช์
การปฏิรูปแนวเสรีนิยม
การปลูกคราม
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การรับสินบนและการทุจริต
ข้าราชการ
โครงสร้างทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ
งานสาธารณูปโภค
เงินตรา
ชนชั้นในสังคม
ชวาตะวันตก
ชวาตะวันออก
ถนน
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
พืชผลที่ปลูกเพื่อจำหน่าย
ระบบกฎหมาย
รายได้และความมั่งคั่งของกษัตริย์
แรงงานเกณฑ์
วัฒนธรรม

ศาสนา
เศรษฐกิจกับการค้า
เศรษฐกิจข้าว
เศรษฐกิจยาสูบ
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิสลาม
อุตสาหกรรมกาแฟ
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมไม้ซุง
ชเวโบ (Shwebo)
ช่องเขาปุนจัก (Puncak Pass)
ช่องเขายะไข่ (Arakan Pass)
ช่องแคบซุนดา (Sunda Strait)
ช่องแคบเมละกา หรือมะละกา (Straits of Melaka – Malacca)
ชัมซุดดิน (Shamsuddin)
ชัว โว เวือง (Chua Vo Vuong)
ชา
ช้าง
งาช้าง
ในฐานะบรรณาการ
เผือก
พิการผิดปกติ
สงคราม
ชาปารา (Japara), เชปารา (Jepara)
ชาฟีอี (Shāfi'ītes)
ชายฝั่งทะเลมะละบาร์ (Malabar coast)
ชายากาตรา (จาการ์ตา)
ดูเช่นกันที่ ปัตตาเวีย
ชาร์ลส์ที่ 3 แห่งสเปน
ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:

การผสมกลมกลืน
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
การสูบฝิ่น
กิจกรรมด้านการขนส่งสินค้าทางเรือ
ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับฝ่ายปกครอง
ความไม่พอใจและการสังหารหมู่ชาวจีน
ความสำเร็จของ
เครื่องแต่งกายและนิสัย
ช่างฝีมือ
ธุรกิจกับผลประโยชน์ด้านการเงิน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ในฐานะกรรมกร
เปรียบเทียบกับชาวยิวในยุโรป
ผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์
ผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม
ผู้มีทรัพย์
ลักษณะเฉพาะตัว
อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์
อาชีพ
อิสลาม
ชาวญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ชาวเดนมาร์ค
ชาวฝรั่งเศส
ชาวมุสลิม (Muslims):
การเดินทางไปแสวงบุญยังเม็กกะ
ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างผู้นับถือศาสนาอิสลามกับศาสนาคริสต์
ชาวโมโร (ชาวฟิลิปปินส์ผู้นับถือศาสนาอิสลาม)
ชุมชนการค้าในท้องถิ่น
นักบุญมุสลิม
ผู้ประกอบการค้าและกลาสีเรือ
ดูเช่นกันที่ อิสลาม
ชาวโมโร ดู ชาวมุสลิม

ชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
การเข้ามาและผลกระทบ
ความรู้ความชำนาญด้านเทคโนโลยี
ดูเช่นกันที่ชื่อเชื้อชาติ ชื่อประเทศและนครต่าง ๆ
ชาวยูเรเชีย
ชาวเวนิส (Vienetian)
ชาวอังกฤษ ดู บริษัทอีสต์อินเดีย (อังกฤษ)
ชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ชาวอิรานัน (Iranun)
ชาวฮักกา (Hakka)
ชิอะห์ (Shī'ites)
ชุมชนชาวอาหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
ผู้ประกอบการค้า
ผู้รู้ชาวมุสลิม
ชุมชนลูกครึ่ง
ดูเช่นกันที่ชื่อนครและประเทศต่าง ๆ
ชุมชนหมู่บ้าน
เชคห์ บุรานัดดิน (Shaykh Burhanuddin)
เชคห์ ยูซุฟ (Shaykh Yusuf)
เชคห์ วาลิยุลลาห์ (Shaykh Waliyullah)
เชคห์ อาห์หมัด ศรีฮินดี (Syaikh Ahmad Sirhindi หรือ Shaykh Ahmad Sirhindi)
เชบุ (Cebu)
เชลยศึก ดู ทาส
เชียงตุง (Kengtung)
เชียงราย
เชียงใหม่:
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
หลักฐานในรูปข้อเขียน
ซยาอีร์ เปรัง เมงกาซาร์ (Syair Perang Mengkasar), กวีนิพนธ์
ซอน เตย์ (Son Tay)

ซอน นาม (Son Nam)
ซอมเบาปู (Sombaopu)
ซาน โตเม (San Tomé)
ซานติซิมา ตรินิแดด, เรือ (Santisima Trinidad)
ซามานิอิยาห์ (Samaniyyah)
ซิการ์ ดู ยาสูบ
ซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Loubère, Simon de la)
ซิลาง, ดิเอโก (Silang, Diego)
ซิอัก (Siak)
ซุนดาน้อย (Lesser Sundas)
ซูโซะห์ (Susoh)
ซูลู (Sulu)
เซจาราห์ เมลายู (Sejarah Melayu)
เซดายู (Sedayu)
เซมารัง (Semarang)
เซรัต บารอน ซาเคนเดอร์ (Sĕrat Baron Sakendher)
เซรัต สุรยา ราชา (Sĕrat Surya Raja)
เซราม (Ceram)
เซลิมที่ 1 (Selim I)
เซเวียร์, ฟรานซิส (Xavier, Francis)
แซมบวนกา (Zamboanga)
แซมบาส (Sambas)
โซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์ส (Société des Missions Etrangères)
โซลอร์ (Solor)
โซเอต พะโค (Soet Pegu)
ไซ่ง่อน (ยา ดินห์ – Saigon , Gia Dinh)
ไซเอด อาลาม (Syed Alam)
ไซเอด ฮุสเซน (Syed Hussein)
ญี่ปุ่น:
การขับพวกเจซูอิต
การค้า

การส่งออกแร่เงิน
ข้อจำกัดเกี่ยวกับการค้ากับต่างประเทศ
ประวัติศาสตร์และการเมือง
เปรียบกับเวียดนาม
ศาสนาคริสต์
ดอกจันทน์เทศ *ดู* เครื่องเทศ
ดอกเบี้ยและการขูดรีด
ดูเช่นกันที่ ระบบการเงิน
ดอม ชาวโอ (Dom Joāo)
ดัตช์:
การเข้ามา
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
ชาวไร่ที่เป็นเจ้าของทาสในบันดา
เสรีชน
ดูเช่นกันที่ เนเธอร์แลนส์
ดา กามา, วาสโก (da Gama, Vasco)
ดา ครูซ, ชาวโอ (Da Cruz, Joāo)
ดาโต๊ะ รี บันดาง (Dato ri Bandang)
ดานัง (Danang)
ดาวเรือง (Dan Ruang)
ดาเอนเดลส์, เฮอร์มาน วิลเลม (Daendels, Herman Willem)
ดินประสิว
ดินปืน *ดูเช่นกันที่* อาวุธปืน
ดิยอน (Dijon)
ดิว (Diu)
ดิศ บุนนาค (Dit Bunnag)
ดีบุก:
การค้า
การทำเหมือง
แหล่ง
เด็ก

เดกเกอร์, เอดูอาร์ด ดูเวส (Dekker, Eduard Douwes)
เดมัก (ชวา – Demak – Java)
เดอ บริโต, เฟลิเป (de Brito, Felipe)
เดอ บาร์โรส์, ชาวโอ (de Barros, João)
เดอ เบเฮน, ปีแอร์ ปีจ์โน (de Behaine, Pierre Pigneau)
เดอ ลากาซปี, มิเกล โลเปซ ดู เลกาซปี, มิเกล โลเปซ เดอ
เดอ เล ครูซ, อโปลินาริโอ (de la Cruz, Apolinario)
เดอ วิลลาโลบอส, ราย โลเปซ ดู วิลลาโลบอส, ราย โลเปซ เดอ
เดอ เวียนา, ฟรานซิสโก ลีอันโดร (de Viana, Francisco Leandro)
เดอ อันดา อี ซาลาซาร์, ดอน ซิมง (de Anda y Salazar, Don Simón)
เดอ อัลบูเคิร์ก, อัฟฟอนโซ (de Albuquerque, Affonso)
เดอ อารานเดีย, ดอน เปโดร มานูเอล (de Arandia, Don Pedro Manuel)
เดอลา ลูแบร์, ซิมง ดู ลูแบร์, ซิมง เดอ ลา
แดมเพียร์, ดับเบิลยู. (Dampier, W.)
โดมินิกัน
ไดเวียด (Dai Viet) ดู เวียดนาม
ตระกูลซายิด (Sayid)
ตระกูลโบคาร์โร (Bocarro)
ตรังกานู (Terengganu)
ตราวานจอร์ (Travancore)
ตรินห์ (Trinh)
ตรินห์ ธัค (Trinh Thac)
ตรูนาชัย (Trunajaya)
ตรูมาน (Truman)
ตลาด
ตองอู (Toungoo), ราชวงศ์
ตอนโด, หมู่บ้าน (Tondo)
ตะนาวศรี (Tenasserim)
ตะเบงชเวตี้ (Tabinshwehti)
ตะวันออกกลาง
ตากสิน, สมเด็จพระเจ้า

ตากาล็อก, บริเวณ/ย่าน (Tagalog)
ตาคอน (Dagon) ดู ร่างกุ้ง (Rangoon)
ตานาห์ ดาตาร์ (Tanah Datar)
ตาปานูลี (Tapanuli)
ติมอร์ (Timor)
ตุรกีและชาวเติร์ก ดู จักรวรรดิอ็อตโตมาน
ตูบัน (Tuban)
เตริน (Tran), ราชวงศ์
โตกูกาวา, โชกุนแห่งตระกูล (Tokugawa shogunate)
โตราชา (Toraja)
ไตรภูมิ (Traiphum หรือ Traibhumi)
ไต้หวัน (Taiwan)
วีโอซี ขับพวกสเปนออกไป
อุตสาหกรรมและการค้าน้ำตาล
ถนน
ดูเช่นกันที่ชื่อนครและประเทศต่าง ๆ
ถัง (Tang), ราชวงศ์
ทมิฬ นาทุ (Tamil Nadu)
ทรงธรรม, สมเด็จพระเจ้า (Sontham)
ทรัพย์สินเอกชน
ทวาย (Tavoy)
ทองคำ:
ก้อนแร่
การทำเหมือง
เครื่องประดับมีค่า
ในฐานะเงินตราที่ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย
ในฐานะสินค้า
ผง
ดูเช่นกันที่ แท่งทอง; เงินตรา
ทัช อัส ซาลาติน (Taj us-Salatin)
ทัลโล (Tallo)

ทางสัญจรทางน้ำ:
ดูเช่นกันที่ชื่อแม่น้ำและมหาสมุทรต่าง ๆ
ท้ายสระ, สมเด็จพระเจ้า (Thai Sa)
ทาส:
การกลมกลืนเข้ากับประชากร
การค้าทาส
การบุกจับคนมาเป็นทาส
การปลดปล่อย
เชลยศึก
ทาสในเมืองใหญ่
ทาสหนี้สิน
อาวุธสำหรับแลกเปลี่ยนกับทาส
ดูเช่นกันที่ แรงงาน
ทาสหนี้สิน ดู ทาส
ทำแท้ง, การ
ทิพนคร (Dipanagara)
ที่ชื้นแฉะ
ที่ราบริมชายฝั่งทะเลของอันหนำ (Annamite)
ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ที่ราบลุ่มแม่น้ำฮอง
ทุพภิกขภัย
ทูมาซิก (Tumasik) ดู สิงคโปร์
เทพฮินดู:
พระวิษณุ
พระศิวะ
พระอินทร์
เทวปรัชญา
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง:
งานพิธีทางศาสนา
เทศกาลระดับชาติหรือของสาธารณชนส่วนใหญ่
ดูเช่นกันที่ ความเชื่อและขนบประเพณี

เทียวตรี,พระเจ้า (Thieu-tri)
แท่งเงินแท่งทอง
โทรเลข
ธนบุรี (Thonburi)
ธรรมเจติ (Dhammaceti), พระเจ้า
ธรรมยุติกนิกาย
ธางลอง (Thang-long) *ดูเช่นกันที่* ฮานอย
นครวัด (Angkor Wat)
นครศรีธรรมราช (Nakhon Sithammarat)
นครใหญ่และเมือง:
การควบคุมและอิทธิพลของยุโรป
ความชั่วร้ายเลวทราม
ชาวยุโรปในท่ามกลางวงล้อมของชนชาติอื่น
ชุมชนลูกครึ่ง
นครริมทะเล
นครหลวงทางการพาณิชย์
ประชากร
ประชากรชาวจีน
ประชากรชาวเอเชีย
ประชาชนท้องถิ่น
ลักษณะที่เป็นหลักสำคัญกับรูปโฉมที่ปรากฏ
วัฒนธรรมแบบชุมชนเมือง
ศูนย์กลางการปลูกพืชเพื่อการจำหน่าย
สถาปัตยกรรมแบบยุโรป
ดูเช่นกันที่ ชื่อเมืองต่าง ๆ
นเรศวร, สมเด็จพระ (Naresuan)
นอแรด
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
นักบุญอิกนาติอัสแห่งโลโยลา (Saint Ignatius of Layola)
นักองค์ด้วง (Ang Duong)
นักองค์เอง (Ang Eng)

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
นันทบุเรง (Nandabayin)
นาคปัตนาม (Nagapatnam, Nagapattinam)
นางบำเรอ ดู พฤติกรรมทางเพศ
นางาซากิ (Nagasaki)
นาตัล (Natal), สุมาตรา
นานยาง (Nanyang)
นานิง (Naning)
นารายณ์, สมเด็จพระ (Narai)
น้ำตกโขน (Khone)
น้ำตาล:
การค้า
การบริโภคในท้องถิ่น
การปลูกอ้อย
การแปรรูป
น้ำตาลของอินเดียตะวันตกที่ใช้แรงงานทาสในการปลูกอ้อย
แรงงาน
แหล่งผลิต
น้ำตาลเมา ดู อัลกอฮอล์
น้ำท่วม
น้ำหนักและการชั่งตวงวัด
นิกายกาดิริอิยา (Qādiriyya)
นิกายชาตตาริอิยา (Shaṭṭāriyya)
นิกายต่าง ๆ ของศาสนาอิสลาม *ดูชื่อนิกายต่าง ๆ*
นิกายนักชาบานดิอิยา (Nagshabandiyya order)
นิกายมหาวิหาร (Mahāvihāra)
นิกายวาห์ฮับหรือวาห์หะบี (Wahhābism)
นิวกินี(New Guinea):
ชาวปาปวน (Papuans)
นิววา เซโกเวีย (Neuva Segovia)
นูร์ อัล-ดิน อัล-รานิรี(Nūr al-Dīn al-Rānīrī)

เนกอมโบ (Negombo)
เนเครี เซมบิลัน (Negeri Sembilan)
เนเดอร์เบิร์คห์, เอส.ซี. (Naderburgh, S.C.)
เนเธอร์แลนส์ (Netherlands, The)

เนเปิลส์ (Naples)
แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดิน
ดูเช่นกันที่ ระบบกฎหมาย
บรมโกศ, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (Borommakot)
บรมไตรโลกนาถ, สมเด็จพระ (Borommatrailokanat)
บริเวณต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย:
การเข้ามาของกองเรือดัตช์
การค้า
การปลูกกาแฟ
การผูกขาดการค้าของวีโอซี
การพัฒนาที่ดิน
การพัฒนาเศรษฐกิจ
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
เรือและการต่อเรือ
ศาสนาคริสต์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ภูมิภาคและหน่วยพื้นที่ต่าง ๆ
บริษัทกอมปันนี ดีส อินเดส เอ เดอ ลินโดชีน (Compagnie des Indes et de l'Indochine)
บริษัทร่วมหุ้น
ดูเช่นกันที่ บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์; บริษัทอีสต์อินเดีย (อังกฤษ)
บริษัทอีสต์อินเดีย (อังกฤษ):
การก่อตั้งและโครงสร้าง
การแข่งขันกับวีโอซี
การคบคิดของอังกฤษกับผู้ปกครองในท้องถิ่น
การค้าส่วนเอกชนของเจ้าหน้าที่บริษัท

การค้าฝิ่น
การโจมตีบริษัทของมุสลิม
การปฏิรูปแนวเสรีนิยม
การยึดครองมนิลา
นโยบายด้านเกษตร-เศรษฐกิจ
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ย้ายไปอินเดีย
หมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย
*ดูเช่นกันที่*เบนกูเลน (Benkulen); ผู้ประกอบการค้าให้แก่รัฐ; สุมาตรา
บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ (Dutch East India Company):
กลุ่มพันธมิตรต่อต้านดัตช์อย่างโอฬาร
“กองทุนอินดีส”
กับศาสนาคริสต์
การกบฏที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา และ
การก่อตั้ง
การค้าฝิ่น
การค้าและการเมือง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การบริหาร
การปฏิรูปแนวเสรีนิยม
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การสมรสกับนโยบายที่เกี่ยวกับเพศ
การเสี่ยงลงทุนกับน้ำตาล
กำจัดคู่แข่ง
กำไร
นำระบบ*กะปีตัน* (kapitan) มาใช้
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก
บริเวณที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรง
เปรียบเทียบการปกครองของสเปนกับของดัตช์

ล้ม
วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจกับ
สงครามนโปเลียนกับ
สิทธิสภาพนอกอาณาเขต
อุตสาหกรรมและการผูกขาดการค้ากาแฟ
ดูเช่นกันที่ ปัตตาเวีย
บรูไน (Brunei):
กษัตริยภาพและศาสนา
การค้า
การทุจริต
การบูร
การเยือนของแม็กเจลลัน (Magellan)
เงินตรา
ประชากร
ประวัติศาสตร์
รายรับและภาษี
วัฒนธรรม
อิสลาม
บอมเบย์ (Bombay)
บอร์เนียว (Borneo):
การค้าและการส่งสินค้าทางเรือ
การทำเหมืองทอง
การบูร
การปลูกและการค้าเครื่องเทศ
ประชากร
ประวัติศาสตร์
เรือและการต่อเรือ
ลัทธิการบูชาที่มีมาแต่ดั้งเดิม
วัฒนธรรม
อิสลาม
บันจาร์มาซิน (Banjarmasin)

บันเตน (Banten):
กองทัพเรือ
การเก็บภาษี
การปลูกกาแฟ
การปลูกและการค้าพริกไทย
การปลูกอ้อย
การพาณิชย์และการค้า
การเพาะปลูกภาคบังคับ
ชนกลุ่มน้อย
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาษีในรูปการเกณฑ์แรงงาน
ระบบกฎหมาย
เรือและการต่อเรือ
บา พนม (Ba Phnom)
บาคุส รานคิน (Bagus Rangin), ผู้นำการกบฏ
บางกา (Bangka)
บาบัด ทานาห์ ยาวี (Babad Tanah Jawi, The), พงศาวดารคำกลอน
บารุส (Barus)
บาลัมบันกัน (Balambangan)
บาลาซอร์ (Balasore)
บาสโก อี วาร์กาส, โฮเซ (Basco y Vargas, José)
บาหลี (Bali):
การผลิตฝ้าย
ชนชั้นในสังคม
ประชากร
พุทธศาสนา
วัฒนธรรม
ศาสนาฮินดู
บาอาบุลเลาะห์ (Baabullah), สุลต่านแห่งเทอร์เนต (Ternate)

บำนาญ
บินห์ หัว (Binh Hoa)
บิมา (Bima)
บิรา (Bira)
บุนนาค (Bunnag), ตระกูล
บุเรงนอง (Bayinnaung)
บุสถาน อัล-ซาลาติน (Bustan al-Salatin)
บูโซมี, ฟรานซิส (Buzomi, Francis)
บูตอน (Buton)
บูลาคาน (Bulacan)
บูเลเลง (Buleleng)
บูอิเตนซอร์ก (Buitenzorg), เขต
เบงกอล (Bengal):
การค้าฝิ่น
ผู้ประกอบการค้าให้แก่ประเทศกับ
ศูนย์กลางการค้า
อิสลาม
เบนกูเลน (Benkulen)
เบอร์เลจ, -- (Berlage,--)
โบกอร์ (Bogor)
โบน (Bone)
โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา:
โบสถ์วิหารและรูปบูชา
พระธาตุ
โบฮอล (Bohol)
ใบพลู ดู การทำสวน
ปฏิทินชวา
ปฏิทินทางพุทธศาสนา
ปฏิทินอิสลาม
ปแย, พระเจ้า (Pye)
ประชากร:

การเพิ่มจำนวน

การแพร่กระจายออกไปยังที่ต่าง ๆ

การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ

ความถดถอย

ความยืนยาวของอายุขัย

ความหนาแน่น

นครใหญ่และรัฐต่าง ๆ

เปรียบเทียบสภาพความเป็นอยู่ที่ดีระหว่างชาวยุโรปกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อัตราการเกิด

อัตราการตาย

อุปทานอาหาร

ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ

ประเทศไทย:

กองทัพ

ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

ประวัติศาสตร์

พุทธศาสนา

อาวุธที่มีมาแต่ครั้งดั้งเดิม

อาวุธปืน

ดูเช่นกันที่ สยาม

ประเทศอังกฤษ

ประปานจา (Prapanca)

ประมวลกฎหมายทางทะเลของมาเลย์ (*"อันดัง อันดัง ลาอุต"* – Malay Maritime Code – "Undang-undang Laut")

คาบสมุทรมลายู (Malay):

การทำเหมืองดีบุก

การพาณิชย์และการค้า

เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว

เงินตรา

ทรัพยากรพริกไทยและการค้าพริกไทย

ประชากร

ประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม
หลักฐานด้านจารึก
ประมวลกฎหมายธัมมถัต (Dhammathat)
ประสาททอง, สมเด็จพระเจ้า (Prasat Thong)
ปริมาณฝน
ปริอันกาน (Priangan)
ปลาสซีย์ (Plassey)
ปลิงทะเล
ปอ
ปอนติอานัก (Pontianak)
ป้อมปราการชนิดโวบัน (Vauban)
ปัตตานี (Pattani):
การพาณิชย์และการค้า
เงินตรา
ชนกลุ่มน้อย
ชาวโปรตุเกสใน
ชาวอังกฤษใน
ประชากร
ประวัติศาสตร์
ระบบกฎหมาย
เสบียงอาหาร
อัคคีภัย
อิสลาม
ปัตตาเวีย (Batavia):
ก่อตั้ง
การเก็บภาษี
การค้าและการขนส่งสินค้าทางเรือ
การโจมตีปัตตาเวียของมุสลิม
การปฏิรูปแนวเสรีนิยม
การผูกขาดการค้ายาสูบแบบรวมเข้าสู่ศูนย์กลาง

กำลังทหาร
ความเป็นปฏิปักษ์ด้วยเหตุผลเรื่องเชื้อชาติ
โครงสร้างทางการเมืองและกฎหมาย
ชุมชนผู้อพยพย้ายถิ่นและประชาชนท้องถิ่น
ชุมชนลูกครึ่ง
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
ระบบกฎหมาย
ระบบ*กะปิตัน* (Kapitan)
ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ
เศรษฐกิจน้ำตาล
สำนักงานการค้าของวีโอซี
อิสลาม
อีไอซีใน
ปากุบุวานที่ 2 (Pakubuwana II)
ปากุอาลามาน (Pakualaman)
ปาจัง (Pajang)
ปาซาย (Pasai)
ปาดัง (Padang)
ปาติห์ ยูนุส (Patih Yunus)
ปานกาสินาน (Pangasinan)
ปาเนมบาฮาน กาโจราน (Panembahan Kajoran)
ปามปานกา (Pampanga)
ป่าไม้สัก
ปารีส (Paris)
ปาเล็มบัง (Palembang):
ความตกต่ำ
ชุมชนผู้อพยพ
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก
แรงงานเกณฑ์
อิสลาม
ปาสุรุฮาน, เขต (Pasuruhan)
ปาหัง (Pahang), ประเทศมาเลเซีย
ปีดี (Pidie)
ปินดาเล, พระเจ้า (Pindale)
ปีเรส, โตเม (Pires, Tomé)
ปีนัง (Penang)
ปีปลี (Pipli), เมือง
เปรัก (Perak), ประเทศมาเลเซีย
เปรู (Peru)
เปอร์เซีย(Persia) และชาวเปอร์เซีย
เปอร์ลัก (Perlak)
แปร (Prome)
โปรตุเกส
โปรเตสแตนท์
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; ศาสนาคริสต์
โปโล, มาร์โค (Polo, Marco)
ผม
ผลิตผลทางการเกษตร *ดูเช่นกันที่* การทำสวน; ข้าว
ผัก ดู การทำสวน
ผู้นับถือนิกายออกัสติเนียน (Augustinians)
ผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมชูเลีย (Chulia)
ผู้ประกอบการค้าชาวอาร์มีเนีย (Armenian)
ผู้ประกอบการค้าที่นับถือศาสนาฮินดู
ผู้ประกอบการค้าให้กับรัฐ
ดูเช่นกันที่ บริษัทอีสต์อินเดีย (ของอังกฤษ)
แผ่นดินไหว
ฝรั่งเศส:
การปฏิวัติฝรั่งเศส

การเพิ่มจำนวนประชากร
ของขวัญจากไทยที่ถวายแก่พระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่
ข้อเปรียบเทียบต่าง ๆ
เทคโนโลยีทางการทหาร
ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ลัทธิจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส
ดูเช่นกันที่ สงครามนโปเลียน
ฝาง (Fang)
ฝิ่น
การค้า
การติด
พงศาวดารผาแดง (Padaeng Chronicle)
พงศาวดารหอแก้ว (Glass Palace Chronicle)
พญาทละ (Binnya Dala)
พนมเปญ (Phnom Penh)
พม่า:
กองทัพบกและกองทัพเรือ
การกบฏ
การเก็บภาษี
การแทรกแซงของอังกฤษ
การปฏิรูปการปกครองและการปฏิรูปแรงงาน
การรับราชการและระบบราชการ
การสร้างความทันสมัยและเทคโนโลยีของตะวันตก
การสร้างสภาพเมือง
การสำรวจรังวัดที่ดิน
การสำรวจสำมะโนประชากร
กิจกรรมด้านการพาณิชย์
เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ความเสื่อม
เงินตรา
ชนชั้นในสังคม

เทคโนโลยีทางการทหาร
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
บริการด้านโทรเลข
ประชากร
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
ภาษีในรูปแรงงานเกณฑ์
ระบบกฎหมาย
ระบบกษัตริยภาพกับศาสนา
รายได้
เรือและการต่อเรือ
แรงงาน
วัฒนธรรม
เศรษฐกิจ
สาธารณูปโภค
อิสลาม
อุตสาหกรรมไม้ซุง
ดูเช่นกันที่ พุกาม (Pagan)

พระ:
การชำระให้บริสุทธิ์และการลงโทษ
การทุจริต
การบวชและการบวชใหม่
การศึกษาและการเรียนรู้
ความอาวุโส
ปัญหาเรื่องกำลังพล
พระป่า
รัฐกับ
รายรับและการครอบครองสมบัติ
ลักษณะการดำเนินชีวิตและลักษณะที่ปรากฏภายนอก
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อศาสนา ประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ*

พระตะบอง (Battambang)

พระนคร:
ความเสื่อม
ประวัติศาสตร์และการเมือง
วัฒนธรรม
ดูเช่นกันที่ กัมพูชา
พระบาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน ดู ฟรานซิสกัน
พระฝาง (Phra Fang)
พระยอดฟ้า (Phra Yot Chau)
พระยาจักรี (Phraya Chakri)
พระยาตาก (สิน) (Phraya Taksin)
พริกไทย ดู เครื่องเทศ
พรินซ์, จอห์น (Prince, John)
พฤติกรรมทางเพศ:
การมีนางบำเรอ
การมีเพศสัมพันธ์ก่อนการสมรส
ความสัมพันธ์เชิงชู้สาว
ความสำส่อน
ดูเช่นกันที่ รักร่วมเพศ; โสเภณี; ลักเพศ (กระเทย)
พะโค (Pegu):
พุทธศาสนา
การพาณิชย์
อุตสาหกรรมอาวุธปืน
ประวัติศาสตร์
ประชากร
การต่อเรือ
การเก็บภาษี
พัฒนาการทางศาสนา
กระบวนการเอื้ออำนวยและเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง
การแข่งขันระหว่างศาสนา
“การสังเคราะห์” (รวม) ศาสนาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
การอุปถัมภ์ศาสนา

กิจกรรมในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
ข้อมูลจากแหล่งยุโรป
คำเรียกร้องให้ปฏิรูป
ปัจจัยเกื้อหนุนแก่การพัฒนาศาสนาและความก้าวหน้าของพัฒนาการทางด้านศาสนา
ศาสนากับกษัตริยภาพ
ศาสนากับการกบฏ
ศาสนาระดับโลก
สถานภาพของสตรี
ดูเช่นกันที่ ความเชื่อและขนบประเพณี; *ชื่อประเทศและชื่อศาสนาต่าง ๆ*
พัทลุง (Phattalung)
พาลเมอร์, จอห์น (Palmer, John)
พิกัดอัตราภาษีศุลกากร ดู ภาษีศุลกากร
พิมาย (Phimai)
พิษณุโลก (Phitsanulok)
พุกาม (Pagan):
ประชากร
ประวัติศาสตร์
ลัทธิความเชื่อครั้งดึกดำบรรพ์
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ
พุทธศาสนา:
การปฏิรูป
ความก้าวหน้า
เถรวาท *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
เทพ
นิกาย
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
พิธีสวดและการอุทิศตน
มหายาน
สถานภาพของสตรี
หลักคำสอนและคัมภีร์

ดูเช่นกันที่ การฝังศพ; พระ; วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อนิกายและประเทศต่าง ๆ*
โพธิพญา, พระเจ้า (Bodawpaya)
ฟรานซิสกัน (Franciscans)
ฟลอริส, พีเทอร์ (Floris, Peter)
ฟลอเรส (Flores)
ฟอลคอน, คอนสแตนติน (Phoulkon, Constantine)
ฟาน ดีเมน, อันโทนิโอ (Van Diemen, Antonio)
ฟาน เดอ คาเพลเลน, จี.เอ.จี. พีเอช. (Van de Capellen, G.A.G. Ph.)
ฟาน ฟลีต หรือ วันวลิต (Van Vliet,--)
ฟาน อิมฮอฟ, จี.ดับเบิลยู บารอน ((Van Imhoff, G.W. baron)
ฟาน โฮเกนดอร์ป, เดิร์ก (Van Hogendorp, Dirk)
ฟาน โฮเวลล์, ดับเบิลยู. อาร์. บารอน (Van Hoevell, W.R. baron)
ฟิลิปที่ 2 (Philip II) แห่งสเปน
ฟิลิปปินส์ (Philippines):
การเก็บภาษี
การค้า
การทุจริต
การแบ่งแยกระหว่างคริสเตียน-มุสลิม
การปกครองของสเปน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปฏิรูปด้านเศรษฐกิจและศาสนา
การผลิตสิ่งทอ
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การรับราชการและระบบราชการ
เกษตรกรรม
ความเชื่อของประชาชน
ความทุกข์ยากและการกบฏของชาวฟิลิปปินส์
โครงสร้างการปกครองและการพาณิชย์
ชนชั้น*ปรินซิปาเลีย* (Principalia)
ชุมชนลูกครึ่ง
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
บทบาทของพระคาทอลิก

ประชากร
ประวัติศาสตร์
เปรียบเทียบกับอินโดนีเซียของดัตช์
เปลี่ยนชื่อ
ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษ
พืชผลที่ปลูกเพื่อการจำหน่าย
เพนิซูลาเร (Peninsulares)
ภาษา
เรือและการต่อเรือ
แรงงานเกณฑ์
วัฒนธรรม
ศาสนากับอำนาจเหนือท้องถิ่น
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจ
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำตาล
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; ลูซอน; มนิลา
ฟูเจียน (Fujian)
เฟลิปเป (Felipe), เจ้าชายแห่งสเปน
เฟอร์ดินานด์ที่ 7 (Ferdinand VII) แห่งสเปน
ไฟ-โฟ (กวางหนำหรือเมืองหัว-อันในปัจจุบัน – Fai-fo, Quang Nam, Hoi An)
ภาโม (Bhamo)
ภาวะเงินเฟ้อ
ภาษา:
การแพร่กระจายและจำนวน
มาเลย์ในฐานะภาษากลาง
ภาษาและกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ:
กลุ่มชาวสยาม
กลุ่มบาตัก (Batak)
กลุ่มบาห์นาร์ (Bahnar)

กลุ่มบิซายาส์ (Bisayas)

กลุ่มม้ง (Muong)

กลุ่มมณีปุระ (Manipuri)

กลุ่มละว้า (Lawa)

กลุ่มลาว (Lao)

กลุ่มสุกุ ปินทะห์ (Suku Pindah)

กลุ่มอาบุง (Abung)

ชนชาวปาเซมาห์ (Pasemah)

ชนเผ่าขุน (Khun)

ชาวเตาสุค (Tausug)

ชาวโตราชาน (Torajan)

ชาวบาดุย (Badui)

ชาวบูคิส (Bugis)*ปรากฏเนือง ๆ ใน*

ชาวเบนดาฮารา (Bendahara)

ชาวปามปานกาน (Pampangan)

ชาวมูเซอ (Lahus)

ชาวยะไข่

ชาวลู (Lu)

ชาววาโช (Wajo)

ชาวอาลิฟูรุ (Alifuru)

พัฒนาการเกี่ยวกับการผสมกลมกลืนชนต่างชาติ

ภาษาตากาล็อก (Tagalog)

ภาษาเทอร์เนต (Ternatan)

ภาษาบาลี (Pali)

ภาษาและชนชาวกะเหรี่ยง (Karen)

ภาษาและชนชาวคะฉิ่น (Kachin)

ภาษาและชนชาวจาม (Cham)

ภาษาและชนชาวฉาน (Shan)

ภาษาและชนชาวฉิ่น (Chin)

ภาษาและชนชาวไท (Tai)

ภาษาและชนชาวปาปัว (Papuan)

ภาษาและชนชาวมอญ-เขมร (Mon-Khmer)
ภาษาและชนชาวมินังกาเบา (Minangkabau)
ภาษาและชนชาวอิบาน (Iban)
ภาษาและชาวพม่ากับประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในประเทศพม่า
ภาษาและประชาชนชาวมาลาโย-โพลีนีเซียน (Malayo-Polynesian)
ภาษาสิออ (Siau)
โอรัง ลาอุต (orang laut – ชาวทะเลเชื้อชาติต่าง ๆ ที่มิใช่มาเลย์)
ดูเช่นกันที่ ประชากร; ชื่อภาษาและประเทศต่าง ๆ
ภาษีศุลกากร
ภูเก็ต (Phuket)
ภูเขาไฟ
ภูเขามหาเมรุ (Mount Mahāmeru)
ภูมิภาคกยอสี (Kyaukse)
ภูมิภาคกวางหนำ (Quang Nam)
ภูมิภาคกวางดอง (Guangdong), ประเทศจีน
ภูมิภาคลัมปุง (Lampung)
มงกุฎ, เจ้าฟ้า (Mongkut, prince)
มณฑลเจ้อเจียง (Zhejiang province)
มณฑลยูนนาน (Yunnan Province)
มนิลา (Manila):
การค้าระหว่างอาคาพุลโกกับมนิลา
การปกครองของสเปน
การผูกขาดการค้ายาสูบแบบรวบเข้าสู่ศูนย์กลาง
การพาณิชย์
การยึดครองของอังกฤษ
กำลังทหาร
ไข้ทรพิษระบาด
ความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ
โครงสร้างทางการเมืองและกฎหมาย
ชุมชนผู้อพยพและชุมชนชนท้องถิ่น
ชุมชนลูกครึ่ง

ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
บทบาททางด้านวัฒนธรรม-ศาสนา
บริษัทต่างชาติ
ลักษณะที่ปรากฏภายนอก
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; ฟิลิปปินส์; วิสาหกิจของสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
มะตะรัม (Mataram)
กษัตริยภาพกับศาสนา
กองทัพกับเทคโนโลยีทางการทหาร
การขยายและความเสื่อม
การสร้างชุมชนเมือง
ประชากร
ประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม
เศรษฐกิจ
อิสลาม
มะริดหรือเมอร์กุย (Mergui)
มะละกา (Malacca) ดู เมละกา
มะสุลิปัตนาม (Masulipatnam)
มัค ดัง ดึง (Mac Dang Dung)
มังกุนชัย (Mangunjaya)
มังกุเนการา (Mangkunegara)
มังกุภูมี (Mengkubumi) ดู ฮาเมงกุบุวานที่ 1
มังอองไจยะ (Maung Aung Zeya)
มัชปาหิต (Majapahit):
ความตกต่ำ
ประวัติศาสตร์
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
อิสลาม
มัทราส (Madras)
มันซูร (Mansur), สุลต่านแห่งเมละกา
มันดะเลย์ (Mandalay)

มา ฮวน (Ma Huan)
มากาลฮาอีส-กอดินโย (Magalhães-Godinho)
มากินดาเนา (Magindanao)
มาเก๊า (Macao)
มาตาน (Matan)
มานชุตา (Manjuta)
มานูเอล (Manuel), กษัตริย์แห่งโปรตุเกส
มาลอง, ดอน แอนเดรส (Malong, Don Andres)
มาลักกา กองกวิสตาดา (Malacca Conquistada)
มาลาเรีย
มาลิก อัล-ซาลิห์ (Malik al-Salih)
มาลิก อิบราฮิม (Malik Ibrahim)
มาลุกุ (Maluku)
การนับถือศาสนาคริสเตียน
เงินตรา
ทรัพยากรและการค้าเครื่องเทศ
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
อิสลาม
มาห์ดี (Mahdi)
มาห์หมุด (Mahmud), สุลต่านแห่งริออ
มาห์หมุด (Mahmud),สุลต่านแห่งเมละกา
มินคุน (Mingun)
มินดง, พระเจ้า (Mindon Min)
มินดาเนา (Mindanao)
มินห์มาง (Minh-mang)
มีย์ซาปาน (Meysapan)
มุก-โซ-โบ (Mok-hso-bo)ดู ชเวโบ
มุซาฟาร์ (Muzafar), สุลต่านแห่งเมละกา
มู้ซง (Mu-tsung), จักรพรรดิ
มูส์, ปอล (Mus, Paul)

มูฮัมหมัด อิบน์ อับด์ อัล-วาห์ฮับ (Muḥammad ibn’ Abd al-Wahhāb)
เม็กกะ (Mecca)
เม็กซิโก (Mexico)
เม็กซิโก ซิตี้ (Mexico City)
เม่งจื๊อ (Mencius)
เมดินา (Medina)
เมตซ์ (Metz)
เมมปาวา (Mempawa)
เมละกะ (มะละกา) Melaka (Malacca):
การเก็บภาษี
การเข้ายึดและการปกครองของดัตซ์
การค้าและการขนส่งทางเรือ
การโจมตีของรัฐอิสลาม
การพิชิตของโปรตุเกส
กำลังทหาร
โครงสร้างทางการเมืองและกฎหมาย
เงินตรา
ชนชาติกลุ่มน้อย
ชุมชนลูกครึ่ง
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
ระบบกะปิตัน (kapitan)
ลักษณะที่ปรากฏภายนอก
ศาสนาคริสต์
อิสลาม
อุปทานอาหาร
เมห์เหม็ดที่ 2 (Mehmed II)
เมาะตะมะ (Martaban)
แม็กเจลลัน, เฟอร์ดินานด์ (Magellan, Ferdinand)
แม่น้ำโขง (Mekong River)
แม่น้ำจิลิวุง (Ciliwung)

แม่น้ำเจ้าพระยา
แม่น้ำแดง (Red River) ดู แม่น้ำฮอง (Hong River)
แม่น้ำมู (Mu River)
แม่น้ำสะโตง (Sittang River)
แม่น้ำอิระวดี
แม่น้ำฮอง (แม่น้ำแดง – Hong River – Red River)
โมชา (Mocha)
ไม้จันทน์
ไม้ฝาง
ไม้พะยูง
ไม้หอม
ยอกยาการ์ตา (Yogyakarta)
ยะไข่ (Arakan)
ยะโฮร์ (Johor):
กองทัพ
การค้า
การปลูกสีเสียด
บทบาทของ *โอรัง ลาอุต*
ประวัติศาสตร์และการเมือง
อิสลาม
ยา ดินห์ (Gia Dinh) ดู ไซ่ง่อน
ยามาดา (Yamada)
ยาลอง (Gia-long)
ยาสูบ
ยี ยิน (Yi Yin)
ยุโรป:
การค้า
การค้าเครื่องเทศ
การนำเข้าสีเสียด
การปฏิรูปศาสนา
การสร้างชุมชนเมือง

ความหยุดนิ่งในด้านเศรษฐกิจ
เงินและการค้าแท่งเงิน
ดินปืน
ประชากร
เปรียบเทียบความเป็นอยู่ที่ดีระหว่างชาวยุโรปและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ภาษีและการนำเข้ายาสูบ
ยุคแห่งการค้นพบ
สงครามกับตุรกีอ็อตโตมัน
เหล็กและเหล็กกล้า
อัศวินผู้มีอาวุธ
อาวุธปืน
ดูเช่นกันที่ชื่อนครและประเทศต่าง ๆ
ยูซุฟ (Yusuf), สุลต่าน
เยเมน (Yemen)
เย้อกัง (ไฮเชง – Yuegang, Haicheng)
เยอรมนี
รง
รหัสยลัทธิ
ระฆัง
ระตู ซาริฟา (Ratu Sarifa)
ระตู อะดิล (Ratu Adil)
ระบบกฎหมาย:
กฎในพุทธศาสนา
กฎพระมนู (Manu)
กฎหมายและประมวลกฎหมาย
กฎอิสลาม
การตั้งกฎแบบไร้หลักเกณฑ์
การไต่สวนด้วยการทรมาน
ธรรมเนียมดั้งเดิม
ศาล
สถานภาพทางกฎหมายของสตรี

ระบบการเก็บภาษีผ่านด่าน
ระบบการเงิน:
กลุ่มวรรณะพ่อค้าวาณิช
การธนาคารและบริการด้านนายหน้า
การบริจาค
ตั๋วสัญญาใช้เงิน
ระบบ*วานดาลา* (vandala)
เอกสารการสั่งชำระเงิน (letter of credit)
ดูเช่นกันที่ หนี้สิน; ดอกเบี้ยและการขูดรีด; เงินกู้
ระบบราชการ
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
ระบบวรรณะของฮินดู
ระบอบทุนนิยมกับทุน:
“กองทุนอินดีส” (“Indies Funds”)
การขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ
การมุ่งเน้นและการพัฒนา
การลงทุนในการขนส่งสินค้าทางเรือ
การลงทุนในด้านการค้า
การลงทุนในอุตสาหกรรมน้ำตาล
ชุมชนพ่อค้ายุคก่อนทุนนิยม
ลัทธิทุนนิยมโดยรัฐ
สินเชื่อที่ให้ล่วงหน้าเป็นค่าพืชผล
ดูเช่นกันที่ โภคทรัพย์
ระยอง (Rayong)
รักร่วมเพศ
รังนก
รัฐ, แนวคิดเกี่ยวกับรัฐ ดู กษัตริยภาพกับรัฐ
รัฐชาติ ดู กษัตริยภาพกับรัฐ
รัฐต่าง ๆ ในบอลข่าน (Balkan)
ร่างกุ้ง (Rangoon)
รางชวงศ์บูร์บอง (Bourbon)

ราช ศักติ (Rāja Śakti) ดู อาห์หมัด ซยาห์, สุลต่าน (Ahmd Syah)
ราชวงศ์จักรี (Chakri)
ราชวงศ์ชิง (Ching, Qing)
ราชวงศ์มัค (Mac)
ราชวงศ์มูกาล หรือโมกุล (Mughal)
ราชวงศ์ลี (Ly)
ราชวงศ์เล (Le)
ราชวงศ์เหม็ง (Ming)
ราชวงศ์แฮบสเบิร์ก (Habsburg)
ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์ (Royal Company of the Philippines)
ราชอาณาจักรเกลเกล (Gelgel)
ราชอาณาจักรไทย *ดูชื่อราชอาณาจักรต่าง ๆ*
ราชอาณาจักรมอญ (Mon):
ประวัติศาสตร์
พุทธศาสนา
ราชอาณาจักรมากาสซาร์ (Makassar):
กษัตริยภาพกับศาสนา
กองกำลังติดอาวุธและเทคโนโลยีทางการทหาร
การค้าทาส
การค้าและการขนส่งสินค้าทางเรือ
การปกครอง
การปรากฏตัวผงาดขึ้นมา
ความปราชัยและการอพยพย้ายถิ่นอย่างมโหฬาร
เงินตรา
ชนกลุ่มน้อย
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
ไฟไหม้
ระบบกฎหมาย
อิสลาม
ราชอาณาจักรมินังกาเบา (Minangkabau):

กฎหมายมรดกและการอพยพย้ายถิ่น
เทคโนโลยีทางการทหาร
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประวัติศาสตร์
ศาสนากับการกบฏ
เศรษฐกิจและการค้า
อิสลาม
ราชอาณาจักรล้านช้าง (Lan Sang)
ราชอาณาจักรล้านนา (Lan Na)
ราชา ฮะญี (Raja Haji)

ราชา ฮูมาบอน(Raja Humabon)
ร้านสุรา
รามเกียรต์ (Rāmākian)
รามา กุล ซาส (Rama Cul Sas) ดู อิบราฮิม (Ibrahim), สุลต่าน
รามาธิบดีที่สอง, สมเด็จพระ (Ramathibodi)
รามายณะ (Rāmāyaṇa, The)
ริวกิว (Ryukyu)
ริอ้อ (Riau):
การค้าและการขนส่งสินค้าทางเรือ
การปลูกสีเสียด
กิจกรรมของชาวอังกฤษ
ชาวจีนใน
ชุมชนชาวอาหรับ
ประวัติศาสตร์และการเมือง
อิสลาม
รีคอลเล็คต์ (Recollects)
รีอัล กอมปาเนีย ดา ฟิลิปินาส์ (Real Compania da Filipinas) ดู ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์
เรมบัง (Rembang)
เรมเบอ (Rembau)
เรือและการขนส่งสินค้าทางเรือ:

กลาสีเรือ
การแล่นเรือใบ
ความเจริญของ
ช่วงเวลาที่ใช้ในการเดินทาง
พ่อค้าติดอาวุธ
เรือ “จังค์”, เรือสำเภา
เรือกลไฟ
เรือ*ชวน* (chaun)
เรือ*ชอง* (jong)
เรือทั่ว ๆ ไปและเรือพาย
เรือที่ขับเคลื่อนทั้งด้วยใบเรือและฝีพาย
เรือบิน
เรือพ่อค้า
เรือรบ
เสบียงกรังและผู้จัดหา
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ดูเช่นกันที่ โจรสลัด
เรืออัปปาง
แรงงาน:
กลุ่มอาชีพและทักษะ
การควบคุมกำลังคน
คนงานตามฤดูกาล
คนงานในไร่ขนาดใหญ่
เชลยศึก
ทาส
ผู้หลบหนี
แรงงานรับจ้าง
ไร้ทักษะ
อุปทาน
อุปสงค์
ดูเช่นกันที่ชื่ออุตสาหกรรมและประเทศต่าง ๆ

แรงงานเกณฑ์
*ดูเช่นกันที่*ชื่อประเทศต่าง ๆ
แรฟเฟิลส์, เซอร์ทอมัส สแตมฟอร์ด (Raffles, Sir Thomas Stamford)
โรค
ดูเช่นกันที่ โรคระบาด; *ชื่อโรคต่าง ๆ*
โรคระบาด
*ดูเช่นกันที่*ชื่อโรคต่าง ๆ
โรงชั่ง
โรงพยาบาล
ไรมส์ (Rheims), เมือง
ล้มละลาย
ลอนดอน (London)
ละแวก (Lovek)
ลักเพศ (กระเทย)
ลัทธิการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างความอุดมสมบูรณ์:
ความอุดมสมบูรณ์ในอาณาจักร
ที่มาของความอุดมสมบูรณ์ (นาค – nagas)
เทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์
อนุสรณ์สถานและสัญลักษณ์ประจำลัทธิ (ลึงค์)
ลัทธิขงจื๊อใหม่ (neo-Confucianism) ดู ศาสนาขงจื๊อ
ลัทธิคาลวินิสม์ (Calvinism)
ลัทธิจักรวรรดินิยมยุโรป
ลัทธิซูฟี (Sufism)
ลัทธิเต๋า (Taoism)
ลัทธิพาณิชยนิยม (mercantilism)
ลัทธิเอกนิยม (monism)
ลา มาดดาเรมเมง (La Maddaremmeng), สุลต่านแห่งโบน (Bone)
ลากูนา เดอ เบย์ (Laguna de Bay)
ลางคัต (Langkat)
ลาเซม (Lasem)
ลาตินอเมริกา ดู อเมริกาของสเปน

ลาว:
กษัตริยภาพกับศาสนา
การค้า
เทคโนโลยีทางการทหาร
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด
ประชากร
ประวัติศาสตร์
พืชผลที่ปลูกเพื่อจำหน่าย
พุทธศาสนา
เวียดนามกับ
ศาสนาคริสต์
สภาพทางด้านนิเวศน์วิทยา
ดูเช่นกันที่ ภาษาและกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ; ประชากร
ลำดับความเป็นผู้ทรงสิทธิ์ในการสืบราชสมบัติ
ลิกอร์ (Ligor)
ลิงคี (Linggi)
ลิมาปูลุห์ โกตะ (Limapuluh Kota), ภูมิภาค
ลิวเบ ดาปา (Leubɛ Dapa)
ลิสบอน (Lisbon)
ลีอันโดร เดอ เวียนา, ฟรานซิสโก (Leandro de Viana, Francisco) ดู เดอ เวียนา, ฟรานซิสโก
ลุ่มแม่น้ำโขง (Mekong)
ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (Manam basin หรือ Menam Basin)
ลุ่มแม่น้ำปาสิก (Pasig River valley)
ลุ่มแม่น้ำอิระวดี (Irrawaddy)
ลูซอน (Luzon):
การค้า
การปกครองของสเปน
การปลูกฝ้าย
การปลูกยาสูบ
เกษตรกรรม

ชุมชนลูกครึ่ง
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
เศรษฐกิจข้าว
ลูวู (Luwu) ราชอาณาจักร
เล ธันห์ ตน (Le Thanh Ton)
เล วาน เดียต (Lavan Duyet)
เลกาซปี, มิเกล โลเปซ เดอ (Legazpi, Miguel Lopez de)
เลราน (Leran)
เลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ
โลนีย์, นิโคลาส (Loney, Nicholas)
โลเปซ เดอ เลกาซปี, มิเกล (Lopez de Legazpi, Miguel) ดู เลกาซปี, มิเกล โลเปซ เดอ
โลหะและเครื่องโลหะ
ดูเช่นกันที่ชื่อ โลหะต่าง ๆ
ไลท์, ฟรานซิส (Light, Francis)
วงจรทางธุรกิจ ดู เศรษฐกิจ
วรรณคดี *ดูชื่อผลงานวรรณคดีต่าง ๆ*
วัด ดู วัดและเศรษฐกิจ – การเมือง แบบอิงวัด
วัดชเวดากอง (Shwedagon)
วัดนิพพานาราม (Nipphanaram)
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)
วัดและเศรษฐกิจ-การเมืองแบบอิงวัด:
การดูหมิ่นวัด
การบริจาคที่ดิน
ในฐานะศูนย์รวมของความไม่พอใจ
แรงงาน
อำนาจรัฐกับ
*ดูเช่นกันที่*พระ; *ชื่อวัด ศาสนาและประเทศต่าง ๆ*
วาร์กาส, โฮเซ บาสโก อี (Vargas, Jose Basco y) ดู บาสโก อี วาร์กาส, โฮเซ
วาลิวิตา สารนามการ (Valivita Saranamkara)
วาเลนติจน์ (Valentijn,--)

วิกาน (Vigan), เมือง
วิเซนต์, ชาวโอ (Vicente, João)
วินห์ ลอง (Vinh Long)
วิลลาโลบอส, ราย โลเปซ เดอ (Villalobos, Ruy Lopez de)
วิสายาส์ (Visayas)
วิสาหกิจของสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
การเข้ามาและการติดต่อในระยะแรก
การควบคุมและค่าจ้างจากส่วนกลาง
การทำให้คนหันมานับถือศาสนาคริสต์
การแบ่งโลกระหว่างสเปนกับโปรตุเกส
การปฏิรูปเศรษฐกิจ
การผูกขาดการค้ายาสูบ
กิจกรรมทางการเมือง
ความรู้สึกต่อต้านสเปน
เปรียบเทียบการปกครองของสเปนกับดัตช์
แรงจูงใจและความคิดริเริ่มในด้านการค้า
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; มนิลา; ลูซอน; ฟิลิปปินส์; วิสายาส์
วิสาหกิจเอกชน ดู เศรษฐกิจ
วีโอซี (VOC) ดู บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์
วูด, ดับเบิลยู.เอ.อาร์. (Wood, W.A.R.)
เว้ (Huế)
เวนิส (Venice)
เวรีนิกเด อูสต์ อินดิสเช กอมปัญนี (วีโอซี – Verenigde Oost-Indische Compagnie – VOC)
ดู บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์
เวียงจันทน์ (Vientiane)
เวียดนาม (Vietnam):
กษัตริยภาพกับศาสนา
กองทัพเรือ
กองทัพและเทคโนโลยีทางการทหาร
การกบฏและการลุกฮือ
การเก็บภาษี

การครอบงำของจีนและความไม่พอใจกับการครอบงำจีน
การต่อเรือ
การทุจริต
การแบ่งแยกระหว่างเหนือ-ใต้ ในอนาคต
การปรับปรุงให้ทันสมัยและเทคโนโลยีของตะวันตก
การพัฒนาที่ดิน
การรับราชการและระบบราชการ
การสร้างชุมชนเมือง
เกษตรกรรมและเศรษฐกิจข้าว
ความไร้เสถียรภาพทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ
เงินตรา
จารึกภาษาเวียดนาม
เจ้าหน้าที่ศาลและพิธีการในศาล
ชนชั้นในสังคม
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
บริการด้านการแพทย์
บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับสำมะโนประชากร
ประชากร
ประวัติศาสตร์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฝรั่งเศสกับ
พุทธศาสนา
ระบบกฎหมาย
ระบบการปกครอง
ระบบการสอบของรัฐ
รายรับ
แรงงานเกณฑ์
วัฒนธรรม
ศาสนาขงจื๊อ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจและการค้า
สาธารณูปโภค

อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมและการค้าน้ำตาล
ดูเช่นกันที่ ชื่อราชวงศ์ ชื่อราชอาณาจักรและชื่อบุคคลต่าง ๆ
ศรีธรรมราช (Sithammarat)
ศรีมหาราชา มูฮัมหมัด ซยาห์ (Sri Maharaja Muhammad Syah)
ศรีลังกา (Sri Lanka):
ความรู้หนังสือ
ความสัมพันธ์กับพม่า
ศูนย์กลางของพุทธศาสนา
ศาสนาขงจื๊อ:
การเขียนประวัติศาสตร์
ความก้าวหน้า
ความไม่พอใจและความตกต่ำ
จริยธรรมและศีลธรรม
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
ปรัชญา
รัฐกับ
ลัทธิขงจื๊อใหม่
สถานภาพของสตรี
ศาสนาคริสต์:
การเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ขนบประเพณีแนวพอลีน (Pauline)
ความนิยม
ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างมุสลิม-คริสเตียน
ความไม่ไว้วางใจต่อ
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
ศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
สถานภาพของสตรี
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; นิกายโปรเตสแตนท์
ศาสนาพราหมณ์และพราหมณ์ ดู ศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดู:
การรับนับถือและการแพร่กระจายของ
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
ศาสนาพราหมณ์และพราหมณ์
ไศวะนิกาย
ดูเช่นกันที่ พระ; วัดและเศรษฐกิจ-การเมือแบบอิงวัด
ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม
ดูเช่นกันที่ วัดและเศรษฐกิจการเมืองแบบอิงวัด; *ชื่อวัดและชื่อประเทศต่าง ๆ*
เศรษฐกิจ:
*ดูเช่นกันที่ชื่อ*ประเทศและดินแดนต่าง ๆ
ลัทธิจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ
วงจรของธุรกิจ
วิสาหกิจเอกชน
เศรษฐกิจแบบตลาด
สงขลา (Songkhla)
สงครามชวา
สงครามนโปเลียน
สงครามปาดรี
สงครามระหว่างพม่า-สยาม
สงครามอิสลาม
สตรี:
การควบคุมกำลังคน
การแต่งกายและการวางตัว
การแลกเปลี่ยนของ
งานในโรงงาน
ชีวิตทางเพศ
บทบาทและสถานภาพ
สถานภาพในศาสนาต่าง ๆ
สตรีพี่น้องตระกูลตรึง (Trung)
สนธิสัญญากิยานติ (Treaty of Giyanti)
สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์ (Treat of Tordesillas)

สนธิสัญญาปารีส (Treaty of Paris)
สเปน:
การประหัตประหารผู้นับถือนิกายคาลวินิสต์ (Calvinist)
การอ้างสิทธิในดินแดนมาลุกุ
ความสัมพันธ์ระหว่างคริสต์จักรกับผู้มีอำนาจในฝ่ายฆราวาส
นโยบายทางการพาณิชย์
รายได้จากลาตินอเมริกา
สนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์ (Treaty of Tordesillas)
สมิงทอ พุทธ เกสี (Smin Dhaw Buddha Kesi)
สมุทรา-ปาซาย (Samudra-Pasai)
สยาม:
กษัตริยภาพกับศาสนา
กองทัพเรือ
กองทัพและเทคโนโลยีทางการทหาร
การเก็บภาษี
การค้าและการพาณิชย์
การพัฒนาที่ดิน
การรับราชการและระบบราชการ
การสร้างความทันสมัยและเทคโนโลยีของตะวันตก
การสร้างชุมชนเมือง
คริสต์ศาสนา
เงินตรา
ชนชาติกลุ่มน้อยใน
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
พืชผลที่ปลูกเพื่อการจำหน่าย
พุทธศาสนา
ยาสูบ
ระบบกฎหมาย
รายรับ

เรือและการต่อเรือ
แรงงาน
แรงงานเกณฑ์
วัฒนธรรม
เศรษฐกิจข้าว
สาธารณูปโภค
สำมะโนประชากร
อุตสาหกรรมการผลิต
อุตสาหกรรมน้ำตาล
ดูเช่นกันที่ ประเทศไทย
สยามนิกาย
สลังงอร์ (Selangor)
สวรรคโลก (Sawankhalok)
สวางคบุรี (Sawangburi)
สะลุน, พระเจ้า (Thalun)
สัตกะออน (Satgaon), เมืองท่า
สัตว์:
สายพันธุ์ต่าง ๆ
ดูเช่นกันที่ สัตว์เลี้ยง; ช้าง
สัตว์เลี้ยง:
ม้า
สัมปทานการเก็บภาษีการพนัน
สาคู ดู การทำสวน
สารเสพย์ติด
ดูเช่นกันที่ชื่อยาเสพย์ติดต่าง ๆ
สำนักชู สี (Chu Hsi)
สำนักสิงหล (Sinhalese)
สำริด, การมาถึงและการใช้
สิงคโปร์ (Singapore)
สิงคุ, พระเจ้า (Singu)
สิ่งปลูกสร้าง

ที่พักอาศัยชั่วคราว
บ้านที่มั่นคงแข็งแรง
วัสดุก่อสร้างและสไตล์
ศาลที่สถิตย์วิญญาณของบรรพบุรุษ
สินค้า
ของแปลกใหม่
ผลิตผลจากป่า
ผลิตผลภายในท้องถิ่น
สินค้านำเข้าและสินค้าเสริมบารมี
อาหาร
ดูเช่นกันที่ชื่อผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ
สินค้าที่ขนส่งมากับเรือ:
การทำธุรกิจ
เจ้าของเรือ
ระบบการค้าแบบคอมเมนดา (commenda -- มีผู้รับมอบหมายในการดูแลสินค้าที่จัดส่งไปกับเรือ)
ลูกเรือ
ส่วนแบ่งสินค้า
สิเรียม (Syriam)
สีย้อม
สุขภาพ
ดูเช่นกันที่ โรค; โรคระบาด
สุโขทัย (Sukothai)
สุนาน กาลิชาคา (Sunan Kalijaga)
สุนาน คีรี (Sunan Giri)
สุมาตรา (Sumatra):
การเข้าปกครองของอังกฤษ
การค้า
การทุจริต
การแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายทางการเมือง
การปกครองของดัตช์

การปลูกกาแฟ
การปลูกสีเสียด
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การอพยพย้ายถิ่นของชาวบูคิส
โครงสร้างทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ
ชุมชนมินังกาเบา
ทรัพยากรและการค้าเครื่องเทศ
เทคโนโลยีทางการทหาร
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ประชากร
พืชผลที่ปลูกเพื่อการจำหน่าย
ลัทธิการบูชาที่มีมาแต่ครั้งดั้งเดิม
อิสลาม
สุระการ์ตา (Surakarta)
สุรัต (Surat), ประเทศอินเดีย
สุราบายา (Surabaya):
การขนส่งสินค้าทางเรือ
เทคโนโลยีทางการทหาร
ประชากร
ประวัติศาสตร์
ศาสนาและการกบฏ
อิสลาม
สุราหมักทำจากข้าว ดู อัลกอฮอล์
สุริยวงศา, เจ้า (Soulignavongsa)
สุริยามรินทร์, สมเด็จพระที่นั่ง (Suriyamarin)
สุลาเวสี (Sulawesi):
กษัตริยภาพกับศาสนา
การค้า
การปกครองของดัตช์
การปลูกยาสูบ
การผลิต

ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง
เศรษฐกิจข้าว
อาวุธปืน
อิสลาม
สุไลมานผู้งามสง่า (Suleiman the Magnificent)
สุสาน ดู การฝังศพ
สุหนี่ (Sunnites)
สุเหร่า
เส้นทางการค้า:
ระหว่างประเทศ
เส้นทางการค้าที่สำคัญยิ่งของมุสลิม
เส้นทางทะเลของมณฑลฟูเจียน (Fujian)
เส้นทางทะเลระหว่างยุโรป-เอเชีย
ดูเช่นกันที่ การขนส่งทางถนน; เส้นทางสัญจรทางน้ำ
เสนาปตี (Senapati)
เสรีภาพในการเพาะปลูกและการจำหน่าย
เสลายาร์ (Selayar)
เสียมเรียบ (Siemreap)
เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย:
ความแปลกเด่นตามท้องถิ่น
เจ้าพนักงาน
ชวา
แบบอย่างและวัสดุ
ผ้าคลุมหน้า
พระ
สตรี
อาหรับ
โสเภณี
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
หนิงโป (Ningbo)

หนี้สิน
หมู่เกาบันดา (Banda)
หมู่เกาะเครื่องเทศ ดู เกาะมาเคียน; มาลุกุ; เกาะโมตีร์; เกาะเทอร์เนต; เกาะติดอร์
หมู่เกาะลีส (Lease Islands)
หมู่บ้าน
ดูเช่นกันที่ ชุมชนหมู่บ้าน
หย่งเล้อ (Yung-lo)
หลวงพระบาง (Luang Prabang)
หลุยส์ที่ 14 (Louis XIV), แห่งฝรั่งเศส
หวาย
หอสมุดวชิรญาณ (Vajiranana Library ในกรุงเทพฯ)
หะระเมย์น (Haramayn)
ดูเช่นกันที่ เม็กกะ; เมดินา
หุบเขาจาคายาน (Cagayan)
เหงียน คิม (Nguyen Kim)
เหงียน ดู (Nguyen Du)
เหงียน เตรือง โต (Nguyen Truong To)
เหงียน ย๊าก (Nguyen Nhac)
เหงียน ลือ (Nguyen Lu)
เหงียน เว้ (Nguyen Hue) ดู กวาง-ตรึง
เหงียน อันห์ (Nguyen Anh) ดู ยาลอง
เหงียน ฮิว เกิ่ว (Nguyen Huu Cau)
เหงียน ฮิว เลือง (Nguyen Huy Luong)
เหงียน, ราชวงศ์ (Nguyen dynasty) *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
เหล็ก:
การผลิตและต้นทุน
การค้า
โหราจารย์
อนอคะเปตลุน (Anuakpetlun)
อนุสรณสถานบุโรพุทโธ (Borobuḍur) *ดูเช่นกันที่* พุทธศาสนา
อบเชย ดู เครื่องเทศ

อมรปุระ (Amarapura, Amerapurah)
อมังกุรัตที่ 1 (Amangkurat I)
อมังกุรัตที่ 2 (Amangkurat II)
อเมริกาของสเปน
อยุธยา (Ayutthaya):
กษัตริยภาพและศาสนา
กองทัพกับเทคโนโลยีทางการทหาร
การค้าและการขนส่งสินค้าทางเรือ
การปกครองและการปฏิรูปแรงงาน
การผลิตสินค้า
การล้อมและความพินาศของ
คริสต์ศาสนา
ความเชื่อของประชาชน
ชุมชนชาวต่างชาติ
ปรวัติศาสตร์และการเมือง
ประชากร
พุทธศาสนา
ไฟไหม้นคร
ระบบกฎหมาย
ลักษณะทางกายภาพของนครที่ปรากฏให้เห็น
วัฒนธรรม
ศาสนากับการกบฏ
เศรษฐกิจข้าว
อิสลาม
อลอง มินตะยาคี (Alaung Mintayagi)
อลองพญา (Alaungpaya)
อลา อุด-ดิน ริอายัต ซยาห์ อัล-มูกัมมิล (Ala' ud-din Ri'ayat Syah al-Mukammil)
อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ (Alexander of Rhodes)
อหิวาต์
ออมเมนลันเดน (Ommenlanden) ของปัตตาเวีย
ออรังเซบ (Aurangzeb), ประมุขในราชวงศ์มูกาล

อัคคีภัยและการป้องกัน
อัคบาร์ (Akbar)
อัคบารนาม (Akbarnāma)
อังวะ (Ava) :
การพาณิชย์
การฟื้นตัว
ความเสื่อมและความพินาศ
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก
ประชากร
พุทธศาสนา
อัตปือ (Attopeu)
อันเชอร์ (Anjer)
‘อับด์ อัลกาดีร์-อิ จิลานี (‘Abd al-Qudir I-Jilāni)
อับดุลซาหมัด (Abdulsamad)
อับดุลรอฟ (Abdulrauf)
อัมบอน (Ambon)
อัมโบอินา (Amboina)
อัมรินทรามาตย์, สมเด็จพระ (Amarin)
อัมสเตอร์ดัม (Amsterdam)
อัมสเตอร์ดัม, สุลต่านแห่งเทอร์เนต (Ternate)
อัลกอฮอล์:
การดื่มสุราและการเมาสุรา
น้ำตาลเมา
น้ำตาลเมาทำจากลูกจาก
เบียร์
สุราหมักทำจากข้าว
อัล-กาซาลี (al-Ghazālī)
อัลดุลลาห์ (Abdullah), สุลต่านแห่งเกดะห์ (Kedah)
อัลบูเคิร์ก, อัฟฟอนโซ เดอ, *ดู เดอ อัลบูเคิร์ก, อัฟฟอนโซ*

อัล-รานิรี (al-Rānīrī)
อากุง (Agung), สุลต่านแห่งบันเตน (Banten)
อากุง, สุลต่านแห่งมะตะรัม (Mataram)
อาคัม (Agam)
อาคาพุลโก (Acapulco)
อ่างเก็บน้ำเมอิคติลา (Meiktila) และระบบการชลประทาน
อาเจะห์ (Acheh):
กองทัพกับเทคโนโลยีทางการทหาร
การค้าและการผลิตงานฝีมือ
การปกครอง
การพาณิชย์และการค้า
การสร้างเมือง
กำเนิดและความเจริญ
ความเสื่อม
เงินตรา
ประชากร
ประวัติศาสตร์และการเมือง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
พริกไทยกับเศรษฐกิจดีบุก
ไฟไหม้
ระบบกฎหมาย
ระบบกษัตริย์กับศาสนา
วัฒนธรรม
อิสลาม
อุปทานด้านอาหาร
อาชญากรรมและอาชญากร
อาซาฮาน (Asahan)
อานม้า
อาบู ฮามิด อัล-กาซาลี (Abū Ḥāmid al-Ghazālī)
อาระเบีย (Arabia)
อารุง ปาลักกา (Arung Palakka), ผู้นำของบูคิส
อารู (Aru)

อาลอดดิน (Alauddin), สุลต่านแห่งกัว (Goa)
อ่าวไทย
อ่าวเมาะตะมะ (Martaban)
อาวุธ, แบบดั้งเดิม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ อาวุธปืน; ดินปืน
อาวุธปืน:
การค้า
การผลิตและเทคโนโลยี
การผลิตอย่างเป็นอุตสาหกรรม
คุณภาพ
ชนิดและขนาด
ลักษณะทางจิตวิญญาณ
อุตสาหกรรมในท้องถิ่น
ดูเช่นกันที่ อาวุธ, แบบดั้งเดิม; ดินปืน; *ชื่อประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ*
อาห์หมัด ซยาห์ (Ahmad Syah), สุลต่าน
อาห์หมัด สีร์ไฮนด์ (Ahmad Sirhind)
อาหาร:
แกง
อาหารของพระราชา
อาหารทะเล
อาหารหลัก
ดูเช่นกันที่ การทำสวน; ข้าว
อิกนาติอัส (Ignatius)
อิฐและกระเบื้อง
อินดีสตะวันตก (West Indies)
อินเดีย:
กษัตริยภาพกับศาสนา
การค้า
เกษตรกรรม
ประชากร
ศาสนาฮินดู

อาวุธปืน
อิสลาม
อินทรคีรี (Inderagiri)
อิบน์ บาตูตา (Ibn Batuta)
อิบน์ อัล-‘อาราบี (Ibn al-‘Arabī)
อิบราฮิม (Ibrahim), สุลต่าน
อิโลคอส (Ilocos)
อิโลอิโล (Iloilo)
อิสกานดาร์ ธานี (Iskandar Thani)
อิสกานดาร์ มุดา (Iskandar Muda)
อิสตันบูล (Istanbul)
อิสลาม:
กับอาวุธปืน
การเข้ามาและการแพร่กระจาย
การตรวจสอบใหม่และการปฏิรูป
การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม
การศึกษาและการสอน
งานการเผยแพร่ศาสนา
จิฮัด (jihad), สงครามศาสนา
แนวคิดเรื่องกษัตริยภาพใน
แนวปฏิบัติและพิธีกรรมทางศาสนา
ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด-ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด
บทบาทของผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิม
บทบาทของภาษามาเลย์
มูลเลาะห์ (mullah)
สถานภาพของสตรี
หลักคำสอน
หลักฐานด้านโบราณคดีและจารึก
ดูเช่นกันที่ กุรอ่าน; *ชื่อนิกาย; ชื่อประเทศและหัวข้อต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้หัวข้อ*มุสลิม
อิเอมิตสุ (Iemitsu), โชกุน

อิเอยะสุ (Ieyasu), โชกุน
อียิปต์
อีไอซี ดู บริษัทอีสต์อินเดีย (อังกฤษ)
อุตสาหกรรมการทำเหมืองแร่
อุตสาหกรรมการพิมพ์
อุตสาหกรรมไม้ซุง
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
ผ้าจีน
ผ้าบาติก
ผ้าปัก
ผ้าฝ้าย
ผ้าฝ้ายโจโรมานเดล (Coromandel)
ผ้าอินเดีย
ฝ้ายอังกฤษ
สิ่งทอ
โสร่ง
ไหมจีน
อุปาลีมหาเถระ (Upali Maha Thera)
อู กาลา (U Kala)
อูดง (Udong)
อู่ทอง, พระเจ้า (U Thong)
เอกาทศรถ, สมเด็จพระ (Ekathotsarat)
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
การเขียนประวัติศาสตร์
การเปลี่ยนผ่านและการปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
บรรยากาศทางด้านเศรษฐกิจและสังคมและการเปลี่ยนแปลง
พัฒนาการทางการเมือง
พัฒนาการทางด้านศาสนา
สภาพทางนิเวศน์วิทยา
ดูเช่นกันที่ ภาษาและกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ; ประชากร
เอเดน (Aden)

เอสตาโด ดา อินเดีย (Estado da India) ดู จักรวรรดิของโปรตุเกสในเอเชีย

เอ้หมึง (Amoy)

แอ่งสาละวิน (Salween)

ฮวน-วัง (Huan-wang) ดู ภูมิภาคกวางหนำ (Quang Nam)

ฮอร์มุซ (Hormuz)

ฮัง ตัวห์ (Hgang Tuah)

ฮังการี

ฮัจญ์ (Hadji) ดู มุสลิม, การเดินทางไปแสวงบุญยังเม็กกะ

ฮัมซาห์ ฟานซูรี (Hamzah Fansuri)

ฮาซานุดดิน (Hasanuddin), สุลต่าน

ฮาดรามอต (Hadramaut)

ฮาเตียน (Hatian)

ฮานอย (Hanoi)

ดูเช่นกันที่ ธางลอง (Thang-long)

ฮาเมงกุบุวานที่ 1 (Hamengkubuwana I)

ฮาเมงกุบุวานที่ 2 (Hamengkubuwana II)

ฮิกายัต รานโต (Hikayat Ranto)

ฮิกายัต อาเจะห์ (Hikayat Acheh)

ฮิกายัต ฮัง ตัวห์ (Hikayat Hang Tuah)

ฮิเดโยชิ (Hideyoshi)

ฮูกห์ลี (Hooghly), เมือง

เฮนริเกซ์, เปโดร คาลเดรอน (Henŕiquez, Pedro Calderón)

เฮนรีนักเดินเรือ (Henry, the Navigator)

แฮมิลตัน, อเล็กซานเดอร์ (Hamiltion, Alexander)

โฮ ซวง ฮวง (Ho Xuan Huong)

โฮจิมินห์ ซิตี้ (Ho Chi Minh City)

ไฮเยือง (Hai Duong), จังหวัด

โครงการแปล The Cambridge History of Southeast Asia (เล่มสาม)

โดย มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล

พฤษภาคม 2547

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฉบับเคมบริดจ์
เล่มสาม

จากประมาณค.ศ.1800 ถึง

ทศวรรษ 1930

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง

บรรณาธิการ

มัทนา เกษกมล

มัทนี เกษกมล

ผู้แปล

มัทนา เกษกมล

บรรณาธิการแปล

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*

เล่มหนึ่ง จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ ค.ศ.1500

บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เจ. ดี. เลกเก)

บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (พีเทอร์ เบลล์วูด)

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก (คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์)

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น (เคนเนท อาร์. ฮอลล์)

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณ ค.ศ.1500 (เจ. ดี. เดอ กาสปารีส์ และ ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์)

เล่มสอง จากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800

บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา)

บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรษที่ 16-18 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจประมาณ ค.ศ.1400 ถึงประมาณค.ศ.1800 (แอนโธนี รีด)

บทที่ 4 พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา และ โยเนียว อิชิอิ)

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์)

เล่มสาม จากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930

บทที่ 1 การสถาปนาระบอบอาณานิคม (นิโคลาส ทาร์ลิ่ง)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมือง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (คาร์ล เอ. ทรอคคี)

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (โรเบิร์ต อี. เอลสัน)

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม (เรย์นัลโด อิลเอโต)

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมและการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม (พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน)

เล่มสี่ จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

บทที่ 1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป (เอ. เจ. สต็อคเวลล์)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช (หยง มุน ฉง)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นอร์แมน จี. โอเวน)

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย (พอล สแตนจ์)

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมและลัทธิชาตินิยม (ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์) บรรณานุกรม (พอล กราทอสกา)

---

* ศักราชที่ใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของหนังสือชุดนี้ เป็นคริสต์ศักราชทั้งหมด แต่ในการเขียนจะหลีกเลี่ยงการระบุคำว่า คริสต์ศักราช โดยเขียนแต่เฉพาะตัวเลขหรือหากเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้คำว่าศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป (Common Era หรือ C.E.) เช่น ศตวรรษที่ 15 ของศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยนั้น ผู้แปลกำกับด้วยคำว่า ค.ศ. ไว้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

สารบัญ

	หน้า
แผนที่	ง
คำย่อ	จ
คำนำฉบับปกอ่อน	ฉ
บทนำ	1
บทที่ 1 การสถาปนาระบอบการปกครองแบบอาณานิคม โดย *นิโคลาส ทาร์ลิ่ง, มหาวิทยาลัยโอ๊คแลนด์, นิวซีแลนด์*	4
บทบาทของชาวอังกฤษ	11
อาณาจักรของชาวดัตช์ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย	17
อำนาจการปกครองแบบราช แบบบริษัท และดินแดนในอาณัติของอังกฤษในบอร์เนียว	31
ซูลูกับฟิลิปปินส์	36
มลายูในการครอบครองของอังกฤษ (บริทิชมาลายา)	40
อังกฤษกับพม่า	48
อังกฤษ ฝรั่งเศส และเวียดนาม	58
เอกราชของสยาม	65
นโยบายของมหาอำนาจตะวันตก	75
นโยบายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	85
ปฏิสัมพันธ์และการโอนอ่อนผ่อนตาม	101
ระบอบการปกครองอาณานิคม	108
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	110
บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ โดย *คาร์ล เอ. ทรอคคี, มหาวิทยาลัยควีนสแลนด์เทคโนโลยี*	114
การร่วมมือช่วยเหลือของชนพื้นถิ่น	127

หน้า

การปกครองโดยตรงและโดยอ้อม 137
กฎหมายและความเป็นระเบียบ 148
สังคมพหุภาพ 159
สยามกับพม่า 172
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 185

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคมอันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดย *โรเบิร์ต อี. เอลสัน มหาวิทยาลัยกริฟฟิธ, ออสเตรเลีย* 191
รัฐและสังคมสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า 191
นายทุนผู้ประกอบการค้าจากซีกโลกตะวันตก 199
การพัฒนาการพาณิชย์นานาชาติ ตั้งแต่ประมาณค.ศ.1820 201
การสร้างระเบียบใหม่ ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ.1850 207
ขั้นตอนที่หนึ่ง--ลัทธิเสรีนิยม 209
ขั้นตอนที่สอง—จากลัทธิเสรีนิยมไปสู่การจัดการ 221
รัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 224
การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมในแง่มุมต่าง ๆ 237
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก 271
บทสรุป 278
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 280

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม โดย *เรย์นัลโด อิลเอโต มหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย* 285
ภูมิทัศน์ทางศาสนา-การเมือง 288
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม นับจากค.ศ.1850 เป็นต้นมา 310
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 355

หน้า

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมกับการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม โดย *พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์* 362

ลัทธิชาตินิยมโดยใช้พื้นที่เป็นหลัก 374

ลัทธิชาตินิยมโดยชาติพันธุ์ (ลัทธิเชื้อชาติพันธุ์นิยม) 422

การเลือกที่จะจงรักภักดีต่อผู้ปกครองอาณานิคม 459

บทสรุป 460

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 462

ดรรชนี 471

แผนที่

		หน้า
1.1	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่	7
1.2	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล	13
1.3	คาบสมุทรมลายู	20
2.1	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเลระหว่างค.ศ.1880-1930	116
2.2	เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ระหว่างค.ศ.1880-1930	120
3.1	การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่บางแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างค.ศ.1800-1942	196

คำย่อ*

BKI	*Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Tall -, Land-en Volkenkunde,'s-*Gravenhage.
ISEAS	*Institute of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JAS	*Journal of Asian Studies,* Ann Arbor.
JMBRAS	*Journal of the Malay/Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society,* Kuala Lumpur.
JSEAH	*Journal of Southeast Asian History,* Singapore**.**
JSEAS	*Journal of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JSS	*Journal of the Siam Society,* Bangkok.
MAS	*Modern Asian Studies,* Cambridge, UK.

* คำย่อเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏในข้อเขียนบรรณานุกรมและเชิงอรรถ อนึ่ง เชิงอรรถที่ใส่ด้วยเครื่องหมายดอกจันตลอดทั้งเล่มเป็นคำอธิบายเสริมของผู้แปล และมิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ขอให้ผู้อ่านโปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำฉบับปกอ่อน

โครงการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเคมบริดจ์มีแนวคิดที่อยู่ควบคู่กันมาสองแนว คือหนึ่งแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์เอง และสอง แนวคิดที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยแนวพิจารณาแบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ได้สร้างมาตรฐานอย่างสูงแก่งานวิชาการที่เกิดจากการร่วมมือกัน และให้แบบอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความยาวหลาย ๆ เล่มแก่โลกที่พูดและอ่านภาษาอังกฤษตั้งแต่ต้นศตวรรษสืบมา *Cambridge Modern History* ชุดแรกในความยาว 16 เล่ม พิมพ์ออกมาระหว่าง ค.ศ. 1902 - 1912 หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ยุคโบราณ ยุคกลาง ประวัติศาสตร์อินเดียและอื่น ๆ

โครงการของเคมบริดจ์โดยคนรุ่นใหม่ต่อมายังคงสร้างผลงานบนรากฐานที่วางไว้นี้ ผลงานที่เคมบริดจ์เพิ่งทำเสร็จสิ้นลงคือ ประวัติศาสตร์แอฟริกา ลาตินอเมริกาและชาวหมู่เกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิค ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอย่างรุดหน้าคือ ประวัติศาสตร์จีนและญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์อินเดียฉบับใหม่ แบบแผนและขนาดของผลงานเหล่านี้อาจผิดแผกกันไป แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญๆ และการใช้นักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนเป็นสิ่งที่ยังคงไว้

ความสนใจเริ่มแรกของเคมบริดจ์มุ่งไปที่ยุโรป แม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเริ่มด้วยกลิ่นอายของการสอบประมวลรายวิชาในระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันเก่าแก่ของเคมบริดจ์คือ "การขยายอำนาจของยุโรป" แต่เราก็เคลื่อนออกจากพื้นภูมิของยุโรปมากกว่าประวัติศาสตร์ในฉบับของอ๊อกซ์ฟอร์ดที่มักเขียนโดยนักวิชาการที่ทรงภูมิความรู้อย่างเยี่ยมยอดเพียงคนเดียว กระนั้นเรายังทิ้งช่องว่างซึ่งการสอบประมวลรายวิชาของเคมบริดจ์มิได้ปล่อยไว้คือ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคโดยรวมเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานมาแล้วแม้โดยการใช้คำอื่นก็ตาม คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันทั่วไปในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการยอมรับอย่างตระหนักกันเป็นอย่างดีถึงความเป็นภูมิภาคที่เป็นหนึ่งเดียว โดยไม่มีการด่วนตัดสินคุณลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น กระนั้นการวิจัยและงานเขียนทางวิชาการได้แสดงให้เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นเพียงชื่อเรียกทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ผลงานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมามีอยู่มากมายทีเดียว ส่วนมากเป็นผลงานที่เขียนโดยบุคคลคนเดียว ผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ผู้ล่วงลับไปแล้วย้อนไปถึงปี 1955 แต่ก็ผ่านการพิมพ์ออกมาอีกหลายครั้ง ผลงานอื่น ๆ ได้แก่ *South-east Asia : A Short History,* London, 1954 ของ

บี. แฮริสัน *A Concise History of Southeast Asia,* 1966 ของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง และ *In Search of Southeast Asia,* 1971 โดย ดี. เจ. สไตนเบิร์ก และคนอื่น ๆ ผู้เขียนผลงานเหล่านี้ต้องเผชิญกับภาระงานที่ยากยิ่ง อันเนื่องมาจากความหลากหลาย ทางด้านภาษาของภูมิภาคนี้ ปริมาณหลักฐานที่อยู่ในระดับสอง และช่องว่างที่พบในหลักฐานเหล่านั้น

ถึงจะมีความหลากหลายเช่นนี้ก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังดูจะเปิดทางให้กับแนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์ ประวัติศาสตร์ชั้นครูในความยาวเพียงเล่มเดียวมีอยู่แล้วและแบบอื่น ๆ ก็มีความพยายามกระทำมาก่อนแล้ว ผลงานที่จบภายในเล่มเดียวโดยมีนักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนก็ประสบผลสำเร็จมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่มากไปด้วยเนื้อหายิ่งกว่า และเขียนโดยนักวิชาการจำนวนมาก ยังไม่เคยมีการพยายามมาก่อน

ในช่วงอายุของคนรุ่นที่แล้ว มีงานเขียนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมิได้พัฒนาอย่างเต็มที่ในแง่ที่ว่า บางด้านค่อนข้างได้รับการใส่ใจศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นอย่างดี แต่บางด้านกลับไม่ได้รับความสนใจ งานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิภาคมีเนื้อหามากขึ้น และศึกษาอย่างลุ่มลึกมากขึ้น ทว่าผลงานเหล่านี้มุ่งไปที่บางประเทศหรือบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะและยังทิ้งช่องว่างเหลือไว้อีกเป็นอันมาก การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนจึงอาจเป็นการช่วยให้เกิดการนำผลงานทั้งหมดมารวมกัน และดังนั้นจะเป็นทั้งการวางรากฐานและชี้ช่องทางแก่การสร้างงานวิจัยต่อไป

แนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์เป็นการเสนอทั้งคำเตือนและการเชิญชวน อุปสรรคในวิถีการทำงานประวัติศาสตร์เชิงปฏิบัติมีมากพอ ๆกับประวัติศาสตร์ยุโรปของเคมบริดจ์เล่มแรก ซึ่งมีปัญหาที่ยากเกินกว่าจะควบคุมได้ หรือเขียนได้ไม่จบ แต่ข้อสรุปที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ต้องพิมพ์ออกมาภายในช่วงเวลาที่พอเหมาะ ผลงานต้องไม่มีความยาวมากจนเกินไป และต้องไม่ใช้คนเขียนมากจนเกินไป

อย่างไรก็ดีข้อชี้แนะเชิงปฏิบัติในลักษณะที่ว่านี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดีพอมีอยู่บ้าง ที่เป็นประวัติศาสตร์ของบางประเทศโดยเฉพาะที่ดี ๆ ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มจากฐานของภูมิภาคและศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักยังไม่มีอยู่เลย การศึกษาในแนวทางนี้จึงดูควรค่าแก่การกระทำโดยคุณลักษณะของงานเอง พร้อมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาและการวางรูปแบบให้แก่หนังสืออีกด้วย

ในเกือบทุก ๆ กรณี แม้ในบทที่เป็นผลงานเขียนมากกว่าหนึ่งคน ผู้เขียนถูกดึงออกจากสาขาเฉพาะที่ตนชำนาญ ผู้เขียนเหล่านี้พร้อมที่จะเสี่ยงด้วยรู้ว่า ถึงจะระมัดระวังสักเท่าใด พวกเขาก็ยังอาจถูกผู้เชี่ยวชาญจับผิดจนได้ แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ตระหนักดีถึงคุณค่าของการพยายามสำรวจในภาพรวม

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้เขียนรู้สึกว่า การท้าทายด้วยแนวทางการศึกษาจากฐานของภูมิภาคคุ้มค่าแก่การผละออกมาจากการวิจัยที่อยู่กับที่ในแบบเดิม ๆ แม้จะเสี่ยงอันตรายอยู่ก็ตาม

นักวิชาการที่ได้รับเชิญให้เขียนผลงานในฉบับเคมบริดจ์นี้ต่างยอมรับว่า บ่อยครั้งที่พบว่าได้ก้าวออกจากข่ายงานที่ตีพิมพ์และสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนมาแล้ว อย่างไรก็ดีประวัติศาสตร์แนวใหม่ ย่อมให้โอกาสแก่พวกเขา ที่จะขยายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคและใช้ภูมิภาคเป็นหลักในการศึกษาและเปรียบเทียบ หรือในหลาย ๆ กรณี หลายคนอาจได้กระทำอยู่แล้วในการสอน สำนักพิมพ์ต้องการงานประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นให้คิดค้นต่อไปมากกว่าการเสนอคำตอบสุดท้าย ผู้เขียนผลงานยังต้องเตรียมใจให้พร้อมรับกับการต้องพึ่งพาหลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วอย่างมาก หรือพึ่งพาหลักฐานชั้นสองในส่วนที่จำเป็น ส่วนผู้อ่านต้องไม่คิดหวังที่จะได้งานเขียนอย่างลึกซึ้งเท่าเทียมกันตลอดทั่วทั้งภูมิภาค แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน บรรณาธิการและผู้เขียนผลงาน ต่างต้องประสบปัญหาเรื่องการแบ่งยุคสมัยเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ แน่นอนเรื่องนี้เป็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอและ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการแบ่งยุคนั้นดูเหมือนเป็นผลมาจาก หรือมุ่งไปที่การเน้นในเรื่องเฉพาะบางเรื่อง ในกรณีของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มที่อดกระทำกันไม่ได้คือการใช้ลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นจากผลกระทบของพลังจากภายนอกจนเกินควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาติยุโรป โครงสร้างประวัติศาสตร์แบบที่เรากระทำอยู่นี้ ก็มิได้ปลอดจากการถูกวิพากษ์ว่าสร้างขึ้นจากอิทธิพลของพลังจากภายนอก ทว่า ผู้เขียนก็ได้พยายามท้าทายแนวทางนั้นอย่างเท่าที่จะทำได้ โดยจะไม่ยอมรับการใช้แนวทางตามนัยดังว่านั้นโดยดุษณี

การสุ่มเสี่ยงทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นเช่นกันกับการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ขอบข่ายของงานในลักษณะที่เรากระทำอยู่นี้ยิ่งทำให้การแบ่งบทยากลำบากขึ้น แต่ก็ยิ่งทำให้เกิดความจำเป็นมากขึ้น การแบ่งบทบางตอนดูจะตัดแบ่งสิ่งที่ควรมองด้วยกันอย่างเป็นภาพรวม และบางครั้งอาจเป็นผลให้ต้องนำเนื้อหาที่กล่าวแล้วมากล่าวซ้ำอีก สิ่งนี้เรายอมให้เกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าจำเป็น กระนั้นการดำเนินเรื่องไปตามแนวคิดหลักบางประการตลอดทั้งเล่มยังสามารถทำได้ โดยไม่ถึงกับต้องอ่านกันเพียงแค่เรื่องราวตามลำดับศักราชต่อ ๆ กันมา กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์แบ่งออกเป็นสี่ช่วงและการแบ่งบทโดยทั่วไปก็จัดลำดับทำนองเดียวกัน ดังนั้นผลงานนี้ในแง่หนึ่งสามารถอ่านได้ตั้งแต่ต้นต่อ ๆ กันไป หรือจะเลือกอ่านส่วนใดก่อนก็ได้

เราละเว้นบางหัวข้อซึ่งรวมถึงการศึกษาด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และดนตรีไปโดยสิ้นเชิง จุดเน้นของงานอยู่ที่ประวัติศาสตร์การเมือง ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ กระนั้นยังเป็นเรื่องยากที่จะมองหาประวัติศาสตร์ของเฉพาะประเทศและของชนเฉพาะกลุ่ม ผลงานมิได้ตั้งใจเสนอเรื่องเฉพาะเหล่านั้น อย่างไรก็ดี เราได้เสนอแนวทางแก่ผู้ต้องการศึกษาเรื่องเหล่านี้ ด้วยเครื่องมือที่ให้ไว้ คือ เชิงอรรถ และ

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมที่มีอยู่ทุกบท รวมทั้งการสำรวจทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ รายชื่อต่าง ๆ ในบรรณานุกรม และดรรชนี

* * *

ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1992 ในรูปปกแข็ง 2 เล่ม ฉบับปกอ่อนเป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับปกแข็ง แต่แบ่งออกเป็น 4 เล่ม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาบ้างเล็กน้อย แม้ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง แต่เรายังหวังให้การพิมพ์ในรูปแบบใหม่นี้เข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนและผู้เรียนเรื่องราวของภูมิภาคจะหาอ่านได้อย่างพร้อมสรรพยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ที่เพียง สนใจใคร่รู้เท่านั้นด้วย ฉบับปกอ่อนทั้ง 4 เล่มนี้สามารถอ่านได้แต่เพียงลำพัง แม้ว่าโดยอันที่จริงเนื้อหาของทั้ง 4 เล่ม มิใช่เป็นเพียงการรวมแต่ละตอนเข้าด้วยกันก็ตาม

เล่มหนึ่งประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภาคแรกในเล่มหนึ่งของฉบับพิมพ์ครั้งแรก “จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงประมาณค.ศ.1500” เล่มสองเป็นเนื้อหาของภาคสองของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์ครั้งแรก ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาจากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 เล่มสามที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ครอบคลุมเรื่องราวในภูมิภาคจากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930 และเล่มสี่จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปลายทศวรรษ 1980 เล่มสี่ยังมีบรรณานุกรมที่รวมรายการบรรณานุกรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนต่าง ๆ อีกด้วย

การอภิปรายถึงผลงานชุดนี้ ทั้งในระหว่างจัดทำและภายหลังจากจัดทำเสร็จแล้ว ได้ทำให้มีการตั้งคำถามขึ้นมาทั้งที่เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาในแบบภูมิภาคโดยรวมและเรื่องการแบ่งยุค คำถามเหล่านี้ เป็นเรื่องที่นักประวัติศาสตร์และผู้อ่านผลงานประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ต่างให้ความสนใจกันอย่างไม่มีวันเลิกรา ทว่าคำตอบที่ได้อาจมิได้เหมาะสมที่ทำให้เลิกรากันไปได้ ผลงานเล่มสองเข้าร่วมอภิปรายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุค “ต้นสมัยใหม่” และได้ตั้งคำถามว่า ภูมิภาคนี้ มีการรวมตัวอย่างเป็นกลุ่มก้อนพอที่เราจะบากบั่นศึกษาพิเคราะห์ร่วมกันอย่างเป็นหนึ่งเดียวได้หรือไม่ และเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันมากพอที่จะจัดแบ่งยุคสมัยร่วมกันได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ ความรู้สึกที่มีอยู่ทั่วไปในขณะนี้คือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ยังคงเป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ หากว่าเราไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของภูมิภาคให้มากจนเกินไปนัก จนถือเป็นโอกาสอันดี ที่จะเปรียบเทียบไปจนถึงความแตกต่างระหว่างประวัติศาสตร์ของรัฐทั้งหลายที่อยู่บนภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ กับบรรดารัฐที่อยู่ตามหมู่เกาะ หรือปล่อยให้ตัวเราเอง นำประสบการณ์จำเพาะของรัฐเหล่านี้ ไปเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของรัฐในภูมิภาคอื่น ๆ ของทวีปเอเชียและกับตัวทวีปยุโรปในยุค “สมัยใหม่ตอนต้น” คณะผู้อภิปรายเห็นพ้องต้องกันเช่นเดียวกัน

ว่า การแบ่งยุคสมควรที่จะกำหนดขึ้นโดยพิจารณาผลกระทบจากปัจจัยภายนอก ซึ่งรวมถึงการพาณิชย์ของจีนกับของยุโรป แต่ก็ต้องพิจารณาถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มภายในภูมิภาคเองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการแข่งขันกันระหว่างรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ การวางข้อสรุปเช่นนี้ แม้ว่าเป็นเพียงการทดลองเพียงคร่าว ๆ แต่ก็ทำให้เรามีโอกาสสร้างผลงานประวัติศาสตร์ของภูมิภาคที่มีการจำแนกความแตกต่างให้เห็นได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น และจำกัดความเสี่ยงต่อการที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะ ยังคงเป็นเขตจำเพาะของชนบางกลุ่มบางเชื้อชาติภายในการศึกษาประวัติศาสตร์โดยรวม นอกจากนี้ เรายังมีโอกาสบรรลุถึงข้อสรุปที่มีเหตุผลหนักแน่นเกี่ยวกับผลกระทบของชาวยุโรป พร้อมกับยอมรับว่า ผลกระทบเหล่านี้ แตกต่างกันไปตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในภูมิภาค และแตกต่างกันไปตามช่วงเวลา

การศึกษาพิเคราะห์ถึงยุคที่เป็นเนื้อหาของเล่มที่สามนี้ ประสบปัญหาดังที่กล่าวข้างต้นเช่นกัน ในบทความอันมีชื่อเสียงเรื่อง “ว่าด้วยโอกาสความเป็นไปได้ ในการเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ อย่างเป็นเอกเทศเฉพาะภูมิภาคนี้” (“On the possibility of an autonomous history of modern Southeast Asia” *Journal of Southeast Aisan Studies* 2, 2, July 1961, pp. 72-102) จอห์น สเมล ระบุไว้ว่า ในขณะที่นักวิชาการผู้บุกเบิกชาวดัตช์ เจ.ซี. ฟาน เลอร์ มองเห็นดุลยภาพในแนวใหม่ และที่ดีกว่า ระหว่างปัจจัยที่เกี่ยวกับดัตช์และอินโดนีเซีย ในประวัติศาสตร์ของยุคสมัยตอนต้น แต่ฟาน เลอร์ก็กล่าวถึงคริสต์สตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบแต่เพียงเล็กน้อย -- อย่างไรก็ดีข้อความดังกล่าวนี้ ก็มีความนัยแทรกอยู่ว่า “โลกอินโดนีเซีย มีความสำคัญน้อยลงเรื่อยไปเป็นลำดับ” และดังนั้น เราจึง “มีเหตุผลและความต้องการน้อยลง ในอันที่จะมองดูสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองที่ยึดอินโดนีเซียเป็นศูนย์กลาง” (หน้า 84)

แน่นอนว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาดังกล่าว ตกอยู่ภายใต้การปกครองของยุโรปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยภูมิภาคทั้งมวล ได้รับผลกระทบจากสิ่งที่ฟาน เลอร์เรียกว่า “ยาพิษที่มีมนต์ขลังอย่างน่าพิศวงของระบอบทุนนิยมสมัยใหม่” (*Indonesian Trade and Society,* The Hague and Bandung: van Hoeve, 1955, p. 285.) ข้อเขียนส่วนใหญ่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนมีแนวโน้มที่จะสะท้อนให้เห็นว่า เป็นข้อเขียนที่ได้รับแรงเสริมจากความต้องการที่จะป่าวประโคมถึงชัยชนะของยุโรป หรือไม่เช่นนั้น ก็ได้รับแรงเสริมจากการรวมพลังของบรรดา ผู้เป็นปฏิปักษ์ของยุโรป ทั้งนี้ อาจเป็นการเขียนที่จงใจสะท้อนภาพให้เห็นเช่นนั้น หรืออาจเกิดขึ้นโดยมิได้ตั้งใจก็ได้ ชัยชนะของเอกราช เย้ายวนให้นักประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ลดความสำคัญของบทบาทของชาวยุโรปลงจนเกินสมควรในระยะแรก แต่กระนั้น การได้รับเอกราชนี้ก็กระตุ้นให้นักประวัติศาสตร์เหล่านี้ ศึกษาปรปักษ์ของยุโรปอย่างรอบด้านยิ่งขึ้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ที่จะจำแนกความแตกต่างที่มีอยู่ในหมู่ชาวยุโรปทั้งหลาย รวมทั้งแยกแยะคู่ปรปักษ์ของยุโรปออกเป็นฝ่ายราชวงศ์กับฝ่ายสามัญชน หรือแยกแยะ

ออกเป็นฝ่ายที่ปรารถนาที่จะร่วมมือช่วยเหลือพวกยุโรป อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว กับฝ่ายที่ประสงค์จะต่อต้าน ในอีกทางหนึ่งอาจแยกแยะเป็นฝ่ายที่พึ่งพาอาศัยการสนับสนุนจากภายนอกมากสักหน่อย กับฝ่ายที่อาศัยทรัพยากรของตนเองมากกว่า

ทั้ง “ยาพิษที่มีมนต์ขลังอย่างน่าพิศวง” ดังว่า มิได้ส่งผลกระทบแก่ทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเท่าเทียมกันหรือพร้อม ๆ กันด้วย นักประวัติศาสตร์มีแนวโน้มที่จะยอมรับให้ช่วงเวลาในราวค.ศ. 1870 เป็นเครื่องหมายที่บอกถึงการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการที่ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลายเป็นผู้จัดป้อนแร่ธาตุนานาชนิด วัตถุดิบและสินค้าต่าง ๆ ให้แก่ตลาดโลก โดยในขณะเดียวกัน ก็มิได้ยุติการจัดส่งสินค้าจำพวกผลิตผลจากป่าและจากทะเล ให้แก่ตลาดในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตลาดในเอเชีย ทว่าค.ศ. 1870 นี้ เป็นเพียงการประมาณอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีความลักลั่นกันอยู่มาก ซึ่งทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากลักษณะของการกระจายทรัพยากร และเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละรัฐ จริงอยู่ ไม่มีรัฐบาลของอาณานิคมชุดใด ที่มีทีท่าว่าจะดำเนินขั้นตอนใด ๆ ที่จำเป็นเพื่อกระตุ้นให้มีการสร้างอุตสาหกรรมขึ้นภายในประเทศ ประเทศไทยซึ่งไม่ได้เป็นอาณานิคม ก็ยึดถือทัศนะนี้เช่นกัน ทัศนะเช่นนี้ ในส่วนหนึ่ง ดังที่เอียน บราวน์ ได้ชี้ให้เห็นในผลงานเรื่อง *เศรษฐกิจและชนชั้นสูงของสยามประมาณ ค.ศ.1890-1920* (*The Elite and the Economy in Siam, c. 1890-1920.* Singapore: Oxford University Press, 1988) ว่า เกิดขึ้นเนื่องจากไทยต้องการธำรงรักษาเอกราชของตนเองไว้ อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลาที่คั่นอยู่ระหว่างสงครามโลกทั้งสองครั้ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ส่วนต่าง ๆ ของเนเธอร์แลนส์ อินเดียและอินโดจีนเอง ต่างก็เป็นฝ่ายที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันในแง่นี้ขึ้นมาเองด้วย

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง ทั้งในแง่การเมืองและเศรษฐกิจ บ่งบอกเป็นนัยด้วยว่า ช่วงเวลาที่สาธยายไว้ในหนังสือเล่มนี้ เช่นเดียวกับในเล่มสอง ซึ่งกล่าวถึงช่วงเวลาก่อนหน้านี้ คือจะเป็นผลดี หากยอมรับเสียแต่โดยดีว่า การแบ่งยุคของเรา จำต้องมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่ มิได้ตรงเผงแน่นอนลง ไปเสียทีเดียว อนึ่ง การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ซึ่งเหมารวมไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องไม่ทำให้เราเน้นถึงความคล้ายคลึงกันให้มากจนเกินไป แม้ว่าการกระทำดังกล่าว จะทำให้เราสามารถมองเห็นภูมิภาคได้อย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนจนสามารถศึกษาพิเคราะห์ได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ แต่ขณะเดียวกัน ก็ไม่บังควรชักนำให้เราหลีกเลี่ยงการเปรียบเทียบกับพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกภูมิภาคไปเสีย นักประวัติศาสตร์ที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับจักรวรรดิ มักละเลยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันบ่อยเกินไป ทั้ง ๆ ที่ภูมิภาคนี้ มีการปกครองแบบจักรวรรดินานาชนิดนานาประเภทอยู่อย่างกว้างขวาง การศึกษาพิเคราะห์ประวัติศาสตร์ด้านเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กระทำกันอย่างละเอียดละออยิ่งขึ้น – ซึ่งส่วนหนึ่ง ถูกกระตุ้นจากปฏิกริยาต่อสภาวะที่นักวิชาการมักหมกหมุ่นอยู่กับปัญหาการเมือง ใน

ระหว่างการต่อสู้เพื่อก่อตั้งรัฐเอกราชจนเกินไป และแน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาเช่นกันว่า อีกส่วนหนึ่ง เกิดจากการได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของบริเวณนี้ จนกลายเป็น "ยุคแห่งการพาณิชย์" ยุคใหม่ การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจอย่างละเอียดลออดังกล่าว ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาด้วยเช่นกันว่า ประวัติศาสตร์ของภูมิภาค อาจช่วยให้เกิดการอภิปรายและถกเถียงกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการสองประการ ได้แก่การสถาปนารัฐอาณานิคม และการแพร่กระจาย "ยาพิษที่มีมนต์ขลังอย่างน่าพิศวง" ในบทความที่กล่าวถึงการขยายอิทธิพลของชาวดัตช์ในอินโดนีเซีย เจ. ทอมัส ลินด์แบลด ได้เสนอแนะให้เรามองหา ปฏิสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นให้มากเท่า ๆ กับที่มองหาที่ส่วนกลาง หรือไม่เช่นนั้น ก็มองหาให้มากยิ่งกว่า ("Economic Aspects of the Dutch Expansion in Indonsia, 1870-1914", *Modern Asia Studies* 23, 1, 1989, pp.1-23.) หนังสือเล่มใหม่ของเขา เรื่อง *การลงทุนของต่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ (Foreign Investment in Southeast Asia in the Twentieth Century* Basingstoke: Macmillan, 1998)—ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาข้อเขียนชิ้นแรก ๆ ในหัวข้อนี้ ภายในผลงานชุดที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งสำนักพิมพ์แม็คมิลแลนกับมหาวิทยาลัยแห่งชาติของออสเตรเลีย ได้ร่วมกันจัดพิมพ์เผยแพร่ออกมา—ก็ตั้งต้นด้วยประเด็นเดียวกันนี้ (หน้า 12)

เมื่อ*ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์* ตีพิมพ์ออกมาเป็นครั้งแรก มีบทวิจารณ์ชิ้นหนึ่งเสนอแนะว่า บทแรกที่อยู่ในเล่มสามนี้ "น่าจะได้รับการกล่าวขวัญอย่างยกย่องมากยิ่งกว่านี้ หากรวมอยู่ในผลงานที่รวมบทความเกี่ยวกับนโยบายของจักรวรรดิอังกฤษ" (*Journal of the Economic and Social History of the Orient* 40, 1997, p. 113.) เป็นไปได้ว่าความรับรู้เกี่ยวกับอิทธิพลของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ อาจทำให้ข้าพเจ้าเน้นถึงเรื่องนี้มากจนเกินไป การถกเถียงที่น่าสนใจมีขึ้นในหมู่นักประวัติศาสตร์ชาวดัตช์ โดยมีจุดมุ่งเน้นอยู่ที่ผลงานดังเช่นหนังสือเรื่อง "*เนเธอร์แลนส์และการเติบโตของลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่*" (*The Netherlands and the Rise of Modern Imperialism* Oxford: Berg, 1991) ของมาอาร์เตน กุยเตนบรูเวอร์ (Maarten Kuitenbrouwer) ซึ่งเอลส์เบธ โลเคอร์-สโคลเทน (Elsbeth Locher-Scholten) ได้นำมาสรุปความลงไว้ในข้อเขียนที่มีชื่อเรื่องว่า "การขยายอำนาจของดัตช์ในหมู่เกาะอินโดนีเซียเมื่อประมาณค.ศ.1900 กับการอภิปรายที่ว่าด้วยลัทธิจักรวรรดินิยม" ("Dutch Expansion in the Indonesian Archipelago around 1900 and the Imperialism Debate" *Journal of Southeast Asian Studies* 25, 1, March 1994, pp. 91-111). ทว่าในการอธิบายถึงลัทธิจักรวรรดินิยมของดัตช์ในอินโดนีเซีย ได้มีการยกเหตุผลขึ้นมาอ้างไว้อย่างน้อยประการหนึ่ง ว่าเป็นเพราะ "ปราศจาก 'ปัจจัยต่างชาติ'" "ในฐานะที่ดัตช์เป็น 'คนแคระ' ในหมู่ชาวยุโรป แต่เป็น 'ยักษ์ใหญ่' ในเรื่องอาณานิคม" ดังนั้น ดัตช์จึงมักต้องพึ่งพาอาศัยอังกฤษให้ช่วยปกป้องและต้องร่วมมือกับอังกฤษเสมอมา (หน้า 100)

ประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษ แน่นอนว่า ไม่ได้เป็นหัวข้อสำคัญของหนังสือที่กล่าวมา หนังสือของข้าพเจ้า *เรื่อง การล่มสลายของจักรวรรดิอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (*The Fall of Imperial Britain in Southeast Asi,a* Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1993) มีประเด็นสำคัญตรงที่ว่า ประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น จะว่าไปแล้ว เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษ การอภิปรายถึงลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษ จึงย่อมช่วยให้เกิดความเข้าใจประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน และเมื่อผลงานในชื่อเรื่อง*ว่า ประวัติศาสตร์จักรวรรดิอังกฤษฉบับ อ๊อกซ์ฟอร์ด* (*Oxford History of the British Empire*) เสร็จสิ้นลง ก็น่าจะให้มุมมองเพิ่มขึ้นมาอีก ผลงานเล่มหลังนี้ โทนี สต็อคเวลล์ เป็นผู้เขียนเรื่องราวในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของช่วงนี้ โทนี สต็อคเวลล์ เป็นผู้เขียนคนหนึ่ง ในเล่มที่สี่ ของ*ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์* นี้ด้วย

คาร์ล ทรอคคี ผู้เขียนบทที่สองของเล่มสามนี้ เป็นหนึ่งในบรรดานักวิชาการหลายท่านที่ชักชวนให้ใส่ใจกับความสำคัญของสัมปทานการเก็บภาษีในรัฐต่าง ๆ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เรื่องนี้ เป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้เห็นได้ในทันใด ถึงความอ่อนแอในด้านการปกครองของรัฐเหล่านี้ และขณะเดียวกัน ก็ให้คุณูปการแก่การสร้างทุน ซึ่งส่งเสริมให้มีการเปิดเหมืองเพื่อขุดหาแร่ดีบุกในมลายู นี่เป็นตัวอย่างหนึ่ง นอกจากนี้แล้ว สัมปทานภาษียังเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงปฏิสัมพันธ์ใน “ระดับจุลภาค” ระหว่างการเมืองกับเศรษฐกิจ ซึ่งลินด์แบลดได้เน้นไว้ หนึ่งในบรรดาผลงานระยะล่าสุดในแขนงนี้ ได้แก่ *กำเนิดและสลายตัวของระบบเจ้าภาษีนายอากร : ชนชั้นผู้นำทางด้านธุรกิจและการก่อตัวของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่* (*The Rise and Fall of Revenue Farming: Business Elites and the Emergence of the Modern State in Southeast Asia*) หนังสือนี้มีจอห์น บุตเชอร์ และโฮเวิร์ด ดิค เป็นบรรณาธิการ (New York: St Martin’s Press, 1993)

เอลสัน ผู้เขียนบทที่สามของเล่มสามนี้ เป็นผู้ที่ร่วมเขียนผลงานเฉพาะหัวข้อ ในโครงการซึ่งเป็นการร่วมมือกันระหว่างสำนักพิมพ์แม็กมิลลันกับมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย หนังสือของโครงการเล่มใหม่ของเขา คือ *การสิ้นสุดอาชีพของเกษตรกรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (*The End of the Peasantry in Southeast Asia,* 1997) เอลสันให้การยอมรับอีกครั้งหนึ่งถึง "อันตรายที่มีอยู่เสมอ” ในการศึกษาพิเคราะห์ในระดับภูมิภาคถึง “เรื่องที่เลยพ้นไปจากความชำนาญเฉพาะทางของตน” (หน้า xix) สิ่งที่มาช่วยชดเชยคือการศึกษาพิเคราะห์ ที่สาธยายถึงบทบาทของเกษตรกรในยุคของเรา ในลักษณะครอบคลุมโดยรวม ในขณะเดียวกัน ก็ไม่ตัดโอกาสที่จะระบุรายละเอียดอย่างเฉพาะเจาะจงลงไป เพราะยุคนี้เป็นยุคที่ “แรงงานและการผลิตของเกษตรกร ช่วยหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของภูมิภาค อย่างไม่เคยมีมาก่อน” ผลงานยังบอกเป็นนัยถึงจุดจบของบทบาทนี้ เพียงเมื่อไม่กี่ทศวรรษมานี้เอง ด้วยการกล่าวว่า “ทายาทของเกษตรกร

สมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ยังคงอาศัยอยู่ในชนบท ทว่าไม่ได้อยู่อย่างถาวร ไม่ได้มีจุดรวมศูนย์อยู่ที่ชนบท และไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับท้องถิ่นเหมือนเช่นบรรพชนรุ่นก่อน ๆของพวกเขา" [หน้า xxii] โครงการดังกล่าวนี้ ยังรวมถึงงานเขียนเกี่ยวกับประเทศหนึ่ง ๆ รวมทั้งผลงานเขียนที่พิจารณาภูมิภาคโดยรวมด้วย หนังสือเฉพาะประเทศเล่มแรกของโครงการ คือ *เศรษฐกิจอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ* (*The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Century,* 1998) ของแอนน์ บูธ ได้ช่วยเพิ่มเนื้อหาสาระอย่างมากมาย ให้กับผลงานที่ออกมาระยะหลัง ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดของภูมิภาค

นอกจากนี้แล้ว อินโดนีเซียยังเป็นประเทศที่ดึงดูดความสนใจได้มากที่สุด จากบรรดาผู้ที่ศึกษาเรื่องลัทธิชาตินิยมและขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหมู่บุคคลเหล่านี้ มีนักวิชาการชาวญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วยหลายคน พวกเขานำรูปแบบอย่างใหม่เข้ามา ซึ่งอาจเป็นได้ว่า เป็นลักษณะสำคัญที่จะอยู่ยงไปอีกนาน แม้ว่าเพื่อนร่วมงานของเรา เบน แบตสัน ผู้ล่วงลับ จะไม่สามารถสร้างคุณูปการให้แก่เรื่องนี้อีกต่อไปแล้วอย่างน่าเสียดาย แต่การโต้เถียงอย่างคึกคักเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมไทย ก็มีขึ้นมาแล้วเช่นกัน โดยในส่วนหนึ่ง ได้รับแรงผลักดันมาจากการฟื้นฟู "วาทกรรมอย่างถึงรากเหง้า" ในทศวรรษ 1970 และนอกจากนี้ ยังได้รับอิทธิพลในระยะหลังถัดมา จากทัศนะแนวรื้อถอนโครงสร้างของยุคหลังสมัยมาร์กซิสต์ (post-Marxist deconstructionism) รวมทั้งอิทธิพลที่เกิดจาก ผลงานเรื่อง *การเขียนแผนที่ของสยาม* (*Siam Mapped*) ของธงชัย วินิจกุล (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994) การถกเถียงในหมู่นักประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ เริ่มขึ้นอีกครั้ง ทั้งในท่ามกลางสาธารณชนทั่วไปและในกลุ่มนักวิชาการเฉพาะด้าน ทั้งนี้เนื่องจากได้รับแรงกระตุ้นมาจากการเฉลิมฉลองวาระครบรอบหนึ่งร้อยปีของการปฏิวัติ

ในผลงานบุกเบิกเรื่อง *ปาซีออนและการปฏิวัติ* (*Pasyon and Revolution,* Quezon City: Ateneo de Manila Press, 1979) เรย์นัลโด อิลเอโต ได้เข้าแบกรับภาระงานเขียนในแบบที่พิจารณาครอบคลุมทั้งภูมิภาค ในหัวข้อที่เขาได้เคยขับเคี่ยวมาก่อนแล้ว ทว่าในตอนนี้พิจารณาเฉพาะกรณีของประเทศฟิลิปปินส์ ในผลงานดังกล่าว เขาได้เพียรพยายามที่จะแยกแยะความแตกต่างระหว่างลัทธิชาตินิยมของชนชั้นสูงกับความใฝ่ฝันที่จะมีพระผู้มาโปรดของ "มวลชน" ผลงานดังกล่าว ได้รับการโต้แย้งในส่วนรายละเอียดไปแล้ว ด้วยผลงานของเกลนน์ เมย์ เรื่อง *การสร้างวีรบุรุษ : การฟื้นชีวิตอันเดรส โบนิฟาซิโอขึ้นมาใหม่เมื่อเขาสิ้นชีพไปแล้ว* (*Inventing a Hero. The Posthumous Re-creation of Andres Bonifacio* Madion: Center for Southeast Asian Studies, University of Wisconsin, 1996) ทว่าเนื้อหาโดยรวมยังใช้การได้อยู่ งานเกี่ยวกับประเทศอื่น ๆ อาทิเช่น ผลงานของซาร์โตโน (Sartono) เกี่ยวกับอินโดนีเซีย และผลงานของฮิว-ทาม- โฮ ไท (Hue-Tam-Ho Tai) เกี่ยวกับเวียดนาม เน้นความสำคัญของความเชื่อเรื่องผู้มีบุญที่จะมาโปรด ซึ่งมีอยู่ในภูมิภาคนี้ นอกจากนี้แล้ว เรื่องนี้ยังเป็นหัวข้อที่เตือนใจเราอีกครั้งหนึ่ง ให้ระลึกว่า

ในขณะที่ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นหน่วยที่เหมาะสมในการศึกษาพิเคราะห์ ทว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีประสบการณ์ร่วมกันกับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกด้วย

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1999

บทนำ

ผลงานเล่มนี้ กล่าวถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง บทแรก ซึ่งในแง่หนึ่ง อาจถือได้ว่าเป็นส่วนที่เสริมความสมบูรณ์ให้กับบทสุดท้ายของผลงานเล่มก่อน เป็นการบรรยายถึงการนำส่วนต่าง ๆ เกือบทั้งหมดของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้ามารวมอยู่ภายในพรมแดนของจักรวรรดิยุโรป พร้อมทั้งพยายามที่จะแจกแจงถึงเหตุผลที่ทำให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ บทต่อ ๆ มา บรรยายถึงโครงสร้างทางการเมือง ชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจ และศาสนาและวัฒนธรรมภาคประชาชนของภูมิภาคนี้ บทสุดท้าย เป็นการอภิปรายเรื่องลัทธิชาตินิยมและขบวนการต่าง ๆ ที่ดำเนินกิจกรรมตามแนวทางของลัทธิชาตินิยม

ในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ชาวดัตช์และสเปนได้เข้ามาสร้างฐานที่มั่นของตนขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีเฉพาะสยาม (ประเทศไทย) เท่านั้น ที่ยังอยู่ภายนอกจักรวรรดิของมหาอำนาจต่างถิ่นอย่างเป็นทางการ ประเทศมหาอำนาจเหล่านี้พยายามหลีกเลี่ยงการปะทะกันในระหว่างพวกตน ด้วยการตกลงกำหนดพรมแดนของพื้นที่ในครอบครองของตน ในการทำความตกลงดังกล่าว ประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ คำนึงถึงประวัติศาสตร์ของก่อนหน้านี้กับเงื่อนไขในปัจจุบันของดินแดนและชนชาติต่าง ๆ ที่พวกเขาเข้าอ้างสิทธิในการปกครองอยู่บ้าง ไม่มากก็น้อย กระนั้น พรมแดนเหล่านี้ ก็มีความคงที่แน่นอนในระดับที่ผิดไปจากปกติวิสัยที่เป็นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทที่หนึ่งบรรยายถึงผลลัพธ์ที่ปรากฏขึ้นจากเรื่องราวเหล่านี้ นอกจากนี้ยังเพียรพยายามที่จะบรรยายถึงกระบวนการที่ทำให้บรรลุถึงผลลัพธ์ดังกล่าว โดยมุ่งพิจารณาที่บทบาทของผู้ปกครองและประชาชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งชาวยุโรปภายในกระบวนการนี้ ภายในโครงสร้างที่กำลังก่อตัวขึ้นมานี้ เราจะได้เห็นปฏิสัมพันธ์ในขั้นต่อไปอีก ซึ่งเป็นความเพียรพยายามของมนุษย์ในหลากหลายสาขา เรื่องราวเหล่านี้ ในแง่หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า เป็นเนื้อหาของบทต่อ ๆ ไปของหนังสือการ จัดสรรเนื้อหาของแต่ละบทดำเนินไปตามแนวการพิจารณา เช่นที่ทำมาในเล่มที่ 1 และเล่มที่ 2 บทที่ 5 ก็เช่นเดียวกัน เป็นการศึกษาการก่อตัวของลัทธิชาตินิยมภายในกรอบโครงของระบอบอาณานิคม และระบบการบริหารกิจการรัฐของยุคจักรวรรดินิยม ในภาวะที่ถูกท้าทาย

ภายในกรอบโครงที่กำลังจะก่อตัวขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว โครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ได้รับการสถาปนาขึ้นมา หัวข้อนี้ เป็นประเด็นหลักของบทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองแบบ ต่าง ๆ ที่ประเทศภายนอกภูมิภาคเข้ามาก่อตั้งขึ้นนี้ ล้วนมีลักษณะรวมศูนย์อำนาจและอยู่ในแบบของระบบบริหารราชการ ทว่ายังคงจำเป็นต้องอาศัยการร่วมมือกับชนชั้นสูงในหมู่ประชากรชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ รัฐสามารถเอื้อมไปถึงชีวิตที่ดำเนินอยู่โดยปกติของทุกคนที่อาศัยอยู่ในรัฐ ในระดับและความต่อเนื่องที่แทบไม่เคยได้รู้จักกันมาก่อนในภูมิภาคนี้

สภาพการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นกับสยาม และกับดินแดนอื่น ๆ ที่มหาอำนาจจากต่างถิ่นเข้ามายึดครอง แต่การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและการวางระบบการบริหารราชการ ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องก่อให้เกิดความสอดคล้องเป็นแบบแผนเดียวกันขึ้นมา ไม่ว่าจะในสยามหรือที่อื่นๆ ในบางกรณี ถึงกับมีความสมัครสมานรวมตัวกันเป็นสถาบันในระดับใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นกับสิ่งที่ต่อมามองเห็นกันว่าเป็น “ชนกลุ่มน้อย” ที่อยู่ภายในอาณาจักรซึ่งประกอบด้วย “คนส่วนใหญ่”

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งหมดที่ได้บรรยายไว้ในบทที่ 1 และ 2 ไม่อาจเป็นที่เข้าใจได้ หากไม่พิจารณาถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่แวดล้อมอยู่ เรื่องนี้เป็นหัวข้อของบทที่ 3 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับผลกระทบจากการพาณิชย์นานาชาติมานานแล้ว ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1800 จนถึงช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ การพาณิชย์นานาชาติยิ่งส่งผลกระทบต่อภูมิภาครุนแรงมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังค.ศ. 1850 ผลกระทบเหล่านี้เป็นผลลัพธ์จากพัฒนาการของการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการผลักดันของระบอบทุนนิยมตะวันตก สภาวะเช่นนี้ เกื้อหนุนให้อำนาจรัฐเติบใหญ่ขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการรวมอำนาจรัฐเข้าสู่ศูนย์กลางและการจัดระบบการบริหารราชการในระดับที่สูงขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน เปลี่ยนแปลงไป ผู้คนอพยพย้ายถิ่นเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นไปถึงระดับใหม่ เช่นเดียวกับการอพยพย้ายถิ่นอย่างขนานใหญ่ซึ่งเกิดขึ้นภายใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง เมืองใหญ่ขยายตัวกว้างขวางออกไป ทั้งยังมักก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ผิดสุขอนามัยมากเกินกว่าปกติ แต่ทั้งนี้ก็มิใช่ว่าจะมีการอุตสาหกรรมเกิดขึ้นอย่างเป็นล่ำเป็นสันแต่อย่างใด เมื่อช่วงระยะเวลาอันยาวนานที่เศรษฐกิจโลกขยายตัวสิ้นสุดลงในทศวรรษ 1930 ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจแบบคับแคบและต้อง พึ่งพา ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เผยตัวออกมา คนจนเป็นผู้ที่ถูกกระหน่ำอย่างรุนแรงมากที่สุด

การแทรกซึมของชาวยุโรปที่ทวีความรุนแรงขึ้นก็ดี การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองของรัฐที่ทรงอิทธิพลก็ดี ตลอดจนการแปลงรูปโฉมทางเศรษฐกิจ ล้วนเป็นจุดเด่นของช่วงระยะเวลาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา จุดเด่นของยุคนี้ อีกประการหนึ่งคือการเกิดขบวนการต่อต้าน การจลาจลและการกระทำที่แสดงถึงการแข็งข้อนานัปการขึ้นมาอย่างมากมาย เรื่องราวเหล่านี้ คือประเด็นสำคัญของบทที่ 4 บทนี้ พยายามนำเสนอเหตุการณ์ตามที่เกิดขึ้น กล่าวคือจะมิใช่การแสดงให้เห็นว่าเป็นความวุ่นวายหรือการบุกปล้นของผู้หาเหตุผลมาแก้ตัวเรื่องการพิชิตดินแดนอาณานิคม ทั้งมิใช่กระทั่งการนำเสนอในฐานะสิ่งที่บอกล่วงหน้า ว่าจะมีขบวนการต่อต้านที่ทันสมัยกว่าเกิดขึ้นในเวลาต่อมา ขบวนการดังกล่าวนี้ได้รับการพิจารณาในแง่ความคิด การรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลง ความเป็นชุมชนและความเป็นผู้นำ ศาสนาเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เน้นหนักในบทนี้ โดยจะมองว่าศาสนาคือ หลักเกณฑ์ที่สำคัญยิ่งซึ่งเหล่าชาวไร่ชาวนา นำมาใช้อธิบายประสบการณ์ของพวกเขา

ขบวนการประชาชนของช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบสอดแทรกอยู่ในขบวนการชาตินิยมที่ทันสมัยกว่า ทว่ามิได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ขบวนการชาตินิยมที่ทันสมัยกว่าเหล่านี้เกิดขึ้นภายในโครงสร้างอาณานิคม ลัทธิชาตินิยมและทางเลือกอื่น ๆ ของลัทธินี้เป็นหัวข้อของบทที่ 5 ในบทนี้ จะมีการตั้งประเด็นว่า ยังมีทางเลือกอื่น ๆ นอกเหนือจากขบวนการชาตินิยมที่ มุ่งหมายจะเข้าควบคุมรัฐอาณานิคม และในท้ายที่สุดแล้ว พวกทางเลือกอื่น ๆ เหล่านี้สามารถทำได้สำเร็จภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทางเลือกเหล่านี้ได้แก่ เหล่าผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ขบวนการของนักชาตินิยมอื่น ๆ ในหมู่ชนกลุ่มน้อย และขบวนการที่เพียรหาทางก้าวให้พ้นไปจากพรมแดนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยคนจากภายนอกในสมัยจักรวรรดิเรืองอำนาจ มหาอำนาจอาณานิคมแต่ละประเทศ ต่างมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อขบวนการเหล่านี้ในลักษณาการที่ต่างกันไป แต่มหาอำนาจทุกประเทศก็ล้วนถูกมหาอำนาจที่อยู่นอกภูมิภาคอีกรายหนึ่ง มากวาดออกไปให้พ้นทาง

บทที่ 1

การสถาปนาระบอบการปกครองแบบอาณานิคม

นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดเป็นต้นมา การเข้าเกี่ยวข้องกับชาวยุโรป และกับสิ่งต่าง ๆ และความคิดต่าง ๆ ที่เป็นของยุโรป ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและส่งผลกระทบต่อดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล ทว่าระดับความเข้มข้นของการเข้าเกี่ยวข้องนั้น แตกต่างกันไปตามสถานที่และตามชนชาติ ความเกี่ยวข้องนี้ เพิ่มขึ้นไปตามกาลเวลา ทว่ามิได้เพิ่มขึ้นในจังหวะก้าวที่สม่ำเสมอกันไปโดยตลอด ทั้งยังดำเนินไปในรูปแบบที่แตกต่างกันไปด้วย ยิ่งกว่านั้น การเกี่ยวข้องนี้ยังมักเป็นในลักษณะ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มากกว่าจะเป็นเพียงความริเริ่มและการท้าทายของตะวันตก กับการตอบสนองของคนพื้นถิ่น ทั้งความริเริ่มและการท้าทายนี้ก็มิใช่ว่าจะมาจากตะวันตกเพียงเท่านั้น หากยังมาจากชนพวกอื่น ๆ ที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย แม้บางแง่อาจกล่าวได้ว่า ชนพวกอื่น ๆ ที่ว่านี้ ก็ได้รับแรงกระตุ้นจากความริเริ่มและการท้าทายของตะวันตกด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่นศาสนาอิสลาม ซึ่งยึดกุมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นหมู่เกาะไว้ได้แน่นหนายิ่งขึ้นตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าที่ชาวยุโรป จะเข้ามาแสวงประโยชน์ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารคมนาคมที่ดีขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับดินแดนอันเป็นถิ่นกำเนิดของอิสลาม แนบแน่นยิ่งขึ้น ซึ่งเหตุนี้ ยังผลให้อิสลามเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้ง กับการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในด้านสังคมและการเมือง ซึ่งกำลังดำเนินอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น

ในช่วงระยะเวลานี้ สมรรถนะของยุโรปที่จะสร้างผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้นในหลาย ๆ ปัจจัย ประการแรก การเปลี่ยนแปลงไปเป็นประเทศอุตสาหกรรมของยุโรปเพิ่มพูนอำนาจทางเศรษฐกิจและศักยภาพทางด้านการเมืองของประเทศในทวีปนี้ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงของนานาประเทศในยุโรปเหล่านี้ ดำเนินไปในอัตราที่ต่างกัน และมีระดับความครบถ้วนสมบูรณ์แตกต่างกันไป ก็ตาม ประการที่สอง การปรับปรุงการสื่อสารคมนาคมอย่างกว้างขวางทั่วโลก – ได้แก่การ ริเริ่มใช้เรือกลไฟ การสร้างทางรถไฟ การขุดคลองสุเอซและการพัฒนาโทรเลขไฟฟ้า – สิ่งเหล่านี้ เชื่อมโยงโลกให้ใกล้ชิดกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น ประการที่สาม รัฐต่าง ๆ ในยุโรป แต่ละรัฐต่างมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น สามารถควบคุมประชากรของตนและกำกับการใช้ทรัพยากรภายในรัฐของตนได้มากขึ้น ประการที่สี่ แม้ว่า (หรือเนื่องจาก) รัฐต่าง ๆ ในยุโรป ต่างมีสิ่งที่เหมือนกันอยู่มาก รัฐเหล่านี้จึงกระทบกระทั่งและขัดแย้งกันและกัน และการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันของรัฐเหล่านี้ในต่างแดนซึ่งส่งผลกระทบต่อโชคชะตาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานแล้วนั้น ผลกระทบนี้ยังคงดำเนินต่อไปเหมือนเช่นแต่ก่อน ทว่าในลักษณาการใหม่ ๆ รัฐในซีก

โลกตะวันตกมีแสนยานุภาพมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน รัฐเหล่านี้ก็มีความเป็นประชาธิปไตยกันมากขึ้นด้วย ทว่าในระดับที่แตกต่างกันไป ปัจจัยประการที่ห้า การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในหมู่รัฐต่าง ๆ จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น พร้อมกับลดความสามารถในการปฏิบัติการอย่างยืดหยุ่นของรัฐเหล่านี้ แต่เรื่องนี้มิได้จำเป็นว่าจะต้องมีผลในเชิงต้านวิถีดำเนินการในแนวจักรวรรดินิยมไปด้วย นอกจากนี้ การแข่งขันยังอาจทำให้รัฐต่าง ๆ เหล่านี้ จำต้องยึดมั่นต่อนโยบายแผ่ขยายอำนาจอย่างไม่อาจหวนกลับคืนได้ มากยิ่งขึ้น และทำให้นโยบายเหล่านี้ กลายไปเป็นภารกิจที่รัฐบาลยากจะละวางได้ ประการที่หก อำนาจที่ยุโรปมีอยู่เหนืออินเดียและจีน ซึ่งเป็นศูนย์กลางประชากรและเป็นเพื่อนบ้านที่ยิ่งใหญ่ ที่มีอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานในหลาย ๆ ทาง ได้เพิ่มพูนสมรรถนะของชาวยุโรปที่จะสร้างอิทธิพลต่อ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้สูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอินเดียและจีน มิได้ขจัดอิทธิพลของสองรัฐนี้ หากแต่ทำให้อิทธิพลดังกล่าว มีมาในรูปแบบใหม่ ๆ ส่วนการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของญี่ปุ่น ก็เป็นทั้งแรงบันดาลใจและภัยคุกคามพร้อม ๆ กันไป ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ มีผลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ในองค์ประกอบต่าง ๆ กัน และในลักษณาการที่ต่าง ๆ กันไป

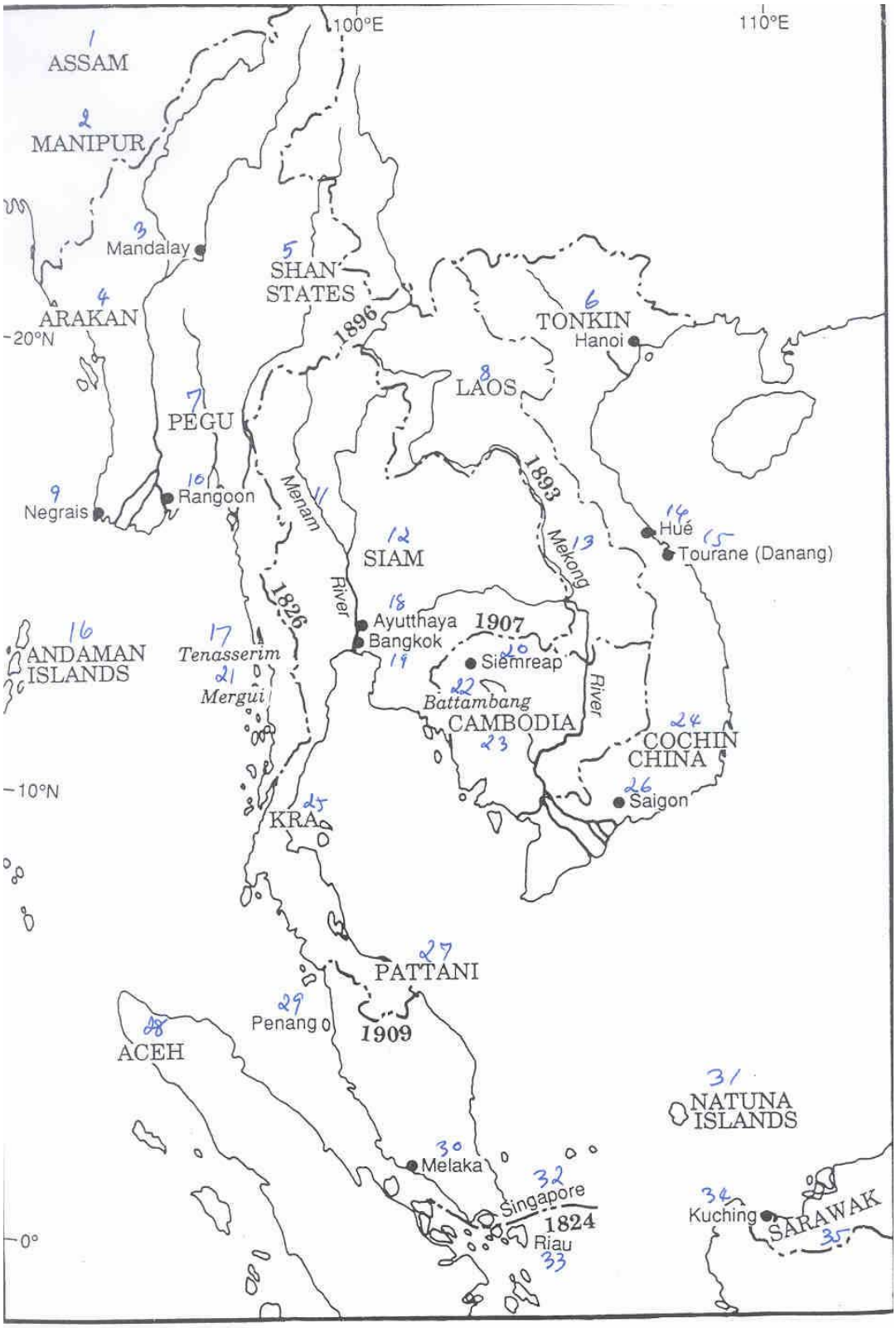
อย่างไรก็ดี ผลที่ปรากฏออกมา มิได้เป็นเพียงผลลัพธ์ของปัจจัยใด ๆ ที่กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเดี่ยวหรือหลาย ๆ ปัจจัย ประกอบเข้าด้วยกัน บนเวทีนี้ ยังมีผู้แสดงอื่น ๆ อีก ทั้งที่มาจาก อาระเบีย อันเป็นดินแดนที่เป็นหัวใจของอิสลาม ซึ่งขณะนี้ มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันยิ่งขึ้น และที่มาจากสหรัฐ ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจทางการพาณิชย์ที่มีเอกราชมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สหรัฐเปลี่ยนเป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วในช่วงหลัง ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พร้อมกับพัฒนาความทะเยอทะยานฝันใฝ่ในแนวจักรวรรดินิยมขึ้นมาเมื่อสิ้นคริสต์ศตวรรษนี้ นอกจากนี้ ยังมีชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง พวกเขาเหล่านี้ ทั้งในระดับประชาชนทั่วไปหรือในระดับของชนชั้นสูง ได้สร้างปฏิสัมพันธ์กับชาวยุโรปและชนชาติอื่น ๆ ในแบบต่าง ๆ กัน ทั้งต่อสู้ต่อต้าน เอาใจ ปรับเข้าหา หันไปหาประโยชน์หรือนำเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ด้วยวิสัยทัศน์ ภูมิปัญญาหรือไหวพริบ ไม่มากก็น้อย เป้าหมายของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราว แม้ว่าจะมิได้กำหนดไว้ชัดเจนเท่ากับเป้าหมายของชาวยุโรป แน่นอนว่าพวกเขาประสบกับการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อน ยากที่จะประเมินค่าได้ โครงสร้างของรัฐเช่นที่เป็นอยู่ขณะนั้น ส่วนใหญ่แล้ว ไม่สามารถรับมือกับแรงกดดันที่มีเข้ามาได้ อำนาจการปกครองจากส่วนกลางที่มีอยู่ จึงล่มสลายลง สิ่งที่เข้ามาแทนที่ คือการมีพื้นที่ที่มีขอบเขตที่แน่นอนซึ่งเกิดจากความสะดวก เป็นพื้นที่ที่ชาวยุโรปเป็นผู้กำหนดมากกว่าชาวเอเชีย ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงข้อพิพาทที่จะมีในหมู่ชาวยุโรปเองเป็นสำคัญ และอำนาจการปกครองแบบใหม่นี้ อย่างน้อย ในส่วนสำคัญ ก็มาจากภายนอก

แผนที่ทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกวาดขึ้นใหม่ ในลักษณะที่ภูมิภาคนี้เกือบทั้งหมด ถูกนำมาแบ่งสรรปันส่วนกันในหมู่มหาอำนาจยุโรป กระบวนการกำหนดพรมแดน เป็นกระบวนการที่ยืดเยื้อ ใช้เวลานาน กว่ากระบวนการนี้จะเสร็จสมบูรณ์ลงได้ –แม้เฉพาะที่ตัวแผนที่ โดย

ไม่นับเรื่องผืนดิน—ก็เมื่อล่วงเข้ามาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบแล้ว อย่างไรก็ดี เส้นแบ่งเขตแดนหลัก ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ปรากฏชัดเจนมาตั้งแต่ค.ศ. 1870 ก่อนที่การเปลี่ยนแปลงเป็นอุตสาหกรรมจะส่งผลกระทบให้ได้รู้สึกกันอย่างเต็มที่ เฉพาะดินแดนส่วนขอบ ๆ สักหน่อยเท่านั้น ที่ยังต้องมีการแบ่งสรรกันใหม่ ความเป็นขอบนั้น เป็นในแง่ภูมิศาสตร์มากกว่าการเมือง การจัดแบ่งสรรกันใหม่ ก็ยังคงกระตุ้นให้เกิดข้อพิพาทในหมู่มหาอำนาจจักรวรรดินิยม ที่สามารถกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมาได้ ถึงหากว่าข้อพิพาทเหล่านี้จะไม่บานปลายออกไปเป็นเรื่องใหญ่ หรือว่าแก้ไขตกลงกันได้รวดเร็ว ผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมา ก็ยังคงมีความสำคัญต่อชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีความสำคัญต่อมหาอำนาจจักรวรรดินิยมเหล่านั้นเองด้วย และในท้ายที่สุดแล้ว ก็มีความสำคัญต่อฝ่ายที่สืบทอดรับช่วงอำนาจต่อจากพวกเขา

I. แผนที่ 1.1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่

1. อัสสัม
2. มณีปุระ
3. มันดะเลย์
4. ยะไข่
5. รัฐฉาน
6. ตังเกี๋ย
7. พะโค
8. ลาว
9. เนกราอิส
10. ร่างกุ้ง
11. แม่น้ำเจ้าพระยา
12. สยาม
13. แม่น้ำโขง
14. เว้
15. ตูราเน (ดานัง)
16. หมู่เกาะอันดามัน
17. ตะนาวศรี
18. อยุธยา
19. กรุงเทพฯ
20. เสียมเรียบ
21. มะริด
22. พระตะบอง
23. กัมพูชา
24. โคชินจีน
25. คอคอดกระ
26. ไซ่ง่อน
27. ปัตตานี
28. อาเจะห์
29. ปีนัง
30. เมละกา
31. หมู่เกาะนาตูนา
32. สิงคโปร์
33. ริออ
34. กูชิง
35. ซาราวัก

1 Map 1.1 Mainland Southeast Asia

ในการกำหนดพรมแดนต่าง ๆ นั้น ทำให้เกิดสิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง ในยุโรป แนวคิดเรื่องพรมแดนนี้ เกี่ยวข้องกับราษฎรและพลเมือง ในเงื่อนไขของถิ่นที่อยู่ทางภูมิศาสตร์ มากกว่าความสวามิภักดิ์โดยส่วนตัว และรัฐก็อ้างสิทธิในการเก็บภาษีและกำหนดพันธะหน้าที่แก่ประชาชนบนพื้นฐานที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล เรื่องเหล่านี้ ขัดกันอย่างมาก กับแนวปฏิบัติที่เคยมีมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคหมู่เกาะ ที่ซึ่งพรมแดนทางภูมิศาสตร์เท่าที่มีอยู่นั้น อาจระบุได้เฉพาะเพียงอย่างคลุมเครือเท่านั้น สิ่งที่มักมีความสำคัญมากกว่าภายในรัฐ แม้กระทั่งภายในรัฐใหญ่ ๆ คือ ความสวามิภักดิ์โดยส่วนตัว ความสัมพันธ์ในแบบอุปถัมภ์ สายสัมพันธ์ที่แยกกันระหว่างราชสำนักกับส่วนแกนฝ่ายหนึ่ง กับราชสำนักกับบริเวณรอบนอก อีกฝ่ายหนึ่ง สิ่งที่มักมีความสำคัญในหมู่รัฐต่าง ๆ มากกว่า คือการจัดลำดับชนชั้นที่ลักลั่น เพราะความซ้ำซ้อนกัน โดยประชาชนต้องให้ความภักดีควบพร้อมกันทั้งสองฟากพรมแดนที่ซ้ำซ้อนกันอยู่นั้น โครงสร้างเช่นนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพในอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างดีทีเดียว ทว่าแนวคิดที่ชาวยุโรปพยายามนำมาประยุกต์ใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ยังขัดกับสภาพที่เป็นอยู่ในยุโรปขณะนั้นเช่นกัน การสร้างพรมแดนต่าง ๆ ขึ้นมาในยุโรป กินเวลายาวนาน พรมแดนมักเป็นผลลัพธ์ของการต่อสู้ และภายในพรมแดนเหล่านั้นได้มีการสร้างเสริมความภักดีใหม่ ๆ ขึ้นมา ความภักดีที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นั้น เป็นความภักดีที่มีต่อตัวรัฐ รัฐซึ่งเป็นตัวแทนของชาติและชื่อของชาตินั้น ๆ กลายเป็นสิ่งที่ยอมรับกัน โดยรัฐบาลของชาติ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายปกครอง ลัทธิอุดมการณ์เช่นนี้ ไม่อาจปรับใช้กับดินแดนอาณานิคมได้เลย ทั้งยังไม่มีสิ่งใดที่เห็นได้อย่างแน่ชัดว่าจะใช้ทดแทนกันได้ มหาอำนาจอาณานิคม ไม่เพียงแต่ใช้ประโยชน์จากแนวคิดที่นำมาจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่แตกต่างออกไปเท่านั้น หากอันที่จริงแล้ว ยังนำมาจากระบบที่พวกเขาเองก็มิได้ใช้อยู่เช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะเป็นแบบยุโรปเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ การกำหนดพรมแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กระทำขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาข้อพิพาทในหมู่มหาอำนาจยุโรป ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ พรมแดนดังกล่าว มิได้มีสัมพันธ์อย่างมั่นคงกับสภาพความเป็นจริงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ชนชาติ หรือแม้กระทั่งสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงทางด้านภูมิศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณขอบที่อยู่ริมนอก แนวคิดเรื่องพรมแดนของชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว เป็นการนำมาใช้กับดินแดนที่มิได้มีแนวคิดเรื่องชาติที่สอดคล้องกัน ที่เพิ่มขึ้นไปอีกคือนำมาใช้กันอย่างไร้หลักเกณฑ์อีกด้วย เนื่องจากกำหนดขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในที่อื่น ๆ

รัฐบาลใหม่ที่เข้ามาปกครองอาณานิคม มักนำการกล่าวอ้างสิทธิในฐานะรัฐที่เป็นใหญ่เหนือรัฐอื่น ๆ ที่เคยมีมาแต่เดิม มาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือหาทางนำคำกล่าวอ้างนั้นมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบอันใหม่ ทั้งนี้ ด้วยความจำเป็นหรือด้วยจุดมุ่งหมายบางประการ ความจงรักภักดีตามแบบแผนเก่า การบริหารประเทศแบบเก่า ก็ถูกนำมาใช้ประโยชน์เช่นกัน ในขณะเดียวกัน รัฐบาลใหม่เหล่านี้ ยังปรับเปลี่ยนรูปโฉมของแบบแผนเก่า ๆ เหล่านี้เสียใหม่ ในยามที่รัฐบาลค่อนข้างเฉื่อยชาไม่กระทำการ

ใด ๆ ความขัดแย้งไม่ลงรอยกันก็มีความสำคัญน้อยลงไป แต่ในชั่วเวลานี้ รัฐบาลใหม่เหล่านี้จะเป็นรัฐบาลของ “ผู้มีอำนาจชี้ขาด” และเป็นรัฐที่มี “กฎและระเบียบ” ในระดับหนึ่งไม่มากก็น้อย อำนาจการปกครองเก่าของส่วนกลาง อาจมีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ และทั้งในด้านการเมือง ทว่ารัฐบาลใหม่ก็อาจยังคงปฏิบัติหน้าที่ได้ในแนวทางที่จำกัด โดยรับแนวปฏิบัติทั้งในแบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทั้งแบบของยุโรปมาใช้ และด้วยเหตุที่รัฐบาลเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างจำกัด รัฐบาลเหล่านี้จึงสามารถมอบหมายบทบาทพิเศษแก่ตนเองได้ –อย่างน้อยก็ในสายตาของตนเอง และอาจรวมถึงในสายตาของราษฎรที่อยู่ใต้บังคับตนด้วย—บทบาทดังกล่าวนี้คือพวกเขาเข้ามาก็เพื่อมาช่วยลดความตึงเครียดระหว่าง “ฝ่ายที่มีผลประโยชน์ขัดแย้งกัน และฝ่ายที่มีความประสงค์ไม่ลงรอยกัน” อันเป็นลักษณะที่อเล็กซานเดอร์ ดาลริมเพิลกล่าวไว้ว่า บรรดาประเทศอาณานิคม ต่างมีแนวโน้มที่จะมีกันมาก[1] รัฐบาลของอาณานิคมดังกล่าวเชื่อว่า ตนเองเข้ามายุติการปกครองแบบทรราชย์ บางครั้งรัฐบาลเหล่านี้ กล่าวอ้างอย่างฮึกเหิมมากยิ่งกว่านี้

ในยามที่รัฐบาลของอาณานิคมกระฉับกระเฉงกันมากขึ้น และตั้งคำถามว่า ความจงรักภักดีที่มีมาแต่ก่อนนั้น จะยังคงนำมาใช้ประโยชน์ได้หรือเปล่า -- ความตึงเครียดก็จะมีให้รู้สึกกันมากขึ้น—และยิ่งมีมากขึ้นไปกว่านั้นอีก ในยามที่รัฐบาลเหล่านี้ ยุติการกระทำการอย่างผู้ทรงสิทธิ์ชี้ขาด—แล้วตั้งคำถามอีกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว จะสามารถหน่วงเหนี่ยวให้ชนชาติต่าง ๆ อยู่ภายในโครงสร้างของอาณานิคมได้หรือไม่ คำถามนั้นแน่นอนว่า เกิดขึ้นพร้อมกับความเคลื่อนไหวในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเพื่อไปสู่การเข้ามีส่วนร่วมในโครงสร้างส่วนกลางของคนพื้นถิ่น ความเคลื่อนไหวดังกล่าว ถูกกำหนดมาจากการเมืองของเมืองแม่ที่เป็นเจ้าอาณานิคม ทว่าก็ถูกกำหนดมาจากการเปลี่ยนแปลงของอาณานิคมด้วยเช่นกัน ดินแดนภายในอาณานิคมมักมีลักษณะแตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก และความตึงเครียดจึงยิ่งมีมากขึ้น ทั้งนี้ เพียงเพราะมหาอำนาจใช้วิธีการปฏิบัติตามสภาพการของสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และความปรารถนาที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันในหมู่ชาวยุโรปเท่านั้น ชนกลุ่มน้อย สามารถดำรงชีวิตอยู่เคียงข้างรัฐบาลที่เฉื่อยชาได้ ชนกลุ่มน้อยสามารถยอมรับการใช้อำนาจชี้ขาดที่มาจากคนต่างชาติได้ แต่ชนกลุ่มน้อย จะสามารถยอมรับการปกครองของชนส่วนใหญ่ได้หรือไม่?

แนวคิดเรื่องชาติ พัฒนาขึ้นมาในยุโรป เพื่อสนองแนวคิดเรื่องรัฐของยุโรป แนวคิดนี้ก่อให้เกิดการต่อสู้ขึ้นในยุโรปอยู่พอแรง แนวคิดนี้ให้อาวุธแก่ชนกลุ่มใหญ่และชนกลุ่มน้อย ให้อาวุธแก่ผู้ที่ใคร่จะเปลี่ยนพรมแดน และผู้ที่ยืนกรานไม่ยอมให้เปลี่ยนแปลงพรมแดน รวมทั้งยังให้อาวุธแก่ผู้ท้าทายอำนาจการปกครอง และแก่ผู้เชิดชูอำนาจการปกครองนั้นด้วย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดดังกล่าว สร้างความแตกแยกขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกับที่ทำให้เกิดความสมัครสมานเป็น

---

[1] “Enquiry into the Most Advantageous Place for a Capital to the Oriental Polynesia,” February 1764, Borneo Factory Records G/4/1, India Office Library.

อันหนึ่งอันเดียวกัน ทว่าเนื่องจากขบวนการต่าง ๆ สามารถท้าทายชาวยุโรปได้ในระยะแรก ความแตกแยกจึงมักถูกเก็บอย่างเงียบงันไว้ก่อน ขบวนการชาตินิยมที่กำลังก้าวขึ้นมา จึงสามารถหาทางลดความสำคัญของความตึงเครียดลงได้ แม้ว่าฝ่ายปกครอง ซึ่งเป็นคนต่างชาติ อาจชี้ให้เห็นและถึงกับเน้นความสำคัญของความตึงเครียดนั้นขึ้นมา เพื่อจะได้รักษาบทบาทของตนไว้ ความตึงเครียดสามารถทวีความรุนแรงขึ้นมาได้ เมื่อยุโรปถอนตัวออกไป และผู้ที่สืบอำนาจแทนที่ พยายามหาทางปกครองดินแดนเหล่านี้ ในฐานะที่เป็นรัฐชาติที่มีพรมแดนอันเป็นผลพวงที่เกิดมาจากความสะดวกในการปกครองอาณานิคมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น อำนาจในการปกครองจึงเป็นปัญหาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพราะรัฐที่เกิดขึ้นสืบต่อมา จำต้องถูกเปลี่ยนไปเป็นรัฐชาติ

ดังนั้น การสร้างพรมแดนจึงได้มีตำแหน่งสำคัญอยู่ในเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การที่ตัวพรมแดนเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชาวเอเชีย ตัวพรมแดนเองจึงได้กลายมาเป็นกรอบโครงสร้างสำหรับการสืบเนื่องปฏิสัมพันธ์กัน ต่อไปด้วย นอกจากนี้ การสร้างพรมแดนยังมีความสำคัญในฐานะปัจจัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยมในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบและประวัติศาสตร์ของรัฐในช่วงหลังยุคอาณานิคมด้วย

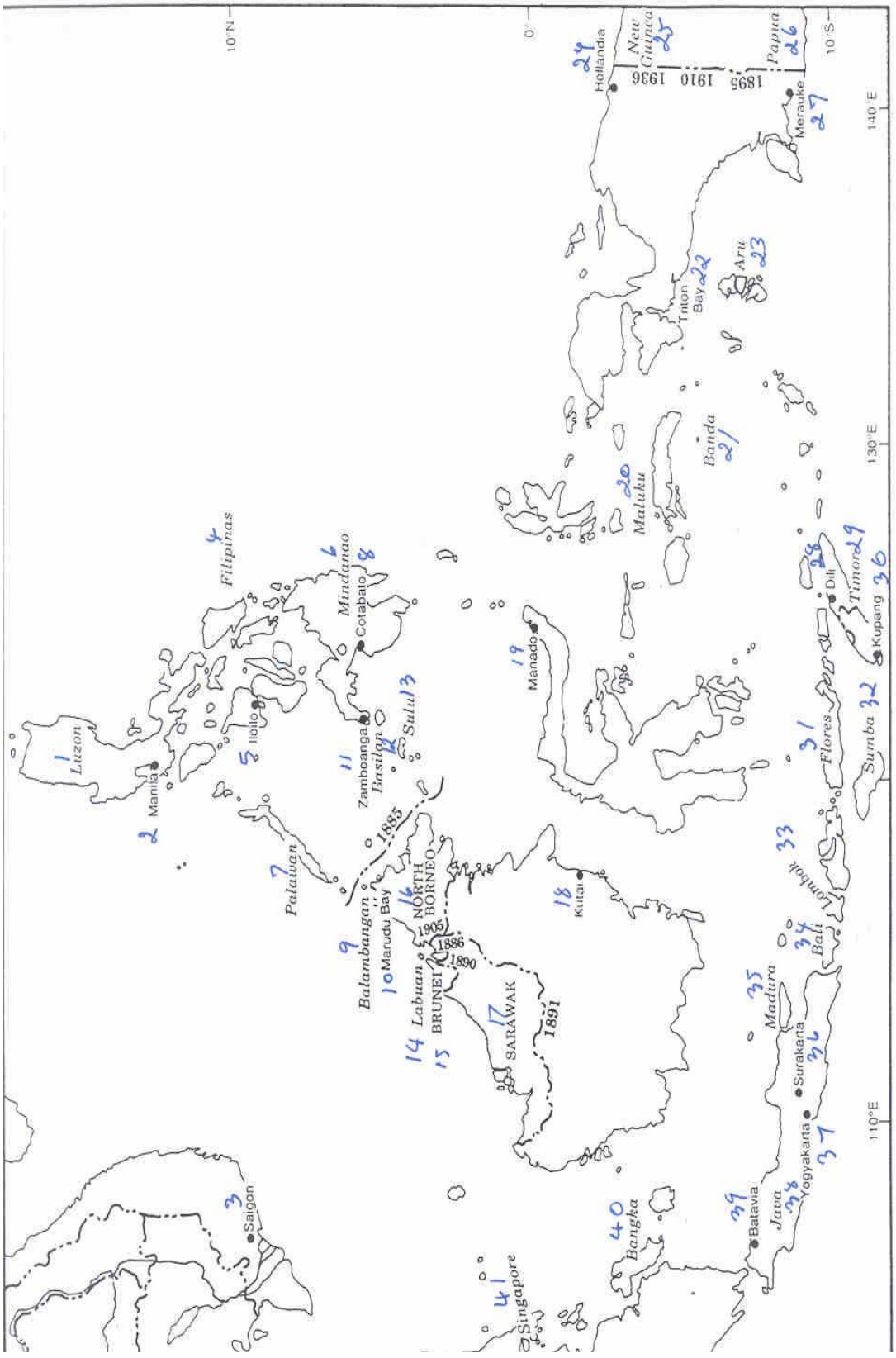
คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นยุคแห่งการอพยพย้ายถิ่นมากยิ่งกว่ายุคอื่นใด การเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในยุคนี้ กระตุ้นหรือเร่งขบวนการของประชาชน ให้ขยายตัวขึ้นในขอบข่ายใหญ่โตอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ชาวยุโรปทิ้งทวีปยุโรปมาช่วยเสริมกำลังหรือสร้างรัฐใหม่ ๆ ขึ้นในที่อื่น ๆ ทั้งในอเมริกา ออสเตรเลีย แอฟริกา และในทวีปที่มากันน้อยกว่าที่อื่น ๆ มาก คือ เอเชีย ทว่าเมื่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ทวีจังหวะก้าวที่รวดเร็วยิ่งขึ้น ชนเชื้อชาติอื่น ๆ ก็โยกย้ายกันเข้ามาในเอเชียในจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับเช่นกัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรองรับชาวอินเดียและชาวจีนเสมอมานั้น มาตอนนี้ ยิ่งรับชนทั้งสองชาตินี้เข้ามาในขอบข่ายอันใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนต่าง ๆ ซึ่งอังกฤษเข้ามาปกครอง นอกจากนี้ ยังมีการอพยพย้ายถิ่นภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายในพรมแดนต่าง ๆ ที่กำลังอยู่ในระหว่างการกำหนดขึ้น และมีการอพยพข้ามพรมแดนดังกล่าวนั้นด้วย กรณีนี้ก็อีกเช่นกัน มิใช่เป็นสิ่งใหม่ทีเดียวนัก สำหรับผู้ปกครองอาณานิคมแล้ว การโยกย้ายเหล่านี้ มิได้ก่อปัญหาให้เท่าไรนัก ทั้งยังให้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและการเมืองด้วย ดังเช่นที่เคยเป็นมาแล้ว ทว่าเมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การโยกย้ายเหล่านี้ ทำให้เป็นการยากยิ่งขึ้น ที่จะสถาปนาระบบการเมืองที่ให้ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วม หรือแม้กระทั่งการสถาปนาอำนาจการปกครองจากศูนย์กลาง ที่ได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจในการปกครองในระดับทั่วทั้งชาติ

บทบาทของชาวอังกฤษ

หากว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับยุโรปมีรูปแบบที่หลากหลายกันไป ในหมู่ชาวยุโรปเองก็ต้องมีการแบ่งแยกกันอยู่เช่นกัน การแข่งขันชิงดีชิงเด่น เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้ชาวยุโรปแผ่ขยายอำนาจ และโดยส่วนใหญ่แล้ว ยังเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้พวกเขาขยายอำนาจต่อไป ทว่าการแจกแจงอำนาจในหมู่ชาวยุโรปซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ นั้นส่งผลกระทบด้วยเช่นกันต่อกระบวนการสร้างพรมแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และผลที่ปรากฏออกมา สภาพการณ์เช่นนี้ ในแง่หนึ่ง อาจตีความได้ว่าเป็นผลลัพธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปมีอยู่ร่วมกัน ทว่าส่งผลกระทบที่แตกต่างกัน ในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อังกฤษเป็นรัฐที่มีอำนาจมากยิ่งกว่ารัฐใด ๆ ในยุโรป และดังนั้น ก็เท่ากับมีอำนาจมากกว่ารัฐใด ๆ ในโลกด้วย ฝรั่งเศสแสดงการท้าทายอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แต่ก็พ่ายแพ้อังกฤษในสงครามทางทะเลในค.ศ. 1805 และในสงครามทางบกในค.ศ. 1815 ความมั่นคงทางการเมืองที่อังกฤษมีอยู่ในยุโรป ทำให้อังกฤษได้เป็นผู้นำในด้านการปฏิวัติ อุตสาหกรรมด้วยเช่นกัน การปฏิวัติอุตสาหกรรมยิ่งทำให้อังกฤษมีความเข้มแข็งมากขึ้นไปอีก ทั้งยังเป็นตัวกำหนดรูปแบบการใช้อำนาจของอังกฤษอีกด้วย ผลประโยชน์ของอังกฤษในต่างแดน กลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญทางด้านการพาณิชย์และเศรษฐกิจมากยิ่งกว่าทางด้านดินแดนและการเมือง อังกฤษมองเห็นว่า การเข้าครอบครองอินเดียในแง่ดินแดนของตน ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงก่อนหน้านี้ เป็นสิ่งที่จำเป็น ทว่านี่เป็นกรณียกเว้นที่ต่างออกไป ในที่อื่น ๆ ผลรวมของการมีชัยภูมิที่เหมาะสมในด้านยุทธศาสตร์ร่วมไปกับการมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมือง น่าจะเพียงพอที่จะปกป้องผลประโยชน์ของตนได้ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษแสวงหาความมั่นคงและเสถียรภาพ โดยไม่จำเป็นต้องแสวงหาทางเข้าปกครอง แม้ว่ารัฐอื่นอาจรู้สึกถึงอำนาจของอังกฤษในแบบอื่น ๆ อยู่ก็ตามที

แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ย่อมเป็นธรรมดาที่จะได้รับผลกระทบอย่างมากมายจากอิทธิพลและผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่อังกฤษมีอำนาจยิ่งกว่าชาติอื่นใด ชาวอังกฤษมิได้ใช้อำนาจที่เหนือกว่านั้นเพื่อกำจัดคู่แข่งชาวยุโรป หากใช้เพื่อหน่วงเหนี่ยวยับยั้งพวกคู่แข่งเหล่านั้นเสียมากกว่า เนเธอร์แลนส์และสเปนในระยะนี้เป็นรัฐเล็ก ๆ อยู่ในยุโรป สองรัฐนี้ ถูกปล่อยให้มีที่ทางอย่างเป็นล่ำเป็นสันอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับการอ้างสิทธิเป็นเจ้าของดินแดนต่าง ๆ โดยอังกฤษมิได้มีทีท่าว่าจะแสดงการท้าทาย แต่ทั้งนี้เนเธอร์แลนส์และสเปนมีทางเลือกที่จะใช้สิทธิเหล่านี้ ตามจังหวะเวลาที่ตนเห็นสมควร โดยมีข้อแม้ว่า ต้องไม่ทำลายผลประโยชน์ของอังกฤษ แม้กระทั่งฝรั่งเศสซึ่งเป็นคู่แข่งของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็มิได้ถูกขัดขวางเมื่อฝรั่งเศสเข้าไปดำเนินการเสี่ยงโชคในเวียดนาม ในคริสต์ศตวรรษก่อน ๆ การแข่งขันชิงดีชิงเด่นในหมู่ชาวยุโรป แทบไม่เคยมีผลที่เป็นประโยชน์แก่รัฐใน

เอเชีย การแข่งขันกระตุ้นชาวยุโรปให้ดำเนินการรุดหน้าต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน โอกาสในการยุแยงให้ชาวยุโรปทะเลาะกันเอง ก็มักเป็นเรื่องเพ้อฝันอยู่บ่อย ๆ ทั้งยังอาจเป็นได้ว่า แบบแผนใหม่ของความสัมพันธ์ภายในทวีปยุโรป ยิ่งให้โอกาสน้อยลงไปอีก ความจริงในข้อที่ว่า ประเทศเล็ก ๆ ในยุโรปสามารถหวังได้ว่าอังกฤษจะมีความอดกลั้นนั้น อันที่จริงแล้ว อาจมีความหมายถึงว่า ประเทศเหล่านั้นสามารถอดกลั้นในการบังคับใช้สิทธิของตนเอง หรือในการสถาปนาการยึดครองโดยพฤตินัย ในบริเวณที่ยังไม่จำเป็นในทันทีขณะนั้น ดังนั้น การปกครองตนเอง ซึ่งประมุขชาวพื้นเมืองอาจมีอยู่จึงค่อนข้างเป็นภาพลวงตา ประมุขเหล่านี้มิได้มีโอกาสอย่างแท้จริง ที่จะยุแยงให้อังกฤษบาดหมางกับประเทศเล็ก ๆ และสถานะของประมุขเหล่านี้ ในฐานะผู้แสดงอิสระบนเวทีระหว่างประเทศ ก็ถดถอยลงเพราะวิธีการชนิดกึ่งร่วมกันครอบครองเช่นนี้ อังกฤษกำหนดระเบียบตามวาระให้กับประเทศเล็ก ๆ ของยุโรปไว้ รวมทั้งกำหนดให้แก่รัฐในพื้นถิ่นด้วยเช่นกัน สยาม (ประเทศไทย) เท่านั้น ที่ยังคงรักษาเอกราชที่แท้จริงเอาไว้ได้ ในตอนที่สิ้นสุดช่วงเวลานี้ สยามมองเห็นว่า เรื่องนี้มิใช่การยุแยงต่างชาติประเทศหนึ่ง ให้บาดหมางกับอีกประเทศหนึ่งอีกต่อไปแล้ว หากแต่เป็นเรื่องของการทำความตกลงกับอังกฤษ และสยามก็สามารถทำเช่นนั้นได้จริง ๆ อิทธิพลและผลประโยชน์ของอังกฤษ มักเป็นสิ่งที่ตัดสินชี้ขาดในเรื่องการกำหนดพรมแดนของรัฐใหม่ ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม รวมทั้งในการกำหนดสถานที่ตั้งขององค์อำนาจการปกครองส่วนกลาง ขึ้นภายในพรมแดนเหล่านั้น รวมกระทั่งถึงการกำหนดโยบายที่ฝ่ายปกครองเหล่านั้นนำมาใช้ปฏิบัติและดำเนินการอีกด้วย

1 Map 1.2 Island Southeast Asia

I. แผนที่ 1.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล

1. ลูซอน
2. มนิลา
3. ไซง่อน
4. ฟิลิปินาส
5. อิโลโล
6. มินดาเนา
7. พาลาวัน
8. โจตาบาโต
9. บาลัมบานคาน
10. อ่าวมารุดุ
11. แซมบวนกา
12. บาซิลัน
13. ซูลู
14. ลาบวน
15. บรูไน
16. บอร์เนียวเหนือ
17. ซาราวัก
18. กูไต
19. มานาโด
20. มาลุกุ
21. บันดา
22. อ่าวตริตอน
23. อารุ
24. ฮอลลันเดีย
25. นิวกินี
26. ปาปัว
27. เมรอเก
28. ดิลี
29. ติมอร์
30. กูปาง
31. ฟลอเรส
32. ซัมบา
33. ลอมบอก
34. บาหลี
35. มาดูรา
36. สุระการ์ตา
37. ยอกยาการ์ตา
38. ชวา
39. ปัตตาเวีย
40. บางกา
41. สิงคโปร์

การท้าทายแบบแผนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตั้งมั่นอยู่แล้วนี้ เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การท้าทายนี้มิได้เป็นผลลัพธ์อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงและความตึงเครียดภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเดียวเท่านั้น ทั้งยังมิใช่เป็นส่วนสำคัญเสียด้วยซ้ำ การท้าทายดังกล่าว สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในยุโรปและในโลกโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท้าทายอำนาจของอังกฤษจากภายนอก พร้อมทั้งการเปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงส่วนอื่น ๆ ของยุโรปและของโลก และอังกฤษ และรวมทั้งยุโรปเอง ต่างก็สูญเสียความเป็นที่หนึ่งอันแผกพิเศษของตนไป ทว่าเมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ก็เป็นอันตกลงกันได้แล้วว่า ใครจะครองอำนาจปกครอง ณ บริเวณที่สำคัญ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการแข่งขันที่ฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ในช่วงเวลานี้ ก็ส่งผลกระทบเฉพาะบริเวณรอบ ๆ พรมแดนเท่านั้น ในช่วงนี้ อังกฤษปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว จากการอดกลั้นต่อคนอื่น ๆ มาเป็นการประนีประนอมกับพวกเขา องค์ประชุมที่ว่าด้วยแอฟริกาและแอฟริกาตะวันตก ที่จัดขึ้นที่เบอร์ลินในค.ศ. 1884-1885 ซึ่งประกอบด้วยประเทศในยุโรป ตุรกี และสหรัฐ ได้วางหลักการไว้ข้อหนึ่งว่า รัฐในยุโรป จะยอมรับพรมแดนที่คู่แข่งของตนกำหนดขึ้น หากว่า การอ้างสิทธิ์ของคู่แข่งเหล่านั้น มีการยึดครองที่มีประสิทธิภาพมาสนับสนุน การแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่ปะทุขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง จึงมิได้เกิดประโยชน์แก่อำนาจการปกครองตนเองของพื้นถิ่นมากไปกว่าตอนที่ได้ลดลงไปก่อนหน้านี้ เป็นที่เห็นได้ชัดอย่างแท้จริงว่า การแข่งขันนี้นำมาซึ่งการสถาปนาการควบคุมจากภายนอก การแข่งขันที่ทวีความรุนแรงขึ้นในยุโรป และการปรากฏตัวของประเทศที่มิใช่ยุโรปขึ้นมา อันได้แก่สหรัฐและญี่ปุ่น ก่อให้เกิดผลอย่างเดียวกัน สหรัฐนั้น เร่งเร้าให้อังกฤษและฝรั่งเศสประนีประนอมกัน พร้อมกับช่วยกำหนดพรมแดนของพม่า มลายู อินโดจีนและสยาม ผลรวมของปัจจัยต่าง ๆ กลุ่มหนึ่ง ช่วยทำให้เกิดความมั่นใจว่า สหรัฐจะเข้ามาแทนที่สเปนในฟิลิปปินส์ และอำนาจการปกครองของรัฐสุลต่านโมโร ก็ถูกทำลายลงในที่สุด ทว่าในแง่หนึ่ง อาจตีความได้ว่า เป็นการปรับแต่งระบบที่ได้พัฒนาขึ้นในช่วงที่อังกฤษเป็นใหญ่อยู่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ระบบดังกล่าวถูกโค่นล้มลงก็ต่อเมื่อญี่ปุ่นบุกโจมตีในค.ศ. 1941-1942 เท่านั้น

การสร้างพรมแดนใหม่ขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านั้น ในบางแง่อาจถือได้ว่า ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของอังกฤษ และการตัดสินใจนั้น ได้รับผลกระทบมาจากคุณลักษณะของผลประโยชน์ของอังกฤษที่มีอยู่กว้างขวางทั่วโลก ผลประโยชน์ดังกล่าวนี้ โดยแก่นแท้แล้ว เป็นเรื่องเศรษฐกิจ การตัดสินใจของอังกฤษยังได้รับผลกระทบจากปัจจัยอื่น ๆ ความปรารถนาของอังกฤษที่จะให้ยุโรปมีเสถียรภาพ การเข้ายึดดินแดนราชในอินเดีย และความสำคัญที่อังกฤษมีให้แก่การค้าระหว่างตนกับจีน ปัจจัยที่อังกฤษห่วงใยทั้งหลายเหล่านี้ มีผลต่อทัศนะที่อังกฤษ มีต่อส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นไปในแนวทางที่แตกต่างกัน ผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมา จึงแตกต่างกันด้วยเหตุผลนี้ ทว่าก็มีเหตุผลอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย คือส่วนใหญ่แล้วขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของ

อังกฤษกับประเทศในยุโรปเฉพาะเป็นรายประเทศ สำหรับประเทศเล็ก ๆ นั้น อังกฤษมีแนวโน้มที่จะไม่เข้าไปแทนที่ แต่ให้ความยินยอมอย่างลับ ๆ ต่อความเป็นจักรวรรดินิยมของประเทศเล็ก ๆ เหล่านี้ ทั้งนี้เพื่อกันท่าประเทศจักรวรรดินิยมอื่นใดที่อาจเป็นภัยคุกคามอังกฤษมากกว่า และพร้อมกันนั้นอาจเป็นการลดความต้องการของประเทศเหล่านั้น ที่จะสถาปนาการควบคุมอย่างเต็มที่ในทันที อย่างไรก็ดี การขัดขวางประเทศใหญ่ ๆ ของยุโรปนั้น อังกฤษอาจต้องดำเนินขั้นตอนการป้องกันที่มีลักษณะตรงชัดมากกว่า ทว่าไม่จำเป็นต้องหมายถึงการขับไล่ออกไป

ดังนั้น เราจึงต้องนำทัศนคติและนโยบายของมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ มาพิจารณาด้วย ดัตช์เป็นมหาอำนาจซึ่งเห็นได้อย่างเด่นชัดว่าไม่อยู่ในฐานะที่จะกำหนดเงื่อนไขอันใดได้ จากการที่อังกฤษพิชิตดินแดนยึดครองของดัตช์ได้และถอยกลับออกไป แต่เหตุการณ์นี้ยิ่งทำให้ดัตช์เกิดมุมานะหนักขึ้นไปอีก ที่จะเอาใจจดจ่ออยู่ที่ชวา และที่บริเวณอื่นที่ดัตช์สามารถสร้างผลกำไรได้ รวมทั้งทำให้ดัตช์ต้องมุ่งมั่นที่การพัฒนา ที่สันติภาพและที่ความเป็นระเบียบเรียบร้อย *ออนฮูดิง* หรือการสละละวางหมู่เกาะที่อยู่รอบนอก ดัตช์สามารถทำได้ ทั้งยังต้องการที่จะทำเช่นนั้นด้วย ทว่าการแข่งขันที่มีเพิ่มขึ้นในช่วงหลัง ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รวมทั้งโอกาสและลู่ทางใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจ กระตุ้นให้ดัตช์ขยายจักรวรรดิของตนให้กว้างออกไป ความกังวลของดัตช์ในส่วนที่เกี่ยวกับอิสลาม ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว ดัตช์พยายามหลีกเลี่ยงการยั่วยุอิสลาม เช่นเดียวกับที่ได้กระทำมาในศตวรรษก่อน ๆ และการสงครามกับอาเจะห์ ก็เป็นปัญหาท้าทายที่ดัตช์พบว่ายากที่จะจัดการได้ สเปน เป็นอีกประเทศหนึ่งซึ่งอังกฤษเป็นผู้เน้นให้เห็นถึงความอ่อนแอ ด้วยการเข้ายึดมนิลาในค.ศ. 1762 สเปนตระหนักดีว่าตนก็เป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยชาวอังกฤษเช่นกัน สเปนยอมเปิดโอกาสให้อังกฤษเข้าดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญ ในลูซอนและวิสายาส์ การแข่งขันของนานาชาติในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและการท้าทายจากอิสลาม ชักนำสเปนให้ดำเนินความเพียรพยายามที่ต้องเสียเลือดเนื้อ ทว่าขาดความมุ่งมั่นที่จะทำให้การอ้างสิทธิในดินแดนโมโรของตนเกิดประสิทธิผล ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ฝรั่งเศสมองเห็นว่า การทำธุรกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นหนทางหนึ่ง ที่ตนจะได้รับเป็นการชดเชยต่อการที่อังกฤษประสบความสำเร็จในอินเดียและจีน การที่ฝรั่งเศสรื้อฟื้นความสนใจเวียดนามขึ้นมาใหม่ในทศวรรษ 1850 โดยที่อังกฤษไม่คัดค้าน เป็นสิ่งที่ช่วยตอบสนองความต้องการที่จะสำแดงความยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสในดินแดนโพ้นทะเล ความสนใจในเวียดนามดูเหมือนว่าจะยิ่งจำเป็นมากขึ้นในสมัยสาธารณรัฐที่สาม ซึ่งเป็นช่วงที่ฐานะของฝรั่งเศสในยุโรป กำลังถูกท้าทาย

โอกาสและลู่ทางต่าง ๆ สำหรับรัฐยุโรปเหล่านี้ มิได้มีเฉพาะอังกฤษเท่านั้นที่เป็นผู้กำหนด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีส่วนอยู่ด้วย รัฐของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจได้พยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาวการณ์ใหม่ ๆ หรือ พวกเขาอาจมิได้พยายามปรับ หากว่าได้พยายามปรับ พวกเขาอาจประสบความล้มเหลวก็ได้ และหากว่าเริ่มดำเนินการปรับตัวไปแล้ว รัฐเหล่านี้อาจจะมิได้ตระหนักว่าจำเป็นต้องมีการปรับตัวต่อไปอีก ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านั้น ดูเหมือนว่า รัฐต่าง ๆ ในเอเชีย คงต้องสร้างความทันสมัยขึ้น เพื่อความอยู่รอด ทั้งรัฐเหล่านี้ อาจจำเป็นต้องอาศัยอิทธิพลของ

ยุโรปอยู่ไม่มากก็น้อย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจว่า พวกเขาได้สร้างความทันสมัยขึ้นมาจริง ๆ การสร้างความทันสมัยนั้น โดยตัวของมันเองแล้ว อาจคือการทำลายอำนาจปกครองที่เก่าแก่มาแต่ครั้งโบราณลง โดยไม่มีการนำสิ่งอื่นมาแทนที่ และเป็นการทำให้รัฐเหล่านี้ยิ่งอ่อนแอลง มากกว่าจะแข็งแกร่งขึ้น ทางเลือกอาจได้แก่การแบ่งดินแดนออกเป็นส่วน ๆ ทีละน้อย ซึ่งโดยการแบ่งแยกนั้น ย่อมทำให้โครงสร้างที่เป็นแกนอ่อนแอลง หากว่าผลลัพธ์จากอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างนี้ เป็นตัวกำหนดฐานะของรัฐเหล่านี้ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เช่นนั้นแล้ว แรงกดดันอย่างใหม่ที่มีมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของนานาชาติและการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในด้านการเมือง ก็อาจนำมาซึ่งการสิ้นสลายในท้ายที่สุด

อาณาจักรของชาวดัตช์ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย

ในระหว่างที่อังกฤษเข้ามายึดครองเพียงเฉพาะแค่ป้อมมาร์ลโบโรในสุมาตราตะวันตกนั้น มีประเทศจากยุโรปสองประเทศมาตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ตั้งแต่ตอนเริ่มต้นของช่วงเวลาที่พิจารณา ในหนังสือเล่มนี้ คือดัตช์และสเปน จักรวรรดิของทั้งสองชาตินี้มีลักษณะแตกต่างกัน ของดัตช์นั้น มิได้มีแผ่การควบคุมออกไปอย่างกว้างขวาง ทว่าความมุ่งมั่นของอังกฤษที่จะไม่ท้าทายความเป็นใหญ่ของพวกดัตช์ในบริเวณหมู่เกาะในทันที ทั้งไม่ยินยอมให้ชาติอื่นใดมาท้าทายด้วยนั้น ช่วยให้ชาวดัตช์สถาปนาอำนาจของตนได้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และลดโอกาสความเป็นไปได้ที่รัฐอินโดนีเซียทั้งหลาย จะรักษาเอกราชของตนไว้ได้ ความบาดหมางเป็นครั้งคราวที่เกิดขึ้นระหว่างดัตช์และอังกฤษเป็นตัวกระตุ้นให้ดัตช์มุ่งมั่นดำเนินการต่อไป แม้ว่าปกติแล้ว ดัตช์จะมัดระวังที่จะให้โอกาสและลู่ทางในด้านการพาณิชย์แก่พ่อค้าอังกฤษอยู่ก็ตาม ที่เป็นเรื่องปกติทั่วไปยิ่งกว่านั้นก็คือ ความสัมพันธ์นี้ ทำให้ดัตช์ผัดผ่อนการสร้างจักรวรรดิของตนออกไปก่อน จนกว่าตนจะเข้มแข็งมากพอ หรือจนกระทั่งพบว่า จำเป็นหรือเห็นว่าเป็นสิ่งที่น่าจะกระทำ เนื่องจากมีความเสี่ยงว่าจะมีผู้อื่นมาแทรกแซง หรือมีความเสี่ยงเนื่องจากความต้องการและความเร่งเร้าของตนเอง ในระหว่างนี้ รัฐต่าง ๆ ใน เอเชียจึงอาจมีเสรีภาพที่ปลอดพ้นจากการแทรกแซงของดัตช์ในทางปฏิบัติ ทว่าเป็นเสรีภาพที่ชวนให้เข้าใจผิด

ในทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวดัตช์ยังคงรักษาจักรวรรดิที่กว้างขวางไปทั่วเอเชียไว้ได้ โดยมีปัตตาเวีย (จาการ์ตา) เป็นศูนย์กลางของจักรวรรดิ แต่การยึดครองของดัตช์นี้แม้กระทั่งที่บริเวณมาเลเซีย-อินโดนีเซีย ก็ยังห่างไกลจากการปกครองดินแดนอยู่มาก ความล้มเหลวของดัตช์ที่จะแข่งขันในการค้าฝิ่นและสิ่งทอในเอเชีย และความตกต่ำในด้านการค้าเครื่องเทศ ทำให้บริษัทเวเรนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี (วีโอซีหรือบริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย) เพ่งความสนใจอยู่ที่ชวา

และค่อนข้างที่จะมองย่านคาบสมุทรและหมู่เกาะในฐานะด่านนอกที่คอยปกป้องจักรวรรดิของตนในแดนนี้ แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ส่วนใหญ่แล้ว ฐานะของดัตช์ขึ้นอยู่กับข้อตกลงและสนธิสัญญาที่ดัตช์ทำกับรัฐพื้นถิ่น เป็นข้อตกลงและสนธิสัญญาอันเกี่ยวกับปัญหาเรื่องการพาณิชย์มากกว่าปัญหาเรื่องการปกครอง หรือเกี่ยวกับการจัดส่งผลผลิตทางการเกษตร มากกว่าการโอนอำนาจอธิปไตย สิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อวีโอซี และส่งผลให้แก่รัฐในพื้นถิ่นด้วย คือการกันคู่แข่งชาวยุโรปออกไป ในเรื่องนี้ดัตช์หาทางสร้างความมั่นใจบนกระดาษเพราะเห็นว่า เป็นเรื่องยากกว่ามาก ที่จะทำให้เกิดความมั่นใจได้ในทางปฏิบัติ เฮนรี ดุนดาส รัฐบุรุษชาวอังกฤษกล่าวว่า “พวกดัตช์กลัวว่า การสื่อสารที่เราอาจมีกับคนพื้นเมือง จะวางรากฐานให้คนพื้นเมืองสลัดตนเองให้หลุดจากการต้องพึ่งพาอย่างน่าสังเวชที่ผูกพวกเขาไว้กับพวกดัตช์”[2] อังกฤษมีพื้นฐานทางการพาณิชย์ที่เหมาะแก่การขยายการสื่อสารดังกล่าวออกไป เนื่องจากอิทธิพลทางการค้าของอังกฤษกับเอเชีย และภายในเอเชีย โดยผ่านทางผู้ประกอบการค้าให้แก่รัฐ ดีขึ้นมากแล้ว และบริษัทอีสต์อินเดียก็ต้องการสินค้าของย่านหมู่เกาะ เพื่อขยายการค้าของตนกับจีนให้กว้างขวางออกไปอีก แต่ก็มีเหตุผลอย่างอื่น ๆ ที่ยับยั้งมิให้อังกฤษตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับดัตช์ในท่ามกลางการแข่งขันของพวกยุโรปขณะนั้น สิ่งที่สำคัญคืออังกฤษต้องไม่ผลักไสให้ดัตช์ตกไปอยู่ในมือของพวกฝรั่งเศส ซึ่งจะเป็นการขยายภัยคุกคามของคนเหล่านี้เข้าไปยังเขตอิทธิพลใหม่ของอังกฤษในอินเดีย พร้อมกับทำลายการค้าของอังกฤษกับจีน และดังนั้นเท่ากับสร้างความเสียหายให้แก่ความมั่นคงของอังกฤษเอง สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับดัตช์ฉบับปีค.ศ. 1784 มิได้ไปไกลเกินกว่าการรับรองสิทธิการเดินเรือในน่านน้ำย่านตะวันออก อังกฤษยังคงอยู่ที่สุมาตราตะวันตก และมิได้ขยายการท้าทายทางการเมืองของตนออกไป ยกเว้นเฉพาะที่บริเวณรอบนอกของอำนาจของดัตช์ ด้วยการยึดปีนังมาจากสุลต่านแห่งเกดะห์ (ไทรบุรี) ในค.ศ. 1786

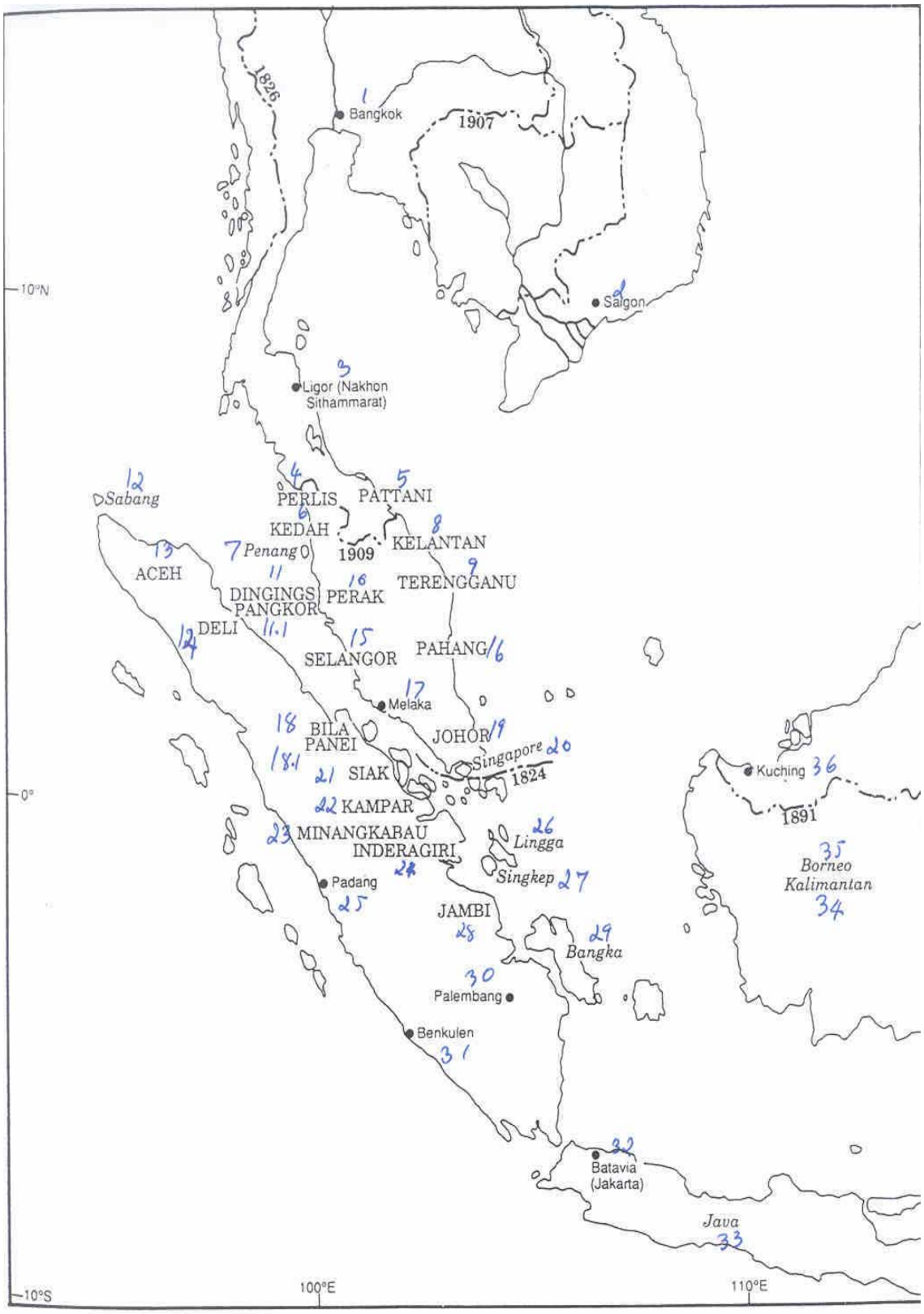
กระนั้น รัฐบาลนิยมฝรั่งเศส ก็ยังดำรงอยู่ในสาธารณรัฐดัตช์มาได้จนกระทั่งมีการแทรกแซงจากอังกฤษและปรัสเซียในค.ศ. 1787 จากนั้น อังกฤษก็ได้เพียรพยายามที่จะปรับผลประโยชน์ของตนในหมู่เกาะอินดีส ให้อยู่ในสถานะใหม่ อังกฤษคิดว่า การยอมรับรู้ถึงผลประโยชน์ของดัตช์พร้อมกันไปด้วย จะทำให้บรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกันในตะวันออกและในยุโรปได้ อังกฤษหวังไว้เช่นนั้น แนวคิดของอังกฤษนี้คือการกำหนดเขตแดนในลักษณะหนึ่ง แนวคิดดังกล่าวนี้ ปรากฏขึ้นมาเป็นครั้งแรก แต่มิใช่ครั้งสุดท้าย กล่าวคือดัตช์ควรยังคงอยู่ในอาณานิคมต่าง ๆ ของตนในส่วนทวีปอินเดียและคาบสมุทรมลายูต่อไป ส่วนอังกฤษจะยึดฐานทัพเรือตรินโคมาลีในซีลอน (ศรีลังกา) ไว้ แต่วีโอซีควรจะโอนสิทธิในดินแดนริออ ซึ่งเพิ่งยึดมาจากสุลต่านแห่งยะโฮร์-ลิงคะมาเมื่อไม่นานมานี้ ให้แก่อังกฤษ สภาพการณ์เช่นนี้ จะทำให้การเดินเรือของอังกฤษเพื่อไปยังจีนได้รับความคุ้มครอง และทำให้อังกฤษมีแหล่งรวมสินค้าสำหรับการค้าของตนในย่านหมู่เกาะ ส่วนดัตช์ก็จะได้รับการค้ำประกันการผูกขาดการค้าเครื่องเทศเป็นการตอบแทน โดยพ่อค้าชาวอังกฤษ จะไม่ดำเนินการเลยจากจุดปลายสุดทางด้าน

---

[2] อ้างไว้ใน H.Furber, ***Henry Dundas, First Viscount Melville, 1742-1811,*** Oxford, 1931, 103.

ตะวันออกของสุมาตราไปทางตะวันออกและจะไม่มีการตั้งอาณานิคมของอังกฤษในอาณาบริเวณที่เลยไปจากจุดนี้ด้วย ความคิดของอังกฤษเหล่านี้แม้แต่รัฐบาลดัตช์ที่มีความเป็นมิตร ก็ยังไม่อาจยอมรับได้ และการเจรจาก็ล้มเหลวลง

ในสงครามนโปเลียนที่เกิดขึ้นตามมา สาธารณรัฐดัตช์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง และชาวอังกฤษก็เข้ายึดอาณานิคมของดัตช์ในอินเดีย ซีลอนและย่านหมู่เกาะไว้เป็นอันมาก และในท้ายที่สุด อังกฤษก็เข้ายึดชวาในค.ศ. 1811 ความปราชัยของฝรั่งเศสในสงครามนี้และการสถาปนาราชอาณาจักรแห่งเนเธอร์แลนส์ขึ้นมาใหม่ เป็นสัญญาณบอกถึงการฟื้นฟูดินแดนทั้งหมดของดัตช์ยกเว้นพวกที่อยู่ในซีลอนและที่แหลมกู๊ดโฮป ทว่าในอนุสัญญาฉบับปีค.ศ. 1814 มิได้มีข้อกำหนดสำหรับการตกลงข้อพิพาทเหนือดินแดนย่านหมู่เกาะที่มีมาตั้งแต่ก่อนสงครามเอาไว้ อันที่จริงแล้ว เมื่อถึง ค.ศ. 1814 บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ ก็ยังมิได้มีความสนใจอย่างแท้จริงต่อการค้าเครื่องเทศ ไม่สนใจแม้กระทั่งการค้าในย่านหมู่เกาะโดยทั่วไป เนื่องจากขณะนี้ ฝิ่นของอินเดียเปิดช่องทางให้อังกฤษได้ไปลงทุนกับใบชาในกวางตุ้งได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทว่ารัฐบาลเฉพาะกาลของชวาโดยสแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ และการเปิดการค้าออกสู่ตะวันออกภายใต้สัมปทานของบริษัทปีค.ศ. 1813 ทำให้บรรดาพ่อค้าอังกฤษ ที่มีความสนใจที่จะจำหน่ายสิ่งทอของอังกฤษและซื้อกาแฟพากันไปตั้งปักหลักฐานอยู่บนเกาะชวา พ่อค้าเหล่านี้ มองการฟื้นฟูอำนาจอธิปไตยของดัตช์ในชวาและโอกาสที่ดัตช์จะฟื้นฟูนโยบายกีดกันการค้าขึ้นมาใหม่ด้วยความกังวล ภายหลังการฟื้นฟูอาณานิคมดัตช์ขึ้นมาใหม่ในค.ศ. 1816 ข้าหลวงใหญ่ของดัตช์ก็เริ่มต้น ต่ออายุสนธิสัญญาและข้อตกลงต่าง ๆ กับรัฐพื้นเมืองที่อยู่นอกชวาออกไป การกระทำดังกล่าว กระตุ้นให้เกิดความหวาดหวั่นขึ้นในหมู่ผู้ประกอบการค้าให้แก่รัฐของอังกฤษ บรรดาพ่อค้าและเจ้าหน้าที่ที่ปีนังก็หวั่นวิตกทำนองเดียวกัน

Map 1.3 The Malay Peninsula

I. แผนที่ 1.3 คาบสมุทรมลายู

1. กรุงเทพฯ
2. ไชง่อน
3. ลิกอร์ (นครศรีธรรมราช)
4. ปะลิส
5. ปัตตานี
6. เกดะห์ (ไทรบุรี)
7. ปีนัง
8. กลันตัน
9. ตรังกานู
10. เปรัก
11. ดิงกิงส์

11.1 ปังกอร์

12. ซาบาง
13. อาเจะห์
14. เดลี
15. สลังงอร์
16. ปะหัง
17. เมละกา
18. บิลา

18.1 ปาเน

19. ยะโฮร์
20. สิงคโปร์
21. ซิอัก
22. กัมปาร์
23. มินังกาเบา
24. อินทรคีรี
25. ปาดัง
26. ลิงคะ
27. สิงเกป
29. บางกา
30. ปาเล็มบัง
31. เบนกูเลน
32. ปัตตาเวีย (จาการ์ตา)
33. ชวา
34. กาลิมันตัน
35. บอร์เนียว
36. กูชิง
37. ชวา

28. แจมบี

เช่นเดียวกับดุนดาสในสมัยก่อนหน้านี้ แรฟเฟิลส์ได้ชี้ให้เห็นถึงความอ่อนแอของฐานะของดัตช์ในย่านหมู่เกาะ ทว่าด้วยความรู้สึกถึงความรับผิดชอบที่กว้างขวางกว่า แรฟเฟิลส์เชื่อว่า อังกฤษควรจะค้ำประกันการค้าและอิทธิพลของตนในย่านหมู่เกาะด้วยการก่อตั้งอาณานิคมขึ้นมาเอง และทำสนธิสัญญากับประมุขของอินโดนีเซีย อันที่จริงแล้ว อังกฤษน่าจะรักษา "สิทธิโดยทั่วไปในการควบคุมดูแล และเข้าแทรกแซงรัฐมลายูทั้งปวง" ด้วยการทำให้ข้าหลวงใหญ่ของบริษัทในอินเดีย เป็น "ภัฏระ"* เพื่อที่อังกฤษจะได้สนับสนุนค้ำจุนผู้ทรงอำนาจปกครองโดยชอบธรรม ปราบปรามโจรสลัด จำกัดการผูกขาดการค้าและควบคุมการลักลอบค้าอาวุธ[3] ทัศนะเหล่านี้ ไม่ได้รับการยอมรับในลอนดอน ในค.ศ. 1815 กรรมาธิการลับของคณะผู้อำนวยการ ไม่ให้ความเห็นชอบสนธิสัญญาที่แรฟเฟิลส์ทำไว้ โดยกล่าวว่า "ข้อผูกพันดังกล่าว ไม่สมควรและไม่รอบคอบ...คิดหมายจะให้รัฐบาลอังกฤษเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาภายในของรัฐเหล่านั้น และเกี่ยวข้องกับการแข่งขันที่รัฐเหล่านั้นกระทำต่อกันและกันอย่างต่อเนื่อง"[4] ย้อนกลับไปที่ย่านหมู่เกาะ ที่ป้อมมาร์ลโบโร แรฟเฟิลส์ปรับแต่งแผนการของเขา มิใช่เลิกรา ข้อโต้แย้งประการหนึ่งที่เขานำมาใช้สร้างความประทับใจแก่ผู้บังคับบัญชาของเขาในอินเดีย ในตอนนี้ ก็คือ ความสำคัญของการปกป้องเส้นทางเดินเรือไปจีน ด้วยเหตุนี้ เขาจึงได้รับอำนาจหน้าที่ ซึ่งเขานำมาใช้ในการทำสนธิสัญญาไมตรีกับสุลต่านแห่งอาเจะห์ ในค.ศ. 1819 อาเจะห์ตั้งอยู่ที่ปลายด้านหนึ่งของช่องแคบเมละกา (มะละกา) และยังเป็นรัฐเอกราชอยู่ แรฟเฟิลส์ยังได้รับสิทธิจากเจ้าแห่งยะโฮร์ เพื่อสร้างสำนักงานตัวแทนขึ้นบนเกาะสิงคโปร์ ซึ่งอยู่ที่อีกปลายด้านหนึ่งของช่องแคบด้วย

กรรมาธิการลับไม่เห็นด้วยกับ "การขยายระบบพันธมิตรย่อยออกไปยังหมู่เกาะทางด้านตะวันออก ไม่ว่าจะในระดับใด ระบบดังกล่าว ดูจะกว้างขวางมากเกินไปอยู่แล้วในอินเดีย"[5] ทว่าตอนนี้ อังกฤษจะต้องตัดสินใจแล้วว่าจะดำเนินการอย่างไรกับหมู่เกาะ และรัฐบาลอังกฤษ ก็ดำเนินการไปสู่สิ่งที่เป็นทำนองการปักปันเขตแดนอย่างมีเงื่อนไขอีกครั้งหนึ่ง แผนการของแรฟเฟิลส์ต้องนำมาใช้ มิใช่เพื่อโค่นล้มจักรวรรดิดัตช์ แต่เพื่อกดดันให้ดัตช์ประนีประนอมอีกครั้งหนึ่ง การประนีประนอมที่กระทำอย่างสืบเนื่อง สามารถทำให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของอังกฤษในท้องถิ่น

---

* Batara หมายถึง Lord หรือเจ้าผู้เป็นใหญ่

[3] Sophia Raffles, ***Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles***, London, 1830, 59ff.

[4] อ้างใน John Bastin, "Raffles and British Policy in the Indian Archipelago, 1811-1816," JMBRAS, 37, 1 (May 1954) 100-3.

[5] Secret Committee to Governor-General, 22 May 1819, Board's Drafts of Secret Letters to India, First Series, L/PS/5/543, 5, India Office Library, London.

ได้ ในทัศนะของรัฐมนตรีต่างประเทศ ลอร์ด คาสเซิลร่าห์ รัฐบาลไม่สามารถ “ดูดาย” กับการที่การค้าของอังกฤษ “ถูก

กันออกไป” จากย่านหมู่เกาะ “ในทางปฏิบัติ” ได้ ทั้งไม่อาจดูดายยอมให้ดัตช์ควบคุม “กุญแจสำคัญที่ไขเข้าสู่ช่องแคบมะละกา” อย่างสมบูรณ์ได้ ลู่ทางสำหรับการประนีประนอม จะได้รับผลกระทบจากคำถามเบื้องต้นเกี่ยวกับ “ขอบเขตของสิทธิที่รัฐบาลแห่งเนเธอร์แลนส์ในน่านน้ำตะวันออกกล่าวอ้างว่ามีอยู่” พวกดัตช์จะต้อง

> แยกแยะว่าสิทธิอันนี้ ตั้งอยู่บนความเป็นเจ้าของอย่างเคร่งครัดมากเพียงไร การผ่อนปรนจากเจ้าในพื้นถิ่น มีมากเพียงไร และรัฐบาลเนเธอร์แลนส์ เสนอที่จะพิจารณาให้ยับยั้งหรือปรับเปลี่ยนสิทธิและอำนาจในการปกครองของรัฐนั้น ต่อราษฎรในบังคับของมหาอำนาจอื่น ๆ ที่มาเยี่ยมเยือนน่านน้ำเหล่านั้นอยู่เนือง ๆ โดยใช้สิ่งใดกำหนดขอบเขตในแง่ของพื้นที่ หรือด้วยการใช้กฎการดำเนินความสัมพันธ์อย่างไร[6]

คาสเซิลร่าห์เขียนไว้ว่า กษัตริย์ดัตช์ อาจทรง “ถือว่าชวาและดินแดนในยึดครองเก่าอื่น ๆ ของพระองค์อยู่ภายในอำนาจอธิปไตยของเจ้าอาณานิคมโดยตรง ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ แน่นอนว่า พระองค์ก็จะทรงสถาปนาระบบซึ่งทรงเห็นว่าฉลาดที่สุด ทว่าตามความเห็นของข้าพเจ้าแล้ว ถึงอย่างไรก็ไม่ควรฉลาดและรอบคอบกับผลประโยชน์ของตนเองในลักษณะที่เป็นการค้าในแบบผูกขาด” นอกเหนือจากข้อจำกัดเหล่านี้แล้ว พระองค์ควรทำความเข้าใจกับประเทศอังกฤษ “ซึ่งอาจเปิดการค้าของชนพื้นเมืองในหมู่เกาะอื่น ๆ ให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรมและเป็นมิตร โดยไม่มีการสร้างอำนาจเหนือกว่าผู้ใดทางทหารหรือการเมืองในน่านน้ำเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อถ่วงดุลกับสิ่งซึ่งดัตช์กระทำอยู่ในขณะนี้ และได้กระทำมานานแล้ว”[7]

การโต้ตอบกันไปมาเหล่านี้ ยุ่งยากซับซ้อนเพราะความกังวลถึงมหาอำนาจอื่น ๆ แรฟเฟิลส์โต้แย้งในเชิงสนับสนุนให้ดำเนินนโยบายที่กระฉับกระเฉง แต่ถ้าหากอังกฤษแสดงการท้าทายต่อดัตช์ ชาติอื่น ๆ ก็อาจดำเนินรอยตามอย่างอังกฤษ และเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็อาจสร้างความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของอังกฤษได้ ผู้เจรจาคนหนึ่งของอังกฤษเห็นว่า เป็นการยากที่จะยืนยันสิทธิใด ๆ ของอังกฤษ ในเรื่องการพาณิชย์กับบรรดารัฐอินโดนีเซีย ที่มีความสัมพันธ์ตามสัญญาอยู่กับดัตช์

---

[6] Castlereagh to Clancarty, 13 Aug. 1819, secret, FO 37/107, Public Record Office, London; H.T. Conlenbrander, ed., ***Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840***, 's-Gravenhage, 1915-21, 8, 1. 130-2.

[7] Castlereagh to Clancarty, 13 Aug. 1819, private, FO 37/107; ***Gedenkstukken***, 8, 1. 132-3.

> โดยในขณะเดียวกัน มิได้ยอมรับสิทธิอันเสมอภาคของชาติยุโรปอื่น ๆ และของพวกอเมริกันที่ขอมีส่วนแบ่งด้วยเช่นกัน ในเมื่อรัฐบาลอังกฤษพิจารณาเห็นว่า นโยบายขยายวิสาหกิจ ต่าง ๆ หรือสายสัมพันธ์ของอังกฤษในหมู่เกาะตะวันออก ควรไปให้ไกลที่สุดเท่าที่ข้อเรียกร้องเบื้องต้นของเราควรจะไปได้ แต่อย่างน้อยที่สุดเท่าที่ผ่านมาจนถึงขณะนี้ ก็ยังเป็นที่น่ากังขาอย่างยิ่งนั้น จึงน่าจะเป็นว่า ....ควรเป็นการกำหนดเงื่อนไขว่า ดัตช์จะไม่สร้างข้อผูกพันใหม่ใด ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับเกาะบอร์เนียว[8]

อันที่จริงแล้ว ดัตช์ประสงค์ที่จะหลีกเลี่ยงมิให้มีการสอบสวนไปถึง “เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์” ของพวกเขา ดังนั้น ในขณะที่อังกฤษยอมรับการผูกขาดการค้าเครื่องเทศในหมู่เกาะมาลุกุ (โมลักกะ) ของดัตช์ ตามที่แจกแจงไว้—เพราะถึงอย่างไร เครื่องเทศอย่างดีที่ดัตช์ผลิตขึ้นมา ขณะนี้ ก็มีผลิตอยู่นอกหมู่เกาะอินโดนีเซียด้วยเช่นกัน—ดัตช์เห็นพ้องด้วยว่า หลังจากนั้นแล้ว ทั้งสองประเทศ ไม่ควรทำสนธิสัญญากับประเทศใด ๆ ในพื้นถิ่นน่านน้ำตะวันออก “โดยมุ่งหมายเพื่อกีดกันการค้าของอีกฝ่ายหนึ่งออกไปจากเมืองท่าของประเทศพื้นถิ่นดังกล่าว ทั้งด้วยการแสดงออกอย่างชัดแจ้งหรือด้วยการกำหนดอัตราภาษีที่ไม่เสมอภาค และหากว่าในสนธิสัญญาใด ๆ ที่ฝ่ายใดมีอยู่ในขณะนี้ มีมาตราซึ่งจัดอยู่ในข่ายที่ทำให้มีผลเช่นนั้น ก็สมควรยกเลิกมาตราดังกล่าวเสีย เมื่อตกลงทำสนธิสัญญาฉบับปัจจุบันนี้” ข้อความนี้ ได้กลายมาเป็นมาตรา 3 ของสนธิสัญญาซึ่งทำกันในท้ายที่สุดในวันที่ 17 มีนาคม 1824 มาตรา 2 ของสนธิสัญญาดังกล่าว กำหนดให้การค้าของดัตช์ “ได้รับความคุ้มครองเช่นที่การค้าของอังกฤษได้รับในเมืองท่าต่าง ๆ ของอินเดีย” และในอาณานิคมของดัตช์ อนุญาตให้มีกำแพงภาษีคุ้มครอง ซึ่งต้องมีขีดจำกัด มาตราเหล่านี้ มิได้กระจ่างชัด ทว่าไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ การที่จะระบุจุดยืนอย่างละเอียดลออจนเกินไป โดยไม่กระตุ้นให้ประเทศอื่น ๆ เกิดความระแวงขึ้นมา เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ “สถานการณ์ซึ่งเราและฝ่ายดัตช์ยืนหยัดเข้าหากันนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความยุ่งยากของเรา” จอร์จ แคนนิ่ง หนึ่งในบรรดาผู้แทนที่มีอำนาจเต็มกล่าว “การที่เราทั้งสองต่างอยู่ในฐานะของผู้ทรงอำนาจแห่งซีกโลกตะวันออก ในสายตาของโลกส่วนที่เหลือ เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนให้เราต้องยุติสิ่งที่ค่อนข้างเป็นความยุ่งยากของเราโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้”[9] เราต้องหลีกเลี่ยงการท้าทายดัตช์ เพราะรู้สึกกันว่า การกระทำเช่นนี้อาจเท่ากับเป็นการเชื้อเชิญให้ประเทศใหญ่ ๆ อื่น ๆ ในบริเวณที่ขนาบข้างเส้นทางเดินเรือไปยังจีน เข้ามาแทรกแซง แต่การทำความตกลงกับดัตช์อย่างมองเห็นได้ ชัดเจนมากเกินไปหรือใกล้ชิดมากเกินไป อาจยั่วยุให้ประเทศอื่น ๆ เข้ามาแทรกแซงได้ ก่อนสงคราม ประเทศอื่นในกรณีนี้ มีอยู่เพียงประเทศเดียว คือฝรั่งเศส มาตอนนี้ เมื่อฝรั่งเศสปราชัย

---

[8] Memorandum, n.d., Dutch Records, 1/2/31, India Office Library.

[9] Note by Canning on Courtenay's Memorandum of 15 Jan. 1824, Dutch Records, I/2/32.

ไปแล้ว แม้ว่าจะมิได้ถึงกับถูกกำจัดไป ประเทศอื่น ๆ ก็แทรกตัวเข้ามายังเอเชียแล้ว รวมทั้งอเมริกัน บทบาทของรัสเซียในฐานะประเทศผู้มีชัยชนะในยุโรปและความสนใจญี่ปุ่นของรัสเซีย ถึงกับก่อให้เกิดคำถามเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องของรัสเซียอีก เมื่อถึงจุดนี้ การแทรกแซง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงน้อย กว่าโอกาสที่อาจเกิดขึ้นในกาลข้างหน้าได้ นั่นคือ ถ้อยแถลงอย่างห้าวหาญของผู้เป็นใหญ่ อาจยั่วยุให้เกิดการท้าทายขึ้นมาได้ แต่หากมิได้มีถ้อยแถลงดังกล่าว การท้าทายก็เป็นสิ่งที่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ข้อพิจารณาอย่างเดียวกันนี้ สร้างความกระจ่างให้แก่มาตราอื่น ๆ ในสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 ทีแรกนั้น ฝ่ายดัตช์คัดค้านการยึดครองสิงคโปร์ของอังกฤษ แต่แล้วก็ยอมรับในท้ายที่สุด นอกจากนี้ ยังเสนอที่จะออกจากเมละกาด้วย โดยมีข้อแม้ว่าอังกฤษก็ต้องออกจากสุมาตราด้วย เอ.อาร์. ฟิลด์ ในฐานะที่เป็นตัวแทนผู้มีอำนาจเต็มของฝ่ายดัตช์ ใช้คำพูดว่า ให้ต่างฝ่ายต่างลากเส้นแบ่งเขตอาณานิคมของตนผ่าช่องแคบเมละกาและผ่านตอนเหนือของริออ ในสนธิสัญญาดังกล่าว เส้นแบ่งที่เสนอนั้น ถูกแทนที่ด้วยมาตราต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการแบ่งเขตเช่นที่กล่าวนี้ ทว่าด้วยถ้อยคำที่ต่างออกไป เผื่อว่าจะกระตุ้นความริษยาจากผู้อื่นน้อยลง ความไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นในกรณีดินแดนอาเจะห์ ซึ่งมีความสำคัญเพราะมีที่ตั้งอยู่ตรงหัวของช่องแคบ นโยบายของอังกฤษตอนนี้ คือสละสุมาตราทั้งหมดให้แก่ฝ่ายดัตช์ และยิ่งดัตช์ควบคุมสุมาตราได้อย่างมีประสิทธิภาพมากเท่าไร ก็จะยิ่งสามารถกันมหาอำนาจใหญ่อื่น ๆ ออกไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ดี ความที่แรฟเฟิลส์เพิ่งทำสนธิสัญญามิตรภาพกับสุลต่านแห่งอาเจะห์มาหยก ๆ จึงทำให้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นมา ซึ่งปัญหานี้ สามารถกำจัดไปได้ก็เฉพาะด้วยการรวมข้อกำหนดต่าง ๆ มาบรรจุไว้ในบันทึกแนบท้ายสนธิสัญญาดังกล่าว ข้อกำหนดดังกล่าวมีผลผูกพันให้ฝ่ายดัตช์ต้องสร้างความมั่นคงในอาเจะห์ โดยไม่ล่วงละเมิดเอกราชของอาเจะห์

เส้นแบ่งของฟิลด์ กับมาตราที่ว่าด้วยการไม่แทรกแซงที่นำมาใช้แทนที่เส้นแบ่งดังกล่าว มิได้ยืดไปไกลถึงบอร์เนียว แม้ว่าฟิลด์เชื่อมั่นว่า บอร์เนียวจะต้องถูกละไว้ให้กับฝ่ายดัตช์ ทว่าเรื่องนี้ มิได้มีระบุไว้ในสนธิสัญญา ส่วนหนึ่งเพราะเกรงว่ารัฐสภาของอังกฤษอาจคัดค้านการ “ทอดทิ้ง” บอร์เนียวรวมทั้งสุมาตรา และอีกเช่นกัน อีกส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากเกรงว่าความตกลงอย่างยืดขยายระหว่างอังกฤษกับดัตช์เช่นนั้น หากแสดงออกมาชัดแจ้งนัก อาจกระตุ้นให้เกิดความริษยาขึ้นในหมู่ประเทศอื่น ๆ ขึ้นมาได้ อันที่จริงนั้น ผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษคงจะรู้สึกว่า ข้อตกลงต่าง ๆ ที่ได้ทำไว้ เกี่ยวกับรัฐที่ระบุอยู่ในสนธิสัญญา ขจัดความจำเป็นเรื่องการ “เปิดโล่ง” เกาะบอร์เนียว ดังที่ได้เอ่ยไว้แล้วก่อนหน้านี้

สนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 เป็นการกำหนดเขตแดนในรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ มีผลในการกันฝ่ายดัตช์ออกไปจากคาบสมุทร พร้อมกับยอมรับอิทธิพลความเป็นใหญ่ของฝ่ายดัตช์ในย่านหมู่เกาะ สนธิสัญญานี้ไม่ควรมองว่าเป็นขั้นตอนหนึ่ง ที่ก้าวหน้าไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เพราะยังมีสิ่งที่ทิ้งค้างไว้อยู่เป็นอันมาก และเป็นหัวข้อที่จะเจรจาโต้แย้งกัน ทั้งยังไม่มีการตัดสินใจอย่างชัดแจ้ง

ว่าจะมีการตั้งอาณาจักรขึ้นมาสองแห่ง อย่างไรก็ดี ช่องทางเลือกบางอย่าง ถูกปิดไปแล้ว การป้องปรามล่วงหน้ากรณีการเข้ามาของมหาอำนาจอื่น ๆ แม้ว่าจะมิได้ระบุแสดงไว้ในสนธิสัญญา แต่ก็ยังคงแสดงอิทธิพลอยู่ต่อไป ความหวั่นเกรงการเข้ามาของมหาอำนาจเหล่านี้ ยังคงเป็นตัวหน่วงเหนี่ยวอังกฤษ มิให้จัดการกับความสัมพันธ์ระหว่างดัตช์กับรัฐอินโดนีเซียทั้งหลาย และมหาอำนาจอื่น ๆ โดยรวมแล้ว ก็เคารพความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับดัตช์ โดยมิได้ตระหนักเสมอไปว่า สนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 มีจุดอ่อนอยู่ในถ้อยคำ ข้อตกลงต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลกระทบกระเทือนรัฐต่าง ๆ ในพื้นถิ่นนี้หนักหน่วงยิ่งขึ้นไปอีก อังกฤษไม่มีทีท่าว่าจะวางตนร่วมกับรัฐพื้นถิ่นเพื่อเป็นปฏิปักษ์กับดัตช์ โอกาสที่รัฐในย่านนี้จะประพฤติปฏิบัติตนในฐานะตัวละครในเวทีระหว่างประเทศ หรือสามารถเข้าดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศที่สาม ก็หมดไปเพราะความหวงแหนของดัตช์ ประกอบกับการยินยอมอยู่ในทีของอังกฤษและความระมัดระวังตัวของยุโรป ทว่าในขณะเดียวกัน ฐานะที่อ่อนแอลงของรัฐอินโดนีเซียทั้งหลายอาจไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน พวกดัตช์ซึ่งมีอังกฤษค้ำประกันอยู่ คงจะสามารถหลีกเลี่ยงการเข้าแทรกแซงอย่างแท้จริงได้

บรรดาพ่อค้าที่ปีนังและสิงคโปร์ คัดค้านการขยายอิทธิพลของดัตช์ ไม่ว่าจะในเงื่อนไขอย่างไร แม้ว่าดัตช์จะมิได้มีมาตรการกีดกันการค้าควบคู่มาด้วยก็ตาม เนื่องจากพวกเขามองเห็นว่าดัตช์เป็นภัยคุกคามเส้นทางการนำสินค้าเข้าสู่แหล่งรวมสินค้าของตน และทำให้ขอบข่ายการประกอบการของตนหดแคบลงไป พ่อค้าเหล่านี้ มีความเห็นแตกต่างจากแรฟเฟิลส์--ผู้ซึ่งคัดค้านอำนาจของพวกดัตช์ แต่ก็ต้องการปฏิรูปโลกมาเลย์และยุติการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย--ใช่แต่เท่านั้น พ่อค้าเหล่านี้ยังมีความเห็นต่างไปจากรัฐบาลในลอนดอน ซึ่งอยากให้ประเทศเล็ก ๆ จากยุโรปมาเป็นรัฐบาลบริหารงานประจำอยู่ที่นี่ จะอย่างไรก็ตาม มีอยู่ระยะหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ฝ่ายดัตช์หลีกเลี่ยงการขยายอิทธิพลออกไป กล่าวคือ พวกเขาเข้าไปพัวพันอยู่ในสงครามชวาในทศวรรษ 1820 จากนั้น ก็ในการต่อสู้แยกตัวของเบลเยียม* ภายหลังค.ศ. 1830 เหตุการณ์ทั้งสองนี้ และความต้องการรายได้ ดึงความสนใจของดัตช์ให้มารวมอยู่ที่ชวา ที่ชวานี้ดัตช์ได้พัฒนาระบบการเพาะปลูกแบบใช้แรงงานบังคับขึ้นมา และนอกจากนี้ ยังได้สร้างตลาดสำหรับสิ่งทอของดัตช์ด้วย แม้จะขัดกับสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 อย่างไรก็ดี ดัตช์ถูกดึงให้เข้าไปพัวพันในสุมาตราตะวันตกเพราะความริเริ่มที่มาจากท้องถิ่น ปัตตาเวียมีแผนการที่ไม่สู้ใหญ่นัก แต่ปาดังมีแผนการแบบนักขยายอำนาจ ส่วนเจ้าหน้าที่ที่ปาดัง ก็สามารถขอความช่วยเหลือจากผู้บังคับบัญชา ให้ยอมรับสิ่งที่ล่วงแล้วไปแล้วได้

เมื่อดัตช์กลับเข้ามายังปาดังภายหลังจากการยึดครองของอังกฤษ ดัตช์ได้ผูกมัดตนเองกับภารกิจเพื่อช่วยเหลือพวก*เปงฮูลู* (หัวหน้า) ของมินังกาเบา ในการสู้กับพวกปาดรี นักปฏิรูปศาสนาตามแนววาห์หะบี ในค.ศ. 1824 ในขณะที่สงครามชวากำลังดำเนินอยู่ ดัตช์ได้ทำความตกลงกับบอนด์

---

* เบลเยี่ยม (เนเธอร์แลนส์ตอนใต้) ถูกรวมเข้ากับฮอลแลนด์ (เนเธอร์แลนส์เหนือ) ใน ค.ศ. 1815 การต่อสู้เพื่อการแยกตัวที่ดำเนินเรื่อยมา ปะทุขึ้นเป็นการปฏิวัติและการประกาศเอกราชในเวลาต่อมาในค.ศ. 1830

โจล ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจรับผิดชอบของปาดรีในส่วนกลาง เมื่อสงครามสิ้นสุดลง ข้าหลวงใหญ่ฟาน เดน บอสช์ สนับสนุนให้รักษาการยอมรับอำนาจการปกครองของดัตช์ทั่วทั้งย่านหมู่เกาะ ในสุมาตรานั้น บอสช์คิดว่า การครอบครองเมืองท่า บริเวณปากแม่น้ำ กับบางเมืองที่เป็นตลาด ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ลึกเข้าไปตามที่เลือกสรร ก็จะเป็นการเพียงพอแล้วสำหรับฝ่ายดัตช์ เพราะเป้าหมายนั้น ควรเป็นการหลีกเลี่ยงการเข้าแทรกแซงโดยตรง และมุ่งเน้นที่การส่งเสริม "กิจกรรมที่ก่อให้เกิดกำไร"[10] ทว่าในสุมาตราตะวันตกนั้น เขาเห็นด้วยว่า จะต้องสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาใหม่ ความคิดพิลึกพิลั่นอย่างหนึ่งนั้น ก็คือการใช้เซนท็อต (Sentot) และลูกน้องชาวชวาบางคน แต่เรื่องนี้ปรากฏว่า ไม่บังเกิดผล จากค.ศ. 1837 มา มีการทำสงครามเพื่อปราบปรามพวกปาดรีอย่างจริงจัง และมินังกาเบา ก็ถูกนำมารวมเข้าไว้ในอาณาจักรของดัตช์

การค้าหลั่งไหลจากบริเวณตอนในมาสู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกนี้ แจมบียอมรับความเป็นใหญ่ของดัตช์ในค.ศ. 1833-1834 อินทรคีรี ตามมาในค.ศ. 1838 จากนั้น ปาเน และบิลา กับสุลต่านอิสเมลแห่งซิอัก ก็มาขอความคุ้มครองจากดัตช์ พ่อค้าที่อยู่ในอาณานิคมย่านช่องแคบ* หรือสเตรท เซทเทิลเมนท์ พากันประท้วง เป็นเรื่องค่อนข้างน่าประหลาดใจที่กระทรวงต่างประเทศในลอนดอน เข้าข้างพ่อค้าเหล่านี้ ในกรณีของซิอักนั้น ดูเหมือนว่าอังกฤษจะเผชิญหน้ากับภัยคุกคามจากการพิชิตดินแดนของดัตช์ เนื่องจากไม่มีการระบุอย่างตรงชัดเรื่องการพิชิตดินแดนอยู่ในตัวสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 ซึ่งต่างจากกระบวนการทำสนธิสัญญา ดังนั้น อังกฤษจึงได้พยายามที่จะตอบโต้กรณีนี้ด้วยการรื้อฟื้นสนธิสัญญากับสุลต่าน ที่ได้ทำไว้ในนามของรัฐบาลปีนังในค.ศ. 1818 ในกรณีของแจมบีที่เป็นเพื่อนบ้านอยู่ติดกัน แน่นอนว่าอังกฤษเผชิญกับคำถามเกี่ยวกับสนธิสัญญาที่เนเธอร์แลนส์ทำไว้กับประเทศพื้นถิ่นประเทศหนึ่ง กระทรวงการต่างประเทศเกิดความงุนงงและถามขึ้นว่า สมมุติว่าดัตช์เกิดจะอ้างอำนาจอธิปไตยตามสนธิสัญญาเช่นที่อาจจะอ้างด้วยการเข้าพิชิตดินแดน เช่นนั้นแล้ว จะสามารถกำหนดเงื่อนไขให้กับการใช้อำนาจหน้าที่ของดัตช์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้ากับต่างประเทศได้หรือไม่ แน่นอนว่า ฝ่ายดัตช์อ้างว่า ข้อกำหนดตามมาตราที่ 3 ของสนธิสัญญา 1824 ใช้กับกรณีดังกล่าวไม่ได้ แม้ว่า เจ. ซี. โบด ผู้รอบคอบ ซึ่งรับตำแหน่งต่อจากฟาน

---

[10] Elizabeth E. Graves, "The Ever Vitorious Buffalo: How the Minangkabau of Indonesia Solved Their 'Colonial Question'," Ph.D. Thesis, University of Wisconsin, 1971, 144.

* Straits Settlements อาณานิคมของอังกฤษ (ในที่นี้ใช้ชื่อเรียกว่า "อาณานิคมย่านช่องแคบ") ในบริเวณช่องแคบเมละกา ประกอบด้วยดินแดน 4 แห่ง คือ สิงคโปร์ (ซึ่งรวมทั้งหมู่เกาะโคคอสและเกาะคริสต์มาสในมหาสมุทรอินเดีย) ปีนัง (ประกอบด้วยเกาะปีนังในช่องแคบเมละกากับมณฑลเวลสลีย์ในมลายูส่วนแผ่นดินใหญ่) เมละกาในมลายู และบริเวณบาบอน มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 3512 ตารางกิโลเมตร ระหว่างเกิดเหตุที่ระบุในเนื้อหาตอนนี้ (ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930) อาณานิคมย่านช่องแคบยังคงอยู่ในความควบคุมของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ (บริษัทยังไม่ยุบเลิกจนกระทั่งค.ศ. 1858)

เดน บอสช์ จะถอนตัวออกจากชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกไปเป็นการชั่วคราว พาลเมอร์สตัน รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษ มีแนวโน้มที่จะเห็นพ้องด้วยว่า เฉพาะมาตราที่ 2 มาตราเดียวเท่านั้น ที่ใช้กับกรณีนี้ และดังนั้น คำถามเรื่องอำนาจอธิปไตย -- ซึ่งในตอนแรก ถูกหยิบยกขึ้นมาเพราะปัญหาเรื่องการพิชิตดินแดน และต่อจากนั้น ก็ถูกนำมาตั้งคำถามโดยสัมพันธ์กับสนธิสัญญาต่าง ๆ -- ก็เข้าแทนที่พื้นฐานของการประนีประนอมปีค.ศ. 1824 มาตอนนี้ การแยกแยะความแตกต่างที่พยายามสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความคิดของคาสเซิลร่าห์ ระหว่างรัฐที่ระบุอยู่ในสนธิสัญญากับดินแดนในครอบครอง ก็พร่าเลือนไป

อย่างไรก็ตาม ภายใต้แรงกดดันของระบบการเพาะปลูก และการกีดกันการค้าของดัตช์ ทำให้อังกฤษได้พบว่า มาตราที่สอง ช่วยคุ้มครองการค้าของอังกฤษในอาณานิคมของดัตช์เพียงเล็กน้อย กระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษ เพียรพยายามที่จะสนับสนุนการดำเนินการของพ่อค้าในชวาในช่วงภาวะเศรษฐกิจถดถอยในทศวรรษ 1830 ผลประโยชน์ของพ่อค้าเหล่านี้ สัมพันธ์อยู่กับผลประโยชน์ของผู้ผลิตสิ่งทอที่สำคัญในอังกฤษ ความล้มเหลวของอังกฤษที่จะได้รับความพอใจอย่างแท้จริงจากฝ่ายดัตช์ในเรื่องนี้ เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้กระทรวงการต่างประเทศตัดสินใจรับคำร้องจากพ่อค้าในอาณานิคมย่านช่องแคบ เมื่อถึงค.ศ.1838 ทัศนะอย่างเป็นทางการของอังกฤษเปลี่ยนไปจากทัศนะเมื่อสมัยค.ศ. 1824 ไปแล้ว มีการระบุว่า “การขยายอิทธิพลของดัตช์ หรือการขยายการครอบครองดินแดน มีความน่าจะเป็นไปได้ในทุก ๆ ทางว่า จะทำให้เกิดผลสะท้อนที่สร้างความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของอังกฤษ และสมควรที่รัฐบาลของประเทศนี้ จะจับตามองด้วยความไม่ไว้วางใจ”[11] ในทศวรรษ 1840 ดูเหมือนมีความเป็นไปได้ว่าจะมีการโต้แย้งเรื่องการปักปันเขตแดนเมื่อสมัย 1824 อย่างตรงชัดยิ่งขึ้น เพราะดูราวกับว่า บรรดานักเผชิญโชคจะปรากฏตัวขึ้นตามซอกมุมต่าง ๆ ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ซึ่งดัตช์เคยรู้สึกว่า เป็นที่ที่ตนสามารถทิ้งร้างไว้ได้โดยปลอดภัย หรือตามบริเวณที่ก้ำกึ่งอยู่ระหว่างดินแดนในอิทธิพลจริง ๆ ของดัตช์และดินแดนที่ดัตช์มีโอกาสที่จะขยายอิทธิพลไปถึงก็มีนักเผชิญโชคปรากฏอยู่ ดังนั้นในช่วงขณะนี้ แม้ว่าจะขัดกับสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 หรืออาจจะเนื่องจากการพิพาทโต้เถียงกันในเรื่องนี้ ดัตช์จึงเกรงว่านักเผชิญโชคเหล่านี้ อาจได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการ โบดสั่งการให้สำรวจเอกสารสิทธิและสัญญาต่าง ๆ ของดัตช์ รวมทั้งมีการส่งกรรมาธิการพิเศษไปจัดการปิดช่องว่างที่ปรากฏออกมา อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ทั้งหมดนี้ เป็นเพียงการเอาเอกสารมาปะหน้าไว้เท่านั้น เพราะแทบจะไม่ได้มีการเข้ายึดครองตามมา และเจ้าผู้ครองชาวพื้นเมือง ก็ยังคงมีแนวโน้มที่จะมองข้อตกลงต่าง ๆ ว่าเป็นเหมือนสนธิสัญญามากกว่าจะเป็นการโอนอำนาจการควบคุม ในบาหลี มีการดำเนินการที่มีพลังกว่าที่อื่น ที่บาหลีนี้ กรรมาธิการของดัตช์ทำสนธิสัญญาไว้เฉพาะด้วยคำสัญญาด้วยปากเท่านั้น ว่าจะช่วยเหลือในการต่อสู้กับราชอาณาจักรมะตะรัมในลอมบอก เมื่อไม่มีความช่วยเหลือ ก็เท่ากับไม่มีการให้สัตยาบันแก่สนธิสัญญา ดัตช์ส่ง

---

[11] Strangways to Barrow, 9 Jan. 1838, FO 37/213.

ทหารไปสามครั้ง เพื่อจัดการกับบรรดาราชาของบาหลี ทว่าก็ยังคงไม่มีการยึดครองตามมา การรื้อฟื้นการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันขึ้นมาใหม่ระหว่างอังกฤษกับดัตช์ สามารถมีผลให้รัฐอินโดนีเซียทั้งหลาย มีความเป็นอิสระน้อยลงไปได้จริง ๆ นอกเสียจากว่าอังกฤษพร้อมที่จะยกเลิกการตกลงในปีค.ศ. 1824 เพียงแค่ความประหวั่นใจว่า อังกฤษอาจทำดังว่า ก็ทำให้ดัตช์ขมีขมันยืนยันการอ้างสิทธิในรัฐอินโดนีเซีย และในบางกรณีดัตช์สถาปนาการควบคุมรัฐเหล่านั้นอย่างเป็นทางการมากยิ่งขึ้น

อันที่จริงแล้ว การท้าทายดัตช์ของอังกฤษ ไม่เคยไปถึงไหน ทั้งยังทำไปได้ไม่นานด้วย สภาพเศรษฐกิจโดยรวมที่ปรับปรุงดีขึ้นในตอนกลางศตวรรษ มีความหมายว่า รัฐบาลของอังกฤษได้รับแรงกดดันภายในประเทศน้อยลง และรัฐบาลของดัตช์ภายหลังค.ศ. 1848 อันมีธอร์เบค ผู้มีความคิดแนวเสรีนิยมเป็นผู้นำ ก็เริ่มทำให้ระบบการบริหารประเทศ เป็นไปในแนวเสรีนิยม สภาพการณ์ดังกล่าวมิได้ขจัดคำค้านจากอาณานิคมย่านช่องแคบ ต่อการขยายอิทธิพลของดัตช์ในสุมาตรา เมื่อมีการต่อสัญญากันใหม่ในทศวรรษ 1860 ในทศวรรษ 1850 นโยบายของดัตช์ส่วนใหญ่ ยังคงมีลักษณะสงบเสงี่ยมอยู่ต่อไป ทว่าภายหลังจากที่มีชาวอังกฤษคนหนึ่งตอบสนองต่อคำร้องขอความช่วยเหลือ พวกดัตช์ก็ได้ทำสนธิสัญญากับซิอักในค.ศ. 1858 และภายใต้สนธิสัญญานี้ ดัตช์กล่าวอ้างสิทธิในเมืองขึ้นของดินแดนที่อยู่เลยขึ้นไปทางเหนือในปีถัด ๆ มา ข้าหลวงออร์เฟอร์ คาเวนาจ สนับสนุนการประท้วงของพวกที่อยู่ในอาณานิคมย่านช่องแคบ ทว่ากระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งนิยมให้มีการปกครองของยุโรปอย่างเป็นระเบียบมากกว่า ก็ใช้พวกเขาเพื่อทำให้ต้องมีการปักปันเขตแดนกันใหม่ นั่นก็คือสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1871 ตามสนธิสัญญานี้ คำค้านทุกประการต่อการควบคุมดินแดนของดัตช์ในสุมาตรา ถูกถอนออกไป เพื่อเป็นการตอบแทนกับการที่ดัตช์ยอมเปิดประตูการค้า เรื่องการปรากฏตัวของประเทศจักรวรรดินิยมอื่น ๆ ในย่านนี้ มาบัดนี้ มีความเป็นสมมุติฐานน้อยยิ่งกว่าที่เคยเป็นในทศวรรษ 1820 สภาพนี้ยิ่งยืนยันความถูกต้องของแนวทางดำเนินการของอังกฤษในสมัยก่อนยุคของพาลเมอร์สตัน โดยทั่วไปแล้ว อังกฤษพอใจให้เป็นการขยายอิทธิพลของดัตช์ มากกว่าปล่อยให้มหาอำนาจอื่น ๆ เข้ามาแทรกแซงในย่านหมู่เกาะ ดังที่ ลอร์ด โวดเฮาส์ ปลัดกระทรวงการต่างประเทศได้เขียนไว้ในค.ศ. 1860 ว่า

> ข้าพเจ้าเชื่อว่า นโยบายสนธิสัญญาของมร.แคนนิ่ง เป็นนโยบายที่สุขุมที่สุด กล่าวคือ ปล่อยให้ดัตช์เอาหมู่เกาะทางตะวันออกไป...นโยบายครองอาณานิคมแต่ผู้เดียวของดัตช์ แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าเป็นนโยบายที่ชั่วร้าย ทว่าในระยะหลังนี้ ได้ผ่อนคลายลงมาก...ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเป็นประโยชน์มากในหลาย ๆ แง่ ที่จะให้ดัตช์เป็นเจ้าของย่านหมู่เกาะนี้ หากว่าย่านนี้มิได้ตกอยู่ในกำมือของดัตช์ มันก็จะตกอยู่ภายใต้อำนาจของมหาอำนาจทางทะเลชาติอื่น คาดว่าจะเป็นพวกฝรั่งเศส นอกเสียจากว่าเราจะเอามาครองเสียเอง หากว่าพวกฝรั่งเศสมีจักรวรรดิทาง

ตะวันออกเช่นนั้นขึ้นมา ก็อาจจะเป็นอันตรายอย่างแท้จริงต่ออินเดียและออสเตรเลียได้ ทว่าดัตช์นั้น อ่อนแอเกินว่าจะทำให้เราตระหนกตกใจ และจะต้องให้ยังคงอ่อนแอเช่นนั้นต่อไป[12]

หนทางที่ดัตช์ใช้เพื่อให้ได้ฉันทานุมัติจากอังกฤษอีกครั้งหนึ่งนั้น ตอนนี้ ดัตช์นำมาปรับใช้กับมหาอำนาจอื่น ๆ จากทวีปยุโรป ที่แทรกเข้ามาในย่านนี้ด้วยเช่นกัน โดยนโยบายเปิดประตู (open-door policy) มหาอำนาจเหล่านี้ก็เช่นเดียวกับอังกฤษ คือมิได้มีทีท่าว่าจะท้าทายดัตช์ในเรื่องดินแดนกันนัก หากพวกเขาได้พบว่า นโยบายของดัตช์ เป็นที่ยอมรับได้ในทางพาณิชย์ การที่บริเวณนี้มีลักษณะความเป็นนานาชาติต่อมาอีกจนถึงทศวรรษ 1870 และ 1880 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้วยการเข้ามาของเยอรมัน เป็นปัจจัยที่เร่งเร้าดัตช์อีกครั้งหนึ่ง ให้ดัตช์เสริมสร้างสิทธิที่ตนกล่าวอ้างไว้ให้หนักแน่นยิ่งขึ้น โอกาสทางด้านเศรษฐกิจและความทะเยอทะยานของคนในท้องถิ่น ก็ส่งผลในเชิงกระตุ้นดัตช์ด้วยเช่นเดียวกัน รัฐต่าง ๆ ในย่านนี้ ต่างสูญเสียความเป็นอิสระ ที่ตนเคยมีมาก่อนครั้งก่อนหน้านี้ ดัตช์พอใจกับการอ้างสิทธิ์ตามเอกสารในหลาย ๆ สถานที่ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ด้วยความยินยอมของอังกฤษ อาทิเช่น ปีถัดจากการประชุมที่เบอร์ลิน เจ.เอ. ลีฟริงค์ ซึ่งถูกส่งมาสืบสวนข่าวลือเรื่องความมั่งคั่งของลอมบอก ได้เร่งเร้าให้ยุตินโยบาย “ดูดายด้วยใจเมตตา”[13] อย่างไรก็ดี ในค.ศ. 1887 พระราชา (ของลอมบอก) ทรงปฏิเสธที่จะทำสนธิสัญญาภาคผนวกเพิ่มเติมและยอมรับตัวแทนของดัตช์ คณะมนตรีในปัตตาเวียเร่งเร้าให้กระทำการอย่างเด็ดขาด มิฉะนั้นแล้ว จะดูเหมือนว่า อาเจะห์ฝ่าฝืนอำนาจของดัตช์ได้สำเร็จ ข้าหลวงใหญ่ไพแน็คเกอร์ ตัดสินใจให้ตักเตือน หาไม่แล้ว การใช้กำลังจะส่งผลให้เกิดการปะทะกันอย่างยืดเยื้ออีกครั้งหนึ่ง ทว่า พวกสาสัค ได้ลุกฮือขึ้นก่อการกระด้างกระเดื่องต่อพระราชาในภาคตะวันออกของเกาะนี้ และเจ้าหน้าที่ทางการของดัตช์ในท้องถิ่น ก็ได้หาทางที่จะยั่วยุให้เกิดเหตุการณ์วุ่นวายขึ้นมา ข้าหลวงใหญ่คนถัดมา อนุมัติให้ส่งกองทหารเข้าไป กองทหารนี้ประสบความสำเร็จมาได้ด้วยความยากลำบาก

ส่วนใหญ่แล้ว รัฐต่าง ๆ ในอินโดนีเซียสูญเสียเอกราชไปทีละขั้นอย่างเป็นขั้นตอน แต่ละขั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับปัจจัยด้านต่าง ๆ ได้แก่ สนธิสัญญา การกดดันจากดัตช์ การยินยอมจากอังกฤษ การไม่แทรกแซงหรือขู่ว่าจะแทรกแซงของชาติอื่น และความไร้สมรรถภาพของตนเอง รัฐเหล่านี้ค่อย ๆ ถูกรวมเข้าไปอยู่ในอาณาจักรของเนเธอร์แลนส์ทีละน้อย ๆ “ความอ่อนแอภายในและอย่างถึงรากเหง้า” ของดัตช์ กลับกลายไปเป็นสิ่งที่อย่างน้อยก็คล้ายคลึงกับความเข้มแข็ง ทว่าอาเจะห์มีขนบประเพณีของความเป็นอิสระอยู่ ซึ่งแข็งแกร่งขึ้นด้วยอิสลาม และมิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงในระบบสนธิสัญญา การขัดขวางของอังกฤษในค.ศ. 1824 ก็ทำให้เป็นการยากเป็นพิเศษ

---

[12] Memorandum by Wodehouse, 18 Aug. 1860, FO12/28.

[13] Alfons van der Kraan, ***Lombok: Conquest, Colonization and Underdevelopment 1870-1940***, Singapore, 31-2.

สำหรับดัตช์ ที่จะรวมอาเจะห์เข้ามาอยู่ในอาณาจักรของตน ซึ่งเหมือนกับว่า รวบจากตอนบนลงมา เมื่อถึงช่วงที่ทำสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1871 อาเจะห์ยังคงเป็นอิสระอยู่ และเมื่อพิจารณาภายในสภาพที่การแข่งขันแย่งชิงอาณานิคมกำลังขยายตัวเช่นนี้แล้ว เรื่องนี้ก็เป็นที่น่าวิตกอยู่ "การอ้างสิทธิในการกันผู้อื่นออกไป โดย ผู้นั้นจะไม่รับภาระหรือไม่สามารถ รับภาระในจัดการสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ในระยะยาวแล้ว จะไม่อาจรักษาสิทธินั้นเองไว้ได้...และเป็นอันตรายอย่างที่สุด อย่างน้อยที่สุด สำหรับมหาอำนาจขนาดเล็ก "[14] ดัตช์ใช้วิธีปฏิบัติการในแบบที่พวกเขาจะต้องอลักเอลื่อในกรณีที่เกี่ยวกับลอมบอก "นโยบายที่คลุมเครือเป็นสองนัยของอัตเจะห์ (อาเจะห์) ต่อรัฐบาลเนเธอร์แลนส์ จะต้องสิ้นสุดลง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสุมาตราแล้ว รัฐนี้ ยังคงเป็นจุดอ่อนของเรา ตราบใดที่รัฐนี้มิได้ยอมรับอำนาจอธิปไตยของเราการแทรกแซงของต่างชาติ ก็จะยังคงเป็นอากัปกริยาที่น่ากลัวสำหรับเราต่อไปเหมือนกับดาบของดาโมคลีส"[15] *

ก่อนหน้านี้ ในสมัยของข้าหลวงใหญ่ปาสุด ดัตช์พยายามที่จะสร้างมิตรภาพโดยไม่มีการอ้างถึงอำนาจอธิปไตย ทว่าการที่ดัตช์รุกคืบมาทีละนิดละหน่อยทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ระหว่างการต่อสู้กับปาดรี ทำให้การพัฒนามิตรภาพในแบบนี้เป็นเรื่องยาก และการที่ดัตช์อ้างสิทธิเหนือบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ตามสนธิสัญญาซิอักฉบับปีค.ศ. 1858 ก็เป็นการท้าทายต่อชาวอาเจะห์โดยตรง สงครามอาเจะห์ซึ่งเป็นผลตามมาภายหลังค.ศ. 1873 แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติพิเศษของรัฐสุลต่าน แห่งนี้ และคุณสมบัติพิเศษของบทบาทของอิสลาม ทว่าเรื่องนี้แสดงให้ดัตช์ได้เห็นด้วยเช่นกัน ถึงความสำคัญโดยทั่วไป ต่อการไม่แทรกแซงของชาติอื่น และอธิบายด้วยว่า ทำไมโดยปกติดัตช์จึงได้นิยมกระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ยิ่งกว่าโดยการใช้กระบวนการทางทหาร อันที่จริงแล้ว ดัตช์มิได้มีชัยชนะอย่างสมบูรณ์ การต่อสู้เป็นเวลานาน ช่วยปรับแต่งรูปโฉมของนโยบายของดัตช์ต่ออิสลามโดยทั่วไปเสียใหม่ และช่วยส่งเสริมความเพียรพยายามของดัตช์ ในอันที่จะใช้เหตุผลในการพินิจพิจารณาอาณาจักรที่ตนได้ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีเช่นนี้ ในกระบวนการที่เกิดขึ้นอังกฤษก็มิได้คัดค้านการละเมิดมาตรา 3 ของสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824

---

[14] Gericke and Van Bosse to the King, 19 Apr. 1871, อ้างใน A.J.S. Reid, ***The Contest for North Sumatra***, Kuala Lumpur, 1969, 86.

[15] Loudon to Van de Putte, 25 Feb. 1873, quoted ibid., 95.

* Damocles ตำนานเกี่ยวกับการแสดงอุปมาอุปมัยถึงอันตรายอันล่อแหลม เมื่อกษัตริย์ดิโอนิซิอุส ทรงให้ดาโมคลีสไปนั่งบนราชบัลลังก์กษัตริย์ ทว่าเหนือบัลลังก์นั้น มีดาบเล่มใหญ่คมกล้า แขวนไว้ด้วยด้ายเส้นบาง พร้อมจะขาดและปล่อยให้ดาบลงมาสังหารผู้ที่นั่งอยู่บนบัลลังก์ได้ทุกเมื่อ

อำนาจการปกครองแบบราช แบบบริษัท และดินแดนในอาณัติของอังกฤษในบอร์เนียว

น่าจะเป็นได้ว่าในค.ศ. 1824 อังกฤษตั้งใจให้ดัตช์เข้ามีอำนาจเป็นใหญ่อยู่ในย่านหมู่เกาะ ให้เป็นใหญ่แม้กระทั่งในบอร์เนียว ก่อนหน้านี้ อังกฤษสนใจภูมิภาคบรูไน-ซูลู แต่ในทศวรรษ 1840 ความริเริ่มส่วนบุคคลผสมกับความไม่พอใจนโยบายของดัตช์ในที่อื่น ๆ ได้นำอังกฤษกลับมายังบอร์เนียว รัฐบาลอังกฤษ ก่อตั้งอาณานิคมลาบวนขึ้น และทำสนธิสัญญาฉบับหนึ่งกับบรูไน อังกฤษหลีกเลี่ยงการรับช่วงการยึดครองซาราวัก ซึ่งตระกูลบรุค ได้สร้างอำนาจการปกครองแบบราช (raj) ของตนเองขึ้นมา ในทศวรรษ 1880 อังกฤษก่อตั้งดินแดนในอารักขาของตนขึ้น ซึ่งประกอบด้วยซาราวัก ดินแดนของบริษัทบริทิชนอร์ธบอร์เนียว (หรือบริษัทบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ) ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นมาใหม่ และส่วนที่ยังเหลืออยู่ของบรูไน อังกฤษแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการ (Resident) ให้มาประจำอยู่ในรัฐสุลต่านแห่งนี้ใน ค.ศ. 1905 ฝ่ายดัตช์ได้สถาปนาการควบคุมส่วนที่เหลือของบอร์เนียวอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะถูกยั่วยุจากธุรกิจของบรุคและเพราะอังกฤษได้ก่อตั้งบริษัทดังกล่าวขึ้น

การเปลี่ยนแปลงนโยบายของอังกฤษต่อดัตช์ในบอร์เนียวอย่างเห็นได้ชัด ส่วนหนึ่ง เกิดจากการแตกแยกเป็นบางส่วนระหว่าง “เจ้าอาณานิคมชั้นพิเศษ” คู่นี้ในทศวรรษ 1830 กล่าวคือ นโยบายของดัตช์ ได้ชักนำให้พาลเมอร์สตันประกาศว่า การขยายอิทธิพลของดัตช์โดยทั่วไป ไม่เป็นคุณแก่อังกฤษ แต่จำเป็นต้องมีบางสิ่งบางอย่างที่แน่ชัดกว่านี้ อังกฤษจึงจะสามารถทำให้การเปลี่ยนแปลงนโยบายเช่นนั้นของดัตช์เป็นไปในทางที่อังกฤษจะเข้าแทรกแซงได้ บอร์เนียวเหนือกลายเป็นดินแดนที่ได้รับความสนใจมากขึ้น เมื่ออังกฤษเปิดการค้ากับจีน และเมื่อมีการพัฒนาการคมนาคมด้วยยานพาหนะที่ใช้ไอน้ำ ทั้งนี้ เนื่องจากบอร์เนียวมีถ่านหิน ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือการเข้าแทรกแซงดินแดนนี้โดยส่วนตัวของเจมส์ บรุค และการสนับสนุนจากประชาชนที่บรุคสามารถยึดกุมไว้ได้ในชั่วระยะเวลาหนึ่ง เจมส์ บรุคเป็นนักเชิญโชคที่มีประสิทธิภาพที่สุดในบรรดานักเผชิญโชคทั้งหลายในดินแดนที่ไม่มีใครประกาศเป็นเจ้าของ ดินแดนพวกนี้ยังมีที่หลงเหลืออยู่ระหว่างดินแดนส่วนที่เป็นของระบอบจักรวรรดินิยมของดัตช์จริง ๆ กับส่วนที่มีโอกาสที่จะเป็นได้ กระนั้นก็ดี การเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างเป็นทางการของอังกฤษ ก็มีอยู่อย่างจำกัด และความตึงเครียดระหว่างบรุคกับรัฐบาลอังกฤษก็มีอยู่อย่างต่อเนื่อง เมื่อดัตช์ถูกกันออกไปแล้ว อังกฤษก็จำเป็นต้องคอยปัดป้องการเข้าแทรกแซงของประเทศอื่นๆ ด้วยวิธีการอย่างอื่น ๆ ทว่าอังกฤษมิได้กระตือรือร้นที่จะแบกภาระการรับผิดชอบเพิ่มขึ้น ทั้งอังกฤษก็ไม่เต็มใจหรือไม่สามารถที่จะเข้าแทนที่หรือทอดทิ้งบรุคได้ อังกฤษจึงกระวนกระวายกับการคอยขัดขวางไม่ให้ถูกบรุคลากให้ถลำลงไปมากกว่านี้

เป้าหมายแต่แรกเริ่มของเจมส์ บรุคนั้น ก็เพื่อลบล้างนโยบายสมัยปีค.ศ. 1824 เขาต้องการฟื้นฟูแนวคิดของแรฟเฟิลส์เรื่องจักรวรรดิอังกฤษในย่านหมู่เกาะ ด้วยการเข้าแทรกแซงในอาณาบริเวณ

ที่อำนาจของดัตช์อ่อนแอหรือไม่มีอยู่ พร้อมทั้งปฏิรูปและรักษารัฐที่มีอยู่เดิมในถิ่นนี้ไว้ เนื่องจากรัฐสุลต่านแห่งบรูไนไม่ได้อยู่ในฐานะที่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการกับดัตช์ รัฐนี้จึงกลายเป็นสนามของการดำเนินกิจกรรมและการสนับสนุนให้แก่บรุค บรุควางแผนในทันทีที่จะโต้แย้งและแสดงให้เห็นความถูกต้องและความมีเหตุผลของนโยบายของเขา ด้วยการเข้าแทรกแซงดินแดนในอาณัติของบรูไนคือซาราวัก บรุคมีแผนที่จะปรับโครงสร้างของระบบการปกครองของซาราวักเสียใหม่ เพื่อว่ากฎและระเบียบ จะได้รับการสถาปนาลงอย่างมั่งคง และการค้าจะได้เฟื่องฟูขึ้น อำนาจของอังกฤษอาจเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องจากอังกฤษมีพันธกรณีอยู่กับการปราบโจรสลัด ซึ่งระบุรวมไว้ในสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 และโดยทั่วไปแล้ว ถือกันว่าเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของกองทัพเรืออังกฤษ การสนับสนุนพันธมิตรที่เป็นชาวพื้นเมืองของบรุคในบรูไนเอง สามารถเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรได้ ด้วยการโต้แย้งเช่นเดียวกันว่า ภูมิภาคบรูไนมีถ่านหินซึ่งอังกฤษต้องการ บรุคยังได้ไปก่อการรณรงค์ขึ้นในประเทศอังกฤษ ด้วยความช่วยเหลือของคนอื่น ๆ โดยบรุคมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างอิทธิพลต่อรัฐบาล ด้วยการเน้นถึงเป้าหมายในด้านการพาณิชย์และด้านมนุษยธรรมของการดำเนินการดังกล่าว รัฐบาลอังกฤษไม่ได้เข้าครอบครองซาราวัก แต่ก็ได้ให้การสนับสนุนแก่บรุคซึ่งเป็นราชาแห่งซาราวักมาตั้งแต่ค.ศ. 1841 อยู่บ้าง การสนับสนุนที่รัฐบาลอังกฤษให้แก่บรุค มิใช่โดยผ่านกิจกรรมนาวี แต่ด้วยการแต่งตั้งเขาเป็นตัวแทนในการติดต่อตกลงกับสุลต่านแห่งบรูไนในค.ศ. 1844 การแทรกแซงนี้ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์กับชนชั้นสูงของบรูไนในค.ศ. 1846 อันมีผลไปสู่อีกขั้นตอนหนึ่งของการเข้าแทรกแซงของอังกฤษ ณ เวลานี้ ลาบวนถูกกำหนดให้กลายเป็นอาณานิคม และสนธิสัญญาอังกฤษที่ทำกับสุลต่านในค.ศ. 1847 ก็กำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขึ้นในระดับหนึ่งและมีข้อกำหนดที่ ขัดขวางการยกดินแดนให้กับประเทศอื่น แม้ว่าอังกฤษจะยังคงไม่เข้ายึดครองบรูไน แต่ก็มองเห็นได้ ชัดเจนว่า บรูไนกำลังสูญเสียสภาพคล่องในการดำเนินงาน เช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ในเขตอิทธิพลของดัตช์

ดูเหมือนว่าบรุคพอจะมีโอกาสอยู่บ้าง ที่จะหาแรงมาช่วยสนับสนุนแผนการตามแนวคิดแรฟเฟิลส์ของเขาต่อไปได้อีก คำสั่งที่มอบให้แก่เขาในฐานะกรรมาธิการและกงสุลใหญ่ของสุลต่านและหัวหน้าอิสระแห่งบอร์เนียวในค.ศ. 1848 ระบุว่า ตำแหน่งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อ “ให้การพาณิชย์ของอังกฤษได้รับการสนับสนุนและการคุ้มครอง…ซึ่งจำเป็นมากเป็นพิเศษในน่านน้ำต่าง ๆ ในแถบอินเดียอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากมีโจรสลัดชุกชุม…และด้วยเหตุผลที่เนื่องมาจากมีการละเมิดอำนาจปกครองของเนเธอร์แลนส์ในย่านหมู่เกาะอินเดีย”[16] แต่การตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับการใช้อำนาจกองทัพเรือของอังกฤษไปในทางที่ไม่ถูกต้องซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ โดยการยุแยงของราชา ก็ช่วยเสริมแรงความกังขาเกี่ยวกับนโยบายขยายอิทธิพลออกไปให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่กำลังมีการปรับปรุงดีขึ้นโดยทั่วไป ย่อมทำให้นโยบายแผ่ขยายอิทธิพลกลายเป็นเรื่องที่มีความเร่งด่วน

---

[16] Palmerston to Brooke, 23 Feb. 1848, FO 12/6.

น้อยลง นโยบายใด ๆ ที่มีมติมหาชนเกี่ยวข้องอยู่ด้วยในระดับหนึ่งนั้น ย่อมทำให้นโยบายดังกล่าวมีแนวโน้มที่ต้องเปลี่ยนแปลงไป หากว่ามหาชนเปลี่ยนความคิดเห็น และเมื่อรัฐบาลชุดใหม่ แต่งตั้งคณะกรรมาธิการการสอบสวนขึ้นในค.ศ. 1853 นโยบายซึ่งไม่เคยได้ผ่านการอนุมัติอย่างสมบูรณ์ ก็แทบจะถูกทอดทิ้งไปโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ดี บรุคมิได้ถูกลิดรอนอำนาจการปกครองแบบราชของเขา แม้ว่าจะเป็นการผิดปกติวิสัยที่ราษฎรชาวอังกฤษจะกลายเป็นประมุขผู้ครองรัฐด้วยสิทธิของตนเอง เมื่อไม่สามารถสร้างอิทธิพลต่อบรูไนได้ บรุคก็เพียรพยายามเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อที่จะขยายพรมแดนของดินแดนในอำนาจปกครองของตนออกไปโดยสร้างความเสียหายให้แก่บรูไน และถือว่าซาราวักเป็นรัฐเอกราชรัฐหนึ่ง ดังนั้น อาณาจักรของบรุคจึงอาศัยการเข้าไปแทนที่อาณาจักรของบรูไน บรุคเกณฑ์ผู้นำชาวมาลาโย-มุสลิมในท้องถิ่นมาเป็นพวกของตน โดยระดมพลังของศัตรูของอิบานในอดีตมาช่วยด้วย รวมทั้งพลังของฝ่ายที่ยิ่งขัดแย้งกันอยู่มากยิ่งไปอีก นั่นคือผู้อพยพชาวจีน นอกจากนี้ อาณาจักรของบรุคยังอาศัยอำนาจของอังกฤษด้วย แม้ว่าในความสัมพันธ์กับอังกฤษ จะมีความตึงเครียดและความผิดปกตินานัปการอยู่ รัฐบาลอังกฤษคงจะไม่ผลักไสเขาออกไป เพราะเท่ากับย้อนกลับมายังค.ศ. 1824 – มติมหาชนคงไม่ไปไกลถึงขั้นนั้น – และรัฐบาลก็ยึดมั่นต่อการปกป้องชีวิตและผลประโยชน์ของราษฎรอังกฤษอยู่ แม้ว่าจะไม่สนับสนุนการครองอำนาจปกครองดินแดนราชอย่างเป็นอิสระก็ตาม ทั้งอังกฤษก็มิได้ต้องการให้ประเทศอื่นใดก้าวเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทะเลจีนใต้มีความล่อแหลมมากขึ้น เพราะฝรั่งเศสเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในอินโดจีน มีบางครั้งบางคราว ที่ราชาบรุค ขู่ว่าจะไปหาความสนับสนุนจากที่อื่น ภาวะที่ดูจะขัดแย้งกันอยู่นี้ ก่อให้เกิดสิ่งที่เป็นทำนองการรับรองระบอบการปกครองแบบราชของบรุค ด้วยการแต่งตั้งกงสุลอังกฤษคนหนึ่งไปประจำอยู่ในกูชิงในค.ศ. 1863 ทั้งนี้ ด้วยการสนับสนุนอย่างอุตสาหะจากเพื่อน ๆ ที่มีตำแหน่งสูง ๆ ของเขา

ผู้ที่สืบทอดอำนาจต่อจากราชาเจมส์ บรุค คือชาร์ลส์ บรุค หลานชายของเขา ชาร์ลส์ บรุค มีความรู้จักยับยั้งชั่งใจน้อยกว่า ในเรื่องการผลักดันให้ขยายอิทธิพลของซาราวัก เพราะชาร์ลส์ บรุคมิได้มีความผูกพันอย่างโรแมนติคใด ๆ ต่อรัฐสุลต่านแบบเก่า ซึ่งราชาคนก่อนมีอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย ยิ่งกว่านั้น บรูไนเองยังเปิดโอกาสให้แก่การขยายอิทธิพลเข้าไปด้วย บรูไนเป็นอาณาจักรซึ่งส่วนหนึ่งสร้างขึ้นบนการยับยั้งและถ่วงดุลกันระหว่างภูมิภาคและระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ ดังนั้น ความสูญเสียที่เกิดจากการรุกคืบของซาราวัก จึงทำให้หลักการยับยั้งและถ่วงดุลระหว่างกันนี้ ยากจะใช้การได้มากขึ้น ทว่ารัฐบาลอังกฤษต้องการอย่างมากที่จะหลีกเลี่ยงการขยายตัวของอำนาจปกครองแบบราชที่ผิดปกตินี้ และได้นำสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1847 มาคัดค้านการยึดครองดินแดนบารามที่ราชาบรุคองค์ใหม่ มุ่งหมายจะกระทำในค.ศ. 1868 อย่างไรก็ดี ความอ่อนแอของบรูไน ทำให้เป็นการยากที่จะรักษานโยบายการแทรกแซงประเภทที่เป็นไปในทางลบนี้ เพราะถึงอย่างไร ประเทศอื่น ๆ ก็อาจเข้าแทรกแซงได้ ทั้งที่ขัดต่อสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1847 นักเผชิญโชคจากสหรัฐบางคน มาได้สัมปทานจากรัฐสุลต่านนี้บ้างแล้ว อย่างไรก็ดี การให้สัมปทานดังกล่าว เปิดทางให้อังกฤษเดินหน้าต่อไป

สัมปทานใหม่ ๆ ที่อังกฤษได้รับนำไปสู่การก่อตั้งบริษัทบริทิช นอร์ธ บอร์เนียว รัฐบาลอังกฤษขณะนั้นกำลังแสวงหาหนทางที่ได้ผลมากยิ่งขึ้นที่จะกันบุคคลอื่น ๆ ออกไปโดยไม่ต้องเผชิญหน้ากับพวกเขาโดยตรง รัฐบาลต้องการให้มีการวางกฎและความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น ในขณะเดียวกันก็จำกัดความรับผิดชอบของตนเองไว้ รัฐบาลจึงได้ตราพระบรมราชานุญาตใบอนุญาตก่อตั้งบริษัทในค.ศ. 1881 ดังนั้น บรูไนจึงยิ่งมีขนาดเล็กลงไปอีก รัฐบาลอังกฤษมองการณ์ไว้ว่า รัฐนี้จะสูญหายไปทั้งหมดความตกลงเรื่องดินแดนอารักขาที่ทำกับทั้งสามรัฐ คือซาราวัก บอร์เนียวเหนือ (ซาบาห์) และบรูไน ในค.ศ. 1888 มิได้มุ่งหมายเพื่อป้องกันเรื่องนี้ ความตกลงดังกล่าว มีเพื่อกีดกันผู้อื่นมิให้เข้ามาแทรกแซงกลางคัน และสร้างความเสียหายแก่การแบ่งสรรปันส่วนดินแดนเหล่านี้กันอย่างปลอดภัยและเป็นระเบียบ

แม้ว่าจะถูกลดขนาดลงไปอีก แต่บรูไนก็มิได้สูญหายไปจากแผนที่ ส่วนหนึ่ง เป็นผลมาจากการตัดสินใจของอังกฤษ และอีกส่วนหนึ่ง เป็นการตัดสินใจของบรูไนเอง ด้วยความไม่พอใจต่อการตราพระบรมราชาอนุญาตตั้งบริษัท ราชาชาร์ลส์จึงได้รุกคืบต่อไป ทว่าการเข้ายึดลิมบางของเขาในค.ศ. 1890 ได้ช่วยให้สุลต่านฮาชิมแห่งบรูไน ทรงผนึกกำลังต่อต้านการเสียดินแดนต่อไปอีก และนโยบายของพระองค์ที่ยุยงให้ราชาชาร์ลส์ไปแข่งขันชิงชัยกับบริษัท ก็จัดว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ทว่าถึงอย่างไรพระองค์ก็คงจะไม่ได้สร้างชัยชนะให้แก่บรูไนในช่วงสุดท้ายนี้อยู่ดี หากมิได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงในส่วนของอังกฤษ นับจากปลายทศวรรษ 1870 มา เจ้าหน้าที่บางคนในกระทรวงอาณานิคม เกิดความคิดขึ้นมาว่า การสำแดงอำนาจของอังกฤษในบอร์เนียวอย่างสม่ำเสมอกว่านี้ เป็นสิ่งจำเป็น ทีแรก พวกเขาพิจารณาเห็นว่า เรื่องนี้สามารถทำให้สำเร็จได้โดยผ่านระบอบราช และแสดงความไม่พอใจต่อการก่อตั้งบริษัท ซึ่งเป็นระบอบการปกครองชนิดผิดไปจากสามัญอีกระบอบหนึ่ง ในทศวรรษ 1890 ดูเหมือนว่าจะมีโอกาสลู่ทางอย่างใหม่เกิดขึ้นมา นั่นคือ การสร้างระบบการเมืองขึ้นในบอร์เนียว ตามแนวทางของระบบที่ได้พัฒนาขึ้นบนคาบสมุทรมลายู การแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการของอังกฤษมาปกครองดินแดนในบรูไน มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นก้าวแรก ในแง่หนึ่งนั้น อังกฤษ ก็คงจะแทนที่ความวิปริตผิดปกติชุดหนึ่ง ด้วยความวิปริตอีกชุดหนึ่ง นั่นคือสหพันธ์รัฐอันประกอบด้วยดินแดนต่าง ๆ ที่ อังกฤษปกครองอยู่โดยอ้อม เรื่องนี้ อังกฤษทำไม่สำเร็จ แต่ก็ได้สร้างความวิปริตผิดปกติต่อไปอีกอย่างหนึ่ง ตอนนี้ มีระบอบการปกครองอยู่ในบอร์เนียวเหนือสามระบอบ ทุกระบอบล้วนเป็นระบอบของอังกฤษ ในแง่ที่ต่าง ๆ กันออกไป โดยที่แต่ละระบอบ มีองค์ประกอบแตกต่างกัน และมิได้ถูกผลักดันให้เข้ามารวมกันเหมือนอย่างสหพันธรัฐมลายู ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ส่วนที่เหลือจากบรูไนที่แตกออกไปเป็นสองสาขา สามารถดำเนินการเพื่อจุดมุ่งทางการเมืองที่แตกต่างไปจากของซาราวักและซาบาห์ได้ น้ำมันเป็นตัวการที่จะทำให้ยิ่งแตกต่างออกไปได้มากกว่านี้ไปอีก

ในหมู่พวกดัตช์นั้น *ออนธูดิง* (การละวาง) มีอยู่อย่างดกดื่นในทศวรรษ 1830 ในค.ศ. 1838 เจ้าหน้าที่ระดับอาวุโสในบอร์เนียว ถูกห้ามมิให้ย่างเท้าออกไปนอกบริเวณที่อยู่ติด ๆ กับที่พักของตน

กิจกรรมต่าง ๆ ของบรุค และของนักเผชิญโชคชาวอังกฤษอีกผู้หนึ่ง คือ เออร์สคิน มูร์เรย์ ที่กูไต กระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบาย "บอร์เนียวได้กลายเป็นศูนย์รวมของวิสาหกิจการเก็งกำไรทุกประเภท" เจ. ซี. โบด คร่ำครวญไว้เช่นนี้[17] ดัตช์ไม่เพียงแต่ประท้วงเท่านั้น หากยังหาทางที่จะยืนยันฐานะของตนในบอร์เนียวเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ (ด้วยถือคติว่า) "ผู้ที่กระเหม็ดกระแหม่ในยามหว่านเมล็ดย่อมไม่สามารถคาดหวังจะเก็บเกี่ยวพืชผลอันอุดมได้"[18] ดังนั้น ดัตช์จึงทำสนธิสัญญากับรัฐต่าง ๆ ที่อยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกหลายฉบับ และได้ให้มีการจัดตั้ง "รัฐบาลแห่งบอร์เนียว" ขึ้นในค.ศ. 1846 ในฐานะที่เป็นอากัปกริยาเพื่อแสดงออกให้รู้ว่าต่อต้านการแทรกแซงของต่างชาติ นอกจากนี้ดัตช์ยังไม่ยินดียินร้ายกับบริษัทบริทิช นอร์ธ บอร์เนียว อีกด้วย แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว ดัตช์ยินยอมทำความตกลงฉบับปีค.ศ. 1891 ซึ่งมุ่งหมายเพื่อกำหนดพรมแดนระหว่างดินแดนต่าง ๆ ที่พวกเขาอ้างสิทธิกับดินแดนในอารักขาสามแห่ง ที่อังกฤษได้ก่อตั้งขึ้นแล้วในขณะนี้ ธุรกรรมของบริษัทยังเร่งให้มีการกำหนดเขตแดนที่เกี่ยวข้องกับสเปนและรัฐสุลต่านแห่งซูลูด้วยเช่นเดียวกัน

ซูลูกับฟิลิปปินส์

เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สเปนซึ่งปะทะกับซูลูอยู่บ่อย ๆ มีฐานะเป็นประเทศมหาอำนาจย่อย ๆ ประเทศหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว การปรากฏตัวของสเปนมิได้เป็นเหตุให้อังกฤษเกิดความกังวลแต่อย่างใด ทั้งมิตรภาพของสเปน ก็เป็นที่พึงปรารถนาอยู่ในยุโรป การอ้างสิทธิของสเปนในการครอบครองดินแดนเป็นเจ้าจักรวรรดิในฟิลิปปินส์ ได้รับการยอมรับอย่างยำเกรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อ สเปน - เช่นเดียวกับดัตช์ - อนุญาตให้ชาวอังกฤษได้มีโอกาสทางการค้าอย่างแท้จริง อาจเป็นได้ว่า สเปนมีความพร้อมที่จะยินยอมต่ออังกฤษมากยิ่งกว่าดัตช์ เนื่องจากการครอบครองเป็นเจ้าจักรวรรดิของสเปนนั้น มีพื้นฐานอยู่บนหลักการที่แตกต่างไปจากดัตช์ มีเฉพาะในซูลูเท่านั้น ที่อังกฤษเกิดความเย้ายวนใจ โดยคิดหมายที่จะสนับสนุนให้ชนพื้นเมืองเป็นอิสระจากสเปน ทว่าความรู้สึกนี้ มีขึ้นเพียงอย่างอ่อน ๆ และในชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว ทางเลือกที่บรรดาประเทศมหาอำนาจทั้งหลายเห็นพ้องต้องกัน คือการแบ่งสรรปันส่วนกัน การเข้าแทรกแซงของมหาอำนาจชาติใหม่ กระตุ้นให้มีการกำหนดเขตแดนและขยายจักรวรรดิเก่าของสเปน ของอังกฤษ และของดัตช์ในภูมิภาคนี้ออกไปรอบ ๆ เช่นเดียวกับในที่อื่น ๆ ดังนั้นไม่แต่เฉพาะนโยบายของอังกฤษเท่านั้น ที่มีส่วนกำหนดชะตากรรมของซูลู ผู้ที่ปกครองฟิลิปปินส์ คือชาวสเปน ก็มีส่วนอยู่ด้วยเช่นกัน

---

[17] อ้างใน G. Irwin, Nineteenth-Century Borneo, The Hague, 1955, 155.

[18] เป็นถ้อยคำของโรซุสเซน (Rochussen) ibid. หน้า 156.

และตั้งแต่ค.ศ. 1898 เป็นต้นมา ก็มีชาวอเมริกันเพิ่มเข้ามา ชาวอเมริกัน จะได้เข้ามาครองอำนาจร่วมกันกับนักชาตินิยม ซึ่งส่วนใหญ่มาจากลูซอนและวิสายาส์ในเวลาต่อมาด้วย

ความสัมพันธ์ของอังกฤษกับชาวสเปนในฟิลิปปินส์ มีความคล้ายคลึงเปรียบกันได้กับความสัมพันธ์ของอังกฤษกับชาวดัตช์ในอินโดนีเซีย เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สเปนโดยตัวของสเปนเอง ไม่ได้เป็นภัยต่ออังกฤษอีกต่อไปแล้ว ทว่าสเปนสามารถตกเป็นเหยื่อและเป็นสินทรัพย์ให้แก่คู่แข่งของอังกฤษ คือฝรั่งเศสได้ ในสงครามเจ็ดปี (ค.ศ.1756-1763) อังกฤษเข้ายึดมนิลาไว้ได้ ทว่ามิได้ยึดครองไว้ สิ่งที่สำคัญคืออังกฤษต้องฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่ดีกับสเปนในยุโรปขึ้นมาหากว่าเป็นไปได้ และนโยบายของอังกฤษในดินแดนโพ้นทะเล ก็จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ไว้ด้วย อย่างไรก็ดี สเปนยังไม่ลืมเลือนบทเรียนที่เคยได้รับ สเปนต้องการเสริมสร้างการใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด แต่ก็ใช้ภูมิปัญญาของยุคแห่งความรู้แจ้งเข้าปรับปรุงสภาพการณ์ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น* กล่าวคือ หากว่าสเปนจะรักษาดินแดนต่าง ๆ ของตนไว้ได้ สเปนก็จะต้องปกครองดินแดนเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังจะต้องพัฒนาดินแดนเหล่านั้น หรือแม้แต่เปิดดินแดนของตนให้แก่การค้าของต่างชาติด้วย แนวคิดนี้ย่อมรวมถึงการค้าของชาวอังกฤษ รวมทั้งของชาติอื่น ๆ ด้วย โดยส่วนหนึ่ง เพื่อให้ชาติอื่น ๆ นี้ มาคานดุลกับอังกฤษ ทว่าก็ควรเป็นกรณีซึ่งอังกฤษต้องยอมให้อย่างไม่อาจบ่นอุทธรณ์ได้

แม้ว่าสเปนจะไม่ได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษเหมือนเช่นสนธิสัญญาในค.ศ. 1824 ทว่าสเปนก็เป็นเช่นเดียวกับดัตช์ คือทั้งเปิดประตูการค้าและเสริมสร้างการควบคุมดินแดนในอาณัติของตนให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนายิ่งขึ้น การเปิดนครมนิลามีขึ้นอย่างเป็นทางการในค.ศ. 1834 ทว่า ในทางปฏิบัติแล้วมนิลาเปิดมาก่อนหน้านี้แล้ว เมืองท่าอื่น ๆ เปิดตามมาในค.ศ. 1855 พ่อค้าชาวอังกฤษดำเนินธุรกิจได้ดีเป็นพิเศษ เพราะไม่มีการแข่งขันอย่างมีประสิทธิภาพจากสเปนอยู่เกือบหนึ่งร้อยปี ชาวอังกฤษส่งออกข้าวจากลูซอนก่อน ต่อจากนั้นก็หันไปส่งออกน้ำตาลจากวิสายาส์ การพัฒนาการค้าส่งออก ช่วยกระตุ้นการพัฒนาชนชั้นสูงผู้มั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกลูกครึ่ง ชาวสเปนบางคนมองเห็นความขัดแย้งในนโยบายของพวกตน ขั้นตอนต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อสร้างความมั่นคงแก่บทบาทของ สเปน กลับเป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการท้าทายแบบใหม่ ๆ ต่อบทบาทนั้น ซินิบาลโด เด มาส พยากรณ์ไว้ว่า อาณานิคมคงจะ “ปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระโดยใช้ความรุนแรง อย่างที่จะทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์สินและชีวิตคนอย่างมากมาย”[19]

ขณะเดียวกัน การผนึกอำนาจการควบคุมของสเปนให้แข็งแกร่งขึ้น ก็ดำเนินต่อไปโดยส่งผลให้ปรากฏออกมาบ้าง การปกครองโดยวิถีทางการเมืองร่วมไปกับการทหาร ขยายเข้าไปถึงบริเวณตอน

---

* คือ แนวคิดที่เรียกว่า Enlightened Despotism เป็นแนวคิดของกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่จะปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยใช้วิชาการความรู้ของยุคแห่งความรู้แจ้ง แนวคิดนี้แผ่กระจายไปทั่วยุโรปสมัยครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

[19] บทคัดลอกใน E.H. Blair and J.A. Robertson,eds, ***The Philippine Islands***, Cleveland, 1903-9, LII, 89.

ในของลูซอนซึ่งมีพื้นที่เป็นคลื่นภูเขา การนำเรือกลไฟมาใช้ ก็ทำให้วิสายาส์ได้รับการคุ้มกันจากการถูกปล้นจู่โจมเพื่อจับคนมาเป็นทาส ซึ่งหมู่เกาะนี้ ผจญมาอย่างเหลือจะรับได้ ทว่าหมู่เกาะทางใต้ ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของผู้โจมตีมากมาย มิได้มีการเข้าควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ ฐานที่มั่นบนเกาะมินดาเนา ได้รับการขยายออกไปมาก และรัฐสุลต่านมินดาเนาที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ก็ถูกกำจัดจนหมดสิ้น อย่างไรก็ดี ในหมู่เกาะซูลูนั้น สภาพแตกต่างออกไป

ที่ซูลูนี้เช่นเดียวกับในบางส่วนของอินโดนีเซีย คืออยู่ในสภาพไตรภาคี อังกฤษมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย แต่อังกฤษก็มิได้หนุนหลังสเปนตรง ๆ เหมือนเช่นทางเหนือ อันที่จริงแล้ว สเปนมีความหวาดหวั่นต่อพวกอังกฤษอยู่ ความหวาดหวั่นนี้ ผลักดันให้เสปนดำเนินการแบบผสม คือยืนยันในเรื่องการควบคุมพลเมือง ร่วมไปกับการโอนอ่อนให้กับมหาอำนาจต่างชาติในด้านการทูต การยืนยันเรื่องการควบคุม ไม่สามารถสร้างฐานะที่มั่นคงให้แก่สเปนในรัฐสุลต่านซูลูได้ ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชาติที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์กับรัฐสุลต่านที่เป็นอิสลาม เป็นมรดกตกค้างมาจากอดีต ทั้งสเปนก็มิได้ประสบความสำเร็จในแบบของดัตช์ ซึ่งมีเครือข่ายการหลอกล่อทำสนธิสัญญาสัมพันธภาพกับดินแดนซึ่งไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ คือการตัดแบ่งรัฐออกเป็นส่วน ๆ สเปนและซูลูทำสนธิสัญญาระหว่างกันหลายฉบับ แต่ความไม่ไว้วางใจที่มีกันอยู่ทั้งสองฝ่าย ก็ลดประสิทธิผลที่จะเกิดจากสนธิสัญญาดังกล่าวลงไป การจู่โจมด้วยกำลังทหารเป็นพัก ๆ ไม่ได้ช่วยสนับสนุน ทั้งโดยการจู่โจมเอง ก็มิได้เกิดผลถึงขั้นเด็ดขาด ยิ่งกว่านั้น ชาวซูลูยังสามารถดำเนินความสัมพันธ์กับชาติอื่น ๆ ได้ รวมทั้งอังกฤษ เพราะไม่ได้ถูกห้ามตามระเบียบของสนธิสัญญา เหมือนเช่นสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 แม้เมื่ออังกฤษ และรวมทั้งมหาอำนาจชาติอื่น ๆ ทอดทิ้งให้ชาวซูลูอยู่กันตามยถากรรมในท้ายที่สุดนั้น สเปนก็มิได้เข้าควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ

เจ้าหน้าที่ทางการของอังกฤษบางคน มีความสนใจตั้งแต่แรกเริ่มของช่วงเวลานี้แล้วที่จะจำกัดการควบคุมของสเปนในดินแดนโมโร และตั้งหลักปักฐานลง ณ อาณาบริเวณนี้เสียเอง ก่อนที่อังกฤษจะพิชิตมนิลาได้ อเล็กซานเดอร์ ดาลริมเพิล ตัวแทนของรัฐบาลมัทราสของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ หาทางยึดบาลัมบานกานมาได้ และหลังจากที่ยกมนิลาคืนกลับไปให้สเปนแล้ว และหลังจากที่รีรออยู่เป็นเวลานาน บริษัทก็ตัดสินใจที่จะยึดครองหมู่เกาะดังกล่าวไว้เป็นฐานสำหรับการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การตั้งอาณานิคมขึ้น ณ ที่นี้สิ้นสุดลงในเวลาไม่นานในค.ศ. 1775 ด้วยการถูกโจมตีจากพวกซูลู ซึ่งเป็นไปได้ว่าซูลูได้รับการสนับสนุนจากการคบคิดวางแผนของสเปน ดินแดนนี้ถูกอังกฤษยึดครองอีกครั้งหนึ่งเป็นการชั่วคราว ในช่วงสงครามนโปเลียน และแรฟเฟิลส์ก็มีความสนใจบริเวณนี้เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณอ่าวมารุดุในบอร์เนียวเหนือ บริเวณนี้ดึงดูดความสนใจของเจมส์ บรุค อยู่เช่นกัน และแม้ว่าบรุคจะมุ่งเอาใจใส่กับซาราวักและบรูไน แต่เขาก็มิได้ลืมเลือนส่วนที่อยู่ทางเหนือนี้แต่อย่างใด ในค.ศ. 1849 บรุคไปเยือนซูลูในฐานะกรรมาธิการ และได้ทำสนธิสัญญากับสุลต่านซูลูตามแนวเดียวกับที่เขาเพิ่งทำกับบรูไนไปหยก ๆ สเปนประท้วงการทำสนธิสัญญา รัฐบาลอังกฤษมิได้ให้สัตยาบัน สนธิสัญญาดังกล่าว รัฐบาลอังกฤษได้รับผลกระทบจากคำวิพากษ์ที่มีต่อบรุค

เช่นเดียวกับในกรณีที่เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ นอกจากนี้ รัฐบาลอังกฤษยังประสงค์ที่จะหลีกเลี่ยงการสร้างความขัดเคืองแก่สเปนด้วย เพราะความสำคัญที่สเปนมีอยู่ในยุโรป อันที่จริงแล้ว สเปนเองก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ฝรั่งเศสเลิกล้มความคิดที่จะท้าทายในกรณีบาซิลันไปแล้ว

การสุ่มเสี่ยงของบรุค ผลักดันให้สเปนส่งกองทหารชุดใหม่ไปยังซูลู ทว่าสเปนมิได้สถาปนาการควบคุมขึ้นอย่างเป็นประจำและสม่ำเสมอแต่อย่างใด โจรสลัด การแทรกซึมของลัทธิฟื้นฟูของพวกอิสลาม ภัยคุกคามจากประเทศอื่น ๆ –โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานที่แสดงถึงความสนใจของเยอรมัน—ทั้งหมดนี้ กระตุ้นให้สเปนกระทำการในซูลูต่อไปในทศวรรษ 1870 โดยใช้ความรุนแรงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน วิกฤติการณ์ที่เกิดกับรัฐสุลต่านแห่งนี้เอง ทำให้ผู้ได้รับสัมปทานในบอร์เนียวเหนือ ได้*ปาจัก* หรือสัญญาเช่าดินแดนอาณานิคมที่สุลต่านทรงอ้างการเป็นเจ้าของในบอร์เนียวเหนือ และในระยะแรกเริ่ม บริษัทซึ่งได้รับสิทธิพิเศษอย่างเป็นทางการ ก็ถูกมองว่าเป็นผู้ปกครองในนามสุลต่านแห่งบรูไนและซูลู ในค.ศ. 1885 มีการแบ่งสรรปันส่วนกันต่อไปอีก ตามความตกลงที่ทำกันในหมู่ประเทศยุโรป สเปนอาสาว่าจะไม่สนับสนุนการอ้างสิทธิเหนือดินแดนบอร์เนียวเหนือของสุลต่านแห่งซูลู อังกฤษแม้ว่าจะไม่พอใจกับการต่อต้านอิสลามโดยใช้ความรุนแรงของสเปน แต่อังกฤษก็เลิกล้มความเพียรพยายามอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ ของตน ที่จะรักษาเอกราชของสุลต่าน และได้ประนีประนอมไปเป็นบางส่วนแล้วในพิธีสารฉบับปีค.ศ. 1877 การตกลงระหว่างอังกฤษและสเปนกระทำกันด้วยความเต็มอกเต็มใจมากขึ้น เพราะความสนใจของเยอรมันในบริเวณนี้ เยอรมันประท้วงการกระทำที่รุนแรงของสเปน และยืนกรานว่าตนเพียงแต่ต้องการการค้ำประกันโอกาสในการเข้าทำการค้าเท่านั้น อังกฤษเอออออไปกับเรื่องนี้ด้วย เพื่อว่าจะได้รักษาการค้ำประกันดังกล่าวให้คงมีอยู่ แต่ขณะเดียวกัน อังกฤษก็คอยกีดกั้นมิให้เยอรมันกระทำการเกินเลยไปกว่านั้นด้วย อย่างไรก็ดี ผลลัพธ์ที่ปรากฏ กลับกลายเป็นการกระตุ้นสเปนให้ดำเนินความเพียรพยายามที่จะสถาปนาการควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นไปอีก ทว่าก็ยังไม่ประสบความสำเร็จอยู่ดี ดาลริมเพิล บรุคและคนอื่น ๆ ได้พูดถึงการสนับสนุนให้ซูลูดำรงความเป็นกลางไว้ ทว่าการแบ่งสรรปันส่วนและการกลืนดินแดนบางส่วนก็เกิดขึ้นตามมา สาเหตุสำคัญก็เพราะอังกฤษไม่พร้อมที่จะท้าทายสเปน และอังกฤษนิยมสเปนมากกว่าเยอรมัน

อังกฤษสนใจผลลัพธ์ของสงครามระหว่างสเปนกับอเมริกันในฟิลิปปินส์ (ค.ศ.1898) ด้วยเช่นกัน การต่อต้านภายใน เกิดขึ้นประจวบกันพอดีกับการแทรกแซงเข้ามาของต่างชาติ ดังเช่นที่สเปนกลัวอยู่ เหตุการณ์ครั้งนี้ คล้ายกับที่เคยเกิดมาแล้วในระดับหนึ่ง ในตอนที่อังกฤษยึดครองมนิลาในทศวรรษ 1760 ทว่ามาคราวนี้ มิใช่เป็นการแทรกแซงของอังกฤษ แต่มาจากอเมริกัน โอกาสที่จะต้านทานการแทรกแซงอย่างมีประสิทธิภาพนั้น มีอยู่น้อย ทั้งอังกฤษก็เข้ามาสอดแทรกไม่ได้ด้วย เพราะอิทธิพลความเป็นใหญ่ที่เคยมีอยู่ บุบสลายไปเสียแล้ว ทางออกที่น่าพอใจสำหรับอังกฤษคือปล่อยให้สเปนควบคุมต่อไป หากการควบคุมของสเปนเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ เช่นนั้นแล้ว ทัศนะของคนอังกฤษก็เห็นว่า การควบคุมของอเมริกัน ยังจะดีเสียกว่าการควบคุมของเยอรมัน ในเหตุการณ์นี้ เยอรมันได้หมู่

เกาะแคโรไลนส์กับเพลลิวส์ไป ส่วนอเมริกันได้ฟิลิปปินส์ ทว่าในลูซอนนั้น อเมริกันจำต้องต่อสู้กับการต่อต้านของพวกชาตินิยม ซึ่งอเมริกันควบคุมไว้ได้ ด้วยการใช้ความรุนแรงประกอบกับการยินยอมผ่อนปรนกับอำนาจและวัฒนธรรมเดิม ในดินแดนโมโรนั้นแรกทีเดียว อเมริกันทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับสุลต่านแห่งซูลู เพียงเพื่อจะดำเนินการยืนยันการควบคุมโดยตรงในภายหลัง ซึ่งอันที่จริงแล้วก็ใช้ความรุนแรงเป็นอันมากอีกครั้งหนึ่ง และเหลืออำนาจทางศาสนาแต่พอเป็นพิธีไว้ให้แก่สุลต่าน เมื่อสุลต่านจามาล-อัล-คิรามสิ้นพระชนม์ในค.ศ. 1936 รัฐบาลชาตินิยมของเกซอนปฏิเสธที่จะรับรองผู้สืบราชสมบัติ ซึ่งเท่ากับว่า รัฐสุลต่านนี้ สิ้นการดำรงอยู่อีกต่อไป ยกเว้นเฉพาะที่เกี่ยวกับการอ้างสิทธิในดินแดนบอร์เนียวเหนือ ทว่าดินแดนดังกล่าว มิได้ถูกนำมารวมเข้าอยู่ในฟิลิปปินส์อย่างสมบูรณ์ ในทศวรรษ 1920 มีการเจรจาเกี่ยวกับการแยกดินแดนเหล่านี้ และมีชาวอังกฤษคนหนึ่ง ฝันถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียวในสหพันธรัฐซูลู ซึ่งมีบางแง่ที่กล่าวได้ว่า เป็นข้อเสนอเก่าเรื่องความเป็นกลาง แต่ออกมาในสำนวนใหม่ ทว่าไม่ว่าข้อเสนอใหม่หรือเก่าล้วนเป็นข้อเสนอที่ “เพ้อฝัน” พอ ๆ กัน[20]

เยอรมันยินยอมต่อการตกลงเรื่องซูลูในทศวรรษ 1880 อย่างไม่เต็มใจ ช่วงเวลานี้เป็นระยะของการเผชิญโชคด้านอาณานิคมของบิสมาร์ค และเป็นช่วงการประชุมที่เบอร์ลิน การประชุมครั้งนี้เอื้ออำนวยให้อังกฤษก่อตั้งดินแดนในอารักขาขึ้นในบอร์เนียว และมีผลนำไปสู่การตกลงเรื่องพรมแดนของบอร์เนียวกับดัตช์ในค.ศ. 1891 กิจกรรมของเยอรมันยังช่วยกำหนดพรมแดนอีกแห่งหนึ่งด้วยนโยบายด้านอาณานิคมของบิสมาร์ค ส่งผลให้เยอรมันเข้ามาดำเนินการในนิวกินี การแสดงความสนใจของเยอรมัน ส่งผลในเชิงเร่งให้ควีนสแลนด์ผนวกชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้ และมีการชักธงของอังกฤษขึ้นที่พอร์ต มอร์สบี ในตอนปลายค.ศ. 1884 การตกลงกับเยอรมัน มีตามมาในค.ศ. 1885 ดัตช์อ้างสิทธิในบริเวณฟากตะวันตกของดินแดนนี้ ส่วนหนึ่งในฐานะที่เป็นทรัพย์สินตามสิทธิของสุลต่านแห่งติดอร์ และในค.ศ. 1828 ด้วยความหวั่นเกรงความเคลื่อนไหวของอังกฤษในออสเตรเลียตอนเหนือ ดัตช์จึงได้ก่อตั้งอาณานิคมขึ้นที่อ่าวตริตอน ในปลายทศวรรษ 1840 ดัตช์ก็เข้าถือสิทธิในบริเวณตอนใน ทั้งนี้ก็ด้วยความหวั่นเกรงอังกฤษอีกเช่นกัน ในค.ศ. 1895 ดัตช์ได้บรรลุถึงความตกลงเรื่องเขตแดนกับอังกฤษ และเยอรมันก็ยอมรับเส้นแบ่งเขตแดนที่ 141 องศาตะวันออกด้วยเช่นกัน สิ่งที่กลายมาเป็นพรมแดนหลังยุคอาณานิคมอีกพรมแดนหนึ่ง ได้รับการสถาปนาขึ้นตามความตกลงในหมู่มหาอำาจนักล่าอาณานิคม ในค.ศ. 1902 ดัตช์ได้ก่อตั้งด่านขึ้นที่เมรอเก ซึ่งมุ่งหมายเพื่อที่จะยับยั้งการบุกปล้นของชนเผ่าตูเครีมิให้เข้ามาในเขตแดนของตน ขณะนี้ อาณาจักรของดัตช์ได้ขยายออกไปตามสำนวนอย่างที่นักชาตินิยมจะพูดกันว่า ขยายจากซาบางไปถึงเมรอเก

---

[20] N. Tarling, ***Sulu and Sabah***, Kuala Lumpur, 1978, 323-4.

มลายูในการครอบครองของอังกฤษ (บริทิชมาลายา)

สิ่งที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายของอังกฤษที่มีต่อคาบสมุทรมลายูนั้นได้แก่ ความระแวงบางอย่างต่อความตั้งใจของเยอรมัน ทว่า ที่แน่นอนกว่านั้น คือความประสงค์ของอังกฤษที่จะดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อป้องกันการแทรกแซงของต่างชาติเอาไว้ล่วงหน้า ที่คาบสมุทรมลายูอังกฤษได้ทำความตกลงกับดัตช์ในค.ศ. 1824 เฉกเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ที่เคยมีอิทธิพลอยู่ในย่านหมู่เกาะมาก่อน การทำความตกลงนี้เป็นอุบายของอังกฤษที่จะกันให้ดัตช์ออกไปจากดินแดนซึ่งพวกเขาเกี่ยวข้องมานาน แต่หากว่าโชคชะตาของย่านหมู่เกาะกับคาบสมุทร จะต้องแยกออกจากกันอย่างทั้งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนนั้น ก็มิใช่จะหมายความว่า อังกฤษมีความจำเป็นต้องสถาปนาอำนาจการปกครองของตนขึ้นในย่านคาบสมุทร ทั้งถึงหากว่ามี สิ่งนั้น ก็มิได้เป็นตัวกำหนดรูปแบบของการปกครองดังกล่าวอยู่ดี ผลประโยชน์ของอังกฤษ ได้รับการสนองตอบอย่างพอเพียงโดยไม่จำเป็นต้องมีดินแดนนี้ อย่างน้อยก็ในระยะหนึ่ง เพราะอังกฤษมีปีนัง ซึ่งยึดมาได้ในค.ศ. 1786 เมละกา ซึ่งถูกโอนมาให้อังกฤษในท้ายที่สุดในค.ศ. 1824 และสิงคโปร์ ซึ่งอังกฤษเข้ายึดครองมาตั้งแต่ค.ศ. 1819 จึงเท่ากับว่าอังกฤษคุมช่องแคบนี้ไว้แล้ว อังกฤษมิได้สนใจดินแดนที่ลึกเข้าไปภายในในแง่เศรษฐกิจมากนักจนกระทั่งทศวรรษ 1840 เป็นต้นมา เมื่อเกิดมีความต้องการดีบุกกันขึ้นมาใหม่ และในตอนเปลี่ยนศตวรรษ เมื่อความต้องการยางพาราบังเกิดขึ้น ความเสี่ยงว่ามหาอำนาจอื่น ๆ จาก ยุโรปจะเข้าแทรกแซงในดินแดนแถบนี้มิได้เกิดขึ้นเป็นเวลาหลายทศวรรษด้วย เพราะอิทธิพลของอังกฤษในอาณานิคมย่านช่องแคบ (สเตรทเซทเทิลเมนท์) ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้บรรดาประเทศจากยุโรปหลีกเลี่ยงย่านนี้อยู่ดี

อย่างไรก็ดี เช่นเดียวกับในย่านหมู่เกาะ ความตระหนักก็มีกันอยู่ ว่าสถานการณ์ด้านการเมืองในคาบสุมทร มีลักษณะเป็นไตรภาคี กล่าวคือ มีความเกี่ยวข้องอยู่กับอังกฤษ รัฐมลายู และกับอีกรัฐหนึ่ง ซึ่งในกรณีนี้ มิใช่รัฐในยุโรป แต่เป็นรัฐในเอเชีย คือสยาม การแทรกแซงในคาบสมุทรมลายูของอังกฤษ ส่วนหนึ่ง ถูกกำหนดจากการสำเหนียกในความสัมพันธ์ที่คาบสมุทรนี้มีอยู่กับสยาม และถูกกำหนดมาจากนโยบายที่สยามเองดำเนินอยู่ในโลกที่มีอาณานิคมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทีแรกนั้น ผลกระทบจากสภาพการณ์เช่นนี้ ส่งเสริมให้เกิดการผลักรัฐมลายูออกไปจากแวดวงนานาชาติยิ่งขึ้นไปอีก และในท้ายที่สุด ก่อให้เกิดการแบ่งสรรปันส่วนดินแดน ทว่าถึงจะมีความไม่เหมาะสมในแง่ของประวัติศาสตร์และเชื้อชาติอยู่ก็ตาม แต่การแบ่งสรรปันส่วนนี้ก็ยังก่อให้เกิดพรมแดนของรัฐในสมัยภายหลังยุคอาณานิคมขึ้นมาอยู่นั่นเอง ในแง่หนึ่ง สถานการณ์นี้ เป็นมากยิ่งกว่าไตรภาคีเสียอีก สยามนั้น ทั้งมองตัวเองและถูกมองว่าเป็นรัฐที่อยู่ในแวดวงนานาชาติที่กว้างใหญ่กว่า ประการแรก คือแวดวงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบเก่า ซึ่งจีนมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ประการที่

สอง คือแวดวงของจักรวรรดินิยมแบบใหม่ ดังนั้น ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นแก่คาบสมุทรมลายูจึงอธิบายได้ไม่สมบูรณ์เต็มที่ หากไม่มีการสำรวจถึงฐานะของสยาม

นอกจากนี้ ยังอธิบายได้ไม่สมบูรณ์ด้วย หากไม่ยอมรับว่า แม้อังกฤษจะหลีกเลี่ยงการแทรกแซงในคาบสมุทรอย่างเป็นทางการมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1870 และในกรณีของรัฐส่วนใหญ่การหลีกเลี่ยงการแทรกแซงนี้ ยังดำเนินมาหลังกว่านั้นไปอีก แต่ถึงกระนั้นอังกฤษก็ได้เข้าแทรกแซงในลักษณาการอื่น ๆ ซึ่งเป็นทางการน้อยกว่า การปรากฏตัวอยู่ในอาณานิคมย่านช่องแคบของอังกฤษช่วยกันมิให้รัฐในคาบสมุทรติดต่อกับประเทศยุโรปชาติอื่น ๆ ใช่แต่เท่านั้น พ่อค้าในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ผลประโยชน์ของชาวจีนในท้องถิ่น พวกผู้ดีชาวมาเลย์และองค์ประมุขผู้ครองรัฐทั้งหลาย ต่างนำอาณานิคมย่านช่องแคบของอังกฤษไปผูกติดเข้าด้วยกันกับรัฐบางรัฐ สภาวะเช่นนี้เป็นปัจจัยที่ช่วยกำหนดรูปแบบและขอบข่ายของการแทรกแซง รวมทั้งจังหวะก้าวของการเข้ามาแทรกแซงด้วย รัฐสุลต่านมลายูที่ได้รับอิทธิพลจากอังกฤษทั้งหลาย ซึ่งเป็นรัฐที่จะเป็นตัวกำหนดเค้าโครงของมลายูในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนั้น ล้วนก่อร่างสร้างตัวขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

ในสงครามฝรั่งเศส อาณานิคมของดัตช์ในเมละกาถูกยึด และการส่งคืนตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้าภายใต้อนุสัญญาฉบับปีค.ศ. 1814 กระตุ้นให้เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษที่ปีนัง บังเกิดความสนใจต่อชะตากรรมของรัฐต่าง ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้านติดกัน ทั้งนี้ เพราะดัตช์อาจหาทางสร้างการผูกขาดการค้าดีบุกจากเปรักและสลังงอร์ขึ้นมาใหม่ก็ได้ ทว่าไทยก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง สำหรับพวกไทยแล้ว เกดะห์ (ไทรบุรี) มีความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ เมื่อพิจารณาถึงการต่อสู้อันยาวนานที่ไทยมีอยู่กับพม่า ทั้งการแสดงความยืนหยัดของราชวงศ์ใหม่และความทะเยอทะยานของอุปราชทางใต้ของสยามที่นครศรีธรรมราช (ลิกอร์) ต่างส่งเสริมให้ไทยขยายความสัมพันธ์ในแบบบรรณาการของตน ให้เลยจากนครศรีธรรมราชต่อไปอีก พระประมุขของเกดะห์ทรงหวังไว้ว่า จะได้รับการสนับสนุนจากอังกฤษแน่นอน เพราะอุตส่าห์ยกปีนังให้อังกฤษไปแล้ว และต่อมาภายหลัง ยังได้ยกมณฑลเวลส์ลีย์ (สมารังไพร) ซึ่งเป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ (ตรงกันข้ามกับเกาะปีนัง) ให้ไปอีก แต่ก็ปรากฏว่าไม่มีประโยชน์ ในค.ศ. 1816 สุลต่านแห่งเกดะห์ ในฐานะที่เป็นประเทศราชของสยามทรงได้รับคำสั่งให้บุกเปรักเพื่อบังคับให้ส่งบรรณาการ และพระองค์ปฏิเสธที่จะให้ความเห็นชอบแก่การยกปังกอร์ให้บริษัทเพื่อใช้เป็นสถานีสำหรับการค้าดีบุกในดินแดนนั้น ตามที่เจ้าหน้าที่ทางการคนหนึ่งของปีนัง คือ จอห์น แอนเดอร์สัน เสนอแนะ

ในค.ศ. 1821 พวกไทยก็บุกเกดะห์เสียเอง เจ้าหน้าที่บางคนในปีนัง สนับสนุนให้แทรกแซงเพื่อขัดขวางไทย ด้วยเหตุผลว่า

> เราได้กลายมาเป็นประเทศที่เป็นใหญ่อยู่ทางด้านนี้ของอินเดียแล้ว และเราก็ควรจะถือตาชั่งแห่งความยุติธรรมไว้ในมือเรา เพื่อปกป้องผู้มีกำลังอ่อนแอกว่า มิให้ผู้ที่แข็งแรงกว่า มายื้อแย่งสมบัติไป เราควรเป็นสื่อกลางระหว่างพวกเขาในทุกวาระ ในยามที่การแทรกแซงของ

> เราสามารถก่อให้บังเกิดผลลัพธ์ออกมาได้ และแม้กระทั่งเปล่งสำเนียงด้วยท่วงทำนองของอำนาจที่มีเหนือกว่า ในบางครั้งบางคราวเพื่อยับยั้งการอ้างสิทธิอันมากเกินสมควรของรัฐต่าง ๆ[21]

แอนเดอร์สันเอง เสนอแนะให้แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการประจำเกดะห์ ตามแบบอย่างของพันธมิตรในเครือของอินเดีย ทว่ารัฐบาลในอินเดียซึ่งตอนนั้น มีอำนาจเหนือเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองย่านช่องแคบโดยตรง ปฏิเสธที่จะให้ความเห็นชอบต่อการดำเนินนโยบายในคาบสมุทรโดยใช้นโยบายที่ตนใช้อยู่ในอนุทวีปอินเดีย หรือใช้โครงสร้างทางการเมืองที่อนุทวีปใช้อยู่ แม้ว่าในเวลานั้นข้าหลวง โรเบิร์ต ฟุลเลอร์ตันจะให้เหตุผลว่าการกำจัดพวกดัตช์ออกไปจากเมละกาภายใต้สนธิสัญญาฉบับปีค.ศ. 1824 รังแต่จะเปิดทางให้กับไทยอย่างเต็มที่มากขึ้นไปอีกเท่านั้น

อย่างไรก็ดี สงครามระหว่างบริษัทกับพม่า ได้นำไปสู่การเจรจาระหว่างอังกฤษกับไทยในกรุงเทพฯ ก่อนที่การเจรจาจะเริ่มขึ้น แอนเดอร์สันถูกส่งตัวไปยังเปรักและสลังงอร์ และสุลต่านของเปรัก เสนอแก่แอนเดอร์สันว่าจะยกปังกอร์ให้ อย่างไรก็ดี ที่กรุงเทพฯ ผู้ร่วมเจรจาคือเฮนรี เบอร์นีย์ รักษาผลประโยชน์ของอังกฤษไว้ได้น้อยกว่าที่ผู้มีอำนาจในปีนังต้องการ ปัตตานี ซึ่งไทยล่วงล้ำเข้าไปแล้ว ไม่ได้ถูกนำเข้ามาอภิปรายกันด้วย แม้ว่าฝ่ายไทยยอมตกลงที่จะไม่ขัดขวางการค้าของกลันตังและตรังกานู ซึ่งเป็นดินแดนที่ไทยอ้างสิทธิไว้ด้วย ดังนั้น จึงเป็นผลให้มีการกำหนดเขตที่เป็นทำนองพรมแดนขึ้นมา สุลต่านแห่งเกดะห์ ซึ่งไทยปลดออกจากตำแหน่ง ก็ไม่ได้มีการแต่งตั้งขึ้นมาใหม่ ส่วนสุลต่านแห่งเปรักก็ถูกปล่อยให้ตัดสินพระทัยเองว่าจะส่งบรรณาการให้สยามต่อไปหรือไม่ ตัวแทนอังกฤษคนต่อมาที่ส่งมาจากปีนัง คือ เจมส์ โลว์ ชักจูงพระองค์มิให้ทำเช่นนั้น และอังกฤษเข้ารักษาดินแดนปังกอร์ที่สุลต่านทรงเสนอให้ไว้ อย่างไรก็ดีความตกลงนี้ ไม่ได้รับความเห็นชอบในกัลกัตตา เช่นเดียวกับปฏิบัติการทางทหาร-กองทัพเรือ ที่มีต่อมา ปฏิบัติการทางทหารนี้มุ่งโจมตีโจรสลัดที่อยู่ชายฝั่งทะเลของเปรัก แต่ก็มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือพระประมุขของเปรักพร้อมกันไปด้วย ข้าหลวงใหญ่ ในคณะมนตรียืนกรานว่า ภารกิจที่สำคัญ ที่สุด คือการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับสยาม ซึ่งตอนนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่สนธิสัญญาเบอร์นีย์ ฉบับ ปีค.ศ. 1826

กระนั้น ในปีต่อ ๆ มา เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ของอังกฤษในย่านช่องแคบ ก็ยังคงเข้าแทรกแซงในรัฐมลายู แต่พวกเขาเข้าแทรกแซงได้ ด้วยวิธีการทางอ้อมเท่านั้น และความเพียรพยายามของพวกเขา ก็มุ่งหมายที่จะให้บังเกิดผลในเชิงปกปักรักษารัฐต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ ด้วยการดำเนินงานกับรัฐเหล่านี้และโดยผ่านรัฐเหล่านี้ อันที่จริงแล้ว พวกเขาเพิ่มพูนอิทธิพลของพระประมุขของรัฐเหล่านี้อย่างน้อยก็บางพระองค์ ผู้ที่มีปฏิกิริยาในทางบวกต่อการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น และต่อการ

---

[21] บันทึกการประชุมโดย Clubley, 16 Sept. 1823, Straits SetItlements Factory Records G/34/91, India Office Library.

ทาบทามของพวกเขา โดยทั่วไปแล้ว กระบวนการนี้ ทำให้ยิ่งมีทีท่าเป็นไปได้มากขึ้นว่า ความร่วมมือกันในอนาคตระหว่างอังกฤษกับคาบสมุทร จะมีศูนย์รวมอยู่ที่ความสัมพันธ์กับบรรดาพระประมุขของรัฐมลายู ทว่าความสัมพันธ์เหล่านี้ เมื่อพัฒนาต่อไป จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละรัฐ

ในสนธิสัญญาเบอร์นีย์นั้น อังกฤษมิได้ประสบความล้มเหลวเฉพาะเรื่องการหาทางรื้อฟื้นคืนตำแหน่งให้สุลต่านแห่งเกดะห์อย่างเดียวเท่านั้น หากยังสร้างพันธะผูกพันตนเองไว้ด้วยว่าจะต้องกันพระองค์ให้ออกไปจากบริเวณรัฐสุลต่านแห่งนี้อีกด้วย พันธะนี้อังกฤษทำไม่สำเร็จ และเจ้าหน้าที่อังกฤษในท้องถิ่นยังได้ร่วมมือกับไทยในการโจมตีรัฐสุลต่านเกดะห์ที่อยู่ในความปกครองของไทยนี้สองครั้งเนื่องจากบริวารของสุลต่านได้ก่อการ “เยี่ยงโจรสลัด” ขึ้นในค.ศ. 1831 และ 1838 การโจมตีทั้งสองครั้งนี้ มีส่วนช่วยโน้มน้าวให้ไทยเปลี่ยนนโยบายของตน และทัศนคติของอังกฤษ ก็ทำให้เป็นการสะดวกยิ่งขึ้นสำหรับไทย ที่จะยอมรับการไกล่เกลี่ยของข้าหลวงบอนแฮม ซึ่งนำไปสู่การแต่งตั้งสุลต่านเกดะห์ให้กลับเข้ามามีฐานะเป็นพระประมุขของประเทศราชที่อยู่ใต้อำนาจของไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1824-1853) ทรงประกาศว่า “อังกฤษเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ เราได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษแล้ว อังกฤษได้แสดงให้เห็นแล้วว่า มีความยึดมั่นต่อพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมมากเพียงพอ และมิได้มีทีท่าว่าจะดำเนินมาตรการอันไม่บังควรใด ๆ”[22] ด้วยเหตุนี้ เกดะห์จึงเป็นตัวแทนที่แสดงถึงการร่วมเฉลี่ยอำนาจการปกครองกันสามฝ่าย ตามแบบฉบับของตนเอง นั่นคือ มีไทยเป็นเจ้าครองความเป็นใหญ่ มีการปกครองของชาวมาเลย์ และมีอิทธิพลจากอังกฤษ ในกลันตังและตรังกานูนั้น เบอร์นีย์ได้หลีกเลี่ยงการยอมรับถึงอำนาจความเป็นใหญ่ของไทยอย่างแน่นอนลงไป อังกฤษพยายามปัดป้องมิให้ไทยเข้ามาใช้อำนาจเป็นใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการสำแดงกำลังของกองทัพเรือต่อต้านโจรสลัดให้เห็นกันอย่างชัดเจนในตอนต้นทศวรรษ 1830 แต่อังกฤษพยายามสร้างอิทธิพลน้อยกว่าที่ทำในเกดะห์

ในยะโฮร์ อังกฤษแสดงอิทธิพลมากขึ้น องค์ประมุขของยะโฮร์คือ อิบราฮิม ประทับอยู่ที่เกาะสิงคโปร์ และพระองค์ก็ทรงมองเห็นข้อได้เปรียบในการเกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับการค้าและอิทธิพลของอังกฤษเช่นกัน พระองค์ทรงดำเนินงานร่วมกับบรรดาพ่อค้า ในการพัฒนารัฐ และดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ปกครองอังกฤษ ในการปราบโจรสลัด พระองค์ยังได้ทรงโน้มน้าวให้เพื่อนบ้าน คือประมุขแห่งปาหัง ให้ดำเนินงานปราบโจรสลัดและต่อต้านการค้าทาสด้วยเช่นกัน อันที่จริงแล้ว นับตั้งแต่ช่วงเวลานี้ไป พระประมุขของยะโฮร์ส่วนที่อยู่บนคาบสมุทร ทรงมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับอังกฤษ แม้ว่าจะถูกประมุขชาวมาเลย์อื่น ๆ มองว่าเป็นผู้ดีใหม่ก็ตามที อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ดังกล่าว มีส่วนกระตุ้นในทางอ้อมให้เกิดการกระทบกระทั่งกับไทยขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และความสัมพันธ์แบบไตรภาคีนี้ต้องมีการปรับแต่งกันใหม่

---

[22] อ้างใน Kobkua Suwannathat-Pian, ***Thai-Malay Relations***, Singapore, 1988, 90.

การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับอิบราฮิมแห่งยะโฮร์ เพื่อเป็นหนทางในการแผ่สันติภาพและความเป็นระเบียบในคาบสมุทร ในระดับหนึ่งไม่บังเกิดผลดังที่ตั้งใจไว้ พระประมุของค์อื่นๆ ทรงริษยาฐานะพิเศษของอิบราฮิม ทายาทของสุลต่านแห่งยะโฮร์องค์เก่า ซึ่งแรฟเฟิลส์ให้การรับรอง เพื่อใช้เป็นเครื่องยืนยันการยึดครองสิงคโปร์ ต้องได้รับการซื้อตัวออกจากสนธิสัญญาฉบับปี ค.ศ. 1855 ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ ประมุขแห่งตรังกานู คือโอมาร์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1839-1876) ซึ่งมีความต้องการอย่างมากที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์เองกับอังกฤษขึ้นมาบ้าง ไม่พอใจที่อังกฤษมุ่งความสนใจให้กับอิบราฮิม ข้าหลวงอี.เอ. บลันเดลล์ ต้องการที่จะตอบสนองโอมาร์ เขาหว่านล้อมให้รัฐบาลอินเดียอนุมัติ “การเยี่ยมเยือนราชาผู้มีเอกราชที่อยู่รอบ ๆ เราเป็นครั้งคราว ซึ่งเท่ากับสถาปนาการติดต่อสัมพันธ์อย่างเป็นมิตรมากยิ่งขึ้น และกำจัดการความเข้าใจผิดหรืออุปสรรคใด ๆ ที่อาจมีอยู่ การเยี่ยมเยือนดังกล่าว ควรปลอดจากลักษณะที่เป็นการเมืองโดยสิ้นเชิง และกระทำกันเพียงเพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงถึงมิตรภาพและสัมพันธไมตรีเท่านั้น”[23] เขายังเสนอแนะด้วยว่า สุลต่านโอมาร์ น่าจะส่งโอรสบางพระองค์ไปรับการศึกษาที่สิงคโปร์ ที่สิงคโปร์นี้สาธุคุณบี.พี. คีสเบอร์รี ได้ก่อตั้งโรงเรียนสำหรับชนผู้ดีชั้นสูงขึ้นต่างหาก ภายในโรงเรียนประจำของท่าน พระประมุขของเกดะห์และยะโฮร์ ก็ทรงส่งทายาทของพระองค์มาเรียนอยู่ที่นี่ด้วย

สงครามกลางเมืองในปาหัง *เป็นเครื่องทดสอบนโยบายนี้ เพราะอิบราฮิมและโอมาร์ ทรงเข้าแทรกแซงด้วยการเข้าช่วยเหลือคนละฝ่ายที่กำลังเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอยู่ ผู้ที่รับตำแหน่งสืบต่อจากบลันเดลล์ คือคาเวนาจวิพากษ์อิบราฮิมในระยะแรก แต่ต่อมาก็สนับสนุนอิบราฮิม โอมาร์ซึ่งเคยหวาดหวั่นพวกไทยมาก่อน ก็เปลี่ยนทัศนคติไป คาเวนาจสั่งการให้กองทัพเรือโจมตีตรังกานูในเดือนพฤศจิกายน 1862 การโจมตีครั้งนี้ ช่วยส่งผลให้เกิดการจัดระเบียบใหม่ขึ้นในคาบสมุทร แม้ว่าจะมิใช่ชนิดที่คาเวนาจพยายามสร้างขึ้นก็ตาม แม้ว่าจะถูกโจมตี แต่ศัตรูของอิบราฮิมที่โอมาร์แห่งตรังกานูทรงให้การสนับสนุนก็ยังได้ชัยชนะในปาหัง ส่วนหนึ่ง ด้วยการเรียกร้องการสนับสนุนจากอดีตสุลต่านแห่งลิงคะ ทายาทของพระประมุขของจักรวรรดิยะโฮร์เก่า และในท้ายที่สุด อิบราฮิมเองก็ทรงยอมรับเขตพรมแดนที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ ระหว่างปาหังกับรัฐยะโฮร์ของพระองค์ การโจมตีครั้งนี้ยังเป็นเหตุให้อังกฤษยอมรับการอ้างสิทธิความเป็นใหญ่ของไทยในตรังกานู อันเป็นสิ่งที่อังกฤษหลีกเลี่ยงที่จะรับรู้อย่างแจ้งชัดมาก่อนหน้านี้ เพราะเมื่อไทยประท้วง รัฐบาลอังกฤษก็รับฟัง ยิ่งกว่านั้น กระทรวง

---

[23] Blundell to Secretary, 27 May 1856, Board’s Collections 189619, p. 67, F/4/2/2692, India Office Library.

* เป็นสงครามแย่งชิงราชสมบัติ โดยพระญาติของสุลต่านโอมาร์แห่งตรังกานูเป็นตัวตั้งตัวตีเพื่อล้มอำนาจของสุลต่านองค์ใหม่แห่งปาหัง อังกฤษ (เจ้าหน้าที่ที่ทำงานในภูมิภาคนี้) ไม่พอใจบทบาทของตรังกานูและเชื่อว่าไทยมีส่วนให้การสนับสนุน การระดมยิงตรังกานูของอังกฤษในส่วนหนึ่งเป็นเพราะอังกฤษถือว่ารัฐนี้ รวมทั้งรัฐอื่น ๆ ที่ไทยอ้างสิทธิ์ เป็นรัฐอิสระ ซึ่งทำให้ไทยต้องส่งคำประท้วงไปที่รัฐบาลอังกฤษในลอนดอน

อาณานิคมซึ่งรับผิดชอบต่ออาณานิคมย่านช่องแคบภายหลังค.ศ. 1867 ยังเพิกเฉยต่อมรดกตกค้างที่ผู้ที่ทำหน้าที่มาก่อนตน คือ บริษัทกับกระทรวงอินเดีย ได้สร้างไว้ ผู้ว่าการกระทรวงอาณานิคม คือ แฮรี ออร์ด พบว่าเป็นการสะดวกที่จะดำเนินงานโดยผ่านทางไทย แม้ว่าโอมาร์จะได้พยายามเลียนแบบอิบราฮิม—ผู้ซึ่งเปิดการติดต่อโดยตรงกับลอนดอนในค.ศ.1866—แต่เมื่อมาถึงตอนนี้ รัฐที่อยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทร จะได้รับการมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสมบัติที่เป็นมรดกตกทอดของสยาม สยามเองเมื่อถึงตอนนี้ ก็มีตัวแทนอย่างเป็นทางการของรัฐบาลอังกฤษไปประจำอยู่ แม้แต่ออร์ดก็ยังระบุว่าเงื่อนไขที่ตกลงกันเกี่ยวกับเกดะห์ ตรังกานูและกลันตังนั้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผลลัพธ์มาจากความเป็นใหญ่ของไทย

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในค.ศ.1862 ซึ่งตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปกครองของกระทรวงอาณานิคม ทำให้ทัศนคติที่มีมาแต่เดิม เกี่ยวกับรัฐทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสยามอ้างสิทธิความเป็นเจ้าใหญ่อยู่เปลี่ยนแปลงไป และยังทำให้มีการตีความลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างไม่ถูกต้อง ซึ่งก่อให้เกิดสภาพเช่นที่เป็นอยู่ขึ้นในรัฐเหล่านี้ อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงทัศนคตินี้ ก็มิได้ทำลายสิ่งที่ประวัติศาสตร์ได้สร้างขึ้นมาก่อนหน้านั้น รัฐทางเหนือได้รับการปกปักรักษาให้รอดพ้นจากการเข้ายึดครองของสยาม และพระประมุขของรัฐเหล่านี้ ก็มีตำแหน่งแห่งที่อยู่ในแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทย การโอนสิทธิของสยามเหนือรัฐเหล่านี้ให้แก่อังกฤษในท้ายที่สุด และฐานะที่ปรึกษาที่เหล่าพระประมุขเข้ารับในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ จึงเท่ากับว่าได้รับการตระเตรียมขึ้นตั้งแต่ในสมัยของผู้อำนวยการบริษัทและกระทรวงอินเดีย แม้ว่าการจัดระเบียบและทัศนคติต่าง ๆ จะเปลี่ยนแปลงไปในทศวรรษ 1860 แต่เรื่องนี้ก็มิได้บดบังความผูกพันข้องเกี่ยวในระยะยาว ที่อังกฤษมีอยู่กับพระประมุขชาวมาเลย์ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ก็ส่งผลมาถึงทางใต้ของแนวปัตตานี ซึ่งเบอร์นีย์มองเห็นว่าเป็นขอบเขตของการเจรจา

ไม่ว่าต้นตอของความเป็นระเบียบเรียบร้อยของรัฐทางเหนือจะเป็นอะไรก็ตาม ความหมายมีอยู่ว่า ออร์ดได้เข้าไปเกี่ยวข้องผูกพันกับเปรักและสลังงอร์มากขึ้น รัฐทั้งสองมีโครงสร้างที่มีประสิทธิภาพด้อยกว่า และพระประมุขก็มีประสิทธิภาพด้อยกว่า แต่คำสั่งของเจ้าหน้าที่ระดับสูง ได้ป้องกันมิให้มีการแทรกแซงแม้ในขอบข่ายที่จำเป็นต่อการจัดการกับปัญหา ซึ่งเกิดจากการขยายตัวของการทำเหมืองดีบุกและการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนเข้ามาตั้งแต่ในทศวรรษ 1840 คาเวนาจ ออกอุบายที่จะเข้าแทรกแซงในเปรักในค.ศ. 1862 โดยอาศัยสนธิสัญญาแอนเดอร์สันฉบับปีค.ศ. 1825 เป็นพื้นฐาน ทว่าแม้ว่าเขาจะเร่งเร้าขออำนาจเพิ่มขึ้น แต่เขาก็ไม่ได้รับการอนุมัติจากผู้บังคับบัญชา ออร์ดเองก็ไม่ได้รับอนุมัติเช่นกัน จนกระทั่งถึงค.ศ.1873 กระทรวงอาณานิคมจึงได้มอบอำนาจให้ผู้ที่รับตำแหน่งคนต่อมา คือเซอร์แอนดรูว์ คลาร์ค ให้พิจารณาเรื่องการเข้าแทรกแซงรัฐทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก

ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดว่า เหตุจูงใจของกระทรวงอาณานิคม ย่อมรวมถึงความห่วงใยต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการค้า ยิ่งกว่านั้น กระทรวงฯ ยังมีความกังวลต่อโอกาสความเป็นไปได้ที่ต่างชาติจะเข้าแทรกแซงด้วย การแทรกแซงของต่างชาติย่อมบ่อนทำลายการ

ควบคุมย่านช่องแคบในแง่ยุทธศาสตร์ของอังกฤษ ซึ่งเป็นความสำเร็จที่สำคัญอย่างหนึ่งของปีค.ศ. 1824 การแทรกแซงของต่างชาติไม่น่าที่จะเกิดขึ้น ในเมื่อเป็นที่ปรากฏว่าอังกฤษมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ธุรกิจของเอกชน ซึ่งได้ประโยชน์จากสภาวะที่ปราศการแข่งขันของต่างชาติ อาจขยายความเสี่ยงในเรื่องนี้ให้มากเกินกว่าความเป็นจริง หลักฐานที่บอกถึงความสนใจภูมิภาคนี้อย่างแท้จริงในส่วนของชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ก็ไม่ปรากฏเช่นกัน ในค.ศ.1870 มีข่าวลือว่า สมาพันธ์รัฐเยอรมันภาคเหนือ กำลังแสวงหาสถานที่ที่จะใช้เป็นฐานปฏิบัติการให้แก่ทัพเรือของตนสักแห่งหนึ่งในบริเวณปังกอร์ แต่ก็มองเห็นได้ว่าเรื่องนี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่าข่าวลือ และไม่มีใครถือเป็นเรื่องจริงจัง เป็นไปได้ว่าไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานที่แน่ชัด ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อตั้งอาณาจักรไรช์ที่สองของเยอรมัน (ค.ศ.1871) อาจกระตุ้นให้เกิดความหวั่นวิตกขึ้นมา หรืออย่างน้อย ก็ชวนให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการป้องกันไว้ล่วงหน้า เพียงเท่านี้ก็อาจเพียงพอแล้ว ที่จะเป็น เหตุให้เกิดแรงกระตุ้นขึ้นในโลกซึ่งเป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่ากำลังมีการเปลี่ยนแปลงและโลกซึ่งความแน่นอนเก่า ๆ กำลังถูกทำลายลง อย่างไรก็ตาม ความกังวลของลอร์ด คิมเบอร์ลีย์ (และของลอร์ดโวดเฮาส์ ก่อนหน้านี้) ต่อการปรากฏตัวของเยอรมันในซูลู จากต้นทศวรรษ 1870 เป็นต้นมา อาจทำให้เขารู้สึกมากขึ้นว่าจำเป็นต้องเตรียมการป้องกันย่านคาบสมุทรนี้

ทัศนคติของรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคม ที่ให้มีการก่อตั้งบริษัทบอร์เนียวเหนือขึ้นมานั้น เป็นอีกความเคลื่อนไหวหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า เขามองเห็นความเกี่ยวพันระหว่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในภูมิภาคซูลูกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคคาบสมุทร เป้าหมายหลักนั้น คือการรักษาบอร์เนียวเหนือให้เป็นอิสระจากประเทศอื่น ๆ ประเทศที่มีความเป็นไปได้ว่าจะเข้ามาครอบครองบอร์เนียวเหนือรายหนึ่งคือเยอรมนี และสิ่งที่ใช้เป็นข้อคัดค้านสำคัญประการหนึ่งคือ โครงสร้างภาษีศุลกากรใหม่ของเยอรมนีที่เพิ่งนำมาใช้ อีกปัญหาหนึ่งเป็นเรื่องความมั่นคง “เยอรมนีมิใช่รัฐที่อ่อนแอเหมือนเช่นเนเธอร์แลนส์ ซึ่งเราสามารถสร้างอิทธิพลโน้มน้าวได้โดยง่าย และการมาปรากฏตัวของเยอรมนีใกล้กับคาบสมุทรมลายู อาจทำให้สถานะของเราอ่อนแอลงและอลักเอลื่อขึ้นมาอย่างรุนแรง ด้วยการทำให้ชนพื้นเมืองเกิดความคิดโลเลวุ่นวายขึ้นมาได้”[24] “ชาวเยอรมันจะเป็นเพื่อนบ้านที่มีแสนยานุภาพมากเกินไป และการมาปรากฏตัวอยู่ในบอร์เนียว จะส่งอิทธิพลที่สร้างความยุ่งยากขึ้นในคาบสมุทรมลายู”[25] คิมเบอร์ลีย์มองเห็นว่า ความมั่นคงปลอดภัยของผลประโยชน์ของอังกฤษในสองภูมิภาคนี้ เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้ หากว่ามีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับบอร์เนียว ข้อโต้แย้งเหล่านั้น ก็ต้องเกี่ยวข้องกับคาบสมุทรมลายูด้วย อย่างไรก็ดี ดูเหมือนว่า ไม่มีความจำเป็นที่อังกฤษจะต้องเข้าแทรกแซงในรัฐต่าง ๆ หลายรัฐ อย่างน้อยก็ในขณะนี้ อาทิเช่นยะโฮร์ และรัฐต่าง ๆ “ของสยาม” ก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าส่วน

---

[24] Memorandum by Kimberley, 13 July 1880, FO12/55; CO 144/54 [10768], Public Record Office, London.

[25] Memorandum, 22 Oct. 1880, PRO 30/29/143, Public Record Office, London.

หนึ่ง จะเนื่องมาจากความห่วงใยต่อการรักษาเอกราชของสยามเอง ซึ่งรัฐอื่น ๆ อาจเข้ามาบ่อนทำลายได้ หากว่าอังกฤษชี้ทางให้

จะเห็นว่า การแทรกแซงของอังกฤษถูกจำกัดให้อยู่เฉพาะในขอบเขตทางภูมิศาสตร์ อังกฤษไปไกลเพียงเท่าที่จำเป็นเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว การแทรกแซงยังถูกจำกัดในด้านรูปแบบด้วย ข้อตกลงปังกอร์ในค.ศ. 1874 เกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการ ชาวอังกฤษ (Resident) ซึ่งจะให้คำแนะนำที่พระประมุขของรัฐเหล่านี้ ต้องนำไปปฏิบัติทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาและขนบธรรมเนียม ความคิดดังกล่าว มีอยู่กับแอนเดอร์สันในทศวรรษ 1820 และมีภูมิหลังมาจากอินเดีย แต่สิ่งที่อยู่ในความนึกคิดของทางการอย่างแน่นอน คือกรณีตัวอย่างของยะโฮร์ พระประมุขของรัฐยะโฮร์นี้ ดูเหมือนว่าทรงพร้อมที่จะยอมรับคำแนะนำอย่างไม่เป็นทางการมากกว่า อันที่จริงแล้ว ประสบการณ์และ เงื่อนไขของรัฐต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกนั้น มีความแตกต่างกันอยู่ และสมมุติฐานที่ว่า เฉพาะการให้คำแนะนำก็น่าจะเพียงพอแล้ว แม้จะเป็นคำแนะนำที่มีพื้นฐานอย่างเป็นทางการมากขึ้น ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นความผิดพลาด อย่างไรก็ดี การสังหารผู้สำเร็จราชการคนแรกในเปรัก เจ.ดับเบิลยู. เบิร์ช กระตุ้นให้อังกฤษต้องส่งกองทหารมาลงโทษ ที่ดูจะขัดกันอยู่ก็คือ การกระทำนี้กลับเป็นคุณคือการให้คงรักษาขนบประเพณีเรื่องการแนะนำและชี้แนะไว้ กระทรวงอาณานิคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลอร์ด คาร์นาร์วอน กล่าวโทษว่าวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้น มิใช่ความผิดของกระทรวงฯ หรือของคลาร์ค หากเป็นความผิดของผู้ที่ดำรงตำแหน่งต่อจากเขา คือเจอร์วัวส์ ซึ่งสนับสนุนให้ผนวกดินแดน และปฏิเสธที่จะยอมรับว่า แผนการที่ผู้สำเร็จราชการคิดไว้แต่แรกนั้น ไม่รัดกุมพอ สงครามเปรักโดยตัวของสงครามเอง เป็นการสอนบทเรียนให้ ซึ่งมีความหมายว่า คำแนะนำคงได้รับการยอมรับ และความคิดนั้นย่อมได้รับการยึดถือและปกป้องไว้ เนื่องจากมิใช่แนวปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ขนบประเพณีที่สร้างขึ้นมาก่อนค.ศ. 1867 ก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนของมลายูสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการที่มีประสบการณ์ยาวนานมาประจำที่บรูไน อาจเป็นได้ว่ามีส่วนสร้างคุณูปการที่เอื้อความสำเร็จของระบบดังกล่าว และวิธีการนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้กับปาหังในค.ศ. 1888 ขณะเมื่อประเทศยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวยุโรปที่ได้รับสัมปทานอยู่ในปาหัง ต่างพากันดำเนินกิจกรรมเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่ปาหัง ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดและความวุ่นวายขึ้นมา เหตุการณ์นี้ ช่วยนำไปสู่การก่อตั้งสหพันธรัฐมลายูขึ้นในค.ศ. 1895 แม้ว่าจะมีบางคนที่มองเห็นว่าสหพันธรัฐนี้เป็นแบบอย่างสำหรับบอร์เนียว แต่อันที่จริงแล้ว สหพันธรัฐนี้ได้สร้างรัฐบาลส่วนกลางขึ้นมา ซึ่งทำให้แนวคิดเรื่องการแนะนำ ยิ่งเป็นเรื่องเพ้อฝันมากกว่าความเป็นจริง เมื่อสยามโอนสิทธิเหนือรัฐทางเหนือมาให้ในค.ศ. 1909 รัฐเหล่านี้ ก็ยอมรับที่ปรึกษา มิใช่ผู้สำเร็จราชการ ทั้งยังรับด้วยความไม่เต็มใจอย่างยิ่ง และรัฐเหล่านี้ก็มิได้เข้าเป็นสมาชิกในสิ่งที่เรียกกันว่า สหพันธรัฐ

อังกฤษกับพม่า

นโยบายของอังกฤษต่อมลายู ได้รับผลกระทบจากผลประโยชน์ที่อังกฤษมีอยู่ในอินเดียและจีน ผลประโยชน์ในอินเดียนั้น ส่งผลกระทบต่อทัศนคติที่อังกฤษมีต่อพม่าลึกซึ้งยิ่งกว่ามาก ทว่าทัศนคติของอังกฤษดังกล่าวก็ถูกกำหนดมาจากทัศนคติของกษัตริย์พม่าด้วยเช่นกัน ปัญหาต่าง ๆ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการค้า และที่ร้ายแรงยิ่งกว่า คือปัญหาการแทรกแซงของต่างชาติที่อาจเกิดขึ้นได้ ทว่าทัศนคติที่แต่ละฝ่ายมีต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ดูจะทำให้เกิดความยุ่งยากที่มากยิ่งไปกว่าเรื่องการแทรกแซงของต่างชาติเสียอีก อังกฤษสร้างระบอบการปกครองดินแดนที่เรียกว่าราชขึ้นในอินเดีย การปกครองในระบอบนี้มีข้อบังคับของตนเอง สำหรับการดำเนินนโยบายต่างประเทศ ซึ่งแตกต่างโดยแท้จริง จากการดำเนินนโยบายต่างประเทศของอังกฤษเอง ภายในอินเดียนั้น ราชสามารถคาดหมายได้ว่าจะไม่มีการท้าทายอำนาจ ราชยืนกรานให้ผู้ที่อยู่ภายในพรมแดนของตนมีความเชื่อฟัง ทัศนคติของชาวพม่า – โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาถึงความสำเร็จของราชวงศ์อลองพญา—มีลักษณะกร้าวเกินกว่าจะเหมาะเจาะไปกับแบบแผนดังกล่าวได้ ความแตกต่างเหล่านี้ เป็นสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังความขัดแย้งซึ่งเป็นลักษณะที่โดดเด่นของครรลองของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับพม่า ผลลัพธ์ก็คือการผนวกราชอาณาจักรพม่าเข้ากับจักรวรรดิอินเดียทีละขั้น มีอยู่ระยะหนึ่ง ที่ดูเหมือนว่าเป็นไปได้ ที่พม่าจะสามารถปกปักรักษาแกนกลางของราชอาณาจักรอันเก่าแก่ให้ธำรงความเป็นเอกราชไว้ได้ แต่ถึงแม้ พระเจ้ามินดง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1853-1878) ไม่ทรงเต็มพระทัยที่จะยอมรับการเป็นเบี้ยล่างในระดับที่ถูกกำหนดมาให้อย่างพิลึกพิลั่น รัชกาลของกษัตริย์องค์ที่สืบราชสมบัติต่อพระองค์ ซึ่งสุขุมน้อยกว่า ก็อยู่ในช่วงระยะที่ตรงกันพอดีกับช่วงที่เกิดความไร้เสถียรภาพขึ้นในเวทีระหว่างประเทศโดย ทั่วไป และเป็นช่วงระยะเวลาที่ฝรั่งเศสมีการขยายตัวมากเป็นพิเศษด้วย สภาพเช่นนี้กระตุ้นให้อังกฤษดำเนินมาตรการที่เป็นการป้องกันไว้ล่วงหน้า

การติดต่อกับพม่าของอังกฤษ ถูกดัตช์จำกัดขอบเขตไว้ในสมัยที่ดัตช์มีอิทธิพลอยู่ในเอเชียส่วนที่หันหน้าออกสู่ทะเล ต่อจากนั้น การติดต่อกับพม่าของอังกฤษนี้ก็ได้รับผลกระทบจากการแข่งขันกับฝรั่งเศสในอนุทวีปอินเดียในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด การสร้างอำนาจการปกครองของอังกฤษขึ้นในอินเดียในเวลาต่อมา สร้างผลกระทบกระเทือนอย่างใหญ่หลวงต่อความสัมพันธ์ที่อังกฤษมีอยู่กับราชอาณาจักรที่พระเจ้าอลองพญากำลังสร้างขึ้นมาใหม่ และเป็นราชอาณาจักรที่ได้ปราบปรามการกบฏของพวกมอญลงในทศวรรษ 1740 ภัยคุกคามของฝรั่งเศส เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการกระทำอีกครั้งหนึ่ง เพราะฝรั่งเศสอาจสร้างผลเสียหายต่อความมั่นคงของอินเดียที่อังกฤษปกครองอยู่ได้ โดยดำเนินการจากฐานที่มั่นที่ฝรั่งเศสมีอยู่ในพม่าตอนใต้ การที่ฝรั่งเศสมาตั้งหลักปักฐานลงที่สิเรียม กระตุ้นให้อังกฤษเข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เนกราอิส การต่อต้านของพระเจ้าอลองพญา (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1752-1760) ต่อทั้งสองกรณี และการล่มสลายของอำนาจของฝรั่งเศสในอินเดีย เป็นอันยุติการติดต่อสัมพันธ์

ของอังกฤษไปในที่สุด แม้ว่าฝรั่งเศสจะเป็นฝ่ายได้ใช้ฐานทัพที่มะริดและร่างกุ้งในสงครามครั้งถัดมา อังกฤษก็มีความสัมพันธ์กับพม่าเพียงไม่มากนักในช่วงปีถัด ๆ มา ทว่าในขณะที่อำนาจของอังกฤษในอินเดียขยายออกไปนั้น กษัตริย์พม่าทรงเข้าพิชิตยะไข่ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากที่ทรงเข้าปล้นและทำลายอยุธยาลงแล้ว การพิชิตยะไข่ได้นำสองจักรวรรดิให้กลับมาติดต่อกันอีกครั้งหนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในตอนนี้ ซึ่งในตัวของปัญหาเองก็ยุ่งยากอยู่แล้ว ยิ่งยุ่งยากหนักขึ้นเพราะทัศนคติทางการเมืองที่ยึดถืออยู่ในช่วงเวลาระหว่างที่เกิดเหตุการณ์เหล่านี้

ปัญหาหนึ่ง เกิดมาจากการพิชิตยะไข่เอง ผู้ลี้ภัยต่างอพยพหนีกันเข้ามาในดินแดนของอังกฤษ อังกฤษไม่เต็มใจที่จะส่งผู้ลี้ภัยเหล่านี้กลับคืนไป แต่อังกฤษก็ไม่สามารถขัดขวางมิให้คนเหล่านี้ใช้ดินแดนของอังกฤษเป็นฐานในการต่อสู้ตอบโต้กับพม่าได้ สงครามครั้งใหม่ที่เกิดกับฝรั่งเศส ชักนำให้ข้าหลวงใหญ่ของอังกฤษ พยายามที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์กับราชสำนักพม่า ด้วยการส่งไมเคิล ไซมส์ ไปปฏิบัติภารกิจเข้าเฝ้าพระเจ้าโพธิพญา (หรือพระเจ้าปดุงครองราชย์ระหว่างค.ศ.1782-1819) ไซมส์ได้รับคำบอกว่า พม่าไม่สามารถติดต่อกับรัฐบาลระดับรองอย่างเบงกอลได้ ไซมส์จึงได้เตือนเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่เบงกอลถึง “ความหยิ่งผยองอันเป็นลักษณะเฉพาะตัวและความยะโสอย่างไม่มีขอบเขต” ของชาวพม่า ซึ่งอาจนำไปสู่การกระทำในลักษณะก้าวร้าวต่อไปอีก กล่าวคือ คนพม่านั้นมี “ความเห็นฟุ้งซ่านในเรื่องอำนาจของตนเอง” ให้ความเคารพต่ออำนาจของอังกฤษน้อยกว่าอำนาจของตัวอนุทวีปเอง ไซมส์คิดว่า อังกฤษควรจะ “ให้การอนุโลมอย่างมีเหตุผลต่อหลักการที่ผิดพลาดของพวกเขา” รักษาความเข้าใจอันดีระหว่างกันไว้ ทว่าหลีกเลี่ยงการติดต่อสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะ “เป็นผลประโยชน์ของเราที่จะธำรงรักษาเอกราชของพวกเขาไว้ และปกป้องเอกราชนั้นมิให้ถูกล่วงละเมิดจากต่างชาติ”[26] ด้วยคำแนะนำของวิลเลียม ฟรังคลิน ข้าหลวงใหญ่เวลส์ลีย์ จึงได้พิจารณาในเวลาต่อมา ว่าจะสร้าง “พันธมิตรแบบห่าง ๆ” กับพม่าขึ้น ตามแบบอย่างของอินเดีย และไซมส์ก็ถูกส่งตัวไปปฏิบัติภารกิจเป็นหนที่สอง เรื่องนี้ ไร้ผลโดยสิ้นเชิง พม่าภาคภูมิใจกับความสำเร็จของตนเอง และหาทางที่จะหลีกเลี่ยงการติดต่อสัมพันธ์กับอังกฤษและกับเบงกอล แม้ว่าพวกเขาจะระแวงแผนการของอังกฤษอยู่ด้วยเช่นกันก็ตาม

อังกฤษกระวนกระวายอย่างมากกับการที่จะหยุดยั้งอิทธิพลของฝรั่งเศส หากว่าพม่าสืบเนื่องความมีเอกราชต่อไป ก็อาจค้ำประกันการขัดขวางอิทธิพลฝรั่งเศสได้อย่างเพียงพอ อันจะเป็นการคุ้มกันจักรวรรดิของอังกฤษในอินเดีย มิให้ต้องติดต่อโดยตรงกับมหาอำนาจต่างชาติอื่นใด ทว่าจริง ๆ แล้วอังกฤษต้องการมากกว่านั้น ดังที่ไซมส์ได้กล่าวไว้ แม้กระทั่งตั้งแต่ตอนที่เขาไปเยือนพม่าครั้งแรกว่าอังกฤษนั้น ต้องการพิทักษ์เอกราชของพม่า แต่ทั้งนี้อังกฤษก็ไม่สามารถยอมรับการท้าทายจากชาวพม่าเองได้ เพราะการท้าทายนี้อาจเป็นตัวอย่าง ซึ่งมีผลในเชิงทำลายความสัมพันธ์ในระดับตัวแทนที่อังกฤษดำเนินอยู่ในอนุทวีปเองด้วย ชาวพม่าสามารถยึดทัศนะการมองโลกของตนไว้ ก็เฉพาะเมื่อเก็บงำทัศนะ

---

[26] M. Symes, *An Account of an Embassy to the Kingdom of Ava*, London, 1800, 463-4.

นั้นไว้ในความโดดเดี่ยวจากโลก ซึ่งไม่สามารถดำรงอยู่ได้อีกต่อไปแล้ว แม้กระทั่งความสัมพันธ์อย่างห่างเหินชนิดที่ไซมส์มองการณ์ไว้ตั้งแต่ทีแรกนั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ ก็ล้าสมัยไปเสียแล้ว ความได้ดุลอย่างใหม่จะสามารถบรรลุถึงได้หรือไม่ หากว่าทั้งสองรัฐต่างมีแนวคิดที่แตกต่างกันอย่างยิ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เหมาะสม ตัวแทนของอังกฤษจากอินเดียคนถัดมา คือ จอห์น แคนนิ่ง รายงานว่า กษัตริย์พม่ามิได้ทรงโปรดพวกฝรั่งเศสเลย อย่างมากที่สุดนั้น พม่าจะมองว่า ฝรั่งเศสเป็นตัวถ่วงอำนาจของอังกฤษ แต่ไม่ว่าในกรณีใดก็ตาม ในไม่ช้า ฝรั่งเศสก็ต้องพ่ายแพ้อีกครั้งหนึ่ง มุมมองของพม่าอีกประการหนึ่งก็ยังคงเหมือนเดิม "ดูเหมือนว่า [กษัตริย์พม่า] ทรงปฏิบัติประดุจว่าไม่มีชาติใดในโลกจะมาเทียบเท่าได้...พระองค์จะพระราชทานสิ่งของที่ต้องการให้ แต่จะไม่ทรงทำสนธิสัญญาด้วย"[27] ข้าหลวงใหญ่ในคณะมนตรี กล่าววิจารณ์อย่างเป็นลางในค.ศ. 1812 ว่า "เรื่องนี้อาจเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ความสงบร่มเย็นของดินแดนทางตะวันออกของเราในอนาคต" หากว่ารัฐบาลพม่า "ถูกชักจูงให้ประเมินความยิ่งใหญ่ของแสนยานุภาพของเราและความอ่อนแอของตนเองอย่างถูกต้อง"[28]

แม้ว่าปัญหาเรื่องผู้อพยพชาวยะไข่จะจางลงไปแล้ว แต่ปัญหาพรมแดนก็เพิ่มเข้ามาในอัสสัม มณีปุระ จาจาร์ ในเดือนมีนาคม 1824 ข้าหลวงใหญ่แอมเฮิร์สต์ ชิงประกาศสงครามกับพม่า ก่อนที่จะมีการรุกรานจากพม่า ตามที่พม่าคุยไว้ แอมเฮิร์สต์แสดงทัศนคติดังที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ในกัลกัตตาว่า "ไม่อาจคาดคะเนเสถียรภาพอันถาวรอย่างวางใจได้...จากความก้าวร้าวของชาวพม่า จนกว่าชนชาตินั้นจะสามารถรู้สึกได้ถึงผลสะท้อนของการที่พวกเขายั่วยุรัฐบาลอังกฤษ ให้หันเหออกไปจากนโยบายอันมีท่วงทำนองรักสงบที่อังกฤษได้ดำเนินเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้"[29] เป้าหมายสำคัญของสงครามครั้งนี้ มิใช่เพื่อให้ได้มาซึ่งดินแดน แต่ "เพื่อสร้างความประทับใจถึงอำนาจและทรัพยากรของจักรวรรดิอังกฤษในอินเดีย ซึ่งจะมีผลขัดขวางราชสำนักแห่งอังวะ มิให้พยายามสร้างความยุ่งยากแก่ความสัมพันธ์ฉันมิตรขึ้นมาอีก ผลลัพธ์ของการสัประยุทธ์ครั้งนี้ อาจช่วยสถาปนาความสัมพันธ์นี้ขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง"[30] แอมเฮิร์สต์พยายามหาความสมดุล ในลักษณะที่ "ชาวพม่าต้องถูกลงโทษอย่างเพียงพอ เพื่อว่าพวกเขาจะไม่สร้างปัญหาให้แก่ความมั่นคงของอังกฤษอีก แต่กระนั้น ก็มิได้มากเสียจนทำให้พวกเขากลายเป็นศัตรูที่ถาวรและไร้เหตุผล ซึ่งจะเป็นปัญหาเรื้อรังในอนาคต"[31]

การยุทธที่อำนวยการไม่ดีในระยะแรก มิได้ก่อให้เกิดชัยชนะในทันที เงื่อนไขของสันติภาพเป็นผลลัพธ์ที่ก้าวขึ้นมาจากการยืนยันข้อพิสูจน์อย่างเป็นรูปธรรมถึงความสำเร็จของอังกฤษ นั่นคือ หา

---

[27] อ้างใน D.G.E. Hall, ***Europe and Burma***, London, 1945, 96.

[28] อ้างใน G.P. Ramachandra, "Anglo-Burmese Relations, 1795-1826," Ph.D. Thesis, University of Hull, 1977, 279.

[29] อ้างไว้ใน G.P. Ramachandra, "The Outbreak of the First Anglo-Burmese War," JMBRAS, 51, 2 (1978) 82.

[30] อ้างใน Ramachandra, "Anglo-Burmese Relations," 391.

[31] L. Kitzan, "Lord Amherst and Pegu: The Annexation Issue, 1824-1826," JSEAS, 8, 2 (1977) 182.

ไม่แล้ว “รัฐทั้งหลายในอินเดีย อาจเกิดความเย้ายวนใจที่จะเชื่อว่า ในที่สุดแล้ว รัฐบาลอังกฤษก็ได้เผชิญกับศัตรูที่ตนไม่สามารถจัดการให้สยบลงได้”[32] สงครามระหว่างอังกฤษ-พม่าครั้งแรก ลงเอยด้วยสนธิสัญญายานดาโบ ซึ่งจัดทำได้สำเร็จในที่สุดในค.ศ. 1826 ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ พม่า ยอมยกยะไข่ อัสสัมและตะนาวศรีให้ แก่อังกฤษ และตกลงที่จะยุติการแทรกแซงในมณีปุระและจาจาร์ นอกจากนี้ พม่ายังตกลงที่จะจ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม รับรองผู้สำเร็จราชการ (เรสิเดนท์) *ที่อังวะ และส่งทูตคนหนึ่งไปประจำที่กัลกัตตา โดยข้อตกลงนี้เท่ากับว่า อังกฤษได้คุ้มกันจักรวรรดิของตนบนอนุทวีป ให้พ้นจากการท้าทายของต่างชาติและความทระนงของชนพื้นเมือง ด้วยการยึดดินแดนชายฝั่งทะเลของพม่าไว้เป็นอันมาก ทว่าเหตุการณ์นี้ มิได้สอดคล้องไปกับความสัมพันธ์ฉันมิตรกับส่วนที่เหลือของพม่า เว้นเสียแต่ พม่าจะยอมรับความนัยที่ความพ่ายแพ้ของตนย่อมพัวพันไปถึง ดังที่แอมเฮิร์สต์ได้มองการณ์ไว้ อันที่จริงแล้ว ทัศนคติอย่างเก่าของพม่ายังคงดำรงอยู่

จอห์น ครอว์เฟิร์ดถูกส่งตัวไปติดตามความคืบหน้าของสนธิสัญญาพาณิชย์ ครอว์เฟิร์ดแนะนำว่าไม่ควรแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการ เพราะตัวผู้สำเร็จราชการจะกลายเป็นเป้าของความไม่ไว้วางใจ สำหรับรัฐบาลซึ่ง “โง่เขลาและขี้ระแวงอย่างสุดจะบรรยาย”[33] วางตัวเหินห่างไว้จะเป็นการดีกว่า เนื่องจากทางเลือกนั้น มิใช่การคล้อยตาม แต่เป็นการขัดแย้ง อยู่ไกล ๆ ให้ชาวพม่าสามารถระเริงไปกับความฝันเฟื่องของตนเองจะเป็นการดีกว่า อย่างไรก็ดี ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นตามแนวพรมแดนใหม่ ชักนำให้บริษัทแก้ไขนโยบายของครอว์เฟิร์ดเสียใหม่ – เพื่อที่ว่าอาจสามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ซึ่งถึงอย่างไรก็ย่อมเกิดขึ้นอยู่ดีได้ – เบอร์นีย์ได้รับมอบหมายให้เข้าไปยังอังวะในค.ศ. 1830 มีการตกลงกันเรื่องพรมแดนของมณีปุระ โดยพม่าเป็นฝ่ายได้เปรียบ แต่เรื่องค่าปฏิกรรมสงคราม ยังคงค้างอยู่ แม้ว่าเบอร์นีย์จะสามารถสถาปนาความสัมพันธ์อันดีได้ แต่พระเจ้าพะคยีดอ (หรือพระเจ้าจักกายแมง) ก็ยังคงทรง “เปี่ยมไปด้วยความทระนงและหยิ่งลำพองอย่างไม่อาจควบคุมได้เป็นที่สุด…ไม่เต็มพระทัยอย่างยิ่งที่จะยอมรับว่า รัฐบาลอังกฤษเท่าเทียมกับรัฐบาลของพระองค์ ในด้านความเข้มแข็งและความทระนง” สำหรับพระองค์แล้ว การมีผู้สำเร็จราชการมาประจำอยู่เป็น “หลักฐานแสดงถึงความเหนือกว่าของเรา และเป็นเครื่องหมายของการเป็นข้าทาสและการเป็นประเทศราช”[34] พระองค์มีพระราชดำริถูกต้องในแง่หนึ่ง คือไม่มีพระประสงค์ให้ใครมาเตือนให้พระองค์ระลึกถึงเรื่องนี้

กษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าสารวดี (หรือพระเจ้าแสรกแมงครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1838-1846) ทรงมองการณ์ผิดสภาพความเป็นจริงในลักษณาการที่ต่างออกไป คือทรงปฏิเสธที่จะผูกมัดพระองค์กับสนธิสัญญาที่กษัตริย์พระองค์ก่อนได้ทรงทำไว้ “เราตั้งใจว่า จะวาง

---

[32] อ้างใน Ramachandra, “Anglo-Burmese Relations,” 433.

* Resident (ของอังกฤษ) ผู้ทำหน้าที่กำกับนโยบายและให้คำปรึกษา

[33] อ้างใน W.S. Desai, ***History of the British Residency in Burma 1826-1840***, Rangoon, 1939, 50.

[34] อ้างใน Desai, 71, 196.

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง บนพื้นฐานเดียวกับที่เคยเป็นมา ก่อนหน้ารัชสมัยของกษัตริย์พระองค์ก่อน ผู้ทรงพลาดพลั้งไปทำสงครามกับท่าน และการกระทำทั้งหมดนั้น เราปรารถนาที่จะให้ลบล้างและลืมเลือนเสีย"[35] เบอร์นีย์ออกจากนครหลวงพม่าไปในที่สุด เขาคิดว่าควรทำให้กษัตริย์ได้ทรงรับรู้ถึงสนธิสัญญาและอำนาจหน้าที่ของข้าหลวงใหญ่ ซึ่งหากว่าจำเป็น ก็ต้องใช้กำลังกัน อังกฤษฉวยโอกาสนี้ "สร้างอิทธิพลอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และเข้าควบคุมราชสำนักอังวะ และปรับความสัมพันธ์ของเรากับประเทศนี้ ให้มีพื้นฐานที่แน่นหนาและมั่นคงมากยิ่งขึ้น"[36] ผู้ที่มารับงานต่อจากเบอร์นีย์ คือเบนสัน ก็สนับสนุนการใช้กำลังเช่นกัน ลอร์ด ออคแลนด์ ข้าหลวงใหญ่ คัดค้านการใช้กำลัง อังกฤษจำต้อง "ให้การอนุโลมกับอคติและความทระนงอย่างดื้อรั้นของราชวงศ์ใหม่ ซึ่งยึดถือขนบประเพณีที่น่ารังเกียจของสมัยก่อน และโอ้อวดถึงความมุ่งมั่นที่จะหันกลับไปหาขนบประเพณีเหล่านั้น ในการดำเนินการติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติ"[37] ยิ่งไปกว่านั้น อังกฤษยังมีปัญหาที่ใหญ่กว่าอยู่ทางพรมแดนด้านตะวันตกเฉียงเหนือ อันที่จริงนั้น ความกังวลของออคแลนด์ต่ออัฟกานิสถาน ชักนำให้รัฐบาลอินเดีย ละความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและพม่า ไปอีกครั้งหนึ่ง ตามหลักการวางตัวให้เหินห่างไว้

ทว่าการแยกตัวออกไปอย่างสิ้นเชิง ไม่อาจเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะทั้งสองประเทศมีการค้าและมีการติดต่อระหว่างกันที่พรมแดน และมีความเป็นไปได้อยู่ตลอดเวลาว่า การขยายข้อพิพาทให้ใหญ่โตขึ้นมา จะรื้อฟื้นปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและพม่าขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งปัญหานี้สงครามอัฟกานิสถานทำให้หยุดลงไปอย่างไม่สงบ สงครามระหว่างอังกฤษและพม่า ครั้งที่สอง เกิดขึ้นมาจริง ๆ เพราะความขัดแย้งระหว่างพ่อค้าชาวอังกฤษกับข้าหลวงของพม่าในร่างกุ้ง ซึ่งเรื่องนี้เจ้าหน้าที่ทางการที่เบงกอล กระทำการอย่างหนักแน่นและผู้บังคับการเรืออารมณ์ร้อนคนหนึ่ง ก็กระทำการอย่างโอหัง สงครามครั้งนี้ เป็นหัวข้อของหนังสือวิจารณ์เล่มเล็ก ๆ ของริชาร์ด คอบเดน ชื่อเรื่อง "สงครามในอินเดียเกิดขึ้นได้อย่างไร" (How War are Got up in India) ส่วนลอร์ด ดัลฮูซี ข้าหลวงใหญ่ แม้ว่าจะวางตัวสนับสนุนการผนวกดินแดนขณะที่อยู่ในอินเดีย แต่เมื่ออยู่ในพม่า เขากลับเป็นนักสร้างจักรวรรดิที่ก้าวร้าวน้อยกว่าการเป็นผู้ปกป้องเกียรติภูมิของอังกฤษในอนุทวีป ดัลฮูซีส่งเสริมแนวคิดเรื่องนโยบายที่แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่องผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์และด้านการผลิตที่อินเดีย เขากล่าวว่า "รัฐบาลแห่งอินเดีย ไม่อาจยินยอมให้ตนเองสนับสนุนทัศนคติว่าตนมีความต่ำต้อยกว่ารัฐพื้นเมืองหนึ่งใดได้แม้แต่วันเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่ำต้อยกว่าราชสำนักอังวะ ทั้งนี้ โดยสอดคล้องกับความปลอดภัยของตนเอง" "เราไม่อาจยินยอมให้ใครในตะวันออก มาขับไล่ไสส่งเรา

---

[35] อ้างใน Dasai, 296.

[36] อ้างใน Desai, 309.

[37] อ้างใน Desai, 390.

ได้"[38] สงครามครั้งที่สอง ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าครั้งแรกมาก ทว่าครั้งนี้ มีสิ่งใดที่เป็นตัวแทนแสดงถึงชัยชนะของอังกฤษ ดัลฮูซีเชื่อว่า การยึดครองพะโค ซึ่งไม่คิดจะทำเมื่อสิ้นสุดสงครามครั้งแรก มาตอนนี้ เป็น "มาตรการอย่างเดียว ที่เพียงพอสำหรับการลงโทษพม่า สำหรับชดเชยกับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และสำหรับการค้ำประกันสันติภาพในอนาคต ด้วยการลิดรอนอำนาจของพม่า"[39] เจ้าหน้าที่ทางลอนดอน ต้องการให้ทำสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับพม่าด้วย ทว่าดัลฮูซีคิดว่าเป็นเรื่องเกินความจำเป็น หนำซ้ำยังจะเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันต่อไปอีก ยิ่งไปกว่านั้น พม่าคงไม่ยอมลงนามในสนธิสัญญาง่าย ๆ โดยไม่มีการยกทัพต่อไปถึงนครหลวงของพวกเขา ซึ่งเป็นไปได้ว่าการทำเช่นนี้ จะเกี่ยวโยงไปถึงการยึดครองพม่าทั้งประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องยากลำบากและสิ้นเปลือง

นโยบายของดัลฮูซีแสดงให้เห็นในเหตุการณ์ที่ดำเนินต่อมา กล่าวคือ กษัตริย์พระองค์ใหม่ของพม่า ไม่ต้องลงพระนามในสนธิสัญญา ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ สิ่งที่ข้าหลวงใหญ่บอกให้เข้าใจอย่างชัดเจนก็คือ ขณะที่การยึดครองส่วนที่เหลือของพม่า จะเป็นภาระหนักสำหรับอังกฤษ แต่เรื่องนี้ก็ไม่มีความจำเป็น เนื่องจากราชอาณาจักรส่วนที่เหลือ มีทีท่าว่าจะยอมเชื่อฟังอยู่แล้ว แม้ว่าอังกฤษจะมิได้ทำสนธิสัญญาใด ๆ กับพม่า แต่พระเจ้ามินดง ก็ได้ทรงเพียรพยายามที่จะพัฒนาความสัมพันธ์อันดีกับอังกฤษ การแลกเปลี่ยนคณะทูตเพื่อการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างนครหลวงของพม่ากับกัลกัตตามีขึ้นในช่วงค.ศ. 1854-1855 และมีการทำสนธิสัญญาพาณิชย์ฉบับใหม่ในค.ศ. 1861 และค.ศ. 1867 พัฒนาการเหล่านี้ส่งผลให้มีเรือกลไฟแล่นทวนแม่น้ำอิระวดีขึ้นไป และทำให้การค้าของอังกฤษเข้าไปถึงจีนได้ทางประตูหลัง นอกจากนี้ พระเจ้ามินดงยังทรงดำเนินมาตรการ "ปรับปรุงประเทศให้มีลักษณะเป็นตะวันตกในเชิงป้องกัน"[40] ด้วย โดยตัวของการดำเนินงานเองแล้ว มาตรการเหล่านี้ไม่มีอะไรที่จะทำให้อังกฤษต้องเป็นกังวลแต่อย่างใด ที่เสี่ยงอันตรายมากกว่า คือการตัดสินพระทัยของพระเจ้ามินดงที่จะพัฒนาความสัมพันธ์กับมหาอำนาจอื่น ๆ คณะทูตที่พระเจ้ามินดงทรงส่งไปยังสหรัฐในค.ศ. 1857 มิได้ส่งผลให้มีการทำสนธิสัญญาใด ๆ คณะทูตที่ส่งไปยังยุโรปในค.ศ. 1872-1873 ได้นำไปสู่การทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับฝรั่งเศส แม้ว่าในตอนแรก ฝรั่งเศสจะมิได้ให้สัตยาบัน เนื่องจากอังกฤษเป็นกังวลกับความต้องการอาวุธและพันธมิตรร่วมป้องกันและร่วมต่อต้านของพระเจ้ามินดง ในค.ศ. 1874 พม่าทาบทามไปยังรัสเซีย โดยพระเจ้ามินดงทรงยืนยันสถานภาพของพม่า ในฐานะที่เป็นประเทศเอกราช ทว่าพระองค์ก็ทรงเสี่ยงกับการสูญเสียส่วนที่เหลือของประเทศ เนื่องจากอังกฤษถือว่าพม่ามีเอกราชไม่สมบูรณ์ และหากว่าไม่ต้องการจะสูญเสียเอกราชไปเสียทั้งหมด ชาวพม่าก็ต้องยอมรับเรื่องนี้ แม้ว่าจะไม่ถึงกับแสดงออกอย่างเป็นทางการก็ตาม

---

[38] อ้างใน D.G.E. Hall, ed., ***The Dalhousie-Phayre Correspondence 1852-1856***, London, 1932, pp. xviii, xix.

[39] อ้างใน ibid., p. xxv.

[40] Oliver B. Pollak, ***Empires in Collision: Anglo-Burmese Relations in the Mid-nineteenth Century***, Westport, 1979, 113-4.

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและพม่ายังเสื่อมทรามลงไปเพราะ “ปัญหารองเท้า” ด้วยอีกเรื่องหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว ทูตอังกฤษจะถอดรองเท้าก่อนเข้าร่วมพระราชพิธีรับรอง ทว่ามีอยู่ครั้งหนึ่ง ทูตคนหนึ่งทำให้เกิดเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาในค.ศ. 1875 ว่า อังกฤษไม่สามารถปฏิบัติเช่นนี้ต่อไปได้ ในขณะที่นับจากค.ศ. 1862 มา อังกฤษมีผู้สำเร็จราชการอยู่ที่มันดะเลย์ อันเป็นนครหลวงของพม่าสมัยพระเจ้ามินดง ผลก็คือ พระองค์ทรงมีโอกาสน้อยลง ที่จะแก้ไขปัญหานี้ภายหลังค.ศ. 1875 ในค.ศ. 1897 ผู้สำเร็จราชการถูกถอนออกไปจากพม่าหลังจากเกิดกรณีฆาตกรรมเซอร์ แอล. คาวาจนารีในคาบูล หนทางเปิดกว้างสำหรับการคบคิดในราชสำนักมากกว่าที่เคย ทั้งยังเปิดทางให้แก่นักเผชิญโชคและผู้ได้รับสัมปทานชาวยุโรปที่กำลังแทรกตัวเข้ามาในส่วนที่ยังเป็นอิสระของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับด้วยเช่นกัน

กษัตริย์พระองค์ใหม่ คือ พระเจ้าธีบอว์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1878-1885) ทรงพลาดโอกาสที่น่าจะเป็นโอกาสที่ดีที่สุดไป ในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและพม่า กลับมาอยู่บนพื้นฐานที่น่าพอใจ ลอร์ด ไรพอน ได้เสนอให้ทำสนธิสัญญาพาณิชย์กันระหว่างอินเดียกับพม่า และทำสนธิสัญญามิตรภาพระหว่างสมเด็จพระราชินีวิคทอเรียกับพระเจ้าธีบอว์ สนธิสัญญาเหล่านี้อย่างน้อยที่สุด ก็น่าจะสนองความต้องการของพม่า ที่จะเชื่อมการติดต่อกับลอนดอน ดังที่พระเจ้ามินดงทรงกล่าวชี้ว่า เป็นสิ่งที่สยามมีอยู่ โอกาสของพม่าสูญไป เพราะพวกที่อยู่ที่มันดะเลย์ต่อต้านการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและพม่า การที่อังกฤษเรียกตัวผู้สำเร็จราชการกลับไป เป็นการชี้ถึงการท้าทายเช่นที่อังกฤษกำลังเผชิญอยู่ในอียิปต์ และเป็นเหตุผลที่จะไม่มีการดำเนินการให้คืบหน้าต่อไปอีก พม่าเติมความหุนหันให้กับความไม่สุขุม ด้วยการส่งคณะทูตไปยังยุโรป การเจรจาของพม่าในฝรั่งเศสกระตุ้นให้อังกฤษเกิดความระแวงขึ้นมา สนธิสัญญาที่พม่าทำกับฝรั่งเศสในค.ศ. 1873 ได้รับสัตยาบัน ทั้งยังมีอนุสัญญาพาณิชย์ฉบับเสริม ซึ่งจูลส์ เฟอร์รี่ หวังว่าอังกฤษจะตีความว่าเป็น “ความปรารถนาของฝรั่งเศส ที่จะบรรลุถึงบางสิ่งบางอย่าง ในพม่าตอนเหนือที่มีเอกราช ซึ่งเป็นดินแดนที่พม่าหวงแหนอิทธิพลของตนยิ่งนัก เรื่องนี้จะทำให้พม่าโอนอ่อนต่อการแลกเปลี่ยนมากยิ่งขึ้น อันจะทำให้เราสามารถรักษาข้อได้เปรียบในสยามไว้ได้ หากว่ามีโอกาสเกิดขึ้นมา หรืออย่างน้อย ก็เป็นหนทางที่จะเหนี่ยวรั้งพวกอังกฤษในคาบสมุทรมลายู”[41]

ยิ่งไปกว่านั้น ในเดือนมกราคม ค.ศ.1855 เฟอร์รี่ได้มอบหนังสือลับฉบับหนึ่งแก่อัครราชทูตพม่า เสนอที่จะจัดเตรียมการเพื่อจัดส่งอาวุธให้พม่า เมื่อฝรั่งเศสปราบปรามตังเกี๋ยได้ราบคาบแล้ว หนังสือดังกล่าว ถูกนำออกเผยแพร่สู่สาธารณชนในเวลาต่อมาในปีนั้น ทั้งนี้ด้วยความเพียรพยายามของอันเดรอิโน กงสุลอิตาเลียนในมันดะเลย์ อันเดรอิโนทำหน้าที่เป็นตัวแทนให้แก่บริษัทบอมเบย์-เบอร์ม่าห์ ทิมเบอร์ และบริษัทอิระวดีฟลอตติลลาด้วย อันเดรอิโนจึงมีเหตุผลของตนเองต่อจุดประสงค์

---

[41] ถ้อยแถลงของฟรองซัวส์ เดอลอนเซิล (Francois Deloncle) 1897 อ้างใน P.J.N. Tuck, ***French Catholic Missionaries and the Politics of Imperialism in Vietnam, 1857-1914***, Liverpool, 1987, 233.

ที่จะบ่อนทำลายการติดต่อของฝรั่งเศส อังกฤษตกลงใจยื่นคำขาด ลอร์ด แรนดอล์ฟ เชอร์ชิลล์ ประกาศว่า

> การคบคิดของฝรั่งเศสบังคับให้เรามุ่งไปที่พม่า แต่ก็ด้วยปัจจัยนี้เอง เราคงจะปฏิบัติต่อธีบอว์ด้วยความละเลยไปอย่างมากทีเดียว...หากว่าในท้ายที่สุดแล้วท่านเติมพม่าเข้าไว้ในเขตอำนาจของท่านอย่างสมบูรณ์ ก่อนที่ชาติยุโรปจะมีเวลาลงเมล็ดเพื่อหว่านสิทธิใด ๆ – ยิ่งเวลาที่จะให้เมล็ดพืชนี้เติบโตด้วยแล้ว ยิ่งมีน้อยลงไปอีก – ก็แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ท่านได้ป้องกันที่จะมิให้มีการยืนยันในสิทธิดังกล่าวไปตลอดกาล หรือมีการพยายามที่จะตระเตรียมหนทางเพื่อยืนยันสิทธิดังกล่าว[42]

ชนวนในการยื่นคำขาดนี้ คือข้อพิพาทด้านการพาณิชย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัญญาเช่าของบริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์ ทิมเบอร์ ทว่าสิ่งที่ทางการอังกฤษห่วงใยเป็นสำคัญคือเรื่องยุทธศาสตร์ ในมันดะเลย์ มีนักเก็งกำไรและผู้ได้สัมปทานชาวฝรั่งเศสและชาวอิตาเลียนอยู่ ทว่ากิจกรรมของคนเหล่านี้ซึ่งกระตุ้นให้อังกฤษเกิดความกังวล เกี่ยวพันกับเรื่องการเมืองมากกว่าเรื่องการพาณิชย์ แม้ว่าดี.พี. ซิงกัล ผู้ล่วงลับไปแล้ว จะได้นำเสนอข้อโต้แย้งต่าง ๆ แต่เบาะแสที่ชี้ถึงนโยบายของอังกฤษนั้น ฮิวจ์ ทิงเกอร์ ชี้ประเด็นไว้ว่า เป็นสิ่งที่ได้จากคำกล่าวของลอร์ด เคอร์ซอน ในเวลาต่อมา ที่ว่า

> อินเดียเปรียบเสมือนป้อมปราการ...โดยมีทิวเขาเป็นกำแพงกั้น....เลยกำแพงเหล่านี้ออกไป...มีเนินที่แผ่กว้างออกและเอียงลาดไปในมิติและความกว้างที่แตกต่างกันไป เราไม่ต้องการยึดครองอินเดีย แต่เราไม่อาจอยู่ในฐานะที่จะปล่อยให้ศัตรูของเราเข้ายึดครองไปได้ เราพอใจ ที่จะยอมให้อินเดียตกอยู่ในมือของพันธมิตรและมิตรของเรา แต่ถ้าหากคู่แข่งและอิทธิพลอันไม่เป็นมิตรแก่เราเล็ดลอดเข้ามาถึงอินเดีย...เราก็ถูกบังคับให้จำต้องแทรกแซง[43]

สงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่สาม เกี่ยวข้องกับ “ลัทธิจักรวรรดินิยม” มากพอ ๆ กับปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดสงครามครั้งนี้ นั่นคือการเติบโตของการแข่งขันทางด้านการเมืองและการล่าสัมปทานของยุโรป ทว่าที่มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งกว่านั้นก็คือ สงครามนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองในอินเดียที่มีมานานมากกว่าจะเกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวที่มีอยู่ในมติมหาชนชาวอังกฤษ พม่าต้องไม่ท้าทายเกียรติภูมิของอังกฤษ และยิ่งกว่านั้น ต้องไม่เป็นเวทีของกิจกรรมของมหาอำนาจอีกประเทศหนึ่ง

---

[42] อ้างใน G. Keeton, ***King Thebaw and the Ecological Rape of Burma***, Delhi, 1974, 243.

[43] อ้างใน H. Tinker, Reviewing D.P. Singhal, ***The Annexation of Upper Burma***, JSEAH 1, 2 (1960) 106.

ในสมัยที่อังกฤษมีอิทธิพลเป็นเจ้าโลกอยู่นั้น ฐานะของพม่าไม่มั่นคงเสมอมา เนื่องจากผู้ปกครองของอินเดียต้องการให้พม่าดำรงฐานะที่ต่ำกว่าประเทศเอกราชที่สมบูรณ์ ความล้มเหลวต่อการกระทำเช่นนั้น นำไปสู่การถูกตัดแบ่งพม่าออกเป็นส่วน ๆ การปรากฏตัวของคู่แข่งชาวยุโรปในเวลาต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทำให้พม่าเกิดความเย้ายวนใจ มิใช่ที่จะฉวยโอกาส แต่ที่จะพยายามยุแยงให้ชาวต่างชาติอื่น ๆเป็นปฏิปักษ์กับประมุขผู้ครองอินเดีย ซึ่งเรื่องนี้ มีแต่จะนำหายนะมาให้ แผนการของเฟอร์รี่มิได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใด ๆ แก่ฝรั่งเศส หากนำไปสู่อวสานของเอกราชของพม่า

ในสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่สาม ซึ่งกินเวลานานสองสัปดาห์นั้น กองกำลังของอังกฤษ-อินเดีย เข้ายึดครองมันดะเลย์อย่างรวดเร็ว และพระเจ้าธีบอว์ก็ได้รับการทูลเชิญให้เสด็จออกนอกประเทศ ลอร์ด ดัฟเฟริน อุปราชแห่งอินเดีย ในตอนนี้เผชิญกับปัญหาซึ่งดัลฮูซีเคยหลีกเลี่ยงมาแล้ว คำตอบของเขาคือการผนวกดินแดน มิใช่สร้างรัฐในอารักขา สภาพสูญญากาศแห่งอำนาจเกิดขึ้นในมันดะเลย์ และเป็นสิ่งจำเป็นที่อังกฤษจะต้องหาทางเติมเต็มเพื่อต่อต้านการคบคิดของยุโรป อุปราชยังคิดอีกด้วยว่า การผนวกดินแดนเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะรักษาสันติภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์ ทว่าเขาคิดผิด เพราะสิ่งที่จะต้องกระทำต่อมาคือ โครงการสร้างความสงบในระยะยาว สนอดกราส ซึ่งต่อสู้ในสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งแรก กล่าวติเตียนบรรดาผู้ที่คิดว่า การพิชิตราชธานี “จะส่งผลดีต่อโลกตะวันออกทั้งมวล”[44] ดัลฮูซี ข้าหลวงใหญ่สมัยสงครามครั้งที่สอง คิดว่า การเข้าครอบครองพม่าทั้งหมด จะ “เป็นอันตรายอย่างที่สุดแก่ผลประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษ”[45] ทัศนะที่ตรงกันข้ามก็คือ ชาวพม่ารอคอยที่จะได้รับการปลดปล่อยด้วยน้ำมือของอังกฤษ นายพลจัตวาจอร์จ ไวท์ ซึ่งเดินทางมากับกองทหารในสงครามครั้งที่สาม ยอมรับอีกครั้งหนึ่งว่าเป็นเรื่องที่ผิด “เป็นความผิดพลาดที่จะถือว่า ประชาชนเหล่านี้ รอคอยการผนวกดินแดนด้วยความกระวนกระวาย ยิ่งข้าพเจ้าได้เห็นและได้ยินมากเท่าไร ข้าพเจ้าก็ยิ่งเชื่อมากขึ้นเท่านั้นว่า พวกเขามีความซื่อสัตย์ต่อราชวงศ์อลองพญาอย่างมาก ตามแบบสบาย ๆ ของพวกเขา”[46] เซอร์ชาร์ลส์ ครอส์ธเวต กล่าวว่า “ชนกลุ่มน้อยจำนวนมากทีเดียวในหมู่ประชากร ไม่ต้องการเรา นี่พูดอย่างน้อยที่สุดแล้ว”[47] ทายาทของราชวงศ์อลองพญา ทั้งที่เป็นทายาทจริงและที่อวดอ้าง กับผู้นำในท้องถิ่นบางคน ได้ขึ้นเป็นผู้นำเพื่อต่อต้านอังกฤษกันอยู่บ้าง และอังกฤษก็ไม่สามารถมองการต่อต้านเหล่านี้ว่าเป็นเพียงการปล้นสะดมได้ หากจะมองการณ์ตามสภาพความเป็นจริง ในพม่าตอนล่าง ก็มีปฏิกิริยาต่อต้านอังกฤษด้วยเช่นกัน

---

[44] J.J. Snodgrass, ***The Burmese War***, London, 1827, 284.

[45] อ้างใน Muhammad Shamsher Ali, “The Beginnings of British Rule in Upper Burma,” Ph.D Thesis, London University, 1976, 139.

[46] อ้างใน ibid., 41.

[47] อ้างใน M.Aung-Thwin, “The British ‘Pacification of Burma’”, JSEAS, 16, 2 (1985) 250.

การสถาปนาการควบคุมของอังกฤษในบริเวณชายแดน เป็นกระบวนการที่ยืดเยื้อเช่นเดียวกัน อาทิเช่น ประมุขของรัฐฉาน ยังส่งบรรณาการมายังราชสำนักพม่า แม้ว่าอิทธิพลของราชสำนักพม่าจะตกต่ำลงแล้ว ในช่วงปีท้าย ๆ ของราชวงศ์ ความสัมพันธ์ของรัฐฉานกับผู้ปกครองคนใหม่ ยังจะต้องมีการกำหนดให้แน่นอนลงไป นโยบายโดยทั่วไปของอังกฤษ นับตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว คือการอนุญาตให้รัฐเหล่านี้ปกครองตนเอง “ตราบเท่าที่พวกเขาปกครองดี ส่งเสริมการค้าและจ่ายบรรณาการพอสมควร”[48] แม้ว่าจะมีการต่อต้านบ้างในตอนแรก แต่ภายในเดือนเมษายน ค.ศ.1888 ความสวามิภักดิ์ก็สามารถสร้างขึ้นมาได้บนพื้นฐานของนโยบายดังที่ได้กล่าวนี้ “ท่าทีของเหล่าเชื้อพระวงศ์ในรัฐฉาน… ก็เหมือนกับทีมนักฟุตบอลแบบซ็อกเกอร์ผีมือค่อนข้างดีที่ได้พบว่า ตัวเองมาอยู่ในสนามอเมริกันฟุตบอลอย่างกระทันหัน” เพราะตอนนี้ มันดะเลย์อยู่ในกำมือของผู้ที่แตกต่างออกไปมาก อังกฤษตั้งต้นกำหนดพรมแดน อ้างสิทธิเป็นเจ้าของหรือปฏิเสธสิทธิในบริเวณต่าง ๆ “ตามความจำเป็นของช่วงเวลาขณะนั้น… อังกฤษยกสิทธิของพม่าออกมาแสดง ในยามที่เหมาะใจตน หรือเพิกเฉยต่อคำกล่าวอ้างดังกล่าว ในยามที่จำเป็น”[49]

เรื่องพรมแดนเองก็ต้องทำความตกลงกับจีนและฝรั่งเศส จีนถือว่าพม่าเป็นรัฐบรรณาการของตน ทว่าอังกฤษกังวลต่อการที่จะหลีกเลี่ยงการวิวาท ในอนุสัญญาฉบับเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1886 อังกฤษตกลงว่าจะส่งคณะทูตไปจีนเป็นเวลาสิบปี บนพื้นฐานของความเสมอภาค ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม จีนไม่อยู่ในฐานะที่จะลงมือกระทำการ และมองเห็นว่าอังกฤษเป็นพันธมิตรที่จะช่วยต้านฝรั่งเศส กษัตริย์พม่าทำลายโอกาสที่จะอยู่รอดเพราะไม่ยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของอังกฤษ แต่ความหวังของกษัตริย์พม่าที่จะอยู่รอด ก็เลือนลางลงเพราะปัจจัยการรุกคืบของประเทศฝรั่งเศสในเวียดนามด้วยเช่นกัน เรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องกับจีนอยู่ด้วยเช่นกัน และด้วยเหตุนี้โดยแท้ทีเดียวที่ทำให้จีนเข้าทำสงครามกับฝรั่งเศส

อังกฤษ ฝรั่งเศส และเวียดนาม

ฝรั่งเศสแสดงความสนใจเวียดนาม เมื่ออังกฤษเริ่มกันพวกเขาออกจากอินเดีย การแบ่งแยกและสงครามกลางเมืองในเวียดนามเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดูเหมือนว่าจะให้โอกาสแก่ชาวฝรั่งเศส ทว่าทันทีที่พระจักรพรรดิยาลอง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1802-1819) ทรงรวมจักรวรรดิเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงหาทางที่จะลดการติดต่อกับต่างชาติลง แม้แต่กับชาวฝรั่งเศส บรรดาผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ยิ่งดำเนินการไกลไปกว่านั้นอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเพียร

---

[48] อ้างใน Ali, 179.

[49] Chao Tzang Yawnghwe, ***The Shan of Burma***, Singapore, 1987, 76-8.

พยายามที่จะกันผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกออกไป การเปิดประเทศจีน พาเรือรบของฝรั่งเศสเข้ามาในย่านนี้ ฝรั่งเศสไม่มีการพาณิชย์ที่ต้องปกป้องคุ้มครองเท่าไรนัก แต่ฝรั่งเศสเป็นห่วงเรื่องศักดิ์ศรีของตน เรือรบเหล่านี้จึงได้รับมอบหมายให้คุ้มครองชาวคริสเตียน การกระทบกระทั่งที่เกิดขึ้นตามมา อังกฤษมิได้เข้าแทรกแซง อังกฤษส่งคณะทูตและคณะผู้แทนการค้าไปยังเวียดนามหลายคณะทั้งตอนก่อนและภายหลังการเปิดประเทศจีน แต่การตอบสนองจากเวียดนามเป็นไปในทางลบ แม้ว่าอังกฤษจะเพียรพยายามลดภาพลักษณ์ของอินเดียที่ก้าวร้าวลงไปแล้ว อังกฤษตัดสินใจว่า การลงทุนของฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ ตราบเท่าที่ฝรั่งเศสมิได้รุกล้ำเอกราชของสยามและลาว เพราะเท่ากับเป็นการรุกล้ำความมั่นคงของผลประโยชน์ของอังกฤษในพม่า อินเดียและมลายู

เช่นเดียวกับในพม่า การแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นพื้นภูมิให้แก่การแทรกแซงของยุโรปในเวียดนามในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ในการแข่งขันกับอังกฤษนั้น ฝรั่งเศสมิได้มองเฉพาะที่ภูมิภาคต่าง ๆ ของชาวมอญทางตอนล่างของพม่าเท่านั้น หากยังรวมถึงดินแดนของพวกเหงียนด้วย คณะทูตของฝรั่งเศสที่ส่งไปเวียดนามในค.ศ.1748-1751 พยายามติดต่อกับโว-เวือง ประมุขของฝ่ายใต้ เพื่อขอตั้งสำนักงานตัวแทนขึ้นในอ่าวดานัง และขอให้ยกเลิกการห้ามสอนศาสนาคริสต์ ความสำเร็จของอังกฤษในอินเดียและจีน ยังคงเป็นการเชื้อเชิญให้ฝรั่งเศสมุ่งเอาใจใส่กับเวียดนามต่อไป เวอร์เจนส์ มีความเห็นว่า ฝรั่งเศสควรจะชิงดักหน้าอังกฤษในโคชินจีน ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกเวียดนามใต้ โดยตั้งประเด็นโต้แย้งว่า

> หากว่าอังกฤษตัดสินใจกับสถานที่นั้นก่อนเรา เราจะถูกกันออกไปตลอดกาล และเราจะสูญเสียที่มั่นอันสำคัญในส่วนนั้นของเอเชีย ซึ่งน่าจะทำให้เราเป็นใหญ่ได้ ด้วยการเข้าสกัดขัดขวางการค้าของอังกฤษกับจีนในยามสงคราม ด้วยการปกป้องตัวเราเองตลอดทั่วอินเดียทั้งหมด และด้วยการทำให้ชาวอังกฤษอยู่ในสภาพกระวนกระวายอย่างต่อเนื่อง[50]

อังกฤษตัดสินใจส่งคณะทูตไปยังโคชินจีนจริง ๆ แต่ถึงแม้การแข่งขันชิงดีชิงเด่นของพวกยุโรป มีทีท่าว่าจะทำให้ราชอาณาจักรที่มีเอกราชในเอเชียต้องเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทว่าอันที่จริงแล้ว การที่ฝรั่งเศสเข้ามีส่วนร่วมในสงครามในอเมริกาเหนือ ช่วยดึงความสนใจของฝรั่งเศสให้เขวออกไป ในขณะที่เวียดนาม ซึ่งนับตั้งแต่ตอนเริ่มต้นการกบฏของไตเซิน (ค.ศ.1771-1802) ก็ดูจะปั่นป่วนวุ่นวายเกินกว่าจะฉุดรั้งให้อังกฤษยังคงมีความสนใจในด้านการพาณิชย์ ด้วยการหาหนทางใหม่ ๆ ไปสู่จีนจากทางใต้

พระนัดดาของโว-เวือง คือเหงียน อันห์ พยายามติดต่อขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสในการต่อสู้กับพวกไตเซิน แม้ว่าฝรั่งเศสจะได้อาณานิคมของตนในอินเดีย ที่สูญไปในสงครามอเมริกันกลับคืนมา แต่เจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ในอินเดีย มีความระมัดระวังมากกว่าผู้ใต้บังคับบัญชาทั่วไปมักเป็น

---

[50] อ้างใน A. Lamb, *The Mandarin Road to Old Hué*, London, 1970. 64.

กัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสไม่เต็มใจที่จะเข้าไปก้าวก่าย อย่างไรก็ดี ด้วยแรงกดดันจากมิสชันนารี รัฐบาลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 จึงได้ทำสนธิสัญญากับคณะทูตของราชวงศ์เหงียนในปารีส ในค.ศ.1787 ในสนธิสัญญานี้ฝรั่งเศสเสนอความช่วยเหลือเป็นการตอบแทนที่ฝ่ายเวียดนามยกเมืองดานังให้ เนื่องจากความไม่เต็มใจของเจ้าหน้าที่ที่ปอนดิเชอรี่ สนธิสัญญานี้จึงมิได้ส่งผลให้มีการให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการในที่สุด ทว่า ปิญโน นายกสมาคมโซซิเอเต เดส์ มิสซิองส์ เอตรองแกร์ส สามารถจัดหาอาสาสมัครที่จะให้ความช่วยเหลือเพื่อเป้าหมายของพวกเหงียนมาได้บ้าง

การช่วยเหลือนี้น่าจะไม่จำเป็น และเหงียน อันห์ ซึ่งได้ขึ้นเป็นจักรพรรดิยาลอง ก็คงจะทรงมีชัยชนะอยู่ดี อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งในใจของฝ่ายผู้ที่เห็นว่าอาจมีส่วนช่วยได้นั้น ก็ยังมีแนวโน้มที่จะเชื่อมโยงการแบ่งแยกในเวียดนามเข้ากับการแทรกแซงของต่างชาติ ซึ่งก็เป็นการส่งเสริมแนวโน้มการนำความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไปสัมพันธ์กับการแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยว ชาวเวียดนามก็เหมือนกับชาวพม่า คือพวกเขาตระหนักถึงชัยชนะของอังกฤษในอินเดีย ชาวเวียดนามยังตระหนักรู้อยู่เช่นกันว่า การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในยุโรป อาจเป็นชนวนยั่วยุให้มีการแทรกแซงเกิดขึ้น เหมือนเช่นที่เกิดกับอินเดีย ทว่าความหมกมุ่นครุ่นคิดในเรื่องลัทธิอุดมการณ์ของพระประมุขของเวียดนามมีมากจนเกินเลยไปจากข้อพิจารณาทางด้านยุทธศาสตร์ดังกล่าว และทำให้เป็นการยากที่จะหยั่งถึงความแตกต่างของทัศนคติของยุโรปชาติต่าง ๆ และความเปลี่ยนแปลงของทัศนคติในหมู่ชาวยุโรปเหล่านั้น และที่ยิ่งยากมากขึ้นไปอีกคือการที่จะฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากความแตกต่างและเปลี่ยนแปลงทัศนคติดังกล่าว ความสนใจของอังกฤษในเวียดนาม มีขอบเขตจำกัดเพียงแค่กันให้พวกฝรั่งเศส ออกไป และอาจเป็นได้ว่า มีเรื่องการเปิดโอกาสในด้านการค้าด้วยอีกเรื่องหนึ่ง เวียดนามไม่เหมือนกับพม่า คืออยู่เลยออกไปจากขอบเขตของข้อพิจารณาส่วนที่เกี่ยวกับอินเดียและปริมณฑลที่เป็นเกียรติภูมิของอินเดีย หากเวียดนามปรับตัวให้คล้อยตามความต้องการของอังกฤษ เวียดนามคงจะสามารถดำเนินการอย่างอลุ่มอล่วยกับการมีเอกราช หรือแม้กระทั่งทำให้เวียดนามมีเอกราชอยู่ได้ ทว่าเมื่ออังกฤษได้รับการตอบสนองในทางลบจากเวียดนาม และผิดหวังจากเรื่องการค้า อังกฤษจึงต้องเลิกท่าทีเป็นปฏิปักษ์กับการตั้งอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยมีข้อแม้เพียงว่า อาณานิคมนั้นต้องอยู่ภายในขอบเขตจำกัด

เวลส์ลีย์กระวนกระวายอย่างมากที่จะปัดป้องไม่ให้ฝรั่งเศสมาสร้างอิทธิพลอยู่ในเวียดนามซึ่งเพิ่งมีการรวมตัวเข้าด้วยกันใหม่ ๆ เวลส์ลีย์จึงส่งคณะทูตโรเบิร์ตส์ไปเฝ้าจักรพรรดิยาลอง ทว่าทั้งในช่วงเวลานั้นและภายหลังสงครามฝรั่งเศส ชาวเวียดนามมิได้เปิดทางให้มีการพัฒนาอิทธิพลของฝรั่งเศสต่อไป และผู้สืบราชสมบัติจากต่อจากจักรพรรดิยาลองคือพระเจ้ามินห์มาง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1820-1840) ก็ได้ทรงพยายามที่จะจำกัดการทำงานของพวกมิสชันนารีอย่างจริงจัง อังกฤษส่งทูตไปอีกคนหนึ่ง คือ ครอว์เฟิร์ด ในค.ศ.1822 ครอว์เฟิร์ดไม่ประสบความสำเร็จ และพระเจ้ามินห์มางก็ทรงดำเนินการไปไกลยิ่งกว่ากษัตริย์พม่าไปเสียอีก คือทรงปฏิเสธไม่ยอมต้อนรับครอเฟิร์ด ด้วยเหตุผลว่า เขาเป็นตัวแทนที่ข้าหลวงใหญ่ส่งมาเท่านั้น อังกฤษไม่ได้ดำเนินการต่อไปแต่อย่างใด

วัตถุประสงค์ของอังกฤษในเวียดนาม แตกต่างจากวัตถุประสงค์ที่อังกฤษมีอยู่ในพม่า เวียดนามนั้น ดังที่ ครอว์เฟิร์ดกล่าวไว้ ว่า "ห่างไกลจากเขตอิทธิพลของการเมืองอินเดียของเรา"[51] อิทธิพลของฝรั่งเศสเรียกได้ว่าไม่ได้มีอยู่อย่างเป็นตัวตน เวียดนามอยู่ในฐานะที่ขึ้นกับจีนเช่นกัน การสร้างความขัดเคืองให้แก่จีน เป็นเรื่องที่อังกฤษไม่พึงปรารถนา เพราะหาไม่แล้ว จะเป็นผลให้การค้าชาของบริษัทที่กวางตุ้ง ได้รับความยุ่งยาก หากเป็นในพม่า ครอว์เฟิร์ดก็คงจะแนะนำให้วางตัวเหินห่างออกไป ในกรณีของเวียดนาม เขาแนะนำอย่างที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงยิ่งกว่านั้น คือเพียงส่งคณะทูตจากรัฐบาลของพระมหากษัตริย์ไปเจริญสัมพันธไมตรีเป็นครั้งคราว การกระทำเช่นนี้ อาจช่วยส่งเสริมการค้ากับจีนในทางอ้อม ทว่าอังกฤษไม่มีความจำเป็นอย่างแท้จริงที่จะต้องเพิ่มการติดต่อทางการพาณิชย์กับเวียดนามอีกต่อไป เนื่องจากอังกฤษมีฝิ่นที่คอยเสริมการลงทุนของตนในจีนอยู่ ดังนั้น อังกฤษจึงมิได้มีการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด

ความสัมพันธ์ของอังกฤษกับจีนที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการชี้ถึงนัยความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของอังกฤษกับบรรรดารัฐที่มองตนเองและถูกมองว่าเป็นเมืองขึ้นของจีนด้วย บริษัทสูญเสียการผูกขาดของตนในค.ศ.1833 และภายใต้แรงกดดันจากการค้าเสรี ความสัมพันธ์ได้เสื่อมทรามลงจนเกิดเป็นสงครามระหว่างอังกฤษ-จีนครั้งแรก ผลลัพธ์อย่างหนึ่งคือ มีการทำ "สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค" เป็นฉบับแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีการเปิดเมืองท่าตามที่ระบุในสนธิสัญญา มีการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต จำกัดพิกัดอัตราภาษีศุลกากร และมีการยึดฮ่องกง ชาร์ลส์ กุตซลาฟ อดีตมิสชันนารีเสนอขึ้นว่า ตอนนี้ เป็นเวลาอันสมควรที่รัฐบาลของพระมหากษัตริย์ จะส่งคณะทูตชุดใหม่ไปยังเวียดนาม เซอร์จอห์น ดาวิส ผู้บังคับบัญชาของเขา สนับสนุนความคิดนี้ โดยกล่าวว่า "ชาติที่อยู่เลยไปจากแม่น้ำคงคาของทวีปเอเชีย มีนิสัยที่จะมองจีนด้วยความเกรงขามแกมนับถือ ตัวอย่างที่เกิดกับจีนเมื่อเร็ว ๆ นี้ จึงอาจส่งอิทธิพลต่อเวียดนามให้สนองตอบอย่างน่าพอใจเป็นที่ยิ่ง ในกรณีที่มีการทาบทามใด ๆ จากฝ่ายเรา ที่จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ข้องเกี่ยวที่ขยายกว้างออกไป"[52] ทว่าคณะทูตที่ดาวิสนำไปในค.ศ.1847 ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดโดยสิ้นเชิง ฝนที่ตกลงมาอย่างหนัก ทำให้ฝ่ายเวียดนามมีข้ออ้างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้ดาวิสไปเยือนเมืองเว้ อันเป็นนครหลวงของฝ่ายเหงียน ว่า "เราจะ...จากกันอย่างน้อยก็ด้วยอัธยาศรัยไมตรีอันดี และหากว่ามิได้มีการสร้างความก้าวหน้าต่อไปอีก ก็คงจะเป็นไปได้ว่า อาจเป็นผลเนื่องมาจากความรู้สึกที่ฝังอยู่ในใจต่อพฤติกรรมของชาวฝรั่งเศสเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งได้สร้างไว้ให้กับประชาชนที่ระมัดระวังและขลาดกลัวเหล่านี้"[53]

---

[51] John Crawfurd, ***Journal of an Embassy from the Governor-General of India to the Courts of Siam and Cochin China***, London, 1830, I. 473.

[52] Davis to Aberdeen 1 Aug. 1845, FO 17/100.

[53] Davis to Palmerston, 26 Oct. 1847, FO 17/130.

มีฝ่ายที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องโดยแท้จริงในกรณีนี้ เหตุผลหนึ่งคือกิจกรรมของพวกคาทอลิกที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ในด้านการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งขัดกับกฎระเบียบที่ราชวงศ์เหงียนกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด เรือของอเมริกัน เข้าแทรกแซงโดยใช้ความรุนแรง ในค.ศ.1845 เพื่อสนับสนุนฝ่ายมิสชันนารี ที่สำคัญกว่านั้นคือฝรั่งเศส ฝรั่งเศสไม่มีการค้าอยู่ในเอเชียตะวันออก แต่ก็เช่นเดียวกับอเมริกัน คือ นับตั้งแต่เปิดประเทศจีน ฝรั่งเศสมีเรือเข้ามา ยิ่งไปกว่านั้น เมื่ออังกฤษยึดครองฮ่องกง ทำให้ดูเหมือนว่าจำเป็นที่ฝรั่งเศส จะต้องมีฐานที่มั่นอยู่ในน่านน้ำของเอเชียตะวันออกเช่นกัน สถานที่ที่มีโอกาสเป็นไปได้คือบาซิลัน เกาะที่อยู่ในบริเวณตอนใต้ของฟิลิปปินส์ แต่ก็ถูกตัดสิทธิ์ออกไปเพราะสเปนคัดค้าน อีกแห่งหนึ่งที่เป็นไปได้ คือการยึดกุมดานังไว้ เมืองนี้ ฝรั่งเศสอ้างว่าเวียดนามได้ยกให้แก่ตนแล้วเมื่อ ค.ศ. 1787 จะอย่างไรก็ตาม กองทัพเรือฝรั่งเศสได้ดำเนินการสนับสนุนพวกมิสชันนารี และดานังก็เป็นสถานที่ที่เกิดเหตุร้ายที่ดาวิสกล่าวถึง ก่อนหน้านี้ ดาวิสหวังไว้ว่า เหตุการณ์นี้ จะช่วยสนับสนุนภารกิจของเขา ทว่าทั้งสงครามจีนและทั้งการกระทำของฝรั่งเศสและอเมริกัน ได้ชักจูงให้พระประมุขของเวียดนาม ทรงยึดมั่นต่อนโยบายโดดเดี่ยวตนเองอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้น โดยทรงนำมาใช้กับทุกประเทศโดยไม่เลือกหน้า ไม่น่าประหลาดใจเสียทีเดียว ที่พระประมุขของเวียดนามมิได้ทรงแยกแยะว่านโยบายของอังกฤษ มีความแตกต่างอยู่บ้าง อังกฤษขยายอำนาจในที่อื่น ๆ มาแล้ว ดังนั้น อังกฤษอาจจะกระทำเช่นนั้นในเวียดนามด้วยก็ได้ แต่ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดในข้อที่ว่า ลัทธิอุดมการณ์และความกลัวการถูกล้มล้าง บดบังมิให้เวียดนามได้มองเห็นรูปการณ์ว่า โดยทั่วไปแล้ว อังกฤษมีแสนยานุภาพเหนือกว่า และมีความอดกลั้นต่อเวียดนามมากเป็นพิเศษ และลัทธิอุดมการณ์กับความกลัวการล้มล้างระบอบการปกครองนี้ ยังลดโอกาสความเป็นไปได้ที่เวียดนามจะปรับปรุงความสัมพันธ์กับอังกฤษ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมเพิ่มพลังความสนใจของอังกฤษต่อเอกราชของเวียดนาม การโดดเดี่ยวมิใช่นโยบายที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง เช่นเดียวกับการยุแยงให้ชาติยุโรปชาติหนึ่ง แตกคอกับอีกชาติหนึ่งทางเลือกที่ดี ที่สุดคือการทำความตกลงกับอังกฤษ แต่สำหรับชาวเวียดนามแล้ว เช่นเดียวกับชาวพม่า คือได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เป็นไปไม่ได้ แม้ว่าจะด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน

ปัจจัยที่คล้ายคลึงกันส่งผลกระทบต่อชะตาของจอห์น บาวริง ในฐานะที่บาวริงเป็นผู้ควบคุมดูแลการค้าที่ฮ่องกง เขาได้รับช่วงคำสั่งให้เปิดประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออก บาวริงประสบความสำเร็จมาแล้วในสยาม เขาส่งทอมัส เวด ให้มาสำรวจลู่ทางที่จะได้รับการต้อนรับอย่างดีจากชาวเวียดนาม

ลักษณาการการตอบรับต่อคำประกาศนี้ จะทำให้ข้าพเจ้าสามารถตัดสินได้ว่า จะเป็นการดีที่สุดหรือไม่ หากว่าข้าพเจ้าจะดำเนินการไปโดยลำพัง หรือรอเวลาจนกว่ารัฐมนตรีของฝรั่งเศสและสหรัฐ จะสามารถร่วมทางไปกับข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าสมัครใจที่จะคิดว่า การปรากฏตัวของ

> ฝรั่งเศสและอเมริกัน อาจเป็นอุปสรรคขัดขวางอย่างหนึ่ง และมิใช่ปัจจัยที่เอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่การดำเนินการตามแนวทางของข้าพเจ้า[54]

เวดขึ้นบกไปกับผู้ติดตามเพียงคนเดียว และเข้าพำนักอยู่ในเวียดนาม "ข้าพเจ้ามีความหวังอยู่ว่า เมื่อเจ้าหน้าที่ทางการพบว่าข้าพเจ้าปักหลักอยู่บนฝั่งเรียบร้อยแล้ว พวกเขาก็คงจะส่งข้าพเจ้าต่อไปยังเมืองหลวง หรือไม่เช่นนั้น ก็พาข้าพเจ้าไปติดต่อกับใครสักคน ซึ่งอัครมหาเสนาบดีส่งมาเป็นตัวแทนเพื่อรับหนังสือ [ของบาวริง] ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าต้องผิดหวัง"[55] บาวริงตั้งข้อสังเกตว่า "จิตใจที่รังเกียจและกีดกันคนภายนอกอย่างเดียวกันนี้ เป็นลักษณะเฉพาะตัวของประชากรชาวอินโดจีนทั้งหมด ที่อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำคงคา และสำแดงออกมาในทุกรูปแบบที่เป็นไปได้"[56]

เมื่อผิดหวังจากวิธีการตามแนวของอังกฤษล้วน ๆ มาตอนนี้ บาวริงจึงพร้อมที่จะร่วมมือกับฝรั่งเศส อย่างไรก็ดี นโยบายของฝรั่งเศส ก็ชักจะมีลักษณะสุดโต่งขึ้นทุกที ฝรั่งเศสหันมาใช้ความรุนแรงเพื่อให้มั่นใจว่า เวียดนามจะรับหนังสือจากทูตของตน ในเวลาต่อมาในปีเดียวกัน จักรพรรดิตือ-ดึก (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1848-1883) ทรงสั่งให้ตัดศีรษะบิชอปชาวสเปนเพื่อปรามพวกที่เหลือ จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ทรงกำลังพิจารณาข้อเสนอของพวกมิสชันนารีที่ให้ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงในเวียดนามอยู่แล้ว และเหตุการณ์นี้ ก็ให้โอกาสอันเหมาะสม คณะกรรมาธิการที่จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ทรงแต่งตั้งขึ้น ให้เหตุผลในเชิงสนับสนุนการขยายอำนาจ

> อิทธิพลของสภาพการณ์ต่าง ๆ ดูเหมือนจะกักกันฝรั่งเศสให้อยู่แต่เฉพาะในดินแดนในทวีปยุโรป เท่าที่ฝรั่งเศสมีอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะยอมรับได้ หากว่าถูกปฏิเสธมิให้ขยายดินแดนในยุโรปแล้ว ยังถูกบังคับให้ต้องจำกัดสมรรถนะในการปฏิบัติการ ให้อยู่เฉพาะภายในขอบเขตจำกัดแคบ ๆ ในขณะที่ชาติทางทะเลอื่น ๆ ต่างพยายามเสริมสร้างอำนาจและทรัพยากรของตนในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งดูเหมือนว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเก็บสงวนไว้สำหรับรองรับสมรรถนะอย่างเหลือล้นของยุโรป ในการขยายอำนาจ

ชาติทางทะเลอื่น ๆ สามารถเข้าร่วมในการค้าได้ การต่อต้าน หากว่ามีอยู่ จะถูกตอบโต้ ชาวเวียดนามเองคงจะยินดีกับการปกครองของฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน เพราะ "การปกครองของเรา จะเป็นการปลดปล่อยพวกเขา ให้พ้นจากแอกที่น่าชิงชัง"[57] คณะกรรมาธิการเห็นว่าควรยึดดานังไว้เพื่อค้ำประกัน

---

[54] Bowring to Clarendon, 7 May 1855, FO 17/229.

[55] Memorandum in Wade to Bowring, 17 Sept. 1855, FO 17/233.

[56] Bowring to Clarendon, 8 Oct. 1855, FO 17/233.

[57] อ้างใน Tuck, 49-52.

ว่าจะมีการปฏิบัติตามสนธิสัญญา สนธิสัญญานี้กำหนดให้เวียดนามคุ้มครองป้องกันมิสชันนารี ให้สัมปทานการพาณิชย์ และให้จ่ายค่าปฏิกรรมสงคราม

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1858 กองทหารร่วมฝรั่งเศส-สเปน เข้ายึดดานังไว้ แต่ไม่สามารถโจมตีเว้โดยทางบกได้ กองทหารจึงเดินทางต่อไปยังไซ่ง่อนแทน โดยยึดไซ่ง่อนได้ในตอนต้นปีค.ศ.1859 ฝรั่งเศสเริ่มเพ่งความสนใจที่การก่อตั้งอาณานิคมขึ้นในตอนใต้ แม้ว่าจะมีการประท้วงจากบรรดามิสชันนารี ซึ่งต้องการให้กองกำลังไปปฏิบัติการในที่อื่น และเชื่อว่า จะมีการลุกฮือขึ้นต่อต้านราชวงศ์เหงียนในตอนเหนือ ถึงกระนั้น อังกฤษก็มิได้แสดงการคัดค้าน ซึ่งก็เป็นไปตามที่คณะกรรมาธิการคาดการณ์ไว้ ความสัมพันธ์แบบสามฝ่าย กลายไปเป็นความสัมพันธ์แบบสองฝ่าย ซึ่งเวียดนามเป็นฝ่ายเสียเปรียบ

ในฮ่องกง หนังสือพิมพ์รีจิสเตอร์ ถึงกับประกาศว่า ความไม่ไว้วางใจกันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในสมัยของปิญโน ได้ตายไปแล้ว

> เราอาจกังขาในความสำเร็จของความตกลงทางการพาณิชย์ใด ๆ ที่ตูราเน [ดานัง] ทว่าหากเป็นการตกลงเพื่อสร้างข้อต่อเชื่อมโยงสายโซ่ของการติดต่อสัมพันธ์ของยุโรปกับโลกตะวันออกแล้ว หรือหากว่าเป็นการตกลงเพื่อช่วยแพร่กระจายอารยธรรมของตะวันตกและนโยบายแนวเสรีนิยมมากยิ่งขึ้นในส่วนนี้ของโลกแล้ว มิใช่เฉพาะฝรั่งเศสประเทศเดียวเท่านั้น หากได้แก่ยุโรปที่ทำการค้าทั้งมวล ต่างจะได้รับประโยชน์จากการดำเนินการตามขั้นตอนนี้ และเราซึ่งอยู่ในบรรดาฝ่ายอื่น ๆ ทั้งหมด ก็ควรเป็นพวกแรก ที่กล่าวอวยพรให้ปฏิบัติการทหารในครั้งนี้ประสบความสำเร็จ แม้ว่ามูลเหตุจูงใจที่ก่อกำเนิดปฏิบัติการนี้ขึ้นมาในตอนแรก จะเป็นดั่งขัดขวางอำนาจของเราเองก็ตาม[58]

ท่าทีอย่างเป็นทางการของอังกฤษ มิได้แตกต่างไปจากนี้ เป้าหมายนั้นก็เพื่อสร้างเงื่อนไขที่มีเสถียรภาพสำหรับการค้าของอังกฤษ เมื่อเวียดนามไม่ยอมตอบสนอง อังกฤษก็สามารถยอมรับฝรั่งเศสได้ “ฝรั่งเศสมีใจปรารถนาที่จะไปตั้งตัวอยู่ที่นั่นมานานแล้ว” บาวริงเขียนไว้เช่นนี้ “เหตุการณ์นี้ มีแนวโน้มที่จะทำให้การค้าขยายกว้างออกไป และอาจเป็นได้ว่าไม่มีละแวกใด ที่จะสามารถกระทำการอันเป็นพิษเป็นภัยต่อผลประโยชน์ของเราได้น้อยยิ่งไปกว่าที่นี่แล้ว”[59] ในยุโรป อังกฤษพยายามหาทางที่จะค้นให้พบ “เป้าหมายเร้นลับ” ของฝรั่งเศส หากว่าฝรั่งเศสมีอยู่ เอกอัครราชทูตอังกฤษ แสดงความห่วงใยเป็นสำคัญกับศาสนาคริสต์ที่มิใช่คาทอลิกในเวียดนาม อังกฤษมิได้มีความสนใจในการพาณิชย์ของเวียดนามเป็นพิเศษ และเวียดนามก็ไม่อาจทำให้อังกฤษเกิดความสนใจใยดีกับเอกราชทางการเมือง

---

[58] *Hong Kong Register*, 31 Aug., 7 Sept. 1858.

[59] อ้างใน N. Tarling, *Imperial Britain in South-East Asia*, Kuala Lumpur, 1975, 124-5.

ของตนได้ ไม่มีเหตุผลอันดีใด ๆ ที่อังกฤษจะทำลายความสัมพันธ์ที่ดีกับฝรั่งเศสในยุโรป ด้วยการรับเอามูลเหตุเกี่ยวกับเวียดนามมาคำนึง การสุ่มเสี่ยงของฝรั่งเศสในเวียดนาม อาจมีข้อดีอยู่ ส่วนข้อเสียต่าง ๆ นั้น สามารถจัดการขัดขวางได้

เอกสารบันทึกช่วยจำที่จัดส่งให้แก่รัฐบาลอินเดียภายหลังการยึดดานัง บ่งชี้ไปในแนวที่ว่า การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส จะเป็นการเปิดเวียดนามสำหรับการค้า การขยายอิทธิพลนั้น ต้องกำกับให้อยู่ภายในขอบเขตที่แน่นอน ทว่ายินยอมให้ได้ ตราบใดที่สยามและลาวยังคงเป็นอิสระจากฝรั่งเศส กองเรือฝรั่งเศสในดานัง อาจยับยั้งกองเรือของรัสเซียทางเหนือไว้ได้โดยแท้ ส่วนเชอร์บูร์ก ที่อยู่ทางตะวันออก ก็มิใช่ “สาเหตุที่จะทำให้เกิดความกระวนกระวายที่ร้ายแรงอันใด”[60] อย่างไรก็ดี กระทรวงทหารเรือของอังกฤษ จะได้พบว่า การตั้งหลักปักฐานของฝรั่งเศสที่บนฟากหนึ่งของเส้นทางเดินเรือไปยังจีน ช่วยเพิ่มความสำคัญให้แก่ลาบวนและบอร์เนียวเหนือที่อยู่อีกฟากหนึ่ง อาจเป็นได้ว่า ผลกระทบสำคัญที่ปฏิบัติการทหารของฝรั่งเศสส่งถึงนโยบายของอังกฤษในทันทีนั้น อันที่จริงแล้ว คือการเสริมสร้างความสนใจในบอร์เนียวเหนือ ซึ่งขณะนั้น ยังโอนเอนแปรเปลี่ยนอยู่ไปมา อย่างไรก็ดี ในระยะที่ยาวนานกว่านั้น ดูเหมือนว่า ฝรั่งเศสจะทะลวงผ่านเกินไปกว่าขอบเขตด้านดินแดนที่อังกฤษให้ความเห็นชอบไว้

ฝรั่งเศสยึดจังหวัดทางตะวันออกของโคชินจีนไว้สามจังหวัด ต่อจากนั้น ก็เข้ายึดจังหวัดทางตะวันตก ด้วยความริเริ่มของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสในพื้นที่ การยึดครองไม่ได้ประสบกับการต่อต้านใด ๆ จากราชวงศ์ แม้ว่าจะถูกต่อต้านจากขบวนการใต้ดินอยู่มาก เจ้าหน้าที่อาณานิคม ได้รับการโน้มน้าวให้ย้ายขึ้นไปทางเหนือในทศวรรษ 1870 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพวกเขาตระหนักว่า แม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) อาจเป็นเส้นทางที่เข้าถึงจีนได้ ส่วนแม่น้ำโขงนั้นดูดาร์ต เดอ ลาเกร นายทหารยศเรือโทชาวฝรั่งเศส ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าไม่สามารถไปได้ และนอกจากนี้ ยังเนื่องจากว่าพวกเขาหวั่นเกรงพวกเยอรมันด้วย ทีแรก ปารีสหาทางที่จะเหนี่ยวรั้งพวกเยอรมันไว้ แต่ต่อมา ก็กำจัดเครื่องเหนี่ยวรั้งของตนในค.ศ.1882 กองกำลังปฏิบัติการย่อยของฝรั่งเศสถูกส่งไปจัดการความไม่สงบที่ขัดขวางการสัญจรในแม่น้ำแดง และอีกครั้งหนึ่ง ในปีถัดมา กองกำลังถูกส่งไปอีกเพื่อรักษาการควบคุมบริเวณตอนล่างของตังเกี๋ย ฝรั่งเศสสถาปนาดินแดนในอารักขาที่มีประสิทธิภาพขึ้นควบคุมส่วนที่เหลือของเวียดนามอย่างเป็นการท้าทายจีน ซึ่งทางเว้ได้ไปยื่นอุทธรณ์ร้องเรียนไว้ การครอบครองตังเกี๋ยพร้อมกับยึดสิทธิของเวียดนาม ชักพาฝรั่งเศสเข้าสู่ลาว และรับช่วงการต่อสู้กับสยามจากลาว เมื่อถึงค.ศ.1893 ดูเหมือนว่าวิกฤติการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเอกราชของสยามเอง กำลังจะเกิดขึ้นอยู่รอมร่อ อังกฤษจึงได้หันมาใส่ใจในเรื่องนี้

---

[60] อ้างใน B.L. Evans, “The Attitudes and Policies of Great Britain and China towards French Expansion in Cochin-China, Cambodia, Annam and Tongking 1858-83,” Ph.D. thesis, University of London, 1961, 41.

เอกราชของสยาม

สยามมีลักษณะพิเศษตรงที่รักษาเอกราชของตนไว้ได้ตลอดสมัยอาณานิคม เรื่องนี้เป็นผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ที่สยามมีต่อนโยบายของอังกฤษ สยามพร้อมที่จะประนีประนอม และความต้องการของอังกฤษในสยาม ก็ไม่เร่งด่วนเท่ากับในพม่า และไม่จำเป็นมากเท่ากับในเวียดนาม แรกทีเดียว อังกฤษมีความยับยั้ง เพราะอังกฤษพยายามหลีกเลี่ยงการขยายอาณาเขตในแบบอย่างของอินเดียอยู่ รวมทั้งอังกฤษยังได้พยายามหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งที่อาจเป็นอันตรายต่อการค้ากับจีน ซึ่งสยามส่งบรรณาการไปเป็นประจำ เหมือนเช่นที่เวียดนามกระทำอยู่ เจ้าหน้าที่ของอังกฤษในพื้นที่ ต้องการดำเนินนโยบายในคาบสมุทรมลายู ในลักษณะที่เผชิญโชคมากขึ้น ทว่าโดยรวมแล้ว ถูกผู้บังคับบัญชาทัดทานไว้ ในขณะเดียวกัน สนธิสัญญาเบอร์นีย์ฉบับปีค.ศ.1826 ก็แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายไทยมิได้ปฏิเสธไปเสียทั้งหมดทุกอย่าง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับจีน บ่งชี้เป็นนัยว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีย์ ทว่าก็อีกครั้งหนึ่ง ที่อังกฤษเกิดความกังขา และแม้ว่าจะได้ส่งเซอร์เจมส์ บรุคมายังสยาม ชาวสยามก็มิได้รับข้อเสนอที่มากเกินควรที่บรุคเสนอให้ ผลลัพธ์คือการเจรจาอย่างสันติ เพื่อทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ในค.ศ.1855 สยามกระทำเช่นเดียวกับดัตช์และสเปน ดัตช์และสเปนซื้อความต่อเนื่องในการครองความเป็นใหญ่ของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่สยามซื้อเอกราชของตนเอง—ด้วย “สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค” สยามยังพยายามจำกัดขอบเขตการพึ่งพาอังกฤษไว้โดยไม่ทำลายการค้ำประกันที่จะได้จากความสัมพันธ์กับประเทศที่เข้มแข็งที่สุดของตะวันตก และโดยการพัฒนาความสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้แล้ว สยามยังจ่ายค่าเอกราชของตนด้วยดินแดนที่อยู่ในกัมพูชา ในลาว และในมลายูอีกด้วย กระนั้นสยามก็ยังแสวงหาทางที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในด้านการป้องกันอย่างมีประสิทธิภาพด้วย และอีกครั้งหนึ่งการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยดังกล่าวนี้กระทำโดยพึ่งพาอาศัยที่ปรึกษาจากอังกฤษเป็นสำคัญ แต่สยามก็มิใช่มีเฉพาะที่ปรึกษาจากอังกฤษแห่งเดียวเท่านั้น

หากจะยืมถ้อยคำของครอว์เฟิร์ด สยามนั้น อยู่ “ภายในรั้วการทูตอินเดียของเรา” โดยพิจารณาจากความสนใจของอังกฤษที่มีต่อบรรดารัฐ “ประเทศราช” ที่อยู่บริเวณตอนเหนือของมลายู แต่ครอเฟิร์ดรู้สึกว่า การแต่งตั้งทูตอังกฤษมาประจำอยู่ที่กรุงเทพฯ ราชธานีของไทย รังแต่จะเป็นเหตุให้เกิดความหงุดหงิดรำคาญใจ “ทะเลในเสี้ยวหนึ่ง กับเทือกเขาและป่าไม้ที่เข้าไปทำอะไรไม่ได้อีกเสี้ยวหนึ่ง สองสิ่งนี้เป็นเครื่องกีดขวางเราอยู่ ซึ่งเมื่อประกอบเข้ากับความกลัวและความสุขุมรอบคอบของรัฐบาลสยามแล้ว มีทีท่าที่เป็นไปได้อย่างเต็มที่ว่า จะช่วยให้เรารักษาสันติภาพกับชนชาตินี้ต่อไปได้

เป็นเวลานาน”[61] ฝ่ายปกครองสูงสุด (Supreme Government) ในกัลกัตตา ข้องใจอยู่อย่างมาก กับการส่งเบอร์นีย์มายังกรุงเทพ

> การขยายดินแดนอาณานิคมของเรา และความสัมพันธ์ทางการเมืองกับชาติทางฟากอินโดจีนจะต้องถูกติฉินอย่างจริงจัง และเสื่อมลงไปเท่าที่ครรลองของเหตุการณ์และความรุนแรงของสภาพการณ์ ต่าง ๆ จะเปิดโอกาสให้ ทั้งนี้โดยพิจารณาถึงลักษณะอันแผกพิเศษของรัฐเหล่านี้ ความไม่ไว้วางใจอย่างยิ่งของรัฐเหล่านี้ต่ออำนาจและความปรารถนาของเรา และเมื่อพิจารณาว่ารัฐเหล่านี้ อยู่ใกล้ชิดติดอยู่กับประเทศจีน[62]

แต่ข้าหลวงใหญ่ก็ส่งคณะทูตเบอร์นีย์ไป ทั้งนี้เกิดขึ้นภายใต้แรงกระตุ้นจากสงครามกับพม่า ซึ่งมีส่วนเป็นการทูตอินเดียอยู่อย่างมาก แม้ว่าจะไม่มีการแต่งตั้งทูตอังกฤษมาประจำในกรุงเทพ แต่ก็ได้มีการทำสนธิสัญญาที่พยายามวางระเบียบการพาณิชย์ขึ้นในกรุงเทพฯ และตกลงกันเรื่องสถานะของรัฐมลายูภายในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอังกฤษ แอมเฮิร์สต์ซึ่งใฝ่วิวาทกับพม่า สั่งการให้เจ้าหน้าที่ที่ปีนัง ปฏิบัติตามความตกลงที่ทำไว้กับสยามอย่างระมัดระวัง เขากล่าวว่า เจ้าหน้าที่ในปีนังต้องไม่กล่าวเกินความเป็นจริงเรื่องอันตรายที่เกี่ยวข้องกับการที่ชาวสยามอยู่ใกล้กับอาณานิคมของเรา

> นับแต่นี้ไป เป้าหมายของนโยบายระดับชาติเพียงอย่างเดียวของเราที่เกี่ยวเนื่องกับสยาม ควรเป็นความเพียรพยายามที่จะบรรเทาความไม่ไว้วางใจของพวกเขาต่อเจตนาในบั้นปลายของเรา ...และทำให้ได้มาซึ่งข้อได้เปรียบทางการพาณิชย์ในทุกระดับเท่าที่สามารถบรรลุถึงได้ จากความสัมพันธ์ กับพวกเขา ทั้งนี้เราต้องมีวิธีการติดต่อแลกเปลี่ยนกับพวกเขาอย่างมีความอดกลั้นและประนีประนอมอย่างที่สุด ต้องใช้ความนุ่มนวลทั้งในด้านภาษาและการกระทำ เราต้องขวนขวายในความพยายามที่จะพัฒนาความเข้าใจกันฉันมิตรกับราชสำนักและข้าหลวงตามจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกับเรา และเหนือสิ่งอื่นใด เราต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของสนธิสัญญาซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ของเราในอนาคตอย่างซื่อสัตย์และรอบคอบ[63]

---

[61] Crawfurd, I. 472.

[62] Governor-General in Council to Governor in Council, 19 Nov. 1824, Straits Settlements Factory Records, G/34/99.

[63] Governor-General in Council to Governor in Council, 23 July 1827, Straits Settlements Factory Records, G/34/142.

ในแง่ความสัมพันธ์กับจีน สยามมีสถานะที่อยู่ภายใต้ความเป็นใหญ่ของจีน ทำให้อังกฤษมีเหตุผลที่จะต้องใช้ความอดกลั้น เช่นเดียวกับกรณีของเวียดนาม แต่กรณีของสยามขณะนี้ กลายเป็นเรื่องการรักษาความตกลงที่ทำกันไว้ มิใช่การทำลายความโดดเดี่ยว เช่นในกรณีของเวียดนาม

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับจีน เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่สนับสนุนให้อังกฤษเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับสยาม รวมทั้งความสัมพันธ์กับเวียดนามและญี่ปุ่นด้วย การค้าของอังกฤษพัฒนาขึ้นที่กรุงเทพฯ ชั่วระยะหนึ่ง แม้ว่าพ่อค้าชาวอังกฤษจะบ่นอุทธรณ์เรื่องการผูกขาดและภาษีปากเรือในอัตราสูง พ่อค้าอังกฤษคนหนึ่ง คือโรเบิร์ต ฮันเตอร์ ถึงกับมีปากเสียงกับทางรัฐบาลไทย กุตซลาฟให้เหตุผลสนับสนุนการส่งคณะทูตมายังกรุงเทพฯ เพื่อหาทางแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีย์ ในส่วนที่เกี่ยวกับการพาณิชย์ อย่างไรก็ดี คณะกรรมาธิการที่อินเดียไม่เต็มใจที่จะนำความสัมพันธ์ที่สนธิสัญญาเบอรนีย์สถาปนาขึ้นเข้าไปเสี่ยง สนธิสัญญาเบอร์นีย์ “เพียงพอสำหรับเป้าหมายเรื่องการค้าและมิตรภาพ” คณะกรรมาธิการยังกังขากับ “นโยบายนำข้อได้เปรียบที่ได้มาตามสนธิสัญญาในปัจจุบัน เข้าไปเสี่ยงกับความพยายามเพื่อให้ได้ข้อได้เปรียบยิ่งขึ้นภายใต้ข้อตกลงใหม่”[64] ทว่าพ่อค้าสิงคโปร์กลับเร่งรัดให้ทำตามความคิดดังกล่าว และคณะกรรมาธิการอินเดียก็ต้องยินยอมอย่างไม่เต็มใจ พาลเมอร์สตันก็ยอมรับความคิดนี้เช่นกันว่า เซอร์เจมส์ บรุค ซึ่งขณะนั้น เป็นกรรมาธิการและเป็นกุงสุลใหญ่อยู่ในบอร์เนียว ควรรับภาระอันนี้ และเขาก็ได้รับคำสั่งที่ครอบคลุมไปถึงเวียดนามด้วย

คำสั่งเหล่านี้ มอบอำนาจให้บรุคไปเยือนสยาม หากบรุคคิดว่า “อาจสามารถทำความตกลงบางอย่าง ที่จะมีผลให้มีการปรับปรุงความสัมพันธ์ด้านการพาณิชย์ระหว่างอังกฤษกับประเทศนั้น” มีข้อเสนอแนะว่า ข้อกำหนดด้านการพาณิชย์ น่าจะมีลักษณะสอดคล้องไปกับข้อกำหนดที่ทำไว้กับ “รัฐที่มีอารยธรรมไม่สมบูรณ์” อื่น ๆ เช่น จีนและตุรกี ข้อกำหนดอื่น ๆ ควรเปิดช่องให้คนในบังคับอังกฤษที่พำนักอาศัยอยู่ในไทย มี “สิทธิอย่างไม่จำกัด” ที่จะประกอบพิธีทางศาสนาคริสต์และให้ “เจ้าหน้าที่ทางการของอังกฤษเท่านั้น มีอำนาจทางศาลเหนือคนในบังคับอังกฤษ” เช่นเดียวกับที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาบรูไนของบรุคฉบับปีค.ศ.1847 ในการดำเนินการเจรจากับชาวสยามและเวียดนามนั้น บรุคต้อง “ระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะไม่เข้าไปพัวพันกับข้อพิพาทหรือการดำเนินขั้นตอนใด ๆ ที่มีลักษณะ มุ่งร้าย ซึ่งจะทำให้สถานภาพของเราในสยามหรือในโคจินจีน เลวร้ายยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ หรือซึ่งอาจผลักดันให้รัฐบาลของสมเด็จพระบรมราชินีนาถจำต้องหันไปใช้มาตรการเชิงบังคับเพื่อให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง”[65]

บรุคเองนั้น ทีแรกก็ดูเหมือนจะคิดไว้ก่อนแล้ว ว่าจะสถาปนาความสัมพันธ์กับกษัตริย์พระองค์ใหม่ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เขาได้พยายามสร้างขึ้นที่ บรูไน

---

[64] Ripon to Aberdeen, 11 Mar. 1846, FO 17/117.

[65] Palmerston to Brooke, 18 Dec. 1849, FO 69/1.

> ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า ควรให้เวลาแก่การดำเนินงานเพื่อไกล่เกลี่ยประนีประนอม อคติในเรื่องต่าง ๆ ของพวกเขาควรได้รับการกำจัดออกอย่างค่อยเป็นค่อยไป มิใช่ทำให้ปั่นป่วนวุ่นวายอย่างรุนแรง ข้าพเจ้าเห็นว่า ในเมื่อเราผัดผ่อนมาสามสิบปีแล้ว โดยมิได้ทำอะไรลงไประหว่างที่ดำเนินนโยบายนี้ เราอาจรอจนกว่ากษัตริย์จะสวรรคตเสียก่อน แล้วจึงสร้างระเบียบสำหรับสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด ย่อมเป็นการดีที่เราจะเตรียมการสำหรับการเปลี่ยนแปลง และอัญเชิญกษัตริย์*ของเรานอง* (คือเจ้าฟ้ามงกุฎ) ขึ้นมาครองบัลลังก์...นับว่าเป็นสุภาพบุรุษผู้ทรงคุณวุฒิอย่างสูง สำหรับชาติกึ่งอนารยชนเช่นนี้[66]

แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ซึ่งยังครองบัลลังก์อยู่ ทรงคัดค้านการทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ พระองค์ทรงถามอย่างแดกดันว่า ทำไมจึงจำเป็นต้องทำด้วย ในเมื่อพระองค์ทรงมีสนธิสัญญาอยู่กับบริษัทแล้วฉบับหนึ่ง บรุคได้รับการสนับสนุนให้ยื่นข้อเสนออย่างเป็นทางการ ซึ่งก็ถูกปฏิเสธ เพราะบรรดาเสนาบดีของสยาม "ไม่เคยพบเคยเห็นผู้ใดมาเจรจาความบ้านเมืองราวกับครูบาอาจารย์มาสั่งสอนบังคับบัญชาเหมือนน้ำท่วมป่าท่วมทุ่ง"[67] เมื่อถึงตอนนี้ ผู้เป็นทูตจึงเสนอโครงการที่แตกต่างออกไป

> ความหวังที่จะรักษาสันติภาพด้วยนโยบายที่เหมาะสม—ด้วยการยินยอม อ่อนน้อม ด้วยการไม่ยินดียินร้าย หรือด้วยแนวทางอื่นใด ที่มิใช่ด้วยการรักษาสิทธิอย่างมั่นคง หรือมิใช่ด้วยการใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม -- ล้วนเป็นทั้งความหลงละเมอและความโหดร้าย และหลังจากต้องพบกับความอลักเอลื่อและการต้องสละเกียรติภูมิอันดีอยู่เป็นเวลานานปี สิ่งที่จะพามาคือสงครามนองเลือด
>
> การยึดมั่นต่อหลักการนี้ ได้ยกจักรวรรดิอินเดียของเราให้สูงขึ้น และได้สถาปนาอำนาจแห่งความคิด ซึ่งธำรงรักษาหลักการไว้ การเบี่ยงเบนไปจากหลักการนี้ เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ของเรากับสยาม อยู่ในสภาพที่น่าสลดใจเช่นในปัจจุบันนี้...ไม่มีแนวทางอื่นใดที่เปิดไว้ให้แก่รัฐบาลของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เว้นเสียแต่การเรียกร้อง...สนธิสัญญาที่มีความเสมอภาคยิ่งขึ้น โดยสอดคล้องกับที่ชาติที่มีอารยะถือปฏิบัติอยู่ หรือมิฉะนั้น ก็ถอนคนในบังคับอังกฤษทั้งปวงและทรัพย์สินของพวกเขา ออกไปจากสยาม

---

[66] Brooke to Stuart, 17 June 1850, in John C. Templer, ed., ***The Private Letters of Sir James Brooke***, London, 1853, II. 304.

[67] อ้างใน W.F. Vella, ***Siam under Rama III***, New York, 1957, 139.

> หากว่าคำเรียกร้องอันชอบธรรมที่เร่งเร้าอย่างหนักแน่นนี้ถูกปฏิเสธ เราก็ควรจะสำแดงกำลังโดยทันทีเพื่อบังคับให้พวกเขาปฏิบัติตามคำเรียกร้อง ด้วยการทำลายแนวป้องกันที่แม่น้ำอย่างรวดเร็ว อันจะทำให้เราอยู่ในตำแหน่งที่ควบคุมราชธานีไว้ได้ และด้วยการฟื้นฟูเพื่อให้เรากลับมาสู่ฐานะแห่งอำนาจบัญชาการอย่างเหมาะสม เราก็จะสามารถกอบกู้อดีตคืนมาได้พร้อมด้วยการค้ำประกันสันติภาพสำหรับอนาคต อีกทั้งประโยชน์นานัปการที่จะได้จากการพาณิชย์ที่มีความสำคัญที่สุด และที่กำลังเติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ [68]

บรุคให้เหตุผลโต้แย้งเช่นเดียวกับที่เจ้าหน้าที่ปีนังเคยให้ไว้ในค.ศ.1823 ว่า ไม่ควรนำสยามเข้ามาอยู่ภายในรั้วรอบขอบเขตของการทูตอินเดีย แต่ควรอย่างยิ่งที่จะปฏิบัติต่อสยามตามเกณฑ์ของอนุทวีป ในเรื่องความคิดและเกียรติภูมิ

บรุคเลิกล้มแผนการที่จะไปเวียดนามโดยสิ้นเชิง เขาให้เหตุผลว่าอังกฤษสมควรเข้าแทรกแซงในกัมพูชา โดยกล่าวว่า กัมพูชาต้องเป็นเสมือนหนึ่งบรูไนแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่

> กัมพูชา...เป็นเสาหลักของนโยบายของเราในประเทศเหล่านี้—กษัตริย์ของราชอาณาจักรที่เก่าแก่แห่งนี้ พร้อมที่จะกระโจนลงมาอยู่ภายใต้การคุ้มครองของชาติยุโรปชาติใดก็ได้ ที่จะช่วยให้พระองค์รอดพ้นจากศัตรูที่ไม่มีความปรานี คือชาวสยามและชาวโคชินจีน เราอาจทำสนธิสัญญากับกษัตริย์พระองค์นี้ โดยค้ำประกันเอกราชของพระองค์ ในเวลาเดียวกับที่เรากำลังปฏิบัติการต่อกรกับสยาม ส่วนที่เหลือของราชอาณาจักรอันงดงามของพระองค์จะได้รับการปกปักรักษาไว้ ซึ่งจะเป็นการเปิดการค้าที่ให้ผลกำไร จากนั้นแล้ว เราอาจพิจารณาดำเนินการกับชาวโคชินจีนอย่างเหมาะสม ด้วยการตั้งคำถามกับสิทธิอันใดของพวกเขา ที่จะมาขัดขวางการค้านำเข้าและส่งออกของอังกฤษในกัมพูชา...[69]

รัฐบาลอังกฤษมิได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของบรุค หากแต่หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงที่บรุคสนับสนุน ในส่วนของสยามนั้น รัฐบาลอังกฤษประสงค์ที่จะรอการเปลี่ยนพระประมุข มากกว่าจะหันมาใช้วิธีสำแดงกำลังในเชิงใฝ่สงคราม แนวปฏิบัติเช่นนี้ สอดคล้องกับแนวโน้มของนโยบายของอังกฤษต่อสยาม ตามที่เจ้าหน้าที่ของอินเดียและคณะกรรมาธิการอินเดียถือปฏิบัติอยู่ บรุคได้รับแจ้งว่าหากว่าเขาไม่ประสบความสำเร็จ อย่างน้อย เขาก็ไม่ควรทำให้เกิดความจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องปฏิบัติการลงโทษ คณะกรรมาธิการอินเดียคัดค้านการเจรจาใด ๆ ที่อาจนำความสัมพันธ์กับดินแดนของ ผู้เดินทัพไปเสี่ยงกับผลประโยชน์ที่ยังน่ากังขา กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษให้ความ

---

[68] Brooke to Palmerston, 5 Oct. 1850, FO 69/1.

[69] Brooke to Palmerston, 5 Oct. 1850, Confidential, FO 69/1.

ยินยอมต่อปฏิบัติการดังกล่าวอย่างไม่เต็มใจในที่สุด ทว่าขณะเดียวกัน ก็รับช่วงความไม่เต็มใจบางส่วน ในอันที่จะดำเนินการสุ่มเสี่ยงทางการเมืองเข้ามาด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความรู้สึกกันอยู่อย่างกว้างขวาง ดังที่ บรุคเองก็รู้สึกในทีแรก ว่า ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ การขึ้นครองบัลลังก์ของกษัตริย์พระองค์ใหม่ในสยาม จะนำมาซึ่งแนวนโยบายที่เป็นเสรีนิยมมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับสยาม จะขยายกว้างขวางออกไปจากที่มีมาในสมัยของเบอร์นีย์ กล่าวคือ ความคับแคบของพวกเขาจะมีอยู่เพียงชั่วคราวเท่านั้น และมิใช่สาเหตุที่จะต้องเข้าไปแทรกขัดด้วยกำลังรุนแรง ชาวไทยได้ประโยชน์จากการตัดสินพระทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนหน้านี้ ตรงที่พวกเขาสามารถหลีกเลี่ยงผลที่ตามมาจากการตัดสินพระทัยของพระองค์ในช่วงหลังไปได้ แต่โอกาสลู่ทางที่เจ้าฟ้ามงกุฎจะทรงขึ้นครองราชย์ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ดังที่บุตรของเสนาบดีพระคลังได้กล่าวแก่บรุคว่า กษัตริย์พระองค์ใหม่ “เข้าพระทัยอย่างเต็มที่ถึงความสัมพันธ์กับนานาชาติ... หลังจากนั้นไปแล้ว การติดต่อสัมพันธ์หรือการตั้งกงสุล อาจดำเนินการด้วยลักษณาการที่สะดวกยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน”[70] แม้ว่าการโจมตีบรุคในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบายบอร์เนียวของเขา จะมีผลให้เขาไม่ได้เดินทางมา แต่อันที่จริงแล้ว ได้มีคำสั่งถึงเจ้าหน้าที่ที่ฮ่องกงออกมาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งบาวริงเป็นผู้ปฏิบัติภารกิจตามคำสั่งนี้ได้อย่างประสบความสำเร็จ และได้มีการลงนามทำสนธิสัญญากันใน ค.ศ.1855

บาวริงเล่าอย่างค่อนข้างเกินความเป็นจริงแก่เอดการ์ บุตรชายของเขาว่า สนธิสัญญาฉบับนี้นำสยาม “เข้าสู่อาณาจักรที่สดใส แห่งความหวังและการค้าอย่างสันติ”[71] สนธิสัญญานี้ นำระบบภาษีส่งออกและนำเข้า มาแทนที่ภาษีปากเรือและการผูกขาด เปิดการค้าข้าว และเปิดช่องทางให้มีการแต่งตั้งกงสุลและให้อังกฤษได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทว่าสำหรับสยามแล้ว “อาณาจักรที่สดใสแห่งความหวัง” เป็นเรื่องการเมืองเช่นเดียวกับเรื่องการค้า คนไทยทำความตกลงกับประเทศที่เป็นใหญ่ อยู่ในเอเชียอีกครั้งหนึ่ง และดังนั้น ก็เท่ากับให้การค้ำประกันสำหรับอนาคตแก่ตนเอง ซึ่งต่างจากชาวเวียดนาม เป็นที่คาดหมายกันว่า ฝรั่งเศสและสหรัฐจะส่งคณะทูตเข้ามายังสยามด้วยเช่นกัน สมุหพระกลาโหมกล่าวว่า ท่านยินดีที่บาวริงมาถึงก่อน เพราะชาวไทย “ไว้วางใจว่า เขาจะเป็นผู้บุกเบิกให้มีการเปิดความสัมพันธ์อย่างใหม่ระหว่างชาวไทยกับตะวันตก เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ย่อมสามารถคาดหวังได้ว่า จะมีการจัดดำเนินการอย่างเป็นที่พึงพอใจแก่สยาม และยังพอเพียงที่จะสนองข้อเรียกร้องต้องการของประเทศตะวันตกชาติอื่น ๆ ที่อาจมีมาในภายหลัง”[72] ชาวไทยสำเหนียกในธรรมชาติของการแข่งขัน ชิงดีชิงเด่นของชาติยุโรปได้อย่างถูกต้องยิ่งกว่าชนชาติอื่น ๆ ชาวไทยมองออกว่า มาถึงตอนนี้ พวกเขาไม่สามารถยุแยงประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกง่ายดายแล้ว การ

---

[70] Letter to Brooke, 23 Apr. 1851, FO 69/3.

[71] Bowring to E. Bowring, 13 Apr. 1855, English Mss. 1228/125, Hohn Rylands Library, Manchester.

[72] อ้างใน Tarling, ***Imperial Britain***, 180.

ยอมรับสภาพว่ามหาอำนาจชาติหนึ่ง เข้มแข็งยิ่งกว่าชาติอื่นๆ และทำความตกลงกับชาตินั้นเสียก็คงจะจำกัดสิ่งที่ชาติอื่น ๆ สามารถเรียกร้องต้องการไว้ได้ อังกฤษได้ผลประโยชน์ด้านยุทธศาสตร์และโอกาสทางการค้า เป็นการตอบแทนกับการยอมรับรู้ถึงเอกราชของสยาม แม้ว่าที่จุดหัวเลี้ยวหัวต่อนี้มิได้เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านดินแดนแต่อย่างใด แต่การตกลงนี้ ก็มิได้ต่างจากที่อังกฤษทำกับผู้มีอำนาจชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้ สนธิสัญญาดังกล่าว มีพื้นฐานอยู่ที่แบบอย่างอัน “ไม่เสมอภาค” ที่ได้นำมาใช้กับรัฐซึ่ง “มีอารยธรรมที่ยังไม่สมบูรณ์” เรื่องนี้ได้ถูกขยายความให้ใหญ่โตขึ้นในปีถัดมา ด้วยการเจรจาของพาร์คส์

อย่างไรก็ดี พาร์คส์ได้เชิญพระราชสาส์นจากสมเด็จพระราชินีวิคทอเรียมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1851-1868) ซึ่งเป็นการลด “ความไม่เสมอภาค” ของสยามลงไป พระราชสาส์นนั้น “สร้างความซาบซึ้งพระทัยและทำให้ทรงปลาบปลื้มในความ ใฝ่ฝันของพระองค์”[73] อันที่จริงแล้ว ความใฝ่ฝันของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป้าหมายของการอ่อนโอนที่ได้ทรงกระทำนั้นก็เพื่อให้สยามได้รับการรับรองในฐานะรัฐเอกราชในหมู่ชาติยุโรป ในเรื่องนี้ พระองค์ประสบความสำเร็จ และดังนั้น รัฐของพระองค์ จึงมีโอกาสที่จะอยู่รอดได้ดีกว่าพม่าหรือเวียดนาม เวียดนามไม่รับโอกาสที่เสนอให้ ส่วนพม่า มิได้มีโอกาสดังกล่าวก่อนที่จะได้รับการหยิบยื่นข้อเสนอที่ถูกเมินของไรพอน

สนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1855 พาการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ ตามมาด้วย มีการตั้งตัวแทนคนหนึ่งของอังกฤษมาประจำที่กรุงเทพฯ และกรุงเทพฯมีการสถาปนาการติดต่อโดยตรงกับลอนดอน แม้สนธิสัญญาบาวริงจะมิได้ครอบคลุมถึงมลายู แต่ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไป สำหรับรัฐบาลของอาณานิคมย่านช่องแคบ การติดต่อโดยตรงกับรัฐมลายูที่อยู่ทางเหนือ กลายเป็นเรื่องยากลำบากยิ่งขึ้น และการถล่มตรังกานู ก็บีบบังคับให้รัฐบาลจำต้องเปลี่ยนแปลงทัศนะอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไปอีก เพราะสยามมีการติดต่อกับรัฐบาลที่ลอนดอน ความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดซึ่งเกิดขึ้นจากการโจมตีนี้ชั่วระยะหนึ่งส่งเสริมโอกาสให้ฝรั่งเศสก้าวเข้าไปในกัมพูชา ฝรั่งเศสซึ่งตอนนี้ มีฐานที่มั่นอยู่ในเวียดนามตอนใต้ ได้ท้าทายผลประโยชน์ของสยามในกัมพูชา ด้วยการเสนอให้ความคุ้มครองแก่กษัตริย์ของกัมพูชา ซึ่งพระองค์ทรงรับอย่างไม่เต็มพระทัย อันที่จริงแล้ว กระทรวงอินเดียเอง พร้อมที่จะยอมรับผลที่ปรากฏออกมาเช่นนี้ เนื่องจากฝรั่งเศส มิได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ตัวดินแดนสยามเอง หรือเข้ามาในลาว สำหรับอังกฤษแล้ว สยามได้กลายเป็นกันชน มิใช่ดินแดนของผู้เดินทัพ ในค.ศ.1867 สยามยอมยกเลิกการอ้างสิทธิเหนือดินแดนกัมพูชา เพื่อแลกกับจังหวัดพระตะบองและพระนคร (นครวัด) ชาวกัมพูชาไม่พอใจกับเรื่องนี้ ทว่านั่น

---

[73] Parkes to Clarendon, 22 May 1856, FO 69/5.

เป็นสิ่งที่อังกฤษก็ยอมรับได้เช่นกัน และแล้ว อีกส่วนหนึ่งของแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับตะวันตก ก็ได้รับการกำหนดลงไว้ จนกระทั่งถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษ

ในระหว่างนั้น การรุกคืบของฝรั่งเศสเข้าสู่เวียดนามตอนกลางและตอนเหนือ ได้ทำให้ความเข้าใจกันในเรื่องมลายูเปลี่ยนแปลงไป ถึงหากสยามจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส ความมั่นคงของมลายูตอนเหนือ ก็คงถูกคุกคามอยู่ดี อย่างไรก็ดี ฝ่ายไทยประสงค์ที่จะรักษาการอ้างสิทธิเหนือรัฐเหล่านี้ต่อไป และหากอังกฤษโต้แย้งสิทธิดังกล่าว ก็อาจเป็นการกระตุ้นให้ไทยเกิดความเป็นปฏิปักษ์ขึ้นมา และหันไปหาฝรั่งเศสได้ หากว่าจะมิใช่เป็นการส่งเสริมให้ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายท้าทายไทยในที่อื่น ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับกรณีที่ฝรั่งเศสใช้วิกฤติการณ์ตรังกานูเป็นโอกาสในการเคลื่อนกำลังเข้าสู่กัมพูชา ฉะนั้น เพื่อเสริมสร้าง อิทธิพลของอังกฤษให้แข็งแกร่งขึ้นโดยมิให้เกิดความบาดหมางกับไทย อังกฤษจึงวางรูปลักษณ์อย่างใหม่แก่ความสัมพันธ์สามฝ่ายในรัฐมลายูตอนเหนือบางรัฐ โดยการแต่งตั้งที่ปรึกษาประจำที่ปีนัง ให้ไปเป็นกงสุลประจำเกดะห์และปะลิส

การเคลื่อนไหวของฝรั่งเศสในลาว ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ขึ้นแก่สยาม และแก่อังกฤษไปในขณะเดียวกันด้วย อังกฤษมองเห็นว่าสยามเป็นรัฐกันชน และในตอนนี้ไม่ได้เป็นกันชนให้แค่ผลประโยชน์ของอังกฤษในมลายูและพม่าตอนล่างเท่านั้น หากยังรวมถึงพม่าตอนเหนือ ซึ่งอังกฤษเพิ่งพิชิตไว้ก่อนหน้านี้ไม่นาน ปาวี ราชทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ระบุเมื่อเดือนมีนาคม 1893 ว่า ฝรั่งเศสตั้งใจที่จะยืนยันสิทธิเหนือดินแดนทั้งหมดที่อยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำโขง และการสำแดงกำลังนาวีของฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ในเดือนกรกฎาคม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ไทยยอมโอนอ่อนผ่อนตาม อังกฤษเร่งเร้าให้สยามยอมรับคำเรียกร้องของฝรั่งเศส เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงมิให้ฝรั่งเศสยาตราทัพเข้ามา ขณะเดียวกัน อังกฤษได้พยายามที่จะยับยั้งฝรั่งเศสไว้ด้วย รัฐบาลฝรั่งเศสยอมตกลงที่จะสถาปนาเขตกันชนขึ้นในภาคเหนือ ในดินแดนที่แผ่ขยายไปถึงทางตะวันออกของแม่น้ำโขง ดินแดนนี้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐฉาน ซึ่งเป็นประเทศราชของพม่า และตอนนี้เป็นของอังกฤษ ฝ่ายไทยต้องสละสิทธิที่มีอยู่เหนือดินแดนลาวทางตะวันออกของแม่น้ำโขง แต่ฝรั่งเศสจะไม่ได้เมืองพระตะบองและเสียมเรียบไป ลอร์ด โรสเบอรี่ กล่าวแสดงความยินดีกับตัวเองว่า “การยอมสละออกไปเช่นนี้ เป็นปฏิบัติการอันประเสริฐ”[74] จากนั้น อังกฤษได้พยายามหาทางสร้างดินแดนกันชนตามที่ได้สัญญาไว้ แต่ก็ไม่บังเกิดผล และแทนที่จะสร้างกันชน อังกฤษเองกลับต้องยอมสละสิทธิในดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำโขงในค.ศ.1896 ทำให้แม่น้ำสายนี้ เป็นพรมแดนของลาวและพม่า สิ่งที่อังกฤษได้รับจากฝรั่งเศสเป็นการตอบแทนคือการค้ำประกันเอกราชของดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา นั่นคือแต่ละประเทศ ต่างตกลงกันว่าจะไม่รุกคืบต่อมาโดยไม่ได้รับความยินยอมจากอีกฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ดี ทางฝ่ายไทยอาจต้องสรุปว่า อังกฤษเลิกให้การสนับสนุนตนตามที่คาดหวังไว้เสียแล้วอย่างกระทันหัน อันที่จริงนั้น ความตกลงนี้ อาจเป็นสัญญาณบอกถึงอำนาจที่ลดน้อยถอยลงของอังกฤษได้เช่นกัน กล่าวคือคำ

---

[74] อ้างใน Chandran Jeshurun, ***The Contest for Siam 1889-1902***, Kuala Lumpur, 1977, 49.

รับประกันจากมหาอำนาจชาติสำคัญ ไม่พอเพียงอีกต่อไปแล้ว อังกฤษจำต้องประนีประนอมกับมหาอำนาจชาติอื่น ๆ ด้วย แต่สิ่งนี้ก็มิได้ ค้ำประกันเอกราชของเอเชียได้มากไปกว่าการแข่งขันชิงชัยกันในระหว่างชาติยุโรป ทั้งบางทีอาจเป็นคำสัญญาที่เชื่อได้น้อยยิ่งกว่าเสียอีก

อย่างไรก็ดี อังกฤษตระหนักว่า ความตกลงฉบับปีค.ศ.1896 นั้น มิได้ครอบคลุมถึงสิ่งที่ตนกังวลอยู่เกี่ยวกับคาบสมุทร โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนเหนือของรัฐมลายูทั้งหลาย ซึ่งเป็นดินแดนที่มีผลประโยชน์เกี่ยวกับคลองที่ผ่านคอคอดกระเพิ่มเข้ามาด้วย ฝรั่งเศสอาจไม่แทรกแซงเข้ามาในบริเวณนี้ แต่เมื่อการแข่งขันของพวกยุโรปทวีความเข้มข้นเข้า มหาอำนาจชาติอื่นอาจแทรกเข้ามาได้ กิจกรรมของเยอรมันในตอนนี้ ทำให้อังกฤษเกิดความกังวลขึ้นมาใหม่ และมีลักษณะที่เป็นจริงมากยิ่งขึ้น ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1897 อังกฤษทำความตกลงลับกับสยาม ตามความตกลงนี้ สยามสัญญาว่า จะไม่ให้สิทธิใด ๆ ที่มีอยู่บนคาบสมุทรให้แก่ประเทศใดโดยปราศจากความยินยอมของอังกฤษ สิ่งที่สยามได้รับเป็นการตอบแทนคือคำสัญญาจากอังกฤษว่าจะสนับสนุนสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ ของประเทศที่สาม ที่จะเข้ามาแสวงการครอบครองดินแดนเหล่านี้ นอกจากนี้ สยามยังตกลงมอบสิทธิทางการค้า ในบริเวณนี้ซึ่งขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของอังกฤษแต่ผู้เดียว เพื่อเอาใจความรู้สึกอ่อนไหวของฝ่ายไทย ความตกลงฉบับนี้จึงเก็บไว้เป็นความลับอย่างมาก กระทั่งไม่สามารถแจ้งให้เซอร์แฟรงค์ สเวตเทนแฮม ซึ่งเป็นข้าหลวงของอาณานิคมย่านช่องแคบอยู่ในขณะนั้นทราบได้ แม้ว่าทางกระทรวงอาณานิคมจะทราบอยู่ “แต่เราเสแสร้งว่าเราไม่ทราบว่า เซอร์แฟรงค์ สเวนเทนแฮมทราบถึงสนธิสัญญาดังกล่าวหรือไม่”[75]

พัฒนาการของคาบสมุทร โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบจากความเฟื่องฟูของยางพารา นำไปสู่การจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและไทยที่เกี่ยวกับรัฐมลายูตอนเหนือต่อไปอีก สเวตเทนแฮมวางแผนที่จะช่วยเหลือสยามทำความตกลงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรกับสุลต่านของรัฐเหล่านี้ เพื่อให้สยามมีสถานะในดินแดนเหล่านี้โดยนิตินัย หากสยามจ้างเจ้าหน้าที่อังกฤษไปเป็นผู้ให้คำปรึกษาประจำในรัฐเหล่านี้ ข้อตกลงนี้ส่งผลออกมาเป็นคำประกาศร่วมฉบับปีค.ศ.1902* ซึ่งเป็นการกำหนดสูตรใหม่ ในการแบ่งปันอำนาจทางการเมืองกันสามฝ่ายในรัฐเหล่านี้ แน่นอนว่า ความตกลงดังกล่าวมิได้ครอบคลุมถึงปัตตานี และสุลต่านแห่งตรังกานูก็ไม่ยอมรับที่ปรึกษาที่ไทยแต่งตั้ง สิ่งที่สุลต่านทรงแสวงหาคือ ความสัมพันธ์ดังเช่นที่ยะโฮร์มีกับอังกฤษ

ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ความตกลงเหล่านี้ ล้วนพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นสิ่งไม่ถาวรด้วยกันทั้งสิ้น ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในยุโรป บีบบังคับให้ฝรั่งเศสและอังกฤษ ต้องดำเนินการอย่าง

---

[75] อ้างใน Suwannathat-Pian, 155n.

* ตามข้อตกลงนี้ไทยเป็นผู้แต่งตั้งที่ปรึกษา (ชาวอังกฤษในสังกัดรัฐบาลไทย) ไปประจำในรัฐเหล่านี้ แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากอังกฤษก่อน

ประสานกันใกล้ชิดยิ่งขึ้น และในค.ศ.1904 ประเทศที่เคยเป็นคู่แข่งกันในอดีต ได้ทำความตกลงกัน ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาพิพาทหลายประการในต่างแดน ในกรณีของสยามนั้น ความตกลงดังกล่าว ยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงความเข้าใจที่ทำไว้ในค.ศ.1896 "อังกฤษกล่าวแก่ฝรั่งเศสว่า 'ท่านปอกลอกมัน ทางด้านหนึ่ง ข้าพเจ้าจะปอกลอกมันทางอีกด้านหนึ่ง สำหรับตรงกลางนั้น เราอาจทิ้งไว้ก่อน ในตอนนี้'"[76] น่าจะเป็นว่าบรรณาธิการของนิตยสารแบล็ควูดส์ ใช้ถ้อยคำฉากถางมากกว่าที่ควรจะเป็น เพราะลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยายังคงไม่มีใครไปแตะต้องต่อไปอีก ทว่าส่วนที่อยู่รอบนอกของสยามมิใช่เช่นนั้น ในปีเดียวกันนั้น ฝรั่งเศสเข้ายึดส่วนต่าง ๆ ของหลวงพระบางทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง สามปีต่อมา ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่ยึดไปเหล่านี้กลับคืนมาเป็นบางส่วน ในขณะที่สยามยอมยกจังหวัด เสียมเรียบและพระตะบองของกัมพูชากลับคืนไปให้ นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังลดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของตนในสยามลงไปด้วย อังกฤษกระทำการปรับแต่งทำนองเดียวกัน ในเวลาต่อมา ข้อจำกัดใน ค.ศ.1897 เรื่องสิทธิพิเศษด้านการพาณิชย์ ได้ปรากฏให้เห็นว่าไม่สะดวกต่อฝ่ายไทย ไทยต้องการ เงินทุนมาสนับสนุนการสร้างทางรถไฟ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ ราชอาณาจักร ไทยต้องการให้ลดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ เหล่านี้ ไทยจึงยอมยกสิทธิใน รัฐมลายูตอนเหนือให้กับอังกฤษ แม้ว่า ชาวอังกฤษในรัฐมลายู เหล่านี้มีภารกิจที่ต้องเจรจากับบรรดา พระประมุขของรัฐเหล่านี้ซึ่งอังกฤษได้กระทำบางสิ่งบางอย่าง เพื่อรักษาเอกราชไว้ให้ ฝ่ายไทยได้ตัดสินใจว่า ดินแดนรอบนอกนั้น สามารถใช้ต่อรองได้ เพื่อแลกกับ ความเสมอภาคที่เพิ่มขึ้น และไทยก็ยังคงรักษาสมรรถนะในการกระทำเหล่านี้ไว้ได้ ในขณะที่รัฐที่เล็ก กว่า คือลาว กัมพูชา มลายู จำต้องยอมจำนนต่อการถูกตัดแบ่งดินแดนออกไปและต่อการเปลี่ยนแปลง เจ้าที่ตนต้องขึ้นสังกัด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1868-1910) เคยมีพระราชดำริที่จะรวมประเทศราชของสยามเข้าในโครงการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและการ ปรับปรุงให้ทันสมัย มาตอนนี้พระองค์ทรงละทิ้งพระราชดำริดังกล่าวแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญเป็น อันดับแรก ไปอยู่ที่เรื่องอื่นเสียแล้ว

ด้วยความตกลงฉบับนี้ ฝ่ายไทยปรับตัวเข้ากับโลก เป็นโลกที่ความยิ่งใหญ่ของอังกฤษ ยิ่งถูก ทอนลงไปอีก พร้อมไปกันนั้นการแบ่งปันอำนาจกันสามฝ่ายในรัฐที่อยู่บริเวณคาบสมุทร ก็สิ้นสุดลง ด้วย ปัตตานียังคงเป็นส่วนหนึ่งของสยาม รัฐมลายูที่อยู่ทางใต้ลงไปกลายเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ มองเห็นกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่ามีฐานะเป็นมลายูในครอบครองของอังกฤษหรือบริทิชมาลายา แม้ว่าจะ มิได้มีระบบการเป็นแว่นแคว้นทางการเมืองปรากฏให้เห็นอย่างเป็นทางการเลยแม้แต่รัฐเดียวก็ตาม

---

[76] อ้างใน R.S. Stetson, "Siam's Diplomacy of Independence, 1855-1909," Ph.D. Thesis, New York University, 1969, 176n.

นโยบายของมหาอำนาจตะวันตก

การวิเคราะห์นโยบายของตะวันตก จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาถึงแรงกระตุ้นและเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังนโยบายดังกล่าว ได้แก่การพิจารณาถึงกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอันที่จริงแล้วกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ก็ส่งผลกระทบถึงตัวนโยบายด้วย นอกจากนี้ ยังต้องพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทางเลือกต่าง ๆ ที่มีให้กับผู้กำหนดนโยบาย ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ ข่าวสารข้อมูลที่หามาได้ และรวมทั้งความเข้าใจที่ได้บรรลุถึง

โดยทั่วไปแล้ว ชาวยุโรป ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญจากทางตะวันตกในช่วงระยะเวลาส่วนใหญ่ของคริสต์ศตวรรษนี้ ได้รับแรงผลักดันจากความแข็งแกร่งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ พร้อมทั้งข้อได้เปรียบทางด้านยุทธศาสตร์ ซึ่งเพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่แรกที่ชาวยุโรปเหล่านี้ประสบความสำเร็จในเอเชีย ข้อได้เปรียบของชาวยุโรปยิ่งเพิ่มมากขึ้นไปอีกเพราะการปฏิวัติอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ซึ่งส่งเสริมสมรรถนะในการระดมทรัพยากรของพวกเขา ชาวยุโรปปรารถนาจะก่อร่างสร้างตัวขึ้นบนข้อได้เปรียบเหล่านี้ นอกจากนี้ ชาวยุโรปยังได้รับแรงผลักดันจากวัตถุประสงค์อย่างอื่น ๆ ซึ่งมิใช่เพียงเฉพาะสิ่งที่ถูกต้องตามหลักเหตุผลเท่านั้น ทั้งยังมิใช่เฉพาะเพียงสิ่งที่เป็นผลิตผลของการแสวงหาทรัพย์และอำนาจเท่านั้น แม้ว่าสิ่งเหล่านี้ จะเกี่ยวโยงกับความสำเร็จของพวกเขาและกับความปรารถนาของพวกเขาในการก่อร่างสร้างตัวอยู่ก็ตาม วัตถุประสงค์ดังกล่าวนั้น อาจได้แก่เพื่อเปลี่ยนศาสนาของผู้คนเพื่อสร้างความศิวิไลซ์ และเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของยุโรป ชาวยุโรปยังได้รับแรงผลักดันและแรงจูงใจจากการแข่งขันระหว่างกันเองด้วยเช่นกัน การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันนี้ เป็นปัจจัยที่กำกับการวางแผนดำเนินการของยุโรปในดินแดนโพ้นทะเลเสมอมา

ในส่วนที่เป็นใจกลางสำคัญของช่วงเวลาที่พิจารณากันนี้ (ค.ศ.1800-1940) การแข่งขันกระทำกันได้ไม่เต็มที่ เพราะอังกฤษครองอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในหมู่ชาวตะวันตกและในโลกโดยรวม แน่นอนว่ามิใช่เรื่องที่ผิดไปจากสามัญ ที่อังกฤษโดยส่วนเปรียบเทียบแล้วจะดำเนินนโยบายในลักษณะที่ไม่สู้ก้าวร้าว รุนแรงในช่วงระยะเวลานี้ นอกจากนี้ ความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบที่ได้มาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมแต่เนิ่น ยังชักนำให้อังกฤษดำเนินการทางการเมืองอย่างพอเหมาะพอควรด้วย ผลลัพธ์ก็คือแนวโน้มที่อังกฤษจะหน่วงเหนี่ยวประเทศยุโรปชาติอื่น ๆและดูแลชาติที่ไม่ใช่ยุโรปอื่น ๆ ที่อยู่นอกรัศมีของตน ให้ปรับปรุงตนเองให้ทันสมัย อังกฤษมีสิ่งที่เสมือนอำนาจที่ครอบงำอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเป็นอำนาจที่สามารถจะกำหนดหรือสร้างอิทธิพลต่อนโยบายของผู้อื่น แต่โดยทั่วไปแล้ว อังกฤษมิได้เข้าควบคุมด้วยตนเอง แต่ปล่อยให้ผู้อื่นทุ่มเทเวลาไปกับการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ปรับปรุงตนเองให้ทันสมัยหรือแบ่งปันดินแดน ทั้งนี้แตกต่างกันไปตามแต่กรณี จะว่าไปแล้ว อินเดียก็ส่งผลกระทบต่อนโยบายของอังกฤษเช่นกัน ความจำเป็นทางการเมืองและทางยุทธศาสตร์ของอินเดีย แตกต่างอย่างมากทีเดียวจากของประเทศที่เป็นมหาอำนาจทาง

อุตสาหกรรมและการพาณิชย์นี้ แม้ว่าอินเดียจะได้สร้างคุณูปการให้แก่ความสำเร็จของประเทศมหาอำนาจนี้อยู่ด้วยก็ตาม อังกฤษจำต้องดำเนินการให้อินเดียมีความมั่นคงในการปกครองดินแดนและปกป้องให้อินเดียพ้นจากภัยความมุ่งร้ายของต่างชาติ ด้วยเหตุนี้ นโยบายของอังกฤษต่อพม่า จึงแตกต่างไปจากนโยบายที่อังกฤษดำเนินอยู่ในที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างยิ่ง ความสนใจจีนของอังกฤษ ส่งผลกระทบต่อทัศนะของอังกฤษต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน อันที่จริงแล้ว ประเทศจีนไม่น่าจะกลายเป็นอินเดียแห่งที่สอง ทว่าการค้าของจีนและเส้นทางไปสู่จีน เป็นสิ่งสำคัญ ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดความสนใจด้านยุทธศาสตร์ขึ้นในช่องแคบเมละกาและทะเลจีนใต้ และนอกจากนี้แล้ว ยังส่งเสริมให้อังกฤษดำเนินนโยบายที่ไม่สู้ก้าวร้าวในสยามและเวียดนามด้วย อย่างน้อยก็ชั่วระยะหนึ่ง

นโยบายที่ไม่รุนแรงโดยส่วนเปรียบเทียบของอังกฤษเช่นนี้มิใช่ว่าชาติยุโรปอื่น ๆ ที่มาตั้งหลักปักฐานอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะร่วมใช้นโยบายนี้ด้วย ชาติเหล่านี้ ถูกบังคับให้จำต้องปฏิบัติต่อการค้าของอังกฤษอย่างเป็นธรรม แต่ชาติที่มีอำนาจด้อยกว่า ที่อยู่ภายใต้เงาของชาติที่มีอำนาจเหนือกว่า อย่างเนเธอร์แลนส์ เกิดความเย้ายวนใจที่จะดำเนินแนวปฏิบัติเชิงบังคับในด้านเศรษฐกิจ เช่น ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ในแง่การเมืองแล้ว ชาติเล็ก ๆ สามารถพึ่งพาอาศัยการค้ำประกันโดยทั่วไปจากอังกฤษได้ทั้งนั้น แต่ช่วงเวลาแห่งความไม่แน่นอน สามารถนำไปสู่การกระทำอย่างไม่คงเส้นคงวาและกระทั่งเป็นการใช้ความรุนแรงได้ การกระทำดังว่านี้ มีเพิ่มขึ้นในซูลูเช่นเดียวกับในอาเจะห์ เมื่ออิทธิพลความเป็นใหญ่ของอังกฤษถดถอยลง และประเทศอื่น ๆ ดูเหมือนจะสามารถเข้ามาแทรกแซงได้ สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ เป็นผลกระทบบางประการที่เกิดจากการปล่อยให้โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหมู่เกาะ ตกอยู่ในมือของชาติเล็ก ๆ จากยุโรป ฝรั่งเศสมิใช่ประเทศเล็ก ทว่าวิสาหกิจของชาวฝรั่งเศสบนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ยังคงได้รับแรงผลักดันมาจากความต้องการที่จะยืนหยัดในความยิ่งใหญ่ของตนในยุโรป พวกเขารับรู้อย่างถูกต้องว่า อังกฤษคงจะไม่ขัดขวางการสุ่มเสี่ยงของตน ในเรื่องเศรษฐกิจ

ในส่วนชาติตะวันตกทั้งมวล ผู้สร้างนโยบาย มิใช่มีเฉพาะแต่รัฐบาลกลางเท่านั้น และบางครั้งรัฐบาลกลางก็มิได้เป็นหลักสำคัญในการกำหนดนโยบายเสียด้วยซ้ำ ทว่า มีบ่อยครั้งที่รัฐบาลเหล่านี้คาดหวังให้รัฐบาลชาติตะวันตกอื่น ๆ ตอบสนองด้วยความฉับไวและสอดคล้องกันอย่างเต็มที่ ทั้งที่ตนเองก็มิได้แสดงท่าทีเช่นนั้น ผลลัพธ์ประการหนึ่งคือ การให้ความสำคัญต่อแนวทางดำเนินการหลัก ๆ สามารถแตกต่างกันออกไปได้ หรืออาจถึงขั้นขัดแย้งกันเสียด้วยซ้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงก่อนที่การสื่อสารคมนาคมข้ามโลก จะเริ่มยับยั้งความริเริ่มของท้องถิ่นและส่งเสริมการเข้ามามีบทบาทมากขึ้นของจากรัฐบาลที่อยู่ในเมืองหลวง การปกครองมีอยู่หลายระดับ และประเทศจากตะวันตกทั้งหลายก็อยู่ในลักษณะนี้เช่นกัน นั่นคือ มีอังกฤษอยู่ที่คาบสมุทร ดัตช์อยู่ที่หมู่เกาะด้านนอก ๆ สเปนอยู่ในฟิลิปปินส์ และฝรั่งเศสอยู่ในอินโดจีน เจ้าหน้าที่ของชาติตะวันตกในพื้นที่มีแนวโน้มที่จะดำเนินการเกินเลยไปจาก คำสั่งที่ได้รับ หรือกระทั่งกระทำการโดยฝ่าฝืนต่อการยับยั้งห้ามปรามของผู้บังคับบัญชา

นอกจากนี้ ยังมีความตึงเครียดเกิดขึ้นระหว่างผลประโยชน์ของทางการกับของพ่อค้า ซึ่งก็มีระดับที่แตกต่างกันไปอีกเช่นกัน ฝ่ายการปกครองและฝ่ายการพาณิชย์ อาจมีทัศนะแตกต่างกันในเรื่องลำดับความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ และวัตถุประสงค์ของการแทรกแซง ตัวอย่างเช่นกรณีความสัมพันธ์ของอาณานิคมอังกฤษย่านช่องแคบกับสุมาตรา บรรดาพ่อค้ามีความสนใจที่จะรักษาสถานภาพเดิม ซึ่งทางการไม่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ในระยะยาว การขยายตัวของเศรษฐกิจยุโรปและการแทรกตัวเข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในช่วงต่อ ๆ มาของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ได้ขยายบทบาทของผลประโยชน์ของเอกชนให้กว้างขวางออกไป กล่าวคือ การขอหรือรับสัมปทานต่าง ๆ นั้นอาจได้รับหรืออาจไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลก็ได้ ทั้งรัฐบาลในพื้นที่หรือรัฐบาลส่วนกลาง ผลประโยชน์ที่แตกต่างกันในบางแง่ เป็นประหนึ่งพรมแดน ที่อาจอยู่ติดกัน แต่มิได้อยู่ร่วมกัน ในขณะที่อังกฤษมีอิทธิพลเป็นใหญ่กว่าชาติใด ๆ อยู่นั้น ชาติอื่น ๆ จะไม่รู้สึกว่าถูกกดดันให้ต้องขยายการควบคุมของตน นักเผชิญโชคทั้งหลาย มีช่องทางที่จะดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง – แม้กระทั่งในกรณีของราชาบรุค ซึ่งสร้างระบอบอาณานิคมย่อย ๆ ของตนเองขึ้นมา ผลกระทบจากกรณีต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ออกมาในลักษณะเป็นการชักนำให้ประเทศอาณานิคมที่อยู่ติด ๆ กัน ขยายพรมแดนออกไปอย่างจริงจัง ทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เปิดโอกาสในระดับต่าง ๆ ที่กว้างขวางแก่วิสาหกิจของเอกชน ผู้รับสัมปทาน ผู้ค้าปืน ที่ปรึกษาด้านกฎหมาย จนกระทั่งได้มีการบรรลุถึงการประนีประนอมกันในระลอกใหม่ ระหว่างประเทศมหาอำนาจเก่าและมหาอำนาจใหม่ และเกิดการสถาปนาพรมแดนใหม่ขึ้นมา หรือเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่พรมแดนเก่าต่อไป

การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สะท้อนให้เห็นอย่างแท้จริงที่การเปลี่ยนแปลงดุลของผลประโยชน์และของอำนาจการปกครองภายในรัฐต่าง ๆ รวมทั้งสะท้อนให้เห็นเช่นกันในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน ก่อนหน้าประมาณค.ศ. 1870 ความเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่าผู้ใดของอังกฤษเป็นที่ประจักษ์อย่างชัดเจน ทว่าภายหลังค.ศ. 1870 การท้าทายอำนาจของอังกฤษ ทั้งที่หวั่นเกรงว่าจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นจริงมีเพิ่มขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายใน ยุโรป อีกส่วนหนึ่งเป็นผลลัพธ์จากความเปลี่ยนแปลงการกระจายอำนาจในทางเศรษฐกิจ อันที่จริงนั้น การปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง เมื่อถึงค.ศ.1870 ประเทศอื่น ๆ ไม่เฉพาะประเทศในยุโรปเท่านั้น ต่างดำเนินรอยตามตัวอย่างของอังกฤษ หรือล้ำหน้าอังกฤษไป โดยมีอยู่บ่อย ๆ ที่ประเทศเหล่านี้ดำเนินนโยบายกีดกันทางการค้า เพื่อที่จะได้ตามอังกฤษให้ทัน ทั้งสองปัจจัยนี้ ทำให้การแข่งขันกันมีมากขึ้นในดินแดนโพ้นทะเล การอุปถัมภ์ที่จะได้รับจากประเทศมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพล มีน้อยลง เพราะประเทศมหาอำนาจเอง ก็ถูกกระตุ้นให้ต้องประนีประนอมกับชาติอื่นๆ การแบ่งดินแดนและการกำหนดเขตแดนอย่างเป็นทางการที่มากยิ่งขึ้น มีตามมาภายใต้กฎซึ่งมหาอำนาจเองได้ให้การรับรองอย่างเป็นทางการที่เบอร์ลิน การเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ต่างได้รับผลกระทบจากการพัฒนาการสื่อสารคมนาคมด้วยกันทั้งคู่ รวมทั้งจากการเปิดคลองสุเอซในค.ศ.1869 และจากการเชื่อมต่อระบบโทรเลขในค.ศ. 1870-1871 ในแง่เศรษฐกิจนั้น ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลที่กระตุ้น

ให้การเปิดภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดำเนินไปเร็วขึ้น และทำให้ความสัมพันธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับตลาดโลก กระชับแน่นขึ้น ส่วนผลกระทบในแง่การเมืองนั้น ทำให้กำลังแรงที่มาจากรัฐบาลในเมืองแม่มีมากยิ่ง โดยที่รัฐบาลเมืองแม่เอง ก็ได้รับแรงกดดันจากกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มที่มีพลังกดดันซึ่งมีหลากหลายประเภทมากขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งแรงกดดันจากความก้าวหน้าของระบอบประชาธิปไตย ในประเทศบ้านเกิดของตน ซึ่งในดินแดนโพ้นทะเลมักเป็นเรื่องที่จะไม่มีการผ่อนปรน รัฐบาลดัตช์ต่อต้านการทำสงครามกับอาเจะห์ แต่ก็พบว่าเป็นการยากที่จะดำเนินแนวสันติภาพ ในทันทีที่สงครามเริ่มขึ้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเอเชีย สามารถส่งอิทธิพลไปถึงประเทศเมืองแม่ได้เช่นกัน เฟอร์รี่ผู้นำ ฝรั่งเศสสูญเสียอำนาจเพราะเหตุการณ์ในเวียดนาม และสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่สาม ก็เป็นประเด็นในการเลือกตั้งของอังกฤษ

ประเทศตะวันตก ต่างใช้ทางเลือกที่แตกต่างกันไป ส่วนหนึ่งเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ แม้ว่าจะเป็นผลลัพธ์ของนโยบายและปฏิกริยาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกันก็ตาม แน่นอนว่า มีแบบแผนให้มหาอำนาจได้เลือกอยู่หลายแบบด้วยกัน ในหลายศตวรรษก่อนหน้านี้—แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวยุโรปตกลงกับรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเงื่อนไขที่เสมอภาคในบางแง่ โดยบางครั้ง อาจไร้ความปรานี ทว่าหาได้ยากมาก ที่จะกระทำอย่างเป็นผู้อุปถัมภ์ การณ์เป็นเช่นนี้ แม้กระทั่งในย่านหมู่เกาะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับชาวยุโรปมากกว่าบนแผ่นดินใหญ่ เมื่ออำนาจของยุโรปเพิ่มขึ้น และรัฐในเอเชียประสบความล้มเหลวในการรับมือกับแรงกดดันทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่พวกเขาตกเป็นเบี้ยล่าง ทางเลือกอื่น ๆ ก็เปิดขึ้นมา ทางเลือกหนึ่งที่ ยุโรปอาจกระทำได้แก่การแบ่งแยกรัฐ อีกทางเลือกหนึ่งคือปกป้องหรือเข้าปกครองแล้วปฏิรูป การแบ่งดินแดน มิใช่ทางเลือกของรัฐที่มีอำนาจมากเสมอไป ตรงกันข้ามน่าที่จะเป็นวิธีการของรัฐที่มีอำนาจน้อย ดังเช่นที่ดัตช์เก็บเล็กเก็บน้อยที่บริเวณรอบนอกของอาเจะห์ เพราะเข้าครอบงำที่ศูนย์กลางไม่สำเร็จ ซึ่งยิ่งทำให้ลู่ทางที่จะเข้าสู่ศูนย์กลางในท้ายที่สุด ยิ่งยากลำบากมากขึ้นไปอีก ส่วนวิธีเข้าปกป้องคุ้มครองก็ไม่จำเป็นว่าจะนำไปสู่การปฏิรูปตามแบบอย่างของแรฟเฟิลส์เสมอไป วิธีนี้อาจเป็นเพียงหนทางที่สะดวกในการเข้าควบคุม และอ้างสิทธิในดินแดนเพิ่มเติม ดังกรณีที่ฝรั่งเศสยึดสิทธิเหนือดินแดนลาวและกัมพูชามาจากเวียดนาม

สำหรับนโยบายของอังกฤษ อย่างน้อยในอาณาบริเวณที่อยู่ภายนอกเขตที่มอบหมายกลาย ๆ ให้แก่ดัตช์หรือสเปน จะเน้นหนักที่การทำนุบำรุงและปฏิรูปรัฐในเอเชีย บางรัฐก็ปฏิรูปตนเอง เช่น สยาม ซึ่งดำเนินการได้อย่างประสบความสำเร็จมากที่สุด บางรัฐ การปฏิรูปไม่สมบูรณ์เท่า และไม่ได้ผลยืนนานถาวรเท่า ทว่าความพยายามปฏิรูปนี้มิได้รับการต้อนรับเสมอไป การปฏิรูปอาจคุกคามผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการปฏิรูปนี้เกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะสร้างความหลากหลายให้แก่สัมพันธภาพที่มีกับนานาประเทศ ภายในสภาพแวดล้อมของการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันของยุโรป ทว่าแม้กระทั่งในพม่า อังกฤษก็หาทางที่จะลดความเป็นรัฐเอกราชของพม่าลงมากกว่าจะกลืนดินแดนพม่าให้เข้ามาอยู่ในจักรวรรดิของตน จนเมื่อประสบความล้มเหลวแล้วเท่านั้น อังกฤษ

จึงหันมาใช้วิธีการแบ่งแยกและรวมดินแดนเข้าไว้ในจักรวรรดิตน ในมลายู อังกฤษยอมรับให้บูรณภาพของรัฐต่าง ๆ ดำเนินต่อไป และเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ก็ได้พัฒนาความสัมพันธ์กับรัฐเหล่านี้ไว้เรื่อยมา ความสัมพันธ์กับรัฐเหล่านี้ ดำรงอยู่ผ่านพ้นการเปลี่ยนแปลงในทศวรรษ 1870 และอังกฤษก็ได้ช่วยเหลือในการสร้างรัฐเหล่านี้ด้วย ในบางแง่ ซาราวัก ซึ่งเป็นรัฐพื้นเมือง ดังที่เจมส์ บรุคได้กล่าวอ้างอย่างโกรธเคืองในบางครั้งบางคราว แต่อังกฤษก็ไม่สามารถยอมให้ซาราวักดำเนินการอย่างมีเอกราชในระดับสูงสุดได้ นั่นคือด้วยการไปขอความคุ้มครองจากรัฐยุโรปอีกรัฐหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้วแผนการที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงซึ่งราชาองค์แรกได้พัฒนาขึ้นตามแนวทางเหล่านี้ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากบรรดาญาติมิตรของท่านราชา และมิได้รับการปฏิบัติให้บังเกิดเป็นผลออกมา ในท้ายที่สุด อังกฤษจึงได้นำรูปแบบของดินแดนในอารักขามาใช้กับซาราวัก เช่นที่ได้กระทำกับบอร์เนียวเหนือ และยินยอมให้ผู้ทำหน้าที่ปกครองมีความเป็นอิสระในระดับที่กว้างขวางมาก ซึ่งก็สร้างความยุ่งยากลำบากใจแก่อังกฤษในตอนท้าย ในส่วนที่เกี่ยวกับบริเวณอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในย่านหมู่เกาะ เจ้าหน้าที่ของทางการ และในกรณีที่ไม่บ่อยเท่าคือพ่อค้า มองเห็นข้อได้เปรียบในการจัดระเบียบตามที่คาดหวังว่าจะได้จากการขยายอำนาจการปกครองของอาณานิคม เมื่ออังกฤษได้ให้ความเห็นชอบต่อการแสดงอำนาจนั้นแล้ว ทัศนะอย่างเดียวกันนี้ ใช้ได้เช่นกันกับเวียดนาม แม้ในส่วนที่เป็นผลประโยชน์ของเอกชน กล่าวคือภายหลังจากเวียดนามมิได้แสดงอาการตอบสนองในทางบวกต่อความริเริ่มของอังกฤษแล้ว อังกฤษก็ไม่คัดค้านเมื่อฝรั่งเศสเริ่มวางรากฐานของตนเองขึ้นในเวียดนาม

การสถาปนาอำนาจการปกครองแบบอาณานิคม โดยตัวของการปกครองเองแล้ว มักเป็นเป้าหมายที่พึงปรารถนา เรื่องนี้ สำหรับประเทศยุโรปชาติอื่น ๆ รวมทั้งสำหรับเจ้าหน้าที่ปกครองทั้งในเมืองแม่และในพื้นที่เป็นสิ่งที่ที่มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งกว่าของอังกฤษ อย่างน้อยก็ในระยะยาว ดัตช์มุ่งมั่นกับการขยายอาณาเขตของเนเธอร์แลนส์อินเดียออกไปเรื่อยๆ และสเปนก็มุ่งมั่นกับการควบคุมฟิลิปปินส์ทั้งหมด การมีเขตครอบครองในอินโดจีนของฝรั่งเศสนั้น รัฐบาลสมัยสาธารณรัฐที่สามมองเห็นว่าเป็นการชดเชยความผิดหวังที่ตนได้รับในยุโรปและในที่อื่น ๆ แม้เป้าหมายของฝรั่งเศสอาจแตกต่างไปจากของอังกฤษ แต่ฝรั่งเศสก็ยอมรับรู้ว่า เป้าหมายเหล่านี้ ยากยิ่งที่จะสำเร็จลงได้ด้วยการใช้กำลังเพียงอย่างเดียว วิธีการที่ฝรั่งเศสนำมาใช้ อันที่จริงแล้วมิได้ต่างจากของอังกฤษ แม้ว่าเป้าหมายอาจจะแตกต่างกันก็ตามที

บางช่วงเวลาชาวยุโรปทุกชาติ และรวมทั้งอเมริกันด้วย จะใช้ความรุนแรงอย่างมากซึ่งเกิดขึ้นในพม่าและอินโดจีน ในฟิลิปปินส์และเนเธอร์แลนส์อินเดีย ทว่าการใช้กำลังนี้จะนำมาใช้ในส่วนที่สัมพันธ์กับวิธีการอื่น ๆ หรือเมื่อวิธีการอื่น ๆ ใช้ไม่ได้ผลแล้ว อังกฤษเลิกใช้การทูตในพม่าและหันมาใช้การทำสงครามในค.ศ.1824 และอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1852 ด้วยความหวังว่า ตนจะสามารถกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ ซึ่งเรื่องนี้เป็นเป้าหมายหลักของอังกฤษมาโดยตลอด ตรงข้ามกับดัตช์ซึ่งแสวงหาหนทางที่จะรวมชาติพื้นถิ่นเข้ามาอยู่ในเนเธอร์แลนส์อินเดียให้มากขึ้นเป็นลำดับ แต่ก็เช่นกัน การใช้กำลังเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิธีการของดัตช์ ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของดัตช์นั้น อันที่

จริงแล้ว ได้มาในช่วงที่มีการประสานการดำเนินงานทางการทูต ร่วมไปกับความเป็นไปได้ที่จะใช้กำลัง และการตัดขาดมิให้รัฐพื้นถิ่นได้มีการติดต่อกับนานาประเทศ การใช้กำลังเป็นการสารภาพถึงความ ล้มเหลว เป็นเรื่องที่สิ้นเปลืองและสร้างความเสียหาย ดังในกรณีของอาเจะห์ ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างน่าระทึกใจ ที่อาเจะห์นี้ ดัตช์พลาดพลั้งไปอยู่ในสภาพเดียวกับที่สเปนเผชิญอยู่ในซูลูและไม่เคยหนีไปได้พ้น โดยทั่วไปแล้ว มหาอำนาจยุโรปหวังว่า การใช้กำลังในขอบเขตจำกัด หรือการขู่ว่าจะใช้กำลัง อาจเพียงพอแล้ว ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองตามที่พวกตนต้องการ และทำให้เกิดมีเครื่องมือทางการปกครองและการบริหารขึ้นในพื้นถิ่น ในแบบอย่างที่พวกจำเป็นต้องมีไว้

ชาวยุโรปมีแสนยานุภาพทางทะเล เรือกลไฟทำให้พวกเขาแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ในดินแดนที่ต้องใช้กำลังทางบกนั้น โดยทั่วไปแล้ว ยุทโธปกรณ์มิได้จัดหามาจากทางเมืองแม่เพียงที่เดียวเท่านั้น อังกฤษมีทรัพยากรด้านกองทัพชาวอินเดียที่ดีเยี่ยม มหาอำนาจอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในสภาพที่ล่อแหลมมากกว่า มีแนวโน้มไปทางเดียวกับอังกฤษในอินเดียภายหลังการกบฏครั้งใหญ่* คือพึ่งพาอาศัยปัจจัยที่อยู่ตามบริเวณรอบนอกหรือชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีความสามารถเทียบเท่าชนเชื้อสายนักรบแห่งบริทิชอินเดีย ในยุคอาณานิคม องค์ประกอบทางสังคมสองกลุ่ม คือพวกผู้ดีเก่าหรือผู้ดีใหม่กลายมามีความหมายอย่างเดียวกับการปกครองแบบอาณานิคม และชนกลุ่มน้อย คือผู้ที่มาเป็นทหารให้กับรัฐบาลอาณานิคม ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่ต่อมา อาจพบว่าชนทั้งสองพวกนี้เป็นกลุ่มที่ยากที่สุดที่จะปรับตัวให้เข้ากันได้กับการปกครองของรัฐที่สืบทอดมาจากดินแดนที่อยู่ในฐานะอาณานิคม

ประการสุดท้าย เป็นที่กระจ่างชัดว่า สิ่งที่สร้างพลังกระตุ้นให้แก่ชาวยุโรป และส่งผลถึงการกระทำของพวกเขา คือข้อมูลข่าวสาร ที่พวกเขาได้รับและความหยั่งคิดที่พวกเขานำมาใช้กับการเลือกสรรและประเมินข้อมูลข่าวสารดังกล่าว ในบางกรณี อาจมีการจงใจตีความข้อมูลข่าวสารอย่างไม่ถูกต้อง การกระทำอันเป็นโจรสลัด เป็นกรณีหนึ่งในประเด็นนี้ เหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีการใช้คำว่าโจรสลัดกันอยู่เนือง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ก็ด้วยความมุ่งมั่นของอังกฤษ ที่จะปราบปรามโจรสลัด การกระทำอันเป็นโจรสลัด เป็นอุปสรรคขัดขวางการค้า และการปราบปรามโจรสลัด จะส่งเสริมกฎและระเบียบในน่านน้ำต่าง ๆ สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและดัตช์ฉบับปีค.ศ.1824 เปิดโอกาสให้มีการร่วมมือกันต่อต้านโจรสลัด รัฐและประมุขของรัฐอื่น ๆ เข้าร่วมดำเนินงานต่อต้านโจรสลัดนี้ด้วย เช่นสุลต่านแห่งบรูไน โดยสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1847 กองทัพเรือสามารถเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและมีการจ่ายเงินค่าหัว เนื่องจากอังกฤษมีอำนาจอยู่อย่างมาก ทว่านโยบายของอังกฤษกลับค่อนข้างสงบเสงี่ยม ดังนั้น ผู้ที่ประสงค์จะใช้ประโยชน์จากเรื่องนี้ จึงมักเกิดความเย้ายวนได้โดยง่ายที่จะใช้คำโจรสลัดนี้อย่างค่อนข้างกว้างขวาง นับตั้งแต่การใช้คำนี้กับความพยายามของสุลต่านแห่งอาเจะห์ ที่จะสถาปนาการค้าในเมืองที่เป็นแหล่งรวมสินค้า ไปจนถึงการโจมตีแม่น้ำสายต่าง ๆ ที่เป็นแกน

---

* คือการกบฏของทหารซีปอยระหว่างค.ศ.1857-1858 ทหารซีปอยนี้ คือชาวพื้นเมืองอินเดียที่ได้รับการฝึกหัดยุทธวิธีตามแบบของยุโรป

ในซาราวักของพวกอิบาน หรือใช้กับการปล้นสะดมและการค้าทาสของอิลานันและบาลานินีแห่งหมู่เกาะซูลูและบอร์เนียวเหนือ แม้ว่าจริง ๆ แล้ว เรื่องเหล่านี้อาจเป็นวิสาหกิจเพื่อการก่อสร้างรัฐขึ้นมาก็ได้

ชาวยุโรปของสมัยนั้นเอง ก็ยังโต้เถียงกันเรื่องการใช้คำนี้ อาทิเช่น ระหว่างการพิจารณาคดีชาวอิลานันที่ถูกจับกุม หรือในการวิพากษ์เจมส์ บรุค การเรียกผู้ที่กระทำการซึ่งได้รับอำนาจมอบหมายจากสุลต่านแห่งซูลูว่า เป็นโจรสลัดนั้น เหมาะสมแล้วละหรือ ผู้ที่ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อการขยายอำนาจของราชแห่งซาราวักนั้น ถือว่ามีคุณลักษณะเพียงพอแล้วหรือ ที่จะปฏิบัติต่อเขาอย่างโจรสลัด อันที่จริงแล้ว ปัญหานี้มิใช่เป็นเพียงการจงใจใช้คำโจรสลัดอย่างผิด ๆ คำถามซึ่งคนร่วมสมัยถามกันนั้น เป็นเครื่องหมายบอกถึงการขยายระบบกฎหมายของยุโรป ออกไปตามเกาะต่าง ๆ และการตอบสนองต่อการกระทำของยุโรป ก็อาจเป็นชนวนก่อให้เกิดการกระทำต่อไปอีก หากว่าสุลต่านแห่งซูลูเป็นผู้อนุญาตให้มีการกระทำเยี่ยงโจรสลัด สุลต่านไม่สมควรต้องเป็นผู้รับผิดชอบดอกหรือ หรือว่าเรื่องนี้เป็นความรับผิดชอบของสเปน

โจรสลัดนั้น เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในยุโรปก่อนหน้านี้ อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำสงครามทางทะเล เป็นสงครามเพื่อการใช้อำนาจการปกครองของรัฐที่ตั้งมั่นอยู่แล้ว หรือเพื่อสถาปนาอำนาจของรัฐใหม่ หรือเพื่อนำกลุ่มการเมืองกลุ่มหนึ่งมาแทนที่อีกกลุ่มหนึ่ง ก็ได้ คนในสมัยนั้นเอง ต่างก็รับรู้กันอยู่ว่า การหาทางที่จะปราบโจรสลัดนั้น เท่ากับว่า พวกเขาเข้าไปแทรกแซงในกระบวนการทางการเมือง มีหลายครั้งหลายครา ที่พวกเขาต้องปฏิเสธสิทธิอันชอบธรรมมิใช่เฉพาะของรัฐต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งวัตถุประสงค์ของรัฐเหล่านั้นเท่านั้น หากยังรวมถึงพลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกันด้วย การปราบโจรสลัด จึงเป็นเรื่องการแทนที่รัฐที่มีอยู่แล้ว หรือการปฏิรูปรัฐเหล่านั้น

ผลลัพธ์ที่ต้องการ อาจส่งอิทธิพลต่อการวิเคราะห์ถึงต้นกำเนิดของปัญหาก็ได้ แรฟเฟิลส์ให้เหตุผลว่า โจรสลัดมีกำเนิดจากความเสื่อมของรัฐดั้งเดิมในพื้นถิ่น ความเสื่อมนี้เป็นผลลัพธ์ของการรุกรานและการผูกขาดการค้าของดัตช์ บรุคกับคนอื่น ๆ ก็ดำเนินการตามแนวทางการพิจารณาของแรฟเฟิลส์นี้ โดยสนับสนุนนโยบายสร้างความเป็นระเบียบด้วยการฟื้นฟูอำนาจของพื้นถิ่น เหตุผลของแรฟเฟิลส์เป็นเรื่องที่น่าพิจารณา ยิ่งกว่าความคิดที่ว่า ชาวมาเลย์เป็นโจรสลัด “โดยสันดาน” ทั้งยังช่วยให้นักประวัติศาสตร์สืบค้นเข้าไปถึงวัตถุประสงค์และกระบวนการปราบปรามโจรสลัดอีกด้วย แต่ก็อีกนั่นแหละ การกล่าวคลุมไปทั้งหมดเป็นเรื่องอันตราย โจรสลัดของจักรวรรดิยะโฮร์ มองเห็นได้ชัดว่าเกี่ยวข้องกับการ “แตกรัฐบาลใหญ่เป็นรัฐบาลย่อย ๆ ”[77] ทว่าการปล่อยปละโจรสลัดที่แสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง ทำให้เตเมงกอง อิบราฮิม มีแหล่งที่มาของอำนาจที่เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่ง แต่การวิเคราะห์นี้ เหมาะสมกับซูลูน้อยกว่า ในซูลูการเป็นโจรสลัด กลายเป็นแหล่งที่มาของอำนาจและทรัพย์สิน

[77] Owen to Ibbetson, 24 Oct. 1830, Board’s Collections 52586, p. 119, F/4/1331.

เนื่องจากดังที่วอร์เรน ได้แสดงให้เห็นแล้ว[78]ว่า โจรสลัดสามารถทำให้รัฐสุลต่านซูลูได้ประชากรมาในรูปแบบการจู่โจมจับคนมาเป็นทาส อันเป็นการค้าจุนการค้าระหว่างบอร์เนียวกับจีนมากว่าครึ่งศตวรรษ แน่นอนว่าเรื่องนี้ยังเป็นความเสื่อมทรามลง ในแง่ของเป้าหมายที่ใหญ่กว่าของรัฐสุลต่านโมโรในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด แต่ในบางแง่ สิ่งนี้คือการตอบสนองในเชิงสร้างสรรค์ต่อเงื่อนไขของปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซูลูมั่งคั่งไพบูลย์ขึ้นมาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ความสัมพันธ์ของซูลูกับโจรสลัดและการจู่โจมจับคนมาเป็นทาส มิได้บ่งบอกว่า จะสามารถปัดป้องมิให้ความเสื่อมทรามดำเนินต่อไปอีกได้ เพราะเรื่องนี้เพิ่มความคลุมเครือให้กับความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับอังกฤษให้มากยิ่งขึ้นไปอีก และทำให้สเปนมีข้อโต้แย้งที่จะนำมาค้านอังกฤษและค้านพวกซูลูเองได้

แน่นอนว่า ในกรณีเรื่องความเป็นโจรสลัด เมื่อนำกฎหมายนานาชาติมาประยุกต์ โดยทั่วไปแล้ว ย่อมมีผลทำให้รัฐเอกราชที่เกี่ยวข้องในเอเชีย เสียเปรียบ และโดยทั่วไป แม้ว่าจะมิใช่เสมอไปมีผลให้โจรสลัดเสียเปรียบด้วย อันที่จริงนั้น ส่วนใหญ่แล้ว กฎหมายเข้าข้างฝ่ายยุโรปในเรื่องนี้เช่นเดียวกับในกรณี อื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ชาวยุโรปยังสามารถเรียกร้องให้ใช้กฎหมายระหว่างประเทศหรือไม่นำพาต่อกฎหมายดังกล่าวตามที่เห็นสะดวก สุลต่านแห่งอาเจะห์ไม่สามารถปิดท่าเรือได้ แต่แรฟเฟิลส์ทำได้ อังกฤษสามารถขัดขวางหรือยอมอนุโลมให้สเปนปิดล้อมซูลูได้ ตามที่สเปนเห็นว่าสมควร เป็นไปได้ที่จะโต้แย้งว่า การปรับใช้กฎหมายระหว่างประเทศ ในยุคของลัทธิการยึดถือตามที่เห็น (positivist) * ในตัวของมันเองแล้ว คือหมากตัวหนึ่งของลัทธิจักรวรรดินิยม กระนั้น ก็มีอยู่ในบางครั้งบางคราว ที่การใช้กฎหมายสามารถยับยั้งชาวยุโรปได้ ด้วยการนำมากำกับการแข่งขันระหว่างพวกตนกันเอง และแก้ไขความตึงเครียดในหมู่เจ้าหน้าที่ของตน — เช่นกรณีข้าหลวงปีนังกับผู้พิพากษาประจำเมือง ทะเลาะกันเรื่องการปฏิบัติต่อเกดะห์—หรือระหว่างเจ้าหน้าที่ของทางการกับผลประโยชน์ส่วนเอกชน หรือในหมู่ผลประโยชน์ส่วนเอกชนด้วยกันเอง นอกจากนี้ กฎหมายยังสามารถปลุกเร้าให้พวกเขาดำเนินการเกินเลยต่อไปได้ เพราะโจรสลัด มักถูกถ่วงน้ำ แทนที่จะนำตัวไปพิจารณาคดี เราพบว่า มีนักกฎหมายถวายคำแนะนำแก่ พระประมุขของท้องถิ่น — เช่นเจ.ซี.มิตเชลล์ ในกรณีของลอมบอก—แม้ว่าจะไม่ได้ก่อให้เกิดผลที่น่าพอใจเสมอไป เพราะในกรณีนี้ กลับเร่งเร้าให้ดัตช์ดำเนินการต่อไปอีก

มีท่วงทำนองที่เป็นความคิดเห็นผิด ๆ ในทางกลับกันเช่นกัน ว่ารัฐเอเชีย เป็นรัฐตามความหมายของยุโรปและว่า อำนาจส่วนกลางของรัฐเอเชีย มีประสิทธิภาพเช่นที่ชาวยุโรปชอบคิดว่ารัฐของตนเองมีอยู่ ดังนั้น พวกที่ไม่มีความคิดรุนแรง ก็อาจคาดหวังจากรัฐเหล่านี้มากเกินไป และก็

---

[78] J.F. Warren, ***The Sulu Zone 1768-1898***, Singapore, 1981.

* แนวคิดตามหลักวิทยาศาสตร์ที่ว่า สิ่งที่เป็นจริงและเป็นความรู้ที่ยอมรับได้ คือสิ่งที่มนุษย์รับรู้ได้ด้วยอายตนะทั้ง 5 (ตา หู จมูก ลิ้น และสัมผัส) และสามารถศึกษาและตรวจสอบได้ด้วยการวัด การนับ และการสังเกต

ต้องผิดหวัง นักปฏิรูปอาจต้องไปไกลเกินกว่าที่พวกเขาต้องการ พวกสุดโต่งอาจเรียกร้องมากเกินไป และยินดีปรีดากับผลที่ปรากฏออกมา แต่ความรับรู้ถึงความอ่อนแอของรัฐเหล่านี้ ก็อาจมากเกินกว่าความเป็นจริงไปได้เช่นกัน หากว่าอำนาจส่วนกลางของรัฐเหล่านี้อ่อนแอ ก็มิได้เป็นเหตุผลสืบเนื่องตามมาว่ารัฐจะต้องอ่อนแอไปด้วย ผู้พิชิตอาจโลภมากจนเกินควร มีทัศนะที่แพร่หลาย ทว่ามักไม่มีมูลว่า มวลชนกำลังรอคอยการปลดปล่อยจากทรราชย์ของพื้นถิ่น ทัศนะนี้ได้รับการสนับสนุนเช่นกันจากความเชื่อของชาวยุโรปที่ว่า ความเป็นระเบียบและรัฐบาลที่ดี จะช่วยปลดปล่อยให้วิสาหกิจด้านเศรษฐกิจดำเนินการได้อย่างอิสระ ซึ่งจะช่วยให้เกิดโภคทรัพย์ขึ้นมา ความเข้าใจและรับรู้ถึงลัทธิอุดมการณ์และศาสนาที่เป็นรากฐานของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหล่านี้มีอยู่เพียงจำกัดเท่านั้น อย่างน้อยก็จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รายงานของชาวยุโรปที่เขียนขึ้นในสมัยเหล่านั้น มิได้สื่อถึงความเข้าใจอย่างแท้จริงถึงแนวคิดตามหลักศาสนาขงจื๊อที่มีอยู่ก่อน รวมทั้งเป้าประสงค์ของพระจักรพรรดิมินห์มาง ทั้งความเข้าใจถึงบทบาททางด้านพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์พม่าก็ไม่มีอยู่เช่นกัน

ชาติยุโรปมองอิสลามในย่านหมู่เกาะอย่างถูกต้องว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกตน ทว่าชาติยุโรปแต่ละชาติ ปฏิบัติต่ออิสลามต่าง ๆ กันไป ดัตช์นั้น หาทางที่จะลดอิทธิพลของอิสลามมานานแล้ว ด้วยวิธีการที่ค่อนข้างหยาบ นั่นคือ เมื่อใกล้จะถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดัตช์แสดงความมีเล่ห์เหลี่ยมมากขึ้น ทั้งนี้ด้วยปัจจัยที่เนื่องมาจากการฟื้นฟูอิสลามในช่วงหลังเปิดคลองสุเอซและความเป็นเจ้าเพทุบายของดัตช์เอง รวมทั้งการอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคับข้องใจของพวกเขากันเองในอาเจะห์ และภายใต้อิทธิพลของการวิจัยและสนับสนุนของสนุค เฮอร์กรอนเจ ชาวดัตช์ผู้นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด สเปนซึ่งสร้างจักรวรรดิของตนขึ้นโดยการเปลี่ยนศาสนาผู้อื่น ยิ่งหยาบมากไปกว่านั้นอีก สเปนมีโอกาสเพียงเล็กน้อยที่จะทำความปรองดองกับซูลูในลักษณะที่ดัตช์ทำได้สำเร็จในหลาย ๆ รัฐในภาคหมู่เกาะ แท้ที่จริงนั้น การโจมตีซูลูของสเปนในทศวรรษ 1870 ได้ช่วยเป็นแรงดลใจให้อิสลามในที่อื่น ๆ ลุกขึ้นต่อต้าน สเปนพบว่า *ปานดิตาส์ (panditas)* ชาวซูลู เดินทางไปยังมินดาเนา “ด้วยเป้าหมายอันชั่วร้ายที่จะผนึกความสามัคคีในหมู่ชาวโมโร ซึ่งตราบจนถึงช่วงนั้น ความแตกสามัคคีในหมู่ชาวโมโร เป็นข้อได้เปรียบที่ดีที่สุดเท่าที่ชาวสเปนจะคาดคิดได้”[79] สหรัฐมิได้มีความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนศาสนาชนพื้นถิ่น และพวกเขามีสมรรถนะในการหาข้อมูลข่าวสารได้ดีกว่า กระนั้นสหรัฐก็ยังประพฤติปฏิบัติด้วยความรุนแรงยิ่งไปกว่าสเปนเสียอีก เมื่อเผชิญกับการต่อต้านอย่างบ้าระห่ำ ชาวอังกฤษเป็นผู้ที่รอบคอบกว่า ทั้งนี้ก็อีกเช่นกัน ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากปัจจัยทางด้านประเทศอินเดีย กล่าวคือ อังกฤษมีคนในบังคับที่เป็นมุสลิมมากยิ่งกว่ารัฐอื่นใด และการกบฏครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในอินเดีย เพิ่มความปรารถนาของอังกฤษ ที่จะหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งระหว่างชาวยุโรปกับชาวมุสลิมโดยทั่วไป ในมลายูนั้น อังกฤษปล่อยอิสลาม—ตามที่ได้หวังไว้—ให้เป็นภาระของพวกสุลต่าน

---

[79] อ้างใน R.C. Ileto, ***Magindanao, 1860-1888: The Career of Datu Uto of Buayan***, Ithaca, 1972, 43.

หนึ่งในคำวิพากษ์ของอังกฤษต่อสเปนในซูลูก็คือ ชาวสเปนอาจเป็นผู้ปลุกระดมให้เกิดจิฮัด (สงครามศักดิ์สิทธิ์) เพื่อต่อต้านการปกครองของยุโรปโดยทั่วไปในเอเชีย

เรื่องราวเหล่านี้ จะเข้าใจได้ดีขึ้น หากได้คำนึงถึงเรื่องของอีกฝ่ายหนึ่งไว้ในใจด้วย นโยบาย วัตถุประสงค์และความรับรู้ของชาวยุโรป ได้รับการประมวลสรุปลงแล้ว แต่ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่าเป็นอย่างไร

นโยบายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ส่วนภาคพื้นทะเล

ผู้มีอำนาจปกครองชาวพื้นถิ่นของย่านหมู่เกาะ ส่วนใหญ่แล้ว ติดต่อและสัมพันธ์กับดัตช์มาเป็นเวลานาน ความที่ไม่ใคร่คุ้นเคยกับเวทีสากล พวกเขาจึงมีสายตาไม่กว้างไกลเท่ากับคนทางแผ่นดินใหญ่ที่จะหยั่งถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการเผชิญหน้ากับตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดุนดาสมีความคิดว่าดัตช์อาจถูกโค่นให้ล้มลงได้ แต่ก็ด้วยความช่วยเหลือจากต่างชาติเท่านั้น อันที่จริงนั้น โดยทั่วไปแล้วอังกฤษระมัดระวังที่จะไม่ไปรบกวนแบบแผนของอำนาจของดัตช์ อังกฤษนิยมการรับช่วงอำนาจนั้นมา มากกว่าจะทำลายลงเสีย สิ่งที่อังกฤษกระทำระหว่างที่เข้าไปปกครองแทนดัตช์ชั่วคราวและภายหลังจากนั้น แน่นอนว่าคงมิได้ส่งเสริมให้ประมุขของชนพื้นถิ่นคิดไปว่า พวกเขาจะสามารถพึ่งพาอาศัยการแข่งขันระหว่างชาวยุโรปได้ หรือไม่เช่นนั้น ก็แสวงหาการสนับสนุนจากผู้ที่มีอำนาจมากกว่ามาต้านผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า

แน่นอนว่า การทำสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับดัตช์ฉบับปีค.ศ.1824 นั้น มิได้มีการปรึกษาหารือกับบรรดาประมุขของชนพื้นถิ่น ประมุขเหล่านี้มาตระหนักถึงผลลัพธ์ของสัญญา ก็เมื่อได้เห็นการกระทำที่มีขึ้นต่อมา ดังเช่นกรณีผลลัพธ์ของอนุสัญญาฉบับปีค.ศ.1814 เป้าหมายของทิพนครในสงครามชวาซึ่งเกิดขึ้นระหว่างค.ศ.1825-1830 เป็นดังที่อาลี บาซาห์ เปนชาลาซาน กล่าวไว้ คือเพื่อ “ฟื้นฟูภาวะอันสูงส่งของศาสนาอิสลามทั่วชวาทั้งปวง”[80] การอุทธรณ์กับฝ่ายอังกฤษ ไม่น่าที่จะทำได้ แต่ถึงทำได้ ก็คงประสบกับการตอบสนองในทางลบอย่างแน่นอน แม้ว่าพ่อค้าจอห์น พาลเมอร์อาจเสียอกเสียใจกับผลที่ปรากฏออกมา[81] ในสุมาตราตะวันตก การที่มีเจ้าหน้าที่ดัตช์เข้ามาแทนที่เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษ ซึ่งเคยอยู่ในบางบริเวณมาถึง 150 ปี เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน “อภิสิทธิ์ทาง

---

[80] อ้างใน P.B.R. Carey, “Javanese Histories of Dipanegara,” BKI, 130 (1974) 287.

[81] อ้างใน N. Tarling, “The Palmer Loans,” in D.P. Crook, ed., Questioning the Past, St Lucia, 1972, 116.

การค้าของเรา ที่เมืองท่าของดัตช์ ดูเหมือนว่าจะเข้าไปแทนที่ความจำเป็นที่จะต้องรักษาอาณานิคมใด ๆ ไว้บนเกาะ สุมาตรา" พาลเมอร์ให้ความเห็นว่า "แต่การดูหมิ่นความรู้สึกของชนพื้นเมืองและข้อผูกมัดที่เรามีอยู่กับพวกเขา จะทำให้เราถูกประณามอย่างสาสมทั่วทุกหนทุกแห่ง"[82] ฐานะของรัฐต่าง ๆ ในหมู่เกาะนอก ๆ ออกไป ในความสัมพันธ์ตามสัญญากับดัตช์ ไม่กระจ่างชัดนัก เป็นที่เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า การต่อสัญญาเป็นสิ่งที่น้อยที่สุดที่ดัตช์จะสามารถทำได้ อย่างไรก็ดี ประมุขของชนพื้นถิ่นอาจรักษาความเป็นอิสระไว้ได้เป็นอันมาก สักช่วงระยะเวลาหนึ่ง แม้ว่าพวกเขาอาจไม่ทราบว่าทำไม และพวกเขาอาจรู้สึกว่า สามารถยอมรับพ่อค้าชาวต่างชาติและรวมกระทั่งถึงนักเผชิญโชคทั้งหลายได้ โดยมิได้ตระหนักอย่างเต็มที่ถึงอันตรายในการกระทำเช่นนั้น

เฉพาะในกรณีของอาเจะห์เท่านั้น ที่อังกฤษรู้สึกว่า แรฟเฟิลส์เพิ่งสร้างความสัมพันธ์กับสุลต่านของรัฐนี้ ไว้เพียงเมื่อไม่นานมานี้ ดังนั้นจึงมีเหตุผลอันสมควรที่จะมีข้อสงวนพิเศษเกี่ยวกับรัฐนี้ในสนธิสัญญาในค.ศ.1824 * อย่างไรก็ดี เจ้าหน้าที่ ผู้มีอำนาจในปีนัง เห็นว่าไม่เหมาะที่จะเจรจาเรื่องการยุติสนธิสัญญาของแรฟเฟิลส์ ทั้งนี้เพราะการเจรจาข้อตกลงใด ๆ กับอาเจะห์เสียใหม่ คงรังแต่จะส่งเสริม "แนวโน้มที่จะเป็นการข่มขวัญและวางอำนาจเหนือรัฐเล็กรัฐน้อยมากมาย ซึ่งเราดำเนินการค้าอยู่ด้วย"[83] อาจเป็นได้ว่า ผลลัพธ์ประการหนึ่ง คือพระประมุขของอาเจะห์ ยังคงเคารพสนธิสัญญาแรฟเฟิลส์อยู่อย่างน่าประหลาด และไม่ได้ทรงมีความโน้มเอียงที่จะหันไปเข้ากับพวกดัตช์ แน่นอนว่าพระองค์ยังคงรักษาเอกราชได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งเสริมให้ดัตช์ดำเนินการต่อไปโดยวิธีตัดแบ่งดินแดน แทนที่จะคุ้มกัน โดยดัตช์ปล่อยให้พ่อค้าชาวอาเจะห์และชาวต่างชาติที่อยู่เลยพรมแดนออกไปค้าขายกัน หรือปะทะกันไปพลาง ๆ การรุกล้ำเข้ามาทีละน้อย ๆ ของดัตช์ ชักนำให้สุลต่านอิบราฮิมหันไปหาชาติอื่น ๆ ในทศวรรษ 1850 ทว่าการกระทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่เกินเลยไปกว่าที่พวกดัตช์จะสามารถยินยอมได้ เมื่อสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและดัตช์ฉบับปีค.ศ.1871** ระบุถึงเอกราชของอาเจะห์ออกมาอย่างชัดเจน และได้รับความสนใจจากสาธารณชนกว้างขวาง ดัตช์จึงต้องสลายระบอบสุลต่าน ปกติแล้ว พวกดัตช์ใช้กำลังเฉพาะเพื่อสนับสนุนระบบความสัมพันธ์ตามสัญญาเท่านั้น อาเจะห์ไม่มีความสัมพันธ์ดังว่า ดัตช์จึงจำเป็นต้องใช้กำลังมากยิ่งขึ้นไปอีก และนี่เป็น เหตุผลหนึ่ง ที่อธิบายว่าทำไมดัตช์จึงไม่สามารถทำให้สงครามสิ้นสุดลงเสียแต่เนิ่น ๆ ได้ แม้ว่าจะมีโอกาสเพียงเล็กน้อยที่คู่ปฏิปักษ์ของพวกเขาจะได้รับความช่วยเหลือจากชาวยุโรป และการวิงวอนของสุลต่านอาเจะห์ไปยังตุรกี ก็ได้รับการตอบกลับมาเพียงกิริยาที่แสดงท่าทีเท่านั้น เหตุผลหนึ่งที่ทำให้นโยบายโดยทั่วไปของ

---

[82] Palmer to Prince, 10 May 1825, อ้างใน Tarling, ***Imperial Britain***, 52.

* ดัตช์ยอมตกลงที่จะเคารพอธิปไตยของอาเจะห์

[83] Memorandum by Fullerton, 21 Mar. 1825, Straits Settlements Factory Records G/34/100.

** ตามข้อตกลงนี้อังกฤษยินยอมให้ดัตช์ขยายอธิปไตยไปทั่วเกาะสุมาตราโดยเสรี โดยแลกเปลี่ยนกับคำมั่นสัญญาจากดัตช์ว่าพ่อค้าอังกฤษในสุมาตราจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน

ดัตช์เป็นที่ปรากฏในระหว่างการต่อสู้นี้ คือปัจจัยด้านศาสนาอิสลามในสังคม อิสลามซึ่งมีความเข้มแข็งอยู่เสมอมานั้น สามารถรักษาความเป็นผู้นำไว้ได้ ดัตช์ยุบระบอบสุลต่านอย่างเร่งด่วนและไม่สามารถประนีประนอมกับหัวหน้า*อาดัต* หรือ*อูลเลบาลาง* (หัวหน้าที่ได้ตำแหน่งมาจากการสืบเชื้อสาย) แม้ว่าคนเหล่านี้ จะมองเห็นว่า การต่อต้านอย่างยืดเยื้อ กัดกร่อนสถานะของพวกเขาและส่งส่งเสริมสถานะของมุสลิมหัวรุนแรง กับฝ่ายหลังนี้ ดัตช์ไม่เต็มใจที่จะตกลงด้วย และการต่อสู้ก็มีเสียงสะท้อนปรากฏขึ้นในส่วนอื่น ๆ ของย่านหมู่เกาะ สนุค เฮอร์กรอนเจ เขียนไว้ว่า

> หากว่าสุลต่านหรือทายาทของราชสำนัก ได้รับการประสิทธิประสาทให้มีเจตนารมณ์อันแข็งแกร่งและมีดุลยพินิจที่ชัดแจ้งมากเป็นพิเศษ วางพระองค์เป็นผู้นำของการต่อสู้*อูท์แรนซ์ (à outrance)* ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อดัตช์เข้ามายังอาเจะห์ และให้แรงดลใจแก่ประชาชนชาวอาเจะห์ด้วยการสั่งสอนและเป็นตัวอย่างให้ ก็แน่นอนไม่มีข้อกังขาว่า ในสายตาของผู้รุกรานแล้วเจ้านายดังกล่าว จะทรงเป็นอะไรก็ได้ที่มิใช่ปริมาณเล็กน้อยที่จะไม่ใส่ใจเสียก็ได้...เมื่อเป็นเช่นนี้ อูลามาผู้เทศนาสั่งสอนให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ ก็จะสามารถทำให้ราษฎรพระองค์ในสัดส่วนที่มากทีเดียว เลิกสวามิภักดิ์กับอูเลบาลางชาวอาเจะห์ได้ ราชาที่มีอำนาจหน้าที่ศักดิ์สิทธิ์เสมอกับอูลามา จะสามารถสร้างความสำเร็จได้เพียงไหน และที่ห่มหุ้มและคลุมทั้งหมดนี้อยู่ คือตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมา ถึงความยิ่งใหญ่ในอดีตของอาเจะห์!"[84]

ก่อนหน้านี้ จนถึง ค.ศ. 1871 อังกฤษได้แสดงการต่อต้านอยู่บ้างกับการที่ดัตช์บุกมาจากซิอัก เข้าไปยังรัฐต่าง ๆ ที่อยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา รัฐเหล่านี้มีความสวามิภักดิ์ต่อ ซิอัก เพราะจำยอม ในทศวรรษ 1860 ประมุขหลายพระองค์พยายามของความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่การสนับสนุนที่ได้มาในที่สุด ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการสนับสนุนจากชาวอังกฤษในพื้นที่ และมิได้มีผลอันใดนัก นอกจากกระตุ้นให้ดัตช์กระทำการอย่างหนักแน่นเด็ดขาดยิ่งขึ้น แม้ในกรณีของรัฐที่มีความสัมพันธ์แบบทำสัญญาอย่างต่อเนื่องมากกว่า กระบวนการกลืนดินแดนเข้ามาอยู่ในเขตอิทธิพลของดัตช์ ก็มิได้ราบรื่นเสมอไป อาจเป็นได้ว่าช่วงระยะเวลาที่อำนาจดัตช์เว้นว่างไป ทำให้พระประมุขชาวพื้นถิ่น เกิดความมั่นใจอย่างผิด ๆ ขึ้นมาอีก อย่างไรก็ดี ดัตช์จะเข้าขัดขวาง หากว่าการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ดูมีทีท่าว่าจะกลายเป็นการแทรกแซงทางการเมือง หรือเมื่อการแทรกแซงของเอกชนกลายเป็นการแทรกแซงอย่างเป็นทางการขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากที่การเผชิญโชคของบรุค ได้แสดงให้เห็นถึงอันตรายแล้ว อาทิเช่น ในทศวรรษ 1850 พระประมุขของลอมบอก ยังคงมีความเป็นอิสระในระดับที่น่าทึ่ง ทว่าไม่สามารถนำสายสัมพันธ์ที่มีอยู่กับนานาชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เพราะการทำเช่นนั้น รังแต่จะกระตุ้นให้ดัตช์ลงมือปฏิบัติการ อย่างไรก็ดี ดัตช์ตัดสินใจที่จะกำจัดความเป็นอิสระนั้น ก็ในช่วงเวลาต่อมา เมื่อดัตช์ตกลงปลงใจแล้วว่าจะขยาย

---

[84] C. Snouck Hurgronje, trans. A.W.S. O'Sullivan, ***The Achehnese***, Leyden, 1906, I. 145.

จักรวรรดิของตนออกไปโดยรอบ ภายใต้ผลกระทบจากการแทรกตัวเข้ามามากขึ้นของชาวยุโรป และผลกระทบที่เกิดมาจากพลังผลักดันของลัทธิจักรวรรดินิยมของตนเอง ดัตช์สามารถเข้าแทรกแซงในหมู่ราชาที่แตกแยก และสามารถบ่อนทำลายความซื่อสัตย์ของประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ของสาสัคได้ ท่าวาพวกเขาไม่สามารถทำลายความผูกพันของราชากับข้าราชบริพารที่แกนกลางแท้ ๆ ของราชอาณาจักรได้ ความ ผูกพันดังกล่าวนี้ สำแดงออกมาในการโจมตีแบบพลีชีพในขั้นสุดท้าย ที่เรียกว่า *ปูปูตาน*

สุลต่านแห่งบรูไนนั้นตรงกันข้าม คือทรงอยู่รอดมาได้ แต่ก็ต้องสูญเสียบางสิ่งหรือหลายสิ่งที่มีค่าไป เป็นการทดแทน บรูไนมิได้เกี่ยวข้องอยู่ภายในข่ายงานของดัตช์ แม้ว่าสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและดัตช์ฉบับปีค.ศ.1824 น่าที่จะมุ่งหมายว่ารวมทั้งบรูไนด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและดัตช์ที่เสื่อมทรามลงและความริเริ่มโดยส่วนตัวบุคคลจากทางฝ่ายอังกฤษ ได้ช่วยปัดป้องบรูไนออกไป แต่ทั้งนี้เป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากการตอบสนองของบรูไนเองด้วย การตอบสนองของบรูไนในระยะแรกนั้นส่วนหนึ่ง มีปัจจัยการแข่งขันภายในระหว่างผู้ปกครองของบรูไนเองเป็นตัวกำหนด ปัจจัยนี้มีมากเท่า ๆ กับ หรือมากยิ่งกว่า ปัจจัยด้านความสนใจที่จะป้องกันการเข้ามาครอบครองของดัตช์ อาจเป็นได้ว่า อันที่จริงแล้ว บรูไนเชื่องช้าต่อการตระหนักถึงภัยที่จะเกิดขึ้นจากการควบคุมของยุโรป พวกเขาไม่ใคร่ได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลเพราะพวกเขาอยู่ในโลกที่นอกออกไปและค่อนข้างโดดเดี่ยว การติดต่อมีเฉพาะกับกลุ่มที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องเท่านั้น อาจเป็นได้ว่า สภาพเช่นนี้ ส่งผลให้เป็นการง่ายยิ่งขึ้น ที่วิธีคิดของบรูไนจะอยู่ในแนวทางของการยุแยงปัจจัยภายนอกให้แตกคอกัน วิธีคิดเช่นนี้ น่าจะปรับแต่งขึ้นจากแบบแผนทางการทูตที่มีมาแต่เดิม อันเป็นแบบแผนที่ช่วยประคับประคองให้จักรวรรดิบรูไนรวมตัวกันอยู่ได้ ราชา มุดา ฮาสซิม หวังพึ่งบรุค ส่วนคู่แข่งของพระองค์คือ เป็งกีรัน มาโกตา หวังพึ่งดัตช์ บรูไน มิได้มีความสัมพันธ์ตามสัญญากับดัตช์ บรูไนจึงไม่จำเป็นต้องกลัวเกรงเหมือนเช่นชาติอื่น ๆ ว่าจะไปยั่วยุดัตช์เข้า แต่ฮาสซิมยังมีความรอบคอบพอที่จะไต่ถามว่า ฝ่ายไหนเป็นแมว ฝ่ายไหนเป็นหนู แล้วฝ่ายแมวจะลงมือหรือไม่?[85]

ทัศนะทางการทูตที่มีมาแต่เดิม ดูเหมือนว่ายังคงมีอยู่มากในหมู่ชาวบรูไน แม้เมื่อมาถึงช่วงที่ขอบข่ายการติดต่อกับนานาชาติของบูรไนแคบลง ภายใต้สนธิสัญญากับอังกฤษฉบับปีค.ศ.1847 ดัตช์ถูกกันออกไป อเมริกันและสเปน ถูกกันออกไปเพราะความไร้ความสามารถของพวกเขาเอง และเพราะธุรกิจกึ่งทางการของอังกฤษ ที่นำไปสู่การก่อตั้งบริษัทบริทิช นอร์ธ บอร์เนียว บรูไนสามารถดำรงตนให้รอดอยู่ได้ ในระหว่างราช กับบริษัท ซึ่งเป็นอังกฤษด้วยกันทั้งคู่ แต่ก็เป็นการทูตที่สร้างความเสียหายสิ้นเปลืองให้มาก สิ่งที่บรูไนต้องเผชิญคือการแบ่งสันปันส่วนกันระหว่างอังกฤษทั้งสองฝ่ายนี้ ความมุ่งมั่นของบรูไนที่จะมิให้สภาพนี้ดำเนินต่อไป แม้ว่าจะไม่ได้ทั้งหมด แต่ก็ช่วยนำมาซึ่งการสถาปนาการปกครองในระบบผู้สำเร็จราชการ เนื่องจากไม่มีอะไรที่ดีไปกว่านี้ นั่นคือการได้ชาติ

---

[85] N. Tarling, ***The Burthen, the Risk and the Glory***, Kuala Lumpur, 1982, 30.

อังกฤษมาต้านกับชาวอังกฤษ สุลต่านฮาสซิม ผู้ประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในฝ่ายที่ทำลายกลุ่มพันธมิตรของบรุคลงในค.ศ.1846 แม้ว่าเป้าหมายของบรุค จะเป็นการฟื้นฟูรัฐสุลต่านตามแบบอย่างของแรฟเฟิลส์เสมอมา และแม้ว่าบรุคจะเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ซึ่งต่อมาภายหลัง แสวงหาการสนับสนุนด้วยการยอมรับการแบ่งสันปันส่วนกันทีละน้อย แต่ด้วยความช่วยเหลือที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของอังกฤษ บรุคสามารถจัดการหลบเลี่ยงมิให้รัฐสุลต่านแห่งนี้ ต้องสาปสูญไปโดยสิ้นเชิงได้อย่างเป็นผลสำเร็จ

หากแม้เจมส์ บรุคจะหาทางกระตุ้นให้บรูไนดำเนินการปฏิรูป เผื่อไว้ว่าเขาและผู้ที่สืบทอดตำแหน่งต่อจากเขา จะได้สร้างรัฐซาราวักที่แยกต่างหากขึ้นมา แต่เรื่องนี้ มิได้ขึ้นอยู่เฉพาะแค่การแบ่งแยกบรูไนเท่านั้น หากยังขึ้นอยู่กับการต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่องมาเป็นลำดับ ในฝ่ายของพวกหัวหน้าและประชาชนของราช ขณะที่ราชขยายตัวออกไปด้วย แม้ศูนย์รวมความจงรักภักดีอันเก่า มีสิ่งอื่นเข้ามาแทนที่ แต่บรรดาหัวหน้า ยังมีทางเลือกอื่น ๆ เปิดให้กับพวกเขา เนื่องจากราช ซึ่งขาดกำลังจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ราชาแตกหักกับรัฐบาลอังกฤษเป็นครั้งแรกแล้ว ต้องการผู้ร่วมมือช่วยเหลือมากยิ่งขึ้นไปอีก ในแง่หนึ่ง ชาวมุสลิม-มาลาโยที่บริเวณปากแม่น้ำ ได้กลายมาเป็นประมุขร่วมกับราชาผิวขาว ในขณะที่ชาวอิบานซึ่งเป็นปฏิปักษ์ดั้งเดิมกับการปกครองของบรุค ได้กลายมาเป็นชนชั้นนักรบที่อาจหาญ และได้ช่วยเหลือในการขยายอำนาจการปกครองของบรุค ในระดับหนึ่ง ราชได้กลายมาเป็นตัวละครอิสระบนเวทีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นกระทั่งรัฐเอกราชรัฐหนึ่ง และเป็นรัฐมลายูรัฐหนึ่ง ดังที่ราชาเจมส์กล่าวอ้างไว้ ทางเลือกหนึ่งก็คือการมองว่ารัฐนี้เป็นประหนึ่งรัฐอาณานิคมเทียม ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ก็ต้องพึ่งพาอาศัยอำนาจแสนยานุภาพของอังกฤษ อาจเป็นได้ว่าความจริงแท้ของรัฐนี้คงจะอยู่ที่ไหนสักแห่ง ระหว่างสองด้านนี้[86] พวกราชาเองก็ตระหนักชัดว่า ระบบของพวกเขา เหนือกว่าการปกครองแบบอาณานิคม หรือการปกครองในแบบอย่างของสหพันธรัฐมลายู ทว่าทั้งตอนก่อนและภายหลังความตกลงเรื่องรัฐในอารักขาฉบับปีค.ศ.1888 ราชไม่เคยเป็นรัฐเอกราชที่แท้จริง และหากว่า จะเป็นรัฐมลายูรัฐหนึ่ง รัฐมลายูรัฐนี้ก็เป็นรัฐที่เอาใจอังกฤษเป็นพิเศษ

บอร์เนียวเหนือ มีภาวะที่ต่างออกไปอีกครั้งหนึ่ง นับแต่ก่อตั้งขึ้นมา ประชาชนถูกตัดขาดจากการติดต่อทางการเมืองกับชาวยุโรปอื่น ๆ แม้ว่าพันธะกรณีกับสุลต่านแห่งซูลูจะยังคงมีอยู่ ประชาชนได้พบกับรัฐบาลต่างด้าว ซึ่งไม่มีพื้นฐานด้านขนบประเพณีในอดีต และไม่มีผู้ร่วมให้การสนับสนุนที่มองเห็นได้ชัดเจน รัฐบาลถูกต่อต้านจากแม็ต ซัลเลห์ ด้วยเหตุผลแนวประเพณีนิยมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีอิสลามเป็นเพียงเหตุผลส่วนหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลอังกฤษได้เพียงเล็กน้อย แต่ฝ่ายต่อต้านนั้น ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลชาติอื่น ๆ เลย ได้มีการเสนอเป็นทำนองการประนีประนอมในค.ศ.1898 ซึ่งตามข้อเสนอนี้ แม็ต ซัลเลห์ จะได้รับการยอมรับเป็นหัวหน้าในบริเวณตอนใน ทว่าเรื่องนี้ เจ้าหน้าที่ของบริษัทไม่ยอมรับ แม้ว่าผู้อำนวยการบริหาร คือดับเบิลยู. ซี. โค

---

[86] Cf. Sanid Said, ***Malay Politics in Sarawak 1946-1966***, Singapore, 1985, 11, 16-17.

วี ผู้ซึ่งมีภูมิหลังด้านการค้าในท้องถิ่น จะให้การสนับสนุน การกำจัดฝ่ายต่อต้าน จำเป็นจะต้องมีการส่งกองทหารไปปฏิบัติการอย่างอุตสาหะเป็นลำดับที่ต่อเนื่อง ระบบที่มีระเบียบมากขึ้นได้ค่อย ๆ ได้รับการสถาปนาทีละน้อย แต่การสร้างโครงสร้างถาวรอันเป็นหลักนั้น จำเป็นต้องใช้เวลา

การสถาปนาบอร์เนียวเหนือ เป็นการแสดงถึงการแบ่งแยกซูลูเช่นเดียวกับการแบ่งแยกบรูไน สำหรับชาวซูลูแล้ว สายสัมพันธ์กับอังกฤษ แม้ว่าจะมีช่วงระยะเวลาจำกัด แต่ก็เป็นปัจจัยสำคัญขั้นชี้ขาดต่อความสัมพันธ์อันยาวนานกับสเปน เมื่อซูลูเผชิญหน้ากับปฏิบัติการทางทหารของสเปน เผชิญการโอ้โลมด้วยวิธีการทางการทูต และการทำสงครามศาสนาของสเปน เป้าหมายของพวกเขา คือการรักษาเอกราช สเปนได้สถาปนาการอ้างสิทธิขึ้นมา แต่มิได้มีการควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ และอันที่จริงแล้ว ภายหลังเหตุการณ์บาลัมบานกานแล้ว ชาวซูลูก็สามารถสร้างความรุ่งเรืองไพบูลย์ขึ้นมาได้ใหม่ โดยอาศัยอาวุธ ทาสและการค้ากับจีน ความสัมพันธ์กับอังกฤษ พัฒนาขึ้น ทว่าสามารถให้การค้ำประกันได้เพียงเล็กน้อย เมื่อดูจากปัญหาเรื่องโจรสลัด และจากความไม่แน่นอนของความยึดมั่นของอังกฤษต่อเอกราชของซูลู แม้ว่าจะมีสนธิสัญญาที่ดาลริมเพิลและบรุคทำไว้ และการที่ทั้งสองให้การสนับสนุนความเป็นกลางของซูลู พวกซูลูได้ฉวยโอกาสที่จะรักษารัฐของตนและดุลยภาพอันมีลักษณะพิเศษที่รัฐตนมีอยู่ระหว่างการร่วมมือกันและการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ระหว่างการอุปถัมภ์และการพึ่งพา และระหว่างการรวมศูนย์และการแยกส่วน แต่สภาพที่เป็นอยู่นี้ก็มิใช่สิ่งที่จะค้ำประกันถึงอนาคตที่ปลอดภัย กล่าวคือ การวิงวอนขอร้องของสุลต่านต่ออังกฤษ คงจะได้รับการสนองตอบตามธรรมเนียม และความเห็นอกเห็นใจต่อพระองค์และประชาชนของพระองค์ ก็ถูกกระตุ้นให้มีมากยิ่งขึ้นอีก เพราะการใช้ความรุนแรงและความไร้กฎเกณฑ์ของการดำเนินการของสเปน และความกลัวว่า การกระทำของสเปนอาจยั่วยุให้เกิดปฏิกิริยาจากอิสลามขึ้นมาได้ กระนั้น เมื่อตอนที่ระบอบการปกครองของสเปนสิ้นสุดลง สุลต่านยังทรงรักษาเอกราชไว้ได้อย่างพอเพียงแก่การทำสนธิสัญญากับสหรัฐ และบางคนที่เกี่ยวข้องอยู่กับบริษัท ก็หวังว่า อังกฤษจะยังสามารถดำเนินนโยบายในซูลู ในลักษณะเดียวกับที่พวกเขาได้ดำเนินมาในบริเวณคาบสมุทร ความหวังใด ๆ ในเรื่องนี้ ถูกพวกอเมริกันทำลายสิ้น สำหรับอเมริกันแล้ว สนธิสัญญาเบตส์ เป็นเพียงการถ่วงเวลาไว้ชั่วคราว ในระหว่างที่กำลังมีการจัดการกับการก่อการกบฏทางเหนือ อย่างไรก็ดี การล้มอำนาจของสุลต่าน ก็ทำให้อเมริกันต้องเผชิญกับการต่อต้านอย่างรุนแรง ซึ่งได้แรงบันดาลใจจากอิสลาม

"เราชะงักงันด้วยความประหลาดใจกับการประสิทธิประสาทขององค์พระผู้เป็นเจ้า พระผู้สร้างโลกทั้งหลายทั้งปวง ผู้ที่ได้ทรงบรรลุผลตามเจตน์จำนงและประกาศิตอันประเสริฐในลักษณาการซึ่งเรามิอาจเข้าใจได้ ซึ่งแยกพี่จากน้อง พ่อจากลูก และเพื่อนจากเพื่อน"[87] นั่นคือปฏิกิริยาของเบนดาฮาราแห่งปาหัง ที่มีต่อสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1824 ซึ่งทำลายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกมาเลย์แบบแผนอันใหม่ ปรากฏขึ้นในคาบสมุทรในเวลาต่อมา โดยมิใช่เป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากนโยบายของ

---

[87] อ้างใน B.W. Andaya, ***Perak: The Abode of Grace***, Kuala Lumpur, 1979, 2.

อังกฤษ หรือเนื่องมาจากฐานะและโครงสร้างที่แตกต่างกันของรัฐมลายูเท่านั้น หากยังเนื่องมาจากระดับที่แตกต่างกันในความสามารถที่จะหยั่งรู้และเชี่ยวชาญในการดำเนินกิจการรัฐด้วย อังกฤษไม่เคยแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษมาประจำที่ยะโฮร์ แม้อาจเป็นได้ว่าตัวอย่างในยะโฮร์ ช่วยให้เกิดการนำระบบเช่นนี้ไปใช้ในที่อื่น เสี้ยวส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอันเก่าแก่ของยะโฮร์ และอนาคตของยะโฮร์ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากผู้ปกครองของยะโฮร์เองคือ เหล่าเสนาบดี (เตเมงกอง) ในอดีต พวกเขาตระหนักดีว่า ไม่ควรปล่อยให้ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงได้ ปัญหาที่ต้องกระทำคือสร้างความเป็นอิสระให้มากที่สุด แม้กระทั่งการเป็นอิสระจากเพื่อนบ้านอาณานิคม หากว่าไม่ได้นำเพื่อนบ้านนั้นมาดัดแปลงให้เป็นประโยชน์ขึ้นมา พวกเขาเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับรัฐบาลอาณานิคมย่านช่องแคบ แสดงตัวให้ประจักษ์ชัดว่าแยกทางกับโจรสลัดของระบอบการปกครองเก่า พร้อมกันนั้นก็รับคำแนะแนะจากพ่อค้าและนักกฎหมายชาวอังกฤษ ตามความสะดวก หรือไม่เช่นนั้น ก็พวกที่อยู่ใกล้ ๆ พวกเขายังสร้างการติดต่อเชื่อมโยงไว้กับลอนดอนเสียด้วยซ้ำ และหาทางอย่างเสี่ยงอันตราย ที่จะขยายอิทธิพลด้านการเมืองของตน พวกเขาพัฒนาเศรษฐกิจของยะโฮร์อย่างที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ด้วยการอำนวยความสะดวกให้แก่การอพยพเข้ามาของชาวจีนและแก่วิสาหกิจของชาวจีน พวกเขาเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้อื่นในการดำเนินวิถีบางอย่าง แต่ก็มีหลายครั้งหลายคราว ด้วยเหตุของการเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้อื่นนั้นเอง ที่ทำให้พวกเขา ก่อความรำคาญให้แก่ข้าหลวงพวกที่พยายามจะเข้าควบคุมในแบบอาณานิคมอย่างที่เป็นทางการมากยิ่งขึ้น ในแง่หนึ่งพวกเขาเป็นเช่นราชาบรุคในแบบที่เป็นชนพื้นเมือง พวกเขารู้เช่นกันว่าเมื่อไรควรจะยอมอ่อนข้อและรามือลง กล่าวคือ ในท้ายที่สุดแล้วพวกเขา ก็ต้องยอมรับที่ปรึกษาคนหนึ่ง ทว่าก็ยังหาทางสร้างเอกราชขึ้นมาให้ได้ อาจเป็นได้ว่า เป็นด้วยคุณสมบัติความเป็นผู้ดีใหม่ของประมุขเหล่านี้นี่เอง ที่ชักนำให้พวกเขาพยายามสร้างความยิ่งใหญ่อยู่ระยะหนึ่ง สิ่งนี้ทำให้พวกเขาเห็นความจริงในทางปฏิบัติด้วยเช่นกัน

ประมุขของรัฐอื่น ๆ จำต้องจัดการรับมือกับความเหนือกว่า ที่ประมุขของยะโฮร์ ทรงสร้างให้กับพระองค์เอง และเนื่องจากความสมัครใจที่จะดำเนินงานร่วมกับพวกอังกฤษ ประมุขของรัฐอื่นเหล่านี้ จึงต้องกำจัดการผูกขาดการติดต่อกับอังกฤษของประมุขของยะโฮร์ สุลต่านโอมาร์แห่งตรังกานูทรงเป็นหนึ่งในกลุ่มประมุขที่ว่านี้เช่นเดียวกับประมุขของยะโฮร์ สุลาต่านโอมาร์ทรงแยกทางกับพวกโจรสลัดและหาทางสร้างความสัมพันธ์กับสิงคโปร์ และข้าหลวงบลันเดลล์ก็ให้การตอบสนอง ทว่าความทะเยอทะยานของยะโฮร์และสงครามกลางเมืองของปาหังชักพาให้สุลต่านโอมาร์ทรงเข้าสู่การดำเนินนโยบายที่สุมเสี่ยงด้วยเช่นกัน นโยบายเหล่านี้ ให้ผลตอบแทนที่ดี อาจเป็นได้ว่าโดยที่สุลต่านเองก็มิได้ทรงคาดฝัน ตรังกานูถูกโจมตี แต่นโยบายของผู้ที่สืบทอดตำแหน่งจากบลันเดลล์ คือคาเวนาจไม่ได้รับการอนุมัติเห็นชอบ ค่าเสียหายของตรังกานู คือการต้องยอมรับความเป็นใหญ่ของไทย แต่เรื่องนี้ก็มิได้ทำลายเอกราชของตรังกานู

ความเป็นใหญ่ของไทยเหนือเกดะห์นั้น เป็นที่ยอมรับอยู่แล้ว เมื่อสุลต่านทรงยกปีนังให้อังกฤษ พระองค์มิได้ทรงขอคำสัญญาเรื่องความช่วยเหลือเพื่อให้มาช่วยต่อต้านไทย และข้าราชบริพาร

ของผู้ที่สืบทอดราชสมบัติต่อจากพระองค์แล้วถูกถอดลงจากบัลลังก์นั้น ก็ถูกถืออย่างเป็นทางการในทศวรรษ 1830 ว่าเป็นโจรสลัด ทว่าสุลต่านทรงได้รับความช่วยเหลือจากฝ่ายเอกชนของอังกฤษ และอุปสรรคด้านกฎหมาย ก็สามารถทำให้กลายเป็นประโยชน์ขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของอาณานิคมย่านช่องแคบ ไม่ว่าผู้บังคับบัญชาของพวกเขาจะพูดอย่างไรก็ตาม คนเหล่านี้มีความกระวนกระวายที่จะจำกัดประสิทธิภาพความเป็นใหญ่ของไทยในส่วนคาบสมุทรไว้ ยิ่งหากเรื่องนี้สามารถทำได้ด้วยการหลีกเลี่ยงการยอมรับในแง่ทฤษฎี ก็ยิ่งจะดีมากขึ้น แต่หากทำได้เฉพาะแค่หลีกเลี่ยงหรือจำกัดการเข้ามาดำเนินการในทางปฏิบัติ และให้การยอมรับในแง่ทฤษฎี ก็ยังเป็นทางเลือกที่ยอมรับได้ ประมุขของเกดะห์ทรงยอมรับการตกลงซึ่งบอนแฮมสนับสนุน ประมุขของรัฐมาเลย์ในทางตอนเหนือ โลเลไปมาในระหว่างทางเลือกต่าง ๆ ที่เปิดให้แก่พระองค์ ทั้งนี้เป็นผลมาจากไทยขาดการเข้าควบคุมอย่างเป็นทางการ และพวกอังกฤษในพื้นที่ ก็ไม่เต็มใจที่จะรับรองในเรื่องนี้ ดังนั้น หากว่าเข้ากับฝ่ายไทย ก็เท่ากับต่อต้านคนอังกฤษ หากอยู่ข้างพวกอังกฤษ ก็ต่อต้านกับพวกไทย หรือถึงกับเป็นการยุแยงให้ฝ่ายหนึ่ง แตกคอกับอีกฝ่ายหนึ่ง โดยรวมแล้ว ประมุขเหล่านี้ทรงดำเนินการได้ดีเป็นพิเศษ ทรงหลีกเลี่ยงการเข้าไปรวมอยู่ในสยาม แบบเดียวกับที่ปัตตานีโดนมาแล้ว ทั้งยังหลีกเลี่ยงการรวมเข้าอยู่ในสหพันธรัฐมลายูได้สำเร็จด้วย

สนธิสัญญาเบอร์นีย์* ปล่อยให้บรรดาผู้เป็นหัวหน้าของเปรัก เป็นผู้ตัดสินใจปัญหาเรื่องการสวามิภักดิ์ต่อสยาม และข้าหลวงฟุลเลอร์ตัน ก็ส่งโลว์ไปดำเนินการเพื่อให้เป็นที่แน่นอนว่า พวกเขาเลือกที่จะปฏิเสธไทย เจ้าหน้าที่ระดับสูงกว่า ไม่เห็นชอบกับการกระทำดังกล่าว แต่ความไม่เห็นชอบกับสนธิสัญญาโลว์นี้ ไม่เคยแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทางการของเปรักได้ทราบ ทางเลือกที่จะอยู่กับไทยไม่มีอีกต่อไปแล้ว แต่เปรักก็ยังถูกทำให้เกิดความสองจิตสองใจกับวิถีทางอื่น ๆ พวกหัวหน้าชาวมาเลย์ในเปรัก มีความหรรษากับผลประโยชน์ที่ได้จากการค้าดีบุก และส่งเสริมการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนโดยผ่านเข้าทางอาณานิคมย่านช่องแคบ ทว่าเรื่องนี้ มิได้ทำแบบรวมศูนย์ ดังในกรณีของยะโฮร์ และผลกระทบของเรื่องนี้ สร้างความวุ่นวายให้กับการกระจายอำนาจในรัฐสุลต่านแห่งนี้ บรรดาข้าหลวงพยายามทุกอย่าง ได้แก่การรื้อฟื้นสนธิสัญญาเก่า ๆ การติดต่อโดยตรงกับพวกหัวหน้าในท้องถิ่น การใช้ประมุขของยะโฮร์ และในท้ายที่สุด คือการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการ ทว่าสิ่งที่มีความหมายต่อชนชั้นนำ เป็นที่กระจ่างชัดก็เฉพาะด้วยการทำงานของเบิร์ช และสิ่งที่จำต้องยอมรับ ก็เป็นที่กระจ่างชัดขึ้นด้วยการ ส่งกองทหารไปล้างแค้นการลอบสังหารเขา สิ่งที่น่าจะดีกว่าคือการยอมรับและดำเนินการเพื่อวางข้อจำกัดมากกว่าจะไปต่อต้าน สุลต่านอิดริส (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1887-1916) ทรงได้รับการศึกษาในภาษามาเลย์ เมื่อขึ้นครองบัลลังก์เปรักทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เพื่อให้เกิดช่องทางการสื่อสาร

---

* ตามสนธิสัญญานี้ อังกฤษยอมรับว่าไทยมีอำนาจเหนือไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และไทยสัญญากับอังกฤษว่า จะยอมให้เปรักและสลังงอร์เป็นรัฐอิสระ

กับพระองค์[88] ความจริงในข้อที่ว่า อังกฤษมิได้ผนวกดินแดน แต่ดูเหมือนว่าจะยังให้คำแนะนำอยู่ ทำให้พระประมุขทั้งหลายพอมีโอกาสที่จะกระทำการด้วยพระองค์เองอยู่บ้าง แม้ว่าขีดจำกัดของโอกาสนี้เป็นการเตือนยะโฮร์และรัฐทางเหนือ ให้หลีกเลี่ยงการมีผู้สำเร็จราชการ หากว่าทำได้ ปาหังยอมรับผู้สำเร็จราชการอย่างไม่เต็มใจ และก็มีการต่อต้านตามมาบ้าง รัฐทางเหนือยอมรับเฉพาะที่ปรึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ทรงกล่าววิจารณ์ในค.ศ.1903 ว่า “ชาวมาเลย์ก็เหมือนกับชนชาติอื่น ๆ คือเกลียดการแทรกแซงของต่างชาติ ...ที่พวกอังกฤษพูดว่าชาวมาเลย์เคารพนับถือและสนับสนุนพวกเขานั้น เป็นความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง... หากว่าผู้นำมาเลย์แสวงหาความช่วยเหลือจากอังกฤษก็เป็นเพราะว่า อังกฤษเป็นประเทศมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่”[89]

ส่วนแผ่นดินใหญ่

ในตอนเริ่มต้นของช่วงเวลาที่พิจารณานี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งมีความเป็นเอกราชมากกว่าส่วนหมู่เกาะ ดำเนินการด้วยพลวัตทางการเมืองที่แตกต่างออกไป ราชอาณาจักรใหญ่ ๆ ของส่วนแผ่นดินใหญ่ซึ่งได้แก่ ราชอาณาจักรของชาวพม่า ชาวไทยและชาวเวียดนาม ต่างมีปัญหาเรื่องบูรณภาพของตนเอง แม้ในส่วนที่อยู่บริเวณแกนกลางของอาณาจักรก็ยังเป็นปัญหา ปัญหาเหล่านี้เกี่ยวเนื่องกับความอ่อนแอที่มีอยู่ในตัวระบบการสืบเชื้อสายทางบิดา ดังได้แก่กรณีของพม่าและไทย ส่วนปัญหาแก้ยากสำหรับชาวเวียดนาม เป็นเรื่องการยึดราชอาณาจักรเข้าไว้ด้วยกัน โดยผ่านการใช้ระบบขงจื๊อตามแบบของจีน นอกจากนี้ แต่ละราชอาณาจักร ยังมีแรงกระตุ้นที่จะขยายตัวอีกด้วย ตัวอย่างเช่นการรุกของไทย ซึ่งรุกเข้าสู่ไม่แต่เฉพาะรัฐต่าง ๆ ของชาวมาเลย์เท่านั้น หากยังรุกเข้าไปในลาวและกัมพูชาด้วย แรงกระตุ้นนี้ ผลักดันชาวเวียดนามเข้าสู่รัฐที่อับโชคทั้งสองดังกล่าวด้วยเช่นกัน และยังนำให้ไทยกับพม่า เข้าแข่งขันกันเพื่อแย่งชิงรัฐฉานอีกด้วย ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ แต่ละรัฐใหญ่เหล่านี้ล้วนประกอบด้วยชนกลุ่มน้อย ชาวพม่าจัดให้ชาวกะเหรี่ยง ยะไข่ มอญ คะฉิ่น ฉิ่น และชนชาติฉาน มีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ไม่สามารถจัดการให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นมาได้ ฝ่ายไทยก็มีปัญหากับชาวมาเลย์และฉาน ส่วนเวียดนาม ก็มีชาวจาม เขมร และชนเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่บนภูเขา นอกจากนี้ รัฐใหญ่เหล่านี้ยังต่อสู้กันบ้างเป็นครั้งคราวด้วย ไทยกับเวียดนามหลีกเลี่ยงการปะทะกันโดยตรง ส่วนความขัดแย้งระหว่างสองชาตินี้ เกิดขึ้นบนความเดือดร้อนของรัฐลาวและกัมพูชา ที่อยู่ระหว่างกลาง ความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่านั้น ตรงกันข้าม คือเป็นการปะทะกันโดยตรงซึ่งกระทำมาแต่ครั้งเก่าแก่ และอันที่จริงแล้ว รากฐานของราชอาณาจักรไทยครั้งหลังสุด มีขึ้น

---

[88] J.M. Gullick, ***Malay Society in the Late Nineteenth Century***, Singapore, 1987, 60.

[89] อ้างใน Suwannathat-Pian, 157n.

ภายหลังจากที่พม่าได้ทำลายอยุธยาลงในค.ศ.1767 พลวัตภายในภูมิภาคเหล่านี้ ส่งอิทธิพลอย่างมีประสิทธิภาพและต่อ ทุก ๆ ด้านของชีวิตทางการเมืองบนแผ่นดินใหญ่ เป็นพลวัตที่ส่งผลมากเสียยิ่งกว่าที่เกิดขึ้นในส่วนหมู่เกาะ แต่เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด พลวัตเหล่านี้ ล้วนต้องเปลี่ยนแปลงไปเพราะการถูกบีบบังคับให้ต้องยอมรับระบอบการปกครองในแบบจักรวรรดินิยมในเวลาต่อมา โดยที่พลวัตดังกล่าว ก็มีส่วนเอื้ออำนวยต่อการปกครองแบบจักรวรรดินิยมนี้ในระดับหนึ่งด้วย

การที่รัฐบนแผ่นดินใหญ่จะตระหนักรู้ถึงการการเข้ามาของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมได้อย่างชัดแจ้งและมีการประเมินธรรมชาติของตนเองนั้น ยิ่งเป็นเรื่องที่ยากลำบาก มิใช่เพียงเพราะรัฐเหล่านี้มีความหมกมุ่นครุ่นคิดและมีความสัมพันธ์ในแบบจารีตที่มีมาแต่ดั้งเดิมเท่านั้น – ดังเช่นกรณี ผู้ปกครองของเวียดนาม ซึ่งไม่สามารถเชื่อได้ว่า การค้า เป็นเป้าหมายอยู่ในตัวของการค้านั้นเอง[90]-- ความไม่สามารถตระหนักรู้และไม่สามารถประเมินตนเองนี้ยังรวมถึงความจริงในข้อที่ว่า ตราบจนถึงตอนนี้ชาวยุโรปมิได้สร้างผลกระทบต่อแผ่นดินใหญ่เท่าใดนัก ในย่านหมู่เกาะนั้น ยุโรปมาปรากฏตัวอยู่นานแล้ว โดยชาวพื้นถิ่นไม่สามารถขับไล่ออกไปได้ นอกเสียจากว่าพวกเขาจะขับไล่ในระหว่างกันเอง และดูเหมือนว่า จะเป็นที่ยอมรับรู้กันอย่างกว้างขวาง - หากว่าจะมิใช่ถึงขั้นรู้กันโดยทั่วไป ในย่านหมู่เกาะว่าวิธีที่ดีที่สุด พวกเขาจำเป็นต้องประนีประนอม กับพวกยุโรปเหล่านี้และจะต้องดำเนินการ ภายในกรอบโครงสร้างที่พวกยุโรปกำหนดขึ้น รัฐบนแผ่นดินใหญ่มิได้มีภูมิหลังดังกล่าว พวกเขามีประสบการณ์เยี่ยงเจ้าอธิราชมากกว่า ระบอบนี้ดำเนินงานไปในแบบที่ต่างออกไป จีนเข้าแทรกแซงแผ่นดินใหญ่โดยใช้กำลังรุนแรงเป็นพัก ๆ และอย่างมีผลกระทบที่น่าระทึกใจ ทว่าส่วนใหญ่แล้ว จีนพึงพอใจอยู่กับการยอมรับความเป็นประเทศบริวาร และโดยอันที่จริงนั้น การยอมรับดังกล่าวก่อให้เกิดผลกำไรแก่บรรดาบริวารผู้ส่งบรรณาการเมืองขึ้นเหล่านั้นเองด้วย

ความสัมพันธ์นี้ ทางฝ่ายจีนมิได้หล่อเลี้ยงไว้เพียงเพราะความต้องการการยกยอปอปั้นหรือสนองความต้องการภายในประเทศเท่านั้น เรื่องนี้ยังเป็นวิธีการของจีน ในอันที่จะสร้างความมั่นคงด้วยจริงอยู่ เป็นธรรมดาอยู่เองสำหรับรัฐบนภาคพื้นทวีป ที่จะต้องหาทางปกป้องคุ้มกันตนเองภัยจากภายนอก และสถาปนาเขตที่อาจเรียกได้ว่า ความเป็นกลางแบบยอมนบนอบและเชื่อฟังหรือเอกราชในแบบที่อ่อนลง ขึ้นรอบ ๆ ตัว อาจเป็นได้ว่า ลักษณะที่เด่นชัดมากที่สุดของปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มิใช่กิจกรรมที่เพิ่มขึ้นของผู้ประกอบการค้าและนักสร้างจักรวรรดิชาวยุโรป มากเท่ากับการเกิดรัฐขนาดใหญ่ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง (แรกทันทีที่พวกเขาเข้ามา) บนอนุทวีปอินเดีย บนอนุทวีปอินเดียมีสภาวะความจำเป็นแกมบังคับในเรื่องความมั่นคง เพราะมีรัฐอื่น ๆ ประเภทเดียวกันนี้อยู่ด้วย ในเรื่องนี้ รัฐบนแผ่นดินใหญ่ต่างตระหนักกันเป็นอย่างดี พม่านั้น หากหล่นออกไปอยู่นอกเขต (อิทธิพล) ของจีนมากกว่าสยามหรือเวียดนาม พม่าก็จะตกเข้าไปอยู่ในรั้วของการทูตอินเดียมากขึ้น สยามกับเวียดนาม

---

[90] A.B. Woodside, ***Vietman and the Chinese Model***, Cambridge, Mass., 1971, 263.

ต่างก็ตระหนักเช่นกัน ถึงการพิชิตดินแดนของบริษัทอังกฤษ และมีความหวั่นเกรงอยู่ แต่ทั้งสองให้การตอบสนองที่แตกต่างกัน ทั้งสองยังเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับจีน ในแบบที่ต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะตัวของตน เช่นกัน เมื่อฐานะในเวทีระหว่างประเทศของจีนเปลี่ยนแปลงไป

ในส่วนที่สัมพันธ์กับอินเดีย พม่ามีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีโชคน้อยกว่าเพื่อน และวิธีการดำเนินความสัมพันธ์กับนานาประเทศของพม่า ก็ไม่น่าเป็นไปได้ที่พม่าจะยอมรับเอกราชในแบบที่อ่อนลง ซึ่งโดยแก่นแท้แล้ว เป็นเป้าหมายของผู้ปกครองใหม่ในอินเดีย บนแผ่นดินใหญ่ เอกราช สามารถรักษาไว้ได้ ในลักษณะที่ในย่านหมู่เกาะจะไม่สามารถรักษาไว้ได้ ทว่าก็เฉพาะอย่างมีเงื่อนไขเท่านั้น สภาวะเช่นนี้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ประการหนึ่งคือ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐต่าง ๆ ยิ่งแก้ไขได้ยากมากขึ้นไปอีก และเป็นปัจจัยที่ช่วยนำไปสู่สงครามสองครั้ง ซึ่งส่งผลให้มีการแบ่งแยกดินแดนของราชอาณาจักรพม่าทีละขั้น ฝ่ายต่าง ๆ ในพม่า ที่เห็นชอบและสนับสนุนให้ใช้วิธีประนีประนอมสามารถถูกทำลายลงได้โดยง่าย ผู้ปกครองชาวอังกฤษที่ปกครองอินเดียอยู่ พบว่าเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงการดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่เมื่อพิจารณาในอีกทางหนึ่งมิได้สร้างผลที่ไม่น่าพอใจนัก แม้กระทั่งการสร้างความทันสมัยให้แก่ราชอาณาจักรนี้ ก็มิใช่ว่าจะไม่เป็นที่ต้องการแต่กลับกลายเป็นว่า ต้องกระทำอย่างมีขอบเขตจำกัด ประเด็นอื่น ๆ ก็ได้แก่ พม่าสมควรจะติดอาวุธให้ตนเองหรือไม่ และควรให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติดีหรือไม่ สงครามครั้งที่สาม ซึ่งเกี่ยวข้องกับภัยต่างชาติ ได้นำไปสู่การผนวกดินแดนในท้ายที่สุด ถึงตอนนี้ การผนวกดินแดน ดูจะเป็นเรื่องน่ายินดียิ่งกว่าปล่อยให้ราชวงศ์สืบเนื่องการดำรงอยู่ต่อไปและมีความสัมพันธ์กันแบบระดับรอง ความสัมพันธ์นี้อยู่ภายในสิ่งซึ่งอาจมองกันว่าเป็นแบบแผนที่เป็นปกติธรรมดามากกว่า สำหรับชาวอังกฤษ ในเอเชีย ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากมรดกความไม่ไว้วางใจและความไร้ระเบียบที่ปรากฏอยู่ ถึงกระนั้น การต่อต้านก็ยังมีต่อไป อาจเป็นได้ว่าการต่อต้านนี้ได้รับการส่งเสริมให้แกร่งมากขึ้นเสียอีก โดยที่ราชวงศ์ไม่สามารถทำให้การต่อต้านนี้เกิดประโยชน์ขึ้นมาได้

ประมุขราชวงศ์เหงียนในเวียดนาม ก็ไม่สามารถเปลี่ยนให้การต่อต้านเกิดเป็นประโยชน์ขึ้นมาได้เช่นกัน การรวมตัวกันเข้าเป็นราชอาณาจักรที่ยากจะครองตัวให้อยู่รวมกันอยู่ได้ และการแบ่งแยกโดยพฤตินัยที่มีมานาน ทำให้ชาวเวียดนามตื่นตัวต่อการล้มล้างระบอบการปกครองมากขึ้น และไม่เต็มใจมากยิ่งขึ้น ที่จะปรับแปลงศาสนาขงจื๊อตามแนวทางที่ตนยึดถืออยู่ แนวทางของตะวันตก มิได้เสนอสิ่งใดให้แก่พวกเขาดังที่ต้องการ การพาณิชย์มิได้มีสิ่งที่ดีและมีประโยชน์แก่ชนโดยทั่วไป เป็นเพียงกำไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่จำกัดไว้ให้สำหรับพระราชาเท่านั้น ความเพียรพยายามเผยแพร่ศาสนาของมิสชันนารี ทำให้หวนคิดไปถึงสงครามกลางเมืองและการแทรกแซงของต่างชาติ และเป็นปัจจัยที่ทำลายการซึมซับขนบประเพณีที่ยิ่งใหญ่เข้าไว้ ชัยชนะของอังกฤษในอินเดีย ยิ่งเพิ่มพูนความไม่ไว้วางใจนี้ให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดสำหรับชาวเวียดนามว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อังกฤษจะประพฤติปฏิบัติในแบบที่แตกต่างออกไปหรือไม่ หรือจะต่างออกไปหรือไม่จากในพม่า สำหรับชาวเวียดนามแล้ว โอกาสที่ดีที่สุด ก็คือการทำความตกลงกับประเทศมหาอำนาจสำคัญนี้

เสีย เพื่อว่าตนจะได้ต่อต้านประเทศอื่น ๆ ได้ดีขึ้น และทางเลือกนี้ก็มีอยู่ ในแง่ที่ว่า เวียดนามมิได้อยู่ในย่านหมู่เกาะ แต่ถึงอย่างก็ดีชาวเวียดนามก็ได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลน้อย จึงไม่สามารถที่จะฉวยโอกาสจากทางเลือกนี้ได้ ทั้งยังไม่มีพันธมิตรที่จะมาช่วยต่อต้านฝรั่งเศส นอกเสียจากจีนซึ่งวางตน เป็นใหญ่เหนือตนทว่าไร้ประสิทธิภาพ

แม้ว่าพระจักรพรรดิมินห์มางจะทรงสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับโลกตะวันตก ทว่าพระองค์และข้าราชการของพระองค์ก็ไม่อาจละไปจากความคิดเห็นที่มีอยู่รวมกันตามแนวคิดขงจื๊อได้ เมื่อความขัดแย้งบังเกิดขึ้น การต่อต้านมีมาทั้งจากชนชั้นสูงและทั้งจากมวลชน เจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง จำได้ว่า “การดำรงอยู่ของเจตนารมณ์แห่งชาติในหมู่ชาวอันหนำ ซึ่งเราคิดมาตลอดว่าพร้อมที่จะยอมรับและจะยกย่องบูชาเจ้านายองค์ใดก็ได้อย่างแท้จริง หากเจ้านายอนุญาตให้พวกเขาได้เพาะปลูกและเก็บเกี่ยวข้าว”[91] ราชวงศ์ซึ่งเผชิญกับการกบฏทางภาคเหนือ ยอมประนีประนอม ด้วยความหวังอย่างลม ๆ แล้ง ๆ ว่าจะกู้โคชินจีนกลับคืนมาได้ด้วยการเจรจา พวกที่ยังซุ่มซ่อนต่อสู้อย่างกองโจรถูกปฏิเสธไม่รับรู้ “จักรพรรดิมิได้ทรงรับรองเรา แต่เป็นหน้าที่ของเราอย่างแท้จริง ที่จะต้องดำเนินการต่อสู้ของเราต่อไป เพื่อปกปักรักษาปิตุภูมิของเรา”[92] ระหว่างเคลื่อนย้ายขึ้นไปทางเหนือ ฝรั่งเศสสามารถเลือกประมุขราชวงศ์เหงียนพระองค์หนึ่ง ขึ้นมาเป็นหุ่นเชิดได้ ฝรั่งเศสเลือกใช้แนวทางนี้ ซึ่งต่างจากวิธีการของอังกฤษในพม่า ฝรั่งเศสยังคงเผชิญกับการต่อต้านอยู่ และเป็นการต่อต้านซึ่งจักรพรรดิฮัมงี ทรงเรียกร้องขึ้นมาช้าเกินการณ์ การก่อการจราจลอย่างชอบธรรม หรือ*กอย เงีย* มีพวกผู้ดีและนักปราชญ์เป็นผู้นำ แต่ก็มีขบวนการของชนชั้นล่างลงไปกว่านี้อยู่ขบวนการหนึ่ง อย่างน้อยก็ที่จังหวัดบัก เกียง ซึ่งมีฮวง ฮัว ธัม เป็นผู้นำ[93]

ปฏิกิริยาของไทย เป็นไปในทางบวกมากกว่าพม่าและเวียดนาม ดินแดนของคนไทย มีที่ตั้งที่เอื้ออำนวย คือห่างไกลจากอินเดียมากกว่าพม่า และห่างไกลจากจีนมากกว่าเวียดนาม คนไทยยึดมั่นต่อความเชื่อในแบบอุดมการณ์น้อยกว่าสองชาติที่ได้กล่าวมา ทว่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่า จะว่าไปแล้ว คนไทยมีความยืดหยุ่นเป็นมรดกตกทอดมาจากครั้งโบราณ ทว่าอาจเป็นได้ว่าในแง่หนึ่ง การล่มสลายของอยุธยา เป็นโชคลาภอย่างหนึ่ง ระบอบการปกครองใหม่ ซึ่งมีฐานอยู่ที่กรุงเทพฯ วางทัศนะมุ่งออกไปภายนอก และส่งเสริมการอพยพย้ายถิ่นและการพาณิชย์ ในเบื้องต้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ทรงเต็มพระทัยที่จะให้การต้อนรับครอว์เฟิร์ด ทว่าทรงได้รับการชักจูงให้รับ ผลลัพธ์ของสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าครั้งที่หนึ่ง ทำให้พระบาทสมเด็จ

---

[91] Mark W. McLeod, “The Treaty of Sai-gon and the Vietnamese Response to French Intervention,” Ph.D. Thesis, University of California, Los Angeles, 1988, 145.

[92] อ้างใน Truong Buu Lam, ***Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention***, New Haven, 1967, 11.

[93] Woodside, ***Community***, 29.

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตระหนักในอำนาจของอังกฤษดียิ่งขึ้น พระองค์จึงทรงยอมรับสนธิสัญญาเบอร์นีย์ พระองค์ไม่ทรงเต็มพระทัยที่จะรับสนธิสัญญาจากบรุค ทว่าผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ยอมรับสนธิสัญญาจากบาวริง แม้ว่าสนธิสัญญาฉบับนี้จะขัดขวางการเป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ของราชอาณาจักรของพระองค์ แต่โดยแก่นแท้แล้ว สนธิสัญญาบาวริงช่วยรักษาเอกราชนั้นไว้ ราชวงศ์นี้เข้าใจและรับรู้ได้อย่างถูกต้องว่าความจำเป็นในช่วงระยะนี้ มิใช่การเดินหมากการเมืองกับประเทศมหาอำนาจภายนอก สิ่งที่พึงกระทำมากกว่าคือ ยอมรับความเป็นใหญ่ของประเทศที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และหาทางที่จะลดความเป็นใหญ่นั้นโดยมิให้เกิดความบาดหมางกันขึ้น เป็นการเหมาะสมแล้วที่พระเจ้านโรดม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1860-1904) แห่งกัมพูชา จะทรงริษยาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงสามารถมี "การชุมนุมเหล่ากงสุล" ได้เพราะในราชสำนักกัมพูชานั้น มีตัวแทนต่างชาติอยู่เพียงคน เดียว[94] ราชอาณาจักรไทย จำต้องยอมรับการตัดแบ่งดินแดนออกไปในระดับหนึ่งด้วยเช่นกัน ทว่าไทยยอมยกดินแดนให้ มิใช่เพราะเป็นค่าเสียหายอันเนื่องจากการไม่ร่วมมือหรือเป็นทางเลือกที่นอกเหนือไปจากการร่วมมือ แต่เป็นการยกให้ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของแบบแผนของการร่วมมือ อันเกิดจากการปรับตนให้เข้ากับสภาพการณ์ซึ่งกระทำสืบเนื่องต่อ ๆ กันมา การวางนโยบายและท่าทีเช่นนี้ก็เพียงพอแล้ว ที่จะรักษาเอกราชอันเป็นส่วนสำคัญของแกนกลางของราชอาณาจักรไทย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้อย่างที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง "การรักษาบ้านเมืองของเราเองไว้ได้ ก็เพียงพอสำหรับเราแล้ว เราอาจจำเป็นต้องสละอำนาจและอิทธิพลบางอย่างที่เราเคยมีในอดีตไปเสีย"[95] เหงียน เตรือง โต ขุนนางเวียดนามผู้นับถือคาทอลิก ประเมินว่า สยามมิได้เข้มแข็งยิ่งไปกว่าเวียดนาม "อย่างไรก็ดี เวลาที่ดำเนินการติดต่อกับชาวตะวันตก ประเทศนี้รู้วิธีที่จะตื่นขึ้นมาพบกับสภาพความเป็นจริงในทันที"[96]

การพิจารณาภาพรวม

รัฐยุโรปต่างแสดงให้เห็นถึงความแบ่งแยกและความหลากหลาย แต่รัฐเหล่านี้มีอาวุธ ความนึกคิดและเทคโนโลยีเหมือนกัน และการแข่งขัน ก็กระตุ้นพวกเขาให้มุ่งหน้ากระทำการต่อไป รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มีการแบ่งแยกในหมู่ตนและภายในรัฐตนเช่นกัน รัฐเหล่านี้มิได้แสดงความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการสนองต่อปัญหาท้าทายที่มาจากภายนอก อันที่จริงแล้ว การแบ่งแยกของพวกเขา ได้ช่วยเหลือชาวยุโรปมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อมาถึงสมัยนี้ รัฐต่าง ๆ ในย่านหมู่

---

[94] อ้างใน Milton E. Osborne, ***The French Presence in Cochinchina and Cambodia***, Ithaca and London, 1969, 177.

[95] อ้างใน A.L. Moffat, ***Mongkut, The King of Siam***, Ithaca, 1961, 124.

[96] อ้างใน Woodside, ***Vietnam***, 261.

เกาะ ไม่สู้จะมีลู่ทางกันที่จะต่อต้านชาวยุโรป และแทบไม่มีโอกาสที่จะดำเนินการร่วมกัน การแบ่งแยกภายใน ทำให้รัฐเหล่านี้ยิ่งอ่อนแอเพิ่มมากขึ้นไปอีก อิสลามเป็นสิ่งที่ให้แรงบันดาลใจในการต่อต้านตะวันตก และการต่อต้านตะวันตกก็ให้แรงบันดาลใจแก่อิสลามด้วย ทว่าแม้พวกเขาจะมีความเข้าใจ แต่ความเข้าใจนี้มิได้ช่วยให้หยุดยั้งการรุกคืบของชาวยุโรปไว้ได้ รัฐบนแผ่นดินใหญ่ในระยะแรกยังสามารถดำเนินการตามเป้าหมายตามจารีตที่มีมาแต่เดิมต่อไปได้ แต่กิจกรรมเหล่านี้ก็อาจเป็นตัวดึงความสนใจของรัฐเหล่านี้ ไปเสียจากการเผชิญกับปัญหาท้าทายอย่างใหม่ การแบ่งแยกที่มีมาแต่เดิมในระหว่างรัฐเหล่านี้และภายในรัฐเหล่านี้เอง ยังคงรุนแรงอยู่ แม้ขณะที่ความสัมพันธ์ของกษัตริย์พม่ากับอังกฤษ จะแย่ลงในค.ศ.1823 แต่กษัตริย์พม่า ซึ่งมีศัตรูไทยอยู่ในความคิด ได้ส่งคณะทูตไปยังเวียดนาม โดยผู้เป็นหัวหน้าคณะคือชาวยูเรเชีย ซึ่ง “ติดในสิ่งที่สร้างความมึนเมา”[97]

การเอาตัวรอด อาจเป็นภารกิจหลัก บางคน มองไม่เห็นแม้กระทั่งในเรื่องนี้ แม้ว่าจะรู้สึกเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงการครอบครองของอังกฤษในอินเดีย และต่อมาก็รู้สึกถึงความตกต่ำของจีน ทว่าไม่มีชาติใดเลย ที่พร้อมจะเข้าดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคม นโยบาย และเศรษฐกิจ ซึ่งอาจเป็นสิ่งจำเป็น ข้อยกเว้นอาจมีอยู่ในกรณีของสยาม ซึ่งได้กระทำเหมือนเช่นญี่ปุ่น ชาติอื่น ๆ อาจมีแรงกระตุ้นที่จะรักษาสถานภาพเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนั้นไว้ ทว่าความล้มเหลวของนโยบายดังกล่าว กับการสูญเสียดินแดนอันเป็นผลตามมา ดังในกรณีของยะไข่หรือโคชินจีน รังแต่จะทำให้การปรับตัวในฉับพลันทันที เป็นเรื่องเร่งด่วนและยากลำบากมากยิ่งขึ้น แม้รัฐที่อยู่เลยออกไป เช่นซูลู ก็ยังดำเนินกิจวัตรของตนด้วยพลวัตที่เคยทำมาแต่เดิม สยาม ได้แสดงให้เห็นว่า คำตอบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีอยู่เช่นเดียวกับญี่ปุ่นซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีอยู่ในส่วนอื่นของเอเชียด้วย ทว่าสองประเทศนี้ โชคดีในด้านสภาวะแวดล้อม รวมทั้งมีผู้นำทางที่ดี แม้ว่าจะมีวิถีการนำที่แตกต่างกัน คือประเทศหนึ่ง มีระบอบราชาธิปไตยแบบรวมศูนย์ และอีกประเทศหนึ่ง เป็นคณาธิปไตยในสมัยหลังการปฏิวัติ ทั้งสองประเทศต่างสามารถมองเห็นสิ่งที่พึงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกได้ สามารถกำหนดวิธีการตอบสนอง และทั้งสองประเทศต่างเข้มแข็งพอที่จะดำเนินการประนีประนอมให้ลุล่วงไปได้สำเร็จ

อันที่จริงแล้วมีองค์ประกอบหลากหลายประการซึ่งเกื้อหนุนให้เกิดการสร้างนโยบายขึ้นในหลาย ๆ รัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเป็นประมุขมิได้หมายถึงการเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว โดยทั่วไปแล้ว อำนาจของประมุข เข้มแข็งที่สุดที่ศูนย์กลาง ซึ่งมีอยู่บ่อย ๆ ที่แม้กระทั่งที่ศูนย์กลางนั้น ก็ยังต้องพึ่งพาอาศัยความจงรักภักดีในระบบอุปถัมภ์ ในประเทศที่การควบคุมบริเวณรอบนอกอ่อนแอ เพราะการพึ่งพาสายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์อีกเช่นกันนั้น การตอบสนองอย่างมีเอกภาพต่อแรงกดดันของยุโรป ก็ไม่น่าเกิดขึ้นได้ เพราะจะมีการแปรพักตร์เปลี่ยนข้าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพลวัตที่มีมาเป็นประเพณี ที่ศูนย์กลางนั้น เหล่าเสนาบดีและข้าราชสำนัก ต่างวิ่งเต้นเพื่อแสวงหาอำนาจ คนเหล่านี้มักมองการติดต่อกับชาวยุโรป ในรูปของการเมืองที่แบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย

---

[97] Burney to Ibbetson, 5 June 1824, Straits Settlements Factory Records G/34/95.

หากว่า มิได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการติดต่อที่แตกต่างออกไป ด้วยเหตุผลว่ามีผลประโยชน์น้อยกว่า ในหลาย ๆ รัฐ มีความตึงเครียดอยู่ระหว่างฝ่ายศาสนากับฝ่ายฆราวาส ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทบนแผ่นดินใหญ่ จะมองกษัตริย์ว่าทรงเป็นผู้ปกป้องพุทธศาสนา เป็น*จักรวัติ*ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพที่จะช่วยสร้างความยิ่งใหญ่ ในย่านหมู่เกาะ อิสลามสนับสนุนการปกครองของสุลต่านในทันที และหาทางที่จะปรับรูปโฉมของรัฐและสังคม ในเวียดนาม ชนที่นับถือศาสนาขงจื๊อ ได้รับการสนับสนุนค้ำจุนจากราชวงศ์เหงียน ในฐานะที่เป็นหนทางหนึ่งในการยึดเหนี่ยวเอกภาพที่บอบบาง ซึ่งมีผลในเชิงท้าทายและบุกเบิกช่องทางที่สร้างความจงรักภักดีในระดับหมู่บ้าน การใช้มวลชนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวรัฐเป็นเรื่องไม่แน่นอน เพราะผู้นำทางศาสนา อาจมีพลังยึดเหนี่ยวมวลชนได้มากกว่ารัฐ สมาคมลับ ก็อาจมีพลังยึดเหนี่ยวมวลชนได้มากยิ่งกว่าชนชั้นสูงผู้ยึดมั่นต่อแนวขงจื๊อ ชาวนาเป็นกลุ่มที่ไม่อาจวางใจได้ แม้ว่าจะมีหลักฐานอยู่ไม่เท่าใดนัก ที่แสดงให้เห็นอย่างที่ชาวยุโรปมีแนวโน้มจะกล่าวว่า พวกชาวนาปรารถนาที่จะได้รับการปลดปล่อยจากผู้กดขี่ชาวพื้นเมือง แม้กระทั่งกับกรณีของชนกลุ่มน้อย ก็ยังไม่สามารถจะกล่าวเช่นนี้ได้ ที่จะกล่าวได้มากกว่าก็คือมวลชนนั้น เหมือนกับชนกลุ่มน้อย คือมีปริมาณไม่แน่นอน การดึงมวลชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการเมือง แม้กระทั่งในการต่อต้านการรุกราน ก็อาจเป็นความเสี่ยงในแง่สังคมสำหรับประมุขและชนชั้นสูง ในพม่าและเวียดนาม วิธีการต่อต้านโดยดึงมวลชนเข้าร่วม ยังคงมิได้กระทำจนกระทั่งสายเกินการ ชนกลุ่มน้อยทั้งหลาย ยิ่งวางใจได้น้อยกว่า แม้ว่า มีอยู่เพียงไม่มากนัก ที่รีบเร่งแปรพักตร์หันไปสวามิภักดิ์กับชาวยุโรป

เมื่อพิจารณาในแง่การสร้างนโยบายของยุโรป ปีค.ศ.1870 ดูเหมือนว่าเป็นปีที่แบ่งช่วงเวลาที่สำคัญในหลาย ๆ ประเด็น นอกจากนี้ ยังทำให้มีการแบ่งช่วงในแง่ผลกระทบจากนโยบายของยุโรป ซึ่งในส่วนหนึ่ง เป็นผลลัพธ์ของผลกระทบจากนโยบายนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว ปี ค.ศ.1870 นี้จึงต้องมีความสำคัญต่อนโยบายของเอเชียด้วย ไม่ว่าพวกเขาจะมองเห็นเช่นนี้ หรือไม่ก็ตาม อันที่จริงแล้ว นับตั้งแต่ปีค.ศ.1870 เป็นต้นมา โอกาสที่จะดำเนินการเคลื่อนไหวอะไร ก็ยิ่งมีน้อยลงไปอีก ในขณะนี้บนแผ่นดินใหญ่ก็เหมือนเช่นที่ย่านหมู่เกาะเผชิญอยู่แล้ว คือการท้าทายของชาวยุโรป เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันที่จริงนั้น โดยส่วนใหญ่แล้ว ความหวังที่จะรักษาเอกราชไว้ได้มีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น หรือแม้กระทั่งความหวังในเรื่องการปกครองตนเอง เพราะปฏิสัมพันธ์คงจะต้องดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องภายในกรอบโครงของยุโรป ภายในการจัดแบ่งช่วงเวลาเช่นนี้ วันเดือนปีอื่น ๆ ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ส่วนภายนอกหมู่เกาะนั้น คือปีที่มีการสถาปนาความเป็นใหญ่ขึ้นในอินเดีย ปีที่จีนพ่ายแพ้แก่อังกฤษเป็นครั้งแรก และชัยชนะของญี่ปุ่นเหนือจีนและรัสเซียในเวลาต่อมา ส่วนภายในนั้น ช่วงเวลาที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ แตกต่างกันไปในแต่ละรัฐ ไม่ว่าจะได้รับการยอมรับในตอนนั้นหรือไม่ก็ตาม เช่นปีค.ศ.1873 เป็นปีที่สำคัญสำหรับอาเจะห์ ปีค.ศ.1824 (หรือ 1885) สำคัญสำหรับพม่า ปีค.ศ.1826 หรือ ค.ศ.1855 สำคัญสำหรับสยาม และปีค.ศ.1859 สำคัญสำหรับเวียดนาม

เราอาจคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ ในด้านนโยบาย และแม้กระทั่งการพยายามทำตามนโยบายนั้น โดยคำนึงถึงชาวยุโรปไม่มากก็น้อย ทางเลือกหนึ่งที่อาจคิดกันขึ้นมา คือการดำเนินการเพื่อเป้าหมายด้านจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม โดยแยกตัวโดดเดี่ยวไปเสียจากชาวยุโรป แต่เรื่องนี้เป็นสิ่งที่แม้กระทั่งจักรพรรดิมินห์มางก็ยังไม่สามารถทำได้สำเร็จ ทว่านี่คือแนวทางที่พระองค์จำต้องสนับสนุน แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นผู้สงสัยใคร่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับตะวันตกอยู่ก็ตามที อีกทางเลือกหนึ่ง คือยับยั้งหรือต่อต้านชาวยุโรป โดยใช้กำลังหากว่าจำเป็น นโยบายนี้แม้ภายหลังช่วงเวลาของการโดดเดี่ยวผ่านไปแล้ว ก็ยังมีแนวโน้มที่เสี่ยงอันตรายมากยิ่งไปกว่าแต่ก่อนเสียอีก ไม่ว่าจะอย่างใดก็ตาม นโยบายต่อต้านนี้ในระยะยาว อาจบ่อนทำลายรัฐ ก่อให้เกิดกบฏของชาวนา หรือมีการท้าทายจากอิสลามแนวประชานิยมขึ้นมา ทางเลือกที่สามคือการประนีประนอม “ปรับท่าทีของเราให้เข้ากับสภาวการณ์แวดล้อม” ดังที่เหงียน เตรือง โต ได้กล่าวไว้ในทศวรรษ 1860[98] แต่อะไรเล่า ที่จะแสดงถึงการประนีประนอม การรักษาขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมเก่าให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และรักษาดินแดนเอาไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เช่นนั้นหรือ หรือว่าดำเนินการไปสู่การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในระดับที่สูงขึ้น และหลีกเลี่ยงการท้าทายโดยตรงต่อผลประโยชน์ของชาวยุโรป หรืออาจเป็นได้ว่าพยายามปฏิบัติการไปตามมาตรฐานของชาวยุโรป โดยใช้ความรู้ความชำนาญของพวกยุโรป และพึ่งกฎหมายระหว่างประเทศของพวกเขา ในประการหลังนี้ ชาวไทยจัดการได้สำเร็จ คนชาติอื่น ๆ พบว่าเป็นการยากที่จะประนีประนอม อาจเป็นได้ว่ายิ่งยากขึ้นไปอีก หลังจากที่การตัดแบ่งดินแดนเริ่มขึ้นแล้ว ทั้งนี้เพราะมีการต่อต้านเกิดขึ้นภายใน ที่ยากเช่นกันคือการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย โดยไม่ให้ปรากฏออกมาว่าคุกคามผลประโยชน์ของชาวยุโรป หรือพลัดเข้าไปอยู่ตรงหว่างกลางผลประโยชน์ของยุโรปชาติต่าง ๆ ดังเช่นที่ประมุขของกลันตัง เผชิญมา คือการที่ทรงให้สัมปทานแก่เอกชนต่างชาติ สร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลของอาณานิคมย่านช่องแคบ

วิธีการที่ชาวเอเชียนำมาใช้เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามทางที่ตนเลือก มีหลากหลายวิธีด้วยกัน แน่นอนว่า การทูตเป็นวิธีการหนึ่ง แม้ว่าปกติแล้ว จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อมีอำนาจ หนุนอยู่เบื้องหลัง ทั้งอย่างชัดแจ้งหรืออย่างเป็นนัย ๆ ผู้เลือกใช้นโยบายอยู่โดดเดี่ยว อาจพยายามขอร้องอย่างสุภาพ ให้ผู้มาเยือนจากไปเสีย แล้วต่อจากนั้น ก็หันมาใช้วิธีการประหารชีวิตผู้ที่ยังเพียรกลับมาอย่างดื้อรั้น การทูตยังอาจนำมาใช้กับนโยบายยับยั้งก็ได้ ทั้งนี้ โดยดำเนินงานร่วมกับมหาอำนาจที่มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ ซึ่งอาจต้องเสียค่าใช้จ่าย การยุแหย่ชาวต่างชาติให้แตกกัน ก็สามารถดำเนินร่วมไปการทูต แม้ว่าจะเป็นนโยบายที่เสี่ยงอันตราย และอันที่จริงแล้ว สามารถกลายเป็นการยั่วยุให้เกิดการกระทำการขึ้นมาได้ การทูตยังเป็นหนทางหนึ่งในการประนีประนอมอีกด้วย และยังเป็นหนทางหนึ่งเช่นกัน ที่ทำให้ความต้องการที่จะสร้างความทันสมัยดำเนินมาสู่เป้าหมาย และช่วยให้เป้าหมายนั้นบรรลุผล การทูตเป็นทางเลือกหนึ่ง การบังคับก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ทว่าการบังคับย่อมมีประสิทธิภาพน้อยกว่า หากว่า

---

[98] อ้างใน Truong Buu Lam, 90.

มิได้มีอำนาจมาหนุนหลังอยู่ การยอมจำนนในทันที อาจช่วยเลี่ยงหายนะได้ และอาจมีปัจจัยของการประนีประนอมรวมอยู่ด้วย การยอมจำนนอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อาจเอื้ออำนวยให้มีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และอาจทำให้การหวนกลับคืนสู่วิถีเดิมในท้ายที่สุดเป็นไปได้ ข้อโต้แย้งนี้เป็นเหตุผลที่ผู้ร่วมมือกับต่างชาติหลังการพิชิตดินแดน นำมาใช้กัน มากกว่าผู้ที่เจรจาก่อนการพิชิตดินแดน

นโยบายของเอเชีย ก็เหมือนกับของยุโรป คือได้รับผลกระทบจากข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ และจากความรู้ความเข้าใจ ซึ่งใช้พิจารณาข้อมูลข่าวสารนั้น ข้อมูลข่าวสารอาจได้มาลำบาก มีอคติและผ่านการกลั่นกรองมาแล้ว กษัตริย์แทบไม่เคยออกไปนอกราชสำนัก และมักทรงหวั่นเกรงอยู่บ่อย ๆ ว่า จะก่อให้เกิดการต่อต้านจากประชาชนขึ้นมาได้ พระเจ้าธีบอว์ไม่เคยเสด็จจากมันดะเลย์ไปไกลเกินห้าไมล์ กษัตริย์บางพระองค์ไม่รู้หนังสือ เช่นสุลต่านฮาชิมแห่งบรูไน หรือเบนดาฮารา อาห์หมัดแห่งปาหังเป็นต้น มีบ่อยครั้งที่แหล่งข้อมูลของกษัตริย์ มาจากระดับล่าง เช่นจากนักเผชิญโชค มิสชันนารี กงสุลที่แสวงหาประโยชน์ใส่ตนผู้เดียว และนักกฎหมาย ฯลฯ ข้อมูลข่าวสารที่ได้มา อาจถูกดัดแปลงหรือคลุมเครือลงไปเพราะกรอบโครงการนำเสนอ กษัตริย์อาจไม่ทรงสามารถอดทนต่อการรับข่าวสารบางอย่าง หรือรูปแบบในการเข้ากราบบังคมทูล ขนบประเพณีอาจเป็นสิ่งขัดขวาง แต่กระนั้นข้อมูลข่าวสารก็เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งยวด ยุโรปคืออะไรกันแน่ มีอยู่เพียงหนึ่งหรือว่ามากมาย ท่านประเมินประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ อย่างไร ประเทศไหนกันแน่ ที่เป็นแมว และประเทศไหนเป็นหนู ท่านสามารถเมินไม่รับรู้กับความปราชัยอย่างเหลือเชื่อของจีนได้หรือไม่ ความไม่รับรู้นี้เพียงพอที่จะทำให้ท่านหลีกเลี่ยงทางเลือกที่สะดวกน้อยกว่านี้ได้หรือไม่ ท่านเข้าใจหรือไม่ ถึงความแตกต่างระหว่างบริทิช (คนอังกฤษ) กับบริทิชอินเดีย (อินเดียของอังกฤษ) ท่านสามารถแยกแยะความแตกต่างได้หรือไม่ระหว่างรัฐบาลของยุโรปกับเจ้าหน้าที่หรือพ่อค้าที่อยู่ในบังคับของรัฐบาล เพราะตัวบุคคลมักไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่จะย้ำเน้นถึงความแตกต่างของตนจากคนอื่น ๆ การต่อสู้ระหว่างก๊กเหล่าต่าง ๆ บดบังสภาพความเป็นจริงไปหรือเปล่า แม้กระทั่งกินหวุ่นผู้มีประสบการณ์ก็ยังเข้าใจผิดพลาดได้ในค.ศ.1885 ที่มันดะเลย์ ดุลยพินิจก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดเช่นเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเขียนไว้ในค.ศ.1864 ว่า “อังกฤษกับฝรั่งเศส ไม่อาจมีความรู้สึกอื่นใดต่อกันได้ นอกเสียจากความเคารพซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ในขณะที่พวกเขาก็ถือได้เพียงว่า คนอย่างเรา ๆ ซึ่งป่าเถื่อนและไร้อารยธรรม เป็นเท่ากับสัตว์” พระองค์ยังทรงกล่าวอีกด้วยว่า “อาวุธอย่างเดียวที่จะมีประโยชน์อย่างแท้จริงสำหรับเราในอนาคต ก็แค่ปากของเราและหัวใจของเราเท่านั้น ซึ่งจะกอปรขึ้นมาอย่างที่เปี่ยมไปด้วยสติและความรอบคอบ เพื่อการคุ้มครองป้องกันตัวเราเองให้ดียิ่งขึ้น”[99]

---

[99] อ้างใน Likhit Dhiravegin, ***Siam and Colonialism***, Bangkok, 1974, 22.

ปฏิสัมพันธ์และการโอนอ่อนผ่อนตาม

วิธีการสัมพันธ์และติดต่อกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของพวกยุโรป แตกต่างกันไปตามพื้นที่และตามยุคสมัย แต่ประเด็นเหล่านี้มิใช่เหตุผลเดียว ที่ทำให้การตอบสนองจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความหลากหลาย “การหาทางออก” และ “การโอนอ่อนผ่อนตาม” ที่มีความเป็นไปได้ มีหลายอย่างต่างกัน ภายในขอบเขตหนึ่ง ส่วนเรื่องที่ว่าจะนำมาใช้ได้หรือไม่และเพียงไรนั้น มิได้ขึ้นอยู่เฉพาะกับประเทศทางตะวันตกฝ่ายเดียวเท่านั้น วิธีการที่มีลักษณะจู่โจมมากที่สุด คือการเข้าพิชิตดินแดน วิธีการนี้แทบไม่เคยเป็นวิธีแรกที่ชาติตะวันตกเลือกใช้ ชาติตะวันออกอาจใช้วิธีอื่น ๆ ก่อน เป็นระยะ ๆ ยาวนานบ้าง สั้นบ้าง เพราะหากมีโอกาสสำหรับวิธีการอื่น ๆ แล้ว ก็ต้องนำมาพิจารณาให้เข้าใจและฉวย ไว้ก่อน

แน่นอนว่า เรื่องที่ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีทางออกหรือไม่นั้น ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ความต้องการเหล่านี้ มีหลายหลากแตกต่างกันไป ซึ่งบ่อยครั้งทีเดียว ความต้องการเหล่านี้แสดงออกมาอย่างหนักหน่วงกว่าปกติ เพราะขาดนโยบายที่ต่อเนื่อง หรือนโยบายรวม ชาวยุโรปอาจหาทางที่จะปกป้องพ่อค้าหรือมิสชันนารี พวกเขาอาจต้องการกฎหมายและความเป็นระเบียบเพียงแค่ระดับหนึ่งเท่านั้น หรือพวกเขาอาจต้องการอิทธิพลครอบงำในด้านการเมืองก็ได้ พวกเขาน่าจะได้รับอิทธิพลจากขนบประเพณีด้านวัฒนธรรม ศาสนาและการเมืองของตนเอง และความปรารถนาที่จะสำแดงให้ประชาชนในเขตเลือกตั้งในยุโรป มองเห็นความสำเร็จของตน พวกเขาอาจได้รับแรงผลักดันจากการแข่งขันกันในยุโรป หรือเป็นคู่แข่งขันของมหาอำนาจอาณานิคมอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพวกเขาอาจทำความตกลงด้วย หรือไม่เช่นนั้นหาทางที่จะชิงจู่โจม ดักหน้าเอาไว้ก่อน

ช่วงเวลาส่วนใหญ่ของยุคที่เรากำลังพิจารณาอยู่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงก่อนทศวรรษ 1870 ผลกระทบจากชาวยุโรป มีผลประโยชน์ที่ทรงอิทธิพลกว่าของอังกฤษ เข้ามาขวางอยู่ ผลประโยชน์ของอังกฤษมิได้ชุมนุมกันอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอังกฤษก็มิได้สนใจที่จะเข้าพิชิตดินแดนส่วนนี้หรือสร้างอาณานิคมในแบบอินเดียต่อไปเรื่อย ๆ ใน “อินเดียไกล” นโยบายของประเทศอื่น ๆ อาจสร้างขึ้นด้วยความตระหนักในอำนาจของอังกฤษ หรือถึงขั้นที่มีอิทธิพลของอังกฤษเป็นตัวกำหนดรูปโฉม แต่อังกฤษก็เหลือช่วงว่างไว้ให้สำหรับความหลากหลายในการดำเนินการและในการเลือกเวลาลงมือ

การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้น เมื่อเวลาผ่านไป อิทธิพลความเป็นใหญ่ของอังกฤษ ปรากฏเด่นชัดเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1870 หลังจากนั้นมา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เปิดรับผลกระทบจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น และประเทศทางซีกโลกตะวันตกอื่น ๆ ก็แสดงความสนใจต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เหมือนเช่นที่แสดงความสนใจต่อแอฟริกา ที่เบอร์ลิน

ชาติที่แข่งขันกัน ต่างตกลงยอมรับกฎเกณฑ์ใหม่ๆ โดยไม่มีจักรวรรดิที่แสดงอำนาจเหนือกว่า (อังกฤษ) มาร่วมประชุมด้วย ชาวยุโรปที่แข่งขันกัน คงจะได้ยอมรับกันว่าเฉพาะบางรูปแบบของการควบคุมที่ควบคุมน้อยที่สุดเท่านั้นจึงจะใช้ได้ผล คนเหล่านี้ คงมีความปรารถนาอย่างปราศจากการไตร่ตรอง ในอันที่จะทวีการควบคุม หรือที่จะตัดแบ่งดินแดนออกมาครอบครอง หรือทั้งสองอย่าง การแข่งขันในหมู่ชาวยุโรปขณะนี้ ทำให้ชาวเอเชียมีทางเลือกน้อยลง มิใช่มากขึ้น ความมีอิสระการปกครองตนเองโดยพฤตินัย อาจถูกจำกัดตัดทอนลงไป เพื่อมิให้มีการโต้แย้งอย่างมีประสิทธิภาพ ในเรื่องการอ้างสิทธิ

ในเมื่อวิธีการสัมพันธ์และติดต่อของทางตะวันตก มีความแตกต่างกันอยู่ การสนองรับ ก็ย่อมมีได้หลายอย่าง หากว่าวิธีการเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การสนองตอบต่อวิธีการเหล่านี้ก็ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปเป็นระยะ ๆ ด้วยเช่นกัน รูปแบบการสนองรับอย่างหนึ่ง สามารถมีอีกรูปแบบหนึ่งตามมาก็ได้ โดยไม่จำเป็นว่าต้องเป็นไปตามขั้นตอนที่สม่ำเสมอ บางครั้ง ก็มีการต่อต้านตามหลังการปรับตัวตามความต้องการของตะวันตกซึ่งดำเนินสืบมาอย่างต่อเนื่อง แต่ปรากฏผลออกมาว่า การปรับตัวนั้นยังไม่เพียงพอ อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งการต่อต้าน ก็มิได้ตัดโอกาสที่จะโอนอ่อนผ่อนตามเสียทีเดียว อาจมองได้ในบางแง่ว่าฝ่ายต่าง ๆ ได้ทำความตกลงกัน กล่าวคือ ระบอบอาณานิคม ไม่สามารถใช้อำนาจในการปกครองได้หากปราศจากผู้ให้ความร่วมมือ และผู้ให้ความร่วมมือก็สามารถหาได้จากภาวะของสังคมแบบเก่า หรือของสังคมใหม่ ซึ่งก็มีเหตุจูงใจที่แตกต่างกันไปอีก อาจจะเป็นเป้าหมายส่วนตัว หรือด้วยความรักชาติ การพยายามตามใจตะวันตกยังคงดำเนินต่อไปภายในเขตพรมแดนที่กำหนดกันขึ้นมาใหม่ รัฐบาลอาณานิคม อาจชื่นชมและประสงค์จะใช้ผู้นำชาวพื้นเมืองที่เคยต่อสู้กับตน มาสร้างประโยชน์ให้ ดังที่ตระกูลบรุคใช้ชาวอิบาน และบริษัทบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ ก็คิดอ่านที่จะใช้แม็ต ซัลเลห์ ผู้ปกครองอาณานิคมอาจกลัวความวุ่นวายในสังคม ที่สามารถจะเกิดตามมาได้หลังจากที่ตนเข้ามาแทนที่ผู้นำเดิม ทางเลือกอื่นคือ ผู้ปกครองอาณานิคมอาจกระตือรือร้นแสวงหาชนชั้นสูงไว้เป็นทางเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ ดังเช่นที่ฝรั่งเศสกระทำในโคชินจีน เป็นต้น

ชนิดของการโอนอ่อนผ่อนตาม ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะเฉพาะตัวของระบอบการปกครองของพื้นถิ่นในขณะนั้น ฐานะและเป้าหมายของมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และความสัมพันธ์ที่มหาอำนาจตะวันตกดังกล่าว มีอยู่กับมหาอำนาจอื่นๆ ในขณะนั้น แน่นอนว่า ทัศนคติของฝ่ายปกครองชาวพื้นถิ่น ย่อมแตกต่างกันไปตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เรื่องนี้อาจมีความหมายว่า ประเทศพื้นถิ่นเหล่านี้ อาจตั้งอยู่ในที่ซึ่งประเทศต่าง ๆ จากทางตะวันตกเข้าถึงได้ง่ายกว่า ทั้งอาจมีความหมายด้วยว่า ประเทศเหล่านี้ ทราบข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับตะวันตกมากกว่า และมีขนบประเพณีการปรับตัวให้คล้อยตามมานาน และดังนั้นอาจทำให้พวกเขามีวิธีการหรือมีความหวังในการต่อต้านมากขึ้น ทั้งนี้โดยการระดมทรัพยากรของตนเองในด้านกำลังคนหรือวัตถุดิบ หรือโดยการขอร้องประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นมหาอำนาจ

ระบอบการปกครองของรัฐพื้นถิ่น มีธรรมชาติที่แตกต่างกันไปเช่นกัน บางระบอบ มีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ บางระบอบมีการควบคุมในลักษณะรวมศูนย์มากกว่า สภาพการรวมตัวของทั้งสองแบบ มิได้เป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้ได้ล่วงหน้า ว่าผลลัพธ์ของความสัมพันธ์กับตะวันตก จะปรากฏออกมาเช่นไร แม้จะเป็นไปได้ว่า แบบแรกมีทีท่าว่าจะเกิดการแตกแยกได้มากกว่า การควบคุมจากศูนย์กลางเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความสำเร็จ หากว่าผู้ที่มีอำนาจควบคุม ใช้ดุลยพินิจได้อย่างที่ถูกต้องเหมาะสม และยังคงกระทำเช่นนั้นต่อไปได้ แม้เมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนแปลงไป ทว่าความใฝ่ฝันที่จะควบคุมที่ส่วนกลางโดยมิได้มีการควบคุมอย่างแท้จริง มิใช่ว่าเป็นสิ่งที่จะนำมาใช้มาแทนกันได้ ทั้งนี้เพราะอาจทำให้การตอบโต้เป็นไปอย่างตายตัว ขาดความยืดหยุ่น ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ นอกจากนี้

การควบคุมจากศูนย์กลางยังมีอยู่หลากหลายประเภท แตกต่างกันออกไปด้วย ในรัฐที่ปกครองในระบอบกษัตริย์ อำนาจส่วนกลางอาจได้รับการยอมรับเฉพาะในด้านทฤษฎีเท่านั้น โดยมีความเข้าใจกันถึงข้อจำกัดในทางปฏิบัติ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐ ก็อีกเช่นกัน เป็นสิ่งที่อาจขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพหรือการมีความสามารถอย่างพอเพียงในการปกครอง น้อยกว่าการแสดงออกถึงแบบฉบับของพฤติกรรมที่รักษาไว้ด้วยพิธีกรรมและประเพณีปฏิบัติ ผู้ที่มีอำนาจปกครองประเภทนี้ จะพบว่าเป็นการยากเป็นพิเศษที่จะทำความตกลงกับประเทศจากตะวันตก ที่ตั้งข้อเรียกร้องต้องการที่เกินเลยไปกว่าระดับที่น้อยที่สุด เพราะการติดต่ออาจทำลายเอกภาพในด้านอุดมการณ์และบ่งชี้ถึงความบกพร่องได้ หากเอกภาพของชาติมีความไม่มั่นคงเป็นทุนอยู่เดิมแล้ว ฝ่ายปกครองก็อาจอยู่ในหมู่พวกที่ปรับตัวได้น้อย เพราะกลัวว่าจะสูญเสียอำนาจการควบคุมอย่างที่มีอยู่ไปเสีย ในทางกลับกัน หรือในทางที่ต่อเนื่องกัน ฝ่ายปกครองอาจกลัวที่จะกระทำการต่อต้านอย่างแข็งขัน เพราะหากทำเช่นนั้นแล้ว อำนาจการปกครองในแบบที่ตนมีอยู่ จะสูญไปในระหว่างกระบวนการต่อต้าน และจะมีผู้นำที่เป็นทางเลือกก้าวขึ้นมา

การตั้งคำถามเรื่องความเป็นผู้นำและโอกาสในการใช้ดุลยพินิจของผู้นำ เป็นเรื่องใหญ่ เพราะมิได้เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์กับอุดมการณ์ฝ่ายหนึ่ง และเรื่องผลประโยชน์ของตะวันตกอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ปัญหาต่าง ๆ ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประเทศจากทางตะวันตกเหล่านั้น การรับมือกับพวกตะวันตก ขึ้นอยู่กับความรู้เกี่ยวกับคนเหล่านี้ ข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่นั้นดีเพียงไร ถึงแม้ว่าข้อมูลข่าวสารจะมีเพียงพอและตีความออกมาอย่างพอเพียง แต่ตัวปัญหาเองก็ยังคงมีอยู่ จะเป็นการดีที่สุดหรือไม่ ที่จะต่อต้านตะวันตก หรือว่าจะยอมสละบางสิ่งบางอย่าง และรักษาสิ่งที่สามารถรักษาได้ไว้ หรือว่ายอมอ่อนน้อมจำนนในทันที แล้วต่อต้านมาจากภายใน จะเป็นการเสี่ยงกับการยุแหย่ประเทศหนึ่งให้แตกกับอีกประเทศหนึ่งได้หรือไม่ หากว่ามีทางให้เลือกทำเช่นนั้นได้ หรือว่าการกระทำเช่นนั้น เท่ากับเร่งให้เกิดการชิงโจมตีเสียก่อนเพื่อเป็นการป้องกัน

การตัดสินใจเกี่ยวกับคำถามดังกล่าว เกี่ยวข้องไม่แต่เฉพาะกับข้อมูลข่าวสารและดุลยพินิจเกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ภายในประเทศด้วย ความสัมพันธ์ระหว่าง ผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง เปิดโอกาสให้เลือกได้หรือเปล่า? ความสัมพันธ์นี้ถูกตีกรอบไว้ด้วยข้อกำหนดทางด้านอุดมการณ์หรือทางด้านศาสนาหรือไม่ หากมีการล่วงละเมิดข้อกำหนดเหล่านี้ ระบอบการปกครองจะมิได้รับการประคับประคองหรือสนับสนุนใช่หรือไม่ ความเกี่ยวพันกับเจ้าอธิราช ที่มิใช่ตะวันตก กีดขวางการผ่อนปรนให้เข้ากับตะวันตกหรือให้หนทางที่จะหลีกเลี่ยงได้หรือไม่ ประเทศราชที่ต้องส่งบรรณาการอาจฉวยโอกาสจากความอ่อนแอที่เจ้าประเทศราชแสดงให้เห็น หรืออาจไปทำความตกลงกับประเทศทางตะวันตกด้วยตัวเอง ซึ่งทำให้เป็นการยากที่จะกลับคืนมาอยู่ในแบบแผนที่มีมาแต่เดิม สำหรับเหล่าประเทศราชนั้น ยังมีปัญหาต่าง ๆ อีกเช่นกัน การทำความตกลงกับตะวันตก ในทางหนึ่ง อาจถูกขัดขวางจากเจ้าประเทศราชที่อยู่เหนือตน ในอีกทางหนึ่ง เจ้าประเทศราชนั้น อาจไปทำความตกลงกับตะวันตก ซึ่งเป็นการลดสถานภาพของประเทศราชให้ถดถอย

ด้อยลงไปอีก ที่ปรากฏเป็นกรณีทั่วไปมากกว่านี้ คือการที่รัฐหนึ่ง – เช่นยะโฮร์—อาจมองเห็นข้อได้เปรียบในการติดต่อสัมพันธ์กับตะวันตก เพื่อว่าจะได้เพิ่มอิทธิพลของตนเหนือเพื่อนบ้าน ทางเลือกที่นอกเหนือจากการยอมอ่อนน้อมจำนน ก็คือการต่อต้าน หรือ—ดังเช่นกรณีของตรังกานู—แสวงหาความสัมพันธ์โดยตรงกับประเทศทางตะวันตก มีกรณีที่หาได้ยากเช่นกัน คือการที่ชนชั้นผู้นำ สร้างเอกภาพร่วมกันในการตอบสนอง ทว่าจริง ๆ แล้ว สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ซึ่งมักยุ่งยากจนทำให้ไม่อาจควบคุมหรือจัดการปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ ย่อมทำให้แนวโน้มเกิดการแตกแยกระหว่างกันมีมากขึ้น

ส่วนใหญ่แล้ว การวิเคราะห์นโยบาย ทางเลือก และวิธีการต่าง ๆ ของเอเชีย เป็นการวิเคราะห์โดยพิจารณาในแง่มุมของรัฐ แม้ว่าการนำนิยามอันว่าด้วยกิจกรรมทางการเมืองมาใช้นั้น โดยตัวของการกระทำเอง คือการทำให้อยู่ในแบบแผนของยุโรปในบางแง่ การบรรยายถึงผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ของชาวยุโรปกับชาวเอเชีย โดยใช้ถ้อยคำสำนวนว่าเป็นการสูญเสียเอกราช ก็อาจไม่เหมาะสมเสียทีเดียวนักเช่นกัน อาจถึงขั้นไม่เข้ายุคสมัย เพราะความรู้สึกถึงการมีอัตลักษณ์ร่วมกับรัฐ มักมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัด ทั้งไม่จำเป็นว่าจะต้องมองรัฐนั้นรัฐนี้ ว่าเป็นรัฐเอกเทศที่แยกขาดจากบรรดารัฐอื่น ๆ แม้จะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ผลลัพธ์ของปฏิสัมพันธ์ตามที่ปรากฏ คือการสถาปนาโครงสร้างอาณานิคม แต่ความตระหนักในความหมายของการเป็นอาณานิคมในมวลหมู่ประชาชนส่วนใหญ่นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ทั้งมิใช่ว่าการเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง จะมีสัญญาณบอกให้รู้อย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจเหมือนเช่นในพม่า

> ชาวเมืองมิได้ตระหนักอย่างเต็มที่ว่า พระมหากษัตริย์จะถูกควบคุมพระองค์ออกไป จนกระทั่งพวกเขาได้เห็นทหารของเรา เดินแถวมา โดยมีพระเจ้าธีบอร์และพระบรมวงศานุวงศ์อยู่ตรงกลาง จากนั้น พวกเขาก็ตื่นขึ้นมาพบกับความเป็นจริง และก็มีเสียงร่ำไห้ดังลั่นขึ้นมา ทั้งจากผู้ชาย ผู้หญิงและเด็ก ๆเหมือนกันหมด พวกเขาประณมมือก้มศีรษะกราบถวายบังคมลงกับพื้นดิน…ฝูงชนกลุ่มใหญ่มหึมา…ชุมนุมกัน…การแสดงความเสียใจของพวกเขา ดังสนั่นขึ้นมาในอากาศยามราตรีเป็นช่วง ๆ มีการขว้างก้อนหินก้อนดินกันบ้าง[1]

ประชาชนแห่งมันดะเลย์รู้สึกว่า ศาสนาของพวกเขา กำลังตกอยู่ในภาวะที่เป็นอันตราย เช่นเดียวกับอัตลักษณ์ของพวกเขา โดยทั่วไปแล้ว มหาอำนาจอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่มีการพลิกผันอย่างกระทันหัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวเอเชียกับชาวยุโรป เป็นความต่อเนื่องที่อยู่ภายในกรอบโครงสร้างที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

กรอบโครงสร้างนี้ เป็นดังที่ว่านี้จริงๆ กล่าวคือ เป็นกรอบโครงที่ยอมให้มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่หลากหลาย แม้ว่าความสัมพันธ์ทุกแบบที่เกิดขึ้น ล้วนพิสูจน์ให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองที่

---

[1] *The Pioneer Mail*, 16 Dec. 1883, อ้างใน Ali, 44.

เพิ่มขึ้น ของประชาชาติยุโรปต่าง ๆ และความคิดต่าง ๆ ที่มาจากยุโรป อิทธิพลดังกล่าวนี้หรือในอีกนัยหนึ่งคือ การครองความเป็นเจ้านั่นเอง การครองความเป็นเจ้าของชาวยุโรปนี้ เป็นสิ่งที่กำจัดออกไปได้ก็แต่เฉพาะด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ทำนองเดียวกับสภาพเช่นนี้ซึ่งเกิดขึ้นมาได้ ก็เพราะการเปลี่ยนแปลงภายนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนใหญ่เช่นกัน แต่กรณีความคิดของชาวยุโรปมิใช่จะสามารถขจัดออกไปได้ อย่างไรก็ดี ผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมาในทั้งสองกรณี ก็เป็นผลงานของประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ด้วย ไม่มากก็น้อย ในขณะเดียวกันแบบแผนต่าง ๆ ในสมัยอาณานิคมก็มีต่าง ๆ กันออกไป บางประเทศตกอยู่ใต้การปกครองโดยทางตรง บ้างก็โดยทางอ้อม ชนกลุ่มน้อยและชาวประชาที่อยู่บริเวณรอบนอก จะมีโอกาสใหม่ ๆ อยู่เนือง ๆ ทว่ามีรัฐหนึ่ง หลีกเลี่ยงการสูญเสียเอกราชทางการเมืองได้อย่างสมบูรณ์จริง ๆ

เหตุผลที่ทำให้มีการกำหนดกรอบโครงสร้างอาณานิคมขึ้นโดยทั่วไปทำนองนี้ สมควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณากันใหม่ ทั้งนี้ อาจเป็นเพียงเพราะความชัดเจนที่เหตุผลเหล่านี้ปรากฏออกมาเท่านั้น เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เหนือสิ่งอื่นใด เรื่องนี้เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับอำนาจ ชาวยุโรปมีอำนาจที่สามารถนำมาใช้ได้มากยิ่งกว่าแต่ก่อน และมีมากเสียยิ่งกว่าศูนย์กลางโลกแห่งเดียวแห่งใด ๆ จะเคยมีมา เรื่องนี้ ต้องเป็นที่รู้สึกกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับในที่อื่น ๆ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ สถานที่ตั้งและความสนใจที่มีอยู่ตามธรรมชาติของภูมิภาคนี้ สภาพการณ์และความสัมพันธ์ข้องเกี่ยวกับที่อื่น ๆ ซึ่งภูมิภาคนี้มีอยู่ขณะนั้น และรวมทั้งเมื่อได้พิจารณาถึงปัจจัยด้านความยิ่งใหญ่ทางทะเลของชาวยุโรป การที่พวกเขาเข้าครอบครองอินเดียและครอบครองจีนในเวลาต่อมา ความมุ่งมั่นในการกระทำการที่มีอยู่ในขนบประเพณีของชาวยุโรป ความเก่งฉกาจในด้านอุตสาหกรรม และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าของพวกเขา ในเงื่อนไขกว้าง ๆ เหล่านี้ รัฐต่าง ๆ ในเอเชียย่อมตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ นอกจากนี้ การแข่งขันกันของชาวยุโรป ยังมิได้ทำให้ผลกระทบจากพวกเขาลดน้อยลงไป หากมีแต่จะเพิ่มขึ้น การแบ่งแยกในหมู่ประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ยังเป็นสิ่งที่กีดขวางการต่อต้านที่ประเทศเหล่านี้กระทำต่อชาติตะวันตกอีกด้วย การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในหมู่รัฐในเอเชีย ซึ่งต่างฝ่ายต่างทำกันอย่างเป็นเอกเทศ ก็มีขึ้นอย่างเป็นพักๆ ไม่สม่ำเสมอ

มีเพียงรัฐที่สำคัญเพียงรัฐเดียวเท่านั้น ที่เอาตัวรอดมาได้ อย่างมีเอกราชโดยแท้จริง การพิจารณาคุณลักษณะเด่นต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ของสยาม อาจช่วยอธิบายได้ว่า ทำไมชาติอื่น ๆ จึงประสบความล้มเหลว การเปรียบเทียบญี่ปุ่นกับรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจช่วยอธิบายได้เช่นกัน ที่น่าจะเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือการเปรียบเทียบกับเวียดนามที่นับถือศาสนาขงจื๊อ เราจะเห็นได้ทันทีว่าญี่ปุ่นมีสมรรถนะในการปรับตัวได้มากยิ่งกว่า โดยเห็นได้ที่ญี่ปุ่นประสานสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างลึกซึ้งเข้ากับความแบ่งแยกกันของฝ่ายต่าง ๆ การที่ญี่ปุ่นมุ่งมั่นอย่างไม่หยุดยั้งที่จะรักษาขนบประเพณีเดิม ร่วมไปกับความพร้อมที่จะเรียนรู้ แม้กระนั้น ญี่ปุ่นก็เกือบกลายเป็นอาณานิคมมากกว่าที่ตระหนักกันเป็นบางครั้ง ญี่ปุ่นได้ประโยชน์จากการกระทำด้วยความพอเหมาะพอควรอย่าง

เป็นที่ประจักษ์ชัดในหมู่มหาอำนาจที่มาจากภายนอก และจากการที่ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์อย่างเอื้อประโยชน์กับประเทศมหาอำนาจที่มีความสำคัญมากที่สุด

ดินแดนที่รวมตัวกันในทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีน้อยแห่ง ที่โชคดีพอที่จะได้อยู่ในฐานะเช่นญี่ปุ่น ในย่านหมู่เกาะ มีหลายรัฐหลายชาติ ที่มีปัญหายุ่งเหยิงอยู่กับชาวยุโรปมากเกินกว่าจะสร้างข้อตกลงทางการเมืองที่นอกเหนือไปจากข้อตกลงชนิดที่อยู่ภายในโครงสร้างของอาณานิคม และอังกฤษก็มิได้สนใจกับชะตากรรมของรัฐเหล่านี้ มากเท่ากับชะตากรรมของชาวดัตช์และสเปน บนแผ่นดินใหญ่ ลัทธิการอยู่อย่างโดดเดี่ยวมิใช่ทางเลือกที่จะนำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดผลขึ้นมาได้ แต่เวียดนามก็ได้พยายามที่จะทำเช่นนั้น ชาวเวียดนามมีบางสิ่งบางอย่าง ที่เป็นความรู้สึกถึงเอกภาพเช่นที่ชาวญี่ปุ่นมี ทว่าเวียดนามมิได้มีความหลากหลายทางความคิดเห็นที่ซับซ้อน ซึ่งผสานกันอยู่ในความรู้สึกอันเป็นเอกภาพนั้น ในแง่หนึ่งชาวพม่ามีทัศนะการมองโลกเช่นเดียวกับทัศนะที่ชาวญี่ปุ่นบางคนยึดถือว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า นั่นคือทัศนะอย่างนักแผ่ขยายอำนาจ ที่มีความรู้เรื่องจริยธรรมแนวพุทธศาสนา พม่าเชื่อว่ายิ่งการอนุโลมให้มียอมปรับตัวให้สอดรับกับผู้อื่นมากเท่าไร ก็รังแต่จะนำเอาความอัปยศอดสู มาให้แก่พวกเขามากขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้ พม่ายังตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ไม่เหมาะเท่ากับสยาม สยามนั้น อยู่นอกเขตอิทธิพลของการทูตอินเดีย และต่อมาภายหลัง ก็เป็นกันชนอยู่ระหว่างสองจักรวรรดิ นอกจากนี้ สยามยังประพฤติปฏิบัติต่อชาวยุโรปในทางบวก ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะสยามมีการควบคุมจากศูนย์กลางในระดับที่สูงกว่าปกติ ซึ่งเป็นเพราะที่ตั้งของกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่ง เป็นเพราะมีราชวงศ์ใหม่ที่ไม่เก็บตัว ส่วนอื่น ๆ ได้แก่ ความมีไหวพริบที่จะรับรู้ว่า ชาวยุโรปนั้น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และในขณะเดียวกันก็มีการแบ่งแยกกัน และรู้ว่า ในหมู่ชาวยุโรปนั้น อังกฤษมีอิทธิพลมากที่สุดเป็นส่วนใหญ่ สยามมีจังหวะที่เป็นเคราะห์ดีด้วยเช่นเดียวกัน คือกำลังอยู่ในช่วงขยายอิทธิพลภายหลังหายนะ สยามมีดินแดนที่สามารถเจียดแบ่งออกไปให้ได้ และเป็นดินแดนซึ่งสยามไม่ได้ดันทุรังเกินกว่าที่จะละวางได้ หากว่าจำเป็น สยามรู้จักประนีประนอม

ถึงอย่างไรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มิได้มีทีท่าว่าจะเป็นศูนย์กลางอำนาจของโลกขึ้นมาได้ หากแต่มีทีท่าที่เป็นไปได้ว่า จะได้รับผลกระทบอย่างลึกซึ้งจากการเปลี่ยนแปลงการกระจายอำนาจของดินแดนอื่น ๆ และตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ต้องสนองรับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น แรกทีเดียว ชาวยุโรปถูกแทนที่ด้วยชาวญี่ปุ่น และชาวญี่ปุ่นก็รับเอาสิ่งต่าง ๆ เป็นอันมากมายที่เป็นของยุโรปเข้าไว้ ต่อมาญี่ปุ่นถูกทหารฝ่ายสัมพันธมิตร อันมีสหรัฐเป็นผู้นำ เข้ามาแทนที่ และประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องพยายามที่จะกำหนดอนาคตของตน ภายในสภาพแวดล้อมของนานาชาติในอีกแบบหนึ่ง นั่นคือโลกที่สหรัฐและสหภาพโซเวียต มีอำนาจครอบงำอยู่

แม้ในสภาพแวดล้อมดังกล่าว โอกาสก็ยังมีอยู่สำหรับการใช้ดุลยพินิจและการตัดสินใจ ดังนั้นประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงล้วนได้รับกรอบโครงสร้างที่เกิดขึ้นจากมรดกตกทอดกันเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนหนึ่ง พวกเขาพึ่งพาอาศัยคุณภาพของข้อมูลข่าวสารที่มีมาให้แก่พวกเขาในบางโอกาส พร้อมกับพึ่งพาความสามารถของตนเองที่จะตีความข้อมูลข่าวสารดังกล่าว แหล่งข้อมูลต่าง ๆ

ที่มีอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แน่นอนว่า ย่อมมีข้อบกพร่องอยู่ การพิจารณาการติดต่อโดยส่วนตัวบุคคล เป็นอีกหนทางหนึ่งในการประเมินการติดต่อระหว่างยุโรปและเอเชีย ไมเคิล ไซมส์ และเฮนรี เบอร์นีย์ เล่าเรื่องราวการเข้าพบและหารือกับผู้นำพม่าไว้อย่างมีชีวิตชีวา รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับตัวผู้นำเหล่านั้น[2] แต่กรณี ทอมัส เวด ซึ่งมาพบปะกับข้าราชการเวียดนาม ข้าราชการเหล่านี้แทบไม่อาจสื่อสารอันใดกับเวดได้ ที่บรูไนอิทธิพลของอาลักษณ์ที่ประจำอยู่ที่ประจำกงสุล คือเอนเค โมฮาเหม็ด มีมากกว่าที่อื่น เนื่องจากสุลต่านทรงไม่รู้หนังสือ และเนื่องจากขาดเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษ คนที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างยุโรปกับเอเชียนั้น นับว่าเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะหลากหลาย เรียกได้ว่าเป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยคนสารพัดแบบจริง ๆ

ระบอบการปกครองอาณานิคม

โครงสร้างการทำงานของอาณานิคม วางเค้าโครงให้แก่หนึ่งในบรรดาระบบรัฐ ที่ปรากฏสืบต่อ ๆ กันมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิถีปฏิบัติในการบริหารกิจการรัฐของแต่ละระบบ ย่อมเกี่ยวข้องกับการนำเครื่องมือและวิธีการหลากหลายรูปแบบมาใช้ เพื่อพยายามดำเนินการให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของรัฐนั้น ๆ ทั้งนี้ภายในขอบเขตที่จำกัดของโอกาสและการใช้ดุลยพินิจ เครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ ความเป็นพันธมิตร ความจงรักภักดี ความรุนแรง ความสัมพันธ์ในลักษณะการบริหารราชการและในแบบเจ้าขุนมูลนาย และการใช้อุดมการณ์ ศาสนา และกฎหมาย มาช่วยสนับสนุนการทำงานของระบบรัฐ ระบบอาณานิคมก็เหมือนกับระบบต่าง ๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้ คือใช้ปัจจัยต่าง ๆ ของสมัยเก่ามาประสานเข้ากับปัจจัยใหม่ ๆ เพื่อพยายามทำให้เป้าหมายของระบบ กลายเป็นความจริงขึ้นมา องค์ประกอบของปัจจัยเหล่านี้ แตกต่างกันไปในหลาย ๆ บริเวณ เพราะวัตถุประสงค์แตกต่างกัน และเพราะบริเวณต่าง ๆ เหล่านี้ มีความแตกต่างกัน ระบบอาณานิคมมีลักษณะบางประการของระบบรัฐของยุโรปในสมัยนั้น—โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเน้นที่ดินแดนและพรมแดน—และลักษณะเหล่านี้ ก็มักทำให้ระบบอาณานิคมแตกต่างจากระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแนวโน้มที่จะจัดการในเงื่อนไขที่เกี่ยวกับผู้คน มิใช่ที่ดิน แต่ลัทธิอาณานิคมก็มิได้กระทำถึงขั้นที่จะสร้างความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองเช่นที่ชาวยุโรปมุ่งกระทำ วิธีการทำงานของอาณานิคมมีปัจจัยของความทันสมัยแทรกอยู่ ซึ่งบางปัจจัยก็บ่งชี้ไปในทิศทางนั้นโดยแท้จริง แต่ปัจจัยเหล่านี้ก็มิใช่ข้อสรุปของระบอบอาณานิคมที่จะสามารถกระทำได้โดยง่าย ลัทธิชาตินิยมก็มีความขัดแย้งกันอยู่ ลัทธิชาตินิยมในยุโรป ขัดแย้งกับลัทธิชาตินิยมในเอเชีย ในขณะเดียวกัน ระบอบอาณานิคม ก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่จากความจงรักภักดีในลักษณะต่างๆ ที่ระบอบการ

---

[2] Cf. Thaung Blackmore, ***Catalogue of the Burman Parabaiks in the India Office Library***, London, 1985.

ปกครองของก่อนหน้านี้ ได้ก่อให้เกิดขึ้น อาทิเช่นความจงรักภักดีที่มีพื้นฐานอยู่ที่ศาสนาอิสลามและพุทธศาสนา ความพยายามของรัฐบาลอาณานิคม ในอันที่จะดึงประมุขหรือชนชั้นผู้ดีมาเป็นพวก ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงฐานะของผู้นำเหล่านั้น ถึงกับทำให้ฐานะของพวกเขาตกต่ำลงด้วยซ้ำ ระบอบอาณานิคมอ้างว่าได้ก่อตั้งรัฐบาลที่ดีให้ ซึ่งมีเหตุผลสมควรอยู่บ้าง ไม่มากก็น้อย ถึงแม้ว่าคำกล่าวอ้างเช่นนี้จะถูกต้อง แต่รัศมีการทำงานของรัฐบาลก็มีอยู่อย่างจำกัด นางพระกำนัลของพระราชินีศุภยลัตกล่าวแก่ฟิลดิง ฮอลล์ ภายหลังการขับพระเจ้าธีบอว์ออกจากบังลังก์ว่า *"ทะขิ่น* ท่านอาจพูดว่าพระนางเจ้ามิใช่ราชินีที่ดี ว่าพระเจ้าอยู่หัวมิใช่กษัตริย์ที่ดี ทว่าทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระประมุขของเราเอง ท่านคิดหรือว่าเราจะรักนายชาวต่างชาติได้มากเท่ากับที่เรารักกษัตริย์ของเรา ผู้ซึ่งทรงเปรียบเสมือนกับเป็นส่วนหนึ่งของพวกเรา"[3] เมื่อเผชิญกับทัศนคติเช่นนี้ เราจึงต้องตั้งคำถามว่า ทำไมระบอบอาณานิคมจึงสถาปนาขึ้นได้อย่างประสบความสำเร็จ และทำไมระบอบนี้จึงได้ยืนยงมาได้ยาวนานถึงขนาดนั้น

การตอบคำถามข้อแรก ได้เพียรพยายามทำมาแล้วในข้อความที่ผ่านมาในหน้าก่อน ๆ ในย่านหมู่เกาะ ราชอาณาจักรเก่า มีความอ่อนแออยู่ในตัวเองมากยิ่งกว่าราชอาณาจักรบนแผ่นดินใหญ่เสียอีก และอำนาจการควบคุมมักสามารถถูกทำลายลงได้โดยง่าย บางครั้ง ด้วยความช่วยเหลือจากภายใน บนแผ่นดินใหญ่ รัฐต่าง ๆ เป็นปฏิปักษ์ต่อกันมากยิ่งกว่ารัฐในย่านหมู่เกาะ และมีความผิดพลาดในดุลยพินิจและในเรื่องข่าวสารข้อมูลในหมู่พระประมุขทั้งหลาย ปัจจัยเหล่านี้ ลดความจำเป็นในการใช้กำลังของฝ่ายยุโรปลง แม้ว่าจะมีกองกำลังอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังทางทะเล ยุโรปสามารถนำพันธมิตรและทหารเกณฑ์ในเอเชียมาเสริมกำลังให้เข้มแข็งได้เสมอ ดังเช่นในกรณีที่อินเดีย เป็นต้น พระจักรพรรดิตือ-ดึค ทรงให้เหตุผลโต้แย้งว่า การจะต่อสู้กับพวกฝรั่งเศส เป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง "ท่านประสงค์ที่จะเผชิญหน้าประเทศอย่างนั้นด้วยทหารที่ขี้ขลาดฝูงหนึ่งจริง ๆ น่ะหรือ มันคงจะเหมือนกับการขึ้นขี่ที่หัวช้างหรือลูบคลำหางเสือ...ด้วยสิ่งที่ท่านมีอยู่ในขณะนี้ ท่านคาดจริง ๆ หรือว่า จะทำให้ปืนยาวของข้าศึกมลายหายไปในอากาศ หรือขับเรือรบของเขาลงสู่นรกได้"[4]

อาจเป็นได้ว่า กองกำลังทหารของยุโรป มีประสิทธิภาพในฐานะที่เป็นการข่มขู่กันมากกว่าจะกระทำจริง กองกำลังอาจไปจมอยู่ในโคลนก็ได้ ซึ่งบางครั้ง ก็เกิดขึ้นจริง ๆ เช่นในกรณีเรือสฟิงซ์ที่ไปติดสันดอนในแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างการปฏิบัติงานของบรุค แต่บางครั้ง ก็เป็นจมโคลนในแง่การอุปมาอุปมัย เช่นกรณีการปฏิบัติการของดัตช์ในอาเจะห์ แน่นอนว่า การไม่ใช้กองกำลังทหารย่อมทำให้เกิดประสิทธิภาพมากกว่า ทว่ากองกำลังควรมีไว้เสริมประกอบกับการดำเนินงานทางการทูต เหตุผลต่อมาที่ทำให้การสถาปนาโครงสร้างของอาณานิคมประสบความสำเร็จ คือความพร้อมที่จะประนีประนอมแต่ภายในขอบเขตที่จำกัด และการนำคนที่รัฐบาลอาณานิคมจำเป็นต้องได้รับความจงรักภักดี มาใช้ให้เป็นประโยชน์ อย่างน้อยที่สุดในตอนเริ่มแรก อาณานิคมมีเป้าหมายที่จำกัดคือ เพื่อ

---

[3] อ้างใน Ali, 44.

[4] อ้างใน Tuck, 175.

สถาปนาและคงรักษาไว้ซึ่งความเป็นระเบียบและค้ำประกันเสถียรภาพ เป้าหมายเหล่านี้ย่อมทำให้ระบอบอาณานิคมเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ แม้จะยังเป็นที่น่ากังขาอยู่ว่าสารที่พวกเขาสื่อให้แก่มวลชนส่วนใหญ่นี้ จะเป็นที่รับได้อย่างที่รัฐบาลหวังไว้หรือไม่ มวลชนมีสิทธิ์ที่จะถามว่า ระบอบอาณานิคมจะช่วยเหลือให้พวกเขา หลุดออกจาก “การกดขี่” จริง ๆ น่ะหรือ หากว่าจริง ก็ทำไปเพียงเพื่อที่จะสถาปนาการกดขี่ในชนิดที่ต่างออกไปใช่หรือไม่ ซึ่งอาจเป็นได้ว่า การกดขี่นี้มิได้มีโดยปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและความผูกพันในแบบตอบสนองกันและกัน ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับความอุปถัมภ์ มาช่วยบรรเทาเบาบางให้น้อยลงอีกด้วย

ว่าแต่อะไรเล่าจะเข้ามาแทนที่ สิ่งที่ระบอบอาณานิคมย่อมต้องเพาะบ่มขึ้นมาอย่างเลี่ยงไม่พ้นเป็นคำตอบ สิ่งนั้นได้แก่การหยิบยืมลัทธิชาตินิยมอย่างในยุโรป – ลัทธิชาตินิยมที่ถือว่าประชาชนและรัฐคือสิ่งเดียวกัน ร่วมไปกับการสร้างฐานสนับสนุนขึ้นบนพื้นฐานของลัทธิชาตินิยมภายในพื้นที่ของพรมแดน ที่ชาวยุโรปสถาปนาขึ้น ทว่าสิ่งเหล่านี้ โดยตัวของมันเองไม่สามารถล้มล้างระบอบอาณานิคมลงได้ การทำลายระบอบอาณานิคม จำเป็นต้องอาศัยการแทรกแซงของชาวญี่ปุ่น และของสหรัฐในเวลาต่อมา ต่อจากนั้น นักชาตินิยมทั้งหลาย จึงได้มีโอกาส ความสำเร็จของนักชาตินิยมในการกอบกู้เอกราช มีความหมายว่า พวกเขาต้องเผชิญปัญหาใหม่ ๆ พวกเขาต้องเสริมสร้างระบอบการปกครองให้แข็งแกร่งซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ ประชาชนตั้งความคาดหวังเอาไว้มาก ในท่ามกลางการแตกแยกที่ปกปิดไว้ได้เพียงบางส่วนในระหว่างการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคม และไม่ว่าจะดีจะชั่ว พวกเขาก็จำต้องยอมรับโครงสร้างที่ได้เกิดขึ้นมาในสมัยอาณานิคม ภายในโครงสร้างนี้เอง ที่ลัทธิชาตินิยมของพวกเขาได้ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นส่วนใหญ่ ชาวญี่ปุ่นมิได้ทำลายระบอบนี้ลงอย่างมีประสิทธิภาพ ระเบียบของโลกใหม่ ยิ่งมีทีท่าว่าจะยินดีต้อนรับการเปลี่ยนแปลงภายในภูมิภาค น้อยเสียยิ่งกว่าเมื่อก่อนหน้านี้ สมัยเมื่อมหาอำนาจอาณานิคม ได้นำดินแดนส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาแบ่งปันกันในหมู่พวกตน นี่เป็นปัญหาที่ท้าทายวิถีการดำเนินการปกครองแบบใหม่

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

อาจเป็นได้ว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในหัวข้อนี้ ได้รับผลกระทบทั้งจากทัศนคติและจากแหล่งข้อมูลที่มีให้ มากยิ่งกว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ในหัวข้ออื่น ๆ ส่วนใหญ่ แหล่งข้อมูลของยุโรป มีอยู่มากมายอย่างไม่มีแหล่งใดเสมอเหมือน จุดยืนของผู้เขียนในแหล่งข้อมูลนี้ เป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดการถกเถียงกันมากเป็นพิเศษ เพราะเมื่อพิจารณาถึงแหล่งข้อมูลของยุโรป เป็นการยากที่แหล่งข้อมูลนี้จะแสดงทัศนะและนโยบายของชาวเอเชียออกมาให้เห็น ส่วนในด้านจุดยืนของผู้เขียนนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณา

รวมไปกับปัจจัยประการแรกคือการเป็นแหล่งข้อมูลของยุโรปย่อมเป็นการยากที่งานเขียนจะรักษาความสมดุลไว้ได้

การเขียนประวัติศาสตร์ในแขนงนี้อย่างลุ่มลึก มีอยู่ค่อนข้างน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบเรื่อยมาจนกระทั่งล่วงถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ แม้เมื่อถึงสมัยต้นศตวรรษการเขียนยังมีแนวโน้มที่จะหล่อขึ้นมาจากแบบพิมพ์แนววีรชนหรือจักรวรรดินิยม ดังเช่นข้อเขียนของ บูลเกอร์ (D.C. Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*, London, 1897) หรือบทความเป็นชุดของ คอร์เดียร์ (Henri Cordier) เกี่ยวกับนโยบายอาณานิคมของฝรั่งเศส ใน *T'oung Pao* หรือดังเช่นบทความเป็นชุดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษ-ดัตช์ของเดอร์ เคมป์ (P.H. van der Kemp) ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใน *De Indische Gids* และ *Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde* ข้อเขียนเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะมีท่วงทำนองแนวชาตินิยม มิใช่แต่เฉพาะในเชิงต่อต้านชาวเอเชียเท่านั้น หากยังรวมถึงต่อต้านชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

การนำค่านิยมของประวัติศาสตร์อย่างนักวิชาชีพมาใช้ ปรากฏชัดเจนในข้อเขียนช่วงระหว่างสงคราม ยิ่งกว่าข้อเขียนสมัยอื่น ดังที่ปรากฏในข้อเขียนของฮอลล์ (D.G.E. Hall) ตัวอย่างเช่นในหนังสือเรื่อง *The Dalhousie-Phayre Correspondence*, London, 1932, ในข้อเขียนของเดซาย (W.S. Desai, *History of the British Residency in Burma 1826-1840,* Rangoon, 1939, และข้อเขียนของของมิลส์ (L.A. Mills, "British Malaya, 1824-1867," JMBRAS, 1925, reprinted 1960, ค่านิยมเหล่านี้ทวีความเข้มข้นขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และยิ่งไปกว่านั้น เมื่อแหล่งข้อมูลชั้นต้นมีให้ใช้อย่างเสรีมากขึ้น ผู้เขียนในสมัยทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ได้วางโครงสร้างใหม่ขึ้นมา แม้อาจจะเป็นได้ว่า เกี่ยวข้องกับนโยบายมากกว่ากับผลกระทบ โดยพิจารณาเรื่องราวด้านเดียว ข้อเขียนเหล่านี้ได้แก่ C.D. Cowan, *Nineteenth-Century Malaya : The Origins of British Political Control*, London, 1961; G. Irwin, "Nineteenth-Century Borneo, A Study in Diplomatic Rivalry," VKI, XV (1955); Emily Sadka, *The Protected Malay States, 1874-1895*, Kuala Lumpur, 1968; Neon Snidvongs, "The Development of Siamese Relations with Britain and France in the Reign of Maha Mongkut, 1851-1868," Ph.D. thesis, University of London, 1961; Walter Vella, *Siam Under Rama III*, New York, 1957; Damodar Singhal, *The Annexation of Upper Burma*, Singapore, 1960; และหนังสือเล่มก่อน ๆ ของผู้เขียนเอง ได้แก่ "British Policy in the Malay Peninsula and Archipelago 1824-1876," JMBRAS (1957) reprinted Kuala Lumpur, 1969; *Anglo-Dutch Rivalry in the Malay World, 1780-1824*, St Lucia, London, and New York, 1962; และ *Piracy and Politics in the Malay World*, Melbourne and Singapore, 1963.

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติเริ่มมีผลให้เกิดการแก้ไขวิธีการเขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้ ซึ่งมีมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1960 อย่างไรก็ดี บางครั้งบางคราว การเปลี่ยนแปลงก็สามารถมีความรุนแรงมาก

เสียจนแทบจะโละงานเก่าที่ทำขึ้นด้วยความบากบั่นทิ้งไปเสียทั้งหมด พร้อมกับตั้งคำถามเรื่องความถูกต้อง กับสิ่งที่เห็นกันว่าเป็นประวัติศาสตร์การเมืองอย่างบริสุทธิ์ หรือเป็นเพียงแค่ประวัติศาสตร์การทูต บางครั้งบางคราว การโต้แย้งในเรื่องพวกนี้ เกี่ยวข้องกับการผลักดันเพื่อการวิจัยอย่างใหม่ น้อยกว่ากับการสวนทางของทัศนะ

ความมีสมดุลยิ่งขึ้นและความละเอียดอ่อนในการแยกแยะความแตกต่าง มีตามมาอย่างรวดเร็วช่วงหลัง ๆ ของทศวรรษ 1960 เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการปรากฏขึ้นมาของผลงานที่บรรลุถึงความซับซ้อนและลุ่มลึกในระดับใหม่ ทั้งในแขนงนี้และในด้านอื่นๆ และการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไปจนในทศวรรษถัดมา อาทิเช่น ในผลงาน A.J.S. Reid, *The Contest for North Sumatra*, Kuala Lumpur, 1969; John Ingleson, "Britain's Annexation of Labuan in 1846," *University Studies in History*, V, 4, Perth, 1970; Milton Osborne, *The French Presence in Cochin-china and Cambodia*, Ithaca, 1969; และ Peter Burns, *The Journals of J.W.W. Birch*, Kuala Lumpur, 1976. ตัวอย่างอื่น ๆ ได้แก่ Oliver Pollak, *Empires in Collision: Anglo-Burmese Relations in the Mid-Nineteenth Century*, Westport, 1979; Chales Keeton, *King Thebaw and the Ecological Rape of Burma,* Delhi, 1974; Robert Pringle, *Rajahs and Rebels*, London, 1970; Carl Trocki, *Prince of Pirates*, Singapore, 1979; และ J.F. Warren, *The Sulu Zone, 1768-1898*, Singapore, 1981. หนังสือดังต่อไปนี้ คือ Rollins Bonney, *Kedah, 1771-1821*, Kuala Lumpur, 1971; Eunice Thio, *British Policy in the Malay Peninsula, 1880-1910*, Kuala Lumpur, 1969 และ Khoo Kay Kim, *The Western Malay States, 1850-1873*, Kuala Lumpur, 1972 ทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับมลายูเพิ่มขึ้น ผลงานดังต่อไปนี้ คือ Chandran Jeshurun, *The Contest for Siam 1889-1902*, Kuala Lumpur, 1977; Pensri Duke, *Les Relations Entre la France et la Thailande (Siam) an XIXe Siècle*, Bangkok, 1962; และ Thamsook Numnonda, "Negotiations Regarding the Cession of the Siamese Malay States, 1907-9," JSS LV (1967) ทำให้เรามีความรู้เกี่ยวกับสยามเพิ่มขึ้น ผู้เขียนเอง ผลิตผลงานเกี่ยวกับบอร์เนียวและภูมิภาคซูลูเอาไว้ (ได้แก่ *Britain, the Brookes and Brunei*, Kuala Lumpur, 1971 และ *Sulu and Sabah*, Kuala Lumpur, 1978) ในขณะที่ผลงาน Ernest Chew, "The Fall of Burmese Kingdom in 1885," JSEAS, X, 2 (1979); G.P. Ramachandra, "The Outbreak of the First Anglo-Burman War," JMBRAS, LI, 2, 1978; และ Muhammad Shamsheer Ali, "The Beginnings of British Rule in Upper Burma," Ph.D. Thesis, University of London, 1976 ให้ความกระจ่างอย่างใหม่เรื่องการสร้างอาณานิคมพม่าของอังกฤษ (British Burma)

ทศวรรษ 1980 เราจะได้เห็นความพยายามเพื่อตรวจสอบหรือสอบทานแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความพยายามของนักวิชาการจากออสเตรเลีย มาเลเซียและไทย อย่างเช่น A.C. Milner (*Kerajaan*, Tucson, 1982), Alfons van de Kraan (*Lombok: Conquest, Colonization*

and Underdevelopment , 1870-1940, Singapore, 1980), Ian Black (*A Gambling Style of Government*, Kuala Lumpur, 1983), Shaharil Talip (*After Its Own Image: The Trengganu Experience 1881-1941*, Singapore, 1984) และ Kobkua Suwannathat-Pian (*Thai-Malay Relations*, Singapore, 1988).

ศักยภาพของหัวข้อนี้ ยังมีอีกมาก อันที่จริงแล้ว อาจพิจารณาได้ว่าเป็นหัวใจของการติดต่อระหว่างยุโรปกับเอเชียในแง่มุมหนึ่ง แต่ ก็ดังที่บทนี้บ่งบอกอยู่ไว้แล้ว ว่าแม้ในแง่มุมที่ว่านี้ก็มิได้ทำให้หัวข้อนี้จัดการได้ง่ายขึ้นแต่อย่างใด

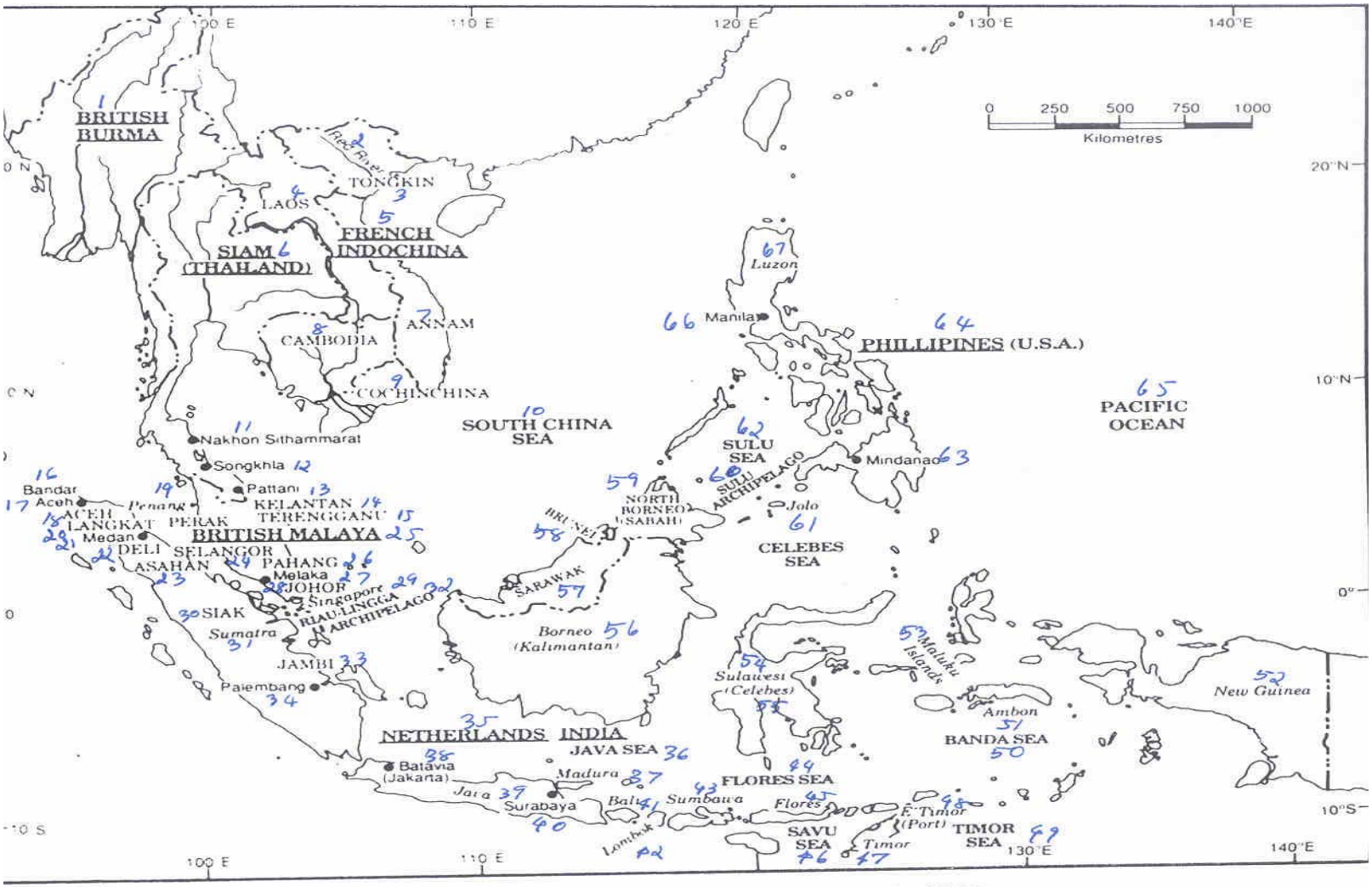
บทที่ 2

โครงสร้างทางการเมืองในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ

คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ระเบียบแบบแผนทางการเมืองของทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้ง ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ คือการวางระบบการบริหารรัฐตามแบบอย่างของยุโรป ซึ่งเกิดขึ้นภายในดินแดนซึ่งจักรวรรดินิยมยุโรปได้กำหนดขอบเขตให้ไว้อย่างเป็นทางการ ผู้ปกครองอาณานิคมได้สร้างระบบบริหารราชการซึ่งมีการควบคุมจากศูนย์กลางและมีการจัดระบบงานตามหน้าที่ ระบบบริหารราชการนี้ทำหน้าที่ปกครองภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งชาวยุโรปได้แบ่งเขตแดนไว้ โดยไม่คำนึงหรือคำนึงแต่เพียงเล็กน้อย ถึงแนวคิดเรื่องพรมแดนด้านการเมืองหรือวัฒนธรรมที่มีมาแต่เดิมในท้องถิ่น การดำเนินขั้นตอนที่ซับซ้อนต่าง ๆ ที่กระทำโดยคำนึงถึงตัวบุคคลเป็นหลัก และในแบบกึ่งศักดินา (ฟิวดัล) อันเป็นลักษณะเด่นของระบบการเมืองยุคก่อนหน้านี้ ถูกมองข้าม และมีบ่อยครั้งที่ถูกกำจัดทิ้งไปเลย

การเปลี่ยนแปลงในระยะเริ่มต้นดำเนินไปอย่างเชื่องช้า และต่อมา ก็เริ่มทวีความเร็วขึ้นจนเหมือนกับจะมองเห็นแทบไม่ทัน ขณะเดียวกันลัทธิชาตินิยมและอุตสาหกรรมนิยมของชาติยุโรปก็สร้างโลกทั้งหมดขึ้นมาใหม่ ในตอนเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พื้นที่มากมายของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงอยู่ภายนอกการควบคุมของประเทศในยุโรป มีเฉพาะปีนัง เมละกา (มะละกา) ชวา บางส่วนของมาลุกุ (โมลักกะ) และบางส่วนของฟิลิปปินส์เท่านั้น ที่สามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากว่าตกอยู่ภายใต้การควบคุมของยุโรป เมื่อถึงค.ศ.1850 การรุกคืบของยุโรป ก็ยังจำกัดอยู่ อังกฤษมีที่มั่นเพียงแค่ไม่กี่แห่งในมลายู ฝรั่งเศสเพิ่งเริ่มปรากฏตัวในอินโดจีน ดัตช์ทำสนธิสัญญาไปเพียงไม่กี่ฉบับ และอังกฤษก็ยึดครองพม่าแค่ที่ยะไข่ และตะนาวศรีเท่านั้น แต่ในช่วงสามทศวรรษถัดจากนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกแบ่งสรรปันส่วนเพื่อให้เป็นปริมณฑลอิทธิพลของประเทศยุโรปจากหลากหลายประเทศ โดยมีการกำหนดพรมแดนทางการเมืองซึ่งจะกลายมาเป็นรูปลักษณะของภูมิภาคในปัจจุบันด้วย อย่างไรก็ตาม การควบคุมประชาชนในทางปฏิบัติ จำกัดอยู่เฉพาะที่ศูนย์กลางอันเป็นเมืองใหญ่ที่สำคัญเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น ในที่อื่น ๆ นอกจากนี้ มหาอำนาจควบคุมโดยวิธีทำสนธิสัญญาโดยกระทำกับพวกหัวหน้าที่ยังมีอำนาจในการปกครองตนเองอยู่ หรือกระทำโดยผ่านคนกลางที่ดำเนินการปกครองอย่างหลวม ๆ การปกครองของยุโรป มีมากกว่าการกล่าวอ้างอธิปไตยเพียงเล็กน้อยกับสิทธิในรายได้บางอย่างและสิทธิพิเศษทางด้านเศรษฐกิจบางประการ

เมื่อถึงทศวรรษ 1920 ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้ามาตอนนี้ พรมแดนปรากฏให้เห็นเป็นเส้นเป็นแนวที่ชัดเจนและต่อเนื่องบนแผ่นที่ เส้นพรมแดนเหล่านี้แบ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกเป็นหน่วยการเมืองและการปกครองที่ลักลั่นและไม่ปะติดปะต่อกัน เครือข่ายถนน ทางรถไฟ สายโทรเลขและระบบไปรษณีย์ เชื่อมโยงศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของจักรวรรดิต่าง ๆ ของยุโรป เข้ากับบริเวณที่อยู่เบื้องหลังลึกจากชายฝั่งทะเลเข้าไปภายใน โยงใยของระบบราชการเพื่อการควบคุมจากศูนย์กลาง แผ่ขยายไปจนถึงดินแดนที่อยู่เบื้องหลังที่ถือว่าเป็นดินแดน “ของชาติ” นี้ด้วย กฎหมาย ภาษาและสกุลเงินตรา ถูกปรับให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้ รวมถึงกระทั่งการสร้างมาตรฐานให้แก่หน่วยการชั่งน้ำหนักและการตวงวัด ซึ่งเป็นไปตามมาตรฐานที่ชาติยุโรปผู้ยึดครองดินแดนนั้น ๆ ใช้อยู่

Map 2.1 Island Southeast Asia, 1880–1930

แผนที่ 2.1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาพพื้นทะเล ค.ศ. 1800-1930

1. พม่าของอังกฤษ (บริทิช เบอร์ม่า)
2. แม่น้ำแดง
3. ตังเกี๋ย
4. ลาว
5. อินโดจีนฝรั่งเศส
6. สยาม (ประเทศไทย)
7. อันหนำ
8. กัมพูชา
9. โคชินจีน
10. ทะเลจีนใต้
11. นครศรีธรรมราช
12. สงขลา
13. ปัตตานี
14. กลันตัน
15. ตรังกานู
16. บันดาร์
17. อาเจะห์
18. อาเจะห์
19. ปีนัง
20. ลางกัต
21. เมดาน
22. เดลี
23. อาซาฮาน
24. สลังงอร์
25. มลายูของอังกฤษ (บริทิช มาลายา)
26. ปาหัง
27. เมละกา
28. ยะโฮร์
29. สิงคโปร์
30. ซิอัก
31. สุมาตรา
32. หมู่เกาะริออ-ลังคะ
33. จัมบี
34. ปาเล็มบัง
35. เนเธอร์แลนส์ อินเดีย
36. ทะเลชวา
37. มาดูรา
38. ปัตตาเวีย (จาการ์ตา)
39. ชวา
40. สุราบายา
41. บาหลี
42. ลอมบอก
43. ซัมบาวา
44. ทะเลฟลอเรส
45. ฟลอเรส
46. ทะเลซาวู
47. ติมอร์
48. อีสต์ ติมอร์ (ท่าเรือ)
49. ทะเลติมอร์
50. ทะเลบันดา
51. อัมบอน
52. นิวกินี
53. หมู่เกาะมาลุกุ
54. สุลาเวสี (เซเลเบส)
55. ทะเลเซเลเบส
56. บอร์เนียว (กาลิมันตัน)
57. ซาราวัก
58. บรูไน
59. บอร์เนียวเหนือ (ซาบาห์)
60. หมู่เกาะซูลู

61. โจโล
62. ทะเลซูลู
63. มินดาเนา
64. ฟิลิปปินส์ (ส.ร.อ.)
65. มหาสมุทรแปซิฟิค
66. มนิลา
67. ลูซอน

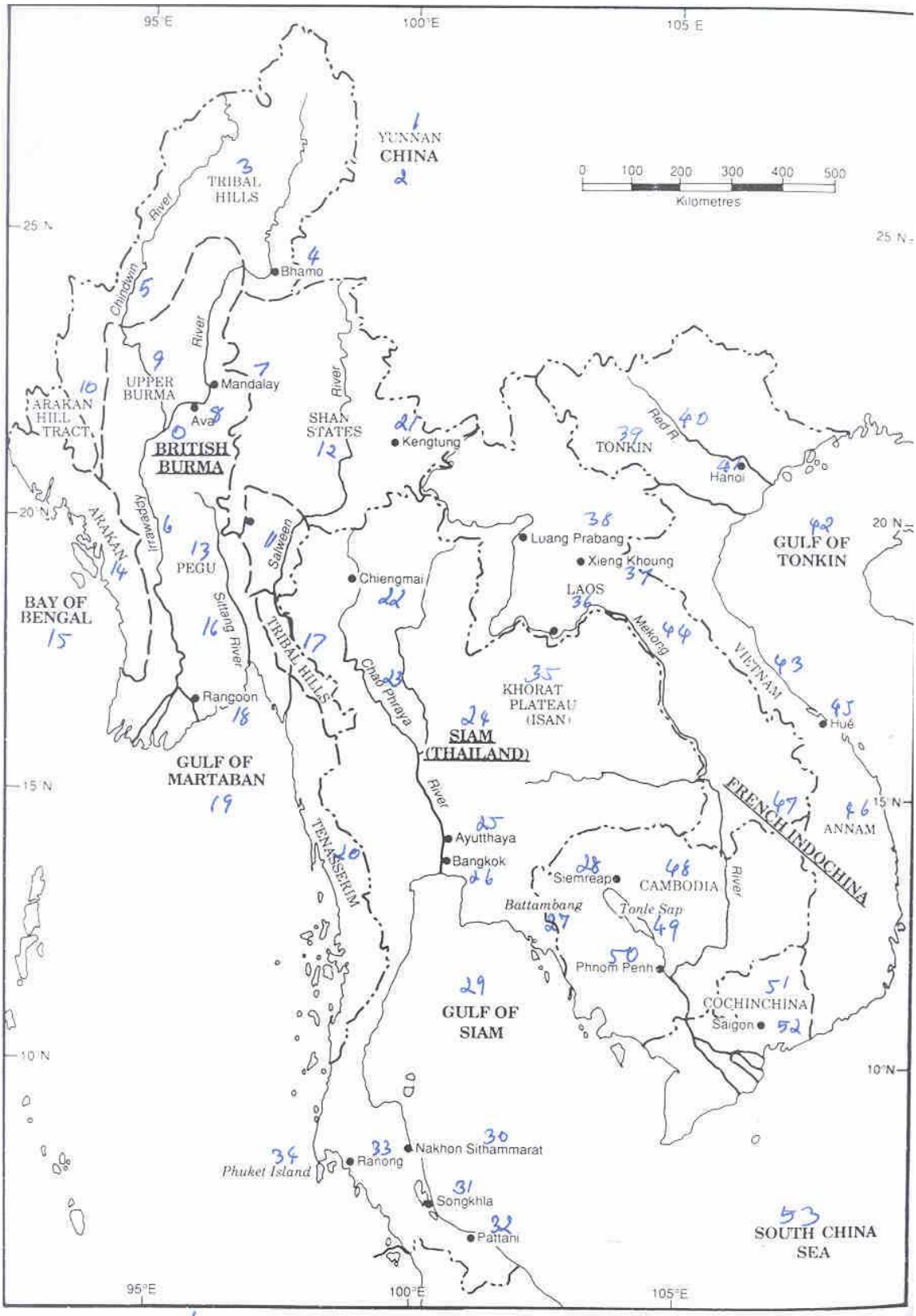
ระเบียบแบบแผนทางการเมืองอย่างใหม่ มีลักษณะแตกต่างอย่างถึงรากเหง้า จากที่เคยเป็นมาก่อนหน้านี้ ในดินแดนส่วนใหญ่ นับเป็นครั้งแรกที่แขนของรัฐสามารถยื่นเข้าไปถึงชีวิตประจำวันของชาวบ้านธรรมดาสามัญได้อย่างสม่ำเสมอและหนักหน่วง ข้าราชการผู้ได้รับเงินเดือน เริ่มเข้ามารับภาระหน้าที่ในการเก็บภาษี รักษากฎหมาย บริหารที่ดิน พิจารณาคดีความและสร้างระบบสาธารณูปโภค ข้าราชการ กระทำภารกิจเหล่านี้ ตามมาตรฐานที่เหมือนกัน และดังที่กำหนดมาจากศูนย์กลาง และมีบ่อยมากที่เป็นมาตรฐานที่แปลกพิสดารไปจากที่พบเห็นกันในท้องถิ่น นอกเหนือจากการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งได้รับการยอมรับแล้วนี้ ระบบการปกครองที่รัฐสร้างขึ้นมาใหม่นี้ ยังเข้าเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมใหม่ ๆ ในขอบข่ายที่กว้างขวางเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้แก่การศึกษา การสาธารณสุขและสุขาภิบาล ตลอดจนการดำเนินนโยบายด้านสังคมและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ นำมาซึ่งยุคแห่งรัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การกำจัดระเบียบแบบแผนที่มีมาแต่เดิม บ่อยครั้งเป็นกระบวนการที่ใช้ความรุนแรง รูปแบบทางการเมืองที่เก่าแก่ ถูกกวาดล้างออกไปภายในชั่วเวลาสั้น ๆ เพียงไม่กี่ปี ด้วยการบงการหรือมิฉะนั้นก็ด้วยการบดขยี้ลงอย่างไร้ความปรานี บรรดาผู้ที่ต่อต้านการรุกคืบของจักรวรรดินิยมจำต้องพบว่า การต่อต้านเป็นงานสุ่มเสี่ยงที่ไร้ความหวังอย่างไม่มีแปรเปลี่ยน หากว่ายังมิใช่ถึงขั้นฆ่าตัวตาย หน่วยการเมืองอิสระในหลายดินแดน อย่างเช่นบาหลี อาเจะห์และซูลู ย่อยยับและสูญสิ้นลงด้วยความรุนแรงที่ระเบิดออกมาอย่างบ้าคลั่ง มีหลายครั้งหลายครา ที่เหล่านักรบ ซึ่งมีอาวุธชนิดเลว แต่มีใจมุ่งมั่นและเสียสละอย่างแรงกล้า และบ่อยครั้งได้รับแรงจูงใจทางศาสนา โถมตนเองเข้าใส่ปืนกลหลายลำกล้องปืนใหญ่ขนาดหนักและการระดมยิงของปืนยาว พวกเขาพร้อมดาหน้าเข้าใส่กองกำลังทหารราบที่มีวินัยของรัฐอุตสาหกรรมทั้งหลาย

เมื่อพิจารณาอย่างเป็นทางการระเบียบแบบแผนใหม่ของอาณานิคม ไม่มีการประนีประนอมกับโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้บริหารงานปกครองและผู้นำทางทหารชาวยุโรปในภูมิภาคนี้ เป็นผู้มีความเชื่อมั่นมากจนถึงระดับอหังการ พวกเขามีทั้งเจตน์จำนงและสมรรถนะที่จะทำลายระเบียบแบบแผนเก่า ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่า ตนมีอำนาจที่จะสร้างระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ขึ้นมาได้ แต่เมื่อพิจารณาอย่างไม่เป็นทางการ ทุกสิ่งทุกอย่างมิได้เป็นอย่างที่ดูเหมือนว่าจะเป็น สภาพความเป็นจริง

เกี่ยวกับการใช้อำนาจการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ ซับซ้อนและยุ่งยากเกินสมรรถนะในทางปฏิบัติของประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมทั้งหลายมากนัก มหาอำนาจเหล่านี้สามารถทำลายและขัดขวางความริเริ่มทางด้านการเมืองและด้านสังคมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นได้ แต่พวกเขาไม่สามารถสร้างสิ่งที่ตนจินตนาการไว้ให้เกิดขึ้นได้ กระแสที่มาแรงของลัทธิอาณานิคมยุโรปจึงยังคงมีลักษณะเฉพาะตัวอันประกอบด้วย การประนีประนอม การวางข้อจำกัด การใช้มาตรการครึ่ง ๆ กลาง ๆ และผลลัพธ์ที่ไม่เป็นไปตามที่คาดหมายอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ช่องว่างระหว่างเป้าหมายที่ตั้งไว้กับสิ่งที่ทำได้สำเร็จ ปกติแล้ว จะถูกกล่าวโทษว่าเป็นเพราะ “ความเกียจคร้าน” “ความไร้สมรรถภาพ” และความด้อยกว่าในด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรมและศีลธรรม ที่ทึกทักเอาว่าคนพื้นเมืองมีอยู่ อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะประสบความล้มเหลวต่อเป้าหมายที่ได้ประกาศไว้ แต่ชาวยุโรปก็ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากฐานขึ้นมา แม้ว่าบ่อยครั้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยมิได้ตั้งใจเลยอย่างสิ้นเชิง และบางครั้ง ตรงกันข้ามกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในตอนแรก

ความไร้อำนาจของชนชาติต่าง ๆ ในพื้นถิ่น เป็นสิ่งที่ปรากฏออกมาให้เห็นแต่ภายนอกมากกว่าที่เป็นจริง หากว่าการต่อต้านอย่างมีประสิทธิภาพเป็นเรื่องสิ้นหวังในระยะยาวแล้ว เรื่องนี้ก็สามารถเป็นระยะยาวได้อย่างมากจริง ๆ ดังที่ชาวดัตช์ได้ค้นพบในอาเจะห์ สิ่งที่ยากแก่การควบคุมยิ่งกว่า คือการต่อต้านแบบนิ่งเฉย การแสดงความไม่ยินดียินร้าย และแม้กระทั่งด้วยการร่วมมือแบบมุ่งประโยชน์ของตนเอง การต่อต้านโดยวิธีการเหล่านี้สามารถทำลายแผนการของยุโรปที่วางไว้อย่างดีเยี่ยมได้ น้ำหนักของจำนวนที่เหนือกว่า และความเฉื่อยชาล้วน ๆ โดยมิต้องอาศัยกลยุทธอื่นใดของชาวพื้นถิ่น ก็ส่งผลออกมาเป็นการขัดขวางความเพียรพยายามของชาวยุโรปแล้ว ทั้งยังมิใช่สิ่งที่ถูกต้องเที่ยงตรง ที่จะมองว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพียงแต่มีปฏิกิริยาตอบโต้ความริเริ่มของชาวยุโรป การฉวยโอกาสเมื่อได้จังหวะ เป็นสิ่งที่กระทำกันตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ชนชั้น ไปจนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งมวล ชนพื้นเมืองมากมายหลายเชื้อชาติ ขมีขมันในการเข้าร่วมเป็นพวกกับศูนย์อำนาจใหม่ใด ๆ ก็ตามที่ปรากฏขึ้นมา บ่อยครั้ง พวกเขากระทำด้วยความกระตือรือร้นมากอย่างน่าประหลาดใจ ไม่มีอะไรที่
จะชวนให้เข้าใจผิดได้มากยิ่งไปกว่าความหลงละเมอว่าชาวยุโรปมีอำนาจควบคุมอย่างเต็มที่ เพราะในขณะที่ผู้ร่วมมือที่เร่าร้อนที่สุด เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากตะวันตกนั้น พวกเขาเองก็เตรียมตัวที่จะโค่นล้มอำนาจการปกครองของต่างชาติพร้อมกันไปด้วย เมื่อถึงทศวรรษ 1930 ชนชั้นสูงหรือชนกึ่งชั้นสูงชาวพื้นเมืองที่อยู่ในแวดวงการปกครองและการเมืองในอาณานิคมทุกแห่งของยุโรป ต่างเริ่มหาหนทางกู้เอกราชและการปกครองตนเองกันแล้ว แม้กระทั่งในสยาม ดินแดนที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สร้างระบบราชการและการทหารแบบรวมศูนย์ขึ้นมา แต่การศึกษาสมัยใหม่และความสามารถในการบริหารของสามัญชนที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี ได้ก่อการท้าทายอำนาจกษัตริย์ขึ้นมาเช่นกัน

1 Map 2.2 Mainland Southeast Asia, 1880–1930

I แผนที่ 2.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ค.ศ. 1800-1930

0. พม่าของอังกฤษ (บริทิช เบอร์ม่า)
1. ยูนนาน
2. จีน
3. เทือกเขาของชนเผ่าต่าง ๆ
4. ภาโม
5. แม่น้ำชินดวิน
6. แม่น้ำอิระวดี
7. มันดะเลย์
8. อังวะ
9. พม่าตอนบน
10. ดินแดนเทือกเขายะไข่
11. แม่น้ำสาละวิน
12. รัฐฉาน
13. พะโค
14. ยะไข่
15. อ่าวเบงกอล
16. แม่น้ำสะโตง
17. เทือกเขาของชนเผ่าต่าง ๆ
18. ร่างกุ้ง
19. อ่าวเมาะตะมะ
20. ตะนาวศรี
21. เชียงตุง
22. เชียงใหม่
23. แม่น้ำเจ้าพระยา
24. สยาม (ประเทศไทย)
25. อยุธยา
26. กรุงเทพฯ
27. พระตะบอง
28. เสียมเรียบ
30. นครศรีธรรมราช
31. สงขลา
32. ปัตตานี
33. ระนอง
34. เกาะภูเก็ต
35. ที่ราบสูงโคราช (อีสาน)
36. ลาว
37. เชียงของ
38. หลวงพระบาง
39. ตังเกี๋ย
40. แม่น้ำแดง
41. ฮานอย
42. อ่าวตังเกี๋ย
43. เวียดนาม
44. แม่น้ำโขง
45. เว้
46. อันหนำ
47. อินโดจีนของฝรั่งเศส
48. กัมพูชา
49. ทะเลสาบตนเลซัป
50. พนมเปญ
51. โคชินจีน
52. ไซ่ง่อน
53. ทะเลจีนใต้

29. อ่าวสยาม

เนื้อหาส่วนแรกของบทนี้ เกี่ยวข้องเป็นสำคัญกับบทบาทของชนชั้น “ที่ร่วมมือช่วยเหลือ” ในรัฐที่ได้รับการสร้างขึ้นมาใหม่นี้ ในแต่ละกรณีจะพบว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ปกครองอาณานิคม ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยความร่วมมือของกลุ่มชาวเอเชียหนึ่งกลุ่มหรือมากกว่านั้น เพื่อที่จะใช้อำนาจในการควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งหนึ่งที่เป็นตัวแปรอย่างสำคัญ คือธรรมชาติและสถานภาพของชาวพื้นเมืองที่อยู่ในชนชั้นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ในบางกรณี คนเหล่านี้ เป็นชนชั้นปกครองตามจารีตเดิม ซึ่งยอมรับสภาพความเป็นจริงเรื่องการมีอำนาจของตะวันตกเข้ามาครอบงำ ส่วนในกรณีอื่นๆ ได้แก่การมีประชากรที่อยู่บริเวณชายขอบหรือชนกลุ่มน้อย เข้ามาบรรจุอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ที่ให้ความช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ผู้ปกครองอาณานิคมชาวตะวันตกอำนวยการและจัดระบบขึ้นมานั้น ล้วนเปลี่ยนแปลงธรรมชาติและองค์ประกอบของชนชั้นปกครองชาวพื้นเมืองอย่างลึกซึ้ง นอกเหนือไปจากการนิยามความหมายของทั้งคำว่าการปกครองและคำว่าอาณาจักรกันใหม่แล้ว ความสัมพันธ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ยังแปรเปลี่ยนไปอย่างถึงรากฐาน

ในช่วงต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เช่นเดียวกับในอดีตที่ผ่านมา รัฐบาลอาณานิคมล้วนพึ่งพาอาศัยความสัมพันธ์ซึ่งแทบจะเป็นความสัมพันธ์แบบฟิวดัล (ศักดินา) กับชนชั้นผู้ร่วมมือช่วยเหลือในท้องถิ่น ดังนั้น ชนชั้นสูงตามจารีตเดิม จึงมักได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการอยู่บ้าง และการบริหารประเทศประจำวัน ก็ดำเนินการโดยผ่านคนเหล่านี้ ความเชื่องช้าในระบบการขนส่งและความโดดเดี่ยวโดยทั่วไปของชาวยุโรปในเขตเมืองร้อน นำไปสู่การเกิดชนชั้นยูเรเชียหรือลูกผสมขึ้น คนเหล่านี้จะมีวิธีการใช้ชีวิตและวัฒนธรรมตามแบบฉบับของตนเองอยู่ในดินแดนอาณานิคมเช่นของดัตช์และสเปนเป็นต้น แม้ในอาณานิคมย่านช่องแคบที่อังกฤษควบคุมอยู่ การควบคุมชาวจีนสำเร็จลงได้ ก็โดยวิธีปรับระบบ*กะปิตันจีน (Kapitan China)* ของดัตช์ เข้ามาใช้หรือการควบคุมโดยผ่านเจ้าภาษีนายอากรและผู้ที่เป็นหัวหน้าอยู่ในสมาคมลับ

ช่วงเวลาหลายปีภายหลังค.ศ.1880 การจัดระเบียบดำเนินงานในลักษณะเช่นนี้ ยุบเลิกไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมองกันว่า เป็นการมอบหมายอำนาจให้ไปอยู่ในมือของคนที่มิใช่ชาวยุโรปมากเกินไป ถึงกระนั้นก็ตาม หากจะบริหารอาณานิคมให้มีประสิทธิภาพแล้ว การเก็บรักษาชนชั้นผู้ร่วมมือช่วยเหลือบางประเภทเอาไว้ ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ เสมียน ผู้ส่งสารระหว่างธุรกิจและธนาคาร และข้าราชการชั้นผู้น้อย จำเป็นต้องเป็นชาวเอเชีย และต้องจ้างจากคนในท้องถิ่น เรื่องนี้หากมิใช่ด้วยเหตุอื่น ๆ แล้ว ยังมีปัจจัยเรื่องค่าใช้จ่ายเป็นตัวกำหนดด้วย บุคลากรชาวยุโรปนั้น แพงลิบลิ่วจนจ้างไม่ไหว ในบางกรณี เสมียนใหม่ชาวเอเชีย เป็นเพียงคนรุ่นใหม่ ที่ยอมรับการลดฐานะลง และพยายามทำให้ดีที่สุดเท่าที่สถานการณ์จะอำนวยให้ ในกรณีอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนใหม่เป็นอันมากที่ถูกผนวกเข้ามา หรือเพียงแต่เข้ายึดครองดื้อ ๆ ภายหลังค.ศ.1880 เป็นกรณีอันเกี่ยวกับการสร้างความเคยชินกับสภาพใหม่ให้กับอดีตชนชั้น ปกครอง หรือไม่เช่นนั้น ก็สร้างชนชั้นใหม่ขึ้นมา เพื่อให้ปฏิบัติ

หน้าที่สามัญประจำวันของรัฐบาลอาณานิคมในพม่า อังกฤษหันมาพึ่งพาอาศัยผู้อพยพชาวอินเดีย ให้ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่างภายในระบบราชการ ขณะที่ฝรั่งเศสก็ใช้ชาวเวียดนามให้ช่วยทำงานในลาวและกัมพูชา ส่วนในบอร์เนียวและสุมาตรา ดัตช์จ้างชาวชวาให้มาทำงานในตำแหน่งพวกนี้ให้

แม้ว่ามหาอำนาจอาณานิคมมีความตั้งใจที่จะเก็บรักษาอำนาจในการกำหนดนโยบายให้อยู่ในมือของชาวยุโรป และให้ตำแหน่งหน้าที่ที่ต้องตัดสินใจเรื่องสำคัญ ประจำอยู่อย่างมั่นคงที่เมืองแม่ ทว่าอิทธิพลมากมาย ก็มาตกอยู่ในมือของชนชั้นเหล่านี้ในพื้นถิ่น แม้ว่าจะดำเนินไปอย่างไม่เป็นทางการก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้น โดยทั่วไปแล้ว คนเหล่านี้ยังได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก และได้รับรู้ถึงความคิดทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างออกไปจากเดิมอย่างถึงรากเหง้า ในช่วงเวลาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 คนเหล่านี้เป็นผู้ที่จุดประกายให้เกิดขบวนการกอบกู้เอกราชและการปกครองตนเองขึ้นมา

ส่วนที่สองของบทนี้ พิจารณาปัญหาเรื่องการปกครองทางตรงและทางอ้อม กล่าวอย่างกว้าง ๆ แล้ว ความลึกและธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงที่การปกครองแบบอาณานิคมหล่อหลอมขึ้นมา ขึ้นอยู่กับระดับซึ่งสถาบันทางการเมืองและสังคมของพื้นถิ่น ได้รับการรักษาให้คงไว้ ในดินแดนที่การปกครองแบบอาณานิคมเกิดขึ้น อันเป็นผลลัพธ์มาจากสนธิสัญญาหรือการประนีประนอมกับผู้นำและสถาบันในท้องถิ่นในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งนั้น ชาวยุโรปจะเป็นฝ่ายควบคุม อย่างน้อยก็ในนาม ทั้งนี้โดยผ่านโครงสร้างตามจารีตเดิมในท้องถิ่น และเป็นที่รู้จักกันในนาม “การปกครองทางอ้อม” นี่คือกรณีที่เกิดขึ้นในรัฐต่าง ๆ ของมาเลย์ ส่วนใหญ่ของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส* และในกัมพูชาและลาว “การปกครองทางตรง” นั้น กล่าวกันว่า เพื่อแจงถึงลักษณะเฉพาะของสถานการณ์ที่การยึดครองอาณานิคม สำเร็จลงได้ด้วยการพิชิตดินแดนหรือยอมยกดินแดนให้ โดยยุบสถาบันทางการเมืองในอดีต (หากว่ามีอยู่จริง) เสีย แล้วสร้างสถาบันใหม่ขึ้นมา พม่าของอังกฤษ (หรือบริทิชเบอร์ม่า) โคชินจีนของฝรั่งเศส อาณานิคมย่านช่องแคบ ส่วนต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ภายใต้อำนาจของสเปน และเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เป็นกรณีตัวอย่างของสถานการณ์ในประเภทนี้

ในขณะที่สถานภาพทางกฎหมายของสถาบันทางการเมืองที่มีมาก่อน สามารถถือได้ว่าเป็นเครื่องชี้นำอย่างเป็นทางการ ถึงการมีอยู่ของระบบการปกครองทางตรงหรือทางอ้อม ทว่าในทางปฏิบัติมักไม่สู้จะมีสิ่งที่ช่วยแยกแยะระบบการปกครองทั้งสองแบบนี้ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน ในช่วงระยะเวลานี้ รายละเอียดในข้อกฎหมาย ได้รับการยึดถือและปฏิบัติตามก็เฉพาะตามความสะดวกของมหาอำนาจอาณานิคมเท่านั้น แม้ว่าประเด็นเทคนิคต่าง ๆ ดังกล่าว จะกลายมามีความสำคัญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างของรัฐภายหลังยุคอาณานิคมขึ้นมา ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การปกครองทางอ้อม มักมิได้มีอะไรมากไปกว่าการบ่งบอกถึงขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงชั่วคราว ระหว่างที่มีประเทศอาณานิคมเกิดขึ้น ไปจนถึงช่วงที่มีการพัฒนา

---

* ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1874 ดูรายละเอียดในหัวข้อ “การสร้างระเบียบใหม่ตั้งแต่ราวค.ศ. 1850” ในบทที่ 3 หน้า 208

กลไกการบริหารที่ครอบคลุมยิ่งขึ้น เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1920 รัฐของเกือบทุกดินแดนได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้า โดยผ่านการจัดแบ่งหน้าที่ การจัดให้เข้าหลักเหตุผล และการขยายอิทธิพลของชาวยุโรป ในอีกทางหนึ่ง ในบางส่วน การปกครองมักดำเนินการโดยผ่านคนกลางซึ่งมิใช่ชาวยุโรปอยู่เสมอ

หัวข้อที่สามของบทนี้ คือการบังคับใช้ “กฎและระเบียบ” ซึ่งแน่นอนว่า เป็นภารกิจที่กำกวมไม่ว่าจะวัดด้วยมาตรฐานใด ๆ และในกรณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นอาณานิคม ยิ่งหนักข้อไปกว่านั้น แรกทีเดียวนั้น ชาวยุโรปพอใจที่จะยอมให้กฎหมายและขนบธรรมเนียมในท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้นำแก่พวกตนในการบริหารงานปกครองประจำวัน กรณียกเว้นแห่งเดียวคือที่ฟิลิปปินส์ เนื่องจากในฟิลิปปินส์บาทหลวงชาวสเปน มองว่า เป็นหน้าที่ของตน ที่จะต้องต่อสู้กับความป่าเถื่อน ซึ่งไม่อยู่ในคำสอนของศาสนาคริสต์ และต่อต้านการรุกคืบของอิสลาม อย่างไรก็ดี กล่าวโดยทั่วไปแล้ว สถานการณ์ในอาณานิคมของอังกฤษและของดัตช์ ซึ่งเป็นอาณานิคมที่ธุรกิจมาก่อนอย่างอื่น จะมีการประนีประนอมอย่างเห็นได้ชัด เมื่อถึงตอนกลางของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชาวยุโรปรู้สึกว่าตนถูกดึงเข้าไปพัวพันอยู่ในการเมืองท้องถิ่น เพราะ “ความไร้เสถียรภาพ” ดังนั้นการปกครองแบบอาณานิคมจึงได้ก้าวหน้าขึ้นโดยการยืนยันความถูกต้องเหมาะสมของ “การฟื้นฟูระเบียบ” การปราบปรามโจรสลัด และ “การปกป้องคุ้มครอง” การค้าอย่างสันติ

ทัศนคติเหล่านี้ ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย ในทศวรรษ 1890 เพราะขบวนการของนักปฏิรูปซึ่งเป็นชนชั้นกลางที่อยู่ในเมืองแม่ทั้งหลาย เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รัฐยุโรปทุกรัฐ ได้หันมามองบทบาทของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแนวที่ว่าเป็นบทบาทของการนำความ “ศิวิไลซ์” มาให้ ไม่ว่าชาติยุโรปเหล่านี้จะคิดถึงเรื่องนี้ขึ้นมาในฐานะที่เป็น “ภาระของคนขาว” หรือ *“หน้าที่ของผู้มีอารยธรรมหรือมิสซิออน ซิวิลิซาทริซ”* แต่รัฐบาลอาณานิคมทุกแห่ง ต่างพากันแก้ต่างให้แก่ตัวเอง ว่าได้จัดระบบงานเพื่อรักษาสวัสดิภาพของคนพื้นเมือง การอวดอ้างดังกล่าวอาจดูเหมือนการตีสองหน้า เพราะความเพียรพยายามอย่างอุตสาหะส่วนใหญ่ที่กระทำนั้น มุ่งเพื่อขูดรีดทรัพยากรทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ของเมืองแม่ในยุโรปไปในขณะเดียวกันด้วย พร้อมกันนั้นจะมีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ อย่างโหดเหี้ยม เพื่อควบคุมคนงานและจำกัดขอบเขตของชีวิตด้านการเมืองของชนในพื้นถิ่น โดยมิได้มีความรู้สึกว่าผิดบาปสักเท่าไรนัก กระนั้นก็ดี รัฐบาลอาณานิคมได้กระทำการเพื่อกำจัดการตกเป็นทาสเพราะหนี้สิน และอันที่จริงแล้ว รวมถึงความเป็นทาสในรูปแบบต่าง ๆ เกือบทุกรูปแบบ เช่นเดียวกับที่ได้กำจัดโจรสลัด การล่าหัวมนุษย์ การกินเนื้อคน การไต่สวนคดีความด้วยการทรมาน การปกครองตามอำเภอใจของหัวหน้าชนพื้นเมืองและอิทธิพลของสมาคมลับต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังได้ริเริ่มสร้างระบบกฎหมายและความยุติธรรมให้อยู่ในรูปแบบเดียวกัน มีการจัดระเบียบการเก็บภาษี และสถาปนาแบบแผนการปกครองอย่างตะวันตกขึ้นภายในพื้นที่ต่าง ๆ ที่มหาอำนาจแต่ละประเทศควบคุมอยู่ ขั้นตอนสุดท้ายในการบังคับวางกฎและระเบียบของยุโรปเกิดขึ้นขณะที่จิตสำนึกทางด้านชาตินิยม และความปรารถนาที่จะมีอิสระในการปกครองตนเอง

ทางการเมือง กำลังคุกรุ่นอยู่ในจิตใจของชนพื้นเมือง ในขณะเดียวกัน ชนชั้นคนงานพวกใหม่ซึ่งเป็นชนเชื้อสายเอเชียในภูมิภาคนี้ ก็เริ่มจัดระบบการรวมตัวกันเพื่อสร้างความยุติธรรมทางด้านเศรษฐกิจ ประเทศอาณานิคมแต่ละประเทศ ต่างก่อตั้งกองกำลังรักษาความมั่นคง องค์กรตำรวจลับและเครือข่ายสายลับเพื่อปราบปรามขบวนการทางการเมืองและสหภาพแรงงานต่าง ๆ เช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของมรดกตกทอดจากระบอบอาณานิคม ไปสู่ระเบียบแบบแผนสมัยหลังยุคจักรวรรดิ

ในรัฐใหม่เกือบทุกรัฐในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ผู้ปกครองอาณานิคมใหม่ ได้สร้างสิ่งที่เจ.เอส. เฟอร์นิวัลล์ ขนานนามว่า “สังคมพหุภาพ” (plural societies) การก่อตัวของรูปแบบทางสังคมประเภทนี้ ซึ่งเป็นหัวข้อของส่วนที่สี่ เกิดขึ้นด้วยผลสืบเนื่องจากเงื่อนไขต่าง ๆ หลายประการ บางครั้ง มีสาเหตุเนื่องมาจากลักษณะอันเป็นความบังเอิญของกระบวนการยึดครองอาณานิคม บางครั้ง ชนชาติพันธุ์เดียวกันถูกแบ่งแยกออกจากกัน หรือคนต่างชาติพันธุ์ถูกนำมารวมเข้าด้วยกัน เพราะมีการกำหนดแนวพรมแดนขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงแนวพรมแดนกันใหม่ การกระทำดังกล่าวนี้บ่อยครั้งเกิดขึ้นในห้องประชุมในนครหลวงของประเทศในยุโรป และทำไปเพื่อประโยชน์ในการสร้างประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจหรือทางการปกครองที่คิดกันขึ้นมา หรือมิฉะนั้น ก็เพื่อเป็นการสนองตอบต่อความกังวลทางด้านยุทธศาสตร์ของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป

ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ หน่วยการเมืองต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากช่วงระยะเวลานี้ มักประกอบด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติและชาติพันธุ์ผสมกัน ที่มักเกิดขึ้นบ่อยพอกันก็คือ แนวพรมแดนใหม่ ได้แบ่งดินแดนซึ่งแต่ก่อน เป็นสมบัติของชุมชนชาติพันธุ์เดียว หรือเป็นรัฐเดียวมาแต่เดิมออกจากกัน กลายเป็นสองพื้นที่ที่อยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมทางการเมืองที่แยกจากกัน นอกจากนี้แล้ว การโยกย้ายประชากรจำนวนมาก ยังเป็นเครื่องหมายบอกถึงลักษณะเฉพาะของช่วงระยะเวลาด้วยเช่นกัน ความชำนาญเฉพาะทางทางด้านเศรษฐกิจ พัฒนาขึ้นตามแนวชาติพันธุ์ โดยส่วนเศรษฐกิจ “ใหม่” หรือส่วนทุนนิยมเป็นส่วนที่ผู้อพยพเข้ามาใหม่เป็นผู้ยึดครอง ในทำนองเดียวกัน การจัดช่วงชั้นที่ลดหลั่นกันในสังคม มักเข้ามาช่วยเสริมให้แนวขวางกั้นทางด้านชาติพันธุ์ให้รุนแรงมากขึ้นหรือปรับแนวที่ขวางกั้นระหว่างกันเสียใหม่

นอกเหนือจากการสับเปลี่ยนโยกย้ายในด้านสังคมแล้ว ระบอบอาณานิคมยังได้พยายามบังคับให้ใช้ภาษาเดียวกัน ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งไม่เคยมีการใช้ภาษาเดียวกันมาก่อนเลย เรื่องนี้ เกิดขึ้นในสองลักษณาการ ซึ่งบางครั้ง ก็เกิดขึ้นทีเดียวพร้อมกันทั้งสองลักษณาการ กล่าวคือภาษาจากยุโรปกลายเป็นภาษากลางที่ใช้กันทั่วไปในดินแดนที่อยู่ในเขตปกครองใหม่ ดังที่เกิดขึ้นในพม่า อินโดจีน มลายู และฟิลิปปินส์ ส่วนในบริเวณอื่น ๆ มีการกำหนดให้ใช้ภาษาท้องถิ่นภาษาใดภาษาหนึ่ง ซึ่งใช้กันแพร่หลายอยู่แล้ว เป็นภาษาสำหรับใช้ในการบริหารงานปกครอง ดังในกรณีภาษา*บาฮาซา เมลายู* ในอินโดนีเซีย ในหลาย ๆ ประเทศภาษาพื้นถิ่นมีสถานภาพเป็นภาษาทางการอยู่แล้ว และภาษาของชาติต่าง ๆ ในยุโรป กลายเป็นภาษาที่ใช้ในการศึกษาระดับอุดมศึกษาของชนชั้นสูง ผลลัพธ์อย่างหนึ่ง

ก็คือ ชาวเอเชียซึ่งเสาะหาตำแหน่งในระบบราชการของดินแดนอาณานิคม ต่างศึกษาภาษาของยุโรป และซึมซับลักษณะเฉพาะพิเศษทางด้านวัฒนธรรมของเมืองแม่ในตะวันตก หากไม่คำนึงถึงข้อดีหรือข้อเสียของการเปลี่ยนแปลงนี้แล้ว สิ่งผู้ที่มีการศึกษาได้พบก็คือ ตนเองยิ่งเหินห่างไปจากชีวิตประจำวันของคนร่วมชาติของตนเองในชนบทและสิ่งที่เป็นความสนใจห่วงใยของคนชนบทเหล่านั้น

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุอันใดก็ตาม ผลลัพธ์มีแนวโน้มที่จะคล้ายคลึงกันอย่างน่าประหลาดใจ กลุ่มชนที่มีเชื้อชาติและชาติพันธุ์ต่าง ๆ กัน ถูกนำเข้ามารวมกันในหน่วยการเมืองเดียวกัน แต่ที่น่าแปลกคือมักอยู่ภายใต้โครงสร้างทางด้านการปกครองและกระทั่งโครงสร้างด้านกฎหมาย ที่แบ่งแยกจากกัน ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและกลุ่มชนที่จะกลายมาเป็น “ชนกลุ่มใหญ่ประจำชาติ” ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มักถูก “ระงับไว้เป็นการชั่วคราว” ในพม่าผู้บริหารชาวอังกฤษในบริเวณที่ชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ ได้สร้างความเป็นสถาบันให้กับขนบธรรมเนียมและโครงสร้างทางการเมืองของชาวฉาน ชาวกะเหรี่ยง และอื่น ๆ ในขณะที่มิสชันนารีที่เผยแพร่ศาสนาคริสต์ ก็นำภาษาของชนเหล่านี้ มาใส่รูปแบบภาษาเขียน โดยอาศัยอักขระโรมันเป็นพื้นฐาน ภาษามาเลย์ ภาษาอินโดนีเซีย ภาษาตากาล็อกและภาษาเวียดนาม ก็ถูกปรับเปลี่ยนให้มาใช้อักขระโรมันเช่นเดียวกัน ในบริเวณอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้อพยพชาวจีน รวมกลุ่มกันอยู่ในส่วนเศรษฐกิจที่สร้างขึ้นมาใหม่ ในขณะที่โครงสร้างด้านกฎหมายและการบริหารของอาณานิคม ก็กันประชาชนของพื้นถิ่นส่วนใหญ่ ออกจากกิจการของชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่นี้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระบอบอาณานิคม ได้ทิ้งพรมแดนซึ่งได้กำหนดไว้อย่างชัดเจน เป็นพรมแดนซึ่งโอบล้อมกลุ่มชุมชนที่มีเชื้อชาติและชาติพันธุ์ต่าง ๆ กันและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันเข้าไว้ สิ่งเหล่านี้ถูกทิ้งไว้ให้เป็นมรดกที่คลุมเครือแก่ดินแดน “แห่งชาติ” แห่งใหม่เหล่านี้

ส่วนสุดท้าย นำเสนอการศึกษาพิเคราะห์กรณีที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดสองกรณีคือพม่าและสยาม คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นรัฐในจารีตเดิมของพม่า สิ้นสลายลง และในท้ายที่สุด ระบอบการปกครองโดยกษัตริย์ของพม่า ก็สิ้นสลายลงด้วย การสิ้นสลายเกิดขึ้นขณะที่พม่าเพียรพยายามหาทางต่อต้านการกดดันจากอังกฤษที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ตรงกันข้าม กษัตริย์ของสยาม (ไทย) ทรงยินยอมและโอนอ่อนผ่อนตามคำเรียกร้องต้องการของอังกฤษและประเทศตะวันตกอื่น ๆ ที่ให้ไทยเปิดพรมแดน เปิดการค้าอย่างไม่จำกัด และให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในตอนเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พม่าและสยาม ดูจะเป็นตัวแทนของสองขั้วประสบการณ์ “อาณานิคม” ที่ตรงกันข้ามกัน ในค.ศ.1886 และ 1887 เมื่ออังกฤษพิชิตพม่าตอนบนและล้มเลิกระบบกษัตริย์ลงแล้ว อังกฤษได้เริ่มต้นกระบวนการปรับโครงสร้างการบริหารประเทศพม่าใหม่ทั้งหมด โดยดำเนินตามแบบอย่างของบริทิชอินเดีย พม่าถูกนำเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงในรูปแบบที่เข้มงวดกวดขันอย่างที่สุด พม่าจึงกลายเป็นรัฐอาณานิคมอย่างสมบูรณ์แบบที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สยามนั้นตรงกันข้าม คือยังคงเป็นประเทศเอกราชในแง่หลักการ กษัตริย์ของสยาม ทรงดำเนินการเกินเลยไปจากการประนีประนอมกับทางตะวันตก โดยทรงก้าวเข้าสู่กระบวนการปฏิรูปการปกครอง รวมอำนาจ

เข้าสู่ศูนย์กลางและปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย แม้ว่าโดยปกติแล้ว จะถือกันว่าสยามเป็นกรณียกเว้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะไม่เคยตกอยู่ภายใต้การควบคุมของประเทศใดในยุโรปอย่างเป็นทางการ แต่ก็อาจมองได้ว่า สยามเป็นตัวอย่างสุดโต่งของการปกครองโดยอ้อม เรื่องนี้ สามารถให้เหตุผลได้ว่า สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ประกอบกับอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจที่ต่างชาติมีอยู่เหนือกว่า และการมีที่ปรึกษาชาวต่างชาติประจำอยู่ ทำให้ฐานะของสยาม คล้ายคลึงกันมากกับสถานการณ์ของหนึ่งในบรรดารัฐมลายูที่มิได้ร่วมอยู่ในสหพันธ์ เป็นต้นว่า ยะโฮร์ เมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุด โดยไม่คำนึงว่าใครเป็นผู้กำกับแนวทางให้กับกระบวนการนี้ จะพบว่า ผลลัพธ์ในทั้งสองประเทศ มีบางด้านที่คล้ายคลึงกันอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งสยามและยะโฮร์ได้พบว่า ดินแดนของตนถูกชาวยุโรปแบ่งเขตกำหนดแนวพรมแดนให้ และต้องผ่านกระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางทางการปกครอง รวมทั้งการจัดกิจการต่าง ๆ ให้เข้าหลักเหตุผล ตามแบบอย่างของยุโรป ทั้งสองรัฐพบว่า โครงสร้างทางด้านสังคมและการเมืองของตน ถูกผู้อพยพ ซึ่งเป็นพลังใหม่ทางด้านเศรษฐกิจ เปลี่ยนรูปโฉมและจัดแนวให้ใหม่ และโครงสร้างด้านชนชั้นก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1930 ดูเหมือนว่าพม่าจะก้าวไปตามครรลองของการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยมากกว่าสยามด้านการเมือง และการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจก็กระทำได้มากกว่าด้วย สยามนั้น ยังคงปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี ยังยึดติดกับอำนาจ โดยผ่านสถาบันที่มีลักษณะกึ่งศักดินา (ฟิวดัล) ซึ่งยังคงยืนหยัดสืบมา

ในช่วงระยะเวลาหลายปีก่อนจะถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ระเบียบแบบแผนของยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประสบการท้าทายในรูปแบบต่าง ๆ บาดแผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 และแรงบีบคั้นทางด้านเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ได้ทำลายอำนาจของตะวันตกลงอย่างรุนแรง ขณะเดียวกัน ระเบียบด้านสังคมและการเมือง ที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของยุโรป ก็เกิดมีชีวิตของตัวเองขึ้นมา และขบวนการชาตินิยมทั่วทุกหนทุกแห่ง ต่างก็พยายามหาทางโค่นล้มหรือมิฉะนั้น ก็รับช่วงระเบียบทางการเมืองที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว อย่างไรก็ดี การปลดปล่อยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการเมืองในเวลาต่อมา ก็จะบังเกิดขึ้น ภายในโครงสร้างที่ระบอบอาณานิคมของยุโรปได้สร้างไว้เหล่านี้

การร่วมมือช่วยเหลือของชนพื้นถิ่น

อิทธิพลครอบงำของยุโรป มีพื้นฐานอยู่ที่เทคโนโลยีทางทหารที่เหนือกว่า ประกอบกับความเข้มแข็งด้านทางเศรษฐกิจ และการมีกองทัพแห่งชาติและทหารรับจ้างที่เหนือกว่า แม้ว่าจะมีแสนยานุภาพถึงเพียงนี้ แต่การปกครองที่จะให้ประสบความสำเร็จของยุโรปนี้ ยังจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มยุทธศาสตร์ภายในพื้นถิ่นเองด้วย ประการแรก เพราะชาวยุโรปเองมีจำนวนน้อยเกินกว่าจะรับภาระ

ในการบริหารงานปกครองประจำวันได้ ไม่ว่าจะในระดับใด ยกเว้นในระดับที่สูงพอสมควรเท่านั้น ในช่วงก่อนยุคสมัยใหม่ ชาวยุโรปจำเป็นต้องดึงชาวเอเชียเข้ามาร่วมงาน และยินยอมให้พวกเขามีส่วนแบ่งอำนาจอยู่ภายในกลไกการปกครองแบบอาณานิคม กลุ่มคนเหล่านี้ สูญเสียสถานภาพไปกับการจัดการปฏิบัติงานของรัฐให้เข้าหลักเหตุผล

กระนั้นก็ดี ผู้ร่วมมือช่วยเหลือที่เป็นชาวเอเชียก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากบทบาทของรัฐบาล มีลักษณะกว้างขวางและเข้มข้นยิ่งขึ้น โครงสร้างการปกครองอาณานิคม จึงจำเป็นต้องสนองความต้องการต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างสุดจะวัดได้ เพียงแค่อุปสรรคทางด้านภาษาและวัฒนธรรมอย่างเดียว ก็ก่อให้เกิดความจำเป็นที่ต้องมีชนชั้นผู้ใต้บังคับบัญชา คนเหล่านี้มีบทบาทในการสื่อคำสั่งซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ไปสู่ประชากรพื้นถิ่นในส่วนต่าง ๆ ที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ผู้เป็นสื่อกลางเหล่านี้ ดึงตัวมาจากแหล่งต่าง ๆ กัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในท้องถิ่นและพัฒนาการทางด้านประวัติศาสตร์ของอาณานิคมแต่ละแห่ง บางคราว ผู้ร่วมมือช่วยเหลือเป็นสมาชิกในกลุ่มผู้ปกครองตามจารีตประเพณี บางคราว ก็เป็นชนชั้นที่เกิดขึ้นมาใหม่ ทว่าในหลายกรณีคนเหล่านี้เป็นผู้ที่อพยพมาจากต่างแดน แต่ไม่ว่ากำเนิดของผู้เป็นสื่อกลางนี้จะเป็นมาอย่างไรก็ตาม ชนชั้นผู้ร่วมมือช่วยเหลือที่เป็นชาวพื้นเมือง หรืออย่างน้อย เป็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปกครองอาณานิคมให้เป็นผลสำเร็จ

จักรวรรดิของดัตช์ในชวาและของสเปนในพื้นที่สองในสามของดินแดนฟิลิปปินส์ที่อยู่ทางตอนเหนือทั้งหมด เป็นผลการสร้างสรรค์ขึ้นมาของช่วงก่อนยุคสมัยใหม่ จักรวรรดิทั้งสองถือกำเนิดขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด สภาพการณ์ต่าง ๆ ในยุคดังกล่าว ก่อให้เกิดความจำเป็นให้ต้องมีการพัฒนาชนชั้นปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งพึ่งพาอาศัยการอุปถัมภ์และสนับสนุนจากชาวยุโรปในทั้งสองบริเวณที่กล่าวนี้ ชนชั้นสูงในท้องถิ่น ถูกนำเข้าสู่ระบอบอาณานิคม และมักเป็นผู้ที่มีอำนาจอย่างมากทีเดียว คนเหล่านี้ ได้แก่หัวหน้าหมู่บ้านในฟิลิปปินส์ ซึ่งได้รับตำแหน่งเป็น *โกเบอร์นาดอร์ซิลโล (gobernadorcillo)* หรือพวกหัวหน้าส่วนภูมิภาคในชวา เช่น*บูปาตี* ซึ่งโดยประเพณีมีหน้าที่ต่ออดีตเจ้าที่อยู่เหนือตนขึ้นไป *บูปาตี* นี้ ถูกบริษัทเวเรนิกเด อูสต์-อินดิสเช คอมปัญนี (วีโอซี หรือบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์) นำเข้ามาอยู่ในสังกัดตน และเปลี่ยนให้เป็นผู้ทำหน้าที่จัดส่งสินค้าทางการเกษตรให้แก่ดัตช์

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดระหว่างชนชั้น*ปริยายี* ของชวากับชาวดัตช์เติบใหญ่ขึ้น แม้ว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ของตนโดยเฉพาะในองค์กรการปกครองด้านพลเรือน แต่ความเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองระหว่าง*ปันเครห์ ปราดชา (pangreh pradja)* ชาวพื้นเมืองและบินเนนแลนด์เซ เบสตูอูร์ (Binnenlandse Bestuur) ชาวดัตช์ก็เป็นในลักษณะที่ไม่มีความเสมอภาค ทว่าเนื่องจากความเป็นหุ้นส่วนนี้ มีลักษณะยั่งยืนเป็นเวลานาน จึงเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง ทั้งยังมิใช่สิ่งที่จะสามารถจัดวางตำแหน่งลงในแผนภูมิเพื่ออธิบายลำดับชั้นได้ด้วย ตลอดคริสต์ศตวรรษ

ที่สิบเก้า *ปันเครห์ ปราดชา*ยังคงปฏิบัติหน้าที่ทั้งในฐานะผู้สืบทอดตำแหน่งหน้าที่ของพวกหัวหน้าสมัยก่อนยุคอาณานิคม และในฐานะของตัวแทนของรัฐบาลเนเธอร์แลนส์[1]

ฮีเธอร์ ซูเธอร์แลนด์ เสนอความเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการพลเรือนชาวยุโรปกับ *ปันเครห์ ปราดชา* มีลักษณะเฉพาะที่การต่อรองกันและเป็นการต่อรองที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง "ระหว่างชนชั้นสูงของสองชนชาติและสองวัฒนธรรม" รากฐานด้านวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญ *ปริยายี*มิได้มองว่าตนเองเป็นผู้ทรยศต่อระเบียบแบบแผนของจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม หรือเป็นผู้หักหลังต่อประชาชนร่วมชาติของตนเอง พวกเขาเพียงแต่ให้ความเคารพต่อสิ่งที่พวกเขาเข้าใจว่าเป็น "อำนาจ" ซูเธอร์แลนด์มีความเห็นว่า พื้นฐานด้านภูมิปัญญาของ*ปันเครห์ ปราดชา* คือการสร้างความสถาพรให้แก่ความคิดแนวจารีตที่มีมาแต่ดั้งเดิม อันเกี่ยวกับสถานภาพและค่านิยมของชนชั้นผู้ดี ความคิดเหล่านี้ประกอบด้วย "ความเชื่อที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ในด้านที่เหนือกว่ามนุษย์ขึ้นไปอันเกี่ยวกับชีวิตและการปกครอง" ความสำคัญของลัทธิบูชาวงศ์ตระกูลในท้องถิ่น และความเชื่อในความสำคัญของหลุมฝังศพ "ความเชื่อในความเป็นไปได้ ที่จะดำเนินการกับพลังเหนือธรรมชาติ มีอยู่ทั่วไปในหมู่ชาวชวา และการฟูมฟักอำนาจด้วยวิธีการที่ใช้อาคมและของขลัง ก็มีอยู่อย่างเป็นสามัญเสมือนเป็นเครื่องหมายของวัฒนธรรม*ปริยายี*" ดังนั้น ชาวชวาจึงเน้นความสำคัญของแง่มุมด้านศีลธรรมและศาสนาของรัฐบาล พวกเขามองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีความสมานฉันท์อย่างถึงแก่น ระหว่างสภาพแวดล้อมด้านจิตวิญญาณ และด้านกายภาพ ความคงทนของความเชื่อเหล่านี้ เป็นเครื่องเตือนให้ระลึกว่า *ปริยายี* วิวัฒนาการจากหัวหน้าแบบศักดินา มาเป็นผู้บริหารงานในด้านการปกครอง ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านี้เอง[2]

ความสัมพันธ์ที่เติบใหญ่ขึ้น ระหว่างระบอบอาณานิคมยุโรป กับชนชั้นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือที่มาจากประเพณีเดิมเหล่านี้ ยากจะระบุแบบฉบับออกมาให้เห็นได้ หากจะกล่าวอย่างน้อยที่สุด ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่คลุมเครือและสลับซับซ้อน และมีการประนีประนอมและความขัดแย้งปรากฏเป็นสัญลักษณ์อยู่อย่างชัดเจน เป็นการยากที่จะบอกว่า ชาวยุโรปละออกไปตรงไหน และชาวเอเชียเริ่มขึ้น ณ ที่ใด อันที่จริงแล้ว เราสามารถตั้งประเด็นโต้แย้งได้ว่า รัฐอาณานิคมยุคแรก ๆ เหล่านี้ เป็นเอเชียมากกว่ายุโรป รัฐบาลอาณานิคมในยุคต้น ๆ เช่นที่มีอยู่ในฟิลิปปินส์และ เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มีความคล้ายคลึงกับรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในแบบจารีตมากทีเดียว รัฐเหล่านี้ พึ่งพาอาศัยความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ระหว่างหัวหน้าระดับท้องถิ่นตามลำดับชั้นต่าง ๆ ซึ่งเมื่อถึงที่สุดแล้ว แว่นแคว้นที่มีการแบ่งแยกกันเป็นส่วน ๆ ของพวกเขาทำให้พวกเขามีสถานะบางประการ ซึ่งได้รับการยอมรับจากประชากรในท้องถิ่น การเก็บภาษี กฎและระเบียบ งานสาธารณูปโภคต่าง ๆ และกิจการด้านศาสนา ถูกมองว่าเป็นความรับผิดชอบของหัวหน้า

---

[1] H. Sutherland, ***The Making of a Bureaucratic Elite***, Singapore, 1979, 2.

[2] Ibid., 4-6.

ส่วนภูมิภาคหรือกระทั่งของ ผู้มีอำนาจการปกครองอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งความสัมพันธ์ของพวกเขากับทางศูนย์กลางนั้น โดยแก่นแก้แล้ว เป็นความสัมพันธ์โดยส่วนตัว

การจัดระบบงานของรัฐให้เข้ากับหลักเหตุผล ก่อให้เกิดการก้าวไปสู่การแก้ไขเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เหล่านี้ มีการดำเนินอย่างเป็นขั้นตอนซึ่งเป็นไปในทางบวกเพื่อลดสถานะของกลุ่มคน ซึ่งในระยะแรก ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจอย่างแท้จริง รวมทั้งลดสถานะของบรรดาผู้ที่ได้เอื้ออำนวยความสะดวกแก่การรุกคืบของจักรวรรดิด้วย ระบอบการปกครองของเกือบทุกประเทศ ยังดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อลิดรอนขอบเขตการใช้อำนาจในทางส่วนตัว ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ได้มาไว้ในครอบครองภายในระเบียบแบบแผนด้านการเมืองและสังคมแบบอาณานิคม นอกจากนี้ การจัดการบริหารแบบใหม่ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อกำจัดเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคมและการเมืองในแบบจารีต ที่สร้างความผูกพันระหว่างผู้นำแบบจารีตกับประชาชนของพวกเขา เมื่อล่วงมาถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พบว่า ตนเองมีสถานภาพตกต่ำและด้อยอำนาจลงไป

ประชากรทั้งหมดภายในชนชั้นที่อาจนับเนื่องได้ว่าเป็นพันธมิตรในระยะแรก ๆ ในประเทศอาณานิคม ก็ถูกลดสถานะหรือยกเลิกสถานะไปในทำนองเดียวกัน เมื่อยุโรปใส่ใจมากขึ้นกับดินแดนอาณานิคมของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวยูเรเชียในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส โดยเฉพาะอย่างยิ่งชวา ซึ่งเริ่มประสบความตกต่ำในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ใกล้จะกลายเป็นคนที่ปราศจากสถานะไปแล้วในทศวรรษ 1880 จีน เกลแมน เทย์เลอร์[3] ได้สืบสาวกระบวนการอัปเปหิชาวยูเรเชียจากสังคม ในสังคมและรัฐอาณานิคมในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สำหรับกลุ่มชาวยูเรเชียดังกล่าว การสร้างกำแพงทางด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมระหว่างชาวเอเชียกับชาวยุโรป มีผลในการสร้างความอัปยศอดสูแก่พวกเขาให้มากเป็นพิเศษ

อย่างไรก็ดี ในประเทศอื่น ๆ ชนชั้นผู้เป็นพันธมิตรเหล่านี้มิได้ถูกขับออกจากสถานะที่พวกเขาดำรงอยู่ อันที่จริงแล้ว พวกเขาสามารถจัดการวางตำแหน่งของตน ในลักษณะที่ทำให้พวกเขาจะได้รับช่วงอำนาจต่อมา เมื่อนักล่าอาณานิคมจากไปในท้ายที่สุด ความสำเร็จหรือการไม่ประสบความสำเร็จของพวกเขา ในการกระทำเช่นนี้ ส่วนใหญ่แล้ว ขึ้นอยู่กับความสามารถของพวกเขา ในอันที่จะธำรงรักษาฐานอำนาจในสังคมท้องถิ่นไว้ได้ เรื่องนี้แน่ชัดเป็นพิเศษในฟิลิปปินส์ ในฟิลิปปินส์นั้นเมื่อถึง ค.ศ.1870 ชนชั้นลูกครึ่งสเปน รวมทั้งลูกผสมเชื้อชาติอื่น ๆ บางกลุ่ม ต่างชูธงชาตินิยมกันแล้ว ความเพียรพยายามของชาวสเปนในช่วงระยะนี้ เพื่อปรับปรุงการปกครองในฟิลิปปินส์ให้ทันสมัยและเพื่อหลีกเลี่ยงการแบ่งปันอำนาจให้กับพวก*อิลัสเตรโด* พร้อม ๆ กันไปด้วยนั้น ได้นำไปสู่การปฏิวัติฟิลิปปินส์และไปสู่การเข้ามาครอบครองของสหรัฐ กลุ่มชนเหล่านี้ มิใช่ว่าจะยอมปล่อยให้ตัวเองถูกลืมเลือนหายไปอย่างสงบกันเสียทั้งหมดทุกกลุ่ม

---

[3] Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia***, Madison, 1983.

ในกรณีของอาณานิคมย่านช่องแคบ (สเตรทส์ เซทเทิลเมนท์) การปกครองของอังกฤษในช่วงเวลาเกือบตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อาศัยความร่วมมือช่วยเหลือของชาวจีนในย่านช่องแคบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *กะปีตัน* หัวหน้าสมาคมลับ เจ้าภาษีนายอากร และผู้ประกอบการค้า*บาบา* ซึ่งเข้าครองตำแหน่งต่าง ๆ อย่างกึ่ง ๆ เป็นทางการ กลุ่มชาวจีนทำนองเดียวกันนี้ มีอยู่ในปัตตาเวียและเมืองอื่น ๆ ของชวาเช่นกัน รวมทั้งในไซง่อน กรุงเทพฯ และมนิลา บ่อยมากทีเดียว ที่อำนาจของคนเหล่านี้ภายในชุมชนชาวจีนหรือในสังคมท้องถิ่นโดยทั่วไป มีรากเหง้าอยู่ที่สมาคมลับและกลุ่มพนักงานที่ทำหน้าที่ตรวจตราความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการจัดเก็บภาษีให้กับเจ้าภาษีนายอากร

ที่เด่นชัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือการผูกขาดภาษีฝิ่น การผูกขาดภาษีฝิ่นมีคนจีนเป็นผู้ควบคุมเสมอโดยไม่มีการผันแปรเป็นอื่น การผูกขาดภาษีฝิ่นยังเป็นที่รับรู้กันว่า เป็นตัวอย่างที่เจิดจ้าที่สุดของการเป็นแดนอิสระภายในรัฐที่อยู่ในมือของเอกชน เจ้าภาษีนายอากรใช้อำนาจเหนือประชากรพื้นถิ่นโดยผ่านเครือข่ายสายลับ อันธพาล และสายข่าวของตนเอง ในขั้นแรกของกระบวนการจัดให้เข้าหลักเหตุผล ได้มีการแยกอำนาจทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจออกจากกัน ระหว่างค.ศ.1885 ถึงค.ศ.1910 ระบบการให้สัมปทานสิทธิผูกขาดการเก็บภาษี มีข้อจำกัดมากขึ้นเรื่อย ๆ และในท้ายที่สุด ก็ได้ยุบเลิกไป และเปลี่ยนไปเป็นการผูกขาดของรัฐบาลแทน การยกเลิกนี้เกิดขึ้น ในดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศสก่อนที่ใด ๆ และต่อจากนั้น ก็เกิดขึ้นในอาณานิคมของดัตช์และอเมริกัน และในท้ายที่สุด ในดินแดนที่อังกฤษเข้าครอบครอง และในสยาม

แม้ว่าความเพียรพยายามที่จะลดอิทธิพลของชนชั้นเหล่านี้ในบริเวณที่เป็นอาณานิคมจะประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ แต่คนเหล่านี้จำนวนมากสามารถหาทางรักษาที่มั่นของตนบนขุนเขาทางสังคม-การเมือง ไว้ได้บ้าง ในบริทิชมาลายา ชาวจีนในย่านช่องแคบ ลงหลักปักฐานไว้ได้อย่างมั่นคงเพียงพอ และมักเป็นผู้ที่มั่งคั่งเพียงพอที่จะก้าวเข้าไปอยู่ในตำแหน่งระดับกลาง ๆ ของระบบราชการที่กำลังขยายตัว โดยทำหน้าที่เป็นเสมียน และบางครั้ง ถึงขั้นเป็นนักวิชาชีพ ปัจเจกบุคคลบางคน อย่างเช่นซอง ออง เชียง นายแพทย์ ลิม บุน เกง และ ตัน เชง ลอค เป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งที่มีชื่อเสียงโดดเด่นอยู่ในสังคมท้องถิ่นในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เราสามารถกล่าวได้แม้กระทั่งว่าผู้สืบทอดวัฒนธรรมต่อจากพวกเขาเหล่านี้ อย่างน้อยที่สุดก็ได้รับสิงคโปร์เป็นมรดกตกทอดอย่างแท้จริง ผู้สืบทอดวัฒนธรรมเหล่านี้จะได้แก่ผู้ที่จบการศึกษาจากสถาบันแรฟเฟิลส์ และโรงเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษอื่น ๆ คนเหล่านี้ถือว่าตนเป็นชนชั้น “ชาวจีนของสมเด็จบรมพระราชินีนาถ” และได้รวมตัวกันขึ้นเป็นสมาคมชาวอังกฤษเชื้อสายจีนแห่งย่านช่องแคบ พวกเขาคือผู้ที่เป็นต้นกำเนิดของชาวจีน “กระแส” อังกฤษ และในกรณีของสิงคโปร์ คือผู้ที่ได้เข้ารับหน้าที่ในการควบคุมดูแลสังคมในช่วงหลังจากยุคอาณานิคม

แม้ว่าจะมีการดำเนินความเพียรพยายามในหลาย ๆ ทางเหล่านี้ เพื่อจัดการให้ทุกอย่างเข้าสู่หลักการของเหตุผล และลดฐานอำนาจในแบบจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม แต่ผู้ร่วมมือช่วยเหลือ ก็ยังคงมีความสำคัญต่อรัฐบาลอาณานิคมมากเป็นพิเศษต่อไป ในช่วงเวลาหลายปีภายหลังค.ศ.1890

กล่าวคือในช่วงที่มีการนำผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยราชการพลเรือนของยุโรป มาปฏิบัติงานด้านเทคนิคในแขนงต่าง ๆ เช่นการแพทย์ สุขาภิบาล และวิศวกรรมการทำเหมืองแร่ การสร้างทางรถไฟและการก่อสร้าง ข้าราชการที่มาทำงานให้กับฝ่ายปกครองสมัยใหม่ เป็นผู้ที่สามารถคาดหวังได้ว่า จะกลับไปยังเมืองแม่ได้ภายในระยะเวลาสองถึงสามปี ซึ่งต่างจากเจ้าหน้าที่อาณานิคมสมัยแรก ๆ ซึ่งเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยความพร้อมที่จะปฏิบัติงานเป็นระยะเวลานาน ๆ ตั้งแต่สิบปีไปจนถึงตลอดชีวิตจึงจะกลับบ้าน ข้าราชการในยุคหลังนี้ บางครั้งอาจได้รับการย้ายตำแหน่งจากอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปประจำอยู่ในแอฟริกาหรือเอเชียใต้ หรือกระทั่งในทวีปอเมริกา ความยึดมั่นผูกพันของพวกเขา มิได้มีกับบริเวณใดหรือรัฐหนึ่งใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะ หากแต่มีอยู่กับอาชีพภายในระบบราชการของจักรวรรดิในระดับโลก

เจ้าหน้าที่ชาวยุโรปก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก พวกเขามาพร้อมกับภรรยา ลูก ๆ และหีบห่อสัมภาระทางวัฒนธรรมของยุโรป มากเท่าที่จะขนมาได้ พวกเขาคาดหวังว่าจะได้รับสวัสดิการด้านการแพทย์และได้รับบำเหน็จบำนาญ ได้สิทธิ “ลากลับบ้าน” สำหรับตนเองและครอบครัวโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และแน่นอนว่า รวมถึงการศึกษาที่มีคุณภาพสูงในโรงเรียนยุโรปสำหรับลูก ๆ ของตนด้วย พวกเขาจำเป็นต้องมีที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกในระดับยุโรป รวมทั้งคนรับใช้เป็นคณะ เพื่อรับภาระในการปฏิบัติงานในอาณานิคมที่ถือว่าไม่เหมาะสำหรับคนผิวขาว เพียงแค่จำนวนคนที่จำเป็นสำหรับการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ ก็ยังหมายถึงว่า เจ้าหน้าที่ระดับล่าง ๆ ส่วนใหญ่ จะต้องจัดหาจากในท้องถิ่น ตำแหน่งในระดับกึ่งมีทักษะเช่นเสมียน ผู้ส่งสารระหว่างธุรกิจและธนาคาร และบุคลากรระดับหมู่บ้านเหล่านี้ ยังทำหน้าที่เป็นปราการทางด้านสถานภาพ ขวางกั้นอยู่ระหว่างชนชั้นสูงที่มีอำนาจ กับลูกจ้างระดับต่ำต้อยในหน่วยงานราชการ คนเหล่านี้ยังคอยป้องกันมิให้ชนชั้นที่ประกอบด้วยคนผิวขาวที่ยากจน หรือกระทั่งอยู่ในระดับปานกลางปรากฏขึ้น เพราะอาจจะขจัดมายาภาพที่ว่า ชาวยุโรปเป็นเผ่าพันธุ์ที่เหนือกว่าชาวเอเชียได้

การผลักดันเพื่อสร้างมาตรฐานให้แก่ระบบราชการในเนเธอร์แลนส์ อินดีส ซึ่งขึ้นสู่ระดับสูงสุดในช่วงระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1915 นั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลดัตช์กับ*ปริยายี* ในช่วงระยะเวลานี้ ผู้ที่เคยเป็นหัวหน้าที่มีอิสระ ไม่ต้องขึ้น แก่ใครในระบบศักดินา ถูกบังคับให้จำต้องยอมรับสถานภาพอย่างใหม่ ซึ่งมีฐานะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบราชการแบบรวมศูนย์[4] แม้ว่าตระกูล*ปริยายี*บางตระกูลจะได้ประโยชน์ทางด้านการเงินเมื่อรัฐบาลเริ่มส่งเสริมวิสาหกิจด้านเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่โต แต่ส่วนใหญ่แล้ว มีแนวโน้มที่*ปริยายี*จะรักษาสถานภาพทางด้านเศรษฐกิจไว้ไม่อยู่ พวก*ปริยายี*ถูกนำเข้ามารวมอยู่ภายใต้การควบคุมซึ่งถูก

[4] Sutherland, 2.

กำหนดแนวทางจากส่วนกลาง และดังนั้น จึงเท่ากับว่า พวกเขาต้องพึ่งพาอาศัยการสนับสนุนของประชาชนน้อยกว่าพึ่งพาความเห็นชอบจากพวกดัตช์[5]

การที่สหรัฐเข้ามากำจัดอำนาจการปกครองของสเปนในฟิลิปปินส์ เป็นเหตุให้สหรัฐต้องเผชิญหน้ากับการต่อต้านของชนชั้น*อิลัสเตรโด* ซึ่งเริ่มต้นด้วยการก่อจลาจลต่อต้านสเปนในตอนแรก ในช่วงปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ความสัมพันธ์ของอเมริกันกับ*อิลัสเตรโด* น่าจะเป็นได้ว่ามีลักษณะแผกพิเศษไม่เหมือนที่อื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวอเมริกันไม่เหมือนประเทศเจ้าอาณานิคมอื่น ๆ พวกเขามองว่าการเข้าครอบครองดินแดนอาณานิคมในฟิลิปปินส์ของพวกเขานั้น เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เพียงชั่วคราวเท่านั้น ชาวอเมริกันปรารถนาที่จะสร้างรัฐบาลอาณานิคมที่มีเมตตา ซึ่งจะได้รับความร่วมมือจากประชาชน และในขณะเดียวกัน ก็จะให้การศึกษาแก่ชาวอาณานิคมเพื่อที่คนเหล่านี้จะสามารถปกครองตนเองได้ เจ้าอาณานิคมใหม่เชื่อว่า พวก*อิลัสเตรโด* ยังไม่พร้อมสำหรับการปกครองตนเอง ดังที่วิลเลียม โฮเวิร์ด ทัฟต์ เขียนไว้ว่า

> ในขณะที่พวกเขา [พวก*อิลัสเตรโด*] ใช้วลีที่ฟังดูสูงส่ง เกี่ยวกับเสรีภาพและรัฐบาลที่เป็นอิสระ แต่พวกเขาก็มีความเข้าใจน้อยมาก ว่าเรื่องเหล่านี้มีความหมายว่าอย่างไรบ้าง พวกเขาไม่สามารถอดกลั้นต่อความเย้ายวนใจกับผลประโยชน์ และทุกหน่วยงาน ก็มีทีท่าว่าจะถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความใหญ่โตโอ่อ่าโดยส่วนตัวให้แก่ผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานนั้น ๆ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชน[6]

ทัฟต์คงต้องการมอบอำนาจไปให้อยู่ในมือของ “ประชาชน” มากกว่า อย่างไรก็ดี ทัฟต์ก็จำเป็นต้องหาความสนับสนุนและความร่วมมือจากชนชั้นสูง เพื่อที่จะยุติสงครามที่กองทัพชาวนากำลังทำอยู่กับสหรัฐ สงครามนี้ สร้างความคับข้องใจแก่พวกชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ ฝ่ายปกครองชาวอเมริกันพบว่าเป็นการสะดวกเหมาะสม ที่จะยอมให้บุคคลในหมู่ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ ที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือตน มีบทบาทในรัฐบาลเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และอเมริกันก็จำต้องมองไปทางอื่น เวลาที่คนเหล่านี้สร้างความมั่งคั่งให้แก่ตัวเองบนความเดือดร้อนของชาวนา และเพิ่มอำนาจภายในชุมชนท้องถิ่นที่ตนเคยมีมาแต่เดิมให้สูงขึ้น นอร์แมน โอเวน ระบุว่าเป้าหมายที่ขัดแย้งกันระหว่างการปกครองอาณานิคมแบบที่ด้อยคุณภาพและถือความสะดวกเข้าว่าที่นำมาควบคู่กับความคิดเรื่องสาธารณรัฐในอุดมคติ ได้นำไปสู่ “การประนีประนอมโดยไม่มีที่สิ้นสุด” ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ก็เท่ากับปล่อยให้ชนชั้น*อิลัส*

---

[5] Ibid., 11-14.

[6] Michael Cullinane, “Implementing the New Order: The Structure and Supervision of Local Government during the Taft Era,” in Norman G. Owen, ed., ***Compadre Colonialism: Studies on the Philippines under American Rule***, Ann Arbor: Michigan Papers on Southeast Asia no. 3, University of Michigan, 1971, 15.

เตรโด ขึ้นมาครองอำนาจ ทัฟต์เตือนให้ระวังแนวโน้มที่นำไปสู่ "การเอาแต่รอจนกว่ากลุ่มคณาธิปไตยหรือพวกชนชั้นผู้ดีฟิลิปปินส์ มีทักษะเพียงพอที่จะจัดระบบงานการปกครองประเทศได้ แล้วจากนั้น ก็โอนเกาะฟิลิปปินส์นี้ให้แก่คนกลุ่มนี้ไป"[7]

แม้ว่าชาวอเมริกันจะเป็นผู้มาใหม่ในเกมอาณานิคมในค.ศ.1899 และ 1900 แต่การตัดสินใจของพวกเขา ในอันที่จะแสวงหาความร่วมมือจากชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ภายในสังคมชาวพื้นเมือง แล้วต่อจากนั้น ก็พยายามที่จะหล่อหลอมให้ชนกลุ่มนี้มีคุณสมบัติตรงตามวัตถุประสงค์ของตนนั้น เป็นการตัดสินใจเช่นเดียวกับที่รัฐบาลอาณานิคมทุกแห่งทั่วภูมิภาคนี้กระทำกัน แม้ว่ารัฐบาลอาณานิคม ที่ตัดสินใจเช่นนี้ มิใช่ทุกแห่งที่กระทำด้วยความตั้งใจที่จะฝึกฝนชนชั้นปกครองให้ขึ้นมาสืบทอดการดำเนินงานสืบทอดต่อจากพวกเขา แต่นโยบายในการปกครองอาณานิคมส่วนใหญ่ ต่างก็บรรลุถึงเป้าหมายอย่างเดียวกันนี้ ทุกรัฐบาลจะฝึกฝนเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองซึ่งขึ้นมาเป็นชนชั้นหนึ่ง เพื่อให้เข้าดำรงตำแหน่งในระดับล่างของหน่วยราชการทหารและพลเรือน กลุ่มต่าง ๆ ที่ได้เริ่มต้นในฐานะที่เป็นชนชั้นสูงในสังคมยุคก่อนอาณานิคมหรือยุคอาณานิคม "ตอนต้น" อย่างเช่นพวกผู้ดีมาเลย์ พวก*อิลัสเตรโด*ชาวฟิลิปปินส์ หรือ*ปริยายี*ชาวชวา ต่างถูกเปลี่ยนไปเป็นข้าราชการพลเรือน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังที่พวกเขาชอบให้เรียกเช่นนี้มากกว่า

ในกรณีอื่น ๆ จะมีชนกลุ่มใหม่ที่มิใช่ชนชั้นสูง ที่มหาอำนาจอาณานิคมได้พบว่าเป็นพันธมิตรที่ตนชื่นชมมากกว่า ในพม่า บรรดาผู้นำในแบบจารีตประเพณี ถูกกำจัดไปหมดทั้งสิ้น ตำแหน่งหัวหน้าในแวดวงเก่า ๆ ถูกยุบเลิก โดยมีการแต่งตั้งหัวหน้า "หมู่บ้าน" ซึ่งเป็นข้าราชการขึ้นมาใหม่ ในโคชินจีนก็ทำนองเดียวกัน การกำจัดข้าราชการตามจารีตของจีนแต่ดั้งเดิม ก่อให้เกิดความจำเป็นให้ต้องว่าจ้างชาวเวียดนามธรรมดาสามัญให้มาทำงานกับรัฐบาล ในบางกรณี ในที่ซึ่งไม่มีผู้นำในท้องถิ่นด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไป ก็จะมีชาวเอเชียที่เป็น "คนต่างชาติ" เข้ามารับบทบาทพวกนี้แทน ในอันหนำและตังเกี๋ย ลำดับยศศักดิ์ของขุนนางตามจารีตของจีนแต่เดิมมา ถูกคงไว้อย่างเดิม แต่มีการจัดตั้งข้าราชการพลเรือนชุดใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศส ให้ขึ้นมาทำงานเคียงข้างไปด้วยกัน ในอีกทางหนึ่ง การขาดแคลนบุคลากรที่เหมาะสมในดินแดนในอารักขาในกัมพูชาและลาว ก็ชักนำให้ชาวฝรั่งเศส หันมาว่าจ้างชาวเวียดนาม ในพม่าและมลายู ชาวอังกฤษมักพบว่า เป็นการสะดวกที่จะใช้ชาวอินเดีย และในกรณีของมลายู ก็จะใช้ชาวจีน

ในหน่วยงานราชการทหาร การใช้ประชากรต่างด้าวหรือชนกลุ่มน้อยมาเป็นทหาร ดูจะเป็นเรื่องที่เห็นเด่นชัดยิ่งกว่า พวกอังกฤษซึ่งดำเนินการตามแนวนโยบายที่ได้พัฒนาขึ้นในอินเดีย เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญเป็นพิเศษในการฝึกฝนอบรมประชากรบางกลุ่มขึ้นมาเป็นพันธมิตรทางทหาร สองในสามของกองทหารอังกฤษในพม่า ประกอบด้วยชาวกะเหรี่ยง และอีกหนึ่งในสาม ประกอบด้วยชาวคะฉิ่นและฉานเป็นส่วนใหญ่ ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ดัตช์ถือเป็นนโยบายเป็นเวลานานมาแล้ว ที่จะ

---

[7] Norman Owen, "Introduction: Philippine Society and American Colonialism," in ibid., 5-7.

ว่าจ้างชาวอัมบอนเป็นทหารในดินแดนอาณานิคม ในมลายู อังกฤษมักว่าจ้างพวกซีปอยจากอินเดียมาอยู่เนือง ๆ

ผลข้างเคียงของการจัดหาบุคลากรในท้องถิ่นมาทำงานให้กับรัฐบาล คือการสถาปนาระบบโรงเรียนขึ้นในอาณานิคม ซึ่งกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นในทุกแห่งเลยทีเดียว โรงเรียนของเอกชนก็ปรากฏขึ้นตามมา ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว มีมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นผู้บริหาร ภาษาที่ใช้ในการสอน ปกติแล้วเป็นภาษายุโรปของประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคม โรงเรียนซึ่งใช้ภาษาท้องถิ่นเป็นสื่อในการสอนก็ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาเช่นกัน ทว่าโรงเรียนเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะถูกมองว่ามีศักดิ์ศรีด้อยกว่า แน่นอนว่า ผลกระทบจากโรงเรียนเหล่านี้ มีต่อเนื่องไปไกล เนื่องจากผลนี้เกี่ยวพันถึงการสร้างพันธมิตรด้านวัฒนธรรมให้แก่มหาอำนาจอาณานิคม ปัจเจกชนในชนชั้นนี้ เริ่มแยกตัวเองออกจากวัฒนธรรมพื้นเมืองของตนเอง พวกเขารับภาษาของตะวันตกมาใช้ ซึ่งมิใช่แต่เพียงเท่านั้น หากยังรวมถึงค่านิยม อคติ แบบอย่างการดำเนินชีวิต และที่ตลกอย่างขำไม่ออกที่สุด คือรับความคาดหวังตามแบบของตะวันตกเข้าไว้ด้วย ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ตามความสามารถ ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะเป็นแก่นแท้ของการศึกษาแบบตะวันตก เป็นแบบอย่างที่เป็นอันตรายให้แก่ระบบอาณานิคม ซึ่งวางรากฐานขึ้นมาด้วยการสร้างกำแพงทางด้านเชื้อชาติ การถูกดูหมิ่นเหยียดหยามเป็นการส่วนตัวและอุปสรรคที่กีดขวางมิให้การณ์เป็นไปตามความคาดหวังดังที่ประสบการณ์การศึกษาแบบตะวันตกได้ก่อให้เกิดขึ้น เป็นเชื้อเพลิงให้แก่นักปฏิวัติต่อต้านอาณานิคมรุ่นแรกในทศวรรษ 1930 ผู้ที่ได้รับการอุปถัมภ์ค้ำจุนจากผู้ปกครองชาวยุโรป จึงได้กลายมาเป็นผู้แข่งขันของพวกเขาไปด้วยประการฉะนี้

การกีดกันและเหยียดหยามกันด้วยเหตุผลทางด้านเชื้อชาติที่มีสูงขึ้นเรื่อย ๆ ภายในฝ่ายปกครองของชาวยุโรป หลังจากผ่านไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็เริ่มส่งผลสะท้อนกลับ ผลสะท้อนกลับนี้ ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชนชั้นสูงชาวเอเชียในดินแดนอาณานิคมไปอย่างลึกซึ้ง ทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับเนื้อหาของความคิดทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับวิถีปฏิบัติในด้านการเมืองที่นักวิชาการดังเช่นเบเนดิคต์ แอนเดอร์สันและแอนโธนี ซี.มิลเนอร์[8] พัฒนาขึ้นมา ชี้ว่า แรกทีเดียวนั้น ผู้ปกครองและหัวหน้าแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่น อาจมองเห็นว่าเป็นหน้าที่ของตน ที่จะต้องร่วมมือช่วยเหลือในการปกครองอาณานิคม เนื่องจากกระบวนการเข้ายึดครองอาณานิคมค่อนข้างดำเนินไปทีละน้อย ประกอบกับความจริงในข้อที่ว่า กลุ่มต่าง ๆ อย่างเช่นพวก*ปริยายี* ต่างมองว่าตนเองเป็นผู้รับใช้อำนาจ ดังนั้น พวกเขาจึงมิได้เห็นว่า กิจกรรมของตนในการร่วมมือกับรัฐบาลดัตช์ เป็นการกระทำของการทรยศขายชาติแต่อย่างใด ในกรณีอื่น ๆ เช่นในบริทิชมาลายาก็เช่นเดียวกัน พวกหัวหน้าชาวมาเลย์ที่ร่วมมือช่วยเหลือในการรุกคืบของอาณานิคม ต่างมองว่าตนเองยังคงรับใช้*เกราจาอัน*

---

[8] Anderson, “The Idea of Power in Javanese Culture” in Clair Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia***, Ithaca, 1972; A.C. Milner, ***Keraja’an: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule,*** Tuscon, 1982.

(kerajaan) หรือรัฐบาลต่อไป ความคิดที่ว่ารัฐบาลอาณานิคมจำต้องเป็นสิ่งแปลกปลอมนั้น มิได้รุกล้ำเข้าไปในจิตสำนึกของชนชั้นปกครองในท้องถิ่นเลย อันที่จริงแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มเกิดสำนึกในความแตกต่างอย่างถึงรากฐานระหว่างผลประโยชน์ของรัฐและผลประโยชน์ของสังคมของพวกเขาเอง ก็ต่อเมื่อลัทธิชาตินิยมได้พัฒนาขึ้นมาแล้วเท่านั้น แน่นอนว่าส่วนหนึ่งของความรับรู้ถึงความแตกต่างนี้ เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ต่อลัทธิแบ่งแยกและเหยียดผิวของชาวยุโรป

ในประเทศดังเช่นสยาม ซึ่งเป็นดินแดนที่ไม่มีการปกครองแบบอาณานิคมอย่างเป็นทางการ สามารถมองได้ว่า ระบอบกษัตริย์เองนั่นแหละ ที่เป็นทั้งผู้ร่วมมือช่วยเหลือและเป็นเจ้าอาณานิคม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกนั้น กษัตริย์ไทยสองพระองค์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในช่วงเวลาของการรุกคืบของยุโรป คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1851-1868) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1868-1910) ทั้งสองพระองค์ต่างทรงโอนอ่อนและคล้อยตามคำเรียกร้องของยุโรปอย่างระมัดระวัง ทรงยอมยกดินแดนให้และโปรดให้ลงนามในสนธิสัญญาซึ่งเป็นการลดพระราชอำนาจในการควบคุมพิกัดอัตราภาษีศุลกากร การควบคุมชนชาวต่างชาติ และการค้ากับต่างชาติ ทั้งสองพระองค์ทรงยอมรับคำแนะนำของชาวต่างชาติเกี่ยวกับการปฏิรูประบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของพระองค์เอง ทั้งสองพระองค์ยังทรงดำเนินการไปไกลถึงขั้นจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรปมาจัดการให้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น สำเร็จลุล่วงไป การปฏิรูปต่าง ๆ ในสยาม ส่งผลให้เกิดการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและเสริมสร้างพระราชอำนาจของกษัตริย์ภายในดินแดนสยาม

สำหรับกิจการภายในประเทศ พระบาทพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้โครงการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยเพื่อกำจัดข้าราชสำนักและเจ้าเมืองที่รับตำแหน่งด้วยการสืบทอดมาทางเชื้อสายวงศ์ตระกูล พวกเจ้าเมืองเหล่านี้ ทำให้อำนาจการปกครองในท้องถิ่นของตน กลายเป็นของหวงห้ามที่สงวนไว้ให้กับตระกูลของตนเองไป พวกเจ้าเมืองถูกแทนที่ด้วยตัวแทนจากระบบบริหารราชการที่มีฐานอยู่ในกรุงเทพฯ ระบบบริหารราชการนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของบรรดาพระอนุชาของพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก ข้าราชการใหม่ ๆ ได้รับการจัดหามาจากหมู่ชนชั้นสูงในกรุงเทพฯ และจากลูกหลานในตระกูลต่าง ๆ ตามหัวเมือง คนเหล่านี้เต็มอกเต็มใจที่จะรับการศึกษาเพื่อแลกเปลี่ยนกับการสูญเสียอภิสิทธิ์ที่ตกทอดมาตามเชื้อสายวงศ์ตระกูล ชนชั้นสูงตามหัวเมืองเหล่านี้ ต้องสูญเสียสถานภาพทางทหารที่เคยมีในอดีต รัฐบาลได้ว่าจ้างที่ปรึกษาชาวยุโรปมาฝึกทหารอาชีพที่ใช้อาวุธสมัยใหม่

กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีสองพระองค์ในสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงแคล่วคล่องและเชี่ยวชาญนัก ในเรื่องการบริหารกลไกของรัฐที่รวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางที่พระบาทพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น ทั้งนี้ อาจมองได้ว่า ทั้งสองพระองค์เป็นประดุจประมุขผู้ครองอาณานิคมสองพระองค์แรก ที่ถูกชนชั้นผู้ร่วมมือช่วยเหลือของพระองค์เอง โค่นล้ม ผู้เข้าร่วมในการก่อรัฐประหารปีค.ศ.1932 มีอำนาจ

มากมาย เมื่อเปรียบกับระบอบกษัตริย์ และดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องรอจนกว่ากำลังจากภายนอก จะมาสยบกำลังทหารของจักรวรรดิ อันที่จริงแล้ว พวกเขาเป็นผู้นำของกองกำลังทหารนั้นเอง

ผู้ปกครองอาณานิคม กระทำการต่าง ๆ โดยถือความสะดวกเป็นสำคัญ ด้วยการสร้างความเป็นพันธมิตรขึ้นกับส่วนต่าง ๆ ของประชากรในท้องถิ่น ผลลัพธ์ของนโยบายเหล่านี้ พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นอันตรายอย่างลึกซึ้งต่อรัฐบาลอาณานิคม พันธมิตรที่เป็นชนพื้นถิ่น มีความคุ้นเคยกับระบบอาณานิคมอย่างชิดใกล้ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ระบอบนี้ได้เปลี่ยนพวกเขาให้กลายไปเป็นศัตรูที่เป็นอันตรายอย่างที่สุด ถึงขั้นที่อาจเป็นพวกที่จะเข้ามาแทนที่ผู้ปกครองชาวยุโรปได้ นอกเหนือจากอันตรายนี้แล้ว ชาวยุโรปยังได้สร้างชนชั้นที่มีความเก่งฉกาจเป็นเยี่ยมในการร่วมมือช่วยเหลือ คนเหล่านี้เป็นผู้ที่เข้าใจธรรมชาติของอำนาจอาณานิคมโดยสัญชาติญาณ และเป็นผู้ที่พร้อมที่จะร่วมมือกับใครก็ได้ ที่ยึดกุมดุลยภาพของความแข็งแกร่งทางทหาร บ่อยครั้งทีเดียว ที่เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวยุโรปตะลึงกับความกระตือรือร้นและฉับไวที่ “ชนพื้นเมืองของพวกเขา ตอบสนองต่อคำสัญญาของชาวญี่ปุ่น เรื่อง “ทวีปเอเชียเพื่อชาวเอเชีย” ในค.ศ.1942

ในกรณีของฟิลิปปินส์ก็เช่นเดียวกับในมลายู กัมพูชาและลาว ชนชั้นสูงตามจารีตเดิม โชคดีพอที่จะประสบความสำเร็จ พวกเขาดำเนินตามเส้นทางจากการเป็นผู้นำตามจารีตเดิม มาสู่ความเป็นพันธมิตรของระบอบอาณานิคม จนกระทั่งมาสู่ความเป็นชนชั้นสูงภายหลังเอกราช พวกเขายืนหยัดอยู่ในที่สูงสุดมาโดยตลอด ในขณะที่โลกที่อยู่เบื้องล่างพวกเขานั้นเปลี่ยนแปลงไป ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์อินดีส การเปลี่ยนผ่านนี้ มิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นเท่าใดนัก ชนชั้นสูงในดินแดนนี้ยังได้พบว่า ความเกี่ยวพันของตนเองกับผลประโยชน์ที่มีลักษณะต่อต้านลัทธิชาตินิยม ที่เกิดขึ้นในท่ามกลางความปั่นป่วนของการปฏิวัตินั้น ปกติแล้วจะเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กับสภาพการณ์ที่ว่า พวกเขาได้ปล่อยให้ตนเองเหินห่างจากสังคมของตนเองไปไกลสักเพียงใด ชนชั้นผู้บริหารบ้านเมืองชนชั้นใหม่ในเวียดนาม ซึ่งมักเป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกเสียอยู่บ่อย ๆ ได้ขวนขวายพยายามที่จะกลายเป็น “คนฝรั่งเศส” ในยุคหลังสมัยอาณานิคม สถานการณ์น่าจะยุ่งยากมากเป็นพิเศษ สำหรับชนกลุ่มน้อยในด้านชาติพันธุ์หรือในด้านสังคมที่เคยทำงานให้กับรัฐยุโรป คนเหล่านี้ได้มาพบว่าในช่วงเวลาของการปฏิวัติตามแนวทางของลัทธิชาตินิยมตนเองเป็นผู้ที่ถูกโดดเดี่ยว

การปกครองโดยตรงและโดยอ้อม

เจ. เอส. เฟอร์นิวัลล์กล่าวไว้ในงานคลาสสิคของเขาเกี่ยวกับการปกครองแบบอาณานิคมในดินแดนพม่าของอังกฤษและในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสว่า อาณานิคมสองแห่งนี้ มีความคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ

> ทว่าในเรื่องวิถีปฏิบัติแบบอาณานิคมนั้น ทั้งสองประเทศแสดงความแตกต่างให้เห็นอย่างเด่นชัด ในพม่า ชาวอังกฤษอาศัยหลักการปกครองของตะวันตกมาตั้งแต่แรก อาศัยหลักการของกฎหมายและเสรีภาพทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนในเนเธอร์แลนส์ อินเดีย ดัตช์พยายามอนุรักษ์และปรับหลักขนบธรรมเนียมและอำนาจหน้าที่ของเขตเมืองร้อน ให้เข้ากับประโยชน์ใช้สอยในยุคสมัยใหม่[9]

คำกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงหลักการสำคัญซึ่งเฟอร์นิวัลล์ใช้ในการแยกแยะความแตกต่างระหว่างระบบการปกครองโดยตรง และโดยอ้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักเหตุผลที่อธิบายถึงการใช้วิธีการปกครองโดยตรง หลั่งไหลมาจากแรงกระตุ้นที่ใคร่จะปฏิรูป ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของความคิดทางการเมืองแนวคลาสสิคของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ผู้ที่เพียรพยายามนำความคิดนี้มาปฏิบัติเป็นครั้งแรกในเอเชีย ได้แก่วอร์เรน ฮาสติงส์ และลอร์ดคอร์นวอลลิส ชาวอังกฤษผู้มีความคิดแนวเสรีนิยมในอินเดีย[10] แรงกระตุ้นที่ใคร่จะปฏิรูป เดินทางมากับทอมัส สแตมฟอร์ด แรฟเฟิลส์ จนถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แรฟเฟิลส์ทดลองใช้หลักการเสรีนิยมแนวคลาสสิคในชวา และดำเนินการในสิ่งที่เขาเรียกว่าเป็น “ระบบแห่งความบริสุทธิ์และวิสาหกิจ” ในสิงคโปร์ ดังนั้น จึงเท่ากับว่า ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างระบบการปกครองโดยตรงเหล่านี้ขึ้นมา โดยมีฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเพียรพยายามเชิงอุดมคติ ที่จะสร้างโลกขึ้นมาใหม่ตามแผนการที่ร่างขึ้นอย่างมีเหตุผล

ระบบการปกครองโดยอ้อมในระยะแรก ดังเช่นระบบของดัตช์ในอินดีสและของสเปนในฟิลิปปินส์ มิได้เกิดจากแผนการที่แน่ชัด เฟอร์นิวัลล์ระบุว่า การปกครองนี้เกิดขึ้นมาเองในฐานะที่เป็นวิธีการที่สะดวกในการบีบเค้นสินค้าที่มีค่าทางเศรษฐกิจจากผู้ผลิตชาวเอเชียที่ไม่เต็มใจให้ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ปัจเจกบุคคลอย่างเช่นแรฟเฟิลส์ มองเห็นว่าระบบเหล่านี้ เป็นระบบที่ฉ้อฉลและเอารัดเอาเปรียบ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พื้นฐานด้านลัทธิอุดมการณ์เปลี่ยนแปลงไปและความยุ่งยากของระบบการปกครองโดยตรงหลากหลายรูปแบบ ได้นำไปสู่ข้อเสนอที่ว่าการปกครองโดยอ้อม มีมนุษยธรรมมากกว่า เนื่องจากลดผลกระทบที่หนักหน่วงและรุนแรงอันเกิดจากเสรีภาพทางด้านเศรษฐกิจให้เบาลง และหลีกเลี่ยงปฏิกริยาเชิงปฏิปักษ์ที่ชนพื้นถิ่นมีต่อประมวลกฎหมายที่ไม่คุ้นเคย ผลที่เกิดขึ้นคือ การปกครองโดยอ้อม กลับถูกมองกันว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยเหลือชนพื้นเมืองให้ได้รับเอกราชโดยการกระทำของพวกเขาเอง โดยผ่านพัฒนาการที่ดำเนินอย่างเชื่องช้าทว่าเป็นพัฒนาการที่แท้จริง

---

[9] J.S. Furnivall, ***Colonial Policy and Practice***, Cambridge, UK, 1938, reprinted New York, 1956, 10.

[10] Ibid., 28.

บรรทัดฐานเหล่านี้ อาจเพียงครอบคลุมถึงความแตกต่างโดยทั่ว ๆ ไป ที่มีอยู่ระหว่างสองระบบนี้ ทว่ายังมีความแตกต่างยิ่งกว่านี้อีกมาก ฉายานามที่ใช้ ปกปิดทั้งความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทั้งสองระบบนี้ เฟอร์นิวัลล์ดูเหมือนจะมีดุลยพินิจที่ถูกต้อง ที่เขาเห็นว่า ในทางปฏิบัติไม่มีเส้นแบ่งที่คมชัดระหว่างการปกครองโดยตรงและการปกครองโดยอ้อม การปกครองรัฐมลายูของอังกฤษ ถูกเรียกว่าเป็นการปกครองโดยอ้อม แต่ที่จริงแล้ว มีการล่วงล้ำและก้าวก่ายอยู่มาก และไม่สู้มีความคล้ายคลึงกับการบริหารบ้านเมืองของดัตช์ อีสต์ อินดีสเท่าใดนัก ในฟิลิปปินส์ สหรัฐจัดตั้งระบบขึ้นมาใหม่ทั้งหมด แต่ก็ลงเอยด้วยการเก็บรักษาโครงสร้างอำนาจแบบไม่เป็นทางการไว้มากมาย และปกครองโดยผ่านทางชนชั้น*อิลัสเตรโดและจาจิก* ในอีกทางหนึ่ง การปกครองโดยอ้อมของฝรั่งเศสในอันหนำและตังเกี๋ย ก็มีความเข้มงวดและล่วงล้ำก้าวร้าวเท่า ๆ กับระบบการปกครองโดยตรงในโคชินจีนในทุก ๆ แง่ จะเห็นว่า ฉายานามที่ใช้ ครอบคลุมวิถีปฏิบัติที่ได้กระทำ ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไปอย่างกว้างขวางและในหลากหลายรูปแบบ ยิ่งไปกว่านั้น ระบบดังกล่าวไม่ว่าจะตีตราฉายานามไว้ว่าอะไรก็ตาม ยังมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เนื่องจากมีการปรับแต่งให้เข้ากับเงื่อนไขในท้องถิ่นและมีการแก้ไข ซึ่งเป็นผลที่เนื่องมาจากแรงกดดันจากรัฐบาลของประเทศเมืองแม่และจากผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม กระนั้นก็ตาม การแยกแยะความแตกต่างก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ แม้จะมิใช่ด้วยเหตุผลอื่นใดนอกไปจากความจริงในข้อที่ว่า การปกครองโดยอ้อม มักยังธำรงรักษาสถานะทางกฎหมายของระบบการเมืองตามจารีตเดิมไว้ เมื่อถึงยุคหลังอาณานิคม

ในความหมายที่กว้างขวางที่สุด การปกครองโดยอ้อมมีความหมายบ่งถึงความสัมพันธ์แบบร่วมมือกันระหว่างบุคคลสำคัญในชนชั้นปกครองหรือชนชั้นสูงของท้องถิ่น กับคนของประเทศเจ้าอาณานิคม อำนาจอธิปไตยของชาวยุโรป ไม่ว่าจะเกี่ยวพันถึงเรื่องอันใดก็ตาม ล้วนเป็นการดำเนินการภายในบริบทของสถาบันทางการเมืองของจารีตเดิม ระบบเก่ารวมทั้งชนชั้นปกครองของระบบเก่ายังคงรักษาสิทธิธรรมของตนไว้ ในกรณีชวา การควบคุมของดัตช์ครั้งแรก เป็นการทาบต่อ ลงบนส่วนยอดของระบบ “ฟิวดัล” เก่า และเมื่อเวลาผ่านไป พวก*บูปาตี* และผู้สำเร็จราชการเดิมถูกเปลี่ยนไปเป็นผู้ทำงานในระบบราชการ ทว่าหน้าที่ของพวกเขา ก็ยังคงเป็นเรื่องเศรษฐกิจและตรวจตราความสงบเรียบร้อยเป็นส่วนใหญ่ หน้าที่รับผิดชอบของพวกเขา คือการรักษา *รัส เอน ออร์เด (rust en orde* หรือความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อย) จนกระทั่งล่วงถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ดัตช์ก็ยังคงอาศัยกฎหมายตามขนบธรรมเนียมเดิมในการตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ และพึ่งพาอาศัยอำนาจการปกครองที่ “เป็นมรดกสืบทอดมา” และมีลักษณะเป็นส่วนตัวของ*บูปาตี*หรือของผู้สำเร็จราชการ (เจ้าหน้าที่ที่มีตำแหน่งหน้าที่ที่สำคัญของชวา) ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นที่แน่นอนว่า การงานต่าง ๆ ของรัฐบาลได้รับการปฏิบัติให้ลุล่วงอย่างเป็นผลสำเร็จ

สถานการณ์ในที่อื่น ๆ เช่นสหพันธรัฐมลายู มีการตั้งระบบผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษ (British Residential System) ขึ้นมา ระบบนี้เป็นผลที่เกิดจากสนธิสัญญาที่อังกฤษทำกับสุลต่าน เจ้าหน้าที่อังกฤษ ได้รับแต่งตั้งมาประจำอยู่ตามราชสำนักของประมุขผู้ครองแคว้น เพื่อให้ “คำปรึกษา” เมื่อถึง

ทศวรรษ 1880 “ผู้สำเร็จราชการ” เหล่านี้ ได้เข้ารับหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย ออกกฎหมาย เก็บภาษี และสร้างรากฐานสำหรับการปกครองแบบสมัยใหม่ อย่างไรก็ดี ไม่ว่าผู้ปกครองเหล่านี้ จะเข้าเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพียงใดก็ตาม อธิปไตยโดยนิตินัยของประมุขมาเลย์ยังคงได้รับการธำรงรักษาไว้ แนวทางนี้ตรงกันข้ามกับชวา ในชวานั้นระบบของต่างด้าวจะนำเข้ามาวางไว้เหนือระบบที่มีมาแต่เดิม และการใช้อำนาจการปกครองแบบอาณานิคมกระทำโดยผ่านชนชั้นปกครองชาวพื้นเมือง ในมลายู ระบบอาณานิคมมีลักษณะเป็นช่วงชั้นการปกครองที่เข้ามาคั่นอยู่ระหว่างประมุขตามจารีตเดิมกับประชาชน รัฐบาลฝรั่งเศสในดินแดนลาวและกัมพูชา ซึ่งเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขา มีโครงสร้างคล้ายคลึงกับระบบของอังกฤษในมลายู

ในกรณีการปกครองโดยตรง เฟอร์นิวัลล์เสนอว่า ในทางปฏิบัติแล้ว คือความพยายามของชาวยุโรป ที่จะบังคับใช้การปกครองและระบบกฎหมายตามแบบอย่างของตะวันตก ให้กับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเพียงเพื่อล้มล้างสิ่งใด ๆ ก็ตามที่เคยมีมาก่อน ในทางกฎหมายแล้ว การกระทำเช่นนี้หมายถึงการล้มเลิกระบบกษัตริย์ที่เคยมีมาก่อน พร้อมทั้งล้มเลิกตำแหน่งเจ้าพนักงานและบุคคลระดับหัวหน้า ในลำดับชั้นต่าง ๆ ที่สนับสนุนระบบกษัตริย์อยู่ ในขณะเดียวกัน มีการกำหนดขอบเขตของ หัวเมือง เขตและหมู่บ้าน รวมทั้งเขตการปกครองในประเภทอื่น ๆ กันใหม่ การกำหนดขอบเขตหน่วยการปกครองใหม่นี้ ยังหมายถึงการนำนิยามเกี่ยวกับทรัพย์สิน ระบบและระเบียบขั้นตอนทางศาลอย่างใหม่มาใช้ รวมทั้งการเปลี่ยนนิยามความสัมพันธ์ของปัจเจกชนกับรัฐเสียใหม่

ในทางปฏิบัติ การดำเนินการปกครองโดยตรงอย่างสมบูรณ์ ไม่เคยมีอยู่อย่างแท้จริงในที่ใด ๆ ด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่า หากจะทำให้ระบบดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้ ฝ่ายปกครองคงต้องประกอบด้วยพนักงานชาวยุโรปทั้งหมด การปกครองของสหรัฐในฟิลิปปินส์ได้รับการสถาปนาขึ้น ด้วยเป้าหมายที่ดูเหมือนว่า เป็นความทะเยอทะยานสูงสุดยิ่งกว่าการปกครองแบบอาณานิคมใด ๆ ทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังจากสหรัฐยึดเกาะนี้มาจากสเปนในค.ศ.1899 ประธานาธิบดีวิลเลียม แม็คคินลีย์ ได้พรรณาต่อสาธารณชนถึงปัญหานี้ และได้แสดงการตัดสินใจว่า สหรัฐมีหน้าที่ที่จะต้องทำให้ชาวฟิลิปปินส์ “มีอารยธรรม” ขึ้นมา ภายใต้รัฐบาลของวิลเลียม โฮเวิร์ด ทัฟต์ ชาวอเมริกันได้เริ่มต้นสร้างสังคมฟิลิปปินส์ขึ้นมาใหม่ ตามแนวทางของอเมริกัน ไมเคิล คัลลิเนน ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า รัฐบาลทัฟต์ได้ดูแลให้มีการริเริ่มนำ “สถาบันประชาธิปไตยแบบอเมริกันในขั้นพื้นฐานทั้งหมด” มาเผยแพร่ให้รู้จักกัน สถาบันเหล่านี้ ได้แก่กระบวนการเลือกตั้ง ระบบราชการพลเรือนบนพื้นฐานของระบบ คุณธรรม (ความดีความชอบที่ได้รับจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการปฏิบัติงาน) ระบบศาลตามแบบอย่างของอเมริกัน รัฐธรรมนูญที่มีการระบุสิทธิของพลเมือง ระบบการปกครองในท้องถิ่น จังหวัดและระดับชาติ ที่มีการบริหารแยกจากกันเป็นสามสาขา และสภานิติบัญญัติที่ประกอบด้วยคนฟิลิปปินส์ที่มาจากการเลือกตั้งและเป็นการเลือกตั้งโดยผ่านระบบพรรคการเมือง

ระบบอเมริกันเริ่มต้นด้วยการเน้นที่การปกครองตนเองในระดับท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างประชาธิปไตย “จากเบื้องล่างขึ้นมาสู่เบื้องบน” อย่างไรก็ดี ฝ่ายปกครองอาณานิคมชาวอเมริกัน

ได้ค้นพบอย่างรวดเร็วว่า ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งเข้าดำรงตำแหน่งในการปกครองระดับเทศบาล "บริหารเงินของรัฐอย่างไม่ถูกต้อง" อยู่เสมอ พวกเขาลงคะแนนเสียงให้นำเงินรายได้จากภาษีที่มีอยู่ทั้งหมด มาจ่ายเป็นเงินเดือนของพวกตน ฝ่ายปกครองอาณานิคมชาวอเมริกันเริ่มแก้ไขระบบที่พวกเขานำมาสวมให้กับหมู่เกาะนี้ ในทางหนึ่ง พวกเขาดำเนินการเพื่อไปสู่การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่มากยิ่งขึ้น เพื่อป้องกัน "ความชั่วร้ายที่อื้อฉาว" ของการปกครองแบบไม่มีเครื่องเหนี่ยวรั้งของชาวฟิลิปปินส์ และในเวลาเดียวกัน พวกเขาถูกบีบบังคับจากค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และจากความจำเป็นที่จะต้องส่งเสริมการร่วมมือกันของชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งทำให้พวกเขาต้องยอมอนุญาตให้มีการปรับการปกครองในท้องถิ่น ให้เป็นแบบฟิลิปปินส์มากยิ่งขึ้น ในตอนท้าย ชนชั้น*อิลัสเตรโด* ประสบความสำเร็จมิใช่เพียงแค่เรื่องการเข้าควบคุมการปกครองตั้งแต่เบื้องล่างขึ้นเท่านั้น หากยังรวมถึงการจัดระบบการรวมตัวกันในระหว่างพวกตน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชนชั้นของตนเองในระดับชาติ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง จะเห็นว่า สิ่งที่ได้เริ่มต้นขึ้นมาในฐานะที่เป็นระบบการปกครองโดยตรง ซึ่งมุ่งหมายเพื่อปฏิรูปสังคมทั้งหมด กลับลงเอยด้วยระบบที่รักษาฐานะอันได้เปรียบของกลุ่มคณาธิปไตย ตามจารีตเดิมไว้ ผลก็คือ การปกครองของอเมริกัน ปฏิบัติงานคล้ายคลึงกันมากกับระบบการปกครองโดยอ้อมในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ในดินแดนของเนเธอร์แลนส์นี้ชนชั้นสูงในระดับท้องถิ่นและในระดับภูมิภาค เป็นคนกลางที่คอยคั่นผลกระทบจากอิทธิพลของต่างชาติ ทว่าการบริหารของอเมริกันก็ต่างจากอาณานิคมของดัตช์ ในแง่ที่ว่าการบริหารของอเมริกันกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบท้องถิ่น มากยิ่งกว่าระบบของท้องถิ่นจะกลายมาเป็นอเมริกัน พวก*ปริยายี*ของชวาสูญเสียเขตปกครองที่มีมาแต่เดิมของตน ในขณะที่พวก*อิลัสเตรโด* พวก*จาจิก*และเจ้าที่ดินรายใหญ่ ๆ เสริมสร้างฐานะของตนให้แข็งแกร่งขึ้นภายในระเบียบแบบแผนทางการเมืองและเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์

แม้กระทั่งภายในอาณานิคมเดียว ระบบการปกครองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ก็เกิดขึ้นมาเคียงข้างกันได้ ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากสภาวการณ์ต่าง ๆ กัน ก่อนจะถึงช่วงระยะเวลานี้ ภายในหน่วยการเมืองแบบจารีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสมัครสมานกันแต่เพียงเล็กน้อย รัฐใหญ่ ๆ บนแผ่นดินใหญ่ เป็นเช่นที่สแตนลีย์ เจ. แทมเบียห์ ตั้งชื่อเรียกว่าเป็น "แคว้นที่รวมตัวกันในแบบแกแล็กซี่" อาจเป็นได้ว่ามีกรณียกเว้นเฉพาะเวียดนามเท่านั้น ภายในโลกส่วนที่เป็นเกาะ แบบแผนของรัฐที่เจมส์ วอร์เรนเรียกว่า "รัฐที่แบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ" ซึ่งวอร์เรน หมายถึงรัฐสุลต่านซูลูนั้น คำนี้นำมาใช้บรรยายได้อย่างดีที่สุด ถึงแบบแผนความสัมพันธ์ทางการเมืองในหมู่*เนกรี (negri)* ของมาเลย์ ซึ่งมีความเป็นอิสระในตนเอง ตลอดทั่วภูมิภาคนี้ เมื่อพิจารณาในแง่อำนาจการปกครองของส่วนกลางในหน่วยการเมืองใหญ่ ๆ แล้ว ความสัมพันธ์ภายในประเทศและความสัมพันธ์กับต่างประเทศมีความแตกต่างกันอยู่แต่เพียงน้อยเท่านั้น รูปแบบอันเป็นแบบฉบับสำหรับความสัมพันธ์เหล่านี้ ยังคงเป็นแบบ "มันดาลา" (จักรวาล) อยู่ โดยผู้มีอำนาจการปกครองของส่วนกลาง พยายามที่จะกำกับและ

บงการรัฐและแว่นแคว้นที่ตั้งเป็นวงล้อมอยู่รอบ ๆ และอันที่จริงแล้ว ในระยะแรกเริ่มทีเดียวนั้น ผู้สถาปนาอาณานิคมชาวยุโรป ก็ประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนเหล่านี้ด้วยเช่นกัน

"ขบวนการก้าวไปข้างหน้า" ของยุโรปในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นขั้นแรกในการจัดกลไกของรัฐให้เข้าหลักเหตุผล เนื่องจากขบวนการนี้ช่วยแยกแยะความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างกิจการภายในประเทศกับกิจการต่างประเทศ อย่างไรก็ดี เส้นพรมแดนที่สร้างขึ้นภายในกระบวนการนี้ มิได้ทำให้กิจการภายในของหน่วยการเมืองภายในพรมแดน กลายเป็นรูปแบบอันเดียวกันโดยอัตโนมัติ แม้ว่าจะมีการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ ทุกประการที่จะนำไปสู่การจัดการให้เข้าหลักเหตุผลและการสร้างความทันสมัย แต่จักรวรรดิอันประกอบด้วยอาณานิคมทั้งหลาย ก็ยังคงมิได้เป็นอะไรที่มากเกินไปกว่าผลรวมโดยบังเอิญของ "อุบัติเหตุ" ทางประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น มลายู ซึ่งอังกฤษปกครองมาจนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1942 จริง ๆ แล้ว คือการนำแบบอย่างการปกครองที่เลือกสรรมาอย่างเลว ๆ มาปะติดปะต่อกัน เหมือนกับนำผ้าต่างสีต่างลายมาเย็บติดกัน ในขณะที่ในแผนที่ส่วนใหญ่ดินแดนทั้งหมด อาจปรากฏออกมาเหมือนกับเป็นผ้าสีเดียวกันทั้งผืน ส่วนประกอบของมลายู ได้แก่ อาณานิคมย่านช่องแคบสามแห่ง ซึ่งมีฐานะเป็นอาณานิคมคราวน์โคโลนี่ (Crown Colony) ภายใต้การปกครองโดยตรง รัฐในสหพันธรัฐมลายูสี่รัฐ ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองโดยอ้อม โดยแต่ละรัฐต่างมีสุลต่านของตนเอง ทว่าอันที่จริงแล้ว ผู้ปกครองคือผู้สำเร็จราชการซึ่งดำเนินงานภายใต้อำนาจขององค์การบริหารส่วนกลางในกัวลาลัมเปอร์ นอกจากนี้ยังมีรัฐที่มิได้สังกัดอยู่กับสหพันธ์ห้ารัฐ ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองโดยอ้อมมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยสุลต่านแต่ละพระองค์จะทรงมีเหล่าชนชั้นสูงของพระองค์เองทำหน้าที่บริหารงานบ้านเมือง การบริหารงานมีระดับความซับซ้อนและความมีประสิทธิภาพแตกต่างกันไป และที่ปรึกษาชาวอังกฤษที่แต่งตั้งขึ้นมาใหม่ มีอำนาจน้อยกว่าผู้สำเร็จราชการในรัฐสหพันธ์อยู่มากทีเดียว ในบอร์เนียวทางตอนเหนือ ซาราวักอยู่ภายใต้การปกครองแบบอัตตาธิปไตยของตระกูลบรุค บอร์เนียวเหนือ (ซาบาห์ในยุคสมัยใหม่) อยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทซึ่งตั้งขึ้นโดยพระบรม ราชานุญาต ส่วนรัฐสุลต่านแห่งบรูไน เป็นรัฐในอารักขา

สิ่งแปลกพิสดารอย่างแท้จริง และเป็นนวัตกรรมใหม่ ที่ปรากฏอยู่ในท่ามกลางความอีเละเขละขละนี้ คือสหพันธรัฐ เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร สหพันธรัฐนี้จะกลายเป็นแกนของรัฐชาติที่สืบทอดต่อมา สหพันธรัฐนี้เป็นนฤมิตรกรรมทางการเมืองที่ใหม่ทั้งหมด ซึ่งไม่เคยปรากฏมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ ดังที่รูเพิร์ต เอเมอร์สันเพียรพยายามอธิบายไว้ด้วยความยากลำบาก

> ในเกือบทุก ๆ แง่มุม สหพันธรัฐเป็นนฤมิตรกรรมที่มิใช่ของชาวมาเลย์ แต่เป็นของชนชาติอื่นที่ได้เข้ามาในมลายู คนพวกนี้ – ซึ่งได้แก่คนอังกฤษในแวดวงทางการเมือง และชาวจีน ชาวอังกฤษ และชาวอินเดีย ในแวดวงด้านเศรษฐกิจ—เป็นผู้ที่ได้พบว่า ขอบเขตของรัฐต่าง ๆ มี

น้อยเกินกว่าจะโอบล้อมกิจกรรมของพวกเขาได้หมด พวกเขาจึงปลูกโครงสร้างแบบสหพันธรัฐที่ใหญ่กว่าขึ้นมาอยู่เหนือรัฐเหล่านี้[11]

นฤมิตรกรรมที่ก่อให้เกิดโครงสร้างส่วนบนทางการเมืองที่ใหญ่กว่า ของมหาอำนาจอาณานิคมทั้งหมดนี้เอง ที่ได้วาดแผนที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาใหม่ และโดยการนี้คือการสร้างนาวาสำหรับรัฐใหม่ ๆ ขึ้นมานั้นเอง กลไกการปกครองของสิ่งที่รวมตัวกันขึ้นมาใหม่เหล่านี้ เป็นของยุโรปทั้งหมดในเกือบทุกกรณี ทั้งในแง่แรงบันดาลใจและการจัดองค์กร ในระดับนี้ การปกครองเป็นแบบโดยตรงเสมอ และเมื่อเวลาผ่านไป โครงสร้างส่วนกลางเป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองและอำนาจทางการเมืองมากขึ้น ๆ ทุกที ในค.ศ.1909 ได้มีการก่อตั้งสภาสหพันธรัฐ (federal council) ขึ้นภายในสหพันธรัฐโดยมีข้าหลวงใหญ่ (High Commissioner)เป็นประธาน ซึ่งเอเมอร์สันตั้งชื่อเรียกให้ว่า เป็น “การอนุมัติชนิดมองไม่เห็น” ซึ่งให้อำนาจในการออกกฎหมายแก่ผู้ดำรงตำแหน่งนี้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ดัตช์ประสบความสำเร็จในการสร้างอิทธิพลของตนเองขึ้นภายในเกาะต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่สุมาตราไปจนถึงนิวกินี เมื่อถึงทศวรรษ 1940 อาณาบริเวณในความปกครองของดัตช์ เป็นเหมือนการจับแพะชนแกะอย่างพิลึกพิลั่น ประกอบด้วยการตกลงเฉพาะราย การทำสนธิสัญญา ชัยชนะทางทหาร การปกครองแบบรัฐในอารักขา และการทำสัมปทาน กล่าวโดยทั่วไปแล้ว แบบฉบับการปกครองของดินแดนส่วนใหญ่ในอาณานิคมนี้ คือรูปแบบการปกครองโดยอ้อมในลักษณะหนึ่ง การนำระบบ “คำประกาศอย่างรวบรัด” (Short Declaration) มาใช้ ทำให้การขยายอำนาจการครอบครองดินแดนของดัตช์ ดำเนินไปอย่างรวดเร็วในปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ หัวหน้าคนใดก็ตามที่ยอมรับอำนาจการปกครองของปัตตาเวีย (จาการ์ตา) จะได้รับการยืนยันว่าเป็นประมุขผู้ปกครองดินแดนของตนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ระหว่างค.ศ.1898 ถึงค.ศ.1911 มีรัฐ “ปกครองตนเอง” เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของดัตช์ประมาณ 300 รัฐ[12] ในจำนวนนี้ มีบางรัฐพยายามสร้างระบบของชวาขึ้นมาในรูปแบบหนึ่ง ทว่าโดยรวมแล้ว เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับหมู่เกาะที่อยู่ด้านนอก ๆ ออกไป ซึ่งค่อนข้างเป็นประชากรระดับล่าง

ดัตช์ดำเนินการก้าวหน้าอย่างรวดเร็วยิ่ง เพื่อยืนยันสิทธิของตนเองในดินแดนเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสุมาตรา สุลาเวสีและบอร์เนียว ความเคลื่อนไหวนี้ เร่งรัดมากเสียจนพวกเขายึดแย่งไว้มากจนเกินกว่าจะครอบครองได้หมด อย่าว่าถึงขั้นจะใช้ประโยชน์อย่างจริงจังเลย พวกเขาขาดกำลังคนและกำลังทรัพย์ที่จะมาบริหารรัฐใหม่เหล่านี้ สภาพเช่นนี้เป็นความจริงโดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับช่วงระยะเวลาภายหลังจากประมาณค.ศ.1900 ภายใต้นโยบายจริยธรรม (Ethical Policy) นโยบายนี้กำหนดให้แสดงความสนใจแก่สวัสดิภาพของประชาชนบ้าง ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของยุโรป ทำ

---

[11] R. Emerson, ***Malaysia***, New York, 1937, repirnted Kuala Lumpur, 1964, 175-6.

[12] D.G.E. Hall, ***A History of Southeast Asia***, New York, 1981, 622.

ให้เกิดความจำเป็นต่อไปอีก ว่าจะต้องสร้างสาธารณูปโภค กิจการบริการสาธาณชน เพื่อสนับสนุนการแทรกซึมของตน ผลที่ได้รับประการหนึ่ง เป็นดังที่เอเมอร์สันได้กล่าวไว้คือ "ดัตช์ถูกบังคับให้ต้องยอมรับ

ไปตามสถานการณ์เฉพาะหน้า กล่าวคือ การยอมรับสถานภาพของสถาบันพื้นถิ่นที่มีแนวทางแตกต่างกันออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งพวกเขาพบอยู่ใกล้ตัว โดยทีแรกนั้น สถาบันเหล่านี้ดำเนินงานภายใต้การควบคุมดูแลอย่างค่อนข้างสบาย ๆ ไร้กฎเกณฑ์ และไม่มีการประสานงานกันระหว่างคณะเจ้าหน้าที่ชาวดัตช์กับเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมือง คณะเจ้าหน้าที่ดังกล่าว เกิดขึ้นมาเองโดยไม่มีการตระเตรียมการ"[13] ในบางกรณี รัฐบาลดัตช์พบว่าจำเป็นต้องส่งชาวชวาที่เป็นสมาชิกของ*ปันเครห์ ปราดชา* ไปรับตำแหน่งทางด้านการปกครองในบอร์เนียวและสุมาตรา

เฟอร์นิวัลล์กล่าวว่า ระบบการปกครองโดยอ้อมนั้น ปกติแล้ว มีระบบการปกครองโดยตรงแยกต่างหากอีกระบบหนึ่ง เพื่อไว้ใช้กับชาวยุโรปที่อาศัยอยู่ในอาณานิคม คนเหล่านี้ ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ระบบที่ใกล้เคียงกับระบบในเมืองแม่อยู่บ้าง การแยกออกเป็นสองขั้วระหว่างระบบเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เด่นชัดมาก ในบริเวณที่ประสบกับการรุกทางเศรษฐกิจของยุโรปในขอบข่ายที่ใหญ่โต เขตเพาะปลูกของสุมาตรา ซึ่งเป็นภูมิภาคที่อยู่รอบ ๆ เดลีและเมดาน เป็นกรณีตัวอย่างในประเด็นนี้ บรรดา "ผู้ทำไร่" ชาวยุโรป ซึ่งอันที่จริงแล้ว คือบริษัทต่าง ๆ ได้ เข้ามา "ซื้อ" หรือ "เช่า" ที่ดินจากสุลต่านแห่งเดลี สุลต่านแห่งลางกัตและสุลต่านแห่งอาซาฮาน อาณาบริเวณของที่ดินนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว เพิ่มพูนขึ้นมาจนประกอบด้วยพื้นที่ซึ่งมีความยาวประมาณ 320 กิโลเมตรและกว้างประมาณ 80 กิโลเมตร ในดินแดนดังกล่าวนี้เรียกได้ว่า ปกครองด้วยระบบกฎหมายของตนเอง และเป็นระบบซึ่งอยู่ภายนอกการปกครองของรัฐบาลของรัฐสุลต่านมาเลย์ดังที่มีมาแต่เดิม บริเวณดังกล่าว มีผู้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ประกอบด้วยคนที่มาทำงานใช้แรงงานให้ ซึ่งเริ่มแรก ได้แก่ชาวจีน และต่อมา เป็นชาวชวาผู้จัดการไร่นาและสิ่งปลูกสร้างในบริเวณดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยชาวยุโรปนานาประเภทประสมประเสกัน ก็เป็นคนนอกที่อพยพเข้ามาเช่นกัน สุลต่านทรงมั่งคั่งขึ้นอย่างเหลือล้น ส่วนราษฎรชาวมาเลย์ มินังกาเบา และบาตัก ส่วนมากแล้วก็ยังคงดำรงชีวิตเหมือนเช่นที่เคยอยู่มา

เรื่องการยึดครองฟิลิปปินส์นั้น สหรัฐดูเหมือนจะทึกทักเอาว่า การที่สเปนอ้างสิทธิในบริเวณของมุสลิมทางใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมินดาเนาและซูลู เป็นการอ้างสิทธิที่จริงจังหนักหน่วงเท่า ๆ กับส่วนอื่น ๆ ของเกาะ ดังนั้น พวกอเมริกันจึงเข้ายึดครองบริเวณโมโรไว้เป็นส่วนหนึ่งของการพิชิตดินแดนทั้งมวลของตน นอกเหนือจากการ "การกำเริบ" ที่พวกแยงกี้ใช้เรียกการปฏิวัติของชาวฟิลิปปินส์ในตอนเหนือแล้ว พวกแยงกี้นี้ยังพบด้วยว่า ตนเองกำลังเผชิญการต่อต้านจากประชาชนแห่งซูลูและมินดาเนา ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่นับถือศาสนาอิสลามในภูมิภาคนี้ ไม่เคยถือว่าตนเองตกอยู่

---

[13] Emerson, 426.

ภายใต้การปกครองของสเปนมาตั้งแต่แรก และดังนั้น พวกเขาจึงมองไม่เห็นว่ามีเหตุผลเท่าใดนัก ที่อเมริกันจะมาทึกทักเช่นนี้ ในตอนท้าย การปกครองของอเมริกันในดินแดนทางตอนใต้ จึงมีลักษณะเป็นการปกครองโดยตรงน้อยยิ่งกว่าในตอนเหนือเสียด้วยซ้ำ และการปกครองส่วนท้องถิ่น ก็มีแนวโน้มที่จะยังคงอยู่ในมือของชนชั้นสูงในท้องถิ่นต่อไป อย่างไรก็ดี การนำแนวคิดเรื่องทรัพย์สินแบบของตะวันตกมาใช้ ก็มีผลที่นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เพราะมีชาวต่างชาติ และมีผู้นับถือศาสนาคริสต์จากทางเหนือเข้ามาตั้งรกรากกัน ผู้เข้ามาตั้งรกรากใหม่เหล่านี้อยู่นอกเขตอำนาจศาลของดาตูหรือหัวหน้าตามแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิมของโมโร

อินโดจีนของฝรั่งเศส กลายเป็นดินแดนที่ประกอบด้วยส่วนที่อยู่ภายใต้การบริหารที่สำคัญห้าส่วน แต่ละส่วน ปกครองด้วยระดับความเข้มงวดแตกต่างกัน เขตปกครองต่าง ๆ ในลาว และกัมพูชา ซึ่งฝรั่งเศสอ้างสิทธิโดยใช้พื้นฐานการตีความผิด ๆ เรื่องแนวคิดเกี่ยวกับความเป็น “เจ้าอธิราช” ของเวียดนาม ปรากฏขึ้นมาเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยอ้อม ลาวคือรัฐที่สร้างขึ้นมาใหม่ทั้งหมดภายในพรมแดนที่ก่อตั้งขึ้นมาจากการรวมพื้นที่ต่าง ๆ ที่ไม่เคยอยู่ภายใต้องค์กรการปกครองแห่งเดียวมาก่อน เข้ามาอยู่ด้วยกัน

แรกทีเดียวนั้น โคชินจีนเป็นดินแดนอินโดจีนเพียงส่วนเดียวที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงระหว่างค.ศ. 1897 ถึงค.ศ. 1902 ในสมัยของปอล ดูเมร์ การปกครองได้รับการจัดถูกทำให้มีลักษณะสอดคล้องเป็นรูปแบบอันเดียวกัน ตังเกี๋ย ซึ่งเป็น “ดินแดนในอารักขา” จึงกลายมาเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรง เพื่อวัตถุประสงค์ในทางปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวง ในอันหนำ ลาวและกัมพูชาราชสำนักต่าง ๆ พร้อมทั้งเสนาบดี เจ้าพนักงาน และ “ขุนนางตามจารีตของจีน” ยังคงดำรงอยู่ควบคู่ไปกับการบริหารของฝรั่งเศส ภายใต้ *เรซิดองต์ ซูเปรีออร์ (Résident Superieur)* สภาที่ปรึกษา (Privy Council) และสภารัฐอารักขา (Protctorate Council) รัฐต่าง ๆ เหล่านี้ถูกแบ่งออกเป็นจังหวัด โดยแต่ละจังหวัด ถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเรซิดองต์ (Resident) คนหนึ่ง กับเจ้าพนักงานชาวพื้นเมืองคนหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติหน้าที่การปกครองภายใต้การชี้แนะของเรซิดองต์ ฮอลล์ระบุว่า ระบบการปกครองเช่นนี้ คล้ายคลึงกับระบบของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา ในทั้งสองกรณีนี้ ความแตกต่างระหว่างการปกครองโดยตรงและโดยอ้อม เป็นความแตกต่างทางนิตินัย มิใช่ในทางพฤตินัย

ความแตกต่างที่แท้จริง มักอยู่ที่ลักษณะประจำชาติ และที่นิยามของสิ่งอันประกอบกันขึ้นเป็นรัฐบาล ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาผลกระทบของระบบต่าง ๆ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ส่งผลถึงสังคมของชนพื้นถิ่น แต่มิได้ส่งผลในด้านความตั้งใจและทฤษฎีที่ผู้ปกครองยุโรปกล่าวอ้าง เฟอร์นิวัลล์เห็นว่า ในระบบการปกครองอาณานิคมของอังกฤษนั้น เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นชาวยุโรปและเป็นชนพื้นเมือง กลายเป็นเจ้าพนักงานปกครองและผู้เก็บภาษี พวกเขาให้คำตัดสินคดีความต่าง ๆ ภายใต้หลักกฎหมายอังกฤษ แม้ในมลายู ซึ่งเป็นดินแดนที่ขนบธรรมเนียมและศาสนาของมาเลย์ ถูกปล่อยให้เป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ปกครองตามจารีตเดิม ขอบเขตอำนาจของ*อาดัต* และกฎหมายตามหลัก

ศาสนา ก็ถูกนำมานิยามใหม่และจำกัดขอบเขตอยู่มาก เจ้าหน้าที่พบว่า ตนเองต้องรับผิดชอบต่อประชาชนจำนวนมาก และดังนั้น จะไปพบปะกับประชาชน ก็เฉพาะโดยผ่านสื่อของระบบศาล ซึ่งไม่เป็นส่วนตัวเท่านั้น

> ดังจะเห็นว่า การปกครองอาณานิคมของอังกฤษ ตามระบบการปกครองโดยอ้อม เป็นการปกครองที่เน้นอำนาจการปกครองของชนพื้นถิ่นในแง่มุมของการตัดสินคดีความ ส่งเสริมให้ศาลของชนพื้นเมือง มีพิธีรีตองมากขึ้น และยืนกรานในเรื่องการให้เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษ มาควบคุมดูแลระเบียบการพิจารณาคดีความของชนพื้นถิ่นอย่างใกล้ชิด ตามระบบของดัตช์นั้น แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ชาวยุโรปก็เป็นตำรวจ ซึ่งเป็นตัวแทนของนโยบาย ตามระบบอังกฤษ แม้เจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมือง ก็มีแนวโน้มที่จะเป็นพนักงานฝ่ายปกครองและเป็นผู้พิพากษา ซึ่งเป็นผู้รับใช้กฎหมาย[14]

ดุลยพินิจของเฟอร์นิวัลล์เรื่องระบบการปกครองโดยตรงของอังกฤษ ห่างไกลจากการยกยอมาก ในพม่า การเพิ่มจำนวนศาล มาพร้อมกับการเพิ่มขึ้นอย่างมโหฬารในด้านจำนวนอาชญากรรม ในการเปรียบเทียบกับระบบของดัตช์ เฟอร์นิวัลล์กล่าวว่า “ภายใต้การปกครองโดยอ้อมเช่นในชวาหรือมลายู มีการร้องบ่นกันโดยทั่วไปว่า เจ้าหน้าที่พะเน้าพะนอประชาชน ปฏิบัติต่อพวกเขาราวกับว่าเป็นเด็ก ๆ แต่ภายใต้การปกครองโดยตรง พวกเขามีความโน้มเอียงที่จะปฏิบัติต่อประชาชนเหมือนกับว่าประชาชนเป็นเด็กที่ซุกซน” ส่วนเท่าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น

> คนมาเลย์...ซึ่งถูกกระแสหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจทิ้งไว้ข้างทาง ยังคงอับเฉาอยู่ในคูคลองเล็กๆ และความก้าวหน้าของช่วงเวลาหกสิบปีที่ผ่านมา เพียงแต่เปลี่ยนแปลงชนชาตินี้ “จากความเป็นคนยากจนในประเทศที่ยากจน มาเป็นคนยากจนในประเทศที่มั่งคั่ง” โดยส่วนเปรียบเทียบ อย่างน้อย เขาก็ยากจนยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน
>
> พม่ามีการพัฒนาเศรษฐกิจอีกประเภทหนึ่ง—ด้วยวิสาหกิจของคนพื้นเมืองภายใต้การปกครองโดยตรง...กระนั้น ผู้ประกอบการเพาะปลูกก็ถูกเปลี่ยนไปเป็นกรรมาชีพในชนบทที่ไร้ที่ดินทำกิน และทั่วทั้งประเทศโดยรวม ก็มองเห็นเป็นที่สะดุดตาว่าเป็นที่ที่อาชญากรรมจะเพิ่มมากขึ้น[15]

---

[14] Furnivall, 285.

[15] Ibid., 414, 424.

ไม่ว่าจะเป็นการปกครองโดยตรงหรือโดยอ้อม แนวโน้มโดยทั่วไปของทุกระบบเมื่อถึงตอนปลายทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ล้วนขัดแย้งและไม่ลงรอยกันไปเสียทั้งหมด ในด้านหนึ่งมีความเคลื่อนไหว เพื่อนำไปสู่การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การจัดการให้เข้าสู่หลักเหตุผลและประสิทธิภาพ ในอีกด้านหนึ่ง มีความเคลื่อนไหวในทางตรงกันข้าม ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาขบวนการทางการเมืองแนวต่อต้านอาณานิคมขึ้นมาในท้องถิ่น เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดัตช์เกิดความห่วงใยต่อสวัสดิภาพของราษฎรในอาณานิคมของพวกตน ดังนั้นพวกเขาจึงได้ริเริ่มนโยบายจริยธรรมขึ้นมา จุดมุ่งหมายก็เพื่อส่งเสริมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจและการปกครองตนเองในระดับหมู่บ้าน ชาวอเมริกันก็รับคำแนะนำที่ไม่มีใครร้องขอของคิปลิงมาปฏิบัติ โดยเข้าหยิบยก “ภาระของคนผิวขาว” ขึ้นมาแบก และตระเตรียม “น้องชายผิวสีน้ำตาลตัวเล็ก ๆ” ของตน ให้พร้อมสำหรับประชาธิปไตยในแบบอย่างของอเมริกัน ส่วนพวกฝรั่งเศสก็พัฒนา*การสมาคม*กับชาวเวียดนาม ลาว กัมพูชาและประชากรนานาเชื้อชาติของอินโดจีน เพื่อปฏิบัติ*หน้าที่ของผู้มีอารยธรรม* ในพม่า อังกฤษสร้างความก้าวหน้าไปสู่การก่อตั้งระบบการปกครองตนเองขึ้นมาในระดับหนึ่ง และในมลายู พวกเขาก็เริ่มฝึกฝนชนชั้นนำขึ้นมา กลุ่มหนึ่งเพื่อจะได้มาเป็นทำหน้าที่เป็นฝ่ายปกครองแทนพวกเขา

ที่ดูขัดแย้งกันอย่างน่าประหลาดก็คือ ความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจริง ๆ นั้น กลับมุ่งไปสู่การปกครองโดยตรงมากยิ่งขึ้น ในแง่หนึ่งนั้น อาจมองได้ว่า การปกครองโดยอ้อม เป็นขั้นตอนของการเปลี่ยนผ่าน ในระหว่างค.ศ.1880 ถึงค.ศ.1940 ยุโรปมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นไปอีก และการคมนาคมสื่อสารภายในอาณานิคมต่าง ๆ ก็ยิ่งมีความรวดเร็วยิ่งขึ้น ด้วยการก่อสร้างทางรถไฟ โทรเลข และถนนเสริมโลหะ มีบัญชาจากเมืองแม่ทั้งหลาย ให้ดำเนินการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ในทางหนึ่ง การปฏิรูปนี้นำไปสู่สวัสดิการที่เพิ่มขึ้น แต่ในอีกทางหนึ่ง ในส่วนที่เป็นผลประโยชน์ของลัทธิทุนนิยมยุโรป การปฏิรูปนี้นำไปสู่การเข้าถึงทรัพยากรในท้องถิ่นได้ดียิ่งขึ้น พร้อมกันกับการปฏิรูปเหล่านี้ มีคำเรียกร้องอย่างยืนกรานพอ ๆ กัน จากองค์กรนิติบัญญัติในเมืองแม่ให้ลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ และให้หารายได้ในท้องถิ่นเพื่อการปรับปรุงอาณานิคม

อย่างไรก็ดี ความเคลื่อนไหวนี้ มิได้จำเป็นว่าต้องเหมือนกันไปเสียหมด ความหลากหลายยังคงมีอยู่เป็นหย่อม ๆ ในบริเวณที่เข้าถึงได้ยาก แม้ว่าจะรวมอยู่ภายในพรมแดนของบางรัฐ แต่การปกครองของอาณานิคมก็มิได้ทำให้บริเวณเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด ภูมิภาคต่าง ๆ ที่ดูเหมือนว่าจะไม่ให้ประโยชน์ด้านการเงินในทันทีทันใด หรือที่ซึ่งขาดทรัพยากรทางด้านเศรษฐกิจ ถนนและโทรเลข ก็จะผ่านอ้อมไปเสีย การปกครองในบริเวณเหล่านี้ ยังคงเป็นการปกครองโดยอ้อม เรื่องนี้มีความแน่นอนมากเป็นพิเศษ ในกรณีบริเวณที่สูง ๆ ของรัฐที่อยู่บนส่วนแผ่นดินใหญ่และในบริเวณลึกเข้าไปภายในของย่านหมู่เกาะ ตามบริเวณต่าง ๆ เหล่านี้ชนเผ่าต่าง ๆ มากมายหลายหลากเชื้อชาติ ยังคงดำเนินชีวิตในวิถีเดิมที่เคยทำมา หากว่าชีวิตของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปเพราะประสบการณ์

การเป็นอาณานิคม ก็เพียงเพราะการเข้ามาเยือนของมิสชันนารีผู้สอนศาสนาคริสต์ และถูกห้ามมิให้ล่าหัวมนุษย์ ห้ามจับคนมาเป็นทาสและวิถีปฏิบัติอื่น ๆ ทำนองนี้

การโต้เถียงกันเรื่องว่า อะไร คือสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นการปกครองโดยตรงหรือโดยอ้อม อาจดูเหมือนว่าไม่เกี่ยวข้องกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อันมีลักษณะสุดโต่ง ซึ่งเกิดขึ้นโดยแท้จริงแก่ภูมิทัศน์ทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่น อย่างไรก็ดี ในช่วงเวลาหลายปีภายหลังสงครามแปซิฟิค การยึดมั่นตามตัวบทกฎหมาย ก็ขึ้นมามีบทบาทใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในดินแดนที่การรุกคืบของอาณานิคมเกิดขึ้นบนพื้นฐานของสนธิสัญญาและความตกลงอย่างเป็นทางการกับผู้มีอำนาจปกครองตามจารีตเดิมในพื้นถิ่นนั้น ผู้ที่สืบทอดอำนาจปกครองของดินแดนนั้นต่อมาในสมัยหลังสงคราม มักสามารถได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีอธิปไตยทางการปกครองและมีสิทธิธรรมอันถูกต้อง—ดังกรณีที่เกิดขึ้นในมลายู กัมพูชาและลาว ในบริเวณอื่น ๆ เช่นในเวียดนามและอินโดนีเซีย กองกำลังของนักชาตินิยมต่างมองว่า การปกครองแบบอาณานิคมได้ทำลายความบริบูรณ์และชอบธรรมของอำนาจการปกครองเดิมไปแล้ว และผู้ที่ดำรงตำแหน่งแทนสิทธิอำนาจเดิม จึงต่างก็ถูกกระแสการปฏิวัติและสงครามกลางเมือง กวาดล้างออกไปพร้อม ๆ กับการอ้างสิทธิในอำนาจการปกครองของพวกเขา

กฎหมายและความเป็นระเบียบ

รับภาระของคนผิวขาวขึ้นมาแบก—
ส่งสิ่งที่ดีที่สุดที่เจ้าสร้างออกไป
ส่งบุตรชายไปพันผูกอยู่ยังต่างแดน
เพื่อสนองความต้องการของเชลยของเจ้า

รัดยาร์ด คิปลิง

ระยำ ระยำ ชาวฟิลิปปินส์ระยำ
โจรผิวสีกากีหน้าปรุด้วยแผลฝีดาษ
ภายใต้ธงประดับดาว
ทำให้เขาเป็นผู้เจริญขึ้นมาด้วยปืนแกร็ค
แล้วส่งเรากลับไปยังบ้านอันเป็นที่รักของเราเอง

เพลงมาร์ชของอเมริกัน ประมาณค.ศ. 1900[16]

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ภารกิจในการก่อให้เกิด “กฎหมายและความเป็นระเบียบ” กอปรขึ้นเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของรายการสิ่งที่ชาวยุโรปต้องกระทำ ชาวอังกฤษซึ่งเป็นผู้เริ่มต้นการบุกแทรกเข้ามาในภูมิภาคนี้อย่างแท้จริงเป็นพวกแรก ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษ ด้วยการยึดครองดินแดนต่าง ๆ ของดัตช์ในสมัยสงครามนโปเลียนนั้น อาจเป็นผู้ที่แสดงความปรารถนานี้ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน สำหรับปัจเจกบุคคลอย่างเช่นแรฟเฟิลส์นั้น เขารู้สึกเหมือนว่า มีสภาวะในทำนองคล้ายกับความปั่นป่วนวุ่นวายประจำถิ่นอยู่ตลอดทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ย่านหมู่เกาะ แรฟเฟิลส์พิจารณาเห็นว่า โจรสลัดมาเลย์เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากความบกพร่องในบุคลิกภาพของชาวมาเลย์ หรือ มิฉะนั้น ก็เป็น “ความเสื่อม” ของจักรวรรดิมาเลย์ในอดีตยุคก่อนหน้านั้น สาเหตุที่เป็นไปได้ประการที่สอง คิดกันว่าเกิดขึ้นมาเพราะนโยบายผูกขาดการค้าซึ่งมีลักษณะกดขี่ของดัตช์และสเปน ผลที่ได้รับอย่างหนึ่งก็คือ ประมุขมาเลย์ที่ยากจนลง ไม่สามารถควบคุมข้าราชบริพารที่ไม่อยู่ในระเบียบวินัยได้ คนเหล่านี้กลายไปเป็นโจรสลัด และรังควานการค้าอย่างสันติของชนพื้นเมือง

ในขณะที่คงเป็นความจริงที่ว่า กิจกรรมของดัตช์ เช่นการปล้นทำลายริออในค.ศ.1784 เป็นตัวขัดขวางมิให้การก่อตั้งรัฐริมทะเลที่ทรงอำนาจเกิดขึ้นในย่านหมู่เกาะได้ แต่ก็ดูเหมือนว่า โจรสลัดกับการจู่โจมจับคนมาเป็นทาส จะเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกเสียมิได้จากกระบวนการทางการเมืองของมาเลย์ส่วนที่อยู่ติดกับทะเล เป็นไปได้เช่นกันว่า อิทธิพลของการค้าของอังกฤษ อาจเป็นปัจจัยที่เปิดทางให้กองกำลังของกลุ่มนักฉวยโอกาสภายในสังคมริมทะเลออกมาสำแดงเดช ทั้งนี้เพราะการค้าของอังกฤษในระยะแรก ๆ นั้น มีจุดมุ่งอยู่ที่การค้าปืนและฝิ่นให้กับดินแดนต่าง ๆ เช่นซูลู ริออ มากาสซาร์และอาเจะห์ เจมส์ วอร์เรนเสนอแนะความเห็นว่า[17] กระแสการค้าโดยรัฐของอังกฤษ ที่กำลังโหมกระหน่ำขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เป็นแรงจูงใจที่สำคัญอย่างหนึ่งให้แก่นักปล้นซูลู ทำให้คนเหล่านี้ยิ่งเพียรเสาะหาทาสมาช่วยเหลือพวกเขาในการจัดหาสิ่งของมาขายให้มากขึ้น เพื่อว่าจะได้สามารถซื้อปืนและฝิ่นได้มากขึ้น

ในฐานะที่เป็นผู้มีความคิดเสรีนิยมแนวคลาสสิค แรฟเฟิลส์จึงแนะนำให้ส่งเสริมการค้าเสรี และ (หลังจากที่ประสบความสำเร็จอย่างไม่มีความสำคัญอันใดในตำแหน่งรองข้าหลวงของชวาแล้ว) แรฟเฟิลส์ได้สถาปนาเมืองท่าขึ้นแห่งหนึ่ง สำหรับเป็นสถานที่ที่สินค้าของทุกชาติจะซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ด้วยความมั่นคงปลอดภัยภายใต้ธงอังกฤษ อุดมคตินี้ เป็นความจริงขึ้นมาด้วยการก่อตั้งสิงคโปร์ ในขณะที่แรฟเฟิลส์ละเว้นการก่อตั้งจักรวรรดิในด้านพื้นที่ และละเว้นการเข้าไป

---

[16] อ้างใน R. Roth, ***Muddy Glory***, Hanover, 1981, 85.

[17] ***The Sulu Zone***, Singapore, 1979.

พัวพันกับการเมืองมาเลย์ แต่เขาก็รู้สึกว่าเป็นภาระหน้าที่ของชาวยุโรป ที่จะต้องเข้าไปกำชับกำชาบรรดาหัวหน้า ของชนพื้นเมือง ให้ปราบปรามโจรสลัดในดินแดนที่อยู่ในอำนาจของตน นอกจากนี้แล้ว ชาวยุโรปยังมีเป้าหมายที่จะยุติการจู่โจมจับคนมาเป็นทาสและการค้าทาส ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากโจรสลัดมาเลย์ด้วย การรณรงค์ที่มีต่อมา เพื่อปราบปรามโจรสลัด กลายเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ในการขยายอำนาจของยุโรปเข้าไปในโลกหมู่เกาะ เมื่อมหาอำนาจอาณานิคมมีทรัพยากรต่างๆ ไว้ใช้สอย นับตั้งแต่ทศวรรษ 1840 เป็นต้นมา มหาอำนาจจึงส่งกองทหารเรือตระเวนไปทั่วน่านน้ำต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอาณาบริเวณที่สนธิสัญญาและการโน้มน้าวไม่บังเกิดผล ภารกิจการตาม หาและทำลายล้าง ก็มีตามมา เรือปืนของอังกฤษและดัตช์ เคลื่อนย้ายจากช่องแคบเมละกาไปยังหมู่เกาะริออและชายฝั่งทะเลของบอร์เนียว ในเวลาต่อมาในคริสต์ศตวรรษเดียวกันนี้ กองเรือของสเปนก็ประสบความสำเร็จในการทำลายที่มั่นของซูลูให้พินาศย่อยยับลงในที่สุด แม้ว่าโครงการสร้างความสงบเหล่านี้ มิได้ส่งผลที่ทำให้เกิดการควบคุมอาณานิคมอย่างเข้มงวดในฉับพลันทันที แต่ผลของโครงการก็เป็นการปูพื้นฐานให้แก่การแทรกซึมทางเศรษฐกิจของชาวยุโรปและชาวจีน การแทรกซึมนี้มักเป็นตัวก่อให้เกิดคลื่นความขัดแย้งลูกใหม่ขึ้นมา ซึ่งทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องกระทำการแทรกแซงต่อไปอีก

ความวุ่นวายไร้ระเบียบตามชายแดน แทบจะเป็นเนื้อหาที่ปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์การยึดครองพม่าของอังกฤษ เช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในอินเดีย ปฏิบัติการแต่ละขั้นตอน ดำเนินไปด้วยความตั้งใจที่ป่าวประกาศออกมาว่าเพื่อรักษา “กฎหมายและความเป็นระเบียบ” ในภูมิภาคที่เป็นเพื่อนบ้านของอินเดียถัดไป การผนวกดินแดนแต่ละครั้ง จึงมีการผนวกดินแดนอีกครั้งหนึ่งตามมา ด้วยความที่ผู้มีผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของอังกฤษและอินเดียเกิดรู้สึกหงุดหงิดรำคาญใจเพราะความดื้อรั้นอย่างไม่ยอมเลิกของส่วนที่เหลืออยู่ของรัฐพม่า พวกเขาจึงได้ปูฐานรากไว้สำหรับขั้นตอนสุดท้าย ในการดูดกลืนพม่า เรื่องนี้ ส่งผลให้เกิดการยุบเลิกระบบกษัตริย์ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม

ผู้ที่มีความคิดเยือกเย็นกว่าในฝ่ายปกครองอินเดียและในกระทรวงอินเดีย ได้ให้คำแนะนำในเชิงคัดค้านการกำจัดระบบกษัตริย์ของพม่า พวกเขาประสงค์ที่จะโค่นล้มพระเจ้าธีบอว์ (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1878-1885) แต่ก็สนับสนุนให้มีการจัดเตรียมการอย่างที่จะเปิดโอกาสให้มีการควบคุมโดยอ้อม และรักษาโครงสร้างตามจารีตเดิมเอาไว้ ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ที่ว่านอนสอนง่าย และภายใต้การคุ้มครองของอังกฤษ พวกเขากลัวเรื่องค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น กลัวการขาดแคลนแรงงานและการขาดแคลนข้าวซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในพม่าตอนเหนือ อย่างไรก็ดี อังกฤษฝ่ายที่มีผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ในพม่าตอนล่าง เห็นชอบกับการเข้ายึดครองทั้งหมด แผนการเรื่องรัฐในอารักขาล้มเหลวเมื่อเจ้าหน้าที่พม่าพวกที่อังกฤษหวังว่าจะร่วมมือช่วยเหลือ เกิดหนีไปกับพระเจ้าธีบอว์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ อุปราชแห่งอินเดีย คือลอร์ด ดัฟเฟอริน ได้ประกาศเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1886 ว่าดินแดนที่อยู่ในพระราชอำนาจของพระเจ้าธีบอว์ ถูกผนวกเข้ากับดินแดนในอำนาจของสมเด็จพระ

ราชินีนาถแห่งอังกฤษแล้ว เมื่อดัฟเฟอรินไปเยือนมันดะเลย์ในเดือนกุมภาพันธ์ เขาได้ยุบ*ฮลัตดอว์* หรือคณะราชสภา และกำหนดให้พม่าตอนบนเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายปกครองโดยตรง ซึ่งทำให้พม่า กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของบริทิชอินเดีย

เรื่องนี้ นำไปสู่ความล่มสลายอย่างสิ้นเชิงของระเบียบแบบแผนที่มีมาแต่เดิม และจัดเวทีสำหรับการกบฏอย่างเต็มที่ในทันที อังกฤษได้ตัดหัว "สัตว์ร้าย" เพียงเพื่อจะได้ค้นพบว่า มีหัวงอกออกมาใหม่ทันทีหนึ่งพันหัว ในอดีต พวกเขาต่อสู้เฉพาะกับประมุขผู้ครองแคว้น มาตอนนี้ พวกเขาพบว่า จำเป็นต้องต่อสู้กับทั้งสังคม เมื่อการปกครองฝ่ายพลเรือนล่มสลายลง พวกชาวบ้านก็จัดตั้งคณะบุคคลขึ้นเที่ยวเสาะหาข้าว เงิน เชื้อเพลิงและเสบียงกรังสำหรับชุมชนของตนเอง บรรดาผู้ที่วางอาวุธตาม คำสั่งของ*ฮลัตดอว์*ที่มีชาวอังกฤษเป็นผู้บัญชาการ กลายเป็นเป้าหมายสำหรับกลุ่มคนที่เที่ยวเร่ปล้นทรัพย์สิน ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นอดีตทหารของกองทัพพม่าที่ถูกยุบไปแล้ว คณะบุคคลกลุ่มที่เร่หาอาหารเสบียงกรัง ดำเนินการจัดตั้งขึ้นเป็นทหารกองโจร และอังกฤษก็ต้องเผชิญกับทั่วทั้งชนบทที่จับอาวุธขึ้นก่อการจลาจลต่อต้านกองกำลังทหารของเจ้าอาณานิคม สิ่งที่คาดไว้ว่าจะเป็นการรัฐประหารอย่างรวดเร็ว เด็ดขาด แตกหน่อออกมาเป็นการรักษาความสงบที่ใหญ่โต ยุ่งเหยิง การจลาจลแพร่ไปยังพม่าตอนล่างอย่างรวดเร็ว จากนั้น ก็กระจายออกไปถึงฉาน ชาวฉานให้การสนับสนุน*ซอบวา* (หัวหน้าชาวฉาน) ในฐานะที่เป็นผู้ที่สมควรจะได้เข้ามาครองราชบัลลังก์พม่า เรื่องนี้มิใช่ความเพียรพยายามที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ ทว่าเป็นการรวมกลุ่มของฝ่ายก่อการจลาจลตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่แพร่หลายและเกิดขึ้นมาเอง งานหลักในการรักษาความสงบของอังกฤษ ใช้เวลาประมาณสามปี เมื่อถึงต้นปี ค.ศ.1889 อังกฤษมีป้อมตำรวจและทหารอยู่ในพม่า 233 แห่ง และกำลังทหารของอังกฤษในพม่าตอนบน มีจำนวนถึง 18,000 นาย[18]

ในท้ายที่สุด ภูมิภาคทั้งหมด ตั้งแต่บริเวณที่ราบสูงของฉานจนถึงเดียนเบียนฟูก็ปั่นป่วนไปด้วยความยุ่งเหยิงและไร้ระเบียบ สถานการณ์ยิ่งเลวร้ายหนักลงไปอีก เพราะกิจกรรมของกลุ่มชาวจีนติดอาวุธ ที่รู้จักกันด้วยสีของธงของพวกเขา กลุ่มคนเหล่านี้ หนีมาจากจีน ภายหลังความปราชัยของกบฏไท้เผ็ง ก่อนหน้านี้ ฟรานซิส การ์เนียร์ เป็นผู้นำในการรณรงค์ต่อต้านกลุ่มคนเหล่านี้ในตังเกี๋ย เมื่อเขาเสียชีวิตลง กำลังทหารของฝรั่งเศสก็ถอนตัวออกไป เพียงเพื่อจะกลับมาอีกในค.ศ.1884 เมื่อฝรั่งเศสเข้าผนวกตังเกี๋ย ความเคลื่อนไหวก้าวนี้ นำฝรั่งเศสเข้าสู่สงครามกับจีน ซึ่งสิ้นเปลืองมาก ในขณะเดียวกัน มีการก่อต่อต้านเกิดขึ้นในกัมพูชา และการก่อการกบฏขึ้นในไซง่อน ทหารเวียดนามจากอันหนำ ข้ามพรมแดนเข้าสู่โคชินจีน หลังจากปราบปรามการกบฏเหล่านี้แล้ว การรักษาความสงบของตังเกี๋ยก็ยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1895

การรณรงค์ต่อต้านโจรสลัดของดัตช์ก่อนหน้านี้ เป็นการจัดเวทีสำหรับการเผชิญหน้ากันอย่างยืดเยื้อและรุนแรงมากที่สุดครั้งหนึ่งของโลกหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดัตช์มองเห็นรัฐ

---

[18] C. Crosthwaite, ***The Pacification of Burma***, London, 1912, 128.

อาเจะห์ในสุมาตราตอนเหนือเป็นสิ่งที่ก่อความรำคาญเสมอมา ซี.สนุค เฮอร์กรอนเจ เจ้าหน้าที่และนักชาติพันธุ์วิทยาชาวดัตช์ จัดให้คนที่อาเจะห์นี้อยู่ในหมู่ "ผู้ที่มีมารยาทน้อยที่สุดในบรรดาผู้ที่อาศัยอยู่ในย่านหมู่เกาะทั้งหมด"[19] เมื่อถึงทศวรรษ 1870 กลุ่มผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของดัตช์ในช่องแคบเมละกา ได้เริ่มต้นการรณรงค์โฆษณาชวนเชื่อเพื่อบ่อนทำลายการค้าพริกไทยของอาเจะห์กับปีนังที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ อาเจะห์ถูกเรียกขานว่าเป็น "รังโจรสลัด" และถูกกล่าวโทษว่าคุกคามการพาณิชย์ในส่วนตะวันตกของย่านหมู่เกาะ หลังจากที่ได้นำซิอักกับรัฐเดลี รัฐลางกัตและรัฐอาซาฮานซึ่งเป็นเพื่อนบ้านอยู่ติด ๆ กัน เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของตนแล้ว ดัตช์ก็เริ่มพัฒนาสิ่งที่จะกลายมาเป็นเขตการเพาะปลูกแห่งสุมาตราตะวันออกในเวลาต่อมา การโจมตีเมืองที่ประทับของสุลต่านอาเจะห์ในค.ศ.1873 ถูกต้านจนต้องถอยลงทะเลไป แต่ดัตช์ก็กลับมาใหม่ และเข้ายึดเมืองไว้ได้ โดยทั้งสองฝ่ายต่างได้รับความเสียหายอย่างใหญ่หลวง ในระหว่างการรบ สุลต่านถูกบีบบังคับให้จำต้องเสด็จหนี เป็นผลให้ตำแหน่งสุลต่านอาเจะห์ ถูกทำลายลง

เหตุการณ์ที่กล่าวนี้เป็นสัญญาณสำหรับ*อูลีเบลาง* หรือหัวหน้าส่วนภูมิภาคของอาเจะห์ ให้ลุกขึ้นมาปกป้องเขตของตนให้รอดพ้นจากผู้รุกราน เมื่อดัตช์ประสบความสำเร็จในการปราบปรามหัวหน้าเหล่านี้ในท้ายที่สุดนั้น ดัตช์ก็ได้พบว่าตนเองเผชิญหน้าอยู่กับสงครามกองโจรที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศาสนา โดยมี*อูลามา* หรือผู้สอนศาสนาประจำหมู่บ้าน เป็นผู้นำ ผลสุดท้ายก็ปรากฏว่าสงครามระหว่างดัตช์กับอาเจะห์ ดำเนินมาเป็นเวลานานเกือบสี่ทศวรรษ และมีหลายครั้ง ที่สงครามนี้ตรึงกองทัพของเนธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสส่วนใหญ่ไว้ที่อาเจะห์ และแทบจะทำให้ปัตตาเวียล้มละลาย สงครามเปลี่ยนโฉมหน้าสังคมอาเจะห์ไปด้วยเช่นกัน ก่อนหน้าการรุกรานของดัตช์ เจมส์ ซีเกล ตั้งข้อสังเกตว่า มีความผูกพันเพียงน้อย ระหว่างสถาบันต่าง ๆ ภายในสังคมของอาเจะห์ ตั้งแต่สุลต่าน หัวหน้าต่าง ๆ ชาวบ้าน ไปจนถึงผู้นำทางศาสนา *อูลามา*ประสบความสำเร็จในการปลุกระดมประชาชน พวกเขาวิงวอนต่อผู้ชาย มิใช่ให้ประพฤติปฏิบัติในฐานที่เป็นชาวบ้าน แต่ในฐานะที่เป็นมุสลิม สำหรับ*อูลามา*แล้ว เรื่องนี้มีความหมายเท่ากับการลืมอัตลักษณ์ทางสังคมที่มีมาแต่เดิม"[20] แม้ว่าสงครามศาสนาจะประสบความล้มเหลวเช่นเดียวกัน แต่สงครามนี้ได้สร้างความพร้อมที่จะตอบสนองต่อคำวิงวอนแนวชาตินิยมในสังคมอาเจะห์ในช่วงเวลาหลายปีถัดจากนั้น

การรบพุ่งกันครั้งนี้ สอนชาวดัตช์ให้ดัดแปลงเครื่องมือในการปราบปรามของตนเองเสียใหม่ ในค.ศ.1906 กองกำลังจู่โจมที่เคลื่อนที่เร็ว ติดอาวุธขนาดเบา ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่ามีประสิทธิภาพในการต่อสู้กับชาวอาเจะห์ ถูกส่งไปยังบาหลี ที่บาหลี กษัตริย์ของเกาะนี้ ทรงต่อต้านความเพียรพยายามครอบงำของปัตตาเวียอย่างแน่วแน่ เมื่อเผชิญหน้ากับความปราชัยในท้ายที่สุด พวกผู้ดีเป็นอันมากเกิดความสิ้นหวัง และได้ทำพิธีอัตวินิบาตกรรม แทนที่จะยอมจำนนอยู่ใต้การปกครองของดัตช์ คนเหล่านี้

---

[19] C. Snouck Hurgronje, ***The Achehnese***, Leiden and London, 1906, I. 119.

[20] J. Siegel, ***The Rope of God***, Berkeley, 1969, 74.

ซึ่งมีอาวุธเพียงหอกและแหลนหลาว กับสตรีและเด็ก ๆ ในครอบครัวของตน ต่างโถมเข้าใส่ปืนใหญ่ของดัตช์ และเสียชีวิตกันทั้งหมด ลอมบอกถูกผนวกดินแดนเข้าไปเรียบร้อยแล้ว และหัวหน้าดินแดนอื่น ๆ บนเกาะนี้ และ*เนกรี* ที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลของย่านหมู่เกาะ ได้ลงนามใน "คำประกาศรวบรัด" ว่ายอมรับอำนาจการปกครองของดัตช์แล้ว[21]

ดังนั้น ช่วงระยะเวลาระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าจนถึงทศวรรษ 1930 รัฐบาลยุโรปจึงได้พบว่าตนเองต้องพัวพันอยู่กับการรณรงค์ "รักษาความสงบ" กับบรรดารัฐในแบบจารีตกับการต่อต้านของประชาชน ตั้งแต่อาเจะห์ ไปจนถึงซูลู มีหลายกรณี ที่ประมุขในจารีตเดิมพร้อมเต็มที่ที่จะยอมแพ้ ขณะที่ประชาชนคนธรรมดาสามัญตัดสินใจที่จะยืนหยัดต่อสู้ เจ้าอาณานิคม จึงได้เกิดความตระหนักว่า สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทรหดกว่า และกลับคืนสู่ความเข้มแข็งได้ดีกว่าองค์ประมุขผู้ปกครองสังคมเหล่านั้นมากมาย ฝ่ายต่อต้านระดมกำลังทหารและกำลังฝ่ายความมั่นคงของกลไกของอาณานิคมมาเข้ากับฝ่ายตนได้ในเกือบทุกดินแดน ไม่ว่าดินแดนนั้นจะอยู่ในเขตสงครามหรือไม่ ฝ่ายมหาอำนาจอาณานิคมเตรียมการพร้อมที่จะบังคับใช้อำนาจการปกครองของตนด้วยดาบ หรือกล่าวให้เหมาะสมกว่านั้น คือด้วยปืน แม็กซิม (Maxim) ปืนกลหลายลำกล้อง (Gatling) และปืนแกร็ค (Krag) เนื่องจากมีข้อได้เปรียบมากในด้านอาวุธ เงิน การสื่อสารคมนาคม วินัยและเทคโนโลยี กองกำลังฝ่ายเจ้าอาณานิคมจึงได้เป็นผู้ชนะในการต่อสู้ชิงชัยเหล่านี้อย่างไม่เปลี่ยนแปลง การต่อสู้เหล่านี้ กลับกลายเป็นการต่อสู้ที่โหดเหี้ยม ตามแบบสงครามกองโจร ซึ่งปลดปล่อยความรู้สึกเหยียดผิวของชาวยุโรป ให้แสดงออกมาได้อย่างเต็มที่ และโดยทั่วไปแล้ว ก็นำทหารเกณฑ์ชาวอเมริกันและชาวยุโรปตรงจากเมืองที่เป็นบ้านเกิด มาเผชิญหน้ากับชาวนาชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังโกรธเกรี้ยว

ปกติแล้ว การรบพุ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นในบริเวณริมนอก ๆ และในภูมิภาคที่ยังมิได้รู้สึกถึงอำนาจของการปกครองแบบอาณานิคม เมื่อเป็นเช่นนี้ การต่อสู้จึงเท่ากับเป็นผลลัพธ์ของการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของจักรวรรดิ การเสริมสร้างความมั่นคงของจักรวรรดิเกิดขึ้นในขณะที่มหาอำนาจยุโรป ก้าวเข้าไปเพื่อดำเนินการควบคุมภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อน เพียงแค่อยู่ภายในเขตอิทธิพลของตนเท่านั้น สงครามดัตช์ในอาเจะห์ เริ่มต้นขึ้นในฐานะความพยายามเพื่อขจัดอุปสรรคขั้นสุดท้าย ที่ขัดขวางการควบคุมแบบอาณานิคมอย่างสมบูรณ์เหนือเกาะสุมาตรา ในตอนต้นทศวรรษ 1880 การสู้รบสี่มุมในบริเวณที่สูงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เริ่มขึ้นอย่างจริงจัง สี่มุมดังกล่าวนี้ประกอบด้วยการสู้รบเพื่อรักษาความสงบของอังกฤษในพม่าตอนบน การสู้รบเพื่อขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเข้าสู่รัฐลาว และการเคลื่อนไหวของสยามและของจีน เพื่อรักษาความมั่นคง ณ พรมแดนของตนเอง ในท้ายที่สุด ฟิลิปปินส์ก็ระเบิดขึ้น ด้วยสงครามกู้ชาติครั้งแรก สงครามนี้เริ่มต้นด้วยสงครามต่อต้านสเปนในค.ศ.1896 และดำเนินสืบเนื่องต่อมาจนเกือบจะถึง ค.ศ.1910 พร้อมกันนั้นสหรัฐก็ได้เข้ามาในค.ศ.1899 และเคลื่อนกำลังเข้าต่อสู้กับพวกนักปฏิวัติ ในเวลาต่อมา เมื่อสภาพเศรษฐกิจเลวร้าย

---

[21] M.C. Ricklefs, ***A History of Modern Indonesia: c.1300 to the Present***, Boomington, 1981, chs 3-4.

ลงในช่วงเวลาหลายปีที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ การลุกฮือของชาวนาครั้งใหม่ ก็บังเกิดขึ้นในอีกหลายแห่งคือ ในบริเวณตอนกลางของเวียดนาม ในพม่าและในรัฐมาเลย์ที่อยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก

ประสบการณ์ของอเมริกันในฟิลิปปินส์ โดดเด่นขึ้นมาเพราะแรงกระตุ้นที่ถูกผลักดันจากแนวคิดอาณานิคมของยุโรปที่สุดโต่งเมื่อช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ประสบการณ์ของสหรัฐยังมีลักษณะเด่นตรงที่เป็นหนึ่งในบรรดาสงครามที่นองเลือดที่สุดในภูมิภาคนี้ ทั้งนี้ด้วยกรอบของความตั้งใจอันสูงส่งของสหรัฐที่จะ "นำชาวฟิลิปปินส์ไปสู่ประชาธิปไตย" อันที่จริงแล้ว พวกอเมริกันซุ่มซ่ามพลัดเข้าไปอยู่ในท่ามกลางขบวนการกู้ชาติยุคแรกสุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอนที่พวกเขานำกองทหารเข้าสมทบกับเอมิลิโอ อาควินาลโด เพื่อโค่นล้มสเปนในค.ศ.1898 กระนั้นก็ดี พวกศัตรูที่สหรัฐเผชิญมิใช่พวก *อิลัสเตรโด*เสียทั้งหมด แต่เป็นกองกำลังประเภทกึ่งชาตินิยมและกึ่งจารีตนิยม อันที่จริงแล้ว กองกำลังของชาวนาประกอบด้วยการก่อการลุกฮืออย่างรุนแรงของประชาชนจากระดับรากฐาน ซึ่งมิได้อยู่ภายใต้การควบคุมทั้งของชนชั้นสูงหรือนักชาตินิยมใหม่ รัสเซลล์ รอธ มีความถูกต้องอยู่บ้างว่า เมื่อเขาเรียกการรุกฮือนี้ว่า "สงครามอินเดียนแดง" ของอเมริกาในแบบหนึ่ง

ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ ชาวอเมริกันเผชิญกับความเคืองแค้นของพวกมุสลิม*จูรามนตาโด* หรือ *ปาร์ราง ซาบบิล* ทว่าสำหรับที่ฟิลิปปินส์ตอนใต้นี้ ปัญหาไม่ได้เกี่ยวข้องกับลัทธิชาตินิยมแต่อย่างใดเลย พวกโมโรทำสงครามศาสนากับกองทัพซึ่งมีความคิดเหยียดผิวเป็นแรงกระตุ้น เสียเป็นส่วนใหญ่ จากค.ศ.1902 ถึงค.ศ.1913 กำลังทหารของสหรัฐ ได้เข้าต่อสู้ในยุทธการที่นองเลือดเป็นระลอกติดต่อกัน กับกลุ่มนักรบโมโร นักรบโมโรขังตัวเองอยู่ในโขดหินปะการัง *โคตาส* และสู้จนตัวตาย การต่อสู้ครั้งใหญ่ครั้งสุดท้าย เป็นยุทธการบัด แบ็คแซ็ก ซึ่งได้กระทำกันในบริเวณปากปล่องภูเขาไฟแห่งหนึ่งที่มินดาเนา การรบครั้งนี้ สิ้นสุดลง ก็ต่อเมื่อชาวโมโรทั้ง 500 คนที่ปกป้องป้อมปราการดังกล่าวถูกสังหารหมดสิ้นแล้ว แต่การทำสงครามกับชาวโมโรยังดำเนินต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1935

ฮิวจ์ คลิฟฟอร์ด ซึ่งถูกส่งไปยังปาหังในฐานะผู้สำเร็จราชการประจำราชสำนักของสุลต่านในค.ศ.1888 ได้บรรยายถึงชีวิตในรัฐมาเลย์ตอนที่อังกฤษเริ่ม "ปั้นแต่งประวัติศาสตร์ของพวกเขา" การปกครองของพวกหัวหน้าตามประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม เป็นการปกครองแบบไร้กฎเกณฑ์ โหดร้าย เอาแต่ใจ และไร้ขอบเขต ชาวนาไม่มีสิทธิใด ๆ และต้องขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปมาของผู้เป็นราชา ชาวอังกฤษมองเห็นว่าตนเองเป็นผู้นำมาซึ่งกฎหมายและความเป็นระเบียบ[22] สำหรับคลิฟฟอร์ดแล้ว กลุ่มที่อันตรายร้ายแรงที่สุดที่ราชสำนักของผู้นำมาเลย์ คือ *บูดัก ราชา* หรือองครักษ์ของสุลต่าน ซึ่งประกอบด้วยพวกผู้ดีชั้นสูงที่ยังหนุ่มแน่น

---

[22] P. Kratoska, ed., ***Honourable Intentions***, Singapore, 1983, 227.

พวกเขาแต่งกายอย่างงามสง่าด้วยผ้าไหมสีสดใสเจิดจ้า มีสีฟ้าสดซึ่งชาวมาเลย์ชอบเป็นชีวิตจิตใจ มาประสมประสานอย่างน่าชม พวกเขามีกริชและดาบกับหอกเป็นอาวุธ อาวุธทุกชิ้นมีที่เก็บสวยหรูและรูปลักษณ์ภายนอกงดงามมาก คนเหล่านี้ ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเริงรักและเล่นการพนัน หน้าที่ของพวกเขามีอยู่มากมาย แต่มิได้หนักหนาแต่อย่างใด พวกเขาตามติดองค์สุลต่าน เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปนอกพระราชฐาน เพื่อปกป้องคุ้มกันพระองค์ให้พ้นจากอันตราย และเพื่อเสริมความงามสง่าให้แก่พระองค์ พวกเขาพายเรือ ล่าสัตว์และร่วมเป็นพระสหายดักนกเขากับองค์สุลต่าน…สังหารคนที่สร้างความขุ่นเคืองแก่เจ้านายของพวกเขา ยึดสมบัติสิ่งของที่สุลต่านทรงปรารถนามาเป็นของพระองค์ ลักพาตัวสตรี สืบความลับของพวกหัวหน้า….คนจำพวกนี้ ซึ่งแต่วัยเยาว์มา ถูกสอนให้ไร้ศีลธรรมขาดความยั้งคิด และดำเนินชีวิตอย่างหรูหราสิ้นเปลืองด้วยรายได้ที่มิได้กำหนดตายตัว ต่างค้นพบหนทางที่ซึ่งอาจจะได้เงินมาได้โดยเร็ว…คุณต้องระลึกว่า คนสถุลพวกนี้ เป็นกำลังกลุ่มเดียวที่ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในประเทศนี้[23]

ไม่แต่เฉพาะมลายูเท่านั้น หากรวมทั้งส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ต่างก็มีส่วนได้ประโยชน์จาก “อารยธรรม” เพราะการเข้ามาของพวกยุโรป ด้วยกันทั้งสิ้น ผู้บริหารที่ทำงานด้านการปกครองอย่างหนักและซื่อสัตย์สุจริต เดินทางไปยังชนบท เพื่อพิจารณาคดีความอย่างอดทน โดยมิได้รับสิ่งของตอบแทนแต่อย่างใด เช่น เจ้าหน้าที่ประจำเขตผู้ทำงานอย่างไม่รู้จากเหน็ดเหนื่อย เป็นต้น สำหรับชาวอังกฤษในมลายูและชาวดัตช์ในอินดีส ช่วงระยะนี้ มีลักษณะเด่นตรงที่พวกเขาดำเนินการให้งานราชการพลเรือนของดินแดนอาณานิคม เป็นงานในแบบของนักวิชาชีพ

ในมลายู ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่โครงสร้างการบริหารอย่างใหม่ คือระบบผู้สำเร็จราชการ ฮิวจ์ โลว์ ได้สร้างแบบอย่างสำหรับระบบใหม่นี้ขึ้นในเปรัก ภายหลังจากที่เจ.ดับ เบิลยู. ดับเบิลยู. เบิร์ช ถูกสังหาร โลว์ประสบความสำเร็จในการก่อตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วยบรรดาหัวหน้าชาวมาเลย์ ผู้นำจีน องค์ประมุขและตัวเขาเอง คณะกรรมการนี้ ปรึกษาหารือกันถึงข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปของเขา ดังนั้น ชาวมาเลย์จึงมี “ความรู้สึกว่ามีส่วนสร้างอิทธิพลให้แก่นโยบาย” ในระดับหนึ่ง ข้าหลวงเวลด์ประทับใจในความสำเร็จของโลว์และใช้แนวทางของโลว์สร้างแบบแผนสำหรับใช้ในการบริหารงานของทุกรัฐที่อยู่ในการคุ้มครอง (Protected State) อย่างที่เรียกกันในสมัยนั้น อย่างไรก็ดี ภายในชั่วระยะเวลาสิบปี บทบาทการเป็นที่ปรึกษาที่ค่อนข้างจำกัดของผู้สำเร็จราชการ ก็ได้รับการขยายให้กว้างขวางออกไปอย่างรวดเร็ว จนครอบคลุมถึงหน้าที่สำคัญ ๆ ในการปกครองเกือบ ทั้งหมด

นอกจากนี้ เวลด์ยังได้ก่อให้เกิดการปฏิรูปกระบวนการคัดเลือกบุคลากรด้วยเช่นกัน ก่อนหน้านี้จนกระทั่งถึงค.ศ.1883 ข้าราชการพลเรือนของมลายู เป็นแหล่งรวมผู้คนนานาชนิดปนเปกันอย่าง

---

[23] Ibid., 233-5.

อลหม่าน ประกอบด้วยนักเผชิญโชคชาวยุโรป กับชาวยูเรเชีย ซึ่งปกติแล้วรับจากในท้องถิ่นเข้ามา เวลด์ปลดข้าราชการพวกนี้ในสลังงอร์ออกไปเสียครึ่งหนึ่ง ภายในช่วงระยะเวลาสองปีแรกที่เขาเข้ามารับตำแหน่ง หลังจากนั้นมา ทางกระทรวงอาณานิคม เป็นฝ่ายจัดหาคนจากอังกฤษให้มาทำงานราชการพลเรือน โดยส่งตัวออกมาทำงานในฐานะข้าราชการชั้นผู้น้อย ในค.ศ.1896 กระทรวงอาณานิคมได้จัดให้มีการสอบ ซึ่งผู้ที่มีโอกาสเข้ารับตำแหน่งอย่างเป็นทางการทุกคนจะต้องเข้าสอบ การสอบนี้ จริง ๆ แล้ว จะคัดเลือกแต่เฉพาะผู้ที่มีภูมิหลังการศึกษาจากโรงเรียนประจำ* และมหาวิทยาลัยให้ผ่านเข้ามา[24]

การมุ่งที่จะสร้างความเป็นวิชาชีพให้กับระบบราชการพลเรือนในดินแดนอาณานิคมทำนองเดียวกันนี้ ได้จัดทำขึ้นเช่นกัน ในดินแดนอื่น ๆ ของภูมิภาคที่อยู่ในการครอบครองของยุโรปทุกแห่ง ในท้ายที่สุดแล้ว แรงกระตุ้นที่จะพัฒนาคณะผู้บริหารที่ผ่านการฝึกฝนอบรมเช่นเดียวกันนี้ ก็ครอบคลุมไปถึงเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนในพื้นถิ่นด้วย ในชวา ระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1910 รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคม ไซมอน เดอ กราฟ ได้ริเริ่มให้มีการปฏิรูปเป็นชุด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การฝึกอบรมแก่ *ปันเครห์ ปราดชา* การปฏิรูปเหล่านี้ เป็นความพยายามที่จะกำจัดระบบ*มากาง* อันเก่าแก่ ในระบบนี้ เจ้าพนักงานที่มีประสบการณ์ จะรับการบริการจาก*ปริยายี*ที่อ่อนเยาว์กว่าโดยไม่ต้องให้ค่าตอบแทน โด*ยปริยายี*เหล่านี้ทำงานให้แก่พวกเขาในฐานะผู้ฝึกงาน การปฏิรูปของเดอ กราฟประกอบด้วยข้อกำหนดเรื่องการศึกษาและการจัดทำบัญชีลำดับตำแหน่ง นอกจากนี้ เขายังเรียกร้องให้มีการแยกแยะความแตกต่างระหว่างเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่ง กับเจ้าหน้าที่ที่เป็นนักวิชาชีพด้วย การปฏิรูปเหล่านี้ ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า เนื่องจากไม่ต้องการสร้างความเป็นปฏิปักษ์แก่พวก*ปริยายี* โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยเมื่อความรู้สึกทางการเมืองแนวชาตินิยม กำลังเริ่มจะทำให้พวกเขาโงศีรษะขึ้น มา[25] อย่างไรก็ดี พวก*ปริยายี*ชวาได้ยุติการเป็นเจ้านายของรัฐต่าง ๆ และได้กลายมาเป็นชนชั้นสูงชั้นข้าราชการระดับผู้นำชั้นหนึ่ง ซึ่งปฏิบัติงานอยู่ทั่วทั้งเกาะชวา

ในทำนองเดียวกัน พระประมุขของไทยทรงได้รับการกระตุ้นให้ดำเนินการอันเป็นนวัตกรรมเช่นเดียวกันนี้หลายประการ พระประมุขของไทยทรงดำเนินการในข่ายงานเพื่อรวมอำนาจการบริหารงานปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางและการจัดให้เข้าหลักเหตุผล เช่นเดียวกับที่รัฐบาลอาณานิคมดำเนินการอยู่ กระแสการปฏิรูปทำนองเดียวกันนี้ เริ่มขึ้นในอินโดจีนของฝรั่งเศส ภายใต้การบริหารของข้าหลวงปอล ดูเมร์ (ดำรงตำแหน่งระหว่างค.ศ.1897-1902) ดูเมร์ดำเนินรอยตามแบบแผนของน

---

* Public-School หรือโรงเรียนระดับมัธยมของอังกฤษ ซึ่งตั้งขึ้นโดยมีผู้ให้เงินสนับสนุนและมีคณะกรรมการเป็นผู้ควบคุม ส่วนใหญ่แล้วเป็นโรงเรียนสำหรับลูกผู้ดีมีเงิน และนักเรียนจะถูกฝึกอบรมให้รักษาระเบียบวินัยกันเอง

[24] John Butcher, ***The British in Malaya 1880-1941: The Social History of a European Community in Colonial Southeast Asia***, Kuala Lumpur, 1979, 40-2.

[25] Sutherland, 67-85.

โปเลียน และเป็น ผู้ทำให้การบริหารกิจการด้านพลเรือนทั่วดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศสอยู่ในแบบแผนเดียวกันทั้งหมด นอกจากนี้ เขายังได้กำจัดเศษซากสุดท้ายของการปกครองโดยอ้อมที่ยังเหลืออยู่ในตังเกี๋ย ด้วยการยุบตำแหน่งอุปราชของจักรวรรดิ ในขณะเดียวกัน ในดินแดนต่าง ๆ ของลาว ดูเมร์ได้จัดการให้ระบบการปกครองมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างพื้นฐานสำหรับรัฐใหม่ขึ้นมา

ฝรั่งเศสในเวียดนามมิได้มีช่วงพักได้มากนัก ในช่วงเวลาระหว่างการปราบปรามการต่อต้านในแบบจารีตประเพณี จนกระทั่งถึงช่วงที่กระแสการก่อการกบฏแนวชาตินิยมถาโถมขึ้นมา เพียงเมื่อ ค.ศ. 1912 นักศึกษาและปัญญาชนชาวเวียดนาม ก็ได้จัดตั้งกลุ่มชาตินิยมขึ้นที่มหาวิทยาลัยฮานอยกันแล้ว คือสมาคมเพื่อการฟื้นฟูเวียดนาม นักชาตินิยมเหล่านี้ ได้รับแรงบันดาลใจจากความสำเร็จในการโค่นล้มราชวงศ์ชิงและการสถาปนาสาธารณรัฐขึ้นในจีน นักชาตินิยมเหล่านี้ ภายใต้การนำของฟาน บอย เจา ได้จัดการเดินขบวนขึ้นในตังเกี๋ยหลายครั้ง ความเพียรพยายามเหล่านี้ ถูกปราบปรามอย่างโหดร้ายทารุณ และพวกกบฏก็ถูกกวาดล้างอย่างขุดรากถอนโคน ผู้ก่อการมากมายหลายคนถูกตัดศีรษะ ส่วนที่เหลือ ถูกจำคุกอยู่ที่ปูลอ กองดอร์ ในเวลาเดียวกัน ขบวนการทำนองเดียวกันนี้ ก็กำลังเริ่มขึ้นในอีสต์ อินดีสของดัตช์ บางขบวนการเริ่มต้นขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากศาสนา เช่น ซาเรกัต อิสลาม ส่วนขบวนการอื่น ๆ เช่น บูดิ อุโตโม ได้รับแรงบันดาลใจจากข้าราชการที่มีความทะเยอทะยาน แต่ก็มองเห็นได้ชัดว่า ทุกขบวนการต่างมีท่วงทำนองของลัทธิชาตินิยมสอดแทรกอยู่ เมื่อถึงทศวรรษ 1920 พวกอังกฤษก็เผชิญกับขบวนการทำนองเดียวกันนี้ในพม่า ทั้งในหมู่ชนชั้นสูงที่มีการศึกษาและชาวนาที่ยากจน

อิทธิพลความเป็นใหญ่ของยุโรป สถาปนาขึ้นในภูมิภาคนี้ด้วยกำลังทหาร และในท้ายที่สุดได้รับการเสริมกำลังด้วยมาตรการที่เข้มงวดยิ่งขึ้น เพื่อตรวจตราให้สังคมอยู่ภายใต้การควบคุมของตน ผลที่เกิดขึ้นประการหนึ่งก็คือ ประชากรในท้องถิ่น มองว่า กำลังรักษาความมั่นคงของระบบราชการขยายตัวขึ้นมาเป็นภัยต่อรัฐ ความคิดเห็นเช่นนี้ มีมากขึ้นเรื่อย ๆ และมาจากบริเวณที่นวัตกรรมการปกครอง สร้างความวุ่นวายปั่นป่วนให้แก่ประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นชาวนามากที่สุด หากว่าสงครามหลายครั้งประสบความสำเร็จในการนำองค์ประกอบขั้นสุดท้ายของรัฐอัตตาธิปไตยสมัยใหม่ เข้ามาอยู่ในตำแหน่งอันควร สงครามเหล่านี้ก็ย่อมหว่านเมล็ดพันธุ์ของสิ่งที่จะงอกขึ้นมาเป็นสงครามกู้ชาติในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองไว้ด้วยเช่นกัน

ทุก ๆ บริเวณที่อยู่ภายใต้การปกครองของมหาอำนาจตะวันตก ต่างดำเนินนโยบายเช่นเดียวกันนี้ ทว่ามีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป นโยบายนี้ประกอบด้วยการให้สวัสดิการ ที่สลับคั่นด้วยการศึกสงคราม อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของการรุกคืบของจักรวรรดิ ความเอาใจใส่ที่จักรวรรดิได้ให้กับประสิทธิภาพและผลกำไร โดยทั่วไปแล้ว มีความเด่นชัดยิ่งกว่าความเอาใจใส่ที่ให้กับความอยู่ดีกินดีของประชาชน นโยบายที่จักรวรรดินำมาใช้สะท้อนถึงเป้าหมายเพื่อสัมฤทธิ์ผลของตะวันตก ซึ่งมีทั้งแนวอนุรักษนิยม เสรีนิยม ประชาธิปไตย และบางครั้ง ก็เป็นแนวสังคมนิยม แรงปรารถนาที่จะให้มี

การปฏิรูปเพื่อมนุษยธรรม มักถูกบรรเทาให้เบาลงด้วยคำเรียกร้องจากรัฐบาลที่ประเทศเมืองแม่ และด้วยผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ ของเมืองแม่ คำเรียกร้องนั้น คือการสร้างประสิทธิภาพและความมีเหตุผลเหมาะสมแก่การปฏิบัติหน้าที่โครงการต่าง ๆ ซึ่งเพียรพยายามสร้างความเป็นระเบียบ สวัสดิการ และผลกำไร จึงมักนำไปสู่มาตรการที่ขัดแย้งกัน สิ่งที่ขัดแย้งดังกล่าว โดยทั่วไปแล้ว แก้ไขให้ตกไปได้ โดยใช้ผลประโยชน์ของ "บ้านเกิดเมืองนอน" เป็นตัวตัดสิน มากกว่าผลประโยชน์ของประชาชนในพื้นถิ่น ผู้ที่มีผลประโยชน์ด้านธุรกิจและด้านเศรษฐกิจอยู่ในประเทศอาณานิคม ต้องการความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรและตลาดในอาณานิคม พวกเขาต้องการสิ่งที่จะมาช่วยกั้นขวางคู่แข่งของตนในอาณานิคม พวกเขาต้องการกฎหมายที่ดินและกฎหมายแรงงาน ที่จะให้หลักประกันความมั่นคงปลอดภัยในทรัพย์สินและการมีแหล่งคนงานที่มีวินัย ค่าจ้างถูก ที่จะจัดส่งมาป้อนให้อย่างไม่มีขีดจำกัด ผลประโยชน์ที่ต้องการเหล่านี้ มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อการพัฒนานโยบายด้านการปกครองและโครงสร้างทางด้านกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่เกี่ยวกับกฎหมายแรงงาน กฎหมายการทำสัญญา และประมวลกฎหมายอันเกี่ยวกับทรัพย์สิน ในเวลาเดียวกัน ความมีวินัยทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวพันกับเวลาตามนาฬิกา ทางรถไฟ ตารางกำหนดเวลาต่าง ๆ และที่เกี่ยวกับวิศวกรรมโยธา ก็แพร่กระจายจากศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองของอาณานิคม ไปทั่วทั้งเขตนาข้าว ไร่ตามเนินเขาป่าไม้ และน่านน้ำต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้

ตลอดทั่วทั้งภูมิภาค การรักษาความสงบโดยใช้กำลังทหาร ได้ทำลายหรืออย่างน้อยก็ข่มขู่สิ่งที่ยังเหลือตกค้างจากระเบียบแบบแผนทางการเมืองในแบบจารีตประเพณี จากนั้นก็ตามติดมาด้วยการปฏิรูปการปกครอง ในตอนท้าย กฎหมายตามแบบอย่างของตะวันตกกับสิ่งที่มีท่วงทำนองคล้ายกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยประเภทหนึ่ง ก็ถูกกำหนดลงในภูมิภาคนี้ ไม่ว่าปัจจเจกบุคคลจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้นหรือ "มีความสุขมากขึ้น" หรือไม่ ในตอนที่กระบวนการนี้สิ้นสุดลง หรือไม่ว่าค่าใช้จ่ายกับประโยชน์ที่ได้รับ คุ้มกันหรือไม่นั้น ยังคงเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดการถกเถียงกันอยู่ แม้ว่าชาวยุโรปจะมิได้ทำดีเสมอไป แต่อย่างน้อยก็มีบางคน ที่ทำดี เป็นที่มองเห็นได้ชัดเจนว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้มีอำนาจควบคุมสิ่งที่เกิดขึ้นแก่พวกเขาในช่วงระยะเวลานี้เท่าไรนัก โลกรอบตัวของพวกเขา ถูกทำลายและสร้างขึ้นใหม่ พวกเขามีทางเลือกเพียงแค่ว่าจะยอมรับหรือจะขัดขืนเท่านั้น และปกติแล้ว คนที่ขัดขืน ก็ต้องตาย ในอีกทางหนึ่ง คนที่ยอมรับ ก็มักได้รับอำนาจในการควบคุมตัวเครื่องมือ ซึ่งได้ทำลายคนรุ่นก่อนพวกเขามาก่อนแล้ว

สงครามกับการปฏิรูป มิได้ทำให้การประท้วงสิ้นสุดลง ก่อนค.ศ. 1920 รัฐบาลอาณานิคมในพม่า เวียดนาม อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ได้พบว่า ตนเองเผชิญหน้าอยู่กับศัตรูที่มีอันตรายมากยิ่งกว่าชาวนาที่มีอาวุธที่ไร้ประสิทธิภาพ ชาวนาพวกนี้อยู่ภายใต้การนำของผู้ที่มองเห็นภาพนิมิต ซึ่งสัญญาแก่ชาวนาว่าพวกเขาจะได้ไปสวรรค์และอยู่ยงคงกะพัน ศัตรูใหม่ของรัฐบาลอาณานิคมมีอยู่สองจำพวก จำพวกหนึ่ง คือผู้ต่อต้านที่เป็นผู้มีการศึกษา คนเหล่านี้แสวงหาทางที่จะสร้างชาติขึ้นภายในโครงสร้างการบริหารที่ผู้ปกครองจักรวรรดิได้ก่อตั้งขึ้น อันที่จริงแล้ว ระบอบการปกครองที่พวกเขาหาทางที่จะ

กำจัดนั้นเอง ที่สร้างพวกเขาขึ้นมา พวกเขาเป็นนักศึกษา ข้าราชการและผู้ที่ทำงานอยู่ในเมือง ศัตรูอีกจำพวกหนึ่ง คือการลุกฮือของชาวนาซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อมีการกำหนดภาษีตามแบบสมัยใหม่ และเมื่อผลกระทบของทรัพย์สินส่วนเอกชน สร้างความสั่นสะเทือนไปถึงหมู่บ้าน ขบวนการเหล่านี้ แม้ว่าจะมีลักษณะประเพณีนิยมในตอนเริ่มต้น แต่ก็ถูกชิงตัดหน้าอย่างรวดเร็ว จากพรรคสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมาใหม่ รัฐสมัยใหม่ คือบิดาผู้ให้กำเนิดแก่ประชาชาติสมัยใหม่

สังคมพหุภาพ

> น่าจะเป็นได้ว่า สิ่งแรกที่สะดุดใจผู้มาเยือน คือความประสมปนเปของคนนานาเชื้อชาติ ทั้งชาวยุโรปชาติต่าง ๆ ชาวจีน ชาวอินเดียและชนพื้นเมือง เป็นการประสมปนเปในความหมายที่เคร่งครัดที่สุด เนื่องจากพวกเขาปะปนกันอยู่ ทว่ามิได้ผสานเข้าด้วยกัน แต่ละกลุ่ม ต่างนับถือศาสนาของตนเอง ต่างมีวัฒนธรรมและภาษาของตนเอง มีความคิดและวิถีทางของตนเอง พวกเขาพบปะกันในฐานะปัจเจกบุคคล แต่ก็เฉพาะตามสถานที่ค้าขาย เฉพาะเมื่อมีการซื้อและขายกันเท่านั้น เป็นสังคมที่มีคนหลายพวก โดยส่วนต่าง ๆ ของชุมชน ดำรงชีวิตอยู่เคียงข้างกัน ทว่าแยกกันอยู่ ภายในหน่วยการเมืองเดียวกัน...[26]

นิยามคลาสสิคของเฟอร์นิวัลล์เกี่ยวกับสังคมพหุภาพ (plural society) ใช้ได้กับประเทศอาณานิคมทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฟอร์นิวัลล์ตั้งข้อสังเกตว่า นอกเหนือไปจากความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์ ภาษา วัฒนธรรมและศาสนาแล้ว ความแตกต่างของกลุ่มต่าง ๆ ยังแสดงให้เห็นอย่างโดดเด่นที่ความชำนาญในด้านอาชีพ ซึ่งแตกต่างกันไปตามกลุ่มด้วยเช่นกัน สภาพการณ์มีท่วงทำนองเหมือนระบบวรรณะเช่นที่มีอยู่ในอินเดีย แต่ปราศจากข้อห้ามทางศาสนา เฟอร์นิวัลล์มองสังคมพหุภาพนี้ว่าเป็น “ผลลัพธ์ที่มองเห็นได้ชัดและโดดเด่น ของการติดต่อระหว่างตะวันออกกับตะวันตก”

เฟอร์นิวัลล์นำเสนอการก่อตัวของสังคมประเภทนี้ว่า เป็นหนึ่งในบรรดาความเบี่ยงเบนไปจากปกติ อันเป็นแบบฉบับของสถานการณ์ที่ปรากฏในอาณานิคมที่อยู่ในเขตร้อนชื้น ความสัมพันธ์ทางสังคมและโดยส่วนตัว ถูกแยกส่วนและถูกทำให้กลายเป็นเรื่องการพาณิชย์ กฎข้อนี้ ปรับใช้ได้เช่นกันกับภายในกลุ่มเชื้อชาติและศาสนา พลังของขนบธรรมเนียม สึกกร่อนลงเพราะเจตน์จำนงที่มุ่งเพียงเฉพาะเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลที่ได้รับประการหนึ่งก็คือ ชุมชน หมู่บ้าน หน่วยสังคมและการเมืองที่เคยสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันดียวกัน ถูกเปลี่ยนไปเป็น “ฝูงชน” เฟอร์นิวัลล์ให้เหตุผลว่า เจตน์จำนงของสังคม ทำให้บทบาทของกลุ่มพลังทางเศรษฐกิจฝ่ายต่างๆ ได้รับการยกเว้นจากการควบคุม

---

[26] Furnivall, 304-5.

การวิเคราะห์ดังกล่าว ซึ่งผูกขึ้นมาในทศวรรษ 1930 และได้รับข้อมูลข่าวสารจากทัศนะแนวมาร์กซิสต์ อาจโยนความรับผิดชอบให้กับมหาอำนาจอาณานิคมมากเกินไป แน่นอนว่า ขนบธรรมเนียมย่อมต้องวิกลวิกาลไปเพราะการบุกรุกของพลังทางเศรษฐกิจฝ่ายต่าง ๆ ในระดับโลก เป็นเรื่องกระจ่างชัดเช่นกันว่า เจตน์จำนงทางสังคมของชุมชนตามจารีตเดิม ถูกล้มเลิกเพิกถอนและกระจัดกระจายพลัดพรายไป เนื่องจากมีการนำกฎหมายของยุโรปและการปกครองที่ใช้หลักเกณฑ์เหตุผลเข้ามาใช้ เราท่านอาจรู้สึกว่า เฟอร์นิวัลล์มิได้พิจารณาอย่างมากเพียงพอ ถึงมรดกของความหลากหลายด้านเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงสมัยก่อนการเข้าปกครองของยุโรป ในทำนองเดียวกัน วิธีพิจารณาอย่างคำนึงถึงเศรษฐกิจจนเหลือล้นของเฟอร์นิวัลล์ ก็มิได้ข้องแวะไปถึงมิติในด้านเพศสัมพันธ์และจิตวิทยาของสังคมพหุภาพอย่างแท้จริง

ในชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยจารีต รวมทั้งในนครใหญ่ ความหลากหลายเป็นสิ่งปกติธรรมดา มิใช่กรณียกเว้น ความแตกต่างเรื่องภาษา เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างดาษดื่นและเป็นเรื่องสามัญ แม้กระทั่งภายในหมู่ประชากรที่พูดภาษาเดียวกัน ก็ยังมีสำเนียงท้องถิ่นแตกกิ่งก้านสาขาอย่างแพร่หลาย แม้ว่าจะมิได้มีเหตุผลอื่นใดมากไปกว่าความไม่ใคร่ได้ติดต่อกันบ่อยนัก ความหลากหลายทางด้านนิเวศน์วิทยาของบริเวณต่าง ๆ ก่อให้เกิดความจำเป็นที่ท้องถิ่นต้องมีความชำนาญการในการประกอบอาชีพตามลักษณะเฉพาะท้องถิ่นในระดับสูง ดังนั้น คนที่พูดภาษาเดียวกัน ก็อาจมีแบบอย่างการเลี้ยงชีพที่หลากหลายออกไปอย่างกว้างขวาง และมีขนบธรรมเนียมที่ไม่เหมือนกันเลยสักอย่าง ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมของชุมชนเมืองและชนบท มีมากเป็นที่สุด แม้ในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชาวมาเลย์ในริออและราชสำนักยะโฮร์ ก็ยังมองเห็นชนกลุ่มต่าง ๆ เช่น *โอรัง ลาอุต* (ชาวทะเล) เป็นคนป่าเถื่อน และมิได้มองพวกเขาว่าเป็นมุสลิมเสียด้วยซ้ำ ความเป็นมุสลิมเป็นบรรทัดฐานสำคัญอันดับแรก สำหรับการเป็นชาว “มาเลย์” แบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมถือปฏิบัติอยู่ ก็มีแตกต่างกันออกไปอย่างกว้างขวางเช่นกัน อันที่จริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ในความคิดของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สถานภาพเป็นบรรทัดฐานที่มีความสำคัญยิ่งกว่าเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์มากมายทีเดียว

หากว่าเราสามารถให้เหตุผลในเชิงสนับสนุนความมีอยู่ของความหลากหลายด้านชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนยุคอาณานิคมได้ เราก็ย่อมสามารถให้เหตุผลสนับสนุนการมีอยู่ของชุมชนต่างชาติได้เช่นกัน เมืองใหญ่ที่เป็นเมืองท่าของภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะอยู่ภายใต้การควบคุมของชนดั้งเดิมในพื้นถิ่นหรือในการควบคุมของยุโรป ล้วนเป็นแหล่งรวมผู้ประกอบการค้า นักเดินทาง และนักเผชิญโชคที่มีความรู้หลายภาษาจากทั่วโลกเสมอมา คำบรรยายถึงเมืองต่าง ๆ อย่างเช่นเมละกา อยุธยา กรุงเทพฯ และสุราบายา ขณะที่เมืองเหล่านี้ ดำรงอยู่ภายนอกอำนาจการปกครองของยุโรป หรือก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในอำนาจการปกครองของยุโรป ล้วนบ่งบอกออกมาในเชิงที่ว่า ชุมชนต่างชาติ มิใช่แต่จะได้รับการต้อนรับด้วยความยินดีเท่านั้น หากปกติแล้ว ยังได้รับอนุญาตให้ปกครองตนเองอยู่ภายใต้การควบคุมของ “หัวหน้า” ของพวกเขาเองด้วยซ้ำ เป็นที่กระจ่างชัดว่า การจัดการดังกล่าว ได้รับการ

สืบเนื่องให้มีอยู่ต่อไปในเมืองท่าใหญ่ ๆ ที่อยู่ในความควบคุมของอังกฤษและดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

จำนวนประชากรในระดับต่ำที่มีมาแต่ดั้งเดิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้แรงงานเป็นหนึ่งในบรรดาทรัพยากรที่หาได้ยากที่สุด แอนโธนี รีด ตั้งข้อสังเกตว่า การขาดแคลนแรงงานอย่างเรื้อรังและความดกดื่นของการค้าทาสและการลักพาตัว มีความหมายว่า บุคคลไม่อาจคาดหวังความมั่นคงปลอดภัยจากรัฐได้มากนัก ผลลัพธ์อย่างหนึ่งก็คือ ผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ ต่างพึ่งพาอาศัยการสนับสนุนและการคุ้มครองซึ่งกันและกัน เป็นเวลานานมาแล้ว ที่เงื่อนไขเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิด “ระบบความผูกพันอันมีพื้นฐานอยู่ที่หนี้สินเป็นส่วนใหญ่ ในระบบนี้ความซื่อสัตย์จงรักภักดี จะรุนแรงและใกล้ชิด กระนั้น ในขณะเดียวกัน ก็สามารถโอนได้ และถึงกับขายได้เสียด้วยซ้ำ”[27] การจัดระบบระเบียบดังกล่าว ยังสร้างความหลากหลายให้แก่องค์ประกอบด้านชาติพันธุ์ของประชากรชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ยิ่งขึ้นไปอีกด้วยเช่นเดียวกัน

วิธีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาความขาดแคลนแรงงาน คือการส่งเสริมการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มผู้ใช้แรงงานชาวจีน กระบวนการนี้เริ่มขึ้นอย่างจริงจังนานมาแล้ว ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประวัติศาสตร์ของจี. วิลเลียม สกินเนอร์ และเจนนิเฟอร์ คุชแมน เรื่องชาวจีนในสยามและงานของข้าพเจ้าเองเกี่ยวกับสิงคโปร์และยะโฮร์ แสดงให้เห็นว่า ผู้มาใหม่เหล่านี้ ได้รับการส่งเสริมจากผู้ปกครองในท้องถิ่น พวกเขาเข้ามาบุกเบิกให้การทำเหมืองดีบุกและเหมืองทองเติบโตขึ้น และบุกเบิกการเพาะปลูกพริกไทย สีเสียด อ้อย และพืชผลเพื่อการพาณิชย์อื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งนำรายได้มาให้แก่ผู้นำทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้น มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องจีนที่แสดงให้เห็นว่า คลื่นลูกแรก ๆ ของการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีน มิใช่เพราะแรงผลักดันจากอิทธิพลของยุโรป หากแต่เป็นเพราะเงื่อนไขภายในทางด้านเศรษฐกิจและสังคม อาจเป็นการถูกต้องมากกว่า หากจะพิจารณาคลื่นการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีน ว่าเป็นขบวนการที่เป็นอิสระ ซึ่งได้มาพบชาวยุโรปที่กลางทาง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สภาพความหลากหลายทางสังคม รวมทั้งแนวโน้มที่จะสร้างภาวะทางการพาณิชย์แก่แรงงาน แก่เกษตรกรรมและแก่การทำเหมืองแร่ เป็นการบ่งบอกให้รู้ว่า รากฐานของสิ่งที่เฟอร์นิวัลล์เรียกว่าสังคมพหุภาพนั้น มีอยู่แล้ว ตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และก่อนที่การควบคุมของยุโรป จะทวีความเข้มงวดขึ้น ความสัมพันธ์ภายในสังคม เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายหรือไม่ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครองเกิดขึ้น ในช่วงที่กระแสการปกครองแบบอาณานิคมของยุโรปกำลังขึ้นสูง คำตอบอาจเป็นการตอบรับว่า ใช่ แม้ว่าสภาพสังคมที่ดำรงอยู่มาก่อนจะเป็นเช่นที่กล่าวมา แต่ประสบการณ์การเป็นอาณานิคม ก็สามารถมองได้ว่าเป็นปัจจัยซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญ ที่ก่อให้เกิดสังคมพหุภาพขึ้นมา แน่นอนว่า ระดับแรงบีบคั้นทางสังคมและความตึงเครียดในชุมชน ซึ่งปรากฏขึ้นใน

---

[27] A. Reid, ***Southeast Asia in the Age of Commerce***, New Haven, 1988, I. 129.

คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพบางอย่าง ได้เกิดขึ้นในสังคมต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้

ความแตกต่างสองประการที่เฟอร์นิวัลล์หยิบยกขึ้นมา ดูจะมีความสำคัญมากที่สุด ความแตกต่างประการหนึ่ง อยู่ที่การล้มล้าง "เจตน์จำนงทางสังคม" ที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น ด้วยการบังคับใช้การปกครองตามแบบของยุโรป ความแตกต่างประการที่สอง คือการอพยพย้ายถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น – ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณ -- จากส่วนอื่น ๆ ของเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากจีนและอินเดีย กลุ่มคนเหล่านี้ ไม่แต่เฉพาะอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในจำนวนมากยิ่งกว่าแต่ก่อนเท่านั้น หากพวกเขายังเข้ารับบทบาทด้านสังคมและเศรษฐกิจที่หลากหลายยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาอีกด้วย กลุ่มชนผู้อพยพเหล่านี้ ทวีจำนวนขึ้น และผ่านการเปลี่ยนแปลง เมื่อมาอยู่ภายในสภาพแวดล้อมทางสังคมซึ่งชาวยุโรปควบคุมอยู่ ผู้ปกครองชาวยุโรปแยกตนเองออกจากสังคมพื้นถิ่นโดยทั่วไป และในขณะเดียวกัน ก็ประสงค์ให้ทั้งผู้อพยพและผู้มาใหม่ รักษาอัตลักษณ์ที่แตกต่างจาก "คนพื้นเมือง" ไว้ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างแบบแผนอย่างใหม่ขึ้นมา

ชนชั้นปกครองชาวยุโรปในช่วงประมาณค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930 นี้ ไม่เหมือนผู้พิชิตจากภายนอกยุคก่อนหน้านี้ พวกเขาเลิกรับรู้ถึงสายสัมพันธ์ของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในอาณานิคมของตน ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคม หรือความสัมพันธ์ทางเพศอันถูกต้องตามขนบธรรมเนียม อันที่จริงแล้ว ชาวยุโรปเหล่านี้มิได้รับผิดชอบต่อราษฎรที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน พวกเขารับผิดชอบต่อผู้ออกกฎหมาย ต่อระบบราชการและต่อพลเมืองของรัฐชาติที่อยู่ห่างไกลออกไป การปลีกตัวแยกออกไปเช่นนี้ ดูเหมือนว่าจะเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งปัจจัยหนึ่งในสถานการณ์อย่างใหม่ ระบอบอาณานิคม มิได้ตอบสนองต่อเจตน์จำนงด้านสังคมในท้องถิ่น ทั้งไม่มีความจำเป็นที่ต้องทำเช่นนั้นด้วย การปกครองดินแดน ดำเนินการจากเบื้องบนลงมายังเบื้องล่าง และด้วยความเข้มงวดกวดขันอย่างที่หาที่เปรียบได้น้อยในประวัติศาสตร์โลก ความไม่สมดุลของอำนาจโดยส่วนเปรียบเทียบ ที่มีอยู่ระหว่างรัฐบาลอาณานิคมกับราษฎรชาวเอเชียที่อยู่ภายใต้การปกครองในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เป็นความผิดไปจากปกติดังที่เป็นมาในทางประวัติศาสตร์อย่างมากทีเดียว และเป็นในลักษณะที่ไม่สามารถยืนยงคงอยู่ต่อไปได้ และก็มิได้คงอยู่จริง ๆ กระนั้นก็ดี ความไม่สมดุลนี้ทำให้มีความเป็นไปได้ที่ชาวยุโรป จะสร้างผลกระทบอย่างถึงรากเหง้า แก่พื้นฐานของสังคมชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แง่มุมที่สำคัญประการหนึ่งของความไม่สมดุลของอำนาจ คือการที่ชาวยุโรป ยัดเยียดความคิดของตนเองเรื่องเชื้อชาติและชาติพันธุ์ให้แก่สังคมชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การศึกษาพิเคราะห์สังคมอาณานิคมในด้านสังคมและมานุษยวิทยาในระยะหลัง ๆ นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาที่จอห์น บุตเชอร์ และจีน เกลแมน เทย์เลอร์เป็นผู้ดำเนินการ[28] ระบุว่า ชาวยุโรปเริ่มวางตัวเหินห่างจากสังคม

---

[28] Butcher, *The British in Malaya*; Taylor, *The Social World of Batavia.*

เอเชียมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าสตรีชาวยุโรปจำนวนมากเดินทางเข้ามาและมีการสร้างรากฐานชีวิตครอบครัวชาวยุโรปขึ้นในดินแดนอาณานิคม เส้นแบ่งที่ลากขึ้นขวางกั้นการคบค้ากับชนเชื้อชาติอื่น ๆ ก็ยิ่งคมชัดมากขึ้น ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างสตรีชาวเอเชียกับชายยุโรป ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพความเป็นไปโดยปกติสามัญ กลับกลายเป็นเป้าของการดูหมิ่นเหยียดหยาม และชนชั้นชาวยูเรเชียและลูกครึ่งสเปน ก็มีสถานภาพตกต่ำลง แนวโน้มนี้ ได้รับการสนับสนุนจากแนวคิดทางสังคมของดาร์วินที่เป็นวิทยาศาสตร์ชนิดปลอม ๆ แนวคิดนี้พูดถึงความเหนือกว่าและความด้อยกว่าในเรื่องเชื้อชาติ และพูดถึงผลกระทบของสภาพดินฟ้าอากาศที่มีต่อวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และคุณภาพของ “อารยธรรม” แนวคิดเหล่านี้ ซึ่งส่งอิทธิพลถึงทัศนะเกี่ยวกับสังคมที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยที่ซับซ้อนยิ่งกว่านั้นอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนะการมองโลกในแง่จิตวิทยาของชุมชนชาวยุโรป ซึ่งมีลักษณะปกป้องตัวเองมากขึ้นเรื่อย ๆ ทัศนะดังกล่าว เพิ่มความเคร่งเครียดในการแบ่งชาติเหยียดผิว ภายในสภาพความสับสนปนเปทางด้านชาติพันธุ์นี้ ให้ยิ่งสูงมากขึ้น จอห์น บุตเชอร์แจงรายละเอียดถึงอคติในเชิงต่อต้านชาวเอเชีย ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นในหมู่ชาวยุโรป ทั้งที่เป็นข้าราชการและบุคคลทั่วไปในธุรกิจส่วนเอกชน มาตรการหลายประการที่สร้างขึ้นทำให้การแบ่งแยกเชื้อชาติเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายและอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรกในภูมิภาคนี้ มาตรการเหล่านี้ส่วนใหญ่ เพื่อกันชาวเอเชียให้พ้นไปจากเขตที่เป็นถิ่น ที่อยู่ของพวกยุโรป เรื่องนี้ รวมถึงการแบ่งแยกการโดยสารรถไฟ การแบ่งแยกในหน่วยงานราชการ ในเคหสถาน (เท่าที่จะเป็นไปได้) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน “สโมสร” และแม้กระทั่งในทีมฟุตบอล[29] บุตเชอร์เสนอแนะว่า พัฒนาการของการแบ่งชาติเหยียดผิวของยุโรปนี้ เป็นผลลัพธ์ที่พิลึกพิลั่นของ “ความสำเร็จ” ของฝ่ายปกครองอาณานิคม ในการเปลี่ยนแปลงราษฎรชาวเอเชียของตน ดังนี้

> ในเวลาขณะเมื่อชาวยุโรปกำลังสำแดงความเหนือกว่าอย่างที่สุดนี้แหละ ที่ความแตกต่างด้านวัฒนธรรมระหว่างพวกเขากับชาวเอเชีย กำลังลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ...อย่างไรก็ดี การที่ช่องว่างระหว่างวัฒนธรรมแคบเข้า กลับทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชาวเอเชียยิ่งเลวร้ายลงไป หาได้ส่งเสริมความสมัครสมานแต่อย่างใดไม่ ในทางหนึ่ง ชาวยุโรปประสงค์ที่จะปลูกฝังค่านิยมของตนให้กับชาวเอเชีย และแนะนำให้พวกเขาได้รู้จักกับสถาบันต่าง ๆ ของตน งานอดิเรกต่าง ๆ ของตน แต่ในอีกทางหนึ่ง ขณะที่ช่องว่างแคบเข้า พวกเขาก็ไม่สามารถรู้สึกถึงความผิดแผกแตกต่างของพวกเขาได้อย่างแน่ชัด และโดยนัยนั้น ก็ไม่สามารถรู้สึกถึงความเหนือกว่าของตนอย่างแน่ชัด...ขณะเมื่อช่องว่างทางด้านวัฒนธรรมและการศึกษา

---

[29] Butcher, ch. 5.

> ระหว่างชาวยุโรปและชาวเอเชียปิดลง ไม่ว่าจะให้เหตุผลแก้ต่างว่าอย่างไรก็ตาม เครื่องกีดขวางในเรื่องสีผิว ก็เป็นเพียงหนทางเดียวที่เหลืออยู่ ให้ชาวยุโรปเอาไว้ใช้สำหรับยืนยันว่าตนมีความเหนือกว่าชาวเอเชีย[30]

ชาวอังกฤษ เกิดสำนึกที่จะมองว่าตัวเองเป็นประหนึ่ง “ชุมชน” ที่มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างจากผู้อื่น และดังนั้น ก็เท่ากับเป็นการสร้างแบบแผนให้คนชาติอื่น ๆ เลียนแบบ แน่นอนว่า ไม่มีหลักฐานสักเท่าไร ที่ระบุว่ามีชาวเอเชียชาติใด ๆ ที่มองเห็นว่า ตนเองเป็นส่วนประกอบของชุมชนที่ “บริสุทธิ์” ในด้านเชื้อชาติ และมีความผิดแผกแตกต่างไปจากชุมชนอื่น จนกระทั่งหลังจากช่วงนี้ไปอีกนานทีเดียว

ประเด็นในเรื่องชาติพันธุ์ยังทำให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับบทบาททางสังคมและการเมือง ตัวอย่างที่สำคัญตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่โครงการด้านวิศวกรรมสังคม (social engineering) ที่ระบอบการปกครองของ บรุคได้เข้าดำเนินการในซาราวัก ชาวจีนถูกมองว่าเป็นราษฎร “เศรษฐกิจ” และได้รับการส่งเสริมให้กระฉับกระเฉงกับการดำเนินกิจกรรมทางด้านการพาณิชย์ที่เป็นส่วนเสริม ทั้งในการค้าปลีกและการค้าส่ง การทำเหมืองแร่ การประกอบการเกษตรเช่นการปลูกพริกไทย สีเสียด มันสำปะหลัง ยางพาราและมะพร้าวเป็นต้น ชาวมาเลย์ถูกเกณฑ์เข้ามาทำงานราชการในระดับล่าง ๆ ส่วนชาวยุโรปอยู่ในระดับบน ชาวอิบาน ถูกนำเข้ามารับราชการทหารและตำรวจ ซึ่งก็อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของชาวยุโรปเช่นกัน ตระกูลบรุค ซึ่งครั้งหนึ่ง ได้สถาปนาระบอบการปกครองอย่างเป็นอิสระขึ้นในภูมิภาคนี้ ได้ดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อ “ปกป้องประชาชนชาวพื้นเมืองของตน” มิให้ถูกรบกวนจากอิทธิพลภายนอก โครงการบทบาททางด้านสังคมตามที่กำหนดให้โครงการเดียวกันนี้ ย่อมมีความหมายโยงไปถึงการเป็นโครงการที่ขัดขวางอย่างจริงจังด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ชาวมาเลย์ อิบาน และชนชาติอื่น ๆ ที่เป็นชาวพื้นถิ่นมาแต่เดิม จึงถูกขัดขวางไม่ให้เข้าประกอบอาชีพอย่างที่จะมีการไขว่คว้าหาผลกำไรในด้านเศรษฐกิจ ที่ดินของพวกเขา ได้รับการปกป้องคุ้มครองมิให้ชาวจีน ชาวอินเดีย และ ชาวต่างชาติ “ที่ละโมบ” อื่น ๆ นำไปใช้ประโยชน์ทางการพาณิชย์ ในทำนองเดียวกัน ชาวจีนก็ไม่ได้รับการต้อนรับให้เข้ามาทำงานรับราชการ ยกเว้นเฉพาะในฐานะผู้รับเหมาเก็บภาษีเท่านั้น

ในขณะที่แรงผลักดันที่นำไปสู่วิศวกรรมสังคม ภายในดินแดนส่วนอื่น ๆ ของบริทิช มาลายา ไม่โดดเด่นเท่ากับที่ซาราวัก แต่สิ่งที่เป็นเสมือนกระบวนทัศน์ที่ว่าด้วยสังคมพหุภาค ก็ได้ถือกำเนิดขึ้นมา โดยเป็นกระบวนทัศน์ที่เข้าทำนองเดียวกันคือเน้นให้บุคคลเข้ารับบทบาทด้านสังคมและเศรษฐกิจตามที่กำหนดไว้ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะในอาณานิคมย่านช่องแคบภายใต้การปกครองโดยตรงหรือในรัฐมาเลย์ที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยอ้อม ต่างเริ่มแบ่งแยกออกจากกัน จนเกิดเป็นหลาย ๆ ชุมชนที่มีความแตกต่างกันทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่ชาวยุโรปนิยามตนเองว่าเป็นชนชั้นปกครอง กลุ่มอื่น ๆ ก็ถูกนิยามในทำนองเดียวกัน ชาวจีนถูกนิยามว่าเป็นชนชั้นเศรษฐกิจ และชุมนุม

---

[30] Ibid., 122.

กันอยู่ตามเหมือง ไร่ขนาดใหญ่และเมืองใหญ่ ชาวมาเลย์จัดเป็นพวกที่อยู่ภายใต้ความคุ้มครอง และได้รับการส่งเสริมให้คงเป็นเกษตรกรหรือชาวประมงต่อไป โครงสร้างทางด้านกฎหมายแบบต่าง ๆ ซึ่งบางโครงสร้าง จงใจสร้างขึ้นมา บ้างก็เกิดขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ ล้วนดำเนินไปสู่เป้าหมายประการเดียวกันนี้ คือการเป็นสังคมพหุภาพ นโยบายที่ดิน กฎหมายแรงงาน ระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ นโยบายด้านภาษา หลักสูตรทางการศึกษา รวมทั้งโครงการรักษาความสงบเรียบร้อยและโครงการ สวัสดิการสังคม ล้วนแล้วแต่มุ่งไปสู่การแบ่งแยกชุมชนตามแนวชาติพันธุ์ด้วยกันทั้งสิ้น

กลไกการปกครองที่อังกฤษสร้างขึ้น ได้ก่อโครงสร้างเพื่อให้กลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มเศรษฐกิจต่าง ๆ แยกออกจากกันโดยแท้จริง เนื่องจากอังกฤษยังคงประกาศว่า รัฐเหล่านี้ คือรัฐของชาวมาเลย์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของประมุขมาเลย์ การปกครองบ้านเมืองในทางปฏิบัติ จึงกระทำในนามประมุขเหล่านี้เสมอ และแม้ว่ารูเพิร์ต เอเมอร์สัน จะเรียกสิ่งนี้ว่า “การฉ้อฉลอย่างมีประโยชน์และให้ความสบายใจ” แต่โครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการ ก็ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิในอำนาจทางการปกครองของประมุขชาวมาเลย์ สภาพการณ์เช่นนี้ เท่ากับเป็นการสร้างกำแพงขึ้นขวางกั้นชาวจีนและชาวเอเชียเชื้อชาติอื่น ๆ ที่เป็นผู้อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ออกจากการเมืองการปกครองด้วย[31]

การอพยพย้ายถิ่นของชาวจีน ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กลายเป็นการไหลบ่าอย่างแท้จริงเมื่อถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ผู้อพยพหลั่งไหลผ่านสิงคโปร์เข้าสู่รัฐมลายูทางตะวันตก รวมทั้งเข้าไปยังอาณานิคมของดัตช์ในสุมาตราและบางกา ชาวจีนอพยพได้เข้ามาเป็นแรงงานให้แก่การขยายเหมืองแร่ดีบุกและไร่ยางพาราในดินแดนที่กล่าวเหล่านี้ จำนวนชาวจีนตามศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองต่าง ๆ ในดินแดนของอังกฤษในมลายูและในพม่า รวมทั้งในอาณานิคมของดัตช์ ฝรั่งเศส และอเมริกัน ก็เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน

ในมลายูมีการจัดตั้งหน่วยงานปกครองชาวจีนแยกต่างหากขึ้นมา ในเบื้องแรก ก็เพื่อจัดการปัญหาเฉพาะอย่างที่เกิดจากการมีสมาคมลับและสตรีชาวจีนปรากฏขึ้น หน่วยงานนี้คือหน่วยอารักขาชาวจีน (Chinese Protectorate) หน่วยงานนี้ ได้กลายเป็นรัฐบาลย่อย มีคณะผู้ทำงานประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ที่พูดภาษาจีนและได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ดูแลรักษา “กฎระเบียบเกี่ยวกับสมาคมต่าง ๆ” ซึ่งอันที่จริงแล้ว เป็นการวางระเบียบควบคุมการสมาคมทุกอย่างที่มีอยู่ภายในหมู่ประชากรชาวจีน ในท้ายที่สุดแล้ว หน่วยอารักขาชาวจีน ได้อ้างตนเป็นผู้รับผิดชอบต่อการอพยพย้ายถิ่นและสวัสดิการแรงงานตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวกับแรงงาน หน่วยงานจะรับผิดชอบต่อโรงเรียนจีน ต่อการควบคุมการค้าประเวณีในหมู่ชาวจีน หนังสือพิมพ์จีนและทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในข่ายของกิจการของชาวจีน ชาวจีนมิใช่แค่แยกตัวออกจากชนเชื้อชาติอื่น ๆ เท่านั้น หากแต่ความแตกต่างด้านภาษาและภูมิภาคระหว่างชาวจีน “เผ่า” ต่าง ๆ ยังถูกทำให้กลายเป็นสถาบันขึ้นมาด้วย สมาคมที่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล

---

[31] Emerson, 140-1.

คือมีเพียงประเภทเดียวคือสมาคม ฮุย-กวาน (hui-guan) ระดับภูมิภาค สมาคมนี้เน้นความแตกต่างทางด้านภาษาและสถานที่อันเป็นถิ่นกำเนิด

ชาวอินเดียเข้ามายังอาณานิคมย่านช่องแคบตั้งแต่แรกก่อตั้ง แรกทีเดียวเข้ามาในฐานะพ่อค้าขายผ้าและผู้ให้กู้ยืมเงิน ในช่วงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและในปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เจ้าของไร่ยางพาราชาวยุโรป มองเห็นว่าอนุทวีปเป็นแหล่งแรงงาน แม้ว่าผู้จัดการไร่ชาวยุโรปจะดำเนินความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อควบคุมกรรมกรจีน แต่พวกเขาก็ได้พบว่า ไม่สามารถฝ่าอุปสรรคด้านวัฒนธรรมได้สำเร็จ และยังถูกขัดขวางจากองค์กรอย่างไม่เป็นทางการที่คอยสร้างอิทธิพลต่อผู้ใช้แรงงานชาวจีนอย่างต่อเนื่อง ผู้จัดการไร่ชาวยุโรปต้องการแรงงานราคาถูกจำนวนมาก และว่านอนสอนง่าย และพวกเขาได้เห็นว่าในอินเดียมีแหล่งแรงงานแบบที่ว่านี้ ในทศวรรษ 1880 ฮิวจ์ โลว์และเฟรดเดอริค เวลด์ ขอให้รัฐบาลอังกฤษอนุญาตให้ผู้ใช้แรงงานชาวอินเดียอพยพเข้ามายังรัฐมลายู คนรุ่นใหม่ที่จะมีโอกาสมาเป็นเจ้าของไร่ในรัฐมลายู ส่วนใหญ่ เป็นชาวอังกฤษซึ่งมีประสบการณ์ในอินเดียและซีลอน (ศรีลังกา) มาก่อนแล้ว เจ้าหน้าที่ที่อินเดียเรียกร้องให้รัฐมลายูก่อตั้งหน่วย “ผู้คุ้มครอง” ผู้อพยพชาวอินเดียขึ้นมา และใช้องค์กรนิติบัญญัติที่สำคัญ เป็นเครื่องมือสำหรับวางระเบียบให้กับสภาพความเป็นอยู่ของผู้มาใหม่ กฎหมายเหล่านี้ แม้ว่าจะกำหนดให้จัดสวัสดิการสำหรับผู้อพยพในระดับหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกัน ก็จัดวางตำแหน่งของชาวอินเดียเข้าไว้ในโครงสร้างการปกครอง ทำนองเดียวกับชาวจีน คือมิได้ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชนพื้นถิ่น ชาวอินเดียจึงเหมือนกับชาวจีน คือถูกปฏิบัติเหมือนกับว่าเป็น “ผู้มาอาศัยอยู่ชั่วคราว” ในดินแดนของชาวมาเลย์

ในขณะที่การเพาะปลูกยางพาราเริ่มมีหลักฐานมั่นคง ชาวทมิฬจากตอนใต้ของอินเดียและซีลอนอพยพเข้ามากันเป็นพัน ๆ คน ในรัฐต่าง ๆ ของชาวมาเลย์ ผู้อพยพเหล่านี้มักพบว่าตัวเองอยู่อย่างโดดเดี่ยวในไร่ขนาดใหญ่กับครอบครัวของตน และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนซึ่งมิได้มีความเกี่ยวพันกับมลายูโดยทั่วไปแต่อย่างใดทั้งสิ้น การทำไร่ยางพาราของชาวยุโรป ซึ่งมีการขยายตัวและประสบความสำเร็จ ชักจูงให้ผู้ประกอบการชาวจีน ก่อตั้งธุรกิจการทำไร่ขนาดใหญ่ขึ้นมาเช่นกัน โดยใช้ทรัพยากรแรงงานของตนเอง ในบางกรณี มีการปลูกพริกไทย สีเสียด สาคูและมันสำปะหลัง สลับคั่นไปกับยางพารา ดังนั้น ชาวจีนที่มั่งคั่งจึงได้กลายเป็นเจ้าของไร่ โดยเจ้าของไร่ที่มั่งคั่งน้อยกว่า จะกลายเป็น ผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ๆ ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ระหว่างค.ศ.1890 ถึงค.ศ.1920 บริเวณชนบทของมลายูที่กว้างใหญ่ (ส่วนใหญ่ เคยเป็นป่าดิบที่มีฝนตกชุกมาก่อน) ได้รับการหักล้างถางพงและกลายเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนกรรมาชีพที่โดดเดี่ยว ประกอบด้วยชาวเอเชียต่างชาติ ผู้พึ่งพาอาศัยตลาดโลกมากยิ่งกว่าตลาดนัดประจำสัปดาห์ สภาพทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในอาณานิคมของดัตช์ในสุมาตราและบอร์เนียว รวมทั้งในโคชินจีนและส่วนต่าง ๆ ของกัมพูชาด้วยเช่นกัน ในสุมาตรา ดัตช์ใช้ชาวจีน และต่อมาภายหลัง ก็ใช้ชาวชวา ส่วนชาวฝรั่งเศส ก็เริ่มจัดหาชาวนาจากบริเวณตังเกี๋ย มาทำงานตามไร่ ใหญ่ ๆ ในกัมพูชาและโคชินจีน

ภายในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ เศรษฐกิจส่งออกทั้งหมดของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้เข้ามาอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของชนชาติอื่นที่มิใช่ชาวพื้นถิ่น ชาวต่างชาติคือ ชาวจีน ชวา เวียดนาม และอินเดีย กอปรขึ้นเป็นกำลังแรงงานอพยพ รวมทั้งเป็นผู้ดำรงตำแหน่งระดับกลางส่วนใหญ่ ในวิสาหกิจใหม่ที่มีคนทำงานอยู่น้อย ทั้งนี้ จะเป็นชนชาติใดก็ขึ้นอยู่กับอาณานิคมแต่ละแห่ง ส่วนชาวจีนที่มั่งคั่งและผู้ที่มีผลประโยชน์ในบริษัทของยุโรป อยู่ในตำแหน่งบัญชาการ และเป็นผู้ที่ควบคุมเศรษฐกิจของอาณานิคม ประชาชนที่เป็นชาวพื้นถิ่นโดยกำเนิดส่วนใหญ่ ได้พบว่า ตัวเองก็เหมือนกับชาวมาเลย์ที่ถูกปล่อยให้ต้องกลายเป็นคนยากจนในดินแดนที่มั่งคั่ง ดังที่เฟอร์นิวัลล์ได้อธิบายไว้

บทบาททางด้านสังคม การปกครองหรือเศรษฐกิจ ที่ประเทศอาณานิคมมอบหมายให้แก่แต่ละชุมชนเป็นการเฉพาะ ในท้ายที่สุดแล้ว กลายเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ทางด้านเชื้อชาติที่แยกออกจากกันอย่างเป็นเอกเทศ ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เดิมมานั้น แน่นอนว่า แต่ละบุคคล ครอบครัว และหมู่บ้าน ต่างตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างพวกเขากันเองกับคนอื่น ๆ แต่ก็หาได้ยากมาก ที่จิตสำนึกประเภทนี้ จะกว้างขวางออกไปมากพอที่จะรวมถึงบุคคลและกลุ่มบุคคลที่อยู่เลยหมู่บ้านของตนเองหรือญาติที่ใกล้ชิดของตนเองออกไป และแทบจะไม่เคยปรากฏว่าความรู้สึกถึงอัตลักษณ์นี้ ได้เคยก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงโดยมีชาติพันธุ์ ศาสนาหรือเชื้อชาติเป็นต้นเหตุ ตัวอย่างเช่นในรัฐมลายูสมัยก่อน ความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ร่วมกันระหว่างชาวมาเลย์แห่งสลังงอร์กับชาวมาเลย์แห่งกลันตันมีอยู่ไม่มากนัก ทั้งไม่มีความตึงเครียดในด้านชาติพันธุ์ในระดับที่รู้สึกได้ ระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีนหรือระหว่างชาวมาเลย์กับชาวอินเดีย ในทั้งสองรัฐนี้ มีชาวมาเลย์เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่แสดงความกังวลกับข้อเท็จจริงที่ว่า ไม่มีชาวจีนเป็นมุสลิม หรือข้อเท็จจริงที่ว่าชาวอินเดียที่เป็นมุสลิม มีอยู่เพียงไม่ กี่คน

ในทำนองเดียวกัน ชาวเวียดนามในตังเกี๋ย ก็ได้พบว่าตนมิได้มีอะไรเหมือนกับผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงสักเท่าไรนัก คนที่อยู่ที่เกาะหนึ่งในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ก็แน่นอนว่า มิได้รู้สึกผูกพันเป็นพิเศษกับคนในอีกเกาะหนึ่งซึ่งดัตช์ควบคุมอยู่แต่อย่างใด การแบ่งแยกจนเกิดการสร้างกลุ่มตามแนวเชื้อชาติ ชาติพันธุ์และภาษาอย่างเข้มงวด มักเป็นสิ่งใหม่ที่อาณานิคมยุโรปเป็นผู้สร้างขึ้นมา วิถีปฏิบัติแบบอาณานิคมที่ดำเนินมาเป็นเวลานาน เช่นที่ปฏิบัติอยู่ในปัตตาเวียและมนิลา มีลักษณะเด่นที่ความแตกต่างตามบัญญัติแห่งกฎหมาย ระหว่างกลุ่มสังคม กลุ่มเศรษฐกิจและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ แม้ว่าเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ “หลักปฏิบัติเรื่องการแต่งกาย” แบบยุคกลางมากมาย ที่เป็นลักษณะเฉพาะของการปกครองของดัตช์ในยุคแรก จะหายสาปสูญไปหมดแล้ว แต่ความต้องการที่จะแบ่งแยกคนในความปกครองของตน โดยใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์ ก็ยังคงเป็นความสำคัญด้านหนึ่งของระเบียบแบบแผนของอาณานิคมทั่วทุกหนทุกแห่ง และในสภาวการณ์แบบอาณานิคมเช่นนี้เอง ที่ทำให้การใช้ความรุนแรงด้วยเหตุผลเรื่องเชื้อชาติ เริ่มโงหัวของมันขึ้นมา

ในพม่า ความเป็นศัตรูกันด้วยเหตุในเรื่องชาติพันธุ์ พัฒนารวดเร็วยิ่งกว่าที่อื่น ๆ มาก ที่พม่านี้ การอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียเข้าสู่พม่าตอนใต้ ดำเนินไปอย่างไม่มีการเหนี่ยวรั้ง ในเบื้องต้นทีเดียว

เป็นเพราะพม่ากับบริทิชอินเดียมีดินแดนติดต่อกัน ชาวอินเดียเข้ามาเป็นผู้ใช้แรงงานด้านการเกษตรในบริเวณที่เพิ่งบุกเบิกขึ้นมาใหม่ย่านปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นเขตผลิตข้าวเพื่อการพาณิชย์ ผู้อพยพที่มั่งคั่งกว่า เข้ามาในฐานะเจ้าของที่ดินและนายเงินกู้ ชาวอินเดียและลูกครึ่งอินเดีย-อังกฤษที่มีการศึกษา เข้ามาทำงานราชการโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ ตามเมืองต่าง ๆ ผู้อพยพกลายมาเป็นคู่แข่งขันกับชนชั้นกลางชาวพม่า ในด้านการค้าและงานวิชาชีพ ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในด้านเศรษฐกิจของผู้อพยพชาวอินเดีย ก่อให้เกิดสถานการณ์ที่คุกรุ่นขึ้นอย่างล่อแหลมในทศวรรษ 1930 โรเบิร์ต เทย์เลอร์ ตั้งข้อสังเกตว่า การปกครองแบบอาณานิคมของอังกฤษในพม่า สร้างสถานการณ์ที่ “แทบจะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงกลับ ระหว่างขนาดของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ กับอำนาจทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่พวกเขายึดครองอยู่ ในช่วงตอนปลายของยุคอาณานิคม” รัฐบาลอยู่ในการควบคุมของชาวอังกฤษ ชาวอินเดียและลูกครึ่งอินเดีย-อังกฤษ เศรษฐกิจ ซึ่งรวมทั้งการธนาคาร การเป็นเจ้าของที่ดิน การลงทุน การค้าภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศ ก็ล้วนอยู่ในการครอบงำของชาวอังกฤษ ชาวอินเดียและชาวจีน[32]

สภาพการณ์สมัยก่อนยุคอาณานิคม เมื่อผสานเข้ากับนโยบายจำเพาะของแต่ละมหาอำนาจอาณานิคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมแบบใหม่ขึ้น ในกรณีเวียดนามของฝรั่งเศส ศาสนาเป็นเหตุให้เกิดความหลากหลายขึ้นมาอีกโสดหนึ่งด้วย ในโคชินจีน พุทธศาสนากับศาสนาเต๋า หลากหลายนิกาย อยู่ร่วมกับศาสนาขงจื๊อซึ่งเป็นศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการ เมื่ออำนาจการปกครองของฝรั่งเศสแพร่กระจายออกไป และชาวเวียดนามที่นับถือคาทอลิกมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ – แม้ว่าเพียงบางคนเท่านั้นที่รู้ภาษาฝรั่งเศส—ปฏิกริยาต่อต้านการปกครองอาณานิคมก็มักมีขบวนการทางศาสนาเป็นผู้นำ เรื่องนี้ได้นำไปสู่การก่อตั้ง “นิกาย” ในรูปแบบของเวียดนาม ซึ่งมีลักษณะแปลกออกไป กลุ่มนิกายดังกล่าวนี้ เริ่มปรากฏให้เห็นในทศวรรษ 1920 กลุ่มที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีมากที่สุด ได้แก่กลุ่มเกา ได และฮัว ฮาว กลุ่มนิกายเหล่านี้ผสานปัจจัยสำคัญ ๆ ของศาสนาคริสต์ พุทธ เต๋า ขงจื๊อ รวมทั้งหลักลัทธิและพิธีกรรมของสมาคมลับ เข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งชุมชนที่แยกตัวออกไปต่างหาก ในท้ายที่สุด ชุมชนเหล่านี้ ก็เพียรพยายามที่จะก่อตั้งโครงสร้างทางการทหารและการเมืองของตนเองขึ้นมา และเพียรหาทางเข้าควบคุมดินแดนของตนเอง

ในท้ายที่สุดแล้ว ศาสนาได้กลายเป็นจุดรวมพลังให้แก่ขบวนการต่อต้านอาณานิคม รวมทั้งต่อต้านชาวต่างชาติของพม่า อิทธิพลของมิสชันนารีผู้สอนศาสนาคริสต์ ซึ่งเพียรหาทางเปลี่ยนศาสนาในหมู่ชนชาติกลุ่มน้อยเช่น กะเหรี่ยง และฉาน ประกอบกับการดูถูกเหยียดหยามพุทธศาสนากันโดยทั่วไปของชาวอังกฤษ ส่งผลให้พุทธศาสนาในพม่า กลายเป็นเรื่องการเมือง ทั้ง*ปอนคยี* และคนหนุ่มสาวที่เป็นชนชั้นกลางพวกใหม่ของพม่า ตอบสนองต่อปัญหาเหล่านี้ เหมือนเช่นกรณี “วิวาทะเรื่องรองเท้า” เมื่อเกิดการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นในรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียง

---

[32] Robert H. Taylor, ***The State in Burma***, London, 1987, 128-9.

ใต้ ชนพื้นถิ่นเป็นพวกที่เปลี่ยนมายึดมั่นในลัทธิความเชื่อของคริสต์ก็ได้พบว่า ตนเองเป็นผู้ที่แยกออกจากชุมชนที่เป็นคนส่วนใหญ่อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

อิสลาม ในบริทิชมาลายา ในแง่ที่เป็นแหล่งกำเนิดของการต่อต้านอาณานิคม จัดได้ว่ามีอยู่น้อยจนละเลยเสียได้ แต่สำหรับชาวมุสลิมทั้งในฟิลิปปินส์และสุมาตรา ทั้งสองต่างตอบสนองต่อการจู่โจมของลัทธิอาณานิคมด้วยการต่อต้านโดยกำลังอาวุธอย่างเด็ดเดี่ยว ประชาชนชาวซูลูและมินดาเนามีขนบประเพณีอันยาวนานในการท้าทายศาสนาคริสต์ของสเปน การกดดันของสเปน เป็นแรงเพิ่มพลังเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของผู้นับถือศาสนาอิสลามและอัตลักษณ์ทางการเมืองของคนเหล่านี้ ชาวอเมริกันมิได้กระทำสักเท่าใด ที่จะเปลี่ยนแปลงการพยายามแยกตัวโดยใช้กำลังอาวุธ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากสมัยการปกครองของสเปน

นโยบายด้านการศึกษาและภาษา ยังเป็นอีกแหล่งหนึ่ง ที่เป็นที่มาของการแบ่งแยกในอาณานิคมทุกแห่ง ปกติแล้ว ภาษาของชนชั้นปกครอง กลายเป็นภาษาที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองและในด้านธุรกิจ บริเวณที่มีภูมิทัศน์ด้านชาติพันธุ์ที่ซับซ้อน ในพม่า ฟิลิปปินส์และมลายู ภาษาอังกฤษกลายเป็นภาษากลางที่ใช้กันทั่วไป ชนที่อยู่มาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นหรือผู้อพยพชาวเอเชียที่มีความรู้ด้านภาษาอังกฤษอยู่บ้าง อยู่ในฐานะผู้มีอภิสิทธิ์ในกรณีความก้าวหน้าทางด้านวิชาชีพ ในทุกประเทศเหล่านี้ ผู้อพยพและชนกลุ่มน้อยไม่มีแรงจูงใจให้ต้องเรียนรู้ภาษาของคนส่วนใหญ่ เนื่องจากภาษาที่สร้างความก้าวหน้า เป็นภาษาของยุโรป การบุกรุกของภาษาต่าง ๆ จากยุโรป นำอิทธิพลด้านวัฒนธรรมอย่าง อื่น ๆ เข้ามาพร้อมกันด้วย รัฐใหม่ ๆ เองก็โดดเดี่ยวจากบรรดาเพื่อนบ้านที่อยู่ในรัฐอาณานิคมอื่น ๆ และยังถูกปรับทิศทางใหม่ ให้มุ่งไปหาเมืองแม่ที่อยู่ในยุโรป ดังนั้น เมื่อถึงทศวรรษ 1920 เราจึงสามารถเข้าไปเยี่ยมห้องเรียนในกัมพูชา และได้ยินได้ฟังนักเรียนในโรงเรียนที่สอนตามหลักสูตรโรงเรียนมัธยมของฝรั่งเศส ท่องบทเรียนจากตำราต่าง ๆ ซึ่งอ้างอิงถึง “บรรพบุรุษชาวกอลของเรา”

ในอีสต์ อินดีสที่ดัตช์ควบคุมอยู่ นโยบายด้านภาษาดำเนินไปตามแนวทางที่ต่างออกไป การศึกษาในภาษาดัตช์ เป็นสิ่งที่คนในตำแหน่งสูง ๆ ในระบบราชการพลเรือนของชวาไขว่คว้ากัน คนเหล่านี้ มองเห็นว่าภาษาดัตช์เป็นหนทางไปสู่ความก้าวหน้าภายในระบบดัตช์ ในเวลาเดียวกัน ขณะที่อาณานิคมของดัตช์เพิ่มจำนวนขึ้นนั้น การใช้ภาษามาเลย์ในฐานะที่เป็นสื่อกลางของชนนานาชาตินานาภาษา ก็แพร่หลายไปทั่วย่านอินดีส ซึ่งเท่ากับวางพื้นฐานสำหรับเอกภาพในที่ซึ่งอันที่จริงแล้ว ไม่เคยมีอยู่มาก่อนเลย สิ่งที่กลายมาเป็นภาษา *บาฮาซา อินโดนีเซีย* ก็คือภาษา “ที่ได้รับการปรับแต่งให้ทันสมัย” ขึ้นโดยการใช้อักขระโรมัน ภาษานี้แพร่กระจายออกไปทั่วดินแดนที่อยู่ในเขตปกครองของดัตช์ รัฐต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมโดยอ้อมของดัตช์ โดยวิธีใช้ “คำประกาศรวบรัด” ยังคงเป็น “ส่วนที่ปิดสนิท” นั่นคือแต่ละรัฐ ต่างเป็นหน่วยหนึ่งที่อยู่แยกออกจากกัน ทว่าในขณะเดียวกัน ก็เปิดสำหรับกรณีที่เป็นข้อยกเว้น ซึ่งมีอยู่อย่างกว้างขวาง การใช้ภาษาอย่างเช่นภาษาอินโดนีเซีย ได้พาให้แต่ละรัฐเหล่านี้ เข้ามาอยู่ในประชาคมที่กว้างขวางขึ้น และนำให้ประชาชนของรัฐ

เหล่านี้ ได้ติดต่อคบหากับคนจากที่อื่น ๆ ซึ่งแต่ก่อน เป็นคนต่างด้าวแปลกถิ่นอย่างสิ้นเชิงสำหรับพวกเขา

ในอีกทางหนึ่ง เงื่อนไขของสนธิสัญญาตาม “คำประกาศรวบรัด” ก็ได้สร้างลัทธิพหุนิยมชนิดใหม่ขึ้นมาภายในรัฐเหล่านี้ สนธิสัญญาเหล่านี้ ใช้เฉพาะกับความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประมุขพร้อมทั้งประชาชนที่เป็นราษฎรของประมุขเหล่านั้น ซึ่งก็คือใครก็ตามที่พวกเขาเข้าใจว่าใช่ กับฝ่ายรัฐบาลดัตช์ คนชาติอื่น ๆ ทั้งหมด มิได้ขึ้นอยู่กับ*อาดัต* (กฎหมายตามขนบประเพณี) ของรัฐใดโดยเฉพาะหากอยู่ภายใต้ระเบียบข้อบังคับอีกชุดหนึ่งที่ต่างออกไป คนเหล่านี้ประกอบด้วยชาวยุโรป “ชาวตะวันออกที่เป็นคนต่างชาติ” ข้าราชการพลเรือนที่เป็นคนพื้นเมือง ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ดินที่ได้ยกให้กับ รัฐบาลกลางแล้ว คนพื้นเมืองจากรัฐอื่น ๆ และคนพื้นเมืองที่อยู่ภายใต้สัญญาแรงงาน คนแต่ละประเภทเหล่านี้ อันที่จริงแล้ว ถูกปกครองอยู่ภายใต้คัมภีร์การปกครองอีกเล่มหนึ่งที่แยกต่างหากออกไป นั่นคืออยู่ในส่วนที่ปิดสนิทหนักขึ้นไปอีก

การสร้างระบบการศึกษาแบบอาณานิคมขึ้นมา ช่วยเสริมความแข็งแกร่งให้แก่การแบ่งแยก ซึ่งอิทธิพลของภาษาต่าง ๆ ของยุโรป ได้ก่อให้เกิดขึ้น ในมลายู นโยบายของอังกฤษ เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่กำแพงที่ขวางกั้นระหว่างชุมชนเชื้อชาติต่าง ๆ เด็ก ๆ ลูกหลานของตระกูลผู้ดีมาเลย์ได้รับการศึกษาที่โรงเรียนกัวลา กังซาร์ มาเลย์ ซึ่งเป็นโรงเรียนประเภทเดียวกับโรงเรียนประจำของอังกฤษ ทว่าตามแบบฉบับของมลายู สำหรับชาวมาเลย์ทั่ว ๆ ไป อนาคตทางด้านการศึกษา อยู่ที่โรงเรียนมุสลิม*เปสันเตรน* หรือ *ปอนดอก* ซึ่งครูในท้องถิ่นเป็นผู้บริหาร โรงเรียนแบบนี้ มีการสอนให้ท่องจำคัมภีร์กุรอ่านอยู่บ้าง อังกฤษตระหนักตั้งแต่ค.ศ.1872 มาแล้วว่า แม้แต่ชาวนา ก็จำเป็นต้องมีการศึกษาบ้าง และอังกฤษก็ได้เริ่มต้นดำเนินการสร้างระบบการศึกษาในภาษามาเลย์ขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านมาเลย์ได้รับการศึกษาเป็นเวลาสามปีเป็นอย่างน้อย แฟรงค์ สเวตเทนแฮมมีความเห็นว่า ควรจัดให้มีการสอนตามหลักการที่ว่า สอนเฉพาะสิ่งที่จำเป็นต้องรู้เท่านั้น

> ในขณะที่เราสอนเด็ก ๆ ให้หัดอ่านและเขียนและนับเลขในภาษาของพวกเขาเองหรือในภาษามาเลย์...เราก็*ปลอดภัย* นอกเหนือไปจากนั้นแล้ว ข้าพเจ้าใคร่จะได้เห็นเด็กชายได้รับการสอนให้รู้จักทำงานต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ และเด็กหญิงก็สอนให้ทอผ้า เย็บปักถักร้อยและทอเสื่อ ซึ่งล้วนแล้วแต่ให้ประโยชน์และเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันอยู่แล้วทั้งนั้น ตามรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทร ด้วยระดับความยอดเยี่ยมอย่างสูง[33]

อังกฤษขาดความกระตือรือร้นในเรื่องการศึกษาของชนพื้นถิ่น ซึ่งรับกันกับชาวมาเลย์ซึ่งไม่เต็มใจส่งลูกไปเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล การหาครูที่มีคุณวุฒิเป็นปัญหาอย่างหนึ่งเสมอมา ในค.ศ. 1920

---

[33] อ้างใน P. Loh, ***The Malay States 1877-1895***, Singapore and Kuala Lumpur, 1969, 169.

ริชาร์ด วินสเตดต์ ได้จัดเตรียมการเพื่อก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น ในระยะต่อมา ตามโรงเรียน จึงมีผู้จบการศึกษาจากวิทยาลัยฝึกหัดครูมาเลย์สุลต่านอิดริส ที่ตานจอง มาลิม มาบรรจุเป็นครูให้

สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในบริทิชมาลายาที่ใฝ่ความก้าวหน้ามากยิ่งกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก ๆ ลูกหลานของชาวอินเดีย ชาวจีนและลูกครึ่งยูเรเชีย ก็มีโรงเรียนเอกชนที่สอนเป็นภาษาอังกฤษ ที่มิสชันนารีกลุ่มต่าง ๆ ก่อตั้งขึ้น ที่สำคัญคือกลุ่มคาทอลิก ความโน้มเอียงไปในทางศาสนา เป็นสิ่งที่เหนี่ยวรั้งมิให้คนมาเลย์มาเข้าเรียน ดังนั้น จึงเท่ากับเป็นการสร้างอุปสรรคที่เป็นสถาบันอีกอย่างหนึ่งขึ้นมาขวางกั้นระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ ชาวจีนก็มองเห็นข้อดีของการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นสอนโดยใช้ภาษาของตนเองเช่นกัน และพ่อค้าชาวจีนที่มั่งคั่ง ก็สร้างสถานภาพภายในชุมชนของตนด้วยการสนับสนุนการศึกษาของชาวจีน ดังนั้น การจัดการศึกษาในมลายู จึงมี “กระแสธาร” ที่แยกต่างหากเพิ่มขึ้นมาอีกกระแสหนึ่ง เมื่อถึงทศวรรษ 1920 เจ้าของไร่ขนาดใหญ่ที่ใจกว้าง และรักความรู้ก็เริ่มจัดการศึกษาให้แก่เด็ก ๆ ที่เป็นลูกหลานของผู้ใช้แรงงานชาวอินเดียของตน และดังนั้น จึงเริ่มมีโรงเรียนที่ใช้ภาษาทมิฬเป็นสื่อกลาง เปิดให้การศึกษาแก่อีกเขตเชื้อชาติหนึ่งขึ้นมา

เมื่อวิเคราะห์อย่างถึงที่สุดแล้ว การเกิดสังคมพหุภาพ ดูเหมือนว่าจะเป็นผลลัพธ์มาจากหลายปัจจัยประกอบเข้าด้วยกัน ความหลากหลายด้านเชื้อชาติ เป็นความจริงของชีวิตในภูมิภาคนี้เป็นเวลานานก่อนที่พวกยุโรปจะเข้ามา ทว่าเมื่อมีการจัดระบบการปกครองให้เข้าหลักเหตุผลและมีลัทธิเหยียดผิวของชาวยุโรปเกิดขึ้น สิ่งต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป อันที่จริงนั้น โครงสร้างใหม่ของอาณานิคมในแง่พื้นที่ มีโครงสร้างทางการปกครองที่ค่อนข้างสอดคล้องเป็นอันอันดีอยู่ภายใน โครงสร้างการปกครองนี้คือรากฐานของรัฐชาติใหม่นั่นเอง อย่างไรก็ดี ระบบการบริหารแบบใหม่ ได้ระบุและแยกแยะปัจจัยของความหลากหลายเหล่านี้ออกมา แบ่งแยกบางกลุ่มบางเชื้อชาติออกจากกัน ปกป้องคุ้มครองชนบางเชื้อชาติและปล่อยให้บางเชื้อชาติมีเสรีภาพในการปฏิบัติการมากยิ่งขึ้น ผลกระทบพลังของตลาดและเศรษฐกิจโลก ทำให้กระบวนการนี้ดำเนินต่อไป ด้วยการสร้างสภาวะทางการพาณิชย์ให้แก่ความชำนาญพิเศษในด้านอาชีพของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในขณะที่นโยบายด้านภาษาและการศึกษา ช่วยผลักดันให้กำแพงด่านสุดท้ายเข้ามาบรรจบกันอย่างแข็งแกร่งยิ่งขึ้น

ในกรณีตัวอย่างของสยาม ความแตกต่างระหว่างการปกครองของยุโรปและการปกครองในจารีตเดิมของพื้นถิ่น เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัด บทบาทด้านเศรษฐกิจของชาวจีนอพยพ คล้ายคลึงกับของชาวจีนในที่อื่น ๆ ทว่าสยามมิได้สร้างกำแพงกฎหมายเพื่อกีดกันคนนอกมิให้ปรับตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม การดำเนินนโยบายของรัฐบาลต่อชาวจีน จึงมิได้ถูกขวางกั้นด้วยกฎหมายพวกนี้ ดังเป็นกรณีที่เกิดขึ้นในอาณานิคมของยุโรป แม้ว่าพระบาทสมเด็จมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงแสดงความรู้สึกต่อต้านชาวจีนให้ได้ยินกันในช่วงก่อนที่จะถึงค.ศ.1920 แต่ความรู้สึกเช่นนี้ ก็ไม่เคยแยกชนพื้นถิ่นให้ห่างออกจากผู้อพยพเข้ามาอย่างเต็มที่

รากเหง้าของปัญหา อยู่ที่การสร้าง “ชุมชน” ต่าง ๆ ขึ้นมา ดูเหมือนว่า สิ่งนี้ จะเป็นนวัตกรรมของยุโรปอย่างแท้จริง ผลงานของบุตเซอร์และจีน เทย์เลอร์เสนอแนะว่า ชาวยุโรปเป็นผู้สร้างแนวคิด

นี้ขึ้นมา โดยการทำตนเองเป็นแบบอย่างให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ทั้งหมด ในการสร้างกำแพงล้อมรอบตัวเองขึ้นมา ขั้นตอนสุดท้ายในพัฒนาการของสังคมพหุภาพเหล่านี้ มาถึงในทศวรรษ 1920 และ 1930 เมื่อขบวนการชาตินิยมเริ่มปลุกเร้าชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในภูมิภาค ประชาคมแห่งชาติที่ก่อตัวขึ้นมา ทุกกรณีก็ว่าได้ ได้พบว่าตนเองเผชิญกับการก่อสร้างสังคมที่เกลื่อนกราดไปด้วยความขัดแย้งและความไม่ลงรอยกัน ดินแดนต่าง ๆ ที่ถูกจัดให้อยู่ภายใต้การปกครองแบบรวมศูนย์ ภายใต้มหาอำนาจตะวันตกประกอบด้วยกลุ่มชนชาติต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่มีกำเนิดดั้งเดิมในพื้นถิ่นและที่มาจากต่างแดน ซึ่งมีหลายกลุ่ม พอใจกับสถานการณ์ซึ่งตนมีสิทธิพิเศษ หรืออย่างน้อย ก็มีระบบการควบคุมที่แยกต่างหากออกไป ในบางกรณี ความรู้สึกชาตินิยมได้ทวีขึ้นในหมู่ผู้อพยพชาวต่างชาติก่อนที่จะเกิดขึ้นในหมู่ชนชาติดั้งเดิมในพื้นถิ่น

ดังจะเห็นได้จากกรณีมลายูและสิงคโปร์ ในทั้งสองดินแดนนี้ลัทธิชาตินิยมของชาวจีน สถาปนาขึ้นก่อนที่กลุ่มชาตินิยมมาเลย์จะเริ่มดำเนินการเพื่อหาทางปกครองตนเอง อันที่จริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการได้เห็นกิจกรรมทางการเมืองของชาวจีน ส่งผลกระทบในเชิงกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมของชาวมาเลย์ ในเกือบทุกแห่งชาวจีนกลายเป็นกลุ่มชนที่มองกันว่า เป็นผู้ท้าทายกลุ่มชาตินิยมของชนดั้งเดิมในพื้นถิ่น กรณีดังว่านี้เกิดขึ้นในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์และเวียดนาม ในพม่า ชาวอินเดียเป็นผู้แบกรับความรู้สึกเหยียดผิวจากนักต่อสู้ในแนวทางของลัทธิชาตินิยม ความมีจิตใจต่อสู้ของลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นมาภายในสังคมพหุภาพที่ลัทธิอาณานิคมสร้างขึ้นมานี้ ทำให้นักชาตินิยมมองชุมชนที่ “ไม่ใช่ชาติเดียวกัน” กับตนในฐานะสิ่งที่เตือนให้ระลึกถึงการครอบงำของต่างชาติ ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ จึงต้องประสบกับความเดือดร้อนจากผลที่ได้รับเป็นมรดกจากลัทธิอาณานิคม ดังกล่าว

สยามกับพม่า

รัฐเพื่อนบ้านบนส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองรัฐนี้ เป็นกรณีที่นำมาใช้ในการศึกษาพิเคราะห์ถึงสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน ช่วงระยะเวลาของการปรับปรุงรัฐให้ทันสมัย เป็นช่วงที่ความตรงกันข้ามกันนี้สำแดงให้เห็นได้มากที่สุด พม่าถูกรุกรานจากทางอินเดีย ถูกผนวกดินแดนและถูกสร้างขึ้นมาใหม่ตามใจปรารถนาของอังกฤษ ดินแดนทั้งหมดของพม่า ตกอยู่ภายใต้การปกครองโดยตรง โดยมิได้มีการดำเนินความพยายามอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะปฏิบัติงานภายใต้ระเบียบแบบของจารีตเดิม สยามนั้นตรงกันข้าม หนีรอดการรุกรานและการปกครองของต่างชาติมาได้สำเร็จ รัฐนี้ถูกพาผ่านกระบวนการปรับปรุงการปกครองและปรับปรุงการเมืองให้ทันสมัย ด้วยฝีมือของพระประมุขตามจารีตประเพณีของตนเอง เจ้าฟ้ามงกุฎหรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยอมรับสนธิสัญญาบาวริงที่ไม่เสมอภาคในค.ศ.1855 และทรงเปิดประเทศเพื่อรับอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ

และวัฒนธรรมของตะวันตก ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้นำพระองค์หนึ่งในกระบวนการนี้ รัชสมัยของเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์หรือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ค.ศ.1868-1910) พระราชโอรสของพระองค์ อยู่ในช่วงระยะเดียวกับที่มีการขยายอาณานิคมของยุโรป และพระองค์ทรงเป็นผู้ได้รับการยกย่องที่สามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้

ที่แปลกก็คือ เป้าหมายและแบบอย่างของการปฏิรูปทางการเมืองและการรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางของทั้งสองรัฐ มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ สยามได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้าจากวิธีการปกครองของอังกฤษ ทั้งจากมลายูและจากพม่า รวมทั้งจากที่ประเทศอังกฤษเอง การปรับปรุงให้ทันสมัยของไทยส่วนมาก สำเร็จลงด้วยคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรป และแน่นอนว่าถูกกระตุ้นจากแรงกดดันของนักการทูต พ่อค้าและมิสชันนารีชาวอังกฤษและชาวฝรั่งเศส ซึ่งในแง่หนึ่ง ก็อาจกล่าวได้ว่า คอยกำกับจับตาคุมอยู่ ตลอดช่วงระยะเวลานี้

แต่สยามก็มิได้ปลอดพ้นจากภัยคุกคามและการแทรกแซงทางทหารของต่างชาติ เดวิด วายอัตต์ กล่าวระบุว่า ในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สยามสูญเสียการควบคุมดินแดนถึง 456,000 ตารางกิโลเมตรให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส นอกจากนี้ ยังเป็นความจริงด้วยเช่นกัน ที่ว่าตลอดช่วงระยะเวลานี้ สยามถูกบังคับให้ต้องดำเนินโครงการต่าง ๆ ของตนให้ลุล่วง ทั้ง ๆ ที่มีข้อผูกพันตามสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ซึ่งยินยอมให้คนในบังคับของต่างชาติ มีสิทธิพิเศษในด้านเศรษฐกิจและกฎหมาย สนธิสัญญายังวางข้อจำกัดเรื่องชนิดและระดับภาษีซึ่งรัฐบาลจะสามารถกำหนดได้ นอกจากนี้ ฝ่ายไทยยังถูกจำกัดเสรีภาพในการดำเนินกิจการด้านการต่างประเทศของตนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐเพื่อนบ้าน มีหลาย ๆ แง่ ที่สถานภาพในเวทีระหว่างประเทศของสยาม คล้ายคลึงกันอย่างยิ่งกับของรัฐมลายูที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยอ้อม หรือของรัฐอีกเป็นจำนวนมากในย่านหมู่เกาะรอบนอกของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ยิ่งไปกว่านั้น การปฏิรูปการปกครอง ที่ได้รับการสนับสนุนจากษัตริย์ไทย เพียงแต่เสริมสร้างความเข้มแข็งของรัฐเท่านั้น และจริง ๆ แล้ว มิได้กระทำสิ่งใดที่จะส่งเสริมการพัฒนาเสรีภาพทางการเมืองในหมู่ประชาชนแต่อย่างใดเลย ในด้านสังคมนั้น สังคมไทยเป็นสังคมที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติมาก ซึ่งรวมถึงมาเลย์ มอญ ลาว และชนชาวภูเขาที่อยู่มาแต่เดิมในพื้นถิ่น เช่นม้งและเย้า รวมทั้งยังมีผู้อพยพชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน ในทำนองเดียวกันระเบียบแบบแผนด้านสังคมของสยาม แบ่งแยกจากกันด้วยความแตกต่างทางชนชั้นและสถานภาพ ซึ่งยังคงฝังอยู่ในภาษา

เป็นที่ได้ชัดเจนว่า ความแตกต่างที่สำคัญ อยู่ที่วิธีการเริ่มดำเนินงานปฏิรูป ความจริงในข้อที่ว่าการปรับปรุงให้ทันสมัยของไทย เป็น “การกระทำกับตัวเอง” ย่อมมีความหมายว่า ความเจ็บปวดทรมาน ย่อมต้องลดลงไปอย่างแน่นอน ประสบการณ์ของสยาม น่าจะเป็นกรณีที่มีเหตุผลดีพอ ๆ กับกรณีใด ๆ ที่อาจนำมาใช้เป็นข้อโต้แย้งในเชิงต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคม ไม่ว่าการปกครองแบบอาณานิคมนั้น จะกระทำด้วยความตั้งใจอันสูงส่งสักปานใดก็ตาม แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดเช่นกันว่าประสบการณ์ของสยามในหลาย ๆ แง่ ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นกับบรรดาเพื่อนบ้านของสยาม ความจริง

ในข้อที่ว่า ชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง เป็นผู้ดำเนินการปฏิรูปจนลุล่วงไปนั้น ดูเหมือนว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้ระเบียบแบบแผนด้านสังคมของไทย ยังคงธำรงบูรณภาพทางด้านวัฒนธรรมไว้ได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่ของพม่าและชาวประชาชาติอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องถูกลิดรอนไป การเปรียบเทียบกรณีทั้งสอง และการพิจารณาผลที่เกิดขึ้นบางประการในด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม จะช่วยในการทำความเข้าใจต่อกระบวนการเหล่านี้

อำนาจการปกครองของอังกฤษในพม่ามาจากอินเดีย และมุ่งหมายเพื่อจะเข้าแทนที่การปกครองในระบอบกษัตริย์ของพม่า พม่ามีชนชั้นใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาเพื่อให้เข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในการปกครองบ้านเมืองตามแนวทางใหม่ดังกล่าว ภายหลังจากการผนวกดินแดนพม่าตอนบนแล้ว ผู้บริหารชาวอังกฤษที่ควบคุมดูแลเรื่องการรักษาความสงบ ได้ลงมือจัดโครงสร้างการปกครองด้านพลเรือนเสียใหม่อย่างถึงรากเหง้า การปกครองนี้ดำเนินตามแนวทางของระบบอินเดีย โดยมิได้คำนึงถึงแบบแผนของการปกครองในหมู่บ้านและในท้องถิ่นที่เคยมีมาก่อน การรุกเข้ามาและการรักษาความสงบของอังกฤษ ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่มากับการอยพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียและชาวจีนจำนวนมาก และกับการก่อตั้งฝ่ายปกครองประชากรที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่แยกต่างหากออกไป เป็นประสบการณ์ที่เจ็บปวดรวดร้าวสำหรับสังคมพม่าโดยทั่วไป ความล่มสลายของระเบียบแบบแผนด้านสังคมและการเมืองของพม่าในค.ศ.1885 เป็นวิกฤติการณ์ที่มีความสำคัญ อย่างมหาศาลต่อวัฒนธรรมโดยรวม

จอห์น เคดี เคยใช้คำอย่างเช่น “ความเสื่อมโทรมทางสังคม” และ “ความแตกสลายทางวัฒนธรรม” เพื่อบรรยายผลกระทบที่เกิดจากการปกครองของอังกฤษ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญ ๆ ของพม่า ในระยะหลัง ๆ นี้ กล่าวได้ว่า ทุกหนึ่งในสองคน ต่างมีความเห็นพ้องต้องกันเมื่อพิจารณาถึงผลกระทบที่การปกครองของอังกฤษก่อให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นโดยทั่วไปแก่สังคมพม่า และแก่พัฒนาการทางด้านการเมืองและสังคมของพม่าในระยะยาว คำวิพากษ์ของเฟอร์นิวัลล์ เรื่องการปกครองโดยตรงตามแบบอย่างของอินเดียและลัทธิเสรีนิยมด้านเศรษฐกิจ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญถึงขั้นกำหนดท่วงทำนองการโต้เถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับพัฒนาการของพม่า ฮอลล์ได้กล่าววิพากษ์ ครอส์ธเวต “ซึ่งมาพร้อมกับความคิดทางการปกครองจากอินเดียที่กำหนดไว้แล้วอย่างแน่วแน่ [และ] นำแผนการที่ร่างไว้เรียบร้อยแล้วมาด้วย แผนการนี้ กระทำขึ้นเพื่อทำให้หมู่บ้าน เป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคมและการเมือง เหมือนอย่างในอินเดีย”[34] ทั้งหมดนี้เป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งที่เฉือดเฉือนลงไปถึงหัวใจของระเบียบแบบแผนด้านสังคม-การเมืองดังที่เคยมีมาแต่เดิม

เฟอร์นิวัลล์และนักศึกษารุ่นหลัง ๆ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ครอส์ธสเวตมิได้เข้าใจอย่างแท้จริงถึงหน้าที่ของผู้เป็นหัวหน้าในพื้นที่ ซึ่งตำแหน่งเดิมของพวกเขาถูกยุบเลิกไป และหน้าที่ของหัวหน้าหมู่บ้านใหม่ ซึ่งตั้งขึ้นจากความว่างเปล่าโดยแท้ ผู้ดำรงตำแหน่งหลังนี้ ได้รับมอบหมายอำนาจและหน้าที่ที่พวกเขาไม่เคยมีมาก่อนเลย ชนชั้นใหม่ประจำหมู่บ้านและผู้ปฏิบัติหน้าที่ในท้องถิ่น มักมี

---

[34] Hall, p. 771.

แนวโน้มที่จะเป็นชาวอินเดียเท่า ๆ กับเป็นชาวพม่า เนื่องจากทัศนะของอังกฤษเห็นว่า จำนวนบุคลากรชาวพม่าที่ผ่านการฝึกฝนมาแล้ว มีจำนวนไม่เพียงพอ

ปัญหาที่แท้จริง มิใช่ความจริงในข้อที่ว่า แบบอย่างของการปฏิรูปการปกครองและการปฏิรูปสถาบันเป็นแบบของอินเดีย มากเท่าไรนัก ทว่าอยู่ที่ความจริงที่ว่า เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการปฏิรูปทั้งไม่รู้และไม่แยแสอะไรที่เกี่ยวกับพม่ามากนัก ความรู้และประสบการณ์ของพวกเขา มีพื้นฐานมาจากสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้ในอินเดีย คำพูดที่แสดงความคิดเห็นของครอส์ธเวต บ่งบอกให้ทราบว่า จริง ๆ แล้ว ครอส์ธเวตไม่เข้าใจธรรมชาติของทรัพย์สินที่อยู่ภายใต้กฎหมายตามขนบธรรมเนียมเดิมของพม่า ทั้งเขามิได้มีแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับลักษณาการที่รัฐบาลในจารีตเดิม สามารถธำรงรักษาการสื่อสารทางการเมืองกับประชาชนของตนไว้ได้ อาจเป็นได้ว่า เฟอร์นิวัลล์ทำไม่ถูก ที่วางแบบแผนไว้ว่า *มินตัคยี)* เป็นตัวแทนของหมู่บ้านที่ประชาชนเป็นผู้เลือกมาทำงาน ทว่า *มินตัคยี*ก็มิใช่ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง ซึ่งจะถูกโยกย้ายไปประจำที่อื่นเป็นระยะ ๆ เช่นกัน เจ้าหน้าที่ประจำเมือง ซึ่งดูเหมือนว่าจะเข้ารับหน้าที่แทน*มินตัคยี*ในฐานะเจ้าหน้าที่ประจำตำบล มีภาระรับผิดชอบต่อหมู่บ้านประมาณหนึ่งร้อยหมู่บ้าน ภายใต้ระบบของอังกฤษ หน้าที่หลักของเจ้าหน้าที่เหล่านี้ คือการพิจารณาข้อพิพาทต่าง ๆ และเก็บภาษี ตำแหน่งหน้าที่อื่น ๆ ของรัฐ ถูกแยกให้ไปสังกัดตามแผนกต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เฉพาะทาง ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ประจำเมืองและเจ้าหน้าที่ประจำเขตเหล่านี้ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการศึกษา สุขาภิบาล ชลประทานและงานรับผิดชอบอย่างอื่น ๆ

โครงการรักษาความสงบที่ขยายเวลาให้ยาวนานออกไป เป็นการตอบสนองต่อความวุ่นวายไร้ระเบียบที่ได้รับแรงหนุนจากการล้มล้างระบอบการปกครองที่มีมาแต่เดิม โรเบิร์ต เทย์เลอร์ให้เหตุผลว่า เรื่องนี้ มีผลกระทบให้รัฐอาณานิคม จำเป็นต้องพัฒนาเครื่องมือที่แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เพื่อปราบปรามและควบคุมสังคม ในแง่หนึ่ง สามารถกล่าวได้ว่า นับจากค.ศ.1885 จนกระทั่งถึงค.ศ.1942 พม่าอยู่ภายใต้กฎอัยการศึกในรูปแบบหนึ่งมาโดยตลอด เทย์เลอร์กล่าวถึงเรื่องตลกที่ขำไม่ออกนี้ว่า ชาวอังกฤษมาพร้อมกับคำปฏิญญาณว่าจะปลดปล่อยชาวพม่าให้รอดพ้นจากรัฐบาลเผด็จการ แต่พวกเขากลับนำ“พันธนาการแห่งกฎระเบียบ”เข้ามาแทนที่ “โซ่ตรวนอันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ”[35] นโยบายของอังกฤษจึงส่งผลออกมาเป็นมรดกแย้งกันอยู่ในตัวเองของรัฐอาณานิคมในพม่า กล่าวคือ

> ความเข้มแข็งที่ยิ่งใหญ่ของรัฐอาณานิคมแห่งนี้ อยู่ที่แสนยานุภาพทางทหารที่มีแหล่งกำเนิดอยู่นอกดินแดน และมีการจัดระบบการปกครองที่ได้รับมาจากอังกฤษและอินเดีย ความอ่อนแออย่างมากทีเดียวของรัฐอาณานิคมแห่งนี้ อยู่ที่ความไม่สามารถที่จะรักษาการสนับสนุนจากประชากรพื้นถิ่นไว้ได้ ไม่ว่าจะด้วยการปฏิบัติหรือด้วยการนิ่งเฉย[36]

---

[35] Taylor, ***The State in Burma***, 98-9.

[36] Ibid., 115.

ผลลัพธ์อีกประการหนึ่งของ “การรักษาความสงบในพม่า” ของอังกฤษ คือการเหลือที่ว่างเพียงเล็กน้อย ให้แก่ความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างชาวพม่าและชาวอังกฤษ ผลก็คือ นโยบายของอังกฤษโดยทั่วไป ให้การสนับสนุนชนกลุ่มน้อย ทหารและตำรวจส่วนใหญ่ เป็นชาวอินเดีย ครอส์ธเวตกล่าวว่า ความล้มเหลวที่จะฝึกชาวพม่าให้เข้ามาเป็นทหารนั้น เป็น “รอยด่างบนโล่เกียรติยศของเรา”[37] กระนั้น อังกฤษก็ได้ฝึกทหารกะเหรี่ยงและคะฉิ่นขึ้นมาหลายกรมกอง ทหารเหล่านี้ ได้เข้ารักษาการตามเขตต่าง ๆ ของพม่า ฉานและฉิ่น ร่วมกับทหารอินเดีย

ในสยาม การปฏิรูปการปกครองตามจารีตเดิมในฐานะที่เป็นเรื่องภายใน ก่อให้เกิดปัญหาที่ไม่เหมือนกับที่ใด ๆ และเป็นปัญหาที่มีหลายแบบหลายชนิดอย่างกว้างขวาง พิจารณาในหลาย ๆ แง่แล้ว เปรียบเสมือนว่าพระประมุขของไทยจำต้องทรงรื้อถอนบ้านแล้วสร้างขึ้นมาใหม่ ขณะที่ยังอาศัยอยู่ในบ้านนั้นโดยตลอด กรมกองต่าง ๆ ในเมืองหลวงและในพระราชวัง กลายเป็นสมบัติที่ส่งทอดกันตามสายโลหิตของตระกูลที่มีอิทธิพล ตระกูลเหล่านี้มีอำนาจควบคุมรายได้ ควบคุมจังหวัด ตลอดจนทรัพยากรทางเศรษฐกิจของตนเอง โดยผ่านเครือข่ายการอุปถัมภ์ขนาดใหญ่ และบางครั้ง ถึงกับมีกองทัพส่วนตัวของตนเอง การปกครองตามหัวเมืองวุ่นวายและยุ่งเหยิง หลายจังหวัด ตกอยู่ภายใต้การปกครองที่สืบทอดตามสายโลหิตของตระกูลที่ยิ่งใหญ่ในท้องถิ่น บางจังหวัดตกอยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงของหน่วยงานจำเพาะ อาทิเช่นจังหวัดที่อยู่ทางตะวันตกซึ่งอยู่ติดกับพรมแดนพม่า อยู่ภายใต้การควบคุมของกรมพระกลาโหมและมีอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินควบคุมอยู่ คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นประมุขของตระกูลบุนนาคที่ทรงอิทธิพล กลุ่มอื่น ๆ มีอิทธิพลครอบงำการปกครองและการเก็บภาษีทางใต้ การเก็บภาษีของภาคใต้นี้ตกอยู่ในมือของ*กะปิตัน*ชาวจีนและเจ้าภาษีนายอากรในท้องถิ่น ส่วนทางตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีการจัดระเบียบในอีกแบบหนึ่ง ณ ที่นี้ หัวหน้าของชาวลาว มีอำนาจการปกครองที่ค่อนข้างเป็นอิสระอยู่ภายในดินแดนของตน สิ่งแรกที่ผู้ปฏิรูป จำเป็นต้องทำคือ ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงระบบที่ฝังลึกอยู่อย่างมั่นคงนี้ การปกครองในแบบดังกล่าวนี้ อังกฤษได้กวาดล้างออกไปหมดแล้วในพม่า

จังหวะก้าวของการปฏิรูปในสยาม เชื่องช้ากว่าในพม่ามาก แรกทีเดียว การปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถูกขัดขวางเป็นบางส่วนจากฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ยังคงมีอำนาจอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1885 แม้ว่าข้าราชการผู้สูงอายุส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำในตระกูลบุนนาคที่ทรงอิทธิพล หมดรุ่นไปแล้วเมื่อถึงค.ศ.1890 แต่การเปลี่ยนแปลงก็ยังถูกหน่วงเหนี่ยวขัดขวางเพราะขาดผู้นำที่มีคุณสมบัติและคุณวุฒิ โดยทั่วไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงอาศัยพระอนุชาของพระองค์เองและพระอนุชาต่างพระมารดา มาบรรจุ

---

[37] Crosthwaite, 131.

ในตำแหน่งการปกครองที่ได้รับการสร้างแบบอย่างขึ้นมาใหม่ พระอนุชาของกษัตริย์เหล่านี้ ทรงเป็นปัจเจกบุคคลพวกเดียวที่ได้รับการศึกษาในแบบสมัยใหม่

กรมกองต่าง ๆ ได้รับการปฏิรูปและเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาขึ้นทีละน้อย และทีละกรมละกอง เมื่อผู้เป็นหัวหน้าคนเก่าเสียชีวิตไป กระทรวงทบวงกรมใหม่ ๆ ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาและได้รับอิสระในการปฏิบัติงานในแต่ละเรื่องไป โดยมักปฏิบัติหน้าที่เป็นหน่วยงานชั่วคราวอยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง ไปจนกระทั่งถึงเวลาที่กระทรวงหนึ่ง จะสามารถเข้ารับหน้าที่ดำนินภารกิจของตน ในลักษณาการที่แสดงการรับผิดชอบได้ แรกทีเดียว พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงนครบาลโดยการเลือกสรรของพระองค์เอง เหตุการณ์นี้ ตามมาด้วยการแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวง พระคลังและการต่างประเทศ โดยทรงแต่งตั้งพระอนุชาของพระองค์เอง การโยกย้ายอำนาจส่วนใหญ่จากบรรดาผู้รั้งตำแหน่งเดิม เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1882 ถึงค.ศ.1888 อันเป็นช่วงระยะเวลาเดียวกับที่กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ คู่แข่งสำคัญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทิวงคตและสมเด็จเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ถึงแก่พิราลัย พระอนุชาของพระบาทสมเด็จจุลจอมเกล้า คือสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเข้าควบคุมดูแลกระทรวงมหาดไทยต่อเมื่อถึงค.ศ.1892 แล้ว ซึ่งปีนี้เป็นปีแรกเช่นกัน ที่เสนาบดีของทุกกระทรวง ได้มาร่วมประชุมกันเป็นครั้งแรก ในฐานะที่เป็นการประชุมคณะเสนาบดีผู้ปกครองบ้านเมือง ในขณะเดียวกัน ก็จำเป็นเช่นเดียวกัน ที่จะต้องเริ่มดำเนินงานโดยใช้ระบบการตรวจสอบบัญชี การทำบัญชี การจัดเก็บเอกสารเป็นหมวดหมู่ จัดทำทะเบียนการโต้ตอบเอกสาร ตลอดจนการจัดเก็บเอกสารรายสามเดือนและจัดทำรายงานประจำปี[38]

ในสยาม การปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองและในส่วนท้องถิ่น และการรวมกลไกของรัฐเข้าสู่ศูนย์กลาง ดำเนินไปตามแนวทางที่อังกฤษกระทำในอินเดีย การปกครองท้องถิ่นได้รับการจัดระบบให้เข้าอยู่ภายใต้กระทรวงมหาดไทย ข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางกระทรวง จังหวัดต่าง ๆ แบ่งย่อยออกเป็นอำเภอ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของนายอำเภอ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง ระดับที่ต่ำลงไปกว่านั้น ได้แก่เจ้าหน้าที่ดังเช่นกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ได้รับเลือกจากชุมชนในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี แม้จะเป็นที่แน่นอนว่าระบบนี้คล้ายคลึงกับแบบอย่างของอินเดียภายใต้การปกครองของอังกฤษ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความแตกต่างที่สำคัญอยู่หลายประการ

การปฏิรูประบบศาลและระบบกฎหมาย เป็นขั้นตอนสำคัญก้าวหนึ่ง บนหนทางของการปลีกตัวให้เป็นอิสระจากสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค และเป็นอิสระจากอำนาจศาลของกงสุล ในกรณีนี้ ไทยมิได้ดำเนินการตามแบบอย่างของอังกฤษ ไทยจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายชาวฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม มาเป็นที่ปรึกษา และใช้ประมวลกฎหมายของนโปเลียนเป็นแนวทางในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ให้ลุล่วง เรื่องนี้สะท้อนถึงนโยบายโดยทั่วไปของไทยที่กำกับให้ใช้ที่ปรึกษาชาวต่างชาติ แต่ละ

---

[38] D.K. Wyatt, ***Thailand: A Short History***, New Haven, 1984, 193-201.

กระทรวงต่างมีที่ปรึกษาชาวต่างชาติอยู่หลายคน การคัดเลือกมาจงใจให้จากผู้ที่มีสัญชาติต่าง ๆ กัน (อังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม อเมริกัน เดนมาร์ค เยอรมัน ฯลฯ) ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความรู้สึกว่า ประเทศจากยุโรปประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ กำลังสร้างอิทธิพลต่อการปฏิรูปโดยไม่บังควร มีหลายกรณี ที่ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ ไม่สู้จะมีประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพการณ์ของท้องถิ่นเท่าไรนัก[39]

ความจริงในข้อที่ว่า เจ้าหน้าที่ไทย เป็นฝ่ายควบคุมกระบวนการนี้ ย่อมหมายถึงว่า โดยทั่วไปแล้ว เจ้าหน้าที่ไทยมีอิสระในการเลือกที่ปรึกษา รวมทั้งมีอิสระที่จะยอมรับหรือปฏิเสธคำแนะนำของที่ปรึกษา ในส่วนการปฏิรูประบบกฎหมาย ไทยได้รับการชี้นำ และในท้ายที่สุด ได้รับความเห็นชอบจากบรรดาผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรป แต่ระบบนี้ ก็ได้รับการปรับแต่งให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของไทย แต่สำหรับ การนำระบบกฎหมายของอังกฤษมาใช้ในพม่านั้น ปรากฏว่าเป็นความหายนะ เพราะกฎหมายเหล่านี้สร้างความพิศวงงงงวยให้แก่ชาวพม่า ศาลและการตัดสินคดีความในแบบของอังกฤษไม่สู้สัมพันธ์กับความคิดเรื่องความยุติธรรมของพม่า เคดีตั้งชื่อเรียกสภาพการณ์เช่นนี้ว่า เป็น “เกมการใช้ศัพท์เทคนิคและกฎ ซึ่งเฉพาะผู้ประกอบวิชาชีพด้านกฎหมายที่ไม่เคร่งศีลธรรมจรรยาจนเกินไปนักเท่านั้น ที่ดูจะเข้าใจและได้ประโยชน์” เคดีกล่าวว่า ชาวพม่าเป็นห่วงกังวลในเรื่องศักดิ์ศรีและการสบประมาทต่อสถานภาพส่วนบุคคล มากยิ่งกว่าการละเมิดสินทรัพย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้พิพากษาอังกฤษและอินเดียเป็นห่วง[40]

เช่นเดียวกับอังกฤษ กษัตริย์ไทยทรงเผชิญกับปัญหาการต่อต้านระหว่างการขยายอำนาจของรัฐและการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ปัญหานี้ มีมากเป็นพิเศษในอาณาบริเวณของชนกลุ่มน้อย ใน ค.ศ.1902 ขณะเมื่อการปฏิรูปของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพกำลังขจัดระเบียบแบบแผนเดิมออกไปนั้น ได้มีการจลาจลเกิดขึ้นสามครั้ง ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทางใต้ พวกมุสลิมอันมีราชาของปัตตานีเป็นผู้นำ ได้ก่อการกบฏขึ้น ขณะเดียวกันบรรดาข้าหลวงในท้องถิ่นก็ขัดขืน ไม่ยอมโอนรายได้จากภาษีให้กับเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง บริเวณรอบ ๆ จังหวัดอุบลราชธานีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มี “กบฏผีบุญ” ปะทุขึ้นมา แม้ว่าจะมีผู้นำเป็นพระภิกษุที่อ้างว่าอวสานของโลกกำลังจะใกล้เข้ามา และว่าปาฏิหาริย์หลายอย่างจะบังเกิดขึ้น แต่การกบฏครั้งนี้ ก็ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกของตระกูลผู้ปกครองเก่าในย่านนั้นด้วยเช่นเดียวกัน ทางเหนือ ใกล้กับจังหวัดแพร่ ชาวฉานจำนวนหลายร้อยคนซึ่งมาจากพม่า เพื่อทำงานโค่นซุงและขุดพลอย ได้ก่อการจลาจลขึ้นเช่นเดียวกัน คนเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนจากวงศ์วานของผู้ปกครองในท้องถิ่น ซึ่งไม่พอใจกับการต้องสูญเสียอภิสิทธิ์ที่เคยมีมาแต่เดิม ในแต่ละกรณีที่กล่าวมานี้ รัฐบาลกลางสามารถปราบปรามฝ่ายกบฏได้อย่างค่อนข้างง่ายดาย

---

[39] Ibid., 211.

[40] J.F. Cady, ***A History of Modern Burma***, Ithaca, 1958, 146.

หนึ่งในบรรดานวัตกรรมที่สำคัญของการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการสถาปนากองทหารอาชีพขึ้น เรื่องนี้เป็นความแตกต่างอย่างเด่นชัดโดยแท้ ระหว่างสยามกับรัฐอาณานิคม ชาวไทยเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพียงชาติเดียว ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ที่อยู่ในฐานะที่จะพัฒนากองทัพของตนเองขึ้นมาได้ เรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน เหล่าเชื้อพระวงศ์เป็นผู้ดำเนินการและบุกเบิกขึ้นเป็นครั้งแรก ในรูปของกองทหารมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง หน่วยงานกองทัพได้รับการก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1888 เมื่อมีการแยกกิจการทหารออกจากหน่วยงานกลาโหมเก่า ในค.ศ. 1902 ได้เริ่มมีการนำระบบการเกณฑ์ทหารโดยทั่วไปมาใช้ กองกำลังของสยามปฏิบัติการด้วยตนเองไปได้ดี เมื่อต่อสู้กับฝรั่งเศสในลาวในค.ศ.1893 แม้ว่าจะไม่สามารถปราบกองทัพบกและกองทัพเรือของยุโรปได้ แต่กองกำลังทหารของไทย ก็มีความสามารถเพียงพอที่จะบดขยี้การกบฏภายในประเทศได้ ในแง่หนึ่ง ก็อาจตีความได้ว่า กรุงเทพฯ เป็นดังเช่นกำลังฝ่ายจักรวรรดินิยม ที่พร้อมจะสร้างอารยธรรมให้แก่ “ชนพื้นเมือง” ในดินแดนของตนที่ไม่ยอมอยู่ในระเบียบ ด้วยอาวุธสมัยใหม่

ในพม่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวยุโรปกับชนกลุ่มน้อยที่มิใช่ชาวพม่า เป็นอิทธิพลประการหนึ่งที่ช่วยสร้างสังคมพหุภาพขึ้นมา สิ่งที่ตกทอดเป็นมรดกมาจากนโยบายดังกล่าว ยังคงเป็นเครื่องกีดขวางการรวมชาติในพม่ามาจนกระทั่งทุกวันนี้ โดยปกติแล้ว ในบริเวณของฉาน กะเหรี่ยงและคะฉิ่น ชนชั้นสูงและพวกผู้ดีในท้องถิ่นได้รับการธำรงรักษาไว้ และโครงสร้างทางสังคมที่มีมาแต่เดิมก็ทิ้งให้คงสภาพเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ ในบริเวณภูเขา อังกฤษมักเต็มใจที่จะพึ่งพาอาศัยระบบการปกครองโดยอ้อมอยู่เนือง ๆ ซึ่งต่างจากบริเวณพม่าตอนล่าง ในสยามนั้นตรงกันข้าม ชนเชื้อชาติดังกล่าว ถูกปฏิบัติเหมือนกับเป็นส่วนที่ตกค้างมาจากระบบศักดินา (ฟิวดัล) คนเหล่านี้ถูกนำมาจัดระบบเสียใหม่ โดยให้เข้าไปอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของระบบราชการส่วนกลาง เมื่อถึงค.ศ.1905 หัวหน้าที่ได้รับตำแหน่งสืบทอดกันมาทางสายโลหิต ทั้งที่เป็นคนเชื้อชาติไทย ฉาน ลาวและมาเลย์ ล้วนถูกปลดจากอำนาจในการปกครอง และไม่มีรายได้ดังที่เคย

ในพม่า ขณะที่บริเวณที่ลุ่ม กำลังได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยอย่างไร้ความปรานีภายใต้การปกครองโดยตรง และมีผู้อพยพย้ายถิ่นที่ก้าวร้าวพวกใหม่ไหลบ่าเข้ามาใหม่ เหล่าชนภูเขา ก็เปรียบได้ในแง่หนึ่งว่า ถูกนำเข้าไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ ทว่าบางกลุ่มในจำนวนนี้ ถูกเปลี่ยนให้มานับถือศาสนาคริสต์และได้รับการสอนภาษาอังกฤษ ภาษาของพวกเขาเอง ได้รับการบันทึก ประมวลหลักเกณฑ์และสร้างภาษาเขียนออกมาเป็นครั้งแรก – ปกติแล้ว โดยใช้อักขระโรมัน การก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนที่มีภาษาเขียนเช่นนี้ มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างจิตสำนึกใน “ความเป็นชาติ” และจิตสำนึกเรื่องชาติพันธุ์ให้แข็งแกร่งขึ้น มิสชันนารีพวกเดียวกันนี้ทำงานอย่างแข็งขันอยู่ในบริเวณภูเขาของสยามด้วยเช่นกัน แต่การปรากฏตัวของพวกเขา มิได้สร้างผลกระทบที่ทำให้เกิดการแบ่งแยก แบบเดียวกับที่เกิดขึ้นในพม่า

จำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาในสยาม เพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงระยะเวลานี้ เมื่อถึงค.ศ.1910 ชาวจีนมีอยู่ถึงเกือบ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด โดยมีจำนวนประมาณ 792,000 คน คนจีนเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้ว ตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ รอบ ๆ กรุงเทพฯ ในสยาม ก็เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือชาวจีนได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ตลาดแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เข้าไปตามไร่ขนาดใหญ่ เหมืองแร่ การทำสวนเพื่อการตลาดและเป็นกำลังแรงงานในเขตชุมชนเมือง ชาวจีนเข้าครอบงำการค้าปลีกเกือบทั้งหมด รวมทั้งการค้าข้าวทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ชาวจีนจำนวนมากเจริญมั่งคั่งขึ้น บางคนได้ตำแหน่งในรัฐบาล และมีเป็นจำนวนมากที่ถูกกลืนหายเข้าไปในสังคมไทยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในสยามตอนใต้ สัดส่วนของชาวจีน มีสูงกว่ามาก เมื่อเทียบกับประชากรทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในย่านที่มีการทำเหมืองดีบุกรอบ ๆ ภูเก็ต ระนองและนครศรีธรรมราช ในจังหวัดที่มีการทำเหมืองแร่เหล่านี้ พระประมุขของไทยได้ทรงแต่งตั้งหัวหน้าชาวจีนขึ้นเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด แม้ว่าหลายคน ถูกเปลี่ยนตัวในระยะที่มีการปฏิรูปการปกครอง แต่จังหวัดที่อยู่บริเวณชายแดนด้านใต้ ก็ยังคงมีตระกูลชาวจีนที่มั่งคั่งมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ตระกูลเหล่านี้มีหลายกรณีที่แตกแขนงมาจากตระกูลต่าง ๆ ในปีนัง อย่างเช่นตระกูลคอ (Khaw)* เป็นต้น[41]

สถานการณ์ของไทย ใกล้เคียงกันอย่างยิ่งกับสังคมพหุภาพในรัฐอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการแบ่งแยกแรงงานตามแนวเชื้อชาติเกิดขึ้นในไทยทำนองเดียวกับที่อื่น ๆ ชนเชื้อสายไทยแม้กระทั่งชาวนา มักไม่เต็มใจรับงานที่ใช้แรงงานหนัก และมีค่าแรงต่ำ ตราบเท่าที่การปลูกข้าวยังคงเป็นอาชีพที่ให้ผลกำไรอยู่ ผู้ที่มีความทะเยอทะยานในหมู่ชาวไทย ต่างแสวงหาความก้าวหน้าด้วยการบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์หรือรับราชการ ชาวจีนจึงมีอิทธิพลครอบงำเศรษฐกิจส่วนที่ทันสมัยของไทย และเมื่อชาวจีนมีจำนวนเพิ่มขึ้น พวกเขากลายเป็นชุมชนที่สามารถระบุอัตลักษณ์ได้มากยิ่งขึ้นทุกที ความแตกต่างในแง่นี้ ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด เมื่อสภาพความเป็นจริงในระบบราชการ ปรากฏผลและเครือข่ายการอุปถัมภ์แบบเก่า ซึ่งแต่ก่อน เคยทำหน้าที่เป็นหนทางในการกลืนเข้าสู่สังคมไทย ได้หายไป ในขณะเดียวกัน สตรีชาวจีนจำนวนมากเข้ามายังสยาม และครอบครัวชาวจีน ถือความแตกต่างระหว่างคนไทยและคนจีน เป็นเรื่องที่มีความถาวรและแน่นอนมากยิ่งขึ้น ในค.ศ.1915 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มต้นชูธงลัทธิชาตินิยมไทยขึ้นมา และในข้อเขียนที่เผ็ดร้อนชิ้นหนึ่ง พระองค์ได้ทรงเจาะจงยกชาวจีนขึ้นมาเปรียบเปรยว่าเป็น “ยิวแห่งบูรพาทิศ”[42]

---

* คือตระกูล ณ ระนอง ผู้เป็นต้นตระกูลคือ ซู้เจียง แซ่คอ ซึ่งได้จากเดินทางจากปีนังเข้ามาในพระราชอาณาจักรในสมัยรัชกาลที่ 4

[41] J.W. Cushman, “The Khaw Group: Chinese Business in Early Twentieth-century Penang,” JSEAS, 17, (March 1986), 58ff.

[42] W.F. Vella, ***Chaiyo! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism***, Honolulu, 1978, 193-4.

ความเติบโตของสังคมพหุภาพในสยาม บ่งบอกให้ได้ทราบว่า แม้กษัตริย์จะทรงเป็นผู้ควบคุมประเทศของพระองค์เอง แต่ไทยก็ยังต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของพลังทางสังคมและเศรษฐกิจต่าง ๆ มากมาย เช่นเดียวกับในที่อื่น ๆ การอพยพย้ายถิ่นที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมหาศาล การเข้ามาของสตรีชาวจีน และแบบแผนความเติบโตทางเศรษฐกิจของสยาม ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี เช่นการพัฒนาการเดินทางโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำเป็นประจำ และความสะดวกในการคมนาคมที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ นอกจากนี้ ยังมีนโยบายการอพยพย้ายถิ่นอย่างเสรีมากยิ่งขึ้นในจีน ทั้ง เป็นความจริงเช่นกันที่ว่า ชาวจีนจำนวนมาก มีสถานภาพของผู้มีอภิสิทธิ์ เพราะเป็นคนในบังคับของ รัฐบาลผู้ปกครองอาณานิคม และดังนั้น สามารถปฏิบัติการภายใต้การคุ้มครองของสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคได้ ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ นครใหญ่ ๆ อย่างเช่นกรุงเทพฯ ได้เติบใหญ่ขึ้นมาเป็นศูนย์กลางของชาวจีน ซึ่งคล้ายกันมากกับเมืองท่าใหญ่ ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองแบบอาณานิคมเช่น สิงคโปร์ ไซ่ง่อนและปัตตาเวีย

แม้ว่ากรุงเทพฯ จะมีสิ่งที่เป็นเครื่องหมายของเมืองท่าที่อยู่ภายใต้การปกครองของระบอบอาณานิคมอยู่อย่างมาก แต่นครนี้ก็เป็นศูนย์กลางการปกครองของกษัตริย์ไทย และทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีและศูนย์รวมทางด้านศาสนาของประเทศ การมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติตั้งอยู่ เช่นวัดเชตุพนวิมลมังคลารามและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวมทั้งพระบรมมหาราชวัง ทำให้นครนี้เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของรัฐ สภาพการณ์เช่นนี้ แตกต่างอย่างเด่นชัดจากพม่า ในพม่าชีวิตด้านเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐอาณานิคมแห่งนี้ ในช่วงเวลานี้ มีจุดศูนย์รวมอยู่ที่ร่างกุ้ง ขณะที่เมืองหลวงในอดีต คือมันดะเลย์ ถูกลดฐานะลง พระราชวังเดิม กลายเป็นสโมสรของชาวอังกฤษไป อาจเป็นได้ว่า ความแตกต่างที่สำคัญในแง่นี้ อยู่ที่สถานภาพของพุทธศาสนา

ในสยาม พุทธศาสนายังคงเป็นศาสนาทางการของประเทศ ภายใต้การคุ้มครองของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงยังทำหน้าที่เป็นพลังที่ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ และส่งเสริมความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาที่ได้รับการปฏิรูปแล้วคือธรรมยุกติกนิกาย มีอิทธิพลอย่างสำคัญ ธรรมยุติเป็นนิกายซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ระหว่างที่ยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ นิกายนี้มีลักษณะของการใช้เหตุผลมากกว่าที่เคยเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ และเน้นเรื่องพิธีกรรมน้อยกว่า นิกายนี้เน้นหนักเรื่องการศึกษาและเข้าดำเนินบทบาทเป็นผู้นำในการส่งเสริมการศึกษาระดับหมู่บ้านสำหรับฆราวาสทั่วไป ศูนย์กลางทางวิชาการของนิกายนี้ อยู่มหาวิทยาลัยพุทธศาสนา ที่วัดบวรนิเวศ นิกายธรรมยุติมีความเกี่ยวพันอย่างมั่นคงแน่นหนากับราชตระกูล และในตอนเปลี่ยนศตวรรษ นิกายนี้อยู่ภายใต้การนำของพระองค์เจ้าวชิรญาณ [สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส] พระอนุชาอีกพระองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่พระองค์เจ้าวชิรญาณทรงดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จ พระสังฆราช พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการปฏิรูปพุทธศาสนาของสยามอย่างทั่วถึง ซึ่งรวมทั้งการปฏิรูปแนวปฏิบัติทางด้านศาสนา ตำรับตำราและพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนสมณศักดิ์ของ

พระสงฆ์ ภารกิจที่ได้ทรงกระทำดังกล่าว ก่อให้เกิดช่องทางการสื่อสารระหว่างพระมหากษัตริย์ไปถึงหมู่บ้าน โดยมิต้องพึ่งพาอาศัยช่องทางทางการเมืองหรือการปกครอง บทบาทที่มีมาแต่เดิมของวัด ในด้านการศึกษาตามหมู่บ้าน เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดในการเผยแพร่ข้อเขียนและวรรณกรรมของ “ไทยกรุงเทพฯ” เช่นเดียวกับเผยแพร่ความรู้ด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ตามแบบอย่างของตะวันตก

ความแตกต่างระหว่างสยามกับพม่า ไม่อาจมากยิ่งไปกว่าที่มีอยู่ในแง่นี้ พระภิกษุพม่า ซึ่งดำเนินบทบาทคล้ายคลึงกันทางการศึกษาแบบดั้งเดิม เป็นฝ่ายต่อต้านความเพียรพยายามของรัฐบาลอาณานิคมอย่างเข้มแข็ง เพื่อขัดขวางมิให้รัฐบาลอาณานิคมส่งเสริมการใช้หลักสูตรสมัยใหม่ โดยผ่านทางโรงเรียนวัด ความพยายามของสยามก้าวไปข้างหน้าโดยอาศัยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ขณะที่ในพม่า ความสัมพันธ์ของรัฐบาลอาณานิคมกับหมู่สงฆ์ มีในรูปแบบต่าง ๆ กัน ตั้งแต่การต่อต้านอย่างซึ่งหน้าของพระภิกษุสงฆ์ ไปจนถึงการดูหมิ่นเหยียดหยามจากทางฝ่ายอังกฤษ ในการจลาจลปี ค.ศ.1885 และปีค.ศ.1886 พระภิกษุสงฆ์ได้เข้าร่วมในการต่อสู้กับกองทหารของอังกฤษจริง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาวกะเหรี่ยงนั้น เรื่องนี้ มีผลกระทบในการเปลี่ยนการรักษาความสงบ ไปเป็นสงครามศาสนาและสงครามระหว่างชาติพันธุ์ วินตัน มิสชันนารีผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายแบ็ปติสต์ชาวอเมริกัน ได้เขียนจดหมายถึงครอส์ธเวตในค.ศ.1886 ว่า

> ที่แปลกเป็นที่สุด ก็คือการมีพวกปอนคยี [พระภิกษุชาวพม่า] อยู่ในสนามรบ เรื่องเช่นนี้ ไม่เคยได้ยินได้ฟังกันมาก่อนในประวัติศาสตร์
>
> โดยทั่วไปแล้ว ชาวกะเหรี่ยงตีความว่า นี่เป็นสัญญาณจากพระผู้เป็นเจ้าเพื่อบอกให้รู้ว่า พุทธศาสนาจะถูกทำลายไปตลอดกาล พวกเขากล่าวว่า รัฐบาลอังกฤษสามารถตอบโต้การท้าทายของพระเจ้าธีบอว์ ได้ แต่การท้าทายของปอนคยีที่ต่อสู้นั้น จะรับมือได้อย่างเหมาะสมก็เฉพาะด้วยชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ภายใต้มิสชันนารีของพวกเขาเองเท่านั้น...ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นชาวกะเหรี่ยงกระตือรือร้นใคร่จะต่อสู้มากถึงขนาดนี้มาก่อน นี่เป็น...การสมัครสมานชาวกะเหรี่ยงให้รวมกันเข้าเป็นชาติ ๆ หนึ่ง...ชาวกะเหรี่ยงนอกศาสนาทั้งหลาย ต่างผนึกกำลังมาอยู่ในสังกัดของคริสเตียน ทั้งหมดนี้ กำลังก่อให้เกิดผลดีสำหรับชาวกะเหรี่ยง ซึ่งทั้งนี้จะนำพลังและความงอกงามเข้ามาสู่ศาสนาคริสต์ของเรา[43]

ดังจะเห็นว่า ในขณะที่ในสยามนั้น พุทธศาสนากระทำการเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในประเทศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เครื่องมือของรัฐบาลกลาง แต่ในพม่า ศาสนากลับทำให้เกิดที่มาของการแบ่งแยกอย่างแท้จริงภายในสังคม และในขณะเดียวกัน ก็แบ่งแยกชาวพม่า ออกจากรัฐบาลด้วย การล้มเลิกระบบกษัตริย์ของพม่า ทำให้พม่าไม่เหลือสถาบันที่มีบารมีที่จะจัดระเบียบคณะ

---

[43] Cady, 139.

สงฆ์ สถาบันพุทธศาสนาในพม่า จึงแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย และฆราวาสชาวพม่าที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกนั้นเอง ที่ใช้ศาสนาเป็นจุดในการระดมกำลังเพื่อการต่อต้านระบอบอาณานิคม ที่สำคัญก็คือ คณะสงฆ์ของพม่า ไม่สู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเติบโตของสมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่มเท่าไรนัก

ในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบายด้านภาษาและการศึกษา ชนชั้นสูงของไทย ตอบสนองต่อภารกิจอันท้าทาย คือภารกิจการปรับปรุงให้ทันสมัย ด้วยการดำเนินความพยายามที่สำคัญ ๆ เพื่อปฏิรูประบบการศึกษา และเปลี่ยนระบบการศึกษาไปเป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง แม้ว่ามิสชันนารีจะได้รับอนุญาตให้ปฏิบัติงานภายในประเทศ และพวกเขาก็มักจะเน้นการสอนภาษาอังกฤษ แต่สังคมแบบใช้สองภาษาควบกันก็มิได้พัฒนาขึ้นในสยาม ดังเช่นที่เกิดขึ้นในพม่าและในดินแดนอาณานิคมอื่น ๆ ทุกแห่ง เนื่องจากวรรณกรรมสมัยใหม่ วิทยาศาสตร์และวิชาอื่น ๆ โดยทั่วไปใช้ภาษาไทยเป็นสื่อ ดังนั้น ภาษาไทยเองจึงได้ก้าวหน้าไปอย่างต่อเนื่อง มิได้หยุดนิ่งในการเติบโต ส่วนชาวพม่าในฐานะปัจเจกชน สร้างความก้าวหน้าไปได้รวดเร็วในวิชาการแขนงต่าง ๆ ของตะวันตก บนพื้นฐานของการศึกษาด้วยภาษาอังกฤษ ความจริงในข้อนี้ บดบังอิทธิพลในทางลบที่ระบบนี้ มีต่อชาวพม่าโดยทั่วไป อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในทศวรรษ 1920 และ 1930 มักดูเหมือนว่า สยามเป็นฝ่ายล้าหลังอยู่เนือง ๆ

เมื่อถึงทศวรรษ 1920 ดูเหมือนว่าพม่ากำลังก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ในแง่ของการพัฒนาทางการเมืองและเศรษฐกิจ อังกฤษสร้างเศรษฐกิจการพาณิชย์ที่ทันสมัยขึ้น และประชากรจำนวนมาก ได้ถูกนำเข้าสู่ส่วนที่ทันสมัย ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง สินค้าออกของพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว อยู่ในหมู่สินค้าออกที่มีปริมาณสูงที่สุดในภูมิภาค ในขณะที่ในสยามนั้น ความเติบโตทางเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างเชื่องช้ากว่า ในเรื่องนี้มีเหตุเนื่องมาจากสยามมีการลงทุนในระดับที่ต่ำกว่า รวมทั้งฐานโครงสร้างมีการพัฒนาน้อยกว่า นอกจากนี้ แม้ว่ากษัตริย์จะทรงดำเนินความพยายามปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย แต่การปกครองที่ชาวยุโรปเป็นผู้บริหาร ก็มีประสิทธิภาพยิ่งกว่ามาก ในเรื่องของการคุ้มครองทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพย์สินของชาวยุโรป และในการสร้างความก้าวหน้าให้แก่ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของชาวยุโรป

ในแง่ของความเติบโตของสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชนและการปกครองอันมีรัฐธรรมนูญในแบบสมัยใหม่ ก็ดูเหมือนว่าพม่าจะก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าสยามเช่นกัน เมื่อถึงค.ศ.1921 เนื่องจากพม่ามีความเกี่ยวเนื่องอยู่กับอินเดีย พม่าจึงเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาเครื่องมือสำหรับการปกครองตนเอง ที่ขัดแย้งกันอยู่ในทีก็คือ หนึ่งในประเด็นที่ใช้เพื่อปลุกระดมนักศึกษาที่เป็นนักดำเนินกิจกรรมของพม่า ก็คือการแยกตัวจากอินเดีย ทั้งเรื่องนี้ยังคงเป็นประเด็นหลักของการประท้วงต่อมาจนกระทั่งถึงกลางทศวรรษ 1930 เมื่อลอนดอนตัดสินใจทำลายความเกี่ยวเนื่องนี้เสีย การกดดันที่ชาวพม่ากระทำต่อผู้ปกครองชาวอังกฤษ เห็นได้ชัดว่าประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง เมื่อถึงค.ศ.1923

รัฐธรรมนูญแนวทวิอธิปไตย* ทำให้พม่าได้มีการปกครองตนเองในระดับหนึ่ง การเลือกตั้งมีขึ้นใน ค.ศ. 1922 ค.ศ.1925 และค.ศ.1928 แม้จะดูเหมือนว่าการเลือกตั้งเหล่านี้ไม่สู้มีอะไรเกี่ยวข้องกับชาวพม่าโดยทั่ว ๆ ไปนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนในชนบท ในค.ศ.1937 รัฐธรรมนูญที่ผ่านการปฏิรูปแล้ว ทำให้พม่ามีการปกครองตนเองในระดับที่เพิ่มสูงขึ้น ทว่าก็ยังคงน้อยเกินไป ช้าเกินไปสำหรับนักกิจกรรมนักศึกษาชาวพม่าอยู่ดี

ในสยาม กษัตริย์ทรงคัดค้านการเรียกร้องให้ก้าวไปสู่การปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญและสถาบันรัฐสภามาตั้งแต่ครั้งค.ศ.1885 กลุ่มนักศึกษาที่เดินทางกลับมาจากต่างประเทศ ได้ถวายคำกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงดำเนินการเพื่อสร้างความก้าวหน้าไปสู่ระบอบประชาธิปไตย และป้องกันมิให้มีการรวบอำนาจเอาไว้ในมือของฝ่ายบริหารมากขึ้นไปเรื่อย ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ทรงปฏิเสธด้วยเหตุผลว่า ประเทศยังมีการศึกษาไม่พอ และคนที่สูงวัย ก็ไร้ความสามารถ ในขณะที่คนที่เยาว์วัยกว่า ก็ยังไม่พร้อมที่จะปกครอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ทรงสามารถปกครองประเทศในฐานะกษัตริย์ที่ทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์และเด็ดขาดได้ แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว จะมีขอบเขตจำกัดเพราะอิทธิพลของบรรดาพระอนุชาของพระราชบิดา ยังคงทรงมีอิทธิพลอยู่ในโครงสร้างการปกครองต่อมาอีก การพยายามก่อรัฐประหาร ซึ่งมีขึ้นภายหลังจากที่ทรงขึ้นครองราชสมบัติได้ไม่นานในค.ศ.1912 ทำให้ความโน้มเอียงในเชิงปฏิกิริยาที่มีอยู่เดิมของพระองค์ ยิ่งเหนียวแน่นยิ่งขึ้น และเปลี่ยนให้พระองค์กลายไปเป็นผู้ต่อต้านการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญอย่างแน่วแน่ ทว่าพระองค์กลับทรงได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งลัทธิชาตินิยมไทย และได้รับการยกย่องในเรื่องการสถาปนาอุดมการณ์แห่งของรัฐ ซึ่งเน้นการสร้างอัตลักษณ์อันประกอบด้วย “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” พระองค์ยังทรงเหลือลัทธิชาตินิยมแนวอนุรักษนิยมของทางการ ไว้ให้เป็นมรดกของประเทศ แม้ว่าลัทธิชาตินิยมจะ มิใช่พลังของประชาชนในระยะนั้น แต่ต่อมาภายหลัง ลัทธินี้ได้วางพื้นฐานสำหรับการระดมสรรพกำลังในสังคมไทย อย่างที่มีลักษณะต่อสู้มากขึ้น

ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงโชคดีเท่ากับพระองค์ในเรื่องการรับมือกับคำเรียกร้องของประชาชน พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 หรือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเผชิญกับคำเรียกร้องให้ปฏิรูปในแนวทางของรัฐธรรมนูญเพิ่มมากขึ้น และเรียกร้องความรับผิดชอบที่สูงขึ้น จากสมาชิกในระบบราชการทหารและพลเรือนชุดใหม่ ที่มิใช่เชื้อพระวงศ์ พระองค์ได้ทรงพบว่าทรงเผชิญกับการก่อรัฐประหารในค.ศ. 1932 ซึ่งนำโดย “ผู้ก่อการ” ทั้งจากทหารและพลเรือน เช่นนายปรีดี พนมยงค์และหลวงพิบูลสงคราม พระองค์ทรงสละราชสมบัติและเมื่อสถานการณ์เริ่มสงบลง หลวงพิบูลสงครามก็ได้ขับหุ้นส่วนในอดีตของตนออกจากประเทศ

---

* (dyarchy) หรือระบบสองอำนาจ ซึ่งเป็นระบบที่ชนพื้นเมืองมีอำนาจในการปกครองเคียงข้างไปกับอำนาจในการปกครองของชาวยุโรป

และก่อตั้งเผด็จการทหารขึ้นมา หลวงพิบูลสงครามเริ่มต้นดำเนินโครงการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และการปฏิรูปแบบชาตินิยมของตนเอง ความชื่นชมที่เขามีต่อแบบอย่างของญี่ปุ่นและเยอรมัน มีส่วนเป็นสาเหตุอยู่มากทีเดียว

เมื่อเมฆหมอกของสงครามมาชุมนุมอยู่รายรอบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งสยามและพม่าก็เหมือนกับประเทศอื่น ๆ บางประเทศในภูมิภาคนี้ คือมีขบวนการชาตินิยมที่ได้รับการลงหลักปักฐานไว้อย่างดีแล้ว ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ เกือบทั้งหมด ได้รับการจัดตั้งขึ้นด้วยฝีมือของชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ บุคคลเหล่านี้ ได้ลิ้มรสอำนาจเป็นครั้งแรก ภายในระบบราชการแบบใหม่ของรัฐอาณานิคมและกึ่งอาณานิคมในภูมิภาคนี้ เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1930 ทุกขบวนการต่างมีเหตุผลที่จะดำเนินการก้าวไปสู่จุดยืนแนวต่อต้านยุโรป อันเป็นตำแหน่งซึ่งทำให้พวกเขาพร้อมเต็มที่ ที่จะต้อนรับญี่ปุ่น ในค.ศ.1942

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผลงานที่พิจารณาประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้อย่างครอบคลุมมากที่สุด ยังคงเป็น D.G.E. Hall, *A History of Southeast Asia,* 4th edn, New York, 1981, แม้ว่าจะอยู่ในรูปแบบที่ล้าสมัยก็ตาม เรื่องราวในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ ซึ่งเรียบเรียงไว้ในแบบที่เข้าถึงได้ง่ายกว่า มีอยู่ในผลงาน David Joel Steinberg, et al., *In Search of Southeast Asia: A Modern History,* Sydney, 1987. ในปีหลัง ๆ นี้ มีหนังสือประวัติศาสตร์และการศึกษาพิเคราะห์ด้านการเมืองปรากฏออกมาเป็นจำนวนมาก ผลงานเหล่านี้มุ่งเน้นที่ประเทศหรือภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะ และอาศัยหลักฐานข้อมูลจากแหล่งในพื้นถิ่นรวมทั้งของอาณานิคมและแหล่งข้อมูลภาษาตะวันตกอื่น ๆ เป็นอันมาก หนังสือเหล่านี้ได้แก่ Barbara Watson Andaya and Leonard Y. Andaya, *A History of Malaysia,* New York, 1982; Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987; M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia: C. 1300 to the Present,* London, 1981; David K. Wyatt, *Thailand: A Short History,* New Haven, 1984; David Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983. ผลงานการสำรวจที่เก่ากว่า ทว่ายังคงมีประโยชน์ ได้แก่ Le Thanh Khoi, *Le Vietnam,* Paris, 1955; Milton Osborne, *The French Presence in Cochinchina and Cambodia: Rule and Response 1859-1905,* Ithaca, 1969; John F. Cady, *A History of Modern Burma,* Ithaca, 1958; และ J.D. Legge, *Indonesia,* Englewood Cliffs, 1964.

ชนชั้นผู้ร่วมมือช่วยเหลือ

ข้อเขียนเกี่ยวกับชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นชนชั้นที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือแก่เจ้าอาณานิคม ในฐานะที่เป็นหัวข้อที่แยกต่างหาก เป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ กระนั้นก็ดี การปรากฏตัวของกลุ่มปกครองในท้องถิ่นนับตั้งแต่ได้รับเอกราช ซึ่งมีมากมายหลายกลุ่มที่มีความเกี่ยวพันอย่างชัดเจนกับรัฐบาลอาณานิคม ได้กระตุ้นให้เกิดความสนใจในหัวข้อนี้ ข้อเขียนมากมาย พุ่งประเด็นไปที่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบ ผลงานที่โดดเด่นในประเภทนี้ ได้แก่ Heather Sutherland, *The Making of a Bureaucratic Elite, The Colonial Transformation of the Javanese Priyayi,* Singapore, 1979, กับ "The Taming of the Trengganu Elite," ของผู้เขียนคนเดียวกัน และข้อเขียนของออนโกคาม (Onghokham) ในชื่อเรื่อง "The Inscrutable and the Paranoid: An Investigation into the Sources of the Brotodiningrat Affair" ผลงานทั้งสองชิ้นนี้ บรรจุอยู่ในหนังสือ Ruth McVey, ed., *Southeast Asian Transitions: Approaches through Social History,* New Haven, 1978, ซึ่งสองชิ้นแรก เน้นเรื่องชวา ส่วนชิ้นหลังเน้นเรื่องมลายู ที่เป็นประโยชน์เช่นกันได้แก่ J.M. Gullick, *Indigenous Political Systems of Western Malaya,* London, 1958, กับผลงานที่ล่ากว่านั้นของเขา คือ *Malay Society in the Late Nineteenth Century,* Singapore, 1989; รวมทั้ง M.C. Ricklefs, *Jogjakarta Under Sultan Mangkubumi, 1749-1792, A History of the Division of Java,* London, 1974; Anthony Reid, *The Contest for North Sumatra: Atjeh, the Netherlands and Britain 1858-1898,* Kuala Lumpur, 1969. คาร์ล ทร็อคกี (Carl Trocki) ได้พิจารณาความสัมพันธ์ของพวกหัวหน้าของยะโฮร์และผู้นำชาวจีนในสิงคโปร์กับรัฐอาณานิคมของอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ไว้ในผลงานชื่อเรื่องว่า *Prince of Pirates, The Temenggongs and the Development of Singapore and Johor 1784-1885,* Singapore, 1979; และ *Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910,* Ithaca, 1990. การศึกษาพิเคราะห์ถึงสถาบันต่าง ๆ อย่างเช่นการให้สัมปทานการเก็บภาษี ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับชาวจีนโพ้นทะเล ก็ให้ความเข้าใจที่ลุ่มลึกอย่างสำคัญเข้าไปถึงบทบาทของพันธมิตรของรัฐบาลอาณานิคมที่เป็นชาวจีนเช่นกัน James R. Rush, *Opium to Java,* Ithaca, 1989, เป็นคุณูปการที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง เช่นเดียวกับการศึกษาพิเคราะห์ถึงชุมชนชาวจีนต่าง ๆ ของบุคคลดังต่อไปนี้คือ Maurice Freedman, G. William Skinner, Wang Gungwu, Wong Lin Ken, Edgar Wickberg, Lea Williams และ Leo Suryadynata ผลงานอย่างเช่น Anthony Reid, "Habib Abdur-Rahman Az-Zahir (1833-1896)," *Indonesia,* 13 (1972), พิจารณาปัญหานี้จากมุมมองของชีวประวัติ ที่น่าสนใจเช่นเดียวกัน ได้แก่งานเขียนประเภทอัตชีวประวัติบางชิ้น ที่นำเสนอได้ดีที่สุด คือเรื่อง *Hikaya Abdullah* ของ Abdullah bin Abdulkadir มีผลงานบางชิ้น ที่เกี่ยวกับช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ อย่างเช่นการศึกษาพิเคราะห์อย่างที่มีลักษณะแปลกใหม่ คือ Jean Gelman Taylor, *The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia,* Madison, 1983. การเติบโตของชนชั้นสูงชาวพื้นเมืองในอินโดจีน เป็นหัวข้อที่รายงานไว้ใน David Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925,* Berkeley, 1971 และ

Vietnamese Tradition on Trial 1920-1945, Berkeley, 1981,ของผู้เขียนคนเดียวกัน กับในผลงานของออสบอร์น (Osborne) เรื่อง *The French Presence.*

การปกครองโดยตรงและโดยอ้อม

การวิเคราะห์การปกครองโดยตรงและโดยอ้อม มีขนบประเพณีการเขียนประวัติศาสตร์ที่เป็นแก่นสารสำคัญ หนึ่งในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่เก่าแก่ที่สุด ที่ยังคงใช้การได้อย่างคงทน ได้แก่ผลงานเกี่ยวกับการปกครองแบบอาณานิคมของอังกฤษและดัตช์ในมลายูและอินดีสของรูเพิร์ต เอเมอร์สัน นั่นคือ Rupert Emerson, *Malaysia: A Study in Direct and Indirect Rule,* New York, 1937. ผลงานการศึกษาที่เก่าแก่ ซึ่งมีความสำคัญและมีอิทธิพลอีกเล่มหนึ่งในประเภทนี้ ได้แก่ J.S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India,* Cambridge, UK, 1948. ปัญหาที่เกี่ยวข้อง ยังได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายในผลงานของกุลลิค (Gullick) รวมทั้งใน ผลงานของซูเทอร์แลนด์ ของทร็อคกี และของโรเบิร์ต เทย์เลอร์ (Sutherland, Trocki และRobert Taylor) สำหรับฟิลิปปินส์ มีหนังสือรวมบทความอยู่ใน Norman G. Owen, ed., *Compadre Colonialism: Studies on the Philippines under American Rule,* Ann Arbor, 1971 โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเขียนของไมเคิล คัลลิเนน (Michael Cullinane) เรื่อง "Implementing the 'New Order': The Structure and Supervision of Local Government During the Taft Era". ผลงานสำคัญที่เป็นการศึกษาพิเคราะห์ถึงประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ มีอยู่ใน McVey, ed., *Southeast Asian Transitions.* นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่สำคัญอยู่มากมายเช่นกัน ในผลงานประเภทชีวประวัติและบันทึกความทรงจำของ เจ้าหน้าที่อาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลงานที่มองการณ์ได้ลุ่มลึกอย่างสำคัญเข้าไปถึงระบบการปกครองในโลกมาเลย์ พบอยู่ใน Anthony C. Milner, *Keraja'an: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule,* Tucson, 1982, และ Shaharil Talib, *After Its Own Image*, Singapore, 1986.

กฎหมายและความเป็นระเบียบ

ข้อเขียนเกี่ยวกับกฎหมายและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะเป็นได้ว่าเป็นข้อเขียนเกี่ยวกับอาณานิคมในภูมิภาคนี้ ที่มีการพัฒนาดีที่สุด งานดังกล่าว อย่างเช่น Sir Charles Crosthwaite, *The Pacification of Burma,* London, 1912 ; C. Snouck Hurgronje, *The Achehnese,* Leiden and London, 1906; Auguste Pavie, *Mission Pavie,* Paris, 1898-1904; Sydney Cloman, *Myself and a Few Moros,* Garden City, 1923; Victor Hurley, *Swish of the Kris: The Story of the Moros,* New York, 1936; และ Henry Keppel, *The Expedition of H.M.S. "Dido" for the*

Suppression of Piracy, with Extracts from the Journal of James Brooke Esq., of Sarawak, London, 1846, เป็นตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของบันทึกความทรงจำของหลาย ๆ บุคคลที่เกี่ยวข้องในการเข้ายึดภูมิภาคนี้เป็นอาณานิคม และเป็นผู้แก้ต่างให้กับการสถาปนาการปกครองตามแบบยุโรปขึ้นในบริเวณส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ข้อเขียนดังกล่าว มีสิ่งพิมพ์ที่เป็นข้อมูลสมัยก่อนหน้านี้ เช่นหนังสือรวมข้อเขียนของพอล กราทอสกา (Paul Kratoska) ชื่อเรื่องว่า *Honourable Intentions: Talks on the British Empire in Southeast Asia Delivered at the Royal Colonial Institute,* Singapore, 1983, และAmin Sweeney, *Reputations Live On: An Early Malay Autobiography,* Berkeley, 1980. การศึกษาพิเคราะห์ที่เขียนถึงผลสะท้อนจากการปกครองแบบอาณานิคม อาศัยการตรวจสอบคลังเอกสารสมัยอาณานิคมเป็นหลัก ผลงานจำพวกนี้ ได้แก่ Nicholas Tarling, *Piracy and Politics in the Malay World,* Melbourne, 1963; Jagjit Singh Sidhu, *Administration in the Federated Malay States 1896-1920,* Kuala Lumpur, 1980; Milton Osborne, *The French Presence;* Emily Sadka, *The Protected Malay States, 1874-1895,* Kuala Lumpur, 1968; Anthony Reid, *The Contest for North Sumatra;* Eliodoro G. Robles, *The Philippines in the Nineteenth Century,* Quezon City, 1969; Russel Roth, *Muddy Glory: America's "Indian Wars" in the Philipines 1899-1935,* Hanover, 1981. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ล่ากว่านั้น ซึ่งเขียนขึ้นจากมุมมองของรัฐบาลของชนพื้นถิ่นที่รับช่วงอำนาจต่อมา มักนำเสนอเหตุการณ์ในลักษณะที่เป็นการวิพากษ์มากกว่า งานในประเภทหลังนี้ พิจารณาถึงส่วนผสมที่ขัดแย้งกันของวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น กับโครงสร้างตามหลักประสิทธิภาพของลัทธิอาณานิคมยุโรป ตัวอย่างของผลงานเหล่านี้ ได้แก่ Benedict R. O'G. Anderson, "The Idea of Power in Javanese Culture," in Claire Holt, ed., *Culture and Politics in Indonesia,* Ithaca, 1972; James Siegel, *The Rope of God,* Berkeley, 1968; James Warren, *The Sulu Zone,* Singapore, 1979; Heather Sutherland, *The Making of a Bureaucratic Elite;* และ Robert Taylor, *The State in Burma.* ผลงานการวิเคราะห์ที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง เกี่ยวกับโครงการ "รักษาความสงบเรียบร้อย" ที่ประเทศอาณานิคมทั้งหลายนำมาปฏิบัติ คือ James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant,* New Haven, 1976.

สังคมพหุภาพ

เจ.เอส. เฟอร์นิวัลล์ ได้คิดคำว่า "สังคมพหุภาพ" (plural society) ขึ้นมา และผลงานของเขา ก็ยังคงเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการศึกษาอย่างจริงจังถึงปรากฏการณ์นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เล่มที่มีชื่อเรื่องว่า *Colonial Policy and Practice.* ผลงานเล่มนี้ ไม่เพียงแต่นิยามปรากฏการณ์นี้เท่านั้น หากยังคงเป็นการศึกษาพิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบอย่างแท้จริงเพียงเล่มเดียวด้วย ข้อเขียนส่วนใหญ่ จำเพาะเจาะจงเฉพาะประเทศ หรือจำกัดขอบเขตไว้เพียงแค่ชุมชนของเฉพาะชาติพันธุ์ การศึกษาพิเคราะห์มากมาย

หลายเล่ม จับจุดสำคัญที่กลุ่มต่าง ๆ อย่างเช่นชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่ซึ่งการปรากฏตัวของพวกเขา ก่อให้เกิดปัญหาร้ายแรงในด้านเศรษฐกิจและการเมือง เช่นในมาเลเซียเป็นต้น ผลงานเหล่านี้ ประกอบด้วยข้อเขียนที่ค่อนข้างล้าสมัย ทว่ายังคงมีประโยชน์ นั่นคือ Victor Purcell, *The Chinese in Southeast Asia,* London, 1965, และ C.P. Fitzgerald, *The Southern Expansion of Chinese People,* London, 1972. ทัศนะที่สำคัญ ๆ ของมาเลเซีย มีนำเสนอไว้ในผลงานหลายเล่ม ได้แก่ Philip Loh Fook Seng, *The Malay States 1877-1895, Political Change and Social Policy,* Kuala Lumpur, 1969; และในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกันนี้อีกเล่มหนึ่ง คือ *Seeds of Separatism: Educational Policies and Social Change 1819-1972,* Kuala Lumpur, 1975; รวมทั้งในผลงาน K.J. Ratnam, *Communalism and the Political Process in Malaya,* Singpore, 1965; และในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชุมชนชาวอินเดียของไมเคิล สเตนสัน คือ Michael Stenson, *Class, Race and Colonialism in West Malaysia,* St Lucia, 1980; และใน L.A.P. Gosling, "Migration and Assimilation of Rural Chinese in Trengganu," in John Bastin and R. Roolvink, eds, *Malayan and Indonesian Studies: Essays Presented to Sir Richard Winstedt on His Eighty-fifth Birthday,* Oxford, 1964. สำหรับสิงคโปร์ มีผลงานของวอร์เรนคือ James Warren, *Rickshaw Coolie: A People's History of Singapore,* Singapore, 1987. ผลงานที่ใช้วิธีการอันแผกพิเศษในการศึกษาพิเคราะห์ชุมชน ได้แก่ John Butcher, *The British in Malaya 1880-1941, The Social History of a European Community in Colonial South-East Asia,* Kuala Lumpur, 1979. ผลงานคลาสสิคในการศึกษาพิเคราะห์ประเทศไทย ได้แก่ G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History,* Ithaca, 1957; ที่มีความสำคัญเช่นกันคือ Dorothy Hess Guyot, "Communal Conflict in the Burma Delta," in McVey, *Southeast Asian Transitions.* ผลงานคลาสสิคเกี่ยวกับชนเผ่าที่เป็นชนชาติกลุ่มน้อย ได้แก่ E.R. Leach, *Political Systems of Highland Burma,* 1954. ผลงานที่มีเพิ่มเติมเข้ามาในระยะหลัง ได้แก่ Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt 1870-1979,* New Haven, 1985.

สยามกับพม่า

ผลงานมาตรฐานเกี่ยวกับการศึกษาพิเคราะห์สยาม ได้แก่ David Wyatt, *Thailand: A Short History,* New Haven, 1984, รวมทั้งหนังสือโดยผู้เขียนคนเดียวกันในชื่อเรื่องว่า *The Politics of Reform in Thailand,* New Haven, 1969; ที่มีคุณค่าเช่นเดียวกัน ได้แก่เอกสารต่าง ๆ ที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์เศรษฐ์รวบรวมไว้ นั่นคือ Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, *The Political Economy of Siam 1851-1910*, 1981. ผลงาน David M. Engle, *Law and Kingship in Thailand*

During the Reign of King Chulalongkorn, Ann Arbor, 1975, เป็นการอภิปรายที่สำคัญถึงการปฏิรูปต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทัศนะที่มีความสำคัญอีกด้านหนึ่ง เกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของไทย คือ Stanley J. Tambiah, *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background*, Cambridge, UK, 1976. แวดวงวิชาการไทยในระยะหลัง วางทัศนะอย่างที่มีการวิพากษ์วิจารณ์มากยิ่งขึ้น ต่อบทบาทของกษัตริย์ในการสร้างความทันสมัย ด้วยการรื้อฟื้นผลงานต่าง ๆ ของจิตร ภูมิศักดิ์ นักมาร์กซิสต์ชาวไทย ซึ่งเคร็ก เรย์โนลส์ (Craig Reynolds) ได้แปลออกมาในชื่อว่า *Thai Radical Discourse: The Real Face of Thai Feudalism Today*, Ithaca, 1987.

สำหรับพม่า ดู Taylor, *The State in Burma*, และ Cady, *A History of Modern Burma*. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์พม่าที่มีความสำคัญชิ้นอื่น ๆ ได้แก่ Josef Silverstein, *Burma Military Rule and the Politics of Stagnation*, Cornell, 1977; Frank N. Trager, *Burma, From Kingdom to Republic: A Historical and Political Analysis*, 1966; และเล่มที่ล่ากว่านั้น คือ David I. Steinberg, *Burma, A Socialist Nation of Southeast Asia*, Boulder, 1982.

บทที่ 3

ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม
อันส่งผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ในราว ค.ศ.1800 ไปจนกระทั่งเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้น โดยส่วนสำคัญแล้วหลั่งไหลมาจากการพาณิชย์นานาชาติ ซึ่งส่งผลกระทบ ต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาคนี้ อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน การพาณิชย์ดังกล่าว มีบทบาทสำคัญในการสร้างคุณสมบัติประจำตัวทางด้านการเมืองและสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาช้านานมาแล้ว ทว่าแรงผลักดันจากภาวะจำยอมเพราะการบีบบังคับของลัทธิทุนนิยมตะวันตกที่กำลังพัฒนา และการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประมาณหลังค.ศ.1850 เป็นต้นมา ซึ่งแผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วโลก และมีอำนาจครอบงำที่ไม่อาจต้านทานได้ในช่วงหนึ่งร้อยห้าสิบปีนี้ ส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปอย่างรวดเร็ว ทั่วถึง และเด็ดขาดอย่างน่าทึ่ง ในแง่หนึ่ง อาจตีความได้ว่า ลัทธิทุนนิยมได้สร้างระบบรัฐในแบบสมัยใหม่ขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยการนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทุก ๆ ทาง อย่างเต็มที่ควบคู่มาด้วย

รัฐและสังคมสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

ในราวค.ศ.1800 บทบาทในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของการพาณิชย์ระดับโลกในรูปแบบใหม่นี้ ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ดังนั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงยังคงรักษาบูรณภาพและพลวัตทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมไว้ได้มาก ทั่วบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเกือบทุกแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกชนชั้นสูงที่มีขนาดของกลุ่มและมีระดับอำนาจต่าง ๆ กัน เข้าควบคุมแแบบแผนการจัดระบบสังคมและเศรษฐกิจ ชนชั้นสูงเหล่านี้ อาศัยความคิดจากอินเดียและมีจุดร่วมรวมศูนย์อยู่ที่ประมุขซึ่งเป็นบุคคลที่มีเกียรติจากวงศ์วานในเชื้อสายที่บริสุทธิ์หมดจด ในการดำเนินการจัดระบบสังคมและเศรษฐกิจของชนชั้นสูงดังกล่าว พวกเขาให้ความสำคัญอย่างสูงกับการควบคุมและเพิ่มพูนกำลังคน มิใช่ที่การควบคุมและเพิ่มพูนพื้นที่หรือทุน คนในบังคับของชนชั้นสูงเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว อาศัยอยู่ตามหย่อม

ที่มีคนตั้งรกรากกันอย่างหนาแน่น ซึ่งเป็นสภาพที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากภูมิทัศน์ของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ที่มีป่าไม้หนาแน่นและมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง การจัดองค์กรสังคม อยู่ในรูปการผูกสัมพันธ์อย่างมีเงื่อนไขกับผู้อุปถัมภ์ตน ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ "รัฐ" นั้น อันที่จริงแล้ว เป็นชื่อที่ค่อนข้างจะโอ่อ่าสำหรับสิ่งที่โดยแก่นแล้ว คือการผูกมัดเข้าด้วยกันระหว่างปลายสุดทั้งสองข้างของสายความสัมพันธ์ซึ่งเป็นในแบบส่วนตัว และมีรูปทรงอยู่ในแนวตั้ง สถาบันต่าง ๆ ของรัฐและกระบวนการและวิธีการดำเนินการปกครอง มีลักษณะไม่เป็นทางการ ไม่ถาวร เป็นเรื่องของตัวบุคคล เปลี่ยนแปลงง่ายและเจรจาต่อรองกันได้ ทั้งยังตกเป็นเหยื่อของการแข่งขันจากพวกผู้ดีชั้นสูงในราชสำนักหรือผู้มีอำนาจในท้องถิ่นเสมอ ในทำนองเดียวกัน การควบคุมในด้านการบริหารและปกครอง ก็มีลักษณะประจำตัวที่ความอ่อนแอ กระจัดกระจาย ไม่สม่ำเสมอและไม่มีการรวมศูนย์ อำนาจโดยแท้จริงในบริเวณนอกส่วนที่เป็นแกนกลางของรัฐออกไปนั้น ปกติแล้ว สงวนไว้แต่เฉพาะผู้เป็นหัวหน้าของดินแดนนั้น หรือของเจ้าเมืองออกที่มีอำนาจกึ่งปกครองตนเองเป็นผู้ใช้อำนาจ การปกครองมีรูปแบบต่าง ๆ กัน ในลักษณะสุดโต่งทางด้านหนึ่งแสดงให้เห็นที่แบบแผนการจัดระบบงานของรัฐตามหลักลัทธิขงจื๊อ แบบแผนนี้มีลักษณะเคร่งธรรมเนียมเข้มแข็ง และเอาจริง เอาจัง เป็นแบบแผนที่รัฐเวียดนามที่ได้อิทธิพลจากจีนซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเว้ ใช้มาตั้งแต่ค.ศ.1802 แบบแผนการปกครองเช่นนี้ให้แนวคิดเกี่ยวกับรัฐได้ชัดเจนมากกว่า ในฐานะที่เป็นองคภาวะที่ไม่เป็นส่วนตัว และมีแบบแผนการบริหารอย่างระบบขุนนาง แม้รูปแบบนี้จะเป็นการปกครองราษฎรที่มีลักษณะเป็นทางการมากกว่า มีความซับซ้อนและมีประสิทธิภาพยิ่งกว่าวิธีการปกครองของเพื่อนบ้านอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ผู้ที่อยู่ในข่ายที่ต้องเสียภาษีส่วนใหญ่ ก็ยังคงหลบเลี่ยงจากบัญชีภาษีรายหัวของขุนนางไปได้ ที่สุดโต่งไปอีกทางหนึ่ง คือหมู่บ้านที่มีหัวหน้าหมู่บ้านปกครอง หมู่บ้านเหล่านี้กระจายอยู่ตามบริเวณที่สูงที่มีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง ตามบริเวณที่ลุ่มที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน และชายฝั่งทะเลที่ห่างไกลจากเส้นทางสัญจร บริเวณดังกล่าวเหล่านี้ปลอดพ้นจากการอวดอ้างถึงความเป็นรัฐทั้งปวง

ลักษณะการจัดระบบทางการเมืองและสังคมในแบบ "ค้างเติ่งอยู่กับที่" เช่นนี้ มีพิธีกรรมและความคิดความเชื่อคอยค้ำจุนให้ ทว่าความมั่นคงเข้มแข็งก็เกิดขึ้นได้ด้วยความสามารถของผู้นำ ในอันที่จะจัดหาโภคทรัพย์มาแจกจ่ายในหมู่บริวารของตน เครือข่ายการแลกเปลี่ยนและการจัดจำหน่าย ซึ่งโครงสร้างการเมืองและสังคมแบบนี้พึ่งพาอาศัยอยู่ แผ่ออกอย่างกว้างไกล นับจากดินแดนของชนเผ่าที่อยู่บนที่สูงที่ห่างไกลที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปจนถึงศูนย์กลางการพาณิชย์ที่คึกคักของจีนตอนใต้และเอเชียตะวันตก เครือข่ายเหล่านี้ ทำให้ผู้นำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถสร้างรายได้และสร้างความเคารพยำเกรงซึ่งพวกเขาจำเป็นต้องมี เพื่อไว้สำหรับใช้บำรุงเลี้ยงแว่นแคว้นของตน ประมุขผู้ครองรัฐนั้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นนักการค้าที่มีอิทธิพลมากที่สุดในรัฐ การที่ประมุขอนุญาตให้ผู้อื่นมีสิทธิในการค้าอย่างไม่จำกัด ย่อมเป็นการเสี่ยงว่าจะเกิดมีศูนย์กลางอำนาจที่เป็นทางเลือกใหม่ขึ้นมา การค้าที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ปกติแล้ว ก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานของบรรณาการ จุดศูนย์กลาง

ของการค้าแบบบรรณาการนี้อยู่ที่ตลาดในประเทศจีนและดำเนินการโดยตัวแทนชาวจีน การค้าแบบบรรณาการนี้นำสิ่งของที่ผลิตหรือรวบรวมมาจากท้องถิ่น ได้แก่ ข้าว ปลา พริกไทยและผลิตภัณฑ์แปลก ๆ จากป่าและทะเล (งาช้าง ขนนก ปลิงทะเล อัญมณี ขี้ผึ้งและยางไม้ เป็นอาทิ) เข้ามาสู่วงจรเพื่อแลกเปลี่ยนไปเป็นสินค้าทางยุทธศาสตร์ สินค้ายุทธศาสตร์เหล่านี้ได้แก่ อาวุธ ดินปืนและวัสดุก่อสร้าง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ – ได้แก่ ผ้าไหม เครื่องดินเผาเคลือบ (เซรามิก) เครื่องยา รมควัน ยา โลหะมีค่า – สินค้าเหล่านี้นำเข้ามาเพื่อการใช้สอยของคนชั้นสูงภายในรัฐ อย่างไรก็ดี การผูกขาดการค้าโดยรัฐ โดยปกติก็เป็นสิ่งที่ยากจะธำรงรักษาไว้ และมีแนวโน้มว่าจะคุมไม่อยู่ เมื่อเผชิญกับการแข่งขันจากเครือข่ายการพาณิชย์ที่เป็นคู่แข่ง คู่แข่งนี้บางครั้ง ก็เป็นเครือข่ายของต่างชาติ บางครั้ง ก็อยู่ใต้อำนาจครอบงำของพวกผู้ดีหรือชนชั้นสูงในภูมิภาค ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองรัฐจึงมีความจำเป็นทั้งในด้านการเงินและการเมือง ที่จะต้องมีสถาบันที่เป็นพันธมิตร มารับสัมปทานการเก็บหารายได้จากภาษี นั่นคือ สิทธิแต่ผู้เดียวของกษัตริย์ ที่จะทรงเรียกเก็บผลผลิตหรือกำหนดพิกัดอัตราภาษีจากการอุปโภคบริโภค กษัตริย์ยังทรงมีเอกสิทธิ์ในกิจกรรมรูปแบบอื่น ๆ เช่นการค้าหรือการพนันในท้องถิ่น เอกสิทธิ์นี้ถูกขายทอดให้กับบุคคลที่มีอำนาจในท้องถิ่น (ซึ่งมักเป็นชาวต่างชาติที่ควบคุมการพาณิชย์ในท้องถิ่นอยู่) โดยแลกกับจำนวนเงินที่กำหนดไว้ตายตัว และแลกกับความร่วมมือทางด้านการเมือง

จุดศูนย์กลางของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจนี้ อยู่ที่ตัวนคร ชนชั้นสูงที่มีความมั่งคั่งมากและที่มีท่าทางแบบบุคคลที่มีความสำคัญ สำแดงอำนาจของตนจากศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองที่โอ่อ่านี้ (ทว่าบางครั้ง ก็โยกย้ายเปลี่ยนที่ได้) เช่นอังวะ กรุงเทพฯ เว้ และยอกยาการ์ตา ประชาชนที่ชนชั้นสูงเหล่านี้นำมาอยู่ในเมืองหลวงร่วมกับตน ได้แก่ทาสและข้า (สถานภาพซึ่งปกติแล้ว จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลนั้นตกเป็นหนี้) คนเหล่านี้ทำหน้าที่เสริมบารมีให้แก่พวกเขา รวมทั้งรับใช้ หารายได้ให้ สร้างสิ่งประดิษฐ์ ผลิตสิ่งของ ให้ความบันเทิงและสร้างวัฒนธรรม สภาพที่เห็นอยู่อย่างชัดเจนคือการมีจำนวนประชากรต่ำและการไร้ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สภาพเช่นนี้ ย่อมทำให้ไม่อาจมีตลาดแรงงานรับจ้างเสรีอยู่ในชุมชนเมือง พ่อค้าชาวต่างชาติ มีที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณต่าง ๆ ของเมือง โดยแยกกันอยู่เป็นส่วน ๆ ตามเชื้อชาติ คนต่างชาติเหล่านี้ ช่วยให้ความรู้สึกถึงความเป็นนครที่ประกอบด้วยชนนานาชาตินานาภาษา นครพวกนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะห่อหุ้มแก่นประชาคมการเมืองที่กว้างขวางใหญ่โตยิ่งกว่าไว้ภายใน และแน่นอนว่า รวมถึงพลังอำนาจของจักรวาลเบื้องบนด้วย ทั้งนี้เพื่อแสดงและยืนยันถึงความยิ่งใหญ่ของรัฐและของกษัตริย์ผู้ครองรัฐนั้น ประมุขของรัฐที่มั่งคั่งเฟื่องฟูน้อยกว่า อาจขาดความโอ่อ่านี้ ทว่าการแสดงทีท่าด้านความคิดความเชื่อจะเป็นในทำนองเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม บริเวณที่เป็นจุดรวมศูนย์อันกอปรด้วยภาวะแวดล้อม ความสำคัญและปัจจัยในการบำรุงเลี้ยงรัฐ คือบริเวณรอบนอก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่จำนวนมาก มิได้อาศัยอยู่ในเมือง หากอาศัยอยู่ตามชุมชนชนบทในบริเวณที่ลุ่มต่ำหรือหมู่บ้านชาวประมง หรือในอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าคนส่วนใหญ่ที่ได้กล่าวนี้มาก และอยู่ห่างไกลจากอำนาจของรัฐออกไปมาก ได้แก่

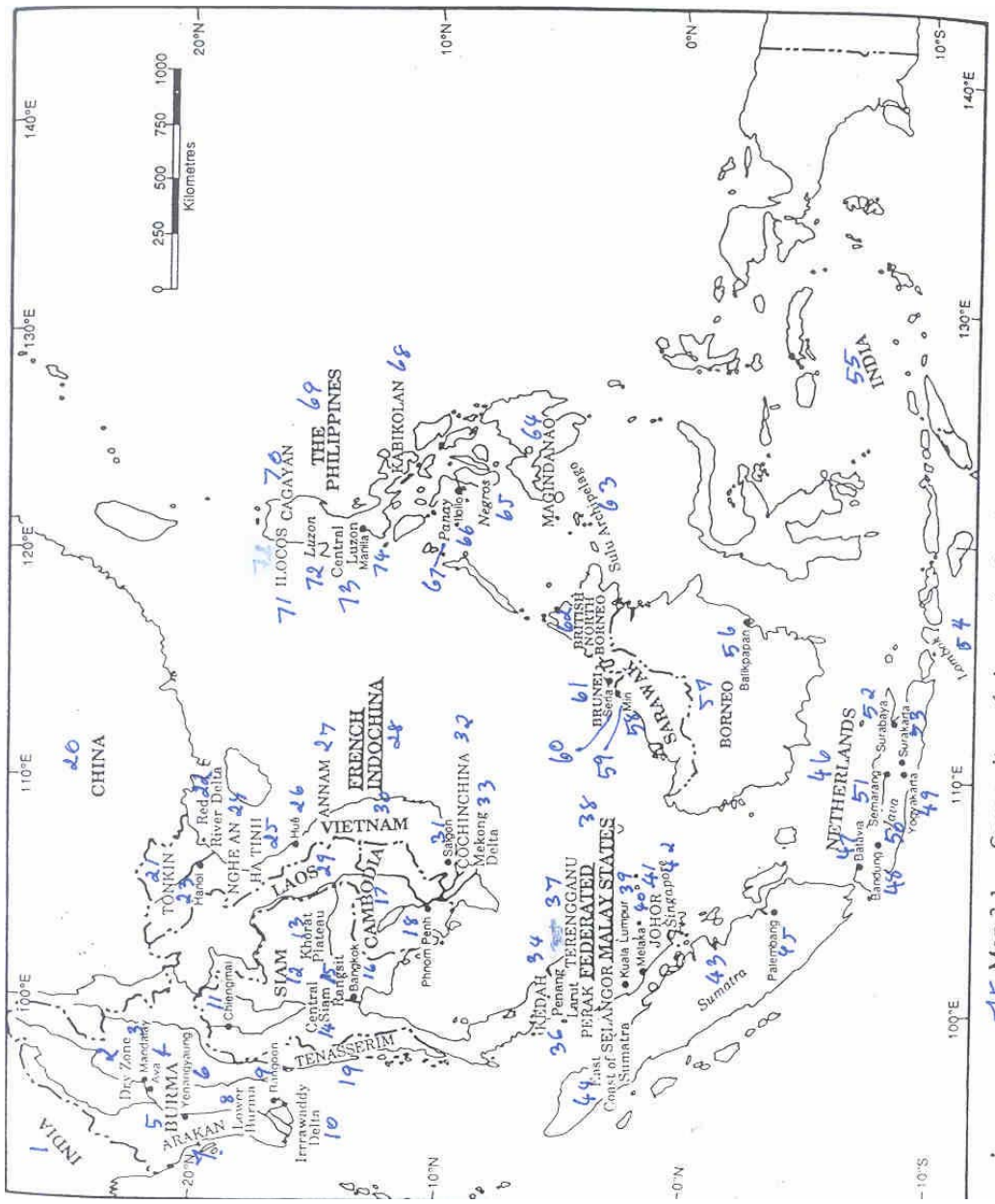
ชนที่เร่ร่อนอยู่ตามท้องทะเล หรือชนที่ทำไร่นาเลื่อนลอยในบริเวณที่สูง หรือชนที่อยู่ห่างจากทะเลลึกเข้าไปภายในแผ่นดิน พวกเขาเหล่านี้ ล้วนดำเนินชีวิตในแบบที่มุ่งหาเลี้ยงชีพเพื่อให้พอกินไปวัน ๆ หมู่บ้านมิใช่สถานที่ที่เงียบสงบ เลี้ยงตนเองอยู่ได้ในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ดังที่บรรยายไว้ในข้อเขียนแนวโรแมนติคสมัยหลัง เศรษฐกิจของเกษตรกร สร้างขึ้นจากการผลิตข้าวแบบมีการชลประทานเข้าช่วย ข้าวที่ผลิตได้ผู้ปลูกข้าวเป็นผู้บริโภคเสียโดยมาก โดยบริโภคร่วมไปกับผักและปลาชนิดต่าง ๆ การบริโภคเนื้อมีเป็นครั้งคราว ทว่าเกษตรกรเหล่านี้จำเป็นต้องซื้อสิ่งของจากนอกหมู่บ้านด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่าเกลือและภาชนะที่ทำด้วยกระเบื้องลายครามและทองแดง เหล็กสำหรับผลิตอาวุธ และสำหรับติดที่ปลายคันไถ เครื่องดนตรี สัตว์สำหรับเทียมลากหรือแบกขนสัมภาระ และแม้กระทั่งฝิ่น แรฟเฟิลส์ได้กล่าวถึงการบริโภคฝิ่นในชวาไว้ในค.ศ.1817 ว่า “ฝังลึกลงเป็นนิสัย และส่งอิทธิพลที่เป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อศีลธรรมของประชาชน”[1] การจะได้สิ่งเหล่านี้มา เกษตรกรต้องพึ่งพาอาศัยพ่อค้า ซึ่งปกติแล้วเป็นชาวจีน พ่อค้าขนสินค้าลงเรือมาจากเมืองใหญ่ เพื่อนำมาแลกเปลี่ยนกับข้าวและผลิตผลทางการเกษตรที่เป็นส่วนเกินจากการบริโภค หรือกับผลผลิตอื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านเก็บมาจากป่าใกล้เคียง (ไม้ หวาย ยางไม้) โดยทั่วไปแล้ว สินค้าต่าง ๆ ขนย้ายกันตามลำแม่น้ำ เพราะถนนหนทางทุรกันดาร อันตรายและวางใจไม่ได้ ขณะที่ยวดยานพาหนะก็มิได้มีใช้สอยกันอยู่โดยทั่วไป และสัตว์ใช้งานสำหรับแบกขนสิ่งของและลูกหาบ ก็สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ที่แปลกไปจากแวดวงการค้านอกท้องถิ่น ก็คือเครือข่ายตลาดนัดที่จัดขึ้นภายในพื้นถิ่น เป็นระยะ ๆ ที่ตลาดนัดนี้เกษตรกรนำหัตถกรรมที่ตนผลิตขึ้นหรือยาสูบที่พวกเขาปลูกได้ มาแลกเปลี่ยนกับข้าวหรือปลาแห้งหรือหมากพลู เครือข่ายของตลาดประเภทนี้ คึกคักและมีรากฐานมั่นคง การแลกเปลี่ยนส่วนใหญ่ อยู่ในรูปการแลกกันด้วยสิ่งของ ขณะเดียวกัน เงินตราซึ่งปกติแล้ว อยู่ในรูปชิ้นทองแดงหรือสังกะสี ก็เป็นสิ่งที่รู้จักกันดีและมีใช้กันอยู่ นอกจากนี้ ยังมีเหรียญชนิดต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหรียญเหล่านี้ส่วนใหญ่มีมูลค่าน้อยมาก เพื่อให้เหมาะกับลักษณะการเร่สัญจรไปมาตามที่ต่าง ๆ ของการพาณิชย์ในชนบท

ความเจริญมั่งคั่งของรัฐใดรัฐหนึ่ง รวมทั้งความยืนยาวของรัชกาลของพระประมุขพระองค์ใดพระองค์หนึ่งโดยเฉพาะ ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการเค้นผลประโยชน์จากแหล่งรวมการผลิตอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ดังกล่าวนี้ พระประมุขทรงอ้างสิทธิในผลผลิตส่วนหนึ่ง พร้อมทั้งเก็บภาษีจาก กิจกรรมการค้าขายผลผลิตเหล่านี้ โดยตรงหรือโดยอ้อมและนำสิ่งที่เป็นรายรับพวกนี้ป้อนเข้าสู่วงจรการค้าที่สูงกว่า ในระดับชาติและนานาชาติ เพื่อผลกำไรของพระองค์ นอกจากนี้ องค์ประมุขยังทรงต้องการแรงงานจากราษฎรของพระองค์ เพื่อสร้างถาวรวัตถุที่จำเป็นสำหรับการส่งเสริมการผลิต ได้แก่ คูคลองส่งน้ำ สะพาน ถนน ทั้งหมดนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง อันกอปรด้วยความจงรักภักดีซึ่งสร้างสมขึ้นจากความสวามิภักดิ์ที่ตัวบุคคล กษัตริย์ที่เข้มแข็ง ที่ทรงรวม

---

[1] T.S. Raffles, *The History of Java*, Kuala Lumpur, 1978 [first published 1817], I. 102.

อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง จำเป็นจะต้องกุมความซื่อสัตย์จงรักภักดีและความสวามิภักดิ์ของประชากรส่วนใหญ่ไว้ ช่วงเวลาของความอ่อนแอและการต่อสู้เพื่อแก่งแย่งอำนาจ ย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องเกิดขึ้นในระยะที่การควบคุมกำลังคนของส่วนกลาง ถดถอยลงไป โดยพวกบริวารก็เอาใจออกห่างไปหาฝ่ายที่เป็นคู่แข่งขันในท้องถิ่นหรือในราชสำนัก ความไร้เสถียรภาพที่โครงสร้าง ที่มีฝังมากับการแข่งขันเพื่อช่วงชิงบริวารและผู้สนับสนุน คือสิ่งที่กำหนดขอบเขตของสิ่งที่รัฐตั้งข้อเรียกร้องเอาจากราษฎร เพราะในสภาพแวดล้อมที่มีโอกาสเปลี่ยนแปรได้ง่ายเช่นนี้ รัฐมิได้มีหนทางที่จะบังคับให้ราษฎรปฏิบัติตามคำเรียกร้องต้องการอย่างไร้เหตุผลได้อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น การเรียกร้องเอาจากหมู่บ้าน จึงมีลักษณะเบาและไม่สม่ำเสมอ และกระทำโดยพิจารณาถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของชาวบ้านอยู่มาก มีบ่อยครั้งที่หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล มักไม่ต้องจัดหาอะไรให้แก่รัฐมากไปกว่าการส่งส่วยเป็นครั้งคราว ในรูปส่วนหนึ่งของผลิตผลจากป่าและจากทะเลที่พวกเขาเก็บรวบรวมมา สำหรับในส่วนพวกบริวาร พวกเขาก็ได้รับความมั่งคั่ง ความมั่นคง สถานภาพและความรู้ความชำนาญด้านการปกครองและด้านเทคโนโลยีที่ทางรัฐ จัดสรรให้กับพวกเขา รวมทั้งสิทธิพิเศษในด้านจิตใจ ในอันที่จะได้รับความดีความชอบและการมีส่วนร่วมในเกียรติยศบารมีของพระประมุข ซึ่งเป็นการตอบแทนสิ่งที่พวกเขาจัดหามาให้และกับบริการด้านแรงงานของพวกเขา

Map 3.1 Some sites of change in Southeast Asia, 1800–1942

แผนที่ 3.1

1. อินเดีย
2. เขตแห้งแล้ง
3. มันดะเลย์
4. อังวะ
5. พม่า
6. เยนางคยอง
7. ยะไข่
8. พม่าตอนล่าง
9. ร่างกุ้ง
10. ดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำอิระวดี
11. เชียงใหม่
12. สยาม
13. ที่ราบสูงโคราช
14. สยามตอนกลาง
15. รังสิต
16. กรุงเทพ
17. กัมพูชา
18. พนมเปญ
19. ตะนาวศรี
20. จีน
21. ตังเกี๋ย
22. ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดง
23. ฮานอย
24. เงอัน
25. ฮาตินห์
26. เว้
27. อันหนำ
28. อินโดจีนฝรั่งเศส
29. ลาว
30. เวียดนาม
31. ไซง่อน
32. โคชินจีน
33. ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง
34. เกดะห์
35. ปีนัง
36. ลารุต
36. ก. เปรัก
36. ข. สลังงอร์
37. ตรังกานู
38. สหพันธรัฐมลายู
39. กัวลาลัมเปอร์
40. เมละกา
41. ยะโฮร์
42. สิงคโปร์
43. สุมาตรา
44. ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา
45. ปาเล็มบัง
46. เนเธอร์แลนส์
47. ปัตตาเวีย
48. บันดุง
49. ยอกยาการ์ตา
50. ชวา
51. เซมารัง
52. สุราบายา
53. สุระการ์ตา
54. ลอมบอก
55. อินเดีย
56. บาลิกปาปาน
57. บอร์เนียว

58. ซาราวัก
59. มิริ
60. เซเรีย
61. บรูไน
62. บอร์เนียวเหนือของอังกฤษ
63 หมู่เกาะซูลู
64. มากินดาเนา
65. นีครอส
66. อิโลอิโล
67. ปาเนย์
68. กาบิโกลัน
69. ฟิลิปปินส์
70. จาคายาน
71. อิโลคอส
72. ลูซอน
73. ลูซอนตอนกลาง
74. มนิลา

แผนที่ 3.1 การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่บางแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างค.ศ.1800 ถึง ค.ศ.1942

ชุมชนเกษตรกรในสมัยก่อน ในทุก ๆ แห่งยกเว้นเฉพาะเวียดนามตอนเหนือและตอนกลาง มิใช่สถาบันที่มีนิยามแน่ชัด หรือมีพื้นที่ที่มีสัดส่วนพอ ๆ กัน หรือมีความสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านสังคมเช่นที่เป็นอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบัน เนื่องจากชุมชนเหล่านี้ขาดเสถียรภาพและมีความจำเป็นอยู่อย่างต่อเนื่องที่จะต้องคอยหล่อหลอมความสัมพันธ์กับผู้อุปภัมภ์รายใหม่ พวกเขาจึงมักมิได้สังกัดอยู่กับศูนย์กลางแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ ไม่ว่าในแง่พื้นที่หรือในแง่ความรู้สึก หมู่บ้านเกษตรกรเป็นการรวมกลุ่มอย่างไร้กฎเกณฑ์ของที่อยู่อาศัยที่สร้างด้วยไม้ขัดแตะ หลังคามุงจาก และโดยทั่วไปแล้ว เป็นเรือนที่ยกพื้นสูงขึ้นมา บ้านเรือนเหล่านี้ ตั้งเรียงรายอยู่ตามถนนหรือริมฝั่งแม่น้ำ และมักมีทุ่งนาและป่า คั่นให้แยกออกจากกัน ประชากรมีอยู่น้อยมาก ตัวอย่างเช่น ในราวค.ศ.1815 หมู่บ้านตามแบบฉบับที่มีอยู่ทั่วไปของชวา มีประชากรอยู่ระหว่าง 200 ถึง 300 คน สังคมเกษตรกรเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่ใหญ่ที่สุดของสังคมที่ใหญ่กว่า เช่นเดียวกับสังคมที่ใหญ่กว่าสังคมเกษตรกร

จะมีการจัดลำดับชั้นทางสังคม และมีการปกครองตามลำดับชั้น ภายในสังคม ประกอบด้วยบุคคลที่ค่อนข้างมั่งคั่งและมีอิทธิพล (ซึ่งก็จำต้องมีความยับยั้งในการใช้อำนาจของตน เช่นเดียวกันผู้ที่มีอิทธิพลและร่ำรวยในระดับรัฐ) และประชาชนที่อ่อนแอกว่าในแง่เศรษฐกิจและอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพา ระหว่างสองขั้วนี้ คือมวลชนผู้ถือครองที่ดินรายย่อย สังคมมีครรลองของการแบ่งแยกระหว่างเพศ ซึ่งมีอยู่เป็นเวลานาน เช่นเดียวกับเศรษฐกิจและการเมือง หน่วยพื้นฐานของสังคมเกษตรกร คือครอบครัว อันมีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว ในสังคมเกษตรกรบางแห่ง สตรีสามารถถือครองที่ดินได้ แต่โดยทั่วไปแล้ว หัวหน้าครัวเรือนเพศชาย คือผู้ถือครองที่ดิน และดังนั้น การเมืองอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน จึงเป็นเสมือนเขตหวงห้ามที่สงวนไว้ให้สำหรับเพศชายโดยเฉพาะ น่าจะเป็นได้ว่าสิ่งที่สะท้อนสภาพการณ์เช่นนี้คือการที่งานที่ใช้แรงงานส่วนใหญ่ ตกอยู่กับสตรี การแบ่งงานกันทำโดยมีเพศเป็นตัวกำหนดอย่างค่อนข้างเคร่งครัด ทำให้ชายเป็นฝ่ายรับภาระในการตระเตรียมไร่นาและปกป้องคุ้มกันพืชผล ทว่าปกติแล้ว สตรีเป็นผู้รับผิดชอบต่อการนำต้นอ่อนไปปลูก เก็บเกี่ยวและกระเทาะเปลือกออกจากพืชผล งานนี้อยู่นอกเหนือไปจากหน้าที่ที่สตรีต้องทำเป็นพื้นฐานอยู่แล้วคือการให้กำเนิดและอบรมเลี้ยงดูลูก ทำงานบ้านและปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ อีกหลายอย่าง เป็นต้นว่าทอเสื่อหรือสานตระกร้า หรือปั่นฝ้ายและทอผ้าสำหรับใช้ในครอบครัว หรือนำผลิตผลไปยังตลาดเพื่อต่อรองในเรื่องการจำหน่าย ชีวิตของเกษตรกรมิได้เป็นงานที่ต้องวุ่นวายอยู่อย่างต่อเนื่อง จะมีบางช่วงระยะเวลาที่พวกเขาต้องรีบเร่งในตอนต้นฤดูฝน (ปลูก) และตอนต้นฤดูแล้ง (เก็บเกี่ยว) และในยามที่จำเป็นต้องไปปฏิบัติหน้าที่ใช้แรงงานตามที่ถูกเกณฑ์หรือไปเป็นทหารเป็นครั้งคราว พวกเขามีเวลาเหลือสำรองไว้ค่อนข้างมาก ที่สามารถใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจหรือดำเนินกิจกรรมทางด้านศาสนาและสังคม

นายทุนผู้ประกอบการค้าจากซีกโลกตะวันตก

จากภูมิหลังและสภาวะที่ได้กล่าวมานี้ กิจกรรมด้านการค้าของตะวันตก ก็เช่นกันกับของพ่อค้าในรัฐพื้นถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง คือโดยสาระสำคัญแล้ว มุ่งในแนวขนส่งสินค้าที่ผู้อื่นผลิตไปจำหน่ายในตลาดนานาชาติ เพื่อให้ได้กำไรมากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ พร้อมกันนั้น ก็ปกป้องกิจกรรมดังกล่าว ให้พ้นจากการแข่งขันของผู้อื่น เรื่องนี้ มีตัวอย่างที่น่าทึ่งที่สุดคือกรณีสเปนเข้ายึดกุมพื้นที่รอบ ๆ มนิลาเพื่อใช้เป็นสถานที่พำนักกลางทาง ในเส้นทางการค้าระหว่างอาคาพุลโกกับจีน นอกจากนั้นยังมีกรณีความเพียรพยายามเป็นเวลายาวนานและมักประสบความสำเร็จอยู่เนือง ๆ ของบริษัทเวเรนิกเดอูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี (บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ หรือวีโอซี) ที่ผูกขาดการค้าเครื่องเทศของอินโดนีเซียตะวันออก และกรณีพ่อค้าชาวอังกฤษ ที่ประกอบการค้าในนามประเทศตน พ่อค้าอังกฤษ

เหล่านี้เป็นผู้เชื่อมโยงการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ากับการค้าของอินเดียและจีน ซึ่งเป็นไปตามแบบของพวกเขาเอง ลัทธิทุนนิยมทางการค้า มีลักษณะจงใจจำกัดขอบเขตการกระทำของตนเอง ลัทธินี้จึงหลีกเลี่ยงการเข้าแทรกแซงแว่นแคว้นในพื้นถิ่น ยกเว้นการจัดเตรียมการที่จำเป็น เพื่อการนำส่งสินค้าตามที่ต้องการ นอกเหนือจากการตั้งป้อมปราการและ “สำนักงานการค้า” ไว้ตามสถานที่ที่เหมาะสมในด้านยุทธศาสตร์แล้ว ทุนนิยมทางการค้ายังหลีกเลี่ยงการพิชิตดินแดนและการเสียค่าใช้จ่ายไปกับการปกครองและปกป้องดินแดนดังกล่าว เว้นเสียแต่จะถือว่า การกระทำดังกล่าว เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปกป้องผลประโยชน์ทางการพาณิชย์ของตน ซึ่งมีความสำคัญมากกว่า บางครั้ง ทุนนิยมทางการค้าก็เข้าไปสำแดงอิทธิพลของตนให้สังคมพื้นถิ่นได้มองเห็น โดยผ่านกิจกรรมของตน เช่นในฐานะผู้เก็บรวบรวมส่วยและผู้บัญชาการการค้า—อาจจะทำถึงขั้นทำลายเครือข่ายการค้าในพื้นถิ่นที่เคยคึกคักมีชีวิตชีวามาก่อน ดังที่วีโอซีได้ทำในย่านหมู่เกาะ---แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว นายทุนจากตะวันตกเหล่านี้จะประสานกิจกรรมต่าง ๆ ของตน เข้ากับแนวปฏิบัติและแบบแผนที่ใช้อยู่เป็นประจำตามปกติ ซึ่งมีรากฐานมั่นคงดีอยู่แล้วในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ก่อนค.ศ.1800 แบบแผนการค้าที่ได้กล่าวนี้มีกรณียกเว้นที่สำคัญอยู่สองแห่ง คือในชวาตะวันตกกับลูซอนตอนกลาง ทั้งสองแห่งนี้เป็นที่ซึ่งอำนาจการปกครองของอาณานิคม ได้เข้าควบคุมพื้นที่ไว้อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม กรณียกเว้นทั้งสอง เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพการณ์ในท้องถิ่น ซึ่งทำให้การปฏิบัติตามแนวทางการค้าของยุโรปดังที่กล่าว หันเหไปจากครรลองของเหตุผลการปกครองอาณานิคมในดินแดนสองแห่งนี้ มิใช่เนื่องมาจากการใช้นโยบายใหม่ ๆ ของมหาอำนาจอาณานิคมที่เกี่ยวข้อง เพราะในทั้งสองกรณีที่กล่าวนี้ การผูกขาด– อันเป็นเครื่องมือชนิดหยาบของลัทธิพาณิชยนิยม – เป็นสิ่งที่มีมากอย่างขึ้นหน้าขึ้นตา ซึ่งต่างกันมาก จากที่อื่น ๆ ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในชวาตะวันตก การที่ดัตช์ต้องแบกภาระในด้านดินแดน เป็นผลลัพธ์โดยอ้อมจากความรู้สึกของวีโอซีที่ว่า ตนจำเป็นต้องจัดการให้กษัตริย์ผู้ปกครองชนพื้นเมือง ยอมโอนอ่อนไปตามเป้าหมายด้านการพาณิชย์ของตน นับจากทศวรรษ 1670 เป็นต้นมา วีโอซีได้พบว่า ตนเองติดข้องอยู่กับการทะเลาะเบาะแว้งภายในราชวงศ์ชวา การเข้าข้างเป็นพวกเดียวกับผู้ชนะ ทำให้วีโอซีได้รับส่วนแบ่งพื้นที่ ซึ่งจะต้องเข้าไปปกครอง ปกป้องและทำให้เกิดผลกำไร ในทางกลับกัน เรื่องนี้ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนจากการเก็บรวบรวมผลิตผลที่คนอื่นปลูกขึ้นมาอย่างง่าย ๆ ไปเป็นการอำนวยการผลิตอย่างจริงจัง ในกรณีนี้ วีโอซีทำสำเร็จลงได้ด้วยการแสวงหาพรรคพวกและความร่วมมือจากบรรดาผู้นำชวาในท้องถิ่น ซึ่งทำงานภายใต้การกำกับดูแลอย่างมีขอบเขตจำกัดของชาวยุโรป เป้าหมายของวีโอซีก็เพื่อจะได้กะเกณฑ์ให้เกษตรกรเพาะปลูกและขนส่งกาแฟมาให้ตนได้ในปริมาณคราวละมาก ๆ ส่วนสินค้าอื่น ๆ เช่นคราม ด้ายดิบและข้าวเจ้า เป็นต้น ให้ผลิตในปริมาณที่น้อยกว่ากาแฟ

ในฟิลิปปินส์การค้าทางเรือของสเปนมีความสำคัญถดถอยลงไปเป็นลำดับ ที่มีความสำคัญลดลงเช่นกันคือ การแลกเปลี่ยนที่กระทำที่มนิลา กล่าวคือการแลกเปลี่ยนแร่เงินของเม็กซิโกในปริมาณมากกับผ้าไหม เครื่องดินเผาเคลือบและผลิตภัณฑ์ที่เป็นของฟุ่มเฟือยอื่น ๆ ของจีน รวมทั้งการ

แลกเปลี่ยนแร่เงินกับผ้าจากอินเดีย ซึ่งกระทำในปริมาณที่น้อยกว่าก็ลดน้อยลงไปด้วย ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่กดดันให้รัฐบาลอาณานิคมของสเปนในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากการที่พระบาทหลวงผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก รุกเข้าไปในลูซอนซึ่งจัดเป็นย่านหัวเมือง และพยายามเค้นหารายได้โดยใช้วิธีผูกขาดการผลิตและจำหน่ายยาสูบ ระบบการผูกขาดการค้ายาสูบนี้กำหนดให้รัฐบาลต้องกันบริเวณต่าง ๆ บางแห่ง ที่สำคัญคือทางตะวันออกเฉียงเหนือของลูซอน ไว้ใช้เป็นที่สำหรับบังคับให้เกษตรกรผลิตยาสูบ การผลิตอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของพวกหัวหน้าท้องถิ่น ซึ่งถูกเปลี่ยนแปลงบทบาทให้กลายไปเป็นตัวแทนของอาณานิคม ยาสูบถูกนำมาส่งให้กับรัฐบาลอาณานิคมในราคาต่ำ และรัฐบาลนำยาสูบนี้กลับมาขายเอากำไร โดยส่วนใหญ่ ขายภายในบริเวณลูซอนย่านที่มีการผูกขาดการค้าขาย อันเป็นย่านที่รัฐบาลห้ามผลิตยาสูบ

การพัฒนาการพาณิชย์นานาชาติ ตั้งแต่ประมาณค.ศ.1820

ลักษณะการจัดระบบสังคมและการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีแบบแผนเก่าคร่ำคร่า เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตั้งแต่ในราวค.ศ.1820 เป็นต้นมา ในช่วงเวลานี้ความต้องการสินค้าของนานาชาติ ช่วยเร่งให้กิจกรรมการค้าและการพาณิชย์ในภูมิภาคดำเนินไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น ความต้องการ สินค้าดังกล่าว ได้รับการหล่อเลี้ยงทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปช่วงแรกและการสิ้นสุดของสงครามนโปเลียน ในชวา ฮอลแลนด์ดิ้นรนอย่างคนสิ้นหวัง เพื่อหยุดยั้งสภาพการเลื่อนไถลอย่างน่าหดหู่ ลงไปสู่ความสับสนทางด้านการเงินและการเมือง ด้วยเหตุนี้ฮอลแลนด์จึงได้เร่งพยายามอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้น เพื่อรีดผลกำไรจากดินแดนที่ตนควบคุมไว้อย่างหลวม ๆ ในช่วงที่อังกฤษเข้ามามีอำนาจในชวาเป็นการชั่วคราว (ค.ศ.1811-1816) แรฟเฟิลส์ก็ได้เคยพยายามทำเช่นนี้มาก่อนแล้ว ด้วยการยกเลิกบทบาทการเป็นนายหน้าการผลิตและจัดการเรื่องแรงงานของพวกผู้ดีชั้นสูงในท้องถิ่น และนำระบบการเก็บภาษีที่ดินมาใช้ เพื่อดึงเกษตรกรชาวชวาให้เข้ามาสัมผัสเศรษฐกิจนานาชาติ (ของอังกฤษ) โดยตรง ความเพียรพยายามของแรฟเฟิลส์ประสบความล้มเหลว ทว่าแง่มุมที่สำคัญของความเพียรพยายามดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการเช่าที่ดิน เป็นเรื่องที่ดัตช์เก็บรักษาไว้ เมื่อดัตช์นำวิธีการของแรฟเฟิลส์มาใช้ภายใต้กรอบของวิธีการทางการค้า ซึ่งรื้อฟื้นมาจากแนวปฏิบัติของวีโอซีซึ่งล้มไปแล้วในตอนนี้* วิธีการของแรฟเฟิลส์ จึงกลายเป็นส่วนประกอบของระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ (Cultivation System) (ค.ศ.1830) นั่นคือการผูกขาดการผลิตและจำหน่ายโดยรัฐอย่างแท้จริง แผนการนี้ เป็นความคิดของบุคคลที่มีบุคลิกภาพดุดันและ

* ยุบอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1800 ทรัพย์สินของวีโอซีถูกโอนไปให้รัฐบาลเนเธอร์แลนส์

ซับซ้อน คือข้าหลวงใหญ่โยฮัน ฟาน เดน บอสช์ ตามแผนนี้ บอสช์ บีบบังคับให้เกษตรกรภายใต้การนำของหัวหน้าของพวกเขาเอง ปลูกพืชผลตามชนิดที่กำหนดให้ เพื่อการส่งออก (ที่เป็นหลักสำคัญได้แก่ กาแฟ น้ำตาล และคราม) โดยบริษัทการค้าของดัตช์ เป็นผู้รับสินค้าเหล่านี้โดยตรงจากรัฐบาลอินดีส เพื่อนำไปประมูลขายในยุโรป การใช้กำลังบังคับ กระทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปีแรก ๆ โดยอาศัยความช่วยเหลือจากผู้นำในพื้นถิ่น ซึ่งมีอำนาจรับผิดชอบในด้านศีลธรรมจรรยา ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป ดัตช์บริหารระบบการเพาะปลูกภาคบังคับนี้ ด้วยการประสานการบังคับในด้านเศรษฐกิจ (การจัดเก็บภาษี) เข้ากับสินล่อใจ (อาทิเช่น ผ้าฝ้ายที่ดัตช์ผลิต ซึ่งได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในหมู่ชาวชวา) ร่วมไปกับการบังคับโดยอำนาจการปกครองตามจารีตเดิม ความสำเร็จโดยรวมของยุทธศาสตร์การประสมประสานเช่นนี้ ปรากฏให้เห็นที่ปริมาณแรงงานเกษตรกรภายในระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ปริมาณแรงงานนี้มีมากอย่าง น่าตกใจถึงราว 70 เปอร์เซ็นต์ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดในบริเวณต่าง ๆ ของชวา บริเวณต่าง ๆ เหล่านี้ ในทศวรรษ 1830 และ 1840 อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงของดัตช์ ปริมาณแรงงานดังกล่าว ค่อย ๆ ลดลงทีละน้อย เมื่อดัตช์เริ่มเปลี่ยนระบบ นับจากราว ค.ศ.1850 เป็นต้นมา (และการเพาะปลูกตามระบบนี้ทั้งหมด ดำเนินไปในบริเวณที่ดินที่ค่อนข้างเล็ก แม้ตอนที่ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับอยู่ในระดับสูงสุดในต้นทศวรรษ 1840 ก็กินพื้นที่โดยเฉลี่ยทั่วชวาแล้ว เพียงประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ของที่ดินทั้งหมด) ในขณะที่ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับประสบความสำเร็จด้านด้านการพาณิชย์มากเป็นพิเศษ—โดยให้รายได้แก่ฮอลแลนด์ถึงหนึ่งในสามของรายได้ทั้งหมดของรัฐในช่วงทศวรรษ 1850—แต่โดยแก่นแท้แล้ว ระบบนี้ขัดกับกระแสใหม่ของการพาณิชย์ที่กำลังแผ่กระจายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เพราะลักษณะอันเป็นแบบฉบับเฉพาะตัวของการผูกขาดในด้านการผลิตและจำหน่าย ตลอดจนการบังคับและการปรับแปลงเศรษฐกิจภายในประเทศให้อยู่ภายใต้การคุ้มครองของรัฐอย่างระมัดระวัง เป็นสิ่งที่ขัดแย้งมากขึ้นทุกที กับแนวการเปิดเสรีด้านเศรษฐกิจที่กำลังเกิดขึ้นมาในยุคสมัยใหม่

ในฟิลิปปินส์นั้นตรงกันข้าม การผูกขาดของรัฐ ถดถอยลงเมื่อแสนยานุภาพของจักรวรรดิสเปนสลายลง การผูกขาดการค้ายาสูบยังดำเนินต่อมา ทว่าในรูปแบบที่เสื่อมลงไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งสิ้นสุดลงในค.ศ.1882 อย่างไรก็ตาม พร้อม ๆ กับการผูกขาดนี้ เจ้าอาณานิคมก็ได้เพียรพยายามอย่างเป็นพัก ๆ เพื่อที่จะกระชับการควบคุมบริเวณที่อยู่เบื้องหลังเข้าไปภายในแผ่นดินให้แน่นหนายิ่งขึ้น วิธีการคือ ผูกมัดชนชั้นสูงในท้องถิ่น เข้าไว้ในกลไกการปกครองอาณานิคม และใช้อิทธิพลของชนชั้นสูงนี้ขยายรัศมีทำการของเครื่องมือการเก็บภาษี ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ไร้ประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม สเปนนั้นไม่เหมือนกับดัตช์ คือพวกเขาอ่อนแอและขาดความเด็ดเดี่ยวเกินกว่าจะยืนหยัดกับวิธีการผูกขาดแต่เพียงลำพังได้ ขณะเมื่อต้องเผชิญกับสภาวการณ์และความเพียรพยายามของนานาชาติ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ทั้งพวกเขาก็ไม่อาจต้านทานคู่แข่งที่มีความก้าวหน้าทางด้านการพาณิชย์มากกว่าได้ด้วย นับจากตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แบบแผนการค้าเริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญเช่นเดียวกับการผลิต ซึ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมาด้วย การเจาะตลาดมนิลามีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

เริ่มแรก ก็ด้วยฝีมือของพ่อค้าซึ่งประกอบการค้าให้แก่รัฐของอังกฤษ และในตอนปลายคริสต์ศตวรรษ และหลังจากนั้น ด้วยฝีมือของพ่อค้าชาวอังกฤษและอเมริกัน ร่วมไปกับกลุ่มผู้ประกอบการซึ่งเป็นลูกครึ่งชาวจีน-สเปนที่มีการพัฒนาขึ้นมาทีละน้อย กลุ่มผู้ประกอบการนี้ เคลื่อนย้ายออกจากเมืองที่เป็นแกนกลาง เข้าสู่ย่านชนบทตามหัวเมืองต่าง ๆ พร้อมกับเปิดฟิลิปปินส์ออกต้อนรับตลาดโลก (สเปนจัดการเปิดมนิลาอย่างเป็นทางการในค.ศ.1834 และขยายไปถึงเมืองท่าอื่น ๆ ในส่วนภูมิภาคในค.ศ.1855) ดังนั้นศูนย์รวมทางการค้าของฟิลิปปินส์ จึงหันเหจากเม็กซิโกมาสู่เอเชียและตะวันตก อย่างสอดคล้องกัน ส่วนสินค้าก็เปลี่ยนจากแร่เงินของเม็กซิโก มาเป็นสินค้าแปลก ๆ ของเขตเมืองร้อนก่อนในตอนแรก เช่นรังนก กระดองเต่า ปลิงทะเล ไม้มะเกลือ และไม้ชนิดต่าง ๆ และต่อมา ก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าทางการเกษตรที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น สินค้าเกษตรนี้เพิ่มปริมาณขึ้นเป็นทวีคูณเพื่อตอบสนองกับโอกาสลู่ทางทางการค้า นับจากทศวรรษ 1820 มา ได้มีการก่อตั้งองค์การการค้า (merchant house) ขึ้นที่มนิลา ที่สำคัญคือองค์การการค้าของอังกฤษและอเมริกัน องค์การการค้าเหล่านี้ ให้ทุนและสิ่งอำนวยความสะดวกในการส่งเสริมการค้า ซึ่งทำให้กลุ่มลูกครึ่งจีน สามารถเริ่มวางรากฐานในการผลิตหรือขยายการผลิตพืชผลที่ปลูกเพื่อเป็นสินค้าสำหรับจำหน่ายโดยเฉพาะ เช่นอ้อย (ในลูซอนตอนกลาง) ยาสูบ (ในจาคายาน) และปอ (ในกาบิโกลัน) ในเวลาเดียวกัน ชาวจีนลูกครึ่งเหล่านี้สามารถสร้างอิทธิพลครอบงำชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง ผู้ถือครองที่ดินตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว หรือไม่เช่นนั้น ก็รวมตัวกลืนเข้าไปกับชนชั้นสูงเหล่านั้น เมื่อเวลาผ่านไป ชาวจีน ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะการยกเลิกข้อบังคับเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนในทศวรรษ 1840 ได้เริ่มช่วงชิงอำนาจครอบงำการค้าในส่วนภูมิภาคของพวกลูกครึ่งจีน โดยกระทำการในฐานะที่เป็นสื่อกลางการค้าปลีกสำหรับผลิตภัณฑ์ของตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของอังกฤษ) ซึ่งที่สำคัญที่สุดได้แก่ผ้า ขณะเดียวกัน พวกเขาก็ยักย้ายถ่ายเทผลิตผลทางการเกษตรของฟิลิปปินส์ออกไปในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในส่วนรัฐบาลอาณานิคมของสเปนนั้น คุณูปการสำคัญที่รัฐบาลเอื้ออำนวยให้แก่กระบวนการเหล่านี้ คือ “หลีกไปให้พ้นทาง”[2] แบบแผนการทำเกษตรกรรมให้เป็นการพาณิชย์นี้ ยังคงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เลยในฟิลิปปินส์ มาจนตลอดช่วงเวลาส่วนที่เหลือของยุคอาณานิคม ความเติบโตอย่างรวดเร็วของแบบแผนนี้ แม้กระทั่งในช่วงเวลาหลายปีที่แบบแผนนี้ยังอยู่ระหว่างการก่อตัวอยู่นั้น ปรากฏให้เห็นที่มูลค่าการส่งออกซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าตัว ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1825 ถึงค.ศ.1850 และยังเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของสินค้าออก จากที่เคยเป็นผลิตผลจากป่าและทะเล มาเป็นน้ำตาล ปอ กาแฟและยาสูบ

---

[2] Norman G. Owen, “Abaca in Kabikolan: Prosperity without Progress,” in Alfred W. McCoy and Ed. C. de Jesus, eds, ***Philippine Social History: Global Trade and Local Transformations,*** Quezon City, 1982, 194.

แรงกดดันและโอกาสสำหรับการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับที่ฟิลิปปินส์นี้ กำลังเป็นที่รู้สึกกันในบริเวณต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสยาม ซึ่งเป็นดินแดนที่เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผสานผลกำไรอย่างเป็นกอบเป็นกำที่ได้จากการค้ากับจีน เข้ากับความระแวงระวังต่อการปรากฏตัวของชาวตะวันตกนั้น การสำรวจตรวจสอบของพ่อค้าจากซีกโลกตะวันตกที่กระตือรือร้นอยากจะได้ผลิตผลทางการเกษตรจากสยามไปเลี้ยงตลาดโลก ก็กำลังส่งผลปรากฏออกมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุญาตให้พ่อค้าจากซีกโลกตะวันตกบางคน เข้ามาประกอบกิจการ และในค.ศ.1826 ทรงยินยอมให้เปิดเสรีทางการค้าในขอบเขตจำกัดขึ้นมาบ้าง ทั้งนี้ เป็นการตอบสนองต่อปฏิบัติการการทูตของ เฮนรี เบอร์นีย์ ซึ่งดำเนินการในนามบริษัทอีสต์อินเดีย อย่างไรก็ตาม การตอบสนองอย่างหนักแน่นเป็นส่วนใหญ่ของชนชั้นสูงชาวสยาม มิใช่การยอมจำนน หากเป็นความเพียรพยายามอย่างมุ่งมั่น ที่จะเพิ่มพลังทางเศรษฐกิจและการควบคุมทางการเมืองของตน การเพิ่มพลังนี้กระทำโดยการขยายการผลิตและการพาณิชย์ เพื่อประโยชน์ของตนเอง เช่นเดียวกับในฟิลิปปินส์ ในสยามนี้ ผู้อพยพชาวจีนได้รับการต้อนรับ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ชาวจีนปลอดพ้นจากพันธะที่จะต้องถูกเกณฑ์ให้เข้าทำงานแก่ทางการ ชาวจีนอพยพจึงเป็นกำลังแรงงานที่ส่งเสริมการผลิต (ในไร่อ้อยและพริกไทย ในเหมืองดีบุกและในงานก่อสร้างทางสาธารณูปการ เช่นการขุดคลองเป็นต้น) ชาวจีนยังให้ทักษะด้านเทคนิคและการค้า ซึ่งทำให้สยามดำเนินบทบาทในด้านการค้าระหว่างประเทศได้ดียิ่งขึ้น ในคาบสมุทรมลายูทางด้านตะวันตก พวก หัวหน้าชาวมาเลย์ทำเหมืองแร่ดีบุกกันมานานแล้ว แม้ว่าจะทำอย่างเป็นพัก ๆ และไม่ต่อเนื่อง ทว่าผู้ที่ทำเหมืองบ่อยยิ่งกว่า ในช่วงเวลาตลอดต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คือผู้ประกอบการชาวจีน ซึ่งกระทำอยู่อย่างกระจัดกระจาย ชาวจีนใช้เทคนิคแบบหยาบ ๆ ซึ่งใช้แรงงานมาก และได้รับเงินสนับ สนุนจากพ่อค้าชาวจีนที่มั่งคั่งในย่านช่องแคบ เมื่อถึงช่วงเวลานี้ การทำเหมืองของชาวจีนเริ่มมีความสำคัญเพิ่มขึ้น การทำเหมืองแร่ดีบุกเฟื่องขึ้นถึงจุดสุดยอด เมื่อมีการค้นพบแหล่งแร่ใหญ่ที่ลารุต ในเปรัก ในค.ศ.1848 และมีการค้นพบที่สำคัญ ๆ ต่อจากนั้น ในบริเวณหุบเขาทางตะวันตกของคาบสมุทร การค้นพบเหล่านี้ประจวบพอดีกับความต้องการดีบุกของโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และเหมืองแร่ของคอร์นวอลล์ไม่สามารถสนองความต้องการได้อีกต่อไป เพื่อสนองความต้องการนี้ในรูปแบบที่จะอยู่ไปได้นาน ผู้ประกอบการทำเหมืองจึงไม่สามารถพึ่งพาอาศัยการผลิตอย่างไร้ประสิทธิภาพและขาดทิศทางของเกษตรกรชาวมาเลย์กับคนงานชาวจีนจำนวนน้อยต่อไปอีก ผู้ประกอบการเริ่มนำความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี เช่นระหัดสูบน้ำ มาใช้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และที่สำคัญที่สุดคือการดึงกรรมกรชาวจีนอพยพจากทางใต้ มาทำงานในเหมืองในจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในตอนต้นทศวรรษ 1860 ประเมินกันว่า เฉพาะตามเหมืองดีบุกที่อยู่ในลารุต มีชาวจีนทำงานอยู่ถึงราว 25,000 คน

จิตวิญญาณที่กำลังเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย มองเห็นได้ชัดเจนที่สุด จากการที่อังกฤษก่อตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้นที่ปีนัง (ค.ศ.1786) เมละกา (ค.ศ.1824) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสิงคโปร์ (ค.ศ.1819)

การก่อตั้งเมืองเหล่านี้ของอังกฤษเปิดโอกาสให้ดัตช์ก่อตั้งเมืองท่าคล้าย ๆ กันนี้ขึ้นในเขตอิทธิพลของตนด้วย การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นการเริ่มต้นของยุค “ลัทธิจักรวรรดินิยมการค้าเสรี” ซึ่งมีฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า “การค้าเสรี” หรือการพาณิชย์ที่ไม่มีการกีดกันทางการค้ามาขัดขวางและไม่มีการเบี่ยงเบนไปจากแนวทางที่ควรเพราะคำเรียกร้องต้องการจากฝ่ายปกครองดินแดน ย่อมหมายถึงความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจของอังกฤษอย่างเลี่ยงไม่พ้น รวมทั้งหมายถึงความรุ่งเรืองไพบูลย์ยิ่งขึ้นสำหรับประชาชาติทั้งหลายซึ่งอังกฤษค้าขายด้วย

อย่างไรก็ดี ที่ดูจะมีความขัดแย้งกันอยู่ในตัวเองก็คือ “การไม่แทรกแซง” กระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำเป็นสันเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ การพัฒนาอย่างรวดเร็วของสิงคโปร์ขึ้นเป็นแหล่งรวมสินค้าเพื่อการค้าเสรีนั้น โดยตัวการพัฒนาอย่างรวดเร็วของสิงคโปร์เอง ย่อมเป็นกรณีหนึ่งในประเด็นความขัดแย้งในตัวเองที่ว่านี้ การปรากฏตัวของสิงคโปร์ในฐานะที่เป็นช่องทางสำหรับการพาณิชย์นานาชาติ ส่งเสริมให้ไร่พริกไทยและสีเสียดขนาดใหญ่ของชาวจีนในสิงคโปร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยะโฮร์ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านอยู่ติด ๆ กันเติบโตขึ้น ไร่ขนาดใหญ่ที่กล่าวนี้มีการจัดองค์กรให้กับกรรมกรจีนตามระบบ*กังชู*[3] และอยู่ภายใต้ระบบการเพาะปลูกแบบโยกย้ายเปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ การทำไร่ลักษณะนี้ไม่ต้องใช้เงินทุน การควบคุมดูแลหรือทักษะเท่าไรนัก และมีโอกาสได้รับผลตอบแทนกลับมาสู่*กังชู* และผู้ลงทุนได้อย่างรวดเร็ว ผลิตตอบแทนนี้มิใช่แค่เฉพาะจากผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น หากยังรวมถึงจากรายได้อันเกิดจากการขายฝิ่นให้แก่กรรมกรด้วย ชาวอังกฤษในสิงคโปร์ให้สัมปทานสิทธิผูกขาดการขายฝิ่นแก่สมาคมจีน ส่วน*กังชู*ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาคมจีนในท้องถิ่น อันเป็นสถานการณ์ซึ่งช่วยให้*กังชู*มีรายได้ มาจุนเจือเป็นค่าใช้จ่ายในด้านค่าจ้างที่จะต้องจ่ายแก่คนงานในไร่ของตน ในทางกลับกัน รายรับที่ได้จากการผูกขาดการค้าฝิ่นนี้ ช่วยส่งเสริมสถานภาพการค้าเสรีของสิงคโปร์ เมื่อได้รับการค้ำจุนอย่างเอื้อประโยชน์ตอบแทนกันเช่นนี้ สิงคโปร์จึงโดดเด่นขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ในฐานะศูนย์กลางการรวบรวมและการจำหน่าย ให้แก่การพาณิชย์ส่วนภูมิภาคและการพาณิชย์นานาชาติ สินค้าที่ซื้อขายกันนั้น ได้แก่ผ้าจากยุโรป (เชื่องช้าในระยะแรก แต่ต่อมาเพิ่มขึ้นถึงระดับท่วมท้น) ชาจากจีน ฝิ่นของอินเดีย ดีบุกจากมลายู พริกไทยจากสุมาตรา ผลิตผลจากไร่ในท้องถิ่นเอง เช่นสีเสียด พริกไทยและมันสำปะหลัง ผลิตผลจากป่าในท้องถิ่น ที่สำคัญ คือยางไม้ สิงคโปร์ยังเป็นแหล่งรวมสินค้าที่สำคัญให้แก่ผลผลิตจากย่านหมู่เกาะ ตามเส้นทางไปสู่จีน บทบาทนี้สิงคโปร์รับช่วงมาจากสยาม สิงคโปร์กลายเป็นศูนย์กลางสำหรับรวบรวมสินค้าในภูมิภาคเอเชีย (โดยได้รับความช่วยเหลืออย่างแข็งขันจากพ่อค้าชาวบูกิส) ในลักษณาการที่ไม่เคยได้เห็นกันอีกเลย นับตั้งแต่การล่ม

---

[3] กังชู (เจ้าแห่งแม่น้ำ) เป็นหัวหน้าชาวจีนที่ประมุขมาเลย์ในท้องถิ่นให้สิทธิการเช่าที่ดินบริเวณหุบเขาที่มีแม่น้ำไหลผ่าน สำหรับใช้ในการเกษตรแบบทำไร่เลื่อนลอย และกังชูจะจัดองค์กรและควบคุมผู้อพยพชาวจีนที่ทำงานอยู่ในไร่นั้น (James C. Jackson, ***Planters and Speculators: Chinese and European Agricultural Enterprise in Malaya, 1786-1921,*** Kuala Lumpur, 1968, 15-22.)

สลายของเมละกาเก่าในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นต้นมา ในหมู่เกาะซูลู ซึ่งอยู่นอกลู่นอกทางห่างไกลออกไปนั้น ความต้องการ “ผลผลิตจากย่านช่องแคบ” ของพ่อค้าผู้ประกอบการค้าให้แก่รัฐของอังกฤษ เช่น รังนก ปลิงทะเลและกระดองเต่า เพื่อจะได้นำมาใช้แลกเปลี่ยนกับชาของจีน สร้างเงื่อนไขที่จำเป็น ซึ่งกระตุ้นให้ประมุขในท้องถิ่น เริ่มดำเนินการบุกจู่โจมจับคนมาเป็นทาสทั่วหมู่เกาะ การจับทาสนี้ดำเนินอยู่เป็นเวลายาวนานถึงหนึ่งร้อยปี ทั้งนี้ เพื่อจัดหากำลังแรงงาน (รวมทั้งสิ้นราวสองแสนห้าหมื่นคน) ซึ่งประมุขในท้องถิ่นจำเป็นต้องใช้พวกทาสเหล่านี้เป็นแรงงานให้แก่การเก็บรวบรวมสิ่งของจากป่าและทะเล เพื่อนำมาสนองการค้า ในช่วงระยะเวลานี้ ทางตะวันตกเองผลิตสิ่งของที่ชาวเอเชียต้องการออกมาค่อนข้างน้อย ความจริงในข้อนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ในช่วงขณะนี้ไม่มีการแทรกแซงอย่างอุกอาจปรากฏให้เห็น ส่วนใหญ่แล้ว ชาวตะวันตกจำต้องจัดหาสิ่งที่พวกเขาต้องการนำมาค้าขายในเอเชียจากในเอเชียเอง ดังนั้น พวกเขาจึงจำต้องดึงดูดผลิตผลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มายังจุดที่เป็นชุมทาง เพื่อใช้ในการค้ากับจีน

ในที่อื่น ๆ ผลกระทบจากการพัฒนาการพาณิชย์ และการติดต่อระหว่างชาติอย่างใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น มิได้ดำเนินอย่างไม่มีการยับยั้งมากเท่ากับที่ได้กล่าวข้างต้น ในเวียดนาม มิสชันนารีและพ่อค้าชาวฝรั่งเศสเพียงแค่กระทำไปทีละน้อย ๆ ทั้งในด้านความเลื่อมใสศรัทธาและด้านผลกำไร โดยมิได้สร้างผลกระทบอย่างสำคัญต่อจักรวรรดิของจักรพรรดิมินห์มาง (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1820-1841) แต่อย่างใด บางครั้ง ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง คือในกรณีการเผยแพร่ศาสนา (เมื่อถึงค.ศ.1855 เฉพาะที่ตังเกี๋ยตะวันตก มีผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกถึง 140,000 คน) ราชสำนักเวียดนาม แม้จะแสดงความสนใจใคร่ที่จะได้เทคโนโลยีของตะวันตก (ที่สำคัญคือเรือกลไฟ) แต่เวียดนามก็พอใจอยู่เพียงแค่การค้าระดับย่อมและมีการควบคุมอย่างใกล้ชิด การค้านี้มีจุดรวมศูนย์อยู่ที่จีน และจำกัดอยู่เพียงแค่สิ่งของฟุ่มเฟือยเป็นส่วนใหญ่ (รวมทั้งหนังสือจีน) อย่างไรก็ดี เวียดนามก็มิได้ปลอดพ้นจากผลกระทบเสียทีเดียว เวียดนามได้รับความเดือดร้อนจากการที่แร่เงินหลั่งไหลไปยังจีน ซึ่งก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากชาวจีนในเวียดนามใช้แร่เงินเพื่อจ่ายเป็นค่าสั่งซื้อฝิ่นของอังกฤษเข้ามาในประเทศ ส่วนราชอาณาจักลาวและโดยเฉพาะอย่างยิ่งราชอาณาจักรกัมพูชานั้น ตรงกันข้าม คือมิได้รับผลกระทบจากจังหวะก้าวของการพาณิชย์นานาชาติที่กำลังเร่งทวีความเร็วขึ้นเป็นลำดับ สองราชอาณาจักรนี้ ยากจนเกินไป และห่างไกลเกินไป ทั้งยังเป็นดินแดนที่ยากจะเข้าถึง และขาดความสำคัญ ทั้งสองประเทศยังหมกมุ่นครุ่นคิดอยู่กับการรบพุ่งซึ่งซาลงแล้วอย่างไม่รู้เสื่อมคลาย เพื่ออนุรักษ์อัตลักษณ์ของตน การอนุรักษ์นี้กระทำไปเพื่อให้รอดพ้นจากการรุกล้ำด้านวัฒนธรรมและการเมืองจากสยามทางด้านตะวันตก และจากเวียดนามทางด้านตะวันออก พม่านั้นก็เหมือนกับสยาม คือได้รับผลกระทบจากการรบเร้าอยู่อย่างไม่หยุดหย่อนของอังกฤษ ซึ่งส่วนหนึ่ง กระทำในนามการค้าเสรี สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งแรกระหว่าง ค.ศ.1824 ถึงค.ศ.1826 ส่งผลให้อังกฤษผนวกดินแดน ยะไข่ และตะนาวศรี เข้ารวมอยู่ในจักรวรรดิของอังกฤษ กับสร้างเงื่อนไขสิทธิพิเศษในวงจำกัดให้แก่การพาณิชย์ของอังกฤษ

เมื่อมองย้อนกลับไป จะเห็นว่า ช่วงระยะเวลาที่การติดต่อทางการพาณิชย์นานาชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับนี้ เป็นขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านจากการค้าแบบเก่าที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐและมีดุลยภาพที่จำกัด มีการผูกขาดและการให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ ไปสู่รูปแบบใหม่ของระบอบทุนนิยมที่มีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ขณะที่กิจกรรมการพาณิชย์เริ่มสะสมพลังขับเคลื่อนที่ได้รับแรงหนุนจากความละโมบที่มีมากขึ้นเป็นลำดับของการค้าระดับโลก บรรดาผู้นำและพ่อค้าทั้งในพื้นถิ่นและจากต่างชาติ ต่างก็ตอบสนองในแบบต่าง ๆ กัน มีตั้งแต่เฉยเมยไม่ยินดียินร้าย แสดงการต่อต้านอุปสงค์อย่างใหม่อย่างหนักแน่น และปรับตัวอย่างระมัดระวัง ไปจนถึงให้ความร่วมมืออย่างกระตือรือร้น อย่างไรก็ตาม ในเวลาเพียงไม่นาน หลักเหตุผลของการพัฒนาการพาณิชย์ ก็จะจำกัดทางเลือกให้การตอบสนองเหล่านั้นมีเหลือเพียงสองทาง นั่นคือร่วมมือหรือมิฉะนั้นก็ต้องได้รับความอัปยศ

การสร้างระเบียบใหม่ ตั้งแต่ราวค.ศ.1850

ในราวช่วงต้น ๆ ของครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ประเทศต่าง ๆ ในซีกโลกตะวันตก ได้ก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของความเป็นทุนนิยมอย่างสูง ตามตัวอย่างที่ทรงอิทธิพลของอังกฤษ หนทางที่นำไปสู่ทรัพย์สินและอำนาจ เป็นสิ่งที่ต้องแสวงหาจากการผลิตภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้นทุกที มิใช่เพียงแค่ที่การค้าหากำไรอย่างเดียวเช่นแต่ก่อน การเปลี่ยนแปลง “แบบแผนทางการผลิต” ซึ่งมีบทบาทเป็นตัวชูโรงที่สำคัญของตะวันตก ได้นำพลังที่มีอยู่ภายในตัวของแบบแผนมาด้วย พร้อมกับผลที่ตามมาคือภาวะที่มุ่งแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในเวทีระหว่างประเทศ การแข่งขันคือตัวการที่ชักนำให้ประเทศในซีกโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุโรป วางทีท่าแบบใหม่ ในลักษณะที่ข่มและครอบงำดินแดนมากมายในส่วนที่เหลือของโลก การปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้สร้างอำนาจทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างเหลือล้น แก่ประเทศทางตะวันตกซึ่งสามารถใช้ได้ทันทีเมื่อต้องการ และที่มาพร้อมกันกับอำนาจนี้ คือการตระหนักว่า อำนาจดังกล่าวเรียกร้องต้องการให้ขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบบริเวณที่ด้อยพัฒนากว่าอย่างสุขุมและดุดันยิ่งขึ้น อำนาจนี้กระตุ้นความต้องการและแบบแผนการอุปโภคบริโภคที่สูงขึ้นรุนแรงยิ่งขึ้นและในวิถีที่แตกต่างออกไป อำนาจนี้ยังให้แรงจูงใจ โอกาสและแม้กระทั่งเครื่องมือในการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบดังกล่าว -- ซึ่งได้แก่พัฒนาการของเทคโนโลยีทางการผลิตและการแปรรูป เช่น กระป๋องที่ทำจากดีบุกและล้อยางอัดลม อาวุธที่ก้าวหน้า การสื่อสารทางโทรเลขระหว่างยุโรปและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนการขนส่งสินค้าและการโดยสารของกรรมกรผู้ใช้แรงงาน มาทางเรือกลไฟ ซึ่งทำได้คราวละมาก ๆ และอย่างรวดเร็วโดยเสียค่าใช้จ่ายน้อย

ยุคที่รุ่งเรืองของการปฏิวัติอุตสาหกรรม สำแดงความรุ่งเรืองให้เห็นที่การเพิ่มการแข่งขันในหมู่มหาอำนาจอาณานิคม ที่หมายจะผนวกดินแดนส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การผนวกดินแดนเป็นกระบวนการที่เริ่มต้นอย่างเหมาะสม ด้วยการทำเป็นพัก ๆ และทีละส่วน เมื่อราวค.ศ.1850

ระดับสูงสุดของการผนวกดินแดนเกิดขึ้นเมื่อมีการเร่งรัดออกล่าดินแดนเพื่อสร้างจักรวรรดิกันในปีท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านี้ ซึ่งในช่วงระยะนี้ความเหนือกว่าทางด้านอุตสาหกรรมของอังกฤษ เริ่มถดถอยลง ในอินโดจีน การควบคุมของฝรั่งเศส ขยายตัวจากจุดอิทธิพลที่สถาปนาขึ้นในบริเวณปากแม่น้ำโขงในค.ศ.1859 ไปทางตะวันตก เพื่อยึดครองกัมพูชาเข้ามาอยู่ในความคุ้มครองของตน และขึ้นเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ ไปยังดินแดนที่เป็นแกนกลางอันเก่าแก่โบราณร่ำของปากแม่น้ำแดง (แม่น้ำ ฮอง) กับแว่นแคว้นต่าง ๆ ของลาว อังกฤษผนวกดินแดนพม่าตอนล่างในค.ศ.1852 และบังคับใช้สนธิสัญญาทางการพาณิชย์เรื่อง “การค้าเสรี” ให้กับราชอาณาจักรพม่าในค.ศ.1862 และค.ศ.1867 สนธิสัญญานี้กำจัดการผูกขาดส่วนใหญ่ของกษัตริย์ (ทางนิตินัย ทว่ามิใช่พฤตินัย) และอนุญาตให้มีการเคลื่อนย้ายคนและสินค้ากันได้อย่างเสรี พร้อมกันนั้น พระเจ้ามินดงซึ่งทรงถูกรังแกมากขึ้นเรื่อย ๆ และกำลังจนแต้มนั้น ได้ทรงแสดงการตอบสนองด้วยการวางโครงการปฏิรูปเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โครงการนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายการผลิตข้าว ผลิตสินค้าสำเร็จรูปกับสินค้าแปรรูป พัฒนาการค้ากับต่างประเทศ – ซึ่งยังมีอยู่มากทีเดียว ที่ยังต้องดำเนินการโดยผ่านพระองค์—และขยายรายรับของกษัตริย์ (อาทิเช่น โดยผ่านการให้สัมปทานโค่นซุงแก่บริษัทต่างชาติ ที่สำคัญคือบริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์เทรดดิ้ง) ทั้งหมดนี้ ก็เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่รัฐของพระองค์ ทว่าช้าเกินการณ์ ในค.ศ.1886 อังกฤษกลืนดินแดนที่เป็นหัวใจของพม่าเก่า ในมลายู “การแทรกแซง” ของอังกฤษในค.ศ.1874 นำไปสู่แบบแผนซึ่งประกอบด้วยปฏิบัติการและปฏิบัติการต่อต้าน อันส่งผลให้เกิดมีการก่อตั้งสหพันธรัฐมลายูขึ้นในค.ศ. 1896 โดยรัฐมลายูส่วนที่เหลือ ถูกนำเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมแบบอาณานิคมอย่างเป็นทางการทีละน้อย ๆ ตลอดช่วงทศวรรษที่สองของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ในอินดีสดัตช์อาศัยการทำสงครามและ “การทูต” แบบกระทำการข้างเดียว ร้อยประชาชนและดินแดนต่าง ๆ ของหมู่เกาะ “อินโดนีเซีย” เข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้ง “เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส” ขึ้น ในฟิลิปปินส์ สเปนและสหรัฐ (สหรัฐดำเนินการในช่วงเวลาถัดจากสเปน ภายหลังค.ศ.1898) ได้ผลักดันประชาคมที่แตกต่างกันในเกาะต่าง ๆ เข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของรัฐ ๆ เดียว กรณียกเว้นเพียงรายเดียวที่ไม่เข้าอยู่ในข่ายของแบบแผนนี้ คือรัฐสยาม สยามถูกบังคับให้โอนอ่อนผ่อนตามคำเรียกร้องของอังกฤษเพื่อให้เปิดการค้าเสรีภายใต้เงื่อนไขของสนธิสัญญาบาวริงฉบับปีค.ศ.1855 สนธิสัญญาฉบับนี้กำหนดพิกัดอัตราภาษีศุลกากรของสินค้าเข้าและสินค้าออกในระดับต่ำ และตายตัว และยกเลิกการผูกขาดการค้าส่วนใหญ่ รวมทั้งยกเลิกการเก็บภาษีสินค้าและการค้าภายในประเทศ การตอบสนองของกรุงเทพฯ คือการจัดวางยุทธศาสตร์ “การเสริมสร้างความแข็งแกร่งของรัฐ” ที่มีอยู่แล้ว อย่างพิถีพิถันและรอบคอบ โดยในกรณีนี้ เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่อยู่รอบนอก ให้เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมแบบรวมศูนย์ของรัฐอย่างเป็นทางการ เมื่อถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ รูปลักษณ์ทางการเมืองที่เคยมีความซับซ้อนและหลากหลายอยู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ลดน้อยถอยลงมาเหลือรัฐอยู่เพียงหกรัฐ รัฐเหล่านี้บริหารงานตามหลักจัดระบบองค์กรทางการเมือง และหลักการสิทธิธรรมทางการเมือง ซึ่งแตกต่างอย่างยิ่งจากหลักที่เคยบังคับใช้ในสมัย

ของคนเมื่อหนึ่งหรือสองชั่วอายุคนก่อน ห้ารัฐในจำนวนนี้ มีมหาอำนาจอาณานิคมจากตะวันตกเป็นฝ่ายปกครอง นั่นคืออังกฤษในร่างกุ้งและสิงคโปร์ ฝรั่งเศสในฮานอย ดัตช์ในปัตตาเวียและอเมริกันในมนิลา อีกรัฐหนึ่งคือสยาม รัฐนี้มีชนพื้นเมืองชั้นสูงที่กำลังสร้างความทันสมัย เป็นผู้ปกครองและมีคุณสมบัติในด้านการปกครองและด้านกฎหมายหลายประการที่ไม่ต่างจากรัฐอาณานิคมทั้งห้ารัฐที่เกิดขึ้นมาใหม่

ขั้นตอนที่หนึ่ง : ลัทธิเสรีนิยม

จากมุมมองของเรา การก่อสร้างระเบียบแบบแผนทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองขึ้นมาใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจดูเหมือนเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และอาจเป็นได้ว่าถึงขั้นจำเป็น อย่างไรก็ดี ระเบียบใหม่นี้ เป็นตัวบดบังปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของนโยบาย แนวปฏิบัติ ผลกระทบและปฏิกิริยา ซึ่งนำไปสู่การก่อสร้างระเบียบดังกล่าวขึ้น เราอาจทำความเข้าใจถึงการก่อสร้างระเบียบแบบแผนใหม่นี้ได้ดีที่สุด ด้วยการสืบย้อนไปตามขั้นตอนของวิวัฒนาการของรัฐต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเริ่มต้นจากสถานการณ์อันประกอบด้วยพหุนิยมหรือการแบ่งพวกแบ่งฝ่ายทางการเมือง ที่ดูเหมือน ว่าเป็นลักษณะเฉพาะตัวประจำถิ่นที่มีอยู่เรื่อยมาและชวนให้งุนงงจากช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ไปจนถึงสถานการณ์ซึ่งมีการครอบงำจากทางศูนย์กลางในตอนสิ้นศตวรรษ ขั้นตอนแรก ทุนนิยมเสรี เป็นลักษณะของแนวปฏิบัติที่มีอยู่ในพม่าตอนล่าง โคชินจีน สยามตอนกลาง มลายู สุมาตรา และลูซอน ทุนนิยมเสรีเป็นเพียงขั้นตอนที่สร้างเงื่อนไขที่จะเปิดโอกาสให้มีการปรับตัว จัดทำและรวมแบบอย่างการผลิตแบบ ต่าง ๆ ที่มีอยู่ เข้ามาอยู่ในระบบการตลาดของโลก ในขณะเดียวกัน ทุนนิยมเสรียังทำให้ระเบียบการต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางการเติบโต เสื่อมสลายหรือหมดสภาพไป ทุนนิยมเสรี เริ่มขึ้นในราวค.ศ.1850 และก้าวขึ้นถึงจุดสูงสุดเมื่อย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบโดยประมาณ โดยคร่อมข้ามมาถึงขั้นตอนที่สืบต่อมาด้วย จากนั้นมาทุนนิยมเสรีมิได้เจริญรุ่งเรือง หากดำรงอยู่เรื่อยมาด้วยเหตุผลซึ่งจะเป็นที่ประจักษ์ชัดในเวลาต่อมา คุณลักษณะที่เป็นตัวชี้ที่สำคัญของขั้นตอนที่หนึ่งนี้ คือการปล่อยไปตามกระแส โดยไม่ให้มีการควบคุมใด ๆ (laissez faire) ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่ง ที่สะท้อนความคิดที่แพร่หลายโดยทั่วไป เกี่ยวกับความสามารถในการปรับใช้ลัทธิเสรีนิยมได้โดยทั่วไปในทุก ๆ ที่ รวมทั้งสะท้อนให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ถึงขีดจำกัดของอำนาจรัฐ และการขาดแคลนการลงทุนในส่วนเอกชนของตะวันตก ความสำเร็จของทุนนิยมเสรี บรรลุถึงโดยอาศัยทุนในปริมาณน้อย และขึ้นอยู่กับการจัดป้อนแรงงานมนุษย์อันมหาศาลแทบจะเพียงอย่างเดียว พัฒนาการของทุนนิยมเสรี ไม่เหมือนกับพัฒนาการของชวาภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ คือมิใช่ลมหายใจเฮือกสุดท้ายของลัทธิพาณิชยนิยมที่ต้องการมาชิงดี แต่เป็นผลลัพธ์ของการกำจัดสิ่งที่ยับยั้งขัดขวางการบุกรุกของพลังตลาดระหว่างประเทศ ค่านิยมซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อมกันและคู่กัน และเป็นตัวที่ผลักดันให้เกิดการเติบโต เป็นค่านิยมที่ใหม่กว่า และเป็นเรื่องของลัทธิปัจเจกชนนิยมกับความอยากได้อยากมี มิใช่

พันธะหน้าที่อย่างที่เป็นขนบธรรมเนียมมาแต่ครั้งเก่าก่อน ค่านิยมเหล่านี้ มีผลสำคัญและมีอิทธิพลมากขึ้นเป็นลำดับ ต่อสภาวการณ์ซึ่งการพาณิชย์นานาชาติ สามารถจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีความหลากหลายมาป้อนเกษตรกรผู้ปลูกพืชผล ผลที่ได้รับคือการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่รวดเร็วยิ่งขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างเสรี ไม่มีการควบคุม และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งไปถึงรากฐาน มากยิ่งกว่าที่ได้เคยประสบกันมาก่อน ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคน ที่ตามพัฒนาการพวกนี้ได้ทัน มั่งคั่งรุ่งเรืองขึ้น อย่างน้อยก็ชั่วระยะหนึ่ง ในขณะที่คนอื่น ๆ เป็นอันมาก ต้องประสบความทุกข์ยากอย่างน่าเศร้าสลด แต่สำหรับทุก ๆ ฝ่ายเหล่านี้สภาพการณ์เช่นนี้คือ การเริ่มต้นของยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าอย่างแผ่กระจายไปทั่ว ต่อไปนี้ คือตัวอย่างบางประการของขั้นตอนที่เร้าใจ ทว่ามีโครงสร้างที่จำกัด ของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การถือครองที่นารายย่อยในพม่าตอนล่าง โคชินจีนและสยามตอนกลาง

บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี ขณะเมื่อถูกอังกฤษผนวกไป ในค.ศ.1852 นั้น ใช่ว่าจะไม่มีการเพาะปลูกหรือไม่มีผู้ครอบครอง แต่หากพิจารณาถึงสิ่งที่ตามมาในภายหลังแล้ว ดินแดนนี้จัดได้ว่าค่อนข้างว่างเปล่า[4] เรื่องราวที่ได้กล่าวไว้ในสมัยนั้น ระบุว่า ประชากรในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำมีอยู่ในราวหนึ่งล้านคน โดยมีพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกอยู่ประมาณสามแสนเฮคทาร์* ในช่วงเวลานั้นก็เช่นเดียวกับในเวลาต่อมา คือการผลิตข้าว เป็นกิจกรรมที่เป็นหลักสำคัญในด้านเศรษฐกิจ โดยผลผลิตส่วนเกินจำนวนมากจากบริเวณนี้ ถูกนำไปใช้เลี้ยงประชากรในพม่าตอนบน อย่างไรก็ตาม ก่อนค.ศ.1852 การพัฒนาอุตสาหกรรมข้าว ถูกขัดขวางเพราะรัฐบาลพม่าห้ามการส่งออก ข้อห้ามนี้ ฉุดราคาข้าวให้ต่ำลงเป็นอันมาก และเมื่อประกอบเข้ากับเศรษฐกิจที่ไม่มีการพัฒนา ผู้ผลิตจึงไม่ใคร่มีแรงจูงใจที่จะเพาะปลูกให้สูงเกินกว่าระดับที่จำเป็นสำหรับเลี้ยงชีพและส่งส่วย หรือที่จะหักล้างถางพงเพื่อนำที่ดินมาใช้ในการเพาะปลูกให้มากขึ้น การผนวกดินแดนพม่าตอนล่างของอังกฤษเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมแห่งนี้ สังคมเกษตรกรรมของบริเวณนี้เป็นสังคมที่เก็บตัว เลี้ยงตัวเองได้และค่อนข้างอยู่ในกรอบโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงนัก ภายหลังการผนวกดินแดน อังกฤษยกเลิกการห้ามการส่งออกข้าวและปลดเปลื้องข้อห้ามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการค้าเกือบจะในทันที การตัดสินใจของอังกฤษนี้ เกิดขึ้นตรงกับช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังมองหาแหล่งข้าวแห่งใหม่พอดี เนื่องจากทหารซีปอยในอินเดียก่อการกบฏและเกิดสงครามกลางเมืองในสหรัฐ เมื่อไตร่ตรองถึงอิทธิพลของความคิดแนวเสรีนิยมที่กำลังอยู่ใน

---

[4] การอภิปราย/พิจารณาในส่วนนี้ อาศัยเนื้อหาข้อมูลอย่างมากจาก Michael Adas, ***The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852-1941,*** Madison, 1974, และอาศัยข้อมูลในระดับน้อยกว่า จาก Cheng Siok-Hwa, ***The Rice Industry of Burma 1852-1940,*** Kuala Lumpur, 1968.

* 1 เฮคทาร์ = 10,000 ตารางเมตร หรือ 6.25 ไร่

กระแส อังกฤษจึงตัดสินใจด้วยว่า หนทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดและวางใจได้มากที่สุด ในการจัดวางระบบการผลิตข้าว คือส่งเสริมให้มีผู้ผลิตข้าวชาวพม่า ที่เป็นผู้ถือครองที่ดินรายย่อย แทนที่จะใช้ระบบการทำนาในที่ดินแปลงใหญ่ เรื่องนี้ อังกฤษกระทำสำเร็จลงได้โดยวิธีจัดระบบการเก็บภาษีที่ดินตามเกณฑ์การเพาะปลูกในหมู่บ้านขนาดเล็กเป็นฐาน และกฎหมายการเช่าที่ดิน ก็เป็นการพยายามหาทางส่งเสริมให้ชาวนามีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดินในขนาดย่อมให้ได้มากที่สุด ตัวอย่างเช่นเกษตรกรจะได้เป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งพวกเขาเป็นผู้มาหักล้างถางพงตั้งแต่แรก หากว่าพวกเขาอาศัยอยู่ในที่ดินดังกล่าว และจ่ายภาษีที่ดินเป็นเวลาสิบสองปี นอกจากนี้ อังกฤษยังให้ความมั่นคงปลอดภัย ให้สิ่งอำนวยความสะดวกในการสีข้าวและการส่งออก จัดให้มีการควบคุมภาวะน้ำท่วม ก่อสร้างคลองชลประทานและเส้นทางการขนส่ง (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขนส่งทางแม่น้ำ) นั่นคืออังกฤษทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จะกระตุ้นการผลิตและการจำหน่ายข้าว และกระตุ้นให้ชาวพม่าพัฒนาเครือข่ายการค้าปลีกและการจัดหาทุนขึ้นมาเอง การตอบสนองของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยชาวพม่า ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเกษตรกรรมอย่างมโหฬารในช่วงทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ประชากรในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีจำนวนเพิ่มขึ้นสี่เท่าตัว ที่สำคัญคือเป็นการเพิ่มโดยการเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติ ในอัตราสูง และนอกจากนี้ ยังเป็นผลที่เนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นที่มีมาก อย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ ผู้อพยพเข้ามาคือเหล่าเกษตรกรชายที่ยังหนุ่มแน่นและยากจน (บางครั้ง เป็นผู้ใช้แรงงานที่มารับจ้างทำงานตามฤดูกาล) คนเหล่านี้มาจากเขตแห้งแล้งของพม่าตอนบน ซึ่งเป็นเขตที่สภาวะและลู่ทางในการเกษตรไม่แน่นอน และต่อมาภายหลัง ยังมีเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานที่ยากจนจากภาคตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียอพยพเข้ามา โดยมีหัวหน้ากลุ่มคนงานหรือ*มาอิสตรี* เป็นผู้จัดหาและให้เงินทุนสนับสนุน เพื่อมาตรากตรำงานหนักในพม่าเป็นเวลาสองสามปีก่อนจะกลับบ้าน ระหว่าง ค.ศ.1885 ถึงค.ศ.1906 บริเวณที่มีการเพาะปลูก เพิ่มขึ้นแปดเท่า และการส่งออกข้าว เพิ่มขึ้นสิบสองเท่า พม่าตอนล่าง เปลี่ยนสภาพ "จากย่านที่สงบนิ่ง ด้อยพัฒนาและมีประชากรอยู่เบาบางในจักรวรรดิกอนบอง ไปเป็นบริเวณที่มีการส่งออกข้าวชั้นนำของโลก"[5] การผลิตและการส่งออกข้าว มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของพม่ามาก ในช่วงเวลาก่อนจะถึงค.ศ.1930 ข้าวมีส่วนอยู่ถึงสามในสี่ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมดของพม่า

ปัญหาที่ชาวนาต้องประสบเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นภาวะปกติที่ย่อมเกิดขึ้นกับการพัฒนาบริเวณที่ห่างไกลเป็นธรรมดา ได้แก่การต้องทำงานใช้แรงอย่างหนักในการบุกเบิกที่ดิน อันตรายจากมาเลเรียและสัตว์ป่า การบุกของแมลงที่กินพืชผล และโรคที่เกิดกับสัตว์ใช้แรง แต่นอกเหนือจากความยากลำบากเหล่านี้แล้วที่สำคัญและหนักหน่วงที่ชาวนานักการเกษตรต้องประสบคือเรื่องสินเชื่อ ขณะเมื่อจังหวะก้าวในการพัฒนาทวีความเร็วขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษ การจัดหาสินเชื่อ ซึ่งแต่ก่อน เคยได้จากเพื่อนฝูง เจ้าของร้านค้าและนายเงินกู้ชาวพื้นถิ่นที่มีจำนวนน้อย ก็มา

---

[5] Adas, 4.

อยู่ใต้อิทธิพลของ*เชตติอาร์* นายทุนเงินกู้ชาวอินเดีย *เชตติอาร์*เข้าดำเนินการโดยตรง ในฐานะนายเงินกู้แก่เกษตรกร โดยก่อตั้งสถานที่ทำการขึ้นในบริเวณชนบทและเพิ่มจำนวนเงินที่ให้กู้ขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้ พวกเขายังจัดหาเงินทุนให้กับบรรดาผู้ให้กู้เงินชาวพื้นเมืองอีกเป็นจำนวนมากด้วย ขณะเมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจทวีขึ้น และการหาเงินทุนทำได้สะดวกยิ่งขึ้น การใช้สินเชื่อในขอบข่ายใหญ่โตในหมู่เกษตรกร กลายเป็นเรื่องปกติวิสัยในสังคมบริเวณปากแม่น้ำ กระบวนการนี้ ได้รับการส่งเสริมจากมาตรฐานการครองชีพที่มีการปรับปรุงดีขึ้น และจากค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เพิ่มสูงขึ้น

ขั้นตอนแรกของการพัฒนา ในช่วงก่อนจะเปลี่ยนศตวรรษ เป็นขั้นตอนที่มีการขยายตัวอย่างมาก ซึ่งดำเนินไปพร้อมกับการเพิ่มจำนวนและการเปลี่ยนสถานภาพภายในสังคมของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ภายใต้สภาวะที่เป็นกระแสอยู่ในขณะนั้น แม้กระทั่งผู้อพยพที่ยากจนที่สุด ก็สามารถใฝ่ฝันที่จะเป็นเจ้าของที่ดินของตนเองได้ สามารถสร้างที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ และซื้อสิ่งของอุปโภคบริโภคที่เป็นสินค้านำเข้าในปริมาณมาก (ปริมาณสินค้าผ้าฝ้ายที่สั่งเข้ามาในพม่าระหว่าง ค.ศ. 1873 ถึงค.ศ.1914 เพิ่มขึ้นถึงหกเท่า) และโดยทั่วไปแล้ว คนเหล่านี้มีมาตรฐานการครองชีพในระดับที่คนอย่างพวกเขา ไม่เคยได้รู้จักมาก่อน แม้กระทั่งผู้เช่าที่นาก็ยังได้ส่วนแบ่งจากความเจริญมั่งคั่งอย่างพรวดพราดเช่นนี้ เนื่องจากปริมาณที่ดินที่สามารถหักร้างถางพงได้ มีอยู่มาก และการขาดแคลนแรงงานซึ่งมีอยู่โดยทั่วไป ทำให้พวกเขาอยู่ในฐานะที่มีอำนาจในการต่อรองกับเจ้าที่ดินของตน บางสถานที่ ถึงกับอนุญาตให้ผู้เช่า ทำงานบนที่ดินโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าเลยด้วยซ้ำ

ความมั่งคั่งไพบูลย์ สภาพคล่อง และการพัฒนาในระดับดังกล่าว สามารถดำเนินต่อไปได้นานตราบเท่าที่พรมแดนของโอกาสยังเปิดให้เท่านั้น เมื่อถึงปีแรก ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ที่ดินเริ่มหร่อยหรอลง ขณะที่ประชากรยังคงเพิ่มจำนวนต่อไป ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาทางด้านนิเวศน์วิทยาก็เริ่มปรากฏให้ได้รู้สึกกัน อาทิเช่น การสร้างคันเขื่อนเพื่อควบคุมน้ำท่วม พลอยสะกัดกั้นมิให้สายน้ำพัดพาโคลนเลนมาทับถมให้กับที่นาอย่างกว้างขวาง ผลเก็บเกี่ยว จึงเริ่มลดลง ผู้ถือครองที่ดินรายย่อยได้พบว่าราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นสิ่งที่ยับยั้งความสามารถของพวกเขา มิให้ขยายที่ดินทำกินออกไป ผลเก็บเกี่ยวที่ลดลงไปเรื่อย ๆ ตัดทอนผลผลิตส่วนเกินที่เคยมี ทำให้พวกเขาอยู่ในฐานะที่หมิ่นเหม่ต่ออันตรายจากการขาดทุน การกู้เงินกลายเป็นเรื่องที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น ภาวะเงินเฟ้อเพิ่มราคาสินค้าและค่าบริการให้สูงขึ้น สภาพตลาดเริ่มวางใจได้น้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่สำคัญกว่าอื่นใดทั้งหมดก็คือ ผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ติดร่างแหอยู่ในความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพาเงินกู้อย่างแน่นหนา สภาพเช่นนี้ จำกัดความสามารถของพวกเขา ที่จะตอบสนองต่อพลังของตลาด—ตัวอย่างเช่น เกษตรกรส่วนใหญ่ จำต้องขายข้าวของตนในทันทีที่เก็บเกี่ยวเสร็จ เพื่อชำระหนี้สินที่พอกพูนขึ้น แทนที่จะได้เก็บตุนไว้ก่อน รอจนกว่าราคาจะดีขึ้น ผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่และคนกลางนานาประเภท – ได้แก่คนขายข้าว นายหน้าการซื้อขาย พ่อค้า—ต่างแสวงประโยชน์จากปัญหาพวกนี้ เพื่อเพิ่มอำนาจของตนในการบังคับผู้ผลิตรายย่อย ในด้านการเงิน ผลลัพธ์ที่ปรากฏก็คือภาวะที่ผู้เพาะปลูกในที่ดินของตนเอง เป็นหนี้เป็นสินอย่างหนักหน่วงจนต้องสูญเสียที่ดิน

ไป ในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ สภาพการณ์เช่นนี้ ประกอบกับความจริงในข้อที่ว่า ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพิ่มสูงขึ้นไปเป็นลำดับ ทำให้การบุกเบิกที่ดินแปลงใหญ่ กลายเป็นอภิสิทธิ์เฉพาะของผู้ผลิตที่มั่งคั่ง เท่านั้น เรื่องนี้ยังมีความหมายด้วยว่า ที่ดิน ตกอยู่ในมือของเจ้าที่ดินรายใหญ่ ในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นอย่างมากทีเดียว เจ้าของที่ดินรายใหญ่เหล่านี้จำนวนมาก มิได้เป็นผู้ประกอบการเกษตรและมิได้อาศัยอยู่ในย่านนั้น สัดส่วนของที่ดินที่มีการเพาะปลูก ซึ่งเป็นของเจ้าที่ดินที่มิได้ประกอบการเกษตรในพม่าตอนล่าง เพิ่มขึ้นจาก 18 เปอร์เซ็นต์ใน ค.ศ.1907 เป็น 31 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1930 (แม้ว่าจะมีเพียงส่วนน้อย ที่เป็น*เชตติอาร์* เพราะปกติแล้ว *เชตติอาร์*นิยมควบคุมเงินมากกว่าควบคุมที่ดิน) อัตราค่าเช่า ก็เพิ่มขึ้นตามไปด้วย ผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ซึ่งยังคงรักษาที่ดินของตนไว้ได้ คือผู้ที่ยอมเพิ่มระดับความเป็นหนี้ของตนอย่างน่ากลัวอันตราย ตัวอย่างเช่นในเขตหนึ่งในค.ศ.1922 เกษตรกรเกือบครึ่งหนึ่ง มีหนี้สินมากเกินกว่าส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน

ชนชั้นที่ด้อยโอกาสกว่า ก็รู้สึกถึงแรงกดดันในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นที่เกษตรกรที่มีที่ดินทำกินของตัวเองประสบเช่นกัน ผู้เช่าที่ดินได้พบว่ากำไรของตนลดน้อยถอยลง และดังนั้น โอกาสที่จะได้สร้างหลักฐานเป็นเจ้าของที่ดินทำกินของตนเอง ก็ย่อมถดถอยลงไปด้วย ยิ่งกว่านั้น ขณะเมื่อที่ดินเริ่มร่อยหรอลงและประชากรหนาแน่นขึ้น ดุลอำนาจก็หันเหไปเข้าข้างฝ่ายเจ้าที่ดินอย่างเด็ดขาด การแข่งขันระหว่างผู้หมายจะเช่าที่ดิน ผลักดันให้ค่าเช่าที่ดินสูงขึ้น ในช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ผู้เช่าไม่เคยจ่ายค่าเช่ามากเกินกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ของตนแก่เจ้าที่ดิน แต่เมื่อยี่สิบห้าปีให้หลัง อัตรา 50 เปอร์เซ็นต์ กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ตอนปลายทศวรรษ 1930 ที่ดินที่มีการเพาะปลูกในพม่าตอนล่าง เป็นที่ดินให้เช่าที่มีอัตราค่าเช่าตายตัวเต็มที่เกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ของที่ดินทั้งหมด อำนาจที่เหนือกว่าของเจ้าที่ดิน ทำให้พวกเขาสามารถขูดรีดผู้เช่าด้วยวิธีการใหม่ ๆ ด้วยเช่นกัน—เช่นด้วยการปฏิเสธไม่ยอมแก้ไขเปลี่ยนแปลงค่าเช่าในฤดูที่การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลดี หรือบังคับให้ชาวนาต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในการผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้น ในทางกลับกัน เรื่องนี้ก็ทำให้ประชากรผู้เช่าที่นา มีอัตราการโยกย้ายสูง โดยการเช่าที่นาในระยะเวลาที่สั้นลง มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ผู้ใช้แรงงานที่ไม่มีที่ดินทำกิน น่าจะตกอยู่ในฐานะที่ล่อแหลมมากที่สุด เพราะมีการแข่งขันอย่างหนักหน่วง ระหว่างจำนวนกรรมกรที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ขณะที่ปริมาณงานค่อนข้างคงที่ จำนวนกรรมกรที่เพิ่มขึ้นเรื่อยมา มิใช่เนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นจากพม่าตอนบนเข้ามาเป็นอันมาก—เพราะจำนวนคนอพยพกลุ่มนี้ ลดน้อยลงเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ตอนเปลี่ยนศตวรรษ เนื่องจากสภาพการณ์ที่พม่าตอนบนดีขึ้น เพราะมีการชลประทานดีขึ้นและมีการพัฒนาการปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ—จำนวนกรรมกรเพิ่มขึ้นเพราะมีกรรมกร ผู้อพยพชาวอินเดียย้ายเข้ามา คนเหล่านี้ หนีสภาพลำเค็ญที่บ้าน และแยกกระจายกันออกจากเมืองต่าง ๆ ที่พวกเขามาอาศัยอยู่ในตอนแรก ไปสู่ชนบท เพื่อหางานประจำหรืองานตามฤดูกาลในภาคเกษตรกรรม นอกจากนี้ ยังเนื่องจากเกษตรกรที่เคยมีที่ดินทำกิน ต้องถูกริบที่ดินไปด้วย เมื่อโอกาสในการจ้างงานลดน้อยลง ค่าจ้างก็พลอยลดลงไปด้วย ทั้งค่าจ้างจริงในรูปเงินสุทธิและค่าจ้างอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่ค่าครองชีพ ก็สูงขึ้นอย่างไม่ลดละ

แบบแผนของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบริเวณปากแม่น้ำโขงในโคชินจีน มีบางสิ่งบางอย่างที่คล้ายคลึงกับในบริเวณพม่าตอนล่างที่ได้กล่าวมา อย่างเป็นที่น่าสังเกตเห็นได้ บริเวณปากแม่น้ำโขงนี้เป็นที่ที่ห่างไกลรกร้างว่างเปล่าและไม่มีการใช้ประโยชน์ ทว่ามีการตอบสนองอย่างคล่องตัวต่อความต้องการข้าวที่เพิ่มรวดเร็วยิ่งขึ้นของตลาดนานาชาติ ความต้องการอาจเกิดขึ้นตามมาหลังการผนวกดินแดนของฝรั่งเศส และการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว การเพิ่มประชากรได้รับการหนุนเสริมจากการอพยพย้ายถิ่นของคนจากทางภาคเหนือ ซึ่งเป็นเขตยากจนและมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ฝรั่งเศสเปลี่ยนสภาพภูมิทัศน์ทางตะวันตกและทางใต้ของไซ่ง่อน ด้วยการเข้ารับภาระงานอันมหาศาลในการขุดดินและสร้างคลอง ฝรั่งเศสทำงานนี้โดยวิธีเกณฑ์แรงงานโดยไม่ให้ค่าแรงจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1890 หลังจากนั้น ฝรั่งเศสว่าจ้างบริษัทเอกชนในประเทศตน ซึ่งใช้เครื่องจักรกลในการดูดและขุดลอกเพื่อปฏิบัติงานนี้แทน คลองที่ขุดมีความยาวรวมทั้งสิ้นกว่า 1300 กิโลเมตร ซึ่งไม่แต่จะให้น้ำสำหรับการชลประทานเท่านั้น หากยังเป็นหนทางอย่างดีเยี่ยมในการขนส่งอีกด้วย ที่ดินที่ใช้ในการปลูกข้าวในโคจินจีน เพิ่มขึ้นจาก 274,000 เฮคทาร์ในค.ศ.1873 มาเป็น 1,174,000 เฮคทาร์ในค.ศ.1900 และเป็น 2,214,000 เฮคทาร์ในค.ศ.1930 ระหว่างค.ศ.1860 ถึงค.ศ.1900 การส่งออกข้าวเพิ่มขึ้นสิบเท่าตัว หลังจากนั้น ก็เพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ในช่วงสามสิบปีต่อมาเวียดนามกลายเป็นผู้ผลิตข้าวที่ใหญ่เป็นอันดับสามของโลก สินค้าที่เป็นอาหารหลักชนิดนี้ มีปริมาณสองในสามของปริมาณการส่งออกทั้งหมดของเวียดนาม เรื่อยมาจนกระทั่งถึง ค.ศ.1931

นโยบายและแนวปฏิบัติของฝรั่งเศส ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตั้งแต่ค.ศ.1862 เมื่อที่ดินของชาวเวียดนามที่ก่อการกบฏหรือพวกที่หนีไปจากอำนาจการปกครองของฝรั่งเศส ถูกยึด แล้วนำออกขายให้แก่นักเก็งกำไร นักเก็งกำไรพวกนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่เร่งแนวโน้มที่มีอยู่ในยุคก่อนอาณานิคมให้เร็วขึ้น นั่นคือแนวโน้มที่นำไปสู่การแบ่งสังคมออกเป็นสองขั้ว คือฝ่ายเจ้าที่ดินกับฝ่ายที่ไร้ที่ดินทำกิน ฝรั่งเศสมอบความเป็นเจ้าของที่ดินแก่ผู้ที่มาตั้งรกรากใหม่ ซึ่งมาเข้าอยู่อาศัยในที่ดินซึ่งยังไม่มีการบุกเบิกทางตะวันออกและทางเหนือของไซ่ง่อน คนเหล่านี้เข้าหักล้างถางพง และทำให้ที่ดินเกิดดอกออกผล พวกเขาขอสิทธิในที่ดินนั้นและจ่ายภาษีที่ดิน กระนั้นก็ดี การถือครองที่ดินขนาดใหญ่กว่า ก็เป็นที่ประจักษ์อย่างรวดเร็ว สภาพการณ์เช่นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลเนื่องมาจากเกษตรกรจ่ายชำระหนี้สินของตนไม่ทันกาล แต่ที่น่าจะสำคัญมากกว่านั้นก็คือ การขาดกลไกที่เหมาะสมที่ชาวนาธรรมดาสามัญจะสามารถอ้างสิทธิทางพฤตินัยในที่ดินที่ตนเองเป็นฝ่ายเข้าหักล้างถางพง และในอีกด้านหนึ่งเรื่องนี้เป็นการฉวยโอกาสจากระเบียบการจดทะเบียนที่ดินของบุคคลผู้มีฐานะและอำนาจได้แก่ เกษตรกรที่มั่งคั่ง บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่ ผู้ประกอบการที่เป็นชนพื้นเมือง และชาวยุโรป ในบริเวณที่ไม่มีผู้ถือครองเลยทางตะวันตกและทางใต้ ซึ่งบุกเบิกขึ้นมาจากสภาพความเป็นหนองน้ำนั้น ฝรั่งเศสจงใจหาทางสร้างเศรษฐกิจการทำนาข้าวแปลงใหญ่ ด้วยการนำที่ดินแปลงใหญ่ออกประมูลขายให้แก่ชาวยุโรป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แก่ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในย่านอื่น ชาวเวียดนามเหล่านี้ใช้ที่ดิน ด้วยการให้เช่าช่วงเป็นหลัก เจ้าที่ดินเหล่านี้ ยังชีพอยู่ด้วยค่าเช่าและผลตอบแทนจากการให้กู้หนี้ยืมสิน

ส่วนกำไรเกือบทั้งหมด จากการสีข้าว การขนส่ง การจำหน่ายและการส่งออกข้าว เจ้าของที่เหล่านี้ปล่อยให้ตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนที่มีถิ่นฐานอยู่ในไซง่อน-โคลอน บริเวณปากแม่น้ำโขง แตกต่างจากพม่าตอนล่าง พม่าตอนล่างในระยะแรก มีเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อยอยู่เป็นส่วนมาก แต่ในเขตลุ่มน้ำโขงนี้ ปกติแล้ว เกษตรกรผู้อพยพ เริ่มต้นทำมาหากินในฐานะผู้เช่าที่ดิน มากกว่าผู้เป็นเจ้าของที่ดิน โดยพวกเขาไม่อาจมีความหวังอย่างสมเหตุสมผลได้ว่าจะสามารถปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นได้ อย่างไรก็ดี หากไม่นับความแตกต่างที่สำคัญในข้อนี้แล้ว ชะตาชีวิตของเกษตรกรในบริเวณสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง ก็ดำเนินไปตามครรลองทั่ว ๆ ไปที่เหมือนกับเกษตรกรในบริเวณสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำในพม่า – นั่นคือ สภาพอันเป็นผลรวมของปัจจัยต่อไปนี้คือ ทรัพยากรที่ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ ประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เงื่อนไขการค้าข้าวที่แย่ลงไปเป็นลำดับ และการต้องพึ่งพาสินเชื่อในชนบท ปัจจัยทั้งหมดนี้นำเกษตรกรไปสู่ความยากจนและการไร้ที่ดินทำกินอยู่เรื่อยไป โดยไม่แปรเปลี่ยน เมื่อถึงค.ศ.1930 เจ้าของที่ดิน 2.5 เปอร์เซ็นต์ของเจ้าของที่ดินทั้งหมด ครอบครองที่ดินที่มีการเพาะปลูกเป็นจำนวนถึง 45 เปอร์เซ็นต์ของที่ดินทั้งหมดที่ใช้เพาะปลูก ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรที่มีพอที่ดินทำกินอยู่บ้าง เหลือเพียงหนึ่งในสี่ของทั้งหมด เกษตรกรส่วนใหญ่ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเป็นผู้เช่าที่นาหรือไม่เช่นนั้น ก็เป็นกรรมกรที่ใช้แรงงานอยู่ในภาคการเกษตรและไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง ในค.ศ.1930 ที่จังหวัดทางใต้สุดแห่งหนึ่งซึ่งเพิ่งมีผู้มาตั้งรกรากใหม่ ๆ สองในสามของที่ดินที่มีการเพาะปลูก อยู่ในรูปของการถือครองที่ดินที่มีขนาดมากเกินกว่า 50 เฮคทาร์

ในสยาม การตอบสนองต่อสนธิสัญญาบาวริงฉบับปีค.ศ.1855 บังคับให้สยามกลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในเศรษฐกิจโลกที่กว้างขวางใหญ่โตยิ่งขึ้น ปัจจัยนี้ส่งผลให้มีการเปิดพื้นที่ดินใหม่ขนาดใหญ่ในบริเวณที่ราบตอนกลางเพื่อให้เกษตรกรใช้ปลูกข้าว ในช่วงระหว่างค.ศ.1860 ถึงค.ศ.1930 ปริมาณการส่งออกข้าวของสยาม เพิ่มขึ้นกว่ายี่สิบห้าเท่า บริเวณที่มีการปลูกข้าวเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าตัว โดยขยายจากที่ราบตอนกลางขึ้นไปทางเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ ส่วนใหญ่ เป็นผลเนื่องมาจากการระดมแรงงานเพื่อก่อสร้างทางน้ำ และบุกเบิกที่ดินใหม่ แรงงานเหล่านี้ได้จากกรรมกรรับจ้างชาวจีนและผู้ถือครองที่ดินรายย่อยชาวสยาม อย่างไรก็ดี การขยายการผลิตและการส่งออกข้าวอย่างรวดเร็วมิได้เกิดควบคู่ไปกับการแบ่งขั้วทางสังคมที่ยากแก่การควบคุมในระดับที่สำคัญ ดังที่ปรากฏชัดในเขตปลูกข้าวบริเวณชายขอบของพม่าตอนล่างและโคชินจีน ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากชนชั้นผู้ดีชาวไทยมีแนวนิยมไปในทางการพาณิชย์ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การพาณิชย์ของชนชั้นผู้ดีไทยกระทำโดยวิธีให้การสนับสนุนอย่างไม่เป็นทางการ (และดำเนินการร่วมกับ) ผู้ประกอบการชาวจีน ดังนั้น ชนชั้นผู้ดีชาวไทยจึงคุ้นเคยกับการเลี้ยงตัวด้วยโภคทรัพย์ที่เป็นผลิตผลของการค้า ประกอบกับความเพียรพยายาม ในการรวมศูนย์การปกครองเข้าสู่ส่วนกลางของกษัตริย์ไทย หันเหความสนใจของพวกเขาไปทางอื่น พวกเขาจึงไม่สู้จะใส่ใจกับการควบคุมการถือครองที่ดินในชนบทอย่างกว้างขวางเท่าไรนัก ในอีกประการหนึ่งเงินทุนที่ใช้ในการพัฒนา เป็นทุนที่เกิดขึ้นภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ และดังนั้น จึงไม่สู้จะเป็นกอบเป็นกำนัก ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาจึงมีความรวดเร็ว แพร่หลายและทั่วถึง น้อยยิ่งกว่าใน

กรณีของพม่าหรือโคชินจีน ในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว ในขณะเดียวกันทรัพยากรในที่ดินที่ยังมีโอกาสจะนำออกมาใช้ได้ ยังคงเหลืออยู่อีกมาก ในอีกประการหนึ่ง เนื่องจากการขยายเกษตรกรรมเกิดขึ้นในบริเวณที่ติดกับศูนย์กลางของกิจกรรมที่มีอยู่แล้ว เกษตรกรผู้บุกเบิกจึงมิใช่คนแปลกหน้าที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในดินแดนใหม่ หากเป็นเพียงเพื่อนบ้านที่อยู่ไกลจากพวกพ้องออกไปสักหน่อยเท่านั้น พวกเขารู้เห็นเครือข่ายการสนับสนุนที่มีอยู่ และเครือข่ายเหล่านี้ เป็นผู้ให้สินเชื่อที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาแก่พวกเขา ผลลัพธ์ก็คือว่า สภาพการมีเจ้าที่ดินที่มิได้อาศัยอยู่ในบริเวณที่ดิน การเช่าที่ดิน ความเป็นหนี้สินและการต้องตกเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพาเป็นและเบี้ยล่าง มิได้กลายเป็นลักษณะเด่นของเศรษฐกิจข้าวของสยาม เช่นที่มีอยู่อย่างดกดื่นแพร่หลาย ในที่อื่น ๆ กรณียกเว้นเฉพาะบริเวณที่ได้รับการบุกเบิกภายใต้การอุปถัมภ์ของฝ่ายปกครอง—ที่สำคัญคือบริเวณรังสิต ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ ในบริเวณนี้บริษัทเอกชนชื่อว่า บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ได้ดำเนินงานพัฒนามาตั้งแต่ค.ศ.1889 และนำที่ดินออกขายให้แก่นักเก็งกำไรที่มีเส้นสาย ธุรกิจการค้าข้าว การขนส่งและการ สีข้าว ได้กลายเป็นและยังคงเป็นกิจการที่ชาวจีนหวงเอาไว้ในหมู่ตน และบ่อยครั้งที่ผู้ให้เงินทุนสนับสนุนชาวจีน คือชนชั้นผู้ดีสยาม ส่วนธุรกิจการส่งออกเป็นการกระทำร่วมกันระหว่าง บริษัทนายหน้าชาวตะวันตกและชาวจีน โดยที่ชาวสยาม มีส่วนร่วมแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

การทำเหมืองดีบุกในมลายู

ในรัฐมลายูทางด้านตะวันตก ในช่วงจังหวะที่โลกมีความต้องการดีบุกเพิ่มขึ้นตั้งแต่ในราวค.ศ.1850 เรื่อยมา “ความรีบเร่งเพื่อจะได้ร่ำรวย” ที่เกิดขึ้น เป็นเหตุให้เกิดความมุ่งที่จะทะเลาะวิวาทกันอย่างอลหม่าน รวมทั้งการใช้ความรุนแรง คู่ปรปักษ์ในการวิวาทและความรุนแรงดังกล่าวเกิดขึ้น ระหว่างผู้ประกอบการชาวจีนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีการจัดตั้งและรวมตัวกันเป็นสมาคมลับ กลุ่มสมาคมลับชาวจีนเหล่านี้ยังวิวาทและขัดแย้งกับหัวหน้าชาวมาเลย์ที่เป็นผู้ควบคุมที่ดินที่มีแร่ดีบุก ในระหว่างหัวหน้าชาวมาเลย์ด้วยกันเอง ก็ยังมีความขัดแย้งซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องสิทธิในภาษีอากรต่าง ๆ ที่ได้จากดีบุก เหตุการณ์เช่นนี้ ชวนเชิญให้อังกฤษตอบสนองด้วย “กฎหมายและความระเบียบ” ตั้งแต่ค.ศ.1874 ในทางกลับกัน กฎหมายและความเป็นระเบียบก็สร้างสภาวะแวดล้อมในด้านการเมือง กฎหมายและการปกครอง ที่เหมาะแก่การพัฒนาในอัตราที่เร่งขึ้น เมื่อถึงค.ศ.1895 ซึ่งเป็นระยะที่การแทรกแซง และการฉวยโอกาสหาประโยชน์ใส่ตัวของอังกฤษ ทวีความรุนแรงมากขึ้นไปอีกนั้น รัฐมลายูทางตะวันตกมีส่วนรับผิดชอบในการผลิตดีบุกถึง 55 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดที่ผลิตในโลก จากเดิมที่เคยมีส่วนอยู่เพียง 11 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1874 เช่นเดียวกัน บทบาทในฐานะนายหน้าในการผลิตของบรรดาหัวหน้าชาวมาเลย์ในท้องถิ่น ก็ถูกนักลงทุนชาวอังกฤษในย่านช่องแคบ ชิงตัดหน้าไปมากขึ้นเป็นลำดับเช่นกัน นักลงทุนเหล่านี้ มิได้พึ่งพาอาศัยอำนาจทางการเมืองของหัวหน้าชาวมาเลย์อีกต่อไป (ส่วนหนึ่งเพราะเมื่อ

มาถึงตอนนี้ พวกหัวหน้าชาวมาเลย์ เป็นหนี้พวกเขาอยู่บ่อย ๆ และอย่างหนักหน่วง) นักลงทุนชาวอังกฤษจะติดต่อโดยตรงกับผู้ประกอบการชาวจีนซึ่งเป็นผู้ควบคุมเหมืองดีบุกโดยแท้จริงและอย่างเต็มที่ นอกเหนือจากการมีทักษะด้านเทคโนโลยีในการทำเหมือง ระบายน้ำและหลอมแร่แล้ว การครอบงำการทำเหมืองดีบุกของพ่อค้าและเจ้าของเหมืองชาวจีน ยังเกิดจากบทบาทของวิถีการดำเนินธุรกิจแบบบริษัทในระดับที่เหนือกว่า (เช่น*กงสี*) ซึ่งให้การหล่อลื่นในเรื่องเงินทุนและเครือข่ายการตลาดในสังคม นอกจากนี้ ชาวจีนยังมีความสามารถในการจัดหาและควบคุมกรรมกรในจำนวนที่ยิ่งมากขึ้นเรื่อย ๆ จากจีนตอนใต้ ซึ่งทำสัญญาว่าจ้างกันในราคาถูก ความสามารถเหล่านี้มีทรัพย์สมบัติและการใช้ประโยชน์ในด้านยุทธศาสตร์ จากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเครือญาติและสมาคมลับเป็นตัวหนุน คนงานจีนดังกล่าว ถูกจัดส่งผ่าน “นายหน้ากุลี” มาทางสิงคโปร์ พวกเขามายังเหมืองดีบุก ก็เพื่อหนีสงครามและความอดอยากที่บ้านเกิด และสร้างชีวิตใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะเป็นเพียงชั่วคราว และในท้ายที่สุด ก็กลับไปยังบ้านเกิดเมืองนอน อย่างผู้ที่เพิ่งมั่งคั่งขึ้นมาใหม่ ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีชาวจีนเข้ามาในมลายูสักราวห้าล้านคน และต่อมาอีกสิบสองล้านคน ในช่วงสี่สิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ผู้อพยพในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ส่วนใหญ่ มีข้อผูกมัดตามสัญญาสามปี ซึ่งได้รับการยืนยันตามกฎหมาย ด้วยระบบบัตรการปลดออกจากงาน เพื่อควบคุมการโยกย้ายสถานที่ค่าจ้างของพวกเขา ถูกนำมาจ่ายเป็นค่าเดินทางที่กู้มาก่อน ค่าอาหาร (มักจัดให้ตามระบบ การจ่ายค่าแรงเป็นสิ่งของหรือคูปองสำหรับไปแลกสิ่งของที่ร้านค้าเฉพาะแห่ง) ค่าฝิ่นที่สูบและการพนันที่เล่น และในที่ที่ทำได้ ก็อนุญาตให้ส่งเงินกลับไปให้ครอบครัวในประเทศจีน ผู้อพยพที่มีส่วนร่วมอยู่ใน “การค้าหมู” นี้ มีสภาพความเป็นอยู่ที่ทารุณ และมีอัตราการป่วยและการตายสูงมาก ด้วยโรคมาเลเรีย เหน็บชา บิด และอุบัติเหตุในอุตสาหกรรม อัตราการตายของคนงานเหมือง บางครั้ง สูงถึง 50 เปอร์เซ็นต์ต่อปี

ผู้ทำไร่ยางพาราขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา

การผลิตในที่ดินขนาดย่อมสำหรับขายในตลาดโลก น่าจะบรรลุถึงรูปแบบที่ได้ผลตอบแทนมากที่สุด เมื่อมีการพัฒนาอุตสาหกรรมยางพาราในที่ดินขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา เกษตรกรในดินแดนดังกล่าว ฉวยโอกาสจากการริเริ่มนำพืชที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *เฮเวีย บราซิเลียนซิส* จากบราซิลมาปลูก โดยผ่านทางสวนพฤกษศาสตร์คิวในลอนดอน เกษตรกรเหล่านี้ได้ประโยชน์จากผลการสาธิตการทำไร่ยางพาราขนาดใหญ่ที่ใช้ต้นทุนสูงของตะวันตก ซึ่งให้ผลกำไรสูง การปลูกต้นยางของเกษตรกรย่านนี้ กระทำในที่ดินแปลงย่อย ๆ ที่แยกกันเป็นเอกเทศ ในมลายูตะวันตก และทางใต้และตะวันออกของสุมาตรา ซึ่งเมื่อรวมกันแล้ว จัดว่าเป็นบริเวณขนาดใหญ่มาก อาทิเช่น เมื่อถึง ค.ศ.1940 ไร่ยางพาราของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยในสุมาตรา มีพื้นที่รวมแล้ว มากถึง 715,000 เฮคทาร์ ยางดิบ (หรือแผ่นยางพารา) ซึ่งผู้ปลูกต้นยางผลิตขึ้น ถูกนำออกสู่ตลาดโลก โดยผ่านเครือข่ายการตลาดของ

ชาวจีนที่เชื่อมอยู่กับสิงคโปร์ ในมลายู ปีที่ยางพาราเฟื่องฟูในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ให้แรงจูงใจที่ทรงพลังแก่เกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ให้ผลิตยางพารา แทนที่จะนำทักษะและแรงงานของตนไปลงทุนกับการปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงกรรมกรกุลีที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กรรมกรเหล่านี้ทำงานอยู่ตามไร่ของชาวตะวันตกที่อยู่ใกล้ ๆ กัน ความนิยมปลูกยางพาราสร้างความผิดหวังให้แก่เจ้าหน้าที่อังกฤษอย่างมาก เพราะพวกเขาพยายามที่จะประสมประสานเครื่องจูงใจและการให้อนุญาตต่าง ๆ นานา (เป็นต้นว่า เงื่อนไข “ไม่มีต้นยาง” ที่นำมากำหนดให้กับกรณีการใช้ที่ดินบางประเภท) เพื่อทัดทาน ผู้ปลูกยางรายย่อย ในสุมาตรา การพัฒนาในระยะแรก เป็นไปอย่างเชื่องช้า แต่ปริมาณยางของเจ้าของที่ดินรายย่อย เพิ่มขึ้นเจ็ดเท่าตัว ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1920 ถึง ค.ศ.1930 ซึ่งเป็นเวลาขณะเมื่อมลายูได้ผูกมัดตัวเองให้ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับเรื่องการผลิตยาง ตามแผนการสตีเวนสัน (ค.ศ.1922) เพื่อที่จะเปลี่ยนสภาพราคายางที่ตกลงอย่างฮวบฮาบภายหลังจากช่วงเฟื่องฟูในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1

แง่มุมที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับการผลิตของเจ้าที่ดินรายย่อย คือลักษณาการที่เกษตรกร ควบการปลูกยางพาราเข้ากับวงจรการผลิตอาหารที่มีอยู่แล้ว การกระทำเช่นนี้ ปกติแล้ว มีอยู่สองรูปแบบ รูปแบบแรก กระทำกันมากที่สุดในสุมาตรา ที่สุมาตรานี้เกษตรกรจะพัฒนาที่ดินแปลงย่อย ๆ ขึ้นในบริเวณที่ห่างไกลกันมากจากเขตเกษตรกรรมที่เป็นไร่ขนาดใหญ่ของคนตะวันตก วิธีการเพาะปลูกดัดแปลงมาจากการเพาะปลูกแบบเลื่อนลอย โดยผู้ประกอบการเกษตร ถางป่าเป็นหย่อม ๆ แล้วปลูกพืชผลที่เป็นอาหาร เมื่อที่ดินหมดความอุดมสมบูรณ์ภายหลังจากปลูกพืชเพื่อผลิตอาหารนี้ไปสองหรือสามครั้ง ก็ย้ายไปยังบริเวณอื่น ๆ เมื่อถึงตอนนี้ พวกเขานำยางพารามาปลูกลงในบริเวณที่เลิกปลูกพืชประเภทอาหารแล้ว ในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเช่นนี้ ปรากฏว่าการปลูกต้นยางเป็นความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในด้านนิเวศน์วิทยา ผู้ปลูกเพียงแต่กลับไปยังสถานที่ปลูกเพื่อกรีดยางเมื่อต้นยางโตได้สักประมาณเจ็ดปี วิธีการที่เป็นอีกทางเลือกหนึ่งซึ่งที่ได้รับความนิยมในมลายู เป็นการปลูกแบบไม่มีการโยกย้าย เกษตรกรจะสละที่ดินที่ตนตั้งหลักปักฐานอยู่แล้วส่วนหนึ่ง ให้กับต้นยาง ขณะที่รอให้ยางโต พวกเขาก็ยังคงดำเนินชีวิตแบบพอประทังชีพโดยการปลูกข้าวไปตามปกติ เมื่อต้นยางโต การผลิตยางก็กลายเป็นส่วนประกอบที่มีค่าอย่างไม่มีการหยุดชะงัก และเสริมรายได้ให้แก่การเพาะปลูกแบบพอประทังชีพ ภายใต้วิธีการทั้งสองรูปแบบนี้ ความยืดหยุ่นของการผลิตยางในยามว่าง เหมาะสมอย่างสมบูรณ์เป็น อันดีกับผู้เพาะปลูกที่มีทุนน้อย และผู้ที่ไม่พร้อมและไม่เต็มใจที่จะฝากอนาคตไว้กับความไม่แน่นอนของตลาดยางพาราโลกเสียทั้งหมด ยางพาราในที่ดินขนาดย่อม สิ้นเปลืองเพียงเล็กน้อย ในแง่ของค่าใช้จ่ายในตอนแรกเริ่ม ความเสี่ยงต่อการอยู่รอดของต้นยาง มีน้อยมาก การลงทุนด้านแรงงานในช่วงระยะเวลาระหว่างการปลูกในตอนแรกกับการกรีดยาง แทบไม่มีเลย และที่สำคัญที่สุด ผู้เพาะปลูกสามารถชะลอการผลิตยางไปจนกว่าตลาดจะอยู่ในภาวะที่เอื้ออำนวยที่สุดได้ เมื่อราคายางต่ำ เกษตรกรก็ยังชีพโดยอาศัยพืชยังชีพของตน เมื่อราคายางเพิ่มสูงขึ้น ก็เป็นเรื่องง่าย ๆ ที่จะหันกลับไปกรีดยางอีกครั้ง

เมื่อถึงตอนปลายยุคอาณานิคม ผู้ถือครองที่ดินรายย่อย ๆ ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มีที่ดินที่ใช้ปลูกยางพารามากกว่าส่วนที่เป็นไร่ขนาดใหญ่ของประเทศ และผลิตยางได้มากเกือบจะพอ ๆ กันในมลายู เจ้าของที่ดินรายย่อย มีส่วนในการผลิตยางที่ใช้เป็นสินค้าออกเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมด คุณูปการอันมหาศาลต่ออุตสาหกรรมยาง เปลี่ยนชีวิตของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยไปอย่างสำคัญ เงินสดจากยางที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างกระทันหัน ช่วยเพิ่มมาตรฐานการครองชีพของเกษตรกรผู้เพาะปลูกอย่างรวดเร็ว อาทิเช่นในสุมาตรา รายได้ของเกษตรกรเพิ่มขึ้นเป็นสองหรือสามเท่าตัวภายในระยะเวลาอันสั้นมาก รายได้ใหม่ ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาในรูปเงินสดที่พร้อมจะนำไปจับจ่าย ถูกนำไปใช้ในการปรับปรุงเคหสถาน สร้างมัสยิด เดินทางไปเม็กกะ ซื้อผ้าและสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ที่เป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ และบางครั้งบางคราว ก็นำไปกลับไปลงทุนในการขยายบริเวณที่ปลูกยางพารา ผู้ถือครองที่ดินรายย่อยบางคน กลายเป็นผู้ปลูกยางขนาดใหญ่ ดังนั้น พวกเขาและครอบครัว จึงไม่สามารถกรีดยางทุกต้นได้เอง ต้องจ้างคนกรีดยางซึ่งมาทำงานเป็นการแลกเปลี่ยนกับส่วนแบ่งครึ่งหนึ่งของผลิตผลทำได้ ค่าแรงที่ค่อนข้างสูงนี้ บ่งชี้ถึงความต้องการแรงงานอย่างมากมายในบริเวณที่กำลังพัฒนาเหล่านี้ และรายรับที่จะได้จากการกรีดยาง ก็ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นกันขนานใหญ่ มายังบริเวณไร่ยางของสุมาตรา ความมั่งคั่งรุ่งเรืองของเจ้าของไร่ยางขนาดเล็ก เมื่อเปรียบเทียบกับของเกษตรกรในชวา ที่ร่วมอยู่ในการผลิตของอาณานิคม ซึ่งมีรูปแบบอย่างข้าทาสมากกว่า และถูกควบคุมมากกว่า สะท้อนให้เห็นที่ข้อมูลเกี่ยวกับภาษีรายได้ กล่าวคือ ในค.ศ.1929 ครัวเรือนชาวชวาที่มีรายรับมากกว่า 300 กิลเดอร์ต่อปี มีไม่ถึง 3 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่ตัวเลขเดียวกันนี้ในบริเวณเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป มีถึง 19 เปอร์เซ็นต์

แม้กระนั้น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในสังคมเกษตรกรอย่างแพร่หลาย อันเป็นผลจากความเฟื่องฟูในการผลิตยางพาราของเจ้าโดยที่ดินขนาดย่อม มิได้บังเกิดขึ้น บทบาทของเกษตรกรผู้ผลิต ยังคงมีอยู่จำกัด โดยทั่วไปแล้ว พวกเขามิได้เป็นอะไรมากไปกว่าผู้ผลิตยางดิบ พวกเขาหลีกเลี่ยงการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแปรรูปยางหรือการตลาด และนำเงินรายได้ของตนไปจับจ่ายใช้สอยกับสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งหลาย ได้แก่อาหาร ผ้า รถจักรยาน จักรเย็บผ้า เป็นต้น ผลิตผลของพวกเขาไม่ว่าจะเป็นน้ำยางหรือแผ่นยางดิบ ถูกส่งผ่านต่อไปยังพ่อค้าคนกลางชาวจีน และพ่อค้าชาวจีนจะส่งต่อไปให้กับผู้ส่งออกชาวตะวันตก ซึ่ง (โดยปกติแล้ว) เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ ส่วนในเนเธอร์แลนส์อีสอินดีสนั้น แม้จะมีเครือข่ายการพาณิชย์ที่ใหญ่โตและเป็นปึกแผ่นของชาวอินโดนีเซีย พัฒนาขึ้นในตอนกลางทศวรรษ 1920 เป็นการพัฒนาในระดับที่แข่งขันกับชาวจีนได้ ทั้งยังถึงกับเข้าเกี่ยวข้องกับการส่งออกยางพาราเสียด้วย แต่เครือข่ายดังกล่าว เป็นกรณียกเว้น ผู้ปลูกยางพาราชาวมาเลย์และสุมาตราส่วนใหญ่ ยังคงอยู่ในบริเวณห่างไกลจากตลาดโลกที่พวกเขาจัดส่งผลิตผลให้ พวกเขายังคงเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าว อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ที่บังเอิญปลูกและกรีดยางพาราด้วยเท่านั้นเอง

น้ำตาลกับปอในลูซอน

ที่ราบบริเวณตอนกลางของลูซอนไม่เหมือนกับบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิระวดี กล่าวคือบริเวณนี้เป็นเป้าของการพัฒนาการปลูกพืชเพื่อจำหน่ายในตลาดโลกโดยเฉพาะซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนจะถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ขณะที่จังหวะก้าวของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมีความเร็วเพิ่มขึ้น ภายหลังประมาณค.ศ.1850 ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เป็นลูกครึ่งสเปน-จีน ซึ่งค่อย ๆ กลืนเข้าอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงอย่างช้า ๆ ได้ดำเนินการจนสามารถเข้าควบคุมบริเวณที่ราบที่กว้างขวางใหญ่โตในบริเวณลูซอนตอนกลางได้ พวกเขาได้เข้าครองสิทธิเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ (ที่เรียกว่า *ฮาซิเอนดา)* เพื่อใช้ในการปลูกข้าว รวมทั้งปลูกยาสูบ เลี้ยงปศุสัตว์และปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ขณะเดียวกัน เกษตรกรก็พากันอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในจำนวนมาก เพื่อเข้าไปยังบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายในของที่ราบ พวกเขามาจากภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ มนิลาทางใต้ และจากบริเวณอิโลคอสทางตะวันตกเฉียงเหนือของลูซอน เกษตรกรเหล่านี้ได้เข้าจับจองและเพาะปลูกในที่ดินบริเวณกว้างขวาง โดยดำเนินการคราวละเล็กละน้อย ทีละเสี้ยวละส่วนไปเป็นลำดับ การแข่งขันเพื่อการควบคุมทรัพยากรที่ดินของทุ่งราบระหว่างชนสองกลุ่มนี้ ลงเอยอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดโดยชนชั้นสูงเป็นฝ่ายชนะ บางครั้ง ชนชั้นสูงนี้จัดการได้สำเร็จด้วยการซื้อที่ดินจากเจ้าของดั้งเดิมหรือจากรัฐบาลเอง กรณีนี้ ก็เหมือนกับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกกรณีหนึ่ง กล่าวคือความรู้เรื่องกฎหมายที่ดินและขั้นตอนการดำเนินการตามกฎหมาย ประกอบกับความมั่งคั่งเหลือเฟือและการใช้เส้นสายทำให้ชนชั้นสูงสามารถอ้างสิทธิในที่ดินแปลงใหญ่ และรักษาสิทธิดังกล่าวเอาไว้ได้ อย่างไรก็ดี วิธีการที่สำคัญที่สุดที่จะให้ได้มาซึ่งที่ดินแปลงใหญ่คือ วิธีที่กระทำโดยผ่านการขยายสินเชื่อให้แก่ผู้ถือครองที่ดินแปลงเล็ก ๆ ที่เพิ่งมาตั้งรกรากใหม่ เป็นการกระทำภายใต้กลวิธีที่รู้จักกันในนาม *แพ็คโต เดอ รีโทรเวนตา*[6] ลูกครึ่งสเปน-จีน จะให้ผู้ถือครองที่ดินกู้เงินโดยยึดเอกสารแสดงสิทธิ์ในที่ดินเป็นเครื่องค้ำประกัน วิธีการนี้ประสบความสำเร็จมากจนผู้ให้กู้เงินผู้หนึ่ง ขยายการถือครองที่ดินจากเดิม 250 เฮคทาร์ ไปควบคุมที่ดินที่กระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ได้ถึงประมาณ 5000 เฮคทาร์ นับจากกลางคริสต์ศตวรรษนี้เป็นต้นมา การผลิตน้ำตาลขยายตัวอย่างรวดเร็วในลูซอนตอนกลาง เนื่องจากได้รับแรงกระตุ้นจากความต้องการของนานาชาติ และได้รับการเอื้ออำนวยความสะดวกจากการปรับปรุงทางด้านเทคโนโลยี ในรูปโรงงานที่ใช้พลังไอน้ำ ระบบการผลิตน้ำตาลดังกล่าวนี้กระทำขึ้นรอบ ๆ สถาบัน*ฮาซิเอนดา*

แกนกลางของระบบ*ฮาซิเอนดา*นี้คือ การเช่าที่ดิน ผู้เช่าทำสัญญากับเจ้าของที่ดิน ว่าจะจ่ายรายได้ส่วนหนึ่งจากการขายน้ำตาลที่แปรรูปแล้ว เป็นค่าเช่าสำหรับการใช้ที่ดิน ในบริเวณที่ผู้เช่ามีน้อย

---

[6] *(pacto de retroventa)*คือสัญญาซึ่งเจ้าของที่ดิน มอบหลักฐานแสดงกรรมสิทธิของตนให้แก่ผู้ซื้อตามราคาที่ระบุไว้ โดยเจ้าของที่ดินมีทางเลือกที่จะซื้อที่ดินนั้นกลับคืนมาได้ในภายหลัง ตามเวลาที่ระบุไว้

และโอกาสที่ผู้เช่าจะย้ายสังกัดไปหาผู้อุปถัมภ์คนใหม่มีมาก ค่าเช่ามีแนวโน้มที่จะต่ำและตายตัว ยิ่งกว่านั้น ผู้เช่ายังได้รับความยินยอมให้นำฟืนไปใช้ได้ฟรี และมีสิทธิปลูกผักในบริเวณที่ดินแปลงเล็ก ๆ ที่เป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าด้วย ภายใต้สภาวการณ์เช่นนี้ ผู้เช่าอยู่ในฐานะ "หุ้นส่วนทางอุตสาหกรรมของนายทุนนักเพาะปลูก และรับผิดชอบในการจัดการไร่นาของตนเอง"[7] ทว่าเมื่อถึงตอนเปลี่ยนศตวรรษ และภายหลังจากนั้นมา เงื่อนไขการเช่า เปลี่ยนไปในทางที่เจ้าของที่ดินเป็นฝ่ายได้เปรียบอย่างมาก ลูซอนตอนกลางกลายส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวพันอย่างแน่นหนากับเศรษฐกิจโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากที่อเมริกาเข้ามารับช่วงการครอบครองต่อจากสเปน และมีการเปิดตลาดสหรัฐโดย ทั่วไป (ที่สำคัญคือกฎหมายเรื่องพิกัดอัตราภาษีศุลกากร เพย์น-อัลดริช ที่ออกมาในปี ค.ศ.1909 ข้อกฎหมายนี้ อนุญาตให้นำเข้าน้ำตาลของฟิลิปปินส์ 300,000 ตันมา ยังตลาดสหรัฐได้โดยไม่ต้องเสียภาษี) เรื่องนี้ ประกอบกับปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การทวีการควบคุมแบบอาณานิคมอย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น การแพร่กระจายและบังคับใช้แนวคิดเรื่องความเป็นเจ้าของแบบตะวันตก การเพิ่มและปรับปรุงการใช้เครื่องจักรกลในการผลิตและแปรรูปน้ำตาลจากอ้อย และการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว -- ทั้งหมดนี้ ล้วนเกื้อกูลให้ระบบ*ฮาซิเอนดา*เป็นปึกแผ่นและมั่นคงยิ่งขึ้น ระบบนี้ยังก่อให้เกิดชนชั้นชาวนาที่ยากไร้และเป็นหนี้เป็นสิน คนเหล่านี้ต้องแบกรับค่าเช่าซึ่งจ่ายโดยวิธีแบ่งผลผลิตให้แก่เจ้าของที่ดินอย่างไม่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ แทนที่จะเป็นค่าเช่าที่แน่นอนตายตัว เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 ราวสองในสามของที่ดินที่มีการเพาะปลูกทั้งหมดในลูซอนตอนกลาง ผู้เช่าที่ดินเป็นผู้เพาะปลูกและส่วนมากแล้วเจ้าของที่ดิน มิได้อยู่อาศัยในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ

ปอ ซึ่งนำมาใช้ผลิตเชือก เป็นที่ต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ ในหมู่ประเทศทางตะวันตกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอุตสาหกรรม ประเทศเหล่านี้นำเชือกไปใช้สำหรับการมัดและการขึง ส่วนใหญ่แล้ว การปลูกปอกระทำกันตามไร่ขนาดใหญ่ของชนชั้นสูงในท้องถิ่น ในภูมิภาคกาบิโกลันซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของลูซอน การเก็บเกี่ยวและแปรรูป กระทำโดยใช้แรงงานของเกษตรกรรับจ้างประกอบกับระบบการแบ่งผลผลิต แม้ว่าราคาปอจะไหวตัวอย่างรุนแรงไปตามภาวะเฟื่องฟูและถดถอยที่เป็นวัฏจักรของอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐ แต่เส้นกราฟที่แสดงแนวโน้มของการส่งออกมักจะชันอยู่เสมอ ตลอดช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า (แม้ว่าจะราบลงทีละน้อย) โดยเพิ่มขึ้นจาก 432 ตันในช่วงระหว่างค.ศ.1825 ถึงค.ศ.1829 ไปเป็น 12,599 ตัน ในช่วงระหว่างค.ศ.1850 ถึงค.ศ.1854 และเพิ่มเป็น 115,985 ตัน ในช่วงค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1904 เมื่อถึงช่วงสุดท้ายนี้ ปอเป็นสินค้าออกที่มีมูลค่าราวสองในสามของมูลค่าสินค้าออกทั้งหมดของฟิลิปปินส์

---

[7] Alfred W. McCoy, "A Queen Dies Slowly: The Rise and Decline of Iloilo City," in McCoy and De Jusus, eds, 325.

ขั้นตอนที่สอง : จากลัทธิเสรีนิยมไปสู่การจัดการ

คุณสมบัติเฉพาะตัวของรัฐเสรีนิยม คือความสามารถของรัฐ ในอันที่จะสร้างและรักษาสภาวการณ์ที่นำมาซึ่งความอุ่นหนาฝาคั่งให้มากยิ่งขึ้น ในด้านการพาณิชย์นานาชาติ ดังประจักษ์ให้เห็นได้จาก ความเติบโตเป็นสิบเท่าของมูลค่าตามตัวเลขการส่งออกของฟิลิปปินส์ระหว่างค.ศ.1855 ถึงค.ศ.1902 ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่ง หลักเหตุผลของลัทธิเสรีนิยม กำหนดให้ต้องยกเลิกการผูกขาดการผลิตและการตลาดสำหรับสินค้าส่งออก และตัดทอนการเก็บภาษีที่มิได้อยู่ในรูปเงินตรา ดังที่เคยทำมาเป็นธรรมเนียมลงอย่างสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษีที่เก็บในรูปการเกณฑ์แรงงานโดยไม่ให้ค่าตอบแทน รัฐเสรีนิยมต่างจากระบอบการปกครองก่อนหน้านี้ คือไม่กลัวการส่งเสริมความริเริ่มทางด้านเศรษฐกิจที่หลากหลายและกว้างขวางของเอกชน เพราะเหตุผลทางการเมือง แต่กระนั้น รัฐก็ยังขาดอำนาจในด้านการเมืองและการปกครองที่จะจัดการกับราษฎรของตนอย่างมีประสิทธิภาพและโดยตรง ยิ่งกว่านั้น ผลกำไรโดยตรงของรัฐที่ได้จากการบริหารเศรษฐกิจแบบใหม่ที่รัฐสนับสนุน ก็มีน้อยนิด ซึ่งต่างจากระบอบการปกครองแบบผูกขาดในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและก่อนหน้านั้น แหล่งรายได้แหล่งหนึ่งของรัฐ คือภาษีศุลกากรที่เรียกเก็บจากสินค้าทางการเกษตรที่ส่งออกไปยังยุโรป อเมริกาเหนือและส่วนอื่น ๆ ของเอเชีย กับภาษีศุลกากรที่เก็บจากสินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากประเทศทางตะวันตกที่กำลังสร้างอุตสาหกรรม ทั้งสองกรณีนั้น สามารถจัดเก็บได้อย่างค่อนข้างสะดวกและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย เนื่องจากทั้งสินค้าและผลิตผลทางการเกษตร ต้องถูกส่งผ่านไปตามท่าเรือต่าง ๆ และท่าเรือเหล่านี้ก็อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐโดยตรง อย่างไรก็ดี เฉพาะภาษีเหล่านี้แต่ลำพัง ไม่สามารถเติมช่องว่างของรายได้ ที่เกิดจากการเลิกล้มระบบการผูกขาด ทั้งรัฐก็ไม่สามารถขูดรีดให้มากจนเกินไปนัก ด้วยกลัวว่าจะก่อให้เกิดผลเสียแก่การค้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดภาษีอันเป็นรายได้ดังกล่าว สิ่งที่ช่วยหล่อเลี้ยงการเงินของรัฐได้มากที่สุดในช่วงระยะที่อยู่ตรงกลางของความไร้สมรรถนะด้านการเมือง-การปกครองโดยส่วนเปรียบเทียบนี้ ก็คือความสามารถของรัฐเอง ที่จะใช้ประโยชน์จากอำนาจซื้อที่เพิ่มขึ้นอย่างมากของประชากร ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากและอพยพย้ายถิ่นกันอยู่เนือง ๆ ซึ่งทั้งสองกรณีนี้ เป็นผลิตผลสืบเนื่องมาจากนโยบายแนวเสรีนิยมของรัฐด้วย เช่นเดียวกับที่รัฐกระทำกับยุทธศาสตร์ทางการผลิต รัฐได้หันมาหาสถาบันที่มีอยู่ ซึ่งในกรณีนี้ คือระบบการให้สัมปทานการเก็บภาษี โดยรัฐได้ปรับแต่งและขยายระบบนี้ออกไป ให้เพียงพอกับความต้องการอย่างใหม่ภายในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ภายใต้สภาวการณ์อย่างใหม่เหล่านี้ การให้สัมปทานการเก็บภาษี ทำให้รัฐ มีหนทางที่สิ้นเปลืองน้อยมาก ในการจัดเก็บภาษีจากการพาณิชย์ การบริโภคและการหย่อนใจโดยไม่มีผลยับยั้งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้หากไม่กระทำเช่นที่กล่าวแล้ว ก็จะไม่มีการจัดเก็บ ในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอาทิ แรงกดดันของจักรวรรดินิยมให้เปิดการค้าเสรี ประกอบกับการแข่งขันที่มีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ใน

ด้านการค้ากับจีน มีผลบังคับให้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต้องทรงยกเลิกการผูกขาดการค้าของพระองค์ลงทีละน้อย วิธีการตอบสนองต่อการสูญเสียทางด้านการเงินของทั้งสองพระองค์ คือการจัดเก็บจากผลผลิตส่วนเกินส่วนหนึ่ง ซึ่งเกิดจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นภายในสยาม การจัดเก็บกระทำโดยวิธีให้สัมปทานสิทธิผูกขาดการเก็บภาษีของรัฐซึ่งกระทำในรูปแบบใหม่ หรือที่ได้จัดระบบใหม่แล้ว รวมทั้งการให้ และสัมปทานสิทธิในการควบคุมการผูกขาดกิจกรรมดังเช่นการสูบฝิ่นและการพนันเป็นต้น ผู้ได้รับสัมปทาน คือ ข้าราชสำนัก พวกหัวหน้าในท้องถิ่นและผู้ประกอบการค้าชาวจีน วิธีการจัดเก็บภาษีแบบนี้มีประสิทธิภาพในการจัดเก็บมากกว่าระบบส่วยแบบเก่าที่เป็นแบบกระจายศูนย์ วิธีการแบบใหม่นี้ส่งผลให้มีรายรับจากกิจกรรมการอุปโภคบริโภคและการหย่อนใจ เข้ามาสู่รัฐเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณอย่างเป็นที่น่าตะลึงลาน กล่าวคือ สัมปทานภาษีพวกนี้ ทำให้รายรับของรัฐเพิ่มขึ้นยี่สิบเท่าตัวในระยะสี่สิบปีภายหลังค.ศ.1851 ในราวระยะเดียวกันนี้ ประมุขของมลายู ซึ่งไม่สามารถผูกขาดการจำหน่ายดีบุกได้อีกต่อไปแล้ว พระองค์จึงได้กำหนดและให้สัมปทานภาษีผ่านด่านที่เก็บจากสินค้าที่จัดส่งผ่านไปตามระบบแม่น้ำที่พระองค์ควบคุมอยู่ ภายหลังจาก “การแทรกแซง” (ของอังกฤษ) รัฐบาลก็ได้ให้สัมปทานการจัดเก็บภาษีส่วนใหญ่ แก่ชาวจีนผู้ประกอบกิจการทำเหมืองแร่ดีบุก ทั้งนี้ เป็นการให้สิทธิผูกขาดในการจัดเก็บภาษีขาเข้าที่เก็บจากฝิ่นและภาษีการพนัน สุราและการรับจำนำ โดยแบ่งรายได้ภาษีนี้ให้แก่รัฐหนึ่งในสามของทั้งหมด ในรัฐมลายูอื่น ๆ ที่ยังมิได้อยู่ภายใต้การควบคุมทางการเมืองของอังกฤษ เช่นเกดะห์ (ไทรบุรี) และตรังกานู การให้สัมปทานภาษี มีความสำคัญพอ ๆ กันอย่างน้อย ก็ต่อประมุขซึ่งกระตือรือร้นที่จะขยายรายรับของพระองค์ (ซึ่งเท่ากับเป็นการขยายอำนาจ) ด้วยการจัดเก็บภาษีจากกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งกำลังมีเพิ่มมากขึ้น ในเกดะห์ในราวค.ศ.1900 การให้สัมปทานการจัดเก็บภาษี มีส่วนก่อให้เกิดรายได้แก่รัฐกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ในชวา ดัตช์ขายสัมปทานภาษีฝิ่นให้แก่ผู้ประกอบการชาวจีนมาตั้งแต่ทศวรรษ 1830 โดยที่ความสามารถในการให้ผลประโยชน์ขึ้นถึงระดับสูงสุดในทศวรรษ 1870 และ 1880 ผลประโยชน์ระดับนี้ เพิ่มพูนขึ้นด้วยความมีชีวิตชีวาทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ แม้ขณะที่เลิกระบบนี้แล้ว* รายได้ส่วนนี้ก็ยังช่วยชดเชยรายได้ให้แก่คลังของรัฐ ซึ่งสูญไปเพราะการยุบเลิกต่อไปได้ (มากถึงหนึ่งในห้าของรายรับของรัฐทั้งหมด) ในโคชินจีน ฝรั่งเศสให้เช่าสิทธิการขายฝิ่นมาตั้งแต่เนิ่น คือในค.ศ.1861 โดยทีแรก ให้แก่ชาวฝรั่งเศสสองคน และต่อมา ให้แก่กลุ่มสถาบันการเงินแห่งหนึ่งของชาวจีน

ทว่าการให้สัมปทานภาษี มิใช่เป็นเพียงหนทางที่มีส่วนช่วยหนทางหนึ่งในการหารายได้เข้ารัฐกับมิใช่เป็นเพียงวิธีการที่สะดวกสำหรับประมุขที่จะหาเงินกู้ดอกเบี้ยถูกจากเจ้าภาษีนายอากรผู้จัดหาเงินกู้ให้ ดังที่เกิดขึ้นมาเป็นบางครั้ง การให้สัมปทานภาษี ยังสนองบทบาทที่สำคัญยิ่งอีกสองประการ

---

* เริ่มต้นยกเลิกการบังคับให้เกษตรกรปลูกพริกไทยในค.ศ. 1862 และเลิกบังคับให้ปลูกลูกจันทน์เทศและกานพลูในค.ศ. 1863 และสุดท้ายคือเลิกบังคับการปลูกอ้อยและกาแฟในค.ศ. 1878

ด้วยเช่นกัน ประการแรก สัมปทานภาษีเหล่านี้ โดยตัวของสัมปทานเองแล้ว เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ของการผลักดันเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในแนวเสรีนิยม การให้สัมปทานภาษีในสหพันธรัฐมลายูเป็นอาทิ เป็นการช่วยจัดหาเงินมาช่วยสนับสนุนการลงทุนและหล่อเลี้ยงการทำเหมืองดีบุก ผู้ทำเหมืองดีบุกชาวจีนส่วนใหญ่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ได้รับสัมปทานภาษีอยู่ และยังได้ใช้สัมปทานเหล่านี้ เป็นหนทางในการลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงานของตนด้วย วิธีการคือเรียกเก็บคืนจากคนงานของตนเอง จากเงินที่จ่ายเป็นค่าจ้างให้คนงานซึ่งเป็นสัดส่วนที่มากพอดู การกระทำเช่นนี้ เพิ่มผลกำไรของพวกเขา ในเวลาที่ราคาดีบุกสูง และช่วยพยุงให้พวกเขาผ่านช่วงเวลาที่ยุ่งยากไปได้ ในยามที่ดีบุกราคาตก อันที่จริงนั้น สัมปทานภาษี มีส่วนช่วยส่งเสริมการผลิต เป็นสิ่นน้ำใจที่ให้แก่ผู้ประกอบกิจการเหมือง ทำให้ผู้ประกอบการเหมืองเพิ่มจำนวนคนงานที่เหมืองของตน คนงานเหล่านี้สามารถผลิตดีบุกได้ และในขณะเดียวกัน ก็สูบฝิ่นหรือเล่นการพนันด้วย ในทำนองเดียวกัน การให้สัมปทานภาษี ก็ให้แรงกระตุ้นสำหรับการผลิตเพื่อการส่งออกในชนบทของสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อส่วนใหญ่ของภาษีที่เจ้าภาษีนายอากรเก็บมานั้น ได้มาจากการสูบฝิ่นและการพนัน อันเป็นกิจกรรมซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นของชนชั้นผู้ใช้แรงงานชาวจีน กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ค่าแรงของพวกเขาถูก ทำให้พวกเขาคงอยู่ในสภาพที่เป็นหนี้สิน และทำให้พวกเขาต้องทำงานต่อไป ประการที่สอง เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สัมปทานภาษีเป็นแหล่งรายได้แหล่งเดียว ที่สำคัญของหลายรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหนึ่ง โดยเกิดจากความสามารถของรัฐเหล่านี้ ที่จะรีดเงินจากคนต่างด้าวและคนที่มีการโยกย้ายถิ่นอยู่เสมอได้อย่างไม่ก่อให้เกิดความเจ็บปวด ซึ่งหากมิใช่โดยวิธีนี้แล้ว ก็คงจะเป็นการยาก ที่จะหาทางจัดเก็บภาษีพวกเขา ความสำเร็จอย่างมโหฬารนี้ ช่วยให้รัฐมีเครื่องมือทางการเงินสำหรับสร้างกลไกการปฏิบัติงานสำหรับรัฐสมัยใหม่ เช่น ระบบราชการ ถนนหนทางและทางรถไฟ กองทหารและตำรวจ ซึ่งต่างก็ขยายตัวออกไป กลไกของรัฐเหล่านี้ทำให้รัฐสามารถขยายการควบคุมออกไปทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน และการขยายการควบคุมดังกล่าวก็เป็นลักษณะเฉพาะของขั้นตอนที่สองของการจัดการด้วย

ในราวช่วงเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ มรดกของลัทธิเสรีนิยมทั้งหมดนี้ ได้สร้างสภาวะที่สุกงอม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ ลัทธิอุดมการณ์ การเมือง การปกครอง—ซึ่งทำให้สิ่งที่จำเป็นในด้านโครงสร้างของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกสมัยใหม่ แสดงตัวเองออกมาอย่างเต็มที่ ผลลัพธ์ก็คือการสร้างรัฐสมัยใหม่ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐสมัยใหม่นี้มีเจตนารมณ์และหนทางในการจัดการ เอารัดเอาเปรียบ และ “ปรับปรุง” ราษฎรของตนอย่างเป็นระบบแทนที่จะได้แต่เพียงดูแล ชักจูงหรือโอ้โลมพวกเขาเท่านั้น

รัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักการและแนวปฏิบัติในด้านการจัดระบบงานของรัฐใหม่เหล่านี้ มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากรัฐก่อนหน้านี้อยู่ห้าประการ ประการแรก ระบบราชการมีขนาดเติบใหญ่ขึ้นอย่างมหาศาล พร้อมกับมีข้อบังคับในด้านการจัดการ ตามระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ เรื่องนี้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากจำนวนข้าราชการพลเรือนชาวยุโรปมีเพิ่มขึ้น อาทิเช่นในอินโดจีน จำนวนข้าราชการประเภทนี้ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัวในระยะเวลาสี่ปีภายหลังค.ศ.1907 ทั้งนี้ เป็นผลสะท้อนจากการที่ข้าหลวงใหญ่ดูเมร์ ได้ก่อตั้ง องค์การปกครองแบบ “สหพันธ์” ที่เป็นใหญ่สูงสุดขึ้นมาต่างหาก เพื่อดูแลกิจการของรัฐต่าง ๆ ในอินโดจีน ทว่าที่เติบโตขึ้นอย่างมากที่สุดนั้น คือจำนวนชาวพื้นเมือง ซึ่งมาบรรจุในตำแหน่ง ข้าราชการระดับกลางและระดับล่าง จำนวนเจ้าหน้าที่ เพิ่มพูนขึ้นเพราะการรวมแว่นแคว้นทางการเมืองซึ่งแต่ก่อนมีการปกครองอย่างเป็นอิสระ หรือกึ่งอิสระ เข้ามารวมอยู่ในรัฐอาณานิคมนี้ด้วย อาทิเช่น การกลืนดินแดนที่ปัจจุบันนี้คือประเทศลาว เข้ามารวมอยู่ในอินโดจีนฝรั่งเศสในทศวรรษ 1890 หรือการรวมดินแดนฟิลิปปินส์ตอนใต้ เข้ากับรัฐอาณานิคมของอเมริกัน ที่มีฐานที่มั่นอยู่ที่มนิลา เป็นต้น

ประการที่สอง ขอบข่ายของระบบราชการ กว้างขวางยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่น ในค.ศ.1855 การบริหารงานปกครองส่วนกลางของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อิสดีส แบ่งออกเป็นห้าฝ่าย ได้แก่ฝ่ายการคลัง ฝ่ายภาษีและที่ดิน ฝ่ายผลผลิตทางการเกษตรและคลังสัมภาระฝ่ายพลเรือน ฝ่ายการเพาะปลูก และฝ่ายงานก่อสร้างสาธารณูปโภค ดังจะเห็นว่า “การบริหารงานโดยทั่วไปในสมัยนั้นยุบตัวเองเข้ามารวมอยู่ในการบริหารทางด้านการเงิน และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือการดูแลประเทศได้ลดฐานะลงมาเป็นการดูแลเรื่องการหาเงินมาเข้าคลัง”[8] อย่างไรก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1911 ระบบราชการขยายออกเป็นเจ็ดฝ่าย โดยมีหน้าที่ในขอบข่ายที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เจ็ดฝ่ายดังกล่าวนั้น ประกอบด้วย ฝ่ายยุติธรรม ฝ่ายการปกครองภายใน ฝ่ายการศึกษาและศาสนา ฝ่ายงานก่อสร้างสาธารณูปโภค ฝ่ายการคลัง ฝ่ายการเกษตร อุตสาหกรรมและการค้า และฝ่ายรัฐวิสาหกิจ ในพม่าในช่วงเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ มีการปฏิรูประบบราชการในช่วงระยะหนึ่ง ซึ่งทำให้มีการสร้างหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่จำเพาะขึ้นมาหลายหน่วยงาน ได้แก่ เรือนจำ โรงพยาบาล การจดทะเบียนและภาษีที่ดิน ภาษีสรรพสามิต และหน่วยงานยุติธรรม—งานในหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ก่อน มีการแยกแยะกันเพียงอย่างคลุมเครือ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปนี้ คือการสร้างสถาบันทางการบริหารอื่น ๆ ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่สถาบันเพื่อการป่าไม้ การเกษตร สัตวบาล การประมง คมนาคม การศึกษา สินเชื่อ และสาธารณสุข การวางแผนดำเนินการอย่างพิถีพิถันเช่นนี้ บ่งชี้ว่ามีการขยายงานที่

---

[8] Ph. Kleintjes, อ้างใน A.D.A. de Kat Angelino, ***Colonial Policy,*** Chicago, 1931, II. 51.

รัฐบาลมองเห็นว่าเป็นผลประโยชน์และความรับผิดชอบของตน ให้กว้างขวางออกไป รัฐอาณานิคมใหม่ รวมทั้งรัฐระบอบกษัตริย์ในสยาม ต่างจากรัฐอาณานิคมและรัฐตามระบอบที่มีอยู่ในพื้นถิ่นก่อนหน้านี้ คือ มีความสนใจไม่เฉพาะเพียงการประมวลค่านิยมอันควรได้รับการเคารพเชิดชูให้ปรากฏเป็นหลักเป็นฐานขึ้นมา รักษาความสงบ และส่งเสริมภาษีและรายได้เข้ารัฐเท่านั้น หากยังให้ความสนใจต่อ กิจกรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งหมดจุดมุ่งหมายก็เพื่อควบคุมและสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนซึ่งขณะนี้ รัฐพิจารณาเห็นว่าเป็น “ราษฎร” ของตนเองด้วย ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาระหว่างทศวรรษ 1860 จนถึงตอนสิ้นสุดยุคอาณานิคม ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส จึงเพิ่มขึ้นประมาณเจ็ดเท่า อันที่จริงแล้ว ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ มากเกินกว่ารายรับไปมาก ในช่วงเวลาเจ็ดสิบห้าปีก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2 รัฐบาลต้องขาดดุล รายรับรายจ่ายอยู่บ่อย ๆ และถึงกับต้องชดเชยการขาดดุลด้วยการกู้เงินจากนานาชาติ ซึ่งทำให้รัฐบาลเป็นหนี้เป็นสินอย่างหนักหน่วง มูลค่าหนี้สินมีถึงกว่าพันล้านกิลเดอร์ใน ทศวรรษ 1920 ในสยาม ค่าใช้จ่ายของรัฐบาลเพิ่มขึ้นในอัตราเกือบ 14 เปอร์เซ็นต์ต่อปีตลอดทศวรรษ 1890 45 เปอร์เซ็นต์ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ หมดไปกับงานมหาดไทยและกลาโหม งบประมาณรวมของอินโดจีนมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจาก 17 ล้านเพียสเตอร์ในค.ศ.1899 เป็น 108 ล้านเพียสเตอร์ ในค.ศ.1931

ประการที่สาม ขนาดที่ขยายขึ้น และขอบเขตที่กว้างขวางขึ้นของงานการปกครอง ทำให้กระบวนการบริหารงานปกครองกลายเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นมามากซึ่งเป็นสภาวะที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เคยมีประสบการณ์ผ่านมาก่อนเลย ข้าราชการมีจำนวนมากขึ้น และทำงานในขอบข่ายที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ทั้งพวกเขาก็ทำงานเหล่านี้ในลักษณะที่ถี่ยิ่งขึ้น สม่ำเสมอยิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น การควบคุมที่เพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ เช่นนี้ ยังได้รับการส่งเสริมจากการแข่งขันกันในหมู่ชนชั้นสูงชาวพื้นถิ่นในทุกระดับ ในอันที่จะได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐ ความเพียรพยายามที่จะประจบประแจง ของพวกเขา มีแนวโน้มที่จะสร้างวัฒนธรรมในการประณามและตำหนิซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นผลเสียต่อบทบาทและอัตลักษณ์ของพวกเขาเองอย่างน่าสลดใจ ทว่าสภาพเช่นนี้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐอย่างดีเยี่ยม นักวิชาการท่านหนึ่ง บรรยายถึงกระบวนการดังกล่าวไว้ดังนี้

> การติดตามการพัฒนาของระบอบอาณานิคม ก็คือการติดตามความก้าวหน้าอย่างไม่ลดละ ในด้านการสำรวจพรมแดน การรายงานเรื่องภาษีที่ดินของหมู่บ้าน สำมะโนประชากร การออกเอกสารแสดงสิทธิในที่ดินและใบอนุญาตต่าง ๆ บัตรประชาชน รายชื่อผู้เสียภาษีและรายรับในรูปภาษี ตลอดจนรายงานเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับและขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่มีมากขึ้นเป็นลำดับ…แหที่เจ้าหน้าที่ถักทอขึ้นมาอย่างที่มีตาถี่ขึ้น ๆ จับและบันทึกสถานภาพของผู้อาศัยแต่ละบุคคล ที่ดินแต่ละแปลง ธุรกรรมแต่ละครั้ง กิจกรรมแต่ละอย่าง ที่สามารถประเมินมูลค่าได้…ไม่สู้จะมีข้อสงสัยแต่อย่างใดที่ เมื่อเปรียบกับราชอาณาจักรที่ระบอบอาณา

นิคมเหล่านี้เข้ามาแทนที่แล้ว รัฐบาลอาณานิคมปล่อยให้เหลือสถานที่ไว้สำหรับหลบซ่อนอยู่เพียงไม่กี่แห่ง”[9]

เฟอร์นิวัลล์ ข้าราชการ-นักวิชาการที่มีชื่อเสียงโด่งดังของพม่ามีความเห็นว่า “แม้กระทั่งจนถึงค.ศ.1900 ประชาชนก็ยังไม่ค่อยจะได้พบเจ้าพนักงานของรัฐบาลกันเลย และมีน้อยคนมาก ที่จะเคยได้เห็นเจ้าพนักงานที่เป็นชาวตะวันตกมากกว่าสักแว่บหนึ่ง เมื่อถึงค.ศ.1923 รัฐบาลมิได้ห่างเหินจากประชาชนอีกต่อไปแล้ว ทว่าสัมผัสเกือบจะทุกแง่มุมของชีวิตส่วนตัว โดยผ่านผู้ใต้บังคับบัญชาตามกรมกองต่าง ๆ”[10]

ประการที่สี่ กิจกรรมทางการปกครองทั้งหมดนี้ มิได้ให้ความสำคัญต่อการปรุงแต่งความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวและการหาบริวารและพวกพ้อง แต่กำหนดให้ต้องมีระบบการบริหารในแบบอย่างใหม่ ซึ่งมีคุณลักษณะอันประกอบด้วยการมีสถาบันที่มีขอบเขตของอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจนเป็นทางการและไม่เป็นส่วนตัว มีการกำหนดหน้าที่ของหน่วยราชการที่ระบุไว้อย่างแน่ชัด มีขั้นตอนการดำเนินงานตามระเบียบแบบแผน และเอกสารในปริมาณมหาศาล งานในลักษณะนี้ ผู้ปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีทักษะทางการบริหารตามแบบอย่างของตะวันตก ต้องได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการในรูปแบบของตะวันตก และได้รับความเห็นชอบจากชาวตะวันตกด้วย อาทิเช่นในค.ศ.1913 รัฐบาลอาณานิคมของดัตช์ ได้เริ่มใช้ข้อบังคับที่ว่า ชาวพื้นเมืองผู้ที่จะได้รับการเลื่อนตำแหน่งจนถึงระดับสูงสุด คือเป็นผู้ว่าราชการ (Regent) ในระบบราชการของรัฐบาลอาณานิคม จะต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนของตะวันตกในระดับต่ำที่สุด และต้องสามารถพูดและเข้าใจภาษาดัตช์ได้ ในเวียดนามในค.ศ.1903 ความรู้ภาษาฝรั่งเศส ถูกกำหนดให้เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่ง ในการรับบุคคลมาเป็นข้าราชการในตังเกี๋ยและอันหนำ และในค.ศ.1919 ระบบการสอบบุคคลเข้ารับข้าราชการตามหลักศาสนาขงจื๊อที่ล้าสมัยก็ถูกยกเลิกไปในที่สุด ในสยาม การศึกษาสมัยใหม่ กลายเป็นใบเบิกทางมากขึ้นทุกทีเพื่อไปสู่การเลื่อนตำแหน่งสูงที่ขึ้น มิใช่ลำดับชั้นทางสังคม ทั้งนี้รวมทั้งการที่จะได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาวุโสภายในหน่วยราชการด้วย ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ระบบการปกครองชุมชนชาวจีนในท้องถิ่นแบบเก่า โดยผ่านหัวหน้าของพวกเขาเอง (*กะปีตันจีน*) หากว่าไม่เลิกใช้กันไปเอง ก็ถูกปล่อยละละเลยไปเสีย โดยมีการควบคุมโดยตรงและอย่างเป็นทางการเข้ามาแทนที่ พัฒนาการ

---

[9] James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia,* New Haven, 1976, 94.

[10] John S. Furnivall, *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India,* New York, 1956, 77.

ดังกล่าวนี้ ยังนำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งมาด้วย นั่นคือการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานของสิทธิธรรมทางการเมือง สิทธิในการปกครองของบุคคล มิใช่หน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งและมอบหมายจากสวรรค์อีกต่อไป ทั้งมิใช่สิทธิที่มากับสมบัติพัสถารและการแสดงอิทธิฤทธิ์บารมีอย่างผิดไปจากธรรมดา หรือการมีพระราชวังหรือเครื่องหมายแสดงความเป็นเทพหรือการเป็นตัวแทนของเทพ หากแต่เป็นเรื่องของประสิทธิภาพในการบริหารงานปกครองของรัฐ ของระเบียบแบบแผนที่จัดทำขึ้นมาอย่างเป็นทางการ และของการกระทำการเพื่อให้สิ่งต่าง ๆ ลุล่วงไป อิทธิพลทางการเมืองของค่านิยมเก่า ๆ กำลังถดถอยลงไป เมื่อเผชิญหน้ากับความจำเป็นใหม่ ๆ และความต้องการใหม่ ๆ

ประการที่ห้า รูปโฉมของการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงจากการแผ่กระจายออกไปตามบุญตามกรรมภายในท้องถิ่นเป็นหย่อม ๆ ไปเป็นการปกครองตามลำดับชั้น ที่มีระเบียบและรัดกุม โดยมีการควบคุมจากศูนย์กลาง ตัวอย่างเช่นในสยาม การปฏิรูปการเก็บภาษีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังค.ศ.1873 มิใช่มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพื่อให้มีรายรับเข้ามาอย่างสม่ำเสมอแต่เพียงอย่างเดียว หากยังเพื่อเหนี่ยวรั้งอิทธิพลของพวกผู้ดี ตระกูลที่ทรงอิทธิพลและบรรดาเจ้าเมืองตามหัวมืองต่าง ๆ ซึ่งปกครองบ้านเมืองอย่างกึ่ง ๆ เป็นอิสระ บุคคลเหล่านี้ เป็นผู้ที่พระองค์ทรงให้สัมปทานสิทธิ์ในการเก็บภาษีมาก่อน ในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงในระหว่างก่อตั้งรัฐ การลดอำนาจในการเก็บภาษีของบุคคลเหล่านี้ ทำให้พวกเขาพลอยสูญเสียบริวารไปด้วย และทำให้พวกเขาต้องพึ่งพาอาศัยรัฐ แทนที่จะเป็นเพียงผู้สนับสนุนรัฐ ในขณะเดียวกัน อำนาจทางการปกครองโดยส่วนตัวบุคคลของสมาชิกในราชตระกูลและผู้ได้รับการอุปถัมภ์จากราชตระกูล ก็หลีกทางให้แก่กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ สิบสองกระทรวง ทั้งสิบสองกระทรวงนี้มีหน้าที่จำเพาะอย่างเป็นทางการและจัดตั้งขึ้นตามหลักการของตะวันตก – ซึ่งอันที่จริงแล้ว ก็เป็นหลักการของอาณานิคม รัฐใหม่ทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้จัดตั้งฝ่ายปกครองของตนเองขึ้น ในดินแดนที่ตน “ผนวก” เข้ามาในระยะหลัง ด้วยความระมัดระวังและอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพื่อรวม (และควบคุม) ระบบราชการพื้นถิ่นที่มีอยู่ เข้ามาด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้ปกครองหัวเมือง (*เจ้าเมือง*) แถบที่ราบสูงโคราช ในบริเวณซึ่งปัจจุบันนี้คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จึงเปลี่ยนไปเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดที่ได้รับเงินเดือน เจ้าในท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ มักถูกแทนที่ด้วยผู้ที่ส่วนกลางเป็นผู้แต่งตั้งมาเองอยู่บ่อย ๆ ทว่าเป็นการค่อย ๆ กระทำทีละน้อย กระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนี้ อาจเป็นไปได้ว่า ปรากฏให้เห็นเป็นสัญลักษณ์อย่างโดดเด่นที่สุด ที่การเปลี่ยนแปลงระบบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับกฎหมายตัวอย่างเช่นในอินดีส ดัตช์เพียรพยายามด้วยความอุตสาหะและความชาญฉลาด เพื่อจัดทำประมวลกฎหมาย*อาดัต*ที่มีช่องโหว่และแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและทั้งยังมีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลาด้วย การจัดทำดังกล่าว ทำให้ความสามารถในการปรับเปลี่ยนที่เป็นแก่นของกฎหมายดังกล่าว เสื่อมลงไป ทว่าเรื่องนี้ เป็นความเสียหายเพียงน้อยและมองเห็นไม่ชัดเจน ซึ่งดัตช์ต้องจ่ายชำระเป็นค่าความรู้ซึ่งดัชต์หวังจะนำมาใช้ควบคุมพวกราษฎรใหม่ที่มีความแตกต่างกันอย่างน่ารำคาญของตน ที่ดินของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่มีความสำคัญทางด้านการพาณิชย์ ซึ่งแต่ก่อน ควบคุมด้วย

หลักการจัดการของชุมชนอย่างหลวม ๆ ในแบบให้สิทธิใช้สอย ถูกเปลี่ยนให้ไปเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนี้ เนื่องมาจากกฎหมายใหม่ ซึ่งสวมความคิดเรื่องสิทธิของเอกชนและของปัจเจกชนไว้อย่างมั่นคง พร้อมกับให้ความคุ้มครองและแรงจูงใจเพื่อให้ราษฎรดำเนินการผลิตเพิ่มขึ้น ในอาณาบริเวณที่อยู่นอกหมู่บ้าน ชาวตะวันตกบังคับใช้กฎหมายในแบบฉบับของตน หรือแทรกกฎหมายดังกล่าวนี้เข้าไว้ โดยให้กฎหมายดังว่านี้ อยู่เหนือ หรือเข้าแทนที่ระบบกฎหมายทางการที่เก่าแก่กว่า เช่นประมวลกฎหมายของเวียดนามหรือประมวลกฎหมายอิสลามของรัฐมลายู กฎหมายเก่าแก่เหล่านี้ถูกมองว่า เป็นกฎหมายที่ไม่อยู่กับร่องกับรอย หรือเปลี่ยนได้ตามอำเภอใจของใครบางคน หรือติดสินบนกันได้ จุดมุ่งหมายที่ชาวตะวันตกต้องการให้ใช้กฎหมายตามแบบฉบับของตน ก็เพื่อที่จะเสริมความเข้มแข็งหรือค้ำจุนอิทธิพลครอบงำในด้านการเมืองของตน หรือทำให้หนทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ ดำเนินไปอย่างราบรื่น ในสายตาของพวกเขา เห็นว่ากฎหมายตามแบบของตนนั้น ยุติธรรม มีเหตุผล ไม่เห็นแก่ตัวบุคคล มีมนุษยธรรม และเป็นอิสระ นอกจากนี้ ดัตช์ยังได้ก่อตั้งกองกำลังตำรวจ (และคุก) อย่างเป็นทางการขึ้นมา รวมทั้งส่งเสริมให้มีนักวิชาชีพมาทำงานในส่วนสนับสนุน เพื่อดูแลให้มีการปฏิบัติและดำเนินการตามกฎหมาย ผลลัพธ์ประการหนึ่ง เป็นดังที่นักวิชาการท่านหนึ่งของโคชินจีนกล่าวไว้ คือ “ความยุติธรรมกลายเป็นสิ่งที่เข้าถึงได้น้อยลง มั่นใจได้น้อยลง และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากขึ้น”[11] กฎหมายพื้นถิ่น และแน่นอน รวมทั้งศาสนาพื้นถิ่นซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการออกกฎหมายดังกล่าว ถูกปลดเปลื้องออกไปและจัดให้เป็นเพียงสิ่งของตกค้างประเภท “ส่วนตัว” เพื่อใช้ดูแลสิ่งที่จำเป็นทว่าไม่สำคัญ ซึ่งมิได้ส่งผลกระทบต่อวัตถุประสงค์ของอาณานิคม สิ่งของตกค้างนี้ยังใช้เป็นเครื่องเตือนใจชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ให้ตระหนักถึงความต่ำต้อยและความด้อยวุฒิภาวะทางด้านวัฒนธรรมของตน และเพื่อเป็นฉากบังหน้าให้มองเห็นกันว่า “ขนบธรรมเนียม” ยังคงอยู่โดยมิได้ถูกรบกวน ศาสนา ซึ่งโดยตัวของศาสนาเองแล้ว เป็นสิ่งที่รัฐต้องเข้าควบคุมดูแลมากขึ้นเรื่อย ๆ นั้น กลับกลายเป็นเรื่องของ “พระ” มิใช่ของผู้ออกกฎหมายและประมุขของรัฐอีกต่อไป

ความเข้มงวดที่เพิ่มขึ้น และวัตถุประสงค์ของกิจกรรมของรัฐบาล มองเห็นได้ชัดเจนที่สุด—และกดดันความรู้สึกมากที่สุด—ในส่วนของการเก็บภาษี นับจากการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นของรัฐใหม่จนกระทั่งถึงช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ รายรับที่ได้จากการจัดเก็บภาษี ซึ่งขณะนี้ จ่ายในรูปเงินสด มิใช่สิ่งของ เพิ่มขึ้นอย่างมาก ตัวอย่างเช่นในโคชินจีน เมื่อดูเมร์จัดระบบการบริหารและการเงินใหม่เสร็จสิ้นลง รายรับจากภาษี เพิ่มขึ้นจาก 5.7 ล้านเพียรสเตอร์ใน ค.ศ.1913 เป็น 15.7 ล้าน ในค.ศ.1929 ในเนเธอร์แลนส์ อิสต์ อินดีส ปริมาณภาษีที่เก็บได้ เพิ่มขึ้นจาก 57.3 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1900 เป็น 361 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1928 เจ้าหน้าที่ดัตช์คนหนึ่ง ซึ่งสำรวจระบบรายรับจากภาษีรู้สึกเดือดเนื้อร้อนใจจนต้องออกมาประกาศในตอนกลางทศวรรษ 1920 ว่า เกษตรกรชวากำลังถูกเก็บ

---

[11] Milton E. Osborne, ***The French Presence in Cochinchina and Cambodia: Rule and Response (1859-1905),*** Ithaca, 1969, 268.

ภาษีอย่างหนักหน่วงจนถึงที่สุดแล้ว ในสยาม รายรับเพิ่มขึ้นจาก 15.4 ล้านบาทในค.ศ.1892 เป็น 117.4 ล้านในค.ศ.1927 ในฟิลิปปินส์ มูลค่าการเก็บภาษีภายใน เพิ่มขึ้น 170 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1906 ถึงค.ศ.1916 รายรับที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว เป็นผลงานของประสิทธิภาพในการจัดเก็บที่เพิ่มสูงขึ้น (เช่นเดียวกับกรณีการจัดระบบการเช่าที่ดินของชวาให้เป็นระเบียบ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ) ซึ่งทำให้สามารถขยายฐานภาษีชนิดที่มีการคุมเข้มได้กว้างขึ้น รายรับที่เพิ่มขึ้นยังเป็นผลจากการเติบโตอย่างต่อเนื่องของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มุ่งเพื่อการส่งออก และการที่ประชาชนต้องพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจดังกล่าวมากขึ้น ภายใต้สภาวการณ์เหล่านี้ การเก็บภาษีเป็นทั้งการกระตุ้นและการลงปะฏักให้เพิ่มการผลิต ดัชนีที่สำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงว่ากระบวนการดำเนินงานปกครองของดินแดนนี้กำลังเปลี่ยนแปลง คือรายรับที่ได้จากการเก็บภาษีบุคคลโดยตรงและจากบริษัทเพิ่มขึ้น และรายรับที่ได้จากการจัดเก็บภาษีศุลกากรกับสินค้านำเข้าและส่งออกก็เพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดเมื่อเปรียบเทียบกับการลดลงของรายได้จากการขายผลิตผลของรัฐบาล และรายได้จากการรวบรวมภาษีและรายรับโดยอ้อมของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สัมปทานภาษี

การปฏิวัติวิถีปฏิบัติในด้านการเงินและการพาณิชย์ เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานปกครองของรัฐบาลดังที่ได้กล่าวมา ที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง คือการจำกัดการให้สัมปทานในการเก็บภาษีซึ่งกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ต่อจากนั้น ก็ยุบเลิกอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัมปทานการเก็บภาษีฝิ่นซึ่งให้ผลตอบแทนสูง ที่ขัดแย้งกันอย่างน่าแปลกประหลาดก็คือ ความเติบโตของรัฐที่ทรงอิทธิพล และมีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รัฐดังว่านี้ส่วนหนึ่งเติบโตขึ้นมาด้วยค่าสัมปทานภาษีนี้ แต่ความเติบโตนี้กลับเป็นเหตุให้สัมปทานภาษีกลายเป็นเรื่องล้าสมัยไป ความไร้เสถียรภาพของสัมปทานภาษี ทำให้ระบบนี้กลายเป็นสิ่งที่ “เปลี่ยนแปรง่ายและไม่ปลอดภัยต่อเศรษฐกิจไปในที่สุด”[12] ยิ่งอันตรายทางด้านการเมือง ยิ่งไม่ต้องพูดถึง เมื่อถึงขณะนี้ รัฐมีหนทางในการจัดเก็บภาษีโดยตรง และเพื่อตัวเอง ในอินโดจีนระหว่างค.ศ.1897 ถึงค.ศ.1904 ฝรั่งเศสประกาศการผูกขาดโดยรัฐ เรื่องการจำหน่ายฝิ่น สุราและเกลือ เหตุการณ์นี้ ยืนยันและในขณะเดียวกัน ก็รวมศูนย์การดำเนินงานของฝรั่งเศสในพื้นถิ่น เพื่อยกเลิกการให้สัมปทานภาษี ซึ่งเคยทำมาก่อนหน้านี้ และโดยทั่วไปแล้ว ไม่ประสบความสำเร็จ ประกาศนี้ยังเป็นการเพิ่มความสำคัญของภาษีที่เก็บจากสิ่งของเพื่อการอุปโภคบริโภคเหล่านี้อย่างมาก จนกลายเป็นรายการรายรับส่วนสำคัญของรัฐอาณานิคมฝรั่งเศส พัฒนาการในอินโดจีนนี้ ก็เช่นเดียวกับในสยาม คือเป็นเรื่องการเมือง อย่างน้อยก็ในส่วนหนึ่งในแง่ที่จะเป็นการยับยั้งมิให้เกิดกรณีการอวดอ้างสิทธิที่จะใช้อำนาจต่อประชากรในท้องถิ่นและในดินแดนเป็นส่วน ๆ ไป กันอย่างอิสระและอย่างไม่มีการควบคุม ในระยะเดียวกันนี้ ทางดัตช์ก็ยกเลิก

---

[12] Hong Lysa, ***Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society,*** Singapore, 1984, 129.

การให้สัมปทานภาษีฝิ่นและการรับจำนำ และแทนที่ด้วยการผูกขาดของรัฐบาลและการออกใบอนุญาตอังกฤษดำเนินการเช่นเดียวกันกับฝิ่นและการพนันในมลายู

การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ที่น่าตื่นเต้นเร้าใจน้อยกว่า ทว่ามีความสำคัญ ก็กำลังดำเนินอยู่เช่นกัน ภายหลังค.ศ.1900 ไม่นาน รัฐบาลของเกือบทุกแห่ง ได้สร้างระบบเงินตราประจำชาติที่มั่นคง และเป็นระเบียบขึ้นมา โดยยึดอยู่กับมาตรฐานทองคำ เงินตรานี้ออกมาในรูปธนบัตร เพื่อใช้แทนเงินเหรียญที่มีอยู่มากมายหลายหลากชนิดและมีน้ำหนักและมาตรฐานต่าง ๆ กัน รัฐบาลยังได้ก่อตั้งธนาคารแห่งชาติขึ้นมาทำหน้าที่รักษาและควบคุมกระแสเงินตรา นอกจากนี้ยังได้จัดระบบหรือสนับสนุนการจัดหาสินเชื่อมากขึ้นเรื่อย ๆ (แต่ปกติแล้ว ไร้ประสิทธิภาพ ขาดความสะดวก และดังนั้น จึงไม่บังเกิดผล) ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการในขอบข่ายย่อย ๆ ของเกษตรกรและผู้ผลิตและผู้ประกอบการค้ารายย่อย เช่นสมาคมกู้เงินร่วมในโคชินจีนและธนาคารประชาชนในชวาเป็นต้น

ในส่วนแวดวงของเอกชน ซึ่งแต่ก่อน มีแต่ผู้ประกอบการและพ่อค้าที่เข้ามาเผชิญโชคโดยลำพังนั้น มาตอนนี้ มีธนาคารและสถาบันการพาณิชย์ ผุดขึ้นตามศูนย์กลางการปกครองอาณานิคม และในกรุงเทพฯ เจ้าของกิจการดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก แต่ก็มีกิจการของชาวเอเชียอยู่ด้วยเช่นกัน กิจการเหล่านี้ดำเนินธุรกิจในฐานะตัวแทนรัฐบาล เป็นผู้จัดหาสินเชื่อและสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างอื่น ๆ ให้แก่นักลงทุนส่วนเอกชน รวมทั้งเป็นผู้ขนส่งและผู้รับประกันภัยสินค้า กิจกรรมเหล่านี้ ไม่มีที่ใดโดดเด่นมากเท่ากับพัฒนาการของสำนักงานตัวแทนในสิงคโปร์ สำนักงานเหล่านี้เจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วยการผนึกกำลังกันในแนวตั้ง และด้วยการลงทุนด้านการผลิตในท้องถิ่น สำนักงานจะดำเนินงานด้านต่าง ๆ ได้แก่ จัดระบบงานและควบคุมดูแลเรื่องการก่อตั้งบริษัทใหม่ ๆ ให้ความรู้ความชำนาญด้านการจัดการไร่ขนาดใหญ่ นำเข้าและส่งออกสินค้าต่าง ๆ ให้การประกันภัย และให้การหล่อลื่นการปฏิบัติงานต่าง ๆ ด้วยสินเชื่อ สำนักงานตัวแทนดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนหัวหาดให้แก่การทำธุรกิจในรูปบริษัท และให้แก่ผู้จัดการและตัวแทนในท้องถิ่นซึ่งมีเครือข่ายการเงินที่กว้างใหญ่ไพศาล เครือข่ายซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ควบคุมและสั่งการมาจากห้องประชุมคณะกรรมการอำนวยการต่าง ๆ ที่อยู่ในยุโรปและอเมริกาเหนือ

ที่ควบคู่มาด้วยกันกับความเพียรพยายามอย่างมหาศาลในด้านการบริหารงานปกครองและด้านการเงินนี้ คือการก่อสร้างต่าง ๆ ได้แก่ ถนนหนทาง สะพาน สำนักงาน ทางรถไฟ ท่าเรือแห่งใหม่ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ประจำท่าเรือ บริการด้านการขนส่งสินค้าทางเรือ งานก่อสร้างทางด้านชลประทาน บริการด้านโทรเลขและถาวรวัตถุอย่างอื่น ๆ งานก่อสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ มุ่งหมายเพื่อทำให้รัฐบาลสามารถติดตามความเคลื่อนไหวของประชาชนได้อย่างใกล้ชิด ทำให้ประชาชน “อยู่ในความสงบ” พร้อมกับพัฒนาและควบคุมดูแลสมรรถนะในการผลิตของพวกเขา รัฐบาลมุ่งหมายที่จะถ่ายเทสินค้าต่าง ๆ ที่ตะวันตกต้องการออกมา และเพื่อให้สามารถทำกำไรจากประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงมิใช่เหตุบังเอิญที่ทางรถไฟของรัฐแห่งแรกในชวา เชื่อมต่อภูมิภาคที่มั่งคั่งด้วย น้ำตาลของชวาตะวันออกเข้ากับท่าเรือใหญ่ของสุราบายา ทั้งยังมิใช่เหตุบังเอิญที่

เส้นทางรถไฟสาย แรก ๆ ที่วางรางบนคาบสมุทรมลายูตะวันตก (จากค.ศ.1885 เป็นต้นมา) เชื่อมต่อภูมิภาคต่าง ๆ ที่แยกต่างหากจากกัน ทว่ามีการทำเหมืองดีบุกเหมือนกัน เข้ากับเมืองท่าริมชายฝั่งทะเล และต่อจากนั้น ก็รุกไปทางเหนือและทางใต้ เพื่อรวบไร่ยางพาราที่กว้างใหญ่ ให้เข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในพม่า บริษัทอิระวดี ฟลอติลลา ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐ และทางรถไฟที่บริษัทก่อสร้างขึ้นมาใหม่ (เมื่อถึงค.ศ.1914 มีระยะทาง 2500 กิโลเมตร) ช่วยทำให้เกิดระบบการขนส่งที่สะดวกและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยสำหรับการส่งออกสินค้าข้าว และสำหรับการลำเลียงสินค้านำเข้าจำพวกอุปโภคบริโภค ในอินโดจีนระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1935 อาณานิคมใช้จ่ายเงินงบประมาณไปกับการพัฒนาฐานโครงสร้างที่ถาวรทางเศรษฐกิจมากยิ่งกว่ารายการอื่นใด เป็นผลให้อินโดจีนมีเส้นทางรถไฟความยาวเกือบ 3000 กิโลเมตร มีคูคลองและระบบการส่งน้ำต่าง ๆ และมีที่ดินที่มีการบุกเบิกและใช้ประโยชน์ในบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล อินโดจีนยังมีท่าเรือ สำนักงานและระบบถนนยางมะตอยที่กว้างขวางอย่างน่าทึ่ง แม้กระทั่งระบอบการปกครองของสเปนที่ไร้ศีลธรรมและจัดการอย่างไร้ประสิทธิภาพ (ภายหลังค.ศ.1835 ใช้ข้าหลวงใหญ่ห้าสิบคนในระยะเวลาห้าสิบสองปี) ก็ยังสถาปนาฐานโครงสร้างด้านการขนส่งที่ทันสมัยขั้นเริ่มต้นขึ้นในลูซอน รวมทั้งสร้างทางรถไฟที่เชื่อมที่ราบตอนกลางเข้ากับมนิลา ในอินดิส การพัฒนาการขนส่งสินค้าระหว่างเกาะภายในดินแดนนี้เป็นตัวอย่างของแว่นแคว้นที่มีการพัฒนาและควบคุมอย่างสูง และมีเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา ซึ่งเป็นสองด้านของเหรียญอาณานิคมเหรียญเดียวกัน การพัฒนาเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยฝีมือของโกนินคลิจค์ ปาเกตวาอาร์ต มาอาตสชาปิจ เมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อีกตัวอย่างหนึ่งคือการขยายตัวของระบบทางรถไฟของสยาม เข้าไปในภาคเหนือและภาคตะวันออกของประเทศ

การทำไร่ขนาดใหญ่และการทำเหมืองแร่

พัฒนาการทั้งหลายเหล่านี้ วางเงื่อนไขให้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ทั้งหมด นั่นคือกิจกรรมซึ่งมีการผลิตที่ต้องใช้เงินทุนค่อนข้างสูง มีเอกชนเป็นผู้จัดหาทุน มีการบริหารในรูปบรรษัท และมีความก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยี สิ่งที่แสดงออกมาให้เห็นอย่างดกดื่นที่สุด ได้แก่การทำไร่ขนาดใหญ่แบบสมัยใหม่ ไร่ขนาดใหญ่เหล่านี้เป็นระบบการผลิตซึ่งเป็นสัญลักษณ์และเป็นผลลัพธ์โดยตรงของระบอบอาณานิคมในแบบที่มีการรุกล้ำอย่างสูง บรรษัทใหญ่ ๆ ที่มีอิทธิพล บางครั้งเป็นบรรษัทก่อตั้งขึ้นในพื้นถิ่น ทว่าโดยทั่วไปแล้ว มีกำเนิดในยุโรปหรืออเมริกาเหนือ (อาทิเช่น แฮริสันส์ แอนด์ครอสฟิลด์, มิชลิน, ยูเอสรับเบอร์, ซ็อกฟิน) บรรษัทเหล่านี้ปกติแล้ว ดำเนินงานภายใต้สัญญาเช่าในระยะยาว และได้ประโยชน์จากระบบโครงสร้างพื้นฐานของอาณานิคมและมาตรการการปรับปรุงที่ดินของอาณานิคม บรรษัทเหล่านี้ นำพื้นที่ในบริเวณกว้างใหญ่ไพศาลในชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาใช้ปลูกพืชผลเพื่อส่งออก ที่ดินเหล่านี้ แต่ก่อนเป็นที่ว่างเปล่า ไม่ใช้ประโยชน์ใด ๆ มาก่อน เฉพาะในมลายูแห่งเดียว การตอบสนองต่อความเติบโตอย่างมหาศาลของอุตสาหกรรมยานยนต์ใน

ตะวันตก ทำให้บริเวณที่เป็นไร่ยางพารา เพิ่มเนื้อที่ขึ้นจาก 2400 เฮคทาร์ ในค.ศ.1900 มาเป็นเกือบ 570,000 เฮคทาร์ ในค.ศ.1921 ทั้งนี้ เป็นผลจากการลงทุนกว่า 70 ล้านปอนด์ ได้มีความพยายามที่จะให้นิยามแก่แบบอย่างเช่นนี้ อาทิ "หน่วยการใช้เงินทุน ซึ่งว่าจ้างคนงานจำนวนมาก ภายใต้การควบคุมดูแลเชิงบริหารอย่างใกล้ชิด เพื่อผลิตพืชผลสำหรับจำหน่าย"[13]—นิยามเช่นนี้ปกปิดระบบการประกอบการของไร่ขนาดใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความหลากหลายอย่างมหาศาล ไร่ขนาดใหญ่ตามบริเวณชายขอบ มีความใกล้เคียงกับอุดมคติตามแบบฉบับเดิม ๆ มากที่สุด ไร่แบบนี้พัฒนาขึ้นในบริเวณที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมักเป็นพื้นที่ซึ่งไม่เคยมีการใช้ประโยชน์มาก่อนเลย การเพาะปลูกพืชผลดังเช่นยางพารา อ้อย ปาล์มน้ำมัน และยาสูบตามไร่ขนาดใหญ่เหล่านี้ ได้เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่เป็นป่ากว้างใหญ่อย่างถึงราก จนกลายเป็นทุ่งที่มีการแบ่งเป็นส่วนเป็นแถวอย่างมีระเบียบ ซึ่งมีผลสะท้อนทางด้านนิเวศน์วิทยาอย่างที่ยังมิได้ตระหนักกันตาม ที่ควร ในพื้นที่สีเทาและสีแดงทางเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือของไซ่ง่อน บริษัทที่มีอิทธิพลของ ฝรั่งเศส ได้สร้างไร่ยางพาราที่กว้างใหญ่ไพศาล โดยทุ่มเทเงินที่คิดคำนวณผลได้ไว้แล้วลงไปในจำนวนคราวละมาก ๆ ในช่วงทศวรรษ 1920 กล่าวคือ ระหว่างค.ศ.1925 ถึงค.ศ.1929 การลงทุนกับยางพารามีจำนวนรวมทั้งสิ้น 700 ล้านฟรังก์ และบริเวณที่ใช้ปลูก ก็เพิ่มขึ้นจาก 15,000 เฮคทาร์ มาเป็น 90,000 เฮคทาร์ ผู้ที่ทำงานบนที่ดินดังกล่าว เป็นชาวเวียดนามที่มีสัญญาผูกมัดให้ต้องทำงานให้ตามที่กำหนด ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากทางเหนือซึ่งเป็นเขตที่ยากจนและมีประชากรหนาแน่น แบบแผนทำนองเดียวกันนี้ วิวัฒนาการขึ้นเช่นกันในกัมพูชา ในกัมพูชา กรรมกรชาวเวียดนามเข้ามาทำงานในไร่ยางพาราขนาดใหญ่ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของบริษัทใหญ่ของฝรั่งเศสนับตั้งแต่ค.ศ.1921 เป็นต้นมา ในบริเวณเกาะที่อยู่รอบนอก ของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เกษตรกรรมการทำไร่ขนาดใหญ่ กลายเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจของอาณานิคมนับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ในบริเวณไร่ที่เป็นตำนานเล่าขานทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา มีไร่ขนาดใหญ่มหึมาเกิดขึ้น ได้แก่ไร่ยาสูบ (ปลูกแบบเลื่อนลอย เปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ) ไร่ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ชา และปอ บริเวณที่ทำไร่นี้ไม่เคยมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่เลยอย่างแท้จริง ผู้ดำเนินงานจำเป็นต้องนำเข้ากรรมกรกุลีที่มีสัญญาผูกมัดจำนวนมหาศาลมาดูแล พวกกุลีนั้น แต่เดิมมาจากจีน โดยผ่านทางสำนักงานผู้อพยพ ซึ่งสมาคมผู้ทำไร่เดลีก่อตั้งขึ้น ทว่าเมื่อถึงราวค.ศ.1915 กุลีส่วนใหญ่ มาจากชวา ในมลายู ยางพารา ซึ่งเริ่มต้นจากความไม่มีอยู่เลยโดยสิ้นเชิงในทศวรรษ 1890 กลายเป็นพืชที่มีความสำคัญยิ่งกว่าชนิดใด ๆ ในเศรษฐกิจการส่งออกภาคเกษตรกรรมของประเทศ การปลูกยางพารานี้ได้เข้าแทนที่การทำไร่เลื่อนลอยเพื่อปลูกสีเสียดและพริกไทยของชาวจีน เพื่อให้มั่นใจว่าจะมีคนงานที่ต้องการไว้ใช้ ไร่ขนาดใหญ่ในมลายูจึงใช้คนงานชาวจีนบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วอาศัยคนงาน "เสรี" ที่นำเข้ามาจากอินเดียตอนใต้ ในฟิลิปปินส์ ศูนย์กลางการผลิตน้ำตาลที่คึกคักอยู่

---

[13] Eric R. Wolf, ***Europe and the People without History,*** Berkeley, 1982, 315.

ในลูซอน ซึ่งเป็นการเพาะปลูกในรูปแบบ*ฮาซิเอนดา* – และการผลิตของผู้ถือครองที่ดินรายย่อยผสมกัน เคลื่อนย้ายไปทีละน้อย ๆ จากลูซอนในตอนต้น ทศวรรษ 1880 ไปยังนีครอส การเพาะปลูกในไร่ขนาดใหญ่ ที่แท้จริงปรากฏขึ้นในนีครอสในราวปลายศตวรรษ ลูกครึ่งชาวจีน-สเปนผู้ประกอบกิจการการทำไร่ ได้สร้างสรร*ฮาซิเอนดา*ขนาดใหญ่ ขึ้นมาจากที่ดินแปลงย่อย ๆ ของเกษตรกรที่มีอยู่เดิมบ่อยครั้งโดยใช้วิธีการฉ้อฉลและบางครั้งใช้กำลังบังคับ ลูกครึ่งจีนเหล่านี้ แต่ก่อนเป็นผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสิ่งทอที่อิโลอิโลบนเกาะปาเนย์ซึ่งอยู่ติด ๆ กัน อุตสาหกรรมดังกล่าวเคยเฟื่องฟูมาก่อน แต่มาในช่วงนี้ ซบเซาลงไปเรื่อย ๆ กิจกรรมของลูกครึ่งจีนได้รับเงินทุนสนับสนุนจากบริษัทต่างชาติขนาดใหญ่ ซึ่งคุมการส่งออกน้ำตาลอยู่ คนงานของ พวกเขา ประกอบด้วยกรรมกรซึ่งมีหนี้สินผูกมัดอยู่ และคนงานตามฤดูกาล คนงานตามฤดูกาลนี้มีการจัดองค์กรเป็นกลุ่มคนงานด้วย คนงานพวกนี้ทำหน้าที่ปลูกและตัดอ้อย เพื่อขนส่งไปยังโรงหีบแบบ ใช้แรงเหวี่ยงจากศูนย์กลางที่เรียกว่า เซ็นทราล (central) โรงหีบเหล่านี้เป็นโรงหีบอ้อยขนาดใหญ่ ใช้พลังไอน้ำอย่างทันสมัย และเข้ามาแทนที่โรงหีบแบบใช้แรงปศุสัตว์และแบบที่ใช้กำลังไอน้ำขนาดเล็กที่มีอยู่มากมายในทศวรรษ 1910 และ 1920 ในเนเธอร์แลนด์ อีสต์ อินดีส อุตสาหกรรมน้ำตาลของชวา – ซึ่งค่อย ๆ เคลื่อนย้ายจากการควบคุมของรัฐบาล มาสู่วิสาหกิจของเอกชนในสี่สิบปีภายหลัง ค.ศ.1850 -- มีแบบอย่างในการจัดองค์กรและมีสภาพแวดล้อมที่เป็นภูมิหลังแตกต่างจากไร่ขนาดใหญ่ตามเขตชายขอบ อุตสาหกรรม น้ำตาลนี้ ตั้งอยู่ในเขตปลูกข้าวที่อุดมสมบูรณ์และมีประชากรอยู่หนาแน่นทางตอนเหนือ ตอนกลาง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางตะวันออกของชวา อุตสาหกรรมดังกล่าวอาศัยการเช่าที่ดินที่เกษตรกรใช้ปลูกข้าวนาดำ เพื่อนำมาใช้ในการปลูกอ้อยเป็นระยะเวลาตั้งแต่สามถึง 21 ½ ปี (ภายหลังค.ศ.1918) เกษตรกรได้รับสิทธิในการเข้าถึงที่ดินของตนได้ ในช่วงว่างระหว่างการปลูกอ้อยในแต่ละปี เพื่อปลูกข้าวและอาหารหลักอย่างอื่น ๆ ผู้ปลูก ตัดและขนส่งอ้อย เป็นคนงานรับจ้าง – ซึ่งอันที่จริงคือผู้เป็นเจ้าของที่ดินเอง การดำเนินงานอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของโรงงาน อ้อยเหล่านี้ ถูกนำไปผลิตเป็นน้ำตาลตามโรงหีบที่มีความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งส่วนใหญ่ บริษัทจำกัดของดัตช์เป็นเจ้าของ หลังจากที่ประสบกับความยากลำบากเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและโรคพืชในทศวรรษ 1880 แล้ว อุตสาหกรรมนี้ก็เปลี่ยนจากแบบแผนการควบคุมวิสาหกิจโดยปัจเจกบุคคล มาเป็นการจัดการแบบบรรษัท พร้อมกับได้เงินทุนหลั่งไหลเข้ามาอย่างมหาศาล ดังนั้น อุตสาหกรรมน้ำตาลจึงได้เริ่มช่วงตอนของการขยายตัวอย่างรวดเร็วในตอนเปลี่ยนศตวรรษ โดยเพิ่มบริเวณเพาะปลูกขึ้นเป็นสองเท่าตัว ในช่วงระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1929

หากไม่คำนึงถึงมูลค่าของการลงทุนทางวิทยาการ ที่บรรษัทป้อนเข้าไปเพื่อการปรับปรุงเมล็ดพืชและเพาะชำ การปรับปรุงเทคนิคการเพาะปลูกและการแปรรูปแล้ว ความสามารถในการทำกำไรของบรรษัทดังกล่าว มีปัจจัยสำคัญอยู่ที่การจัดหา ควบคุมและดูแลคนงานจำนวนมากอย่างเข้มงวด คนงานเหล่านี้ถูกกำหนดให้ถางและตระเตรียมที่ดิน ปลูกและดูแลพืชผลที่กำลังเติบโต เก็บเกี่ยวพืชผลเมื่อแก่จัด และทำงานในศูนย์กลางการแปรรูปที่อยู่ภายในเขตไร่ การจัดหาแรงงานเป็นปัญหาที่เป็น

หัวใจสำคัญ ปัญหาเกิดขึ้นมิใช่เพียงเพราะไร่ขนาดใหญ่ที่โดยทั่วไปแล้ว อยู่ในภูมิภาคที่ห่างไกลและมีประชากรอาศัยอยู่น้อย เท่านั้น แต่พวกผู้จัดการยังมักพบอยู่บ่อย ๆ ว่า เป็นไปไม่ได้ ที่จะอาศัยบริการของเกษตรกรในพื้นถิ่น ดังนั้น ไร่ขนาดใหญ่ตามสถานที่ที่ห่างไกล จึงพึ่งพาคนงานที่จัดหามาจากที่อื่นเกือบทั้งหมด บางครั้ง ต้องจ้างสำนักงานจัดหาคนงานเอกชน ให้จัดส่งคนในจำนวนที่ต้องการมา และบางครั้ง ก็พึ่งพาอาศัยความเพียรพยายามของตนเอง ในเวียดนาม แหล่งที่มีแรงงานสำรองแหล่งใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มที่มีฝูงชนแน่นหนาในตังเกี๋ยและอันหนำ เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1920 มีการนำคนงานจากบริเวณเหล่านี้เข้ามายังไร่ขนาดใหญ่ ปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 17,000 คน โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาเหล่านี้ ทำงานอยู่ในสังกัดของหัวหน้าคนงานที่เป็นคนพื้นถิ่น (หรือ *จาย)* ซึ่งเป็นผู้จัดหาพวกเขามา หัวหน้าคนงาน เป็นผู้จัดการธุระต่าง ๆ ของพวกเขา และทำสัญญาการทำงานกับผู้จัดการไร่อีกทีหนึ่ง ในมลายู กรรมกรชาวจีน มีไม่พอกับความต้องการ และถือกันว่า ชาวอินเดียว่านอนสอนง่ายกว่าในเรื่องงานไร่ หัวหน้าคนงานชาวทมิฬ ที่สังกัดอยู่กับไร่และเป็นผู้จัดหาคนงานด้วยพร้อมกัน มีชื่อเรียกกันว่า *กานคานี* พวกเขาเดินทางไปยังอินเดียตอนใต้ ซึ่งปกติแล้ว ไปยังที่ซึ่งเป็นถิ่นเดิมของพวกเขาเอง และจัดหาชาวบ้าน—ซึ่งมักเป็นญาติ ๆ ของพวกเขา—มาทำงานตามระยะเวลาต่าง ๆ โดยให้เงินกู้ล่วงหน้าและคำสัญญาต่าง ๆ ภายหลังค.ศ.1907 การจัดหาคนงานได้รับเงินทุนจากกองทุนซึ่งรัฐบาลสนับสนุน กองทุนนี้ ไร่ขนาดใหญ่ทุกแห่ง ต่างออกเงินสมทบด้วย เฉพาะใน ค.ศ.1910 ปีเดียว มีชาวอินเดียเดินทางเข้ามาในมลายู 91,723 คน และตัวเลขนี้ เพิ่มขึ้นถึงระดับสูงสุดในค.ศ.1913 ที่จำนวน 122,583 คน การว่าจ้างชาวจีนและชาวชวาก็ทำอยู่กันเช่นเดียวกัน ทว่าในสัดส่วนที่น้อยกว่า ชาวชวาจากหมู่บ้านและเมืองที่มีคนอาศัยอยู่หนาแน่นในบริเวณตอนกลางและตะวันออกเฉียงเหนือของชวา ถูกดึงมายังสุมาตราด้วยวิธีการที่คล้ายคลึงกัน ทว่าภายใต้สัญญาผูกมัด ระหว่างค.ศ.1913 ถึงค.ศ. 1925 มีกุลีตามสัญญา 327,000 คน ออกจากชวาไปยังไร่และสถานที่ทำงานที่อยู่ตามเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป ตามไร่อ้อยขนาดใหญ่ในนีครอส หัวหน้าคนงานของไร่ ใช้วิธีการจัดหาคนงานประจำหรือคนงานตามฤดูกาลจากภูมิภาคที่อยู่ทางตะวันตกของปาเนย์ที่อยู่ติด ๆ กัน (คนงานผู้ประสบความลำบากเมื่ออุตสาหกรรมสิ่งทออิโลอิโลล่มสลาย) หรือดึงเจ้าของที่ดินรายย่อยในท้องถิ่นที่สูญเสียที่ดินมาทำงาน โดยอาศัยความต้องการสินเชื่อของพวกเขาเป็นเครื่องกระตุ้น

คนงานที่จัดหามานั้น ส่วนใหญ่เป็นชายอยู่ในวัยยี่สิบเศษถึงสามสิบเศษ ทว่าบางครั้งบางคราวคนเหล่านี้จะพาครอบครัวมาด้วย เช่น ตามไร่ยางพาราของมลายู นอกจากนี้ ยังมีการจัดหาหญิงสาวในมาทำงานด้วยเช่นกันแต่ในสัดส่วนที่น้อยกว่ามาก และมีบ่อย ๆ ที่หญิงสาวเหล่านี้ถูกบังคับให้เป็นโสเภณี กรรมกรทั้งหมดนี้ เช่นเดียวกับชาวจีนในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ คือมาเพื่อแสวงโชค แล้วก็กลับบ้านไป (ทว่ามีจำนวนมากที่ตั้งรกรากอยู่อย่างถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมลายูและสุมาตราตะวันออก) โดยทั่วไปแล้ว ในบริเวณไร่ที่แยกห่างออกไป คนงานถูกจัดให้อยู่ในที่พักที่มีลักษณะเหมือนกับค่ายทหาร ทว่าที่พักแบบค่ายนี้มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเป็นที่พักอาศัยเดี่ยว เมื่อสัดส่วนของคนงานหญิงมีเพิ่มขึ้น และเมื่อมีการก่อตั้งหมู่บ้านคนงานประจำขึ้น (ในค.ศ.1938 กำลังแรงงานในไร่ของสุมาตราตะวันออกที่เป็น

หญิง มีอยู่ 37 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด) ชีวิตของพวกคนงาน ถูกจัดให้เป็นระเบียบ (และบางครั้ง ทำให้ต้องสิ้นสุดลง) ด้วยการทำงานที่อยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิด ค่าแรงของพวกเขาต่ำ (สำหรับคนงานหญิงได้ค่าแรงเพียงครึ่งหนึ่งถึงสามในสี่ของค่าแรงของคนงานชาย) และรายได้ที่มีเหลือไว้ให้ใช้อยู่น้อยนิดนี้ คนงานชายก็มักเอาไปใช้จ่ายกับการพนันและโสเภณี ความเป็นหนี้สินอย่างเป็นระบบเป็นวิธีการที่มีประโยชน์สำหรับผู้จัดการไร่ ที่จะคงคนงานของตนไว้ ด้วยสภาพความเป็นอยู่ที่เลวอย่างน่าขนลุก โรคภัยไข้เจ็บจึงระบาดอย่างแพร่หลายและไม่อาจควบคุมได้ ทั้งความตายก็ไม่เคยห่างไกลในโคชินจีน ในค.ศ.1927 คนงานในไร่ขนาดใหญ่ หนึ่งในทุก ๆ ยี่สิบคน ถึงแก่ความตาย ในขณะที่อัตราการตายของคนในท้องถิ่น ก็มักสูงมากกว่านี้ไปอีก คือสูงเป็นสองเท่าของอัตราการตายรวมทั้งหมดของอาณานิคมแห่งนี้ ทั้งยังเป็นตัวเลขเฉพาะในหมู่คนงานที่ชีวิตกำลังอยู่ในวัยฉกรรจ์ ผู้จัดการไร่สามารถมั่นใจได้ว่า คนงานจะว่านอนสอนง่ายหรืออย่างน้อยก็ยอมโอนอ่อนผ่อนตามได้ เพราะเขาสามารถตามเจ้าหน้าที่ของรัฐมาได้ เรื่องนี้มีกำหนดเป็นตัวบทกฎหมายเอาไว้ เช่นในกฎหมายที่ว่าด้วยกุลีในเนเธอร์แลนด์ อีสต์ อินดีส ฉบับปีค.ศ.1880 ปีค.ศ.1884 และปี ค.ศ.1893 ซึ่งกำหนดโทษปรับจำคุกหรือต้องทำงานเพิ่มกว่าปกติ สำหรับผู้ที่ละเมิดเงื่อนไขตามสัญญา ส่วนที่เป็นทางการน้อยกว่านี้ ทางไร่จะใช้วิธีการโบยและปรับเป็นเงิน หรือใช้นิสัยการบงการจัดระเบียบที่ฝังติดตัวอยู่ กระนั้นก็ดี บางครั้งบางคราว การทารุณกรรมและสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้าย ก็ชักนำให้คนงานทำร้ายบุคลากรที่ทำหน้าที่ควบคุม และมีการนัดหยุดงานที่จัดขึ้นเป็นพัก ๆ “พวกเขาเป็นคนเหมือนกับพวกเรา เราจะยอมให้พวกเขาทุบตีพวกเราอยู่ไม่หยุดหย่อนได้ยังไงกัน” นี่คือถ้อยคำของเหงียน ดินห์ ตู ผู้ที่เข้าร่วมในการสังหารผู้ดูแลชาวฝรั่งเศสที่ไร่ภูเรียงในค.ศ.1927 ในโคชินจีน[14] การหนีจากไร่โคชินจีน เป็นเรื่องที่มีอยู่อย่างเป็นสามัญ ในค.ศ.1928 มีคนงาน 4,484 คน หรือราวหนึ่งในสิบของคนงานทั้งหมด หนีจากไร่ขนาดใหญ่ตามที่ต่าง ๆ ของโคชินจีน

ขณะที่กระแสของระบอบอาณานิคมที่โน้มเอียงไปในแนวการบริหารจัดการกำลังเฟื่องการขุดค้นทรัพยากรธรรมชาติก็เหมือนกับการผลิตภาคเกษตรกรรม คือใช้รูปแบบที่ใหม่หมดจดในอุตสาหกรรมดีบุกของมลายู เมื่อถึงช่วงเปลี่ยนศตวรรษ สายแร่ดีบุกที่สะสมอยู่บริเวณผิวหน้าดิน ซึ่งขุดออกมาโดยใช้แรงงานชาวจีนอย่างหนักหน่วง ใกล้จะหมดลงแล้ว แรงงานชาวจีนก็เริ่มจะแพงขึ้น เพราะการสิ้นสุดระบบการให้สัมปทานภาษีฝิ่น และเพราะคนงานมีการโยกย้ายมากขึ้นตามความต้องการแรงงานซึ่งเพิ่มขึ้นในที่อื่น ๆ ปัญหาเหล่านี้ ลดความได้เปรียบในการแข่งขันของชาวจีนลง เมื่อประกอบกับการที่ชาวยุโรป เข้ามีอิทธิพลในอุตสาหกรรมการหลอมดีบุกมากขึ้น และการใช้เครื่องมือขุดและดูดแร่ขนาดมโหฬารและมีราคาแพงตั้งแต่ค.ศ.1912 เป็นต้นมา การควบคุมอุตสาหกรรมนี้ จึงหลั่งไหลจากมือของชาวจีนเข้าไปอยู่ในมือของคนจากซีกโลกตะวันตกมากขึ้นทุกที ความล้มเหลวใน

---

[14] อ้างใน Martin J. Murray, ***The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940),*** Berkeley, 1980, 311.

การปรับตัวของชาวจีน ส่วนหนึ่ง เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า เครื่องมือขุดและดูดแร่นั้น จำต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ซึ่งชาวจีนไม่สามารถหรือ ที่น่าจะเป็นไปได้ยิ่งกว่านั้น คือไม่เต็มใจ ที่จะจัดหามาใช้เพื่อวัตถุประสงค์นี้ และส่วนหนึ่ง เนื่องจากรัฐบาลอาณานิคม ช่วยชาวตะวันตก ในการเช่าที่ดินขนาดใหญ่ และให้คำแนะนำทางด้านภูมิศาสตร์และธรณีวิทยา เพื่อทำให้รูปแบบการทำเหมืองที่ใหญ่โตนี้ ดำเนินการไปได้และให้ผลกำไร ผลลัพธ์ก็คือ เมื่อถึงค.ศ.1937 เครื่องมือขุดและดูดแร่มีส่วนในการผลิตดีบุกครึ่งหนึ่งของทั้งหมดที่ผลิตได้ในมลายู อย่างไรก็ดี แนวโน้มที่นำไปสู่การทำเหมืองแร่แบบใช้เครื่องจักรกลและทุนในระดับสูง มิได้มีให้เห็นในทั่วทุกหนทุกแห่ง ในเวียดนาม การผลิตถ่านหิน ซึ่งเพิ่มขึ้นสี่เท่าตัวเป็น 2 ล้านตันในค.ศ.1930 นั้น เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 ปริมาณถ่านหินจากตังเกี๋ยซึ่งใช้เครื่องจักรกลในการผลิตมีเพียง 6 เปอร์เซ็นต์ของการผลิตทั้งหมดเท่านั้น

การผลิตน้ำมัน แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากการผลิตดีบุก คือพึ่งพาอาศัยปฏิบัติการที่ต้องใช้เงินทุนอย่างสูงมาตั้งแต่เริ่มต้น ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ อุตสาหกรรมน้ำมันจะก่อตั้งขึ้นในบริเวณที่ไม่ไกลจากสถานที่ดังเช่นเยนางคยอง (ตอนกลางของพม่า) ปาเล็มบัง (ตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตรา) บาลิกปาปาน (บอร์เนียวตะวันออก) เซเรีย (บรูไน) และมิริ (ซาราวัก) เป็นต้น อุตสาหกรรมน้ำมันกลายเป็นกิจการผูกขาดของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่เพียงไม่กี่แห่ง อย่างเช่นรอยัล ดัตช์-เชลล์ สแตนดาร์ด ออยส์ และเบอร์มาห์ ออยส์ ในทำนองเดียวกัน อุตสาหกรรมตัดไม้ซุง ก็เป็นอุตสาหกรรมต้องการเงินทุนมากพอ ๆ กัน เพื่อใช้ดำเนินงานในแหล่งที่ห่างไกลตามสถานที่ดังเช่นตอนเหนือของพม่า ตอนเหนือของสยาม และบอร์เนียวเหนือส่วนของอังกฤษ (แม้ว่าจะเป็นการดำเนินงานโดยใช้เทคนิคการโค่นซุงแบบเดิม และใช้ชนกลุ่มน้อยในท้องถิ่นเป็นกำลังแรงงานก็ตาม) อุตสาหกรรมนี้ส่วนใหญ่แล้ว บริษัทตะวันตกใหญ่ ๆ เพียงไม่กี่แห่ง เป็นผู้ครอบครองไว้สำหรับพวกตนเป็นการเฉพาะ เช่น บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์ เทรดดิ้ง เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมในแง่มุมต่าง ๆ

การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อย ๆ เข้ามารวมตัวอยู่ในระบบการพาณิชย์ของโลก ประกอบกับแรงกระตุ้นในอัตราเร่งให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้าในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติอย่างคึกคัก -- อันเป็นผลสืบเนื่องจากการควบคุมของรัฐในรูปแบบใหม่ ๆ -- ภาวะดังกล่าวส่งผลให้แบบแผนของชีวิตทางด้านสังคมในภูมิภาคนี้ เปลี่ยนแปลงไปในลักษณาการที่สำคัญ ๆ หลายประการ อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งเป็นแบบฉบับของช่วงเวลานี้ มิใช่เป็นเรื่องของการตอบสนองอย่างเรียบง่าย สม่ำเสมอ และตรงไปตรงมาต่อเหตุการณ์เฉพาะอย่าง แน่นอน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ วิวัฒนาการขึ้นจากการประสมประสานของพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งบางครั้ง เกี่ยวพัน

ซึ่งกันและกัน และเสริมสร้างความแข็งแกร่งร่วมกัน และบางครั้ง ก็ขัดแย้งกันและยากที่จะเข้าใจ ทั้งหมดนี้ มีแบบแผนโดยทั่ว ๆ ไปของความเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกระตุ้น และบางครั้ง เป็นตัวกำหนด วิธีการที่มีประโยชน์อย่างหนึ่งในการคลี่คลายไขความสลับซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ คือการพิจารณาโดยเปรียบกับสภาพทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงที่มีเค้าโครงให้เห็นอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นตอนสุดท้ายที่เป็นขั้นตอนสำคัญ ทั้งนี้ โดยพิจารณาว่า การประสมประสานของเหตุการณ์ทั้งหลายทั้งปวง ส่งผลกระทบกระเทือนถึงแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไรบ้าง แง่มุมซึ่งส่งผลกระทบต่อพวกเขาอย่างลึกซึ้งมากที่สุด ได้แก่แง่มุมที่เป็นกิจกรรมในด้านการสืบสายโลหิตของพวกเขา สถานที่อยู่อาศัย อาชีพและแบบแผนการทำงาน ตลอดจนเพศและภาวะสุขภาพของพวกเขา

ประชาชน : การเพิ่มขึ้นและการเคลื่อนย้าย

หนึ่งในบรรดาการเปลี่ยนแปลงที่มองเห็นได้อย่างง่ายดายที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเดียวกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่พวกตะวันตกก่อให้เกิดขึ้น คือการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร กรณีตัวอย่างที่ดีของการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง แน่นอนว่าคือชวา ในชวาจำนวนประชากรระหว่างสามถึงห้าล้านคนในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เพิ่มขึ้นเป็น 40.9 ล้านคนในปีค.ศ.1930 เป็นการเพิ่มในอัตราที่เกือบจะถึง 1.9 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ทว่าสถิติจากส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็แสดงให้เห็นการเพิ่มอย่างตระการตาในทำนองเดียวกัน ในมลายู ประชากรจำนวน 250,000 คนในค.ศ.1800 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 3.8 ล้านคนในค.ศ.1931 ในฟิลิปปินส์ ประชากร 2.5 ล้านคนในค.ศ.1830 เพิ่มขึ้นเป็น 16.5 ล้านคนในค.ศ.1940 ประชากรของพม่าเพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1891 ถึงค.ศ.1941 ดินแดนส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นอินโดจีนฝรั่งเศส มีประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราราว 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี นับจากตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา สยามก็มีอัตราการเพิ่มที่ใกล้เคียงกัน หลังจากย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ

ในสภาวะแวดล้อมบางสภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพที่มีการทำไร่ขนาดใหญ่อยู่มาก หรือการขุดค้นทรัพยากรที่ต้องใช้แรงงานคนอย่างหนักหน่วงมีมาก การเพิ่มจำนวนประชากรจะมีการอพยพย้ายถิ่นเป็นปัจจัยร่วมอยู่ในสัดส่วนที่มากทีเดียว นับตั้งแต่ทศวรรษ 1820 มาแล้ว มีการประเมินกันว่าประชากรชาวจีนในบอร์เนียวด้านตะวันตก มีจำนวนอยู่ระหว่าง 30,000 ถึง 50,000 คน โดยเฉพาะในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าชาวจีนได้เข้ามารวมกลุ่มกันอยู่ตามรัฐมลายูในฐานะกรรมกรตามสัญญาว่าจ้าง หรือ “ผู้อพยพที่ได้รับค่าจ้างตอบแทน” และชาวทมิฬอินเดียก็น่าจะมีมากถึงสามล้านคน คนเหล่านี้ถูกนำเข้ามาในมลายูในฐานะกรรมกรยางพาราในช่วงทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ภายใต้สภาวการณ์ที่ไร้ศีลธรรมน้อยกว่านี้ ชาวจีน (ยังไม่ต้องพูดถึงชาวมอญ เขมร ลาวและชนชาติกลุ่ม

น้อยอื่น ๆ) ได้รับการส่งเสริมตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ให้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในสยาม ชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาในฟิลิปปินส์ในจำนวนมากเช่นกันแม้ว่าจะมีการไหลบ่ากลับบ้านไปอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ประชากรชาวจีนในฟิลิปปินส์ก็ยังมีจำนวนเพิ่มขึ้นจากในราว 6000 คน ในค.ศ.1840 มาเป็น 100,000 คนในค.ศ.1890 นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ชาวมาเลย์จากสุมาตรา ชวาและส่วนอื่น ๆ ของย่านหมู่เกาะ อพยพย้ายถิ่นกันในจำนวนคราวละมาก ๆ ชาวมาเลย์เหล่านี้มีฐานะเป็นเสรีชนที่มาตั้งรกรากใหม่ในคาบสมุทรมลายูทางตะวันตก และอยู่กันตามบริเวณที่ส่วนใหญ่แล้ว ยังว่างเปล่า ชาวอินเดียหลั่งไหลกันเข้ามาในพม่าตอนล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงภายหลังเมื่อเริ่มคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบแล้ว เพื่อมาทำงานเป็นกรรมกรในระยะเวลาต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า พ่อค้าชาวอินเดียนายเงินกู้และโสเภณี ก็ขึ้นบกมากับพวกเขาด้วย ระหว่างค.ศ.1852 ถึงค.ศ.1937 มีชาวอินเดียอพยพเข้ามายังพม่าประมาณ 2.6 ล้านคน เมื่อถึงค.ศ.1931 ประชากรของพม่าตอนล่างเป็นชาวอินเดียเสีย 10 เปอร์เซ็นต์

อย่างไรก็ดี เฉพาะการอพยพย้ายถิ่น ไม่สามารถอธิบายถึงเหตุผลของอัตราการเพิ่มประชากร แม้ว่าก่อนหน้านี้ นักวิชาการบางคนจะยังเคลือบแคลงข้องใจอยู่ แต่ก็ดูเหมือนว่า เป็นการเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าสังเกต และเป็นการเพิ่มที่ติดต่อกันเป็นระยะเวลาคราวละนาน ๆ และดังนั้น จึงก่อให้เกิดช่วงตอนใหม่ที่น่าตื่นเต้นในประวัติศาสตร์ด้านประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประสิทธิภาพที่สูงขึ้นของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในด้านการควบคุม รวมกลุ่ม จัดการให้ไปตั้งถิ่นฐานและนับจำนวน ไม่สามารถแยกแยะประชากรเชื้อชาติต่าง ๆ ออกจากกันได้ ทั้งไม่อาจกันพวกเขาให้ห่างจากกันได้เช่นกัน ความพยายามที่จะอธิบายถึงกลไกการเพิ่มประชากรอย่างฉับพลันเช่นนี้ และที่จะค้นให้พบว่า อะไรเป็นสิ่งที่ทำให้คงการเพิ่มขึ้นเช่นนี้อยู่ได้นั้น ก่อให้เกิดความเห็นที่แบ่งกันเป็นสองขั้วกล่าวคือ ปัจจัยที่ทำให้เพิ่มขึ้นนั้น หากมิใช่ระดับการเจริญพันธุ์ที่เพิ่มสูงขึ้น ก็ต้องเป็นอัตราการตายที่ลดต่ำลง ประเด็นที่ยกขึ้นมาสนับสนุนเหตุผลที่การเจริญพันธุ์เพิ่มสูงขึ้น โดยทั่วไป ให้เหตุผลการขยายตัวของประชากรว่า เนื่องมาจากความพยายามของชนพื้นถิ่น ที่จะลดการบังคับใช้แรงงานของรัฐ วิธีการคือ เพิ่มกำลังแรงงานที่มีอยู่ด้วยวิถีทางที่เป็นธรรมชาติ หรือในอีกทางหนึ่ง คือพัฒนาสภาวการณ์ที่ส่งเสริมให้เกิดการเจริญพันธุ์ในระดับที่สูงขึ้น ขึ้นมา เช่นการเปลี่ยนแปลง จากการเพาะปลูกแบบเลื่อนลอยที่มีการย้ายถิ่นไปเรื่อย ๆ ไปเป็นการเพาะปลูกอยู่กับที่ในขอบข่ายใหญ่โต หรือมีอนาคตที่แน่นอนและมีการตั้งรกรากมากยิ่งขึ้น ส่วนในแง่กลไกที่ใช้อธิบายเหตุผลของการเจริญพันธุ์ที่สูงขึ้น ก็แตกต่างกันออกไปเช่นกัน บางกลไก พิจารณาว่าการครองความเป็นโสดของสตรีลดต่ำลงอย่างสำคัญ บ้างก็มองว่าวัยสมรสของสตรีเยาว์ลง ข้อเสนอแนะที่แปลกเด่นไม่เหมือนใคร ระบุกลไกที่ทำให้การเจริญพันธุ์สูงขึ้นว่า อยู่ที่ช่วงเวลาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่สั้นลง และช่วงนี้เป็นช่วงที่ไม่มีประจำเดือน ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการแรงงานสตรีที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ผู้ที่เสนอสาเหตุการเพิ่มประชากรเพราะอัตราการตายลดต่ำลง จะอ้างถึงภาวะสงครามที่ลดลงและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลในด้านภัยพิบัติที่หลั่งไหลตามมาจากการศึกสงคราม ซึ่งลดลง (เช่น พืชผลถูกทำลายเสียหาย โรคภัยไข้เจ็บ ประชากรถูกจับไป

เป็นเชลยหรือต้องหลบหนี) โภชนาการที่เพิ่มขึ้น มาตรฐานการดูแลสุขภาพที่ดีขึ้น และกระทั่งอาจเป็นได้ว่าเนื่องจากโรคซึ่งเคยเป็นโรคระบาดที่เคยทำให้คนต้องตายกันมาก เปลี่ยนแปลงไปเป็นโรคประจำถิ่น กุญแจที่ไขปริศนา ดูเหมือนจะอยู่ที่การระบุแบบแผนด้านประชากรศาสตร์ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคที่มีการปกครองอย่างเข้มงวดในแบบอาณานิคม จากการวิจัยที่มีอยู่เพียงเล็กน้อย เท่าที่ทำกันมาจนถึงบัดนี้ ดูเหมือนว่า แนวโน้มที่มีอยู่แพร่หลาย คือการให้เหตุผลว่า การเจริญพันธุ์ตามธรรมชาติที่สูงอยู่เป็นประจำนั้น มีช่วงเวลาที่มีการตายที่เป็นหายนะจำนวนมาก ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ มาสลับคั่น อัตราการตายที่เป็นหายนะจำนวนมากดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการศึกสงครามทั้งโดยตรงและโดยอ้อม (อาทิเช่น กรณีที่ประชากรในเกดะห์ หมดสิ้นไปเพราะการโจมตีของสยามในค.ศ.1821) ถึงแม้ว่าจะเป็นด้วยเหตุผลเช่นว่านี้จริง ๆ แต่ก็ดูเหมือนว่าเป็นการยากที่จะหาข้อ โต้แย้งและหลักฐานมาพิสูจน์ได้ว่า อัตราการเจริญพันธุ์ซึ่งสูงมากอยู่แล้ว สามารถขยายต่อไปถึงระดับที่จะใช้เป็นเหตุผลอธิบายถึงอัตราการเพิ่มประชากรที่สูงอย่างอยู่ตัวในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและยี่สิบได้ อย่างน้อยที่สุด ก็ไม่สู้จะมีหลักฐานสักเท่าใดนัก ที่จะบ่งบอกไปในแนวที่ว่า มีการรับเอาพฤติกรรมซึ่งอาจทำให้การเจริญพันธุ์เพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่สูงและมีความสำคัญในแง่ของประชากรศาสตร์ มาปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย เช่นการสมรสเร็วขึ้นหรือมากครั้งขึ้น การละทิ้งแนวปฏิบัติที่แต่ก่อนเคยใช้กันอย่างกว้างขวาง และสามารถควบคุมการเจริญพันธุ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือการเพิ่มความถี่ในการร่วมเพศเป็นต้น อย่างไรก็ดี ในทำนองเดียวกัน นอกจากเงื่อนไขภายนอกเรื่องสันติภาพแล้ว ก็ไม่สู้จะมีหลักฐานสักเท่าไรนัก ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานที่ตรงชัดหรือบ่งบอกเป็นนัย (และบางครั้งบางคราว หลักฐานที่บอกไปในทางตรงกันข้าม) ถึงระดับโภชนาการที่สูงขึ้น หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ที่นำมาซึ่งสุขภาพที่ดี อันอาจนำมาใช้อ้างในเชิงสนับสนุนทฤษฎีเรื่องอัตราการตายลดลงได้อย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ ภายใต้สภาวการณ์ดังกล่าว ภาพที่พอจะเป็นไปได้มาก ที่สุด อาจเป็นได้ว่า คือภาพของการลดอัตราการตายลงอย่างสำคัญ ซึ่งเป็นไปได้ว่า ได้รับการหนุนเสริมจากการเพิ่มการเจริญพันธุ์ขึ้นเล็กน้อย อันเนื่องมาจากช่วงเวลาที่ปลอดจากความวุ่นวายและมีการตั้งรกรากเป็นหลักเป็นแหล่งมากขึ้น เนื่องจากขาดแคลนข้อมูลที่เหมาะสม ทำให้ตัวแปรที่เกี่ยวข้อง ไม่สอดคล้องไปด้วยกันกับการประเมินจากการสังเกตได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ ดังนั้น จึงดูไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าจะมีคำอธิบายที่นอกเหนือไปจากนี้ได้

การเพิ่มจำนวนประชากร เป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้น เช่นเดียวกับการมีกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหม่ ๆ เกิดขึ้นมามากมาย อย่างไรก็ดี แนวโน้มด้านประชากรศาสตร์ที่ลึกซึ้งพอกัน คือการอพยพย้ายถิ่นภายในแนวโน้มนี้แทบไม่มีใครสังเกตและการสืบสวนถึงผลกระทบของแนวโน้มนี้ก็มีน้อย เหตุผลหนึ่งที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะว่ารัฐบาลอาณานิคมทั้งหลาย (รวมทั้งชนชั้นสูงในสยาม) เห็นคุณค่าของกำลังแรงงานที่มีมาอย่างสม่ำเสมอและว่าง่าย มากเท่า ๆ กับคนรุ่นก่อนพวกเขา พวกเขาพยายามทำอย่างที่เคยทำมาเสมอ คือหาทางขึ้นทะเบียนและหยุดยั้งการโยกย้ายของเกษตรกรผู้เพาะปลูก ให้คงอยู่ยังที่เดิม สร้างนิสัยแก่ผู้เพาะปลูกแบบทำไร่เลื่อนลอย ที่เร่ร่อนเปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ ให้คุ้นชินกับการเป็นชาวนา เพื่อว่า

รัฐบาลจะสามารถนับจำนวนและเก็บภาษีได้อย่างสม่ำเสมอ รัฐบาลยังใช้วิธีลดความสำคัญของคำอุทธรณ์ของราษฎร เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพวกตน ความเพียรพยายามในการควบคุมประชากร ประสบความสำเร็จแต่เพียงบางส่วน เพราะแม้ว่าทัศนคติอย่างเดิม ๆ จะยังคงมีว่าครัวเรือนเกษตรกรเป็นพวกที่ยึดติดอยู่กับท้องที่ ทว่าความนิยมการโยกย้ายมากกว่าจะอยู่อย่างเป็นหลักแห่งที่ถาวร ดูเหมือนว่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตเกษตรกรในยุคนี้ เช่นเดียวกับในยุคก่อน ๆ อันที่จริงนั้น โอกาสและลู่ทางใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจที่เปิดให้ เป็นตัวเร่งให้มีการโยกย้ายเร็วขึ้น การอพยพของเกษตรกรจำนวนมหาศาลเกิดขึ้นหลายครั้ง การเปิดบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในพม่า ตลอดช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดึงดูดผู้คนจากเขตแห้งแล้งลงมาเป็นจำนวนคราวละมาก ๆ ด้วยเหตุดังนี้ใน ค.ศ.1901 ประชาชน 4.1 ล้านคนของพม่าตอนล่าง ซึ่งประกอบด้วยคนที่เกิดในพม่าตอนบน 10 เปอร์เซ็นต์ จึงนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในกระบวนการทำให้บริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดี “กลายเป็นพม่า” การเปิดที่ราบตอนกลางของสยาม ดึงดูดเกษตรกรจำนวนมากมายจากทางตะวันออกเฉียงเหนือ ในเวียดนาม การเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้เป็นเวลายาวนานของชาวเวียดนาม มาถึงขั้นปิดท้ายด้วยการเปิดดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส มีชาวเวียดนามหลายพันคน ย้ายเข้ามาในลาวและกัมพูชาเช่นเดียวกัน (เมื่อถึงค.ศ.1908 มีชาวเวียดนามอยู่ในกัมพูชา 60,000 คน) ในฟิลิปปินส์ ที่ราบกว้างใหญ่ของลูซอนตอนกลาง ดึงดูดผู้คนให้อพยพมาทีละน้อย ๆ จากภูมิภาคมนิลาและจากขอบด้านตะวันตกเฉียงเหนือของลูซอน ให้เข้ามาอยู่เพื่อทำไร่ไถนาพรมแดนของชวาตะวันออก ถูกผลักดันให้ไกลห่างออกไป ด้วยฝีมือของผู้คนจากทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และจากที่ราบระหว่างภูเขาไฟในชวากลาง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีคนเข้าตั้งรกรากกันอยู่อย่าง แน่นหนา เหล่านี้คือส่วนหนึ่งของแบบแผนการโยกย้ายที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วไป ซึ่งทำให้ใน ค.ศ.1930 มีชาวอินโดนีเซียถึงกว่าหนึ่งในสิบ อาศัยอยู่นอกภูมิภาคที่เป็นถิ่นกำเนิดของตน

นอกเหนือจากการโยกย้ายที่น่าตื่นเต้นเร้าใจดังกล่าวแล้ว ยังมีการโยกย้ายที่ดำเนินอยู่อย่างสม่ำเสมอ และน่าจะเป็นการโยกย้าย “อยู่เบื้องหลัง” การย้ายถิ่นที่อยู่เบื้องหลัง (ไม่เด่นชัดนี้) เร่งอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมักเป็นการโยกย้ายที่มีลักษณะวนเวียนไปใช้ชีวิตตามที่ต่าง ๆ ในระยะสั้น ๆ ทุกหนทุกแห่งที่จังหวะก้าวของการปรับให้เป็นการพาณิชย์ทวีขึ้น และระบบการขนส่งปรับปรุงดีขึ้น แรงงานรับจ้างตามฤดูกาลจะเฟื่องฟูขึ้น ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้พาเกษตรกรจากที่ราบสูงโคราชหรือจากพม่าตอนบน มาเก็บเกี่ยวข้าวในที่ดินรอบ ๆ กรุงเทพฯ หรือที่ลุ่มแม่น้ำอิระวดีกันมากขึ้น หรือพาเกษตรกรจากปาเนย์ มาตัดอ้อยตามไร่ที่นีครอสกันมากขึ้น เกษตรกรในตังเกี๋ยมากถึง 50,000 คน ออกหางานตามฤดูกาลทำกันเป็นประจำ ตามเหมืองถ่านหินภายในภูมิภาค ในโคชินจีนกลุ่มคนงานสัญจรพากันเดินทางมากันเป็นกลุ่ม ๆ แวะเวียนไปตามนาข้าว เพื่อหางานเก็บเกี่ยวทำกัน สถิติเกี่ยวกับการสัญจรของผู้โดยสารทางรถไฟ อาจเป็นการสื่อปริมาณความหนาแน่นของการโยกย้ายไปทั่วเช่นนี้ อาทิเช่น ทางรถไฟของมลายู ขนส่งผู้โดยสาร 4.8 ล้านคน ในค.ศ.1904 และ 14.7 ล้านคน ในค.ศ.1916 ขณะที่ทางรถไฟของพม่า ขนส่งผู้โดยสาร 8.4 ล้านคนในค.ศ.1896 และ 27 ล้านคน ในค.ศ.1928

ขนบธรรมเนียมและพันธะหน้าที่ทางสังคม รวมทั้งโอกาสและการกดขี่ข่มเหง คือปัจจัยที่ช่วยหล่อเลี้ยงการโยกย้ายอย่างไม่หยุดหย่อนให้ดำเนินอยู่ ดังจะเห็นว่า ในพม่าตอนล่าง มีการย้ายถิ่นภายในอยู่มาก เป็นการโยกย้ายไปมาอยู่ภายในตัวบริเวณลุ่มแม่น้ำเอง ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากวิถีปฏิบัติในเรื่องการแบ่งที่ดิน กล่าวคือ ที่ดินที่ได้รับเป็นมรดกจากพ่อแม่จะต้องแบ่งกันในหมู่พี่น้องในครอบครัวเดียวกันในปริมาณเท่า ๆ กัน มีบ่อยครั้งที่สมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว ซื้อที่ดินของสมาชิกคนอื่น ๆ และสมาชิกผู้ขายที่ดินก็ไปก่อร่างสร้างตัวใหม่ ในที่ที่ไกลออกไป บนที่ดินที่แปลงใหญ่กว่าเดิม นอกจากนี้ ยังมีบ่อย ๆ ที่ผู้คนหลบหนีเข้าไปยังภูมิภาคใหม่ ๆ เพื่อหนีหนี้และพันธะหน้าที่ที่ตนมีอยู่ในบริเวณที่มีการตั้งรกรากมั่นคงมานานแล้วในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ในลูซอน เงื่อนไขการเช่าที่ดินที่เลวร้ายลงไปเป็นลำดับ ส่งเสริมให้เกษตรกรย้ายถิ่น เพื่อแสวงหาเงื่อนไขการตกลงที่มั่นคงและน่าพอใจมากขึ้น *ฮาเซนเดโร* ที่ไม่เข้าใจคนหนึ่ง บ่นในภายหลังว่า “ก่อนการยึดครองของญี่ปุ่น ชาวไร่ชาวนาแถวนี้ ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ผมไม่รู้สาเหตุ แต่พวกเขาทำกันอย่างนั้น”[15] เกษตรกรในสหพันธรัฐมลายูในตอนเปลี่ยนศตวรรษเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ได้รับการบรรยายลักษณะเฉพาะตัวไว้ว่า เป็น “คนอยู่ไม่สุขที่คอยแสวงหาโชคลาภที่เลื่อนลอย”[16] แบบแผนของการโยกย้ายที่เพิ่มขึ้น มีประจักษ์ให้เห็นทั่วทุกหนทุกแห่ง ขณะที่ผู้คนแผ่กระจายออกจากจุดต่าง ๆ ที่เป็นรกราก ไปทุกทิศทางอย่างเชื่องช้า และไม่ลดละ เพื่อไปตั้งชุมชนที่เป็นบริวารขึ้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการโยกย้ายไปบุกเบิกกันเป็นครัวเรือน มิใช่เฉพาะเป็นรายบุคคล ชนกลุ่มน้อยชาวต่างชาติก็มิใช่กรณียกเว้น หากเจริญรอยตามแบบแผนนี้เช่นกัน ดังเช่นใน ค.ศ.1848 ชาวจีนในฟิลิปปินส์ เป็นผู้อาศัยอยู่ในมนิลาถึง 92 เปอร์เซ็นต์ เมื่อถึงค.ศ.1894 ตัวเลขนี้เหลือเพียง 48 เปอร์เซ็นต์ การเคลื่อนย้ายของประชาชนทั้งหมดเหล่านี้ -- ซึ่งมีระดับตั้งแต่การอพยพกันอย่างมโหฬารน่าตื่นเต้นและอย่างเป็นการถาวร ไปจนถึงการบุกเบิกที่ดินทีละนิดละหน่อยและการเดินทางไป ๆ มา ๆ อย่างเงียบ ๆ ในท้องถิ่น -- ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกโฉมหน้า แก่ภูมิทัศน์และนิเวศน์วิทยาของภูมิประเทศ ซึ่งแต่ก่อน เป็นป่าหนาทึบและมีคนอาศัยอยู่เพียงเบาบาง

ชาวบ้าน

การไหลบ่าของประชากรที่เกิดขึ้นอยู่เนืองนิจ สร้างความรำคาญและความพิศวงแก่ฝ่ายปกครอง ซึ่งหาหนทางที่จะควบคุมประชาชนของตนให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ฝ่ายปกครองพยายามควบคุม

---

[15] อ้างใน Benedict J. Kerkvliet, ***The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philipines,*** Berkeley, 1977, 26.

[16] Lim Teck Ghee, ***Peasants and Their Agricultural Economy in Colonial Malaya 1874-1941,*** Kuala Lumpur, 1977, 55.

ด้วยการลงทุนสร้างองค์กรอำนาจรัฐขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน เพื่อให้องค์กรนี้กำกับดูแลราษฎรของตนอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ก่อนหน้านี้หมู่บ้านเป็นเพียงการจับกลุ่มกันอย่างค่อนข้างหลวมของครัวเรือนเกษตรกร ทั้งยังมักมิได้สังกัดกับดินแดนใดเป็นการแน่นอน และเป็นเป้าให้ขบวนผู้อุปถัมภ์ทั้งหลาย พากันแข่งขันเพื่อนำครัวเรือนเหล่านี้เข้ามาอยู่ในความคุ้มครองของตน มาบัดนี้ หมู่บ้านกลายเป็นสถาบันการบริหารของรัฐไปแล้ว ในพม่า อังกฤษงุนงนกับสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นแบบอย่างการปกครองที่คลุมเครือ ยึดตัวบุคคลและไร้ระเบียบ ซึ่งพวกหัวหน้าท้องถิ่นตามจารีตเดิม หรือ*ตักยี* จัดดำเนินการให้กับชุมชนระดับล่าง ๆ การตอบสนองของอังกฤษ คือการ “เนรมิต” หมู่บ้านขึ้นมา หมู่บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นเขตปกครองอย่างไม่เป็นธรรมชาติ เป็นหมู่บ้านที่มักอยู่ในรูปแบบการรวมหมู่บ้านที่แต่ก่อนแยกกันอยู่อย่างไม่เป็นที่เป็นทาง เข้ามารวมไว้ด้วยกันตามอำเภอใจ ในกัมพูชา เมื่อฝรั่งเศสไม่พบหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นสถาบัน (ตามความเข้าใจของพวกเขา) พวกเขาก็ตอบสนองด้วยการประดิษฐ์ “สิ่งที่จะกลายมาเป็นหมู่บ้านในเวลาต่อมา”[17] ขึ้น เรียกว่า *ภูมิ (phum)* กระบวนการคิดอุบายทำนองเดียวกันนี้ ทว่ามิได้ลุ่มลึกลงถึงพื้นฐานเท่า มีประจักษ์ให้เห็นในชวาด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดในเรื่องการปกครองเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นที่การจัดตั้งหมู่บ้านขึ้นโดยใช้พื้นที่เป็นเกณฑ์ หมู่บ้านที่ยุ่งเหยิง ไม่อยู่กับที่ และมีการรวมกลุ่มกันอย่างคลุมเครือ จึงค่อย ๆ เข้ามาสังกัดกับสถานที่จำเพาะอย่างแน่นอนทีละน้อย ๆ มีการล้อมรั้วที่อยู่อาศัย บ้านเรือนตั้งรวมกันอยู่ในแบบแผนที่ค่อนข้างเป็นระเบียบขึ้นมาบ้างไม่มากก็น้อย สิทธิในป่าไม้และไร่นาที่อยู่รายรอบ มีการแบ่งเขตกันอย่างแน่ชัดยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา

ในยุคก่อนหน้านี้ การเมืองหมู่บ้าน เช่นเดียวกับการเมืองในระดับรัฐ ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่า คือสร้างขึ้นรอบ ๆ ความคิดเกี่ยวกับฉันทานุมัติ ความคิดเรื่องฉันทานุมัตินี้เป็นความเข้าใจกันอย่างกว้าง ๆ ถึงอำนาจและสิทธิที่กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน มีเหนืออำนาจและสิทธิของชาวชุมชนหมู่บ้าน แต่ก็ภายในขอบเขตที่จำกัด อย่างไรก็ตาม ภายใต้แรงกดดันของรัฐที่กำลังพัฒนาและทะเยอทะยาน ความเป็นผู้นำมีแนวโน้มที่จะกลายมารวมอยู่ที่บุคคลคนหนึ่ง คือที่หัวหน้าหมู่บ้าน และอำนาจที่หัวหน้าหมู่บ้านมีอยู่ก็มิได้มาจากฉันทานุมัติในชุมชน หากมาจากรัฐ ซึ่งก้าวก่ายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นเป็นลำดับ อาทิเช่นในชวา สมัยที่อยู่ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ หัวหน้าหมู่บ้าน จำเป็นต้องตั้งข้อเรียกร้องอยู่เป็นประจำและบ่อยครั้ง ซึ่งหากเป็นแต่ก่อนเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ ในสถานการณ์เช่นนี้ ความสำคัญของฉันทานุมัติ ของการเป็นสื่อกลางและสร้างดุลระหว่างสองขั้ว คือหมู่บ้านและรัฐ จึงกลายเป็นสิ่งที่เลิกใช้กันไป การที่จะรักษาตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านไว้ (และรางวัลตอบแทนอย่างงามซึ่งมากับตำแหน่ง เช่นส่วนแบ่งที่คิดเป็นเปอร์เซ็นต์จากภาษีที่เก็บได้ และอำนาจในการควบคุมการจัดสรรที่ดิน) ตัวหัวหน้า ต้องหันมาพึ่งพาอาศัยอิทธิพลในเชิงบังคับของรัฐที่มากขึ้นและมากขึ้น และใช้ความสามารถในด้านการเมืองของตนน้อยลงทุกที อันที่จริงนั้น เรื่องนี้มีความหมายว่า อำนาจอย่างเป็น

---

[17] Alexander B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 129.

ทางการของหัวหน้าหมู่บ้าน (และอภิสิทธิ์ที่มีควบคู่มาด้วยกัน) มีเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกัน เนื่องจากอำนาจดังกล่าวต้องขึ้นอยู่กับรัฐอยู่อย่างมาก หัวหน้าหมู่บ้านจึงถูกตั้งแง่เป็นศัตรูจากชาวบ้านของตน ทั้ง ๆ ที่ตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้าน ไม่เคยเป็นตำแหน่งภายในระบอบการปกครองอย่างเป็นทางการ แต่ในทางปฏิบัติกลับเป็นเช่นนั้น ในสภาพแวดล้อมบริเวณชายแดนของโคชินจีน ประชากรเกษตรกรรวมตัวกันโดยอาศัยพื้นที่เป็นเกณฑ์น้อยกว่าที่อื่น ๆ ดังนั้น อำนาจการปกครองของโคชินจีนจึงมีลักษณะกระจายตัวมากกว่าภูมิภาคที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น และที่มีการตั้งรกรากอยู่อาศัยมานานแล้ว เช่นที่ในชวาและตังเกี๋ยเป็นต้น นโยบายของฝรั่งเศส ซึ่งผลักดันในทำนองเดียวกับที่ได้กล่าวมา จึงให้ผลลัพธ์ที่ค่อนข้างจะสับสนมากกว่า ขณะที่ฝรั่งเศสพยายามทำให้หมู่บ้านเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของฝ่ายปกครอง พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะยกภาระความรับผิดชอบงานและบทบาททางการปกครองที่จำเพาะเจาะจงหลายอย่าง ให้แก่องค์กรปกครองของหมู่บ้าน แบกรับเอาไว้ องค์กรดังกล่าว คือองค์ประชุมของบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังเปลี่ยนหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งแต่ก่อน มิได้เป็นอะไรมากไปกว่า ผู้ปฏิบัติตามมติขององค์ประชุมดังกล่าว ให้กลายไปเป็นบุคคลที่มีอำนาจตามสิทธิของตนเองไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหมู่บ้านในโคชินจีนมีลักษณะ “เปิด” มากกว่า อำนาจจึงยังมิได้มารวมอยู่ในที่เดียว อำนาจการปกครองภายในหมู่บ้านต่าง ๆ ของโคชินจีน มีขนบธรรมเนียมที่จะเป็นผลงานของวัยวุฒิ ของการเรียนรู้และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ของความมั่งคั่งที่ได้มาจากการควบคุมที่ดิน ทว่าการแทรกแซงของฝรั่งเศส ทำให้เกิดภาระหน้าที่ต่อชีวิตของหมู่บ้านที่ ผู้นำ “ที่เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ” ของหมู่บ้าน ไม่เต็มใจที่จะแบกรับ ตำแหน่งที่มาจากแต่งตั้ง กลายเป็นงานที่ต้องทำเต็มเวลาไม่ได้เงินเดือนและต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย ทั้งยังเป็นตำแหน่งซึ่งสร้างความเสียหายแก่ความสัมพันธ์ของพวกเขากับชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย ความหมายจึงเป็นลักษณะที่ว่า ผู้ที่เข้าดำรงตำแหน่งในหมู่บ้านมักได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านน้อยกว่าคนเดิมที่เขาเข้าไปแทนที่—ดังที่ผู้เขียนท่านหนึ่งใช้ถ้อยคำเรียกหัวหน้าหมู่บ้านใหม่เหล่านี้ว่า เป็นสมาชิกของหมู่บ้าน พวกที่ “มีความทะเยอทะยานและไร้หิริโปตัปปะมากกว่าใครๆ”[18] คนเหล่านี้ พึ่งพาอาศัยการสนับสนุนจากกำลังอาวุธของฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ ในการใช้อำนาจของตน และเป็นผู้ที่ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตน เป็นหนทางในการสร้างความก้าวหน้า ตัวอย่างเช่น หัวหน้าหมู่บ้านอาจอนุญาตให้เพื่อนร่วมหมู่บ้านหักร้างถางพงที่ดินที่ไม่เคยมีการเพาะปลูกมาก่อน แล้วจากนั้น ก็เข้าอ้างสิทธิในที่ดินดังกล่าวเสียเอง เพราะตัวเองเป็นผู้ควบคุมกระบวนการจับจองที่ดินในระดับหมู่บ้าน ผลลัพธ์ก็คือวิกฤติการณ์ร้ายแรงในการปกครองหมู่บ้าน การปกครองหมู่บ้านนี้ผู้ที่แสดงความเป็นผู้นำตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม ดำเนินการไปตามแนวทางของตนเอง ส่วนพวกที่ได้รับแต่งตั้งจากฝรั่งเศสนั้น โดยทั่วไปแล้ว ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนในลักษณาการที่เอารัดเอาเปรียบ มากกว่าจะให้การปกป้องคุ้มครอง

---

[18] Murray, 427.

ขณะที่การพาณิชย์เจริญขึ้นทั้งในด้านขนาดและระดับความคึกคัก และในขณะที่ตัวที่ดินเองกลายเป็นสินค้ามากขึ้นทุกทีนั้น การจัดโครงสร้างอำนาจการปกครองอย่างใหม่ ซึ่งได้รับการยกระดับให้สูงขึ้น ทั้งอำนาจที่อยู่เหนือหมู่บ้านและที่อยู่ภายในหมู่บ้าน อันเป็นผลจากการที่อำนาจรัฐเอื้อมมาถึงได้มากขึ้น สะท้อนให้เห็นที่การกระจายทรัพยากรการผลิตในหมู่เกษตรกร ซึ่งเป็นการกระจายที่มีความไม่สม่ำเสมอและมีลักษณะเอารัดเอาเปรียบมากขึ้นเป็นลำดับ ที่ระดับบนสุด ปรากฏมีกลุ่มเจ้าที่ดินขนาดใหญ่เกิดขึ้น เจ้าที่ดินเหล่านี้มักเป็นผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในที่ดินและมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ พวกเขาฉวยประโยชน์จากการมีสายสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ เข้าควบคุมที่ดินของหมู่บ้านไว้เป็นอันมาก ข้างใต้พวกเขา เป็นเหล่าครัวเรือนชั้นที่เป็นเจ้าของที่ดินเพียงพอที่จะใช้หาเลี้ยงชีพของตนเองได้ เบื้องล่างของพวกครัวเรือนเหล่านี้ คือเหล่าผู้ประกอบกันขึ้นเป็นส่วนใหญ่ของชาวบ้าน – ซึ่งในกรณีของตังเกี๋ยมีมากถึง 70 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมู่บ้าน ส่วนในชวา ก็มักมีมากเกิน 60 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป—ชาวบ้านเหล่านี้มีที่ดินไม่พอเพียงที่จะใช้เลี้ยงตนเอง หรือไม่มีที่ดินเลย ชาวบ้านกลุ่มสุดท้ายนี้ มีแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ยากจนและขาดความมั่นคงปลอดภัยยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา พวกเขาหาเลี้ยงชีพพอประทังชีวิตไปแต่ละวัน ๆ ด้วยการเช่าที่ดิน หรือทำงานในไร่นาโดยได้รับเงินสดหรือสิ่งของเป็นค่าตอบแทน และที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ คือการทำงานนอกแวดวงเกษตรกรรม ได้แก่อุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่นการผลิตและจำหน่ายเครื่องหัตถกรรม การทำมาค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างทำงานชนิดต่าง ๆ ที่เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาสร้างขึ้นมา คนเหล่านี้จำนวนมาก ต้องกลายเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างกรรมาชีพที่ยากไร้ หรือใกล้จะเป็นเช่นนั้น

สิ่งที่แปลกใหม่เกี่ยวกับสถานการณ์นี้ มิใช่ความไม่เสมอภาคหรือความยากแค้นขาดแคลนหรือการเอารัดเอาเปรียบ—สิ่งเหล่านี้เป็นแง่มุมธรรมดาสามัญในชีวิตของหมู่บ้านเสมอมา—แต่สิ่งที่แปลกใหม่นั้นอยู่ที่ความถาวรและความแพร่หลายของสิ่งเหล่านี้ รัฐแบบใหม่ที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง บุกรุก ล้ำเข้าไปในชีวิตของหมู่บ้านมากขึ้น ลึกขึ้นและอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งกว่ารัฐในรูปแบบการปกครองทั้งหลายทั้งปวงที่เคยมีมาในอดีต คุณลักษณะที่เป็นแบบฉบับของรัฐแบบใหม่ คือความหวั่นวิตกต่อ “ความไม่สงบ” รัฐจึงทำลายความสามารถที่เคยมีในอดีตของชาวบ้าน ในอันที่จะต่อรองกับผู้ที่มีโอกาสเป็นผู้อุปถัมภ์ตนที่แข่งขันกันอยู่หลายเจ้า ทั้งนี้เพื่อที่พวกเขาจะสามารถดำรงชีวิตอย่างที่จะพอทนทานได้ หรือมิฉะนั้น ก็หนีผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตนไปเสียเลย (ชาวบ้านที่ว่านี้ คือเหล่าผู้ที่ยากจนและมีสถานะต่ำสุดกับพวกที่เหนือคนเหล่านี้ขึ้นมา ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้แล้ว มีความคิดความเชื่อว่าผลประโยชน์ของตนที่จะยอมให้ไปนั้น เป็นเรื่องที่รับไม่ได้) เมื่อเวลาผ่านไป ในขณะที่พรมแดนทางกายภาพแบบเก่าหายไป และขณะเมื่อพรมแดนทางการเมืองอย่างใหม่ ได้รับการยืนยัน หนทางที่จะหลีกเลี่ยงการบังคับข่มเหงหรือแก้ไขความไม่ถูกต้องตามที่คิด ก็หดแคบลง และแทบจะหมดสิ้นลงไปเลยทีเดียว

ผลลัพธ์ก็คือ ความเพียรพยายามของเกษตรกรในอันที่จะพิทักษ์รักษาวิถีการดำรงชีวิตและแบบอย่างการดำเนินชีวิตของตนเอง มีแบบอย่างและท่วงทำนองที่เป็นระบบมากขึ้น เป็นการกระทำ

อย่างรวมหมู่มากขึ้น และมีลักษณะของการเผชิญหน้ากันมากขึ้น แม้มิใช่ว่าจะต้องเป็นการเพิ่มขึ้นในด้านระดับความรุนแรงก็ตาม "การต่อต้านรายวัน" เกิดขึ้นในหลายรูปแบบได้แก่คำติดตลกดาด ๆ ที่กระทบกระเทียบเจ้าที่ดิน การลักเล็กขโมยน้อย ยุทธวิธีขาดงานบ่อย ๆ หรือแสร้งทำให้เกิดความล่าช้าการวางเพลิงในบางครั้ง การนำพิธีทางศาสนารูปแบบต่าง ๆ มาใช้ การใช้การละครพื้นบ้านหรือศิลปะและวัฒนธรรมรูปแบบอื่น ๆ เป็นสื่อของการประท้วง--การต่อต้านรายวันเหล่านี้ดำรงอยู่เรื่อยมาในอดีต ดังที่จะดำรงอยู่เสมอไป แต่ขอบข่ายของมาตรการต่อต้านดังกล่าว ถูกรัฐจำกัดขอบเขตอย่างแน่นหนามากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐสามารถสร้างหน่วยงานสืบราชการลับที่มีประสิทธิภาพ และหาข้ออ้างมาลงโทษผู้ที่ตนเห็นว่าเป็นอันตรายต่อ "ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง" เพื่อว่าจะได้เป็นตัวอย่างแก่คนอื่น ๆ ภายใต้สภาวกาณ์เหล่านี้ เป็นที่น่าแปลกประหลาดว่า ความพยายามของเหล่าเกษตรกรที่จะถอนตัวหรือปฏิเสธที่จะรับรู้อำนาจของรัฐ—ดังเช่นกรณีกิจกรรมกองโจรทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ และที่รู้จักกันดีที่สุด คือขบวนการซามินในชวากลางตอนเหนือเป็นต้น— ส่งผลลัพธ์ออกมาเป็นเพียงแค่การเผชิญหน้ากันเท่านั้น การประท้วงที่จัดขึ้นอย่างสงบ—เช่นที่กระทำในรูปสมาคมเพื่อความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านวัตถุและจิตวิญญาณ การร้องเรียน การเดินขบวนและแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งการนัดหยุดงาน—การประท้วงเหล่านี้สามารถถูกปล่อยปละดูดาย หรืออดกลั้นอย่างอิ่มใจ อยู่ในที ที่บ่อยที่สุด คือการกำจัดไปให้พ้นหูพ้นตาอย่างง่ายดายและหยิ่งผยอง โดยตั้งเป้าหมายที่พวก ผู้นำกลุ่ม ด้วยการขู่่ว่าจะใช้กำลังหรือด้วยการใช้เงินซื้อความแตกแยก ในท้ายที่สุด เกษตรกรจึงมักถูกกระตุ้นให้ต้องใช้ความรุนแรงทางร่างกายอยู่เนือง ๆ วิธีการนี้เป็นวิธีการที่จนแต้มและในขั้นสุดท้าย เพื่อปรับแต่งและแก้ไขสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นการกดขี่ข่มเหงอย่างสุดจะทนได้ บางครั้ง เหตุการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นในรูปการแสดงความโกรธแค้นออกมาโดยไม่ได้มีการวางแผนหรือประสานงานกันล่วงหน้า ดังเช่นกรณีเกษตรกรชาวกัมพูชาก่อการสังหารผู้สำเร็จราชการบาร์เดซ ผู้ทำหน้าที่เก็บภาษี ในค.ศ.1916 การแสดงความแค้นในแบบที่มีการพัฒนามากกว่านี้ – อาทิเช่นการกบฏของคอมมิวนิสต์มุสลิมในปี ค.ศ. 1926 ในชวาตะวันตก ขบวนการชาตินิยมที่มุ่งหวังโลกพระศรีอาริย์นำโดยซายา ซาน ในพม่าตอนล่างระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1931 และการท้าทายของ "โซเวียตแดง" ในเงอันและฮาตินห์ทางตอนเหนือของอันหนำในช่วงระยะเวลาเดียวกัน – ขบวนการเหล่านี้มักเป็นการต่อต้าน ที่มีปัญญาชนที่มิใช่เกษตรกรและมีความไม่พอใจ เป็นผู้กำหนดแนวทางและสร้างความแข็งแกร่งให้ เมื่อพิจารณาในระยะสั้น จะพบว่า ขบวนการทั้งหลายเหล่านี้ล้วนไร้ผลและน่าเศร้าสลด เพราะถูกบดขยี้อย่างไม่มีการให้อภัยด้วยอำนาจที่เหนือกว่าในด้านเทคโนโลยีและด้วยอำนาจการเมืองของรัฐ

ชาวเมือง

หมู่บ้านและชนบท เป็นศูนย์รวมของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบฉบับของความคิดที่ได้มาจากตะวันตก เพราะหมู่บ้านและชนบทนี้เป็นสถานที่ผลิตพืชผลทางการเกษตรและเป็นแหล่งทรัพยากรหลักขั้นต้น อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงมิได้ส่งผลเฉพาะสถานที่ที่มีการผลิตนี้เท่านั้น หากยังรวมถึงสถานที่ซึ่งเป็นผู้กำกับแนวทางการผลิตด้วย นั่นคือ ตามเมืองหลวงของรัฐอาณานิคมที่เพิ่งพัฒนาขึ้นใหม่รวมทั้งที่กรุงเทพฯ ภายใต้ระบบทางการผลิตแบบใหม่และการค้าขายที่ได้แนวความคิดจากตะวันตก ภารกิจที่ยิ่งใหญ่สองประการของเมืองใหญ่ คือการพาณิชย์และการปกครองดินแดน ประสานเข้าด้วยกันในลักษณาการที่ไม่เคยเป็นไปได้มาก่อนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองใหญ่ในยุคที่อาณานิคมกำลังเฟื่อง ต่างมีทักษะและเทคโนโลยี ที่จะประสานหน้าที่ทั้งสองอย่างนี้เข้าด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ นับเป็นความแตกต่างจากกรณีนครคลาสสิคที่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

หนทางหนึ่งที่จะทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเขตชุมชนเมืองในช่วงระยะเวลานี้ คือการวิเคราะห์ภาพนิ่งของเมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงที่การเปลี่ยนรูปแปลงโฉมของเมืองเหล่านี้ ขึ้นมาถึงระดับสูงสุดยอด ในค.ศ.1930 เมืองที่มีประชากร 100,000 คน หรือมากกว่า มีอยู่สิบหกเมือง เมืองเหล่านี้ แบ่งออกได้เป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรก คือเมืองหลวง “เก่า” ของพื้นถิ่น ได้แก่มันดะเลย์ กรุงเทพฯ ฮานอย ยอกยาการ์ตาและสุระการ์ตา เมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้ว สร้างขึ้นตามหลักการของเมืองศักดิ์สิทธิ์ครั้งโบราณ กลุ่มที่สอง ได้แก่เมืองอาณานิคมเก่า ที่มีกำเนิดในยุคทุนนิยมทางการค้าซึ่งเกิดขึ้นพร้อมการปรากฏตัวของตะวันตกในย่านนี้ เป็นเมืองซึ่งคนจากซีก โลกตะวันตก เข้ามาตั้งรกรากหรือก่อตั้งเป็นสถานีการค้าโดยเฉพาะ ได้แก่ปัตตาเวีย เซมารัง สุราบายา มนิลา ปีนังและ สิงคโปร์ กลุ่มที่สาม คือเมืองอาณานิคมใหม่ เป็นเมืองที่มีความสำคัญขึ้นมา เพราะเป็นสถานที่ที่ใช้ในการขยายการพาณิชย์ และการขยายการพาณิชย์นี้ก็เป็นเครื่องหมายบอกถึง ช่วงเวลาแห่งความเฟื่องฟูของระบอบอาณานิคม เมืองดังว่านี้ได้แก่ ร่างกุ้ง ไซง่อน กัวลาลัมเปอร์ ปาเล็มบังและบันดุง การเปรียบภาพนิ่งในกรอบนี้ กับภาพที่จับเหตุการณ์เมื่อราวร้อยปีก่อน จะเผยให้เห็นพัฒนาการที่สำคัญยิ่งหลายประการ กล่าวคือ ความมีอิทธิพลเหนือกว่าผู้ใด ได้ผ่านจากเมืองศักดิ์สิทธิ์สมัยก่อนมาสู่เมืองที่มีพื้นฐานอยู่บนการพาณิชย์เป็นหลัก—มันดะเลย์หลีกทางให้ร่างกุ้ง ยอกยาการ์ตาหลีกทางให้ปัตตาเวีย และเว้ หลีกทางให้แก่ไซง่อน พลังชีวิตของเมือง คือการที่เมือง ทำหน้าที่ที่โน้มไปในทางการพาณิชย์อย่างไม่ลดละ โดยมีข้อยกเว้น ในกรณีเมืองกัวลาลัมเปอร์ และ เมืองบันดุง เมืองอาณานิคมใหม่สองเมืองนี้เป็นเมืองท่า และแม้จะเป็นกรณียกเว้น ทั้งสองเมืองนี้ ก็ยังมีขนาดใหญ่อย่างเท่าที่เป็นอยู่ขึ้นมาได้ เพราะความสำคัญในด้านการพาณิชย์ การพาณิชย์และการปกครองดินแดน ถูกหลอมรวมเข้าด้วยกัน เมื่อมาถึงขณะนี้ เมืองหลวงตั้งอยู่ที่สถานีปลายทาง ของเครือข่ายของระบบคมนาคม เครือข่ายนี้ทำหน้าที่เคลื่อนย้ายผลผลิตทางการเกษตรออกจากบริเวณตอนใน เมืองหลวงยังเป็นผู้นำสถาปนา ธำรงรักษาและส่งเสริมการควบคุมในเชิงบริหารและปกครองดินแดนที่อยู่ตอนในนั้นด้วย

ที่ตระการตามากยิ่งกว่าการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของเมือง คือการที่เมืองเพิ่มขนาดขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะหลัง ก่อนจะถึงช่วงสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จำนวนประชากรที่อยู่ในเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว เพิ่มขึ้นช้ากว่าในชนบท ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงผลกระทบของทุนนิยมการค้าของตะวันตก ที่ทำให้การพัฒนาเขตเมือง มีขอบเขตจำกัด อาจเป็นไปได้ว่า ถึงกับทำให้เมืองหมดสมรรถนะลงไป อย่างไรก็ดี พัฒนาการของการเข้าควบคุมดินแดนของรัฐ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบที่ปกแผ่ไปบริเวณที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้การกลายสภาพเป็นเมืองเริ่มต้นขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง เมื่อมาถึงช่วงเวลานี้ เมืองสำคัญทุกเมือง ต่างมีประชากรเพิ่มขึ้นเร็วกว่าบริเวณชนบทที่ล้อมรอบเมืองเหล่านี้อยู่ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะสภาพที่ค่อนข้างแย่ของชนบทในถิ่นนี้ (และชนบทของนานาประเทศด้วย) และส่วนหนึ่ง เป็นเพราะตัวเมืองดูจะให้ลู่ทางการดำเนินชีวิตที่ดีกว่า เนื่องจากโอกาสทางด้านเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1905 ถึงค.ศ.1930 ประชากรของปัตตาเวีย เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ย 5.5 เปอร์เซ็นต์ต่อปี และบันดุงเพิ่มขึ้น 5.2 เปอร์เซ็นต์ ตลอดช่วงระยะเวลาสามทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ประชากรของกรุงเทพเพิ่มขึ้นในอัตราถัวเฉลี่ยปีละ 3.5 เปอร์เซ็นต์ 4.0 เปอร์เซ็นต์ และ 4.0 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ ในช่วงระหว่างค.ศ.1872 ถึงค.ศ.1921 ประชากรของร่างกุ้ง เพิ่มขึ้น 3.5 เท่า ในมลายูในค.ศ.1911 ประชากรหนึ่งในทุก ๆ สิบคน อาศัยอยู่ในเมืองที่มีผู้อาศัยเกิน 10,000 คน เมื่อถึง ค.ศ.1931 ตัวเลขนี้ เพิ่มขึ้นเป็นหนึ่ง ในทุก ๆ เจ็ดคน ในฟิลิปปินส์ระหว่างค.ศ.1918 ถึงค.ศ.1939 ชุมชนเมืองมีเพิ่มขึ้นจาก 12.6 เปอร์เซ็นต์ เป็น 21.6 เปอร์เซ็นต์

การเพิ่มจำนวนประชากรดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ที่การขยายพื้นที่ของเมือง ส่งผลให้เมืองสมัยนี้มีพื้นที่กว้างใหญ่ยิ่งกว่าเมืองสมัยก่อนอาณานิคมและสมัยต้นยุคอาณานิคมอย่างมาก เรื่องนี้ มิได้เกิดขึ้นเพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอัตราการเติบโตของประชากร ขยายตัวออกไปเท่านั้น แต่ยังเนื่องจากชาวตะวันตกมีแนวโน้มที่จะโยกย้ายออกจากบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของเมือง มาสร้างที่พักอาศัยในบริเวณที่กว้างขวางและใหญ่โต ในบริเวณที่อยู่รอบนอก ตัวอย่างเช่นในปัตตาเวีย ชาวดัตช์ได้สร้างบริเวณที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ขึ้นที่บริเวณชานเมืองปัตตาเวียทางด้านใต้ โดยตั้งชื่ออย่างเร้าอารมณ์ ว่า เวลเทฟเรเดน (Weltevreden) ซึ่งมีความหมายว่า “สุขสมใจ” บริเวณนี้ตั้งอยู่ในที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางท่าเรือเก่าที่แออัดและเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ในสุราบายา มีการก่อตั้งย่านที่อยู่อาศัยของชาวยุโรปโดยเฉพาะขึ้นในบริเวณที่กว้างขวางทางด้านใต้ แนวปฏิบัติเช่นนี้ มีแนวโน้มที่จะขยายเขตเมืองให้กว้างขวางออกไป ดังนั้น หมู่บ้านชนบทแต่เดิม จึงมักพบว่าตนเองกลายเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมอย่างชุมชนเมืองไป อาทิเช่นในค.ศ.1927 เมืองเซมารัง ได้รวมหมู่บ้าน 137 แห่ง ซึ่งกินเนื้อที่ถึงกว่า 100 ตารางกิโลเมตร เข้ามาอยู่ในเขตของเมืองนี้ด้วย

ชาวตะวันตกเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในตัวเมือง ตัวอย่างเช่นในบันดุงในค.ศ.1930 ชาวตะวันตกมีจำนวน 12 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมด แต่ครอบครองพื้นที่ในเขตเมืองไว้กว่าครึ่ง แผนที่ของเมืองอาณานิคมอื่น ๆ เผยถึงความไม่ได้สัดส่วนทำนองเดียวกันนี้ โดยบริเวณอัน

กว้างใหญ่ของเมือง ถูกกันไว้สำหรับใช้เป็นสำนักงาน ที่พักและที่หย่อนใจ (สโมสร สนามแข่งม้า สนามคริกเก้ต) ของชาวตะวันตก อิทธิพลที่เหนือกว่าของชาวตะวันตก ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นเช่นกัน ที่การแบ่งนครออกเป็นส่วน ๆ อย่างเคร่งครัดตามแนวเชื้อชาติ—ชาวตะวันตก อยู่กันที่ส่วนหนึ่ง (ส่วนที่ถูกอนามัยที่สุด) ชาวจีนอยู่ที่อีกส่วนหนึ่ง ชาวอาหรับก็อยู่ที่อีกส่วนหนึ่ง และยังมีกลุ่มย่อยอื่น ๆ อันประกอบด้วยชนชาวพื้นเมืองชาติพันธุ์ต่าง ๆ อีกมากมาย สภาพการณ์เช่นนี้ ปรากฏอยู่แล้วในยุคก่อนอาณานิคม ทว่าได้รับการซ้ำเติมและขัดเกลาให้รุนแรงหนักขึ้น เมื่อเมืองตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมอย่างเข้มงวด รัฐบาลอาณานิคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา มักบังคับกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีน ให้ไปอยู่ในบริเวณที่แยกไว้ต่างหาก เพื่อที่รัฐบาลจะสามารถตรวจตราและกำกับกิจกรรมของเหล่าชาวจีนได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งเพื่อที่จะปกป้องชนพื้นถิ่น ให้รอดพ้นจาก สิ่งที่กล่าวกันว่า ความละโมภของคนจีนเหล่านี้ สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นในมนิลาเช่นกัน (ในมนิลาสเปนเชื่อว่า จะเป็นการ “ถูกสุขอนามัยมากกว่า” ที่จะกันชนชาติต่าง ๆ ให้อยู่ต่างหากจากกันไว้) ในทำนองเดียวกัน บางครั้ง การแบ่งแยกออกเป็นเขต ๆ ของแต่ละชาติยังเป็นผลมาจากสภาวการณ์ที่มีมาแต่เดิมในประวัติศาสตร์—ดังเช่น ย่านคนจีนของกัวลาลัมเปอร์ เคยเป็นค่ายพักแรมของชาวจีนที่เข้ามาทำเหมืองดีบุกในสมัยก่อน—และบางครั้ง การแบ่งแยกเกิดขึ้นมาเพราะกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ในเมืองที่ประกอบด้วยชนนานาชาติ มีแนวโน้มที่จะจับกลุ่มรวมอยู่ใกล้ ๆ กัน ในอาณาบริเวณที่พวกเขาจะสามารถใช้ภาษาร่วมกันได้ และได้ประโยชน์จากการสนับสนุนของครอบครัวหรือเครือญาติ การแบ่งแยกกีดกันโดยที่มีเชื้อชาติเป็นเหตุ และความยากจนโดยส่วนเปรียบเทียบ ย่อมทำให้แน่ใจได้ว่าประชากรกลุ่มต่าง ๆ ในเมือง มีการกระจายตัวอย่างไม่สม่ำเสมอ แม้ว่าในยุคที่กระแสอาณานิคมกำลังสูง ขนาดของเมืองจะขยายกว้างออกไป แต่ศูนย์กลางของเมือง ก็มีแนวโน้มที่จะมีประชากรอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นมากเกินไปอยู่ดี บริเวณชานเมือง เป็นสถานที่ครอบครองของเกษตรกรซึ่งสถานภาพความเป็นชาวเมืองของพวกเขา เกิดขึ้นมาจากเหตุบังเอิญทางการปกครอง อีกพวกหนึ่งที่มาอยู่ในชานเมืองเช่นกันคือผู้อพยพ ซึ่งเข้ามาอยู่อาศัยโดยมิได้มีสิทธิเป็นเจ้าของ ผู้อพยพเหล่านี้เข้ามารวมอยู่ในส่วนงานรับจ้างในเมือง ด้วยงานทำสวน เพื่อเก็บพืชผลของตนไปจำหน่าย นอกจากนี้ ย่านชานเมืองยังเป็นที่อาศัยของคนที่มั่งคั่ง (ส่วนใหญ่เป็นชาวตะวันตก) ซึ่งสามารถแบกรับค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปยังศูนย์กลางเมืองได้เป็นประจำทุกวัน อย่างไรก็ดี ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองส่วนใหญ่ ล้วนเป็นคนยากจน กล่าวคือ ยากจนเกินกว่าจะอาศัยอยู่ในที่ซึ่งห่างไกลจากที่ที่ตนทำงานได้ ดังนั้น เมื่อประชากรในเมืองเพิ่มจำนวนขึ้น ในบริเวณแกนกลางการพาณิชย์ตอนใน ๆ ของเมือง ก็ยิ่งมีคนแออัดกันมากขึ้น ตัวอย่างเช่นในบันดุง บริเวณกัมปง ซึ่งอยู่ในเขตเมืองนั้น ระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1937 มีพื้นที่ลดลง 25 เปอร์เซ็นต์ ทว่าประชากร เพิ่มขึ้นจากราว 45,000 คน มาเป็นประมาณ 160,000 คน ส่วนหนึ่งของเซมารัง มีความหนาแน่นของประชากร 1000 คนต่อหนึ่งเฮคทาร์ ความคับคั่งอย่างทุกข์ทรมาน ได้ถูกยกมาเป็นตัวอย่างในรายงานของเมืองสุราบายา ในเมืองนี้ที่พักอาศัยซึ่งมีขนาด 3 คูณ 8 เมตร และสูง 1.7 เมตร เป็นที่อยู่ของกรรมกร 23 คน ในบ้านอีกหลังหนึ่ง มีกรรมกรอัดกันอยู่ถึง 120 คน โดยที่แต่

ละคน จ่ายเงินคืนละสามเซ็นต์เป็นค่าค้างแรม ในสิงคโปร์ ที่พักของคนลากรถ มักเป็นของเจ้าของรถลาก บางคราว ที่พักแบบนี้ บรรจุ (หากว่าเป็นคำที่เหมาะสม) คน 16 คน ในห้องหนึ่ง หรืออีกรายหนึ่งบรรจุคน 175 คน ไว้ในบ้านหลังหนึ่ง ตลอดระยะเวลาสิบสามปี จำนวนผู้เช่าในบ้านหลังหนึ่งในสิงคโปร์ เพิ่มขึ้นกว่า 300 เปอร์เซ็นต์

ในขณะที่จุดมุ่งของเมืองอาณานิคมคือการพาณิชย์ แต่ก็เป็นการพาณิชย์ชนิดที่มีขอบเขตจำกัดในศูนย์กลางเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่อุตสาหกรรมของยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เมืองเป็นแหล่งผลิตสินค้า จ้างงานและสร้างรายได้ พร้อมกับส่งอิทธิพลในการสร้างความทันสมัยให้แก่บริเวณที่อยู่รอบ ๆ เมือง ตรงกันข้าม เมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในกระบวนการผลิต มิใช่ผู้กระทำการในกระบวนการนี้ แม้ว่าทุกเมืองเหล่านี้จะมีอุตสาหกรรมบางอย่าง – เช่นมีโรงงานโลหะ บุหรี่ เครื่องเรือน กระเบื้องและโรงงานบาติก รวมทั้งโรงงานแปรรูปมะพร้าว โรงซีเมนต์ โรงพิมพ์ อู่บำรุงรักษาทางรถไฟ—แต่กิจกรรมดังกล่าวต่างเป็นเพียงส่วนประกอบให้แก่ศูนย์รวมของชีวิตของเมืองที่แท้จริง และมีอยู่เพื่อให้บริการแก่กลไกเพื่อการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรหรือผลิตสินค้าขนาดย่อย ๆ ซึ่งมีราคาถูกกว่าสินค้านำเข้า และมิได้เป็นคู่แข่งขันของสินค้านำเข้า การเรียกร้องให้สร้างอุตสาหกรรมอย่างเป็นแก่นสารมิได้บังเกิดขึ้น อุตสาหกรรมพวกนี้ชาติอุตสาหกรรมตะวันตก มีความได้เปรียบอย่างมหาศาลอยู่แล้ว ในแง่ของเทคโนโลยี ทุน การจัดองค์กรด้านสังคมและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แต่ที่สำคัญก็คือ ผู้ปกครองและพ่อค้าในเมืองเหล่านี้ ต่างไม่สู้จะมีความปรารถนาเท่าใดนักที่จะส่งเสริมการสร้างอุตสาหกรรม เพราะจะเป็นการแข่งขันกับสินค้านำเข้าจากเมืองใหญ่ ๆ ของยุโรป ทั้งพวกเขาก็มิได้ปรารถนาที่จะส่งเสริมให้เกิดความต้องการแรงงานรับจ้างในเมือง เพราะอาจเป็นการแข่งกับความต้องการแรงงานของเหมืองแร่ ไร่ขนาดใหญ่ และการผลิตอาหารของผู้ถือครองที่ดินรายย่อย สิ่งที่พวกเขาต้องการน้อยที่สุด คือปัญหาทางการเมือง ซึ่งอาจเกิดขึ้นพร้อมกับการเติบโตของชนชั้นกลางชาวพื้นเมืองที่อึกทึกครึกโครม หรือชนชั้นกรรมาชีพที่ไม่พอใจ ผลที่ตามมาจากนโยบายและแนวคิดเหล่านี้ก็คือ บทบาทของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยปลายยุคอาณานิคม มิใช่บทบาทของสิ่งที่สร้างพลังขับเคลื่อนให้กับอุตสาหกรรม หากเป็นช่องทางหนึ่ง ซึ่งผลักดันผลิตผลของบริเวณที่อยู่เบื้องหลัง ออกสู่ตลาดโลก และแพร่กระจายสินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากตะวันตก รวมทั้งขยายการบริหารและปกครองตามแบบอย่างของตะวันตก เข้าไปสู่บริเวณที่อยู่เบื้องหลัง

ลักษณะที่ไม่เหมือนที่ใดของเมืองหลวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (มีกรณียกเว้นที่เด่นชัดได้แก่ปัตตาเวียและฮานอย) ได้นำไปสู่ปรากฏการณ์การเกิดเมืองเอก หรือเมืองที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งขึ้นมา ที่ต้องกล่าวเพิ่มคือ ในส่วนของตัวเมืองเอง สิ่งนี้มิได้เป็นลักษณะเด่นอันใหม่ของการกลายสภาพเป็นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองหลวงมีบทบาทเป็นผู้กำกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นผู้จัดกระบวนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการบริหารและปกครอง ตลอดจนการจัดช่องทางให้ผลพวงของกิจกรรมของทุน มุ่งไปสนองตลาดโลก บทบาทเหล่านี้ ทำให้เมืองหลวงเข้ามามี

อำนาจโดดเด่นอยู่ในแต่ละรัฐ และขนาดของเมืองหลวง จะใหญ่อย่างน้อยเป็นสองเท่าของเมืองใหญ่อันดับรองลงไป กรุงเทพฯ เป็นเมืองเอกที่ใหญ่ที่สุดในโลก ในค.ศ.1940 กรุงเทพฯ ใหญ่กว่าเมืองที่มีขนาดใหญ่ลำดับถัดไป คือเชียงใหม่ ถึงสิบห้าเท่า เมืองหลวงเหล่านี้ เป็นที่ชุมนุมส่วนประกอบต่าง ๆ ของความเพียรพยายามเพื่อสนองตลาดโลกดังได้กล่าวแล้ว นับตั้งแต่การเป็นที่ตั้งของหน่วยงานสำคัญของระบบราชการ สำนักงานใหญ่ของธนาคารต่าง ๆ สำนักงานตัวแทนและบริษัทขนส่งทางเรือและบริษัทประกันภัย เมืองหลวงยังมีท่าเรือ และโกดังสินค้าขนาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการศึกษา (เช่นที่เคยเป็นมาก่อน) และเป็นชุมทางของเครือข่ายการขนส่ง เมืองเหล่านี้ บางเมืองมีขนาดใหญ่เสียจนกระทั่งกลายเป็นที่รองรับประชากรทั้งมวลของชาติในสัดส่วนที่มากทีเดียว ข้อเท็จจริงนี้ทำให้แนวคิดในยุคก่อนอาณานิคมที่ว่า เมืองศูนย์กลาง*คือ*ชาติ กลายเป็นความจริงขึ้นมาอย่างน่าประหลาดทีเดียว

การเน้นถึงรูปพรรณสัณฐานและโครงสร้างของเมือง มีแนวโน้มที่จะดึงความสนใจไปจากชีวิตและชะตากรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ด้อยโอกาส นอกจากชาวตะวันตกแล้ว ชาวเมืองแบ่งได้ออกเป็นสามประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ชนชั้นสูงที่ประกอบด้วยพวกผู้ดีตามจารีตเดิม เจ้าที่ดินที่มิได้อาศัยอยู่ในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ และสมาชิกที่ทรงอิทธิพลในกลุ่มที่มิใช่ชนพื้นถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวจีนที่มั่งคั่ง ลำดับชั้นทางสังคมถัดลงมาจากคนชั้นสูงเหล่านี้ ได้แก่ชนชั้นกลางชาวพื้นเมือง คนชั้นกลางนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นประเทศที่มีการจัดการศึกษาแบบตะวันตก ให้แก่ประชาชนอย่างค่อนข้างกว้างขวาง—แต่ถึงกระนั้น คนชั้นกลางนี้ก็มีสัดส่วนเท่ากับเพียงส่วนกระจ้อยร่อยของประชากรพื้นเมืองทั้งหมด ชนชั้นกลางนี้ประกอบด้วยผู้ทำงานตามสำนักงานของรัฐบาล พ่อค้าและผู้ประกอบการเอกชน และนักวิชาชีพอย่างเช่นครู แพทย์และวิศวกร อย่างไรก็ดี มวลชนประชากรชาวเมืองส่วนใหญ่ ประกอบด้วยชนชั้นคนงาน ผู้หาเลี้ยงชีพด้วยแรงงานกาย พวกเขาเหล่านี้ จำนวนมากมายทีเดียว เป็นผู้อพยพที่เข้ามาอยู่ในตัวเมือง หรือมิเช่นนั้น ก็เป็นทายาทโดยตรงในลำดับถัดมาของผู้อพยพเหล่านี้ และบางทีก็เป็นผู้ที่มาจากไร่นาที่อยู่ห่างไกล ผู้อพยพมักเป็นผู้ที่ทำให้เมืองหลวงกลายเป็นแดนที่อยู่ในวงล้อมของคนต่างถิ่น—เช่นชาวอินเดียในร่างกุ้ง ชาวจีนในสิงคโปร์และไซง่อน รวมทั้งในกรุงเทพฯ และกระทั่งพนมเปญ ทว่าในระดับที่น้อยกว่า ร่างกุ้งในค.ศ.1931 มีเพียงหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมดเท่านั้นที่เกิดในเมือง ในค.ศ.1930 กว่าครึ่งของประชากรของปัตตาเวีย เป็นผู้เกิดนอกเมืองในมนิลา กว่าหนึ่งในสามของประชากรส่วนที่เพิ่มขึ้นของเมืองในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1903 ถึงค.ศ.1939 คือผู้อพยพย้ายถิ่น เข้ามา ควบคู่มากับผู้ที่ตั้งรกรากอย่างถาวรอยู่ในเมือง ได้แก่ผู้อพยพที่วนเวียนไปมาจำนวนมากมาย—ซึ่งเป็นไปได้ว่าประกอบด้วยประชากรพื้นถิ่นมากถึงเกือบ 40 เปอร์เซ็นต์ของประชากรพื้นถิ่นที่เป็น ผู้ใหญ่ทั้งหมด—คนเหล่านี้ ปกติแล้ว อาศัยอยู่ในชนบท และเข้ามายังเมืองใหญ่เพื่อทำงานเพียงชั่วคราวหรือทำงานตามฤดูกาล ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว ก็คือ พวกเขาทำงานอาชีพในเมืองของตนเป็นเวลาสองหรือสามเดือน ก่อนจะกลับไปยังสภาพแวดล้อมที่เป็นชนบทของตน

สมาชิกในชนชั้นคนงานเป็นอันมากเป็นผู้มีงานประจำ ซึ่งมีลักษณะเป็นการทำงานใช้แรงงานที่ได้รับค่าจ้างเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ มีเวลาทำงานตามกฎเกณฑ์สม่ำเสมอ และมีความมั่นคงในระดับหนึ่ง บางคนทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง บ้างก็ทำงานในโรงงานผลิตสิ่งของ เช่นงานเย็บปักถักร้อย มวนซิการ์ ผลิตบุหรี่ และทำรองเท้าแตะ มีมากมายที่ทำงานในอุตสาหกรรมบริการอย่างเป็นทางการเช่น เป็นคนขับหรือพนักงานเก็บเงินประจำรถไฟหรือรถราง คนครัวและคนรับใช้ตามบ้าน ช่างซ่อม พนักงานเสิร์ฟ คนงานท่าเรือ ยังมีคนงานอีกในจำนวนมากทีเดียว อาจเป็นได้ว่าถึงขั้นส่วนใหญ่ มิได้มีงานประจำ หากทำงานในส่วนที่เรียกกันว่า ไม่เป็นทางการ เช่นคนลากรถ (ในสิงคโปร์มีจำนวน 20,000 คน ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ) คนขับรถสามล้อ ช่างตัดผมข้างถนนหรือโสเภณี ขายอาหารและเครื่องดื่มข้างถนนหรือตามทางรถไฟ หรือเก็บของทิ้งแล้วจากแหล่งทิ้งขยะ มาหมุนเวียนใหม่ ลักษณะเฉพาะของงานในส่วนที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้ อยู่ที่มีการใช้แรงงานมาก และดังนั้น ผลที่ตามมาก็คือ ให้ผลผลิตน้อยกว่าการทำงานประจำ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีแนวโน้มที่จะเสริมสร้างและเพิ่มพูนความยากจนให้แก่ผู้ประกอบงานเช่นนี้

งานที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุดในหมู่งานประจำชนิดใช้แรงกาย—เช่นช่างเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้า คนขับรถโดยสาร—เป็นงานของชายที่มีอายุและรู้หนังสือมากกว่า[19] งานที่ให้ค่าตอบแทนต่ำ เช่นงานรับใช้ตามบ้าน เป็นงานของคนที่มีอายุน้อยที่สุดและรู้หนังสือน้อยที่สุด นั่นคือ พวกที่มีแนวโน้มมากที่สุด ที่จะเป็นผู้ที่เพิ่งเข้าเมืองมาใหม่ ๆ งานเหล่านี้ ผู้หญิงเข้าครอบครองไว้มากจนเกินสัดส่วน อนึ่ง ผู้ที่ทำงานในส่วนที่ไม่เป็นทางการ มีแนวโน้มที่จะมีอายุน้อยกว่าและรู้หนังสือน้อยกว่าผู้ที่ทำงานประจำ ผู้รับจ้างสตรี มีอัตราการเปลี่ยนงานสูงกว่า ซึ่งคงเนื่องจากหน้าที่การคลอดและเลี้ยงดูลูก คนงานที่ใช้แรงงานกายส่วนใหญ่ ต้องประสบกับภาวะการว่างงานหรือทำงานไม่เต็มเวลาเป็นพัก ๆ อยู่เสมอเช่นกัน สำหรับผู้เข้ามาอยู่ใหม่ สิ่งที่สำคัญคือการติดต่อสัมพันธ์กันในแบบส่วนตัว และเครือข่ายที่จะช่วยให้ได้งานทำ รวมทั้งการฝึกฝนอย่างไม่เป็นทางการระหว่างการทำงาน และสถานที่อยู่อาศัย ปัจจัยเหล่านี้มีความหมายว่า วิถีการประกอบอาชีพมีลักษณะที่สังเกตเห็นได้คือ ขาดการเลื่อนระดับทางสังคม และบางครั้ง ก็จะสังเกตเห็นได้ถึงลักษณะอาชีพตามชาติพันธุ์หรือตามภูมิภาค อาทิ เด็กสาวที่เริ่มต้นทำงานเป็นคนรับใช้ตามบ้าน อาจได้งานเป็นคนรับซักผ้า หรือแม่ครัวหรือแม่ค้าเร่ในช่วงเวลาต่อมาในชีวิต งานเหล่านี้ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการรู้หนังสือมากมายนัก คนรับใช้ชายที่รู้หนังสือน้อย มักย้ายไปเป็นคนเฝ้าประตูหรือคนงานท่าเรือ หรือคนขายของตามตลาด คนรับใช้ที่ไม่รู้หนังสือ โดยทั่วไปแล้ว ไม่อาจใฝ่ฝันที่จะได้เป็นพนักงานเก็บค่าโดยสารรถรางที่ได้ค่าตอบแทนดีโดยส่วนเปรียบเทียบ ด้วยเหตุผลนี้ ชนกลุ่มน้อย และกลุ่มชนจากท้องถิ่นเดียวกัน จึงมีแนวโน้มที่จะมารวมกันอยู่ในบางอาชีพ และมีที่อยู่อาศัยอยู่ในย่านเดียวกัน

---

[19] ส่วนนี้ ส่วนใหญ่ อาศัยข้อมูลจาก Daniel P. Doeppers, ***Manila, 1900-1941: Social Change in a Late Colonial Metropolis,*** Quezon City, 1984.

ในเมืองอาณานิคมทุกแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความยากจนอย่างไม่รู้เสื่อมคลาย แสดงให้ประจักษ์อย่างชัดเจนที่สุด ที่สภาพความเป็นอยู่ที่เสื่อมโทรมของคนงานที่ใช้แรงกาย สมาชิกในชนชั้นคนงานในเมืองมีน้อยคนมาก ที่จะได้เป็นเจ้าของบ้านและที่ดินของตนเอง ส่วนใหญ่ ต้องจ่ายค่าเช่าอย่างสูง สำหรับที่พักในสภาพที่น่าสังเวช ปราศจากสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกในการกำจัดขยะหรือการระบายน้ำเสีย และมักต้องพักร่วมกับผู้อื่น คนเหล่านี้ ส่วนใหญ่ ได้รับผลเสียต่อสุขภาพอย่างร้ายแรง และมักต้องถึงแก่ชีวิต เพราะสภาพดังกล่าว การใช้แรงงานหนักกับโภชนาการที่ย่ำแย่หรือไม่เหมาะสม ยิ่งซ้ำเติมให้ป่วยหนักขึ้นและถึงแก่ความตายกันมากขึ้น

แม้ว่าชาวเมืองมากมาย จะยากจนทางวัตถุและเป็นหนี้เป็นสิน พวกเขาก็ยังรักษาความผูกพันกับถิ่นกำเนิดของตนในชนบทไว้อย่างเหนียวแน่น และเป็นคนแปลกหน้าสำหรับชีวิตในเมือง ชาวเมืองผู้ยากจนเหล่านี้มิได้ก่อตั้งกลุ่มที่หาวัฒนธรรมของตนไม่พบหรือกลุ่มที่อยู่ผิดวัฒนธรรม พวกเขาทดแทนชีวิตทางด้านสังคมและสิ่งที่ให้ความเกื้อหนุนกับชีวิตที่พวกเขาทิ้งไว้เบื้องหลังในชนบท ด้วยการสร้างวัฒนธรรมกรรมาชีพชาวเมือง ที่มีการจัดตั้งอย่างดีและมีพลังอย่างกระฉับกระเฉง การสร้างวัฒนธรรมของพวกเขาสำแดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการตั้งกลุ่มช่วยเหลือตนเองในชุมชนซึ่งมีอยู่มากมายหลายกลุ่ม เช่น*ซิโนมาน* แห่งสุราบายา มีการวางเครือข่ายเพื่อให้ข่าวสารข้อมูลด้วยคำพูด การแสดงละครพื้นบ้าน เช่น *ซาร์ซูเอลา* ในอิโลอิโล และออกหนังสือสือพิมพ์ท้องถิ่น (อ่านดัง ๆ ให้ฟังกันในกลุ่ม) แรงพลังเหล่านี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ส่วนใหญ่ก็ทุ่มเทให้กับสหภาพแรงงาน เพื่อปรับปรุงค่าจ้างและสภาพการทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ และในท้ายที่สุดและย่อมเป็นธรรมดา ที่มุ่งไปสู่ลัทธิชาตินิยมแบบต่าง ๆ (เมื่อกรรมกรเริ่มตระหนักถึงเหตุผลด้านโครงสร้างที่ทำให้พวกเขาต้องประสบความยากจนและความลำเค็ญ) เมืองอาณานิคม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์และวิถีทางที่สำคัญของการครอบงำของตะวันตกจึงกลายเป็นสถานที่ซึ่งมีการวางแผนการที่จะยุติการครอบงำดังกล่าว ด้วยประการฉะนี้

ผู้ประกอบการและพ่อค้า

พัฒนาการของรัฐวิสาหกิจ และต่อมาภายหลัง รวมถึงพัฒนาการของสถาบันที่สลับซับซ้อนของบรรษัทตะวันตก ได้แก่การธนาคาร การเป็นตัวแทนและพ่อค้า เป็นด้านหนึ่งของการครอบงำของตะวันตกที่มีความสำคัญยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้ การเปลี่ยนไปสู่สภาวะการพาณิชย์ซึ่งสถาบันเหล่านี้หนุนนำให้เกิดขึ้น ได้แทรกลึกเข้าไปในโลกของชนพื้นถิ่น เพื่อสูบโภคทรัพย์ทางการเกษตรและทรัพยากรต่าง ๆ จากฐานของสังคม ตัวอย่างเช่น ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ เกษตรกรถูกกระตุ้นให้ทำงานให้แก่กระทรวงการคลังของดัตช์ มิใช่เพียงโดยผ่านการบังคับทางร่างกายและจิตใจเท่านั้น หากยังรวมถึงการที่พวกเขาต้องหารายได้ที่เป็นเงินสดมาใช้สนองข้อเรียกร้องในด้านภาษี จ่ายหนี้สินและซื้อสินค้าที่พวกเขาจำต้องใช้และต้องการมากขึ้นเรื่อย ๆ การเพิ่มการผลิตข้าวหลายเท่าตัวในบริเวณแหล่งดินอุดมแถบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เช่นเดียวกับ

การเพิ่มการผลิตยางพาราหลายเท่าตัวของบรรดาผู้ถือครองที่ดินรายย่อยในมลายูและสุมาตรา ต่างได้รับแรงผลักดันจากความจำเป็นที่จะต้องจ่ายภาษี จ่ายหนี้การบริการและซื้อสินค้าต่าง ๆ ทำนองเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ในสยาม สินค้าอุปโภคบริโภค มีปริมาณกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของการนำเข้าทั้งหมดเสมอ สินค้าเหล่านี้ นำเข้ามาเพื่อสนองความต้องการของเกษตรกรผู้ถือครองที่ดินรายย่อย แนวโน้มที่นำไปสู่ความชำนาญเฉพาะทางในการปลูกพืชผลบางอย่างของตามภูมิภาคต่าง ๆ เป็นแรงโหมให้เกิดความต้องการสินค้าพืชผลที่จำเป็นอื่น ๆ อันเป็นการส่งเสริมการค้าให้เพิ่มขึ้นเช่นกัน กรณีตัวอย่างคือ การส่งเสริมให้ภูมิภาคบิกอล มุ่งอยู่กับการผลิตปออย่างจริงจัง ทำให้บิกอลกลายเป็นบริเวณที่ขาดแคลนข้าวอย่างถาวร นับแต่ภายหลังค.ศ.1850 เป็นต้นมา ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนมีสิ่งจูงใจและความต้องการอย่างยิ่ง ที่จะส่งเสริมให้เกิดการผลิต เงินหลั่งไหลเข้ามาท่วมหมู่บ้าน เท่ากับเป็นการย้ำเน้นให้ลัทธิปัจจักชนนิยมโดดเด่นขึ้นมา พร้อมกับให้แรงกระตุ้นที่ทรงพลังแก่การเติบโตของการค้าเบ็ดเตล็ด

ตามส่วนต่าง ๆ เกือบทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวกลางซึ่งทำให้หมู่บ้าน ค่ายคนงานเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ ผูกมัดอยู่กับเศรษฐกิจโลก ได้แก่คนกลางและผู้ประกอบการชาวจีน คนกลุ่มนี้มีอยู่หลายลำดับชั้น ผู้ที่มั่งคั่งที่สุดและทรงอิทธิพลที่สุดในหมู่คนกลุ่มนี้ ได้แก่หลัว เยว แห่งสลังงอร์ และโอย ธง ฮัม แห่งเซมารัง เป็นต้น คนเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางการทำงานที่ใกล้ชิดกับทุนและรัฐบาลของทางตะวันตก (หรือกับพวกเจ้านายในสยาม ซึ่งบางครั้งเจ้านายเหล่านี้ให้ยศถาบรรดาศักดิ์และรวมให้พวกเขาเข้าไปอยู่ในระบบราชการส่วนภูมิภาค) ชาวจีนที่ร่ำรวยเหล่านี้ดำเนินธุรกิจเป็นผู้ประกอบการด้านการเก็บภาษีมาตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และหลังจากนั้นมาก็ดำเนินธุรกิจ เป็นกอมปราดอร์หรือนายหน้า ผู้ทำหน้าที่รวบรวมและบริหารสินค้าและธุรกิจให้แก่สถาบันการเงินและสถาบันตัวแทนต่าง ๆ ของตะวันตก รวมทั้งให้แก่ผู้ส่งออกและนำเข้าสินค้า นายหน้าบางคน กลายมาเป็นนายทุนพ่อค้าอิสระ ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงยิ่งโดยตัวของตัวเอง โดยระหว่างที่ดำเนินธุรกิจ ได้สะสมทรัพย์สมบัติไว้อย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่นยับ อาห์ ลอย กะปิตันจีนของกัวลาลัมเปอร์ตั้งแต่ค.ศ.1868 ถึงค.ศ.1885 เป็นเจ้าของบ้าน 150 หลังในกัวลาลัมเปอร์ รวมทั้งมีผลประโยชน์อยู่เป็นอันมากในกิจการเหมืองแร่และไร่ขนาดใหญ่ กลุ่มผู้ที่ติดต่อและเชื่อมสายสัมพันธ์อยู่กับคนเหล่านี้ โดยผ่านการจัดดำเนินการด้านสินเชื่อที่มีความซับซ้อน และบ่อยครั้งโดยผ่านสายสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติและกลุ่มตระกูล ได้แก่เครือข่ายหลายซับหลายซ้อนของชาวจีนที่เป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าและชาวจีนที่ขายสินค้าเบ็ดเตล็ด คนจีนในเครือข่ายนี้นำสิ่งของอุปโภคบริโภคและเงินสด เข้าไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตทางการเกษตรในชนบทของดินแดนที่อยู่เบื้องหลังลึกเข้าไปภายใน — ได้แก่ ข้าว ยางพารา ยาสูบ น้ำตาล ปอ การแลกเปลี่ยน กระทำด้วยเงื่อนไขที่เอารัดเอาเปรียบ ข้อต่อที่เป็นทางการในระดับต่ำที่สุดในสายสัมพันธ์นี้ คือร้านค้าปลีกร้านเล็ก ๆ ของชาวจีนในหมู่บ้านหรือเมืองเล็ก ๆ รูปลักษณ์ภายนอกที่สมถะ และถ่อมตัวของร้านประเภทนี้ แตกต่างอย่างลิบลับจากความสำคัญอย่างยิ่งยวดของร้านเหล่านี้ในด้านเศรษฐกิจ พื้นที่ทุกตารางนิ้วของร้านค้านี้ ล้วน

อัดแน่นไปด้วยสินค้าอุปโภคบริโภค ร้านค้าเหล่านี้ (ซึ่งชื่อเรียกกันอยู่สามชื่อ ได้แก่*ซารี-ซารี เกดาอิ* และ*โตโก*) เป็นผู้ให้สินเชื่อแก่เกษตรกรและคนงาน เพื่อใช้จ่ายในการเพาะปลูกพืชผล และเปลี่ยนเครื่องมือใหม่ ทั้งนี้รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการฉลองเทศกาลต่าง ๆ และซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ที่จะทำให้ชีวิตของพวกเขาดำเนินอยู่ต่อไปได้ (ได้แก่สิ่งทอ เครื่องโลหะ อาหารที่มิได้ผลิตในท้องถิ่น) ผลตอบแทนของ เจ้าของร้านค้าคือการได้สัญญาการชำระคืนในภายหลัง โดยเจ้าของร้านจะได้รับดอกเบี้ยอย่างเป็นล่ำเป็นสันทีเดียวจากการลงทุนของตน ซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในรูปของพืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ หรือด้วยการชำระเงินสด การแทรกซึมของชาวจีน ลงลึกต่ำกว่าร้านค้าปลีกไปอีก โดยอยู่ในรูปแบบพ่อค้าเร่รายย่อย พ่อค้าเร่นี้เดินทางเข้าไปเยือนตลาดนัดในท้องถิ่น และกระทั่งไปหาผู้ผลิตเป็นรายบุคคลในหมู่บ้าน พร้อมกระจายการจำหน่ายสินค้า และการให้สินเชื่อ รวมทั้งรวบรวมผลผลิตทางการเกษตร เพื่อนำมาจัดส่งต่อไปตามเส้นทางการส่งออก การค้าในท้องถิ่น ถูกชาวจีนครอบงำอยู่ด้วยประการฉะนี้

การอธิบายถึงอิทธิพลของชาวจีนที่ครอบงำการพาณิชย์ในแง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องยากและเป็นหัวข้อซึ่งชวนให้ถกเถียงกันเสมอมา ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นเพราะชาวจีนส่วนใหญ่ที่กระจายอยู่อย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประสบความสำเร็จมีจำนวนเพียงเล็กน้อย ไม่ว่าจะในทางพาณิชย์หรือในด้านอื่นใด และทั้งนับว่าเป็นผู้ที่โชคดีหากสามารถนำพาชีวิตของตนให้รอดพ้นประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปได้ ผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตกในช่วงนี้ ต่างให้เหตุผลกันเหมือนเป็นธรรมเนียมว่า ความสำเร็จของชาวจีน เนื่องมาจากคุณสมบัติ “ที่มีติดตัวมาแต่กำเนิด” เช่น ความพร้อมที่จะอดทนต่องานหนักและความไม่สะดวกสบาย และความเจ้าเล่ห์อย่างร้ายกาจ อันเป็นคุณสมบัติซึ่งคิดกันว่า “ชนพื้นเมือง” ขาดแคลนอย่างหนัก อย่างไรก็ดี คำอธิบายที่เหมาะสมยิ่งกว่านี้จะพิจารณาโดยดูที่โครงสร้างทางสังคมและการจัดระบบการพาณิชย์ของชุมชนชาวจีนโพ้นทะเล และประวัติศาสตร์อันยาวนานของการค้าระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวจีนมีการจัดระบบภายในกลุ่มที่ร่วมภาษาเดียวกัน ร่วมในความเป็นเครือญาติและกลุ่มตระกูลเดียวกัน ซึ่งมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และมีการควบคุมอย่างระมัดระวัง โดยบางครั้ง ก็จัดตั้งเป็นสมาคมลับและสมาคมอาชีพ โดยการจัดระบบเช่นนี้เท่ากับว่า ชุมชนชาวจีนได้ให้อัตลักษณ์และการสนับสนุนแก่ทั้งผู้มาใหม่และผู้ที่คร่ำหวอด มีประสบการณ์และทักษะอย่างสูง ชุมชนชาวจีนเป็นแหล่งเงินทุน สินเชื่อ สายสัมพันธ์ อิทธิพลและตลาดด้านแรงงาน ปัจจัยเหล่านี้ ประกอบกับการอุปถัมภ์ที่ชาวจีนได้รับจากชนชั้นสูงชาวสยามและชาวตะวันตก เป็นองค์ประกอบในการสร้างเสริมอิทธิพลของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจ ตรงกันข้ามกับการประกอบการของชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองที่ประกอบการมีการแตกแยกเป็นกลุ่ม ๆ พวกเขาขาดทั้งเงินทุนและสายสัมพันธ์ทางด้านการพาณิชย์ พวกเขายังมักถูกสมาชิกที่ทรงอิทธิพลและมีความสามารถมากที่สุดของสังคมพื้นถิ่น บังคับให้หันเหเข้าไปอยู่ในระบบราชการของอาณานิคม ในระบบราชการของอาณานิคมชาวพื้นเมืองที่มีอิทธิพลไม่อาจเข้ามา ขัดขวางความเติบโตของการเป็นผู้ประกอบการของผู้ใดได้

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพม่า ทำให้พม่ามีสภาวะที่แตกต่างไปจากแบบแผนเช่นที่ได้กล่าวนี้ ในทางหนึ่ง สินเชื่อทางการเกษตรภายในประเทศ ถูกพวกเชตติอาร์ครอบงำอยู่ บริษัทที่ให้เงินกู้ของเชตติอาร์ดำเนินงานโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับธนาคารและบริษัทของตะวันตก โดยธนาคารและบริษัทของตะวันตกเป็นผู้จัดหาทุนสำหรับการปฏิบัติงานให้แก่เชตติอาร์ ความสัมพันธ์ระหว่างเชตติอาร์กับตะวันตกนี้ สถาปนาขึ้นอย่างมั่นคงและด้วยความไว้วางใจกัน บริษัทของเชตติอาร์เหล่านี้ควบความชำนาญรอบรู้ที่ตนมีอยู่โดยจารีตประเพณีอันยาวนาน เข้ากับหลักการให้สินเชื่อและการทำบัญชี ความชำนาญรอบรู้เหล่านี้ได้รับความสนับสนุนและแต่งเติมให้ประณีตละเมียดละไมยิ่งขึ้น ด้วยเครือข่ายการควบคุมที่รัดกุมของวงศ์วารและชุมชน ซึ่งจะส่งผ่านความรู้และโครงสร้างทางธุรกิจต่อ ๆ กันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ทว่าในอีกทางหนึ่ง โดยทั่วไปแล้ว พวกเชตติอาร์ก็มิได้เอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรวบรวมผลิตผลทางการเกษตรและจัดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค เรื่องนี้ ละไว้ให้แก่ชาวพม่าเอง ซึ่งปกติแล้ว ก็ได้รับการสนับสนุนจากสินเชื่อของเชตติอาร์ แม้ว่าจะมีการแข่งขันจากคนกลางชาวอินเดียและชาวจีน แต่ชาวพม่ามีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจภายในประเทศในฐานะเจ้าของโรงสีข้าวในชนบท นายหน้าตัวแทนซื้อขายข้าวเปลือกและพ่อค้าขายสินค้าจิปาถะ ชาวพม่ากลุ่มนี้ทำหน้าที่ให้สินเชื่อ เก็บรวมรวมผลผลิตทางการเกษตรจากเกษตรกรรวมทั้งกระจายสินค้าอุปโภคบริโภคจากพ่อค้าขายส่งชาวอินเดียและชาวจีน ไปให้แก่เกษตรกรด้วย

ทาส ข้า แรงงานบังคับและแรงงาน “เสรี”

ถึงมาตรว่าในระยะแรก ๆ จะมีวิสาหกิจทุนนิยมกับแรงงานรับจ้างและแรงงานตามสัญญาอยู่เป็นหย่อมเล็ก ๆ เกิดขึ้นมาเป็นครั้งคราว เช่นการใช้กรรมกรชาวจีนเพื่อก่อสร้างคลองในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น แต่ลักษณะอันเป็นแบบฉบับที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ใช้ในการบริหารแรงงานที่ค่อนข้างขาดแคลนในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คือความนิยมใช้ทาสและข้าในรูปแบบต่าง ๆ วิธีการเช่นนี้ น่าจะไปถึงจุดสุดยอด ในตอนที่สยามมีแนวปฏิบัติในการสักผู้ที่อยู่ภายใต้บังคับของตน ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ทั้งสองรูปแบบนี้ ได้หลีกทางให้แก่การจัดระบบในรูปแบบที่ “ทันสมัย” ยิ่งขึ้น แม้ว่าจะดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปและไม่สม่ำเสมอก็ตาม

ในอาณานิคมของอังกฤษ การค้าทาสถูกล้มล้างไปในค.ศ.1807 ในอินดีส ดัตช์ยุบระบบทาสและการค้าทาสมาตั้งแต่ค.ศ.1860 และค.ศ.1884 ฝรั่งเศสก็เลิกระบบทาสในกัมพูชา ในสยามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเลิกทาสเช่นเดียวกัน ในค.ศ.1874 โดยทรงดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนทีละน้อย อย่างไรก็ดี การสิ้นสุดลงของระบบทาส มิได้เป็นผลลัพธ์มาจากกฎหมาย (จะด้วยเจตนาในด้านมนุษยธรรมหรือด้วยเจตนาอื่นก็ตาม) มากเท่ากับเพราะสภาพความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองทั่วทั้งภูมิภาคนี้เปลี่ยนแปลงไป ในชวา ความเสื่อมของระบบทาสใน

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ชนชั้นการพาณิชย์ชาวพื้นถิ่นที่เคยมั่งคั่งมาก่อน ค่อย ๆ มลายหายไปทีละน้อย ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจของดัตช์ กล่าวสั้น ๆ เมื่อมาถึงขณะนี้ มีน้อยคน ที่จะสามารถฟุ่มเฟือยกับการเลี้ยงทาสไว้ได้ ขณะเดียวกัน เกษตรกรยากจนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ก็ลดความสำคัญของการมีทาสอย่างเป็นทางการลง เพราะในสภาวการณ์ที่การควบคุมของรัฐเพิ่มขึ้น การจัดหาแรงงานโดยวิถีทางอื่น ๆ ย่อมสามารถทำได้สะดวกกว่า และถูกกว่า เช่น โดยผ่านระบบการจัดเก็บภาษีในรูปแรงงานเป็นต้น ในสยามการดำเนินงานของพลังที่สำคัญฝ่ายต่าง ๆ ในขณะนั้น อาจเป็นได้ว่า มีความสลับซับซ้อนมากกว่าที่อื่น ๆ ทั้งนี้ ในประการแรกเกี่ยวเนื่องกับการมีแรงงานรับจ้างชาวจีนในจำนวนมาก ประการที่สอง ฝ่ายเจ้าต้องการที่จะรวมการควบคุมทางการเมืองเข้ามาไว้ในมือตน กระบวนการนี้จำเป็นต้องลิดรอนสิทธิของชนชั้นสูงที่มิใช่เจ้าทั้งในเมืองหลวงและตามหัวเมืองต่าง ๆ ในการควบคุมกำลังคนจำนวนมากอย่างไม่ขึ้นแก่ใคร เพราะในตอนนี้ กรุงเทพฯ ถือว่ากำลังคนเหล่านี้เป็นราษฎร “ของตน” ประการสุดท้ายสยามจำเป็นต้องเพิ่มจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ให้เพียงพอสำหรับการพัฒนาที่มีเป้าประสงค์เพื่อการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวโดยเฉพาะ เนื่องจากเมื่อถึงตอนนี้ ข้าวเป็นพลังผลักดันที่ยิ่งใหญ่ของเศรษฐกิจสยามไปแล้ว ในกัมพูชาการปฏิรูปของฝรั่งเศส เป็นความเพียรพยายามอย่างที่มิได้ปกปิดซ่อนเร้นสักเท่าไรนัก ในอันที่จะทำลายลักษณะอุปถัมภ์ของการเมืองกัมพูชา และเพื่อลดสมรรถนะของผู้นำในส่วนภูมิภาคของกัมพูชาให้อยู่ในสภาพต้องพึ่งพาฝรั่งเศส พร้อมกับยืนยันการควบคุมอย่างไม่มีความคลุมเครืออีกต่อไปของฝรั่งเศสเอง สภาพที่เป็นอยู่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะทั่วไปยิ่งกว่าที่ได้กล่าวมา คือการพัฒนา “กฎหมายและความเป็นระเบียบ” การพัฒนานี้ทำให้บริการขององครักษ์หรือผู้ติดตาม กลายเป็นเรื่องเหลือเฟือเกินจำเป็น ขณะเดียวกัน เมื่อโอกาสทางด้านเศรษฐกิจขยายกว้างขวางออกไป การมีพันธะผูกพันอย่างเป็นข้า กลายเป็นทางเลือกที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจสำหรับเกษตรกรน้อยลง อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ที่มิได้นำมาซึ่งการปฏิรูป—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคที่ความเพียรพยามเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ อันเป็นแนวคิดมาจากตะวันตก เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นพัก ๆ หรือเพียงนิดหน่อย เช่นในบริเวณที่ห่างไกลของบอร์เนียวตะวันออกและมากินดาเนา ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ—ระบบทาสก็ยังคงดำรงอยู่อย่างดื้อรั้น แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามกันเป็นพัก ๆ ที่จะกำจัดออกไป

ในทำนองเดียวกัน การพัฒนาทางเศรษฐกิจและการวางแผนงานอย่างพิถีพิถันเพื่อควบคุมรัฐได้สร้างสภาพการณ์ที่ทำให้ต้องกำจัดแรงงานภาคบังคับตามจารีตเดิมรูปแบบต่าง ๆ มากมาย ให้หมดสิ้นไปทีละน้อย การเกณฑ์แรงงานดังกล่าว มีอยู่หลายประเภท และมีรูปแบบที่แทบมิได้แตกต่างไปจากลักษณะการถือครองทาส ที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลายาวนานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความแตกต่างมีอยู่เพียงแค่ระดับความมากน้อยเท่านั้น ในอาณาบริเวณที่เศรษฐกิจจำต้องพึ่งพาอาศัยการผลิตสินค้าของเกษตรกรเช่นข้าวและน้ำตาล อย่างสม่ำเสมอมากขึ้นเรื่อย ๆ การธำรงรักษาระบบการ

เกณฑ์แรงงานจากเกษตรกรอยู่เนือง ๆ ไว้ เป็นสิ่งที่ยับยั้งมิให้เกษตรกรมีโอกาสประกอบภารกิจที่เกิดดอกออกผลเหล่านี้ และบางครั้งกลับเป็นการหนุนนำให้พวกเขาเพิ่มความจงรักภักดีต่อบรรดาชนชั้นสูงตามหัวเมือง เรื่องนี้ เป็นผลเสียต่อรายรับของรัฐ และหนำซ้ำ ยังเป็นอันตรายทางการเมืองเพิ่มเข้ามาอีก ยิ่งไปกว่านั้น ในสภาวการณ์ที่ความไร้ที่ดินทำกินและความยากจนกำลังทวีขึ้น เช่นในชวา เป็นต้น ความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงเกษตรกรให้เป็นแรงงานรับจ้างที่วางใจได้ ดังนั้น นับจากช่วงท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้ามา การรับใช้ด้านแรงงานแก่ชนชั้นสูงในพื้นถิ่นและการเกณฑ์แรงงานของรัฐในชวา จึงค่อย ๆ หมดไปทีละน้อย ๆ ตามขั้นตอน โดยการเกณฑ์แรงงานโดยรัฐนี้ มีการเก็บภาษีรัชชูปการเข้ามาแทนที่ ในสยาม พันธะหน้าที่ของเกษตรกร ที่ต้องมาทำงานใช้แรงงานให้แก่กษัตริย์เป็นเวลาสามเดือนหรือกว่านั้น ถูกยกเลิกไปในค.ศ.1899 และมีการนำการเก็บภาษีเป็นตัวเงินเข้ามาใช้แทน อาจเป็นได้ว่า ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกันนี้ พันธะในเรื่องแรงงานเกณฑ์ในโคชินจีน จึงอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าในอันหนำหรือตังเกี๋ยอย่างมาก

อย่างไรก็ดี คงเป็นการผิด ที่จะทึกทักว่า การตลาด และการสถาปนารัฐแบบยุคสมัยใหม่ โดยธรรมชาติและอย่างแน่นอน จะนำไปสู่การกำจัดระบบแรงงาน “ไร้เสรี” ทุกรูปแบบเสมอไป รูปแบบเก่าของแรงงานแบบมีพันธะหรือแรงงานเกณฑ์ ยังคงมีอยู่ต่อมาอีก ราวกับจะสาธิตให้ได้เห็นกันว่า กระบวนการปลดปล่อยแรงงานโดยทั่วไป มิได้เป็นขบวนการที่ก้าวหน้าไปตามลำดับ จากระบบทาสไปสู่ “เสรีภาพ” ของแรงงานรับจ้าง กล่าวคือ การเลิกล้มการเกณฑ์แรงงานในเวียดนาม เกิดขึ้นเพียงอย่างค่อยเป็นค่อยไปทีละน้อย และเกิดขึ้นเมื่อภายหลังค.ศ.1937 และตามเกาะที่อยู่นอก ๆ ไกลออกไปของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ก็ยังคงมีการเกณฑ์แรงงานสืบต่อมาจนล่วงเข้าทศวรรษ 1930 ยิ่งกว่านั้น ยังมีการพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ของการเกณฑ์แรงงานขึ้นมาอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยฝีมือของชาวตะวันตกเอง ซึ่งพยายามหาทางนำคนงานต่างชาติมาทำงานตามไร่ขนาดใหญ่ ที่ขาดแคลนแรงงาน คนงานเหล่านี้ มีข้อผูกมัดตามสัญญาโหด ให้ต้องทำงานเป็นระยะเวลาสามปี อันที่จริงนั้น เงื่อนไขการทำงานเยี่ยงทาสเช่นนี้ เลวร้ายเสียยิ่งกว่าสภาพที่ทาสโดยทั่วไปประสบกันในศตวรรษก่อน ๆ มากทีเดียว เสียงเอะอะโวยวายที่เผยถึงการใช้อำนาจอย่างผิด ๆ ที่เกิดขึ้นมาเป็นครั้งคราว ได้นำมาซึ่งการปฏิรูปอย่างเป็นทางการ ในรูปการยกเลิกสัญญาว่าจ้างอย่างเสียไม่ได้ – ชาวอังกฤษในมลายูยกเลิกการทำสัญญาว่าจ้างชาวอินเดียในค.ศ.1910 และยกเลิกกับชาวจีนในค.ศ.1914 ในขณะที่ดัตช์ออกกฎหมายให้กำจัดซากเดนสุดท้ายของสัญญาผูกมัดแบบนี้ในอินดีสเมื่อล่วงถึงค.ศ.1942 แม้กระนั้น วิธีการจัดหาและควบคุมแรงงาน ก็ยังไม่สู้มีการเปลี่ยนแปลงสักเท่าไรนัก อาทิเช่นในมลายู การว่าจ้างชาวจีนตามสัญญา ถูกแทนที่ด้วยการจัดหาแรงงานของเอกชน หรือด้วยระบบบ้านเช่า ที่ซึ่งเป็นแหล่งที่สามารถจัดหาชาวจีนที่เพิ่งมาถึงใหม่ มาทำงานให้—ในทั้งสองกรณีนี้ ความเป็นหนี้เป็นสินของกรรมกร ทำให้เขาหรือเธอผู้นั้น ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของนายจ้าง มิใช่เพียงแต่มาทำงานให้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ตอนปลายยุคอาณานิคม มีหลักฐานอย่างแท้จริงอยู่ไม่เท่าไรนัก ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบแรงงานรับจ้างแบบเสรี โอกาสและลู่ทางสำหรับแรงงานรับจ้างขยายออกไปอย่างกว้างขวางเป็นอันมาก – อาทิเช่น สองในสามของประชากรในชนบทของอินโดจีน พึ่งพาอาศัยการทำงานรับจ้างในบางรูปแบบ เพื่อเลี้ยงตัวเองไปวัน ๆ หนึ่ง – แต่ถึงกระนั้นลักษณะตามแบบฉบับของสังคมที่มีพันธนาการอย่างข้าทาส ก็ยังคงมีอยู่ เรื่องนี้ มีประจักษ์ให้เห็นแม้กระทั่งภายในสภาพแวดล้อมแบบใหม่และทันสมัยของตัวเมือง ซึ่งอุดมไปด้วยเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกินที่อพยพเข้ามาดิ้นรนหาทางเลี้ยงชีพอย่างจนตรอก พวกกรรมกรยังคงมีความผูกพันโดยส่วนตัวกับพวกนายหน้าตัวแทน ผู้จัดการและหัวหน้าคนงานผู้ที่ทำสัญญาว่าจ้างพวกเขาออกเป็นกลุ่มแรงงาน ค่าจ้างที่ต่ำกับสภาพความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ แผ่ขยายออกไป การใช้พันธะหนี้สินเป็นวิธีการเพื่อการบีบบังคับในด้านเศรษฐกิจโดยตรง ยังคงมีดำเนินต่อมา โอกาสลู่ทางสำหรับการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงงานรับจ้างในแนวนอนหรือในทางที่สูงขึ้น ยังคงขอบเขตจำกัด เครือข่ายในเรื่องชาติพันธุ์และวงศ์วาน ยังคงเป็นตัวกำหนดอาชีพ และตลาดแรงงานรับจ้างที่แท้จริง ก็ไม่ยอมเกิดขึ้นมาสักที เศรษฐกิจซึ่งมีโครงสร้างตามแนวทางของอาณานิคม ไม่อาจยินยอมให้สภาพการณ์เช่นนี้เปลี่ยนแปลงเป็นอื่นได้

สตรี

โดยขนบธรรมเนียมที่เป็นมา สตรีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสถานภาพโดยส่วนเปรียบเทียบ สูงกว่าสตรีในภูมิภาคอื่น ๆ ของเอเชีย ตัวอย่างเช่น แม้กระทั่งประมวลกฎหมายของเวียดนามสมัยราชวงศ์เลซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีน ก็ยังรับรองสิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดกสำหรับสตรีไว้ในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่ สตรีในลูซอนตอนกลาง ซึ่งสามารถรับมรดก ซื้อขายและยกที่ดินให้แก่ทายาทต่อไปได้ตามสิทธิ์ของตนเอง สตรีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้ประสบกับการต้องแยกตัวจากโลกภายนอกหรือแยกไปอยู่ต่างหาก (มีข้อยกเว้นบางส่วน ในกรณีของสตรีในชนชั้นที่มีกำเนิดสูง) สตรีได้รับความเคารพยกย่องอย่างมาก ในฐานะที่เป็นผู้ดูแลรักษา ผู้จัดระบบงาน ผู้หาเลี้ยงชีพ ผู้จัดการด้านการเงิน และในฐานะสื่อติดต่อกับวิญญาณภายในครัวเรือนและหมู่บ้าน สิ่งที่สำคัญคือการเก็บออมสินทรัพย์ใด ๆ ที่ครัวเรือนเกษตรกรอาจสั่งสมขึ้นมาได้นั้น มักเป็นการเก็บในรูปเครื่องประดับมีค่าของสตรี ในครอบครัวที่ยากจน ที่ทุกอย่าง จำต้องนำมาเกื้อหนุนเพื่อความอยู่รอดของหน่วยครอบครัวเป็นสำคัญ ความเสมอภาคระหว่างเพศ จะใกล้เคียงกันมากที่สุด กระนั้นก็ดีโดยทั่วไปแล้ว สตรีมิได้มีสถานภาพใกล้เคียงกับผู้ชาย ความไม่เสมอภาคที่อยู่ในโครงสร้าง ในเรื่องการแบ่งงานกันทำโดยมีเพศเป็นตัวกำหนด ทำให้สตรีรับหน้าที่ในบ้านเป็นหลัก (ปรุงอาหาร ซักล้าง ทำความสะอาด ปั่นด้ายและทอผ้าสำหรับใช้แป็นเครื่องนุ่งห่มในครัวเรือน เก็บฟืนและหาบน้ำ) นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ต่าง ๆ ที่ต้องทำอีกมากมายนอกบ้าน (ปลูกและเก็บเกี่ยวพืชผล ตำข้าว ผลิตงานหัตถกรรม จำหน่ายและซื้อสินค้าต่าง ๆ ที่ตลาด) ตลอดเวลาที่ผ่านมา สตรียังมักตกเป็นเหยื่อของความ

ต้องการชั่วแล่นของชายที่มั่งคั่ง และในยามวิกฤติ ตัวผู้เป็นบุตรสาวนั้นเอง ที่จะถูกนำไปขายเป็นทาสและโสเภณี

เงื่อนไขของยุคสมัยที่ตะวันตกเข้ามามีอำนาจครอบงำ และผลกระทบที่สะท้อนมาจากยุคดังกล่าว สร้างความกระทบกระเทือนถึงสตรีในลักษณาการที่ซับซ้อนและบางครั้ง ก็คลุมเครือ ทัศนคติที่ดูแแคลนสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาก่อนที่การเข้าครอบงำทางการเมืองจะเสร็จสมบูรณ์ลง ยินยอมให้ชาวตะวันตก หันไปใช้โสเภณี คนรับใช้ในบ้านและการมีนางบำเรอกันอย่างมักง่าย อย่างไรก็ดี เป็นเรื่องแปลกที่บ่อยครั้งสตรีเหล่านี้ สามารถสร้างอิทธิพลได้เป็นอันมาก โดยสตรีเหล่านี้รู้ที่จะฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากบทบาทที่ได้รับมาโดยบังเอิญ กล่าวคือ บทบาทในฐานะสื่อกลางทาง วัฒนธรรมของโลกที่แปลกใหม่ ที่คู่ชาวตะวันตกของตนประสบ อย่างไรก็ดี ที่สำคัญยิ่งกว่าบทบาทชั่วคราวนี้ ก็คือลักษณาการที่อำนาจทางเศรษฐกิจของตะวันตก ทำให้ฐานะของสตรีในการจัดระเบียบสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับครัวเรือนและสังคม เปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ

ที่น่าจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากที่สุด คือการเปลี่ยนแปลงในสาขาการผลิตสิ่งทอ เป้าหมายแฝดของลัทธิอาณานิคม คือการเพิ่มการผลิตภาคเกษตรกรรมจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และใช้ภูมิภาคนี้เป็นตลาดสำหรับผลิตภัณฑ์ภาคอุตสาหกรรมของยุโรป ที่สำคัญที่สุดคือสิ่งทอที่ผลิตขึ้นจากเครื่องจักรกล เป้าหมายคู่นี้ เชื่อมโยงกันอยู่ในลักษณาการที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และสร้างความยุ่งเหยิงมากเป็นพิเศษ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของสตรี เครื่องนุ่งห่มสำหรับครอบครัวชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ไหนแต่ไรมา ล้วนได้มาจากการปั่นทอของสตรีในครัวเรือนนั้น ๆ เรื่องราวที่นักเดินทางชาวตะวันตกเล่าถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียกได้ว่าทุกเรื่องในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ต่างกล่าวอ้างถึงเครื่องทอผ้าในทุกครัวเรือน ทว่าตลอดช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การใช้สิ่งทอราคาถูกที่ผลิตจากยุโรปของเกษตรกรเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล จนกระทั่งเบียดลึกเข้าไปในการผลิตภายในครัวเรือน และถึงกับเข้าไปถึงอุตสาหกรรมสิ่งทอที่มีลักษณะเป็นการพาณิชย์มากกว่านั้น เช่นวิสาหกิจที่ประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่น ที่มีฐานที่มั่นอยู่ในอิโลอิโลเป็นต้น เกษตรกรและชาวเมือง ต่างซื้อผ้าราคาถูกของยุโรปจากตลาดกันมากขึ้น แทนที่จะทอขึ้นเองในบ้านของตน ในชวามูลค่าของสิ่งทอที่นำเข้าเป็นกรณีตัวอย่างที่ปรากฏแนวโน้มนี้ก่อนที่อื่น การนำเข้าของชวาเพิ่มขึ้นจาก 3.8 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1830 มาเป็น 13.1 ล้านกิลเดอร์ในเวลาสิบปีหลังจากนั้น ในพม่า เมื่อถึงค.ศ.1930 ราวสามในสี่ของสิ่งทอทั้งหมดของประเทศ ได้จากการนำเข้า ส่วนสยามนั้นมูลค่าตามตัวเลขของสินค้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากฝ้าย ที่นำเข้ามาในประเทศ เพิ่มขึ้นเจ็ดเท่าในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1864 ถึงค.ศ.1910 เวียดนาม ซึ่งเป็นประเทศที่ฝรั่งเศสสร้างอุตสาหกรรมการผลิตของตนเองขึ้นมา เป็นกรณียกเว้นกรณีเดียว ที่ไม่จัดอยู่ในข่ายนี้

ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่เหตุการณ์ที่คลี่คลายออกมาเช่นนี้ อยู่ที่ว่า ภาษีและภาระที่กะเกณฑ์ให้สังคมเกษตรกรโดยทั่วไปต้องแบกรับ เพิ่มขึ้นอย่างมาก ภาษีและภาระดังกล่าว ประกอบด้วยการสร้างเงื่อนไขให้ผู้ชายต้องถูกเกณฑ์ให้มาทำงานเพื่อพัฒนาระบบการขนส่ง โดยได้หรือไม่ได้ค่าตอบแทน

ให้ต้องปลูกพืชผลเพิ่มขึ้นภายในพื้นที่เท่าเดิมหรือในบริเวณที่ดินที่กว้างขวางขึ้น หรือต้องเพิ่มรายได้ของครัวเรือนในหนทางอื่น ๆ เพื่อรองรับประชากรในชนบท ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความจำเป็นต้องเพิ่มการผลิตภาคเกษตรกรรมเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีเงินมาจ่ายภาษีและซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ในสภาวการณ์เช่นนี้ แรงงานสตรีสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในงานอื่น ๆ ได้มากยิ่งขึ้นโดยส่วนเปรียบเทียบ แทนที่จะทำงานทอผ้าซึ่งเชื่องช้าและกินแรงมาก สตรีเพิ่มพูนการสร้างประโยชน์ ให้แก่เกษตรกรรมของครอบครัว จากที่เคยสร้างให้มากอยู่แล้ว ส่วนหนึ่งเพื่อชดเชยกับการขาดแคลนชายไปชั่วคราว พวกผู้หญิงพยายามหารายได้ให้มากขึ้น จากการทำงานในภาคเกษตรกรรมหรือการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ และทำงานรับจ้างในส่วนที่อยู่นอกเกษตรกรรม (งานรับใช้ตามบ้านและงานในโรงงาน เป็นสองสาขาที่ได้รับความนิยมมาก) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในระบอบเศรษฐกิจที่เงินสด มีให้อย่างค่อนข้างเสรี และเงื่อนไขการค้า เอื้อต่อการผลิตพืชผลและการผลิตภาคอุตสาหกรรมที่เป็นส่วนประกอบ ย่อมเป็นการเหมาะควรในแง่เศรษฐกิจแก่ครัวเรือนมากกว่า หากว่าสตรีไปรับจ้างทำงานในแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้

การปลดสตรีออกจากหน้าที่ที่มีมาแต่ครั้งโบราณทำนองเดียวกันนี้ ซึ่งในกรณีนี้ คือการตำข้าวเกิดขึ้นพร้อมกับการนำเครื่องสีข้าวด้วยเครื่องจักรกลมาใช้ พัฒนาการนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากการปรับปรุงเทคโนโลยีเรือกลไฟ รวมทั้งการเปิดคลองสุเอซ การขนส่งอย่างรวดเร็วที่เป็นผลตามมา ทำให้สามารถสีข้าวได้อย่างหมดจด (ทำให้ข้าวมีน้ำหนักเบาลง) และไปถึงที่หมายปลายทางที่อยู่ห่างไกลโดยไม่เสี่ยงกับการเสีย ดังจะเห็นว่า ในขณะที่ในค.ศ.1869 มีโรงสีข้าวเพื่อการพาณิชย์อยู่ในพม่าตอนล่างเพียง 13 โรง เมื่อถึงค.ศ.1900 จำนวนนี้ได้เพิ่มขึ้นเป็น 83 และในค.ศ.1930 เพิ่มขึ้นเป็น 538 ผลลัพธ์สำหรับสตรีคือการทำงานในแขนงนี้ ลดน้อยลงไปมาก

ในทัศนะของนักวิชาการท่านหนึ่ง เห็นว่า การปลอดจากภาระหน้าที่ประเภทนี้ ทำให้สถานภาพทางสังคมของสตรีด้อยลงไป การปลอดจากหน้าที่นี้ยังเป็นเหตุให้เกิดบางสิ่งบางอย่าง ที่เป็นเหมือนกับความเสื่อมในอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมของสตรี นอกจากนี้ ยังเป็นผลเสียต่อฐานะทางเศรษฐกิจของสตรี เมื่อเปรียบกับชาย[20] ทัศนะนี้เป็นการคะเนขึ้นโดยแท้จริงทั้งยังเน้นไปในทางลบมากเกินไป มีผู้หญิงจำนวนมากขึ้นถูกโอกาสหรือความจำเป็น ผลักดันให้ต้องออกจากสภาพแวดล้อมของการทำงานผลิตและแลกเปลี่ยนในภาคเกษตรที่เคยอยู่แต่ภายในครอบครัว เมื่อถูกกดดันให้ต้องปะทะกับภาวะที่หมิ่นเหม่และวุ่นวายของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจหนักเข้า ผู้หญิงก็เพียรพยายามหางานทำในที่ที่หาได้ ทั้งงานประจำและงานประเภทไม่ประจำ ซึ่งก็มักประสบความสำเร็จอย่างมาก ผู้หญิงประกอบขึ้นเป็นสัดส่วนที่ใหญ่โตอย่างน่าทึ่ง ในส่วนของแรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานการผลิตขนาดเบา เช่นการเย็บปักถักร้อย หรือการมวนซิการ์ ซึ่งถือกันว่า ผู้หญิงทำงาน

---

[20] Norman G. Owen, "Textile Displacement and the Status of Women in Southeast Asia," in Gordon P. Means, ed., ***The Past in Southeast Asia's Present,*** Ottawa, 1978.

อย่างวางใจได้มากกว่า พิถีพิถันกว่า ว่าง่ายกว่าและแคล่วคล่องกว่า (และแน่นอน ค่าแรงถูกกว่า) ผู้ชายตามเหมืองและตามไร่ขนาดใหญ่ ผู้หญิงก็มีสัดส่วนในแรงงาน มากขึ้นเป็นลำดับด้วยเช่นกัน กระนั้นแม้ว่ารายได้ของผู้หญิงจะมีความสำคัญต่อครอบครัว แต่ก็ยังน้อย (ปกติแล้ว อยู่ในราวครึ่งหนึ่งของรายได้ของผู้ชาย) และถือกันว่า เป็นเพียงรายได้เสริม สถานภาพของผู้หญิงต่ำ ตำแหน่งงานก็ไม่จำเป็นต้องมี งานที่ให้ค่าตอบแทนที่ดีสุดและมีศักดิ์ศรีมากที่สุด เป็นงานของผู้ชาย ในขณะที่ผู้ใช้แรงงานในเมืองมีจำนวนเพิ่มขึ้นและมีความทันสมัยขึ้น รวมทั้งเมื่อมีการแข่งขันกันหางานเพิ่มขึ้นนั้น ดูเหมือนว่าน่าจะเป็นได้ที่งานชนิดที่ผู้หญิงทำกันเป็นอาชีพ จะมีสถานภาพ เงื่อนไขการทำงานและค่าตอบแทน ถดถอยด้อยลงไป และอาจเป็นได้ว่าจำนวนงานก็ลดน้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ดี แม้ว่าการณ์จะเป็นดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แต่ความคลี่คลายของเหตุการณ์ไปในแนวเช่นนี้ ก็ยังเริ่มมีกลิ่นอายของการปลดปล่อยแรงงานขึ้นมาบ้าง ดังที่นักมาร์กซิสต์ชาวเวียดนาม (ชาย) สองท่าน กล่าวไว้ในค.ศ.1938 ว่า

> ขณะนี้ ผู้หญิงถูกบังคับให้ต้องจากครอบครัวไปทำงานในโรงงานและเหมืองแร่ เพื่อความอยู่รอด ผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายและเหนื่อยยากเท่ากับผู้ชายเป็นประจำทุกวัน และดังนั้น จึงได้เกิดความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง นับตั้งแต่เมื่อรู้ว่าตนต้องทำงานเพื่อที่จะมีกิน ผู้หญิงจึงมิได้เพียงแต่*เชื่อฟัง*พ่อและแม่ *เชื่อฟัง*สามีและบุตรชาย ราวกับอยู่ในสภาพของทาสถาวรอีกต่อไป[21]

ความป่วยไข้และความตาย

ก่อนที่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าจะเริ่มขึ้น โดยทั่วไปแล้ว คนจากซีกโลกตะวันตก ประทับใจอย่างยิ่งกับสภาพความเป็นอยู่ที่ดีทางร่างกายของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[22] หลังจากนั้นมา พวกเขาก็เริ่มกล่าววิจารณ์ในทางที่ไม่ชื่นชมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเรื่องสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องอัตราความยืนยาวของอายุที่ต่ำลงและขนาดตัวที่เล็กลง เมื่อมองย้อนกลับไป จะเห็นว่า ความชื่นชมที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นภาวะสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น้อยกว่าที่จะแสดงว่า คนทางตะวันตกมีพลังความอยู่รอดปลอดภัยของชีวิต ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อายุขัยโดยเฉลี่ยของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนนั้นและก่อนหน้านั้น อยู่ในราวยี่สิบห้าหรือสามสิบปี

---

[21] Cuu Kim Son (Tran Duc Sac) and Van Hue (Pham Van Hao), cited in David G. Marr, ***Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,*** Berkeley, 1981, 242.

[22] ส่วนนี้ อาศัยข้อมูลเป็นอย่างมาก จากความเรียงใน Norman G. Owen, ed., ***Death and Disease in Southeast Asia: Explorations in Social, Medical and Demographic History,*** Singapore, 1987.

อัตราการตายของทารกและเด็ก แน่นอนว่าสูงมาก และเมื่อผู้คนมีชีวิตรอดผ่านวัยห้าขวบมาได้แล้ว พวกเขาก็น่าจะสามารถคาดหวังได้ว่าจะมีอายุยืนไปถึงห้าสิบหรือห้าสิบห้าปี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ป่วยเป็นโรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งมาเลเรีย ไข้รากสาดน้อย วัณโรค กามโรคชนิดต่าง ๆ และเป็นไปได้ว่ารวมถึงกาฬโรคด้วย สาเหตุการตายเพราะโรคภัยไข้เจ็บที่พบบ่อยที่สุด ได้แก่โรคหรือไข้ที่เกี่ยวกับการติดเชื้อที่ระบบทางเดินอาหาร ซึ่งเป็นแบบฉบับของสังคมก่อนยุคสมัยใหม่ ก่อนยุคอุตสาหกรรม

ความสามารถในการควบคุมชีวิตได้เพียงหมิ่นเหม่เช่นนี้ มีผลต่อพฤติกรรมของพวกเขา ในลักษณาการที่เราท่านก็ได้แต่เพียงคาดเดา ความที่พ่อแม่รู้ดี ว่าลูกของตนหลายคน คงจะอยู่รอดไม่พ้นวัยทารก แน่นอนว่าย่อมส่งผลต่อแบบแผนของความเจริญพันธุ์ การที่คนส่วนใหญ่มีอายุขัยที่ค่อนข้างสั้นย่อมต้องส่งอิทธิพลอย่างถึงพื้นฐาน ต่อความเชื่อของพวกเขา และวิธีการที่พวกเขาจัดระบบและจัดการชีวิตในด้านสังคมและการทำงานของตน โดยทั่วไปแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลาย ล้วนสืบเนื่องมาจากสาเหตุที่มักเกี่ยวพันซึ่งกันและกันสองประการ สาเหตุแรกคือพลังทางจิตวิญญาณของบุคคล -- ในรูปของภูติ ผี ปีศาจ ที่มาทำร้ายผู้คนหรือชุมชน สาเหตุที่สองที่มีมากที่สุดในเวียดนาม แต่ก็ปรากฏให้เห็นในที่อื่น ๆ ด้วย คือการมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องไปกับระเบียบของสิ่งต่าง ๆ ตามที่ได้ลิขิตมาก่อนแล้ว ความเข้าใจเหล่านี้ ครอบงำลักษณาการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอบสนองต่อโรคภัยไข้เจ็บด้วย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมเสมอที่จะแสวงหาสาเหตุของความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นแก่ตนในระดับต่าง ๆ การแสวงหาของพวกเขาเป็น ในลักษณาการที่รวมเอาสิ่งที่เป็นคนละเรื่องกันเข้ามาไว้ด้วยกัน เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้มีอยู่ในแวดวงการรักษาด้วย กล่าวคือ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะใช้วิธีการแบบที่มีหลายช่วงชั้น อาทิเช่น ในกรุงเทพฯ การขจัดปัดเป่าโรคอหิวาต์ระบาดที่น่าสยดสยองในค.ศ.1820 ซึ่งทำให้คนตายไปถึงหนึ่งในห้าของประชากรทั้งเมือง พระมหากษัตริย์ทรงเสนอให้ดำเนินการต่าง ๆ เป็นชุดไป ซึ่งมุ่งหมายเพื่อให้ครอบคลุมถึงเหตุที่อาจเป็นไปได้ในทุกกรณี นับตั้งแต่การยิงปืนใหญ่ในตอนกลางคืน เพื่อทำให้ภูติผีปีศาจตกใจและหนีไป มีการสวดพระสูตรพิเศษ จัดขบวนแห่ทางศาสนาเพื่อขับไล่ภูติผีปีศาจ และให้ทุกคนหยุดทำงานเพื่อมาทำบุญแผ่ส่วนกุศลเพื่อให้ภูติผีปีศาจสงบลง เนื่องจากมีตัวแปรต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันอยู่หลายประการ ซึ่งล้วนสามารถเป็นสาเหตุของความป่วยไข้และความตายได้ทั้งสิ้น และเนื่องจากเป็นไปไม่ได้ ที่จะระบุสาเหตุอย่างแน่ชัด ดังนั้น จึงไม่มีเหตุผลที่การบำบัดรักษาความป่วยไข้ชนิดใดชนิดหนึ่งจำต้องมีทางที่ถูกต้องเพียงทางเดียว ประชาชนเคยชินกับการพึ่งพาอาศัยวิธีการหลายอย่างต่าง ๆ กัน เพื่อรักษาตัวเอง โดยบางครั้งก็ทำไปพร้อม ๆ กัน บางครั้ง ก็ทำไปตามลำดับ—ได้แก่ การใช้ยา สวดภาวนา น้ำมนต์ ปรึกษาแพทย์ผู้รักษาแขนงต่าง ๆ และถือวัตรปฏิบัติในแบบที่เคร่งศีลธรรมมากขึ้น สิ่งที่ช่วยในกรณีหนึ่ง อาจไม่จำเป็นว่าจะช่วยได้ในอีกกรณีหนึ่งก็ได้ อาทิเช่นในเวียดนาม เวลาที่เกิดการเจ็บป่วยหรือเวลาที่ได้รับบาดเจ็บ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการตัดสินว่า ผลลัพธ์จะออกมาเป็นอย่างไร รวมทั้งตัดสินรูปแบบในการรักษาด้วย

ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การบุกรุกของตะวันตก เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอัตราเร่งมิได้มีผลกระทบที่เป็นหายนะแก่สุขภาพของประชากรพื้นเมืองโดยตรง เหมือนเช่นในกรณีที่เกิดขึ้นในออสเตรเลียและแอฟริกา ชาวตะวันตก มิได้นำโรคภัยไข้เจ็บชนิดใหม่มาให้ อย่างน้อยก็มิใช่ในขอบข่ายที่มีความสำคัญในแง่สังคมหรือประชากรศาสตร์ เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามีส่วนร่วมในการพาณิชย์นานาชาติมาเป็นเวลายาวนาน ดินแดนนี้จึงเปิดรับโรคภัยไข้เจ็บของนานาชาติมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ดี ในทางกลับกัน ความเพียรพยายามของตะวันตก ในอันที่จะปรับปรุงสุขภาพของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มิได้ช่วยให้เกิดผลดีแต่อย่างใดขึ้นมา ข้อยกเว้นกรณีสำคัญมีเพียงการรณรงค์ฉีดวัคซีน (เริ่มต้นในชวาในค.ศ.1804) ซึ่งในท้ายที่สุด ได้ทำให้ไข้ทรพิษกลายเป็นโรคที่ไม่มีความสำคัญไป ชาวดัตช์ก็เหมือนกับชาวสยาม คือไม่มีคำตอบให้กับโรคอหิวาต์ ซึ่งถูกนำเข้ามาในชวาในค.ศ.1821 และเป็นโรคที่มักมีโอกาสตายถึง 60เปอร์เซ็นต์ วิธีอย่างดีที่สุดที่พวกเขาสามารถคิดขึ้นมาได้ คือเครื่องดื่มที่เข้าฝิ่น ซึ่งมิได้เป็นอะไรมากไปกว่ายาครอบจักรวาล ในทำนองเดียวกัน การรักษาโรคของอเมริกันก็ไม่ประสบความสำเร็จที่จะต่อสู้กับโรคอหิวาต์ที่ระบาดในฟิลิปปินส์ในช่วงค.ศ.1902 ถึงค.ศ.1904 อันที่จริงแล้ว น่าจะเป็นได้ว่า การปรากฏตัวของตะวันตก สร้างผลกระทบที่สร้างความเสียหายโดยอ้อมต่อมาตรฐานด้านสุขภาพ ในบางกรณี ระดับความต้องการแรงงานของประชากรที่เป็นราษฎรกับระดับปริมาณอาหารที่มีอยู่ ได้นำไปสู่ความยากจนและทุโภชนาการ และดังนั้น มีผลสืบเนื่องให้ภูมิต้านทานโรคที่มีอยู่ ลดน้อยลง นอกจากนี้แล้วการพัฒนาระบบทางสัญจรและการปรับเกษตรกรรมให้เป็นการพาณิชย์เพิ่มขึ้น ซึ่งมาพร้อมกับความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ได้รับแนวคิดจากตะวันตก ทำให้การแพร่เชื้อโรค เป็นไปอย่างสะดวกและง่ายดายยิ่งขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ประชากรพื้นถิ่นที่ไม่เคยต้องกับพานพบกับเชื้อโรคเหล่านี้มาก่อน และดังนั้น ประชากรเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่มีอยู่ในกลุ่มที่จะได้รับผลร้ายแรงเป็นพิเศษจากการติดเชื้อ การถางทำลายป่าเพื่อการผลิต พืชผล การทำเหมืองแร่ ตลอดจนการก่อสร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งการขยายการชลประทานอย่างไม่เป็นธรรมชาติ เป็นการส่งเสริมให้เกิดโรคมาเลเรียขึ้น การสีข้าวที่กระทำอย่างเป็นการค้ามากขึ้น ทำให้มีข้าวชนิดขัดขาวให้คนงานที่มิใช่ภาคเกษตรกรรมได้ซื้อหากันอย่างสะดวกง่ายดายยิ่งขึ้น ผลลัพธ์ก็คือมีผู้ป่วยเป็นโรคเหน็บชาสูงขึ้นอย่างพรวดพราด ในประการสุดท้าย การขยายศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมือง ได้สร้างสภาพแวดล้อมที่ไม่อำนวยต่อสุขภาพมากเป็นพิเศษขึ้นมา ประกอบด้วยเคหสถานที่แออัดและไม่ถูกสุขอนามัย มีการสุขาภิบาลและน้ำสะอาดไม่เพียงพอ ในทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อัตราการตายในหมู่ชาวอินโดนีเซียในปัตตาเวีย เท่ากับ 64 ต่อ 1000 ในระยะที่เกิดโรคระบาด มีบางส่วนของเมืองนี้ ที่มีอัตราการตายสูงถึง 400 ต่อ 1000 คน

ช่วงเวลาส่วนใหญ่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ผลกระทบที่ระบอบอาณานิคมมีต่อสุขภาพของคนพื้นถิ่น น่าจะมีน้อย และอาจเป็นได้ว่า มีผลกระทบที่สร้างความเสียหายอยู่บ้าง ตรงกันข้ามกับในระยะที่ระบอบอาณานิคมเฟื่องฟู ในระยะนั้นชาวตะวันตกดูเหมือนจะมีอิทธิพลครอบงำอยู่ทุกแนวทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้ว ความรู้สึกถึงความเหนือกว่าของ

ชาวตะวันตก เช่นเดียวกับความต้องการสิทธิธรรมทางการเมือง กอปรขึ้นเป็นความคิดเรื่องหน้าที่อย่างบิดา ที่จะต้องดูแลประชาชน ซึ่งได้รับการกำหนดชะตามาให้อยู่ภายใต้การปกครองของตน ชาวตะวันตกใช้ “การแพทย์จักรวรรดิ” เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของทัศนคติดังว่านี้ การแพทย์จักรวรรดิ ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษกับการควบคุม สิ่งที่แสดงถึงสุขภาพที่ย่ำแย่อย่างเป็นที่สะดุดตามากที่สุด การควบคุมนี้กระทำโดยการวิจัยทางการแพทย์และการรณรงค์เพื่อการกำจัดโรคระบาด การเกิดโรคระบาดอย่างต่อเนื่อง เป็นประหนึ่งการสบประมาทอำนาจครอบงำของตะวันตก ยิ่งไปกว่านั้น โรคระบาดยังส่งผลสืบเนื่องอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจ เนื่องจากโรคเหล่านี้ คร่าชีวิตผู้ใช้แรงงานมากมาย และทำให้ผู้ที่อยู่ในแรงงานส่วนอื่น ในจำนวนมากพอกัน ป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ แนวรุกด้านที่สองของการแพทย์จักรวรรดิ คือการปรับปรุงสภาพสุขลักษณะและสุขอนามัยโดยทั่วไป เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ความก้าวหน้าที่สำคัญในด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ นำมาซึ่งการยอมรับถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับโรค ระหว่างน้ำที่ขังอยู่ตามแอ่งกับโรคมาเลเรีย น้ำดื่มกับอหิวาต์ สุขลักษณะที่ไม่ดี การเดินเท้าเปล่า กับพยาธิปากขอ กิจกรรมส่วนที่สาม คือการฝึกฝนอบรมแพทย์ พยาบาลและผดุงครรภ์ที่เป็นชนพื้นถิ่น อย่างไรก็ดี แม้จะมีการก่อตั้งโรงเรียนแพทย์อย่างเช่นสโตเวีย ขึ้นในปัตตาเวีย จำนวนคนที่ได้รับการฝึกอบรม ก็น้อยอย่างน่าสมเพช โดยทั่วไปแล้ว ผู้ผ่านการอบรมแล้วเหล่านี้กระจุกกันอยู่ในเมืองสำคัญ ๆ และในแง่สังคมแล้ว คนเหล่านี้เป็นผู้แปลกแยกซึ่งเข้ากับประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น การแพทย์ที่พวกเขาใช้ในการรักษา ก็สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก และเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่คุ้นเคย ในปีนังในค.ศ.1930 มีผดุงครรภ์ที่ได้ผ่านการฝึกอบรมมาแล้วเพียงสิบสี่คน ต่อประชากร 190,000 คน เวียดนามในค.ศ.1930 มีผู้ช่วยแพทย์หรือเภสัชกรชาวเวียดนามหนึ่งคน ต่อประชากร 67,000 คน ในลอมบอกในค.ศ.1931 แพทย์ที่มีคุณวุฒิสามคน ดูแลประชากร 790,000 คน กิจกรรมบริเวณที่สี่ คือการตรวจตราเป็นกิจวัตรและบริการด้านการแพทย์และการศึกษา มีการตั้งคลีนิคขึ้นมาต่อสู้กับกามโรค มีการเปิดโอสถศาลาขึ้นตามเมืองต่าง ๆ เพื่อจัดแจกยาแก่ประชากร ในมลายู มีการก่อตั้งเครือข่ายศูนย์สวัสดิการทารกขึ้น เพื่อให้ยาและคำแนะนำแก่มารดาและบุตรธิดา แน่นอนว่าจะต้องมีโรงพยาบาลด้วย ทว่าโรงพยาบาลที่ให้บริการแก่ชนพื้นถิ่น มิใช่ชาวตะวันตกนั้น ถูกเปลี่ยนไปเป็นเพียงที่พึ่งสุดท้าย ซึ่งเท่ากับยืนยัน “ชื่อเสียงของโรงพยาบาล ว่าเป็นที่ฝังคน ไม่ใช่รักษาคน”[23]

โดยรวมแล้ว ผลกระทบของการแพทย์ตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เริ่มต้นขึ้น มีทั้งดีและร้ายประสมกัน ในช่วงที่ไข้หวัดใหญ่ระบาดครั้งใหญ่ในค.ศ.1918 ซึ่งมีนักเขียนท่านหนึ่ง บรรยายว่า “น่าจะเป็นหายนะตามธรรมชาติครั้งหนึ่งที่ร้ายแรงที่สุดเท่าที่เคยเกิดขึ้นกับโลกนี้”[24] และทำให้ชาวอินโดนีเซียตายไปประมาณ 1.5 ล้านคน การแพทย์ของ

---

[23] Susan Abeyasekere, “Death and Disease in Nineteenth Century Batavia,” in ibid., 199.

[24] Colin Brown, “The Influenza Pandemic of 1918 in Indonesia,” ibid., 235.

ดัตช์ สามารถให้การบำบัดรักษาเฉพาะไปตามอาการเท่านั้น ส่วนในเรื่องการช่วยควบคุมมิให้โรคลุกลามหนักขึ้นนั้น ทำอะไรไม่ได้เลย ในมลายูระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1930 มีคนตายเพราะโรคมาเลเรียครึ่งล้านคน แม้ว่าจะมีความก้าวหน้าไปมากแล้ว ในเรื่องความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสาเหตุของโรค กระนั้นก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว การแพทย์ของตะวันตกก็ได้สร้างความก้าวหน้าไปอย่างสำคัญ ไปสู่การทำความเข้าใจและควบคุมโรคสำคัญ ๆ อย่างเช่นเหน็บชา อหิวาต์ และมาเลเรีย ด้วยการใช้วัคซีนและยา และด้วยการควบคุมสภาพแวดล้อมให้ดียิ่งขึ้น อัตราการตายของทารก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อัตราที่สูงอย่างน่ากลัวที่ประสบกันตามเมืองต่าง ๆ ได้ลดลงไปอย่างสำคัญ อย่างน้อยก็ในบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะมีชัยชนะดังกล่าวมานี้ แต่ผลกระทบที่จะช่วยลดอัตราการตายโดยทั่วไป ก็ยังดูเหมือนว่าจะมีขอบเขตจำกัดอยู่ ส่วนเท่าที่เกี่ยวข้องกับการป่วยนั้น เราได้แต่เดากันว่า การเกิดโรค ก็น่าจะลดลงไปบ้างเช่นกัน เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ขาดความสำเร็จเช่นที่ปรากฏออกมาเหล่านี้ ก็เพราะว่า การวางยุทธศาสตร์การแพทย์นั้น กระทำโดยมุ่งหมายเพื่อรักษาและควบคุม มิใช่ป้องกัน โดยแก่นแท้แล้ว การแพทย์จักรวรรดิ เป็นการแพทย์ที่มีคุณสมบัติในแบบนักแทรกแซง คือแสวงหาหนทางที่จะหยุดยั้งหรือควบคุมเฉพาะสิ่งที่แสดงออกถึงการเป็นโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะที่รุนแรงน่าตื่นเต้นตกใจ แทนที่จะแสวงหาทางเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขอันเป็นรากเหง้า ที่ทำให้โรคเหล่านั้นเกิดขึ้นและเฟื่องฟูขึ้นมา -- เหมือนในกรณีความป่วยไข้ที่แพร่หลายจนเปรียบได้กับเป็น “ภูมิหลัง” ที่ปรากฏอยู่ตลอดกาล เช่นวัณโรคและอาการท้องเดินในทารก เหตุผลประการที่สอง คือการขาดทรัพยากรที่เหมาะควร ในด้านเงินและบุคลากร ภาวะที่ถูกบีบในด้านงบประมาณที่จัดสรรให้กับสิ่งที่เป็นไปเพื่อ “สวัสดิการ” ทำให้เป็นที่แน่นอนว่า ความก้าวหน้า จะเกิดขึ้นแก่เฉพาะบางส่วนและเป็นพัก ๆ เท่านั้น กรณียกเว้นคือตามไร่ขนาดใหญ่ ซึ่งมองเห็นได้ชัดและพิสูจน์ให้เห็นได้แน่ว่ามีความเกี่ยวพันกันอยู่ ระหว่าง ค่าใช้จ่าย สุขภาพและกำไร แต่สภาวะอันเป็นสวัสดิการนี้ มีขึ้นก็เมื่อราวค.ศ.1930 แล้วเท่านั้น

ชาวตะวันตก

หากใช้จำนวนอย่างเดียวเป็นมาตรสำหรับวัด อิทธิพลของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะนี้ นับว่าไม่สำคัญ พัฒนาการของอิทธิพลและอำนาจของชาวตะวันตกในตอนแรก เป็นไปอย่างเชื่องช้า แต่ในท้ายที่สุด เมื่อย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อิทธิพลและอำนาจของตะวันตกพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและครอบคลุมในทุก ๆ ด้านยิ่งขึ้น ตรงกันข้ามกับจำนวนชาวตะวันตก ที่ยังคงน้อยมาก เมื่อเทียบตามสัดส่วน ตัวอย่างเช่น ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ชาวตะวันตก มีสัดส่วนอยู่เพียง 0.4 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด และในอินโดจีนมีชาวตะวันตกเพียง 0.18 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ดัชนีที่เหมาะสมกว่า ที่สามารถชี้ให้เห็นอิทธิพลของตะวันตกที่กำลังจะเกิดขึ้นมา—คืออิทธิพลในด้านการเมืองและเศรษฐกิจนั้น—จะได้แก่การจัดระบบการดำเนินชีวิตทางด้านสังคม ที่

เปลี่ยนแปลงไป ในตอนต้นและกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ตามสถานที่ซึ่งตะวันตกควบคุมดินแดนอย่างเป็นทางการน้อยที่สุด หรือมีอิทธิพลทางด้านการพาณิชย์อย่างเป็นล่ำเป็นสันน้อยที่สุด สิ่งที่เป็นตัวแทนแสดงถึงชาวตะวันตก จะมีไม่แต่เฉพาะระบบราชการที่เฉื่อยชาและซึมเซาเท่านั้น หากยังรวมถึงการชุมนุมอย่างมีสีสันของนักเผชิญโชคที่หวังมาหาขุมทรัพย์ นักเผยแพร่คำสอนที่ช่างเสกสรรปั้นแต่งเรื่องราวต่าง ๆ นักฝันที่โลดโผน นักต้มตุ๋นและคนที่มีความคิดและพฤติกรรมประหลาด ๆ ชาวตะวันตกต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนและวิถีปฏิบัติของภูมิภาคนี้ เพื่อไปให้ถึงจุดที่พวกเขาจำเป็นต้องไปให้ได้ และได้ในสิ่งที่พวกเขาต้องการ – และบางครั้ง ก็เพียงเพื่อครองชีวิตและสติไว้ให้ได้ ภายในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นมิตร พวกเขาจำต้องประนีประนอมเมื่อเผชิญกับผู้มีอำนาจเหนือกว่าและในจำนวนที่มากกว่า และพลิกแพลงและฉวยโอกาสใช้โครงสร้างทางด้านการพาณิชย์และสังคมเช่นที่ได้พบให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น ผู้ที่พิสูจน์ตนเองว่ามีประสิทธิภาพเป็นพิเศษ ในการทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและใช้ระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ได้ผล จึงได้แก่บุคคลอย่างเช่นสปีดี้ แห่งลารุต หรือบอสโซโล แห่งเปรักตอนบน ทั้งนี้โดยยังไม่ได้พูดถึงชาวสก็อตอีกหลายคน

ทั้งหมดนี้ เปลี่ยนแปลงไป เมื่อรัฐใหม่ ๆ เข้ายึดครองอำนาจสูงสุดในทางการเมืองได้สำเร็จในทันทีที่ครองอำนาจได้ รัฐก็ต้องคอยธำรงรักษาอำนาจนั้นไว้ และเรื่องนี้มีผลถึงการเสกสรรปั้นแต่งนิยายเรื่องใหม่ เกี่ยวกับอำนาจในการปกครอง คำกล่าวอ้างของชาวตะวันตก ถึงความเหนือกว่าประชาชาติและสังคมที่อยู่ภายใต้ความปกครองของตน ทั้งในทางด้านวัฒนธรรม เทคโนโลยีและศีลธรรม จึงพัฒนาขึ้นมา ทั้งนี้โดยอ้างด้วยว่าคุณสมบัติเหล่านี้พวกตนมีติดตัวมาโดยกำเนิด ความเหนือกว่าดังว่า สะท้อนให้เห็นที่การให้ความสำคัญแก่เกียรติภูมิ แก่ “การรักษามาตรฐาน” และแก่การวางตัวให้ห่างเหินจากประชากรที่เป็นราษฎรในระยะที่เหมาะสม สภาพการณ์เช่นนี้ มีผลสะท้อนที่สำคัญหลายประการ ในประการหนึ่ง หมายถึง งานราชการ จะขาดแคลนบุคคลที่มีชีวิตชีวาร่าเริง มีบุคลิกภาพโดยเฉพาะของตนเอง และดูแคลนต่อการรับผิดชอบงานที่ไม่สมควรแก่ความสามารถของตน ทั้งนี้โดยมีข้าราชการที่ได้รับการฝึกฝนตามมาตรฐานและมีการจัดระบบงาน “อย่างเหมาะสม” มาแทนที่ ทัศนคติแบบวางท่าว่าให้ความเมตตากรุณา และงานเอกสารมากมายเป็นภูเขาเลากาของผู้มาแทนที่เหล่านี้ มักมีความหมายถึงว่า พวกเขามีความเข้าใจ “คนพื้นเมือง” อย่างใกล้ชิดสนิทสนมน้อยกว่าข้าราชการรุ่นก่อน เรื่องนี้จึงมีผลถึงการพัฒนาสังคมที่ค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มั่งคั่งและมีสัดส่วนเฉพาะของคนตะวันตก ซึ่งเหนือสิ่งอื่นใด จัดขึ้นรอบ ๆ พิธีกรรมของสโมสร ที่ซึ่งคนตะวันตกสามารถ “ปล่อยวางการวางมาด” ได้ โดยไม่เสียศักดิ์ศรี สภาวะเช่นนี้ยังมีผลถึงการหลั่งไหลเข้ามาของเหล่าภรรยาชาวตะวันตก (หากผู้ชายชาวตะวันตกสามารถจัดการให้เดินทางมาอยู่ได้) อันเป็นพัฒนาการซึ่งในตัวของมันเองแล้ว เสริมสร้างความรู้สึกที่แยกห่างออกมาและอำนาจที่เหนือกว่า กรณีที่ชายตะวันตกไม่สามารถเลี้ยงดูภรรยาได้ นางบำเรอชาวเอเชียแบบที่มาอยู่กินด้วย ก็ถูกแทนที่ด้วยโสเภณีชาวเอเชีย และวัฒนธรรมของชนลูกครึ่ง ก็ละลายหายไปภายใต้ความร้อนระอุของการแบ่งชาติเหยียดผิวอย่างเป็นทางการ ในบางสถานที่ ที่สำคัญคือ เนเธอร์แลนส์ ดีสต์ อินดีส เรื่องนี้ยังมีความหมายอีก

ว่า ชาวตะวันตกเริ่มพิจารณาอาณานิคมว่าเป็นบ้านของตนเอง มิใช่สถานที่พักชั่วคราว ที่น่าสนใจมากที่สุดและดูแย้งกันอยู่ในตัวเองมากที่สุดก็คือ เรื่องนี้เพิ่มความกระวนกระวายและหน่วงเหนี่ยวเสรีภาพในการประพฤติปฏิบัติของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อชนพื้นเมือง (ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก) เริ่มตั้งคำถามเสียงอ่อย ๆ ขึ้นมา ถึงอนาคตของอำนาจครอบงำทางการเมืองของตะวันตก สภาพชีวิตดังกล่าว สะท้อนให้เห็นในนวนิยายของออร์เวลล์ ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจในเรื่อง -- ที่รู้เห็นถึงชีวิตที่น่าเบื่อหน่าย เหงาหงอยและไม่เป็นหลักเป็นฐานของบรรดาผู้เป็นภรรยา ที่ถูกกักขังไว้ด้วยบัญชาทางสังคมและการเมืองของสิ่งแวดล้อม และเจ้าหน้าที่ผู้นี้รู้สึกว่าถูกกดดันจากเสียงโห่ร้องของฝูงชนชาวพม่า มากเสียจนจำต้องยิงช้าง ทั้ง ๆ ที่ขัดกับสัญชาติญาณที่เตือนสติอยู่[25]

ผู้มั่งมี ผู้ยากจน และผู้ด้อยพัฒนา

ความเจริญมั่งคั่งทางด้านวัตถุและความด้อยพัฒนา มิได้กีดกันซึ่งกันและกันเสมอไป ทั้งไม่จำเป็นต้องอยู่แยกกันไปคนละทางด้วยเช่นกัน การผลิตตามแบบอย่างการผลิตของอาณานิคม นำความเจริญมั่งคั่งมาสู่สังคมพื้นถิ่นในระยะเวลาสั้น ๆ และในบางสถานที่ นำความเจริญอย่างเป็นการถาวร ดังจะเห็นว่าแม้ว่าเกษตรกรชาวชวาที่ปลูกอ้อยสำหรับหีบน้ำตาลให้กับดัตช์ภายใต้ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับจะถูกตั้งข้อเรียกร้องจากที่ดิน แรงงานและทรัพยากรอื่น ๆ ของตน แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็ยังอยู่ในฐานะที่สุขสบายกว่าที่เคยเป็นในสมัยก่อนค.ศ.1830 อย่างมาก อำนาจในการซื้อที่เพิ่มขึ้นซึ่งเกิดจากเงินค่าจ้างและการขายพืชผล ช่วยเสริมการติดต่อทางการพาณิชย์ของเกษตรกร ให้เลยตัวหมู่บ้านออกไป ความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้น แสดงให้เห็นที่การขยายการซื้อเกลือและผ้าของยุโรป ระดับการบริโภคข้าวและเนื้อก็สูงขึ้น และชีวิตด้านการพาณิชย์ก็มีความคึกคักมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกัน บรรดาผู้ที่ปลูก เก็บเกี่ยวและฉีกปอในกาบิโกลัน ก็ประสบกับความมั่งคั่งไพบูลย์อย่างที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน (แม้ว่าบางครั้ง จะไม่สม่ำเสมอ) เป็นเวลาเกือบหนึ่งร้อยปี ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์ของความต้องการเส้นใยสำหรับทำเชือกในตะวันตก ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกษตรกรที่ปลูกยางพาราเพื่อเสริมการปลูกข้าวในมลายูหรือสุมาตรา ได้ประโยชน์จากแหล่งรายได้ใหม่ที่มีความสม่ำเสมอยิ่งขึ้น บริเวณชายแดนที่ห่างไกลของพม่าตอนล่าง กระเถิบห่างไกลออกไปจากเดิมด้วยฝีมือของชาวนาผู้ถือครองที่ดินขนาดย่อมชาวพม่า การขยายเขตเพาะปลูกออกไปเช่นนี้ เป็นพื้นฐานที่ทำให้ตระหนักว่า การผลิตที่เพิ่มขึ้นเพิ่มพูนความมั่งคั่งไพบูลย์อย่างใหญ่หลวง พร้อมกับเพิ่มระดับความคล่องตัวในการเปลี่ยนแปลงสถานะทางด้านสังคม ให้สูงขึ้น

---

[25] George Orwell, “Shooting an Elephant,” in Sonia Orwell and Ian Angus, eds. ***The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell,*** London, 1968,I.235.

กระนั้นก็ดี เมื่อสงครามญี่ปุ่นเกิดขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ล้วนยากจน และมีเป็นจำนวนมาก ที่จมลึกลงไปในความยากจนยิ่งขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูญเสียที่ดินและประสบความเดือดร้อนเพราะอาหารหายากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้สังเกตการณ์บางคน อธิบายถึงความมีอยู่และความไม่รู้จักหมดสิ้นของความยากจน โดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างมากมาย ที่ยับยั้งการพัฒนาเศรษฐกิจในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวการยับยั้งดังกล่าว ประกอบด้วย “ความเกียจคร้านตามธรรมชาติ” หรืออย่างน้อยที่สุด ก็เป็นความเฉื่อยชา ความรังเกียจต่อการเสี่ยงทว่าในเวลาเดียวกันก็ต้องการที่จะนำผลผลิตส่วนเกินที่มีอยู่ ไปลงทุนกับสิ่งที่ช่วยค้ำประกันอย่างไม่เป็นทางการทางด้านสังคมและจิตวิญญาณซึ่งไม่เกิดดอกออกผล การตำหนิติเตียนจากทางศาสนา ต่อการหาประโยชน์จากดอกเบี้ยสูง ๆ และการสะสมทรัพย์ รวมทั้งการยอมจำนนมากจนเกินไปต่อความไม่แน่นอนของโชคชะตา อย่างไรก็ดี คำอธิบายดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับแบบแผนของพฤติกรรมตามที่กล่าวอ้างกันนี้ ในแง่กำเนิดและความคงทนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีหลักฐานอย่างเด่นชัดซึ่งดำรงอยู่เรื่อยมาอย่างไม่คลอนคลาย ถึงการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอบสนองอย่างกระตือรือร้นต่อเครื่องจูงใจทางวัตถุในสมัยอาณานิคม ทั้งนี้ยังไม่ได้กล่าวถึงความเร่าร้อนที่พวกเขารับเอาลัทธิทุนนิยมเข้ามาในระยะหลัง ๆ นี้

กุญแจที่ไขปริศนาเรื่องความยากจนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะอยู่ที่ความจริงในข้อที่ว่าความมั่งคั่งไพบูลย์ที่แพร่ขยายไปทั่ว ซึ่งเกิดจากความเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวคิดของตะวันตกมิได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคจนถึงพื้นฐาน ในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการลงทุนในการผลิตพืชผลหรือการทำเหมืองแร่ มีน้อยคนที่แสดงความสนใจอย่างมากมายที่จะผันทรัพย์สมบัติของตนไปสู่การเปลี่ยนสถานะภายในโครงสร้างสังคมให้สูงขึ้น หรือเปลี่ยนวิธีแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างอย่างผลิกผันไปจากรากฐานเดิม พวกที่ประสบความสำเร็จในกิจกรรมเหล่านี้ -- ซึ่งบางครั้ง มั่งคั่งขึ้นอย่างมากเป็นพิเศษ—มิได้มีอำนาจทางการเมือง ทั้งคงไม่มีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาโครงสร้างของเศรษฐกิจ อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว โครงสร้างและธรรมชาติของการผลิตที่แปลกไปจากที่ใด ๆ โดยแก่นแท้ของตัวโครงสร้างและธรรมชาติการผลิตเอง ก็เป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์และต่อความเจริญมั่งคั่งของประชาชนส่วนใหญ่อันกว้างขวางของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในลักษณาการที่สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปเป็นเช่นนี้ มีองค์ประกอบที่เสริมพลังซึ่งกันและกันอยู่สองประการ ประการแรกก็คือ ข้อได้เปรียบโดยส่วนเปรียบเทียบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อยู่ที่ภูมิภาคนี้ผลิตวัตถุดิบที่มีการแปรรูปอย่างง่าย ๆ ในขอบข่ายแคบ ๆ หรือไม่มีการแปรรูปเลย ได้แก่ ข้าว น้ำตาล ดีบุก ถ่านหิน น้ำมัน ยางพารา ไม้ ปอ ยาสูบ ยิ่งไปกว่านั้น ข้อได้เปรียบโดยส่วนเปรียบเทียบโดยเฉพาะของแต่ละรัฐ ที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ขอบข่ายของสินค้าที่ผลิต ยิ่งแคบลงอย่างหนักหน่วงมากขึ้นไปอีก เศรษฐกิจที่มีโครงสร้างแบบนี้ มีความล่อแหลมอย่างสูงต่อความผันผวนของราคาที่มีลักษณะเป็นวงจร ซึ่งสามารถ

สร้างความเสียหายให้ได้เป็นอันมาก ความผันผวนของราคานี้ ในส่วนหนึ่ง เป็นเพราะแหล่งสินค้าจากที่ อื่น ๆ สามารถเข้ามาเพิ่มการแข่งขันได้อย่างค่อนข้างสะดวกง่ายดาย และอีกส่วนหนึ่ง เป็นเพราะเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องพึ่งพาอาศัยภาวะและความต้องการของเศรษฐกิจที่มีการพัฒนามากกว่า ซึ่งเป็นฝ่ายที่ซื้อสินค้าเหล่านี้ ประเด็นที่กล่าวมานี้ เป็นแนวโน้มที่คงอยู่มาตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า โดยมีลำดับเหตุการณ์ดังนี้คือ การประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 1880 และ 1890 การฟื้นตัวขึ้นในอีกสิบปีให้หลัง ภายหลังค.ศ.1900 ความปั่นป่วนอันเกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจที่มีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น และการผันดิ่งลงไปสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก สิ่งที่ทำให้สภาพการณ์ต่าง ๆ ยิ่งเลวร้ายลงไปยิ่งกว่านี้ ก็คือลำดับภาพเหตุการณ์ที่กล่าวมา ถูกครอบด้วยความตกต่ำโดยทั่วไปของสินค้าต่าง ๆ เหล่านี้ ในสภาวะการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา ด้วยเหตุผลกว้าง ๆ เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวแล้ว รูปแบบการผลิตเหล่านี้ จึงมิได้มีสมรรถนะที่จะให้ผลกำไรแก่ผู้ผลิตหรือผู้ลงทุนที่จะสามารถขยายต่อไปได้เรื่อย ๆ ในระยะยาว นอกจากนี้ รูปแบบการผลิตนี้ยังเป็นเป้าที่จะถูกแทนที่อยู่ไม่หยุดหย่อน บางครั้งก็ด้วยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ เช่นการขยายการผลิตเส้นใยในรูปแบบที่ถูกกว่าทั่วโลก ซึ่งเข้ามาแทนที่ปอของบิกอล บางครั้งบางคราว ก็เป็นความชั่วแล่นของสมัยนิยม เช่นการที่ตะวันตกนิยมบุหรี่มากกว่าซิการ์ที่ห่อด้วยใบยาสูบอย่างดีของเดลี เป็นต้น

ผลที่ตามมาก็คือ เหล่านักลงทุน ทั้งที่เป็นชนพื้นเมืองและชาวต่างประเทศ ต่างหาหนทางที่จะใช้จ่ายไปกับการลงทุนที่ถาวรให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ และกู้ทุนกลับคืนจากผลกำไรด้วยความรวดเร็วอย่างที่สุด ในกรณีที่การผลิตมีพื้นฐานอยู่รายรอบแหล่งที่มีระบบการจัดองค์กรแรงงานของเกษตรกร อยู่อย่างซับซ้อนแล้ว—ตัวอย่างเช่นการผลิตข้าวในพม่าตอนล่างหรือที่ลุ่มแม่น้ำโขง หรือการผลิตน้ำตาลในชวาและลูซอนตอนกลาง การทำไร่ผลิตยางพาราขนาดย่อมในมลายูและสุมาตรา—สภาพการณ์ล้วนลงเอยไปอยู่ในกรอบที่คงที่ กล่าวคือสภาพที่เกษตรกรตกเป็นเบี้ยล่างของการเอารัดเอาเปรียบที่รุนแรงหนักข้อยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยระบบที่ลงทุนน้อยและใช้แรงงานสูงเหล่านี้ นักลงทุนทุ่มเทความเอาใจใส่ให้แก่การเพิ่มขนาดของการลงทุน (โดยวิธีขยายการปลูกพืชผลตามแนวนอนด้วยการเพิ่มพื้นที่การเพราะปลูก) และเพิ่นพูนผลประโยชน์ในส่วนของตน (โดยใช้วิธีการเพิ่มค่าเช่าและส่วนแบ่งพืชผล) โดยนักลงทุนเหล่านี้มิได้สร้างเสริมความยืดหยุ่นหรือสมรรถนะที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในระยะยาวอย่างเป็นล่ำเป็นสันแต่อย่างใดเลย ในด้านเทคโนโลยีในการผลิตนั้น ก็เช่นเดียวกับกรณีเทคโนโลยีการผลิตของโรงหีบน้ำตาลแบบหมุนจากศูนย์กลางซึ่งขับเคลื่อนด้วยไอน้ำ และกรณีเทคโนโลยีโรงสีข้าวที่ใช้พลังไอน้ำ หรือการนำผลที่ได้จากการวิจัยทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับการเกษตร จุดมุ่งหมายของการใช้เทคโนโลยีก็เพื่อทำให้ระบบการผลิตที่กระทำอยู่แล้วอย่างดกดื่นนั้น มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แทนที่จะยกระดับการผลิตขึ้นไปถึงระดับใหม่ที่สูงขึ้น สิ่งที่ยอมรับกันว่ามีประโยชน์ ที่ได้เพิ่มเติมจากพัฒนาการนี้ อยู่ในรูปอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่เป็นส่วนเสริมให้แก่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ – อาทิเช่นการขนส่ง โรงงานผลิตเครื่องมือ การบรรจุหีบห่อ—ในทำนอง

เดียวกันอุตสาหกรรมขนาดย่อมเหล่านี้ก็เป็นการปรับแต่งแผนการที่มีอยู่เดิมให้ละเอียดพิถีพิถันยิ่งขึ้น แน่นอนว่า ลักษณาการเช่นนี้ย่อมมีความหมายว่า เมื่อวิธีการผลิตนี้ดำเนินไปจนถึงขีดจำกัดของโครงสร้างของวิธีการผลิตนี้แล้ว สวัสดิการของเกษตรกร จำต้องลดดิ่งลงไปอย่างเลี่ยงไม่พ้น กรณีเช่นนี้ เกิดขึ้นดังตัวอย่างเช่น เมื่อที่ดินที่สามารถบุกเบิกหักล้างถางพงได้ เริ่มหมดไป หรือเริ่มมีน้อยลง หรือจำนวนผู้ที่มาหางานทำ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หรือระบบการชลประทานเสื่อมโทรมลง หรือราคาสินค้าตกลงอย่างฮวบฮาบและอย่างกระทันหัน เป็นต้น

แน่นอนว่าองค์ประกอบอย่างที่สองและที่มีความสำคัญยิ่งกว่า ก็คือ เศรษฐกิจดังที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นเศรษฐกิจที่ตะวันตกมีอิทธิพลครอบงำอยู่ เมื่อวิเคราะห์อย่างถึงที่สุดแล้ว ระบบเศรษฐกิจนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจเมืองแม่และผลประโยชน์ของพันธมิตรของเมืองแม่เหล่านั้นด้วย ความเจริญรุ่งเรืองที่มีคุณค่ายิ่งขึ้น มีให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีโอกาสเข้าถึง หากว่าการเพียรแสวงหาความเจริญรุ่งเรืองดังว่า มิได้ไปปะทะอย่างถึงแก่นกับผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของรัฐที่เป็นเมืองแม่ สถานภาพการเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แสดงตัวออกมาให้ปรากฏในหลาย ๆ ทาง ทางหนึ่งคือ “การสูบผลประโยชน์จากอาณานิคม” นั่นคือการส่งผลกำไรจากการลงทุนของผู้ประกอบการ (ซึ่งมีค่าประเมินในค.ศ.1930 เท่ากับ 3007 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) กลับไปยังเมืองแม่ ซึ่งหากเป็นไปในทางตรงข้าม ผลกำไรนี้อาจถูกนำกลับเข้าไปลงทุนในวิสาหกิจการผลิตได้อีก แบบอย่างที่ต่างออกไปจากนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ คือการเบี่ยงเบนโภคทรัพย์ ไปยังชนชั้นผู้ประกอบการที่เป็นชาวพื้นเมือง ซึ่งนำไปใช้ลงทุนในการอุปโภคบริโภคอย่างเป็นที่เด่นสะดุดตาของคนทั้งหลาย และนอกจากนี้ ก็ยังมีกรณีที่กรรมกรชาวจีนและชาวอินเดีย ที่มาอยู่เป็นการชั่วคราว ส่งรายได้กลับไปยังบ้านเกิดของตนด้วย ทางที่สอง คือระบบการเก็บภาษี ซึ่งสร้างภาระหนักหน่วงที่สุดให้แก่ชาวพื้นเมืองชนชั้นต่าง ๆ ที่ยากจน ภาษีนี้ นำไปใช้สนับสนุนเศรษฐกิจในส่วนของตะวันตกอย่างมีประสิทธิภาพ ความเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจยังปรากฏในอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือการตัดสินใจด้านนโยบาย ซึ่งกีดกันวิสาหกิจของเกษตรกร เช่นห้ามเกษตรกรรายย่อยผลิตน้ำตาลให้แก่โรงงานของตะวันตกในชวาในค.ศ.1923 เนื่องจากเห็นว่าการผลิตของเกษตรกรรายย่อยนี้เป็นภัยคุกคามต่ออุตสาหกรรมที่ตะวันตกควบคุมอยู่ หรือการผลักภาระสำคัญเรื่องการลดการผลิตให้กับเจ้าของไร่ขนาดย่อม ในช่วงที่มีนโยบายจำกัดการผลิตยางพาราของมลายูในทศวรรษ 1920 (นักเขียนท่านหนึ่ง เรียกว่า เป็น “การเลหลังผลประโยชน์ของเกษตรกร”)[26] หรืออีกกรณีหนึ่งคือการวางกฎระเบียบเพื่อ ขัดขวางมิให้เกษตรกรรายย่อย ปลูกยาสูบในอาณาบริเวณที่มีไร่ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในสุมาตราตะวันออก การผลิตของเกษตรกรสามารถอยู่รอดเคียงข้างวิสากิจทุนนิยมของตะวันตกอยู่ได้ ในยามที่เศรษฐกิจเติบใหญ่ขึ้น และในยามที่ยังมีช่องทางให้ใช้ประโยชน์ได้ ทว่าการผลิตของเกษตรกรรายย่อยจะกลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นต้องมีไปได้ในทันที หากว่ากิจการมีความสามารถในการ

---

[26] Lim Teck Ghee, ***Peasant and Their Agricultural Economy,*** 144.

แข่งขันดีเกินไป สิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะความเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจอย่างที่สี่ คือการนำภาษีศุลกากรที่มีอันตรายมาใช้ ระบบภาษีที่ใช้อยู่ในอินโดจีนฝรั่งเศส ทำหน้าที่อุดหนุนผู้ผลิตที่เมืองแม่ บนความเดือดร้อนของประชากรชาว พื้นเมือง อินโดจีนนำเข้าสินค้าต่าง ๆ จากฝรั่งเศสและอาณานิคมอื่น ๆ ของฝรั่งเศสมากยิ่งกว่าประเทศอื่นใด ภาษีศุลกากรของสหรัฐ ขัดขวางมิให้ชาวอเมริกันมาลงทุนในอุตสาหกรรมการแปรรูปของฟิลิปปินส์ สิ่งที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นอาณานิคมประการที่ห้า ได้แก่แบบแผนของค่าใช้จ่ายในประเทศ ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวก็คือ มีค่าใช้จ่ายที่เป็นการลงทุนอย่างหนักเพื่อการสนับสนุนการธำรงอยู่ของรัฐ (การขยายระบบราชการเพื่อควบคุมและเก็บภาษีจากประชากร การลงทุนด้านการขนส่งเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านกลาโหม) และเพื่อบำรุงรักษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ (ท่าเรือ ถนน ทางรถไฟสำหรับการขนส่งสินค้าออกข้ามแดน) รัฐอาณานิคมนี้จะไม่ลงทุนอย่างเกิดดอกออกผลในด้านการศึกษา การผลิต หรือเทคโนโลยีของการผลิตภาคการเกษตรของเกษตรกร เช่นเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยและการชลประทาน เป็นต้น เป็นไปได้ว่า กรณีที่ปรากฏให้เห็นอย่างโดดเด่นมากที่สุดคือสยาม ชนชั้นสูงในสยามมองเห็นประโยชน์ส่วนตัวเล็ก ๆ น้อย ๆ ในระยะสั้นจากการปรับปรุงดังกล่าวเหล่านั้น ระบอบอาณานิคมและการผลิตตามแบบอาณานิคม ถูกนำมาใช้อย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความถาวรให้แก่สภาวการณ์ซึ่งจะทำให้ฝ่ายปกครองได้กำไร มิใช่เพื่อค้ำประกันอนาคตที่มีเอกราชทางเศรษฐกิจและเลี้ยงตัวได้ สำหรับประชากรพื้นเมือง ภายใต้สภาวการณ์เหล่านี้ แม้กระทั่งความเพียรพยายามด้วยความตั้งใจดีเช่นความเพียรพยายามเพื่อ “ปกป้อง” ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้รอดพ้นจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ โดยการออกกฎหมายที่ดินฉบับปีค.ศ. 1913 ซึ่งกำหนดเขตสงวนให้แก่ชาวมาเลย์ กฎหมายนี้ยังทำหน้าที่ค่อนไปในทางยืนยันสถานภาพของชนพื้นถิ่น ในฐานะที่เป็นประชากรที่ยากจน เป็นเบี้ยล่าง และอาศัยอยู่ในบริเวณรอบนอกที่ห่างไกลจากความเจริญ

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก

นับตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ชีวิตด้านเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งสยามถูกจัดโครงสร้างให้มีเป้าหมายอยู่ที่การจัดป้อนผลิตผลทางการเกษตรที่เป็นอาหารและวัตถุดิบที่ให้แก่ตลาดโลก ความมั่งคั่งที่บังเกิดแก่ผู้ที่ควบคุมดูแลอาณานิคมเป็นผลงานที่แสดงความสามารถของพวกเขาอย่างหนึ่ง ที่สามารถขายผลิตผลเหล่านี้ในตลาดโลกในราคาที่ให้ผลกำไรดี โครงสร้างที่มิได้มีอะไรซับซ้อนและมิได้มีความหลากหลายนี้ อยู่รอดผ่านวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ความไม่แน่นอนของตลาดโลกพามาเยือน ไปได้หลายครั้งหลายครา ทว่าไม่มีวิกฤติใดอะไรที่เปรียบได้กับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก วิกฤติครั้งนี้สร้างหายนะให้แก่ตลาดของผลิตผลต่าง ๆ ที่เรียกได้ว่า ทุกอย่างซึ่งเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราคา

สินค้าต่าง ๆ ตกฮวบลงทั่วโลก ราคาขายส่งโดยเฉลี่ยของน้ำตาลชวา ตกลงจาก 13.66 กิลเดอร์ต่อหาบ* ในค.ศ.1929 เหลือ 9.60 กิลเดอร์ในค.ศ.1930 และลดลงมาจนถึง 5.61 กิลเดอร์ในค.ศ.1934 ราคาข้าวในโคชินจีน ลดลงจาก 7.15 เพียสเตอร์ต่อหาบในค.ศ.1929 เหลือ 1.88 เพียสเตอร์ในค.ศ.1934 ในช่วงระหว่างค.ศ.1929 ถึงค.ศ.1932 ราคายางที่ตลาดลอนดอน ลดจาก 10.25 เพนซ์ต่อปอนด์ เหลือ 2.3 เพนซ์ต่อปอนด์ ดังจะเห็นว่า ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ.1929 มูลค่าสินค้าออกซึ่งเป็นโลหิตเลี้ยงชีวิตด้านเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม ได้ลดฮวบราวกับตกดิ่งลงสู่ห้วงเหว ในสหพันธรัฐมลายู มูลค่าการส่งออกยางพารา ตกลงจาก 202 ล้านดอลลาร์สเตรทส์ ในค.ศ.1929 เหลือ 37 ล้านในค.ศ.1932 ในระยะเวลาเดียวกัน มูลค่าการส่งออกดีบุกและสินแร่ดีบุกที่ยังมิได้ถลุง ตกลงจาก 117 ล้านดอลลาร์เหลือ 31 ล้าน มูลค่าการส่งออกยางพาราของอินโดจีน ตกลงจาก 62 ล้านฟรังก์ในค.ศ.1930 เหลือ 27 ล้านในค.ศ.1932 ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มูลค่าการส่งออกสินค้าภาคเกษตรกรรมลดลงจาก 1237 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1928 เหลือ 294 ล้านในค.ศ.1935 ฟิลิปปินส์ ซึ่งได้รับการปกป้องเพราะสามารถเข้าถึงตลาดอเมริกันได้สะดวกเป็นพิเศษ หลีกเลี่ยงผลกระทบที่เลวร้ายที่สุดของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมาได้จนกระทั่งถึงตอนกลางทศวรรษ 1930 เมื่อสหรัฐกำหนดโควต้าการนำเข้าสินค้าต่างๆ ของฟิลิปปินส์

การส่งออกที่ลดต่ำลงไปเรื่อย ๆ ส่งผลอย่างร้ายแรงต่อรายรับและกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐอาณานิคมและรัฐสยาม อาทิเช่น รายรับของรัฐในสหพันธรัฐมลายูและเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ระหว่างค.ศ.1929 ถึงค.ศ.1932 ลดลงไปประมาณครึ่งหนึ่ง เช่นเดียวกับขนาดของงบประมาณโดยทั่วไปของอินโดจีน ซึ่งลดลงเช่นกัน กระนั้นก็ดี รัฐบาลของรัฐเหล่านี้ ก็มิได้ตระหนักถึงความร้ายแรงของสถานการณ์ในระยะแรก และโดยทั่วไปแล้ว มีปฏิกิริยาต่อสถานการณ์นี้อย่างเชื่องช้า ต่อเมื่อเป็นที่กระจ่างชัดว่า ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนี้ เป็นสิ่งที่ใหม่หมดทุกอย่าง ทั้งในด้านความรุนแรงและระยะเวลาแล้วนั่นแหละ รัฐบาลต่าง ๆ จึงเริ่มหาทางแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ในด้านเศรษฐกิจ แนวทางหลักของความเพียรพยายามของรัฐบาล คือพยายามปกป้องอุตสาหกรรมการส่งออกผลิตผลขั้นปฐมภูมิ เพื่อค้ำประกันความอยู่รอดของตน เรื่องนี้มีความหมายถึงการประสานแผนการต่าง ๆ ในระดับที่กว้างขวางไปทั่วโลก เช่นแผนการชาดบูร์น สำหรับน้ำตาล และความตกลงเรื่องระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับยางพารานานาชาติ ความตกลงนี้พยายามหาทางจำกัดการผลิต และดังนั้น จะส่งผลให้ราคาเพิ่มสูงขึ้น มาตรการเหล่านี้ ประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายเป็นส่วนใหญ่ ทว่าทำอะไรไม่ได้มากไปกว่าการทำให้ต้องหาทางแก้ไขปัญหากันในระยะยาว ทั้ง ๆ ที่ตัวปัญหาก็กำลังสร้างความเดือดร้อนให้รู้สึกกันอยู่ในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะเมื่อรัฐบาลไม่สามารถตัดทอนค่าใช้จ่ายของตนลงตามสัดส่วนที่สอดคล้องกันได้ในทันที อันที่จริงแล้ว นโยบายของอาณานิคมในบางกรณี ยิ่งทำให้ปัญหาที่มีเหตุมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ยิ่งซ้ำร้ายหนักลงไปเสียด้วยซ้ำ ตัวอย่างเช่นรัฐบาลอินดีส ซึ่งปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลที่เมืองแม่ ด้วยการยืนกรานอย่างหนักแน่น ไม่ยอมลดค่า

---

* 100 กก.

เงินตราของตนจนกระทั่งค.ศ.1936 ทำให้รัฐบาลจำต้องแข่งขันกับชาติต่าง ๆ ซึ่งลดค่าเงินของตนก่อนหน้านั้นไปนานแล้ว เพื่อแย่งชิงตลาดที่กำลังทรุดตัวลงไปเรื่อย ๆ

บรรษัทพาณิชย์ของเอกชน ยิ่งประสบความเดือดร้อนรุนแรงมากกว่านี้ไปเสียอีก เพราะไม่สามารถขายผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของตนได้ หรือมิเช่นนั้น ก็ขายได้ในราคาที่ต่ำอย่างน่าขัน รายได้ของพวกเขา จึงแทบเรียกได้ว่า หายสาบสูญไปเกือบทั้งสิ้น ผลลัพธ์อย่างหนึ่งก็คือ บริษัทต่าง ๆ มากมายพากันล้มหายตายจากไปหมด ในชวา โรงงานน้ำตาลของตะวันตก ที่ยังคงดำเนินการอยู่ เหลือเพียง 45 โรง จากจำนวนทั้งหมด 179 โรง ในขณะที่บริเวณที่ปลูกอ้อย ก็ลดลงจาก 200,831 เฮคทาร์ ในค.ศ.1931 เหลือ 27,578 เฮคทาร์ ในค.ศ.1935 วิสาหกิจบางแห่ง โชคดีกว่าที่อื่น ๆ ในอินโดจีน บริษัทยางพาราได้รับความช่วยเหลือคราวละมาก ๆ จากรัฐบาล เพื่อให้บริษัทผ่านพ้นปัญหาไปได้ ตลอดทั่วภูมิภาค บริษัทส่วนใหญ่ สามารถดำเนินการจนรอดตัวมาได้ ปกติแล้ว ด้วยการลดค่าใช้จ่ายในการผลิตลงอย่างหนักหน่วง อาทิเช่นในอุตสาหกรรมยางพาราของมลายู มีการนำเครื่องจักรกลที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และที่ให้ผลผลิตสูงขึ้น มาใช้ จำนวนผู้ควบคุมดูแลชาวยุโรปที่ทำให้มีรายจ่ายสูงถูกตัดทอนลงไปมาก ค่านายหน้า เงินเดือนและค่าจ้าง ลดลง เมื่อถึงค.ศ.1932 ค่าใช้จ่ายของผู้ผลิตที่มีค่าใช้จ่ายสูงที่สุดลดลงเหลือเพียงห้าในแปดของค่าใช้จ่ายของผู้ผลิตที่มีค่าใช้จ่ายต่ำที่สุดในค.ศ.1929 ค่าใช้จ่ายในการบริหารงานที่ไร่ยางพาราขนาดใหญ่ของสุมาตราตะวันออกในช่วงระหว่างค.ศ.1928 ถึงค.ศ.1932 ลดลงครึ่งหนึ่ง ด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพในระบบการกรีดและการแปรรูปยางพารา

กิจกรรมที่ลดลง รายได้ที่ลดลง และมาตรการประหยัดและมาตรการช่วยเหลือต่าง ๆ ส่งผลกระทบถึงทุกระดับของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองชาวตะวันตกลดลง (อาทิเช่น ในฝ่ายราชการพลเรือนของมลายู ลดลงจาก 270 คนในค.ศ.1929 เหลือ 213 คน ในค.ศ.1935) พร้อมกับไม่รับเจ้าหน้าที่ใหม่เข้ามาทำงาน เงินเดือนก็ลดลงเช่นกัน บางครั้ง ลดลงมากถึง 25 เปอร์เซ็นต์ บริษัทต่าง ๆ ไม่ปรานีปราศรัยในเรื่องการตัดค่าใช้จ่ายเสียยิ่งกว่ารัฐบาลมาก ในมลายูระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1933 กลุ่มคนที่ทำหน้าที่เพาะปลูก ถูกตัดทอนลงไประหว่าง 30 ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ ในขณะที่ลูกจ้างชาวยุโรปตามไร่ขนาดใหญ่ของสุมาตราตะวันออก ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 1700 คน ถูกปลดออกไปครึ่งหนึ่ง คนเหล่านี้ ถูกส่งกลับประเทศ หรือมิฉะนั้น ก็ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลหรือชุมชน เพื่อป้องกันมิให้ตกอยู่ในสภาพขัดสนขาดแคลน ซึ่งอาจทำให้ศักดิ์ศรีของชาวตะวันตกเสื่อมเสียไป ลูกจ้างชาวพื้นเมืองในระบบราชการ และในบริษัทเอกชนต่าง ๆ ก็ถูกลดค่าจ้างลงเป็นอันมากพร้อมกับปลดพนักงานระดับต่าง ๆ ออกเป็นจำนวนมากเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ผู้ที่ถูกปลดออกหากสามารถหางานทำใหม่ได้ ก็มักเป็นงานในตำแหน่งที่ต่ำกว่าที่เคยทำอย่างมาก มีคนจำนวนมากจำต้องกลับไปยังชนบทซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตนเอง ที่ขัดกันอย่างน่าประหลาดก็คือ พวกที่ยังคงทำงานกินเงินเดือนอยู่—ซึ่งปกติแล้ว เป็นคนที่อาวุโสและมีประสบการณ์---มักมั่งคั่งและเฟื่องฟูขึ้นเพราะค่าครองชีพลดต่ำอย่างฮวบฮาบและรวดเร็วยิ่งกว่าเงินเดือนของพวกเขา อาทิเช่น รายได้ที่แท้จริงของข้าราชการพลเรือนชาวฟิลิปปินส์ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1929 ถึง

ค.ศ.1932 อำนาจในการจับจ่ายใช้สอยของพวกเขา บางครั้ง ก็แสดงออกมาในรูปความเฟื่องฟูอย่างย้อนวงจรในแขนงต่าง ๆ เช่นอุตสาหกรรมก่อสร้าง เป็นต้น ความแตกต่างด้านรายได้ระหว่างบุคคลดังกล่าวกับประชากรส่วนใหญ่ เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงเวลาเหล่านี้ เป็นความจริงเช่นกันว่าคนงานชาวพื้นเมืองบางคน ไต่อันดับทางสังคมสูงขึ้นไป เพราะเป็นผู้เข้าทำงานที่ได้ค่าตอบแทนในอัตราที่แพงขึ้นแทนลูกจ้างชาวตะวันตกหรือชาวจีน ในระบบราชการหรืออุตสาหกรรมการบริการที่ออกไป

ลูกจ้างที่มิใช่ชาวตะวันตก ที่ทำงานแบบที่ไม่ได้ค่าจ้างเป็นเงินเดือนประจำ ได้รับความลำบากยิ่งกว่ามาก แม้ว่าระดับความยากจนของพวกเขา คงถูกนำมากล่าวให้มากเกินความเป็นจริงไปก็ตาม กรรมกรรับจ้างที่มีงานประจำส่วนใหญ่ ทำงานตามเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ พวกที่ไม่มีสัญญาว่าจ้างเป็นเหยื่อรายแรก ๆ ที่จะถูกปลดออกเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ในมลายูระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1932 กรรมกรชาวอินเดียในไร่ขนาดใหญ่เกือบ 200,000 คน และชาวจีน เกือบ 50,000 คน ถูกส่งกลับบ้านโดยรัฐบาลของสหพันธรัฐมลายูเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย ยิ่งกว่านั้น ลู่ทางการจ้างงานที่ย่ำแย่ยังทำให้แรงงานต่างชาติมากมาย ต้องออกจากประเทศไปโดยสมัครใจ รวมเบ็ดเสร็จแล้ว ในระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1933 มีชาวอินเดียใต้ออกจากปีนัง (เมืองท่าที่ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาและเดินทางออกไป) มากกว่าจำนวนที่เข้ามาถึงกว่า 240,000 คน และระหว่างค.ศ.1931 ถึงค.ศ.1933 มีชาวจีนที่เดินทางออกจากสิงคโปร์มากกว่าที่เดินทางเข้ามาถึง เกือบสองแสนห้าหมื่นคน ระหว่างค.ศ.1930 ถึงค.ศ.1934 จำนวนกรรมกรตามไร่ในสุมาตราตะวันออก ลดลงจาก 336,000 คน เหลือ 160,000 คน ผู้ที่ถูกปลดส่วนใหญ่ ถูกส่งกลับไปยังชวา ส่วนพวกที่ยังเหลืออยู่ตามวิสาหกิจดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นกรรมกร “เสรี” หรือมีสัญญาว่าจ้าง จำต้องอยู่ให้ได้ด้วยค่าจ้างซึ่งลดลงไปเรื่อย ๆ จนเหลือครึ่งหนึ่งของค่าจ้างสมัยปีค.ศ.1929 โดยมีเวลาทำงานลดลง และบางครั้ง ถึงกับตกงาน ตัวอย่างเช่น ตามไร่ยาสูบในสุมาตราตะวันออก ค่าจ้างที่จ่ายให้แก่คนงานที่มิใช่ชาวยุโรป ลดลงจาก 29.4 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1929 เหลือ 10 ล้าน กิลเดอร์ในค.ศ.1934 การดิ้นรนเพื่อประหยัดให้พอใช้ ทุเลาความลำบากลงไปเพราะค่าครองชีพเอง ก็ลดลงมาก—ในบางแห่งและบางเวลาค่าครองชีพ ลดลงถึงครึ่งหนึ่งของระดับตอนก่อนเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ—แต่ก็มีคนมากมาย ที่ยังมีครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูในสภาวการณ์ที่ไม่มีงานเสริมให้ภรรยาและบุตรของตนทำหรือมีน้อย คนเหล่านี้ เข้าดำเนินกิจกรรมทดแทนเพื่อให้ครอบครัวอยู่รอดไปได้—เช่น ด้วยการตกปลา ล่าสัตว์ หรือปลูกข้าวและผักต่าง ๆ เพื่อหาแหล่งอาหารและรายได้พิเศษ ซึ่งมักทำกันตามชานเมืองหรือตามที่ดินที่ทางไร่ขนาดใหญ่จัดสรรไว้ให้

ช่วงเวลาที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ องค์ประกอบด้านสังคมของกรรมกรในไร่ขนาดใหญ่ และกรรมกรเหมือง มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นสองอย่าง การเปลี่ยนแปลงอย่างแรก คืออัตราส่วนระหว่างจำนวนเพศหญิงและเพศชายมีความสมดุลมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นในมลายู ซึ่งมีชายชาวจีน 225 คน ต่อหญิงชาวจีนทุก ๆ 100 คน ในค.ศ.1931 เมื่อถึงค.ศ.1939 อัตราส่วนนี้ เหลือเพียง 144 ต่อ 100 การเปลี่ยนแปลงนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นมาจากกฎหมายที่จำกัดการไหลเข้าของชายชาวจีนมาตั้งแต่

ค.ศ.1933 ทว่าการอพยพเข้าของผู้หญิงจีนยังปล่อยให้ เป็นไปดังเดิมโดยไม่มีการแตะต้องจนกระทั่งถึง ค.ศ.1938 ยิ่งกว่านั้น สตรีที่ว่างงานก็ยังมิได้ถูกส่งตัวกลับประเทศบ้านเกิดอีกด้วย คนงานชาวต่างชาติที่ไม่ยอมกลับบ้านเกิด เริ่มคิดถึงตนเองในฐานะที่เป็นผู้ที่อยู่อาศัยในมลายูอย่างเป็นการถาวร และได้จัดการให้ภรรยาของตนเดินทางมาสมทบ ในเขตที่มีการทำไร่ขนาดใหญ่ของสุมาตรา มีแนวโน้มทำนองเดียวกัน ที่นำไปสู่อัตราส่วนระหว่างเพศที่เท่าเทียมกันยิ่งขึ้น แนวโน้มนี้สะท้อนให้เห็นที่ลักษณะที่พักอาศัยซึ่งมีแนวโน้มเอียงไปเป็นแบบที่พักอาศัยสำหรับครอบครัวมากยิ่งขึ้น อาจเป็นได้ว่า แนวโน้มนี้เป็นการตอบสนองต่อการลดสัญญาจ้างงาน และความต้องการที่เป็นผลตามมาของไร่ขนาดใหญ่ ที่จะสร้างกลุ่มคนงานถาวรที่ตั้งรกรากมั่นคง มากกว่าคนงานชั่วคราวที่สร้างความยุ่งยาก การเปลี่ยนแปลงในแง่มุมที่สอง คือการลดต่ำลงอย่างรวดเร็วของการจ้างงานแบบที่มีการทำสัญญาผูกมัดให้ต้องทำงานให้ในช่วงระยะเวลาที่กำหนดจ้าง ของบริเวณที่ยังคงใช้วิธีจัดหาคนงานในรูปแบบเช่นนี้อยู่ ในค.ศ.1929 76 เปอร์แซ็นต์ของกรรมกรทั้งหมดตามไร่ขนาดใหญ่ในสุมาตราตะวันออก เป็นคนงานตามสัญญาว่าจ้าง เมื่อถึงค.ศ.1934 กรรมกรทั้งหมด กลายเป็น “คนงานเสรี” ส่วนกรรมกรตามสัญญาผูกมัด มีเหลืออยู่เพียง 7 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

ผู้ผลิตในที่ดินแปลงย่อม ๆ มั่งคั่งขึ้นมาเป็นพัก ๆ จากความต้องการสินค้าของนานาชาติ ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านผลิตผลที่จะนำมาใช้ในทางอุตสาหกรรม ในค.ศ.1929 ผลผลิตยางพาราทั้งหมดของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มาจากผู้ผลิตรายย่อย ๆ ถึง 41 เปอร์เซ็นต์ ส่วนสินค้านุ่นมาจากผู้ผลิตรายย่อย 96 เปอร์เซ็นต์ ยาสูบ 45 เปอร์เซ็นต์ กาแฟ 73 เปอร์เซ็นต์ และชา 22 เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ดี ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำตัดทอนรายได้จากการปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายลงอย่างหนักหน่วงทั่วทุกหนทุกแห่ง ในแหล่งที่ผู้ผลิตรายย่อยแข่งขันกับเกษตรกรรมในไร่ขนาดใหญ่ของตะวันตกเพื่อแย่งชิงตลาด กฎหมายซึ่งจำกัดการผลิต ก็สร้างภาระให้แก่เกษตรกรรายย่อยมากกว่าแก่ไร่ขนาดใหญ่ ทำให้เกษตรกรรายย่อยมีทางเลือกอยู่น้อย ที่จะประคับประคองรายได้ของตน แม้ในที่ซึ่งเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาเอื้ออำนวย ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใดที่เจ้าของที่ดินแปลงย่อย จะพยายามสร้างความหลากหลายให้แก่แบบแผนการปลูกพืชผลของตน เพราะราคาที่ให้กับพืชผลทุกอย่าง ต่ำอย่างชวนให้ล่มจมไปเสียทั้งหมด เมื่อไม่มีทางเลือก เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากจึงยังคงผลิตพืชผลเพื่อจำหน่ายตามที่เคยชินต่อไปในปริมาณสูง แม้ว่าราคาจะตกมาก ตามลุ่มแม่น้ำที่เป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยิ่งทำให้แบบอย่างการดำเนินชีวิตเช่นที่เป็นอยู่ ยากที่จะเปลี่ยนแปลงและฝังแน่นยิ่งขึ้น ในโคชินจีน ราคาข้าวที่ตกลงอย่างรวดเร็วภายหลังค.ศ.1929 ส่งผลกระทบต่อเจ้าที่ดินเช่นเดียวกับที่เกิดแก่เกษตรกร พวกเจ้าที่ดินเอง ปกติแล้ว เป็นผู้ใช้สินเชื่อรายใหญ่จากตลาดข้าวในเมืองและจากผู้ให้กู้เงินในเมือง เจ้าที่ดินเหล่านี้มีพันธะที่ต้องชำระตามกำหนด และทางเดียวที่จะทำได้ก็ด้วยการลดค่าใช้จ่ายในการผลิตและเพิ่มการผลิต พวกเขาปลดกรรมกรรับจ้างออกไปเป็นจำนวนมาก และลดค่าจ้างคนที่ยังอยู่ลง อาจเป็นได้ว่า มีแรงงานรับจ้างถูกปลดออกไปเป็นจำนวนมากถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และเงินเดือนของคนงานรับจ้าง ก็ลดลงครึ่งหนึ่ง ในช่วงไม่กี่ปีแรกที่เกิดภาวะ

เศรษฐกิจตกต่ำ ผลลัพธ์ก็คือ ในค.ศ.1934 ที่นาครึ่งล้านเฮคทาร์ ถูกทิ้งว่างไว้โดยไม่มีการเพาะปลูก แม้กระนั้น ปริมาณข้าวที่ส่งออกในช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ก็ยังเพิ่มขึ้น เป็นการสะท้อนถึงการเก็บรวมรวมผลผลิตของเจ้าที่ดิน ที่มีลักษณะเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น แรงกดดันดังกล่าว ช่วยเร่งแนวโน้มไปสู่การสูญเสียที่ดินและการที่ที่ดินไปรวมอยู่ในกรรมสิทธิ์ของคนกลุ่มน้อย รวมทั้งแนวโน้มไปสู่การเติบโตของชนชั้นที่ต้องเช่าที่ดินทำกินเป็นหลัก ในพม่าตอนล่าง แนวโน้มเหล่านี้ ล้วนมีอยู่แล้วในขณะนั้น สิ่งที่แสดงให้เห็นความทุกข์ยากในชนบทที่เห็นเด่นชัดคืออัตราการสูญเสียที่ดินในพม่าตอนล่างเพิ่มสูงขึ้นเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จาก สัดส่วนของที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ที่มิได้ประกอบการเกษตร ไต่ขึ้นจาก 31 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดในค.ศ.1930 ไปเป็นเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1935 เมื่อถึงค.ศ.1937 เชตติอาร์ผู้ให้กู้เงิน ซึ่งแต่ก่อน เคยหลีกเลี่ยงการถือครองที่ดิน เพราะนิยมทุนที่มีสภาพคล่องมากกว่า เข้าควบคุมบริเวณที่ใช้ปลูกพืชผลของพม่าตอนล่างไว้ถึง 25 เปอร์เซ็นต์ คนจำนวนมาก สูญเสียที่ดินของตนไป และกลายเป็นผู้เช่า พร้อมกันนั้นเงื่อนไขต่าง ๆ ก็ทำให้การเช่าที่ดินขาดความมั่นคงมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้เช่ามิได้เป็นเจ้าของสิ่งใดเป็นชิ้นเป็นอัน และพึ่งพาอาศัยการนำสินเชื่อมาหมุนเวียนเพื่อความอยู่รอด ผู้เช่าไม่สามารถชำระหนี้สินได้ในขณะที่ราคาข้าวตกลงอย่างรวดเร็ว พวกเขาจึงมักถูกบังคับให้จำต้องออกไปจากที่ดิน จากนั้นเจ้าที่ดินจะนำที่ดินออกให้เช่าแก่ผู้เช่ารายใหม่ ด้วยเงื่อนไขที่หนักหน่วงและลำเค็ญยิ่งขึ้นไปอีกมาก ผู้ใช้แรงงานที่ไม่มีที่ดินทำกิน พบว่าตัวเองต้องแข่งขันกันหางานซึ่งมีจำนวนน้อยลงไปเรื่อย ๆ จากการประเมินรายหนึ่ง การบริโภคข้าวในพม่า ลดลงเกือบ 25 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงเวลานี้ ขณะที่ปริมาณข้าวส่งออก เพิ่มขึ้นและเป็นการเพิ่มในส่วนที่ลดลงของปริมาณการบริโภคภายในประเทศ ดินแดนที่มีความแตกต่างจากความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่สร้างความคลาดเคลื่อนวุ่นวายให้กับบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิระวดีดังกล่าวมานี้ คือที่ราบตอนกลางของสยาม ที่ราบตอนกลางของสยามมีความเดือดร้อนและขาดแคลนปรากฏให้เห็นน้อยกว่ามาก ดังที่เราได้เห็นแล้ว จังหวะก้าวของการขยายการเพาะปลูกข้าวของสยาม เชื่องช้ากว่าที่อื่นมาก เนื่องจากค่อนข้างขาดแคลนทุนและมีเครือข่ายสินเชื่อที่มีลักษณะซับซ้อนและเป็นทางการน้อยกว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการผลิตในเศรษฐกิจข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดิน โดยส่วนเปรียบเทียบแล้วจัดว่ายังคงไม่ได้ผ่านการพัฒนา และดังนั้น จึงมีความตึงเครียดน้อยกว่ามาก สยามมีทางเลือกต่าง ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในยามจำเป็นได้มากกว่าที่อื่นอย่างมากมาย

สถานการณ์ของชวา ค่อนข้างแตกต่างจากกรณีต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เนื่องจากเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การเข้ามีส่วนร่วมของเกษตรกรในเศรษฐกิจการส่งออก มีลักษณะโดยตรงน้อยกว่าที่อื่น ๆ เช่น ในพม่าหรือมลายู ในสองรัฐนี้เจ้าของที่ดินหรือผู้เพาะปลูก สามารถขายผลิตผลจากแรงงานของตนเป็นเงินสดได้ ในชวามีเกษตรกรน้อยคน ที่ผลิตสินค้าส่งออกเพื่อจำหน่ายด้วยความคิดริเริ่มของตนเอง และขายให้แก่คนกลาง การเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการปลูกพืชผลเพื่อการส่งออกของเกษตรกรชวา แม้ว่าจะมีมาก แต่ก็ต้องผ่านระบบเศรษฐกิจซึ่งทางตะวันตกควบคุมไว้ และเป็นระบบที่ชาวต่างชาติ เป็นผู้ริเริ่มและกำกับทิศทางกระบวนการผลิต ภายใต้สภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ เกษตรกร

จึงเป็นผู้รับใช้ที่ต้องพึ่งวิสาหกิจตะวันตกเสียเป็นส่วนมาก มิใช่ผู้มีส่วนร่วมเป็นคนที่กระทำการในเศรษฐกิจของอาณานิคม ดังนั้น เกษตรกรจึงไม่อาจควบคุมชะตากรรมของตนเองได้ หรือควบคุมได้ก็แต่น้อย ในยามที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก สถานการณ์ของเกษตรกรยิ่งเลวร้ายหนักลงไปอีก เพราะความจริงในข้อที่ว่า เศรษฐกิจภายในของชวา (ซึ่งต่างจากเศรษฐกิจการส่งออกของชวา) ก็ตึงตัวถึงขั้นวิกฤติอยู่แล้ว ประชากรชวาเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว และที่ดินก็มีน้อยลงไปเรื่อย ๆ ปัจจัยนี้ผลักดันประชาชนให้ออกไปจากหมู่บ้านในจำนวนมากกว่าที่เคยเป็นมา เพื่อแสวงหางานชนิดเต็มเวลาหรือนอกเวลา สังคมเกษตรกรรมมีความสามารถน้อยลงไปทุกที ที่จะเลี้ยงดูประชาชนทั้งหมดที่สังคมผลิตขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ และวิสาหกิจเกษตรกรรมของตะวันตก ก็เป็นฝ่ายค้ำจุนเกษตรกรเหล่านี้ไว้เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่นอุตสาหกรรมน้ำตาลของชวา ให้การว่าจ้างแรงงานอย่างถาวรแก่ชาวชวาหลายหมื่นคน และว่าจ้างคนงานตามฤดูกาลและชั่วคราวอีกเจ็ดแสนห้าหมื่นคน อุตสาหกรรมน้ำตาลยังจ่ายเงินก้อนมหึมาเป็นค่าเช่าที่ดิน รายได้จากแหล่งอุตสาหกรรมดังกล่าว ให้สวัสดิการในระดับซึ่งหากปราศจากอุตสาหกรรมนี้แล้ว ก็คงจะมีไม่ได้ เมื่อวิสาหกิจของตะวันตก เลิกเช่าที่ดินและเลิกจ้างคนงาน ในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำไปในที่สุดนั้น (การชำระค่าเช่าที่ดินและค่าแรงของอุตสาหกรรมน้ำตาล ลดลงจาก 129.6 ล้านกิลเดอร์ในค.ศ.1929 เหลือ 10.2 ล้านในค.ศ.1936) ชาวชวาก็ยิ่งยากแค้นลำเค็ญลงไปอีกมาก ทั้ง ๆ ที่ทรัพยากรภายในก็มีไม่พอเพียงอยู่แล้ว อย่างไรก็ดี มีสัญลักษณ์เพียงเล็กน้อย ที่บอกถึงภาวะที่ที่ดินไปอยู่ในหมู่คนจำนวนน้อยเพิ่มขึ้น ภาวะนี้ไม่ประจักษ์ชัดเช่นในที่อื่น ๆ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะโครงสร้างที่แผกพิเศษของสินเชื่อในชนบทของชวา แบบแผนโดยทั่วไปของการปรับตัวของเกษตรกร คือการเพิ่มการเพาะปลูกของครัวเรือนมากขึ้นอย่างสำคัญ เกษตรกรขยายบริเวณที่ใช้ในการเพาะปลูก (ส่วนหนึ่งด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินมากมาย ซึ่งแต่ก่อนใช้เป็นที่ใช้ปลูกพืชผลเพื่อการส่งออกของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอ้อย) และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นพวกเขาใช้ที่ดินที่มีอยู่อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น อัตราส่วนของที่ดินที่ใช้ในการทำนาปี เพิ่มขึ้นจาก 1.31 ในค.ศ.1928 เป็น 1.41 ในค.ศ.1937 ในขณะที่การปลูกข้าวนาปรังก็ประณีตพิถีพิถันขึ้นมาก การว่าจ้างงานที่การเพาะปลูก ดังกล่าวก่อให้เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านต่าง ๆ ประกอบกับการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงเรื่องการจัดสรรแรงงานของหมู่บ้าน ช่วยรองรับคนส่วนใหญ่ ที่ถูกปลดออกมาจากวิสาหกิจต่าง ๆ ของตะวันตก

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา เช่นวิกฤติการณ์การยังชีพในช่วงค.ศ.1944 ถึงค.ศ.1945 ในฟิลิปปินส์และในเวียดนาม น่าจะสร้างความเดือดร้อนและเจ็บปวดแก่ผู้ตกเป็นเหยื่อมากยิ่งกว่าในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำ ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความแตกต่างกันไปตามภูมิภาคอยู่มาก ในเรื่องระดับของความยากลำบากที่ประสบตลอดช่วงต้นของทศวรรษ 1930 อย่างไรก็ดี รวมแล้วช่วงเวลานี้ จัดว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความทุกข์ยากอย่างใหญ่หลวงสำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในชนบท เป็นช่วงที่ชาวชนบทว่างงานหรือมีงานทำไม่เต็มที่ กันอย่างแพร่หลาย ทั้งปริมาณและคุณภาพของอาหารสำหรับการบริโภค ก็ลดต่ำลงไปอย่างมาก เช่นเดียวกับมาตรฐานการครองชีพที่ตกต่ำลงโดยทั่วไป เรื่อง

มาตรฐานการครองชีพต่ำนี้ ปรากฏให้เห็นในรูปค่าใช้จ่ายที่ลดน้อยลง ในส่วนที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ การฉลองเทศกาลทางศาสนาและการฉลองอื่น ๆ รวมทั้งปริมาณการจับจ่ายสินค้าที่มิใช่บริโภคภัณฑ์และการเดินทาง และอาจเป็นได้ว่า รวมกระทั่งถึงการสมรส ก็ลดน้อยลงไปด้วย ในขณะที่ทั้งหมดทุกคนล้วนประสบกับความยากลำบาก แต่ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดคือคนยากจน จากการประเมินสภาพในอินโดจีน จำนวนกรรมกรรับจ้างที่ไม่มีที่ดินและผู้ที่มีที่ดินแต่ถูกบังคับให้จำต้องหางานรับจ้างทำเป็นครั้งคราว ซึ่งมักห่างไกลจากบ้าน มีสัดส่วนอยู่ถึงสองในสามของประชากรในชนบททั้งหมด และ “กอปรขึ้นเป็นมวลชนคนงานที่ไร้ความสุข ซึ่งได้แต่สนองความหิวของตนได้เฉพาะในยามที่มีงานให้ทำมากมายหรือในช่วงที่มีการเก็บเกี่ยวเท่านั้น”[27] ความยากแค้น ก่อให้เกิดความคับข้องใจ ซึ่งมักระบายออกมาในรูปอาชญากรรมและการเป็นโจร และในพม่า ความคับข้องใจแสดงในรูปชุมชนใช้ความรุนแรงต่อชาวอินเดีย

บทสรุป

เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังแสดงสัญลักษณ์หลายประการที่บอกถึงความตึงเครียดอย่างร้ายแรงออกมาให้เห็นแล้ว ระยะเวลาและความรุนแรงของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ได้ทำให้คุณลักษณะทางเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ เป็นที่ประจักษ์ออกมาอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนที่สุด คุณลักษณะดังกล่าวนั้น ได้แก่การขาดความซับซ้อน คับแคบ ไม่มีการเติบโตและพัฒนาทางด้านโครงสร้างและการต้องพึ่งพาที่อื่น ๆ ในสภาวะที่ถูกครอบงำจากตะวันตก เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกผลักดันออกเพื่อให้รวมเข้ากับวงจรการพาณิชย์ของนานาชาติ สภาวะเช่นนี้ช่วยหล่อหลอมเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ให้เป็นเหมือนคนพิการที่ว่าง่าย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ที่พึ่งพาอาศัยวงจรการพาณิชย์นานาชาติ ถูกปล่อยให้จำต้องมีสภาพความเป็นอยู่ที่แย่ลง ในลักษณาการที่สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปเช่นนี้ พวกเขาสามารถเลี้ยงตัวอยู่ได้ เฉพาะตราบเท่าที่การผลิตเพื่อการส่งออกที่มาจากความคิดของตะวันตก ค้ำจุนพวกเขาอยู่เท่านั้น และเมื่อการค้ำจุนนั้นมลายหายไปในช่วงเวลาเศรษฐกิจตกต่ำ ลักษณะที่คับแคบและไม่สมดุลของความสัมพันธ์ที่เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่กับเศรษฐกิจของโลก ก็ปรากฏชัดเจนขึ้นมา

ระหว่างนั้น ข้อบกพร่องด้านโครงสร้างอย่างอื่น ๆ ก็ปรากฏออกมาให้เห็น พัฒนาการทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้เข้ามาอยู่ในชีวิตด้านการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาการเหล่านี้กอปรด้วยสมรรถนะทางอุตสาหกรรมที่แท้จริงของญี่ปุ่น ความสามารถของญี่ปุ่น ที่จะผลิตสินค้าราคาถูกด้วยคุณภาพที่สมเหตุสมผลเช่นสิ่งทอและรถจักรยาน ญี่ปุ่นยังกระทำการตลาดในเชิงรุก และยัง

---

[27] Rene Bunout, cite in Murray, 615.

ปล่อยให้เงินเยนลอยตัว พัฒนาการของญี่ปุ่นทั้งหมดเหล่านี้ เปรียบเหมือนคำเตือนให้ตระหนักว่า การควบคุมการนำสินค้าเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตะวันตก มิได้เป็นสิ่งที่ได้รับการค้ำประกันอย่างมั่นใจได้อีกต่อไป เมื่อถึงค.ศ.1934 ญี่ปุ่นล้ำหน้ายุโรปในฐานะผู้จัดส่งสินค้านำเข้าให้แก่เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส โดยสินค้านำเข้าของญี่ปุ่นมีส่วนอยู่เกือบหนึ่งในสามของปริมาณสินค้านำเข้าทั้งหมด ภายในภาวะแวดล้อมที่เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก และในขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เผชิญหน้ากับการแทรกซึมทางการพาณิชย์ของญี่ปุ่นและของที่อื่น ๆ หลักการตายตัวที่ยึดถือกันมานานเรื่องการค้าเสรี กลายเป็นประเด็นที่ถูกโจมตีอย่างรุนแรง ในอินดีส การโจมตีนี้ แสดงให้เห็นเป็นครั้งแรก เมื่อมีการสร้างกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นในค.ศ.1933 เพื่อควบคุมการนำเข้าข้าวเข้าสู่ชวา และต่อมาภายหลัง ก็รวมถึงการนำเข้าสู่ส่วนอื่น ๆ ของอาณานิคมด้วย การออกระเบียบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความพยายามที่จะหยุดยั้งมิให้อินดีสถูกใช้เป็นสถานที่รองรับผลผลิตข้าวส่วนเกินของเอเชีย และเพื่อยกระดับสมรรถนะการผลิตข้าวของอินดีส ด้วยวิธีรักษาระดับราคาข้าว ให้อยู่ในขั้นค่อนข้างสูงไว้ อย่างไรก็ดี มาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ในไม่ช้า ก็ขยายออกเพื่อใช้กีดกันสินค้าที่ผลิตจากญี่ปุ่นเช่นซีเมนต์ ผ้า ภาชนะ และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมประเภทอุตสาหกรรมเบาเป็นต้น ฝรั่งเศสในอินโดจีนและอังกฤษ ก็หันมาอาศัยนโยบายทำนองนี้ด้วยเช่นกัน

ที่ควบคู่มาด้วยกันกับพัฒนาการนี้ คือความคิดที่ทวีความหนักแน่นและแข็งกร้าวยิ่งขึ้น ที่ว่าดินแดนอาณานิคม มิใช่เป็นเพียงสถานที่สำหรับใช้อำนวยความสะดวกให้แก่มหาอำนาจเมืองแม่ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ทำให้เกิดความตระหนักว่า ผลประโยชน์ของประเทศแม่กับของอาณานิคม ไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน พร้อมทั้งความตระหนักด้วยว่า ความจำเป็นด้านการพาณิชย์ของเมืองแม่สามารถส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจของอาณานิคมได้ อันที่จริงแล้ว ข้าหลวงใหญ่ของอินโดจีน ถึงกับออกปากเมื่อค.ศ.1937 ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่จะคิดฝันว่า อินโดจีนจะยังคงอยู่ในภาวะเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจไปตลอดกาล ภายใต้ข้ออ้างว่า อินโดจีนจะต้องไม่แข่งขันกับผลิตภัณฑ์ของฝรั่งเศสในฝรั่งเศส หรือในอินโดจีนเอง”[28] ประสบการณ์จากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แสดงให้เห็นว่าการที่อาณานิคมยอมทำตามบัญชาของผลประโยชน์ของเมืองแม่ ทำให้เศรษฐกิจของอาณานิคม ต้องมีฐานที่มีขอบเขตแคบและจำกัดอย่างเป็นอันตราย และดังนั้น ก็เท่ากับอ่อนไหวไปตามเงื่อนไขที่สร้างหายนะให้แก่สังคม ในลักษณะที่ประเทศอาณานิคมเอง ไม่มีหนทางที่จะควบคุมได้ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับอย่างทั่วถึงยิ่งขึ้น ถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างความหลากหลายให้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยการปรับเปลี่ยนเศรษฐกิจอาณานิคมจากการมุ่งเน้นที่การจัดป้อนพืชผลที่เป็นอาหารและวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรม ไปสู่การพัฒนาฐานด้านอุตสาหกรรมที่มีความซับซ้อนประณีตยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่โดดเด่นตระการตาที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการพัฒนาอุตสาหกรรม คือความเติบโตอย่างมากเป็นพิเศษของอุตสาหกรรมการถักทอของชวาตะวันตกเมื่อช่วงกลางและปลายทศวรรษ 1930

---

[28] อ้างใน Joseph Buttinger, ***Vietnam: A Dragon Embattled,*** London, 1967,I. 185.

อุตสาหกรรมนี้ ใช้ประโยชน์จากเครื่องทอผ้าชนิดที่ใช้แรงงานมือบางส่วน ประกอบกับการใช้ระบบเครื่องจักรกลซึ่งได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมหาศาล (จำนวนเครื่องทอผ้า เพิ่มขึ้นจาก 500 เครื่องในค.ศ.1930 มาเป็น 35,000 เครื่องในค.ศ.1940) อุตสาหกรรมนี้ว่าจ้างสตรีจำนวนมหาศาลมาทำงานในโรงงานและในอุตสาหกรรมในครอบครัว (ทำงานไม่เต็มเวลา) และผลิตโสร่งทอที่สนองความต้องการของอินดีสได้ถึงสี่ในห้าของความต้องการทั้งหมด

แบบแผนเช่นนี้ จะนำไปสู่ผลเบื้องปลายในสถานใดบ้างนั้น ไม่มีทางที่จะรู้ได้ เพราะยุคของลัทธิอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดำเนินไปจนเกือบจะหมดสิ้นหนทางของตนเองอยู่รอมร่อแล้ว ตลอดระยะเวลาหนึ่งร้อยห้าสิบปีที่ผ่านมา ภายในสภาวะแวดล้อมของการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของโลกในลักษณะที่เป็นการปฏิวัติ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เข้าไปรวมตัวอยู่ภายในระบบการพาณิชย์ระดับโลก ที่กำลังปรากฏตัวขึ้นนั้นด้วย ดังนั้นจึงผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมอย่างถ้วนทั่ว ในราวค.ศ.1800 ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางกายภาคของดินแดนนี้ ยังมิได้มีสิ่งใดมาแผ้วพาน คุณค่าของทรัพยากรและสภาพแวดล้อมดังกล่าวยังมิได้รับการตระหนักถึง และแทบจะไม่ได้มีการนำมาใช้ประโยชน์ ประชาชนของดินแดนนี้ มีจำนวนน้อย มีวัฒนธรรมหลากหลาย และอยู่กันอย่างกระจัดกระจายตามแว่นแคว้นจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน แว่นแคว้นเหล่านี้มีระดับความซับซ้อนในด้านการปรุงแต่งต่าง ๆ กันไป และมีระดับความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจไม่สม่ำเสมอ เมื่อถึงค.ศ.1940 ก็ปรากฏมีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใหม่หมดทุกอย่างขึ้นมา ดินแดนนี้ถูกตรึงติดไว้อย่างแน่นหนากับการพาณิชย์ของโลก แว่นแคว้นต่าง ๆ ถูกทำให้หมดความซับซ้อน เพื่อให้สอดคล้องกับแบบแผนที่เคลื่อนเข้าสู่ศูนย์กลาง ตามแบบอย่างของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ พร้อมกับแสดงความอ่อนน้อมต่อรัฐทางตะวันตกซึ่งมีแสนยานุภาพมากกว่า เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกจัดระบบในลักษณะที่สะท้อนถึงแนวคิดใหม่และการกระจายอำนาจอย่างใหม่นี้ แบบแผนด้านประชากร วัฒนธรรมและนิเวศน์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่มีวันหวนกลับคืนมาได้ ทั้งยังมักเปลี่ยนไปในลักษณาการที่คลาดเคลื่อนผิดที่ผิดทางไปจากที่เหมาะที่ควรและเป็นอันตราย สิ่งที่ตกทอดมาจากช่วงเวลาหลายปีแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างไม่อาจจะควบคุมได้นี้ มีลักษณะคลุมเครือและมักขัดแย้งซึ่งกันและกัน ทั้งยังเป็นสิ่งที่ค้ำประกันด้วยว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุ่นถัด ๆ ไปจากนี้ จะต้องเผชิญหน้ากับอนาคตที่ยากลำบากและต้องต่อสู้

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ ส่วนใหญ่ ที่อภิปรายถึงช่วงระยะเวลานี้ เช่น D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia,* London, 1955, John F. Cady, *Southeast Asia: Its Historical Development,* New York, 1964, และผลงานชิ้นที่ดีที่สุดและให้พลังกระตุ้นมากที่สุด คือ David J.

Steinberg, ed., *In Search of Southeast Asia: A Modern History,* New York, 1971, rev. edn, 1987 ล้วนแสดงให้เห็นถึงความชราภาพของตนเองเสียแล้ว มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ ซึ่งมีคุณภาพต่าง ๆ กันไป ได้แก่ M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia,* London, 1981; Barbara W. Andaya and Leonard Andaya, *A History of Malaysia,* New York, 1982; David Joel Steinberg, *The Philippines: A Singular and a Plural Place,* Boulder, 1982; David P. Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983; David K. Wyatt, *Thailand: A Short History,* New Haven, 1984: ผลงานเหล่านี้เป็นบทแนะนำที่มีประโยชน์ ทว่ามุ่งใส่ใจกับด้านการเมืองเป็นส่วนใหญ่ มิใช่ในด้านเศรษฐกิจหรือสังคม แต่ก่อนมา จนกระทั่งถึงระยะเมื่อไม่นานมานี้โดยแท้ ที่ความขาดแคลนงานวิจัยอย่างจริงจังเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจส่งผลถึงการต้องพึ่งพาอาศัยผลงานคลาสสิคฉบับต่าง ๆ ต่อเนื่อง อย่างเช่น J.S. Furnivall, *Netherlands India: A Study of Plural Economy,* Cambridge, UK, 1944; Charles Robequain, *The Economic Development of French Indo-China,* London, 1944; J.Russell Andrus, *Burmese Economic Life,* Stanford, 1948; James C. Ingram, *Economic Change in Thailand since 1850,* Stanford, 1955; G.C. Allen and Audrey G. Donnithorne, *Western Enterprise in Indonesia and Malaya,* London, 1957; และ G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History,* Ithaca, 1957.

ตลอดระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการสร้างความก้าวหน้าไปในหลาย ๆ ด้านโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ต่าง ๆ กัน เพื่อเผยถึงประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือตีความประสบการณ์เสียนี้ใหม่ วิธีการหนึ่งที่ได้รับความนิยม คือการวิเคราะห์อุตสาหกรรมหรือพืชผลชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ และวิเคราะห์ถึงหนทางที่พืชหรืออุตสาหกรรมนี้ส่งอิทธิพลต่อผู้ที่ให้บริการเพื่อสนองความต้องการต่าง ๆ ผลงานที่สำคัญในประเภทนี้ ได้แก่ Wong Lin Ken, *The Malayan Tin Industry to 1914,* Tucson, 1965: Cheng Siok-Hwa, *The Rice Industry of Burma: 1852-1940,* Kuala Lumpur, 1968; Michael Adas, *The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852-1941,* Madison, 1971; John Drabble, *Rubber in Malaya 1876-1922: The Genesis of the Industry,* Kuala Lumpur, 1973; Ed. C. de Jesus, *The Tobacco Monopoly in the Philippines: Bureaucratic Enterprise and Social Change, 1766-1880,* Quezon City, 1980; R.E. Elson, *Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Java Residency, 1830-1940,* Singapore, 1984; และ Norman, G. Owen, *Prosperity without Progress: Manila Hemp and Material Life in the Colonial Philippines,* Quezon City, 1984. ผลงานที่ถูกจัดว่าอยู่ในจำพวกที่มีลักษณะใกล้ชิดกับแนวทางการศึกษาเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ คือประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้สามารถสอบสวนความสัมพันธ์ทางด้านสังคมได้อย่างใกล้ชิดยิ่งกว่า และบ่อยครั้ง เกิดดอกออกผลยิ่งกว่าที่จะสามารถทำได้จากการศึกษาพิเคราะห์ในระดับชาติหรือระดับอุตสาหกรรม ตัวอย่างที่เร้าใจของผลงานประเภทนี้ ได้แก่

ผลงานคลาสสิคของจอห์น ลาร์กิน นั่นคือ John A. Larkin, *The Pampangans,* Berkeley, 1972; James Francis Warren, *The Sulu Zone,* Singapore, 1981; Shaharil Talib, *After Its Own Image: The Trengganu Experience 1881-1941,* Singapore, 1984; และบทสรุปของการวิจัยระดับท้องถิ่นที่บรรจุอยู่ใน Alfred W. McCoy and Ed. C. de Jesus, eds, *Philippine Social History,* Quezon City, 1982. เป้าหมายในการวิเคราะห์ที่ได้รับความนิยมอีกอย่างหนึ่ง คือความคิดเรื่อง "เกษตรกร" เป้าหมายนี้ ได้รับการส่งเสริมจากความปรารถนาที่จะเขียนประวัติศาสตร์ในแบบที่ "มีเอเชียเป็นศูนย์กลาง" และที่จะไต่สวนลงไปถึงความยากจนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งขยายความเรื่องราวของชะตากรรมของประชาชนส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ซึ่งมีหลักฐานบันทึกอยู่น้อย งานในด้านนี้ ได้ชักพาให้มีการโต้เถียงกันอย่างมีชีวิตชีวา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่ริเริ่มมาจากผลงาน James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant,* New Haven, 1976 และการได้รับขยายเพิ่มเติมจาก Samuel Popkin, *The Rational Peasant: The Political Economy of Rural Society in Vietnam,* Berkeley, 1977; และบทวิจารณ์อื่น ๆ อีกมากมาย อาทิเช่น เอกสารประกอบประชุมสัมนาเรื่อง "Peasant Strategies in Asian Societies: Moral and Rational Economic Approaches," JAS 42, 4 (1983). ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน จึงมีการพัฒนาที่สำคัญ ๆ ในการศึกษาพิเคราะห์ที่เกี่ยวกับชุมชนเมือง ได้แก่ผลงานของอัลเฟรด แม็คคอย (Alfred McCoy) เกี่ยวกับอิโลอิโล (สรุปไว้ใน *Philippine Social History*); John Ingleson**,** *In Search of Justice: Workers and Unions in Colonial Java, 1908-1926,* Singapore, 1986; James Francis Warren, *Rickshaw Coolie: A People's History of Singapore,* Singapore, 1986; และผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ชวนให้ติดตามเกี่ยวกับวิถีอาชีพในผลงาน Daniel P. Doepper, *Manila: 1900-1941: Social Change in a Late Colonial Metropolis,* Quezon City, 1984. ที่เด่นสะดุดตาเช่นเดียวกันภายในข่ายของเรื่องนี้ คือการศึกษาถึงชีวิตด้านภูมิปัญญาของชาวเวียดนามในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือ David G Marr, *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,* Berkeley, 1981. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มจำนวน การโยกย้ายและความเจ็บป่วยของประชากร มีอภิปรายอยู่ใน Norman G. Owen, ed., *Death and Disease in Southeast Asia: Explorations in Social, Medical and Demographical History,* Singapore, 1987.

ผลงานอื่น มุ่งเน้นที่โครงสร้างของระบบราชการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในฐานะที่เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเรื่องอำนาจและลำดับชั้นการปกครอง อาจเป็นได้ว่าเล่มที่ให้ความกระจ่างมากที่สุด คือ Heather Sutherland, *The Making of a Bureaucratic Elite: The Colonial Transformation of the Javanese Priyayi,* Singapore, 1979, และ "The Taming of the Trengganu Elite," in Ruth T. McVey, ed., *Southeast Asian Transitions: Approaches through Social History,* New Haven, 1978, และรวมทั้งใน Alexander B. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model: A Comparative Study of Vietnamese and Chinese Government in the First Half of the Nineteenth Century,* Cambridge, Mass., 1971; Onghokham,

"The Inscrutable and the Paranoid: An Investigation into the Sources of the Brotodiningrat Affair," in *Southeast Asian Transitions;* Jan Breman, *The Village on Java and the Early Colonial State,* Rotterdam, 1980; Jean Gelman Taylor, *The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia,* Madison, 1983; Akin Rabibhadana, *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1872-1873,* Ithaca, 1969; และ Constance M. Wilson, "The Nai Kong in Thai Administration, 1824-68," *Contributions to Asian Studies* 15 (1980).

ความสัมพันธ์ด้านแรงงาน ชาติพันธุ์และเพศ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ภายในองค์รวมของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่มีความนัยกว้างขวางยิ่งกว่า ได้รับการสำรวจตรวจตราอยู่ในผลงาน Edgar Wickberg, *The Chinese in Philippine Life: 1859-1898,* New Haven, 1965; K.S. Sandhu, *Indians in Malaya: Immigration and Settlement, 1786-1957,* Cambridge, UK, 1969; John Butcher, *The British in Malaya 1880-1941: The Social History of a European Community in Colonial South-East Asia,* Kuala Lumpur, 1979; Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979,* New Haven, 1985; และบทความมากมายของจี.อาร์. ไนท์ รวมทั้ง G. R. Knight, "Peasant Labour and Capitalist Production in Late Colonial Indonesia: The "Campaign" at a North Java Sugar Factory, 1840-70," JSEAS, 19, 2 (1988). ทฤษฎีเรื่องการพึ่งพาและความคิดแนวมาร์กซิสต์ในโครงสร้างแบบต่าง ๆ ได้กระตุ้นให้มีการศึกษาพิเคราะห์ถึงการจัดระบบการผลิต นอกเหนือจากผลงานที่มีคุณค่าถาวร คือ Martin J. Murray, *The Development of Capitalism in Colonial Indochina (1870-1940),* Berkeley, 1980, แล้ว แนวเรื่องในกลุ่มนี้ ยังมีสิ่งที่น่าสังเกตมากเป็นพิเศษ ในผลงานที่เกี่ยวกับประเทศไทย อย่างเช่น Chattip Nartsupha and Suthy Prasartset, eds, *The Political Economy of Siam, 1851-1910,* Bangkok, 1981, และ Hong Lysa, *Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society,* Singapore, 1984. ในระยะหลัง ๆ นี้ ความพยายามที่จะทำความเข้าใจภูมิภาคนี้ ในฐานะองค์รวมที่มีความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และที่จะสร้างความเข้าใจด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้น ถึงบทบาทในการสร้างการเปลี่ยนแปลงของรัฐ ได้นำไปสู่การวิเคราะห์ ซึ่งใช้การเก็บภาษีและสัมปทานภาษี เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ผลงานที่เป็นการบุกเบิกอย่างเด่นสะดุดตาในประเภทนี้ได้แก่ Carl Trocki, *Prince of Pirates: The Temenggongs and the Development of Johor and Singapore,* Singapore, 1979; James R. Rush, "Social Control and Influence in 19th Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese of Java," *Indonesia,* 35 (1983); John Butcher, "The Demise of the Revenue Farming System in the Federated Malay States," MAS, 17, 3 (1983); และ Ian Brown, *The Elite and the Economy in Siam, c. 1890-1920,* Singapore, 1988. ประมวลสถิติที่มีค่า มีตีพิมพ์อยู่ในผลงานที่จัดทำเป็นชุด คือ W.M.F. Mansvelt and P. Creutzberg, eds, *Changing*

Economy in Indonesia, ซึ่งหลังจากนั้น ก็ได้มีนักวิชาการคนอื่น ๆ ดำเนินงานสืบเนื่องต่อมา และ Constance M. Wilson, *Thailand: A Handbook of Historical Statistics, Boston*, 1983.

บทที่ 4

ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม

ช่วงเวลานับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นช่วงเวลาที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความปั่นป่วนวุ่นวายเพิ่มขึ้น ความวุ่นวายนี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกับการเข้ามาแทรกแซงอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นของยุโรป พร้อมกันนั้นรัฐที่มีอิทธิพล ก็พากันเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางการเมืองของตน ในชนบท ก็มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ บันทึกหลักฐานของชาวยุโรปเกี่ยวกับช่วงเวลานี้ ชี้ถึงความเคลื่อนไหวในเชิงต่อต้านซึ่งเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมาย มีการก่อจลาจลของประชาชน การกระทำที่แสดงถึงความไม่ยอมอ่อนน้อมอยู่ใต้บังคับบัญชา และการแสดงจุดยืนในแบบอื่น ๆ ของผู้ที่ถือว่าตนเป็น “อีกฝ่ายหนึ่ง” อยู่ในประเทศอาณานิคม เนื่องจากการเขียนประวัติศาสตร์ตามจารีตเดิมมักมีเรื่องสงครามและการจลาจลเป็นเนื้อหาเสมอมา ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจ ที่เรื่องราวของผู้นำมากมายที่มีความสามารถในการระดมคน และขบวนการของพวกเขาที่ปรากฏอยู่ในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นนี้ เป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงกันอยู่แล้วในประวัติศาสตร์ทั่ว ๆ ไปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ประวัติศาสตร์ทั่ว ๆ ไปเหล่านั้น มิได้พิจารณาผู้นำดังกล่าวตามเงื่อนไขของพวกเขาเอง ผู้นำเหล่านี้ถูกหยิบยกขึ้นมาเหมือนเป็นสิ่งที่คั่นเรื่องราวที่มีความยิ่งใหญ่และยาวเหยียดเกี่ยวกับการพิชิตดินแดนอาณานิคม ลัทธิชาตินิยม การปรับปรุงให้ทันสมัยหรือการก่อสร้างรัฐ ในบันทึกหลักฐานของยุคอาณานิคม ปรากฏการณ์ดังกล่าว เป็นเพียง “ความวุ่นวาย” บางครั้ง ก็เป็น “ความผิดปกติ” โดยที่ตัวผู้กระทำผิดทั้งหลายตามที่ปรากฏในบันทึกหลักฐานเหล่านั้น ถูกลดสถานภาพลงไปเป็นโจรหรือคนคลุ้มคลั่ง ที่มักมีหัวหน้าเป็นพระภิกษุ พระสันตะปาปา และศาสดาที่ล้วนแล้วแต่เสียสติ ในอีกทางหนึ่ง นักเขียนในยุคหลังอาณานิคมก็ฉวยเอาขบวนการเหล่านี้ไปใช้ในการบรรยายถึงการต่อต้านการปกครองในแบบอาณานิคมตามแนวทางของลัทธิชาตินิยม

ระยะเวลาหลังจากนั้นมา ขบวนการดังกล่าว ถูกมองว่าเป็นบทโหมโรงอย่างหยาบ ๆ เถื่อน ๆ ก่อนที่กลายมาเป็นขบวนการทางสังคม-การเมืองที่ทันสมัยและประสบความสำเร็จมากขึ้น ศาสตราจารย์แฮรี เบนดา เป็นบุคคลที่เราต้องให้เกียรติคุณแก่ท่านจากการที่ท่านได้จัดประเภทขบวนการเหล่านี้ตามลำดับชั้น ซึ่งที่ทำให้นักวิชาการรุ่นหลังมีวิธีการที่น่าเชื่อถือในการจัดจำแนกข้อมูล ซึ่งหาไม่เช่นนั้นแล้ว ก็จะเป็นข้อมูลที่ชวนให้เกิดความสับสนและมีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น รูปแบบดั้งเดิมที่หยาบที่สุดของขบวนการชาวนา ซึ่งเป็นรูปแบบที่ขบวนการซามินในชวาสมัยทศวรรษ 1890 ถูกยกมาอ้างเป็นตัวอย่าง มีคุณลักษณะดังนี้คือ มีฐานอยู่ในชนบท มองการณ์ย้อนไป

ข้างหลัง ขาดการจัดตั้ง กระทำการไปโดยมิได้มีการวางแผนและไม่ใช้เหตุผล ส่วนรูปแบบที่ก้าวหน้าที่สุดนั้น มีฐานอยู่ในเมือง ก้าวหน้า มีการจัดตั้ง และเป็นขบวนการทางการเมือง เบนดาระบุว่าขบวนการซักดาลในลูซอนกลาง ในสมัยทศวรรษ 1930 เป็นฟันเฟืองที่มุ่งสู่รูปแบบที่ก้าวหน้า เนื่องจากขบวนการนี้ มีผู้นำเป็นนักชาตินิยมที่มีการศึกษา มีโครงสร้างอย่างพรรคการเมือง รวมทั้งมีเป้าหมายที่ชัดเจนเรื่องเอกราช[1]

มุมมองแนววิวัฒนาการที่นำมาโยงเข้ากับการก่อความไม่สงบของชาวนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีจุดหมายปลายทางอยู่แล้ว – ว่าคือขบวนการที่ทันสมัย – ซึ่งสันนิษฐานว่าต้อง“คลำหาทาง”กันเรื่อยมา กว่าจะมาถึง สิ่งที่มุมมองนี้ทำ คือการทำให้ขบวนการเหล่านี้ เข้ามาอยู่ในแนวเดียวกับทฤษฎีเรื่องการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่มุมมองนี้มิได้ช่วยให้เราสามารถรับฟังสิ่งที่ขบวนการเหล่านี้บอกกล่าว และให้ความยุติธรรมแก่ขบวนการดังกล่าวตามที่ควร แนวคิดเรื่อง “ยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า” นั้น ต้องไม่ลืมว่า พัฒนาขึ้นมาในช่วงที่กระแสของลัทธิอาณานิคมกำลังสูง ซึ่งเป็นช่วงที่ลัทธิความเชื่อตามนิกายต่าง ๆ และอื่น ๆ ทำนองนี้ถูกทอนลงไปเป็นสิ่งที่มีรูปแบบไร้เหตุผล และในท้ายที่สุดแล้ว ต่ำกว่ามนุษย์ เพื่อที่จะปราบปรามได้ง่ายขึ้น[2]

แทนที่จะลดความหลากหลายและความแตกต่างให้ไปรวมอยู่ในประเภทกว้าง ๆ อย่างเช่นประเภท“หยาบเถื่อน” “หวังโลกอนาคตที่ดีกว่า” และอื่น ๆ ทำนองนี้ ภารกิจของเราน่าจะเป็นการมุ่งแสวงหาความหมายของแนวคิดดังกล่าวซึ่งแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม กล่าวคือแทนที่จะทำแต่เพียงจัดจำแนกประเภทให้กับขบวนการชาวนา และแปรเปลี่ยนขบวนการเหล่านี้ ไปเป็นเพียงเทคนิคในการจัดการกับความยากลำเค็ญของชีวิต เราอาจตั้งคำถามว่าความคิด ได้ส่งสารให้แก่ขบวนการเหล่านี้อย่างไรบ้าง เช่นทำให้เขาวาดรูปโฉมของอนาคตอย่างไร มีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับชุมชน และมีความเข้าใจที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงและการเป็นผู้นำ เช่นไรกันบ้าง ตรงนี้ คือที่ซึ่งเราสามารถมองศาสนาได้ว่า ทำหน้าที่เป็นแบบฉบับที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด คือให้ชาวนาได้นำมาใช้เป็นหลักในการตีความประสบการณ์ของตน

เหตุการณ์ในชนบทที่สร้างความตื่นเต้นเร้าใจเหล่านี้ มีหลายครั้งหลายครา ที่เราสามารถมองได้ว่า ศาสนาได้ให้ภาษาสำหรับส่งเสียงแแสดงความไม่พอใจออกมาอย่างชัดแจ้ง ขณะเดียวกันศาสนาก็ให้รูปแบบทางสังคมสำหรับการรวมกลุ่มผู้สนับสนุน และเพื่อต่อต้านผู้เป็นศัตรูตามความคิดเห็นของ

---

[1] Herry J. Benda, “Peasant Movements in Colonial Southeast Asia,” in ***Continuity and Change in Southeast Asia,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph Series no. 18, 1972, 221-35.

[2] Benedict R. Anderson, “Millenarianism and the Saminist Movement,” in ***Religion and Social Ethos in Indonesia,*** Clayton, 1977, 48-9.

พวกเขา คำว่า “ศาสนา” นี้ เรามิได้หมายถึงคัมภีร์ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ซึ่งบรรจุคำสอนและหลักปฏิบัติที่มีความสำคัญยิ่ง หรือคำประกาศพื้นฐานที่นิยามระบบความเชื่อหนึ่งใดโดยเฉพาะ ความเชื่อถือศรัทธาของศาสนาที่มีความเป็นสากล เมื่อหยั่งรากลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว จะกลายเป็นความเชื่อถือศรัทธาที่มีอยู่เฉพาะในท้องถิ่น – นั่นคือกลายเป็นความเชื่อถือศรัทธาเฉพาะของไทย ของฟิลิปปินส์ ของเวียดนาม หรือของชาติอื่นใดก็ตามในภูมิภาคนี้ คำสอนที่เป็นแกนหลัก เข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อที่เก่ากว่า ที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น เช่นความเชื่อเรื่องการบูชาบรรพบุรุษ อำนาจวิเศษในการอยู่ยงคงกระพันต่อศาสตราวุธ การเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบูชาภูติผีวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ในหมู่บ้านและบนภูเขา และความคิดเกี่ยวกับพลานุภาพ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อศาสนาซึ่งกลายเป็นศาสนาประจำท้องถิ่นไปแล้วเหล่านี้ มาทำหน้าที่อยู่ภายในขบวนการประชาชน ศาสนาก็กลายเป็นสารที่อ่านมา “จากเบื้องล่าง” ซึ่งสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางวัตถุ และผลประโยชน์ที่เป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นที่ตกเป็นเบี้ยล่าง เราต้องแยกแยะออกมาให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการตีความศาสนาอย่างเป็นทางการ กับทัศนะของประชาชนทั่วไป การตีความศาสนาอย่างเป็นทางการนั้น มีแนวโน้มที่จะเน้นภาวะที่ถูกกำหนดชะตากรรมไว้แล้วล่วงหน้า ความแน่นอน หรือความไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ของระเบียบแบบแผนในสังคม ส่วนทัศนะทางศาสนาของประชาชนทั่วไปนั้น รับรู้ถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลง และพลิกผันระเบียบแบบแผนในสังคม[3] ภาพลักษณ์ที่ว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการจัดลำดับชนชั้นและมีระบบรัฐนั้น มีปรากฏอยู่ในเอกสารและอนุสรณ์สถานที่ได้จัดทำหรือสร้างขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนและค้ำจุนจากรัฐอย่างเป็นทางการ แต่เราต้องมองสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อวางหลักการและสร้างความเป็นปึกแผ่น และอยู่ในวิสัยที่สามารถหักล้างวิสัยทัศน์ที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขและที่เกี่ยวกับโลกที่ดีเลิศในอุดมคติลงได้สำเร็จ

แนวคิดเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้าแบบต่าง ๆ ที่มีฝังอยู่ในศาสนาหลักที่ทรงอิทธิพลหลาย ๆ ศาสนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ต่อต้านต่อประชาคมทางการเมืองหลักที่ทรงอิทธิพลเท่านั้น หากยังรวมถึงการต่อต้านระบบโครงสร้างของประชาคมการเมืองหลักที่ทรงอิทธิพลนั้นด้วย ความเป็นไปได้ที่จะมีการตีความศาสนาไปในทางที่เป็นการล้มล้างระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ ก็มีฝังอยู่ในตัวหลักคำสอนและขนบประเพณีต่าง ๆ เองอยู่แล้ว กระบวนการปรับความเชื่อทางศาสนาให้เป็นในแบบของท้องถิ่นและการซึมซับความเชื่อที่กระทำโดย

---

[3] ดู James C. Scott, ***Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,*** New Haven, 1985, 332-4; Reynaldo C. Ileto, ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,*** Quezon City, 1979, ch. 1; Andrew Turton, “Limits of Ideological Domination and the Formation of Social Consciousness,” in Turton and Shigeharu Tanabe, eds, ***History and Peasant Consciousness in South East Asia,*** Osaka: National Museum of Ethnology, 1984, 63-5.

กลุ่มชนที่เป็นเบี้ยล่าง ทำให้เกิดแนวคิดบางอย่าง ซึ่งมักเป็นแนวคิดปลีกย่อยที่แฝงอยู่ในศาสนา แนวคิดปลีกย่อยเหล่านี้จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในยามที่เกิดจลาจล หรือผู้นำลัทธิหรือผู้นำนิกาย อาจสร้างเสริมแนวคิดปลีกย่อยเหล่านี้ขึ้นเป็นระบบความเชื่อเชิงอุดมการณ์หรือระบบพิธีกรรมในลักษณะที่ถูกมองว่าจะเป็นภัยต่ออำนาจโดยชอบธรรมของรัฐ หรือต่อการตีความศาสนาของทางการ ลัทธินิกายและขบวนการต่าง ๆ ที่จะอภิปรายต่อไปในที่นี้ ควรพิจารณาในแง่ที่ว่าแตกแขนงมาจากขนบประเพณีที่อาจเป็นได้ว่า มองเห็นได้ไม่ชัดเจนเท่ากับขนบประเพณีหลักที่ทรงอิทธิพล ซึ่งรัฐสนับสนุนอยู่ ทว่ามีชีวิตชีวาไม่น้อยไปกว่ากัน เนื่องจากการเสาะหาหรือทำความเข้าใจถ้อยแถลงที่มาจากภายในขบวนการเอง สำหรับผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่กว้างขนาดนี้ เป็นเรื่องยากลำบาก การอภิปรายถึงแต่ละขบวนการและแต่ละบริเวณ จึงจำต้องมีความลุ่มลึกไม่เท่ากันอย่างเห็นได้ชัด ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องระลึกถึงมุมมองต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะถูกนำมาโยงเข้ากับหัวข้อนี้ แม้ว่าแหล่งข้อมูลจะมีอยู่จำกัดก็ตามที

ภูมิทัศน์ทางศาสนา-การเมือง

ขบวนการต่อต้านอาณานิคมที่น่าตื่นเต้นเร้าใจและยืดเยื้อของช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า – อันได้แก่ขบวนการเกิน เวือง กบฏกาติปูนาน และสงครามอาเจะห์ เป็นต้น—ขบวนการเหล่านี้สามารถทำความเข้าใจได้เฉพาะภายใต้เงื่อนไขของพลวัตภายในของสังคมที่ก่อเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้นมาเท่านั้น การต่อต้านก็ดี การหลบเลี่ยงก็ดี อีกทั้งการยืนหยัดประกาศตน การถอย และแม้กระทั่งการทรมานตนเอง ล้วนเป็นแบบอย่างการกระทำ ที่มีความเป็นไปได้ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดวิกฤติการณ์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเสียด้วยซ้ำ ในส่วนนี้ เราจะพิจารณาตรวจสอบสภาพความตึงเครียดระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก และระหว่างศูนย์กลางกับระบบวัฒนธรรมต่าง ๆ – ที่เราเรียกว่า “ศาสนา” – สภาพความตึงเครียดดังกล่าวเอื้ออำนวยต่อการก่อสร้างรัฐ รวมทั้งให้ท่วงทีลีลาในการต่อต้านรัฐนั้นด้วย บ่อยครั้งทีเดียว ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป ที่บุคคลซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มสานุศิษย์ กลุ่มผู้ที่มีศรัทธามั่นคง หรือกลุ่มชาวบ้านธรรมดาสามัญ ในการต่อต้านกองกำลังของอาณานิคมนั้น เป็นกลุ่มบุคคลเดียวกันแท้ ๆ กับผู้ที่ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ เป็นผู้วิพากษ์ หรือเป็นผู้ปกครองและเหล่าข้าราชการ “อีกพวกหนึ่ง” ที่หลบอยู่ในเงา แม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีความแตกต่างในเรื่องเนื้อหาของคำสอน เช่นความแตกต่างระหว่างพุทธศาสนาของไทยกับศาสนาคริสต์ของฟิลิปปินส์เป็นต้น แต่สภาพการณ์ทางด้านการเมืองของศาสนาที่ดำเนินอยู่ในแต่ละถิ่น ก็มีความคล้ายคลึงกันมาก ด้วยเหตุนี้ แบบอย่างการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีลักษณะสอดคล้องกันไปอย่างเป็นที่เด่นชัดทีเดียว

ดังตัวอย่างแรกของเรา คือกรณีแคว้นไทย แคว้นไทยสร้างขึ้นบนขนบประเพณีแห่งแนวคิดเรื่องการหดและขยายตัวของจักรวาล อันเป็นที่ยอมรับกันอยู่ จักรวรรดิของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในค.ศ. 1809 ประกอบด้วยศูนย์กลางอำนาจจำนวนมาก ซึ่งสามารถจินตนาการได้ว่าเป็นวงกลมหลายวง ซึ่งมีจุดศูนย์กลางร่วมกัน ทว่าเฉพาะ “แกนด้านใน” ซึ่งอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ เท่านั้นที่สามารถกล่าวได้ว่า มีการปกครองโดยตรงมาตั้งแต่เริ่มแรก กระบวนการที่แท้จริงที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงดำเนินการ ทำให้การจัดรูปแบบทางการเมืองดังกล่าว เปลี่ยนรูปโฉมไปเป็นรัฐที่มีอาณาเขตตามแบบรัฐสมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อระเบียบแบบแผนด้านภูมิศาสตร์การเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ในขณะนั้น เรื่องนี้ได้วิเคราะห์วิจารณ์ในที่อื่น ๆ ของหนังสือเล่มนี้แล้ว สิ่งที่เราให้ความเอาใจใส่ในที่นี้ คือลักษณะการต่อต้านของประชาชน ที่กระทำต่อความเคลื่อนไหวเพื่อการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางดังกล่าว

รัฐที่นับถือพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกรบกวนจากแนวโน้มที่มีลักษณะกระจายศูนย์และจากความไม่สงบภายในรัฐเสมอมา ลักษณะของแนวคิดเกี่ยวกับระบบจักรวาลแห่งรัฐเอง ก็เกื้อหนุนให้เกิดสภาพการณ์เช่นนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากอัตลักษณ์ของท้องถิ่นต่าง ๆ และของความเป็นเบี้ยล่างที่อยู่ภายในระบบจักรวาลดังกล่าว ไม่เคยถูกลบให้เลือนหายไปทั้งหมด ทว่านอกจากนี้แล้ว ภูมิศาสตร์การเมือง ยังเกิดความซับซ้อนยุ่งยากขึ้นมาเพราะการปรากฏขึ้นของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ตามอาศรมในป่า หรือที่จาริกไปตามเทือกเขาอันศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมเช่นนี้ เป็นการขยายแนวปฏิบัติเรื่อง การ “ธุดงค์” ตามหลักพุทธศาสนาในครั้งโบราณ นั่นคือการปลีกตนเองออกหากจากสังคมเพื่อที่จะได้บรรลุผลในการบำเพ็ญจิตและกายอย่างเคร่งครัด ตามที่หลักมรรคแปดประการกำหนดไว้ รายรอบผู้ถือพรตอยู่ในป่าที่มีบารมีสูง จะมีลัทธินิกายหรือชุมนุมต่าง ๆ ก่อตัวขึ้น โดยปกติแล้ว เป้าหมายของนิกายหรือชุมนุมเหล่านี้ คือเพื่อให้สาวกที่กระตือรือร้น บรรลุถึงความรู้แจ้งด้วยตนเอง ทว่าบางครั้ง ลัทธินิกายเหล่านี้ เข้าแบกรับภารกิจที่มีลักษณะเป็นการเมืองมากกว่า

บทบาทของนักพรต และของบุคคลผู้มีบุญญาธิการ ในการก่อตั้งราชอาณาจักรและก่อตั้งถิ่นฐานต่าง ๆ ของไทย รวมทั้งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่พุทธศาสนา “ที่เป็นทางการ” นั้นเป็นที่ทราบกันดี เมื่อวัดวาอารามเพิ่มขึ้น การที่วัดจะต้องพึ่งพาอาศัยความเอื้อเฟื้อของคนมั่งคั่ง ก็มีมากขึ้นไปด้วย ในอีกทางหนึ่ง อำนาจอันชอบธรรมของกษัตริย์ทั้งหลาย ส่วนใหญ่แล้ว ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการปฏิบัติตาม*พระธรรม*หรือองค์แห่งคำสอนซึ่งฝ่าย*สงฆ์*พิทักษ์รักษาไว้อย่างแข็งขัน ความสัมพันธ์รูปสามเหลี่ยม ระหว่าง*พระธรรม พระสงฆ์* และกษัตริย์ ทำให้ศูนย์กลางแห่งรัฐ สามารถฉกฉวยกิจกรรมของฝ่ายพุทธศาสนามากมายมารองรับเป้าหมายของตนได้ นักพรตผู้มีบุญบารมีทั้งหลายจึงถูกสอดส่องหรือควบคุม อย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จากสมภารที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ดี วัดวาอารามตามหมู่บ้านก็มีแนวโน้มที่จะเป็นสัญลักษณ์ของการควบคุมจากส่วนกลางที่มีความคลุมเครือและไม่แน่ชัด หากว่าวัดบ้านนอกที่ใด เกิดมีสมภารเจ้าวัดที่มีความสามารถในการสร้างศรัทธาในหมู่ผู้คนได้มาก วัดดังกล่าวก็มีโอกาสที่จะเป็นผู้ล้มล้างหรือบ่อนทำลายอำนาจการควบคุมของส่วนกลางเสียเอง เนื่องจากพระสงฆ์เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับรากหญ้า กล่าวคือปรากฏการณ์ที่คนธรรมดาสามัญ โดยทั่วไปบังเกิดมีความผูกพันกับความเป็นสงฆ์ขึ้นในบางช่วงของชีวิตของพวกเขา สงฆ์จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อสำหรับการเผยแพร่เรื่องราวและแนวปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป ความหมกมุ่นกับการสะสมบุญในชีวิตประจำวัน มีหลักฐานให้เห็นที่ความนิยมที่ประชาชนมีต่อเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เนื้อหาของเรื่องราวที่ได้รับความนิยมมากเป็นพิเศษอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่การเสด็จมาของพระเมตไตรย หรือพระพุทธเจ้าในอนาคต พร้อมกับพระบารมีอันรุ่งโรจน์ในยุคของพระองค์ โบสถ์วิหารทั่วประเทศไทยล้วนมีการตกแต่งด้วยภาพเขียนที่ฝาผนัง ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ที่ได้รับแนวความคิดมาจาก*ไตรภูมิ* อันเป็นข้อเขียนซึ่งส่งเสริมความคาดหวังในการเสด็จมาของ*จักรวัติ* (พระจักรพรรดิราช) หรือบุคคลผู้มีฤทธิ์เดชภายในกายอย่างมหาศาล และการเสด็จมาของพระเมตไตรย

พุทธศาสนาของทางการ เพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ที่จะสนับสนุนความคิดและความคาดหวังถึงการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดและพระประมุขผู้ทรงคุณธรรม ซึ่งบ่อยครั้งทีเดียวที่หลอมรวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียว ความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ทำให้เกิดการกระทำในแบบ “ลัดวงจร” ขึ้น อย่างน้อยก็ในความคิดของชาวบ้านพื้นถิ่น ด้วยการที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงเข้าครองสถานภาพความเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์นั้นหมายถึงบุคคลที่มีบุญญาธิการมากที่สุดในราชอาณาจักรและเป็นบุคคลที่มีความใกล้เคียงกับ*จักรวัติ*ในอุดมคติ การฉกฉวยทฤษฎีเรื่องกรรมมาใช้ประโยชน์ของทางราชสำนัก มีแนวโน้มไปสู่การสร้างเสถียรภาพของระเบียบทางสังคม-การเมืองที่เป็นอยู่ขณะนั้น ทว่าการที่ทั้งในพม่าและสยาม ต่างไม่มีระบบวรรณะ ก็เป็นเรื่องที่สร้างความ ตึงเครียดให้เกิดขึ้น กล่าวคือเป็นความตึงเครียดระหว่างประสบการณ์ทางสังคมกับความคาดหวังทางศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม กรรมดีของบุคคลหนึ่ง และบุญญาบารมีที่เป็นผลของกรรม สามารถสำแดงออกมาให้เป็นที่ประจักษ์ได้ในหลาย ๆ ทาง—เช่นด้วยการเยียวรักษาโรคภัยไข้เจ็บและการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นต้น—และบุญญาบารมีนี้ยังสามารถแบ่งปันหรือโอนถ่ายไปให้กับบุคคลอื่น ๆ ได้ แม้ว่าพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลายต่างทรงแสวงหาทางที่จะสงวนบทบาทนี้ไว้กับพระองค์เองให้มากที่สุด แต่ในความเป็นจริงนั้น มีอยู่เนือง ๆ ที่ชาวบ้านหันไปหาความเป็นผู้นำจากบุคคล ผู้มีบุญญาบารมีที่เป็นทางเลือกซึ่งเป็นผู้นำที่มีลักษณะของท้องถิ่นมากกว่า

ขบวนการธรรมยุติซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งขึ้นในราวค.ศ.1833 มักมองกันว่า เป็นส่วนหนึ่งของความเพียรพยายามที่จะผลักดันไปสู่การสร้างความทันสมัยของสยามเพื่อปรับพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคแห่งวิทยาศาสตร์ ทว่าขบวนการนี้ควรมอง ในเงื่อนไขของการเพิ่ม

อำนาจของศูนย์กลางด้วยเช่นกัน ขบวนการธรรมยุติส่งเสริมอำนาจของศูนย์กลาง ด้วยการสะกัดกั้นการแพร่คำสอนของพุทธศาสนาแนวประชานิยมไว้ หรืออย่างน้อย ก็ควบคุมการรับคำสอนดังกล่าวของประชาชนไว้ ทั้งนี้ เพราะหากลดความสำคัญของพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องยุคแห่งความดีงามลงเสีย ซึ่งเป็นส่วนที่มีโอกาสบ่อนทำลายอำนาจการปกครองได้ รัฐของราชวงศ์จักรีจะเข้มแข็งขึ้น อย่างไรก็ดี ขบวนการธรรมยุติส่วนใหญ่แล้วมีอิทธิพลดึงดูดใจเฉพาะชนชั้นกลางชาวไทย พุทธศาสนาแนวประชานิยมซึ่งชาวบ้านยังคงนำมาใช้เป็นหลักในการจัดระบบประสบการณ์ของตน บรรจุสิ่งที่อาจมีผลในเชิงวิพากษ์ระบบกษัตริย์อยู่ และขณะเดียวกัน ก็เสนอบุคคลที่เป็นทางเลือก—ได้แก่*ผู้มีบุญ*และ*ผู้วิเศษ* (บุคคลที่มีอำนาจพิเศษเหนือบุคคลธรรมดา) ให้ชาวบ้านยึดถือเป็นหลักร่วมสำหรับมาชุมนุมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่เกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง หรือเมื่อรัฐตั้งข้อเรียกร้องต้องการทางด้านเศรษฐกิจอย่างหนักหน่วงรุนแรง

สภาพการณ์ทางด้านการเมือง-ศาสนาในพม่า มีลักษณะเหมือนกับของไทยมาก การสถาปนา*พระธรรม* ดำเนินควบคู่มากับการรวมราชอาณาจักรเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา (หรือพระเจ้าอนุรุท) ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ดมาแล้ว พระราชามักจำต้องปราบปรามกลุ่มพระสงฆ์ที่ปลีกตัวแยกออกไป และการนับถือภูติผีพื้นถิ่นที่เรียกว่า*นัต* กันอย่างไม่ยอมเลิกรา โดยในท้ายที่สุดแล้ว ก็ประนีประนอมกันได้ด้วยการนำภูติ*นัต*เข้ามารวมอยู่ในพุทธศาสนาแนวประชานิยม กษัตริย์พม่าทรงใช้อำนาจควบคุมกิจการด้านศาสนามากกว่าสยาม ด้วยวิธีการอุปถัมภ์การจัดลำดับของพระสงฆ์ โดยมีสาสนะแบง * เป็นประมุข สาสนะแบงเป็นตำแหน่งซึ่งมีความหมายตรงตามตัวอักษรว่า “ผู้เป็นใหญ่ในพุทธศาสนา หรือเจ้าของพุทธศาสนา” ตามทฤษฎีนั้น ผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดในหมู่สงฆ์ ใช้อำนาจโดยผ่านสายการบังคับบัญชาที่โยงลงไปถึงสมภารของวัดประจำหมู่บ้าน แต่เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์นั้น ถึงอย่างไรเสีย ก็เป็นผู้ถือพรตที่มีความคิดเฉพาะตัว ซึ่งมิได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะอ่อนน้อมอยู่ในโอวาทของผู้ที่เหนือกว่า ดังนั้น การควบคุมของทางราชอาณาจักรหรือศาสนาจักร จึงเป็นเรื่องที่เอาแน่ไม่ได้

ความตึงเครียดที่มีอยู่มาโดยตลอด ระหว่างพระภิกษุที่ทรงสมณศักดิ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากทางการ กับพระภิกษุบางรูป รวมทั้งกับนิกายต่าง ๆ ยังเกิดขึ้นจากความจริงในข้อที่ว่า สำหรับชาวบ้านแล้ว บุคคลในลัทธิความเชื่อแนวบูชาภูติผีที่ถือกันว่าขัดกับหลักพุทธศาสนาอย่างเช่น*วิกซา* (ผู้วิเศษ) ที่เอาชนะความตายได้ และมีอำนาจเหนือธรรมชาติ) นั้น จริง ๆ แล้วก็มิได้แตกต่างจากพระภิกษุสงฆ์มากมายนัก ในเรื่องการสั่งสมบุญและฌาณในขั้นสูง[4] ความสามารถในการอยู่ยงคงกระพัน อำนาจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บและความล่วงรู้ถึงอนาคตของ*วิกซา*และ*ปอนคยี* ทำให้บุคคลเหล่านี้ มีอิทธิพล

---

* Thathanabing คำนี้ใช้ตามที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงใช้ในพระนิพนธ์ไทยรบพม่าของพระองค์

[4] Stanley J. Tambiah, ***The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,*** Cambridge, UK, 1984, 315.

ในการโน้มน้าวชาวบ้านและชาวเมืองซึ่งหนีจากการถูกเกณฑ์แรงงานและความยากลำบากอื่น ๆ หรือเพียงแต่แสวงหาวิถีชีวิตอย่างที่มีความหมายมากยิ่งขึ้น ไม่เป็นที่น่าสงสัยแต่อย่างใด ว่าในพม่าก็เช่นเดียวกับในสยาม คือสามารถกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนรูปแปลงโฉมของกลุ่มอันประกอบด้วยครูกับศิษย์ ไปเป็นขบวนการที่ห้าวหาญยิ่งขึ้นนั้น อย่างน้อยที่สุด ในส่วนหนึ่ง มีเหตุผลเนื่องมาจากความนิยมที่มีต่อเรื่องราวของพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงภาพลักษณ์ของพระเมตไตรยที่กำลังจะมาตรัส และพระประมุขที่ประเสริฐตามอุดมคติของพุทธศาสนา (*เสตกยา-มิน* ซึ่งก็คือ*จักรวัตี*ในภาคพม่า)

ความนิยมที่ประชาชนมีต่อกษัตริย์พม่า ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความสามารถของกษัตริย์ในการระบุอัตลักษณ์ของพระองค์เอง ว่าเป็นเฉกเช่นบุคคลผู้ทรงฤทธิ์เหล่านี้ และสภาวะการดำเนินชีวิตเยี่ยงในอุดมคติที่กษัตริย์เหล่านั้นทรงแสดงให้เห็น ตัวอย่างเช่น พระเจ้ากยันสิทธา (หรือพระเจ้าครรชิตครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1084-1112) พระองค์ทรงประกาศว่า ยุคแห่งการปกครองที่พระองค์ทรงนำมานั้น จะเป็นเช่นกระจกที่ส่องสะท้อนให้เห็นถึงความเลิศเลอของสวรรค์ ไม่เฉพาะแต่ระเบียบแบบแผนทางด้านศีลธรรมระดับสูงสุดจะครองอยู่เท่านั้น หากแต่ทุกคนยังจะปลอดพ้นจากความเจ็บไข้ได้ป่วย ความวิบัติและความทุกข์ยากทุกอย่าง “แม้แต่หญิงชรายากจนที่ขายหม้อดินกับฝาละมี...ก็จะกลายเป็นคนมั่งมี...คนที่ขาดแคลนวัวควาย ก็จะมีวัวควายมากมาย...แม้แต่คนยากจนเข็ญใจที่หาอาหารเครื่องนุ่งห่มได้ลำบาก ก็ยังจะใส่เครื่องทอง”[5] เห็นได้ชัดว่า เสน่ห์ดึงดูดใจเป็นอันมากของพุทธศาสนาแนวประชานิยม อยู่ที่การให้ความสำคัญกับคำสัญญาที่จะสนองความต้องการทางโลกย์มากกว่าการหนีไปให้พ้นจากสิ่งเหล่านี้ ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่พระเจ้าโพธิพญา (หรือพระเจ้าปดุงครองราชย์ระหว่างค.ศ.1781-1819) จึงทรงประกาศว่าพระองค์เองคือพระพุทธเมตตยา (หรือพระเมตไตรย) ซึ่งถูกกำหนดชะตาให้มาเป็นผู้พิชิตโลก ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าพะคยีดอ (หรือจักกายแมง) ทรงใช้พระฉายาว่า เสตกยา-มิน ในขณะที่รัชทายาทของพระองค์ ได้รับการขนานพระนามว่าเสตกยา-มิน ตรง ๆ เลยทีเดียว

นอกเหนือไปจากการสร้างอัตลักษณ์ของกษัตริย์พม่า ว่าเป็นเฉกเช่นเดียวกับบุคคลสำคัญในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้าแล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็คือความพยายามของพระองค์อย่างต่อเนื่อง ที่จะสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนา และปราบปรามขบวนการนอกรีตทั้งหลาย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด พระเจ้าฉินบูชิน (มังระ) ทรงปราบปรามนิกายนอกรีตที่มีชื่อเรียกว่า ปรมัตถ์ (Paramats) ขณะที่ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าโพธิพญาก็ทรงโปรดให้ประหารชีวิตพวกนอกรีตเป็นครั้งคราวเช่นกัน การสร้างความบริสุทธิ์แก่ศาสนา มิได้มีนัยหมายเพียงถึงการโจมตีความไร้วินัยของพระสงฆ์เท่านั้น หากยังรวมถึงการผลักดันเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะแตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ มากมาย การต่อสู้แข่งขันกันระหว่างนิกายต่าง ๆ เหล่านี้ ยังอาจมีอันตรายตามมา เพราะกลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าว อาจแสดง

---

[5] อ้างใน Emmanuel Sarkisyanz, ***Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,*** The Hague, 1965, 60.

ความขุ่นข้องหมองใจต่อผู้ครองราชบัลลังก์ออกมาได้ ภัยที่นิกายเหล่านี้คุกคามพระราชาอยู่ สามารถสร้างความเสียหายซ้ำร้ายยิ่งขึ้นได้ หากว่านิกายเหล่านี้ ไปเข้าพวกเป็นพันธมิตรกับผู้อ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์ หรือ *มิน-ลอง* (แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า หน่อกษัตริย์ หรือผู้ที่จะมาเป็นกษัตริย์) ซึ่งบังเอิญเอ่ยอ้างว่าตนมีอำนาจพิเศษ

วิกฤติการณ์ของราชวงศ์กอนบอง ซึ่งเกิดจากการแข่งขันกันภายใน โดยมีภัยคุกคามจากอังกฤษ และการพิชิตของอังกฤษมาสมทบด้วยนั้น คือปัจจัยที่ส่งเสริมความแตกแยกในหมู่สงฆ์อย่างตรงชัด นอกจากนี้แล้ววิกฤติทางการเมืองดังกล่าวยังสร้างความเฟื่องฟูให้กับกลุ่มต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์ผู้วิเศษ*วิกซา*และ*ซายา* (ผู้เชี่ยวชาญตำนานลึกลับ) เป็นผู้นำกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้ มีความห้าวหาญเด็ดเดี่ยวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ความคาดหวังที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ต่างโน้มเข้าไปหาบุคคลเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังการสูญเสียศูนย์กลางของอาณาจักร และประชาคมการเมืองของราชวงศ์กอนบอง เกิดความแตกแยกระส่ำระสายในแง่กายภาพ ผู้ที่กระทำตนในแบบ ผู้มีบุญ ศูนย์กลางของลัทธิ และศูนย์พลังงานของประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มที่กษัตริย์ไทยทรงจัดการยับยั้งไว้ได้ และดึงเข้ามาสู่ศูนย์กลางได้สำเร็จนั้น ในพม่าได้กลายเป็นแหล่งกำเนิดของการต่อต้านระเบียบแบบแผนทางการเมือง-เศรษฐกิจที่อังกฤษนำมาใช้ในการปกครองพม่า ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป

เมื่อเราเคลื่อนย้ายไปทางภาคตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ เราก็จะพบว่า ประมุขที่นับถือศาสนาขงจื๊อก็ทรงประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกันมาก กับประมุขที่นับถือพุทธศาสนา จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหงียน ทรงพิชิตศูนย์กลางการกบฏของไตเซินได้สำเร็จ และสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นจักรพรรดิที่เมืองเว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จักรพรรดิแห่งราชวงศ์เหงียนยังทรงประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ในการรวมดินแดนส่วนเหนือและใต้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ พระองค์ยังถึงกับสถาปนาการควบคุมราชสำนักของกัมพูชาบนความสูญเสียประโยชน์ของไทยอีกด้วย ทว่าการควบคุมจักรวรรดิที่กว้างใหญ่ไพศาลของรัฐขงจื๊อแห่งนี้ ถูกรุมเร้าด้วยปัญหาต่าง ๆ นานามาตั้งแต่เริ่มต้น การที่จักรพรรดิยา-ลองทรงพึ่งพาอาศัยการสนับสนุนของฝรั่งเศส ส่งผลให้มีการแพร่กระจายของคณะเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วกระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาขึ้นในหมู่บ้านต่าง ๆ ของเวียดนาม การนำส่วนภาคใต้อันเป็นส่วนที่มีขนบประเพณีในแบบอย่างของจามและเขมรเข้ารวมไว้ในราชอาณาจักร สร้างปัญหาที่ซับซ้อนกล่าวคือปัญหาการรวมกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และศาสนา ให้เข้ามาอยู่ในระเบียบแบบแผนทางการเมืองและศีลธรรมตามอุดมคติของศาสนาขงจื๊อของเวียดนาม และเช่นที่เคยเกิดขึ้นเสมอมา คือการต่อต้านจากหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งมีขนบประเพณีที่เข้มแข็ง ในเรื่องการปกครองตนเอง หมู่บ้านเหล่านี้ เปรียบเหมือนกับเป็นการรวมกลุ่มทางศาสนา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ลัทธิความเชื่อในการบูชาวิญญาณที่ช่วยปกป้องคุ้มกันภัย

แม้ว่าศาสนาทางการของเวียดนาม จะเหมือนกับของจีน คือเป็นผลรวมของ “คำสอนทั้งสาม” ซึ่งได้แก่ศาสนาขงจื๊อ ศาสนาเต๋าและพุทธศาสนา แต่ความจำเป็นในการรวมชาติ กระตุ้นเร้าให้พวก

ผู้ดี-นักปราชญ์จัดระบบรัฐของราชวงศ์เหงียน ให้สอดคล้องกับอุดมคติของศาสนาขงจื๊อมากกว่าศาสนาอื่น ๆ การจัดระบบรัฐนี้กระทำโดยรวมหมู่บ้านต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในประชาคมการเมืองของศูนย์กลางให้ใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น วิธีการคือให้เอกสิทธิ์แก่วิญญาณผู้พิทักษ์หมู่บ้าน—ด้วยการนำเอกสารของจักรวรรดิไปประดิษฐานไว้ในสถานที่บูชาหลักของหมู่บ้าน (นั่นคือที่*ดินห์*) นอกจากนี้ การรวมชาติยังกระตุ้นเร้าให้สืบเนื่องการทำ “สงคราม” กับพุทธศาสนา ที่มีมาแต่ครั้งโบราณและมีหลักฐานบันทึกไว้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระภิกษุในพุทธศาสนา มักทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้แก่ผู้อุปถัมภ์ตนในเรื่องราวทางโลกย์อยู่เนือง ๆ และเนื่องจากศูนย์กลางของวัดวาอาราม มักทำหน้าที่เป็นที่หลบภัยให้ทั้งกับพวกผู้ดีชั้นสูงและชาวนาที่เอาใจออกห่างอย่างที่มิได้ต่างกันเลย ดังนั้น สงครามกับพุทธศาสนา จึงหมายถึงการขจัดแหล่งอันอาจเป็นสถานที่ตั้งของการกบฏต่อราชสำนักเหงียน พระภิกษุสงฆ์ถูกกดดันให้ยึดอยู่กับอุดมคติทางศาสนา อันว่าด้วยการปลีกตัวออกไปจากโลกของมนุษย์ปุถุชน พวกผู้ดี-นักปราชญ์โจมตีการเชื่อไสยศาสตร์และความคลั่งไคล้ไร้เหตุผลซึ่งพวกเขาเชื่อมโยงเข้ากับการประกอบพิธีตามลัทธิบูชาภูติผีและพุทธศาสนาแนวประชานิยม การโจมตีนี้กระทำมากเท่าที่จะทำได้โดยไม่สร้างความบาดหมางกับเกษตรกร องค์จักรพรรดิมินห์มางเอง ก็เห็นได้ชัดว่า ทรงเหยียดหยามความเชื่อเหล่านี้ เช่น เวทมนต์ที่ทำให้อยู่ยงคงกระพันเป็นต้น ในค.ศ.1834 พระองค์ทรงพิสูจน์ให้เห็นว่าความเชื่อเครื่องลางของไทยไม่ถูกต้อง ด้วยการผูกเครื่องลางชิ้นหนึ่งไว้กับคอเป็ด ทรงยิงเป็ดด้วยพระองค์เองและทรงประกาศให้ทราบถึงการตายของเป็ด

ดังจะเห็นว่าจักรพรรดิกับเหล่าขุนนางของเวียดนามในจารีตเดิม มองตนเองว่าเป็นผู้พิทักษ์และผู้แทนของอารยธรรมทางโลกย์ที่สูงส่ง ทว่าถูกความป่าเถื่อนทั้งรุมล้อมและคุกคามจากภายใน อย่างไรก็ดี การผลักดันของพวกเขา เพื่อบังคับใช้ระเบียบแบบแผนแนวขงจื๊อนี้ ก็ถูกขัดจังหวะอยู่เสมอด้วยการจลาจลและการกระทำการอย่างอื่น ๆ เพื่อเป็นการต่อต้าน ประเมินกันว่า มีการก่อความวุ่นวายเกิดขึ้นอย่างไม่เกี่ยวข้องกันซึ่งแยกได้ถึง 105 ครั้ง ในรัชสมัยของพระเจ้ายาลอง (ค.ศ.1802 – 1819) และ 200 ครั้งในรัชสมัยของพระเจ้ามินห์มาง (ค.ศ.1820 – 1840) กบฏไตเซิน การรุกรานของจีน น้ำท่วม ไต้ฝุ่น การเก็บเกี่ยวไม่ได้ผล และการใช้อำนาจอย่างผิด ๆของทางการ ต่างประดังกันสร้างความเดือดร้อนจนมีหลายหมู่บ้านถูกทิ้งร้างไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านในตอนเหนือ ชาวนาเร่ร่อน ส่งเสริมให้เกิดการจลาจลขึ้นมามากมาย ผู้นำการจลาจลดังกล่าว เป็นโจรซึ่งมักได้รับคำแนะนำจากคนที่มีภูมิหลังเป็นปราชญ์ผู้มีความรู้ เทือกเขาอันศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ห่างไกล เป็นฐานสำหรับปฏิบัติการ และจินตนาการของประชาชน ก็ลุกโพลงขึ้นด้วยการมีนิมิตหมายปรากฏขึ้นซึ่งเป็นเหมือนคำมั่นสัญญาว่าสังคมใหม่ที่ดีกว่าเดิม จะเกิดขึ้นอันเป็นผลตามมาภายหลังการกบฏ

ต้นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไร้เสถียรภาพ มีฝังอยู่ในตัวระบบเอง อำนาจการปกครองโดยชอบธรรมของรัฐเวียดนามนั้น อยู่บนพื้นฐานที่ว่า องค์จักรพรรดิทรงได้รับอาณัติจากสวรรค์ให้มาปกครองและทรงปกครองโดยวิธีแสดงความบริสุทธิ์ให้เห็นเป็นตัวอย่าง ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาตามหลักขงจื๊อ ประกอบด้วยพวกขุนนางและนักปราชญ์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ต่างยกย่องพระจักรพรรดิว่า

ทรงเป็นตัวอย่างอันดีเลิศของพฤติกรรมที่มีศีลธรรม และขุนนางและนักปราชญ์เหล่านี้จะทำหน้าที่ถ่ายทอดค่านิยมในการเชื่อฟังผู้ที่อยู่เหนือกว่า และความเคารพเทิดทูนองค์ประมุข ไปสู่ประชากรทั้งมวล อย่างไรก็ดี ชนชั้นสูงพวกนี้ เช่นเดียวกับชนชั้นสูงในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือสามารถทำหน้าที่เป็นประหนึ่งสัญลักษณ์บอกถึงความคลุมเครือหาความแน่ชัดไม่ได้ ในยามที่บ้านเมืองมีปัญหาเดือดร้อน เช่นภายหลังน้ำท่วมหรือเกิดทุพภิกขภัยร้ายแรง ก็สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นเพราะพระจักรพรรดิทรงสูญเสียอาณัติของสวรรค์ไปเสียแล้ว และความคิดนี้ ก็นำไปสู่การก่อความวุ่นวายของประชาชน ในสถานการณ์ดังกล่าว บรรดานักปราชญ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่น -- เนื่องจากพวกเขามีความผูกพันใกล้ชิดกับชาวบ้าน ด้วยการดำเนินบทบาทการเป็นครู อาลักษณ์และแพทย์ – พวกเขาจึงสามารถเป็นผู้นำในการก่อการกบฏต่อต้านกษัตริย์ที่ครองราชย์สมบัติอยู่ในขณะนั้นได้

ปราชญ์ผู้มีความรู้ตามหลักขงจื๊อ มิใช่ได้รับอำนาจและอิทธิพลจากการสั่งสมบุญบารมีหรือคุณงามความดีดังเช่นพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา นักปราชญ์เหล่านี้เป็นเพียงบุคคลที่เป็นใหญ่เหนือกว่าชาวบ้าน ซึ่งกระทำการไปตามอุดมคติของขงจื๊อ อย่างไรก็ดี ชาวบ้านชาวเวียดนามก็ยังติดตรึงใจอย่างไม่มีวันเลิกรา กับบุคคลซึ่งสามารถดึงอำนาจจากภูติผีและเทวดาทั้งหลายมาใช้ได้ การที่ชาวบ้านยังคงมีความเชื่อเช่นนี้อยู่นั้น ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากความล้มเหลวของระบบการสอบ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เว้ ระบบการสอบมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตผู้ดี-นักปราชญ์อย่างเพียงพอที่จะสามารถทำให้สังคมหันมานับถือศาสนาขงจื๊อเหมือนกันทั้งหมด เป้าหมายนี้สร้างสถานการณ์ร้ายแรงมากเป็นพิเศษในส่วนภาคใต้ เนื่องจากการจัดระเบียบของสิ่งต่าง ๆ ตามหลักขงจื๊อนั้น ประชาชนสามัญมิได้มีบทบาทหน้าที่ทางศาสนาใด ๆ พวกเขาจึงยังคงเห็นดีเห็นงามไปกับผู้ประกอบพิธีตามหลักศาสนาเต๋า พุทธ และศาสนาอื่น ๆ บุคคลผู้ประกอบพิธีเหล่านี้ นอกจากจะให้ความคิดเรื่องการช่วยเหลือบุคคลให้พ้นทุกข์ได้แล้ว พวกเขายังมีทักษะในทางปฏิบัติในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การพยากรณ์ การทำนายทายทักและอื่น ๆ ความเชื่อต่อสวรรค์ซึ่งมิได้เกี่ยวข้องกับตัวบุคคล อันเป็นความเชื่อที่ได้รับความเห็นชอบอย่างเป็นทางการ ดำรงอยู่ด้วยความตึงเครียด เคียงคู่กับความเชื่อในความมีอยู่ของภูติวิญญาณของบรรพชนและของอารักษ์เสมอมา[6] ในบางบริเวณที่ยังยึดขนบประเพณีตามจารีตเดิมของเวียดนาม ได้มีการก่อการท้าทายอำนาจทางการของรัฐขึ้นในนามของวิญญาณหรือเทพองค์หนึ่ง เป็นต้นว่า ในนามพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งเข้าใจกันว่า มีอำนาจมากยิ่งกว่าพระจักรพรรดิ หากว่ารัฐมีชัยชนะ ก็จะเป็นข้อพิสูจน์ว่า บนสวรรค์ มีอำนาจสถิตย์อยู่เป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าอำนาจที่สิงสถิตย์อยู่กับภูติผีวิญญาณและเทพยดาอารักษ์ทั้งหลาย

ความเชื่อว่ามีเทพผู้ทรงฤทธิ์และทรงอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งปวงอีกแนวหนึ่ง ที่สร้างความไม่สบายใจอย่างยิ่งยวดแก่ราชสำนักขงจื๊อมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คือศาสนาคริสต์ การที่

---

[6] Charles F. Keyes, ***The Golden Peninsula,*** New York, 1977, 201.

หมู่บ้านของชาวเวียดนามทั้งหมดเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกตามแบบของฝรั่งเศส มีค่าเท่ากับการท้าทายระเบียบแบบแผนทางสังคมในแบบของขงจื๊อเลยทีเดียว —โดยเมื่อถึงค.ศ.1848 มีผู้เปลี่ยนศาสนาแล้ว 68,000คน – แน่นอนว่า ความเชื่อแนวคริสเตียนอย่างเต็มรูปแบบเอง จำต้องมีการ “ปรับให้เป็นเวียดนาม” ในระดับหนึ่ง โดยที่วัฒนธรรมแนวประชานิยมก็เป็นมิติหนึ่งที่เสริมเข้ามา โดยปะปนมากับเรื่องราวเกี่ยวกับพระเยซู กับพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาและปัจจัยพื้นฐานอื่น ๆ ตามหลักศาสนาคริสต์ ทว่าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระเบียบแบบแผนแนวขงจื๊อที่มีลักษณะรวบอำนาจแล้ว ศาสนาคริสต์ย่อมเป็นตัวบ่อนทำลาย ผู้นับถือศาสนาคริสต์ มีความคิดโน้มไปหาชีวิตภายหลังความตาย พวกเขานับเวลาในแบบที่ต่อตรงมาจากเวลาประสูติของพระเยซูคริสต์ พวกเขายอมรับอำนาจปกครองของคริสต์จักรในกรุงโรม พวกเขาแต่งกายและประพฤติปฏิบัติตนในแบบที่แตกต่างออกไป ในบริเวณต่าง ๆ ซึ่งศาสนาใหม่เข้ามามีผลกระทบ ทางการได้จัดหา “ครูกวางตุ้ง” จากหมู่นักปราชญ์ในท้องถิ่น เพื่อให้มาบรรยายเกี่ยวกับศาสนาขงจื๊อ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มีการประหัตประหารชาวเวียดนามที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์และบวชเป็นพระบาทหลวงในศาสนาคริสต์ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ประกอบกับความทะเยอทะยานหมายมั่นที่จะเผยแพร่ศาสนา เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างมากทีเดียว ต่อการที่ฝรั่งเศสแทรกแซงเข้ามาในเวียดนามอย่างมโหฬาร

ในส่วนทางใต้ของเวียดนาม (นัม โบ) ศาสนาคริสต์เป็นเพียงหนึ่งในหลายศาสนา ที่แข่งขันกันหาความสวามิภักดิ์จากประชากร ดินแดนนัมโบนี้นับเป็นบริเวณห่างไกลในย่านชายขอบเป็นบริเวณที่ราชสำนักขงจื๊อ เพียรพยายามที่จะให้ประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่และรวมดินแดนเข้าไว้ในราชอาณาจักร เป้าหมายสองประการนี้ เข้ากันไม่ได้สนิทนัก เพราะการแสวงหาทางที่จะดึงกำลังคนให้เข้ามายังบริเวณดังกล่าว ทางราชสำนักพบว่าจำเป็นที่จะต้องงดเว้นจากการตรวจตราเรื่องความเชื่อและการประกอบพิธีทางด้านศาสนา ซึ่งทางราชสำนักสั่งห้ามในที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม เนื่องจากทางใต้มีแนวโน้มที่จะให้ค่านิยมกับการเป็นเจ้าของที่ดินมากกว่าอาชีพรับราชการ ตระกูลต่าง ๆ ที่เจริญขึ้นมาจึง มิได้ผลิตผู้ดี-นักปราชญ์ในจำนวนมากเพียงพอที่จะทำหน้าที่ตรวจตราดังกล่าวได้ ด้วยเหตุผลหลายประการ นัม โบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านตะวันตกส่วนที่มีพรมแดนติดอยู่กับกัมพูชา ได้กลายไปเป็นที่หลบภัยของพระที่ถูกบังคับให้สึก ของผู้มีความคิดขัดแย้งทางการเมือง คนนอกศาสนา โจร สายของสมาคมลับของจีน และประชากรผู้อพยพนานาประเภท คนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพวกที่จะประกอบพิธีกรรมชนิด “ต้องห้าม” กันต่อไปได้ทั้งนั้น ลัทธินิกายและขบวนการต่าง ๆ ที่มีลักษณะทำลายความมั่นคงของระเบียบแบบแผนที่มีอยู่ จึงมักเริ่มต้นขึ้นที่นี่ และแพร่กระจายออกไปจากขอบเขตของย่านนี้ โดยผ่านงานของผู้เผยแพร่คำสอนซึ่งเดินทางสัญจรไปยังที่ต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ

เมื่อถึงทศวรรษ 1850 เจ้าหน้าที่ทางการเวียดนามตระหนกตกใจมากกับสภาพความเติบใหญ่ของย่านที่มีขนบประเพณีทางศาสนาแนวประชานิยมที่มีชื่อเรียกว่า บิ๊ว เซิน กี ห่ง หรือกลิ่นหอมประหลาดจากภูเขาที่สูงค่า) ชื่อนี้ได้มาจากอักขระที่จารึกอยู่ที่เครื่องลางซึ่ง ดว่าน มิน เหวี่ยน หัวหน้านิกายนี้นำมาแจกจ่าย ดว่าน มิน เหวี่ยน มีตำแหน่งเป็น “อาจารย์พุทธแห่งความสงบในทิศตะวันตก”

อาจารย์พุทธได้นำเนื้อหาและแนวปฏิบัติต่าง ๆ ที่รวบรวมจากศาสนากระแสต่าง ๆ ในหมู่ประชากร "ที่ลอยละล่อง" ชาวเวียดนาม เขมรและจีน มาประมวลเข้าด้วยกัน อาจารย์พุทธกับบรรดาศิษย์ใกล้ชิดเป็น "ผู้มีบุญญาธิการ" ซึ่งสามารถล่วงรู้อนาคตและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้การเยียวยารักษาโรค พยากรณ์เหตุการณ์และอื่น ๆ ทำนองนี้ ผู้เผยแพร่คำสอนของนิกายนี้ ก็เหมือนกับ*ผู้มีบุญ*และ*วิกซา* ของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาทั้งหลาย คือ ได้ก่อตั้งกลุ่มผู้สนับสนุนกลุ่มเล็ก ๆ ขึ้นมาโดยมิได้วางโครงสร้างการจัดองค์กรที่มากมายอันใดนัก สิ่งที่กลุ่มให้ความใส่ใจเป็นหลักคือการฝึกตนตามคำสอนของอาจารย์พุทธ อย่างไรก็ดี ในยามที่บ้านเมืองวุ่นวาย กลุ่มเหล่านี้ก็มีศักยภาพในการเข้าไปช่วยหนุนนำให้การกบฏหรือขบวนการต่อต้านอาณานิคม ขยายตัวออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้น

พลังจูงใจคนของอาจารย์พุทธ ส่วนมากทีเดียวอยู่ที่ความสามารถของเขา ในการจำแนกแจกแจงรายละเอียดถึงความคิดที่เกี่ยวกับอวสานของโลกกับการพิพากษามนุษย์หลังความตาย ซึ่งเป็นความคิดที่ประชาชนทั่วไปคุ้นเคยกันอยู่แล้ว คำขวัญของบิ๊ว เซิน กี ห่ง ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือ "ยุคต่ำกำลังจะสิ้นสุดลงแล้ว" อาจารย์พุทธวางหลักการทำนายอย่างจำเพาะเจาะจงของตน บนพื้นฐานของกาลเวลาที่เป็นวงจรของยุคต่าง ๆ (สูง กลาง ต่ำ) การสิ้นสุดของแต่ละยุคจะมีเหตุกลียุคเกิดขึ้นเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงโลกกำลังจะไปถึงจุดจบของวงจรหนึ่ง อวสานของโลกจะบังเกิดขึ้น และพระพุทธเมตไตรยจะเสด็จลงมาจัดการให้ยุคและวงจรใหม่เริ่มต้นขึ้นมา อำนาจดึงดูดใจจากการเสด็จลงมาของพระเมตไตรย พอจะประมวลได้จากคำทำนายดังต่อไปนี้คือ

> เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาสู่อัน เกียง
> ประชาชนในหกจังหวัดจะได้รู้รสชีวิตที่สะดวกสบาย
> ทุกบ้านจะมีสิ่งของมากมาย
> ทุกแห่งจะมีสันติสุข
> ถนนไปสู่สวรรค์จะเปิดกว้าง
> เราจะดำเนินรอยตามย่างพระบาทของจักรพรรดิซุนและย่างก้าวของเหล่านักปราชญ์
> ความสมานฉันท์จะบังเกิดขึ้นในสามโลก[7]

ประชาชนที่เข้าใจสารที่อาจารย์พุทธสื่อ ประกอบด้วยชนกลุ่มน้อยชาวเขมร ชาวเวียดนามและชาวจีน ชนเหล่านี้อาศัยอยู่ในดินแดนที่คล้าย ๆ กับไม่มีใครเป็นเจ้าของ เพราะอยู่นอกเหนือการควบคุมของศูนย์กลางของอำนาจรัฐที่พนมเปญและไซ่ง่อน ภูมิภาคที่วุ่นวายนี้ อันที่จริงแล้ว ก็กอปรขึ้นเป็น

---

[7] อ้างใน Hue Tam Ho Tai, ***Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,*** Cambridge, Mass., 1983, 29.

ส่วนหนึ่งของบริเวณขอบด้านใต้และตะวันออกของจักรวาลของกัมพูชา นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดเป็นต้นมา พวกเจ้าตระกูลเหงียนที่อยู่ทางใต้ ได้รุกรานเข้าไปในพื้นที่ซึ่งแต่ก่อน อยู่ภายใต้การควบคุมของกัมพูชา โดยเริ่มต้นด้วยการยึดครองไซง่อนในค.ศ.1620 (ยังคงเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวกัมพูชาในปัจจุบันว่า ปรีย์นคร—Prey Nokor) พื้นที่ขนาดใหญ่กับชนกลุ่มน้อยชาวเขมรจำนวนนับพัน ๆ ถูกทำให้กลายเป็นของเวียดนามมากขึ้นเรื่อยมาเป็นเวลากว่าสองร้อยปี การแทรกแซงของเวียดนามขยายไปถึงราชบัลลังก์ด้วย โดยเวียดนามบีบบังคับให้ราชตระกูลกัมพูชาต้องแยกออกเป็นฝ่ายนิยมไทยกับฝ่ายนิยมเวียดนาม การทะเลาะเบาะแว้งภายในราชวงศ์และการรุกรานของต่างชาติ ได้ลดอำนาจการควบคุมใด ๆ ก็ตามที่ผู้ครองบัลลังก์มีอยู่เหนือชนบท ดังนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชนบทมากมายจึงตกอยู่ใต้การควบคุมของ “ผู้มีบุญญาธิการ” (*นัก เซล*) ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์และสามารถดึงเรื่องราวสำนวนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขของพุทธศาสนาแนวประชานิยมของเขมร มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้

*นัก เซล*กระทำการอย่างกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษในบริเวณพรมแดนด้านตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ความรู้สึกต่อต้านเวียดนามรุนแรงมากเป็นพิเศษ ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เวียดนามดำเนินการควบคุมบริเวณนี้อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น การควบคุมของเวียดนามจุดชนวนให้เกิดการกบฏต่อต้านราชบัลลังก์ขึ้นมาหลายครั้ง ในค.ศ.1820 มีพระภิกษุรูปหนึ่ง นามว่า ไก่ (Kai) ได้ประกาศตนขึ้นเป็นกษัตริย์ในบริเวณแวดล้อมของภูเขาศักดิ์สิทธิ์ลูกหนึ่งที่มีชื่อว่า บา พนม บริเวณนี้ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชา ความคับแค้นทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนการก่อการกบฏของพระไก่ก็เพื่อต่อต้านการรีดนาทาเร้นของชาวเวียดนาม ซึ่งกล่าวได้ว่า ควบคุมราชสำนักมาตั้งแต่ค.ศ.1811 ในแง่การเมืองนั้น พระไก่หาทางที่จะเข้าแทนที่กษัตริย์ที่อ่อนแอและฟื้นฟูความเข้มแข็งของศูนย์กลาง ทว่าสิ่งที่ดึงดูดผู้คนมาสนับสนุนแนวทางของพระไก่ จริง ๆ แล้ว ก็คือการที่พระไก่มีอำนาจพิเศษที่ได้รับมาจากบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ของตนเอง ความเกี่ยวพันที่พระไก่มีกับภูเขาศักดิ์สิทธิ์ และการแจกเครื่องลางของขลัง พระไก่ยังให้สาระถ้อยคำเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต โดยพระไก่ได้กล่าวถึงสังคมใหม่ซึ่งเป็นสังคมที่บริสุทธิ์ปราศจากชาวเวียดนาม กองกำลังผสมชาวเวียดนาม-เขมร ที่ส่งมาปราบพระไก่ประสบความล้มเหลว เนื่องจากผู้บัญชาการทัพชาวเขมร หนีทัพไปพร้อมกับทหารของตน และหันมาสู้กับเวียดนาม ในท้ายที่สุด ฝ่ายกบฏก็ถูกบดขยี้ด้วยฝีมือของกองทหารชาวเวียดนามล้วน ๆ

ในทศวรรษ 1850 ชาวเขมรในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของกัมพูชาและในนัม โบ มีความพร้อมรับต่อคำเทศนาของสาวกผู้เผยแพร่คำสอนแนว บิ๊ว เซิน กี ห่ง เรื่องนี้สามารถให้เหตุผลที่แน่นอนลงไปได้ว่า เนื่องมาจากความวุ่นวายปั่นป่วนที่เกิดขึ้นจากการก่อจลาจลต่อต้านเวียดนามอย่างขนานใหญ่ การจลาจลนี้ เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว นับตั้งแต่ค.ศ.1840 จนกระทั่งถึงค.ศ.1847 ขุนนางระดับสูง (*ออกญา*) ตีความการที่ฝ่ายเวียดนามเนรเทศพระราชินีชาวกัมพูชากับข้าราชบริพารผู้ติดตามของพระนาง และการริบราชกกุธภัณฑ์ทั้งหลาย ว่าเท่ากับเป็นการปลดออกจากความเป็นกษัตริย์ การกระทำ

ของเวียดนามมุ่งหมาย ที่จะจัดระบบการปกครองของกัมพูชาให้เข้าหลักเหตุผล แต่การกระทำนี้ถูกมองว่าเป็นการโจมตีที่ตรงรากฐานแท้ ๆ ของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาและระเบียบแบบแผนทางสังคมแนวพุทธศาสนา การกบฏที่เกิดขึ้นตามมา โดยมี*ออกญา*เป็นผู้นำในหลาย ๆ แง่มีลักษณะคล้ายคลึงกับการทำสงครามกองโจรของพม่าเพื่อต่อต้านพวกอังกฤษ ภายหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์กอนบองในค.ศ.1885 การทำศึกสงครามนี้ ไม่มีตัวผู้นำใหญ่ปรากฏออกมา แม้ว่าค่าประเมินเกี่ยวกับกำลังของฝ่ายกบฏ จะมีจำนวนถึงสามหมื่นคน แต่คนเหล่านี้ ก็แบ่งกระจายกันออกเป็นกลุ่ม เล็ก ๆ นับร้อยกลุ่ม อาวุธส่วนใหญ่ที่ใช้ก็มีเพียงมีด หน้าไม้ และไม้กระบอง

ดูเหมือนเป็นข้อสรุปที่เลี่ยงไม่พ้น ในข้อที่ว่าความคิดเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า ได้ให้ข่าวสารข้อมูลซึ่งทำให้ชาวบ้านชาวเขมรตอบสนองต่อคำเรียกร้องของพวก*ออกญา* การกบฏเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกตามริมฝั่งด้านตะวันออกของแม่น้ำโขง จากนั้นได้แพร่กระจายไกลเข้าไปในแผ่นดิน ไปถึงส่วนต่าง ๆ ของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งมีชาวเขมรอาศัยอยู่ – บริเวณนี้เป็นย่านที่*นัก เซล*มีอิทธิพลอยู่อย่างมาก ใครเป็นผู้นำของพวกกบฏกลุ่มเล็ก ๆ นี้ และทำไม พวกเขาจึงได้จับอาวุธที่กระจ้อยร่อยและอ่อนแอนี้มาหาญสู้กับกลไกการทำสงครามที่ซับซ้อนของเวียดนาม การหายตัวไปของพระราชินีกับเครื่องหมายประจำพระองค์ คงจะถูกตีความกันว่าเป็นสัญลักษณ์บอกถึงยุคต่ำที่กำลังจะมาถึง แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าบรรดาพระภิกษุต้องมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย เพราะองค์กรพุทธศาสนานี้ กษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภก และพุทธศาสนากำลังถูกคุกคามให้สูญสิ้นไป ดังที่กบฏคนหนึ่งเขียนไว้ว่า “เรามีความสุขที่ได้ฆ่าคนเวียดนาม เราไม่กลัวพวกมันอีกต่อไปแล้ว ในการรบทุกครั้งของเรา เราคิดถึงแต่รัตนะทั้งสาม [ของพุทธศาสนา] คือพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์”[8]

ไม่น่าประหลาดใจที่เครื่องหมายบอกถึงการสิ้นสุดของการกบฏ คือการฟื้นฟูระบบกษัตริย์ขึ้นใหม่ ภายใต้การอุปถัมภ์ของไทย และโดยได้รับความยินยอมอยู่ในทีจากเวียดนาม พิธีที่ประณีตงดงามที่จัดขึ้นในค.ศ.1848 เป็นสัญลักษณ์บอกถึงการฟื้นฟูพุทธศาสนาแนวเถรวาทในฐานะศาสนาประจำรัฐ ผลที่ตามมาคือการสร้างวัดวาอาราม และพระภิกษุสงฆ์ ได้รับการสนับสนุนให้เข้ารับบทบาท “ตามปกติ” ในสังคม แต่กิจกรรมทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า สิ่งที่ได้บังเกิดขึ้นในอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป คือการที่พุทธศาสนาของทางการ สูญเสียการควบคุมพระภิกษุที่อยู่ในชนบท พระภิกษุเหล่านี้ มีเป็นจำนวนมากที่อันที่จริงแล้ว ทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้นำฝ่ายกบฏ*นัก เซล*ทุกอย่าง แม้จะมีการแสดงให้เห็นถึงการฟื้นฟูสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่แล้ว แต่พระภิกษุชาวเขมรและเหล่าลูกศิษย์ของอาจารย์พุทธ ก็ยังคงสืบเนื่องการเป็นผู้นำและให้แรงบันดาลใจแก่ขบวนการต่าง ๆ ต่อไปอีกหลายทศวรรษ ขบวนการเหล่านี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อให้เกิดแว่นแคว้นประชาคมของชาวพุทธเช่นในอุดมคติขึ้นมา ในยามที่พวกเขาเผชิญกับการรุกรานของต่างชาติ

---

[8] อ้างใน David Chandler, ***A History of Cambodia,*** Boulder, 1983, 131.

เมื่อเราย้ายมาสู่ภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะเห็นว่า สภาพการณ์ทางด้านการเมือง ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาออกจะมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นสักหน่อย เราต้องชะงักงันกับความหลากหลายของโลกมาลาโย-อินโดนีเซีย เนื่องจากการรับอิทธิพลของศาสนาฮินดู พุทธศาสนา และศาสนาอิสลามเข้ามาล้วนมีระดับที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้เรายังต้องชะงักงัน เนื่องจากการแยกออกเป็นสองขั้ว ระหว่างแว่นแคว้นแนวพาณิชย์ริมชายฝั่งทะเล กับแว่นแคว้นเกษตรกรรมที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน และในประการสุดท้ายเนื่องจากการก่อร่างสร้างรัฐที่ได้บรรลุถึงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็มีระดับต่าง ๆ กันไปอีกด้วย ฟิลิปปินส์นั้น ดูเหมือนว่าจะแตกต่างออกไปอย่างคนละเรื่องเลยทีเดียว เนื่องจากฟิลิปปินส์ตกเป็นอาณานิคมของสเปนมาหลายร้อยปี และรับนับถือศาสนาคริสต์กันอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ดี แม้จะมีความสลับซับซ้อนดังกล่าว ความสม่ำเสมอและมีหลักมีเกณฑ์ยังพอแยกแยะออกมาให้เห็นได้บ้าง สถานที่ที่ผู้คนจาริกไปแสวงบุญ ศาสดาในชนบทคุรุทั้งหลาย ข่าวสารการสื่อความเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต และอิทธิฤทธิ์ในการอยู่ยงคงกระพัน ทั้งหมดนี้ล้วนมีบทบาทในการต่อต้านสถาบันที่ครองอำนาจอยู่ เราจะพบว่าในสรรพสาระและบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ มีการเลื่อนไถลไปมาระหว่างความคิดเกี่ยวกับอำนาจที่เก่ากว่าและความเชื่อถือศรัทธาที่มีความเป็นสากลของศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ การณ์ปรากฏออกมาว่า ฟิลิปปินส์มิได้เป็นกรณียกเว้น สำหรับกฎข้อนี้

การศึกษาพิเคราะห์รัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียในชวานั้น ความเอาใจใส่จะมุ่งไปที่*เนการา* หรือที่ตั้งของพระราชวังและวัดหลวงเป็นอันมาก อาณาบริเวณนี้คือแกนของจักรวาล และดังนั้นจึงเป็นตัวต้นกำเนิดแท้ ๆ ของอำนาจของราชอาณาจักร บริเวณตอนในของชวานั้น สามารถมองได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มของศูนย์กลางอำนาจดังกล่าว อิทธิพลและอำนาจการปกครองของศูนย์กลางเหล่านี้ผันผวนขึ้นลงไปตามลำดับช่วงเวลาที่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยกับช่วงเวลาที่ไร้ระเบียบและยุ่งเหยิง พวกหัวหน้าในท้องถิ่นและชาวบ้าน ต่างเข้ามารวมกันเข้าอยู่ใน*เนการา*ใด *เนการา*หนึ่ง ขึ้นอยู่กับว่า *เนการา*ไหนมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น ทั้งนี้ จะปรากฏให้เห็นเด่นชัดโดยการที่ประมุขของ*เนการา*นั้นมี*วาห์ชู* (หรือรัศมีเทพ) ครอบครองอยู่

ในบริเวณรอบนอกของราชอาณาจักรต่าง ๆ ในชวา ซึ่งเป็นบริเวณที่อำนาจของศูนย์กลางอ่อนแอที่สุดนั้น เราสามารถระบุชี้ชนชั้นสูงได้อีกชุดหนึ่ง คนเหล่านี้เป็นปัจเจกบุคคลที่ทรงอิทธิพลโดยตัวของตัวเอง ทว่าอยู่ภายนอกระเบียบแบบแผนทั้งของการเมืองและสังคม สมัยก่อนที่อิสลามจะเข้ามา คนเหล่านี้คือ นักพรตและบัณฑิต (ที่เรียกกันว่า ฤาษีและ*อัดจาร์*) ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ตามเชิงเขาและถ้ำที่ห่างไกล คนเหล่านี้ปลีกตัวออกจากสังคมมาดำรงชีวิตโดดเดี่ยวอย่างผู้บำเพ็ญตบะ ทั้งนี้เพื่อที่จะเข้าให้ถึงซึ่งความลึกลับของจักรวาลและมีอิทธิฤทธิ์ในการล่วงรู้เหตุการณ์ในภายภาคหน้า นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว พวกเขายังสามารถดึงความสนใจของผู้คนมาที่ภาวะเสื่อมโทรมของราชอาณาจักร เนื่องจากพวก*อัดจาร์*มีอำนาจในการพยากรณ์ พระประมุขจึงทรงเคารพและกลัวเกรง*อัดจาร์* นอกจากนี้ *อัดจาร์*ยังมีอำนาจดึงดูดใจบรรดาผู้แสวงหาความรู้ ซึ่งกลายมาเป็นศิษย์ และในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ *อัดจาร์*ก็

สามารถเป็นจุดศูนย์รวมของกิจกรรมการก่อการกบฏได้ เรื่องราวเล่าขานที่สืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณเกี่ยวกับฤาษีที่ปลีกตัวออกไปจากสังคม สื่อไปถึงชาวบ้านโดยผ่านการแสดงหนังตะลุงที่เรียกกันว่า*วายัง* ซึ่งในท้องเรื่อง จะมีการขอคำแนะนำจาก*อัดจาร์* เพราะ*อัดจาร์*สามารถเสนอทัศนะต่าง ๆ อันเป็นทางเลือก ซึ่งหากปราศจากทัศนะเหล่านี้แล้ว ก็อาจพลาดไปได้ มีบางครั้งบางคราว ที่ทางเลือกเหล่านี้ชี้ไปที่ความคิดเกี่ยวกับพระผู้ที่จะมาโปรด เช่นการปรากฏตัวของ*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม) เป็นต้น

เมื่อถึงยุคการเข้ามาของอิสลามและการปกครองแบบอาณานิคม *อัดจาร์*ตามขนบประเพณีเดิมก็สาบสูญไปเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามในบริเวณตอนลึกเข้าไปภายในของชวา สำเร็จลงได้โดยปราศจากการทำลายลักษณะพื้นฐานของประชาคมการเมืองเดิมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย พระประมุขที่มีพระนามใหม่ตามหลักศาสนาอิสลาม จึงเพียงแต่ควบคุมหลักคำสอนและควบคุมผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของอิสลาม ความมุ่งหมายของพระองค์ก็เพื่อเพิ่มพูนความแข็งแกร่งของอำนาจรัฐหรือของศูนย์กลาง ทว่าการสถาปนาอิสลามขึ้นมาเป็นศาสนาประจำรัฐอย่างเป็นทางการ ซึ่งดำเนินต่อมาจนถึงช่วงที่ชวาตกเป็นอาณานิคมของดัตช์นั้น ต้องประสบความวุ่นวายยุ่งเหยิงเพราะการปรากฏตัวของผู้นำทางศาสนาที่ตั้งตนเป็นอิสระอยู่ในชนบท คนเหล่านี้ ดำเนินบทบาทคล้ายคลึงกันมากกับ*อัดจาร์*ในสมัยก่อน *กยาอิ* (หรือครูผู้สอนศาสนาอิสลามผู้ได้รับความเคารพ) ได้สร้างชื่อเสียงและมีผู้สนับสนุนอยู่ใน *เปสันเตรน* หรือโรงเรียน ที่มักตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ห่างไกลเกินกว่าอำนาจการปกครองของรัฐจะควบคุมได้ นอกจากนี้ ยังมีคุรุหรือครูแห่งภราดรภาพในลัทธิซูฟีที่เรียกว่า *ตาเรกัต* ซึ่งแตกหน่องอกงามขึ้นมาอย่างมากมายในชวาและส่วนต่าง ๆ ของสุมาตราในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ ครูอิสลามเหล่านี้ จะปรากฏตัวขึ้นจาก*เปสันเตรน*ที่โดดเดี่ยวของตน พร้อมกับนำกลุ่มลูกศิษย์ของตนมาด้วย *ตาเรกัต*จะเข้ามามีบทบาทในความล่มสลายของระเบียบแบบแผนเก่า และการปรากฏตัวของระเบียบแบบแผนใหม่ แม้ว่าบทบาทนี้จะเป็นเพียงบทบาทชั่วคราวก็ตามที

กยาอิ มีเสน่ห์ดึงดูดใจประชาชน มิใช่เพราะความเคร่งศาสนาและความรู้เรื่องอิสลามของเขาเท่านั้น *กยาอิ*ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดจำนวนมาก ยังเป็นศาสดาพยากรณ์และผู้เยียวยารักษาโรคด้วย ประชาชนเห็นว่า*กยาอิ*เหล่านี้ เป็นผู้มีฤทธิ์เดชมหาศาล ซึ่งฤทธิ์เดชนี้ ถูกนำมาแจกจ่ายให้แก่ผู้สนับสนุนเขา ในรูปของความอยู่ยงคงกระพันและการหายจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นอกจากนี้ *กยาอิ* ยังดำเนินงานในด้านวัฒนธรรมโดยสามารถตีความเหตุการณ์ที่ผิดไปจากสามัญต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกง่ายดาย เป็นต้นว่าการระเบิดของภูเขาไฟและการรุกรานของต่างชาติ ทั้งนี้เป็นการตีความในลักษณะที่เป็นการผสมผสานความคิดแนวฮินดูและแนวอิสลาม ตามแบบฉบับของชวาในยุคนั้น สารที่*กยาอิ* สื่อออกมานี้สามารถทอผสานเข้ากับความเชื่อว่า*ระตู อะดิล* หรือกษัตริย์ที่ชอบธรรม กำลังจะมาถึง หรือกับความเชื่อเรื่องการปรากฏตัวของมาห์ดี การผสานดังกล่าว เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *ระตู อะดิล*นั้น คือผู้ที่จะก่อให้เกิดยุคแห่งความยุติธรรมและความอุดมสมบูรณ์ ภายหลังจาก

ช่วงเวลาของความตกต่ำ ส่วนมาห์ดีนั้น คือผู้ที่จะทำให้ความทุกข์ยากและการกดขี่ข่มเหง ยุติลงเป็นการชั่วคราว ด้วยการรื้อฟื้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยและก่อตั้งราชอาณาจักรใหม่ขึ้นมา

ก่อนที่ดัตช์จะรวมพวก*ปริยายี* (ชนชั้นผู้ดีชวา ที่สืบทอดฐานะกันมาตามเชื้อสาย) เข้ามาอยู่ในระบบราชการของอาณานิคมนับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมานั้น ความตึงเครียดเกิดขึ้นอยู่แล้ว ระหว่าง*ปริยายี*ในราชสำนักกับบุคคลสำคัญทางศาสนาที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐ ทว่าไม่ถึงกับเป็นความแตกแยกกันลงไปอย่างเด็ดขาด ขนบประเพณีของพวกผู้ดีชั้นสูง ส่วนหนึ่งคือ ผู้เยาว์จะต้องปลีกตัวออกไปจากชีวิตของ*กราตอน* * ในบางช่วงของชีวิต เพื่อจะได้ไปศึกษา บำเพ็ญสมาธิและบำเพ็ญตบะ ตามสถานที่วิเวก ภายใต้การชี้นำของฤาษี-บัณฑิตและครูอิสลาม พวกผู้ดีมักเป็นผู้จัดการจาริกแสวงบุญไปตามหลุมฝังศพศักดิ์สิทธิ์ โดยเดินทางร่วมไปกับ*สันตรี* (นักศึกษาแห่งศาสนา) ซึ่งอยู่ในระหว่างการเดินทางด้วย โดยการจารึกแสวงบุญนี้จึงเท่ากับชนชั้นผู้ดีเหล่านี้ได้ติดต่อกับครูอิสลามที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีรวมทั้งฝูงชนผู้แสวงบุญซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญ แนวปฏิบัติเรื่องการไปเยือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวชวานี้ ก็เช่นเดียวกับการเดินทางผ่านไปตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเข้ากันอย่างเหมาะเจาะอย่างยิ่งกับภาพลำดับเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการกบฏในเวลาต่อมา เรื่องนี้ มีตัวอย่างแสดงให้เห็นที่พัฒนาการในเส้นทางชีวิตของเจ้าทิพนคร ผู้มีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับดัตช์ในสงครามชวา (ระหว่างค.ศ.1825 – 1830) เจ้าทิพนครทรงใช้เวลามากมายในระยะเวลาหลายสิบปีก่อนหน้านั้น จาริกไปตามทิวเขาต่าง ๆ ในบริเวณรอบ ๆ ยอกยาการ์ตา ทรงไปเยือนสถานที่บูชาต่าง ๆ ถ้ำและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ กิจกรรมดังกล่าว น่าจะเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงเข้าไปแบกรับเป็นภาระหน้าที่ และเป็นสิ่งที่ชาวชวาอื่น ๆ ตีความกันว่า เป็นหนทางหนึ่งในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ธาตุภายในของพระองค์ เป็นการตระเตรียมการสำหรับภารกิจอันเป็นประวัติศาสตร์และยากลำบากบางประการ ในขณะเดียวกัน การจาริกของพระองค์ อย่างน้อยที่สุด ก็น่าจะทำให้กลุ่มครูและผู้แสวงบุญไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ได้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนออกมาที่การกระทำอันเป็นการท้าทายดัตช์ของพระองค์

กบฏทิพนครแม้ว่าจะมีทายาทของราชตระกูลแห่งยอกยาการ์ตาเป็นผู้นำ แต่การกบฏครั้งนี้ก็ยังมีพลังจูงใจชนทุกระดับในสังคมชวา ให้เข้ามาร่วมในภารกิจที่สูงส่งนี้ ทว่าสิ่งที่เกษตรกรที่เป็นกบฏพยายามปกป้องเพื่อให้พ้นจากการรุกรานของอาณานิคม ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผลประโยชน์ของ*ปริยายี* สังคมทั่วไป ตีความการกระทำด้วยความท้าทายของเจ้าชายทิพนคร ในแง่ศีลธรรมและกระทั่งในแง่ที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ทั้งนี้ เพราะความสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงมีอยู่กับบุคคลสำคัญ ๆ ทางศาสนาและศูนย์กลางทางศาสนาในชนบท ธงของฝ่ายกบฏ ถูกชักขึ้นในค.ศ.1825 บริเวณนอกถ้ำที่เจ้าทิพนครมักทรงไปทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ นั้นเอง เจ้าทิพนครทรงอ้างว่าพระองค์เป็นผู้สนับสนุนอิสลาม และมิใช่เฉพาะสถาบันทางการของอิสลามเท่านั้น หากยังรวมถึงในแง่การสร้าง

---

* kraton -- ราชสำนัก

ความบริสุทธิ์ให้แก่สังคมชวาทั้งปวง ที่เสื่อมเสียลงเพราะการปรากฏตัวของดัตช์ กับบรรดาผู้คบคิดของพวกเขา พระองค์ทรงเข้ารับตำแหน่งสุลต่านเอรุจักร ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของ*ระตู อะดิล* โดยชื่อนี้จึงเท่ากับว่าพระองค์ทรงแสดงรูปแบบที่เป็นรูปธรรมของภาพลักษณ์การต่อสู้และการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมและเป็นที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ภาพลักษณ์ดังกล่าวนี้ได้รับการถ่ายทอดลงในรูปแบบของศิลปะที่ได้รับความนิยมจากประชาชนทั่วไป เช่นหนังตะลุงหรือ*วาหยัง* ไม่เฉพาะแต่*กยาอิ*และผู้สนับสนุน*กยาอิ*เท่านั้น แต่แม้กระทั่งพวกโจรและเกษตรกร ก็ยังมองเห็นสิ่งที่เป็นความใฝ่ฝันของตนในตัวของเจ้าทิพนคร

หลังสงคราม นโยบายต่อต้านระบบศักดินา (ฟิวดัล) ของดัตช์ถูกยกเลิกไป และ*ปริยายี*ก็ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างที่ใหญ่โตโอฬารของอาณานิคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ราชสำนักถูกลิดรอนสิทธิการถือครองที่ดินอันกว้างใหญ่ และถูกลดความสำคัญลงมาเหลือเป็นเพียง “สถาบันตามพิธีการ” เท่านั้น การกบฏของเจ้าทิพนครจึงเท่ากับเป็นการกบฏครั้งสุดท้ายที่มี*ปริยายี*เป็นผู้นำ ระหว่างนั้น มีการสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้*เปสันเตรน*และ*ตาเรกัต* เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการประท้วงในช่วงภายหลังค.ศ.1830มากยิ่งขึ้น การขยายตัวของระบบราชการพลเรือนและการรุกของอาณานิคมเข้าไปยังบริเวณชนบท คุกคามผู้นำทางศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิม แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ผู้นำเหล่านี้ มีฐานซึ่งสามารถดึงชาวบ้านที่ประสบความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ มาเป็นผู้สนับสนุนตนได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ภายหลังสงครามชวา พวกดัตช์และ*ปริยายี*ที่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายปกครองพยายามควบคุมทิศทางของการแสดงทีท่าว่าเคร่งศาสนาของประชาชน โดยการจัดตั้งหน่วยงานที่เทียบเท่ากับระบบราชการในด้านศาสนาขึ้นมา มีการกำหนดบทบาทไว้อย่างเป็นลำดับชั้น ตั้งแต่ที่ตำแหน่ง ผู้ว่าการลงไปจนถึงระดับหมู่บ้าน อย่างไรก็ดี การกระทำเช่นนี้ รังแต่จะช่วยเพิ่มความมุ่งมั่นและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของ*กยาอิ*อิสระกับ*อูลามา*ให้มากขึ้นเท่านั้น ในท่ามกลางการลุกฮือขึ้นต่อต้านอาณานิคมครั้งย่อย ๆ มากมายนับไม่ถ้วน ที่มีขึ้นมาทันทีภายหลังจากที่สงครามชวาสิ้นสุดลงนั้น มีบางครั้ง ที่ประชาชนมุ่งหวังจะให้เจ้าทิพนครกลับคืนมา ผู้นำการจลาจลเหล่านี้นั้น ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในมือของ *กยาอิ* และผู้มีบุญญาธิการอื่น ๆ ซึ่งมิใช่ทายาทของพวกผู้ดีชั้นสูง คนทั่วไปมองเห็นกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า *ปริยายี* เป็นสิ่งเดียวกับการปกครองของดัตช์เรื่องนี้ เป็นที่ปรากฏชัดที่การจลาจลในค.ศ. 1843 ซึ่งมีอาหมัด ดาริสเป็นผู้นำ อาหมัด ดาริสเป็นสามัญชนผู้หาทางขับเจ้าหน้าที่ทั้งปวงออกไปจากชวา และเริ่มต้นยุคใหม่ ยุคใหม่นี้ระเบียบแบบแผนทางสังคมที่มีลำดับชั้น จะถูกโค่นล้มลงไป

ในรัฐพาณิชย์ทั้งหลายที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลในย่านหมู่เกาะ *อูลามา*กับ*เปสันเตรน*ของ*อูลามา* มีบทบาทที่สำคัญ ในการก่อความวุ่นวายและการต่อต้าน ยิ่งกว่าที่ได้กล่าวข้างต้นเสียอีก ความคิดเรื่องความเป็นกษัตริย์ในแว่นแคว้นริมชายฝั่งทะเลเหล่านี้ วิวัฒนาการขึ้นมาในลักษณาการที่แตกต่างกันไปอย่างยิ่ง กล่าวคือ มิได้วิวัฒนาการขึ้นมาจากแบบอย่างความเป็นเทวกษัตริย์ที่มีพระราชวังเป็นศูนย์กลางของจักรวาลเหมือนเช่นในชวาส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน หากวิวัฒนาการขึ้นมาจากความคิดเรื่องประมุข ในฐานะที่ทรงเป็นผู้จัดระเบียบการพาณิชย์ในตลาด และเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองศาสนาอิสลาม

อาทิเช่น สุลต่านของอาเจะห์ มิได้ทรงเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงเอกภาพที่ครอบคลุมเหนือประชาชนชาวอาเจะห์ทั้งมวล อย่างไรก็ตาม อิสลามก็ถูกนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สถานภาพขององค์สุลต่าน ในเชิงที่สัมพันธ์กับอำนาจและสถานภาพของหัวหน้าตามเขตต่าง ๆ ความสัมพันธ์ที่องค์สุลต่านทรงมีอยู่กับศาสนาอิสลาม ทำให้พระองค์ทรงมีความเหนือกว่าในด้านวัฒนธรรม ทรงเป็นถึงกระทั่งบุคคลผู้วิเศษ ทว่าปราศจากอำนาจที่แท้จริง

*เปสันเตรน*ในอาเจะห์ มักแยกออกจากหมู่บ้าน และถึงขั้นเลี้ยงตัวเองได้ในแง่เศรษฐกิจ *อูลามา*มิใช่คู่แข่งของพวกหัวหน้าเขตปกครอง และการท้าทายพวกหัวหน้าเหล่านี้ของอูลามาก็เฉพาะด้วยเหตุผลด้านศีลธรรมหรือในแนวปฏิรูปนิยมเท่านั้น ในยามปกติแล้ว *เปสันเตรน*เพียงแต่อยู่ร่วมกับหมู่บ้าน โดยมิได้ดำเนินความพยายามใด ๆ ที่จะวางอำนาจเหนือสังคมที่มีข้อบกพร่องที่อยู่รายรอบตน กระนั้น *เปสันเตรน*ก็ยังเป็นศูนย์รวมที่สามารถก่อความไม่สงบขึ้นมาได้ ประการแรก ชาวบ้านสามารถถูกดึงเข้าไปหา*อูลามา*ได้ ด้วยเหตุผล “ผิด ๆ” กล่าวคือ ด้วยเหตุผลที่ว่าอูลามามีอำนาจที่จะอำนวยพรหรือสาปแช่งใครก็ได้ มีอำนาจที่จะรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยและให้ความอยู่ยงคงกระพันได้ ทว่าในขอบข่ายที่กว้างขวางกว่านั้น ผู้คนเห็นดีเห็นงามไปกับ*เปสันเตรน*ก็เพราะโอกาสที่มีเสนอให้แก่พวกเขาในอันที่จะละหมู่บ้านและเครือญาติไว้เบื้องหลัง เพื่อที่จะไปรวมตัวเข้าด้วยกัน ในฐานะที่เป็นชาวมุสลิม *อูลามา*เอง เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความก้าวหน้าไปสู่เอกภาพที่อยู่เหนือความเป็นเครือญาตินี้ยิ่งไปกว่านั้น ในยามที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายหรือเมื่อจำเป็นจะต้องลงมือกระทำการเพื่อสร้างความบริสุทธิ์ และปกป้องศาสนาแล้ว *เปสันเตรน*ให้หนทางไปสู่รูปแบบการดำรงอยู่ที่เป็นทางเลือกในสวรรค์ เรื่องนี้ ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป ได้ทำให้*อูลามา*กลายเป็นผู้นำที่ทรงอิทธิพลในการต่อต้านดัตช์

นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ทัศนคติที่ครูอิสลามมีต่อการรุกรานของรัฐอาณานิคม และต่อสภาพแวดล้อมในส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ถูกกำหนดในระดับที่มากทีเดียวจากพัฒนาการที่เกิดขึ้นในแบบสุดโต่งในโลกอิสลามที่กว้างขวางไปกว่าภูมิภาคของตน การเดินทางไปแสวงบุญ (ฮัจญ์) เป็นช่องทางหนึ่งในการสำแดงพลังตามแนวทางปฏิรูปนิยม สภาวะเช่นนี้ในตอนแรกทำให้เม็กกะสั่นสะเทือน เมื่อเม็กกะถูกพวกวาห์หะบีบุกในค.ศ.1803 พวกวาห์หะบีเป็นกลุ่มนักรบจากทะเลทรายด้านตะวันออกของอาระเบีย พวกเขาเป็นผู้เทศนาสั่งสอนเรื่องการกลับคืนสู่คำสอนบริสุทธิ์ในคัมภีร์กุรอ่าน และขนบประเพณีของท่านศาสดา พวกเขาประกาศจิฮัด (สงครามศักดิ์สิทธิ์หรือสงครามศาสนา) ต่อความไร้กฎหมาย ความไร้ศาสนา และความนอกรีตผิดธรรมเนียม—แนวคิดนี้เป็นการกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์และความเคร่งครัดทำนองเดียวกับลัทธิพิวริตัน (ผู้ยึดในความบริสุทธิ์) ตามหลักศาสนาคริสต์ ทว่าเป็นในภาคอิสลาม ผู้แสวงบุญจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ย่อมต้องเกิดความประทับใจกับการเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้แก่ศรัทธาในศาสนาของพวกเขาเช่นนี้ แม้ว่าพวกเขาจะปฏิเสธการปฏิรูปในบางแง่ ซึ่งขัดกับแนวปฏิบัติของประชาชนทั่วไป—เป็นต้นว่าการบูชานักบุญและสถานที่

ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ – ทว่าก็มีพวกฮัจญี (ผู้แสวงบุญจากเม็กกะ) มากมาย ที่กลับมายังชุมชนของตนด้วยความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้กับความทุจริตและที่จะให้บังคับใช้กฎอิสลามอย่างเคร่งครัด

การมุ่งยึดหลักปฏิบัติตามแนวอิสลามดั้งเดิมครั้งใหม่นี้ ส่งผลสะท้อนทางการเมืองโดยตรงด้วยเช่นกัน ก่อนหน้านี้ การเดินทางไปแสวงบุญสามารถรวมอยู่ในระบบการปกครองอันมีศูนย์กลางอยู่ที่ *ราชา* ได้อย่างสะดวกง่ายดาย การเดินทางไปแสวงบุญเป็นสิ่งที่ต่อขยายมาจากเขตอิทธิพลของกษัตริย์ อันเป็นการช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความรับรู้ว่า พระประมุขนั้น ทรงเป็นประดุจ “เงาของพระอัลเลาะห์ที่ทอดลงมายังโลก” เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า การแสวงบุญยังไปช่วยหล่อเลี้ยงความคิดแนวอื่น ๆ ในข้อที่ว่า ชีวิตทางด้านการเมืองและชีวิตของชุมชน ควรมีศูนย์กลางอยู่ที่ใดบ้าง—อาทิเช่น อยู่ที่กฎหมายอิสลามหรือที่อัตลักษณ์แห่งชาติ เป็นต้น พัฒนาการนี้ เกิดขึ้นประจวบพอดีกับที่ดัตช์และอังกฤษผนึกกำลังกันเพื่ออ้างสิทธิในการครอบครองหมู่เกาะ ผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ รุนแรงเป็นพิเศษในชวาและสุมาตรา ซึ่งโดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีระบบการเมืองรัฐที่สลับซับซ้อนมากกว่าที่อื่น ๆ ด้วยเหตุที่พวก*ปริยายี*และชนชั้นผู้ดีอื่น ๆ ในจารีตเดิมในท้ายที่สุดได้เข้าร่วมมือกับดัตช์ การโจมตีของนักปฏิรูปนิยมที่กระทำต่อศาสนาอิสลาม “ที่เป็นทางการ” (นั่นคืออิสลามที่พวกผู้ดีให้ความอุปถัมภ์) จึงพร้อมที่จะขยายออกไปเป็นการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมได้ในทันใด ตามสายตาของนักปฏิรูปนิยมผู้ห้าวหาญนั้น ไม่เฉพาะแต่ศาสนาอิสลามของทางการเท่านั้นที่อยู่ในภาวะหมิ่นเหม่ที่จะตกลงสู่ห้วงเหวแห่งหายนะ หากยังรวมถึงพวก*กาฟีร์* (ผู้ไม่ศรัทธา) ชาวดัตช์ด้วย ที่กำลังดำเนินงานผ่านไปตามระบบนี้ เพื่อที่จะสถาปนาการควบคุมของตน

ความรู้สึกดังกล่าว เป็นแรงดลใจให้เกิดการประทุออกมาเป็นความรุนแรงครั้งแรกที่บริเวณมินังกาเบาของสุมาตรา ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ผู้แสวงบุญมินังกาเบาได้ริเริ่มสิ่งที่ได้เรียกขานกันในเวลาต่อมาว่า ขบวนการปาดรี (Padri movement ซึ่งมาจากคำว่า เปดีร์ –Pedir อันเป็นสถานที่ซึ่งพวกเขาส่วนใหญ่ ลงเรือแล่นใบเพื่อไปยังอาระเบีย) พวกปาดรีเข้าควบคุม*ตาเรกัต*มากมายที่มีฐานอยู่ตามเชิงเขาเมราปี และภูเขาลูกอื่น ๆ โดยสร้างป้อมปราการขึ้นมา แล้วใช้ป้อมนี้เป็นฐานของการทำศึก เป้าหมายของพวกปาดรี คือการชำระสะสางชุมชนบริเวณที่ลุ่มต่ำให้ปลอดพ้นจากกิจวัตรดังเช่นการชนไก่ การพนันและการเสพย์สุรา และนำหลักกฎหมายของอิสลามมาใช้อย่างถ้วนทั่วให้เสมอเหมือนกันทั้งหมด ความเพียรพยายามของพวกปาดรี ถูกต่อต้านจากทางราชตระกูลและชุมชนท้องถิ่นมากมาย มีหลายครั้งหลายครา ที่พวกปาดรีหันมาใช้กลุ่มครูและศิษย์ติดอาวุธเพื่อทำให้การปฏิรูปของตนบังเกิดผล พร้อมกับประกาศสงครามจิฮัด ในท้ายที่สุด พวกปาดรีก็ปะทะกับดัตช์ ซึ่งมุ่งมั่นที่จะช่วงชิงการควบคุมการค้ากาแฟ ซึ่งตอนนั้นอยู่ในกำมือของพวกปาดรี ดัตช์ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชตระกูลและพวกหัวหน้าบางคน การรบพุ่งเริ่มขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1820 และมิได้สิ้นสุดลงอย่าง แท้จริง จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1838

สงครามปาดรีแสดงให้เห็นประจักษ์ว่า พลังดลใจทางศาสนาที่ได้รับแรงกระตุ้นจากภายนอก – คือจากอิสลามแนวปฏิรูป—สามารถทำให้*ตาเรกัต*และ*เปสันเตรน*ที่มีอยู่ กลายเป็นกลุ่มที่มีความคิด

สุดโต่งไปได้อย่างไร พลังกระตุ้นดังกล่าว เปลี่ยนแปลงกลุ่มครูและลูกศิษย์ให้กลายไปเป็นกองทัพของ ผู้ก่อการกบฏ ที่ต่อสู้กับอิสลามที่ “เสื่อมเสีย” ตามหมู่บ้านต่าง ๆ รวมทั้งกับรัฐอาณานิคมที่กำลังแผ่ขยายอำนาจออกไปด้วย การเผชิญหน้ากันดังกล่าว น่าจะมีมากกว่านี้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปิดคลองสุเอซในค.ศ.1869 – ซึ่งเป็นการเพิ่มการสัญจรไปยังเม็กกะ—และเมื่อถึงช่วงที่กระแสลัทธิอาณานิคมแรงขึ้น อย่างไรก็ดี จะต้องระลึกว่า สภาพการณ์ที่พวกฮัจญีใช้เป็นฐานในการเทศนาสั่งสอนมีส่วนกำหนดลักษณะเฉพาะตัวของขบวนการนี้ ได้มากเท่า ๆ กับอุดมคติแนวปฏิรูปนิยม เมื่อชาวบ้านเกษตรกรโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านบนเกาะชวา ถูกดึงให้เข้ามาร่วมในขบวนการดังกล่าวมากขึ้น ความคาดหวังที่มีอยู่กับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตและการสำแดงอิทธิฤทธิ์ ก็กลายมาเป็นเรื่องที่มีความกังวลห่วงใยกันมากกว่าเรื่องอื่น ๆ

ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ว่าสภาพการณ์แวดล้อมทางด้านศาสนา-การเมืองของฟิลิปปินส์ที่กลายเป็นรัฐคริสต์ศาสนาไปแล้วนั้น มิได้มีความแตกต่างที่มากมายอันใดนัก จากรัฐในแบบ “จารีตประเพณี” หรือรัฐในยุคก่อนอาณานิคมในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระบอบการปกครองอาณานิคมของสเปน กำหนดให้มีเขตเมืองใหญ่ เมืองเล็ก (เพอบโบล) รวมทั้งพรมแดนของหัวเมืองต่าง ๆ ขึ้นภายในโครงสร้างการปกครองที่ดูดีบนแผ่นกระดาษ ทว่าตามความเป็นจริงแล้ว สถานการณ์ประเภทสัญลักษณ์ของจักรวาลยังคงมีอยู่ ภายในจักรวาลเชิงสัญลักษณ์นี้ ชื่อเสียงและอำนาจของพระประจำเขตศาสนา และของชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง (พวก*ปรินซิปาเลีย*) เป็นตัวกำหนดระดับการควบคุมที่ศูนย์กลางเมืองเล็กหรือเพอบโบล มีเหนือบริเวณที่อยู่รอบนอกออกไป เมื่อล่วงมาจนถึงช่วงค่อนข้างปลายศตวรรษ พวกที่มิใช่ชาวเมืองเล็ก -- ได้แก่พวกฤาษี โจร คนเร่ร่อน ผู้เยียวยารักษาโรค พวกนอกรีตและคนอื่น ๆ ทำนองนี้ --มีโอกาสอย่างกว้างขวาง ที่จะปฏิบัติการที่อาจเรียกได้ว่าตามแต่จะต้องการในการจูงใจผู้คนให้มาห้อมล้อมพวกตน ในช่วงระยะเวลาที่เกิดภัยธรรมชาติหรือมีการเดินทางแสวงบุญประจำปี หรือการก่อตั้งชุมชนถาวรขึ้นนอกเขตชุมชนเมือง เหตุผลที่ประชาชนโยกย้ายออกไปจากศูนย์กลางของสเปน อาจมีแตกต่างกันไปได้หลายประการ นับตั้งแต่ภาษีที่สูงลิบลิ่วและการบังคับเกณฑ์แรงงาน ไปจนถึงคำเรียกร้องของศาสดาพยากรณ์ ให้ตระเตรียมการให้พร้อมสำหรับยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง ตามที่มีข่าวร่ำลือกัน

ด้วยเหตุนี้ ศูนย์กลางทางศาสนา-การเมืองของสเปนแต่ละแห่ง ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณโบสถ์หรือ*คอนเวนโต* จึงได้มี “อีกฝ่ายหนึ่ง” ที่ค่อนข้างมองเห็นได้ไม่เด่นชัดเท่า และมีการจัดวางโครงสร้างน้อยกว่า อีกฝ่ายหนึ่งนี้เลียนแบบแนวปฏิบัติด้านพิธีกรรมของศูนย์กลางเสปน ทว่าคงรักษาคุณลักษณะของศาสนาในยุคก่อนสเปนไว้หลายอย่าง อีกฝ่ายหนึ่งนี้ แข่งขันแย่งชิงกำลังคนของศูนย์กลางสเปน และในยามวิกฤติ ก็ลุกขึ้นมาก่อการจลาจล การแสดงออกในความเป็น “อีกด้านหนึ่ง” ที่รุนแรงและเข้มข้นยิ่งกว่าที่กล่าวนี้ กล่าวคือเป็นด้านตรงข้ามกับการที่ชาวสเปนเข้าไปจัดระเบียบชีวิตของชาว “อินดิโอ” จะพบได้ในบริเวณที่ตำรวจและกองทัพยากจะเข้าถึงได้ บริเวณเหล่านี้ มีอยู่มากมายในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แม้กระทั่งบริเวณที่ “กลายเป็นสเปน” อย่างหนักหน่วง ก็ยังมีบริเวณดังว่านี้

เช่นลูซอนตอนกลาง ซึ่งมีภูเขาอะรายัต อันศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ใจกลาง โดยมีเทือกเขาซัมบาเลส ตั้งเป็นพรมแดนอยู่ทางตะวันตก และเทือกเขาเซียร์รา มาดเดร ตั้งเป็นพรมแดนทางตะวันออก เกาะที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญเกือบทุกเกาะ ล้วนมีเทือกเขาสูง – ซึ่งบางลูก ถือกันว่าเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์—ตามบริเวณไหล่เขาเหล่านี้คือสถานที่หลบภัยของบุคคลหรือชุมชนที่หนีจากการควบคุมของเมือง หรือเพียงแต่ปรารถนาจะดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่เป็นทางเลือก ด้วยการทำตนเป็นฤาษีที่ตัดขาดจากโลกภายนอกหรือเป็นผู้ยึดมั่นในลัทธินิกายต่าง ๆ

การแพร่คำสอนแนวคทอลิกในหมู่ชาวฟิลิปปินส์ทุกชนชั้นอย่างเป็นทางการนั้น พึงต้องเป็นการเชื่อมโยงพวกเขาเข้ากับโลกคริสเตียนของสเปนด้วย พระสเปนเป็นตัวแทนพระผู้เป็นเจ้าของชาวคริสต์ ซึ่งในช่วงที่มีการเปลี่ยนศาสนา จะมีการสาธิตซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพื่อให้เห็นว่า พระผู้เป็นเจ้าในคริสต์ศาสนานั้น ทรงมีอำนาจเหนือกว่าบรรดาภูติผีและพ่อมดหมอผีในท้องถิ่น การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่ศรัทธาแนวคาทอลิกในอาณานิคม เกิดขึ้นตรงกันพอดีกับการเกิดและเติบโตขึ้นของศูนย์ชุมชนเมือง และการเกิดมีชนชั้นสูงชาวพื้นเมืองที่มองเห็นว่า ตนเองเป็นบุตรของมารดาสเปน อย่างไรก็ดี การเผยแพร่คำสอนแนวคาทอลิกแก่ประชาชนทั่วไปโดยผ่านเพลงสวด กวีนิพนธ์ การละครและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหากาพย์เกี่ยวกับความเปี่ยมไปด้วยความรู้สึก อันได้แก่การสิ้นชีพและการคืนชีพ (หรือ*ปาซีออน*) ของพระเยซูคริสต์ ได้สร้างทัศนะการมองโลกให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน เป็นทัศนะที่มิติด้านมนุษย์และเทพ ไม่อาจแยกจากกันได้อย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ จึงมีที่ว่างให้เกิดบุคคลอื่น ๆ ขึ้นมามีความสำคัญ เช่น *กริสโต* (พระคริสต์) บุรุษผู้มีฤทธิ์ (*กาปานคยาริหาน*) ทว่านอบน้อมและถ่อมตน ผู้นำของกลุ่มชายหญิงธรรมดาสามัญผู้ซึมซาบด้วยความรู้ที่เหนือกว่าพระผู้คงแก่เรียนของฝ่ายปกครอง เป็นต้น ในขณะที่*ปาซีออน*ดำเนินงานเพื่อรวมชาวอินดิโอ เข้ามาอยู่ในวงจรทางสังคมและวงจรของพิธีกรรมซึ่งจะพาขึ้นไปสู่การเป็นพระประจำเขตศาสนาและเทพของคริสเตียนนั้น ในเวลาเดียวกัน *ปาซีออน*ก็สร้างโอกาสความเป็นไปได้ต่อการที่ชาวอินดิโอจะ*แยกตัว*ออกจากชีวิตครอบครัวและชีวิตชุมชนเมือง แล้วหันไปเชื่อฟังคำร้องเรียกของพ่อมดหมอผี ของผู้พยากรณ์หรือของผู้ที่เป็นกบฏ คนเหล่านี้จะเรียกร้องให้ชาวอินดิโอให้ “มุ่งหน้าไปสู่ทิวเขา” เพื่อสละชีพให้แด่ภาระหน้าที่อันสูงส่งของผู้นำ ซึ่งก็เท่ากับว่าได้ไปเห็นสวรรค์ นอกจากนี้ ยังได้มีการสร้างแนวคิดเรื่องความคลี่คลายของกาลเวลาตามคัมภีร์ไบเบิลด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ความคิดเรื่องยุค (*ปานาฮอน*) ของพระบิดา ของพระบุตรและของพระจิต เมื่อใกล้ที่ยุคของพระจิตจะสิ้นสุดลง จะมีเหตุการณ์หายนะเป็นการขมวดท้ายเพื่อบอกให้รู้ก่อนที่อวสานของโลกและการกลับคืนมาของพระคริสต์ผู้เป็นกษัตริย์จะมาถึง เป็นที่คาดหวังกันว่า ผู้พยากรณ์จะสามารถอ่านเหตุการณ์อันแผกพิเศษนี้ได้อย่างถูกต้องตามเวลาของมนุษย์ ตามแนวคิดของการเปลี่ยนแปลงยุค อันเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด

การตีความหลักคริสเตียน ที่ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการดังกล่าว ให้เงื่อนไขทางด้านลัทธิอุดมการณ์ ซึ่งอย่างน้อยที่สุด ก็เป็นเงื่อนไขทางด้านลัทธิอุดมการณ์เพื่อต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมสเปนบางรูปแบบ ขบวนการที่มีแนวคิดสุดโต่งเหล่านี้ มักมีกำเนิดแรกทีเดียวเป็น

สมาคมและชมรมที่ได้รับความเห็นชอบจากทางคริสต์จักร ทว่าเปลี่ยนคุณลักษณะไปตามอิทธิพลของผู้นำซึ่งเป็นนักทำนายเหตุการณ์ภายภาคหน้าและอิทธิพลของสภาวการณ์อันแผกพิเศษ เช่นทุพภิกขภัยและการปรากฏดาวหางขึ้นมาให้เห็นบนท้องฟ้า เป็นต้น ที่น่าตื่นเต้นและมีสีสันมากที่สุดในบรรดาขบวนการเหล่านี้ คือโคฟราเดีย เดอ ซานโฮเซ่ (หรือ สมาคมนักบุญยอเซฟ) สมาคมนี้เริ่มต้นในค.ศ.1832 และเป็นเพียงหนึ่งชมรมที่มีอยู่นับเป็นสิบ ๆ ชมรมตลอดทั่วทั้งเกาะฟิลิปปินส์ ชมรมนี้มุ่งปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามหลักศาสนาและทำงานที่เป็นการกุศล ทว่าภายใต้การนำของอาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ ภราดาผู้มีวาทศิลป์ และเป็นผู้มีความประทับใจกับงานเขียนแนวจิตวิญญาณที่ลึกลับของคาทอลิก สมาคมโคฟราเดียจึงขยายงานออกไป และสมาคมก็เริ่มปฏิบัติหน้าที่ประหนึ่งเป็นศาสนจักรที่แยกต่างหาก ขณะที่นักเทศน์และผู้สนับสนุนกลุ่มเล็ก ๆ ของสมาคมนี้ กำลังผุดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั่วภูมิภาคตากาล็อกตอนใต้นั้น คริสต์ศาสนจักรของสเปนได้ประกาศห้ามสมาคมนี้ในค.ศ.1840 ระหว่างนั้น ผู้มีบุญ และผู้รู้เหตุการณ์ล่วงหน้าชาวพื้นเมืองผู้นี้ ก็กำลังดึงคริสต์ศาสนิกชนทั้งมวล ให้ออกไปจากคริสต์จักรของทางการ ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้ค้นพบด้วยว่า ในการประชุมที่แอบจัดขึ้นอย่างลับ ๆ หลายครั้ง มีการเคารพบูชาภาพของอาโปลินาริโอ ที่วาดอย่างภาพของนักบุญ

อาโปลินาริโอหลบไปยังไหล่เขาบานาเฮา ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ลูกหนึ่ง ณ ที่นี้ อาโปลินาริโอดำเนินการเพื่อดึงผู้คนจากบริเวณที่ลุ่มจำนวนนับพันคน ให้มาร่วมสมทบกับเขาในการก่อตั้งคอมมูน (ชุมชน) อิสระ คอมมูนนี้สร้างขึ้นเพื่อตระเตรียมการให้พร้อมสำหรับเหตุร้ายแรงที่กำลังจะมาถึง และสำหรับศาสนจักรใหม่ ที่จะบังเกิดขึ้นจากเถ้าถ่าน เราสามารถกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของอาโปลินาริโอส่วนหนึ่ง มีเหตุเนื่องมาจากพวกพระบาทหลวงชาวสเปนเอง บาทหลวงสเปนปลูกฝังคำศัพท์ทางศาสนาให้กับผู้คนในภูมิภาคนี้เสียจนชาวตากาล็อกซึมซับความหมายของคำศัพท์ทางศาสนาเหล่านี้เข้าไว้อย่างเต็มที่ อาโปลินาริโอ ให้สัญญากับพี่น้องร่วมชาติว่า พวกเขาจะมีความรู้เหนือกว่า มีความเสมอภาค มีความมั่งคั่งบริบูรณ์ในด้านวัตถุ มีชัยชนะเหนือความเจ็บไข้ได้ป่วย และกระทั่งเหนือความตาย เรื่องนี้ อาจดูตัวอย่างได้จากข้อความตอนหนึ่งที่นำมาจากบทสวดภาวนา ซึ่งพระบาทหลวงรูปหนึ่งประพันธ์ขึ้นไว้ ดังนี้

วันที่รอคอยอย่างกระตือรือร้นที่สุดวันนั้น
จะยิ่งให้ความเบิกบานมากขึ้นไปอีก
หากว่ามองเห็นที่มาของความสำเร็จ
ด้วยดวงตาของเราเอง

สิ่งที่ดีงามและสัจธรรมทั้งปวง
ที่ประชาชนตั้งเป้าหมายเอาไว้
แต่ไม่เคยบรรลุผลแน่แท้

จะมีมอบให้ในสรวงสวรรค์

…กำเนิดสูงหรือต่ำต้อย
ร่ำรวยหรือยากจน
ทุกคนจะดูเหมือนกัน
นี่คือปฏิญาณของพระผู้เป็นเจ้า[9]

บันทึกในสำเนาของอาโปลินาริโอระบุว่า “นี่คือสิ่งที่ได้ผู้ที่ขึ้นสวรรค์จะมองเห็น โดยเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ 19 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1840” ภาพลักษณ์ที่คุ้นเคยเกี่ยวกับสวรรค์ เชิญชวนชาวบ้านให้มามีส่วนร่วมในเหตุการณ์จำเพาะครั้งนี้ ตัวอาโปลินาริโอเองนั้น ได้รับการยอมรับมาตั้งแต่ระยะแรกของเส้นทางชีวิตของเขา ว่าเป็นบุคคลที่เปรียบได้กับนักบุญ และต่อมาภายหลัง เป็นประหนึ่งพระเยซูคริสต์ชาวตากาล็อก และในท้ายที่สุด เป็นกษัตริย์—ตำแหน่งนี้ตัวอาโปลินาริโอเองปฏิเสธอย่างแข็งขันว่าตัวเขามิได้เคยเอ่ยอ้างเช่นนั้นเลย ในขณะเดียวกัน อาโปลินาริโอก็มีคุณสมบัติของผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและผู้ประกอบเวทย์มนต์คาถาที่สร้างความอยู่ยงคงกระพัน “ในแบบจารีตประเพณี”

การปราบปรามสมาคมโคฟราเดียอย่างดุดัน มิได้บดขยี้ขบวนการนี้จนย่อยยับ ผู้ที่รอดชีวิตจากการจลาจล เพียงแต่ถอนตัวถอยไปยังหมู่บ้านของตน หรือไปอยู่ยังชุมชนที่โดดเดี่ยวในหุบเขา โดยยังคงยึดมั่นกับความเชื่อและแนวปฏิบัติของตนต่อไปอย่างลับ ๆ และเผยแพร่ขนบประเพณีเช่นนี้ ไปยังเกาะอื่นๆ ที่อยู่ทางใต้

ปัจจัยที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งที่ทำให้นิกายต่าง ๆ เหล่านี้ มีเสน่ห์ดึงดูดใจประชาชน ก็คือความล้มเหลวของสเปน ในอันที่จะพัฒนาคณะนักบวชชาวพื้นถิ่นให้เพิ่มจำนวนขึ้นจนเป็นที่น่าพอใจ หากว่าอาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ มิได้ถูกห้ามให้เข้าบวชเป็นพระบาทหลวงในนิกายฟรานซิสกัน สมาคมโคฟราเดียที่ผิดกฎหมาย ก็คงจะมิได้เกิดและเติบใหญ่ขึ้นมาเช่นนี้ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ความขาดแคลนพระบาทหลวงชาวสเปนอย่างรุนแรง บีบบังคับให้อาร์คบิชอป ต้องบวชพระบาทหลวงที่เป็นชาวพื้นถิ่นฟิลิปปินส์ ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1820 จำนวนพระบาทหลวงชาวพื้นถิ่นที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และความซับซ้อนในด้านภูมิปัญญาของพวกเขา ได้กลายเป็นเรื่องที่พระบาทหลวงชาวสเปนต่างกังวลกันมาก พระบาทหลวงชาวสเปนเหล่านี้ จินตนาการไปถึงว่าพระบาทหลวงชาวพื้นถิ่นจะเป็นผู้นำให้ศาสนิกชนที่เป็นอยู่ในความดูแลของตน ลุกขึ้นต่อต้านสเปนเมืองแม่ เมื่อถึงทศวรรษ 1830 กระแสจึงหันกลับมาต่อต้านชาวฟิลิปปินส์ และเขตศาสนาที่อยู่ในความดูแลของชาวฟิลิปปินส์ถูกโอนไปให้กับทางนิกายสเปนมากขึ้น ๆ ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่มีพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์รูปหนึ่ง ถูกดำเนินคดีในข้อหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกบฏโคฟราเดียใน ค.ศ.1841 เมื่อเกิด

[9] อ้างใน Ileto, 49.

ความแตกแยกระหว่างพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์และชาวสเปนเช่นนี้ ซึ่งดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ตลอดช่วงเวลาที่เหลือในศตวรรษนี้ การปลุกระดมต่อต้านอาณานิคม จึงย่อมต้องผสมผสานไปด้วยมิติทางศาสนา ซึ่งแผ่ขยายออกจาก*ภายใน*ชุมชนเมืองทั้งหลายนั้นเอง

ขบวนการต่อต้านอาณานิคม นับจากค.ศ.1850 เป็นต้นมา

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการรุกของจักรวรรดินิยมยุโรป เข้าไปในเวียดนามและพม่ามีอัตราเร่งขึ้น ทั้งนี้รวมถึงการเร่งวางตาข่ายแห่งการ “ปกป้องคุ้มครอง” คลุมรอบรัฐมลายูทั้งหลาย การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในด้านอาณาเขตและระบบบริหารราชการในสยาม ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสและในฟิลิปปินส์ ก็ทวีอัตราเร่งขึ้นเช่นกัน เอกราชทางการเมืองถูกส่งมอบให้แก่ชาวยุโรปในระดับต่าง ๆ กัน พร้อม ๆ กับเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาค ผูกมัดเข้ากับระบบเศรษฐกิจของโลกที่มีศูนย์กลางอยู่ในยุโรปเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ หมู่บ้านต่าง ๆ ต้องประสบกับการบุกทะลวงเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งของเศรษฐกิจเงินตรา รวมทั้งของอำนาจการควบคุมการเงินและการปกครองจากศูนย์กลาง การเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนทางการเมือง-เศรษฐกิจในลักษณะปฏิวัติเช่นนี้ เกิดขึ้นพร้อมกับหายนะอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นระลอก เช่นการเกิดโรคอหิวาต์ระบาด การรุกรานโดยใช้กองกำลังติดอาวุธ และความผันผวนของราคาสินค้า ที่นำไปสู่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 1880 พิจารณาความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวแล้ว ชาวบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ ย่อมแสดงความพร้อมที่จะเดินตามบุคคลผู้ซึ่งสามารถจัดระบบองค์กรให้กับประสบการณ์ของพวกเขาและสามารถชี้ทางไปสู่อนาคตที่ดีกว่าได้ ไม่ว่าผู้นำขบวนการประชาชนที่ก่อตัวขึ้นมาเหล่านี้จะเป็นกษัตริย์ ผู้ดี ครูสอนศาสนาหรือบัณฑิต-ศาสดาใด ๆ ก็ตาม และไม่ว่าผู้นำจะร้องเรียกให้จับอาวุธขึ้นต่อต้านหรือให้ถอนตัวถอยหนีไปจากสังคม ขบวนการประชาชนเหล่านี้ เผยให้เห็นอย่างเด่นสะดุดตา ถึงความละม้ายคล้ายคลึงกันในเรื่องรูปแบบเป็นการสะท้อนให้เห็นอย่างไม่มีข้อกังขาว่า ประสบการณ์ทางด้านศาสนานั้นเอง ที่ทำให้พวกเขาส่วนใหญ่มีพลังคึกคักกระฉับกระเฉงขึ้นมา

เมื่อมองดูทีแรก อาจดูเหมือนว่า สยามได้รับการยกเว้นจากปรากฏการณ์ของการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคม อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในแง่ที่กว้างขวางไปกว่านั้นแล้ว จะเห็นว่า กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงปกครองบ้านเมืองตามระบอบอาณานิคมในรูปแบบหนึ่ง เพราะการเปลี่ยนโฉมหน้าราชอาณาจักรนั้นทรงกระทำตามภาพลักษณ์ของรัฐอาณานิคมยุโรปในที่อื่น ๆ เมื่อเผชิญกับการเข้าแทรกแซงทางเศรษฐกิจของต่างชาติ และการสูญเสียการผูกขาดทางการค้าของกษัตริย์ภายหลังจากที่ทำสนธิสัญญาบาวริงในค.ศ.1855 กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรงถูกกดดันให้จำต้องเร่งทวีการผลิตข้าวและพืชผลชนิดอื่น ๆ เพื่อการส่งออก รวมทั้งใช้ประโยชน์จากไม้สักและแหล่งแร่ดีบุกในรัฐ ความจำเป็น

ที่สยามจะต้องทำให้เศรษฐกิจของตนมีความคล่องตัว และเก็บภาษีอากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สยามจำเป็นต้องสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่พรมแดน และเข้าควบคุมหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลโดยตรง สิ่งที่สร้างความกังวลให้สยามอยู่ตลอดเวลาก็คืออังกฤษและฝรั่งเศส อาจขยายเขตอิทธิพลของตน บนความสูญเสียผลประโยชน์ของสยาม

ระบบการเมืองของรัฐสยามโดยพื้นฐานแล้ว เป็นรัฐศักดินา (ฟิวดัล) ที่จำลองมาจาก*มันดาลา* หรือระบบจักรวาล และมีการรวมตัวกันอย่างหละหลวม ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงรัฐศักดินาให้กลายเป็นรัฐที่มีการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มีการปกครองตามระบบการบริหารราชการนั้น ตั้งแต่ ค.ศ.1874 เป็นต้นไป บรรดารัฐประเทศราชและหัวเมืองที่เคยมีสิทธิอำนาจระดับกึ่งปกครองตนเองในอดีต ถูกบังคับให้เข้ามาอยู่ภายในสายการบังคับบัญชาโดยข้าหลวงที่ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ รูปแบบของระบอบอาณานิคมภายในเช่นนี้ ไม่เพียงแต่ลิดรอนอำนาจของตระกูลที่ทำหน้าที่ปกครองท้องถิ่นอยู่เท่านั้น หากยังสร้างความยากลำบากให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการสลายเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองไปอย่างรวดเร็ว และมีการกำหนดภาษีต่าง ๆ เป็นเงินสด โดยส่วนใหญ่ ตัวแทนชาวจีนเป็นผู้เก็บรวบรวม ภายใต้สภาวการณ์เช่นนี้ ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่การกบฏหรือการยืนหยัดเพื่อต่อต้านกรุงเทพฯ บังเกิดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของราชอาณาจักรเป็นอันมาก

ในราวเดือนสิงหาคม ค.ศ.1889 การกระทำการประท้วงแบบต่าง ๆ เพื่อคัดค้านระบบการเก็บภาษีแบบใหม่บังเกิดขึ้นในภาคเหนือบริเวณรอบ ๆ เมืองเชียงใหม่ ภาคเหนือเป็นภูมิภาคซึ่งมีอัตลักษณ์เก่าแก่นับร้อยปี เนื่องจากเป็นที่ตั้งของราชอาณาจักรล้านนาไทยมาก่อน หนึ่งเดือนถัดมา การกบฏของชาวนาก็เกิดขึ้น โดยมีพญาผาบ (พระยาปราบสงคราม) เป็นผู้นำ พญาผาบเป็นเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อย ซึ่งมีสายสัมพันธ์กับราชตระกูลของเชียงใหม่ ที่สำคัญก็คือ พญาผาบเคยได้ชื่อว่าเป็น*หนาน*เตชะ คำว่า*หนาน*นั้น เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลที่เคยบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์มาก่อน หนานเตชะสามารถระดมเกษตรกรให้เข้าร่วมในการกบฏต่อต้านชาวไทยและชาวจีนอย่างเปิดเผย เกษตรกรที่เข้าร่วมสนับสนุนมีถึง 3000 คน (ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเขิน) ทั้งนี้รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากด้วย แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ความสามารถในการระดมผู้คนดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความสามารถของหนานเตชะที่จะกล่าวประกาศให้เป็นที่ประจักษ์แจ้งถึงความไม่พอใจของประชาชน และเป็นการประกาศด้วยถ้อยคำสำนวนทางศาสนาที่ประชาชนทั่วไปรู้จักคุ้นเคย ผู้คนมองกันว่าหนานเตชะเป็นบุคคลที่มีอำนาจพิเศษเนื่องจากมีบุญบารมีสั่งสมไว้อย่างมหาศาล หนานเตชะถ่ายทอดความอยู่ยงคงกระพันต่อกระสุนปืนของศัตรูให้แก่คนอื่น ๆ โดยการกระทำพิธีอาบน้ำมนต์ ในยามปกติธรรมดา เขาก็คงจะเป็นผู้มีบุญคนหนึ่งในบรรดาผู้มีบุญอีกนับสิบ ๆ คน ที่มีทักษะด้านต่าง ๆ ในการแสวงหาวิธีที่จะสร้างความสำเร็จด้วยตนเอง ทว่าในสภาพแวดล้อมของเฉพาะเหตุการณ์นี้ เขาได้กล่าวประกาศอย่างแจ่มชัด ถึงความคาดหวังที่ประชาชนมีต่อยุคใหม่ กล่าวคือ เป็นที่คาดหมายกันว่า ตัวเขา จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาและเข้าปกครองเชียงใหม่ที่ได้รับการชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ กล่าวคือเป็นเมืองที่เป็นอิสระจากกรุงเทพฯ และปลอดพ้นจากภาษีอากรทั้งหลายทั้งปวง

ปฏิกิริยาต่อวิถีปฏิบัติของไทยทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในลาว เริ่มต้นตั้งแต่ในค.ศ.1899 มีรายงานว่ามี*ผู้วิเศษ*และ*ผู้มีบุญ*แจกจ่ายน้ำมนต์และยาเสกให้แก่เกษตรกร และประกอบพิธีกำจัดมลทินต่าง ๆ นักพรตที่นุ่งขาวห่มขาวเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวัดและศาสนามาก่อน บางคนเคยเป็นฤาษีและผู้ที่อาศัยอยู่ในป่า บ้างก็มีความสามารถในการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ คนเหล่านี้พยากรณ์ถึงภัยพิบัติที่กำลังจะมาถึง เช่นการเกิดลมพายุโหยหวนและความมืดเจ็ดวันเจ็ดคืน การเปลี่ยนแปลงที่น่าตื่นเต้นตระการตาจะบังเกิดขึ้น ก้อนกรวดจะกลายเป็นทองคำและเงิน ส่วนทองคำและเงิน จะกลายไปเป็นก้อนกรวด น้ำเต้าและฟักแฟง จะกลายเป็นช้างและม้า และอื่น ๆ ทำนองนี้ *ผู้มีบุญ*เทศนาสั่งสอนว่า ประชาชนควรทำใจให้บริสุทธิ์และเข้าร่วมกับพวกเขา เพื่อจะได้รอดพ้นจากภัยพิบัติและกลายเป็นบุคคลที่มั่งคั่งขึ้นมา พระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านธรรมดาสามัญ ต่างพากันมาชุมนุมอยู่รายรอบบุคคลผู้มีความสามารถในการจูงใจคนเหล่านี้ ซึ่งมักเติมคำว่า “องค์” ที่แสดงการให้เกียรติลงที่ชื่อของตน เมื่อถึงค.ศ.1901 ปรากฏการณ์*ผู้มีบุญ*ได้ขยายตัวออกไป เฉพาะในค.ศ.1902 มี*ผู้มีบุญ*บังเกิดขึ้นทั้งหมด เกินจำนวน 100 คนไปมาก เมื่อถึงตอนนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่บรรดาผู้มีอำนาจการปกครองชาวไทยและฝรั่งเศสแล้วว่า *ผู้มีบุญ*และบรรดาสาวกของพวกเขา มีความตั้งใจที่จะท้าทายระเบียบแบบแผนทางด้านการเมือง-เศรษฐกิจแบบใหม่ และสถาปนาราชอาณาจักรของตนเองขึ้น เมื่อขบวนการเหล่านี้มีทีท่าเป็นภัยคุกคามขึ้นมา เจ้าหน้าที่ทางการไทย ก็เรียกขบวนการเหล่านี้ด้วยคำในเชิงเหยียดหยามว่า *ผีบุญ*

ขบวนการซึ่งมี*ผู้มีบุญ*เป็นผู้นำในช่วงเวลาส่วนใหญ่ในค.ศ.1901 และค.ศ.1902 มิได้นำไปสู่การปะทะกับรัฐโดยใช้กำลังอาวุธ ประชาชนกลุ่มใหญ่ที่มาชุมนุมกันรอบ ๆ *ผู้มีบุญ* ได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา นั่นคือห้ามก่ออันตรายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น อย่างไรก็ดี เพียงแค่ข้อเท็จจริงที่ว่าขบวนการเหล่านี้ แยกออกจากหมู่สงฆ์ในพุทธศาสนาของทางการ ประกอบกับแนวโน้มที่*ผู้มีบุญ*มักเป็นผู้ที่บวชเป็นพระ และวางสถานะกึ่ง ๆ เทพนั้น ก็มีลักษณะบ่อนทำลายระเบียบแบบแผนที่ตั้งมั่นคงอยู่มากเพียงพอแล้ว

ภัยคุกคามรัฐ เพิ่มทบทวีขึ้นเมื่อความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขที่จะมีมาบังเกิดขึ้นในหมู่ประชาชน กรณีของ*ผู้มีบุญ*ที่มีนามว่าองค์แก้วเป็นอุทาหรณ์ที่กระจ่างชัด ในค.ศ.1901 ตามวัดต่าง ๆ หลายวัดในแขวงสาละวันทางตอนใต้ของลาว ปรากฏมีบานเฟี้ยมกรุผ้าฝ้าย เขียนภาพองค์แก้วเป็นเทวดากำลังเบิกบานใจกับสิ่งดีงามที่ประสบในสวรรค์ตามคติของพุทธศาสนา – ภาพดังกล่าวเป็นการชี้แนะในเชิงปลุกเร้าให้ระลึกไปถึงเรื่องเล่าขานกันมาแต่เก่าก่อนเกี่ยวกับพระเมตไตรย องค์แก้วเองนั้น เป็นชนเผ่าอาลัก ในระยะแรกองค์แก้วดึงดูดชาวเขาเผ่าข่าที่อยู่ทางใต้ของลาว เข้ามาอยู่ในขบวนการของเขาได้เป็นส่วนใหญ่ แต่ในที่สุดแล้ว ชาวลาวจำนวนมากก็เข้ามาร่วมด้วย ปีถัดมา ลาวทางฝั่งพรมแดนไทย ก็เข้ามาร่วมด้วยเช่นกัน ชาวลาวเหล่านี้ มีองค์มั่นเป็นผู้นำ องค์มั่นเป็นคนสนิทขององค์แก้ว ซึ่งประกาศตนต่อสาธารณชนว่าเป็น*พญาธรรมมิกราชผู้มีบุญ* นั่นคือเป็นเทพที่ลงจากสวรรค์มาช่วยมนุษยชาติให้พ้นจากบาป

เมื่อถึงจุดนี้ ในค.ศ.1902 ปรากฏการณ์ผู้มีบุญก็ขึ้นมาถึงจุดที่มีการจับอาวุธขึ้นก่อการกบฏ หน่วยสู้รบแต่ละหน่วย มี*ผู้วิเศษ*คนหนึ่งเป็นผู้นำ *ผู้วิเศษ*ดังกล่าวครองผ้าแบบเดียวกับพระภิกษุ ทว่ามีสีต่าง ๆ กัน ศีรษะโพกด้วยใบตาล ซึ่งมีคาถาวิเศษจารึกอยู่ ในเดือนมีนาคม กองกำลังขององค์มั่นจับกุมตัวข้าหลวงชาวไทยที่เมืองเขมราชไว้ ทว่าในท้ายที่สุด ก็ถูกปราบปรามลงด้วยการยิงถล่มด้วยปืนยาวและปืนใหญ่ที่ทรงพลังครั้งแล้วครั้งเล่าจากกองทัพไทย ในปลายเดือนเมษายน กองกำลังขององค์มั่นและองค์แก้ว ที่ล้อมหน่วยงานทหารตำรวจของฝรั่งเศสในสุวรรณเขตเชื่อว่า พวกเขามิได้ตกอยู่ในอันตรายใด ๆ เพราะกระสุนของทหารฝรั่งเศสจะกลายเป็นดอกจำปา* ไปหมด เมื่อฝรั่งเศสเปิดฉากยิงก็มีคนตายไปหนึ่งร้อยห้าสิบคน องค์แก้วถูกยิงตายในเวลาต่อมา หลังจากที่ถูกหลอกล่อให้มาที่โต๊ะเจรจา

ขบวนการผู้มีบุญที่ท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง หรือที่ถูกมองว่าท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง ถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว ด้วยฝีมือของกองกำลังทหารชาวไทยและชาวฝรั่งเศสซึ่งมีกำลังอาวุธเหนือกว่าอย่างมหาศาล ทว่าการปราบปรามลงได้มิใช่หมายความว่า คุณสมบัติทางวัฒนธรรม ที่ค้ำจุนขบวนการเหล่านี้ จะพลอยสูญหายไปด้วย ถึงอย่างไรกษัตริย์สยามเองก็ทรงประกาศว่าพระองค์ทรงมีสถานภาพเป็น*ผู้มีบุญ*อยู่ด้วยเช่นกัน ความแตกต่างระหว่างพระองค์กับผู้มีบุญคนอื่น ๆ อยู่เพียงที่ว่าพระองค์ทรงได้รับอำนาจจากรัฐมาเป็นบุญของพระองค์ด้วย ที่สำคัญก็คือ บรรดาสมาชิกผู้ร่วมขบวนการที่ถูกจับตัวได้ ถูกบังคับให้ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งเป็นสัญลักษณ์บอกถึงความสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ไทย ทว่า จะสามารถค้ำประกันได้อย่างไรว่า จะไม่มีผู้มีบุญคนอื่น ๆ มาสร้างจินตนาการให้พวกเขาหลงใหลและบังเกิดความจงรักภักดีขึ้นมาอีก

ปัญหาสำหรับกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีมีอยู่ว่า ในสายตาของของชาวบ้านธรรมดาสามัญ อำนาจมิได้มีอยู่ที่เพียงผู้มั่งคั่งและมีอำนาจเท่านั้น แต่ยังมีอยู่ที่นักพรตผู้อยู่ป่าที่ยากจนด้วยเช่นกัน และไม่ว่ากษัตริย์จะทรงโปรดหรือไม่ก็ตาม ผู้สมถะที่ถือสันโดษเหล่านี้ ก็เป็นผู้ที่สามารถดึงดูดสาวกและผู้แสวงหาความรู้แจ้ง และมักมีคุณสมบัติประจำตัวอย่างที่ตัวพวกเขาก็เองปฏิเสธ ดังเช่นกรณีพระภิกษุผู้มีนามว่า ศรีวิชัย จากจังหวัดลำพูนทางภาคเหนือ ซึ่งได้ตำแหน่ง*ครูบา* (ครูผู้ได้รับความเคารพ) เมื่อออกมาจากป่า หลังจากที่เข้าไปอยู่ได้ระยะหนึ่ง ครูบาศรีวิชัยก็ได้ก่อตั้งวัดแห่งใหม่ขึ้นบนยอดเขานอกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ที่ครูบาใช้เป็นสถานที่สอนวิถีของขนบประเพณีการอยู่ป่า ในไม่ช้า ครูบาศรีวิชัยเริ่มดึงดูดผู้คนจำนวนมากจากจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ – ไม่เฉพาะแต่ชาวไทยเท่านั้น หากยังรวมถึงชาวกะเหรี่ยง แม้วและมูเซอด้วย ชื่อเสียงของครูบาเลื่องระบือไปไกล ในไม่ช้า มีข่าวลือว่า ครูบาศรีวิชัยมีอำนาจวิเศษอย่างที่เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของพระโพธิสัตว์

เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ครูบาศรีวิชัยกลายมามีความสำคัญมากยิ่งกว่าการเป็นเพียงครูและผู้ทรงศีลที่ได้รับความเคารพเท่านั้น เรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำต่าง ๆ ของครูบา ที่มีลักษณะ

---

* frangipanni -- เรียกกันในลาวและในภาคอีสานของไทยในปัจจุบันว่าดอกจำปา ไทยภาคกลางเรียกดอกลั่นทม

คัดค้านต่อการที่สถาบันสงฆ์แห่งชาติจะก้าวล้ำเข้ามา เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏในคำบรรยายเกี่ยวกับความพยายามของดินแดนตอนเหนือ ที่จะอนุรักษ์อัตลักษณ์และมรดกของตนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น สิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความกังวลมากที่สุด คือความพยายามของรัฐบาลในค.ศ.1902 ที่จะรวมพระสงฆ์และวัดทั้งหลาย เข้ามารวมอยู่ในองค์กรที่อยู่ในรูปแบบอันเดียวกันทั้งหมดเพียงองค์กรเดียว โดยมีการควบคุมมาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากการต่อต้านมีชัดแจ้งอยู่ในสำนวนพุทธศาสนา จึงไม่น่าประหลาดใจอย่างใด ที่จะเกิดมีข่าวลือแพร่สะพัด—ซึ่งดูเหมือนว่าครูบาศรีวิชัยก็มิได้ห้ามปราม—ว่าตัวครูบานั้นเป็นพระโพธิสัตว์ การปรากฏตัวของบุคคลสำคัญประเภทนี้ น่าจะเป็นสัญญาณบอกถึงการมาถึงของยุคใหม่แห่งการปกครองที่ชอบธรรมแก่ทางภาคเหนือ ครูบาศรีวิชัยได้กลายเป็นสื่อสำหรับการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของประชาชน เป็นความรู้สึกที่ต่อต้านต่อระบอบการปกครองแบบอาณานิคมภายในประเทศ ซึ่งราชวงศ์จักรีถือปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น การแสดงออกนี้มิได้ต่างจากกรณีของพญาผาบที่อยู่เลยขึ้นไปทางเหนือและกบฏผู้มีบุญทางตะวันออกเฉียงเหนือ

"ความวุ่นวาย" และการจลาจลในสยามช่วงเวลานี้ นับว่าไร้สีสัน หากเปรียบกับเหตุการณ์ที่เกิดในพม่าและเวียดนาม ซึ่งประสบกับการรุกรานของต่างชาติโดยตรง ด้วยเหตุที่อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นตัวแทนของวิธีการมองจักรวาลอย่างที่แปลกออกไป ซึ่งเป็นภัยคุกคามระเบียบของจักรวาลตามแนวของศาสนาขงจื๊อและพุทธศาสนา ดังนั้นการต่อต้านอย่างกว้างขวางจึงสามารถก่อตัวขึ้นมาได้ โดยมีการเรียกร้องให้ทำ "สงครามอันศักดิ์สิทธิ์" เพื่อรักษาบูรณภาพของอารยธรรมหรือเพื่อฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของอารยธรรม อันดับแรก เราจะพิจารณาประเทศพม่าก่อน การที่อังกฤษรื้อโครงสร้างของราชอาณาจักรพม่า เท่ากับเป็นการจัดฉากเตรียมการสำหรับการต่อต้านตามท่วงทำนองของพุทธศาสนาแนวประชานิยม

การทำลายพม่าสมัยราชวงศ์กอนบอง ดำเนินไปเป็นสามขั้นตอน ในท้ายที่สุด ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1885 อังกฤษได้เข้ายึดมันดะเลย์ และต้นปีถัดมา ก็ผนวกราชอาณาจักรส่วนที่เหลือ รวมเข้ากับจังหวัดอินเดียของจักรวรรดิอังกฤษ การสูญเสียอำนาจการปกครองของกษัตริย์เหนือดินแดนทางตอนใต้ไปทีละน้อย ซึ่งเริ่มขึ้นในค.ศ.1824 ส่งผลให้ช่องว่างระหว่างคำกล่าวอ้างของกษัตริย์พม่ากับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ขยายกว้างขึ้น คำกล่าวอ้างของกษัตริย์คือจะทรงสร้างรัฐพุทธศาสนาในอุดมคติให้เป็นจริงขึ้นมา แต่สภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นคือรัฐพุทธศาสนากำลังตกต่ำเสื่อมโทรมลงภายใต้การรุกรานของอังกฤษ ยิ่งพระประมุขของค์จริงทรงแสดงลักษณะอันเป็นแบบฉบับของ*จักรวัติ*หรือเสตกยา-มิน น้อยลงเท่าไร ช่องทางที่บุคคลที่มีบุญบารมีและฤทธิ์เดช อย่างเช่น*วิกซา* หรือ*ซายา* หรือพระภิกษุจะสามารถอ้างตนเป็นกษัตริย์หรือเป็นเสตกยา-มิน ก็ยิ่งกว้างขึ้นเท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น สงครามที่เกิดขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่องกันมาก็ดี การพ่ายแพ้ทางทหารก็ดี อีกทั้งการยึดครองของต่างชาติ ล้วนไม่อาจมองเป็นแนวอื่นไปได้ นอกเสียจากในเงื่อนไขของแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในแบบของพุทธศาสนา—นั่นคือเป็นสัญญาณบอกถึงยุคแห่งความเสื่อมของโลก ซึ่งจะมียุคใหม่ตามมา ดังจะเห็นว่าในขณะที่การยอมแพ้และความล่มสลายของราชวงศ์กอนบอง ก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนวุ่นวายไม่

เป็นสำและความรู้สึกถึงการสูญเสีย ทว่าในขณะเดียวกัน สภาพเช่นนี้ก็เป็นการชี้ไปถึงอนาคตด้วย กล่าวคือราชอาณาจักรและสังคมพุทธศาสนาที่สมบูรณ์พร้อมจะเกิดขึ้นมา และพระพุทธเจ้าในอนาคต คือพระเมตไตรย จะเสด็จลงมาโปรดสัตว์ในท้ายที่สุด เรื่องราวอันเป็นพื้นภูมิทางด้านลัทธิความเชื่อเชิงอุดมการณ์เหล่านี้ ช่วยอธิบายถึงรูปแบบและความรุนแรงของการต่อสู้ของประชาชนเพื่อต่อต้านการยึดครองของอังกฤษ

ภายหลังการพ่ายแพ้ของพม่าในค.ศ.1824 ผ่านไปแล้ว การอ้างความเป็นเสตกยา-มิน จึงกลายเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลซึ่งกระตุ้นให้เกษตรกรลุกขึ้นก่อการจลาจล ดังที่เราได้เห็นแล้ว รัชทายาทของพระเจ้าพะคยีดอ คือเจ้าฟ้าซึ่งทรงได้รับการขนานพระนามว่าเสตกยา-มินโดยตรง เจ้าฟ้าพระองค์นี้ถูกประหารชีวิตในรัชสมัยของกษัตริย์พระองค์ถัดไปในค.ศ.1838 ทว่ามีข่าวลือว่า อันที่จริงนั้น มีผู้วิเศษชื่อโบ โบ ออง มาช่วยไว้ และเจ้าเสตกยา – มิน จะทรงปรากฏพระวรกายขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ เพื่อฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักรพุทธ ความคาดหวังของชาวบ้านร้านถิ่นที่ว่าเจ้าเสตกยา-มินจะทรงกลับมา ถูกพวกที่อ้างตนเป็นพระองค์และได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจของพระองค์ นำมาใช้กันเป็นระยะ ๆ เรื่อยมา ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1839 การใช้ชื่อเสตกยา-มินของบุคคลผู้มีชื่อว่า หม่องตเสตกยา ทำให้เขาสามารถรวบรวมผู้สนับสนุนและก่อการกบฏขึ้นที่พะโค อันเป็นบริเวณที่มีชาวมอญอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ ปรากฏการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้ง แม้ว่ากองกำลังทหารของรัฐบาล กอนบองจะปราบปรามท้องที่ที่ก่อความวุ่นวายขึ้นอย่างรุนแรงก็ตาม

การปรากฏตัวของเสตกยา-มินหลายองค์ รวมทั้งผู้มาโปรดสัตว์อื่น ๆ ตามหลักพุทธศาสนามีมากขึ้นและถี่ขึ้น ภายหลังจากอังกฤษผนวกดินแดนพม่าตอนล่างในค.ศ.1852 แม้ว่าสภาพการณ์เช่นนี้ อาจให้เหตุผลได้ว่าส่วนใหญ่ทีเดียว เนื่องมาจากมีดินแดนบริทิช-อินเดียปรากฏขึ้น แต่ปัจจัยอย่างหนึ่งที่เกื้อหนุนสภาพการณ์เช่นนี้ ได้แก่การที่พระภิกษุมากมายที่อยู่ในระบบการปกครองของศาสนจักรจำนวนมาก ต่างหลบไปยังมันดะเลย์-- หมายถึงพระภิกษุที่ยอมรับอำนาจการปกครองของประมุขของหมู่สงฆ์ คือ สาสนะแบง และยอมรับราชูปถัมภ์ -- เมื่อเป็นเช่นนี้ การกำกับดูแลพุทธศาสนาในหมู่บ้านต่าง ๆ จึงตกเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์อิสระในท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระสงฆ์อิสระเหล่านี้เป็นผู้ที่สนับสนุนการตั้งตนเป็นผู้นำในการก่อการกบฏของเสตกยา-มิน แต่ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม การยอมรับบุคคลดังกล่าว ส่วนใหญ่แล้ว ขึ้นอยู่กับประชาชน ในค.ศ.1858 เพียงแค่ชาวประมงสามัญผู้หนึ่งซึ่งได้เห็นนิมิตครั้งหนึ่งเท่านั้น ก็สามารถทำให้ประชาชนยอมรับได้ว่าเขาผู้นี้เป็น*เมตตยา* (พระเมตไตรย) ผู้มีชะตากำหนดให้เป็นผู้ขับไล่พวก*กาลา* (คนแปลกหน้าจากตะวันตก คนป่าเถื่อน) ออกไปจากร่างกุ้ง ต่อจากนั้น ผู้ที่สนับสนุนเขา ก็ดำเนินการเพื่อจับกุมตัวเจ้าหน้าที่ผู้ตรวจการอาณานิคมของท้องถิ่น สองปีถัดมา พระพุทธเจ้าในอนาคต (พญาอลอง) ปรากฏตัวขึ้น พระพุทธเจ้าองค์นี้สร้างภัยคุกคามฐานที่มั่นของอังกฤษในตองอู แม้ว่าการกบฏเหล่านี้ จะถูกทหารอังกฤษ-อินเดียที่มีกำลังเหนือกว่าปราบปรามราบคาบลงไปอย่างรวดเร็ว แต่ความรู้สึกที่เป็นพลังผลักดันการกบฏเหล่านั้น

ยังคงดำรงอยู่ ในช่วงค.ศ.1861-1862 บาสเตียน นักชาติพันธุ์วรรณาชาวเยอรมัน ได้ยินเพลงของพม่าซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นเพลงเกี่ยวกับเจ้าชายแห่งชัยชนะ ผู้ที่ใคร ๆ คาดหวังว่าจะขับไล่ผู้รุกรานออกไป

ตอนใกล้จะเกิดสงครามครั้งที่สามและครั้งสุดท้ายกับอังกฤษ พระเจ้าธีบอว์เอง ยังทรงสวมเกราะของผู้พิชิตโลก พร้อมกับประกาศแก่ราษฎรทั้งปวงว่า พระองค์จะทรงเดินแถวไปกับกองทัพของพระองค์เพื่อขับไล่อังกฤษซึ่งเป็นพวกนอกศาสนาและพวก*กาลา*ออกไป พระองค์ตรัสว่า พระราชภารกิจเพื่อเชิดชูเกียรติภูมิของศาสนาและประเทศชาตินั้น จะทำให้ “เราได้รับผลอันดีเด่น ซึ่งจะพาเราเข้าสู่หนทางที่จะนำไปสู่ภาคต่าง ๆ ในสรวงสวรรค์และไปสู่นิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป”[10] การต่อสู้ของพระเจ้าธีบอว์สิ้นสุดลงด้วยหายนะ ทว่าการวางกรอบการต่อสู้ภายในเงื่อนไขพุทธศาสนา ก็ทำให้มั่นใจได้ว่า การต่อต้านของประชาชนจะดำเนินสืบเนื่องต่อไป แม้ว่าระบบกษัตริย์จะสูญสิ้นไปแล้ว อังกฤษต้องใช้เวลาในการรณรงค์นับจากค.ศ.1886 ต่อไปอีกห้าปี เพื่อทำให้พม่าสงบราบคาบลง ในครั้งหนึ่ง อังกฤษเคลื่อนไหวกองทัพประจำการซึ่งประกอบด้วยทหารถึง 32,000 นายกับสารวัตรทหาร 8500 นาย เพื่อต้านกลุ่มก่อการร้ายต่าง ๆ

การพิชิตของอังกฤษ นำมาซึ่งการเนรเทศกษัตริย์และขนย้ายราชบัลลังก์จากพระราชวังมันดะเลย์ไปยังพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่งในกัลกัตตา อังกฤษรู้ว่า สำหรับชาวพม่าแล้ว การกระทำเช่นนี้หมายถึงความล่มสลายของระเบียบแบบแผนของจักรวาลและของศีลธรรมที่มีหลักอยู่ในราชธานี ดังที่พระภิกษุอาวุโสรูปหนึ่ง บรรยายไว้ในบทกวีระตูว่า

ไม่มีอีกแล้ว ฉัตรหลวง
ไม่มีอีกแล้ววังหลวง
และนครหลวง ไม่มีอีกต่อไปแล้ว...
นี่คือยุคแห่งความไม่เหลืออะไรโดยแท้
ให้เราตายไปเสีย ยังจะดีกว่า[11]

สภาพการณ์เช่นนี้ เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางว่าเป็นกาลสิ้นสุดของยุคหนึ่งโดยแท้จริง เพราะในตอนสิ้นสุดยุคในโลกตามหลักพุทธศาสนานั้น ราชบัลลังก์เป็นส่วนสุดท้ายของโลก ที่จะสาบสูญไป ทว่ายุทธศาสตร์ของอังกฤษ ประเมินกองกำลังที่จะสามารถเกิดขึ้นได้ ต่ำเกินไป สิ่งที่ก่อให้เกิดกองกำลังดังกล่าว คือช่วงเวลาแห่งความคลาดเคลื่อนและความไม่แน่นอน ซึ่งอยู่ระหว่างการผ่านจากโลกยุคหนึ่ง ไปสู่อีกยุคหนึ่ง

---

[10] อ้างใน Donald Smith, ***Religion and Politics in Burma,*** Princeton, 1965, 84; และ Ni Ni Myint, ***Burma's Struggle against British Imperialism, 1885-1895,*** Rangoon, 1983, 42.

[11] อ้างใน Ni Ni Myint, 42.

การล่มสลายของศูนย์กลาง ทำให้ปรากฏมีกระแสกิจกรรมอย่างเกรียวกราว จากบรรดาผู้อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ผู้อ้างสิทธิบางคน อย่างเช่นเจ้ามยินแซง และเจ้าลิมบิน ทรงมีเชื้อสายที่ได้รับการพิสูจน์แน่ชัดแล้ว ทว่ามีคนอื่น ๆ อีกมากมาย ที่อวดอ้างความเป็นเชื้อพระวงศ์อย่างน่ากังขา รายงานของอังกฤษเอ่ยถึงบุคคลต่าง ๆ ที่เป็นหลักของการต่อต้าน โดยมิได้ระบุรายละเอียดมากมายนัก ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่ใช้ชื่อว่า พุทธยาสา (หมายถึงพุทธราชา) ธรรมยาสา (ธรรมราชา) และเสตกยา มินธา (หรือเจ้าชายเสตกยา) ในอดีต รัฐพม่าเคยใช้แนวคิดเรื่อง*จักรวัติ* เพื่อสร้างสิทธิธรรมแก่การพิชิตและการเข้าครองอำนาจ มาตอนนี้ โอกาสเปิดกว้างให้แก่ใครก็ได้ทั้งนั้น ที่สามารถกล่าวอ้างได้อย่างประสบความสำเร็จว่าเป็นหน่อพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้าในอนาคต ผู้ซึ่งจะฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาดังที่เคยมีมาตามโบราณราชประเพณี การสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากราชตระกูลเก่า เป็นข้อได้เปรียบอย่างหนึ่ง แต่ในท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด คือ คุณสมบัติความเป็นผู้นำของบุคคลและความสามารถในการกล่าวถึงความคาดหวังเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า พวกหัวหน้าเขต (*ตัคยี--*) *วิกซา ซายา* ตลอดจน*ปอนคยี* ต่างสามารถรวบรวมกลุ่มนักสู้มาอยู่รอบตัว ด้วยการสำแดงให้เห็นว่าตนมีฤทธิ์เดชภายใน และด้วยการอ้างว่าจะเร่งให้ยุคใหม่ของพุทธศาสนา มาถึงเร็วขึ้น

บทบาทของพระภิกษุและอดีตพระภิกษุ มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในขบวนการต่อต้าน ฝ่ายอังกฤษพยายามที่จะทำให้พระสงฆ์หมดอิทธิพล โดยดำเนินการผ่านฝ่ายปกครองสงฆ์ในลักษณาการเดียวกับที่กษัตริย์เคยทำมาก่อน แม้ว่าสาสนะแบง ผู้เป็นประมุขฝ่ายสงฆ์จะยื่นข้อเสนอว่าจะเทศนาประชาชนให้ยอมจำนนต่ออังกฤษ หากอังกฤษจะรักษาอำนาจการปกครองหมู่สงฆ์ของตนตามจารีตเดิมไว้ แต่ความจริงก็มีอยู่ว่า สาสนะแบงไม่ได้รับความเคารพจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่อีกต่อไปแล้ว คำประกาศดังกล่าว จึงถูกถือว่าเป็นการทรยศต่อหลักการ ทั่วพม่าตอนบนและตอนล่าง มีรายงานเกี่ยวกับชายชาวพม่าที่ครองผ้าเหลือง ให้คำแนะนำแก่พวกหัวหน้าฝ่ายกบฏ และถึงกับจับอาวุธออกนำหน้ากลุ่มโจรก่อการร้ายต่าง ๆ เสียด้วยซ้ำ ในหมู่ผู้ที่ปฏิเสธคำแนะนำของสาสนะแบงให้ยอมจำนนแก่อังกฤษ ได้แก่อู ปารามา ซึ่งเป็นชาวฉาน สาสนะแบงได้แต่งตั้งเขาขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่สงฆ์ประจำเขตในภูมิภาคฮสิพอว์ ของรัฐฉาน ทว่าอู ปารามาไปเข้าร่วมขบวนการต่อต้านของเจ้าชายมยินแซง ต่อจากนั้น เมื่อเจ้าชายมยินแซงสิ้นพระชนม์ ก็ไปเข้าร่วมกับก๊กของเจ้าชายลิมบิน ซึ่งแต่งตั้งเขาขึ้นเป็น “สาสนะแบงแห่งรัฐฉาน” แม้เมื่อเจ้าชายลิมบินทรงยอมจำนนในค.ศ.1887 อู ปารามา ก็ยังคงยืนหยัดต่อสู้ต่อไปจนกระทั่งถูกจับกุม ความสำคัญของการปฏิเสธสาสนะแบงของอู ปารามา มิใช่อยู่เพียงแค่เขาต่อต้านการเข้าครอบครองของอังกฤษเท่านั้น หากยังอยู่ที่ว่า ความล่มสลายของมันดะเลย์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเก่า ได้สร้างโอกาสความเป็นไปได้ให้แก่บริเวณรอบนอก ๆ -- ซึ่งในกรณีนี้คือรัฐฉาน – ให้ได้มีโอกาสประกาศยืนหยัดในความเป็นตัวของตัวเองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

พระกบฏบางรูป มีเรื่องราวที่ชวนให้ตื่นเต้น วิถีการดำเนินงานของพระภิกษุเหล่านี้ มีผลให้บันทึกของอังกฤษ ต้องกล่าวถึงมากยิ่งกว่าเพียงผ่าน ๆ ในค.ศ.1886 อู โอตตะมะ ผู้ซึ่งสลัดจีวรสีเหลือง

ทิ้งไป กับคนจำนวนกว่า 3000 คน ได้เข้าโจมตีสาลิน ในเขตมินบู แต่ไม่ประสบความสำเร็จ อู โอตตะมะ สถาปนาแคว้นเล็ก ๆ ของตนเองขึ้นทางเหนือของมินบู และควบคุมดินแดนนี้ไว้ได้จนกระทั่งถึงช่วงปลายค.ศ.1888 ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่มาตรการต่อต้านการกบฏของอังกฤษ ประสบความสำเร็จ จนเป็นผลให้แคว้นของอู โอตตะมะไม่ได้รับความสนับสนุนจากหมู่บ้าน พวกสารวัตรทหารไปพบ อู โอตตะมะกับสาวกเพียงคนเดียว นั่งอยู่ข้างเจดีย์ชองดอว์ยา อย่างสิ้นหวัง ต่อจากนั้น ก็มีกรณีอู เกละธา ผู้ซึ่งประกาศตนเองเป็นเสตกยา-มิน อู เกละธา เข้าโจมตีป้อมดัฟเฟริน พร้อมด้วยบริวารสิบแปดคน ในค.ศ.1887 อันที่จริงแล้ว ป้อมนี้เป็นพระราชวังมันดะเลย์เก่า อู เกละธาพยายามเข้ายึดครองป้อมนี้ เพื่อจะใช้พลังจักรวาล เปลี่ยนกระแสของสงคราม ให้เป็นโทษแก่ฝ่ายอังกฤษ รายสุดท้าย คืออดีตพระภิกษุชื่อ อู โป ลู ผู้ซึ่งประกาศว่าตนเป็นมิน-ลอง (หรือผู้ที่จะได้เป็นกษัตริย์) อู โป ลู เป็นผู้นำกลุ่มชาวนาที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นขบวนเข้าไปในซานโดเวย์ในค.ศ.1889 ผู้ที่ช่วยเหลือเขา คือภิกษุจักษุบอดองค์หนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดังว่าเชี่ยวชาญในเรื่องของขลังที่จะทำให้บุคคลอยู่ยงคงกระพัน

การตรวจตราอย่างมีประสิทธิภาพของอังกฤษ ทำให้การจลาจลเหล่านี้ ถูกยับยั้งไว้ และในท้ายที่สุด ก็ถูกปราบปรามลง อังกฤษจัดรวมความวุ่นวายดังกล่าวทั้งหมดนี้ เข้าอยู่ในประเภท “การปล้น” —อันเป็นยุทธวิธีที่ฝ่ายอาณานิคมใช้อยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—วิธีนี้เป็นหนทางหนึ่งที่อังกฤษจะกำจัดกิจกรรมพวกนี้ ออกไปเสียจากแวดวงของการเมือง “ปกติ” ขณะที่อังกฤษสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ข้อได้เปรียบต่าง ๆ ของตนนั้น อังกฤษได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาชนชั้นสูงขึ้นมาใหม่ คนเหล่านี้มิได้เป็นชนชั้นสูงตามเชื้อสาย หากเป็นผู้มีถิ่นฐานอยู่ในเมืองและได้รับการศึกษาจากตะวันตก นักลัทธิชาตินิยมแห่งคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ที่จะปรากฏตัวขึ้นจะมาจากคนกลุ่มนี้ เหล่าพระภิกษุ ซึ่งขณะนี้ มีความแตกแยกยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา จำต้องละวางบทบาททางด้านการศึกษาของตนจากบริเวณที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านลงไปเป็นอันมาก เหล่าพระภิกษุจะได้รับการส่งเสริมให้จำกัดกิจกรรมของตนให้อยู่ในขอบเขตเฉพาะเรื่อง “ศาสนา” เท่านั้น อย่างไรก็ดี ความคาดหวังว่า สักวันหนึ่ง กษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาในอุดมคติ –ซึ่งอาจเป็นเสตกยา-มิน หรืออาจเป็นพุทธยาสา – จะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของพม่าขึ้นมาใหม่ ไม่เคยจางหายไปอย่างแท้จริงในบริเวณต่าง ๆ ในชนบท ในศตวรรษต่อมา บริเวณเดิมที่เคยมีกิจกรรมของเสตกยา-มิน ก็ยังคงมีการจับอาวุธขึ้นก่อการจลาจลอยู่เรื่อยมา และเมื่อนักลัทธิชาตินิยมชาวเมืองเข้ามาถึงหมู่บ้าน เพื่อเผยแพร่คำประกาศต่อต้านอาณานิคม ความสำเร็จของพวกเขา จะขึ้นอยู่อย่างมากทีเดียว กับการรู้จักดึงเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง มาใช้ให้เป็นประโยชน์

การยึดครองเวียดนามของฝรั่งเศส แตกต่างเป็นอย่างมากจากการยึดครองพม่าของอังกฤษ ที่สำคัญคือว่าราชสำนักขงจื๊อ ไม่เคยตกเป็นเป้าของการทำลาย อย่างไรก็ดี การที่ฝรั่งเศสค่อย ๆ เปลี่ยนระบบกษัตริย์ไปเป็นฉากบังหน้า ก็เท่ากับฝรั่งเศสได้ทำลายความประสานกลมกลืนกันระหว่างสวรรค์กับโลกที่พระจักรพรรดิทรงรักษาไว้ด้วยพิธีกรรม การปลุกเร้าให้ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศส กระทำใน

นามพระจักรพรรดิ พระจักรพรรดิทรงสนับสนุนการดำรงชีวิตอยู่อย่างในอุดมคติบนโลกนี้ ในแง่นี้เราจึงสามารถกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ ในมิติที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้าได้ สำหรับขบวนการของนิกายฝ่ายต่าง ๆ ทางตอนใต้ จะมีการเลื่อนไหลไปมาระหว่างแรงดึงดูดใจที่มีต่อศาสนาขงจื๊อ และแรงดึงดูดใจที่มีต่อคำพยากรณ์ของอาจารย์พุทธแห่งนิกายบิ๊ว เซิน กี ห่ง การเลื่อนไหลไปมานี้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่เกรียวกราวอีกอย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งจะยังคงมีอยู่อย่างค่อนข้างสม่ำเสมอเรื่อยมาจนถึงศตวรรษถัดมา

การรุกคืบไปข้างหน้าของฝรั่งเศส เริ่มต้นในเดือนกันยายน ค.ศ. 1858 เมื่อกองกำลังบุกรุกที่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ส่งมา เข้ายึดดานังไว้ ต้นปีถัดมา ระบบการป้องกันยา ดินห์ ที่อยู่รอบ ๆ ไซ่ง่อนในปัจจุบัน (โฮจิมินห์ ซิตี้) พังทลายลง ปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1861 ระบบการป้องกันที่ กี-หัว นอกยา ดินห์ ถูกฝรั่งเศสพิชิตไว้ได้ หลังยุทธการครั้งนี้ แนวป้องกันที่จัดทำอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นทางการของเวียดนาม ก็เสื่อมลงไปเป็นลำดับ ฝรั่งเศสสร้างเครือข่ายสนธิสัญญาและสัมปทานต่าง ๆ ขึ้นล้อมรอบราชสำนักที่เว้ แต่ยังคงให้การรับรองราชสำนักว่าเป็นที่มาอันชอบธรรมของอำนาจการปกครองท้องถิ่น จากนั้น ฝรั่งเศสก็อุปโลกน์ให้ราชสำนักเป็นศัตรูกับบรรดาผู้ที่หันมาต่อต้านด้วยความโกรธเกรี้ยวต่อสำนักพระจักรพรรดิผู้ให้ความร่วมมือกับฝรั่งเศส

ในระหว่างนั้น การต่อต้านของประชาชนในบริเวณปากแม่น้ำโขง ภายใต้ธงของขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน ก็ได้พัฒนาขึ้น การต่อต้านนี้ส่วนใหญ่ อยู่ภายใต้การนำของผู้ดี-นักปราชญ์ในท้องถิ่นและเจ้าที่ดินซึ่งไม่นำพาต่อการที่ราชสำนักที่เว้ตกลงอย่างประนีประนอมกับพวกฝรั่งเศส การที่บุคคลสำคัญในหมู่ผู้ดี-นักปราชญ์ กลายเป็นศูนย์รวมของการต่อต้าน เป็นเรื่องที่คาดหมายกันอยู่แล้ว เพราะประชาชนทั่วไป ถือว่าในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ครั้งยิ่งใหญ่ พวกผู้ดี – นักปราชญ์จะเป็น “ดวงวิญญาณ” *(ลินห์ ฮอน)* หรือที่ตั้งของจิตวิญญาณของสังคม ตัวอย่างเช่น เตรือง ดินห์ สามารถจัดหากองกำลังสู้รบซึ่งประกอบด้วยเกษตรกรและผู้เช่าที่นาได้ถึงประมาณหนึ่งพันคน คนเหล่านี้มาพร้อมด้วยหอกและดาบเป็นอาวุธ ตำแหน่งที่หรูหราและอย่างเป็นพิธีรีตรองที่เตรือง ดินห์ ใช้ คือ บินห์-เตย์ สัต-ตา ได เตือง (หมายถึง จอมพลผู้ต่อต้านพวกนอกศาสนา และสร้างความสงบทางตะวันตก) ตำแหน่งนี้แสดงให้เห็นถึงระเบียบแบบแผนของศาสนาขงจื๊อ เตรือง ดินห์ พยายามเชิดชูตำแหน่งนี้ขึ้นมาเพื่อใช้ในการต่อต้านพวกคาทอลิกและพวกคนป่าเถื่อน

เงีย กอน หรือ “กองทัพอันชอบธรรม” หรือพลพรรคใต้ดิน—ของเตรืองและคนอื่น ๆ ซุ่มโจมตีที่มั่นและยานล่องแม่น้ำของฝรั่งเศสครั้งแล้วครั้งเล่า พวกเขายังลอบสังหารผู้ร่วมมือช่วยเหลือฝรั่งเศสและยั่วเย้าให้ตัวแทนของราชสำนัก ออกไปต่อสู้กับศัตรู ในช่วงเวลานั้นมีคำที่เป็นฉายาแปดตัวอักษร ซึ่งมีชื่อเสียง แพร่หลายอยู่ในหมู่ประชาชนเป็นอย่างมาก คือ “ฟาน (Phan) กับลาม (Lam)ขายชาติ ราชสำนักไม่ใส่ใจประชาชน”[12] อย่างไรก็ดี พลพรรคใต้ดินที่สู้รบแบบกองโจรก่อการร้ายเหล่านี้

---

[12] อ้างใน David G. Marr, ***Vietnamese Anticolonialism,*** Berkeley, 1971, 32.

ก็แยกแยะความแตกต่างด้วยความระมัดระวังระหว่างกษัตริย์ที่ปกครองประเทศจริง ๆ กับหลักการด้านศีลธรรมเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อระบบกษัตริย์ แม้ขณะที่พวกเขาประณามราชสำนัก พวกเขาก็ปฏิญาณซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าเป็นผู้ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ในฐานะที่เป็นสถาบันในอุดมคติ ในอดีต การปกป้องระเบียบแบบแผนทางการเมืองและศีลธรรมนี้ มักเป็นการเรียกร้องให้สละชีพเพื่อต่อสู้กับการรุกรานของจีน เรื่องนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของขนบประเพณีการยอมสละชีพ ดังที่กวีผู้ยิ่งใหญ่ เหงียน ดินห์ เจียว ได้เขียนถึงชาวนาที่ล้มตายในระหว่างการต่อสู้กับฝรั่งเศสใกล้กับไซง่อนใน ค.ศ.1861 ว่า “ท่านตายไป ทว่าได้มีการสร้างวัดและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อบูชาท่าน และคนรุ่นหลังหลายพันรุ่น จะระลึกและถนอมรักนามของท่าน“[13]

การต่อต้านที่ดูราวกับไม่รู้จักจบสิ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำ และการสลายลงของการปกครองในระบบขุนนาง เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ฝรั่งเศสตัดสินใจเข้ายึดทุกจังหวัดของประเทศและสถาปนาการปกครองโดยตรงขึ้นในค.ศ.1867 อย่างไรก็ดี การจากไปของผู้ดี-นักปราชญ์ผู้รักชาติส่วนใหญ่ภายหลัง ค.ศ.1867 มิได้นำมาซึ่งความสงบร่มเย็นดังที่ฝรั่งเศสคาดหวังไว้ เพราะในขณะที่พวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตใช้อุดมคติตามแนวคิดของศาสนาขงจื๊อปลุกระดมเกษตรกรให้มาหนุนหลังราชบัลลังก์นั้น ยังมีหน่วยพลพรรคใต้ดินที่ติดอาวุธอีกมากมายหลายหน่วย พลพรรคเหล่านี้ ซึ่งรวมกระทั่งถึงพวกที่อยู่ภายใต้ธงของขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน อันที่จริงแล้ว มีลักษณะเป็นกลุ่มการเมืองที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือมีการการแยกพวกแยกนิกายออกเป็นฝักเป็นฝ่ายจากกัน เหล่านักปราชญ์ขงจื๊อกับเหล่าอาจารย์พุทธที่เริ่มปรากฏตัวขึ้น ได้พบจุดร่วมในการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคม ฝรั่งเศสตระหนักถึงสิ่งนี้ในค.ศ. 1867 เมื่อฝรั่งเศสถูกดึงความสนใจมาที่บุคคลที่มีชื่อว่า เตริน วัน ถั่น บุคคลผู้นี้เป็นนายทหารในกองทัพประจำการ ทว่าต่อมาภายหลัง ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของนิกายเดา ลานห์ ซึ่งมุ่งมั่นที่จะสืบเนื่องการต่อสู้ต่อไป

เตริน วัน ถั่น สร้างฐานที่มั่นขึ้นใกล้กับพรมแดนที่ติดกับกัมพูชา ณ ที่นี้ เตริน วัน ถั่น สื่อสารกับภูติวิญญาณ ให้การเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและแจกเครื่องลางของขลังให้แก่ผู้สนับสนุนเขาซึ่งมีหลากพวกหลายประเภท คนเหล่านี้ มาจากทั่วทุกส่วนของเวียดนามตอนใต้ ขนบประเพณีบิ๊ว เซิน กี ห่ง ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในย่านนี้เสมอมา สำแดงตัวในรูปแบบของการต่อต้านอาณานิคมอย่างชัดแจ้ง ประเด็นสำคัญคือการต่อสู้ในอาณาบริเวณนี้ อยู่เหนือการแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์ พันธมิตรที่ใกล้ชิดที่สุดของเตริน เป็นพระภิกษุและ “ผู้มีบุญ” ชาวกัมพูชา ที่มีชื่อว่า ปู กอมโบ เมื่อถึงค.ศ.1864 ฝรั่งเศสยึดที่มั่นในราชสำนักของพระเจ้านโรดมไว้ได้อย่างมั่นคง ในค.ศ.1865 ปู กอมโบได้ระดมชาวเขมรในภาคตะวันออกของกัมพูชาและทางใต้ของเวียดนามให้มาเป็นพรรคพวก ด้วยการอ้างตนว่า เป็นพระนัดดาของนักองค์จันและจะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของราชอาณาจักร ในช่วงระยะหนึ่ง ผู้สนับสนุนเขา

---

[13] อ้างใน Alexander B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976.

มีจำนวนหนึ่งหมื่นคน และถึงกับเข้าคุกคามราชสำนักที่อุดง ปู กอมโบกับเตริน วัน ถั่น ได้ร่วมกันบุกโจมตีที่มั่นทางทหารของฝรั่งเศสในเจิว ดก จนกระทั่งปู กอมโบถึงแก่ความตายในค.ศ.1867

ในค.ศ.1872 ราชสำนักเว้ ซึ่งในอดีต ได้พยายามที่จะทำลายอิทธิพลของนิกายเดา ลานห์นี้ ได้ส่งธงที่เขียนอักขระ ยา งี (เด็ดเดี่ยวและเป็นธรรม) ไปให้แก่เตริน วัน ถั่น – เป็นสัญญาณบอกให้เร่งกระหน่ำการต่อสู้ ทว่าปีถัดมา พวกฝรั่งเศสได้สังหารเตริน โดยนำศพของเขามาตั้งแสดงไว้เป็นเวลาสามวัน เพื่อทำให้คนที่สนับสนุนนิกายนี้ หมดกำลังใจ โชคไม่ดีที่พวกฝรั่งเศสไม่ได้รำลึกถึงความเชื่อของประชาชน ในเรื่องการกลับชาติมาเกิด ผู้เผยแพร่คำสอนของนิกายเดา ลานห์ ได้เผยแพร่ถ้อยความว่า เตรินเพียงแต่หายไปจากโลกของผู้ที่มีชีวิตอยู่ ในท่ามกลางการระบาดของอหิวาตกโรคที่มีตามมาภายหลังทุพภิกขภัยในค.ศ.1877 ผู้เผยแพร่ถ้อยคำคนหนึ่ง ได้ประกาศว่า มีวิญญาณดวงหนึ่งมาบอกแก่เขาว่า ถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องขับไล่พวกฝรั่งเศสออกไป วิญญาณนี้จะลงมาจากสวรรค์ และจะมาเป็นผู้นำผู้มีจิตศรัทธาเข้าต่อสู้และทำให้พวกเขาอยู่ยงคงกระพัน วิญญาณนี้ ปรากฏเป็นกายของบุคคลที่มีชื่อว่า หนำ เธี้ยบ

หนำ เธี้ยบ สามารถรวมผู้ศรัทธาในนิกายเดา ลานห์กลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และก่อการกบฏขึ้นในค.ศ.1878 หนำ เธี้ยบประกาศว่า ยุคต่ำกำลังจะสิ้นสุดลงแล้ว และรัชสมัยของจักรพรรดิแห่งแสงสว่าง (นั่นคือพระเมตไตรย) กำลังอยู่ในระหว่างการก่อตั้ง ชาวไร่ชาวนาซึ่งมีหอกไม้ไผ่กับเครื่องลางเป็นอาวุธ เข้าโจมตีกองทหารของฝรั่งเศส แต่ก็รังแต่จะถูกผลักดันให้ต้องถอยกลับมาอย่างเด็ดขาด เพราะถูกกระหน่ำด้วยปืนยาว ทว่าเรื่องนี้มิได้ทำให้หนำ เธี้ยบครั่นคร้าม ในค.ศ.1879 เขาได้ประกาศตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงพระชนม์ชีพ และได้สร้างชุมชนขึ้นใหม่บนภูเขาช้าง ซึ่งอยู่ในย่านภูเขาเจ็ดลูก

ปีค.ศ.1882 คงจะต้องเป็นปีที่ไม่เป็นมงคลมากเป็นพิเศษสำหรับเหล่าประชากรที่เป็นเกษตรกรในภูมิภาคนี้ มีข่าวลือแพร่กระจายไปทั่วเรื่องการยึดครองฮานอยของฝรั่งเศสและปฏิบัติการของพวกฝรั่งเศสทั่วลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) เวลาถัดมาในปีนั้น ก็เกิดอหิวาตกโรคระบาด และมีดาวหางปรากฏขึ้นบนท้องฟ้า เหตุการณ์เหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดความคาดหมายอย่างใหม่ถึงวาระอวสานของโลก นักเทศน์ของนิกายเดา ลานห์ตีความว่า ดาวหางเป็นสัญลักษณ์บอกถึงการจากไปของฝรั่งเศสที่กำลังจะมีขึ้น ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่นิกายต่าง ๆ ต่างเริ่มระดมพลกัน ทำให้ประชากรที่ฐานที่มั่นของหนำ เธี้ยบบนภูเขาช้างเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นชาวเขมร เวียดนามและจีน ล้วนสามารถคาดหวังได้ว่าจะเข้ามาร่วมเป็นผู้สนับสนุนได้ทั้งสิ้น อย่างไรก็ดี กลุ่มกบฏมิได้มีการวางแผนการสำหรับการกบฏในระยะยาว กลุ่มกบฏเพียงแต่ทึกทักเอาเองว่า ทางราชสำนักจะส่งกำลังเสริมมาให้ และประชากรส่วนที่เหลือ จะเข้ามาสมทบ ขณะที่ผู้ร่วมนิกายกลุ่มต่าง ๆ เดินทางผ่านไปตามหมู่บ้าน

เช่นเดียวกับเตริน วัน ถั่น ผู้นำคนก่อนหน้าเขา หนำ เธี้ยบได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการของกัมพูชาในค.ศ.1885 การกบฏ เกิดขึ้นในเวลาไม่ช้านาน หลังจากที่ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการ

กดดันพระเจ้านโรดมให้ทรงลงพระนามในสนธิสัญญา ซึ่งนอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ฝรั่งเศสยังกำหนดให้มีการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการชาวฝรั่งเศส มาประจำอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ และคุกคามว่าจะทำลายระเบียบแบบแผนในระบอบศักดินาของกัมพูชา ผู้นำในการกบฏ คือเจ้าสี วะธา พระอนุชาต่างพระมารดาของพระเจ้านโรดม ที่สำคัญก็คือ ชนชั้นสูงตามหัวเมืองต่าง ๆ สามารถระดมประชาชนมาให้การสนับสนุนการกบฏนี้ได้ ด้วยการเปรียบเทียบการปฏิบัติต่อพระเจ้านโรดมของฝรั่งเศส ว่าเป็นลักษณาการเดียวกับที่เวียดนามปฏิบัติต่อราชตระกูลกัมพูชาในอดีต กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ฝรั่งเศส ถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามที่รากฐานแท้ ๆ ของประชาคมพุทธศาสนาและระเบียบแบบแผนทางสังคม สถานการณ์เช่นนี้ ก็เหมือนเช่นในพม่าในราวช่วงเวลานี้ คือเมื่อใครบางคนที่มีความเกี่ยวพันกับราชวงศ์ อ้างสิทธิในอำนาจการปกครอง ข้ออ้างนี้จะนำมาประสมประสานเข้ากับความเชื่อของประชาชนเรื่องการเสด็จมาโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า ด้วยเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะทรงฟื้นฟูความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการเมือง เศรษฐกิจและศาสนาของราชอาณาจักร ภายหลังจากที่มีความวุ่นวายไร้ระเบียบอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง เรื่องนี้ยังอาจเป็นเหตุผลอธิบายด้วยว่า ทำไมหนำ เธี้ยบจึงกระตือรือร้นกับการสนับสนุนหลักการของเจ้าสี วะธา จนถึงกับกะเกณฑ์สมาชิกของเดา ลานห์เข้ามาประจำการอยู่ในกองกำลังทหารของกัมพูชา ฝ่ายกบฏเริ่มอ่อนกำลังลงเมื่อฝรั่งเศสอนุญาตให้พระเจ้านโรดมเสด็จพระราชดำเนินไปทั่วชนบท เพื่อยืนยันให้พวกกบฏเชื่อว่า กษัตริย์ที่ครองราชย์อยู่ยังคงมีพระราชอำนาจควบคุมอยู่ที่ศูนย์กลาง

เมื่อกบฏกัมพูชาสิ้นสุดลงในค.ศ.1886 อาสาสมัครเวียดนามก็กลับไปยังฐานที่มั่นของตน อย่างไรก็ดี เมื่อถึงจุดนี้ ฝรั่งเศสได้สังเกตเห็นว่า กิจกรรมของพวกกลุ่มนิกายนอกคอกเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นเวลาที่ประจวบพอดีกับมีการเผยแพร่โองการที่ป่าวประกาศให้ประชากรลุกฮือขึ้นสนับสนุนจักรพรรดิฮัม งี ดังนั้น ความเดือดเนื้อร้อนใจของเกษตรกร ซึ่งเป็นที่สังเกตเห็นได้อยู่ทั่วเวียดนาม จึงต้องนำมาพิจารณาภายในองค์รวมทั้งหมดของการล่มสลายของระบบกษัตริย์ด้วย

การสวรรคตของพระเจ้าตือ ดึค ในค.ศ.1883 เป็นตัวเร่งให้เกิดวิกฤติการสืบราชสมบัติ และวิกฤตินี้ทำให้ฝรั่งเศสสามารถเจรจาทำสนธิสัญญาซึ่งจะเปลี่ยนเวียดนามไปเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส วันที่ 5 กรกฎาคม ค.ศ.1885 จักรพรรดิฮัม งี ซึ่งยังทรงพระเยาว์ เสด็จหนีออกจากเมืองหลวงและได้ทรงเรียกร้องให้ร่วมกันดำเนินการต่อสู้อย่างเต็มที่เพื่อขับไล่ฝรั่งเศสออกไป ผู้ดี-นักปราชญ์และเกษตรกรจำนวนมากมาย ซึ่งได้จัดระบบการต่อสู้ขึ้นในท้องถิ่นในช่วงระยะก่อนหน้านี้ โดยไม่ได้รับสนับสนุนจากกษัตริย์ ต่างยินดีปรีดาที่ได้พบว่า ประมุขของตน อยู่ท่ามกลางพวกตน ทว่า เรื่องนี้มิได้หมายความว่า สมาชิกพระองค์อื่น ๆ ของราชตระกูลจะยุติการร่วมมือกับฝรั่งเศสแต่อย่างใด อย่างไรก็ดี นับแต่นั้นมา ผู้ดำเนินกิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศสและชาวนาที่สนับสนุนพวกเขา ต่างถือว่า กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาที่ขึ้นครองบัลลังก์ที่เว้ เป็นเพียงหุ่นเชิดเท่านั้น เมื่อศูนย์กลางเกิดความว่างเปล่าในด้านจิตวิญญาณ แรงกระตุ้นเพื่อให้เกิดการต่อต้านสามารถสร้างขึ้นได้ ในลักษณาการที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม คือรายรอบบุคคลที่เป็นกษัตริย์ “ที่แท้จริง” หรือรายรอบบุคคลทั้งหลาย ที่อ้างสิทธิในราชบังลังก์

โองการเกิน เวือง (จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์) ที่แพร่หลายอยู่ทั่วเวียดนาม ขยายโอกาสลู่ทางในการต่อต้านฝรั่งเศสให้กว้างออกไปอย่างมาก อาทิเช่น มาตอนนี้ เวียดนามตอนกลาง ซึ่งเป็นฐานของจักรพรรดิฮัม งี ก็ตกอยู่ในภาวะปั่นป่วนไปด้วย ประวัติศาสตร์ของขบวนการเกิน เวือง มีความสลับซับซ้อนมากเกินกว่าจะบรรยายรายละเอียดไว้ในที่นี้ คำถามที่ตรงประเด็นที่จะต้องถามก็คือ ทำไมชาวบ้านธรรมดาสามัญจึงตอบสนองต่อกิจกรรมที่เป็นธุระ ของพวกผู้ดี-นักปราชญ์ที่นิยมเจ้าเหล่านี้ โองการนี้ให้เบาะแสอยู่บ้างบางประการ กล่าวคือ ในขณะที่โองการนี้ประกาศแก่พวกผู้ดี-นักปราชญ์เป็นหลัก แต่ขณะเดียวกัน เมื่ออ่านหรือตีความโองการให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจ โองการก็สามารถสร้างผลกระทบทางอารมณ์อย่างใหญ่หลวง โองการระบุว่า “หากมีโชค สวรรค์ก็จะปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยความเมตตา เปลี่ยนความวุ่นวายยุ่งเหยิงให้กลายเป็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย เปลี่ยนอันตรายให้เป็นสันติ และเท่ากับช่วยเหลือในการฟื้นฟูดินแดนของเราและพรมแดนของเรา โอกาสนี้มิได้อำนวยโชคแก่ประเทศของเราดอกหรือ นี่หมายถึงโชคสำหรับประชาชน เพราะทุกคนที่วิตกกังวลและทำงานร่วมกัน แน่นอนว่าย่อมต้องบรรลุถึงสันติภาพและความผาสุกร่วมกันอย่างแน่นอน”[14] ตรงนี้ เราได้ความรู้สึกว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในขบวนการนี้ เป็นวิถีทางหนึ่งในการฟื้นฟูความประสานกลมกลืนกันระหว่างสวรรค์กับสังคม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความเจริญมั่งคั่งและความผาสุก หากปราศจากจักรพรรดิที่เหมาะสม จะไม่มีใครเป็นสื่อกลางระหว่างสวรรค์กับโลก โดยผ่านการประกอบพิธีที่เหมาะสม ไม่มีใครช่วยทำเกิดความมั่นใจได้ว่า เกษตรกรรม สังคมและรัฐ จะได้รับการปรับอย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับกลไกของโชคชะตา

ในแง่หนึ่ง ขบวนการเกิน เวืองนี้อาจพิจารณาได้เช่นเดียวกันว่า เป็นขบวนการทางศาสนาของประชาชน แน่นอนว่า เราสามารถมองได้ว่า ผู้เช่าที่ดินและเกษตรกรที่เข้าร่วมกับพวกผู้ดี-นักปราชญ์เพียงแต่ปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้ที่เหนือกว่าในด้านสังคมและภูมิปัญญา ซึ่งเป็นไปตามจารีตประเพณีที่เคยกระทำมา อย่างไรก็ดี พวกผู้ดี-นักปราชญ์ ก็เป็นตัวแทนในระดับท้องถิ่น ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพื้นภูมิแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์และของเทพ น่าจะมีคนมากมายที่อนุมานว่า สถานการณ์ทางการเมืองภายหลังค.ศ.1885 เป็นจุดจบที่กำลังจะมาถึงของวงจรของราชวงศ์ และดังนั้นจึงนำมาซึ่งช่วงแห่งความปั่นป่วนวุ่นวาย ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงที่อาณัติของสวรรค์ อาจกำลังเคลื่อนย้ายไปสู่ผู้อ้างสิทธิในราชบัลลังก์อีกคนหนึ่ง เมื่อเหล่าผู้ดี-นักปราชญ์ เข้ารับบทบาทการเป็นผู้นำของขบวนการประชาชน ก็เป็นการชี้ว่า ตอนนี้แหละเป็นหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างแน่นอน ทว่าโดยจารีตประเพณีปราชญ์เป็นเพียงบุคคลประเภทหนึ่ง ในจำนวนหลาย ๆ ประเภท ซึ่งชาวนาเคยเข้ามาร่วมชุมนุมอยู่รายรอบสำหรับผู้ที่รับรู้ประวัติศาสตร์ตามแนวคิดของพุทธศาสนาอยู่แล้ว เหตการณ์ต่าง ๆ เช่นเดียวกันนี้ – แม้กระทั่งคำประกาศเกิน เวือง—ก็น่าจะยิ่งทำให้เกิดความคิดที่หนักหน่วงยิ่งขึ้นถึงยุคแห่งความตกต่ำ บุคคลที่เป็นเหมือนกับพระผู้มาโปรดอย่างหนำ เธี้ยบ มีพลังดึงดูดใจประชาชนก็ด้วยเหตุนี้

---

[14] อ้างใน Marr, 50-1.

ในชวา สภาวการณ์ดำเนินไปในครรลองเดียวกับในเวียดนามซึ่งฝรั่งเศสใช้วิธีดึงพวกผู้ดีในราชสำนักเวียดนามมาเป็นพวก สำหรับในชวาวิธีการนี้ มุ่งที่การสะกัดกั้นมิให้เกิดการต่อต้านศูนย์กลางพร้อม ๆ กันไปด้วย การที่ดัตช์ระบุให้*ปริยายี*และ "ศาสนาอิสลามอย่างเป็นทางการ" ของเหล่า*ปริยายี*ว่าเป็นพวกเดียวกับตนในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เหมือนซ้ำเติมให้ความตึงเครียดระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ กับบริเวณรอบนอกของชวา ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น ประวัติศาสตร์ของชวาในช่วงเวลานี้ เต็มไปด้วยเรื่องราวของความวุ่นวาย การชุมนุมอย่างผิดกฎหมายและการจลาจล เหตุการณ์ดังกล่าวบ้างก็เกิดขึ้นในบริเวณที่มีผีที่มีอิทธิฤทธิ์ของราชอาณาจักรในอดีตหลอกหลอนอยู่ บ้างก็เป็นการชุมนุมอย่าง "ผิดกฎหมาย" ในบริเวณสุสานของราชวงศ์มางกูเนการา บนไหล่เขาลาวู ความปรารถนาที่จะได้ความสมบูรณ์ครบถ้วนในยุคแห่งการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของอาณานิคมและการจัดระเบียบทางการเมืองใหม่นี้ ได้ทำให้วาระแห่งการมาถึงของยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขและการเสด็จมาของบุคคลที่เป็นพระผู้มาโปรด มีพลังดึงดูดใจผู้คน อย่างน้อยที่สุด แก่กลุ่มที่สามารถหาทางหลีกลี้ระเบียบแบบแผนของอาณานิคมและเศรษฐกิจแบบมีเงินตราเป็นหลักสำคัญไปได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะธำรงรักษาคุณค่าของความเป็นตัวเองไว้ สำหรับเจ้าหน้าที่ดัตช์ อย่างน้อย ภัยคุกคามที่ร้ายแรงที่สุด ก็มาจากบุคคลสำคัญของศาสนาอิสลาม ซึ่งเที่ยวร่อนเร่ไปเทศนาสั่งสอนเรื่องจิฮัดและยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง พร้อม ๆ กับที่การปรากฏตัวของ*กาฟีร์*ผู้ไร้ศรัทธาชาวดัตช์มีมากขึ้นและบ่อยขึ้นนั้น โรงเรียนสอนคัมภีร์กุรอ่านประจำหมู่บ้านและ*เปสันเตรน* ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยมี*อูลามา* และเหล่าผู้เดินทางแสวงบุญหรือฮัจญี ที่แพร่กระจายอยู่ทั่วเครือข่ายของ*เปสันเตรน*และ*ตาเรกัต* คอยอัดฉีดความรู้สึกต่อต้านอาณานิคมให้

ความแพร่หลายของความรู้สึกต่อต้านอาณานิคม สามารถสืบย้อนไปได้ว่า ส่วนหนึ่ง เป็นผลมาจากการเดินทางไปแสวงบุญยังเม็กกะกันอุ่นหนาฝาคั่งยิ่งขึ้น นโยบายแนวเสรีนิยมที่มีตามมาภายหลังการยุบเลิกระบบการเพาะปลูกภาคบังคับในทศวรรษ 1870 นำความมั่งคั่งมาให้แก่ผู้ที่ตอบสนองต่อโอกาสใหม่ทางด้านเศรษฐกิจ มากขึ้นไปเป็นลำดับ สำหรับผู้โชคดีเหล่านี้ ความสำเร็จต้องปิดท้ายให้สมบูรณ์ด้วยการประกอบหน้าที่ทางศาสนาประการสุดท้าย นั่นคือการเดินทางไปแสวงบุญ แม้ว่าดัตช์จะกำหนดข้อบังคับที่เข้มงวดไว้ แต่จำนวนผู้แสวงบุญก็เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลภายหลังการเปิดคลองสุเอซในค.ศ.1869 แม้ว่าจะมีเฉพาะผู้ที่ได้รับการเลือกสรรเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่ได้อยู่ที่เม็กกะนานพอที่จะได้ศึกษาหาความรู้กับครูผู้ยิ่งใหญ่ และได้รับการรับเข้าเป็นสมาชิกใน*ตาเรกัต* แต่ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปแสวงบุญ ย่อมต้องมีผลเปลี่ยนแปลงมวลชนผู้แสวงบุญไปอย่างไม่มีทางเป็นอื่นไปได้ ขณะที่อยู่ในเม็กกะ ผู้แสวงบุญได้คลุกคลีปะปนอยู่กับผู้ร่วมนับถือศาสนาเดียวกันซึ่งมาจากทุกชนชั้นและทุกเชื้อชาติ และได้เรียนรู้ถึงวิกฤติการณ์ที่อิสลามกำลังประสบอยู่ เพราะการขยายอำนาจของตะวันตก

ผู้ไปแสวงบุญหรือฮัจญีเดินทางกลับมายังเมืองและหมู่บ้านของตน พร้อมด้วยความตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างความบริสุทธิ์ ต้องมีการปรับเปลี่ยนใหม่ และกระทั่งต้องยืนหยัดเพื่อต่อต้านนักล่าอาณานิคมอย่างซึ่งหน้า จึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ที่จะพบฮัจญีกับกลุ่มผู้สนับสนุนเขารวมตัวกันเป็นชุมชนย่อย ๆ ภายในชุมชนมุสลิมอันกว้างขวาง แต่กระนั้น พวกเขาก็แยกตัวออกจากชุมชนดังกล่าว เพราะแนวคิดที่เคร่งครัดเข้มงวดต่อการปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา ความมีวินัยหนักแน่นและการประณามการลงโทษตามขนบธรรมเนียมหรือ*อาดัต* ของพวกเขา ตัวอย่างที่เด่นสะดุดตาในทศวรรษ 1850 ได้แก่ฮัจญี โมฮัมหมัด ริฟานคี ท่านผู้นี้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มที่คล้ายกับเป็นขบวนการประเภทหนึ่งขึ้นมาในหมู่ประชากรชนบทที่อาศัยอยู่ในย่านเปกาลอนกาน และเกทุ ขบวนการนี้มีชื่อว่าบูเดียห์ ขบวนการบูเดียห์นี้ มิได้มีสิ่งใดปรากฏให้เห็นจากภายนอกเลยว่า มีลักษณะ “ต่อต้านอาณานิคม” ทว่าการที่สมาชิกหลีกลี้ไปจากชีวิตของการรวมกลุ่มทางด้านสังคมและศาสนาในหมู่บ้านของตน ประกอบกับการที่ฮัจญี ริฟานคีคอยขัดจังหวะการประกอบพิธีทางศาสนา “อย่างเป็นทางการ” ที่มัสยิดกาลิซาลัก อย่างไม่หยุดหย่อน ก็นับว่าเป็นการกระทำที่บ่อนทำลายมากเพียงพอแล้ว สำหรับเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ซึ่งได้เนรเทศเขาไปอยู่ที่อัมบอน

ความรู้สึกในเชิงปฏิรูปนิยมและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งมวลตามที่ฮัจญีทั้งหลายเผยแพร่ออกไป มีศักยภาพที่จะถูกแปลไปเป็นปฏิบัติการมวลชนได้ ชาวชวาส่วนใหญ่ต่างมองเห็นว่า มาตรฐานการครองชีพในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษ ตกต่ำลงอย่างรุนแรง เรื่องนี้ ประกอบกับระเบียบข้อบังคับและการรีดภาษีที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากระบบราชการมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำให้เหล่าเกษตรกรแสดงการตอบสนองต่อคำเรียกร้องที่ให้ปฏิเสธกฎระเบียบของอาณานิคม อย่างไรก็ดี ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ คำเรียกร้องดังกล่าว ไม่เคยได้รับการตอบรับในรูปแบบที่บริสุทธิ์โดยมิได้ผ่านการดัดแปลง เพราะคำเรียกร้องเองนั้น ก็ต้องปฏิบัติให้อยู่ภายในขอบข่ายที่เป็นความคาดหวังและขนบประเพณีที่เก่าแก่ด้วย กิจกรรมของฮัจญีที่สัญจรไปยังที่ต่าง ๆ ก่อนหน้าการจลาจลปีค.ศ.1888 ในบันเตน เป็นตัวอย่างที่ช่วยอธิบายให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน เมื่อฮัจญีอับดุล การิม ผู้เป็นคุรุใน*ตาเรกัต*กาดีเรียห์ เดินทางกลับมายังบันเตนในค.ศ.1872 เขาไม่เพียงแต่ก่อตั้งโรงเรียนศาสนาขึ้นในหมู่บ้านที่เป็นบ้านเกิดของเขาเท่านั้น หากยังเดินทางไปทั่วบันเตน เพื่อกระทำพิธีชำระมลทิน *ดหิกร* (การสวดวิงวอนสั้น ๆ ประกอบการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างที่เป็นพิธีกรรม) และจัดขบวนแห่แหน ในการฟื้นฟูศาสนาที่มีตามมา เขาได้รับการนับถือว่าเป็นบุคคลที่เปรียบเสมือนนักบุญ เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจในการเยียวยารักษาโรคและเป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน ชื่อเสียงบารมีของเขารุ่งโรจน์จนข่มรัศมีของข้าราชการที่มาจากชนชั้น*ปริยายี*ในท้องถิ่น เขาพยากรณ์ว่า จิฮัดกำลังจะเกิดขึ้นและมาห์ดีกับ “การพิพากษาครั้งสุดท้าย” กำลังจะมาถึงในไม่ช้า สนุค เฮอร์กรอนเจ ชาวดัตช์ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลามกล่าวว่า “ทุก ๆ ค่ำคืน คนนับร้อยที่กระตือรือร้นที่จะรอดพ้น ต่างมา

ชุมนุมกันยังที่ที่เขาพำนักอยู่ เพื่อเรียน *ดหิกร*จากเขา เพื่อจุมพิตมือของเขา และถามว่า *เวลาสำคัญนั้นใกล้เข้ามาหรือยัง* และรัฐบาลกาฟีร์จะอยู่ต่อไปได้นานแค่ไหน"[15]

ผู้ทรงศีลอื่น ๆ และฮัจญีทุกคน ต่างผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับจิฮัดและการมาของอิหม่ามมาห์ดีกันตามมัสยิดต่าง ๆ ที่เป็นสาขาต่าง ๆ ของ*ตารเกัต*กาดิเรียห์ในภูมิภาคบันเตน ผู้คนพากันมาฟังกันอย่างเนืองแน่น ขณะเดียวกัน ก็มีการแจกจ่ายหรือขายเครื่องลางของขลังลูกประคำและหนังสือคัมภีร์กุรอ่านที่นำกลับมาจากเม็กกะ เมื่อเกิดการสู้รบกันขึ้นที่จิเลกอน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1888 กองทัพที่ดูเละเทะไม่เป็นขบวนของฝ่ายกบฏ ประกอบด้วยเกษตรกรที่เป็นสาวกหรือผู้นับถือศรัทธา*กยาอิ* (ครูผู้สอนศาสนาอิสลามที่ได้รับความเคารพ) เป็นส่วนใหญ่ ผู้คนเหล่านี้เดินแถวประจัญหน้ากับกองกำลังที่เหนือกว่าของรัฐบาล ด้วยความเชื่อว่า พวกเขาจะอยู่ยงคงกระพันในระหว่างการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ การกบฏถูกปราบราบคาบลงภายในเวลาไม่ถึงหนึ่งเดือน ทว่าจิตวิญญาณของการกบฏ มิได้ดับสูญไป แม้ว่าจะมีการประหัตประหารพวกฮัจญีอย่างไม่เลือกหน้า แต่ผู้วิเศษและครูอิสลาม ก็ยังคงหลบซ่อนอยู่ทั่วเครือข่ายของ*ตารเกัต*และ*เปสันเตรน* คณะคุรุและสานุศิษย์ปรากฏขึ้นมาใหม่เป็นกลุ่ม ๆ พร้อมด้วยท่าทีว่าจะก่อการจลาจลครั้งใหม่ขึ้นอีกเป็นครั้งคราว

ผลกระทบที่การเดินทางแสวงบุญและอิสลามตามแบบฉบับดั้งเดิมครั้งโบราณ มีต่อรูปลักษณ์ของการต่อสู้ของประชาชน เพื่อต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมของดัตช์-และ*ปริยายี* แสดงให้เป็นที่ปรากฏอย่างชัดเจนในรูปความวุ่นวายและขบวนการของชาวอื่น ๆ ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องระบุเป็นรายตัว ณ ที่นี้ อย่างไรก็ดี เราจำเป็นต้องเน้นว่า เจ้าหน้าที่อาณานิคม มีแนวโน้มที่จะกล่าวถึงปัจจัยอิสลามในขบวนการต่าง ๆ และ "ความไม่สงบ" ที่พวกเขาค้นพบ โดยขยายให้ใหญ่โตเกินความเป็นจริงไป อาทิเช่น เมื่อบุคคลที่ชื่อว่า ดชาสมานี ถูกจับกุมร่วมกับกลุ่มติดอาวุธของเขาในเกดิรี ซึ่งเป็นย่านอยู่อาศัย มีความพยายามจากฝ่ายเจ้าหน้าที่ที่จะนำดชาสมานีไปเชื่อมโยงกับการจลาจลที่กำลังโหมกระหน่ำอยู่ในบันเตนขณะนั้น อันที่จริงแล้ว ดชาสมานีมิได้มีความเกี่ยวข้องกับฮัจญีหรือ*ตารเกัต*แต่อย่างใดทั้งสิ้น เป้าหมายของดชาสมานีนั้น ก็เพื่อสถาปนาราชอาณาจักรใหม่ และเพื่อจะได้รับการประกาศว่าเป็นสุนาน ฮรุตโชโกร หรือสุลต่านอะดิล เท่านั้น ผู้นำของประชาชนอีกคนหนึ่ง คือ กาซาน มุกมิน เคยไปเยี่ยมเยือน*เปสันเตรน*และเข้าพบ*กยาอิ*ที่มีชื่อเสียง ทว่าไม่ได้รับการยอมรับจากผู้นำทางศาสนาที่มีอำนาจรับผิดชอบ คนทั่วไปถือว่ากาซาน มุกมินเป็นเพียงผู้เยียวยา (หรือ*ดูกุน*) ธรรมดากระนั้น สำหรับสาวกที่กระตือรือร้นในการจลาจลปีค.ศ.1903 ของกาซาน มุกมิน กาซาน มุกมินคือชาติกำเนิดหนึ่งของอิหม่ามมาห์ดี มีขบวนการประเภทนอกคอกจำนวนมากมายที่มิได้มีสิ่งใดเกี่ยวข้องกับอิสลาม ทว่าเป็นการแสดงออกถึงการแสวงหาที่เก่าแก่ยิ่งกว่าอิสลาม โดยผ่านแนวปฏิบัติตามความ

---

[15] อ้างใน Sartono Kartodirdjo, ***The Peasants' Revolt of Banten in 1888,*** 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1966, 180.

เชื่อสิ่งประหลาดลึกลับของชวา (*เกบาตินาน*) เพื่อความสมดุลและความอิ่มเอิม ในโลกที่ได้ผ่านพ้นจากสภาพที่เหมาะที่ควรไปแล้ว

ความยากลำบากในการจัดจำแนกแยกประเภทการต่อต้านระบอบอาณานิคมของชวาอย่างชัดเจน ปรากฏให้เห็นที่ขบวนการซามิน นับจากประมาณค.ศ.1890 มา ในเขตปกครอง โบลรา สุรอนติโก ซามิน ชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งไม่รู้หนังสือ เริ่มดึงดูดผู้คนให้มาสมัครเข้าเป็นพรรคพวก ทางการมิได้ใส่ใจกับขบวนการนี้จนกระทั่งประมาณค.ศ.1905 เมื่อเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นรายงานถึงการที่พวกของซามินถอนตัวออกจากกิจกรรมร่วมของหมู่บ้าน ที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้นก็คือ พวกเขาไม่ยอมจ่ายภาษี หรือไม่เช่นนั้น ก็ถือว่า การชำระภาษีเป็นการบริจาคเงินโดยสมัครใจ นอกจากนี้ พวกเขายังดูหมิ่นเจ้าหน้าที่ *ปริยายี*ในท้องถิ่น ด้วยการกล่าวตอบด้วยภาษา*โงโก* (ภาษาชวาชั้นต่ำ) ในระหว่างการสอบสวนรัฐบาลไม่สามารถทำความเข้าใจกับขบวนการนี้ได้อย่างชัดเจน คุรุทั้งหลายกับบรรดาสานุศิษย์ของพวกเขา ต่างตีความคำสอนของซามินไปต่าง ๆ กัน กล่าวกันว่า มีความคาดหวังถึงยุคใหม่และกษัตริย์ผู้ประเสริฐ (*ระตู อะดิล*) หรือ เอรุจักร และตัวซามินเอง จะเข้ารับตำแหน่ง*ราชา* ในขณะที่สาวกสองคน จะได้ชื่อที่มีอยู่ในนิยายอันเป็นตำนานใน*วาหยัง* ทว่าคุณสมบัติของขบวนการพระผู้มาโปรด “ตามแบบฉบับ” ของชวาเหล่านี้ ถูกปฏิเสธจากบรรดาผู้นำทั้งหลาย และดูเหมือนว่าผู้สนับสนุนหรือบุคคลภายนอก ต่างตีความเป้าหมายของขบวนการนี้ต่าง ๆ กันไป

เป็นที่กระจ่างชัดว่า ชาวขบวนการซามิน ปฏิเสธการแทรกแซงจากภายนอก ไม่ยอมรับข้อบังคับและข้อเรียกร้องของรัฐบาล และเศรษฐกิจเงินตรา ยิ่งไปกว่านั้น ความเชื่อทางศาสนาของพวกซามิน ยังมีสิ่งที่เหมือนกันอยู่มาก กับความเชื่อในเรื่องประหลาดลึกลับของชวา—ตัวอย่างเช่น แนวความคิดของพวกซามินเรื่อง “พระผู้เป็นเจ้าอยู่ภายในตัวข้าพเจ้า” แม้ว่าพวกซามินจะมิได้จับอาวุธขึ้นก่อการจลาจล แต่ขบวนการของพวกเขา ก็มีลักษณะบ่อนทำลายระบอบการปกครองของทางการอย่างชัดเจน ในขณะที่เป้าหมายการโจมตีเฉพาะหน้าของพวกซามิน ดูเหมือนว่าจะเป็นพวก*ปริยายี* พ่อค้าคนกลางชาวจีนและข้าราชการชาวยุโรป แต่หากจะตีความให้กว้างขวางกว่านี้ อาจกล่าวได้ว่าพวกซามิน เลือกที่จะออกไปจากระเบียบแบบแผนทางสังคมทั้งหมด ที่มีพื้นฐานอยู่ที่หมู่บ้านอิสลาม *อาบานคาน* ในหมู่บ้านอิสลามนี้มีขนบประเพณีและการปกครองตามลำดับชั้นที่ถือกันว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาไปแล้ว พวกซามินปฏิเสธการทำสมาธิตามพิธีกรรม—เช่นในงานแต่งงาน—ของพวกเจ้าหน้าที่อิสลาม การปฏิเสธมิใช่เพราะความแตกต่างในเรื่องหลักคำสอน แต่เพราะพวกเขาละวางความคิดเรื่องลำดับชั้นการปกครองอย่างเป็นทางการโดยสิ้นเชิง

ในสถานการณ์ที่ซึ่งลัทธิความเชื่อต่างด้าวที่แปลกใหม่ กำลังแทรกซึมเข้าไปในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในดินแดนตอนในของชวานั้น ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่ศาสนาคริสต์จะแสดงการประท้วงในรูปแบบต่าง ๆ เช่นกัน โดยมีคุณลักษณะในแบบของชวาโดยเฉพาะ แน่นอนว่า ในกรณีส่วนใหญ่แล้ว การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ มีนัยหมายถึงการยอมอ่อนน้อมต่อการปกครองของดัตช์ ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาของดัตช์ และการเปลี่ยนศาสนา ก็ถูกมองว่าเป็น *มาสุก เบลานดา* (หรือ

“การเข้าสู่สังคมดัตช์”) อย่างไรก็ดี ศาสนาคริสต์ก็สามารถนำไปสู่ความไม่พอใจต่อการปกครองแบบอาณานิคมได้ และสามารถให้ท่วงทีลีลาในการต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคมได้ ดังเช่นที่เกิดขึ้นในฟิลิปปินส์ ในค.ศ.1817 ผู้ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ในมาลุกุ (โมลักกะ) ได้ลุกขึ้นต่อต้านพวกดัตช์ ผู้นำการต่อต้านเป็นทหารชาวอัมบอนที่นับถือศาสนาคริสต์ คือ ทอมัส มาตูเลเซีย (เป็นที่รู้จักกันในนามปัตติมุระ) ชาวคริสต์เหล่านี้หยิบยกเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์ไบเบิ้ล มาใช้อธิบายเพื่อชี้ให้เห็นว่าการกระทำของตนเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม สิ่งที่เราจะได้เห็นกันต่อไปคือ ในภูมิภาคบาตักนั้น พระผู้เป็นเจ้าของคริสเตียน ถูกมองว่าเป็นที่มาของอำนาจเพื่อใช้ต่อต้านการทำตัวเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าใคร ๆ ของมิสชันนารี ขบวนการประท้วงที่ได้แนวความคิดจากศาสนาคริสต์มีอยู่น้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ การที่เป็นเช่นนี้เป็นไปได้ว่า อาจเนื่องมาจากดัตช์ไม่เต็มใจที่จะอนุญาตให้มิสชันนารีมาชักจูงให้ผู้คนเปลี่ยนศาสนากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชวา จนเมื่อภายหลังค.ศ.1850 แล้วเท่านั้น รัฐบาลจึงได้อนุญาตอย่างไม่เต็มใจ ให้องค์การเผยแพร่ศาสนามาปฏิบัติงานในย่านที่อยู่อาศัยบางย่าน

ตัวอย่างที่น่าทึ่งมากที่สุดของการปรับตัวของชวาให้เข้ากับศาสนาคริสต์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และการใช้ศาสนาคริสต์ เป็นสื่อในการประท้วง คือขบวนการซาดรัค ในชวากลาง ซาดรัคผู้นี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นแบบฉบับของผู้นำทางศาสนาในชนบทโดยทั่วไป ซึ่งได้รับการฝึกฝนในเรื่องที่เกี่ยวกับความลึกลับและอภินิหารตามจารีตประเพณีเดิมของชวาและของอิสลาม ทว่าในตอนปลายทศวรรษ 1860 เขาได้ค้นพบ*เงลมู* (ศรัทธาหรือความรู้) ที่เหนือกว่า ที่เคยเรียนรู้มาก่อนจากศาสนาคริสต์ ซาดรัคได้ผู้สนับสนุนเพราะเขาแสดงให้เห็นว่าตัวเขาเองดีวิเศษกว่าคุรุคนอื่น ๆ เมื่อถึงทศวรรษ 1870 เขาได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็น*คุรุ กัวสา* หรือครู “ผู้ทรงอำนาจ” รวมทั้งเป็นผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ (หรือ*ดูกุน*) ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง เขาใช้สูตรของคริสเตียนในการกล่าวปราศรัยต่อผู้สนับสนุนคนกลุ่มใหญ่หลายกลุ่มเข้ามาอยู่ภายใต้ความเป็นผู้นำของเขา บางกลุ่มที่เข้ามา มีภูมิหลังเป็น*สันตรี* (“นักศึกษาแห่งศาสนา”) มาก่อน บางกลุ่มก็มาจากหมู่บ้านอิสลาม*อาบานคาน* กลุ่มคริสเตียนต่าง ๆ ที่มาชุมนุมอยู่รายรอบตัวซาดรัดนั้น ส่วนหนึ่งมีลักษณะการชุมนุมที่จัดได้ว่าเป็นในแบบแผน*คุรุ* กับ*มูริด* หรือครูกับศิษย์ เมื่อถึงค.ศ.1887 แวดวงของซาดรัค ประกอบด้วยกลุ่มระดับภาคเจ็ดกลุ่ม และกลุ่มระดับท้องถิ่นเจ็ดสิบกลุ่ม กลุ่มชาวคริสต์เหล่านี้ ไม่ขึ้นกับคริสต์จักร สมาชิกในกลุ่มจงรักภักดีต่อซาดรัคเป็นการส่วนตัว เช่นเดียวกับกรณีความจงรักภักดีของพวกสานุศิษย์ภายใน*ตาเรกัต*

ความคาดหวังต่อการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดของชวา ที่มีอยู่ในหมู่คนจำนวนมากที่สนับสนุนซาดรัคนั้น ความคาดหวังนี้แสดงออกเป็นตัวบุคคลอย่างจำเพาะเจาะจงคือตัว*ระตู อะดิล* ผู้ที่จะมาเป็น*ระตู อะดิล* นี้มิใช่ใครอื่นที่ไหน หากคือพระคริสต์ ซาดรัคเองนั้น เป็นที่คาดหมายว่า จะเข้ามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสังคมชวาและขับไล่ชาวต่างชาติออกไป อันที่จริงแล้ว ซาดรัคควรถูกนับว่าเป็นผู้นำทางศาสนาคนหนึ่งในจำนวนหลายคนของชวา ผู้ซึ่งต่อต้านอำนาจครอบงำของดัตช์ในช่วงเวลานั้น โดย

เฉพาะอย่างยิ่งการครอบงำคริสต์จักรและนิกายต่าง ๆ ที่เผยแพร่ศาสนาอยู่ ในท้ายที่สุดแล้ว ซาดรัคก็ถูกมิสชันนารีดัตช์ประณามว่าเป็นครูจอมปลอม และได้มีการดำเนินความพยายามอย่างหนักหน่วงเพื่อดึงเขาและสานุศิษย์ของเขา เข้ามาอยู่ในคริสต์จักรของทางการ การรุกคืบหน้าของดัตชต่อไปในสุมาตราเริ่มต้นที่มินังกาเบาในทศวรรษ 1820 ดังที่เราได้เห็นแล้วการรุกคืบหน้านี้เป็นการเร่งให้เกิดสงครามปาดรีขึ้นมา ในทศวรรษ 1850 และ 1860 ความเพียรพยายาม “สร้างความสงบ” ของดัตช์ ขยายไปถึงปาเล็มบัง จัมบีและรัฐเล็ก ๆ อื่น ๆ ในรัฐเหล่านี้ฮัจญีและ*อูลามา*ท้องถิ่น ได้เข้าปลุกระดมให้เกิดต่อต้านดัตช์และพันธมิตรของดัตช์ในท้องถิ่น การรุกขึ้นไปทางเหนือของดัตช์ พาพวกเขาเข้าสู่ดินแดนบาตักและยังอาเจะห์ ซึ่งเป็นดินแดนที่การต่อต้านอย่างเด็ดเดี่ยวที่สุดและยาวนานที่สุด บังเกิดขึ้น

การต่อต้านการปกครองอาณานิคมของบาตัก มีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล คือศรี สิงห์มังคราชา (กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เยี่ยงสิงโต) แม้ว่าบาตักจะมีตำนานเล่าขานกันมาแต่ครั้งโบราณที่ชวนให้เชื่อว่ามีราชวงศ์ดังกล่าวอยู่จริง แต่พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชานั้น ปกติแล้ว ก็มิใช่บุคคลสำคัญทางการเมืองในหมู่ชาวบาตัก พระองค์ทรงได้รับความเคารพในฐานะที่เป็นเทวกษัตริย์ และเป็นชาติกำเนิดหนึ่งของภัฏระคุรุ (Batara Guru) พระองค์ทรงมีความสามารถในการเรียกฝน และควบคุมการเติบโตของต้นข้าว สามารถขับไล่วิญญาณที่ชั่วร้ายออกไป และอื่น ๆ ทำนองนี้ หน้าที่ทางการเมืองที่เป็นหลักสำคัญของพระองค์คือการรักษาความสมานฉันท์ในหมู่ประชาชนชาวบาตัก รวมทั้งความสัมพันธ์ที่มั่นคงกับโลกภายนอก เมื่อพวกปาดรีทะลักออกมาจากดินแดนมินังกาเบาในทศวรรษ 1820 พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่สิบ (ออมปู ณ โบลอน) ก็ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของโตบา บาตักในการต่อต้านผู้รุกราน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่เกิดขึ้นในบริเวณโตบา เพราะการเข้ามาของดัตช์เป็นสิ่งที่ทดสอบพลานุภาพอำนาจของพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชา นอกจากนี้แล้ว กิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ที่มีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1850 เริ่มสร้างความแตกแยกในหมู่หัวหน้าในท้องถิ่น หัวหน้าบางคน ทำความตกลงกับศาสนาใหม่ เพื่อที่จะได้กระชับความมั่นคงให้แก่อิทธิพลของตน และขยายอิทธิพลนั้นออกไป พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 11 กับโอรสของพระองค์ (รัชกาลที่ 12) ถูกพวกตัวแทนของอาเจะห์และพวกหัวหน้าที่ต่อต้านมิสชันนารี ผลักดันให้ทั้งสองพระองค์ต้องทรงเผชิญหน้ากับดัตช์ ทั้ง ๆ ที่โดยส่วนพระองค์แล้วทั้งสองมิได้ทรงต่อต้านมิสชันนารีคริสต์เตียนเหล่านี้ ในค.ศ.1878 พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 ทรงจัดพิธีทางศาสนาขึ้นเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่ประชาชนของพระองค์ และต่อจากนั้น ก็เสด็จออกไปสู้กับดัตช์ ในลักษณะที่เทียบเท่ากับการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ เมื่อปราชัย พระองค์ก็ทรงรวบรวมกองกำลังทหารเข้าโจมตีอีกครั้งในค.ศ.1883 โดยได้รับความช่วยเหลือจาก อาเจะห์ คราวนี้ ดัตช์ทำให้พระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บ ดัตช์ทำลายวิหารที่สำคัญที่สุดของพระองค์ แล้วขับให้พระองค์ต้องเสด็จออกไปจากดินแดนของพระองค์ พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 สิ้นพระชนม์ระหว่างที่เกิดการปะทะกันขึ้นมาโดยบังเอิญในค.ศ.1907

อย่างไรก็ดี ชาวบาตักเชื่อว่า พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชารัชกาลต่าง ๆ มิได้สิ้นพระชนม์ เพียงแต่ไม่ปรากฏพระองค์เท่านั้น แม้ว่าพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาที่ 12 จะสิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่ผู้คนมากมายก็ยังเชื่อฟัง *โตนา* (หรือคำบัญชาของพระองค์ ทั้งที่เป็นคำบัญชาจริงและที่จินตนาการขึ้นมา) รวมทั้ง *โตนา*ของโอรสของพระองค์ คือราชาบันตัล ด้วย ยิ่งกว่านั้น คำเรียกร้องให้รื้อฟื้นระบอบกษัตริย์ผู้ทรงเป็นเทพในตำนานนี้ ยังให้แรงบันดาลใจแก่ชาวบาตักจากทั่วทั้งภูมิภาค ไม่เฉพาะแต่ที่โตบาเท่านั้น ให้เข้าร่วมสมทบกับกลุ่มและขบวนการต่าง ๆ ซึ่งมักต่อสู้ต่อต้านการปกครองของดัตช์อยู่เนือง ๆ นับจาก ค.ศ.1890 เป็นต้นมา มีขบวนการต่าง ๆ เติบใหญ่ขึ้นในบาตัก ได้แก่ขบวนการปาร์มาลิม ขบวนการนา ซิอัก บาคี และ ขบวนการปาร์ฮูดัมดัม ทุกขบวนการต่างป่าวประกาศเรื่องการฟื้นฟูราชอาณาจักรที่เลอเลิศเยี่ยงในอุดมคติของพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาขึ้นมาใหม่

ในขบวนการปาร์มาลิม (มาจากคำว่า *มาลิม* -ในภาษาบาตัก แปลว่า “ต่างจากผู้อื่น”) พระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาตรัสผ่านคุรุหลายคนในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี เมื่อมาถึงตอนนี้ แนวคิดและชื่อจากศาสนาคริสต์ – ที่สำคัญได้แก่พระผู้เป็นเจ้า พระเยซูและพระแม่มารี—ได้เข้ามาเป็นคำศัพท์ของขบวนการนี้แล้ว แม้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของพวกเขาจะเหมือนกับของพวกดัตช์ แต่ปาร์มาลิมก็เทศนาว่า ฝ่ายตนมีหนทางที่เหนือกว่าเสนอให้ ในการเข้าถึงพระยะโฮวาห์ ผู้ยิ่งใหญ่เหนือกว่าผู้ใด กลุ่มปาร์มาลิมไม่ยอมรับเงื่อนไขการตกเป็นเบี้ยล่างตามที่รัฐบาลดัตช์กำหนดขึ้นมา ดังนั้น นับจากราวค.ศ.1890 เป็นต้นมา คุรุของปาร์มาลิมหลายคน กล่าวให้ความมั่นใจแก่ประชาชนว่าพวกเขาจะได้รับความคุ้มครองจากพระ ผู้เป็นเจ้า และพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาจะปรากฏพระวรกายขึ้นมาอีกครั้ง คำกล่าวเหล่านี้สามารถระดมชาวบาตักที่ไม่พอใจดัตช์ ให้มาร่วมประท้วงมาตรการต่าง ๆ ของดัตช์กับพวกเขาได้ การปราบปรามขบวนการเหล่านี้ จำต้องมีขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ทว่าก็ไม่สามารถทำลายความเชื่อของปาร์มาลิมได้ อย่างไรก็ดี ความพยายามที่จะดึงอิทธิพลของชาวยุโรปมาใช้ประโยชน์ ทำให้ปาร์มาลิมแก้ไขปรับเปลี่ยนความเชื่อดังกล่าวของตน การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ในตอนต้นทศวรรษ 1900 ทำให้กำลังพลของปาร์มาลิมมีจำนวนลดน้อยถอยลงไปเป็นอันมาก

ขบวนการนา ซิอัก บาคี (“คนที่ประสบเคราะห์กรรม”) มีการหักเหในแบบที่ต่างออกไปเล็กน้อย ศรีชาคาสิมาตุปัง ผู้นำที่มีชื่อเสียงของขบวนการปาร์มาลิมในขั้นตอนต่อมา ได้เทศนาเรื่องการกลับไปสู่พระผู้เป็นเจ้าระดับสูงของโตบา คือมุลัดชี ณ โบลอน ในฐานะที่เป็นแหล่งพลังของพวกเขา ทว่าการฟื้นพลังชีวิตดังกล่าว ได้รับอิทธิพลอย่างหนักหน่วงจากคำสอนศีลธรรมตามแบบศาสนาคริสต์ ศรีชาคาซึ่งนำชื่อ นา ซิอัก บาคี มาใช้ ยืนยันให้สาวกของตนเชื่อว่า ผู้ยากจนและถ่อมตน จะได้รับส่วนแบ่งพลังของพระผู้เป็นเจ้า และว่า แม้กระทั่งพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาก็อาจปรากฏพระวรกายให้พวกเขาเห็นในเครื่องทรงที่สมถะ เมื่อถึงค.ศ.1910 นา ซิอัก บาคี หาผู้สนับสนุนได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งพวกหัวหน้าหลายคน ทั้งผู้คนก็มาหาศรีชาคาเพื่อขอเครื่องลางของขลังและเข้าพิธีสร้างความบริสุทธิ์ คนจำนวนมากมิได้คิดถึงศรีชาคาเพียงแค่เป็นผู้สื่อสารจากเทพเจ้าระดับสูงเท่านั้น หากยังคิดว่าตัว ศรีชาคาเป็นพระเจ้าศรีสิงห์มังคราชาพระองค์ใหม่ด้วยซ้ำ พวกดัตช์มองอย่าง

ถูกต้องว่า นา ซิอัก บาคี มีโอกาสที่จะเป็นศูนย์รวมกำลังของฝ่ายกบฏได้ จึงได้สั่งจับกุมตัวศรีราคาไว้ในเดือนพฤศจิกายนปีนั้น

กลุ่มพลังเพียงกลุ่มเดียวที่สามารถขัดขวางการเสริมสร้างอำนาจของดัตช์ในสุมาตราได้อย่างจริงจัง เกิดขึ้นด้วยน้ำมือของชาวอาเจะห์ อาเจะห์เป็นดินแดนที่มั่งคั่ง มีการจัดองค์กร มีอาวุธอย่างดี และมีความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ที่จะรักษาเอกราชของตนไว้ กองกำลังของดัตช์ซึ่งบุกเข้าโกตา ราชา (บันดา อาเจะห์) ในค.ศ.1873 ถูกผลักดันออกไป และเมื่อโกตา ราชา ถูกยึดครองในที่สุดในปีถัดมา สุลต่านกับประชากรส่วนใหญ่ ก็หนีขึ้นเขาไปตั้งต้นทำสงครามกองโจร ซึ่งสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อต้นทศวรรษ 1900 ความคล้ายคลึงของกรณีอาเจะห์กับกรณีที่เกิดขึ้นกับพม่า ภายหลังจากอังกฤษยึดมันดะเลย์ได้ หรือกับกรณีที่เกิดกับฟิลิปปินส์ ภายหลังจากกองทัพสหรัฐปราบพวกโมโลโล เป็นที่เด่นชัดอย่างสะดุดตายิ่ง การสูญเสียเมืองหลวง อันเป็นศูนย์กลาง กระตุ้นให้มีการรบพุ่งอย่างยืดเยื้อมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น เนื่องจาก ผู้นำที่มีบารมีสูงสามารถระดมพลในท้องถิ่นจากบรรดาผู้สนับสนุนพวกเขา ให้เข้าสู่การต่อสู้ พร้อมกับปลดปล่อยพละกำลังอันมหาศาลของประชากรออกมา แม้พละกำลังเหล่านี้ มักมีอยู่เพียงไม่นานก็ตามที ทว่าเป็นพลังของประชาชนที่ได้รับประสบการณ์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นในระหว่างสองยุค สงครามอาเจะห์แสดงเนื้อหาของเรื่องราวที่คุ้นเคยกันดีเกี่ยวกับความเป็นอิสลามร่วมกัน เกี่ยวกับ จิฮัด เกี่ยวกับความคาดหวังที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต รวมทั้งเกี่ยวกับความเป็นผู้นำของ*อูลามา* เนื้อหาเหล่านี้ล้วนปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แม้ว่าอ็อตโตมานจะไม่เคยให้ความช่วยเหลืออย่างแท้จริงตามที่ชาวอาเจะห์คาดหวัง แต่การได้กำลังใจจากอ็อตโตมานและจากศูนย์กลางมุสลิมทั่วย่านหมู่เกาะ ก็ช่วยประคับประคองให้ชาวอาเจะห์อยู่มาได้ตลอดสองทศวรรษแรกของสงคราม นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเช่น สงครามระหว่างรัสเซียกับตุรกีในค.ศ.1877 -1878 การกบฏมาห์ดีในซูดานและการที่เรือรบตุรกีลำหนึ่งเดินทางผ่านสิงคโปร์ในค.ศ.1890 เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ล้วนถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จที่กำลังจะมาถึง ในสงครามจิฮัดที่ยืดเยื้อ

เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ความทรหดในการต่อสู้ของอาเจะห์ สามารถให้เหตุผลได้ว่าเนื่องมาจากความเพียรพยายามของบรรดา*อูลามา* ที่มีฐานอยู่ที่*เปสันเตรน* *อูลามา*ผู้มีชื่อเสียงโดดเด่นมาก ที่สุด ในการต่อสู้คือเตอังกุ จิก ทิ ติโร เมื่อถึงช่วงที่สงครามกองโจรเริ่มขึ้นในค.ศ.1881 เตอังกุได้ ชิงความเป็นผู้นำมาจาก*ฮูลูบาลาง* หรือ*อูลีบาลาง* หรือหัวหน้าซึ่งสืบทอดตำแหน่งกันมาตามเชื้อสาย และจากเจ้าหน้าที่ทางด้านศาสนาของพวกหัวหน้าดังกล่าว *อูลามา*ได้สร้างป้อมปราการขึ้นบนเขา หา “เงินบริจาคเพื่อทำสงครามศักดิ์สิทธิ์” และกระทั่งประสบความสำเร็จในการพิชิตบริเวณต่าง ๆ กลับคืนมาให้แก่*ฮูลูบาลาง* อะไรเป็นพื้นฐานของแรงสนับสนุนจากประชาชนที่มีต่ออูลามา ในหมู่ผู้ให้ความช่วยเหลือ*อูลามา* ยังมีชาวอาหรับที่สืบเชื้อสายมาจากพวกเจ้า (เซย์ยิด) ในเฮดรามอตรวมอยู่ด้วย กล่าวได้ว่า*อูลามา*เหล่านี้ เป็นข้อต่อที่เชื่อมโยงกับกระแสการปฏิรูปและการต่อต้านอาณานิคมในโลกอาหรับ ความยึดมั่นต่อเป้าหมายที่จะชุบชีวิตชุมชนอิสลามขึ้นมาใหม่ ทำให้*อูลามา*กับบรรดา

สานุศิษย์ของพวกเขา ดำเนินชีวิตด้วยความตึงเครียดอยู่ตลอดเวลา กับบรรดาหัวหน้าและชาวบ้านธรรมดาสามัญ ซึ่งมีวิสัยทัศน์ของตนเอง ในแบบที่ต่างออกไป สภาวการณ์สงครามนี้เอง ที่ทำให้*อูลามา*สามารถดึงเกษตรกรออกจากพันธะหน้าที่ต่อเครือญาติอย่างที่มีมาแต่เดิมได้สำเร็จ เพื่อนำเกษตรกรเหล่านี้มามารวมพลังกันในฐานะที่เป็นชาวมุสลิมด้วยกัน แต่แม้กระทั่งตอนนี้ สิ่งที่จับใจนักต่อสู้ในแบบสงครามกองโจรมากที่สุด ก็ยังมิใช่ภาพลักษณ์ของชุมชนผู้นับถือศาสนาเดียวกัน หากคือการบรรลุผลตามความปรารถนาของพวกเขา ที่จะได้ดำรงชีวิตอย่างสุขสบายเหมือนอยู่บนสวรรค์ ดังที่*ฮิกายัต ปราง ซาบิล* (มหากาพย์เรื่องสงครามศักดิ์สิทธิ์) บรรยายไว้ดังนี้

> พรของพระผู้เป็นเจ้า มีให้ไม่จำกัดแก่ผู้ที่รับใช้
> ผู้ที่ต่อสู้ใน*ปราง ซาบี* (*prang sabi*--สงครามศักดิ์สิทธิ์)
> พระองค์ทรงให้สรวงสวรรค์ที่เต็มไปด้วยแสงสว่าง
> เจ้าหญิงสวรรค์เจ็ดสิบองค์
> พระองค์ประทานให้มากเกินกว่าจะนับได้หมด...
> ท่านจะมีใบหน้าใหม่ ที่เยาว์วัย...
> พระผู้เป็นเจ้าจะทรงให้ทรัพย์สินและชีวิตแก่ท่าน...[16]

เมื่อถึงค.ศ.1903 ราชตระกูลและ*ฮูลูบาลาง* ถูกปราบลงอย่างราบคาบ ทว่าสงครามกองโจรยังดำเนินต่อไป ในรูปการโจมตีด้วยกองกำลังกลุ่มย่อย ๆ ภายใต้การชี้นำหรือการนำอย่างออกหน้าออกตาของ*อูลามา* พวก*อูลามา*ที่ชาวอาเจะห์เรียกว่า*มุสลิมิน* (*muslimin*--ชาวมุสลิม) เหล่านี้ ต่างพร้อมที่จะตายอย่างผู้ที่อุทิศตนให้แก่ศาสนา ยิ่งกว่าจะยอมจำนนอยู่ใต้การปกครองของ*กาฟีร์* จนเมื่อเวลาล่วงมาถึงค.ศ.1913 สองศูนย์กลางหลักในการต่อต้าน จึงได้พังทะลายลง ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ มีชาวอาเจะห์ตายไปในสงครามแล้วจำนวนนับหมื่น ๆ คน ดัตช์พยายามหาทางแก้ไขเพื่อมิให้เกิดการต่อต้านขึ้นมาอีก ด้วยการยก*ฮูลูบาลาง*ให้ขึ้นรับหน้าที่เป็นหัวหน้าท้องที่ ในลักษณาการเดียวกับที่ดัตช์สร้างความสัมพันธ์แบบสนับสนุนและร่วมมือกับพวกหัวหน้า*ปริยายี*ของชวาและ*เปงฮูลู*ของมินังกาเบา ในขณะเดียวกัน *อูลามา*ก็ถูกจำกัดให้ปฏิบัติหน้าที่เฉพาะทางด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ดี ยุทธวิธี เช่นนี้ รังแต่ทำให้ความแตกแยกภายในสังคมอาเจะห์ ที่ปะทุรุนแรงขึ้นมาเพราะสงคราม ยิ่งดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น *อูลามา*ในท้องถิ่น ยังคงดึงผู้สนับสนุนมารายรอบตนเป็นกลุ่ม ๆ เรื่อยมาจนกระทั่งถึง ทศวรรษ 1930 *อูลามา*และผู้สนับสนุนจะร่วมกันร่ายกวีนิพนธ์จากมหากาพย์*ฮิกายัต ปราง ซาบิล* อันเป็นกวีนิพนธ์ต้องห้าม ให้คำปฏิญาณร่วมกันว่าจะต่อต้าน แล้วจากนั้น ก็มุ่งหน้าไปโจมตีด่านนอก ๆ ที่ไหนสักแห่งของดัตช์ บางครั้งบางคราว ก็มีบุคคลต่าง ๆ เข้าดำเนินแนวทางสู่

---

[16] อ้างใน James T. Siegel, ***The Rope of God,*** Berkeley, 75.

สวรรค์นี้โดยเอกเทศ ด้วยการทำร้ายชาวดัตช์ตามเมืองต่าง ๆ อันเป็นปรากฏการณ์ที่พวกดัตช์เรียกกันว่า *อัตเจะห์-มูรด์ (Atjeh-moord)*

การขยายอำนาจของดัตช์เข้าสู่กาลิมันตัน (บอร์เนียว) ซึ่งเป็นการตอบโต้ต่ออิทธิพลที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับของเจมส์ บรุคชาวอังกฤษ และผู้ที่สืบอำนาจต่อจากเขา ได้ก่อให้เกิดการต่อต้านอย่างสำคัญขึ้นทางด้านตะวันตกและตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะนี้ ในค.ศ.1859 ปานเคราน อันตาสารี เจ้านายพระองค์หนึ่งจากสาขาหนึ่งของราชตระกูลบันเจร์มาซิน ซึ่งสิ้นอำนาจลงเพราะการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันภายในได้ลุกขึ้นมาต่อต้านดัตช์และประมุขผู้ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของดัตช์ แม้ว่าการรบพุ่งครั้งใหญ่สิ้นสุดลงตั้งแต่ค.ศ.1863 (เจ้าอันตาสารีถูกปลงพระชนม์ในปีค.ศ.1862) แต่การรบพุ่งก็ยังคงมีอยู่ต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1905 เจ้าอันตาสารีทรงโชคดี ที่มีผู้นำเกษตรกรที่ได้รับความนิยมจากประชาชน คือสุลต่านกูนิงมาอยู่เคียงข้าง สุลต่านกูนิงเป็นผู้เยียวยารักษาโรคและมีอาคมที่ทำให้อยู่ยงคงกระพัน สงครามบันเจร์มาซินโดยข้อเท็จจริงแล้วจึงเป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงหนึ่ง ศูนย์กลางของขบวนการเข้าไปตั้งอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นประหนึ่งเม็กกะ ที่ย้ายมาอยู่ที่นั่น คนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีเครื่องลางของขลังกับคำสาปแช่ง*กาฟีร์*เป็นอาวุธ จะโผล่พรวดพราดออกมาทำร้ายชาวดัตช์ที่ทำงานอยู่ตามเหมืองถ่านหินในละแวกใกล้เคียง พวกกบฏมิได้เพียงแต่หวังว่าจะรื้อฟื้นอดีตอันรุ่งโรจน์ของบันเจร์มาซินเท่านั้น หากยังหวังถึงอนาคตที่ปราศจากภาษีและสิ่งที่เป็นความปรารถนาทุกประการของพวกเขา จะบรรลุผลเป็นจริงขึ้นมา

ในรัฐมลายูอยู่บนคาบสมุทร ส่วนใหญ่แล้ว ไม่มีสภาพความตึงเครียดระหว่างอิสลาม “ทางการ” กับ “ชนบท” อันเป็นสภาพที่มักก่อให้เกิดการต่อต้านอาณานิคมขึ้นในชวาและสุมาตรา โครงสร้างทางการเมืองของแว่นแคว้นเล็ก ๆ ตามริมแม่น้ำของมลายู ไม่เคยวิวัฒนาการขึ้นมาถึงระดับที่ทำให้เกิดความจำเป็นให้ต้องมีเจ้าหน้าที่ทางศาสนาที่มีอำนาจการปกครองลดหลั่นกันตามลำดับชั้นอย่างพิถีพิถัน ผู้มีอำนาจรับผิดชอบในงานด้านศาสนา ส่วนใหญ่แล้ว จึงตกอยู่กับใครก็ได้ในหมู่*อูลามา* ท้องถิ่น ซึ่งเห็นกันว่า เหมาะสมที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าว เมื่อถึงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *อูลามา*เหล่านี้ กำลังถูกนำเข้าสู่ระบบบริหารราชการแนวนิติ-ศาสนะแบบใหม่ ซึ่งในช่วงขณะนั้นกำลังพัฒนาขึ้นตามศูนย์กลางของราชสำนักต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้อารักขาของอังกฤษ การปรับกิจกรรมของ *อูลามา*ให้หันเหไปหาระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ภายใต้การกำกับดูแลของอังกฤษ ซึ่งทำได้อย่างค่อนข้างละมุนละม่อมนี้ เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า เหตุใด รัฐมลายู จึงไม่มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอาณานิคมกันอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ดี คงจะเป็นการเข้าใจผิดที่จะเทียบสภาพการณ์เช่นนี้ว่าเท่ากับเป็นการยอมรับระบบใหม่กันโดยทั่วไป การที่แทบไม่มีขบวนการที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตในคาบสมุทรมลายู บ่งชี้ถึงปัญหาพื้นฐานในการพิจารณาความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันระหว่าง ศาสนากับความไม่สงบ—กล่าวคือเรามารู้กันถึงเรื่องราวเหล่านี้ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ปรากฏเป็นตัวเป็นตนขึ้นในรูปขบวนการ หรือในรูปความไม่สงบ ซึ่งเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนและ

เป็นสิ่งที่คุกคามอำนาจรัฐขึ้นมาแล้ว การแสดงออกที่เป็น “การต่อต้าน” หลายอย่าง มีแนวโน้มที่จะไม่มีการบันทึกเก็บไว้เป็นหลักฐาน อาทิเช่นคำพยากรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องเล่าลือและโจษขานกัน การเยี่ยมเยือนของนักเทศน์และผู้เยียวยารักษาโรคที่เดินทางไปตามที่ต่าง ๆ การประกอบพิธีตามแบบที่มิได้บัญญัติไว้ ภาษาที่มิได้แสดงถึงความเคารพ เหล่านี้เป็นต้น

การต่อต้านในระดับที่มองเห็นได้ชัดเจนกว่านี้ คือการเดินทางไปแสวงบุญที่เม็กกะกันอย่างอุ่นหนาฝาคั่งมากยิ่งขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เรื่องนี้มีผลกระทบอย่างเด่นชัดต่อชีวิตด้านศาสนาในชุมชนชาวมาเลย์ การแพร่กระจายของ*ตาเรกัต* เช่น นักเชียบันทิยา และกาดิเรียห์ ประกอบกับความรู้สึกต่อต้านระบอบอาณานิคมของผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งมวล ซึ่งส่งผ่านไปทางสิงคโปร์ ทำให้แน่ใจได้ว่าวิสัยทัศน์และคำทำนายเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต แพร่สะพัดไปทั่วบริเวณรอบนอกของศูนย์กลางราชสำนักอิสลามทั้งหลาย มีโอกาสความเป็นไปได้ ที่ภาพลักษณ์เหล่านี้ จะถูกนำมาใช้ในการระดมพลังทางศาสนาเพื่อต่อต้านผู้รุกรานหรือผู้ตั้งตนเป็นเจ้าประเทศราช การต่อต้านความเป็นเจ้าประเทศราชของไทย เป็นกรณีหนึ่งในประเด็นนี้ ในตอนต้นทศวรรษ 1800 ภายหลังจากที่สยามพิชิตเกดะห์ ก็ได้มีการประกาศทำสงครามจิฮัดอย่างยืดเยื้อกับพวกนอกศาสนาชาวไทย เมื่อเปลี่ยนเข้าสู่ศตวรรษใหม่ การโต้แย้งของราชวงศ์จักรีกับอังกฤษ เรื่องสิทธิในดินแดน ส่งผลให้มีการเขียนแผนที่กำหนดพรมแดนกันใหม่ ซึ่งเมื่อถึงค.ศ. 1909 สยามเหลือเพียงปัตตานี ที่เป็นรัฐมลายูภายในเขตแดนของตน การรวม “อู่ของอิสลาม” ที่มีชื่อเสียงโด่งดังนี้เข้าไปอยู่ในเขตของรัฐไทย โดยเริ่มตั้งแต่ค.ศ.1902 ต้องประสบการต่อต้านจากพวกผู้ดีที่สูญเสียอำนาจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวก*อูลามา* นับจากค.ศ.1903 เป็นต้นมา *อูลามา*กับบรรดาผู้สนับสนุน ได้ร่วมกันคว่ำบาตรการเสียภาษีและกระทำการที่แสดงถึงการแข็งข้ออย่างอื่น ๆ ในค.ศ. 1910 กลุ่มชนอันมีโตเตผู้วิเศษวัยชราที่อ้างว่ามีอำนาจอยู่ยงคงกระพันเป็นผู้นำ ได้เผาผลาญอาคารสำนักงานสาธารณะต่าง ๆ ปีถัดมา เจ้าหน้าที่ไทยได้ปราบการจลาจลอันมีฮัจญีชื่อ บูลา เป็นผู้นำลงด้วยความยากลำบาก ตราบจนถึงช่วงเวลานี้ การจลาจลที่ลุกลามออกไปกว้างขวางที่สุด เกิดขึ้นใน ค.ศ.1922 เมื่อ*อูลามา*ประสบความสำเร็จในการเรียกร้องให้ทำสงครามจิฮัดกับอำนาจการปกครองของรัฐพุทธศาสนา

ความสำเร็จของอังกฤษ ในการดำเนินงานอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยผ่านทางผู้นำแบบจารีตประเพณี น่าจะเป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมการจลาจลต่อต้านอังกฤษในรัฐมลายู จึงได้มีน้อยเหลือเกิน อย่างไรก็ดี มีกรณีเกิดขึ้นอย่างน้อยสองกรณีซึ่งเป็นการต่อสู้กันอย่างเปิดเผยและมีท่วงทำนองเกี่ยวข้องกับศาสนา กรณีหนึ่ง เกิดขึ้นในซาบาห์ เป็นการต่อต้านของชาวท้องถิ่นต่อภาษีแบบใหม่ที่บริษัทบอร์เนียวเหนือ กำหนดขึ้น การต่อต้านแสดงออกในรูปการจลาจลของแม็ต ซัลเลห์ การจลาจลดังกล่าว เริ่มขึ้นในค.ศ.1895 และคุกรุ่นอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ. 1905 จึงได้รับเอาแง่มุมของสงครามจิฮัดเข้ามา แม็ต ซัลเลห์ ใช้ธงอิสลาม รวมทั้งใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ของกษัตริย์ มีผลให้เขาได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง สำหรับชาวมุสลิมแล้ว เขาคือมาห์ดี พระผู้ที่มาช่วยให้รอดพ้น

ความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการควบคุมของอังกฤษที่มีความสำคัญยิ่งกว่ากรณีแรก เกิดขึ้นที่ปาหัง สุลต่านปาหังทรงยอมรับสภาพการต้องมีผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้อย่างเสียไม่ได้ และแม้กระทั่งถึงตอนนี้ พวกหัวหน้าที่อยู่ลึกเข้าไปด้านใน ก็ยังไม่ยอมโอนอ่อนผ่อนตาม สิ่งต่าง ๆ ดำเนินมาถึงจุดสุดยอดในค.ศ.1891 เมื่อผู้สำเร็จราชการชาวอังกฤษ ชักจูงให้สุลต่านอาห์หมัดลงพระนามในราชโองการถอดถอนดาโต๊ะ บาฮามาน ออกจากตำแหน่งหัวหน้าเขตดาโต๊ะ บาฮามานออกมาโต้แย้งอย่างเปิดเผย ซึ่งเท่ากับเป็นการเริ่มต้นการเผชิญหน้ากันโดยใช้กำลังอาวุธ การเผชิญหน้ากันเช่นนี้ขึ้นเกิดต่อ ๆ มาเป็นระยะและเป็นที่รู้จักกันในนามสงครามปาหัง คำวิงวอนให้อิสลามิกชนทั้งปวงต่อต้านอาณานิคม ปรากฏอย่างเป็นที่ประจักษ์ตรงจุดนี้ อย่างไรก็ดี หัวหน้าฝ่ายกบฏอ้างเสมอมาว่าพวกเขาเพียงแต่ปกป้องผลประโยชน์ขององค์ประมุขเท่านั้น การสนับสนุนด้วยการนิ่งเฉยของสุลต่านอาห์หมัด ทำให้ขบวนการดังกล่าว มีพลังขับเคลื่อนอย่างมากในตอนแรก และเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงบทบาทของพระองค์ ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและทางศาสนาของชีวิตชนชาวมลายูในปาหัง บทบาทนี้ ถูกคุกคามในภายหลังเนื่องจากพระองค์สนับสนุนและร่วมมือกับอังกฤษ เมื่อสุลต่านอาห์หมัดทรงยอมจำนนต่อแรงกดดันของอังกฤษ ประชาชนทั่วไปจึงพากันมองดาโต๊ะ บาฮามานกับพันธมิตรของเขา ว่าเป็นผู้ปกป้องมรดกของพวกเขา ให้รอดพ้นจากภัยของพวกนอกรีต ต่อมา พวกกบฏได้รับอิทธิพลจากผู้มีอำนาจวิเศษแห่งตรังกานู คืออังกุ เซย์ยิด ปาโลห์ ผู้ทำให้ขบวนการนี้ เปี่ยมไปด้วยเจตนารมณ์ของการสงครามเพื่อศาสนา

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รัฐอาณานิคมของสเปนพยายามที่จะสถาปนาการควบคุมดินแดนที่ตนเข้าอ้างสิทธิครอบครองให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันทั้งหมดทุกแห่ง ในส่วนหนึ่ง สเปนมีปัญหาเหมือนกับมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ซึ่งกำลังกำหนดเส้นพรมแดนของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในขณะนั้น กองทัพบกประสบกับการต่อต้านจากชาวเขาที่มีการปกครองแบบกึ่งอิสระอยู่ทางตอนเหนือของลูซอน กอร์ดิลเลรา ในขณะที่กองทัพเรือแทบจะไม่สามารถยึดเมืองหลวงมุสลิมคือโจโล กับโคตาบาโต ไว้ได้ เรื่องราวที่ฝ่ายสเปนเป็นผู้เล่าถึงสงครามในตอนใต้ -- ซึ่งเริ่มต้นด้วยการยุทธกับซูลูในค.ศ.1851 – ระบุถึงมิติทางด้านศาสนาจากมุมมองของทั้งสองฝ่ายเอาไว้อย่างชัดเจนยิ่ง พระบาทหลวงในนิกายโดมินิกันเขียนไว้ในค.ศ.1876 ว่า “สงครามกับโจโลขณะนี้ เป็นสงครามอันชอบธรรม เป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ในนามของศาสนา”[17] เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่*อูลามา*ของซูลู ก็ประกาศหลักการอันสูงส่งอย่างเดียวกันนี้ พร้อมเรียกร้องให้สนับสนุนการทำสงครามเพื่อเป็นการแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่มีต่อสุลต่าน ในมินดาเนาก็มีสงครามศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นอย่างรุนแรงเช่นกัน โดยดาตู อัตโต ได้ปลุกระดมพวกหัวหน้าในมากินดาเนาซึ่งอยู่บริเวณตอนใน ให้ต่อต้านพวกสเปนที่กำลังเดินทัพรุกเข้ามา บริเวณที่มีการปกครองตนเอง ล้วนแสดงสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย ที่บอกถึงการฟื้นฟู

---

[17] อ้างใน Cesar A. Majul, ***Muslims in the Philippines,*** Quezon City, 1973, 292.

อิสลาม โดยมีพวกฮัจญีและ*อูลามา*ที่ได้รับการฝึกฝนจากต่างแดน เป็นหัวหอก *อูลามา*บางคน เป็นชาวอาหรับโดยกำเนิด ด้วยเหตุนี้ การที่สเปนพิชิตเมืองสำคัญ ๆ ได้สำเร็จ จึงมีความหมายเพียงเล็กน้อยต่อประชากรที่กำลังเกิดความสำนึกมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ถึงอัตลักษณ์ความเป็นอิสลามิกชนของตนเมื่อเผชิญหน้ากับการโจมตีโดยตรงจากพวกคริสเตียน

ความรู้สึกต่อต้านอย่างรุนแรงของอิสลามิกชนในมินดาเนาและซูลู เป็นที่เข้าใจแก่ทหารและมิสชันนารีชาวสเปนอย่างลึกซึ้ง จากปรากฏการณ์ที่พวกเขาตั้งชื่อเรียกกันว่า *จูรามนตาโด* หรือ (“บุคคลผู้ที่ได้ให้สัตย์สาบานแล้ว”) ส่วนชาวซูลูรู้จักปรากฏการณ์นี้ในนาม *ซาบิล อุลลาห์ จูรามนตาโด*เป็นกลุ่มชายผู้ซึ่งถาโถมเข้าใส่กองทหารสเปน—หรือพลเรือนคริสเตียนตามตลาด—อย่างไม่กลัวเกรง พร้อมกับพยายามทำให้พวกสเปนได้รับบาดเจ็บหรือได้รับความเสียหายอย่างรุนแรงจนกระทั่งพวกตนแต่ละคนถูกสังหารจนหมด แม้ว่าบันทึกหลักฐานในซูลูและมินดาเนาจะระบุว่า มี*เปสันเตรน*อยู่ไม่กี่แห่งและไม่มี*ตาเรกัต* อยู่เลย แต่การตรวจสอบอย่างใกล้ชิดเผยให้เห็นว่า *จูรามนตาโด*นั้น คือกลุ่มที่อยู่ในจารีตเดียวกับ*ตาเรกัต* ผู้มีศรัทธามั่นในกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่ผ่านช่วงระยะเวลาของการถือศีลอดและการทำสมาธิภายใต้การกำกับของ*อูลามา*หรือ*ปานทิตา (pandita)* ที่เชี่ยวชาญมาแล้ว และจากนั้น ก็จะได้รับการแนะนำเข้าสู่คำสอนเกี่ยวกับ*ปาราง ซาบิล* (สงครามศักดิ์สิทธิ์) และได้รับชมภาพของสวรรค์ซึ่งพวกเขาจะได้ไปถึง เมื่อเสียชีวิตแล้ว ปรากฏการณ์*จูรามนตาโด*ทวีความเข้มข้นขึ้น เมื่อสุลต่านทั้งหลาย ไม่สามารถยืนหยัดต่อสู้กับพวกสเปนที่มีอาวุธดีกว่าได้โดยลำพังตนเองยิ่งขึ้นทุกที

ในขณะที่ “สงครามโมโร” เป็นข่าวพาดหัวหนังสือพิมพ์ในมนิลา ฝ่ายปกครองของสเปนก็ยิ่งหมกมุ่นมากขึ้นกับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่ตนเปลี่ยนเป็นดินแดนของผู้นับถือคริสเตียนแล้วมากขึ้น ดินแดนดังกล่าวนี้ สเปนถือว่าตนได้ยึดครองมานานกว่า 250 ปีแล้ว การที่สเปนสูญเสียดินแดนส่วนใหญ่ในทวีปอเมริกาไปและในประเทศสเปนเองก็ประสบภาวะวิกฤติอาณานิคมของสเปนจึงต้องเลี้ยงตัวเองได้ในแง่เศรษฐกิจ และปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ก็ต้องกำจัดให้หมดไป ในแง่หนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่า ปัญหาของมนิลา เป็นเช่นเดียวกับปัญหาของกรุงเทพฯ ส่วนสุดท้ายของการผูกขาดของกษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม ถูกยกเลิก และเมืองท่าต่าง ๆ – ที่สำคัญคือมนิลา อิโลอิโลและเซบุ—ต่างเปิดรับการพาณิชย์นานาชาติในเวลาต่อมา เงินทุนจากอังกฤษ ฝรั่งเศสและสหรัฐเข้ามาสมทบกับกลุ่มผลประโยชน์ชาวสเปนและพวกลูกครึ่งสเปน เพื่อเปิดดินแดนใหม่ ๆ สำหรับการเพาะปลูกพืชผลเพื่อการพาณิชย์ การเสี่ยงทำธุรกิจดังกล่าว ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายท่าเรือและถนนหนทางอันเป็นเครือข่ายใหม่ และจากการยุติการบุกปล้นเพื่อจับคนมาเป็นทาสในโมโร ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น สามารถอพยพย้ายถิ่นมายังดินแดนที่ยังไม่มีใครมาตั้งรกรากได้ น่าเสียดายที่ผู้บุกเบิกเหล่านี้ มีอยู่น้อยคน ที่ลงเอยด้วยการเป็นเกษตรกรอิสระ เงินทุนที่พวกลูกครึ่งและชาวต่างชาติจ่ายให้แก่ผู้บุกเบิกล่วงหน้า เพื่อจะได้ตั้งตัว แทบจะแน่นอนอย่างไม่มีทางเป็นอื่นว่าฉุดพวกเขาเข้าไปสู่วงจรของหนี้สิน ปัญหานี้รุนแรงมากเป็นพิเศษในบริเวณที่มีการผลิตน้ำตาล เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกษตรกรรมแนวทุนนิยมได้ฝังรากลง

เกษตรกรของฟิลิปปินส์ต้องรับภาระหนักอันเกิดจากราคาสินค้าตกต่ำ และเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ เช่นกัน เกษตรกรฟิลิปปินส์ต่างเกิดความประทับใจมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในตัวผู้นำซึ่งให้คำมั่นสัญญาว่า ยุคใหม่ที่ดีกว่า กำลังจะมาถึง

ที่มีมากจนกลายเป็นเรื่องสามัญธรรมดาในช่วงเวลานับจากทศวรรษ 1860 เป็นต้นมา คือ ปฏิบัติการของตำรวจและคริสต์จักร เพื่อต่อต้านการชุมนุมอย่างผิดกฎหมาย ทั้งในเมืองและในดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ปัญหาที่พึงพิจารณาคือกลุ่มต้องห้ามพวกนี้มีเจตนาอย่างไร และศาสนาทำหน้าที่อย่างไร ในการยืนหยัดต่อต้านรัฐอาณานิคม ในหมู่ขบวนการต่าง ๆ หลายสิบขบวนการที่ค้นพบในลูซอนนั้น เราจะหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างเพียงสามกรณี ในค.ศ.1865 มีรายงานว่า มีชายสามคนเดินทางวนเวียนอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ของคามารีนส์ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของลูซอน ชายสามคนนี้ได้รับการขนานนามในวาระต่าง ๆ กัน คือเป็น *ดิออส* (พระเจ้า) เป็น *กริสโต* (พระคริสต์) และ*เมสโตร* (ครู) ในที่ชุมนุมอย่างลับ ๆ ตามบ้านต่าง ๆ รวมทั้งบ้านของคนที่มั่งคั่งหลายคน ผู้คนที่มาชุมนุม จะได้ฟังคนใดคนหนึ่งในสามคนนี้ พูดถึงหลักคำสอนบางประการที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ พวกเขาอ้างตนว่าเป็นผู้ลงมาจากสวรรค์ และมาตั้งฐานที่มั่นอยู่บนภูเขาอิสาร็อกที่อยู่ใกล้ ๆ กัน พวกเขาให้สัญญาว่าจะรักษาผู้ป่วยเป็นโรคอหิวาต์และฝีดาษ ให้หายขาด จะช่วยให้ผืนแผ่นดินทุเลาจากภัยอันเกิดจากแมลงทำลายพืชผล และจะเนรมิตรอาหารให้อย่างอุดมสมบูรณ์

ในค.ศ.1870 สเปนค้นพบว่ามีบุคคลที่ใช้ชื่อว่า จานุอาริโอ ลาบิออส ได้ปลุกระดมชาวเมืองรอบ ๆ ภูเขาบานาเฮา ในเขตตากาล็อกตอนใต้ ด้วยการอ้างว่าได้สื่อสารกับวิญญาณของกบฏชื่ออาโปลินาริโอ ที่ได้ตายไปแล้ว และกับพระแม่มารี พระแม่มารีได้สั่งให้เขาสร้างโคฟราเดีย เดอ ซานโฮเซ่ (หรือ สมาคมนักบุญยอเซฟ) ขึ้นมาใหม่ และให้รื้อฟื้นพิธีกรรมทางศาสนาของสมาคมนี้ ผู้ที่ตอบสนองต่อคำเรียกร้องนี้ เมื่อตายไปแล้ว จะได้รับความผาสุกบนสวรรค์เป็นรางวัลตอบแทน แต่ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ พวกเขาจะได้รับอิสรภาพและความปลอดพ้นจากการต้องส่งส่วยจ่ายภาษี ลาบิออส ก็เหมือนกับอาโปลินาริโอผู้เป็นแบบอย่างให้แก่เขา คือสามารถดึงผู้คนออกจากบริเวณศูนย์กลางของเมือง มาสู่ “เยรูซาเลมใหม่” – อันเป็นสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยถ้ำศักดิ์สิทธิ์กับลำธาร—ในบริเวณเชิงเขาบานาเฮา เมื่อตำรวจเข้าจับกุมตัวลาบิออส ตำรวจได้พบสมุดบันทึกที่เขียนเป็นภาษาตากาล็อกหลายเล่ม บรรยายถึงชีวิตของพระคริสต์กับใบสั่งยาจำนวนหนึ่ง

ตัวอย่างที่สามของลูซอน พาเราไปสู่จังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ทางเหนือของมนิลา เริ่มต้นตั้งแต่ค.ศ.1887 กาบิโน คอร์เตส บุรุษผู้ “มีสมบัติน้อยมาก” ได้เริ่มต้นเทศนาสั่งสอนชาวไร่ชาวนาในย่านภูเขาอะรายัตว่า หายนะของโลกใกล้จะมาถึงแล้ว หากพวกเขารวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อสวดภาวนาและประกอบพิธีกรรมของชุมชน พวกเขาจะได้รับการคุ้มครองจากพระเจ้า พร้อมกันนั้นก็จะได้ทรัพย์สมบัติมากมาย คนจำนวนมหาศาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรยากจนจากจังหวัดปามปานกาและบูลาจาน ได้มาชุมนุมกันตามบ้านของสาวกของคอร์เตส เนื่องจากผู้ชุมนุมเหล่านี้ปวารณาตนว่าจะไม่ใช้ความรุนแรง และถึงอย่างไร ก็ยังสวดภาวนาตามแบบฉบับของคริสเตียน ดังนั้น เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

จึงตัดสินใจว่า จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวกับพวกเขา ทว่ากาบิโนมิใช่นักเทศน์ฆราวาสสามัญธรรมดา มีเรื่องราวเล่าสะพัดกันว่า เขามีลูกแก้ววิเศษ ซึ่งมีชายชราคนหนึ่งบนภูเขาให้มา แก้วสารพัดนึกนี้ทำให้เขาสามารถเนรมิตรเงิน อาหารและคนรับใช้ชายขึ้นมาได้ เมื่อเขาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในค.ศ.1888 ลักษณะบ่อนทำลายอำนาจการปกครองของบ้านเมืองของขบวนการนี้ ก็ปรากฏออกมาชัดแจ้งเกินพอ และเจ้าพนักงานควบคุมกิจกรรมพลเรือนก็เคลื่อนกำลังเข้ากวาดล้าง

หมู่เกาะวิสายาส์ก็เป็นแหล่งที่มีการแสดงตนในเชิงต่อต้านระเบียบแบบแผนของอาณานิคมในลักษณะที่คล้ายกันมาก ภายหลังจากอหิวาตกโรคครั้งใหญ่มาเยือนในค.ศ.1882 และมีดาวหางปรากฏขึ้นบนท้องฟ้าในปีเดียวกัน เจ้าหน้าที่ชาวสเปนในจังหวัดซามาร์และเลย์เต ก็ต้องวุ่นอยู่กับปัญหาการแพร่ระบาดของ “ความวุ่นวาย” ที่เกิดขึ้นตามหมู่บ้านที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน หมู่บ้านเหล่านี้ เพิ่งถูกรวมเข้ามาอยู่ในรัฐอาณานิคมได้ไม่นาน สถานที่บางแห่งตามหมู่บ้านเหล่านี้—ซึ่งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางเมือง—เป็นสถานที่ที่รูปบูชาของนักบุญตามความเชื่อของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ได้รับความเคารพบูชาเพราะอำนาจในการเยียวยารักษาโรคและปาฏิหาริย์อย่างอื่น ๆ สถานที่เหล่านี้จึงกลายเป็นที่พักแรมของกลุ่มผู้แสวงบุญ ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีนั้น เดินทางมาเพื่อปฏิบัติตามคำสัตย์ปฏิญาณบางประการที่ได้ให้ไว้ เพื่อที่ตนจะได้รอดพ้นจากอหิวาตกโรค ปัญหาอยู่ที่ว่า กลุ่มคนเหล่านี้ซึ่งอ้างว่าเดินทางมาที่นี่เพื่อสวดภาวนา เพื่อค้าขาย และเพียงเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นของตนเองเท่านั้น ได้รับการชักจูงไปเข้าพวกกับนักเทศน์สัญจร ที่ให้การเยียวยารักษาโรคอย่างปาฏิหาริย์และทำนายถึงกลียุคกับยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง

ข่าวลือต่าง ๆ ที่บังเอิญแพร่สะพัดขึ้นมาในเวลาเดียวกับการปรากฏตัวของนักเทศน์สัญจรที่อ้างตนเป็น*ดิออส* (เทพเจ้า) เหล่านี้ เป็นการเผยให้เห็นถึงความหมกมุ่นครุ่นคิดบางประการของฝูงชนอิสิโดร เรเยส บุคคลผู้ถูกจับกุมตัวในตอนต้นปีค.ศ.1884 เนื่องจากให้สัญญาว่าจะรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายด้วยมนต์วิเศษนั้น เป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นฑูตสวรรค์ที่พระผู้เป็นเจ้าส่งมาเพื่อป่าวประกาศถึงการเสด็จมาของกษัตริย์บิซายาพระองค์หนึ่ง ภัยพิบัติครั้งใหญ่จะบังเกิดขึ้น เป็นต้นว่า เกาะต่าง ๆ จะจมหายไปหรือโลกจะถึงกาลอวสาน กลุ่มต่าง ๆ อันมีเทพเจ้าหรือนักบุญเป็นผู้นำ จึงเตรียมรบด้วยอาวุธง่าย ๆ และหลบลี้ไปยังภูเขา เพื่อรอคอยการปรากฏขึ้นของนครใหม่ นครใหม่นี้จะมีกษัตริย์ของพวกเขาเองเป็นผู้ปกครอง ภายใต้ยุคใหม่ ขนบธรรมเนียมและเครื่องแต่งกายแบบโบราณ จะได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ และราคาสินค้าต่าง ๆ จะลดลง พวกผู้นำแจกจ่ายเครื่องลางของขลังและคาถาต่าง ๆ (เรียกว่า*โอราซิโอเน*) เพื่อช่วยปกป้องคุ้มกันให้รอดพ้นจากกระสุนปืนของศัตรูและอหิวาตกโรค ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1884 กบฏสามถึงสี่ร้อยคน บุกเข้าโจมตีโบรอนแกน ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งทว่ามีดและกระบองของพวกเขา สู้ไม่ได้กับกระสุนปืนของพวกสเปน ปฏิบัติการของพวกตำรวจซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพระบาทหลวงชาวสเปนและพวก*ปรินซิปาเล*ในท้องถิ่น ดำเนินสืบต่อมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1886

พวก*ดิออส*เหล่านี้เป็นใครกันแน่ ในวิสายาส์ ดิออสเหมือนกันทุกอย่างกับ*บาเบย์ลัน* ผู้วิเศษชายหญิงในสังคมสมัยก่อน ตั้งแต่ครั้งโบราณก่อนที่พวกสเปนจะเข้ามา *บาเบย์ลัน*ยังคงมีอยู่เสมอมา นับตั้งแต่สเปนเข้าพิชิต พวกเขาเปรียบเหมือนกับคู่แข่งที่เป็นเงาคู่กันไปกับพระคาทอลิก สามารถดึงดูดผู้คนมายังที่สิงสู่ของพวกเขาซึ่งอยู่เลยชุมชนเมืองออกไป ณ ที่นี้ พวกเขาประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ ซึ่ง ต่อมาได้รับเอาสัญลักษณ์และพิธีกรรมหลายอย่างของคาทอลิกมาใช้ด้วย ดังนั้น พวกเขาจึงดึงดูดประชากรให้เข้ามาหาพวกเขาได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นและอย่างต่อเนื่อง ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *บาเบย์ลัน*ดำเนินการอย่างคึกคักและกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษในหมู่เกษตรกรในเกาะปาเนย์และนีครอส เกษตรกรในสถานที่ดังกล่าวเป็นหนี้เป็นสินกันอย่างหนักหน่วงและได้รับความเดือดร้อนจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลก รายงานของสเปนสมัยทศวรรษ 1880 ระบุเป็นการเฉพาะ ถึงตัวบุคคลชายหญิงหลายสิบคน ที่ถูกจับกุมเพราะรวบรวมผู้คนเข้ามาอยู่ใน “สมาคมผิดกฎหมาย” สมาคมพวกนี้ประกอบพิธีการรักษาโรคและพิธีทางไสยศาสตร์ที่ผิดกฎหมาย ไม่ยอมจ่ายภาษีและอื่น ๆ

ปอนเซียโน เอโลเฟร ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากกว่าในนามบูฮาวี (น้ำพุกลางทะเล, เทพแห่งลมทั้งสี่ทิศ) เป็นผู้หนึ่งที่มีการทำบันทึกหลักฐานไว้อย่างมีเนื้อหาสาระ บุคคลผู้นี้กระตุ้นความสนใจของสเปนในค.ศ.1887 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนจากทุกเมืองที่อยู่ริมฝั่งด้านตะวันออกเฉียงใต้ของนีครอส เริ่มเดินทางกันอย่างช้า ๆ ไปยังชุมชนอิสระของเขา ในบริเวณเทือกเขาที่อยู่ถัดไป บูฮาวีมีเครื่องเคราตามแบบฉบับของ*บาเบย์ลัน*ทุกอย่าง นับตั้งแต่อำนาจในการเยียวยารักษาโรค ความอยู่ยงคงกระพัน อำนาจในการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ อำนาจในการบังคับให้เกิดไฟ น้ำท่วมและฝนตก คุณสมบัติเหล่านี้ อาจถูกมองในทำนองว่าเป็นคู่ที่อยู่ตรงกันข้ามกับความเป็นคริสเตียนได้ หากมิได้เพราะมี หลักฐานหนักแน่นเช่นเดียวกัน ที่ยืนยันว่า บูฮาวีเป็นคาทอลิกที่เคร่งครัด บูฮาวีเป็นผู้นิยมขบวนแห่ทางศาสนา และมีไม้กางเขนคล้องคออยู่ตลอดเวลา กลุ่มผู้สนับสนุนบูฮาวีซึ่งมีจำนวนมากมายมหาศาลนั้น เริ่มต้นมาจากเพียงกลุ่มชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มาร่วมกันสวดวิงวอนติดต่อกันเก้าวันตามคติคาทอลิก กลุ่มเล็ก ๆ นี้ ขยายใหญ่ขึ้น เมื่อคำบอกเล่าเกี่ยวกับอำนาจและความสามารถพิเศษของเขาแพร่กระจายออกไป ทว่าในสารที่เขาสื่อนั้นยังมีสิ่งอันที่เป็นพลังดึงดูดใจผู้คน นั่นคือคำพยากรณ์ของเขาที่ว่า โลกจะถูกทำลายด้วยน้ำท่วมครั้งใหญ่ และตกอยู่ในความมืดมิด ผู้ที่ไม่ฟังคำเรียกร้องของเขาจะพินาศลง ด้วยเหตุนี้ บรรดาสาวกของบูฮาวี จึงได้เรียกขานเขาว่าเป็น “พระมหาไถ่” ด้วยอีกชื่อหนึ่ง

ขบวนการต่าง ๆ ที่บรรยายมาข้างต้น ก็ไม่ต่างจากปรากฏการณ์ “ผู้มีบุญ” ในสยาม คือมีศูนย์กลางอยู่ที่ผู้นำทางศาสนาที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ไม่เหมือนใคร ได้แก่นักเทศน์ ศาสดาพยากรณ์ พระเจ้าและกริสโต ถ้อยคำของพวกเขา แพร่สะพัดในหมู่ประชาชนที่คุ้นเคยกับพิธีกรรมบูชาภูติผีดั่งที่มีมาแต่ดั้งเดิม รวมทั้งคุ้นเคยกับบุคคลในพระคัมภีร์เก่าและใหม่ของศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นผู้เชื่อมช่องว่างระหว่างพื้นภูมิของการดำรงอยู่ของเทพกับของมนุษย์ ร่องรอยของความหวังในยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้า มีให้ประจักษ์อยู่ เพราะหญิงชายซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาเหล่านี้ ต่างชี้ถึงการ

เปลี่ยนยุคที่กำลังจะมาถึง ดังมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ บอกเป็นลางให้รู้ล่วงหน้า เช่นโรคระบาด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งอหิวาตกโรค) ดาวหาง และความยากลำบากอันมีสาเหตุเนื่องมาจากราคาน้ำตาลในตลาดโลกตกฮวบลง

เมื่อเวลาในคริสต์ศตวรรษนี้ล่วงเลยต่อมา ชุมชนสเปนเอง ก็กลายมาเป็นสถานที่ที่เกิดความไม่สงบขึ้น ในขณะที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า พระสเปนส่วนใหญ่ ที่อยู่นอกบริเวณอันเป็นเขตของพระบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกยังคงได้รับความนับถือ หากว่าจะไม่ถึงขั้นเคารพบูชา แต่การขับไล่พระชาวฟิลิปปินส์อย่างต่อเนื่อง ก็กระตุ้นให้เกิดความตึงเครียดที่เกี่ยวเนื่องกับการแบ่งชาติเหยียดผิว ความตึงเครียดนี้จะขยายตัวเพิ่มขึ้นจนกระทั่งมีสัดส่วนระดับชาติ ในค.ศ.1862 มีเขตศาสนาเหลืออยู่เพียงสิบสองเขต ให้แก่ฆราวาสผู้ประกอบพิธีอย่างพระ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวฟิลิปปินส์ประมาณ 400 คน ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ที่มีการปกครองแนวเสรีนิยม ประกอบกับการที่มีความคิดแนวภูมิธรรมนิยม (Enlightenment) ไหลบ่าเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปิดคลองสุเอซ มีผลให้พระชาวพื้นเมืองแสดงความเรียกร้องต้องการความเสมอภาคกันมากขึ้น ปฏิกริยาของทางสเปนนั้น หนักแน่นและไม่มีการผ่อนปรน นับจากการควบคุมในตอนปลายทศวรรษ 1860 ไปจนถึงการลงมือประหารชีวิตพระบาทหลวงแนวปฏิรูปนิยมสามคนในค.ศ.1872

เหตุการณ์การประหารชีวิตข้างต้นเป็นการสร้างพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์ทั้งสาม ให้กลายเป็นนักบุญผู้ยอมตายเพื่อศาสนาขึ้นมาโดยไม่ได้ตั้งใจ และทำให้ขบวนการประชาชนที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา มีจุดเน้นเรื่อง “ความเป็นชาติ” ที่หนักแน่นยิ่งขึ้น แม้แต่ขบวนการ*ดิออส*ทั้งหลายในวิสายาส์ ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ก็ยังเรียกร้องผู้สนับสนุนให้สวดวิงวอนให้แก่ดวงวิญญาณของหนึ่งในพระทั้งสามที่ถูกสังหาร คือคุณพ่อเบอร์กอส การที่มีพระที่ผ่านการบวช เข้ามาร่วมขบวนการทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองบางขบวนการ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้กระจ่างชัดอยู่แล้ว แม้ว่าจะยังไม่มีการจัดทำบันทึกหลักฐานไว้อย่างสมบูรณ์ก็ตามที แน่นอนว่าพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์น่าจะได้เข้ามีส่วนร่วมในการกบฏมวลชนในค.ศ.1896 อย่างจริงจังและกระฉับกระเฉง และพระเหล่านี้ยังมีบทบาทในการพร่ำสอนอย่างจริงจังอยู่เบื้องหลังฉากของขบวนการต่อต้านการยึดครองของสหรัฐนับจากค.ศ.1899 เป็นต้นมา บทบาทดังกล่าวนี้ สามารถเปรียบเทียบได้กับปฏิบัติการของหมอผีชาวอินเดียนแดง

กบฏกาติปูนาน (องค์กรแห่งความสูงสุดและความสักการะสูงสุดของบุตรหลานของแผ่นดิน) ที่เกิดขึ้น ในค.ศ.1896 ปกติแล้ว มองกันว่าเป็นจุดสูงสุดของความตื่นตัวในแนวเสรีนิยม นับตั้งแต่ทศวรรษ 1880 ปัญญาชนชาวฟิลิปปินส์ที่มีความคิดแบบชาวยุโรป ได้ซึมซับรับเมื่อความคิดแนวภูมิธรรมนิยมเข้ามา และความคิดนี้ในที่สุดก็ได้รับการแปลออกมาเป็นขบวนการมวลชน อย่างไรก็ดี เมื่อมองโดยทัศนะที่ “มาจากเบื้องล่าง” แล้ว มิติทางศาสนาของขบวนการนี้ ย่อมมีอยู่อย่างไม่มีทางพลาดไปได้ วิธีการชักจูงแกมบังคับชนชั้นล่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการนั้น ผู้นำของกาติปูนานกระทำโดยนำเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเป็นอาณานิคมมาพลิกแพลงให้เข้ากับ

ภาพลักษณ์จากคัมภีร์ไบเบิล เรื่องการถูกขับออกจากสวรรค์ การที่บุคคลเข้ามาร่วมงานกับฝ่ายกบฏ จะได้รับการตีความว่าเป็นการกระทำเพื่อไถ่โทษ การร้องเรียกให้มาชุมนุมกันโดยใช้คำว่า *กาลายาอาน* ("เสรีภาพ") ก็กก้องไปด้วยความหมายเกี่ยวกับการกลับคืนไปสู่สภาพของความครบถ้วนสมบูรณ์และความมั่งคั่งไพบูลย์ ยิ่งไปกว่านั้น การประหารชีวิตนักโฆษณาผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง คือนายแพทย์โฮเซ่ ริซาล ในเดือนธันวาคม 1896 ยังทำให้ขบวนการนี้ มีผู้ยอมพลีชีพเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมา ซึ่งขบวนการก็ได้ใช้ผู้พลีชีพนี้เป็นจุดรวมความคิดด้วย ถ้อยคำและพฤติกรรมของริซาลเอง ทำให้มั่นใจได้ว่า เวลาชั่วโมงท้าย ๆ ในชีวิตของเขา จะตีความไปในแง่การเปี่ยมไปด้วยความรักและความตายของพระเยซูคริสต์ เรื่องราวทำนองนี้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ทุกคนต่างคุ้นเคยกันดี แน่นอนว่าภาพลักษณ์ของ "พระคริสต์ชาวฟิลิปปินส์" ย่อมถูกผู้นำการปฏิวัติและผู้นำนิกายอิสระต่าง ๆ หยิบฉวยมาใช้ประโยชน์พอ ๆ กัน นับแต่นั้นมา ริซาลก็กลับมาบังเกิดเป็นผู้นำการกบฏของชาวนามากมายหลายหน จนกระทั่งล่วงเข้าสู่คริสต์ศตวรรษถัดมา

เมื่อถึงค.ศ.1897 การจลาจลกาติปูนานได้รับการตีความกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นสัญลักษณ์บอกถึงการเปลี่ยนยุคที่กำลังจะมาถึง จริงอยู่ ชนชั้นสูงตามชุมชนทุกแห่ง ยกเว้นไม่กี่จังหวัดรอบ ๆ มนิลา ต่างยังคงวางตัวห่างจากความวุ่นวาย หรือไม่เช่นนั้น ก็ยังซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสเปน ทว่าประเด็นสำคัญ อยู่ที่ว่า ทั่วทั้งหมู่เกาะฟิลิปปินส์ สมาคมที่ผิดกฎหมายที่อยู่ในบริเวณรอบนอกของศูนย์กลางเมือง ต่างก่อตัวกันขึ้นมาอีก เพื่อต่อสู้กับชาวสเปน ทายาทของสมาคมโคฟราเดียบนเขาบานาเฮา – ซึ่งขณะนี้ เป็น "กาติปูนานแห่งซาน คริสโตบาล" – พร้อมนักบุญกับสายสิญจน์ประจำตัว ได้เข้าโจมตีป้อมทหารของสเปนที่ตายาบาส ขบวนการกาบิโน คอร์เตส ก็คืนชีพขึ้นมาใหม่ ในชื่อขบวนการซานตา อิกเลเซียแห่งเฟลิเป ซาลวาดอร์ บรรดาสาวกของบูฮาวี ก็กลายมาเป็นกาติปูนาน ภายใต้การนำของปาปา (พระสันตะปาปา) อิสิโอ อีกขบวนการหนึ่ง คือการ์เดีย เดอ โอเนอร์ —ซึ่งแต่แรกเริ่มรับคนเข้ามาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของพระบาทหลวงให้รอดพ้นจากกระแสสาธารณรัฐสมัยค.ศ.1898 — ขบวนการนี้ได้กลายมาเป็นขบวนการที่เปี่ยมไปด้วยความคาดหวังในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต และถูกพวกอเมริกันสลายลง ขบวนการที่มีผู้นำเป็นนักพยากรณ์ นักบุญและผู้รักษาโรคเหล่านี้ ต่างมองว่า ช่วงเวลาหลายปีที่เกิดสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของกลียุคครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นก่อนอวสานของโลก เมื่อล่วงมาจนถึงตอนปลายศตวรรษ ขบวนการทางศาสนาที่ดำเนินการทางการเมืองในช่วงหลายทศวรรษก่อนหน้านี้ ส่วนใหญ่แล้ว ปรากฏตัวขึ้นมาใหม่ ในรูปขบวนการ "ชาตินิยม" ถึงกระนั้น ขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ ยังคงแตกต่างจากขบวนการสาธารณรัฐสมัยปีค.ศ.1898 และแตกต่างจากขบวนการกู้เอกราชที่เป็นกระแสหลักอยู่ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของสหรัฐ ขบวนการชาตินิยมแบบดั้งเดิมนี้ยังกระทำการบ่อนทำลายขบวนการกู้เอกราชใหม่เหล่านี้เสียด้วยซ้ำ

เมื่อถึงตอนนี้ สงครามพิชิตดินแดนยุติลงไปแล้วเป็นส่วนใหญ่ ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มักถูกมองกันโดยทั่วไปว่าเป็นยุคใหม่ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่การแสดงให้เห็นซึ่งความเป็น "สมัยใหม่" ของหลายสิ่ง

หลายอย่าง ชาวพื้นเมืองผู้มีอภิสิทธิ์และมีบทบาทสำคัญในตอนนี้ ได้แก่ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาและอาศัยอยู่ในเมือง คนเหล่านี้พูดภาษาที่พร่ำบอกถึงความก้าวหน้าและความสามัคคีในชาติ องค์กรต่าง ๆ ซึ่งคนชั้นสูงเหล่านี้ก่อตั้งขึ้น แตกต่างอย่างเห็นได้โดยง่าย จากขบวนการอื่น ๆ ที่มีลักษณะ “ยึดจารีตประเพณี” มากกว่า และ “มองย้อนไปเบื้องหลัง” มากกว่า อันเป็นลักษณะเฉพาะของศตวรรษที่แล้ว แม้กระนั้น ขบวนการแบบยึดจารีตประเพณีนี้ ก็ยังเฟื่องฟูอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นชนบทมาจนตลอดยุคที่ระบอบอาณานิคมเจริญสูงสุด ไม่เพียงแต่เท่านั้น พื้นภูมิและวาทกรรมของแต่ครั้งเก่าก่อนเหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดครรลองของขบวนการ “สมัยใหม่” อย่างลึกซึ้งอีกด้วย

สิ่งที่ชาวอเมริกันได้ค้นพบภายหลังสงครามฟิลิปปินส์ (ค.ศ. 1899 – 1902) ก็คือ ชัยชนะทางด้านการทหารและการดึงชนชั้นสูงมาเป็นพวก มิได้ยุติเหตุการณ์ที่เรียกว่า “การปฏิวัติ” มาคาริโอ ซาเกย์ อดีตสมาชิกผู้โชกโชนมาจากสมาคมลับกาติปูนานและบางครั้ง เป็นผู้ที่แสดงบทบาทในละครศาสนา ยังคงต่อสู้กับลัทธิอาณานิคมอยู่ในลูซอนจนกระทั่งถึงค.ศ.1906 บรรดาพระบาทหลวงของศาสนจักรอากลิปายาน คริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ ซึ่งแยกตัวออกมาจากโรมในค.ศ.1902 ได้เทศนาสั่งสอนในหัวข้อ “การปฏิวัติที่ยังไม่เสร็จสิ้น” ให้แก่ศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีในโบสถ์ ผู้ร่วมพิธีนี้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยมาเป็นลำดับตลอดทศวรรษ 1910 ในคริสต์จักรนิกายอากลิปายานและนิกายอื่น ๆ ทั่วหมู่เกาะ มีวิวัฒนาการของภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่แสดงสัญลักษณ์ทางศาสนา ภาพเหล่านี้อยู่เคียงข้างกับภาพบุคคลสำคัญในศาสนาคริสต์และบุคคลสำคัญในการปฏิวัติ ในค.ศ.1910 มีรูปพระผู้ที่จะมาช่วยให้รอดพ้นแพร่สะพัดออกมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นายพลอาร์เตมิโอ ริคาร์เต้ ที่ถูกเนรเทศ ให้สัญญาว่าจะกลับมา พร้อมด้วยความช่วยเหลือของกองเรือของมิกาโด ซึ่งจะนำเอกราชมาด้วย สมาคมลับต่าง ๆ ที่อ้างตนว่าอยู่ภายใต้การบัญชาการของริคาร์เต พยายามที่จะก่อการรุกฮือเมื่อสงครามครั้งใหญ่ (สงครามโลกครั้งที่ 1) อุบัติขึ้นในค.ศ. 1914

ผู้นำการต่อต้านที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในช่วงนี้ ส่วนหนึ่งจะได้แก่ผู้รักษาโรค พ่อมดหมอผี และนักเทศน์นิกายต่าง ๆ ของสมัยก่อน ซึ่งเมื่อมาถึงสมัยนี้ ให้สัญญาว่าประชาชนจะบรรลุถึงภาวะอันวิเศษที่มีชื่อเรียกว่า “เอกราช” ในวิสายาส์ ปาปา โอตอย และปาปา อิสิโอ ครองที่มั่นอยู่ได้จนกระทั่งถึงค.ศ.1907 เฟลิเป ซัลวาดอร์ ซึ่งได้รับการแซ่ซ้องสดุดีจากบรรดาสาวกที่เป็นเกษตรกร ในฐานะกษัตริย์หรือเป็นพระสันตะปาปาหรือพระคริสต์ ยังคงเทศนาให้ประชาชนเปลี่ยนความเลื่อมใสอยู่ในลูซอนตอนกลาง จนกระทั่งถูกจับกุมในค.ศ.1910 การจับกุมเกิดขึ้น ภายหลังจากที่เฟลิเปได้เข้ายึดครองเมือง ๆ หนึ่ง ด้วยความเชื่อว่า การปรากฏดาวหางฮัลเลย์ขึ้นบนท้องฟ้า เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าเอกราช มาถึงแล้ว ทว่าภายหลังจากที่ซัลวาดอร์ถูกประหารชีวิต ก็มีคนอื่น ๆ เข้ามาบรรจุในตำแหน่งที่ว่างลงในทันที การเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมายของนิกายต่าง ๆ ในชนบท ดำเนินไปโดยที่ทางการไม่รู้ไม่เห็นเสียเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งถึงตอนต้นทศวรรษ 1920 ซึ่งเป็นตอนที่มีการต่อสู้กันอย่างประปรายระหว่างตำรวจกับคนในนิกายซึ่งมีนักเทศน์ที่รู้จักกันในนามลานตายัคเป็นผู้นำ ลานตายัคอ้างว่าตนคือริซาลที่กลับชาติมาเกิดใหม่ เกษตรกรนับพัน ๆ คนจากวิสายาส์ตะวันออกและมินดาเนาเหนือ เดินทาง

มาบรรจบกันที่เกาะบูคาส แกรนเด ซึ่งเป็นสถานที่ที่ “นครนิรันดร” จะก่อตัวขึ้นมา ภายหลังจากเกิดหายนภัยครั้งใหญ่ขึ้น นิกายนี้ ไม่ยอมจ่ายภาษี ปฏิเสธคริสต์จักรคาทอลิก และขู่ว่าจะยึดทรัพย์สมบัติของคนร่ำรวย ลำดับเหตุการณ์ที่คล้าย ๆ กันนี้ เกิดขึ้นที่นีครอสและปาเนย์ ซึ่งเป็นบริเวณที่ฟลอร์ ยนเตรนเชราโด ได้ประกาศตั้งตนขึ้นเป็นจักรพรรดิแห่งฟิลิปปินส์ในค.ศ.1921 ยนเตรนเชราโดยังประกาศว่าตนเป็นร่างที่กลับชาติมาเกิดใหม่ของพระบาทหลวงที่ได้สละชีพเพื่อศาสนาคือ โฮเซ่ เบอร์กอส และยังเป็นผู้สืบทอดภารกิจของผู้รักชาติแห่งปีค.ศ.1898 ยนเตรนเชราโดก็เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ทั้งหมด คือให้ปฏิญาณว่าจะดำเนินงานปฏิวัติให้ลุล่วงและทำให้ความฝันแบบยูโทเปียถึง “เอกราช” กลายเป็นความจริงขึ้นมา

สถานการณ์ในฟิลิปปินส์ดังกล่าว มิได้แตกต่างเท่าใดนักจากที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในพม่า ส่วนใหญ่แล้ว พวก*ปอนคยี*เมินเฉย หรือมิฉะนั้นก็ต่อต้านความเพียรพยายามของรัฐบาลที่จะสร้างความเป็นสถาบันให้แก่ระบบโรงเรียนวัด โดยเสริมวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอังกฤษ เข้ากับหลักสูตรตามจารีตเดิม ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา อังกฤษคิดว่า *กยอง* หรือโรงเรียนประจำหมู่บ้าน “ที่ล้าหลัง” จะไม่นำไปสู่ความสำเร็จ เนื่องจากนักเรียนที่เก่งที่สุดและมีความทะเยอทะยานใฝ่สูงมากที่สุด ต่างมุ่งหน้ามาเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลหรือขององค์กรสอนศาสนา ในอีกทางหนึ่ง สภาวะเช่นนี้มีความหมายถึงว่า นับจากค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1920 *กยอง*ยังคงปลอดจากการแทรกแซงของรัฐเป็นส่วนใหญ่ ชาวไร่ชาวนามากมายที่เรียนจบจากโรงเรียนเหล่านี้ ล้วนยังคงได้รับการเตือนให้รำลึกความไม่ถาวรของการปกครองของชาวต่างชาติ รวมทั้งรำลึกว่า สักวันหนึ่ง ระบบกษัตริย์จะกลับมา โดยกษัตริย์จะทรงปกป้องพุทธศาสนาและฟื้นฟูเอกภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์ การต่อต้านอีกจุดหนึ่ง อยู่ที่นิกายกึ่งปิดลับ หรือ*คาอิง* โดยมี*วิกซา*และ*ซายา*ของนิกายเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมตามศาสตร์โบราณเพื่อทำคุณไสยและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ อำนาจจากการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวทำให้พวกเขามีโอกาสที่จะเป็น*มิน-ลอง* หรือ “หน่อกษัตริย์” ได้ การอ้างตนเป็นอีกชาติหนึ่งของริซาลหรือเป็นพระสันตะปาปาของชาวฟิลิปปินส์ ก็มีอยู่ในพม่าเช่นกัน ได้แก่การอ้างตนเป็น*มิน-ลอง*และ*เสตกยา-มิน* – เช่นงา มยิน ผู้อ้างตนเป็น *มิน-ลอง พุทธยาสา* และได้เข้าโจมตีสถานีตำรวจที่ซีดอว์ในค.ศ.1907 หรือหม่อง ทัน ซึ่งอ้างตนว่าเป็น*มิน-ลอง* และเข้าพิธีขึ้นครองบัลลังก์ในค.ศ.1910 และต่อจากนั้น ก็พยายามที่จะโจมตีชเวโบ มีข่าวลือเรื่องคำทำนายเกี่ยวกับ *มิน-ลอง* ปรากฏขึ้นเป็นระยะ ๆ และพวกตำรวจ ก็ต้องเข้าขับไล่ฝูงชนที่มาชุมนุมกันตามที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ที่คาดกันว่ากษัตริย์จะมาประสูติหรือเสด็จกลับมา

ชาวดัตช์ผู้ปกครองบ้านเมืองก็หมกมุ่นวุ่นวายอยู่กับ “ความไม่สงบ” ในเขตอิทธิพลของตนไม่น้อยไปกว่านี้ การต่อต้านในอาเจะห์อันมี*อูลามา*เป็นผู้นำยังคุกรุ่นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1920 ในสุมาตราตะวันตก *คุรุ ตาเรกัต*และผู้เชื่อในศาสตร์ลึกลับ ซึ่งเป็นทายาทสืบทอดมาจากพวกปาดรี เป็นพวกที่อยู่เบื้องหลังการจลาจลต่อต้านภาษีส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในค.ศ.1914 ระหว่างค.ศ.1915 ถึงค.ศ.1917 เขตชนบทในบาตักให้การตอบสนองต่อบรรดาผู้นำที่รับตำแหน่งอันทรงฤทธิ์ “ศรีสิงห์มังคราชา” อีก

ครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้ พวกเขาหาแรงบันดาลใจได้จากพิธีละหมาดและพิธีกรรมสร้างความบริสุทธิ์ของอิสลาม ขบวนการปาร์ฮูดัมดัม อันเป็นชื่อที่ใช้เรียกขบวนการล่าสุดของบาตัก เร่งเร้าให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับดัตช์ ทว่ากระทำแยกต่างหากโดยสิ้นเชิงจากขบวนการอิสลามอื่น ๆ ในสมัยนั้น แน่นอนว่าชวาเองก็มีส่วนร่วมในการสร้างความไม่สงบอยู่ไม่น้อย โดยศูนย์กลางแห่งความไม่สงบนี้อยู่ที่การรอคอย*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม) กยาอิ เดอร์มาดชาชา เป็นลักษณะแบบฉบับกษัตริย์ดังว่า เดอร์มาดชาชาเป็น*สันตรี*ผู้สัญจรคนหนึ่ง ซึ่งได้รับการฝึกอบรมทางด้านศาสตร์ลึกลับใน*เปสันเตรน*ต่าง ๆ เดอร์มาดชาชาดึงคนมาเป็นสาวกได้กลุ่มหนึ่ง จากนั้น ก็ประกาศว่าตนเองเป็น*ระตู อะดิล* ใน ค.ศ.1907 ผู้ที่ผู้สนับสนุนเดอร์มาดชาชา เข้าสู่การสัประยุทธอย่างกล้าหาญ ด้วยความคาดหวังว่าจะมีตัวละครจาก*วาหยัง*เช่น โตก็อกและเซมาร์ มาช่วยเหลือพวกเขา เช่นเดียวกับในฟิลิปปินส์ ในระหว่างการปฏิวัติของชวา มีการวอนขอความช่วยเหลือจากวีรชนใน*อาวิต* (เรื่องรักใคร่และผจญภัยที่ร่ายเป็นจังหวะ) ได้แก่เบอร์นาโด คาร์ปิโอ และดอน ฮวน ติโญโซ

ทำนองเดียวกันขบวนการประชาชนของเวียดนามก็มีความหวังที่จะฟื้นฟูระบอบกษัตริย์เช่นในอุดมคติขึ้นมาใหม่ ความหวังนี้เป็นสิ่งที่สร้างกำลังใจให้แก่ขบวนการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการที่อยู่ทางตอนใต้ แม้ว่าฝรั่งเศสจะควบคุมราชสำนักอยู่ แต่ทางราชสำนักก็ยังให้สัญญาณบอกให้รู้ว่าระเบียบของจักรวาลที่ราชสำนักเป็นตัวแทนอยู่ จะกลับคืนมา ในค.ศ.1912 นักปฏิวัติผู้นับถือศาสนาขงจื๊อ ฟาน บอย เจา ผู้ซึ่งก่อนหน้านี้ ได้ออกสำรวจความรู้สึกของนักเทศน์นิกายต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงได้ก่อตั้ง “สมาคมฟื้นฟู” (หรือ กวาง ฝุก ฮอย) แนวนิยมกษัตริย์ขึ้น และได้ก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลขึ้น โดยมีเจ้าชายเกือง เด ผู้ถูกเนรเทศ เป็นผู้บัญชาการ ในค.ศ.1915 กองทัพของเจ้าชายเกือง เดเคลื่อนย้ายออกจากฐานที่มั่นในจีน เพื่อโจมตีเมืองต่าง ๆ บางเมืองที่อยู่ทางเหนือ ทว่าพ่ายแพ้อย่างยับเยิน ปีถัดมา จักรพรรดิดุย เติน ซึ่งยังทรงพระเยาว์ ทรงเชื่อคำแนะนำของปราชญ์ลัทธิเต๋า โดยพระองค์ได้ทรงก่อการรัฐประหารต่อต้านฝรั่งเศสขึ้น รัฐประหารครั้งนี้ สิ้นสุดลงอย่างรวดเร็ว ด้วยการที่จักรพรรดิทรงถูกควบคุมพระองค์ไว้ที่วัดในพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง ทางใต้ของเมืองเว้ อันที่จริงแล้ว จักรพรรดิดุย เติน ทรงเป็นจักรพรรดิเวียดนามพระองค์หนึ่งในจำนวนสามพระองค์ ที่ถูกฝรั่งเศสปลดจากบัลลังก์และเนรเทศออกไปในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1885 ถึงค.ศ.1926 การแสดงการต่อต้านดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมหาศาลต่อชาวบ้าน ที่มองศูนย์กลางเก่า ด้วยความหวังและความคาดหมายว่าจะได้รับการบำรุงเลี้ยงจากศูนย์กลางเก่า

ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่กบฏชาวนาในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ตอบสนองต่อสัญญาณแนวนิยมกษัตริย์ตามแบบฉบับของตนเอง เช่นเดียวกับในพม่า การหายไปของจักรพรรดิเวียดนามในทางพฤตินัย เป็นการเปิดสนามให้แก่ใครก็ตามที่ให้สัญญาว่าจะสร้างระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ขึ้นมา ได้อ้างตนขึ้นเป็นจักรพรรดิ ในราวค.ศ.1912 ผู้เยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บผู้หนึ่ง ซึ่งรู้จักกันในนามของ ฟาน ซิค ลอง (หรือ ฟาน มังกรแดง) และเป็นผู้ที่อ้างตนว่าเป็นทายาทผู้สืบเชื้อสายมาจากจักรพรรดิฮัม งี ที่ถูกปลดจากตำแหน่ง ได้เรียกร้องให้โค่นล้มพวกฝรั่งเศส การเรียกร้องเป็นเหตุ

ให้บรรดาสาวกผู้นุ่งขาวห่มขาวของเขา บุกโจมตีไซง่อนในค.ศ.1913 ในค.ศ.1916 บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำประสบกับคลื่นการจลาจลอีกระลอกหนึ่ง คราวนี้ มีศูนย์กลางอยู่ที่พระที่มีนามว่า เบย์ โด ซึ่งอาศัยอยู่บนภูเขาต้องห้าม ไม่ว่าการจลาจลนี้จะมีความเกี่ยวพันกับการก่อรัฐประหารของจักรพรรดิ ดุย เติน ดังที่พวกฝรั่งเศสระแวงสงสัยอยู่หรือไม่ก็ตาม แต่เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับพระเมตไตรยที่แพร่สะพัดอยู่ในช่วงเวลานี้ มีท่วงทำนองของคำสั่งกษัตริย์อยู่อย่างแน่ชัด "ท่านจ่ายชำระหนี้สินทั้งสี่*ไปได้อย่างไร ในเมื่อยังมิได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของตัวเองได้ถึงหนึ่งในสิบ ท่านแสร้งทำเป็นว่าซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์และต่อบิดาและมารดาของท่านได้อย่างไรกัน..."[18]

ในแง่หนึ่ง อาจตีความได้ว่า สงครามอาณานิคมในศตวรรษก่อนหน้านี้ ยังไม่เคยยุติลงความคิดความเชื่อเรื่องการต่อต้าน ยังคงได้รับการหล่อเลี้ยงอยู่อย่างซ่อนเร้น โดยก่อตัวขึ้นมาในรูปการจลาจลเฉพาะเมื่อรัฐบุกรุกเข้ามาในชีวิตของหมู่บ้านมากเกินไป การก่อตัวยังอาจเกิดขึ้นเมื่อมีสัญลักษณ์ที่บอกถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างหายนะปรากฏขึ้น—เป็นต้นว่า ดาวหางฮัลเลย์ สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก หรือแม้กระทั่งสิ่งที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น อย่างเช่นน้ำท่วมใหญ่ในตรังกานูเมื่อค.ศ.1926 หรือการระเบิดของภูเขาไฟจานลาออน ในนีครอสเมื่อค.ศ.1927 ริซาลและวีรชนแห่งการปฏิวัติคนอื่น ๆ ได้รับการเคารพบูชาตามโบสถ์ของนิกายต่าง ๆ ตั้งแต่ย่านภูเขาบานาเฮาในลูซอนไปจนกระทั่งถึงบูคาส แกรนเด ในมินดาเนา ที่ชเวโบในพม่าตอนกลาง ก็มีหน่อกษัตริย์ปรากฏตัวขึ้นมาเป็นระยะ ๆ หน่อกษัตริย์เหล่านี้ เร่งเร้าให้ประชาชนงดจ่ายภาษีและโจมตีสำนักงานของรัฐบาลอังกฤษ แม้เมื่อเวลาล่วงมาจนถึงกลางทศวรรษ 1930 ที่วัดแห่งหนึ่งบนภูเขาต้องห้ามของเวียดนาม ก็ยังมีการทำพิธีบูชาภาพถ่ายของจักรพรรดิดุย เติน ซึ่งถูกปลดจากบัลลังก์อยู่ ที่มางกาเดาในย่านกลางเมืองของปัตตาเวีย---ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจของจักรวรรดิดัตช์—เป็นสถานที่ซึ่งมีการบูชานักบุญ การบูชาจะเน้นที่สุสานศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งทำหน้าที่เป็นประหนึ่งตัวเร่งปฏิกริยาของขบวนการระดับ*อะดิล*บางขบวนการ สถานที่เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของวงจรการสื่อสารคมนาคมที่กว้างขวาง และเป็นเส้นทางสัญจรของเหล่านักร้องนักแหล่ ผู้แสวงหาความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ลึกลับ ผู้วิเศษที่เดินทางรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และหมอดูกับผู้แสวงบุญธรรมดาสามัญ ตามชุมทางบางแห่ง มีกลุ่มครูกับสานุศิษย์สมาคมชาวนา ลัทธิความเชื่อต่าง ๆ และสมาคมลับ เกิดขึ้นมากมาย สถานที่เหล่านี้ เป็นที่ซึ่งผู้คน ได้รับรู้ถึง "เอกราช" หรือ "เสรีภาพ" จากความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชน จากการจัดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากการฝึกซ้อมศิลปะการป้องกันตัว และจากพิธีกรรมทางศาสนา และอื่น ๆ ทำนองนี้

---

* คำสอนของนิชิเรน ไดโชนิน (*Nichiren Daishonin* มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1222-1282) เจ้านิกายหนึ่งของพุทธศาสนาซึ่งเน้น ว่าชาวพุทธมีหนี้บุญคุณซึ่งจะต้องชดใช้ให้แก่ 1.สิ่งมีชีวิตทั้งปวง 2. บิดามารดา 3. จักรพรรดิผู้ครองเมือง 4. รัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

[18] อ้างใน Hue Tam Ho Tai, 75.

แม้กระทั่งหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งปกติแล้ว อยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของ *ปอนคยี* หรือ *กยาอิ* หรือพระ ที่ต่อต้านอาณานิคม ก็สามารถเป็นสถานที่ตั้งของงานต่อต้านอาณานิคมอย่างลับ ๆ ได้ทั่วทั้งหมู่บ้าน

กรณีทั้งหลายที่กล่าวมานี้ ส่วนใหญ่—หากว่ามิใช่ทั้งหมด จะใช้การปรากฏตัวของผู้นำที่เที่ยงตรงและเป็นธรรม เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการก่อจลาจลขึ้น มีการทำอดีตให้เป็นตำนาน เพื่อเป็นการสร้างเงื่อนไขให้สังคมได้มีกษัตริย์อย่างในอุดมคติ หรือผู้รักชาติที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน บุคคลเหล่านี้คือ ศูนย์รวมพลังของสังคม ความหวังของประชาชนทั่วไป ว่าจะมีคนประเภทนี้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งเช่นนี้ เป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ถึงการขาดศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ อันเป็นที่มาของอำนาจ ในยุคแห่งความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจและการปกครองของคนต่างด้าว ดังนั้น เราจึงอาจคาดหมายได้ว่า ในสังคมที่ระบบกษัตริย์ยังมีพลังชีวิตอยู่ เช่นในสยาม และแม้ในบริเวณที่ระบอบกษัตริย์มีพลังชีวิตน้อยกว่าที่สยาม เช่นในกัมพูชาและรัฐมลายูทั้งหลาย เราจะพบกรณีการเกิดขบวนการต่อต้านอาณานิคมของประชาชนน้อยกว่า

ผีจากอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้ว แน่นอนว่ามิได้ตามมาหลอกหลอนกษัตริย์ไทย กษัตริย์ไทยทรงรับบทบาทเป็นผู้ปกป้องศาสนาอย่างประสบความสำเร็จ รวมทั้งบทบาทการเป็นผู้คัดท้ายรัฐนาวาและเป็นเครื่องลางประจำชาติ ในพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวใน ค.ศ.1911 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมองพระองค์เองว่าทรงเป็นผู้ครอบครองพลังของชาติ พระองค์จึงทรงใช้พลังนี้เพื่อประโยชน์และความผาสุกของทุกคน สำหรับเกษตรกรชาวไทย พระราชดำรัสดังกล่าว ล้วนเป็นการยืนยันทัศนะที่ว่ากษัตริย์ทรงเป็นที่มาแห่งบุญและพละกำลัง แม้จะมีการก่อจลาจลขึ้นมาเป็นครั้งคราว โด*ยผู้วิเศษ*ชาวไทยเป็นผู้นำ เช่นที่เกิดขึ้นใกล้กับสระบุรี ทางตอนเหนือของกรุงเทพ ในค.ศ.1925 การจลาจลนี้ ก็มิได้ท้าทายศูนย์กลางอำนาจของระบอบกษัตริย์ หากแต่องค์กษัตริย์นั้นเองคือผู้ที่ไอ้ ก้าน ผู้นำฝ่ายกบฏ ได้ถวายฎีกาถึงความเดือดร้อนของตน ความเดือดร้อนนี้ล้วนแล้วแต่มีต้นกำเนิดมาจากการที่ต่างชาติเข้ามาแทรกแซงศาสนาและชีวิตด้านเศรษฐกิจของสยาม แน่นอนว่า ยังมีขบวนการอื่น ๆ ที่แผ่ขยายออกไปกว้างขวางยิ่งกว่านี้ ได้แก่ขบวนการซึ่งมี*ผู้มีบุญ*เป็นผู้นำขบวนการ ทว่า ขบวนการเหล่านี้ เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีแนวพรมแดนที่กำหนดขึ้นมาอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และแนวพรมแดนนี้ผลักไสประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ซึ่งโดยปกติธรรมดาแล้วสวามิภักดิ์อยู่กับเวียงจันทน์ ให้เข้ามาอยู่ในเขตอิทธิพลของไทย ด้วยเหตุนี้ ในช่วงที่เกิดการจลาจลขึ้นในค.ศ.1924 ในค.ศ.1933 และ ในค.ศ.1936 ประชาชนจึงมองว่า การเสด็จมาของพระเมตไตรย เป็นบทโหมโรงก่อนที่จะมีการสถาปนาราชอาณาจักรลาวขึ้นมาใหม่

เช่นเดียวกับกษัตริย์ไทย กษัตริย์กัมพูชายังคงเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ประจำชาติ เป็นผู้ปกป้องพุทธศาสนา และในระดับหมู่บ้าน ยังทรงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญกึ่ง ๆ เป็นเทพเจ้าอยู่ด้วย ทว่าฝรั่งเศสจำจะต้องคิดราคาค่าอารักขาที่ตนให้แก่กัมพูชา การเรียกร้องต้องการอย่างมากเกินควรของอาณานิคม ในรูปการเกณฑ์แรงงานและการเก็บภาษี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ค.ศ.1912 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นตามชนบท ซึ่งมาถึงจุดสุดยอดในค.ศ.1916 เมื่อเกษตรกรจำนวนนับหมื่นคน

เดินขบวนมาบรรจบกันที่พนมเปญ เหตุการณ์นี้บีบบังคับให้พระเจ้าสีสวัสดิ์ ต้องทรงมีพระราชดำรัสแก่ฝูงชนที่โกรธแค้นในบริเวณนอกพระราชวังของพระองค์ ต่อมาภายหลัง พระองค์ได้เสด็จโดยทางรถยนต์ ผ่านไปทั่วบริเวณชนบทที่มีความปั่นป่วนวุ่นวายมากที่สุด เพื่อแสดงให้ประจักษ์ถึงพระราชอำนาจของพระองค์และเป็นการให้การยืนยันแก่ประชาชน พระเจ้าสีสวัสดิ์ทรงจัดการให้ผู้ประท้วงสงบลงได้สำเร็จ ด้วยการปรากฏพระองค์ ซึ่งไม่ต่างจากที่พระเจ้านโรดมทรงกระทำในช่วงที่เกิดการจลาจลเมื่อปี ค.ศ 1885 ทั้งนี้เพราะพระองค์คือ*หลวง (Luong)* คือกษัตริย์ ที่ประชาชนคาดหวังว่าจะมาช่วยบรรเทาทุกข์ให้ มิใช่พวกฝรั่งเศส ทว่า ณ ที่ซึ่งสายพระเนตรทอดไปไม่ถึงนั้น ก็มีการโจมตีเกิดขึ้นเช่นตามไร่ขนาดใหญ่ สำนักงานของรัฐบาล และการทำร้ายชาวต่างชาติ เป็นต้น เช่นเดียวกับในอดีต พระภิกษุและบรรดาผู้มีบุญ มักเป็น ผู้ปลุกปั่นให้เกิดการกระทำดังกล่าว ตามจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ก็เป็นที่พยากรณ์ได้ว่า จะต้อง “เกิดความวุ่นวาย” ขึ้นอย่างแน่นอน เพราะบริเวณนี้มีผู้มีบุญซึ่งมีความเกี่ยวพันกับลัทธินิกายต่าง ๆ และฐานที่มั่นของพวกเขาก็อยู่เลยพรมแดนออกไปถึงในโคชินจีน อันที่จริงแล้ว มีรายงานว่า ในค.ศ.1927 เกษตรกรกัมพูชาจำนวนนับพัน ๆ คน ได้บุกบั่นเดินทางมาจนถึงศูนย์นิกายเกา ได ในเตย นินห์ – ก่อนที่ฝรั่งเศสจะปิดพรมแดน—เพื่อที่จะมาทอดกายลงต่อหน้ารูปปั้นของเจ้านายพระองค์หนึ่งซึ่งประทับอยู่บนหลังม้าสีขาว การกลับชาติมาเกิดใหม่ในเวลาอันใกล้ของเจ้านายพระองค์นี้ จะเป็นเครื่องหมายบอกถึงการ ฟื้นฟูราชอาณาจักรกัมพูชาขึ้นมาใหม่ เพราะอย่างไรก็ตาม ประชาชนก็ยังมีความคาดหวังไปต่าง ๆ นานาว่าจะมีกษัตริย์ผู้ที่จะมาทรงช่วยให้รอดพ้น มาแทนที่กษัตริย์องค์ที่นิยมฝรั่งเศสที่กรุงพนมเปญ!

ในมลายูลักษณะการอารักขาของอังกฤษ—คือด้วยการไม่แทรกแซงวัฒนธรรมและศาสนา และด้วยการส่งเสริมความโอ่อ่าอลังการ์ของราชสำนัก—ย่อมหมายถึงว่า โลกของสุลต่านมลายูและราษฎรของพระองค์ ส่วนใหญ่แล้ว ยังคงเป็นเช่นเดิมโดยไม่มีการบุบสลาย ยิ่งไปกว่านั้น เหล่าเกษตรกร ยังได้รับการปกป้องจากเศรษฐกิจการส่งออก และจากความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นควบคู่กันมา โดยนโยบายนำแรงงานชาวจีนและชาวอินเดียเข้ามาในประเทศ ทว่าความอดกลั้นของเกษตรกรต่อความเรียกร้องต้องการของเจ้าอาณานิคม ก็มีขอบเขตจำกัดอยู่ ทั้งนี้รวมทั้งอิทธิพลของสุลต่านและเจ้าหน้าที่อิสลามซึ่งเป็นคณะผู้ติดตามพระองค์ ซึ่งแสดงออกไม่ได้มากด้วย การจลาจลในค.ศ.1915 ที่กลันตัน เริ่มต้นที่บริเวณขอบนอกของอำนาจของสุลต่าน ซึ่งเป็นบริเวณที่ฮัจญีและอิหม่ามทั้งหลาย—ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามอย่างไม่เป็นทางการ—ยังคงใช้อำนาจผู้นำของท้องถิ่นอยู่อย่างต่อเนื่อง พวกกบฏหาทางที่จะขับไล่ชาวต่างชาติออกไป และเปลี่ยนแปลงระบบภาษี พวกเขามีความห้าวหาญยิ่งขึ้นเพราะเชื่อว่า อังกฤษกำลังจะแพ้สงครามในยุโรป และด้วยความจริงในข้อที่ว่า ฮัจญี มัต ฮัสซัน ซึ่งเป็น ผู้นำของพวกเขา ผู้ซึ่งมีสมญานามว่า โต จังกุต เป็น*เกรามัต* หรือผู้วิเศษซึ่งมีฤทธิ์เดชเหนือธรรมชาติดินแดนตรังกานูที่อยู่ติดกัน จะประสบความขัดแย้งรุนแรงหนักหน่วงยิ่งกว่านี้ไปอีก ในอีกสิบปีให้หลังตาม ภูมิภาคต่าง ๆ ที่อยู่ทางต้นแม่น้ำของตรังกานู ครูสอนศาสนาในชนบทคือ*เซย์ยิด* (ผู้สืบเชื้อสายมา จากศาสดา) และ*เกรามัต* จะเป็นศูนย์รวมพลังที่เป็นทางเลือก

นอกเหนือจากสุลต่านเสมอมา ในยามที่เกิดเหตุวิกฤติ ดังนั้น เมื่อกบฏชาวนาปะทุขึ้นใน ค.ศ.1928 เพราะถูกยั่วยุจากข้อบังคับใหม่เรื่องที่ดิน การกบฏครั้งนี้ จึงถูกวางกรอบให้อยู่ในเงื่อนไขการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับพวก*กาฟีร์* สุลต่านพระองค์ใหม่กับเจ้าหน้าที่อื่น ๆ จะเข้ามาแทนที่ผู้ที่ได้กลายเป็นผู้รับใช้อาณานิคมหรือ *โอรัง เนรากา* หรือ ชนแห่งนรก ดังคำที่ฮัจญี ดราห์มาน ได้กล่าวไว้

เท่าที่ผ่านมา เราได้พิจารณาขบวนการประท้วงต่าง ๆ ที่มีกำเนิดมาจากสถานที่เดิม ๆ ที่เคยเกิดความไม่สงบและการต่อต้านศูนย์กลางมาก่อน ทว่าปรากฏการณ์ที่มองเห็นได้ชัดเจนอย่างหนึ่งในต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ คือการปรากฏผู้นำและขบวนการต่าง ๆ ที่มีฐานที่มั่นอยู่ในเมือง ซึ่งมีสุ้มเสียงแสดงความเป็นนักชาตินิยมที่กร้าวยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ระบอบอาณานิคม อย่างน้อยก็ในช่วงระยะเสรีนิยม พิจารณาเห็นว่า การให้ฝ่ายต่าง ๆ มีตัวแทนอยู่ในสภาประชาชนและในสภานิติบัญญัติที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น จะเป็นแง่มุมที่สำคัญของความก้าวหน้าของชาวพื้นเมือง และส่งเสริม หรืออย่างน้อย ก็ไม่ถือเป็นความผิด หากว่าปฏิบัติงานอยู่ภายในขอบเขตจำกัด ทางฝ่ายชนชั้นสูง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ที่มีการศึกษา ก็ฉวยโอกาสนี้เปล่งเสียงแสดงความใฝ่ฝันของตนเอง เมื่อมาถึงตอนนี้ ผู้จัดการชุมนุมในเมืองซึ่งเรียกร้องวิงวอน โดยผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์และระหว่างการชุมนุมให้สามัคคีกันนั้น ในไม่ช้าผู้จัดการชุมนุมเหล่านี้ ก็ได้พบว่าตนเองกำลังประสบความยุ่งยากกับลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลง ที่มีรากฝังอยู่ลึกกว่านั้น และยังมักถูกดึงลงไปอยู่ในลักษณะจำเพาะที่ว่านั้นอยู่เสมอ ในฟิลิปปินส์ ภายใน ค.ศ.1909 นักต่อสู้ของปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า คือ มานูเอล เกซอน กับเซอร์กิโอ ออสมีนา ได้กลายเป็นผู้ช่ำชองในการดึงความทรงจำถึงการปฏิวัติสมัยปีค.ศ.1896 ออกมา และปรับเปลี่ยนความทรงจำเหล่านี้ เพื่อใช้ต่อสู้ในการเลือกตั้งในชวา เมื่อซาเรกัต อิสลาม เริ่มต้นแผ่ขยายออกไปทั่วเกาะเป็นครั้งแรกในค.ศ.1913 นักโฆษณาที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดขององค์กรนี้ คือ โอมาร์ ซาอิด ตโจโครอามิโนโต ได้ใช้ภาพลักษณ์ที่คุ้นเคยกันดี จากหนังตะลุง*วายัง* และศาสนาอิสลามในการเรียกร้องให้ชนในชาติ สมานฉันท์เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อสร้างความก้าวหน้าและความเสมอภาคกับพวกดัตช์ ในพม่าในช่วงทศวรรษ 1920 ผู้นำในเมืองขององค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า ในชื่อย่อว่า จีซีบีเอ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสมาคมของพระภิกษุที่มีชื่อว่า องค์ประชุมใหญ่ของคณะสังฆ์สามัคคี ในชื่อย่อว่า จีซีเอสเอส ได้นำคำประกาศของตนไปเผยแพร่ยังชนบท โดยก่อตั้งสมาคมชาตินิยมขึ้นตามชนบท มีชื่อว่า *หวุ่นธนู อธิน* ในข้อเขียนและสุนทรพจน์ของสมาคม ที่ตั้งใจบอกกล่าวแก่ผู้อ่านและผู้ฟังตามหมู่บ้าน มีการอ้างอิงถึงพุทธประวัติและคำสอนต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยกระจายแทรกไปกับข่าวสารทางการเมืองของ*หวุ่นธนู*

การชุมนุมขององค์กรปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า องค์กรซาเรกัต อิสลามและจีซีบีเอ ล้วนเป็นกิจกรรมที่ใหญ่โตมโหฬารและเต็มไปด้วยสีสัน นักการเมืองและผู้จัดการชุมนุม กล่าวปราศรัยถึงความก้าวหน้าและเอกภาพ โดยกล่าวโจมตีการแบ่งชาติเหยียดผิวและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมอย่างเผ็ดร้อน ในที่ชุมนุมเหล่านี้ ยังมีการพูดถึง “อิสรภาพ” “*กีเมอร์เดกาอาน*” “*อินดีเพนเดนเซีย*” และอื่น ๆ ทำนองนี้ สำหรับคนส่วนใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือที่มาฟังคำปราศรัย สิ่งที่พวกเขามักจดจำอย่างติดหูติดตา

คือภาพลักษณ์ของสวรรค์ ของนิพพานในทางโลกย์ หรือ *โลกกะนิพพาน (lokka nibban)* ระเบียบแบบแผนที่เป็นธรรมและมีศีลธรรม โลกที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์กับกฎของสวรรค์ อนาคตที่ปราศจากภาษีและปราศจากการเกณฑ์แรงงานโดยไม่ได้ค่าตอบแทน จุดใหญ่ใจความสำคัญไม่ว่าจะเป็นเรื่องเอกราชที่กำลังจะมาถึง เรื่อง "คำพยากรณ์ดชายาบายา" ซึ่งเป็นคำทำนายเกี่ยวกับผู้ปลดปล่อยชาวชวา หรือเรื่องการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ของพม่า ต่างก็มักวกไปสู่ยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต เมื่อการชุมนุมที่น่าจดจำเหล่านี้ กลายเป็นหัวข้อของข่าวเล่าลือ ตัวนักการเมืองทั้งหลาย ก็ถูกมองในลักษณะที่ต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง ตโจโครอามิโนโตนั้น เป็นที่คิดกันว่ามิใช่ใครที่ไหนอื่น นอกเสียจากปราบุ เฮรุ ตโจโคร หรือ*ระตู อะดิล*ที่เฝ้ารอคอยกันอยู่เกซอน ซึ่งมาจากสหรัฐในค.ศ.1916 หลังจากที่ได้วิ่งเต้นขอเสียงสนับสนุนเพื่อการปกครองตนเองได้เป็นผลสำเร็จในท้ายที่สุด ได้รับการแซ่ซ้องว่าเป็นผู้ไถ่บาปที่นำเอกราชมาให้ อู ชิต เหลียง ประธานของจีซีบีเอของพม่า เมื่อไปไหนมาไหน จะมีคนติดตามรายล้อมรอบตัว พร้อมกับช่วยกันชูฉัตรทองไว้เบื้องบน และได้รับการต้อนรับจากเกษตรกรด้วยช้างที่จัดแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างโอ่อ่า

แน่นอนว่า ขบวนการมวลชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่อยู่ในฐานะที่จะให้ความเห็นชอบกับการเคลื่อนไหวและการดำเนินการที่อาจมีผลในทางล้มล้างสภาวะทางการเมืองเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เกซอนและตโจโครอามิโนโต—ซึ่งมีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับผู้อุปถัมภ์และที่ปรึกษาเจ้าอาณานิคมของตน—ต่างพยายามอย่างมากที่จะป้องกันมิให้พลังงานของประชาชน เบี่ยงเบนองค์กรของตนไปจากเป้าหมายเรื่องความก้าวหน้าของชนพื้นถิ่น *พร้อมกับ*ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อประเทศแม่ด้วยในขณะเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น การเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองภายในระบอบอาณานิคม ยังให้ความมั่นใจว่า ชนชั้นสูงพวกใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก จะมีอาชีพการงานที่ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคงและจะ ได้รับรางวัลตอบแทนเป็นการส่วนตัวด้วย แน่นอนว่า ในฟิลิปปินส์นั้น การรณรงค์เพื่อเอกราช มิได้ตัดโอกาสการสั่งสมทรัพย์สินออกไป ในพม่า ผู้นำที่มีชื่อเสียงโด่งดังของจีซีบีเอส่วนกลางมากมาย ต่างสมัครเข้ารับการเลือกตั้งเข้าสู่สภานิติบัญญัติกันในเวลาไม่ช้านาน ซึ่งมีผลเท่ากับการต้องยุติบทบาทของตนในกิจกรรมการคว่ำบาตร และการไม่ร่วมมือในแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งพระสังฆราชที่ได้รับการกู้ตำแหน่งขึ้นมาใหม่ – ซึ่งขณะนี้ เป็นพันธมิตรกับอังกฤษ—ก็ยังพยายามทว่าไร้ผล ที่จะคอยขัดขวางมิให้พวก*ปอนคยี*ดำเนินการปลุกระดมทางการเมือง ดังนั้น ในขณะที่นักการเมืองโดยทั่วไปใช้ประโยชน์จากความคาดหวังถึงยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต เพื่อหาเสียงสนับสนุนจากฝูงชน แต่การกระทำของพวกเขา ก็มีแนวโน้มที่จะไม่เป็นไปตามคำพูด และสิ่งนี้ ทำให้พวกเขาตกเป็นเป้าการวิพากษ์จากพวกหัวรุนแรง ทว่าพวกหัวรุนแรงนี้ก็ใช้ความคิดทางศาสนาในการถกประเด็นโต้แย้งของตนเองด้วยเช่นกัน

การวิพากษ์นักการเมืองดังเช่นเกซอน โรซาส และออสมีนาอย่างเจ็บแสบ ปรากฏอยู่ทั่วไปในสิ่งพิมพ์ของขบวนการชาวนาฟิลิปปินส์ นับตั้งแต่สิ่งพิมพ์ที่มีชื่อว่า ริการ์ติสตาส ในทศวรรษ 1910 ไปจนถึงหนังสือพิมพ์ซักดาล ในทศวรรษ 1930 การนำความทรงจำที่เกี่ยวกับปฏิวัติมาใช้ประโยชน์

ในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง มีขีดจำกัดในตัวเองอยู่ เนื่องจากเหล่าผู้นำเกษตรกรจากตั้งแต่เปโดร คาโลซา ในลูซอน ไปจนถึงลานตายัค ในมินดาเนา ต่างก็กำลังกระทำการอย่างเดียวกัน ด้วยการอ้างตนว่าเป็นฑูตสวรรค์หรืออ้างดื้อ ๆ ว่าตนเป็นริซาลและโบนิฟาซิโอ กลับชาติมาเกิด ความแตกต่างอยู่ที่ว่า พวกเขาดำเนินชีวิตตามความเชื่อของตนด้วยการท้าทายรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของวีรชนในอดีต ดังที่คาโลซาได้กล่าวไว้ว่า พวกเขาก่อการกบฏในค.ศ.1931 เพื่อที่จะแสดงให้พวกอเมริกันได้มองเห็นว่า "ไม่มีเมืองใด ไม่ว่าจะเล็กสักปานใด ที่ปราศจากประชาชน*ที่แท้จริง*"[19] คำว่า "ที่แท้จริง" นั้น มีความหมายเหมือนเช่นที่พวกซักดาลิสตา กล่าวประกาศซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า มี*ลูบ* (ชีวิตภายใน) ที่สอดคล้องตรงกันกับ*ลาบา* (สิ่งที่อยู่ภายนอก) เกซอนกับพวก ถูก "กล่าวหา" หรือ*ซักดาล* ว่าเสแสร้ง มิได้มีความยึดมั่นในส่วนลึกอย่างแท้จริง "ผู้นำของประเทศที่อยู่ใต้บังคับของอาณานิคม" หนังสือพิมพ์ซักดาลประกาศ "ควรจะเป็นคนแรก ในการเสียสละ…ไม่มีเสรีภาพใดที่เคยได้มาด้วยความผาสุกไม่เคยมี ผู้ใด ที่มีชัยชนะโดยมิได้เดินทางข้ามเนินเขาโกลโกธา และถูกตรึงบนไม้กางเขนแห่งคาลวารี"[20]*

ตโจโครอามิโนโตเป็นผู้ถูกโจมตีด้วยเช่นกันว่ากระทำการเฉพาะเพื่อสนองความทะเยอทะยานส่วนบุคคลของตนเองและยังถูกกล่าวหาอีกว่าจัดการอย่างผิดพลาดกับเงินกองทุน ข้อกล่าวหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่านี้ เกิดขึ้นในตอนต้นทศวรรษ 1920 ผู้กล่าวหาคือนักต่อสู้ ซึ่งบางคน เป็น*อูลามา*และ*กยาอิ* ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง นักต่อสู้เหล่านี้กล่าวหาว่า ปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม องค์กรซาเรกัต อิสลาม ส่วนกลาง และองค์การมูฮัมมาดิยาห์ เพียงแต่ใช้คำวิงวอนให้อิสลามสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องอำพรางเพื่อมิให้เห็นว่า พวกตนกำลังผละหนีไปจากการต่อสู้ ในระหว่างการกล่าวโจมตีของเขา ฮัจญี โมฮัมหมัด มิสบาช ซึ่งเป็น*มูบาลิกห์* (นักโฆษณาอิสลาม) แนวหน้าผู้ได้รับการศึกษาจาก*เปสันเตรน* ได้แยกแยะให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง*อิสลาม เซดจาติ* (อิสลามที่แท้จริง) กับ*อิสลาม ลามิซาน* (อิสลามปลอม) หรือระหว่าง*มุกมิน* (มีศรัทธา) ซึ่งสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อพระผู้เป็นเจ้า กับ*มูนาฟิก* (พวกเสแสร้งหลอกลวง) ซึ่งอ้างตัวเองว่าเป็น*มุกมิน*เพียงเพื่อโอ้อวดเท่านั้น นักโฆษณาอิสลามใน บันเตน มินังกาเบา อาเจะห์และตรังกานู ก็ส่งเสียงสะท้อนออกมาอย่างเดียวกันเหมือนกับเป็นลูกคู่

องค์กรสาขาที่อยู่ในท้องถิ่นขององค์กรปาร์ติโด นาซิโอนาลิสต้า องค์กรซาเรกัต อิสลามและจีซีบีเอ มิได้ยึดมั่นกับกำหนดการทำงานขององค์กรกลางเสมอไป ผู้นำหัวรุนแรงของสาขาจัดให้มีการนัดหยุดงานและการเดินขบวน โดยไม่ได้รับการอนุญาตอย่างเป็นทางการ ผู้นำเหล่านี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็โน้มเอียงไปหาองค์กรที่มีการประนีประนอมน้อยกว่า อย่างเช่นเดโมคราต้า อินดิสเช และ

---

[19] คำสัมภาษณ์เปโดร คาโลซา ใน David R. Sturtevant, ***Popular Uprisings in the Philipines, 1840-1940,*** Ithaca, 1976, 274.

[20] อ้างใน ***Tribune,*** 12 May 1935; สำเนาใน the US National Archives, file 4865-93, BIA.

* สถานที่ซึ่งพระเยซูถูกตรึงกางเขน

แน่นอน รวมทั้งพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย บางสาขานั้น อันที่จริงแล้ว เป็นสมาคมและกลุ่มนิกายลับ ซึ่งรับรูปแบบขององค์กร “สมัยใหม่” มาใช้ ดังเช่นกรณีของเธต กีเว ผู้นำของ*หวุ่นธนุ อธิน* สาขาที่สิบเอ็ด ซึ่งอ้างตนว่าเป็นเสตกยา มิน-ลอง ในค.ศ.1922

แน่นอนว่า การณ์สามารถเป็นในทางกลับกันได้ กล่าวคือ การที่ผู้มีความคิดรุนแรงสุดโต่งที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก ใช้รูปแบบตามจารีตเดิม เพื่อว่าจะได้รับการสนับสนุนจากมวลชน ในค.ศ. 1927 นักกฎหมายที่ได้รับการศึกษาจากฝรั่งเศส เหงียน อัน นินห์ ได้เริ่มต้นจัดตั้งองค์กรชาวไร่ชาวนาในจังหวัดยา ดินห์ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของเขา เหงียน อัน นินห์ ใช้พิธีกรรมและการสาบานตนตามแบบอย่างของสมาคมลับสวรรค์และโลก พร้อมกับให้คำมั่นว่า จะมีการแบ่งปันโภคทรัพย์กันอย่างเสมอภาคยิ่งขึ้น เมื่อถึงค.ศ.1928 เหงียน อัน นินห์ดึงคนให้มาสนับสนุนเขาได้เป็นจำนวนมาก คนเหล่านี้ โดยทั่วไปแล้ว สังกัดอยู่กับนิกายต่าง ๆ แล้ว อย่างไรก็ดี เหงียน อัน นินห์ได้พบด้วยความไม่สบายใจว่า สมาชิกบางคน อยากเป็นขุนนาง และตัวเขาเอง ก็ได้รับความเคารพบูชาราวกับเป็นเทพองค์หนึ่ง กระนั้นก็ดี ทางฝรั่งเศสก็ตีตราขบวนการนี้ว่า “มีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์” และลงมือปราบปราม ปาตริซิโอ ดิโอนิซิโอ ก็ประสบเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ ดิโอนิซิโอเป็นนักกฎหมายและนักหนังสือพิมพ์ชาวฟิลิปปินส์ เขาก่อตั้งสมาคมผู้รักชาติขึ้นในค.ศ.1927 โดยผ่านวิถีทางที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อโฆษณาเผยแพร่เป้าหมายของอันเดรส โบนิฟาซิโอ วีรชนสมัยปีค.ศ.1896 วาทศิลป์ของเขา คล้ายคลึงกับที่ใช้กันแพร่หลายในที่ชุมนุมของปาร์ติโอ นาซิอองนาลิสตา ทว่าดิโอนิซิโอสามารถสร้างความประทับใจแก่ชาวไร่ชาวนาทั่วลูซอน ในช่วงเวลาหลายปีที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกได้ ด้วยการรื้อฟื้นการทำพิธีกรรมและสัญญลักษณ์ต่าง ๆ ตามแบบอย่างของสมาคมลับกาติปูนาน เมื่อถึงค.ศ.1931 ความเพียรพยายามของดิโอนิซิโอที่จะเหนี่ยวรั้งสมาคมตังกูลานของเขา ปรากฏว่าประสบความล้มเหลว การพูดถึงการก่อการกบฏโดยใช้กำลังอาวุธ แพร่อยู่ทั่วไปภายในสมาคม และการจับกุมก็มีตามมาอย่างเลี่ยงไม่พ้น เมื่อตังกูลานสลายตัวลงไป สมาชิกส่วนใหญ่ก็เพียงกระจัดกระจายไปหากลุ่มอื่น ๆ ที่กำลังเฟื่องขึ้นมา อย่างเช่นพรรคซักดาล พรรคสังคมนิยม และพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งพรรคเหล่านี้ ต่างก็พูดถึง “การปฏิวัติที่ยังไม่เสร็จสิ้น” และ “ยุคใหม่” ที่ขอบฟ้าด้วยเช่นเดียวกัน

ความสำเร็จของพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ในการสร้างฐานสมาชิกในหมู่มวลชนตั้งแต่ตอนกลางทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา สามารถให้เหตุผลได้ว่า เนื่องมาจาก “ความเป็นนักปรับแต่ง” ที่มีอยู่ในหมู่ผู้ดำเนินงานของพรรค นักปรับแต่งของพรรคดังกล่าวยอมให้การสื่อสารหลักการของพรรคกระทำโดยใช้ถ้อยคำการประท้วง “ในแบบจารีตประเพณี” ซึ่งส่วนใหญ่ มีลักษณะของศาสนา ตัวอย่างเช่น ผลงานที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่ง คือ *ปาซีออน***ของกรรมกร* หรือ “ปาซีออนแดง” ซึ่งประพันธ์ขึ้นเมื่อกลางทศวรรษ 1930 โดยสมาชิกพรรคสังคมนิยม นาม ลิโน ดิซอน ผลงานนี้ใช้เรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและความตายของพระคริสต์ เป็นฐานพลังกระตุ้นเพื่อโจมตีเจ้าที่ดินที่มั่งคั่ง

---

* ปาซีออน=มหากาพย์

รัฐบาล คริสตจักรที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน และระบอบทุนนิยม ในชวาและสุมาตรา มีการจลาจลของพรรค พีเคไอ (ปาร์ตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย) เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ระหว่างช่วง ค.ศ.1926-1927 เหตุการณ์มาถึงจุดหักเลี้ยวเมื่อพวกครูอิสลามเช่น ฮัจญี มิสบาช และฮัจญี อาคหมัด ชาทิป เข้ามาร่วมดำเนินงานให้แก่พรรคด้วยความกระตือรือล้น ฮัจญีทั้งสองสอนว่า การทดสอบที่พระผู้เป็นเจ้าทรงคิดขึ้นมาในวันนี้และยุคนี้ มีอยู่สองรูปแบบ ได้แก่ระบอบทุนนิยม ซึ่งส่งเสริมความโลภและความห่างเหินจากพระ ผู้เป็นเจ้า กับระบอบจักรวรรดินิยม ซึ่งคุกคามโลกอิสลาม ฮัจญีทั้งสองกล่าวเน้นถึงความหมายทางศาสนา—ซึ่งพิสูจน์ถึงศรัทธาของบุคคล—ในการต่อต้านรัฐบาล*กาฟีร์*และพันธมิตรของรัฐบาลในท้องถิ่น เหตุผลที่ใช้อธิบายความหมายดังกล่าวนี้ มีข้อความจากคัมภีร์กุรอ่านมาประสมประสานอยู่ด้วย ผู้นำพรรคที่ยึดมั่นต่อหลักการเกิดความไม่สบายใจ เมื่อ*อูลามา*กระทำถึงขั้นเรียกร้องให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากอูลามา มองว่า ระบอบทุนนิยมนั้น ก็มิได้แตกต่างไปจากซาตาน ทว่าผู้นำพรรคก็จำต้อง อดกลั้นยอมจำทนกับ “ความเลยเถิด” พวกนี้ เนื่องจากบรรดา ฮัจญี *อูลามา*และ*กยาอิ* ซึ่งเทศนาสั่งสอนถึงการปฏิวัติ ล้วนเป็นผู้ได้รับความเคารพนับถืออย่างยิ่ง—บางคนนั้น ถึงกับได้รับความเคารพว่ามีความรู้อันลี้ลับด้วยซ้ำ ในอาเจะห์ มินังกาเบาและบันเตน มัสยิด *ตาเรกัต*และ*เปสันเตรน* ทั้งหลาย กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมการปฏิวัติ—ซึ่งมิได้ต่างจากเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

ในช่วงทศวรรษ 1930 และในช่วงเวลาหลังจากนั้น พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (หรือ ไอซีพี) ก็ประสบความสำเร็จเช่นกันในการดึงชาวนาชาวไร่จำนวนมากให้เข้ามาร่วมอยู่ในพรรค คำอธิบายในแง่วัฒนธรรมต่อการที่เหตุการณ์คลี่คลายออกมาเช่นนี้ เป็นเรื่องไม่ยาก กล่าวคือ ชาวนาเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับการพยากรณ์อนาคตของผู้วิเศษหรือพ่อมดหมอผี ซึ่งจะเป็นไปดั่งที่สวรรค์บัญชาไว้ ดังนั้นชาวนาจึงย่อมไม่มีปัญหาอันใดมากนัก กับการรับความคิดแนวมาร์กซิสต์ อันว่าด้วยกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่จะค้ำประกันชัยชนะของนักปฏิวัติ นอกจากนี้แล้วแนวคิดนี้เป็นคำสอนของผู้ปฏิบัติงานพรรค และคนเหล่านี้ก็ประพฤติปฏิบัติตนในลักษณาการที่ชวนให้นึกถึงปราชญ์ขงจื๊อประจำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะในการประกาศสงครามศาสนาต่อต้านการฉ้อราษฎร์บังหลวง การแสดงออกถึงความมีศีลธรรมที่เหนือกว่า หรือการไม่แสดงอารมณ์และความรู้สึกเมื่อเผชิญกับความยากลำบากอาณัติของสวรรค์ กลายเป็นสิ่งที่สร้างภาพกันว่า ส่งผ่านจากชนชั้นหนึ่งไปยังอีกชนชั้นหนึ่ง มิใช่จากราชวงศ์หนึ่งไปยังอีกราชวงศ์หนึ่ง ภาพลักษณ์ของการกระทำที่ช่วยขัดเกลาอาณัตินี้ ให้มีความศิวิไลซ์ขึ้น มีแพร่กระจายอยู่ทั่วไป มีแม้กระทั่งในวิธีการใช้ถ้อยคำสำนวนในการประกาศความคิดเรื่อง “การทำให้ทรัพย์สินที่อยู่ในรูปที่ดิน กลายเป็นของสังคมส่วนรวม” หรือ *ซา ฮอย หั่ว* ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เป็นบริเวณที่อิทธิพลของศาสนาขงจื๊อบางเบา นิกาย บิ๊ว เซิน กี ห่ง และนิกายพุทธพื้นบ้านอื่น ๆ จึงแพร่เข้า มาได้ ทั้งนี้รวมทั้งนิกาย เกา ได ซึ่งทำได้ในระดับที่น้อยกว่า กระนั้นก็ดีงานเผยแพร่ของนิกาย ต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ยังเป็นการปูทางให้กับความสำเร็จของคอมมิวนิสต์ในบางประการ หลายทศวรรษ ของการปลุกระดมต่อต้านอาณานิคมและความ

คาดหวังถึงพระเมตไตรยเป็นระยะ ๆ ทำให้ สมาชิกในนิกายต่าง ๆ ยอมรับได้กับคำเสนอแนะที่ให้กระทำการเปลี่ยนแปลงในแบบเบ็ดเสร็จและด้วยความรุนแรง ซึ่งภายหลังจากนั้นแล้วจะมีสังคมใหม่เกิดขึ้นมา เป็นสังคมที่ปราศจากความโลภ ปราศจากภาษี และปราศจากผู้ปกครองต่างด้าว

การสถาปนาองค์กรคอมมิวนิสต์ขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นแหล่งก่อการกบฏมาก่อน ส่งผลให้การจลาจลที่เกิดขึ้นในเวลาถัดมา มีแนวโน้มที่จะดำเนินไปตามครรลองที่ไม่สามารถควบคุมได้ การกบฏที่ก่อตัวขึ้นในชวาและสุมาตรานั้น จากทุกสิ่งที่มองเห็นจากภายนอก ดูเหมือนว่า ชาวนาทั้งหลายต่างสู้รบเหมือนกับทำจิฮัดและ*ปารัง ซาบิล** พวกเขาประคองบัตรสมาชิกพรรคแดงอย่างทนุถนอมเหมือนกับเป็นเครื่องลางของขลังอันมีค่า การจับกุมตัวบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ดำเนินงานของคอมมิวนิสต์พีเคไอในบันเตนตลอดช่วงระหว่างค.ศ.1925-1926 ยังมีความหมายว่า เมื่อการปฏิวัติเริ่มขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1926 *อูลามา*ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีอิทธิฤทธิ์ ที่เรียกกันว่า *จูวารา* กลายเป็นผู้นำพรรคเพียง*พวกเดียว*ที่เหลืออยู่ การปฏิวัติจึงเริ่มที่จะมีความหมายแตกต่างไปอย่างมาก จากสิ่งที่พรรคตั้งความมุ่งหวังไว้ *เคเมอร์เดกาอาน* ซึ่งหมายถึงการปลอดพ้นจากภาษีนั้น สามารถมีความหมายบ่งชี้ถึงการสถาปนารัฐอิสลามหรือการฟื้นฟูรัฐสุลต่านเดิมขึ้นมาใหม่ก็ได้ พวกกบฏบันเตนก็เหมือนกับเพื่อนร่วมชาติที่ติดอาวุธอย่างเลวในมินังกาเบา อาเจะห์ และที่อื่น ๆ คือถูกกำลังที่ยกมาเสริมของดัตช์บดขยี้ราบลง ความปราชัยทั่วทุกหนทุกแห่ง เป็นพยานพิสูจน์ถึงทั้งอำนาจปืนของรัฐ และความล้มเหลวของนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์ ทว่าเมื่อพิจารณาจากอีกมุมมองหนึ่ง จะเห็นว่าผลลัพธ์มิได้ผิดไปจากความคาดหมาย พวกกบฏนั้น ก็ดังที่ชาวอาเจะห์ได้กล่าวไว้ คือเป็น*มุสลิมิน* ซึ่งหมายถึงผู้ที่มอบศรัทธาไว้ในองค์พระผู้เป็นเจ้า และตายอย่างผู้ที่ยอมสละชีพเพื่อศาสนา

ในขบวนการเง-ตินห์ “โซเวียต” ช่วงระหว่างค.ศ.1930-1931 จะมีความเลื่อนไหลไปคนละทาง ระหว่างพรรคกับสมาชิกที่เป็นมวลชนในขบวนการคอมมิวนิสต์ที่คล้ายคลึงกับที่กล่าวข้างต้น ปฏิบัติการที่ขัดแย้งกันสารพัดอย่าง ล้วนต่างกระทำไปในนามระบอบสังคมนิยม พรรคไอซีพีจึงจำต้องยอมรับว่าตนประสบความยุ่งยากในการจัดการกับ “ไสยศาสตร์และขนบธรรมเนียมที่ผิดยุคสมัย” ที่มีอยู่ภายในเง-ตินห์เอง ในเขตทางใต้เหล่าแกนนำของพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งชี้นำองค์กรในเครือทั้งหลายที่ใช้ชื่อว่า “คณะกรรมาธิการปฏิบัติการ” ได้พบว่า แทบเป็นไปไม่ได้เลย ที่จะขจัดความคาดหวังที่เกี่ยวเนื่องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตในหมู่สมาชิกพรรคระดับปลายแถว ในทันทีที่การปราบปรามของรัฐบาลเริ่มมีผลสร้างความเสียหายแก่ขบวนการในค.ศ.1931 ชาวไร่ชาวนาก็ละทิ้ง คณะกรรมาธิการปฏิบัติการไปหาที่หลบภัยตามลัทธินิกายต่าง ๆ เมื่อบุคคลที่มีบุคลิกภาพดึงดูดผู้คนปรากฏตัวขึ้นในเหวิน พู โซ คณะกรรมาธิการปฏิบัติการทั้งหลาย ในบริเวณที่มีธรรมเนียมของบิ๊วเซิน กี ห่ง มาแต่เดิม ในทางปฏิบัติก็เรียกได้ว่า ยกขบวนกันไปเป็นสมาชิกของนิกายหัว ฮาว ไปเลย

---

* สงครามศาสนา

เมื่อพิจารณาภายในสภาวะแวดล้อมของเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว กบฏซายา ซาน ในค.ศ.1931 ก็ดูจะมิได้ “แปลกพิสดาร” และ “ล้าหลัง” ไปเสียทั้งหมด ซายา ซาน เป็นผู้นำที่นับว่าสมบูรณ์แบบของขบวนการมวลชนพม่า ก่อนที่จะเข้าร่วมกับจีซีบีเอในค.ศ.1924 ซายา ซาน เป็นผู้สัญจรไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งในฐานะหมอดู ผู้เยียวยารักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย ที่เรียกว่า*เซ ซายา* – เป็นสมาชิกของ*คาอิง* เป็นผู้ใช้เวทมนต์คาถาที่ทำให้อยู่ยงคงกระพัน และบางคราวก็เป็น*ปอนคยี* กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ซายา ซานได้เดินทางผ่านเวทีการต่อต้านแบบเก่ามาหมดแล้ว ก่อนจะมาเข้าร่วมในองค์กรสมัยใหม่ ความห่วงใยของซายา ซานในจีซีบีเอ มุ่งที่ความทุกข์ยากในชนบท อันเกิดจากภาษีและการใช้อำนาจอย่างไม่ถูกต้องของตำรวจ ซายา ซานก็เหมือนเช่นนักเคลื่อนไหวคนอื่น ๆ ในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยึดมั่นต่อการทำงานโดยแท้จริง เขาระทดท้อ เมื่อได้เห็นว่าชนชั้นสูงเลิกล้มการต่อสู้---ซึ่งในกรณีนี้ คือผู้นำในศูนย์กลางของจีซีบีเอ สภาพการณ์เช่นนี้ กระตุ้นให้ซายา ซาน ก่อตั้งสมาคมกาลอนของตนเองขึ้นมาเพื่อต่อต้านการเก็บภาษีรัชชูปการ เมื่อถึงค.ศ.1930 องค์ประกอบที่จะทำให้เกิดการลุกฮือของมวลชน มีอยู่แล้วอย่างครบถ้วน ภาษีที่หนักหน่วงอย่างสุดจะทานทน ราคาข้าวเปลือกที่ตกฮวบ แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ที่สั่นสะเทือนพม่าตอนล่างในเดือนพฤษภาคม หายนะครั้งใหญ่กำลังจะเกิดขึ้นแล้ว และซายา ซานก็ก้าวเข้ามาสร้างความสมบูรณ์แก่ภาพเหตุการณ์นี้ ซายา ซาน ประกาศว่าตัวเขาคือ*มิน-ลอง* และในเวลาต่อมา ก็ประกาศตน ว่าเป็น*เสตกยา-มิน* เขารับเอาราชกกุธภัณฑ์ทุกอย่างที่แสดงถึงความเป็นกษัตริย์มาใช้ ที่สำคัญที่สุดคือสร้างพระราชวังเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ อันเป็นแหล่งพลังแห่งอาณาจักร ในทันทีที่การจลาจลเริ่มขึ้นในเดือนธันวาคม 1931 เหตุการณ์ได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วจนทั่วสิบสองเขตในจำนวนทั้งหมดยี่สิบเขตของพม่า โดยมี*ปอนคยี*และ*ซายา* กอปรขึ้นเป็นผู้นำส่วนใหญ่ในท้องถิ่น ทั้งนี้ โดยมิได้มีการควบคุมจากส่วนกลางมากนัก เหตุการณ์เหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการจลาจลต่อต้านภาษีอีกต่อไปแล้ว หากเป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ต่อต้านศัตรูของพุทธศาสนาและระบอบกษัตริย์ เครื่องบินและปืนกล เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนกระแสการกบฏครั้งนี้ ซึ่งเริ่มเห็นในตอนกลางปี 1931 ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ มีพวกกบฏถูกสังหารไปแล้วราว1300 คน

ใครก็ตามอาจพูดขึ้นได้ว่า ซายา ซาน ผู้นี้เพียงแต่ย้อนเวลากลับไป การกบฏของซายา ซานครั้งนี้ไม่มีการจัดระบบการดำเนินงานและติดอาวุธอย่างเลว การกบฏจึงต้องประสบความล้มเหลวอย่างเลี่ยงไม่พ้น คำพิพากษาเช่นนี้ มีพื้นฐานอยู่ที่ทัศนะบางประการอันว่าด้วย สิ่งที่เป็นองค์ประกอบของความสำเร็จ และเป็นเรื่องการระบุตำแหน่งแห่งที่ของการกบฏภายในครรลองของประวัติศาสตร์ที่ดำเนินไปสู่ยุคปัจจุบัน “ที่ทันสมัย” ของเรา ในอีกทางหนึ่ง เราสามารถทำความเข้าใจการกบฏครั้งนี้ได้ด้วยเงื่อนไขของตัวกบฏนั้นเอง—เช่นอาจในฐานะที่เป็นประสบการณ์ทางด้านศาสนาอย่างหนึ่ง หรือเป็นช่วงเวลาที่เร้าใจในชีวิตของผู้ที่เข้าร่วมในการกบฏครั้งนี้ พิจารณาในแง่นี้ อาจทำให้เราต้องตริตรองถึงความหมายของเหตุการณ์ที่น่าจดจำในช่วงที่เกิดกบฏ “คอมมิวนิสต์” ในบันเตน ในบันเตนนั้นเมื่อพวกกบฏที่ติดอาวุธอย่างเลวจำนวนห้าร้อยคน ปรากฏตัวออกมาจากมัสยิดลาบวน โดยแต่งกายด้วยสี

ขาวล้วน ยกเว้นเฉพาะชายชราวัยเจ็ดสิบเศษคนหนึ่ง ที่แต่งกายด้วยสีดำ พร้อมกับโบกธงที่เขียนคำที่คัดมาจากคัมภีร์กุรอ่านที่ว่า “ด้วยความช่วยเหลือของพระผู้เป็นเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถบรรลุผลสำเร็จลงได้”[21] อันที่จริงแล้ว พวกกบฏเหล่านี้ แทบมิได้ต่างไปจากที่ซาลุด อัลกาเบร ผู้ดำเนินการคนหนึ่งของขบวนการซักดาล ในจาบูเยากล่าวไว้ สักเท่าไรนัก อัลกาเบรกล่าวถึงประสบการณ์การก่อจลาจลสมัยปีค.ศ.1935 ของเธอไว้ว่า “เป็นช่วงเวลาอันเหมาะเจาะ ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนนำไปสู่การปฏิวัติ นั่นคือจุดสำคัญยิ่งของชีวิตของเรา…ไม่มีการปฏิวัติครั้งใด ที่ประสบความล้มเหลว แต่ละครั้งแต่ละหน ล้วนเป็นก้าวหนึ่ง ที่ย่างไปในทิศทางที่ถูกต้อง”[22]

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ผลงานศึกษาการจลาจลทั้งการศึกษาเชิงเปรียบเทียบและการศึกษาเชิงทฤษฎี มีอยู่หลายเล่มที่ใช้ข้อมูลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างรุ่นแรกสุดของการศึกษาพิเคราะห์ดังกล่าว เขียนขึ้นในค.ศ.1965 คือ Harry Benda, “Peasant Movements in Colonial Southeast Asia,” in *Continuity and Change in Southeast Asia,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1972. กบฏซายา ซานและสภาโซเวียตเง ตินห์ เป็นกรณีศึกษาในผลงาน James Scott, *The Moral Economy of the Peasant,* New Haven, 1976. งานทั้งสองชิ้นนี้ มิได้กล่าวถึงบทบาทด้านศาสนาเป็นพิเศษ อย่างไรก็ดี สก็อต เจ้าของผลงานชิ้นหลัง ก็ได้สำรวจถึงวัฒนธรรมของการประท้วงของประชาชนไว้ใน “Protest and Profanation: Agrarian Revolt and the Little Tradition,” *Theory and Society, 4,* 1-2 (1977). ส่วนผลงาน Michael Adas, *Prophets of Rebellion,* Chapel Hill, 1979, เน้นความสำคัญของวิสัยทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ซึ่งมีต่อกบฏดิโปเนโกโร (Diponegoro) และกบฏซายา ซาน

แนวคิดที่ว่าจิตสำนึกของชาวนาและการประกอบพิธีกรรมของพวกเขามีความสำคัญและสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แนวมาร์กซิสต์ได้ อย่างน้อยก็เท่า ๆ กับเรื่องอื่น ๆ แสดงตัวอย่างให้เห็นในผลงาน Andrew Turton and Shigeharu Tanabe, eds, *History and Peasant Consciousness in South East Asia,* Osaka: National Museum of Ethnology, 1984. ในหนังสือเล่มนี้ ทานาเบใช้การกบฏที่เชียงใหม่ในช่วงค.ศ.1889-1890 เป็นกรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวปฏิบัติตามความคิดความเชื่อของชาวนา บทอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับเรื่องนี้ ได้แก่ ข้อเขียนของฉัตรทิพย์ นาถสุภา

---

[21] ใน Michael C. Williams, *Sickle and Crescent: The Communist Revolt of 1926 in Banten,* Ithaca, Cornell Modern Indonesia Project, 1982, 55.

[22] คำสัมภาษณ์อัลกาเบร ใน Sturtevant, 296, 299.

เกี่ยวกับอุดมการณ์ในการปฏิวัติของ “ผู้มีบุญ” ข้อเขียนของมาซายา ชิราอิชิ (Masaya Shiraishi) เกี่ยวกับการก่อความไม่สงบในชนบทของเวียดนามสมัยราชวงศ์เหงียนตอนต้น และข้อเขียนของโจเอล คาห์น (Joel Kahn) เกี่ยวกับการลุกฮือของคอมมิวนิสต์ในสุมาตราตะวันตกในปี ค.ศ.1927

ผลงานที่ให้การแนะนำถึงสภาพแวดล้อมด้านศาสนาและการเมืองของรัฐที่นับถือพุทธศาสนาได้ดีที่สุด คือ Stanley Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,* Cambridge, UK, 1984, และ Charles Keyes, *The Golden Peninsula,* New York, 1977. สำหรับกรณีที่ศึกษาเรื่องประเทศไทยโดยเฉพาะ ดู Yoneo Ishii, *Sangha, State and Society: Thai Buddhism in History,* trans. Peter Hawkes, Honolulu, 1986. ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาและศรัทธาของประชาชนในพม่า ดู Melford Spiro, *Buddhism and Society,* 2nd edn, Berkeley, 1982; และ E. Michael Mendelson, *Sangha and State in Burma,* Ithaca, 1975.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์เกี่ยวกับกบฏ “ผู้มีบุญ” เล่มอื่น ๆ นอกเหนือจากผลงานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้แก่ Ishii, *Sangha,* ch.9; John Murdoch, “The 1901-1902 Holy Man’s Rebellion,” JSS, 42, 1 (1974); และ Charles Keyes, “Millennialism, Theravada Buddhism, and Thai Society,” JAS, 36, 2 (1977) สำหรับการกบฏเหล่านี้ในส่วนของลาว ดู Francois Moppert, “Le Révolte des Bolovens,” in Pierre Brocheux, ed., *Histoire de L’Asie du Sud-est: Révoltes, Réformes, Révolutions,* Lille, 1981. ความเข้าใจของประชาชนทั่วไป เกี่ยวกับครูบาศรีวิชัย มีพิจารณาตรวจสอบอยู่ใน Charles Keyes, “Death of Two Buddhist Saints in Thailand,” *Journal of the American Academy of Religion,* Thematic Studies, 48, 3-4 (1982).

เรื่องราวเกี่ยวกับการต่อต้านของพม่า ต่อการยึดครองของจักรวรรดิบริทิช-อินเดีย มีแนวโน้มที่จะถูกครอบงำด้วยมุมมองของทางอังกฤษ กระนั้นก็ดี มีผลงานเบื้องต้นที่มีประโยชน์อยู่บางชิ้น ได้แก่ John Cady, *A History of Modern Burma,* Ithaca, 1958; และ Trevor Ling, *Buddhism, Imperialism and War,* London, 1979. แง่มุมที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต ได้รับการนำเสนอออกมาได้ดีที่สุดในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ด้วยความเห็นใจ คือ Emmanuel Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,* The Hague, 1965. ส่วน Ni Ni Myint, *Burma’s Stuggle Against British Imperialism, 1885-1895,* Rangoon, 1983, เปิดเผยเรื่องราวนี้ต่อไปอีก จากมุมมองทางฝ่ายพม่า

Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds,* ยังคงเป็นผลงานที่ให้ความกระจ่างมากที่สุดเกี่ยวกับศาสนาและลัทธิชาตินิยมของพม่า ผลงาน Donald Smith, *Religion and Politics in Burma,* Princeton, 1965 ชัดเจนกว่า แต่เน้นมากเกินไปถึงความล้มเหลวของพุทธศาสนาของพม่า ในอันที่จะปรับให้เข้ากับโลก “ยุคสมัยใหม่” ข้อมูลมากมาย ทว่าค่อนไปทางชนชั้นสูงเสียมาก พบได้ในผลงาน U Maung Maung, *From Sangha to Laity: Nationalist Movements of Burma, 1920-1940,* Canberra: Australian National University Monographs on South Asia, 1980. การกบฏซายา ซาน

มีปรากฏอยู่ในผลงานที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ผลงาน Patricia Herbert, “The Hsaya San Rebellion (1930-1932) Reappraised,” Clayton: Monash University Centre of Southeast Asian Studies, 1982, แสดงภาพซายา ซาน ในแง่นักลัทธิชาตินิยมที่เป็นกระแสหลักมากกว่าจะเป็น*มินลอง* สำหรับทัศนะที่ตรงกันข้าม ให้ดู T. Ito, “Pre-Saya San Peasant Uprisings in Colonial Burma,” Paper Presented to the 31st International Congress of Human Sciences, Tokyo, 1983.

ความคาบเกี่ยวที่มีอยู่ในจารีตประเพณีและในการปฏิวัติ มีนำเสนอไว้อย่างกระชับใน Keyes, *Golden Peninsula.* ความคิดที่มีผลไกลของปอล มูส์ (Paul Mus) เกี่ยวกับหัวข้อนี้ สามารถรวบรวมได้จากผลงาน John McAlister and Paul Mus, *The Vietnamese and Their Revolution,* New York, 1970. บทที่เกี่ยวกับศาสนาขงจื๊อและลัทธิมาร์กซิสต์ ในผลงาน Nguyen Khac Vien, *Tradition and Revolution in Vietnam,* Berkeley: Indochina Resource Center, 1974, นับว่าเป็นบทนำที่ดีเยี่ยมสำหรับการทำความรู้จักกับวัฒนธรรมของชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์ ถ้าหากว่าเราสามารถทำไม่รู้ไม่ชี้กับการยกยออย่างล้าสมัย เกี่ยวกับความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ได้ อเล็กซานเดอร์ วูดไซด์ (Alexander Woodside) ไตร่ตรองด้วยความรู้สึกที่อ่อนไหนต่อการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นสูงดังกล่าวในยุคสมัยใหม่ ในผลงานที่มีชื่อว่า *Community and Revolution in Modern Vietnam,* Boston, 1976. ผลงานเล่มนี้ เป็นสุดยอดของผลงานประเภทที่จัดว่าเป็นความพยายามในยามสงคราม ในอันที่จะทำความ เข้าใจกับ “ศัตรู” ของเวียดนาม ตามเงื่อนไขของศัตรูนั้นเอง

การวิเคราะห์เรื่องขอบเขตการควบคุมของรัฐในเวียดนามสมัยเหงียน (Nguyen) มีอยู่ในบทที่มาซายา ชีราอิชิ เป็นผู้เขียนในผลงานที่เทอร์ตัน (Turton) และ ทาบาเบ (Tanaba) เป็นบรรณาธิการที่กล่าวถึงไปแล้ว รวมทั้งในผลงาน Hue Tam Ho Tai, *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,* Cambridge, Mass., 1983. ผลงานเล่มหลังนี้ เป็นการศึกษาพิเคราะห์ที่ชวนให้ประทับใจเกี่ยวกับความอยู่ยงอย่างไม่เสื่อมถอยของขนบประเพณีบิ๊ว เซิน กี ห่ง ซึ่งนำมาใช้เป็นหลักในการประเมินขบวนการต่อต้านอาณานิคมในเวียดนามกันใหม่—รวมทั้งประเมินขบวนการต่อต้านอาณานิคมของกัมพูชาในระดับหนึ่งด้วย วิธีการศึกษาในลักษณะมองจากเบื้องบนลงมาข้างล่างมากกว่ามีอยู่ในหนังสือที่เป็นแหล่งข้อมูลที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ของเดวิด มาร์ คือ David Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925,* Berkeley, 1971. ผลงานที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่วนใหญ่แล้ว กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่ง ทว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีปัญหา ระหว่างขบวนการคอมมิวนิสต์กับวิธีคิดที่มีรากฝังลึกยิ่งกว่านั้น ทั้งในหมู่ผู้ดีและหมู่ชาวบ้าน

ผลงาน David Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983, นำเสนอทัศนะโดยรวมอย่างกว้าง ๆ ที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับสิ่งที่แสดงออกถึงความไม่สงบของชาวเขมร ทว่าปรากฏการณ์ “ผู้มีบุญ” นั้น ผู้เขียนบรรยายไว้ดีกว่า ในผลงานอีกเล่มหนึ่งของเขาคือ “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia: Pre-Colonial Imperialism and a Pre-Nationalist Response,” JSEAS, 6, 1 (1975). สำหรับเรื่องราวที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการเดินขบวนในค.ศ.1916

ดู Milton Osborne, “Peasant Politics in Cambodia: The 1916 Affair,” MAS, 12, 2 (1978); และ Alain Forest, “Les Manifestations de 1916 au Cambodge,” in Brocheux, *Revoltes.*

ผลงาน Claire Holt et al., eds, *Culture and Politics in Indonesia,* Ithaca, 1972, ได้ยืนหยัดผ่านการทดสอบของกาลเวลามาแล้ว ในฐานะบทนำสำหรับการทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความสลับซับซ้อนของประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย บทที่เขียนโดยเบเนดิคต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) คือ “The Idea of Power in Javanese Culture” ให้คำอธิบายที่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับพลังดึงดูดใจผู้คนและความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ได้แก่บทที่ซาร์โตโน การ์โตเดิร์ดโจ (Sartono Kartodirjo) เขียนเกี่ยวกับความคิดรุนแรงสุดโต่งของชาวนาในชวา และบทที่เทาฟิค อับดุลลาห์ (Taufik Abdullah) เขียนเกี่ยวกับมินังกาเบา พีเทอร์ แครีย์ (Peter Carey) เสนอเรื่องราวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับความคาดหวังที่เกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคตข้างหน้าในชวา โดยมุ่งเน้นที่ตัวดิโปเนโกโร เรื่องราวดังว่าอยู่ในข้อเขียน “The Origins of the Java War (1825-30),” *English Historical Review,* 91 (1976) และ “Waiting for the ‘Just King’: The Agrarian World of South-Central Java from Giyanti (1755) to the Java War (1825-30),” MAS, 20, 3 (1986).

การยืนหยัดเพื่อต่อต้านการปกครองของดัตช์และปรียายีภายหลังค.ศ. 1830 ได้รับการพิจารณาในผลงาน Sartono Kartodirjo, *Protest Movements in Rural Java,* Singapore: ISEAS, 1973 ซึ่งเลอะเลือนไปเพราะผลงานพยายามนำขบวนการต่าง ๆ ของชวา ไปอยู่ในลำดับขั้นตอนของวิวัฒนาการช่วงหนึ่ง ผลงานก่อนหน้านี้ของผู้เขียนคนเดียวกัน คือ *The Peasants’ Revolt of Banten in 1888, ’s-Gravenhage (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-Land-en Volkenkunde,* Deel 50), 1966, เป็นผลงานคลาสสิคชิ้นหนึ่งในแขนงนี้ เกี่ยวกับขบวนการซามินนั้น ให้ดูผลงานการวิเคราะห์ชิ้นบุกเบิกคือ Harry Benda and Lance Castles, “The Samin Movement,” in *Continuity and Change.* ข้อจำกัดของการวิเคราะห์ของข้อเขียนดังกล่าว ได้รับการเน้นย้ำในบทความที่ชวนให้คิดของเบเนดิคต์ แอนเดอร์สัน คือ Benedict Anderson, “Millenarianism and the Saminist Movement,” in *Religion and Social Ethos in Indonesia,* Clayton: Monash Universtity Centre of Southeast Asian Studies, 1977. ส่วนการนำศาสนาคริสต์เข้ามารวมอยู่ในศาสนาของชวา ดู Ph. Quarles van Ufford, “Why Don’t You Sit Down? Sadrach and the Struggle for Religious Independence in the Earliest Phase of the Church of Central Java (1861-1899),” in R. Schefold et al., ed, *Man, Meaning and History,* The Hague, 1980. แนวเรื่องเกี่ยวกับ*ระตู อะดิล* ปรากฏอยู่ในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ขบวนการประท้วงของชวาเกือบทุกชิ้น แต่ไม่มีชิ้นใด มีความสำคัญถึงแก่นยิ่งไปกว่าผลงาน Bernard Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,* trans. Mary F. Somers Heidhues, Ithaca, 1969, ซึ่งพิจารณาถึงซาเรกัต อิสลามด้วยเช่นกัน

ผลงานที่ให้การชี้นำที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับการจลาจลและสงครามครั้งสำคัญ ๆ ทั่วดินแดนอีสต์ อินดีสของดัตช์ ได้แก่ Merle Ricklefs, *A History of Modern Indonesia,* London, 1981. ผลงาน Christine Dobbin, *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy in Central Sumatra, 1784-1847,* London, 1983, เป็นผลงานที่ทรงคุณค่าทางวิชาการเกี่ยวกับสงครามปาดรี เกี่ยวกับการต่อต้านที่บาตัก ดู Lance Castles, "Statelessness and Stateforming Tendencies among the Batak before Colonial Rule," in *Pre-colonial State Systems in Southeast Asia,* Kuala Lumpur: Monographs of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, 1975; และผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างครอบคลุมรอบด้าน คือ Masashi Hirosue, "Prophets and Followers in Batak Millenarian Responses to the Colonial Order: Parmalim, Na siak Bagi and Parhudamdam, 1890-1930," Ph.D. Thesis, Australian National University, 1988. เรื่องราวที่ครอบคลุมครบถ้วนมากที่สุดเกี่ยวกับการต่อต้านดัตช์ของชาวอาเจะห์ ได้แก่ Anthony Reid, *The Blood of the People,* Kuala Lumpur, 1979. ส่วนผลงาน James Siegel, *The Rope of God,* Berkeley, 1969 จะเชื่อมโยงโครงสร้างทางสังคมและความคิดความเข้าใจประเภทต่าง ๆ เข้ากับสงครามอาเจะห์

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นคลาสสิค เกี่ยวกับการกบฏอันมีคอมมิวนิต์เป็นผู้นำในสุมาตราตะวันตก ได้แก่ B. Schrieke, *Indonesian Sociological Studies,* part one, The Hague, 1966. ส่วนผลงานเกี่ยวกับชวาตะวันออก ดูที่ Michael Williams, *Sickle and Crescent: The Communist Revolt of 1926 in Banten,* Ithaca, 1982. ข้อบกพร่องที่สำคัญของผลงานเหล่านี้ คือการขาดความเอาใจใส่เรื่องภาษาและวาทกรรม ปัญหานี้ กำจัดออกไปได้อย่างยอดเยี่ยม ใน Takashi Shiraishi, *An Age in Motion,* Ithaca, 1990 ซึ่งกล่าวถึงความรุนแรงสุดโต่งของประชาชนในชวา นับจากการก่อตั้งซาเรกัตอิสลาม ในค.ศ.1912 จนกระทั่งถึงการกบฏในค.ศ.1926

การเผยแพร่ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวอิสลามในส่วนหมู่เกาะ มีหลักฐานบันทึกไว้ในผลงาน Anthony Reid, "Nineteenth-century Pan-Islam in Indonesia and Malaysia," JAS, 26, 2, (1967) และ William Roff, "South-East Asian Islam in the Nineteenth Century," in *The Cambridge History of Islam,* II, Cambridge, UK, 1970. เกี่ยวกับการจลาจลที่กลันตันในค.ศ.1915 ดู Ibrahim Nik Mahmood, "The To'Junggut Rebellion of 1915," in William Roff, ed., *Kelantan,* Kuala Lumpur, 1974; และ J. de V. Allen, "The Kelantan Rising of 1915: Some Thoughts on the Concept of Resistance in British Malayan History," JSEAS, 9 (1968). กบฏตรังกานูปีค.ศ.1928 ได้รับการพิจารณาศึกษาอย่างกว้างขวางใน Heather Sutherland, "The Taming of the Trengganu Elite," in Ruth McVey, ed., *Southeast Asian Transitions,* New Haven, 1978. อย่างไรก็ดี มุมมอง "จากเบื้องล่าง" ที่ดีกว่านี้ มีอยู่ใน Shaharil Talib, *After Its Own Image: The Trengganu Experience, 1881-1941,* Singapore, 1984.

บทบาทของอิสลาม ในการระดมกำลังเพื่อต่อต้านการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของไทย มีรายละเอียดอยู่ใน Surin Pitsuwan, *Islam and Malay Nationalism,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, 1985. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นอย่างดีที่สุด เกี่ยวกับการต่อต้านการพิชิตมินดาเนาและซูลูของสเปน ซึ่งเป็นกรณีที่คล้ายคลึงกัน คือ Cesar Majul, *Muslims in the Philippines,* Quezon City, 1973. ซามูเอล ตันดำเนินเรื่องนี้ต่อไปจนกระทั่งถึงการรุกรานของอเมริกา ใน Samuel Tan, *The Filipino Muslim Armed Struggle, 1900-1972,* Manila: Filipinas Foundation, 1977.

ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอกในฟิลิปปินส์ที่สเปนครอบครอง เป็นเนื้อหาที่อภิปรายอยู่ใน Reynaldo Ileto, "Outlines of a Non-linear Emplotment of Philippine History," in Lim Teck Ghee, *Reflections on Development in Southeast Asia,* Singapore: ISEAS, 1988. เรื่องของสมาคมโคฟราเดีย เดอ ซาน โฮเซ่ ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางใน Reynaldo Ileto, *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,* Quezon City, 1979; และ Setsuho Ikehata, "Popular Catholicism in the Nineteenth-century Philippines: The Case of the Cofradia de San Jose," in *Reading Southeast Asia,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1989, 109-88.

ผลงาน David Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines, 1840-1940,* Ithaca, 1976, ให้เนื้อหาที่ครอบคลุมกว้างขวาง แต่เหมือนติดในกับดักของทฤษฎีความกดดัน-ความตึงเครียดและการจัดลำดับชั้นในแนวนอน ส่วนปรากฏการณ์เทพเจ้าดิออส-ดิออสในซามาร์ มีบรรยายอยู่ใน Bruce Cruickshank, *Samar: 1768-1898,* Manila: Historical Conservation Society, 1985. ขบวนการวิสายาส์ตะวันตก ได้รับการพิจารณาตรวจสอบอยู่ใน Don Hart, "Buhawi of the Bisayas: The Revitalization Process and Legend-Making in the Philippines," in Mario Zamora, ed., *Studies in Philippine Anthropology,* Quezon City, 1967; และ Alfred McCoy, "*Baylan*: Animist Religion and Philippine Peasant Ideology," in David Wyatt and Alexander Woodside, eds, *Moral Order and the Question of Change,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1982.

แง่มุมทางด้านศาสนาของการปฏิวัติปีค.ศ.1896 มีอภิปรายอยู่ใน Ileto, *Pasyon;* และอยู่ในข้อเขียนของผู้เขียนคนเดียวกัน คือ "Rizal and the Underside of Philippine History," ใน Wyatt and Woodside, *Moral Order*; และใน John Schumacher SJ, "The Religious Character of the Revolution in Cavite, 1896-1897," *Philippine Studies,* 24 (1976). ในผลงาน *Revolutinary Clergy,* Quezon City, 1981, ชูมักเกอร์ (Schumacher) ให้หลักฐานไว้อย่างละเอียดถึงบทบาทของนักบวชชาวฟิลิปปินส์ในขบวนการชาตินิยมจนกระทั่งถึงค.ศ.1903 ความรุนแรงสุดโต่งของเกษตรกรภายหลังค.ศ.1910 มีอธิบายอยู่ใน McCoy, *"Baylan";* Reynaldo Ileto, "Orators and the Crowd: Philippine Independence Movements, 1910-1914," in Peter Stanley, ed., *Reappraising an Empire,* Cambridge, Mass., 1984; และ Brian Fegan, "The Social History of a Central Luzon Barrio," in Alfred McCoy and Ed. de

Jesus, eds, *Philippine Social History,* Honolulu, 1982. ขบวนการซักดาล กินเนื้อที่บทหนึ่งในผลงาน Sturtevant, *Popular Uprisings;* อย่างไรก็ดี ผลงานที่ได้บุกเบิกแนวทางใหม่ให้ไว้ คือ Motoe Wada, "The Sakdal Movement, 1930-34," *Philippine Sudies,* 36 (1988).

บทที่ 5

ลัทธิชาตินิยมกับการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม*

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยม** ปรากฏขึ้นตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กิจกรรมเหล่านี้มุ่งเพื่อการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติที่ยึดถือกันอยู่อย่างมั่นคง ไม่ว่าวิถีปฏิบัตินั้นจะมีกำเนิดมาเองแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นหรือเกิดขึ้นในยุคอาณานิคมก็ตาม แรงกระตุ้นที่จะสร้างความเป็นสมัยใหม่นี้เป็นการยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการตระหนักในผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดระเบียบการดำเนินงานแบบใหม่ ระเบียบการดำเนินงานแบบใหม่นี้ ริเริ่มนำมาใช้ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม หรือโดยที่ปรึกษาชาวตะวันตกเป็นผู้ริเริ่มให้กระทำขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ระเบียบการดำเนินงานดังกล่าว ซึ่งกระทำภายในกรอบของระบบการบริหารราชการให้ผลเป็นอย่างดี ทำให้มีการก่อตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมา และยังส่งเสริมหลักการซึ่งมิได้อาศัยขนบประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น หรืออาศัยแต่น้อย ส่วนใหญ่แล้วเป็นการอาศัยอุดมการณ์และเทคนิคที่นำเข้ามาจากภายนอก นักปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมจำนวนมาก เป็นผู้ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก และมีความคิดเกี่ยวกับวิธีการปกครองบ้านเมืองในแบบที่คล้ายคลึงกับทัศนะของเจ้าหน้าที่ของระบอบการปกครองซึ่งพวกเขาต่อต้าน พวกเขาไม่ใคร่มีสิ่งใดร่วมอยู่กับมวลชนอันกว้างขวางนัก ทว่ามวลชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ไม่สู้จะรู้หนังสือสักเท่าไรนี้แหละ ที่นักปฏิรูปทั้งหลายอ้างว่าตนเป็นปากเป็นเสียงแทนให้

แนวทางหนึ่งของกิจกรรมแนวสมัยใหม่นิยม คือการมุ่งไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลให้แก่รัฐ กล่าวคือ รัฐที่จะสืบทอดระบอบการปกครองแบบอาณานิคมต่อมาภายหลังค.ศ.1945 และภารกิจของบทนี้ ส่วนหนึ่งคือการอธิบายบทบาทของขบวนการทางการเมืองแนวสมัยใหม่นิยม ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่การก่อตั้งรัฐที่สืบทอดมาจากระบอบอาณานิคมเหล่านี้ ขบวนการดังกล่าว เรียกกันมาแต่เดิมว่าขบวนการชาตินิยม ทว่าส่วนใหญ่แล้วลัทธิชาตินิยมที่ขบวนการเหล่านี้เป็นตัวแทนนั้น เป็นลัทธิชาตินิยมในลักษณะบางอย่างโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นลัทธิชาตินิยมประเภทที่มีดินแดนเป็นหลัก โดย

---

* ลัทธิสมัยใหม่นิยม (Modernism) เป็น “แนวคิด” หนึ่ง ที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 และริเริ่มและ/หรือแพร่ไปยังบริเวณต่าง ๆ ในเวลาที่ต่างกัน ในที่นี้ แน่นอนว่าจงใจให้มีนัยแตกต่างจาก “ความทันสมัย” (modern) หรือ “ยุคปัจจุบัน”

** ลัทธิปฏิรูปนิยม (Reformism) เป็น “แนวคิด” ในลักษณาการเดียวกันกับลัทธิโมเดิร์นนิสม์ โดยนัยนี้ จึงย่อมมีความแตกต่างระหว่าง “นัก (ลัทธิ) ปฏิรูปนิยม” (reformist) กับนักปฏิรูป (reformer) อยู่ แม้ว่าเรื่องนี้จะมิได้เป็นประเด็นสำคัญสำหรับเนื้อหาของบทนี้ก็ตาม

ภายในอาณาบริเวณของดินแดนเหล่านั้น ประกอบด้วยประชากรหลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ มิใช่กลุ่มชนที่มีคุณลักษณะทางด้านวัฒนธรรมร่วมกัน กิจกรรมทางการเมืองสมัยใหม่นิยมแนวทางที่สองเป็นความสนใจของหมู่คณะที่มีเกียรติประวัติรับรองในเรื่องความเป็นนักชาตินิยมเป็นอย่างดี สมาชิกในกลุ่มนี้ มองตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่ใหญ่กว่า ซึ่งมีภาษา ศาสนาหรือวัฒนธรรมร่วมกัน (คือ "ชุมชนในจินตนาการ" ตามที่ เบเนดิกต์ แอนเดอร์สันบัญญัติศัพท์ไว้[1]) ทว่าบุคคลเหล่านี้ มิได้ก่อตั้งรัฐเอกราช ขึ้นมา และความใฝ่ฝันตามแนวชาตินิยมที่ยังมิได้สมปรารถนาของพวกเขา จะยังคงเป็นที่มาของความ ขัดแย้งทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงภายหลังยุคอาณานิคมต่อไป นอกจากนี้ยังมีการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมิได้ใฝ่หาเอกราช และมิได้แสดงความสนใจสักเท่าไรนัก ในเรื่องลัทธิชาตินิยมทางการเมือง หากแต่แสดงความห่วงใยทางด้านศาสนาและสังคม ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว แสดงออกโดยผ่านทางโครงการทางสังคมที่ดำเนินไปตามขั้นตอน และบางครั้งบางคราว ก็ดำเนินกิจกรรมแนวปฏิวัติอันได้รับแรงบันดาลใจจากศาสนา

มีอะไรอยู่เบื้องหลังแรงกระตุ้นแนวปฏิรูปนิยมนี้ เราสามารถสืบหาคำตอบ ย้อนไปได้ถึงพัฒนาการหลายอย่าง ที่เกิดขึ้นในเวลาที่พอจะเรียกได้ว่า พร้อม ๆ กัน พัฒนาการหนึ่ง คือโอกาสทางการศึกษา ที่มีให้แก่ประชากรท้องถิ่นในส่วนเล็ก ๆ ทว่า ขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ เนื่องจากกลุ่มที่ได้รับการศึกษานี้ แม้ว่าจะยังคงเป็นกลุ่มกระจ้อยร่อย แต่ก็เป็นกลุ่มที่ขึ้นมาเป็นผู้นำและให้ความคิดใหม่ ๆ แก่ทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ที่มาของพลังกระตุ้นอื่น ๆ ประกอบด้วยความคล่องตัวในการโยกย้ายถิ่นฐานที่มีเพิ่มขึ้น และสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการสื่อสารคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น การริเริ่มบริหารบ้านเมืองด้วยระบบราชการตามแบบอย่างของตะวันตก แรงบันดาลใจที่ได้จากกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมในที่อื่น ๆ ซึ่งได้แก่ในญี่ปุ่นเป็นเบื้องแรก และต่อมาคือในจีนและในอินเดีย พลังกระตุ้นอีกประการหนึ่งเกิดจากสำนึกในความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ในหมู่เจ้าหน้าที่อาณานิคมซึ่งรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ และความแพร่หลายของอุดมการณ์ต่อต้านอาณานิคม พลังกระตุ้นประการสุดท้ายคือนโยบายที่รัฐบาลอาณานิคมนำเข้ามาใช้กับกิจกรรมทางการเมืองในท้องถิ่น นโยบายเหล่านี้มีส่วนอยู่อย่างมาก ในการกำหนดยุทธวิธีและวัตถุประสงค์ของนักปฏิรูปทั้งหลาย และจังหวะเวลาที่พัฒนาการต่าง ๆ คลี่คลายออกมา

การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาขบวนการแนวปฏิรูปนิยม เรื่องนี้สามารถมองเห็นได้จากความจริงในข้อที่ว่า นักคิดและผู้นำทางการเมืองคนสำคัญสมัยครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบที่เป็นชนพื้นถิ่นนั้น เรียกได้ว่าทุกคนเลยทีเดียว เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษามากเป็นพิเศษอย่างเป็นกรณียกเว้น หากว่าใช้มาตรฐานของยุคสมัยนั้น ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขาได้รับสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็น "การศึกษาตามแบบของ

---

[1] Benedict Anderson, ***Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread Nationalism,*** London, 1983, 15-16.

ตะวันตก" ซึ่งหมายถึงการสอนทักษะต่าง ๆ ในห้องเรียน—ได้แก่การเขียนการอ่านและเลขคณิตขั้นพื้นฐาน และบางครั้งก็มีเทคนิคที่เกี่ยวกับงานฝีมือด้วย—ผู้ได้รับการศึกษาเหล่านี้จะได้รับประกาศนียบัตรซึ่งระบุคุณวุฒิของเจ้าของประกาศนียบัตรเพื่อการเข้าทำงานบางประเภท นักศึกษาที่ได้ไปศึกษาต่อในยุโรปมักได้ไปพบกับหลักสูตรและสภาพแวดล้อมของมหาวิทยาลัย ซึ่งช่วยกระตุ้นความรับรู้ทางการเมืองของพวกเขา และแนะนำพวกเขาให้ได้รู้จักกับแนวคิดต่าง ๆ ของตะวันตก ได้แก่ลัทธิชาตินิยม ประชาธิปไตย สังคมนิยม และรัฐธรรมนูญ นักศึกษาหลายคน เกิดความตระหนักด้วยความเจ็บปวดว่าอุดมคติและความใฝ่ฝันทางการเมืองของประชาชนในยุโรปหรืออเมริกา เป็นสิ่งที่ยากจะทำให้กลายเป็นความจริงขึ้นมาได้ ในบ้านเกิดเมืองนอนของตน ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่โดยหลักการแล้ว วุฒิที่สูงขึ้น เปิดโอกาสให้แก่การรับราชการในระดับที่สูงขึ้น แต่ตำแหน่งระดับสูงถูกชาวยุโรปและชนชั้นผู้ดีในท้องถิ่นผูกขาดไว้หมด และมีหลายกรณีทีเดียว ที่ "อุปสรรคเรื่องสีผิว" ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กีดกันคนที่มิใช่ชาวยุโรป มิให้ก้าวหน้าต่อไปได้ในการรับราชการพลเรือน

โครงการการศึกษาของรัฐบาล มีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการเข้าแทรกแซงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตะวันตก แม้ว่าคำอธิบายเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมต่อประชาชนทั่วไป มีแนวโน้มที่จะเน้นที่เหตุจูงใจในด้านมนุษยธรรมก็ตาม แต่ข้อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างถึงรากฐาน แฟรงค์ เอ. สเวตเทนแฮมมองสถานการณ์นี้ได้อย่างดูดีทีเดียว เมื่อเขาเขียนถึงการแทรกแซงของอังกฤษในมลายูว่าเป็น "หน้าที่ซึ่งอังกฤษถูกบังคับให้จำต้องทำ" และ "ความจำเป็นที่ถูกบังคับมาจากเหตุจูงใจในเรื่องมนุษยธรรมอย่างเดียวเท่านั้น" โดยสเวตเทนแฮมเสริมว่า นอกจากนี้แล้ว ยังเป็นสิ่งซึ่ง "เป็นประโยชน์อย่างสูงต่อผลประโยชน์ของอังกฤษและต่อการค้าของอังกฤษ"[2] อย่างแน่นอน หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา คือฝึกฝนงานปกครองและงานเสมียนให้แก่ผู้ที่จะมาเป็นบุคลากรใต้บังคับบัญชา ในหน่วยงานราชการและสำนักงานพาณิชย์ ลัทธิดาร์วินทางสังคม แสดงภาพของโลกในลักษณะที่ชนบางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นผู้ที่ก้าวหน้า ขณะที่ชนอีกบางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์เป็นผู้ที่ล้าหลัง ลัทธินี้จึงให้แรงจูงใจเพิ่มเติมสำหรับการให้การศึกษา ด้วยการเสนอความคิดที่ว่า ชาติที่ก้าวหน้ามากกว่า (นั่นคือชาติต่าง ๆ ทางซีกโลกตะวันตก) มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือชาติที่มีความก้าวหน้าน้อยกว่า อันเป็นแนวคิดที่สะท้อนอยู่ใน คำขวัญอย่างเช่น "ภาระของคนขาว" และหน้าที่ของผู้มีอารยธรรมหรือ*มิสซิออน ซิวิลิซาทริซ* ฮิวจ์ คลิฟฟอร์ดเคยกล่าวไว้ว่า คาบสมุทรมลายูในทศวรรษ 1880 นั้น "อยู่ในยุคกลาง ล้อมรอบด้วยเครื่องเคราที่เหมาะสมทุกประการสำหรับช่วงเวลาหลายร้อยปีที่มืดมิด"[3] และอังกฤษพยายามกระทำสิ่งซึ่ง "ไม่ต่างไปจากการปั่นการปฏิวัติทั้งในด้านข้อเท็จจริงและความคิดต่าง ๆ แล้วเค้นใส่เข้าไปใน [คาบสมุทรมลายู] ภายในเวลายี่สิบปี ทั้ง ๆ ที่ยุโรปที่มีพลังวังชากระฉับกระเฉง ยังต้องใช้เวลายาวนานถึงหกร้อยปี กว่าจะทำสำเร็จลง

---

[2] Frank A. Swettenham, ***British Malaya,*** London, 1907, 174.

[3] Hugh Clifford, ***The Further Side of Silence,*** New York, 1916, 40.

ได้"[4] หากวางข้อสรุปจากมุมมองนี้ ก็เท่ากับว่า รัฐบาลตะวันตก ทำให้การแทรกแซงกลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องขึ้นมา ด้วยการรับบทบาทความเป็นพ่อแม่หรือครู ที่ให้การศึกษาและดำเนินงานเพื่อทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในท้องถิ่น เจริญก้าวหน้าใกล้เคียงกับโลก "สมัยใหม่" หรือโลกตะวันตกมากยิ่งขึ้น

ในอาณานิคมส่วนใหญ่ ความคิดเหล่านี้ไม่เคยขึ้นไปถึงระดับนโยบายการปกครองที่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ และรัฐบาลอาณานิคมส่วนใหญ่ ก็ดำเนินโครงการด้านการศึกษากันน้อยมาก กรณียกเว้นที่สำคัญ ได้แก่ฝ่ายปกครองของอเมริกันในฟิลิปปินส์ การปกครองของอเมริกันเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปในฟิลิปปินส์ ได้รับการศึกษากันอย่างกว้างขวาง เรื่องนี้สะท้อนถึงปรัชญาการศึกษาของสหรัฐ ที่ถือว่ามนุษย์มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน รวมทั้งสะท้อนถึงความต้องการอย่างกระตือรือล้นและตั้งใจจริงในบางวงการ ที่จะตระเตรียมชาวฟิลิปปินส์ ให้พร้อมสำหรับการปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตยโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ เพื่อที่อเมริกันจะได้กำจัดความเสี่ยงและปลดเปลื้องพันธะหน้าที่ที่มีมากับการปกครองอาณานิคม ในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความจำเป็นที่จะต้องประหยัด และความกลัวว่าการศึกษาจะก่อให้เกิดชนชั้นที่สร้างปัญหาขึ้นมา --คือเป็นผู้ที่มีวุฒิบัตร ทว่าไม่อาจรับเข้ามาทำงานได้ – เป็นเหตุให้การพัฒนาการศึกษา ล่าช้าไป การขยายการศึกษา ยังถูกขัดขวางจากความคิดเพ้อฝันที่ยังไม่จางหาย ซึ่งยกยอคุณงามความดีของวัฒนธรรมที่บริสุทธิ์ ไม่มีอารยธรรมมาปนเปื้อน ความเพ้อฝันนี้นำไปสู่ความพยายามที่จะปกป้องชุมชนทั้งหลายให้พ้นจากการรุกล้ำที่จะทำให้เกิดความยุ่งเหยิงขึ้นมา

ขณะที่วันเวลาในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบผ่านไป การศึกษาที่มิใช่ของรัฐบาล กลายเป็นจุดที่มีแหล่งรวมศูนย์ความรู้สึกทางด้านชาตินิยมที่สำคัญขึ้นมา โรงเรียนศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *เปสันเตรน* หรือ*มาดราซาร์*ของมุสลิม และหลักสูตรการศึกษาเอกชนบางแห่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ต่างสอนทักษะทางด้านปฏิบัติ ทว่ามีสถานศึกษามากมาย ที่ส่งเสริมความรู้สึกชาตินิยมพร้อมกันไปด้วยอย่างน้อย ก็โดยทางอ้อม ผู้ปกครองอาณานิคม ต่างรู้สึกร้อนรุ่มถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากสถาบันการศึกษาที่ขาดการเหนี่ยวรั้งและควบคุมไว้ เจ้าหน้าที่ทางการของฝรั่งเศส สั่งปิดโรงเรียนดองคินห์ ซึ่งเป็นโรงเรียนอิสระแนวชาตินิยม เพียงในเวลาไม่นาน หลังจากโรงเรียนนี้ก่อตั้งขึ้นในฮานอย เมื่อค.ศ.1907 อังกฤษเข้าควบคุมโรงเรียนจีนในมลายูอย่างเข้มงวด และเจ้าหน้าที่ทางการของดัตช์ ก็ออกมาตรการเชิงข้อบังคับต่าง ๆ มากมาย เพื่อควบคุมการศึกษาของโรงเรียนเอกชนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ให้อยู่ในระเบียบ

ความใจกว้างของชนชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะเปิดรับการศึกษาตามแบบของตะวันตก มีระดับแตกต่างกันออกไป ประสิทธิผลของเทคโนโลยียุโรปที่มองเห็นได้ชัด เป็นสิ่งที่ชวนเชิญให้เกิดความใคร่รู้อย่างที่ไม่อาจเมินเฉยได้ ส่วนพวกที่กังวลกับการเสริมสร้างกำลังทัพของตน

---

[4] Hugh Clifford, "The East Coast," in ***Stories by Sir Hugh Clifford,*** ed. William R. Roff, Kuala Lumpur, 1966, 11.

ก็ยินดีกับโอกาสที่จะได้เข้าถึงเทคโนโลยีดังกล่าว อย่างไรก็ดี ความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ภาษาต่างชาติให้แตกฉาน และปฏิบัติงานภายในวัฒนธรรมต่างชาติ เพื่อที่จะก้าวไกลเกินไปกว่าการศึกษาระดับเบื้องต้น ก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ ก็เกินความสามารถของประชากรส่วนใหญ่

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาของตะวันตกกับการพัฒนาการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตรวจพบได้ง่าย ทั้งนี้เพราะผู้นำของขบวนการชาตินิยม ล้วนมีภูมิหลังเช่นที่กล่าวนี้ และได้ความคิดต่าง ๆ มากมาย จากจารีตประเพณีทางการเมืองของยุโรป สิ่งที่ยากจะประเมินมากกว่า ก็คือบุคคลที่เลือกแนวทางการศึกษาแบบตะวันตก เป็นบุคคลที่พิเศษผิดไปจากธรรมดาสามัญสักเพียงใด คำถาม ที่ว่า บุคคลที่เก่งไปจากเกณฑ์ปกติ เป็นเพราะได้รับการศึกษาแบบตะวันตก หรือว่าการศึกษาแบบตะวันตก ก่อให้เกิดบุคคลที่มีลักษณะเก่งเกินกว่าเกณฑ์ปกติ คงเป็นคำถามที่ไม่อาจตอบได้ ทว่าคนจำนวนมากที่กอปรขึ้นเป็นชนชั้นสูงพวกใหม่นั้น ล้วนมาจากชนชั้นผู้ดีระดับล่าง ๆ หรือเทียบเท่ากับชนชั้นผู้ดีระดับล่าง ๆ ดังกล่าว ดังนั้นจึงมีสิ่งที่ชวนให้ตั้งข้อสงสัยได้อย่างแรงกล้าว่า การศึกษาน่าจะเปิดช่องทางให้ความสามารถพิเศษและความทะเยอทะยาน ได้มีโอกาสสำแดงตัวให้ปรากฏออกมา

แม้ว่าการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญแก่กระบวนการทำความรู้จักกับความคิดใหม่ ๆ แต่แหล่งความคิดใหม่จากที่อื่น ๆ ก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวดด้วยเช่นกัน นักเดินทางชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีส่วนสร้างคุณูปการให้แก่การเป็นแหล่งที่มาของความคิดใหม่ ๆ นักเดินทางเหล่านี้รวมถึงพ่อค้าและกลาสีเรือ คนหนุ่ม ๆ ที่ทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนออกไปหางานและประสบการณ์ และชาวมุสลิมที่ร่วมเดินทางเพื่อไปแสวงบุญยังนครเม็กกะหรือไปศึกษาตามศูนย์กลางการเรียนการสอนศาสนามุสลิม ผู้บริหารชาวยุโรปเอง ก็เป็นผู้เสริมสร้างความเข้าใจทางการเมืองแนวใหม่ให้ เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ จากนอกภูมิภาค ผู้ที่จัดอยู่ในประเภทคนอื่น ๆ ที่ว่านี้มีอยู่อย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมถึงมิสชันนารีและพ่อค้าผู้ใช้แรงงานที่อพยพมาจากถิ่นอื่น ผู้ดำเนินงานในสหภาพแรงงาน รวมทั้งผู้ที่เป็นสายลับขององค์กรคอมมิวนิสต์สากล (โคมินเทิร์น)

การขนส่งและการสื่อสารคมนาคมที่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น มีส่วนส่งเสริมการพัฒนาความคิดทางการเมืองอย่างสำคัญ นักชาตินิยมชั้นนำสองคน ได้แก่โฮเซ่ ริซาล ในฟิลิปปินส์และราเดน อัดเจง การ์ตินี ในชวา ทั้งสองเป็นผู้ที่สร้างแนวความคิดของตนส่วนหนึ่ง จากการเขียนจดหมายโต้ตอบกับผู้สื่อข่าวในยุโรป ในหลาย ๆ ส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อัตราการรู้หนังสือขั้น พื้นฐาน มีสูงพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากมีการสอนหนังสือในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนทางด้านศาสนา และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ก็แพร่กระจายอย่างรวดเร็วโดยผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ การกระจายเสียงทางวิทยุและการเพิ่มความคล่องตัวในการโยกย้ายและไปมาหาสู่กัน เป็นปัจจัยเอื้ออำนวยให้เกิด ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการได้รับรู้ความคิดใหม่ ๆ ยิ่งสะดวกมากขึ้นไปอีก

ระบบการปกครองซึ่งอาศัยข้าราชการประจำตามแบบของตะวันตก เริ่มมีขึ้นในภูมิภาคนี้ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พร้อมกับนำนวัตกรรมที่สำคัญมาให้ ตั้งแต่การรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางในระดับที่มากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และการกำจัดสิทธิพิเศษตามจารีตเดิมหลายประการของบรรดาหัวหน้าชนพื้นถิ่น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นและสม่ำเสมอยิ่งขึ้น รวมทั้งวิธีการเก็บรวมรวมภาษีก็มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (และมีความยืดหยุ่นน้อยลง) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ยังทำให้รัฐสามารถเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ในขอบข่ายที่กว้างขวางยิ่งขึ้น และสามารถออกกฎหมายบังคับใช้ในบริเวณซึ่งแต่ก่อน ปล่อยให้เป็นไปตามขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น

นักปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมตระหนักถึงอรรถประโยชน์ของระบบบริหารราชการ และในขณะที่นักปฏิรูปรังเกียจหลายสิ่งหลายอย่างของการปกครองแบบอาณานิคม แต่โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาตั้งใจที่จะเข้าควบคุมกลไกของรัฐอาณานิคม แล้วปรับแปลงกลไกนี้มาสู่เป้าประสงค์อย่างใหม่ มิใช่คิดจะกำจัดทิ้งไป วิธีพิจารณาเพื่อการดำเนินงานเช่นนี้ คือสิ่งที่แยกความแตกต่างระหว่างการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม กับการต่อต้านการปกครองของอาณานิคมอีกสองประเภท คือประเภทที่ปกป้องระบบเก่าและวิธีการแบบจารีตประเพณี กับประเภทซึ่งประกอบด้วยขบวนการทางศาสนาที่เกี่ยวพันอยู่กับความเชื่อเรื่องยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต (หรือโลกพระศรีอาริย์) และกับการจลาจลของชาวไร่ชาวนา ผู้ต่อต้านการปกครองแบบอาณานิคม ทั้งฝ่ายที่ยึดแนวประเพณีนิยมและฝ่ายที่เชื่อในโลกพระศรีอาริย์ ต่างไม่เห็นด้วยกับระเบียบการปกครองแบบก้าวร้าวล่วงเกิน ที่มีควบคู่มากับการครอบงำของตะวันตก แต่ทั้งสองฝ่ายนี้ก็มิได้ก่อให้เกิดภัยร้ายแรงต่อรัฐบาลที่ตั้งมั่นอยู่แต่อย่างใด เมื่อนักปฏิรูปแนวชาตินิยมขึ้นมามีอำนาจในท้ายที่สุด พวกเขาก็ยังคงคุณลักษณะของการปกครองแบบอาณานิคมเหล่านี้ไว้

เหตุการณ์ในที่อื่น ๆ ในเอเชียและในโลก เป็นแหล่งสร้างแรงบันดาลใจให้แก่การปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม ขบวนการสร้างเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ตนเองในญี่ปุ่น เป็นตัวอย่างที่มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อกิจกรรมต่อต้านอาณานิคมในดินแดนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกัน การต่อสู้แนวชาตินิยมในจีนในอินเดีย และภายในภูมิภาคนี้เองในเวลาต่อมาก็มีอิทธิพลแก่การต่อสู้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในประเทศญี่ปุ่น การฟื้นฟูในสมัยเมจิ จะติดตามมาด้วยความเคลื่อนไหวของนักปฏิรูปนิยม นักปฏิรูปนิยมในญี่ปุ่นนี้ นำแบบอย่างที่หยิบยืมมาจากต่างประเทศ เพื่อใช้ปกป้องขนบประเพณีพื้นถิ่นของตน แนวทางดังกล่าวนี้ให้แรงบันดาลใจแก่นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทางการเมืองใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ที่สำคัญคือแก่นักเคลื่อนไหวในเวียดนามและในฟิลิปปินส์ ชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามระหว่างรัสเซีย-ญี่ปุ่นในค.ศ.1904-1905 สร้างผลกระทบมากเป็นพิเศษแก่ภูมิภาคนี้ เนื่องจากเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประเทศมหาอำนาจในเอเชีย มีชัยชนะต่อ

ประเทศมหาอำนาจตะวันตก การต่อสู้แนวชาตินิยมในจีน ก็เป็นแบบอย่างให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ญี่ปุ่นละทิ้งนโยบายต่อต้านลัทธิอาณานิคม เพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจในยุโรป การปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและมหาอำนาจยุโรปนี้เกิดขึ้นภายหลัง การทำสัญญาความเป็นพันธมิตรกันระหว่างอังกฤษ-ญี่ปุ่นในค.ศ.1902 และการทำความตกลงออองตอง กอร์ดาล ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในค.ศ.1904 จากนั้นญี่ปุ่นก็ได้เริ่มต้นขยายอำนาจในแบบจักรวรรดินิยมตามแนวทางของตนเอง การปฏิวัติในค.ศ.1911 ทำให้จีนอยู่ภายใต้ระบบการปกครองซึ่งสนับสนุนหลักการแนวชาตินิยมในที่อื่น ๆ และต่อมาภายหลังประเทศนี้ก็ได้ให้ที่พำนักแก่ผู้ลี้ภัยทางการเมืองหลายคนจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในช่วงเวลาหลายทศวรรษก่อนจะถึงสงครามแปซิฟิค ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายนอกทวีปเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามโลกครั้งที่ 1 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกก็สร้างผลกระทบอย่างรุนแรงเช่นกันต่อการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับสงครามในยุโรปเพียงในขอบเขตจำกัด ได้แก่ กรณีเรือลาดตระเวนชื่อเอมเดนของเยอรมัน บุกโจมตีปีนังในเดือนตุลาคม ค.ศ.1914 กรณีชาวจีนในย่านช่องแคบ ร่วมกันบริจาคเงินเป็นจำนวนมากเพื่อช่วยเหลือภารกิจการทำสงครามของอังกฤษ และกรณีรัฐบาลฝรั่งเศสเกณฑ์แรงงานชาวเวียดนามไปทำงานในยุโรป นอกจากนี้ ยังมีกรณีการส่งตัวกรรมกรพม่าจำนวนไม่มากนักไปยังอิรัก รวมทั้งการที่สยาม (ประเทศไทย) เข้าสู่สงครามโดยอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตรในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1917 และสยามยังได้จัดส่งกำลังทหารกองเล็ก ๆ ไปยังแนวรบในยุโรปด้วย ผลกระทบทางอ้อมของสงครามครั้งนี้ มีความสำคัญยิ่งกว่ามาก กล่าวคือ การรบพุ่ง ที่มีความกว้างขวางและความโหดเหี้ยมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นสิ่งที่ทำลายคำอวดอ้างว่า อารยธรรมตะวันตก มีความเหนือกว่าทางด้านศีลธรรมฝังอยู่ในตัว ผลกระทบในระดับที่เป็นรูปธรรมมากกว่า คือการที่อังกฤษกับฝรั่งเศส ซึ่งแม้ว่าจะลงท้ายด้วยการเป็นผู้ชนะ แต่ทั้งสองต่างได้รับความเสียหายจนมีผลให้แสนยานุภาพทางทหารตกต่ำและอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจถดถอยลง (ดังที่ประจักษ์แจ้งในเวลาต่อมาว่า เป็นความเสียหายที่ไม่อาจกู้ให้กลับคืนดีขึ้นมาได้) สงครามครั้งนี้ นำไปสู่การปฏิวัติรัสเซียโดยตรง และในทางกลับกัน การปฏิวัติก็แปรเปลี่ยนลัทธิมาร์กซ์-เลนิน จากอุดมการณ์ที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมของยุโรปให้กลายไปเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลอยู่บนเวทีการเมืองของเอเชีย ด้วยการที่ขบวนการคอมมิวนิสต์ในระยะเริ่มต้น ก่อตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ในอีสต์ อินดีสของดัตช์ ในจีนและในส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ สงครามยังทำให้จักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยดินแดนของชนหลายชาติ ทั้งในยุโรปและยูเรเชีย ต้องแตกสลายลง (คือจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี จักรวรรดิอ็อตโตมานและจักรวรรดิรัสเซีย) จักรวรรดิเหล่านี้แตกแยกออกตามแนวชาติพันธุ์อย่างคร่าว ๆ ชนชาติเหล่านี้ได้รับสิทธิที่จะตัดสินใจด้วยตนเองพร้อมกับการเป็นรัฐชาติ และหลักการทั้งสองนี้ก็ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการว่า เป็นพื้นฐานของระเบียบแบบแผนทางการเมืองระหว่างประเทศ ในระดับอุดมการณ์นั้น ข้อที่ห้าในหลักสิบสี่ประการที่มีชื่อเสียงของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ยืนยันว่า ใน

ส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาอาณานิคม “ผลประโยชน์ของประชากรเชื้อชาติต่าง ๆ จะต้องมีความสำคัญเท่าเทียมกับคำกล่าวอ้างสิทธิของรัฐบาลของประเทศซึ่งจะกำหนดชื่อในภายหลัง” --หลักการข้อนี้นับเป็นการแสดงว่ามหาอำนาจอาณานิคมมีความรับรู้อยู่บ้างเป็นบางส่วน ถึงความหวังในทางชาตินิยม ทั้งนี้หากมิใช่ในทางปฏิบัติ ก็โดยในแง่หลักการ ดังที่โฮจิมินห์ได้ค้นพบที่แวร์ซายส์ว่า เป็นในประการหลังมากกว่า

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ ส่งผลให้เกิดความวุ่นวายปั่นป่วนแก่เครือข่ายการค้าแบบทุนนิยม ความปั่นป่วนดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อผู้ผลิตสินค้าในประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม หรือประเทศที่อยู่ในสภาพกึ่งอาณานิคม รวมทั้งในประเทศที่ค่อนไปทางอุตสาหกรรมมากกว่าด้วย ข้าว ยางพารา ดีบุก กาแฟ น้ำตาลและสินค้าออกที่สำคัญชนิดอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีราคาตกฮวบลงอย่างรุนแรง ส่งผลให้ทั้งรายรับของรัฐบาลและรายได้ของประชาชน ลดต่ำลงไปมาก ในพม่า เวียดนามและฟิลิปปินส์ ความลำเค็ญทางเศรษฐกิจในตอนต้นทศวรรษ 1930 หนุนนำให้เกิดการก่อเหตุการณ์รุนแรงขึ้นในชนบท ส่วนในสยาม วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการก่อรัฐประหารขึ้นปีค.ศ.1932 ซึ่งทำให้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง อย่างไรก็ดี ผลกระทบที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมีต่อบริเวณต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีไม่เท่ากัน กล่าวคือ จะไปตกหนักบริเวณที่ยุคอาณานิคมก่อให้เกิดเกษตรกรรมการพาณิชย์ ซึ่งมุ่งเพาะปลูกเพื่อการส่งออก หรือมุ่งผลิตสินค้าที่สัมพันธ์อยู่กับตลาดโลก บริเวณในลักษณะดังว่าซึ่งได้รับผลอย่างเห็นได้ชัดคือบริเวณที่ขยายออกจากดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในพม่า สยามและเวียดนาม รวมทั้งบางส่วนในมลายู ในอีสต์ อินดีสของดัตช์ และในฟิลิปปินส์ บริเวณที่ยิ่งอยู่ห่างไกลออกไปจากปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่การผลิตในแบบกึ่งเลี้ยงตัวเองยังคงมีความสำคัญอยู่ จะได้รับผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจน้อยกว่า และด้วยเหตุนี้ ผลสะท้อนทางด้านการเมืองที่มีควบคู่มาด้วยกัน ก็ย่อมมีน้อยกว่าไปด้วย

จิตสำนึกเรื่องเชื้อชาติเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ลึกในประวัติศาสตร์ของเอเชีย และในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เริ่มที่จะมีความสำคัญในรูปแบบอันใหม่ ชาวยุโรปที่มาเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เข้ามาติดต่อกับชาวเอเชียอย่างผู้ที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยแสดงความเปิดเผยและความพร้อมที่จะเรียนรู้ ลักษณะเช่นนี้มักจะไม่มีให้เห็นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งเป็นสมัย ที่พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดช่องว่างทางด้านเทคโนโลยีระหว่างยุโรปกับส่วนอื่น ๆ ของโลก แม้กระนั้นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตในอาณานิคมสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าก็ยังบรรยายถึงการอยู่อย่างปะปนกันที่ค่อนข้างสะดวกสบาย และมีความเป็นมิตรสนิทสนมระหว่าง ชาวยุโรปจำนวนน้อยที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคดังกล่าว กับประชากรในท้องถิ่น เมื่อล่วงเข้าสู่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ เจ้าหน้าที่ยุโรปมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมากทำให้เริ่มเป็นไปได้ที่ชาวภูมิภาคจะลอกเลียนแบบแผนการดำเนินชีวิตอย่างชาวยุโรป แนวโน้มนี้ได้รับการเสริมพลังจากการที่มีสตรีชาว

ยุโรปเข้ามาในดินแดนอาณานิคมในจำนวนที่มีความสำคัญ ชาวยุโรปและเอเชีย พบปะกันสังสรรค์กันมากขึ้น แต่ก็เฉพาะในขอบเขตของการปฏิบัติงานเท่านั้น และยังมักเป็นการพบปะกันอย่างผู้ที่มีความสัมพันธ์อย่างไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันอีกด้วย

อุดมการณ์แนวใหม่ส่งเสริมความสำคัญในเรื่องเชื้อชาติยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ลัทธิดาร์วินในแง่สังคม ให้คำอธิบาย "อย่างเป็นวิทยาศาสตร์" เกี่ยวกับความไม่เสมอภาคของเชื้อชาติ และลัทธิชาตินิยมก็ยังนำเรื่องเชื้อชาติ เข้ามาเป็นเรื่องของรัฐ การแบ่งแยกหรือเหยียดหยามกันด้วยเหตุผลในเรื่องเชื้อชาติจึงเป็นความคับแค้นซึ่งนักการเมืองที่เป็นนักชาตินิยม สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสะดวก และประเด็นนี้ก็ให้จุดเน้นที่มีประโยชน์ต่อโครงการของพวกเขา

อุดมการณ์ต่อต้านอาณานิคมมีหลายแนวและได้มาจากหลายแหล่ง และบางครั้งก็ส่งเสริมเป้าหมายที่ไม่ตรงกัน คำว่า "ลัทธิชาตินิยม" นั้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นคำที่ใช้เพื่อระบุสิ่งอันมีลักษณะต่อต้านการปกครองของตะวันตกเสียเป็นส่วนมาก แต่การจะถือว่าลัทธิชาตินิยม เทียบเท่ากับการต่อต้านอาณานิคมซึ่งเกิดจากการใช้ในความหมายเดียวกันเป็นเวลาช้านาน ก็จะทำให้มองไม่เห็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างสองคำนี้ และกลายเป็นเรื่องไม่บังควร ที่จะเห็นเป็นคนละเรื่องกัน อย่างไรก็ดี ขบวนการต่อต้านอาณานิคมบางขบวนการ (ที่สำคัญคือขบวนการที่มีพื้นฐานอยู่ที่หลักศาสนาอิสลามและลัทธิสังคมนิยม) ส่งเสริมอุดมการณ์ที่ข้ามขอบเขตของชาติ และโดยเนื้อแท้แล้ว เป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิชาตินิยม ส่วนบางขบวนการเป็นตัวแทนที่รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ที่รวมตัวกันขึ้นมาโดย มิได้ใช้ชาติเป็นหลัก อาทิเช่น การรวมกลุ่มของพวกผู้ดีชั้นสูงหรือของกลุ่มพ่อค้า หรือกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อถือศรัทธาบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน

ในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า "ลัทธิชาตินิยม" มีความหมายโยงไปถึงความคิดที่ว่ามนุษยชาติ ถูกแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ไม่ปะปนกัน—นั่นคือเป็นชนเชื้อชาติต่าง ๆ หรือชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสามารถแยกแยะได้ว่าแต่เชื้อชาติหรือชุมชนนั้น ๆ มีความแตกต่างกันอยู่ในทางด้านภาษา ศาสนา วัฒนธรรมและรูปลักษณ์ภายนอก—ชาตินิยมนี้ยังมีความหมายโยงไปถึงข้อโต้แย้งที่ว่า "ชาติ" ควรเป็นพื้นฐานให้แก่การก่อตั้งรัฐที่มีอำนาจอธิปไตย นอกจากนี้แล้ว ทฤษฎีนี้ยังมีนัยที่หมายไปถึงว่าประชาชนของเชื้อชาติหนึ่ง ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วคือที่มาของอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบในเบื้องสูงสุด ก็ควรเป็นผู้เข้ามีส่วนร่วมในการปกครองรัฐ โดยผ่านสถาบันตัวแทน ลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ มิได้ให้แบบอย่างที่เหมาะสม แก่ระเบียบแบบแผนทางการเมืองที่ตั้งมั่นอยู่ในที่ต่าง ๆ เช่นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีชนกลุ่มต่าง ๆ อยู่อย่างมากมาย ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านภาษา ศาสนา วัฒนธรรมและรูปลักษณ์ภายนอก ชนที่แตกต่างกันเหล่านี้ยังอาศัยอยู่อย่างปะปนกัน อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมนี้ กลับกลายเป็นความคิดทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และเนื่องจากลัทธิจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ละเมิด

หลักการพื้นฐานทุกอย่างของลัทธิชาตินิยม ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ ต่อต้านการปกครองของอาณานิคม จึงนิยมชมชื่นลัทธิชาตินิยมอย่างเห็นได้ชัด

ข้อบกพร่องของลัทธิชาตินิยม ในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน นักปฏิรูปบางคน มองระบอบสังคมนิยม หรือศาสนา ว่าเป็นหลักการซึ่งก้าวไกลเกินกว่าความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม (ซึ่งตรงกันข้ามกับลัทธิชาตินิยมที่มีลักษณาการแบ่งแยกชนชั้นคนงาน หรือแบ่งแยกกลุ่มชนที่นับถือศาสนาเดียวกัน) ระบอบสังคมนิยมและศานาจึงเป็นรากฐานที่จะใช้สร้างอนาคตได้ดีกว่าลัทธิชาตินิยม ลัทธิมาร์กซ์ยังสามารถให้คำอธิบายที่กว้างขวางและครอบคลุม และวิพากษ์ต่อลัทธิจักรวรรดินิยม พร้อมกันนั้นลัทธิมาร์กซ์ยังให้หลัก เหตุผลขั้นพื้นฐานเพื่อการปฏิบัติการรวมทั้งให้ความมั่นใจถึงความสำเร็จในระยะยาวควบคู่กันไปด้วย ทว่าวิธีการแบบประจัญหน้าของลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายนำมาใช้ปฏิบัตินั้น ขัดกับวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้ และการควบคุมขบวนการคอมมิวนิสต์ของมอสโก ก็ชวนให้เกิดความคลางแคลงใจ ดูว่าคล้ายกับจะเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมในอีกรูปโฉมหนึ่ง แม้ว่าผู้สนับสนุนลัทธิมาร์กซ์ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะทำให้ความเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาของลัทธิมาร์กซ์ ดูเป็นเรื่องเล็กน้อยและไร้ความสำคัญลงไปแล้ว แต่สิ่งนี้ ก็ยังจำกัดขอบเขตความน่านิยมในลัทธินี้ไว้

ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดอีกแหล่งหนึ่งของความคิดในเชิงต่อต้าน ในความคิดของคนจำนวนมาก ลักษณะที่ชวนให้คัดค้านมากที่สุดของการปกครองแบบอาณานิคม คือการที่การปกครองนี้ทำให้ผู้นับถือศาสนามุสลิมหรือพุทธศาสนา อยู่ในระดับต่ำกว่าผู้ที่มิได้นับถือศาสนามุสลิมหรือพุทธศาสนา การจ่ายภาษีอากรและการเกณฑ์เก็บในแบบอื่น ๆ ของระบอบอาณานิคมแม้ว่าบางครั้ง จะหนักหน่วงและรุนแรง แต่ก็อาจมิได้สร้างความแตกต่างสักเท่าใดนัก จากสิ่งที่ประชากรจำต้องทนในยามที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนพื้นเมืองด้วยกัน ทว่าภาพที่น่าอดสูของผู้ไม่นับถือศาสนา และของคนป่าเถื่อน ที่เข้ามาปกครองรัฐ โดยมิได้ให้ความเคารพต่อขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของคนพื้นถิ่น เป็นสิ่งใหม่สภาพเช่นนี้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกอย่างชัดแจ้ง ว่าโลกจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ดี เมื่อมองจากทัศนะทางยุทธศาสตร์แล้ว ข้อพิจารณาขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งก็คือ ระบอบอาณานิคมมีความเข้มแข็งหรือดูเหมือนว่ามีความเข้มแข็งในด้านการทหาร เกินกว่าจะใช้กำลังขับไล่ออกไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื่องจากระบอบอาณานิคมมีหน่วยงานสืบความลับที่มีประสิทธิภาพ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอาณานิคม จึงสามารถปราบปรามกลุ่มต่อต้านได้ตั้งแต่ขณะที่กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ยังอยู่ในขั้นก่อตัว และหากว่าจะต้องลงมือกระทำการต่อสู้เพื่อต่อต้านอาณานิคมภายในปริมณฑลทางการเมืองแล้ว ความคิดเรื่องลัทธิชาตินิยม ก็ย่อมจะมีอิทธิพลและข้อได้เปรียบมากกว่าระบอบสังคมนิยมหรือขบวนการทางศาสนา เพราะลัทธิชาตินิยมเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้องและมีความชอบธรรมอยู่ในยุโรป และเจ้าหน้าที่อาณานิคมเป็นอันมากให้การยอมรับในแง่หลักการ ส่วนระบอบสังคมนิยมและขบวนการทางศาสนานั้นขาดเสียงสนับสนุนที่ทรงพลังในยุโรป และถูกฝ่ายปกครองอาณานิคม มองด้วยความระแวงแคลงใจอย่างรุนแรง

แอนโธนี ดี. สมิธ เสนอความเห็นไว้ว่า ขบวนการชาตินิยมจำต้องมี “ดินแดนและที่ตั้งที่ระบุได้โดยง่าย” ร่วมไปกับการมี “ระบบบริหารราชการและอำนาจทางการเมืองที่เป็นหนึ่งเดียว” มีประชากรซึ่งมีทั้ง “ประวัติศาสตร์และตำนานเรื่องกำเนิด” ร่วมกัน พร้อมทั้งต้องมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดอย่างอื่น ๆ เป็นต้นว่าภาษาหรือสีผิว และมีปัญญาชนชาวเมือง ที่ประพฤติปฏิบัติตนในฐานะที่เป็น ผู้ยึดมั่นต่อความคิดแนวชาตินิยม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับในสภาพแวดล้อมที่เป็นอาณานิคมในที่อื่น ๆ พื้นฐานในเรื่องดินแดนสำหรับขบวนการชาตินิยม (รวมทั้งอำนาจทางการเมืองที่มีเอกภาพและมีการปกครองด้วยระบบบริหารราชการแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง) นั้น ส่วนใหญ่แล้ว ประเทศมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมเป็นฝ่ายกำหนดให้ สถานการณ์เช่นนี้ สมิธแจงลักษณะว่าเป็น “ลัทธิชาตินิยมในแง่พื้นที่” หรือ “ลัทธิชาตินิยมที่ปราศจากชาติ” ในสภาวการณ์แวดล้อมพวกนี้ ขบวนการชาตินิยม “บังเกิดขึ้นมาในท่ามกลางประชาชนนานาเชื้อชาติ [และ] ส่วนใหญ่แล้ว มีพื้นฐานอยู่ที่หน่วยพื้นที่ ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ผู้คนนานาเชื้อชาติในพื้นที่ดังกล่าว ถูกใช้กำลังบังคับให้รวมเข้าด้วยกัน เพื่อการดำเนินงานปกครอง และโดยปกติผู้ใช้กำลังดังว่านี้ก็คือมหาอำนาจอาณานิคม”[5] ส่วนประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง “มิได้มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แน่ชัดร่วมกัน ที่จะปกป้องรักษา... เป้าหมายหลัก คือการเข้าควบคุมกลไกทางการเมืองของชนต่างด้าว และรับเอาหน่วยการปกครองของชนต่างด้าว มาใช้เป็นพื้นฐานสำหรับ ‘ชาติ’ ตามที่วาดโครงการไว้”[6]

การแบ่งแยกดินแดนที่ระบอบอาณานิคมกระทำขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้สอดคล้องกับหน่วยการเมืองที่มีอยู่เดิมในพื้นถิ่น หรือตรงกับกลุ่มชนที่มีตำนานเรื่องกำเนิดและมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่เห็นเด่นชัดร่วมกัน บางครั้งพรมแดนก็แบ่งแยกกลุ่มชนซึ่งมีคุณลักษณะประจำชาติร่วมกันอยู่ ออกจากกัน และแทบจะทุกคราไป ยังรวมชนกลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่มีลักษณะประจำชาติร่วมกันเข้ามาอยู่ด้วยกัน ผลที่ตามมาประการหนึ่งก็คือ ลัทธิชาตินิยมซึ่งเน้นการมีพื้นฐานที่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมกัน และการต่อต้านลัทธิอาณานิคมในหมู่ราษฎรของรัฐอาณานิคม กลายเป็นแนวคิดที่ไม่เหมือนกัน และบางครั้ง ก็ขัดแย้งกัน

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ยังมีกรณีตัวอย่างของสิ่งที่สมิธเรียกว่า “ลัทธิชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์” เกิดขึ้นด้วย กล่าวคือการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของประชากรที่มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกันอย่างเด่นชัด ตัวอย่างได้แก่ชาวไทยแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในสยามตอนกลาง ชาวมุสลิมทางภาคใต้ของประเทศไทยและภาคใต้ของฟิลิปปินส์ และชาวมลายูในดินแดนมลายูของ

---

[5] Anthony D. Smith, “Introduction: The Formation of Nationalist Movements,” in Smith, ed., ***Nationalist Movements,*** New York, 1977, 5, 9.

[6] Anthony D. Smith, ***Theories of Nationalism,*** London, 1971, 216-17.

อังกฤษหรือบริทิชมาลายา ในดินแดนพม่าของอังกฤษนั้น ประชาชนบางกลุ่มซึ่งมิได้มีเชื้อสายเป็นชาวพม่าหรือมิได้นับถือพุทธศาสนา ได้พัฒนาขบวนการชาตินิยมทางชาติพันธุ์ขึ้นมา และต่อต้านการรวมตัวเข้ากับชุมชนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดน ที่เป็นหน่วยการเมืองเดียวกัน

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ลัทธิชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ ถูกลัทธิชาตินิยมทางด้านพื้นที่ รวมเข้าไว้ในกลุ่มของตน แม้กลุ่มชาตินิยมทางพื้นที่นี้จะเป็นกลุ่มที่มีฐานทางด้านชาติพันธ์และอยู่ในระดับท้องถิ่น กลุ่มชาตินิยมทางพื้นที่ที่ว่านี้พัฒนาขึ้น ตั้งแต่ก่อนที่ญี่ปุ่นจะเข้ามายึดครอง และความผูกพันกันทางชาติพันธุ์เช่นนี้ ก่อให้เกิดการแบ่งแยกกันตามลัทธิภูมิภาคนิยมภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว แม้ว่าการเน้นอย่างเป็นทางการจะมุ่งที่เอกภาพและอัตลักษณ์ของอินโดนีเซียร่วมกัน ก็ตาม ภายในฟิลิปปินส์ก็เช่นเดียวกัน ความผูกพันตามชาติพันธุ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากการมีภาษาถิ่นหรือวัฒนธรรมร่วมกัน ยังคงเป็นพลังที่แข็งแกร่ง ทว่ามิได้เป็นภัยคุกคามต่อเอกภาพของรัฐสักเท่าใดนัก ยกเว้นในบริเวณตอนใต้ที่ผู้คนนับถือศาสนามุสลิม ชาวโมโรในย่านนี้ ผสานข้อเรียกร้องชาตินิยมทางด้านชาติพันธุ์และทางพื้นที่ เข้าไว้ด้วยกัน ลัทธิชาตินิยมตามชาติพันธุ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องดินแดน ก็ปรากฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ลัทธิชาตินิยมดังกล่าวนี้มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรม เป็นพื้นฐานสำหรับแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ โดยปราศจากพื้นฐานด้านพื้นที่ ที่ระบุเขตแดนลงไปอย่างชัดเจน ชุมชนชาวจีน ชาวอินเดีย และชาวกะเหรี่ยง จัดอยู่ในกลุ่มชาตินิยมประเภทนี้

มีประชากรบางกลุ่ม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมร่วมกันในกลุ่มของตน ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว ก็กำหนดอัตลักษณ์ของตนเองโดยใช้ลัทธิชาตินิยมในแง่พื้นที่เป็นเกณฑ์ และได้พยายามที่จะรวบรวมกลุ่มชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเข้ามาเป็นพวกเดียวกัน ชาวพม่าในดินแดนพม่าของอังกฤษก็ดี ชาวเขมรในกัมพูชาก็ดี ชาวเวียดนาม อีกทั้งชาวมาเลย์ในย่านคาบสมุทรภายหลังค.ศ.1945 ชนเหล่านี้ล้วนมีแนวโน้มที่จะผสานกลิ่นอายของความเป็นชาติพันธุ์แก่ลัทธิชาตินิยมทางด้านพื้นที่ และมีแนวโน้มที่จะนิยามประชาชนเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อยู่ภายในดินแดนของตน ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยทางด้านชาติพันธุ์

รัฐบาลต่าง ๆ ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งส่วนใหญ่ คือรัฐบาลของระบอบอาณานิคมมีระดับความอดกลั้นต่อกิจกรรมทางการเมืองของชนพื้นถิ่น ที่แตกต่างกันไปเป็นอย่างมาก ที่สุดโต่งในด้านหนึ่ง คือรัฐบาลสหรัฐในฟิลิปปินส์ ซึ่งร่วมมือกับองค์กรนิติบัญญัติของชาวฟิลิปปินส์ที่มาจากการเลือกตั้ง เพื่อส่งเสริมแนวทางการไปสู่เอกราชอย่างแข็งขัน ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ฝ่ายปกครองชาวดัตช์ นำสิ่งที่เรียกกันว่า “นโยบายจริยธรรม” มาใช้ตั้งแต่ตอนเริ่มต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ นโยบายนี้ส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมของท้องถิ่นในกิจการของฝ่ายปกครองอย่างเป็นทางการ และในค.ศ.1918 รัฐบาลก็ได้ดำเนินการก่อตั้งองค์กรรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้งเป็นบางส่วน คือโฟล์คสราด อย่างไรก็ดี สภาโฟล์คสราดนี้มีบทบาทจำกัดอยู่เพียงแค่ การให้คำแนะนำ โดยรัฐบาลยอมอนุญาตให้มีการวิพากษ์ได้แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ปราบปรามองค์กรต่าง ๆ ที่บังอาจกระทำ

การเกินขอบเขตที่กำหนดไว้นี้ ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษในพม่าและในมลายู ก็จัดการให้มีสภานิติบัญญัติที่มีคนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน ทว่าสภาดังกล่าวไม่มีอิสระในการคัดค้านรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้น ไม่ยอมผ่อนปรนโดยสิ้นเชิง ทว่ามีการแสดงออกถึงความต่อต้านในระดับที่เบากว่าเพื่อน ในที่ใดก็ตามหากการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเกินเลยไปกว่าที่รัฐบาลเต็มใจยอมผ่อนปรนให้ รัฐบาลอาณานิคม ก็จัดการยุบองค์กรเหล่านั้นเสีย แล้วเนรเทศและจำคุกพวกผู้นำ ซึ่งเท่ากับเป็นการปิดกั้นการต่อต้านไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ฝ่ายปกครองอาณานิคมสามารถจัดการป้องกันมิให้เกิดการท้าทายอำนาจของตนขึ้นมาอย่างจริงจังได้ ด้วยการลงมือดำเนินการก่อนที่ขบวนการต่อต้าน จะสร้างพลังขับเคลื่อนขึ้นมาได้มากพอ

กลุ่มต่อต้านอาณานิคม เผชิญกับทางเลือกที่ยากลำบาก ในการตัดสินใจว่า จะหาทางปฏิรูปโดยการร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคมดี หรือว่าจะปฏิเสธการร่วมมือ และเผชิญกับความเป็นไปได้ที่จะถูกปราบปราม พรรคการเมืองต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ เลือกทางร่วมมือ และขณะเดียวกัน ก็ได้อำนาจที่แท้จริงในระดับที่เพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ ส่วนผู้สนับสนุนแนวทางไม่ร่วมมือใด ๆ ก็คงจะอยู่ในฐานะเป็นที่ชิงชัง ที่ไปต่อต้านรัฐบาลฟิลิปปินส์ ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค ปัญหาที่ว่าจะร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคมดีหรือไม่ เพื่อดำเนินงานปฏิรูปให้บรรลุผล เป็นปัญหาที่สร้างความแตกแยก ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1920 และ 1930 ความล้มเหลวของรัฐบาลอาณานิคมที่จะจัดการกับข้อเสนอแนะที่นักปฏิรูปหยิกยกขึ้นมา ก็นำไปสู่การเผชิญหน้ากันมากยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ และนำไปสู่การดำเนินมาตรการตอบโต้ในเชิงปราบปรามเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับด้วยเช่นกัน

นอกเหนือไปจากข้อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ เหล่านี้แล้ว ลักษณะเฉพาะของขบวนการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม มีความแตกต่างกันไปตามสภาวการณ์แวดล้อมในท้องถิ่น และจะต้องพิจารณาอย่างเป็นราย ๆ ไป เราจะให้ความเอาใจใส่เป็นอันดับแรกแก่ขบวนการที่มีพื้นที่เป็นฐาน ซึ่งมุ่งแนวทางของตนที่การช่วงชิงการปกครองจากรัฐบาลอาณานิคม และจากนั้น จึงจะกล่าวถึงขบวนการที่มีฐานอยู่ที่ชาติพันธุ์ ในท้ายที่สุด จะกล่าวถึงกิจกรรมที่แสดงถึงความจงรักภักดี ซึ่งไม่อาจจัดเข้าอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งได้อย่างเหมาะเจาะ

ลัทธิชาตินิยมโดยใช้พื้นที่เป็นหลัก

ฟิลิปปินส์

ขบวนการสมัยใหม่นิยมที่สำคัญขบวนการแรก ที่มุ่งเพื่อต่อต้านการปกครองอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พัฒนาขึ้นในฟิลิปปินส์ จุดกำเนิดของขบวนการ อยู่ที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ซึ่งชาวฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่และชาวสเปนต่างนับถืออยู่ ความคิดริเริ่มในการปฏิรูปทางการเมือง มาจากสมาชิกชนชั้นสูงวัยหนุ่มสาวที่มีการศึกษา คือพวก*อิลัสเตรโด* คนเหล่านี้ได้รับแรงบันดาลใจจากอุดมคติของลัทธิเสรีนิยมยุโรป และแสวงหาทางที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยผ่านสถาบันประชาธิปไตย

ในช่วงทศวรรษ 1890 ขบวนการปฏิวัติที่หมายจะตั้งตนเป็นอิสระจากสเปนพัฒนาขึ้น ทว่าทศวรรษนี้ สิ้นสุดลงด้วยการที่สหรัฐเข้ามาแทนที่สเปนในฐานะมหาอำนาจอาณานิคมภายในหมู่เกาะนี้ ภายใต้การปกครองของอเมริกัน ฟิลิปปินส์แตกต่างอย่างถึงรากฐานจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดในสองแนว แนวแรก พวกอเมริกันให้ชาวฟิลิปปินส์มีบทบาททางการปกครองอย่างจริงจังและเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ แนวโน้มนี้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายที่สหรัฐประกาศไว้ว่าจะให้เอกราชแก่อาณานิคมโดยเร็ว ในส่วนที่สัมพันธ์กับนโยบายนี้ คือการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นการพัฒนาให้ประชากร สามารถเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของสาธารณะ และสามารถเข้ามีส่วนร่วมในสถาบันการปกครองแบบประชาธิปไตยได้ แนวที่สอง ชนชั้นสูงชาว ฟิลิปปินส์เป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ ทำให้พวกเขามีฐานทางด้านทรัพย์สินและอำนาจอยู่ภายนอก รัฐบาล และผลประโยชน์ที่พวกเขาจะได้รับ จากการคงรักษาเศรษฐกิจแบบมุ่งส่งออกสินค้าเกษตรของประเทศไว้ ก็เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจน

ประชากรชาวฟิลิปปินส์อาศัยอยู่ตามเกาะต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก และสภาพภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา ยังทำให้ประชาชนแบ่งแยกจากกันมากขึ้นไปอีก การแบ่งแยกเพราะสภาพธรรมชาติเหล่านี้ ยังเสริมให้มากขึ้นไปอีกด้วยความแตกต่างด้านภาษา ความผูกพันกับท้องถิ่นและความขัดแย้งกันทางด้านศาสนา อย่างไรก็ดี ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อัตลักษณ์ “แห่งชาติ” ที่มีอยู่ร่วมกันก็เริ่มพัฒนาขึ้น และเริ่มมีกลุ่มคนจำนวนน้อย ที่ดำเนินงานอย่างแข็งขันทางด้านการเมือง เพื่อเป้าหมายที่จะปรับปรุงสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมในฟิลิปปินส์ทั้งมวลให้ดีขึ้น

นักประวัติศาสตร์บางคน พยายามที่จะระบุให้การเปลี่ยนแปลงมีมาก่อนหน้านี้แล้ว โดยชี้ว่าการคบคิดและการจลาจลที่เกิดขึ้นมาเป็นระลอกเป็นเวลายาวนาน ในช่วงที่สเปนปกครองอยู่ เป็นหลักฐานที่บอกถึงการก่อตัวของลัทธิชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ การตีความเช่นนี้ ผู้นำชาตินิยม โฮเซ่ ริซาล คัดค้านมาตั้งแต่สมัยปีค.ศ.1889 แล้ว โดยริซาลให้เหตุผลว่า การจลาจลเหล่านั้น ล้วนเกิดขึ้นมา

อย่างโดด ๆ โดยมิได้เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน เป็นการจลาจลที่มุ่งต่อต้านสิ่งที่สร้างความคับแค้นภายในท้องถิ่น และชาวฟิลิปปินส์เริ่มมีจิตสำนึกในความเป็นชาติ ก็เมื่อเข้าช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าแล้ว เท่านั้น

ทำไมอัตลักษณ์ของฟิลิปปินส์จึงเกิดขึ้นมาในระยะนี้ ริซาลให้เหตุผลว่ามีเหตุเบื้องต้นมาจากทัศนคติใหม่ของสเปนที่มีต่อประชากรของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ก่อน สเปนปฏิบัติต่อชาวฟิลิปปินส์ "ในฐานะที่เป็นราษฎร แต่มิใช่ชนที่ต่ำกว่า" ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ชาวสเปนเริ่มแสดงความดูหมิ่นชาวฟิลิปปินส์ ริซาลกล่าวว่า "พวกสเปนทำให้เชื้อชาติกลายเป็นเป้าของการเหยียดหยาม พวกเขาแสดงตนให้เห็นว่าไม่สามารถมองเห็นคุณสมบัติที่น่าชื่นชมใด ๆ ที่บอกถึงความเป็นมนุษย์"[7] การดูถูกเหยียดหยามประชากร "อินดิโอ" ทั้งหมดนี้เอง ที่ก่อให้เกิดการตอบโต้ "ระดับชาติ" ขึ้นมา

เหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่สร้างจิตสำนึกทางการเมืองของชาวฟิลิปปินส์ คือการกบฏของทหารฟิลิปปินส์ที่ประจำอยู่ ณ คลังสรรพาวุธคาวิเต้ในค.ศ.1872 และผลสะท้อนที่เกิดขึ้นตามมา การกบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพียงสองวัน และถูกปราบลงอย่างง่ายดาย ทว่าเจ้าหน้าที่ทางการของสเปนอ้างว่าเหตุการณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการคบคิดที่ใหญ่โตยิ่งกว่า และใช้โอกาสนี้ กวาดล้างบรรดาผู้สนับสนุนแนวทางเสรีนิยมกลุ่มต่าง ๆ รัฐบาลได้จำคุกหรือเนรเทศพระบาทหลวงชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก โดยมีผู้ที่มีทัศนะไม่ลงรอยกับรัฐบาลสามคน คือคุณพ่อโฮเซ่ เบอร์กอส คุณพ่อมาเรียโน โกเมซ และคุณพ่อฮาซินโต ซาโมรา – ถูกตัดสินประหารชีวิต การประหารชีวิต ด้วยวิธีใช้ห่วงเหล็กรัดคอในที่สาธารณะ สร้างผลกระทบอย่างลึกซึ้ง เกินกว่าที่รัฐบาลสเปนตั้งเป้าหมายไว้ คนจำนวนมากพิจารณาว่าพระบาทหลวงทั้งสามรูป มิได้มีความผิดตามข้อกล่าวหา และอาร์คบิชอปแห่งมนิลาได้ปฏิเสธที่จะสึกพระเหล่านี้ ซึ่งเท่ากับสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ความคิดที่ว่า บุคคลทั้งสาม ถูกประหารชีวิตก็เพื่อข่มขวัญคนอื่น ๆ ที่อาจคิดท้าทายอำนาจของสเปนขึ้นมาบ้าง

การประหารชีวิตเปลี่ยนจุดเน้นจากที่เคยเป็นความคับแค้นใจต่อพระบาทหลวงชาวสเปน มาสู่การปกครองของสเปนโดยรวม เมื่อเหตุการณ์นี้ผ่านไป ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดตามมาก็ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่ชาวฟิลิปปินส์กลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในสเปนขณะนั้น เนื่องจากกิจกรรมหลักของพวกเขา ประกอบด้วยการร่างบทความและออกจุลสารเรียกร้องให้ผู้คนหันมาเอาใจใส่กับสภาพการณ์ต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ความริเริ่มนี้ จึงเป็นที่รู้จักกันในนาม "ขบวนการโฆษณาเผยแพร่" ข้อเขียนที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมากที่สุดของกลุ่มนี้ คือหนังสือพิมพ์รายปักษ์ที่มีชื่อว่า *ลา โซลิดาริแดด* ซึ่งจัดพิมพ์ออกมาในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1889 ถึงค.ศ.1895 กับนวนิยายสองเล่ม เรื่อง *โนลี เม ตังแกร์* และ *เอล ฟิลิบุสเตริสโม* ที่ริซาลเป็นผู้ประพันธ์

---

[7] อ้างจาก Horacio de la Costa, SJ, "Rizal's Political Ideas," in ***The Background of Nationalism and Other Essays,*** Manila, 1965, 33-4.

โดยทั่วไปแล้ว เป้าหมายของ “ขบวนการโฆษณาเผยแพร่” สะท้อนถึงอุดมคติของลัทธิเสรีนิยมสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เป้าหมายดังกล่าว ประกอบด้วยความเสมอภาคในด้านกฎหมาย ทั้งสำหรับชาวฟิลิปปินส์และชาวสเปนโดยปราศจากความแตกต่าง และสิทธิทางการเมืองของชาวฟิลิปปินส์ที่เทียบได้กับสิทธิที่ได้รับกันอยู่ในประเทศสเปน ขบวนการนี้มิได้สนับสนุนเรื่องเอกราชแต่อย่างใด สิ่งที่ขบวนการกระทำคือ หาทางทำให้ฟิลิปปินส์ได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นจังหวัดหนึ่งของสเปน โดยมีตัวแทนอยู่ในรัฐสภาสเปน คือคอร์เตส ริซาลเขียนไว้ในจดหมายส่วนตัวฉบับหนึ่งในค.ศ.1887 ว่า “ในสภาวการณ์เช่นขณะนี้ เราไม่ต้องการแยกตัวออกจากสเปน สิ่งที่เราเรียกร้อง มีเพียงแค่ความใส่ใจมากขึ้น คำสั่งที่ดีขึ้น เจ้าหน้าที่ที่ดีกว่านี้ ผู้แทนหนึ่งหรือสองคน และหลักประกันสำหรับตัวเราเองและทรัพย์สินของเรา”[8] เขาได้เสนอเรื่องนี้อย่างมีสีสันยิ่งขึ้นในบทความที่เขียนลงใน*ลา โซลิดาริแดด* โดยระบุถึง “ความรักชาติอย่างไม่มีรอยด่างพร้อยและความซื่อสัตย์ของชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งนับตั้งแต่ถูกนำมารวมเข้ากับสเปน [หมายถึงตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก] ก็มิใช่ด้วยเตุผลในด้านศาสนาหรือหลักจารีตประเพณี หากด้วยเหตุผลเรื่องความสะดวกทางการเมืองจากเบื้องสูงในตอนเริ่มต้น ทว่าต่อมาภายหลัง ก็ด้วยความรัก ความผูกพันที่มีต่อประเทศแม่”[9]

คำเรียกร้องของชาวฟิลิปปินส์ ก่อให้เกิดความเห็นใจในยุโรป ทว่าบรรดาพระบาทหลวงชาวสเปนที่พำนักอยู่ในฟิลิปปินส์ ปฏิเสธข้อเสนอ โดยอ้างข้อความที่มีลักษณะต่อต้านความคิดแนวเสรีนิยมซึ่งมีอยู่ในเอกสารรวมข้อวินิจฉัยของพระสันตะปาปาไพอัสที่ 9 ที่จัดพิมพ์ออกมาในค.ศ.1864 ในค.ศ.1889 เกรกอริโอ เดล พิลาร์ บรรณาธิการของ*ลา โซลิดาริแดด* ใช้วิธีการที่แข็งกร้าวมากขึ้น ในการเร่งเร้าให้รวมฟิลิปปินส์เข้ากับสเปน อย่างไรก็ดี ริซาลได้เปลี่ยนแปลงท่าทีของตน และเบี่ยงเบนไปจากทัศนะเช่นนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ โดยริซาลหันมามุ่งดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในฟิลิปปินส์เอง เขากล่าวว่า “ความผิดพลาดที่ทุกคนทำกัน คือการคิดว่าเราสามารถช่วยได้ในขณะที่อยู่ที่นี่ (ในยุโรป) ที่ห่างไกล นับว่าเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงโดยแท้...สนามรบนั้น อยู่ในฟิลิปปินส์ที่นั่นคือที่ซึ่งเราควรไปอยู่”[10]

ริซาลกลับมายังมนิลาในวันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1892 และในวันที่ 3 กรกฎาคม เขาได้ช่วยก่อตั้งองค์กรใต้ดินที่มีชื่อว่า ลิกา ฟิลิปปินา เพื่อดำเนินงานสร้างเอกภาพ การปกป้องซึ่งกันและกัน และการปฏิรูป ไม่ถึงหนึ่งสัปดาห์ต่อมา เขาก็ถูกเจ้าหน้าที่สเปนจับกุมตัว แล้วเนรเทศไปอยู่ที่มินดาเนาภายในชั่วเวลาไม่กี่เดือน ลิกา ฟิลิปปินาก็ถูกยุบ ส่วนหนึ่งขององค์กร ยังคงสนับสนุนงานการโฆษณาของเดลพิลาร์ต่อไปในยุโรป ทว่าอีกส่วนหนึ่ง มาช่วยก่อตั้งสมาคมลับซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามกาติปูนาน

---

[8] อ้างใน John N. Schumacher, SJ, ***The Propagnada Movement: 1880-1895,*** Manila, 1973, 226.

[9] “How to Deceive the Native Land,” ***La Solidaridad,*** II (15 May 1889), 72-3, reproduced in José Rizal, ***Political and Historical Writings (1884-1890),*** Manila, 1989, 27-30.

[10] Schumacher, 223.

กาติปูนานเป็นผู้วางรากฐานให้แก่การก่อจลาจลเพื่อต่อต้านการปกครองของสเปน ที่เกิดขึ้นใน ค.ศ.1896

ผู้ก่อตั้งและผู้นำของกาติปูนาน คืออดีตสมาชิกของลิกา ฟิลิปปินา ชื่ออันเดรส โบนิฟาซิโอ (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1863-1897) องค์การนี้อาศัยโครงสร้างและสัญลักษณ์ที่นำมาจากหลายแหล่งคือ จากสมาคมความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จากความเชื่อในเรื่องลึกลับที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่น และจากศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ในด้านการเมืองนั้น กาติปูนานดำเนินงานเพื่อเอกราชและตระเตรียมการปฏิวัติโดยมุ่งใช้ความรุนแรงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้ ริซาลไม่ให้การสนับสนุนความเพียรพยายามนี้ โดยให้เหตุผลแย้งว่า เงื่อนไขยังไม่เหมาะสม ทว่าแผนการต่าง ๆ ก็ดำเนินต่อไป เมื่อทางการสเปนล่วงรู้แผนการนี้ การต่อสู้ ก็บังเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1896 รัฐบาลตอบสนองด้วยการพิจารณาคดีและประหารชีวิต ริซาล โดยสันนิษฐานว่าเขามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

องค์การกาติปูนานแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ว่าไร้ประสิทธิภาพ เมื่อต้องเผชิญกับกำลังทหารของสเปน ทว่าเอมิลิโอ อาควินาลโด (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1869-1963) ประสบความสำเร็จอยู่บ้างที่คาวิเต้ และได้ก้าวขึ้นมาเป็นคู่แข่งของโบนิฟาซิโอ ในการเป็นผู้นำแนวทางปฏิวัติ ทั้งสองตกลงกันว่าจะตัดสินปัญหาด้วยการเลือกตั้ง ผลปรากฏว่าอาควินาลโด มีชัยชนะ แต่โบนิฟาซิโอไม่ยอมรับผลการเลือกตั้ง เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทรยศ และถูกสาวกของอาควินาลโด ประหารชีวิต

วันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ.1897 ขบวนการปฏิวัติซึ่งตั้งอยู่ที่บิอัก-นา-บาโต ในจังหวัดบูลาจาน ได้ก่อตั้งรัฐบาลขึ้น และประกาศใช้รัฐธรรมนูญเพื่อแสดงถึงความเป็นอิสระอย่างเป็นทางการจากสเปน กองกำลังทหารของสเปนยังคงมีชัยชนะอย่างต่อเนื่อง ทว่ารัฐบาลอาณานิคมพิจารณาว่า หลังการปราชัยของกองกำลังฝ่ายฟิลิปปินส์ มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดสงครามกองโจรที่ยืดเยื้อ แทนที่จะนำไปสู่สันติภาพ รัฐบาลจึงเจรจาทำข้อตกลงกัน ในกติกาสัญญาบิอัก-นา-บาโตที่กระทำขึ้น กำหนดให้ยุติการสู้รบ ให้ฝ่ายกบฏวางอาวุธ และให้อาควินาลโดกับบรรดาผู้สนับสนุนเขา ออกจากฟิลิปปินส์ไป โดยได้รับเงินสามล้านดอลลาร์เม็กซิกัน ข้อตกลงที่แปลกผิดธรรมดาเช่นนี้ เผยให้เห็นความอ่อนแอของกองกำลังฝ่ายฟิลิปปินส์ ซึ่งถูกสเปนรังควานอยู่ไม่หยุดหย่อน และไม่สามารถดึงชนชั้นสูงชาว ฟิลิปปินส์ที่เป็นเจ้าที่ดินมาร่วมให้การสนับสนุนได้ เจ้าที่ดินชาวฟิลิปปินส์เหล่านี้ คือพวก*ปรินซิปาเลีย* ทรัพย์สินและกำลังคนที่ปรินซิปาเลียควบคุมอยู่ น่าจะเสริมความเข้มแข็งให้แก่เป้าหมายของการปฏิวัติได้มากทีเดียว ทั้งสองฝ่ายต่างมิได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขในสัญญาอย่างครบถ้วน จริงอยู่อาควินาลโดเดินทางออกจากฟิลิปปินส์ไปยังฮ่องกง แต่ก็เพียงเพื่อจะกลับมาพร้อมด้วยกองกำลังฝ่ายอเมริกัน ซึ่งบุก ฟิลิปปินส์ในค.ศ.1898 หลังจากสงครามระหว่างสเปนกับอเมริกันบังเกิดขึ้น

เมื่อกลับเข้ามาในฟิลิปปินส์ อาควินาลโด ได้รับการสนับสนุนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจากพวก*ปรินซิปาเลีย* เพราะขณะนี้ความสำเร็จปรากฏอยู่แค่เอื้อมแล้ว อาควินาลโดออกกฎหมาย ก่อตั้งรัฐบาลขึ้นแทนที่รัฐบาลที่ก่อตั้งขึ้นที่บิอัก-นา-บาโต และประกาศเอกราชของฟิลิปปินส์เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ.1898 การประชุมสภากระทำขึ้นที่มาโลลอส เพื่อเตรียมร่างรัฐธรรมนูญสำหรับสาธารณรัฐฟิลิปปินส์

เอกสารฉบับนี้ ซึ่งได้รับการประกาศเมื่อวันที่ 21 มกราคม ค.ศ.1899 กอปรด้วยร่างกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิของพลเมืองได้แก่การห้ามจับกุมหรือกักขังตามอำเภอใจ ห้ามเก็บภาษี ยกเว้นการเก็บภาษีองค์กรที่ได้รับอำนาจตามกฎหมาย การค้ำประกันว่า ชาวฟิลิปปินส์จะ "ได้รับสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองอย่างเต็มที่" การวางหลักสิทธิแก่ผู้ต้องโทษซึ่งจะต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีเสียก่อน สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการตั้งภูมิลำเนา และการค้ำประกันเสรีภาพ ในการแสดงออกและการก่อตั้งสมาคม รัฐบาลมาโลลอสยังวางมาตรการต่าง ๆ (เป็นต้นว่ากฎหมายการสมรสของพลเมือง) ซึ่งมุ่งหมายเพื่อลดทอนอำนาจของคริสต์จักรคาทอลิกซึ่งพระบาทหลวงชาวสเปนครอบงำอยู่ และในวันที่ 23 มกราคม วันเริ่มต้นอย่างเป็นทางการของสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ประธานาธิบดี อากวินาลโดมีบัญชาให้ขับพระบาทหลวงชาวสเปนทั้งหมดที่ปฏิบัติงานประจำอยู่ ออกไปจากดินแดนฟิลิปปินส์ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญมาโลลอสยังได้ประกาศยึดทรัพย์สินขององค์กรศาสนาในท้องถิ่นมาเป็นของรัฐบาลด้วย อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า สาธารณรัฐก็ได้พบว่า ตนเองตกอยู่ในภาวะสงครามกับสหรัฐ อันเป็นการต่อสู้ซึ่งต้องพ่ายแพ้ในท้ายที่สุด และมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ก็มิได้นำมาปฏิบัติแต่อย่างใด

ความสัมพันธ์ระหว่างกองกำลังทหารของอเมริกันและฟิลิปปินส์รอบ ๆ มนิลา ซึ่งไม่สู้จะราบรื่นอยู่แล้ว ยิ่งเสื่อมหนักลงในตอนต้นเดือนกุมภาพันธ์ และการสู้รบระหว่างสองฝ่าย ก็ปะทุขึ้นมาในเวลานั้น การให้สัตยาบันสนธิสัญญาปารีสของวุฒิสภาของสหรัฐเกิดความล่าช้า สนธิสัญญาปารีสร่างขึ้นเพื่อตกลงยุติสงครามระหว่างสเปน-อเมริกัน และกำหนดให้ยกฟิลิปปินส์ให้แก่สหรัฐ ความล่าช้าของสนธิสัญญามีสาเหตุเนื่องมาจากการโต้เถียงอย่างยืดเยื้อระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่สนับสนุนจักรวรรดินิยมกับฝ่ายที่ต่อต้านจักรวรรดินิยม เมื่อการรบพุ่งบังเกิดขึ้น วุฒิสภาก็ลงมติให้สัตยาบันสนธิสัญญาดังกล่าวด้วยคะแนนเสียงที่หวุดหวิด ซึ่งมีผลให้ฟิลิปปินส์ กลายเป็นอาณานิคมของอเมริกัน การสู้รบยังคงดำเนินต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1902 แต่อเมริกันเข้าควบคุมฟิลิปปินส์ได้เป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่ค.ศ.1900

ลักษณะของการปฏิวัติในฟิลิปปินส์ กระตุ้นให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อน ชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก สนับสนุนเป้าหมายของสาธารณรัฐ ทว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนทั่วไป จำนวนมากเช่นนี้ ก่อให้เกิดการตั้งปัญหาถามขึ้นมา ว่าเป็นผลมาจากการระดมพลของชนชั้นสูงโดยใช้เครือข่ายการอุปถัมภ์ใช่หรือไม่ หรือเป็นการแสดงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปอย่างเสรี—นั่นคือเป็นการปฏิวัติของมวลชน หากว่าเป็นการแสดงความรู้สึกอย่างเสรี ก็มีคำถามเช่นกันว่า แรงบันดาลใจของการลุกขึ้นก่อการปฏิวัตินี้ เกิดจากลัทธิชาตินิยม หรือเกิดจากความเชื่อตามคติพื้นบ้าน หรือเกิดจากศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก จอห์น ชูมาเคอร์ เสนอความเห็นว่า เราจะใช้คำอธิบายอย่างเดียวกันกับผู้เข้าร่วมในการปฏิวัติทั้งหมดไม่ได้ ข้อสังเกตนี้นับว่าสอดคล้องไปกับหลักฐานและสามัญสำนึก ชูมาเคอร์ไม่เห็นด้วยกับการพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของชนชั้นทางสังคมระหว่างการปฏิวัติ โดยกล่าวสรุปรวมกันไปทั้งหมด ด้วยเหตุผลว่า คุณลักษณะเฉพาะตัวและพฤติกรรมของชนชั้นสูง ล้วนแตกต่างกันออกไปกว้างขวาง และการสนับสนุนของมวลชนในการต่อสู้นี้ ก็มีความเป็นปฏิปักษ์ต่อชนชั้นสูง

มาทำให้เขวไปในบางกรณีด้วย[11] เรย์นัลโด ซี. อิลเอโต เสนอคำวิจารณ์อีกแนวหนึ่ง เขาให้เหตุผลแย้งต่อเนื้อความในประวัติศาสตร์บางฉบับซึ่ง เหมารวมว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ มีความสืบเนื่องกัน ซึ่งความจริงไม่น่าเป็นเช่นนั้น กล่าวคือการกำหนดให้กาติปูนานอยู่ในลำดับเหตุกาณ์ที่คลี่คลายไปสู่การก่อตั้งสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ ซึ่งมีรัฐธรรมนูญตามแบบของตะวันตก อิลเอโตเสนอความเห็นว่า บรรดาผู้ที่ “เป็นสมาชิกปลายแถวของกาติปูนาน จำนวนมากมายก่ายกองนั้น ต่างมีความคิดที่แน่นอนบางประการเกี่ยวกับโลกและฐานะของพวกเขาในโลก อันเป็นความคิดซึ่งแตกต่างอย่างลิบลับจากพวกที่อยู่ใน ‘ชนชั้นที่ดีกว่า’” ในสังคม อิลเอโตชี้ว่า ความคิดเหล่านี้ ยังคงมีหลงเหลืออยู่บ้างในบางประการ แม้เมื่อมีการเปลี่ยนไปสู่การมีผู้นำที่เป็นชนชั้นสูง คือพวก*ปรินซิปาเลีย* ภายใต้การปกครองของอาควินาลโด สภาวะเช่นนี้ก่อให้เกิดความคิดทางการเมืองที่เป็นคลื่นใต้น้ำขึ้นมา เป็นความคิดที่มุ่งไปสู่การเกิดใหม่และการไถ่บาปของประเทศชาติ ความคิดนี้ยังคงมีอยู่ต่อไปแม้ในสมัยที่อยู่ภายใต้การปกครองของอเมริกัน[12]

ในขณะที่การสู้รบยังดำเนินอยู่นั้น มีการแต่งตั้งคณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์ชุดหนึ่ง เพื่อดำเนินงานค้นหาข้อเท็จจริง คณะกรรมาธิการชุดที่สอง ได้รับการแต่งตั้งขึ้นในเดือนกันยายน ค.ศ.1900 โดยมีวิลเลียม โฮเวิร์ด ทัฟต์ เป็นประธาน การสถาปนารัฐบาลพลเรือนกระทำขึ้นในเดือนกรกฎาคมของปีถัดมา ในระยะแรก คณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์ชุดที่สอง ทำหน้าที่เป็นองค์กรนิติบัญญัติของประเทศ ทว่ากฎหมายฟิลิปปิน ออร์แกนิค ฉบับ ปีค.ศ.1901 ยอมรับหลักการเรื่องการเข้ามีส่วนร่วมของชาวฟิลิปปินส์ในการปกครองประเทศ ในค.ศ.1907 การดำเนินการอย่างใหม่ ที่ได้จัดทำขึ้นให้อำนาจในการออกกฎหมายแก่สภานิติบัญญัติซึ่งประกอบด้วยสององค์กร คือคณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์กับรัฐสภาฟิลิปปินส์ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนชาวฟิลิปปินส์ที่ได้รับการคัดเลือกมาจากจังหวัดต่าง ๆ

นับตั้งแต่เริ่มแรกที่ชาวอเมริกันเข้ามาปกครอง ชาวฟิลิปปินส์ได้เข้าดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจรับผิดชอบ เช่นเจ้าหน้าที่เทศบาลและเจ้าหน้าที่ประจำจังหวัด และภายในทศวรรษแรกที่อเมริกันเข้ามาปกครอง พรรคการเมืองก็ได้ก่อตัวขึ้นมาสองพรรค พรรคหนึ่งคือ พรรคปาร์ติโด เฟเดราลิสตา ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการตกลงสันติภาพในสงครามฟิลิปปินส์-อเมริกัน ทว่าพรรคนี้ มีท่าทีสนับสนุนนโยบายผสมกลมกลืม – กล่าวคือการสนับสนุนให้ฟิลิปปินส์มีฐานะเป็นรัฐหนึ่งของอเมริกัน – ซึ่งทำ

---

[11] ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ อภิปรายอยู่ใน Milagros Guerrero, “Understanding Philippine Revolutionary Mentality,” reviewing ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1900,*** by Reynaldo C. Ileto, ***Philippine Studies*** 29 (1981) 240-56; Reynaldo C. Ileto, “Critical Issues in ‘Understanding Philippine Revolutionary Mentality’”, ibid., 30 (1982) 92-119; และ John N. Schumacher, SJ, “Recent Perspectives on the Revolution, ibid., 445-92.

[12] Reynaldo Ileto , ***Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,*** Quezon City, 1979, 99, 139.

ให้พรรคนี้เสียเสียงสนับสนุนจากประชาชน แม้ว่าเฟเดอราลิสตาจะเปลี่ยนท่าทีในค.ศ.1907 (โดยใช้ชื่อใหม่ว่า ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรซิสต้า) แต่พรรคที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่อีกพรรคหนึ่ง คือ ปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า ซึ่งสนับสนุนการได้รับเอกราชในทันที ก็เข้ามามีเสียงข้างมากอยู่ในสภาฟิลิปปินส์ที่ตั้งขึ้นใหม่ และยังคงมีอิทธิพลอยู่ในการเมืองฟิลิปปินส์มาจนตลอดยุคที่อยู่ใต้การปกครองของอเมริกัน

แม้ฟิลิปปินส์จะมีกิจกรรมของพรรคการเมืองที่คัดค้านกันอยู่ และมีรูปลักษณ์ภายนอกที่คล้ายคลึงกับภาวะการจัดรูปการเมืองในสหรัฐ แต่การเมืองในฟิลิปปินส์ก็เป็นเรื่องของการปะทะกันในส่วนตัวบุคคลที่แข่งขันกันอยู่ภายในระบบพรรคและพรรคที่มีอิทธิพลเด่นก็มีอยู่เพียงพรรคเดียว ธีโอดอร์ เฟรนด์เขียนถึงยุคนี้ไว้ว่า “พรรคการเมืองฟิลิปปินส์ ไม่มีอุดมการณ์ และมีความเป็นสถาบันแค่เพียงอย่างหละหลวมเท่านั้น ทั้งยังมีแนวโน้มที่จะก่อตัวขึ้นจากรอบ ๆ บุคคลที่มีความสามารถในการโน้มน้าวผู้คน มิใช่ที่โครงการพิเศษ”[13] บุคคลที่สำคัญ ได้แก่มานูเอล แอล.เกซอน เซอร์กิโอ ออสมีน่า และมานูเอล โรซาส ออสมีน่าเป็นคนรอบคอบ ชอบอยู่โดยลำพัง เขามีอิทธิพลครอบงำพรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้าในระยะแรก ทว่าในช่วงทศวรรษ 1920 เกซอน ซึ่งมีสีสันและเจ้าอารมณ์มากกว่า ใช้อุบายเอาชนะออสมีน่าได้สำเร็จ ทำให้เขากลายเป็นบุคคลสำคัญทางการเมืองในระดับนำหน้าผู้อื่น และเมื่อเครือจักรภพ (คอมมอนเวลท์) ฟิลิปปินส์ถือกำเนิดขึ้นมาในค.ศ.1935 ออสมีน่าก็ได้ขึ้นเป็นประธานาธิบดีคนแรกของประเทศ โรซาสซึ่งเยาว์วัยกว่า เป็นคนทะเยอทะยานและมุทะลุ โรซาสเข้าสู่การเมืองในช่วงทศวรรษ 1920 ในฐานะผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของเกซอน ซึ่งทำให้เขาได้ตำแหน่งประธานสภานิติบัญญัติในค.ศ.1922 ต่อมาภายหลัง โรซาสไปเข้าเป็นพวกกับออสมีน่า ทำให้ภาวะสามผู้ยิ่งใหญ่ที่ชวนให้รู้สึกอึดอัด สมบูรณ์ลง ณ ส่วนยอดของฝ่ายปกครองฟิลิปปินส์

ชัยชนะของพรรคเดโมแครตในการเลือกตั้งประธานาธิบดีสหรัฐในค.ศ.1912 เป็นสัญญาณบอกถึงความก้าวหน้า ไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เร็วยิ่งขึ้น ประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน ประกาศขึ้นในค.ศ.1913 ว่า สหรัฐควรที่จะกำหนดนโยบาย “โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้หมู่เกาะได้รับเอกราชในท้ายที่สุด พร้อมทั้งการตระเตรียมการเพื่อเอกราชดังกล่าว”[14] ภายใต้ข้าหลวงใหญ่ฟรานซิส เบอร์ตัน แฮร์ริสัน (ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ค.ศ.1913 ถึงค.ศ.1920) การดำเนินงานเพื่อให้หน่วยงานปกครองของรัฐบาลกลับไปเป็นของชาวฟิลิปปินส์ ดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว สหรัฐมอบอำนาจให้อยู่ในมือของชาวฟิลิปปินส์เป็นอันมาก และในค.ศ.1916 โครงสร้างการปกครองที่นำแบบอย่างมาจากของสหรัฐได้รับการสถาปนาขึ้นโดยกฎหมายโจนส์ โครงสร้างนี้มีฝ่ายบริหารที่เข้มแข็ง (ประกอบด้วย

---

[13] Theodore Friend, ***Between Two Empires: Philippine Ordeal and Development from the Great Depression through the Pacific War, 1929-1946,*** New Haven, 1965, 27.

[14] ถ้อยคำนี้ เจ.เอส เฟอร์นิวัลล์ (J.S. Furnivall) อ้างไว้ในต้นฉบับที่ทำไว้ไม่เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่หลังจากที่เขาได้ถึงแก่กรรมแล้ว ภายใต้ชื่อเรื่องว่า ***Experiment in Independence: The Philippines,*** Manila, 1974, 24.

ข้าหลวงใหญ่ชาวอเมริกันในขณะนั้น และคณะรัฐมนตรีที่มาจากการแต่งตั้ง) ฝ่ายตุลาการมีความเป็นอิสระ เคียงข้างไปกับสาขานิติบัญญัติที่ประกอบด้วยสองสภา คณะกรรมาธิการฟิลิปปินส์เดิมถูกแทนที่ด้วยวุฒิสภาหรือสภาเซเนทที่มาจากการเลือกตั้ง กฎหมายโจนส์ประกาศว่า สหรัฐจะรับรองเอกราชของฟิลิปปินส์ "ในทันทีที่สามารถสถาปนารัฐบาลที่มีเสถียรภาพขึ้นภายในประเทศได้" คำประกาศนี้แสดงถึงความตั้งใจดี แต่เปิดโอกาสให้มีการเจรจาและการโต้แย้งกันอย่างมาก

เมื่อได้คำสัญญาในแง่หลักการเรื่องเอกราชแล้วเช่นนี้ คำถามสำคัญที่ยังค้างอยู่ก็คือ จะให้กันจริง ๆ เมื่อไร ลัทธิชาตินิยมยังคงเป็นหัวข้อที่เร้าอารมณ์ และแม้จะเห็นได้ชัดว่าประชาชนทั่วไปสนับสนุนเอกราชจนไม่อาจมีความขัดแย้งที่สำคัญใด ๆ ขึ้นมาได้ ในประเด็นที่เป็นแกนหลักนี้ นักการเมืองก็ยังหาประโยชน์เท่าที่จะทำได้ จากการเรียกร้องความก้าวหน้าอย่างไม่รอช้าในทิศทางที่ไปสู่เอกราชนั้น อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์ ก็ตั้งคำถามกับความทุ่มเทของพรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า ในการทำให้เป้าหมายนี้บรรลุผล อาทิเช่น ลิวส์ อี. กลีค จูเนียร์ ตั้งประเด็นขึ้นว่า เมื่อดูมีลู่ทางว่าจะได้เอกราชอย่างแท้จริงขึ้นมาในสมัยของข้าหลวงแฮร์ริสันนั้น พรรคปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้าได้ใช้ "สองนโยบายที่แตกต่างกัน นโยบายหนึ่ง คือเอกราช สำหรับประกาศต่อสาธารณชน และอีกนโยบายหนึ่งคือการปกครองตนเองภายใต้ความคุ้มครองและอธิปไตยของอเมริกัน อย่างเป็นการส่วนตัว"[15] ต่อหน้าสาธารณชนนั้น พรรคดำเนินการด้วยการส่งคณะทูตเพื่อเอกราชไปยังวอชิงตันเป็นระยะ ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ในค.ศ.1919 ซึ่งมีอยู่ครั้งหนึ่งที่เกซอนเป็นหัวหน้าคณะ ทว่าในทศวรรษ 1920 ซึ่งเป็นสมัยของรัฐบาลพรรครีพับลิกันและรัฐบาลก็มิได้ต้องการที่จะผลักดันเรื่องเอกราช เลียวนาร์ด วูด ข้าหลวงใหญ่ในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของทศวรรษนี้ (ดำรงตำแหน่งระหว่างค.ศ.1921 ถึงค.ศ.1927) ดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงอำนาจของอเมริกันในการควบคุมกิจการต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ ผลที่ได้รับคือ เขามีความสัมพันธ์ที่มีปัญหาอย่างรุนแรงกับเกซอน

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ สร้างสถานการณ์ยุ่งยากให้แก่นักลัทธิชาตินิยมในฟิลิปปินส์ น้ำตาลกับยาสูบของฟิลิปปินส์ แข่งขันกับการผลิตภายในประเทศของสหรัฐ และของดินแดนในครอบครองของสหรัฐในที่อื่น ๆ ในสหรัฐมีการวิ่งเต้นกันอย่างโกลาหล เพื่อหาทางทำให้สินค้านำเข้าจากฟิลิปปินส์ อยู่ในฐานะที่เสมอภาคกับสินค้านำเข้าจากประเทศอื่น ๆ ภายใต้แรงกดดันจากส่วนนี้ ทำให้สภาชิกสภาคองเกรสของสหรัฐจำนวนหนึ่ง เสนอญัตติให้มอบเอกราชแก่ฟิลิปปินส์อย่างสมบูรณ์และในทันที อย่างไรก็ดี ข้อเสนอต่าง ๆ ล้วนมุ่งหมายที่จะใช้ภาษีศุลกากรของอเมริกันมากำกับสินค้านำเข้าจากฟิลิปปินส์ ข้อกำหนดนี้มีโอกาสก่อให้เกิดหายนะขึ้นมาได้ เนื่องจากสินค้าส่งออกของฟิลิปปินส์ที่ส่งไปขายให้กับสหรัฐนั้น มีมากถึง 75 เปอร์เซ็นต์ของสินค้าออกทั้งหมด และ

---

[15] Lewis E. Gleeck, Jr. ***General History of the Philippines, Part V,*** I***: The American Half-Century (1898-1946),*** Manila: Historical Conservation Society, 1984, 97.

เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ความต้องการผลิตผลทางการเกษตรจากเมืองร้อนของทั่วโลกลดต่ำลงอย่างรุนแรง

การตอบสนองของผู้นำฟิลิปปินส์ คือการเจรจาให้มีช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่าน ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลฟิลิปปินส์เข้ารับผิดชอบต่อกิจการต่าง ๆ ของประเทศ และเป็นช่วงที่ภาษีศุลกากรจะเพิ่มขึ้นทีละน้อย ๆ เพื่อให้เศรษฐกิจสามารถปรับตัวได้ มีการวิพากษ์ถึงนโยบายต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินไปในช่วงทศวรรษ 1930 นี้กันมากมาย นักประวัติศาสตร์บางคนกล่าวหาผู้นำที่เป็นชนชั้นสูงของพรรคปาร์ติโดนาซิโอนาลิสต้าว่า ทรยศต่อลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์เพื่อประโยชน์ของชนชั้นของตนในสังคม นอร์แมน โอเวนใช้ถ้อยคำว่า “ผู้ประกอบการเกษตรที่มั่งคั่ง ประสบความสำเร็จในการนิยามผลประโยชน์ของ ตนเองว่าเป็นผลประโยชน์ของฟิลิปปินส์”[16] คำกล่าวหานี้ มีพื้นฐานอยู่บนความจริงในข้อที่ว่าชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ ประกอบด้วยเจ้าที่ดินและรายรับส่วนใหญ่ของเจ้าที่ดินเหล่านี้ ได้มาจากการส่งออกสินค้าภาคเกษตร พวกเขาจึงมีโอกาสเป็นฝ่ายสูญเสีย หากฟิลิปปินส์มิได้เข้าถึงตลาดสหรัฐอย่างเสรี อย่างไรก็ดี หากผู้นำฟิลิปปินส์ยอมตกลงตามข้อเสนอเรื่องการได้เอกราชอย่างพลิกผันในทันที ย่อมหมายถึง การสูญเสียตลาดสินค้าออกภาคเกษตรที่สหรัฐในทันที แน่นอนว่า ย่อมส่งผลกระทบที่เป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพของประเทศโดยทั่วไป

ข้อพิจารณาโดยส่วนตัวบุคคล มีส่วนช่วยกำหนดยุทธวิธีของนักการเมืองชั้นนำด้วยเช่นกัน ในค.ศ.1933 สภาคองเกรสของสหรัฐลงมติล้มล้างการใช้สิทธิยับยั้งของประธานาธิบดีฮูเวอร์ และยืนยันให้ผ่านกฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง กฎหมายฉบับนี้กำหนดให้มอบเอกราชแก่ฟิลิปปินส์ภายหลังช่วงระยะเวลาเตรียมการถ่ายโอนอำนาจสิบปี ในระหว่างนี้ จะมีการร่างรัฐธรรมนูญของเครือจักรภพแห่ง ฟิลิปปินส์ และจัดการเลือกตั้ง ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ จะมีการกำหนดโควต้าให้กับสินค้าของฟิลิปปินส์ที่ส่งเข้าไปยังสหรัฐโดยไม่ต้องเสียภาษี และจะเริ่มคิดภาษีศุลกากรอย่างค่อยเป็นค่อยไป เอกราชจะมีผลโดยอัตโนมัติหลังจากเวลาผ่านไปสิบปี ทว่าสหรัฐจะยังคงรักษาสิทธิทางการพาณิชย์และคงฐานทัพของตนไว้ในฟิลิปปินส์ต่อไป เกซอนคัดค้านกฎหมายข้อนี้ เหตุผลที่ประกาศออกมาคือเงื่อนไขที่นำไปเชื่อมโยงกับเรื่องฐานทัพ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพราะข้อเสนอนี้ออสมีน่ากับ โรซาส เป็นผู้เจรจา และเกซอนต้องการมีส่วนรับผิดชอบต่อการได้เอกราชด้วยตนเอง สภานิติบัญญัติของฟิลิปปินส์คัดค้านกฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง ตามการชี้นำของเกซอน จากนั้น เกซอนก็เข้าเจรจาทำความตกลงเสียใหม่ โดยประสบความสำเร็จในการแก้ไขเล็ก ๆ น้อย ๆ และยอมรับกฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี ซึ่งมี

---

[16] Norman G. Owen, “Philippine Economic Development and American Policy: A Reappraisal,” in Norman G. Owen, ed., ***Compadre Colonialism: Studies on the Philippines under American Rule,*** Ann Arbor: University of Michigan Center for South and Southeast Asian Studies, 1971, 113.

เงื่อนไขอย่างเดียวกันในปีถัดมา ฝ่ายของเกซอนมีชัยชนะในการเลือกตั้งที่กระทำขึ้นในค.ศ.1934 เพื่อคัดเลือกตัวแทนไปร่วมในการประชุมร่างรัฐธรรมนูญ ช่วงเวลาระยะเวลาถ่ายโอนอำนาจ เริ่มขึ้นในค.ศ.1935 โดยมีการลงประชามติทั่วประเทศ เพื่อให้ความเห็นชอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และการเลือกตั้งประธานาธิบดีครั้งแรกของประเทศ ซึ่งเกซอนมีชัยชนะ

จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1930 ฟิลิปปินส์ยังนับว่าเงียบโดยส่วนเปรียบเทียบ ในด้านการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในขอบข่ายที่กว้างขวาง ด้วยเหตุที่โอกาสทางการศึกษาเปิดให้อย่างมาก และสภาคองเกรสที่ประกอบด้วยชาวฟิลิปปินส์ เป็นผู้ร่างกฎหมายต่าง ๆ ของประเทศ อีกทั้งข้าราชการพลเรือนก็เป็นชาว ฟิลิปปินส์เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น กลุ่มการเมืองแนวชาตินิยมที่เป็นฝ่ายตรงข้าม จึงมีโอกาสเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย คริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งถูกมองว่ามีอัตลักษณ์ใกล้เคียงกับระบอบการปกครองของสเปนอยู่มาก ได้ผ่านการปรับตัวอย่างค่อนข้างยากลำบาก ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ.1898 คริสต์จักร จำต้องยอมรับหลักการเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาและการแยกศาสนจักรออกจากอาณาจักร และยอมถูกบังคับให้ต้องขายที่ดินที่คริสต์จักรนิกายต่าง ๆ ถือครองอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น คริสต์จักรคาทอลิกยังเผชิญกับการสูญเสียการสนับสนุนให้กับขบวนการทางศาสนาที่แยกตัวออกไปอีกขบวนการหนึ่งที่มีชื่อว่า อิกลีเซีย ฟิลิปินา อินดีเพนเดียนเต ซึ่งหมายถึงคริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระ หรืออากลิปายาน ซึ่งบิชอปเกรกอริโอ อากลิเปย์ ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1902 คริสต์จักรนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากความคิดริเริ่มในสมัยปฏิวัติ เพื่อก่อตั้งคริสต์จักรฟิลิปปินส์ ที่ซื่อสัตย์ต่อวาติกัน แต่ต่อมาภายหลัง ได้ก่อตัวขึ้นในฐานะที่เป็นองค์กรที่อยู่นอกคริสต์จักรคาทอลิก แรกทีเดียวนั้น คริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระนี้ดึงชาวคาทอลิกมาได้ประมาณหนึ่งในสี่ของทั้งหมด

ในช่วงทศวรรษ 1930 ฟิลิปปินส์มีกิจกรรมทางการเมืองเข้มข้นขึ้น ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่ ขบวนการต่อต้าน ขบวนการหนึ่งก่อตัวขึ้นภายใต้ชื่อว่า “ซักดาล” ซักดาลเป็นคำที่มีความหมายว่า “กล่าวหา” หรือ “โจมตี” และเป็นชื่อของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งที่วิพากษ์รัฐบาลพรรคนาซิอองนาลิสตา ผู้นำของซักดาล คือเบนิกโน รามอส ซึ่งเคยเป็นผู้อยู่ในความอุปถัมภ์ของเกซอนมาก่อน รามอสเป็นผู้อำนวยการขบวนการนี้ในตอนแรก รามอสกำกับการให้ขบวนการดำเนินไปตามแนวทางทางการเมืองตามหลักการที่เป็นประเพณีปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม พร้อมกับก่อตั้งพรรคซักดาลขึ้นมา โดยใช้ประโยชน์จากความแตกแยกภายในหมู่ผู้นำของพรรคนาซิอองนาลิสต้า พรรคซักดาลเข้าแข่งขันชิงชัยในการเลือกตั้งทั่วไปในค.ศ.1934 และประสบความสำเร็จอยู่บ้าง อย่างไรก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1935 การถ่ายโอนอำนาจไปสู่รัฐบาลเครือจักรภพ ทำให้ฐานะของนาซิอองนาลิสต้าแข็งแกร่งขึ้น พรรคซักดาลตอบโต้ด้วยการใช้โวหารรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ และด้วยการทาบทามขอความสนับสนุนจากญี่ปุ่น เมื่อรัฐบาลใช้มาตรการปราบปราม บรรดาผู้สนับสนุนของซักดาลจึงก่อการจลาจลขึ้นในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1935 ทหารของรัฐบาลปราบฝ่ายกบฏได้อย่างรวดเร็ว พร้อมกับทำลายพรรคนี้ลง แม้ว่าจะมิได้ทำลายเจตนารมณ์ของลัทธิซักดาลลงก็ตาม

ในตอนต้นทศวรรษ 1930 ทั้งพรรคสังคมนิยม (เปโดร อาบาด ซานตอส เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ.1929) และพรรคคอมมิวนิสต์ (ประกาศเปิดตัวต่อสาธารณชนเมื่อวันที่ 7 เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1930) ก็ได้เข้ามาปรากฏในภาพการเมืองของฟิลิปปินส์ด้วยเช่นกัน ในค.ศ.1931 พรรคคอมมิวนิสต์ถูกประกาศว่าเป็นองค์กรผิดกฎหมาย(คำตัดสินดังกล่าวได้รับการยืนยันจากศาลสูงเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1932) พรรคนี้จึงหลบลงใต้ดิน พรรคสังคมนิยมมุ่งเน้นที่กิจกรรมของสหภาพแรงงาน และเป้าหมายของเกษตรกร และภายหลังค.ศ.1935 พรรคสังคมนิยมก็ได้ผู้สนับสนุนจากพรรคซักดาลที่เสื่อมความนิยมลง เข้ามาดำเนินงานเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ได้ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1938 เกซอนปล่อยตัวผู้นำคอมมิวนิสต์ที่ถูกเนรเทศไปอยู่ต่างจังหวัด และพวกคอมมิวนิสต์ จึงเข้ามาสมทบกับพวกสังคมนิยม ในการร่วมกันก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ขึ้นมาใหม่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ เข้ามีส่วนร่วมในองค์กรแนวร่วมประชาชนต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ และทำงานได้ผลดีในการเลือกตั้งปีค.ศ.1940

องค์กรสหภาพเกษตรกร อย่างเช่นกาลิปูนาง ปามบานซา งะ มกา แม็กซาซากา ซา พิลิปินาส (หรือสมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์) ก็เป็นกำลังสำคัญฝ่ายหนึ่งในช่วงทศวรรษ 1930 ด้วยเช่นกัน องค์กรนี้ ท้าทายอำนาจและความเหนือกว่าผู้ใดของชนชั้นสูงที่เป็นเจ้าที่ดิน แต่ก็มีการโต้แย้งกันว่า วัตถุประสงค์ของสหภาพในหลาย ๆ แง่ เป็นแบบอนุรักษนิยม และเป็นกระทั่งพวกปฏิกริยา ซึ่งมีทิศทางมุ่งเพื่อรักษาและฟื้นฟูการจัดสังคมในแบบจารีตประเพณี กล่าวคือให้การค้ำประกันสวัสดิการแทนที่จะมุ่งเพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้า

คริสต์จักรฟิลิปปินส์อิสระ ก็ใช้หลักการเช่นเดียวกับของเกษตรกร และบิชอปอากลิเปย์ผู้นำแห่งคริสต์จักรได้ลุกขึ้นต่อต้านเกซอนในการเลือกตั้งปีค.ศ.1935 เพื่อคัดเลือกตัวประธานาธิบดีแห่งเครือจักรภพ การท้าทายนี้ มิได้เป็นภัยร้ายแรงแต่อย่างใด และผู้นำของนาซิอองนาลิสต้าก็ยังรวมพลังกันสร้างชัยชนะในการเลือกตั้งได้อย่างสะดวก ความสำเร็จครั้งนี้ มองกันอย่างเป็นธรรมเนียมว่าเป็นชัยชนะของลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์ ทว่า อัลเฟรด ดับเบิลยู. แม็คคอย แจกแจงคุณลักษณะของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นว่า เป็นชัยชนะของลัทธิเผด็จการ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่ “ระบบการเมืองแบบอุปถัมภ์นิยม” จะ “ได้รับการทำให้เป็นสถาบันและมีความสมบูรณ์แบบ” ภายใต้ยุคเครือจักรภพและระบบนี้[17]

ภายใต้การปกครองของสหรัฐ ลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์เป็นอาวุธทางการเมืองที่พรรคปาร์ติโดนาซิอองนาลิสต้านำมาใช้อย่างได้ผล เนื่องจากรัฐบาลอเมริกันยินยอมให้เอกราชในแง่หลักการแล้ว กลุ่มต่อต้านจึงมิได้ก่อตัวขึ้นและไม่สามารถก่อตัวขึ้นโดยใช้เรื่องนี้เป็นหลัก ทว่าด้วยเหตุผลประการเดียวกันนี้เช่นกัน ลัทธิชาตินิยมจึงมิได้เป็นศูนย์กลางที่จะดึงกลุ่มต่าง ๆ ที่แสนจะแตกต่างกัน ที่กอปร

---

[17] Alfred W. McCoy, “Quezon’s Commonwealth: The Emergence of Philippine Authoritarianism,” in Ruby R. Paredes, ed., ***Philippine Colonial Democracy,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1988, 118-20.

ขึ้นเป็นประชากรฟิลิปปินส์ให้รวมเข้าด้วยกัน ความรู้สึกที่ผูกพันอยู่กับภูมิภาค ยังคงเป็นเรื่องสำคัญ และนักการเมืองก็เรียกร้องการสนับสนุนจากประชาชน โดยการระบุลักษณะที่มีอยู่ร่วมกันในด้านภาษา และคุณลักษณะประจำภูมิภาคอื่น ๆ เป็นหลัก ความเพียรพยายามที่จะคิดภาษาประจำชาติขึ้นมา หรือสร้างสัญลักษณ์ของชาติที่ครอบคลุมทั่วทั้งหมู่เกาะ กระทำกันอย่างไม่เต็มใจ และส่วนใหญ่ ไม่มีประสิทธิภาพ จนตลอดยุคการปกครองของอเมริกัน แม้การสนับสนุนรัฐบาลเครือจักรภพและเอกราชจะมีอยู่กว้างขวาง แต่ความผูกพันต่อท้องถิ่นของตนตามภูมิภาคต่าง ๆ และแบบแผนอันมีลักษณะเป็นอัตตาธิปไตยของฝ่ายปกครอง ก็จะสร้างความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในยุคหลังสงคราม

เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส

ในระยะแรก ๆ นั้น รัฐบาลดัตช์ใช้วิธีการปกครองตามแบบอย่างของราชอาณาจักรมะตะรัม ที่ดำรงอยู่ในชวาก่อนที่ตนจะเข้ามา ดัตช์ยังใช้ประโยชน์จากสมาชิกในหมู่ผู้ดีชวาอย่างกว้างขวาง โดยให้คนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองในระดับภูมิภาค ในทำนองเดียวกัน ข้างฝ่ายประชาชนก็ต่อต้านการปกครองของดัตช์โดยใช้วิธีการตามแบบแผนของพฤติกรรมทางการเมืองที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น นั่นคือใช้สัญลักษณ์ที่มีอยู่ในจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิม และดำเนินงานไปสู่เป้าหมายที่เหมาะเจาะกับระเบียบแบบแผนทางการเมืองของที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม

ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ดัตช์นำระบบบริหารราชการมาใช้ในการบริหารงานปกครองแทนระบบกึ่งกษัตริย์ที่ใช้มาตั้งแต่แรก ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ รูปแบบใหม่ของการต่อต้านทางการเมืองจึงได้พัฒนาขึ้นมา ฝ่ายต่อต้านยอมรับระเบียบแบบแผนของการปกครองบ้านเมืองที่ค้ำจุนรัฐบาลอาณานิคมนี้อยู่ และแข่งขันเพื่อช่วงชิงสิทธิในการเข้ามีส่วนร่วมในการเป็นฝ่ายปกครอง ทั้งนี้ โดยอาศัยความแตกต่างด้านเชื้อชาติหรือความแตกต่าง “ระดับชาติ” เป็นหลักอยู่ส่วนหนึ่ง ความเชื่อและจารีตประเพณีของหมู่เกาะนี้ ตลอดความเชื่อในศาสตร์ลึกลับและระเบียบของจักรวาล ที่อิงอยู่กับแนวคิดของฮินดู-พุทธ รวมทั้งแนวคิดที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น มิได้เคยหายสาบสูญไป แต่ความเชื่อเหล่านี้ก็มิได้เป็นหัวใจของกระบวนการทางการเมืองอีกต่อไป

นักปฏิรูปทั้งหลาย ต่างดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่แตกต่างกันไปหลายประการ ซึ่งรวมถึงการพิทักษ์รักษาวัฒนธรรมอย่างสงบเสงี่ยม เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนา และเพื่อเอกราช ส่วนใหญ่แล้ว เป้าหมายเหล่านี้มีท่วงทำนองในแนวสมัยใหม่นิยม ซึ่งสะท้อนถึงความไม่พึงพอใจทั้งต่อการปกครองของดัตช์ และต่อวิถีปฏิบัติที่ตั้งมั่นอยู่ในพื้นถิ่น นักปฏิรูปเหล่านี้เน้นหนักการนำหลักเหตุผลมาใช้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ หรือสร้างความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ขึ้นมา แทนที่จะพึ่งพาอาศัยศรัทธาในศาสนาหรืออำนาจในแบบจารีตประเพณี แรงบันดาลใจของนักปฏิรูปได้มาจากแหล่งต่าง ๆ กัน รวมทั้งจากแนวโน้มแนวปฏิรูปนิยมภายในอิสลาม และนวัตกรรมด้านแนวคิดและเทคนิค ที่สร้างรูปโฉมใหม่ให้แก่การผลิต การค้าและการปกครองทั่วโลก ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

เรื่องราวเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมสมัยก่อนสงครามในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ที่เขียนโดยผู้เชี่ยวชาญก็มีอยู่บ้าง ทว่าข้อเขียนที่มีเนื้อหาสาระหนักแน่นจริงจังสำหรับผู้อ่านโดยทั่วไป มิได้ให้ความเอาใจใส่ต่อการเมืองของฝ่ายค้านของอินโดนีเซียเท่าไรนัก กระนั้นการไม่เน้นเช่นนี้ ก็ไม่ถึงกับไม่มีเหตุผลสมควรโดยสิ้นเชิง เมื่อพิจารณาถึงความสำเร็จเพียงเล็กน้อยของกิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซียสมัยก่อนสงคราม เบอร์นฮาร์ด ดาห์ม ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ประชากรส่วนใหญ่ทีเดียวของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มิได้รู้เรื่องอันรู้ใดเกี่ยวกับขบวนการชาตินิยมเลย และตัวขบวนการเอง "ก็มิได้เป็นภัยคุกคามต่อรัฐบาลอาณานิคมแต่อย่างใด"[18] ในอีกทางหนึ่ง รัฐบาลดัตช์เป็นกังวลอย่างที่สุด กับกิจกรรมทางการเมืองของท้องถิ่นในช่วงทศวรรษ 1930 และระบบการตรวจกำกับอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพของดัตช์ เป็นเหตุให้นักปฏิรูปนิยมทั้งหลาย ไม่ประสบความสำเร็จ

ประเด็นเรื่องการร่วมมือช่วยเหลือดัตช์ในยามสงครามและการต่อสู้ตามหลักลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์ที่กลับเข้ามาปกครองอินโดนีเซียอีกครั้งหนึ่งภายหลังค.ศ.1945 ได้นำไปสู่การประเมินกิจกรรมทางการเมืองในสมัยก่อนสงครามในย่านหมู่เกาะนี้กันใหม่อีกครั้ง การศึกษาขบวนการชาตินิยมในอินโดนีเซีย ปรากฏขึ้นในค.ศ.1947[19] และจอร์จ แม็คเทอร์แนน คะฮิน ก็ได้เขียนผลงานคลาสสิคในภาษาอังกฤษและตีพิมพ์ออกมาในค.ศ.1952[20] คะฮินใช้วิธีเรียงเหตุการณ์ตามลำดับศักราช โดยบรรยายอย่างคร่าว ๆ ถึงประวัติศาสตร์การต่อต้านการปกครองของดัตช์ก่อน ค.ศ. 1900 และจากนั้น ก็ไล่เรียงเรื่องลัทธิชาตินิยมในยุคสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบเป็นต้นมา โดยแสดงภาพให้เห็นว่าเป็นกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเป็นระยะ ๆ สืบเนื่องกันมาและองค์กรเหล่านี้ก็มีความคิดความเชื่อทางด้านลัทธิอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน ภาพของขบวนการชาตินิยมเช่นนี้ ยังคงเป็นมาตรฐานอยู่[21] แม้ว่าการศึกษาพิเคราะห์อย่างลุ่มลึกที่กระทำต่อมาในภายหลัง ได้เปลี่ยนแปลงความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรต่าง ๆ บางองค์กรที่เกี่ยวข้องไปแล้วก็ตามที อย่างไรก็ดีดูเหมือนว่าเป็นไปได้ ที่การแบ่งแยกพวกนี้ จะถูกนำมากล่าวเน้นกันมากเกินไป ผู้นำนักลัทธิชาตินิยม โมฮัมหมัด ฮัตตา พิจารณาเห็นว่า ผู้นิยมลัทธิมาร์กซ์ชาวอินโดนีเซีย เป็นนักลัทธิชาตินิยมด้วยใจจริง และซูการ์โนก็ไม่ให้ความสนใจต่อความแตกต่างที่มีอยู่ระหว่างลัทธิชาตินิยม ลัทธิมาร์กซ์กับศาสนาอิสลาม การตีความดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า สะท้อนถึงความเข้าใจอย่างไม่สมบูรณ์ถึงลัทธิมาร์กซ์หรือลัทธิชาตินิยม แต่ในอีกทางหนึ่ง อาจมองได้ว่า เป็นการสะท้อนถึงความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ที่

---

[18] Bernhard Dahm, ***History of Indonesia in the Twentieth Century,*** London, 1971, 77.

[19] L.M. Sitorus, ***Sedjarah Pergerakan Kebangsaan Indonesia,*** Jakarta, 1947.

[20] George McTurnan Kahin, ***Nationalist and Revolution in Indonesia,*** Ithaca, 1952.

[21] เนื้อหาของตำราที่ใช้อยู่ในโรงเรียนมัธยมของอินโดนีเซีย ดำเนินเรื่องราวตามแนวทางของคะฮินนี้อยู่มาก

มีต่อสังคมอินโดนีเซีย และเป็นการแสดงให้เห็นชัดถึงความไม่บังควรที่จะวางใจต่อวิธีการจัดจำแนกประเภทของชาวต่างชาติ เพื่อตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินโดนีเซีย[22]

กิจกรรมการปฏิรูปเพื่อสร้างความเป็นสมัยใหม่ขึ้นในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส สามารถแบ่งออกได้เป็นสี่ระยะ โดยใช้เป้าหมายและกิจกรรมขององค์กรในท้องถิ่นกับท่าทีของรัฐบาลดัตช์ เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ระยะแรกเริ่มเป็นกิจกรรมการร่วมมือกันระหว่างค.ศ.1900 จนถึงประมาณค.ศ.1918 จากนั้นก็เป็นระยะที่มีความรุนแรง ช่วงที่สามเป็นระยะของความไม่ร่วมมือ และตามมาด้วยช่วงที่สี่ซึ่งเป็นระยะของการร่วมมืออย่างไม่เต็มใจในทศวรรษ 1930 ช่วงที่สี่นี้ถูกบงการจากนโยบายที่เข้มงวดของดัตช์ สิ่งที่ควบคู่มากับกิจกรรมที่มีแนวโน้มไปทางการเมืองเหล่านี้ คือขบวนการปฏิรูป ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ไม่นำพาต่อการปกครองของดัตช์ และใช้การศึกษากับกิจกรรมด้านสวัสดิการสังคม ในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลง

กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมได้ประโยชน์จากนโยบายจริยธรรม ซึ่งรัฐบาลดัตช์ได้เริ่มต้นกระทำขึ้นในค.ศ.1901 นโยบายจริยธรรมนี้มุ่งหมายที่จะแก้ไขและชดเชยความอยุติธรรมในอดีต ดังนั้นดัตช์จึงได้ริเริ่มให้มีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ ปรับปรุงสุขภาพและสวัสดิการ และเพื่อส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมของชนพื้นถิ่นทางด้านนักวิชาชีพ กิจการด้านสังคมและการบริหารบ้านเมือง อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1920 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลดัตช์กับนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวอินโดนีเซีย มีความดุเดือดร้อนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้การดำเนินนโยบายจริยธรรมต้องเลิกราไปกันไป

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อิทธิพลของ*บูปาตี** เสื่อมลง *บูปาตี*เหล่านี้คือ พวก*ปรียายี* หรือพวกผู้ดี ซึ่งทำหน้าที่เป็นข้าหลวงปกครองท้องที่ต่าง ๆ ภายในฝ่ายปกครองของดัตช์ เพื่อเป็นการตอบโต้กับอิทธิพลที่เสื่อมลง *บูปาตี* บางคนจึงได้หาทางเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเองโดยผ่านการศึกษา ทั้งนี้ เพื่อที่พวกเขาจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้ กับเพื่อที่ชนชั้นผู้ดีจะได้มี

---

[22] ทากาชิ ชิราอิชิ อาศัยมุมมองนี้ พิจารณากิจกรรมทางการเมืองของชวาสมัยก่อนค.ศ.1926 ใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยทากาชิตั้งใจที่จะละวางการจัดประเภทแบบเดิม ๆ และพิจารณาว่าการแบ่งกลุ่มทางการเมืองนั้น มิได้กระทำในแง่ที่เป็นตัวแทนของลัทธิอุดมการณ์ที่แน่ชัดสาขาใด ๆ แต่ในฐานะส่วนหนึ่งของ “ขบวนการ” หรือ *เปอร์เกรากาน (pergerakan)* ที่กว้างขวาง ดู Takashi Shiraishi, ***An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926,*** Ithaca, 1990.

* บูปาติ หรือบูปาตี (bupati) เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีความสำคัญของชวา อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผู้ว่าการ” หรือ “ข้าหลวง” แต่ดัชต์และอังกฤษจะเรียกผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า regent (ผู้สำเร็จราชการ)

สมรรถนะในการเป็นผู้นำของสังคมชวา และเมื่อถึงที่สุดแล้ว ก็เพื่อผู้ที่มิใช่ชนชั้นผู้ดีด้วย ผู้ที่มีชื่อเสียงโดดเด่นในการดำเนินความเพียรพยามยามเรื่องนี้ ได้แก่ อาร์.เอ็ม.เอ.เอ. ฮาดินินกราต *บูปาตี*แห่ง เดมัก กับหลานสาวของเขา คือราเดน อัดเจง การ์ตินี ความสนใจของการ์ตินีในการสร้างความทันสมัยและในการศึกษาสำหรับสตรี ทำให้เธอกลายเป็นประหนึ่งรูปบูชาของลัทธิชาตินิยม ภายหลังจากที่เธอถึงแก่กรรมลงระหว่างคลอดบุตรในค.ศ.1904

ชาวอินโดนีเซียได้รับการศึกษาโดยผ่านสถาบันหลักสองแห่งของดัตช์ที่มีให้แก่พวกเขา แห่งแรกคือ ออปเลดิงสโคเลน วัวร์ อินแลนส์เค อัมบ์เตนาเรน หรือออสเวีย ซึ่งเป็นโรงเรียนเพื่อฝึกเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมือง อีกแห่งหนึ่งคือ สคูล ตอต ออพเลดิง แวน อินแลนส์เค อาร์ตเซน หรือ สโตเวีย ซึ่งเป็นโรงเรียนสำหรับการฝึกสอนแพทย์ชาวพื้นเมือง ชาวอินโดนีเซียที่ผ่านการศึกษาจากสองสถาบันนี้มี บทบาทเป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่มทางการเมืองต่าง ๆ ผู้ที่จบการศึกษาจากสโตเวีย มีความรู้สึกรุนแรงเป็นพิเศษว่า การศึกษาและงานของตน ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเพียงพอ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1908 บัณฑิตกลุ่มหนึ่งก็ได้ก่อตั้งองค์กรหนึ่งขึ้นมา มีชื่อว่า บูดิ อูโตโม (ซึ่งมีความหมายว่า “ความอุตสาหะอันประเสริฐ”) เพื่อส่งเสริมการปฏิรูปสังคม บรรดาผู้ก่อตั้ง ซึ่งแสดงความปรารถนาที่จะช่วยเหลือประชาชนธรรมดาสามัญ ได้วางแผนการขยายขบวนการของตนออกไปทั่วชวา และทั่วเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสในท้ายที่สุด ทว่าในไม่ช้า พวกผู้ดีชั้นสูงฝ่ายที่อาวุโสกว่าและมีความคิดแนวอนุรักษนิยมมากกว่า ก็เข้ามาควบคุมบูดิ อูโตโม ทำให้คุณสมบัติแนวปฏิรูปนิยมขององค์การนี้จืดจางลงไป โดยไปเน้นหนักที่วัฒนธรรมชวาและค่านิยมต่าง ๆ ของชวา

ในทศวรรษ 1910 มีองค์กรอยู่สามองค์กร ที่มีกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมของอินโดนีเซียที่โดดเด่น ได้แก่องค์กรซาเรกัต อิสลาม ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมด้านเศรษฐกิจในหมู่ประชากรชาวพื้นเมืองที่นับถือศาสนาอิสลาม องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งเป็นองค์กรมุสลิมที่ดำเนินงานเพื่อการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยม และองค์กรอินดิสเค โซเซียอัล-ดีโมคราติสเค เวรีนิกอิง หรือองค์กรสังคม-ประชาธิปไตยอินดีส ซึ่งมีชื่อย่อว่า ไอเอสดีวี องค์กรหลังนี้ เป็นกลุ่มมาร์กซิสต์หัวรุนแรงกลุ่มหนึ่ง ทั้งสามองค์กรดังกล่าว ไม่มีองค์กรใดเลย ที่ก่อตั้งขึ้นโดยใช้เรื่องชาติพันธุ์เป็นเกณฑ์ แม้ว่าทุกองค์กรจะมีกำเนิดขึ้นในชวา และมีฐานพลังที่เข้มแข็งอยู่ในชวา

อีกองค์กรหนึ่ง คือเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1912 องค์กรนี้วางเป้าหมายที่จะดึงชนทุกเชื้อชาติเข้ามาร่วมเรียกร้องความเสมอภาคของชนทุกเชื้อชาติ ความเป็นธรรมทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ และเอกราชในบั้นปลาย ในฐานะที่เป็นองค์กรหนึ่ง กลุ่มนี้ประสบความสำเร็จเพียงเล็กน้อย เพราะภายในเวลาปีเดียว ทางรัฐบาลก็ลุกขึ้นมาปราบปราม และได้เนรเทศหัวหน้าคนสำคัญ ๆ ของกลุ่ม ได้แก่อี.เอฟ.อี. ดูเวส เด็กเกอร์ สุวาร์ดี สุรยาดินินกราต และ ตจิปโต มางกุนกุสุโม ไปอยู่เนเธอร์แลนส์ ทั้งสามคนกลับมาอินโดนีเซียภายในเวลาไม่กี่ปี และดำเนินบทบาทในขบวนการชาตินิยมต่อไป ทว่าชะตากรรมของพวกเขา แสดงข้อบ่งชี้อยู่บ้างว่า รัฐบาลพร้อมที่จะให้การสนับสนุนกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตจำกัด สมาชิกของเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจตั้งกลุ่มขึ้นมา

ใหม่ ในชื่อว่า อินสุลินเด เป็นองค์กรซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นลูกครึ่งยูเรเชียเป็นส่วนใหญ่ และไม่สู้มีอิทธิพลต่อส่วนอื่น ๆ ของสังคมแต่ประการใด

ซาเรกัต อิสลาม ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1912 และได้เติบใหญ่ขึ้นมาเป็นขบวนการมวลชนที่อ้างว่ามีสมาชิกจำนวนเกินกว่าสองล้านคน องค์กรนี้เสนอที่จะส่งเสริมเจตนารมณ์ในด้านการพาณิชย์ และได้กระทำการในฐานะที่เป็นองค์กรช่วยเหลือซึ่งกันและกันสำหรับสมาชิก องค์กรประกาศที่จะรับใช้ผลประโยชน์ทางด้านจิตวิญญาณและทางด้านเศรษฐกิจของประชาชน และต่อกรกับความเข้าใจผิด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามอีกด้วย บุคคลสำคัญขององค์กรนี้ ได้แก่ ผู้ที่อยู่ในชนชั้นผู้ดี ซึ่งจบการศึกษามาจากออสเวีย คือ ราเดน อูมาร์ ซาเยด ตโจโครอามิโนโต แม้ว่า ซาเรกัต อิสลามจะได้ประโยชน์จากโอกาสเพียงน้อยนิดที่มีให้แก่องค์กรของชนพื้นเมือง ภายใต้นโยบายจริยธรรม แต่กิจกรรมทางการเมืองอย่างเปิดเผย ก็เป็นสิ่งต้องห้าม ขบวนการนี้จึงวางท่าทีให้สอดคล้องกับนโยบายโดยให้ความร่วมมือในการติดต่อทำความตกลงกับทางรัฐบาลดัตช์ ในส่วนฝ่ายปกครองของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสนั้น ก็ให้การสนับสนุนกิจกรรมของซาเรกัต อิสลามในระดับท้องถิ่น ทว่ามิได้อนุญาตให้ก่อตั้งองค์กรที่เป็นศูนย์กลางขึ้นจนกระทั่งเวลาล่วงมาถึงค.ศ.1916 ซึ่งเมื่อถึงตอนนั้น สาขาที่อยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ก็พัฒนาจนถึงระดับที่จะไม่ยอมอยู่ภายใต้การควบคุมจากส่วนกลางแล้ว

ตโจโครอามิโนโตเป็นผู้นำที่มีบารมีและความสามารถอย่างสูง เขากลายเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพบูชาอย่างรวดเร็ว ประชาชนทั่วไป มองเห็นว่า เขาคือ*ระตู อะดิล* (กษัตริย์ผู้ทรงความยุติธรรม) ตามคติการเสด็จมาของพระผู้มาโปรดของชวาที่มีมาแต่ดั้งเดิม ทัศนะของประชาชนเช่นนี้เกื้อหนุนให้ขบวนการนี้เติบใหญ่ขึ้นในระยะแรก ภายหลังค.ศ.1915 วิธีการสร้างความเติบโตเช่นนี้ถูกวิพากษ์จากหลาย ๆ คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก อากุส ซาลิม สมาชิกของซาเรกัต อิสลามส่วนกลาง ซาลิมเป็นผู้ที่ช่วยเปลี่ยนทิศทางขององค์กรนี้ ให้หันมาเน้นที่ศาสนาอิสลามกับลัทธิสมัยใหม่นิยมให้มากขึ้น ในค.ศ.1917 ซาเรกัต อิสลามได้ออกคำประกาศที่ว่าด้วยหลักการขององค์กร คำประกาศนี้เน้นการมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่ศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของความคิดแนวประชาธิปไตยและการศึกษาทางด้านจิตวิญญาณ คำประกาศนี้ยังเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาภูมิปัญญาและศีลธรรม เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้ ซาเรกัต อิสลามยังได้คิดโครงการปฏิบัติการขึ้นมา ในโครงการนี้ขบวนการได้เรียกร้องให้เปลี่ยนโฟล์คสราดไปเป็นสภานิติบัญญัติที่แท้จริง ให้ก่อตั้งสภาระดับภูมิภาค และให้ขยายสิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนเพื่อเข้ามาทำงานในสภาเหล่านี้

ในการเลือกตั้งโฟล์คสราดครั้งแรก ซึ่งจัดมีขึ้นในค.ศ.1917 มีนักลัทธิชาตินิยมได้รับเลือกตั้งเพียงสองคนเท่านั้น คืออับดุล มุอิส จากองค์การซาเรกัต อิสลาม และอับดุล ริวาอิ จากอินสุลินเดข้าหลวงใหญ่ ซึ่งตั้งความหวังไว้ว่าจะดึงฝ่ายค้านที่มีความคิดชาตินิยมเข้ามาอยู่ในกระบวนการทางการเมือง จึงได้คัดเลือกนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมคนอื่น ๆ เข้ามาเป็นสมาชิกสภาส่วนที่มาจากการแต่งตั้ง ผู้ได้รับการคัดเลือกนี้ รวมถึงผู้นำของซาเรกัต อิสลามด้วย คือตโจโครอามิโนโต และตจิปโต

มางกุนกุสุโม ตัวแทนที่เป็นนักลัทธิชาตินิยมในสภาเหล่านี้ ได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา ชื่อว่า แรดิคัล คอนเซ็นเทรชัน ทว่าโฟล์คสราดมิได้เป็นเวทีสำคัญสำหรับการแสดงความคิดเห็นของชาวอินโดนีเซีย และความพยายาม ที่จะเปลี่ยนให้สภานี้ไปเป็นรัฐสภาอย่างแท้จริง ก็ประสบความล้มเหลว เมื่อถึงทศวรรษ 1920 บรรดา ผู้นำของอินโดนีเซีย ก็เริ่มเห็นชอบกับวิธีการแบบไม่ให้ความร่วมมือและถอนตัวออกจากโฟล์คสราด

ในราวค.ศ.1918 กิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซีย เข้าสู่ช่วงระยะของความรุนแรง เนื่องจากทางฝ่ายรัฐบาลดัตช์ไม่ยอมโอนอ่อนให้อย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากแรงกดดันจากสมาชิกของไอเอสดีวี (สังคม-ประชาธิปไตย อินดิส) ซึ่งเข้ามาร่วมสมทบในซาเรกัต อิสลาม ในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษนี้ด้วย เฮนดริคัส เจ.เอฟ.เอ็ม. สนีฟเลียต ก่อตั้งไอเอสดีวี แนวมาร์กซิสต์ ขึ้นในค.ศ.1914 เนื่องจากไอเอสดีวี มีองค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นยุโรป และเนื่องจากความแปลกใหม่ทางด้านจุดยืนทางการเมืองของกลุ่ม กลุ่มไอเอสดีวี จึงได้รับความนิยมจากประชาชนเฉพาะในแวดวงแคบ ๆ ทว่าสนีฟเลียตก็ได้พยายามสร้างฐานมวลชนขึ้น ด้วยการเชื่อมโยงขบวนการของเขา เข้ากับซาเรกัต อิสลาม ซึ่งก็ประสบความสำเร็จมากพอสมควร แม้ว่าสนีฟเลียตจะถูกขับออกจากอินดีสในค.ศ.1918 ทว่าผู้สนับสนุนไอเอสดีวีในซาเรกัต อิสลาม ก็เพิ่มจำนวนจนมีพลังเข้มแข็งขึ้น และตั้งข้อเรียกร้องในลักษณาการที่สุดโต่งมากขึ้นเป็นลำดับ สภาวะเช่นนี้ทำให้ไอเอสดีวีเกิดการกระทบกระทั่งกับเหล่าผู้นำที่มีความคิดแบบสายกลาง ไอเอสดีวี เข้มแข็งมากเป็นพิเศษในนครเซมารัง และสาขาเซมารังของซาเรกัต อิสลาม ซึ่งอยู่ภายใต้การนำของนักเคลื่อนไหวของไอเอสดีวี สองคน คือเซมอน กับดาร์โซโน ก็เร่งรัดให้ดำเนินโครงการที่มีลักษณะปฏิวัติ

ในค.ศ.1918 รัฐบาลดัตช์ค้นพบ “ส่วน บี” ซึ่งเป็นองค์กรปฏิวัติลับ ๆ ของซาเรกัต อิสลาม การค้นพบนี้ นำไปสู่การตัดสินลงโทษจำคุกบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายคนในค.ศ.1920 เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ซาเรกัต อิสลาม สูญเสียสมาชิกไปมาก ที่สำคัญคือสมาชิกที่เป็นเกษตรกร และนอกจากนี้ ยังเพิ่มความแตกแยกภายในองค์กรให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งนี้เนื่องจากฝ่ายศาสนาที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมในพรรค อันมีอากุส ซาลิมและอับดุล มุอิส เป็นผู้นำ ได้เริ่มพยายามที่จะต่อต้านอิทธิพลของพวกหัวรุนแรง ในที่ประชุมสมัชชาซาเรกัต อิสลามครั้งที่หก ซึ่งจัดขึ้นในค.ศ.1921 ผู้นำองค์กรได้ยื่นญัตติในเชิงต่อต้านกลุ่มไอเอสดีวี โดยผลักดันให้มีมติที่กำหนดให้มีวินัยพรรค และห้ามเป็นสมาชิกใน ซาเรกัต อิสลาม กับองค์กรอื่นพร้อมกันไป มาตรการดังกล่าว ส่งผลให้พวกคอมมิวนิสต์ถอนตัว ออกไป ดังที่ตั้งใจไว้

ในค.ศ.1920 กลุ่มไอเอสดีวี (ซึ่งเปลี่ยนมาใช้ชื่อเปอร์เซริกาตาน โกมูนิส ดิ อินเดีย หรือ องค์กรคอมมิวนิสต์แห่งอิสดีส ในชื่อย่อว่า พีเคไอ) กลุ่มไอเอสดีวีนี้รักษาการควบคุมสาขาท้องถิ่นไว้ได้จำนวนหนึ่ง และใช้สาขาเหล่านี้ เป็นฐานให้แก่องค์กรซาเรกัต อิสลามแดง ทว่ารัฐบาลดัตช์ติดตามความเคลื่อนไหวของเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่ และในค.ศ.1922 รัฐบาลก็เริ่มขับผู้นำคอมมิวนิสต์ออกไป

จากเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เมื่อเผชิญกับการตรวจกำกับอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นลำดับจากรัฐบาล ฝ่ายหนึ่งที่อยู่ภายในพีเคไอ จึงวางแผนการเพื่อก่อการจลาจลขึ้น ความเพียรพยายามที่จะขอความสนับสนุนจากองค์กรคอมมิวนิสต์สากล (โคมินเทิร์น) ไม่ประสบผลสำเร็จ และสาขาพีเคไออื่น ๆ ส่วนใหญ่ ก็ไม่ยอมเข้ามีส่วนร่วมด้วย ทว่าการจลาจลก็เกิดขึ้นในบันเตนในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1926 และในดินแดนต่าง ๆ ของมินังกาเบา ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของสุมาตราก็เกิดจลาจลขึ้นในตอนต้นปีค.ศ.1927 การจลาจลเหล่านี้ แม้ว่าจะได้รับการปลุกระดมจากผู้นำคอมมิวนิสต์ แต่เหตุการณ์เกิดขึ้นมาได้ เพราะความคับแค้นในท้องถิ่น และเนื่องจากขาดการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง การจลาจล จึงถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ดี ผลสืบเนื่องที่ตามมาในภายหลัง ก็คือรัฐบาลดัตช์ปราบปรามพีเคไอได้อย่างมีประสิทธิภาพเสียจนกระทั่งพรรคนี้ มิได้เป็นกลุ่มพลังทางการเมืองในอินโดนีเซีย อีกเลย จนกระทั่งภายหลังค.ศ.1945 ไปแล้ว

การจลาจลของคอมมิวนิสต์ในช่วงค.ศ.1926-1927 เป็นการยืนยันทัศนะของฝ่ายปกครองดัตช์ส่วนที่รู้สึกว่า นโยบายจริยธรรม มีผลมากเกินไปเสียแล้ว และพวกที่อยู่ในส่วนนี้ได้จัดการให้ยุติยุคจริยธรรมนี้ลงจนเป็นผลสำเร็จ โดยสาระสำคัญแล้ว อิสดิสเค สตาตสเรเกลิง ฉบับใหม่ คือรัฐธรรมนูญฉบับหนึ่ง ซึ่งนำออกใช้ในค.ศ.1925 รัฐธรรมนูญฉบับนี้เปิดช่องให้มีการควบคุมเพิ่มขึ้นและการโอนอ่อนแก่นักลัทธิชาตินิยมซึ่งกระทำเพียงพอเป็นพิธี ก็จะเป็นการค้ำประกันว่า อำนาจจะยังคงอยู่ในมือดัตช์ อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1920 แม้ทัศนคติของชาวดัตช์ต่อกิจกรรมด้านการเมืองของอินโดนีเซียแข็งกร้าวขึ้น แต่ฝ่ายปกครองของดัตช์ภายใต้ข้าหลวงใหญ่เอ.ซี.ดี.เดอ กราเอฟ (1926-1931) ก็ยังรักษาท่าทีที่นุ่มนวลไว้ แต่ในสมัยของจอนเคียร์ มรบี. ซี.ดี.เดอ ชองก์ (1931-1936) นักอนุรักษนิยมซึ่งรับตำแหน่งต่อจากเอ.ซี.ดี.เดอ กราเอฟ มีความอดกลั้นต่อการต่อต้านน้อยกว่า เมื่อกิจกรรมทางการเมืองของอินโดนีเซีย มีลักษณะไม่ร่วมมือมากขึ้น ฝ่ายปกครองของเดอ ชองก์ ก็ดำเนินการอย่างแข็งกร้าว ด้วยการเนรเทศบุคคลสำคัญ ๆ ไปอยู่ที่อื่น ๆ ภายในประเทศ

อิสลามให้เหตุผลต่อการที่พวกตนดำเนินกิจกรรมโดยมิได้ยึดตามแนวชาตินิยมว่า เป็นการกระทำโดยอาศัยหลักการที่ว่า มุสลิมทั้งปวง กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของ*อัมมัต อิสลาม* หรือประชาคมอิสลามที่อยู่พ้นไปจากการแบ่งแยกทางการเมืองและการแบ่งแยกทางด้านชาติพันธุ์ ทว่าแนวทางนี้ก็รับใช้วัตถุประสงค์แนวชาตินิยมด้วย กล่าวคือมุสลิมจะคัดค้านการปกครองชาวมุสลิมโดยผู้ที่มิใช่มุสลิม และวางแนวทางที่จะรับการสนับสนุนจากภายนอกภูมิภาค อย่างไรก็ดี ประชากรมุสลิมในสัดส่วนที่สำคัญทีเดียว มีความเชื่อว่า หลักคำสอนของอิสลามที่ประสานเข้ากับปัจจัยต่าง ๆ ของจารีตประเพณีในท้องถิ่นนั้น มีบางสิ่งที่สามารถตั้งประเด็นโต้แย้งได้ว่า ขัดกับอิสลามต้นตำรับดั้งเดิมตามที่ยึดถือกันทั่วไปในที่อื่น ๆ นักปฏิรูปนิยมในบริเวณมินังกาเบาของสุมาตรา โจมตีการรวมสิ่งที่เป็นคนละเรื่องเข้าด้วยกันประเภทนี้ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อันเป็นการผลักดันให้เกิดสงครามปาดรีที่ยืดเยื้อและสร้างความเจ็บปวดทรมานในเวลาต่อมา อีกทั้งความคิดต่อต้านอาณานิคมที่ใช้อิสลามเป็นพื้นฐาน

ก็ทำให้เรื่องเหล่านี้ ขึ้นมามีความสำคัญอยู่ตรงหัวขบวนอีกครั้งหนึ่งอย่างเลี่ยงไม่พ้น การแบ่งแยกภายในประชาคมชาวมุสลิม รวมทั้งการที่ย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีผู้ที่มิใช่มุสลิมปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ย่อมทำให้อิสลามเป็นพื้นฐานที่น่ากังขาสำหรับความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ ขณะที่มีผู้นำแนวปฏิรูปนิยมเป็นอันมากต่างมองว่า การสร้างความทันสมัยในด้านเศรษฐกิจและการเมือง เป็นเป้าหมายหลักสำคัญของตน และมิได้สนใจกับหลักคำสอนที่ตายตัวทางศาสนาสักเท่าใดนัก

องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งคิจาอิ ฮัดญี อาห์หมัด ดาห์ลาน ก่อตั้งขึ้นในยอกยาการ์ตาเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1912 เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของฝ่ายที่มีความคิดแนวปฏิรูปตามหลักลัทธิสมัยใหม่นิยม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในอินโดนีเซียในนามของ*กวม มุดา* (แปลตามตัวอักษรได้ว่า กลุ่มหนุ่มสาว) ในด้านศาสนา มูฮัมมาดิยาห์โจมตีแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาที่ไม่เป็นไปตามต้นตำรับดั้งเดิม โจมตีอิทธิพลของ*อาดัต* (กฎตามขนบธรรมเนียม) และสังคม*ปรียายี*ที่ประกอบด้วยพวกผู้ดีชั้นสูงที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งโจมตีการปรับเปลี่ยนไปตามแนวทางของตะวันตก *กวม มุดา*สนับสนุนอิสลามที่ได้รับการชำระมลทิน กำจัดส่วนที่พอกพูนขึ้นที่ได้รับมาจากแหล่งอินเดียและอินโดนีเซีย และนำหลักเหตุผลมาปรับให้เข้ากับเนื้อหาของคัมภีร์พื้นฐานอย่างเช่นคัมภีร์กุรอ่านและซุนนาห์ เพื่อที่จะได้นำมาใช้จัดการแก้ไขปัญหาของยุคสมัย มูฮัมมาดิยาห์ซึ่งสนับสนุนโครงการการสร้างความทันสมัยที่มีจุดมุ่งไปในทางศาสนา ให้ความสำคัญที่มุ่งอยู่กับการศึกษาและสวัสดิการสังคมเป็นหลัก และโดยทั่วไปแล้ว มิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองแต่อย่างใด

โครงการปฏิรูปนิยมนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ได้รับการตอบสนองจากฝ่ายผู้ปฏิบัติกิจทางศาสนาในรูปแบบผสมผสาน ซึ่งมีมาเป็นเวลานานแล้วในย่านหมู่เกาะ ในค.ศ.1926 ฝ่ายนี้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในนาม*กวม ตัว* หรือกลุ่มอาวุโส ได้ก่อตั้งองค์กรที่เป็นคู่แข่งขึ้น มีชื่อเรียกว่า นาห์ดาตุล อูลามา หรือการก้าวขึ้นมาของปราชญ์ทางด้านศาสนา จุดมุ่งหมายก็เพื่อปกป้องแนวปฏิบัติทางด้านศาสนาที่ตั้งมั่นอยู่ นาห์ดาตุล อูลามา ก็เช่นเดียวกับมูฮัมมาดิยาห์ คือมีแนวโน้มที่จะอยู่นอกการเมืองในช่วงระยะนี้

หลังจากที่แยกทางกับไอเอสดีวี.แล้ว ซาเรกัต อิสลามก็ได้พยายามที่จะสถาปนาตนเองในฐานะเป็นปากเสียงที่คอยรักษาผลประโยชน์ของชาวมุสลิมเป็นสำคัญ ทว่าองค์กรนี้ ต้องอ่อนกำลังลงเพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับลัทธิคอมมิวนิสต์ ในช่วงทศวรรษ 1920 พวกเดินสายกลางที่มีจุดมุ่งไปทางศาสนา มีแนวโน้มที่จะหันไปหากลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองที่มั่นคงอยู่แล้ว เช่นมูฮัมมาดิยาห์ ในขณะที่ทางด้านการเมืองนั้น พวกคอมมิวนิสต์ได้เข้าช่วงชิงการเป็นผู้ริเริ่มกระทำการ และต่อมาภายหลัง องค์กรชาตินิยมที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ คือองค์กรเปอร์เซริกาตาน นาสิอองนาล อินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอ ก็รับช่วงการเป็นฝ่ายริเริ่มมาอีกทอดหนึ่ง ในค.ศ.1929 เซรากัต อิสลามปรับเปลี่ยน

องค์ประกอบของตัวเองใหม่ ไปเป็นปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย ทว่าองค์กรนี้ ไม่เคยกู้อิทธิพลหรือรื้อฟื้นความสำคัญที่เคยมีมาก่อนให้กลับคืนมาได้

ในช่วงทศวรรษ 1920 กิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมที่มุ่งเน้นที่เรื่องราวด้านศาสนาหรือการศึกษามีความสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ พร้อมกันนั้น ก็ส่งเสริมเป้าหมายแนวชาตินิยม ทว่ามิได้แสดงทีท่าทางการเมืองโดยเปิดเผย การศึกษาเป็นสิ่งที่ปัญญาชนชาวอินโดนีเซียทุกกลุ่มทุกสำนักความเชื่อ ล้วนให้ความห่วงใย และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพิ่มขึ้น เมื่อการตรวจกำกับและปราบปรามกิจกรรมทางการเมืองของดัตช์ มีความเคร่งครัดและรุนแรงยิ่งขึ้น โรงเรียนและกลุ่มทางการศึกษาเป็นเวทีสำหรับการแพร่กระจายความคิดใหม่ ๆ และสร้างสำนึกทางการเมืองในหมู่ประชากร พร้อมกันนั้นก็จะหลีกเลี่ยงการกระทำการโดยตรงที่อาจเป็นการยั่วยุให้เกิดการตอบโต้จากดัตช์ ในค.ศ.1922 กี ฮัดจาร์ ดีวานโตโร (ซึ่งเป็นบุคคลเดียวกับอดีตนักเคลื่อนไหวของอินดิสเค ปาร์ติจ ที่มีชื่อว่า สุวาร์ดี สุรยาดินินกราต) ได้ก่อตั้งขบวนการให้การศึกษาที่สำคัญขบวนการหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ตามาน ซิสวา หรืออุทยานนักศึกษา ดีวานโตโรเกิดความสนใจในด้านการศึกษาอย่างแรงกล้า ในระหว่างที่ถูกเนรเทศไปอยู่ในเนเธอร์แลนส์ ตามาน ซิสวา ก็เหมือนกับองค์กรนาห์ดาตุล อูลามา คือเป็นเครื่องหมายของการยืนยันถึงอัตลักษณ์ของชวา โดยรวมประสานวัฒนธรรมของชวาเข้ากับหลักสูตรแนวสมัยใหม่นิยมที่เอนเอียงไปทางตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่นอกเหนือไปจากอิสลามแนวสมัยใหม่นิยม องค์การมูฮัมมาดิยาห์ก็ทุ่มเทความเอาใจใส่ให้กับการศึกษาอย่างมากเช่นเดียวกัน โดยอุปถัมภ์โรงเรียนต่าง ๆ ที่สอนความคิดของอิสลามแนวปฏิรูปนิยมร่วมกับทักษะทางปฏิบัติ นักปฏิรูปทั้งหลายตามเกาะนอก ๆ ก็ใช้การศึกษาเพื่อเผยแพร่ความคิดแนวชาตินิยมและสมัยใหม่นิยมในทำนองเดียวกัน ที่สำคัญคือในบริเวณมินังกาเบา ซึ่งองค์กรสุมาตรา ธาวาลิป ได้ก่อตั้งระบบโรงเรียนขึ้นและระบบโรงเรียนนี้ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางทางด้านภูมิปัญญาสำหรับการดำเนินกิจกรรมต่อต้านรัฐบาลในเวลาต่อมา

นักศึกษาชาวอินโดนีเซียในเนเธอร์แลนส์ มีความตื่นตัวทางการเมืองขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 1920 เครื่องมือของพวกเขา คือเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย หรือสมาคมอินโดนีเซีย สมาคมนี้มีจุดเริ่มต้นในตอนแรกในฐานะสมาคมนักศึกษาที่ได้ก่อตั้งกันขึ้นมาในค.ศ.1909 กลุ่มเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียเริ่มแสดงทัศนะทางการเมืองแนวชาตินิยมในค.ศ.1918 และในค.ศ.1925 ได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบใหม่ให้กลายมาเป็นองค์กรทางการเมือง แม้ว่าองค์กรนี้จะไม่เคยเป็นองค์กรที่มีขนาดใหญ่โต แต่ก็เป็นแหล่งกำเนิดที่อุดมสมบูรณ์ของความคิด และเป็นจุดตั้งต้นให้แก่สมาชิกมากมายขององค์กร –ซึ่งรวมถึงโมฮัมหมัด ฮัตตา ผู้เป็นพลังขับเคลื่อนของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย -- สุตาน สจาห์รีร์ โซเอโตโม และ ซาร์โตโน คนเหล่านี้ได้เข้ามาดำเนินงานในฐานะนักเคลื่อนไหวทางการเมือง สมาคมเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียส่งเสริมความเพียรพยายามร่วมกันอย่างกว้างขวางทั่วทั้งหมู่เกาะ เพื่อต่อต้านดัตช์โดยมีความไม่ร่วมมือเป็นยุทธวิธี สมาคมยังได้กำหนดแนวคิดเกี่ยวกับ “อินโดนีเซีย” ขึ้นมา แนวคิด

ดังกล่าว เป็นย่างก้าวที่สำคัญยิ่ง ในการสร้างความก้าวหน้า เคลื่อนห่างออกไปจากความเป็น “เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส” ที่เป็นอาณานิคม พร้อมกับสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติขึ้นมาใหม่

ในยุโรป เปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียดำเนินงานร่วมกับกลุ่มมาร์กซิสต์อยู่ระยะหนึ่ง ทว่าระดับการควบคุมอย่างสูงที่มอสโกกระทำต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ ทำให้สมาชิกของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียกลัวว่า การดำเนินงานต่อไปตามแนวทางนี้ อาจเพียงแต่หมายถึงการแทนที่จักรวรรดินิยมในรูปแบบหนึ่งด้วยจักรวรรดินิยมอีกรูปแบบหนึ่ง ในค.ศ.1926 ฮัตตา ในฐานะผู้นำของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียกับเซมอน ผู้นำของพีเคไอได้ลงนามในอนุสัญญาซึ่งกำหนดว่า กลุ่มทั้งสองจะร่วมมือกัน ความตกลงดังกล่าว มีผลบังคับใช้อยู่เพียงสองสัปดาห์ ก่อนที่องค์การคอมมิวนิสต์สากลจะสั่งให้เซมอนบอกเลิกเสีย ทว่าทางหน่วยงานความมั่นคงของดัตช์ ล่วงรู้ถึงการตกลงดังกล่าว และได้แต้มสีให้กับทัศนะที่ทางหน่วยงานมีต่อฮัตตาและเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย

พัฒนาการอีกอย่างหนึ่งของทศวรรษ 1920 คือการก้าวขึ้นมาของนักเคลื่อนไหวรุ่นที่สอง ภายในอินโดนีเซีย และเกิดองค์กรทางการเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมาแทนที่ซาเรกัต อิสลาม องค์กรใหม่เหล่านี้เป็นองค์กรชาตินิยมชั้นนำ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ผู้นำที่เยาว์วัยกว่า ซึ่งตาสว่างขึ้น เพราะมองเห็นว่าจนถึงขณะนี้แล้ว ยังไม่ปรากฏความก้าวหน้าขึ้นเลย ได้หันมาใช้รูปแบบการดำเนินงานที่มีลักษณะเผชิญหน้ามากขึ้น ดร.ราเดน โซเอโตโม สมาชิกผู้ก่อตั้งองค์กรบูดิ อูโตโม และผู้ซึ่งเป็นสมาชิกของเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย ระหว่างที่ยังศึกษาอยู่ในเนเธอร์แลนส์ ได้ก่อตั้งสโมสรศึกษาแห่งแรกขึ้นที่สุราบายา สโมสรศึกษาแห่งนี้และสโมสรศึกษาอื่น ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในเวลาต่อมา เป็นสถานที่ที่นักศึกษาที่เดินทางกลับมาแล้ว กับนักเคลื่อนไหวในท้องถิ่น จะได้มาร่วมประชุมพบปะกัน กลุ่มที่สำคัญที่สุดในบรรดากลุ่มเหล่านี้ ได้แก่สโมสรศึกษาส่วนกลางแห่งบันดุง สมาชิกของสโมสรนี้ประกอบด้วยผู้นำที่ได้รับความเชื่อถืออยู่แล้ว อย่างเช่นตจิปโต มังคุนกุสุโมและดูเวส เด็กเกอร์ รวมทั้งซูการ์โน ซึ่งในขณะที่ก่อตั้งกลุ่มนี้ขึ้นในค.ศ.1925 นั้น ยังเป็นนักศึกษาวิชาวิศวกรรมศาสตร์อยู่ในบันดุง ซูการ์โนได้กลายมาเป็นบุคคลสำคัญของกลุ่มชาตินิยมคนหนึ่งอย่างรวดเร็วในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส เขาได้แสดงเหตุผลสนับสนุนความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการต่อต้านดัตช์ และได้พยายามที่จะก่อให้เกิดการสังเคราะห์โดยรวมลัทธิชาตินิยม ศาสนาอิสลามกับลัทธิมาร์กซ์ เข้าด้วยกัน อย่างไรก็ดี แรงกดดันจากรัฐบาลเป็นเหตุให้สโมสรศึกษาบันดุงต้องแยกตนเองออกจากลัทธิมาร์กซ์ แม้ตั้งแต่ตอนก่อนการจลาจลที่จัดขึ้น ไม่สำเร็จ นอกจากนี้ความเป็นพันธมิตรระหว่างนักสร้างความทันสมัยแนวไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาในขบวนการชาตินิยม กับฝ่ายศาสนา ก็มีเหตุขุ่นข้องกันอยู่เสมอ

ในค.ศ.1927 สโมสรศึกษาต่าง ๆ กับสมาชิกของสมาคมเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซียที่กลับมาได้ก่อตั้งองค์กรทางการเมืองขึ้นใหม่ ชื่อว่า เปอร์เซริกาตาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย หรือสมาคมแห่งชาติอินโดนีเซีย ซึ่งมีชื่อย่อว่า พีเอ็นไอ องค์กรนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมหลักการของลัทธิชาตินิยม อินโดนีเซีย ด้วยการส่งเสริมความสมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขจัดการพึ่งพาอาศัยพวกดัตช์ และดำเนินงานเพื่อไปสู่เอกราช สโมสรศึกษาบันดุง เข้าเป็นผู้นำในการจัดตั้งองค์กรนี้

และซูการ์โน ก็เข้าดำรงตำแหน่งที่สำคัญและโดดเด่นอยู่ในหน่วยงานบริหารขององค์กร รัฐบาลดัตช์คอยติดตามสถานการณ์นี้อยู่ ทว่าในขณะนั้น มีความอดกลั้นต่อพัฒนาการของเหตุการณ์เหล่านี้ด้วยเห็นว่า เป็นหนทางหนึ่งในการกักกันความรู้สึกชาตินิยมไว้ และป้องกันมิให้แนวโน้มของพวกสุดโต่งเติบใหญ่ ขึ้นมา

จอห์น อิงเกลสัน ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้นำของพีเอ็นไอนั้น แม้ว่าจะบรรยายถึงตนเองว่าเป็นพวกหัวรุนแรง แต่ก็ตั้งข้อเรียกร้องที่นุ่มนวล กล่าวคือ

> นโยบายด้านสังคมและเศรษฐกิจของพรรค ขาดความคิดที่มีลักษณะถอนรากถอนโคนอย่างสังเกตเห็นได้ชัดเจน พรรคโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบกับนโยบายของพีเคไอ ที่ถูกประกาศห้ามไปแล้ว มิได้มีนโยบายใดที่จะทำให้พรรคสูญเสียการสนับสนุนในหมู่ชนชั้นสูงชาวอินโดนีเซียที่มั่งคั่งแต่อย่างใด พรรคแทบจะมิได้ให้ความเอาใจใส่แก่กรรมกรในเมืองเลย ทั้งไม่มีการกล่าวถึงสิทธิของชาวไร่ชาวนาหรือกล่าวถึงการปฏิรูปที่ดินแต่อย่างใด และไม่มีข้อเสนอที่เป็นการชี้แนะว่าจะมีการปรับการกระจายโภคทรัพย์หรือทรัพยากรเสียใหม่ ภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว นอกเหนือไปจากเรื่องที่จะยุติการล้างผลาญเศรษฐกิจอินโดนีเซียของพวกดัตช์ ที่เป็น เช่นนี้ ส่วนหนึ่งก็เพื่อรักษาความสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ เอาไว้ให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการสะท้อนถึงลัทธิอนุรักษนิยมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นหัวใจสำคัญของบรรดาผู้นำของพีเอ็นไอด้วยเช่นเดียวกัน

อิงเกลสันใช้วิธีพูดที่ทำให้ดูนุ่มลง เมื่อกล่าวว่า ความอ่อนไหวของรัฐบาล ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องภายหลังจากการจลาจลของพีเคไอได้ทำให้โครงการที่มีลักษณะกลาง ๆ เป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับการหลีกเลี่ยงการปราบปราม แม้จะมีลักษณะสายกลางเช่นนี้ แต่หน่วยงานด้านความมั่นคงของดัตช์ ยังนำพีเอ็นไอไปเชื่อมสัมพันธ์กับลัทธิมาร์กซ์ และปฏิบัติต่อพรรคนี้โดยสอดคล้องกัน คือในฐานะที่เป็นขบวนการที่อันตรายมาก[23]

ซูการ์โนมองเห็นว่า เอกภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างใหญ่หลวง ตัวเขาเองก็จัดว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการก่อตั้งสหพันธ์องค์กรอันประกอบด้วยพรรคต่าง ๆ ที่ต่อต้านอาณานิคม สหพันธ์ องค์กรที่เป็นแนวร่วมทางการเมืองดังกล่าว มีชื่อว่า เปอร์มูฟากาตาน เปอร์ฮิมปูนาน-เปอร์ฮิมปูนาน โปลิติค เคบางซาน อินโดนีเซีย หรือ สมาคมองค์กรทางการเมืองของประชาชนอินโดนีเซีย โดยมีชื่อย่อว่า พีพีพีเคไอ องค์กรทางการเมืองที่สำคัญต่างเข้ามาสมทบกับแนวร่วมนี้ ทว่าในพีพีพีเคไอ

---

[23] John Ingleson, ***Road to Exile: The Indonesian Nationalist Movement, 1927-1934,*** Singapore, 1974, 56-7.

มีแต่เรื่องความขัดแย้ง (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องความเหมาะควรในการใช้วิธีการไม่ร่วมมือ และบทบาทของศาสนา) พีพีพีเคไอจึงมีบทบาทเพียงแค่เป็นตัวประกอบเล็ก ๆ ในเหตุการณ์ต่อ ๆ มา

ขบวนการชาตินิยมประสบความสำเร็จโดยแท้จริง ในการทำให้สัญลักษณ์ที่สำคัญหลายอย่างเป็นที่ยอมรับกันในปลายทศวรรษ 1920 สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง คือธงประจำชาติสีแดง-ขาว อีกอย่างหนึ่งคือเพลงชาติ ซึ่งมีชื่อว่า “อินโดนีเซีย รายา” ขบวนการชาตินิยมยังกดดันให้มีการใช้ภาษาอินโดนีเซียเป็นภาษาประจำชาติ ภาษาประจำชาตินี้มีพื้นฐานที่ภาษามาเลย์ ซึ่งเป็นภาษากลางที่ใช้กันตามท่าเรือต่าง ๆ นอกจากนี้ยังใช้ภาษาอินโดนีเซียนี้สำหรับคำหรือการแสดงออกที่มีความหมายพิเศษ ได้แก่การใช้คำว่า”อินโดนีเซีย” แทนคำว่า “เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส” และใช้คำว่า “จาการ์ตา” แทนคำว่า “ปัตตาเวีย” สมัชชาเยาวชนที่จัดประชุมขึ้นในค.ศ.1928 ให้ความเห็นชอบกับคำขวัญซึ่งมีผลให้อินโดนีเซียประกอบด้วยชนเชื้อชาติเดียว ภาษาเดียว มีบ้านเกิดเมืองนอนแห่งเดียว และปฏิญาณของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ ก็เป็นประหนึ่งเสียงร้องเรียกระดมพล เพื่อการต่อสู้ตามแนวทางของลัทธิชาตินิยม

พีเอ็นไอรุ่งเรืองมาจนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1929 พีเอ็นไอสร้างฐานขององค์กรของตน โดยใช้ความสามารถพิเศษของซูการ์โนในฐานะนักกล่าวปราศรัย เพื่อจูงใจให้มวลชนหันมาให้การสนับสนุน เมื่อสมาชิกเพิ่มจำนวนขึ้น ซูการ์โนก็ใช้วาทะที่ห้าวหาญมากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาลจึงเริ่มเข้าแทรกแซง ด้วยการห้ามประชุม ห้ามใช้ถ้อยคำที่เร้าอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและเอกราชในการชุมนุมตามที่สาธารณะ ความคิดความเชื่อในวิธีการรุนแรงที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับของพีเอ็นไอ ซึ่งมีสมาชิกมากมายคัดค้าน ได้นำไปสู่การกักตัวผู้นำจำนวนหนึ่งในเดือนธันวาคม ค.ศ.1929 หนึ่งในจำนวนผู้นำเหล่านั้นคือซูการ์โน ซึ่งต่อมาภายหลัง ถูกดำเนินคดีและพิพากษาให้ต้องโทษจำคุกเป็นเวลาสี่ปี ทว่าเขาได้รับการปล่อยตัวออกมาหลังจากติดคุกได้สองปี

ในช่วงทศวรรษ 1930 ขบวนการปฏิรูปนิยม มีลักษณะเด่นอยู่ที่การร่วมมืออย่างเสียไม่ได้ เจ้าหน้าที่ทางการของดัตช์ ภายใต้อิทธิพลของเดอ ชองก์ และเอช. โคลิจน์ ผู้มีความคิดแนวอนุรักษนิยมซึ่งได้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมในค.ศ.1933 ยอมอ่อนข้อให้แต่เพียงเล็กน้อย ต่อความรู้สึกแนวชาตินิยม และแสดงให้เป็นที่เข้าใจอย่างชัดเจนว่า ทางการจะไม่ยอมอดทนกับกลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือ หน่วยงานด้านความมั่นคงของดัตช์ ระบุแหล่งอันตรายต่อรัฐบาลอาณานิคมไว้ห้าแห่ง ได้แก่ขบวนการนิยมความรุนแรง (กิจกรรมเกี่ยวกับพระผู้มาโปรดของชนพื้นเมือง) ลัทธิสหภาพแรงงาน ขบวนการของต่างชาติ (อันตรายประเภทนี้รวมถึงขบวนการคอมมิวนิสต์สากลและเปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย) ขบวนการชาตินิยมและขบวนการมุสลิม และสุดท้ายคือขบวนการของชาวจีน (เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลของพัฒนาการทางการเมืองในจีน ที่ส่งผลต่อชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอินดีส)[24] ในช่วงระหว่างทศวรรษ

---

[24] Theodore Friend, *The Blue-Eyed Enemy: Japan against the West in Java and Luzon, 1942-1945,* Princeton, 1988, 39.

1920 ถึงทศวรรษ 1930 รัฐบาลได้ลงมือปฏิบัติการปราบปรามองค์กรต่าง ๆ ทุกประเภทอย่างแข็งกร้าว และโดยทั่วไปแล้ว กระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลังจากที่ซูการ์โนถูกตัดสินว่ามีความผิดตามข้อกล่าวหา ผู้นำคนใหม่ของพีเอ็นไอ คือซาร์โตโน ได้หยุดพักการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพีเอ็นไอไว้ก่อน และในเดือนเมษายน ค.ศ.1931 ก็ยุบองค์กรนี้ลง จากนั้นได้มีการก่อตั้งพรรคที่สืบงานต่อมาอีกสองพรรค พรรคแรก คือปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย หรือปาร์ตินโด ซึ่งพยายามที่จะสานกิจกรรมของพีเอ็นไอต่อไปภายใต้ชื่อใหม่ ส่วนอีกพรรคหนึ่ง คือ เพนดิดิกาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย หรือการศึกษาแห่งชาติของอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม พีเอ็นไอ บารุ หรือ พีเอ็นไอใหม่ พรรคนี้เป็นองค์กรซึ่งสะท้อนปรัชญาของฮัตตา โดยหาทางที่จะให้การศึกษาแก่กลุ่มผู้ที่จะมาเป็นผู้นำนักชาตินิยมในอนาคต และปูพื้นฐานทางด้านการเมืองในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพและเกษตรกร เมื่อซูการ์โนได้รับการปล่อยตัวในตอนปลายปีค.ศ.1931 เขาได้กลับมาดำเนินความพยายามที่จะส่งเสริมเอกภาพของนักชาตินิยมต่อไปใหม่ โดยผ่านทางองค์กรพีพีพีเคไอ แต่ซูการ์โนได้พบว่า ความแตกแยก ลึกซึ้งเกินกว่าจะฟันฝ่าไปได้ ในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ.1932 ซูการ์โนได้เข้าร่วมกับปาร์ตินโด อีกยี่สิบสี่วันหลังจากนั้นฮัตตากลับมายังอินโดนีเซียเพื่อเข้าควบคุม พีเอ็นไอ บารุ ฮัตตาที่ใช้เวลาอยู่ในเนเธอร์แลนส์ในฐานะนักศึกษาและนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทางการเมือง มาเป็นเวลาสิบเอ็ดปี

หนึ่งปีถัดมา ในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ.1933 รัฐบาลได้กักตัวซูการ์โนไว้อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เนรเทศเขาไปอยู่ที่ฟลอเรส โดยไม่มีการพิจารณาคดี ฮัตตากับสจาห์รีร์หันมาใช้วิธีการยอมผ่อนปรนและประนีประนอม แต่กระนั้น ทั้งสองก็ถูกจับกุมในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1934 และถูกเนรเทศไปอยู่โบเวน ดิกุล ในนิวกินี เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1934 ผู้นำการต่อต้านอาณานิคมคนสำคัญต่างถูกกักตัวไว้ทั้งหมด และลัทธิชาตินิยมแนวไม่ร่วมมือ จึงไม่อาจเป็นทางเลือกที่ใช้การได้อีกต่อไป ช่วงเวลาที่เหลือก่อนเกิดสงครามโลก กลุ่มที่แสดงตนว่าดำเนินภารกิจเพื่อเป้าหมายของลัทธิชาตินิยม ได้แก่กลุ่มที่ให้ความร่วมมือและใช้ความระมัดระวังอย่างสุขุม เช่นพรรคปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย รายา หรือ ปารินดรา หรือพรรคอินโดนีเซียอันไพศาล ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1935 โดยดึงสมาชิกจากองค์กรสายกลางต่าง ๆ เข้ามารวมกัน อีกกลุ่มหนึ่งคือ เครากาน ราคีอัต อินโดนีเซีย หรือ เครินโด หรือ ขบวนการประชาชนอินโดนีเซีย กลุ่มนี้เป็นองค์กรนักลัทธิชาตินิยมที่มีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิสังคมนิยมที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1937 ในค.ศ.1936 ปาร์ตินโดยุบตัวเองลง และพีเอ็นไอ บารุ ก็ยุติการมีบทบาทสำคัญภายหลังจากที่ผู้นำของตนถูกควบคุมตัว

หนึ่งในบรรดานักลัทธิชาตินิยมที่มีความสำคัญมากที่สุดของทศวรรษ 1930 คือ โมฮัมเหม็ด ฮุสนี ธัมริน ประธานของพีพีพีเคไอ ในช่วงทศวรรษ 1930 และหัวหน้าส่วนการเมืองของปารินดรา ธัมรินเป็นเพื่อนสนิทของซูการ์โน และเป็นผู้ที่วิพากษ์การปกครองแบบอาณานิคมที่รุนแรง ทว่าธัมรินก็ให้ความร่วมมือกับดัตช์มากเพียงพอที่จะรักษาอิสรภาพของตัวเองไว้ได้ และในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของโฟล์คสราด ธัมรินจึงมีเวทีสำหรับวิพากษ์การใช้อำนาจในทางที่ผิดได้อย่างเปิดเผยและมี

ประสิทธิภาพ ธันรินเสียชีวิตลงในระหว่างถูกดัตช์ควบคุมตัวในเดือนมกราคม ค.ศ.1941 แม้ว่าการเสียชีวิตของเขาจะเนื่องมาจากสาเหตุตามธรรมชาติ แต่เหตุการณ์นี้ก็มีส่วนช่วยระดมความคิดเห็นในเชิงต่อต้านดัตช์ในช่วงเดือนท้าย ๆ ก่อนการบุกรุกของญี่ปุ่น

ความเฟื่องฟูของลัทธิฟาสซิสม์ในยุโรปและญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1930 ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป และเมื่อสงครามใกล้เข้ามา บรรดาผู้สนับสนุนที่วางท่าทีว่าซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อรัฐบาลอาณานิคม ก็ได้พยายามดำเนินการหลายอย่าง เพื่อสร้างความปรองดองกับรัฐบาลดัตช์ ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1936 สุตาร์ดโช การ์โตฮาดิกุสุโม นายกสมาคมข้าราชการพลเรือนชาวพื้นเมือง ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1929 ได้เป็นผู้ริเริ่มถวายฎีกาไปถึงสมเด็จพระราชินี โดยผ่านทางสภาโฟล์คสราด และกราบบังคมทูลพระกรุณาขอจัดการประชุมจักรวรรดิขึ้น เพื่อร่างโครงการปฏิรูป อันจะนำไปสู่การปกครองตนเองของอินโดนีเซีย ภายในเครือจักรภพของดัตช์ รัฐบาลดัตช์มิได้ให้การตอบสนองแต่อย่างใด จนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1938 จึงได้ปฏิเสธคำร้องดังกล่าว

เครินโด ซึ่งแสดงความกังวลเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ กับความเติบโตของลัทธิฟาสซิสม์ในยุโรป ก็เสนอการร่วมมือกับพวกดัตช์เพื่อต่อต้านภัยนี้ในเวทีระหว่างประเทศด้วยเช่นกัน ในขณะเดียวกันภายในประเทศ เครินโดก็ยังดำเนินการงาน ตามหลักการชาตินิยมต่อไป อย่างไรก็ดี เครินโดได้พบว่ารัฐบาลดัตช์มิได้ให้การตอบสนอง ในค.ศ.1939 องค์การชาตินิยมที่เป็นหลักสำคัญ (ได้แก่พรรคเครินโด พรรคปารินดรา และปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย) ได้ก่อตั้งกลุ่มที่เป็นองค์กรที่เป็นร่มใหญ่ให้แก่ทั้งสามพรรคขึ้นมา ชื่อว่า คาบุนคาน โปลิติค อินโดนีเซีย หรือสหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย โดยมีชื่อย่อว่าจีเอพีไอ จีเอพีไอเสนอที่จะดำเนินงานกับดัตช์ในการต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำสัญญาว่าจะให้อินโดนีเซียปกครองตนเอง และได้พยายามหาทางให้ดัตช์ตกลงยินยอมให้มีการก่อตั้งรัฐสภาอินโดนีเซียที่แท้จริงขึ้น ทว่าเนเธอร์แลนส์ปฏิเสธข้อเสนอเหล่านี้ ภายหลังจากที่เยอรมันบุกฮอลแลนด์ รัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ ได้ปฏิเสธที่จะพิจารณาสถานภาพของอินโดนีเซียในขณะที่สงครามยังดำเนินอยู่ และไม่ยอมรับฟังข้อเสนอแนะของผู้นำอินโดนีเซียอีก

พัฒนาการอีกอย่างหนึ่งในตอนปลายทศวรรษ 1930 และเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่กำหนดอนาคต คือการที่มูฮัมมาดิยาห์และนาห์ดาตุล ตกลงรวมพลังเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดเป็นองค์ประชุมร่วมของพรรคมุสลิมขึ้นมา ชื่อว่า มาดจลิซุล อิสลามิล อาลาอา อินโดนีเซีย หรือเอ็มไอเอไอ แม้เอ็มไอเอไอจะก่อตั้งขึ้นเพื่อประสานงานด้านศาสนา แต่ในไม่ช้า เอ็มไอเอไอก็ถูกดึงเข้ามาสู่การเมือง เอ็มไอเอไอได้สนับสนุนข้อเสนอของจีเอพีไอ ที่ให้ก่อตั้งรัฐสภาอินโดนีเซียขึ้น ทว่าเอ็มไอเอไอ มีข้อแม้ว่า รัฐสภานี้ จะต้องมีพื้นฐานที่หลักการของอิสลาม

ประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่นอกชวา เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองแนวสมัยใหม่นิยมในลักษณาการที่แตกต่างกันไปเป็นอันมาก หลายสังคมในบริเวณภาคหมู่เกาะนี้ มีคุณสมบัติครบถ้วนตามนิยามคลาสสิคของความเป็นชาติ คือมีภาษา วัฒนธรรมและจารีตประเพณีในประวัติศาสตร์อันมี

ลักษณะเฉพาะของตนเอง และบางสังคมก็ได้พัฒนากิจกรรมแนวชาตินิยมที่มีพื้นฐานอยู่ที่ลักษณะเฉพาะเหล่านี้ขึ้นมา ในกรณีมินังกาเบา ซึ่งเป็นสังคมหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะมากที่สุด เนื่องจากมีประเพณีการสืบเชื้อสายทางฝ่ายมารดานั้น ความจงรักภักดีต่อท้องถิ่นถูกดึงให้เข้ามารวมอยู่ภายใต้หลักการของขบวนการชาตินิยมที่มีลักษณะกว้างขวางครอบคลุมยิ่งกว่า และองค์กรที่มีฐานอยู่ในชวา เช่น มูฮัมมาดิยาห์และพีเคไอ ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี อย่างไรก็ดี มินังกาเบานั้น นับว่าผิดแปลกไปจากอาณาบริเวณที่อยู่นอกชวาอื่น ๆ กล่าวคือมินังกาเบามีมีประวัติศาสตร์ภายในการปกครองแบบอาณานิคมเป็นเวลายาวนาน (การควบคุมของดัตช์ มีมาตั้งแต่สมัยทศวรรษ 1820) และชาวมินังกาเบามีความตระหนักรู้ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกท้องถิ่นมากเป็นพิเศษ เนื่องจากมีประเพณี*เมรานตอ (merantau)* ประเพณีนี้พาชายหนุ่มให้เดินทางออกจากดินแดนใจกลางมินังกาเบา เพื่อไปค้าขายหรือศึกษาในที่อื่น ชาวอาเจะห์นั้น ตรงกันข้าม แม้ว่าพวกเขาจะมีประวัติการติดต่อกับต่างชาติมายาวนาน ได้แก่การติดต่อกับพ่อค้านอกหมู่เกาะ แต่ชาวอาเจะห์กลับมุ่งอยู่กับปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมิได้แสดงความสนใจที่มากมายนักต่อพัฒนาการทางการเมืองในปัตตาเวียหรือที่อื่นใด องค์กรทางการเมืองหลายองค์กรก่อตัวขึ้นรายรอบตัวพวกผู้นำของอาเจะห์ นอกจากนี้ยังมีองค์กรอินโดนีเซียระดับชาติอีกจำนวนหนึ่ง ทว่าองค์กรเหล่านี้ ไม่ได้รับความเอาใจใส่สักเท่าไรนัก

สมาคมและกลุ่มอื่น ๆ ก็มีสิ่งที่ห่วงใยกันอยู่เฉพาะในท้องถิ่นเช่นเดียวกัน ความห่วงใยเฉพาะท้องถิ่นตนนี้สะท้อนให้เห็นที่การมีองค์กรเยาวชนจำนวนมาก ดำเนินงานอยู่ในช่วงทศวรรษ 1920 ซึ่งนอกเหนือจากชอง [หนุ่มสาว] ชวา แล้ว ยังมีชอง สุมาตรา ชอง เซเลเบส ชอง บาตักส์ บอนด์ ชอง อัมบอน และชอง มินาฮาซา ความห่วงใยแต่เฉพาะเรื่องของท้องถิ่นของกลุ่มเหล่านี้ แย่งชิงความสนใจของพวกเขาไปเสียจากเป้าหมายทางการเมืองของนักลัทธิชาตินิยมซึ่งเป็นชนชั้นสูงกลุ่มเล็ก ๆ ในชวาที่มีฐานอยู่ในเมือง และได้รับการศึกษาจากตะวันตก ชุมชนชาวยูเรเชียนั้น ในระยะแรกก็สนใจพรรคเนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ ซึ่งประกอบด้วยคนหลากหลายเชื้อชาติ ทว่าพรรคนี้ถูกดัตช์ปราบปรามลงในค.ศ.1913 ดังนั้น พวกลูกครึ่งยูเรเชียจึงหันไปหาพรรคอินสุลินเด ซึ่งสนับสนุนโครงการปฏิรูปที่ใช้ทางสายกลาง ชุมชนชาวจีนและชุมชนเปรานากาน ก็วางโครงการทางการเมืองทางสายกลางทำนองเดียวกัน เรื่องราวเกี่ยวกับความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ ได้อภิปรายแล้วในส่วนอื่น ๆ ของบทนี้ประการสุดท้าย ในอินดีสนี้ ก็เช่นเดียวกับที่อื่นๆ คือมีพวกที่มีความรู้สึกจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคมได้แก่ พวก*ปรียายี*ที่ทำงานกับรัฐบาลดัตช์ ชาวอัมบอนที่อยู่ในกองทัพของดัตช์ ชาวยูเรเชียบางคนที่ทำงานราชการ และชาวจีนที่อยู่ในย่านหมู่เกาะ คนเหล่านี้ล้วนต่างมีเหตุผลที่ดีที่จะกลัวลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย เพราะลัทธินี้มุ่งต่อต้านพวกตนโดยตรง เช่นเดียวกับที่ต่อต้านพวกดัตช์

รัฐบาลดัตช์เองได้พัฒนาความคิดริเริ่มเพื่อสร้างและกำหนดทิศทางให้กับความรู้สึกแนวปฏิรูปนิยมในแบบที่ไม่เป็นพิษเป็นภัย ลัทธิมาร์กซ์ ลัทธิชาตินิยมที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาและการปฏิรูปอิสลาม ล้วนมุ่งหมายเพื่อต่อต้านการปกครองของอาณานิคมรวมทั้งต่อต้านจารีตประเพณีพื้นถิ่นเดิมของหมู่เกาะ ดัตช์เพียรพยายามที่จะคานดุลกับขบวนการเหล่านี้และสร้างฐานค้ำจุนทางการเมืองให้แก่

ตนเอง ด้วยการส่งเสริมการศึกษา*อาดัต* หรือกฎหมายตามขนบธรรมเนียมเดิม โดยพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงกฎหมายเหล่านี้ไปเป็นหลักการส่วนหนึ่งซึ่งจะช่วยวางรากฐานให้แก่รัฐและสังคมสมัยใหม่ พวกดัตช์ถือว่า ชนชั้นผู้ดีชาวพื้นเมืองเป็นพันธมิตรโดยธรรมชาติของตนภายในสังคมอินโดนีเซีย และ*อาดัต* ก็มีคุณค่าเพิ่มขึ้น เพราะอาดัตส่งเสริมความสำคัญของพวกผู้ดี แนวพิจารณาเช่นนี้ เป็น พื้นฐานรองรับการริริ่มที่จะสร้างสรรค์สหพันธรัฐอินโดนีเซียของดัตช์ในช่วงหลังสงครามซึ่งจะปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลน้อยกว่า ที่อยู่ภายในหมู่เกาะ แน่นอนว่าความคิดนี้ย่อมได้รับการสนับสนุนอยู่บ้างในบริเวณต่าง ๆ ซึ่งมองเห็นว่า ลัทธิชาตินิยมที่มีฐานอยู่ในจาการ์ตา เป็นรูปแบบใหม่ของลัทธิจักรวรรดินิยม

อินโดจีนของฝรั่งเศส

สิ่งที่เป็นความเห็นพ้องกันโดยทั่วไปก็คือ ลัทธิชาตินิยมพัฒนาขึ้นในเวียดนาม ก่อนหน้ากัมพูชาและลาวเป็นเวลานานมากทีเดียว อย่างไรก็ดี เรื่องที่ว่าพัฒนาขึ้นเมื่อไรนั้น เป็นอีกปัญหาหนึ่ง การที่จะลากเส้นแบ่งแยกระหว่างความรักชาติตามจารีตที่มีมาแต่ดั้งเดิมหรือจิตสำนึกในความเป็นชาติ กับสิ่งที่อาจถือได้ว่า เป็นลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศดังเช่นเวียดนาม ซึ่งมีประวัติศาสตร์ของการต่อต้านการครอบงำของต่างชาติและลัทธิอาณานิคมอย่างแข็งขันมายาวนานนั้นเป็นเรื่องยาก ผลงานมาตรฐานชิ้นหนึ่งซึ่งศึกษาพิเคราะห์ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1885-1925 หลีกเลี่ยงปัญหานี้ ด้วยการใช้คำที่ยืดหยุ่นกว่า คือคำว่า “การต่อต้านลัทธิอาณานิคม”[25] ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเวียดนามอีกท่านหนึ่ง เขียนไว้ว่า “หากว่าลัทธิชาตินิยมในเนื้อหาที่เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หมายถึงอุดมการณ์ที่เน้นถึงการค้นพบอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เห็นได้อย่างแจ้งชัดว่ามิใช่ของตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และเน้นถึงการคงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าว พร้อม ๆ ไปกับการซึมซับรับเอาความคิดแนวปฏิวัติและเทคนิคของตะวันตกในยุคสมัยใหม่เข้ามา เช่นนั้นแล้ว การต่อต้านลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศสของชาวเวียดนามก่อนทศวรรษ 1900 ก็มิใช่ชาตินิยม แต่เป็นสิ่งที่ประสมกันขึ้นมาจากความกลัวชาวต่างชาติและความซื่อสัตย์จงรักภักดีตามหลักศาสนาขงจื๊อ” ทว่าผู้เขียนยังกล่าวเสริมด้วยว่า การต่อต้านดังกล่าว “ก็ยังคงนับได้ว่า เป็นการบุกเบิกทางที่สำคัญยิ่ง ให้กับลัทธิชาตินิยมของเวียดนามในเวลาต่อมา”[26]

---

[25] David G. Marr, ***Vietnamese Anticolonialism,*** Berkeley, 1971.

[26] Alexander Woodside, in David Joel Steinberg, ed., ***In Search of Southeast Asia: A Modern History,*** rev. edn, Honolulu, 1987, 312.

ปัญหานี้เกิดขึ้นมาจากประเพณีต่อต้านความพยายามทำตัวเป็นเจ้าโลกของจีน อันเป็นประเพณีที่เวียดนามมีมานานนับร้อย ๆ ปี กับความจริงในข้อที่ว่า กิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศสในระยะแรก ๆ นั้น มักดูจะเหมาะเจาะกับแบบพิมพ์เดิมอยู่มาก อาทิเช่น ความจงรักภักดีที่แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ เป็นปัญหาที่เก่าแก่อย่างหนึ่ง และขณะที่ฝรั่งเศสเข้ายึดอำนาจควบคุมโคชินจีนในทศวรรษ 1860 นักปราชญ์ในศาสนาขงจื๊อก็ถูกรุมล้อมด้วยการโต้เถียงอย่างรุนแรงในข้อที่ว่า หากไม่ใช้วิธีการไม่ร่วมมือแล้ว การร่วมมือจะเป็นทางเลือกที่ยอมรับได้หรือไม่ ปัญหาที่ชวนให้สับสนถึงความถูกต้องและสมควรนี้ ยิ่งยุ่งยากซับซ้อนขึ้นไปอีกเพราะความจริงในข้อที่ว่า ในปีแรก ๆ ของการรุกคืบของฝรั่งเศสนั้น ราชสำนักของพระจักรพรรดิที่เว้ ดำเนินนโยบายประนีประนอมแบบนักผ่อนปรน และลงนามในข้อตกลงซึ่งยอมรับอำนาจของฝรั่งเศสในภูมิภาคต่าง ๆ ดังนั้น การต่อต้านฝรั่งเศสอย่างเปิดเผย ย่อมหมายถึงการต่อต้านนโยบายของราชสำนักด้วย อย่างน้อยก็ในแง่ทฤษฎี กระนั้นก็ตาม การรุกเข้าสู่โคชินจีนของฝรั่งเศสในส่วนใต้ในระยะแรก และในตังเกี๋ยในส่วนเหนือในเวลาต่อมา ก็ถูกต่อต้านอยู่เช่นกัน อย่างน้อยก็เป็นพัก ๆ ทว่ามิได้เป็นการต้านทานด้วยกำลังอาวุธที่มีการประสานงานกันอย่างรวมศูนย์

ปัญหาที่ชวนสับสนเรื่องความถูกต้องและสมควรนี้ ยุบหายไปเป็นการชั่วคราวในตอนกลางทศวรรษ 1880 ในระยะที่ข้าราชการที่ต่อต้านฝรั่งเศสแนวแข็งกร้าวกลุ่มหนึ่ง เข้ายึดอำนาจควบคุมราชสำนัก และหนีเข้าไปในดินแดนตอนใน พร้อมกับพระจักรพรรดิซึ่งยังทรงพระเยาว์ ข้าราชการกลุ่มนี้ยังได้ออกพระราชโองการในพระนามของจักรพรรดิพระองค์นี้ ให้ประชาชนลุกฮือขึ้นต่อต้านผู้รุกรานกันโดยทั่วไป ในไม่ช้า ฝรั่งเศสก็แต่งตั้งบุคคลที่เป็นผู้ที่โอนอ่อนผ่อนตามมากกว่า จากราชตระกูลขึ้นมาครองบัลลังก์ และเมื่อจับกุมตัวพระจักรพรรดิผู้ลี้ภัยพระองค์ก่อนได้สำเร็จในท้ายที่สุด ก็จัดการเนรเทศออกไป การสนับสนุนของกษัตริย์ต่อขบวนการเกินเวือง (คือ “ช่วยเหลือกษัตริย์”) ก็ยุติลงไปด้วยประการฉะนี้ กระนั้นก็ดี ตัวอย่างนี้ ก็เป็นแรงบันดาลใจให้กับการจลาจลต่อต้านฝรั่งเศส และบางครั้งต่อต้านคาทอลิก ซึ่งจะมีขึ้นประปรายในอนาคตข้างหน้า สำหรับการต่อต้านคาทอลิกนั้น มุ่งหมายเป็นสำคัญที่ชาวเวียดนามที่หันมานับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

การต่อต้านดังกล่าว มิได้ขัดขวางมิให้ฝรั่งเศสกระชับอำนาจการปกครองให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาทั่วทั้งโคชินจีน ตังเกี๋ยและอันหนำ ดินแดนทั้งหมดเหล่านี้ถูกจัดให้อยู่ภายใต้กฎหมายซึ่งมีระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่มีผลเท่ากับอยู่ภายใต้หน่วยการปกครองดินแดนอาณานิคมเพียงหน่วยเดียว ภารกิจในการวิวัฒน์นโยบายอาณานิคมที่สอดคล้องประสานกันเป็นหนึ่งเดียว เป็นเรื่องยุ่งยากมากกว่า เพราะความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่เป็นที่ขึ้นชื่อของฝรั่งเศสเอง ในช่วงเวลาครึ่งศตวรรษ ตั้งแต่ค.ศ.1870 จนถึงค.ศ.1920 ฝรั่งเศสมีสงครามใหญ่สองครั้ง และมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีและตัวรัฐมนตรีที่รับผิดชอบต่อจักรวรรดิของตนที่อยู่ในเอเชียหลายครั้งหลายครา การเปลี่ยนแปลงแนวทางการเมืองอยู่เนือง ๆ สะท้อนให้เห็นในเวียดนามด้วยในระดับหนึ่ง ได้แก่ผู้บริหารอาณานิคมระดับสูงสุดเข้าดำรงตำแหน่งในเวียดนามในระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้น (ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ. 1887 จนถึงค.ศ.1920 มีข้าหลวงใหญ่ประมาณยี่สิบคน) และการโต้แย้งก็ดำเนินติดต่อกัน

อยู่เป็นเวลานาน ในปัญหาดังเช่น นโยบายวัฒนธรรม กล่าวคือควรมีจุดมุ่งหมายที่ “การประสาน” วัฒนธรรม หรือ “การกลืน” วัฒนธรรม ส่วนนโยบายด้านเศรษฐกิจนั้น ดำเนินไปอย่างหนักแน่นและเสมอต้นเสมอปลายมากกว่า คือ ให้นำทรัพยากรของเวียดนามมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งเศสและจักรวรรดิ นโยบายเศรษฐกิจยังรวมถึงการพัฒนาโครงสร้างถาวร อย่างเช่นถนนหนทาง ทางรถไฟ ท่าเรือ และอื่น ๆ ทำนองนี้ การเปิดดินแดนใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคแม่น้ำโขงทางตอนใต้และตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งมีประชากรอยู่น้อยกว่า และการขยายการปลูกข้าวอย่างใหญ่โตมโหฬารเพื่อการส่งออกเป็นหลัก และในเวลาที่ค่อนข้างหลังกว่านั้น ให้ขยายการปลูกยางพาราเพื่อการส่งออกด้วย นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังกำหนดให้เกณฑ์แรงงานจากทางเหนือที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ไปทำงานเป็นผู้ปลูกข้าวหรือทำงานตามไร่ยางพาราด้วย การพัฒนาอุตสาหกรรมกระทำในขอบเขตที่จำกัด คือเพื่อผลิตสินค้าบางอย่าง โดยที่สินค้าที่ผลิตขึ้นนี้จะไม่ไปแข่งขันกับสินค้านำเข้าของฝรั่งเศสในตลาดภายในประเทศ ระบบภาษีที่ฝรั่งเศสกำหนดขึ้นที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้คน เป็นระบบที่เน้นหนักการจัดเก็บภาษีสำหรับสินค้าอุปโภคบริโภคกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรวมถึงสิ่งของจำเป็นอย่างเช่นเกลือด้วย แม้ชาวฝรั่งเศสเป็นเจ้าของไร่ขนาดใหญ่เป็นส่วนใหญ่ แต่ชาวเวียดนามที่มีทุนและมีเส้นสาย ก็เป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนใต้ ได้เกิดมีชนชั้นเจ้าที่ดินชาวพื้นเมืองที่ไม่ได้อยู่อาศัยในบริเวณที่ดินขึ้นมา เจ้าที่ดินเหล่านี้ พึ่งพาอาศัยระบบอาณานิคมในการสร้างความสุขสบายให้แก่ตนเอง สภาวะที่มีชนชั้นสูงที่พึ่งพาระบอบอาณานิคมอยู่เช่นนี้ ย่อมขัดขวางการพัฒนาขบวนการชาตินิยมที่มีฐานกว้างขวางอย่างไม่สามารถเลี่ยงได้

ในทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การต่อต้านอาณานิคมของเวียดนาม ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปทีละน้อย เมื่อขบวนการต่อต้านรับและรวมอิทธิพลหลาย ๆ อย่างของต่างชาติเข้าไว้ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ การดำเนินงานเพื่อปลุกระดมให้ต่อต้านฝรั่งเศส ยังคงกระทำโดย “นักเคลื่อนไหวที่เป็นปราชญ์ในศาสนาขงจื๊อ” เป็นหลัก ผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดในบรรดานักเคลื่อนไหวเหล่านี้ น่าจะได้แก่ ฟาน บอย เจา (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1867-1940) และ ฟาน จู ตรินห์ (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1871-1926) บุคคลทั้งสอง ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากขบวนการปฏิรูปของ กาง ยูเว เลียง กิเชา กับบรรดาผู้สนับสนุน ขบวนการปฏิรูปดังกล่าว เกิดขึ้นในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ชิงตอนปลาย แต่ก็มิได้ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ ฟาน บอย เจาและพวกของเขายังได้สัมผัสกับความคิดแนวเสรีนิยมของฝรั่งเศส และหลักลัทธิต่าง ๆ ของตะวันตกในสมัยนั้น เช่นลัทธิดาร์วินทางสังคม โดยผ่านสื่อการแปลและการปรับแปลงจากภาษาจีน (ซึ่งสำหรับคนรุ่นแรกนี้ ภาษาจีนอ่านได้ง่ายกว่าภาษาฝรั่งเศส) อิทธิพลจากภายนอกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือตัวอย่างของญี่ปุ่น ชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามจีน-ญี่ปุ่น (ค.ศ.1894-1895) และสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (ค.ศ. 1904-1905) ตลอดจนการที่ญี่ปุ่นทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับอังกฤษในค.ศ.1902 แสดงให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดว่า ญี่ปุ่นได้ก้าวขึ้นมาเป็นรัฐที่มีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยี สามารถตกลงกับมหาอำนาจตะวันตก บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคได้ บุคคลสำคัญในฝ่ายต่าง ๆ ที่สนับสนุนแนวร่วมเอเชียทั้งปวง และนักปฏิรูป

ชาวจีนที่ลี้ภัยอยู่ในญี่ปุ่น ต่างชักชวนให้เวียดนามเจริญรอยตามแนวทางของญี่ปุ่น โดยการรับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกเข้ามา เพื่อจะได้ปลดเปลื้องอำนาจการครอบงำของตะวันตกออกไป นักศึกษาชาวเวียดนามได้รับการส่งเสริมมากเป็นพิเศษ ให้ไปศึกษาในญี่ปุ่น และในเวียดนามเองก็มีความพยายาม ที่จะก่อตั้งสถาบันที่เป็นพื้นฐานของลัทธิชาตินิยมขึ้น แต่ก็กระทำได้เพียงในระยะเวลาสั้น ๆ

ฟาน บอย เจา และฟาน จู ตรินห์ มีความเห็นแตกต่างกันในปัญหาสำคัญ ๆ หลายประการ ปัญหาข้อหนึ่ง ซึ่งต่อมาภายหลังได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นปัญหาซึ่งสร้างความแตกแยกให้แก่ลัทธิชาตินิยมของเวียดนามมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1950 คือปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของระบอบกษัตริย์ ในระยะนี้ ฟาน บอย เจายังคงเห็นชอบกับการให้คงระบอบกษัตริย์ไว้ ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ โดยเจาหวังว่าจะหาสมาชิกที่เหมาะสมจากราชตระกูลที่เต็มพระทัยเข้ารับตำแหน่งผู้นำของขบวนการต่อต้านฝรั่งเศส อย่างน้อยก็ในนาม ทว่าตรินห์นั้น เป็นผู้วิพากษ์ที่ไม่ประนีประนอมต่อการที่ราชสำนักให้ความร่วมมือต่อฝรั่งเศส และตรินห์เป็นคนหนึ่งที่สนับสนุนระบอบสาธารณรัฐ นอกจากนี้แล้ว ตรินห์ยังคัดค้านการหันไปอาศัยความรุนแรง ให้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่อเอกราช ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่ตรงข้ามกับเจา ตรินห์ประทับใจต่อบางแง่มุมของความเป็นเสรีนิยมของวัฒนธรรมฝรั่งเศส และปรัชญาแนวมนุษยนิยมของฝรั่งเศส (เขาใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วงท้ายของชีวิตอยู่ในฝรั่งเศส) และตรินห์มีความเชื่อ ซึ่งเจาไม่เห็นด้วย ว่าการที่ฝรั่งเศสปรากฏตนอยู่ในเวียดนาม สามารถเป็นพลังในทางบวกได้ หากการปรากฏตนนี้นำไปสู่การทำความรู้จักกับแง่มุมที่ก้าวหน้าของอารยธรรมตะวันตก นำไปสู่การยินยอมให้สิทธิทางการเมือง และอุดมคติของความรู้คิดในแนวภูมิธรรมนิยม (เอนไลท์เทนเมนท์หรือความรู้แจ้ง) ในท้ายที่สุด

ทศวรรษที่สองของศตวรรษนี้ แม้จะมีแผนการที่เกี่ยวข้องกับจักรพรรดิที่ยังทรงพระเยาว์ ซึ่งไม่บังเกิดผลอีกครั้งหนึ่ง แต่ดูจากภายนอกแล้ว ทศวรรษที่สองนี้นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ค่อนข้างมีความสงบ ฝรั่งเศสหมกมุ่นอยู่กับการรบพุ่งทำสงครามครั้งใหญ่ในยุโรป ส่วนในเวียดนาม ข้าหลวงใหญ่ที่มีความคิดแนวเสรีนิยม คืออัลแบร์ ซาร์โรต์ ซึ่งเข้ารับหน้าที่อยู่สองสมัย รวมแล้วกินเวลาเกือบครึ่งทศวรรษ ก็ดูจะให้ความหวังว่าจะมีนโยบายที่ก้าวหน้าและมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในท่ามกลางบรรยากาศเช่นนี้ นักปฏิรูปแนวนุ่มนวลที่เต็มใจที่จะดำเนินงานภายในระบบอาณานิคม นักลัทธิรัฐธรรมนูญและนักลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ปรากฏตัวขึ้น นอกจากนี้ ยังมีพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งจะพิสูจน์ในเวลาต่อมาว่ามีความสำคัญอย่างมากในระยะยาวด้วยเช่นกัน ในเอเชีย ญี่ปุ่นเริ่มหมดเสน่ห์ในการเป็นแบบอย่างลงไป นโยบายอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น ยังเริ่มแสดงความเป็นปฏิปักษ์มากขึ้นทุกที ต่อการที่มีนักศึกษาและนักเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านลัทธิอาณานิคมมาอยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งทั้งนี้เป็นนโยบายที่ญี่ปุ่นกระทำเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันทางการทูตของตะวันตก ญี่ปุ่นผนวกไต้หวันในค.ศ.1895 และเกาหลีในค.ศ.1910 และในระหว่างสงคราม ญี่ปุ่นได้พยายามบังคับใช้คำเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการกับจีน และอ้างสิทธิต่าง ๆ ที่เคยเป็นสิทธิของเยอรมนีในดินแดนชานตุง ญี่ปุ่นถูกมองมาก

ขึ้นเรื่อย ๆ ว่ากระทำการไปตามแนวทางของความเป็น “จักรวรรดินิยม” และมีทีท่าว่าจะเป็นภัยในฐานะแหล่งที่ให้การสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยม ทว่าแบบอย่างที่เป็นทางเลือกให้แก่เวียดนามนอกเหนือไปจากญี่ปุ่น ทั้งยังมีความใกล้ชิดกับเวียดนามมากกว่า ทั้งในแง่ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ปรากฏให้เห็นที่การปฏิวัติในจีนในค.ศ.1911 แม้จะมีการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย และยังไร้เสถียรภาพ แต่จีนใหม่ก็มีอุดมการณ์แนวสาธารณรัฐเสนอให้แก่เวียดนาม ทั้งยังมีโอกาสความเป็นไปได้ ที่เวียดนามจะก่อตั้งฐานปฏิบัติการขึ้นในบริเวณที่อยู่ติด ๆ กับดินแดนของเวียดนามเอง

ในบริเวณที่ห่างไกลออกไป ความปั่นป่วนวุ่นวายเพราะสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในยุโรป ก่อให้เกิดพลังกระตุ้นที่มีลักษณะรุนแรงมากขึ้น ตัวสงครามเอง ก็เป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างหนักหน่วง ต่อความคิดที่ว่า อารยธรรมตะวันตก โดยแก่นแท้แล้วมีความเหนือกว่าและก้าวหน้ากว่า ในขณะเดียวกันสงครามก็พาให้เกิดการปฏิวัติรัสเซียตามมาติด ๆ พร้อมกับการมีระบอบคอมมิวนิสต์ปรากฏขึ้นมาเป็นพลังทางการเมืองของโลก แทนที่จะเป็นอุดมการณ์ของยุโรป ในค.ศ.1911 บุรุษผู้ซึ่งในท้ายที่สุดกลายเป็นผู้ที่ใคร ๆ รู้จักกันในนามโฮจิมินห์ ได้เดินทางออกจากเวียดนามไปยังยุโรป โฮจิมินห์ได้รับการ อบรมสั่งสอนให้เติบโตขึ้นมาเป็นผู้นับถือศาสนาขงจื๊อ แม้ว่าจะเป็นศาสนาขงจื๊อชนิดที่ต่อต้านฝรั่งเศสก็ตามที เมื่อมาอยู่ในฝรั่งเศส เขาได้ก้าวเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการสังคมนิยม และจากนั้น เขาก็สูญเสียความรู้สึกที่เคยชื่นชอบและคาดหวังต่อขบวนการสังคมนิยม ในที่สุด เช่นเดียวกับนักลัทธิชาตินิยมหนุ่มสาวมากมายจากเอเชีย โฮจิมินห์มีความดึงดูดใจให้หันเข้าหาลัทธิมาร์กซ์ และในบั้นปลาย ก็เข้าสู่ศูนย์กลางของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มอสโก ความคิดแนวลัทธิมาร์กซ์–เลนินมีพลังดึงดูดใจแก่นักเคลื่อนไหวผู้ต่อต้านลัทธิอาณานิคมอย่างรุนแรง เพราะลัทธินี้ให้อรรถธิบาย ต่อชะตากรรมที่ประเทศของพวกเขาประสบ(โดยผ่านช่วงตอนที่เป็นจักรวรรดินิยมของลัทธิทุนนิยม) ลัทธินี้ให้ความหวัง ให้แม้กระทั่งการค้ำประกันว่า สถานภาพความเป็นอาณานิคมขณะนั้น จะดำรงอยู่เพียงชั่วคราว และที่สำคัญที่สุดนั้น น่าจะเป็นได้ว่าลัทธินี้ มีวิธีปฏิบัติการอันมีลักษณะเฉพาะเสนอให้ในแง่การจัดระบบองค์กรของพรรค ยุทธวิธีและขั้นตอนต่าง ๆ ของการปฏิวัติ อันจะทำให้ได้เอกราชกลับคืนมา และบรรลุถึงสังคมแบบสังคมนิยมด้วย นอกจากนี้แล้ว ลัทธินี้ยังได้ให้เหตุผลด้วยว่า ลัทธิขงจื๊อกับลัทธิมาร์กซ์ มีโครงสร้างบางประการที่คล้ายคลึงกัน – เป็นต้นว่า มีแนวโน้มที่มุ่งมาที่เรื่องของโลกนี้ การอ้างของทั้งสองลัทธิว่าเป็นตัวแทนของหลักคำสอนที่มีเหตุผล เป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นสากล ตลอดจนลักษณะที่มีการจัดลำดับการปกครองที่ลดหลั่นกันลงมา และการเน้นหนักที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองและที่รัฐ– ความคล้ายคลึงระหว่างลัทธิขงจื๊อและลัทธิมาร์กซ์เหล่านี้ เอื้ออำนวยให้มีการเคลื่อนย้ายจากลัทธิขงจื๊อไปสู่ลัทธิมาร์กซ์ อย่างไรก็ตามจวบจนถึงทุกวันนี้ บริเวณต่าง ๆ ที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาขงจื๊อมาแต่ดั้งเดิมนี้เอง จะเป็นบริเวณที่การปฏิวัติแนวคอมมิวนิสต์ของประชาชนในเอเชีย ประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่

ฝ่ายที่มีครรลองการดำเนินงานในลักษณะที่รุนแรงยิ่งกว่าฝ่ายใดเหล่านี้ มีกำลังเข้มแข็งขึ้นภายในขบวนการต่อต้านอาณานิคม ในทศวรรษ 1920 พร้อมกันนั้นยุคของนักเคลื่อนไหวที่เป็นปราชญ์

ในหลักศาสนาขงจื๊อ ก็ใกล้จะสิ้นสุดลง ส่วนศาสนาขงจื๊อเองนั้น ซึ่งถูกมองว่าเป็นพวกเดียวกับราชสำนักและผู้ให้การร่วมมือกับระบอบอาณานิคมมากขึ้นทุกที ก็มิได้เป็นกำลังสำคัญในกระบวนการลัทธิชาตินิยมของเวียดนามอีกต่อไป กลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่ข้องเกี่ยวกับศาสนา และไม่มีความผูกพันอย่างเหนียวแน่นกับอุดมการณ์หรือศาสนาดั้งเดิมในพื้นถิ่น ขยับขึ้นมาอยู่ในแนวหน้า พร้อมกับก่อให้เกิดความแตกต่างบางประการระหว่างเวียดนามกับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศาสนาที่มีรากฐานอยู่อย่างมั่นคง เช่นพุทธศาสนา (ในพม่า สยาม) อิสลาม (อินโดนีเซีย มลายู) และศาสนาคริสต์แบบที่ได้รับการปรับแปลงให้เข้ากับลักษณะเฉพาะของพื้นถิ่น (ฟิลิปปินส์) มีบทบาทสำคัญในขบวนการชาตินิยมในช่วงทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษนี้ และมีหลายกรณี ที่มีบทบาทไกลไปกว่านั้นอีกมาก มีกรณียกเว้นอยู่บ้างในบางส่วนของเวียดนาม คือนิกายเกา ได ซึ่งมีสาวกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในตอนใต้นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1920 เป็นต้นมา นิกายนี้ ได้ประกาศหลักเทววิทยาที่ประสานรวมสิ่งที่ต่างกันไปคนละทางเข้าด้วยกัน และเป็นการต่อต้านอาณานิคมแนวอนุรักษนิยมรูปแบบหนึ่ง ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ก็เบนไปสู่ความรู้สึกนิยมญี่ปุ่น

กลางทศวรรษ 1920 เวทีการเมืองของฝรั่งเศสเบี่ยงเบนไปทางซ้าย และในเวลาต่อมา การเบี่ยงเบนไปทางซ้ายเช่นนี้ ก็ปรากฏให้เห็นในตัวผู้นำในดินแดนอาณานิคมด้วย ทว่าการปฏิรูปอย่างอ่อน ๆ โดยส่วนเปรียบเทียบที่เป็นผลตามมา สร้างความผิดหวังแก่ผู้ที่หวังว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นภายในระบบอาณานิคม ฝ่ายต่าง ๆ ที่ยึดแนวทางที่นุ่มนวล และให้ความร่วมมือ เช่นพวกนักรัฐธรรมนูญ นิยม ก็ไม่สามารถทำให้ฝรั่งเศสโอนอ่อนลงได้อย่างเป็นแก่นสารและไม่สามารถสร้างความก้าวหน้าไปสู่การปกครองตนเองภายในได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ความล้มเหลวดังกล่าว ย่อมเป็นที่คาดการณ์ได้ว่า เป็นการเปิดสนามให้แก่กลุ่มที่มีความคิดรุนแรงมากยิ่งขึ้น ความดื้อรั้นดันทุรังและการปราบปรามของฝรั่งเศส มีความหมายมากขึ้นทุกทีว่า จะไม่มีทางเลือกเหลืออยู่ระหว่างการร่วมมืออย่างเต็มที่ กับกิจกรรมบ่อนทำลายอย่างลับ ๆ

กลุ่มหัวรุนแรงกลุ่มแรกที่สร้างผลกระทบที่สำคัญ แม้ว่าจะในระยะสั้น คือเวียด นาม กวอก เดิน ดาง หรือพรรคชาตินิยมเวียดนาม ซึ่งปกติแล้ว เป็นที่รู้จักกันในชื่อย่อว่า วีเอ็นคิวดีดี วีเอ็นคิวดีดี ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1927 โดยใช้แบบอย่างของพรรคก๊กมินตั๋งซึ่งขณะนั้น มีชัยชนะอยู่ในจีน วีเอ็นคิวดีดีมีฐานอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ โดยมีผู้สนับสนุนส่วนใหญ่อยู่ทางส่วนเหนือ และมีการจัดองค์กรตามแนวของสมาคมลับ วีเอ็นคิวดีดีวางแผนการทำลายกองกำลังทหารเวียดนาม และหวังว่าการกระทำโดยใช้ความรุนแรงอย่างน่าตื่นเต้นขึ้นมาสักครั้งหนึ่ง จะจุดชนวนให้เกิดการก่อการปฏิวัติขึ้นมาได้ ทั้งนี้ โดยพรรคมิได้พยายามที่จะสร้างฐานมวลชนขึ้นเลย การลอบสังหารเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งในค.ศ. 1929 ส่งผลให้ฝรั่งเศสปราบปรามอย่างรุนแรง ซึ่งนำไปสู่การจลาจลอย่างสุ่มเสี่ยงและเกิดขึ้นก่อนกำหนดที่เยน ไบ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1930 การจลาจลประสบความสำเร็จในระยะแรกเป็นเวลาสั้น ๆ หลังจากนั้น ฝ่ายผู้ก่อจลาจลก็ถูกปราบปรามลง และการตอบโต้เพื่อแก้เผ็ดอย่างรุนแรงของฝรั่งเศส ที่มีตามมา ก็มีผลให้พรรควีเอ็นคิวดีดีต้องพินาศลง

ความพินาศของวีเอ็นคิวดีดีประกอบกับการที่ฝรั่งเศสห้ามกิจกรรมทางการเมืองแม้ในรูปแบบที่นุ่มนวลกว่า ทำให้พวกคอมมิวนิสต์อยู่ในฐานะที่เหมาะเป็นอันดีที่จะแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำของขบวนการต่อต้านอาณานิคม โฮจิมินห์ปฏิบัติการจากจีนใต้หรือสยามมาตั้งแต่ตอนกลางทศวรรษ 1920 และในค.ศ.1925 โฮได้จัดตั้งองค์การสันนิบาตเยาวชนปฏิวัติเวียดนามขึ้น ภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนพวกย้ายฝ่ายกันไปหลายครั้งหลายครา โฮก็ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มที่มีแนวโน้มเอียงไปทางซ้ายหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนขึ้นในค.ศ.1930 (โคมินเทิร์นยืนกรานให้ใช้ชื่อนี้ เพราะคัดค้านท่วงทำนอง “ที่มีลักษณะชาตินิยมมากเกินไป” ของชื่อ “พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม” ตามที่เสนอขึ้นมาแต่แรก)

การดำเนินงานของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน เริ่มขึ้นประจวบพอดีกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก เริ่มบังเกิดขึ้น ราคาข้าว ยางพารา และสินค้าอื่น ๆ ในตลาดโลก ตกฮวบลง ส่วนในเวียดนามเอง ค่าเช่า ความเป็นหนี้สินและการว่างงานมีเพิ่มขึ้น ทั้งหมดนี้ล้วนดูเหมือนว่าเป็นเงื่อนไขที่ส่งเสริมให้เกิดการต่อสู้ในลักษณะปฏิวัติ ในตอนกลางปีค.ศ.1930 การจลาจลในชนบทเกิดขึ้นมาจริง ๆ ในจังหวัดเง อันและฮา ตินห์ ซึ่งอยู่ทางส่วนเหนือของเวียดนามตอนกลาง ในสภาวะที่เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นถูกสังหารหรือหลบหนีไป อำนาจการปกครองของอาณานิคม จึงสลายลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อการจลาจลแผ่กว้างต่อไป สภาพการณ์มีลักษณะของคอมมิวนิสต์สอดแทรกอยู่อย่างแน่ชัด โดยมีการก่อตั้ง “สภาโซเวียต” ขึ้นมา และนำสัญลักษณ์ของการปฏิวัติหลายอย่างมาใช้ การโต้เถียงกันเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในประเด็นที่ว่า พวกคอมมิวนิสต์เป็นผู้ปลุกระดมให้ก่อการจลาจลเหล่านี้ก่อตัวขึ้นมา หรือว่าคอมมิวนิสต์เป็นผู้มาทีหลังอย่างนักฉวยโอกาส และเป็นไปได้ว่าอย่างไม่เต็มใจ กล่าวคือพลังของสภาวการณ์แวดล้อม ผลักดันให้คอมมิวนิสต์ต้องเข้ามาเป็นผู้นำของสิ่งที่ได้เริ่มต้นขึ้นมาซึ่งโดยแก่นแล้ว เป็นขบวนการที่เกิดขึ้นมาเองโดยแท้

แต่ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดก็ตาม ทางฝรั่งเศสก็เห็นว่าเป็นเรื่องสะดวก ที่จะป้ายความรับผิดชอบไปให้กับนักปลุกระดม “บอลเชวิก” และเมื่อปราบปรามการจลาจลลงได้ราบคาบภายหลังปฏิบัติการทางทหารอย่างยืดเยื้อแล้ว การกวาดล้างและแก้แผ็ดตามที่คาดไว้ ก็มีตามมา ผลลัพธ์ในระยะสั้น คือความเสียหายอย่างรุนแรงสำหรับพรรค โดยเหล่าผู้นำมากมายภายในเวียดนาม ถูกจำคุกหรือประหารชีวิต สำหรับในระยะยาวแล้ว การจลาจลเหล่านี้ เป็นการสาธิตให้เห็นถึงศักยภาพของหมู่บ้าน ที่จะก่อการปฏิวัติ และชี้แนะทิศทางด้านยุทธวิธีที่พรรคจะรับมาปฏิบัติในเวลาต่อมา

สองสามปีถัดจากนั้น พวกคอมมิวนิสต์เก็บเนื้อเก็บตัว โดยทำงานเพื่อให้ยุทธวิธีที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน วิวัฒนาการขึ้นมาท่ามกลางแรงกดดันที่ขัดแย้งกันหลายอย่าง มอสโกยังคงอ้างสิทธิในการวางทฤษฎีคอมมิวนิสต์สำหรับทั้งโลก และนโยบายของโคมินเทิร์น ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปมาอย่างไม่อาจพยากรณ์ได้ ระหว่าง “แนวร่วมจากเบื้องบน” และ ”แนวร่วมจากเบื้องล่าง” การโต้เถียงทางด้านทฤษฎี มีศูนย์กลางอยู่ที่บทบาทของเกษตรกร โดยที่การวิเคราะห์ของมาร์กซ์นั้น มีแนวโน้มไปทางยุโรป มาร์กซ์จึงตัดบทบาทของเกษตรกรออกไปทั้งหมดเลยก็ว่าได้ เลนินให้

การเน้นหนักเกษตรกรในเวทีปฏิวัติอยู่บ้าง แต่เลนินก็ยังคงให้เหล่ากรรมาชีพด้านอุตสาหกรรม มีบทบาทเป็น ผู้นำ ทว่าในเวียดนามนั้น เหล่ากรรมาชีพที่ทำงานด้านอุตสาหกรรมมีอยู่น้อยมาก และการจลาจลช่วงระหว่างค.ศ.1930-1931 ได้แสดงให้เห็นว่าชนบทมีศักยภาพที่จะก่อการปฏิวัติขึ้นมาได้ นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างในกรณีของจีนด้วย ในระยะนั้น พวกคอมมิวนิสต์จีนกำลังสร้างฐานของตนขึ้นในชนบท ภายใต้การนำของเหมา แต่ผลลัพธ์ในบั้นปลายนั้น เวียดนามให้การเน้นหนักมากขึ้นที่เงื่อนไขภายในที่เป็นจริงของเวียดนามเอง แทนที่จะอาศัยการวางสูตรเชิงทฤษฎีของต่างชาติ และเมื่อเวลาล่วงมาถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 นี้ พรรคก็ได้อนุมัติให้ใช้ยุทธศาสตร์ชนบทในการปฏิวัติ

คอมมิวนิสต์ยังมีอุปสรรคเพราะการแบ่งแยกกันภายใน พรรคคอมมิวนิสต์ อินโดจีน (ไอซีพี) ของโฮ เผชิญกับการแข่งขันอย่างรุนแรง จากฝ่าย “นิยมทรอตสกี้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่ในบริเวณชุมชนเมืองของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้ต่อไปอีก ถึงการนำความแตกแยกและวิวาทะของขบวนการคอมมิวนิสต์โลก เข้ามาสู่สภาวะแวดล้อมของเวียดนาม

ตอนปลายทศวรรษ 1930 เหตุการณ์หลายอย่างในเวทีโลก ดำเนินไปในลักษณะที่ส่งผลกระทบที่ทำให้ลู่ทางในอนาคตของไอซีพีต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างรุนแรง เยอรมนีและญี่ปุ่น ปรากฏตัวขึ้นในฐานะชาติที่ก้าวร้าวและมีแนวโน้มที่จะขยายอำนาจของตนออกไป ในขณะที่ในฝรั่งเศสมีรัฐบาลเอียงซ้ายขึ้นมามีอำนาจ ส่งผลให้บรรยากาศทางการเมืองในเวียดนาม ค่อนข้างมีเสรีภาพมากขึ้นอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อเผชิญกับภัยคุกคามเพิ่มขึ้นจากประเทศมหาอำนาจฝ่ายอักษะเช่นนี้ ยุทธวิธีของคอมมิวนิสต์สากลในตอนนี้ จึงกำหนดให้ใช้ “แนวร่วมจากเบื้องบน” ซึ่งเกษตรกรและกรรมาชีพ จะเข้าร่วมกับชนชั้นกลาง (บูชัวซี) “ระดับชาติ” และนายทุนระดับย่อย ในการรวมกำลังเพื่อต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์อย่างกว้างขวาง แนวนโยบายนี้ ยุติลงอย่างกระทันหันโดยไม่คาดฝันในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1939 เมื่อมีประกาศที่สร้างความตกตะลึงออกมาคือกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างนาซีกับโซเวียต ภายในเวลาไม่กี่วัน สงครามก็ระเบิดขึ้นในยุโรป ซึ่งตามมาด้วยความพ่ายแพ้ของฝรั่งเศสราวเก้าเดือนให้หลัง พร้อมทั้ง มีการสถาปนารัฐบาลวิชชีที่โอนอ่อนผ่อนตามขึ้นในเวลาต่อมา จักรวรรดิของฝรั่งเศสทางด้าน อินโดจีน ยอมรับอำนาจของรัฐบาลวิชชีในนาม ทว่ามิได้ยอมรับเสมอไปในทางปฏิบัติ ในไม่ช้า อินโดจีนก็ได้รับแรงกดดันทางการทูตอย่างหนักหน่วงจากญี่ปุ่น และการคุกคามว่าญี่ปุ่นจะเคลื่อนย้ายกำลังทหารเข้ามา ผลลัพธ์คือ “การเจรจา” ซึ่งเจ้าหน้าที่อาณานิคมไม่มีทางเลือกสักเท่าไรนัก นอกเสียจากยอมจำนนตามข้อเรียกร้องต้องการของญี่ปุ่น กล่าวคือให้ญี่ปุ่นนำทหารเข้ามาตั้งประจำการอยู่ในเวียดนามตอนเหนือ (กันยายน ค.ศ.1940) และในเวลาต่อมา (กรกฎาคม ค.ศ.1941) ในเวียดนามตอนใต้ด้วย ระหว่างนั้น ประเทศไทยฉวยโอกาสจากฐานะของฝรั่งเศสที่อ่อนแอลง กับการสนับสนุนจากญี่ปุ่นในระดับหนึ่ง ทวงดินแดนกัมพูชาด้านตะวันตกและตอนเหนือกลับคืนไป รวมทั้งดินแดนลาวส่วนที่ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามา ซึ่งไทยยอมยกให้ฝรั่งเศสไปก่อนหน้านั้น

เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งแปรเปลี่ยนอย่างรวดเร็วจนมองอะไรไม่ออกเช่นนี้ ส่งผลให้สถานการณ์ภายในเวียดนามเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผัน และคอมมิวนิสต์ก็ว่องไวในการ

ฉวยโอกาสที่ดูเหมือนว่าจะเกิดมีขึ้นมา ตอนต้นปีค.ศ.1941 โฮ ผู้ซึ่งอาศัยอยู่นอกประเทศมาโดยตลอดนับตั้งแต่ลงเรือไปยังยุโรปเมื่อสามสิบปีก่อนหน้านี้ ได้เดินทางข้ามจากจีนเข้ามายังเวียดนามตอนเหนือ ในเวียดนามตอนเหนือนี้โฮเข้ารับหน้าที่ดูแลเรื่องการก่อตั้งองค์การใหม่ คือเวียด นาม ด๊ก ลัป ดง มินห์ หรือองค์การสันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามเวียดมินห์ แม้ว่าคอมมิวนิสต์จะมีอิทธิพลครอบงำองค์การนี้อยู่ แต่เวียดมินห์ก็เป็นแนวร่วมซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะทำให้ฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อต้านญี่ปุ่นและต่อต้านอาณานิคมในขณะนั้น รวมตัวเข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม โดยจุดมุ่งหมายเช่นนี้ เวียดมินห์จึงลดความสำคัญของการปฏิวัติสังคมอย่างถอนรากถอนโคนลง โดยหันไปเน้นเป้าหมาย “ระดับชาติ” อันว่าด้วยการกู้เอกราชขึ้นมาแทนที่

ก่อนสงครามแปซิฟิคจะอุบัติขึ้น คอมมิวนิสต์อยู่ในฐานะที่เหมาะจะเข้าดำเนินบทบาทเป็นผู้นำในสงครามต่อต้านอาณานิคมแล้ว คอมมิวนิสต์มีการจัดองค์กรและมีผู้นำที่เข้มแข็ง พวกเขาเริ่มพัฒนาบริเวณต่าง ๆ ในชนบทขึ้นเป็นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามแนวพรมแดนระหว่างเวียดนามและจีนทางตอนเหนือ ซึ่งรวมถึงภูมิภาคของชนเผ่าต่าง ๆ ในบางภูมิภาคด้วย ตามบริเวณเหล่านี้ คอมมิวนิสต์มีความเข้มแข็งมากที่สุด โดยฝ่ายตรงข้าม—ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส พวกญี่ปุ่น หรือกลุ่ม “ชาตินิยม” ที่เป็นคู่แข่ง—ล้วนอ่อนแอที่สุด และเนื่องจากฝ่ายปกครองอาณานิคมคือรัฐบาลฝรั่งเศสที่วิชชี กับญี่ปุ่น ต่างเป็น “พันธมิตร” กันอยู่ เวียดมินห์จึงมีข้อได้เปรียบเป็นพิเศษที่ต่างจากผู้อื่นที่จะต่อต้านอาณานิคมและต่อต้านญี่ปุ่นพร้อม ๆ กันไปด้วย ซึ่งเป็นเช่นนี้จนกระทั่งจนถึงช่วงระยะสุดท้ายของสงคราม ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งญี่ปุ่นได้โค่นล้มอำนาจการปกครองของอาณานิคมลงไปแล้วนั้น นักลัทธิชาตินิยมมักต้องเผชิญกับทางเลือกที่น่ากระอักกระอ่วนว่าจะสนับสนุนระเบียบใหม่ซึ่งต่อต้านตะวันตกดี หรือว่าจะสนับสนุนอดีตผู้ปกครองอาณานิคมของตนในการต่อต้านแผนการจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นดี บุคคลอย่างเช่นลอเรล ซูการ์โน อองซาน และคนอื่น ๆ ซึ่งจะด้วยเหตุผลเรื่องความเหมาะสมหรือเรื่องยุทธวิธีก็แล้วแต่ ได้เลือกที่จะร่วมมือกับญี่ปุ่น เป็นการชั่วคราวอย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเมื่อญี่ปุ่นตกต่ำลงไป พวกเขาก็มีโอกาสที่จะเผชิญกับข้อกล่าวหาว่าเป็น ผู้ “ร่วมมือช่วยเหลือ” ศัตรู ในเวียดนาม เกา ได และกลุ่มอื่น ๆ ที่จะกลายมาเป็นกลุ่มชาตินิยมในเวลาต่อมาก็ประนีประนอมกับญี่ปุ่นในบางระดับอยู่ด้วยเช่นกัน ทว่าสำหรับเวียดมินห์นั้น การร่วมมือช่วยเหลือมิใช่ประเด็นสำคัญแต่อย่างใดเลย และจุดยืนในการต่อต้านอาณานิคมและต่อต้านญี่ปุ่นของพวกเขา ก็เป็นสิ่งที่ที่เห็นดีเห็นงามกันในหมู่ชาวเวียดนามฝ่ายต่าง ๆ กว้างขวาง ทั้งนี้เพราะชาวเวียดนามต้องการที่จะเห็นประเทศของตน เป็นอิสระจากอิทธิพลของต่างชาติ

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะการจัดรูปกระบวนทางการเมืองที่แผกพิเศษไม่เหมือนใครของเวียดนามในช่วงที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้น จึงส่งผลให้เกิดความสลับซับซ้อนขึ้นอย่างใหญ่หลวง ทว่าในขณะเดียวกัน ก็หมายถึงโอกาสและลู่ทางอย่างกว้างขวางสำหรับเวียดมินห์ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นมาใหม่ ๆ ด้วย ผู้นำของเวียดมินห์ อาจใช้ถ้อยคำตามหลักลัทธิเหมามากล่าวได้อย่างเหมาะเจาะว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างภายใต้ท้องฟ้า ล้วนวุ่นวายยุ่งเหยิง สถานการณ์เช่นนี้ ดีเลิศ”

สำหรับกัมพูชาและลาวนั้น การอภิปรายเรื่องลัทธิชาตินิยมสมัยก่อนค.ศ.1941 มีทีท่าว่าจะเน้นไปในทางลบ นั่นคือการอภิปรายว่า ทำไมจึงมีสิ่งที่แสดงถึงกิจกรรมแนวชาตินิยมปรากฏให้เห็นน้อยเสียเหลือเกิน แน่นอนว่า ผู้ที่บุกเบิกขบวนการกู้เอกราชในช่วงหลังสงครามนั้น ก็มิใช่ว่าจะขาดแคลนไปเสียทั้งหมด ในกัมพูชา มีกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ต่อเนื่องและเกี่ยวพันกันที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนไม่พอใจนโยบายต่าง ๆ ของอาณานิคม ในขณะที่สถาบันพุทธศาสนาที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1930 ภายใต้การอุปถัมภ์ของฝรั่งเศสและภายใต้ราชูปถัมภ์ ปรากฏออกมาตรงข้ามกับความตั้งใจของผู้อุปถัมภ์ กล่าวคือกลายเป็นประหนึ่งศูนย์กลางสำหรับการฟื้นฟูวัฒนธรรมและลัทธิชาตินิยม การแสดงออกเพื่อยืนยันในความยึดมั่นต่อลัทธิประเพณีนิยมเช่นนี้ ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากประเทศไทย ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปลี่ยนรัฐบาลในค.ศ.1932 ไทยพยายามที่จะขยายอิทธิพลในรัฐที่เคยเป็นประเทศราชของตนในอดีต โดยอาศัยศาสนาและมรดกด้านวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งมีอยู่ร่วมกัน เป็นพื้นฐาน กัมพูชายังมีแรงหนุนจากดินแดนอีกด้านหนึ่งคือเวียดนาม กล่าวคือ ศาสนานิกายต่าง ๆ ของเวียดนามตอนใต้ ซึ่งมีจุดมุ่งทางการเมือง ก็ได้รับความสนใจและสนับสนุนจากชาวกัมพูชา ที่อาศัยอยู่ในบริเวณทั้งสองฟากของพรมแดนระหว่างกัมพูชาและเวียดนาม ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนที่ชาวเวียดนามมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ก็มีชาวเขมรกลุ่มเล็ก ๆ เป็นองค์ประกอบมาตั้งแต่ในระยะแรก ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวคอมมิวนิสต์กัมพูชาและเวียดนามในช่วงเวลานับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 มานี้มีลักษณะแสดงโทโสใส่กันมากกว่าจะกลมเกลียวกันฉันพี่น้อง

ในลาว มีประเพณีก่อการจลาจลเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส (และบางครั้ง ต่อต้านชาวลาว) ของชนเผ่าต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่สูงตอนใต้ ซึ่งต่อมาภายหลัง ได้กลายมาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการคอมมิวนิสต์ภายหลังสงคราม ประเทศไทยพยายามที่จะขยายอิทธิพลของตนบนความเดือดร้อนของฝรั่งเศสอีกเช่นกัน การพยายามของไทยนี้ได้รับความช่วยเหลือมิใช่แต่ เฉพาะจากความใกล้ชิดสนิทสนมกับลาวในด้านศาสนาและวัฒนธรรม เช่นเดียวกับกรณีกัมพูชาเท่านั้น แต่ยังได้รับความช่วยเหลือจากความเป็นเครือญาติทางด้านชาติพันธุ์และภาษาระหว่างไทยกับลาวด้วย อนึ่ง ชาวเวียดนามก็ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่ขบวนการคอมมิวนิสต์ลาวซึ่งเป็นขบวนการเล็ก ๆ นี้ โดยผ่านทางไอซีพี ขบวนการคอมมิวนิสต์ลาว จะมีบทบาทในเวลาต่อมา ในกลุ่มลาวอิสระในสมัยทศวรรษ 1940 และในท้ายที่สุด จะได้พบอัตลักษณ์ของตนเองในขบวนการ “ปะเทดลาว”

กระนั้นก็ตาม เมื่อเปรียบกับกรณีของเวียดนามแล้ว ความอัตคัตของกิจกรรมแนว “ชาตินิยม” ของกัมพูชาและลาวในช่วงก่อนปีค.ศ.1941 ก็เป็นเรื่องที่เด่นและสะดุดตาอย่างยิ่ง ในกัมพูชาและลาวเป็นการยากที่จะระบุได้ว่ามีพรรคการเมืองใดที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นองค์กร นอกเสียจากไอซีพีที่เวียดนามได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้น ปัจเจกบุคคลที่ปรากฏตัวขึ้นในฐานะที่เรียกได้ว่าเป็น “นักชาตินิยม” ก็มีอยู่

เพียงหยิบมือเดียว ในขณะที่ในประวัติศาสตร์ของขบวนการชาตินิยมและขบวนการต่อต้านอาณานิคมในเวียดนามในระยะแรกนั้น มีบุคคลสำคัญ ๆ เป็นจำนวนมากมายหลายสิบคนทีเดียว

ดูเหมือนว่ามีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ที่เป็นเหตุให้ลาวและกัมพูชาค่อนข้างสงบเงียบต่อการตกเป็นอาณานิคม ทั้งสองดินแดนนี้ ฝรั่งเศสปกครองอย่างอะลุ่มอล่วยพอสมควร อย่างน้อยที่สุด เมื่อเปรียบกับการฉวยโอกาสขูดรีดทางด้านเศรษฐกิจและการปราบปรามทางการเมือง อันเป็นแบบฉบับของระบอบการปกครองแบบอาณานิคมที่ฝรั่งเศสใช้ในเวียดนาม กัมพูชามีทรัพยากรที่ฝรั่งเศสสนใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่สำคัญคือยางพาราและข้าว ส่วนลาวนั้น ยิ่งมีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจน้อยลงไปอีก อันที่จริงแล้ว การบริหารอาณานิคมในลาว ประสบการขาดดุลมาโดยตลอด และต้องอาศัยการช่วยเหลือจากส่วนอื่น ๆ ของอินโดจีน

ในแง่หนึ่ง ฝรั่งเศสสามารถอ้างได้ว่า ตนได้ “ช่วยชีวิต” กัมพูชาเอาไว้ ในสมัยที่ยังมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่นั้น กัมพูชาขยายอำนาจปกครองของตนไปถึงดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงและบริเวณกว้างใหญ่ของลาวและสยามในยุคสมัยใหม่ การรุกคืบของเวียดนามลงไปทางใต้และทางด้านตะวันตก และการขยายอำนาจของไทยออกไปทางด้านตะวันออก ส่งผลให้กัมพูชาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แทบไม่เหลือความรุ่งโรจน์ดังที่เคยมีในอดีตให้เห็นอีกต่อไป กัมพูชาต้องส่งบรรณาการให้แก่ราชสำนักทั้งที่กรุงเทพฯ และที่เว้ และหากว่าฝรั่งเศสไม่ปรากฏตัวขึ้นบนเวทีนี้ ก็เห็นทีว่ากัมพูชาอาจถูกเพื่อนบ้านที่มีแสนยานุภาพเหนือกว่า กลืนดินแดนไปหมดทั้งประเทศเลยก็ได้

หากสามารถกล่าวได้ว่าฝรั่งเศสช่วยชีวิตกัมพูชาไว้ สำหรับลาวนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่า ฝรั่งเศสได้สร้างลาวในรูปแบบสมัยใหม่ขึ้นมาโดยแท้ทีเดียว “ลาว” ในยุคก่อนปัจจุบัน ประกอบด้วยแว่นแคว้นต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ที่แข่งขันกันอยู่ แว่นแคว้นเหล่านี้มักทำสงครามรบพุ่งกัน และทุกแว่นแคว้น ต่างต้องประสบกับแรงกดดันจากภายนอกที่ผันแปรไปมาอยู่ตลอดเวลา ศูนย์กลางสำคัญที่มีมาแต่ดั้งเดิมของลาวจากทางเหนือลงมาจรดใต้นั้น ประกอบด้วยหลวงพระบาง เชียงของ เวียงจันทน์และจัมปาศักดิ์ ความพยายามของเจ้านายในเวียงจันทน์ ที่จะสลัดแอกอำนาจของกรุงเทพฯ ออกไปในทศวรรษ 1820 แต่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น ส่งผลให้ฝ่ายไทยตอบโต้อย่างรุนแรงเสียจนเวียงจันทน์ต้องพินาศลงและประชากรร่อยหรอลงไปมาก ในดินแดนที่ได้กลายมาเป็นลาวสมัยใหม่นี้ ความสนใจของฝรั่งเศส ในเรื่องเศรษฐกิจหรือยุทธศาสตร์มีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (หลังจากที่ได้ค้นพบตั้งแต่แรก ๆ แล้วว่า แม่น้ำโขงตอนบนไม่อาจใช้เพื่อการเดินเรือได้ ดังนั้น แม่น้ำโขงจึงมิได้เป็น “เส้นทางสายแม่น้ำที่จะพาไปสู่จีน”) ทว่าความเอาใจใส่ในระดับสำคัญนั้น เป็นผลมาจากความคิดริเริ่มของบุคคลที่ชอบเสี่ยง—ได้แก่ นักเผชิญโชคที่ช่างฝันดังเช่นออองรี มูโฮต์ และออกัสต์ ปาวี – ร่วมไปกับแรงผลักดันที่แทบยั้งไว้ไม่อยู่ที่จะต้องแข่งขันกับอังกฤษ เพื่อความยิ่งใหญ่อลังการ์ของจักรวรรดิ ความห่วงใยประการหลังนี้ ส่งผลให้นโยบายภายในประเทศของฝรั่งเศส เปลี่ยนแปลงไปมาอย่างเอาแน่เอานอนไม่ได้ ระหว่างการส่งเสริมและยับยั้งสลับกันไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่ฝรั่งเศสประสบความปราชัยอย่างน่าอดสูในสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับปรัสเซียแล้ว แรงกดดันจากบางฝ่ายภายในประเทศยิ่งรุนแรงขึ้น คน

เหล่านี้ต้องการให้ทดแทนเกียรติภูมิของประเทศที่สูญเสียไปในดินแดนบ้านเกิด ด้วยการขยายอาณานิคมในต่างแดน—แม้กระทั่งในภูมิภาคซึ่งแทบไม่มีลู่ทางว่าจะให้ประโยชน์เป็นกอบเป็นกำได้เลยก็ตาม

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยที่ในหมู่ชนชั้นสูงชาวกัมพูชาและลาวนั้น มีคนอยู่เป็นจำนวนมากที่มีทัศนะว่าฝรั่งเศสเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองที่มีความการุณ หรืออย่างน้อย ก็ไม่ร้ายเท่ากับไทยและเวียดนาม ประวัติศาสตร์ของกัมพูชาและของบริเวณต่าง ๆ ที่จะก่อตัวขึ้นเป็นประเทศลาว ในช่วงระยะเวลาไม่นานก่อนที่จะถึงยุคอาณานิคมนั้น ชี้ให้เห็นว่า ทางเลือกที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่พวกเขาเผชิญนั้น มิใช่เป็นทางเลือกระหว่างการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสกับเอกราช หากแต่เป็นทางเลือกระหว่างการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส กับการถูกเพื่อนบ้านที่เข้มแข็งกว่า รายใดรายหนึ่งหรือร่วมกัน เข้ามาข่มเหง ฝรั่งเศสนั้น อย่างน้อยที่สุด ก็ยังอยู่ห่างไกล และไม่มีอันตรายว่า คนฝรั่งเศสจะอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่กันในระดับที่มีความสำคัญแต่อย่างใด อีกประการหนึ่งวัฒนธรรมของฝรั่งเศสยังมีความเป็นต่างด้าวที่ห่างไกลจากของตนมาก และในขณะที่มีชนชั้นสูงในแวดวงที่จำกัดมาก ได้รับการศึกษาเกี่ยวกับฝรั่งเศสและได้ลิ้มรสความฟุ่มเฟือยของฝรั่งเศสมาบ้าง แต่ประชากรส่วนใหญ่ในจำนวนที่มากทีเดียว ยังไม่ได้รับผลกระทบจาก “ภารกิจในการสร้างความศิวิไลซ์” ของฝรั่งเศส ว่าที่จริงแล้ว กระบวนการประสบพบพานระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ มักกลับตาลปัตรเสียอยู่บ่อย ๆ กล่าวคือมักกลับกลายเป็นว่า ชาวฝรั่งเศสคือผู้ที่ชื่นชมและเห็นดีเห็นงามไปกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิมของชาวกัมพูชาและชาวลาว

การปรากฏตัวของฝรั่งเศสอย่างค่อนข้างไม่มีพิษมีภัยนี้ เมื่อประกอบเข้ากับภัยคุกคามที่อาจมาจากการเข้าครอบงำของไทยหรือเวียดนาม ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ หากว่าฝรั่งเศสจากไปนั้น มีผลในทางขัดขวางการพัฒนาความรู้สึกต่อต้านอาณานิคมอย่างเห็นได้ชัด และส่งเสริมให้สิ่งที่สามารถบ่งชี้ได้ว่าคือ “ลัทธิชาตินิยม” สมัยใหม่ปรากฏขึ้นในเวลาที่ล่าช้าออกไป กระนั้นก็ตาม การปกครองของฝรั่งเศสก็ย่อมจะล่วงล้ำเข้าไปในชีวิตของประชาชนเป็นครั้งคราวอย่างเลี่ยงไม่พ้น ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าการประท้วงของประชาชนเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัมพูชา ในลาวก็มีการจลาจลของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นอยู่บ้าง ในหมู่ชนชั้นสูงก็เช่นกัน มิใช่ว่าทุกคนจะยอมรับกันไปเสียหมดว่าการปรากฏตัวของฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ การแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายและการแข่งขันกันโดยส่วนตัวบุคคลมีอยู่ทั่วไป และบางครั้งบางคราว ก็อยู่ในรูปความเป็นปฏิปักษ์ทางการเมืองหรือการกบฏอย่างเปิดเผย ในช่วงก่อนที่จะเกิดสงครามแปซิฟิคนั้น แม้กระทั่งคนที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดจากระบบอาณานิคมบางคน ก็ยังหันเข้าหาลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส อันได้แก่ ขบวนการลาวอิสระและขบวนการปะเทดลาว ซึ่งก่อตัวขึ้นขึ้นในไม่ช้า ทั้งสองขบวนการนี้มีหัวหน้าเป็นเจ้าซึ่งมีเชื้อสายใกล้ชิดกับราชสำนักแห่งหลวงพระบาง ส่วนในกัมพูชานั้น เจ้าสีหนุผู้แคล่วคล่อง ทรงได้รับการอัญเชิญให้ขึ้นครองราชบัลลังก์ใน ค.ศ.1941 ซึ่งก็ด้วยเหตุที่ยังทรงพระเยาว์อยู่ และเข้าใจกันว่า จะทรงเป็นผู้โอนอ่อน

ผ่อนตามโดยง่าย ทว่าพระองค์ได้ทรงพิสูจน์ให้เห็นว่า ทรงมีความคิดและเชื่อมั่นในพระองค์เองมากยิ่งกว่าที่ผู้อุปถัมภ์ชาวฝรั่งเศสของพระองค์คาดคิดไว้มากมายนัก

พม่า

เช่นเดียวกับเวียดนามและสยาม พม่ามีปัจจัยที่แผกพิเศษบางประการ ที่มีจำเพาะแต่ที่ประเทศนี้เท่านั้น ปัจจัยเหล่านี้ดำเนินงานอยู่เรื่อยมาตลอดช่วงเวลาที่พิจารณากันในหนังสือเล่มนี้ และปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อครรลองของการพัฒนาลัทธิชาตินิยม ปัจจัยที่สำคัญที่สุดดังกล่าว ได้แก่ การมีชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นชาติพันธุ์ตาม “จารีตประเพณี” คือพวกที่มีมาแต่ดั้งเดิมในประเทศนี้ หรือที่พวกเพิ่งเข้ามาเมื่อไม่นานมา พวกที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นพวกที่มีความสำคัญมากในแง่จำนวน ได้แก่ชาวพม่า มอญ ยะไข่ กะเหรี่ยง ฉาน และคะฉิ่น ส่วนผู้ที่เพิ่งเข้ามานั้น ก็ได้แก่ชาวอินเดียและชาวจีน ชาวจีนเป็นกลุ่มที่เข้ามีระดับความสำคัญน้อยกว่าชาวอินเดีย การมีชนนานาชาติพันธุ์อยู่อย่างหลากหลายและมากมายเช่นนี้ เป็นพลังที่กระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางเสมอมาในประวัติศาสตร์ของพม่า และส่งผลให้เกิดการแตกแยกเป็นเป็นกลุ่มเป็นเหล่าในด้านการเมือง ปัญหานี้สร้างอุปสรรคอย่างไม่สิ้นสุด ให้แก่การสถาปนาและธำรงรักษาอำนาจการปกครองที่เข้มแข็งและมีเอกภาพ ในทำนองเดียวกัน ปัญหาชนกลุ่มน้อยในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก็เป็นปัญหาที่สร้างการแบ่งแยกในขบวนการชาตินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มซึ่งเกรงว่า จะถูกครอบงำจากชาวพม่าที่เป็นชนส่วนใหญ่ พวกเขาจึงหวังให้เจ้าหน้าที่อาณานิคมชาวอังกฤษ มาช่วยปกป้องคุ้มครองตน ปัญหาในเรื่องนี้ ทำให้พม่ามีความคล้ายคลึงกับรัฐที่มีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเวียดนามหรือสยาม น้อยยิ่งกว่าส่วนต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ซึ่งพม่าจะมีความคล้ายคลึงกับส่วนหมู่เกาะเหล่านี้มากกว่า ที่เด่นที่สุดคืออีสต์ อินดีสของดัตช์ ซึ่งมีตัวอย่างชนกลุ่มน้อยที่แสวงหาการปกป้องคุ้มครองจากฝ่ายปกครองอาณานิคมเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยมากมายหลายกลุ่มไม่ว่าจะในอีสต์ อินดีสของดัตช์หรือในพม่า ต่างไม่กระตือรือร้นกับโอกาสลู่ทางที่จะได้รับเอกราชอยู่ภายในเขตแดนของรัฐอาณานิคม ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้มีความกังวลอย่างลึกซึ้งกับเงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งเอกราชจะนำมาให้ การเจรจาสมัยหลังสงครามครั้งท้าย ๆ ก่อนจะนำไปสู่เอกราชของพม่านั้น ปัญหาที่แก้ยากกว่าเพื่อน มิใช่ปัญหาระหว่างชาวพม่ากับชาวอังกฤษ แต่เป็นปัญหาระหว่างชาวพม่ากับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ

การกระทำหลายอย่างของอังกฤษ ในทันทีภายหลังจากการผนวกพม่าตอนบนในสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่สาม (ค.ศ.1885-1886) ก็ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อพัฒนาการทางการเมืองของพม่าในอนาคตด้วยเช่นกัน การกระทำที่สำคัญที่สุด น่าจะได้แก่การยกเลิกระบอบกษัตริย์ของพม่า ซึ่งเห็นได้ว่า ดำเนินการไปตามสภาวการณ์แวดล้อมเฉพาะหน้า โดยมิได้พิจารณาถึงผลกระทบในระยะยาวสักเท่าไรนัก การปกครองอย่างไม่เหมาะสมของกษัตริย์ เป็นเหตุผลข้อหนึ่งที่

อังกฤษนำมาใช้อ้างความถูกต้องเหมาะสมในการทำสงครามครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้ การกำจัดพระเจ้าธีบอว์ออกไป จึงเป็นเรื่องที่ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และพม่าก็ไม่มีผู้เหมาะสมอย่างเห็นได้ชัด ที่จะมาสืบราชสมบัติต่อจากพระเจ้าธีบอว์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระเจ้าธีบอว์กับเหล่าผู้แวดล้อมของพระองค์ได้กำจัดผู้ที่อาจมีโอกาสมาเป็นคู่แข่งได้จนหมดไปแล้ว ตั้งแต่เมื่อแรกขึ้นครองราชบัลลงก์ กระนั้นก็ดี ชาวพม่าเป็นอันมาก แม้ว่าจะวิพากษ์ในเชิงตำหนิพระเจ้าธีบอว์ในส่วนตัวพระองค์ แต่พวกเขาก็สนับสนุนให้คงรักษาระบอบกษัตริย์ไว้ ในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่ง เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษและคนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์ในพม่า ก็ตั้งข้อสงสัยถึงภูมิปัญญาและความสุขุมรอบคอบ ในการกำจัดสิ่งที่โดยจารีตประเพณี เป็นจุดศูนย์รวมของการเมืองและสังคมพม่า และเป็นหลักให้กับความถูกต้องชอบธรรมของอำนาจรัฐ เมื่อพิจารณาตัวอย่างจากอาณานิคมอื่น ๆ จะเห็นว่า การอนุรักษ์ชนชั้นสูงที่มีมาแต่เดิม เช่นที่กระทำในเวียดนาม กัมพูชาและลาว ภายใต้การปกครองฝรั่งเศส ในมลายูภายใต้การปกครองของอังกฤษ หรือในอินดีสภายใต้การปกครองของดัตช์ สามารถสร้างความรู้สึกในความถูกต้องและชอบธรรมและทำให้เกิดการยอมรับอำนาจการปกครองของอาณานิคมได้ ในระดับหนึ่ง และถึงแม้ว่าอาจจำเป็นต้องอาศัยบุคคลระดับแม็คคิอาเวลลี่* จึงจะมองการณ์ล่วงหน้าในเรื่องนี้ได้สำเร็จ แต่การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี ก็ทำให้เกิดพลังที่สร้างความแตกแยกภายในขบวนการชาตินิยมได้เช่นกันในหลาย ๆ กรณี ผู้ที่จะกลายมาเป็นนักปฏิรูปในยุคต้น ๆ มักแตกแยกกันในปัญหาเรื่องเป้าหมาย ในเรื่องเช่นว่า ควรหาทางฟื้นฟูบางปัจจัยของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีขึ้นมา หรือควรจะสถาปนาระเบียบใหม่ขึ้นมา ปัญหาที่แก้ไม่ตกนี้ รุนแรงมากเป็นพิเศษ เมื่อชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี ให้ความร่วมมือกับฝ่ายปกครองอาณานิคม ดังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดจากกรณีแนวคิดและภารกิจของขบวนการ “ชาตินิยม” ของฟาน บอย เจา กับของฟาน จู ตรินห์ในเวียดนาม ทั้งสองคิดและสนับสนุน แนวทางชาตินิยมในท่วงทำนองที่แตกต่างกันตั้งแต่ในระยะแรก ๆ แล้ว

การกระทำอย่างที่สองของอังกฤษ ซึ่งส่งผลสะท้อนอย่างสำคัญแก่การพัฒนาลัทธิชาตินิยมในพม่า คือการตัดสินใจที่จะเชื่อมโยงพม่าเข้ากับอินเดียในด้านการปกครอง เรื่องนี้ นำไปสู่การนำแบบอย่างการปกครองของอินเดียมาใช้ ไม่ว่าแบบอย่างดังว่านี้จะเหมาะสมกับเงื่อนไขของพม่าหรือไม่ก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้น ขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย ยังมีขั้นตอนความเป็นมาจากอดีต ที่ก้าวหน้ายิ่งกว่าของพม่าเป็นอันมาก หรือแม้กระทั่งเมื่อพิจารณาเทียบกับบริเวณอื่นใดทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินเดียก็นับว่าก้าวหน้ามากยิ่งกว่าที่อื่น ๆ ทุกแห่ง ยกเว้นฟิลิปปินส์ (พรรคคองเกรสของอินเดีย ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1885) และขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย กลายเป็นขบวนการที่มีอิทธิพล อย่างสำคัญต่อลัทธิชาตินิยมในพม่าในระยะแรก ประสบการณ์ด้านการเมืองของอินเดีย ทำหน้าที่เป็นประหนึ่งแบบอย่างให้แก่ชาวพม่า นอกจากนี้ ยังมีการติดต่อโดยตรงกันอยู่บ้าง ระหว่างนัก

---

* Niccolǒ Machiavelli (1469-1527) นักการเมืองชาวอิตาลี ผู้ประพันธ์หนังสือเรื่อง The Prince ซึ่งบรรยายถึงวิธีการอันแยบยลด้วยเพทุบาย เพื่อความสำเร็จในการปกครอง

เคลื่อนไหวจากพม่า ที่ใช้เวลาอยู่ในอินเดีย โดยนักเคลื่อนไหวชาวพม่าเหล่านี้ได้รับรู้ถึงเทคนิคการจัดองค์กรและยุทธศาสตร์อย่างใหม่ ๆ จากของอินเดียและผู้นำขบวนการชาตินิยมชาวอินเดียก็เดินทางมาเยือนพม่าด้วย

ความเชื่อมโยงทางด้านการปกครอง ที่มีอยู่ระหว่างอินเดียและพม่าย่อมหมายถึงว่า การปฏิรูปหรือความเคลื่อนไหวใด ๆ ที่นำไปสู่การปกครองตนเอง ที่อังกฤษยินยอมมอบให้แก่อินเดีย อังกฤษย่อมต้องพิจารณาให้แก่พม่าด้วยเช่นกัน พม่าจึงมีโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากความก้าวหน้าของอินเดียด้วย และประการสุดท้าย การเชื่อมโยงสองประเทศนี้เข้าด้วยกัน ได้นำไปสู่การอพยพของชาวอินเดียเข้าสู่พม่าอย่างปราศจากข้อจำกัด และมีผลให้ชาวอินเดียกลายเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจและการปกครองในระดับกลางและระดับล่างของพม่า ฐานะของชนกลุ่มน้อยชาวอินเดีย ค่อนข้างคล้ายคลึงกับฐานะของชาวจีนในประเทศดังเช่นเวียดนาม สยามและอีสต์ อินดีสของดัตช์ อย่างน้อยที่สุด ก็ในด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลด้านสำมะโนประชากรในค.ศ. 1931 แสดงให้เห็นว่าประชากรประมาณ 7 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดในพม่า เป็นชาวอินเดีย ในขณะที่ตัวเลขของชาวจีนในพม่านั้น มีอยู่เพียงไม่ถึง 2 เปอร์เซ็นต์ ชาวอินเดียอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษในร่างกุ้ง และศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองอื่น ๆ (ในร่างกุ้งมีชาวอินเดีย 53 เปอร์เซ็นต์ และชาวอินเดียมีประมาณสองในสามของผู้อพยพย้ายถิ่นทั้งหมด) รวมเบ็ดเสร็จแล้ว ชาวพม่ามีจำนวนรวมทั้งสิ้นกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ ส่วนชนพื้นเมืองกลุ่มอื่น ๆ มีอยู่ราว 25 เปอร์เซ็นต์ ดังที่จะได้เห็นกันต่อไปว่า ขบวนการชาตินิยมในพม่านั้น บางครั้งก็มีทิศทางที่โน้มไปในแนว “ต่อต้านอินเดีย” คู่ขนานไปกับความรู้สึก “ต่อต้านชาวจีน” ซึ่งมีประจักษ์ให้เห็นในบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้

การที่อังกฤษผนวกดินแดนพม่าตอนบน กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านอย่างกว้างขวาง โดยเริ่มแรกนั้น การต่อต้านมีลักษณะเป็นแบบจารีตประเพณี พระบรมวงศานุวงศ์ของกษัตริย์ที่ถูกขับจากราชบัลลังก์ พวกหัวหน้าตามท้องถิ่น และชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีอื่น ๆ ต่างตั้งตนเป็นผู้นำในการก่อการจลาจลอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ โดยมิได้มีการประสานงานกัน ส่วนชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ก็ฉวยโอกาสจากความวุ่นวายที่ศูนย์กลาง ตั้งตนเป็นอิสระ ตามแบบอย่างที่เคยทำมาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน แม้ว่าอังกฤษจะมีความเหนือกว่าในด้านอาวุธและการจัดองค์กร แต่อังกฤษก็ยังต้องใช้เวลากว่าห้าปี จึงจะสามารถกล่าวอ้างได้ว่า “สร้างความสงบ” ในพม่าได้สำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริเวณภูมิภาคตอนบนที่เพิ่งผนวกเข้ามาใหม่

เมื่อถึงช่วงปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การต่อต้านในแบบจารีตประเพณีเหล่านี้ ก็หลีกทางให้กับกิจกรรมการต่อต้านอาณานิคมประเภทใหม่ ๆ ไปเสียเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมใหม่ ๆ เหล่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่ได้รับการเรียกขานในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่ามีลักษณะ “ชาตินิยม” ในพม่า กิจกรรมที่มีลักษณะเป็นชาตินิยมในยุคแรก ๆ นี้ เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับพุทธศาสนาโดยพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการระดมพลที่ทรงพลัง เพื่อต่อต้านการปกครองของ

อังกฤษ ทว่าในขณะเดียวกัน ก็พิสูจน์ให้เห็นปัญหาความแตกแยกในบางรูปแบบที่มีอยู่ภายในขบวนการชาตินิยมนี้ด้วยเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่ม มิได้เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา และในอีกหลายทศวรรษต่อมา แม้กระทั่งชาวพม่าที่นับถือพุทธศาสนา ก็ยังเห็นดีเห็นงามไปกับความคิดแนวสังคมนิยม-มาร์กซิสต์ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงการวิพากษ์ที่มาร์กซ์มีต่อศาสนาแล้ว เรื่องนี้ย่อมจะนำไปสู่ปัญหาเรื่องการผสานและปรองดองอุดมการณ์ทางโลกย์ของตะวันตก ให้เข้ากับขนบประเพณีของพุทธศาสนา

องค์กร “แนวสมัยใหม่นิยม” ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันมากที่สุดในระยะแรก ๆ ได้แก่สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม หรือ วายเอ็มบีเอ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1906 (ทว่ารับช่วงมาจากองค์กรเล็ก ๆ ในท้องถิ่นซึ่งมีมาก่อน) องค์กรนี้เห็นได้ชัดว่า ลอกเลียนแบบจากสมาคมเยาวชนชายชาวคริสเตียน หรือวายเอ็มซีเอของตะวันตก แรกทีเดียวนั้น วายเอ็มบีเอเป็นองค์กรซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ทว่าเน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฟื้นฟูศาสนา โครงการนี้ สะท้อนความรู้สึก ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางถึงความเสื่อมของปทัสฐานและของระเบียบแบบแผนตามจารีตประเพณีในสังคมพม่า ทั้งนี้ เข้าใจกันว่า ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากระบอบกษัตริย์และราชสำนัก สูญสลายลง ซึ่งในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานั้น ราชสำนักเป็นแหล่งที่สำคัญที่ให้การอุปถัมภ์ศิลปะและศาสนาเสมอมา พร้อมไปกับการสูญสลายของสถาบันกษัตริย์คือความเสื่อมทรามในมาตรฐานและอิทธิพลของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันที่อยู่คู่กันมา

อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1910 วายเอ็มบีเอก็ได้กลายเป็นองค์กรที่มีลักษณะทางการเมืองเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์จากกรณีที่โต้เถียงกันเป็นเวลานานเรื่องรองเท้า คำถามมีอยู่ว่า ชาวอังกฤษและชาวต่างชาติอื่น ๆ จำเป็นต้องปฏิบัติตามวิถีปฏิบัติที่กระทำกันมาแต่ครั้งโบราณโดยไม่มีการตั้งคำถามเช่นนี้ด้วยหรือไม่ -- กล่าวคือ การถอดรองเท้าเมื่อเข้าไปในเขตวัดหรือโบสถ์ในพุทธศาสนา แม้ปัญหานี้ ดูภายนอกเป็นเรื่องศาสนา แต่ก็มีประเด็นการเมืองมาเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน ในแง่ที่ว่าเป็นการท้าทายสิทธิของพวกเจ้านายเหนือหัวชาวอังกฤษ ที่จะกำหนดว่า อะไรคือสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม ภายในสภาวะแวดล้อมของพม่า เรื่องนี้เป็นการลากเส้นแบ่งอย่างชัดเจนระหว่างชาวอังกฤษฝ่ายหนึ่ง กับชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งโดยหลักแล้ว ก็คือชาวพม่า มอญและฉาน แม้ว่าจะมีท่วงทำนองเป็นการเมืองเช่นนี้ แต่กำเนิดของกรณีโต้เถียงเป็นเรื่องทางศาสนา กรณีนี้จึงค่อนข้างปลอดภัย แต่ขณะเดียวก็เป็นประเด็นปัญหาทางด้านยุทธศาสตร์ที่น่าเกรงขาม ซึ่งท้าทายอำนาจการปกครองของอาณานิคม การตัดสินข้อพิพาทในขั้นสุดท้าย คือฝ่ายอังกฤษยินยอมให้สมภารแต่ละวัด มีสิทธิกำหนดแนวปฏิบัติอย่างที่เป็นที่ยอมรับได้ ภายในเขตวัดของตน คำตัดสินนี้เป็นการมอบอำนาจในการตัดสินใจ ให้อยู่ในมือของชนพื้นถิ่น ซึ่งนักลัทธิชาตินิยมทั้งหลายต่างมองว่า เป็นชัยชนะที่สำคัญ แม้ว่าจะค่อนข้างเป็นชัยชนะที่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์อยู่สักหน่อยก็ตาม

แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในกรณีดังกล่าว แต่ในไม่ช้า วายเอ็มบีเอก็ต้องจำนนต่อการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายที่มีอยู่อย่างเรื้อรังในสังคมและการเมืองของพม่า และการแตกแยกภายในขบวนการ ก็นำไปสู่การก่อตัวขององค์กรรวมกลุ่มพลังองค์กรใหม่ขึ้นมาในค.ศ.1921 คือองค์กรที่

ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า หรือ จีซีบีเอ ชื่อขององค์กรเอง ซึ่งประกอบด้วยคำว่า “ใหญ่” และ “พม่า” (มิใช่ “พุทธ”) เป็นการบ่งชี้อยู่ในตัวถึงความตั้งใจที่จะหลอมรวมแนวร่วมต่อต้านอาณานิคมที่กว้างขวางยิ่งกว่าซึ่งวายเอ็มบีเอไม่สามารถรวมได้ หนึ่งในบรรดาความริเริ่มอย่างแรก ๆ ของจีซีบีเอ คือการสนับสนุนการร่วมชุมนุมประท้วงของนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยร่างกุ้งที่เพิ่งก่อตัวขึ้น การรวมชุมนุมครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นประเพณีอันยาวนานของการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัย

ภายหลังสงครามในยุโรปสิ้นสุดลง อังกฤษยอมโอนอ่อนให้แก่แรงกดดันของนักลัทธิชาตินิยมในอินเดีย ซึ่งส่งผลให้อินเดียมีรัฐธรรมนูญแบบให้มีการปกครองร่วมกันหรือระบบสองอำนาจ (dynarchy) กล่าวคือยินยอมให้ชนพื้นเมืองเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองอาณานิคมได้ แต่ก็ในระดับที่จำกัดมาก พม่าถูกกันออกไปจากการจัดรูปการณ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นการจุดชนวนให้เกิดกระแสการประท้วงและการนัดชุมนุมตามหลักลัทธิชาตินิยมขึ้นมา ดังนั้น ในค.ศ.1921 รัฐสภาอังกฤษจึงยอมขยายระบอบสองอำนาจให้ครอบคลุมไปถึงพม่าด้วย การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลบังคับใช้ในอีกสองปีถัดมา เรื่องนี้ ได้ก่อให้เกิดคำถามขึ้นมาสองข้อ ซึ่งสร้างความกังวลให้แก่นักชาตินิยมชาวพม่ามาจนตลอดทศวรรษ 1920 และเกือบตลอดทศวรรษ 1930 คำถามข้อแรก คือพม่าควรดำเนินการเพื่อหาทางแยกตัวออกจากอินเดียอีกต่อไปหรือไม่ เรื่องนี้แทบไม่เคยมีการตั้งคำถามในแง่เป้าหมายเพื่อการกระทำให้บรรลุผลของนักชาตินิยมมาก่อนเลย จนกระทั่งถึงขณะนี้ ขั้นตอนนี้ นอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ยังช่วยให้เกิดลู่ทางที่สามารถจำกัดการอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียพร้อมกันไปด้วย ทว่าการแยกตัวจากอินเดียในตอนนี้อาจมีความหมายว่า พม่าไม่อาจมีส่วนแบ่งกับการยินยอมที่ทางอังกฤษจะให้ตามคำเรียกร้องของนักชาตินิยมในอินเดียได้อีกต่อไป คำถามข้อสอง มีอยู่ว่านักชาตินิยม ควรเข้ามีส่วนร่วมในแผนการของอังกฤษเรื่องการปกครองตนเองในขอบเขตจำกัดหรือไม่ เช่นในสภาที่สมาชิกบางส่วนมาจากการเลือกตั้ง หรือว่าควรวางท่าทีอย่างไม่มีการประนีประนอม ด้วยการไม่เข้าร่วมในการเลือกตั้งเป็นการประท้วงหรือการคว่ำบาตรการเลือกตั้ง กล่าวคือทั้งไม่ร่วมมือและไม่เข้ามีส่วนร่วม คำถามทั้งสองข้อนี้ข้อหลังเป็นปัญหาในทางปฏิบัติและเป็นปัญหาเฉพาะหน้าสำหรับนักชาตินิยมชาวพม่ามากกว่า กล่าวคือ ในระยะสั้น เฉพาะอังกฤษ เท่านั้น ที่สามารถกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับอินเดียได้ ทว่าพม่าถูกบังคับให้ตัดสินใจด้วยตนเองว่า จะดำเนินการตามเป้าหมายของตน ภายในหรือว่าภายนอกกรอบของระเบียบการตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การโต้เถียงกับเกี่ยวกับปัญหาทั้งสองประการนี้ภายในขบวนการชาตินิยม เป็นไปอย่างเผ็ดร้อน รุนแรง และดูเหมือน เหล่าผู้นำคนสำคัญ มักเปลี่ยนท่าทีไปตามแต่สภาวะแวดล้อมและตามแต่โอกาส จะกำหนดให้

ในช่วงทศวรรษ 1920 ปัญหาเหล่านี้และปัญหาอื่น ๆ ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกกันมากขึ้นเป็นลำดับภายในขบวนการชาตินิยม การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เคยเป็นปัญหาที่รุมเร้าวายเอ็มบีเออยู่ไม่สร่างซา ในไม่ช้า ก็ปรากฏให้เห็นอีกในจีซีบีเอ พร้อมกับนำไปสู่ความแตกแยกไม่ลงรอยกันในปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับนโยบายและตัวบุคคล การแบ่งแยกระหว่างเมืองและชนบท

ที่มีมายาวนาน ก็เด่นชัดมากขึ้นด้วยเช่นกัน นักชาตินิยมชาวเมืองนั้น โดยรวมแล้ว ต้องการขับพวกอังกฤษออกไป แล้วเข้ารับช่วงการปกครองรัฐอาณานิคม โดยเนื้อแท้แล้ว นักชาตินิยมชาวเมืองเป็นพวกที่ยอมรับลัทธิจักรวรรดินิยมในด้านที่เกี่ยวกับการสร้างความทันสมัย กลุ่มต่าง ๆ มากมายในชนบทมิได้ต้องการเฉพาะแค่ขับอังกฤษออกไป หากยังต้องการกำจัดสถาบันอาณานิคมทั้งหลายทั้งปวงที่ตามมากับอังกฤษด้วย – ได้แก่โครงสร้างของระบบบริหารราชการ โครงสร้างเศรษฐกิจ หรือโครงสร้าง อื่น ๆ ซึ่งทำให้เกิดการเข้าแทรกแซงและบุกรุกเข้าไปในชีวิตแบบจารีตประเพณีของหมู่บ้าน นอกจากนี้ ยังมีข้อพิพาทโต้เถียง เกี่ยวกับการที่พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเปิดเผยมากขึ้นเป็นลำดับ ไม่ว่าจะในรูปของการครอบงำของฝ่ายสงฆ์ในบางส่วนของจีซีบีเอ หรือ กิจกรรมของพระภิกษุบางรูป เช่น พระอู โอตตะมะ ซึ่งเป็นผู้มีบารมีและความสามารถพิเศษ พระอู โอตตะมะ เป็นผู้พัฒนาการติดต่อกับขบวนการชาตินิยมอินเดียขึ้น และหลังจากนั้นก็ได้ดำเนินการรณรงค์เพื่อวิพากษ์ฝ่ายปกครองอาณานิคมในพม่าอย่างรุนแรง พร้อมเรียกร้องให้มีการปกครองตนเอง

ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 องค์กรชาตินิยมต่าง ๆ พยายามแสวงหาการสนับสนุนจากกลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่ม กระนั้นก็ตาม การดำเนินงานในหลาย ๆ แง่ เป็นการสะท้อนผลประโยชน์ของชาวพม่า และขัดกับความรู้สึกของชนกลุ่มอื่น ๆ การเน้นที่พุทธศาสนา โดยไม่ใส่ใจเท่าไรนักต่อผู้ที่มิได้เป็นชาวพม่าซึ่งยังนับถือภูติอยู่ และต่อแหล่งที่มาต้นตอที่ก่อให้เกิดความกังวลแก่ชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ ยังคงเป็นลักษณะหนึ่งของลัทธิชาตินิยมพม่า แนวโน้มนี้ ยังได้รับการส่งเสริมจากกิจกรรมทางการเมืองของพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา นอกจากนี้ เมื่อนักศึกษาชาวพม่าเข้ารับภารกิจก่อตั้งระบบโรงเรียนแห่งชาติในช่วงทศวรรษ 1920 พวกเขายังได้มีการเสนอให้ใช้ภาษาพม่าเป็นสื่อในการสอน และวรรณคดีและประวัติศาสตร์ของพม่า ก็เป็นวิชาที่สำคัญอยู่ในหลักสูตร

เช่นเดียวกับในเวียดนามและบริเวณอื่นๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ เป็นเครื่องหมายแบ่งยุคสมัยอย่างหนึ่งภายในขบวนการชาตินิยมในพม่า ราคาข้าวและสินค้าอื่น ๆ ตกต่ำในแบบสิ้นสลาย พร้อมกับดึงตลาดสินค้าออกมากมายของพม่า ให้ทรุดลงไปด้วย เหตุการณ์นี้ นำไปสู่ความยากแค้นทางด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณ ซึ่งช่วงระหว่างการขยายการเพาะปลูกข้าวอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ทศวรรษ 1850 กลายเป็นบริเวณที่พึ่งพาอาศัยเกษตรกรรมแบบที่เป็นการพาณิชย์ และเป็นการเพาะปลูกพืชผลเพียงอย่างเดียวเสียเป็นส่วนใหญ่ ความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจ ชักพาให้ความตึงเครียดในชุมชนพลุ่งสูงขึ้น การก่อเหตุการณ์รุนแรงมีทิศทางมุ่งไปที่ชาวอินเดีย ซึ่งแข่งขันอยู่ในตลาดแรงงาน และนอกจากนี้ ชาวอินเดียยังมีความสำคัญในแง่การเป็น ผู้ให้กู้เงิน และการเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (แม้ว่าจะโดยมิได้ตั้งใจ) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการยึดที่ดินจำนอง ความไม่พอใจพุ่งไปที่ชาวจีนเช่นกัน ทว่าในระดับที่น้อยกว่า เช่นเดียวกับในเวียดนาม วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจในพม่า ก่อให้เกิดการจลาจลขึ้นในชนบท ใน

รูปการกบฏซายา ซาน —ซึ่งนับเป็นการจลาจลครั้งที่น่าตื่นเต้นมากที่สุด แม้ว่าเมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว อาจมิใช่สิ่งที่เป็นการแสดงออกที่สำคัญที่สุด ของกิจกรรมการต่อต้านอาณานิคมในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1885 จนกระทั่งถึงช่วงที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้น

ซายา ซานเคยบวชเป็นพระภิกษุมาก่อน และเป็นแพทย์ "พื้นบ้าน" การกบฏครั้งนี้ ดึงดูดความสนใจของผู้คนได้เป็นอันมากเพราะแง่มุมที่มีลักษณะของขนบประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมของการกบฏ ลักษณะในแบบดั้งเดิมดังกล่าวได้แก่ การพึ่งพาอาศัยเครื่องลางของขลังและเวทย์มนต์คาถา เป้าหมายเพื่อฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ที่ซายา ซานป่าวประกาศ ซึ่งมีมาพร้อมสรรพกับรูปจำลองพระราชวังกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ทำขึ้นมาใช้ชั่วคราว และอื่น ๆ ทว่าซายา ซานก็มีประสบการณ์อย่างกว้างขวางในขบวนการต่อต้านอาณานิคมที่มีลักษณะทันสมัยกว่านี้มาก่อนแล้วเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะที่อยู่ในฝ่ายหนึ่งของจีซีบีเอ ซึ่งเป็นฝ่ายที่ให้ความห่วงใยเป็นพิเศษกับความคับแค้นของเกษตรกร เป้าหมายหลักของซายา ซานในการจลาจลครั้งนี้ มุ่งไปที่การต่อต้านตัวแทนของฝ่ายปกครองอาณานิคม ภาษีอาณานิคม ค่าเช่าที่ดิน และสิ่งที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า เป็นการแทรกแซงชีวิตในแบบจารีตประเพณีของระบบ ราชการ เนื่องจากเป้าหมายในการต่อต้านดังที่กล่าวมานี้ จึงมีการตั้งประเด็นกันขึ้นมาว่าสิ่งที่รองรับอยู่เบื้องใต้ไสยศาสตร์แนวปฏิกริยาที่ปรากฏให้เห็นนั้น คือสาเหตุที่เป็นรากฐานที่ลึกลงไปยิ่งกว่าในทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (ทว่าเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษมิได้เห็นเช่นนั้น) สาเหตุดังกล่าวนี้ก่อให้เกิด กิจกรรมแนวชาตินิยมในระดับหมู่บ้านอย่างแพร่หลายในทศวรรษ 1920 และสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ยิ่งทำให้กิจกรรมเหล่านี้ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม การจลาจลดังกล่าว ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1930 ได้แพร่กระจายออกไปทั่วบริเวณอันกว้างขวางของพม่าตอนกลางและตอนล่าง แม้ว่าการจลาจลดังกล่าวจะไม่เคยเป็นภัยคุกคามอำนาจการปกครองของอังกฤษที่ร้ายแรงแต่อย่างใด แต่การจลาจลก็มิได้ถูกปราบปรามลงอย่างราบคาบโดยสิ้นเชิง จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1932

หากว่าซายา ซาน คือผู้ที่ยืนอยู่ที่ขั้วหนึ่งของลัทธิชาตินิยมของพม่าในทศวรรษ 1930 อีกขั้วหนึ่งของลัทธิชาตินิยมที่ตรงกันข้ามกับของซายา ซาน ก็กำลังพัฒนาขึ้นมา ชาตินิยมนี้อยู่ในรูปขบวนการที่มีความคิดรุนแรง ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาและเกิดขึ้นในเมือง เป็นขบวนการที่ได้รับความสนใจจากนักศึกษามหาวิทยาลัยที่ยังเยาว์วัยมากเป็นพิเศษ นักศึกษาเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากลัทธิสังคมนิยม ลัทธิมาร์กซ์และกระแสอื่น ๆ ของความคิดของตะวันตก ในกลางทศวรรษ 1930 การนัดชุมนุมของนักศึกษาครั้งใหญ่ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่มหาวิทยาลัยร่างกุ้ง นักเคลื่อนไหวหนุ่มสาวเหล่านี้ ยังได้เข้ายึด โดบามา เอเชียโยน หรือสมาคมพวกเราชาวพม่า อันเป็นองค์กรชาตินิยมที่ก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1930 โดยผู้นำที่อาวุโสกว่า ผู้นำนักศึกษา ใช้คำนำหน้าตนเองว่า*ทะขิ่น* (คำ ๆ นี้ มีความหมายว่า "นาย" – เป็นฉายาที่ปกติแล้ว สงวนไว้ให้สำหรับชาวอังกฤษผู้ปกครองอาณานิคม) ในหมู่นักศึกษาเหล่านี้ มีบุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นผู้นำที่มีความสามารถและได้รับการยอมรับถืออย่างสูง คือ ออง ซาน (การที่ออง ซานถูกลอบสังหารในค.ศ.1947 มีผลสะท้อนอย่างรุนแรงต่ออนาคตของพม่า

เนื่องจากเขาเป็นผู้นำนักชาตินิยมคนสำคัญเพียงคนเดียวเท่านั้น ที่ให้ความไว้วางใจต่อชนกลุ่มน้อยที่มิใช่ชาวพม่า) ผู้นำอีกคนหนึ่งในกลุ่มนักศึกษาคือ อู นุ ซึ่งต่อมา ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของพม่ายุคหลังการปกครองของอังกฤษ (และหลังการปกครองของญี่ปุ่น) อู นุ จะยังคงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองเรื่อยมาจนกระทั่งถึงตอนที่เกิดความวุ่นวายอย่างสาหัสในปลายทศวรรษ 1980

เช่นเดียวกับนักศึกษาที่เป็นนักเคลื่อนไหวเมื่อทศวรรษก่อน พวก*ทะขิ่น*พยายามหาทางรวมกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดในพม่าเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทว่าวิธีคิดของพวกเขา ก็เช่นเดียวกับนักศึกษารุ่นก่อน คือให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับเรื่องที่เป็นพื้นฐานหลักของชาวพม่า และคิดหมายที่จะให้กลืนชนกลุ่มน้อย *ทะขิ่น*ใช้คำขวัญว่า “พม่าเป็นประเทศของเรา วรรณคดีพม่า คือวรรณคดีของเรา ภาษาพม่า คือภาษาของเรา รักประเทศชาติ ยกมาตรฐานของวรรณคดีของเรา เคารพภาษาของเรา”[27] ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องนี้ประการหนึ่ง คือความคิดริเริ่มที่จะรวมบริเวณต่าง ๆ ที่อยู่ตาม ชายขอบให้เข้ามาอยู่กับส่วนที่เป็นพม่าแท้ นักชาตินิยมชาวพม่า ให้เหตุผลว่า อังกฤษดำเนินนโยบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” นโยบายนี้สร้างความวุ่นวายให้แก่รัฐที่เคยรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาในประวัติศาสตร์ นักชาตินิยมพม่าเหล่านี้ปฏิเสธข้อโต้แย้งของอังกฤษที่ว่า เอกภาพการปกครองที่มีเอกภาพอย่างจำกัด ซึ่งนำมาใช้ในทศวรรษ 1920 นั้น เป็นสิ่งที่คิดทำกันขึ้นมาใหม่ หาได้มีมาแต่ดั้งเดิมไม่

เมื่อการปลุกเร้าแนวคิดชาตินิยมทวีขึ้นในตอนปลายทศวรรษ 1930 รวมทั้งการเดินขบวนและนัดชุมนุมประท้วงกันอยู่เนือง ๆ ของนักศึกษาและคนงาน อังกฤษจึงตอบสนองด้วยการปฏิรูปการปกครองอีกรอบหนึ่ง คณะกรรมาธิการพิจารณากฎหมายของอินเดีย (รู้จักกันในนามคณะกรรมาธิการไซมอน) ได้ทบทวนระบอบสองอำนาจอีกครั้งหนึ่งในตอนปลายทศวรรษ 1920 และได้แนะนำให้แยกพม่าออกจากอินเดีย การประชุมโต๊ะกลมเรื่องพม่าที่จัดขึ้นที่ลอนดอนในค.ศ.1931-1932 ก็แนะนำเช่นเดียวกัน ในพม่า ความรู้สึกต่อต้านการแบ่งแยกดังกล่าว รุนแรงเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้เพราะได้เชื้อจากความไม่ไว้วางใจในเหตุจูงใจของอังกฤษกันโดยทั่วไป การดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถูกผัดผ่อนไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1937 เมื่อพม่าแยกตัวออกจากอินเดียในท้ายที่สุด และรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ให้อำนาจการปกครองตนเองแก่ชาวพม่าเพิ่มขึ้นอย่างมาก บา มอว์ ผู้ดำเนินงานแนวชาตินิยมอย่างโชกโชนมาก่อน ได้เป็นนายกรัฐมนตรีใน “ฝ่ายปกครองของพม่า” ซึ่งรับผิดชอบต่อเรื่องราวที่มีสำคัญน้อยกว่า เช่นเรื่องสาธารณสุขและการศึกษา ในขณะที่อังกฤษยังคงสงวนส่วนที่สำคัญทางการปกครองไว้หลายประการ—ที่สำคัญได้แก่กลาโหม การต่างประเทศ เรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับการเงิน และการควบคุม “บริเวณที่กันออกไปต่างหาก” ได้แก่รัฐฉานและภูมิภาคต่าง ๆ ตามพรมแดน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชน กลุ่มน้อยชาติพันธุ์ต่าง ๆ

---

[27] อ้างใน Josef Silverstein, ***Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,*** New Brunswick, 1980, 39.

สมาชิกภายในกลุ่มชาตินิยมฝ่ายต่าง ๆ ที่มีความคิดรุนแรงกว่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกที่ยังเยาว์วัย ไม่พอใจกับการโอนอ่อนที่อังกฤษยอมให้อย่างมีข้อจำกัดเช่นนี้ สมาชิกหัวรุนแรงเหล่านี้ยังคงเรียกร้องต่อไป ให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างให้ถึงรากฐานยิ่งกว่านี้ และเรียกร้องให้อังกฤษให้คำมั่นว่าจะให้เอกราชอย่างสมบูรณ์ภายในอนาคตอันใกล้อย่างพอจะมองเห็นได้ นักเคลื่อนไหวหนุ่มสาวบางคน มีความคับข้องใจทั้งต่ออังกฤษ และต่อผู้นำชาวพม่าที่อาวุโสกว่าจำนวนมาก ซึ่งผู้อาวุโสกว่าเหล่านี้คนหนุ่มสาวมองว่ามีทัศนคติในแบบประนีประนอมเยี่ยงผู้ร่วมมือช่วยเหลือ ดังนั้น คนหนุ่มสาวหนุ่มนี้จึงได้เริ่มคิดในเงื่อนไขของการปฏิวัติ และมองหาแหล่งสนับสนุนที่พอจะเป็นไปได้จากต่างประเทศ นักชาตินิยมชาวพม่าเริ่มต้นสถาปนาการติดต่อกับบุคคลบางส่วนของพรรคก๊กมินตั๋งในจีน พรรคก๊กมินตั๋งนี้เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1930 มิได้ต่อต้านอังกฤษอย่างเด่นชัดแล้ว ทว่าอย่างน้อยที่สุด พรรคนี้ยังสามารถอ้างได้ว่า มีหลักการในการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว พม่าก็พบแหล่งสนับสนุนพวกตนที่แท้จริงในญี่ปุ่น เรื่องนี้ มีปัจจัยของการฉวยโอกาสอยู่เป็นอันมาก ชาวพม่าหนุ่มสาวจำนวนมากที่หันไปหาญี่ปุ่น ต่างเป็นฝ่ายซ้ายในแง่การเมือง แม้ว่าพวกเขาจะยังคงเป็นพุทธศานิกชนอยู่ และมิได้มีจิตใจฝักใฝ่ลัทธินิยมทหารปีกขวาและระบบจักรพรรดิที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในญี่ปุ่นสักเท่าไรนัก (เหตุการณ์กรณีซายา ซาน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงเงาเลือนลางครั้งสุดท้าย ของความนิยมกษัตริย์ที่มีอยู่ในสภาวการณ์ที่เป็นอยู่ในพม่า) แต่ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางด้านอุดมการณ์ ผู้มีความคิดแนวชาตินิยมหัวรุนแรงชาวพม่าและผู้ฝักใฝ่ลัทธิขุนศึกชาวญี่ปุ่นที่มีความคิดแนวอนุรักษนิยม ต่างมีความสนใจร่วมกัน ทั้งสองฝ่ายต้องการโค่นล้มอำนาจการปกครองของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นเต็มใจที่จะให้อาวุธและการสนับสนุนด้านการเงิน และกลุ่มสามสิบสหาย ซึ่งมีออง ซานรวมอยู่ด้วย ก็รับข้อเสนอเรื่องความช่วยเหลือ และได้เดินทางอย่างลับ ๆ เพื่อไปฝึกทหารในไฮหนาน ภายใต้การอุปถัมภ์ของญี่ปุ่น กลุ่มสามสิบสหายกลับมายังพม่า ในฐานะ ผู้นำของกองทัพกู้เอกราชพม่า พร้อมกับญี่ปุ่นที่บุกเข้ามาในค.ศ.1942 อย่างไรก็ดีเมื่อชะตาของญี่ปุ่น ตกต่ำลงไป กลุ่มสามสิบสหายจึงเปลี่ยนข้างในตอนท้ายและหันมา “เป็นพันธมิตร” กับชาวอังกฤษซึ่งเป็นอดีตศัตรู บุคคลสำคัญทางด้านการเมืองและการทหารของพม่าในยุคหลังสงครามเป็นผู้ที่มาจากกลุ่มเล็ก ๆ สามสิบคนนี้เอง

เรื่องราวคร่าว ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมแนวชาตินิยมและการต่อต้านอาณานิคมในพม่า ในช่วงเวลาหลายทศวรรษก่อนที่จะเกิดสงครามแปซิฟิค บ่งชี้ถึงแนวเหตุการณ์อย่างกว้าง ๆ อยู่สามแนว แนวหนึ่ง คือการที่ขบวนการชาตินิยม ประสบกับความวุ่นวายและยุ่งเหยิงอยู่เนือง ๆ เพราะการแบ่งพรรคแบ่งพวก การแบ่งพรรคแบ่งพวกนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุด้านตัวบุคคล เรื่องความไม่ลงรอยกันในแนวนโยบาย และจากสภาวะการแบ่งแยกอย่างเป็นขั้วตรงกันข้ามกัน เช่นความแบ่งแยกระหว่างเมืองกับชนบท ระหว่างแนวการยึดจารีตประเพณีโบราณกับแนวสมัยใหม่นิยม และระหว่างแนวศาสนากับแนวทางโลกย์ สิ่งที่ทำให้สาเหตุของการแบ่งพรรคแบ่งพวกต่าง ๆ เหล่านี้ ยิ่งเป็นเรื่องเลวร้ายรุนแรงหนักขึ้นไปอีก คือ

ปัญหาการรวมกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในขบวนการทางการเมืองที่ชาวพม่ามีอิทธิพลครอบงำอยู่และ ในท้ายที่สุด เข้ามาสู่องค์อำนาจรัฐที่มีชาวพม่ามีอิทธิพลครอบงำอยู่ กลุ่มชนชาติต่าง ๆ นี้มีทั้งชนพื้นถิ่นมาแต่เดิมและที่เพิ่งเข้ามาถึงใหม่ ปัญหานี้ ยังคงเป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกแม้ในช่วงภายหลังเมื่อพม่าได้รับเอกราชแล้ว แนวเหตุการณ์อย่างที่สอง คือการปรากฏขึ้นมาของลัทธิเน้นหนักเรื่องทางโลกย์ที่มีลักษณะค่อนข้างรุนแรงและสุดโต่ง ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่ทิศทางของขบวนการชาตินิยมยุคแรก ๆ ที่มีลักษณะยึดจารีตประเพณีและใฝ่ศาสนามากกว่า แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามในเวลาต่อมา (ที่เด่นที่สุดคือในสมัยที่อู นุ เป็นนายกรัฐมนตรี) ที่จะสังเคราะห์สองแนวทางนี้เข้าด้วยกัน และเชื่อมเข้ากับอุดมการณ์ “ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธศาสนา” ของทางการ ในสมัยที่ได้เอกราชแล้วก็ตาม แนวเหตุการณ์สุดท้าย คือการที่อังกฤษในพม่า มีการประนีประนอมกว่าและนุ่มนวลกว่า เมื่อเปรียบเทียบโดยรวมกับประเทศอาณานิคมอื่น ๆ เช่นฝรั่งเศส เป็นต้น การประนีประนอมของอังกฤษเช่นนี้ส่งเสริมให้ขบวนการชาตินิยม อย่างน้อยก็เป็นบางส่วน ได้ดำเนินงานเพื่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงภายในระบบ ทั้งนี้เมื่อรวมกับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและปัจจัยอื่น ๆ แล้ว ก่อให้เกิดปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งทำให้ลัทธิชาตินิยมในพม่ามีลักษณะรุนแรงและสุดโต่งในด้านการเมืองน้อยกว่าของบางแห่งเช่นเวียดนามเป็นต้น พม่ารับรูปแบบสังคมนิยมมาแต่ในนาม ทั้งระบอบคอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถเป็นกำลังที่สำคัญขึ้นมาได้เช่นกัน อันที่จริงแล้ว ขบวนการคอมมิวนิสต์พม่า ต้องแตกแยกเพราะการแบ่งพรรคแบ่งฝ่ายทางการเมืองที่ฝังอยู่เป็นเวลานานมาแล้ว การแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายเช่นนี้ ยังส่งผลกระทบกระเทือนต่อการรวมกลุ่มตามหลักอุดมการณ์อื่น ๆ ด้วย และทำให้พม่าต้องสิ้นเปลืองพลังงานมากมายไปกับการต่อสู้ภายใน แทนที่จะเปิดโอกาสให้มีทางเลือกทางการเมืองอื่นที่สามารถเติบใหญ่ขึ้นไปได้เรื่อย ๆ

ลัทธิชาตินิยมโดยชาติพันธุ์ (ลัทธิเชื้อชาติพันธุ์นิยม)

ความแตกต่างทางด้านภาษา ทางด้านการจัดระเบียบสังคมและการเมือง และทางด้านขนบธรรมเนียมในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่คิดเห็นกันมาแต่เดิมว่าคือเครื่องหมายที่บอกถึงความเป็นชาติ และความผูกพันยึดมั่นที่มีมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ความเป็นชาติและความผูกพันระหว่างกันดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ใช้กำหนดหน่วยของการรวมกลุ่มกันตามธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ทว่าประสบการณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้สอดคล้องไปกับสมมุติฐานที่ว่า อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์ เป็นสิ่งที่มิอาจกลับกลายเป็นอื่นไปได้ เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า เคยปรากฏมีกรณีที่ประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงวิธีการพูดจา วิธีการจัดระเบียบทางสังคมและการเมือง และเปลี่ยนแปลงแบบฉบับของชีวิตครอบครัวไปตามยุคสมัย เมื่อสภาวการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคล เปลี่ยนแปลงไป ผู้รวบรวมข้อมูลตัวเลข

เกี่ยวกับสำมะโนประชากรของพม่าในค.ศ.1931 ได้ตั้งข้อสังเกตถึง “ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนอย่างที่สุดของภาษาและลักษณะความแตกต่างระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในพม่า”[28]

แนวโน้มโดยทั่วไปที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็คือการดำเนินกิจกรรมเพื่อต่อต้านระบอบอาณานิคมนั้นจะกระทำภายในอาณาเขตที่ถูกกำหนดขึ้นจากการเข้าควบคุมของยุโรป และกิจกรรมภายในอาณาเขตดังว่านี้ เป็นสิ่งที่ให้แรงกระตุ้นต่อการก่อตั้งรัฐขึ้น และ “ชาติ” ที่เกิดขึ้นมาภายในภูมิภาค ก็พลอยมีแนวโน้มที่จะเป็นประชาคมซึ่งกำหนดขึ้นโดยระบบพื้นที่และระบบการปกครอง อันเป็นผลมาจากการควบคุมของยุโรปนั้นไปด้วย อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมที่มีรากฐานอยู่ที่ชาติพันธุ์ ก็ยังเกิดขึ้นมาจนได้ แม้ว่าจะมีเพียงรัฐเดียวที่ก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานนี้ได้ คือประเทศไทย ซึ่งเป็นประเทศเดียวที่มิได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรง และไม่ได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ที่ประสบการณ์ของการเป็นอาณานิคมดังกล่าว จะนำมาให้ ลัทธิชาตินิยมของชาวมลายูนั้น แม้ว่าจะมีพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมอยู่ แต่ก็พัฒนาขึ้นภายในอาณาบริเวณที่ประชากรชาวมลายูเป็นผู้เสียเปรียบในแง่เศรษฐกิจ และแทบจะมิได้กอปรขึ้นเป็นเสียงส่วนใหญ่ในแง่ของจำนวน และชาวมลายูก็มิได้เป็นพลังทางการเมืองที่สำคัญ จวบจนกระทั่งเวลาล่วงเลยค.ศ.1945 ไปแล้ว กลุ่มวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนประชากรภายในกลุ่มน้อยเกินไป หรือมิฉะนั้น ก็ไม่มีทรัพยากรมากเพียงพอที่จะก่อตั้งรัฐในลักษณะที่จะสามารถอยู่รอดและสร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อไปได้ด้วยตนเอง และลัทธิชาตินิยมโดยอาศัยความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันในบางกรณี ก็มุ่งที่จะรักษาสถานภาพของกลุ่ม ภายในองค์อำนาจทางการเมืองที่ใหญ่กว่า ชุมชนอื่น ๆ เช่นชุมชนชาวกะเหรี่ยงและฉานชุมชนชาวมุสลิมในพม่าและในปัตตานี และชุมชนชาวโมโร ก็ล้วนเป็นพวกที่ต่อต้านแนวโน้มทางการเมืองแนวชาตินิยมที่มีอิทธิพลอยู่ในรัฐที่พวกตนพำนักอาศัยอยู่ ทว่าไม่มีชุมชนใดเลย ที่ประสบความสำเร็จในการก่อตั้งรัฐเอกราชที่ได้รับการยอมรับ ทว่าแต่ละชุมชน ได้ก่อตั้ง “ชุมชนในจินตนาการ” ขึ้นมาได้สำเร็จ และมองตนเองว่า เป็นรัฐชาติที่ยังอยู่ในระหว่างการก่อตั้ง

ลัทธิชาตินิยมไทย

นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ลัทธิชาตินิยมในสภาวการณ์แวดล้อม เช่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักถูกมองว่า มีความหมายเหมือนกันทุกอย่าง กับลัทธิต่อต้านอาณานิคม สยามรักษาเอกราชอย่างเป็นทางการของตนไว้ได้ตลอดช่วงเวลาการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก แม้ว่าจะเป็นเอกราชที่มีขอบเขตจำกัดอย่างยิ่งก็ตาม ดังนั้น สยามจึงไม่สามารถพัฒนาลัทธิชาตินิยมขึ้นมาตามความหมายของการต่อต้านอาณานิคมที่นิยามไว้อย่างแคบ ๆ ได้ “ลัทธิชาตินิยม” ของไทย จึงย่อมมีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนกับที่อื่นใดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่

---

[28] *Census of Burma, 1931,* 178, อ้างใน Silverstein, 8.

หลายประการ และเมื่อเป็นเช่นนี้ ลัทธิชาตินิยมของไทยจึงให้ข้อเปรียบเทียบที่เป็นอุทาหรณ์ พร้อมกับทำให้เกิดคำถามหลายประการเกี่ยวกับนิยามและแบบอย่างของ “ลัทธิชาตินิยม”

“ลัทธิชาตินิยม” ในสยาม อันต่างจากลัทธิรักชาติหรือจิตสำนึกของความเป็นชาติ ที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม อาจระบุได้อย่างมีเหตุผลว่า เริ่มต้นมีมาตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ตลอดทั่วเอเชีย ลัทธิชาตินิยมของสยามก่อตัวขึ้นเพื่อที่เป็นการตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าใจกันว่าเป็นภัยคุกคามจากภายนอก ลัทธิชาตินิยมเมื่อแรกก่อตัวขึ้นนั้น มีลักษณะทั้งในแบบมองการณ์ย้อนไปเบื้องหลัง และมองการณ์ไปข้างหน้าพร้อม ๆ กัน การย้อนกาลเวลาไปสู่อดีตนั้น เน้นหนักที่หายนะครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของไทยเมื่อก่อนหน้านั้นไม่นาน คือการที่พม่าเข้ายึดและทำลายกรุงศรีอยุธยาในค.ศ.1767 เมื่อถึงทศวรรษ 1830 อังกฤษกำจัดพม่าออกไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างที่พม่าจะไม่เป็นภัยต่อรัฐไทยได้อีก แต่ความล่มสลายของอยุธยายังคงยึดกุมจิตสำนึกที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของไทยไว้อย่างมั่นคง (และยังคงยึดกุมอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้) คติสอนใจที่ได้จากความล่มสลายของอยุธยามีอยู่ว่า สาเหตุของการล่มสลายเนื่องมาจากการขาดความ “*สามัคคี*” ในหมู่ชนชั้นสูง คำว่า *สามัคคี*เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษาของอินเดียมีความหมายคร่าว ๆ ว่า “การมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการปรองดองกัน” ความจำเป็นที่จะต้องมีความ “*สามัคคี*” ในหมู่เจ้านายในราชตระกูลและชนชั้นสูง ประกอบกับการยินยอมโดยดุษณีของประชากรส่วนที่เหลือ ที่ทึกทักว่าจะต้องมีตามมา ได้กลายเป็นเนื้อหาสาระที่ปรากฏขึ้นมาบ่อย ๆ ในวิธีคิดของไทย ในขณะที่มีภัยใหม่ ๆ ปรากฏขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า

พระประมุขผู้ปกครองรัฐไทย ทรงมองการณ์ล่วงหน้ามาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1824-1851) แล้วว่า ภัยใหม่ ๆ ของไทยดังกล่าว จะไม่มาจากผู้ที่เป็นคู่ปรับสำคัญมาช้านานของสยาม คือพม่าและเวียดนาม หากแต่จะมาจากตะวันตก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดประเทศต่าง ๆ จากยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส เคยมีบทบาทสำคัญอยู่ในเศรษฐกิจและการเมืองของสยามชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทว่าปฏิกริยาต่อต้านชาวต่างชาติในทศวรรษ 1680 กำจัดอิทธิพลของตะวันตกไปจนหมดสิ้น และอีกหนึ่งร้อยห้าสิบปีต่อจากนั้น ความสนใจและพลังงานของยุโรปส่วนใหญ่ ไปรวมกันอยู่ที่ส่วนหมู่เกาะของภูมิภาค ซึ่งให้โอกาสลู่ทางในด้านการพาณิย์มากกว่า และยุโรปยังมุ่งสนใจและทุ่มเทให้กับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในบริเวณอื่น ๆ ของโลกอีกด้วย สยามซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง ก็มุ่งให้ความเอาใจใส่กับผลประโยชน์และการคบคิดของราชวงศ์ตามที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม นอกจากนี้แล้วก็ยังมีความสนใจเรื่องการค้ากับต่างประเทศซึ่งมีทิศทางมุ่งไปทางจีนมากเป็นพิเศษ และเรื่องการศึกสงคราม ซึ่งกระทำกับพม่าและกับเวียดนาม

“คลื่นลูกที่สอง” ของชาวตะวันตก ซึ่งเริ่มมาถึงสยามกันถี่ยิ่งขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าต่างกันอย่างลิบลับจากพวกที่เคยมาก่อนหน้านี้ หลังจากที่มีการปฏิวัติการเมืองและอุตสาหกรรมในยุโรปและอเมริกาแล้ว ชาวตะวันตกเหล่านี้ก็เปี่ยมล้นไปด้วยทฤษฎีใหม่ ๆ ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ พร้อมกับพกพาเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลิตผลของช่วงระยะเวลาแห่งความก้าวหน้าอย่าง

รวดเร็ว เป็นอาวุธคู่มือเข้ามาด้วย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ช่วงขณะนี้ กลายเป็นจุดรวมความสนใจที่สำคัญเพราะศักยภาพในด้านการค้าของภูมิภาค—ทั้งในฐานะที่เป็นตลาดสำหรับสินค้าจากตะวันตกและเป็นแหล่งที่มาของสินค้าหลากชนิด นอกจากนี้ภูมิภาคแผ่นดินใหญ่ยังเป็นจุดสนใจด้วยเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์ กับด้วยความหวังที่เป็นมายาภาพ ทว่าแสวงหากันอย่างทรหด ว่าจะค้นพบเส้นทางใหม่ ๆ ไปสู่ความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ที่คิดกันว่ามีอยู่ในจีน

การตอบสนองของไทยต่อภัยที่เข้าใจว่าจะมาจากตะวันตก กล่าวกันว่าเป็นการดำเนินนโยบายแบบ “ยินยอม” ไทยยินยอมยกให้ไม่แต่เฉพาะอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น หากยังยกดินแดนให้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วย เนื่องจากรัฐบาลไทยทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับหลายรัฐ และจ้างที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาทำงานให้ โดยจงใจดึงมาจากหลากหลายประเทศอย่างกว้างขวาง นโยบายของไทยจึงมักมองกันว่าเป็นนโยบาย “ถ่วงดุล” คือพยายามหลอกล่อให้ประเทศจักรวรรดินิยมทั้งหลายแข่งขันชิงกันและกัน ในทางปฏิบัติแล้ว นโยบายของสยาม ค่อนข้างพึ่งพิงอังกฤษ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นชาติมหาอำนาจที่ทรงอิทธิพลอยู่ในภูมิภาคนี้ และเป็นชาติซึ่งมีผลประโยชน์ที่สำคัญเป็นเรื่องทางด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ข้อเรียกร้องของอังกฤษจึงสามารถสนองให้ได้โดยไม่ต้องสละอำนาจอธิปไตยให้ไปทั้งหมด ฝรั่งเศสนั้นตรงกันข้าม คือมองกันว่ามีเหตุจูงใจ ไม่เฉพาะแต่ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังมีเหตุจูงใจอย่างแรงกล้าทางด้านศาสนาและการเมือง ฝรั่งเศสแสวงหา “ความรุ่งโรจน์ของจักรวรรดิ” (โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังความวุ่นวายในยุโรปในช่วงค.ศ.1870-1871) ซึ่งสามารถสนองให้เกิดความพอใจได้ ก็แต่เฉพาะโดยการขยายดินแดนออกไปเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตรัสในทำนองอุปมาอุปมัยอันมีชื่อเสียงว่า ทางเลือกที่สยามเผชิญอยู่ คือหากว่าไม่ “ว่ายทวนน้ำขึ้นไปผูกมิตรกับจระเข้ [ฝรั่งเศส] ก็ต้องว่ายออกไปยังทะเล แล้วคอยเกาะปลาวาฬ [อังกฤษ] เอาไว้”[29] เป็นที่กระจ่างชัดว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระมหากษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1932 ต่างทรงเลือกปลาวาฬ อันส่งผลลัพธ์ให้สยามกลายเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิของอังกฤษอย่างไม่เป็นทางการในระดับหนึ่ง ผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ มีอิทธิพลเหนือกว่าสิ่งอื่น ๆ โดยอังกฤษมิได้ใช้อำนาจอธิปไตยอย่างเป็นทางการ

นโยบายของไทยคือการยอมโอนอ่อนผ่อนปรนและปรับตนให้เข้ากับมหาอำนาจที่ตนเข้าใจว่ามีแสนยานุภาพเข้มแข็งที่สุดในภูมิภาค (กล่าวคือ นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ มหาอำนาจเหล่านั้น ได้แก่อังกฤษ ตามมาด้วยญี่ปุ่น และต่อด้วยสหรัฐ) นโยบายนี้ ได้รับการยกย่องว่ามีความยืดหยุ่นและเหมาะกับสภาพการณ์ ขณะเดียวกัน ก็ถูกประณามว่าไร้หลักการ ชาวอเมริกันผู้มาเยือนสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า หยิบยกความเห็นของนักเขียนชาว

---

[29] อ้างใน M.R. Seni Prmoj and M.R. Kukrit Pramoj, ***A King of Siam Speaks,*** Bangkok: Siam Society, 1987, 177-8.

ฝรั่งเศสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มากล่าวอย่างเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าพวกไทยนั้น "ในฐานะศัตรูแล้ว จัดว่าไม่มีอันตราย แต่ในฐานะมิตรแล้ว ไว้ใจไม่ได้"[30] ความรู้สึกดังกล่าว มิได้เป็นผลิตผลของอคติของชาวตะวันตกไปเสียทั้งหมด เรื่องนี้ กล่าวกันว่า แม้นายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงครามของไทยเอง ก็ได้บอกเป็นนัยไว้ในคำตอบของเขา เมื่อมีผู้ถามขึ้นในระยะต้น ๆ ของสงครามแปซิฟิคว่า เป้าที่เป็นศัตรูในการวางแผนปฏิบัติการทหารของไทยคือฝ่ายไหน นายกรัฐมนตรีตอบว่า "ฝ่ายไหนจะแพ้สงครามล่ะ ก็ฝ่ายนั้นแหละ ที่เป็นศัตรูของเรา"[31]

เมื่อเปรียบกับความคลี่คลายของเหตุการณ์ในจีนและญี่ปุ่นในระยะนั้นแล้ว สยามตอบโต้การท้าทายของตะวันตก ในลักษณาการที่แน่ชัดกว่า ด้วยสิ่งที่อาจเรียกได้ว่า เป็น "ขบวนการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ตนเอง" นั่นคือโครงการปฏิรูปภายใน ด้วยความตั้งใจที่จะเปลี่ยนสยามไปเป็นรัฐที่ทันสมัย มีเสถียรภาพ สามารถต่อต้านแรงกดดันจากภายนอกได้ มาตรการปฏิรูปซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นไว้เพียงเล็กน้อย ดำเนินไปอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น แม้ว่าจะด้วยจังหวะก้าวที่ไม่สม่ำเสมอ ในรัชสมัยอันยาวนานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสืบราชสมบัติต่อมา (ค.ศ.1868-1910) มาตรการดังกล่าว มีพิสัยครอบคลุมแขนงต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยสาขาที่น่าจะมีผลลัพธ์ปรากฏให้เห็นได้รวดเร็วมากที่สุด ได้แก่สาขาการคลัง การปกครอง และการสื่อสารคมนาคม เทคโนโลยีต่าง ๆ ของตะวันตก ถูกนำมาใช้ เช่นเดียวกับอาวุธยุทโธปกรณ์ รวมทั้งโครงสร้างในการจัดองค์กรและสถาบัน ปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ก็มีอยู่ด้วยเช่นกัน รวมทั้งลัทธิชาตินิยมที่ตั้งใจส่งเสริม "อย่างเป็นทางการ" ลัทธิชาตินิยมนี้มุ่งเน้นที่การซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และการนำคำใหม่ ๆ มาใช้เป็นศัพท์ทางด้านการเมือง หนึ่งในคำเหล่านั้น คือคำว่า "*ชาติ*" ที่นำมาจากคำในภาษาของอินเดีย คำนี้ เริ่มขยายความหมายดั้งเดิม จากสิ่งที่คล้ายกับ "วรรณะ" หรือ "ชนเผ่า" มาเป็น "ประชาชน" หรือ "เชื้อชาติ" และในท้ายที่สุดแล้ว มีความหมายในภาษาไทยเท่ากับ "ประชาชาติ" (ซึ่งให้ความรู้สึกนึกคิดทั้งในแง่ประชาชนและดินแดน)

"ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" นี้ หมายไปถึงได้หลายอย่าง เช่น "ลัทธิชาตินิยมของชนชั้นสูง" หรือ "ลัทธิชาตินิยมแบบ*ศักดินา*"[32] ลัทธิชาตินิยมแบบนี้ เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จ

---

[30] อ้างใน Howard Malcolm, ***Travels in South-Eastern Asia,*** 2nd edn, Boston, 1839, II. 129.

[31] อ้างใน Benjamin A. Batson, "The Fall of the Phibun Government, 1944," JSS, 62, 2 (July 1974) 100 n. 23.

[32] คำว่า "ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" ถูกนำมาใช้ในผลงานอย่างเช่น Anderson, ***Imagined Communities,*** ch.6. และ Kullada Kesboonchoo, "Official Nationalism under King Chulalongkorn," paper presented at the International Conference on Thai Studies, Bangkok, 1984, และ "Official Nationalism under King Vajiravudh," paper presented at the International Conference on Thai Studies, Canberra, 1987; คำว่า "ลัทธิชาตินิยมของชนชั้นสูง" (elite nationalism) มีใช้ใน David K. Wyatt, ***Thailand: A Short History,*** New Haven, 1984, ch. 8; ส่วนคำว่า "ลัทธิชาตินิยมแบบศักดินา" (***sakdina*** nationalism) มีใช้ใน Chatthip Nartsupha,

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1910 ถึงค.ศ.1925) ทรงเพิ่มความเข้มข้น ปรับให้เป็นทางการและสร้างเป็นสถาบันขึ้นมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ทรงได้รับการศึกษาในต่างประเทศ ระหว่างที่ทรงพำนักอยู่ในอังกฤษเป็นเวลานาน และระหว่างเสด็จพระราชดำเนินไปยังส่วนอื่น ๆ ของยุโรปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งอเมริกาและญี่ปุ่น พระองค์ทรงได้รับความคิดและอคติของตะวันตกในยุคสมัยนั้นมากมายหลายอย่าง ซึ่งพระองค์ทรงนำมาผสมผสานเข้ากับจารีตประเพณีบางอย่างของไทย จนออกมาเป็นอุดมการณ์ระดับชาติที่ค่อนข้างมีหลายสิ่งหลายอย่างปะปนกันอยู่ พระองค์ทรงสืบเนื่องการส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกในหลาย ๆ ด้าน ขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงให้การเน้นอย่างใหม่แก่ “ความเป็นไทย” หรือลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรมนี้เน้นสิ่งที่อ้างว่าเป็นค่านิยมและขนบประเพณีของไทย ร่วมไปกับวิสัยทัศน์ที่ค่อนข้างเพ้อฝัน เกี่ยวกับอดีตของไทย ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคนในยุคสมัยของพระองค์ต่างคิดเห็นกันอย่างมั่นใจ โดยมีข้อสงวนเพียงเป็นครั้งคราว ว่าเทคนิคและวิธีการของตะวันตก เป็นสิ่งที่สามารถรับเข้ามาได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย มาตอนนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเตือนว่า การหยิบยืมจากวัฒนธรรมตะวันตกมากเกินไปและโดยไม่เลือกสรรนั้น อาจทำให้คนไทยอาจจะหมดความเป็น “ไทย” ลงไปได้ ภัยคุกคามตามที่เข้าใจกันอีกอย่างหนึ่ง คือชนกลุ่มน้อยชาวจีน ซึ่งมีจำนวนมากพอสมควรและกำลังเติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในเรื่องจำนวนและในเรื่องอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการปฏิวัติปีค.ศ.1911 ในจีนแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมองเห็นว่า คนจีนเป็นผู้ยึดถือค่านิยมทางการเมืองและวัฒนธรรมอันมีลักษณะต่างด้าว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหาทางต้านภัยเหล่านี้ ไม่ว่าภัยจากตะวันตกหรือภัยจากคนจีน ด้วยการส่งเสริมค่านิยมในการทำสงคราม การให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และที่ทรงส่งเสริมอย่างยืนกรานอย่างที่มากสุด คือความเชื่อถือศรัทธาในการปกครองของชนชั้นสูงที่ลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ โดยพระองค์จะทรงเน้นที่ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อกษัตริย์และราชบัลลังก์เหนือสิ่งอื่นใด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลว่า สถานภาพของกษัตริย์นั้นสูงส่งเสียจนกระทั่งสยามไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องชนชั้น มีแต่กษัตริย์กับ “คนทั่วไป” เท่านั้น ซึ่งเป็นความแตกต่างจากตะวันตก ลัทธิอุดมการณ์เช่นนี้ ได้รับการสรุปรวบยอดเป็นคำขวัญว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” อันเป็น “สถาบันพื้นฐานสามสถาบัน” ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ

Suthy Prasartset, and Montri Chenvidyakarn, eds, ***The Political Economy of Siam 1910-1932,*** Bangkok, 1978, 31. คำว่า “ศักดินา” มีความหมายตรงตัว หมายถึงระบบที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ในการควบคุมไพร่พล ซึ่งมีการแจกแจงการจัดลำดับชั้นที่ลดหลั่นกันอย่างพิถีพิถัน คำนี้ นักวิจารณ์ในแนวลัทธิแก้สมัยใหม่ นำมาใช้จนมีท่วงทำนองในแบบอนุรักษนิยม ในลักษณะของการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และเป็น “ฟิวดัล” กลาย ๆ

สถาบันทั้งสามนี้ จะได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่องอีกเป็นเวลาหลายทศวรรษต่อจากนี้ ในฐานะหลักการชี้นำของรัฐและสังคม โครงการนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรงส่งเสริมอย่างแข็งขันและอย่างเป็นการส่วนพระองค์ โดยผ่านข้อเขียนของพระองค์เองซึ่งมีอยู่มากมาย นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมโดยการมีกระแสพระราชดำรัสต่อสาธารณชน และโดยการก่อตั้งองค์กรเช่น กองเสือป่า ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์กรทหาร รวมทั้งทรงกระทำผ่านช่องทางการโฆษณาชวนเชื่ออื่น ๆ อีกมากมาย

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำสยามเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ 1 ในค.ศ.1917 โดยอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตร การเข้ามีส่วนร่วมทางการทหารในระดับย่อย ๆ ของสยาม ได้รับแรงจูงใจสำคัญมาจากข้อพิจารณาทางด้านการทูตที่เหมาะกับสถานการณ์ขณะนั้น เช่นความปรารถนาที่จะได้เป็นสมาชิกผู้ก่อตั้งองค์การสันนิบาตชาติ และการเริ่มต้นดำเนินการรณรงค์เพื่อขจัดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและอภิสิทธิ์อื่น ๆ ที่ยกให้แก่มหาอำนาจตะวันตกตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ได้ทำไว้ การรณรงค์นี้ ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นบุคคลที่เป็นหัวข้อการถกเถียงทั้งในอดีตและจนในปัจจุบันนี้ ข้อถกเถียงมีทั้งในแง่บทบาทอันกว้างขวางในฐานะพระมหากษัตริย์ และในเรื่องที่แคบกว่านั้น คือชนิดของ “ลัทธิชาตินิยม” ที่ได้ทรงนำเสนอขึ้นมา สำหรับผู้ที่นิยมยกย่องพระองค์และในงานเขียนประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการที่มีในเวลาต่อมา พระองค์ทรงได้รับความเคารพบูชาในฐานะที่เป็น “บิดาแห่งลัทธิชาตินิยมของไทย” นักวิจารณ์ต่างกล่าวชี้ถึงลักษณะของความเป็นชนชั้นสูงที่มีอยู่อย่างรุนแรงและหนักหน่วงในลัทธิชาตินิยมของพระองค์ ตามหลักลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ ประชาชนมิได้อยู่ในฐานะพลเมือง หากเป็นราษฎรใต้บังคับบัญชา ขณะเดียวกัน ความผูกพันทางสังคม ก็เป็นไปในแนวตั้ง มิใช่แนวนอน นอกจากนี้แล้ว ลัทธิชาตินิยมประเภทนี้ ยังมีลักษณะกีดกันในเรื่องชาติพันธุ์และศาสนา ทั้ง ๆ ที่เป็นลัทธิชาตินิยมที่คิดสร้างขึ้นมาภายในองคภาวะทางการเมืองที่ดำรงอยู่แล้วในขณะนั้น และยังเป็นองคภาวะที่มีประวัติความเป็นพหุลักษณ์ในทางวัฒนธรรมมาเป็นเวลายาวนานด้วย นอกจากนี้ นักวิจารณ์ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้ทรงมีความเห็นในเชิงสนับสนุนขบวนการชาตินิยมอื่น ๆ พระองค์จะทรงวิพากษ์อย่างรุนแรง ด้วยเหตุผลที่ว่า โดยทั่วไปแล้ว ชาวเอเชียไม่เหมาะสมที่จะปกครองกันเอง อาจเป็นได้ว่า ยกเว้นเฉพาะกรณีที่อยู่ภายใต้การปกครองของชนชั้นสูงที่มีลักษณะเป็นเอกาธิปไตย ดังที่มีมาตามจารีตประเพณีเท่านั้น

หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตในค.ศ.1925 เครื่องหมายของลัทธิชาตินิยมที่รัฐเป็นผู้อุปถัมภ์อย่างค่อนข้างจะหรูหราของพระองค์ มีท่วงทำนองอ่อนลงไปมาก เรื่องนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากบุคลิกภาพ กล่าวคือ ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1925 ถึงค.ศ.1935) ไม่ทรงโปรดความโอ่อ่า พิธีการและการอยู่ในสายตาของสาธารณชน มากในระดับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญด้วยความภาคภูมิพระทัย นอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากนโยบายด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากรัชกาล

ใหม่ ต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง ซึ่งส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะการใช้จ่ายมากเกินควรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเข้าใจว่าเนื่องจากความตกต่ำในเกียรติภูมิของระบอบกษัตริย์ด้วย รัชกาลใหม่ ตอบสนองด้วยการรื้อถอนโครงการต่าง ๆ หลายอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวลงอย่างรอบคอบ ซึ่งรวมทั้งกองเสือป่าและลัทธิชาตินิยมตามแนวพระราชดำริในด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ ส่วนที่เป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญบางประการ อย่างเช่น คำขวัญสูตร “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ได้รับการรักษาให้คงไว้ ทว่าในลักษณะที่เก็บเนื้อเก็บตัวยิ่งกว่าเดิมมาก และคำขวัญที่มีลักษณะแข็งขันยิ่งกว่าคือ “สยามเพื่อชาวสยาม” ซึ่งเคยได้ยินกันเป็นครั้งคราว ในช่วงเวลาหลายปีก่อนหน้านี้ ก็ถูกนำมากล่าวขานกันมากขึ้น รัชกาลใหม่นี้ มีการดำเนินการในบางเรื่องที่เกินเลยไปจากการประณามอย่างขึงขัง ทว่าเพียงด้วยโวหาร ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-เจ้าอยู่หัว เช่นการกำหนดข้อบังคับเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีน ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศต่อสาธารณชนว่าทรงหันกลับมาเน้นที่ความสมัครสมานกันในด้านเชื้อชาติและมิตรภาพ อันเป็นลักษณะแบบฉบับของพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวโดยรวมแล้ว สิ่งที่เห็นกันในรัชกาลสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือการละทิ้งโครงการชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไป อย่างไรก็ดี โครงการนี้ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อย่างแข็งขัน ด้วยฝีมือของผู้นำทางทหาร ที่ขึ้นมามีอำนาจในช่วงเวลาหลายปี ภายหลังการรัฐประหารในปีค.ศ.1932 อันเป็นการรัฐประหารครั้งที่ได้ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง

ในสยามตั้งแต่ก่อนค.ศ.1932 มานานแล้ว จะมีบุคคลผู้มีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตในแบบอื่น ๆ ซึ่งมิได้เห็นชอบกับความต่อเนื่องอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของระบอบเผด็จการที่มีเมตตา หรือ “ลัทธิชาตินิยมจากเบื้องบน” ตามแบบอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปีค.ศ.1885 อันเนิ่นนานมาแล้วนั้น กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีประสบการณ์ในยุโรป ได้ถวายคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงเปลี่ยนแปลงระบบ อย่างค่อนข้างถอนรากถอนโคนโดยส่วนเปรียบเทียบ ซึ่งรวมถึงการให้ริเริ่มใช้ระบบรัฐสภาและระบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบ และทรงแสดงให้เห็นว่าทรงมีความเห็นพ้องกับความคิดของพวกเขา แต่ทรงให้เหตุผลโต้แย้งว่า สยามยังไม่พร้อมสำหรับนวัตกรรมเหล่านั้น เทียนวรรณ นักวิจารณ์สังคม (มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1842-1915) ซึ่งมีหลายครั้งหลายครา ได้รับความอุปถัมภ์จากพวกเจ้าในระดับหนึ่ง ก็เคยเรียกร้องในทำนองเดียวกัน เทียนวรรณต้องการให้มีการสร้างความทันสมัยในด้านการเมืองและปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวางตามแบบของตะวันตก การจลาจลในชนบท เกิดขึ้นมาเป็นระลอก ในทศวรรษ 1890 และในค.ศ.1901-1902 โดยมีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป การจลาจลเหล่านี้ ท้าทายอำนาจการปกครองของส่วนกลาง และอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ แม้ว่าในช่วงนี้ ลัทธิอุดมการณ์ทางการเมืองของ

รัฐ หันไปมองหาอดีตตามความคิดในอุดมคติ และคิดจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมใหม่ เช่นในยุคพระศรีอาริย์ มากกว่าจะมองหาแบบอย่างจากต่างประเทศ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การท้าทายอำนาจส่วนกลางดังกล่าวสามารถตอบรับ เมินเฉยหรือปราบปราม ได้อย่างสะดวกพอสมควร ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว การท้าทายในรูปลักษณ์เช่นนี้ มีลักษณะไม่ยอมอ่อนข้อมากขึ้น ทำลายล้างมากขึ้น และในท้ายที่สุด สามารถโค่นล้มระเบียบแบบแผนของจารีตเดิมลงได้ สิ่งที่แสดงออกให้ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุด ถึงความไม่พอใจที่เพิ่มขึ้นทุกที ในสมัยก่อนค.ศ.1932 ได้แก่ “กบฏร.ศ. 130 [ค.ศ. 1912]” อันเป็นแผนการของนายทหารระดับล่างกลุ่มหนึ่ง กับพลเรือนอีกไม่กี่คน เพื่อยุติการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พวกกบฏมุ่งหมายที่จะถอดถอนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวออกจากราชบัลลังก์ และที่สำคัญก็คือนอกเหนือจากความคับแค้นโดยส่วนตัวแล้ว ผู้ก่อการได้ยกตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้นในยุโรป ญี่ปุ่น และการโค่นล้มการปกครองโดยพระจักรพรรดิในจีนที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นไม่นาน ตัวอย่างเหล่านี้คือมาตรฐานที่ควรนำมาใช้วัดระดับ “ความล้าหลัง” ของสยาม “กบฏร.ศ.130” ถูกเปิดเผยให้รัฐบาลได้ทราบและกำจัดลงได้โดยเร็วตั้งแต่ต้นมือ แต่ถึงกระนั้น การกบฏครั้งนี้ก็เป็นเครื่องหมายที่ชี้บอกถึงความตื่นตัวในหมู่ชนชั้นกลางที่ลึกซึ้งยิ่งกว่า ชนชั้นกลางเหล่านี้กำลังก่อตัวขึ้นมา ภายในระบบราชการและในบางอาชีพและบางวิชาชีพ กลุ่มบุคคลสำคัญในชนชั้นใหม่นี้ ประกอบด้วยนักศึกษาที่กลับมาจากต่างประเทศ และต่อไปในกาลข้างหน้า กลุ่มบุคคลดังกล่าว จะมีบทบาทอย่างมากซึ่งไม่สมกับจำนวนที่ค่อนข้างน้อยของ

เขา ในการกำหนดพัฒนาการในอนาคตของสยาม การศึกษาในต่างประเทศ ซึ่งครั้งหนึ่ง แทบจะมีจำกัดอยู่เฉพาะแต่โอรสของกษัตริย์และบุคคลในตระกูลผู้ดีเก่าเท่านั้น ค่อย ๆ กลายมาเป็นโอกาสที่เปิดให้แก่ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมที่กว้างขวางยิ่งขึ้นทีละน้อย ประสบการณ์ของนักศึกษาที่มิใช่ชนชั้นสูงในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศส แตกต่างมากขึ้นเป็นลำดับจากของนักศึกษารุ่นก่อนหน้านี้ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลจงใจขัดขวางการไปศึกษาในฝรั่งเศส ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นศัตรูกับชาติฝรั่งเศส ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ความเป็นศัตรูนี้ได้รับการเสริมให้หนักแน่นยิ่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ความไม่นิยมฝรั่งเศสเนื่องมาจากรัฐบาลหวาดระแวงลัทธิเสรีนิยมของฝรั่งเศสกับสถาบันสาธารณรัฐ ทว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ สยามกับฝรั่งเศส ได้กลายเป็น “พันธมิตร” กัน และชื่อเสียงและเกียรติภูมิของฝรั่งเศสในศาสตร์ด้านการทหาร ก็เพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่ในเยอรมนีและรัสเซีย ซึ่งเคยเป็นจุดหมายปลายทางของนักศึกษาไทยจำนวนหนึ่งมาแต่เดิม ก็ล้มล้างระบอบกษัตริย์กันไปเสียหมดแล้ว นอกจากนี้ ยังมีข้อพิจารณาในทางปฏิบัติด้วยเช่นกัน กล่าวคือประมวลกฎหมายของไทย กำลังอยู่ในระหว่างการร่างขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยกฎหมายนโปเลียนเป็นพื้นฐาน และด้วยความช่วยเหลือจากที่ปรึกษาด้านกฎหมายชาวฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้ ในทศวรรษ 1910 และ 1920 รัฐบาลจึงส่งนักศึกษาชาว

ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักศึกษาด้านกฎหมายและการทหารไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศสในจำนวนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยนักศึกษาส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่ได้รับทุนของรัฐบาล ตามแบบฉบับทั่วไปนั้น นักศึกษาเหล่านี้ เป็นผู้มีพื้นเพมาจากชนกลุ่มน้อยที่มีอภิสิทธิ์ แต่อยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าชนชั้นสูง สำหรับนักศึกษาที่มีพื้นเพมาจากราชตระกูลกับผู้ดีตระกูลสูงกว่านี้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาทุนส่วนตัวนั้น ส่วนใหญ่เป็นอันมากยังคงนิยมไปศึกษากันในอังกฤษมากกว่า เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในอดีต

นักศึกษาในฝรั่งเศส ได้สัมผัสกับอิทธิพลที่ “มีลักษณะทำลายล้างระบอบการปกครอง” จริง ๆ ดังที่นักอนุรักษนิยมบางคนกลัวอยู่ – นั่นคืออิทธิพลของระบอบสาธารณรัฐและที่มีลักษณะรุนแรงยิ่งกว่าคือ หลักคำสอนตามแนวคิดสังคมนิยมและมาร์กซิสต์ นักศึกษาไทยในฝรั่งเศสได้ติดต่อกับนักชาตินิยมชาวเอเชียกลุ่มต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นักชาตินิยมเหล่านี้มุ่งมั่นอุทิศตนเพื่อที่จะกอบกู้เอกราชให้แก่บ้านเกิดเมืองนอนของตน ซึ่งเป็นอาณานิคมอยู่ในขณะนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือการก่อตั้งองค์กรของนักศึกษาไทยในระยะเริ่มต้นขึ้นในกลางทศวรรษ 1920 ด้วยความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในสยาม นักศึกษาซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งเพียงหยิบมือเดียวนี้ มองว่าสยามมีความล้าหลังโดยส่วนเปรียบเทียบ ในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง พวกเขามองเห็นว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแทบไม่มีเหลืออยู่ที่ใดแล้วในโลก เป็นสิ่งที่ผิดยุคผิดสมัยมากขึ้นทุกที และหากพิจารณาในระดับที่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัวมากยิ่งขึ้นแล้ว พวกเขายังมองเห็นด้วยว่า แม้ว่าจะมีระดับความรู้ความชำนาญทางด้านเทคนิคสูง แต่โอกาสลู่ทางที่ตนจะเจริญก้าวหน้าในงานอาชีพ ภายในระบบกึ่งศักดินา (ฟิวดัล) ของสยาม ก็มีอยู่จำกัด

สถานการณ์เกี่ยวกับลู่ทางอาชีพของคนรุ่นใหม่นี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับครรลองที่ค่อนข้างจะขมวดม้วนเป็นวงของการเมืองในระบบกษัตริย์อยู่สักหน่อย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ที่ต้องทรงต่อสู้กับอำนาจอันกว้างขวางของตระกูลชนชั้นสูงเก่าแก่ที่มีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักและในหน่วยงานสำคัญ ๆ มานาน พระองค์จึงทรงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการหาบุคคลที่ทรงคิดว่าจะสามารถวางพระทัยได้ ซึ่งได้แก่พระญาติพระวงค์ –มาบรรจุลงในตำแหน่งสำคัญ ๆ เมื่อแรกนั้น บุคคลดังกล่าว ได้แก่พระอนุชาและพระอนุชาต่างพระมารดา และในสมัยท้าย ๆ ของรัชกาลของพระองค์ก็ได้แก่พระราชโอรสของพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความสัมพันธ์ย่ำแย่กับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ส่วนใหญ่ รวมทั้งกับพระราชมารดาของพระองค์เอง พระองค์ทรงทำให้กระบวนการนี้พลิกผัน ด้วยการที่ทรงพึ่งพาอาศัยสามัญชนมากยิ่งขึ้น ทว่าพื้นฐานที่ทรงใช้ในการเลือกตัวบุคคลจำนวนมาก ซึ่งได้แก่ความสามารถพิเศษในด้านศิลปะ และความสัมพันธ์โดยส่วนตัวที่คนเหล่านี้มีกับองค์พระมหากษัตริย์ ย่อมยากที่จะทำให้ระบบการปกครองโดยผู้มีความสามารถเกิดขึ้นมาได้ การที่บุคคลที่พระมหากษัตริย์โปรดปราน ได้มียศถาบรรดาศักดิ์และได้เลื่อนตำแหน่งทางราชการสูงขึ้นมาอย่างรวดเร็ว ย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจขึ้นในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์และพวกขุนนางเก่า อย่างเลี่ยงไม่พ้น มิใช่เรื่องผิดปกติแต่อย่างใด ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่ง

ขาดประสบการณ์ ทรงหวนกลับไปหาบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเมินเสียเป็นส่วนใหญ่มาก่อน ทว่าผลลัพธ์ตามที่เข้าใจกันนั้น ปรากฏออกมาในรูปของ “ระบอบการปกครองของพระบรมวงศานุวงศ์” อันเป็นระบอบซึ่งสามัญชนที่มีความสามารถพิเศษ ได้พบว่า หนทางอาชีพของตนถูกขัดขวาง เพราะตำแหน่งสูงสุดในระบบราชการ ถูกพวกเจ้าผูกขาดไว้แทบจะทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแขนงต่าง ๆ อย่างเช่นการทหาร นักศึกษาในฝรั่งเศสเฝ้ามองแนวโน้มพวกนี้ด้วยความกังวลเพิ่มขึ้นทุกที และยิ่งกังวลหนักขึ้น เนื่องจากเห็นว่า พระมหากษัตริย์และที่ปรึกษาที่เป็นเชื้อพระวงศ์ส่วนใหญ่ของพระองค์ ทรงแสดงออกถึงความนิยมอังกฤษอย่างแรงกล้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยูหัวนั้น แม้ว่าโดยเปรียบเทียบแล้วจะยังทรงพระเยาว์และขาดประสบการณ์ แต่โดยทั่วไปแล้ว พระองค์ทรงมองการณ์ไกลพอที่จะเห็นปัญหาที่รัฐบาลเผชิญอยู่ โชคไม่ดีที่พระองค์ทรงมีประสิทธิภาพน้อยกว่า ในเรื่องการดำเนินมาตรการต่าง ๆ ที่อาจขจัดปัญหาที่ได้ทรงเห็นเหล่านั้นได้ ในบันทึกลับที่ทรงเขียนขึ้นในปีแรกของรัชกาลของพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า “ฐานะของกษัตริย์ กลายเป็นฐานะที่มีความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง กระบวนความคิดเห็นในประเทศนี้ มีสัญญาณบอกให้รู้อย่างแน่ชัดว่า ยุคสมัยของการปกครองแบบอัตตาธิปไตย กำลังงวดลงไปทุกทีแล้ว ฐานะของกษัตริย์จะต้องมั่นคงยิ่งขึ้น ราชวงศ์นี้จึงจะธำรงอยู่ต่อไปได้”[33] ในปีถัดมา เมื่อกิจกรรมทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นนักจัดตั้ง-นักปลุกระดมคนสำคัญในหมู่นักศึกษาในฝรั่งเศส ได้ทำให้เจ้าหน้าที่ทางการเกิดความเอาใจใส่ในตัวเขา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตตามคำร้องให้ยกเลิกการเรียกตัวปรีดีกลับมา โดยได้ตรัสวิจารณ์ว่า พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าปรีดีจะกลายเป็น “อันตรายร้ายแรงต่อรัฐบาล” ขึ้นมาได้ ดังที่ทูตไทยในปารีสได้รายงานมา แต่ “หากรัฐบาลมิได้ใช้เขาในลักษณาการซึ่งเหมาะสมได้สัดส่วนกับความรู้ของเขาแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็อาจคลี่คลายออกมาในแบบที่ไม่พึงปรารถนาได้”[34] ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนจากการวิพากษ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อหลักการทั่วไปของขบวนการชาตินิยมของเอเชีย กล่าวคือ ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้แน่ชัดไปในทางใดทางหนึ่ง หากแต่มีลักษณะระคนกันมากว่า คือทรงมีความเห็นใจในระดับหนึ่ง พร้อมกับประเมินผลประโยชน์ของไทยเอง อย่างที่เหมาะกับสภาพการณ์ว่า

> ตราบเท่าที่ฝรั่งเศสยังคงมีอำนาจปกครองเวียดนามต่อไป อำนาจดังกล่าวก็เป็น “เครื่องป้องกันภัย” อย่างหนึ่งสำหรับสยาม ไม่ว่าเราจะเห็นอกเห็นใจชาวเวียดนามมากสักเพียงไร เมื่อเรา

---

[33] อ้างใน Benjamin A. Batson, ***The End of the Absolute Monarchy in Siam,*** 1984, 288.

[34] อ้างใน ibid., 79.

> คิดถึงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นมาแล้ว เราก็ต้องหวังว่า ชาวเวียดนามจะไม่หลุดพ้นจากอำนาจของฝรั่งเศสไปได้โดยง่าย"[35]

ในการต่อกรกับสิ่งที่เข้าใจกันว่าเป็นปัญหาและความไม่พอใจที่รัฐบาลเผชิญอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคิดข้อเสนอต่าง ๆ ขึ้นมาหลายประการ เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งรวมถึงการตั้งสถาบันอันเป็นตัวแทนทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และการริเริ่มใช้รัฐธรรมนูญที่จำกัดพระราชอำนาจของกษัตริย์ลงด้วย ร่างมาตรการดังกล่าว ถูกนำมาโต้เถียงกันในรัฐบาลในระดับสูงสุด ทว่าเมื่อทรงเผชิญกับการต่อต้านอย่างรุนแรงจากพระบรมวงศานุวงศ์ผู้อาวุโสและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศคนสำคัญจำนวนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงลังเล จนกระทั่งการปฏิรูปที่ได้เสนอขึ้นนั้น ไม่ทันกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ล้ำหน้าไปก่อน ในรูปของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก และต่อจากนั้น ก็เป็นการรัฐประหารปี ค.ศ.1932 นั้นเอง

ปีท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังมีการพัฒนาขบวนการทางการเมืองที่มีลักษณะสุดโต่งมากยิ่งขึ้น ปรากฏให้เห็นด้วยเช่นกัน ขบวนการดังกล่าว มีทั้งแบบที่มีทิศทางมุ่งไปในแนวสมัยใหม่นิยมและที่มุ่งไปในทางขนบประเพณีนิยม ที่ปลายด้านหนึ่งของความแตกต่างนี้ มีกลุ่มคอมมิวนิสต์ ปรากฏขึ้นในสยามเป็นครั้งแรก แม้ว่าจะมีจำนวนน้อย และสมาชิกเกือบทั้งหมดมาจากชนเชื้อชาติจีนหรือเวียดนาม โดยมีชาวไทยร่วมเกี่ยวข้องด้วยอย่างจำกัดมาก แต่เจ้าหน้าที่ทางการก็มิได้มองเห็นว่าพวกคอมมิวนิสต์นี้เป็นภัยที่ร้ายแรงแต่อย่างใด ที่สุดโต่งไปที่ปลายของอีกด้านหนึ่ง คือการเกิดกบฏ "ผู้มีบุญ" ขึ้นในบริเวณต่าง ๆ ในชนบท โดยแต่ละกรณีมิได้เกี่ยวข้องกัน การกบฏนี้เกี่ยวโยงไปถึงความเชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งมีบางแง่มุม ที่คล้ายคลึงกับการจลาจลที่เกิดขึ้นในค.ศ.1901-1902 และช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ สิ่งที่เด่นสะดุดตาก็คือ เป็นไปได้อย่างไร ที่ขบวนการสองประเภทนี้ ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างเหลือเกินในแง่อุดมการณ์ที่รองรับอยู่ จึงวางข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาของสยามอย่างค่อนข้างคล้ายคลึงกัน นั่นคือการเอารัดเอาเปรียบ และความยากจนยิ่งขึ้นทุกทีของชนชั้นต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในชนบท รวมทั้งข้อสรุปเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาเหล่านี้ – ว่าคือการสมรู้ร่วมคิดกันระหว่างชนชั้นสูงที่ปกครองประเทศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกเจ้า กับพวกจักรวรรดินิยมตะวันตก

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1932 กลุ่มที่เรียกตัวเองว่า "คณะราษฎร์" ได้โค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลง ในแง่การจัดองค์กรแล้ว คณะบุคคลดังกล่าวมาจากนักศึกษาที่เป็นนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมอยู่ในฝรั่งเศสในทศวรรษ 1920 อันที่จริงแล้ว "ราษฎร" แทบจะมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องใน"คณะราษฎร์" นี้เลย และปฏิกริยาของประชาชนทั่วไปต่อรัฐประหารครั้งนี้ ก็มีลักษณะไม่

---

[35] อ้างใน ibid., 177.

ยินดียินร้ายหรือไม่เข้าใจ มากกว่าจะกระตือรือร้น คณะราษฎร์เอง ก็มีสมาชิกอยู่เพียงสัก 100 คน เท่านั้น ขณะเมื่อเข้ายึดอำนาจ (หลังจากนั้น จำนวนก็เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด) ภายในคณะราษฎร์ มีการแบ่งแยกกันอยู่ระหว่างฝ่ายพลเรือนที่มีความคิดแนวเสรีนิยมมากกว่า กับฝ่ายทหาร ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีความคิดแนวอนุรักษนิยม และในระยะแรก คณะราษฎร์ก็มีความไม่มั่นใจอยู่อย่างมากว่าจะนำสยามไปในทิศทางใด ในช่วงสุดโต่งเป็นระยะเวลาสั้น ๆ คณะราษฎร์ออกหลักหกประการ ซึ่งประกอบด้วยลู่ทางเกี่ยวกับโครงการเศรษฐกิจระดับชาติที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน ออกคำประกาศด้วยถ้อยคำแข็งกร้าว ในเชิงวิพากษ์รัฐบาลชุดก่อน และเสนออย่างเป็นนัยว่าเป็นไปได้ที่จะกำจัดระบอบกษัตริย์ลงโดยสิ้นเชิง คำประกาศในระยะแรกที่ปรีดีเป็นผู้ร่างนี้ สร้างความตระหนกตกใจขึ้น ไม่เฉพาะในหมู่ผู้สนับสนุนระบอบการปกครองแบบเก่าเท่านั้น หากยังรวมถึงฝ่ายที่มีความคิดแนวอนุรักษนิยมภายในคณะราษฎร์เองด้วย คำประกาศดังกล่าวถูกปฏิเสธ พร้อมด้วยคำขอโทษ ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ จึงกลายมาเป็นนโยบายอย่างเป็นทางการ และช่วงระยะเวลาแห่งความสุดโต่งในความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ก็สิ้นสุดลงไปเป็นส่วนใหญ่ ภายในชั่วเวลาแทบไม่ถึงวันเดียว อีกราวเก้าเดือนต่อมา ปรีดีได้เสนอร่างแผนการเศรษฐกิจของเขา โดยเรียกร้องให้โอนเศรษฐกิจส่วนสำคัญ ๆ เข้าเป็นของรัฐ และให้ดำเนินงานวางแผนด้านเศรษฐกิจที่รวมเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างสูง แผนการนี้ก่อให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อนภายในรัฐบาล ซึ่งในท้ายที่สุด ฝ่ายอนุรักษนิยมก็มีชัยชนะ ผลที่ได้รับประการหนึ่งคือ แผนการเศรษฐกิจฉบับนี้ ถูกตีตราว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” รัฐสภาแห่งชาติ (ฐานอำนาจของปรีดี) ถูกยุบ และมีการงดเว้นใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา ตัวปรีดีเองถูกเนรเทศไปอยู่ฝรั่งเศส

รัฐประหารครั้งที่สอง ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1933 นำพระยาพหลพลพยุหเสนา ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระยาพหลฯ ผู้นี้เป็นผู้นำทหารฝ่ายที่มีความคิดในทางปรองดองมากกว่า ซึ่งมีผลให้มีการเรียกตัวปรีดีกลับมา (แต่มิได้มีการรื้อฟื้นแผนการเศรษฐกิจที่เป็นเรื่องโต้เถียงกันมากฉบับนั้น) ในเดือนตุลาคม ฝ่ายอนุรักษนิยมพยายามก่อการรัฐประหารซ้อนขึ้น ในส่วนหนึ่ง ผู้ก่อการอ้างว่ามีความกังวลต่ออิทธิพลของฝ่ายซ้ายในรัฐบาล การรัฐประหารซ้อนครั้งนี้ ไม่ประสบความสำเร็จ

อันที่จริงแล้ว รัฐบาลมิได้ปรับตัวเอียงไปทางซ้าย หากเอียงไปทางขวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อหลวงพิบูลสงครามมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลวงพิบูลสงครามเป็นสมาชิกของกลุ่มก่อการรัฐประหารมาตั้งแต่ในระยะแรก เมื่อครั้งที่ยังเป็นนักศึกษาวิชาทหารอยู่ในฝรั่งเศสในทศวรรษ 1920 หลวงพิบูลสงครามได้ขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมในค.ศ.1934 พระยาพหลฯผู้ไม่เต็มใจ ต้องทำหน้าที่เป็นพลังคอยคานดุลและไกล่เกลี่ยระหว่างฝ่ายพลเรือนกับฝ่ายทหารมากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งในท้ายที่สุด หลังจากที่ได้ถูกทัดทานมาแล้วหลายหน จากความพยายามครั้งก่อน ๆ ท่านผู้นี้ก็ก้าวลงจากตำแหน่งในที่สุดเมื่อปลายปีค.ศ.1938

การลาออกของพระยาพหลฯ ส่งผลให้หลวงพิบูลสงครามผู้ใฝ่สูง เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี และทำให้เกิดการเริ่มต้นยุคใหม่ของลัทธิชาตินิยมไทย โดยพื้นฐานแล้ว หลวงพิบูลสงครามรื้อฟื้นหลาย ๆ ส่วนของลัทธิชาตินิยมตามแบบอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัวขึ้นมาใหม่ ทว่ามักนำไปดำเนินการอย่างสุดโต่ง ชนิดที่ล้ำเกินกว่าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเจ้าอยู่หัวเองได้ทรงมองการณ์หรือเคยทรงดำเนินการมาก่อน ยิ่งไปกว่านั้น ความก้าวหน้าในด้านการศึกษาและความรู้หนังสือ ยังความหมายถึงว่า ขณะนี้ สื่อสิ่งพิมพ์สามารถเข้าถึงประชาชนให้รับรู้กันอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เทคโนโลยีใหม่คือวิทยุ ซึ่งได้ริเริ่มนำมาใช้ในสยามในทศวรรษ 1920 และทศวรรษ 1930 ทำให้การโฆษณาชวนเชื่ออย่างเป็นทางการ เป็นเรื่องที่สามารถเข้าถึงผู้คนได้มากแม้กระทั่งคนอีกเป็นจำนวนมากมายที่มิได้เป็นผู้รู้หนังสือจนถึงขั้นใช้การได้

แนวทางชาตินิยมของหลวงพิบูลสงคราม คล้ายคลึงกับของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือเป็นชาตินิยมของชนชั้นสูง โดยความแตกต่างอยู่ตรงที่ว่า ศูนย์รวมของความซื่อสัตย์จงรักภักดี มิใช่องค์พระมหากษัตริย์ หากแต่อยู่ที่ตัวหลวงพิบูลสงครามเอง ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นทั้งนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด พระมหากษัตริย์ขณะนั้น ยังทรงพระเยาว์และประทับอยู่ใน ยุโรป อันที่จริงแล้ว ลัทธิบูชา “ผู้นำ” ซึ่งได้รับการส่งเสริมอย่างหนักหน่วงนี้ มีความหมายไม่เพียงเฉพาะลดความสำคัญของ “พระมหากษัตริย์” ลงเท่านั้น หากยังลดความสำคัญของ “ชาติ” และ “ศาสนา” ซึ่งเป็นสถาบันหลักดั้งเดิมอีกสองประการในสถาบันหลักสามประการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว--ลงไประดับหนึ่งด้วย นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการลดความสำคัญของ “รัฐธรรมนูญ” ลงไปด้วย คำ “รัฐธรรมนูญ” นี้ ถูกเพิ่มเติมเข้ามา ในช่วงระยะที่กำลังปลาบปลื้มภายหลังเหตุการณ์ค.ศ. 1932 ใหม่ ๆ โดยถือเป็น “สถาบันพื้นฐาน” ประการที่สี่ ในถ้อยแถลงต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อตอนต้นปีค.ศ.1942 หลวงพิบูลสงครามยกเหตุผลมาพิสูจน์ความถูกต้องและชอบธรรมของปรัชญา “ตามผู้นำ” ของเขา ด้วยการชี้ถึงความเปราะบางที่มองเห็นได้เด่นชัดของ “สถาบันพื้นฐาน” ว่า

> ญี่ปุ่นมีเครื่องยึดมั่นคือพระเจ้าแผ่นดินของเขา ของเราไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดแน่นอน ที่มีอยู่ก็คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ชาติก็ยังไม่มีตัวตน ศาสนาก็ไม่ทำให้คนเลื่อมใสถึงยึดมั่น พระมหากษัตริย์ก็ยังเป็นเด็กเห็นแต่รูป รัฐธรรมนูญก็เป็นสมุดหนังสือ เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องยึดไม่ได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี…[36]

แง่มุมที่สองของอุดมการณ์ในยุคของหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งย้อนกลับไปพูดเหมือนเช่นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การเป็นลัทธิชาตินิยมทางด้านวัฒนธรรมในรูปแบบหนึ่ง ลัทธิชาตินิยมในลักษณะนี้ ครอบคลุมมาตรการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การส่งเสริมค่านิยมไทย “เดิม” ไปจนถึงการกำหนดข้อบังคับให้ใช้แนวปฏิบัติด้านวัฒนธรรมบางอย่างของ

---

[36] ข้อความในภาษาไทย อ้างไว้ใน Thamsook Numnonda, ***Fyn Adit*** [ฟื้นอดีต], Bangkok, 1979, 139-41.

ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของ “รัฐนิยม” สิบสองประการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและการแต่งกายในหลาย ๆ ด้าน[37] ในขณะเดียวกัน ก็มีการดูหมิ่นกีดกันอย่างเลือกปฏิบัติ เพื่อต่อต้านวัฒนธรรม “ต่างด้าว” อื่น ๆ ซึ่งรวมถึงการปราบปรามการศึกษาและสื่อที่ใช้ภาษาจีนอย่างรุนแรงเป็นพิเศษ ภาษาไทยเองได้รับการ “ปรับปรุงให้ทันสมัย” และมีการปรับแต่งลักษณะทางวัฒนธรรมบางประการ ให้สอดคล้องกับสิ่งที่เคยมีมาก่อนในอดีต ไม่ว่าจะมีอยู่จริงหรือว่าในจินตนาการ โครงการโฆษณาชวนเชื่อทางด้านวัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นมาตรการที่หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ประสานงาน หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ป่าวประกาศอุดมการณ์คนสำคัญของรัฐบาล และในฐานะที่เป็นอธิบดีกรมศิลาปากรหลวงวิจิตรวาทการ ได้ประพันธ์บทละครและเพลงที่ปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมไว้เป็นอันมาก ทั้งนี้โดยอาศัยแนวเรื่องในประวัติศาสตร์อย่างในอุดมคติเป็นหลัก นอกจากนี้ยังให้การอุปถัมภ์การแสดงละครและเพลงเหล่านั้นด้วย

ลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ดำเนินควบคู่ไปกับลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ลัทธิทหารและการส่งเสริมพุทธศาสนาในลักษณะที่ก้าวร้าว ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจนั้น มุ่งหมายเป็นพิเศษอย่างยิ่ง ที่จะต่อต้านการครอบงำเศรษฐกิจส่วนที่ทันสมัย ซึ่งเป็นส่วนการพาณิชย์ ของชาวตะวันตกและชาวจีน ภายใต้คำขวัญเรื่อง “การสร้างชาติ” รัฐได้ก่อตั้งวิสาหกิจและการผูกขาดของรัฐตามแบบอย่างของลัทธิฟาสซิสต์ ขึ้นในหลาย ๆ แขนง และสงวนวิชาชีพและอาชีพต่าง ๆ หลายอย่าง ไว้ให้แก่เฉพาะผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น ลัทธิทหารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกสาขาหนึ่ง ของอุดมการณ์ของทางการ มีการเพิ่มงบประมาณอย่างมโหฬารให้แก่กองทัพและแก่การสดุดีคุณค่าของการศึกสงคราม ซึ่งส่วนหนึ่งสะท้อนถึงแนวโน้มที่มีอยู่เยอรมนีและญี่ปุ่นในระยะนั้น และตามที่เข้าใจกันเป็นการ สะท้อนถึงความถดถอยของอิทธิพลของประชาธิปไตยแบบของตะวันตก ในปลายทศวรรษ 1930 ด้วยนอกจากนี้ แล้วยังมีการก่อตั้งกลุ่มยุวชนทหารขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ใช้แบบแผนที่ได้ตัวอย่างมาจากของต่างประเทศ เช่นเดียวกับในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากทางการอย่างเต็มที่ แม้ว่าเรื่องนี้ จะมิได้ไปถึงจุดที่มีการปราบปรามศาสนาอื่น ๆ อย่างเปิดเผย นอกจากกรณียกเว้นที่หาได้ยากเท่านั้น แต่สิ่งที่ต้องการบอกกล่าว ก็ได้รับการสื่อออกมาให้เข้าใจกันอย่างชัดเจนว่า การเป็นไทยและการเป็นพุทธศาสนิกชน มีความหมายอย่างเดียวกันโดยแท้ทีเดียว

ประการสุดท้าย รัฐบาลของหลวงพิบูลสงคราม มีลักษณะเป็นนักแผ่ขยายอำนาจอย่างแข็งขัน การขยายอำนาจกระทำในรูปขบวนการ “รวมไทย” ซึ่งหาทางกู้ดินแดนและชนเชื้อชาติต่าง ๆ (รวมทั้งที่

---

[37] คำแปล “รัฐนิยม” (ค.ศ.1939-1942) สิบสองประการเป็นภาษาอังกฤษ มีอยู่ใน Thak Chaloemtiarana, ed., ***Thai Politics: Extracts and Documents 1932-1957,*** Bangkok, 1978, 244-54. *รัฐนิยม*และประกาศที่เกี่ยวข้องกำหนดให้ใช้เครื่องแต่งกายตามแบบอย่างของตะวันตก เช่นหมวกและถุงมือ และเจาะจงไว้อย่างละเอียดว่า เวลาใดในวันหนึ่ง ๆ ควรจะมุ่งประกอบกิจกรรมใดบ้าง

มิใช่อยู่ในชาติพันธุ์ไทย) ที่ “สูญเสียไป” กลับคืนมา ชนชาติเหล่านี้ ครั้งหนึ่ง เคยกอปรเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิไทยที่กว้างใหญ่ไพศาล การยืนยันอย่างเป็นสัญลักษณ์ ถึงการผลักดันเพื่อกอบกู้ดินแดนไทยกลับคืนมา ปรากฏขึ้นในค.ศ.1939 ด้วยการเปลี่ยนชื่อ “สยาม” ที่มีลักษณะเป็นกลางในแง่ชาติพันธุ์วรรณา มาเป็น “ประเทศไทย” เจตนาภายในประเทศนั้น หมายจะให้เป็นการประกาศถึงอิทธิพลของไทย เมื่อเปรียบกับอิทธิพลของจีนหรือตะวันตก ส่วนเจตนาที่มุ่งหมายสำหรับนานาประเทศภายนอกนั้น คือการโฆษณาประชาสัมพันธ์ว่า ประเทศไทยเป็นบ้านตามธรรมชาติของประชาชนเผ่าพันธุ์ “ไทย” ทั้งปวง ขั้นตอนรูปธรรมก้าวแรก ๆ ที่นำไปสู่การพยายามทำให้ความฝันถึง “ประเทศไทยที่ยิ่งใหญ่ไพศาล” กลายเป็นความจริงขึ้นมานี้ มาพร้อมกับสงครามที่ทำกับรัฐบาลฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งอ่อนกำลังลงแล้ว ในช่วงค.ศ.1940-1941 ผลลัพธ์ของสงครามครั้งนี้ คือการกู้ดินแดน ที่เคยเป็นของไทยในอดีต ในบริเวณกัมพูชาตะวันตกและตอนเหนือ กับลาวส่วนที่ข้ามแม่น้ำโขงเข้ามากลับคืนมาได้ เหตุการณ์นี้นับว่าเป็นหนึ่งในกรณีที่หาได้ยาก เมื่อลัทธิชาตินิยมของ “ทางการ” ทั้งที่ได้รับการส่งเสริมจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือจากหลวงพิบูลสงคราม ได้รับการสนับสนุนจากมวลชนเป็นอันมาก ต่อมา ในค.ศ.1943 ญี่ปุ่นได้โอนดินแดนมลายูและพม่าเพิ่มเติมมาให้อยู่ในความควบคุมของไทย ซึ่งปรากฏในเวลาต่อมาว่า เป็นการควบคุมเพียงชั่วคราวเท่านั้น

ดังจะเห็นว่า ก่อนที่สงครามแปซิฟิคจะเกิดขึ้นนั้น รัฐบาลไทยภายใต้การครอบงำของทหารดำเนินการอย่างก้าวร้าวตามหลักลัทธิชาตินิยมที่มีลักษณะไม่เหมือนที่ใดภายในแวดวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในหลาย ๆ ทางลัทธิชาตินิยมในรูปแบบอนุรักษนิยม เป็นชาตินิยมของชนชั้นสูงและอย่างเป็นทางราชการนี้ เป็นลัทธิอุดมการณ์ของรัฐ ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำสังคมไทยเรื่อยมาจนตลอดทศวรรษ 1980 โดยมีช่วงขัดจังหวะเป็นระยะเวลาสั้น ๆ เช่นช่วงที่ปรีดีกลับมามีอำนาจในค.ศ.1944-1947 หรือใน “ยุคประชาธิปไตย” ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1973 ถึงค.ศ.1976

ลัทธิชาตินิยมชาวมาเลย์

คุณลักษณะของลัทธิชาตินิยมในคาบสมุทรมลายู เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าและต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก่อนช่วงเวลานี้ เปรักเป็นรัฐที่มีความสำคัญอยู่บ้าง ทว่าประชากรของมลายูจะหนาแน่นมากที่เกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งอยู่ทางฟากชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ส่วนปัตตานี-กลันตัง-ตรังกานู ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก และยะโฮร์-ริออ ทางด้านใต้ก็เป็นเขตที่มีประชากรหนาแน่นเช่นกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด สลังงอร์เกิดขึ้นมาในฐานะรัฐบูกิสรัฐหนึ่ง ส่วนบริเวณที่กลายเป็นเนครี เซมบิลัน เป็นดินแดนอันประกอบด้วยรัฐมินังกาเบาเล็ก ๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เพราะแรงกดดันของอังกฤษ ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ปาหัง ซึ่งอังกฤษดึงให้เข้าไปรวมอยู่ในสหพันธรัฐใน

ค.ศ.1896 พร้อมกับเปรัก สลังงอร์และเนครี เซมบิลัน นั้นกลาย เป็นภูมิภาคที่อยู่รอบนอกของจักรวรรดิ ยะโฮร์-ริออ และมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง

การเปลี่ยนแปลงบังเกิดขึ้นอย่างมหาศาลขึ้นภายในเปรัก สลังงอร์และเนครี เซมบิลัน ในช่วงเวลาที่อังกฤษเข้ามาปกครอง การทำเหมืองดีบุกในรัฐเหล่านี้เป็นวิสาหกิจที่มีความมั่นคงมาช้านาน และขยายกว้างออกไปอย่างรวดเร็วภายหลังการค้นพบทุ่งดีบุกลารุตในทศวรรษ 1840 และพบแหล่งแร่ในหุบเขากินตาในทศวรรษ 1880 การทำเหมืองดีบุกนี้ เป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญและเป็นที่มาของรายรับของรัฐบาล จนกระทั่งถึงช่วงทศวรรษที่สองของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ซึ่งเป็นช่วงที่ดีบุกถูกอุตสาหกรรมยางพาราที่เติบโตอย่างรวดเร็วก้าวขึ้นมาแซงหน้าไป ยะโฮร์พัฒนาเศรษฐกิจการส่งออกที่สำคัญขึ้นมาเช่นกัน เศรษฐกิจการส่งออกของยะโฮร์มีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ทว่าผู้เป็นพลังผลักดันเศรษฐกิจของยะโฮร์คือ ตระกูลผู้ปกครองชาวมาเลย์ แรงงานสำหรับเศรษฐกิจส่งออกมาจากจีนและจากอินเดีย ส่วนที่ข้าวสำหรับใช้เลี้ยงคนงาน นำเข้ามาจากพม่า สยาม และโคชินจีน สถานการณ์เช่นนี้ไม่เหมือนที่อื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกเว้นเฉพาะที่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตราซึ่งอยู่ในอารักขาของดัตช์ และที่บอร์เนียวเหนือเท่านั้น อุตสาหกรรมการส่งออกของมลายูภายใต้การปกครองของอังกฤษ (บริทิชมาลายา) มิได้อาศัยการเกื้อหนุนจากประชากรพื้นถิ่นสักเท่าไรนัก

ในแง่เทคนิคแล้ว เกดะห์ กลันตัน ตรังกานูและปะลิส ต่างเป็นรัฐประเทศราชของกษัตริย์ไทยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1909 ในปี ค.ศ.1909 นี้ สยามยกสิทธิในบริเวณรัฐดังกล่าวให้แก่อังกฤษ แม้ว่าสองมหาอำนาจนี้จะทำข้อตกลงลับระหว่างกันมาตั้งแต่สมัยปีค.ศ.1897 แล้ว ว่าจะให้อังกฤษมีอิทธิพลเหนือกิจการต่าง ๆ ในสยามตอนใต้ในระดับหนึ่งก็ตาม ผลสะท้อนอย่างหนึ่งของประวัติความเป็นมาเช่นนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ มาถึงเกดะห์ กลันตัน ตรังกานู และปะลิส ล่าช้ากว่าบริเวณที่มีเหมืองแร่และไร่ขนาดใหญ่รวมกันอยู่มาก และการเปลี่ยนแปลงก็มีลักษณะไม่รุกล้ำล่วงเกินมากเท่า นอกจากนี้แล้ว “รัฐมลายูที่มิได้รวมอยู่ในสหพันธ์” เหล่านี้ ก็ยังคงรักษาความเป็นอิสระในการปกครองส่วนท้องถิ่นของตนไว้ได้ในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว รัฐต่างๆ ที่อยู่ทางเหนือเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะคงรักษาเศรษฐกิจแบบพอเลี้ยงตัว โดยมีข้าวเป็นฐานไว้ได้ และเป็นสถานที่ที่แออัดไปด้วยผู้อพยพที่มิใช่ชาวมาเลย์ น้อยกว่าเปรัก หรือสลังงอร์หรือยะโฮร์ ในรัฐทั้งสามที่กล่าวนี้การทำเหมืองแร่และเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ได้ดึงดูดชุมชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ให้อพยพเข้ามาเป็นกลุ่มใหญ่และมีจำนวนเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ

จะเห็นว่า มลายูให้ภาพที่แตกต่างไปจากที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในที่อื่น ๆ นั้น ฝ่ายปกครองอาณานิคม ล้วนต้องข้องเกี่ยวกับคนจำนวนมาก ชีวิตของคนเหล่านี้ จึงถูกรบกวนให้วุ่นวายขึ้นมาก ขณะเดียวกัน ความเชื่อที่มามีแต่เดิมของพวกเขา ก็ถูกตั้งคำถาม ในการจัดดำเนินการต่าง ๆ กับประชากรชาวมาเลย์นั้น ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษ เห็นว่าเป็นหน้าที่ของตน ที่จะต้องจำกัดการ

โยกย้ายถิ่นฐาน แทนที่จะหาทางรับมือกับแรงกดดันที่จะต้องเพิ่มปริมาณแรงงานหรือผลิตอาหารให้มากขึ้น

รัฐบาลอาณานิคม ล้วนไร้สถานภาพและขาดความรู้อย่างคนท้องถิ่นเกี่ยวกับชนชั้นสูงชาวพื้นเมือง และส่วนใหญ่พบว่าจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนจากบางฝ่ายในหมู่ประชากรพื้นถิ่น รัฐบาลยังจำเป็นต้องจัดให้มีการฝึกฝนอบรมในโรงเรียนตามแบบอย่างของตะวันตก เพื่อให้ได้ผู้มาทำงานเป็นเสมียนและเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองระดับล่าง ในมลายู กระบวนการนี้เริ่มต้นค่อนข้างช้ากว่าที่อื่น ๆ ในภูมิภาค และมีความเร่งด่วนน้อยกว่า เนื่องจากเศรษฐกิจส่งออก ชุมนุมกันอยู่ในบริเวณที่มิใช่ที่อาศัยของชาวมาเลย์ วิทยาลัยแห่งมลายูซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1905 เป็นแหล่งปลูกฝังความคิดเห็นแนวอนุรักษนิยม และมุ่งรับใช้ชนชั้นสูงชาวพื้นถิ่น วิทยาลัยผลิตบุคคลากรที่มีคุณวุฒิ ให้เข้าทำงานด้านการปกครองของมลายู โดยอยู่ภายใต้สังกัดของหน่วยงานราชการพลเรือนแห่งมลายูของอังกฤษเกือบจะแห่งเดียวเท่านั้น สถาบันแห่งที่สอง คือวิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่าน อิดริส ซึ่งก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ.1922 เพื่อดำเนินโครงการฝึกฝนบุคคลผู้ที่จะมาเป็นครู โดยดึงนักศึกษามาจากโรงเรียนที่ใช้ภาษาพื้นเมืองตามหมู่บ้านต่าง ๆ วิทยาลัยครูแห่งนี้ ได้สร้างสภาพแวดล้อมที่ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกทางการเมืองและการประเมินสังคมมาเลย์อย่างวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นมา ด้วยการส่งเสริมการศึกษาวรรณคดี มาเลย์ และผู้ที่จบการศึกษาจากวิทยาลัยครูแห่งนี้ ก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการวิพากษ์อำนาจการปกครองของอังกฤษในมลายู ตามแนวของลัทธิชาตินิยม

การปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในคาบสมุทรมลายูก่อนค.ศ.1940 เน้นที่ศาสนาและการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ โดยได้แบบอย่างจากพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ รวมทั้งได้ความคิดจากอาหรับในตะวันออกกลาง และจากตุรกี สื่อสิ่งพิมพ์ในมลายู ตีพิมพ์การอภิปรายปัญหาศาสนาในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และเช่นเดียวกับในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ผู้ที่เข้ามีส่วนร่วมในการอภิปรายของมลายู แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือฝ่าย*กวม มุดา* (กลุ่มหนุ่มสาว) นักปฏิรูปนิยมฝ่ายนี้แสวงหาทางที่จะสร้างความบริสุทธิ์ให้แก่ศาสนาอิสลามในมลายู และแยกส่วนเสริมที่อยู่นอกเหนือคัมภีร์เดิมออกไป อีกฝ่ายหนึ่งคือฝ่ายอนุรักษ์นิยม*กวม ตัว* (กลุ่มอาวุโส) ฝ่ายนี้แสวงหาทางที่จะรักษาสถานภาพเดิมเช่นที่เป็นอยู่ไว้ นักวิจารณ์ลัทธิชาตินิยมมาเลย์ผู้หนึ่งระบุให้ปีค.ศ. 1926 เป็นจุดหัวเลี้ยวที่สำคัญในการพัฒนาทัศนคติทางการเมืองของชาวมาเลย์[38] ในปีดังกล่าว นักเคลื่อนไหวกลุ่มหนึ่ง ได้ก่อตั้งพรรคการเมืองชาวมาเลย์ขึ้นมา ชื่อว่า เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (หรือสหภาพสิงคโปร์มลายู—) ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างเวทีให้แก่การพัฒนาความคิดของชาวมาเลย์ ในปี ค.ศ.1926 นี้เช่นกัน ชาวมาเลย์ได้ติดต่อกับพวกหัวรุนแรงชาวอินโดนีเซีย ชาวอินโดนีเซียเหล่านี้หนีออกจากประเทศตนภายหลังการจลาจลของคอมมิวนิสต์ประสบความล้มเหลวลงในค.ศ.1926 พรรคพีเอ็นไอของซูการ์โน ซึ่งเรียกร้องที่จะได้เอกราชในทันที ก็ได้ให้แรงกระตุ้นแก่ความคิดแนวสุดโต่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่นี้ยิ่งขึ้นไปอีก

---

[38] Radin Soenarno, Malay Nationalism, 1898-1941," JSEAS, 1 (1960) 9ff.

บทวิจารณ์เกี่ยวกับมาเลย์ ระบุขอบข่ายของปัญหาไว้สามส่วนด้วยกัน ได้แก่ส่วนประมุขของชาวมาเลย์ ซึ่งร่วมมือช่วยเหลือรัฐบาลอาณานิคม ส่วนตัวรัฐบาลอาณานิคมเอง และส่วนประชากรชาวต่างชาติ ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การวิพากษ์ประมุข เป็นเรื่องยากสำหรับประชากรที่แต่เดิมมาให้ความซื่อสัตย์จงรักภักดีแก่สุลต่านโดยไม่มีการตั้งคำถาม ธรรมเนียมนี้ก่อให้เกิดขบวนการต่อต้านซึ่งเรียกร้องให้เอาใจใส่มากขึ้นแก่วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาวมาเลย์ และเน้นหนักถึงความสำคัญของประมุข ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ฝ่ายปกครองชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นเป้าที่ชัดเจนของนักลัทธิชาตินิยมนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีความเห็นอกเห็นใจชาวมาเลย์ โดยฝ่ายปกครองของอังกฤษได้กล่าวเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องรักษาระดับความเป็นตัวแทนของประชากรพื้นถิ่นในหมู่ลูกจ้างของรัฐบาลให้มากเพียงพอ อังกฤษยังดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ เมื่อเกิดภาวะที่ดูเหมือนว่าชาวมาเลย์จะถูกคุกคามจากประชากรผู้อพยพ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าชาวมาเลย์ในบางรัฐในคาบสมุทร ในช่วงทศวรรษ 1920 ผู้บริหารงานปกครองชาวอังกฤษกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งประเด็นแย้งว่าการกระทำการเพื่อประชากรพื้นถิ่นมีไม่มากพอ ชาวอังกฤษกลุ่มนี้จึงเร่งรัดให้รัฐบาลลงมือดำเนินการอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ นโยบายที่มีท่วงทำนองนิยมส่งเสริมชาว มาเลย์เช่นนี้ สามารถมองเห็นได้จากคำวิจารณ์ของข้าหลวงใหญ่ เซอร์เชนตัน ทอมัส ซึ่งมีต่อข้อเสนอในปีค.ศ.1936 เพื่อให้ชาวอินเดียที่เกิดในมลายูมีบทบาททางการปกครองมากขึ้นว่า “ข้าพเจ้าไม่รู้ว่ามีประเทศอื่นใดที่ไหน ที่เคยแต่งตั้งผู้ที่ข้าพเจ้าอาจเรียกว่าเป็นชาวต่างชาติ—นั่นคือคนพื้นเมืองที่มิใช่คนพื้นเมืองของประเทศนั้น หรือคนอังกฤษ—ให้มาดำรงตำแหน่งทางการบริหาร”[39] การกระทำเช่นนี้ ก็เท่ากับปล่อยให้ประชากรผู้อพยพ กลายเป็นศูนย์รวมความคับแค้นของชาวมลายูไป

เมื่อภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ทำให้ความต้องการสินค้าออกของมลายูลดน้อยลง รัฐบาลจึงส่งชาวอินเดียและชาวจีนจำนวนหนึ่งกลับไปยังบ้านเกิด พร้อมกับออกกฎหมายคนต่างด้าวเพื่อจำกัดการอพยพเข้ามาใหม่ กฎหมายนี้แสดงออกอย่างแจ้งชัดว่า ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามา จะต้องอยู่เพียงชั่วเวลาตามสัญญาว่าจ้างเท่านั้น อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า รัฐบาลก็เริ่มตั้งข้อกังขาว่านโยบายนี้รอบคอบดีแล้วหรืออย่างไร การจะประคับประคองเศรษฐกิจเอาไว้นั้น เป็นที่เข้าใจกันอย่างชัดแจ้งว่ามลายูจำเป็นต้องอาศัยแรงงานชาวอินเดียและชาวจีน และการรับคนงานเข้ามาตามที่ดำเนินอยู่ก่อให้เกิดความยุ่งยากหลายประการ ในอินเดีย ภายในพรรคคองเกรสมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์มากขึ้นทุกที ต่อการส่งแรงงานที่ขาดความชำนาญไปยังต่างประเทศ จึงทำให้เกิดความไม่แน่นอนขึ้น ว่าแหล่งแรงงานนี้ จะยังคงมีอยู่ต่อไปเรื่อย ๆ การรับคนงานชาวจีนเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ก็ก่อให้เกิดปัญหาด้วยเช่นกัน เนื่องจากสถานการณ์ในจีนใต้ อันเป็นแหล่งแรงงานที่มีมาแต่เดิม มีความไม่แน่นอน และไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่า การจัดดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้ตัวคนงานมา จะยังคงทำได้อย่างราบรื่นต่อไป

---

[39] W.R. Roff, ***The Origins of Malay Nationalism,*** New Haven, 1967, 109-10, citing Federal Council Proceddings, 1936, B18.

หรือไม่ แง่มุมในทางลบอีกประการหนึ่งของสถานการณ์นี้ก็คือ นักปลุกระดมทางการเมือง สามารถเข้าสู่มลายูได้โดยง่าย โดยมาในฐานะผู้ใช้แรงงาน ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงเริ่มพิจารณาความคิดที่จะรั้งประชากรชาวอินเดียและจีนไว้ในคาบสมุทรอย่างเป็นการถาวร นโยบายนี้กระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นในหมู่ชาวมลายูว่า บ้านเกิดเมืองนอนของตน จะคลาคล่ำไปด้วยชาวต่างชาติ

เมื่อใกล้จะสิ้นสุดทศวรรษ 1930 สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผัน กิจกรรมเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่ประชากรชาวจีน รวมทั้งการนัดหยุดงานและก่อความไม่สงบของคนงาน ยิ่งทำให้ชาวมาเลย์เกิดความกังวลกับอำนาจครอบงำของต่างชาติเพิ่มมากยิ่งขึ้น ในค.ศ.1937 มีการก่อตั้งสาขาของ “สหภาพสิงคโปร์มลายู” ขึ้นในเมละกาและปีนัง และสมาคมของชาวมาเลย์อื่น ๆ ก็ก่อตัวขึ้นมาในรัฐอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ในปีเดียวกันนี้ มีการก่อตั้งสมาคมภราดรภาพของมิตรทางจดหมาย (หรือเปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา) เพื่อดำเนินงานด้านการพิจารณาตรวจสอบกิจการทางด้านการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานะของชาวมาเลย์ ในปีเดียวกันนี้เช่นกันมีการก่อตั้งกลุ่มที่มีความคิดรุนแรงที่มีชื่อ เรียกว่า เกสะตวน เมลายู มุดา หรือสหภาพเยาวชนมลายู องค์กรนี้เติบโตมาจากลุ่มนักศึกษาที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการที่วิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่านอิดริส เกสะตวน เมลายู มุดา “ไม่เคยประกาศถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสุลต่านและต่อชาวอังกฤษ ทั้งไม่เคยกล่าวถึงการไม่ร่วมมือด้วย แต่สหภาพได้ดำเนินงานเพื่อส่งเสริมความรู้สึกชาตินิยมและส่งเสริมการสอนชาตินิยมในหมู่สมาชิก ซึ่งมีพลังอันเข้มแข็งอยู่ที่ชนชั้นล่าง ๆ”[40] การประชุมชาวมลายูร่วมกันของสมาคมรัฐมลายู จัดขึ้นที่กัวลาลัมเปอร์ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1939 เพื่อพยายามดึงกลุ่มชาวมลายูที่แยกไปคนละทางเหล่านี้ ให้เข้ามารวมกันอยู่ในขบวนการเดียว ความพยายามนี้ประสบความล้มเหลว แต่ก็ได้ปูพื้นฐานให้แก่องค์กรสมัยหลังสงครามที่จะประสบความสำเร็จยิ่งกว่านี้ นั่นคือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ ความริเริ่มทางการเมืองในช่วงระยะนี้ มีทั้งแนวโน้มความคิดที่รุนแรงอันมีเกสะตวน เมลายู มุดาเป็นตัวแทน และแนวลัทธิชาตินิยมแบบอนุรักษ์ที่โน้มเอียงเข้าหาวัฒนธรรมและขนบประเพณีของมลายู แนวโน้มทั้งสองทางนี้ดำรงอยู่ผ่านพ้นช่วงการยึดครองของญี่ปุ่นมาได้และได้เป็นผู้ให้แรงบันดาลใจในการต่อต้านข้อเสนอของอังกฤษ ที่จะสถาปนาการปกครองของตนขึ้นมาใหม่ ภายหลังสงคราม

ลัทธิชาตินิยมโมโร

ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามตามเกาะต่าง ๆ ทางตอนใต้ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ หรือชาวโมโรเป็นผู้ต่อต้านการปกครองของสเปนอย่างไม่ระย่อท้อถอย ในหลาย ๆ บริเวณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่เกาะซูลู กว่าที่สเปนจะเข้าควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ล่วงมาจนถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า นโยบายของอเมริกันเกี่ยวกับชาวโมโร ถูกกำหนดลงในความตกลงฉบับปีค.ศ.1899 ระหว่างนายพลจอห์น ซี.

---

[40] Ibid., 222, citing Ibrahim Yaacob, ***Nusa dan Bangsa Melaju,*** Jakarta, 1951, 59-60.

เบตส์ กับสุลต่านแห่งซูลู ความตกลงดังกล่าว ระบุว่า ทางซูลูยอมรับอำนาจอธิปไตยของสหรัฐ ทว่าชาวโมโรก็ได้รับการค้ำประกันว่าอเมริกันจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการทางด้านศาสนาและขนบธรรมเนียมด้วย อย่างไรก็ดี ความตกลงดังกล่าว มิได้ระบุอย่างแน่ชัดถึงเส้นที่แบ่งแยกระหว่างกิจการด้านพลเรือนกับกิจการด้านศาสนา และช่วงระยะเวลาสิบปีแรกของการปกครองของอเมริกัน ก็เกิดมีกรณีพิพาทและการจลาจลโดยใช้อาวุธหลายครั้ง

ในค.ศ.1903 จังหวัดโมโรได้รับการก่อตั้งขึ้น และในปีถัดมา สหรัฐยกเลิกความตกลงเบตส์ และวางอำนาจเหนือภูมิภาคนี้โดยตรง ด้วยการให้ทหารเข้าปกครอง ปฏิบัติการทหารเพื่อปราบปรามชาวโมโร เกิดขึ้นหลายครั้ง และลงท้ายด้วยการรบอย่างนองเลือดที่บัด ดาโจ ในวันที่ 6 มีนาคม ค.ศ.1906 หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้แล้ว อเมริกันใช้ท่าทีที่ประนีประนอมมากขึ้น ทว่าในค.ศ.1911 อเมริกันก็ได้เข้าปลดอาวุธชาวโมโรอย่างสิ้นเชิง หลังจากนั้น ฝ่ายปกครองที่เป็นพลเรือนของอเมริกันก็เข้ามารับช่วงต่อไป

การปฏิรูปของอเมริกัน เกี่ยวข้องกับการศึกษา ภาษี กฎหมายครอบครัวและมาตรการด้านสาธารณสุข ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ชาวอเมริกันถือว่าไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยสิ้นเชิง ทว่าโดยความเป็นจริงแล้ว การปฏิรูปเหล่านี้กระทบต่อหลักการอิสลามและขนบประเพณีของชาวโมโรหลายประการ ในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ชาวโมโรพิจารณาเห็นว่ารัฐบาลอเมริกัน เป็นภัยต่อผลประโยชน์ของตน ทว่าความเข้าใจเช่นนี้ เปลี่ยนแปลงไป เมื่อฝ่ายอเมริกันยอมอ่อนข้อให้แก่ลัทธิชาตินิยมของฟิลิปปินส์ ทำให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้มีโอกาสเข้ามาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจอยู่ในบริเวณโมโร

การเร่งให้ชาวฟิลิปปินส์เข้ารับภาระในการปกครอง ในสมัยที่ฟรานซิส เบอร์ตัน แฮร์ริสัน เป็นข้าหลวงใหญ่ ทำให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ มีเสียงข้างมากอยู่ในรัฐสภาของฟิลิปปินส์ทั้งสองสภา ชาวฟิลิปปินส์ยังมีสัดส่วนในการดำรงตำแหน่งในระบบราชการพลเรือนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในมินดาเนา ลูซอนและวิสายาส์ เจตนาของนโยบายของอเมริกัน ตามที่ได้ปฏิญาณไว้นั้น ก็เพื่อให้ “ประชากรชาวพื้นเมืองที่นับถือพระโมฮัมหมัดและที่นับถือคริสต์ รวมตัวเข้าด้วยกัน เป็นประชาชนชาวฟิลิปปินส์ที่สมัครสมานเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน”[41] ชาวโมโร ซึ่งกังขากับความตั้งใจของชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ มองความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ ด้วยความหวั่นวิตกเป็นอย่างยิ่ง กฎหมายโจนส์ฉบับปีค.ศ.1916 กำจัดความแตกต่างที่ยังคงมีอยู่ระหว่างบริเวณที่นับถือศาสนาคริสต์และบริเวณที่มิได้นับถือศาสนาคริสต์ และได้ให้สภานิติบัญญัติที่เป็นชาวฟิลิปปินส์ทั้งหมด มีอำนาจอย่างเต็มที่ ในการออกกฎหมายซึ่งมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ กฎหมายโจนส์ ยังก่อตั้งสำนักงานชนเผ่าที่

---

[41] Frank Carpenter, Governor of the Department of Mindanao and Sulu, quoted in Peter Gordon Gowing, *Mandate in Moroland,* Quezon City, 1983, 292.

มิใช่ชาวคริสต์ ซึ่งรับผิดชอบกิจการของมุสลิม และของ “พวกไม่มีศาสนา” ซึ่งทางสภาฯ มอบหมายให้อยู่ภายใต้การดูแลของรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย

นักชาตินิยมฟิลิปปินส์กล่าวหาชาวอเมริกันว่าดำเนินนโยบาย “แบ่งแยกแล้วปกครอง” ในบริเวณตอนใต้ พร้อมกันนั้นนักลัทธิชาตินิยมชาวฟิลิปปินส์ก็ส่งเสริมความคิดที่ว่า ชาวคริสเตียนและมุสลิม กอปรขึ้นเป็นประชาชนชาวฟิลิปปินส์เหมือน ๆ กัน และส่งเสริมให้คริสเตียนและมุสลิมปฏิบัติการร่วมเพื่อต่อต้านการปกครองระบอบอาณานิคม โดยทั่วไปแล้ว เจ้าหน้าที่อเมริกันยอมรับข้อโต้แย้งของนักชาตินิยมฟิลิปปินส์ดังกล่าว และยอมรับความคิดที่ว่า ชาวโมโรเป็น “ฟิลิปปินส์โดยเนื้อแท้” โดยมิได้มี “ความคิดหรืออุดมคติแห่งชาติ” อื่นใด ชาวโมโรมีทีท่าว่าจะ “สมัครสมานเข้ากับแบบฉบับของชาวฟิลิปปินส์ที่มีความศิวิไลซ์อย่างสูงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และในท้ายที่สุดก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” การรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวย่อมก่อให้เกิด “การดำรงอยู่ของชาติ” โดยความแตกต่างเรื่องศาสนา กลายเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญไป[42] พวกอเมริกันหวังที่จะลดความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ด้วยการแต่งตั้งให้ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ เข้าทำหน้าที่ทางการปกครองในบริเวณที่มิได้นับถือศาสนาคริสต์ และก่อตั้งนิคมเกษตรกรรมสำหรับชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ขึ้นบนที่ดินของสาธารณะในมินดาเนาและซูลู (นโยบายนี้ริเริ่มขึ้นในค.ศ.1913) ทว่ามาตรการเหล่านี้ รังแต่จะเพิ่มความตึงเครียดในบริเวณนี้ให้สูงขึ้น ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 เจ้าหน้าที่ทางการชาวอเมริกันได้รับคำร้องเรียนเป็นอันมากจากชาวมุสลิม ซึ่งขอร้องให้อเมริกันช่วยปกป้องคุ้มครองพวกเขาให้รอดพ้นจากการปกครองของชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ชาวมุสลิมคนหนึ่งอุทธรณ์ว่า สภานิติบัญญัติของฟิลิปปินส์มิได้เปิดช่องให้มีการใช้ธรรมเนียมปฏิบัติของชาวโมโร กล่าวคือ

> สภานิติบัญญัติฟิลิปปินส์...หาได้รับรู้ถึงศาสนาของเราไม่ พวกเขามิได้ผ่านกฎหมายใด ๆ ที่รับรองการสมรสของเรา...และตามกฎหมายปัจจุบันที่มีผลบังคับใช้อยู่ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ และรวมทั้งตามคำตัดสินของศาล ภรรยาของเราล้วนเป็นนางบำเรอ และบุตรของเรา ล้วนเป็นบุตรที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย[43]

ระหว่างที่กำลังตระเตรียมการเพื่อก่อตั้งฟิลิปปินส์ขึ้นเป็นรัฐในเครือจักรภพ (คอมมอนเวลท์แห่งฟิลิปปินส์) ชาวโมโรพยายามหาทางที่จะบรรลุถึงความปรองดองกับรัฐบาลใหม่ โดยขอร้องให้ที่ประชุมร่างรัฐธรรมนูญวางบทบัญญัติพิเศษสำหรับวิถีปฏิบัติของชาวโมโร และให้มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับกฎหมายอิสลาม ที่ประชุมไม่นำพาต่อข้อเสนอแนะเหล่านี้ และรัฐบาลเครือจักรภพ ที่รับช่วงงานปกครองต่อมา ก็เข้าดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งมีลักษณะเป็นภัยคุกคามชาวโมโรอย่าง

---

[42] Carpenter, in ibid., 275.

[43] อ้างใน Peter Gordon Gowing, ***Muslim Filipinos—Heritage and Horizon,*** Quezon City, 1979, 168-9.

รุนแรง ชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่ ให้อพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในย่านของชาวมุสลิม โดยได้ยกเลิกบทบัญญัติพิเศษทางกฎหมาย ที่เคยบรรจุอยู่ในประมวลกฎหมายการปกครองมินดาเนาและซูลูนั้นเสีย และประธานาธิบดีเกซอนประกาศว่า "สิ่งที่เรียกกันว่าปัญหาโมโร" นั้น เป็น "เรื่องในอดีตไปแล้ว"[44] หากมองจากทัศนะของชาวโมโร ก็กล่าวได้ว่า ชาวอเมริกันได้ปลดอาวุธเขา สร้างความวุ่นวายยุ่งเหยิงให้กับองค์กรทางการเมืองของพวกเขา จากนั้น ก็ยกพวกเขาให้แก่ศัตรู การต่อต้านโดยใช้กำลังอาวุธ เริ่มขึ้นมาใหม่อีกในค.ศ.1936 นับเป็นการเริ่มต้นการรณรงค์อันยาวนานมาก เพื่อยืนยันสิทธิของ "ชาติโมโร"

ลัทธิชาตินิยมฉาน

ในทศวรรษ 1880 ภายหลังจากที่กองทหารอังกฤษเข้า "สร้างความสงบ" ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของพม่าแล้ว ผู้นำของรัฐฉาน คือ*ซอว์บวา* ได้ลงนามในความตกลงหลายประการ ซึ่งสถาปนาการจัดระบบงานทางการเมือง ในลักษณะที่ให้กิจการด้านการปกครอง ศาลและสรรพากร อยู่ในมือของหัวหน้าในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี ความตกลงเหล่านี้ ทำให้พวก*ซอว์บวา* ตกอยู่ใต้บังคับของรัฐบาลพม่าอย่างมั่นคง ด้วยเหตุผลที่ว่า พวกเขา "เป็นราษฎรของกษัตริย์พม่ามาก่อนในอดีต"[45] ภายหลังการปฏิรูปเพื่อให้เกิดระบบการปกครองร่วมกันหรือระบบสองอำนาจในตอนต้นทศวรรษ 1920 ซึ่งให้ทำพม่าแบ่งแยกออกเป็นสองส่วน คือพม่ากลาง (หรือ "พม่าแท้") กับ "ชายขอบ" หรือ บริเวณ "ที่ถูกกันออกไป" นั้น รัฐบาลอังกฤษได้ก่อตั้งหน่วยการเมืองที่เป็นที่รู้จักกันในนาม สหพันธรัฐฉานขึ้นมา สหพันธรัฐฉานนี้อยู่ภายใต้การปกครองของข้าหลวงอังกฤษ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากข้าหลวงใหญ่ พวกหัวหน้าชาวฉาน มีที่นั่งอยู่ในสภาของสหพันธ์ ทว่าองค์กรนี้ ทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษา และมิได้มีอำนาจด้านบริหารหรือด้านนิติบัญญัติใด ๆ นับเป็นการจัดระบบงานที่ลดอำนาจหน้าที่ของ*ซอว์บวา*ลงอย่างสำคัญทีเดียว

ในช่วงทศวรรษ 1930 เมื่ออังกฤษเข้ารับภาระการปฏิรูปเพื่อเข้าสู่ระบบการปกครองตนเองในขอบเขตที่จำกัดในพม่าตอนกลาง พวก*ซอว์บวา*ก็ได้พยายามกู้อำนาจบางอย่างที่ตนสูญเสียไปกลับคืนมา และพยายามชักจูงฝ่ายปกครองชาวอังกฤษให้วางฐานะของรัฐฉานแต่ละรัฐ บนพื้นฐานเช่นเดียวกับรัฐของเจ้าผู้ครองนครในอินเดีย ซึ่งจะทำให้แต่ละรัฐของฉาน เป็นองค์อำนาจทางการเมืองที่เป็นเอกเทศภายใต้อำนาจการปกครองอังกฤษ ทว่าแยกออกจากระบอบสหพันธ์ของพม่า แม้ว่าอังกฤษจะ

---

[44] Ibid., 176-7.

[45] "Form of Sanad Granted to Sawbwas," in Sao Saimong Mangrai, ***The Shan States and the British Annexation,*** Ithaca, 1965, a pp. VII, xxxi.

สนับสนุนการปกป้องสหพันธรัฐฉานให้พ้นจาก “การล่วงล้ำของพม่า” แต่รัฐบาลอังกฤษก็ปฏิเสธความคิดริเริ่มเหล่านี้ โดยอ้างถึงความเข้าใจของตน ที่มีต่อความสัมพันธ์ในประวัติศาสตร์ ระหว่างประมุขของฉานกับพม่า รวมทั้งอ้างถึงการจัดระบบงานต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ก่อนแล้วและมีผลบังคับใช้มาตลอดช่วงระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมาของการปกครองของอังกฤษ เจ้าหน้าที่อังกฤษคาดการณ์ว่า ในท้ายที่สุดแล้ว จะเกิดการพัฒนา “รูปแบบบางอย่างซึ่งเป็นการรวมตัวกัน” ระหว่างรัฐฉานกับรัฐบาลแห่งพม่าขึ้นมา[46]

เมื่อใกล้จะสิ้นสุดทศวรรษ 1930 นักชาตินิยมชาวพม่า เริ่มวิพากษ์มากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงการจัดระบบงานเพื่อแยกรัฐฉานออกจากพม่า และหาทางที่จะดึงบริเวณดังกล่าว ให้เข้ามาอยู่ในขบวนการชาตินิยม สมาคมพวกเราชาวพม่าหรือโดบามา เอเชียโยน มีมติเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1940 ว่า “อำนาจต่าง ๆ ภายใต้รัฐธรรมนูญ ควรตกอยู่แก่ประชาชนซึ่งไม่แต่เฉพาะที่เป็นพม่าแท้เท่านั้น หากยังควรตกอยู่แก่ประชาชนในบริเวณที่แยกออกไปด้วย และไม่บังควรยินยอมให้ผลประโยชน์ของ *ซอว์บวา* ขัดขวางหนทางไปสู่อิสรภาพของพม่า”[47] ทางฝ่าย*ซอว์บวา* ก็ยังคงผลักดันกรณีของตนกับทางอังกฤษต่อไปในค.ศ.1940 และค.ศ.1941 ทว่ามิได้ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เว้นเสียแต่ได้รับความเห็นชอบให้ก่อตั้งกองกำลังทหารขึ้นมาเท่านั้น อังกฤษยังคงดำเนินนโยบายปกป้องรัฐฉานให้รอดพ้นจากการแทรกแซงของลัทธิชาตินิยมพม่าต่อไป โดยไม่ยอมโอนอ่อนไปตามความใฝ่ฝันของชาวฉานแต่อย่างใด ทว่าในช่วงสงคราม ได้มีการคิดแผนการที่จะดึงรัฐฉานเข้ามารวมอยู่ในระบอบสหพันธ์ของพม่า แผนการเหล่านี้ มีเหตุการณ์ต่าง ๆ หลังสงคราม มาชิงตัดหน้าไปเสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เอกราชแก่พม่าโดยเร็ว ทว่าปัญหาเรื่องการรวมชาติและบทบาทของชาวฉาน ยังคงเป็นหนึ่งในประเด็นปัญหาที่สำคัญยิ่งซึ่งรัฐบาลพม่าชุดใหม่ จำต้องหาข้อยุติ

ลัทธิชาตินิยมกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงได้ก่อตั้งสมาคมประชาชาติกะเหรี่ยง หรือ เคเอ็นเอ ขึ้นในค.ศ.1880 นับเป็นหนึ่งในการรวมกลุ่มชาตินิยมที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีมาก่อนองค์กรชาตินิยมต่าง ๆ ของพม่าเป็นเวลาหลายสิบปี ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังเอกภาพของเคเอ็นเอ คือศาสนาคริสต์ ซึ่งได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากกิจกรรมของมิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนามาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า และสมาคมนี้ เพียรพยายามที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยง

---

[46] Robert H. Taylor, “British Policy and the Shan States, 1886-1947,” in Prakai Nontawasee, ed., ***Changes in Northern Thailand and the Shan States 1886-1940,*** Singapore: ISEAS, 1988, 36-8. คำคัดอ้าง นำมาจาก Burma Office file 1506/1937.

[47] Ibid., 41.

ชาวกะเหรี่ยงเป็นอันมาก สนับสนุนการปกครองของอังกฤษ และเคเอ็นเอก็ให้การสนับสนุนทั้งแก่ความเพียรพยายามในการสร้างความสงบของอังกฤษในช่วงทศวรรษ 1880 และแก่เป้าหมายของอังกฤษในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในทศวรรษ 1920 ภายหลังจากอังกฤษปรับแนวทางการปกครองในพม่าเสียใหม่แล้ว เคเอ็นเอก็ผลักดันเพื่อให้คำเรียกร้องของกะเหรี่ยง ได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ ภายใต้การปกครองของอังกฤษ โดยใช้เหตุผลว่า ชาวกะเหรี่ยงมีอยู่เป็นจำนวนมากและเป็นผู้ให้การสนับสนุนอังกฤษอย่างซื่อสัตย์ พวกเขาจึงควรได้รับสิทธิ ที่จะ “ก้าวหน้าเคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับชาวพม่า”[48] ฐานะของชาวกะเหรี่ยง ดูจะล่อแหลมเสี่ยงอันตรายมากเป็นพิเศษ เนื่องจากพวกเขาดำรงชีวิตปะปนอยู่กับชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์อื่น ๆ และมีอยู่เพียงไม่กี่บริเวณ ที่พวกเขาเป็นชนส่วนใหญ่ข้างมาก ในค.ศ.1928 ผู้นำกะเหรี่ยงหาทางแก้ไขสถานการณ์นี้ ด้วยการเรียกร้องให้ก่อตั้งรัฐกะเหรี่ยงขึ้นมา โดยกล่าวตามสูตรคลาสสิคของลัทธิชาตินิยมว่า ชาวกะเหรี่ยงปรารถนาที่จะ “มีประเทศของตนเอง ที่ซึ่งพวกเขาจะสามารถสร้างความก้าวหน้าได้ในฐานะที่เป็นชนเผ่าพันธุ์หนึ่ง และได้พบความพึงพอใจจากสิ่งที่แสวงหา”[49] ความริเริ่มนี้ ทำให้ชาวกระเหรี่ยงอยู่ในฐานะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความเพียรพยายามของชาวพม่าโดยตรง ซึ่งต้องการรวมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้เข้ามาสวามิภักดิ์อยู่ภายในรัฐเดี่ยวที่ชาวพม่ามีอิทธิพลเหนือกว่าผู้ใด เมื่อประกอบเข้ากับความสวามิภักดิ์ที่ชาวกะเหรี่ยงมีต่ออังกฤษในอดีตที่ผ่านมา เรื่องนี้ จึงได้ก่อให้เกิดการตอบสนองอย่างเป็นปฏิปักษ์จากกองทัพกู้เอกราชของพม่า ซึ่งได้สังหารชาวกะเหรี่ยงไปเป็นจำนวนมาก หนึ่งในกลุ่มผู้ที่ถูกสังหารมีรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลรวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง เหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ ที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครอง ซึ่งเท่ากับเป็นการปูพื้นฐานสำหรับการสู้รบอย่างรุนแรง ที่จะดำเนินต่อเนื่องมาอีกเป็นเวลานาน ในช่วงหลังสงคราม

ลัทธิชาตินิยมของชาวมุสลิมพม่า

เรื่องราวของชาวพม่าที่นับถือศาสนามุสลิม ปรากฏอยู่ในงานเขียนของชาวยุโรปที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับพม่าบางฉบับ ชาวมุสลิมพม่าเหล่านี้จำนวนมาก เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวอินเดีย เปอร์เซียหรืออาหรับ พวกเขาผิดแผกไปจากประชากรชาวพม่าส่วนใหญ่ ทั้งในแง่คุณลักษณะทางด้านเชื้อชาติและทางด้านศาสนา ชาวมุสลิมพม่ากอปรขึ้นเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างเห็นได้ชัด และยังรักษาการติดต่อสัมพันธ์กับเอเชียใต้และเอเชียตะวันตกไว้อย่างเหนียวแน่น ภายหลังชัยชนะของอังกฤษ ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาในพม่าเป็นจำนวนคราวละมาก ๆ ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้เข้ามานี้

---

[48] Silverstein, 45, อ้างคำพูดของผู้นำชาวกะเหรี่ยง คือซิดนีย์ ลู-นี (Sidney Loo-Nee)

[49] ibid, 46 อ้างคำพูดของผู้นำชาวกะเหรี่ยง คือ ซาน ซี.โพ (San C. Po)

เป็นมุสลิม ประชากรมุสลิมในพม่า ติดตามความคลี่คลายของเหตุการณ์ทางการเมืองในอินเดีย และได้ก่อตั้งสาขาของสันนิบาตมุสลิมทั่วทั้งอินเดียขึ้น ในค.ศ.1909 และสาขาของขบวนการกิลาฟัต นอกจากนี้ ยังมี องค์กรต่าง ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อการรักษาผลประโยชน์ของชาวมุสลิมภายในพม่าด้วย ที่สำคัญคือสมาคมมุสลิมพม่า ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1909 สมาคมนี้ ได้ยื่นข้อเสนอต่าง ๆ ในช่วงที่มีการอภิปรายกันถึงการปฏิรูปรัฐธรรมนูญซึ่งนำไปสู่การวางระบอบการปกครองร่วมกันแบบสองอำนาจ การตั้งคณะกรรมาธิการไซมอน และการตั้งสภานิติบัญญัติขึ้นในพม่าด้วย

เมื่อขบวนการชาตินิยมพม่า มีกำลังเพิ่มขึ้น ขบวนการได้วางแนวทางที่มีมุ่งไปทางพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด และบรรยายถึงชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลามว่า *กาลา* ซึ่งหมายถึง “ผู้อพยพชาวต่างชาติ” ชุมชนมุสลิมตอบโต้ด้วยการหันไปขอความคุ้มครองจากอังกฤษ ในการอภิปรายข้อเสนอที่ให้แยกพม่าออกจากอินเดียนั้น ชาวมุสลิมพม่าพยายามหาทางดำเนินการเพื่อที่ชุมชนของพวกเขาจะสามารถมีบทบาททางการเมืองอย่างเป็นทางการได้ ชาวพุทธพม่าปฏิเสธข้อเสนอนี้ ผู้นำชาวพุทธพม่าคนหนึ่งแย้งว่า ในสภาพแวดล้อมซึ่ง “ชาวพุทธพม่ามีขันติธรรมเช่นนี้“ ดังนั้น จึง “ไม่มีเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ที่ฝ่ายศาสนานิกายใด ๆ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นชนกลุ่มน้อยในพม่า จะเกิดความกระวนกระวายใจใด ๆ ขึ้นมา”[50] คณะกรรมาธิการไซมอน เสนอแนะให้สงวนที่นั่งพิเศษให้แก่ชาวมุสลิมในสภานิติบัญญัติ ทว่ารัฐบาลอังกฤษไม่ยอมรับข้อเสนอนี้ และเงื่อนไขในการจัดเตรียมการเพื่อแยกพม่าออกจากอินเดียในค.ศ.1937 ก็มิได้มีบทบัญญัติพิเศษใด ๆ สำหรับชุมชนมุสลิม ในค.ศ.1936 มีการก่อตั้งองค์กรใหม่คือองค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมมุสลิมต่าง ๆ ในพม่าขึ้น และ”ขบวนการฟื้นฟู” (Renaissance Movement) ของมุสลิม ก็เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในค.ศ.1937 ขบวนการนี้ เป็นตัวแทนของชาวพม่าที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยเน้นถึงอัตลักษณ์ความเป็นพม่าของชุมชนมุสลิมนี้ ขบวนการได้กล่าวประณามชาวมุสลิมอินเดีย ซึ่งถูกกันมิให้เข้ามาเป็นสมาชิก ว่าแม้ชาวอินเดียจะตั้งรกรากอยู่ในพม่าอย่างเป็นการถาวรแล้ว พวกเขาก็ยังเพาะหว่านความไม่ปรองดองให้เกิดขึ้นภายในชุมชนพม่า

ความเป็นอริระหว่างชาวพม่ากับชาวอินเดีย ซึ่งก็ร้อนแรงอยู่แล้ว ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ยิ่งรุนแรงหนักหน่วงมากยิ่งขึ้น ในกรณีของชุมชนมุสลิม ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายการสมรสและการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ ได้นำไปสู่การก่อจลาจลต่อเพื่อต้านชาวอินเดียโดยมีการใช้ความรุนแรงขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1938 การจลาจลเกิดขึ้นครั้งแรกในร่างกุ้ง และต่อมาเกิดขึ้นตามบริเวณต่าง ๆ ในชนบท การจลาจลเป็นผลให้มีผู้ได้รับบาดเจ็บล้มตายกันเป็นจำนวนมาก และมัสยิดกว่าหนึ่งร้อยแห่งถูกเผา เหตุการณ์เหล่านี้สร้างความเป็นศัตรูระหว่างชาวอินเดียและชาวพม่าและเป็นปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกเมื่อพม่าได้รับเอกราช

---

[50] “Note of Dissent” by U Ba U, ซึ่งจัดพิมพ์เป็นภาคผนวกของรายงานของคณะกรรมาธิการไซมอน และยกมาอ้างถึงใน Moshe Yegar, ***The Muslims of Burma,*** Wiesbaden 1972, 60.

ลัทธิชาตินิยมปัตตานี

ปัตตานีเป็นรัฐการค้าที่สำคัญภายใต้บังคับของสยาม ประชากรของรัฐนี้ ประกอบด้วยผู้นับถือศาสนามุสลิมซึ่งมีเชื้อสายมาเลย์เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ประชากรในปัตตานีจึงใกล้ชิดสนิทสนมกับรัฐต่าง ๆ ของมลายูที่อยู่ทางใต้ลงไป ความสัมพันธ์ที่ปัตตานีมีอยู่กับกรุงเทพฯ นั้น มักอยู่ในภาวะตึงเครียดอยู่เนือง ๆ ในค.ศ.1817 ปัตตานีพยายามก่อการกบฏต่ออำนาจการปกครองของไทยขึ้น เหตุการณ์นี้นำไปสู่การแยกปัตานีออกเป็นเจ็ดจังหวัด นอกจากนี้ ทางกรุงเทพฯ ยังได้ดำเนินนโยบายกลืนชาติในบริเวณนี้ด้วย กล่าวคือ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ* เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1896 แล้วว่า คนที่เข้ามาทำงานรับราชการนั้น “แม้ว่าพวกเขาจะเป็นชาวต่างชาติและนับถือศาสนาอื่น” ก็ควรที่จะ “มีจิตใจและมารยาทเป็นไทย เช่นเดียวกับข้าราชบริพารทั้งปวงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”[51] การปฏิรูปการปกครองที่ได้ดำเนินไปในช่วงระหว่างค.ศ.1902 ถึงค.ศ.1906 ได้รวมปัตตานีเข้ามาอยู่กับส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดของสยามอย่างบริบูรณ์ยิ่งขึ้น และความตกลงกับอังกฤษในช่วงทศวรรษเดียวกันนี้ ได้นำไปสู่การทำสนธิสัญญาฉบับปีค.ศ.1909 สนธิสัญญาฉบับนี้โอนสิทธิของไทยที่มีอยู่เหนือรัฐมลายูเพื่อนบ้านได้แก่ปะลิส เกดะห์ (ไทรบุรี) กลันตัน และตรังกานูให้แก่อังกฤษ

ในการปฏิรูปปีค.ศ.1902 ทางการไทยได้ส่งข้าราชการชาวไทยไปเป็นเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยงานปกครองที่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ในบริเวณดังกล่าว ชนชั้นสูงในท้องถิ่นถูกลิดรอนอำนาจ ด้านการเก็บภาษีและการปฏิบัติหน้าที่ทางการปกครองอื่น ๆ มาตรการเหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านขึ้นตามบริเวณที่ชาวมลายูอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของสยาม ผู้นำมุสลิม พยายามขอการสนับสนุนจากอังกฤษ รวมทั้งจากรัฐมลายูอื่น ๆ ในค.ศ.1901 บรรดาประมุขของมลายูได้ “ผนึกกำลังเพื่อร่วมกันต่อต้านการสำแดงอำนาจโดยใช้กำลังของสยาม”[52] และประมุขของมลายูได้แสดงปฏิกริยาต่อการปฏิรูปปีค.ศ.1902 ด้วยการประท้วงไม่ย่อมร่วมและรับรู้กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นลาออกกันอย่างมโหฬาร และนำไปสู่การจลาจลขึ้นมาหลายระลอก ราชาแห่งลีเกห์ มีหนังสือไปถึงข้าหลวงของอาณานิคมย่านช่องแคบ อุทธรณ์ว่า พวกหัวหน้าชาวมลายู ถูกบังคับให้ต้องคุกเข่าลงกราบต่อหน้าพระบรมรูปของกษัตริย์สยาม และต่อหน้าเทวรูปต่าง ๆ “การเคารพรูปบูชา...เป็นเรื่องต้องห้ามอย่างเคร่งครัดในศาสนาของพระโมฮัมหมัด เรื่องนี้ ก่อให้เกิดความรู้สึก

---

*พระยศขณะนั้น

[51] อ้างใน Surin Pitsuwan, ***Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand,*** Bangkok, 1985, 40.

[52] Ibid., 46, citing F.A Swettenham to N. Chamberlain, 20 Nov. 1901.

ขยะแขยงและไม่พอใจขึ้นในหมู่ผู้ที่อาศัยอยู่ในลีเกห์ทั้งปวง"[53] การก่อความวุ่นวายนี้ส่งผลให้ทางการสยามปลดราชาออกจากตำแหน่งสามองค์ ส่วนราชาองค์ที่สี่ คือราชาอับดุล กาดีร์ กามารุดิน ประมุขของรัฐปัตตานีที่ยังเหลืออยู่ถูกจำคุก สิบปี แต่หลังจากต้องขังอยู่ได้เพียงสองปีเก้าเดือน ก็ได้รับการปล่อยตัว และถูกเนรเทศไปอยู่ กลันตัน ลัทธิชาตินิยมสยามที่มีกระแสสูงสุดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเน้นหนักที่ชาติ ศาสนา [พุทธ] และพระมหากษัตริย์ พร้อมกับการส่งเสริมการศึกษาแบบไทย ได้นำไปสู่ความวุ่นวายต่อไปอีก และราชาอับดุล กาดีร์ ก็อยู่เบื้องหลังการจลาจลครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นในค.ศ.1922 หลังจากที่ราชาสิ้นชีวิตลงอีกสิบเอ็ดปีต่อมา ราชบุตรองค์สุดท้อง คือเตงกู มาห์หมุด มาห์ยิดีน ได้สืบทอดการเป็นผู้นำของขบวนการกู้เอกราชของปัตตานีต่อมา

การจลาจลในค.ศ.1922 ทำให้ไทยเพลานโยบายกลืนชาติลง และภายหลังการรัฐประหารในค.ศ.1932 ซึ่งนำสถาบันที่เป็นตัวแทนของประชาชนมาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ดินแดนในเขตปัตตานีก็เริ่มเข้ามีส่วนร่วมในระบบการปกครองแบบรัฐสภาของไทยด้วยความระมัดระวัง ในช่วงทศวรรษ 1930 รัฐบาลผลักดันเรื่องการศึกษาภาคบังคับในภูมิภาคนี้ ชาวมุสลิมจำนวนมาก มิได้นำความริเริ่มเรื่องการศึกษาดังกล่าวโยงเข้ากับพัฒนาการทางการเมือง หากแต่โยงเข้ากับศาสนาพุทธและการเกณฑ์บุคคลเข้ารับราชการในกองทัพไทย อย่างไรก็ดี ลัทธิชาตินิยมปัตตานีก็สงบมาจนกระทั่งเมื่อหลวงพิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม ค.ศ.1938 และได้นำนโยบายการกลืนชาติแบบบังคับมาใช้ในตอนใต้ การที่หลวงพิบูลสงครามให้การเน้นหนักที่เชื้อชาติกับการที่เขาบรรยายถึงสยามว่าเป็นรัฐของชนเผ่าพันธุ์ไทย ดูเหมือนว่าจะกันชาวมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ที่มิได้เคยรวมตัวเข้ากับไทยทางภาคใต้ออกไป ชาวมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ไม่ได้รับอนุญาตให้แต่งกายตามประเพณีเดิมของตน ชื่อตามแบบมาลาโย-อาราบิก การใช้ภาษามาเลย์ และพิธีแต่งงานแบบมาเลย์กับการสืบมรดกตามแบบมาเลย์ก็ถูกห้ามเช่นกัน ลัทธิชาตินิยมของชาวเชื้อสายมาเลย์ซึ่งสงบนิ่งมาหลายปีกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับที่เคยทำมาก่อน ชาวมุสลิมเหล่านี้หันไปขอความช่วยเหลือจากมลายู โดยเตงกู มาห์ฮิดีน ได้พยายามขอการสนับสนุนทั้งจากมาเลย์และอังกฤษ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของมุสลิม ในช่วงสงคราม คณะกรรมการภาคตะวันออกไกลของกระทรวงกลาโหมอังกฤษ ได้อภิปรายถึงโอกาสความเป็นไปได้ที่จะรวมปัตตานีเข้ากับมลายูในการตกลงช่วงหลังสงคราม แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง กรุงเทพฯ ได้ใช้นโยบายที่มีลักษณะประนีประนอมมากขึ้น และอังกฤษก็มิได้ดำเนินการต่อไปแต่อย่างใดในเรื่องนี้

ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย

---

[53] Ibid., 54, citing Tengku Ngah Shamsooden, Rajah of Legeh, to F.A. Swettenham, 18 Jan. 1901.

ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย เฟื่องฟูขึ้นมาในชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อตอนปลายทศวรรษ 1930 และต้นทศวรรษ 1940 ขบวนการนี้มองการณ์ที่จะรวมประชาชนที่อาศัยอยู่ในหน่วยการเมืองที่ต่างกันอย่างน้อยห้าหน่วย ให้เข้ามามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านการเมืองและวัฒนธรรม เป้าหมายของขบวนการนี้ ก็เพื่อกำจัดเส้นแบ่งดินแดนที่มีอยู่ อันเป็นผลิตผลของระเบียบแบบแผนของอาณานิคม การขจัดเส้นแบ่งดินแดนดังกล่าว จะส่งเสริมรัฐไทยตามที่ได้นิยามไว้อย่างคลุมเครือนั้นให้ยิ่งใหญ่ขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยความเป็นมาในอดีตที่ค่อนข้างเป็นประวัติศาสตร์ในอุดมคติ เป็นพื้นฐาน

เป็นเวลาเกือบหนึ่งร้อยปี ก่อนหน้าที่จะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในค.ศ.1932 ระบอบการปกครองอันมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ วางท่าทีในลักษณะปกป้องตนเองเป็นส่วนใหญ่ และดำเนินงานเพื่อปลูกฝังความสัมพันธ์ฉันมิตรกับเพื่อนบ้านซึ่งเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1920 ผู้มีอำนาจปกครองของไทย ห้ามปรามอย่างแข็งขัน มิให้วิพากษ์อำนาจการปกครองของฝรั่งเศสในลาวและกัมพูชา หรือแสดงออกถึงความรักชาติไทยอย่างคลั่งไคล้และใฝ่วิวาท ภายในเวลาไม่กี่ปี นับจากการสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คณะผู้นำที่ก้าวร้าว ภายใต้อิทธิพลทหาร ได้ขึ้นมามีอำนาจและ “สยาม” ก็ได้กลายมาเป็น “ประเทศไทย” เมื่อหลวงพิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีโดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ป่าวประกาศอุดมการณ์คนสำคัญของรัฐบาล ไทยได้เริ่มการรณรงค์ที่หมายมั่นจะกอบกู้ “ดินแดนที่สูญเสียไป” และรวมประชาชนเผ่าไทยอื่น ๆ เข้ามา ความหมายอย่างคร่าว ๆ ของคำว่า “ไทย” ถูกกำหนดให้ครอบคลุมถึงชนที่กษัตริย์ในสมัยอยุธยาหรือสมัยกรุงเทพฯ เคยอ้างอธิปไตยเหนือพวกเขามาก่อนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเหล่าชนที่มีความเกี่ยวดองกับไทยในด้านภาษาเช่น ลาวและฉาน หรือพวกที่มีความแตกต่างในด้านภาษาเช่นเขมรและมลายูเป็นต้น

สงครามในยุโรป และในเอเชียในเวลาต่อมา ส่งเสริมโอกาสที่จะบรรลุถึงเป้าหมายการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทยชั่วระยะหนึ่ง บางส่วนของดินแดนกัมพูชา ลาว มลายูและพม่าที่เป็นอาณานิคมกันอยู่ในขณะนั้น ถูกนำมารวมเข้ากับรัฐ “ไทย” อันไพศาล การรณรงค์เพื่อกอบกู้ดินแดนของกรุงเทพฯ ไม่ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากเหล่าชนที่ได้รับผลกระทบในเรื่องนี้ โดยมีกรณียกเว้นเพียงไม่กี่ราย ทั้งนี้เนื่องจากความทรงจำในประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับการปกครองของไทยส่วนกลางในช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ มักเป็นไปในแนวลบ และอัตลักษณ์ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ก็มีทีท่าว่าจะจำกัดอยู่ในท้องถิ่น มากยิ่งกว่าจะเป็น “ไทย” ตัวอย่างเช่น ในลาว ยิ่งชาวลาวมีความเป็นชาตินิยมมากขึ้นเพียงไร ชาวลาวก็ยิ่งมองเห็นว่า ดินแดนส่วนใหญ่ของสยามเดิมนั้น ที่ถูกแล้ว มิได้เป็น “ไทย” หากแต่เป็น “ลาว” ซึ่งก่อให้เกิดแรงกระตุ้นในเชิงต่อต้านการกู้ดินแดนกลับคืนไปของไทย ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม ผลของสงครามทำให้ความฝันถึงประเทศไทยอันไพศาล ต้องสิ้นสุดลงไป ความมุ่งหวังที่จะรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย ถูกทอดทิ้ง อย่างน้อยก็ต่อสาธารณชน และประเทศไทย ก็กลับคืนมาสู่พรมแดนของตน ดังตามที่เหล่ามหาอำนาจอาณานิคมได้กำหนดไว้ในค.ศ.1909

การรวมพลังชาวอิสลามทั้งมวล

กิจกรรมทางการเมืองที่มีพื้นฐานอยู่ที่เอกภาพของมุสลิม ดูเหมือนว่าจะมีพลังแฝงซึ่งมีโอกาสกลายเป็นภัยร้ายแรงต่อฝ่ายปกครองของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส และมลายูของอังกฤษ(บริทิชมาลายา)ได้ กิจกรรมของมุสลิมจึงถูกจับตามองอย่างใกล้ชิด อิสลามเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง และการแบ่งแยกระหว่างเรื่องทางโลกกับทางศาสนา หรือระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร เป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้ เช่นเดียวกับการรับไม่ได้กับสถานการณ์ซึ่งคนที่มิได้เป็นมุสลิมมาปกครองคนมุสลิม อย่างไรก็ดี ภัยที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นนี้ มิใช่เพียงเพราะความจริงในข้อที่ว่า ประชาชนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสกับบริทิชมาลายาในสัดส่วนมากมายทีเดียว เป็นมุสลิม มุสลิมทั้งปวงเอง ต่างก็พิจารณาว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมผู้นับถือศาสนาอิสลามเดียวกัน เป็น*อัมมัต อิสลาม* ซึ่งอยู่เหนือการแบ่งแยกทางด้านเชื้อชาติหรือวัฒนธรรม และแนวคิดนี้ ก็ได้ก่อให้เกิดภาพที่น่าหวั่นกลัวของขบวนการระหว่างประเทศอันไพศาล ที่จะลุกขึ้นมาทำสงครามศักดิ์สิทธิ์เพื่อขับไล่ผู้ที่มิใช่มุสลิมออกไป ความหวั่นกลัวนี้ได้รับแรงหนุนเสริมจากเรื่องเล่าลืออย่างผิด ๆ และความเข้าใจผิดเกี่ยวกับอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวข้องกับลัทธิคลั่งศาสนาที่สันนิษฐานกันว่ามีอยู่ในหมู่สาวกของลัทธินี้

ถึงหากว่า โอกาสความเป็นไปได้ที่ชาวมุสลิมจะผนึกกำลังกันต่อต้าน จะมีอยู่จริงเพียงพอ การระดมประชาคมอิสลามให้ลงมือปฏิบัติการร่วมกัน ต่อให้ไม่มีการแทรกแซงจากรัฐ ก็ยังจะเป็นเรื่องที่ยากลำเค็ญอย่างที่สุด ภายในอิสลามนั้น มิได้มีบุคคลที่เป็นศูนย์กลาง ที่สามารถกล่าวอย่างผู้มีอำนาจรับผิดชอบในนามของ*อัมมัต อิสลาม* หรืออยู่ในฐานะที่จะได้รับความซื่อสัตย์จงรักภักดีโดยไม่มีการแบ่งแยก รัฐกาหลิบ ซึ่งมีฐานอยู่ในอิสตันบูล และได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและศูนย์กลางทางโลกของโลกอิสลาม ได้กลายเป็น “สัญลักษณ์ที่เกือบจะไร้อำนาจของเอกภาพที่ไม่มีอยู่ของชาวมุสลิมทั้งปวง”[54] และเป็นสถาบันที่อ่อนแอมาตั้งแต่ตอนก่อนที่รัฐบาลเติร์กจะยุบลงไปในค.ศ.1924 เสียอีก ในค.ศ.1915 เมื่อจักรวรรดิอ็อตโตมานเข้าร่วมภาคีกับมหาอำนาจกลางและประกาศสงครามกับกลุ่มพันธมิตรตะวันตก กาหลิบก็ได้ทรงเรียกร้องให้ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์กับศัตรูของพระองค์ รวมทั้งกับมหาอำนาจอาณานิคมในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสและมลายูด้วย ดัตช์ ซึ่งเป็นกลางในสงครามครั้งนี้ได้ประท้วง และต่อมา เนเธอร์แลนส์ อีส อินดีส ถูกกันออกไปจากคำเรียกร้องนี้ แต่คำเรียกร้องนี้ก็มิได้มีผลกระทบในมลายูเท่าไรนักเช่นกัน แม้ว่าการประกาศสงครามกับมลายูยังมีผลอยู่ การกำจัดรัฐกาหลิบ เป็นเรื่องที่ดึงความเอาใจใส่จากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้บ้าง หน่วยงานด้านความมั่นคงของอาณานิคม คอยจับตาติดตามความคิดเห็นของมหาชนอย่างใกล้ชิด แต่เรื่องนี้ มิได้มีสิ่งใดตามมา

---

[54] Harry Benda, ***The Crescent and the Rising Sun,*** reprint edn, Dordrecht, 1983, 21, citing the views of C. Snouck Hurgronje.

เท่าไรนัก แม้ว่าฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ในอินโดนีเซียและมลายู จะใช้การปฏิรูปตุรกีเป็นตัวอย่างชี้ถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำในท้องถิ่นของตนก็ตามที

ความเลื่อนลอยของความคิดในอุดมคติเกี่ยวกับการรวมพลังของอิสลามทั้งมวล เป็นผลลัพธ์ประการหนึ่งของการแบ่งแยกภายในประชาคมมุสลิม เป็นการแบ่งแยกกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและที่เกี่ยวข้องกับพลังของสิ่งที่เป็นความห่วงใยทางโลกย์ ซึ่งเป็นทางเลือก การแบ่งแยกทางศาสนาได้แยกเหล่าผู้ที่สนับสนุนอิสลามที่ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ ออกจากเหล่าผู้ที่ปกป้องพิธีการต่าง ๆ ของมุสลิม ดังที่ได้พัฒนาขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งแยกเหล่าชาวมุสลิมแต่ในนามจำนวนมากมาย ซึ่งมิได้มีความสนใจในเรื่องดังกล่าวเท่าไรนัก เรื่องทางโลกย์ที่ว่านั้น ประกอบด้วยประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับเชื้อชาติและวัฒนธรรม และในบางวงการ เป็นความปรารถนาที่จะสร้างความทันสมัยและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเอง ด้วยวิธีการปรับปรุงให้เป็นเหมือนอย่างตะวันตก

ลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชาวจีน

ลัทธิชาตินิยมในประเทศจีน เรียกร้องให้ชาวจีนโพ้นทะเล ประเมินความผูกพันทางการเมืองของตนและที่เลยไปจากนี้ ยังให้ประเมินอัตลักษณ์พื้นฐานของตนด้วย เพื่อจะได้ทราบว่าพวกเขาทอดทิ้งปัจจัยของ “ความเป็นจีน” ไปแล้วหรือยัง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ และมั่งคั่งอยู่หลายแห่ง เป็นศูนย์รวมของความเพียรพยายามนี้โดยเฉพาะ และขณะที่ความริเริ่มต่าง ๆ ได้ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา รัฐบาลของหลาย ๆ ประเทศในภูมิภาคนี้ ก็บังเกิดความกังวลกับพัฒนาการของแนวคิดและลู่ทางการรวมชาวจีน และผลสะท้อนที่อาจเกิดขึ้นจากความรู้สึกผูกพันต่อประเทศจีน ซึ่งทวีขึ้นไปเป็นลำดับ

ขนาดของชุมชนชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีตั้งแต่แห่งละจำนวนไม่กี่แสนคนไปจนถึงแห่งที่มีจำนวนเกินล้านคนไปมาก ที่เป็นกรณียกเว้นคือ มลายูของอังกฤษ ชาวจีนในมลายูมีจำนวน 1,70,000 คน ซึ่งกอปรขึ้นเป็นเกือบ 40 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ชาวจีนเหล่านี้ มีฐานะเป็นชนกลุ่มน้อย ในช่วงทศวรรษ 1930 ประชากรชาวจีนในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส มีจำนวนเกินกว่าหนึ่งล้านคน และมีสัดส่วนเพียงประมาณ 3 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ประชากรชาวจีนในเวียดนาม มีอยู่ราว 1 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ในกัมพูชา น่าจะมีอยู่ในราว10 เปอร์เซ็นต์ ส่วนพม่ามี 1.3 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด หรือ 1.8 เปอร์เซ็นต์ของประชากรชาติพันธุ์พม่า

กฎหมายสัญชาติที่รัฐบาลของพระจักรพรรดิแห่งจีนประกาศออกมาเมื่อค.ศ.1909 ถือว่า บุคคลที่เกิดจากบิดาชาวจีนหรือมารดาชาวจีน เป็นราษฎรของจีนทั้งหมด ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในข่ายของนิยามดังกล่าว ย่อมจะมีหลากหลายอย่างที่สุด ชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่มาจากตอนใต้ของจีน ทว่ามีภาษาถิ่นแตกต่างกันออกไปมากมาย ชาวจีนส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าหรือกรรมกร และสังคมโดยทั่วไป สามารถครอบคลุมพิสัยแคบ ๆ ของชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไว้ได้ แม้ว่า

สงครามและการจลาจลในจีน ได้พาส่วนอื่น ๆ ในสังคมที่แตกสานซ่านเซนเข้ามา เมื่อฝ่ายที่แพ้ หนีออกนอกประเทศ ชาวจีนบางส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาศัยอยู่ในแวดวงที่ใช้ภาษาจีนและบริโภคอาหารจีน ทั้งผู้ใช้อำนาจทางการเมือง คือหัวหน้าชาวจีน ชาวจีนพวกอื่น ๆ ที่อยู่โดดเดี่ยวออกไป เป็นพวกที่พูดภาษาท้องถิ่นเป็นกิจวัตรโดยแทบไม่ได้สุงสิงกับชาวจีนอื่น ๆ เลย ในดินแดนส่วนใหญ่ ชุมชนชาวจีนประกอบด้วยคนหนุ่ม และส่วนใหญ่แล้ว ปราศจากชีวิตครอบครัวซึ่งตามศาสนาขงจื๊อ ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ สภาพการณ์เช่นนี้ ชักนำให้เกิดความหย่อนยานในการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของจีน ชาวจีนอพยพบางคน สมรสกับสตรีชาวพื้นเมือง และพวกเขากับลูก ๆ ก็ผสมกลมกลืนกันเข้ากับชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเรียนรู้ภาษาท้องถิ่นและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น ระดับการผสมกลมกลืนที่จะบรรลุผลในคนจีนรุ่นต่อ ๆ ไป ส่วนใหญ่แล้วขึ้นอยู่กับการยอมรับของชนในพื้นถิ่น ในฟิลิปปินส์และสยาม ลูกที่เกิดจากการสมรสระหว่างคนจีนกับคนท้องถิ่นมีแนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนเข้ากับประชากรท้องถิ่น และมีมากมายหลายกรณี ที่ไม่แตกต่างไปจากคนท้องถิ่นเลย ในชุมชนมุสลิม การผสมกลมกลืนชาวจีนมิได้สำเร็จลงโดยง่าย กระนั้นชุมชนบาบ๋าหรือเปรานากาน ซึ่งผสานลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมจีนเข้ากับวัฒนธรรมพื้นถิ่น ก็ได้พัฒนาขึ้นมาในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย

การปกครองแบบอาณานิคม ยังเพิ่มความสลับซับซ้อนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ฝ่ายปกครองอาณานิคมส่วนใหญ่ ปฏิบัติตามหลักการ *จัส โซลี* หรือใช้สถานที่เกิด เป็นตัวกำหนดสัญชาติ ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้ากับนโยบายของรัฐบาลจีน ก็ทำให้ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสองสัญชาติ ควบกัน ยิ่งไปกว่านั้น อาณานิคมต่าง ๆ ยังจัดการศึกษาโดยใช้ภาษาของยุโรป และเสนอโอกาสลู่ทางที่น่าสนใจแก่ผู้ที่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนชาวยุโรปได้ จี.ดับเบิลยู. สกินเนอร์ ได้ชี้ว่า แนวโน้มตามธรรมชาตินั้น คือการที่ผู้อพยพชาวจีน ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของชนชั้นสูงในประเทศที่ตนอาศัยอยู่ ในดินแดนที่มีอำนาจปกครองของอาณานิคม พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ภาษาของตะวันตก และรับแบบวิถีของตะวันตกมาใช้ ในสยาม ซึ่งเป็นดินแดนที่ชนชั้นผู้ดีชาวพื้นถิ่นยังคงครองอำนาจอยู่ ชาวจีนก็เรียนรู้ภาษาไทยและรับวิถีปฏิบัติตามแบบอย่างของไทย[55]

ภายหลังค.ศ.1900 สตรีชาวจีนอพยพเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ทำให้ง่ายแก่ผู้อพยพชายที่จะสร้างครอบครัวซึ่งยังคงรักษาขนบประเพณีของจีนไว้ ทว่าในขณะเดียวกัน จำนวนผู้ชายที่เข้ามาอยู่ในระยะเวลาจำกัด และดำเนินชีวิตอยู่ในท่ามกลางชาวจีนและรักษาอัตลักษณ์ของจีนไว้ ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากมายเช่นกัน ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาก่อนค.ศ.1940 มีชุมชนชาวจีนให้พบเห็นอยู่สามประเภท ได้แก่กลุ่มที่มีแนวโน้มมุ่งไปที่ประเทศจีน กลุ่มที่มีแนวโน้ม

---

[55] G. William Skinner, "Change and Persistence in Chinese Culture Overseas: A Comparison of Thailand and Java," in ***Journal of the South Seas Society,*** 16, 1-2 (1960) 86-100.

ไปทางตะวันตก และชุมชนที่ผสานคุณลักษณะของจีนและของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าด้วยกัน ลัทธิชาตินิยมของชาวจีนที่ได้พัฒนาขึ้นในภูมิภาคนี้ เกิดขึ้นภายในสภาพแวดล้อมเช่นที่ได้กล่าวนี้

ในแง่วัฒนธรรมแล้ว ลัทธิชาตินิยมของชาวจีนเป็นการดำเนินความเคลื่อนไหวที่จะยืนหยัดให้เห็นเด่นชัด ถึงอัตลักษณ์ของชาวจีน ในแง่การเมืองแล้ว ลัทธิชาตินิยมของชาวจีน สนับสนุนการต่อต้านการครอบงำของต่างชาติ และการเข้ามีส่วนร่วมในการฟื้นความคึกคักและเข้มแข็งให้กับชีวิตด้านเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศจีน สำหรับชาวจีนที่ปรับไปใช้วิถีชีวิตเยี่ยงคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือผู้ที่ปรับใช้แบบแผนของทางตะวันตกไปแล้ว แนวโน้มข้างต้น ก่อให้เกิดภาวะกลืน ไม่เข้าคายไม่ออก บางคนเข้ารับกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นจีนขึ้นมาใหม่ ด้วยการเรียนภาษาจีนและดูแลให้ลูกหลานของตนมีการศึกษาในแบบจีน บางคนเลือกที่จะถือว่าตนเป็นฝ่ายเดียวกับฝ่ายปกครองอาณานิคม หรือทำใจเข้ากับลัทธิชาตินิยมของชนพื้นถิ่น สำหรับกรณีหลังนี้ จุดยืนที่ต่อต้านตะวันตกของนักชาตินิยมจีน ดูจะทำให้พวกเขากลายเป็นเป็นพันธมิตรตามธรรมชาติของชนพื้นเมืองที่ต่อต้านการปกครองของอาณานิคมอยู่ในท้องถิ่นของตน ทว่าลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ส่วนหนึ่ง ก็มีจุดมุ่งต่อต้านชาวจีน ซึ่งมองกันว่า เป็นเสมือนอิทธิพลของต่างชาติอยู่ในภูมิภาคนี้

ในค.ศ.1905 ซุนยัตเซน ได้ก่อตั้งสมาคมตัง เมง ฮุย หรือสมาคมพันธมิตรร่วมกันขึ้นมา และระยะเวลาหกปีต่อจากนั้น สมาคมได้ก่อตั้งสาขาขึ้นทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีสิงคโปร์เป็นสำนักงานใหญ่ประจำภูมิภาค ความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทวีสูงขึ้นเพราะการคว่ำบาตรทางการค้ากับสหรัฐ การคว่ำบาตรนี้เป็นการตอบโต้ต่อการที่สหรัฐ นำกฎหมายกีดกันชาวจีนกลับมาใช้ใหม่ในค.ศ.1904 ชาวจีนในฟิลิปปินส์ซึ่งดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้การปกครองของอเมริกัน ได้รับผลกระทบโดยตรงมากที่สุดจากกรณีนี้ ทว่าชุมชนชาวจีนในที่อื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างสนับสนุนการคว่ำบาตร การร่วมกันสนับสนุนการคว่ำบาตรนี้เป็นประสบการณ์ที่เพิ่มจิตสำนึกทางการเมืองและช่วยพัฒนาความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่อยู่เหนือพรมแดนภายในภูมิภาค ความคลี่คลายของเหตุการณ์ทางการเมืองในจีนในเวลาต่อ ๆ มา ยิ่งเพิ่มพูนความรู้สึกในการมีส่วนร่วมอยู่ในประชาคมชาวจีนอันไพศาล ให้มั่นคงแข็งแกร่งยิ่งขึ้นไปอีก เหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าวได้แก่ ความล่มสลายของราชวงศ์ชิงในการปฏิวัติปีค.ศ.1911 ข้อเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการของญี่ปุ่นในค.ศ.1915 และการสู้รบระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในทศวรรษ 1930 ซึ่งนำไปสู่การคว่ำบาตรเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นกันอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การแบ่งแยกอย่างลึกซึ้งในด้านการเมืองในจีน ส่งผลกระทบต่อชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ช่วงก่อนการปฏิวัติปีค.ศ.1911 มีการแบ่งแยกระหว่างฝ่ายสนับสนุนสาธารณรัฐและฝ่ายที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์จิง และในเวลาต่อมามีการแบ่งแยกระหว่างนักลัทธิชาตินิยมก๊กมินตั๋ง กับพรรคคอมมิวนิสต์จีน ทั้งก๊กมินตั๋งและคอมมิวนิสต์ ต่างเร่หาการสนับสนุนจากทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ด้วยการเปิดสโมสรและองค์กรอื่น ๆ และก่อตั้งหนังสือพิมพ์ กิจกรรมของพวกเขา ได้รับการตอบสนองอย่างไม่

เป็นมิตรจากทางฝ่ายปกครองอาณานิคมในภูมิภาค ก๊กมินตั๋งพยายามดำเนินงานเคลื่อนไหวทางการเมืองตามหลักการ ด้วยการก่อตั้งสาขาพรรคขึ้น และชักชวนชุมชนชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เลือกตัวแทน ส่งไปร่วมการประชุมพรรคในจีน เจ้าหน้าที่ทางการของอาณานิคม พิจารณาว่า การที่ชาวจีนโพ้นทะเลเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองของจีน เป็นเรื่องที่ไม่อาจยอมรับได้ และได้ประท้วงไปยังจีนในเรื่องนี้ นอกจากนี้ทางการอาณานิคมยังประท้วงกฎหมายเกณฑ์ทหาร ที่กำหนดให้ชายทุกคนที่เป็นทายาทสืบเชื้อสายมาจากชาวจีน ต้องไปรับราชการทหารในกองทัพจีนด้วย จีนมิได้มีอำนาจในการบังคับใช้กฎระเบียบเหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอันที่จริงแล้ว ก็มิได้เพียรพยายามที่จะทำเช่นนั้นแต่อย่างใด ทว่าในสายตาของฝ่ายปกครองในภูมิภาค การที่ประชากรจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้าไปพัวพันกับการเมืองในจีน ย่อมทำให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นได้ถึงเรื่องความซื่อสัตย์และจงรักภักดีในทางการเมือง

ความเพียรพยายามที่จะส่งเสริมการศึกษาแบบจีน โดยใช้หลักสูตรที่รับมาจากจีนก็ดี ความพยายามที่จะดึงชาวจีนโพ้นทะเลให้เข้าร่วมในการเมืองจีนก็ดี กิจกรรมของกงสุลจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ดี ตลอดจนการก่อตั้งสภาหอการค้าจีนและองค์กรอื่น ๆ ที่รับใช้ผลประโยชน์ของจีน และความรู้สึกที่ชัดเจนภายในชุมชนจีน ว่าพวกเขากำลังเข้ามีส่วนร่วมในการสร้างความตื่นตัวในชาติ ได้กระตุ้นให้เกิดความหวั่นเกรงขึ้นในหมู่รัฐบาลอาณานิคม ตลอดจนผู้ที่มิใช่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาเกรงกลัวผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้จากกิจกรรมทางการเมืองที่รวมชาวจีนทุกหนทุกแห่ง ศูนย์กลางนั้นอยู่ที่จีน ทว่ารัศมีการดำเนินกิจกรรมนั้น คลุมไปทั่วทั้งภูมิภาคนานยาง นั่นคือตลอดย่านทะเลใต้ทั้งหมด

หลายรัฐบาลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างจับตามองกิจกรรมทางการเมืองของจีนอย่างใกล้ชิด และส่วนใหญ่ ต่างออกกฎระเบียบใหม่ ๆ เพื่อควบคุมสถานการณ์ ในมลายูของอังกฤษ ฝ่ายปกครองอาณานิคมเข้าควบคุมเนื้อหาการศึกษาของจีน ลงมือปฏิบัติการเพื่อต้านกิจกรรมของสมาคมการเมืองและสมาคมลับ และเริ่มกำหนดข้อจำกัดเกี่ยวกับการอพยพเข้ามาในประเทศ ซึ่งใช้กับชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ในสยาม ลัทธิชาตินิยมไทยที่ส่งเสียงอยู่ลั่น ๆ ภายหลังรัฐประหารค.ศ.1932 ก็มีท่วงทำนองต่อต้านชาวจีนอยู่ นอกจากนี้ ทางการยังบีบบังคับโรงเรียนจีนและหนังสือพิมพ์จีน เพื่อส่งเสริมการผสมกลมกลืน และมีการกำหนดข้อบังคับต่าง ๆ ออกมาจำนวนหนึ่ง เพื่อจำกัดกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของจีน รัฐบาลเครือจักรภพของฟิลิปปินส์ ก็ดำเนินนโยบายต่อต้านชาวจีน รัฐธรรมนูญรวมทั้งกฎหมายที่มีสืบเนื่องต่อมา จำกัดสมรรถนะในการดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจภายในประเทศของผู้ที่มิใช่ชาวฟิลิปปินส์อย่างรุนแรง ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ฝ่ายปกครองพิจารณาเห็นว่าชุมชนชาวจีนส่วนหนึ่ง นิยมดัตช์ และแม้ว่าดัตช์จะจำกัดขอบเขตการเข้ามีส่วนร่วมโดยตรงในการเมืองจีน แต่การออกข้อบังคับใหม่ ๆ มาใช้กับชาวจีนในระยะนี้มีเพียงไม่กี่ประการเท่านั้น

ลัทธิชาตินิยมบาบ๋าหรือเปรานากาน

ครอบครัวชาวจีนที่อาศัยอยู่ในคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซียมาเป็นเวลานาน ได้สร้างกลุ่มวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างเด่นชัดขึ้นมา วัฒนธรรมนี้เป็นที่รู้จักกันในย่านหมู่เกาะว่า เปรานากาน ส่วนในมลายูนั้น รู้จักกันในนามชาวจีนบาบ๋าหรือชาวจีนย่านช่องแคบ ชุมชนเหล่านี้ ยังคงรักษาปัจจัยสำคัญ ๆ ของวัฒนธรรมจีนไว้ ทว่าภาษา การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมและอาหารของพวกเขาเป็นผลรวมที่ดึงมาจากขนบประเพณีทั้งของจีนและของพื้นถิ่น

เมื่อต้องเผชิญกับความรู้สึกชาตินิยมอินโดนีเซียที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ส่วนหนึ่งของความรู้สึกนั้น มุ่งต่อต้านพวกตน ชุมชนเปรานากานในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส จึงกระทำการตอบโต้ในแบบต่าง ๆ การทาบทามนักลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย โดยเสนอให้ความร่วมมือเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์ มิได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ใด ๆ ขึ้นมา ดังนั้น ทางเลือกจึงได้แก่การยืนยันสิทธิของเปรานากาน ในฐานะที่เป็นชุมชนที่มั่นคงมานานอยู่ภายในหมู่เกาะ พวกเขาใช้ความมั่งคั่งอย่างเหลือล้นของชุมชน ในการสนับสนุนการอ้างสิทธิเหล่านี้ หรือมิฉะนั้น ก็ไปขอการสนับสนุนจากจีน การดำเนินยุทธวิธีเหล่านี้ ประสบความสำเร็จอยู่บ้าง แต่ทั้งสองวิธีก็มีข้อเสียอย่างร้ายแรงอยู่ อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชุมชนเปรานากานเอง ก็เป็นเรื่องที่นักลัทธิชาตินิยมคับแค้นใจอยู่ และอำนาจต่อรองที่ได้มาบนพื้นฐานนี้ จำต้องนำไปปรับใช้อย่างรอบคอบระมัดระวังอย่างยิ่ง ในขณะที่การไปขอพึ่งจีน ก็เป็นเรื่องน่ารังเกียจ ทั้งเมื่อมองจากมุมของลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซียและของฝ่ายปกครองอาณานิคมดัตช์ กลุ่มเปรานากานได้รับสิทธิพิเศษอยู่แล้วในบางแง่ และเมื่อเผชิญกับโอกาสที่ขบวนการชาตินิยมอินโดนีเซียจะตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์อยู่เช่นนี้ การสร้างความบาดหมางกับดัตช์ จึงเป็นเรื่องไม่บังควรอย่างยิ่ง

ในมลายู พวกบาบ๋ามีความสำคัญทางการเมืองน้อยกว่าชาวจีนประเภทที่ “เกิดในย่านช่องแคบ” ซึ่งครอบคลุมชาวจีนในขอบข่ายกว้างขวางยิ่งกว่า ชาวจีนในผ่านช่องแคบ ยังคงรักษาวัฒนธรรมจีนเอาไว้มากกว่าพวกบาบ๋า ทว่าชาวจีนย่านช่องแคบก็มีลักษณะร่วมกับบาบ๋าในแนวโน้มความเป็นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยทั่วไปแล้ว ลัทธิชาตินิยมมลายู มีลักษณะไม่ก้าวร้าว ดังนั้น ความห่วงใยของกลุ่มบาบ๋านี้ จึงมุ่งไปที่การตัดสินใจว่า ควรวางท่าทีอย่างไร เกี่ยวกับจีน และในเรื่องนี้ ชุมชนชาวจีนบาบ๋า มีความเห็นแตกแยกกัน บ้างก็ถือว่าตนเป็นพวกเดียวกับจีน และบ้างก็ถือว่าตนเป็นพวกเดียวกับฝ่ายปกครองอาณานิคม อย่างไรก็ดี แม้ความแตกต่างระหว่างความฝักใฝ่ไปทางจีน กับการภักดีอยู่กับย่านช่องแคบ จะช่วยกำหนดแนวทัศนคติทางการเมืองในช่วงก่อนสงคราม แต่เมื่อเวลาผ่านมาจนถึงภายหลังค.ศ.1945 ความแตกต่างนี้ มีความสำคัญน้อยลงไป เพราะในช่วงเวลานี้สิงคโปร์เริ่มต้นการเดินทางอันยาวไกลฟันฝ่าอุปสรรคขวากหนามนานัปการ จนนำไปสู่เอกราชในค.ศ.1965 การเดินทางครั้งนี้อยู่ภายใต้คณะผู้นำ ซึ่งชาวจีนที่เกิดในช่องแคบ เป็นฝ่ายที่มีบทบาทสำคัญ

ลัทธิชาตินิยมอินเดีย

ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินเดีย ส่งผลสะท้อนที่สำคัญต่อขบวนการชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ผลสะท้อนนี้มีทั้งในแง่การเป็นแบบอย่าง และที่ตรงกว่านั้น คือในแง่อิทธิพลที่เหตุการณ์ในอินเดียมีต่อกิจกรรมของนักปฏิรูปนิยมและนักชาตินิยมในบริเวณที่มีผู้อพยพชาวอินเดียอาศัยอยู่ในจำนวนที่มีความสำคัญ เช่นในพม่า และในมลายูของอังกฤษ ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มิได้ผสมกลมกลืนไปกับชนพื้นถิ่น อย่างน้อยที่สุดเมื่อเปรียบกับชาวจีนในสยาม และในบริเวณอื่น ๆ บางแห่ง ชาวอินเดียโดยทั่วไป รักษาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีหลากหลายแง่มุมของตนไว้ ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความหลากหลายอย่างเหลือคณาที่มีอยู่ภายในอนุทวีปอินเดีย ไม่ว่าในด้านชาติพันธุ์ ภาษา หรือศาสนา โดยทั่วไปแล้ว ชาวอินเดียเหล่านี้สนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของลัทธิชาตินิยมในอินเดีย และส่วนใหญ่แล้ว ยังคงปลีกตัวจากขบวนการชาตินิยมที่สำคัญของในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในระดับหนึ่งพวกเขามีความหวาดกลัวขบวนการพวกนี้ด้วย

หากไม่นับพม่ากับคาบสมุทรมลายูแล้ว การอพยพย้ายถิ่นของชาวอินเดียนับว่ามีอยู่จำกัดและไม่สู้มีความสำคัญทางการเมืองเท่าไรนัก ในพม่านั้น ชาวอินเดียมีส่วนอยู่ในราว 7 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในค.ศ.1931 ทว่าการที่ชาวอินเดียรวมกันอยู่ในร่างกุ้งเป็นส่วนใหญ่และมีบทบาทอย่างสูงในด้านศรษฐกิจ ทำให้พวกเขาตกเป็นเป้าของนักลัทธิชาตินิยมพม่า ในมลายู ประชากรในค.ศ.1911 เป็นชาวอินเดียราว 10 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นเป็น 14.3 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1931 ทว่าส่วนใหญ่แล้ว ชาวอินเดียทำงานและอาศัยอยู่ตามไร่ขนาดใหญ่ และไม่ใช่เหตุที่ทำให้นักชาตินิยมชาวมาเลย์เป็นกังวลมากเท่ากับชุมชนชาวจีน ซึ่งเป็นชุมชนที่มองเห็นได้เด่นชัดกว่า ผลลัพธ์ประการหนึ่งของการสมรสระหว่างมุสลิมอินเดียกับชาวมาเลย์ ก็คือมีกลุ่ม “ยาวี เปกาน” พัฒนาขึ้นมาในบริทิชมาลายา ชนกลุ่มนี้รับคุณลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างของทั้งสองชุมชนมาเป็นของตน

กิจกรรมตามแนวลัทธิชาตินิยมในหมู่ชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ก็เช่นเดียวกับกรณีของชุมชนจีน คือมีจุดมุ่งไปที่ประเทศบ้านเกิดเป็นสำคัญ ประชากรอินเดียบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นที่มีฐานะค่อนข้างมั่งคั่งขึ้นมาภายใต้ระเบียบแบบแผนของอาณานิคม คนเหล่านี้ต่างกลัวถึงผลสืบเนื่องอันอาจเกิดขึ้นได้จากลัทธิชาตินิยมพม่าหรือมลายู และดังนั้น คนเหล่านี้จึงมีแนวโน้มที่จะมองอำนาจการปกครองของอังกฤษ ประดุจโล่ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองตน

กระนั้นก็ตาม ขบวนการชาตินิยมในอินเดียก็เป็นตัวอย่างที่ส่งผลกระทบมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลกระทบนี้แผ่เลยออกไปนอกชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเลที่อยู่ภายในภูมิภาค อินเดียให้ตัวอย่างกรณีการต่อต้านอำนาจการปกครองอาณานิคมแบบทางตรง ซึ่งตรงข้ามกับจีน ซึ่ง “ลัทธิจักรวรรดินิยม” มิได้มีรูปทรงสัณฐานที่แน่นอน อาจเป็นไปได้ว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ กิจกรรมของ

นักชาตินิยมอินเดีย เริ่มต้นมาเป็นเวลานานแล้ว เมื่อเทียบกับการเกิดขบวนการชาตินิยมขึ้นในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรรคคองเกรสของอินเดียนั้น ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ค.ศ.1885 ซึ่งในเวลานี้บางส่วนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นอันหนำและพม่าตอนบน เพิ่งจะเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของยุโรป

เช่นเดียวกับในกรณีของลัทธิชาตินิยมจีน ฝ่ายต่าง ๆ ภายในขบวนการชาตินิยมอินเดียแข่งขันกันหาพรรคพวกและการสนับสนุนทางการเงินจากชุมชนในโพ้นทะเล แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว พวกคองเกรสจะกลายเป็นพาหนะสำคัญที่จะพาไปสู่เอกราชของอินเดีย แต่กิจกรรรมทางการเมืองของชาวอินเดียระยะแรก ๆ ในพม่า และตามศูนย์กลางเมืองที่สำคัญ ๆ ล้วนเป็นขบวนการชาตินิยมที่มีแนวโน้มในลักษณะรุนแรงสุดโต่งมากกว่า ตัวอย่างที่โดดเด่นคือพรรคฆาตร (Ghadr—กบฏ) ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอเมริกาเหนือ พรรคฆาตรหวังที่จะจุดประกายการปฏิวัติเพื่อต่อต้านอำนาจการปกครองของอังกฤษขึ้นในอินเดียและพม่า อย่างไรก็ดี ความรุนแรงอย่างห้าวหาญในระยะแรก ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่โดดเด่นของอินเดียตอนเหนือ ได้รับความนิยมชมชื่นอย่างจำกัดในมลายู เนื่องจากประชากรชาวอินเดียส่วนใหญ่ในมลายูมาจากอินเดียใต้

นักชาตินิยมหัวรุนแรง มักกระทำการอย่างกระฉับกระเฉงมากเป็นพิเศษ ในยามที่เห็นได้ว่ายุโรปมีความอ่อนแอ ตัวอย่างเช่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งดูเหมือนว่าให้โอกาสที่มีทีท่าว่าจะดีที่จะท้าทายอำนาจการปกครองของอังกฤษและฝรั่งเศส นักการทูตและตัวแทนของฝ่ายมหาอำนาจกลาง ส่งเสริมการต่อสู้ของนักชาตินิยมอินเดียอย่างกระตือรือร้น โดยเสนอให้อาวุธและการสนับสนุนด้านการเงินแก่ขบวนการต่อต้านอาณานิคมของอินเดีย (และของเวียดนาม) เยอรมนีให้การอุปถัมภ์แก่ความพยายามเพื่อยุยงให้เกิดการก่อการร้ายขึ้นในอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การดำเนินการนี้ถูกกำกับเป็นการเฉพาะจากกรุงเทพฯ เนื่องจากไทยดำรงความเป็นกลางจนกระทั่งถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1917 อีกแห่งหนึ่งคือจากปัตตาเวีย ที่ซึ่งดัตช์ดำรงความเป็นกลางอยู่จนตลอดสงครามในยุโรป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นช่องทางสำคัญช่องทางหนึ่ง สำหรับความเพียรพยายามของพรรคฆาตร ที่จะลักลอบจัดส่งคำโฆษณาชวนเชื่อและอาวุธ เข้าไปในอินเดีย

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง เหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้นมากที่สุดในช่วงระยะนี้ คือการกบฏของกองทหารอินเดียส่วนหนึ่งที่ประจำการอยู่ในสิงคโปร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1915 การกบฏครั้งนี้เป็นผลให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ทั้งในระหว่างการจลาจลเองและในการประหารชีวิตเพื่อแก้เผ็ดที่มีตามมา เจ้าหน้าที่ทางการอังกฤษ เกรงกลัวผลสะท้อนที่อาจเกิดขึ้นในอินเดียและที่อื่น ๆ และได้พยายามลด

ความสำคัญของเหตุจูงใจทางด้านการเมืองที่มีอยู่ในหมู่ผู้ก่อการลง อย่างไรก็ดี น้ำหนักของหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ทหารกองร้อยนี้ ได้รับผลจากการโฆษณาชวนเชื่อของนักลัทธิชาตินิยมอย่างรุนแรง รวมทั้งจากการติดต่อกับเชลยศึกชาวเยอรมัน (ซึ่งบรรดาผู้ก่อการจลาจล ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้

เฝ้ายาม) และจากการที่จักรวรรดิอ็อตโตมานเข้าสู่สงครามยุโรป โดยอยู่ฝ่ายมหาอำนาจกลาง (ทหารหน่วยที่ก่อการกบฏ เป็นมุสลิมเกือบทั้งหมด)

การกบฏถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว โดยกองทหารเรือฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและรัสเซีย ได้เข้ามาช่วยเหลือกองกำลังของอังกฤษ ที่มีจำนวนร่อยหรอลงไป ทว่าเหตุการณ์จลาจลครั้งนี้ เป็นลางบอกถึงสถานการณ์ที่จะปรากฏขึ้นมาในช่วงสงครามแปซิฟิค หลังจากนั้น เมื่ออังกฤษ “อ่อนแอ” ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง พวกนอกคอกของพรรคคองเกรสและคนอื่น ๆ ก็ได้ก่อตั้งกองทัพแห่งชาติของอินเดียขึ้น และได้เข้าอยู่เคียงข้างกองกำลังทหารของญี่ปุ่น ที่แนวรบด้านพม่า เพื่อสู้รบกับกองทหารอังกฤษ และกองทหาร “ชาวอินเดียภายใต้อังกฤษ” (บริทิชอินเดียน)

พัฒนาการของลัทธิชาตินิยมอินเดีย ส่วนที่ดำเนินนโยบายที่นุ่มนวลกว่า ก็มีอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน (โดยเฉพาะเมื่ออังกฤษประนีประนอมมากขึ้น) และเมื่อพรรคคองเกรสและการขึ้นเป็นผู้นำพรรคคองเกรสของคานธีได้รับการสนับสนุนมากขึ้นเรื่อย ๆ อิทธิพลของชาตินิยมอินเดียต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้แก่การที่ผู้นำนักชาตินิยมชาวพม่าคนสำคัญบางคน ได้มีประสบการณ์และการติดต่อด้วยตนเอง กับขบวนการชาตินิยมอินเดียในช่วงระหว่างทศวรรษ 1910 ถึงทศวรรษ 1930 การติดต่อระหว่างอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังดำเนินในทางปฏิบัติอีกทิศทางหนึ่ง กล่าวคือผู้นำคนสำคัญของอินเดีย อย่างเช่นกวีนักชาตินิยมระพินทร์นาถ ตะกอร์ ได้เดินทางมาเยือนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงระหว่างสงคราม และพรรคองเกรส ยังได้แสดงความสนใจอย่างกระตือรือร้นต่อสวัสดิการและสภาพการทำงานของผู้ใช้แรงงานชาวอินเดียอพยพ ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลทั้งในแง่ประโยชน์ทางการเมืองและเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม

ตัวอย่างจากอินเดีย มีอิทธิพลต่อขบวนการชาตินิยมบางขบวนการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บ้าง แต่ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ มุ่งให้ความสนใจต่อสถานการณ์ซึ่งวิวัฒน์ขึ้นในอินเดียเองเป็นหลัก และไม่ใคร่มีฝ่ายใดนำวิธีการต่อต้านแบบไม่ใช้ความรุนแรงของคานธีเข้ามาใช้ในภูมิภาคนี้กันสักเท่าไรนัก โดยรวมแล้ว ลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแนวโน้มที่จะดุดันและมีลักษณะปฏิวัติมากขึ้นเรื่อย ๆ ยกเว้นเฉพาะในกรณีที่มหาอำนาจอาณานิคมเช่นสหรัฐส่งเสริมการร่วมมือกันในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งให้โอกาสลู่ทางที่จะถ่ายโอนอำนาจไปยังกลุ่มชนชาวพื้นเมืองอย่างแท้จริง

การเลือกที่จะจงรักภักดีต่อผู้ปกครองอาณานิคม

ขณะที่กิจกรรมต่อต้านอาณานิคมและกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมอื่น ๆ พัฒนาอยู่นั้น กลุ่มต่าง ๆ ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มมองเห็นข้อเสียที่จะเกิดแก่ตนเมื่อได้เอกราช หรือเมื่ออยู่ภายใต้การนำของกลุ่มต่อต้านบางกลุ่ม สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากแนวโน้มนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นการเลือกที่จะซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ผู้เลือกแนวทางนี้คือเหล่าผู้ที่สนับสนุนหรือได้ประโยชน์จากสัมพันธภาพในแบบอาณานิคม

ในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส การใช้ทางเลือกที่จะจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ดึงดูดใจมากเป็นพิเศษแก่หลายกลุ่ม ได้แก่กลุ่มชาวจีน ซึ่งได้ทาบทามพวกชาตินิยมในท้องถิ่น แล้วประสบกับความไม่ยินดียินร้ายและความไม่ไว้วางใจ กลุ่มชาวอัมบอน ซึ่งจัดส่งกำลังพลของตนมากมายให้แก่กองทัพดัตช์ประจำบริเวณหมู่เกาะ อีกพวกหนึ่งคือชนบางส่วนในชุมชนลูกครึ่งยูเรเชีย ชนส่วนนี้เป็นผู้ที่โน้มเอียงที่จะนิยมอารยธรรมของดัตช์ และวางตัวเหินห่างจากวัฒนธรรมอินโดนีเซีย กลุ่มผู้ดีชั้นสูงก็เป็นอีกพวกหนึ่ง ชนจากกลุ่มนี้จำนวนมากเข้ามีส่วนร่วมทำงานในฝ่ายปกครองอาณานิคมของดัตช์ และดังนั้น ก็พลอยตกเป็นเป้าของนักชาตินิยมไปด้วย กลุ่มที่จงรักภักดีดังที่กล่าวเหล่านี้คือพวกที่ดัตช์พยายามเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้ ด้วยการส่งเสริมให้มีการใช้กฎหมายตามขนบธรรมเนียม (*อาดัต*) เป็นพื้นฐานสำหรับการปกครองและกฎหมาย รวมทั้งการส่งเสริมให้ใช้ระบอบการปกครองแบบสหพันธรัฐ ภายหลังค.ศ.1945

ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ขณะที่นโยบายถ่ายโอนอำนาจให้แก่ชาวฟิลิปปินส์ นำชาวฟิลิปปินส์ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจรับผิดชอบทางตอนใต้นั้น มุสลิมทางตอนใต้ของฟิลิปปินส์ ก็วางท่าทีจงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ในมลายูของอังฤกษ ชาวจีนย่านช่องแคบ ซึ่งบางคนเรียกตนเองว่าเป็น “ชาวจีนของกษัตริย์” โดยทั่วไปแล้ว คือพวกที่รวมอยู่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนผู้จงรักภักดีต่อฝ่ายปกครองอาณานิคม ชนกลุ่มนี้ มีอิทธิพลอยู่ตามเมืองใหญ่ที่เป็นเมืองท่าคือสิงคโปร์และปีนัง ชนกลุ่มนี้รู้สึกว่าตนถูกคุกคามจากชาวจีนที่เกิดในจีน ซึ่งเป็นชน กลุ่มใหญ่และมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งมีโอกาสที่พวกเขาจะถูกคุกคามจากลัทธิชาตินิยมในโลกของชาวมาเลย์ซึ่งล้อมรอบพวกเขาอยู่ ฝ่ายปกครองอังกฤษสามารถหวังได้ว่าจะมีผู้ที่มีโอกาสมาเป็นพันธมิตรตนอีก คือผู้ที่อยู่ในหมู่ชาวอินเดียที่รับวัฒนธรรมอังกฤษ และพวกผู้ดีชาวมาเลย์ และโดยรวมแล้ว ประชากรชาวมาเลย์มีแนวโน้มที่จะมองชาวอังกฤษเป็นแหล่งที่มาของการสนับสนุนเพื่อต่อต้านชุมชนชาวอินเดียและชาวจีน ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่อยู่ในบริเวณคาบสมุทร ในเวียดนาม พรรครัฐธรรมนูญนิยม ชุมชนคาทอลิก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวเวียดนามซึ่งได้สัญชาติพลเมืองฝรั่งเศส ต่างกอปรขึ้นเป็นกลุ่มสำคัญในฝ่ายจงรักภักดีต่ออาณานิคม อย่างไรก็ดี สถานการณ์ของเวียดนาม ต่างออก
ไปอย่างชัดแจ้ง เมื่อเปรียบกับสถานการณ์ในพม่า ในพม่านั้นพวกฉานและกะเหรี่ยง ตอบโต้ต่อแรงกดดันทางด้านชาตินิยมจากกลุ่มที่มีอิทธิพลเหนือกว่าเพราะมีจำนวนมากกว่า ด้วยวิธีการหันไปขอ

ความคุ้มครองจากประเทศอาณานิคม แต่ชนกลุ่มน้อยในเวียดนาม พบแหล่งที่ให้การอุปถัมภ์ตน ที่พรรคคอมมิวนิสต์

บทสรุป

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกิจกรรมแนวปฏิรูปนิยมเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางแล้ว กิจกรรมเหล่านี้บ้างก็มุ่งโจมตีระบอบอาณานิคม บ้างก็มุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา และยังมีบางส่วน ที่มุ่งสร้างความทันสมัยและพัฒนาสังคม ลักษณะของแนวทางปฏิรูปนิยมที่สามารถบรรยายได้ว่าเป็นลัทธิชาตินิยมเพื่อต่อต้านอาณานิคม มีพื้นฐานอยู่ที่ความแตกต่างอย่างกว้างขวางในด้านเชื้อชาติ ระหว่างฝ่ายปกครองอาณานิคมผิวขาว กับราษฎรของอาณานิคมที่มิใช่คนผิวขาว นอกเหนือไปจากการแบ่งแยกแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนนี้แล้ว สารัตถะของลัทธิชาตินิยม เป็นเรื่องที่เป็นปัญหา เพราะผู้คนถูกดึงเข้ามารวมกันอยู่ภายในพรมแดนของรัฐอาณานิคม ซึ่งแต่เดิมมาคนเหล่านี้ ล้วนมีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ได้แก่ทางด้านวัฒนธรรม การปฏิบัติทางด้านศาสนา กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ การจัดองค์กรด้านสังคม และในด้านพฤติกรรม

ช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1900 ถึงค.ศ.1940 มีขบวนการหรือความเคลื่อนไหวทางการเมืองเกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามประเภท ประเภทที่หนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่ลักษณะจำเพาะทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ประเภทที่สอง มีพื้นฐานอยู่ที่อาณาบริเวณซึ่งมหาอำนาจอาณานิคมเป็นผู้กำหนดเขตแดน และประเภทที่สาม มีพื้นฐานอยู่ที่หลักการด้านศาสนาหรือหลักความคิดเชิงอุดมการณ์ที่กว้างไกลเกินกว่าพรมแดนเหล่านั้น ประเภทแรก ก่อให้เกิดผลขึ้นในสยาม ทว่าที่อื่น ๆ นั้น เป้าหมายของลัทธิชาตินิยมโดยหลักชาติพันธุ์ ยากที่จะบรรลุผล ประเภทที่สาม ก่อให้เกิดขบวนการทางศาสนา รวมทั้งพรรคสังคมนิยมและพรรคคอมมิวนิสต์ ประเภทที่สร้างความก้าวหน้าไปได้ยากลำบากมากที่สุดได้แก่ประเภทที่สอง เนื่องจากไม่สู้มีพื้นฐานที่จะทำให้เกิดเอกภาพ นอกเหนือไปจากประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกัน คือการตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคม ทว่าอำนาจการปกครองซึ่งมีอาณาบริเวณเป็นเกณฑ์กำหนดนี้ก็ช่วยให้เกิดเป้าหมายทางการเมืองที่เป็นรูปธรรม และได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับรัฐเอกราชทั้งหลาย ภายหลังค.ศ.1945

ความสำคัญขององค์กรแนวปฏิรูปนิยมทั้งหลายในช่วงระยะนี้ ส่วนหนึ่งอยู่ที่โครงสร้างขององค์กร เนื่องจากองค์กรต่าง ๆ ซึ่งก่อตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจ และมีฐานอยู่ที่กลุ่มผลประโยชน์ หรือการส่งเสริมแนวคิดบางประการ ล้วนเป็นสิ่งที่ผิดไปจากแนวปฏิบัติที่เคยมีมาในอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ องค์กรเหล่านี้ ให้เวทีสำหรับการพัฒนาวิธีคิดในแนวใหม่ และก่อให้เกิดผู้นำซึ่งในท้ายที่สุด เป็นผู้เข้าควบคุมรัฐเอกราชที่บังเกิดขึ้นภายหลังค.ศ.1945 อย่างไรก็ดี องค์กรเหล่านี้กล่าวได้ว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวผู้นำมากยิ่งกว่าที่อุดมการณ์ และบุคลิกภาพและความทะเยอทะยานของผู้นำ

หลายคนมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของความคิดที่เขาสนับสนุนและของกลุ่มที่เขาทำหน้าที่เป็นผู้นำ

พื้นฐานด้านเชื้อชาติที่รองรับขบวนการต่อต้านอาณานิคม ได้ก่อให้เกิดการมีสำนึกอย่างสูงแก่อัตลักษณ์ด้านทางชาติพันธุ์ ภายหลังสงคราม กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลเหนือกว่ากลุ่มอื่น ๆ เมื่อพิจารณาในแง่ของจำนวน ทั้งที่อยู่ในพม่า ไทย และมลายู ต่างอ้างความคิดแนวชาตินิยมเพื่อใช้เป็นสื่อสำหรับส่งเสริมความใฝ่ฝันทางด้านวัฒนธรรมของตนเอง ในขณะที่ในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียนั้น ทางรัฐบาลพยายามอย่างตั้งใจ ที่จะหลีกเลี่ยงการระบุลงไปว่า วัฒนธรรมของชาติ เป็นวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่พรรคคอมมิวนิสต์ในเวียดนามก็กระทำอยู่เช่นกัน ลักษณะที่ดูจะขัดแย้งกันในด้านวิธีการของทั้งสองแบบนี้ ก็คือการที่ขบวนการทางการเมืองที่มีฐานอยู่ที่หลักการชาตินิยมตามแบบฉบับดั้งเดิม – อันได้แก่ภาษา วัฒนธรรมหรือกลุ่มความเชื่อทางศาสนา ที่มีอยู่ร่วมกัน รวมทั้งความปรารถนาที่จะหล่อเลี้ยงและปกป้องอัตลักษณ์ของตนบนพื้นฐานของสิ่งเหล่านี้—จะอยู่ได้ยากในภูมิภาคนี้ ขบวนการพวกนี้ ถูกประณามจากขบวนการต่อต้านอาณานิคม และจากรัฐเอกราชที่รับช่วงภารกิจของขบวนการนี้ต่อมาภายหลังค.ศ.1945 ด้วยข้อหาว่า เป็นภัยคุกคาม “ความสามัคคีในชาติ”

โดยสรุปแล้ว กิจกรรมการปฏิรูปแนวสมัยใหม่นิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างตอนปลายทศวรรษ 1800 ถึงค.ศ.1940 ครอบคลุมประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ไปไกลเกินกว่าการต่อต้านระบอบการปกครองอาณานิคม กล่าวคือ มิได้เกี่ยวข้องเฉพาะเพียงเรื่องเอกราชทางการเมืองอย่างเดียวเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงหลายประการซึ่งเกิดขึ้นภายในสภาวการณ์แวดล้อมที่แตกต่างกันไป—ได้แก่การปฏิวัติอุตสาหกรรม การพัฒนาของตลาดโลก การตอบสนองของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในสังคมท้องถิ่น ต่อโอกาสใหม่ ๆ และการปกครองแบบอาณานิคม -- ได้สร้างความปั่นป่วนวุ่นวายให้กับระเบียบแบบแผนทางสังคมและการเมืองที่ตั้งมั่นอย่างมั่นคงมาแต่เดิม และได้จุดชนวนให้เกิดการโต้เถียงกันอย่างยืดเยื้อ ในหมู่ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ รัฐบาลอาณานิคมต่างเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ แต่แน่นอนว่ามิใช่ทั้งหมด เพียงบางประการเท่านั้น และสิ่งที่เป็นเดิมพันก็มิใช่มีเพียงแค่ปัญหาว่า ฝ่ายไหนจะเป็นผู้ครองอำนาจ คนนอกหรือว่าชนชั้นสูงในท้องถิ่น ปัญหาอยู่ที่การตัดสินว่า วิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตที่แข่งขันกันอยู่นั้น แบบไหนกันแน่ ที่จะมีอิทธิพลเหนือกว่า

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

เนื้อหาสาระเกี่ยวกับฟิลิปปินส์ มีกระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย การศึกษาพิเคราะห์ของลิวส์ อี.กลีค จูเนียร์ (Lewis E. Gleeck Jr.) เกี่ยวกับยุคของอเมริกันในประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ชื่อว่า *The American Half - Century (1898-1946)* เป็นตอนที่ 5 ในเล่ม 1 ของหนังสือที่แนะนำ เรื่อง *General History of the Philippines* (Manila: Historical Conservation Society, 1984). ผลงาน John N. Schumacher, *The Propaganda Movement: 1880-1895—The Creators of a Filipino Consciousness, the Makers of the Revolution,* Manila, 1973, แสดงวิธีการวางรากฐานให้กับลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่ ข้อเขียนของ Teodoro A. Agoncillo เรื่องการปฏิวัติฟิลิปปินส์ (ซึ่งมหาวิทยาลัยแห่งฟิลิปปินส์ในเกซอน ซิตี้ เป็นผู้จัดพิมพ์ทั้งสองชิ้น) ได้แก่ผลงานในปีค.ศ.1956 เรื่อง *The Revolt of the Masses* กับผลงานในปีค.ศ.1960 เรื่อง *Malolos: The Crisis of the Republic* บรรยายถึงพัฒนาการของลัทธิชาตินิยม และ Cesar A. Majul, *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*, New York and Quezon City, 1967, เป็นผลงานที่ปูพื้นฐานด้านปรัชญาและลัทธิอุดมการณ์ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงระยะนี้ Reynaldo Ileto, *Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910,* Quezon City, 1979, ให้มุมมองที่ต่างออกไปเกี่ยวกับช่วงระยะเวลานี้ และความเรียงสามชิ้น ที่ตีพิมพ์อยู่ในวารสาร *Philippine Studies* ได้แก่ Milagros, C. Guerrero, "Understanding Philippine Revolutionary Mentality" (29, 1981); Reynaldo Ileto, "Critical Issue in 'Understanding Philippine Revolutionary Mentality'" (30, 1982) และ John N. Schumacher, "Recent Perspectives on the Revolution" (30, 1982) ก็ให้อรรถาธิบายถึงการปฏิวัติในเชิงถกเถียง ทว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งยวด ข้อเขียนทั้งสามชิ้นนี้ ชิ้นแรก เป็นบทวิจารณ์ผลงานของอิเลโต (Ileto) ชิ้นที่สองเป็นการตอบโต้ของอิเลโต ส่วนชิ้นที่สาม เป็นข้อพิจารณาโดยรวมของผู้เชี่ยวชาญ ผลงาน Maximo M. Kalaw, *The Development of Philippine Politics,* Manila, 1926, และ Peter W. Stanley, *A Nation in the Making: The Philipines and the United States, 1899-1921,* Cambridge, Mass., 1974, มุ่งเน้นช่วงระยะเวลาจนกระทั่งถึงตอนกลางทศวรรษ 1920 Theodore Friend, *Between Two Empires: Philippine Ordeal and Development from the Great Depression through the Pacific War, 1929-1946,* New Haven, 1965, กับผลงานเล่มล่าของเขา คือ *The Blue-Eyed Enemy: Japan against the West in Java and Luzon, 1942-1945,* Princeton, 1988, เล่าเรื่องราวสมัยทศวรรษ 1920 และ 1930 โดยให้การตีความไว้อย่างน่าทึ่ง ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ยังได้รับการศึกษาไว้อย่างแหลมคมและลุ่มลึกเช่นเดียวกัน ในผลงาน Bernadita Reyes Churchill, *The Philippine Independence Missions to the United States, 1919-1934,* Manila: National Historical Institute, 1983. ผลงาน David R. Sturtevant, *Popular Uprisings in the Philippines,*

1840-1940, Ithaca and London, 1976, เกี่ยวข้องกับขบวนการปฏิรูปนิยมซึ่งมิได้มีการก่อตั้งเป็นสถาบันขึ้นมา มีหนังสือสองเล่ม ที่ว่าด้วยหัวข้อเรื่องลัทธิชาตินิยมฟิลิปปินส์โดยเฉพาะ ซึ่งได้รับการตีพิมพ์ออกมาแล้ว ได้แก่ Usha Mahajani, *Philippine Nationalism: External Challenge and Filipino Response, 1565-1946,* St Lucia, 1971, และ Teodoro A. Agoncillo, Filipino Nationalism, Quezon City, 1974; ส่วน Horacio de la Costa, *The Background of Nationalism and Other Essays,* Manila, 1965, บรรจุบทวิเคราะห์ที่สุขุมเกี่ยวกับหัวข้อนี้ ข้อเขียนของโฮเซ่ ริซาล มีปรากฏอยู่ในแหล่งข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ รวมทั้ง *Rizal: Political and Historical Writings (1840-1890),* Manila: National Heroes Commission, 1963, ซึ่งสถาบันประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historical Institute) จัดพิมพ์ออกมาใหม่ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดพิมพ์รวมผลงานครบถ้วนของริซาล ฉบับครบรอบหนึ่งร้อยปี เรื่องราวที่มีลักษณะยั่วยุเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ดังบรรยายไว้ในผลงาน Renato and Letizia R. Constantino, *The Philippines: A Past Revisited,* Quezon City, 1975 และ *The Philippines: The Continuing Past,* Manila: Foundation for Nationalist Studies, 1978, ให้การตีความอย่างน่าสนใจ แม้ว่าจะชวนให้ถกเถียงกันมาก ผลงาน Alfred W. McCoy, "Quezon's Commonwealth: The Emergence of Philippine Authoritarianism," ประกอบกับข้อเขียนทางวิชาการชิ้นอื่น ๆ ที่รวบรวมเอาไว้ใน Ruby R. Paredes, ed., *Philippine Colonial Democracy,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1988, และ Norman Owen, *Compadre Colonialism,* Ann Arbor: University of Michigan Center for South and Southeast Asian Studies, 1971, ให้รายละเอียดที่มีประโยชน์เกี่ยวกับยุคก่อนสงคราม

เรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนาความคิดทางการเมืองของอินโดนีเซีย มีอยู่มากมาย เรื่องราวชิ้นคลาสสิคของดัตช์ เป็นผลงานที่ประกอบด้วยหนังสือสามเล่มของ เจ.ธ.เพตรัส บลุมเบอร์เกอร์ (Petrus Blumberger) ได้แก่ *De Communistische Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1928; *De Nationalistische Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1931; *De Indo-Europeesche Beweging in Nederlandsch-Indië,* Haarlem, 1939. ส่วนเรื่องราวคลาสสิคที่เล่าไว้ในภาคภาษาอังกฤษ ได้แก่ George McTurnan Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia,* Ithaca and London, 1952. ผลงานการรวบรวมของ Harry A. Poeze (The Hague, 1982; Dordrecht, 1983 และ 1988), เรื่อง *Politiek-Politioneele overzichten van Nederlandsch-Indië, I: 1927-1928, II: 1929-1930, III: 1931-1934*, บรรจุรายละเอียดเกี่ยวกับองค์การชาตินิยมทั้งหลายไว้อย่างถี่ถ้วน ผลงานที่มีค่าชิ้นอื่น ๆ ซึ่งเป็นข้อพิจารณาโดยรวม ได้แก่ Robert Van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite,* The Hague, 1960, และ Bernhard Dahm, *History of Indonesia in the Twentieth Century,* London, 1971. บทความของ Van Niel เรื่อง "From Netherlands East Indies to Republic of Indonesia, 1900-1945," ในหนังสือ Harry Aveling, ed., *The Development of Indonesian Society,* St Lucia, 1979, ให้การสรุปความอย่างกระชับ เช่นเดียวกับผลงาน John D.

Legge, *Indonesia,* Englewood Cliffs, 1964. ผลงานที่มีเรื่องราวจำเพาะเจาะจงกว่านี้ ได้แก่ Takashi Shiraishi, *An Age in Motion: Popular Radicalism in Java, 1912-1926,* Ithaca and London, 1990; Friend, *Blue-Eyed Enemy*; และผลงานสองเล่มของ John Ingleson ได้แก่ *Perhimpunan Indonesia and the Indonesian Nationalist Movement, 1923-1928,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1975, และ *Road to Exile: The Indonesian Nationalist Movement, 1927-1934,* Singapore, 1979; Akira Nagazumi, *The Dawn of Indonesian Nationalism: The Early Years of the Budi Utomo, 1908-1918,* Tokyo: Institute of Developing Economies, 1972; Harry J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun,* The Hague and Bandung, 1958; Deliar Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia, 1900-1942,* Kuala Lumpur, 1973; Alfian, *Muhammadiyah: The Political Behavior of a Muslim Modernist Organization under Dutch Colonialism,* Yogyakarta, 1989; Mitsuo Nokamura, *The Crescent Arises Over the Bunyan Tree,* Yogyakarta, 1983; Kenji Tsuchiya, *Democracy and Leadership: The Rise of the Taman Siswa Movement in Indonesia,* Honolulu, 1987; และ Susan Abeyasekere, *One Hand Clapping: Indonesian Nationalists and the Dutch, 1939-1942,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1976. หนังสือที่ให้ความรู้เบื้องต้นที่มีประโยชน์เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในทศวรรษที่ 1920 ได้แก่ Harry J. Benda and Ruth T. McVey, *The Communist Uprisings of 1926-1927 in Indonesia: Key Documents,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1960, โดยที่ McVey, *The Rise of Indonesian Communism,* Ithaca, 1965, เป็นผลงานที่เชื่อมั่นได้มากที่สุดใน หัวข้อนี้ เนื้อหาสาระที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง สามารถพบได้ในหนังสือชีวประวัติของซูการ์โน ได้แก่ J.D. Legge, *Sukarno. A Political Biography,* Sydney, London, Boston, 1972; Bernhard Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,* Ithaca, 1969; และ C.L.M. Penders, *The Life and Times of Sukarno,* Kuala Lumpur, 1975. ทัศนะของซูการ์โนเอง ซึ่งผ่านการกลั่นกรองด้วยฝีมือของนักข่าวชื่อ ซินดี้ แอดัมส์ มีอยู่ใน *Sukarno: An Autobiography, as Told to Cindy Adams,* Hong Kong, 1965 และคำแปลบันทึกความทรงจำของโมฮัมหมัด ฮัตตา ก็ได้รับการตีพิมพ์ออกมาภายใต้ชื่อเรื่องว่า *Mohammad Hatta: Indonesian Patriot—Momoirs,* Singapore, 1981. หนังสืออีกเล่มหนึ่ง คือ *Portrait of a Patriot. Selected Writings by Mohammad Hatta,* The Hague and Paris, 1972 ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าชิ้นหนึ่งเช่นเดียวกัน และยังมีผลงานที่ เมวิส โรส (Mavis Rose) ได้ตีพิมพ์ออกมา ในชื่อเรื่องว่า *Indonesia Free: A Political Biography of Mohammad Hatta,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1987. หนังสือที่ประมวลเรื่องราวที่มีประโยชน์เกี่ยวกับพัฒนาการต่าง ๆ นอกชวา ได้แก่ Taufik Abdullah, *Schools and Politics: The Kuam Muda Movement in West Sumatra (1927-1933),* Ithaca: Cornell University

Southeast Asia Program, 1971 และ Anthony Reid, *The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,* Kuala Lumpur, 1979.

เหตุการณ์ต่าง ๆ ในเวียดนามภายหลังค.ศ.1945 ทำให้ผู้คนหันมาให้ความเอาใจใส่แก่เหตุการณ์ก่อนหน้าการต่อสู้กู้เอกราชของเวียดนาม และงานนิพนธ์เกี่ยวกับความเพียรพยายามเพื่อการปฏิรูปของเวียดนามในสมัยก่อนสงคราม ขณะนี้ ก็มีอยู่อย่างเป็นกอบเป็นกำทีเดียว หนังสือที่ได้เรื่องได้ราวอย่างสำคัญ ได้แก่ Joseph Buttinger, *Vietnam: A Dragon Embattled,* I, London, 1967; David G. Marr, *Vietnamese Anticolonialism, 1885-1925,* Berkeley, Los Angeles, London, 1971 และผลงานที่เป็นตอนต่อของเล่มนี้ คือ *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945,* Berkeley, Los Angeles, London, 1981; William J. Duiker, *The Rise of Nationalism in Vietman. 1900-1941,* Ithaca and London, 1976; Daniel Hémery, *Révolutionnaires Vietnamiens et Pouvoir Colonial en Indochine,* Paris, 1975; และ Alexander Woodside, *Community and Revolution in Modern Vietnam,* Boston, 1976, ซึ่งมีส่วนเข้ามาแทนที่ผลงานที่ยังมีประโยชน์ของพอล อิโซอาร์ต คือ Paul Isoart, *Le Phénomène National Vietnamien de l'indépendance Unitaire a l'indépendance Fractionnée,* Paris, 1959. Pierre-Richard Féray, *Le Viet-nam au xx Siècle,* Paris 1979 ให้ประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับเวียดนามในยุคสมัยใหม่ เช่นเดียวกับ Nguyen Khac Vien, *Histoire du Vietnam,* Paris, 1974; Thomas Hodgkin, *Vietnam: The Revolutionary Path,* London, 1981; และ Ken Post, *Revolution, Socialism and Nationalism in Viet Nam,* I, Aldershot, 1989, จากมุมมองของฝ่ายซ้าย ผลงานการศึกษาพิเคราะห์พรรคคอมมิวนิสต์ประกอบด้วย Pierre Rousset, *Le Parti Communist Vietnamien,* Paris, 1973; และ Huynh Kim Khanh, *Vietnamese Communism, 1925-1945,* Ithaca and London, 1982. ผลงาน Ralph Smith, *Viet-Nam and the West,* Ithaca, 1971, และข้อเขียนที่มีการตีความอย่างกว้างขวางคือ Paul Mus, *Viet-Nam: Sociologie d'une Guerre,* Paris, 1952, พิจารณาถึงการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมของเวียดนามกับตะวันตก ผลงานที่มีประโยชน์ในหัวข้อที่เป็นเรื่องจำเพาะต่างๆ คือข้อเขียนที่มีอยู่ใน Walter F. Vella, ed., *Aspects of Vietnamese History,* Honolulu, 1973; Megan Cook, *The Constitutionalist Party in Cochinchina: The Years of Decline, 1930-1942,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash Unversity, 1977; Hue-Tam Ho Tai, *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam,* Cambridge, Mass, 1983; และ Jayne Susan Werner, *Peasant Politics and Religious Sectarianism: Peasant and Priest in the Coa Dai in Viet Nam,* New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1981.

เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการปฏิรูปตามหลักลัทธิชาตินิยมในกัมพูชาและลาวมีอยู่น้อย สำหรับกัมพูชานั้น David P. Chandler, *A History of Cambodia,* Boulder, 1983, ให้บทสรุปที่เข้าใจได้ง่าย และ Alain Forest, *Le Cambodge et la Colonisation Française: Historie d'une Colonisation Sans Heurts,* Paris, 1980 ก็ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1897 ถึง

ค.ศ.1920 ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน สำหรับลาวนั้น ผลงาน Geoffrey C. Gunn, *Political Struggles in Laos (1930-1954),* Bangkok, 1988 ก็ครอบคลุมถึงเหตุการณ์ในทศวรรษ 1930 เอาไว้อย่างค่อนข้างมีรายละเอียดอยู่บ้าง

ผลงานที่บรรยายเรื่องราวเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองในพม่าในระยะหลังอย่างกว้างขวางมากที่สุด คือ Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987, ทว่าผลงาน John L. Christian, *Modern Burma,* Berkeley and Los Angeles, 1942, มีเรื่องราวที่ละเอียดถี่ถ้วนและมีข้อมูลหลักฐานรองรับอย่างดี เกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองช่วงก่อนสงครามในพม่า ก็ยังคงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์อย่างยิ่งยวด ทั้งนี้โดยอาศัยแหล่งข้อมูลทางการของอังกฤษเป็นหลัก มีผลงานสี่เล่ม ที่พิจารณาถึงกิจกรรมแนวชาตินิยมในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ไว้อย่างละเอียดมากพอควร ได้แก่ U Maung Maung, *From Sangha to Laity: Nationalist Movements of Burma, 1920-1940,* Canberra: Australian National University, South Asia History Section, 1980; Surendra Prasad Singh, *Growth of Nationalism in Burma, 1900-1942,* Calcutta, 1980; Albert D. Moscotti, *British Policy and the Nationalist Movement in Burma, 1917-1937,* Honolulu, 1974; และ Khin Yi, *The Dobama Movement in Burma (1930-1938),* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1988. Patricia Herbert, *The Hsaya San Rebellion (1930-1932) Reappraised,* Clayton: Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, 1982, เป็นผลงานที่แสดงความคิดแนวลัทธิแก้อย่างองอาจ

ผลงานมาตรฐานที่เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมของชาวมาเลย์ คือ W.R. Roff, *The Origins of Malay Nationalism,* New Haven, 1967, ทว่าการอภิปรายอย่างมีประโยชน์อย่างมาก ก็สามารถพบได้เช่นกันในผลงาน Radin Soenarno, "Malay Nationalism, 1896-1941," JSEAH, 1,1 (1960) และในบทความที่รวบรวมไว้ใน R. Suntharalingam and Abdul Rahman Haji Ismail, eds, *Nasionalisme: Satu Tinjauan Sejarah,* Petaling Jaya, 1985. เฟอร์ดาอุส ฮาจิ อับดุลลาห์ สำรวจความสัมพันธ์ระหว่างอิสลามกับการเมืองเอาไว้ในผลงาน Firdaus Haji Abdullah, *Radical Malay Politics: Its Orgins and Early Development,* Petaling Jaya, 1985 เช่นเดียวกับ Clive S. Kessler, *Islam and Politics in a Malay State: Kelantan, 1838-1969,* Ithaca and London, 1978. ข้อเขียนของผู้ใช้นามแฝงว่า Hua Wu Yin พิจารณาประวัติศาสตร์ของมาเลเซีย และกิจกรรมทางการเมืองสมัยก่อนสงครามจากมุมมองแนวมาร์กซิสต์ไว้ในหนังสือเรื่อง *Class and Communalism in Malaysia: Politics in a Dependent Capitalist State.*

ด้วย "วิธีคิดชนิดพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้า" ที่ยังคงมีอิทธิพลครอบงำอย่างหนักหนาสาหัสอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยอยู่เช่นนี้ การศึกษาอย่างรอบด้านเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมของไทยสมัยก่อนสงคราม จึงยังไม่มีการเขียนออกมา ผลงานที่มีเนื้อหาสาระหนักแน่นที่สุด ที่ให้ความเอาใจใส่อย่างจำเพาะเจาะจงแก่หัวข้อนี้ ได้แก่ Walter F. Vella, *Chaiyo! King Vajiravudh and the*

Development of Thai Nationalism, Honolulu, 1978, ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้อมูล ทำให้มองเห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ขาดการวิเคราะห์ในเชิงวิพากษ์ ลัทธิชาตินิยมไทยที่เป็นของดั้งเดิมมากยิ่งกว่านี้และที่มีอยู่ในยุคก่อนหน้านี้ ถูกนำมาอ้างไว้ในข้อเขียนที่ออกจะเป็นแหวกประเพณีการเคารพรูปบูชาอยู่สักหน่อย คือผลงาน Eiji Murashima, "The Origin of Modern Official State Ideology in Thailand," JSEAS, 19,1 (1988). "ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ" ในสมัยรัชกาลที่เจ็ด มีอภิปรายอยู่ใน Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam,* Singapore, 1984. ลัทธิชาตินิยมชนิดที่มีลักษณะเป็นของชนชั้นสูงน้อยกว่านี้ ที่ลงเอยด้วยการก่อรัฐประหารในค.ศ. 1932 ก็มีการอภิปรายถึงอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ในแง่ของเหตุการณ์นั้น ที่น่าจะเป็นเรื่องราวที่ให้รายละเอียดมากที่สุด (แม้ว่าจะมิได้เที่ยงตรงเสมอไป) คือ Thawatt Mokarapong, *History of the Thai Revolution: A Study in Political Behavior,* Bangkok, 1972. รากฐานทางด้านภูมิปัญญาของรัฐประหารครั้งนี้ มีอภิปรายไว้อย่างดีใน Pierre Fistié, *Sous-développement et Utopie au Siam: Le Programme de Réforms Présenté en 1933 par Pridi Phanomyong,* The Hague and Paris, 1969, และในส่วนต้น ๆ ของผลงาน Yuangrat Wedel, *Modern Thai Radical Thought: The Siamization of Marxism and its Theoretical Problems,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1982. หากไม่คำนึงถึงผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้าง ๆ แล้ว ช่วงระยะเวลาระหว่างการก่อรัฐประหารครั้งนี้กับสงครามแปซิฟิค มีเขียนกันออกมาน้อยมาก ทว่า มีผลงานที่มีประโยชน์ที่เขียนไว้ในสมัยนั้น ได้แก่ M. Sivaran, *The New Siam in the Making,* Bangkok, 1936; Kenneth P. Landon, *Siam in Transition,* Chicago, 1939; Virginia Thompson, *Thailand: The New Siam,* New York: Institute of Pacific Relations, 1941; กับประวัติศาสตร์บทท้าย ๆ ในผลงานที่ตีพิมพ์ครั้งแรกของพระสารศาสตร์ คือ Phra Sarasas, *My Country Thailand,* Tokyo, 1942. การวิจารณ์วงการวิชาการที่ใช้แต่ภาษาอังกฤษล้วน ๆ เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมไทยและเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในยุคสมัยใหม่โดยทั่วไป ได้แก่ Benedict Anderson, "Studies of the Thai State: The State of Thai Studies" in E. Ayal, ed., *The Study of Thailand,* Athens, Ohio: Ohio University Center for International Studies, 1978. บทวิจารณ์นี้ นับเป็นการวิจารณ์เพื่อแก้ไขแนวคิดอย่างถี่ถ้วนและถือเป็นผลงานชิ้นสำคัญ ส่วนข้อมูลในรูปเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีอยู่ใน Chatthip Nartsupha et al., eds, *The Political Economy of Siam 1910-1932,* Bangkok: Social Science Association of Thailand, 1978; Benjamin A. Batson, ed., *Siam's Political Future: Documents from the End of the Absolute Monarchy,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1974; และส่วนต้น ๆ ของ Thak Chaloemtiarana, ed., *Thai Politics: Extracts and Documents 1932-1957,* Bangkok: Social Science Association of Thailand, 1978. ทิศทางใหม่ ๆ ในการวิจัยประวัติศาสตร์ ซึ่งเผยถึงความคิดความเข้าใจที่มีหลากหลายแง่มุมเกี่ยวกับ "ชาติ" มีสำรวจอยู่ใน Shigeharu Tanabe, "Ideological Practice in Peasant Rebellions: Siam at the Turn of the Twentieth Century" และ Chatthip Nartsupha, "The Ideology of 'Holy Man' Revolts in

the North East Thailand," ผลงานทั้งสองชิ้นนี้ รวมอยู่ในหนังสือ Andrew Turton and Shigeharu Tanabe, eds, *History and Peasant Consciousness in South East Asia,* Osaka: National Museum of Ethnology, 1984.

ผลงานที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับชน "กลุ่มน้อย" ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ได้แก่ Josef Siverstein, *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,* New Brunswick, 1980; Chao Tzang Yawnghwe, *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan Exile,* Singapore: ISEAS, 1987; Sao Saimong Mangrai, *The Shan States and the British Annexation,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1965; Moshe Yegar, *The Muslims of Burma: A Study of a Minority Group,* Wiesbaden 1972; และ Robert H. Taylor, "British Policy and the Shan States, 1886-1942," in Prakai Nontawasee, ed., *Changes in Northern Thailand and the Shan States, 1886-1940,* Singapore: Southeast Asia Studies Programme, ISEAS, 1988. เรื่องของปัตตานี มีกล่าวถึงใน Surin Pitsuwan*, Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand,* Bangkok: Thai Khadi Research Institute, Thammasat University, 1985 กับข้อเขียนสั้น ๆ ที่มีควบคู่มากับหนังสือชื่อ *Hikayat Patani* ซึ่ง A. Teeuw และ D.K. Wyatt, (The Hague, 1970) ร่วมกันจัดทำ ข้อเขียนดังกล่าว จัดทำอย่างพิถีพิถัน ทว่าในส่วนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบมีความครบถ้วนสมบูรณ์น้อยกว่าข้อเขียนของสุรินทร์ พิศสุวรรณมาก ผลงาน Gerald Cannon Hickey, *Sons of the Mountains: Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954,* New Haven, 1982, พิจารณาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเวียดนามจากมุมมองของชนกลุ่มน้อย ผลงาน W.K. Che Man, *Muslim Separatism: The Moros of Southern Philippines and the Malays of Southern Thailand,* Singapore, 1990, เปรียบเทียบฐานะของชาวมุสลิมในปัตตานีและในฟิลิปปินส์ตอนใต้ ในขณะที่ Peter G. Gowing ให้เรื่องราวเกี่ยวกับชาวโมโรไว้ในผลงานของเขา คือ *Mandate in Moroland: The American Government of Muslim Filipinos, 1899-1920,* Quezon City, 1983, และ *Muslim Filipinos—Heritage and Horizon,* Quezon City, 1975. ข้อมูลอื่น ๆ ยังมีพบใน Peter G. Gowing and Robert D. McAmis, eds, *The Muslim Filipinos: Their History, Society and Contemporary Problems,* Manila, 1974.

ชุมชนชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีบรรยายอยู่ในผลงาน Nalini Ranjan Chakravarti, *The Indian Minority in Burma,* London, 1971; Usha Mahajani, *The Role of Indian Minorities in Burma and Malaya,* Bombay, 1960; Kernial Singh Sandhu, *Indians in Malaya,* Cambridge, UK, 1969; และ Sinnappah Arasaratnam, *Indians in Malaysia and Singapore,* Bombay and Kuala Lumpur, 1970.

ข้อเขียนเกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่มากมายมหาศาล Victor Purcell, *The Chinese in Southeast Asia,* London, 1951, ยังคงเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ ทว่ายากที่

จะกล่าวได้ว่าเป็นหนังสือที่เชื่อมั่นได้อย่างเต็มที่ ผลกระทบจากการปฏิวัติปีค.ศ.1911 มีพิจารณาอยู่ใน Yen Ching Hwang, *The Overseas Chinese and the 1911 Revolution,* Kuala Lumpur, 1976 และในหนังสือเล่มที่มี Lee Lai To เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า *The 1911 Revolution – The Chinese in British and Dutch Southeast Asia,* Singapore, 1987. Leo Suryadinata มีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชุมชนชาวจีนในอินโดนีเซียอยู่หลายเล่ม รวมทั้ง ***The Chinese Minority in Indonesia,*** Singapore, 1978, *Peranakan Chinese Politics in Java,* Singapore, rev. edn, 1981 กับหนังสือรวบรวมหลักฐานเอกสารต่าง ๆ ที่เขาเป็นบรรณาธิการ คือหนังสือที่มีชื่อเรื่องว่า *Political Thinking of the Indonesian Chinese, 1900-1977,* Singapore, 1979 สำหรับฟิลิปปินส์นั้น Edgar Wickberg, ***The*** *Chinese in Philippine Life, 1850-1898,* New Haven and London, 1965, ให้ข้อมูลที่เป็นภูมิหลังซึ่งจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ และ Antonio S. Tan, *The Chinese in the Philippines, 1898-1935,* Quezon City, 1972, เดินเรื่องต่อมาจนถึงตอนเริ่มต้นของฟิลิปปินส์สมัยที่มีการปกครองในแบบเครือจักรภพขึ้นมาแล้ว สำหรับกัมพูชานั้น มีหนังสือสองเล่มของดับเบิลยู. อี. วิลมอตต์ (W.E. Willmott) ได้แก่ *The Chinese in Cambodia,* Vancouver, 1967 กับ *The Political Structure of the Chinese Community in Cambodia,* London, 1970, ซึ่งให้เรื่องราวอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับ G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand: An Analytical History,* Ithaca, 1957. ข้อเขียนของสกินเนอร์ คือ Skinner, "Change and Persistence in Chinese Culture Overseas: A Comparison of Thailand and Java," *Journal of The South Seas Society* 16, 1-2 (1960) มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี ข้อเขียนชิ้นนี้ พยายามที่จะอธิบายถึงอัตรา ของการผสมกลมกลืนของชุมชนชาวจีนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความแตกต่างกันอยู่ ผลงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับมาเลเซียและสิงคโปร์ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1900 ถึงค.ศ.1940 มีน้อยจนน่าประหลาดใจ เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของประชาคมชาวจีนในบริทิชมาลายา และ Victor Purcell, *The Chinese in Malaya,* London, 1948 ก็ล้าสมัยเสียเหลือเกิน Yoji Akashi, "The Nanyang Chinese Anti-Japanese and Boycott Movement, 1908-1928—A Study of Nanyang Chinese Nationalism," *Journal of the South Seas Society* 23 (1968) เป็นผลงานที่พิจารณาถึงแง่มุมหนึ่งของลัทธิชาตินิยมจีน C.F. Yong, *Tan Kah-kee:The Making of an Overseas Chinese Legend,* Singapore, 1987, เป็นเรื่องราวเชิงชีวประวัติที่หาได้ยากเกี่ยวกับบุคคลสำคัญคนหนึ่ง และบทความของ Chui Kwei-chang เรื่อง "Political Attitudes and Organizations c. 1900-1941" ใน Ernest Chew and Edwin Lee, eds, *A History of Singapore, Singapore*, 1991, ก็ให้เรื่องราวที่มีสาระเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองในหมู่ชาวจีนในสิงคโปร์สมัยก่อนสงคราม C.F.Yong ร่วมงานกับ R.B. McKenna ในผลงานเรื่อง *The Kuomintang in British Malaya,* Singapore, 1990.

ผลงานที่มีเนื้อหากว้าง ๆ ที่ได้ยกมาอ้างอิงถึงในบทนี้ รวมถึง Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* London, 1983, Anthony D. Smith, ed., *Nationalist Movements,* London, 1976, และผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่อง *Theories of Nationalism,* London, 1971.

การปรับทิศทางเศรษฐกิจ

เป็นเรื่องตลกขำไม่ออก ที่แม้ว่าอิทธิพลจากภายนอกและการปกครองโดยตรงในฟิลิปปินส์ จะดำเนินไปอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าในภูมิภาคที่พวกดัตช์ปกครอง แต่เศรษฐกิจภายในฟิลิปปินส์ ก็ไม่อาจจะเกี่ยวพันกับพัฒนาการด้านการพาณิชย์ของสเปนได้น้อยยิ่งไปกว่าที่เป็นอยู่ได้ การยึดครองมนิลาของพวกอังกฤษ (ค.ศ.1762-4) และการยึดเรือ*ซานติซิมา ตรินิแดด* (Santisima Trinidad) ที่อยู่ระหว่างการเดินทางออกไป พร้อมกับขนเงินไปด้วยประมาณสามล้านเปโซ[2] เผยให้เห็นถึงความอ่อนแอของเศรษฐกิจ ซึ่งอาศัยการมาและจากไปในแต่ละปี ของเรือสเปนจำนวนไม่เกินสองลำเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในอีกทางหนึ่ง การเปิดให้มนิลาติดต่อค้าขายกับต่างประเทศในช่วงระยะเวลานี้ ก็แสดงให้เห็นถึงโอกาสในการพัฒนาการส่งออกของท้องถิ่น ที่มีแฝงอยู่ [3] นอกจากนี้ การยึดครองของอังกฤษยังได้ปลดเปลื้องความไม่พอใจต่อการทุจริต การผูกขาด และการคดโกงของชนชั้นข้าราชการสเปน กับความไม่แยแสและไร้น้ำใจของพวกพระบาทหลวงตามจังหวัดต่าง ๆ ที่คุกรุ่นอยู่ในใจของชาวนามานาน การจลาจล*อินดิโอ* เกิดขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ ประมาณสิบจังหวัด ทว่าครั้งที่รุนแรงที่สุดนั้น มีดิเอโก ซิลางในอิโลคอส เป็นผู้นำ[4] การจลาจลซึ่งสร้างความเสียหายต่อชื่อเสียงเกียรติยศของสเปนนี้ บีบบังคับให้สเปนต้องประเมินนโยบายของตนใหม่ เพื่อค้ำประกันว่าจะกู้อำนาจคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ ผู้ที่คิดอ่านจะดำเนินการปฏิรูปนี้ คือข้าหลวงดอน เปโดร มานูเอล เดอ อารานเดีย (ค.ศ.1754-9) โดยได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 3 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1757-88) กับปรัชญาที่มุ่งเพื่อการค้าที่ก้าวหน้า

การปฏิรูปที่สำคัญสองอย่าง ที่รัฐบาลสเปนเลือกเฟ้นออกมาดำเนินการ คือการลดอำนาจของผู้ช่วยพระบาทหลวงและเพิ่มการพึ่งพาตนเองในด้านเศรษฐกิจของเกาะต่าง ๆ ให้มากขึ้น อย่างแรกนั้น ได้รับการสนับสนุนจากข้าหลวงดอน ซิมง เดอ อันดา อี ซาลาซาร์ (ค.ศ.1762-4, 1770-6) และส่งผลให้มีการฟ้องร้องพวกพระบาทหลวงในข้อหากดขี่ ละเลยหน้าที่ทางจิตวิญญาณและละเลยความรับผิดชอบด้านการศึกษา ซึ่งรวมทั้งในเรื่องการสอนภาษาสเปนให้แก่พวก*อินดิโอ*ทั้งหลายด้วย การปฏิรูปเหล่านี้ สอดคล้องกันกับความรู้สึกต่อต้านพระบาทหลวงของชาร์ลส์ที่ 3 ในค.ศ.1767 พระองค์ได้ทรงขับพวกเยซูอิตออกจากจักรวรรดิสเปนทั้งหมด[5] พระบาทหลวงจากนิกายอื่น ๆ มีจำนวนไม่มากพอ ทำให้เกิดนโยบายการเข้าควบคุมศาสนจักรโดยฝ่ายอาณาจักรขึ้นมา ถึงค.ศ.1770 เขตที่อยู่ใน

---

[2] Xchurz, 189.

[3] K.Lightfoot, *The Philippines*, London, 1973, 84.

[4] E.H. Blair and J.A. Robertson, *The Philippine Islands*, 1493-1898, Cleveland, 1907, XLIX. 300-5; G.F. Zaide, *Philippine Political and Cultural History*, Manila, 1957, II. 13, 16.

[5] Blair and Robertson, L. 269-77.

ความปกครองของศาสนจักร เกือบครึ่งหนึ่งของทั้งหมด ตกอยู่ในมือของฆารวาส[6] พวก*อินดิโอ*ที่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว กับพระบาทหลวงเชื้อสายลูกครึ่งสเปน ซึ่งมิได้เตรียมพร้อมที่จะรับภารกิจ มิได้ปรับปรุงสิ่งที่พระบาทหลวงรุ่นก่อนทำไว้ให้ดีขึ้นแต่อย่างใด อคติต่าง ๆ ที่ความไม่พร้อมนี้ก่อให้เกิดขึ้น เกื้อหนุนให้เกิดช่องว่างระหว่างพระบาทหลวงชาว*อินดิโอ*กับชาวสเปน ซึ่งขยายกว้างขึ้นทีละน้อย เรื่องนี้มีนัยยะทางเมืองที่สำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังค.ศ. 1826 ตอนที่เฟอร์ดินานด์ที่ 7 ทรงคืนปกครองของศาสนจักรกลับไปให้พระบาทหลวงควบคุมเกือบทั้งหมด

ในส่วนเศรษฐกิจนั้น การสูญเสียการค้าของสเปน บังคับให้ต้องดำเนินนโยบายซึ่งประกอบด้วยการตัดขาดจากอดีตอย่างเด็ดขาดยิ่งกว่าในด้านศาสนจักร ถึงตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดนั้น การค้าของสเปนก็แสดงร่องรอยของความอ่อนแอออกมาให้เห็นแล้ว เรื่องนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดขึ้นมาเพราะความนิยมผ้าฝ้ายของอังกฤษและอินเดีย ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และการลดความต้องการผ้าไหมจีนลงไปตามสัดส่วน ทั้งที่ผ้าไหมจีนเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งมาแต่ไหนแต่ไร เพื่อปรับปรุงบรรยากาศทางการค้า ข้าหลวงโจเซ บาสโก อี วาร์กาส (ค.ศ.1778-87) ได้ก่อตั้งสมาคมพ่อค้า (*กอนซุลาโด--consulado*) เพื่อควบคุมดูแลการค้าทั้งหมด ในค.ศ.1785 ได้มีการก่อตั้ง*รีอัล กอมปานีย ดา ฟิลิปินาส์* (Real Compania da Filipinas--ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์—Royal Company of Phillippines) ขึ้นตามคำแนะนำที่ฟรานซิสโก ลีอันโดร เดอ เวียนา ได้ให้ไว้เมื่อยี่สิบก่อนหน้านี้ เป้าหมายของสมาคมนี้คือเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ และหล่อเลี้ยงการติดต่อสัมพันธ์ทางการพาณิชย์กับสเปนโดยตรง การเปิดเสรีการค้า ประสบการต่อต้านอย่างหนักแน่นจากบรรดาพ่อค้าในมนิลา ราชสมาคมถูกกันออกไปจากการค้าระหว่างอาคาพุลโก-มนิลา และการเปิดรับเรือต่างชาติของมนิลาในช่วงระหว่างค.ศ.1789 ถึงค.ศ.1794 ถูกจำกัดให้เปิดรับเฉพาะเรือที่ขนสินค้าของเอเชียเท่านั้น[7] การปฏิวัติเม็กซิโกในค.ศ.1820 ส่งผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงถึงขั้นหายนะ ต่อการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโกซึ่งกำลังทรุดโทรมอยู่ โดยที่ฟิลิปปินส์มาเปิดการค้ากับโลกภายนอกอย่างเต็มที่จริง ๆ ในค.ศ.1834

สิ่งที่สำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงเศรษฐกิจภายใน คือการปฏิรูปการเกษตร เพื่อวางพื้นฐานสำหรับการปฏิรูปนี้ สมาคมเกษตรกรรมที่ข้าหลวงบาสโกก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1781 จึงได้แจกจ่ายข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรศาสตร์และเสนอให้การส่งเสริมการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและเครื่องปั่นฝ้าย สมาคมนี้ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่าย อย่างเช่นครามและพริกไทย และส่งเสริมการผลิตไหมและป่าน ราชสมาคมแห่งฟิลิปปินส์ใช้วิธีการลงทุน เพื่อส่งเสริมการผลิตพืชผลเพื่อการค้าอย่างใหญ่โตต่อไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การผลิตน้ำตาล และส่งเสริมอุตสาหกรรมที่กำลังอยู่ในระยะเริ่มต้นอย่างเช่นการผลิตสิ่งทอ การยกเลิกการห้ามชาวจีนมิให้อพยพเข้ามาใน

---

[6] Roth, 56.

[7] Benitez, 190-2.

ค.ศ.1778 โดยรับผู้ที่เป็นแหล่งแรงงานที่มีศักยภาพ มีส่วนช่วยอย่างมากในการขยายการเกษตรให้กว้างขวางออกไป ระหว่างค.ศ.1786 ถึงค.ศ.1800 มีการส่งออกน้ำตาลกว่า 240,000 หาบ การปลูกอ้อยนั้น แม้ว่าจะชุมนุมกันอยู่ในปามปันกาและปานกาสินาน แต่ก็ยังขยายตัวต่อไปอีกในที่อื่น ๆ และในค.ศ.1854 การส่งออกน้ำตาล ได้เพิ่มขึ้นเป็น 762,643 หาบ[8]

การควบคุมดูแลประชากรจีนของรัฐบาลสเปน ซึ่งอนุญาตให้เฉพาะคนจีนที่นับถือศาสนาคริสต์เท่านั้น ที่มีอภิสิทธิ์ในการเช่าที่ดิน เดินทางได้อย่างเสรี และเสียภาษีรัชชูปการในอัตราต่ำกว่า ส่งเสริมให้เกิดมีชุมชนคนครึ่งจีนขึ้นมาอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ในแง่วัฒนธรรมแล้ว ชุมชนดังกล่าว เทียบกันไม่ได้กับในอินโดนีเซียของดัตช์ และอาจจะเปรียบกันได้เฉพาะกับประชาคมที่ใหญ่โตของชาวไทยเชื้อสายจีนในสยามเท่านั้น วัฒนธรรมสเปนกับการนับถือศาสนาเดียวกัน ทำให้พวกลูกครึ่งเหล่านี้มีอัตลักษณ์ร่วมกันกับพวก*อินดิโอ* แม้ว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจจะแยกคนสองพวกนี้ออกจากกัน ชาวจีนลูกครึ่งนั้น ไม่เหมือนกับชาวจีนแท้ซึ่งถูกจำกัดให้พักอาศัยอยู่เฉพาะในมนิลา อันเป็นที่ซึ่งพวกเขาเข้าทำงานเกี่ยวข้องกับการพาณิชย์ การค้าปลีกและทำงานฝีมือต่าง ๆ พวกจีนลูกครึ่งต่างใช้อภิสิทธิ์ที่มีอยู่ ในการขยายวิสาหกิจการพาณิชย์ของตนออกไปนอกเมืองใหญ่ เข้าไปยังจังหวัดต่าง ๆ พวกเขาเช่าที่ดินในจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณตอนกลางของเกาะลูซอน ได้แก่จังหวัดตอนโด บูลาคานและจังหวัดปามปันกา เพื่อการเพาะปลูก ส่วนใหญ่เป็นข้าว อ้อยและคราม การเช่าที่ดินเพื่อการเพาะปลูกนี้ มีทั้งในแบบที่นำไปให้พวก*อินดิโอ*เช่าช่วง หรือไม่ก็เพาะปลูกบนที่ดินเหล่านั้นภายใต้ระบบ*กาซามาฮาน* (kasamahan) ซึ่งผู้เพาะปลูกได้ส่วนแบ่งพืชผลตามอัตราที่กำหนด[9] การให้พวก*อินดิโอ*กู้เงินไปใช้สำหรับซื้อเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรและว่าจ้างคนตามฤดูกาลในชั่วระยะเวลาระหว่างการปลูกและการเก็บเกี่ยว เปิดโอกาสสะดวกสำหรับการถือสิทธิในที่ดินโดยผ่านการยึดทรัพย์สินเพื่อทดแทนหนี้ค้างชำระ พวกลูกครึ่งยังมีบทบาทสำคัญในการจัดซื้อและขนส่งพืชผลไปยังนครหลวงด้วยเช่นเดียวกัน โดยแข่งขันการค้าตามแนวทางนี้กับพวกข้าหลวงประจำจังหวัดต่าง ๆ อย่างเป็นผลสำเร็จ[10] นอกจากจะได้ผูกขาดในการเก็บภาษีการพนันและฝิ่นแล้ว ชาวจีนลูกครึ่งยังแทรกตัวเข้าไปในเศรษฐกิจทุนนิยมนานาชาติที่กำลังพัฒนา โดยเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการลงทุนของอเมริกันและอังกฤษ ในวิสาหกิจการทำไร่ขนาดใหญ่

ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษในฟิลิปปินส์ ได้รับการส่งเสริมล่วงหน้าไปก่อนในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตอนที่ผู้ประกอบการค้าให้กับรัฐ เริ่มต้นการนำเข้าฝ้ายโจโรมานเดล

---

[8] N.P. Cushner, Spain in the Philippines: From Conquest to Revolution, Quezon City, 1970, 192, 201.

[9] E. Wickberg, *The Chinese in Philippine Life, 1850-98*, New Haven, 23-30.

[10] Ibid., 29-30; J. Larkin, *The Pampangans, Colonial Society in a Philippine Province*, Berkeley, 1972, 51-4.

เข้ามาในมนิลา โดยใช้การค้าเอเชียเป็นฉากบังหน้า เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบังคับของสเปน[11] นับจากกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ผู้ประกอบการในด้านเกษตรกรรมอย่างเช่นนิโคลาส โลนีย์ ออฟเคอร์ แอนด์คอมปานี ได้ให้เงินล่วงหน้าเป็นค่าพืชผลและเครื่องจักรสำหรับการผลิตน้ำตาล เนื้อมะพร้าวแห้ง กาแฟและป่าน ความสะดวกด้านการเงินที่พวกผู้ประกอบการเสนอให้ ในรูปของการให้เงินล่วงหน้าสำหรับธุรกิจการขายส่ง ช่วยพวกลูกครึ่งในการดำเนินกิจกรรมทางการพาณิชย์ ที่เกี่ยวข้องกับการซื้อ การขนส่งและการจำหน่ายสินค้าระหว่างมนิลากับจังหวัดต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการหลบเลี่ยงกฎหมายตามนโยบายต่อต้านต่างชาติอย่างดื้อรั้นของรัฐบาลสเปน—อย่างเช่น กฎหมายห้ามผู้ประกอบการค้าชาวต่างชาติจากจังหวัดต่าง ๆ ที่ผ่านออกมาในค.ศ.1828 ผู้ประกอบการด้านการพาณิชย์ที่เป็นชาวยุโรปและเป็นลูกครึ่ง ต่างดำเนินบทบาทในแบบที่ส่งเสริมกัน มิใช่แข่งขันกัน โดยที่พวกยุโรปนั้น ไปได้ดีกว่าในด้านการธนาคารและการพาณิชย์ระหว่างชาติ ถึงค.ศ.1859 มีบริษัทต่างชาติอยู่ในมนิลาสิบห้าบริษัท ซึ่งในจำนวนนี้ เป็นบริษัทอังกฤษเจ็ดและบริษัทอเมริกัน สามบริษัท

วิสาหกิจเอกชนที่ประสบความสำเร็จ นำประโยชน์มาให้ชาวฟิลิปปินส์เพียงเล็กน้อย การขูดรีดในแบบทุนนิยมตามไร่ขนาดใหญ่ที่เอกชนเป็นผู้จัดการ ประกอบกับการเพาะปลูกภาคบังคับให้กับทางรัฐบาล เกื้อหนุนให้เกิดภัยเศรษฐกิจแพร่หลายอยู่ในหมู่เกษตรกร ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับที่นำมาใช้ในหุบเขาระหว่างแม่น้ำจากายัน กาปาน ในจังหวัดปามปันกาและเกาะมารินดุเก เป็นเครื่องรองรับการผูกขาดการค้ายาสูบของสเปน ซึ่งให้ผลกำไรมากเสียจนเมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า มันได้ทำให้ฟิลิปปินส์มีอิสระทางด้านการเงินได้ ภายใต้ระบบนี้ แต่ละครอบครัวจะต้องปลูกต้นยาสูบ 40,000 ต้น เพื่อขายให้เฉพาะแก่รัฐบาลเท่านั้น หากว่าขาดหกตกหล่น ก็จะต้องเสียค่าปรับ ในขณะที่ส่วนเกินโควต้าที่กำหนดไว้ ก็ถูกทำลายอย่างเป็นระบบ การตรวจตราของรัฐบาล ให้การค้ำประกันว่าจะไม่มีการเก็บพืชผลส่วนใดเอาไว้ แม้จะเก็บเพื่อการอุปโภคของตนเอง การขโมยสิ่งของจากบ้านของคนเพาะปลูกในระหว่างดำเนินการค้นหายาสูบที่อาจจะมีการซุกซ่อนไว้ และการทดแทนการชำระเงินสดด้วยตั๋วสัญญาใช้เงินซึ่งไม่เคยมีการจ่ายเงินตามตั๋ว เป็นเรื่องที่มีอยู่โดยทั่วไปเป็นสามัญ เกษตรกรผู้เพาะปลูกได้รับผลตอบแทนที่ย่ำแย่จากการปลูกยาสูบ และรวมทั้งจากการผลิต*วีโน อี นิปา* (vino y nipa น้ำตาลเมา ทำจากลูกจาก) ให้กับหน่วยงานการผูกขาดของรัฐบาลซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1786 โดยพึ่งพาอาศัยวัตถุดิบหลักที่ซื้อจากตลาดเสรี สภาพการณ์เช่นนี้ ส่งเสริมให้มีการลักลอบขนสินค้าโดยผิดกฎหมายและการค้าในตลาดมืด มีคนมากมายที่หนีไปหางานรับจ้างทำกัน ส่วนใหญ่แล้ว หนีไปหาที่มนิลา[12]

---

[11] H. Furber, *Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800*, Minneapolis, 1976, 217-20.

[12] Blair and Robertson, LVII. 118-19; Comyn, *State of the Philippines*, 55-63.

ชีวิตมิได้แตกต่างออกไปมากมายนัก แม้สำหรับพวก*อินดิโอ*ที่อยู่นอกระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ ภายใต้การบริหารของพวกสเปนนั้น แต่ละครอบครัวมีหน้าที่ต้องจ่ายภาษีหรือค่ารัชชูปการ ที่จัดเก็บเอาจากผลผลิตทางการเกษตร และระบบนี้ ก็เปิดช่องให้มีการใช้อำนาจในทางมิชอบได้มากมายหลายประการ ในปามปันกา ที่ซึ่งมีน้ำตาลมากจนขึ้นชื่อมาจนกระทั่งถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กลับต้องจ่ายภาษีกันในรูปของข้าว ซึ่งจัดส่งไปยังมนิลา แรงจูงใจให้เกษตรกรทำการเกษตรนั้นโดยทั่วไปแล้ว มีน้อยเหลือเกิน เนื่องจากระบบ*วานดาลา (vandala)* ซึ่งบังคับให้ผู้เพาะปลูกต้องขายผลิตผลโดยได้ค่าตอบแทนเพียงแค่พอเป็นพิธีกับตั๋วสัญญาใช้เงิน รวมทั้งต้องให้*โปโล (polo)* หรือให้แรงงานเกณฑ์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่กระทบกระเทือนความเป็นอยู่ของเกษตรกรอีก เป็นต้นว่าภาวะน้ำท่วมเป็นระยะ ๆ และความเสียหายที่เกิดจากแมลงซึ่งทำลายนาข้าว [13]

วิวัฒนาการของอัตลักษณ์ “แห่งชาติ”

ความไม่พอใจกับสภาพเศรษฐกิจ ไปไกลเกินกว่าความทุกข์ยากของชาวนา การมาของพวก*เพนินซูลาร*จำนวนมากมาย หรืออีกนัยหนึ่ง ชาวสเปนที่เกิดในไอบีเรียที่ถูกขับออกมาจากลาตินอเมริกา และความล้มเหลวของพวกเขาในกิจกรรมการเป็นผู้ประกอบการในขอบข่ายใหญ่โตในยุโรป เป็นเหตุให้พวกเขามาแข่งขันกับประชากรชาว*อินดิโอ* และกับพวกลูกครึ่งสเปน พวกลูกครึ่งนั้น แต่เดิมมา ก็ดำรงตำแหน่งระดับล่าง ๆ ในระบบราชการ ทว่าได้พบว่าตัวเองถูกพวก*เพนินซูลาร*เข้ามาแย่งที่ พวก*เพนินซูลาร*เหล่านี้ ถือตัวว่าอยู่ในลำดับชั้นทางสังคมที่สูงกว่า ความขัดแย้งกระทบกระทั่งในทำนองเดียวกันนี้ เกิดขึ้นระหว่างประชาคมพระบาทหลวง ซึ่งลี้ภัยจากสเปนที่กำลังต่อต้านพระบาทหลวงอยู่ในขณะนั้น มาอยู่ในฟิลิปปินส์ กับบรรดาพระบาทหลวงพื้นถิ่น ซึ่งกำลังพยายามจะทำให้ได้มาซึ่งความเสมอภาคเท่าเทียมกับพระบาทหลวงชาวสเปน ความตึงเครียดทวีขึ้นภายในชนชั้นต่าง ๆ กว้างขวาง ที่ประกอบด้วยลูกครึ่งและพวก*อินดิโอ*ที่มีการศึกษา ผู้ซึ่งได้วิวัฒนาการกลุ่มชนชั้นสูงชนชั้นใหม่ขึ้นมา นั่นคือกลุ่ม*อิลัสตราโด* (ilustrado) ซึ่งอ้างสิทธิที่จะมีโอกาสเท่าเทียมกับชาวสเปน ความไม่พอใจแผ่คลุมไปถึงชีวิตของคนในประชาคมชาวพื้นถิ่นทั่วทั้งดินแดน รวมทั้งในกองทัพ และได้เป็นจุดเริ่มต้นในการสำแดงความรู้สึกต่อต้านคนต่างชาติ โรคไข้ทรพิษที่ระบาดขึ้นในมนิลาใน ค.ศ.1820 ซึ่งรุนแรงมากเป็นพิเศษในบริเวณลุ่มแม่น้ำปาสิค ได้จุดชนวนให้เกิดปฏิกิริยาในเชิงปฏิปักษ์

---

[13] Lafond de Lurcy, “An Economic Plan, from ‘Quinze Ans de Voyages Autour du Monde’,” in *Travel Acoounts of the Islands*, 1832-58, Filipiniana Book Guild, XXII, Manila, 1974, 28, 32.

ที่ส่วนใหญ่แล้ว มุ่งไปที่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวจีน[14] การกบฏที่ทรงพลังอันมีอโปลินาริโอ เด ลา ครูซ เป็นผู้นำ ในค.ศ.1841 ก็มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเชื้อชาติเช่นเดียวกัน เดลาครูซนั้น ถูกขัดขวางมิให้ได้เข้ามาทำหน้าที่นักบวชอยู่ในคณะพระบาทหลวง ตามที่เขาใฝ่ฝัน[15]

การส่งเสริมอัตลักษณ์ใหม่ของฟิลิปปินส์ในหมู่คนในชั้น*อิลัสตราโด* ซึ่งแม้ว่าจะมีจำนวนน้อย แต่ก็ทรงอิทธิพล ทวีพลังขึ้นในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ การแสดงถึงความไม่พอใจออกมาอย่างโจ่งแจ้ง ก็มีเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน สภาพการณ์อันเป็นปัจจัยรากฐานนี้ สร้างความสมัครสมานอย่างใหม่ให้แก่สังคมมากยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด สังคมนี้ ร้าวรานด้วยพลังทางเศรษฐกิจที่แบ่งแยกผู้มีเงินและผู้มีที่ดินที่มีกำเนิดต่าง ๆ กัน ออกจากมวลชนชาว*อินดิโอ*ที่ยากจนกว่า ปัญหาหมักหมมทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งเกิดมาจากการปกครองของสเปน—ต่างจากการควบคุมกิจการอาณานิคมของพวกดัตช์ในอินโดนีเซีย ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่า—เอื้อให้มีการพัฒนาขบวนการของประชาชนเกิดขึ้นมาแต่เนิ่น โดยมีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมฮิสปานิคแบบฟิลิปปินส์ที่พวกเขามีอยู่ร่วมกัน ความสำคัญของปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมนี้ ปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษที่การกันเอาพวกโมโรออกไปจากกระบวนการที่เป็นประวัติศาสตร์อย่างเดียวกัน เพราะพวกเขามีจุดมุ่งทางด้านศาสนาและเศรษฐกิจในทิศทางที่แตกต่างออกไป

บทสรุป

เมื่อถึงตอนทศวรรษต้น ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้านั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังอยู่ตรงจุดที่หมิ่นเหม่จะถึงขั้นสุดท้ายของการรุกล้ำของพวกยุโรป กำลังฝ่ายชนพื้นถิ่น มิได้ระย่อลงแม้แต่น้อย และในบางกรณี ยิ่งเข้มแข็งกว่าในช่วงที่เผชิญหน้ากับพวกตะวันตกในตอนแรกเริ่มเสียอีก บนแผ่นดินใหญ่นั้น การยืนหยัดถึงวัฒนธรรมของพม่า ไทยและเวียดนาม และการขยายดินแดนของรัฐเหล่านี้ ประสบผลสำเร็จในการรวมศูนย์การบริหารและการสร้างเอกภาพในด้านวัฒนธรรมอยู่บ้าง โดยผ่านการฟูมฟักลัทธิอุดมการด้านศาสนาและวัฒนธรรม แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากอาวุธของตะวันตกในระดับหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้ว ทำได้สำเร็จโดยผ่านความคิดริเริ่มของท้องถิ่นและความเติบโตภายในถึงระดับสูงสุด ด้วยวุฒิภาวะทางการเมืองที่แก่กล้าขึ้นและด้วยวิวัฒนาการของความเป็นรัฐไปสู่สถานภาพของชาติ หมู่ประมุขของพม่า ไทยและเวียดนาม จึงได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ทวีขึ้นอย่างรวดเร็วในโลกภายนอก ประมุขที่มีความห่วงใยกับลักษณะของการตอบสนองของตนเอง มีส่วนกำหนดพัฒนาการภายในประเทศและนโยบายต่างประเทศในระดับมากทีเดียว การอะลุ่มอล่วยและการปรับตัวของไทย กับความไม่ไว้วางใจตะวันตกของเวียดนาม เป็นปฏิกิริยาในทางบวก พม่าใน

---

[14] Blair and Robertson, LI. 39.

[15] Ibid., LII. 92-3 n, 37, 101.

รัชสมัยของพระเจ้ามินดง ทุลักทุเลไปมาอยู่ระหว่างการอยู่อย่างโดดเดี่ยวและความพยายามอย่างไร้ผลในอันที่จะปรับประเทศให้ทันสมัย ในขณะที่กัมพูชาและรัฐต่าง ๆ ในลาว ไม่สู้จะมีที่ให้กับความคิดริเริ่ม และถูกเพื่อนบ้านที่มีอำนาจ บีบบังคับให้อยู่โดดเดี่ยว

ในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาอำนาจชวาและบาหลี ซึ่งถูกพวกดัตช์ทอนให้อ่อนกำลังลง หันมาหมกมุ่นอยู่กับเรื่องภายในและกับการสร้างตำนานโดยย่อส่วนเอาไว้ในอุดมการณ์ที่โอฬารของ “รัฐการละคร” ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่น*มานจาเนครา*ของชวาและฟิลิปปินส์ต่างตกอยู่ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมมานานแล้ว และต้องประสบความเดือดร้อนจากความแข็งกร้าวของระบบผูกขาด แอกทางเศรษฐกิจ ได้ให้ความหมายอย่างใหม่แก่อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและศาสนาของบริเวณดังกล่าว พร้อมกับนำเอายุคแห่งการประท้วง การจลาจลและสงครามเข้ามา ในขณะเดียวกัน ในบริเวณที่เป็นเกาะที่อยู่ใกล้กับเส้นทางหลักในการพาณิชย์ ก็ได้ปรากฏมีจิตวิญญาณของวิสาหกิจผู้ประกอบการค้าอย่างใหม่ขึ้นมา ทว่าปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ขัดขวางมิให้มันได้มีโอกาสเบ่งบานขึ้นมา แต่ละส่วนที่เป็นองค์ประกอบของภูมิภาคนี้ ไม่ว่าจะดีหรือจะเลว ล้วนต่างแสดงออกมาอย่างชัดแจ้ง ถึงการตอบสนองต่อพลังที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ นั่นคือพลังแห่งการปรับให้ทันสมัยและการล่วงละเมิดของตะวันตก

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

พม่า

ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ ระบบทาสและการเก็บภาษีในพม่า ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง ทำให้ผลงาน M. Aung-Thwin, “Hierarchy and Order in Pre-colonial Burma,” JSEAS, 15, 2 (1984) เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องอ่าน เพื่อทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ต่อกันระหว่างการเมืองกับกิจการด้านสังคม-เศรษฐกิจ การเปรียบเทียบความคิดและสถาบันทาสในพม่าและไทย มีพบอยู่ใน F.K. Lehman, “Freedom and Bondage in Traditional Burma and Thailand,” JSEAS, 15, 2 (1984). เรื่องราวที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดระบบงานและอิทธิพลขององค์กรทางศาสนา มีพบอยู่ใน J.P. Ferguson, “The Symbolic Dimensions of the Burmese Sanga,” Ph.D. Thesis, Cornell University, 1975. ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารคณะสงฆ์ มีอภิปรายอยู่ใน Aung-Thwin, “The Role of *Sasana* Reform in Burmese History: Economic Dimensions of a Religious Purification,” JAS, 38, 4 (.1979) และ V.B. Lieberman, “The Political Significance of Religious Wealth in Burmese History: Some Further Thoughts,” JAS, 39, 4 (1980).

ประวัติศาสตร์โดยทั่วไปเกี่ยวกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณานี้ ทว่าเน้นในด้านเศรษฐกิจ มีพบอยู่ใน W.J. Koeing, “The Early Kon-Baung Polity, 1752-1819: A Study of Politics, Administration and

Social Organization," Ph.D. Thesis, University of London, 1978. การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดข้อมูลที่แน่ชัดจากแหล่งพื้นถิ่นอยู่มาก ขัดขวางการศึกษาอย่างละเอียด ถึงระบบการบริหารและเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงยุคอาณานิคม ทว่าบันทึกเกี่ยวกับการบริหารของพม่า หรือ*สิ-เตน* (si-tàn) เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญ บันทึกเหล่านี้ มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษที่ทำให้สามารถเข้าถึงได้ ดังที่มีพบอยู่ใน F.N. Trager and W.J. Koeing, eds, *Burmese Si-T□ns*, *1764-1826, Records of Rural Life and Administration*, Tucson, 1979. ความสำคัญของการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างมอญ-พม่า พร้อมการอ้างอิงถึงความไม่เท่าเทียมกันในด้านประชากรและเศรษฐกิจ ได้รับการตีความอย่างมีจินตนาการใน M. Adas, "Imperialistic Rhetoric and Modern Historiography: The study of Lower Burma before and after Conquest," JSEAS, 3,2 (1972).

ไทย

การศึกษาถึงการจัดองค์กรด้านสังคม-เศรษฐกิจของสยามในช่วงระยะเวลานี้ มีพบใน A. Rabibhadana, "Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873," Data Paper, no.74, Cornell Southeast Asia Program. การบรรยายอย่างกระชับกว่านี้ มีอยู่ใน G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds. "Clientship and Class Structure in the Early Bangkok Period," in *Change and Persistence in Thai Society, Essays in Honour of L. Sharp*, Ithaca, 1975. ผลงานการตีความในระยะล่ากว่านั้น คือ B. Terwiel, "Bondage and Slavery in Nineteenth Century Siam," in *Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*, ed.A. Reid, St Lucia, Queensland, 1983.

หัวข้อเรื่องการปฏิรูปอย่างถึงพื้นฐานภายในคณะสงฆ์ ในฐานะบทโหมโรงก่อนที่จะมีการปรับปรุงให้ทันสมัย มีอภิปรายอยู่ใน C.J. Reynolds, "Buddhist Cosmography in Thai History, with Special Reference to Nineteenth Century Cultural Change," JAS, 15, 2 (1976). และ D.K. Wyatt, "The 'Subtle Revolution' of King Rama I of Siam," in *Moral Order and Question of Change*, A. Woodside and D.K. Wyatt, eds, New Haven: Yale University Southeast Asia Studies Monograph no. 24, 1982.

การศึกษาถึงแต่ละรัชสมัยโดยเฉพาะ มีพบใน K. Wenk, *The Restroration of Thailand under Rama I, 1782-1809,* Tucson: Association of Asian Studies, 1968. และ W.F. Vella, *Siam Under Rama III, 1824-1851*, New York: Monograph for the Association of Asian Studies, no. 4, 1957. ผลงานที่ให้การศึกษาพิเคราะห์อย่างลุ่มลึกถึงโครงสร้างของกระบวนการดำเนินงานของระบอบราชาธิปไตยไทย ในฐานะที่เป็นสถาบันการบริหารสถาบันหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่สำรวจนี้ ได้แก่ L. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. Thesis, Cornell University, 1976.

งานมาตรฐานเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย คือ G.W. Skinnner, *Chinese society in Thailand: An Analytical History*, Ithaca, 1957. นอกจากนั้นแล้ว ยังมีผลงานของเจ.เจียง ที่เอาใจใส่กับบทบาทของชาวจีนในเศรษฐกิจของไทยด้วย ใน J.Jiang, "The Chinese in Thailand: Past and Present," JSEAH, 7, 1 (1966). หนังสือเล่มนี้เสริมการศึกษาพิเคราะป์อย่างมีการยืนยันแน่ชัดของ ส. วีรพล คือ S. Viraphol, *Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade, 1652-1853*, Cambridge, Mass., 1977 และของเจ. คุสแมน คือ J. Cushman, "Fields From The Sea: Chinese Junk Trade with Siam During the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries," Ph.D. Thesis, Cornell University, 1975. ในบรรดาเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทางของชาวยุโรปในช่วงระยะเวลานี้ มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับการพาณิชย์และเศรษฐกิจของไทย อยู่ใน *The Crawfurd Papers* ซึ่งหอสมุดแห่งชาติวชิรญาณในกรุงเทพฯ ได้จัดพิมพ์ขึ้นในค.ศ. 1915 และในเรื่องราวโดยผู้เขียนคนเดียวกัน ในชื่อเรื่อง *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China,* London, 1828 repinted Kuala Lumpur, 1967. แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้มากกว่านี้ ในเรื่องตัวเลขเกี่ยวกับภาษีอากร คือ E.Roberts, *Embassy to the Eastern Courts of Cochin China, Siam and Muscat During the Years 1832-34,* New York, 1837. การประเมินแหล่งข้อมูลที่จัดทำไว้ในสมัยต้น ๆ เหล่านี้ มีพบใน B.J. Terwiel, *A History of Modern Thailand, 1767-1842*, St Lucia, Queensland, 1983. ผลงาน Hong Lysa, *Thailand in the Nineteenth Century: Evolution of the Economy and Society*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1984 ใช้แหล่งข้อมูลของไทย ในการนำเสนอเรื่องราวอย่างรอบด้านเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ในด้านเศรษฐกิจของยุคบางกอกตอนต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เกี่ยวข้องกับการขยายการค้า การเพิ่มการหมุนเวียนเงินตราและวิวัฒนาการของโครงสร้างอย่างใหม่ในเรื่องภาษีอากร

ผลงานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสยามกับบรรดารัฐประเทศราชในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ได้ดีที่สุด คือ W.F. Vella, *Siam Under Rama III*, 1824-51, New York, 1957. มุมมองจากทางฝ่ายไทยในเรื่องการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ มีนำเสนออยู่ใน Chaophraya Thiphakorawong, *The Dynastic Chronicles, Bangkok Era, The First Reign*, trans. and ed. Thadeus and Chadin Flood, I, Tokyo: Center of East Asian Studies, 1978. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ลาว ที่นำไปสู่การทำลายเวียงจันทน์ ดู D.K. Wyatt, "Siam and Laos, 1757-1827," JSEAH, 4, 2 (1963). เหตุการณ์อย่างหลังนี้ มีมุมมองของนักชาตินิยมปรากฏในผลงานที่เพิ่งมีออกมาไม่นานนี้ คือ Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn, "Lao Historiography and Historian: Case Study of the War between Bangkok and Lao in 1827," JSEAS, 20, 1, (1989).

กัมพูชา

D. Chandler, *A History of Cambodia*, Boulder, 1983 เป็นผลงานมาตรฐาน ยังมีการวิเคราะห์ช่วงระยะเวลาที่พิจารณากันนี้อย่างละเอียดกว่านี้ ในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกันนี้ คือ “Cambodia Before the French: Politics in a Tributary Kingdom, 1794-1848,” Ph.D. Thesis, University of Michigan, 1973 และ “An Anti-Vietnamese Rebellion in Early Nineteenth Century Cambodia,” JSEAS, 6, 1 (1975).

เวียดนาม

J. Chesneaux, *Contribution a l’Histoire de la Nation Vietnamienne*, Paris, 1955, Le Thanh Khoi, *Viet-Nam, Histoire et Civilisation*, Paris, 1955 และ Nguyen Khac Vien, *Histoire Du Vietnam*, Paris, 1974 เป็นผลงานที่ให้ความรู้พื้นฐานอย่างดี 4 T. Hodgkin, *Vietnam: the Revolutionary Path*, New York, 1981 เสนอเรื่องราวที่ทันสมัยด้วยความเห็นอกเห็นใจเกษตรกร A. Woodside, *Vietnam and the Chinese Model,* Cambridge, Mass., 1971 เป็นการวิเคราะห์ในเชิงวิชาการ เกี่ยวกับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมและระบบราชการของจีน ที่มีต่อเวียดนาม

ผลลัพธ์อย่างหนึ่งจากการที่อังกฤษให้ความสนใจแก่แผ่นดินใหญ่ในจังหวะก้าวที่เร็วขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ก็คือ วารสารและรายงานต่าง ๆ ของคณะผู้เผยแพร่ศาสนา ที่ให้เรื่องราวที่เห็นมาด้วยตามากมาย เกี่ยวกับการค้าและสังคม ผลงานเรียบเรียงรายงานดังกล่าวที่นำมาใช้ประโยชน์ได้สะดวก มีอยู่ใน A. Lamb, *The Mandarin Road to Old Hu□*, London, 1970. การแสดงออกอย่างชัดแจ้งถึงความรู้สึกของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับการเมืองและปัญหาสังคมในบทกวีช่วยให้เข้าถึงความรู้สึกของชาวเวียดนามได้อย่างสะดวก Huynh Sanh Thong, *The Heritage of Vietmanese Poetry*, New Haven: 1979 เป็นหนังสือรวมผลงานกวีนิพนธ์ประกอบคำอธิบายที่ดีในภาคภาษาอังกฤษ

ฟิลิปปินส์

ประวัติการพัฒนาสังคม-เศรษฐกิจในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและสิบเก้า ในฉบับรวม ยังไม่มีใครเขียนขึ้นมา ผลงานที่ให้คำบรรยายอย่างดีเกี่ยวกับประวัติการบริหารประเทศของช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ได้แก่ E.G. Robles, *The Philippines in the 19th Century*, Quezon City, 1969. ส่วนเล่มที่ให้คำบรรยายอย่างละเอียดและมีชีวิตชีวาที่สุดเกี่ยวกับการค้าระหว่างมนิลา-อาคาพุลโค ได้แก่ W.L. Schurz, *The Manila Galleon*, New York, 1939, reprinted 1959. เรื่องราวในเชิงสถิติเกี่ยวกับความเสื่อมของมัน มีพบใน W.E. Cheong, “The Decline of Manila as a Spanish Entrepôt in the Far East. 1785-1826: Its Impact on the Pattern of Southeast Asian Trade,” JSEAS, 2, 2 (1971).

ในแนวรบด้านไร่นานั้น ที่ดิน-สิ่งปลูกสร้างของพระบาทหลวงและปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ซึ่งนำไปสู่การกบฏใน ค.ศ. 1745 มีอภิปรายอยู่ใน D.M. Roth, "Friar Estates of the Philippines," Ph.D. Thesis, Oregon University, 1974. ส่วนผลงานที่มุ่งประเด็นไปที่ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดตอนโด ได้แก่ N.P. Cushner, *Landed Estates in the Colonial Philippines*, New Haven, 1976. การศึกษาพิเคราะห์ปัญหาไร่นาในอีกย่านหนึ่ง มีพบใน J.A. Larkin, *The Pampangans: Colonial Society in a Philippine Province*, Berkeley, 1972. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการจัดระบบงานในการผูกขาดการค้ายาสูบของรัฐบาล ดู E.C. de Jesus, *The Tobacco Monopoly in the Philippines: Bureaucratic Enterprise and Social Change 1766-1880.,* Quezon City, 1980.

หลักฐานในรูปเอกสาร ใน E.H. Blair and J.A. Robertson, *The Philippine Islands, 1493-1898*, 55 vols, Cleveland, 1903-9 ให้มุมมองที่น่าสนใจอย่างลุ่มลึกเข้าไปถึงเหตุการณ์ที่เป็นกุญแจสำคัญทั้งหลาย ในส่วนที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง มีคำแปลจากภาษาฝรั่งเศสและสเปนที่สมาคมหนังสือมนิลา ฟิลิปิเนียนา (Manila Filipiniana Book Guild หรือ FBG) ตีพิมพ์เผยแพร่ ผลงานที่เกี่ยวข้องกับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้มากที่สุด คือ Tomas de Comyn, *State of the Philippines in 1810*, FBG, XV, Manila, 1969; J. Bowring, *A Visit to the Philippine Islands*, London, 1859 และมีบางส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ใน J. White, *A Voyage to Cochin China*, London, 1824, reprinted Kuala Lumpur, 1972.

ผลงานที่สืบค้นไปถึงช่วงแรกที่ชาวจีนบุกแทรกเข้ามาในฟิลิปปินส์ ได้แก่ E.K. Wickberb, "The Chinese Mestizo in Philippine History," JSEAH, 5. 1 (1964) ผลงานทั้งสองชิ้น คือ C. Guerrero, "The Political Background," และ M.L. Diaz-Trechuelo, "The Economic Background" มีตีพิมพ์อยู่ใน *The Chinese in the Philippines 1770-1893,* ed. A. Felix, Manila: Historical Conservation Society, XVI, 1969. สำหรับในช่วงระยะเวลาต่อมา จะพบเรื่องราวที่มีเนื้อหาหนักกว่าใน E. Wickberg, *The Chinese in Philippine Life, 1850-98*, New Haven, 1965.

ชวาและมาดูรา

Sir Stamford Raffles, *History of Java*, London, 1817, reprinted Kuala Lumpur, 1965, 2 vols และ J.S. Furnivall, *Netherlands India: A Study of Plural Economy*, Cambridge, UK, 1939, reprinted 1967 เป็นหนังสืออ้างอิงมาตรฐานสำหรับช่วงระยะเวลาที่พิจารณาในหนังสือเล่มนี้ ตัวแทนของผลงานทางวิชาการที่ทันสมัย เป็นการสำรวจอย่างกว้าง ๆ ของเอ็ม.ซี. ริคเลฟส์ (M.C. Ricklefs) เรื่อง "*The Javanese in the Eighteenth and Nineteenth Centuries,"* ซึ่งตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ D.G.E. Hall*, History of Southeast Asia*, London, 1981 และบทที่ 9 และ 10 ในผลงานของผู้เขียนคนเดียวกัน เรื่อง *A History of Modern Indonesia*, London, 1981. การศึกษาอย่างละเอียดกว่านี้ มีอยู่ในเอกสารเฉพาะเรื่องของเขา

คือเรื่อง *Jogjakarta under Sultan Mangkubumi, 1749-1792*, London, 1974. การสำรวจแง่มุมทางด้านสังคม-วัฒนธรรม มีอยู่ในงานเขียนที่เร้าใจของดี.เอช.เบอร์เกอร์ คือ D.H. Burger, *Sociologisch-Economische Geschiedenis van Indonesia*, intro. J.S. Wigboldus, 2 vols, Amsterdam, 1975; *Structural changes in Javanese Society: The Village Shphere/The Supra-Village Sphere,* trans. L. Palmier, Ithaca: Cornell Indonesia Project, 1956-7; และผลงานที่มีการโต้เถียงกันมาก คือ C. Geertz, *Agricultural Involution: The Processes of Ecological Change in Indonesia*, Berkeley, 1963.

สำหรับในยุคอังกฤษนั้น ผลงานที่ครอบคลุมถึงพื้นฐานส่วนที่เป็นหลักสำคัญ มีอยู่ใน J. Bastin, *The Native Policies of Stamford Raffles in Java and Sumatra*, Oxford, 1957; "Raffles' Ideas on the Land-Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission," VKE, 14 (1954); และ H.R.C. Wright, *East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*, London, 1961.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างทันสมัยของพี.บี.อาร์. คาเรย์ (P.B.R. Carey) ได้มาจากการค้นคว้างานนิพนธ์ในภาษาดัตช์มากมายที่เกี่ยวกับสงครามชวา (1825-30) อย่างละเอียดถี่ถ้วน ดู P.B.R. Carey, "The Origins of the Java War," *English Historical Review*, vol. XCI, no. 358; "The Cultural Ecology of Early Nineteenth Century Java: Pangeran Dipanagara, A Case Study," Occasional Paper, no. 24, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1979 และ *Babad Dipanagara: An account of the Outbreak of the Java War (1825-1830),* MBRAS Monograph, no. 9, Kuala Lumpur, 1981.

การศึกษาระบบวัฒนธรรมในระยะแรก ๆ มีผลงานใหม่เข้ามาแทนที่ คือ C. Fasseur, Kultuurstelsel en Koloniale Baten: De Nederlandse expolitatie van Java 1840-60, Leiden, 1975; Robert Van Niel, "Measurement of Change under the Cultivation System in Java, 1837-51," *Indonesia*, 14 (1972), และ "The Effect of Export Cultivation in Nineteenth Century Java," MAS, 15, 1 (1981). สำหรับการศึกษาบริเวณต่าง ๆ อย่างเจาะจงเฉพาะบริเวณ ดู R.E. Elson, *Javanese Peasants and the Colonial Sugar Industry: Impact and Change in an East Javanese Residency, 1830-40*, Singapore, 1984, และ C. Fasseur, "Organisatie en sociaal-economische betekenis van de gouvernements-suikerkultuur in enkele residenties op Java omstreeks 1850," BKI, 133, 2-3 (1977). ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงถึงทฤษฎี "เศรษฐกิจควบคู่" คือ Indonesian Economics: The Concept of Dualism in Theory and Practice, The Hague, 1960. สำหรับการประเมินการผลิตในเชิงสถิติในระยะหลัง และการประเมินแง่มุมต่าง ๆ ในทฤษฎี "ความถดถอยทางการเกษตร" ของเกียรซ์ (Geertz) ดู Peter Boomgaard, "Java's Agricultural Production, 1775-1875," in *Economic Growth in Indonesia*, 1820-1940, VKI, 137, Dordrecht, 1989. ผลงานเรื่อง Changing Economy in Indonesia, I: Indonesia's Export Corps, 1816-1940 ซึ่งแมนสเวลต์ (W.M.F. Mansvelt) ริเริ่มขึ้น และได้ผ่านการตรวจแก้และสานต่อจาก P. Crutzberg, The Hague, 1975 ให้ข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับสินค้าออกของชวา

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับวิสาหกิจของจีนในชวา ดู J. Bastin, “The Chinese Estates in East-Java during the British Administration,” *Indonesi*□, 1 (1954); Onghokham, “The Peranakan Officers’ Families in Nineteenth-Century Java,” in *Papers of the Dutch-Indonesian Historical Conference, Lage Vuursche, The Netherlands, June 1980*, Leiden and Jakarta, 1982 และ R. Rush, “Social Control and Influence in Ninteenth Century Indonesia: Opium Farms and the Chinese in Java,” *Indonesia*, 35 (1983).

สุมาตรากับโลกมาเลย์

J. Marsden*, History of Sumatra*, London, 1811, reprinted Kuala Lumpur, 1966 และ E.M. Loeb, *Sumatra, Its History and People*, Vienna, 1935 ให้ประวัติในเรื่องเชื้อชาติที่สำคัญ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในยุคสมัยใหม่ ส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านการเมืองและการพาณิชย์ของยุโรปบนเกาะนี้ ผลงานเหล่านี้ ได้แก่ J. Kathirithamby-Wells, *The British West Sumatran Presidency (1760-85): Problems of Early Colonial Enterprise,* Kuala Lumpur, 1977; J. Bastin, “Palembang in 1811 and 1812,” in *Essays on Indonesian and Malaysian History*, Singapore, 1961; Lee Kam Hing, “Acheh’s Relations with the British, 1760-1819,” M.A. Thesis, University of Malaya, Kuala Lumpur, and J.W. Gould, *Americans in Sumatra*, The Hague, 1961.

ซี. ดอบบิน (C. Dobbin) บุกเบิกเส้นทางใหม่ ในการศึกษาพิเคราะห์สงครามปาดรีไว้อย่างน่าชื่นชม นั่นคือ *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy, Central Sumatra, 1784-18*47, London and Malmo, 1983. บทความที่มีพลังสร้างสรรค์ของเธอ เรื่อง “Economic Change in Minangkabau as a Factor in the Rise in the Padri Movement, 1784-1830,” *Indonesia*, 23 (1977) สืบย้อนความสัมพันธ์ทางด้านการพาณิชย์ ที่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ระหว่างสุมาตราตอนกลางและตะวันออก กับคาบสมุทรมาเลย์ สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นในมินางกาบอในระยะต้น ๆ ดู T. Kato, *Matriliny and Migration: Evolving Minangkabau Traditions in Indonesia,* Ithaca, 1982. สำหรับ E. Graves, The Minangkabau Response to Dutch Colonial Rule in the Nineteenth Century, Cornell University Modern Indonesian Project, Monograph Series, no. 60, Ithaca, 1981 นั้น เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับผลกระทบที่การปกครองแบบอาณานิคมยุคต้น มีต่อสังคมมินางกาบอ

เมื่อเปรียบกับพวกที่เกี่ยวกับอาเจะห์และมินางกาบอแล้ว การเขียนประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยบริเวณอื่น ๆ ของสุมาตรามีอยู่น้อย มีเรื่องราวที่ดีเกี่ยวกับสุมาตราตะวันออกในยุคสมัยนี้อยู่ใน J. Anderson, *Mission to the East Coast of Sumatra*, reprinted Kuala Lumpur, 1971. ที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเช่นกันคือ A.C. Milner, *Kerajaan: Malay Political Culture on the Eve of Colonial Rule*, Tucson, 1982. ข้อเขียนที่อภิปรายถึงการจัดระบบสังคม-การเมือง ได้แก่ L. Castles,

"Statelessness and Stateforming Tendencies among the Bataks before Colonial Rule," in *Pre-Colonial State Systems in Southeast Asia*, ed. A.J.S. Reid and L. Castles, MBRAS Monograph, no. 6 Kuala Lumpur, 1975. ใน W.R. van Hoevell, "De Lampoengsche distrikten op het Eiland Sumatra, Tijdschrift voor Neerlands-Indie, 14, 1 (1852), และ H.D. Canne, *"Bijdrage tot de Geschiedenis de Lampongs,"* TBG, 11 (1852) มีเรื่องราวเกี่ยวกับลัมปุงอยู่เล็กน้อย นอกเหนือจากเรื่องราวเกี่ยวกับอาดัต *(adat)* และโครงสร้างของการบริหารในสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ความสนใจ "ผ้าเรือ" ในระยะหลัง ๆ นี้ ดึงดูดความสนใจของนักวิชาการมายังบริเวณนี้และสุมาตราตะวันตกเฉียงใต้ ดู Tos van Dijk and Nico de Jonge, *Ship Cloths of the Lampung, South Sumatra*, Amsterdam, 1980, และ M. Gittinger, "A Study of Ship Cloths of South Sumatra," Ph.D. Thesis, Columbia University, 1972.

Tuhfat-al-Nafis, ed. V. Matheson and B. Andaya, Kuala Lumpur, 1982 เป็นผลงานชิ้นที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ สำหรับประวัติศาสตร์ของโลกมาเลย์ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่จอหอร์-ริออ นอกจากนี้แล้ว พงศาวดารร้อยกรองในภาษามาเลย์ที่เกี่ยวกับสุมาตราที่จัดพิมพ์ในปีหลัง ๆ นี้ก็มีเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ ทั้งนี้ รวมถึง M.O. Woelders, "Het Sultanaat Palembang, 1811-1825"; VKI, 72 (1975); G.W.J. Drewes, ed. and trans., *Hikajat Potjut Muhamat: An Achehnese Epic*, Bibliotheca Indonesica, 19, The Hague, 1979; *Two Achehnese Poem: Hikajat Ranto and Hikajat Teungku Di Meu□□*, Bibliotheca Indonesica, 20, The Hague, 1980; J. Kathirithamby-Wells and Muhammad Yusoff Hashim, ed. and trans., *The Syair Mukomuko: Some Historical Aspects of a Nineteenth Century Sumatran Court Chronicle*, MBRAS Monograph no. 13, Kuala Lumpur, 1985; และ D.J. Goudie, ed. and trans., *Syair Perang Siak*, MBRAS, Monograph no. 17, Kuala Lumpur, 1989.

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับความเจริญเติบโตของการพาณิชย์และพวกโจรสลัดในโลกมาเลย์ N. Tarling, *Piracy and Politics in the Malay World*, Melbourne, 1963 ให้ภูมิหลังทั่วไปอย่างดี D.K. Bassett, "Angle-Malay Relations, 1786-1795," JMBRAS, 38, 2 (1965); "British Commercial and Strategic Interest in Malay Peninsula during the Late Eighteenth Century," *Malaysian and Indonesian Studies*, Oxford, 1964; และD. Lewis, "The Growth of the Country Trade to the Straits of Malacca, 1760-1777," JMBRAS, 43, 2 (1970) ชี้ถึงความสำคัญของการค้าของอังกฤษในบริเวณนี้ H.R.C. Wright, "Tin, Trade and Dominion," in *East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*, London, 1961 เสนอมุมมองที่ลุ่มลึกอย่างน่าสนใจ ซึ่งยังต้องสำรวจกันให้เต็มที่

ประวัติศาสตร์ของรัฐมาเลย์แต่ละรัฐ ที่อ้างถึงในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมสำหรับบทที่ 7* เน้นถึงความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและความแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ที่มีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ยกเว้นตรังกานูและริออ ซึ่งเป็นกระจุกเล็ก ๆ ที่มีความสำคัญทางการค้า ที่ซึ่งพลังทางสังคม-วัฒนธรรมของมาเลย์ มาบรรจบกัน ดู Shaharil Talib, "The Port and Polity of Terengganu during the Eighteenth and Nineteenth Centuries," in *The Southeast Asian Port and Polity: Rise and Demise*, ed. J. Kathirithamby-Wells an d J. Villiers, Singapore, 1990; E. Netscher, *De Nederlanders in Djohor en Siak, 1602 tot 1865*, Batavia, 1870; "Bijdragen tot de Geschiedenis van het Rijk van Lingga en Riouw," TBG, IV (1855); V. Matheson, "Mahmud, Sultan of Riau and Lingga (1823-64),"*Indonesia*, 13 (1972) และ B.W. Andaya and V. Matheson, "Islamic Thought and Malay Tradition: The Writings of Raja Ali Haji of Riau (c.1809-1870)," in A.J.S. Reid and D. Marr, eds, *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, Singapore, 1979. ผลงานชิ้นหนึ่ง ที่ให้คำบรรยายที่มีประโยชน์เกี่ยวกับกิจการของชาวจีนในจอหอร์ คือ C.Trocki, *Prince of Pirates: The Temenggongs and the Development of Johor and Singapore, 1784-1885*, Singapore, 1979.

กลุ่มเกาะทางตะวันออก

E.S. de Klerck, *History of the Netherlands East Indies*, Rotterdam, 1938, reprinted Amsterdam 1975 ให้ความเอาใจใส่อย่างยุติธรรมแก่ "หมู่เกาะรอบนอก" โดยเพ่งความเอาใจใส่ให้กับซีกตะวันออกไว้ในบทที่ 14 แม้จะพิจารณาจากมุมมองของอาณานิคมก็ตามที สำหรับการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับบริเวณนี้ในฐานะที่บริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอินโดนีเซีย ดู G.J. Resink, *Indonesia's History between the Myths: Essays on Legal History and Historical Theory,* The Hague, 1968. มีผลงานที่ให้ภาพเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ในสมัยนี้คือ T. Forrest, *A Voyage to New Guinea, and the Moluccas, from Balambangan…1774-1776*, London, 1779 reprinted Kuala Lumpur, 1969, และ H.T. Fry, *Alexander Dalrymple (1737-1808) and the Expansion of British Trade,* London, 1970.

สำหรับผลงานการศึกษาบอร์เนียวตะวันตกในยุคสมัยใหม่ ดู J. Jackson, *Chinese in the West Borneo Gold Fields: A Study in Cultural Geography*, Occasional Papars in Geography, no. 15, University of Hull, 1970; Wang Tai Peng, "The Origins of the Chinese Kongsi with Special Reference to West Borneo," M.A. Thesis, Australian National University, 1977; และ J. van Goor, "Seapower, Trade and State-Formation: Pontianak and Dutch," in *Trading Companies in Asia, 1600-*

---

* ต้องดูว่าเล่มหนึ่งมีกี่บท แล้วนับมา น่าจะเป็นบทที่ 2 ของเล่มนี้ เลขหน้าและเลขบท ต้องปรับแต่งในเวลาที่จัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ

1800, ed. J. van Goor, Amsterdam, 1986. ผลงานการศึกษาที่น่าประทับใจ คือ J. Warren, *The Sulu Zone, 1768-1898*, Singapore, 1981 ช่วยเพิ่มความรู้เกี่ยวกับซูลูอย่างมาก ผลงานชิ้นอื่น ๆ เกี่ยวกับองค์ประกอบแต่ละส่วน ๆ ของภูมิภาคนี้ในยุคสมัยใหม่ได้แก่ H.J. de Graaf, *De Geschiedenis van Ambon en de Zuid-olukken*, Franeker, 1977; J. Fox*, Harvest of the Palm: Ecological Change in Eastern Indonesia*, London, 1977; และ C. Geertz, *Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*, Princeton, 1980.

9.58

8 July 2002

26 July 2002 23.09

9.14

August 16

ดรรชนี

ก๊กมินตั๋ง

กฎหมายกำหนดเขตสงวนแก่ชาวมาเลย์ (Malay Reservation Act)

กฎหมายกีดกันชาวจีน (Chinese Exclusion Act)

กฎหมายโจนส์ (Jones)

กฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี (Tydings-McDuffie Act)

กฎหมายฟิลิปินออร์แกนิค (Philippine Organic Act)

กฎหมายศุลกากรเพย์น-อัลดิช (Payne –Aldrich Tariff Bill)

กฎหมายแฮร์-ฮอส์-คัตติ้ง (Hare-Hawes-Cutting Act)

กติกาสัญญาบิอัก-นาบาโต (Biak-nabato)

กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างเยอรมัน-โซเวียต

กบฏไตเซิน (Tayson)

กยันสิทธา (Kyanzittha) หรือพระเจ้าครรชิต

กยาอิ เดอร์มาดชาชา (Kyai Dermadjaja)

กระดองเต่า

กรุงเทพฯ หรือบางกอก

- ความเติบโตและขนาด
- ชนกลุ่มน้อย
- ชนชั้นในสังคม
- ประชากร
- ศูนย์กลางการปกครอง
- อหิวาต์ระบาด

กลันตัน

กลาโหม

กลีค, ลิวส์ อี., จูเนียร์ (Gleeck, Lewis E.,Jr.)

กลุ่ม “ยาวี เปกาน” (Jawi Pekan)

กลุ่มเดโมคราต้า (Democrata)

กลุ่มลาวอิสระ

กวางตุ้ง (แคนตัน – Canton)

กวาง ฝุค ฮอย (Quang Phuc Hoi)

กองทัพกู้เอกราชพม่า (Burma Independence Army)
กองทัพแห่งชาติของอินเดีย (Indian National Army)
กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู สงครามแปซิฟิค
กะเหรี่ยง
การรวมเข้าอยู่ในรัฐพม่า
ในฐานะทหารของอังกฤษ
พุทธศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมกับการต่อต้าน
ศาสนาคริสต์กับ
กัมพูชา
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม
การประท้วงและการต่อต้าน
การปรากฏตัวของฝรั่งเศส
การปลูกยางพารา
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ชุมชนชาวกัมพูชา
นโยบายของอังกฤษ
ประชากร
พุทธศาสนา
ภาษี
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
เศรษฐกิจข้าว

สยาม/ประเทศไทย กับ
กัวลาลัมเปอร์
กาง ยูเว (Kang Youwei)
กาซาน มุกมิน (Kasan Mukmin)
กาดิเรียห์ (Kadiriah)
กาบิโกลัน (Kabikolan)
กาบิโน คอร์เตส (Gabino Cortes)
กามโรค
การก่อการร้ายของขบวนการปะเทดลาว
การสนับสนุนของเวียดนาม
ความสัมพันธ์กับกษัตริย์
การกบฏไต้เผ้ง (Taiping)
การกบฏมาห์ดี (Mahdist Rebellion)
การก่อการกบฏของทหารอินเดีย ค.ศ. 1857-59 (Indian Mutiny)
การก่อการกบฏของทหารอินเดียในสิงคโปร์ (1915)
การกินเนื้อคน
การกีดกัน ดู การค้าเสรีกับการปกป้องการค้า
การค้าและการพาณิชย์
การคว่ำบาตรการค้า
การค้าทางเรือของสเปน
การค้าในท้องถิ่น
การค้าเร่
ญี่ปุ่นท้าทายการค้าของตะวันตก
ตลาดจีน
ตลาดอินเดีย
ที่รัฐอุปถัมภ์
นานาชาติ
ร้านค้าปลีกของชาวจีน
ดูเช่นกันที่ การเป็นผู้ประกอบการ
การค้าเสรีกับการปกป้องการค้า
การค้าหนังสือ
การค้าหมาก

การคุมกำเนิด *ดูเช่นกันที่* พฤติกรรมทางเพศ
การโค่นซุง
ดูเช่นกันที่ อุตสาหกรรมไม้ซุง
การจลาจลเยน บาย (Yen Bai)
การจัดการน้ำ
การขุดคลอง
การควบคุมน้ำท่วม
การชลประทาน
น้ำขัง
น้ำดื่ม
มูลดิน
การจำนอง
การจำนำ
การชนไก่
การชลประทาน ดู การจัดการน้ำ
การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
การชั่งตวงวัด
การ์เดีย เดอ โอเนอร์ (Guardia de Honor)
การต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ ดู ลัทธิฟาสซิสต์
การ์ตินี, ราเดน อัดเจง (Kartiini, Raden Adjeng)
การ์โตฮาดิกุสุโม, สุตาร์ดโจ (Kartohadikusumo, Sutardjo)
การถือพรต
การท่องเที่ยวและการเดินทาง
การทำลายป่า
การทำเหมือง *ดูเช่นกันที่ ชื่อแร่ต่าง ๆ*
การทำเหมืองดีบุก
การควบคุมของชาวจีนและแรงงานจีน
การควบคุมของตะวันตก
การค้า
การปรับปรุงด้านเทคนิค
การผลิต*ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก

ราคาตกฮวบ
การนัดหยุดงาน
การ์เนียร์, ฟรานซิส (Garnier, Francis)
การบริหารสิ่งแวดล้อม
การปฏิวัติอุตสาหกรรม
การประชุมโต๊ะกลมเกี่ยวกับพม่า
การประชุมที่เบอร์ลินเรื่องแอฟริกาและแอฟริกาตะวันตก
การประชุมชาวมลายูร่วมกัน (Pan – Malayan Conference)
การประมง
การปลูกชา
การปลูกฝ้าย
การปลูกพืชเพื่อจำหน่าย
การปลูกพืชสวนเพื่อไปจำหน่ายที่ตลาด
การปลูกมะพร้าว
การเป็นผู้ประกอบการ
การถือครองที่ดิน
การทำเหมืองดีบุก
การธนาคาร
ชาวจีน
ชาวฝรั่งเศส
ชาวพื้นเมือง
ชาวยุโรป
ชาวอังกฤษ
ชาวอิตาเลียน
ลูกครึ่งชาวจีน-สเปน
เศรษฐกิจยาง
สนามการลงทุน
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
ดูเช่นกันที่ การค้าและการพาณิชย์
การผลิต
ดูเช่นกันที่ อุตสาหกรรมในครัวเรือน ธุรกิจรายย่อย *ประเทศตามชื่อจำเพาะ*
การพนัน

การแพทย์สมุนไพร ดู ระบบการแพทย์
การมีนางบำเรอ
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
การย้ายถิ่น ดู ภูมิศาสตร์และการศึกษาเกี่ยวกับประชากร
การรบที่บัด ดาโจ (Bud Dajo)
การรวมกลุ่มของผู้มีความคิดรุนแรงสุดโต่ง
การรู้หนังสือ
ดูเช่นกันที่ การศึกษา ความไม่รู้หนังสือ
การลงโทษประหารชีวิต
การลักพาตัว
การล่าสัตว์
การล่าหัวมนุษย์
การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
การว่างงาน
การศึกษา
การเข้าโรงเรียนศาสนา
การเริ่มต้นและความเติบโต
การลงทุน
ประถม
ภาษาที่ใช้สอน
โรงเรียนเอกชนและโรงเรียนประจำ
วิชาแพทย์
สตรี
อุดม
การศึกสงคราม
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อสงครามต่าง ๆ
การสมรส
การสัก
การสุขาภิบาล ดู สาธารณสุข
กาลิปูนาง ปามบานซา งะ มกา แม็กซาซากา ซา พิลิปินาส (Kalipunang Pambansa ng mga Magsasaka sa Pilipinas) ดู สมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์
กาลิมันตัน ดู บอร์เนียว

กาฬโรค
กินหวุ่น (Kinwun)
กีฮัว (Ky-Hoa)
กุตซลาฟ, ชาร์ลส์ (Gutzlaff, Charles)
กุลีในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส
    กฎหมาย
กูชิง (Kuching)
กูนิง (Kuning), สุลต่าน
เกซอน, มานูเอล แอล. (Quezon, Manuel L.)
เกดะห์ (ไทรบุรี)
    การแข่งขันแย่งชิงระหว่างอังกฤษ-ไทย
    การพิชิตของสยาม
    ลัทธิชาตินิยมมาเลย์
    สัมปทานภาษี
เกทุ (Kedu)
เกละธา, อู (Kelatha, U)
เกลือ
เกษตร
    ดูเช่นกันใน ชื่อประเทศและพืชผล
เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (Kesatuan Melayu Singapura)
เกา ได (Cao Dai)
เกาหลี
เกือง เด (Cuong De)
โกตา ราชา (บันดาอาเจะห์) Kota Raja (Banda Acheh)
โกนินคลิจค์ ปาเกตวาอาร์ต มาอาตสชาปปิจ (Koninklijk Paketvaart Maatschappij)
โกเมซ, มาเรียโน (Gomez, Mariano)
ขบวนการกิลาฟัต (Khilafat)
ขบวนการเกิน เวือง (Can Vuong)
ขบวนการโฆษณาชวนเชื่อ
ขบวนการซักดาล (Sakdal Movement)
ขบวนการซาดรัค (Sadrach Movement)

ขบวนการซามิน (Samin Movement)
ขบวนการซายา ซาน (Saya San Movement)
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม ดู ลัทธิชาตินิยม
ขบวนการตามาน ซิสวา (Taman Siswa) หรืออุทยานนักศึกษา (Garden of Students)
ขบวนการธรรมยุติ
ขบวนการบูเดียห์ (Budiah)
ขบวนการปฏิรูปในสมัยราชวงศ์ชิง (Qing Reform Movement)
ขบวนการประชาชนอินโดนีเซีย ดู เครินโด
ขบวนการประท้วงของเกษตรกร *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อขบวนการ*
ขบวนการป้องกันตนเองของประชาชน (Porpular Self-Defence Movement)
ขบวนการปาดรี (Padri Movement)
ขบวนการผู้มีบุญ
ขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ (Muhammadiyah Movement)
ขบวนการรวมชนชาติพันธุ์ไทย (Pan – Thai Movement)
ขบวนการรวมพลังอิสลามทั้งมวล (Pan – Islamic Movement)
ข้าว
การขาดแคลน
การค้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การเพาะปลูก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกครั้งใหญ่
โรค
โรงสีกับการสี
ผลผลิตส่วนเกิน
ขี้ผึ้ง
แขวงสาละวัน (Sarevane)
ไข้รากสาด
ไข้รากสาดน้อย
ไข้หวัดใหญ่ระบาด
คณะกรรมาธิการไซมอน (Simon Commission)
คณะกรรมาธิการตามพระราชบัญญัติของอินเดีย ดู คณะกรรมาธิการไซมอน
คณะทูตโรเบิร์ตส์ (Roberts mission)
คณะราษฎร์ (สยาม)

ครอบครัว
ชาวจีน
ครอว์เฟิร์ด, จอห์น (Crawfurd, John)
ครอสธเวต, เซอร์ ชาร์ลส์ (Crosthwaite, Sir Charles)
คราม
คริสต์จักรคาทอลิก
การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมือง กับ
การเปลี่ยนศาสนาและผู้เปลี่ยนศาสนา
การสร้างความนิยม
ความคาดหวังรอพระผู้มาโปรดกับ
พระบาทหลวง
มหาอำนาจกับอิทธิพล
มิสชันนารี
โรงเรียน
ดูเช่นกันที่ นิกายโดมินิกัน นิกายฟรานซิสกัน นิกายโปรเตสแตนท์
คริสต์จักรอิสระฟิลิปปินส์หรือ อากลิปายาน (Aglipayan)
ครู
คลองสุเอซ
คลาร์ค, เซอร์ แอนดรูว์ (Clark, Sir Andrew)
คลิฟฟอร์ด, ฮิวจ์ (Clifford, Hugh)
ความเชื่อเกี่ยวกับยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในอนาคต (โลกพระศรีอาริย์)
การพัฒนาแนวคิด
แง่มุมด้านศาสนา
ความเชื่อเรื่องพระผู้มาโปรด (Cargo Cults)
ความเชื่อเรื่องภูติผี ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ความเชื่อเรื่องลึกลับ ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ความเชื่อและขนบประเพณี
การเชื่อเครื่องลางของขลัง
การเชื่อลัทธิภูติวิญญาน
การบูชาบรรพชน
ความเชื่อศาสตร์ลึกลับ
ความตกลงระหว่างประเทศเรื่องระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับยางพารา

ความไม่รู้หนังสือ
ดูเช่นกันที่ ความรู้หนังสือ
ความยากจน
โครงสร้างทางเศรษฐกิจกับ
ชนบท
เมือง
สภาพการดำรงชีวิต
สาเหตุ
ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ
การใช้ความรุนแรงและการสังหารหมู่
การแบ่งชาติเหยียดผิว
การแบ่งแยก
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ควีนส์แลนด์
คอคอดกระ
คอบเดน, ริชาร์ด (Cobden, Richard)
คอร์นวอลลิส, ลอร์ด (Cornwallis, Lord)
คะฉิ่น (Kachin)
คะฮิน, จอร์จ แม็คเทอร์แนน (Kahin, George McTurnan)
คัมภีร์กุรอ่าน
คัลลิเนน, ไมเคิล (Cullinane, Michael)
ค่าจ้าง
คานธี, มหาตะมะ (Gandhi, Mohandas)
คาบุนคาน โปลิติค อินโดนีเซีย (Gabungan Politik Indonesia) ดู จีเอพีไอ (GAPI)
คาร์นาร์วอน, ลอร์ด (Carnarvon, Lord)
คาโลซา, เปโดร (Calosa Pedro)
คาวิเต้ (Cavite)
คาเวนาจ, ออร์เฟอร์ (Cavenagh, Orfeur)
คาแวกนารี, เซอร์ แอล. (Cavagnari, Sir L.)
คาสเซิลร่าห์, ลอร์ด (Castlereagh, Lord)
คาอิง (gaing)
คิมเบอร์ลีย์, ลอร์ด (Kimberley, Lord)

คีสเบอร์รี่ บี. พี. (Keasberry, B.P.)
คุชแมน, เจนนิเฟอร์ (Cushman, Jennifer)
เคดี้, จอห์น (Cady, John)
เครินโด (Gerindo) หรือเครากาน ราคีอัต อินโดนีเซีย (Gerakan Rakyat Indonesia)
เครือข่ายการแลกเปลี่ยนทางการค้า
เครืองข่ายและกลไกการค้า
ธุรกรรมเงินตรา
ผู้ประกอบการค้าชาวบูคิส
ผู้ประกอบการค้าชาวพื้นเมือง
พ่อค้าชาวจีน
พ่อค้าชาวอินเดีย
ระบบการแลกเปลี่ยนสินค้า
สินเชื่อ
เส้นทางการค้า
เครื่องดนตรี
เครื่องเทศ
การค้า
การเพาะปลูก
พริกไทย
แรงงานจีน
เครื่องบิน
เครื่องเพชรพลอย
เครื่องยารมควัน
เครื่องลายคราม
เคอร์ซอน, ลอร์ด (Curzon, Lord)
แคนนิ่ง, จอร์จ (Canning, George)
แคนนิ่ง, จอห์น (Canning, John)
แคโรไลนส์ (Carolines)
โคชินจีน ดู เวียดนาม
โคตาบาโต (Cotabato)
โคฟราเดีย เดอ ซาน โฮเซ่ (Cofradia de San José)
โคมินเทิร์น ดู รัสเซีย

โคลอน (Cholon)
โคลิจน์, เอช. (Colijn, H.)
โควี, ดับเบิลยู.ซี. (Cowie, W.)
งา มยิน (Nga Myin)
งาช้าง
งานก่อสร้างสาธารณูปโภค
เง อัน (Nghe An)
เง-ตินห์ (Nghe-Tinh)
เงินตรา
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
จักรเย็บผ้า
จักรวรรดิอ็อตโตมาน *ดูเช่นกันที่* ตุรกี
จักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี
จังหวัดบูลาจาน (Bulacan)
จังหวัดปามปานกา (Pampanga)
จัมบี (Jambi)
จัมปาศักดิ์ (Champassak)
จาการ์ตา
การศึกษา
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ชานเมือง
ชื่อที่นำมาใช้
ทิศทางทางการพาณิชย์
ประชากร
ศูนย์กลางการปกครองของดัตช์
จาคายาน (Cagayan)
จาจาร์ (Cachar)
จาบูเยา (Cabuyao)
จามาล-อุล-คิราม (Jamal-ul-Kiram)
จิเลกอน (Cilegon)
จีซีบีเอ (GCBA) หรือองค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า

จีซีเอสเอส (GCSS)หรือองค์กรที่ประชุมใหญ่คณะสงฆ์สามัคคี
จีน
กฎหมายการเกณฑ์ทหาร
กฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติ
การค้า
การปฏิวัติ
การประท้วงกับการต่อต้าน
การอพยพย้ายถิ่น
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความตกต่ำ
ความสำคัญและอิทธิพล
ญี่ปุ่นกับ
นโยบายของอังกฤษ
ฝรั่งเศสกับ
พม่ากับ
พรมแดน
พรรคการเมือง
ระบอบคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิชาตินิยมรวมจีนกับ
เวียดนามกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
จีเอพีไอ (GAPI) หรือสหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
การปฏิรูปกับ
การรักษาเอกราช
มหาอำนาจต่างชาติกับ
เจดีย์ *ดู ชื่อเจดีย์*
เจอร์วัวส์,-(Jervois,-)
เจ้าชายมยินแซง (Myinzaing)
เจ้าชายลิมบิน (Limbin)
เจิว ดก (Chau Doc)

โจร
โจรสลัด
โจโล (Jolo)
ฉาน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฉินบูซิน (Hsinbyushin) หรือพระเจ้ามังระ
ชนชั้นในสังคม
กลุ่มช่วยเหลือตนเองในเมือง
การจัดชั้นในสังคม
เกษตรกร *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้น “ผู้ร่วมมือช่วยเหลือ” *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นกรรมกร
ชนชั้นกลาง
ชนชั้นขุนนาง
ชนชั้นจาจิก *(cacique)*
ชนชั้นนักปราชญ์-ผู้ดี
ชนชั้นบูปาตี *(bupati)*
ชนชั้นล่าง
ชนชั้นสูง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นสูงสมัยหลังสงคราม
บุคลากรชาวยุโรป
ปรินซิปาเลีย (principalia)
ปัญญาชน
อิลัสเตรโด (ilustradro)
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ ; ขบวนการประท้วงของเกษตรกร
ชนชาวเขาเผ่าข่า (Kha)
ชนชาวเขิน (Khoen)
ชนชาวฉิ่น (Chin)
ชนชาวบาลานินี (Balanini)
ชนชาวอิลานัน (Ilanun)
ชนเผ่าตูเครี (Tugeri)
ชนเผ่าสาสัค (Sasak)
ชวา

การค้า
การบังคับให้ปลูกพืชบางชนิด (forced cultivation)
การปกครองของพวกดัตช์
การปกครองของอังกฤษ
การปกครองโดยอ้อม
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกกาแฟ
การปลูกข้าว
การปลูกฝ้าย
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการมวลชนที่มีฐานอยู่ในเมือง
คราม
“คำพยากรณ์ดชายาบายา” (Djayabaya)
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ธนาคาร
นโยบายที่ดิน
นโยบายศุลกากร
เนการา (Negara)
ประชากร
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
ระบบการเพาะปลูกภาพบังคับ (Cultivation System)
ระบบราชการพลเรือนของอาณานิคม
ลัทธิคอมมิวนิสต์

ศาสนาคริสต์
อัตลักษณ์ของชวา
อิสลาม
อุตสาหกรรมการทอผ้า
ชเวโบ (Shwebo)
ชอง ชวา(Jong Java)
ชอง เซเลเบส (Jong Celebes)
ชอง บาตักส์ บอนด์ (Jong Bataks Bond)
ชอง มินาฮาซา (Jong Minahasa)
ชอง สุมาตรา (Jong Sumatra)
ชอง อัมบอน (Jong Ambon)
ช่องแคบเมละกา
ช้าง
ชานตุง (Shantung)
ชานเมือง
ชาวเขมร
ชาวจีนอพยพ
กงสี (kongsi)
กรรมกร
กรุงเทพฯ
กัมพูชา
การผสมกลมกลืน
การศึกษาแบบจีน
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
กิจกรรมต่อต้านญี่ปุ่น
ความไม่พอใจและการสังหาร
ความสัมพันธ์กับรัฐบาล
โคลอน (Cholon)
จาการ์ตา
จำนวน
ชวา
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ

ชาวจีนบาบ๋า (Baba)
ชาวจีนเปรานากัน (Peranakan)
ซาราวัก
ไซง่อน
นิสัยและเครื่องแต่งกาย
บทบาทการครอบงำ
บรูไน
บอร์เนียว
ปีนัง
เปรัก
ผู้ภักดีต่ออาณานิคม
ผู้มีทรัพย์
พนมเปญ
พม่า
ฟิลิปปินส์
ภายในวงล้อมของชนชาติอื่น
ภาษา
มนิลา
มลายู *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ยะโฮร์
“ยิวแห่งบูรพทิศ”
ระบบ*กะปีตันจีน (Kapitan China)*
ระบบ*กังชู (kangchu)*
ลักษณะเฉพาะและความเข้าใจเกี่ยวกับ
ลัทธิชาตินิยมรวมชนชาติจีน
เวียดนาม
สงครามโลกครั้งที่ 1
สมาคมลับ
สยาม/ประเทศไทย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สลังงอร์
สัญชาติ
สิงคโปร์

สุมาตรา
หนังสือพิมพ์ภาษาจีน
อัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlement)
อาหาร
อินโดนีเซีย
ชาวตะวันตก
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศและชื่อบุคคลต่าง ๆ
ชาวม้ง (Hmong)
ชาวมูเซอร์ (Muser)
ชาวแม้ว
ชาวโมโร (Moro)
การควบคุมของจักรวรรดิ
ลัทธิชาตินิยมตามชาติพันธุ์
สงครามโมโร
สงครามศาสนา
ชาวยะไข่
ชาวยูเรเชีย
ชาวเย้า (Yao)
ชาวอังกฤษ-อินเดีย ดู ชาวยูเรเชีย
ชาวอัมบอน (Ambonese)
ชาวอาลัก (Alak)
ชิต เหลียง, อู (Chit-Hlaing, U)
ชูมาเกอร์, จอห์น (Schumacher, John)
เชบุ (Cebu)
เชลยศึกชาวเยอรมัน
เชอร์ชิล, ลอร์ด แรนดอล์ฟ (Churchill, Lord Randolph)
เชียงของ (Xieng Khouang)
เชียงใหม่
เชือก
ซ็อกฟิน (SOCFIN)
ซอง ออง เซียง (Song Ong Siang)

ซัลวาดอร์, เฟลิเป (Salvador, Felipe)
ซาเกย์, มาคาริโอ (Sakay, Macario)
ซานโดเวย์ (Sandoway)
ซานตา อิกเลเซีย (Santa Iglesia)
ซาบาห์ (Sabah)
การกบฏ
การควบคุมของบริษัทบริทิชนอร์ทบอร์เนียว
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซามาร์ (Samar)
ซาโมรา, ฮาซินโต (Zamora, Jacinto)
ซายา ซาน (Saya San)
ซาร์โตโน (Sartono)
ซาร์โรต์, อัลแบร์ (Sarraut, Albert)
ซาราวัก (Sarawak)
โจรสลัด
ชนชาติกลุ่มน้อย
นโยบายของอังกฤษ
ภาษี
รัฐบาลบรุค
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซาเรกัต อิสลาม (Sarekat Islam)
ซาเรกัต อิสลามแดง (Red Sarekat Islam)
ซาลิม, อากุส (Salim, Agus)
ซาลุด อัลกาเบร (Salud Algabre)
ซิงกัล, ดี.พี (Singhal, D.P.)
ซิอัก (Siak)
ซีเกล, เจมส์ (Siegel, James)
ซีเมนต์
ซีลอน
ซุน ยัตเซ็น (Sun Yat-sen)
ซุนนาห์ (Sunnah), คัมภีร์

ซูการ์โน (Sukarno)
การกักตัวและการจำคุก
การร่วมมือกับญี่ปุ่น
กิจกรรมก่อนได้เอกราช
ซูเธอร์แลนด์, ฮีเธอร์ (Sutherland, Heather)
ซูเปอร์ฟอสเฟต ดู ปุ๋ย
เซนท็อต (Sentot)
เซมอน (Semaun)
เซมารัง (Semarang)
เซรามิก
เซเรีย (Seria)
เซียร์รา มาเดร (Sierra Madre)
โซซิเอเต เดส์ มิสซิอองส์ เอตรองแกร์ส (Société des Missions Ètrangères)
โซเอโตโม, ราเดน (Soetomo, Raden)
ไซง่อน
การประท้วงและการก่อเหตุการณ์รุนแรง
ชนชาติกลุ่มน้อย
ถูกฝรั่งเศสยึด
ทิศทางและความเติบโตทางด้านการพาณิชย์
ไซมส์, ไมเคิล (Symes, Michael)
ญี่ปุ่น
การกระจายอำนาจในโลกกับ
การก้าวขึ้นมาและการขยายอิทธิพล
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเติบโตกับอิทธิพลทางเศรษฐกิจ
ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่น
คำสัญญา “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย”
จีนกับ
พม่ากับ
ยุคเมจิ
รัสเซียกับ
เวียดนามกับ

สงครามโลกครั้งที่ 2
สยาม/ประเทศไทย กับ
อังกฤษกับ
ดูเช่นกันที่ สงครามแปซิฟิค
ดชาสมานี (Djasmani)
ดว่าน มิน เหวี่ยน (Doan Min Huyen)
ดัฟเฟริน, ลอร์ด (Dufferin, Lord)
ดัลฮูซี, ลอร์ด (Dalhousie, Lord)
ดานัง (Da Nang)
ดาร์ซาโน (Darsano)
ดาลริมเพิล, อเล็กซานเดอร์ (Dalrymple, Alexander)
ดาวหาง
ดาห์ม, เบอร์นฮาร์ด (Dahm, Bernhard)
ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา
ดิซอน, ลิโน (Dizon, Lino)
ดิออส (Dios)
ดิโอนิซิโอ, ปาตริซิโอ (Dionisio, Patricio)
ดีวานโตโร, กี ฮัดจาร์ (Dewantoro, Ki Hadjar) *ดู* สุรยาดินินกราต, สุวาร์ดี (Suryadiningrat, Suwardi)
ดุนดาส, เฮนรี (Dundas, Henry)
ดุย เติน (Duy Tan)
ดูเมร์, ปอล (Doumer, Paul)
ดูเวส เด็กเคอร์, อี.เอฟ.อี. (Douwes Dekker, E.F.E.)
เด็ก
เดล พิลาร์, เกรกอริโอ (Del Pilar, Gregorio)
เดลี (Deli)
เดวิส, เซอร์ จอห์น (Davis, Sir John)
เดอ กราฟ, ไซมอน (De Graaff, Simon)
เดอ กราเอฟ, เอ.ซี.ดี.(De Graeff, A.C.D.)
เดอ ชองก์, บีซี.ดี. จอนเฮีย (De Jonge, B.C.D., Jonkheer)
โดบามา เอเซียโยน (Dobama Asiayone)
โดมินิกัน

ตโจโครอามิโนโต, ราเดน อูมาร์ ซาเยด (Tjokroaminoto, Raden Umar Sayed)
ตระกูลคอ (Khaw)
ตระกูลบุนนาค
ตรังกานู (Terengganu)
ตรินโคมาลี (Trincomalee)
ตลาด
ตองอู (Toungoo)
ตะกอร์, ระพินทร์นาถ (Tagore, Rabindranath)
ตะนาวศรี (Tenaserim)
ตัง เมง ฮุย (Tung Meng Hui)
ตังเกี๋ย ดู เวียดนาม
ตัน เชง ลอค (Tan Cheng Lock)
ตากาล็อก (Tagalog)
ตายาบาส (Tayabas)
ติดอร์ (Tidore)
ตือดึก, จักรพรรดิ (Tu-Duc)
ตุรกี
ดูเช่นกันที่ จักรวรรดิ อ็อตโตมาน
เตเมงกอง (Temenggong)
เตริน วัน ถั่น (Tran van Thanh)
เตรือง ดินห์ (Truong Dinh)
เตอังกุ จิก ทิ ติโร (Teungku Cik di Tiro)
โต' จังกุต (To' Janggut) ดู มัต ฮัตซัน (Mat Hassan)
โต' เต (To' Tae)
โตบา บาตัก (Toba Batak)
ไต้ฝุ่น
ไตรภูมิ
ไต้หวัน
ถนน *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ถ่านหิน
ทมิฬ ดู ชาวอินเดียอพยพ
ทรัพย์สินเอกชน

ทวาราวดี (Tharrawaddy)
ทอง
ท้องเดิน
ทอมัส, เซอร์ เชนตัน (Thomas, Sir Shenton)
ทะเลจีนใต้
ทัฟต์, วิลเลียม โฮดเวิร์ด (Taft, William Howard)
ทางรถไฟ *ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ทารก ดู เด็ก
ท่าเรือ/เมืองท่า
ท่าเรือมอร์สบี (Moresby)
ทาสกับระบบทาส
การค้าทาส
การจู่โจมจับคนมาเป็นทาส
การเลิก
จำนวน
ทาสในเมืองใหญ่
ทาสหนี้สิน
ทิงเกอร์, ฮิวจ์ (Tinker, Hugh)
ทิพนคร (Dipanagara)
ที่ราบสูงโคราช
ทุนกับลัทธิทุนนิยม
การโจมตีของอิสลามต่อ
แบบอย่างทางเศรษฐกิจ
ผลประโยชน์ของยุโรป
ทุพภิขภัย
ทุโภชนาการ ดู โภชนาการกับทุโภชนาการ
เทย์เลอร์, จีน เกลแมน (Taylor, Jean Gelman)
เทย์เลอร์, โรเบิร์ต (Taylor, Robert)
เทียนวรรณ
เทือกเขาซัมบาเลส (Zambales)
แทมเบียห์, สแตนลีย์, เจ. (Tambiah, Stanley, J.)
โทรเลข

ธนาคารกับการธนาคาร
ธนาคารชาติ
ธนาคารเอกชน
บริการ
ดูเช่นกันที่ สินเชื่อ นายเงินกู้
ธรรมายาสา (ธรรมราชา) Dhamma Yaza (Dhamma Raja)
ธอร์เบค,- (Thorbecke,-)
ธัมริน, โมฮัมเหม็ด ฮุสนี (Thamrin, Mohammed Husni)
ธีบอว์, พระเจ้า (Thibaw Min)
ธุรกิจรายย่อย
เธต กีเว (Thet Kywe)
นก
ขน
รัง
นครศรีธรรมราช
นโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส
นโยบายที่ดิน
กฎหมายของตะวันตก
การครอบครองเชิงปรปักษ์
การเช่า
การหักร้างถางพงและการย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่
ความเป็นเจ้าของที่ดินรายย่อย
ที่ดินในหมู่บ้าน
แพ็คโต เดอ รีโทรเวนต้า (pacto de retroventa)
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ระบบการเช่าที่ดิน
ราชาที่ดิน
นโรดม, พระเจ้า, กษัตริย์แห่งกัมพูชา
นักเซียบันทิยา (Naksyabandiyya)
นักองค์จัน (Ang Chan)
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
นัม เธี้ยบ (Nam Thiep)

นัม โบ (Nam Bo)
นา ซิอัก บาคี (Na Siak Bagi)
นายเงินกู้
นาห์ดาตุล อูลามา (Nahdatul Ulama) หรือเอ็นยู
น้ำท่วม
น้ำมันก๊าด ดู น้ำมันและปิโตรเลียม
น้ำมันและปิโตรเลียม
การค้นพบและการพัฒนา
บริษัทนานาชาติ
นิกายเดา ลานห์ (Dao Lanh)
นิกายโปรเตสแตนท์
นิกายฮัว ฮาว (Hoa Hao)
นิตยสารแบล็กวูดส์ (Balckwood's Magazine)
นิวกินี, การผนวกของควีนส์แลนด์
นีครอส (Negros)
นุ, อู (Nu, U)
การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
นโยบายพุทธศาสนา
นุ่น
เนครี เซมบิลัน (Negri Sembilan)
เนชันแนล อินดิสเค ปาร์ติจ (Nationale Indische Partij)
เนเธอร์แลนส์
กองทัพ
กองทัพเรือ
การกบฏของเบลเยี่ยม
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
รัฐบาลผลัดถิ่น
วิกฤติการณ์รายรับ
สงครามโลกครั้งที่สอง
อังกฤษกับ
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เนเธอร์แลนส์ อีส อินดีส ดู อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แนวร่วมประชาชนต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์ (ฟิลิปปินส์)
บราซิล
บริการนายหน้า
บริเวณโตบา (Toba)
บริเวณอิโลคอส (Ilocos)
บริษัท ขุดคลองแลคูนาสยาม
บริษัทการค้าของดัตช์ (Dutch Trading Company หรือ Naderdlandsche Handel Maatschappij)
บริษัทข้ามชาติ *ดูเช่นกันที่ชื่อบริษัท*
บริษัทบริทิชนอร์ธบอร์เนียวหรือบริษัทบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ (British North Borneo Company)
บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์ทิมเบอร์ (Bombay-Burmah Timber Company)
บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาห์เทรดดิ้ง (Bombay-Burmah Trading Corporation)
บริษัทบอร์เนียวเหนือหรือนอร์ท บอร์เนียว
บริษัทเบอร์มาห์ ออย (Burma oil Company)
บริษัทแสตนดาร์ด ออย (Standard Oil Company)
บริษัทอิระวดี ฟลอติลลา (Irrawaddy Flotilla Company)
บริษัทอีสต์ อินเดีย
การค้าฝิ่น
นโยบายการค้า
ผลประโยชน์และนโยบายเกี่ยวกับดินแดน
ยึดครองฐานที่มั่นของดัตช์
สูญเสียการผูกขาดการค้ากับจีน
บรุค, ชาร์ลส์ (Brooke, Charles)
บรุค, เซอร์ เจมส์ (Brooke, Sir James)
บรูไน
โจรสลัดกับ
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ดัตช์กับ
รัฐในอารักขาของอังกฤษ
รัฐบาลบรุคกับ
อุตสาหกรรมน้ำมันและแก๊ส

บลันเดลล์, อี.เอ. (Blundell, E.A.)
บอนด์โจล (Bondjol)
บอนแฮม,- (Bonham,-)
บอร์เนียว
การควบคุมของดัตช์
การควบคุมของอังกฤษ
การค้าระหว่างจีนกับ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาทางเศรษฐกิจ
ความตกลงแบ่งเขตแดนระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
ชนกลุ่มน้อย
ชนชั้นในสังคม
ทรัพยากรถ่านหิน
ผลประโยชน์ของเยอรมัน
รัฐบาลบรุคกับ
แรงงาน
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
อุตสาหกรรมยาง
บอร์เนียวเหนือ *ดู ซาบาห์*
บอสโซโลแห่งเปรักตอนบน (Bozzolo of Upper Perak)
บัณฑิต-ฤาษี, *ฤาษี, อัดจาร์(resi, adjar)*
บันดุง (Bandung)
บันเตน (Banten)
บันเทิง
ดู ชื่อความบันเทิงเฉพาะด้าน
บา พนม (Ba Phnom)
บา มอว์ (Ba Maw)
บางกา (Bangka)
บาซิลัน (Basilan)
บาเบย์ลัน (babaylan)
บาร์เดซ,-(Bardez,-)

บาราม (Baram)
บาลัมบานกาน (Balambangan)
บาลิคปาปาน (Balikpapan)
บาวริง, จอห์น (Bowring, John)
บาวริง, เอ็ดการ์ (Bowring, Edgar)
บาหลี
บาฮามาน, ดาโต๊ะ (Bahaman)
บิลา (Bila)
บิ๊ว เซิน กี ห่ง (Buu Son Ky Hong)
บิสมาร์ค, อ็อตโต ฟอน (Bismarck, Otto von.)
บิอัก-นาบาโต (Biak-nabato)
บุตเชอร์, จอห์น (Butcher, John)
บูคาส แกรนเด (Bucas Grande)
บูดิ อุโตโม (Budi Utomo)
บูลา, ฮัจญี (bula, Hajji)
บูฮาวี (Buhawi)
เบงกอล
เบตส์, จอห์น ซี.(Bates, John C.)
เบนดา, แฮรี่ เจ. (Benda, Harry J.)
เบนสัน,-(Benson,-)
เบย์ โด (Bay Do)
เบลเยี่ยม
เบอร์กอส, โฮเซ่ (Burgos, José)
เบอร์นีย์, เฮนรี (Burny, Henry)
เบิร์ช, เจ. ดับเบิลยู.ดับเบิลยู. (Birch, J.W.W.)
โบ โบ ออง (Bo Bo Aung)
โบด, เจ.ซี. (Baud, J.C.)
โบนิฟาซิโอ, อันเดรส (Bonifacio, Andres)
โบรอนแกน (Borongan)
โบเวน ดิกุล (Boven Digul)
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
ปรมัตถ์ (Paramat)

ประจำเดือน
ประชาชนชาวจาม (Cham)
ประชาธิปไตย
ประเทศไทย
กัมพูชากับ
การกู้ดินแดนคืนมา *ดูเช่นกันที่* สยาม
ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย
ชนชาติกลุ่มน้อย
บทบาทการสนับสนุนยกย่องญี่ปุ่นสมัยสงคราม
เปลี่ยนชื่อ (จากสยาม)
พม่ากับ
พรมแดน
ลาวกับ
เอกราช
ปราบุ เฮรุ ตโจโคร (Prabu Heru Tjokro) ดู ตโจโครอามิโนโต, ราเดน อูมาร์ ซาเยด (Tjokroaminoto Raden Umar Sayed)
ปรีดี พนมยงค์
ปรียายี (priyayi)
ความโดดเดี่ยวของ
ดัตช์กับ
ในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล
บุคคลสำคัญทางศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมและ
อิทธิพลตกต่ำ
ปลิงทะเล
ปอ
ปอเชือก
ปอนเซียโน เอโลเฟร, (Ponciano Elofre) ดู บูฮาวี (Buhawi)
ปะลิส (Perlis)
ป้อมดัฟเฟริน (Dufferin)
ป้อมมาร์ลโบโร (Marlborough)
ปังกอร์ (Pangkor)

ปัตตานี
ปัตตาเวีย ดู จาการ์ตา
ปัตติมุระ (Pattimura) ดู มาตูเลเซีย, ทอมัส (Matulesia, Thomas)
ปาซิออน ของกรรมกร หรือปาซิออนแดง *(Pasyon of the Workers หรือ Red Pasyon)*
ปานจาซิลา (Pancasila) ดู *ชื่อประเทศต่าง ๆ*
ปาเนย์ (Panay)
ปาเน (Panei)
ปาปา (พระสันตะปาปา) อิสิโอ (Isio)
ปาปา โอตอย (Otoy_)
ปาร์ตาอิ ซาเรกัต อิสลาม อินโดนีเซีย (Partai Sarekat Islam Indonesia)
ปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย (Partai Indonesia) ดู ปาร์ตินโด (Partindo)
ปาร์ตาอิ อินโดนีเซีย รายา (Partai Indonesia Raya) หรือพรรคอินโดนีเซียอันไพศาล ดู ปารินดรา (Parindra)
ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรสซิสต้า (Partido Nacional Progresista)
ปาร์ติโด นาซิอองนาลิสต้า (Partido Nacionalista)
ปาร์ติโด เฟเดราลิสตา (Partido Federalista) ดู ปาร์ติโด นาซิอองนาล โปรเกรซิสต้า (Partido Nacional Progresista)
ปาร์ตินโด (Partindo)
ปารมา, อู (Parama, U)
ปาร์มาลิม (Parmalim)
ปาร์ฮูดัมดัม (Parhudamdam)
ปารินดรา (Parindra)
ปาล์มน้ำมัน
ปาเล็มบัง (Palembang)
ปาวี, ออกัสต์ (Pavie, August)
ปาหัง (Pahang)
ปาฮุด,- (Pahud,-)
ป่าไม้สัก
ปีนัง
การโจมตี*เอมเดน*
การตกลงกับอังกฤษ
ชนชาติกลุ่มน้อย

บริการด้านสุขภาพ
ประชากร
ผลประโยชน์ของพ่อค้า
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
ปุ๋ย
ปู กอมโบ (Pou Kombo)
เปกาลอนกาน (Pekalongan)
เปนชาลาซาน, อาลี บาซาห์ (Penjalasan, Ali Basah)
โป ลู, อู (Po Lu, U)
เปรัก (Perak)
เปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา (Persaudaraan Sahabat Pena)
เปอร์เซริกาตาน โกมูนิส ดิ อินเดีย (Perserikatan Komunis di India) *ดู* พีเคไอ (PKI)
เปอร์เซริกาตาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย (Perserikatan Nacional Indonesia) *ดู* พีเอ็นไอ (PNI)
เปอร์มูฟากาตาน เปอร์ฮิมปูนาน-เปอร์ฮิมปูนาน โปลิติค เกบางซาอาน อินโดนีเซีย
(Permufakatan Perhimpunan-Perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia)
ดู พีพีพีเคไอ
เปอร์ฮิมปูนาน อินโดนีเซีย (Perhimpunan Indonesia) หรือสมาคมอินโดนีเซีย
ผดุงครรภ์
ผลประโยชน์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
"ภาระของคนผิวขาว"
การแข่งขันกับฝรั่งเศส
การแข่งขันและความตกลงกับดัตช์
การตกลงระหว่างอังกฤษ-สเปน
การปกครองอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การยึดครองฐานที่มั่นของดัตช์ในสงครามกับฝรั่งเศส
กำลังทหาร
กิจกรรมเกี่ยวกับอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ความสัมพันธ์ตามสนธิสัญญา
นโยบายการค้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบบผู้สำเร็จราชการผู้ให้คำปรึกษา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบบราชการพลเรือนในอาณานิคม
ผัก *ดู* อาหาร

ผู้อพยพชาวอินเดีย
กรรมกร
กานคานี (kangany)
การสมรสข้ามเชื้อชาติ
ความมั่งคั่งไพบูลย์
ความไม่พอใจและการสังหารหมู่
จำนวน
เชตติอาร์ (Chettiar)
ซาราวัก
ทมิฬ
ธุรกิจกับการพาณิชย์
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พม่า
มลายู
มาอิสตรี (maistry)
ร่างกุ้ง
โรงเรียน
ลัทธิชาตินิยม
โสเภณี
อัตลักษณ์ประจำชาติพันธุ์
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlements)
แผนการชาดบูร์น (Chadbourne)
แผ่นดินไหว
ฝรั่งเศส
กองทัพเรือ
การค้า
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
จีนกับ
นโยบายอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ประวัติศาสตร์
รัฐบาลวิชี (Vichy)
สงครามโลกครั้งที่ 1

สงครามโลกครั้งที่ 2
สยาม/ประเทศไทย
หน้าที่ของผู้มีอารยธรรมหรือมิสซิออน ซิวิลิซาทริซ (mission civilisatrice)
อังกฤษกับ
ฝิ่น
การค้า
การสูบ
เป็ง มาโกตา (Pg Mokhota)
พญา ผาบ (Phaya Phap)
พญาอลอง (Paya-Alaung), พระพุทธเจ้าในอนาคต
พนมเปญ
การอพยพ
ฝรั่งเศสกับ
พม่า
การค้า
การต่อต้านระบอบอาณานิคม
การติดต่อกับฝรั่งเศส
การปกครองระบอบอาณานิคมโดยตรง
การปฏิรูปกับการสร้างความทันสมัย
การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การประท้วงกับการต่อต้าน *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปลูกพืชผลเพื่อจำหน่ายโดยเฉพาะ
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การพัฒนาเศรษฐกิจ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
กาลา (kala)
กำลังทหาร
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเป็นศัตรูระหว่างชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ และการใช้ความรุนแรง
จีนกับ

ชนกลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชั้นในสังคม
ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์
ทะขิ่น (thakin)
นโยบายของอังกฤษกับการเข้ายึดครอง *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
นโยบายที่ดิน
ประชากร
“ปัญหารองเท้า”
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พรมแดน
พุทธศาสนา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการปกครองและระบบราชการ
ระบบเส้นทางการขนส่งโดยสาร
ระบอบเสรีทุนนิยม
รัสเซียกับ
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สงครามระหว่างอังกฤษ-พม่า
สยาม/ประเทศไทย กับ
สหรัฐกับ
สามสิบสหาย
สำมะโนประชากร
สุขภาพ

องค์กรนิติบัญญัติ
อินเดียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
อุตสาหกรรมไม้ซุง
เอกราช
พยาธิปากขอ
พรมแดน
กรณีพิพาทเรื่องดินแดน
ยุโรป
หลักการการยึดครองที่มีประสิทธิภาพ
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
พรรคกบฏ ดู พรรคฆาตร (Ghadr)
พรรคการศึกษาแห่งชาติของอินโดนีเซีย ดู พีเอ็นไอ บารุ
พรรคคองเกรส
พรรคคอมมิวนิสต์จีน
พรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์
พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม
พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Indochina Communist Party หรือไอซีพี)
พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียหรือ พีเคไอ – ปาร์ตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย (Partai Komunis Indonesia – PKI) ดูพีเคไอ
พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า *หรือ* ลานซิน
พรรคฆาตร (Ghadr)
พรรคชาตินิยมเวียดนาม ดู วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
พรรคชาติอินโดนีเซีย ดู พีเอ็นไอ
พรรครัฐธรรมนูญ
พรรคสังคมนิยมฟิลิปินส์
พรรคอินโดนีเซียอันไพศาล (Greater Indonesia) ดู ปารินดรา (Parindra)
พระไก่ (Kai)
พระตะบอง (Battambang)
พระนคร (Angkor)

พระบาทหลวงนิกายฟรานซิสกัน
พระพุทธเจ้า
พระโพธิสัตว์
พระเมตไตรย
พริกไทย ดู เครื่องเทศ
พฤติกรรมทางเพศ *ดูเช่นกันที่* การคุมกำเนิด การมีนางบำเรอ โสเภณี
พหลพยุหเสนา, พระยา
พะคยีดอว์ (Bagyidaw) หรือพระเจ้าจักกายแมง
พะโค (Pegu)
พันธมิตรระหว่างอังกฤษ-ญี่ปุ่น
พันธมิตรโรม-เบอร์ลิน ดู มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
พาร์คส์,- (Parkes,-)
พาลเมอร์, จอห์น (Palmer, John)
พาลเมอร์สตัน, ลอร์ด (Palmerston, Lord)
พีเคไอ (PKI) หรือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย
การปราบปรามพีเคไอ
ลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย
อิสลามกับ
พีญโน,-(Pigneau,-)
พีพีพีเคไอ (PPPKI)
พีเอ็นไอ (PNI)
พีเอ็นไอ บารุ (PNI Baru)
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยาสา (พุทธราชา), Buddha Yaza (Buddha Raja)
พุทธศาสนา
การต้องอยู่ภายใต้การปกครองของผู้ที่มิได้นับถือศาสนาพุทธ
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา-การเมือง กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การฟื้นฟูและการปฏิรูป
ครูบา
ความเหยียดหยามของอังกฤษต่อ
คำสอน (พระธรรม) ตำราและพิธีกรรม
เครื่องราง ของขลัง

จักรวัติ / เสตกยา-มิน (cakkavatti/Setkya-min)
ซายา (saya)
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศ นิกาย วัด โบสถ์
ตัคยี (thugyi)
นัต (nut)
ปอนคยี (pongyi)
"ปัญหารองเท้า"
ผู้มีบุญ
ผู้อยู่ป่า
พระภิกษุสงฆ์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
พุทธศาสนาของชาวเขมร
พุทธศาสนาของไทย
พุทธศาสนานิกายตันตระ
พุทธศาสนานิกายเถรวาท
มิน-ลอง (min-laung)
วิกซา (weikza)
สถานภาพ
สถานศึกษา
เพนดิดิกาน นาซิออนาล อินโดนีเซีย (Pendidikan Nasional Indonesia) ดู พีเอ็นไอ บารุ (PNI Baru)
เพลลิวส์ (Pellews)
โพธิพญา (Bodawpaya)
ไพแน็คเกอร์,- (Pynacker,-)
ไพอัสที่ 9, พระสันตะปาปา (Pius IX)
ฟรังคลิน, วิลเลียม
ฟรานซิสกัน
ฟลอเรส (Flores)
ฟัลค์, เอ.อาร์. (Falck, A.R.)
ฟาน จู ตรินห์ (Phan Chu Trinh)
ฟาน ซิค ลอง (Phan Xich Long)
ฟาน เดน บอสช์, โยฮันส์ (Van den Bosch, Johannes)
ฟาน บอย เจา (Phan Boi Chau)

ฟิลิปปินส์
กระบวนการโอนอำนาจการปกครองให้ชาวฟิลิปปินส์
การก่อตั้งเครือจักรภพฟิลิปปินส์
การค้า
การเงินของรัฐบาล
การปกครองของสเปน
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
การประท้วงและการกบฏ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การแปรสภาพเป็นเมือง
การผูกขาดของกษัตริย์
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การเพาะปลูกภาคบังคับ
การเลือกตั้ง
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
คริสต์จักรคาทอลิก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชาติกลุ่มน้อย
ประชากร
ประชาธิปไตยตามแบบของอเมริกัน
ประมวลกฎหมายปกครองสำหรับมินดาเนาและซูลู
พรรคการเมือง
พัฒนาการด้านรัฐธรรมนูญ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
ภูมิประเทศ
ระบบกฎหมาย
ระบบราชการพลเรือน
แรงงาน

ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ลัทธิอัตตาธิปไตย
วิกฤติการณ์การยังชีพ
สหรัฐกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สำนักงานชนเผ่าที่มิใช่ชาวคริสต์
องค์กรนิติบัญญัติ
อังกฤษกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมยาสูบ
ฟุลเลอร์ตัน, โรเบิร์ต (Fullerton, Robert)
เฟรนด์, ธีโอดอร์ (Friend, Theodore)
เฟอร์นิวัลล์, เจ.เอส. (Furnivall, J.S.)
เฟอร์รี่, จูลส์ (Ferry,Jules)
ภราดรภาพของมิตรทางจดหมาย *ดู* เปอร์ซอดาราอาน ซาฮาบัต พีนา (Persaudaraan Sahabat Pena)
ภัฏระ คุรุ (Batara Guru)
ภาวะไม่มีประจำเดือน
ภาวะเศรษฐกิตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก *ดู* เศรษฐกิจ
ภาษา
กะเหรี่ยง
ความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ฉาน
ชวา
ดูเช่นกันที่ อักขระโรมัน
ตากาล็อก
บาฮาซา เมลายู (bahasa melayu)
บาฮาซา อินโดนีเซีย (bahasa Indonesia)
พม่า
ฟิลิปปินส์

ภาษาของยุโรป ในฐานะภาษากลาง
ภาษาที่ใช้ในการปกครอง
ภาษาไทย
มลายู
เวียดนาม
สยาม
อินโดจีน
อินโดนีเซีย
ภาษาครีโอล (Creoles)
ภาษี
การกำหนดภาษี
การเพิ่มรายรับ
ภาษีกิจกรรมยามว่าง
ภาษีเครื่องอุปโภคบริโภค
ภาษีทางอ้อม
ภาษีที่ดิน
ภาษีบริษัท
ภาษีผลิตภัณฑ์พาณิชย์
ภาษีรัชชูปการ
ภาษีแรงงาน
ภาษีส่วนบุคคล
สัมปทานการหารายรับเข้ารัฐ
สัมปทานภาษี
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
ภาษีศุลกากร
ภูเก็ต
ภูเขาจานลาออน (Canlaon)
ภูเขาช้าง
ภูเขาต้องห้าม
ภูเขาทั้งเจ็ด
ภูเขาบานาเฮา (Banahao)
ภูเขาลาวู (Lawu)

ภูเขาอะรายัต (Arayat)
ภูเขาอิสาร็อก (Isarog)
ภูมิภาคซูลู (Sulu)
การควบคุมของสเปน
การค้า
การค้าทาส
การประท้วงและการกบฏ
การปรากฏตัวของเยอรมัน
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ความตกลงเรื่องการกำหนดเขตแดน
โจรสลัด
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ศาสนาคริสต์
สหรัฐกับ
อิสลาม
ภูมิภาคบาตัก (Batak)
ภูมิภาคบิกอล (Bikol)
ภูมิภาคโบลรา (Blora)
ภูมิภาคฮสิพอว์ (Hsipaw)
ภูมิศาสตร์และการศึกษาเกี่ยวกับประชากร
การเพิ่มจำนวนประชากร *ดูเช่นกันที่ชื่อเมืองและประเทศ*
การอพยพย้ายถิ่น
ความเจริญพันธุ์
ความหลากหลายด้านชาติพันธุ์
อัตราการตาย (ทั่วไป) (ทารก)
อัตราการย้ายถิ่นฐาน
อายุขัย
เภสัชกร
โภชนาการกับทุโภชนาการ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
มณฑลเวลส์ลีย์ (Wellesley)

มณีปุระ (Manipur)
มนิลา
การยึดครองของอังกฤษ
ชนชาติกลุ่มน้อย
ระบบการขนส่งโดยสาร
กำเนิด
ประชากร
การค้า
มลายู
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองของอาณานิคมโดยอ้อม
การประกาศใช้กฎหมายชนต่างด้าว
การประท้วงและการต่อต้าน
การปลูกพริกไทย
การปลูกสีเสียด
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การแปรสภาพเป็นเมือง
การผูกขาดของรัฐ
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การเพาะปลูกแบบประจำที่
การเพาะปลูกแบบเลื่อนลอย
การเมืองและประวัติศาสตร์สมัยศตวรรษที่สิบเก้า
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
กำลังทหาร
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ความเป็นปฏิปักษ์และการใช้ความรุนแรงอันเกี่ยวเนื่องกับชาติพันธุ์
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย

ประชากร
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
พรรคการเมือง
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
ระบบราชการพลเรือนของบริทิชมาลายา
รายรับของรัฐบาล
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิทุนนิยมเสรี
เศรษฐกิจข้าว
สถานการณ์ไตรภาคี
หน่วยงานการปกครองของมลายู
หน่วยงานอารักขาชาวจีน
อคติและการแบ่งแยกเชื้อชาติ
อาณานิคมย่านช่องแคบกับ
อิทธิพลของอังกฤษ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
อิสลาม
อุตสาหกรรมยางพารา *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ รัฐมลายู, สหพันธ์
มหาวิทยาลัยร่างกุ้ง
มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่วัดบวรนิเวศน์
มหาวิทยาลัยฮานอย
มหาอำนาจกลาง
มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
มอญ
มะตะรัม

มะริด (Mergui)
มะละกา ดู เมละกา
มังกาเดา (Mangadua)
มัต ฮัสซัน (Mat Hassan)
มัทราส (Madras)
มันดะเลย์
มันสำปะหลัง
มัสยิด
มากาสซาร์
มากินดาเนา (Magindanoa)
มาดจลิซุล อิสลามิล อาลาอา อินโดนีเซีย (Madjilsul Islamil A'laa Indonesia) ดู เอ็มไอเอไอ
มาตูเลเซีย, ทอมัส (Matulesia, Thomas)
มานกุนกุสุโม,ตจิปโต (Mangunkusumo, Tjipto)
มาลุกุ
มาเลเรีย
มาโลลอส (Malolos)
มาส, ซินิบาลโด เด (Mas, Sinibaldo de)
มาห์ดี (Mahdi)
มาห์หมุด มาห์ยิดิน, เตงกู (Mahmud Mahyideen, Tengu)
มิชลิน (Michelin)
มิตเชล์, เจ.ซี. (Mitchell, J.C.)
มินดง, พระเจ้า (Mindon Min)
มินบู (Minbu), เขต
มินดาเนา
การปกครองของสเปน
การประท้วงและการจลาจล
ชนชาติกลุ่มน้อย
ราชการพลเรือน
สหรัฐกับ
อิสลาม
มินห์-มาง (Minh-mang)
มินังกาเบา

มิลเนอร์, แอนโธนี ซี. (Milner, Antony C.)
มิสบาช (Misbach)
มุสลิม ดู อิสลาม
มูร์เรย์, เออร์สคิน (Murray, Erskine)
มูลัดชี ณ โบลอน (Muladji Na Bolon)
มูอิส, อับดุล (Muis, Abdul)
มูโฮต์, อองรี (Mouhot, Henri)
เม็กกะ
เม็กซิโก
เมรอเก (Merauke)
เมราปี (Merapi)
เมล็ดพืช
เมละกา
การควบคุมของอังกฤษ
สนธิสัญญาอังกฤษ-ดัตช์ (1824)
เมืองใหญ่น้อย
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
การเติบโต
เคหสถาน
อุตสาหกรรม
ระบบการขนส่งโดยสาร
สภาพความเป็นอยู่
ประชากร บริเวณกับความหนาแน่น
การแบ่งเขตที่อยู่ตามเชื้อชาติ
บทบาทและจุดมุ่ง
ซิโนมาน (sinoman)
ชนชั้นในสังคม
แรงงานกับอาชีพ
ซาร์ซูเอลา (zarzuela)
*ดูเช่นกันที่*ชานเมือง *เมืองตามชื่อเฉพาะ*
แม็คคอย, อัลเฟรด ดับเบิลยู. (McCoy, Alfred W.)
แม็คคินลีย์, วิลเลี่ยม (McKinley, William)

แม็ต ซัลเลห์ (Mat Salleh)
แม่น้ำโขง
แม่น้ำเจ้าพระยา
แม่น้ำแดง ดู แม่น้ำฮอง (Hong)
แม่น้ำอิระวดี
แม่น้ำฮอง (Hong)
โมฮัมหมัด ริฟานคี (Mohamad Rifangi)
ไม้
ไม้มะเกลือ
ยนเตรนเชราโด, ฟลอร์ (Yntrencherado, Flor)
ยอกยาการ์ตา (Yogyakarta)
ยะไข่
ยะโฮร์
ความสัมพันธ์กับอังกฤษ
ผลประโยชน์ของดัตช์
ชนกลุ่มน้อย
การปลูกสีเสียด
ปัญหาโจรสลัด
แรฟเฟิลส์กับ
การปลูกเครื่องเทศ
การทำเหมืองดีบุก
ยับ อาห์ ลอย (Yap Ah Loy)
ยา
โอสถศาลา
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์
ยา ดินห์ (Gia Dinh)
ยา ลอง (Gia-long)
ยางพาราสหรัฐ
ยางไม้
ยางไม้ (Gutta percha)
ยาสูบ
ยุทธการบัด แบ็คเซ็ก (Bud Bagsak)

ยุโรปกับชาวยุโรป
การปรับให้เป็นอุตสาหกรรม
ความสัมพันธ์และการแข่งขันระหว่างประเทศ
เยนางคยอง (Yenangyaung)
เยอรมนี
ความก้าวร้าวใฝ่วิวาท
การเสี่ยงเกี่ยวกับอาณานิคม
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่ 2
รถจักรยาน
รถยนต์
รอธ, รัสเซลล์ (Roth, Russell)
ระตู อะดิล (ratu adil)
ระนอง
ระบบกฎหมาย
กฎทางศาสนา
กฎหมายการสมรส
กฎหมายการสืบมรดก
กฎหมายตามขบนธรรมเนียม (*อาดัต*)
กฎหมายระหว่างประเทศ
กฎหมายอังกฤษ
การไต่สวนด้วยการทรมาน
การปกครองแบบไร้กฎเกณฑ์
การสร้างมาตรฐานด้านกฎหมาย
ประมวลกฎหมายของเวียดนาม
ประมวลกฎหมายนโปเลียน
ประมวลกฎหมายเวียดนาม
ประมวลกฎอิสลาม
ปัญหาเรื่องกฎและระเบียบ
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศจำเพาะ
ระบบการแพทย์
“การแพทย์จักรวรรดิ”

การรักษาด้วยศรัทธา
การวิจัยทางการแพทย์
ปัญหาสุขภาพ
ยา
หมอ
ดูเช่นกันที่ ชื่อโรคและชื่อยาต่าง ๆ
ระบบไปรษณีย์
ระบอบคอมมิวนิสต์ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ประเทศ บุคคล และพรรคการเมือง ตามชื่อเฉพาะ
ระบอบสังคมนิยม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ ดู พุทธศาสนา, การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมือง กับ
ระบอบสาธารณรัฐ
รังสิต, เขต
รัฐ
รัฐสมัยใหม่
รัฐเสรีนิยม
ลักษณะในยุคแรก
วิวัฒนาการอย่างเป็นขั้นตอน
รัฐกาหลิบ
ดูเช่นกันที่ อิสลาม
รัฐบาลบรุค ดู ซาราวัก
รัฐมลายู, สหพันธ์
รัสเซีย
กติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างนาซี-โซเวียต
การกระจายอำนาจของโลกกับ
การปฏิวัติรัสเซีย
ความเกี่ยวข้องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
โคมินเทิร์น (Comintern)
ญี่ปุ่นกับ
สิ้นสุดระบบกษัตริย์
ดูเช่นกันที่ ระบอบคอมมิวนิสต์
ร่างกุ้ง

ชนชาติกลุ่มน้อย
ประชากร
ผลประโยชน์ของฝรั่งเศส
ศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจ
ราชตระกูลบันเจร์มาซิน (Banjermasin)
ราชวงศ์กอนบอง (Konbaung)
ราชวงศ์จักรี
ราชวงศ์ชิง (Qing)
ราชวงศ์มางกุเนการา (Mangkunegara)
ราชวงศ์ศรี สิงห์มังคราชา (Si Singa Mangaraja)
ราชวงศ์เหงียน (Nguyen)
ราชวงศ์อลองพญา (Alaungpaya)
ราชอาณาจักรล้านนาไทย
ราชา บันตัล (Raja Buntal)
รามอส, เบนิกโน (Ramos Benigno)
ริคาร์เต้, อาร์เตมิโอ (Ricarte, Artemio)
ริซาล, โฮเซ่ (Rizal, José)
ริวาอิ, อับดุล (Rivai, Abdul)
ริออ (Riau)
รีจิสเตอร์ (Register)
รีด, แอนโธนี (Reid, Anthony)
เรือเดินสมุทรกับการขนส่งสินค้า
การจราจรย่านชายฝั่ง
การสัญจรในแม่น้ำ
ความต้องการถ่านหิน
เรือกลไฟ
แรงงาน
การเกณฑ์ *มีเนือง ๆ ใน*
การปลดคนงานเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
สงครามโลกครั้งที่ 1
สตรี
อุปทาน

อุปสงค์
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศต่าง ๆ
แร่เงิน
แรฟเฟิลส์, เซอร์ ทอมัส สแตมฟอร์ด (Raffles, Sir Thomas)
การปกครองชวา
การยึดครองสิงคโปร์
จักรวรรดิอังกฤษกับทัศนะแนวเสรีนิยม
โจรสลัด
ต่อต้านอำนาจการปกครองของดัตช์
ประณามการเสพย์ฝิ่น
ผลประโยชน์ของบอร์เนียว
โรค
โรคระบาด
สภาพแวดล้อมกับ
สาเหตุและการควบคุม
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์และ*ชื่อโรคจำเพาะ*
โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร
โรคฝีดาษ
โรคเหน็บชา
โรงพยาบาล
โรงเรียนกัวลา กางซาร์ มาเลย์ (Kuala Kangsar Malay)
โรงเรียนแพทย์สโตเวีย (School tot opleiding van inlandsche artsen ดู สโตเวีย (STOVIA)
โรงเรียนอิสระดอง คินห์ (Dong Kinh Free)
โรซาส, มานูเอล (Roxas, Manuel)
โรสเบอรี่, ลอร์ด (Rosebery, Lord)
ไร่ขนาดใหญ่ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศต่าง ๆ
ไรพอน, ลอร์ด (Ripon, Lord)
ไร่ภูเรียง (Phu-Rieng)
ฤาษี ดู บัณฑิต – ฤาษี
ลอมบอก (Lombok)
ลอเรล, ซัลวาดอร์ (Laurel, Salvador)

ละคร
ลัทธิชาตินิยม
การใช้คำศัพท์กับลักษณะเฉพาะ
การต่อต้านลัทธิอาณานิคมกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาติพันธุ์
ดินแดน
ทางเลือกของผู้ภักดีต่อระบบอาณานิคม
แบบอย่างของยุโรป
แบบอย่างของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ลัทธิชาตินิยมฉาน (Shan)
ลัทธิชาตินิยมปัตตานี
ลัทธิชาตินิยมโมโร
ลัทธิชาตินิยมรวมชนเชื้อสายจีน
ลัทธิซูฟี (Sufism)
ลัทธิดาร์วินทางสังคม
ลัทธิทรอตสกี้
ลัทธิพาณิชยนิยม (mercantilism)
ลัทธิฟันดาเมนทัลลิสต์
ดู ชื่อศาสนากับชื่อขบวนการ
ลัทธิฟาสซิสต์กับการต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์
ลัทธิมาร์กซ์ ดู ระบอบคอมมิวนิสต์
ลัทธิเสรีนิยม
ลา โซลิดาริแดด (La Solidaridad), หนังสือพิมพ์
ลาเกร, ดูดาร์ต เดอ (Lagrée, Doudart de)
ลางกัต (Langkat)
ลานตายุค (Lantayug)
ลาบวน (Labuan)
ลาบิออส, จานุอาริโอ (Labios, Januario)
ลารุต (Larut)
ลาว
การค้า
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม

การประท้วงและการต่อต้าน
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การศึกษา
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
พรมแดน
พุทธศาสนา
แรงงาน
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
อิทธิพลของฝรั่งเศส
ดูเช่นกันที่ การก่อการร้ายของขบวนการปะเทดลาว
ลิคา ฟิลิปินา (Liga Filipina)
ลิงคะ
ลิม บูน เกง (Lim Boon Keng)
ลีเกห์, ราชาแห่ง (Legeh)
ลีฟริงค์, เจ.เอ. (Liefrinck, J.A.)
ลูกครึ่ง ดู ลูกครึ่งจีน-สเปน
ลูกครึ่งจีน-สเปน
นฤมิตรกรรม
ผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์และธุรกิจ
ฟิลิปินส์
สถานภาพ
ลูซอน (Luzon)
การค้า
การบังคับให้เกษตรกรปลูกพืชบางชนิด
การประท้วงและการกบฏ

การปลูกข้าว
การปลูกปอ
การปลูกพืชผลเพื่อการจำหน่ายโดยเฉพาะ
การปลูกยาสูบ
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
กำลังแรงงาน
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
นโยบายที่ดิน
ประชากร
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภูมิประเทศ
ระบบการขนส่งโดยสาร
ราชการพลเรือน
ไร่ขนาดใหญ่
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิทุนนิยมเสรี
สหรัฐกับ
อำนาจการปกครองของสเปน
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมปศุสัตว์
เลนิน, วี.ไอ.
เลย์เต (Leyte)
เลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ
เลียง กิเชา (Liang Qichao)
โลว์, เจมส์ (Low, James)
โลว์, ฮิวจ์ (Low, Hugh)
โลหะมีค่า *ดูเช่นกันที่* ทอง เงิน
วงไพบูย์ร่วมมมหาเอเชียบูรพา ดู สงครามแปซิฟิค
วชิรญาณวโรรส, สมเด็จกรมพระ
วรรณกรรมมาเลย์

วอร์เรน, เจมส์ เอฟ. (Warren, James F.)
วัณโรค
วัด
วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว
วัดโพธิ์
วัดและโบสถ์
วางเพลิง
วายอัตต์, เดวิด (Whyatt, David)
วาหยัง (wayang หรือหนังตะลุง)
วาห์หะบีส์ (Wahhabis)
วิคทอเรีย, สมเด็จพระราชินี
วิจิตรวาทการ, หลวง
วิชัยชาญ, กรมพระราชวังบวร
วิทยาลัยฝึกหัดครูสุลต่าน อิดริส (Sutan Idris Training College)
วิทยาลัยมาเลย์
วิทยุ
วินตัน,- (Vinton,-)
วินสเตดต์, ริชาร์ด (Winstedt, Richard)
วิลสัน, วูดโรว์ (Willson, Woodrow)
วิศวกรรมทางสังคม
วิสายาส์ Visaya
วิสาหกิจของสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
    การตกลงระหว่างอังกฤษ-สเปน
    การปกครองแบบอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
    การผูกขาดของกษัตริย์
    นโยบายการค้า
    นโยบายการเปลี่ยนศาสนา
วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
วูด, เลียวนาร์ด
เว้ (Hué)
เวด, ทอมัส (Wade, Thomas)
เวเรนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี (Verenigde Oost-Indische Compagnie หรือวีโอซี)

เวลด์, เซอร์ เฟรดเดอริค อลอยซิอัส (Weld, Sir Frederick Aloysius)
เวลส์ลีย์,- (Wellesley.-)
เวอร์เจนส์,-(Vergennes.-)
เวียงจันทน์
เวียด นาม กวอค เดิน ดาง (Viet Nam Quoc Dan Dang) ดู วีเอ็นคิวดีดี (VNQDD)
เวียด นาม ด๊ก ลับ ดอง มินห์ (Viet Nam Quoc Lap Dong Minh) ดู เวียดมินห์ (Vietminh)
เวียดนาม
กัมพูชากับ
การแบ่งแยกระหว่างส่วนเหนือและส่วนใต้
การปกครองของฝรั่งเศส *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรง
การประท้วงและการจลาจล *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การปลูกยางพารา
การเปลี่ยนแปลงทางสังคม
การผูกขาดโดยรัฐ
การพาณิชย์กับการค้า
การยึดครองของญี่ปุ่น
การรวมชาติ
การว่างงาน
การศึกษา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โคชินจีน (Cochinchina) *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
โครงสร้างทางการเมือง
เงีย กอน (Nghia quan)
จีนกับ
จุดยืนต่อต้านญี่ปุ่น
ชนชั้นในสังคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชนชาติกลุ่มน้อย
ญี่ปุ่นกับ
ตังเกี๋ย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ธนาคาร

นโยบายที่ดิน
บริการด้านสุขภาพ
ประชากร
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ผู้ภักดีระบอบอาณานิคม
ฝรั่งเศสเข้าครองโคชินจีน
พรรคการเมือง
พุทธศาสนา
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งสัญจร
รายรับของรัฐบาล
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ลาวกับ
วิกฤติการณ์การยังชีพ
ศาสนาขงจื๊อ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ศาสนาคริสต์
ศาสนาเต๋า
เศรษฐกิจข้าว
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่สอง
สยาม/ประเทศไทย กับ
อันหนำ (Annam)
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมถ่านหิน

ดูเช่นกันที่ ชื่อราชวงศ์ต่าง ๆ
เวียดมินห์ (Vietminh)
โวดเฮาส์, ลอร์ด (Wodehouse, Lord) ดู คิมเบอร์ลีย์, ลอร์ด (Kimberley, Lord)
โว-เวือง (Vo-Vuong)
ไวท์, จอร์จ (White, George)
ศรี ชาคา สิมาตุปัง (Si Jaga Simatupang) ดู นา ซิอัก ลาคี (Na Siak Bagi)
ศรีวิชัย
ศรีสุริยวงค์, สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา
ศาสดากับคำทำนาย
ศาสนาขงจื๊อ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ศาสนาเต๋า
ศุภยลัต (Supayalat), พระราชินี
เศรษฐกิจ
การตั้งตัวเป็นเจ้าโลกของญี่ปุ่น
ความช่วยเหลือในการพัฒนากับการลงทุน
ความเติบโตที่ได้แนวคิดมาจากตะวันตก
ตกต่ำ
ปล่อยเสรี
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
รุ่งเรือง
ดูเช่นกันที่ ชื่อประเทศจำเพาะ
สกินเนอร์, จี. วิลเลียม (Skinner, G. William)
สงครามครั้งใหญ่ ดู สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามเจ็ดปี
สงครามชวา
สงครามนโปเลียน
สงครามบันเจร์มาซิน
สงครามเปรัก
สงครามแปซิฟิค
การยึดครองของญี่ปุ่น
คำสัญญา “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย”
สงครามระหว่างจีน-ญี่ปุ่น

สงครามระหว่างฝรั่งเศส-ปรัสเซีย
สงครามระหว่างรัสเซีย-ญี่ปุ่น
สงครามระหว่างรัสเซีย-ตุรกี
สงครามระหว่างสเปน-อเมริกัน
สงครามระหว่างอังกฤษ-จีน
สงครามโลกครั้งที่ 1
สงครามโลกครั้งที่ 2
ดูเช่นกันที่ สงครามแปซิฟิค
สจาห์รีร์, สุตาน (Sjahrir)
สตรี
การศึกษา
ค่าจ้าง
งานรับจ้างใช้แรงงาน
ชาวจีน
ชาวอินเดีย
ชีวิตโสด
ชุมชนเกษตรกร
ภรรยาของชาวตะวันตก
วัยสมรส
สถานภาพและสิทธิ
สภาวะเมื่ออยู่ในครอบครัว
อาชีพ
สโตเวีย (STOVIA)
สถาบันฝึกฝนเจ้าหน้าที่พื้นเมืองออปเลดิงสโคเลน วัวร์ อินแลนส์เค อัมบ์เตนาเรน (Opleidingscholen voor inlandsche ambtenaren) ดูออสเวีย
สถาบันพุทธศาสนา
สถาบันแรฟเฟิลส์
สนธิสัญญาปารีส
สนธิสัญญายานดาโบ (Yandabo Treaty)
สนธิสัญญาอังกฤษ-ดัตช์
สนอดกราส, เจ.เจ. (Snodgrass, J.J.)
สนีฟเลียต, เฮนดริคัส เจ.เอฟ.เอ็ม. (Sneevliet, Hendricus J.F.M.)

สปีดี้แห่งลารุต (Speedy of Larut)
สเปน
สมาคมกาติปูนาน (Katipunan)
สมาคมกาลอน (Galon)
สมาคมเกษตรกรแห่งชาติในฟิลิปปินส์ (National Society of Peasants in the Philippines)
สมาคมข้าราชการพลเรือนชาวพื้นเมือง (Association of Native Civil Servants)
สมาคมตังกูลาน (Tanggulan Society)
สมาคมประชาชาติกะเหรี่ยง (Karen National Association หรือ เคเอ็นเอ)
สมาคมผู้ทำไร่เดลี (Deli Planter Association)
สมาคมพวกเราชาวพม่า ดู โดบามา เอเซียโยน (Dobama Asiayone)
สมาคมพันธมิตรร่วมกัน (Common Alliance Society) ดู ตัง เมง ฮุย
สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม (Young Men's Buddhist Association หรือ วายเอ็มบีเอ)
สมาคมเพื่อการฟื้นฟูเวียดนาม (Asoociation for the Restoration of Vietnam)
สมาคมมุสลิมพม่า
สมาคมยุวคริสต์ศาสนิกชนชาย (วายเอ็มซีเอ)
สมาคมลับสวรรค์กับโลก
สมาคมองค์กรทางการเมืองของประชาชนอินโดนีเซีย (Association of Political Organizations of the Indonesian People) ดู พีพีพีเคไอ (PPPKI)
สมาพันธรัฐเยอรมันภาคเหนือ
สมิธ, แอนโธนี ดี. (Smith, Anthony D.)
สโมสรศึกษาบันดุง (Bundung Study Club)
สโมสรศึกษาส่วนกลางแห่งบันดุง ดู สโมสรศึกษาบันดุง (General Study Club of Bandun)
สยาม
กบฏ "ร.ศ. 130"
กองเสือป่า
กัมพูชากับ
การกระจายเสียงทางวิทยุ
การขนส่งสินค้าทางเรือ
การขยายดินแดน
การเงินของรัฐบาล
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม

การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การปฏิรูปและการสร้างความทันสมัย
การประท้วงกับการกบฏ
การปลูกเครื่องเทศ
การปลูกอ้อย
การเปลี่ยนชื่อ (เป็นประเทศไทย)
การผูกขาดของกษัตริย์
การพาณิชย์กับการค้า
การศึกษา
การศึกษาและนักศึกษาในต่างแดน
กำลังทหาร
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
ขบวนการรวมชนเชื้อชาติพันธุ์ไทย
ความเป็นศัตรูและการก่อเหตุรุนแรงของชนชาติกลุ่มน้อย
ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม
โครงสร้างการปกครองและระบบราชการ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ญี่ปุ่นกับ
ทรัพยากรป่าไม้
นโยบายที่ดิน
ประชากร
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ฝรั่งเศสกับอิทธิพลของฝรั่งเศส
พม่ากับ
พรมแดน
พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ
พุทธศาสนา
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี

มลายูในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้ากับ
รถยนต์
ระบบกฎหมาย
ระบบการขนส่งโดยสาร
รัฐประหาร (ค.ศ.1932)
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ลาวกับ
เวียดนามกับ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามแปซิฟิค
สงครามโลกครั้งที่ 1
สหรัฐกับ
สามัคคี
องค์กรนิติบัญญัติ
อาณานิคมย่านช่องแคบ (เสตรท เซทเทิลเมนท์)
อินเดียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
เอกราช
ดูเช่นกันที่ ประเทศไทย
สระบุรี
สลังงอร์ (Selangor)
สวนพฤกษชาติคิว (Kew Gardens)
สเวตเทนแฮม, เซอร์ แฟรงค์ (Swettenham, Sir Frank)
สหพันธ์การเมืองอินโดนีเซีย ดู จีเอพีไอ

สหพันธรัฐฉาน
ดูเช่นกันที่ ฉาน
สหพันธรัฐมลายู ดู รัฐมลายู, สหพันธ์
สหภาพโซเวียต ดู รัสเซีย
สหภาพเยาวชนมลายู ดู เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
สหภาพเยาวชนมลายู ดู เกสะตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
สหภาพแรงงาน
สหภาพสิงคโปร์ มลายู ดู เกสะตวน เมลายู สิงคปุระ (Kesatuan Melayu Singapura)
สหภาพแห่งเมียนมาร์ ดู พม่า
สหรัฐ
การกระจายอำนาจในโลกกับ
การก้าวขึ้นมาและความเติบโต
การคว่ำบาตรทางการค้ากับ
การเปลี่ยนเป็นประเทศอุตสาหกรรม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฟิลิปปินส์กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
“ภาระของคนผิวขาว”
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
สงครามกลางเมือง
สะพาน
สัญชาติ, หลักการเรื่อง
สัตว์
ใช้งาน
ป่า
สันนิบาตชาติ
สันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม ดู เวียดมินห์
สันนิบาตมุสลิมทั่วอินเดีย (All-India Muslim League)
สันนิบาตเยาวชนปฏิวัติของเวียดนาม
สาคู
สาธารณสุข
สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

สามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี
สามเหลี่ยมปากแม่น้ำฮอง
สาลิน (Salin)
สาสนะแบง (Thathanabaing)
สิงคโปร์
การก่อการกบฏของทหารอินเดีย
การปลูกเครื่องเทศ
การปลูกสีเสียด
การศึกษา
ชนชาติกลุ่มน้อย *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ
ธนาคาร
ผลประโยชน์ของพ่อค้ากับการค้า
ผู้ภักดีต่อระบอบอาณานิคม
มันสำปะหลัง
ยางไม้ (gutta percha)
รากฐานกับอาณานิคมของอังกฤษ
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
ลัทธิชาตินิยม
สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
เอกราช
สิ่งทอ
การค้า
ญี่ปุ่น
ดัตช์
ทอเองในบ้าน
ผ้าทอด้วยเครื่องจักร
ผ้าฝ้าย
ไหมจีน
อังกฤษ
ดูเช่นกันที่ เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
สินค้า

ท้องถิ่น
ผลิตผลจากป่าและทะเล
พ่อค้าชาวตะวันตกและชาวต่างชาติ
สินค้าฟุ่มเฟือย
สินค้าอุปโภคบริโภค
อาหาร
*ดูเช่นกันที่*ชื่อผลิตผล
สินเชื่อ
ผู้ให้กู้เงิน
ดูเช่นกันที่ ธนาคารและการธนาคาร
สิเรียม (Syriam)
สี วะธา (Si Votha)
สีสวัสดิ์ (Sisowath)
สีเสียด
สีหนุ, พระเจ้านโรดม :
กษัตริยภาพ
สื่อมวลชน ดู หนังสือพิมพ์ วิทยุ
สุขภาพกับบริการด้านสุขภาพ ดู ระบบการแพทย์
สุมาตรา (Sumatra)
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การทำไร่เลื่อนลอย
การทำเหมืองดีบุก
การปกครองของดัตช์
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกชา
การปลูกพริกไทย
การปลูกยางพารา
การปลูกยาสูบ
การเพาะปลูกแบบถางแล้วเผา
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
เขตการเพาะปลูกสุมาตรา
ชนชั้นในสังคม

ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของอังกฤษ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
มาตรฐานการครองชีพ
แรงงาน
ไร่ขนาดใหญ่
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิเสรีทุนนิยม
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
เศราฐกิจน้ำมันปาล์ม
อิสลาม
อุตสาหกรรมการทำเชือก
อุตสาหกรรมน้ำมัน
สุรยาดินินกราต, สุวาร์ดี (Suryadiningrat, Suwardi)
สุรอนติโก, ซามิน (Surontiko, Samin)
สุระการ์ตา (Surakarta)
สุรา
สุราบายา (Surabaya)
สุลาเวสี (Sulawesi)
เส้นใย
ดูเช่นกันที่ ปอเชือก
เสียมเรียบ (Siemreap)
เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
ดูเช่นกันที่ สิ่งทอ
โสเภณี
ดูเช่นกันที่ พฤติกรรมทางเพศ
หนังสือพิมพ์ *ดูเช่นกันที่ ชื่อหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ*
หนังสือพิมพ์*ซักดาล (Sakdal)*
หนี้สิน
หม่อง ตเสตกยา (Maung Tsetkya)
หม่องทัน (Maung Than)

หมู่บ้าน
หลวงพระบาง
หลวงพิบูลสงคราม
การเมืองกับการปกครอง
ลัทธิอัตตาธิปไตย
โวหาร
หลัว เยว (Loke Yew)
หลุยส์ที่ 16 แห่งฝรั่งเศส
หวาย
หวุ่นธนุ อธิน (wunthanu athin)
หุบเขากินตา (Kinta)
หุบเขาลิมบาง (Limbang)
เหงียน ดินห์ เจียว (Nguyen Dinh Chieu)
เหงียน ดินห์ ตู (Nguyen Dinh Tu)
เหงียน เตรือง โต (Nguyen Truong To)
เหงียน อัน นินห์ (Nguyen An Ninh)
เหงียน อันห์ (Nguyen Anh) ดู ยา-ลอง (Gia-long)
เหงียน ไอ ควอก (Nguyen Ai Quoc) ดู โฮจิมินห์
เหมาเจ๋อตง
เหล็กและผลิตภัณฑ์เหล็ก
เหวิน พู โซ (Huynh Phu So)
แหลมกู๊ดโฮป
ไหม ดู สิ่งทอ
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของคณะสงฆ์สามัคคี (General Council of Sangha Samaggi)
ดู จีซีเอสเอส (GCSS)
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมมุสลิมพม่า (General Council of Burma Moslem Associ
ations)
องค์กรที่ประชุมใหญ่ของสมาคมแห่งชาติพม่า (General Council of Burmese Assciation)
ดู จีซีเอสเอส
องค์กรสหมลายูแห่งชาติ (United Malays National Organization) ดู อัมโน (UMNO)
องค์กรสังคม-ประชาธิปไตยอินดีส ดู ไอเอสดีวี

องค์กรสุมาตรา ธาวาลิป (Sumatra Thawalip Orgnization)
องค์การคอมมิวนิสต์แห่งอินดีส ดู พีเคไอ
องค์การนักปราชญ์ชาวมุสลิม ดู นาห์ดาตุล อูลามา
องค์แก้ว (Ong Keo)
องค์ประชุมร่วมพรรคมุสลิม ดู เอ็มไอเอไอ (MIAI)
องค์มั่น (Ong Man)
อโนรธา (Anawrahta) หรือพระเจ้าอนุรุท
อยุธยา
อหิวาต์
ออกญา (onkya)
ออคแลนด์, ลอร์ด (Auckland, Lord)
ออง ซาน (Aung San)
การฝึกทหารในญี่ปุ่น
กิจกรรมนักศึกษาสมัยก่อนสงคราม
ร่วมมือกับญี่ปุ่น
ลอบสังหาร
สามสิบสหาย
ออองตอง กอร์ดาล (Entente Cordiale)
ออร์ด, แฮร์รี่ (Ord, Harry)
ออร์เวลล์, จอร์จ (Orwell, George)
ออสเตรเลีย
ออสมีนา, เซอร์กิโอ (Osmena, Sergio)
ออสเวีย (OSVIA)
อักขระ ดู อักขระโรมัน
อักขระโรมัน
อังกฤษ
กระทรวงต่างประเทศ
กระทรวงทหารเรือ
กระทรวงอาณานิคม
กระทรวงอินเดีย
คณะรัฐมนตรีสมัยสงคราม
ความสัมพันธ์กับดัตช์

ญี่ปุ่นกับ
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ฝรั่งเศสกับ
เยอรมนีกับ
ราชนาวี
สงครามโลกครั้งที่ 1
สเปนกับ
อิทธิพลทางการเมืองและอุตสาหกรรม
อังกุ เซย์ยิด ปาโลห์ (Ungku Sayyid Paloh)
อังวะ
อัญมณี
อัตโต (Utto)
อันเดรอิโน,- (Andreino,-)
อันตาสารี (Antasari)
อันหนำ ดู เวียดนาม
อับดุล กาดีร์ กามารุดิน (Abdul Kadir Kamanroodin)
อับดุล การิม (Abdul Karim)
อัมโน (UMNO)
อัสสัม
อากลิเปย์, เกรกอริโอ (Aglipuy, Gregorio)
อากวินาลโด, เอมิลิโอ (Aguinaldo, Emilio)
อาคหมัด ชาทิป (Achmad Chatip)
อาคาพุลโก (Acapulco)
อาคารสำนักงาน
อาเจะห์ (Aceh)
การค้าในย่านที่เป็นแหล่งรวมสินค้า
การค้าพริกไทย
การปฏิรูปการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
การประท้วงและการกบฏ
การศึกษา
โจรสลัด
ชนชั้นในสังคม

แรฟเฟิลส์กับ
เวลาสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์
สงครามดัตช์
อิสลาม
อาชญากรรม
อาซาฮาน (Asahan)
อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
การเข้ายึดครองใหม่กับกระบวนการล้มเลิกระบอบอาณานิคม
การแข่งขันและการค้ากับอังกฤษ
การเงินของรัฐบาล
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงและโดยอ้อม
การปกครองส่วนกลางกับระบบราชการพลเรือน
การประท้วงและการกบฏ
การผูกขาดโดยรัฐ
การสร้างอาณานิคม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
กำหนดแนวคิดอินโดนีเซีย
ความสัมพันธ์ตามสนธิสัญญา
“คำประกาศรวบรัด” (Short Dechoration)
ดินแดนที่อังกฤษเข้ายึดครอง
ดินแดนอินโดนีเซีย
นโยบายการค้า
นโยบายจริยธรรม
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ภาษี
ระบบการเพาะปลูกภาคบังคับ
ลักษณะของรัฐสมัยใหม่
องค์กรนิติบัญญัติ
ออนธูดิง (onthouding)
ดูเช่นกันที่ อินโดนีเซีย
อาณานิคมย่านช่องแคบ (Straits Settlements)
การปกครองแบบอาณานิคมโดยอ้อม
การปกครองและนโยบายของอังกฤษ

ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ผลประโยชน์ของพ่อค้า
สยาม/ประเทศไทย กับ
ดูเช่นกันที่ เมละกา ปีนัง สิงคโปร์
อาโปลินาริโอ เดอ ลา ครูซ (Apolinario de la Cruz)
อาฟกานิสถาน
อ่าวดานัง (Danang)
อ่าวตริตอน (Triton)
อ่าวมารุดุ (Marudu)
อาวุธ
การค้า
อาวุธทันสมัย
อาห์ลัน, คิจาอิ ฮัดญี อาห์หมัด (Dahlan, Kijai Hadji Admad)
อาห์หมัด (Ahmad), สุลต่านแห่งปาหัง
อาห์หมัด ดาริส (Ahmad Daris)
อาห์หมัด, เบนดาฮาราแห่งปาหัง (Ahmad, Bendahara of Pahang)
อาหาร
ข้าว
เนื้อ
ปลา
ผัก
อิกลีเซีย นิ คริสโต (Iglesia Ni Kristo)
อิกลีเซีย ฟิลิปินา อินดีเพนเดียนเต (Iglesia Filipina Independiente) ดู คริสต์จักรอิสระ
ฟิลิปปินส์ (อากลิปายาน)
อิงเกลสัน, จอห์น (ingleson, John)
อิดริส (Idris)
อินดิสเค โซเซียอัล-ดีโมคราติสเค เวรีนิกอิง (Indische Sociaal-Demodratische Vereeniging)
ดู ไอเอสดีวี
อินดิสเค ปาร์ติจ (Indische Partij)
อินเดีย
กองทัพบกอินเดีย

การขนส่งสินค้าทางเรือ
การค้า
การปกครองของอังกฤษ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ขบวนการทางการเมืองแนวสมัยใหม่นิยม
ความสำคัญและอิทธิพล
ชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเล
พม่ากับ
พรรคการเมือง
พัฒนาการในเรื่องรัฐธรรมนูญ
พัฒนาการสมัยหลังสงครามและการได้เอกราช
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ลัทธิชาตินิยม
เวียดนามกับ
สงครามโลกครั้งที่ 1
สยาม/ประเทศไทยกับ
อาณานิคมของดัตช์
อิทธิพลของฝรั่งเศส
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ บริษัทอีสต์อินเดีย
อินโดจีน *ดู* กัมพูชา ลาว เวียดนาม
อินโดจีนของฝรั่งเศส *ดู* กัมพูชา ลาว เวียดนาม
อินโดนีเซีย
การจลาจลของคอมมิวนิสต์
การประท้วงและการต่อต้าน
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การศึกษา
ขบวนการทางการเมืองแบบสมัยใหม่นิยม
โครงสร้างการปกครอง
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย

นโยบายจริยธรรม
แนวคิดกับอัตลักษณ์
บริการด้านสุขภาพ
พรรคการเมือง
ระบบกฎหมาย
ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
สภานิติบัญญัติของอาณานิคม
สวัสดิการสังคม
อำนาจการปกครองของพวกดัตช์
อิสลาม
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
อินทรคีรี (Inderagiri)
อินสุลินเด (Insulinde)
อิบราฮิม, เตเมงกอง แห่งยะโฮร์ (Ibrahim, Temenggong of Johor)
อิบราฮิม, สุลต่านแห่งยะโฮร์
อิบราฮิม, สุลต่านแห่งอาเจะห์ (Ibrahim)
อิบาน (Iban)
อิลเอโต, เรย์นัลโด ซี. (Ileto, Reynaldo C.)
อิโลอิโล (Iloilo)
อิสเมล, สุลต่านแห่งซิอัก (Ismail, Sultan of Siak)
อิสลาม
กยาอิ (kyai)
กวม ตัว (kaum tua)
กวม มุดา (kuam muda)
การเดินทางไปแสวงบุญ
การต้องอยู่ในบังคับของคนที่มิได้นับถือศาสนามุสลิม
การปฏิรูปและการฟื้นฟู
การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง-ศาสนา กับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การแพร่กระจายและความแข็งแกร่งของ
การรวมสิ่งที่ต่างกันเข้าด้วยกัน
กีรามัต (keramat)

คุรุ (ครู)
จิฮัด (Jihad)
จูราเมนตาโด (juramentado)
ชาวสเปนกับ
เซย์ยิด (sayyid) หรือซายิด (Sayid)
ดหิกร (dhikr)
ดัตช์กับ
ดูเช่นกันที่ รัฐกาหลิบ คัมภีร์กุรอ่าน ขบวนการรวมพลังอิสลามทั้งมวล *ชื่อประเทศและนิกายต่าง ๆ*
ตาเรกัต (tarekat)
ปานทิตา (pandita)
ปาร์ราง ซาบบิล (parrang sabbil) หรือปาราง ซาบิล (parang sabil)
เปงฮูลู (penghulu)
เปสันเตรน(pesantren) ปรากฏเนือง ๆ ใน
มาดราซาห์ (madrasah)
มุกมิน (mukmin)
มูนาฟิก (munafik)
มูบาลลิกห์ (muballigh)
ลักษณะเฉพาะ
ลัทธิรวมอิสลาม
สันตรี (santri)
อัมมัต อิสลาม (Ummat Islam)
อิสลาม เซดจาติ (Islam sedijati)
อิสลาม ลามิซาน (Islam lamisan)
อิหม่าม (imam)
อูลามา (ulamā)
ฮัจญ์ (hajj)
ฮัจญี (hajji)
อิสิโดร เรเยส (Isidro Reyes)
อียิปต์
อุตสาหกรรมกาแฟ

อุตสาหกรรมน้ำตาล
การค้า
การปลูกอ้อย
เทคโนโลยี
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ราคาตกฮวบ
แรงงาน
โรคอ้อย
อุตสาหกรรมในครัวเรือน
อุตสาหกรรมไม้ซุง *ดูเช่นกันที่* การทำลายป่า การโค่นซุง
อุตสาหกรรมยาง
การค้า
การผลิต*ปรากฏเนือง ๆ ใน*
เจ้าของ
เทคโนโลยี
ผลประโยชน์และแรงงานจีน
แผนการสตีเวนสัน (Stevenson)
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ราคาตกฮวบ
แรงงานชาวอินเดีย
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
อุบลราชธานี
อู เกละธา (U Kelatha) *ดู* เกละธา, อู (Kelatha, U)
อู ชิต เหลียง (U Chit Hlaing) *ดู* ชิต เหลียง, อู (Chit Hlaing, U)
อู นุ (U Nu) *ดู* นุ, อู (Nu, U)
อู ปารามา (U Parama) *ดู* ปารามา, อู (Parama, U)
อู โป ลู (U Po Lu) *ดู* โป ลู, อู (Po Lu, U)
อู โอตตะมะ (U Ottoma) *ดู* โอตตะมะ, อู (Ottama, U)
เอกสารรวมข้อวินิจฉัยของพระสันตะปาปา
เอนเค โมฮาหมัด (Enche Mohamad)
เอมเดน (Emden)
เอ็มไอเอไอ (องค์ประชุมร่วมพรรคมุสลิม)

เอเมอร์สัน, รูเพิร์ต (Emerson, Rupert)
เอรุจักร, สุลต่าน (Erucakra) ดู ทิพนคร (Dipanagara)
เอสอีเอซี (SEAC) ดู สงครามแปซิฟิค
แอนเดอร์สัน, จอห์น (Anderson, John)
แอนเดอร์สัน, เบเนดิคต์ (Anderson, Benedict)
แอฟริกา
แอมเฮิร์สต์,- (Amherst,-)
โอตตะมะ, อู (Ottama, U)
โอมาร์ ซาอิด ตโจโครอามิโนโต (Oemar Said Tjokroaminoto) ดู ตโจโครอามิโนโต,
    ราเดน อูมาร์ ซาเยด
โอมาร์, สุลต่านแห่งบรูไน (Omar)
โอย ธง ฮัม (Oei Tiong Ham)
โอรัง เนรากา (orang neraka)
โอรัง ลาอุต (orang laut)
โอเวน, นอร์แมน (Owen, Norman)
ไอ้กาน (Ai Kan)
ไอซีพี (ICP) หรือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งอินโดจีน
ไอเอสดีวี
ฮวง ฮัว ธัม (Hoang Hoa Tham)
ฮ่องกง
ฮอลล์, ฟิลดิง (Hall, Fielding)
ฮัตตา, โมฮัมหมัด (Hatta, Mohammad)
    การเมืองกับรัฐบาล
    งานด้านการเมืองในเนเธอร์แลนส์
ฮันเตอร์, โรเบิร์ต
ฮัม งี (Ham Nghi)
ฮา ตินห์ (Ha Tinh)
ฮาชิม, สุลต่านแห่งบรูไน (Hashim)
ฮาดินินกราต, อาร์.เอ็มเอ.เอ.(Hadiningrat, R.M.A.A.)
ฮานอย
ฮาสซิม (Hassim)
ฮาสติงส์, วอร์เรน (Hastings, Warren)

ฮิกายัต ปราง ซาบิล (Hikayat Prang Sabil หรือมหากาพย์ สงครามศาสนา)
ฮูลูบาลาง/อูลีบาลาง (hulubalang/uleebalang)
ฮูเวอร์, เฮอร์เบิร์ต (Hoover, Herbert)
เฮดรามอต, เซย์ยิด หรือเจ้า (Hadhramaut, Sayyid)
เฮเวีย บราซิเลียนซิส (Hevea brasiliensis)
เฮอร์กรอนเจ, สนุค ซี. (Hurgronje, Snouck C.)
แฮร์ริสัน, ฟรานซิส เบอร์ตัน (Harrison, Francis Burton)
แฮริสันส์ แอนด์ ครอสฟิลด์ (Harrisons & Crosfield)
โฮจิมินห์ (Ho Chi Minh)
การคุมขังและเนรเทศ
กิจกรรมคอมมิวนิสต์ใต้ดิน
ทัศนะทางการเมือง

โครงการแปล The Cambridge History of Southeast Asia (เล่มสี่)

โดย มัทนา เกษกมล
มัทนี เกษกมล

พฤษภาคม 2547

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฉบับเคมบริดจ์
เล่มสี่

จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง

บรรณาธิการ

มัทนา เกษกมล

มัทนี เกษกมล

ผู้แปล

มัทนา เกษกมล

บรรณาธิการแปล

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์*

เล่มหนึ่ง จากยุคเริ่มแรกถึงประมาณ ค.ศ.1500

บทที่ 1 การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เจ. ดี. เลกเก)

บทที่ 2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (พีเทอร์ เบลล์วูด)

บทที่ 3 ราชอาณาจักรยุคเริ่มแรก (คีธ ดับเบิลยู. เทย์เล่อร์)

บทที่ 4 ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น (เคนเนท อาร์. ฮอลล์)

บทที่ 5 ศาสนาและความเชื่อของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนประมาณ ค.ศ.1500 (เจ. ดี. เดอ กาสปารีส์ และ ไอ. ดับเบิลยู. แมบเบตต์)

เล่มสอง จากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800

บทที่ 1 ปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกและการปรับแปลงภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เลียวนาร์ด วาย. แอนดายา)

บทที่ 2 พัฒนาการทางการเมืองระหว่างคริสต์ศตวรษที่ 16-18 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจประมาณ ค.ศ.1400 ถึงประมาณค.ศ.1800 (แอนโธนี รีด)

บทที่ 4 พัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 (บาร์บารา วัตสัน แอนดายา และ โยเนียว อิชิอิ)

บทที่ 5 ยุคของการเปลี่ยนผ่าน : จากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 (เจ. เคทิริแทมบี-เวลส์)

เล่มสาม จากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930

บทที่ 1 การสถาปนาระบอบอาณานิคม (นิโคลาส ทาร์ลิ่ง)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมือง ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (คาร์ล เอ. ทรอคคี)

บทที่ 3 ภาวะการพาณิชย์ระหว่างประเทศ รัฐ และสังคม อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (โรเบิร์ต อี. เอลสัน)

บทที่ 4 ศาสนากับขบวนการต่อต้านอาณานิคม (เรย์นัลโด อิลเอโต)

บทที่ 5 ลัทธิชาตินิยมและการปฏิรูปศาสนาแนวสมัยใหม่นิยม (พอล กราทอสกา และเบน แบตสัน)

เล่มสี่ จากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน

บทที่ 1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป (เอ. เจ. สต็อคเวลล์)

บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช (หย่ง มุน ฉง)

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (นอร์แมน จี. โอเวน)

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย (พอล สแตนจ์)

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมและลัทธิชาตินิยม (ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์) บรรณานุกรม (พอล กราทอสกา)

---

* ศักราชที่ใช้ในต้นฉบับภาษาอังกฤษของหนังสือชุดนี้ เป็นคริสต์ศักราชทั้งหมด แต่ในการเขียนจะหลีกเลี่ยงการระบุคำว่า คริสต์ศักราช โดยเขียนแต่เฉพาะตัวเลขหรือหากเลี่ยงไม่ได้ก็จะใช้คำว่าศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป (Common Era หรือ C.E.) เช่น ศตวรรษที่ 15 ของศักราชที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป สำหรับการแปลเป็นภาษาไทยนั้น ผู้แปลกำกับด้วยคำว่า ค.ศ. ไว้เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

สารบัญ

	หน้า
คำย่อ	ง
คำนำฉบับปกอ่อน	จ
บทนำ	1
บทที่ 1 เอเชียตำวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป โดย *เอ.เจ สต๊อกเวลล์, รอยัล ฮอลโลเวย์ และเบดฟอร์ด นิว คอลเลจ, สหราชอาณาจักร*	4
สงครามโลกครั้งที่ 2 และการยึดครองของญี่ปุ่น	5
การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมและการต่อสู้เพื่อเอกราช ระหว่าง ค.ศ.1945-1948	22
การปฏิวัติกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคมในสภาวะสงครามเย็น ค.ศ.1948-1957	50
บทสรุป	79
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	84
บทที่ 2 โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช โดย *หย่ง มุน ฉง มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์*	88
การปฏิวัติและโครงสร้างทางการเมือง	90
โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ	118
รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด (แม็กซิมัม)	142
บทสรุป	191
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม	195
บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดย *นอร์แมน จี. โอเวน มหาวิทยาลัยฮ่องกง*	205
นโยบายเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราช	210
ความพัวพันกับเศรษฐกิจ ของการเมืองระหว่างประเทศ	222

หน้า

ตลาดและเทคโนโลยีระหว่างประเทศ 228
การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง 234
ลัทธิชาตินิยมกับการเสมอภาค 249
ประชากรกับสภาพแวดล้อม 260
โครงสร้างทางสังคมกับยุทธศาสตร์ 269
การประท้วงกับการกบฏ 286
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 295

บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย โดย
พอล สแตนจ์ มหาวิทยาลัยเมอร์ดอจ, เพิรธ, ออสเตรเลีย 298
การปรับใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรม 303
วิสัยทัศน์ด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับการปฏิวัติและเอกราช 308
การสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นการต่อสู้ของทางศาสนา 320
ระเบียบของรัฐกับศาสนาที่เป็นสถาบัน 331
การวางกฎระเบียบใหม่ ในวิถีปฏิบัติของประชาชน 346
การทำคุณไสย การปฏิบัติที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับและการประกอบพิธี
ที่เกี่ยวเนื่องกับพระผู้มาโปรด 355
การฟื้นฟูความบริสุทธิ์ของศาสนากับลัทธิสมัยใหม่นิยมของ
ฝ่ายฆราวาส 367
วิถีเพื่อการเข้าถึงความเป็นจริง ที่กำลังเปลี่ยนแปลง 377
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม 382

บทที่ 5 ลัทธิภูมิภาคนิยมกับลัทธิชาตินิยม โดย *ซี. เอ็ม. เทิร์นบัลล์ มหาวิทยาลัยฮ่องกง* 388
แนวคิดเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 390
ภาพเหตุการณ์สมัยหลังสงคราม 392
ผลกระทบจากการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม 395
อัตลักษณ์และเอกภาพของชาติ 398
ความสัมพันธ์ในภูมิภาค เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ 401
การเริ่มต้นของสงครามเย็น ค.ศ.1948-1954 406

หน้า

องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 416
การประชุมบันดุงกับขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด 418
ความตึงเครียดและปัญหาของภูมิภาค 420
มาเลเซีย บรูไน และการเผชิญหน้ากัน 427
สาธารณรัฐสิงคโปร์ 431
การก่อตั้งอาเซียน 433
สงครามอินโดจีนครั้งที่สอง 437
รัฐภาคีอาเซียน 440
ค.ศ.1975 – ปีแห่งชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน 447
ปฏิกิริยาจากอาเซียน 450
การประชุมสุดยอดที่บาหลี 451
เวียดนาม กัมพูชา และจีน 457
การพัฒนาของอาเซียน 461
พม่า 465
ลัทธิคอมมิวนิสต์สากลในทศวรรษ 1980 466
ความเกี่ยวข้องของตะวันตก 469
การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด 470
ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม โดย พอล กราทอสกา 474

บรรณานุกรม 479

เอเชีย 479
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 481
มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน 485
ฟิลิปปินส์ 491
อินโดนีเซีย 494
พม่า 500
ไทย 501
เวียดนาม กัมพูชา ลาว 502
หัวข้ออื่น ๆ 505

ดรรชนี 508

คำย่อ*

BKI	*Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Tall -, Land-en Volkenkunde,'s-*Gravenhage.
ISEAS	*Institute of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JAS	*Journal of Asian Studies,* Ann Arbor.
JMBRAS	*Journal of the Malay/Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society,* Kuala Lumpur.
JSEAH	*Journal of Southeast Asian History,* Singapore**.**
JSEAS	*Journal of Southeast Asian Studies***,** Singapore.
JSS	*Journal of the Siam Society,* Bangkok.
MAS	*Modern Asian Studies,* Cambridge, UK.

* คำย่อเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏในข้อเขียนบรรณานุกรมและเชิงอรรถ อนึ่ง เชิงอรรถที่ใส่ด้วยเครื่องหมายดอกจันตลอดทั้งเล่มเป็นคำอธิบายเสริมของผู้แปล และมิได้มีอยู่ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ ขอให้ผู้อ่านโปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

คำนำฉบับปกอ่อน

โครงการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของเคมบริดจ์มีแนวคิดที่ควบคู่กันมาสองแนว คือหนึ่งแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์เอง และสอง แนวคิดที่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยแนวพิจารณาแบบใหม่นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ได้สร้างมาตรฐานอย่างสูงแก่งานวิชาการที่เกิดจากการร่วมมือกัน และให้แบบอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความยาวหลาย ๆ เล่มแก่โลกที่พูดและอ่านภาษาอังกฤษ ตั้งแต่ต้นศตวรรษสืบมา *Combrids Modern History* ชุดแรกในความยาว 16 เล่ม พิมพ์ออกมาระหว่าง ค.ศ. 1902 - 1912 หลังจากนั้นก็ติดตามมาด้วยประวัติศาสตร์ของเคมบริดจ์ยุคโบราณ ยุคกลาง ประวัติศาสตร์อินเดีย และอื่น ๆ

โครงการของเคมบริดจ์โดยคนรุ่นใหม่ต่อมายังคงสร้างผลงานบนรากฐานที่วางไว้นี้ ผลงานที่เคมบริดจ์เพิ่งทำเสร็จสิ้นลงคือ ประวัติศาสตร์แอฟริกา ลาตินอเมริกาและชาวหมู่เกาะต่าง ๆ ในมหาสมุทรแปซิฟิค ที่อยู่ระหว่างดำเนินการอย่างรุดหน้าคือ ประวัติศาสตร์จีนและญี่ปุ่นและประวัติศาสตร์อินเดียฉบับใหม่ แบบแผนและขนาดของผลงานเหล่านี้อาจผิดแผกกันไป แต่ลักษณะเด่นที่สำคัญๆ และการใช้นักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนเป็นสิ่งที่ยังคงไว้

ความสนใจเริ่มแรกของเคมบริดจ์มุ่งไปที่ยุโรป แม้ว่าจะเป็นการศึกษาที่ค่อนข้างเริ่มด้วยกลิ่นอายของการสอบประมวลรายวิชาในระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมอันเก่าแก่ของเคมบริดจ์คือ "การขยายอำนาจของยุโรป" แต่เราก็เคลื่อนออกจากพื้นภูมิของยุโรปมากกว่าประวัติศาสตร์ในฉบับของอ๊อกซ์ฟอร์ดที่มักเขียนโดยนักวิชาการที่ทรงภูมิความรู้อย่างเยี่ยมยอดเพียงคนเดียว กระนั้นเรายังทิ้งช่องว่างซึ่งการสอบประมวลรายวิชาของเคมบริดจ์มิได้ปล่อยไว้คือ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การมองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคโดยรวมเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานมาแล้วแม้โดยการใช้คำอื่นก็ตาม คำว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นชื่อที่ใช้เรียกกันทั่วไปในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการยอมรับอย่างตระหนักกันเป็นอย่างดีถึงความเป็นภูมิภาคที่เป็นหนึ่งเดียว โดยไม่มีการด่วนตัดสินคุณลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวนั้น กระนั้นการวิจัยและงานเขียนทางวิชาการได้แสดงให้เห็นว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นเพียงชื่อเรียกทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ผลงานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมามีอยู่มากมายทีเดียว ส่วนมากเป็นผลงานที่เขียนโดยบุคคลคนเดียว ผลงานที่ยิ่งใหญ่ของ ดี.จี.อี. ฮอลล์ ผู้ล่วงลับไปแล้วย้อนไปถึงปี 1955 แต่ก็ผ่านการพิมพ์ออกมาอีกหลายครั้ง ผลงานอื่น ๆ ได้แก่ *South-east Asia : A Short History,* London, 1954 ของ บี. แฮริสัน *A Concise History of Southeast Asia,* 1966 ของนิโคลาส ทาร์ลิ่ง และ *In Search*

of Southeast Asia, 1971 โดย ดี. เจ. สไตนเบิร์ก และคนอื่น ๆ ผู้เขียนผลงานเหล่านี้ต้องเผชิญกับภาระงานที่ยากยิ่งอันเนื่องมาจากความหลากหลาย ทางด้านภาษาของภูมิภาคนี้ ปริมาณหลักฐานที่อยู่ในระดับสอง และช่องว่างที่พบในหลักฐานเหล่านั้น

ถึงจะมีความหลากหลายเช่นนี้ก็ตาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังดูจะเปิดทางให้กับแนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์ ประวัติศาสตร์ชั้นครูในความยาวเพียงเล่มเดียวมีอยู่แล้วและแบบอื่น ๆ ก็มีความพยายามกระทำมาก่อนแล้ว ผลงานที่จบภายในเล่มเดียวโดยมีนักวิชาการหลาย ๆ คนร่วมกันเขียนก็ประสบผลสำเร็จมาแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่มากไปด้วยเนื้อหายิ่งกว่า และเขียนโดยนักวิชาการจำนวนมาก ยังไม่เคยมีการพยายามมาก่อน

ในช่วงอายุของคนรุ่นที่แล้ว มีงานเขียนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังมิได้พัฒนาอย่างเต็มที่ ในแง่ที่ว่าบางด้านค่อนข้างได้รับการใส่ใจศึกษาค้นคว้าและปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็นอย่างดี แต่บางด้านกลับไม่ได้รับความสนใจ งานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับภูมิภาคมีเนื้อหามากขึ้น และศึกษาอย่างลุ่มลึกมากขึ้น ทว่าผลงานเหล่านี้มุ่งไปที่บางประเทศหรือบางวัฒนธรรมโดยเฉพาะและยังทิ้งช่องว่างเหลือไว้อีกเป็นอันมาก การใช้ผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนจึงอาจเป็นการช่วยให้เกิดการนำผลงานทั้งหมดมารวมกัน และดังนั้นจะเป็นทั้งการวางรากฐานและ ชี้ช่องทางแก่การสร้างงานวิจัยต่อไป

แนวทางการศึกษาของเคมบริดจ์เป็นการเสนอทั้งคำเตือนและการเชิญชวน อุปสรรคในวิถีการทำงานประวัติศาสตร์เชิงปฏิบัติมีมากพอ ๆกับประวัติศาสตร์ยุโรปของเคมบริดจ์เล่มแรก ซึ่งมีปัญหาเกินกว่าจะควบคุมได้ หรือเขียนได้ไม่จบ แต่ข้อสรุปที่จะช่วยชี้แนวทางให้แก่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ก็ต้องพิมพ์ออกมาภายในช่วงเวลาที่พอเหมาะ ผลงานต้องไม่มีความยาวมากจนเกินไป และต้องไม่ใช้คนเขียนมากจนเกินไป

อย่างไรก็ดีข้อชี้แนะเชิงปฏิบัติในลักษณะที่ว่านี้สอดคล้องกับข้อพิจารณาทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดีพอมีอยู่บ้าง ที่เป็นประวัติศาสตร์ของบางประเทศโดยเฉพาะที่ดี ๆ ก็มีอยู่เช่นกัน แต่ดูเหมือนว่าประวัติศาสตร์ที่เริ่มจากฐานของภูมิภาคและศึกษาโดยใช้ภูมิภาคเป็นหลักยังไม่มีอยู่เลย การศึกษาในแนวทางนี้จึงดูควรค่าแก่การกระทำโดยคุณลักษณะของงานเอง พร้อมทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงด้านเนื้อหาและการวางรูปแบบให้แก่หนังสืออีกด้วย

ในเกือบทุก ๆ กรณี แม้ในบทที่เป็นผลงานเขียนมากกว่าหนึ่งคน ผู้เขียนถูกดึงออกจากสาขาเฉพาะที่ตนชำนาญ ผู้เขียนเหล่านี้พร้อมที่จะเสี่ยงด้วยรู้ว่า ถึงจะระมัดระวังสักเท่าใด พวกเขาก็ยังอาจถูกผู้เชี่ยวชาญจับผิดจนได้ แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ตระหนักดีถึงคุณค่าของการพยายามสำรวจในภาพรวม กล่าวโดยทั่วไปแล้ว ผู้เขียนรู้สึกว่า การท้าทายด้วยแนวทางการศึกษาจากฐานของภูมิภาคคุ้มค่าแก่การผละออกมาจากการวิจัยที่อยู่กับที่ในแบบเดิม ๆ แม้จะเสี่ยงอันตรายอยู่ก็ตาม

นักวิชาการที่ได้รับเชิญให้เขียนผลงานในฉบับเคมบริดจ์นี้ต่างยอมรับว่า บ่อยครั้งที่พบว่าได้ก้าวออกจากข่ายงานที่ตีพิมพ์และสร้างชื่อเสียงให้แก่ตนมาแล้ว อย่างไรก็ดีประวัติศาสตร์แนวใหม่ ย่อมให้โอกาสแก่พวกเขา ที่จะขยายไปสู่ส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาคและใช้ภูมิภาคเป็นหลักในการศึกษาและเปรียบเทียบ ซึ่งในหลาย ๆ กรณี หลายคนอาจได้กระทำอยู่แล้วในการสอน สำนักพิมพ์ต้องการงานประวัติศาสตร์ที่กระตุ้นให้คิดค้นต่อไปมากกว่าการเสนอคำตอบสุดท้าย ผู้เขียนผลงานยังต้องเตรียมใจให้พร้อมรับกับการต้องพึ่งพาหลักฐานที่ตีพิมพ์แล้วอย่างมาก หรือพึ่งพาหลักฐานชั้นสองในส่วนที่จำเป็น ส่วนผู้อ่านต้องไม่คิดหวังที่จะได้งานเขียนอย่างลึกซึ้งเท่าเทียมกันตลอดทั่วทั้งภูมิภาค แม้ว่าหลักฐานจะมีอยู่ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน บรรณาธิการและผู้เขียนผลงาน ต่างต้องประสบปัญหาเรื่องการแบ่งยุคสมัยเช่นเดียวกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ แน่นอน เรื่องนี้เป็นข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการแบ่งยุคนั้นดูเหมือนเป็นผลมาจาก หรือมุ่งไปที่การเน้นในเรื่องเฉพาะบางเรื่อง ในกรณีของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวโน้มที่อดกระทำกันไม่ได้คือการใช้กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์ที่สร้างขึ้นจากผลกระทบของพลังจากภายนอกจนเกินควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากชาติยุโรป โครงสร้างประวัติศาสตร์แบบที่เรากระทำอยู่นี้ ก็มิได้ปลอดจากการถูกวิพากษ์ว่าสร้างขึ้นจากอิทธิพลของพลังจากภายนอก ทว่าผู้เขียนก็ได้พยายามที่จะท้าทายแนวทางนั้นเท่าที่จะทำได้ โดยจะไม่ยอมรับการใช้แนวทางตามนัยดังว่านั้นโดยดุษณี

การสุ่มเสี่ยงทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นอยู่เช่นกันกับการแบ่งเนื้อหาออกเป็นบท ๆ ขอบข่ายของงานในลักษณะที่เรากระทำอยู่นี้ยิ่งทำให้การแบ่งบทยากลำบากขึ้น แต่ก็ยิ่งทำให้เกิดความจำเป็นมากขึ้น การแบ่งบทบางตอนดูจะตัดแบ่งสิ่งที่ควรมองด้วยกันอย่างเป็นภาพรวม และบางครั้งอาจเป็นผลให้ต้องนำเนื้อหาที่กล่าวแล้วมากล่าวซ้ำอีก สิ่งนี้เรายอมให้เกิดขึ้นเมื่อเห็นว่าจำเป็น กระนั้นการดำเนินเรื่องไปตามแนวคิดหลักบางประการตลอดทั้งเล่มยังสามารถทำได้ โดยไม่ถึงกับต้องอ่านกันเพียงแค่เรื่องราวตามลำดับศักราชต่อ ๆ กันมา กรอบลำดับเวลาและเหตุการณ์แบ่งออกเป็นสี่ช่วงและการแบ่งบทโดยทั่วไปก็จัดลำดับทำนองเดียวกัน ดังนั้นงานนี้ในแง่หนึ่งสามารถอ่านได้ตั้งแต่ต้นต่อ ๆ กันไป หรือจะเลือกอ่านส่วนใดก่อนก็ได้

เราละเว้นบางหัวข้อซึ่งรวมถึงการศึกษาด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และดนตรีไปโดยสิ้นเชิง จุดเน้นของงานอยู่ที่ประวัติศาสตร์การเมือง ศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ กระนั้นยังเป็นเรื่องยากที่จะมองหาประวัติศาสตร์ของเฉพาะประเทศและของชนเฉพาะกลุ่ม ผลงานมิได้ตั้งใจเสนอเรื่องเฉพาะเหล่านี้ อย่างไรก็ดี เราได้เสนอแนวทางแก่ผู้ต้องการศึกษาเรื่องเหล่านี้ ด้วยเครื่องมือที่ให้ไว้ คือ เชิงอรรถ และข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมที่มีอยู่ทุกบท รวมทั้งการสำรวจทางด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ รายชื่อ ต่าง ๆ ในบรรณานุกรม และดรรชนี

* * *

ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ.1992 ในรูปปกแข็ง 2 เล่ม ฉบับปกอ่อนเป็นการพิมพ์ซ้ำจากฉบับปกแข็ง แต่แบ่งออกเป็น 4 เล่ม โดยมีการปรับปรุงเนื้อหาบ้างเล็กน้อย แม้ฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ได้รับการต้อนรับจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง เรายังหวังให้การพิมพ์ในรูปแบบใหม่นี้เข้าถึงผู้อ่านได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สอนและผู้เรียนเรื่องราวของภูมิภาคจะหาอ่านได้อย่างพร้อมสรรพยิ่งขึ้น รวมทั้งผู้ที่เพียงสนใจใคร่รู้เท่านั้นด้วย ฉบับปกอ่อนทั้ง 4 เล่มนี้สามารถอ่านได้แต่เพียงลำพัง แม้ว่าโดยอันที่จริงเนื้อหาของทั้ง 4 เล่ม จะมิใช่เป็นเพียงการรวมแต่ละตอนเข้าด้วยกันก็ตาม

เล่มหนึ่งประกอบด้วยข้อเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และภาคแรกในเล่มหนึ่งของฉบับพิมพ์ครั้งแรก “จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงประมาณค.ศ.1500” เล่มสองเป็นเนื้อหาของภาคสองของเล่มหนึ่งในฉบับพิมพ์แรก ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาจากประมาณ ค.ศ.1500 ถึงประมาณ ค.ศ.1800 เล่มสามครอบคลุมเรื่องราวในภูมิภาคจากประมาณ ค.ศ.1800 ถึงทศวรรษ 1930 และเล่มสี่ที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้เริ่มจากสงครามโลกครั้งที่สองถึงปลายทศวรรษ 1980 เล่มสี่นี้ยังมีบรรณานุกรมที่รวมรายการบรรณานุกรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนต่าง ๆ อีกด้วย

การอภิปรายเกี่ยวกับผลงานชุดนี้ ทั้งในระหว่างจัดทำและภายหลังจากจัดทำเสร็จแล้วทำให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมาทั้งที่เกี่ยวกับแนวทางการศึกษาในแบบภูมิภาคโดยรวมและเรื่องการแบ่งยุค คำถามเหล่านี้ เป็นเรื่องที่นักประวัติศาสตร์และผู้อ่านผลงานประวัติศาสตร์ทั้งหลาย ต่างให้ความสนใจกันอย่างไม่มีวันเลิกรา ทว่าคำตอบที่ได้อาจมิได้เหมาะสมที่ทำให้เลิกรากันไปได้ คำนำของฉบับปกอ่อนเล่มก่อนหน้านี้ทั้งสามเล่ม ก็ได้รับคำถามเหล่านี้มาพิจารณาอีก โดยให้ข้อเสนอแนะว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ยังคงเป็นการจัดกลุ่มที่ให้ประโยชน์ แม้ว่าเราควรจะตั้งสติระวังระไวไว้ตลอดเวลาเพราะหาไม่เช่นนั้นแล้ว จะเกิดความดึงดูดใจให้เน้นที่ความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของภูมิภาคนี้มากจนเกินไป หรือในอีกทางหนึ่ง ไพล่ไปเน้นที่ความหลากหลายจนเกินควร นอกจากนี้แล้ว คำนำของหนังสือยังได้ให้คำชี้แจงในทำนองเดียวกัน ว่าวิธีการแบ่งยุคที่นำมาใช้นี้ อาจเป็นได้ว่า ยิ่งเป็นเรื่องที่จำเป็นมากขึ้น เพราะในตอนนี้ การแบ่งยุคจะเป็นตัวแยกหนังสือเล่มหนึ่งออกจากอีกเล่มหนึ่ง แทนที่จะเป็นส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มเดียวกัน คำชี้แจงดังกล่าว ดูเหมือนจะอยู่ในรูปแบบเดียวกับคำเตือนเรื่องสุขภาพ กล่าวคือ การแบ่งนี้ ไม่อาจถือเป็นเรื่องที่เคร่งครัดตายตัว เพราะจะทำให้มีนัยหมายไปถึงประเด็นดังเช่น การเน้นที่ปัจจัยภายนอกมากเกินไป แทนที่จะเน้นเรื่องปัจจัยภายในพื้นถิ่น หรือมีนัยที่ไม่ช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกและภายใน ความสัมพันธ์นี้มีความมากน้อยแตกต่างกันไปตามส่วนต่าง ๆ ของภูมิภาค

การถกเถียงกันในเรื่องดังกล่าว เป็นสภาวะที่บ่งบอกถึงปัญหาในด้านแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ความก้าวหน้าที่สาขาวิชานี้ได้สร้างมา ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ

ที่คิดขึ้นมาเพื่อให้สามารถจัดการกับข้อมูลที่มีอยู่ในมือได้ อย่างเป็นภววิสัย (หรือเป็นกลาง) มากที่สุด ไม่ว่าเป้าหมายนี้ จะไปถึงได้ยากสักเพียงไรก็ตาม นอกจากนี้แล้ว ความก้าวหน้าดังกล่าว ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการทำงานของนักประวัติศาสตร์ และขึ้นอยู่กับความพะวงห่วงใยต่อสังคมซึ่งนักประวัติศาสตร์ผู้นั้นสังกัดอยู่ด้วย "ความมีใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบัน แม้ว่าจะเคยเป็นสาเหตุของความผิดพลาดที่สำคัญมาแล้ว แต่ความมีใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบันนี้มักช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างใหม่ได้มาก—ด้วยการแสดงความผิดพลาดและการบิดเบือนออกมาให้เห็น มิใช่อย่างโดด ๆ ไร้กฎเกณฑ์ หากในทำนองที่เป็นการผสานเข้ากับการค้นพบทางด้านภูมิปัญญา อันจะก่อให้เกิดผลสืบเนื่องต่อมา แม้ว่าจะไม่ถูกไม่ควรก็ตามที" (R. Holfstadter, อ้างใน Peter Novick, *That Noble Dream: The "Objectivity Question" and the American Historical Profession,* Cambridge University Press, 1988 p. 407) ด้วยเหตุนี้ สิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ในที จึงไม่ขัดกันอย่างเต็มที่เท่ากับที่ดูจะเป็นเช่นนั้น ไม่มีทัศนะใด ที่ถือได้ว่าเป็นที่สุดจนไม่อาจแย้งต่อไปได้อีก ทั้งนี้เพราะเราไม่มีทางทราบ "ข้อเท็จจริง" ได้ทั้งหมด และในขณะที่ตีความข้อเท็จจริงเหล่านั้น เราก็ไม่อาจมีความเป็นภววิสัยได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้น การชำระหรือเปลี่ยนแปลงแก้ไขอดีตที่ดำเนินสืบเนื่องกันต่อ ๆ มา จึงมิใช่เหตุผลที่จะก่นประณามสาขาวิชาประวัติศาสตร์ หากทว่าเป็นดั่งที่บาร์ซัน และกราฟ ได้เสนอแนะไว้ นั่นคือเป็น "การเพิ่มพูน" (J. Barzun and Henry F. Graff, *The Modern Researcher,* 4th edition, New York: Harcourt Brace, 1985, p. 191). การชำระประวัติศาสตร์ยังเป็นนิมิตหมายบอกถึงความแข็งแกร่งและมีชีวิตชีวาของสาขาวิชานี้ด้วยเช่นกัน

เนื้อหาที่ถกเถียงกันในหนังสือเล่มที่สี่นี้ ก็เช่นเดียวกับเล่มก่อน ๆ คือสะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาดังที่กล่าวข้างต้น ทว่าในวิถีที่ค่อนข้างต่างออกไปอยู่สักหน่อย หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาครอบคลุมถึงเรื่องราวในช่วงเวลาที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน ซึ่งทั้งหมดนี้ เกิดขึ้นภายในช่วงวัยผู้ใหญ่ของคนที่ยังมีชีวิตอยู่มากมาย และอย่างน้อยก็มีบางส่วน ที่พิจารณาเห็นกันอย่างกว้างขวางว่า เป็นเหตุการณ์ร่วมสมัย การเขียนประวัติศาสตร์ของช่วงเวลานี้ จึงอาจดูเหมือนเป็นการกระทำที่ผลีผลามอยู่สักหน่อย ทว่าการไม่เขียน ก็เท่ากับเป็นการไม่สนองความสงสัยใคร่รู้ที่มีอยู่แพร่หลาย เกี่ยวกับอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน เช่นเดียวกับต่ออดีตเมื่อนานมาแล้วของภูมิภาค หรือเป็นการละเลยต่อภาระหน้าที่ อย่างน้อยก็ในเรื่องการเก็บบันทึกหลักฐานในฉับพลันทันที ในยามเมื่ออดีต ทั้งที่เพิ่งผ่านพ้นไปและที่ห่างไกล มักถูกยกขึ้นมาอ้างมากล่าวอยู่เนือง ๆ ทว่าที่บ่อยพอกัน คือมักถูกนำมากล่าวอ้างกันอย่างผิด ๆ หรือกระทั่งนำมาก่นประณาม หากได้กระทำหน้าที่ดังที่ควรทำแล้ว ต่อไปในกาลข้างหน้า จะได้มี ผู้กล่าวกันว่า มีข้อมูลอยู่มากมาย ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยที่ความอุดมสมบูรณ์นี้ ก็เป็นเรื่องน่าเกรงขามสำหรับนักประวัติศาสตร์ มากพอ ๆ กับความขาดแคลนข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวในยุคก่อน ๆ ทว่าข้อมูลมากมายที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงเวลาสามทศวรรษหลังนี้ เป็นเพียงสิ่งที่สามารถพบได้เฉพาะในแวดวงของส่วนที่เกี่ยวข้องกับสาธารณชน หรือที่ถูกลากไปอยู่ในแวดวงนั้น อาจจะอย่างไม่สู้เต็มใจ หรือในบางส่วน อย่างไรก็ดี นั่นมิใช่เหตุผลที่จะ

นำมาใช้อ้างเพื่อหลีกเลี่ยงภารกิจดังกล่าว นักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง สามารถแก้ไขผลงานของเราให้ถูกต้องได้ และในขณะเดียวกัน ผลงานของเราอาจกระตุ้นให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่รอดมาจากอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป ได้กล่าววิพากษ์ด้วยการขุดค้นเข้าไปในห้วงหาดแห่งความทรงจำ ไม่ว่าความทรงจำนั้น จะเชื่อถือได้ในระดับที่มากน้อยเพียงไรก็ตาม

อย่างไรก็ดี ความที่กิจกรรมที่สุ่มเสี่ยงนี้ มิได้มีขอบเขตกำหนดไว้ให้ จึงทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นมาอีกประการหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับกรอบโครงของประวัติศาสตร์ของเรา หากไม่มีมุมมองในระยะที่ยาวไกลยิ่งขึ้น เราก็อาจยิ่งไม่แน่ใจในเรื่องนี้หนักขึ้นไปอีก อาทิเช่น ในตอนที่คิดโครงการเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่มนี้ คนทั่วไปต่างพิจารณาภูมิภาคนี้ในแง่ของความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีบางประเทศในภูมิภาคนี้ อยู่ในหมู่ “เสือ” ทั้งนี้ไม่ว่าจะโดยความเป็นจริงในขณะนั้นหรือโอกาสที่จะเป็นไปได้ก็ตาม ทัศนะเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อจุดเพ่งเล็งของนักประวัติศาสตร์ ทำให้เราตั้งคำถามว่า เราทำถูกต้องแล้วหรือ ที่เลือกแบ่งยุคสมัยหรือช่วงเวลาในแบบที่เน้นถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นเพราะสงครามแปซิฟิค มาตอนนี้ เราอาจถามตัวเองว่า วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่ได้เริ่มขึ้นในปีค.ศ. 1997 นั้น เป็นเครื่องหมายบอกถึงจุดเริ่มต้นของลักษณะการแบ่งยุคอย่างใหม่ในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือเปล่า

นอกจากนี้แล้ว ปัญหานี้ยังอาจชักนำให้เราตั้งคำถามกับแนวคิดที่เกี่ยวกับภูมิภาคด้วย ในช่วงระยะเวลาที่หนังสือเล่มนี้ครอบคลุมถึง ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับการยอมรับในระดับใหม่แล้ว ทว่าในระยะแรกที่ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็น “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” แพร่ออกไป ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ดูจะเป็นการสะท้อนถึงความสนใจภูมิภาคนี้ในแง่การเมืองและการทหารมากกว่าอย่างอื่น มาตอนนี้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโลก ซึ่งเข้าสัประยุทธ์ระหว่างกันในสงครามเย็น โดยที่ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้อาจทะยอยกันตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ เหมือนโดมิโนที่ล้มต่อไปเป็นทอด ๆ เช่นเดียวกับที่เคยตกอยู่ภายใต้อำนาจของญี่ปุ่นมาแล้วครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งก่อนที่สงครามเย็นจะสิ้นสุดลง ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ในภูมิภาคนี้ ก็มองเห็นโอกาสความเป็นไปได้ ที่พวกตนจะสามารถร่วมมือกันในระดับที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ส่วนหนึ่ง เพื่อที่จะจำกัดขอบเขตในการแทรกแซงของบรรดาประเทศมหาอำนาจภายนอก และอีกส่วนหนึ่ง เพื่อส่งเสริมโอกาสลู่ทางการสร้างความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้เอง ความร่วมมือนี้จะช่วยให้เลี้ยงตัวกันไปได้ตลอดช่วงเวลาหลายปีที่เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจหรือไม่? คำตอบที่ได้อาจช่วยสร้างทัศนคติอย่างใหม่ให้แก่นักประวัติศาสตร์ ซึ่งในหมู่พวกเขาเหล่านี้ มีทั้งพวกที่ต่อต้านและที่ส่งเสริมแนวคิดเรื่องความเป็นภูมิภาคของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้

เมื่อตอนที่สงครามแปซิฟิคอุบัติขึ้นนั้น ทรัพยากรของภูมิภาคนี้ มีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เรื่องนี้เป็นเหตุให้มีการถกเถียงกันอย่างลึกซึ้ง และยังเป็นเหตุให้มีการตั้งประเด็นโต้แย้งกันด้วยเหตุผลทาง

ประวัติศาสตร์อีกเป็นอันมากเช่นกัน A. Best, *Britain, Japan and Pearl Harbor: Avoiding War in East Asia, 1936-41* (London and New York: Routledge, 1995) เป็นหนึ่งในบรรดาผลงานรุ่นล่าสุดที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีผู้เขียนสองราย ที่มุ่งประเด็นไปที่สถานะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านการทูตของช่วงเวลานั้น คือริชาร์ด เจ. อัลดริช (Richard J. Aldrich) ด้วยผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *The Key to the South* Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1993) และตัวข้าพเจ้าเอง ในผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *Britain, Southeast Asia and the Onset of the Pacific War* (Cambridge University Press, 1996).

การยึดครองของญี่ปุ่น ดึงดูดให้คนมุ่งให้ความสนใจได้อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา มิใช่เพียงเพราะความสนใจตามธรรมดาเท่านั้น หากยังเนื่องจากฐานะของญี่ปุ่นในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับญี่ปุ่น ซึ่งมีมาเป็นเวลายาวนานด้วย ผลงานระยะหลังส่วนใหญ่แล้ว ใช้วิธีพิจารณาแบบทีละประเทศ ๆ ไป แม้กระทั่งผลงานที่ประกอบด้วยข้อเขียนของนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ก็ยังใช้วิธีการเช่นนี้ เช่นผลงานที่แกรนท์ กูดแมน (Grant Goodman) เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า *Japanese Cultural Policies in Southeast Asia during World War 2* (Basingstoke: Macmillan, 1992). ผู้ร่วมเขียนในผลงานนี้ ได้แก่ ไอโกะ คูราซาวา (Aiko Kurasawa) ซึ่งมีผลงานวิทยานิพนธ์ในปี 1988 เกี่ยวกับชวาสมัยที่ถูกยึดครอง เคนิชิ โกโต (Kenichi Goto) และ โยจิ อาคาชิ (Yoji Akashi) ก็อยู่ในหมู่ผู้ที่ร่วมเขียนผลงานดังกล่าว โกโตเป็นผู้ร่วมเขียนผลงานในหนังสือชุดที่พีเทอร์ โพสต์ (Peter Post) และเอลลี ทูเวน-บูวสมา (Elly Touwen-Bouwsma) เป็นบรรณาธิการ คือหนังสือเรื่อง *Japan, Indonesia and the War: Myths and Realities* (Leiden: KITLV Press, 1997) เช่นเดียวกับซาโต ชิเกรุ (Sato Shigeru) ผู้เขียนอีกคนหนึ่งก็เขียนผลงานของตนอีกเล่มหนึ่งด้วย คือ *War, Nationalism and Peasants: Java under the Japanese Occupation* (Sydney: Allen & Unwin, 1994). ผลงานรวมข้อเขียนของนักวิชาการหลายท่านอีกเล่มหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการยึดครองของญี่ปุ่น ปรากฏในวารสาร *Journal of Southeast Asian Studies* ฉบับเดือนมีนาคม 1996 บรรณาธิการของวารสารฉบับนี้ คือ พอล กราทอสกา (Paul Kratoska) ซึ่งเป็นผู้หนึ่ง ที่ร่วมเขียนผลงานในชุด *"ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฉบับเคมบริดจ์"* เล่มที่ 3 ก็ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า *The Japanese Occupation of Malaya 1941-1945* (Sydney: Allen & Unwin, 1998). อี. บรูซ เรย์โนลส์ (E. Bruce Reynolds) ได้แก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ของเขาออกเป็นผลงานหนังสือในชื่อเรื่องว่า *Thailand and Japan's Southern Advance* (New York: St Martin's Press, 1994) ส่วนผลงานชั้นครูในชุดสามเล่มจบเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมเวียดนามของเดวิด มาร์ (David Marr) ก็สมบูรณ์ลงด้วยเล่มที่มีชื่อว่า *Vietnam 1945* (Berkeley: University of California Press, 1995).

ประวัติศาสตร์นิพนธ์เกี่ยวกับความล่มสลายของระบอบอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับประโยชน์จากสิ่งพิมพ์ของทางการ ซึ่งเป็นข้อเขียนที่คัดย่อมาจากบันทึกต่าง ๆ ในสหรัฐ อังกฤษ เนเธอร์แลนส์และออสเตรเลีย และจากข้อเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะประเทศใดประเทศหนึ่ง

ที่รวมอยู่ในหมู่ข้อเขียนดังกล่าวนั้น ได้แก่ Albert Lau, *The Malayan Union Controversy* (Singapore: Oxford University Press, 1991) และ Simon C. Smith, *British Relationas with the Malay Rulers from Decentralization to Malayan Independence* (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1995). ผู้ที่เอาใจใส่กับกรณีของอินโดนีเซีย อาจมองที่สองฟากของลักษณะที่แตกต่างกันในด้านความเป็นผู้นำได้จากผลงานของโรเบิร์ต คริบบ์ (Robert Cribb) เรื่อง *Gangsters and Revolutionaries*, (Sydney: Allen & Unwin, 1991) กับผลงานของรูดอล์ฟ มราเซ็ค (Rudolf Mrazek) เกี่ยวกับชีวประวัติของสจาห์รีร์ (Ithaca: Cornell University Press, 1994). หนังสือรวมข้อเขียนที่มีประโยชน์ ซึ่งโรเบิร์ต ฮอลแลนด์ (Robert Holland) เป็นบรรณาธิการ ได้แก่ *Emergencies and Disorder in the European Empires after 1945* (London: Cass, 1994). ส่วนหนังสือของข้าพเจ้าเอง ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า *Britain, Southeast Asia and the Onset of the Cold War* (Cambridge University Press, 1998) นั้น ก็พยายามที่จะเสนอภาพรวมอย่างกว้าง ๆ ส่วนบทบาทของสหรัฐอเมริกาในช่วงระยะเวลานี้ มีอภิปรายไว้อย่างดีในผลงาน William J. Duiker, *US Containment Policy and the Conflict in Indochina* (Standford University Press, 1994) และ Daniel Fineman, *A Special Relationship. The United States and Military Government in Thailand, 1947-1958* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1997).

ธรรมชาติที่แท้จริงของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ซึ่งได้สร้างเสริมตนเองให้มั่นคงแข็งแกร่งขึ้นมาในทศวรรษ 1970 และ 1980 ได้รับการวิเคราะห์ไว้เป็นอย่างดีในผลงาน David Brown, *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia* (London and New York: Routledge, 1994). วิลเลียม เคส (William Case) เสนอการตีความการเมืองของมาเลเซียในแนวหนึ่ง ในผลงานเรื่อง *Elites and Regimes in Malaysia: Revisiting a Consociational Democracy* (Melbourne: Monash Asia Institute, 1996) ผลงานจำนวนมากศึกษาพิเคราะห์ดินแดนในส่วนภูมิภาค ผลงานที่เกี่ยวกับอินโดนีเซียในสมัยของซูฮาร์โต้หลายเล่มเป็นการศึกษาส่วนภูมิภาค อาทิเช่น Ichlasul Amal, *Regional and Central Government in Indonesian Politics: West Sumatra and South Sulawesi 1949-79* (Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1992) และ Tim Kell, *The Roots of Acehnese Rebellion, 1989-1992* (Cornell Southeast Asia Program, 1995). ลัทธิแยกดินแดน (Separatism) เป็นประเด็นสำคัญของผลงานของไคลฟ์ คริสตี (Clive Christie) เรื่อง *A Modern History of Southeast Asia: Decolonization, Nationalism and Separatism* (London and New York: Tauris, 1996) ส่วนเรื่องชนกลุ่มน้อย ก็เป็นประเด็นหลักของโครงการวิจัยโครงการใหม่ของแอนโธนี รีด (Anthony Reid)

หนังสือเกี่ยวกับพัฒนาการขององค์การอาเซียน ในระยะหลัง ๆ นี้ ได้แก่ Sueo Sudo, *The Fukuda Doctrine and ASEAN* (Singapore: ISEAS, 1992), Leszek Buszynski, *Gorbachev and Southeast Asia* (London and New York: Routledge, 1992) และผลงานที่หลักแหลมมากเป็นพิเศษ คือ

Dewi Fortune Anwar, *Indonesia in ASEAN: Foreign Policy and Regionalism* (New York: St Martin's Press, and Singapore: ISEAS, 1994).

ผลงานที่คัดสรรมาแต่เพียงย่นย่ออย่างยิ่งนี้ เป็นเพียงการชี้ให้เห็นถึงปริมาณและคุณภาพของผลงานเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย ซึ่งศึกษากันอยู่ในขณะนี้ เรื่องราวเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยปัจจุบัน ก็ทำนองเดียวกับประวัติศาสตร์ในสมัยเมื่อนานมาแล้ว คือมีสิ่งต่าง ๆ มากมาย ที่ท้าทายผู้ที่ศึกษา การนำประวัติศาสตร์ทั้งสมัยเมื่อนานมาแล้วและสมัยปัจจุบันมาประมวลเข้าด้วยกัน เป็นภารกิจพิเศษของนักประวัติศาสตร์ หนังสือเล่มนี้ เป็นเพียงแนวทางหนึ่ง ในการศึกษาและดำเนินงาน โอกาสมีเปิดให้ทั้งสำหรับผลงานใหม่ และสำหรับการตีความอย่างใหม่ โดยมองจากภายในภูมิภาค หรือจากภายนอกภูมิภาค หรือทั้งจากภายในและภายนอกภูมิภาค

นิโคลาส ทาร์ลิ่ง 1999

บทนำ

การเขียนประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในฐานะที่เป็นภูมิภาคหนึ่ง มีปัญหาที่ท้าทายอยู่หลายประการ ความหลากหลายของภูมิภาคนี้ ซึ่งปรากฏให้เห็นที่ความมุ่งมั่นของผู้คน ในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ อย่างมากมายหลายแขนงเหลือเกินนั้น ทำให้ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ เป็นเรื่องราวที่น่าตื่นเต้น ทว่ากำกับให้อยู่ในกรอบได้ลำบาก แต่หากว่าประวัติศาสตร์ทั้งหมดจะเป็นเช่นนี้มาโดยตลอด ช่วงระยะเวลาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ก็ยังสร้างปัญหาให้นักประวัติศาสตร์มากเป็นพิเศษ ประวัติศาสตร์ช่วงระยะเวลาดังกล่าว ต่างจากช่วงก่อนหน้านี้มากมาย ในสมัยดังกล่าวนี้มีการบันทึกและตีพิมพ์เอกสารข้อมูลต่าง ๆ มากมาย ทว่าเอกสารดังกล่าว บอกเรื่องราวแต่เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น อีกประการหนึ่งช่วงเวลานี้เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะแน่ใจได้ว่า ในการเลือกเฟ้นข้อมูลต่าง ๆ เพื่อมาย่อยและวิเคราะห์นั้น ได้วางแนวเรื่องอย่างถูกต้องแล้วหรือไม่ แม้กระทั่งการกำหนดช่วงเวลาที่จะใช้เป็นตอนจบ ก็ยังเต็มไปด้วยความยากลำบาก คณะผู้เขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนนี้ ต่างยอมรับว่า แนวทางการพิจารณาของตน คงต้องเป็นการทดลอง บางคราวผู้เขียนจำต้องยอมพอใจกับการบรรยายมากกว่าการตีความ

ช่วงระยะเวลานี้ แท้ที่จริงแล้ว เริ่มต้นด้วยเหตุการณ์ซึ่งยังส่งผลกระทบให้รู้สึกกันอยู่อย่างแจ่มชัด ไม่ว่าจะเป็นการบุกเข้ามาของญี่ปุ่นหรือการล่มสลายของจักรวรรดิของชาติยุโรป เรื่องนี้เป็นเนื้อหาของการอภิปรายในบทที่ 1 ช่วงเวลานี้โชคชะตาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับผลกระทบอย่างลึกซึ้งจากกองกำลังที่มาจากภายนอกภูมิภาคอีกครั้งหนึ่ง และอีกครั้งหนึ่ง ที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ มีปฏิกิริยาต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแบบต่าง ๆ กัน ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมถูกทำลายลง ช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครอง เปิดโอกาสทางด้านสังคมและการเมืองให้คนบางกลุ่ม แต่บีบบังคับในแบบใหม่ให้กับบางกลุ่ม เศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ ได้รับความเสียหายเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ดังนั้น จึงเกิดความคลาดเคลื่อนผิดวิสัยขึ้นมา บางส่วนของภูมิภาค สามารถต่อสู้เอาชนะเศรษฐกิจที่ชะงักงันได้สำเร็จ แต่บางส่วนมิได้เป็นเช่นนั้น ความเพียรพยายามของมหาอำนาจอาณานิคม ในอันที่จะกลับเข้ามาปกครองอีกครั้งหนึ่ง ประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ กัน ขบวนการชาตินิยม ต่างต่อสู้เพื่อหมายช่วงชิงอำนาจ ขบวนการเหล่านี้ มิได้เผชิญหน้าเฉพาะกับเจ้าอาณานิคมที่กลับเข้ามาเท่านั้น หากยังต้องเผชิญกับคู่แข่งรายใหม่ในท้องถิ่นด้วย ความสำเร็จของขบวนการชาตินิยม ส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกภูมิภาค ได้แก่อิทธิพลของอังกฤษที่ตกต่ำลงและความเรืองอำนาจขึ้นมาของสหรัฐ สงครามเย็น ชัยชนะของคอมมิวนิสต์จีน และการได้รับเอกราชของอินเดีย

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่ได้รับรัฐอาณานิคมสืบทอดเป็นมรดกต่อมา คือชนชั้นสูงที่เป็นนักชาตินิยม ภารกิจของพวกเขาในตอนนี้ คือปกครองประเทศ โครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาใช้นั้น เป็นเนื้อหา

ของการสำรวจในบทที่ 2 บทนี้ ตั้งประเด็นไว้ว่า บางโครงสร้าง ถูกกำหนดขึ้นจากสงครามและการปฏิวัติโดยเฉพาะ บางโครงสร้างมีหลายลักษณะประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างที่ก่อตัวขึ้นมาในช่วงปีแรก ๆ ที่ได้รับเอกราช โครงสร้างประเภทที่สามที่วิเคราะห์แยกแยะออกมาได้ คือจะเป็นในลักษณะรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มที่ กำเนิดของโครงสร้างทางการเมืองแบบนี้ เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของเอเชีย-แปซิฟิคนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา และโอกาสที่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจดังกล่าวเปิดให้ อย่างน้อยก็ส่วนหนึ่ง

บทที่ 3 บรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำของรัฐใหม่จำต้องหาเหตุผลมาแสดงว่า เอกราช ย่อมหมายถึงการยุติความยากจนและความล้าหลังในด้านการพัฒนา ผู้นำส่วนใหญ่ พยายามสร้างความเจริญเติบโต ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เกี่ยวข้องอย่างมากกับการที่รัฐบาลเข้ามามีส่วนพัวพันภายในเศรษฐกิจของประเทศโดยตรง นโยบายของรัฐบาลเป็นผลกระทบที่มาจากลัทธิอุดมการณ์ที่แตกต่างกันไป ทว่าสภาพแวดล้อมของกิจการระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก็ส่งผลกระทบต่อนโยบายรัฐบาลเช่นกัน เป็นผลกระทบที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำต้องกระทำการตอบสนองเหมือนเช่นที่เคยกระทำเสมอมา ในทางกลับกัน กิจการระหว่างประเทศและลัทธิอุดมการณ์ทั้งหลาย ต่างก็ได้รับผลกระทบทั้งจากนโยบายด้านเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจภายนอกบางประเทศ และจากแนวโน้มด้านเศรษฐกิจของโลก การพยายามสร้างความเจริญเติบโต ประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ กันไป แต่การกลายสภาพเป็นเมืองและการปรับประเทศให้เป็นอุตสาหกรรม มักเกิดขึ้นควบคู่ไปกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ลักษณะของโครงสร้างตามจารีตประเพณีที่มีลำดับลดหลั่นกันลงมาและลักษณะของชุมชนในแบบจารีตประเพณีถูกท้าทาย บางครั้ง ก็อย่างกระตือรือร้น บางครั้ง ก็ด้วยความกังขาเสียมากกว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ปรับตัวให้เข้ากับทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ได้สำเร็จในระดับหนึ่ง ทางเลือกอย่างอื่น ๆ คือการประท้วงและการกบฏ ซึ่งมาถึงตอนนี้ มีกรณีที่หาได้ยากที่การกบฏจะประสบความสำเร็จ เพราะรัฐมีความเข้มแข็งอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงเป็นเวทีของการประจัญหน้าระหว่างทัศนะการมองโลกที่แยกไปคนละทาง และประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ก็มีประสบการณ์ด้านศาสนาที่หลากหลายและแตกต่างจากกันอย่างยิ่ง การเปลี่ยนโฉมแปลงรูปที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนหน้านี้ ดำเนินไปตามการเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนา และบทที่ 4 ก็เสนอแนะว่า ระบบการถืออรรถประโยชน์ทางด้านปฏิบัติเป็นเกณฑ์ อาจเป็นพลังที่ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาได้อย่างมีพลังมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อย่างไรก็ตาม แบบแผนที่เก่ากว่าก็ยังไม่ยอมถูกกำจัดให้หายสาบสูญไปโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้ รัฐยังรับมาอุปถัมภ์ด้วย เพราะชนชั้นปกครองหาทางที่จะนำแบบแผนที่ว่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นำมาใช้สร้างความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในรัฐที่พวกตนได้รับช่วงมา

ปกครอง อย่างไรก็ดี แบบแผนที่เก่าแก่เหล่านี้ ก็ยังคงมีพลังชีวิตของตัวเองอยู่ ผลก็คือ การยึดมั่นในจารีตประเพณี การยึดมั่นกับอำนาจวิเศษ กับความเชื่อเรื่องศาสดาองค์ใหม่ผู้ซึ่งจะนำมาซึ่งยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุข ความเชื่อในรหัสยลัทธิ การยึดมั่นกับคัมภีร์ และความเชื่อในหลักคำสอนทางศาสนาดั้งเดิมแท้ ๆ ล้วนดำรงอยู่ภายในศาสนาโลกทุกศาสนาที่นับถือกันภายในภูมิภาค ประสบการณ์ในสิ่งที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงรุนแรงอยู่ ทว่าพวกเขามีแนวโน้มมากขึ้น ที่จะมีความเชื่อถือศรัทธาในศาสนา ยิ่งกว่าจะยอมรับว่าศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบทั้งมวล

ทั่วทุกส่วนของผลงานเล่มนี้ คณะผู้เขียนได้พยายามหาทางที่จะใช้วิธีการพิจารณาประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ครอบคลุมทั่วทั้งภูมิภาค ผู้เขียนส่วนใหญ่ มาจากนอกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาจเป็นการง่ายยิ่งขึ้น สำหรับคนที่อาศัยอยู่ที่อื่น ที่จะหยั่งถึงภูมิภาคนี้ ในฐานะที่เป็นภูมิภาคหนึ่ง ได้มากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทที่ 5 ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของผลงานทั้งหมดในชุดนี้ เสนอแนะว่า ความรู้สึกถึงความเป็นภูมิภาคเดียวกัน พัฒนาขึ้นอย่างเชื่องช้า ทั้งด้วยเหตุที่รัฐบาลที่ยึดแนวทางชาตินิยมทั้งหลาย มัวกังวลอยู่กับการเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแกร่งแก่รัฐใหม่ และทั้งเนื่องจากการแทรกแซงอย่างต่อเนื่องของมหาอำนาจนอกภูมิภาค ทว่าเมื่อถึงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ยี่สิบ ชาติต่าง ๆ ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำหนด คุณลักษณะเฉพาะตัวของตนได้อย่างเด่นชัดเป็นอันมากแล้ว และก็ได้สร้างความสามัคคีกันในภูมิภาคนี้ขึ้นมาในระดับหนึ่ง แม้ว่าภูมิภาคนี้ ยังคงเป็นเป้าความสนใจของมหาอำนาจเหมือนเช่นที่เคยเป็นมาเสมอ ทว่ารัฐทั้งหลาย ก็รักษาอำนาจการควบคุมชะตากรรมของตนไว้ได้บ้างแล้ว

บทที่ 1

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยามสงครามและยามสงบ : อวสานของจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมจากยุโรป

ความหลากหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องโดดเด่นเสียจนกระทั่งแม้แต่ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านพ้นมาไม่นานของแต่ละประเทศ หรือแม้กระทั่งของแต่ละชุมชนเสียด้วยซ้ำ ต่างมีลักษณะเฉพาะที่สามารถแบ่งเป็นยุคสมัยของตนเองได้ และชวนให้เราปรารถนาที่จะพิจารณาแต่ละประเทศแต่ละชุมชนในฐานะหน่วยที่ค่อนข้างเป็นเอกเทศ กระนั้น อาณาบริเวณและสังคมต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่เหล่านี้ก็มีประสบการณ์ร่วมกันอยู่มากเพียงพอที่จะพิจารณาอย่างรวม ๆ กันไปทั้งหมดได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ดี ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความเกี่ยวพันกันในภูมิภาคขึ้นมาในระดับหนึ่งนั้น โดยตัวของมันเองแล้ว มิใช่ว่าเป็นสิ่งที่แผกพิเศษ ซึ่งมีเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้เท่านั้น ตรงกันข้าม หลักหมายที่โดดเด่นในบทอวสานของยุคอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เป็นลักษณะของภูมิทัศน์อันกว้างขวางของประวัติศาสตร์โลกเช่นเดียวกัน ที่สำคัญคือความเจริญและความเสื่อมของจักรวรรดิญี่ปุ่น การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของยุโรปในช่วงหลังสงคราม และการได้เอกราชแห่งชาติในช่วงสงครามเย็น อันที่จริงนั้น ในเมื่อประเด็นหลักของบทนี้ เป็นเรื่องอวสานของจักรวรรดิยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น ก็ย่อมจะต้องคาดหวังกันว่า เหตุการณ์อันสำคัญยิ่งและการตัดสินใจที่สำคัญ ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยกำหนดการแบ่งยุคสมัย และเป็นสัญลักษณ์ของยุคสมัย ล้วนต่างมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลกที่กว้างไกลเกินดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกไปอีก ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเหตุการณ์และการตัดสินใจเหล่านี้ มีต้นกำเนิดมาจากโลกที่อยู่นอก ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สงครามโลกครั้งที่ 2 และการยึดครองของญี่ปุ่น

สงครามโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ.1941-1945

ในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีเหตุการณ์ในอดีตเพียงไม่กี่เหตุการณ์ ที่ปรากฏผลที่แน่ชัดเช่นการบุกของญี่ปุ่นในเดือนธันวาคม ค.ศ.1941[1] ในชั่วจังหวะเดียวเท่านั้น ดุลแห่งอำนาจระหว่างยุโรปกับเอเชีย ดูจะเปลี่ยนแปลงไปในทันทีและอย่างถาวร เหตุการณ์นี้ น่าตื่นเต้นเร้าใจเสียยิ่งกว่าเมื่อเมละกาตกอยู่ในเงื้อมมือของโปรตุเกสในค.ศ.1511 เสียอีก เหตุผลของการบุกของญี่ปุ่นครั้งนี้ มาจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนอกภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น ความเติบโตของลัทธิทหารในสังคมญี่ปุ่นในช่วงทศวรรษ 1930 การแผ่ขยายอิทธิพลตามแนวจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่น และครรลองของสงครามในจีน รวมทั้งความต้องการด้านเศรษฐกิจกับอุดมการณ์เกี่ยวกับ “การสร้างวงไพบูลย์ร่วมกัน” ของญี่ปุ่น นอกจากนี้ เรายังจะต้องพิจารณาถึงความอ่อนแอของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งแม้ว่าลักษณะที่ประเทศยุโรปเหล่านี้ ปกครองอาณานิคมในช่วงปลายทศวรรษ 1930 จะแสดงให้เห็นถึงความมั่นใจและเสถียรภาพ ทว่าเหตุการณ์ที่ประเทศบ้านเกิด กำลังสับสนวุ่นวายเพราะสงครามในซีกโลกตะวันตก ยิ่งในกรณีฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ด้วยแล้ว ถึงขั้นหมดหนทางเลยทีเดียว มิติที่เพิ่มเข้ามาอีกประการหนึ่ง ที่ช่วยเสริมคำอธิบายถึงความสำเร็จของญี่ปุ่นและความล้มเหลวของยุโรปในค.ศ.1941-1942 คือดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดว่าเป็น “บริเวณรอบนอกของจักรวรรดิ” ลักษณะของ “บริเวณรอบนอก” ที่สมควรกล่าวถึงมากเป็นพิเศษ ได้แก่ ประการแรก วัตถุดิบต่าง ๆ ที่ภูมิภาคนี้ มีให้แก่ญี่ปุ่น ประการที่สอง ความเป็นจริงเกี่ยวกับฐานะของเจ้าอาณานิคม ซึ่งสภาพที่ปรากฏออกมาภายนอก ดูเหมือนว่ามีอำนาจเหลือหลาย ทว่าสภาพที่แท้จริงนั้นตรงกันข้าม คือมีเครื่องหมายบอกให้เห็นอยู่ในทุกกรณี ว่าล้วนต่างมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับประชาชนในท้องถิ่น ในแบบร่วมมือช่วยเหลือ ซึ่งง่อนแง่นอ่อนแออย่างถึงขั้นพื้นฐาน และประการที่สาม การปราศจากการต่อต้านการบุกรุกเข้ามาของญี่ปุ่นในแบบที่มีการประสานงานร่วมกัน

ในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ค.ศ.1940 เมื่อเยอรมนีเข้ายึดเนเธอร์แลนส์ได้สำเร็จเป็นอันดับแรก และฝรั่งเศสเป็นอันดับต่อมา ญี่ปุ่นได้ลงนามทำความตกลงกับรัฐบาลของหลวงพิบูลสงครามในสยาม และได้เริ่มต้นตั้งข้อเรียกร้องเป็นการพิเศษด้วยว่า ญี่ปุ่นอาจใช้อภิสิทธิ์ส่งทหารมาขึ้นบกที่อินโดจีนของฝรั่งเศส ในเดือนสิงหาคม รัฐบาลใหม่ของฝรั่งเศสที่วิชี อนุญาตให้ญี่ปุ่นใช้ท่าเรือ

---

[1] รายชื่อหนังสือเกี่ยวกับการอุบัติขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในเอเชียและหัวข้ออื่น ๆ ที่กล่าวถึงในบทนี้ มีอยู่ในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ต่าง ๆ ในอินโดจีนได้ และในเดือนกันยายน ญี่ปุ่นก็เข้าร่วมกับฝ่ายอักษะในกติกาสัญญาไตรภาคีที่มีอายุสิบปี แต่กติกาสัญญาฉบับนี้ มิได้ขัดขวางมิให้ญี่ปุ่นยืนยันความตกลงเรื่องความเป็นกลางที่ทำไว้กับมอสโก (เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.1941) ตอนที่ฮิตเลอร์บุกสหภาพโซเวียตในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1941 ต้นปีค.ศ.1941 ญี่ปุ่นทำหน้าที่เป็น "ผู้ไกล่เกลี่ย" ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามในอินโดจีน ผลลัพธ์ประการหนึ่งของการเจรจานี้ คือการทำอนุสัญญาในเดือนมีนาคม ซึ่งมีผลให้สยามได้ดินแดนทางฝั่งด้านตะวันตกของแม่น้ำโขงกลับคืนมา ดินแดนนี้ สยามเสียให้กับฝรั่งเศสไปในเหตุการณ์ที่ปากน้ำ เมื่อปี ค.ศ.1893* ผลที่เกิดขึ้นตามมาประการที่สอง คือการขยายอิทธิพลในด้านพื้นที่ของญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ต่อไปอีก พร้อมกับทำให้ญี่ปุ่นมีฐานมั่นคงแข็งแกร่ง สำหรับการก้าวกระโดดต่อไปอีกขั้นหนึ่ง เนื่องจากตอนนี้ ญี่ปุ่นได้แหล่งป้อนเสบียงข้าว ยางพารา ถ่านหินและแร่ธาตุอื่น ๆ จากอินโดจีนเป็นผลสำเร็จแล้ว และนอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังได้รับคำยืนยันอย่างเป็นทางการด้วย เกี่ยวกับการที่ทหารของตนเข้ายึดครองดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศสไว้ได้ เมื่อถึงปลายเดือนกรกฎาคม ญี่ปุ่นก็เข้ายึดครองอินโดจีนไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพร้อมกันนั้นกองทัพบกและกองทัพเรือของญี่ปุ่นก็ตระเตรียมการเพื่อปฏิบัติการรบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิคต่อไป กระนั้น ญี่ปุ่นก็ยังยับยั้งการใช้กำลังทหารเข้ารบ ในขณะเดียวกับที่ประเทศทางซีกโลกตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ ก็พยายามสะกัดกั้นการบุกของญี่ปุ่น โดยใช้การเจรจาประกอบกับการงดการขนส่งสินค้า (ปิดท่าเรือ)

ช่วงเวลาของการขยายอิทธิพลโดยใช้วิธีการทางการทูตของญี่ปุ่น สิ้นสุดลงในไม่ช้า ภายหลังจากที่นายพลฮิเดกิ โตโจ รัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนเจ้าชายฟูมิมาโร โคโนเย ในตอนกลางเดือนตุลาคม ก่อนหน้านี้ นายพลโตโจเคยเป็นหัวหน้าคณะเสนาธิการทหารในกองทัพที่เข้ายึดครองจีนมาก่อน รัฐบาลของโตโจ รู้สึกถึงแรงกดดันจากการปิดกั้นทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำมัน และตระหนักดีว่า สหรัฐมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลืออังกฤษและเนเธอร์แลนส์ในการปกป้องดินแดนที่เป็นอาณานิคมของทั้งสองประเทศนี้ ด้วยความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ที่จะไม่ยอมสูญเสียสถานภาพของตนในเวทีระหว่างประเทศ รัฐบาลโตโจจึงได้ตัดสินใจตั้งแต่ต้นเดือนพฤศจิกายนแล้วว่า จะลงมือโจมตีด้วยกำลังทหารแต่เนิ่น ๆ ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ล ฮาร์เบอร์ มลายู ฟิลิปปินส์และฮ่องกง ในช่วงคืนวันที่ 7-8 ธันวาคม และในวันที่ 8-9 ธันวาคม สหรัฐ อังกฤษและเนเธอร์แลนส์ ก็ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น ทว่ากองเรือแปซิฟิคของสหรัฐที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์ ถูกตัดกำลังลงไปเสียก่อนแล้ว ส่วนกำลังทางอากาศของอเมริกันในตะวันออกไกลที่สนามบินคลาร์ค ก็ถูกทำลายไปเสียครึ่งหนึ่ง และแสนยานุภาพทางเรือของอังกฤษในเอเชีย ก็ถูกกวาดล้างไปสิ้น เมื่อเรือรบ

---

*ดินแดนที่ได้กลับคืนมาคือดินแดนเฉพาะที่เสียไป โดยอนุสัญญาไทย – ฝรั่งเศส ค.ศ.1904 และสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ค.ศ.1907 ซึ่งเป็นคนละส่วนกับดินแดนที่เสียไปในเหตุการณ์ ร.ศ.112 (ค.ศ.1893)

หลวง*รีพัลส์*และเรือรบหลวง*พรินซ์ ออฟ เวลส์* ถูกจมลงนอกชายฝั่งทะเลปาหังเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ญี่ปุ่นครองความเป็นเจ้าได้สำเร็จทั้งทางอากาศและทางทะเล

การบุกของทหาร ดำเนินต่อไปอย่างโหดเหี้ยม และในหลายทิศทางพร้อม ๆ กัน วันที่ 2 มกราคม ทหารญี่ปุ่นเข้ายึดมนิลาและคาวิเต้ไว้ได้ ทว่ายังยึดป้อมที่เกาะคอร์เรกิดอร์ตรงปากทางเข้าอ่าวมนิลาไม่สำเร็จ จนกระทั่งอีกหลายเดือนต่อมา ทหารของอังกฤษและของเครือจักรภพ ไม่สามารถต้านทานได้อย่างมีประสิทธิภาพในคาบสมุทรมลายู ทหารจากกองทัพที่ยี่สิบห้าของนายพลยามาชิตะยึด กัวลาลัมเปอร์ได้ในวันที่ 11 มกราคม และเมื่อทางเชื่อมระหว่างยะโฮร์ บาห์รูกับสิงคโปร์ ถูกกองกำลังของเครือจักรภพที่ถอยออกไป ระเบิดทำลายทิ้ง "ปราการสิงคโปร์" ก็ถูกญี่ปุ่นปิดล้อมไว้ได้ในวันที่ 31 มกราคม มีอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ที่ญี่ปุ่นหวังว่าจะยึดครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสไว้ได้ในลักษณาการเดียวกับที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองอินโดจีนของฝรั่งเศส กล่าวคือความหวังว่าจะไม่มีการสัประยุทธ์ซึ่งจะเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรของญี่ปุ่นและก่อให้เกิดอันตรายแก่สินทรัพย์ที่มีค่ามากที่สุดของอินโดนีเซีย นั่นคืออุตสาหกรรมน้ำมัน อย่างไรก็ดี ความดื้อรั้นของพวกดัตช์ บีบบังคับให้ญี่ปุ่นต้องเริ่มปฏิบัติการรบเพื่อยึดครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ปลายเดือนเดียวกันนั้น ญี่ปุ่นบุกเข้าพม่าจากประเทศไทย โดยแยกออกเป็นสองทาง ประเทศไทยนั้น ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรในวันที่ 25 มกราคม หลังจากที่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับญี่ปุ่นที่เป็นเรียบร้อยแล้วเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ในรูปของความเป็นพันธมิตรเป็นระยะเวลาสิบปี

จุดสุดยอดของการบุกแบบสายฟ้าแลบครั้งนี้ มาถึงตอนที่สิงคโปร์ล่มสลายลงในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ เมื่อญี่ปุ่นควบคุมสถานการณ์ทางอากาศ ทางทะเลและทางบกไว้ได้ ด้วยการควบคุมจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ๆ ในภูมิภาคนี้ และกำจัดศัตรูที่มีประสิทธิภาพ ในตอนนี้ ญี่ปุ่นก็สามารถลงมือกวาดล้างการต่อต้านของประเทศอาณานิคมที่ยังเหลือตกค้างอยู่ได้แล้ว การรบที่ทะเลชวา (27 กุมภาพันธ์-1 มีนาคม) เปิดดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสให้แก่ญี่ปุ่น ซึ่งหลังจากยึดปัตตาเวียได้เมื่อวันที่ 6 มีนาคม ญี่ปุ่นก็เข้ายึดครองดินแดนอาณานิคมของดัตช์ ซึ่งเรียกว่ากระทำได้อย่างสมบูรณ์ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ในระหว่างนั้น อังกฤษก็อพยพออกจากร่างกุ้งในวันที่ 7 มีนาคม และการพิชิตพม่าของญี่ปุ่น ก็ลงเอยด้วยการยึดมันดะเลย์ได้เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม ยุทธการในฟิลิปปินส์สิ้นสุดลงด้วยการที่คอร์เรกิดอร์ตกเป็นของข้าศึกเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม การพิชิตของญี่ปุ่น ไปได้ไกลที่สุดที่ตรงนี้

กล่าวกันว่า การจู่โจมอย่างไม่ทันให้รู้ตัว เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จทางทหาร โตเกียวตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงการทำสงครามแบบที่จะมีการตอบโต้กันไปมาให้จงได้ เพราะการทำสงครามเช่นนี้จะทำให้ศัตรูทั้งหลาย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐ มีโอกาสตั้งตัว และอาจขวางทาง มิให้ญี่ปุ่นบุกเข้าไปถึงเป้าหมายสำคัญได้สำเร็จ นั่นคือบริเวณที่เป็นแหล่งแร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และจุดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสำหรับปกป้องภูมิภาคนี้

ประการที่สอง แม้ว่าชัยชนะของญี่ปุ่น จะเป็นชัยชนะอย่างหวุดหวิดในบางครั้ง – แม้กระทั่งชัยชนะในสิงคโปร์ ก็เป็นกรณีหนึ่ง—แต่เราต้องไม่ประเมินการกระทำของผู้มีอำนาจตัดสินใจของรัฐบาลตะวันตกในตอนนั้น ให้ต่ำจนเกินไป บุคคลจำพวกนี้ มีอยู่มากมายหลายคนเหลือเกิน ที่เซ่อซ่าสายตาสั้น มองไม่เห็นแสนยานุภาพที่แท้จริงของญี่ปุ่น ในช่วงเวลาหลายเดือนก่อนที่จะเกิดการรบพุ่งกันขึ้นมานั้น นักการทูตชาวญี่ปุ่นได้แสดงทักษะอย่างมหาศาล ในการทำให้รัสเซียวางตัวเป็นกลางในตะวันออกไกลได้สำเร็จ รวมทั้งในการใช้ประโยชน์จากนโยบายโดดเดี่ยวตนเองจากชาติอื่นของอเมริกา ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสุดท้ายคือในการฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากความหมายมั่นของไทย ที่จะกู้ดินแดนที่สูญเสียไปคืนกลับมา การตระเตรียมการเพื่อทำศึกสงครามของญี่ปุ่น เป็นไปอย่างถี่ถ้วน กำลังใจของทหารมีสูง และปฏิบัติการรบก็ได้ประโยชน์จากความรู้เกี่ยวกับสภาวะในท้องถิ่น ในทางกลับกัน ชาวยุโรป ไม่ได้ตระหนักถึงภัยสงครามในตะวันออกอย่างเพียงพอ และการตอบโต้ของยุโรป ก็ยิ่งอ่อนแอลงไปอีก เพราะรัฐบาลอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดการต่อต้านอย่างมีการประสานงานกัน และเรื่องนี้ก็เป็นปัจจัยที่สามของความสำเร็จของญี่ปุ่นด้วย สิ่งที่มีความสำคัญต่อการกำหนดผลของเหตุการณ์ในซีกโลกตะวันออกมากยิ่งไปกว่านี้ คือผลกระทบที่สงครามนี้มีต่อตะวันตก พายุสงครามที่ก่อตัวขึ้นในยุโรปมาตั้งแต่ตอนปลายทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา ทำให้พวกยุโรปหันเหความสนใจไปจากการติดอาวุธให้แก่ตัวเองในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการล่วงหน้า ในขณะที่ความสำเร็จทางทหารของฮิตเลอร์ในช่วงค.ศ.1940-1941 ในยุโรป ก็ขัดขวางมิให้อังกฤษ ฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ตอบโต้ญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เท่าที่ควร ท้ายที่สุดแล้ว สิ่งที่เผยให้เห็นความเปราะบางของอำนาจ และความผิวเผินของการสนับสนุนที่ชาวยุโรปได้รับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็กระตุ้นให้เกิดการโวยวายกันขึ้นในประเทศยุโรป นอกเหนือจากแพะรับบาปที่เป็นทหารแล้ว ก็โทษว่าเป็นความผิดของฝ่ายปกครองอาณานิคมที่ “ไร้สมรรถภาพ” สลับกับโทษราษฎรในดินแดนอาณานิคม ที่ “ทรยศหักหลัง” ทั้ง ๆ ที่ความจริงนั้น พวกแนวที่ห้ามิได้ให้ความเกื้อหนุนอย่างที่มีความสำคัญต่อผลการรบในช่วงปีค.ศ.1941-1942 แต่อย่างใด[2]

---

[2] ตัวอย่างเช่น พันเอกอิวาอิชิ ฟูจิวาระ ผู้นำของหน่วยงานพิเศษ (เอฟ กิกาน – F kikan) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อสรรหาชาวอินเดียโพ้นทะเลมาอยู่ในฝ่ายญี่ปุ่น ทว่าคุณประโยชน์ที่หน่วยงานนี้ ก่อให้แก่ยุทธการในช่วงปีค.ศ.1941-1942 มีน้อยมากจนตัดทิ้งไปได้ สำหรับมลายูนั้น การไต่สวนของสมาคมบริทิชมาลายา ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่ใช่ของทางราชการ ได้ลงข้อสรุปว่า มีหลักฐานเรื่องกิจกรรมของแนวที่ห้าเพียงเล็กน้อย ดู Sir George Maxwell, ed., ***The Civil Defence of Malaya,*** London, 1944. ดูเหมือนว่า กรณีที่คนท้องถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จับอาวุธขึ้นมาต่อต้านชาวยุโรป ในช่วงที่ญี่ปุ่นบุก มีอยู่เพียงแค่กิจกรรมของกองทัพกู้เอกราชพม่าของออง ซาน กับการกบฏของมุสลิมในอาเจะห์ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ค.ศ.1942 เท่านั้น ที่นับว่ามีความสำคัญ: Jan Pluvier, ***South-East Asia from Colonialism to Independence,*** Kuala Lumpur, 1974, 195. ดูเช่นกันที่ผลงาน Eric Robertson, ***The Japanese File: Pre-war Japanese Penetration in Southeast Asia,*** Hong Kong, 1979.

เกือบจะในทันทีที่จักรวรรดิญี่ปุ่นแผ่อำนาจไปจนถึงระดับสูงสุดได้สำเร็จนั้น จักรวรรดิญี่ปุ่นก็ถูกบังคับให้ต้องตกเป็นฝ่ายรับ และต่อจากนั้นไม่นาน ก็เป็นฝ่ายถอย วันรุ่งขึ้นหลังจากที่ญี่ปุ่นยึดคอร์เรกิดอร์ได้สำเร็จ การบุกของญี่ปุ่นก็หยุดชะงักลงที่การรบที่ทะเลคอรัล (7 พฤษภาคม ค.ศ.1942) หนึ่งเดือนต่อมา สงครามแปซิฟิคก็ถึงจุดพลิกผัน เมื่อสหรัฐขึ้นมาครองอำนาจทางทะเลและทางอากาศได้สำเร็จ ด้วยชัยชนะที่มิดเวย์ (4-7 มิถุนายน) ฝ่ายอเมริกันเริ่มดำเนินการรุกรบของฝ่ายสัมพันธมิตรโดยโอบข้ามแปซิฟิคไปเป็นสองแนว นายพลแม็คอาร์เธอร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้บังคับการในกองบัญชาการแปซิฟิคตะวันตกเฉียงใต้ บุกผ่านไปทางหมู่เกาะโซโลมอน (สิงหาคม-พฤศจิกายน ค.ศ.1942) และหมู่เกาะด้านตะวันออก (1943-1944) เพื่อยกพลขึ้นบกที่เลย์เต ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1944 ขณะที่กองบัญชาการแปซิฟิคกลางภายใต้พลเรือเอกนิมิตซ์ ดำเนินการตามเส้นทาง “กระโดดข้ามเกาะ” ในทำนองเดียวกันนี้ โดยผ่านทางหมู่เกาะมาร์แชล กวมและแคโรไลน์ กองกำลังทั้งสองทัพ มาบรรจบกันที่ โอกินาวาและหมู่เกาะปลายทาง ในฤดูใบไม้ผลิของปีค.ศ.1945

ที่แนวรบด้านพม่า การรบดำเนินไปอย่างอืดอาดในระยะแรก ในฤดูร้อนของปีค.ศ.1942 นายพลเวเวลล์ได้เสนอปฏิบัติการอนากิน เพื่อเข้ายึดร่างกุ้งคืนมา ข้อเสนอนี้ ไม่บังเกิดผลอะไรขึ้นมา ทว่าทหารกองพลน้อยภายใต้บัญชาการของออร์ด วินเกต ได้แสดงให้เห็นในตอนต้นปีค.ศ.1943 ว่ามีโอกาสความเป็นไปได้ที่จะอยู่รอดอยู่เบื้องหลังแนวรบญี่ปุ่น แม้ว่าจะต้องใช้กำลังคนอย่างมหาศาล เนื่องจากทหารฝ่ายสัมพันธมิตรถูกรุมเร้าด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ขวัญกำลังใจที่ย่ำแย่ และการติดต่อประสานงานอย่างไม่มีคุณภาพ ระหว่างกองทหารอังกฤษ อเมริกันและจีน การแต่งตั้งหลุยส์ เมาท์แบ็ตเทน ขึ้นเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1943 ทำให้สมรภูมินี้ กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ แม้ว่าสัมพันธมิตรจะมิได้ดำเนินแผนการคัลเวอรินเพื่อการพิชิตสุมาตราคืนมาในค.ศ.1944 เนื่องจากความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษกับอเมริกัน แต่กองทัพที่สิบสี่ของนายพลสลิม ก็ต้านทานการบุกของญี่ปุ่นที่อิมพาล และโคฮิมาในช่วงเดือนมีนาคม-มิถุนายน ค.ศ.1944 ไว้ได้ หลังจากนั้น ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรก็เดินทัพลงใต้กวาดล้างกองทัพที่สิบห้า กองทัพที่ยี่สิบแปดและกองทัพที่สามสิบสามของญี่ปุ่นที่เข้าขัดขวางต่อต้านแล้วเข้าสู่ร่างกุ้งในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1945 โดยสัมพันธมิตรมีความคาดหวังว่าจะได้รับการสนับสนุนจากองค์การต่อต้านฟาสซิสต์ของ ออง ซาน กองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีแอ็ค) ซึ่งย้ายจากนิวเดลีมายังแคนดีในเดือนเมษายน ค.ศ.1944 มาตอนนี้ ได้เริ่มต้นตระเตรียมปฏิบัติการซิบเปอร์ เพื่อบุกมลายูทางทะเล โดยจะได้รับความช่วยเหลือจากกองกำลัง 136 ซึ่งประสานงานกันกับกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู (เอ็มพีเอเจเอ)

ทว่าสงครามยุติลงเสียก่อนที่ปฏิบัติการซิปเปอร์จะเริ่มขึ้น การโจมตีญี่ปุ่นทางอากาศตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1944 เป็นต้นมา ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งเป็นการบุกโตเกียวและเมืองอื่น ๆ อย่างมโหฬารในช่วงเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ค.ศ.1945 วันที่ 6 สิงหาคม ระเบิดปรมาณู

ลูกแรก ถูกทิ้งลงที่ฮิโรชิมา ตามมาด้วยลูกที่สองในวันที่ 9 สิงหาคม วันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ.1945 สหภาพโซเวียตประกาศสงครามกับญี่ปุ่น แล้วยาตราทัพเข้าสู่แมนจูเรีย วันที่ 10 สิงหาคม รัฐบาลของกูนิอากิ โกอิโสะ เสนอที่จะยอมจำนน หากว่าจักรพรรดิยังทรงครองราชบัลลังก์อยู่ได้ สี่วันต่อมา ญี่ปุ่นยอมรับเงื่อนไขการยอมจำนนที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเสนอให้ และในวันที่ 15 สิงหาคม จักรพรรดิทรงประกาศยอมแพ้ การขยายเขตแดนนำภาระทางทหารมาให้แก่ญี่ปุ่น โดยไม่มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจมาชดเชย และในท้ายที่สุด ญี่ปุ่นก็หมดแรงลงไปเพราะอำนาจทางเศรษฐกิจ อำนาจทางทหารและเทคโนโลยีของฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งทุ่มเทแสนยานุภาพทั้งหมดมาที่สมรภูมิแปซิฟิค ภายหลังจากได้ชัยชนะในยุโรปแล้ว

การยึดครองของญี่ปุ่น

หนึ่งทศวรรษของการขยายอิทธิพลของญี่ปุ่น ส่งผลให้เกิดการก่อตั้ง “วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” ขึ้น โอบล้อมประเทศญี่ปุ่นเอง ดินแดนแมนจูเรีย เกาหลี อาณาบริเวณต่าง ๆ ของจีน กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย” เป็นเป้าหมายของภารกิจที่ญี่ปุ่นได้ปฏิญาณไว้ เพื่อที่จะกำจัดอิทธิพลของตะวันตกและนำอิสรภาพและความมั่งคั่งไพบูลย์มาสู่ชนทุกเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ใน “วงไพบูลย์” ดังกล่าว ทีแรกนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย ต่างโห่ร้องต้อนรับญี่ปุ่นในฐานะผู้ปลดปล่อย อุดมการณ์ดังว่านี้ มุ่งหมายทั้งเพื่อให้แรงบันดาลใจแก่ทหารที่อยู่แนวหน้า และทั้งเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนจากคนท้องถิ่น อันที่จริงแล้ว อุดมการณ์มีความหมายถึงการบงการประชาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ดำเนินชีวิตตามแบบของญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วยการเคารพบูชาพระจักรพรรดิของญี่ปุ่น จัดงานเฉลิมฉลองวาระครบรอบต่าง ๆ ตามปฏิทินของจักรวรรดิญี่ปุ่น และเข้าชั้นเรียนเพื่อเรียนภาษา*นิปปอน-โกะ* ภาคบังคับ รวมทั้งยอมสละผลประโยชน์ของตนเองเพื่อสนองความต้องการทางด้านวัตถุและทางด้านการทหารของญี่ปุ่น

นายกรัฐมนตรีโตโจเป็นสถาปนิกผู้กำหนดนโยบายของจักรวรรดิญี่ปุ่น โดยได้อำนวยการกิจการต่าง ๆ ในนามพระจักรพรรดิฮิโรฮิโตมาจนกระทั่งถึงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1944 ดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ญี่ปุ่นพิชิตได้แล้ว ต่างตกอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารในทันที ผู้บัญชาการกองทัพฝ่ายใต้ จอมพลเตราอุชิ ได้ตั้งกองบัญชาการใหญ่ขึ้นที่ไซ่ง่อน กองทัพฝ่ายใต้นี้ควบคุม ดูแลดินแดนชวา สุมาตราและมลายู (สุมาตรากับมลายู ถูกรวมให้เข้าอยู่ในความควบคุมของกองทัพที่ยี่สิบห้าจนกระทั่งถึงค.ศ.1943) ในขณะที่กองทัพเรือ เข้าควบคุมส่วนที่เหลือของดินแดนดัตช์อีสต์ อินดีส แม้ว่าญี่ปุ่นตั้งใจไว้ว่าจะเก็บเกาะสิงคโปร์ (ตั้งชื่อให้ใหม่ว่า ไซโอนาน –หรือแสงสว่างแห่งทิศใต้) ซึ่งมีความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ ไว้เป็นอาณานิคม และญี่ปุ่นอยู่ในฐานะที่จะทำเช่นนั้นได้ แต่ก็มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ญี่ปุ่นไม่มีกำลังคนสำหรับปกครองดินแดนที่อยู่ในบังคับทั้งหมด

โดยตรง สำหรับสยามนั้น ได้พยายามปรับเศรษฐกิจของประเทศตน มารับใช้ญี่ปุ่น – ซึ่งคนไทยไม่พอใจ—ทว่าญี่ปุ่นก็มิได้เคลื่อนไหวดำเนินการเพื่อเข้าแทรกแซงในเรื่องการปกครองภายในประเทศแต่อย่างใด สำหรับที่อื่น ๆ นั้น ลักษณะหนึ่งของระบอบอาณานิคมครั้งใหม่นี้ คือการปรับแต่งโครงสร้างของสถาบันต่าง ๆ และปรับวิธีการบริหารของรัฐบาลอาณานิคมในอดีต ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละรัฐที่ยุโรปถอนตัวออกไป ญี่ปุ่นเข้ารับช่วง และใช้ประโยชน์จากสถาบันและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ได้มา ทว่าความเสียหายในยามสงคราม ที่เกิดขึ้นแก่โครงสร้างการปกครอง และความขาดแคลนบุคลากรที่มีประสบการณ์ ทำให้ภารกิจของญี่ปุ่นเป็นเรื่องที่สร้างความยุ่งยาก

ดินแดนที่เคยเป็นของดัตช์และอังกฤษ ซึ่งเป็นดินแดนที่ชาวยุโรปถูกคุมขังไว้นั้น ไม่มีผู้บริหารงานปกครองระดับอาวุโสอยู่เลย ทว่าในอินโดจีนนั้น ญี่ปุ่นยังให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสทำงานอยู่จนกระทั่งถึงเดือนมีนาคม ค.ศ.1945 การที่ข้าหลวงใหญ่เดอคูซ์ เห็นว่า ฝรั่งเศสรักษาอาณานิคมของตนไว้ได้ก็ด้วยเหตุนี้ ในฟิลิปปินส์ ประเทศที่ชาวฟิลิปปินส์บริหารกิจการต่าง ๆ กันเองมาตั้งแต่การประกาศสถาปนาเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ในค.ศ.1935นั้น ชนชั้นสูงชาวพื้นเมืองก็ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ต่อไป สำหรับในส่วนอื่น ๆ ของภูมิภาค ซึ่งมีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำงานในตำแหน่งข้าราชการผู้น้อยอยู่ในรัฐบาลนั้น ญี่ปุ่นเลื่อนตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ ขึ้นไปบรรจุในระดับสูงที่ว่างลง ผู้ที่เคยวิพากษ์ระบอบอาณานิคมและบรรดานักการเมืองแนวชาตินิยมทั้งหลาย ซึ่งเคยถูกพวกยุโรปจับขังคุก หรือที่เคยต้องหลบหนีพวกยุโรปไป ก็ได้เข้าดำรงตำแหน่งบริหารบ้านเมืองในระดับสูงเช่นกัน อาทิเช่น ซูการ์โน นักชาตินิยมอินโดนีเซีย และอิบราฮิม ยาอาคอบ นักชาตินิยมหัวรุนแรงชาวมาเลย์ ได้รับการปล่อยตัวจากที่คุมขัง และทั้งคู่ต่างดำเนินงานอย่างแข็งขัน เพื่อปลุกระดมประชาชนระดับรากหญ้า ให้หันมาสนับสนุนเป้าหมายทางทหารและนโยบายด้านเศรษฐกิจของ “วงไพบูลย์” ในอินโดนีเซียและในมลายูตามลำดับ ในขณะที่อ็อง ซาน ซึ่งกลับจากแดนเนรเทศมายังพม่าในฐานะหนึ่งในกลุ่ม “สามสิบสหาย” ก็ยกกองทัพกู้เอกราชพม่าให้ญี่ปุ่นใช้สอยได้ตามใจชอบ คนที่รุ่นเยาว์กว่าก็ได้รับการฝึกฝนเตรียมตัวสำหรับปฏิบัติหน้าที่ระดับชาติเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่นในมลายู คนหนุ่มที่มีความสามารถ ถูกส่งตัวให้เข้ารับการฝึกที่วิทยาลัย*กุนเรนโช* ที่เมละกาและสิงคโปร์ หรือเข้าร่วมงานในองค์กรทหารส่วนเสริม อย่างเช่น “*คิยุ คุน*” และ “เปต้า” (PETA --อักษรย่อจากภาษามาเลย์หมายถึง “ผู้ปกป้องปิตุภูมิ”) หรือแม้กระทั่งถูกส่งตัวไปศึกษาต่อในประเทศญี่ปุ่นเลยทีเดียว[3]

ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1943 ขณะที่ญี่ปุ่นกำลังแบกรับภาระการทำศึกหลายด้านพร้อมกัน พร้อมกับรอคอยการรุกรบจากฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น โตโจได้ประกาศความตั้งใจที่จะมอบอำนาจให้กับรัฐบาลพลเรือน ดังนั้น ในวันที่ 1 สิงหาคม พม่าจึงกลายเป็นรัฐ “เอกราช” โดยมีบา มอว์ เป็น “อธิปดี”

---

[3] ดู Yoji Akashi, “The Japanese Occupation of Malaya” in Alfred W. McCoy, ed., ***Southeast Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,*** New Haven, 1980.

(หรือผู้นำที่มีอำนาจในแบบเบ็ดเสร็จ) ในเดือนกันยายน ได้มีการก่อตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนกลาง ขึ้นในชวา ภายใต้การนำของซูการ์โน ที่สิงคโปร์ มีการก่อตั้งสภาที่ปรึกษามลายูขึ้น และในวันที่ 15 ตุลาคม โฮเซ่ พี. ลอเรล ได้ขึ้นเป็นผู้นำของรัฐบาล "เอกราช" ในฟิลิปปินส์ ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ตกรางวัลสยาม ด้วยการกู้ดินแดนที่สูญเสียไปคืนมาให้ ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1943 รัฐมลายูทางตอนเหนือของมลายูสี่รัฐ (ได้แก่ปะลิส ไทรบุรี กลันตันและตรังกานู) ถูกนำมาเสริมเพิ่มเติมให้ นอกเหนือจากดินแดนของรัฐฉานสองรัฐ กับดินแดนบางส่วนของกัมพูชาและลาว ซึ่งญี่ปุ่นช่วยให้สยามได้คืนมาก่อนหน้านี้แล้ว ในค.ศ.1944 ความพ่ายแพ้ทางทหารอย่างต่อเนื่องของญี่ปุ่น ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองต่อไปอีก ในเดือนกรกฎาคม นายพลโกอิโสะเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน โตโจ และในเดือนเดียวกันนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามถูกบีบให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย ผู้ที่เข้ารับตำแหน่งแทนคือควง อภัยวงศ์ ซึ่งทำหน้าที่นี้มาจนกระทั่งเดือนกันยายน ค.ศ.1945 การทำงานของรัฐบาลควงอยู่ภายใต้การชี้นำของปรีดี พนมยงค์ และขบวนการเสรีไทยไม่มากก็น้อย ขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการที่ต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอเมริกัน ในเดือนกันยายน ค.ศ.1944 โกอิโสะสัญญาว่าจะให้เอกราชแก่อินโดนีเซีย ทว่าเขาไม่มีเวลาจะทำดังว่า ในเดือนมีนาคมถัดมา การปกครองอินโดจีนก็ถูกปลดเปลื้องจากเงื้อมมือของฝรั่งเศส และได้มีการก่อตั้งรัฐบาลที่มีเอกราชแต่ในนามขึ้นในเวียดนาม ภายใต้การปกครองของจักรพรรดิเบาได๋

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ จะสะท้อนถึงความจำเป็นของญี่ปุ่น มิใช่ความเห็นใจต่อความใฝ่ฝันของขบวนการชาตินิยม หรือรับรู้ถึงอิทธิพลของขบวนการดังกล่าว แต่ญี่ปุ่นก็ยอมรับว่า การตั้งตนเป็นอริกับชุมชนซึ่งตนพึ่งพาอาศัยความร่วมมือในงานปกครองประจำวันอยู่ จะทำให้ตนเสี่ยงต่อการสร้างความเสียหายให้แก่สถานะของตนเสียเปล่า ๆ เพราะถึงอย่างไรการบังคับใช้วัฒนธรรมญี่ปุ่นและการยืนกรานให้เคารพสักการะพระจักรพรรดิ ก็เท่ากับเป็นการดูหมิ่นขนบธรรมเนียมและความเชื่อของท้องถิ่นอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมและความเชื่อของชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิม ในกรณีของมุสลิมนั้น ญี่ปุ่นกระทำเช่นเดียวกับที่ดัตช์และอังกฤษกระทำมาก่อนหน้านี้ คือใส่ใจกับความรู้สึกของมุสลิมด้วยการทำให้กระบวนการการปรึกษาหารือกลายเป็นสถาบันขึ้นมา เมื่อใกล้จะสิ้นสุดปีค.ศ.1943 ญี่ปุ่นสนับสนุนให้ชาวมุสลิมในอินโดนีเซียก่อตั้งมาจลิส สจูรู มุสลิมิน อินโดนีเซีย หรือมาสจูมี (สภาที่ปรึกษาของชาวมุสลิมอินโดนีเซีย) ขึ้น[4] ในทำนองเดียวกัน รัฐบาลญี่ปุ่นก็แสดงความเคารพต่ออิสลามในมลายู ด้วยการปล่อยให้สถาบันสุลต่าน คงอยู่อย่างเดิม และจัดการประชุมสภาศาสนาขึ้นที่กัวลากังซาร์ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1944 อย่างไรก็ดี ขบวนการศาสนาในมลายูก็เปรียบเหมือน ยาบรรเทาปวดมากกว่าการแก้ไขที่สมุหฐาน

---

[4] ดู H.J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation,* The Hague, 1953.

เมื่อเปรียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชวา ในชวานั้นหลังจากที่ทางรัฐบาลญี่ปุ่นให้สิทธิตามกฎหมายแล้ว ขบวนการศาสนาก็เข้ามาแข่งขันช่วงชิงจิตวิญญาณของชาติอินโดนีเซียกับบรรดา*ปรียายี*ที่เป็นฝ่ายปกครอง รวมทั้งแข่งกับนักการเมืองอย่างเช่นซูการ์โนและฮัตตา และแข่งกับกลุ่มเยาวชนเปตาผู้ห้าวหาญ

เป้าหมายที่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง ของการที่ญี่ปุ่นส่งทหารเข้ามายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจ แต่การขูดรีดสินทรัพย์ของภูมิภาคนี้อย่างเป็นระบบ ถูกขัดขวางมาตั้งแต่เริ่มต้น เพราะความสับสนในการสื่อสารคมนาคมในระหว่างสงคราม และความเสียหายที่เกิดกับการขนส่งสินค้าทางเรือ การรุกราน และที่จำเพาะเจาะจงยิ่งกว่านั้น คือยุทธวิธีถอยแบบทำลายและล้างผลาญทุกสิ่งทุกอย่างระหว่างทางของฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ระบบการขนส่งคมนาคมของรัฐอาณานิคมเสียหายวายวอดอย่างร้ายแรง ไร่นาและเหมืองแร่ที่เป็นหัวใจทางเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคม ประสบหายนะอย่างแสนสาหัส พื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยเป็นอาณานิคม ยิ่งถูกทำลายล้างมากขึ้นไปอีก เพราะการเรียกร้องต้องการจากมหาอำนาจอาณานิคมรายใหม่ของภูมิภาค อาทิเช่น ตามแผนการสร้างสินค้าของญี่ปุ่นนั้น คุณค่าของมลายูอยู่ที่ถ่านหินและเหล็ก มิใช่ที่ยางพาราและดีบุกอีกต่อไป ส่วนในอินโดนีเซีย ญี่ปุ่นตั้งใจที่จะเค้นเอาน้ำมัน นิคเกิลและแร่บ็อกไซท์ที่ใช้สำหรับผลิตอลูมิเนียม อย่างไรก็ดี ประสิทธิภาพของเศรษฐกิจแบบบังคับบัญชาของญี่ปุ่น ต้องอาศัยการควบคุมน่านน้ำและน่านฟ้า ทว่าอำนาจการควบคุมนี้ มีอายุสั้น เพราะต้องถอยร่นไปทุกวัน นับตั้งแต่ที่สหรัฐมีชัยชนะที่มิดเวย์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1942 เป็นต้นมา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ความล่มสลายทางด้านการค้าที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา ส่งผลในทางกลับกัน สินค้าส่งออกของภูมิภาคแต่ดั้งเดิม มีปริมาณเหลือเฟือ ส่วนสินค้าเข้าที่มีความสำคัญยิ่ง กลับความขาดแคลนอย่างหนัก ในพม่าและไทย ข้าวมีปริมาณเหลือล้น ทว่าในที่อื่น ๆ เกิดการขาดแคลนอาหารอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในบริเวณที่ต้องพึ่งพาอาหารนำเข้ามาตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม ความขาดแคลนสินค้า นำไปสู่การปันส่วน การกักตุน ตลาดมืดที่แพร่หลาย และภาวะเงินเฟ้อซึ่งทวีขึ้นไปอย่างไม่หยุดยั้ง ความปั่นป่วนวุ่นวายทางเศรษฐกิจเช่นนี้ มีความหมายว่า นอกจากคนกลุ่มย่อยเพียงหยิบมือเดียว ที่ได้มีโอกาสทำธุรกิจกับกองกำลังฝ่ายยึดครองแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไปล้วนประสบกับการว่างงาน ความยากจน และความขาดแคลนสิ่งของจำเป็นขั้นพื้นฐานกันโดยทั่วไป รัฐบาลหาทางออกไม่ได้ จึงได้เกณฑ์ประชาชนเข้ามาดำเนินแผนการเกษตรกรรม ไร่นาขนาดใหญ่ในอดีต ถูกโอนมาให้กับโครงการผลิตอาหาร

ผลสะท้อนทางด้านสังคมที่สงครามและการยึดครองของญี่ปุ่นก่อให้เกิดขึ้น ไม่อาจประมาณได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ทว่าการสูญเสียชีวิตนั้น อยู่ในขอบข่ายที่ไม่เคยได้รู้จักกันมาก่อนเลยในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่ที่มีการบันทึกการปกครองในแบบสมัยใหม่ ความโหดเหี้ยมที่กองกำลังฝ่ายยึดครองกระทำ

ต่อชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นในกรณีของชาวจีนที่สิงคโปร์[5] ก็หมิ่น ๆ จะเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การขาดแคลนอาหารที่มีต่อมา รุนแรงถึงระดับที่ผู้คนในบางบริเวณอดตาย เมื่อถึงตอนที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามายึดครองอีกครั้งหนึ่ง โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาลาเรีย) ก็ระบาดหนักไปทั่วภูมิภาคนี้แล้ว นอกจากนี้ชุมชนต่าง ๆ ยังถูกทำลายอย่างถอนรากถอนโคน คนทั้งครอบครัวต่างหนีออกจากเมือง เพื่อจะได้ไม่ต้องติดต่อโดยตรงกับฝ่ายปกครอง คนเหล่านี้ไปหลบซ่อนอยู่ตามชายป่า เพื่อเพาะปลูกแบบยังชีพเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ การเกณฑ์แรงงาน กระทำอย่างบีบบังคับตัวอย่างเช่น การบังคับเกณฑ์แรงงาน จากชาวพม่า จากชุมชนชาวอินเดียโพ้นทะเลและในหมู่ชาวอินโดนีเซีย เพื่อให้มาทำงานก่อสร้างในโครงการเช่นทางรถไฟสายพม่าหรือแนวป้องกันทางทหาร นอกจากนี้แล้ว ยังมีการเกณฑ์ผู้ชายมาเป็นทหารหรือทำงานที่เกี่ยวข้องกับการทหาร หรือมาประจำการอยู่ในกองทัพแห่งชาติของอินเดีย[6] ยิ่งไปกว่านั้น การยึดครองยังทำให้ความเป็นปฏิปักษ์ที่ซ่อนอยู่ระหว่างชนชาติต่าง ๆ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้น (อาทิเช่น ระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีน หรือระหว่างชาวพม่ากับชาวกะเหรี่ยง เป็นต้น) นอกจากนี้ การยึดครองยังกระตุ้นให้เกิดการต่อสู้กันระหว่างผู้แข่งขันแย่งชิงอำนาจภายในกลุ่มชนเชื้อชาติเดียวกันอีกด้วย ความขัดแย้งในชุมชนที่มีชนเชื้อชาติเดียวกัน มิได้เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากนโยบายที่จงใจหรือการใช้เพทุบายแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จในฝ่ายของญี่ปุ่นสักเท่าไรนัก—ตรงกันข้าม วิถีปฏิบัติของญี่ปุ่นในแบบแบ่งแยกแล้วปกครองนั้น ถูกศัตรูของพวกเขา นำมากล่าวให้เกินความเป็นจริงไปโดยไม่มีการขัดเกลา ส่วนใหญ่แล้ว ความขัดแย้งเป็นผลของความยากลำเค็ญทางด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงผู้ให้การอุปถัมภ์ทางการเมือง ความบกพร่องทรุดโทรมของการปกครองท้องถิ่น และความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันในหมู่ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับความขัดสนขาดแคลน ทั้งหมดเหล่านี้ คือเงื่อนไขซึ่งก่อให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้นมา ซึ่งจะเกิดขึ้นในยามใดก็ตามที่การปกครองของญี่ปุ่น คลายความเข้มงวดลง หรือภายหลังจากที่อำนาจการปกครองของญี่ปุ่นพังทะลายลงไปในท้ายที่สุด

ลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างค.ศ.1941-1945

---

[5] ดู C.M. Turnbull, ***A History of Singapore 1819-1975,*** Singapore, 1985, 190-4, ทว่าให้ดูเช่นกันที่ Yoji Akashi, "Japanese Policy towards the Malayan Chinese 1941-1945," JSEAS, 1, 2 (1970).

[6] เรื่องราวเกี่ยวกับการเณฑ์ชาวอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาประจำการในกองทัพนี้ ดู J.C. Lebra, ***Japanese-trained Armies in Southeast Asia,*** Hong Kong, 1977, และ K.K Ghosh, ***The Indian National Army : Second Front of the Indian Independence Movement***, Meerut 1969.

ความรุนแรงและการกดขี่ก็ดี อุดมการณ์เกี่ยวกับการปลดปล่อยก็ดี รวมทั้งการได้มีโอกาสลิ้มรสเสรีภาพ ประสบการณ์ของการปกครองอย่างไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ใด ๆ ในบางส่วนของภูมิภาค ตลอดจนความล่มสลายของรัฐบาลในบางส่วน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงค.ศ.1941-1945 เสริมความรู้ความเข้าใจด้านการเมืองของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เฉียบคมขึ้น พร้อมกับให้แรงกระตุ้นแก่กิจกรรมแนวชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[7] อย่างไรก็ดี สงครามและการยึดครองของญี่ปุ่นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้พลังทางการเมืองสลายลง มากเท่า ๆ กับที่ก่อให้เกิดขึ้นมา เช่นเดียวกับเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการแตกแยกในขบวนการชาตินิยม มากพอ ๆ กับที่เสริมสร้างขบวนการดังกล่าว ให้มั่นคงเข้มแข็งยิ่งขึ้น สิ่งที่นักลัทธิชาตินิยมให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก มิใช่การเตรียมเผชิญหน้าโดยตรงกับการควบคุมของต่างชาติ หากกลับกลายเป็นการสร้างฐานสนับสนุนจากคนท้องถิ่น ในเรื่องนี้ พวกเขามักแข่งขันกันเองในการดำเนินการ เนื่องจากในตอนนี้ ไม่มีผู้ใดมีกำลังที่จะเข้าคุมอำนาจไว้ได้สำเร็จโดยไม่ได้รับการช่วยเหลือ ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงยอมรับว่าจำเป็นต้องแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก ผลลัพธ์ก็คือ การคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสียของบรรดาผู้นำนักชาตินิยมและสมรรถนะของพวกเขา ในการลงมือกระทำการ ส่วนใหญ่แล้ว ก็แขวนอยู่กับผลของสงครามและชะตากรรมของผู้ที่ให้การสนับสนุนผู้นำนักชาตินิยมเหล่านี้

แม้ว่านักเคลื่อนไหวผู้ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจมิได้ประเมินผลประโยชน์ในระยะยาวของตนเองกับของชุมชนที่พวกเขาใฝ่ฝันที่จะเป็นผู้นำ กล่าวคือพวกเขาอาจคำนึงถึงเพียงเป้าหมายของฝ่ายที่สำคัญ ที่เข้าร่วมสัประยุทธ์กันในสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่านั้น หรือแม้กระทั่งคำนึงถึงเป็นอันดับแรก แต่ถึงกระนั้น นักเคลื่อนไหวเหล่านี้ ก็ต้องเผชิญกับคำถามที่ว่าพวกเขาจะได้หรือเสีย จากการสนับสนุนฝ่ายอักษะหรือฝ่ายสัมพันธมิตร และกับคำถามที่ว่า โชคชะตาของพวกเขา จะก้าวหน้าต่อไปโดยผ่านการเจรจาอย่างเหนื่อยยาก หรือว่าโดยการต้องต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ เรื่องเหล่านี้ก่อให้เกิดการโต้เถียงกัน ซึ่งบ่อยครั้งทำให้เกิดการแตกแยกและการวิวาทบาดหมางอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ภายในหมู่นักเคลื่อนไหวด้วยกันเอง ในอินโดนีเซีย ชนชั้นสูงที่นับถือศาสนาอิสลาม และคนหนุ่มที่ห้าวหาญ แก่งแย่งกับนักชาตินิยมขององค์กรแห่งชาติอินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอสมัยก่อนสงครามโดยหมายที่จะได้รับไมตรีและความชื่นชอบจากญี่ปุ่น ในขณะที่ ผู้นำของพีเอ็นไอก็เดิมพันเผื่อไว้กับผลของสงครามที่จะปรากฏออกมา กล่าวคือ ซูการ์โนร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผย

---

[7] อาทิเช่น อาหมัด โบเอสตามัม (Ahmad Boestamam) ชายหนุ่มในมลายูได้ท้าวความหลังในเวลาต่อมา ถึงการท้าทายที่น่าตื่นเต้นในช่วงนานปีเหล่านั้น ส่วนอู นุ ผู้อาวุโสกว่าในพม่า ประสบการณ์ของ “วงไพบูลย์” ได้สอนให้เขา “ระวังนักเป่าขลุ่ยที่หลอกล่อผู้คนให้ตามเขาไปอย่างในนิทาน!” ดู Ahmad Boestamam, trans. W.R.Roff, ***Carving the Path to the Summit,*** Athens, Ohio, 1979, และ Thakin Nu, ***Burma under the Japanese. Pictures and Portraits,*** London, 1954.

ในขณะที่โมฮัมเหม็ด ฮัตตา ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางการติดต่อกับองค์กรใต้ดินกลุ่มย่อยของสุตัน สจารีร์ คอมมิวนิสต์ชาวเอเชียนั้น มีปัญหาทางความคิดที่มีนัยไปถึงการร่วมมือกับศัตรูและการต่อต้าน ทั้งในแง่อุดมการณ์และในทางปฏิบัติ และความแตกแยกกันในเรื่องคำสั่งของโคมินเทิร์น* (ซึ่งมีออกมาภายหลังจากที่ฮิตเลอร์บุกรัสเซียในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1941) ให้เข้าเป็นพันธมิตรกับลัทธิจักรวรรดินิยม เพื่อต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ พวกทะขิ่นที่เป็นมาร์กซิสต์ของพม่าบางคน อย่างเช่นเธอิน เป มยินต์ พร้อมที่จะเป็นพันธมิตรกับอังกฤษเพื่อต่อต้านฟาสซิสต์ ในขณะที่คนอื่น ๆ ที่สำคัญคือออง ซานแย้งว่าผลประโยชน์ของชาวพม่า บ่งชี้ให้ร่วมมือกับศัตรูของอังกฤษ[8] ระหว่างนั้น ไล เต็ค เลขาธิการใหญ่ของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ซึ่งมิได้คิดจะภักดีกับฝ่ายใดก็เปิดทางเลือกของตนไว้ โดยดำเนินการตามแนวทางของมอสโกเรื่อง "แนวร่วม" ขณะเดียวกันก็เอาใจออกห่างจากสหายที่ร่วมต่อต้านญี่ปุ่นของตน ในยามที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง[9]

การเลือกที่จะต่อต้านกับศัตรูหรือที่จะร่วมมือกับศัตรู ไม่ว่าในยามใดก็ตาม ล้วนถูกกำหนดมาจากข้อพิจารณาหลายประการประสมกัน บ้างก็ได้รับแรงจูงใจจากลู่ทางที่จะได้รางวัลตอบแทน บ้างก็ได้รับความเย้ายวนใจจากอุดมการณ์อันว่าด้วย "วงไพบูลย์" หรือมิฉะนั้น ก็งุนงงกับอำนาจอย่างเหลือล้นที่ปรากฏให้เห็นภายนอก ของจักรวรรดิญี่ปุ่น นอกจากนี้ การเลือกข้าง ยังได้รับผลกระทบจากการเห็นแก่ความเป็นพวกพ้องฝ่ายเดียวกันในแง่ชาติพันธุ์ ความผูกพันในความเป็นเครือญาติ และความ ขัดแย้งที่เป็นเรื่องของการต่อสู้กันภายในท้องถิ่น มากกว่าจะเป็นการต่อสู้ในระดับโลก คือ ระหว่างลัทธิฟาสซิสต์ ลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธิจักรวรรดินิยม ผู้ให้การร่วมมือแก่ข้าศึกนั้น ไม่จำเป็นว่าต้องมาจากพวกที่เคยต่อต้านอำนาจการปกครองของตะวันตกมาก่อน ดังที่เราได้เห็นแล้ว ว่าชาวเอเชีย ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในรัฐบาลของชาวยุโรป ซึ่งอาจคิดกันว่า มีผลประโยชน์ผูกพันอยู่กับฝ่ายปกครองชุดเก่านั้น โดยทั่วไปแล้ว ก็ยินยอมเข้ารับจ้างทำงานให้กับฝ่ายปกครองชุดใหม่แต่โดยดี ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่วิพากษ์ลัทธิอาณานิคม ซึ่งกระตือรือร้นอยากจะสนับสนุนหลักการของญี่ปุ่นเสียเหลือเกินในตอนแรกนั้น ก็เกิดความกังขาขึ้นมาว่าญี่ปุ่นเต็มใจแน่หรือ และมีความสามารถแน่หรือ ที่จะถ่ายโอนอำนาจมาให้แก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความสัมพันธ์ในแบบให้ความร่วมมือช่วยเหลือนั้น หากจะให้มีประสิทธิภาพแล้ว จะต้องนำประโยชน์มาให้แก่ทั้งสองฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ชาวญี่ปุ่นใช้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในงานบริหาร

---

* องค์การคอมมิวนิสต์สากลที่ 3 (ค.ศ.1919-1943)

[8] ดู Robert H. Taylor, ***Marxism and Resistance in Burma 1942-1945. Thein Pe Myint's "Wartime Traveler,"*** Athens, Ohio, 1984.

[9] Cheah Boon Kheng, ***Red Star over Malaya. Resistance and Social Conflict During and After the Japanese Occupation of Malaya, 1941-1946,*** 2nd edn, Singapore, 1987, 56-100.

บ้านเมืองตามกิจวัตร และระดมการสนับสนุนจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อแสดงเจตน์จำนงทางการเมืองของตน เพื่อให้ทำงานด้านการโฆษาและปฏิบัติงานตามแผนการด้านเกษตรกรรม ในอีกทางหนึ่ง เป็นการยากที่จะวัดว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง นั้นได้ประโยชน์ทางการเมืองจากกิจกรรมเหล่านี้ในระดับใด การร่วมมือกับฝ่ายปกครอง ในตัวของมันเองแล้ว มิได้ค้ำประกันว่าทางฝ่ายปกครองจะยอมผ่อนผันให้ในเรื่องใด ๆ ตัวอย่างเช่นออง ซาน สูญเสียศรัทธาในคำสัญญาของชาวญี่ปุ่นไปมากเสียจนกระทั่งในค.ศ.1944 เขาได้ก่อตั้งสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ (เอเอฟพีเอฟ แอล) ขึ้นมา และเขาได้ไปเสนอบริการของสันนิบาตนี้แก่เมานท์แบ็ตเทนในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1945 ซูการ์โนถูกญี่ปุ่นทอดทิ้งก่อนที่ญี่ปุ่นจะสามารถประกาศเอกราชให้แก่อินโดนีเซียได้ และพวกเปมุดา (หนุ่มสาว) นั่นเอง ที่บีบบังคับให้ซูการ์โนประกาศ*เมอร์เดกา* (เอกราช) หลังจากที่พระจักรพรรดิญี่ปุ่นทรงยอมจำนนได้สองวัน ยิ่งไปกว่านั้น การได้รับการอุปถัมภ์จากญี่ปุ่น ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างเพียงพอกับการขาดการสนับสนุนและความเชื่อถือในท้องถิ่น พรรคต่าง ๆ อย่างเช่นมาสจูมีในอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนตามเขตเลือกตั้งที่สำคัญ สามารถนำความสัมพันธ์ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ แต่องค์กรที่หยั่งรากลงเพียงตื้น ๆ ย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ต่อมาได้ หากปราศจากการค้ำจุนของญี่ปุ่น ส่วนขบวนการแนวสาธารณรัฐของซูการ์โนนั้น มีอับเฉาคอยประคองให้ฝ่าคลื่นลมในช่วงปีค.ศ.1945 ไปได้ แต่สหภาพชาวอินโดนีเซียในคาบสมุทร หรือกริสของอิบราฮิม ยาอาคอบ พลิกคว่ำและล่มลงไปโดยง่าย อิบราฮิม พยายามที่จะรับช่วงการคุมหางเสือในกลางเดือนสิงหาคม แต่เขาหมดพลังที่จะนำทางให้แก่นาวามลายูต่อไปได้ และในไม่ช้า ก็ต้องสละเรือและลี้ภัยไปอยู่ในจาการ์ตา ในทำนองเดียวกัน เมื่อญี่ปุ่นนำรัฐบาล “เอกราช” เข้ามาแทนที่ฝ่ายปกครองที่ประกอบด้วยกำลังเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสในเวียดนามในเดือนมีนาคม ค.ศ.1945 นั้น ผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุดจากการที่อำนาจการควบคุมเวียดนามของญี่ปุ่นอ่อนลง มิใช่จักรพรรดิเบาได๋ที่ทรงดำรงตำแหน่งประมุขอยู่ในขณะนั้น หากแต่เป็นโฮจิมินห์นักปฏิวัติ

ถ้าหากการเป็นผู้ร่วมมือกับญี่ปุ่น มิได้หมายถึงการเป็นปรปักษ์ต่อระบอบอาณานิคมยุโรปเช่นนั้นแล้วผู้ต่อต้านญี่ปุ่นก็ย่อมมิใช่พันธมิตรโดยธรรมชาติของระบอบอาณานิคมยุโรปอย่างแน่นอน ตรงกันข้าม กระดูกสันหลังของขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นนั้น กลับมาจากศัตรูตัวฉกาจของลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก นั่นคือ หน่วยย่อยของก๊กมินตั๋ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสียจากชัยชนะในท้ายที่สุดของฝ่าย สัมพันธมิตรไว้อย่างรอบคอบ แต่ขณะเดียวกัน เหล่าผู้ต่อต้านเหล่านี้ก็เตรียมต่อต้านการรื้อฟื้นอำนาจการปกครองของพวกยุโรปไว้ด้วย[10] อย่างไรก็ดี สิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก คือการรวบรวบการ

---

[10] สำหรับขบวนการต่อต้านในท้องถิ่น ดู Taylor, ***Marxism and Resistance in Burma;*** Cheah Boon Kheng, ***Red Star over Malaya;*** Benedict J. Kerkvliet, ***The Huk Rebellion. A Study of Peasant Revolt in the***

สนับสนุนที่ถาวรจากคนในท้องถิ่น และคอมมิวนิสต์กระทำการนี้ ด้วยการควบคุมความไม่สงบในท้องถิ่น และปกปิดหลักอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของตนไว้ภายในโฉมหน้าของลัทธิชาตินิยม ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายกว่า ดังจะเห็นว่า ในพม่านั้น พวกคอมมิวนิสต์ดำเนินงานอย่างกระฉับกระเฉงอยู่ในสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล อยู่จนกระทั่งพรรคคอมมิวนิสต์พม่าถูกขับออกจากสันนิบาตฯ ในค.ศ. 1946 ในมลายู พรรคคอมมิวนิสต์มลายูที่มีคนจีนครอบงำอยู่ ซึ่งได้รับอิทธิพลอยู่ไม่น้อย จากความเป็นศัตรูที่ฝังแน่นอยู่ระหว่างจีน-ญี่ปุ่น ได้ดำเนินการตามแนวของโคมินเทิร์น ด้วยการก่อตั้งกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายูหรือเอ็มพีเอเจเอ ขึ้น และจัดการติดต่อกับสายลับของกองกำลัง 136 ในเวียดนาม ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ค.ศ.1941 เหงียน ไอ ควอก (หรือโฮจิมินห์) ได้ก่อตั้งเวียดมินห์ (หรือสันนิบาตเพื่อเอกราชของเวียดนาม) โดยเป็นองค์กรต่อต้านที่มีฐานอันกว้างขวาง ประกอบด้วยนักชาตินิยมที่ต่อต้านญี่ปุ่นทั้งหมด แม้ว่าโครงการของเวียดมินห์จะมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ (เป้าหมายของเวียดมินห์คือการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งเวียดนามที่มีเอกราชและรวมตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) และแม้ว่าพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนจะสลายตัวไปแล้วอย่างเป็นทางการ แต่กระนั้น ผู้นำคนสำคัญของเวียดมินห์ ก็ยังคงเป็นคอมมิวนิสต์ เช่น โฮจิมินห์และโวเหวียนเกียป เป็นต้น พรรคก๊กมินตั๋งของเจียงไคเช็ค มองเห็นอันตรายจากการฟักตัวของคอมมิวนิสต์ในส่วนทางใต้ของตน จึงได้กักตัวโฮไว้ในช่วงระหว่างค.ศ.1942 ถึงค.ศ.1944 เวียดมินห์จึงต้องกร่ำหนทางที่ยากลำบาก ซึ่งขนาบด้วยการต้องกล่อมทางก๊กมินตั๋งและพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์อื่น ๆ ให้คลายความระแวงลง พร้อมกับยอมกลายเป็นกลางไป ในการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจในตังเกี๋ย เวียดมินห์รักษาที่มั่นของตนไว้ได้ด้วยการพัฒนายุทธวิธีทำสงครามแบบกองโจรโดยอาศัยชาวไร่ชาวนา พร้อมกับหาทางที่จะขอความช่วยเหลือจากสหรัฐ ในฟิลิปปินส์นั้น หลุยส์ ตารุค ขึ้นมาเป็นผู้นำฮุคบาลาฮับ (หรือกองทัพ ต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชน) ซึ่งได้กลายมาเป็นกองกำลังต่อต้านที่มีการจัดระบบงานดีที่สุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งไปกว่านั้น พวกฮุคยังใช้ประโยชน์จากการที่สังคมฟิลิปปินส์แยกกันเป็นสองขั้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากความไม่พอใจของเกษตรกรในตอนกลางของลูซอน ซึ่งทำให้ฮุคสามารถดำเนินโครงการปฏิวัติสังคม ซึ่งมุ่งหมายเพื่อทำลายอำนาจทางเศรษฐกิจของพวกเจ้าที่ดินใหญ่ลงด้วย การดำเนินงานของพวกฮุค ก้าวไกลยิ่งกว่าของเวียดมินห์หรือของเอ็มพีเอเจเอ ในมลายูไปมาก ทั้งนี้เพราะเวียดมินห์นั้น ถูกระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสคอยขวางอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนเอ็มพีเอเจเอของมลายู ก็มีอุปสรรคด้านการแบ่งพวกแบ่งกลุ่มระหว่างชาวจีนและชาวมาเลย์ เมื่อถึงตอนปลายปีค.ศ.1944 พวกฮุคเข้าควบคุมส่วนใหญ่ของลูซอนตอนกลางได้โดยไม่มีฝ่ายใดโต้แย้ง พวกฮุคยังทำลายอิทธิพลของญี่ปุ่นในที่อื่น ๆ ในฟิลิปปินส์ด้วยเช่นกัน และได้

Philippines, Berkeley, 1977; และ Greg Lockhart, ***Nation in Arms: The Origins of the People's Army of Vietnam,*** Sydney, 1989. Cf. Charles Cruickshank, ***SOE in the Far East,*** Oxford, 1983.

ช่วยเหลือสหรัฐอเมริกาอย่างมาก ในการพิชิตประเทศกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ในท้ายที่สุดแล้ว เราอาจต้องกล่าวถึงสยาม “ซึ่งมิได้ถูกยึดครอง” ฝ่ายซ้ายของสยาม อันมีปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ คอยติดต่อกับขบวนการเสรีไทยนอกประเทศอยู่ และหลังจากที่ จอมพล ป. ถูกบีบให้ลาออกไปในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1944 แล้ว ฝ่ายซ้ายก็ยังควบคุมรัฐบาลของควง อภัยวงศ์ก่อนเป็นอันดับแรก และรัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ในเวลาต่อมา ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเป็นอดีตผู้นำของเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา และขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1945

แม้ว่ากองทัพที่ต่อต้านญี่ปุ่นจะได้รับยุทธปัจจัยจากฝ่ายสัมพันธมิตร และสามารถสถาปนาการควบคุมบริเวณชนบทได้ในบางส่วน แต่องค์กรซึ่งมีฐานอยู่ในชนบทและมีคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำส่วนใหญ่เหล่านี้ ก็มีปริมาณมากอย่างที่พวกอเมริกัน อังกฤษและจีน ไม่เคยคะเนถึงมาก่อนเลย เราได้กล่าวแล้ว ถึงความไม่ไว้วางใจที่พวกก๊กมินตั๋งมีต่อพวกเวียดมินห์ ในทำนองเดียวกัน ผู้บัญชาการทหารฝ่ายสัมพันธมิตรที่ปฏิบัติการอยู่ใน “ซีแอ็ค” (SEAC -- กองบัญชาการภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) และในสมรภูมิฟิลิปปินส์ ก็คลางแคลงใจกับความวางใจได้และความตั้งใจของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล ของพม่า ของกองทัพเอ็มพีเอเจเอของมลายู และของสุคบาลาฮับ ซีแอ็คระมัดระวังที่จะไม่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มต่อต้านเหล่านี้ให้มากมายนัก แม้ว่า ในเรื่องการใช้ประโยชน์นี้ เป็นด้วยความจำเป็นของเมานท์แบ็ตเทน รวมทั้งเพราะโดยลักษณะนิสัยแล้ว เมานท์แบ็ตเทนมีแนวโน้มที่จะให้การผ่อนปรนมากกว่าแม็คอาเธอร์ เมานท์แบ็ตเทนยอมรับข้อเสนอการให้ความร่วมมือของออง ซาน และนายทหารของเมานท์แบ็ตเทน ก็มีการลักลอบติดต่อกับกองกำลัง เอ็มพีเอเจเอ ของชินเป็งอยู่เช่นกัน ส่วนแม็คอาเธอร์นั้นกลับล้อมจับพวกฮุคไว้ ทั้ง ๆ ที่พวกฮุคแท้ ๆ ที่เป็นฝ่ายดำเนินการต่อต้านญี่ปุ่นด้วยความเหนื่อยยากอย่างที่สุด พวกฮุคบาลาฮับก็เหมือนกับพวกกาติปูนานในค.ศ.1898 คือไม่สามารถขัดขวางการรุกรานของอเมริกันได้ เมื่อแม็คอาร์เธอร์กลับเข้ามา เขาได้จัดการยุบองค์กรของฮุคและสั่งจำคุก หลุยส์ ตารุค ในทันที แม้ว่าในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นนี้มีทีท่าว่าจะเตรียมเข้ายึดอำนาจ และอันที่จริงแล้ว ก็ควบคุมบางบริเวณอยู่แล้ว ทว่ากองทัพมิได้อยู่ในฐานะที่จะขัดขวางมิให้ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้ามายึดครองภูมิภาคนี้ได้ อันที่จริงแล้ว บรรดาผู้นำของพวกฮุคต่างหวังที่จะมีสิทธิมีเสียงเพิ่มขึ้นในโลกหลังสงคราม ด้วยการอำนวยความสะดวกให้แก่การเข้ายึดครองอีกครั้งหนึ่ง และเป็นที่กระจ่างชัดว่า อิทธิพลของฮุค ต่อครรลองการกลับคืนมาของพวกยุโรป เป็นสิ่งที่โดดเด่นเสียยิ่งกว่าคุณประโยชน์ที่พวกแนวที่ห้ากระทำให้แก่การบุกของญี่ปุ่นในช่วงค.ศ.1941-1942 เสียอีก

ทั้งการร่วมมือและการต่อต้านญี่ปุ่น ต่างก็มิได้รางวัลตอบแทนตามที่คาดหวังด้วยกันทั้งคู่ โชคชะตาของนักลัทธิชาตินิยม ขึ้นอยู่กับปริมาณความช่วยเหลือที่พวกเขาได้รับจากภายนอก และระดับความสนับสนุนที่พวกเขาได้รับภายใน หากขาดหรือขจัดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไปเสีย โชคชะตาก็สามารถอับเฉาลงได้ การอุปถัมภ์จากมหาอำนาจนั้นโดยตัวของการอุปถัมภ์เอง มิได้มีความสำคัญมาก

เพียงพอที่จะรับประกันความสำเร็จของพรรคได้ ทว่าการต่อต้านของมหาอำนาจ สามารถขัดขวางความก้าวหน้าของพรรคได้ ในอีกทางหนึ่ง กิจกรรมตามแนวความคิดชาตินิยม ก็มิได้เป็นตัวกำหนดผลของยุทธการในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1942 กับช่วงค.ศ.1944-1945 แม้ว่ากิจกรรมจะมีผลกระทบต่อลักษณาการของการปกครองของญี่ปุ่นและการพิชิตดินแดนกลับคืนมาอีกครั้งของฝ่ายสัมพันธมิตร การเข้าพวกและภักดีกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ผันผวนเปลี่ยนแปรได้ง่าย เนื่องจากนักลัทธิชาตินิยมกระวนกระวายกับการแยกตัวออกห่างจากผู้ให้การสนับสนุนตน มากเท่า ๆ กับที่พวกสนับสนุน มีความโน้มเอียงที่จะเขี่ยพวกเขาทิ้งไปเสีย

ในขณะที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การบุกและยึดครองของญี่ปุ่น ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้พลิกคว่ำลงและปั่นป่วนไปหมดนั้น[11] แต่การพิจารณาถึงเนื้อแท้ ระดับ และความถาวรของการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ ทั้งหมดทั้งปวงแล้วมุมมองจะแตกแยกกันไปคนละทาง มีคนจำนวนมากตัดสินว่า เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ภาพลักษณ์ต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันอย่างเด่นชัด ก็กระตุ้นให้ต้องหันมาให้ความเอาใจใส่ ภาพลักษณ์หนึ่ง เป็นภาพของยุคมืดแห่งความป่าเถื่อน ที่มาทำให้การสืบทอดการปกครองอาณานิคม “โรมัน” สิ้นสลายลง อีกภาพลักษณ์หนึ่ง เป็นรุ่งอรุณของยุคใหม่ ที่นำมาซึ่งชัยชนะของหลักการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติ ในอีกทางหนึ่ง ผู้ที่ไม่สู้มีแนวโน้มที่จะตื่นตระหนกกับการระเบิดครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้น และพอใจต่อการตีความที่เน้นว่าเป็นพัฒนาการอันต่อเนื่องแม้ว่าจะไม่เสมอต้นเสมอปลายก็ตาม ผู้อยู่ในฝ่ายนี้คอยระลึกถึงแบบแผนและลักษณะเฉพาะตัวที่ฝังรากลึกอยู่ในอดีตของภูมิภาคนี้อยู่เสมอ ในยามที่พวกเขาประเมินถึงสิ่งซึ่งจะว่าไปแล้ว ก็เป็นเพียงแค่บทสั้น ๆ บทหนึ่งในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับฐานะของชาวยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น หายนะทางทหารในช่วงค.ศ.1941-1942 สร้างความอัปยศอย่างลึกซึ้ง เช่นเดียวกับที่สร้างความเสียหายในด้านวัตถุ ยิ่งกว่านั้น การบุก การยึดครองและความปราชัยของญี่ปุ่นในท้ายที่สุด ยังสร้างความเสียหายให้แก่สภาวะต่าง ๆ ที่เคยมีความสำคัญอย่างถึงรากฐาน ต่อพลังชีวิตของระบอบอาณานิคมแบบเก่า ความโดดเดี่ยวจากนานาชาติและดุลยภาพทางเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้มลายไปแล้ว โครงสร้างของการปกครองถูกกัดกร่อนทำลายลง และความสัมพันธ์ทางการเมือง ก็มีลักษณะตึงเครียดมากยิ่งขึ้น กล่าวสั้น ๆ เหตุการณ์ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1945 นำความไร้เสถียรภาพมาสู่ทุกประเทศของ ภูมิภาค สภาพการณ์แวดล้อมของเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 จึงมิได้แสดงนิมิตหมายที่

---

[11] เรื่องราวที่บันทึกไว้ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับสมัยนั้น มีอ้างถึงอยู่ ใน Chin Kee Onn, ***Malaya Upside Down,*** Singapore, 1946.

ดีแก่การฟื้นฟูระบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ ความวิปริตคลาดเคลื่อน ลึกล้ำและกว้างขวางเสียจนกระทั่งเมื่อมาถึงขณะนี้ เครือข่ายความร่วมมือช่วยเหลือ รวมทั้งฐานโครงสร้างของรัฐครั้งก่อนที่จะตกเป็นอาณานิคม เสียกระบวนรวนเรไปหมด นอกจากนี้ ความเรียกร้องต้องการของสงครามโลก ยังส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อความสามารถของชาวยุโรป ที่จะกู้ดินแดนอาณานิคมของตนกลับคืนมาได้ ทั้งนี้ มิใช่เฉพาะเพียงผลกระทบจากยุทธการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งเดียวเท่านั้น เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การฟื้นฟูการปกครองอาณานิคม คงไม่สามารถเป็นไปได้ หากยุโรปไม่สำแดงแสนยานุภาพในด้านกำลังคน วัตถุและการทหาร ในระดับที่ใหญ่โตกว้างขวางยิ่งกว่าที่ตนเคยจำเป็นต้องสำแดงให้เห็นมาก่อน หรือการฟื้นฟูการปกครองอาณานิคมคงไม่อาจเป็นไปได้เช่นกันหากยุโรป ไม่อยู่ในฐานะที่พร้อมจะเข้าบัญชาการในฉับพลัน ในสภาวการณ์ของโลกยุคหลังสงคราม ที่ยากจนค่นแค้นลงเช่นนี้

เมื่อพิจารณาผลกระทบที่สงครามครั้งนี้มีต่อจักรวรรดิอาณานิคมแล้ว เราไม่ควรมุ่งเน้นแต่เฉพาะที่ “บริเวณรอบนอก” เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยไม่คำนึงถึงเมืองแม่ในยุโรป การสูญเสียอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำลายการวางท่าของชาวยุโรปในการเป็นเจ้าจักรวรรดิเพื่อครอบครองดินแดนส่วนอื่น ๆ ของโลก ในทำนองเดียวกันสงครามในซีกโลกตะวันตก ก็สร้างผลกระทบอย่างสำคัญต่ออนาคตของชาวยุโรปในซีกโลกตะวันออกด้วย สงครามทำให้เศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ ในยุโรปอ่อนแอลง ซึ่งเป็นการลดสมรรถนะของรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ ที่จะดำเนินบทบาทความเป็นเจ้าจักรวรรดิ ทว่าตรงกันข้ามกับสภาพความน่าจะเป็นอย่างน่าประหลาดก็คือ สภาวะที่เกิดขึ้นกลับเพิ่มความมุ่งมั่นของรัฐ ยุโรป ที่จะรื้อฟื้นจักรวรรดิในโพ้นทะเลของตน เพื่อชดเชยกับความเสียหายที่เกิดแก่ทรัพย์สินและเกียรติภูมิของชาติ ดังนั้นยุคที่ญี่ปุ่นเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมิได้หยุดยั้งจักรวรรดิยุโรปไปตลอดกาล และในช่วงเวลาภายหลัง ค.ศ.1945 มีความเพียรพยายามอย่างคึกคักเข้มแข็ง ในอันที่จะยืนหยัดอิทธิพลของยุโรปในภูมิภาคนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็ไม่ถึงกับล้มเหลวอย่างสมบูรณ์

แนวคิดที่ว่าช่วงเวลานี้เป็นหลักหมายของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบจักรวรรดิที่สำคัญ หรืออีกนัยหนึ่ง จุดพลิกผันของฐานะทางความสัมพันธ์ของชาวยุโรปและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สภาวะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นในผลงานการศึกษาพิเคราะห์ขบวนการชาตินิยมต่าง ๆ ผลงานเหล่านี้ให้อรรถาธิบายซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ผู้นำและการจัดระบบองค์กรที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นว่า ความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีต่อภูมิภาคมิได้มีสัดส่วนสัมพันธ์กับช่วงความยาวของระยะเวลานั้นเลย ในทางกลับกัน ยังมีผู้เขียนคนอื่น ๆ ที่เน้นให้เอาใจใส่เรื่องระดับความต่อเนื่องที่ยังคงมีอยู่อย่างมาก เช่นในกิจกรรมด้านการเมืองของชนพื้นถิ่นและในพัฒนาการของรัฐ ผู้เขียนในแนวนี้อ้างว่า ญี่ปุ่นได้ริเริ่มกระทำการใหม่ ๆ เพียงไม่กี่อย่าง และ

มิได้สร้างผลกระทบที่คงทนถาวรเหลือไว้ในดินแดนเหล่านี้สักเท่าไรนัก[12] ทว่าในบทนี้ เราได้เน้นถึงความสับสนอย่างแท้จริงที่รุมล้อมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ตลอดช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1941 ถึงค.ศ.1945 ซึ่งต่างจากการตีความทั้งสองแง่ที่กล่าวมาข้างต้น – คือแง่ที่เสนอแนะว่าเป็นช่วงที่แยกขาดโดยสิ้นเชิงจากแนวทางที่เป็นมา กับอีกแง่หนึ่ง คือความก้าวหน้าที่มีสืบเนื่องเรื่อยมา – แน่นอนว่า เมื่อมาถึงจุดหนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวยุโรปซึ่งกลับเข้ามาได้ประสบ เป็นการชวนเชิญให้นักชาตินิยมทั้งหลาย ประกาศตนอย่างท้าทายยิ่งขึ้น เมื่อนักชาตินิยมเหล่านี้เผชิญกับความพยายามของชาวยุโรปที่จะรื้อฟื้นระบอบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ ถ้าจะว่าไปแล้ว การแสดงอำนาจบาตรใหญ่ทั้งหลายทั้งปวงของชาวยุโรปนั้น ชวนให้คิดได้ว่า รังแต่จะมีผลเสีย เพราะยิ่งเป็นการยั่วยุให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปฏิบัติการต่อต้านในแบบเดียวกันแท้ ๆ กับที่มหาอำนาจตั้งใจใช้อำนาจบาตรใหญ่เช่นนั้น มาเป็นเครื่องยับยั้งพวกเขา ทว่าหายนะของสงคราม เพิ่มความยุ่งยากให้แก่นักชาตินิยมด้วยเช่นกัน หายนะของสงครามลิดขั้นบันไดที่นักชาตินิยมหวังจะใช้ปีนออกไปเสียหลายขั้น และทำลายปราการที่พวกเขาใฝ่ฝันที่จะเข้ายึด ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากเหตุร้ายที่วุ่นวายนี้ ทำให้มีผู้แข่งขันแย่งชิงอำนาจเพิ่มขึ้นมาเป็นทวีคูณ โอกาสลู่ทางของการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ จึงกระจัดกระจายพลัดพรายไปเสียเปล่า ๆ เพราะการต่อสู้กันเองภายใน การแข่งขันดำเนินต่อไป แต่ในท่ามกลางความอลหม่านภายหลังการยอมจำนนของญี่ปุ่นนั้น ตัวผู้ชนะและผู้แพ้ที่พอจะมองเห็นได้มีอยู่เพียงไม่กี่รายเท่านั้น

---

[12] อาทิเช่น ในผลงาน Alfred W. McCoy, ed., ***Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,*** New Haven, 1980, ได้มีการพิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ถึงการที่เอช.เจ. เบนด้า กล่าวเน้นถึงความสำคัญของยุคที่ญี่ปุ่นเรืองอำนาจ (เบนด้ากล่าวเน้นเรื่องนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง ***The Crescent and the Rising Sun*** และในผลงานที่มีชื่อเรื่องว่า “The Japanese Interregnum in S.E. Asia” ใน Grant K. Goodman, comp., ***Imperial Japan and Asia. A Reassessment,*** New York: Occasional Papers of the East Asia Institute, Columbia University, 1967)

การฟื้นฟูระบอบอาณานิคมและการต่อสู้เพื่อเอกราช ระหว่างค.ศ.1945-1948

การวางแผนงานอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงคราม ระหว่างค.ศ.1942-1945

ชาติยุโรปเริ่มร่างแผนพื้นฟูจักรวรรดิของตน เกือบจะในทันทีที่สูญเสียจักรวรรดินั้นไป ชาติยุโรปวางแผนด้วยการประเมินผลประโยชน์ที่พวกเขามีอยู่ร่วมกัน และผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละชาติ และโดยอาศัยการคะเนถึงอนาคตของภูมิภาคนี้ สิ่งสำคัญที่กำหนดลักษณะของการวางแผนงานเพื่อพื้นฟูอาณานิคม มีอยู่สองปัจจัย ปัจจัยแรกได้แก่คุณค่าของอาณานิคมในดินแดนโพ้นทะเล และปัจจัยที่สองได้แก่ สมรรถนะในการขนถ่ายสิ่งที่มีค่าจากดินแดนอาณานิคมเหล่านั้นออกมาใช้ ในสมัยก่อนสงคราม อินโดจีนกับอินโดนีเซีย กอปรขึ้นเป็นแกนกลางของจักรวรรดิในดินแดนโพ้นทะเลของฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์และรัฐบาลพลัดถิ่นของสองประเทศนี้ มิได้มีข้อกังขาแต่อย่างใด ในเรื่องความสำคัญที่อาณานิคมดังกล่าว มีต่อการฟื้นฟูสภาวะของชาติ นโยบายอาณานิคมของเดอโกลล์กำหนดให้มุ่งไปสู่การสถาปนาอำนาจของฝรั่งเศสขึ้นใหม่ ในโลกหลังสงคราม ในขณะที่อัตลักษณ์รวมทั้งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของฮอลแลนด์ ซึ่งกำลังตกอับอยู่ในขณะนี้ ได้รับการหล่อเลี้ยงจากอีสอินดีสต์มานานถึงสามร้อยห้าสิบปีไปแล้ว อาณานิคมของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นตรงกันข้าม คืออยู่ ณ บริเวณขอบนอกของระบบจักรวรรดิ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อินเดีย ถึงกระนั้นก็ตาม เชอร์ชิลล์ก็มิได้ ปกปิดเป็นความลับแต่อย่างใด ในข้อที่ว่า เขาเชื่อว่า การกู้สิงคโปร์กลับคืนมาเป็น “เป้าหมายสูงสุดของอังกฤษในสมรภูมิอินเดียและตะวันออกไกลทั้งหมด...เป็นรางวัลตอบแทนอย่างเดียวที่จะฟื้นฟูเกียรติภูมิของอังกฤษในย่านนี้”[13]

แม้จะมองเห็นได้ชัดว่าชาติยุโรปยังไม่หมดความตั้งใจที่จะปกครองคนที่มิได้เป็นชาวยุโรป แต่ในปีค.ศ.1942 ก็ยังไม่เป็นที่แน่นอนว่า ชาติยุโรปจะทำให้ความตั้งใจของตนเป็นความจริงขึ้นมาด้วยวิธีการอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการฟื้นฟูอาณานิคมของอังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อนข้างขึ้นอยู่กับแสนยานุภาพของสหรัฐ ซึ่งมีประธานาธิบดีที่เชื่อว่า ยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม สิ้นชีพลงแล้ว บรรยากาศของความไม่ไว้วางใจ อันเกิดจากประเด็นปัญหาอาณานิคมสอดแทรกอยู่ในหมู่ประเทศมหาอำนาจที่เป็นพันธมิตรยิ่งใหญ่ระหว่างกันในยามสงคราม อเมริกันมีแนวโน้มที่จะมองว่าระบอบอาณานิคมของยุโรป เป็นเครื่องหมายบ่งชี้ถึงสังคมที่เสื่อมทราม เป็น

---

[13] อ้างใน John Darwin, *Britain and Decolonisation. The Retreat from Empire in the Postwar World,* London, 1988, 42.

อุดมการณ์ที่ชักนำไปในทางที่ผิด ทั้งนี้ เพราะระบอบอาณานิคมขัดขวางหนทางของหลักอัตวินิจฉัย หรือการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติ อเมริกันยังมองว่า ระบอบอาณานิคมเป็นอุปสรรค ที่ขัดขวางวิถีของอเมริกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้าของอเมริกัน “ความนิยมแนวทางจักรวรรดิ” ของอังกฤษนี้ สร้างความขุ่นเคืองให้แก่อเมริกันมากเป็นพิเศษในช่วงทศวรรษ 1930 และการต่อต้าน ลัทธิจักรวรรดินิยมของสหรัฐ ก็เพ่งเล็งที่ประวัติความเป็นเจ้าจักรวรรดิของอังกฤษ ทว่าดัตช์และ ฝรั่งเศส ก็มิได้ปลอดพ้นจากการตรวจตราของอเมริกันในเรื่องนี้ สำหรับชาติยุโรปนั้น พวกเขามิได้ แยแสกับคำวิจารณ์เรื่องอาณานิคม โดยอย่างดีที่สุด ก็เห็นว่าเป็นคำวิจารณ์อย่างคนไร้เดียงสา หรืออย่าง เลวที่สุด ก็เห็นว่าเป็นคำวิจารณ์ที่มุ่งร้ายแก่พวกตน ชาติยุโรปเห็นว่า การตั้งตนเป็นผู้สอนศีลธรรมของ อีกฟากหนึ่งของมหาสมุทรแอตแลนติค และโครงการสำเร็จรูปทั้งหลายนั้น ไม่อาจปกปิดความเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนตนของพวกอเมริกันไปได้ ทั้งการกระทำและโครงการพวกนั้น ก็มิได้เป็นคุณูปการที่ สร้างสรรค์ แก่การแก้ไขปัญหาอาณานิคมที่มีความยุ่งยากซับซ้อนยิ่งขึ้นเป็นอันมากได้ อังกฤษหลัก แหลมที่จะกล่าวชี้ขึ้นอย่างได้จังหวะในตอนนี้ว่า อเมริกันเอง ก็มีความรับผิดชอบในเรื่องอาณานิคมอยู่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแปซิฟิคอยู่เช่นกัน ความรับผิดชอบซึ่งในช่วงค.ศ.1941-1942 อเมริกัน ล้มเหลวที่จะปฏิบัติตามหน้าที่อันควรอย่างน่าประหลาด

วิธีคิดที่แตกต่างกัน ในการพิจารณาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับลัทธิจักรวรรดินิยมของชาติยุโรป เป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน อาทิเช่นการตีความกฎบัตรแอตแลนติคที่ออกมาเดือนสิงหาคม ค.ศ.1941 ซึ่งเป็นการตีความที่แยกกันไปคนละทางของอังกฤษและอเมริกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน มาตราที่ 3 ซึ่งรับรอง “สิทธิของประชาชาติทั้งมวล ที่จะเลือกดำเนินชีวิตภายใต้การปกครองในรูปแบบ ใด ๆ” ความแตกต่างเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อการกำหนดแนวทางของปฏิบัติการทางทหาร เนื่องจาก เชอร์ชิลยึดมั่นตามคำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อจักรวรรดิอังกฤษ อเมริกันจึงอยู่ในฐานะที่จะระแวงได้ อย่างเต็มที่ว่า เชอร์ชิลมิได้มุ่งดำเนินการเพื่อเป้าหมายสงครามของฝ่ายสัมพันธมิตรอย่างเต็มที่ เชอร์ชิล ยังถูกกล่าวหาด้วยว่า หน่วงเหนี่ยวการเปิดแนวรบที่สองในยุโรป ให้เนิ่นช้าออกไปจนกระทั่ง สภาวการณ์เหมาะสมแก่การปกปักรักษาจักรวรรดิของอังกฤษเสียก่อน ในสมรภูมิเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ก็เช่นกันนายพลสทิลเวลล์ ซึ่งเป็นผู้ช่วยชาวอเมริกันของเมานท์แบ็ตเทนนั้น เป็นพวกกลัวอังกฤษ อย่างร้ายแรง และแผนปฏิบัติการรบหลายแผน (เป็นต้นว่าแผนปฏิบัติการรบคัลเวอริน ค.ศ.1944) ต้อง ชะงักลงอย่างคาราคาซังเพราะความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษและอเมริกัน ในขั้นปิดท้ายของ สงคราม รัฐบาลสหรัฐ ซึ่งใคร่จะปฏิบัติต่อฝรั่งเศสในฐานะมิตรประเทศ มิใช่ประเทศพันธมิตร ได้นำ อุปสรรคสารพัดอย่างเข้ามา เพื่อขัดขวางมิให้หน่วยฝรั่งเศสเสรี เข้ามามีส่วนร่วมในการรบเพื่อยึดอิน โดจีน ความระแวงพวกนี้ ลามไปถึงการวางแผนร่วมสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามด้วย ในช่วงค.ศ.1942-1943 รูสเวลต์ (พูดเหมือนวูดโรว์ วิลสัน ในขั้นสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ 1) ได้ กล่าวสนับสนุนให้ก่อตั้งสิ่งที่เป็นทำนองสภาพิทักษ์ของนานาชาติขึ้น เพื่อดูแลดินแดนที่เคยเป็นอาณา

นิคมมาก่อนใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในนามอาณาประชาราษฎรในอาณานิคมเหล่านั้น ฝรั่งเศสและดัตช์ คงปราศจากพลังที่จะต้านทาน หากว่าไวท์เฮาส์* ดึงดันให้ดำเนินตามแผนการดังกล่าว ในขณะที่ในบางวงการในไวท์ฮอลล์** ก็กลัวกันว่า แม้กระทั่งอังกฤษ ก็อาจถูกผลักดันไปกระทั่งถึงจุดที่จะต้องนำสิทธิในอาณานิคมของตน ไปเซ่นสังเวย "ความสัมพันธ์พิเศษ" ระหว่างอังกฤษ-อเมริกันเสียแล้ว[14]

การณ์ปรากฏออกมาว่า การต่อต้านจักรวรรดินิยมของอเมริกัน บรรเทาเบาบางลงเมื่อลู่ทางของสันติภาพใกล้เข้ามา ความเร่าร้อนของอเมริกัน มอดลงไปกับการถึงแก่อสัญกรรมของประธานาธิบดีรูสเวลต์ในเดือนเมษายน ค.ศ.1945 ยิ่งไปกว่านั้น ขณะที่กองกำลังของอเมริกัน เร่งเดินทางข้ามมหาสมุทรแปซิฟิคในช่วงค.ศ.1943-1945 นั้น สหรัฐก็กวาดหมู่เกาะใหม่ ๆ (เช่นหมู่เกาะมาเรียนาส์และมาร์แชล) ไปครอง อย่างไม่เต็มใจที่จะปล่อยให้หลุดมือไป นอกจากนี้แล้ว คำเรียกร้องเรื่องการเป็นตำรวจโลก และความมีใจเอนเอียงที่เหลืออยู่บ้างของอเมริกัน ที่จะกลับไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวยังซีกโลกของตน ก็เกื้อหนุนให้เกิดความไม่ยินดียินร้ายมากยิ่งขึ้นในวอชิงตัน ในเรื่องการฟื้นฟูเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "ที่เป็นอาณานิคม" เมื่อการสู้รบสิ้นสุดลง เราไม่ควรที่จะคาดหมายว่า การที่สงครามเย็นมาถึงเอเชียในอีกหลายปีให้หลัง จะเป็นเหตุให้อเมริกันเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปอย่างมากมายเหลือล้น ทั้งทัศนคติที่อเมริกันมีต่อระบอบอาณานิคมของยุโรปและต่อความมั่นคงในภูมิภาค กระนั้นก็ดี ผู้วางนโยบายทางการทหารของอเมริกัน ก็ได้ยอมรับในภายหลังว่า สภาพความปั่นป่วนวุ่นวายในหลาย ๆ ภูมิภาคของโลก (รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) หากแก้ไขให้กลับไปสู่ระเบียบแบบแผนของระบอบอาณานิคมที่ดูเหมือนว่าจะมั่นคง จะสนองผลประโยชน์ด้านยุทธศาสตร์ของสหรัฐ ได้ดียิ่งกว่าการสถาปนารัฐชาติใหม่ ๆ ที่มีความอ่อนแอเปราะบางในส่วนลึกขึ้นมา ข้อพิจารณาอย่างหนึ่งในเรื่องนี้ คือโอกาสความเป็นไปได้ ที่รัฐบาลอาณานิคมทั้งหลาย ซึ่งขาดแคลนเงินทุนจากประเทศเมืองแม่อย่างหนักหน่วง และหิวกระหายที่จะได้เงินลงทุนของอเมริกันในช่วงหลังสงคราม เพื่อใช้ฟื้นฟูดินแดนที่เสียหายวายวอดไปนั้น เรื่องนี้อาจให้ผลประโยชน์แก่ธุรกิจของอเมริกัน ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลสหรัฐยังยอมรับว่า ในท้ายที่สุดแล้ว สหรัฐเองจะเดือดร้อนเสียหายหนักหน่วงอย่างที่จะยอมให้เกิดขึ้นไม่ได้ หากว่าสหรัฐสร้างศัตรูอย่างเดอโกลล์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำอย่างเชอร์ชิลล์ ซึ่งเป็น

---

* White House --ทำเนียบขาว--รัฐบาลสหรัฐ

** Whitehall รัฐบาลอังกฤษ

[14] สำหรับการพิจารณาตรวจสอบอย่างละเอียดเกี่ยวกับความไม่ลงรอยกันระหว่างอังกฤษ-อเมริกันในเรื่องจักรวรรดิ ให้ดู Christopher Thorne, ***Allies of a Kind: The United States, Britain and the War against Japan, 1941-1945,*** London, 1978, และ Wm Roger Louis, ***Imperialism at Bay 1941-1945: The United States and the Decolonization of the British Empire,*** Oxford, 1977.

นักจักรวรรดินิยมอย่างแก้ไม่หาย หรือที่ร้ายแรงยิ่งกว่านั้น คือทำลายชื่อเสียงของผู้นำสัมพันธมิตรระดับนั้น ประการสุดท้าย สหรัฐยอมลดความเป็นปฏิปักษ์กับจักรวรรดิยุโรปลงไป เมื่อชาวอเมริกันยอมปล่อยให้ตนเองได้รับการชักจูงให้เชื่อว่า ชาติยุโรปกำลังเปลี่ยนแปลงแก้ไขอุดมการณ์ของพวกเขาอยู่ และกำลังปฏิรูปโครงสร้างของจักรวรรดิของพวกเขาเสียใหม่

ด้วยเหตุผลเหล่านี้ แม้ว่าหลังสงครามแล้ว ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมจะต้องถูกนานาชาติ โดยองค์การสหประชาชาติ พิจารณาตรวจสอบอย่างละเอียดถี่ถ้วนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (และจะยิ่งถูกตรวจสอบมากขึ้นไปเป็นลำดับ เมื่อประเทศในแอฟริกาและเอเชีย เข้ามาเป็นสมาชิกในองค์การนี้มากขึ้น) และแม้ว่าความอยู่รอดของระบอบการปกครองแบบอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม จะขึ้นอยู่กับความยินยอมของสหรัฐ (หากว่าไม่ถึงขั้นได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง) แต่การตำหนิติเตียนของอเมริกันก็คลายความร้อนแรงลงไป ดังจะเห็นว่า ในที่ประชุมที่ยัลต้าในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1945 แม้ที่ประชุมจะได้กำหนดกลไกของความรับผิดชอบอย่างใหม่ ให้แก่องค์การสหประชาชาติเพื่อใช้ในการกำกับดูแลการปกครองดินแดนบางแห่งในแอฟริกา ที่อยู่ในความพิทักษ์ขององค์การนี้ พร้อมกับยืนยันหลักการของกฎบัตรแอตแลนติคอีกครั้งหนึ่ง แต่ในเวลาเดียวกันที่ประชุมก็ยกเลิกข้อเรียกร้องให้โอนอาณานิคมทั้งหลายเข้ามาอยู่ในความดูแลของนานาชาติโดยรวม

ดังนั้น ในช่วงสามปีครึ่งที่ถูกอัปเปหิไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกอเมริกัน อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างพิจารณาบทบาทของตนเองในภูมิภาคนี้ ในบรรยากาศของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่กระนั้น ก็ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันด้วย ในระยะแรก การวางแผนทุกอย่าง มีขึ้นภายในกรอบงานการทหาร ทว่าผู้วางนโยบายมองไกลไปจากความจำเป็นเพื่อการบุกรุก การเข้ายึดครองใหม่อีกครั้งหนึ่ง และการใช้ทหารเข้าปกครองให้ประสบความสำเร็จด้วยดี โดยผู้วางนโยบายมองไปถึงเป้าหมายระยะยาวของการปกครองของพลเรือนด้วย

แม้ว่าอังกฤษจะรีบเร่งออกจากพม่าไปในค.ศ.1942 แต่อังกฤษก็ได้ร่างแผนการเพื่อรื้อฟื้นการปกครองแบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ไว้ด้วยความมั่นใจ ข้าหลวงเรจินัลด์ ดอร์แมน-สมิธ ตั้งกองบัญชางานพลัดถิ่นขึ้นที่ซิมลา โดยได้รับการสนับสนุนจากคณะเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษ ซึ่งอพยพออกจากพม่าเมื่อญี่ปุ่นยาตราทัพเข้ามา และที่ซิมลานี้เอง มิใช่ที่ลอนดอน ที่อังกฤษตระเตรียมการส่วนใหญ่เพื่อยึดครองพม่าใหม่อีกครั้งหนึ่ง การแยกพม่าออกจากอินเดียและการเริ่มต้นวางระบบรัฐมนตรี ในค.ศ.1937 เพิ่มพูนขึ้นจนเบี่ยงเบนอย่างพลิกผันไปจากนโยบายที่อังกฤษกำหนดไว้ให้แก่พม่า กล่าวคือ ผู้วางแผนการในยามสงคราม ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของพม่า มิใช่การสร้างความก้าวหน้าทางด้านการเมือง ผลก็คือ ข้อเสนอต่าง ๆ ที่ประกาศออกมาในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1945 -- ภายหลังจากอังกฤษเข้ายึดครองพม่าได้ใหม่อีกครั้ง และหลังจากที่ได้ชัยชนะในยุโรปแล้ว แต่ทว่าสงครามใน

เอเชีย ดูท่าว่ายังต้องดำเนินต่อไปอีกปีหนึ่งหรือสองปีนั้น—เป็นข้อเสนอที่เพียงแต่รักษาโอกาสลู่ทางที่อังกฤษจะมีสถานภาพเป็นฝ่ายปกครองพม่าในท้ายที่สุด (นั่นคือให้พม่ามีการปกครอง ตนเองอยู่ภายในเครือจักรภพอังกฤษ ซึ่งเป็นความตั้งใจที่อังกฤษมีต่ออินเดียอยู่ในขณะนั้นเช่นกัน) ถึงอย่างไร เอกสารปกขาวนี้ ก็ถอยหลังเลยไปจาก "*สถานะเดิม เช่นเมื่อก่อนเกิดสงคราม*" ไปอีก เนื่องจากเอกสารนี้คิดคะเนที่จะระงับ "ระบบรัฐมนตรี" ตามที่คิดไว้ในค.ศ.1937-1942 ไว้ก่อน โดยจัดการให้ประเทศนี้ อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงของเจ้าหน้าที่อังกฤษไปจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1948 และอนุญาตให้ชนชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในบริเวณที่กำหนด ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของอังกฤษ ไปจนกว่าชนชาติเหล่านี้เป็นผู้เลือกเองที่จะรวมตัวเข้ากับ "ดินแดนพม่าที่แท้" กล่าวสั้น ๆ แผนการในช่วงสงครามที่วางไว้แก่พม่านั้น มุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูอำนาจและผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษ ทว่าทำให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรมขึ้นมา ด้วยการอ้างโยงไปถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของดินแดนพม่าและชาวพม่า

การตระเตรียมการของอังกฤษสำหรับพม่าและภูมิภาคมลายู ในสมัยหลังสงคราม ดำเนินตามครรลองที่ต่างกัน สภาวการณ์แวดล้อมในระหว่างที่อังกฤษวางนโยบายให้กับบริติชมาลายาและบอร์เนียว แตกต่างออกไปมาก อีกทั้งวิธีการวางแผนเอง ก็มีลักษณะถอนรากถอนโคนมากยิ่งกว่าในกรณีของพม่าอย่างมากมาย ในมลายูและบอร์เนียวเจ้าหน้าที่อาณานิคมที่หนีไปได้สำเร็จ โดยไม่ถูกญี่ปุ่นกักขังไว้ มีจำนวนน้อยกว่าเจ้าหน้าที่ของพม่า ทางกระทรวงอาณานิคม (และฝ่ายวางแผนมลายูและบอร์เนียว) ในลอนดอน จึงช่วงชิงอำนาจในการดำเนินการไว้ ผลลัพธ์ก็คือ การเบี่ยงเบนในแบบเริ่มต้นใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างอำนาจการปกครองดินแดนของอังกฤษให้แข็งแกร่งและอำนวยให้เกิดการพัฒนาเศษฐกิจในภูมิภาคนี้ และในท้ายที่สุด นำไปสู่การก่อตั้งชาติ (หรือหลาย ๆ ชาติ) ที่มีการปกครองตนเอง ขึ้นจากสังคมพหุภาพในภูมิภาค "มาเลเซีย" ขั้นตอนแรก ๆ ตามครรลองนี้ ดำเนินการตั้งแต่ในช่วงที่สงครามยังไม่สงบ กล่าวคือ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1944 คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบแก่ข้อเสนอต่าง ๆ ซึ่งอันดับแรก คือเรื่อง "สหภาพมลายู" อันประกอบด้วยรัฐมลายูที่อยู่ในคาบสมุทร กับอดีตอาณานิคมย่านช่องแคบ (สเตรท เซทเทิลเมนท์) อันประกอบด้วยปีนังและเมละกา ข้อเสนออันดับที่สอง เป็นเรื่องการปกครองอาณานิคมคราวน์โคโลนีในสิงคโปร์ ซาราวักและบอร์เนียวเหนือ และประการที่สาม ข้อเสนอให้ข้าหลวงใหญ่คนหนึ่ง ควบคุมดูแลผลประโยชน์ของอาณานิคมอังกฤษตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ แม้ว่าข้อเสนอเหล่านี้ จะร่างขึ้นโดยปิดเป็นความลับ และมั่นใจกันว่าจะเร้าให้เกิดการต่อต้านขึ้นอย่างมากในท้องถิ่น แต่ข้อเสนอเหล่านี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการที่อังกฤษหมายจะจัดการกับกิจการอาณานิคม ในแบบที่แตกต่างออกไปจากเดิมอย่างพลิกผัน โดยที่อังกฤษประกาศเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าก้าวหน้ายิ่งกว่าแบบเดิม

ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1942 ขณะที่อังกฤษเองกำลังเพียรพยายามเป็นอย่างมาก ที่จะนำเสนอโฉมหน้าของลัทธิจักรวรรดินิยมชนิดที่รัฐบาลและประชาชนอเมริกันจะสามารถยอมรับได้ ด้วยการ

ประชาสัมพันธ์เผยแพร่อุดมการณ์เรื่อง “ความเป็นหุ้นส่วน” นั้น สมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินา ทรงมีพระราชดำรัส ซึ่งให้คำมั่นว่าจะทรงจัดการประชุมหลังสงครามขึ้น เพื่อจัดระเบียบราชอาณาจักรเนเธอร์แลนส์เสียใหม่ ให้อยู่ในรูปเครือจักรภพ เครือจักรภพดังกล่าว จะประกอบด้วยตัวประเทศเนเธอร์แลนส์เอง ดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ดินแดนสุรีนาม และดินแดนคูราเจา โดยจะมีฐานอยู่ที่หลักการแห่ง “ความเป็นหุ้นส่วนอย่างสมบูรณ์” และ “การพึ่งพาตนเอง” (หรือมีการปกครองตนเองภายในดินแดน) อีสต์ อินดีส เป็นหัวใจสำคัญของผลประโยชน์ในโพ้นทะเลของดัตช์ และรัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ ก็มุ่งมั่นที่จะกลับคืนไปยังอีสต์อินดีส แม้ว่าจะต้องเอาตัวเข้าแลก แผนการนี้ ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงในซีกโลกตะวันตก และมีผลในเชิงตอบโต้การวิพากษ์ของสหรัฐ ในเรื่องจักรวรรดิของยุโรปในโพ้นทะเล ต่อไปอีกนาน อันที่จริงนั้น อเมริกันถึงกับยกดัตช์ขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์แก่อังกฤษ อย่างไรก็ดี พระราชดำรัสของสมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินามิได้รับความเอาใจใส่ในอินโดนีเซียในตอนนั้น ยิ่งกว่านั้น ในอีกสามปีถัดมามีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ในเวลาอันรวดเร็วและแม้ว่า พวกดัตช์จะใช้เนื้อความจากพระราชดำรัสเป็นจุดเริ่มต้นในการเจรจากับชาวอินโดนีเซียในสมัยหลังสงคราม แต่เมื่อเอาเข้าจริง ก็มิได้มีผลสักเท่าใดนัก ต่อการฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของดัตช์ขึ้นมาใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม ในเวลาหลังจากนั้นมา รัฐบาลพลัดถิ่นของดัตช์ –ที่สำคัญเด่นที่สุดคือ ดร.เอช. เจ ฟาน มุก ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมและรองข้าหลวงของรัฐบาลเฉพาะกาลที่ปกครองเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส—ก็ไม่อาจวางแผนการอะไรได้ เพราะขาดแคลนวัตถุปัจจัยต่าง ๆ และเมื่อปรากฏออกมาชัดเจนว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรที่รับผิดชอบในการเข้ายึดครองดินแดนเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีสใหม่อีกครั้ง มิใช่อเมริกัน แต่เป็นอังกฤษ พวกดัตช์เศร้าโศกเสียใจว่าผลประโยชน์ของตนคงจะต้องถูกทอดทิ้งมากยิ่งขึ้นไปอีก

การที่ เดอโกลล์ปรากฏตัวขึ้นในฐานะผู้นำอย่างไม่มีการโต้แย้งของฝรั่งเศสเสรี ในตอนกลางปีค.ศ.1943 ทำให้รูสเวลต์ยิ่งคัดค้านการให้คำมั่นใด ๆ ในเรื่องการคืนอินโดจีนให้แก่ฝรั่งเศส เป็นการล่วงหน้า ก่อนที่ญี่ปุ่นจะแพ้สงคราม ในเรื่องนี้ รัฐบาลพลัดถิ่นของฝรั่งเศสและรัฐบาลอังกฤษ วางท่าทีตรงกัน กล่าวคือ ถึงอย่างไร การสร้างเสริมฝรั่งเศสให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับการมีประเทศฮอลแลนด์ที่เข้มแข็งขึ้น ย่อมสอดคล้องต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ เพราะจะมีผลเอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูสภาพความเสียหายและความมั่นคงของยุโรปตะวันตก และยุโรปตะวันตกนี้ก็เป็นผู้ดูแลให้เป็นไปตามหลักการกว้าง ๆ เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมของยุโรปในเอเชียยุคหลังสงคราม อย่างไรก็ดี เดอโกลล์ก็มิได้ทำอะไรสักเท่าไรนัก เพื่อให้ฝรั่งเศสเป็นที่นิยมชมชื่นแก่พวกหัวก้าวหน้า อย่าว่าแต่พวกที่วิพากษ์ระบอบอาณานิคมเลย คำประกาศบราซซาวิลล์ เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1944 ตัด “ความคิดทั้งหมดเรื่องการปกครองตนเองและโอกาสความเป็นไปได้ทั้งมวล ในการพัฒนาภายนอกจักรวรรดิ

ฝรั่งเศส"[15]ออกไป การก่อรัฐประหารของญี่ปุ่น ซึ่งนำรัฐบาล "เอกราช" ของจักรพรรดิเบาได๋ เข้ามาแทนที่ฝ่ายปกครองชาวฝรั่งเศสที่ยังหลงเหลืออยู่ในเวียดนาม ยิ่งทำให้ฝรั่งเศสมุ่งมั่นกับการเป็นเจ้าจักรวรรดิมากขึ้น ในวันที่ 24 มีนาคม ค.ศ.1945 รัฐบาลของเดอโกลล์ออกแถลงการณ์ ซึ่งระบุอย่างชัดเจน ถึงอนาคต ซึ่งสหพันธ์อินโดจีน (อันประกอบด้วยตังเกี๋ย โคชินจีน อันหนำ ลาวและกัมพูชา) จะรวมอยู่ภายใน "สหภาพฝรั่งเศส" ซึ่งรวมศูนย์อยู่ที่ปารีส และควบคุมมาจากปารีส

แถลงการณ์เมื่อวันที่ 24 มีนาคม ดูเหมือนว่าทำให้อเมริกัน (ซึ่งสำนักงานยุทธศาสตร์ของอเมริกัน หรือโอเอสเอส เพิ่งค้นพบโฮจิมินห์เมื่อไม่นานนี้เอง) เกิดความรังเกียจมากยิ่งขึ้น ต่อการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามีส่วนร่วมในการทำสงครามกับญี่ปุ่น กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในระยะยาวไปกว่านี้ เราสามารถระบุเวลาได้ว่า อเมริกันเริ่มยุติการต่อต้านการฟื้นฟูอำนาจการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน ณ จุดนี้เอง ในเวลาถัดมานักปฏิรูปอาณานิคมและนักวิจารณ์ชาวอเมริกัน ได้ชักจูงให้เดอโกลล์ลดการแสดงความรู้สึกแนวจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรงที่ปรากฏในแถลงการณ์เดือนมีนาคมลง และปรับแต่งโครงสร้างของสหภาพฝรั่งเศส ในลักษณาการซึ่งสถานภาพของอาณานิคมจำนวนหนึ่งของฝรั่งเศส จะถูกเปลี่ยนไปเป็น "รัฐสมทบ" (Associated States) ตามสูตรนี้ เมืองขึ้นทั้งหลายที่มีลักษณะ "ก้าวหน้า" ซึ่งอยู่นอกเขตร้อนของแอฟริกา เช่นมอร์อคโก ตูนิเซียและอินโดจีน จะเริ่มต้นดำเนินการไปสู่การปกครองตนเองภายในประเทศ โดยอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส "เรกูเลอร์ ปูร์ มิเออซ์ ซอเตอร์"* กล่าวคือ รัฐบาลฝรั่งเศสเชื่อว่า การโอนอ่อนพวกนี้ มิได้ส่งผลในทางทำลายฐานะของฝรั่งเศสในเวทีระหว่างประเทศลงแต่อย่างใด และคนฝรั่งเศสมากมาย รวมทั้งนายทหารอาวุโสในกองทัพ ก็มิได้มองการณ์ล่วงหน้าไปไกลถึงขั้นว่า สายสัมพันธ์ระหว่างปารีสกับอาณานิคม จะย่อหย่อนลงไปอย่างแท้จริง อย่างไรก็ดี หากว่าจะให้ได้ผล การตระเตรียมการเรื่ององค์ประกอบเหล่านี้ ก็จำต้องมีการควบคุมกิจการภายในของดินแดนอาณานิคมจากเมืองแม่อยู่มาก แต่เรื่องนี้มิได้เป็นสิ่งที่สาธารณรัฐ ฝรั่งเศสครั้งที่สี่ ในสมัยหลังสงครามถูกชี้ชะตามาให้ได้กระทำ

มหาอำนาจตะวันตกกลับเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยความมุ่งมั่นที่จะบังคับใช้ระบบอาณานิคมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง สำหรับพม่านั้น อังกฤษพร้อมที่จะเข้าปกครองโดยตรงในทันทีในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ส่วนในมลายูและบอร์เนียว อังกฤษก็มีแผนการสำแดงบทบาทที่ทรงอิทธิพลสำหรับตนเองในทำนองเดียวกัน การปกครองแบบบังคับในทั้งสองบริเวณนี้ มุ่งหมายที่จะให้เป็นบทโหมโรงสำหรับการสร้างสมาชิกภายในเครือจักรภพอังกฤษ ซึ่งในท้ายที่สุดสมาชิกจะได้รับการปกครองตนเอง ดัตช์ร่างแผนการในแบบเครือจักรภพเช่นนี้ขึ้นมาเช่นกัน โดยอาศัยพระราชดำรัสของ

---

[15] "Brazzaville Declaration of 1944" อ้างใน Anthony Short, ***The Origins of the Vietnam War,*** London, 1989, 40, และ J.D. Hargreaves, ***Decolonization in Africa,*** London, 1988, 64-6.

* Reculer pour mieux sauter การย่อตัวเพื่อจะได้กระโดดได้ดีขึ้น

สมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินาในปีค.ศ.1942 เป็นพื้นฐาน ทั้งนี้ดัตช์ยินยอมที่จะให้มีการปกครองภายในท้องถิ่นในระดับหนึ่งโดยให้อยู่ภายในระบบจักรวรรดิอันมีศูนย์กลางอยู่ที่เนเธอร์แลนส์ ส่วนสหภาพฝรั่งเศส นั้น ในแง่ทฤษฎีแล้ว เป็นแผนการที่ชัดเจน เพื่อรวมจักรวรรดิในดินแดนโพ้นทะเลเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในหมู่มหาอำนาจอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มีเพียงสหรัฐอเมริกาประเทศเดียว ที่คาดคิดไว้ว่าจะโอนอำนาจให้แก่ประชาชนในบังคับของตนโดยเร็ว ในทันทีที่พวกเขาได้รับการปลดปล่อยจากญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี ความมุ่งมั่นของอเมริกันที่จะให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์ในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1946 มิได้บังเกิดผลขึ้นมา ทั้งนี้ก็เพราะการไหวตัวไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่คลี่คลายออกมานับตั้งแต่เกิดเหตุที่เพิร์ล ฮาร์เบอร์ และอเมริกันก็มิได้สละการควบคุมในแบบจักรวรรดิลงด้วย อันที่จริงแล้ว ข้อกำหนดในกฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี ฉบับปีค.ศ.1934 ซึ่งได้สถาปนาเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ขึ้นนั้น มุ่งหมายที่จะรักษาผลประโยชน์และสืบเนื่องอิทธิพลของอเมริกันในประเทศนี้ ให้เนิ่นนานเลยไปจากวันที่ได้มีการประกาศเอกราชอย่างเป็นทางการด้วย

การฟื้นฟูอาณานิคมและการต่อต้านของฝ่ายชาตินิยม: การเผชิญหน้ากันและการเจรจา ในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1948

การเข้าครอบครองอาณานิคมอีกครั้งหนึ่งดำรงอยู่เพียงช่วงระยะเวลาอันสั้น และจักรวรรดิของนักล่าอาณานิคมก็ถูกกำจัดออกไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาอันรวดเร็ว ข้อเท็จจริงดังกล่าว เย้ายวนให้ผู้วิเคราะห์เหตุการณ์เกี่ยวกับช่วงเวลาหลังสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ปรารถนาที่จะนำเสนอว่า นักลัทธิชาตินิยมเป็นผู้ได้รับชัยชนะ และลัทธิอาณานิคม กลายเป็นหลักการที่พ่ายแพ้ลง การต่อต้านอำนาจการปกครองของยุโรปกันอย่างกว้างขวางทั่วภูมิภาคเป็นความสำเร็จที่แน่นอนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และมลายูก็เป็นกรณียกเว้นเพียงชั่วคราว อย่างไรก็ดี การสรุปอย่างดื้อ ๆ เช่นนี้ ไม่มีทางจะฟังขึ้น หากว่าไม่มีการปรับปรุงคำอธิบายที่สำคัญ ที่สำคัญก่อนอื่นใดทั้งหมดก็คือ การประเมินความยุ่งยากที่ชาวยุโรปต้องเผชิญในช่วงการฟื้นฟูอำนาจขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างค.ศ.1945 ถึง ค.ศ.1948 ให้ต่ำเกินไปนั้นแม้จะเป็นการชักนำให้เข้าใจผิด แต่เราก็ควรตระหนักถึงการคาดการณ์ต่อการสิ้นสุดของจักรวรรดิของพวกเขาด้วย เป็นความจริงที่ว่า ดินแดนบ้านเกิดของชาติยุโรป สูญเสียจนแทบจะไม่เหลืออะไรอีกแล้ว ส่วนอาณานิคมของพวกเขา ก็เรียกได้ว่าสันหลังหักและการเข้ามายึดครองอาณานิคมเก่าอีกครั้ง กลับกลายเป็นว่า ทั้งมิได้ราบรื่นและมิได้ถาวร นอกจากนี้ในแทบทุกกรณีชาวยุโรปที่อยู่ในฐานะที่มีอำนาจรับผิดชอบนั้นไม่มีผู้ใดคนใด ที่ถึงกับคาดหวังไปว่าจะได้พบมรดกอาณานิคมของตนอยู่ในสภาพที่ปราศจากริ้วรอยของความปั่นป่วนวุ่นวาย

จากการสงคราม หรือจินตนาการว่า พวกเขาจะสามารถสร้างการปกครองในรูปแบบเดิม ๆ ขึ้นมาใหม่ได้อีก อันที่จริงแล้วอังกฤษเอาใจใส่กับการปรุงโฉมแผนการของตนเองด้วยภาษาที่ก้าวหน้า ดัตช์และฝรั่งเศส ก็ได้รับการชักจูงให้ปรับแต่งแก้ไขวิธีการและสำนวนโวหารเกี่ยวกับระบอบอาณานิคมสมัยก่อนสงครามเสียใหม่ กระนั้นก็ดี ขวัญและกำลังใจของยุโรป ก็ฟื้นคืนจากช่วงเวลาสมัยปีค.ศ. 1941-1942 ได้มากเพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงความเชื่อที่มีกันอยู่กว้างขวางว่า อุปสรรคที่ขัดขวางการกลับคืนมาของพวกเขา เป็นสิ่งที่สามารถฝ่าฟันให้ผ่านพ้นไปได้ และการสถาปนาระบอบการปกครองแบบอาณานิคมขึ้นมาใหม่ จะเป็นประโยชน์แก่ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าแบบอื่น ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ตนเองเป็นฝ่ายได้เปรียบพร้อมกันไปด้วย

การที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบางสิ่งที่คล้ายคลึงกับวัตถุประสงค์ร่วมกันในเรื่องอาณานิคมนั้น เราไม่ควรลืมด้วยว่าในหมู่ชาติยุโรปก็มีทัศนะที่เป็นความแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งบางครั้ง เป็นความตึงเครียด การปรึกษาหารือกันระหว่างลอนดอน ปารีสและเฮก มักขาดความ เห็นพ้องอย่างเป็นเอกฉันท์อยู่เนือง ๆ ใช่แต่เท่านั้น แม้นโยบายของรัฐบาลของแต่ละประเทศเอง ก็ยังเปลี่ยนทิศเปลี่ยนทางกันอยู่ไม่วายเว้น แน่นอนว่านโยบายของรัฐบาลนั้น ยากที่จะลงรอยสอดคล้องไปกับหลักการที่ตายตัวได้ เพราะศิลปะของความเป็นไปได้ จำเป็นต้องมีการประนีประนอม ความไม่ แน่นอนในท่าทีของอังกฤษ ดัชต์และฝรั่งเศส เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น เมื่อคำนึงถึงบุคลิกภาพ ซึ่งเข้ากันไม่ได้อย่างยิ่ง และคำนึงถึงความสลับซับซ้อนในการคิดและตัดสินใจ กลุ่มผลประโยชน์ ต่าง ๆ มีอยู่หลากหลาย—รวมทั้งกลุ่มนักการเมืองและข้าราชการ กลุ่มนายทหารและนักธุรกิจ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในเมืองแม่และพวกที่อยู่ในพื้นที่—กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้ ต่างใช้วิธีการที่แตกต่างกัน ในการพิจารณาปัญหาเรื่องการเข้าครอบครองใหม่อีกครั้งหนึ่ง อาทิ เช่น พวกผู้อำนวยการบริษัทยางพาราและดีบุก เรียกร้องขอค่าใช้จ่ายจากรัฐมากกว่าที่เจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังของอังกฤษจะสามารถยอมพิจารณาให้ได้ “คนเก่าคนแก่ที่ทำงานในมลายูมานาน” ไม่ชอบข้าหลวงเจนท์อย่างหนัก ข้าหลวงดอร์แมน-สมิธ ที่พม่า ก็ถูกนายกรัฐมนตรีแอตลีปลดออกจากตำแหน่ง ฟาน มุก ที่จาการ์ตาในบางครั้งบางคราว พยายามเร่งรัดให้ทางกรุงเฮกตัดสินใจแน่นอนลงไป ส่วนเลออง บลัม นายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศส ซึ่งเอาล่อเอาเถิดอยู่กับรัฐบาลผสมที่ง่อนแง่น และปุบปับก็มาเจอนายพลเรือดาร์จองลิเยอ ซึ่งเข้ามารายงานในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1946 ว่าสภาพความเป็นไปในอินโดจีนนั้น ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไรได้อีกแล้ว

ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเหลือให้พวกยุโรปกลับเข้ามาได้ คือการที่อภิมหาอำนาจสหรัฐ ถูกปัญหาต่าง ๆ ในยุโรป ตะวันออกกลางและเอเชียใต้ ดึงความสนใจออกไปเสียจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปาเลสไตน์กับอินเดียเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับจักรวรรดิ และเป็นประเด็นที่อังกฤษเสี่ยงกับการถูกสหรัฐวิพากษ์ (และอังกฤษก็โดนเข้าจริง ๆ ในกรณีที่เกี่ยวกับปาเลสไตน์) ส่วนกรณีกรีซและอิหร่าน ก็เป็นเหตุให้ประเทศมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรในยามสงคราม ต้องแตกคอกัน ซึ่งเท่ากับ

เป็นการปูทางไปสู่สงครามเย็น หากสหรัฐอเมริกาจะได้ให้ความสนใจกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใน ค.ศ.1945-1948 อยู่บ้างนั้น ส่วนใหญ่แล้ว เป็นการให้กำลังใจแก่พวกยุโรป (แต่ในขั้นนี้ ยังไม่ให้ความช่วยเหลือทางด้านวัตถุ) มิใช่ให้ความสนับสนุนแก่พวกนักลัทธิชาตินิยมที่ท้าทายอำนาจของพวกยุโรป

ในขณะที่เราตั้งคำถามกับผลการประเมินความอ่อนแอของอาณานิคม ซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะที่เราคุ้นเคยนั้น เราควรระมัดระวังด้วยเช่นกัน ที่จะไม่พิจารณาความเข้มแข็งของขบวนการชาตินิยมในช่วงต่อจากสงคราม ให้มากเกินความเป็นจริงไป ลัทธิชาตินิยมมิได้รับช่วงงานทั้งหมดที่ได้เริ่มต้นไว้มาสานต่อให้สมบูรณ์ งานของพวกเขานั้น ทิ้งคาราคาซังไว้ในช่วงที่เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายระหว่างค.ศ.1941-1942 ตรงกันข้าม มีมูลเหตุที่หนักแน่นทีเดียว ที่จะกล่าวว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประสบกับ “ลัทธิจักรวรดินิยมแผนใหม่” ในทันทีภายหลังสงคราม และว่า ลัทธิอาณานิคมนั้นมิใช่เขตสงวนที่กันไว้ให้เฉพาะแก่คนที่เฉื่อยชาทางความคิด และคนที่ตามไม่ทันกับสภาพความเป็นจริงของ สิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ในโลก อิทธิพลของตะวันตก มิได้มีทีท่าที่ชี้ให้เห็นว่าจะลดน้อยถอยลง ไม่ว่าจะในฟิลิปปินส์ ดินแดนที่มีการมอบเอกราชให้กันอย่างดูสง่างามที่ภายนอก หรือในอินโดนีเซียและ อินโดจีน ซึ่งเป็นดินแดนมีการต่อสู้เพื่อเอกราชกันอย่างรุนแรง เนื่องจากขบวนการชาตินิยมทั้งหลายเอง ก็แตกแยกกันเป็นฝักเป็นฝ่าย ดังนั้น จึงไม่บังควรที่จะนำเสนอขบวนการเหล่านี้ว่าเป็นกองกำลังที่แข็งแกร่งอย่างไม่อาจหยุดยั้งไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นในพม่า อินโดนีเซียหรือเวียดนาม เช่นเดียวกับที่เราไม่บังควรที่จะทึกทักไปว่า ระบอบอาณานิคมในมลายูนั้น ไม่มีความสามารถในการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ทุกฝ่ายและทุกหนทุกแห่ง ต่างมีช่วงเวลาที่ดีที่สุดและแย่ที่สุดด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อพิจารณาถึงว่า ชาติยุโรปต่างแสวงหาทางที่จะฟื้นฟูการปกครองอาณานิคมจนถึงขั้นพื้นฐาน – แม้ว่าจะมิใช่รูปแบบการปกครองอาณานิคมที่มีมาสมัยก่อนสงครามก็ตามที – ในสภาวการณ์ที่ความไร้เสถียรภาพเกิดขึ้นตลอดทั่วภูมิภาคนี้ อีกทั้งเมื่อคำนึงถึงความเบ่งบานอย่างไม่เคยมีมาก่อน—ทว่าแตกกระจาย – ของขบวนการชาตินิยมในทุกดินแดน ชาติยุโรปเหล่านี้ย่อมมีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน และมีปัญหาที่เหมือนกันอยู่ จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรที่ทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย ต่างสำรวจหาหนทางที่จะสร้างความก้าวหน้าให้แก่ฐานะของตน ด้วยการต่อรองกัน นับตั้งแต่เดือนกันยายน ค.ศ.1945 จนกระทั่งถึงต้นปีค.ศ.1948 อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างเพียรพยายามที่จะขยายการควบคุมทางการเมืองของตน ปราบปรามพวกกบฏและกู้ดินแดนที่เป็นเมืองขึ้นของตนกลับคืนมา ภารกิจอย่างหนึ่งของพวกเขา คือหาทางทำให้ผู้นำของขบวนการชาตินิยม หันมาให้ความร่วมมือ พวกนักลัทธิชาตินิยมเหล่านี้เอง ก็แสดงความเต็มใจที่จะร่วมมือเช่นกัน เพื่อว่าจะได้รับความช่วยเหลือที่มีค่าของชาวยุโรป ในการชิงชัยกับคู่แข่งของตน ในการเสริมสร้างอำนาจ และในการแสวงหาสิทธิธรรมจะว่าไปแล้ว หากว่าเราจะระบุเนื้อหาที่มีอยู่ทั่วไปในการเมืองที่สับสนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงที่ควันหลงจากสงครามยังกรุ่นอยู่นี้ สามารถบอกได้ว่าเนื่องมาจากแบบแผนของช่วงต่าง ๆ ที่

สลับกันไปมา ระหว่างการเผชิญหน้ากันและการเจรจาต่อรองกัน เพราะชาวเอเชียและยุโรป ต่างหาทางที่จะทำความตกลงกันอย่างเป็นการชั่วคราว

บางคราว มีผู้ยกมลายูขึ้นมาเป็นตัวอย่างว่าเป็นกรณียกเว้นที่อยู่นอกเหนือแนวโน้มในช่วงหลังสงครามจบลงใหม่ ๆ และพม่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดของแนวโน้มนี้ กล่าวกันว่า ในมลายูนั้น ลัทธิอาณานิคมถูกนำกลับเข้ามาอีกโดยดูเหมือนว่าอย่างมิได้ประสบความยากลำบากใด ๆ ในขณะที่ในที่อื่น ๆ นั้น ลัทธิชาตินิยมบีบบังคับให้ระบอบอาณานิคมต้องล่าถอยไป แม้ว่าปัจจุบันนี้ เราจะรู้กันแล้วว่า ฐานะของอังกฤษในมลายู มั่นคงยิ่งกว่าของดัตช์หรือของฝรั่งเศสในดินแดนอาณานิคมของตนมากมายนัก แต่เราก็ควรระวังว่า นี่อาจจะเป็นการเน้นความแตกต่างให้เด่นชัดจนเกินจริง ระหว่างประสบการณ์ของอาณานิคมเหล่านี้ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดความสำคัญของปัญหายุ่งยากที่ฝ่ายหนึ่งประสบ และไปเน้นว่าอีกฝ่ายหนึ่งมีปัญหายุ่งยากที่หนักหนาสาหัสกว่า ช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 นี้ มิได้มี "ชัยชนะของลัทธิชาตินิยม" ปรากฏให้เห็น —แต่หากจะยืมถ้อยคำจากประวัติศาสตร์นิพนธ์ของแอฟริกาสมัยหลังสงครามแล้ว —ก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่มี "การยึดครอง" เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "เป็นอาณานิคมเป็นครั้งที่สอง"[16] แม้ว่าในฟิลิปปินส์จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นในช่วงหลังสงคราม แต่พม่าก็เป็นดินแดนเดียวที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกถูกกำจัดออกไปอย่างถอนรากในค.ศ.1948 ดังนั้น แม่แบบของช่วงเวลานี้ จึงมิใช่พม่าที่มีลักษณะชาตินิยม หากเป็นมลายูที่มีลักษณะเป็นอาณานิคม

ที่ประชุมที่ปอตสดัมในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1945 มีมติให้แบ่งความรับผิดชอบภารกิจทางด้านการทหารระหว่างกองทัพของอเมริกัน อังกฤษและจีน ในการสลายจักรวรรดิของญี่ปุ่น ตามที่ได้ตกลงกันในที่ประชุมนั้น สหรัฐจะเข้าครอบครองฟิลิปปินส์ใหม่อีกครั้ง เข้ายึดครองญี่ปุ่น ปลดปล่อยเกาหลีและช่วยเหลือเจียงไคเช็คในจีน ส่วนกองบัญชาการซีแอ็ค ซึ่งอังกฤษเป็นผู้นำ จะเข้ารับผิดชอบดูแลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ "ที่เป็นอาณานิคม" (ยกเว้นเวียดนามเหนือ ซึ่งทหารจีนจะเข้ายึดครองโดยครอบคลุมพื้นที่ไกลลงไปทางใต้จนกระทั่งถึงเส้นขนานที่สิบหก)

เอกราชในฟิลิปปินส์

อเมริกันมั่นใจว่า ไม่ว่าตนจะให้ความยินยอมโอนอ่อนทางด้านรัฐธรรมนูญแก่ชาวฟิลิปปินส์อย่างไรก็ตาม ฟิลิปปินส์จะยังคงอยู่ในจักรวรรดิอย่างไม่เป็นทางการของตนในแปซิฟิคต่อไป อเมริกันได้ก่อตั้งเครือจักรภพแห่งฟิลิปปินส์ขึ้นในค.ศ.1935 พร้อมสัญญาว่าเอกราชจะมีตามมาภายในเวลาสิบปีหลังจากนั้น การยึดครองของญี่ปุ่น มิได้ทำให้อเมริกันหันเหไปจากยุทธศาสตร์นี้ ที่สำคัญก็เพราะการ

---

[16] ดูอย่างเช่น D.A. Low and J. Lonsdale, "Towards the New Order, 1945-1963" in D.A. Low and Alison Smith, eds, ***History of East Africa,*** III, Oxford, 1976, 12-16.

ยึดครองของญี่ปุ่นแทบมิได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานด้านสังคมและองค์ประกอบของชนชั้นปกครองชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นสื่อกลางให้อเมริกันใช้อิทธิพลของตน เมื่อกลับเข้ามาอีกคำรบหนึ่ง อเมริกันไม่แยแสทั้งคำกล่าวอ้างของพวกนักรบกองโจรที่ได้ต่อต้านญี่ปุ่น และทั้งความผิดของชนชั้นสูง พวกที่ร่วมมือกับญี่ปุ่น ดังที่เราได้เห็นแล้วนอกจากไม่แยแสกับคำกล่าวอ้างสิทธิของพวกฮุคบาลาฮับแล้ว แม็คอาร์เธอร์ยังผลักไสคนเหล่านี้ให้อยู่ในฐานะกบฏ ยิ่งไปกว่านั้น แม็คอาร์เธอร์ยังมิได้ดำเนินการลงโทษผู้ที่ร่วมมือช่วยเหลือศัตรูแต่อย่างใด สิ่งที่เขากระทำคือรีบลงมือฟื้นฟูการปกครองของพลเรือนขึ้นมาใหม่ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์

ในขั้นแรก แม็คอาเธอร์ดำเนินงานโดยผ่านประธานาธิบดีเซอร์กิโอ ออสมีนา ซึ่งเป็นสมาชิกระดับผู้นำของรัฐบาลพลัดถิ่น และเป็นตัวแทนของผู้นำฝ่ายนิยมอเมริกันที่ครอบงำการเมืองฟิลิปปินส์มาตั้งแต่ก่อนค.ศ.1942 อย่างไรก็ดี ระหว่างนั้น มานูเอล โรซาส สมาชิกในกลุ่มเจ้าที่ดินผู้ทรงอำนาจซึ่งสามารถพลิกแพลงการรับใช้ญี่ปุ่นได้โดยมิต้องตัดความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับพวกอเมริกัน ได้รับการล้างมลทินเรื่องทรยศหักหลังอย่างเป็นทางการ และได้รับการส่งเสริมให้ลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจการปกครองของออสมีนา โรซาสกับพรรคเสรีนิยมของเขา ซึ่งมีเงินทุนหนุนหลังอย่างอุดมสมบูรณ์ปฏิบัติการณรงค์อย่างแข็งขัน เพื่อหาเสียงสู้กับกลุ่มพันธมิตรประชาธิปไตยของออสมีนา ออสมีนาต้องถอยไปพึ่งการสนับสนุนของปีกซ้าย จนถึงขั้นพึ่งพาพวกฮุค อย่างไม่เต็มใจ ในการเลือกตั้งเดือนเมษายน พรรคเสรีนิยมของโรซาสได้ชัยชนะ มีเสียงข้างมากอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา และโรซาสก็เอาชนะออสมีนาได้ ในการเลือกตั้งประธานาธิบดี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอเมริกันนั้น โรซาสได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นผู้เชื่อฟังอเมริกันมากยิ่งกว่าออสมีนา สามารถพึ่งพาอาศัยได้ในเรื่องการรักษาประเทศ มิให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน และสนองข้อเรียกร้องต้องการทางด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ของอเมริกันได้เป็นอย่างดี หลังจากผ่านกฎหมายเบลล์ ซึ่งค้ำประกันการค้าเสรีระหว่างสองประเทศนี้ และกฎหมายไทดิงส์ ซึ่งให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่ฟิลิปปินส์แล้ว ฟิลิปปินส์ก็ได้รับการประกาศให้เป็นสาธารณรัฐที่มีเอกราช ในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1946 ความ ผูกพันที่เหนียวแน่นระหว่างวอชิงตันกับมนิลา ซึ่งคงดำรงอยู่ผ่านพ้นทั้งการยึดครองของญี่ปุ่นและการบรรลุถึงเอกราชนั้น บ่งบอกให้ได้ทราบ – เช่นที่พลูเวียร์วิจารณ์ไว้--ว่า “อันที่จริงแล้ว นโยบายของสหรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และของมหาอำนาจอาณานิคมยุโรป ก็มิได้มีความแตกต่างอย่างถึงพื้นฐานแต่อย่างใด”[17] อย่างไรก็ดี การให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์อย่างเป็นทางการมีความหมายบอกให้ รู้ว่าวอชิงตันขณะนี้ มีความเต็มอกเต็มใจมากเสียยิ่งกว่าปารีส เฮก หรือแม้กระทั่งลอนดอน ในอันที่จะทดลองใช้วิธีการของระบอบจักรวรรดินิยมแบบไม่เป็นทางการ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงคราม

---

[17] Pluvier, 386.

กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีแอ็ค) 1945-1946

ทันทีที่พระจักรพรรดิฮิโรฮิโตทรงยอมจำนน พรมแดนของซีแอ็ค ก็ขยายเข้าโอบล้อมดินแดนไทย ดินแดนตอนใต้ของอินโดจีน และส่วนใหญ่ของดินแดนอินโดนีเซีย ดินแดนเหล่านี้เข้าสมทบกับดินแดนที่ซีแอ็คดูแลอยู่แล้วคือ พม่า มลายู และสุมาตรา และสำนักงานใหญ่ของกองบัญชาการใหญ่นี้ก็ย้ายจากแคนดี ไปยังสิงคโปร์ ภารกิจของซีแอ็ค คือรับการยอมจำนนของญี่ปุ่น และส่งตัวบุคลากรญี่ปุ่นกลับคืนสู่ภูมิลำเนา อพยพเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตรและคนอื่น ๆ ที่ถูกคุมขังอยู่ รักษาสันติภาพและช่วยเหลือการฟื้นฟูการปกครองอาณานิคม อย่างน้อยจนกว่าจะตัดสินใจได้ว่า สถานภาพในอนาคตของบริเวณที่ได้รับการปลดปล่อย จะเป็นอย่างไรแน่ ดังนั้น จึงดูเหมือนว่า การขยายอำนาจการควบคุมของซีแอ็คออกไปเช่นนี้ จึงค้ำประกันไม่เฉพาะแต่ผลประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้เท่านั้น หากยังรวมถึงผลประโยชน์ของดัตช์และฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ดี อันที่จริงแล้ว การเข้ารับผิดชอบเรื่องการเข้ายึดครองอีกคำรบหนึ่งแต่เพียงผู้เดียว ทำให้อังกฤษมีพันธะหน้าที่และภาระที่หนักหน่วง ซึ่งบางอย่าง อังกฤษอยู่ในฐานะที่จะทำให้สำเร็จได้ยาก[18]

แม้ว่าจะเป็นหน่วยงานใหญ่โตมโหฬาร ไม่ว่าจะวัดด้วยมาตรฐานอะไร แต่ซีแอ็คก็มีทรัพยากรไม่เพียงพอแก่การกระทำภารกิจของตน อเมริกันไม่เต็มใจที่จะให้ความเกื้อหนุนอย่างเป็นชิ้นเป็นอันแก่ซีแอ็ค และรัฐบาลอังกฤษก็พบว่า ทรัพยากรของตนเองนั้น ขาดแคลนอยู่แล้ว เพราะพันธะหน้าที่ทางทหารในยุโรป ตะวันออกกลางและเอเชียใต้ การสูญเสียอิทธิพลในการกระทำการในอินเดีย จึงหมายถึงว่า อังกฤษไม่สามารถส่งทหารอินเดียไปตรวจกำกับดินแดนที่อยู่ในจักรวรรดิของตนตามที่ต่าง ๆ ในโลกเช่นที่เคยทำได้อีกต่อไป อาทิเช่น การที่อังกฤษเคยส่งทหารอินเดียไปประจำการที่ตะวันออกกลางภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ความจำเป็นที่จะต้องจัดการให้เศรษฐกิจของอังกฤษเข้าสู่การทรงตัวในยามสันติ คำสัญญาที่รัฐบาลพรรคเลเบอร์ได้ให้ไว้แก่ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง จึงมีความหมายว่า รัฐบาลได้รับแรงกดดันภายในประเทศ ให้ต้องปลดประจำการทหารเกณฑ์ในกองทัพของอังกฤษให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้

ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่ารายงานในสมัยนั้น จะบอกถึงการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้อนรับขับสู้ทหารสัมพันธมิตรที่กลับมาด้วยความยินดีปรีดา แต่การที่สัมพันธมิตรเข้ามายึดครองภูมิภาคนี้ใหม่อีกครั้ง ก็ออกจะเป็นการเคลื่อนเข้ามาอย่างเร่งรีบและดูลุกลี้ลุกลนอยู่ ซีแอ็ควางท่าทีผิดพลาดตั้งแต่เริ่มแรก เพราะไม่คาดคิดว่าสงครามจะยุติลงรวดเร็วเช่นนี้ ในสายตาของคนท้องถิ่น ทหารของซีแอ็คไม่มีโอกาสที่จะกู้ชื่อเสียงทางทหารของตนกลับคืนมาได้ด้วยการใช้กำลังอาวุธ ฝ่ายบริหารของซีแอ็ค ถูก

---

[18] ดู Peter Dennis, *Troubled Days of Peace. Mountbatten and South East Asia Command, 1945-46,* Manchester, 1987.

เรียกให้เข้ามาจัดตั้งรัฐบาลทหารขึ้นปกครองภูมิภาคนี้ทั้งหมดในทันที แทนที่จะทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน การขาดความพร้อมซึ่งเป็นที่เข้าใจได้นี้ เป็นเหตุให้เกิดช่วงว่างระหว่างการพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น และ "การปลดปล่อย" ของสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นช่วงที่มีสภาพไร้ขื่อไร้แป การยกพลขึ้นบกที่ชายฝั่งทะเลมลายู (ปฏิบัติการซิปเปอร์) สามารถกลายไปเป็นหายนะทางทหารได้อย่างง่ายดาย หากว่าซีแอ็คประสบกับการต่อต้าน และเมื่อทหารอังกฤษมาถึงชวาในท้ายที่สุด พวกเขาก็ต้องประสบกับการต่อต้านโดยใช้กำลังอาวุธ และความไร้กฎไร้ระเบียบในขอบข่ายที่ใหญ่โตทีเดียว

ฐานะของซีแอ็คมิได้กระเตื้องขึ้นมากมายนัก ภายหลังการสถาปนากองบัญชาการใหญ่และโครงงานฝ่ายปกครองขึ้นในแต่ละดินแดน การขาดแคลนอาหาร การแพร่หลายของเงินตราที่ไร้ค่า ความไม่แน่นอนทางการเมือง และความล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่าในด้านงานปกครอง สภาวะที่เกิดขึ้นทั่วทั้งภูมิภาคเหล่านี้ ส่งผลให้ซีแอ็คมีที่มั่นเพียงไม่กี่แห่ง ที่ตนสามารถใช้สำแดงอำนาจ เพื่อจัดการกับการค้ากำไรเกินควร โจรผู้ร้าย และการตั้งศาลเตี้ยในแบบต่าง ๆ ได้ รวมทั้งการจัดการกับความขัดแย้งในชุมชน และการแข่งขันแย่งชิงอำนาจของกลุ่มชาตินิยมกลุ่มต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ กองทัพยึดครองจึงไม่สามารถจำกัดขอบเขตของตนไว้เพียงแค่การเป็นรัฐบาลทหารเพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น และเริ่มเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองในภูมิภาคมากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับสากล ในเดือนกันยายน รัฐบาลอังกฤษกดดันประเทศไทยอย่างหนักหน่วง โดยผ่านทางเมานท์แบ็ตเทน อังกฤษขอให้ไทยคืนดินแดนที่แย่งไปจากพม่าและมลายู ให้ชดใช้ทรัพย์สินของอังกฤษอย่างครบถ้วน ไทยต้องให้สิทธิพิเศษทางการค้าแก่อังกฤษ ให้ข้าวรวมทั้งให้สิทธิแก่อังกฤษในการนำทหารมาตั้งประจำการไว้อย่างไม่มีกำหนด ปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำของขบวนการเสรีไทยในยามสงคราม และขณะนั้น ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รู้สึกว่า "ข้อเรียกร้องยี่สิบเอ็ดประการ" ในลักษณะที่เป็นการลงโทษนี้เป็นความพยายามอย่างซึ่งหน้า ที่จะทำให้ประเทศไทย ตกอยู่ในฐานะของอาณานิคมหรืออาณานิคมแผนใหม่ อเมริกันซึ่งมีความคิดต่างออกไป เกี่ยวกับการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งความร่วมมือจากสยาม (กลับมาใช้ชื่อเดิมนี้อีกในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1947) ในช่วงหลังสงคราม เข้ามาแทรกแซงด้วยการทำให้เงื่อนไขของสนธิสัญญาอังกฤษ-ไทยอ่อนลงไปมาก สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ไทย ซึ่งลงนามกันในที่สุดในเดือนธันวาคม ค.ศ.1945 เป็นแง่มุมหนึ่งของบทบาททางการเมืองที่มีลักษณะใฝ่วิวาทของซีแอ็คในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม[19] สำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับ "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นอาณานิคม" นั้น เมานท์แบ็ตเทนดูจะใจกว้างกว่าที่กระทำกับคนไทยมากมาย ทว่าแรงกดดันทางการทูตจากรัฐบาลของฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ ทำให้เมานท์แบ็ตเทนอยู่ในฐานะที่ลำบากยิ่งขึ้น รัฐบาลของสองประเทศนี้ระแวงว่า ผู้บัญชาการทหารสูงสุดของอังกฤษ ซึ่งสามารถชักจูงให้ตัวเองยอมรับ "อาชญากรสงคราม" อย่างออง ซาน ในพม่า มาเป็นพันธมิตร และให้เหรียญกล้าหาญกับ

---

[19] ดู Judith A. Stowe, ***Siam Becomes Thailand. A Story of Intrigue,*** London, 1991, 337-59.

คอมมิวนิสต์อย่างชิน เป็งในมลายูได้ ท่านผู้นี้ก็นับว่าอยู่กึ่งกลางทางที่จะรับรองสิทธิของซูการ์โนและโฮจิมินห์ไปแล้ว

การถ่ายโอนอำนาจ หรือการต่อสู้เพื่อเอกราชในพม่า?

วันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ.1945 สองสัปดาห์หลังจากร่างกุ้งตกอยู่ในความควบคุมของกองทัพที่สิบสี่ของนายพลสลิม รัฐบาลอังกฤษได้ตีพิมพ์เอกสารปกขาว ซึ่งประกาศนโยบายที่อังกฤษมีต่อพม่าในระยะหลังสงคราม อังกฤษยอมรับเป้าหมายระยะยาวที่จะให้พม่า มีการปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ภายในเครือจักรภพอังกฤษ เช่นเดียวกับที่กำหนดไว้แก่อินเดีย ทว่าอังกฤษไม่ได้ระบุตารางเวลาที่แน่ชัดในเรื่องลำดับความคืบหน้าทางการเมือง ดังที่เราได้เห็นแล้ว มีการเสนอที่จะกลับมาสู่สถานะที่รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ได้กำหนดไว้ อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว ทั้งนี้ มีข้อยกเว้นในเรื่องสำคัญอยู่ประการหนึ่ง กล่าวคือ ระบบรัฐมนตรีจะถูกแทนที่เป็นการชั่วคราวด้วยการปกครองโดยตรง เพื่อให้สะดวกแก่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศเร็วที่สุด อย่างไรก็ดี ในไม่ช้า อังกฤษถูกบีบบังคับให้ต้องเลิกวิธีการที่รอบคอบนี้ เมานท์แบ็ตเทนอ่อนไหวมากเป็นพิเศษต่อคำวิงวอนของคนท้องถิ่น และต่อคำเรียกร้องของนักชาตินิยมในสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล เมานท์แบ็ตเทนยอมรับว่า เป็นเรื่องจำเป็นอันไม่อาจเลี่ยงได้ ที่จะต้องทำความเข้าใจกับอองซานให้ได้ ด้วยตระหนักเป็นอย่างดีว่า เอกสารปกขาวในเรื่องที่เกี่ยวกับพม่า เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ซึ่งช่วงเวลาของการเข้ายึดครองใหม่ได้เผยให้เห็น เมานท์แบ็ตเทนจึงได้พยายามผลักดันดอร์แมน-สมิธ ให้ดำเนินการไปตามหนทางที่นำไปสู่ภาวะซึ่งชาวพม่าจะสามารถใช้หลักอัตวินิจฉัย (หลักการกำหนดตนเอง) ที่มากกว่าและเร็วกว่าที่ข้าหลวงดอร์แมน-สมิธจะสมัครใจทำ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1946 ดอร์แมน-สมิธ ซึ่งรังแต่จะสร้างความบาดหมางและเป็นอริกับอองซาน จึงถูกแทนที่ด้วยเซอร์ฮิวเบิร์ต แรนซ์

การนัดหยุดงานของตำรวจในร่างกุ้งภายหลังจากแรนซ์เข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงได้ไม่นาน เผยให้เห็นถึงความยากไร้ของลัทธิจักรวรรดินิยมอังกฤษอย่างไม่อ้อมค้อมกันอีกต่อไป รัฐบาลหมิ่นเหม่ที่จะพังทะลายลงอยู่แล้ว และอำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ทางการเมือง ก็หลุดพ้นจากกำมือของอังกฤษไปอย่างรวดเร็ว แรนซ์เชื่อว่า เขาคงจะต้องนำตัวออง ซาน เข้ามาอยู่ในสภาบริหารของเขา และเชื่อว่าจะต้องยกเลิกเอกสารปกขาวฉบับนั้นเสีย หลังจากนั้นมา อำนาจการปกครองของอังกฤษก็หมดลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้แทนของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลคณะหนึ่ง เดินทางไปลอนดอนในเดือนมกราคม ค.ศ.1947 และได้บรรลุความตกลงกับรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีแอตลี เรื่องการเลือกตั้งผู้แทนเข้ามาร่างรัฐธรรมนูญให้แก่พม่าที่เป็นเอกราช เมื่อสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลได้รับชัยชนะอย่างกึกก้องในการเลือกตั้งเหล่านี้ในเดือนเมษายน ก็ดูเหมือนว่า อังกฤษได้บรรลุความสำเร็จในการดำรงอยู่ในพม่า ไปได้อีกระยะหนึ่ง อังกฤษได้พบบุคคลที่เข้มแข็ง ที่จะทำธุรกิจด้วยแล้ว และก็หวังว่า จะได้มีความสัมพันธ์ฉันมิตรกับพม่าใหม่ในอนาคต

ความหวังดังกล่าว ริบหรี่ลงไปในไม่ช้า ความตกลงระหว่างอองซานและแอตลี เรื่องเอกราช กระตุ้นให้เกิดการต่อสู้เพื่อแย่งชิงตำแหน่งกันระหว่างพม่ากลุ่มต่าง ๆ มากมายหลายต่อหลายกลุ่ม ที่สำคัญได้แก่ ระหว่างพวกเอเอฟพีเอฟแอลเอง กองทัพพม่า พรรคคอมมิวนิสต์พม่า สหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติ และยังมีกลุ่มอื่น ๆ อีก การลอบสังหารอองซานในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1947 กับเพื่อนร่วมงานในคณะรัฐมนตรีอีก 6 คน เป็นการกำจัดผู้นำของขบวนการชาตินิยมคนหนึ่งผู้ซึ่งน่าจะมีโอกาสรวมพม่าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และรักษาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอังกฤษต่อไป[20] ผลที่ปรากฏออกมาคือ สันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลยังคงทำหน้าที่เป็นรัฐบาลต่อไป และเป็นฝ่ายกำหนดแนวทางให้แก่รัฐธรรมนูญของพม่าที่เป็นเอกราช อย่างไรก็ดี ความยึดมั่นที่พรรคสันนิบาตนี้มีต่อทั้งระบอบ สาธารณรัฐและระบอบรวมศูนย์อำนาจ จึงเป็นการค้ำประกันในกรณีหนึ่งว่าพม่าจะแยกขาดอย่างสิ้นเชิงจากการเป็นสมาชิกในเครือจักรภพอังกฤษ และในอีกกรณีหนึ่ง คือความเป็นปฏิปักษ์ของชนกลุ่มน้อยในพม่า ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามกลางเมือง รุมล้อมสหภาพพม่าหลังจากที่ได้รับเอกราชเมื่อวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 ผู้ที่สืบทอดตำแหน่งต่อจากอองซาน คืออูนุ ไม่สามารถสถาปนาอำนาจการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ เลยออกไปจากร่างกุ้งได้ ทั้งนี้โดยยังไม่นับเหตุการณ์จลาจลของคอมมิวนิสต์และสงครามเพื่อแบ่งแยกดินแดนของกะเหรี่ยง

ทำไมผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษในพม่า จึงกลับตาลปัตรไปได้อย่างกระทันหันถึงปานนี้ คำอธิบายส่วนหนึ่ง ทว่าไม่ใช่ทั้งหมด อยู่ที่ความเข้มแข็งของการท้าทายจากทางฝ่ายชาตินิยม ควรสังเกตว่า การต่อสู้ของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลเพื่อให้ได้เอกราชนั้น ประสบความสำเร็จเพราะมีพัฒนาการที่สำคัญอย่างอื่น ๆ ทั้งในและนอกพม่ามาประกอบ ที่สำคัญก่อนอื่นคือ การพยายามหาทางช่วงชิงอำนาจของอองซานมีขึ้น ในช่วงขณะที่ความขัดแย้งในหมู่ชาวพม่าเอง กำลังสร้างภาระหนักหน่วงอย่างท่วมท้น สุดความสามารถที่อังกฤษ (และถึงที่สุดแล้ว รวมถึงสมรรถนะทางทหารของอังกฤษด้วย) จะเป็นฝ่ายกำหนดแนวความคืบหน้าทางการเมืองได้ ดังที่ฮิวจ์ ทิงเกอร์ได้กล่าววิจารณ์ไว้ว่า “อังกฤษยอมมอบ*อำนาจ*คืนให้แก่ชาวพม่า ก่อนที่ธงยูเนียนแจ็ค จะถูกลดลงมาจากยอดเสาในวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 มาเป็นเวลานานแล้ว”[21] อังกฤษอาจรับมือกับการต่อต้านได้สำเร็จ หากว่าการ

---

[20] ดูหลักฐานข้อมูลใหม่ที่ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับการลอบสังหารอองซาน ใน Louis Allen, “The Escape of Captain Vivian. A Note on Burmese Independence,” ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 19, 2 (1991).

[21] Hugh Tinker, “Burma: Power Transferred or Exacted? Reflections on the Constitutional Process” in R.B. Smith and A.J. Stockwell, eds, ***British Policy and the Transfer of Power in Asia: Documentary Perspectives,*** London: School of Oriental and African Studies, 1988, 24; see also Tinker, “The Contraction of Empire in Asia, 1945-48: The Military Dimension,” ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 16, 2 (1988).

ต่อต้านนั้น มาจากแหล่งเดียว สิ่งที่ทำลายโครงสร้างของรัฐอาณานิคมและความเพียรพยายามของอังกฤษ ในอันที่จะรักษาโครงสร้างนี้ให้อยู่ในสภาพดี คือความเสียหายที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง และความเสื่อมโทรมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่ทำลายความมุ่งมั่นของเจ้าที่ดิน ในอันที่จะยึดอยู่กับสิ่งที่เขารู้สึกว่าเป็นสมบัติตามสิทธิของตน คือการต่อต้านอย่างดูจะเป็นเอกฉันท์ของผู้เช่า ซึ่งหากไม่ต่อต้านเจ้าที่ดินแล้ว เหล่าผู้เช่าก็ทะเลาะวิวาทกันเองเพื่อหมายจะยึดสมบัติทั้งหมด หรือเข้ายึดบางส่วนเอาไว้ดื้อ ๆ ความสับสนทางการเมืองในข้อนี้ เป็นข้อได้เปรียบเฉพาะหน้าของสันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอล เพราะเมื่อไม่มีผู้ที่เคยให้ความร่วมมือมาแต่เก่าก่อนแล้ว อังกฤษก็ย่อมพิจารณาตามสภาพความเป็นจริง คือต้องเจรจากับคู่ต่อสู้ที่เข้มแข็งที่สุดของตน ผลลัพธ์ก็คือ ในบรรดาคู่แข่งหลายรายที่หมายครอบครองมรดกดินแดนอาณานิคมนั้น เอเอฟพีเอฟแอลผันตนเองเข้ามาอยู่ในตำแหน่งที่ดีที่สุดที่จะได้เป็นเจ้าของโครงสร้างอาณานิคมพม่าของอังกฤษ ซึ่งเป็นโครงสร้างที่โอนเอนไปมาไม่แน่นอนในดินแดนพม่านี้ อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว ความสับสนของพม่า ก็เป็นสิ่งที่ทำให้สันนิบาตเอเอฟพีเอฟแอลเสียเปรียบ สีและปูนที่นำมาฉาบไว้อย่างลวก ๆ เพื่อจะให้ขายได้เร็ว ๆ นั้น ลอกออกไปในไม่ช้า และความไม่ลงรอยกันในหมู่เจ้าของใหม่ เกี่ยวกับปัญหาเรื่องการครอบครองกันหลายพื้นที่ ก็มีอยู่อย่างมากมายเหลือคณา

ปัจจัยอย่างที่สองที่พึงนำมาพิจารณาด้วย คือการที่รัฐบาลพรรคเลเบอร์ของอังกฤษ ประเมินความสำคัญของพม่าใหม่ โดยให้มีฐานะเป็นสินทรัพย์ชิ้นหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษ แม้ว่าการปฏิรูปในปีค.ศ.1935-1937 จะตัดความเกี่ยวพันในด้านรัฐธรรมนูญระหว่างพม่ากับอินเดียลง แต่ในความคิดของเจ้าหน้าที่ทางการ พม่ายังคงเป็นติ่งหนึ่งของระบอบการปกครองแบบ “ราช” ของอินเดีย และนโยบายที่อังกฤษมีต่อพม่า ก็ยังคงตามหลังพัฒนาการต่าง ๆ ในเอเชียใต้ต่อไปเหมือนกับเป็นเงา หลังจากอังกฤษตัดสินใจในฤดูหนาวของปีค.ศ.1946-1947 เรื่องการถอนตัวออกจากอินเดียโดยเร็ว รัฐบาลของแอตลีก็มองเมืองขึ้นอื่น ๆ ที่อยู่ในเอเชียของอังกฤษในแบบใหม่ อังกฤษไม่เคยให้คุณค่าทางด้านยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจของมลายู สูงไปกว่าพม่า แต่ดินแดนพม่า ซึ่งได้มาและรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของจักรวรรดิอินเดีย มาบัดนี้ ก็มิได้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายเดิมของจักรวรรดิเสียแล้ว[22] การประกาศต่อสาธารณชนว่าอำนาจการปกครองของอังกฤษในอินเดียสิ้นสุดลงแล้ว มีขึ้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 ทั้ง ๆ ที่กำหนดเส้นตายไว้ว่าจะมีขึ้นภายในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1948 (ซึ่งเลื่อนให้เร็วขึ้นจากเดิมเป็นวันที่ 14-15 สิงหาคม ค.ศ.1947) และตรงพอดีกับการตัดสินใจที่จะหาทางหนีให้พ้นไปจากสภาพการเป็นเจ้าจักรวรรดิอย่างเป็นทางการในพม่าด้วยเช่นกัน เส้นทางหนีดังกล่าว ปรากฏ

---

[22] ดู R.B. Smith, “Some Contrasts Between Burma and Malaya in British Policy in South-East Asia, 1942-1946” in Smith and Stockwell, eds, ***British Policy,*** 30-76.

ออกมาว่าเป็นเส้นทางที่ไม่สะดวก เรื่องนี้ มิได้บ่งชี้ถึงความไม่เต็มใจที่จะจากไปของอังกฤษ มากเท่ากับความไม่สามารถของพวกเขา ในอันที่จะกำหนดลักษณาการว่าจะจากไปอย่างไร

แม้ว่าอังกฤษและพม่าจะคงความปรารถนาดีต่อกันไว้ได้ในระดับหนึ่ง ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพราะผู้นำใหม่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกมาแก้ปัญหาภายในของตนอยู่ด้วยไม่น้อย แต่ในไม่ช้า อังกฤษก็ยกเรื่องการถ่ายโอนย้ายอำนาจให้แก่พม่า ขึ้นมาเป็นบทเรียน ว่าจะต้องหลีกเลี่ยง มิให้เกิดขึ้นในดินแดนอื่นอีกเป็นอันขาด เพราะการปลดภาวะการเป็นเจ้าอาณานิคมของอังกฤษในพม่านั้น ปรากฏว่าเป็นความล้มเหลว เมื่อพิจารณาในแง่เศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ ทั้งนี้เพราะสงครามกลางเมือง การดำเนินนโยบายเป็นกลาง และการแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวของพม่า ล้วนเป็นภัยคุกคามการค้าข้าว และทำให้แนวป้องกันของตะวันตก ในสงครามเย็นที่กำลังก่อตัวขึ้น ต้องอ่อนแอลงไป กรณียกเว้นอย่างหนึ่งเท่าที่เกี่ยวข้องกับการปลดสภาพความเป็นเจ้าอาณานิคมของอังกฤษนั้น ก็คือ นโยบายของอังกฤษต่อพม่า มิได้สะท้อนถึงระบอบอาณานิคมแผนใหม่แต่อย่างใดทั้งสิ้น ทั้ง ๆ ที่ระบอบอาณานิคมแผนใหม่นี้ เป็นลักษณะหนึ่งของการตกลงหลังสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ระหว่างเดือนกันยายน ค.ศ.1945 ถึงตอนต้นปีค.ศ.1948 พม่าเป็นเพียงดินแดนเดียวเท่านั้น ที่ประเทศอาณานิคมในอดีต ไม่สามารถรักษาฐานะของตนไว้ได้ แม้กระทั่งในสมรรถนะอย่างไม่เป็นทางการ ก็ตาม

ลัทธิจักรวรรดินิยมแผนใหม่ในมลายู

ในแง่ผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษแล้ว การถอนตัวออกจากเอเชียใต้ เปรียบได้กับการแกว่งไปทางตะวันออกกลางและตะวันออกไกล สำหรับเมืองขึ้นที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อังกฤษกลับมาพร้อมกับแผนการสำหรับการปกครองโดยตรงและคำสัญญาเรื่องการปกครองตนเอง นอกจากนั้นแล้วอังกฤษยังเข้ารับผิดชอบต่อการควบคุมดูแลเรื่องการรื้อฟื้นคืนสภาพความเป็นอาณานิคมใน อินโดนีเซียและอินโดจีน และรับผิดชอบในการประสานงานเพื่อกู้สภาพความเสียหายของภูมิภาคนี้ทั้งหมด ให้กลับคืนสู่สภาพเดิม

อังกฤษสถาปนารัฐบาลทหารขึ้นในมลายูในเดือนกันยายน การควบคุมพื้นที่โดยรัฐบาลทหารดำเนินอยู่จนกระทั่งมีการประกาศสถาปนาสหภาพมลายู ภายใต้การปกครองของข้าหลวงเจนท์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1946 เมานท์แบ็ตเทนถูกมองว่าเป็นประหนึ่งตัวแทนของระบอบอาณานิคมแนวเสรีนิยมในพม่ามาก่อน ในมลายูก็เช่นกัน ดังนั้น เมานท์แบ็ตเทนจึงมีความต้องการอย่างมากให้อังกฤษรักษาพื้นฐานด้านศีลธรรมอย่างสูงไว้ วิธีการคือประชาสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ถึงแง่มุมส่วนที่ก้าวหน้าของแผนการเกี่ยวกับสหภาพมลายู ซึ่งดูเหมือนว่า จะสอดคล้องไปกับแผนการแปดประการของพรรคคอมมิวนิสต์มลายูในทุกแง่ อย่างไรก็ดี แม้กระนั้นแล้ว ระยะเวลาช่วงที่มีการยึดครองของทหาร ก็ทำให้อังกฤษต้องสูญเสียความนิยมในท้องถิ่นไปมาก ทั้งยังสิ้นเปลืองกำลังคนและทรัพยากรทางวัตถุ

มากมาย มลายูก็เหมือนกับพม่า คือถูกรุมเร้าด้วยสภาวะไร้ขื่อไร้แปและความขัดแย้งในเรื่องเชื้อชาติ อย่างไรก็ตาม มลายูยังต่างจากพม่าในสามประเด็นสำคัญซึ่งทำให้สามารถอธิบายได้ว่า ทำไมการเข้ายึดครองเป็นอาณานิคมอีกคำรบหนึ่งในสองประเทศนี้ จึงให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน ประการแรก มลายูมีมูลค่าเพิ่มขึ้นในช่วงภายหลังค.ศ.1945 และยิ่งมากขึ้นไปอีก หลังจากที่อังกฤษมิได้มีอินเดียอยู่ในจักรวรรดิอีกต่อไปแล้ว ยางพาราและดีบุกของมลายู เป็นสินค้าสำคัญที่หล่อเลี้ยงโรงงานของอังกฤษ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นแหล่งหาดอลลาร์มาให้แก่บริเวณที่ใช้เงินสกุลสเตอร์ลิง ประการที่สอง มลายู (ร่วมกับสิงคโปร์) เป็นฐานอำนาจของอังกฤษในภูมิภาคซึ่งมีการแข่งขันกันระหว่างประเทศมหาอำนาจที่อยู่ประชิดติดกัน ประการที่สาม ชาวอังกฤษในมลายู มิได้ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร เหมือนเช่นชาวอังกฤษในพม่า การกู้สภาพเหมืองและไร่ขนาดใหญ่ในมลายู ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การต่อต้านสหภาพมลายูของชาวมาเลย์ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมีมาก่อน ได้รับการแก้ไขไกล่เกลี่ยให้เป็นที่พอใจกันได้โดยรวดเร็ว ลัทธิความเชื่อที่รุนแรงที่ได้อิทธิพลมาจากอินโดนีเซีย มอดลงไปหมด และผู้นำของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ในช่วงเวลานี้ เลือกที่จะดำเนินยุทธศาสตร์การแทรกซึมแบบสร้าง “แนวร่วม” โดยเห็นว่าดีกว่าการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ[23] แม้ว่าหลักการกำหนดตนเองของเขตปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งครอบคลุมดินแดนในคาบสมุทรมลายู สิงคโปร์และดินแดนต่าง ๆ ของบอร์เนียว จะเป็นเป้าหมายบั้นปลายของอังกฤษ แต่ตารางเวลาที่จะบ่งชี้ความก้าวหน้าทางด้านการเมือง มิได้กำหนดออกมาให้เห็นเด่นชัด และกองกำลังฝ่ายชาตินิยม ก็ยังอยู่ในระยะที่เพิ่งเริ่มต้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม อังกฤษก็ระมัดระวังตัวอยู่ ว่าจะไม่ดำเนินการเคลื่อนไหวใด ๆ ที่อาจบ่งชี้เป็นนัยถึงการลุกลี้ลุกลนหลบหนีออกไปอย่างน่าอับอายขายหน้า เหมือนเช่นที่เคยทำมาแล้วในช่วงปีค.ศ.1941-1942

จากที่ได้กล่าวมานี้มิได้หมายที่จะบอกว่า แผนการที่ทำขึ้นในระหว่างสงครามเพื่อสถาปนาสหภาพมลายูขึ้นในคาบสมุทร หรือการปกครองในแบบคราวน์โคโลนี (หรือการปกครองทางตรงแบบหนึ่ง) ในสิงคโปร์ บอร์เนียวเหนือและซาราวัก ดำเนินไปโดยปราศจากการโต้แย้ง การที่รัฐบาลบรุคยอมยกซาราวักให้แก่รัฐบาลอังกฤษในค.ศ.1946 ก่อให้เกิดการประท้วงเพื่อต่อต้านการยกดินแดนให้ ที่สำคัญคือการประท้วงที่มาจากชาวมาเลย์ในบริเวณกุชิง การต่อต้านนี้ ไม่สามารถเบี่ยงเบนให้อังกฤษเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติไปได้ และการต่อต้านก็เลิกรากันไป เมื่อเกิดการลอบสังหารข้าหลวงสจ๊วตในค.ศ.1949 ซึ่งมีผลให้แอนโธนี บรุค ประกาศสละสิทธิในมรดกของบิดาของเขาทั้งหมด ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การก่อตั้งสหภาพมลายู และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อเสนอที่จะให้สิทธิความเป็นพลเมืองแก่ผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก่อให้เกิดการต่อต้านจากชาวมาเลย์อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ในแง่หนึ่งอังกฤษ

---

[23] ดู Cheah Boon Kheng, ***The Masked Comrades: A Study of the Communist United Front in Malaya, 1945-1948,*** Singapore, 1979.

ตกใจกับโอกาสที่จะสูญเสียการสนับสนุนจากชาวมาเลย์เช่นที่เคยมีมาในอดีต กับในอีกแง่หนึ่งคือ การต่อต้านที่ก่อตัวขึ้นมาโดยมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ หรือได้ความคิดมาจากอินโดนีเซีย ดังนั้น อังกฤษจึงตัดสินใจที่จะเอาใจเหล่าประมุขของชาวมาเลย์ และองค์กรที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ของดาโต๊ะ ออนน์ บิน จาฟาร์ คือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1946 การเจรจาเรื่องรัฐธรรมนูญเริ่มขึ้น ทางฝ่ายอังกฤษ ยืนกรานให้คงการปกครองที่มีการรวมศูนย์อย่างแข็งแกร่ง กับรูปแบบความเป็นพลเมืองร่วมกันไว้ แต่กระนั้น สำหรับกรณีชาวมาเลย์ อังกฤษยอมรับในส่วนที่ว่าด้วยอธิปไตยเหนือชนชาติใดของผู้ปกครองมาเลย์ กับแผนการเรื่องการให้สถานะความเป็นพลเมืองที่มีข้อบังคับเคร่งครัดยิ่งขึ้น แม้ว่าอังกฤษจะไม่เคยทิ้งหลักการอันว่าด้วยชนหลายเชื้อชาติที่รองรับสหภาพมลายู แต่สหพันธ์รัฐมลายู ซึ่งได้ประกาศสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์1948 โดยแก่นแท้แล้ว เป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่งถึงความร่วมคิดร่วมวางแผนระหว่างชาวอังกฤษและชาวมาเลย์ ซึ่งค้ำประกันอำนาจครอบงำของอังกฤษที่ศูนย์กลาง รักษาอำนาจการปกครองที่ชาวมาเลย์มีอยู่เหนือรัฐต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่ และสร้างความบาดหมางแก่ชุมชนชาวจีนของมลายูต่อไปอีก

อาณานิคมสิงคโปร์ที่เป็นเกาะ เข้ารับบทบาทของตนอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะกองบัญชาการใหญ่ของแสนยานุภาพทางทหารของอังกฤษในภูมิภาคนี้ สิงคโปร์ยังกลายเป็นศูนย์กลางการแพร่กระจายอิทธิพลของอังกฤษในด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงครามอีกด้วย เรื่องสำคัญที่เอ็ม.อี. เดนิง ที่ปรึกษาด้านการเมืองของเมานท์แบ็ตเทน แนะนำให้รีบกระทำ คือมอบหมายการจัดการที่เกี่ยวกับผลประโยชน์และกิจกรรมของอังกฤษอย่างเป็นระบบ เรื่องนี้ เคยเป็นสิ่งที่หน่วยงานที่มีอายุสั้นของดัฟฟ์ คูเปอร์ ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกมาก่อนแล้ว ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1941-1942 เมื่อซีแอ็คถูกยุบลงไป ลอร์ด คิลเลิร์น ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพิเศษของกระทรวงการต่างประเทศ ภารกิจที่เป็นหลักสำคัญของผู้แทนพิเศษคือฟื้นฟูการค้าข้าวของภูมิภาคนี้ ส่วนข้าหลวงใหญ่มัลคอล์ม แม็คโดนัลด์ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลกิจการต่างๆ ของดินแดนหลายแห่งที่ขึ้นกับอังกฤษในฐานะอาณานิคม บุคคลทั้งสอง ร่วมมือกันหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สมัยหลังสงครามของภูมิภาคนี้ ทั้งสองสร้างแรงกดดันให้แก่ผู้ร่วมงานที่เป็นชาวอาณานิคมในบางกรณี และบางกรณีก็ใช้วิธีหว่านล้อมบรรดาผู้นำของเอเชีย ที่เพิ่งปรากฏตัวขึ้นมา คิลเลิร์นออกจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปในค.ศ.1948 หลังจากนั้น แม็คโดนัลด์ ในฐานะผู้ตรวจการใหญ่ของอังกฤษในช่วงระหว่างค.ศ.1948-1955 เข้ารับหน้าที่ควบทั้งสองอย่าง คือประสานนโยบายด้านอาณานิคมและด้านการต่างประเทศของอังกฤษ พร้อมกับเป็นประธานคณะกรรมาธิการประสานงานกลาโหมของอังกฤษ[24]

---

[24] เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของนโยบายของอังกฤษในภูมิภาคนี้ในช่วงหลังสงคราม ดู N. Tarling, "'Some Rather Nebulous Capacity': Lord Killearn's Appointment in Southeast Asia," MAS, 20, 3 (1986), และ Tilman Remme, "Britain, the 1947 Asian Relations Conference, and Regional Co-operation in S.E. Asia," in A.

เนื่องจากในช่วงระยะนี้ สหรัฐอเมริกาค่อนข้างไม่ยินดียินร้ายกับกิจการต่าง ๆ ของภูมิภาคนี้ ช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 จึงเท่ากับเป็นช่วงเวลาของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การเจรจาและการสงครามในอินโดนีเซีย 1945-1948

การสำแดงอำนาจเชิงจักรวรรดินิยมอีกครั้งหนึ่งของดัตช์ ประสบความยุ่งยาก—บางคนเห็นว่าน่าจะใช้คำว่า ไม่มีทางทำได้สำเร็จด้วยซ้ำ—ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงที่พวกเขาจากไป และเมื่อกลับเข้ามาดัตช์ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มากเพียงพอ ในหมู่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ สิ่งแรกที่เราต้องคิดคำนึง คือการแตกแยกเป็นฝักฝ่ายของรัฐที่เป็นอาณานิคมแห่งนี้เมื่ออยู่ภายใต้การควบคุมอย่างหละหลวม ของญี่ปุ่นผู้เข้ามายึดครองหมู่เกาะอีสต์ อินดีสนี้ นอกเหนือจากนี้ก็ได้แก่ การก้าวขึ้นมาของกองกำลังชาตินิยมในสภาพที่แบ่งแยกกัน และกลุ่มที่คอยก่อความวุ่นวายทว่ากลุ่มเหล่านี้มีขอบเขตอยู่แคบ ๆ เฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น เช่นกลุ่มที่โค่นล้มอำนาจการปกครองของสุลต่านในสุมาตราตะวันออก หรือกลุ่มที่ทำให้เมืองบันดุงของชวา ตกอยู่ในสภาพสงครามกลางเมืองเป็นต้น[25] ปัญหาของดัตช์ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เพราะการปล่อยให้เกิดช่วงว่างอำนาจเข้ามาแทรกระหว่างเมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว กับเมื่อกองกำลังยึดครองใหม่ของซีแอ็คจะมาถึงความล่าช้านี้ เกิดขึ้นเพราะความขาดแคลนกำลังพล ซึ่งเป็นผลให้นายพลคริสติสัน มิได้ยกพลขึ้นบกในชวา จนล่วงมาถึงปลายเดือนกันยายน ค.ศ.1945 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากซูการ์โนประกาศ *เมอร์เดกา* ไปแล้วประมาณหกสัปดาห์ ฟาน มุก ผู้สุดโต่ง พร้อมที่จะไปไกลถึงขั้นเสนอสิ่งที่ต่างไปจากเนื้อหาของพระราชดำรัสปีค.ศ.1942 ของสมเด็จพระราชินีวิลเฮลมินา เพื่อตอบโต้การที่พวกชาตินิยมได้ก่อตั้งสาธารณรัฐเอกราชแห่งอินโดนีเซียขึ้นแล้วเป็นบางส่วน ข้อเสนอของฟาน มุกนั้น ได้แก่การสถาปนาสหพันธ์ในแบบจักรวรรดิหรือสาธารณรัฐเครือจักรภพเนเธอร์แลนส์ โดยรัฐต่าง ซึ่งเป็นอาณานิคมกึ่งปกครองตนเองยังคงผูกพันอยู่กับฮอลแลนด์ ในส่วนดัตช์นั้น ก็แบ่งสรรความผิดในแบบที่ต่างออกไป พวกเขาโทษว่าเป็นความผิดของนายกรัฐมนตรีแอตลี ของผู้บัญชาการทหารสูงสุดฝ่ายสัมพันธมิตร คือเมานท์แบ็ตเทน และของนายพลคริสติสัน เพราะทั้งสาม ไม่สามารถจัดเวทีให้ฮอลแลนด์ใช้ปฏิบัติการเพื่อ

Gorst, L. Johnman and W.S. Lucas, eds, ***Postwar Britain, 1945-1964, Themes and Perspectives,*** London, 1989.

[25] ดู Benedict R.O'G. Anderson, ***Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,*** Ithaca, 1972; John R. W. Smail, ***Bandung in the Early Revolution 1945-6. A Study in the Social History of the Indonesian Revolution,*** Ithaca, 1964; Anthony Reid, ***The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,*** Kuala Lumpur, 1979; and R.B. Cribb, "Jakarta in the Indonesian Revolution 1945-1949," Ph.D. Thesis, University of London, 1984.

กลับมายังอินดีสได้อย่างเพียงพอ คริสติสันนั้น ดูเหมือนว่าจะเห็นอกเห็นใจพวกชาตินิยมอินโดนีเซีย – ซึ่งตรงข้ามกับปฏิบัติการที่หนักแน่นของนายพลเกรซีย์ ซึ่งทำให้นายพลเลอเคลอร์คสามารถเข้ารับช่วงการครอบครองเวียดนามได้ในไม่ช้า – ส่วนดัตช์นั้นความขาดแคลนเรือเดินสมุทรและปัญหาอื่น ๆ ทำให้พวกเขา ต้องชักช้าอยู่ ไม่อาจกลับเข้ามาได้ในจำนวนที่มากเพียงพอ บางคนกล่าวอย่างเจ็บแค้นว่า อังกฤษจงใจวางแผนการอันชั่วร้ายนี้ เพื่อกีดกันมิให้ดัตช์ฟื้นฟูจักรวรรดิของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาใหม่

เป็นความจริงที่ว่า ในช่วงปีค.ศ.1945-1946 ก็เหมือนกับในช่วงค.ศ.1815-1816 คือดัตช์ต้องพึ่งพาอาศัยอังกฤษ ในการกู้อาณานิคมของตนในซีกโลกตะวันออก ควรสังเกตว่า อังกฤษนั้น ก็กระตือรือล้นอยากที่จะช่วยเหลือเนเธอร์แลนส์ภายหลังการยอมจำนนของพระจักรพรรดิฮิโรฮิโต เท่า ๆ กับที่เคยอยากจะช่วย เมื่อครั้งภายหลังความปราชัยของพระจักรพรรดินโปเลียน ในทั้งสองวาระนี้เหตุจูงใจ ส่วนใหญ่ของอังกฤษคือความต้องการช่วยให้เนเธอร์แลนส์ฟื้นตัวขึ้นในยุโรป ในค.ศ.1945 รัฐบาลพรรคเลเบอร์ของแอตลี มิได้ต้องการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกระทำใด ๆ ที่จะเพิ่มความทุกข์ยากอย่างน่าอกสั่นขวัญหาย อันเนื่องมาจากความขัดสนและขาดแคลนจนถึงขั้นอดอยากของฮอลแลนด์ ในอีกทางหนึ่ง รัฐบาลอังกฤษก็มิได้กระตือรือร้นนัก ที่จะส่งกำลังคนและสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองก็ขาดแคลนอยู่ ไปใช้ในปฏิบัติการทางทหารที่ยืดเยื้อและที่จะทำให้อังกฤษอ่อนกำลังลง ทั้งยังเป็นปฏิบัติการทหารที่ยังคุกคามว่าจะทำให้อังกฤษเสียชื่อเสียงในเวทีระหว่างประเทศอีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากทฤษฎีและแนวปฏิบัติของระบอบอาณานิคมของดัตช์ มิได้ตรงกับของอังกฤษเสียทีเดียวนัก อังกฤษจึงกระอักกระอ่วนใจและไม่พอใจมากขึ้นเรื่อย ๆ กับการมีส่วนร่วมในการกระทำที่ชี้ไปในทางที่จะส่งอินโดนีเซีย กลับคืนไปให้แก่ระบอบอาณานิคมของดัตช์ ที่ยังไม่ได้รับการก่อสร้างขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับเจ้านายของตนที่ลอนดอน เมานท์แบ็ตเทนและคริสติสันมีแนวโน้มที่จะแสวงหาความร่วมมือทางการเมืองกับนักชาตินิยม มากกว่าจะเสี่ยงเผชิญหน้าทางทหารกับพวกเขา ทว่าฟานมุก รองข้าหลวงใหญ่ ไม่ยอมตกลงอย่างที่จะรู้เห็นเป็นใจกับซูการ์โน ส่วนสจารีร์ซึ่งเสนอลัทธิชาตินิยมในรูปโฉมที่เป็นที่ยอมรับแก่ดัตช์ได้มากกว่าเล็กน้อย ปฏิเสธข้อเสนอแบบขอสมานไมตรีของดัตช์อย่างซึ่งหน้า โดยไม่ยอมรับในเรื่อง “ความเป็นหุ้นส่วน” กัน ภายใน “เครือจักรภพ” เนเธอร์แลนส์ เมื่อติดปลักอยู่กับสภาพจนมุมอย่างหาทางออกทางการเมืองไม่ได้ และกับสภาพวุ่นวายไร้ระเบียบอยู่เช่นนี้ คริสติสันกับคนของเขา จึงขาดสมาธิกับภารกิจอพยพผู้ต้องขังและส่งตัวชาวญี่ปุ่นกลับประเทศ ในบางกรณีคริสติสันและพวกได้พบว่า ได้ผันตัวเองไปพึ่งพาอาศัยญี่ปุ่น ในการหาทางต้านทานความไร้ระเบียบและกฎหมาย และบางครั้ง พวกเขาก็เป็นเป้าในการต่อต้านของพวกนักชาตินิยม ดังเช่นในกรณีการสู้รบอย่างเลือดตากระเด็นเพื่อชิงสุราบายา เมืองที่นายพลมัลลาบีถูกสังหารลงในเดือนตุลาคม ค.ศ.1945 อันที่จริงนั้น อังกฤษปรารถนาจะให้เหตุการณ์ที่เต็มไปด้วยสีสัน ทว่าไร้สาระนี้ สิ้นสุดลง แต่อังกฤษมิได้มีอิทธิพลสักเท่าไรนัก ต่อการกำหนดวิธีการที่ดัตช์ใช้ในการพิจารณา

แก้ไขปัญหาทางการเมือง ดังนั้น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1946 อังกฤษจึงโอนอำนาจการปกครองหมู่เกาะส่วนนอกแห่งนี้ ให้แก่ดัตช์ไปด้วยความโล่งอก และเมื่อถึงปลายเดือนพฤศจิกายน การอพยพคนออกจากชวาและสุมาตราก็เสร็จสมบูรณ์ลง

เช่นเดียวกับชาวยุโรปในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค เมื่อถึงค.ศ. 1948 ดัตช์สร้างความก้าวหน้าอย่างสำคัญให้แก่ฐานะของตนในอินโดนีเซีย ดัตช์สามารถชักชวนให้หมู่เกาะรอบนอกมาเข้าพวกอยู่กับตน ทั้งนี้เพราะดัตช์อยู่ในฐานะที่เป็นผู้รับผลประโยชน์ รวมทั้งเป็นเหยื่อของช่วงเวลาที่เกิดความวุ่นวาย ประกอบกับผู้นำของบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ต่างไม่ไว้วางใจสาธารณรัฐที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชวาอยู่แล้ว ตามที่กล่าวนี้ เป็นจุดยืนของดัตช์ ที่มีต่อหมู่เกาะที่อยู่รอบนอก จนถึงกลางปีค.ศ.1946 ซึ่งเป็นช่วงที่ ฟาน มุก เดินหน้าตามแผนการ “เครือจักรภพ” อยู่กับบรรดาผู้นำชาวอินโดนีเซียในส่วนที่เป็นพวกของดัตช์ในที่ประชุมมาลิโนในเดือนกรกฎาคม ฟาน มุก เริ่มต้นจัดระบบรัฐ “ที่มีการปกครองตนเอง” ซึ่งจะกอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบของสหพันธ์เนเธอร์แลนส์ การควบคุมหมู่เกาะที่อยู่รอบนอกของดัตช์สามารถก่อให้เกิดแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจต่อรัฐบาลของสาธารณรัฐ (ซึ่งตอนนี้ มีฐานอยู่ที่ยอกยาการ์ตา) ได้ เนื่องจากขณะนี้ ฝ่ายสาธารณรัฐกำลังเดือดร้อน จำเป็นต้องอาศัยการนำเข้าอาหารอย่างหนัก และนอกจากนี้ สาธารณรัฐยังขาดแคลนสินค้าออกที่จำเป็นสำหรับก่อให้เกิดเงินตราต่างประเทศอีกด้วย การเจรจากับพวกกบฏและผู้ทรยศ มิใช่เป็นเรื่องที่ง่ายและเป็นสิ่งสามัญสำหรับดัตช์ ผู้มีความแค้นเคือง แต่ดัตช์ก็ยอมจำนนกับแรงกดดันของอังกฤษ ที่ให้ดัตช์เจรจากับนักชาตินิยม ทว่าการที่ดัตช์ชักนำให้พวกสาธารณรัฐมาที่โต๊ะประชุมที่ โฮเก เวลูเว ในเนเธอร์แลนส์ในเดือนเมษายน ค.ศ.1946 และที่ลิงกะจาตี ใกล้กับเชริบอน (จิเรบอน) ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1946 นั้น โดยส่วนเปรียบเทียบนับเป็นความเข้มแข็งของดัตช์ มิใช่ความอ่อนแอ ตามความตกลง (เฉพาะกาล ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน) ที่ลิงกะจาตีนี้ ดัตช์ยอมรับอำนาจของรัฐบาลสาธารณรัฐในสุมาตราและชวา และทั้งสองฝ่าย ตกลงกันว่าจะร่วมมือกันในการสถาปนา “สหรัฐแห่งอินโดนีเซีย” ซึ่งเป็นรัฐอธิปไตย เป็นประชาธิปไตยและเป็นรัฐแบบสหพันธ์ ที่ลิงกะจาตีนี้ ดัตช์คลายความรั้นที่เคยมีลงมาก ในเรื่องสายสัมพันธ์ “แบบจักรวรรดิ” และรับรองว่า การเจรจาในอนาคต จะเป็นการเจรจาที่เกี่ยวกับการกระจายอำนาจภายในสหพันธ์ตามที่ได้เสนอมา กระนั้นก็ดี เมื่อสิ้นสุดการเจรจา ดัตช์ก็มิได้เสียหายอะไรในทางวัตถุ และก็มิได้อยู่ในอารมณ์ที่จะสละสิทธิในดินแดนอีสต์ อินดีส หากว่าดัตช์มีความอุตสาหะในการฟูมฟักความสัมพันธ์อันดีกับเหล่าผู้นำชาตินิยมมากกว่านี้ ก็พอจะเป็นไปได้ว่า ดัตช์จะมีผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างแท้จริง ในการทดลองก่อตั้งเครือจักรภพของตนขึ้น แต่กลับกลายเป็นว่าดัตช์นิยมที่จะยุแยงให้ขบวนการชาตินิยมเกิดการแตกแยกกันภายในเสียมากกว่า ในขณะเดียวกัน ก็ตระเตรียมการที่จะทำศึกกับขบวนการนี้ หากว่าการเจรจาตกลงกันไม่เป็นผลสำเร็จ

ดัตช์ได้รับประโยชน์จากความหลากหลายในด้านโครงสร้างของขบวนการชาตินิยม และจากความอาฆาตบาดหมางที่มีอยู่ในระหว่างนักการเมืองของสาธารณรัฐ เช่นเดียวกับ “การปฏิวัติแนว

ชาตินิยม" อื่น ๆ อีกมาก นักชาตินิยมอินโดนีเซียโฆษณาเผยแพร่อุดมการณ์การต่อสู้ (*เปอร์จูอันกาน*) กับอำนาจการปกครองแบบจักรวรรดิ เพราะต้องการดึงความสนใจของผู้คนไปจากความขัดแย้งระหว่างชาวชาตินิยมอินโดนีเซียด้วยกันเองซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กัน ซูการ์โน สจารีร์ และฮัตตา ต่างส่งคำวิงวอนจากภายในรัฐบาลที่เพิ่งก่อตั้ง ไปถึงชาตินิยมฝ่ายต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชวา อันได้แก่นักลัทธิประชานิยม นักสังคมนิยมและอิสลาม แม้กระนั้น อุดมการณ์ที่พวกเขาทอผสานขึ้นมาได้สำเร็จ ซึ่งอาจเรียกได้เหมาะกว่า ว่าเป็นความพยายามนำแนวคิดต่าง ๆ มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกันอย่างหยาบ ๆ นั้นก็มิได้นำความคิดเห็นของทุกสีสัน มาร้อยพันเข้าด้วยกันได้อย่างครบถ้วน โดยปราศจากการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงอยู่บ้าง ทั้งพวกเขาก็มิได้ประสบความสำเร็จในการนำเนื้อหาทางการเมืองที่แตกต่างจากกัน มาเย็บติดเข้าด้วยกันได้ โดยปราศจากช่องโหว่ให้เห็นอยู่ทั่วไป ขบวนการจึงอยู่ในภาวะที่จะแตกแยกออกจากกันอย่างแท้จริง เพราะความตึงเครียดที่ก่อขึ้นด้วยฝีมือของ*เปมุดา* ของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (พีเคไอ) และของพรรคมาสจูมี ยิ่งไปกว่านั้น แม้ในขั้นแรก ดัตช์ต้องพึ่งพาอาศัยทหารอังกฤษ แต่รัฐบาลสาธารณรัฐยิ่งมีทรัพยากรภายใต้บังคับบัญชาของตนน้อยกว่า เพราะสิทธิธรรมของรัฐบาลนี้ ยังอยู่ในระหว่างการโต้เถียงกันอยู่ แสนยานุภาพทางทหารของรัฐบาลสาธารณรัฐก็วางใจไม่ได้ ฐานทางเศรษฐกิจ ก็อยู่ในสภาพขาดวิ่น รัฐบาลสาธารณรัฐจึงถูกบีบให้ต้องถอนตัวออกจากจาการ์ตา ไปยังยอกยาการ์ตา ในตอนต้นปีค.ศ.1946

ความไม่ลงรอยกันที่ดำเนินติดต่อกันเป็นเวลานาน ระหว่างผู้ที่เร่งเร้าให้ใช้*ดิโพลมาซี* หรือการเจรจา กับดัตช์ กับพวกที่สนับสนุน*กอนฟรอนตาซี* หรือการเผชิญหน้ากับดัตช์โดยใช้กำลังอาวุธ เป็นปัจจัย ที่ส่งเสริมให้แนวโน้มการแตกแยกภายในขบวนชาตินิยมยิ่งขยายตัวมากขึ้น และสาธารณรัฐก็อ่อนแอหนักลงไปอีก การที่สจารีร์เต็มใจเจรจากับดัตช์ เป็นการบ่งชี้ตั้งแต่แรกแล้วว่า เขาขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของฝ่ายนักชาตินิยม ที่ต้องการขับไล่ดัตช์ออกไปด้วยวิธีการทางทหาร นอกจากนี้ ยังเป็นการแสดงอย่างประจักษ์แจ้งถึงความพร้อมของสจารีร์ ที่จะร่วมมือกับดัตช์ในการก่อตั้งสิ่งที่เป็นทำนองสหพันธ์รัฐขึ้นมา และแสดงถึงความตระหนักในคุณค่าของความช่วยเหลือของดัตช์ ในการวางแบบแผนของรัฐที่จะสืบทอดอำนาจต่อไปได้อย่างมีพลัง ดังที่ปรากฏออกมาว่า ความล้มเหลวของฝ่ายสาธารณรัฐ ที่จะบีบเค้นให้ดัตช์ยอมรับสิทธิของพวกตน ที่จะมีเอกราชและอธิปไตยนั้น ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันขึ้นมา ทวีความอาฆาตบาดหมางทางการเมืองภายในค่ายชาตินิยม และทำลายความน่าเชื่อถือของสจารีร์ ผลลัพธ์ก็คือ สจารีร์ถูกบีบให้ออกจากตำแหน่งในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1947 และความตกลงลิงกะจาตีก็กลายเป็นโมฆะไป ดัตช์นำความแตกแยกเหล่านี้ มาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน และเมื่อความตกลงลิงกะจาตีล่มสลายลง ดัตช์ได้ดำเนินการต่อเนื่องด้วยการจัดส่งทหารประมาณ 150,000 คน เพื่อการปฏิบัติการของตำรวจหรือการปฏิบัติการของทหารครั้งแรก กองกำลังนี้ จู่โจมเข้าไปในชวา ซึ่งเป็นดินแดนที่เป็นหัวใจของสาธารณรัฐ การที่กำลังทหารยึดยอกยาการ์ตาไว้ได้อย่างแน่นหนา เท่ากับเพิ่มอำนาจการต่อรองของดัตช์ ในการเจรจารอบถัดไป ซึ่งมีขึ้นใน

ตอนปลายปี และลงเอยด้วยความตกลงเรนวิลล์ (ในเดือน มกราคม ค.ศ.1948) สาธารณรัฐทำอะไรไม่ได้ นอกจากยอมรับเส้นแบ่งเขตแดนในขณะนั้น และยอมรับแผนการที่จะก่อตั้งสหรัฐอินโดนีเซียเป็นการล่วงหน้า ก่อนที่ดัตช์จะให้คำมั่นว่าจะถอนทหารออกไป การประชุมเรนวิลล์ก็เช่นเดียวกับการประชุมที่ลิงกะจาตี คือซ้ำเติมให้ความแตกแยกภายในขบวนการชาตินิยม ให้รุนแรงหนักขึ้น และบีบบังคับให้นักการเมืองคนสำคัญต้องลาออกไป คราวนี้ นักการเมืองคนสำคัญดังว่า ได้แก่ อามีร์ สจาริฟัดดิน รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ

อีกแง่มุมหนึ่งของความอยู่รอดของระบอบอาณานิคมดัตช์ในช่วงระยะนี้ คือความยืดหยุ่นในการปรับตัว เมื่อเผชิญหน้ากับ “มติมหาชนโลก” เป็นความจริงที่ว่า อังกฤษเป็นตัวจักรสำคัญในการชักจูงให้ดัตช์เปิดการเจรจาในตอนปลายปีค.ศ.1946 ลอร์ด คิลเลิร์น มีบทบาทสำคัญในการจัดการประชุมที่ลิงกะจาตี ในทำนองเดียวกัน การวิพากษ์ “ปฏิบัติการตำรวจ” ภายในองค์การสหประชาชาตินั้นเอง ที่ชักจูงให้ดัตช์เข้าร่วมเจรจาเรนวิลล์ ถึงกระนั้น ในการเผชิญหน้ากันทั้งสองครั้ง ดัตช์ก็มิได้ให้การโอนอ่อนที่สำคัญแก่ฝ่ายที่ต่อต้านตนสักเท่าใดนัก และความสามารถของดัตช์ ในอันที่จะทนทานกับการตำหนิประณามของนานาชาติในช่วงระยะเวลานี้ ก็แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด จากการที่สหรัฐเข้าวางข้อจำกัด มิให้ดัตช์กระทำการตามใจชอบอีกต่อไป ภายหลังการรัฐประหารมาเดียนในค.ศ.1948 ที่ประสบความล้มเหลว

การปฏิวัติและการต่อต้านในเวียดนาม

ในเวียดนาม จุดยืนของฝ่ายชาตินิยม และของฝ่ายจักรวรรดินิยม ปรากฏให้เห็นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่า และมีลักษณะหนักแน่นมั่นคงยิ่งกว่าในอินโดนีเซีย ผลลัพธ์ก็คือสงครามระหว่างทั้งสองฝ่าย เกิดขึ้นเร็วกว่า และกลายเป็นสงครามที่ยืดเยื้อยิ่งกว่า เวียดมินห์ดำเนินการอย่างรวดเร็ว เพื่อชิงดักหน้าเสียก่อนที่ฝ่ายจักรวรรดินิยมจะเข้ามายึดครองดินแดนเวียดนามเป็นอาณานิคมใหม่อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อเวียดนามที่จะได้ประจัญหน้ากับจีน ที่เข้ามาจากทางเหนือ และฝรั่งเศสที่เข้ามาจากทางใต้ ด้วยท่าทีที่ว่าเรื่องราวต่าง ๆ สะสางกันเสร็จสิ้นไปแล้ว ช่วงเวลาที่มีความสำคัญแก่การปฏิวัติเดือนสิงหาคม คือการประชุมสมัชชาของเวียดมินห์ที่ฮานอย ในวันที่ 13 สิงหาคม และที่ประชุมได้เลือกให้โฮจิมินห์ขึ้นเป็นประธานคณะกรรมาธิการปลดปล่อยชาติ ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งคือจักรพรรดิเบาได๋ ถูกบีบให้สละตำแหน่งประมุขของประเทศเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม และในประการสุดท้ายคือการประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (หรือ ดีอาร์วี) ที่มีเอกราชที่ฮานอยขึ้น เมื่อวันที่ 2 กันยายน ในเวลาเดียวกันเวียดมินห์ที่ไซ่ง่อน ได้ก่อตั้งคณะกรรมาธิการปลดปล่อยขึ้น คณะกรรมาธิการชุดนี้ ได้ส่งตัวแทนไปพบกับนายพลเกรซีย์ เมื่อนายพลเกรซีย์บินเข้ามาในไซ่ง่อน ในวันที่ 13 กันยายน

เป้าหมายของเกรซีย์ คือปลดอาวุธญี่ปุ่นส่วนที่อยู่ในความรับผิดชอบของซีแอ็ค (คือส่วนที่อยู่ใต้เส้นขนานที่สิบหกลงไป) ฟื้นฟูความเป็นระเบียบเรียบร้อยในบริเวณไซ่ง่อน และช่วยเหลือฝรั่งเศส

ฟื้นฟูอำนาจการควบคุมดินแดนนี้ให้กลับเป็นอาณานิคมเหมือนเช่นก่อนสงคราม นายพลเลอเคลอร์ค ซึ่งเดินทางมาถึงไซ่ง่อนเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม หวังว่าจะฟื้นฟูอำนาจการปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศสขึ้นโดยเร็ว ด้วยถือว่า อำนาจการปกครองของฝรั่งเศสเพียงแต่หยุดชะงักไปชั่วคราว เพราะญี่ปุ่นเข้ามาก่อรัฐประหารยึดอำนาจไป เมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมาเท่านั้นเอง ภารกิจนี้ มิได้ยุ่งเหยิงมากเท่ากับภารกิจของคริสติสันในเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส ซึ่งมีปัญหาในการค้นหา ปลดปล่อยและส่งตัวผู้ถูกคุมขังชาวยุโรปจำนวนมาก กลับคืนภูมิลำเนา กระนั้น เกรซีย์ก็หนักใจกับความไร้ระเบียบวินัยในหมู่ทหารฝรั่งเศส ซึ่งยั่วยุให้ชาวเวียดนามก่อความไม่สงบขึ้นมามากมาย ปัญหายุ่งยากยังเกิดขึ้นอันเกี่ยวกับ กิจกรรมของทหารกองโจร ซึ่งมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในเขตชนบททางตอนใต้ เจ้าหน้าที่ทางการของอังกฤษและฝรั่งเศส เห็นพ้องต้องกันในเรื่องการปฏิเสธการอ้างสิทธิของเวียดมินห์ในไซ่ง่อน และหลังจากเกรซีย์มาถึงเวียดนามได้ไม่นาน เขาก็เริ่มต้นปลดอาวุธเวียดมินห์ และสถาปนาการควบคุมของ ฝรั่งเศสเหนือดินแดนโคชินจีนขึ้นมาใหม่ ฝรั่งเศสลงมือสำแดงอำนาจของตนในกัมพูชา ลาว อันหนำและตังเกี๋ย โดยใช้โคชินจีนเป็นหัวหาด แม้ว่าฝรั่งเศสจะดำเนินการไปด้วยความหนักแน่น แต่ก็ใช่ว่าจะปราศจากการโต้แย้ง เมื่อถึงสัปดาห์แรกในเดือนมีนาคม เกรซีย์ก็พร้อมแล้ว ที่จะส่งมอบงานด้านการปกครองส่วนพลเรือนให้แก่ข้าหลวงใหญ่ดาร์จองลิเยอ และมอบงานบัญชาการทหาร แก่นายพล เลอเคลอร์ค

ตลอดระยะเวลาเก้าเดือนถัดมา ความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสและเวียดมินห์เสื่อมทรามลงจากการเจรจาอย่างอึดอัด ไปเป็นการทำสงครามกันอย่างซึ่งหน้า ในเบื้องแรก โฮยอมรับอยู่ในทีกับการที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาวางอำนาจปกครองอินโดจีน ส่วนทางฝรั่งเศสก็พยายามอย่างสุดความสามารถ ที่จะหลีกเลี่ยงการสู้รบกับเวียดมินห์ เนื่องจากโฮจิมินห์กำลังอยู่ในระหว่างการเสริมสร้างฐานสนับสนุน เขาจึงหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าด้วยกำลังอาวุธด้วยเช่นกัน และหวังจะหาประโยชน์จากวิถีทางการทูต ฝรั่งเศสกระทำเช่นเดียวกับดัตช์ คือพยายามพื้นฟูอำนาจของตน (แม้ว่าจะมิใช่ฟื้นฟูระเบียบแบบแผนของอาณานิคมเช่นที่เคยเป็นในสมัยก่อนสงคราม) ด้วยการสร้างกลุ่มผู้ร่วมมือช่วยเหลือและปิดล้อมฝ่ายที่เป็นปรปักษ์กับตน ฝรั่งเศสคาดการณ์ว่า จะเข้าควบคุมบริเวณที่มีค่าทางด้านเศรษฐกิจมากที่สุดของโคชินจีนโดยตรง ภายในกรอบของสหพันธ์อินโดจีนตามที่ได้วางโครงการไว้ (สหพันธ์นี้รวมอยู่ภายใน สหภาพฝรั่งเศส) ทั้งนี้ จะมีการควบคุมรัฐบาลกษัตริย์ของกัมพูชาและลาวอย่างมีประสิทธิภาพด้วย ทว่ามีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่า ฝรั่งเศสรู้สึกว่า เรื่องนี้ ช่วยชดเชยให้มากยิ่งกว่าการโอนอ่อนทางการเมืองแก่เวียดมินห์ในเขตตังเกี๋ย ซึ่งขณะนั้นกำลังประสบทุพภิกขภัยอยู่ วันที่ 6 มีนาคม โฮจิมินห์ทำข้อตกลงกับชอง แซงต์นี โดยทางฝ่ายโฮยอมรับสภาพการณ์ที่ฝรั่งเศสจะยกทหารมาตั้งประจำการอยู่ในตังเกี๋ย ส่วนแซงต์นีย์ยอมรับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ว่าเป็นรัฐอิสระ และมีการปกครองตนเอง แต่มีเงื่อนไขว่า รัฐนี้จะยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธ์อินโดจีนและสหภาพฝรั่งเศส นอกจากนี้ ทางฝรั่งเศสยังสัญญาว่า จะจัดการออกเสียงลงประชามติเรื่องการรวมดินแดนสามส่วนของ

เวียดนามเข้าด้วยกัน ฝรั่งเศสแสดงทีท่าว่าใจกว้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ฝรั่งเศสได้ผลตอบแทนจากการจัดการเช่นนี้มากกว่าทางเวียดมินห์ กล่าวคือ ข้อตกลงนี้ทำให้ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบทางทหารในตอนเหนืออย่างเด่นชัด โดยแลกเปลี่ยนกับคำมั่นสัญญาบนกระดาษ อย่างไรก็ตาม การประชุมครั้งต่อ ๆ มา – คือการประชุมระหว่างวันที่ 17 เมษายน ถึง 11 พฤษภาคมที่ดาลัต และระหว่างวันที่ 6 กรกฎาคม ถึง 10 กันยายน ที่ฟอลเทนเบลอ—ก็มิได้ฝ่าทางตันในปัญหาน่ารำคาญสามประการได้สำเร็จ นั่นคือปัญหาการยืนกรานของฝรั่งเศส เรื่องบูรณภาพของสหภาพ ปัญหาข้อเรียกร้องของเวียดมินห์ให้รวมเวียดนามเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง และปัญหาเรื่องฐานะของเวียดนามภายในสหพันธ์อินโดจีน

ขั้นตอนทางการทูต สิ้นสุดลงอย่างกระทันหัน เมื่อดาจองลิเยอสั่งให้ถล่มไฮฟองเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน ค.ศ.1946 เวียดมินห์ตอบโต้ด้วยการระเบิดโรงไฟฟ้าที่ฮานอยในวันที่ 19 ธันวาคม และวันรุ่งขึ้น โฮจิมินห์ก็ประกาศ “สงครามต่อต้านทั่วประเทศ” กับฝรั่งเศส สงครามเวียดนามครั้งแรกเริ่มต้นขึ้นด้วยประการฉะนี้[26] การเปิดฉากการโจมตี ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของการรบเพื่อชิงฮานอย ดำเนินไปจนกระทั่งถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1947 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กองกำลังของเวียดนามต่อต้านไว้ไม่อยู่ และฝรั่งเศสเข้ายึดครองนครนี้ไว้ได้อย่างสมบูรณ์

โดยทั่วไปแล้ว พิจารณากันว่า การจู่โจมของฝรั่งเศสนี้ มุ่งหมายเพื่อบีบบังคับให้โฮจิมินห์กลับไปยังโต๊ะเจรจา มิใช่สนามรบ อันที่จริง อาจตีความได้เช่นกันว่า การทิ้งระเบิดเป็นการสืบเนื่องปฏิบัติการทางด้านการทูตด้วยวิธีการอื่น แทนที่จะเลิกราไปเสียเฉย ๆ ฝรั่งเศสได้มองเห็นทั้งการเสริมกำลังให้แก่ที่มั่นของโฮในส่วนเหนืออย่างสม่ำเสมอ (ซึ่งมีขึ้นต่อมาภายหลังจากที่โฮมีชัยชนะในการเลือกตั้ง มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ในเดือนพฤศจิกายนก่อนหน้านั้น) รวมทั้งความวุ่นวายไม่เป็นส่ำที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ ของหน่วยทหารเวียดมินห์ในส่วนใต้ มีการให้เหตุผลกันว่า ยิ่งปล่อยให้โฮเสริมสร้างที่มั่นนานเท่าไร เขาก็จะยิ่งประนีประนอมทางการเมืองน้อยลง และยิ่งแคล่วคล่องในด้านการทหารมากยิ่งขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ดี การหันไปอาศัยวิธีการใช้กำลัง ก็เป็นความผิดพลาดอย่างมหันต์ การสร้างความตระหนกอย่างรุนแรงเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ไม่อาจบีบเค้นให้เกิดการประนีประนอมทางการเมืองจากโฮจิมินห์ได้ ทั้งก็ไม่อาจทำลายกองทัพของเขาลงได้ด้วย ทหารฝรั่งเศสอาจประสบความสำเร็จในการยึดฮานอยและเมืองอื่น ๆ แต่การกระทำเช่นนี้ ก็เท่ากับผลักดันฝ่ายเวียดมินห์เข้าไปยังเนินเขา อันเป็นที่มาของพลกำลังของพวกเขา การที่ฝรั่งเศสไม่อาจคาดได้ว่าปฏิกิริยาของโฮจิมินห์จะมีออกมาเช่นไร – เช่นความรุนแรงที่ฝรั่งเศสหมายจะใช้เป็นเครื่องป้องกันมิให้เขากระทำเช่นไร กลับกลายเป็นสิ่งที่ยั่วยุให้เขาลงมือกระทำเช่นนั้นเลย

---

[26] แต่ อาร์.บี. สมิธได้เขียนไว้ว่า “ลักษณะที่โดดเด่นที่สุดประการหนึ่งของสงครามเวียดนามครั้งนี้ก็คือว่า ไม่มีใครสามารถกล่าวได้อย่างแน่ชัดว่า เริ่มขึ้นมาเมื่อไร”: *An International History of the Vietnam War, I: Revolution versus Containment, 1955-61,* London, 1983, 3ff.

ทีเดียว—ความคาดการณ์ไม่ได้เช่นนี้เผยถึงการขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ถึงยุทธศาสตร์ของเวียดมินห์และแรงสนับสนุนต่อเวียดมินห์ ซึ่งฝังลึกอยู่ในชนบท เพราะในขณะที่ฝรั่งเศสผูกมิตรหาพวกจากชนชั้นสูงที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อยู่ตามเมืองต่าง ๆ นั้น เวียดมินห์ก็ปลุกระดมให้ประชาชนก่อการปฏิวัติสังคมอยู่ในชนบท

การกระทำของฝรั่งเศสในเวียดนามเมื่อปลายปีค.ศ.1946 คล้ายคลึงกับการที่ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงเวียดนามเมื่อเก้าสิบปีก่อนหน้านี้ คือส่วนใหญ่แล้ว อธิบายได้ด้วยการอ้างอิงถึงปัจจัยสามประการ ได้แก่ความไม่แน่นอนของการเมืองในเมืองแม่ ความบุ่มบ่ามของพวกทหารที่ประจำอยู่ในเขตจักรวรรดิ และการควบคุมอย่างเลวที่ทางปารีสมีต่อผู้ที่อยู่ในที่เกิดเหตุ นายกรัฐมนตรีที่เป็นฝ่ายสังคมนิยมของฝรั่งเศส คือเลออง บลัม กล่าวหาว่าเป็นความผิดของดาจองลิเยอ ทว่าความยึดมั่นต่อสันติวิธีของบลัม ก็เสียหายไปเช่นกัน เพราะความเชื่อในลัทธิจักรวรรดินิยมของผู้เข้าร่วมอยู่ในรัฐบาลผสมของเขา และแม้กระทั่งของพวกที่อยู่ในรุ่นของ “นักสังคมนิยมหัวรุนแรง” ซึ่งปรากฏตัวขึ้นในฝรั่งเศสหลังสงคราม[27] สงครามครั้งนี้ มิได้เป็นกรณียกเว้น ในแง่ที่ว่าเกิดจากการคาดการณ์ผิดของบรรดาผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ และการที่คนเหล่านี้มิได้เข้าใจเหตุการณ์อย่างแน่ชัด การรบเพื่อชิงฮานอยนั้น เมื่อลงมือไปแล้ว ย่อมมีผลให้ฝรั่งเศสต้องเข้ารบในสงครามซึ่งกลายมาเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำนโยบายในดินแดนโพ้นทะเลของประเทศต่อมาเป็นระยะเวลาเจ็ดปีครึ่ง ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ฝรั่งเศสอ่อนกำลังลง โดยไม่อาจกู้สภาพเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามให้คืนดีขึ้นมาได้อย่างที่ควร และทำให้ฐานะของฝรั่งเศสในแนวป้องกันยุโรปตะวันตก ต้องตกอยู่สภาพเสี่ยงอันตราย บางคราวสงครามนี้ เป็นตัวตัดสินชะตากรรมของรัฐบาลชุดต่าง ๆ และทำให้สาธารณรัฐต้องสั่นสะเทือนจนถึงรากฐานเลยทีเดียว

อย่างไรก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของอนาคต สำหรับช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1945-1948 นั้น เหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็น คือการเข้ายึดครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอาณานิคมอีกครั้งหนึ่ง ในสภาวเหตุการณ์หลังสงครามนั้น อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส ต่างมุ่งมั่นที่จะกู้สินทรัพย์และอิทธิพลของตนในภูมิภาคกลับคืนมา โดยไม่คำนึงถึงปัญหาภายในประเทศตนและการอวดอ้างความเป็นพวกหัวก้าวหน้าของนักการเมืองบางคน ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ อังกฤษอาจยอมสละพม่า แต่อังกฤษก็ได้สถาปนาการปกครองดินแดน ”มาเลเซีย” โดยตรง ฝรั่งเศสเข้าสถาปนาการปกครองโดยตรงในอินโดจีน และเช่นเดียวกับที่ดัตช์กระทำอยู่ในอินโดนีเซีย ฝรั่งเศสจัดการรับมือกับการต่อต้านในท้องถิ่นและไม่ยอมปล่อยให้การแสดงออกถึงความไม่พอใจของนานาชาติ ทำให้ตนเบี่ยงเบนไปจากหนทางที่ได้เลือกไว้

---

[27] ดู Miles Kahler, ***Decolonization in Britain and France. The Domestic Consequences of International Relations,*** Princeton, 1984, 165ff., 171-6.

การปฏิวัติกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม ในสภาวะสงครามเย็น ค.ศ. 1948-1957

สงครามเย็นไม่ได้ถล่มโลกให้สะท้านสะเทือนเหมือนกับสายฟ้าฟาด หากมายังโลกเหมือนเช่นเมฆหมอกที่ค่อย ๆ เคลื่อนเข้ามาอย่างเงียบ ๆ โดยค่อย ๆ แผ่คลุมยุโรปเป็นอันดับแรก และเอเชียเป็นอันดับต่อมา เมฆหมอกแห่งสงครามเย็นนี้ก่อตัวตั้งแต่ตอนที่มหาอำนาจทั้งสามประเทศมาประชุมแบ่งปันโลกกันที่ยัลตา (เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1945) และที่ปอตสดัม (กรกฎาคม ค.ศ.1945) ไปจนถึงเมื่อเกาหลีเหนือบุกเกาหลีใต้ในตอนปลายเดือนมิถุนายน ค.ศ.1950[28] ตลอดช่วงระยะเวลาห้าปีนี้ กลุ่ม มหาสัมพันธมิตรยามสงคราม แตกตัวมาเป็นกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์กันสองกลุ่ม ในค.ศ.1947 หลักการ ทรูแมน (เดือนมีนาคม) ทำให้สหรัฐมีข้อผูกพันที่จะต้องปกป้องกรีซ และหลักการ “สองค่าย” ของ ชดานอฟ (กันยายน) ได้เข้ามาแทนที่ยุทธศาสตร์ “แนวร่วม” ของคอมมิวนิสต์ พร้อมกับเรียกร้องให้ปฏิวัติโลก การก่อรัฐประหารของคอมมิวนิสต์ในเชโกสโลวะเกียก็ดี สนธิสัญญาบรัสเซลล์ก็ดี ตลอดจนการขนส่งเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่เบอร์ลินทางอากาศในช่วงปีค.ศ.1948 ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเครื่องหมายบอกถึงแนวทางที่ก้าวร้าวดึงดันมากขึ้นของทางตะวันตก ในขณะที่เหล่าคอมมิวนิสต์ในพม่า จีน อินโดนีเซีย มลายู ฟิลิปปินส์และเวียดนาม ก็แสวงหาอำนาจโดยผ่านกระบอกปืน ในค.ศ.1949 การสถาปนาองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติคเหนือ หรือนาโต้ แสดงถึงความสำเร็จในการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในระดับภูมิภาค ในขณะที่ความล้มเหลวและการถอยร่นของเจียงไคเช็คในจีน ทำให้ ดีน แอชีสัน รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐ เชื่อมั่นว่า มีความจำเป็นจะต้องป้องกันมิให้ “พวกคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลครอบงำทวีปเอเชียหรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งไปกว่านี้”[29] ในระยะแรก ดูเหมือนว่า ยุทธศาสตร์การสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ จะทำให้จักรวรรดิอาณานิคมของยุโรปได้มีโอกาสชะลอเวลาการสิ้นสลายลงบ้าง ซึ่งหากว่าเป็นเช่นนั้นจริง โอกาสเช่นนั้น ก็มีอยู่ในช่วงเวลา

---

[28] ดูอย่างเช่นที่ Robert L. Messer, ***The End of an Alliance. James F. Byrnes, Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War,*** Chapel Hill, 1982; Richard M. Freeland, ***The Truman Doctrine and the Origins of McCarthyism. Foreign Policy, Domestic Politics, and Internal Secruity 1946-48,*** New York, 1985; and Marc S. Gallicchio, ***The Cold War Begins in Asia: American East Asian Policy and the Fall of the Japanese Empire,*** New York, 1988.

[29] Memorandum by Dean Acheson, 18 July, 1949, cited in Short, ***Origins***, 73.

สั้น ๆ เพราะละครฉากสุดท้ายที่น่าตื่นเต้นในการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมในอินโดนีเซีย เวียดนาม และมลายูนั้น มีสงครามเย็นเป็นเครื่องประกอบฉากอยู่ด้วย

ความสำเร็จในการกู้เอกราชของอินโดนีเซีย ค.ศ.1948-1949

ที่ประชุมเรนวิลล์ (ตั้งชื่อตามชื่อเรือรบอันเป็นสถานที่จัดการประชุมครั้งนี้ในเดือนมกราคม ค.ศ.1948) ได้ตกลงกันว่าจะก่อตั้งสหรัฐแห่งอินโดนีเซียขึ้น *ก่อน*ที่ดัตช์จะถอนทหารออกไปจากประเทศ และยอมรับเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างดินแดนของดัตช์ (หรือมาลิโน) กับดินแดนที่ฝ่ายสาธารณรัฐยึดครองอยู่ไปพลางก่อน ดังนั้น จึงเท่ากับว่า ดัตช์ได้สถาปนาที่มั่นที่แข็งแกร่งขึ้นมา และใช้ประโยชน์จากข้อได้เปรียบของตนในเรื่องนี้ ในระหว่างการเจรจาในเดือนสิงหาคมที่กรุงเฮก ระหว่างการเจรจา ดัตช์ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับสหรัฐอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) ต่อบีเอฟโอ (หรือสภาที่ปรึกษาของสหพันธ์รัฐ อันประกอบด้วยตัวแทนจากดินแดนต่าง ๆ ของมาลิโน) อำนาจการควบคุมของดัตช์ยิ่งเข้มแข็งหนักแน่นขึ้น อย่างน้อยก็ในระยะสั้น เพราะการทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่ผู้สนับสนุนแนวสาธารณรัฐ ซึ่งมาถึงจุดแตกหักเมื่อมีความพยายามของคอมมิวนิสต์พีเคไอ ที่จะใช้กำลังยึดขบวนการชาตินิยมไปดื้อ ๆ ในเดือนถัดมา การก่อรัฐประหารมาเดียนของพีเคไอ ในเดือนกันยายน โดยมีมุสโซเป็นผู้นำครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ มุสโซนั้น เพิ่งเดินทางกลับมาจากสหภาพโซเวียตได้ไม่นาน และดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป การกระทำของมุสโซทำให้ซูการ์โนและฮัตตาซึ่งมิได้เป็นคอมมิวนิสต์กลายเป็นผู้มีคุณสมบัติน่าไว้วางใจมากขึ้น ในสายตาของอเมริกัน อย่างไรก็ดี ผลกระทบที่ปรากฏในทันที จากความขัดแย้งภายในฝ่ายสาธารณรัฐ คือความอ่อนแอของฝ่ายสาธารณรัฐในการต่อต้านดัตช์ เรื่องนี้มีผลอย่างสอดคล้องกัน คือทำให้ดัตช์มีกำลังใจที่จะดำเนินแนวทางที่แข็งกร้าวยิ่งขึ้นต่อรัฐบาลยอกยาการ์ตา การเจรจาครั้งต่อ ๆ ไประหว่างดัตช์กับบีเอฟโอที่กรุงเฮกในเดือนตุลาคม เผยให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของเนเธอร์แลนส์ ในอันที่จะใช้พวกชาตินิยมฝ่ายที่ต่อต้านการปฏิวัติ ให้บังคับใช้ข้อตกลงตามที่ดัตช์ต้องการให้แก่อินโดนีเซีย

สิทธิและอำนาจในการกำหนดนโยบายของดัตช์ เมื่อมาถึงขณะนี้ เคลื่อนย้ายจากปัตตาเวียไปยังกรุงเฮก รองข้าหลวงฟาน มุก ถูกบีบให้ลาออก โดยมีหลุยส์ บิล ผู้แทนสูงสุดของราชอาณาจักรเข้ามาดำรงตำแหน่งแทน ในเดือนพฤศจิกายน ฮัตตาทำอะไรไม่ได้เท่าไรนัก นอกจากยอมมอบกองทัพของสาธารณรัฐ ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของสหพันธ์ไปจนกว่าจะมีการประกาศสถาปนาสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) อย่างเป็นทางการ กระนั้นดัตช์ก็ยังไม่สบายใจที่ฝ่ายสาธารณรัฐเข้ามามีส่วนร่วมในรัฐบาลเฉพาะกาล และเนื่องจากดัตช์ยังไม่พอใจกับข้อได้เปรียบทางการเมืองมากมายที่ได้มานับตั้งแต่ตอนต้นปี ดังนั้น ดัตช์จึงตัดสินใจดำเนินการตามแนวทางซึ่งจะทำลายสาธารณรัฐให้ย่อยยับลงไปอย่างที่ไม่อาจจะฟื้นกลับคืนชีพขึ้นมาได้อีก ในวันที่ 18 ธันวาคม รัฐบาล

ดัตช์ประกาศยกเลิกความตกลงเรนวิลล์และวันถัดมา ก็เริ่มลงมือปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง (หรือปฏิบัติการทหารครั้งที่สอง) พิจารณาในด้านการทหารแล้ว ปฏิบัติการครั้งนี้ ประสบความสำเร็จอย่างน่าตระหนกตกใจ ดัตช์เข้ายึดครองยอกยาการ์ตา และควบคุมตัวผู้นำคนสำคัญ ๆ ของสาธารณรัฐไว้ ซึ่งรวมถึงซูการ์โนและฮัตตาด้วย

ปีค.ศ. 1948 ดูเหมือนจะเป็นปีที่ดีสำหรับการรุกรานที่ดัตช์กระทำต่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง เผยให้เห็นว่า จักรวรรดินิยมทางทหารไม่อาจรักษาเป้าหมายทางการเมืองของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าดัตช์จะมีความเหนือกว่าพวกสาธารณรัฐสักเท่าใดก็ตาม ทันทีหลังจากที่ดัตช์ลงมือปฏิบัติการรุก ดัตช์ก็ถูกนานาชาติวิพากษ์อย่างหนักหน่วง ถึงระดับที่มีผลในขั้นตัดสินต่อการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของอินโดนีเซียลง วันก่อนวันคริสต์มาส องค์การสหประชาชาติมีมติเรียกร้องให้ยุติการสู้รบในอินโดนีเซีย และเมื่อถึงปลายเดือนมกราคม คณะมนตรีความมั่นคง มีมติให้ตั้งคณะกรรมาธิการเพื่ออินโดนีเซียขององค์การสหประชาชาติ ขึ้นมาควบคุมดูแลการตระเตรียมการก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลของสหพันธ์ ดัตช์ยอมจำนนต่อแรงกดดันนี้ถึงระดับที่มีคำสั่งอย่างเป็นทางการให้ยุติปฏิบัติการทางทหาร แม้ว่าจะยังมีการสู้รบกับกำลังฝ่ายสาธารณรัฐต่อไป แต่ทหารกองโจรฝ่ายชาตินิยม ก็ประสบความสำเร็จในการบุกเข้าไปในบริเวณที่ดัตช์ควบคุมไว้ได้ พร้อมกับทำลายระบบการสื่อสารคมนาคมของดัตช์ ทำให้กองทัพที่ประกอบด้วยทหาร 140,000 นาย ไม่อาจเคลื่อนกำลังดำเนินการต่อไปได้ ผลลัพธ์ก็คือ เมื่อถึงเดือนสิงหาคม ดัตช์ยอมรับว่า ชัยชนะทางทหารอย่างเด็ดขาด เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ในตอนนี้ ดัตช์จึงใช้วิถีทางการทูต และเปิดการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับบรรดาผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐในตอนกลางเดือนเมษายน

อย่างไรก็ดี ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง แทบมิได้ปรับปรุงฐานะทางการเมืองของฮอลแลนด์ให้ดีขึ้นมาแต่อย่างใด ทั้งยังมีผลให้ดัตช์ต้องพึ่งพาการสนับสนุนของ “กลุ่มมาลิโน” (ซึ่งมีตัวแทนอยู่ในบีเอฟโอ) มากเกินไปเมื่อดัตช์ทำความตกลงกับอินโดนีเซีย ก่อนหน้านี้อิทธิพลของกลุ่มมาลิโนจำกัดอยู่เพียงแค่หมู่เกาะที่อยู่รอบนอก ทว่าในตอนนี้ อิทธิพลของมาลิโนแม้ในแถบหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้ ก็ยังถูกท้าทายเพราะประชาชนให้การสนับสนุนฝ่ายสาธารณรัฐเพิ่มมากขึ้นทุกที นอกจากนี้ดัตช์ก็มิได้ดึงศักยภาพของกลุ่มพันธมิตรออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ กลุ่มดังกล่าวนี้ประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์ตามแนวชาตินิยมทางเลือกอื่น ๆ ทว่าเป็นแนวที่ต่อต้านการปฏิวัติอยู่ ตรงกันข้าม การที่ฮอลแลนด์หันไปใช้การรุกรานด้วยกำลังอาวุธ กลับสร้างมลทินให้แก่สิทธิธรรมที่กลุ่ม “มาลิโน” อาจจะมีอยู่ในอินโดนีเซีย และนอกจากนั้น ยังทำให้ดัตช์เกิดความบาดหมางกับบรรดาผู้นำของกลุ่มมาลิโนนี้ด้วยเช่นกัน ความระแวงการปกครองระบอบสหพันธ์ตามแบบฉบับของดัตช์ จึงถูกกระตุ้นขึ้นมา และในทางกลับกัน ความหวาดระแวงที่เกิดขึ้นนี้ก็ตัดโอกาสที่ฮอลแลนด์จะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของตนที่โต๊ะเจรจา

ผู้นำของฝ่ายสาธารณรัฐนั้น ตรงกันข้าม และทั้ง ๆ ที่ต้องถอยร่นไปเพราะปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง แต่ฝ่ายสาธารณรัฐก็เข้าสู่การเจรจาทางการเมืองด้วยความร่าเริงและกระชุ่มกระชวยยิ่งกว่าการประชุมครั้งก่อน ๆ ซึ่งได้ก่อให้เกิด ข้อตกลงลิงกะจาตี และ ข้อตกลงเรนวิลล์ ที่มีอายุสั้นเหล่านั้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว ในค.ศ.1947-1948 เอกภาพในเป้าหมายเรื่องการปกครองประเทศตนด้วยตนเอง เกิดพลาดท่าผิดจังหวะไปเพราะความไร้เอกภาพในปัญหาที่ว่า ใครฝ่ายไหนในหมู่ตน ควรเป็นผู้ทำหน้าที่ปกครอง ผลลัพธ์ที่ได้จึงปรากฏว่า ความแตกแยกกันในหมู่ชาวอินโดนีเซีย เป็นปัจจัยช่วยฟื้นฟูระบอบอาณานิคมของดัตช์ขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ดี ขณะที่ปีค.ศ.1949 ดำเนินผ่านไป ความเคลื่อนไหวตามแนวทางของสาธารณรัฐ ก็มีการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายกันน้อยลง และบรรดาผู้นำ ต่างก็แสดงอิทธิพลให้ปรากฏแก่พวกกบฏและนักปฏิวัติทั้งหลายด้วยความมั่นใจยิ่งขึ้น หลังการรัฐประหารที่ประสบความล้มเหลวของพีเคไอที่มาเดียน และหลังจากการปราบปรามความพยายามของพวกดารุลอิสลาม ที่ดำเนินเป้าหมายเพื่อสร้างรัฐอิสลามแล้ว (การปราบปรามเริ่มขึ้นขณะที่มีปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง) จากนั้นมาการต่อต้านดัตช์ของชาวอินโดนีเซีย ก็มีลักษณะทั้งไม่เป็นคอมมิวนิสต์และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างเป็นที่แน่นอนและหนักแน่น และบรรดาผู้นำของสาธารณรัฐ ก็มิได้ครั่นคร้ามกับการเลือกใช้วิธีการที่รุนแรง เพื่อขุดรากถอนโคนฝ่ายที่ต่อต้านอำนาจการปกครองของพวกเขาทางฝ่ายกองทัพ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการต่อสู้ควบสองทาง คือทั้งต่อสู้กับระบอบอาณานิคมของดัตช์และกับการท้าทายอำนาจมาจากภายในก็ได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นผู้พิทักษ์ปกป้องรัฐ

การตีพิมพ์เผยแพร่แถลงการณ์โรเอม-ฟาน โรเยน เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม ค.ศ.1949 เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในจุดยืนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างฮอล์แลนด์กับฝ่ายสาธารณรัฐ และเป็นหลักไมล์ที่บอกความก้าวหน้าของการปลดเปลื้องฐานะอาณานิคมของอินโดนีเซีย เนื่องจากดัตช์เป็นคู่ภาคีที่ร่วมออกแถลงการณ์ฉบับนี้ ดัตช์จึงยอมรับความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาข้อยุติทางการเมือง นอกจากนี้ ในตอนนี้ ดัตช์ยังพร้อมที่จะรับรองแนวทางของนักชาตินิยมที่ว่า การถ่ายโอนอำนาจ ควรมีขึ้น ก่อนการรวมสาธารณรัฐเข้ามาอยู่ในสหพันธ์ ซึ่งต่างจากความคิดเห็นขณะเมื่อดัตช์ทำข้อตกลงเรนวิลล์ ผลกระทบทางการเมืองจากเรื่องนี้ มีมหาศาล กล่าวคือ บีล ซึ่งยึดแนวทางแข็งกร้าว ไม่ยอมประนีประนอม ลาออกจากตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ และในตอนนี้ สภาบีเอฟโอ ซึ่งประกอบด้วยผู้นำของมาลิโน ก็เปลี่ยนแนวนโยบายจากการสนับสนุนดัตช์ มาเป็นการผูกมิตรกับฝ่ายสาธารณรัฐ

หลังจากนั้นมา การถอยของดัตช์ ก็ดำเนินต่อไปอย่างไม่อาจหยุดยั้งได้ ทั้งสองฝ่าย บรรลุถึงความตกลงเรื่องการถอนทหารเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ.1949 และทหารดัตช์ก็ถอนออกจากยอกยาการ์ตาเมื่ออีกหนึ่งสัปดาห์ให้หลัง (วันที่ 30 มิถุนายน) การลงนามในสัญญาสงบศึก มีขึ้นในวันที่ 1 สิงหาคม และการประชุมสันติภาพ เริ่มขึ้นที่กรุงเฮกในวันที่ 23 สิงหาคม หัวข้อสำคัญ ของการประชุมนี้ เกี่ยวข้องกับขอบข่ายพันธะหน้าที่ทางการเงินที่รัฐที่รับช่วงอำนาจการปกครองต่อมา สมควรแบกรับ

ไว้ และฐานะของนิวกินีตะวันตก (อีเรียนตะวันตก) ในขณะเดียวกับที่การเจรจาระหว่างดัตช์และอินโดนีเซียกำลังดำเนินอยู่นั้น การเจรจาระหว่างตัวแทนของฝ่ายสาธารณรัฐและฝ่ายบีเอฟโอก็ดำเนินอยู่ด้วย การประชุมระหว่างกลุ่มชาวอินโดนีเซียมีขึ้นระหว่างวันที่ 20 กรกฎาคม ถึง 2 สิงหาคม และเมื่อถึงปลายเดือนตุลาคม ทั้งสองฝ่ายก็บรรลุข้อตกลงเรื่องโครงสร้างในแบบสหพันธ์ของสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย (ยูเอสไอ) วันที่ 2 พฤศจิกายน มีการลงนามในข้อตกลงเรื่องการโอนอำนาจอธิปไตยระหว่างผู้นำดัตช์และผู้นำอินโดนีเซีย ข้อตกลงนี้ ประการแรก กำหนดให้ก่อตั้งสหพันธ์อันประกอบด้วยดินแดนสาธารณรัฐ (ได้แก่ชวาและสุมาตรา) กับเกาะที่อยู่บริเวณนอกออกไปสิบห้าเกาะซึ่งเคยอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของดัตช์ ประการที่สอง กำหนดให้ก่อตั้งสหภาพเนเธอร์แลนส์-อินโดนีเซียในอนาคต ประการที่สาม ให้การค้ำประกันทรัพย์สินและบุคลากรของดัตช์ และประการที่สี่ ให้รัฐบาลใหม่ของอินโดนีเซีย รับภาระหนี้สินประมาณสี่ล้านกิลเดอร์ วันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ.1949 วันรุ่งขึ้นหลังจากการลงนามในเอกสารการโอนอำนาจ ซูการ์โนก็เดินทางเข้าสู่จาการ์ตา ในฐานะประธานาธิบดีของสหรัฐแห่งอินโดนีเซีย

ลักษณะการโอนอำนาจ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์จากนักชาตินิยมเป็นอันมาก การจัดรูปงานทางด้านเศรษฐกิจและโครงการสำหรับการรวมตัวอย่างหลวม ๆ เข้ากับเนเธอร์แลนส์ ถูกโจมตีว่าคือรูปแบบของลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ อันที่จริงแล้ว ภายในเวลาไม่ช้านานหลังจากนั้น การตระเตรียมการที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ได้เข้ามาแทนที่โครงการที่ถูกวิพากษ์เหล่านั้น ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1950 แผนการเรื่องสหพันธ์ก็ถึงกาลอวสาน และอินโดนีเซีย ก็ปรากฏตัวขึ้นในฐานะรัฐที่ปลอดจากการควบคุมของต่างชาติ ยกเว้นเฉพาะการอ้างสิทธิของดัตช์ เหนือดินแดนอีเรียนตะวันตกซึ่งยังคงดำเนินอยู่ต่อมา กระนั้นก็ดี เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนกำหนดแนวทางใหม่ของประเทศอยู่สักเพียงใดกลายเป็นหัวข้อที่นักวิชาการโต้เถียงกันอยู่อย่างมาก และยังคงเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่อย่างไม่มีข้อยุติ[30]

การปฏิวัติอินโดนีเซีย มีความหมายถึงการโค่นล้มอำนาจการปกครองของดัตช์นอกเหนือไปจากเหตุการณ์การยึดครองของญี่ปุ่นแล้ว ความรุนแรงและความปั่นป่วนทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างค.ศ.1945-1949 ครั้งนี้ ได้ทิ้งรอยแผลเป็นที่ไม่อาจลบเลือนได้ รอยแผลนี้สลักอยู่ที่จิตสำนึกทางการเมืองของชาวอินโดนีเซีย ที่ความสัมพันธ์ทางด้านสังคมระหว่างพวกเขา และที่นโยบายของผู้นำของพวกเขา อุดมการณ์ของการต่อสู้ (*เปอร์จูอันกาน*) มีความสำคัญยิ่งกว่าการเป็นตำนานเล่าขานทางการเมืองที่มีประโยชน์ เพราะพลังอำนาจที่แท้จริงที่แฝงอยู่ในอุดมการณ์ กล่าวคือ

---

[30] สำหรับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการโต้เถียงนี้ ดู M.C. Ricklefs, ***A History of Modern Indonesia,*** London, 1981, 200-21 และ Anthony Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism" in R. Jeffrey, ed., ***Asia, The Winning of Independence,*** London, 1981, 113-62.

อุดมการณ์การต่อสู้นี้เป็นตัวกำหนดรูปลักษณ์ประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียในยุคสมัยใหม่ พิจารณาในอีกทางหนึ่ง เมื่อกำจัดพวกดัตช์ออกไปแล้ว นักลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซียก็ไม่มีศัตรูที่จะใช้เป็นเป้าร่วมกันได้ และขาดสิ่งที่เคยเป็นปัจจัยในการรวมพลังกันได้ชั่วระยะหนึ่ง การใช้คำขวัญ “เอกภาพในความหลากหลาย” ก็เป็นการพยายามปลอบใจตนเองของรัฐบาลใหม่อยู่อย่างมากทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้น การกู้เอกราชมาได้ ก็มิได้กำจัดความอ่อนแอของรัฐให้หมดไป ทั้งรัฐบาลยุคหลังอาณานิคม ก็มิได้ดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือสังคมแต่อย่างใด การที่รัฐบาลตั้งหลักปักฐานลงอย่างมั่นคงที่จาการ์ตา และเป็นทายาทของสถาบันจากสมัยอาณานิคม รัฐบาลใหม่จึงเผชิญหน้ากับปัญหาคาราคาซังที่มีอยู่ในส่วนอื่น ๆ ของหมู่เกาะ ซึ่งเป็นปัญหาที่ดัตช์เคยประสบมาแล้ว รัฐบาลหันมาใช้เทคนิคเช่นเดียวกับที่รัฐบาลชุดก่อน ๆ ใช้เพื่อปราบปรามฝ่ายตรงข้ามและปกป้องมิให้เกิดความแตกแยกทางด้านการเมือง ภูมิภาคและศาสนาขึ้น กล่าวสั้น ๆ แบบแผนของยุคก่อนอาณานิคม มรดกที่ได้รับมาจากดัตช์ และประสบการณ์การต่อสู้เพื่อเอกราช ผสานกันเป็นตัวกำหนดประวัติศาสตร์ด้านการเมืองของอินโดนีเซียในช่วงทศวรรษแรกที่มีการปกครองตนเอง

ยังมีประเด็นที่โต้แย้งกันอีกประเด็นหนึ่งและเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อเนื้อหาของบทนี้มากกว่าเรื่องธรรมชาติของรัฐอินโดนีเซียหลังยุคอาณานิคม ประเด็นดังกล่าว เกี่ยวข้องกับความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบ ของแรงกดดันจากฝ่ายชาตินิยมและจากนานาชาติ ในการเร่งจังหวะก้าวของการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของดัตช์ในค.ศ.1949 นักวิชาการที่ใช้มุมมองในแง่ของอาณาบริเวณศึกษา มีแนวโน้มที่จะเน้นถึงความสำคัญของ “ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซียเอง” มากยิ่งกว่า “ปฏิบัติการของคณะมนตรีความมั่นคง” ที่อยู่ในนิวยอร์ค[31] ถึงกระนั้น ก็ควรสังเกตว่า ใน ปีค.ศ.1949 นั้น สถานะของดัตช์ในอินโดนีเซีย ทั้งทางด้านการทหารและเป็นไปได้ว่ารวมถึงทางด้านการเมือง ดีกว่าสถานะของฝรั่งเศสในอินโดจีน แต่ในเวียดนามสงครามอาณานิคมยังคงกระหน่ำอยู่ต่อไปอีกถึงสี่ปีครึ่ง หลังจากที่เนเธอร์แลนส์ออกจากอินโดนีเซียไปแล้ว อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีความสำคัญ มากยิ่งกว่าที่เป็นการปฏิบัติการขององค์การสหประชาชาติ คือแนวนโยบายของสหรัฐเกี่ยวกับอินโดนีเซีย แนวนโยบายของสหรัฐนี้ มีส่วนชี้นำมติขององค์การสหประชาชาติ และสะท้อนให้เห็นที่มติดังกล่าวด้วย เหตุผลที่ระบอบอาณานิคมของฮอลแลนด์ล่มสลายลงก่อนระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศสใน อินโดจีน เป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ หากว่าไม่ได้กล่าวโยงไปถึงการเมืองระหว่างประเทศในช่วงระหว่างปีค.ศ.1948-1950

ในค.ศ.1949 ทั้งฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ ไม่สามารถดำเนินการต่อสู้ตามแนวทางอาณานิคมของตนอีกต่อไปได้ หากปราศจากความเห็นชอบของสหรัฐเป็นอย่างน้อย และหากจะให้ดียิ่งขึ้น ก็ต้องได้รับการสนับสนุนอย่างแน่ชัดจากสหรัฐ อย่างไรก็ดี ความสำคัญของทั้งสองประเทศนี้ในกิจการต่าง

---

[31] Pluvier, 487.

ๆ ของโลกในระยะนี้ มีความแตกต่างกันอยู่ อิทธิพลของฝรั่งเศสลดน้อยลงไปเพราะความไร้เสถียรภาพของสาธารณรัฐครั้งที่สี่ ทว่าฮอลแลนด์ยิ่งอ่อนแอไปกว่านั้นอีกมาก ความอ่อนแอนี้ แสดงให้เห็นที่คุณลักษณะของการเป็น "ยักษ์ใหญ่ในด้านอาณานิคม แต่เป็นคนแคระในด้านการเมือง"[32] ของฮอลแลนด์ในระดับที่มากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในสมัยใด ๆ ในช่วงระยะเวลาสองร้อยปีที่ผ่านมา ยิ่งไปกว่านั้น การวางหมากด้านนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลสหรัฐ เพื่อทำสงครามเย็นและสะกัดกั้นระบอบคอมมิวนิสต์นั้น สหรัฐยังได้กำหนดบทบาทของฝรั่งเศสและฮอลแลนด์ไว้ต่างกันอีกด้วย ในขณะที่วอชิงตันอ้างว่า ชัยชนะของฝรั่งเศสในอินโดจีน จะทำให้ฝรั่งเศสสามารถมีบทบาทอย่างเต็มที่ยิ่งขึ้นในการปกป้องยุโรปตะวันตก และดังนั้น สหรัฐก็พร้อมที่จะจัดสรรความช่วยเหลือตามแผนการมาร์แชลไปให้สำหรับทำสงครามในอินโดจีน แต่ความห่วงใยของสหรัฐต่อความมั่นคงของยุโรปทำนองเดียวกันนี้ กลับชักนำให้รัฐบาลทรูแมน ดำเนินแนวทางที่ต่างออกไปมาก ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในอินโดนีเซีย กล่าวคือ สหรัฐเชื่อว่า การที่ฮอลแลนด์กระทำการอย่างสุ่มเสี่ยงในดินแดนโพ้นทะเลทำให้ฮอลล์แลนด์สูญเสียโลหิตที่ใช้หล่อเลี้ยงชีวิตตน และขณะเดียวกัน ก็ทำให้การฟื้นฟูภายในประเทศ ไม่อาจดำเนินไปได้ด้วยดี คุณประโยชน์ที่ฮอลแลนด์จะสร้างให้แก่เสถียรภาพของยุโรปก็พลอยไม่ดีไปด้วย ดังนั้น สหรัฐจึงไม่เพียงแต่ปฏิเสธที่จะช่วยเหลือดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น หากยังไปไกลถึงขั้นขู่ว่าจะถอนความช่วยเหลือตามแผนการมาร์แชลออกจากโครงการการฟื้นฟูสภาพความเสียหายของเนเธอร์แลนส์อีกด้วย

ดังนั้น เราจึงได้เห็นว่า กิจการต่าง ๆ ของยุโรป มีความสำคัญอย่างมากต่อการกำหนดนโยบายของสหรัฐในส่วนที่เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมของดัตช์และฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซึ่งเท่ากับกำหนดชะตากรรมของระบอบอาณานิคมดังกล่าวด้วย) ทัศนคติของอเมริกัน ยิ่งมั่นคงหนักแน่นมากขึ้น เมื่ออเมริกันนำสภาวการณ์ของเอเชียเข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ในระหว่างค.ศ.1948-1950 ระบอบอาณานิคมของยุโรป ยังคงยื้อแย่งแข่งขันกับระบอบชาตินิยมของเอเชียอย่างต่อเนื่อง เพื่อเอาใจอเมริกัน และรัฐบาลสหรัฐ ก็มีความโน้มเอียงที่จะขมวดคิ้วใส่ฝ่ายหนึ่งและยิ้มให้กับอีกฝ่ายหนึ่งมากยิ่งกว่าที่ทำมาในตอนต้นทศวรรษ 1940 เสียอีก อย่างไรก็ดี ในตอนปลายทศวรรษ 1940 ทั้งสองระบอบนี้ ไม่ได้รับความเอาใจใส่จากอเมริกันมากเท่ากับระบอบคอมมิวนิสต์ การดำรงอยู่ของระบอบคอมมิวนิสต์ หรือภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ กลายเป็นตัวกำหนดว่าอเมริกันจะให้ความอนุเคราะห์ต่อโลกหรือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ หลักของนโยบายต่างประเทศของสหรัฐ

---

[32] เนื่องจากฐานะอันแผกพิเศษในหมู่มหาอำนาจจักรวรรดินิยมในยุโรป ผู้วางนโยบายต่างประเทศของดัตช์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ "ต่างรู้ดีเป็นที่ยิ่งว่า ในโลกที่เต็มไปด้วยอันตรายนั้น ชาติเล็ก ๆ ต้องเจียมเนื้อเจียมตัวเสมอ ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม" H.L. Wesseling, "The Giant that was a Dwarf, or the Strange History of Dutch Imperialism," ***Journal of Imperial and Commonwealth History,*** 16. 3 (1988) 69.

ซึ่งมองเห็นกันอยู่ทั่วไป มีอยู่ว่า ผลประโยชน์ของอเมริกันในเอเชีย ตั้งอยู่บนความอยู่รอดของระบอบการปกครองที่มิใช่คอมมิวนิสต์ และพร้อมกับที่พลังที่เกิดขึ้นจากแรงเหวี่ยงของความก้าวหน้าของพรรคคอมมิวนิสต์ในจีน (พรรคซีซีพี) เป็นตัวการชักจูงให้รัฐบาลสหรัฐพิจารณาเห็นว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส เป็นด่านหน้าของโลกเสรีนั้น ในอินโดนีเซียจุดยืนของซูการ์โนในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในกรณีมาเดียน ส่งผลให้อเมริกันประทับตราอนุมัติฝ่ายสาธารณรัฐไปโดยปริยาย นับตั้งแต่กลางปี ค.ศ.1949 เป็นต้นมา นโยบายของสหรัฐเปลี่ยนจากการไม่แทรกแซงมาเป็นการแทรกแซงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนต้นปีค.ศ.1950 เมื่อเมาเซตุง (เหมาเจ๋อตง) ลงหลักปักฐานในปักกิ่ง ได้เป็นที่เรียบร้อย วอชิงตันเกิดความเชื่อมั่นว่า "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจุดหักเหสำหรับการฟื้นสภาพของชาติที่พัฒนาแล้ว"[33] ความเชื่อมั่นนี้หมายความถึงการเสนอให้ความช่วยเหลือแก่สาธารณรัฐอินโดนีเซียที่มิใช่คอมมิวนิสต์ รวมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่ฝรั่งเศส ในการทำสงครามสู้กับเวียดมินห์

อวสานของจักรวรรดิฝรั่งเศสในอินโดจีน ค.ศ. 1948-1954

ในระยะสองปีแรกของสงครามเวียดนามนั้น ทั้งฝรั่งเศสและเวียดมินห์ ต่างไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกสักเท่าไรนัก การสู้รบในช่วงนี้ ต่างจากการทำศึกชิงฮานอย (ค.ศ. 1946-1947) มาก ในช่วงทำศึกชิงฮานอย เวียดมินห์ได้รับการกระตุ้นจากการคบคิดและวางแผนจากคอมมิวนิสต์สากล ในคราวนี้เวียดมินห์ได้พบว่าสหภาพโซเวียต พรรคคอมมิวนิสต์จีนและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งฝรั่งเศส ต่างทอดทิ้งตนไปกันหมด ส่วนทางฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็ดำเนินการตามเป้าหมายการล่าอาณานิคมอย่างชัดแจ้งเสียจนทำให้สหรัฐรู้สึกอึดอัด เป้าหมายของเวียดมินห์นั้น คือการผลักดันฝรั่งเศสออกไปเสียจากอินโดจีนทั้งหมด (ด้วยเหตุนี้ เวียดมินห์จึงได้สนับสนุนซัน งอค ทันห์ในกัมพูชา และขบวนการปะเทดลาว ของ เจ้าสุภานุวงศ์ในลาว) และรวมเวียดนามส่วนเหนือส่วนใต้เข้าเป็นรัฐอธิปไตยที่มีเอกราช อย่างไรก็ดี ทั้งโครงการและการสนับสนุนของเวียดมินห์ ก็มิได้แสดงให้เห็นอย่างกระจ่างชัด ในหมู่ชาวคอมมิวนิสต์เวียดนาม ยังมีข้อพิพาทที่แย้งกันอยู่ ในเรื่องยุทธวิธี ความไม่ลงรอยกันของชาวคอมมิวนิสต์เวียดนามนี้ ประจักษ์ชัดเจนเป็นพิเศษ ในการปฏิบัติการของส่วนเหนือและส่วนใต้ ในส่วนเรื่องเป้าหมายตามหลักลัทธิชาตินิยม เวียดมินห์ได้รับการสนับสนุนจากชาวเวียดนามทุกฝ่ายทุกสำนัก ไม่ว่าจะมีภูมิหลังเป็นมาอย่างไร ยกเว้นเฉพาะนายทหารในกองทัพที่ได้รับการฝึกอบรมมาจาก

---

[33] Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam. Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca and London, 1987, 2.

ชาวฝรั่งเศสผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกบางคน กับพวกที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นการส่วนตัวจากการที่ฝรั่งเศสยังคงดำรงอยู่ในดินแดนนี้ต่อไป เป้าหมายของฝรั่งเศสนั้นตรงกันข้าม คือเพื่อก่อสร้างสหพันธ์อินโดจีนขึ้นมาเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของสหภาพฝรั่งเศส และรักษาเอกลักษณ์ของภูมิภาค อันรวมถึง ดินแดนของเวียดนามด้วย ฝรั่งเศสถือว่าชัยชนะเหนือเวียดมินห์ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ แก่ความอยู่รอดของจักรวรรดิที่กว้างขวางของฝรั่งเศส และแก่การฟื้นฟูอิทธิพลของฝรั่งเศสในยุโรป

ในเดือนกันยายน หลังการรบชิงฮานอยได้ไม่นาน บอลแลร์ตเข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่แทนดาร์จองลิเยอ บอลแลร์ตได้พยายามแสดงความคิดริเริ่มทางการเมืองด้วย “ข้อเสนอครั้งสุดท้าย” ที่จะให้เวียดนามมี “อิสรภาพและการปกครองตนเองอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส” เวียดมินห์ปฏิเสธข้อเสนอนี้ ส่งผลให้บอลแลร์ตหาทางใหม่ด้วยการเสนอ “ทางออกด้วยการแต่งตั้งเบาได๋” วันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1947 บอลแลร์ตร่างแผนงานขึ้นที่เรียกกันว่า ข้อตกลงอลองเบย์ ตามข้อตกลงนี้ เวียดนามจะมี “เอกราช” และมีฐานะเป็น “รัฐสมทบอยู่ภายในสหภาพฝรั่งเศส” และจะนำโคชินจีนเข้ามารวมอยู่ภายในเวียดนามทั้งสองส่วนที่เหลืออีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เป็นการตระเตรียมการเพื่อให้จักรพรรดิเบาได๋เสด็จกลับจากการลี้ภัยในฝรั่งเศส ข้อตกลงอลองเบย์มีความหมายบ่งบอกถึงการยอมประนีประนอมในส่วนของบอลแลร์ต ซึ่งบอลแลร์ตโยงไปถึงสิทธิของเวียดนาม ที่จะมีเอกราชและมีเอกภาพในเรื่องดินแดน—ประเด็นนี้เป็นเป้าหมายที่ทั้งเวียดมินห์และนักชาตินิยมที่ต่อต้านเวียดมินห์ต่างมีอยู่เหมือน ๆ กัน อย่างไรก็ดี ข้อตกลงนี้ไม่สามารถสร้างข้อได้เปรียบเหนือเวียดมินห์ได้ หรือเชื่อมช่องว่างระหว่างเวียดมินห์กับชาวเวียดนามที่มิใช่คอมมิวนิสต์ได้สำเร็จ หรือแม้กระทั่งการทำให้เกิดรากฐานเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นทางเลือกอื่นที่แข็งแกร่งมาแทนที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ก็ยังทำไม่ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นว่าข้อตกลงนี้นำไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลของนายพลซอน ซึ่งปรากฏในภายหลังว่าเป็นรัฐบาลที่ไร้ประสิทธิภาพ “ความเป็นอิสระ” ของรัฐบาลนี้บกพร่องมาตั้งแต่แรก เพราะ รัฐบาลมีข้อผูกมัดว่าจะต้องร่วมมือกับฝรั่งเศส ในการฟื้นฟูสันติภาพให้แก่เวียดนาม ทั้งฝ่ายผู้สนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋ ก็ไม่ยอมรับอำนาจของรัฐบาลนี้ และในท้ายที่สุดการดำรงอยู่ของรัฐบาล ถูกนำมาใช้เป็นเพียงค่าซื้อโอกาสความเป็นไปได้ที่จะร่วมมือกับโฮจิมินห์ เมื่อเห็นว่าไม่ได้สร้างความคืบหน้าให้กับการแก้ปัญหาที่เป็นทางตันนี้ บอลแลร์ตจึงได้ลาออกในเดือนกันยายน

สงครามยังดำเนินต่อไป เมื่อถึงปลายปี ฝรั่งเศสไม่เพียงแค่จมปลักค้างอยู่ที่ตังเกี๋ยเท่านั้น หากยังเกิดความกริ่งเกรงด้วยว่า จีนอาจเข้าแทรกแซง ซึ่งจะทำให้ดุลทางทหารเอียงไปเป็นคุณกับทางฝ่ายเวียดมินห์ ผู้ซึ่งในตอนนี้ ก็ยังไม่ได้เข้าใกล้เป้าหมายของตนมากขึ้นไปกว่าเดิมแต่อย่างใด เวียดมินห์รู้สึกว่า ฝ่ายที่เห็นใจนักชาตินิยมในองค์การสหประชาชาติ ปัดหลักการของเวียดมินห์ทิ้งไปเสียแล้ว ในขณะที่ความสำเร็จที่ทวีขึ้นมาของเมาเซตุง ก็มิได้ช่วยให้ความช่วยเหลือทางด้านการทหารอย่าง

เป็นล่ำเป็นสัน หลั่งไหลข้ามพรมแดนจีนที่อยู่ติดกับเวียดนามเหนือลงมาทางใต้แต่อย่างใด ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม เวียดมินห์ก็ระวังระไวอยู่ว่า การตกเป็นหนี้คอมมิวนิสต์จีน อาจส่งผลให้พรรคคอมมิวนิสต์จีน เข้ามาครอบงำทิศทางการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของเวียดนาม หรือมิฉะนั้น ก็เป็นการยั่วยุให้อเมริกันเข้ามาแทรกแซงในนามของฝรั่งเศสได้

ตลอดปีค.ศ.1949 รัฐบาลฝรั่งเศสดำเนินงานตามสูตรเบาได๋ ในเดือนมีนาคม ประธานาธิบดีออริออลกับจักรพรรดิเบาได๋ ทำข้อตกลงเอลีเซระหว่างกัน ตามข้อตกลงนี้ ฝรั่งเศสให้ความเห็นพ้องอย่างเป็นทางการ ต่อเป้าหมายการสร้างเอกภาพในชาติและเอกราชแห่งชาติของเวียดนาม จักรพรรดิเบาได๋ เสด็จกลับมายังเวียดนามในฐานะ “ประมุขของรัฐ” ในวันบาสติล* ในวันที่ 30 ธันวาคม การเจรจาซึ่งดำเนินมาตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน ที่ปารีส ซึ่งส่งผลให้เกิดอนุสัญญาไซง่อน (รัฐสภาฝรั่งเศสให้สัตยาบันอนุสัญญาเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950) อนุสัญญากำหนดให้มอบอธิปไตยแก่ “รัฐเวียดนาม” อย่างไรก็ตาม ขอบข่ายของเอกราชที่มอบให้แก่จักรพรรดิเบาได๋นั้น จำกัดอยู่เพียงแค่การสนับสนุนที่จักรพรรดิทรงได้รับในเวียดนามเท่านั้น และไม่ว่าองค์จักรพรรดิจะทรงมีบารมีตามจารีตประเพณีสักเพียงไรก็ตาม พระองค์มิได้ทรงมีฐานทางการเมืองอันเป็นที่ยอมรับจากประชาชน และไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ประวัติที่มีความกำกวมและไม่แน่ชัดของพระองค์ที่มีมาเป็นเวลายาวนาน สร้างมลทินให้แก่พระองค์มากเกินกว่าที่จะทำให้พระองค์ทรงได้รับความเคารพจากนักชาตินิยมชาวเวียดนามหรือนักจักรวรรดินิยมชาวฝรั่งเศสได้ ฝ่ายหลังนี้ สนับสนุนพระองค์อย่างไม่สู้เต็มใจ เพราะระแวงว่า พระองค์อาจทรงพยายามทำความตกลงกับเวียดมินห์ หรือในทางกลับกัน อาจเรียกร้องจากทาง ฝรั่งเศส มากเกินไปจนกระทั่งเกินกว่าจะไปกันได้ กับความฝันที่ยังไม่จางหายเรื่องสหภาพฝรั่งเศส ดังนั้น อำนาจที่แท้จริง จึงยังคงอยู่กับทางฝรั่งเศส ซึ่งแบกรับภาระการทำสงครามต่อไป

อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน สงครามนี้ ก็ขยายขนาดออกไป ระหว่างฤดูใบไม้ผลิของปีค.ศ.1949 จนถึงปลายปีค.ศ.1950 เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสร้างรอยประทับให้เห็นอย่างเด่นชัด ถึงการแบ่งแยกออกเป็นสองขั้วของชุมชนนานาชาติ ได้แก่การก่อตั้งองค์การนาโต้ (เมษายน ค.ศ.1949) ความรู้เรื่องรัสเซียมีระเบิดไฮโดรเจนอยู่ในครอบครอง (30 กันยายน ค.ศ.1949) การประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน (1 ตุลาคม ค.ศ.1949) สนธิสัญญาระหว่างจีน-โซเวียต (14 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950) แผนการชูมาน (8 พฤษภาคม ค.ศ.1950) สงครามเกาหลีอุบัติขึ้น (25 มิถุนายน ค.ศ.1950) และการที่จีนเข้าร่วมในสงครามเกาหลี (พฤศจิกายน ค.ศ.1950) ท่ามกลางภูมิหลังดังกล่าวนี้ สหรัฐอเมริกาปาวารณาตัวว่าจะช่วยเหลือจักรพรรดิเบาได๋ และจีนก็ให้คำมั่นว่าจะช่วยเหลือโฮจิมินห์เช่นเดียวกัน แนวทางของสงครามเย็น และของการเผชิญหน้ากันและสะกัดกั้นอิทธิพลของกันและกันของมหาอำนาจ ในชั่วขณะนี้ ยิ่งเน้นถึงเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างกองกำลังฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่ข้างเดียวกับ

---

*Bastille Day 14 กรกฎาคม—วันที่รำลึกถึงการทำลายคุกบาสติลล์ ซึ่งใช้คุมขัง-ทรมานนักโทษการเมืองในฝรั่งเศส

ระบอบอาณานิคม กับฝ่ายที่อยู่ข้างเดียวกับ “การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย” ในเวียดนาม สหรัฐอเมริการับรองเวียดนามของจักรพรรดิเบาได๋ว่าเป็น “รัฐเอกราชภายในสหภาพฝรั่งเศส” เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950 และในวันที่ 8 พฤษภาคม ดีน แอชีสัน ประกาศโครงการของทรูแมน ซึ่งจะให้ความช่วยเหลือทางทหารมูลค่า 13 ล้านดอลลาร์แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดย 10 ล้านดอลลาร์จากจำนวนนี้ จัดสรรให้แก่ฝรั่งเศส[34] จีนให้การรับรองสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ในวันที่ 18 มกราคม ค.ศ.1950 (ตามมาด้วยการรับรองของสหภาพโซเวียตในอีกสิบสองวันให้หลัง) และเมื่อถึงกลางปี จีนได้ร่างโครงการความช่วยเหลือ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดส่งอาวุธและการฝึกทหารให้แก่ดีอาร์วี จีนมีส่วนเกื้อหนุนแก่การตระเตรียมการรุกเล ฮอง ฟอง ครั้งที่สองของเวียดมินห์ในตังเกี๋ยตอนเหนือ ในฤดูใบไม้ร่วงของปีค.ศ.1950 ซึ่งส่งผลให้ฝรั่งเศสพ่ายแพ้ลง (ที่สำคัญคือความพ่ายแพ้ที่เจาบาง) และกองทัพประชาชนแห่งเวียดนาม เข้าควบคุมบริเวณพรมแดนของตังเกี๋ยตอนกลางไว้ได้[35]

แม้ว่าฝรั่งเศสจะตั้งหลักปักฐานอยู่อย่างมั่นคงในฮานอยและปากแม่น้ำแดง แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่สามารถเข้าครอบงำบริเวณชนบทของตังเกี๋ยได้สำเร็จ บริเวณดังกล่าวนี้ เกียป (ผู้นำคนสำคัญของเวียดมินห์) ดำเนินยุทธวิธีแบบสงครามกองโจรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และขยายเวลาการทำสงครามให้ยืดเยื้อไปจนกระทั่งฝรั่งเศสเป็นฝ่ายเสียเปรียบในท้ายที่สุด เพราะฝรั่งเศสรอช้าไม่ได้ กระนั้นแม้ว่าการแตกพ่ายอย่างยับเยินในฤดูใบไม้ร่วงของปีค.ศ.1950 จะเผยให้เห็นความอ่อนแอโดยแท้จริงของฝรั่งเศสออกมาแล้วก็ตามที แต่ทว่าตอนนี้ ฝรั่งเศสมีอเมริกามาคอยสนับสนุนให้ยังคงทำสงครามอยู่ในเวียดนามต่อไป เมื่อฝรั่งเศสเรียนรู้ที่จะแสดงตนว่าเป็นผู้ปกป้องระบอบการปกครองอันชอบธรรมของเวียดนาม เพื่อให้ระบอบการปกครองนี้ต่อสู้กับคอมมิวนิสต์โลก ฝรั่งเศสก็สามารถใช้ประโยชน์จากภูมิศาสตร์การเมืองอันเป็นลักษณะเฉพาะของอินโดจีน และออกจะเป็นเรื่องบังเอิญอยู่สักหน่อยที่ฝรั่งเศสสามารถระบุได้ว่า เป้าหมายของตนนั้น ตรงกับเป้าหมายของ “โลกเสรี” ในตอนปลายปีค.ศ.1950 ฐานะทางทหารของฝรั่งเศสก็อยู่ในสภาพจนตรอก หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐ (ในรูปการขยายแผนการมาร์แชลลออกไปถึงอินโดจีน) และหากว่าเวียดมินห์มิได้สั่งเลิกการบุกใหญ่ (เพราะเกรงใจจีน ซึ่งกระวนกระวายเรื่องความมั่นคงบริเวณพรมแดน) โอกาสที่จะอยู่รอดของพวกฝรั่งเศส ก็คงจะน้อยมาก

ในบรรดาทางเลือกทั้งสามทางในอินโดจีน—ได้แก่ระบอบอาณานิคม ระบอบคอมมิวนิสต์ และระบอบกษัตริย์—นั้น อเมริกันไม่ชอบเลยสักทางหนึ่ง แต่ก็ถูกชักจูงให้กล้ำกลืนกับระบอบหลังสุด

---

[34] ความช่วยเหลือครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นพันธะผูกพันซึ่งจะขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว เมื่อถึงปีค.ศ.1952 สหรัฐก็ให้เงินทุนสนับสนุนการทำสงครามของฝรั่งเศสถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด สองปีถัดมา สัดส่วนนี้ เพิ่มขึ้นไปเป็น 70 เปอร์เซ็นต์

[35] Laura Calkins, “Sino-Viet-Minh Relations, 1948-52,” Ph.D. Thesis, University of London, 1990, 120ff.

เมื่อมีโวหารเรื่องหลักการกำหนดตนเองมาปรุงแต่งให้ดูดีขึ้น เรื่องที่ว่ารัฐบาลสหรัฐเปลี่ยนท่าทีจากการต่อต้านระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส มาสนับสนุนหุ่นเชิดของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสนั้น ไม่อาจอธิบายได้อย่างสมบูรณ์ หรือแม้กระทั่งอธิบายได้เป็นส่วนใหญ่ ด้วยการโยงไปถึงเพทุบายของฝรั่งเศส หรือความต้องการของฝรั่งเศส สิ่งที่มีความสำคัญเป็นหลักในการคิดคำนวณของอเมริกัน คือการลงความเห็นว่าอะไร เป็นสิ่งที่รัฐบาล สภาคองเกรสและประชาชนอเมริกันต่างถือว่าเป็นความขัดแย้งระดับโลกในเบื้องลึก ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์กับ “โลกเสรี” ในช่วงระหว่างค.ศ.1949-1950 อเมริกันรู้สึกว่าตนถูกคุกคามจากกลุ่มจีนและโซเวียตในเอเชีย รวมทั้งในยุโรป และความอยู่รอดของฝรั่งเศส ก็ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์ของสหรัฐในทั้งสองทวีป และยังมีความสำคัญต่อความมั่นคงของทั้งสองทวีปนั้นด้วยโดยแท้ อเมริกันให้เหตุผลว่า ความช่วยเหลือที่ให้แก่ฝรั่งเศสในอินโดจีนนั้น ไม่เพียงแต่จะขัดขวางการรุกคืบของคอมมิวนิสต์จีนเท่านั้น หากยังช่วยปลดปล่อยให้กองทัพฝรั่งเศสได้หลุดพ้นออกมา เพื่อมาช่วยสะกัดกั้นการขยายอิทธิพลของโซเวียตในซีกโลกตะวันตกด้วย ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของอเมริกา เป็นพืชพันธุ์ที่งอกขึ้นมาจากความสมัครสมานกันในยุโรปตะวันตก และจาก “เถ้าถ่าน” ของนโยบายของยุโรปตะวันตก ที่มีต่อประเทศจีน[36]

แม้ว่าการเข้ามีส่วนพัวพันในด้านการทหารของอเมริกันในเวียดนาม ยังต้องใช้เวลาอีกหลายปีข้างหน้า จึงจะถึงขั้นถอนตัวไม่ขึ้น แต่ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 สหรัฐได้สร้างข้อผูกมัดที่สำคัญยิ่งให้กับตนเอง ที่จะต้องให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ฝรั่งเศส ไม่ว่าจุดหักเลี้ยวในนโยบายของสหรัฐต่อเวียดนาม จะถูกระบุว่าเป็นการตัดสินใจในเดือนพฤษภาคมนี้เอง หรือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ปีหนึ่ง พร้อมกับความล่มสลายของเจียงไคเช็คในจีน และการเปิดตัวนาโต้ในยุโรป แต่ก็เป็นสิ่งที่กระจ่างชัดว่า เมื่อถึงเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 การสนับสนุนฝรั่งเศสของสหรัฐเป็นที่เปิดเผยกันอย่างเต็มที่ และเป็นที่กระจ่างชัดอีกเช่นกันว่า ความเกี่ยวพันระหว่างแนวป้องกันของตะวันตก กับเสถียรภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกจำหลักอย่างมั่นคงลงในความคิดอย่างเป็นทางการของวอชิงตัน เช่นเดียวกับในจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนอเมริกัน การวางนโยบายของสหรัฐนั้น อาศัยเหตุการณ์ต่าง ๆ ในตะวันตกและตะวันออกมาประกอบกัน มิใช่บังเอิญมีเหตุการณ์ดังกล่าวเหล่านั้นประจวบกันขึ้นมา เรื่องนี้เห็นได้จากความจริงในข้อที่ว่า การขอให้สภาคองเกรสสนับสนุนนาโต้นั้น รัฐบาลสหรัฐพร้อมที่จะยอมตามคำเรียกร้องของสภาคองเกรส เรื่องการจัดสรรงบประมาณทางทหารให้ครอบคลุมไปถึง “บริเวณประเทศจีนโดยทั่วไป” ด้วย เป็นที่น่าสังเกตอีกด้วย

---

[36] โรเบิร์ต บลัม ให้เหตุผลโต้แย้งว่า “นโยบายของอเมริกัน เรื่องการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดจากเถ้าถ่านของนโยบายที่ประสบความล้มเหลวของอเมริกันในจีน” อ้างใน Short, ***Origins,*** 74.

ว่า แอชีสันประกาศเรื่องการให้ความช่วยเหลือของอเมริกันแก่อินโดจีน ในวันเดียวกับที่ชูมาน ประกาศแผนการของเขา เพื่อการสมานไมตรีกันใหม่อีกครั้ง ระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมนี

ดังนั้น การออกโรงต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกันในช่วงระหว่างค.ศ.1949-1950 จึงมีผลต่อโชคชะตาของอาณานิคมของดัตช์และฝรั่งเศสอย่างสำคัญถึงขั้นเด็ดขาดและมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด แรงกดดันที่สหรัฐกระทำต่อดัตช์ตั้งแต่ตอนปลายปีค.ศ.1948 เป็นต้นมา เร่งให้เอกราชของอินโดนีเซียมาถึงเร็วขึ้น ขณะที่การสนับสนุนฝรั่งเศสของสหรัฐ กลับทำให้ระบอบอาณานิคมมีชีวิตยืนยาวขึ้น ตรงกันข้าม กรณีเหตุการณ์ที่มาเดียนสร้างความสอดคล้องลงรอยไปด้วยกันระหว่างการต่อต้านอาณานิคม กับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ทว่าสำหรับอินโดจีนนั้น สหรัฐสองจิตสองใจอยู่ชั่วระยะหนึ่งระหว่างความเห็นใจต่อความคิดแนวต่อต้านอาณานิคมของเวียดมินห์ และความ รู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อความคิดแนวคอมมิวนิสต์ของพวกเขา มีมูลเหตุอยู่จริง ๆ ที่จะใช้นำมาใช้เป็นเหตุผลโต้แย้งว่า นโยบายของอเมริกันต่ออินโดจีนนั้น ประสบกับความตึงเครียดและความขัดแย้งมากยิ่งกว่านโยบายที่เกี่ยวกับอินโดนีเซียมาจนกระทั่งกลางปีค.ศ.1949 ตัวอย่างเช่น แม้ว่าพันธกรณีของอเมริกัน ในอันที่จะเข้าแทรกแซงในอินโดจีน จะเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาตั้งแต่ปีค.ศ.1947 แต่วิธีการที่อเมริกันปฏิบัติต่อฝรั่งเศสและเวียดมินห์ในตอนเริ่มต้น ก็มิได้มีความลำเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ประกอบกับอเมริกันมีความไม่ไว้วางใจระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสตกค้างอยู่ด้วย อย่างไรก็ดี สหรัฐก็จัดการปรับแต่งความหวังที่ตนมีต่อเวียดนาม “ที่เป็นประชาธิปไตย” ไปทีละน้อย ให้สอดคล้องไปด้วยกันได้กับการสนับสนุนระบอบอาณานิคมแนวใหม่ตามที่ฝรั่งเศสอ้าง นอกจากนี้อเมริกันยังได้รับการชักจูงให้เชื่อไปทีละน้อยเป็นลำดับเช่นกันว่า สหภาพฝรั่งเศส จะช่วยเสริมฐานะของฝรั่งเศสในการป้องกันยุโรป และจะทำให้ฝรั่งเศสยืนหยัดเป็นปราการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในเอเชีย ภายหลังจากเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 ฝรั่งเศสก็พึ่งพาอาศัยอเมริกันในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในขณะที่สหรัฐก็คาดหวังว่าฝรั่งเศสจะดำเนินงานนี้ให้สำเร็จลุล่วงไป เรื่องนี้นับเป็นการแบ่งงานกันทำอย่างประดักประเดิด และลู่ทางที่ฝรั่งเศสจะมีชัยชนะ ก็ลดน้อยถอยลงไป ภายหลังจากจุดเริ่มต้นปลอม ๆ นายพลเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนี* เป็นสื่อสัมพันธ์แล้ว ความร่วมมือกันระหว่างฝรั่งเศส-อเมริกันก็ตามมาด้วยการกล่าวหาซึ่งกันและกันอย่างไม่ยอมเลิกรา

รัฐบาลสหรัฐตัดสินใจที่จะสนับสนุนให้ฝรั่งเศส ตั้งมั่นอยู่ในเวียดนาม เพื่อต่อต้านการรุกรบที่มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่าเวียดมินห์จะก่อขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มพิกัดจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนและกองทัพปลดปล่อยของประชาชน ดังที่ทราบกันดีในปัจจุบันว่า ในช่วงเวลานั้น

---

*นายพลทัสซิญนีเป็นผู้แทนฝรั่งเศสที่เดินทางไปขอความช่วยเหลือจากอเมริกาที่วอชิงตันด้วยตนเอง โดยทัสซิญนีอ้างแก่อเมริกาว่า ภารกิจที่ฝรั่งเศสเข้าไปกระทำในเวียดนาม มิได้ต่างจากที่อเมริกาเข้าไปกระทำในเกาหลี อเมริกาคล้อยตามความเห็นของทัสซิญนี และเริ่มให้ความช่วยเหลือแก่ฝรั่งเศสตั้งแต่นั้นมา

ดุลยพินิจของฝ่ายสหรัฐ ได้มาจากการประเมินอย่างไม่ถูกต้อง ถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของโลกคอมมิวนิสต์ และการคาดคะเนที่ผิดพลาดเรื่องผลกระทบของชัยชนะของเมาเซตุงต่อสมรรถนะในการสู้รบของเวียดมินห์ แม้จะมีสนธิสัญญาระหว่างจีนและโซเวียต และการแสดงออกถึงความสมัครสมานระหว่างชาวคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในเอเชีย ทว่าแต่ละพรรคแต่ละฝ่าย ต่างมีความต้องการและผลประโยชน์ของตนโดยเฉพาะ ทั้งในระหว่างองค์กรคอมมิวนิสต์ ก็ยังมีความผันแปรแตกต่างกันอยู่อย่างกว้างขวาง ในเรื่องยุทธวิธีและแม้กระทั่งในเรื่องยุทธศาสตร์ซึ่งองค์กรเหล่านี้ใช้ในการต่อสู้เพื่อการปลดปล่อย จีนมิได้รับภาระในการให้ความช่วยเหลือที่สำคัญใด ๆ แก่เวียดนาม ในช่วงระหว่างกลาง ปีค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงต้นปีค.ศ.1950 ซึ่งตรงกันข้ามกับความคาดหมายของมหาอำนาจตะวันตก และควรจะกล่าวเสริมไว้ด้วยว่า ตรงกันข้ามกับความคาดหมายของพวกเวียดมินห์ด้วยเช่นกัน ส่วนระดับการสนับสนุนที่ได้จากสหภาพโซเวียตในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ก็มิได้เป็นกอบเป็นกำ จนเมื่อภายหลังจากสงครามเกาหลีปะทุขึ้นมาแล้วนั่นแหละ ความช่วยเหลือทางทหารที่จีนให้แก่เวียดนามจึงได้ขยายกว้างออกไป เมื่อเกิดสภาพการณ์เช่นนี้ขึ้นมา ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า คอมมิวนิสต์จีนและเวียดนาม มีทัศนะที่แตกต่างกัน ในเรื่องการจัดกำลังพล ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่ต่างฝ่าย ต่างมีมุมมองทางด้านยุทธศาสตร์ของตนเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับตะวันออกไกลและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถนนไปสู่เจนีวา

หลังจากที่จีนเข้าสู่สงครามเกาหลี (พฤศจิกายน ค.ศ.1950) แล้ว การรบพุ่งในเวียดนาม ก็ย่างเข้าสู่ขั้นตอนใหม่ ความกลัวว่าจีนจะเข้าแทรกแซง ทำให้สหรัฐไม่กล้าเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องในการรบในทางกลับกัน การไม่เข้าเกี่ยวข้องของสหรัฐนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในกองทัพของนายพลเกียป และการที่นายพลเกียปพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอกมากขึ้น การเดินทางมาถึงของเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนี ในฐานะผู้บัญชาการสูงสุดทางด้านพลเรือนและทหารในเดือนธันวาคม ส่งผลในเชิงให้กำลังใจแก่ความเพียรพยายามทำสงครามของฝรั่งเศส เมื่อถึงเดือนมิถุนายน ค.ศ.1951 เดอ แลตร์หยุดยั้งการรุกของเวียดมินห์ไว้ได้ที่ตังเกี๋ย เท่ากับส่งเสริมให้ฝรั่งเศสเรียกร้องความช่วยเหลือจากอเมริกันต่อไป และยืนกรานที่จะไม่ยอมประนีประนอมทางการเมืองกับทางเวียดนาม อย่างไรก็ดี เมื่อถึงปลายปี เดอ แลตร์ถึงแก่อนิจกรรมลง ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1952 เวียดมินห์ซึ่งได้ประโยชน์จากความช่วยเหลือทางทหาร ซึ่งในตอนนี้ มาจากจีน ในขอบข่ายที่ใหญ่โตอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ก็ผลักดันให้กองกำลังของฝรั่งเศส ต้องถอยไปจากฮัวบินห์ เมื่อถึงตอนนี้ การสร้างเสริมแสนยานุภาพทางทหารของคอมมิวนิสต์ ทำให้ชัยชนะในตังเกี๋ยเป็นเรื่องที่มีโอกาสเป็นไปได้อย่างเด่นชัดขึ้นมาแล้ว[37]

---

[37] Calkins, “Sino-Viet Minh Relations,” 211-37.

ฝรั่งเศสติดอยู่กับภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก อนาคตของสหภาพฝรั่งเศส และชะตากรรมของสาธารณรัฐที่สี่ ดูเหมือนว่าจะแขวนอยู่กับผลของสงคราม กระนั้น ความอ่อนล้าจากสงคราม ก็ห่อหุ้มครอบคลุมชาติและผู้นำของชาติหนักข้อขึ้นเรื่อย ๆ การสูญเสียชีวิตและภาระหนักในด้านเศรษฐกิจกำลังส่งสัญญานออกมาให้รู้สึกกัน ประชาชนฝรั่งเศสทั่วไป เริ่มตาสว่างขึ้นเพราะต้องสูญเสียสิ่งที่พวกเขารู้สึกกันมากขึ้น ๆ ว่า เป็นการเสียสละเพื่อหลักการของอเมริกัน และต่างต่อต้านข้อเสนอแนะให้เกณฑ์ทหารไปรบในอินโดจีน ขณะที่รัฐบาลชุดต่อ ๆ มา ต่างก็ตระหนักซึ้งเกินพอ ว่าเวียดนามกำลังซ้ำเติมให้สถานการณ์ของประเทศ ยิ่งไร้เสถียรภาพทางการเมืองหนักขึ้น และทำให้พวกเขาอ่อนแอลงเมื่อเทียบกับเยอรมนีตะวันตก ซึ่งกำลังฟื้นตัวขึ้นและกำลังสั่งสมอาวุธอีกคำรบหนึ่ง ขณะนี้ความไม่สามารถสืบเนื่องการสู้รบต่อไปโดยลำพังตนเองของฝรั่งเศส เผยออกมาให้เห็นวันแล้ววันเล่านั้น ฝรั่งเศสใช้วิธีการโยงให้สงครามในเวียดนามมาบรรจบกับการป้องกันยุโรป เพื่อเค้นความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศสเรียกร้องความช่วยเหลือดังกล่าวในอินโดจีน เพื่อว่าตนจะได้สามารถมีชัยชนะในสงครามดังกล่าวได้ หรืออย่างน้อย ก็สามารถปลดทหารประจำการได้มากพอที่จะค้ำประกันความเสมอภาคในด้านการทหารของฝรั่งเศสกับเยอรมันตะวันตก ในเรื่องนี้ฝรั่งเศสมุ่งหมายให้เป็นข้อแลกเปลี่ยนเพื่อให้ตนสามารถเข้าร่วมในประชาคมร่วมป้องกันยุโรป หรือ อีดีซี ได้ (ฝรั่งเศสทำข้อตกลงก่อตั้งประชาคมป้องกันยุโรปในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1952 ทว่ารัฐสภาฝรั่งเศสไม่เคยให้สัตยาบัน) กระนั้นก็ตาม ความคลางแคลงใจก็มีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในข้อที่ว่าจะไว้ใจได้หรือไม่ว่าอเมริกันจะให้การสนับสนุน เพราะรัฐบาลสหรัฐ ไม่เพียงแต่ใช้การเข้าร่วมในอีดีซีของฝรั่งเศส เป็นเงื่อนไขในการให้ความช่วยเหลือเท่านั้น หากยังหมกมุ่นอยู่กับจีนคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าที่เคยเป็นมาเสียอีก ยิ่งไปกว่านั้น คนฝรั่งเศสเป็นอันมากมายยังดูเหมือนจะโยงตรรกะที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลเข้าด้วยกัน คือคิดว่า ชัยชนะทางการทหาร หมายถึงความพ่ายแพ้ทางการเมือง เพราะการยืนยันความเป็นรัฐเอกราชของเวียดนาม แปลออกอย่างชัดเจนได้ว่าคืออวสานของจักรวรรดิฝรั่งเศส

ในช่วงท้าย ๆ ของรัฐบาลทรูแมน สหรัฐยังมิได้เข้าไปพัวพันในเวียดนามโดยตรง อย่างชนิดเลี่ยงไม่ได้หรือหวนกลับไม่ได้ ทว่าเช่นเดียวกับฝรั่งเศส สหรัฐยังไม่แน่ใจว่าจะพิจารณาสงครามนี้อย่างไร ก่อนที่สหรัฐสามารถตัดสินใจได้ว่า จะตอบโต้ภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์โดยตรง หรือว่าจะทำผ่านตัวแทนดีนั้น สหรัฐจำต้องระบุตัวศัตรูให้ชัดเสียก่อน และเลือกระหว่างเวียดมินห์กับจีน ว่าจะใช้ใครเป็นเป้า ในด้านทฤษฎีนั้น รัฐบาลสหรัฐมีทางเลือกเปิดให้อยู่สี่ทาง คือหนึ่งทุ่มช่วยเหลือฝรั่งเศสต่อไปอย่างไม่เสียดมเสียดาย หรือสองเปลี่ยนมาสนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋แล้วเน้นปรับเปลี่ยนสงครามนี้ ให้เป็นเรื่องของเวียดนามไปเสีย หรือในทางที่สามสหรัฐเข้าแทรกแซงโดยตรงและกระทำการไปแต่ฝ่ายเดียว หรือทางเลือกที่สี่ ดำเนินการเพื่อให้นานาชาติเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหานี้ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการทางทหารหรือด้วยการประชุมสันติภาพ ทางเลือกแต่ละแนว ต่างก็มีข้อบกพร่องอยู่ในตัวเอง อาทิเช่น การทุ่มทำสงครามไปกับฝรั่งเศส สหรัฐก็เสี่ยงว่าตนจะเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงครามครั้งนี้เสียเอง

หรือเกิดความบาดหมางกับชาวเอเชีย ผู้ซึ่งเป็นเงื่อนไขจำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ ในการตกลงทางการเมืองอย่างถาวร กระนั้น แนวทางที่สองก็เสี่ยงอันตรายไม่แพ้กัน เนื่องจากชาวเวียดนามนั้น นิยมที่จะ "วางตัวในแบบไม่เข้าใครออกใคร" มากกว่าจะสนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋ ทางเลือกที่สามและสี่นั้น รัฐบาลทรูแมนมิได้นำมาไตร่ตรองอย่างจริงจังอันใด ทว่าเป็นทางเลือกที่ผู้ที่รับตำแหน่งประธานาธิบดีคนต่อมาให้ความเอาใจใส่เป็นอย่างมาก

เดือนมกราคม ค.ศ.1953 ประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์เข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอย่างเป็นทางการ รัฐบาลพรรครีพับลิกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐมนตรีต่างประเทศ จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส ซึ่งมองเห็นว่าฝรั่งเศสชักจะเนือยลงและเวียดมินห์กำลังขยายอิทธิพลเข้าไปในลาว ตัดสินใจที่จะเข้าควบคุมทิศทางของสงครามครั้งนี้ อเมริกันเข้ามามีพันธะผูกพันต่อการสร้างชัยชนะอย่างถอนตัวไม่ขึ้นในช่วงระหว่างเดือนสิงหาคม-กันยายน ค.ศ.1953 เมื่อแผนการนาวาร์ ซึ่งร่างขึ้นในฤดูร้อนของปีค.ศ.1953 ที่จะส่งทหารฝรั่งเศสเข้าไปในการรบครั้งนี้ล้มเหลวลง อเมริกันจึงเริ่มคิดตรองถึงโอกาสความเป็นไปได้ ที่จะส่งทหารเข้าไปรบโดยตรง ตลอดช่วงระยะเวลานับตั้งแต่เมื่อการรบที่เดียนเบียนฟูเริ่มขึ้นจนกระทั่งถึงช่วงที่การประชุมที่เจนีวา (มีนาคม-กรกฎาคม ค.ศ.1954) สิ้นสุดลง มีการอภิปรายกันในรัฐบาลไอเซนฮาวร์ ถึงความเหมาะควร และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป้าหมายต่าง ๆ เงื่อนไขล่วงหน้า และระดับการแทรกแซงโดยใช้กำลังรบของสหรัฐ ปัญหาแต่ละข้อ ล้วนก่อให้เกิดคำถามขึ้นมามากมายหลายประการ เป้าหมายของอเมริกัน ควรเป็นการหน่วงเหนี่ยวให้ฝรั่งเศสทำสงครามนี้ต่อไป หรือว่า สนับสนุนเวียดนาม "ที่มีเอกราช" หรือว่าจะรับช่วงสงครามนี้จากฝรั่งเศสมาเสียทั้งหมด การแทรกแซงควรขึ้นอยู่กับการที่ฝรั่งเศสให้เอกราชแก่รัฐสมทบนี้ เสียก่อน หรือว่า จะให้ขึ้นอยู่กับ "ปฏิบัติการร่วม [นั่นก็คือเป็นปฏิบัติการของนานาชาติ]" สำหรับเรื่องที่ว่าการดำเนินกิจกรรมทางทหารระดับใดจึงจะได้รับความพอใจมากกว่า หรือว่าจะได้รับการยินยอมให้ทำได้นั้น ข้อเสนอมีอยู่เป็นกระบวน นับตั้งแต่โครงการที่ทำอยู่แล้วคือจัดส่งอาวุธและที่ปรึกษาไปยังกองกำลังภาคพื้นดิน กองกำลังทางทะเลและทางอากาศ ผ่านไปถึงปฏิบัติการทิ้งระเบิด การส่งทหารราบเข้าไปปฏิบัติการจริง เลยไปจนกระทั่งถึงการใช้อาวุธนิวเคลียร์ พลเรือโทเดวิสสรุปปัญหาของอเมริกันไว้ว่า "เราไม่อาจข้ามน้ำตกไนอาการาไปได้ ด้วยการลงไปอยู่ในถังเพียงนิดหน่อย"[38]

ขณะที่ฝรั่งเศสซวนเซอยู่ภายใต้การจู่โจมของเวียดมินห์ที่เดียนเบียนฟูนั้น สหรัฐก็เพียรพยายามดึงชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ ให้เข้ามาร่วมปฏิบัติการทางทหารด้วย การทำให้สงครามนี้กลายเป็นสงครามนานาชาติ ด้วยการดึงรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับประเทศสมาชิกในเครือจักรภพอังกฤษ เข้ามาร่วมด้วย กลายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นแก่การเข้าสู่สงครามของสหรัฐ ดังคำประกาศของดัลเลสในสุนทรพจน์ของเขาที่ว่าด้วย "ปฏิบัติการร่วม" เมื่อวันที่ 29 มีนาคม

---

[38] อ้างใน Short, ***Origins,*** 126.

ค.ศ.1954 อย่างไรก็ดี พันธมิตรของอเมริกา ต่างมีวิธีพิจารณาปัญหานี้แตกต่างกันออกไป สหราชอาณาจักร (อังกฤษ) นั้น ต่อต้านเป็นพิเศษเรื่องการทำให้สงครามนี้กลายเป็นสงครามนานาชาติ อังกฤษไม่ยอมเข้ามีส่วนร่วมในข้อเสนอของดัลเลสที่ให้โจมตีทางอากาศร่วมกัน โดยอังกฤษให้เหตุผลว่า จะเป็นการสร้างความบาดหมางแก่ชาติต่าง ๆ ในเอเชีย ยั่วยุจีน และกระตุ้นให้มีการดำเนินการตามกติกาสัญญาระหว่างจีนและโซเวียต ซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดสงครามโลกครั้งที่สาม เมื่ออังกฤษเสนอแนะให้จัดการประชุมนานาชาติว่าด้วยปัญหาอินโดจีน ดัลเลสก็ให้เหตุผลแย้งว่า เฉพาะเมื่อมี "ปฏิบัติการร่วม" เป็นการล่วงหน้าไปก่อนแล้วเท่านั้น จึงจะแน่ใจได้ว่า การเจรจาจะได้ข้อยุติทางการเมืองอย่างเป็นที่ยอมรับได้ ในเดือนมกราคม ค.ศ.1954 ในที่ประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศที่เบอร์ลิน แอนโธนี อีเดน ได้จัดการรวมปัญหาอินโดจีน เข้าไปอยู่ในวาระการประชุมเกี่ยวกับเกาหลีได้สำเร็จ ทั้ง ๆ ที่สหรัฐต่อต้าน การประชุมดังกล่าว กำหนดให้มีขึ้นหลังจากนั้นเพียงไม่กี่เดือนที่เจนีวา เมื่อเป็นที่กระจ่างชัดในตอนปลายเดือนเมษายน (ก่อนที่จะมีการเจรจาที่เจนีวา) ว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะไม่เข้ามามีส่วนในปฏิบัติการร่วมทางทหารในอินโดจีน ไอเซนฮาวร์ก็กระทำการอย่างเด็ดขาด เพื่อป้องกันมิให้รัฐบาลสหรัฐ เลื่อนไถลลงไปสู่การเข้าแทรกแซงแต่ฝ่ายเดียว[39]

การตกลงที่เจนีวา ค.ศ.1954

ในทศวรรษ 1950 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ระดับโลกของอังกฤษ น้อยกว่าภูมิภาคดังเช่นตะวันออกกลาง เป็นต้น จนกระทั่งถึงฤดูใบไม้ผลิปีค.ศ.1954 อังกฤษยังแสดงความสนใจต่อสงครามเวียดนามเพียงเล็กน้อยโดยส่วนเปรียบ ทั้งอังกฤษก็มิได้มีนโยบายที่แน่นอนเกี่ยวกับอินโดจีนด้วย แต่ถึงอย่างไร อังกฤษก็กระตือรือร้นที่จะหาข้อยุติไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพื่อที่อังกฤษจะได้พิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของตนเองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ที่สำคัญคือมลายู ซึ่งดูเหมือนว่า จะถูกคุกคามจากการรบพุ่งที่ขยายใหญ่ขึ้น) และเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถานะของฝรั่งเศสในการตระเตรียมการเพื่อร่วมป้องกันยุโรป เมื่อรายงานจากเดียนเบียนฟูตัดโอกาสความเป็นไปได้ที่ฝรั่งเศสจะมีชัยชนะไปโดยสิ้นเชิงแล้ว รัฐบาลอังกฤษจึงได้ผลักดันให้มีการตกลงปัญหานี้ด้วยการเจรจา แทนที่จะเสี่ยงให้มหาอำนาจขัดแย้งกันด้วยเรื่องนี้ ดังนั้น บทบาทของอังกฤษที่เจนีวาจึงมิใช่ผลของยุทธศาสตร์ด้านอินโดจีนที่ได้ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองมาเป็นเวลานาน ทั้งมิได้สะท้อนถึงอิทธิพลของอังกฤษต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในภูมิภาค การที่การประชุมดังกล่าวมีขึ้นได้ และสามารถก่อให้เกิดข้อตกลงใด ๆ ออกมาจนได้นั้น ก็เพราะการยอมโอนอ่อนผ่อนตามของฝรั่งเศส ของสหภาพ

---

[39] ibid., 146-7.

โซเวียตและของจีนเป็นสำคัญ ประเทศมหาอำนาจทั้งสี่นี้เอง มิใช่อเมริกัน ทั้งมิใช่เวียดนาม ที่เป็นตัวหลักในการเข้าร่วมเจรจาและกำหนดรูปโฉมของข้อตกลงเจนีวา[40]

ปิแอร์ มองแดส์ ฟรองซ์ ซึ่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศสในเดือนมิถุนายน ได้ประกาศเป้าหมายที่จะบรรลุสันติภาพภายในเวลาหนึ่งเดือน เขาปลูกฝังความเด็ดขาดและทิศทางแก่ความพยายามไขว่คว้าหาทางให้ฝรั่งเศสเล็ดรอดออกจากอินโดจีน กระนั้นก็ยังรักษาโอกาสที่จะเข้าถึงอำนาจและผลประโยชน์ไว้ ในบรรยากาศระหว่างประเทศที่ผ่อนคลายความตึงเครียดลงไปบ้าง ภายหลังอสัญกรรมของสตาลิน (มีนาคม ค.ศ.1953) นี้ โมโลตอฟกับโจวเอนไล ต่างกระวนกระวายกับการหาสูตรสันติภาพ โดยแต่ละฝ่ายต่างต้องการหลีกเลี่ยงการสร้างความเป็นปฏิปักษ์กับอีกฝ่ายหนึ่งในกรณีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทั้งสองฝ่ายต่างประสงค์ที่จะสะกัดกั้นลัทธิการแผ่ขยายอำนาจของอเมริกัน มีผู้กล่าวเป็นนัยว่า รัสเซียถูกชักจูงให้คล้อยไปกับข้อตกลงเจนีวา เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำสัญญาของฝรั่งเศส ว่าจะบ่อนทำลายประชาคมร่วมป้องกันยุโรป (อีดีซี) ทว่าหลักฐานในเรื่องนี้มีเพียงน้อย – หากว่าจะมีอยู่บ้าง--ว่าได้มีการคบคิดกันเช่นว่านั้นจริง[41] สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) อ้างขึ้นในเวลาต่อมา (ในค.ศ.1979) ว่าถูกจีนหักหลังที่เจนีวา โดยให้เหตุผลว่า โจวเอนไลห่วงใยเป็นสำคัญต่อความมั่นคงของแนวอาณาเขตทางตอนใต้ของจีน และด้วยเหตุดังนั้นจีนจึงให้การยินยอมโดยง่ายแก่การแบ่งแยกประเทศเวียดนามอย่างค่อนข้างไม่มีกำหนดหากสหรัฐให้การค้ำประกันข้อตกลงเจนีวา หากว่าประเด็นนี้เป็นเป้าหมายของจีน เช่นนั้นแล้ว ผลการเจรจาเจนีวา ก็คงจะเป็นสิ่งที่จีนผิดหวัง เพราะดัลเลสหงุดหงิดไม่พอใจกับขั้นตอนต่าง ๆ ไปเสียหมดทุกอย่าง และเลือกที่จะไม่เข้าเกี่ยวข้องกับการตกลงใด ๆ ของที่ประชุม ในตอนต้นฤดูร้อนของปีค.ศ.1954 ดัลเลสต่อต้านข้อตกลงที่ได้ผ่านการเจรจากันไปเรียบร้อยแล้ว ในเรื่องเวียดนาม พร้อมกับเร่งเร้าให้ประกาศการสถาปนา ประชาคมร่วมป้องกันยุโรป (อีดีซี) ด้วยความเร่าร้อนพอ ๆ กัน ขณะเดียวกันดัลเลสก็ได้ให้ความยินยอม ในเรื่องที่เกี่ยวกับการประชุมเจนีวา เพื่อเป็นค่าตอบแทนแก่ลู่ทางที่ฝรั่งเศสจะให้สัตยาบันสนธิสัญญาอีดีซี ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดัลเลสผิดหวังทั้งสองเรื่อง ในการประชุมที่เจนีวาดัลเลสไม่สามารถกำหนดทิศทางได้ตามใจตามที่ต้องการและสหรัฐก็แยกตัวเองออกจากคำประกาศสุดท้ายที่เป็นการสรุปผลการประชุม ในขณะที่ในเดือนถัดมา รัฐสภาฝรั่งเศส ก็โยนเรื่องอีดีซีทิ้งไปเสีย

แม้ว่าขั้นตอนต่าง ๆ ที่ดำเนินไป จะน่ารำคาญและทำไปด้วยความลังเล แต่ในท้ายที่สุดแล้ว ที่ประชุมก็ได้ก่อให้เกิดข้อตกลงเรื่องการหยุดยิงระหว่างฝรั่งเศสกับดีอาร์วี ที่ประชุมยังได้ก่อตั้งคณะกรรมาธิการควบคุมดูแลของนานาชาติ (เพื่อให้ดำเนินการตามข้อตกลงเรื่องยุติการรบ) นอกจากนี้ที่ประชุมยังได้มีคำประกาศสุดท้ายซึ่งออกในนามผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมทั้งปวง ยกเว้นผู้แทนจาก

---

[40] ดู James Cable, ***The Geneva Conference of 1954 on Indochina,*** London, 1986.

[41] ibid., 129ff.

สหรัฐ ผลลัพธ์ของคำประกาศนี้คือ การลากเส้นแบ่งประเทศในทางทหารที่เส้นขนานที่สิบเจ็ด เป็นการชั่วคราว และตระเตรียมการเพื่อถอนทหารของฝรั่งเศสออกไป ขณะเดียวกันที่ประชุมยังได้ตกลงให้ค้ำประกันเอกราช บูรณภาพและความมั่นคงของกัมพูชาและลาว และสำหรับเวียดนามนั้น การทำข้อตกลงทางการเมืองและการรวมดินแดนเหนือใต้เข้าด้วยกันก็วางไว้ว่า จะมีขึ้นในทันทีภายหลังการเลือกตั้ง (การเลือกตั้งเสนอไว้ว่าจะจัดขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1956) นอกเหนือไปจากนี้แล้ว กล่าวกันว่า การประชุมครั้งนี้ ได้ขัดขวางมิให้สงครามกลายเป็นเรื่องของนานาชาติ และได้นำอวสานมาสู่จักรวรรดิอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสุดท้ายคือได้สร้างคุณูปการให้แก่การเดินทางอันยาวไกลของประชาชาติอินโดจีน เพื่อไปสู่หลักการกำหนดตนเอง

ถึงอย่างไร ข้อตกลงที่เจนีวาก็เป็นเครื่องหมายชี้ว่า การสู้รบชะงักลง มิใช่ยุติลง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การประชุมครั้งนี้ เป็นการบ่งบอกถึงการมุ่งทำสงครามต่อไป ด้วยวิธีการอย่างอื่น การประชุมส่งเสริมความเชื่อเรื่องการดำรงอยู่ของกลุ่มสองกลุ่ม ที่เกาะเกี่ยวกันอยู่อย่างมั่นคงราวกับหลักศิลา ได้แก่กลุ่มตะวันตกกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ ซึ่งทั้งนี้ เป็นไปตามความเชื่อของหลักเทววิทยามานิเชียนอันเก่าแก่ที่ว่าด้วยการแบ่งโลกออกเป็นสองกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน การประชุมครั้งนี้มิได้ทำให้เกิดการตกลงกันระหว่างประเทศมหาอำนาจ แต่กลับเป็นเวทีที่ทำให้เกิดการเผชิญหน้ากันระหว่างประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ในช่วงต่อไป ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด (รวมทั้งผู้เป็นประธานร่วม ซึ่งมาจากอังกฤษและสหภาพโซเวียต) มิได้มีเจตน์จำนงหรือวิธีการที่จะบังคับให้เกิดการปฏิบัติตามข้อตกลงเจนีวา และเปลี่ยนการหยุดยิงไปเป็นข้อตกลงทางการเมืองแต่อย่างใด สหรัฐบังเกิดความชิงชังทุกสิ่งทุกอย่างที่ที่ประชุมเจนีวาสนับสนุน ส่วนจีนนั้น ในไม่ช้ากล่าวก็อ้างว่าตนถูกหลอกในส่วนที่เกี่ยวกับฐานะของกัมพูชาและลาว ส่วนพวกเวียดนามที่เป็นปฏิปักษ์กันอยู่นั้น ต่างฝ่ายต่างก็รู้สึกว่าถูกพวกที่สนับสนุนตนอยู่ทรยศหักหลัง ไม่กี่สัปดาห์ถัดมา การก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซีโต้) ในที่ประชุมที่มนิลา (กันยายน ค.ศ.1954) ก็ได้สร้างช่วงตอนใหม่แก่การปฏิบัติการเพื่อการสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ ด้วยการนำระบบ “การรักษาความมั่นคงปลอดภัยร่วมกัน” เข้ามาแทนที่โครงสร้างที่ผุกร่อนของระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสและระบอบจักรวรรดินิยมทางทหารของ ฝรั่งเศส การประชุมที่เจนีวาอาจป้องกันมิให้สงครามเวียดนามกลายเป็นสงครามของนานาชาติได้สำเร็จในฤดูร้อนของปีค.ศ.1954 ทว่าการประชุมครั้งนี้ก็ได้ทำให้อินโดจีนเข้ามาพัวพัน ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันว่าด้วยสงครามเย็นอย่างเป็นทางการ

ผลของการประชุมที่เจนีวาประการที่สองคืออวสานของจักรวรรดิอาณานิคมของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวฝรั่งเศส -- ปกติแล้ว ถูกวาดภาพว่าเป็นนักจักรวรรดินิยมที่ดุร้าย ที่พยายามหาทางกู้อดีตอันรุ่งโรจน์ที่สาบสูญไปหลายชั่วอายุคนแล้ว โดยไม่รู้ที่จะลืมตามองสภาพความเป็นจริงในสมัยหลังสงคราม -- ฝรั่งเศสจึงไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างทางเลือกที่ใช้การได้ ที่นอกเหนือไปจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) เวียดมินห์ในตอนนั้น กำลังคึกคักและมี

พลังในด้านการทหาร—เวียดมินห์ทั้งชนะศึกที่ตังเกี๋ย ปฏิบัติการรบแบบกองโจรในดินแดนทางใต้ และขยายการรบไปยังที่อื่นๆ ในอินโดจีนอีก—และโฮจิมินห์ก็ได้ก่อตั้งรัฐบาลทางเลือกขึ้นมา ไม่เฉพาะในดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงของตนเท่านั้น หากยังรวมถึงการตั้งรัฐบาลลับขึ้นในส่วนใต้ด้วย ทั้งนี้ แตกต่างอย่างตรงกันข้ามกับคำกล่าวอ้างของรัฐบาลเบาได๋ ว่าตนเป็นตัวแทนของชาติ ซึ่งฟังดูไร้แก่นสาร เป็นความจริงที่ว่า ภายในเวียดมินห์เองก็มีความตึงเครียดอยู่มาก ในเรื่องยุทธศาสตร์ทางทหารในแบบที่จะเป็นประโยชน์สูงสุดสำหรับตังเกี๋ยและนัมโบ (โคชินจีน) รวมทั้งความจริงที่ว่า หากเวียดมินห์จะเอาชนะได้อย่างเด็ดขาดจริง ๆ แล้ว เวียดมินห์จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือทางทหารจากภายนอก ทว่าความอาฆาตอย่างจองล้างจองผลาญจากทางฝ่ายของจักรพรรดิเบาได๋ เป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงการแยกตัวออกจากพลังฝ่ายประชาชน ในขณะที่ความอยู่รอดของพระองค์เองแท้ ๆ (ยังไม่ต้องพูดถึงความสำเร็จทางทหารใด ๆ) ก็ขึ้นอยู่กับทหารของฝรั่งเศสและเงินของอเมริกัน เมื่อพิจารณาถึงอินโดจีนโดยรวมทั้งหมดแล้ว ความพยายามของฝรั่งเศสในอันที่จะสร้างกลุ่ม “รัฐสมทบ” ขึ้นมา เป็นเรื่องที่ทำอย่างไม่เต็มใจ และเกิดขึ้นช้าเกินกว่าจะมีผลอย่างเป็นชิ้นเป็นอันต่อสงครามในเวียดนามได้ตรงนี้ แม้ว่า ฝรั่งเศสจะหาทางเกาะติดอยู่กับเมืองต่าง ๆ และปากแม่น้ำแดงได้สำเร็จ แต่ฝรั่งเศสก็ต้องทิ้งบริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของตังเกี๋ยในตอนกลางปีค.ศ.1952 และการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง ที่มีขึ้นในระหว่างการรักษาที่มั่นของตนไว้ ก็ได้ทำลายคำมั่นที่ฝรั่งเศสให้ไว้กับประเทศของตน ว่าจะสู้รบต่อไป อย่างไรก็ดี แม้ว่าการณ์จะเป็นดั่งที่กล่าวมา แต่ฝรั่งเศสก็หาทางหยุดยั้งการรุกคืบหน้าของเวียดมินห์ไว้ได้ และเมื่อฝรั่งเศสจากไป ก็เท่ากับว่าฝรั่งเศส ได้โอนความรับผิดชอบในการประคับประคองรัฐเวียดนามที่ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ ให้สหรัฐแบกรับไว้

ในขณะที่ข้อตกลงเจนีวา อาจให้ช่วงเวลาพักแก่ประชาชาติทั้งหลายในอินโดจีน แต่ข้อตกลงนี้ก็มิได้ให้สันติภาพที่ถาวร ทั้งมิได้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของหลักการกำหนดตนเองตามแนวทางแห่งประชาชาติในเวียดนาม คำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับเอกราชและอธิปไตย และเกี่ยวกับเอกภาพและบูรณภาพของประเทศนั้น ยังคงเป็นภารกิจที่ยังไม่เสร็จสิ้นของการประชุมครั้งนี้ สำหรับชาวเวียดนามที่ต่อสู้แข่งขันกันอยู่นั้น เจนีวาเปรียบเสมือนการเลื่อนกำหนดการดำเนินโครงการเพื่อบรรลุถึงการปลดปล่อยชาติ ให้เนิ่นช้าออกไป มิใช่การปฏิบัติภารกิจให้เสร็จสมบูรณ์ โงดินห์เดียม ผู้ซึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเวียดนามใต้ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1954 และจะดำรงตำแหน่งผู้นำต่อไปจนกระทั่งถูกลอบสังหารในปีค.ศ.1963 เป็นคนผู้ที่มีความคิดต่อต้านฝรั่งเศสอย่างสาหัสสากรรจ์เท่า ๆ กับที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ เดียมไม่พอใจกับความจริงที่ว่า รัฐบาลของเขา มิได้เป็นฝ่ายหนึ่งที่ร่วมในการจัดการประชุมที่เจนีวา ความคลุมเครือของตำแหน่งของเดียมในเวลาต่อมา—ในข้อที่ว่า เขาเป็นผู้นำของอะไรกันแน่ รัฐบาลของรัฐเวียดนามหรือว่าผู้ทำหน้าที่ปกครองรัฐเวียดนามชั่วคราว—เป็นเรื่องที่ทำให้เขาขุ่นเคืองอย่างยิ่ง และเขาก็ประท้วงการแบ่งประเทศของเขาออกเป็นสองส่วนเช่นนี้ สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (ดีอาร์วี) ก็ไม่พอใจในทำนองเดียวกัน เวียดมินห์

เสียสละอย่างมหาศาล เพื่อให้ได้ชัยชนะอย่างกึกก้อง กระนั้น เวียดมินห์ก็ยังไม่อาจปลดปล่อยเวียดนามที่มีการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ ยุทธการทางทหารของเกียป ได้รับความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากยุทธปัจจัยที่มาจากจีนโดยเฉพาะ เมื่อมาถึงการเจรจาสันติภาพในตอนนี้ ดีอาร์วี ก็รู้สึกว่าถูกจีนและสหภาพโซเวียต คอยสกัดขัดขวางทางด้านการทูต ด้วยการยืนกรานให้ถือการต่อสู้ปลดปล่อยแห่งชาติ เป็นรองผลประโยชน์ที่กว้างขวางยิ่งกว่าของโลกคอมมิวนิสต์ทั้งปวง การต่อสู้ของเวียดมินห์เพิ่งจะสำเร็จไปได้ครึ่งเดียว ความจริงในข้อที่ว่า เอกราชและเอกภาพของเวียดนามยังไม่มีข้อยุติ ยังหมายถึงว่า โครงการเพื่อการปฏิวัติสังคม ยังต้องเป็นรองเป้าหมายทางทหารต่อไป กระนั้น ฐานะทางทหารของเวียดมินห์ ก็ใช่ว่าจะมีลู่ทางดีนัก เนื่องจากเมื่อมาถึงขณะนี้ เวียดมินห์ต้องเผชิญหน้ากับสหรัฐโดยตรง

เมื่อมาถึงตรงนี้ การเปรียบเทียบกับการต่อสู้ของอินโดนีเซีย อาจให้ข้อคิดได้บ้าง แม้ว่าโฮและเกียปจะประสบความสำเร็จทางทหารมากกว่าซูการ์โนและฮัตตา แต่กระนั้น ดัตช์ก็ถูกต้อนออกไปจากอินโดนีเซีย ส่วนเวียดมินห์นั้นกลับถูกขัดขวางมิให้ได้รับชัยชนะ อย่างไรก็ดี ในทั้งสองกรณีนี้ ปัญหาระหว่างประเทศที่กว้างขวางยิ่งกว่าต่างหาก ที่เป็นตัวกำหนดลักษณาการที่จักรวรรดิอาณานิคมถึงแก่อวสานลง ในกรณีอินโดนีเซีย การเข้ามาพัวพันของมหาอำนาจ เป็นแบบข้างเดียว กล่าวคือ สหรัฐเข้ารับภาระในการผลักดันให้การปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคม ดำเนินไปในจังหวะก้าวที่เร็วขึ้น ทั้งนี้เพราะสหรัฐห่วงใยต่อการป้องกันยุโรปตะวันตก และเชื่อมั่นในหลักการของฝ่ายสาธารณรัฐอินโดนีเซียที่ยืนยันถึงแนวทางต่อต้านคอมมิวนิสต์ ในอินโดจีนนั้นตรงกันข้าม มหาอำนาจต่างเข้ามาแข่งขันซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ขณะที่มหาอำนาจขัดขวางมิให้บริวารของคู่แข่งของตนเคลื่อนไหวและดำเนินการใด ๆ นั้น มหาอำนาจก็ทำลายความใฝ่ฝันของผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ของตนพร้อมกันไปด้วย โดยมหาอำนาจมิได้เข้ารับผิดชอบต่อการปฏิบัติตามข้อตกลงต่าง ๆ ซึ่งได้นำมาปะติดปะต่อเข้าด้วยกันอย่างหยาบ ๆ ที่เจนีวาในฤดูร้อนของปีค.ศ.1954

การปลดสภาพความเป็นอาณานิคมกับการต่อต้านการก่อการร้ายในมลายู ระหว่างปีค.ศ.1948-1957

เมื่อการประชุมเจนีวาสิ้นสุดลงนั้น กำลังทางทหารของคอมมิวนิสต์มลายูอ่อนล้าลงมากแล้ว และมลายูกำลังอยู่บนเส้นทางเพื่อไปสู่เอกราชภายในเครือจักรภพอังกฤษแล้ว ในตอนปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1954 เซอร์โดนัลด์ แม็คกิลลิฟเรย์ ได้เข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ แทนเซอร์เจอรัลด์ เทมเพลอร์ ผู้ทำลายกองทัพปลดปล่อยชนชาติต่าง ๆ ในมลายู เซอร์ แม็คกิลลิฟเรย์เผชิญคำเรียกร้องเรื่องรัฐธรรมนูญ

ในเวลาอันรวดเร็วจากกลุ่มพันธมิตรมลายู ซึ่งเป็นฝ่ายที่มิใช่คอมมิวนิสต์ หนึ่งปีถัดมากลุ่มพันธมิตรดังกล่าว ก็มีชัยชนะอย่างถล่มทะลายในการเลือกตั้งของสหพันธ์ และได้ก่อตั้งรัฐบาลขึ้นภายใต้ตนกู อับดุล ราห์มาน กลุ่มพันธมิตรปฏิเสธที่จะยอมให้การโอนอ่อนทางการเมืองกับพวกคอมมิวนิสต์มลายูในการเจรจาที่จัดขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1955 จากนั้นกลุ่มพันธมิตร ก็ได้หารือกับอังกฤษเพื่อเปลี่ยนการปกครองตนเองแต่เฉพาะกิจการภายในประเทศ มาเป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ในเร็ววัน ระดับความเกี่ยวพันที่มองเห็นกันได้ ระหว่างการก่อการร้ายกับการปลดสภาพอาณานิคมฝ่ายหนึ่ง และระหว่างความคลี่คลายของเหตุการณ์ในท้องถิ่นมลายูกับของนานาประเทศที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นประเด็นที่เป็นหัวใจสำคัญของการพิจารณาหาเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวกับ ภาวะฉุกเฉินของมลายู

การไต่สวนเหตุการณ์จลาจลของคอมมิวนิสต์ที่ปะทุขึ้นในมลายู ถูกครอบงำด้วยประเด็นการโต้เถียงกันสองประเด็น ประเด็นหนึ่ง เป็นการโต้เถียงกันเรื่องความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบระหว่างปัจจัยท้องถิ่นกับปัจจัยระหว่างประเทศ ว่าปัจจัยใดมีส่วนกำหนดครรลองของเหตุการณ์มากกว่ากัน อีกประเด็นหนึ่ง เกี่ยวข้องกับความพร้อมทั้งของคอมมิวนิสต์มลายูและของเจ้าหน้าผู้มีอำนาจชาวอังกฤษ ที่จะยอมรับผลลัพธ์ของเหตุการณ์จลาจลดังกล่าวสักเพียงใด[42] การตัดสินใจของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ที่จะเข้าป่าและหันไปก่อความรุนแรงโดยใช้กำลังอาวุธ ถูกตีความมาตั้งแต่แรกว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเพียรพยายามในการปฏิวัติโลกขององค์การโคมินฟอร์ม (Cominform)* การตัดสินใจของเอ็มซีพีดังกล่าว มีขึ้นทันทีภายหลังการประชุมเยาวชนกัลกัตตา (กุมภาพันธ์ ค.ศ.1948) โดยที่ประชุมดังกล่าว ได้ประกาศเรียกร้องให้ “ต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ” ในเอเชีย นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างจะประจวบตรงกัน คือการจลาจลของพรรคคอมมิวนิสต์พม่า ของฮุคบาลาฮับ และของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์บางท่าน ไม่ใส่ใจกับความเกี่ยวพันที่เป็นเหตุเป็นผลกัน ระหว่างการประชุมในกัลกัตตา และการตัดสินใจภายในเอ็มซีพี ด้วยเห็นว่า ส่วนใหญ่แล้ว ไม่เป็นความจริง นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ให้ความสำคัญที่สภาวการณ์แวดล้อมของมลายู โดยเน้นความสำคัญของความทุกข์ยากด้านเศรษฐกิจและ

---

[42] ดู A. Short, ***The Communist Insurrection in Malaya, 1948-1960,*** London, 1975. สำหรับการพิจารณาทบทวนถึงการเกิดเหตุฉุกเฉินนี้จากมุมมองของมลายู ดู Richard Stubbs, ***Hearts and Minds in Guerrilla Warfare: The Malayan Emergency 1948-1960,*** Singapore, 1989, 42-65, และสำหรับการอภิปรายถึงการที่จีนเข้ามามีส่วนพัวพันกับการจลาจลที่พวกคอมมิวนิสต์เป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู R.B. Smith “China and Southeast Asia: The Revolutionary Perspective, 1951,” JSEAS, 19, 1 (Mar. 1988).

* องค์การคอมมิวนิสต์สากล ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1947 เพื่อเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ Cominform มาจากคำว่า Communism Information Bureau (สำนักข่าวข่าวสารเกี่ยวกับระบอบคอมมิวนิสต์)

ความได้เปรียบทางการเมืองของชาวจีนในมลายู และเน้นการเปลี่ยนแปลงในหมู่ผู้นำของพรรค คือ ไล เต็ค "ผู้ยึดวิธีการที่นุ่มนวล" ที่หนีไป และการที่ชิน เป็ง ก้าวขึ้นมาเป็นเลขาธิการใหญ่ของเอ็มซีพี ตลอดจนความคับข้องใจของเอ็มซีพีต่อยุทธศาสตร์แบบ "แนวร่วม" ขณะที่เอ็มซีพีเผชิญหน้ากับกิจกรรมต่อต้านการปฏิวัติของพวกตำรวจและขบวนการสหภาพแรงงานที่ผ่านการปฏิรูปมาแล้ว นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ ยังมุ่งความสนใจที่เหตุการณ์ซึ่งมีลักษณาการแทบเหมือนเป็นเหตุบังเอิญ คือการฆาตกรรมที่ซุนเก ซีพุต** กับการที่เอ็มซีพียึดมั่นต่อการ "ต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ" นักประวัติศาสตร์เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่มีผลอย่างพลิกผัน ให้ฝ่ายอังกฤษ เลิกทำใจกว้างต่อพรรค และจุดชนวนให้แก่การประกาศภาวะฉุกเฉินเป็นเวลาสิบสองปี การสืบข่าวอย่างแม่นยำ จะต้องเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความสำเร็จในท้ายที่สุดของการต่อต้านการก่อการร้าย ทว่าเป็นเรื่องน่ากังขาที่ว่าในค.ศ.1948 เจ้าหน้าที่ทางการได้รับการเตือนอย่างแน่ชัดเพียงพอหรือไม่ ในเรื่องความตั้งใจของเอ็มซีพี หรือในเรื่องข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถใช้อาศัยเป็นพื้นฐานสำหรับปฏิบัติการที่เหมาะสมได้ ข้าหลวงใหญ่เจนท์ ซึ่งเสียชื่อเสียงเพราะการล่มสลายของสหภาพมลายู ถูกตำหนิที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ตั้งแต่แรก และในเวลาต่อมา ก็ไม่สามารถต่อกรกับความรุนแรงของเอ็มซีพีได้ ปลายเดือนมิถุนายน เขาถูกเรียกตัวกลับไปเพื่อ "ปรึกษาหารือ" ทว่าเขาได้ถึงแก่อนิจกรรมในอุบัติเหตุทางอากาศ ขณะที่เครื่องบินของเขากำลังเข้าสู่ลอนดอน

ในช่วงสามปีครึ่งถัดจากนั้น อารมณ์ของอังกฤษ ผันผวนไปมาระหว่างความหวังและความสิ้นหวัง ในเวลาเดียวกันทหารกองโจรประมาณ 4000 คน ตรึงกำลังตำรวจและทหารไว้ได้ในจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ฐานะทางยุทธศาสตร์ของมลายูและความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ (ในบรรดาบริเวณที่เป็นเขตเงินสเตอร์ลิงทั้งหมด มลายูเป็นบริเวณที่หาดอลลาร์เข้ามาได้มากที่สุด) ย่อมหมายถึงว่า สำหรับรัฐบาลอังกฤษการยอมเสียดินแดนนี้ไป เป็นเรื่องที่สุดจะคิดไปได้ รัฐสภาได้รับคำยืนยันและให้ความมั่นใจเป็นระยะ ๆ ดังนี้คือจะไม่มีเหตุการณ์สมัยปีค.ศ.1941-1942 เกิดขึ้นมาเป็นซ้ำสอง มาตรฐานการต่อสู้กับพวกก่อการร้าย กำลังมีการปรับปรุงดีขึ้น แผนการสำหรับการพัฒนาดินแดนนี้ในระยะยาวมีอยู่ในมือแล้ว และสุดท้ายคืออังกฤษจะไม่ถอนตัวออกไป จนกว่าสภาวการณ์จะสุกงอมสำหรับการปกครองตนเองของมลายู ภายในเครือจักรภพอังกฤษ อย่างไรก็ดี ขณะเดียวกัน ทางคณะรัฐมนตรีก็กังวลกับค่าใช้จ่ายที่เสียไปกับภาวะฉุกเฉิน ซึ่งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะตอนนี้ อังกฤษกำลังถูกกดดันอย่างหนัก ให้ใช้คืนเงินกู้ ฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจภายในประเทศ สร้างรัฐสวัสดิการขึ้นในประเทศ และปฏิบัติตามข้อผูกมัดที่อังกฤษมีต่อความมั่นคงของโลก สงครามเกาหลีทำให้ปัญหาของอังกฤษยิ่งเลวร้ายหนักลงไปอีก เมื่อถึงเดือนมกราคม ค.ศ.1951 งบประมาณด้านกลาโหมสำหรับปีค.ศ.1951-1954 สูงขึ้นใน

** การฆาตกรรมผู้จัดการสวนยางชาวยุโรปที่ซุนเก ซีพุต ในรัฐเปรัก ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์

ระดับสองเท่าของที่คาดการณ์ไว้ ก่อนที่การรบพุ่งจะเกิดขึ้น กระนั้น ด้วยความกลัวว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะล่มสลายอย่างต่อเนื่องเหมือนกับตัวโดมิโน เหตุการณ์ที่มลายูจึงมิได้เปิดทางให้ตัดงบประมาณลงไปได้ ข้าหลวงใหญ่คนใหม่ คือเฮนรี เกอร์นีย์ ดูเหมือนว่าจะมีประสบการณ์ที่ดีกว่าเจนท์อยู่เล็กน้อย ในเรื่องการปราบปรามการก่อการร้าย ฝ่ายทหาร ตำรวจและรัฐบาล ตลอดจนการติดต่อประสานงานระหว่างสามฝ่ายนี้ เป็นหัวข้อที่ให้ความห่วงใยกันหนักหน่วงที่สุด ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ทางการ ก็สร้างความก้าวหน้าไปได้เพียงเล็กน้อย ในการขอความร่วมมืออย่างแข็งขันจากชุมชนชาวจีน ขวัญกำลังใจของอังกฤษตกลงถึงจุดต่ำสุด เมื่อเกอร์นีย์ถูกลอบสังหารในเดือนตุลาคม ค.ศ.1951

สถานการณ์ในมลายูที่มีทีท่าว่าเลวลงอย่างควบคุมไม่ได้เช่นนี้ บางคนให้เหตุผลว่าเนื่องมาจากรัฐบาลพรรคเลเบอร์ของอังกฤษ มิได้กำหนดทิศทางมาให้ แต่สภาพเช่นนี้ดูเหมือนจะสิ้นสุดลงเมื่อพรรคคอนเซอร์เวทีฟภายใต้เชอร์ชิลล์ กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งในการบริหารประเทศ และนายพลเทมเพลอร์ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงใหญ่และผู้อำนวยการปฏิบัติการทหารในมลายูในตอนต้นปีค.ศ.1952 เช่นเดียวกับนายพลเดอ แลตร์ เดอ ทัสซิญนีในอินโดจีน เทมเพลอร์ ได้รับมอบหมายให้ดูแลทั้งกิจการทหารและการปกครองฝ่ายพลเรือน และเทมเพลอร์ก็ได้สร้างผลกระทบที่สร้างความตื่นตระหนกแก่สงครามในทันที อย่างไรก็ตาม การมาถึงของผู้บัญชาการสูงสุดคนใหม่นี้ ตรงข้ามกับประสบการณ์ของฝรั่งเศส คือประจวบพอดีกับที่โชคชะตาของอังกฤษกระเตื้องขึ้นอย่างถาวร

เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า บุคลิกภาพและนโยบายของบุคคล มีบทบาทสำคัญต่อกระแสขึ้น-ลงของ ภาวะฉุกเฉินมลายู และในท้ายที่สุด คือการปราบการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ได้อย่างเป็นผลสำเร็จ กระนั้นก็ตาม ควรสังเกตว่า รัฐบาลพรรคคอนเซอร์เวทีฟ ยังคงดำเนินโยบายตามแบบอย่างของรัฐบาลพรรคเลเบอร์ชุดก่อน ในทุกเรื่องที่สำคัญ ทั้งสองพรรค ต่างเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาการเมืองและสร้างชาติ และทั้งสองพรรค ต่างก็ให้ความสำคัญอย่างใหญ่หลวงต่อหลักการสหภาพมลายู อันกอปรด้วยการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่แยกกันอยู่ในภูมิภาคนี้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสริมสร้างความเกี่ยวพันระหว่างมลายูกับสิงคโปร์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น) และให้ความสำคัญกับความเจริญเติบโตของลัทธิการรวมชนหลายเชื้อชาติ (multi-racialism) ซึ่งตรงกันข้ามกับการเมืองที่แบ่งแยกกันในแต่ละกลุ่มเชื้อชาติ[43] ยิ่งไปกว่านั้น เทมเพลอร์เองก็ได้นำแผนการที่ได้หว่านเมล็ดพันธุ์ไว้ตั้งแต่สมัยของเกอร์นีย์ มาทำให้เกิดดอกออกผลขึ้นมา ที่สำคัญคือแผนการบริกส์ เพื่ออพยพชาวจีนครึ่งล้านคนที่มาหักล้างถางพงในที่ดินของรัฐ ไปตั้งรกรากใหม่ใน “หมู่บ้านใหม่” พวกคอมมิวนิสต์ พึ่งพาอาศัยชาวจีนผู้หักร้าวถางพงเหล่านี้ ในเรื่องเสบียงและข่าวสารข้อมูล จะว่าไปแล้ว

---

[43] A.J. Stockwell, “British Imperial Policy and Decolonization in Malaya, 1942-52,” *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 13, 1 (1984).

ยุทธศาสตร์ “ความคิดและจิตใจ” ของเทมเพลอร์ ซึ่งเน้นที่ความก้าวหน้าทางการเมืองและสังคมของประชาชนชาวมลายู ได้มีการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นพอเป็นเค้ามาก่อนแล้ว ตั้งแต่ในสมัยของเกอร์นีย์ นั่นคือระบบคณะผู้บริหารชาวมลายู ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ารัฐมนตรี (เมษายน ค.ศ.1951) ร่างพระราชบัญญัติที่กำหนดให้เพิ่มจำนวนผู้ที่มิใช่มาเลย์ มีสิทธิได้รับเลือกเข้าเป็นพลเมืองของสหพันธ์ (มีผลบังคับใช้ในเดือนกันยายน ค.ศ.1952 เจ็ดเดือนหลังจากที่เทมเพลอร์เดินทางมาถึง) และความพยายามเพื่อที่ปรับปรุงโอกาสความเป็นไปในด้านเศรษฐกิจของชาวมาเลย์ (ตัวอย่างเช่น โดยผ่านองค์กรพัฒนาชนบทและอุตสาหกรรม ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ.1950)

อังกฤษไม่เคยลืมเลือนความจริงที่เซอร์แอนโธนี อีเดนกล่าวไว้ “ระบอบคอมมิวนิสต์ในเอเชียไม่อาจหยุดยั้งได้เพียงลำพังด้วยวิธีการทางทหาร”[44] รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคม โอลิเวอร์ ลิตเทลตันมีถ้อยแถลงต่อสื่อมวลชน ระหว่างการเยือนมลายูในเดือนธันวาคม ค.ศ.1951 โดยเน้นถึงความจำเป็นอันดับแรก ที่ต้องฟื้นฟูกฎหมายและความเป็นระเบียบ มีคนบางส่วนยินดีกับถ้อยแถลงนี้ ด้วยเห็นว่าเป็นการให้คำมั่นต่อการยืนหยัดอำนาจการปกครองของอังกฤษ ทว่าอันที่จริงแล้ว ถ้อยแถลงนี้ มิได้ละเมิดคำปฏิญาณร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ในอันที่จะ “นำพาประชาชนในอาณานิคม ไปตามเส้นทางที่นำไปสู่การปกครองตนเอง ภายในกรอบโครงสร้างของจักรวรรดิอังกฤษ” คำสั่งที่มีออกมาให้แก่เทมเพลอร์ในเวลาต่อมาไม่กี่สัปดาห์ เริ่มต้นด้วยคำประกาศว่า “นโยบายของรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในสหราชอาณาจักรก็คือ มลายูพึงเป็นชาติที่ปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ ในเวลาอันควร” คำสั่งดังกล่าว แสดงความหวังว่า “ชาตินั้น จะอยู่ภายในเครือจักรภพอังกฤษ” พร้อมกับชี้ถึงความจำเป็นที่จะต้อง “บรรลุถึงความเป็นชาติมลายูที่รวมเข้าด้วยกัน…[โดยผ่าน] รูปแบบของความเป็นพลเมืองที่เหมือนกันแก่ทุกคนที่เห็นว่าสหพันธ์นี้ หรือส่วนใด ๆ ของสหพันธ์นี้ เป็นประหนึ่งภูมิลำเนาที่แท้จริงของตนเอง และเป็นเป้าหมายของความจงรักภักดีของตน” คำสั่งนี้สั่งการให้ข้าหลวงใหญ่ “นำพาประชาชาติทั้งหลายในมลายู ไปให้ถึงเป้าหมายเหล่านี้ และส่งเสริมความก้าวหน้าทางการเมืองของประเทศพร้อมไปกับสืบเนื่องจุดมุ่งหมายที่เป็นประชาธิปไตยของเราในมลายู โดยไม่ทำให้เกิดผลเสียต่อการรณรงค์ต่อต้านผู้ก่อการร้าย”[45]

แม้จุดมุ่งหมายของนโยบายของอังกฤษ มิได้มีข้อที่ชวนให้เกิดความกังขา แต่จังหวะเวลาลักษณาการและตัวโอกาสแท้ ๆ ที่จะปฏิบัติให้เป็นความจริงขึ้นมา หาได้มีความแน่นอนแต่อย่างใดไม่ “การสร้างชาติ” เกี่ยวข้องกับการเพาะบ่มให้เกิดการเมืองในแบบหลากหลายเชื้อชาติ รวมทั้งการเมืองอย่างที่ประชาชนทั่วไปยอมรับ นอกจากนี้อังกฤษยังมีเงื่อนไขล่วงหน้าข้อหนึ่ง ก่อนการถ่ายโอน

---

[44] Sir Anthony Eden, ***Memoirs: Full Circle,*** London, 1960, 109.

[45] Public Record Office, PREM 11/639, 1 Feb. See also John Cloake, ***Templer. Tiger of Malaya. The Life of Field Marshal Sir Gerald Templer,*** London, 1985, 457-8.

อำนาจ นั่นคือการปรากฏตัวของรัฐบาลในมลายู ที่มาจากพรรคการเมืองที่มีผู้นำที่รับผิดชอบ สนับสนุนความเป็นประชาธิปไตย และการประกอบด้วยชนหลากหลายเชื้อชาติ ข้าหลวงใหญ่แม็คโดนัลด์เกิดความตระหนกต่อการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง ที่มุ่งให้เกิดความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างกลุ่มชนต่างเชื้อชาติ สำนึกดังกล่าวเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นลำดับ นับตั้งแต่วิกฤติการณ์ช่วงว่างเว้นการปกครองในค.ศ.1945 วิกฤติการณ์สหภาพมลายู และภาวะฉุกเฉิน ข้าหลวงใหญ่แม็คโดนัลด์ จึงได้ให้การสนับสนุนให้มีคณะกรรมาธิการติดต่อประสานงานระหว่างชุมชนชาติต่าง ๆ และให้ความเห็นชอบกับความเพียรพยายามของดาโต๊ะ ออนน์ ให้ขยายคำเรียกร้องขององค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโนที่มีลักษณะเน้นเฉพาะกลุ่มชนชาติให้กว้างออกไป ทว่าความริเริ่มเหล่านี้ มิได้หยั่งรากลงไปในพื้นดินของการเมืองอย่างมั่นคง ส่วนพรรคเอกราชแห่งมลายูของออนน์ซึ่งให้ปฏิญาณว่า ไม่มีการแบ่งกลุ่มชน ก็พังครืนลงภายในหนึ่งปีนับตั้งแต่ที่ได้ประกาศก่อตั้ง ในช่วงครึ่งหลังของปีค.ศ.1951 ชาวอังกฤษมีทัศนะต่อชาวจีนเหมือนเช่นที่อเมริกัน มีทัศนคติต่อชาวเวียดนาม คือตกใจที่เห็นชุมชนชาวจีนในมลายูมีแนวโน้มที่จะ “นั่งอยู่บนรั้ว” คอยดูโดยไม่ยอมตัดสินใจลงไปว่าจะเลือกข้างไหน เกอร์นีย์สนับสนุนให้ก่อตั้งสมาคมชาวจีนในมลายู หรือ เอ็มซีเอ ขึ้นในค.ศ.1949 โดยหมายว่าจะได้คนจีนมาเป็นพวก แม้จนกระทั่งเกอร์นีย์ถึงอนิจแก่กรรม เขาก็ยังคงไม่เชื่อว่า ผู้นำของสมาคมนี้ มีความมุ่งมั่นมากเพียงพอที่จะต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะเอ็มซีพีสามารถสร้างพลังดึงดูดใจจากคนยากจนและจากชาวจีนในมลายูส่วนใหญ่ ที่ถูกเพิกถอนสิทธิความเป็นพลเมือง กล่าวสั้น ๆ นับตั้งแต่ภาวะฉุกเฉินเริ่มต้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงสิ้นค.ศ.1951 ดูเหมือนว่าภาวะฉุกเฉินนี้จะทำให้ลู่ทางที่อังกฤษจะถอนตัวออกไป ล่าช้าลง และยับยั้งพัฒนาการทางการเมืองของมลายู

นับตั้งแต่ค.ศ.1952 เป็นต้นมา ส่วนประกอบที่จำเป็นแก่ปฏิบัติการเพื่อต่อต้านการก่อการร้าย—อันได้แก่การสืบราชการลับ การตรวจกำกับและการประสานงานระหว่างทหารและพลเรือน—ล้วนมีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเมื่อประกอบเข้ากับความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ในการต่อสู้กับพวกทหารกองโจร ความก้าวหน้าทางการเมือง จึงกลับมาดำเนินต่อไปในจังหวะก้าวเดิม องค์กรสาขาในท้องถิ่นของพรรคอัมโน และของ พรรคเอ็มซีเอ ได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรเฉพาะการณ์ขึ้น เพื่อขัดขวางไม่ให้พรรคเอกราชแห่งมลายู ชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลกัวลาลัมเปอร์ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1952 ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1953 ผู้นำที่ส่วนกลางของพรรคอัมโนและเอ็มซีเอ ให้การรับรองการก่อตั้งพันธมิตรเฉพาะการณ์นี้อย่างเป็นทางการ และกลุ่มพันธมิตรนี้ ยังได้พรรคคองเกรสของชาวอินเดียในมลายู มาเสริมในค.ศ.1954 ในเดือนกันยายน ค.ศ.1953 เมื่อเทมเพลอร์ปราบปรามฝ่ายกบฏในเมละกาให้ถอยร่นไปได้ เทมเพลอร์ได้ประกาศ “เขตสีขาว” แห่งแรกขึ้น (เป็นบริเวณที่ผ่อนคลายระเบียบข้อบังคับภาวะฉุกเฉินลง) ดังนั้น กลุ่มพันธมิตรดังกล่าวจึงเร่งรัดขอให้มอบเอกราชโดยเร็ว อังกฤษไม่ไว้วางใจการเข้าร่วมเป็นกลุ่มการเมืองที่ประกอบด้วยหลายฝ่ายของพรรคนี้ ด้วย

เห็นว่า แม้ว่าพันธมิตรดังกล่าวจะยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้ ภัยที่จะมีมาคือการแบ่งกลุ่มชนชาติต่าง ๆ จะกลายเป็นสถาบันขึ้นมา นอกจากนี้ พวกอังกฤษยังข้องใจกับความสามารถของผู้นำของอัมโนและเอ็มซีเอ ในการควบคุมวินัยของลูกพรรคของตน ด้วยเหตุผลดังกล่าว อังกฤษจึงแสดงอาการมึนตึงกับความคึกคักและลิงโลดของกลุ่มพันธมิตร แม้ว่าอังกฤษจะมิได้สะทกสะท้านมากมายเท่าไรนัก กับการรณรงค์ไม่ให้ความร่วมมือ ที่กลุ่มพันธมิตรปลุกระดมขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ค.ศ.1954 เพื่อตอกย้ำคำเรียกร้องให้ผู้แทนในสภานิติบัญญัติของสหพันธ์ มาจากการเลือกตั้งเป็นส่วนใหญ่ แต่ถึงกระนั้น อังกฤษก็รู้อยู่แก่ใจว่าไม่มีทางเลือกอื่นใดที่นอกเหนือไปจากนี้ ที่จะได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไป ผลก็คือ ข้าหลวงใหญ่ โดนัลด์ แม็คกิลลิฟเรย์ (ดำรงตำแหน่งระหว่าง ค.ศ.1954-1957) ได้ตกลงประนีประนอมกับกลุ่มพันธมิตร เรื่ององค์ประกอบของสภาสหพันธ์ชุดใหม่ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1954

นับจากนั้นมา จังหวะก้าวของการปลดเปลื้องสภาพอาณานิคม ก็ทวีความเร็วขึ้นเรื่อยไปจนเจ้าหน้าที่แทบหายใจไม่ทัน เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1955 กลุ่มพันธมิตรดูเหมือนว่าจะปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของอังกฤษในเรื่องต่าง ๆ ได้แล้ว ได้แก่เรื่องการเชื่อมชนชาติต่าง ๆ ที่แบ่งแยกกันอยู่ เรื่องการได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากในการเลือกตั้งระดับสหพันธ์ที่มีขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1955 และการมีจุดยืนต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์อย่างหนักแน่นในการเจรจา ระหว่างกลุ่มพันธมิตรกับชิน เป็ง ที่บาลิงในเดือนธันวาคม เมื่อตัวแทนของอังกฤษและมลายูได้มาประชุมหารือกันที่ลอนดอนในช่วงระหว่างเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ ค.ศ.1956 ผู้แทนอังกฤษก็ยินยอมตามตารางเวลาของกลุ่มพันธมิตร ซึ่งกำหนดเวลาการให้เอกราชไว้ภายในปลายเดือนสิงหาคม ค.ศ.1957 ในขณะที่ทางฝ่ายผู้แทนมลายูก็ยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้องให้อังกฤษคงอยู่ในมลายูหลังได้เอกราชแล้วต่อไป เพื่อสวัสดิภาพในด้านกลาโหมและเศรษฐกิจของประเทศ ตลอดระยะเวลาสิบแปดเดือนหลังจากนั้น เป็นช่วงที่มีการเจรจากันอย่างรีบร้อนวุ่นวายรอบแล้วรอบเล่า เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของเอกราชในด้านการเงิน การตระเตรียมการด้านป้องกันประเทศร่วมกันระหว่างอังกฤษและมลายู การสร้างความสมดุลระหว่างอภิสิทธิ์ของชาวมาเลย์กับสิทธิ์ของผู้ที่มิใช่มาเลย์ และระหว่างความเป็นอิสระของรัฐร่วมสหพันธ์กับอำนาจของส่วนกลาง ที่จะระบุไว้ในรัฐธรรมนูญของรัฐใหม่ เรื่องราวทั้งหลายเหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกัน และมีการต่อรองกันอย่างหนักหน่วงอยู่บ้าง ในเรื่องสนธิสัญญาการป้องกันดินแดน ทว่าในเรื่องที่เป็นหลักพื้นฐานเกี่ยวกับความมั่นคงและความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้น ทั้งสองฝ่ายต่างคิดเหมือนกัน

หากการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ เป็นปัจจัยที่ส่งผลในเชิงบีบให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในมลายู ดำเนินไปในจังหวะก้าวที่รวดเร็วขึ้น แต่เรื่องนี้ ก็บังเอิญเป็นประโยชน์แก่อังกฤษ เพราะ ได้สร้างกลุ่มผู้นำที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเหนียวแน่นขึ้นมาอย่างรวดเร็ว กลุ่มผู้นำดังกล่าวไม่เพียงแต่มองเห็นคุณค่าของการสืบเนื่องความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอังกฤษต่อไปเท่านั้น หากยัง

ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างท่วมท้นด้วย สภาพการณ์เช่นนี้ มิได้มีเกิดขึ้นในอินโดนีเซีย หรือเวียดนาม ในทั้งสองดินแดนนี้ทั้งดัตช์และฝรั่งเศส ไม่สามารถหาที่มั่นที่ปลอดภัยในการเมืองท้องถิ่น ซึ่งเปรียบเสมือนกับบริเวณทรายดูดแก่ทั้งสองได้ อย่างไรก็ดี ข้อแตกต่างในเรื่องโชคชะตาของรัฐบาลอาณานิคมจากยุโรป มิได้มีสาเหตุเนื่องมาจากทักษะของอังกฤษในการชักใยนักการเมืองแนวชาตินิยมอย่างเดียวเท่านั้น และไม่ใช่แม้กระทั่งเป็นเหตุผลที่สำคัญด้วย ถึงอย่างไรพรรคพันธมิตรในมลายู ก็ มิได้ปีนลูกไล่ของอาณานิคม หากเป็นผลิตผลของการแบ่งกลุ่มแบ่งเชื้อชาติ ที่มีฝังอยู่แต่เดิม ซึ่งในเรื่องนี้กิจกรรมของเจ้าอาณานิคมอังกฤษในอดีต อาจมีส่วนรับผิดชอบอยู่บ้างเป็นบางส่วน เมื่อถึงขณะนี้กลับเป็นสิ่งที่อังกฤษที่มาทำหน้าที่ปลดเปลื้องภาวะอาณานิคม จำต้องทำใจ โครงสร้างของสังคมแบบพหุภาพของมลายู กล่าวได้ว่าเป็นการกำหนดไว้เป็นการล่วงหน้าโดยแท้ทีเดียวว่าเอ็มซีพีซึ่งมีชาวจีนครอบงำอยู่ จะต้องประสบความล้มเหลว ไม่สามารถแม้แต่จะกระตุ้นให้เกิดสิ่งใดที่มากเกินไปกว่าการสนับสนุนอย่างพอเป็นพิธีของชาวมาเลย์ ในทางกลับกัน เรื่องนี้ก็เป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมเอ็มซีพีจึงไม่สามารถดำเนินงานปฏิวัติในชนบทต่อไป หรือนำเสนอโครงการแนวชาตินิยมที่น่าเชื่อถือมาแสดงให้เห็นได้ นอกจากนี้แล้ว คอมมิวนิสต์ในมลายูยังต่างจากเวียดมินห์ ตรงที่คอมมิวนิสต์มลายู มิได้รับความช่วยเหลืออย่างมีความสำคัญจากนอกประเทศ พวกเขาขับเคี่ยวกับ “การต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ” อย่างค่อนข้างโดดเดี่ยว ผู้นำของเอ็มซีพี เมื่อได้พิจารณาถึงชัยชนะอันน้อยนิดของตน กับความก้าวหน้าอย่างเชื่องช้าไปสู่ชัยชนะแล้ว ก็ได้มีมติในเดือนตุลาคม ค.ศ.1951 ให้ยุติการใช้ความรุนแรงอย่างไม่เลือกหน้า (แต่ไม่ละทิ้งการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ) และหันมาเน้นที่การจัดตั้งมวลชนในทางการเมือง เช่นเดียวกันในเรื่องนี้คอมมิวนิสต์มลายูก็ไม่อาจแข่งขันได้กับการจัดระบบการปกครองของอังกฤษและมลายู ไม่ว่าจะในระดับสหพันธ์ ระดับรัฐหรือระดับท้องถิ่น แรงสนับสนุนที่เอ็มซีพีเคยรวบรวมมาได้ ได้หลุดลอยไปเสียแล้วในตอนนี้ และชิน เป็งก็ไม่มีไพ่ตัวเก็งที่จะมาใช้ในการต่อรอง เมื่อเขาเจรจากับตนกู อับดุล ราห์มาน นายกรัฐมนตรีของรัฐบาลมลายูที่มาจากการเลือกตั้ง

ขณะที่เอ็มซีพี ต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยโดยไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างมีความสำคัญจากจีนหรือสหภาพโซเวียต อังกฤษเองก็ค่อนข้างโดดเดี่ยวและอ้างว้างอยู่ในสมรภูมิสงครามเย็นนี้เช่นกัน แม้ว่ามลายูจะเป็นศูนย์กลางของอิทธิพลของอังกฤษในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ แต่ย่านนี้ก็เป็นส่วนที่อยู่ขอบนอกของผลประโยชน์ของมหาอำนาจชาติอื่น ภาวะฉุกเฉินมลายูมิได้ดึงดูดความสนใจของนานาชาติได้ใกล้เคียงกับระดับที่เคยได้รับในอินโดนีเซียในช่วงระหว่าง ค.ศ.1948-1949 และในอินโดจีนในช่วงระหว่าง ค.ศ.1950-1954 อังกฤษไม่ได้ถูกแรงกดดันทางการเมืองของอเมริกัน มาบีบให้ต้องสละอาณานิคมเหมือนเช่นที่ดัตช์ถูกกระทำ ทั้งอังกฤษก็ไม่ได้รับการประคับประคองเกื้อหนุนด้วยความช่วยเหลือทางทหารจากสหรัฐเหมือนเช่นฝรั่งเศส แน่นอนว่ารัฐบาลอังกฤษก็ยังซาบซึ้งต่อการที่วอชิงตันให้ความเห็นชอบกับความเพียรพยายามของตน และได้แสดงออกซึ่งการสนับสนุนอย่างเป็น

ตัวเป็นตนยิ่งกว่านั้น ในรูปของวัตถุปัจจัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทหาร ปฏิบัติการมลายูที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอย่างมากมายนี้ ยังเป็นประโยชน์อยู่บ้าง แก่นักการทูตชาวอังกฤษ ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบพิเศษ ซึ่งทำให้ต้องระมัดระวังตัวอยู่มาก ในด้านหนึ่ง ปฏิบัติการในมลายูเป็นการแสดงถึงความสุจริตใจของอังกฤษในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ให้ข้อแก้ตัวแก่อังกฤษในการไม่เข้าร่วมสมทบกับสหรัฐ ในการโจมตีอินโดจีน เมื่อเวลาผ่านไป อังกฤษก็ชักเป็นกังวลกับความฝักใฝ่สงครามของอเมริกันมากขึ้นทุกที ดังที่เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รายล้อมการประชุมที่เจนีวาเผยให้เห็น ว่าพฤติกรรมเช่นนี้สร้างความเสียหายให้แก่ความสัมพันธ์อันดีที่ที่สหรัฐจะมีกับรัฐเอกราชและรัฐเกิดใหม่ทั้งหลายใน เอเชีย

ความใกล้ชิดของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและมลายู ในช่วงหลังการถ่ายโอนอำนาจชวนให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมาสารพัดชนิด อันเกี่ยวกับระดับของเอกราช ซึ่งรัฐที่สืบต่อมาจากอาณานิคมได้บรรลุถึงอย่างแท้จริง แม้ว่ามลายูปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในองค์การซีโต้ แต่มลายูก็ยังคงเป็นหัวใจสำคัญของผลประโยชน์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อมาอีกหนึ่งทศวรรษเป็นอย่างน้อย มลายูเข้ามีส่วนร่วมในการรักษาความมั่นคงภายในของสิงคโปร์ที่ยังเป็นอาณานิคม และจากนั้น ก็ยังให้ลำต้นของมาเลเซียแก่สิงคโปร์ ซาบาห์และซาราวัก ซึ่งเป็นอาณานิคมส่วนที่เหลือ ได้มาอาศัยทาบกิ่งเมื่ออังกฤษปลดเปลื้องความรับผิดชอบที่มีต่อดินแดนเหล่านี้ในค.ศ.1963 อังกฤษมีบทบาทช่วยเหลือมลายูโดยตรง ในปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน จนกระทั่งปฏิบัติการดังกล่าว สิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการในค.ศ.1960 ในระหว่างค.ศ.1963-1966 อังกฤษรีบเร่งมาช่วยปกป้องมาเลเซียเมื่อมาเลเซียเกิดการประจัญหน้ากับอินโดนีเซีย นอกจากนี้ อังกฤษยังเป็นหุ้นส่วนที่ทรงอิทธิพลอยู่ในองค์การการร่วมป้องกันอังกฤษ-มลายู[46] (ซึ่งออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และสิงคโปร์ ก็สังกัดอยู่ในองค์การนี้ด้วยเช่นกัน) นอกจากนี้ อังกฤษยังเข้ารับผิดชอบในการปกป้องผลประโยชน์ของตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1960 รัฐบาลวิลสันตัดสินใจโดยอาศัยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ที่จะค่อย ๆ ลดข้อผูกพันด้านการทหารที่อังกฤษมีอยู่กับฟากตะวันออกของสุเอซจนเลิกไปในที่สุด และอังกฤษเริ่มต้นถอนฐานทัพเรือออกจากสิงคโปร์อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สภาพความเป็นจริงในประเทศตน บีบบังคับอังกฤษในยุคหลังความเป็นจักรวรรดิ ให้ต้องทำใจกับสภาพความเป็นจริงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังยุคอาณานิคม ซึ่งเมื่อมาถึงตอนนี้ กิจการระหว่างประเทศของภูมิภาคนี้ ถูกอิทธิพลของสหรัฐครอบงำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

---

[46] ดู Chin Kee Wah, ***The Defence of Malaysia and Singapore. The Transformation of a Security System 1957-1971,*** Cambridge, 1983.

บทสรุป

ด้วยเหตุที่เนื้อหาหลักของบทนี้ คืออวสานของจักรวรรดิของชาติยุโรปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นการเหมาะสมที่จะสรุปลงท้ายด้วยการให้ภาพสะท้อนอย่างกว้าง ๆ ถึงความเสื่อมและความล่มสลายของจักรวรรดิเหล่านี้ ผู้ที่เชื่อมั่นในเสรีภาพตลอดทุกยุคทุกสมัย ต่างได้พบบทเรียนทางด้านปรัชญา จากความยะโสโอหังและโทษทัณฑ์ที่ไม่อาจเลี่ยงได้ ของบรรดาผู้ที่สืบราชสมบัติต่อจากออสซีมานเดียส* กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่กษัตริย์ทั้งหลาย ความรุ่งโรจน์และยิ่งใหญ่ในยามเฟื่องฟู ของทายาทเหล่านี้ตามมาด้วยความเขลาและความเสื่อมโทรมในยามตกอับ ในการคลี่คลายความสับสนและพัวพันกันอย่างยุ่งเหยิงของโชคชะตาของจักรวรรดิ ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีมานี้ ผู้ที่เชื่อว่าชะตากรรมเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาแล้ว กลับสร้างตัวแบบที่มองประวัติศาสตร์อย่างเป็นวัฏจักรขึ้นมา ส่วนพวกอื่น ๆ ซึ่งมิได้มองเห็นถึงความเป็นจังหวะจะโคน หรือเหตุผลในปรากฏการณ์อันไม่มีความยั่งยืนเหล่านี้ ก็ได้ลงข้อสรุปว่า หากว่าจักรวรรดิทั้งหลาย “เพียงแต่เติบโต” เหมือนอย่างท็อปซี (Topsy)** หรือยึดดินแดนมาเป็นของตนยามที่ ”เกิดอาการลืมตัว ขาดสติสัมปชัญญะขึ้นมา” เช่นนั้นแล้ว ก็เป็นธรรมดา ที่จักรวรรดิจะต้องดับเหมือนอย่างที่เคยรุ่ง เพราะความที่จักรวรรดิพวกนี้เป็นกระบวนการที่มิได้มีความถูกต้องชอบธรรมในด้านศีลธรรม หรือพยากรณ์ได้ตามหลักเหตุผล

อาจเป็นได้ว่า กุญแจที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงความเสื่อมและความสลายของจักรวรรดิต่าง ๆ อยู่ที่ธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของตัวจักรวรรดิเอง ข้อเสนอแนะในที่นี้มีอยู่ว่า ความเติบโตอย่างเพียงแต่ชะลูดขึ้นไปเช่นนั้น น่าจะพกพาเชื้อที่สร้างหายนะให้แก่ตัวเองไว้ภายในด้วย หรือที่น่าจะเป็นได้มากกว่า เราอาจค้นพบกุญแจไขปริศนานั้นได้ ด้วยการวิเคราะห์แต่ละกรณีอย่างเป็นระบบบางจักรวรรดิ ซึ่งเป็นเพียงชิ้นส่วนที่เป็นเศษเล็กเศษน้อยที่มาปะติดปะต่อเข้าด้วยกัน ต้องพังครืนลงอย่างรวดเร็วเมื่อประสบเหตุร้าย ส่วนจักรวรรดิที่มีโครงสร้างที่ประณีตกว่า ก็ล่มสลายลงเพราะน้ำหนักของตัวเอง เมื่อความรับผิดชอบในเรื่องดินแดนที่เพิ่มขึ้น มีมากเกินกว่าที่สมรรถนะของเมืองแม่จะประคับประคองไว้ได้ คำอธิบายที่ต่างออกไป อาจเชื่อมโยงความเด็ดเดี่ยวในปณิธานที่รัฐ ๆ หนึ่ง มีต่อการขยายและการรักษาจักรวรรดิของตนในดินแดนโพ้นทะเล เข้ากับความยุ่งยากเดือดร้อนและความอ่อนแอที่แนวรบในประเทศบ้านเกิด ในบางกรณี นโยบายภายในประเทศ ได้กัดกร่อนและ

---

* Ozymandias กวีนิพนธ์ของเพอร์ซี บิสชี เชลลี (Percy Bysshe Shelly) กวีชาวอังกฤษ มีชีวิตอยู่ระหว่างค.ศ.1792-1822

** ตัวละครในงานวรรณกรรม Uncle Tom’s Cabin เป็นเด็กหญิงผิวดำที่มีสถานะเป็นทาส ท็อปซีได้รับคำบอกเล่าจากผู้ที่เลี้ยงดูเธอมา และบอกแก่ใคร ๆ ตามที่ถูกบอกมาว่า เธอได้แต่เติบโตขึ้นมาโดยปราศจากผู้ให้กำเนิด และไม่เคยเกิด

ทำลายความผูกพันในแบบจักรวรรดิลง แต่ในบางกรณีก็ช่วยเสริมสร้างให้เข้มแข็งขึ้น ดังที่เราได้เห็นแล้ว ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นที่เมืองแม่ในช่วงหลังค.ศ. 1945 สร้างผลกระทบในลักษณะที่เป็นการเสริมสร้างมูลค่าของดินแดนที่เป็นอาณานิคมในโพ้นทะเล และเพิ่มความดึงดันให้อังกฤษ ดัตช์และฝรั่งเศส มุ่งมั่นที่จะยึดกุมดินแดนเหล่านั้นต่อไป ในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ระดับชาติ นักจักรวรรดินิยมก็เล็งเห็นว่า การพัฒนาศักยภาพที่เข้าใจผิดว่าแสนจะใหญ่โตมโหฬารของอาณานิคม เป็นหนทางไปสู่ความรอดพ้น ส่วนพวกปฏิกิริยา ก็ต่อต้านการโอนอ่อนใด ๆ ที่เหมือนกับจะบอกให้รู้ว่าจักรวรรดิไม่มีน้ำยา ส่วนพวกหัวก้าวหน้าและผู้ที่เห็นดีเห็นงามกับการปฏิบัติไปตามสถานการณ์นั้น ก็สนับสนุนการถอยทางยุทธวิธี ด้วยเห็นว่าที่เป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะเก็บถนอมการค้า การลงทุน ไมตรีจิตของชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ ตลอดจนชื่อเสียงเกียรติคุณในชุมชนนานาชาติเอาไว้ อันที่จริงนั้น ยังมีอีกกรณีหนึ่งที่สนับสนุนข้อโต้แย้งที่ว่า จักรวรรดิไม่เคยสิ้นสุดลง เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบไปเท่านั้น ทั้งนี้เพราะระบอบอาณานิคม มีระบอบอาณานิคมแผนใหม่ สืบทอดต่อมา เช่นเดียวกับที่ระบอบจักรวรรดินิยมอย่างเป็นทางการ หลีกทางให้แก่ระบอบจักรวรรดินิยมอย่างไม่เป็นทางการ และไม้กำกับ (วงซิมโฟนี) แห่งอิทธิพลครอบงำของตะวันตก ถูกส่งผ่านจากยุโรปไปให้สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตถือครองไว้

แม้จะมีบางคน ระบุเหตุผลที่อิทธิพลของยุโรปในโพ้นทะเล สูงขึ้นและลดลง ว่าอยู่ที่เมืองแม่ แต่ก็มีบางคนที่เน้นไปที่ความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบริเวณขอบนอกและปัญหาท้าทายที่มีมาจากภายนอก[47] ดังจะเห็นว่า ขณะเมื่อสงครามและสันติภาพ แผ่ข้ามไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1940 และ 1950 นั้น โชคชะตาของระบบการปกครองของคนต่างด้าวต่างแดน และของขบวนการชาตินิยม ก็มีความพลิกผันบังเกิดขึ้นอย่างน่าตื่นเต้น รวมทั้งมีการปรับแต่ง "ความสัมพันธ์ในเชิงร่วมมือช่วยเหลือ" อย่างสำคัญ ระหว่างชนชั้นสูงในท้องถิ่นกับกองกำลังฝ่ายต่างด้าว อันที่จริงนั้น คำอธิบายที่มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งกว่านี้ เกี่ยวกับการล่มสลายของจักรวรรดิ ดูจะอยู่ที่พลังของขบวนการในท้องถิ่นและขบวนการชาตินิยม ที่ถูกกระตุ้นมาจากการปกครองแบบอาณานิคมในสมัยก่อนสงคราม และพลังดังกล่าว ได้รับการปลดปล่อยออกมา ในสภาวการณ์ที่ปั่นป่วนผิดรูปผิดรอยของสงครามโลก และผลพวงจากสงครามดังกล่าว

---

[47] งานนิพนธ์ในระยะหลัง เกี่ยวกับการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคมของยุโรป ได้แก่ R.F. Holland, ***European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey,*** London, 1985; Darwin, ***Britain and Decolonisation;*** A.N. Porter and A.J. Stockwell, ***British Imperial Policy and Decolonization, I: 1938-51, II: 1951-64,*** London, 1987 and 1989, และ Franz Ansprenger, ***The Dissolution of the Colonial Empires,*** London, 1989.

ความอ่อนแอของจักรวรรดิ บางครั้ง ก็ถือกันว่าเป็นเหตุ และบางครั้ง ก็ถือว่าเป็นผล ของความเข้มแข็งของฝ่ายชาตินิยม เรามักมีภาพลักษณ์อยู่ในใจว่า ลัทธิอาณานิคมและชาตินิยม เป็นปรากฏการณ์เดียว ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ เป็นขั้วที่ผลักใสกันและกัน เป็นปลายที่ตรงกันข้ามของระนาบความผันแปรแตกต่าง เป็นปลายสุดของวงโค้งที่ปรากฏขึ้นจากการแกว่งไปมาของลูกตุ้ม อย่างไรก็ดี การนำลัทธิชาตินิยมกับลัทธิอาณานิคมมาเทียบเคียงกัน โดยใช้การอุปมาที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้น เป็นวิธีที่มีลักษณะเป็นเครื่องยนต์กลไก ซึ่งตายตัวเกินกว่าจะให้ความละม้ายคล้ายคลึงกันที่สอดรับอย่างแน่นอนไปกับประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้ ผู้ที่เน้นความสำคัญของพลังฝ่ายลัทธิชาตินิยม ในการขับจักรวรรดิเจ้าอาณานิคมออกไป มีภารกิจที่จะต้องเพ่งมองเข้าไปในส่วนที่เป็นเงาสลัวของสมมติฐานดังกล่าว เพื่อจะได้ระบุธาตุแท้ของพลังชาตินิยมและประเมินอิทธิพลของพลังนี้ ได้อย่างตรงจุดยิ่งขึ้น

เช่นเดียวกับชนชั้น ลัทธิชาตินิยม เป็นปรากฏการณ์ที่มีเส้นแบ่งขอบเขต เป็นการจัดหมวดหมู่ในทางสังคมซึ่งมองออกได้ง่าย แต่ยากที่จะนิยาม[48] ลักษณะเฉพาะตัวของชาตินิยม ไม่มีความแน่ชัดและมีลักษณะอัตวิสัย ผันแปรไปตามกาลเวลาและสถานที่ ชาติพันธุ์และเชื้อชาติก็ดี ศาสนาและภาษาก็ดี ตลอดจนภูมิศาสตร์และแนวคิดเรื่อง “บ้านเกิดเมืองนอน” รวมทั้งประวัติศาสตร์และการตระหนักถึงขนบประเพณีที่มีอยู่ร่วมกัน ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นคุณลักษณะที่เป็นหลักสำคัญของลัทธิชาตินิยม ทว่าส่วนผสมและความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบของคุณลักษณะเหล่านี้ ผันแปรแตกต่างกันไปตามแต่ละกรณี โดยทั่วไปแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่า ลัทธิชาตินิยม สำแดงออกโดยผ่านองค์กรทางการเมือง และยอมรับกันว่า ชาติต่าง ๆ ล้วนใฝ่ฝันที่จะมีสถานะความเป็นรัฐที่แยกต่างหาก หรือไม่เช่นนั้น ก็มีอยู่แล้วจริง ๆ ในบางกรณี รัฐชาติอาจประกอบด้วยกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์หลายกลุ่ม เช่นในสวิตเซอร์แลนด์หรืออินโดนีเซีย ขณะที่ในบางกรณีขบวนการทางการเมือง อาจเป็นสิ่งที่กลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ดังกล่าวเพียงกลุ่มเดียวสรรค์สร้างขึ้นมา เช่นขบวนการของลัทธิไซออนหรือของลัทธิชาตินิยมมาเลย์ และเป็นเรื่องปกติธรรมดาสำหรับชาติอีกนั่นแหละ ที่จะต้องครอบครองดินแดนที่แน่ชัด ตัวอย่างเช่นในไอร์แลนด์หรือประเทศไทย แม้ว่าบางขบวนการ จะแผ่ไปโอบคลุมหลายรัฐ และรวบรวมพลังขับเคลื่อนจากสภาพการซึ่งปราศจากพรมแดนในด้านพื้นที่ที่แน่ชัด ดังเช่นกรณีของลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชนเชื้อสายเยอรมันหรือลัทธิชาตินิยมเพื่อรวมชนเชื้อสายมาเลย์ ในทางกลับกัน กลุ่มต่าง ๆ ซึ่งบางคนระบุว่า เป็น “ชนกลุ่มน้อย” “เผ่าพันธุ์” “ชนเผ่า” หรือ “ท้องถิ่น” ก็อาจอ้างสิทธิในความเป็นชาติแยกต่างหากออกมาก็ได้ เช่นชาวกะเหรี่ยงในพม่าหรือชาวอัมบอนในอินโดนีเซีย และคนเหล่านี้ ก็ต่อสู้เพื่อที่จะแยกตัวออกจากองคภาวะที่เรียกว่า “ชาติ” ที่ใหญ่กว่า อันที่จริงแล้ว นักชาตินิยมก็มีความห่วงใยควบคู่กันอยู่พร้อมกันสองอย่าง คือปกปักรักษาชาติให้รอดพ้นจากแนวโน้มที่จะแตกหน่อแยก

---

[48] ข้อเขียนในระยะหลังเกี่ยวกับหัวข้อที่อภิปรายกันเป็นอันมากนี้ ดู E.J. Hobsbawm, ***Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality,*** Cambridge, UK, 1990.

กอไปจากส่วนต่าง ๆ ของชาติ พร้อมกับปกป้องมิให้ภัยจากภายนอก มาคุกคามสิทธิในการปกครองตนเองของตน

ลัทธิชาตินิยม เป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับการต่อสู้เพื่อเอกราช และเป็นแนวคิดที่มีกำเนิดมาจากเหตุวุ่นวายทางการเมืองของยุโรปในสมัยทศวรรษ 1840 ในตอนนี้ เราจะยังไม่กล่าวถึงปัญหาการนำคำศัพท์ของยุโรปมาประยุกต์ใช้ และปัญหาการจัดประเภททางการเมือง ให้กับสภาวการณ์แวดล้อมที่มิได้เป็นของยุโรป ถึงอย่างไร เราก็มีแบบอย่างของอัตลักษณ์แห่งชาติอยู่อย่างแล้วจำนวนหนึ่ง ซึ่งได้มาจากกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับแอฟริกาและเอเชียโดยเฉพาะ แบบอย่างดังกล่าว มีอยู่อย่างหลากหลาย นับตั้งแต่แบบ “บุรพกาล” ไปจนถึงแบบที่ “มีหน้าที่จำเพาะ” แบบ “ต่อต้าน” ไปจนถึง “การร่วมมือช่วยเหลือ” แบบ “จารีตประเพณี” ไปจนถึง “สมัยใหม่” และแบบ “ชั้นสูง” ไปจนถึง “มวลชน” การรวมพลังประชาชนขึ้นเป็นชาตินั้น จำต้องอาศัยความรู้สึกถึงความแปลกแยกแตกต่างอยู่อย่างมาก นั่นคือประสบการณ์ของประชาชน จากการต้องตกเป็นเบี้ยล่างในด้านการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ลัทธิอาณานิคม ในรูปแบบของอำนาจและความเป็นเจ้าของในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ กลายเป็นเป้าของการประท้วงขึ้นมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามในชวาและอาเจะห์ก็ดี การจลาจลในเปรักและปาหังก็ดี ความไม่พอใจของชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์ชาวเวียดนามก็ดี ตลอดจนความคิดความเชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะสร้างยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข (พระศรีอาริย์) ของซายา ซาน ในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอิระวดี ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงการต่อต้านในแบบจารีตประเพณี อย่างไรก็ดี เมื่ออิทธิพลของตะวันตกขยายกว้างออกไป รูปแบบของลัทธิชาตินิยมก็พัฒนาขึ้น แต่เป็นชาตินิยมที่มิได้ต่อต้านรัฐอาณานิคมสักเท่าไรนัก หากพิจารณาจากหลาย ๆ แง่แล้ว เป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในฐานะฟันเฟืองตัวหนึ่งของรัฐอาณานิคม ในขบวนการชาตินิยมแบบนี้ ชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก ได้รวมค่านิยมของยุโรปเข้าไว้กับตัว พวกเขากระตือรือร้นที่จะบริหารกิจการของตนเอง และโดยแก่นแท้แล้ว นักชาตินิยมเหล่านี้จัดว่าเป็น “ผู้ร่วมมือช่วยเหลือ” นักชาตินิยมงัดข้อกับเจ้าอาณานิคมของตน มิใช่ด้วยความหวังว่าจะทำลายเจ้าอาณานิคม หากแต่จะยื้อแย่งเอาเครื่องเคราทั้งหลายทั้งปวงที่ประกอบขึ้นเป็นอำนาจรัฐ มาจากเจ้าอาณานิคม สิ่งที่แสดงออกถึงลัทธิชาตินิยมทั้งสองแบบนี้ คล้ายคลึงกัน ตรงที่เป็นปฏิกิริยาที่มีต่ออำนาจของจักรวรรดิ กิจกรรมแนวชาตินิยมในช่วงระยะเวลาต่อมาคือระหว่างค.ศ. 1941-1957 ยังมีเครื่องหมายที่แสดงถึง “การร่วมมือช่วยเหลือศัตรูของชาติ” และ “การต่อต้าน” อยู่ กระนั้น ก็มีความแตกต่างอย่างชัดเจน จากการตอบโต้ต่ออำนาจการปกครองอาณานิคมสมัยก่อนสงคราม ตรงที่ในช่วงหลังนี้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีปัญหาการขาดบูรณภาพทางการปกครอง ปัญหาความคลาดเคลื่อนทางเศรษฐกิจ และปัญหาความไม่ปรองดองในสังคม ที่ทิ้งรอยแผลเป็นไว้ให้เห็นในช่วงเวลาต่อมา เงื่อนไขต่าง ๆ ที่แกว่งไกวไปมา ระหว่างการปกครองแบบไร้หลักเกณฑ์และอนาธิปไตย เช่นที่มีอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างค.ศ.1942-1946 และในหลาย ๆ ส่วนของ

ภูมิภาค ในทศวรรษถัดจากนั้น ได้ให้กำเนิดแก่ลัทธิชาตินิยมต่าง ๆ ออกมาเป็นโขลง ในขณะที่ชุมชนต่าง ๆ ก็ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะอยู่รอด โดยการประกาศออกมาชัดแจ้ง ถึงอัตลักษณ์และหลักการที่ชุมชนของตนมีอยู่ร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ สภาพที่ปั่นป่วนวุ่นวาย ซึ่งขัดขวางการฟื้นฟูอำนาจการปกครองของอาณานิคม จึงทำให้ปัญหาของขบวนการชาตินิยมพวกที่แผ่กระจายตัวไปอย่างกว้างขวาง ยิ่งมีเพิ่มขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะขบวนการดังกล่าว ใฝ่ฝันที่จะรับช่วงรัฐอาณานิคมมาหมดทั้งรัฐ แล้วใช้ความเป็นรัฐชาติห่อหุ้มปกคลุมไว้

ที่สัมพันธ์อยู่กับการยุติจักรวรรดิอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และความสำเร็จในการกอบกู้เอกราชแห่งชาติ คือสถานภาพของภูมิภาคนี้ ในด้านกิจการระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปก่อนจะถึงช่วงเวลาที่พิจารณากันนี้ [คือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงปัจจุบัน] เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกแยกออกไปจากจุดมีปัญหาที่สำคัญ ๆ ของโลก และหากว่าภูมิภาคนี้จะมีอะไรเกี่ยวข้องกับจุดที่มีปัญหาเหล่านี้ ก็เพียงแค่เป็นกันชน กั้นระหว่างเขตผลประโยชน์ของมหาอำนาจ กิจการระหว่างประเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้เป็นอะไรมากไปกว่าเครื่องหมายทางภูมิศาสตร์ ประเทศต่าง ๆ ที่แยกกันอยู่ในภูมิภาคนี้ มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดแต่กับเจ้าอาณานิคมของตน โดยแทบจะมิได้ผูกพันระหว่างกันและกันเลย

สงครามและผลสืบเนื่องจากสงคราม ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะสร้างระเบียบแบบแผนของภูมิภาคขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความพยายามครั้งแรกในเรื่องนี้ เป็นของญี่ปุ่น ต่อจากนั้นก็เป็นฝีมือของฝ่ายสัมพันธมิตรและถัดจากนั้น ก็เป็นการทำงานของนักรบในสงครามเย็น ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันอยู่ ในทศวรรษ 1940 ภูมิภาคนี้มีอัตลักษณ์ในเวทีระหว่างชาติ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ฝ่ายสัมพันธมิตรนำหลักการขององค์การสหประชาชาติและกลไกของกองบัญชาการทหารประจำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาต้านกับอุดมการณ์และการก่อตั้ง “วงไพบูลย์” ของญี่ปุ่น หลังจากญี่ปุ่นปราชัยไปแล้ว ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า สงครามโลกได้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงในส่วนที่มหาอำนาจตะวันตกแต่ละประเทศ สามารถแสดงอิทธิพลได้ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ที่ยังคงมีอยู่ระหว่างมหาอำนาจตะวันตกและส่วนที่มีอิทธิพลนั้นด้วย การยึดครองของญี่ปุ่นมิได้ขัดขวางการฟื้นฟูระบอบอาณานิคมในอดีตขึ้นมาใหม่ แต่กระนั้นการปรากฏตัวของยุโรปในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังเหตุการณ์การล่มสลายของระบอบอาณานิคมในค.ศ.1941-1942 ก็ขึ้นอยู่กับอำนาจทางทหารและเศรษฐกิจของสหรัฐ และกับการตัดสินใจที่กระทำกันในวอชิงตัน ภายหลังค.ศ.1945 ชาวยุโรปตะวันตก ค่อนข้างกลายไปเป็นผู้อยู่ใต้ความอุปถัมภ์ของสหรัฐอเมริกา โดยผ่านแผนการมาร์แชลภายในองค์การนาโต้ และหากขยายความนี้ต่อเนื่องไป ก็ย่อมรวมถึงภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในทางกลับกันรัฐชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในทศวรรษ 1950 ต่างได้รับการก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาด้วยความช่วยเหลือทางการเมือง เศรษฐกิจและการทหาร ที่ได้รับจากอเมริกา หรือจากจีน หรือรัสเซีย แม้จะเป็น

ความจริงที่ว่า ภายหลังจากการสิ้นชีพของระบอบอาณานิคมตามรูปแบบที่เป็นทางการแล้ว จำเพาะอังกฤษเพียงประเทศเดียวเท่านั้น ที่สามารถสร้างอิทธิพลได้เป็นอันมาก ต่อบรรดาเมืองขึ้นในอดีตของตน และต่อภูมิภาคที่เลยไกลออกไป กระนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนี้ วนเวียนอยู่รอบ ๆ สงครามเย็น มากกว่าข้อพิจารณาที่เกี่ยวกับระบอบอาณานิคมแผนใหม่ เมื่อถึงช่วงที่มีการประชุมที่ เจนีวานั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะหนึ่งในบรรดาจุดที่มีปัญหาสำคัญของโลกไปแล้ว และส่วนใหญ่แล้ว เป็นเพราะการแข่งขันของบรรดาประเทศมหาอำนาจทั้งหลายมาบรรจบกันอยู่ที่นี่นั่นเอง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

การสำรวจอย่างกว้าง ๆ มีอยู่ในผลงาน Milton Osborne, *Southeast Asia. An Illustrated Introductory History,* Sydney, 1988. ผลงาน John F. Cady, *The History of Post-war Southeast Asia,* Athens, Ohio, 1974, สมบูรณ์กว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงระยะเวลาภายหลังค.ศ.1957 ทว่าผลงานที่ครอบคลุมอย่างมีรายละเอียดมากกว่า คือ Jan Pluvier, *South-East Asia from Colonialism to Independence,* Kuala Lumpur, 1974. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการของประเทศต่าง ๆ เป็นรายประเทศ คือ Alfred W. McCoy, "The Philippines: Independence without Decolonisation", Anthony Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism," David Marr, "Vietnam: Harnessing the Whirlwind" และ Lee Kam Hing, "Malaya: New State and Old Elites" ใน Robin Jeffrey, ed., *Asia. The Winning of Independence,* London, 1981. ผลงานที่ให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคมของยุโรป คือ R.F. Holland, *European Decolonization 1918-1981: An Introductory Survey,* London, 1985, และ Franz Ansprenger, *The Dissolution of the Colonial Empires,* London, 1989.

สำหรับสงครามโลกครั้งที่ 2 ดู Akira Iriye, *The Origins of the Second World War in Asia and the Pacific,* London, 1987; S. Woodburn Kirby et al., *The War against Japan,* 5 vols, London, 1957-69; Christopher Thorne, *Allies of a Kind: The United States, Britain and the War against Japan, 1941-1945,* London, 1978; Wm Roger Louis, *Imperialism at Bay 1941-1945: The United States and the Decolonization of the British Empire,* Oxford, 1977. ข้อมูลที่เกี่ยวกับความล้มเหลวของยุทธศาสตร์ด้านนาวีของอังกฤษ และความพ่ายแพ้ของสิงคโปร์ในค.ศ.1942 ได้รับการตีพิมพ์ออกมามากมาย อาทิเช่น W. David McIntyre, *The Rise and Fall of the Singapore Naval Base, 1919-1942,* London, 1979; James Neidpath, *The Singapore Naval Base and the*

Defence of Britain's Eastern Emprie, 1919-1941, Oxford, 1981; Malcolm Murfett, *Fool-Proof Relations: The Search for Anglo-American Naval Co-operation during the Chamberlain Years, 1937-40,* Singapore, 1984; Arthur J. Marder, *Old Friends, New Enemies: The Royal Navy and the Imperial Japanese Navy, Strategic Illusions, 1936-41,* Oxford, 1981; Louis Allen, *Singapore 1941-1942,* London, 1977. สำหรับการรบในพม่า ดู R. Callahan, *Burma 1942-1945: The Policies and Strategy of the Second World War,* London, 1978; Louis Allen, *Burma: The Longest War 1941-45,* London, 1985, และ *The End of the War in Asia,* London, 1976. ดูเช่นกันที่ผลงาน Charles Cruickshank, *SOE in the Far East,* Oxford, 1983.

การอภิปรายเรื่องการยึดครองของญี่ปุ่นและผลกระทบที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ F.C. Jones, *Japan's New Order in East Asia, 1937-1945,* London, 1974; W.H. Elsbree, *Japan's Role in Southeast Asian Nationalist Movements,* Cambridge, Mass., 1953; Josef Silverstein, ed., *Southeast Asia in World War II,* New Haven, 1966; H.J. Benda, *The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation,* The Hague, 1953; Alfred W. McCoy, ed., *Southeast Asia under Japanese Occupation: Transition and Transformation,* New Haven, 1980; Robert H. Taylor, *Marxism and Resistance in Burma 1942-1945. Thien Pe Myint's "Wartime Traveler,"* Athens, Ohio, 1984; J.C. Lebra, *Japanese-Trained Armies in Southeast Asia,* Hong Kong, 1977; Benedict R. O'G. Anderson, *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,* Ithaca, 1972; John R.W. Smail, *Bandung in the Early Revolution 1945-6. A Study in the Social History of the Indonesian Revolution,* Ithaca, 1964; Cheah Boon Kheng, *Red Star over Malaya. Resistance and Social Conflict During and After the Japanese Occupation, 1941-1946,* Singapore, 1983; Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion. A Study of Peasant Revolt in the Philippines,* Berkeley, 1977; Judith A. Stowe, *Siam Becomes Thailand. A Story of Intrigue,* London, 1991.

แง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการวางแผนการของสัมพันธมิตรในสมัยสงคราม เพื่อดำเนินการกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงครามและเข้ายึดครองภูมิภาคนี้อีกครั้งหนึ่ง ได้รับการพิจารณาอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ Hugh Tinker, ed., *Burma: The Struggle for Independence, 1944-48,* I,.London, 1983; Nicholas Tarling, "'A New and a Better Cunning': British Wartime Planning for Post-War Burma," JSEAS, 13,1 (1982), "'An Empire Gem': British Wartime Planning for Post-War," ibid. 13, 2 (1982), และ "Lord Mountbatten and the Return of Civil Government to Burma," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 11, 2(1983); C. Mary Turnbull, "British Planning for Post-war Malaya," JSEAS 5, 2 (1974); A.J. Stockwell, *British Policy and Malay*

Politics during the Malayan Union Experiment, 1942-1948, Kuala Lumpur, 1979; R.B. Smith, "Some Contrasts between Burma and Malaya in British Policy in South-East Asia, 1942-46," in R.B. Smith and A.J. Stockwell, eds, *British Policy and the Transfer of Power in Asia: Documentary Perpectives,* London, 1988; F.S.V. Donnison, *British Military Administration in the Far East, 1943-45,* London, 1956; Peter Dennis, *Troubled Days of Peace. Mountbatten and South East Asia Command, 1945-46,* Manchester, 1987.

สำหรับพัฒนาการต่าง ๆ ในช่วงหลังสงคราม ซึ่งลงเอยด้วยเอกราชของพม่า ดู Hugh Tinker, ed., *Burma: The Struggle for Independence, 1944-1948,* 2 vols, London, 1983-4, และ "The Contraction of Empire in Asia, 1945-48: The Military Dimension," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 16, 2 (1988); Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987; Louis Allen, "'Leaving the Sinking Ship'. A Comment on Burma and the End of Emprie" in D.K. Bassett and V.T. King, eds, *Britain and South-East Asia,* Hull: Centre for SE Asian Studies, 1986; และ Smith, "Some Contrasts between Burma and Malaya" in Smith and Stockwell, eds, *British Policy.*

ในบรรดางานนิพนธ์มากมายเกี่ยวกับผลพวงที่ปั่นป่วนของสงครามในอินโดนีเซียและการปฏิวัติอินโดนีเซียนั้น ผลงานดังต่อไปนี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษ Anderson, *Java in a Time of Revolution;* Smail, *Bandung in the Early Revolution;* George McT. Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia,* Ithaca, 1952; และ Anthony Reid, *The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,* Kuala Lumpur, 1979. ดูเช่นกันที่ Reid, "Indonesia: Revolution without Socialism" in R. Jeffrey, ed., *Asia.*

เรื่องของอินโดจีน ได้รับการพิจารณาสืบสวนจากแง่มุมต่าง ๆ มากมาย ทว่าที่มุ่งเน้นเป็นสำคัญคือที่สงครามเวียดนามครั้งแรก กล่าวคือ การปลดเปลื้องจากการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส จุดเริ่มต้นที่อเมริกันเข้ามาเกี่ยวข้องพัวพัน การต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยของเวียดมินห์ และข้อตกลงระหว่างประเทศในปีค.ศ.1954 มุมมองที่ต่างกันในหัวข้อเหล่านี้ ได้รับการพิจารณาในผลงานที่คัดสรรชื่อเรื่องมาดังต่อไปนี้ คือ Marr, "Vietnam" in R. Jeffrey ed., *Asia;* Bernard B. Fall, *Street without Joy,* Harrisburg, 1961; R.E.M. Irving, *The First Indochina War,* London, 1975; R. B. Smith, *An International History of the Vietnam War, I: Revolution versus Containment, 1955-61,* London, 1983; Peter M. Dunn, *The First Vietnam War,* London, 1985; James Cable, *The Geneva Conference of 1954 on Indochina,* London, 1986; Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam. Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca and London, 1987; Anthony Short, *The Origins of the Vietnam War,* London, 1989; Greg Lockhart, *Nation in Arms:*

The Origins of the People's Army of Vietnam, Sydney, 1989; Laura Marie Calkins, "Sino-Viet Minh Relations, 1948-1952," Ph.D. Thesis, University of London, 1990.

นโยบายแบบมุ่งขยายอำนาจและการเมืองของมลายู นับตั้งแต่การประกาศก่อตั้ง "สหภาพมลายู" จนกระทั่งได้รับเอกราช มีอภิปรายอยู่ในผลงานดังต่อไปนี้คือ Mohd. Noordin Sopiee, *From Malayan Union to Singapore Separation,* Kuala Lumpur, 1974; J. de V. Allen, *The Malayan Union,* New Haven, 1967; Stockwell, *British Policy and Malay Politics,* และ"British Imperial Policy and Decolonization in Malaya, 1942-52," *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 13, 1 (1984); Anthony Short, *The Communist Insurrection in Malaya, 1948-1960,* London, 1975; R. Stubbs, *Hearts and Minds in Guerrilla Warfare, The Malayan Emergency 1948-1960,* Singapore, 1989; Heng Pek Koon, *Chinese Politics in Malaysia: A History of the Malaysian Chinese Association,* Singapore, 1988. สำหรับการยกซาราวักให้แก่รัฐบาลอังกฤษใน ค.ศ.1946 ดู R.H.W. Reece, *The Name of Brooke: The End of White Rajah Rule in Sarawak,* Kuala Lumpur, 1982.

บทที่ 2

โครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราช

การเขียนประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน อาจเป็นกิจกรรมที่ทำด้วยความสะเพร่าก็ได้ ยิ่งอดีตเข้ามาใกล้ปัจจุบันมากเท่าไร นักประวัติศาสตร์ก็ยิ่งรู้สึกขาดความมั่นใจมากขึ้นเท่านั้น สัญชาติญาณตามธรรมชาติของผู้เขียน นั้น คือการถอนตัวออกจากปัจจุบัน ซึ่งเกาะอยู่อย่างหมิ่นเหม่ตรงบริเวณขอบที่จะหลุดล่วงไปสู่อนาคต และหาระยะห่างระหว่างผู้เขียนและขอบอันตรายนั้นให้อยู่ในช่วงที่ทำให้รู้สึกสบายใจ เป้าหมายนั้น ก็เพื่อจะได้มี "หลักประกัน" ซึ่งมักเรียกกันอยู่เนือง ๆ ตามหลักวิชาชีพว่า "มุมมอง" เมื่อพิจารณาจากทัศนะของนักประวัติศาสตร์ ปัญหาที่เกี่ยวกับอดีตร่วมสมัยนั้นอยู่ที่ว่าอดีตนั้นยังคงเป็นเรื่องราวที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ และไม่มีหลักฐานบันทึก ("แหล่งข้อมูลชั้นต้น") ที่วางใจได้ที่จะนำขึ้นมาอ้างอิง ที่เป็นปัญหาพอกัน คือความเป็นไปได้ที่ผู้คนที่อยู่ในคำบรรยาย อาจจะยังมีชีวิตอยู่ และการเขียนเกี่ยวกับบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นเรื่องที่ขึ้นชื่อลือชาว่าอาจไม่ปลอดภัยสำหรับนักประวัติศาสตร์ ปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกอีกประการหนึ่งคือความจริงในข้อที่ว่า ผู้อ่าน—ซึ่งได้แก่เพื่อนนักประวัติศาสตร์ด้วยกันและอื่น ๆ – จะนำประสบการณ์และลักษณะการตีความของตน มาใช้กับคำบรรยายเดียวกันนี้ด้วย

เมื่อสภาวะไร้ความสามารถที่มีอยู่ในการเขียนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเช่นนี้ ควบเข้ากับการบรรยายเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งที่เปรียบเหมือนกับฝันร้ายอย่างแท้จริงก็จะก้าวขึ้นมา เรื่องที่จำเป็นต้องยกขึ้นมาพิจารณา มีอยู่มากมายเหลือเกิน การนำเสนอสามารถทำได้หลายแนว เหมือนเช่นการทำงานของจิตรกรชาวบาหลี จิตรกรชาวบาหลี พยายามแสดงภาพสิ่งต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อว่า ผืนผ้าใบของเขาจะเต็มไปด้วยภาพโดยสมบูรณ์ รวมทั้งทุกมุมผ้าด้วย ข้างฝ่ายผู้ทัศนา ก็เผชิญกับภารกิจในการโยงลักษณะต่าง ๆ มากมายเข้าด้วยกัน มีบ่อยมากทีเดียว ที่ผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่ไม่มักคุ้นกับภาพแบบนี้มาก่อน จะ

ผู้เขียนขอขอบคุณทุกท่านที่ประเมินต้นฉบับร่างของบทนี้ และได้ให้ข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ให้ความช่วยเหลือมากเป็นพิเศษ ดังมีรายนามดังต่อไปนี้คือ รองศาสตราจารย์เจีย บูน เคง (Cheah Boon Kheng) และดร.อะบู ทาลิบ อาห์หมัด (Abu Talib Ahmad) แห่งมหาวิทยาลัย Universiti Sains Malaysia และศาสตราจารย์สมบัติ จันทรวงศ์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รู้สึกว่า ผลงานขั้นสุดท้ายมีแต่สีและรูปทรงต่าง ๆ ที่นำมาปะติดปะต่อกันโดยมิได้สื่อเรื่องราวให้เป็นที่เข้าใจได้แต่อย่างใดเลย

ภายในแต่ละรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สถาบันด้านนิติบัญญัติและสถาบันด้านการบริหารที่มีอยู่ ได้แก่ ฝ่ายทหาร ระบบบริหารราชการ การปกครองตามลำดับชั้นในวงการศาสนา กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และอื่น ๆ ทั้งหมดดังที่กล่าวนี้ ประกอบกันขึ้นเป็น “โครงสร้างทางการเมือง” อย่างไรก็ดี โครงสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ มักไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ระหว่างกันเท่าใดนัก คล้ายกับหลายสิ่งหลายอย่างที่อยู่ในภาพจิตรกรรมของชาวบาหลี ด้วยเหตุนี้ แบบอย่างที่นิยมใช้ในการนำเสนอ จึงมิใช่แบบอย่างของบาหลี ที่นิยมใช้คือแบบอย่างการประดิษฐ์อักขระภาษาจีนเสียมากกว่า นั่นคือ การใช้เส้นที่ขีดลากลงตรงนั้นบ้างตรงนี้บ้างบนผืนผ้าใบแผ่นกว้าง เพื่อเสนอแนะแก่ผู้อ่านว่าจะสามารถเห็นภาพอะไรได้บ้าง

การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ควรใช้วิธีการอย่างไร ควรกระทำเพียงแค่บรรยายถึงโครงสร้างเหล่านั้นได้หรือไม่ แต่หากกระทำเพียงแค่บรรยายอย่างเดียว ข้อต่อที่เชื่อมโยงโครงสร้างเหล่านี้เข้าด้วยกัน จะขาดหายไป ข้อต่อที่มีการเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างแน่นหนานั้น โดยตัวของมันเองแล้ว เป็นสาระของความจริงที่แท้จริงของประวัติศาสตร์ โครงสร้างเหล่านี้ ไม่สามารถพิจารณาอย่างง่าย ๆ เพียงว่าเป็นการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมมนุษย์ที่ปรากฏให้เห็นที่ภายนอกเท่านั้น สภาพแวดล้อมที่โครงสร้างเหล่านี้ปฏิบัติงานอยู่ก็ต้องนำมาพิจารณาด้วย

เพื่อจุดมุ่งหมายทางการวิเคราะห์ เราจะแยกแยะโครงสร้างทางการเมืองออกเป็นสามประเภทตามความสะดวก ได้แก่โครงสร้างพวกที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติและสงคราม โครงสร้างแบบ “พหุภาพ”* และ รัฐบาลแบบที่ใช้อำนาจอย่าง “เต็มพิกัด” (“maximum” government) โครงสร้างที่ได้รับผลกระทบจากการปฏิวัติและสงคราม เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยคุ้นเคยกันเท่าใดนัก เนื่องจากถูก “เหตุการณ์” ซึ่งมีการใช้ความรุนแรงที่จดจำกันได้มากกว่า เด่นชัดกว่า และเป็นข่าวมากกว่า มาบดบังเสีย เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาเหล่านั้น ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โครงสร้างดังกล่าว ส่วนใหญ่แล้ว พบได้ในรัฐอินโดจีนและอินโดนีเซีย ในช่วงระยะปีแรก ๆ ภายหลังสงคราม โครงสร้างดังว่า วางรูปแบบขึ้นจากภาวะสงครามและความรุนแรงเสียเป็นอันมาก เป็นโครงสร้างที่มีมาตรการบีบบังคับและจำเป็นต้องจัดเตรียมการไปตามเหตุการณ์เฉพาะหน้าเป็นการชั่วคราว สำหรับโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพนั้น ในระยะที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ จะเป็นแบบแรกที่โดดเด่นโครงสร้างดังกล่าวนี้ รองรับปัจจัยความตึงเครียดและกดดันหลายอย่างหลายประการในสังคม ทำให้โครงสร้างทั้งที่เด่นกว่าและด้อยกว่า ซึ่งไม่จำเป็นว่าต้องมีระบบค่านิยมร่วมกัน สามารถดำรงอยู่เคียงข้างกันได้ภายในความเป็นพหุภาพ โครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ ได้

---

* เรื่องของ “พหุภาพ” (Pluralism) มีคำอธิบายอยู่ในบทที่ 2 ของเล่มที่ 3

ดำเนินความพยายามที่จะประคับประคองและรองรับโครงสร้างที่มีลักษณะต่อต้าน (counter-structures) หรือ โครงสร้างในรูปแบบต่าง ๆ ที่แทรกขึ้นมาในโครงสร้างหลัก" (counterpoints)[1] อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป เงื่อนไขต่าง ๆ ก่อตัวขึ้นมา ทำให้โครงสร้างพหุภาพเหล่านี้ลดประสิทธิภาพลง หากไม่นับรัฐในอินโดจีนแล้ว สังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ต่างมีประสบการณ์ในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์สมัยเมื่อได้รับเอกราชแล้ว ซึ่งตรงกับระยะที่เศรษฐกิจย่านเอเชีย-แปซิฟิคเฟื่องฟูอย่างมโหฬาร ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจนี้ ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เป็นเรื่องที่จำเป็นต้องวิจัยกัน ต่อไป อย่างไรก็ดี สำหรับวัตถุประสงค์ในขั้นนี้ เราสามารถตั้งประเด็นได้ว่า โครงสร้างทางการเมือง จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาด เพื่อปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจแบบใหม่ โครงสร้างแบบพหุภาพ ซึ่งมีซอกเล็กมุมน้อยสำหรับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เริ่มหลีกทางให้แก่รัฐบาลที่ใช้อำนาจในการปกครองแบบเต็มพิกัด – ที่แทรกอิทธิพลไปทั่วทุกแห่ง รอบรู้ไปทุกเรื่อง ทรงอำนาจไปทุกด้าน และบ่อยครั้งเช่นกัน ที่เป็นที่มาของความน่าเชื่อถือและอำนาจที่ถูกต้อง

การปฏิวัติและโครงสร้างทางการเมือง

การปฏิวัติส่งผลกระทบถึงโครงสร้างทางการเมือง ด้วยการสร้างความเห็นพ้องต้องกันแก่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากสังคมที่ประกอบด้วยหน่วยที่แตกต่างกันจนไม่อาจเปรียบเทียบกันได้ และแยกต่างหากจากกัน ให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียวทั้งหมด การเกิดความเห็นพ้องต้องกันดังกล่าวขึ้นมา เป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยวิธีการปฏิวัติ เพราะว่าส่วนใหญ่แล้ว ผู้นำชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากลัทธิชาตินิยมและมุ่งให้ความเอาใจใส่แก่การกำจัดศัตรูร่วมกัน—ซึ่งปกติแล้ว ก็คือมหาอำนาจอาณานิคม ลัทธิชาตินิยมนี้เป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการต่อต้านอาณานิคม ที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป ในช่วงก่อนที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะกลายมาเป็นรัฐเอกราช ลัทธิชาตินิยมนี้แพร่หลายมากเป็นพิเศษในเวียดนาม การท้าทายฝรั่งเศสและสหรัฐในเวียดนาม ดำเนินในรูปการต่อสู้อย่างต่อเนื่อง และเวียดนามนี้เองเป็นดินแดนที่เราควรให้ความเอาใจใส่เป็นอันดับแรก

---

[1] คำนี้ ถูกนำมาใช้ใน W.F. Wertheim, ***East-West Parallels: Sociological Approaches to Modern Asia,*** The Hague, 1964, 26, 34.

เวียดนามเหนือ

เวียดนามมิใช่ประเทศที่จะทำความเข้าใจได้ง่าย ๆ สิ่งต่าง ๆ มากมายที่ปรากฏในสังคม มีความเร้นลับและการปกปิดอำพรางห้อมล้อมอยู่เป็นอันมาก จนเป็นเรื่องที่สามารถอภัยให้ได้ หากเราไม่สามารถขีดเส้นเพื่อแบ่งส่วนต่าง ๆ ที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจงภายในโครงสร้างทางการเมืองออกจากกัน และมิได้ให้ความสำคัญแก่แต่ละส่วนตามที่สมควร ยิ่งไปกว่านั้น เวียดนามยังทำสงครามตลอดช่วงระยะเวลาส่วนใหญ่ในประวัติศาสตร์ของการเป็นรัฐเอกราช นับตั้งแต่ค.ศ.1945 ล่วงมาจนกระทั่งถึง ทศวรรษ 1980 ศัตรูทางการทหารของเวียดนามได้แก่ฝรั่งเศส สหรัฐ จีน ต่อจากนั้น ก็เป็นนักรบแบบกองโจรชาวกัมพูชา การทำศึกสงครามอยู่ตลอดเวลา กำหนดรูปลักษณ์ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของเวียดนามอย่างไรนั้น เป็นเรื่องยากที่จะยืนยันมากเป็นพิเศษ เพราะเมื่อพิจารณาถึงธรรมชาติของสงครามแล้ว ก็ย่อมเข้าใจได้ว่าเป็นการยาก ที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในเกือบทุกประเด็น ยิ่งไปกว่านั้น เวียดนามยังผ่านภาวะสงครามเป็นระยะเวลานานเสียจนกระทั่งเราไม่อาจนำวิธีการพิจารณาในเชิงวิเคราะห์ เช่นที่ใช้กับรัฐอื่น ๆ ที่อยู่ในภาวะสันติ มาทาบเข้ากับกรณีของเวียดนามได้เลย

ในรัฐอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการหล่อรูปแบบโครงสร้างทางการเมือง ในเวียดนาม ในช่วงก่อร่างสร้างตัวนับตั้งแต่ปีค.ศ.1945 ถึงค.ศ. 1960 การณ์ดูเหมือนว่าจะมิได้เป็นเช่นนั้น แม้ว่าโฮจิมินห์จะยังคงเป็นผู้นำชาตินิยมที่ตระหง่านเหนือกว่าผู้ใด แต่ก็ปรากฏเหมือนว่าลัทธิบูชาตัวบุคคลมิได้เกิดขึ้น และโฮจิมินห์เองก็มิได้พยายามวางท่าทีเป็นบุคคลผู้สูงเด่นในทำนองเดียวกัน พรรคคอมมิวนิสต์ก็คอยเก็บเนื้อเก็บตัวอยู่ในเบื้องหลังเสมอ เหตุผลที่ภาวะของกิจการต่าง ๆ เป็นเช่นนี้ ไม่ยากที่จะหยั่งความลึกเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ ความจำเป็นที่จะต้องคอยผสานความขัดแย้งและแตกต่างทางความคิดในหมู่ชนชั้นนำชาวเวียดนาม ที่แยกกระจายกันเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ส่งผลให้โฮต้องทำงานอยู่หลังฉาก จนกว่าสถานการณ์จะคลี่คลายออกมา นอกจากนี้แล้ว ในช่วงเวลาหลายปีนับตั้งแต่ค.ศ.1945 ถึงค.ศ.1960 ผู้นำของคอมมิวนิสต์เวียดนาม—คือตัวโฮเอง—ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับ และโฮต้องพึ่งการสนับสนุนของพวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ดังนั้น การปฏิบัติงานบริหารบ้านเมืองเป็นอันมาก จึงต้องกระทำโดยคณะกรรมาธิการต่าง ๆ ซึ่งกอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางการเมือง

โฮจะสงบเสงี่ยมอยู่ที่เก้าอี้ด้านหลังเสมอ ตราบเท่าที่สถานการณ์ไม่เลยเถิดออกไปจนไม่สามารถควบคุมได้ ก่อนปีค.ศ.1960 โฮปรากฏตัวเพียงสองครั้งเท่านั้น เพื่อตัดสินปัญหาที่มีความสำคัญระดับชาติ ครั้งแรก คือการแบ่งเวียดนามออกเป็นส่วนเหนือและส่วนใต้ ตามแนวเส้นขนานที่สิบเจ็ดในค.ศ.1954 จนถึงปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นที่กระจ่างชัดว่า ทำไมโฮจึงยอมอ่อนข้อให้กับฝรั่งเศสในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ชัยชนะทางทหารที่เดียนเบียนฟู (ค.ศ.1954) หนุนเป้าหมายของเวียดนามที่โต๊ะเจรจาอยู่แล้ว ที่น่าเป็นไปได้มากที่สุดก็คือ โฮถูกแรงกดดันจากสหภาพ

โซเวียต ให้ยอมอ่อนข้อแก่ฝรั่งเศส เพื่อสหภาพโซเวียตจะสามารถโน้มนำให้ปารีส คัดค้านการก่อตั้งประชาคมร่วมป้องกันยุโรป ที่น่าจะเป็นไปได้มากพอ ๆ กัน คือการตัดสินใจที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของโฮ ที่จะตกลงรับเพียงครึ่งที่อยู่ทางตอนเหนือของเวียดนาม เพื่อที่จะได้มีเวลายามสงบสักช่วงหนึ่ง สำหรับฟื้นฟูประเทศ หลังจากผ่านช่วงเวลากรำศึกสงครามและการทำลายล้างมานาน

วาระที่สองที่โฮแสดงตัวให้เห็น คือตอนที่เขาเข้าแทรกแซงการกบฏของชาวนาที่เงอันในเดือนพฤศจิกายนค.ศ.1956 กบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพราะชาวนาไม่พอใจกับการปฏิรูปที่ดินเป็นสำคัญ ประเด็นปัญหาเช่น เรื่องการปฏิรูปที่ดินนี้ เผยให้เห็นโครงสร้างทางการเมืองอย่างชัดเจนยิ่งกว่าการเพียงแต่บรรยายธรรมดา ๆ นับตั้งแต่วันแรก ๆ ที่พรรคเริ่มก่อตัวขึ้น พรรคเป็นธุระอยู่กับปัญหาที่ดิน และปัญหาต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอยู่กับเรื่องที่ดิน ได้แก่ปัญหาความเป็นหนี้สิน สภาพที่ดินซึ่งแบ่งออกเป็นแปลงย่อย ๆ มากมาย ปัญหาค่าเช่าและเงินกู้ ในค.ศ.1955 พรรคเริ่มดำเนินความพยายามครั้งสำคัญเพื่อปฏิรูปที่ดิน เจ้าหน้าที่พรรคบางคน ได้รับมอบหมายเป็นการเฉพาะ ตามเป้าหมายที่วางไว้ ให้ดำเนินการเวนคืนที่ดินโดยไม่มีการจ่ายเงินชดเชย ให้นำที่ดินของคริสต์จักรคาทอลิกมาแบ่งสรรปันส่วนกัน และยึดที่ดินของชุมชน ซึ่งผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สามารถมอบหมายให้เป็นสิทธิแก่ผู้ใดก็ได้เพื่อไว้ใช้สอย การมอบหมายภารกิจดังกล่าวแก่เจ้าหน้าที่พรรค เท่ากับเป็นการเพิ่มบารมีและอำนาจแก่เจ้าหน้าที่พรรคเหล่านี้ เกษตรกรที่ยากจนได้รับเชิญให้มาจัดประเภทเพื่อนบ้าน ประณามพวกเขา แล้วจากนั้น ก็เสนอญัตติให้ยึดที่ดินของพวกเขาเหล่านั้น ในท่ามกลางความสับสนและยุ่งเหยิงเช่นนี้ ประชาชนจำนวนมาก – รวมทั้งสมาชิกพรรค เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและผู้สนับสนุนการปฏิวัติ— ถูกตีตราว่าเป็นเจ้าที่ดิน และดังนั้น จึงต้องสูญเสียทรัพย์สิน ตำแหน่ง และบางครั้ง ก็เสียถึงชีวิต ผลลัพธ์ของสภาพการณ์เหล่านี้ คือกบฏเงอัน

การต่อต้านที่ถูกปลุกเร้าให้บังเกิดขึ้น ชักนำให้โฮสั่งระงับการบังคับรวมกรรมสิทธิ์ที่ดินของเกษตรกร นี่เป็นอีกครั้งหนึ่ง ที่เกิดสถานการณ์วิกฤติซึ่งโฮรู้สึกว่าตนจำเป็นต้องเข้าแทรกแซง ทว่าโฮเข้าแทรกแซงโดยมิได้สร้างความบาดหมางกับผู้ที่ใช้แนวทางแข็งกร้าวในพรรค ภาพลักษณ์ที่ดีของบุคคลเหล่านั้นได้รับการกู้คืนมาในเวลาไม่ช้านาน ดังนั้น บทบาทของโฮในโครงสร้างทางการเมืองก่อนค.ศ.1960 จึงมิใช่การปรากฏตัวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง อันที่จริงแล้ว ก็น่าสนใจอยู่พอดูเหมือนกันที่ภารกิจการอธิบายความผิดพลาดเกี่ยวกับโครงการปฏิรูปที่ดิน ถูกมอบหมายให้กับนายพลเกียป รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

ลักษณาการที่โฮวางตัวแบบเก็บตัวเช่นนี้ สามารถสืบสาวกลับไปได้ ถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการปฏิวัติเวียดนาม การกระทำการอย่างรวดเร็วของโฮ เพื่อแก้ไขความผิดพลาดของโครงการรวมกรรมสิทธิที่ดิน คือการยอมรับโดยสุจริตใจ ถึงความจริงในข้อที่ว่า ศัตรูของการปฏิวัติ มิใช่สังคมศักดินา และขนบประเพณีศักดินา ฝรั่งเศสทำลายองค์ประกอบของระบอบศักดินาเก่าลงไปแล้ว โดยการทำให้ราชสำนักหมดความสำคัญลงไป และโดยการทำให้เกษตรกรรมกลายเป็น

การพาณิชย์ ขณะเดียวกัน ฝรั่งเศสก็มิได้สร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่การก่อตั้งระบอบการปกครองแบบทุนนิยมขึ้นมาแต่อย่างใด ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ โฮสามารถยกเลิกการเน้นถึงความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นได้โดยไม่เดือดร้อนอะไรมากมายนัก เป้าหมายของโฮ ทั้งก่อนและหลังค.ศ.1945 คือเน้นความสืบเนื่องของเกษตรกร ในการต่อต้านการปกครองของต่างชาติ โดยมีชนชั้นผู้ดีมีตระกูลเป็นแกนนำ สิ่งที่มีความสำคัญ คือการสร้างแนวร่วมเพื่อต่อต้านชาวต่างชาติขึ้นมาเป็นการชั่วคราว เมื่อพิจารณาถึงหลักพื้นฐานพวกนี้แล้ว ก็จะเห็นว่า โครงสร้างทางการเมืองส่วนใหญ่ โดยแก่นแล้ว ก็ยังคงเป็นนวัตกรรมชั่วคราวเฉพาะสมัยสงครามเท่านั้น

การเป็นแนวร่วมกับพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์ของเวียดมินห์ เป็นตัวอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองในลักษณะดังกล่าว ภาวะฉุกเฉินของสงครามส่งผลให้เวียดมินห์ จำต้องกระจายกลไกของพรรคและรัฐออกไปจากส่วนกลาง และเรื่องนี้ จะทำให้เจ้าหน้าที่พรรคระดับกลางและระดับล่าง เกิดความรู้สึกว่าการมีส่วนร่วมนั้นมีอยู่อย่างกว้างขวางทีเดียว กลไกในลักษณะนี้ บังเอิญตรงกับโครงสร้างทางการเมืองตามจารีตเดิม ซึ่งจะกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลาง โดยใช้หมู่บ้านเป็นหน่วยพื้นฐาน ดังนั้น หมู่บ้านจึงเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่แท้จริง และในค.ศ.1945 เวียดมินห์ได้ตัดสินใจอย่างรอบคอบ ที่จะกระชับการควบคุมประเทศของตน ด้วยการฉวยโอกาสใช้สถาบันที่มีมาตามประเพณีนี้ให้เป็นประโยชน์ เมื่อหมู่บ้านใด ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเวียดมินห์ จะมีการก่อตั้งคณะกรรมการปลดปล่อยขึ้นที่หมู่บ้านนั้น แนวทางที่กระทำต่อจากการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางนี้ คือก่อตั้งคณะกรรมการที่คล้ายคลึงกับคณะกรรมการปลดปล่อยแก่โรงงาน เหมืองแร่ ค่ายทหาร เมือง เขตหรือจังหวัดที่ได้รับการ “ปลดปล่อย” เหล่านั้น ดังที่คาดกันไว้แล้วว่า หน้าที่ของคณะกรรมการเหล่านี้มุ่งเน้นการทำหน้าที่รวบรวมแรงสนับสนุนให้กับขบวนการปลดปล่อยแห่งชาติ วิธีการของเวียดมินห์ที่กำหนดให้คณะกรรมการท้องถิ่นแต่ละคณะ ต้องมีเจ้าหน้าที่ของเวียดมินห์ร่วมอยู่ด้วย จึงเป็นการค้ำประกันว่า ตลอดทั่วทั้งระบบ เวียดมินห์จะเป็นฝ่ายพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการเมือง ซึ่งสามารถเป็นฐานให้แก่อำนาจที่เพิ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาได้

อย่างไรก็ดี เมื่อความสงบกลับคืนมาสู่ชนบทภายหลังกบฏเงอัน และหลังจากได้ผลเก็บเกี่ยวอย่างอุดมสมบูรณ์เป็นอันมากในค.ศ.1958 และ 1959 (ผลเก็บเกี่ยวที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งเสมอแก่ทางตอนเหนือที่เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร เพราะถูกตัดขาดจากบริเวณที่ผลิตข้าวได้มากในตอนใต้) ก็เท่ากับเป็นการจัดเวทีให้แก่การเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวคงทนถาวรยิ่งขึ้น ทว่าเวียดมินห์จะไม่เน้นหนักปัญหาที่มีลักษณะยั่วยุ เช่นเรื่องความขัดแย้งระหว่างชนชั้น แม้เมื่อมีการเน้นถึงระบอบคอมมิวนิสต์

ที่ระดับรัฐบาลกลางในฮานอย โฮตั้งคณะทำงาน และอันที่จริงแล้ว ได้ดำเนินบทบาทเป็นการส่วนตัว เพื่อวางกรอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งได้ผ่านการรับรองในท้ายที่สุดในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1960 รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ มีชื่อเสียงเป็นที่ทราบกันว่าให้ความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดแก่ระบอบ

คอมมิวนิสต์ โฉมหน้าที่แสดงถึงการเป็นแนวร่วมกับพวกที่มิใช่คอมมิวนิสต์อย่างกว้างขวางในระดับชาติ มิได้ถือเป็นสิ่งจำเป็นอีกต่อไป ทว่าในขณะเดียวกัน มิได้มีหลักฐานใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ สถาปนาระบบการเมืองที่ตื่นตัวในเรื่องชนชั้นอย่างคลั่งไคล้ด้วยเช่นกัน ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง คือการที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ ยอมรับถึงคุณประโยชน์ที่โฮได้สร้างให้แก่ชาติเวียดนาม โฮได้รับมอบหมายให้มีอำนาจเด็ดขาด ในฐานะประธานาธิบดี ทว่าโฮใช้วิธีการนำแบบเป็นหมู่คณะ บรรดาผู้นำที่เป็นหลักสำคัญของพรรค จึงต่างได้รับมอบหมายให้ดูแลฐานอำนาจที่สำคัญ ฟาม วัน ดง ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจควบคุมกลไกของรัฐบาล โว เหงียน เกียปควบคุมกองกำลังด้าน กลาโหม และเตรือง ชินห์ ควบคุม สภาแห่งชาติ การเลือกตั้งผู้แทนเข้านั่งในสภาแห่งชาตินี้ มีขึ้นภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว อย่างไรก็ดี อำนาจที่มอบหมายให้กับสภาแห่งชาตินี้มิได้บ่งบอกว่า องค์กรนี้มีอิทธิพลอยู่อย่างมากมาย

จำเป็นต้องตั้งข้อสังเกตว่า ประวัติศาสตร์ของสภาแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองในเวียดนามตอนเหนือ รวมทั้งเวียดนามตอนใต้ เป็นเหตุการณ์ที่ผันผวนไปมาอย่างน่าตื่นเต้น สภาอาณานิคมชุดแรก ก่อตั้งขึ้นในทศวรรษ 1880 ที่ตังเกี๋ย เมื่อมีการประกาศเอกราชในค.ศ.1945 การกระทำอย่างแรกที่สุดประการหนึ่ง คือการก่อตั้ง สภาแห่งชาติ ขึ้นเพื่อสร้างสถาบันที่กลุ่มการเมืองทุกกลุ่ม สามารถมีตัวแทนมาประจำได้ เมื่อมีการแบ่งแยกประเทศในค.ศ.1954 ทางเหนือได้เลือกตั้งสภาชุดใหม่ และทางใต้ ได้กระทำตามต่อมาในค.ศ.1956 อย่างไรก็ดี ไม่ว่าเหนือหรือใต้ สภาแห่งชาติต่างเป็นองค์กรที่คัดเลือกบุคคลเข้ามาเสริมกระบวนการตัดสินใจของชนชั้นสูง หรือของพรรค ซึ่งมิได้แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากองค์กรที่เจ้าหน้าที่อาณานิคมของฝรั่งเศสก่อตั้งขึ้น ด้วยเหตุนี้ เวียดนามในค.ศ.1960 จึงได้ก้าวขึ้นมาด้วยโครงสร้างทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จ โดยมีประธานาธิบดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ มีพรรคที่อยู่ในระเบียบวินัย และนอกจากนี้ยังมีกองทัพบกที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย[2] ระบบโครงสร้างนี้ มิได้มีการเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญตลอดช่วงทศวรรษ 1960 และตลอดช่วงที่สงครามทวีความรุนแรงขึ้น งานด้านการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถูกเก็บงำไว้ก่อน จนกระทั่งภายหลังการรวมดินแดนทางเหนือและทางใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง ในค.ศ.1975

อย่างไรก็ดี เราไม่ควรตัดความสำคัญของสภาแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองทิ้งไป เพียงเพราะสถาบันนี้ ดูเหมือนว่าไร้อำนาจ นับตั้งแต่การเลือกตั้งผู้แทนเข้ามานั่งในสภาแห่งชาติครั้งแรกในเดือนมกราคม ค.ศ.1946 จนถึงการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ มาในค.ศ.1960 และ 1964 สภานี้มีผู้แทนจากฝ่ายใต้ ที่ถือกันว่าเป็นตัวแทนของเขตเลือกตั้งที่อยู่ในส่วนใต้ เข้ามานั่งในสภาด้วย

---

[2] Bernard B. Fall, "North Vietnam: A Profile" in Robert O. Tilman, ed., ***Man, State, and Society in Contemporary Southeast Asia,*** New York, 1969, 382-92.

เสมอทุกครั้ง ดังนั้น สภาแห่งชาติจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ทรงพลัง ที่แสดงถึงเอกภาพทางการเมืองของชาวเวียดนาม ทว่าในค.ศ.1971 ผู้แทนจากทางใต้เหล่านี้ ไม่ได้รับการเลือกตั้งให้เข้ามาใหม่ในสภาแห่งชาติชุดที่สี่ สภาแห่งชาตินี้ จึงกลายเป็นองค์กรของส่วนเหนือไปโดยเฉพาะ เรื่องนี้น่าจะเป็นได้ว่า เป็นผลสะท้อนจากการที่เวียดกงได้ก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาล (หรือ พีอาร์จี) ขึ้นในส่วนใต้เมื่อค.ศ.1969 การเลือกตั้งผู้แทนฝ่ายใต้เข้ามานั่งในสภา จึงถือเป็นเรื่องผิดเป้าหมาย การกระทำก้าวนี้ มุ่งหมายเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่ พีอาร์จี ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นอิสระจากฮานอย[3]

พรรคและกองทัพ ต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างทางการเมืองด้วยเช่นกัน ดังเลา ดอง แห่งเวียดนาม (พรรคกรรมกร) กล่าวอ้างเสมอมาว่าตนเป็นผู้นำที่ชอบธรรมเพียงผู้เดียวของชนชั้นกรรมาชีพ และเป็นเครื่องมือแสดงเจตน์จำนงของชนชั้นกรรมาชีพด้วย ผลประโยชน์อื่น ๆ ทุกอย่างต้องมีความสำคัญรองจากพรรค แม้กระทั่งผลประโยชน์และทัศนคติของทหารอาชีพ ก็ต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์ของพรรค พรรคมีกำลังเติบใหญ่ขึ้นจากค.ศ.1946 ถึงค.ศ.1960 ทว่า เฉพาะเรื่องจำนวนและการปรากฏอยู่ทั่วไปอย่างแพร่หลาย มิได้เป็นบรรทัดฐานเพียงพอ ที่จะทำให้เข้าใจอย่างซาบซึ้งถึงบทบาทสำคัญของพรรค ที่มีอยู่ในโครงสร้างทางการเมือง สมาชิกคนสำคัญหลายคนในคณะกรรมการกลางของพรรคเลา ดอง ก็ดำรงตำแหน่งผู้นำที่สำคัญของรัฐบาลเวียดนามเหนือควบไปด้วย ดังนั้นความเชื่อของพรรคจึง สามารถแปลไปเป็นนโยบายระดับชาติได้อย่างง่ายดาย พรรคเองนั้นมิใช่หลักศิลาที่เป็นเนื้อเดียวกันทั้งแท่ง หากมีความแตกต่างภายใน ที่สัมพันธ์อยู่กับความขัดแย้งระหว่างจีน-โซเวียต ในค.ศ.1956 เมื่อโฮเข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการใหญ่ของพรรคเลา ดอง แทนเตรือง ชินห์นั้นมีผู้ตีความว่า เป็นความพ่ายแพ้ครั้งหนึ่ง ของทางปีกที่นิยมจีน ในเดือนกันยายนค.ศ.1961 เมื่อโฮสละตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงสุดนี้ให้แก่เลดวน (ซึ่งทางปีกที่นิยมจีนมิได้ถือว่าเป็นคนน่ารังเกียจ) เรื่องนี้ก็ถูกมองกันว่า เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่า ได้มีการรื้อฟื้นเปลี่ยนแปลงกันใหม่ ซึ่งแสดงถึงความอ่อนแอของทางปีกที่นิยมมอสโก นอกจากนี้ ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องรุ่นเรื่องวัยด้วย โฮกับตนดึกธันห์ เป็นคนรุ่น “บอลเชวิกเก่า” ซึ่งเคยต่อสู้กับฝรั่งเศสมาก่อน เลดวนนั้น เป็นคนรุ่นเดียวกับกลุ่มเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจของพรรค ซึ่งไม่ใช่นักต่อสู้ในการปฏิวัติ

ตามทฤษฎีของมาร์กซ์นั้น กองทัพจัดว่าเป็นเครื่องมือของพรรค ในโครงสร้างทางการเมือง พรรคเลา ดองควบคุมกองทัพด้วยการสรรหาผู้บัญชาการทัพเข้ามาเป็นสมาชิกพรรค อันที่จริงแล้ว การเลื่อนตำแหน่งในกองทัพ จำเป็นต้องได้รับการอนุมัติเห็นชอบจากพรรคด้วย นอกจากนี้แล้ว พรรคยังมีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นสาขาพรรคระดับล่างขึ้นภายในกองทัพเพื่อคอยสอดส่องดูแลด้วย ไม่ว่าทฤษฎีจะว่าอย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจว่าพรรคเลา ดองจะสามารถใช้อำนาจเหนือกองทัพ

---

[3] Tai Sung An, “The Fourth National Assembly of North Vietnam: Significant Developments,” ***Asian Survey,*** XII, 4 (1972).

ได้อย่างไร จะอย่างไรก็ตาม การที่กองทัพมีชัยชนะอย่างงดงามในการรบกับฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟูในค.ศ.1954 ทำให้กองทัพมีสถานภาพสูง นอกจากนี้ กองทัพยังมีลักษณะเป็นตัวแทนของประชากรมากยิ่งกว่าพรรคเลา ดองเสียอีก เพราะทหารในกองทัพนั้น ส่วนใหญ่แล้วก็เป็นเกษตรกร ส่วนในหมู่นายทหารนั้น ก็มีปัญญาชน (นายพลโวเหงียนเกียป) และชนกลุ่มน้อย ประกอบอยู่ด้วยประปราย (เป็นต้นว่า นายพลตรีชูวันตัน ซึ่งเป็นชนเผ่าโท) อย่างไรก็ดี ความจริงในข้อที่ว่า กองทัพยินยอมให้มีการแบ่งเวียดนามตามแนวเส้นขนานที่สิบเจ็ดในค.ศ.1954 ก็บ่งบอกเป็นนัยว่า ไม่ว่ากองทัพจะมีอำนาจเพียงไรก็ตาม อิทธิพลของกองทัพในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมือง สามารถถดถอยลงได้ เพราะกำลังทางการเมืองฝ่ายอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้น แม้ว่ากองทัพจะถูกบรรยายอยู่เนือง ๆ ว่านิยมมอสโก เนื่องจากพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตในเรื่องอาวุธและการปรับปรุงให้ทันสมัยในช่วงปีแรก ๆ แต่กองทัพก็จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากประชาชนด้วยเช่นกัน เพื่อชดเชยกับการขาดแคลนทางด้านเทคโนโลยีและวัตถุปัจจัย สำหรับเรื่องนี้ พรรคมีความสำคัญต่อกองทัพ เพราะพรรคช่วยเหลือในการจัดตั้งประชาชนให้เป็นกลุ่มคนงาน และกลุ่มสวัสดิการทหาร นอกจากนี้ การเน้นถึงเกียรติภูมิของงานด้านการทหารจำเป็นต้องอาศัยการโฆษณาของพรรคด้วยเช่นกัน

อสัญกรรมของโฮในวันที่ 3 กันยายนค.ศ.1969 มิได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองถึงระดับที่มีความสำคัญแต่อย่างใด ตามรัฐธรรมนูญนั้น รองประธานาธิบดีผู้ชรา คือตน ดึก ธาง เป็นผู้รับตำแหน่งประธานาธิบดีต่อมา อย่างไรก็ดี ตำแหน่งที่ทรงอำนาจของโฮ ในฐานะประธานคณะกรรมการกลางของพรรคเลา ดอง ก็ถูกปล่อยให้ว่างไว้ ตน ดึก ธางเป็นคนแก่ ที่สุขภาพไม่ดี ตำแหน่งของเขา ส่วนใหญ่แล้ว เป็นเรื่องของพิธีการเสียมาก ตำแหน่งประธานาธิบดีจึงกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งไป ที่สำคัญคือ ตน ดึค ธาง เป็นชาวใต้ เรื่องนี้จึงเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่ง ในการผลักดันของฮานอย เพื่อรวมประเทศเข้าด้วยกันอีกครั้ง หากจะมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางการเมือง อย่างประจักษ์แจ้ง การเปลี่ยนแปลงนั้นจะได้แก่ การถ่ายโอนอำนาจไปสู่สี่พันธมิตร ซึ่งประกอบด้วยเล ดวน (เลขาธิการคนที่หนึ่งของพรรคเลา ดอง) นายกรัฐมนตรีฟาม วัน ดง เตรือง ชินห์ (ประธานคณะกรรมการถาวรของสภาแห่งชาติ) และ โว เหงียน เกียป (รัฐมนตรีกลาโหม) โดยทั่วไปแล้ว แม้ว่าจะมีการแบ่งอำนาจกันในหมู่สมาชิกของสี่พันธมิตร ทว่าส่วนแบ่ง มิได้เท่ากัน ในยามสงครามนั้น คงไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด หากว่าอำนาจเกียปสูงเด่นขึ้นมา อันที่จริงนั้น อิทธิพลของเกียป นับตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ 1960 จนกระทั่งถึงปลายปีค.ศ.1968 เป็นที่ประจักษ์ชัดอย่างยิ่ง ยุทธศาสตร์การทหารที่แพร่หลายอยู่ในตอนนั้น เน้นวิธีการใช้ “กำลังหลัก” ซึ่งจะส่งผลเป็น “ชัยชนะที่รุ่งโรจน์ขั้นสุดท้าย” เมื่อวิธีการดังกล่าวล้มเหลว การวางแผนด้านยุทธศาสตร์จึงถูกโอนไปให้กับสภากลาโหมแห่งชาติ ผู้นำที่มิใช่ทหาร ของสภานี้มีส่วนในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการทหารด้วยเช่นกัน เตรือง ชินห์ ซึ่งเป็นรองประธานของสภาดังกล่าวในค.ศ.1971 สามารถผลักดันให้ใช้ยุทธศาสตร์ “สงครามของประชาชน” ที่ยืดเยื้อได้สำเร็จ

การดำเนินการทางการเมืองภายหลังอสัญกรรมของโฮ ได้รับการจัดทำให้เป็นแบบแผนที่เป็นทางการขึ้นมา ด้วยการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งประกาศใช้เมื่อกลางเดือนธันวาคม ค.ศ.1980 รัฐธรรมนูญฉบับนี้ นำมาใช้แทนรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1969 ก่อนหน้านี้ รัฐธรรมนูญ ปี ค.ศ.1969 กำหนดให้ตำแหน่งประธานาธิบดี—ซึ่งโฮเคยครองอยู่—เป็นตำแหน่งสูงสุด แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ตำแหน่งสูงสุดถูกแทนที่ด้วยสภาแห่งรัฐ สมาชิกในสภาแห่งรัฐนี้ ประกอบกันขึ้นเป็นคณะประธานาธิบดี หน่วยงานที่ทำหน้าที่ทางด้านการบริหารของสภาแห่งรัฐ ยังคงเป็นคณะรัฐมนตรี โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าคณะ เช่นเดียวกับเมื่อก่อน

เวียดนามใต้

สงครามและการปฏิวัติในส่วนใต้ ไม่สามารถกระตุ้นประชากรได้เหมือนเช่นในส่วนเหนือ ในส่วนใต้ลัทธิชาตินิยม ช่วยขยายช่องว่างระหว่างชนชั้นสูงที่เป็นฝ่ายปกครอง กับประชาชนทั่วไป ให้กว้างยิ่งขึ้น อย่างไรก็ดี องค์ประกอบของสงครามและการเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติ ก็เกื้อหนุนให้เกิดความสับสนในเรื่องโครงสร้างทางการเมืองขึ้นในเวียดนามใต้ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นเวียดนามเหนือ ในทางหนึ่งรัฐธรรมนูญของเวียดนามใต้ มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเรื่องการเลือกตั้ง การลงประชามติ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และสภาของเขตเลือกตั้งต่าง ๆ แต่ในอีกทางหนึ่ง กลุ่มพลังฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ก็เป็นโครงสร้าง “ที่แท้จริง” ที่สมควรเอาใจใส่ กลุ่มพลังดังกล่าว ได้แก่ การปกครองโดยส่วนตัวบุคคลภายในครอบครัวของโง ดินห์ เดียม และต่อมาภายหลัง ก็มีคณาธิปไตยทหารก่อตัวขึ้นโดยมีหรือบางครั้งก็ไม่มีพลเรือนร่วมด้วย นอกจากนี้ ฝ่ายที่ต่อต้านชนชั้นสูงของแนวร่วมปลดปล่อยชาติ ก็เป็นโครงสร้างที่สำคัญโครงสร้างหนึ่งด้วยเช่นกัน

เดียมขึ้นมามีอำนาจเป็นครั้งแรก ในช่วงวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นติดตามมาภายหลังการแบ่งแยกประเทศเวียดนามในค.ศ.1954 เดียมปลดจักรพรรดิเบา ได๋ ออกจากตำแหน่ง การลงประชามติเมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ.1955 ส่งผลให้เดียมได้รับเลือกเป็นประมุขของรัฐ การเรืองอำนาจของเดียมสมบูรณ์ลงในท้ายที่สุด อีกสามวันให้หลัง ด้วยการประกาศเวียดนามเป็นสาธารณรัฐ โดยที่มีตัวเขาเองเป็นประธานาธิบดี ลักษณะอันเป็นเครื่องหมายของรัฐบาลของเดียม คือลัทธิอัตตาธิปไตย เดียมเลือกหนทางนี้ ส่วนหนึ่งก็เพราะลักษณะความคิดจิตใจโดยส่วนตัวของเขาเอง แต่นอกไปจากนี้แล้ว ยังเป็นเพราะเขาเชื่อด้วยว่า ชนชั้นสูงชาวเวียดนามที่มีความคิดชาตินิยม มีความแตกแยกกันอยู่อย่างแก้ไม่หาย และจำเพาะด้วยโครงสร้างแบบอัตตาธิปไตยเท่านั้น จึงจะสามารถเอาชนะจุดอ่อนประการนี้ได้ อันที่จริงแล้ว ประวัติศาสตร์ของเวียดนามก็แสดงให้เห็นอยู่อย่างชัดเจนแล้วว่า พวกฝรั่งเศส ญี่ปุ่น คอมมิวนิสต์และอเมริกัน ต่างก็ใช้กโลบายกับชนชั้นสูงเวียดนามในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้น คือทำให้เกิดการแบ่งแยก ใช้เพทุบายหลอกล่อให้กระทำตามที่ตนต้องการ ล่อลวงและใช้ประโยชน์จากพวกเขา

อย่างไรก็ดี การเป็นผู้นำในระดับชาติยังจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากส่วนต่าง ๆ ของสังคมอย่างมั่นคง เดียมกับบรรดาผู้สนับสนุนเขา เจริญรอยตามแบบอย่างของเวียดมินห์ ด้วยการก่อตั้งขบวนการและองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ ขบวนการปฏิวัติแห่งชาติ องค์กรเยาวชนสาธารณรัฐ ขบวนการเพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสตรีเวียดนาม และพรรคแรงงานปฏิวัติตามหลักส่วนบุคคลนิยม องค์กรหลังนี้นัยว่า เพื่อจะได้มาเข้าคู่กับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้ในลักษณะจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง ในฐานะที่เป็นกลไกการโฆษณาและการควบคุมทางการเมือง องค์กรเหล่านี้ มิได้มีชีวิตเป็นของตนเอง

ลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญที่สุดของโง ดินห์ เดียมและบรรดาประมุขต่อจากเขา คือฐานะของพวกเขา ภายในหมู่ผู้นำเวียดนาม พวกเขาเป็นพันธมิตรกับมหาอำนาจต่างชาติ เดียมได้รับการอุปถัมภ์แต่งตั้งและสนับสนุนจากสหรัฐ รัฐมนตรีอย่างน้อยแปดคน ในจำนวนทั้งหมดสิบสี่คนในรัฐบาลเดียมเคยเป็นข้าราชการพลเรือน (หรือผู้ร่วมมือช่วยเหลือ) อยู่ในรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสสมัยก่อนค.ศ. 1945 ผู้นำทางทหารทั้งหมด ซึ่งใช้อำนาจปกครองรองจากเดียมจากไซง่อน–ได้แก่เดือง วัน มินห์, เหงียน คานห์, เหงียน วัน เทียว, เหงียน เกา กี—ต่างเริ่มอาชีพทหารด้วยการสู้รบอยู่ในฝ่ายเดียวกับฝรั่งเศส ในช่วงสงครามครั้งที่เรียกกันว่า สงครามอินโดจีนครั้งที่หนึ่ง ระหว่างปีค.ศ.1946-1954 ตรงกันข้าม ผู้นำระดับสูงสุดของเวียดนามเหนือทั้งหมดต่างเริ่มงานปฏิวัติของตนด้วยการต่อสู้เพื่อเอกราชของเวียดนาม

ข้อพิจารณาอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับบทบาทของคณาธิปไตยทหารภายในโครงสร้างทางการเมืองของเวียดนามใต้ สามารถเริ่มต้นได้ที่สถานภาพของทหารในสังคม เราอาจกล่าวในลักษณะที่เป็นข้อสังเกตอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า สภาวะแวดล้อมที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาขงจื๊ออย่างหนักหน่วงของเวียดนาม มิได้ให้เกียรติแก่ทหารเท่าไรนัก การถืออาวุธ มิใช่เรื่องที่ได้รับการยกย่อง ตรงกันข้าม การเป็นผู้คงแก่เรียนและการแสวงหาทางด้านภูมิปัญญา ให้ทางเลือกที่ดีกว่า นอกจากนี้ ทหารในเวียดนามยังมิได้มีความเกี่ยวพันกับขบวนการชาตินิยมที่เด่นชัดด้วย อันที่จริงแล้ว กรณีตัวอย่างของผู้นำทางทหารของเวียดนามที่ยังมีชีวิตชีวาอยู่ในความทรงจำของประชาชนในสมัยได้รับเอกราชแล้วนั้น คือทหารผู้ที่ได้ต่อสู้กับคนเวียดนาม โดยร่วมรบอยู่ในฝ่ายเดียวกับชาวฝรั่งเศส ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ทหารไม่มีสถาบันซึ่งจะสามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาขึ้นมาเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ทหารจึงเป็นผู้ที่แยกออกจากโครงสร้างทางการเมืองเป็นอย่างมาก

รัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่ปกครองประเทศต่อมาภายหลังการสิ้นอำนาจของโง ดินห์ เดียมเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม ค.ศ.1963 ล้วนมีอายุสั้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็น ว่ารัฐบาลเหล่านี้ มิได้มีสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งอยู่ในสังคม

1. รัฐบาลเหงียน งอก โท (พลเรือน) อันที่จริงแล้ว เป็นรัฐบาลบังหน้าให้กับฝ่ายทหาร อยู่ในตำแหน่งได้ 86 วัน รัฐบาลนี้มีนายพลสามคนได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี เพื่อเป็นการตอบแทนบทบาทของฝ่ายทหาร ในการโค่นล้มเดียม
2. รัฐบาลของนายพลเหงียน คานห์ ดำรงตำแหน่งอยู่ได้นาน 260 วัน เป้าหมายของรัฐบาลชุดนี้ คือการชิงดักหน้าแนวโน้มที่นิยมความเป็นกลางของนายพลบางคนในกองทัพ แม้ว่ากลุ่มที่เป็นแกนของรัฐบาลจะเป็นทหาร แต่รัฐบาลชุดนี้ ก็พยายามดึงผู้นำจากขบวนการพุทธศาสนา ที่เป็นฆราวาส ให้เข้ามาร่วมรัฐบาลด้วย
3. รัฐบาลเตริน วัน เฮือง (พลเรือน) ดำรงตำแหน่งอยู่ได้นาน 84 วัน รัฐบาลชุดนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ ซึ่งพยายามที่จะฟื้นฟูอำนาจการปกครองของพลเรือนให้แก่เวียดนามใต้
4. รัฐบาลเหงียน ซวน ออนห์ (พลเรือน/รักษาการ) ปกครองประเทศได้ 19 วัน รัฐบาลชุดนี้เป็นเครื่องหมายแสดงถึงการที่ทหารกลับเข้ามาสู่ชีวิตทางการเมืองอย่างคึกคักอีกครั้งหนึ่ง สมาชิกในคณะรัฐมนตรีรวมถึง นายพลตรีเหงียน วัน เทียว และพลอากาศตรีเหงียน เกา กี
5. รัฐบาลฟาน ฮุย กวาต (พลเรือน) อยู่ในอำนาจได้ 112 วัน รัฐบาลชุดนี้ เป็นเพียงรัฐบาลในช่วงเปลี่ยนผ่าน ก่อตั้งขึ้นในท่ามกลางความวุ่นวายอลหม่านทางการเมืองหลังการพยายามก่อรัฐประหาร ซึ่งปูทางไปสู่การเข้ายึดอำนาจของเทียวและกี
6. รัฐบาลเหงียน เกา กี-เหงียน วัน เทียว ดำรงตำแหน่งตั้งแต่วันที่ 9 มิถุนายนค.ศ.1965 จนกระทั่งไซ่งอนตกเป็นของกองกำลังทหารเวียดนามเหนือ แม้ว่ารัฐบาลชุดนี้จะอยู่ในอำนาจได้นานกว่ารัฐบาลชุดอื่น ๆ แต่ก็ต้องมีการเปลี่ยนตัวบุคคลภายในคณะรัฐบาลหลายครั้ง[4] โดยทั่วไปแล้ว บรรดาผู้ที่ครองอำนาจระดับสูงสุดภายใต้รัฐบาลทหารชุดนี้ ได้จัดองค์กรภายในหมู่ตน ขึ้นมาเป็นสภา (หรือสมัชชา) เหล่าทัพ สภานี้ มีคณะกรรมการบริหารทำหน้าที่เป็นองค์กรบริหารของสภา เหงียน วัน เทียวได้เป็นประธานของคณะกรรมการบริหารนี้ ในปีค.ศ.1967 และด้วยเหตุที่ดำรงตำแหน่งนี้ เขาจึงได้ดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐด้วยเช่นกัน

แง่มุมหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองที่ผู้นำเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา คือเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตที่สหรัฐจัดหามาให้ การครองและรักษาตำแหน่ง ทำได้ด้วยแสนยานุภาพอันน่าเกรงขาม ที่หน่วยภายนอกแห่งนี้ให้มา แม้ว่าหน่วยภายนอกนี้ มิได้จัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศ แต่แน่นอนว่า หน่วยนี้เป็นแหล่งความช่วยเหลือที่สำคัญยิ่งใหญ่ ปฏิบัติการและ

---

[4] I. Milton Sacks, “Restructuring Government in South Vietnam,” ibid., VII, 8 (1967).

โครงการ ต่าง ๆ ได้แก่ การโจมตีทางอากาศของอเมริกัน การปฏิบัติภารกิจการค้นหาและทำลาย โครงการทำลายใบไม้ในป่า โครงการฟีนิกซ์ ซึ่งใช้วิธี “ก่อการร้ายแบบเลือกสรร” เพื่อไล่ล่าคอมมิวนิสต์ และอีกโครงการหนึ่งคือ โครงการบังคับให้โยกย้ายถิ่นฐาน ทั้งหมดนี้ กอปรขึ้นเป็นอิทธิพลของอเมริกัน ซึ่งโดยตัวของการปฏิบัติการและโครงการเองก็มีฐานะเป็นโครงสร้างทางการเมืองด้วย

รัฐบาลทหารภายหลังปีค.ศ.1963 ยังอนุญาตให้พรรคการเมืองต่าง ๆ ดำเนินบทบาทได้ด้วย เมื่อถึงตอนปลายปีค.ศ.1969 เวียดนามใต้มีพรรคและกลุ่มการเมืองที่ดำเนินงานแข็งขันอยู่ในประเทศรวมทั้งสิ้นยี่สิบเจ็ดพรรคและกลุ่ม ส่วนใหญ่ อาศัยความภักดีและความสัมพันธ์โดยส่วนตัวในการระดมการสนับสนุนจากมวลชน มิใช่ด้วยการปฏิบัติโครงการจำเพาะพิเศษเพื่อการนี้ ลักษณะแบ่งแยกน่าจะทำให้กลุ่มและพรรคเหล่านี้ไร้ประสิทธิภาพ แต่ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม การมีส่วนร่วมของมวลชน ก็มีอยู่อย่างจำกัด กล่าวคือ ประธานาธิบดีเทียวได้ตัดสินใจในปลายปีค.ศ. 1969 โดยใช้หลักธรรมประจำใจของตน ว่าจะจำกัดฐานการสนับสนุนของตนไว้เพียงเฉพาะในแวดวงกองทัพ ผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก และพรรคต่าง ๆ เท่านั้น มิใช่ประชากรทั่วไป[5]

รากอันตื้นเขินที่หล่อเลี้ยงอำนาจการปกครองที่ไซ่งอนเช่นนี้ ทำให้เราจำเป็นต้องศึกษาโครงสร้างทางการเมืองของอีกฝ่ายที่คู่กันอยู่ ทว่าเรื่องนี้ มีความคลุมเครือห่อหุ้มอยู่ เท่าที่สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวเข้าด้วยกันได้นั้น ดูเหมือนโฮจะเชื่อว่า ความเพียรพยายามในอันที่จะกู้ดินแดนในส่วนใต้คืนมานั้น ส่วนที่จะมีความสำคัญถึงขั้นชี้ขาดมากที่สุด คือบริเวณในเมือง อาจโดยใช้วิธีการเลือกตั้ง หรือไม่เช่นนั้น ก็ในเหตุการณ์ที่มีลักษณะเป็นอนาธิปไตย อย่างใดอย่างหนึ่ง ยุทธศาสตร์สำหรับในเมืองเช่นนี้ โฮจำเป็นต้องมีโครงสร้างทางการเมืองที่จะสามารถทำให้เป้าหมายของตนเป็นความจริงขึ้นมาได้ ก่อนปีค.ศ.1951 คณะกรรมการกลางของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ปฏิบัติการอยู่ในรูปของคณะกรรมการประจำภาคนัม โบ ซึ่งช่วงเวลานั้นตั้งอยู่ในจา เมา ในบริเวณที่อยู่ลึกลงไปทางใต้ ความยากลำบากในการสื่อสารคมนาคม ทำให้ต้องปรับองค์กรของคณะกรรมการประจำภาคนัม โบเสียใหม่ ในค.ศ.1951 ไปเป็นสำนักงานกลางเพื่อเวียดนามใต้ และกองบัญชาการของสำนักงานกลางฯ นี้ ย้ายไปอยู่ที่เตย์ นินห์ ซึ่งอยู่ห่างจากไซ่งอนไปเพียงเล็กน้อย การสถาปนาสำนักงานกลางเพื่อเวียดนามใต้ของเวียดนามเหนือนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงถึงสถานภาพและอำนาจรับผิดชอบซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมาก เดิมทีนั้นคณะกรรมการประจำภาคนัมโบ ทำหน้าที่เป็นกองหน้าของคณะกรรมการกลางอยู่ด้วย ดังนั้น สำนักงานกลางฯ ที่ตั้งใหม่นี้ จึงประกอบด้วยสมาชิกคณะกรรมการกลางจำนวนหนึ่ง ที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในส่วนใต้อย่างเป็นการถาวร

---

[5] Allan E. Goodman, “South Vietnam: Neither War Nor Peace,” ibid., X, 2(1970).

บรรดาเจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ ต่างมองการตัดสินใจในค.ศ.1954 ที่ให้สละส่วนใต้ออกไปด้วยความผิดหวัง จนเวลาล่วงมาถึงปีค.ศ.1959 วิธีการที่ค่อนข้างเก็บเนื้อเก็บตัวตามที่โฮแนะนำ จึงถูกละทิ้งไป และหันมาส่งเสริมการใช้กำลังอาวุธอย่างมีขอบเขตจำกัด การเปลี่ยนยุทธศาสตร์นี้ มีส่วนรับผิดชอบต่อการก่อตั้งแนวร่วมปลดปล่อยชาติ หรือ เอ็นแอลเอฟ หรือไม่นั้น ยังเป็นเรื่องที่ไม่กระจ่างชัด แต่ทัศนะที่ว่าเอ็นแอลเอฟเป็นงานสรรค์สร้างของฮานอย ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นการมองที่ง่ายเกินไป ในขณะที่ความคิดที่ว่าองค์กรในส่วนใต้ ปฏิบัติงานอย่างเป็นอิสระ โดยไม่แยแสฮานอยเลยนั้น ก็เป็นเรื่องยากที่จะทำใจให้เชื่อได้เหมือนกัน

ฝ่ายผู้นำในไซง่อนเห็นว่าเอ็นแอลเอฟเป็นตัวแทนของฝ่ายที่ต่อต้านชนชั้นสูง อย่างไรก็ดี ความจริงในข้อที่ว่า เอ็นแอลเอฟประสบความสำเร็จในการสร้างความฝ่ายแพ้แก่ผู้นำไซง่อนได้ในท้ายที่สุด สร้างแนวโน้มที่จะให้เกิดความรู้สึกว่า เอ็นแอลเอฟมีสายสัมพันธ์ลึกซึ้งอยู่ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่ รัฐบาลไซง่อน (ทั้งรัฐบาลทหารและพลเรือน) ไม่มีอยู่ แต่การณ์อาจไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นก็ได้ ในเวียดนาม โครงสร้างทางการเมืองขั้นพื้นฐาน คือหมู่บ้าน รัฐบาลถูกมองเสมอมาว่าเป็นผู้ที่มาเบียดเบียน เป็นผู้เก็บภาษี เป็นตำรวจ เป็นทหารโจรที่ไร้วินัย ในเวลาใดเมื่อเจ้าหน้าที่ทางการของไซง่อน พยายามเข้าควบคุมชนบทเวียดนาม เอ็นแอลเอฟจะแสดงตนว่าเป็นผู้พิทักษ์สังคม ด้วยการเข้าขัดขวางทาง รัฐบาล เอ็นแอลเอฟมีข้อได้เปรียบตรงที่เป็นองค์กรท้องถิ่น แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว เอ็นแอลเอฟเอง ก็ต้องประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับรัฐบาล คือใช้อำนาจในการเก็บภาษีและการปกครอง

การอธิบายถึงการสนับสนุนที่เอ็นแอลเอฟได้รับยังเป็นเรื่องที่จำเป็น เพราะการสนับสนุนที่ได้รับนี้เป็นองค์ประกอบที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองสามารถเติบโตต่อไปได้ เหตุจูงใจที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้าน ให้การสนับสนุนเอ็นแอลเอฟ นอกเหนือจากการใช้อำนาจโดยมิชอบของรัฐบาลไซง่อนและปัจจัยอื่น ๆ แล้ว คือลู่ทางที่ตนจะได้ที่ดินมากขึ้น เพราะถึงอย่างไรเอ็นแอลเอฟก็เป็นองค์กรที่ให้ความอุปถัมภ์ ด้วยการนำที่ดินจากคนมั่งมี มาแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรที่ยากจนกว่า ทว่าควรจะสังเกตว่า เอ็นแอลเอฟมิได้ออกโฉนดที่แสดงถึงความเป็นเจ้าของ

ประเด็นเรื่องการจำแนกแจกจ่ายที่ดิน เน้นให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับพลวัตของเอ็นแอลเอฟ และสิ่งที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ นั่นคือขบวนการคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ คำถามก็คือตัวจักรกลที่เป็นหัวใจสำคัญของโครงสร้างทางการเมือง อยู่ที่การดึงความสนใจมาที่ปัญหาและสาเหตุ หรืออยู่ที่เทคนิคของกระบวนการจัดตั้ง ซึ่งประกอบด้วยการปกครองกับวิธีการบังคับขู่เข็ญที่มีตามมา? ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะต้องยอมรับสิ่งหนึ่งและปฏิเสธอีกสิ่งหนึ่ง พวกคอมมิวนิสต์ในส่วนใต้ ต่างผสานทั้งสองอย่างนี้เข้าด้วยกันเสมอ ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1954 ถึงค.ศ.1960 กระบวนการจัดตั้งและวินัยเป็นสิ่งสำคัญเมื่อมีการก่อตั้งเอ็นแอลเอฟขึ้น และเมื่อมีการเริ่มต้นแบ่งพวกแบ่งฝ่ายขึ้นในรัฐบาลไซง่อน คอมมิวนิสต์สามารถพึ่งพาอาศัยโครงการด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อทำให้ตนได้รับการสนับสนุน

อย่างไรก็ดี เมื่อแรงกดดันจากสงครามเพิ่มขึ้นภายหลังค.ศ.1966 คอมมิวนิสต์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยโครงสร้างพื้นฐานขององค์กรจัดตั้งมากขึ้น ที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ขณะที่กระแสหันมาต้านพวกคอมมิวนิสต์พร้อมกับทหารอเมริกันเข้ามามีส่วนพัวพันอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้นนั้น พวกคอมมิวนิสต์ต่างถูกบังคับให้จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยองค์กรแม่ที่อยู่ทางเหนือเพื่อความอยู่รอด[6]

แน่นอนว่าการพึ่งพาอาศัยกระบวนการจัดตั้งที่เหนือกว่า มิได้หมายถึงการละทิ้งการปฏิรูปทางการเมือง ในค.ศ.1967 ภายหลังการเลือกตั้งประธานาธิบดีที่ทางการในไซง่อนจัดขึ้น เอ็นแอลเอฟประกาศได้โครงการใหม่ โครงการนี้เลียนแบบนโยบายในยุคต้น ๆ ของเวียดมินห์ คือการสร้างแนวร่วมกับกลุ่มผลประโยชน์ทุกกลุ่ม คำสัญญาเด่น ๆ ประกอบด้วยการซื้อที่ดินเพื่อนำมาจำแนกแจกจ่ายอย่างเสมอภาค การให้สิทธิในทรัพย์สินแก่สถาบันทางศาสนา การปกป้องอุตสาหกรรมพื้นถิ่นโดยวิธีจำกัดและห้ามการผลิตเพื่อประโยชน์ของต่างชาติ การให้เสรีภาพแก่ชนเผ่าและให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิเสมอภาคสำหรับสตรี และการจัดให้มีระบบสวัสดิการสังคม โครงการที่มองการณ์ไว้ในอนาคต คือการมีชัยชนะ มิใช่การเจรจากับผู้มีอำนาจของไซง่อน ส่วนการรวมเวียดนามเหนือและใต้เข้าด้วยกันนั้น ได้รับการยอมรับว่าเป็นเป้าหมายในระยะยาว

โอกาสลู่ทางในการรวมประเทศ มีมากขึ้นเมื่อรัฐบาลไซง่อนภายใต้ประธานาธิบดีเทียว มีทีท่าว่าจะถึงฆาต ขณะเมื่อมีการลงนามทำข้อตกลงสันติภาพกันที่ปารีสในเดือนมกราคม ค.ศ.1973 ข้อตกลงดังกล่าว เป็นบทสรุปของความเพียรพยายามของรัฐบาลสหรัฐ ที่จะปลีกตัวออกไปจากการมีส่วน พัวพันทางทหารในเวียดนาม อย่างไม่ให้เสียหน้า ชะตากรรมของชาวเวียดนามไม่ได้รับการกล่าวถึงสักเท่าไร ไม่ว่าชาวเวียดนามที่ส่วนเหนือหรือส่วนใต้ โครงสร้างทางการเมืองที่ระบุในข้อตกลงมีเพียงหน่วยงานเดียว คือสภาเพื่อการประนีประนอมและการปรองดองในชาติ ซึ่งจะก่อตั้งขึ้นมาเพื่อ วัตถุประสงค์ในการช่วยให้เวียดนามทั้งสองฝ่ายที่แข่งขันชิงชัยกันอยู่ ได้สะสางความขัดแย้งแตกต่างที่มีต่อกัน แต่สภาดังกล่าว ไม่เคยได้รับการก่อตั้งขึ้นมา

นอกจากนี้แล้ว เทียวยังไม่นำพาต่อกลุ่มพลังทั้งหลาย ที่จัดว่าเป็นกลุ่มที่สามด้วย นั่นคือกลุ่มต่อต้านที่มิใช่คอมมิวนิสต์ กลุ่มต่อต้านเหล่านี้รวมตัวเข้าด้วยกันด้วยความหวังว่าจะก่อตั้งทำนองรัฐบาลผสมบางลักษณะขึ้นมาร่วมกับพวกคอมมิวนิสต์ ภายในกรอบของข้อตกลงสันติภาพปารีส นอกจากนี้ การทุจริตที่มีอยู่ดกดื่นแพร่หลายภายในรัฐบาลเทียว ยังส่งผลให้เกิดความบาดหมางกับคริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในบรรดาผู้สนับสนุนที่เหนียวแน่นที่สุดของรัฐบาลเทียวด้วย ทั้งโครงสร้างทางการเมืองอย่างแคบ ๆ ของเทียว ก็มิได้แผ่คลุมไปถึงการปกครองในศาสนาพุทธหรือศาสนานิกายอื่น อย่างเกา ได หรือฮัว เฮา เช่นกัน ในช่วงปีแรก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่เดียม

---

[6] Hammond Rolph, “Vietnamese Communism and the Protracted War,” ibid, XII, 9 (1972).

เป็นประธานาธิบดี กลุ่มศาสนาเหล่านี้ เป็นตัวละครหลักที่สำคัญ โดยปฏิบัติงานอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมืองอย่างผู้ทรงสิทธิ

เมื่อลงนามทำข้อตกลงสันติภาพกันแล้ว เวียดนามเหนือก็เพิ่มกิจกรรมทางทหารในบริเวณปากแม่น้ำโขงและจังหวัดเตย์ นินห์และเฟือก ลอง ที่อยู่บริเวณชายแดน ในเดือนมกราคม ค.ศ.1975 จังหวัดเฟือก ลองทั้งจังหวัด ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายเหนือ สหรัฐตอบสนองเพียงด้วยคำขู่ว่าอาจจะมีการแก้ลำตามมา ฝ่ายเหนือได้ใจ จึงรุกต่อไป การรบใหญ่ครั้งสุดท้าย เป็นการต่อสู้เป็นเวลานานสิบสองวัน เพื่อควบคุมซวน ลก เมืองเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ห่างจากไซ่ง่อนออกไปไม่ถึงห้าสิบกิโลเมตร ในเดือนเมษายนค.ศ.1975 เมื่อซวน ลกแตก เทียวก็ลาออก และทหารของฝ่ายเหนือกับพันธมิตรของฝ่ายเหนือที่อยู่ทางใต้ ก็เข้ายึดกุมการควบคุมไซ่ง่อนไว้ได้ เมื่อวันที่ 30 เมษายนค.ศ.1975

การรวมเวียดนามเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง เปิดหนทางให้แก่การก่อตั้งโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ อย่างไรก็ดี การที่ไซ่ง่อนแตกอย่างรวดเร็ว ก็เป็นเรื่องที่ประหลาดใจกัน แม้กระทั่งฮานอยก็ประหลาดใจเช่นกัน เดิมทีนั้น ตัดสินใจกันว่าจะดำเนินกระบวนการรวมประเทศอย่างละมุนละม่อม เตรือง ชินห์ คือผู้ที่อธิบายว่า เหตุใด เวียดนามจึงยังแบ่งแยกออกเป็นสองรัฐ เขารายงานเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1975 ว่า[7]

> ในระดับรัฐ แม้ว่าเวียดนามจะเป็นประเทศเดียว แต่ก็เป็นแต่เพียงในนามเท่านั้น [*คัดมาตรงตามถ้อยคำ*] เวียดนามยังคงแบ่งออกเป็นสองรัฐ นั่นคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในส่วนเหนือ ในขณะที่ส่วนใต้นั้น ก็เป็นสาธารณรัฐเวียดนามใต้ ที่ส่วนเหนือนั้น มีรัฐบาลของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในส่วนใต้ ก็มีรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลของสาธารณรัฐเวียดนามใต้ ฝ่ายเหนือมีสภาแห่งชาติ แต่ฝ่ายใต้ไม่มี ที่ฝ่ายใต้มีนั้น นอกเหนือจากรัฐบาลแล้วคือ สภาที่ปรึกษา ฝ่ายเหนือมีรัฐธรรมนูญและระบบกฎหมายแนวสังคมนิยม ในขณะที่ส่วนใต้ ไม่มีรัฐธรรมนูญและระบบกฎหมายแนวสังคมนิยม ทว่ามีแต่โครงการแนวร่วมแห่งชาติเพื่อการปลดปล่อย กับระเบียบต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ที่มีลักษณะเป็นกฎหมาย ที่ทางรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลได้ประกาศออกมา

---

[7] อ้างใน Huynh Kim Khanh, “Year One of Postcolonial Vietnam,” ***Southeast Asian Affairs 1977,*** Singapore, 1977, 300.

อย่างไรก็ดี การตัดสินใจเพื่อเร่งให้เกิดการรวมประเทศขึ้นโดยเร็วขึ้นมีขึ้นในไม่ช้า เมื่อสงครามกับสหรัฐสิ้นสุดลง ในส่วนใต้มีเจ้าหน้าที่พรรคเหลืออยู่เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่สามารถเข้าปฏิบัติงานในโครงสร้างทางการเมืองของรัฐในส่วนใต้ได้ ผู้นำของทางเหนือ (รวมทั้งเตรือง ชินห์) ต้องการฉวยโอกาสจากความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงของฝ่ายใต้ หลังจากไซ่ง่อนแตกได้ไม่นาน แทนที่จะปล่อยให้ความรู้สึกใฝ่หาความเป็นอิสระพัฒนาขึ้นมา นอกจากนี้แล้ว ความปรารถนาของผู้นำวัยชราของฝ่ายเหนือ ที่ต้องการให้ความฝันเรื่องการรวมประเทศกลายเป็นความจริงขึ้นมาโดยเร็ว ก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจตัดออกไปได้เช่นกัน[8]

เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนี้ เวียดนามจึงได้จัดให้มี การประชุมปรึกษาหารือทางการเมือง ขึ้นที่ไซ่ง่อน ในเดือนพฤศจิกายนค.ศ.1975 เพื่อพิจารณาแผนการรวมประเทศ ที่ประชุมตัดสินใจว่า จะจัดการเลือกตั้งผู้แทนสภาแห่งชาติ แบบสภาเดียวขึ้นทั่วประเทศ สภานี้ จะเป็นองค์กรที่มีอำนาจสูงสุด และจะทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ การเลือกตั้งจัดขึ้นตามกำหนด และสภาแห่งชาติชุดใหม่ประชุมกันเมื่อเดือนมิถุนายนค.ศ.1976 และได้ประกาศสถาปนารัฐเวียดนามที่รวมเข้าด้วยกันใหม่อีกครั้งในวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ.1976

เราสามารถกล่าวอะไรได้บ้าง เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองในรัฐใหม่นี้ ในลักษณะที่เป็นการสรุปประวัติศาสตร์ของเวียดนามตลอดช่วงสมัยหลังสงครามทั้งหมด จนกระทั่งถึงการรุกรานกัมพูชาในค.ศ.1978 พรรคถูกมองว่าเป็น “หินผาที่ยืนหยัดผ่านกาลเวลามาหลายยุคสมัย” ซึ่งไม่อาจสึกกร่อนได้ พรรคผนึกกำลังกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างหนักแน่นประดุจหลักศิลา และมีผู้นำที่รอบรู้ – สองสิ่งนี้ คือดาวนำทาง แม้ขณะเมื่อโฮยังมีชีวิตอยู่ คณะโพลิตบิวโร * ก็ยังยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นในหลักการการเป็นผู้นำอย่างเป็นหมู่คณะ สภาพการณ์เป็นเช่นนี้ต่อมาภายหลังอสัญกรรมของโฮ แม้ว่าการบริหารงานประจำวันนั้น ขณะนั้น มีบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญอยู่สองคน ได้แก่เล ดวน กับเล ดึก โท บุคคลทั้งสองนี้ ร่วมกับบุคลอื่นอีกสามคน ได้แก่ เตรือง ชินห์, ฟาม ฮุง และฟาม วัน ดง – ประกอบกันขึ้นเป็นวงกลมชั้นใน ที่ประกอบด้วยตัวจักรทั้งห้า แต่ไม่ว่าจะเป็นหนึ่งหรือสองหรือห้า พรรคก็ยัง คงสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ ทว่าเรื่องนี้ ไม่สามารถอยู่ยงไปชั่วกัลปวสานได้เช่นกัน ปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การรุกรานกัมพูชา ความวุ่นวายยุ่งเหยิงในด้านเศรษฐกิจในประเทศ การโดดเดี่ยวอยู่ลำพังตนเองในโลก และการต้องพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งบ่อนทำลายความรู้สึกถึงเรื่องเอกราชของชาวเวียดนามซึ่งได้มีการคุยโวโอ้อวดไว้มาก และซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาได้ต่อสู้มานาน

---

[8] Ibid., 302.

* คณะกรรมการที่ควบคุมพรรคคอมมิวนิสต์

นับสิบ ๆ ปี เพื่อให้ได้มา—ทั้งหมดนี้ เริ่มรวมตัวเข้าด้วยในทศวรรษ 1980 และมีผลบีบบังคับให้ผู้นำของพรรค ต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

กัมพูชา

กัมพูชาและลาว ถูกดึงเข้ามาอยู่ในวงโคจรของการปฏิวัติในเวียดนาม อย่างไรก็ดี การปฏิวัติในกัมพูชานั้น ไม่เหมือนการปฏิวัติในเวียดนาม ในเวียดนามลัทธิชาตินิยมเป็นแหล่งกำเนิดของพลังงาน ขณะที่การปฏิวัติในกัมพูชา จำต้องต่อสู้ชิงชัยกับเจ้าสีหนุ ซึ่งทรงผูกขาดในเรื่องชาตินิยมและการผูกขาดของพระองค์นี้ แทบไม่มีใครที่ไหนที่สามารถสู้ได้ ก่อนค.ศ.1970 การเอ่ยถึงประเทศกัมพูชา จำเป็นต้องนำชื่อของประมุขของกัมพูชา—คือเจ้าสีหนุ—เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แม้ว่าเสน่ห์และพระปรีชาสามารถของเจ้าสีหนุจะรับมือกับการต่อต้านได้สำเร็จ แต่สำหรับผู้สังเกตการณ์ที่ไม่ได้ให้ความเอาใจใส่ที่จริงจังนัก ก็เป็นเรื่องที่พอจะให้อภัยได้ หากผู้สังเกตการณ์นั้นเกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า กัมพูชานั้น มิได้มีโครงสร้างทางการเมืองอื่นใด นอกเสียจากสิ่งที่เจ้าสีหนุทรงเสนอให้เท่านั้น กระนั้น บทเรียนจากการเหลียวมองย้อนไปเบื้องหลัง – ซึ่งเห็นได้ชัดเจนมากเป็นพิเศษหลังจากที่พระองค์ทรงถูกปลดออกจากตำแหน่งแล้ว—บังคับให้เราต้องศึกษาพิเคราะห์ถึงทางเลือกอื่นที่นอกเหนือไปจากเจ้าสีหนุ ต่อเมื่อศึกษาทางเลือกพวกนั้นแล้วนั่นแหละ เราจึงจะสามารถทำความเข้าใจกับความวุ่นวายยุ่งเหยิงและความหลากหลายที่เกิดขึ้นภายหลังค.ศ.1970 ได้

พรรคประชาธิปไตย (กรอม ประเชียธิโปไต) มีเจ้าสีสวัสดิ์ ยุทธวงศ์ (ทรงมีพระชนม์อยู่ระหว่างค.ศ.1912-1947) เป็นผู้นำ เจ้ายุทธวงศ์ทรงได้รับการศึกษาในฝรั่งเศสและอภิเษกสมรสกับสตรีชาวฝรั่งเศส เจ้ายุทธวงศ์ทรงมีพระประสงค์ที่จะสถาปนาสถาบันประชาธิปไตยเช่นในฝรั่งเศสขึ้นในกัมพูชาเอง แน่นอนว่า การมีเอกราชที่เป็นอิสระจากฝรั่งเศส เป็นสิ่งสำคัญสำหรับเรื่องนี้ พรรคฯอาศัยแรงสนับสนุนจากซัน งอก ทันห์ อดีตคู่แข่งของเจ้าสีหนุ ซึ่งขณะนั้นถูกเนรเทศไปอาศัยอยู่ในต่างแดน นอกจากนี้ พรรคฯ ยังอาศัยผู้สนับสนุนจากขบวนการอิสระ (กลุ่มชาตินิยมซึ่งต่อสู้เพื่อกู้เอกราชจากฝรั่งเศส และมีฐานอยู่ในกรุงเทพฯ) และสมาชิกอื่น ๆ ในหมู่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นปัญญาชนของกัมพูชา การรับซอน งอก ทันห์เข้ามาในพรรค ย่อมไม่ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าสีหนุเป็นธรรมดา แต่กระนั้น การเลือกตั้งผู้แทนเข้ามานั่งในสภาที่ปรึกษา ในเดือนกันยายนค.ศ.1946 เพื่อให้คำแนะนำแก่เจ้าสีหนุในเรื่องรัฐธรรมนูญ พรรคประชาธิปไตยก็ได้ที่นั่งถึงห้าสิบที่นั่ง ในจำนวนทั้งหมดหกสิบเจ็ดที่นั่ง ด้วยอาณัติขนาดนี้ พรรคจึงนำเสนอรัฐธรรมนูญในค.ศ.1947 เป็นรัฐธรรมนูญซึ่งให้อำนาจแก่สภาแห่งชาติ เพราะพรรคฯมั่นใจว่า จะได้คุมเสียงส่วนใหญ่ในสภาฯได้ ทว่าเมื่อถึงขณะนั้น ฝรั่งเศสก็กลับมายึดกัมพูชาได้อย่างสะดวกสบายอีกครั้งหนึ่ง ในพนมเปญ ชื่อถนนหนทางต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นเป็นเกียรติแก่วีร

ชนและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในฝรั่งเศส ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ วันนักขัตฤกษ์เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าสีหนุ ถูกยกเลิกไป ดังนั้น เท่ากับว่า อำนาจที่พรรคประชาธิปไตยสามารถรวบรวมมาได้ แม้ว่าจะเป็นเสียงส่วนใหญ่ที่มาจากการเลือกตั้ง ก็ถูกจำกัดไว้เพียงแค่เท่าที่ฝรั่งเศสพร้อมที่จะ
ให้ แม้กระทั่งรัศมีที่กำจายมาจากการกลับมาของทันห์ในค.ศ.1951 เพื่อสมทบกับพรรคประชาธิปไตยก็ไม่ได้ช่วยอะไร ความดื้อรั้นของฝรั่งเศส การต่อต้านที่มาจากเจ้าสีหนุ และมรณกรรมของบรรดาผู้นำของพรรค (เจ้ายุทธวงศ์สิ้นพระชนม์ในค.ศ.1947 และผู้ที่สืบทอดตำแหน่งต่อจากพระองค์ ถูกลอบสังหารในค.ศ.1949) ล้วนมาบรรจบกันอย่างที่ทำให้มั่นใจได้ว่า จะไม่มีทางเลือกอื่นเหลือสำหรับกัมพูชา ในเรื่องโครงสร้างทางการเมือง

ใน ค.ศ.1952 ตัวทันห์เอง ออกจากพรรคประชาธิปไตยลงไปทำงานใต้ดิน โดยทันห์ได้ก่อตั้งกองบัญชาการขึ้นที่เสียมเรียบ ซึ่งอยู่ใกล้กับพรมแดนไทย ภายในเขตนี้ ทันห์พยายามก่อตั้งสถาบันทางการเมืองที่คล้ายคลึงกับที่มีอยู่ในญี่ปุ่นสมัยก่อนสงครามขึ้นมา การอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ทำให้ธันห์ต้องออกไปอยู่นอกโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นกระแสหลักตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 อันที่จริงแล้ว พลังทางการเมืองของทันห์เหือดแห้งลง เมื่อเจ้าสีหนุทรงชิงประเด็นชาตินิยม ที่จะช่วยให้พระองค์ได้เสียงสนับสนุน มาครองเสียก่อน ด้วยการที่ทรง “ทำสงครามอุดมการณ์เพื่อเอกราช” อย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจและประสบความสำเร็จ ตลอดปีค.ศ.1953 และ 1954 ประชาชนต่างมาห้อมล้อมสนับสนุน เจ้าสีหนุ และโดยสาระสำคัญแล้ว ก็เท่ากับลดเสียงสนับสนุนของทันห์ลงไปจนเหลือน้อยที่สุด

เจ้าสีหนุทรงตระหนักว่า เมื่อมีเอกราชแล้ว กัมพูชาจำเป็นจะต้องมีโครงสร้างทางการเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมา ที่สำคัญก็คือ การธำรงรักษาระบบกษัตริย์ จำเป็นต้องมีการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขและทำให้ระบบกษัตริย์เชื่อมประสานกับประชาชน ในขณะเดียวกัน เกียรติภูมิของระบบกษัตริย์ซึ่งเป็นส่วนที่มีค่าอย่างหนึ่งที่จะนำเข้าไปผสานลงในโครงสร้างทางการเมือง ต้องไม่ถูกทิ้งไว้เปล่าๆ โดยไม่นำมาใช้ประโยชน์ แม้ว่าตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิมนั้น ราชบัลลังก์จะอยู่เหนือการเมืองก็ตาม ด้วยเหตุนี้ เจ้าสีหนุจึงทรงสละราชสมบัติในวันที่ 2 มีนาคม ค.ศ.1955 ให้แก่พระบิดาคือเจ้านโรดม สุรมฤติ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่า จะทรงบรรลุถึงเป้าหมายทางการเมืองของพระองค์

หนึ่งในคุณูปการที่สำคัญที่สุดที่เจ้าสีหนุทรงสร้างให้แก่การพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองในกัมพูชา คือการก่อตั้งพรรคประชาคมสังคมนิยมของประชาชนในชื่อว่า “สังคมราษฎร์นิยม” อันเป็นขบวนการมวลชนที่ถือกำเนิดขึ้นในเดือนมีนาคม ค.ศ.1955 สังคมฯ มีชัยชนะในการเลือกตั้งทั้งหมดทุกที่นั่งในการเลือกตั้งปีค.ศ.1955, 1958 และ 1962 โดยได้คะแนนเสียงในสัดส่วนเปอร์เซ็นต์ที่สูงมาก

ในการเลือกตั้งปีค.ศ.1962 สังคมฯมีชัยชนะได้ที่นั่งทั้งหมดเจ็ดสิบเจ็ดที่นั่งในรัฐสภาแห่งชาติ โดยรวบรวมคะแนนเสียง ที่ขึ้นอยู่กับเขตเลือกตั้งแต่ละเขตระหว่าง 75 ถึง 100 เปอร์เซ็นต์

ภายในกัมพูชานั้น ไม่มีกลุ่มการเมืองอื่นใด ดึงดูดใจประชาชนได้มากเท่ากับที่สังคมฯทำได้ในปีค.ศ.1955 สังคมฯคือเจ้าสีหนุ และสัญลักษณ์ของสังคมฯก็คือพระฉายาลักษณ์ของเจ้าสีหนุ ผู้สมัครอิสระไม่เป็นที่รักใคร่ชอบพอของประชาชน แต่การต่อต้านเจ้าสีหนุ ก็สามารถพบได้เป็นส่วนใหญ่ที่ภายในสังคมฯ โดยอันที่จริง เจ้าสีหนุทรงใช้สังคมฯเพื่อกลืนศัตรูคู่แข่งของพระองค์ในพรรคประชาธิปไตย อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งในปีค.ศ.1962 กระบวนการดูดกลืนนี้มิได้ประสบความสำเร็จอย่างครบถ้วนไปเสียทั้งหมด ภายในสังคมฯ สมาชิกหนุ่มสาวที่มีการศึกษา บ่นอุทธรณ์เรื่องการโน้มเอียงเข้าข้างคนสูงอายุและคนทุจริต สู ยูออน เป็นหนึ่งในบรรดาสมาชิกรุ่นเยาว์ ที่วิพากษ์การส่งเสริมลัทธิบูชาตัวบุคคลของเจ้าสีหนุ นอกจากนี้ ยังมีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอยู่ ภายในพรรคระหว่างฝ่ายที่เป็นพวกหัวรุนแรงฝ่ายหนึ่งกับฝ่ายอนุรักษนิยมในด้านการเมืองอีกฝ่ายหนึ่ง ความตั้งใจแต่แรกเริ่มของเจ้าสีหนุ ในการรวมทั้งสองกลุ่มนี้เข้ามา ก็เพื่อรักษาความสามัคคีในชาติ และเพื่อสะกัดกั้นอิทธิพลครอบงำจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ดี การกบฏที่พวกหัวรุนแรงยุยงให้เกิดขึ้นในเดือนเมษายน ค.ศ.1967 ชักนำให้เจ้าสีหนุเกิดความระแวงว่าฝ่ายซ้าย กำลังจะเป็นฝ่ายได้เปรียบ เมื่อเจ้าสีหนุทรงเตือนให้รู้ว่า จะลงมือจัดการกับผู้นำฝ่ายกบฏอย่างรุนแรง ผู้มีความคิดรุนแรงที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดและโวยวายมากที่สุดสองคน คือเขียว สัมพัน กับสู ยูออน จึงลงใต้ดิน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของปีกซ้ายเพื่อต่อต้านเจ้าสีหนุ เป็นขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือก ฝ่ายซ้ายมีทัศนะเกี่ยวกับการสร้างรัฐกัมพูชาที่เป็นเอกราช ในลักษณะที่แตกต่างอย่างยิ่งจากเจ้าสีหนุ หรือจากพรรคประชาธิปไตยในยุคก่อนหน้านี้ สำหรับเจ้าสีหนุและพรรคประชาธิปไตย เอกราชเป็นจุดมุ่งหมายปลายทาง ที่แทบไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อโครงสร้างทางการเมืองหรือทางสังคมเลย สำหรับฝ่ายซ้ายนั้น เอกราชเป็นช่วงของการหยุดชะงักเป็นเวลาสั้น ๆ ในครรลองของการปฏิวัติกัมพูชา แต่หลังจากนั้นแล้ว ต้องจัดการกับประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนที่เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมกัมพูชา และระบอบสังคมนิยมกัมพูชา ทั้งระดับภายในประเทศและระดับภูมิภาค เพื่อให้ชาตินิยมและสังคมนิยมกัมพูชามีตำแหน่งแห่งที่อยู่ภายในประวัติศาสตร์ของอินโดจีน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวียดนาม) รวมทั้งในระดับสากล ซึ่งจะดำรงอยู่ภายในกฎของมาร์กซ์และเลนิน ในฐานะที่เป็นชะตากรรมทางประวัติศาสตร์ที่ได้ถูกกำหนดมาแล้ว

โครงสร้างที่ให้ที่พักคุ้มภัยแก่คอมมิวนิสต์กัมพูชา คือพรรคปฏิวัติของประชาชนชาวเขมร ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนกันยายนค.ศ.1951 ภายหลังพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีนยุบตัวลงก่อนหน้านั้นในปีเดียวกัน ในเวลานั้น สงครามกับฝรั่งเศสในประเทศเวียดนามเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน กำลังโหมกระหน่ำอยู่ และนักต่อสู้เวียดมินห์ ก็ใช้กัมพูชาเป็นบริเวณจัดเตรียมการ คอมมิวนิสต์กัมพูชา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเวียดมินห์ สามารถควบคุมพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ไว้ได้มาก – การประเมินของหลายฝ่าย ระบุ

ว่ามากถึงครึ่งหนึ่งของดินแดนกัมพูชาทั้งหมด—ซึ่งรวมทั้งควบคุมอำนาจในการเรียกเก็บภาษีและกะเกณฑ์การบริจาคและช่วยเหลือ กองบัญชาการทหารฝรั่งเศสประเมินว่า ภาษีที่คอมมิวนิสต์ควบคุมไว้นั้น มีค่าเท่ากับครึ่งหนึ่งของงบประมาณของกัมพูชาทั้งหมด และเป็นสามเท่าของค่าใช้จ่ายที่ใช้ไปกับการป้องกันประเทศ[9] เมื่อถึงช่วงที่มีการประชุมเจนีวาขึ้นในค.ศ.1954 พวกคอมมิวนิสต์กัมพูชากับเวียดมินห์ ต่างเป็นกองกำลังฝ่ายที่มีความสำคัญแล้ว

การประชุมที่เจนีวาครั้งนี้ ลดความสำคัญของฝ่ายซ้ายกัมพูชาลงเสียสิ้น เจ้าสีหนุทรงยืนกรานมิให้รับพวกคอมมิวนิสต์ที่เป็นชนพื้นถิ่นเข้าร่วมในการประชุมเจนีวา ในขณะเดียวกัน เวียดมินห์ก็พร้อมที่จะทอดทิ้งหลักการที่เกี่ยวกับคอมมิวนิสต์กัมพูชา เพื่อว่าเวียดมินห์จะได้รับการอนุโลมในเรื่องต่าง ๆ อย่างที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศเวียดนามมากที่สุด

กลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในปีกขวา และฝ่ายทหารซึ่งต่อต้านคอมมิวนิสต์ ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐ เพราะสหรัฐต้องการรัฐบาลที่ต่อต้านฝ่ายซ้ายอย่างแข็งขัน เพื่อที่สหรัฐจะสามารถทำลายที่หลบซ่อนภัยของคอมมิวนิสต์ในดินแดนกัมพูชาได้โดยเปิดเผย อย่างไรก็ดี การก่อรัฐประหารของปีกขวานำโดยลอน นอล ซึ่งโค่นล้มเจ้าสีหนุลงในค.ศ.1970 พิสูจน์ให้เห็นว่า เฉพาะการระงับการผลักดันเพื่อก่อตั้งรัฐบาลปีกซ้ายไว้ก่อนเท่านั้น จึงจะช่วยให้การคุ้มครองป้องกันแก่พวกคอมมิวนิสต์ได้ลอน นอลถูกโค่นในค.ศ.1975

การสูญอำนาจของลอน นอล และการปรากฏตัวของผู้นำคอมมิวนิสต์คนใหม่ คือพอล พต นับเป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่ง ของการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองในกัมพูชา ซึ่งในตอนนี้ เปลี่ยนชื่อจากเดิมกัมพูชา (Cambodia) มาเป็นกัมปูเจีย (Kampuchea) แล้ว เป้าหมายของพอล พตคือเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน แล้วนำโครงสร้างทางการเมืองทั้งหลายที่มีอยู่ มาประกอบเข้าด้วยกันใหม่ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งกัมพูชา (ซีพีเค) ของพอล พต ถูกบังคับให้จำต้องอาศัยแนวที่ต่อต้านขนบประเพณีเดิมและเน้นเรื่องชนชั้นอย่างสุดโต่ง เนื่องจากถนนสายนักลัทธิชาตินิยมและนักปฏิรูปอย่างอ่อน ๆ ถูกเจ้าสีหนุผูกขาดไปหมดแล้ว ซีพีเค ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1960 และเริ่มการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธเมื่อค.ศ.1968 เมื่อถึงตอนนี้ อัตตาธิปไตยที่เพาะเลี้ยงขึ้นภายในกัมพูชาเอง โดยมีลักษณะชาตินิยมอย่างสูง ได้พัฒนาขึ้นแล้ว โดยมีเจ้าสีหนุเป็นผู้นำ ประกาศนียบัตรรับรองคุณสมบัติของเจ้าสีหนุ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ปลดปล่อยชาติ แทบไม่มีรอยด่างพร้อยเลย ดังนั้น ซีพีเค จึงต้องทำให้ล้ำหน้าเกินไปกว่าลัทธิชาตินิยมของสีหนุ เพื่อจะได้ไม่ถูกใส่ร้ายให้เสื่อมเสียว่าเป็นพวกไม่รักชาติ ลัทธิถือชนชั้นอย่างถึงรากเหง้าและลัทธิชาตินิยมในรูปแบบที่สุดโต่งจึงได้ถูกรับเข้ามาเป็นหลักการประจำพรรคด้วยประการฉะนี้

---

[9] J.L.S. Girling, "The Resistance in Cambodia," ***Asian Survey,*** XII, 7 (1972).

การวางท่าทีเช่นนี้ คือสิ่งที่ทำให้ ซีพีเค แตกต่างจากคอมมิวนิสต์เวียดนาม ในแง่ปฏิบัติก็เช่นกัน ประสบการณ์ของคอมมิวนิสต์กัมพูชาในการร่วมมือกับชาวเวียดนาม มิได้ช่วยให้มีกำลังใจขึ้นมา ความปราชัยของเจ้าสีหนุและการที่มีลอน นอลเข้ามาแทนที่ ควรจะช่วยผนึกความสัมพันธ์ระหว่าง ซีพีเค กับพวกเวียดนาม ทว่าการณ์มิได้เป็นไปเช่นนั้น ในค.ศ.1973 เมื่อเวียดนามลงนามในข้อตกลงหยุดยิงกับสหรัฐนั้น ซีพีเค ได้พบว่า ตัวเองถูกทอดทิ้งอีกครั้งหนึ่งในการต่อสู้กับรัฐบาลลอน นอลที่นิยมอเมริกัน เมื่อการต่อต้านการปกครองที่เข้มงวดของพอล พตภายในประเทศ เริ่มแพร่กระจายกว้างขวางออกไป ก็เป็นการง่ายสำหรับผู้นำกัมพูชาคนอื่น ๆ ดังเช่นเฮง สัมริน ที่จะไปติดต่อขอการสนับสนุนจากเวียดนาม เพื่อปลดพอล พตออกจากตำแหน่ง เหตุการณ์นี้ เกิดขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1979 เมื่อกองกำลังอันมีชาวเวียดนามเป็นผู้นำ เข้ายึดพนมเปญ และแต่งตั้งเฮง สัมรินขึ้นเป็นประธานคณะกรรมการปฏิวัติของประชาชน เพื่อปกครองประเทศกัมพูชา

การรุกรานของกองกำลังเวียดนาม เป็นธรรมดาอยู่เองที่ย่อมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองของกัมพูชา ทว่าผลกระทบนี้ มิได้มองเห็นกันอย่างชัดเจน เนื่องจากการรุกรานครั้งนี้ มิใช่การกระทำที่เด็ดขาดและชัดแจ้งลงไป หากกลับเสื่อมลงไปเป็นการทำสงครามกองโจรอย่างยืดเยื้อ กระนั้นก็มีหลักฐานที่แสดงว่าเวียดนามมีแผนการอันใหญ่โต ในค.ศ.1980 มีการประชุมของรัฐมนตรีต่างประเทศขึ้นที่พนมเปญ (มกราคม) และที่เวียงจันทน์ (กรกฎาคม) เป็นการประชุมเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่า จะมีการร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น ระหว่างเวียดนาม ลาว และกัมพูชา

ภายในกัมพูชาเอง รัฐบาลเฮง สัมรินที่เวียดนามสนับสนุน ก็ดูเหมือนว่าจะปักหลักอยู่ในอำนาจได้เป็นที่เรียบร้อย และสามารถพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองของตนเองขึ้นมาแทนที่โครงสร้างทางการเมืองเก่าของกองกำลังของพอล พตได้ ในเดือนมกราคม ค.ศ.1979 มีการก่อตั้งสภาปฏิวัติของประชาชนขึ้น โดยเฮง สัมริน ได้แสดงให้เป็นที่เข้าใจกันอย่างชัดเจนว่า ในโครงสร้างทางการเมืองใหม่นี้ ไม่มีที่ว่างสำหรับกลุ่มชาวกัมพูชาที่มิใช่คอมมิวนิสต์ นโยบายเช่นนี้ ตัดโอกาสในการสร้างความเป็นพันธมิตรกับกลุ่มต่าง ๆ บนพื้นฐานของการต่อต้านพอล พต—อย่างน้อยก็สำหรับในช่วงเวลาขณะนั้น เช่นกลุ่มแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติของประชาชนเขมร ซึ่งมีซอน ซานน์ คู่ปรับคนหนึ่งของเจ้าสีหนุเป็นผู้นำ

ในระหว่างนั้น มีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ กันอย่างอลหม่านในระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่ต่อต้านเฮง สัมริน กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกขึ้น ในสถานการณ์สงคราม เรื่องนี้ยากลำบากอย่างที่สุด กลุ่มของซอน ซานน์ มีความอ่อนแอในด้านการทหาร กลุ่มเขมรแดงของพอล พตและเขียว สัมพัน เป็นความอัปยศทางการเมือง ทว่ามีอาวุธยุทโธปกรณ์ดีกว่าและได้รับการฝึกฝนมาเป็นอย่างดี เจ้าสีหนุเองก็ทรงปลีกตัวห่างออกไป สิ่งที่เกิดขึ้นในท้ายที่สุด คือการก่อตั้งรัฐบาลผสมที่ทำให้ฝ่ายที่สำคัญที่เป็นปฏิปักษ์กันสามฝ่าย สามารถรักษาอัตลักษณ์ องค์กร โครงสร้างและนโยบายของตนเองไว้ได้

ลาว

ท่วงทำนองของสงครามและการปฏิวัติ ในกรณีของลาว เป็นเรื่องยากที่จะติดตามยิ่งกว่า ในลาว การต่อสู้กับอิทธิพลของต่างชาติ—ได้แก่เวียดนาม ไทย สหรัฐ—รวมเข้ากับการต่อสู้กันภายในโครงสร้างทางการเมือง อันมีตระกูลต่าง ๆ เป็นผู้นำหลักของการต่อสู้ ประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ของลาว ในฐานะองคภาวะที่มีเอกราชนั้น สงครามและการปฏิวัติ ไม่อาจพลิกประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรย่อย ๆ ของลาวที่มีมาก่อนหน้านี้จนทำให้เกิดเอกภาพได้ สงครามและการปฏิวัติยังไม่สามารถเปลี่ยนสภาพการอพยพย้ายถิ่นและการแตกสานซ่านเซนของประชากร ที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้นได้ เมื่อมองจากมุมนี้ การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง ถึงอย่างไรเสีย ก็จำต้องเริ่มต้นด้วยตระกูลเจ้าทั้งหลาย หรือที่ชนชั้นสูงชาวลาว ที่เคยควบคุมราชอาณาจักรต่าง ๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แบบแผนต่าง ๆ ที่สามารถแยกแยะออกมาได้ น่าจะให้ภาพของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ปรากฏขึ้น

ในโครงสร้างทางการเมืองของลาวนั้น สิ่งที่มีความสำคัญอย่างโดดเด่น แน่นอนว่าคือศูนย์กลางต่าง ๆ ที่มีวงศ์ตระกูลเป็นหลัก ชนชั้นสูงชาวลาวส่วนใหญ่ เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเจ้าที่เก่าแก่และข้าราชสำนักของจำปาศักดิ์ เวียงจันทน์ เชียงของและหลวงพระบาง มีเพียงจำนวนไม่มากนัก ที่มาจากจังหวัดคำม่วน และสุวรรณเขต ไม่มีใครเลยที่มาจากน้ำทา พงสาลี ซำเหนือ อัตปือหรือสายะบุรี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยอยู่ของผู้ที่มิใช่ชาวลาว เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสให้โอกาสแก่ชนชั้นสูงเหล่านี้ ในการเข้าถึงสิทธิในการศึกษาเป็นพิเศษ และหลังจากได้เอกราชแล้ว สมาชิกในกลุ่มอภิสิทธิ์นี้ก็เข้าครอบครองตำแหน่งสำคัญ ๆ ในรัฐบาล บุคคลเหล่านี้ ได้แก่เจ้าเพชรราช กับน้องที่เป็นกลาง คือเจ้าสุวรรณภูมา และน้องผู้สนับสนุนหลักการของคอมมิวนิสต์คือเจ้าสุภานุวงศ์

ลักษณะเฉพาะตัวประการที่สองที่สมควรกล่าวถึง ได้แก่ความผูกพันในลักษณะเป็นเครือญาติระหว่างผู้นำทั้งหลาย เจ้าทั้งสามคน คือเจ้าเพชรราช เจ้าสุวรรณภูมาและเจ้าสุภานุวงศ์—เป็นพี่น้องต่างมารดา โดยเจ้าสองคนแรกนั้น ร่วมมารดาเดียวกัน ความผูกพันฉันเครือญาตินี้ ยังขยายเข้าไปถึงระบบราชการและกองทัพด้วย ความผูกพันนี้มิได้เสียหายไป แม้ว่าเจ้าสุภานุวงศ์จะเป็นฝ่ายปะเทดลาว ซึ่งต่อต้านราชตระกูล

สิ่งที่คล้ายคลึงกันอยู่เหล่านี้ มิได้ส่งผลให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วทั้งดินแดนซึ่งเรียกขานกันในปัจจุบันว่าลาว อันที่จริงแล้ว เราสามารถระบุโครงสร้างที่แตกต่างกันได้สองประเภท ประเภทแรก คือโครงสร้างที่มีรัฐบาลเจ้าลาวเป็นสัญลักษณ์ กับอีกประเภทหนึ่งคือโครงสร้างที่มีปะเทดลาวเป็นสัญลักษณ์ ประเภทแรกยังคงพึ่งพาอาศัยแหล่งอำนาจตามประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ราชตระกูล ทหารและเกษตรกรที่ว่าง่าย ทั้งหมดนี้ เป็นสถาบันดั้งเดิมของลาว และโดยอันที่จริง บรรดาผู้นำที่เป็นเจ้า ทั้งเจ้าเพชรราชและเจ้าสุวรณภูมา ต่างก็เปี่ยมไปด้วยทัศนคติในแบบจารีตประเพณี เรื่องความเหนือกว่าชนเผ่าอื่น ๆ ที่มิใช่ชาวลาว นโยบายของทั้งสองต่อชนเผ่าที่มิใช่

ลาว คือ “การทำให้เป็นลาว” แม้ว่าจะมิได้กดดันอย่างก้าวร้าวก็ตามที ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ การเกิดช่องว่างอันกว้างใหญ่ขวางอยู่ระหว่างชาวลาวและชนเผ่าที่มิใช่ลาว ในช่วงที่ทั้งสองเป็นผู้นำ ความพอใจที่จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐ ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ทั้งสองแยกออกจากชาวลาว ผู้มีวัฒนธรรมสงบง่ายอย่างในชนบท และแม้กระทั่งแยกจากพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ปะเทดลาว ก็แตกต่างออกไป เจ้าสุภานุวงศ์ปฏิบัติงานในชนบทที่มิได้มีชนเผ่าลาวอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น คือเชียงของ พงสาลีและซำเหนือ ดังนั้น เจ้าสุภานุวงศ์จึงจำต้องหาแหล่งสนับสนุนใหม่ ๆ ด้วยการสร้างแรงดึงดูดใจจากผู้ที่มิใช่ชาวลาว รวมทั้งกลุ่มเยาวชน คนงาน และปัญญาชนที่ไม่พอใจรัฐบาล ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มที่ไม่มีการจัดตั้ง องค์ประกอบของแหล่งสนับสนุนที่ต่างกันเช่นนี้แน่นอนว่าจะต้องมีผลกระทบถึงโครงสร้างทางการเมืองของทั้งสองฝ่ายอย่างเป็นอื่นไปไม่ได้

ในขณะเดียวกัน เมื่อโครงสร้างที่แตกต่างกันนี้ เริ่มดึงลาวออกจากกันเป็นสองภาคใหญ่ ฝรั่งเศสถูกชักนำเข้าไปร่วมภาคีอยู่ในอนุสัญญากับลาว ในค.ศ.1949 ซึ่งให้สิทธิการปกครองตนเองแก่ลาวภายในสหภาพฝรั่งเศส ดังนั้น การเจรจาจึงได้เริ่มขึ้น เพื่อนำมาซึ่งการประนีประนอมระหว่างปะเทดลาวกับรัฐบาลเจ้าลาว สำหรับฝ่ายหลังนี้ ปัญหาอยู่ที่วิธีการผ่อนตามความประสงค์ของเจ้าสุภานุวงศ์ ผู้ซึ่งบุคลิกภาพแบบผู้วางอำนาจของเขาอาจบดบังการจัดเตรียมการเพื่อการร่วมมือกันเสียหมด สำหรับเจ้าสุภานุวงศ์นั้น เป้าหมายของเขาคือรักษาฐานอำนาจในบริเวณของชนเผ่าที่มิใช่ชาวลาว ตลอดจนการได้ควบคุมหน่วยทหารของตนต่อไป รวมทั้งสร้างอิทธิพลต่อคณะรัฐมนตรี

การเจรจาที่เจนีวาในค.ศ.1954 ซึ่งจัดขึ้นเพื่อตกลงแก้ไขปัญหาสงครามในเวียดนามภายหลังจากฝรั่งเศสแตกพ่ายอย่างไม่เป็นกระบวนที่เดียนเบียนฟูนั้น ยังเปิดโอกาสแก่การประนีประนอมกันระหว่างลาวทั้งสองฝ่ายเป็นครั้งแรก ลาวถูกกำหนดบทบาทให้วางตัวเป็นกลาง ปะเทดลาว รวมกลุ่มกันขึ้นมาใหม่ในจังหวัดซำเหนือและพงสาลี ซึ่งอยู่ทางเหนือ มีการร่างแผนการเพื่อรวมกองทัพของเจ้าสุภานุวงศ์และเจ้าสุวรรณภูมาเข้าด้วยกัน สิ่งเหล่านี้ มองกันว่าเป็นการจัดเตรียมการเพียงชั่วคราวรอเวลาที่จะมีการตกลงทางการเมืองภายในลาวทั่วทั้งหมด ซึ่งเสร็จสิ้นลงเมื่อปีค.ศ.1957 ทว่าสิ่งที่มีดูรูปลักษณ์ภายนอกละม้ายคล้ายคลึงกับการประนีประนอมทางการเมืองนี้ สิ้นสุดลงอย่างรวดเร็วมาก คือในปีค.ศ.1958 ขณะเมื่อมีการต่อสู้แข่งขันกันในการเลือกตั้งผู้แทนไปนั่งในสภาแห่งชาติ ตามที่กำหนดไว้ในข้อตกลงปีค.ศ.1957

พรรคต่าง ๆ ที่สนับสนุน ปะเทดลาว ได้ชัยชนะอย่างหวุดหวิด ทว่าชัยชนะนี้ ได้มาด้วยความสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เพราะแทนที่ลาวจะตกลงความขัดแย้งทางการเมืองกันได้ ลู่ทางที่เป็นไปได้ว่าลาวจะถูกคอมมิวนิสต์เข้าควบคุม ดึงความสนใจของสหรัฐ ซึ่งเริ่มเข้ามาแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองของลาว การชักใยของสหรัฐ ส่งผลให้มีการก่อตั้งรัฐบาลของผุย ชนะนิกร ขึ้นที่เวียงจันทน์ รัฐบาลนี้อารีอารอบกับฝ่ายอื่น ๆ น้อยกว่ารัฐบาลชุดก่อนหน้านี้ อันมีเจ้าสุวรรณภูมาเป็นผู้นำ รัฐบาลชนะนิกร มีรัฐบาลของภูมี หน่อสวรรค์ที่นิยมอเมริกันรับช่วงต่อมา ในช่วงนั้น เจ้าสุภานุวงศ์ตัด

สัมพันธ์กับรัฐบาลในเวียงจันทน์ และกลับไปยังฐานในดินแดนของตนแล้ว ในค.ศ.1960 ร้อยเอกกองแล จากกองพันทหารพลร่ม ได้ก่อรัฐประหารขึ้น เพื่อให้ลาวกลับสู่สภาพความเป็นกลาง ทั้งนี้ ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะยุติสงครามกลางเมือง ทว่ารัฐประหารมิได้ทำให้การบรรลุถึงการประนีประนอมของลาวใกล้เข้ามาเลย หากแต่ยังแบ่งลาวออกเป็นสามส่วน ได้แก่ฝ่ายเป็นกลาง ซึ่งมีเจ้าสุวรรณภูมาในเวียงจันทน์เข้ามาสมทบ ฝ่ายนิยมอเมริกันมีภูมีซึ่งถอยไปอยู่สุวรรณเขตทางตอนใต้เป็นผู้นำ และฝ่ายปะเทดลาวทางเหนือ

นับตั้งแต่นั้นมา การแทรกแซงของกองกำลังต่างชาติในลาว กลายเป็นลักษณะกึ่งถาวรของโครงสร้างทางการเมือง อเมริกันยังคงจัดส่งอาวุธให้แก่ภูมีต่อไป ดังนั้น จึงทำให้ภูมีสามารถรักษาฐานที่มั่นของตนในสุวรรณเขตไว้ได้ ในเวลาเดียวกัน ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจที่สหรัฐให้แก่เวียงจันทน์ก็ยังคงดำเนินต่อไป ทว่าเจ้าสุวรรณภูมาก็ได้ตัดสินใจแล้วเช่นกัน ที่จะเปิด “เส้นทางหล่อเลี้ยงชีวิต” อีกเส้นหนึ่ง กับสหภาพโซเวียต ซึ่งในไม่ช้า ก็ก้าวออกมาให้ความช่วยเหลือในรูปอาหารและเชื้อเพลิง ความช่วยเหลือดังกล่าว มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น หลังจากที่ประเทศไทยดำเนินการปิดล้อมทางเศรษฐกิจต่อเวียงจันทน์ เพื่อเป็นการประท้วงการก่อรัฐประหารของฝ่ายนิยมความเป็นกลางซึ่งขับภูมีซึ่งนิยมอเมริกันออกไป ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1960 กำลังทหารของภูมี เดินทัพเข้าสู่เวียงจันทน์ และบีบบังคับให้เจ้าสุวรรณภูมาต้องไปก่อตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นในกัมพูชา กองทัพของภูมียังผลักดันกองกำลังของร้อยเอกกองแลให้ออกไปยังทุ่งไหหิน ที่ทุ่งไหหินกองกำลังของปะเทดลาว เข้ามาสมทบกับกองกำลังของร้อยเอกกองแล และได้รับความช่วยเหลือทางทหารจากโซเวียต ปะเทดลาวซึ่งตอนนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากสหภาพโซเวียตด้วยเช่นกัน ก็ได้เริ่มต้นรณรงค์อย่างหนักหน่วงเพื่อยึดดินแดนที่กองกำลังของภูมีควบคุมอยู่

การสนับสนุนที่บรรดามหาอำนาจภายนอกที่ต่อสู้แข่งขันกันอยู่ ให้แก่ลาวฝ่ายต่าง ๆ นำไปสู่สถานการณ์อันตราย ซึ่งจำเป็นต้องแก้ไข ผลลัพธ์คือการจัดประชุมเจนีวาครั้งที่สองในค.ศ.1962 การประชุมครั้งนี้ได้มีการดำเนินความพยายามเพื่อก่อตั้งรัฐบาลผสมขึ้น โดยประกอบด้วยฝ่ายต่าง ๆ ที่ทำสงครามกันอยู่ รัฐบาลผสมสำเร็จลงในเดือนมิถุนายนค.ศ.1962 ความช่วยเหลือของต่างชาติยุติลง และบุคลากรทางทหาร ได้รับคำสั่งให้กลับบ้าน ดูผิวเผินภายนอกแล้ว สถานการณ์ในค.ศ.1962 บ่งบอกเป็นนัยว่า มีการกลับคืนไปสู่การจัดเตรียมการเช่นเดียวกับเมื่อปีค.ศ.1957 แต่อันที่จริงแล้ว การแทรกแซงของต่างชาติ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองของลาวไปโดยสิ้นเชิง รัฐบาลผสมที่ก่อตั้งขึ้น ส่งเสริมอำนาจของภูมีซึ่งเป็นฝ่ายนิยมอเมริกัน ภูมิได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ซึ่งมีอำนาจควบคุมกองทุนความช่วยเหลือจากต่างชาติ เพื่อนำมาใช้จ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการพลเรือนและบุคลากรทางทหาร ส่วนปะเทดลาวของเจ้าสุภานุวงศ์นั้น ได้กลายเป็นเครื่องมือที่เปรียบเหมือนเบี้ยตัวหนึ่งในกำมือของเวียดนามที่ทรงอิทธิพลอยู่ทางเหนือ เวียดนามต้องการควบคุมส่วนเหนือของลาว ซึ่งเป็นทางผ่านของทหารของตน ที่เดินทางลงไปทางใต้ ช่องที่อ่อนแอที่สุดตรงรอยต่อ

ของเกราะปกป้องรัฐบาลผสม คือเจ้าสุวรรณภูมา ซึ่งจำต้องคานดุลระหว่างภูมีผู้ทะเยอทะยาน กับเจ้าสุภานุวงศ์ ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างทรงพลัง ควรสังเกตว่า เจ้าสุวรรณภูมาเองนั้นมิได้มีฐานสนับสนุนจากมวลชนอย่างแท้จริง หรือในระดับภูมิภาคแต่อย่างใด อย่างไรก็ดี การที่เจ้าสุวรรณภูมายังคงสามารถเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมืองอยู่ได้ ก็เพราะเจ้าสุวรรณภูมาผนึกความเป็นพันธมิตรกับตระกูลที่ทรงอิทธิพลไว้ เช่นตระกูลชนะนิกรแห่งเวียงจันทน์ และสีสุก ณ จำปาศักดิ์ ซึ่งอยู่ทางใต้ นอกจากนี้แล้ว เจ้าสุวรรณภูมายังเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นกลาง ซึ่งเป็นเสาหลักของข้อตกลงที่เจนีวา ฉบับปีค.ศ.1962 ดังนั้นสิ่งที่มาจากต่างชาติ จึงนับว่ามีความสำคัญแก่การเสริมสร้างความแข็งแกร่งแก่ส่วนนี้ของโครงสร้างทางการเมืองของลาวเช่นกัน

รัฐบาลผสมดำรงอยู่ได้ไม่นาน ในค.ศ.1963 เจ้าสุภานุวงศ์กับพันธมิตรของเขา คือภูมี วงศ์วิจิตร ออกจากเวียงจันทน์ไปอย่างกระทันหัน อย่างไรก็ดี เจ้าสุวรรณภูมายังคงยึดมั่นกับการรักษาระบบไตรภาคีไว้ ทว่าระบบนี้ ไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์ประการหนึ่งจากข้อตกลงเจนีวาในค.ศ.1962 นอกจากนี้ เจ้าสุวรรณภูมายังปรารถนาที่จะเปิดประตูรอรับการกลับมาของเจ้าสุภานุวงศ์และภูมี วงศ์วิจิตรด้วย นโยบายนี้จึงมีหมายความว่า ตำแหน่งที่ทั้งสองดำรงอยู่ในรัฐบาลผสมยังคงว่างอยู่ ตำแหน่งที่ว่างดังว่านั้น เป็นตำแหน่งที่สำคัญทั้งสิ้น ได้แก่ตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจและวางแผน และตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงข่าวสารและการท่องเที่ยว รัฐบาลชุดนี้จึงเป็นง่อย ทำอะไรไม่ได้เสียเป็นส่วนใหญ่

ในระหว่างนั้น แผนการที่จะจัดการเลือกตั้งผู้แทนห้าสิบเก้าคน เพื่อให้เข้านั่งในสภาแห่งชาติยังดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การเลือกตั้งมีขึ้นในวันที่ 18 กรกฎาคม ค.ศ.1965 การเลือกตั้งเหล่านี้ มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นการเลือกตั้งที่เป็นหลักหมายแสดงขั้นตอนหนึ่งของพัฒนาการใหม่ ที่สร้างความ ตึงเครียดอย่างมาก ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ ในอดีตที่ผ่านมาโครงสร้างทั้งหมด ถูกตระกูลศักดินาหรือตระกูลชั้นนำ ครอบงำไว้ การเลือกตั้งนี้ เป็นการเปิดตัวชนชั้นกลางรุ่นใหม่ ซึ่งได้ประโยชน์อย่างมหาศาลจากความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจที่สหรัฐให้มา หลังการทำข้อตกลงเจนีวาฉบับปีค.ศ.1962 สหรัฐได้เริ่มดำเนินโครงการนำเข้าสินค้า ซึ่งทำให้พ่อค้าในท้องถิ่นมีสินค้าต่าง ๆ จำหน่ายโดยการสั่งซื้อเข้ามาในอัตราที่ต่ำ และขายในลาวในอัตราที่สูง ส่วนต่างของราคาซื้อและราคาขายแสดงถึงแหล่งทำกำไรของโภคทรัพย์แหล่งใหม่ ซึ่งเอื้อให้เกิดชนชั้นกลางขึ้นมา ตัวแทนของชนชั้นนี้ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้แทนเข้าสู่สภาแห่งชาติในค.ศ.1965 และก็เท่ากับว่า พวกเขามีเดิมพันอยู่ในนโยบายของรัฐบาล เพราะเมื่อรัฐบาลกลายเป็นอัมพาต เพราะความขัดแย้งแตกต่างดังที่ได้อธิบายมาข้างต้น ความรำคาญใจในหมู่ผู้แทนเหล่านี้ก็เพิ่มขึ้น ในค.ศ.1966 เจ้าสวรรณภูมาถูกบีบบังคับให้จำต้องยุบสภา เพราะสภาปฏิเสธงบประมาณ การเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่กำหนดให้มีขึ้นในค.ศ.1967[10]

---

[10] Arthur J.Dommen, “Laos: The Troubled ‘Neutral’”, ibid., VII, 1 (1967).

เมื่อถึงช่วงเวลานี้ ในฝ่ายที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ป้ายทางการเมือง เป็นเรื่องที่มีความสำคัญน้อยลง ในค.ศ.1967 กองแลถูกคนของเขาเอง บีบบังคับให้ต้องลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศส ผู้นำปีกขวา คือภูมี หน่อสวรรค์ ก็ถูกบังคับให้ต้องพลัดถิ่นไปอาศัยลี้ภัยอยู่ในประเทศไทยด้วยเช่นกัน เมื่อความหวังของเขา ที่จะกลับมาสู่เวทีการเมือง เลือนลางลงไป ลาวกลายเป็นรัฐที่*โดยพฤตินัย*แล้ว แบ่งแยกออกเป็นสองส่วนที่มีขนาดใกล้เคียงกัน คือฝ่ายปะเทดลาวและฝ่ายรัฐบาลเจ้าลาวซึ่งต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ การต่อสู้ทางทหารซึ่งมีตามมาจนกระทั่งถึงปีค.ศ. 1975 ดำเนินไปตามแบบแผนที่คาดเดากันได้ กล่าวคือ ในช่วงฤดูแล้ง ตั้งแต่เดือนตุลาคมจนถึงพฤษภาคม ปะเทดลาว (โดยได้รับการสนับสนุนจากเวียดนาม ซึ่งเมื่อถึงค.ศ.1968 น่าจะมีชาวเวียดนามอยู่ในลาวรวมทั้งสิ้น 40,000 คน) มีแนวโน้มที่จะเป็นฝ่ายริเริ่ม เพื่อที่จะยึดที่มั่นที่สำคัญในด้านยุทธการไว้ และเพื่อหาเสบียงอาหารเพิ่มเติม ในช่วงฤดูฝน กองกำลังของฝ่ายนิยมเจ้า ดูเหมือนว่าเป็นฝ่ายได้เปรียบ เนื่องจากมีความคล่องตัวสูงกว่า ทั้งนี้เพราะยุทโธปกรณ์ที่อเมริกันจัดส่งให้ และเพราะใช้เครื่องบิน

ความขัดแย้งภายในเหล่านี้มีผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองอย่างไรนั้น เราคงได้แต่คาดเดากัน แต่จากประจักษ์พยานที่ได้เห็นนั้น ก็คือยิ่งการต่อสู้เนิ่นนานออกไปมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งจะเป็นการยากมากขึ้นเท่านั้น ที่จะก่อให้เกิดโครงสร้างขึ้นในลาวที่จะเหมาะใจกับทั้งสองฝ่ายที่ต่อสู้ชิงชัยกันอยู่ อันที่จริงแล้ว องค์ประชุมสมัชชาครั้งที่สาม (1968) ของเอ็นแอลเอชเอส—ซึ่งเป็นองค์กรฝ่ายการเมืองของขบวนการปะเทดลาว ซึ่งเป็นขบวนการทางทหาร– ได้ระบุไว้ว่า สมัชชาวางแผนการที่จะปูฐานสำหรับแนวร่วมทางการเมืองที่กว้างขวาง โดยมีโครงการที่ทุกฝ่ายในแนวร่วมจะดำเนินการร่วมกันคือ การกำจัดอิทธิพลของอเมริกันออกไปจากลาว ทว่าสมัชชานี้ยังระบุอย่างชัดเจนด้วยว่า จะไม่มีที่ให้แก่ผู้ที่ร่วมมือกับสหรัฐ เช่นเจ้าสุวรรณภูมา เป็นต้น ดังนั้น สิ่งที่เจ้าสุวรรณภูมาต้องนำมาแลกเปลี่ยนกับโอกาสการเข้าร่วมรัฐบาลผสมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นโอกาสที่เจ้าสุวรรณภูมายังคงพยายามที่จะรักษาไว้ ได้ถูกประกาศออกมาอย่างชัดแจ้งแล้ว[11]

การลงนามใน ข้อตกลงสันติภาพปารีส เมื่อวันที่ 23 มกราคม ค.ศ.1973 ให้โอกาสใหม่แก่เหล่าผู้นำของลาว มาตราที่ 20 ของข้อตกลงนี้ เรียกร้องให้ผู้ลงนามปฏิบัติตามข้อตกลงเจนีวาฉบับปีค.ศ.1962 ข้อตกลงนี้ นำไปสู่การลงนามในข้อตกลงว่าด้วยการฟื้นฟูสันติภาพและการประนีประนอมในลาว ที่เวียงจันทน์เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1973 ข้อตกลงที่ได้ลงนามกันนี้ ได้รับการสนับสนุนจากอเมริกัน โซเวียตและเวียดนามเหนือ เป็นข้อตกลงที่เปิดช่องทางให้มีการก่อตั้งรัฐบาลเฉพาะกาลขึ้น ประกอบด้วย สหภาพแห่งชาติ และ สภาการเมืองของรัฐบาลผสมแห่งชาติ ที่สำคัญก็คือ ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า เจ้าสุวรรณภูมาจะเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลเฉพาะกาล แต่ละฝ่ายยังตกลงกันด้วยว่า ต่างฝ่ายต่างจะจัดรองนายกรัฐมนตรีมาให้หนึ่งคน กับรัฐมนตรีอีกห้าคน รัฐมนตรีแต่ละคน จะมี

---

[11] Paul F. Langer, “Laos: Preparing for a Settlement in Vietnam,” ibid., IX, 1 (1969).

รัฐมนตรีช่วยจากอีกฝ่ายหนึ่งมาคอยช่วยเหลือ อย่างไรก็ดี เมื่อตำแหน่งรัฐมนตรีว่างลง จะต้องให้คนจากฝ่ายของผู้ที่ว่างลงมาบรรจุแทนเท่านั้น มิใช่ให้รัฐมนตรีช่วยของอีกฝ่ายหนึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน ได้มีการตกลงกันว่า ฝ่ายปะเทดลาวจะเป็นประธานสภา ซึ่งจะปฏิบัติงานตามหลักการเสียงเอกฉันท์ ทหารและตำรวจจากทั้งสองฝ่าย จะนำมาใช้เพื่อรักษาความเป็นกลางของเวียงจันทน์และหลวงพระบาง กำลังต่างชาติ อื่น ๆ จะถอนตัวออกไปทั้งหมด อย่างไรก็ดี ในช่วงก่อนที่จะมีการเลือกตั้ง ซึ่งยังมิได้กำหนดวันที่นั้น แต่ละฝ่ายต่างจะยังคงรักษาอำนาจการควบคุมดินแดนของตนเองอยู่เช่นเดิม ดุลที่สร้างขึ้นอย่างพิถีพิถันนี้ ต้องการให้เกิดการค้ำประกันว่า เฉพาะเรื่องที่ได้รับความเห็นชอบอย่างเป็นเอกฉันท์เท่านั้น จึงจะนำมาปฏิบัติได้[12]

เมื่อมองย้อนกลับไป ก็จะเห็นได้ชัดว่า เรื่องนี้เป็นเพียงการจัดเตรียมการเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ในค.ศ.1975 หลังจากที่ไซ่ง่อนแตกปะเทดลาวได้เข้ายึดอำนาจ เจ้าสุวรรณภูมา นายกรัฐมนตรีได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล กษัตริย์ลาวถูกถอดลงจากราชบัลลังก์ในเดือนธันวาคมปีเดียวกันนั้น และผู้นำของปะเทดลาวได้ประกาศสถาปนา “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” และเข้าปกครองสาธารณรัฐนี้

อินโดนีเซีย: การปฏิวัติ

การปฏิวัติมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในย่านอินโดจีนเท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นในอินโดนีเซียด้วยเช่นกัน การปฏิวัติที่อินโดนีเซียนี้ มีความคล้ายคลึงที่สำคัญบางประการกับการปฏิวัติในเวียดนาม ทั้งสองต่างใฝ่ฝันที่จะโค่นล้มอำนาจการปกครองของอาณานิคม ทั้งสองต่างพึ่งตนเอง และงดเว้นจากการพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือของต่างชาติ ทั้งสอง ต่างแสวงหาทางที่จะรวมชาติของตนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปฏิวัติของทั้งสองประเทศ ดำเนินไปถึงจุดสุดท้าย เมื่อมหาอำนาจอาณานิคมหรือมหาอำนาจต่างชาติ ออกไปแล้วอย่างเป็นทางการ ลักษณะประการหลังสุดนี้ มีความหมายมากเป็นพิเศษในกรณีของอินโดนีเซีย การปฏิวัติในอินโดนีเซียสิ้นสุดลงในค.ศ.1949 หลังจากต่อสู้มาเป็นระยะเวลาที่สั้น โดยส่วนเปรียบเทียบ คือเพียงสี่ปี เมื่อเปรียบกับการต่อสู้ของเวียดนาม ซึ่งกินเวลาตั้งแต่ปีค.ศ.1945 จนกระทั่งถึงค.ศ.1975 ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ของการต่อสู้ของอินโดนีเซีย ยังหมายถึงว่า ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการต่อสู้แข่งขัน ปลุกระดมหรือทุ่มเถียงกันอย่างยืดเยื้อ ชนิดที่จะทำให้เกิดคัมภีร์การปฏิวัติที่มีลักษณะเป็นหลักการตายตัวขึ้นมา การปฏิวัติอินโดนีเซียไม่เหมือนกับการปฏิวัติเวียดนาม ตรงที่การปฏิวัติอินโดนีเซีย มิใช่เป็นขั้นตอนหนึ่งในหลาย ๆ ขั้นตอน โดยแต่ละขั้นตอนสิ้นสุดลงด้วยท่วงทำนองของความคาดหวัง เพราะการสืบเนื่อง จะค่อย ๆ คลี่คลายให้ปรากฏออกมาใน

---

[12] MacAlister Brown and Joseph J. Zasloff, “Loas 1973: Wary Steps toward Peace,” Ibid., XIV, 2 (1974).

ภายหลัง ในเวียดนาม มีช่วงหยุดชะงักในค.ศ.1954 เมื่อมีการลงนามในข้อตกลงเจนีวา และการแบ่งเวียดนามที่เส้นขนานที่สิบเจ็ด การหยุดชะงักอีกช่วงหนึ่ง—แม้ว่าจะสั้นมาก—เกิดขึ้นในค.ศ.1973 หลังการลงนามในข้อตกลงสันติภาพปารีส ระหว่างสหรัฐกับเวียดนามเหนือ การหยุดชะงักแต่ละครั้ง ล้วนสร้างความเพียรพยายามครั้งใหม่ติดตามมาเพื่อที่จะดำเนินงานปฏิวัติให้สำเร็จลุล่วงไป การปฏิวัติอินโดนีเซียนั้นตรงกันข้าม คือสำเร็จเรียบร้อยลงในคราวเดียว ไม่มีความจำเป็นต้องท้าทายเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจตามกฎหมายเกิดซ้ำขึ้นมาอีก สาธารณรัฐอินโดนีเซียที่มีอธิปไตย – ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับอาณานิคมเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส—ได้รับการสถาปนาขึ้นอย่างมั่นคง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิวัติอินโดนีเซีย ไม่จำเป็นต้องมีบทต่อเนื่อง ซึ่งย่อมต้องมีลัทธิอุดมการณ์อื่น ๆ อีกมากมายติดตามมาอันเป็นการเรียกร้องไปสู่การปฏิวัติที่ยังจะมีมาอีก พร้อมกับเสนอแนะว่า การปฏิวัติจะอยู่ในรูปแบบใดได้บ้าง

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น การปฏิวัติในอินโดนีเซียแทบจะเป็นสายใยที่ไร้ตะเข็บของการต่อสู้ทางการเมืองและการต่อสู้โดยใช้อาวุธ การปฏิวัติทั้งบังคับและทั้งเรียกร้องเอกภาพ -- ซึ่งไม่เคยเป็นไปได้มาก่อน -- จากรัฐเอกราชแห่งอินโดนีเซีย เอกภาพนี้ เป็นความจริงขึ้นมาได้ ก็ด้วยการร่วมมือกันของผู้นำของขบวนการชาตินิยมสมัยก่อนสงครามสองคน ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี คือซูการ์โน กับ โมฮัมหมัด ฮัตตา ทั้งสอง ร่วมกันสถาปนาโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งอยู่ยงมาได้นานตราบเท่าที่จำเป็นต้องมีการร่วมมือกัน

ซูการ์โนเป็นประธานาธิบดีของสาธารณรัฐแห่งอินโดนีเซีย ซึ่งได้ประกาศสถาปนาขึ้นเมื่อค.ศ.1945 โดยมีฮัตตาเป็นรองประธานาธิบดี รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 เปิดโอกาสให้ประธานาธิบดีมีอำนาจในการบริหารอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี ในช่วงปีแรก ๆ ของการปฏิวัติ ซูการ์โนไม่สามารถใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญได้ เขาจำต้องยอมให้นายกรัฐมนตรีสจาห์รีร์ เป็นคนออกหน้า เนื่องจากเป็นเรื่องไม่เหมาะสมในทางปฏิบัติสำหรับซูการ์โน—ซึ่งมีมลทินเพราะร่วมมือกับญี่ปุ่นในสมัยสงคราม—ที่จะติดต่อกับประเทศมหาอำนาจต่างชาติ ในโลกภายหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ ส่วนสจาห์รีร์นั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงในเรื่องการยึดมั่นไม่ยอมร่วมมือช่วยเหลือศัตรู อย่างไรก็ดี ในแง่ความเป็นสัญลักษณ์แล้ว การร่วมมือระหว่างซูการ์โนกับฮัตตาเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในช่วงที่มีการปฏิวัติ สังคมอินโดนีเซียขาดเอกภาพอย่างร้ายแรง เนื่องจากเป็นอู่กำเนิดของการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายในด้านชุมชน เชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม กล่าวอย่างกว้าง ๆ ซูการ์โนเป็นตัวแทนของสายพันธุ์ที่ประสมประสานความเชื่อต่างศาสนาเข้าด้วยกันในแบบฉบับของชวา ส่วนฮัตตาเป็นคนสุมาตรา และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ เป็นมุสลิม ซูการ์โนมีทักษะในด้านการพูด การปลุกระดมและมีทักษะด้านการเมืองมวลชน ในขณะที่ฮัตตา ซึ่งร่ำเรียนมาทางด้านเศรษฐศาสตร์ เป็นผู้สนใจต่อการฟื้นฟูสภาพความวุ่นวายยุ่งเหยิงที่เกิดจากการปฏิวัติให้คืนสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางด้านเศรษฐกิจและการปกครอง

การร่วมมือกันของบุคคลเหล่านี้ ทำให้เกิดกลไกที่ผลักดันให้การปฏิวัติดำเนินไปสู่เป้าหมาย ในทางหนึ่ง สจาห์รีร์กับฮัตตา รับภาระในการสังคมและสังสันทน์กับดัตช์และกองกำลังฝ่ายยึดครอง ของอังกฤษในช่วงหลังปีค.ศ.1945 เพื่อเจรจาทำข้อตกลงระหว่างประเทศกัน นั่นคือข้อตกลงลิงกะจาตี ปี ค.ศ.1947 และข้อตกลงเรนวิลล์ปี ค.ศ.1948 ที่สำคัญก็คือ สจาห์รีร์ คือบุคคลที่ประชาชนทั่วไป เห็นว่า เป็นผู้ตัดสินใจให้ยอมยกอาณาบริเวณที่อยู่บริเวณรอบนอกมากมายหลายแห่งให้แก่ดัตช์ ขณะ เมื่อแสนยานุภาพทางทหารของดัตช์ตามเกาะที่อยู่นอกชวาของบริเวณเหล่านี้ เพิ่มขึ้นมา สิ่งที่สจาห์รีร์ กับฮัตตาทำได้สำเร็จ กลับกลายมาเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่พอใจ ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องจำเป็น ในอีกทางหนึ่ง ซูการ์โนก็มุ่งดำเนินงานด้านโฆษณา รวบรวมกำลังสนับสนุน และปลุกเร้าประชาชน โครงการอัน ประกอบด้วยกิจกรรมดังกล่าวเหล่านี้ ช่วยหนุนการทำสงครามกองโจรกับดัตช์ การก่อวินาศกรรม ส่งเสริมความเร่าร้อนและความห้าวหาญในการปฏิวัติ ซูการ์โนมีชื่อเสียงในเรื่องการกระทำที่ได้รับ ความนิยมและดึงดูดความสนใจของประชาชน

แน่นอนว่า การร่วมแรงร่วมใจของซูการ์โนและฮัตตา ประสบกับการต่อต้านมากโขอยู่ ดัตช์ลง มือโจมตีสาธารณรัฐอินโดนีเซีย โดยใช้กำลังทหารสองครั้ง (ปฏิบัติการตำรวจ ในค.ศ.1947 และ ค.ศ.1948) ปฏิบัติการครั้งที่สอง ส่งผลให้ซูการ์โนและฮัตตาถูกจับกุม ในส่วนที่เป็นเรื่องภายในนั้น คอมมิวนิสต์นักชาตินิยมได้ก่อการรัฐประหารซึ่งไม่ประสบความสำเร็จในค.ศ.1946 พรรคคอมมิวนิสต์ แห่งอินโดนีเซีย (พีเคไอ) ซึ่งได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ได้ก่อการกบฏที่มาเดียนในชวาตะวันออกใน ค.ศ.1948 ซึ่งล่มลงกลางคัน กบฏครั้งนี้ก่อตัวขึ้นในช่วงที่ดัตช์ปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง คนทั่วไป จึงมองว่าพวกกบฏคือพวกที่ดักแทงข้างหลังหรืออีกนัยหนึ่งทรยศต่อสาธารณรัฐในยามที่สาธารณรัฐ กำลังเดือดร้อน พวกมุสลิมที่ยึดถือหลักความเชื่อดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด (ฟันดาเมนทัลลิสต์) หรือดารุล อิสลาม ก็เป็นแกนนำในการก่อการกบฏขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อจะสถาปนารัฐอิลลามขึ้นในชวา ตะวันตก การก่อการดังกล่าว ยังดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962 จึงถูกทำลายลง กบฏมุสลิมนี้เป็น อีกครั้งหนึ่ง ที่จังหวะเวลาของการกบฏ --- ที่เริ่มลงมือในค.ศ.1948 – ไม่เอื้ออำนวยเอาเสียเลย ยิ่งไป กว่านั้น ยังก่อให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายขึ้นในกองทัพอินโดนีเซีย และประทับภาพลักษณ์ที่ไม่เป็น มงคลอย่างยิ่งยวด แก่กองทัพในความเป็นอิสลามที่แกร่งกร้าว การปฏิวัติยังมีความหมายที่แตกต่างกัน แก่กลุ่มต่าง ๆ ในขณะที่ฮัตตากับสจาห์รีร์คิดถึงการปฏิวัติในแง่การลุกฮือขึ้นต่อต้านอาณานิคม แต่ใน เวลาเดียวกัน ก็มีการดำเนินความพยายามของฝ่ายอื่น ๆ อย่างเป็นอิสระ และโดยแยกจากกัน ซึ่งมุ่ง หมายปฏิวัติสังคม เป็นต้นว่า การโค่นล้มพวกผู้ดีตามจารีตประเพณี ซึ่งแต่ก่อน เคยได้รับการสนับสนุน จากดัตช์ ความพยายามดังกล่าว มีเกิดขึ้นในสุมาตราตอนเหนือและส่วนต่าง ๆ ของชวา[13]

---

[13] ดู Benedict R. O'G. Anderson, *Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,* Ithaca and London, 1972 ch.15.

แม้จะมีการต่อต้านเกิดขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้วประชาชนผู้เห็นดีเห็นงามไปกับสภาวะที่กำลังดำเนินอยู่ มีมากกว่า หากไม่นับพวกดารุล อิสลามแล้ว พวกมุสลิมก็แสดงการยินยอมและเห็นพ้องด้วย ระหว่างการอภิปรายเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญซึ่งมีขึ้นขณะที่ญี่ปุ่นใกล้จะยอมจำนนอยู่แล้ว มุสลิมเห็นพ้องด้วยว่าไม่ควรนำเรื่องที่เป็นของอิสลามโดยเฉพาะมากล่าวรวมไว้ในหลักการปัญจศีลของรัฐ มุสลิมตกลงให้ทำกฎบัตรจาการ์ตาแทน โดยให้เป็นคำปรารภที่เสริมให้กับรัฐธรรมนูญ ทว่ามิได้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ กฎบัตรนี้มีเนื้อความที่บัญชาให้ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ปฏิบัติตามกฎอิสลาม กองทัพอินโดนีเซียเป็นโครงสร้างทางการเมืองอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งกระทำการเหมือนเช่นเครื่องมือสร้างสมานฉันท์ ซึ่งก่อให้เกิดการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชากรที่หลากหลายนี้ ในช่วงเวลาที่หม่นหมองหดหู่ในค.ศ.1948 ขณะที่มีปฏิบัติการตำรวจครั้งที่สอง กองทัพเป็นแหล่งที่มาเพียงแห่งเดียว ที่ให้ความหวังและอำนาจหน้าที่ของชาติ ภายในสาธารณรัฐนี้

โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ

ในโลกของชนที่พูดภาษาต่าง ๆ มากมายหลายภาษาเช่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ การปฏิวัติ เป็นพาหนะหรือหนทางหนึ่งเพื่อสร้างฉันทานุมัติหรือความเห็นพ้องต้องกัน แต่หนทางนี้มิได้เป็นวิธีการที่รัฐเอกราชทุกรัฐนำมาใช้ สำหรับรัฐอื่น ๆ มากมาย การปฏิวัติชวนให้นึกถึงภาพความรุนแรงสุดโต่งของเหล่าชาวไร่ชาวนา เป็นโลกแห่งกโลบายและการคบคิดทางการเมืองที่สับสนวุ่นวายผิดไปจากที่เหมาะที่ควร หนทางหนึ่งที่จะหลีกเลี่ยงการปฏิวัติ คือการหล่อหลอมโครงสร้างทางการเมืองในรูปแบบที่จะได้รับการสนับสนุนจากประชากรส่วนใหญ่ของชาตินั้น ๆ

พม่า : ออง ซาน

ชาวพม่าพยายามที่จะสร้างโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งมีพื้นฐานที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติในลักษณะหนึ่ง เราสามารถศึกษาประเทศพม่าหลังยุคอาณานิคม (นับตั้งแต่ค.ศ.1989 เป็นต้นมา ใช้ชื่อว่า สหภาพเมียนมาร์) ในแง่ความเพียรพยายามของผู้นำพม่า ที่จะหล่อหลอมลัทธิอุดมการณ์สำหรับประชาชนโดยทั่วไปหรืออีกนัยหนึ่งสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อให้เกิดสิทธิธรรมที่จำเป็นแก่ระเบียบแบบแผนทางการเมืองที่เป็นที่ยอมรับร่วมกัน การตกลงให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้ แก่การที่พม่าจะดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นรัฐ ๆ หนึ่ง อันที่จริงแล้ว อังกฤษยอมมอบเอกราชให้แก่พม่าเมื่อได้มีการบรรลุข้อตกลงอย่างเป็นมิตรระหว่าง ดินแดนส่วนที่เป็นที่อาศัยของชนเชื้อ

ชาติพม่า กับดินแดนในบริเวณที่สูงที่อยู่รายรอบ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติกลุ่มน้อย การเจรจาระหว่าง ออง ซานฝ่ายหนึ่ง กับ*ซอบวา*ของฉานและบรรดาหัวหน้าของฉิ่นและคะฉิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง ได้นำไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลกลางในรูปแบบสหพันธ์ ขึ้นภายในสหภาพ ในค.ศ.1947 ดินแดนตามบริเวณชายขอบและรัฐฉาน ได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อสหภาพตามข้อตกลงปางลอง ภายในส่วนของดินแดนที่มิใช่ของชาวพม่านี้เป็นที่คาดกันว่า จะประกอบด้วยรัฐสี่รัฐ ได้แก่ฉาน คะเรนนี (กะเหรี่ยงแดง) คะฉิ่น กะเหรี่ยง และมีเขตที่เป็นส่วนพิเศษของชาวฉิ่นด้วย

ผู้นำของพม่าคนแรก คือนายพลออง ซาน วางวิสัยทัศน์ไว้ว่า พม่าจะเป็นสังคมพหุภาพ โดยโครงสร้างทางการเมืองที่แตกต่างกัน จะดำรงอยู่ร่วมกัน ภายในกรอบโครงสร้างที่เป็นที่เห็นพ้องต้องกันแผ่คลุมอยู่เบื้องบน ออง ซานเคยเป็นผู้นำนักศึกษาในสมัยก่อนสงคราม ซึ่งต่อมาภายหลังได้รับการฝึกฝนทางด้านการทหารจากชาวญี่ปุ่น เขาเดินทางกลับเข้ามายังพม่า ในฐานะผู้นำของกลุ่มสามสิบสหาย กลุ่มสามสิบสหายมาถึงพม่าด้วยการขึ้นเป็นผู้บัญชาการของกองทัพกู้เอกราชพม่า ความสำเร็จของกองทัพนี้ กลายเป็นตำนานเล่าขานกันในเวลาต่อมา ออง ซานระมัดระวังที่จะหลีกเลี่ยงการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดการแบ่งแยกขึ้นในพม่า ในทัศนะของออง ซานโครงสร้างแบบอัตตาธิปไตย บนพื้นฐานของระบบราชาธิปไตย ที่มีอำนาจโดยสมบูรณ์และที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถดึงการสนับสนุนจากประชาชนได้ สำหรับพม่าซึ่งเป็นประเทศที่พุทธศาสนามีบทบาทเป็นศูนย์กลางหลักในชีวิตของปัจเจกบุคคล และมีบทบาทในการต่อสู้เพื่อเอกราชด้วยนั้น ออง ซานก็ได้รับชื่อเสียงอยู่เช่นกัน จากการที่เขาสนับสนุนให้แยกศาสนาและรัฐออกจากกัน เขากล่าวว่า “ในการเมือง ไม่มีที่ว่างสำหรับศาสนา ดังนั้นเราจึงไม่ควรยืนกรานเช่นกันที่จะให้ประธานาธิบดีของสาธารณรัฐ ควรเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา หรือว่าควรแต่งตั้งรัฐมนตรีกระทรวงศาสนาขึ้นมาปฏิบัติงานอยู่ในคณะรัฐมนตรี[14] ในส่วนที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยอันเป็นหัวข้อสำคัญที่สร้างปัญหารุมเร้าพม่าที่ได้รับเอกราชแล้วในช่วงหลังนั้น ท่าทีของออง ซาน น่าจะได้รับการสนับสนุนอยู่มาก เพราะไม่เคยมีโครงสร้างทางการเมืองใดที่ใจกว้างกับชนกลุ่มน้อย มากยิ่งไปกว่าโครงสร้างที่ออง ซาน เสนอไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1947 ออง ซานเสนอให้มอบสถานภาพของความเป็น “รัฐร่วมเครือสหภาพ” “รัฐปกครองตนเอง” หรือ “อาณาบริเวณแห่งชาติ” แก่ดินแดนต่าง ๆ ที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้คือ (1) มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีขอบเขตที่แน่นอนและมีลักษณะเฉพาะตัว (2) มีเอกภาพทางด้านภาษา อันต่างจากภาษาพม่า (3) มีเอกภาพทางวัฒนธรรม (4) เป็นชุมชนอันมีจารีตประเพณีที่สืบทอดมาในประวัติศาสตร์ (5) เป็นชุมชนซึ่งมีผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และมีความสามารถในการเลี้ยงตนเองในด้านเศรษฐกิจได้ในระดับหนึ่ง (6) มีประชากรมากพอสมควร และ (7) มีความปรารถนา

---

[14] อ้างใน *The Political Legacy of Aung San* รวบรวมและเขียนบทนำโดย Josef Silverstein, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1972, 3-4.

ที่จะรักษาอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของตนเอง ในฐานะหน่วยที่แยกออกต่างหาก เราไม่จำเป็นต้องอาศัยจินตนาการมากสักเท่าไรนัก ที่จะตระหนักว่า ทัศนะที่ค่อนข้างผ่อนผันของออง ซาน หากได้รับการยอมรับ ชุมชนของชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญจะได้รับอิสระในการปกครองตนเองในระดับสูง โชคดีหรือโชคไม่ดีก็แล้วแต่ ที่ออง ซานละเว้นบทบัญญัติที่มีรายละเอียดดังกล่าวไว้ โดยมิได้นำเสนอไว้ในคำประกาศเกี่ยวกับหัวข้อเดียวกันนี้ในเวลาต่อมาเมื่อเดือนมิถุนายนค.ศ.1947 ซึ่งจะด้วยเหตุผลอะไรนั้นไม่เป็นที่กระจ่างชัด หลังจากนั้นไม่นาน ออง ซานก็เสียชีวิต เพราะตกเป็นเหยื่อกระสุนของผู้ลอบสังหารคนหนึ่ง และรองประธานาธิบดีอู นุ ก็ขึ้นมารับตำแหน่งต่อจากเขา

มาเลเซียก่อนค.ศ.1969

เช่นเดียวกับพม่า มาเลเซีย (และมลายู ในสมัยก่อนปีค.ศ.1963) เป็นสังคมพหุภาพที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ ในทั้งสองกรณีนี้ อังกฤษหน่วงเหนี่ยวการให้เอกราชออกไปจนกว่าจะได้มีการตระเตรียมการที่เหมาะสม เพื่อจัดที่ทางให้แก่ชนกลุ่มน้อยภายในโครงสร้างของรัฐเอกราช ในพม่าทางออกของปัญหา ได้นำมาประมวลไว้ในข้อตกลงปางลอง ในมาเลเซีย การตระเตรียมการต่าง ๆ มีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่า ทว่า “สูตร” ที่อยู่ในลักษณะกลุ่มพันธมิตร ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นโครงสร้างที่คงทนถาวรมากกว่า

วิวัฒนาการของสูตรในลักษณะกลุ่มพันธมิตร คือการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งฉันทานุมัติ (หรือความเห็นพ้องต้องกัน) ในลักษณะหนึ่ง ในหมู่ชนเชื้อชาติหลักที่สำคัญในมลายู มลายูมิได้เกิดจากการรวมกลุ่มดินแดนและประชาชนเชื้อชาติต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามหลักเหตุผลไปเสียทั้งหมด มลายูรับหน่วยการปกครองที่เชื่อมต่อกันอย่างหลวม ๆ หลายหน่วยของสมัยอาณานิคม มาเป็นมรดก นั่นคืออาณานิคมย่านช่องแคบ* (สเตรท เซทเทิลเมนท์) รัฐมลายูภายในสหพันธ์ และรัฐมลายูอื่น ๆ ที่มิได้ร่วมอยู่ในสหพันธ์ ในค.ศ.1963 ซาบาห์ ซาราวักและสิงคโปร์ ถูกนำมารวมเข้ากับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ เพื่อก่อตั้งเป็นสหพันธ์รัฐมาเลเซียใหม่ขึ้นมา แน่นอนว่า ดินแดนเหล่านี้ ต่างมีลักษณะร่วมกันอยู่บ้าง รัฐทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ต่างผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ภายใต้การปกครองแบบอาณานิคมของอังกฤษด้วยกันมา นอกจากนี้ ยังมีแกนของลัทธิชาตินิยมมลายูอยู่ในส่วนที่เป็นคาบสมุทรของมาเลเซียด้วย อย่างไรก็ดี กำลังฝ่ายที่สร้างความแตกแยก ก็มีฤทธิ์เดชมากพอดู ในค.ศ.1948 และ 1953 ขบวนการแยกดินแดน ปรากฏขึ้นในปีนัง และในค.ศ.1955 ขบวนการแบบเดียวกันนี้ เกิดขึ้นเช่นกันที่ยะโฮร์และกลันตัน สิงคโปร์ถูกบีบให้ออกจากมาเลเซียในค.ศ.1965 ในซา

---

* Straits Settlements ดินแดนที่เคยเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ได้แก่สิงคโปร์ ปีนัง มะละกา ลาบวน กับเกาะเล็กเกาะน้อยอีกจำนวนหนึ่ง

บาห์ มุขมนตรี คือ ตน มุสตาฟา ได้ทำหน้าที่เฉกเช่นประมุขผู้ปกครองรัฐอย่างเป็นอิสระ จนกระทั่งถูกโค่นลงจากอำนาจ สำหรับประชากรนั้น ความขัดแย้งเรื่องกลุ่มชนชาติ มักจะซุ่มอยู่ใกล้ ๆ พื้นผิวเสมอ ในช่วงระยะเวลานับตั้งแต่ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงค.ศ.1960 พรรคคอมมิวนิสต์มลายูก็ได้ก่อการกบฏขึ้นมาเช่นกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะสถาปนารัฐบาลอันมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ คอมมิวนิสต์เหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นชาวจีน

สภาพแวดล้อมที่กอปรด้วยความบาดหมางและความขัดแย้งเช่นนี้ ควบคุมไว้ได้เป็นการชั่วคราว ด้วยการพัฒนาความเป็นพันธมิตรระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีนขึ้นมา ผลก็คือ สภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติวิวัฒนาการขึ้น โดยปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติจะไม่นำมาอภิปรายโต้เถียงกันในที่สาธารณะ หากแต่จะตกลงกันเป็นการส่วนตัว โดยผ่านการประนีประนอม โดยสาระสำคัญแล้ว ฉันทานุมัตินี้ ดำเนินไปตามหลักการหลีกเลี่ยง—นั่นคือหลีกเลี่ยงการโต้เถียงอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ การที่มีชื่อเรียกกันว่า กลุ่มพันธมิตร ก็เนื่องจากในค.ศ.1952 องค์กรพรรคที่สำคัญของชาวมาเลย์ – คือองค์กรสหมลายูแห่งชาติ หรืออัมโน กับองค์กรพรรคที่สำคัญของชาวจีนซึ่งในตอนนั้น มีชื่อว่า สมาคมชาวจีนมลายู หรือ เอ็มซีเอ ได้ตกลงร่วมมือเพื่อเป็นพันธมิตรกันในการชิงชัยเพื่อเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลครั้งแรกที่จัดขึ้นในกัวลาลัมเปอร์ จำนวนที่นั่งที่มีการแข่งขันกันนี้ ได้รับการจัดสรรแบ่งปันตามข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการ ในเหตุการณ์ที่มีชื่อเสียงเลื่องระบือครั้งนี้ กลุ่มพันธมิตร มีชัยชนะได้ที่นั่งในสภาเก้าที่นั่ง ในจำนวนสิบสองที่นั่งที่แข่งขันชิงชัยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การร่วมมือกันระหว่างชาวจีนและชาวมาเลย์ เป็นเรื่องที่สามารถทำได้ ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองนี้ การตกลงทำนองเดียวกันนี้ในการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ มา ทำให้ได้ประโยชน์ในการเลือกตั้งมากยิ่งขึ้น พรรคต่างเชื่อมั่นในความสามารถของตนมากเสียจนกระทั่งสูตรกลุ่มพันธมิตร โดยวิธีประนีประนอมกันในทางส่วนตัว ถูกนำมาใช้ผลิต “ข้อต่อรอง” อย่างไม่เป็นทางการ และสูตรนี้ก็เป็นพื้นฐานให้แก่โครงสร้างของรัฐเอกราชในค.ศ.1957 ด้วย มลายูที่มีเอกราช ซึ่งชาวมาเลย์และผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ มีจำนวนใกล้เคียงกัน ไม่อาจอยู่รอดได้ หากว่ากลุ่มชนชาติที่สำคัญ ไม่เห็นพ้องต้องกันในเรื่องลักษณาการของการแบ่งปันอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ การต่อรองนี้ ให้การค้ำประกันความสำคัญอันดับหนึ่งในด้านการเมืองแก่ชาวชาวมาเลย์ ด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ได้แก่การสร้างเสริมสถานะของประมุขมาเลย์ ภายในโครงสร้างทางการเมือง การให้ความสำคัญ แก่เขตเลือกตั้งในชนบท การรับบุคคลเข้าทำงานในภาคที่เป็นงานสำคัญของระบบราชการและสถาบันการศึกษา จะกำหนดให้รับชาวมาเลย์ในสัดส่วนที่สูงกว่า การจัดสรรใบอนุญาตและอภิสิทธิ์อื่น ๆ ให้แก่ชาวมาเลย์เป็นกรณีพิเศษ บทบัญญัติเหล่านี้ ประมวลอยู่ในตอนที่ 153 ของรัฐธรรมนูญ โดยใช้ถ้อยคำว่า “ฐานะพิเศษของชาว มาเลย์” ในทางกลับกัน ชาวจีนก็ได้รับอนุญาตให้รักษาอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอาไว้ นอกจากนี้แล้ว โดยบทบัญญัติที่ว่าด้วยฐานะความเป็นพลเมือง ซึ่งเปิดโอกาสให้แก่คนจีนอย่างใจกว้าง ยังช่วยให้คนจีนได้รับอำนาจทางการเมืองในขอบเขตที่จำกัด

การที่กลุ่มพันธมิตร จะประสบความสำเร็จจนทำให้เกิดรัฐเอกราช พวกเขาจำต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขหลายประการให้สำเร็จ บรรดาผู้นำต้องได้รับการสนับสนุนอย่างหนักแน่นจากภายในชุมชนของตน สำหรับพรรคอัมโน เงื่อนไขนี้พวกเขาทำได้สำเร็จแล้วในช่วงปีแรก ๆ ของประวัติศาสตร์ของพรรค ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง อัมโนจัดว่าเป็นพรรคของชาวมาเลย์ “แท้ ๆ” สาขาของอัมโนแผ่ไกลไปถึงหมู่บ้านมาเลย์ ในหมู่บ้านมาเลย์นี้ไม่น่าประหลาดใจที่จะพบคนชรา ครูหรือผู้นำทางศาสนา เป็นสมาชิกของอัมโน เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ลูกศิษย์ลูกหาหรือผู้ที่เป็นพรรคพวกของตน ในทางกลับกัน สาขาพรรคเหล่านี้ ก็ปฏิบัติตามบัญชาของ*เมนตรี เบซาร์* (หรือมุขมนตรี) ของแต่ละรัฐในคาบสมุทรมลายู เนื่องจากรัฐส่วนใหญ่ ต่างมี*เมนตรี เบซาร์* ซึ่งสนับสนับสนุนอัมโน ดังนั้น จึงสามารถมั่นใจได้ว่า อัมโนจะได้คะแนนเสียงมาหมดทั้งกลุ่มทีเดียว ปกติแล้ว คะแนนเสียงที่ชี้ขาดของอัมโนในรัฐสภา ได้มาจากการออกเสียงเป็นกลุ่ม ตามความประสงค์ของ*เมนตรี เบซาร์* จนกระทั่งถึงกลางทศวรรษ 1970 อิทธิพลอย่างเหลือล้นของ*เมนตรี เบซาร์* ย่อมแปลได้ว่า แต่ละรัฐสามารถจัดส่งคะแนนเสียงไปสนับสนุนผู้นำของ “อัมโน” ในระดับชาติได้ (นับตั้งแต่ค.ศ.1975 เป็นต้นมา การออกเสียงแบบเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการ ถูกแทนที่ด้วยการลงบัตรลับ ทว่า*เมนตรี เบซาร์*ก็ยังสามารถสร้างอิทธิพลต่อวิถีการออกเสียงลงคะแนนได้) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำระดับชาติอย่างเช่นตนกู อับดุล ราห์มาน กับบรรดาผู้นำของรัฐต่าง ๆ ยังคงเป็นเนื้อหาที่สำคัญสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ผู้นำของรัฐมีแนวโน้มที่จะประพฤติปฏิบัติตามบัญชาของผู้นำระดับชาติ อย่างน้อยก็ในกรณีของมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร โครงสร้างทางการเมืองแบบพีรามิดในพรรคอัมโน ซึ่งมีผู้นำระดับชาติคุมเสียงในชนบทได้เช่นนี้ จัดว่าเป็นกระบวนแถวที่พร้อมเพรียงโดยแท้ ผู้นำของพรรคสมาคมชาวจีนหรือเอ็มซีเอ ในช่วงปีแรก ๆ ที่ได้รับเอกราช ก็คุมคะแนนเสียงของชาวจีนไว้อย่างไม่อาจโต้แย้งได้เช่นกัน เอ็มซีเอเริ่มต้นในค.ศ.1949 ในฐานะที่เป็นองค์กรสวัสดิการที่มุ่งช่วยเหลือชาวจีนผู้บุกเบิกที่ดิน ซึ่งถูกกำหนดเขตให้เข้าไปอยู่ในหมู่บ้านใหม่ ในฐานะส่วนหนึ่งของโครงการเพื่อแยกชาวจีนให้พ้นไปจากอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์มลายู (เอ็มซีพี) ในเวลานั้น เอ็มซีพี เป็นเพียงพรรคเดียวที่สามารถท้าทายเอ็มซีเอได้ เมื่อ เอ็มซีพี ถูกประกาศว่าเป็นพรรคผิดกฎหมายในค.ศ.1948 เอ็มซีเอจึงเป็นองค์กรที่มีเอกสิทธิองค์กรเดียวที่สามารถรับชาวจีนเข้าเป็นสมาชิกทางการเมืองอย่างถูกกฎหมาย

จากที่ได้กล่าวมานี้มิใช่จะเสนอโดยนัยว่า การสนับสนุนสูตรกลุ่มพันธมิตร ไม่เคยเจือจางลง อันที่จริงแล้ว หุ้นส่วนในเครือข่ายของกลุ่มพันธมิตร มิใช่เป็นเพียงส่วนเดียวของโครงสร้างทางการเมืองที่มีชื่อเสียง ตัวอย่างเช่น ยังมีกลุ่มชาวมาเลย์หลายกลุ่ม ที่ต่อต้านอัมโนอยู่ กลุ่มชาวมาเลย์เหล่านี้ ถือว่าอัมโน เป็นองค์กรซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เป็นตัวแทนของชนชั้นปกครอง ทายาทของราชสำนักและคนอื่น ๆ ที่เต็มใจที่จะอยู่ในระบบที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติมารวมกันเข้า กลุ่มชาวมาเลย์เหล่านี้เห็นว่า ส่วนผสมทางด้านศาสนา คืออิสลาม ดูจะปรากฏอยู่ในแผนการเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ น้อย

เกินไป อันที่จริงแล้ว จารีตประเพณีที่มีชีวิตชีวาของการศึกษาของชาวมุสลิมมาเลย์ นับตั้งแต่ยุคอาณานิคมเป็นต้นมา มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันเอกชน ได้แก่มาอาฮัด ที่ 2 อิล-เอห์ยา อัสเซียริฟ กุนัง เซมางกุล หรือเรียกย่อ ๆ ว่า ไมอากัส ซึ่งตั้งอยู่ในส่วนเหนือของรัฐเปรัก สถาบันอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ได้แก่ *ปอน ดอค* และ*มาดราซาห์* ผลิตผลจากสถาบันการศึกษาเหล่านี้ ก่อให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองที่ดำเนินไปตามครรลองของการเมืองแนวความคิดรุนแรงยิ่งกว่าพวกที่เป็นตัวแทนอยู่ในเครือข่ายของกลุ่มพันธมิตร การที่บุคคลเหล่านี้ได้รับการฝึกฝนมาทางด้านศาสนา และการมีความเชื่อในรางวัลของพระผู้เป็นเจ้า ที่จะได้มีชีวิตภายหลังความตาย เกื้อหนุนให้พวกเขาการพัฒนาทัศนคติในแบบเสียสละและไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งนำไปสู่การเมืองแบบสุดโต่ง ไมอากัส ยังเป็นสถาบันการศึกษาซึ่งเป็นแหล่งเพาะเมล็ดพันธุ์ให้แก่กำเนิดของปาร์ตาอิ อิสลาม เซ ตานาห์ มาลายา หรือ พีเอเอส (ซึ่งหมายถึงพรรครวมอิสลามทั่วมลายู หรือพีเอ็มไอพี) กับอีกพรรคหนึ่งคือปาร์ตาอิราเคียต หรือพรรคประชาชน สองพรรคนี้ ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือก เพราะลักษณะที่เป็นเครื่องหมายเฉพาะตัวที่สำคัญของพรรค แตกต่างจากอัมโนมากคือจะประกอบด้วย *บางสา* (เชื้อชาติ) *อากามา* (ศาสนา) และ *ตานาห์ เมลายู* (ดินแดนของชาวมลายู) ที่สำคัญก็คือ พีเอเอส นั้น มุ่งหมายที่จะสถาปนารัฐซึ่งมีนักบวชเป็นผู้ปกครอง และต้องการให้รับรองว่ามาเลย์เป็นเชื้อชาติและภาษาที่เป็นทางการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และจำกัดอภิสิทธิ์ของผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ส่วนพรรคประชาชนนั้น สนับสนุนการนำอุดมการณ์ของลัทธิชาตินิยมมาเลย์ ลัทธิสังคมนิยมเกษตรกร และหลักลัทธิที่ว่าด้วยความเสมอภาคของคนทั้งปวง มาประสมเข้าด้วยกัน

เงื่อนไขที่ยังเหลืออยู่อีกอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้สูตรกลุ่มพันธมิตรใช้การได้ดี คือพวกผู้นำจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดในทางส่วนตัว ตนกู เป็นผู้ที่อยู่ในแวดวงของคนที่มิใช่ชาวมาเลย์ได้ด้วยความสะดวกใจ เขามีเพื่อนฝูงที่มิใช่ชาวมาเลย์อย่างกว้างขวาง มารดาของเขาเป็นลูกครึ่งไทย นอกจากนี้ ยังเป็นที่ทราบกันดีว่า เขารับเด็กชาวจีนมาเป็นบุตรบุญธรรม อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซียขึ้นในค.ศ.1963 ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นธุรกิจการงานยิ่งกว่าและเป็นทางการยิ่งกว่า ก็เข้ามาแทนที่แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในหมู่ผู้นำ อันต่างจากที่เป็นมาก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบส่วนตัวและไม่เป็นทางการ ชาวมาเลย์และผู้ที่มิใช่มาเลย์รุ่นใหม่ทั้งหมด เติบโตขึ้นมาโดยที่มิได้เฉลียวใจกับ “ข้อต่อรอง” ที่ผู้อาวุโสกว่าของพวกเขาได้เคยกระทำกันมา การก่อตั้งมาเลเซียในค.ศ.1963 ได้นำพลังทางการเมืองใหม่ ๆ เข้ามาใส่ไว้ในโครงสร้าง ซึ่งมิได้สอดคล้องกับเงื่อนไขบางประการที่ได้กล่าวข้างต้น ข้อเสนอให้นำมลายู สิงคโปร์ ซาบาห์ ซาราวักและบรูไน มารวมกันเข้าเป็นสหพันธ์รัฐ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ขณะเดียวกัน ก็เป็นการท้าทายโครงสร้างทางการเมืองด้วย

เหตุการณ์ที่สืบเนื่องต่อมาทั้งหมด เริ่มต้นด้วยการประกาศอย่างเรียบ ๆ ที่แทบจะไม่มีความหมายอันใดของตนกู อับดุล ราห์มาน ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีของมลายูขณะนั้น เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม ค.ศ.1961 ระหว่างงานเลี้ยงอาหารกลางวันแก่นักข่าวที่สิงคโปร์ว่า

> มลายูทุกวันนี้ ในฐานะที่เป็นชาติหนึ่ง ตระหนักว่า เราไม่อาจยืนอยู่โดยลำพังและอย่างโดดเดี่ยวได้...ไม่ช้าก็เร็ว มลายูควรต้องทำความเข้าใจกับอังกฤษและกับประชาชนในดินแดนสิงคโปร์ บอร์เนียวเหนือ บรูไนและซาราวัก...เราควรหาทางไปให้ถึงวัตถุประสงค์นี้ในกาลข้างหน้า และคิดหาแผนการที่ทำให้ดินแดนเหล่านี้สามารถเข้ามาใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น ด้วยการร่วมมือกันทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ[15]

การขยายสหพันธ์รัฐมลายูให้กว้างขวางออกไป ย่อมส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงถึงลักษณะที่เน้นกลุ่มเชื้อชาติของโครงสร้างทางการเมือง ดินแดนต่าง ๆ ของบอร์เนียว เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นชาวอิบาน ซึ่งนอกจากจะเป็น “ลูกหลานของผืนแผ่นดิน” แล้ว ก็มิได้มีอะไรเหมือนกับชาวมาเลย์สักเท่าไร สิงคโปร์มีชาวจีนซึ่งอุดมการณ์ที่โน้มเอียงไปทางซ้ายอยู่เป็นส่วนใหญ่ธรรมชาติของการเมืองแบบพรรค ก็แตกต่างออกไปอีกเช่นกัน ในบอร์เนียวนั้น พรรคต่าง ๆ จะเน้นที่ชาติพันธุ์และมีอายุสั้น ในสิงคโปร์พรรคที่ทรงอิทธิพลและเด่นกว่าเพื่อน คือพรรคกิจประชา หรือ พีเอพี ซึ่งมีลักษณะของชาวเมือง มีความคิดแนวสังคมนิยม ไม่ยึดถือเรื่องการแบ่งกลุ่มชนชาติ และคุ้นเคยกับการปกครองเกาะที่ค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันพอสมควร พรรคนี้ถกเถียงปัญหาสำคัญส่วนใหญ่กันอย่างเปิดเผย ส่วนกลุ่มพันธมิตรนั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ว่ามีลักษณะเน้นกลุ่มชนชาติ ไม่เน้นเรื่องอุดมการณ์ และเคยชินกับการอภิปรายปัญหาที่ละเอียดอ่อนกันเป็นการส่วนตัว[16] โครงสร้างทางการเมืองที่ก่อตั้งขึ้นบนหลักการความเป็นใหญ่ของชาวมาเลย์ ย่อมต้องรู้สึกถึงแรงกดดันต่าง ๆ อย่างเลี่ยงไม่พ้น

อันที่จริงแล้ว ผู้นำทุกคนล้วนตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นแก่โครงสร้างทางการเมือง และพวกเขาได้พยายามหาหนทางที่จะจำกัดความรุนแรงของการเปลี่ยนแปลง การแสวงหาฉันทานุมัติในชุมชนที่สำคัญ ๆ กลายเป็นภารกิจหลักสำคัญขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง สำหรับปัญหาเรื่องตัวแทนในสภาผู้แทนราษฎรนั้น การรวมชาวจีนสองล้านคนจากสิงคโปร์เข้ามา ย่อมหมายถึงการ

---

[15] Peter Boyce, ***Malaya and Singapore in International Diplomacy: Documents and Commentaries,*** Sydney, 1968, 8.

[16] John S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985, 155-6.

จัดสรรที่นั่งอีกประมาณ 22 ที่นั่ง ให้แก่ตัวแทนชาวจีน เมื่อเปรียบกับ จำนวน 104 ที่นั่งที่จัดให้แก่มลายู ส่วนที่เป็นคาบสมุทร 12 ที่นั่งแก่ตัวแทนจากซาราวัก และ 7 ที่นั่ง แก่ตัวแทนจากซาบาห์ เรื่องนี้ ย่อมจะส่งเสริมอิทธิพลของชาวจีนในการกำหนดนโยบายของสหพันธ์ ในการเจรจาที่มีตามมา สิงคโปร์ตกลงที่จะลดจำนวนผู้แทนลงเหลือ 15 ที่นั่ง เพื่อแลกกับความเป็นอิสระในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับแรงงานและการศึกษา ซึ่งเรื่องหลังนี้ เป็นปัญหาที่เป็นแกนหลักของการเป็นกลุ่มชนชาติ ในขณะเดียวกัน จำนวนผู้แทนของซาราวักกับซาบาห์ ก็เพิ่มขึ้นเป็น 24 และ 16 ที่นั่งตามลำดับ เรื่องนี้ บรรเทาความกลัวของชาวบอร์เนียวลงไปได้บ้าง ทั้งนี้เพราะชาวบอร์เนียวเกรงว่า จะถูกพวกมาเลย์ ซึ่งถือกันว่า มีประสบการณ์ในเรื่องการเมืองมากกว่า มากลืนหรือบดบังเสียหมด

ที่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเรื่องตัวแทนในสภา แน่นอนว่า คือเรื่องความเป็นพลเมือง เรื่องนี้ เป็นปัญหาโต้เถียงกันจนทำให้เป็นการยากที่จะทำให้เกิดฉันทานุมัติ ประชาชนในสิงคโปร์และดินแดน ต่าง ๆ ของบอร์เนียว จะได้รับการยอมรับในฐานะพลเมืองของมาเลเซียมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมส่งผล กระทบถึงโครงสร้างทางการเมือง เพราะดุลที่มีอยู่ภายในกลุ่มชนชาติภายใต้กลุ่มพันธมิตร ย่อม จำเป็นต้องปรับแต่งเสียใหม่ ก่อนการก่อตั้งมาเลเซีย มีเพียงดินแดนในคาบสมุทรมลายูเท่านั้นที่ปัญหา เรื่องความเป็นพลเมือง มิได้มีอะไรยุ่งยากซับซ้อน ทุกคนที่เป็นพลเมืองของรัฐใด ๆ ในสหพันธ์ (ส่วน ใหญ่เป็นชาวมาเลย์) กลายเป็นพลเมืองไปโดยอัตโนมัติในวันที่ได้รับเอกราช 31 สิงหาคม ค.ศ.1957 นอกจากนี้ ทุกบุคคลที่เกิดในมลายูภายหลังวันดังกล่าว ก็ได้เป็นพลเมืองด้วยเช่นกัน (ถือสัญชาติของ ประเทศที่เกิด) ความเป็นพลเมืองด้วยการเปลี่ยนสัญชาติก็ทำได้เช่นกัน ทว่าในค.ศ.1962 ได้มีการ นิยามบทบัญญัติที่ว่าด้วยความเป็นพลเมืองเสียใหม่ ซึ่งมีผลให้เป็นการยากยิ่งขึ้น แก่ผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ที่จะมีคุณสมบัติพอที่จะได้สถานะพลเมือง นอกเหนือจากเงื่อนไขที่ต้องถือกำเนิดในดินแดนนั้นๆ แล้ว บิดาหรือมารดาคนใดคนหนึ่งต้องเป็นพลเมืองหรือเป็นผู้อาศัยอย่างถาวรในดินแดนนั้น ๆ ขณะที่บุตร ของคนถือกำเนิดขึ้นมาด้วย

การเจรจาที่จะนำไปสู่การก่อตั้งมาเลเซีย ทำให้ปัญหาเรื่องความเป็นพลเมืองยุ่งยากมากขึ้นไป อีก เป้าหมายสองประการ ที่ต้องกระทำให้สำเร็จ ได้แก่ ประการแรกการเมืองของสิงคโปร์ ต้องจำกัด อยู่เพียงที่เกาะสิงคโปร์ เพื่อว่าดุลในเรื่องกลุ่มชนชาติในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร จะได้ไม่เสียไป และประการที่สองบอร์เนียวต้องได้รับการปกป้อง มิฉะนั้น ผู้ประกอบการชาวมาเลย์หรือชาวจีน ซึ่งอาจต้องการฉวยโอกาสหาประโยชน์จากบอร์เนียว จะพากันแห่แหนกันเข้ามาเป็นจำนวนมาก เป้าหมายประการที่สองนี้ สำเร็จลงได้โดยง่าย ดังที่ปรากฏในภายหลังว่า ผู้ที่เดินทางเข้าไปในซาบาห์ และซาราวัก จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลของรัฐที่เกี่ยวข้องเสียก่อน สำหรับการปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายประการแรกนั้น ได้มีการออกบทบัญญัติซึ่งค้ำประกันว่า พลเมืองของสิงคโปร์ (ซึ่งเป็นชาวจีนเป็นส่วนใหญ่) สามารถออกเสียงเลือกตั้งได้เฉพาะในสิงคโปร์เท่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น พลเมืองสิงคโปร์ยังสามารถสมัครรับเลือกตั้งเข้าดำรงตำแหน่งของสหพันธ์ได้ เฉพาะในเขตเลือกตั้ง

ของสิงคโปร์เท่านั้น ข้อกำหนดเหล่านี้ เป็นสิ่งจำเป็น ทั้งนี้เพื่อให้การรวมสิงคโปร์ที่มีชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ เข้ามาในรัฐบาลของมลายู ซึ่งมีชาวมาเลย์เป็นส่วนใหญ่ เป็นเรื่องที่สามารถยอมรับได้

เงินเป็นโลหิตที่หล่อเลี้ยงชีวิตของโครงสร้างทางการเมืองทุกโครงสร้าง ในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทรก่อนที่จะมีการก่อตั้งสหพันธรัฐมาเลเซียนั้น ทางรัฐบาลสหพันธ์ในกัวลาลัมเปอร์ ควบคุมด้านการเงินทุกอย่าง และมิได้ลังเลที่จะจัดสรรเงินกองทุนโดยใช้บรรทัดฐานทางด้านการเมือง เมื่อก่อตั้งมาเลเซียขึ้นมา ก็เป็นที่คาดกันว่า สิงคโปร์และบรูไน น่าจะนำรายรับส่วนเกินของตนเข้ามาช่วยเกื้อหนุนสหพันธ์ ส่วนซาบาห์และซาราวัก ก็จะเป็นรัฐที่ขาดดุลอยู่ (การจัดการด้านการเงินการคลังนี้เอง ที่กอปรขึ้นเป็นอุปสรรคประการหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้บรูไนปฏิเสธที่จะเข้าร่วมอยู่ในมาเลเซีย สุลต่านโอมาร์แห่งบรูไน ไม่ทรงยอมให้รัฐบาลกลางมีสิทธิกำหนดภาษีอากรกับน้ำมันของบรูไน ในขณะที่กัวลาลัมเปอร์ ยืนกรานในสิทธิดังกล่าว)

ในท้ายที่สุดแล้ว จนแทบจะถึงวันก่อตั้งมาเลเซียอยู่รอมร่อแล้ว สิงคโปร์จึงได้รับสิทธิในการเก็บและใช้จ่ายเงินภาษีของตนเองได้ ทว่า 40 เปอร์เซ็นต์ของภาษีพวกนี้ ต้องส่งให้กัวลาลัมเปอร์เป็นระยะ ๆ ผลสุทธิของการวางหลักการดั่งนี้ คือการให้สิทธิในการปกครองตนเองอย่างมากแก่สิงคโปร์ภายในโครงสร้างทางการเมืองใหม่ ส่วนซาบาห์และซาราวักก็ได้รับสิทธิในการปกครองตนเองอยู่บ้างเช่นกัน เนื่องจากทั้งสองแห่งนี้ ได้รับสิทธิในการเก็บและรักษารายรับจากการส่งออกแร่ธาตุและผลิตผลจากป่าไว้ได้

ถึงอย่างไร การจัดวางหลักการด้านการเงินการคลัง ก็ยังคงสร้างปัญหาให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างสิงคโปร์กับรัฐบาลสหพันธ์ในกัวลาลัมเปอร์อยู่ต่อไป และได้กลายเป็นหนึ่งในบรรดาเหตุผลที่นำไปสู่การออกจากสหพันธ์ของสิงคโปร์ไปในท้ายที่สุด แม้ว่าการจัดสรรเงินกองทุน กอปรขึ้นเป็นประเด็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ทำให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกันและความบาดหมางกัน ทว่าปัญหานี้ก็มิได้แยกไปจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติโดยสิ้นเชิง เนื่องจากอันที่จริงแล้ว เป็นเพราะคุณูปการของสิงคโปร์โดยแท้ที่ทำให้รัฐสมาชิกใหม่ ได้มีเสียงขึ้นมาเกี่ยวกับวิธีการใช้เงิน ในทัศนะของสิงคโปร์นั้น แนวคิดเรื่องความเสมอภาคของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ย่อมหมายถึงการมีแนวปฏิบัติที่จะทำให้การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเชื้อชาติเกิดขึ้นน้อยที่สุด และจะทำให้สามารถปฏิบัติต่อทุกเชื้อชาติอย่างเท่าเทียมกันได้ โดยผู้ที่ดีที่สุดของทุกเชื้อชาติ จะสามารถผงาดขึ้นมาโดยไม่ต้องได้รับความช่วยเหลือ ความเข้าใจเรื่องความเสมอภาคในเรื่องเชื้อชาติดังกล่าวนี้ ขัดกับแนวปฏิบัติที่มีมาแต่เดิมของกลุ่มพันธมิตร โดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของพรรคอัมโน ในแผนการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาตินั้น รัฐบาลมิได้ปิดบังความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงเรื่องการนำเงินกองทุนสาธารณะไปลงทุนเพื่อสนับสนุนชาวมาเลย์อย่างหนักหน่วง ด้วยเชื่อว่า การปฏิบัติโดยให้สิทธิเป็นพิเศษเช่นนี้ จะช่วยเหลือชาวมาเลย์ ให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับพวกที่มิใช่มาเลย์ขึ้นมาได้ ด้วยเหตุนี้ ทัศนะของสิงคโปร์ จึงเท่ากับเป็นการท้าทายโดยตรงต่อแนวทางดำเนินการที่เคยปฏิบัติกันมาตามหลักการ

แบ่งกลุ่มชนชาติ หลักการของสิงคโปร์นั้น โดยตัวของหลักการเองแล้ว สามารถยอมรับได้ หากว่าทัศนะเหล่านั้น จำกัดอยู่เฉพาะในสิงคโปร์ อย่างไรก็ดี พรรคพีเอพีของสิงคโปร์ยังพิจารณาด้วยว่าตนเองเป็นตัวแทนของชาวจีนในมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทรด้วย นอกเหนือจากเป็นตัวแทนของเขตเลือกตั้งอันประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติภายในสิงคโปร์อยู่แล้ว

ในค.ศ.1964 เมื่อมีการเลือกตั้งในรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทร พรรคพีเอพีตัดสินใจที่จะแข่งขันชิงที่นั่งตามที่ได้จัดสรรไว้ โดยหวังว่า หากว่าประสบความสำเร็จได้สักหกหรือเจ็ดที่นั่ง ก็คงจะทำให้ผู้นำของอัมโน เชื่อได้ว่า พีเอพีจะได้รับความนิยมจากชาวจีนมากกว่า และดังนั้น พีเอพี ย่อมเป็นคู่พันธมิตรที่มีความเหมาะสมมากยิ่งกว่าเอ็มซีเอ ทว่าความพยายามที่จะรุกล้ำเข้ามาหาประโยชน์ในดินแดนของกลุ่มพันธมิตรครั้งนี้ ประสบความล้มเหลว และพีเอพีก็ได้ชัยชนะเพียงที่นั่งเดียว

ในขณะเดียวกัน แม้กระทั่งก่อนการลงคะแนนเสียงใน ค.ศ.1964 อัมโนก็กระทำการในลักษณะที่ชิงดักหน้าการเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งของพีเอพี—ด้วยการตัดสินใจเข้าแข่งขันในสนามเลือกตั้งของสิงคโปร์ในค.ศ.1963 ด้วยเช่นกัน โดยอัมโนพยายามที่จะนำเสนอตัวเอง ในฐานะตัวแทนของชาวมาเลย์ที่อยู่ในสิงคโปร์ แม้ว่าอันโนจะไม่ได้ชัยชนะเลยแม้แต่ที่นั่งเดียว แต่อัมโนก็ยังคงรณรงค์หาเสียงสนับสนุนจากชาวมาเลย์ในสิงคโปร์ต่อไป สื่อที่อัมโนใช้ คืออักขระภาษายาวี หนังสือพิมพ์รายวันภาษามาเลย์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์*อูตูซาน เมลายู* ซึ่งประณามพีเอพีว่าเป็นพรรคที่หลงใหลคลั่งไคล้จีน พรรคพีเอพีนี้ มีลีกวนยูเป็นผู้นำ ชาวมาเลย์ในสิงคโปร์ได้รับการสนับสนุนให้พึ่งพาอาศัยกัวลาลัมเปอร์ในฐานะที่เป็นพี่ชายใหญ่ที่จะช่วยปกป้องคุ้มครอง การกล่าวซ้ำซากถึงปัญหากลุ่มชนชาติอยู่ไม่หยุดหย่อน ตลอดปีค.ศ.1963 และ 1964 ส่งผลให้เกิดการจลาจลเรื่องเชื้อชาติขึ้นในสิงคโปร์ ในวาระการฉลองวันเกิดของศาสดาเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ.1964 เหตุการณ์นองเลือดนี้แม้จะหยุดยั้งไว้ได้ ทว่า ก็เป็นสัญญาณบอกถึงการเริ่มต้นของบทอวสาน ความตึงเครียดในเรื่องกลุ่มชนชาติ ยังคงมีสูงต่อไป

ที่สำคัญก็คือการที่พีเอพีเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองในมลายูในค.ศ.1964 และ 1965 เป็นการโจมตีไปถึงรากเหง้าของการต่อรองทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการ “มาเลเซียของชาวมาเลเซีย” ของ พีเอพี (ซึ่งเป็นการชี้แนะให้รู้สึกว่าต่างจาก “มาเลเซียของชาวมาเลย์” ทว่ามิได้ประกาศออกมาตรง ๆ) หนทางที่มีเหตุผลหนทางเดียวที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกันเรื่องเชื้อชาติ คือการแยกสิงคโปร์ออกจากมาเลเซียเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ.1965 เหตุการณ์ที่เปิดศักราชใหม่นี้ ได้ปลดชนวนภัยในเรื่องกลุ่มชนชาติลงได้บ้าง ทว่าพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย (หรือดีเอพี ซึ่งเป็นพรรคที่สืบทอดงานต่อจากพีเอพี) ก็ยังคงต่อต้านฐานะพิเศษของชาวมาเลย์ต่อไป เช่นเดียวกับพรรคเครากาน ราอายัต มาเลเซีย ซึ่งฝ่ายหลังนี้ดำเนินการคัดค้านในรูปแบบที่ค่อนข้างเงียบ ๆ อยู่สักหน่อย

การแยกตัวของสิงคโปร์ออกจากมาเลเซีย มีผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองของมาเลเซียอย่างไรบ้าง คำตอบก็คือ เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของการเป็นผู้นำของตนกู

เนื่องจากผู้ที่ตัดสินใจให้สิงคโปร์แยกตัวออกไป คือตนกู ขณะนั้นตนกูอยู่ในลอนดอน และตัดสินใจโดยมิได้ปรึกษาหารือกับอัมโน อันที่จริงนั้น เมื่อตนกูเสนอความคิดเรื่องการดึงสิงคโปร์มาร่วมกับสหพันธ์มาเลเซียเป็นครั้งแรก ตนกูมิได้ปรึกษาหารือกับอัมโนเสียก่อนเช่นกัน

หากว่าการแยกตัวออกไป จะมีประโยชน์อะไรอยู่บ้างแล้วไซร้ ประโยชน์ดังกล่าว น่าจะรวมถึงอำนาจการควบคุมของโครงสร้างสหพันธ์ในส่วนกลางมีความเข้มแข็งขึ้น การโจมตีแนวปฏิบัติของลัทธิชนชาตินิยมในห้องประชุมรัฐสภาไม่มีอีกต่อไป การวิพากษ์เรื่องความสำคัญเป็นที่หนึ่งของชาว มาเลย์ ที่สิงคโปร์เคยเป็นตัวตั้งตัวตี ก็หายไปเกือบจะภายในชั่วข้ามคืนด้วยเช่นกัน ทว่าในช่วงเวลานั้น ปัญหาที่เกี่ยวกับกลุ่มชนชาติ มิได้พลอยหายไปด้วย

อันที่จริงแล้ว มรดกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างหนึ่งของประสบการณ์ระยะแรกของมาเลเซีย คือการเพิ่มความแตกแยกในเรื่องชนชาตินี้ให้มากยิ่งขึ้น ชาวมาเลย์เป็นอันมากรู้สึกว่า ผลประโยชน์ของพวกตน ถูกผลักไสออกไป เพื่อที่จะเอาใจชาวจีน อาทิเช่น ชาวมาเลย์รู้สึกว่า นโยบายดังเช่นการใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาทางการเพียงภาษาเดียวในค.ศ.1967 มิได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันมากเพียงพอ อันที่จริงนั้น การเรียกร้องของชาวมาเลย์ให้ยกระดับเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ไม่สามารถสนองได้ โดยไม่กระทบกระเทือนถึงผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ส่วนผู้ที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก็รู้สึกเช่นกันว่าถูกแบ่งแยกกีดกันเพราะสิ่งที่พวกเขามองว่า เป็นนโยบายที่สนับสนุนแต่เฉพาะชาวมาเลย์เท่านั้น คำขวัญเช่น “มาเลเซียของชาวมาเลเซีย” จุดประกายให้เกิดภาพที่ชวนให้เวียนศีรษะเกี่ยวกับระเบียบแบบแผนอย่างใหม่ในเรื่องเชื้อชาติ ความไม่พอใจในตัวตนกู อับดุล ราห์มานและผู้นำของเอ็มซีเอย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ผู้คนไม่ชอบตนกูเพราะทัศนคติที่เรื่อย ๆ สบาย ๆ กับความใจกว้างต่อลักษณะหลากหลายเชื้อชาติ ส่วนบรรดาผู้นำของเอ็มซีเอนั้น ก็ได้รับการพิจารณาว่าไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้สนับสนุนสิทธิของชาวจีนสำหรับชาวมาเลย์ที่อยู่ภายในอัมโนนั้น การต่อต้านเริ่มเข้มข้นขึ้นรอบ ๆ ตัวบุคคลที่เป็นผู้ช่วยของตนกู นั่นคือ ตน อับดุล ราซัก พีเอเอส ก็ปรากฏตัวขึ้นมาเช่นกัน ในฐานะที่เป็นผู้ส่งเสริมสิทธิของชาวมาเลย์ที่เป็นทางเลือกอีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อการเลือกตั้งทั่วไปมีขึ้นในค.ศ.1969 พรรคฝ่ายค้านอย่างเช่นดีเอพี ก็รุกเร้าเข้ามาในกลุ่มชาวจีนที่ให้การสนับสนุนแก่เอ็มซีเอ ส่วนพีเอเอสก็รุกเข้าสู่กลุ่มชาวมาเลย์ที่ให้การสนับสนุน อัมโน พวกสุดโต่งจากทั้งสองเชื้อชาติพากันเพ่นพ่านไปตามถนนสายต่าง ๆ ในวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ.1969 และฆ่าฟันกันอย่างบ้าคลั่ง -- โดยที่ทางฝ่ายเชื้อชาติจีน ฮึกเหิมเพราะเป็นพวกของดีเอพี ส่วนชาวมาเลย์ก็โกรธขึ้งกับความคิดที่ว่าถูกชาวจีนหักหลังและเอาใจออกห่างจากกลุ่มพันธมิตร – โครงสร้างทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตร จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องได้รับการซ่อมแซมแก้ไข

ลู่ทางในการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่มุ่งหมายเพื่อส่งเสริมฉันทานุมัติในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในมาเลเซียและพม่า ไม่สู้ดีนัก ผู้นำซึ่งสนับสนุนโครงสร้างแบบพหุภาพที่อยู่ภายใต้หลักเอกภาพที่แผ่คลุมอยู่ ในทั้งสองรัฐ มิได้มีชีวิตอยู่รอดมาได้ ออง ซานถูกลอบสังหาร ในขณะที่ตนกูก็

หมดความน่าเชื่อถือเพราะเหตุจลาจลเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ความเพียรพยายามในอนาคต ในอันที่จะสร้างฉันทานุมัติ ปรากฏออกมาในภายหลังว่า มีความใจกว้างและลักษณะเสรีนิยมน้อยลงไป

พม่า : อู นุ

ในพม่า นายกรัฐมนตรีอู นุ พยายามที่จะพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองบนพื้นฐานซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์พุทธศาสนาเข้ากับระบอบสังคมนิยม โดยให้มีส่วนประกอบของพุทธศาสนา หนักหน่วงมากเป็นพิเศษ โครงการนี้ ได้รับความนิยมจากชาวพม่าที่เป็นพุทธศาสนิกชนเป็นอันมาก ทว่ากระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นในหมู่ชนกลุ่มน้อยด้วยเช่นกัน ชนกลุ่มน้อยระแวงว่า ตนจะถูกกันจนตกขอบไปเพราะมิได้นับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้แล้ว พุทธศาสนายังเปิดหนทางไปสู่การสร้างความเป็นพม่าและการสิ้นสลายของขนบประเพณีของชนที่มิใช่ชาติพันธุ์พม่าด้วย โครงการนี้ยังมิได้รับการสนับสนุนจากนักสังคมนิยมเช่นกัน

จะเห็นว่า โครงสร้างทางการเมืองของรัฐตามความตั้งใจของอู นุนั้น มิได้คล้ายคลึงกับของออง ซาน อันที่จริงแล้ว ช่วงเวลาที่อู นุดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่นั้น มีลักษณะเด่นที่แรงกดดันซึ่งมาจากกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ชนชาติต่าง ๆ เหล่านี้พยายามหาทางที่จะมีอิสระในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น โครงสร้างทางการเมืองที่มีรูปลักษณะอย่างเด่นชัดว่าเป็นแบบสหพันธ์ ซึ่งพม่าได้รับมอบมาเมื่อได้เอกราชนั้น ได้ประสิทธิประสาทสภาพความเป็นรัฐให้แก่ภูมิภาคที่เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวคะฉิ่น ชาวคะยาห์และภูมิภาคที่อยู่ตามพรมแดนของฉาน นอกจากนี้แล้ว พวกฉานและคะยาห์ ยังได้รับสิทธิในการแยกตัวออกไปภายหลังค.ศ.1958 อีกด้วย ชาวฉิ่นนั้น มีการปกครองจัดให้อยู่ในส่วนที่แบ่งแยกออกไปเป็นพิเศษ ส่วนชาวกะหรี่ยง ได้รับอนุญาตให้ก่อตั้งรัฐขึ้นในค.ศ.1951 อย่างไรก็ดี บทบัญญัติที่เปิดโอกาสอย่างกว้างขวางให้แก่โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ที่แยกจากกันอยู่เหล่านี้ เป็นเรื่องของรูปแบบมากกว่าเนื้อหา ทุกรัฐหรือทุกฝ่าย ต่างพึ่งพาอาศัยกองทุนจากรัฐบาลกลาง รัฐบาลของแต่ละรัฐหรือแต่ละฝ่ายเหล่านี้ มิได้ขึ้นต่อองค์กรนิติบัญญัติของรัฐของตน หากขึ้นต่อสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกของรัฐสภากลาง แม้ว่าสมาชิกของรัฐสภากลางนี้เป็นตัวแทนที่มาจากรัฐหรือฝ่ายต่าง ๆ เหล่านั้นก็ตาม

ชนชาติกลุ่มน้อยทั้งหลาย ต่างยอมจำทนกับอู นุ เพราะถึงอย่างไรรัฐบาลของเขาก็ไร้ประสิทธิภาพเสียจนไม่อาจใช้อำนาจอย่างเหมาะสมได้อย่างเสมอต้นเสมอปลายอยู่แล้ว สิ่งที่มีส่วนทำให้อำนาจของอู นุ พร่องลงไป คือการท้าทายความเป็นผู้นำของเขา ที่มีขึ้นในช่วงภายหลังค.ศ.1948 ตัวอย่างเช่น ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1948 พรรคคอมมิวนิสต์ (ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในภายหลังว่าธงขาว) ได้ก่อการจลาจลขึ้น องค์กรอาสาสมัครของประชาชน ซึ่งเป็นกองกำลังที่ทำหน้าที่คล้ายทหาร ได้เข้าร่วมสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์ พวกคอมมิวนิสต์ได้รับการสนับสนุนอย่างมากมาย เพราะคอมมิวนิสต์สนับสนุนเป้าหมายที่ประชาชนต่างสนับสนุน นั่นคือการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของ

เกษตรกร อันได้แก่ การยกเลิกหนี้สินทางการเกษตร (ส่วนใหญ่แล้ว เป็นหนี้ชาวอินเดีย) การโอนกรรมสิทธิที่ดินกลับคืนไปสู่ผู้ที่เพาะปลูก การสงวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้แก่ชาวพม่า สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นตามมา ระหว่างชาวคอมมิวนิสต์กับร่างกุ้ง ส่งผลให้รัฐบาลกลางล่มสลายลง ตามตำบลต่าง ๆ เจ้านายในท้องถิ่น (เรียกว่า "*โบ*" ตามภาษาท้องถิ่น) ปรากฏตัวขึ้น คนเหล่านี้ ใช้อำนาจควบคุมโดยมีกองกำลังที่ทำหน้าที่เหมือนทหารของตนเอง ทั้งนี้เพื่อปกป้องผู้คนที่ทำงานอยู่ในที่ดินของตนในฐานะข้าติดที่ดิน เมื่อสงครามกลางเมืองสิ้นสุดลงนั้น พวก*โบ*บริหารกิจการต่าง ๆ ในท้องถิ่นกันแล้ว และอันที่จริงแล้วพวก*โบ*เหล่านี้ก็บริหารโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นรัฐบาล คู่ขนานไปกับรัฐบาลของส่วนกลาง

การท้าทายความสามารถในการควบคุมรัฐบาลของอู นุ ปรากฏขึ้นมาจากพรรคของเขาเองด้วยเช่นกัน คือ พรรคสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์หรือ เอเอฟพีเอฟแอล เอเอฟพีเอฟแอลเป็นพรรครัฐบาล แต่อย่างดีที่สุด อู นุก็ควบคุมพรรคนี้ได้เพียงอย่างอ่อน ๆ เท่านั้น พรรคนี้ออง ซานเป็น ผู้ก่อตั้งขึ้น ถึงกระนั้นพรรคนี้ ก็มิได้เป็นพรรคที่ผนึกกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเข้มแข็ง หากเป็นเพียงการเข้ามาร่วมอยู่ในสันนิบาตขององค์กรมวลชนต่าง ๆ หลายองค์กรด้วยกัน (เป็นต้นว่า องค์กรเกษตรกรทั่วพม่า สหพันธ์องค์กรการค้า) รวมทั้งกลุ่มชนชาติต่าง ๆ (เป็นต้นว่า สันนิบาตเยาวชนกะเหรี่ยง) สมาชิกที่เป็นปัจเจกบุคคลอิสระ (เป็นต้นว่าอู นุ นายกรัฐมนตรี) และพรรคการเมืองอย่างน้อยหนึ่งพรรค ที่มีชื่อเรียกว่า พรรคสังคมนิยม อันที่จริงแล้วในจำนวนเหล่านี้ มีหลายองค์กรที่เป็นกลุ่มที่คอยติดตามผู้นำบางคนอย่างเป็นการส่วนตัว ซึ่งผู้นำเหล่านี้ ก็ควบคุมผู้สนับสนุนเหล่านี้อย่างหวงแหน กลุ่มผู้สนับสนุนนี้มักใช้พื้นที่เป็นหลักในการเข้ารวมอยู่ในกลุ่ม ลักษณะดังกล่าวนี้และความจริงในข้อที่ว่า ผู้นำจำต้องแบ่งผลประโยชน์ในหมู่ผู้สนับสนุนตน เป็นการส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันภายในเอเอฟพีเอฟแอล สิ่งที่ขาดหายไปคือ การร่วมมือร่วมใจอย่างสมาชิกที่อยู่ในพรรคเดียวกัน

คะแนนเสียงส่วนใหญ่ที่ได้มาในการเลือกตั้งระดับชาติสองครั้ง (ค.ศ. 1951-1952 และ 1956) มีแนวโน้มที่จะซุกซ่อนรอยแตกร้าวที่มีอยู่ภายในพรรค ทว่ารอยร้าวเหล่านี้ได้ปรากฏขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1958 เมื่อมีการประชุมสมัชชาเอเอฟพีเอฟแอลทั่วพม่าครั้งที่สาม ในการประชุมสมัชชาครั้งนั้น อู นุได้ประกาศว่า เอเอฟพีเอฟแอลจะเปลี่ยนรูปโฉมจากการเป็นเพียงการรวมกลุ่มของหลายฝ่าย ไปเป็นพรรคเดี่ยว นับจากนี้ไป ทุกองค์กรที่เข้ามาผนวก ต้องยึดมั่นต่ออุดมการณ์ของพรรค และยอมรับสถานภาพภายใต้ลำดับชั้นของการปกครองที่มีอยู่ในพรรค ในเวลานั้น อู นุปฏิเสธลัทธิมาร์กซ์ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ของพรรค หากเลือกระบอบสังคมนิยมในรูปแบบหนึ่งแทน

ความคลี่คลายของเหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เอเอฟพีเอฟแอลแบ่งออกเป็นสองฝ่าย –ได้แก่กลุ่มของอู นุกับกลุ่มของกยอว์ ไนอิน-บา สเว การแบ่งแยกนี้ มีผลให้เสียงส่วนใหญ่ที่สนับสนุนอู นุอยู่ในรัฐสภา ลดลงอย่างรุนแรง อู นุกลัวว่าจะถูกลงคะแนนเสียงไม่ไว้วางใจในการประชุมเรื่องงบประมาณ

ที่กำลังจะมาถึง ดังนั้น จึงได้ดำเนินย่างก้าวที่ไม่ถูกต้องตามหลักรัฐธรรมนูญ ด้วยการประกาศใช้งบประมาณโดยไม่มีการอภิปราย บรรยากาศของความตึงเครียดทางการเมืองเกิดขึ้นตามมา อู นุ ขอให้นายพลเน วินก่อตั้งรัฐบาลรักษาการขึ้นเพื่อฟื้นฟูความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดบรรยากาศที่มั่นใจแก่การการเลือกตั้งที่จะจัดขึ้น รัฐบาลรักษาการของนายพลเน วินเข้าควบคุมประเทศอย่างสมบูรณ์เป็นเวลาสิบแปดเดือน ตลอดช่วงระยะเวลานี้ รัฐบาลทำให้ค่าครองชีพมีเสถียรภาพ เพิ่มการส่งออกและเพิ่มทุนสำรองแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้พยายามที่จะใช้อำนาจควบคุมของส่วนกลางในภูมิภาคต่าง ๆ ของพม่า ด้วยการกำจัดอิทธิพลของพวก*โบ* และแต่งตั้งคณะกรรมการความมั่นคงและการปกครอง และเจ้าหน้าที่เขตขึ้นทำหน้าที่แทนพวก*โบ*

ฝ่ายของอู นุมีชัยชนะอย่างกึกก้องในการเลือกตั้งเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ค.ศ.1960 และได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ในการส่งผ่านอำนาจการปกครองจากฝ่ายทหารมายังพลเรือนอย่างสันติเป็นครั้งแรก อู นุตั้งชื่อฝ่ายของเขาว่า ปยีดาอังสุหรือพรรคสหภาพ ส่วนบรรดาคู่แข่งของเขา ยังคงชื่อเอเอฟพีเอฟแอลเดิมไว้ พรรคสหภาพมิได้มีความสามัคคีปรองดองกันอย่างสมควรแก่ชื่อพรรค ในไม่ช้า การทะเลาะเบาะแว้งกันในหมู่ผู้นำซึ่งยั้งต่อไปอีกไม่ไหว ทำให้เกิดการแบ่งกลุ่มขึ้นมาเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเรียกตัวเองว่า ทะขิ่น ประกอบด้วยสมาชิกพรรคฝ่ายซ้ายที่เคยสนับสนุนอู นุมาก่อน เมื่อครั้งที่เกิดการแตกแยกกันในปีค.ศ.1958 อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นกลุ่มของอู โบ ซึ่งค่อนข้างเป็นผู้มาใหม่ และมีอุดมการณ์ค่อนไปในแนวอนุรักษนิยม การแบ่งแยกภายใน ส่งผลให้พรรคสูญเสียความน่าเชื่อถือ และเรื่องนี้เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งให้ฝ่ายทหาร โดยนายพลเน วิน ยึดอำนาจการปกครองในค.ศ.1962

พรรคต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายค้านของเอเอฟพีเอฟแอลของอู นุในอดีต (สมัยก่อนค.ศ.1958) และที่เป็นฝ่ายค้านของพรรคสหภาพในเวลาต่อมา (ภายหลังค.ศ.1960) มิได้เป็นกลุ่มที่แตกต่างไปจากกันมากนัก ก่อนปีค.ศ.1958 ฝ่ายค้านที่สำคัญของเอเอฟพีเอฟแอลคือแนวร่วมเอกภาพแห่งชาติ หรือเอ็นยูเอฟ แนวร่วมนี้เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มต่าง ๆ เช่นกัน ทว่าสมาชิกส่วนใหญ่ เป็นพรรคที่เข้มแข็งมากพอ ๆ กัน – มีตั้งแต่พรรคยุติธรรม ที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ไปจนถึงพรรคกรรมกรและเกษตรกรพม่า ซึ่งมีนโยบายแนวมาร์กซิสต์ เหตุผลประการเดียวที่ทำให้พรรคเหล่านี้เข้ามารวมตัวกัน คือการต่อต้านเอเอฟพีเอฟแอล หลังจากประสบความล้มเหลวในการเลือกตั้งในค.ศ.1960 แล้ว กลุ่มผสมนี้ก็แตกกัน ส่วนที่ยังเหลือในแนวร่วมนั้น มีพรรคกรรมกรและเกษตรกรพม่า เป็นแกนหลัก พรรคในแนวร่วมนี้ตั้งชื่อใหม่เป็นพรรคกรรมกรพม่า เมื่อถึงช่วงที่ทหารเข้ามายึดอำนาจนั้น เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าฝ่ายมาร์กซิสต์เป็นผู้ควบคุมแนวร่วมผสมนี้

พรรคการเมืองที่ต่อต้านอู นุ ที่สำคัญอีกพรรคหนึ่งได้แก่กลุ่มของกยอว์ ไนอิน-บา สเว ซึ่งยังใช้ชื่อเอเอฟพีเอฟแอลอยู่ พรรคนี้ส่วนใหญ่แล้ว เป็นพรรคซึ่งประกอบด้วยสาวกส่วนตัวของผู้นำคนสำคัญของพรรค และไม่เคยวางท่าทีท้าทายอู นุอย่างแท้จริง

อู นุ มีนโยบายสำคัญสองนโยบายซึ่งนำมาปฏิบัติภายหลังค.ศ.1960 และเป็นปัจจัยที่ทำให้เขาตกจากอำนาจ นโยบายแรก คือการเรียกร้องให้สถาปนาพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ การปกครองตามลำดับชั้นตามหลักพุทธศาสนา เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญ เนื่องจากให้ที่หลบภัยจากกฎหมายของรัฐ แต่ในขณะเดียวกัน ก็สามารถวางมาดว่าเป็นหลักศีลธรรมให้ประชาชนยึดเหนี่ยวได้ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักร จึงสามารถนำมาพิจารณาในเงื่อนไขของการต่อสู้แข่งขันกัน หรือในเงื่อนไขการรับคนเข้ามาเป็นพวกเดียวกันได้ ศาสนาเป็นแขนงซึ่งอู นุดูเหมือนว่าได้เข้าไปแทรกแซงอย่างเป็นที่สะดุดตามากที่สุด นับตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา อู นุเชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นหนทางที่จะทำให้ระบอบสังคมนิยมเกิดขึ้นได้ เพราะระบบเศรษฐกิจนั้น ย่อมไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากไม่เปลี่ยนแปลงจิตใจของมนุษย์เสียก่อน ในค.ศ.1950 เมื่อประกาศใช้กฎหมายสภาพุทธศาสนา อู นุได้ก่อตั้งหน่วยงาน เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่พุทธศาสนาซึ่งรัฐให้เงินสนับสนุน การสนับสนุนพุทธศาสนาของอู นุในช่วงนั้น ส่วนหนึ่งเป็นโครงการที่อู นุกระทำขึ้นเพื่อท้าทายในเชิงอุดมการณ์ต่อกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ทางปีกซ้าย ในค.ศ.1954 อู นุได้เริ่มให้มีการสอนพุทธศาสนาตามโรงเรียนของรัฐ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อแรงกดดันจากเหล่าเจ้าอาวาส ต่อมาในค.ศ.1961 อู นุได้ให้คำปฏิญาณว่าจะประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำรัฐ ซึ่งนอกจากเหตุผลอื่น ๆ แล้ว ยังเนื่องจากความปรารถนาอย่างแรงกล้าของอู นุเอง ในอันที่จะประกอบกรรมดี การเคลื่อนไหวก้าวนี้ แน่นอนว่าถูกต่อต้านจากชนกลุ่มน้อยที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนา และจากกองทัพซึ่งต้องการให้จำกัดศาสนาของรัฐ อยู่เฉพาะในพื้นที่ส่วนที่เป็นพม่าแท้ โดยแก่นแท้แล้ว ข้อเสนอของอู นุ ไม่น่าก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างแท้จริงขึ้นมาสักเท่าไร เนื่องจากพุทธศาสนาก็เป็นที่นับถือกันอย่างกว้างขวางเหลือเกินอยู่แล้ว อย่างไรก็ดี ชนกลุ่มน้อยที่มิใช่พุทธศาสนิกชน ก็เคืองขุ่น ที่ทางการยังอุตส่าห์ดำเนินความพยายามที่จะเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่พุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้นไปอีก

เหตุผลประการที่สองที่ทำให้อู นุตกจากอำนาจ คือผลกระทบอันเนื่องมาจากนโยบายของเขาที่จะคงรักษาโครงสร้างของสหพันธรัฐไว้ ในค.ศ.1960 อู นุเสนอที่จะก่อตั้งรัฐให้ชาวมอญและชาวยะไข่ เป็นการแยกต่างหาก ทั้งนี้ เป็นคำสัญญาที่อู นุ ให้ในระหว่างหาเสียงเลือกตั้ง ภายหลังการเลือกตั้ง อู นุผิดสัญญา และหน่วงเหนี่ยวร่างกฎหมายเรื่องการก่อตั้งรัฐไว้ ซึ่งเป็นการสร้างความบาดหมางให้แก่ชาวยะไข่ ชาวมอญและชนชาติอื่น ๆ การก่อการร้ายทวีความรุนแรงขึ้น และเมื่อถึงปลายปีค.ศ.1961 อู นุถึงกับยอมรับว่า ฝ่ายกบฏที่ประกอบด้วยชนกลุ่มน้อย เข้าควบคุมประเทศไว้ได้หนึ่งในสิบของพื้นที่ทั้งหมด[17]

อันตรายว่าโครงสร้างของรัฐจะแตกแยกออกจากกันนี้เอง ที่ชักนำให้เน วิน ปลดอู นุออกจากตำแหน่งในค.ศ.1962 เมื่อเน วินขึ้นมามีอำนาจ สิ่งที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญ ก็เปลี่ยนจากอย่างแน่ชัด

---

[17] อ้างใน Richard Butwell, ***U Nu of Burma,*** Stanford, 1963, 227.

จากความจำยอมต่อโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ ไปสู่การก่อตั้งรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดขึ้นมา

ฟิลิปปินส์ก่อนยุคของมาร์คอส

ฟิลิปปินส์สถาปนาโครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพ นับตั้งแต่แรกเริ่มที่ฟิลิปปินส์ได้รับเอกราช อย่างไรก็ดี นักประวัติศาสตร์ประสบปัญหายุ่งยากที่จะต้องฝ่าฟันข้ามไปให้ได้ เมื่อศึกษาพิเคราะห์ถึงโครงสร้างเหล่านี้ นั่นคือในการวิเคราะห์อดีตนั้น นักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องกำจัดความคิดคำนึงออกไปจากเรื่องราวของสมัยปัจจุบัน ในกรณีของฟิลิปปินส์ คำแนะนำนี้ยากที่จะปฏิบัติตามได้ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 ประธานาธิบดีมาร์คอสถูกโค่นลงจากอำนาจในการปฏิวัติประชาธิปไตยอย่างสันติ ที่เรียกกันว่า “การปฏิวัติฟิลิปปินส์ครั้งที่สอง” ทั้งนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงการปฏิวัติครั้งแรกที่เกิดขึ้นในค.ศ.1896 การปฏิวัติครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นเพื่อต่อต้านระบอบการปกครองอาณานิคมของสเปน การปฏิวัติทั้งสองครั้งมีลักษณะเด่นที่แนวโน้มซึ่งสืบเนื่องต่อกันมาในด้านความรักชาติ และความปรารถนาที่จะมีรัฐบาลประชาธิปไตย ซึ่งมีที่ว่างพอแก่โครงสร้างทางการเมืองหลากหลายรูปแบบ นักประวัติศาสตร์ไม่อาจเมินไปจากเรื่องนี้ได้ หากแต่ต้องไตร่ตรองถึงความคล้ายคลึงกันนานาประการที่มีอยู่ในการปฏิวัติทั้งสองครั้งนี้

กุญแจที่ไขไปสู่การทำความเข้าใจถึงโครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์ คือครอบครัว ความสำคัญของครอบครัว มีรากเหง้าอยู่ในประวัติศาสตร์ หมู่บ้านในท้องถิ่นสมัยก่อนที่สเปนจะเข้ามา เป็นกลุ่มที่ประกอบด้วยเครือญาติ นักล่าอาณานิคมสเปน มิได้ทำลายความผูกพันในครอบครัว แต่โดยอันที่จริง กลับเสริมสร้างให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก การปกครองของสเปนสร้างความรู้สึกบาดหมางห่างเหินแก่ชาวฟิลิปปินส์เพราะเป็นการปกครองที่ชาวฟิลิปปินส์ตกอยู่ในฐานะที่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ เป็นการปกครองที่มองการณ์ในแง่ลบและสร้างความยากลำบาก เมื่อไม่มีพันธมิตรร่วมมือช่วยเหลือในการปกครอง สเปนก็ไม่มีทางเลือก นอกจากหาความสุขสบายให้แก่ตน ยุคอาณานิคมอเมริกันและยุคเอกราชในช่วงเวลาหลังจากนั้น มิได้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์นี้ รัฐบาลอเมริกันให้โอกาสแก่ชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี จากการที่อเมริกันขยายโครงสร้างของครอบครัวเข้าไปสู่การเมือง ชนชั้นสูงเหล่านี้ ได้รับความช่วยเหลือจากอำนาจทางเศรษฐกิจของตน จึงสามารถเข้าควบคุมอำนาจการปกครองไว้ได้ เมื่อประเทศได้รับเอกราช ผลลัพธ์ของการสมรสระหว่างการเป็นผู้นำทางการเมืองกับอำนาจทางเศรษฐกิจ คือการสร้างปราการขึ้นภายในรัฐบาลเพื่อคุ้มครองลัทธิจารีตนิยม และ คุ้มครองอิทธิพลของครอบครัว ระบบครอบครัวแบบขยายของฟิลิปปินส์ ซึ่งนับญาติทั้งทางพ่อและทางแม่ ว่าเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ทำให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองชนิดพิเศษขึ้นมา เรียกได้ว่าเป็นแบบที่สั่งทำขึ้นมาเป็นการเฉพาะ

ค่านิยมอะไรบ้าง ที่ครอบครัวสร้างขึ้นในโครงสร้างทางการเมือง ค่านิยมดังกล่าวประกอบด้วยการให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก แก่การสนองความต้องการแก่บางกลุ่มอย่างเป็นการเฉพาะเจาะจง การให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวและในชีวิตประจำวัน จริยธรรมและบรรทัดฐานเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว มีฝังอยู่ภายในตัวปัจเจกบุคคล ด้วยเหตุนี้ หัวหน้าครอบครัวจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้นำที่มีอำนาจทางสังคมและการเมือง สมาชิกในครอบครัวและคนเก่าแก่ที่ทำงานให้กับครอบครัวคนอื่น ๆ สามารถมีส่วนแบ่งในโชคลาภของผู้นำได้ ในไม่ช้า โครงสร้างแบบพึ่งพาอาศัย ก็ได้พัฒนาขึ้นมา

แง่มุมของโครงสร้างทางการเมืองที่มีฐานอยู่ที่ครอบครัวนี้ ได้รับการส่งเสริมยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยมรดกที่มาจากสมัยอาณานิคม การปกครองทั้งของสเปนและของอเมริกัน ต่างประสิทธิประสาทระบบการเช่าที่ดินที่ไม่เสมอภาคอย่างสูงไว้ให้เป็นมรดก ในภาคเกษตรกรรม เรื่องนี้มีความหมายว่า ชนชั้นผู้เช่าอยู่ในฐานะเป็นผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนชั้นเจ้าที่ดินที่ทรงอำนาจทางการเมืองได้โดยง่าย สถานการณ์ดังกล่าว ส่งเสริมเครือข่ายของการมีผู้ที่อยู่ในความอุปถัมภ์ บรรดาผู้นำได้รับการสนับสนุน เพราะพวกเขาสามารถสนองความต้องการของผู้ที่ให้การสนับสนุนตนได้ ฝ่ายผู้นำ เป็นผู้อุปถัมภ์ และฝ่ายผู้สนับสนุนหรือสาวกของผู้นำเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ บรรดาผู้นำเองก็มีผู้อุปถัมภ์ และในลักษณาการนี้ โครงสร้างทางการเมืองทั้งหมด จึงเชื่อมโยงเข้าด้วยกันในแนวตั้ง จาก *บาร์ริโอ* (หมู่บ้าน) ไปจนกระทั่งถึงเมืองหลวงของชาติ

ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ในความอุปถัมภ์เช่นนี้ มีลักษณะเด่นที่แสดงให้เห็นอยู่ในโครงสร้างทางการเมืองโดยเฉพาะสองประการ ลักษณะเด่นประการแรก คือ ผู้นำระดับชาติโดยทั่วไปแล้ว ไม่จำเป็นต้องรักษาความสัมพันธ์โดยตรงกับประชากร สำหรับการเลือกตั้งประธานาธิบดีนั้น เงื่อนไขที่สำคัญที่สุด คือความสามารถในการตกรางวัล ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียกเสียงสนับสนุนได้ เสียงสนับสนุนนี้ได้มาโดยวิธีลงคะแนนเสียงแบบอย่างเป็นกลุ่ม ลักษณะเด่นประการที่สอง ความซื่อสัตย์ต่อพรรค มิใช่เรื่องสำคัญ ดังนั้น พรรคต่าง ๆ จึงไม่จำเป็นต้องนำเสนอโครงการที่สามารถชี้วัดได้ พรรคการเมืองไม่เคยมีอุดมการณ์ที่แน่ชัด พรรคเหล่านี้ คล้ายคลึงกับเจ้าศักดินาที่รวมกลุ่มเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ ผู้นำของพรรคจึงไม่สามารถรณรงค์หาเสียงโดยใช้โครงการต่าง ๆ เป็นหลักพื้นฐานได้ เนื่องจากจะก่อให้เกิดอันตรายแก่ความเป็นพันธมิตรภายในพรรค หลังการเลือกตั้ง ผู้นำพรรครักษาตำแหน่งไว้ได้ด้วยคะแนนเสียงที่ท้องถิ่นลงให้แบบเป็นกลุ่ม โดยผู้นำในท้องถิ่นคอยควบคุมการลงคะแนนอยู่ และผู้นำเหล่านี้ จำเป็นต้องได้รับรางวัลตอบแทน สถานการณ์ดังกล่าวส่งเสริมให้มีการก่อตั้งพรรคขนาดใหญ่ขึ้นมาสองพรรค คือพรรค “ใน” กับพรรค “นอก” ลักษณะของการมีสองพรรคนี้ เป็นลักษณะเด่นของโครงสร้างทางการเมืองของพรรคการเมืองในฟิลิปปินส์ ลักษณะเด่นดังกล่าวยังขยายเข้าไปกระทั่งถึงทางใต้ ซึ่งเป็นเขตของชาวมุสลิม

โครงสร้างทางการเมืองแบบสองพรรคนี้ ถูกการยึดครองของญี่ปุ่นมาขัดจังหวะไว้เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อเซอร์กิโอ ออสมีนา ซึ่งชราวัยลงทุกที กลับเข้ามาพร้อมกับนายพลแม็คอาร์เธอร์ เพื่อฟื้นฟูพรรคปาร์ติโด นาซิโอนาลิสต้า การอ้างสิทธิในความเป็นผู้นำของเขา ถูกท้าทายจากมานูเอล โรซาส – ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นผู้ช่วยคนสำคัญของออสมีนา และเป็นผู้นำที่โดดเด่นคนหนึ่งของนาซิโอนาลิสต้าในช่วงก่อนสงคราม – โรซาสเยาว์วัยกว่าออสมีนามาก ทั้งยังคงอยู่ในฟิลิปปินส์ตลอดช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นยึดครอง ผลลัพธ์คือความแตกแยกในพรรค ในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้งประธานาธิบดีในค.ศ.1946 โดยฝ่ายของออสมีนา ได้จัดการก่อตั้งตัวเองขึ้นมาใหม่ เป็นพรรคชาตินิยม ส่วนบรรดาผู้สนับสนุนของโรซาส ก็เรียกตัวเองว่า พรรคเสรีนิยม อย่างไรก็ดี มูลฐานที่สร้างสายสัมพันธ์ในพรรคยังคงเหมือนเดิม และสิ่งที่ออสมีนาและโรซาสทำได้สำเร็จ คือทำให้เสียงสนับสนุนในทุก ๆ จังหวัดแตกแยกออกเป็นสองส่วน

ดังที่คาดกันอยู่แล้ว ทั้งสองพรรคมิได้แตกต่างกันมากนัก ทั้งสองพรรคต่างดำเนินแนวทางอนุรักษนิยม ในเรื่องการปกป้องทรัพย์สินเอกชน และระบบสังคมเช่นที่เป็นอยู่ขณะนั้น ทั้งสองพรรคพยายามที่จะเดินสายกลาง โดยแต่ละฝ่าย จะไม่สุดโต่งจนถึงกับสร้างความบาดหมางกับผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นกระแสหลัก ภายในกรอบที่กว้างขวางเช่นนี้ มีความแตกต่างกันในระดับภูมิภาคอยู่บ้าง พรรคชาตินิยมดูเหมือนว่าจะเข้มแข็งอยู่ในเซบุและในเขตลูซอนตอนใต้ ซึ่งเป็นเขตที่ปลูกมะพร้าวและพูดภาษาตากาล็อก พรรคเสรีนิยมได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งในภูมิภาคปามปานกาของลูซอนตอนกลาง ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าว และในจังหวัดต่าง ๆ ของอิโลคอส ทางตอนเหนือ บริเวณตอนเหนือนี้ประชาชนเป็นสมาชิกของคริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ หรืออากลิปายาน และเป็นลูกจ้างของอุตสาหกรรมยาสูบที่ใหญ่โตกว้างขวาง อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์กับภูมิภาคเหล่านี้ ก็บอบบางมาก เพื่อวัตถุประสงค์ในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในค.ศ.1965 เฟอร์ดินานด์ มาร์คอส สมาชิกคนหนึ่งของพรรคเสรีนิยม ซึ่งเป็นทั้งชาวอิโลคอสและเป็นสมาชิกของคริสต์จักรอากลิปายานได้ย้ายมาเข้าสังกัดกับพรรคชาตินิยม ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ พรรคชาตินิยมซึ่งแต่ก่อนเข้มแข็งอยู่ในลูซอนซึ่งอยู่ตอนใต้ได้กลายมาเป็นรุ่นเฮฟวี่เวทในตอนเหนือในเวลาเพียงชั่วข้ามคืน จะเห็นว่า การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับภูมิภาคใด ๆ มิใช่ดัชนีที่ชี้บอกความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของโครงสร้างของพรรคการเมืองได้อย่างแน่นอน โดยรวมแล้ว ลักษณะเด่นชัดที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาค ไม่ใช่เรื่องสำคัญ เนื่องจากความแตกต่างระหว่างภูมิภาค มีเพียงเล็กน้อย ยกเว้นความแตกต่างที่เด่นชัด ทว่ามีโดยทั่วไป ระหว่างตอนใต้ที่เป็นมุสลิม กับตอนเหนือที่เป็นคริสเตียน การแข่งขันในระดับภูมิภาค หมายถึงการแข่งขันในเรื่องบุญคุณที่จะมีการตอบแทน อย่างไม่อาจแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปได้

แนวการวิเคราะห์เช่นนี้ เป็นการชี้แนะว่า ผู้นำแต่ละบุคคลนั้น สามารถหันเหการลงคะแนนเสียงได้ด้วยวิธีการที่เป็นเรื่องของผลประโยชน์โดยแท้ นอกจากนี้ ยังควรสังเกตด้วยว่า บุคคลเหล่านี้มักเป็นหัวหน้าของตระกูลที่ทรงอิทธิพล และตระกูลที่ทรงอิทธิพลก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ

โครงสร้างทางการเมือง ขนบประเพณีของลัทธิอัตตาธิปไตยของฟิลิปปินส์ น่าจะมีต้นกำเนิดอยู่ในตระกูลที่มีการจัดโครงสร้างตามลำดับชั้นพวกนี้ ไม่ใช่เรื่องแปลกผิดธรรมดาสามัญ ที่จะพบผู้นำทางการเมืองและผู้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาลระดับชาติและระดับท้องถิ่น ใช้อำนาจไม่ผิดจากการเป็นหัวหน้าตระกูลที่มีอิทธิพล บุคคลที่จัดว่าเป็นตัวอย่างในกรณีนี้ ได้แก่ทายาทของตระกูลโลเปซ ตระกูลอาควิโน-โคจองโก ตระกูลออสมีนา และตระกูลโรมูอัลเดซ

ด้วยเหตุนี้ รัฐเอกราชแห่งฟิลิปปินส์ จึงมีลักษณะเฉพาะตัวตรงที่มีการต่อสู้ทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ระหว่างชนชั้นสูงต่างตระกูล ตระกูลที่ต่อสู้กันนี้ต่างมีตัวแทนอยู่ในพรรคการเมืองที่ควบคุมคะแนนเสียงจาก*บาร์ริโอ* (หมู่บ้าน) โดยผ่านระบบอุปถัมภ์ การเปลี่ยนตัวผู้นำในรัฐบาล โดยผ่านการเลือกตั้งอย่างสม่ำเสมอ ให้ความรู้สึกว่า ในฟิลิปปินส์มีประชาธิปไตย แต่อันที่จริงแล้วเป็นการต่อสู้ในระหว่างชนชั้นสูงซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวโดยตลอด มีกรณียกเว้นอยู่สองกรณีที่ควรกล่าวถึงหนึ่งคือการเลือกตั้งรามอน แม็กไซไซ การเลือกตั้งครั้งนี้มีความสำคัญ เนื่องจากแมกไซไซเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีฟิลิปปินส์คนแรกที่ใช้วิธีการเข้าไปถึงประชาชนในระดับรากหญ้า การเลือกตั้งดิออสดาโด มาคาปากัลในค.ศ.1961 ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสังเกตเช่นกัน เพราะเป็นการแข่งขันอย่างแท้จริงครั้งแรก ระหว่างกลไกของพรรคกับรากหญ้า นักสังเกตการณ์บางคนมองว่า ชัยชนะของมาคาปากัล เป็นการยุติอิทธิพลครอบงำของชนชั้นสูง ทั้งนี้ก็เพราะมาคาปากัล มีกำเนิดจากชนชั้นล่างในปามปานกา แต่ก็ปรากฏออกมาในภายหลังว่าเป็นการมองไกลเกินจริง

อย่างไรก็ดี หากว่าประชาธิปไตยมีนัยหมายถึงการมีที่ว่างให้แก่โครงสร้างทางการเมืองอื่น ๆ ได้มีโอกาสใช้อิทธิพลและอำนาจควบคุมนโยบายของชาติแล้ว การณ์มิได้เป็นเช่นที่กล่าวนี้ในกรณีของฟิลิปปินส์ ชนชั้นสูงในแวดวงการเมืองของฟิลิปปินส์ เป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ และดังนั้น ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวจึงเป็นเรื่องสำคัญ ความใกล้ชิดสนิทสนมทำหน้าที่ประหนึ่งปราการที่ขัดขวางโครงสร้างอื่น ๆ มิให้มาท้าทายตระกูลชนชั้นสูงในวงการการเมืองได้

ในหมู่โครงสร้างทางการเมืองเหล่านี้ โครงสร้างที่ก้าวขึ้นมาเป็นโครงสร้างที่สำคัญที่สุดในทศวรรษ 1980 คือคริสต์จักรคาทอลิก ประชากรของฟิลิปปินส์นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกถึง 85 เปอร์เซ็นต์ จึงไม่ใช่เรื่องยากที่จะจินตนาการว่า คริสต์จักรสามารถใช้อิทธิพลอันมากมายภายในโครงสร้างทางการเมืองของฟิลิปปินส์ได้อย่างไร และรวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างดังกล่าวด้วย เหล่าบิชอปวางอำนาจเหนือบุคคลที่มีการศึกษา คนมั่งมี ตลอดจนมวลชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง พระบาทหลวงเป็นผู้บริหารโรงเรียน หน่วยงานสวัสดิการและสถาบันอื่น ๆ นอกจากนี้ คริสต์จักรยังดำเนินโครงการปฏิบัติการที่มุ่งเพื่อช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของมวลชน ซึ่งเท่ากับคริสต์จักรเป็นอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากรัฐบาล ที่วางใจได้ว่าจะดำเนินงานไปด้วยดี ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คริสต์จักรคาทอลิกมั่งคั่งร่ำรวย เขตปกครองของอาร์คบิชอปแห่งมนิลา ซึ่งก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1579 มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่ยิ่งว่าเป็นเขตในความดูแลของบิชอปที่มั่งคั่งที่สุดเขตหนึ่งของโลก

ในสมัยที่สเปนมีอำนาจปกครองอาณานิคมอยู่นั้น คริสต์จักรอยู่ในฐานะหุ้นส่วนของรัฐมาโดยตลอด ทั้งสองร่วมมือกันขยายจักรวรรดิและเผยแพร่ศาสนา การปกครองอาณานิคมของอเมริกัน เน้นเรื่องการแยกศาสนาและรัฐออกจากกัน หลังจากได้เอกราชแล้ว การแยกนี้ก็ยังดำเนินต่อไป

ในแง่การจัดองค์กรนั้น โดยหลักแล้ว อำนาจการเป็นผู้นำของคาทอลิก มีศูนย์กลางอยู่ที่องค์กรที่รู้จักกันในนาม “องค์ประชุมของบิชอปคาทอลิกแห่งฟิลิปปินส์” องค์ประชุมนี้ ประกอบด้วยพระบาทหลวงระดับเจ้าวัดแปดสิบเอ็ดรูป ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินนโยบายอย่างเป็นทางการแก่พระบาทหลวงทั้ง 5000 รูปในประเทศ ผู้นำที่อยู่ในตำแหน่งเป็นเวลานาน ได้แก่พระคาร์ดินัล เจม ซิน ท่านผู้นี้เป็นอาร์คบิชอปแห่งมนิลาตั้งแต่ปีค.ศ.1974 และได้เป็นพระคาร์ดินัลในปีค.ศ.1976 พระคาร์ดินัลซินดำเนินบทบาทที่เป็นหลักสำคัญในการไกล่เกลี่ยประนีประนอมระหว่างอนุรักษนิยมฝ่ายหนึ่งกับพระบาทหลวงหัวรุนแรงอีกฝ่ายหนึ่ง โดยฝ่ายหลังนี้ เป็นฝ่ายสนับสนุนการมุ่งดำเนินกิจกรรมทางด้านสังคม-การเมือง โดยประเพณีที่เคยกระทำมา องค์ประชุมของบิชอปให้การสนับสนุนแก่รัฐบาลที่อยู่ในอำนาจ ตราบเท่าที่ผลประโยชน์ขององค์ประชุมฯ ไม่ได้รับความกระทบกระเทือนเสียหาย โดยทั่วไปแล้ว ความมั่งคั่งของคริสต์จักร มีนัยหมายถึงว่า คริสต์จักรเป็นหนึ่งในบรรดาเสาหลักทางสังคม ที่สนับสนุนสถานภาพเดิมเช่นที่เป็นอยู่ ทว่าเมื่อมีการประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1972 และมาร์คอสปราบปรามฝ่ายค้านอื่น ๆ ทั้งหมด คริสต์จักรก็ต้องทำหน้าที่เป็นมโนธรรมที่คอยเตือนสติให้กับโครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างทางการเมืองอีกโครงสร้างหนึ่งซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมวลชน มีฮุคบาลาฮับเป็นตัวอย่างแบบฉบับ ไม่ว่าจะใช้นิยามใด ๆ ขบวนการฮุคเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนที่สุด ถึงความไม่พอใจที่แผ่ขยายไปทั่วชนบท ในยุคที่รัฐฟิลิปปินส์ได้รับเอกราชแล้ว นับตั้งแต่ค.ศ.1946 จนถึงค.ศ.1953 พวกฮุคสามารถก่อการกบฏได้อย่างเต็มพิกัดในลูซอนตอนกลาง ส่วนหนึ่งเพราะขบวนการนี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากเกษตรกร เกษตรกรเป็นผู้เสียเปรียบอย่างหนักหน่วงเพราะการล่มสลายของระบบการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง ตามวิถีปฏิบัติที่มีมาตามประเพณีนั้น เป็นที่คาดหมายว่าชนชั้นสูงต้องประพฤติปฏิบัติตนในฐานะผู้อุปถัมภ์อาทิเช่นด้วยการเกื้อหนุนแก่กิจกรรมของชุมชน และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เช่าที่นาของตน ในยามที่เดือดร้อน ทางฝ่ายสมาชิกในชนชั้นล่างนั้น ก็เป็นที่คาดหมายว่า ต้องแสดงความนบนอบและยำเกรงเป็นการตอบแทน ในลูซอนตอนกลาง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสองชนชั้นนี้ กำลังขาดหายไป เพราะเจ้าของที่ดินที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในที่ดินที่ตนเป็นเจ้าของ มีจำนวนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ระบบการเช่าโดยการเข้าครอบครองทำกินโดยลำพังตนเอง แทนการเช่าโดยการแบ่งส่วนได้จากผลผลิตเป็นการตอบแทนกำลังแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง การแพร่ขยายของระบบการเช่าดังกล่าวยังหมายถึงว่า ชนชั้นล่าง จำต้องผจญกับชีวิตที่มีการปกป้องคุ้มครองน้อยลง กระดูกสันหลังของขบวนการฮุค หัก

ลงด้วยฝีมือของประธานาธิบดีแม็กไซไซ ซึ่งเสนอยกที่ดินในตอนใต้ให้แก่พวกฮุคที่ยอมจำนน นอกจากนี้แล้ว แมกไซไซยังประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินในค.ศ.1954 และ 1955 ด้วย

นอกจากพวกฮุคแล้ว ดูเหมือนว่าฟิลิปปินส์จะไม่มีโครงสร้างทางการเมืองอื่นใด ที่เป็นตัวแทนของกรรมกรหรือชนชั้นผู้ใช้แรงงานอยู่เลย เรื่องนี้อาจเนื่องมาจากมาตรการปฏิรูปของแม็กไซไซก็ได้ การมีความผูกพันในครอบครัวอย่างเหนียวแน่นของฟิลิปปินส์เป็นข้ออธิบายได้อีกประการหนึ่งเช่นกัน ในบริเวณที่เป็นเขตเมืองทั้งหลายนั้น พรรคเล็กพรรคน้อยที่ไปหาเสียงจากกรรมกร ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชนที่ไม่พอใจต่อรัฐบาลหรือฝ่ายปกครองในหมู่ชนชั้นกรรมกร มีแนวโน้มที่จะกลับไปยัง*บาร์ริโอ* ซึ่งเป็นหลักแหล่งที่ญาติพี่น้องของพวกเขาจะจัดหาสิ่งของที่ช่วยยังชีพให้

เราสามารถให้เหตุผลที่ชี้ชัดได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์ มีแนวโน้มที่จะขัดแย้งกันมากกว่าในรัฐอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สังคมของฟิลิปปินส์มีแนวโน้มที่จะต่อสู้เป็นปฏิปักษ์กัน ยิ่งกว่าปรองดองกัน ต้นกำเนิดของความขัดแย้งที่มีพลังรุนแรงที่สุด ได้แก่ความไม่สงบในหมู่เกษตรกร ซึ่งปูทางให้ชาวไร่ชาวนาไปปะทะกับเจ้าที่ดิน ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายนี้เป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างในแบบคลาสสิค ระหว่างมวลชนกับคนชั้นสูง ดังนั้น ความเกี่ยวพันระหว่างโครงสร้างต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ จึงได้มีการวิวาทบาดหมางกันเป็นลักษณะประจำตัว หนึ่งในคำอธิบายหลักที่สำคัญให้แก่สภาวการณ์เช่นนี้ คือความล้มเหลวของชนชั้นสูงในประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ชนชั้นสูงของฟิลิปปินส์ไม่สามารถวางตนให้พ้นไปจากกลุ่มในสังกัดของชนชั้นตนได้สำเร็จ[18] ตัวอย่างเช่น ในค.ศ.1896 ชนชั้นสูงเหล่านี้แยกตัวเองออกจากกาติปูนาน ซึ่งเป็นขบวนการแนวประชานิยม (พอบพูลิสต์) ในค.ศ.1899 ผู้นำของชนชั้นสูงจำนวนมาก พากันผละจากรัฐบาลปฏิวัติของเอมิลิโอ อาควินาลโด และเลือกที่จะเป็นอิสระในทางการเมืองจากสเปน ทว่าไม่เป็นอิสระในแง่ความเป็นประชาธิปไตยทางสังคมหรือทางเศรษฐกิจ ต่อมาภายหลัง ในค.ศ.1900-1901 ผู้นำที่เป็นชนชั้นสูง ได้ร่วมมือกับสหรัฐ ในการก่อตั้งรัฐบาลแบบอาณานิคมขึ้นมาต่อต้านการปฏิวัติ นโยบายเกี่ยวกับการค้าเสรีของอเมริกันในเวลาต่อมา หมายถึงข้อได้เปรียบทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นแก่ชนชั้นสูง เพราะพวกเขาเป็นผู้ผลิตพืชผลเพื่อการจำหน่าย และเข้าถึงตลาดสหรัฐได้อย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกัน ความทุกข์ยากในชนบท ก็ถูกปล่อยทิ้งไว้โดยมิได้มีการแก้ไข สถานการณ์เช่นนี้ดำเนินต่อมาโดยไม่สู้จะมีการเปลี่ยนแปลงสักเท่าใดนัก ในทศวรรษ 1950 และ 1960 ความไม่สงบของเกษตรกรยังคงปรากฏให้เห็นเป็นเค้า ในฐานะหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่ง ในนโยบายของรัฐบาล มาตรการต่าง ๆ เพื่อการปฏิรูปประสบความล้มเหลว เพราะการต่อต้านอย่างหนักหน่วงและรุนแรงที่มาจากเจ้าที่ดิน มาตรการเพื่อปฏิรูปยังขาดการสนับสนุนในรูปโครงสร้างพื้นฐานซึ่งน่าจะมีขึ้นควบคู่ไปกับคำประกาศถึงความตั้งใจ

---

[18] Leslie E. Bauzon, ***Philippine Agrarian Reform, 1880-1965,*** Singapore: ISEAS Occasional Paper no. 31, 1975, 17.

อย่างจริงใจที่จะปฏิรูป อาทิเช่นในการจัดอำนวยความสะดวกในการขอสินเชื่อ การจัดช่องทางการตลาด การก่อตั้ง สหกรณ์ การโจมตีอุปสรรคที่มีอยู่ในระบบราชการ และอื่น ๆ เมื่อมาตรการเพื่อการปฏิรูปประสบความล้มเหลว รัฐบาลก็หันมาใช้วิธีการบังคับ ในตอนต้นทศวรรษ 1950 ขณะที่การกบฏของพวกฮุค ทวีขึ้นถึงระดับสูงสุดนั้น ประธานาธิบดีเอลปิดิโอ ควิริโน ถึงกับระงับการใช้อำนาจของศาลไว้เป็นการชั่วคราว—อันเป็นมาตรการรุนแรงสำหรับรัฐที่บรรยายถึงตนเองอยู่เนือง ๆ ว่า เป็นสถานที่ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตย

อินโดนีเซีย : พรรคการเมือง

ภายหลังการปฏิวัติอินโดนีเซียสิ้นสุดลง โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพเกิดขึ้นในอินโดนีเซียอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง อันที่จริงนั้น เงื่อนไขข้อหนึ่งที่ทำให้ดัตช์ยอมสละอำนาจอธิปไตยของตนในค.ศ.1949 ก็คืออินโดนีเซียต้องสถาปนาโครงสร้างรัฐสหพันธ์ขึ้นในระบอบสาธารณรัฐ เพื่อรองรับผลประโยชน์ที่หลากหลายของหมู่เกาะที่แผ่กระจายออกไปในบริเวณกว้าง รัฐสหพันธ์ดำรงอยู่ได้ไม่พ้นหนึ่งปี ภายในปลายปีค.ศ.1950 แต่ละรัฐที่เป็นองค์ประกอบของสหพันธ์ เลือกที่จะเข้ารวมอยู่ในสาธารณรัฐอินโดนีเซียที่เป็นสาธารณรัฐเดี่ยว ในขณะเดียวกัน มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราวฉบับปีค.ศ.1950 เพื่ออำนวยให้มีการเปลี่ยนแปลงจากโครงสร้างแบบสหพันธ์ มาเป็นโครงสร้างแบบรัฐเดี่ยว แผนการที่ได้รับการผลักดันจากเจ้าอาณานิคมที่ชาวอินโดนีเซียชิงชังอย่างรุนแรง ทำให้รัฐสหพันธ์ต้องอาสัญลงอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ดี ความรู้สึกต่อต้านดัตช์ หมดฤทธิ์เดชในการเป็นพลังประสานที่เกื้อหนุนให้ชาวอินโดนีเซียปรองดองกันในเวลาไม่ช้านาน ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็จำต้องให้ความเอาใจใส่แก่การคลี่คลายความวุ่นวายยุ่งเหยิงที่การปฏิวัติได้ทิ้งไว้ การสร้างเสถียรภาพในด้านเศรษฐกิจ ก็เป็นเรื่องเร่งด่วน ในเวลาเดียวกัน รัฐบาลจำเป็นต้องตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตของการลงทุนของดัตช์ ทวงอิเรียนตะวันตก (ซึ่งยังคงอยู่ในกำมือของพวกดัตช์) กลับคืนมา ดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การปลดประจำการนักต่อสู้ในสงครามปฏิวัติ ปัญหาเหล่านี้ ขัดขวางการบรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกันหรือฉันทานุมัติที่เคยกระทำได้สำเร็จในช่วงของการปฏิวัติ

โครงสร้างทางการเมืองเป็นเสมือนผู้ถูกมอบหมายให้รับภารกิจในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ โครงสร้างทางการเมืองนี้ประกอบด้วยรัฐบาล ซึ่งมีพรรคเป็นฐานในการตั้งคณะรัฐมนตรีของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลยุคแรก ๆ นั้น มีฮัตตากับผู้นำที่มีทัศนะคล้ายคลึงกันเป็นหัวหน้า วิธีการพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่รัฐเอกราชเผชิญอยู่ เป็นวิธีการเชิงเทคนิคของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (เทคโนแครท) รัฐบาลให้การเน้นหนักการปรับเศรษฐกิจให้เข้าหลักเหตุผล ส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติ และหลีกเลี่ยงลัทธิชาตินิยมที่มีรูปแบบสุดโต่ง ปฏิบัติการต่าง ๆ ของรัฐบาลดำเนินจากสมมุติฐานที่ว่า การปฏิวัติสิ้นสุดลงแล้ว และขณะนี้ เป็นเวลาที่จะต้องรับมือกับภารกิจในการจัด

ดำเนินการชาติที่เพิ่งเกิดใหม่ให้เข้าระบบ ซูการ์โนคัดค้านวิธีดำเนินงานเช่นนี้ เพราะเป็นแนวทางที่ผลักไสให้เขาด้อยความสำคัญลงไป ทั้งยังจำเป็นต้องใช้ทักษะซึ่งเขาไม่สู้จะสันทัด หลังค.ศ. 1953 เขาสนับสนุนคณะรัฐมนตรีที่ใช้วิธีดำเนินงานตามหลักลัทธิชาติที่มีลักษณะห้าวหาญยิ่งขึ้น โดยวิธีการดังกล่าวย่อมหมายถึงการกลับมาเน้นกันใหม่ที่ปัญหานโยบายต่างประเทศ หรือการกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตก หรือโครงการซึ่งจะสามารถได้รับความเห็นพ้องต้องกันจากฝ่ายต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย ในขณะเดียวกัน ก็หลีกเลี่ยงการดำเนินงานเพื่อปรับเศรษฐกิจให้เข้าหลักเหตุผล หรือแนวทางปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดความไม่เห็นพ้องต้องกัน เรื่องเหล่านี้ กลุ่มผู้มีอิทธิพลในด้านการเมือง มีความคิดเห็นแตกแยกกันอยู่

อย่างไรก็ดี ความแตกแยกกันเหล่านี้สัมพันธ์อยู่กับความแตกแยกที่ลงถึงรากฐานยิ่งกว่า ภายในโครงสร้างทางการเมือง ผู้นำแบบเดียวกับฮัตตาหลายคน เป็นสมาชิกของ มาสจูมี (หรือ สหพันธ์องค์กรมุสลิม) ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามอินโดนีเซีย ในปีกปฏิรูป ส่วนผู้สนับสนุนแบบเดียวกับซูการ์โน เป็นพวกที่รวมกลุ่มกันในพรรคชาติอินโดนีเซีย หรือพีเอ็นไอ และในสมาคมนักวิชาการมุสลิม หรือนาห์ดาตุล อูลามา (หรือในชื่อย่อว่าเอ็นยู) เอ็นยูนี้เป็นตัวแทนของชาวมุสลิมที่เคร่งครัดในเรื่องขนบประเพณีมากกว่า แต่ละฝ่ายที่กล่าวมานี้ ต่างเป็นศูนย์กลางของสภาวะแวดล้อมที่ก่อให้เกิดกลุ่มที่แปลกแยกจากกันในด้านวัฒนธรรม (เรียกว่า *อาลิรัน*) ซึ่งแผ่ขยายออกจากการเมืองระดับชาติ ไปถึงโรงเรียนหรือองค์กรต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้าน การแยกจากกันไปคนละทางระหว่างผู้นำสองกลุ่มนี้ ยังมีแนวโน้มที่จะคู่ขนานไปกับการแบ่งแยกระหว่างเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป กับเกาะชวาด้วยเช่นกัน กล่าวสั้น ๆ การแบ่งพรรคแยกพวก ความแตกแยกด้านวัฒนธรรม ด้านลัทธิอุดมการณ์และภูมิศาสตร์ต่างส่งแรงเสริมให้แก่กันและกัน รัฐเอกราชที่ก่อตัวขึ้นจากการปฏิวัติ ดูเหมือนว่าจะแตกแยกมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา และความเห็นพ้องต้องกัน ก็หาไม่ได้ ไม่ว่าจะที่ใด

การเลือกตั้งทั่วประเทศครั้งแรก ที่จัดขึ้นในค.ศ.1955 เป็นเครื่องยืนยันการแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่ายนี้ พีเอ็นไอได้เสียงสนับสนุน 22 เปอร์เซ็นต์ เอ็นยูได้ 18 เปอร์เซ็นต์ ทั้งสองกลุ่มนี้ ได้เสียงสนับสนุนจากชวาด้วยกันทั้งคู่ มาสจูมีได้ 21 เปอร์เซ็นต์ โดยคะแนนเสียงส่วนใหญ่ที่ได้นี้มาจากเกาะที่อยู่นอก ๆ ออกไป พรรคที่สี่ คือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (พีเคไอ) ได้คะแนนเสียงรวมทั้งสิ้น 16 เปอร์เซ็นต์ ลักษณะภายนอกที่ดูเข้มแข็งของพีเคไอ และการที่เสียงสนับสนุนพรรคนี้ ชุมนุมอยู่ในชวา แสดงให้เห็นว่า พรรคนี้ เป็นคู่แข่งสำคัญที่จะช่วงชิงเสียงสนับสนุนจากชุมชนร่วมศาสนาและวัฒนธรรมเดียวกับพีเอ็นไอและเอ็นยู ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเลือกตั้งไม่สามารถวางรูปแบบโครงสร้างทางการเมืองที่จะก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันขึ้นมาได้

มาตรการที่ดำเนินในลำดับต่อมาเพื่อให้บรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกัน คือการจัดประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ สภานี้จะร่วมกันร่างรัฐธรรมนูญบนพื้นฐานของข้อตกลงร่วมกันที่จะสามารถทำได้อย่างเป็นผลสำเร็จเกี่ยวกับลักษณะของรัฐ ความแตกแยกในด้านโครงสร้าง ที่มีพรรคการเมืองต่าง ๆ

เป็นตัวแทนอยู่ แสดงตัวให้เห็นเกือบจะในทันที ในการอภิปรายของสภาเรื่องชนิดของโครงสร้างของรัฐ ที่ควรนำมาใช้กับอินโดนีเซีย โครงสร้างดังกล่าว ควรมีพื้นฐานอยู่ที่หลักปัญจศีลที่ซูการ์โนกำหนดไว้ในค.ศ.1945 หรือไม่ ซึ่งหลักปัญจศีลดังว่านี้ ให้ความสำคัญแก่ศาสนา ด้วยการโยงถึงความเชื่อในพระเจ้าของตนเอง หรือว่าโครงสร้างของรัฐนี้ ควรปรับแก้เสียใหม่ เพื่อให้อินโดนีเซียกลายเป็นรัฐที่แสดงตนให้ปรากฏอย่างชัดแจ้งตามถ้อยคำสำนวนของอิสลาม – อันเป็นศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ การอภิปรายพวกนี้ ดำเนินมาตั้งแต่ค.ศ.1957 จนกระทั่งถึงค.ศ.1959 และได้สาธิตให้เป็นที่ประจักษ์ว่า เป็นการยากเพียงไร ที่รัฐที่คนส่วนใหญ่เป็นมุสลิมอย่างแจ้งชัด จะมาชุมนุมกันอยู่รายรอบโครงสร้างทางการเมืองที่รวมกันเป็นหนึ่งเดียว ภายใต้ธงอิสลาม

ซูการ์โน ซึ่งทอดอาลัยกับความแตกแยกที่เห็นได้จากโครงสร้างทางการเมืองหลากหลายรูปแบบ ได้เสนอทางออกโดยให้สถาปนาโครงสร้างใหม่ ที่มีชื่อเรียกว่า ประชาธิปไตยนำวิถีหรือประชาธิปไตยภายใต้การชี้นำ (Guided Democracy) ผู้นำของระบบโครงสร้างใหม่นี้คือตัวเขา ซูการ์โนเป็นผู้นำที่ไม่สังกัดพรรค เขาเชื่อว่า การผสมผสานสิ่งที่แตกต่างกันเข้าด้วยกัน ในแบบฉบับของชวานี้สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อปรองดองและผสานทัศนะต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันอยู่อย่างได้ผล ด้วยเหตุนี้ ซูการ์โนจึงรู้สึกว่า ประชาธิปไตยนำวิถี จะกำจัดลักษณะที่แบ่งแยกจนถึงรากฐานของรัฐบาลที่ประกอบด้วยรัฐมนตรีที่มาจากพรรคต่าง ๆ ได้สำเร็จ พรรคคอมมิวนิสต์พีเคไอกับฝ่ายที่ที่มีอิทธิพลสูงในกองทัพ ซึ่งมีหัวหน้าคณะเสนาธิการ นายพันเอกนาซูเตียนเป็นผู้นำ ให้การสนับสนุนเขา โดยต่างคนต่างก็มีเหตุจูงใจของตนเองอยู่ มาสจูมีต่อต้านความเพียรพยายามที่จะสถาปนา ประชาธิปไตยนำวิถีอย่างอุตสาหะ ด้วยพิจารณาเห็นว่า แผนการดังกล่าว เป็นภัยต่อการปกป้องอิสลามและต่อผลประโยชน์อื่น ๆ ที่พรรคให้การสนับสนุน

ข้อเสนอให้สถาปนาโครงสร้างทางการเมืองขึ้นใหม่ ภายใต้หลักการประชาธิปไตยนำวิถีกระตุ้นให้เกิดการต่อต้านจากผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ตามหมู่เกาะรอบนอกด้วยเช่นกัน ชาวหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้มองว่าประชาธิปไตยนำวิถีเป็นแผนการอีกอย่างหนึ่งของผู้นำชวา ที่จะบังคับใช้ระบอบอาณานิคมภายใต้ชื่อใหม่ ความกลัวอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในชวา ก็สร้างความวิตกกังวลให้แก่ชาวหมู่เกาะรอบนอกเหล่านี้อยู่เช่นกัน ชาวหมู่เกาะรอบนอกนี้ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผู้สนับสนุนมุสลิมกลุ่มมาสจูมีกันเป็นส่วนใหญ่ ผลลัพธ์คือการจลาจลระดับภูมิภาค ซึ่งประทุขึ้นในสุมาตราและสุลาเวสีตอนใต้ โดยมีนายทหารในกองทัพที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์และต่อต้านชวา เป็นหัวหน้าผู้ก่อการ เมื่อถึงค.ศ.1958 การจลาจลขยายตัวจนถึงระดับที่มีการประกาศก่อตั้งรัฐบาลของฝ่ายต่อต้านขึ้นในสุมาตราตะวันตก โดยมีนายกรัฐมนตรีของตนเองด้วย มาสจูมีและพรรคสังคมนิยม (พีเอสไอ) สนับสนุนการกบฏครั้งนี้ อย่างไรก็ดี ด้วยความช่วยเหลือของนาซูเตียน ซูการ์โนสามารถปราบปรามพวกกบฏได้อย่างรวดเร็ว

ดังนั้น เมื่อถึงปีถัดมา คือค.ศ. 1959 โครงสร้างทางการเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก พรรคการเมืองต่าง ๆ นั้น หากมิได้เสื่อมเสียชื่อเสียงไปเพราะไปเข้าพวกกับฝ่ายกบฏต่าง ก็ตกลงที่จะยอมรับบทบาทที่เหนือกว่าผู้ใดของซูการ์โน ในระบอบประชาธิปไตยนำวิถี ฮัตตาลาออกจากตำแหน่งรองประธานาธิบดีในเดือนธันวาคม ค.ศ.1956 และมิได้ทำหน้าที่คอยตรวจสอบซูการ์โนอีกต่อไป การกบฏในส่วนภูมิภาค ถูกปราบปราม และความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ แม้ว่าจะเป็นความสามัคคีชนิดที่โน้มเอียงไปทางฝ่ายชวาก็ตามที ทหารกลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเกิดการกบฏขึ้นในภูมิภาคและมีการประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1957 เมื่อถึงขณะนี้ ซูการ์โนอยู่ในฐานะที่จะใช้แรงกดดันต่อสภาร่างธรรมธรรมนูญให้ผลิตรัฐธรรมนูญในแบบอย่างที่เขาชอบได้แล้ว แต่เมื่อองค์กรนี้ปฏิเสธ เขาก็ยุบองค์กรนี้ลงเสีย และได้นำรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 มาประกาศใช้ใหม่ในค.ศ.1959 ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศเปิดยุค ของประชาธิปไตยนำวิถี กล่าวโดยสรุป โครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ ก่อตัวขึ้นมาในค.ศ.1959 โครงสร้างนี้มีพื้นฐานตั้งอยู่บนรากฐานแคบ ๆ ของการแบ่งสรรอำนาจกันระหว่างซูการ์โนกับฝ่ายทหาร ความเห็นพ้องต้องกันตามที่ได้ใฝ่ฝันไว้ ว่าจะเกิดขึ้นในโครงสร้างทางการเมืองที่หลากหลาย และแต่ละโครงสร้างแข่งขันกันภายใต้ระบบเสรีนิยมที่แผ่คลุมอยู่เบื้องบนนั้น ความใฝ่ฝันดังกล่าวหล่านี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า เลิศลอยเกินกว่าที่อินโดนีเซียจะเอื้อมไปถึงได้

รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด
(แม็กซิมัม)

ในขณะที่การปฏิวัติในเวียดนามกำลังดำเนินอยู่ ส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างได้รับประสบการณ์จากช่วงระยะเวลาของประวัติศาสตร์ ที่ประจวบกับภาวะเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ ความเฟื่องฟูครั้งนี้ มีความหมายว่ารัฐเอกราชเกือบทุกรัฐ เริ่มต้นขยายฐานทางเศรษฐกิจให้กว้างออกไป บรรดาผู้นำก้าวขึ้นมา เพื่อฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์เหล่านี้ ผู้นำหลายคนสรรค์สร้างโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา หรือปรับปรุงโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น ผู้นำเหล่านี้เชื่อว่าโครงสร้างทางการเมืองเป็นสิ่งจำเป็น แก่การหาประโยชน์จากความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้ว โครงสร้างทางการเมืองที่เกิดขึ้นมา มีแนวโน้มที่จะรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของคนเพียงไม่กี่คน ชนชั้นปกครองมีขนาดหดเล็กลงไป ทว่าในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็จำเป็นจะต้องมีอิทธิพลอย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

แน่นอนว่า รัฐบาลแบบแม็กซิมัมหรือที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มีทนายแก้ต่างให้ตนเองอยู่ที่เสียงดังฟังชัดมากที่สุด ได้แก่ เอส ราชารัตนัม อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐเอกราชแห่งสิงคโปร์ ซึ่งให้เหตุผลว่า อำนาจเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวัตถุประสงค์ต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งในการสร้างความถูกต้องเป็นธรรมและสร้างความทันสมัยให้แก่ระบอบการปกครอง ดังนั้น โครงสร้างทางการเมืองที่เหมาะสม ซึ่งจะก่อให้เกิดรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มพิกัดได้ จึงเป็นสิ่งจำเป็น คุณสมบัติทางการเมืองบางประการ อย่างเช่นการแบ่งแยกอำนาจและการสร้างดุลอำนาจ การมีพรรคการเมืองหลายพรรค และการมีกลุ่มหลายกลุ่มที่ค้านกันอยู่ ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม[19]

ฟิลิปปินส์ภายใต้มาร์คอส

ผู้ปกป้องรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือรัฐบาลแบบแม็กซิมัมที่สำคัญอีกคนหนึ่ง คือ ประธานาธิบดีเฟอร์ดินานด์ อี.มาร์คอส แห่งฟิลิปปินส์ เราควรให้ความเชื่อถืออยู่บ้าง แก่ทัศนะที่ว่า โครงสร้างทางการเมืองของฟิลิปปินส์ ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อมาร์คอสได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1969 ในค.ศ.1972 ระหว่างที่ดำรงตำแหน่งเป็นสมัยที่สอง มาร์คอสได้ประกาศกฎอัยการศึก ลงโทษบุคคลโดยไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรม และปิดยุคของการเมืองแบบพหุภาพที่มีมาตั้งแต่ค.ศ.1935 โครงสร้างทางการเมืองที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ อำนวยให้รัฐบาลใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดได้ สภาวะเช่นนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อเปรียบกับช่วงระยะเวลาก่อนค.ศ.1972 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลจำต้องเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจน้อยนิด อย่างช่วยไม่ได้ เนื่องจากเผชิญกับความขัดแย้งแตกต่างอย่างรุนแรงภายในหมู่ชนชั้นสูง รวมทั้งความแตกแยกระหว่างชนชั้นสูงกับมวลชน

คำอธิบายของมาร์คอสเอง ที่ให้เหตุผลว่าทำไมจึงต้องรื้อโครงสร้างแบบประชาธิปไตยทิ้งไปอย่างสิ้นเชิงเช่นนี้ เป็นคำอธิบายที่มีลักษณะเรียบง่าย ในตอนที่มาร์คอสประกาศกฎอัยการศึก เขาอ้างบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญซึ่งสนับสนุนเขา การกระทำดังกล่าว สามารถกระทำได้ “ในกรณีที่เกิดการรุกราน การก่อจลาจลหรือการกบฏ หรือมีอันตรายว่าจะเกิดเหตุดังกล่าว” มาร์คอสกล่าวต่อไปว่า พวกที่มีความคิดตามแนวของมาร์กซ์-เลนิน-เหมา ได้ทำให้เกิดสภาพไร้กฎหมายขึ้นมา ในขณะเดียวกันมาร์คอสก็กล่าวหาชนกลุ่มน้อยที่นับถือศาสนาอิสลามว่าปลุกปั่นยุยงให้เกิดการกบฏขึ้นในตอนใต้ และพวกชุมชนคริสเตียน ที่สร้างกฎระเบียบของตนเองขึ้นมา ก็กล่าวหาว่าเป็นเช่นเดียวกับพวกอิลากา คือส่งเสริมให้เกิดความไร้เสถียรภาพขึ้นในภูมิภาค

---

[19] S. Rajaratnam, “Asian Values and Modernization” in Seah Chee Meow, ed., ***Asian Values and Modernization,*** Singapore, 1977, 99-100.

เรื่องราวที่เล่าถึงสมัยนั้น ยืนยันว่าการก่อการร้ายในมินดาเนาเพิ่มมากขึ้น นับจากค.ศ.1969 เป็นต้นมา อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์นี้ มิใช่สิ่งใหม่ ตลอดระยะเวลาสี่ร้อยปีที่ผ่านมา การต่อสู้เพื่อปกป้องมินดาเนาดินแดนที่เป็นหัวใจของมุสลิม ให้พ้นจากการควบคุมของพวกคริสเตียนทางตอนเหนือคุกรุ่นอยู่เรื่อยมา ชาวมุสลิมเองมีจำนวนเพียง 8 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรชาวฟิลิปปินส์ทั้งหมด และส่วนใหญ่แล้ว ชุมนุมกันอยู่ในมินดาเนา ซูลูและพาลาวัน ชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนน้อยเพียงแค่นี้ สามารถอนุเคราะห์ให้อยู่ในระบอบการปกครองของฟิลิปปินส์ได้ ทว่านับตั้งแต่ทศวรรษ 1950 นโยบายของรัฐบาลมิได้เป็นเช่นนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิม (หรือโมโร) กับชาวคริสต์จึง ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก ความไม่พอใจของชาวมุสลิม เป็นการแสดงออกเพื่อต่อต้านสภาพการณ์ที่พวก คริสเตียนอพยพลงมาทางใต้อย่างต่อเนื่อง การอพยพย้ายถิ่นนี้ เป็นการคุกคามว่าดินแดนทางใต้จะกลายเป็นจะดินแดนคริสเตียนไปเสีย ทั้งยังเป็นภัยต่อการควบคุมที่ดินของชาวมุสลิมอีกด้วย พื้นฐานของโครงสร้างทางเศรษฐกิจในท้องถิ่น ก็ถูกกลุ่มชาวคริสเตียนในท้องถิ่นครอบงำอย่างหนักหน่วงด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ชาวมุสลิมจึงก่อตั้งแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโรหรือเอ็มเอ็นแอลเอฟขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแยกตัวออกจากฟิลิปปินส์

เอ็มเอ็นแอลเอฟมีเป้าหมายที่จะทำสงครามกับรัฐบาลกฎอัยการศึกของมาร์คอสในปลายปีค.ศ.1972 โดยได้รับการสนับสนุนจากลิเบีย จากสมาชิกขององค์ประชุมอิสลาม และจากรัฐซาบาห์ของมาเลเซีย เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1970 สงครามนี้ส่งผลให้ชาวฟิลิปปินส์ตายไปเป็นจำนวนพัน ๆ คน และผู้คนอีกมากมาย ต้องอพยพลี้ภัยออกจากถิ่นที่อยู่ของตน การกระทำอย่างเกินความพอดีของหน่วยทหารฟิลิปปินส์ที่ส่งไปสู้รบกับกบฏมุสลิม มิได้ทำให้ประชากรทางใต้เกิดความชื่นชอบมนิลาขึ้นมาแต่อย่างใด ในค.ศ.1976 เอ็มเอ็นแอลเอฟ สามารถบีบให้รัฐบาลมนิลาลงนามในข้อตกลงที่ตริโปลีได้สำเร็จ ตามข้อตกลงนี้ รัฐบาลตกลงให้ชาวฟิลิปปินส์มุสลิม เป็นภูมิภาคที่ปกครองตนเอง รัฐบาลประกาศหยุดยิง ทว่าการหยุดยิงนี้กระทำได้ไม่นาน เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างกล่าวหาซึ่งกันและกันว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่กระทำตามข้อตกลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลมนิลา ซึ่งดูเหมือนว่าจะทำลายข้อตกลงเกี่ยวกับการปกครองตนเอง โดยรัฐบาลจัดให้มีการลงประชามติในบริเวณที่ได้เสนอไว้แล้วว่าจะจัดให้เป็นเขตปกครองตนเอง สงครามจึงกลับมาดำเนินต่อไปใหม่ในค.ศ.1977

อย่างไรก็ดี เอ็มเอ็นแอลเอฟไม่สามารถเผชิญปัญหาท้าทายนี้ได้ นอกจากความอ่อนแอในด้านการทหารแล้ว โครงสร้างทางการเมืองของเอ็มเอ็นแอลเอฟยังมีการแตกแยกกันอยู่อีกด้วย องค์กรนี้เปรียบเสมือนเช่นการแต่งงานเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ ระหว่างชนชั้นสูงตามประเพณีของชาวโมโรกับพวกหัวรุนแรงที่ได้ความคิดมาจากลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งมี นูร์ มิซอรี ประธานของเอ็มเอ็นแอลเอฟเป็นผู้นำ ความเป็นศัตรูด้วยสาเหตุเรื่องชนชาติ เข้ามาประสมกับความยุ่งยากที่มีอยู่เดิมให้สภาพการณ์ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก เมื่อรัฐบาลมาร์คอสยื่นข้อเสนอในลักษณะที่อ่อนข้อให้บ้าง โดยให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการปกครองตนเอง เอ็มเอ็นแอลเอฟก็แตกกัน มิซอรีกับพวกหัวรุนแรง ปฏิญาณว่าจะต่อสู้ต่อไป

ในขณะที่ชนชั้นสูงตามประเพณี ทอดทิ้งเป้าหมายการแยกตัว โดยเห็นชอบต่อการทำงานร่วมกับมนิลาจนแล้วจนรอด เอ็มเอ็นแอลเอฟก็ไม่สามารถสลัดความเป็นโครงสร้างแบบกึ่งศักดินา และโครงสร้างที่แบ่งแยกออกเป็นกลุ่มชนชาติในชุมชนมุสลิมลงได้

ในขณะเดียวกับที่กบฏมุสลิมปะทุขึ้นมานั้น การก่อการร้ายตามที่ราบตอนกลางของลูซอนเพิ่มมากขึ้น การก่อการร้ายนี้ดำเนินภายใต้การนำของกองทัพประชาชนใหม่ หรือเอ็นพีเอซึ่งมีความคิดแนวมาร์กซิสต์ เอ็นพีเออาศัยรากเหง้าแห่งความไม่พอใจของเกษตรกรเช่นเดียวกับพวกฮุค และได้ให้โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกซึ่งมีผลเกี่ยวเนื่องอย่างร้ายแรงต่ออนาคตของฟิลิปปินส์[20] ความไร้เสถียรภาพ ชักจูงให้ครอบครัวชาวฟิลิปปินส์เป็นอันมาก จัดตั้งศาลเตี้ยของตนเองขึ้นมา เนื่องจากหาอาวุธปืนได้ง่าย การปะทะกันด้วยอาวุธ จึงเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ นักลงทุนตกใจหนีกันออกไป ภาวะเศรษฐกิจดิ่งลงต่ำ และยิ่งซ้ำร้ายหนักเข้าไปอีก เนื่องจากการใช้เงินอย่างฟุ่มเฟือยในปีค.ศ.1969 ซึ่งมีการเลือกตั้ง และเนื่องจากเกิดภัยพิบัติตามธรรมชาติ ซึ่งบังเอิญโชคร้าย ที่มาเกิดขึ้นในตอนนี้ ความหวาดกลัวว่าจะเกิดจลาจลทั่วไปในลูซอน ยังได้รับการหนุนซ้ำจากการระเบิดครั้งมโหฬารเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม ค.ศ.1971 ที่พลาซา มิรานดา (มนิลา) ทำให้ผู้คนในที่ชุมนุมทางการเมือง ต้องบาดเจ็บล้มตายไปเป็นอันมาก เหตุการณ์นี้ ให้โอกาสแก่มาร์คอสที่จะประกาศกฎอัยการศึก

ภายใต้กฎอัยการศึกนั้น มาร์คอสต้องการสร้างโครงสร้างทางการเมืองที่เรียกว่า “สังคมใหม่” สิ่งนี้จะมีความหมายอย่างไรนั้น สามารถทำความเข้าใจได้ หากว่านำมาเทียบกับสถานการณ์ก่อนปีค.ศ.1972 ในถ้อยแถลงคลาสสิค เกี่ยวกับความจำเป็นประเทศต้องมีรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มาร์คอสได้กล่าวว่า “สังคมเก่าเป็นสังคมที่เน้นที่ปัจเจกบุคคล เป็นแบบลัทธิประชานิยม สังคมเก่ามีแนวโน้มที่จะพุ่งเป้าไปที่สิทธิในเรื่องต่าง ๆ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่สังคมเช่นนี้จะมีลักษณะที่ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง สังคมล่มสลายลงบนหลักการแบบเจฟเฟอร์สัน ที่เน้นเรื่องสิทธิ แทนที่จะเน้นเรื่องหน้าที่ หลักการดังกล่าวได้กลายเป็นคำกล่าวที่นิยมพูดกันว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่ใช้อำนาจ

---

[20] การควบคุมของเอ็นพีเอน่าจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เรามองเห็นได้เพียงแค่ผ่าน ๆ จากบริเวณที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของเอ็นพีเอแล้ว ชาวไร่ชาวนาได้รับอนุญาตให้รับผลผลิตของตนไปได้ส่วนหนึ่ง ตามทีเอ็นพีเอกำหนด สิ่งที่ยึดมาจากอุตสาหกรรมในท้องถิ่น ถูกนำไปป้อนลงในเครือข่ายที่จัดส่งอาหารและเสบียงไปให้แก่บุคลากรของพรรค ดูถ้อยแถลงที่อ้างไว้ในผลงาน Jose P. Magno and A. James Gregor, “Insurgency and the Counterinsurgency in the Philippines,” ***Asian Survey,*** XXVI, 5 (1986) 516: ทนายความคนหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในภูมิภาคที่อยู่ในกับการควบคุมของเอ็นพีเอ รายงานไว้ว่า การปกครองของเอ็นพีเอ “ร้ายกาจ” เขาเล่าว่า “เมื่อเอ็นพีเอ เข้ายึดบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ก็จะควบคุมอย่างเด็ดขาด พวกเขาควบคุมการคิด พฤติกรรมและวิถีการดำเนินชีวิต…อย่างน้อยตอนที่อยู่ภายใต้การปกครองของทหาร เรายังอาจเอาชีวิตรอดได้—แต่เมื่ออยู่ภายใต้เอ็นพีเอแล้วไม่มีปัญหาเลยว่า หากคุณต่อต้านพวกเขา พวกเขาก็จะสังหารคุณ เอ็นพีเอไม่มีการปกครองด้วยกฎหมาย มีแต่ “ศาลประชาชน” และการประหารชีวิต”

ปกครองน้อยที่สุด อันที่จริงแล้ว คำกล่าวนั้น ใช้การไม่ได้อีกต่อไปแล้ว" ใน "สังคมใหม่" ประชาชนถูกคาดหมายให้คิด "ถึงส่วนรวมให้มากขึ้น ๆ ... เอกภาพของส่วนรวมในเรื่องความรู้สึกและจิตใจ จะกำจัดลัทธิปัจเจกชนนิยม กำจัดความเห็นแก่ตัว และกำจัดแม้กระทั่งผลประโยชน์ของชนชั้น"[21]

ประโยชน์สุขร่วมกัน เป็นประเด็นที่บัญชาให้รัฐบาลต้องให้ความเอาใจใส่อย่างเร่งด่วนแก่การปฏิรูปที่ดิน ภายในหนึ่งเดือนนับแต่การประกาศกฎอัยการศึก ประธานาธิบดีและที่ปรึกษาใกล้ชิดไม่กี่คนได้ร่วมหารือกัน เพื่อจัดทำคำสั่งของประธานาธิบดีฉบับที่ 27 ออกมา คำสั่งฉบับนี้กระทำขึ้นเพื่อปลดปล่อยเกษตรกรผู้ไถหว่านผืนดินให้พ้นจากภาวะความเป็นข้าทาส คำสั่งนี้ ให้สิทธิความเป็นเจ้าของไร่นาขนาดครอบครัวแก่ผู้เช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าวและข้าวโพดทุกคน แต่ทว่าการประกาศและการปฏิบัติ มิได้ตรงกัน กระทรวงการปฏิรูปการเกษตร ซึ่งได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจดังกล่าว ไม่สามารถสร้างความกระจ่างให้กับหลาย ๆ ประเด็นในนโยบายบริหารของตนได้ เรื่องนี้ โดยตัวของสภาพการณ์เอง ก่อให้เกิดคำถามขึ้นว่า ตัวประธานาธิบดีเอง ซึ่งเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ ต้องการผลักดันการปฏิรูปที่ดินนี้ไปถึงระดับใด ความคลุมเครือยังเป็นอาวุธอย่างหนึ่งของผู้ทรงอิทธิพลด้วยเช่นกัน เจ้าที่ดินสามารถใช้มาตรการหลีกเลี่ยงไปได้ต่าง ๆ นานา กระบวนการปฏิรูปที่ดินทั้งหมด—ซึ่งเกี่ยวข้องกับสินเชื่อทางการเกษตร การใช้เล่ห์กลทางกฎหมาย การเปลี่ยนชนิดของพืชผลเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเวนคืนที่ดิน ความผันผวนไม่แน่นอนของแผนการจ่ายค่าตอบแทน เป็นต้น—กระบวนการปฏิรูปเหล่านี้สร้างความยุ่งยากอย่างมหาศาลให้แก่ผู้เช่า ซึ่งต้องการเพียงแค่เป็นเจ้าของที่ดินเพื่อใช้เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพสักแปลงหนึ่งเท่านั้น

ในการดำเนินความพยายามเพื่อสร้าง "เอกภาพในด้านความรู้สึก" นี้ มาร์คอสยังใช้อำนาจตามกฎอัยการศึกเพื่อทำลายอิทธิพลของตระกูลที่เป็นคู่แข่งด้วย ผู้ที่ต่อต้านกฎอัยการศึกอย่างดุเดือดมากที่สุด คือเบนิกโน อาควิโน อาควิโนถูกจับกุมและเนรเทศในไม่ช้า ในกรณีของตระกูลโลเปซนั้น สินทรัพย์ทางธุรกิจของตระกูลถูกยึด นอกจากนี้ มาร์คอสยังได้พยายามสะกัดกั้นอิทธิพลของตระกูลต่าง ๆ ที่มั่งคั่งขึ้นมาจากน้ำตาลด้วย ในการดำเนินความเพียรพยายามนี้ มาร์คอสได้รับความช่วยเหลือจากภาวะราคาน้ำตาลโลกตกต่ำ และความต้องการน้ำตาลลดลง เขาได้ก่อตั้ง "ตลาดน้ำตาลแห่งฟิลิปปินส์" ขึ้น เพื่อควบคุมการจำหน่ายน้ำตาลยังต่างตลาดประเทศทั้งหมด น้ำตาลทั้งหมดที่ผลิตขึ้นมา ต้องขายให้กับทางการเท่านั้น ผู้ถือครองที่ดินเกิน 100 เฮคทาร์ ต้องถูกบังคับซื้อในราคาต่ำด้วยเช่นกัน เป็นผลให้ครอบครัวต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานของความมั่งคั่งอยู่ที่ที่ดิน ได้รับความเสียหายอย่างมากทีเดียว[22]

---

[21] ***Asiaweek,*** 1 Oct. 1976, no. 40, 17-18.

[22] สำหรับรายละเอียด ดู David Wurfel, "Elites of Wealth and Elites of Power, the Changing Dynamic: A Philippine Case Study," ***Southeast Asian Affairs 1979,*** Singapore, 1979, 233-45.

สำหรับโครงสร้างทางการเมืองโดยทั่วไป เช่นรัฐธรรมนูญและสภาคองเกรสของฟิลิปปินส์นั้น การปรับโครงสร้างใหม่ คือคำตอบ แม้กระทั่งก่อนที่จะประกาศกฎอัยการศึก การประชุมร่างรัฐธรรมนูญมีขึ้นในเดือนมิถุนายนค.ศ.1971 เพื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ลักษณะที่ไม่เป็นที่นิยมของประชาชนซึ่งได้ความคิดมาจากอเมริกัน จะไม่มีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ลักษณะดังกล่าวเหล่านี้ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้อยู่ขณะนั้น หนึ่งในบรรดาหัวข้อที่สำคัญที่สุดที่อภิปรายกัน ในที่ประชุมร่างรัฐธรรมนูญ คือเรื่องอำนาจในการบริหาร รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในร่างสุดท้าย ให้ความเห็นชอบแก่บทบัญญัติที่เปิดช่องให้มีนายกรัฐมนตรี ซึ่งจะใช้อำนาจร่วมกับประธานาธิบดี การแบ่งอำนาจลงไปอย่างแน่ชัด เป็นเรื่องไม่สำคัญในภาวะเช่นนี้ ที่สำคัญคือมาร์คอสจะยังคงใช้อำนาจประธานาธิบดีตามรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1935 ที่ใช้อยู่ต่อไป รวมทั้งอำนาจในฐานะนายกรัฐมนตรีภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในช่วงนี้ไปพลางก่อนเป็นการชั่วคราว เนื่องจากระยะเวลาชั่วคราวนี้ มิได้กำหนดไว้อย่างแน่นอน จึงเท่ากับว่ามาร์คอสสามารถใช้อำนาจซึ่งมิได้ลดน้อยลง ต่อไปได้เรื่อย ๆ เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนตัวผู้นำอยู่เป็นประจำในยุคก่อนปีค.ศ.1969 ซึ่งประชาชนคุ้นเคยกันแล้วเรื่องนี้ จึงนับว่าเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของลักษณะของโครงสร้างทางการเมือง

มาร์คอสได้จัดให้มีโครงสร้างทางการเมืองแบบใหม่ ที่เรียกว่า สภาประชาชน ขึ้นมาแทนที่สภาคองเกรส สภาประชาชนนี้ตั้งขึ้นในทุก*บารางคาย*ในฟิลิปปินส์ สมาชิกของสภาประชาชนประกอบด้วยพลเมืองทุกคนที่มีอายุเกินสิบห้าปี ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายให้สภาประชาชนนี้เป็นองค์กรที่ปรึกษา และมุ่งหมายเพื่อให้ประเทศมีโครงสร้างทางการเมืองชนิดที่งอกงามขึ้นมาในพื้นถิ่น โดยอาศัยทรัพยากรพื้นถิ่นเป็นเครื่องบำรุงเลี้ยง โครงสร้างนี้ จะปลอดพ้นจากความอ่อนแอและการทุจริตเช่นที่มีอยู่ในระบบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมในระยะก่อนที่จะมีกฎอัยการศึก ซึ่งได้แบบอย่างมาจากระบบของสหรัฐ มาร์คอสยังได้จัดตั้งพรรคการเมืองของเขาเองขึ้นมาด้วย มีชื่อว่า กิลูซาง บากุง ลิปูนาน

การสถาปนาโครงสร้างใหม่ คงไม่สามารถเป็นไปได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากทหาร ทหารขยายอิทธิพลของตนในสังคมออกไป ภายใต้กฎอัยการศึก ทหารได้รับมอบหมายอำนาจในการควบคุมสื่อ สาธารณูปโภคและอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่นอุตสาหกรรมเหล็กกล้า[23] เป็นต้น ปฏิบัติการสนามเพื่อปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์เอ็นพีเอและเอ็มเอ็นแอลเอฟย่อมหมายถึงว่ากองทัพจำต้องมีบทบาทในการตัดสินใจภายในโครงสร้างทางการเมืองมากขึ้นอย่างเลี่ยงไม่พ้น อย่างไรก็ดี การก้าว

---

[23] ดู Soedjati Djiwandono and Yong Mun Cheong, eds, ***Soldiers and Stability in Southeast Asia,*** Singapore: ISEAS, 1988, chs 8-9; Carolina G. Hernandez, "The Philippines," in Zakaria Haji Ahmad and Harold Crouch, eds, ***Military-Civilian Relations in South-East Asia,*** Singapore, 1985, 157-96.

ขึ้นมาของทหารในฐานะโครงสร้างอันหนึ่งซึ่งมีความสำคัญในด้านการเมือง ก็มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในชั่วเวลาข้ามคืน เรื่องนี้มีรากเหง้าอยู่ในประวัติศาสตร์ ในช่วงทศวรรษ 1950 เมื่อเป็นที่กระจ่างชัดขึ้นมาว่า พวกฮุคจะท้าทายอำนาจการปกครองของรัฐบาลที่มนิลา ทหารฟิลิปปินส์ได้เข้ารับบทบาทในการรักษาความสงบภายใน นอกเหนือจากหน้าที่ตามธรรมเนียมในการป้องกันประเทศจากภัยภายนอก แม็กไซไซเป็นผู้ที่จัดสรรงบประมาณจากกิจกรรมด้านสังคม-เศรษฐกิจ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับทหาร ไปให้กับสถาบันการป้องกันประเทศนี้ ทหารเริ่มต้นดำเนินโครงการดังเช่นการอพยพคนไปตั้งถิ่นฐานยังที่ใหม่ ภายใต้ชื่อว่าปฏิบัติการพลเรือน นอกจากนี้ ทหารยังเคยทำหน้าที่ตรวจกำกับกระบวนการเลือกตั้งในช่วงทศวรรษ 1950 และในการต่อต้านอิทธิพลของพวกฮุคมาก่อนแล้ว

อย่างไรก็ดี การแทรกแซงของทหารในรัฐบาล ก็มิใช่ว่าจะไม่มีข้อเสียสำหรับมาร์คอสอยู่เลย อิทธิพลของทหารที่เติบโตขึ้นในระยะหลังเป็นปัจจัยที่ตัดสินให้เกิดการโค่นล้มระบอบการปกครองของมาร์คอส

โครงทางการเมืองของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดของมาร์คอสดูเหมือนมีความแข็งแกร่งและไม่อาจมีผู้ใดท้าทายได้ แม้กระทั่งเมื่อยกเลิกกฎอัยการศึกในค.ศ.1981 โฉมหน้าของอำนาจนั้นก็ยังคงปรากฏอยู่ คำสั่งและประกาศทุกฉบับที่ออกมาภายใต้กฎอัยการศึก ยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ ดังนั้นการที่มีสตรีซึ่งแต่ก่อนมา เป็นเพียงแม่บ้านที่ไม่มีใครรู้จัก -- แม้ว่าจะเป็นภริยาของวุฒิสมาชิกเบนิกโน อาควิโนที่ถูกลอบสังหาร -- สามารถโค่นล้มมาร์คอสลงได้ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 ใน “การปฏิวัติ” อย่างสันติ จึงนับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่ง เครื่องหมายอย่างแรกที่บอกให้รู้ว่า “สังคมใหม่” มีรอยร้าวปรากฏออกมาให้เห็นที่ภายนอก คือการลอบสังหารอาควิโนในค.ศ.1983 ขณะที่เขาเดินทางกลับจากการเนรเทศตนเอง การที่มาร์คอสไม่สามารถควบคุมกบฏของพรรคคอมมิวนิสต์เอ็นพีเอไว้ได้ ก็ชี้ถึงอันตรายของการแผ่อิทธิพลของฝ่ายคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน เรื่องนี้สร้างความไม่สบายใจแก่สหรัฐ ซึ่งมีฐานทัพอยู่ในฟิลิปปินส์สองแห่ง ความไม่เต็มใจของอเมริกัน ที่จะสนับสนุนมาร์คอสอย่างเต็มที่ ประกอบกับความแตกแยกภายในวงการทหาร ในเรื่องนโยบายของมาร์คอสเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ศัตรูคู่แข่งของ “สังคมใหม่” รวมพลังกันปฏิบัติการร่วมกัน คริสต์จักรคาทอลิก ก็พูดจาโผงผางอย่างไม่ไว้หน้าใครเช่นกัน คริสต์จักรคาทอลิกหนุนการยืนยันของมาร์คอส ที่ว่าเอ็นพีเอเป็นภัยคุกคามความมั่นคง นอกจากนี้ ยังได้ให้ความเห็นชอบกับความพยายามที่จะต่อสู้กับการทุจริต และจำกัดการใช้อาวุธปืนอย่างผิดกฎหมาย อย่างไรก็ดี คริสต์จักรก็มีความรู้สึกว่าการใช้กฎอัยการศึกเป็นสิ่งผิดศีลธรรม การปฏิบัติต่อปรปักษ์ทางการเมืองของมาร์คอส อย่างรุนแรงและความล้มเหลวในการสนองความต้องการของคนยากคนจน ก็ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ในไม่ช้า คริสต์จักรก็เริ่มประณามการใช้อำนาจในทางมิชอบของ “สังคมใหม่” และอันที่จริงแล้วคริสต์จักรก็ได้ประกาศถอนตัวออกจากการสนับสนุนมาร์คอสอย่างเปิดเผย

การวิเคราะห์ถึงการตกจากอำนาจของมาร์คอส อาจเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า ทำไม เขาจึงไม่สามารถสรรค์สร้างโครงสร้างทางการเมืองที่จะทำให้เกิดรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดที่ถาวรขึ้นมาได้สำเร็จ ซึ่งต่างจากซูฮาร์โต้และลีกวนยู คำตอบอาจอยู่ที่ความจริงในข้อที่ว่า ซูฮาร์โต้กับลีเป็นผู้พัฒนาโครงสร้าง ทว่ามาร์คอสเป็นผู้ทำลาย[24] โครงสร้างทางการเมืองที่ก้าวขึ้นมาโค่นมาร์คอสลงนั้น เป็นโครงสร้างที่เกิดขึ้นอย่างแทบจะมิได้มีการกะการณ์กันมาก่อน—เป็นทำนอง “รัฐสภาแห่งท้องถนน” ที่ก่อตัวขึ้น เมื่อการลุกฮือของมวลชน ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลต้องหยุดนิ่ง ไม่อาจเคลื่อนไหวดำเนินการใด ๆ ได้ โครงสร้างนี้ หายไปในทันทีที่เป้าหมายการทำงานบรรลุผล และแม้ว่าโคราซอน อาควิโน จะขึ้นมามีอำนาจโดยอาศัย “รัฐสภาแห่งท้องถนน“ นี้แบกใส่หลังมาส่ง แต่ในยามที่ อาควิโนเผชิญหน้ากับปัญหาท้าทายทางการเมืองจากฝ่ายทหาร ในช่วงที่ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดี เธอก็มิได้พึ่งพาอาศัยรัฐสภาท้องถนนนี้อีกต่อไป ในขณะที่ประธานาธิบดีอาควิโนพยายามอย่างแข็งขันที่จะรื้อถอนโครงสร้างทางการเมืองที่น่ารังเกียจของ “สังคมใหม่” นั้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นมาแทนก็ยังคง ไม่แน่ไม่นอน อำนาจกระจายออกไป รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัม ก็เป็นที่ ชัดเจนว่ากำลังถอยหลบออกไป และกลุ่มศาลเตี้ยที่ประชาชนตั้งกันขึ้นมาเอง เป็นสิ่งที่ชี้ถึงการกลับคืนไปสู่โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพเช่นในอดีต

มาเลเซียภายหลังค.ศ.1969

หากปีค.ศ.1972 เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อสำหรับโครงสร้างทางการเมืองในฟิลิปปินส์แล้ว การจลาจลเกี่ยวกับเชื้อชาติในค.ศ.1969 ในมาเลเซีย ก็นับว่าเป็นช่วงที่ให้โอกาสสำหรับการยกเครื่องเพื่อปรับปรุงโครงสร้างต่าง ๆ อย่างขนานใหญ่ในประเทศนี้ด้วยเช่นกัน เหตุวุ่นวายต่าง ๆ เป็นผลลัพธ์ให้มีการยุบสภาในทันทีและก่อตั้งสภาปฏิบัติการแห่งชาติขึ้นมาแทนที่ โดยมีรองนายกรัฐมนตรีเป็นประธานสภาฯ นี้ มีสาขาอยู่ในระดับรัฐ และสมาชิกของสภา ก็ประกอบด้วยกองทัพเหล่าต่าง ๆ ความสัมพันธ์ของสภาฯกับคณะรัฐมนตรีมิได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่เคยมีมติใด ๆ ของสภาฯที่เคยถูกเพิกถอน ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองนั้น คุณูปการสำคัญของสภาฯ คือการก่อตั้งสภาที่ปรึกษาแห่งชาติขึ้นในเดือนมกราคม ค.ศ.1970 เพื่อพิจารณาสอบสวนปัญหาเกี่ยวกับชนชาติ การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งกระทบกระเทือนถึงความสามัคคีในชาติ สมาชิกหกสิบเจ็ดคนของสภาที่ปรึกษาฯ นี้ ประกอบด้วยตัวแทนจากสหภาพแรงงาน ตัวแทนจากวงการวิชาชีพต่าง ๆ จากองค์กรทางด้านศาสนา และจากพรรคการเมืองเกือบทุกพรรค ทว่าสภาที่ปรึกษาฯนี้ ถูกคว่ำบาตรจากพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย และพรรคปีกซ้าย “ปาร์ตาอิ โซเซียลิส ราเกียต” ความตั้งใจนั้น ก็

---

[24] William H. Overholt, “The Rise and Fall of Ferdinand Marcos,” ***Asian Survey,*** XXVI, 11 (1986).

เพื่อให้สภาฯนี้เป็นเวทีสำหรับรัฐบาลและกลุ่มอื่น ๆ ได้มาปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ที่กลุ่มชนชาติมีอยู่ร่วมกัน ในช่วงที่รัฐสภามิได้ปฏิบัติงาน การอภิปรายในสภาที่ปรึกษาฯ นี้ ส่งผลออกมาเป็นมติที่มีผลต่อเนื่องไปไกล ได้แก่ อันดับแรกห้ามการอภิปรายในที่สาธารณะ (และในรัฐสภา) เกี่ยวกับฐานะพิเศษของชาวมาเลย์และกลุ่มชนพื้นถิ่นอื่น ๆ อันดับที่สอง ห้ามอภิปรายเรื่องการใช้ภาษามาเลย์เป็นภาษาประจำชาติ อันดับสาม เรื่องสิทธิความเป็นพลเมืองของกลุ่มชนทุกชาติพันธุ์ และอันดับสี่ ห้ามอภิปรายเรื่องสถานภาพของประมุขของมาเลย์ เมื่อปูพื้นฐานนี้ลงเรียบร้อยแล้ว จึงได้มีการเรียกประชุมสมาชิกรัฐสภา—ซึ่งขณะนี้ อำนาจในด้านนิติบัญญัติของรัฐสภาลดลงไปบ้างแล้ว—ในฐานะองค์กรนิติบัญญัติสูงสุดของชาติ อีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1971 สภาปฏิบัติการแห่งชาติ ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่ เป็นสภาความมั่นคงแห่งชาติ และปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับกิจการด้านความมั่นคงเป็นหลัก (ที่สำคัญคือเรื่องที่เกี่ยวกับคอมมิวนิสต์) กองทัพกลับไปมีบทบาททางทหารอย่างเคร่งครัดอีกครั้งหนึ่ง “สภาที่ปรึกษาแห่งชาติ” ยังคงอยู่ เพื่ออภิปรายปัญหาที่กลุ่มชนชาติต่าง ๆ มีอยู่ร่วมกัน ทว่าไม่สามารถพิจารณาในรัฐสภาได้ มีการก่อตั้งกระทรวงเอกภาพแห่งชาติ ขึ้น เพื่อสร้างอุดมการณ์แห่งชาติที่เรียกว่า รุกุเนการา ขึ้นทำหน้าที่เป็นจุดรวมศูนย์สำหรับประชากรที่ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่ช่วยให้กลับคืนไปสู่สภาพที่เคยเป็นมาแต่เดิมในสมัยก่อนปีค.ศ.1969 ได้อย่างง่าย ๆ สภาปฏิบัติการแห่งชาติ มีความเห็นว่า ความวุ่นวายที่เกิดขึ้น มีต้นกำเนิดมาจากสาเหตุทางด้านเศรษฐกิจที่เกี่ยวโยงกับการกระจายโภคทรัพย์ในระหว่างกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ผลลัพธ์ของเหตุวุ่นวายดังกล่าว ประการหนึ่งคือการดำเนิน “นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่” เพื่อกำจัดความยากจนในหมู่ชนทุกเชื้อชาติ และกำจัดการเชื่อมโยงว่าชนเชื้อชาติใดจะต้องมีอาชีพอย่างไร แม้ว่านโยบายนี้ จะมีทิศทางมุ่งไปในแนวสังคม-เศรษฐกิจ แต่นโยบายก็มีนัยโยงไปถึงโครงสร้างทางการเมืองอย่างหนักหน่วง ก่อนค.ศ.1969 จุดรวมศูนย์ของนโยบายเศรษฐกิจของมาเลเซีย คือโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อลดความแตกต่างเรื่องรายได้ระหว่างชาวมาเลย์กับชาวจีนพวกที่อยู่ในเมือง หลังจากที่เริ่มประกาศดำเนิน “นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่” อย่างเป็นทางการแล้ว เป้าหมายก็เปลี่ยนไปเน้นที่การยกระดับ*ภูมิปุตรา* (บุตรแห่งผืนดิน) ในขอบข่ายที่ใหญ่โต โดยผ่านการสร้างสภาพความเป็นชุมชนเมืองและการสร้างชนชั้นกลางที่เป็น*ภูมิปุตรา*

นโยบายดังกล่าว ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อโครงสร้างทางการเมือง นโยบายกระตุ้นเร้าให้ชนชั้นกลางที่มิใช่ชาวมาเลย์ เกิดความระแวงสงสัยขึ้นมาในทันที คนเหล่านี้ ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาโดยผ่านระบบเศรษฐกิจแบบอาณานิคม การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชนชั้นกลางพวกที่เป็น*ภูมิปุตรา* ย่อมไม่มีทางเป็นอย่างอื่นไปได้ นอกเสียจากบ่อนทำลายการสนับสนุนที่ชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ เคยให้แก่ กลุ่มพันธมิตรมาก่อน แม้ว่าเรื่องนี้ จะมิได้มีนัยหมายถึงการเปลี่ยนความสวามิภักดิ์ไปสู่พรรคฝ่ายค้านที่มิใช่พรรคของชาวมาเลย์อย่างเช่นพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตยหรือดีเอพี แต่ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้ความสัมพันธ์โดยส่วนตัว ความไว้วางใจและมิตรภาพในหมู่ผู้นำของ กลุ่มพันธมิตร ต้องถดถอยลงไป

ยิ่งไปกว่านั้น ชนชั้นกลางที่เกิดขึ้นมาใหม่ ยังพึ่งพาอาศัยรัฐบาลอย่างเต็มที่ ในการเติบโตต่อไป กระบวนการสร้างความเป็นชุมชนเมืองเอง ก็คงเป็นไปไม่ได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้น เทคโนโลยีที่ซับซ้อน การขยายและสั่งสมทุน และปฏิบัติการตลาดที่ละเอียดซับซ้อน – อันเป็นภารกิจแบบฉบับที่ชนชั้นกลางเผชิญอยู่ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ—ล้วนมีแนวโน้มที่จะชี้ไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีรัฐบาลที่เข้มแข็ง ระบบราชการที่เข้มแข็ง และลำดับชั้นการปกครองที่ชัดเจน ภายในโครงสร้างทางการเมือง

ในปีต่อ ๆ มา โครงสร้างทางการเมืองอื่น ๆ เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น หนึ่งในบรรดาโครงสร้างเหล่านี้ ได้แก่สถาบันกษัตริย์และสุลต่านในแต่ละรัฐ กษัตริย์มาเลเซียและสุลต่านของรัฐต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ดำรงตำแหน่งในแง่พิธีการเท่านั้น ตามรัฐธรรมนูญนั้น กษัตริย์และบรรดาสุลต่านจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของนายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้ง นับตั้งแต่ปีค.ศ.1957 จนกระทั่งถึงประมาณค.ศ.1981 นั้น ดูเหมือนว่าบทบาทนี้ไม่มีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว เหล่านายกรัฐมนตรี หากว่ามิได้เป็นทายาทของราชสำนัก ก็มีความสัมพันธ์กับทางราชสำนักอย่างใกล้ชิด สภาพการณ์เช่นนี้ เปลี่ยนแปลงไปในปีค.ศ.1981 เมื่อมหาธีร์ บิน โมหะหมัด ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี มหาธีร์เป็นบุตรของสามัญชน เขาเชื่อว่า รัฐบาลควรลดการเน้นลักษณะศักดินาซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดีลง และให้ความเอาใจใส่มากขึ้น แก่ความสามารถทักษะ และความสำเร็จ

ความขัดแย้งเกิดขึ้นในไม่ช้า ระหว่างบรรดาประมุขของรัฐ กับรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง สุลต่านฮาจิ อาห์หมัด ชาห์ แห่งปาหัง ผู้ซึ่งต่อมาได้ขึ้นมาเป็นยัง ดิ-เปอร์ตวน อากง (กษัตริย์) เป็นตัวอย่างหนึ่ง ในค.ศ.1978 พระองค์ทรงคัดค้านการที่นายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง*เมนตรี เบซาร์* (มุขมนตรี) คนหนึ่งซึ่งไม่สนับสนุนทางพระราชวัง หลังจากที่สุลต่านฮาจิ อาห์หมัด ชาห์ได้เป็นกษัตริย์แล้ว โอรสของพระองค์—ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการและรัชทายาท—ก็ได้ยับยั้งการให้พระราชานุญาตแก่ร่างพระราชบัญญัติหลายฉบับของรัฐ ในยะโฮร์ ความสัมพันธ์ระหว่างสุลต่าน มาห์หมุด อิสกานดาร์ และ*เมนตรี เบซาร์* ก็ปีนเกลียวกันอยู่เช่นกัน ในค.ศ.1980 *เมนตรี เบซาร์* ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับสิทธิของสุลต่าน ในการสืบราชบัลลังก์ของยะโฮร์ หลังจากการเลือกตั้งของรัฐและสหพันธ์ในค.ศ.1982 แล้ว ก็ได้มีการแต่งตั้งมุขมนตรีอีกคนหนึ่ง เพื่อเอาพระทัยสุลต่าน

การเข้าแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าว ชวนให้เกิดความกังวลขึ้นมา จะเกิดอะไรขึ้นหากว่าสุลต่านแห่งเปรักและยะโฮร์ ซึ่งเป็นคนเอาแต่พระทัยของพระองค์เองถึงวาระที่จะได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ ปฏิกิริยาต่อโอกาสความเป็นไปได้ดังกล่าว มาถึงในค.ศ.1983 เมื่อได้มีการยื่นร่างบทแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อลดอำนาจของกษัตริย์ลง ที่ประชุมองค์ประมุข ไม่ยอมรับข้อแก้ไขดังกล่าว มีการส่งคนกลางไปหาทางแก้ไขปัญหาที่เป็นทางตันนี้หลายคน ในท้ายที่สุด ก็ประนีประนอมกันได้สำเร็จ โดยไม่ต้องมีการเผชิญหน้ากันตรง ๆ ระหว่างองค์ประมุขกับรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง เรื่องนี้ สอดคล้อง

ไปกับแบบแผนทางด้านวัฒนธรรมของมาเลย์อย่างเต็มที่ เพราะแม้กระทั่งมหาธีร์ ซึ่งเป็นสามัญชนก็ยังต้องปฏิบัติตามแบบแผนและพิธีการในยามที่ติดต่อกับองค์ประมุข นอกจากนี้แล้ว ตัวมหาธีร์นั้นเอง ที่เป็นผู้เขียนไว้ตั้งแต่ในปีค.ศ.1970 หลายปีก่อนที่เขาจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี ว่า "ขนบธรรมเนียมและพิธีรีตองต่าง ๆ มีความสำคัญอย่างสูงอยู่ในแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมของมาเลย์ สิ่งที่ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียม เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม การทำผิดไปจากขนบธรรมเนียม ถือว่าเป็นสิ่งไม่บังควร หยาบคาย และสมควรที่จะประสบเคราะห์กรรม หรือสมควรที่จะถูกพระเจ้าและมนุษย์ลงทัณฑ์ โดยสาระสำคัญแล้ว นี่คือทัศนคติแนวจารีตนิยม"[25]

โครงสร้างทางการเมืองอีกอย่างหนึ่ง คือรัฐ ตามรัฐธรรมนูญนั้น อำนาจการปกครองที่เข้มแข็งของสหพันธ์ ลดความสำคัญของรัฐ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองอย่างหนึ่งลงไป ทว่ารัฐต่าง ๆ ภายในมาเลเซียทั้งหมด ก็มีความหลากหลายเพียงพอที่จะทำให้รัฐเหล่านี้ ดำเนินไปในทิศทางที่ต่างกันได้ เนื่องจากเงินมักจะเป็นเครื่องหล่อลื่นที่ทำให้ระบบสหพันธ์ดำนินงานไปได้ด้วยดี ความเข้มแข็งและมีพลังของรัฐ ๆ หนึ่ง ในฐานะโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่ง ที่เป็นอิสระจากรัฐบาลกลาง จึงขึ้นอยู่กับรายรับที่มีอยู่ สำหรับมาเลเซียส่วนที่เป็นคาบสมุทรนั้น เงินช่วยเหลือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดสำหรับทุกรัฐ และการเสนอว่าจะสรรหาเงินมาให้สำหรับการพัฒนา ก็มักเป็นวิธีการที่นำมาใช้เพื่อหาคะแนนเสียงในการเลือกตั้งอยู่เนือง ๆ รัฐอย่างเช่นกลันตัน ซึ่งเลือกรัฐบาลที่มีพรรคอิสลาม พีเอเอส เป็นแกนนำ อาจถูกปฏิเสธความช่วยเหลือจากสหพันธ์ได้

ทั้งซาบาห์และซาราวัก ต่างผิดไปจากรัฐอื่น ๆ ในมาเลเซียส่วนที่เป็นคาบสมุทร ทั้งสองเข้าร่วมกับสหพันธ์มาเลเซียโดยมีระบบการป้องกันล่วงหน้า ซึ่งรวมถึงการเลื่อนกำหนดเวลาที่จะปรับเปลี่ยนมาใช้ภาษาบาฮาซา มาเลเซียซึ่งเป็นภาษาประจำชาติ และการควบคุมการอพยพย้ายถิ่น ในซาบาห์ มุขมนตรี คือตน มุสตาฟา ซึ่งเกือบจะประสบความสำเร็จในการสร้างรัฐขึ้นภายในรัฐ ได้ยืนหยัดในความเป็นอิสระของตน ถึงระดับที่ให้ที่พำนักหลบภัย รวมทั้งให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังอาวุธแก่กลุ่มแยกดินแดนมุสลิมในมินดาเนา และหากจะเชื่อข้อกล่าวหาของศัตรูคู่แข่งของมุสตาฟา มุสตาฟาเองก็มีความคิดหมายที่จะแยกดินแดนอยู่ด้วยเช่นกัน รัฐบาลกลางหาทางตกลงกับมุสตาฟาด้วยความอดกลั้นอย่างยิ่ง จนเวลาล่วงเลยมาถึงเดือนกันยายนค.ศ.1975 แล้วนั่นแหละ มุสตาฟาจึงถูกบังคับให้ลาออก ในซาราวัก โครงสร้างทางการเมืองประกอบด้วยสภาต่าง ๆ ในลักษณะสามระดับชั้น โครงสร้างเช่นนี้เป็นการค้ำประกันว่า ซาราวักจะสามารถรักษาอำนาจการปกครองตนเองไว้ได้ระดับหนึ่ง โดยสาระสำคัญแล้ว ระบบสภาตำบลยี่สิบสี่สภา ซึ่งได้รับการเลือกตั้งมาจากประชาชนโดยตรงกอปรขึ้นเป็นลำดับชั้นที่หนึ่ง ชั้นที่สอง ประกอบด้วยสภาที่ปรึกษาฝ่ายต่าง ๆ ห้าสภา ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนที่ได้รับเลือกมาจากสภาตำบล ชั้นที่สาม คือสภาเนครี (สภานิติบัญญัติของรัฐ) ในกูชิง ซึ่ง

---

[25] Mahathir bin Mohamad, ***The Malay Dilemma, Singapore,*** 1970, 157.

ประกอบด้วยตัวแทนที่ได้รับเลือกมาจากสภาที่ปรึกษา จากนั้น สภาเนครี ก็เลือกตัวแทนยี่สิบสี่คน ไปนั่งในรัฐสภาของสหพันธ์ในกัมลาลัมเปอร์ ระบบนี้ ไม่เหมือนกับที่พบในรัฐอื่นใดที่เป็นองค์ประกอบของมาเลเซีย ระบบนี้ได้รับการสถาปนาขึ้น เพื่อให้การฝึกฝนอบรมแก่ผู้แทนที่ขาดประสบการณ์ในวิถีปฏิบัติด้านการเมือง ระบบนี้ให้การค้ำประกันว่า ตัวแทนซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ได้มีที่นั่งในรัฐสภาของสหพันธ์ จะผ่านการทำงานในสภาต่าง ๆ มาก่อนแล้วหมดทุกลำดับชั้น ดังนั้น โครงสร้างนี้ จึงทำให้ผลประโยชน์ในท้องถิ่น มีตัวแทนไปตลอดจนถึงกัวลาลัมเปอร์ แม้ว่าแนวทางเช่นนี้จะมิได้ขัดขวางผู้มีอำนาจในส่วนกลาง มิให้เข้าแทรกแซงในโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ แต่กรณีของซาราวักก็แผกพิเศษไม่เหมือนใคร ทว่าควรสังเกตว่า ในวันที่ 14 กันยายนค.ศ.1966 มีการประกาศภาวะฉุกเฉินขึ้นในซาราวัก ด้วยเหตุผลว่า พวกคอมมิวนิสต์กำลังฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ทางการเมือง อำนาจรัฐทั้งหมด ถูกโอนไปให้กับเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจของสหพันธ์ในทันที และแล้ว โครงสร้างทางการเมืองในซาราวัก ก็ถูกปรับเปลี่ยนรูปโฉมไปในชั่วเวลาเพียงข้ามคืน มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญของซาราวัก เพื่อให้ข้าหลวง (ที่ได้รับแต่งตั้งมาจากสหพันธ์) มีอำนาจสูงกว่ามุขมนตรี สภาเนครี และประธานสภา ในระดับที่มีความสำคัญ

ประการสุดท้าย จำเป็นต้องกล่าวถึงโครงสร้างทางการเมืองที่มีลักษณะประชานิยมยิ่งกว่าที่กล่าวมาคือระบอบคอมมิวนิสต์ แม้ว่าระบอบคอมมิวนิสต์จะมีความสำคัญโดยตัวของตัวเอง ในช่วงเวลาก่อนปีค.ศ.1960 แต่คอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถสร้างรากฐานลงในมาเลเซียได้ เนื่องจากไม่อาจฝ่าฟันอุปสรรคอย่างเช่นลัทธิชาตินิยมมาเลย์ และลัทธิกลุ่มชนชาตินิยมได้ ในค.ศ.1975 และต้นปีค.ศ.1976 ภายหลังจากที่ไม่มีการเคลื่อนไหวมาได้ช่วงเวลาหนึ่ง ก็มีรายงานเกี่ยวกับการเจาะจงลอบสังหารบุคคลบางคน ด้วยฝีมือของกลุ่มคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นนักลอบสังหารในบริเวณเขตเมือง ทว่ารายงานเหล่านี้หมดไปในค.ศ.1976 และสงครามกองโจร ก็ดูเหมือนว่าจะทุเลาลงไปเช่นกัน ในค.ศ.1970 และ 1974 ในพรรคคอมมิวนิสต์มาเลเซียเองเกิดความแตกแยก และเมื่อถึงปีค.ศ.1976 พรรคคอมมิวนิสต์ก็เหลือฝ่ายต่าง ๆ สามฝ่าย ที่ต่อสู้แข่งขันในหมู่พวกเขาด้วยกันเองมากเท่า ๆ กับต่อสู้กับรัฐบาล ปลายทศวรรษ 1970 และต้นทศวรรษ 1980 เป็นช่วงเวลาที่ขบวนการ*ดัควาห์* ที่เอาการเอางานของมุสลิม เร่งทวีการเผยแพร่และเพิ่มความเคร่งครัดในการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามมากขึ้น กลุ่มที่สร้างแรงกดดันหลายกลุ่ม ก็ให้เป้าความสนใจที่เป็นทางเลือกเช่นเดียวกัน อาทิ อาลิรัน เกเซเดรัน เนการา (ขบวนการจิตสำนึกแห่งชาติ) เอบิม (สันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย) และสมาคมผู้บริโภคแห่งปีนัง กลุ่มเหล่านี้ มีชื่อเสียงขึ้นมาเพราะการกล่าววิพากษ์นโยบายของรัฐบาลอย่างโผงผาง ทว่ากลุ่มเหล่านี้ จะมีศักยภาพ ที่จะก้าวขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองด้วยคุณสมบัติของตนเองหรือไม่ ยังเป็นเรื่องที่ต้องดูกันต่อไป

อินโดนีเซีย จากซูการ์โนถึงซูฮาร์โต้

ในอินโดนีเซีย พัฒนาการของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัม เป็นที่ประจักษ์ชัดมากที่สุดด้วยเช่นเดียวกัน รัฐบาลดังกล่าวนี้ อยู่ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีซูการ์โนและประธานาธิบดีซูฮาร์โต้ การดำรงอยู่ของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัด มีนัยให้รู้ได้จากลักษณะของโครงสร้างทางการเมืองที่ยอมให้ซูการ์โน ยกเลิกการประชุมร่างรัฐธรรมนูญในค.ศ.1959 ยอมให้ซูการ์โนยุบรัฐสภาที่ได้รับการเลือกตั้งมาอย่างถูกต้องตามกฎหมายในค.ศ.1960 และไม่อนุญาตให้มีพรรคการเมืองดังเช่น มาสจูมี และพรรคสังคมนิยม (พีเอสไอ) ในทำนองเดียวกัน หากปราศจากรัฐบาลแบบแม็กซิมัมแล้ว ซูฮาร์โต้คงไม่อาจมีอำนาจที่จะประกาศว่า พรรคคอมมิวนิสต์ (พีเคไอ) ของมวลชนเป็นพรรคผิดกฎหมาย หรือประกาศว่าผู้นำชาวมุสลิมที่ทรงอิทธิพลบางคน ไม่มีคุณสมบัติในการเข้าเป็นผู้นำของพรรคการเมืองมุสลิม (พีเอ็มไอ) ที่ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาใหม่ รวมทั้งให้ซูฮาร์โต้มีอำนาจในการยักย้ายเปลี่ยนผู้นำของพรรคการเมืองอื่นๆ และปลดนายพลร่วมกองทัพออกไปจากตำแหน่งที่ทรงอิทธิพล แม้ว่าพรสวรรค์ในการเป็นผู้นำ จะสามารถช่วยซูการ์โน ให้เขาได้ในสิ่งที่ต้องการ แต่เราไม่อาจกล่าวถึงซูฮาร์โต้ในทำนองเดียวกันได้ คำตอบจึงน่าจะอยู่ที่อำนาจของรัฐบาลแบบแม็กซิมมัมมากกว่ากล่าวคืออำนาจที่มีอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมือง ที่ผู้นำทั้งสองของประเทศสามารถนำมาใช้ได้

ซูการ์โนลงมือดำเนินการเพื่อก่อตั้งรัฐบาลแบบแม็กซิมัมเป็นครั้งแรก ในปีค.ศ.1956 เมื่อเขาเสนอแนะประชาธิปไตยรูปแบบใหม่ ซึ่งเขาเรียกว่า ประชาธิปไตยนำวิถีหรือประชาธิปไตยภายใต้การชี้นำ เพื่อใช้แทนประชาธิปไตยเสรีนิยมชนิด “50 เปอร์เซ็นต์บวกหนึ่ง” ที่มีอยู่ในอินโดนีเซียขณะนั้น ในท้ายที่สุด ซูการ์โนได้ประกาศใช้ ประชาธิปไตยนำวิถีในค.ศ.1959 ประชาธิปไตยนำวิถี มีรากฐานอยู่ที่รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ซึ่งเปิดช่องทางให้ประธานาธิบดีมีอำนาจในการบริหารอย่างเข้มแข็งและมั่นคง ซูการ์โนมองประชาธิปไตยนำวิถี ว่าเป็นโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งช่วยให้ชาติรอดพ้นจากความเลื่อนลอยไร้วัตถุประสงค์ อันเป็นแบบฉบับของอินโดนีเซียมาตั้งแต่ค.ศ.1949 จนถึงค.ศ.1959 ในฐานะประธานาธิบดี เขาจะ “ชี้นำ” ชาติไปตามเส้นทางที่เหมาะสม ในสุนทรพจน์ในค.ศ.1959 เขาได้กล่าวไว้ว่า

> ประชาชนทั้งปวงต่างรู้สึกว่า เจตนารมณ์ หลักการและเป้าหมายของการปฏิวัติ ซึ่งเราได้เริ่มต้นไว้ในค.ศ.1945 ขณะนี้ ได้ติดเชื้อลัทธิทวิภาพและเชื้อโรคต่าง ๆ ที่เป็นอันตราย
>
> เจตนารมณ์ของ การปฏิวัติ อยู่ที่ไหนในปัจจุบัน เจตนารมณ์ของการปฏิวัติดับสูญไปเสียแล้ว เย็นเยือกลงแล้ว และปราศจากความเร่าร้อนไปเสียแล้ว หลักการ

> ของการปฏิวัติอยู่ที่ไหนในปัจจุบัน ทุกวันนี้ ไม่มีใครรู้ว่าหลักการของการปฏิวัติเหล่านั้นอยู่ที่ไหน เพราะแต่ละพรรคและทุก ๆ พรรค ต่างวางหลักการของตนเอง ดังนั้น จึงมีคนจำพวกที่หลีกลี้หนีห่างไปจากหลักการปัญจศีลเสียด้วยซ้ำ เป้าหมายของการปฏิวัติอยู่ที่ไหนในปัจจุบัน เป้าหมายของการปฏิวัติ—คือสังคมที่เป็นธรรมมั่งคั่งและรุ่งเรือง—สำหรับคนที่มิใช่บุตรของการปฏิวัติ ขณะนี้ เป้าหมายเหล่านั้นถูกแทนที่เสียแล้ว ด้วยการเมืองแบบเสรีนิยมและเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม การเมืองเสรีนิยมได้เข้ามาแทนที่เสียแล้ว เสียงของชนกลุ่มน้อย จึงถูกกลุ่มต่าง ๆ นำไปใช้ประโยชน์ นำไปขายในตลาดมืด และทำให้เสื่อมเสีย เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมได้เข้ามาแทนที่เสียแล้ว เศรษฐกิจแบบนี้เป็นที่ต้องการของกลุ่มต่าง ๆ เพียงเพื่อจะฉกฉวยสมบัติใส่ตัว พร้อมกับสร้างความเดือดร้อนให้แก่ ประชาชน
>
> โรคร้ายกับลัทธิทวิภาพทั้งหมดนี้ มองเห็นได้อย่างเด่นชัด ในช่วงเวลาของการลงทุนในยุคนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรคร้ายกับลัทธิทวิภาพสี่ประเภทซึ่งข้าพเจ้าได้เคยกล่าวเตือนแล้วหลายครั้ง ได้แก่ทวิภาพระหว่างรัฐบาลกับการเป็นผู้นำในการปฏิวัติ ทวิภาพในมุมมองของมนุษย์เกี่ยวกับสังคม—คือมองว่าสังคมเป็นธรรมและรุ่งเรืองไพบูลย์ หรือว่าเป็นสังคมทุนนิยม ทวิภาพระหว่าง “การปฏิวัติได้สิ้นสุดลงไปแล้ว” กับ “การปฏิวัติยังไม่เสร็จสมบูรณ์” และทวิภาพที่เกี่ยวกับประชาธิปไตย นั่นคือ ประชาธิปไตยจะรับใช้ประชาชน หรือว่าจะให้ ประชาชน รับใช้ประชาธิปไตย?...[26]

แม้ว่าการต่อต้านประชาธิปไตยนำวิถีจะมีน้อย แต่อำนาจของประธานาธิบดีภายในโครงสร้างทางการเมือง ก็ใช่ว่าจะไม่มีขีดจำกัด ซูการ์โนพึ่งพาอาศัยเครื่องมือการบังคับของฝ่ายทหาร และฝ่ายทหารก็ได้รับตำแหน่งที่เป็นกุญแจสำคัญในการปกครองฝ่ายพลเรือนและการบริหารเศรษฐกิจ เป็นการตอบแทนแก่การให้การสนับสนุนซูการ์โนภายใต้กฎอัยการศึก ซูการ์โนจำต้องผนึกและผสานความสัมพันธ์กับพรรคคอมมิวนิสต์พีเคไอ เพื่อถ่วงดุลกับการพึ่งพาอาศัยฝ่ายทหาร ฝ่ายพีเคไอสนับสนุนประชาธิปไตยนำวิถี เพราะต้องการความคุ้มครองจากซูการ์โน เพื่อว่าตนจะได้ไม่ถูกพวกทหารรังควาน เพื่อเป็นการตอบแทนกับความอนุเคราะห์นี้ พีเคไอจึงได้จัดชุมนุมมวลชนให้มาฟังคำปราศรัย รวมทั้งให้การสนับสนุนการรณรงค์ที่กร้าวและห้าวหาญมากขึ้นเรื่อย ๆ ของซูการ์โน พีเคไอระดมฝูงชนมาแสดงความปลาบปลื้มชื่นชมดังที่ซูการ์โนต้องการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องการวางหลักลัทธิอุดมการณ์ (อาทิ คำประกาศทางการเมือง หรือมานิพล อัสเดก นาซาคอม การรณรงค์ต่อต้านดัตช์

---

[26] สุนทรพจน์ซึ่งได้รับการคัดมาลงไว้ในหนังสือ Roger M. Smith, ed., ***Southeast Asia: Documents of Political Development and Change,*** Ithaca, 1974, 197-8.

เพื่อกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตกกลับคืนมา หรือในการเผชิญหน้ากับรัฐมาเลเซียที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นมา เพื่อเป็นการตอบแทน รัฐบาลอนุญาตให้โครงการกิจกรรมของพรรคพีเคไอ ดำเนินไปได้อย่างแทบจะไม่มีการยับยั้ง อาทิเช่น พีเคไอผลักดันโครงการ *อัคสี เสพิฮัก* ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติการเพียงข้างเดียว เพื่อยึดที่ดินให้กับผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน ปฏิบัติการเช่นนี้ก่อให้เกิดความเป็นศัตรูกับพวกเจ้าที่ดิน เจ้าที่ดินเหล่านี้เป็นอันมาก เป็น ผู้ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองแนวมุสลิม เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1964 ความเป็นไปในชนบทของชวา มีสภาพที่แบ่งขั้วกันอยู่ ระหว่างฝ่ายซ้ายหัวรุนแรงที่อ้างว่าร่วมงานอยู่กับซูการ์โน ในการสืบเนื่องการปฏิวัติ กับฝ่ายพันธมิตรระหว่างทหารและมุสลิม ที่กลัวว่าคอมมิวนิสต์จะเข้าครอบครองประเทศ ความเห็นพ้องต้องกันที่ซูการ์โนคิดไว้ว่า ประชาธิปไตยนำวิถี จะสร้างให้เกิดขึ้นได้ เป็นเพียงมายาคติเท่านั้น ประชาธิปไตยนำวิถี เป็นเครื่องหมายบอกถึงการก้าวต่อไปสู่รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมอีกก้าวหนึ่ง

ฝ่ายทหารมิได้ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับพวกคอมมิวนิสต์เฉพาะเรื่องอุดมการณ์และความเป็นมาในประวัติศาสตร์อย่างเดียว หากมีสาเหตุย้อนไปถึงสมัยที่มีการกบฏมาเดียนในค.ศ.1948 พีเคไอเป็นพรรคที่ทำตัวแปลกและต่างไปจากโครงสร้างเช่นที่พรรคการเมืองอื่น ๆ มีอยู่ พรรคการเมืองอื่นๆ เหล่านั้น ล้วนเป็นองค์กรของชนชั้นสูง ซึ่งประชาชนทั่วไปเข้ามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนพีเคไอนั้น แปลกและต่างออกไป พีเคไอคาดว่า ในทันทีที่ตนเข้าครองอำนาจ มวลชนที่มิใช่ชนชั้นสูงจะประสบความสำเร็จในการจัดสรรสิทธิพิเศษทางการเมืองและเศรษฐกิจเสียใหม่ ซึ่งแต่ก่อน สิทธิเหล่านี้ มีให้เฉพาะแก่คนกลุ่มที่ค่อนข้างเล็กที่เป็นพวกพ้องเดียวกัน อันที่จริงแล้ว การสนับสนุนซูการ์โนของพีเคไอเป็นปัจจัยที่ทำให้ซูการ์โนต้องถึงฆาต เพราะพีเคไอทำให้ซูการ์โนบาดหมางและเป็นศัตรูกับชนชั้นสูงส่วนอื่น ๆ ที่เหลือ เนื่องจากการที่ซูการ์โนเข้าไปร่วมกันสนทนาและเสวนาอย่างใกล้ชิดอยู่กับพรรคมวลชน เมื่อการก่อรัฐประหาร—ซึ่งล้มเหลว--มีขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ.1965 โดยส่งผลลัพธ์ออกมาเป็นการสังหารนายพลหกคน ชนชั้นสูงก็เหลืออด พีเคไอถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้อำนวยการก่อรัฐประหารดังกล่าว แม้ว่าจะถูกกดดันจากฝ่ายทหาร แต่ซูการ์โนก็ยังปฏิเสธที่จะสั่งห้ามพรรคพีเคไอ นายพลซูฮาร์โต้ ซึ่งเป็นนายทหารที่ค่อนข้างไม่มีผู้ใดรู้จัก ได้รับมอบหมายภารกิจในการฟื้นฟูความมั่นคง เนื่องจากเขาเป็นผู้รับผิดชอบคอสตราด หรือกองหนุนด้านยุทธศาสตร์ของฝ่ายทหาร ซูฮาร์โต้ปรากฏตัวขึ้นในฐานะผู้นำที่ต่อต้านซูการ์โน ในการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจกันอย่างยืดเยื้อ โดยมีนักศึกษาและกลุ่มอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมด้วยนั้น มีผลให้ซูการ์โนถูกปลดออกจากตำแหน่งในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1966 จากนั้น พีเคไอก็ถูกกำหนดให้เป็นพรรคที่ผิดกฎหมาย ซูฮาร์โต้ได้รับเสนอชื่อให้เป็นประธานาธิบดีรักษาการในค.ศ.1967 และในปีถัดมา ก็ได้ขึ้นเป็นประธานาธิบดี ในระหว่างนั้น ฝ่ายทหารปล่อยให้พวกมุสลิมกระทำ*จิฮัด* (สงครามศาสนา) เพื่อสังหารหมู่ผู้สนับสนุนพีเคไอ ในชวากลางและชวาตะวันออก กับในบาหลี ประเมินกันว่า มีคนถูกฆ่าตายไประหว่างครึ่งล้านถึงหนึ่งล้านคน

เมื่อซูฮาร์โต้ได้เป็นประธานาธิบดีรักษาการในค.ศ.1967 โครงสร้างทางการเมืองที่เขาได้ประกาศเปิดศักราช มีชื่อเรียกขานกันว่า “ระเบียบใหม่” อย่างไรก็ดี ระเบียบใหม่นี้ มีความคล้ายคลึงบางประการ กับ “ระเบียบเก่า” ในประชาธิปไตยนำวิถีของซูการ์โน เช่นเดียวกับซูการ์โน ซูฮาร์โต้รั้งพรรคการเมืองต่าง ๆ ไว้ ให้อยู่เพียงแค่เอื้อมของตน ในขณะที่ซูการ์โนใช้พีเคไอเพื่อคานดุลกับฝ่ายทหารและพรรคการเมืองอื่น ๆ ซูฮาร์โต้ก็ใช้ยุทธวิธีเดียวกันนี้ ยุยงให้มุสลิมเกิดวิวาทบาดหมางกับพรรคการเมืองแนวชาตินิยมต่าง ๆ ทั้งในกรณีซูฮาร์โต้และซูการ์โน ทั้งสองเผยให้เห็นความมีอคติทางด้านศาสนา-วัฒนธรรมในแบบอย่างของชวาต่ออิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรูปแบบที่ดุดัน ซูฮาร์โต้ไม่ยอมอนุมัติให้ก่อตั้งมาสจูมี ที่ถูกห้ามไปแล้วขึ้นมาใหม่ แม้ว่าบรรดาผู้นำของมาสจูมี จะคาดหวังอย่างถูกต้องตามหลักเหตุผลอย่างยิ่งว่า พวกเขาจะได้รับอนุญาตให้กลับมาดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้ใหม่ เพราะพวกเขาเป็นพวกเดียว ที่กล้าท้าทายประชาธิปไตยนำวิถีของซูการ์โน ในท้ายที่สุด ซูฮาร์โต้ก็ตกลงอนุญาตให้ก่อตั้งพรรคพีเอ็มไอขึ้น แต่ยืนกรานไม่ให้ผู้บริหารของมาสจูมีเก่ามาเป็น ผู้นำ

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างซูฮาร์โต้กับซูการ์โน ก็มีความสำคัญพอ ๆ กัน เมื่อครั้งที่ซูการ์โนเป็นประธานาธิบดีนั้น เขาได้ดำเนินความพยายามเพื่อระดมประชาชนให้เข้าร่วมในการรณรงค์ต่าง ๆ เช่นการกู้ดินแดนอีเรียนตะวันตกคืนมา การประจัญหน้ากับมาเลเซีย และการปลุกระดมเพื่อปฏิรูปที่ดินเป็นต้น ทว่าการระดมพลังดังกล่าวนี้ จะมิใช่เป็นการกระทำในระยะยาว หากจำกัดอยู่เพียงเป้าหมายจำเพาะชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้น เมื่อซูฮาร์โต้ขึ้นเป็นประธานาธิบดี คติพจน์ประจำตัวของเขาคือความนิ่งเฉยทางการเมือง โครงสร้างทางการเมืองของซูฮาร์โต้มีลักษณะมุ่งหมายเพื่อลดการระดมพลังประชาชน พรรคการเมืองต่าง ๆ ไม่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินงานจัดตั้งในหมู่บ้านและตำบลย่อย ๆ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของประชากร 80 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในอินโดนีเซีย ตรงกันข้ามประชากรถูกมองว่าเป็น “มวลชนที่ลอยละล่อง” ปลอดจากแรงดึงจากการเมืองแบบพรรคที่ทำให้เกิดความแตกแยก ซูฮาร์โต้สนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มปฏิบัติหน้าที่ขึ้นมา ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่ประชาชนทั่วไปว่า โกลคาร์ ทั้งนี้ เพื่อเติมช่องว่างทางการเมืองที่เกิดขึ้น เมื่อพรรคการเมืองต่าง ๆ ต้องลงจากเวทีไป การจัดตั้งประชาชนให้เข้าสู่โครงสร้างทางการเมือง ที่มีแกนกลางอยู่ที่พรรคการเมืองซึ่งยึดถืออุดมการณ์แตกต่างกัน มีแนวโน้มที่จะเน้นถึงความแตกแยกในสังคม รัฐบาลใหม่เชื่อว่า การแบ่งแยกจะน้อยลง หากว่าประชาชนได้รับการจัดอยู่ในระเบียบตามหน้าที่ที่แต่ละส่วนมีอยู่ภายในสังคม ดังนั้น โกลคาร์ จึงเป็นการรวมกลุ่มของข้าราชการพลเรือน ทหาร ปัญญาชน สตรี เยาวชน กรรมกร เกษตรกร ทหารผ่านศึก และกระทั่งคนขับรถสามล้อ โกลคาร์เป็นเครื่องมือเพื่อระดมคะแนนเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป การเลือกตั้งระดับชาติครั้งที่สองของประเทศ จัดขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1971 ด้วยความช่วยเหลือจากการใช้ยุทธวิธีที่หนักหน่วงบางประการ โกลคาร์ จึงได้รับเลือก 236 ที่นั่ง จากจำนวนทั้งหมด 360 พรรคอิสลามเอ็นยูหรือนาห์ดาตุลอูลามาได้ 58 ที่นั่ง ทำให้เอ็นยูกลายเป็นพรรคฝ่ายค้านที่

สำคัญ ที่สุด พีเอ็มไอที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ ตามมาด้วยคะแนนเสียง 24 ที่นั่ง ในขณะที่พรรคชาติอินโดนีเซีย พีเอ็นไอรวบรวมได้เพียง 20 เท่านั้น ในแง่ของกิจกรรมระหว่างการเลือกตั้งแล้ว โกลคาร์มิได้แตกต่างไปจากพรรคการเมืองทั่วไปพรรคหนึ่ง

การเน้นที่ความนิ่งเฉยทางการเมือง เป็นแนวทางที่ซูฮาร์โต้ใช้ปฏิบัติต่อโครงสร้างทางการเมืองของนักศึกษาด้วยเช่นกัน ในช่วงการต่อสู้เพื่อโค่นซูการ์โนนั้น นักศึกษาได้ก้าวขึ้นมาในฐานะสำนึกทางจริยธรรมของชาติ นักศึกษาได้จัดการเดินขบวน องค์กรนักศึกษา -- ได้แก่องค์กรกามี องค์กรแค็ปปี – ช่วยทำให้ระเบียบเก่าสลายลง อย่างไรก็ดี เมื่อถึงปีค.ศ.1969 นักศึกษาก็มิได้เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่น่าเชื่อถืออีกต่อไป ซูฮาร์โต้ไม่ใจกว้าง ต่อการมีผู้ใดตั้งตนเป็นเสาหลักทางจริยธรรมที่เป็นอิสระ และแม้ว่านักศึกษาจะปรากฏตัวขึ้นอีกครั้งหนึ่งในช่วงระยะหลัง เพื่อตั้งคำถามกับความสุขุมรอบคอบของนโยบายบางประการของซูฮาร์โต้ อาทิเช่นในการจลาจลเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในค.ศ.1974 แต่นักศึกษาก็มิได้กอปรขึ้นเป็นโครงสร้างที่มีความสำคัญ และมิได้เป็นโครงสร้างที่จะมีพลังยืนหยัดอยู่ได้เป็นเวลานาน

ความนิ่งเฉยทางการเมือง ถูกพาก้าวต่อไปอีกในค.ศ.1987 เมื่อทุกสมาคม รวมทั้งพรรคการเมือง ได้รับคำเรียกร้องให้ประกาศว่าอุดมการณ์ปัญจศีลของรัฐ เป็นหลักการชี้นำแต่เพียงหลักการเดียวของตน การกระทำเช่นนี้ ให้เหตุผลชี้แจงว่า เป็นการขจัดการสร้างอุดมการณ์ให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของอินโดนีเซีย ดังนั้น จึงเท่ากับว่า พรรคการเมืองถูกบังคับให้แยกขาดจากที่มาของพลังเช่นที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิมและสืบทอดมาเป็นประเพณีของตน อาทิเช่น แม้กระทั่งกลุ่มมุสลิมต่าง ๆ ก็จำต้องยอมรับหลักปัญจศีลว่าเป็นดาวนำทางของตน ผลลัพธ์ของความเคลื่อนไหวก้าวนี้ คือการบังคับให้ทุกกลุ่ม รับอุดมการณ์แต่เพียงอุดมการณ์เดียว—คืออุดมการณ์ที่ซูฮาร์โต้ให้การเห็นชอบ

ก่อนที่จะดำเนินมาตรการดังกล่าวนี้ ได้มีความเพียรพยายามที่จะปรับโครงสร้างของพรรคการเมืองที่ยังเหลืออยู่เก้าพรรค ให้รวมอยู่ภายในสองกลุ่ม พรรคมุสลิมทั้งหมด ถูกบังคับให้มารวมตัวกันอยู่ภายใต้ธงแห่งพรรคเอกภาพพัฒนาหรือพีพีพี ในทำนองเดียวกัน พีเอ็นไอก็ถูกบังคับให้ร่วมมือกับพรรคคริสเตียนทั้งหลาย ภายใต้ธงของพรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซีย หรือพีดีไอ ผลลัพธ์คือการทะเลาะเบาะแว้งกันภายในพรรค และความไร้ประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ลงท้ายเอ็นยูก็ถอนตัวออกจากพีพีพี และเลิกดำเนินงานในฐานะพรรคการเมืองไปในค.ศ.1985

เมื่อทอนกำลังของพรรคการเมืองทั้งหลายลงไปแล้วเช่นนี้ รัฐสภา—ซึ่งอ่อนแออยู่แล้ว—ก็หมดความสำคัญลงไป ในระยะที่ซูฮาร์โต้เป็นประธานาธิบดีนั้น โครงสร้างที่มีความสำคัญมากยิ่งกว่ารัฐสภา ก็คือสภาที่ปรึกษาของประชาชน หรือเอ็มพีอาร์ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกรัฐสภาและผู้แทนที่มาจากการแต่งตั้ง สภานี้ได้รับมอบหมายให้มีอำนาจในการเลือกและปลดประธานาธิบดีได้ สภาฯ ทำหน้าที่พิจารณาแนวชี้นำอย่างกว้าง ๆ ของนโยบายของรัฐ ประธานาธิบดีต้องรับผิดชอบต่อสภาฯ นี้

ทว่าประสิทธิภาพของสภาฯ ถูกจำกัดด้วยความจริงในข้อที่ว่า การประชุมสภา มีขึ้นเพียงครั้งเดียว ในระยะเวลาห้าปี

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งระหว่างซูการ์โนกับซูฮาร์โต้ คือที่แหล่งที่มาของสิทธิธรรม นโยบายแนวปฏิบัติการนิยมของซูการ์โน นำประเทศไปสู่ความพินาศทางเศรษฐกิจ ความรังเกียจหลักลัทธิปฏิบัติการนิยมทางการเมืองของซูฮาร์โต้ สอดคล้องกับทัศนะของเขา เรื่องหน้าที่ของรัฐเอกราช ซูฮาร์โต้เชื่ออย่างลึกซึ้งว่า จะสามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงความถูกต้องของระเบียบใหม่ได้ ก็จำเพาะด้วยการส่งเสริมรัฐบาลที่มีระเบียบวินัย ยึดมั่นต่อกระบวนการทางกฎหมาย จัดเศรษฐกิจให้ถูกต้องตามหลักเหตุผล และสร้างความปรองดองกันภายในชาติ

เมื่อพิจารณาถึงการรวบให้อำนาจมารวมอยู่ภายใต้ซูฮาร์โต้ ซึ่งเป็นอดีตนายทหารแล้ว ก็สมควรที่จะพิจารณาต่อไปว่า ฝ่ายทหารประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญในระดับใด ทหารอินโดนีเซียยึดอุดมการณ์สามัคคีตลอดเวลาส่วนใหญ่ในประวัติศาสตร์ของตน ในช่วงที่มีการปฏิวัติ ผู้บัญชาการทหารบก นายพลสุดีร์มาน ได้กล่าวว่าทหารเป็นของประชาชนแห่งอินโดนีเซีย คำกล่าวนี้มีหมายความว่า ทหารจะไม่เข้ามีส่วนร่วมในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันของพรรคการเมืองต่างๆ ในช่วงเวลานั้น ท่าทีนี้ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และเป็นเครื่องมือสำคัญของทหาร ในการสร้างคุณูปการที่อำนวยให้บรรลุถึงฉันทานุมัติในระหว่างการปฏิวัติ

เมื่อการปฏิวัติสิ้นสุดลง ถ้อยคำของนายพลสุดีร์มานก็ถูกเมิน ทหารเข้ามีส่วนพัวพันในการเมืองแบบพรรค นายทหารที่สนับสนุนซูการ์โน คบคิดกันบ่อนทำลายความพยายามของรัฐบาลพลเรือน ที่จะปลดประจำการทหาร ในค.ศ.1952 พันเอกนาซูเตียนได้เป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งพยายามที่จะยุบสภาเนื่องจากรัฐสภาขัดขวางมาตรการเพื่อสร้างความเป็นวิชาชีพแก่การทหาร การแบ่งแยกในหมู่ทหารดำเนินต่อมาโดยมิได้มีการเชื่อมสมาน จนกระทั่งล่วงมาถึงค.ศ.1955 หลังจากนั้นไม่นาน การจลาจลตามภูมิภาคต่าง ๆ ก็ปะทุขึ้นมา โดยที่มีนายทหารจากกองทัพบางคน เป็นผู้นำให้แก่พวกกบฏ

อย่างไรก็ดี กลุ่มนายทหารที่มีอิทธิพล ก็ต่อต้านการก่อกบฏ ทหารที่มีอิทธิพลเหล่านี้ อันมีนาซูเตียนเป็นผู้นำ ตระหนักว่า บทบาทของทหารในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่งจำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยนในบางลักษณะ ในค.ศ.1958 นาซูเตียนตีความถ้อยคำของสุดีร์มานเสียใหม่ ให้มีความหมายว่า ฝ่ายทหาร จะดำเนินการไปตาม “ทางสายกลาง” ตามทัศนะของนาซูเตียนนี้ ทหารอินโดนีเซียจะไม่ดำเนินไปตามหนทางของการก่อรัฐประหาร เช่นที่ประพฤติปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในหมู่กำลังทหารของลาตินอเมริกาในทศวรรษ 1950 แต่ในอีกทางหนึ่ง ทหารก็จะไม่เป็นเครื่องมือที่ไร้ชีวิตของรัฐบาล

ในทางปฏิบัตินั้น เราไม่อาจนิยามทางสายกลางได้อย่างแน่ชัด เมื่อรัฐบาลประกาศกฎอัยการศึก ฝ่ายทหารกลายเป็นโครงสร้างทางการเมืองหนึ่ง ด้วยคุณสมบัติของตนเอง ช่วงเวลาเดียวกันนี้ ทหารยังเข้ารับบทบาททางด้านเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยการยึดการลงทุนของดัตช์ มาจัดการบริหารเสียเอง

สถานการณ์ภายหลังปีค.ศ.1965 ให้สนามที่แผ่กว้างขึ้น แก่การขยายบทบาททางการเมืองของทหาร ถ้อยคำที่ใช้พรรณนาบทบาทใหม่ของทหารนี้ คือ *ทวิฟังสี* หรือหน้าที่ที่ควบคู่กันอยู่ ในที่ประชุมสัมนาของกองทัพบก มีการกล่าวย้ำอยู่เสมอว่า ขณะนี้ ทหารมีบทบาทที่จะต้องทำอยู่สองอย่าง นั่นคือบทบาทในด้านกลาโหมแท้ ๆ กับบทบาทในด้านสังคม-การเมือง

อาจเป็นได้ว่า ตัวอย่างที่ดีที่สุดของสิ่งที่แสดงถึง*ทวิฟังสี* คือตัวซูฮาร์โต้เอง เมื่อถึงปีค.ศ.1967 ซูฮาร์โต้ได้ครองตำแหน่งสูงสุดทั้งในลำดับชั้นการปกครองของทหารและพลเรือน ซูฮาร์โต้ยังเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมและความมั่นคง และมีอำนาจควบคุมกองทัพที่ปฏิบัติการรบจนกระทั่งถึงปีค.ศ.1973 โดยการดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพด้วยเช่นกัน การจัดวางตำแหน่งเหล่านี้ โดยตัวของการจัดวางตำแหน่งเอง ยังไม่เพียงพอที่จะค้ำประกันอำนาจการควบคุมของซูฮาร์โต้ได้ ทหารอินโดนีเซีย ถูกลัทธิขุนศึก (warlordism) รังควานอยู่เรื่อยมา นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง นายทหารระดับสูงสุดมิได้มีอำนาจโดยอัตโนมัติ หากจำต้องพัฒนาสายบัญชาการขึ้นมาเสียก่อน ในปีค.ศ.1969 และ 1973-1974 มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดองค์กร ผลลัพธ์โดยรวมคือการโยกย้ายอำนาจการควบคุมด้านปฏิบัติการของทหารฝ่ายกำลังรบ ไปอยู่ภายใต้ซูฮาร์โต้ มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรทหารอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ส่งเสริมความมั่นคงด้วยการกำจัดผู้ที่เป็นศัตรูของระเบียบใหม่ องค์กรที่ว่านี้ ได้แก่กองบัญชาการปฏิบัติการเพื่อการฟื้นฟูความมั่นคงและความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือกอปกัมทิป[27] หน่วยปฏิบัติการพิเศษ (ออปซัส) และหน่วยสืบราชการลับของรัฐ (บากิน)

ในทางกลับกัน นายทหารก็ได้รับแต่งตั้งให้เข้าทำหน้าที่ในงานด้านตุลาการ ในสาขาการบริหารของงานปกครองฝ่ายพลเรือน เป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงสุดในวงการการทูต กงสุลและวิสาหกิจธุรกิจ อย่างเช่น เปอร์ตามินา ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจ การปกครองในส่วนจังหวัดและท้องถิ่น ก็เปิดโอกาสให้นายทหารเข้าไปปฏิบัติงานเช่นกัน ทั้งนี้ รวมถึงตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านด้วย ซึ่งปกติแล้ว จะมอบให้แก่ทหารระดับจ่า หรือให้แก่ตำรวจ

จะเห็นว่า การแบ่งสรรผลประโยชน์กระทำขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับอำนาจการปกครอง โครงสร้างทางการเมืองของทหาร ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการทำงานของความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ได้รับการอุปถัมภ์ ประวัติศาสตร์ของระบบความสัมพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่า ตราบเท่าที่ยังรักษาความเห็นพ้องต้องกันไว้ได้ ผลประโยชน์จะหลั่งไหลออกจากศูนย์กลางไปสู่ภายนอก

---

[27] .ในปีค.ศ.1988 กอปกัมทิป มีองค์กรบากอร์สตานาส (Bakorstanas) ซึ่งมีอำนาจด้อยกว่า เข้ามาทำหน้าที่แทน

ประเทศไทย

มิใช่ว่าทุกรัฐ จะแตกร้าวเพราะการแบ่งแยกด้วยเรื่องกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ในระดับเดียวกับอินโดนีเซีย หรือมาเลเซียไปเสียทั้งหมด อาทิเช่นประเทศไทย มีขนบประเพณีแนวเดียวอันเป็นที่ยอมรับร่วมกันทั้งชาติ ซึ่งโดยปกติแล้ว แสดงออกในรูปพุทธศาสนาหรือระบอบกษัตริย์ โดยลักษณะเช่นนี้มิใช่เป็นการปฏิเสธว่าประเทศไทยไม่มี “โครงสร้างต่อต้าน” ชนมุสลิมที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทย มีขนบประเพณีที่แตกต่างออกไปอย่างเด่นชัดและประเทศไทย ก็มิใช่ว่าจะไม่มีชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่บนดอย อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว “โครงสร้างต่อต้าน” มิได้เปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญที่เป็นองค์ประกอบของรัฐไทยแต่อย่างใด

ประเทศไทยเคยถูกเรียกขานว่าเป็น “ประชาคมการเมืองที่มีความยินยอมพร้อมใจร่วมกัน”[28] ตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ส่วนใหญ่แล้ว ระบอบกษัตริย์เป็นศูนย์รวมของความยินยอมพร้อมใจกันนี้ ระบอบกษัตริย์ยังคงเป็นที่มาของสิทธิธรรมทางการเมืองและเป็นประเด็นอ้างอิงแก่การสร้างความสามัคคีภายในชาติ การปฏิวัติที่มีทหารเป็นผู้นำในค.ศ.1932 ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของระบอบกษัตริย์ในฐานะที่เป็นโครงสร้างหนึ่ง ต้องหลุดออกไปจากตำแหน่งเดิม ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎร มิได้เปลี่ยนแปลงสักเท่าใดนัก ผู้ที่ทรงดำรงตำแหน่งนี้มานับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงสามารถก่อร่างสร้างรูปให้ระบอบกษัตริย์เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพขึ้นมาได้ พระองค์เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ในเดือนมิถุนายนค.ศ.1946 ภายหลังจากที่พระเชษฐา ซึ่งเป็นกษัตริย์ สวรรคตในสภาวการณ์แวดล้อมที่ลึกลับเป็นปริศนา ในค.ศ.1950 พระองค์ทรงเข้ารับการบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในช่วงเวลานั้น กองทัพเป็นฝ่ายควบคุมกระบวนการทางการเมืองของชาติ โดยมีจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นผู้นำกระบวนการดังกล่าว จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ปีค.ศ.1932 ซึ่งโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในช่วงเจ็ดปีแรกของการปฏิวัติ กษัตริย์ทรงวางพระองค์แยกออกจากรัฐบาล

ในแง่ของอำนาจในการบริหารนั้น กษัตริย์ทรงถูกเข้าแทนที่ด้วยระบบราชการ—ซึ่งเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญอีกโครงสร้างหนึ่ง ระบบราชการนี้ประกอบด้วยข้าราชการทหารและพลเรือนที่มีความทะเยอทะยานและใฝ่สูงกันเป็นส่วนใหญ่ การขยายอำนาจของบุคคลเหล่านี้ เกิดขึ้นภายใต้ผู้ปกครองที่สร้างความทันสมัยให้แก่ไทยในระยะแรก ๆ มีเหตุผลหลายประการที่อธิบายถึงความสำคัญของชนชั้นข้าราชการ และความโดดเด่นของชนชั้นข้าราชการที่ดำเนินมาอย่าง

---

[28] David Morell and Chai-anan Samudavanija, ***Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution,*** Cambridge, Mass., 1981, Part 1.

ต่อเนื่องภายหลังค.ศ.1945 สืบเนื่องจากประเทศไทยมิได้ตกเป็นอาณานิคม และโดยอันที่จริงแล้ว ไทยได้เริ่มต้นโครงการสร้างความทันสมัยในขอบข่ายใหญ่โต ภายใต้ระบอบกษัตริย์มาหลายรัชกาลแล้ว ชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการจึงยังครองอำนาจอยู่ และเมื่อโครงการสร้างความทันสมัยนี้ขยายตัวออกไป ชนชั้นนี้ก็ยิ่งมีอิทธิพลเพิ่มสูงขึ้น อำนาจทางเศรษฐกิจของชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการ ยังคงไม่ได้รับความกระทบกระเทือน เนื่องจากบทบาทที่มีมาตามจารีตประเพณี ในการเก็บส่วยภาษีจากการค้าและการผลิตภาคเกษตร ยังมิได้มีอะไรเปลี่ยนแปลง แม้ว่าการผลิตข้าวจะกลายเป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ แต่ก็ไม่มีกลุ่มสังคม-การเมืองกลุ่มใหม่ เกิดขึ้นมาท้าทายชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการมาแต่เก่าก่อนนี้ อาทิ เช่น ชนชั้นเจ้าที่ดิน มิได้มีปรากฏขึ้น เนื่องจากการเช่าที่ดิน มิใช่ปัญหาร้ายแรง เกษตรกรที่ไม่มีที่ดิน ไม่จำเป็นต้องหาความอุปถัมภ์จากชนชั้นเจ้าที่ดิน เนื่องจากมีที่ดินมากมายให้ใช้ประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ โดยแก่นแท้แล้ว โครงสร้างทางการเมืองของไทย ภายหลังค.ศ.1945 จึงยังคงเป็นเช่นที่เคยเป็นต่อมาอีกเป็นระยะเวลานาน – นั่นคือ ชนชั้นสูงที่เป็นข้าราชการ มีอำนาจเหนือมวลชนเกษตรกรที่เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากมาย

แบบแผนของโครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ – คือระบอบกษัตริย์และระบบราชการ— ดำเนินการตามหลักการความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นที่มีการจัดอย่างเป็นระบบ ตามที่มีการกล่าวขวัญกันนั้น “คนไทยยอมรับความจริงในข้อที่ว่า มีคนอยู่สองประเภท คือผู้มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจ คนสำคัญกับคนไม่มีความสำคัญ ผู้อาวุโสกับผู้ที่เยาว์วัยกว่า...”[29] การวิเคราะห์โครงสร้างทางการเมือง ไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาเรื่องอำนาจได้ สำนึกในความเป็นผู้เหนือกว่าและด้อยฐานะกว่า กอปรขึ้นเป็นส่วนหนึ่ง ที่แยกออกเสียมิได้จากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความคิดเรื่องอำนาจนี้ สามารถพบได้ แม้ในแบบแผนของภาษาที่ใช้ในการเสวนาปราศรัยต่อกันในภาษาไทย[30] ด้วยเหตุนี้ จึงมิใช่เรื่องแปลก ที่ในประเทศไทยนั้น ฉันทานุมัติจะแสดงออกโดยการกระทำการของผู้นำประเทศ ซึ่งกระทำผ่านระบบราชการหรือระบอบกษัตริย์ ลัทธิให้ความสำคัญที่ตัวบุคคล ยังคงเป็นการแสดงออกของปฏิบัติการทางการเมือง ซึ่งเป็นที่นิยมกัน สิ่งที่มีความสำคัญ มิใช่การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่องค์กรหรือโครงสร้างใหม่ ๆ แต่คือการดำรงอยู่ของตัวผู้นำ ซึ่งสามารถเรียกความมั่นใจในหมู่ประชาชนต่อตัวเขาได้ ผู้นำกลายเป็นจุดรวมศูนย์ ดังเช่นกรณีความเป็นผู้นำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้นำ

---

[29] อ้างใน Morell and Chai-anan, 22-3.

[30] Herbert P. Phillips, ***Thai Peasant Personality: The Patterning of Interpersonal Behavior in the Village of Bang Chan,*** Berkeley and Los Angeles, 1966, 143.

เหล่านี้ ล้วนได้ทรงเคยและเคยอยู่ในฐานะที่เป็นหลักในการอ้างอิงมาแล้ว ในสมัยที่ยังดำรงพระชนม์และดำรงชีวิตอยู่[31]

กิจกรรมทางการเมืองจำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงของชนชั้นปกครองกลุ่มเล็ก ๆ ประชากรไทยส่วนใหญ่ มิได้มีส่วนร่วมในการคบคิดหรือก่อการภายในราชสำนักหรือในกโลบายทางการเมืองต่าง ๆ อำนาจครอบงำของชนชั้นปกครองกลุ่มเล็ก ยังสามารถเป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมแนวคิดสุดโต่งที่เป็นทางเลือก นอกเหนือไปจากแนวทางนี้ จึงมิได้เป็นพลังที่เข้มแข็ง เนื่องจากการสร้างภาวะพาณิชย์ให้แก่เกษตรกรรม จำกัดอยู่เฉพาะที่ข้าว ซึ่งเป็นพืชผลหลัก ที่ปลูกกันมาครั้งโบราณกาล ดังนั้น ภาวะพาณิชย์จึงมิได้สร้างความยุ่งเหยิงและวุ่นวายให้แก่แบบแผนของโครงสร้างทางการเมืองที่มีมาตามจารีตประเพณีสักเท่าไรนัก เรื่องนี้ ประกอบกับความจริงในข้อที่ว่า ที่ดินทำกินหาได้ค่อนข้างสะดวก ปัญญาชนที่มีความคิดอ่านที่รุนแรง จึงไม่อาจหวังที่จะดึงความสนใจของชาวนามาที่ตนได้ อันที่จริงนั้น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาแล้วตั้งแต่ตอนต้นทศวรรษ 1940 ทว่ามิได้รับการสนับสนุนมากนักจากบริเวณที่ราบตอนกลาง กระทั่งล่วงมาถึงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การเช่าที่ดินเริ่มเป็นปัญหา และอัตราส่วนระหว่างคนกับที่ดินเริ่มแย่ลง ฐานของพรรคคอมมิวนิสต์ จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งเป็นเขตที่ยากจน และประชากรของภาคนี้แตกต่างจากประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบภาคกลาง

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1947 เป็นต้นมา กลุ่มทหารที่อยู่ภายในระบบราชการ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมือง รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน ในปีนั้น ได้ปูทางให้แก่การกลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม การก่อรัฐประหารครั้งนี้ เป็นปฏิกิริยาต่อต้านการที่รัฐบาลพลเรือนชุดก่อนหน้านี้ ให้การโอนอ่อนผ่อนตามแก่ประเทศมหาอำนาจที่ทำสงครามอยู่ในฝ่ายสัมพันธมิตร การยินยอมนี้ ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สร้างความเสียหายแก่เศรษฐกิจ และเป็นการสร้างความอัปยศให้แก่องค์พระมหากษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลพลเรือนยังให้การรับรองสหภาพโซเวียต และยกเลิกพระราชบัญญัติต่อต้านคอมมิวนิสต์ ประกอบกับในระยะนั้นการปลุกระดมในหมู่ชุมชนชาวจีนมีมากยิ่งขึ้น ทำให้รัฐบาลพลเรือนยิ่งมีท่วงทำนองของลัทธิคอมมิวนิสต์ ชนิดที่จะมีมาพร้อมกับแนวโน้มการแบ่งปันที่ดินซึ่งอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน

รัฐประหารปีค.ศ.1947 มีความสำคัญเพราะเป็นเครื่องหมายบอกถึงการปรากฏตัวของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการเมืองระดับชาติด้วยเช่นกัน ในเวลานั้น จอมพลสฤษดิ์มียศเป็นนายพันเอก และเป็นผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นกองกำลังยุทธศาสตร์อันดับหนึ่งของกองทัพ และมีฐานที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อจอมพลสฤษดิ์รู้ว่าเพื่อนนายทหารของเขามากมาย

---

[31] Chai-anan Samudavanija, ***The Thai Young Turks,*** Singapore: ISEAS, 1982, 2.

ต้องการร่วมในการก่อรัฐประหาร เขาจึงเกิดความตระหนักว่า จำต้องให้การสนับสนุน เพื่อรักษาชื่อเสียงในหมู่นายทหารที่มีความนิยมชมชอบในตัวเขา

จอมพลสฤษดิ์ก่อรัฐประหารและขึ้นครองอำนาจด้วยตนเองในค.ศ.1957 รัฐประหารปี ค.ศ.1957 ของจอมพลสฤษดิ์ครั้งนี้ เป็นเครื่องหมายของการเริ่มต้นกระทำการ "ปฏิวัติ" ในแง่ที่ว่า จอมพลสฤษดิ์ได้พยายามที่จะตรวจสอบแนวคิดทางการเมืองที่จอมพล ป.พิบูลสงครามหยิบยืมมาจากตะวันตกอีกครั้งหนึ่ง และนำมาปรับปรุงให้มีกลิ่นอายแบบไทย เรื่องนี้ไม่น่าประหลาดใจเลย เพราะบรรดาผู้สนับสนุนรัฐประหารครั้งนี้ เป็นผลผลิตของการศึกษาภายในประเทศแทบทั้งสิ้น จอมพลสฤษดิ์กับเพื่อนร่วมงานเขาเริ่มต้นงานอาชีพในช่วงที่เกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกในทศวรรษ 1930 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไม่มีเงินทุนสำหรับการศึกษาในต่างประเทศ กระทั่งเมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1950 จึงได้มีการส่งนายทหารไปเข้ารับการฝึกอบรมในสหรัฐ

ทัศนะของจอมพลสฤษดิ์เองเกี่ยวกับประชาธิปไตย มีหัวใจสำคัญอยู่ที่ ความต้องการที่จะให้เป็นประชาธิปไตยแบบไทย จอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวอุปมาไว้อย่างมีสีสันว่า "ขอให้เราหวังว่าประชาธิปไตยของเรา เป็นเสมือนกัลปพฤกษ์ที่หยั่งรากลึกจากแผ่นดินไทย งอกงามเติบใหญ่กลางแสงแดดและแรงฝน ออกผลเป็นกล้วยน้ำว้า มะม่วง เงาะ มังคุดและทุเรียน มากว่าจะเป็นแอ็ปเปิ้ล องุ่น อินทผลัม บ๊วย หรือเกาลัด"[32] ค่านิยมพื้นฐานที่จอมพลสฤษดิ์ต้องการปกป้อง ได้แก่สิ่งที่ดีเลิศอย่างในอุดมคติสามประการ ได้แก่ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

จอมพลสฤษดิ์เริ่มงานอุทิศตนให้กับราชบัลลังก์ด้วยความตั้งอกตั้งใจ ไม่มีผู้นำการก่อรัฐประหารคนใด สามารถปล่อยให้เกิดความขัดเคืองแก่สถาบันกษัตริย์ได้ ทว่าก็เป็นที่กระจ่างชัดว่าในช่วงภายหลังค.ศ.1945 นั้น มีความตึงเครียดเกิดขึ้นหลายครั้งระหว่างกษัตริย์กับบรรดาผู้นำของประเทศ จนกระทั่งเมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นมาเป็นผู้นำแต่เพียงผู้เดียวในค.ศ.1957 จอมพล ป.พิบูลสงครามสามารถกันพระมหากษัตริย์ออกไปได้ เนื่องจากชื่อเสียงของเขาเอง ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งการปฏิวัติ ค.ศ. 1932 และเนื่องจากในขณะนั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์และขาดประสบการณ์ ทว่าจอมพล สฤษดิ์ปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ในแบบที่ต่างออกไป ตัวจอมพลสฤษดิ์เองนั้นมิได้มีบารมีในด้านอื่น นอกเสียจากการเรียกร้องของประชาชนให้กำจัดรัฐบาลที่ทุจริตของจอมพล ป. ออกไป ด้วยเหตุนี้จอมพลสฤษดิ์จึงถูกบังคับให้จำต้องหันไปหาความสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ และอันที่จริงนั้นหนึ่งในเป้าหมายในการก่อรัฐประหารที่เขาได้ประกาศไว้ในค.ศ.1957 คือความจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์ราชบัลลังก์ ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทเพิ่มขึ้นทั้งในและต่างประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการเชิดชูอย่างสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกับนโยบาย

---

[32] Thak Chaloemtiarana, ***Thailand: The Politics of Despotic Paternalism,*** Bangkok, 1979, 158.

ของรัฐบาล และโดยการแสดงพระองค์ให้ปรากฏออกมาในลักษณะเช่นนี้ และก็เท่ากับเป็นการส่งเสริมชื่อเสียงและเกียรติภูมิของ รัฐบาลไปในตัว

ตัวอย่างเช่น ในด้านภายในประเทศ จอมพลสฤษดิ์พยายามแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ทรงเป็นฝ่ายเดียวกับกองทัพ ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ การให้สัตย์ปฏิญาณแสดงความจงรักภักดีของเหล่าทหารต่อราชบัลลังก์และต่อธงชัยเฉลิมพล ได้กลายเป็นวาระสำคัญของทหาร กองพลทหารราบที่ 21 รักษาพระองค์ของกองทัพบก ถูกย้ายไปประจำหน้าที่ที่พระราชวัง โดยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นนายพันเอกหญิงผู้บังคับการกิติมศักดิ์ของกองพลนี้ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพและการบัญชาการกิติมศักดิ์อีกมากมายหลายตำแหน่ง พระราชพิธีตามโบราณราชประเพณีที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ และรวมทั้งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ได้งดเว้นไปนับตั้งแต่การปฏิวัติ ปีค.ศ.1932 ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ขบวนแห่พระกฐิน อันเป็นพระราชพิธีทางพุทธศาสนาของกษัตริย์ เป็นตัวอย่างกรณีหนึ่ง การแสดงพระองค์ของพระมหากษัตริย์ยังต่างประเทศ เริ่มขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1959 และต้นปีค.ศ.1960 พระมหากษัตริย์ทรงเริ่มแสดงพระองค์ด้วยการเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนประเทศเพื่อนบ้านสามประเทศ ได้แก่เวียดนามใต้ อินโดนีเซียและพม่า การเสด็จเยือนต่างประเทศเหล่านี้ ประสบความสำเร็จอย่างมากในแง่การประชาสัมพันธ์ให้แก่จอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเป็นผู้ที่มิได้ถือกันนักว่ามี “รสนิยมละเมียดละไม” ในความรู้สึกตามแบบของตะวันตก จอมพลสฤษดิ์ได้รับการศึกษาและฝึกฝนอบรมในประเทศไทยทั้งหมด เขาจึงไม่สู้รู้ภาษาอังกฤษอย่างดีนัก ส่วนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้เติบโตในต่างประเทศหลายประเทศ และทรงคุ้นเคยกับวิถีของชาวต่างชาติ พระองค์ยังทรงมีพระมเหสีที่ทรงพระสิริโฉมงดงาม ซึ่งนับเป็นข้อที่ได้เปรียบอีกประการหนึ่ง นับตั้งแต่ปีค.ศ.1960 จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1963 ซึ่งเป็นปีที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรม พระมหากษัตริย์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศมากมายหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสด็จไปยังประเทศที่ยังคงมีระบอบกษัตริย์อยู่

ศาสนาเป็นเสาหลักอีกเสาหนึ่งในโครงสร้างทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ศาสนาประจำรัฐในประเทศไทย ได้แก่พุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งต่างจากพุทธศาสนานิกายมหายานของเวียดนาม ญี่ปุ่นและจีน ประเมินกันว่า คนไทยประมาณ 93.4 เปอร์เซ็นต์ เป็นผู้นับถือพุทธศาสนา ข้อเท็จจริงนี้ย่อมมีหมายความว่า เครือข่ายที่เชื่อมโยงมวลชน สถาบันสงฆ์ และระบอบกษัตริย์ มีความแข็งแกร่งอย่างมาก เป็นเวลานับร้อย ๆ ปีมาแล้ว ที่ฆราวาสจะอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์บุคคลสำคัญผู้ให้การสนับสนุนสถาบันสงฆ์ อย่างไรก็ดี ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างมวลชนกับหมู่สงฆ์ มีพื้นฐานอยู่ที่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัวอยู่มาก ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับสถาบันกษัตริย์ (หรือรัฐบาลภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญภายหลังค.ศ.1932) นั้น ไม่อาจทึกทักได้ว่า จำเป็นต้องมีอยู่เสมอไป

บุคคลใดไม่ว่าใครสามารถนำศาสนามาใช้ประโยชน์ในทางมิชอบ และใช้ศาสนาเป็นแหล่งหลบภัยทางการเมืองได้ เพียงแค่โกนศีรษะและห่มจีวรเหลืองเท่านั้น การศึกษาพิเคราะห์ถึงความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นในพุทธจักรในช่วงหลังสงครามนั้น เราจำเป็นต้องกล่าวอ้างไปถึงการออกพระราชบัญญัติสงฆ์ ก่อนหน้านั้น เมื่อค.ศ.1941 ตามกฎหมายฉบับนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานของสังฆสภา ของสังฆมนตรี และของคณะวินัยธร แต่ละองค์กร ต่างมีอำนาจแยกต่างหาก เพื่อถ่วงดุลการใช้อำนาจของกันและกัน ระบบนี้ ดำเนินไปด้วยดี จนกระทั่งการขัดแย้งระหว่างนิกายเกี่ยวกับการแต่งตั้งผู้ที่จะดำรงตำแหน่งสืบต่อจากสมเด็จพระสังฆราชซึ่งสิ้นพระชนม์ลงในปีค.ศ.1958

การขัดแย้งเริ่มขึ้นภายหลังเมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้นมามีอำนาจได้ไม่นาน ในขณะที่จอมพลสฤษดิ์กำลังพยายามส่งเสริมค่านิยมดั้งเดิมของไทย โดยพุทธศาสนาก็เป็นค่านิยมอย่างหนึ่งนั้น ความแตกแยกภายในลำดับการปกครองของพระสงฆ์ บังเกิดขึ้นซึ่งเป็นเวลาที่ไม่บังควรอย่างยิ่ง ในค.ศ.1962 จอมพลสฤษดิ์ได้ริเริ่มดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อควบคุมคณะสงฆ์ โดยผลักดันให้ก่อตั้งระบบการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้พระราชอำนาจอันแข็งแกร่งของสมเด็จพระสังฆราช จอมพลสฤษดิ์ยกเลิกระบบการถ่วงดุลและตรวจสอบภายในโครงสร้างการปกครองสงฆ์ เนื่องจากสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากกษัตริย์ จึงเท่ากับเป็นการค้ำประกันว่า ระบบการปกครองตามลำดับชั้นในหมู่สงฆ์อยู่ในการควบคุม

จอมพลสฤษดิ์เชื่อว่า สิ่งที่ดีเลิศเช่นในอุดมคติ คือโครงสร้างทางการเมืองที่มีลำดับการปกครองลดหลั่นกันลงมาเป็นลำดับ โครงสร้างนี้ ประกอบด้วยสามส่วน ได้แก่รัฐบาล ระบบราชการ และประชาชน แน่นอนว่าจอมพลสฤษดิ์มิได้นิยมระบบพรรคการเมือง ซึ่งย่อมมีสัมพันธ์ดิ่งลงไปยังผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทั้งสามส่วนที่กอปรกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองของเขานี้ มุ่งหมายที่จะให้สถิตอยู่กับที่ภายในกรอบ นโยบายและโครงการต่าง ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ก็มุ่งหมายเพื่อรักษาขอบเขตที่คั่นอยู่ระหว่างส่วนต่าง ๆ ไว้ โดยแต่ละส่วน ต่างมีการปกครองที่ลดหลั่นกันตามลำดับชั้นของตน

รัฐบาล ซึ่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกตามหลักการจัดโครงสร้างของจอมพลสฤษดิ์ จะต้องมีลักษณะเหมือนกับพ่อ มีอำนาจเด็ดขาด และมีความเมตตากรุณา เขาได้แสดงทัศนะนี้ไว้ในคำกล่าวเปิดการประชุมปลัดจังหวัด และนายอำเภอทั่วราชอาณาจักร ดังนี้

> หลักการซึ่งข้าพเจ้าอ้างถึง คือการเป็น*พ่อบ้านพ่อเมือง* บ้านเมืองเป็นเหมือนครอบครัวใหญ่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด นายอำเภอเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ลดหลั่น

> กันลงมา นักปกครองต้องถือว่าพลเมืองที่อยู่ในความปกครองนั้น มิใช่คนอื่นแต่เป็นพี่น้องลูกหลานในครอบครัวเดียวกัน[33]

ระบบราชการ ส่วนที่มีความสำคัญในลำดับที่สองของจอมพลสฤษดิ์ เป็นคนรับใช้ที่ซื่อสัตย์ต่อระบบการปกครองแบบพ่อ-ลูกที่มีเมตตากรุณาของเขา ถ้อยแถลงที่อ้างกันอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นของเขาแสดงทัศนะของเขาออกมาให้เห็น ดังนี้

> ข้าพเจ้าถือว่าท่านทั้งหลาย [ข้าราชการ] คอยเป็นหูเป็นตา และเป็นดวงใจที่ข้าพเจ้ามอบไว้ให้แก่ราษฎรทั้งหลาย ความผาสุกอยู่ดีกินดีของประชาชนราษฎรเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ในดวงใจข้าพเจ้าอย่างแนบแน่น ข้าพเจ้าขอให้ท่านทั้งหลาย เป็นตัวแทนดวงใจของข้าพเจ้า ซึ่งจะให้ความรักความเอาใจใส่แก่ราษฎร ช่วยข้าพเจ้าดูช่วยข้าพเจ้าฟัง และที่สำคัญที่สุดคือช่วยข้าพเจ้า คิด...ขอให้ท่านนึกเสมอว่าท่านเป็น*ข้าหลวงต่างใจ* เป็นตัวแทนดวงใจของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ามีดวงใจที่รัก และสุจริตต่อประชาชนอย่างไร ขอให้ท่าน รักและสุจริตใจต่อประชาชนอย่างนั้น[34]

ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนนั้น ความคิดของจอมพลสฤษดิ์เกี่ยวกับฐานะของประชาชนในชาติ ชัดเจนและเรียบง่าย นั่นคือ ประชาชนควรจะมีอาชีพเลี้ยงตัว และมีที่อยู่อาศัย[35]

ประการสุดท้าย หากว่าโครงสร้างทางการเมืองที่อยู่ในกรอบนี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ ประเทศก็ยังมีกองทัพเป็นโครงสร้างทางการเมืองอีกโครงสร้างหนึ่งให้พึ่งพาอาศัยเป็นทางเลือกสุดท้าย ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ กองทัพไทยเข้ารับบทบาทในลักษณะกองกำลังภายในที่จะนำมาใช้ดำเนินการเพื่อรักษาความมั่นคงภายใน แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า กองทัพก็ยังไม่จำเป็นต้องปกป้องประเทศไทยให้พ้นจากการรุกรานจากภายนอก

อย่างไรก็ดี ความสำคัญของกองทัพ มิได้เป็นเพียงแค่การเป็นโครงสร้างทางการเมืองภายในแต่เพียงโสดเดียว กองทัพยังทำหน้าที่เป็นช่องทางสำหรับอัดฉีดวัตถุดิบจากต่างแดนเข้ามาในโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศอีกด้วย ลักษณะเฉพาะตัวเช่นนี้ สามารถสังเกตเห็นได้เป็นครั้งแรก ในเวลาไม่นานภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงเวลานั้น อังกฤษยื่นข้อเสนอให้ลงโทษกองทัพไทยที่เข้า

---

[33] อ้างใน Toru Yano, "Political Structure of a 'Rice-Growing State'" in Yoneo Ishii, ed., ***Thailand: Rice-Growing Society,*** Honolulu, 1978, 143.

[34] อ้างในเรื่องเดิม หน้า 143.

[35] เรื่องเดิม

ร่วมต่อสู้โดยอยู่ในฝ่ายเดียวกับญี่ปุ่น อย่างไรก็ดี สหรัฐเห็นว่า เรื่องนี้ เป็นการเคลื่อนไหวของอังกฤษ เพื่อที่จะสืบเนื่องการเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทยต่อไป โครงสร้างของกองทัพของไทย ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงยังคงเป็นเช่นเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง และย่อมเป็นที่คาดหวังได้ ว่า กองทัพที่มิได้มีการปรับโครงสร้างเช่นนี้ ซึ่งเป็นกองทัพที่เคยชินกับอำนาจ ย่อมเรียกร้องต้องการที่ จะเข้ามีส่วนร่วมสำคัญอยู่ในรัฐบาล นายกรัฐมนตรี ป.พิบูลสงครามฉวยประโยชน์ในทันทีจากการที่ สหรัฐ--ซึ่งในขณะนั้น เป็นอภิมหาอำนาจของโลก – แสดงการสนับสนุนไทย ด้วยการพาประเทศไทย เข้าร่วมต่อสู้กับระบอบคอมมิวนิสต์สากล สหรัฐยอมรับการสนับสนุนนี้ เพราะภายหลังค.ศ.1948 นั้น เป็นช่วงเวลาของสงครามเย็น เป็นช่วงเวลาที่คอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จในเชโกสโลวะเกีย จีน มลายู เวียดนามและที่อื่น ๆ สภาวะเช่นนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สหรัฐ จะต้องสนับสนุนระบอบการ ปกครองที่เข้มแข็ง มั่นคง และรัฐบาลที่มีทหารเป็นผู้นำ ก็ดูเหมือนว่าจะมีคุณสมบัติเหมาะสมทุก ประการ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอเมริกันกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนและส่งเสริมซึ่งกัน และกัน ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1950 จอมพล ป.พิบูลสงครามเสนอที่จะจัดส่งทหารและข้าวไปช่วย อเมริกันในสงครามเกาหลี ฝ่ายอเมริกันตอบสนองไทยด้วยการจัดทำข้อตกลงการแลกเปลี่ยนทางด้าน การศึกษาโดยมูลนิธิฟุลไบรท์ และข้อตกลงเรื่องความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและเทคนิค ฉบับวันที่ 19 กันยายนค.ศ.1950 ไทยได้รับเงินกู้จากธนาคารโลก และได้รับความช่วยเหลือทางทหาร ซึ่งเริ่มขึ้น ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1950 ในค.ศ.1954 ประเทศไทยเข้าร่วมในองค์การซีโต้ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ขึ้น เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น สหรัฐมองว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นตัวจักรสำคัญที่เพียบพร้อม เป็นผู้มีอำนาจที่จะ กระทำการอย่างเฉียบขาด ซึ่งมักสอดคล้องไปกับผลประโยชน์ของสหรัฐด้วย วิธีพิจารณาดำเนินการ ของจอมพลสฤษดิ์ที่แข็งกร้าว ไม่เหยาะแหยะ ในเรื่องการปกครองประเทศ เป็นการตอกย้ำความเห็นที่ พวกอเมริกันมีต่อเขา จอมพลสฤษดิ์จะไม่ยอมให้มีการการนัดหยุดงาน สหภาพแรงงานต่าง ๆ ถูกยุบ สาขาของบริษัทต่างชาติ ได้รับอนุญาตให้ซื้อที่ดิน และได้รับยกเว้นจากการเก็บภาษี บริษัทเหล่านี้ สามารถนำเข้าช่างเทคนิคได้อย่างอิสระ และมักไม่ต้องดำเนินการผ่านกฎหมายตรวจคนเข้าเมืองที่มีอยู่ ในทางกลับกัน สหรัฐตัดสินใจใช้กรุงเทพฯ เป็นกองบัญชาการของภูมิภาคเพื่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของตน การสนับสนุนเช่นนี้ ยังดำเนินสืบเนื่องต่อมาภายหลังเมื่อจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว อันที่จริงแล้ว ประเทศไทยภายใต้ทายาทของจอมพลสฤษดิ์ – คือจอมพลถนอมและจอมพลประภาส— ได้กลายเป็นฐานทัพที่ใหญ่มหึมาของอเมริกัน เมื่อถึงปีค.ศ.1968 มีทหารอเมริกันอยู่ในดินแดนไทย

50,000 คน และการปรากฏตัวที่มองเห็นได้ชัดนี้ ก่อให้เกิดความเฟื่องฟูอย่างรวดเร็วในด้านการก่อสร้าง บริการและเศรษฐกิจส่วนอื่น ๆ[36]

เราจำเป็นต้องอภิปรายเกี่ยวกับจอมพลสฤษดิ์อย่างยืดยาว[37] เพราะผลสืบเนื่องจากนโยบายต่าง ๆ ของเขา ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อโครงสร้างทางการเมืองในประเทศไทยในปีต่อ ๆ มา นโยบายดังกล่าว ช่วยสร้างชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางทางเศรษฐกิจพวกใหม่ขึ้นมา นโยบายที่สำคัญที่สุดนโยบายหนึ่ง ได้แก่การยกเลิกขีดจำกัดในการถือครองที่ดิน 50 ไร่ (ประมาณ 8 เฮคทาร์) ที่มีอยู่เดิม นโยบายนี้ ปูพื้นฐานให้แก่การเก็งกำไรอย่างขนานใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่อเมริกันตั้งใจที่จะสร้างทางหลวงที่มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ นักเก็งกำไรจากที่ดินที่มีข้อมูลจากวงใน ซื้อที่ดินแปลงใหญ่ ที่ตั้งอยู่ในเขตที่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ แล้วขายออกโดยได้กำไรคราวละมาก ๆ ชาวนาที่ยังชีพอยู่กับที่ดิน ถูกเปลี่ยนไปเป็นผู้เช่า เมื่อถึงทศวรรษ 1960 ไร่นาในบริเวณกรุงเทพฯ มิได้ดำเนินการโดยผู้เป็นเจ้าของที่ดินเองอีกต่อไป ไร่นาประเภทนี้มีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ประเทศไทยเริ่มประสบปัญหาผลกระทบที่จากความวิปริตคลาดเคลื่อน ผิดไปจากที่ควร อันกอปรด้วยการเป็นหนี้เป็นสินในชนบท และการเป็นเจ้าที่ดิน โดยที่เจ้าของที่ดินมิได้อาศัยอยู่ในบริเวณที่ดิน สภาวการณ์ในข้อหลังนี้ที่ประเทศไทยรอดพ้นมาได้ เพราะมิได้เป็นอาณานิคมของต่างชาติ การไร้ที่ดินทำกิน ทำให้ผู้คนต้องอพยพกันอย่างขนานใหญ่ เข้ามาในกรุงเทพฯ ที่กรุงเทพฯ นี้ พวกเขากลายเป็นผู้ไม่มีงานทำ ทำงานไม่เต็มเวลา หรือทำงานในด้านรับใช้และให้บริการ ในเวลาเดียวกัน ความมั่งคั่งเฟื่องฟูอันมีกำเนิดจากการลงทุนของอเมริกันและญี่ปุ่น ทำให้เกิดความต้องการในด้านการศึกษาเป็นอันมาก ในค.ศ.1961 มีนักศึกษา 15,000 คนเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยซึ่งมีทั้งหมดห้าแห่ง เมื่อถึงค.ศ.1972 จำนวนโดยรวมของนักศึกษา เพิ่มขึ้นเป็น 100,000 คน ในมหาวิทยาลัยสิบเจ็ดแห่ง[38]

เมื่อถึงปีที่จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมในค.ศ.1963 สถานการณ์ที่คุกรุ่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งตามชนบทและเมืองต่าง ๆ ถูกสืบทอดให้แก่บุคคลผู้มีอำนาจแข็งแกร่งสามคน คือจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และพลเอกกฤษณ์ สีวะรา สามผู้มีอำนาจนี้ ดำเนินนโยบายของจอมพลสฤษดิ์สืบต่อมา โดยจอมพลถนอมทำหน้าที่นายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ดี เมื่อพลังของการเปลี่ยนแปลงส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ความอ่อนแอของบุคคลทั้งสาม ก็ปรากฏให้เป็นที่ประจักษ์ขึ้นมา อาทิเช่น จอมพลถนอม มิได้มีอำนาจในการควบคุมกองทัพในระดับเดียวกับที่จอมพลสฤษดิ์เคย

---

[36] Ben Anderson, "Withdrawal Symptoms: Social and Cultural Aspects of the October 6 Coup," ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 9, 3 (1977) 15.

[37] การอภิปรายเกี่ยวกับสฤษดิ์ ส่วนใหญ่แล้ว อาศัยข้อมูลหลักฐานจาก Thak, ***Thailand: The Politics of Despotic Paternalism,*** Bangkok, 1979, passim.

[38] Anderson, "Withdrawal Symptoms," 16.

กระทำได้ กิจกรรมด้านการพาณิชย์ของจอมพลประภาส สร้างความมัวหมองให้แก่ตัวเขาในเรื่องการทุจริตและการตกลงทางธุรกิจแบบมีเงื่อนงำ

เมื่อปราศจากจอมพลสฤษดิ์ การต่อต้านก็เริ่มรวมตัวกันรอบ ๆ โครงสร้างการเมืองที่เป็นทางเลือกต่าง ๆ โครงสร้างทางเลือกหนึ่งคือ การก่อการร้ายเพื่อการปฏิวัติตามชนบท ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการก่อการร้ายซึ่งถูกระบุว่าเป็นฝีมือของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ควรสังเกตว่า ระบอบคอมมิวนิสต์นั้น ถือกันเสมอมาว่าขัดกับค่านิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิมของไทย และขัดกับหลักพระพุทธศาสนา จอมพลสฤษดิ์และผู้ที่รับช่วงอำนาจต่อจากเขา เป็นนักต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่เข้มแข็ง อย่างไรก็ดี การปล่อยปละละเลยดินแดนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฐานเพื่อการเสริมกำลังคนของพรรคคอมมิวนิสต์ ขยายกว้างขวางออกไป เมื่อถึง ปีค.ศ.1973 พรรคคอมมิวนิสต์ได้สร้างโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกแก่ไทยอีกโครงสร้างหนึ่ง เป็นโครงสร้างที่แสดงความคิดความเชื่อซึ่งแตกต่างไปจากอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

เกษตรกรในภาคเหนือและที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ประสบภาวะการเป็นหนี้สินในการทำนามากขึ้นเช่นกัน อัตราค่าใช้ประโยชน์และอาศัยในที่ดิน และค่าเช่าที่ดินก็สูงขึ้นอย่างลิบลิ่วขึ้นไปเป็นลำดับ ผลผลิตและรายได้ตกที่ต่ำลง ที่ดินถูกแบ่งซอยเป็นผืนเล็กผืนน้อย เป็นปัญหาที่สร้างความหวั่นวิตกอย่างไม่รู้หาย แน่นอนว่า ปัญหาเหล่านี้มิได้ปะทุขึ้นมาอย่างกระทันหันในทศวรรษ 1970 กระนั้นความคุกรุ่นก็ปริ่มอยู่บริเวณพื้นผิวหน้า—โดยรัฐบาลในกรุงเทพฯ มิได้นำพา และไม่เคยพิจารณาเกษตรกรในแง่ของการเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความหมายมาก่อน

ในเขตเมือง นักศึกษาวางกรอบให้แก่โครงสร้างทางการเมืองอีกทางเลือกหนึ่ง แม้นักศึกษาจะมิได้นิ่งดูดายกับสภาพการเมืองมาโดยตลอด แต่ทว่าในช่วงก่อนปีค.ศ.1972 นั้น นักศึกษาห่วงใยต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยของตนมากกว่าปัญหาของชาติ องค์กรของนักศึกษา “ศูนย์กลางนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในตอนปลายปีค.ศ.1969 และในปีค.ศ. 1972 ได้เป็นหัวหอกในการรณรงค์ให้ประชาชนเลิกซื้อสินค้าญี่ปุ่น ความเคลื่อนไหวก้าวนี้ ทำให้ศูนย์กลางนักศึกษาฯ ได้รับชื่อเสียงในความเป็นนักชาตินิยม เพราะประเทศไทยขณะนั้น ประสบการขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 นักศึกษาเป็นผู้นำการเดินขบวนขึ้นในกรุงเทพฯ ท่ามกลางภูมิหลังของการขาดแคลนข้าวในกรุงเทพฯ ค่าครองชีพที่สูงขึ้น สินบนและการฉ้อราษฎร์บังหลวง การใช้ความรุนแรงปะทุขึ้นมา และในวันที่ 14 ตุลาคม ทั้งชาติก็ตกตะลึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้จอมพลถนอม จอมพลประภาสและพันเอกณรงค์ (บุตรชายของจอมพลถนอมและบุตรเขยของจอมพลประภาส) เดินทางออกนอกประเทศ

ในที่นี้ มิได้มีความตั้งใจที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกว่า รัฐบาลอันมีทหารเป็นผู้นำ จะสามารถโค่นล้มลงได้ง่าย ๆ ด้วยฝีมือของกลุ่มนักศึกษา ที่ได้รับการหล่อเลี้ยงจากความไม่พอใจโดยทั่วไปภายในประเทศ แรงกดดันจากนักศึกษา ไม่น่าจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ใด ๆ ออกมา หากว่า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเข้าแทรกแซงเป็นฝ่ายเดียวกับพวกเขา เมื่อถึงปีค.ศ.1973 นั้น พระบาทพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองราชย์มาแล้วยี่สิบเจ็ดปี ระหว่างนั้น ได้มีการเลือกตั้งหลายครั้ง มีการร่างและเปลี่ยนรัฐธรรมนูญกันหลายฉบับ มีการแต่งตั้งและยุบคณะรัฐมนตรีกันหลายคณะ ทว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งเดิมมาตลอดระยะเวลาที่มีความผันแปรทางการเมืองเหล่านี้ ทั้งหมด เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า รัฐบาลทหารไม่ได้รับความนิยมเพราะไม่ให้การตอบสนองต่อ ประชาชน พระองค์ก็ทรงถอนการสนับสนุนของพระองค์เสีย รัฐบาลจึงล่มสลายลง

การสูญสิ้นอำนาจของจอมพลถนอมและจอมพลประภาส และการล่วงผ่านไปของระเบียบแบบแผนของจอมพลสฤษดิ์แต่เดิม เป็นเครื่องหมายบอกถึงการเริ่มต้นของการเมืองแบบเปิด อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ประเทศว่างเว้นจากอำนาจของผู้นำเป็นเวลาสามปี คุณลักษณะของช่วงเวลานี้ คือ ความ รุนแรงและความขัดแย้ง ซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางภูมิหลังของภัยคุกคามที่ก้าวร้าวของคอมมิวนิสต์ ช่วงเวลานี้เป็นช่วงของการทดลองประชาธิปไตยอย่างห้าวหาญ เป็นการทดลองชนิดที่ประเทศไทยไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีขึ้นในค.ศ.1974 และเป็นรัฐธรรมนูญที่ตั้งใจให้เป็นฉบับเสรีนิยมอย่างสูงสุด รัฐธรรมนูญเปิดช่องให้กำจัดเครื่องมือที่เป็นสถาบันหลายอย่าง ซึ่งระบบราชการ—ทั้งพลเรือนและทหาร—เคยใช้ในการสร้างอิทธิพลครอบงำโครงสร้างทางการเมืองกระแสหลักมาตั้งแต่ค.ศ.1932 การให้ความเห็นชอบร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กระทำโดยวิธีเลือกตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติชุดใหม่* เพื่อทำหน้าที่ไปจนกกว่าจะมีการเลือกตั้งระดับชาติแก่สภานิติบัญญัติชุดใหม่ อย่างไรก็ดี สมาชิกของสภานิติบัญญัติแห่งชาติดังกล่าว ปรากฏว่ามิได้แตกต่างไปจากตัวแทนของชนชั้นสูงพวกเก่า แม้ว่าตัวแทนจากฝ่ายทหารและตำรวจที่ได้รับเลือก จะมีจำนวนน้อยอย่างเห็นได้ชัด บทบัญญัติที่เป็นเสรีนิยมของร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ จึงมิได้มีชีวิตรอด ผ่านการพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติมาได้

การกลับคืนไปสู่ระบอบจารีตนิยมของประเทศเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การล่มสลายของรัฐบาลทหารในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 อย่างน้อยที่สุด ก็เป็นผลลัพธ์ของการก่อการภายในของฝ่ายทหาร มากเท่า ๆ กับที่มาจากแรงกดดันจากนักศึกษา นับตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนค.ศ.1971 เป็นต้นมา รัฐบาลจอมพลถนอมเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ส่วนใหญ่แล้ว เนื่องจากมีทีท่าว่า พันเอกณรงค์ผู้ไม่ได้รับความนิยม จะเข้ามารับตำแหน่งต่อจากจอมพลถนอม พลเอกกฤษณ์ สีวะรา เป็นผู้นำของฝ่ายที่ต่อต้านจอมพลถนอมและจอมพลประภาสในเรื่องนี้ นักศึกษาก็รับใช้ฝ่ายของพลเอกกฤษณ์ด้วยดี ในตอนปลายปีค.ศ.1973 และต้นปีค.ศ.1974 นักศึกษายังคงโจมตีนักการเมืองและผู้นำทางทหาร

---

* พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมัชชาแห่งชาติ จำนวน 2,347 คน ประกอบด้วยประชาชนทุกสาขาอาชีพ และสมัชชาแห่งชาติได้ประชุมกันเพื่อคัดเลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติจำนวน 299 คน ให้ทำหน้าที่พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ

ที่สนับสนุนจอมพลถนอมและจอมพลประภาสต่อไป การกระทำของนักศึกษาเช่นนี้ก็เป็นเรื่องที่พลเอกกฤษณ์พอใจอีกเช่นกัน เพราะเป็นมาตรการที่ช่วยส่งเสริมอำนาจในฝ่ายของพลเอกกฤษณ์เอง

การที่พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนนักศึกษา ก็มิใช่สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความไม่พอพระทัยของพระองค์ต่อฝ่ายทหารเช่นกัน อันที่จริงแล้ว เมื่อถึงค.ศ.1976 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้การสนับสนุนทหารอย่างหนักแน่นอีกครั้งหนึ่ง ในเรื่องนี้ ส่วนมากทีเดียว เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกว่า การเมืองแบบเปิดเช่นที่ได้ดำเนินมานับตั้งแต่ค.ศ.1973 นั้น กำลังกำลังสร้างความแตกแยกในชาติ และบ่อนทำลายระบอบกษัตริย์ ช่วงระยะเวลาภายหลังปีค.ศ.1973 เป็นโอกาสทองให้แก่พรรคการเมืองทั้งหลาย—ซึ่งแต่ก่อนมา ต้องอ่อนน้อมยอมตามคำสั่งของทหาร—ในตอนนี้ พรรคการเมืองสามารถปรากฏตัวขึ้นในฐานะนายหน้าในการซื้อขายอำนาจ พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายขวา ฝ่ายซ้ายและฝ่ายเป็นกลาง เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย รัฐบาลผสม ซึ่งก่อตั้งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งปีค.ศ.1975 ประกอบด้วยสามพรรค – ได้แก่ กิจสังคม ชาติไทยและธรรมสังคม ทว่าทั้งสามพรรค มิได้ร่วมประสานงานกัน และอันที่จริงแล้ว ก็เหมือนกับมี “รัฐบาลขนาดย่อม” ดำเนินงานอยู่สามรัฐบาล[39] ผลลัพธ์ประการหนึ่งของแรงกดดันจากทหาร คือการเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งในเดือนเมษายนค.ศ.1976 เรื่องนี้กลับกลายเป็นเหตุการณ์นองเลือด ซึ่งเสริมความเชื่อของประชาชนที่ว่าการเมืองเป็นเรื่องที่สร้างความเสื่อมเสีย (การใช้ถ้อยคำในเชิงดูหมิ่นกันว่า “*เล่นการเมือง*” บ่งบอกเป็นนัยว่า การเมืองเป็นเกมกีฬาที่มิได้ถือเป็นเรื่องจริงจัง สกปรกและหลอกลวง) พึงสังเกตว่า พรรคการเมืองของไทยมิใช่พรรคมวลชน แต่เป็นประหนึ่งสโมสรรัฐสภาที่ให้ความสำคัญแก่ผลประโยชน์ส่วนตัว และเส้นสายสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล อุดมการณ์หรือนโยบาย มิได้ประกอบขึ้นเป็นพื้นฐานของการจัดตั้งพรรค เมื่อผลประโยชน์เปลี่ยนแปลง การสังกัดพรรคก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การสังกัดอยู่กับพรรคใดพรรคหนึ่งเป็นการถาวร สามารถค้ำประกันได้ก็เฉพาะเมื่อมีเครื่องจูงใจ (เป็นเงินหรืออย่างอื่น) ให้คงอยู่กับพรรคนั้น ๆ รัฐมนตรีไทยผู้หนึ่งกล่าวไว้ว่า “นักการเมืองก็เหมือนนกที่เกาะอยู่บนต้นไม้ ต้นไม้เปรียบเหมือนกับพรรคการเมือง เวลาที่ต้นไม้ออกผลมากมาย นั่นคือมีเงินและสิทธิพิเศษต่าง ๆ มาก ส.ส.ก็จะออกจากพรรคของตนไปเข้าพรรคนั้น”[40] ที่ยิ่งเลวร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ช่วงระยะเวลานับตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ.1973 เป็นต้นมา มีการนัดหยุดงานกันอย่างแพร่หลายในกรุงเทพฯ เหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ เกิดขึ้นในท่ามกลางภูมิหลังของการรวมเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง โดยกำลังทหารของสหรัฐต้องเร่งรีบถอยออกจากไซง่อนอย่างโกลาหล และลาวกับกัมพูชา ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคอมมิวนิสต์ ความรู้สึกถึงความไม่แน่นอนและความไม่มั่นคงปลอดภัยอย่างลึกซึ้ง ย่อมเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกเสียจากสร้างอิทธิพลให้แก่

---

[39] Morell and Chai-anan Samudavanija, 261.

[40] Thak, 63.

ประชาชาติไทยโดยทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สารสื่อออกมาชัดเจนแล้วว่า มีความไร้เสถียรภาพคุกคามอยู่ และกระทั่งราชวงศ์จักรีก็อาจถูกกวาดออกไปเสียก็ได้

ปฏิกิริยาต่อการเมืองแบบเปิด ส่งเสริมให้กลุ่มขวาจัดต่าง ๆ เช่น นวพล กระทิงแดง และลูกเสือชาวบ้าน ปฏิบัติการกันอย่างขันแข็ง พวกเขาเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทหารและกลุ่มนักธุรกิจ ฝ่ายหลังนี้ กลัวว่า ความสับสนวุ่นวายในเมืองไทย จะเป็นอันตรายต่อการเงินของตน ลูกเสือชาวบ้านนั้น ถึงขั้นที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 การปะทะกันอย่างนองเลือดเกิดขึ้นระหว่างนักศึกษากับกลุ่มขวาจัดทั้งหลาย วันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ.1976 หน่วยทหารได้เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพลเรือนของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ดังนั้น เท่ากับว่า ประเทศไทยกลับคืนไปสู่การครอบงำของทหารและสิทธิธรรมของกษัตริย์ หลังจากเวลาผ่านไปได้เพียงสามปีเท่านั้น

อย่างไรก็ดี ช่วงระยะเวลาภายหลังจากเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 ก็มิใช่เพียงการกลับคืนไปสู่ระบอบการปกครองที่มีความเห็นพ้องต้องกันของพระมหากษัตริย์และระบบราชการ ฝ่ายทหารแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย โดยไม่มีบุคคลที่เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง บรรดาผู้นำของฝ่ายทหาร มิใช่ผู้ที่เคยรับ ราชการช่วงแรกในกองบัญชาการยุทธศาสตร์ของกรุงเทพฯ เหมือนเช่นในกรณีของจอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอม จอมพลประภาส และพลเอกกฤษณ์อีกต่อไป อันที่จริงแล้ว ผู้นำที่ก่อรัฐประหารเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 เป็นทหารเรือ คือพลเรือเอกสงัด ชลออยู่ นายกรัฐมนตรีคนใหม่ ซึ่งได้รับแต่งตั้งในท้ายที่สุดคือพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการบัญชาการทหารในกองทัพบก ฐานอำนาจของพลเอกเกรียงศักดิ์ภายในฝ่ายทหาร แคบอย่างยิ่ง นายกรัฐมนตรีคนถัดมาคือพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็เช่นเดียวกัน พลเอกเปรมจำต้องพึ่งพาอาศัยนักการเมือง ให้ช่วยสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาศัยสมาชิกของพรรคกิจสังคม การกระทำเช่นนี้ทำให้พลเอกเปรมและผู้นำฝ่ายทหารอื่น ๆ จำต้องเข้าไปพัวพันกับโลกที่แปลกประหลาดของการต่อรองและประนีประนอมทางการเมือง เพทุบายที่มีอยู่มากมาย ทำให้เกิดความรู้สึกว่า ฝ่ายทหารอ่อนแอและเสียศูนย์ กลุ่มก๊กต่าง ๆ ภายในฝ่ายทหาร เริ่มเคลื่อนไหวเพื่อพยามยามกู้สถานการณ์ มีการก่อตั้งกลุ่มที่รู้จักกันในนาม “กลุ่มนายทหารหนุ่ม” (ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ยังเติร์ก) เพื่อหาทางออก กลุ่มนี้ให้เหตุผลว่า ฝ่ายปกครองควรจะได้รับมอบหมายอำนาจทางการเมืองอย่างเข้มแข็ง เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมในด้านสังคมและเศรษฐกิจ จนเมื่อหลังจากนั้นแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถสถาปนาระบบการเมืองที่มีลักษณะเปิดยิ่งขึ้นและให้ประชาชนส่วนต่าง ๆ เข้ามีส่วนร่วมได้มากขึ้น โดยดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในค.ศ.1981 “ยังเติร์ก” ได้ก่อการรัฐประหาร ด้วยหวังว่ารัฐบาลเปรมจะรับฟังความคิดเห็นของตน อย่างไรก็ดี พวกเขาล้มเหลวในการขัดขวางมิให้พลเอกเปรมตั้งกองบัญชาการต่อต้านการรัฐประหารขึ้นที่โคราช จังหวัดที่อยู่ห่างจากกรุงเทพฯไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ 260 กิโลเมตร โดยพระราชวงศ์เสด็จไปกับเขาด้วย พลเอกเปรมออกอากาศกระจายเสียงทางวิทยุซ้ำแล้วซ้ำเล่าจากโคราชว่าพระราชวงศ์ทรงปลอดภัยอยู่กับเขา สภาพการณ์

ดังกล่าว เป็นสิ่งกำหนดชะตากรรมของบรรดาผู้นำการ รัฐประหาร และค้ำประกันว่าพลเอกเปรมจะครองอำนาจอยู่ต่อไปได้ รัฐประหารที่ล่มลงครั้งนี้ เป็นการแสดงการยืนยันให้เห็นอย่างเป็นที่ประจักษ์ชัด ว่าระบอบกษัตริย์เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย ผู้นำซึ่งได้รับพระบรมราชานุมัติ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากรัฐว่าเป็นผู้ปกครองประเทศ

เรื่องนี้ พาการอภิปรายกลับไปยังประเด็นที่ได้ระบุไว้ก่อนหน้านี้ว่า ประเทศไทยมีระบอบการปกครองที่มีฉันทานุมัติร่วมกัน และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจุดรวมศูนย์ที่สำคัญ โครงสร้างทางการเมืองแบบพหุภาพในช่วงค.ศ. 1973-1976 เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ว่างเว้นรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมในประวัติศาสตร์ของไทย

พม่า : เน วิน

หากว่าจอมพลสฤษดิ์ควบคุมโครงสร้างที่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาอย่างเต็มที่ให้แก่ไทย ในพม่ารัฐเพื่อนบ้านของไทย เมื่อนายพลเน วินเข้าคุมอำนาจภายหลังการก่อรัฐประหารในปีค.ศ.1962 กลับอยู่ในสภาพกระจัดกระจายและยุ่งเหยิง พม่าไม่มีความลงรอยกันในหมู่ชาติพันธุ์ต่าง ๆ ความอาฆาตบาดหมางในด้านการเมืองสร้างความทุกข์ทรมานให้กับรัฐบาลของอู นุ ซึ่งเป็นรัฐบาลชุดก่อนหน้านี้มาแล้วอย่างสาหัส เน วินเห็นว่าเป็นภารกิจของเขา ที่จะต้องขจัดแนวโน้มที่จะสร้างความแตกแยกให้สำเร็จ ระหว่างการสถาปนาโครงสร้างทางการเมืองเพื่อไปให้ถึงเป้าหมายนี้ รัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาด้วยเช่นกัน

ในขณะที่รัฐบาลของอู นุมีลักษณะเข้าข้าง แยกพวก และเป็นของกลุ่มชนเฉพาะเชื้อชาติ เน วินกลับวางแผนที่จะหล่อหลอมโครงสร้างทางการเมืองขึ้นมาใหม่ เป็นโครงสร้างที่จะปราศจากการถือพวก ไม่มีการแยกฝ่าย และไม่มีลักษณะว่าเป็นของเฉพาะชนชาติใด[41] ลักษณะอันเป็นแบบฉบับทางการเมืองของเน วิน อาศัยประสบการณ์จากสงครามกลางเมืองในปลายทศวรรษ1940 เป็นอันมากทีเดียว

โครงสร้างทางการเมืองที่สร้างขึ้นทันทีภายหลังรัฐประหารปีค.ศ.1962 คือ “สภาปฏิวัติ” สภาฯนี้ ประสานอำนาจทั้งหมดของรัฐเข้าด้วยกัน สภาปฏิวัติ อันมีเน วินเป็นประธานสภาฯ ปกครองด้วยการสั่งการมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1974 เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ

---

[41] Robert H. Taylor, “Burma” in Ahmad and Crouch, eds, 36.

หลังการรัฐประหารได้ไม่นาน สภาปฏิวัติก็ได้ออกถ้อยแถลงเชิงอุดมการณ์เพื่อใช้เป็นเครื่องชี้นำการดำเนินโยบายของรัฐบาล นโยบายนั้นคือ “การไปสู่ระบอบสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า” หรือบีดับเบิลยูเอส ถ้อยแถลงแสดงความเชื่อมั่นดังกล่าว มีความดังนี้

> สภาปฏิวัติแห่งสหภาพพม่า ไม่เชื่อว่า มนุษย์จะได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากความชั่วร้ายในสังคม ตราบเท่าที่ระบบเศรษฐกิจที่เป็นอันตรายร้ายแรง ยังคงมีอยู่ในรูปของการที่มนุษย์ขูดรีดมนุษย์ด้วยกันเอง และดำรงชีวิตอยู่ด้วยผลกำไรที่ได้มาจากการรีดนาทาเร้นเช่นนั้น สภาฯเชื่อว่า ความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อการขูดรีดมนุษย์โดยมนุษย์ ยุติลง และเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมได้รับการสถาปนาขึ้น บนพื้นฐานของความยุติธรรม จากนั้นแล้ว ประชาชนทั้งปวง ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติหรือนับถือศาสนาใด จึงจะได้รับการปลดปล่อยจากสิ่งที่เลวร้ายในสังคมทั้งปวง พวกเขาจะเป็นอิสระจากความอนาทรร้อนใจกับเรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่มและที่พักอาศัย และจากความไม่สามารถที่จะขัดขืนความชั่วร้าย ทั้งนี้เพราะดังคำพังเพยของพม่าว่าไว้ กระเพาะที่ว่างเปล่า ย่อมไม่อาจนำมาซึ่งศีลธรรมอันที่ดีงามได้ ต่อจากนั้น เราจึงจะสามารถบรรลุถึงภาวะการพัฒนาสังคมที่อุดมสมบูรณ์ และประชาชนทั้งปวง จะมีความสุขและมีสุขภาพที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ
>
> ด้วยยึดมั่นในความเชื่อเช่นนี้ สภาปฏิวัติจึงตั้งใจที่จะก้าวรุดไปอย่างไม่หันเหและคล้องแขนร่วมกันไปกับประชาชนแห่งสหภาพพม่า ไปสู่เป้าหมายแห่งระบอบสังคมนิยม[42]

วัตถุประสงค์ของถ้อยแถลงนี้ ก็เพื่อดึงความสวามิภักดิ์ให้มารวมอยู่ที่โครงสร้างทางการเมืองของรัฐ รวมทั้งระดมการสนับสนุนของประชาชนมายังโครงสร้างเหล่านี้ โดยทั่วไปแล้ว โครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอส ระบุว่า รัฐพึ่งพาอาศัยประชาชน และมิใช่ชนชั้นนายทุนหรือเจ้าที่ดินในแวดวงที่คับแคบ โวหารเกี่ยวกับการต่อต้านทุนนิยมและจักรวรรดินิยมของโครงการนี้ ได้มาจากประสบการณ์ของฝ่ายทหารในสงครามกลางเมือง นอกจากนี้แล้ว โครงการบีดับเบิลยูเอสยังต่อต้านประชาธิปไตยแบบรัฐสภาด้วย โดยกล่าวว่า ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาประสบความล้มเหลวในการสร้างเอกภาพภายใต้รัฐบาลชุดก่อน อันมีอู นุ เป็นผู้นำ หนึ่งสัปดาห์หลังจากประกาศอุดมการณ์ใหม่ เน วินก็กล่าววิจารณ์ว่า “ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา มีช่องโหว่ให้ใช้อำนาจในทางที่ผิดมากเกินกว่าจะมี

---

[42] Roger M. Smith, ed, ***Southeast Asia,*** 134.

คุณค่าสำหรับประเทศอย่างพม่าได้"[43] ที่ติดมากับแผนปฏิบัติงานของโครงการ คือการสถาปนาพรรคเดี่ยวพรรคหนึ่งขึ้นมาเพื่อนำรัฐไปสู่ระบอบสังคมนิยม

โครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสไม่มีการแบ่งพวกเข้ากับฝ่ายไหน เนื่องจากรากเหง้าแนวสังคมนิยมของโครงการ เป็นพม่าโดยกำเนิด เน วิน มีประสบการณ์จากสงครามกลางเมืองระหว่าง ค.ศ.1948 ถึงค.ศ.1949 จึงพยายามไกล่เกลี่ยฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้กัน เพราะเรื่องอุดมการณ์ เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์พม่าก่อการกบฏต่อรัฐบาลอู นุในเดือนมีนาคม ค.ศ.1948 นายทหารของกองทัพบก ถูกบีบบังคับให้จำต้องสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง เพื่อต่อต้านอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องนี้ ทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นในกองทัพ แม้ว่าเน วินจะระบุว่า ตนเองเป็นพวกเดียวกับอู นุ แต่เน วินก็ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องหาทางผ่อนปรนกับคอมมิวนิสต์ด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงสามารถมองโครงการไปสู่สังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสได้ว่า เป็นความเพียรพยายามที่จะสถาปนาความสมานฉันท์ขึ้นในระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่ต่อสู้เป็นปฏิปักษ์กันอยู่ เน วิน พยายามรวมพรรคการเมืองใหญ่ ๆ สามพรรคเข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งพรรคระดับชาติเพียงพรรคเดียว ซึ่งค่อนข้างเหมือนกับเอเอฟพีเอฟเอล สมัยปีค.ศ.1945 ของออง ซาน การตอบสนองอย่างย่ำแย่ ชักนำให้เน วินก่อตั้งพรรคใหม่ขึ้นมาในค.ศ.1962 ชื่อว่า พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า ซึ่งยังเรียกกันในอีกชื่อหนึ่งด้วย คือ "หนทางไปสู่พรรคสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า" หรือเรียกในภาษาพม่าว่า "ลานซิน" เป้าหมายของลานซิน คือการกำกับทิศทางของประเทศให้มุ่งไปสู่เป้าหมายในด้านอุดมการณ์ของโครงการบีดับเบิลยูเอส พรรคโครงการสังคมนิยมพม่าในตอนแรกมิได้คิดที่จะให้เป็นพรรคมวลชน สมาชิกของพรรคเป็นตัวบุคคลที่ดึงมาจากฝ่ายทหารและตำรวจเป็นหลัก เนื่องจากพรรคลานซินให้ความสำคัญกับชาวเมือง พรรคจึงไม่ประสบความสำเร็จในการดึงเกษตรกรเข้ามาเป็นพวก ชนกลุ่มน้อยมิได้เข้าร่วม เนื่องจากชนกลุ่มน้อยเป็นผู้สนับสนุนระบบหลายพรรค เพราะระบบหลายพรรคที่ก่อตัวขึ้นจากกลุ่มชาติพันธุ์จะช่วยค้ำประกันการเรียกร้องและแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ของพวกเขาเอง ในค.ศ.1971 พรรคลานซินปรับเปลี่ยนตนเองเสียใหม่เพื่อให้เป็นพรรคมวลชน ทั้งนี้ โดยพยายามชูภาพลักษณ์ระดับชาติ ซึ่งมีโครงสร้างทางการเมืองแบบพรรคเดียว ทว่าเห็นได้ชัดว่า ความเคลื่อนไหวก้าวนี้ รังแต่จะทำให้สมาชิก ยึดมั่นต่ออุดมการณ์ของพรรคน้อยลง และสนใจมากขึ้น ในการสรรหาความดีความชอบ หรือตำแหน่งที่มีอำนาจ

ในการแสวงหาโครงสร้างทางการเมืองที่จะไม่ให้มีการแบ่งพวกแยกฝ่ายนั้น แม้ในช่วงระยะที่ทำหน้าที่รักษาการในค.ศ.1958-1960 เน วินก็ยังแสดงให้เห็นว่า เขาเป็นผู้ต่อต้านวิถีปฏิบัติที่อิงศาสนาของอู นุ เน วินสั่งให้ยกเลิกการห้ามฆ่าโคกระบือ และยกเลิกการห้ามนับถือผี*นัต* ในค.ศ.1959 เน วินเริ่มรณรงค์โครงการ "พุทธศาสนาตกอยู่ในอันตราย" เพื่อขัดขวางมิให้คอมมิวนิสต์บ่อนทำลายพุทธจักร อย่างไรก็ดี เรื่องนี้ถูกมองว่ามิได้เป็นความเพียรพยายามด้วยความจริงใจ หากเพียงเพื่อระดม

---

[43] Fred R. von der Mehden, "the Burmese Way to Socialism" ***Asian Survey,*** III, 3 (1963) 132.

พุทธศาสนิกชนให้มาต่อต้านอู นุ เพราะผู้เข้าร่วมในการรณรงค์ครั้งนี้ มีแต่พระสงฆ์ที่สนับสนุนปรปักษ์ทางการเมืองของอู นุเท่านั้น ท่าทีแบบไม่มีฝักไม่มีฝ่ายของเน วิน ทำให้เขามีชัยชนะเหนืออู นุในการเลือกตั้งอย่างท่วมท้นในค.ศ.1960 อย่างไรก็ดี นับตั้งแต่ปีค.ศ.1962 เป็นต้นมา เน วินก็มิได้ครั่นคร้าม ที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายที่มิให้มีการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายของเขา เขาเชื่อมั่นว่า คำสัญญาของอู นุ ที่จะกำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำรัฐ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการแบ่งแยก ดังนั้น เน วินจึงได้มุ่งมั่นเป็นที่สุด ในเรื่องการจำกัดกิจกรรมทางการเมืองของบรรดาพระภิกษุสงฆ์ อาทิเช่น ในค.ศ.1962 เขาตั้งข้อกำหนดให้พระสงฆ์ทั้งปวง มาขึ้นทะเบียน เรื่องนี้ มุ่งเป้าไปที่บุคคลที่ประสงค์จะแสดงตัวว่าเป็นพระสงฆ์เพียงแค่ด้วยการโกนศีรษะและห่มจีวรสีเหลืองเท่านั้น ในเดือนเมษายนค.ศ.1964 สภาปฏิวัติมีคำสั่งให้องค์กรพุทธศาสนาทุกองค์กร ปฏิญาณว่าจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง ทว่าสภาฯ ต้องยกเลิกคำสั่งนี้ไปในเดือนพฤษภาคม หลังจากที่เกิดการประท้วงกันขึ้น ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1965 สภาปฏิวัติให้การสนับสนุนการจัดประชุมพุทธศาสนา ซึ่งนอกเหนือจากสิ่งอื่น ๆ แล้ว ที่ประชุมนี้ยังได้วางโครงการปฏิรูปการศึกษาทางด้านศาสนาขึ้นมา วัดวาอารามหลายแห่งและพระภิกษุสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับผลการประชุมครั้งนี้ และเน วินจำต้องดำเนินการเพื่อบีบบังคับต่อวัดและพระเหล่านี้ ผลก็คือ พระภิกษุสงฆ์ถูกกันออกจากการออกเสียงลงคะแนน หรือการดำรงตำแหน่งในองค์กรต่าง ๆ มากมายหลายประเภท

นอกจากนี้ เน วินยังมุ่งมั่นในการทำลายโครงสร้างทางการเมืองของกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีการปกครองตนเอง ซึ่งอู นุยินยอมให้พัฒนาขึ้น เน วินรังเกียจองค์กรต่าง ๆ ที่ใช้ชาติพันธุ์เป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่ม เรื่องนี้เป็นพลังหนุนที่ได้จากประสบการณ์ในสมัยสงครามกลางเมืองของเขาอีกประการหนึ่ง ในค.ศ.1948 กองทัพยังคงจัดองค์กรโดยแบ่งแยกตามหลักชาติพันธุ์ และความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อคนชาติพันธุ์เดียวกัน แทนที่จะจงรักภักดีต่อรัฐ ก็ยังเป็นหลักการที่มีผลในทางปฏิบัติอยู่ในกองทัพ ในเดือนธันวาคมปีนั้น หน่วยทหารกะเหรี่ยงก่อการกบฏขึ้น และต่อมา หน่วยทหารคะฉิ่นก็ก่อกบฏขึ้นด้วย พวกกบฏประสบความสำเร็จถึงกระทั่งสามารถควบคุมมันดะเลย์เมืองทางตอนเหนือไว้ได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ในค.ศ.1949 เน วินมีภารกิจที่ต้องต่อสู้กับกบฏของกลุ่มชาติพันธุ์ในกองทัพ ในเวลาเดียวกันก็ต้องสู้รบกับหน่วยทหารที่ไปสมทบกับพวกคอมมิวนิสต์ในการก่อจลาจลด้วย

ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ เพียงหลังการก่อรัฐประหารในปีค.ศ.1962 ได้ไม่นาน เน วินจึงสั่งให้จับกุมหรือปลดผู้นำที่ได้รับตำแหน่งตกทอดมาตามเชื้อสาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวฉาน จากนั้นได้สั่งให้ยุบสภาของรัฐต่าง ๆ พร้อมด้วยตำแหน่งมุขมนตรีของสภาเหล่านั้น สภาสูงสุดซึ่งประกอบด้วยผู้นำพลเรือนและผู้บัญชาการทหารที่เป็นคนพื้นถิ่น ได้รับการก่อตั้งขึ้นมาแทนที่ สภาสูงสุดเหล่านี้ เชื่อมโยงเข้าด้วยกันตามสายบัญชาการขึ้นไปเป็นลำดับจนกระทั่งถึงสภาปฏิวัติ แน่นอนว่า ความสำเร็จของมาตรการการปกครองแบบนี้ ขึ้นอยู่กับว่า ผู้นำใหม่เหล่านี้จะสามารถยุติการจงรักภักดีต่อผู้ที่ถูกจำคุกอยู่ หรือกับผู้ที่กำลังเป็นผู้นำในการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธได้หรือไม่

นอกเหนือจากการวางโครงสร้างการปกครองแบบใหม่แล้ว เน วินยังข่มขู่ด้วยกำลังด้วยการเคลื่อนไหวกองกำลังภายในกองทัพพม่าเพื่อต้านการกระทำของพวกกบฏ อย่างไรก็ดี ยุทธการทางทหาร ไม่เคยประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะสภาพภูมิประเทศที่ทุรกันดาร ดังนั้น ปัญหาท้าทายอย่างต่อเนื่อง อันเกิดจากชนกลุ่มน้อย จึงสามารถมองได้ว่าเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกอีกโครงสร้างหนึ่ง นอกเหนือไปจากโครงสร้างทางการเมืองของเน วิน ทว่าเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว จะเห็นว่า ชนกลุ่มน้อยเป็นโครงสร้างที่อยู่รอบนอก มิใช่กระแสหลัก เมื่อรัฐบาลทหารทรุดลงไปอยู่ชั่วสองถึงสามเดือนในค.ศ.1988 ชนกลุ่มน้อยก็มิได้พยายามฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ ในท้ายที่สุดแล้วโครงสร้างอำนาจของพม่า ก็มาตั้งอยู่ ณ ตอนกลางของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่บังควรที่จะกล่าวถึงสมรรถภาพของโครงสร้างทางการเมืองของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในพม่าให้มากเกินความเป็นจริงไป ตัวอย่างเช่น การแยกดินแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่รัฐฉาน ได้รับการประชาสัมพันธ์เผยแพร่อย่างมากมายว่าเป็นภัยต่อความสมานฉันท์ในพม่า แต่ทว่าความหมายที่แท้จริงของการแยกดินแดนคืออะไรก็ไม่ง่ายที่จะอธิบายได้ จริงอยู่ ชาวฉานนั้น มีความความเกี่ยวพันในเรื่องภาษาที่ใกล้ชิดกันมากกับชาวไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เจ้านายฉานบางพระองค์ ถูกส่งไปร่ำเรียนและไปรับการอบรมเลี้ยงดูที่กรุงเทพฯ ทว่าอัตลักษณ์ด้านชาติพันธุ์และการเมืองของฉานในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานั้น อิงอยู่กับพม่าและระบบการแบ่งเขตอำนาจรัฐของเจ้านายฉานทั้งหลายนั้น ตามที่อ้างกันก็เชื่อมโยงอยู่กับราชอาณาจักรพุกามของพม่า พุทธศาสนานิกายเถรวาทของฉาน ใกล้เคียงกับแบบแผนของพม่ามากกว่าแบบแผนของไทย ภาษาของฉานก็ได้รับอิทธิพลจากภาษาพม่าเป็นอันมาก ซึ่งย่อมเข้าใจกันได้น้อยลงในเมืองไทย[44]

แม้จะวางโฉมหน้าว่าไม่เข้าข้าง ไม่มีฝักไม่มีฝ่าย และไม่ถือเรื่องชนชาติ แต่ความเป็นปริศนาลึกลับของเน วินก็ยังคงมีอยู่ เน วินแสดงตัวว่าไม่เต็มใจเป็นผู้นำจนกระทั่งเมื่อมีการก่อรัฐประหารในค.ศ.1962 กระนั้น ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า เน วินคือสภาปฏิวัติ แม้ว่าจะมีคณาธิปไตยกลุ่มย่อย ๆ ของทหารอยู่ในสภาฯ แต่ผู้ที่ตัดสินใจทุกอย่างคือ เน วิน ในตอนแรก ที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดที่สุดของนายพลเน วิน ได้แก่ นายพลจัตวาออง คยี กับนายพลจัตวาทิน เพ อย่างไรก็ดี เมื่อนายพลออง คยีไม่เห็นพ้องกับนายพลเน วินเรื่องจังหวะก้าวและทิศทางของระบอบสังคมนิยมในพม่า เขาก็ลาออกไปในค.ศ.1963 และเกษียณราชการออกจากกองทัพ เมื่อนโยบายด้านเศรษฐกิจของทิน เพประสบความล้มเหลว ทิน เพก็ลาออกไปเช่นกัน ในค.ศ.1968 คนสนิทคนถัดมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1974 คือนายพลจัตวาซาน ยู พลเรือนบางคน อย่างเช่นอูบา นเยอิน และดร.มอง มอง ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกในสภาปฏิวัติด้วยเช่นกัน การที่เน วินปลดบุคคลออกจากสภาและสนับสนุนคนอื่น ๆ ขึ้นมาได้อย่างสะดวกง่ายดาย บอกเป็นนัยถึงอำนาจที่เขามีอยู่ แม้ว่า เน วิน จะลาออกจากราชการทหารในค.ศ.1971 แล้ว และได้

---

[44] F.K. Lehman, ed., ***Military Rule in Burma since 1962,*** Singapore, 1981, 2.

มอบหมายการบริหารงานปกครองด้านพลเรือนให้แก่นายกรัฐมนตรีผู้หนึ่งในค.ศ.1974 แต่ก็ยังคงเป็นที่รับรู้กันว่า เขาเป็นผู้นำที่มีอำนาจควบคุมอยู่ ตัวเน วินเองมิได้ส่งเสริมลัทธิบูชาตัวบุคคล แม้ว่ารูปของเขาจะแขวนอยู่ตามที่ทำการต่าง ๆ ของรัฐบาล แต่ก็มักแขวนถัดจากรูปของออง ซานเสมอ อันที่จริง อาจชวนให้คิดขึ้นมาได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นหลักอยู่ในพม่า คือ องค์ประกอบร่วมระหว่างออง ซาน และเน วิน เน วินเป็นหนึ่งในกลุ่ม “สามสิบสหาย” และอันที่จริงแล้ว ได้มีการวางรูปเพื่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสภาวะ “การเดินทัพทางไกลของจีน” ขึ้นในพม่า โดยอาศัยชื่อเสียงของออง ซาน ต้นกำเนิดของความกล้าหาญที่กลายเป็นตำนานนี้ เป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของสิทธิธรรมให้แก่โครงสร้างทางการเมืองของเน วิน เมื่อเน วินก่อตั้งสภาปฏิวัติขึ้นในค.ศ.1962 เขายังให้เหตุผลว่าได้แรงบันดาลใจจากออง ซาน กล่าวคือ

> ความถูกต้องและความเฉียบแหลมในการปฏิบัติของสภาปฏิวัติ จะเป็นที่เข้าใจได้อย่างซาบซึ้งเต็มที่ หากว่าเราพิจารณาเพียงชั่วขณะ ถึงสิ่งที่ผู้วางรากฐานของเอกราชของเรา คือท่าน*บอคโยเก คยี* ออง ซานเอง น่าจะทำในสถานการณ์ที่เราเพิ่งจะบรรลุถึง หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน *ไม่มีคนที่มีจิตปกติคนใด ที่จะตั้งข้อกังขาว่าผู้นำที่ทรหดท่านนั้น จะดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เช่นเดียวกันนี้*[45]

โครงการสังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอส “การปฏิวัติ” (ชื่อที่เน วินใช้เรียกช่วงเวลาการปกครองของเขา) และลานซินล้วนอ้างว่าได้แรงบันดาลใจมาจากออง ซานในลักษณาการเดียวกันทั้งสิ้น อันที่จริงแล้ว สาธารณรัฐสังคมนิยมของพม่า เป็นบรรณาการที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่สร้างขึ้นมาเพื่ออุทิศให้แก่ออง ซาน นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา ออง ซานถูกเลือกให้ครองบทบาทในการเป็น “ผู้รวมชาติพม่าที่ยิ่งใหญ่” คนที่สี่ (ถัดจากพระเจ้าอนิรุธ พระเจ้าบุเรงนองและ พระเจ้าอลองพญา) และเนื่องจากภาพของเน วินมักติดตั้งอยู่ตามอาคารของรัฐบาลคู่กับออง ซานเสมอ จึงสามารถให้เหตุผลในภาคขยายได้ว่า เน วินก็เป็นผู้รวมชาติเช่นเดียวกับออง ซาน[46]

อำนาจที่เน วินใช้ในโครงสร้างทางการเมือง แน่นอนว่า ได้รับการหนุนหลังจากกองทัพพม่า กองทัพพม่านั้น เป็นกลุ่มที่มีความมั่นใจมาก กองทัพได้ฟันฝ่าการแบ่งแยกภายในของตนเองมาได้อย่างเป็นผลสำเร็จ ในขณะเดียวกัน กองทัพก็ได้ช่วยให้รัฐบาลพลเรือนในยุคนั้น รอดพ้นจากภัยคุกคามของกบฏคอมมิวนิสต์และกบฏของกลุ่มชาติพันธุ์ กองทัพของนายพลเน วิน ถูกบังคับให้ต้องพึ่งพาอาศัย

---

[45] Jon A. Wiant and David I. Steinberg, “Burma: The Military and National Development” in Soedjati Djiwandono and Yong Mun Cheong, eds, 301.

[46] Ibid.

ความสามารถในการฟื้นสภาพของตนเอง ในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆของตนให้ลุล่วงไป โดยมิได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หรือได้แต่เพียงเล็กน้อย นักการเมืองพลเรือนไม่สู้มีอะไรเสนอให้นักในแง่ความช่วยเหลือ เรื่องนี้มีส่วนที่ทำให้เกิดการเรียกร้องงบประมาณเป็นจำนวนมากตลอดช่วงทศวรรษ 1950 งบประมาณของชาติในด้านความมั่นคงภายใน มีถึงหนึ่งในสามหรือแม้กระทั่งครึ่งหนึ่งของจำนวนงบประมาณทั้งหมด งบประมาณทหารไม่เคยถูกโต้แย้ง[47] และกองทัพก็ยังคงได้รับการเอาใจ และปรนเปรอเป็นอย่างดี เมื่อเปรียบกับประชากรส่วนที่เหลือทั้งหมด

อย่างไรก็ดี กองทัพพม่าก็มิใช่ว่าปราศจากการเปลี่ยนแปลง แม้ว่าฐานะการเป็นผู้นำทางการเมืองของทหารจะยังคงเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา ประชากรในพม่าเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ภาคการดำเนินงานทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ของทางการเกิดความระส่ำระสาย—ซึ่งเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นถึงความนิยมพึ่งตนเองของเน วิน ที่รุ่งเรืองขึ้นมาแทนเศรษฐกิจของทางการคือตลาดมืด กลุ่มต่อต้านภายในเขตของพม่าแท้ ๆ -- ซึ่งผู้ต่อต้านหลักได้แก่นักศึกษา[48]--มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอันมากในหมู่มวลชนที่เพิ่งได้เรียนรู้ ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านี้ มีสิ่งหนึ่งประจักษ์ชัดขึ้นมา นั่นคือ พม่าภายใต้การปกครองของเน วิน แทบจะยังมิได้เริ่มต้นจัดการปัญหาเศรษฐกิจซึ่งบรรดาประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลงมือกระทำการกันมาก่อนหน้านี้แล้วเป็นเวลานาน คำถามเรื่องความเหมาะสมในการเป็นผู้นำของเน วิน ปรากฏขึ้นแล้ว

ในค.ศ.1988 นักศึกษาได้จัดการเดินขบวนครั้งมโหฬารขึ้นในร่างกุ้ง เพื่อโค่นล้มเน วิน รัฐบาลพม่าเป็นอัมพาต หรือระส่ำระสายไม่เป็นกระบวนอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง เน วินลาออกจากตำแหน่ง ทว่าในเดือนกันยายนค.ศ.1988 ทหารก็กลับเข้ามาใหม่ และก่อตั้ง “สภาเพื่อการฟื้นฟูกฎและระเบียบ” ขึ้น เหตุการณ์ในเดือนกันยายน ค.ศ.1988 เหล่านี้ ถูกนำไปเปรียบว่าเหมือนกรณีทหารเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลอู นุ ในค.ศ.1958 ในทั้งสองกรณี ทหารเข้าแทรกแซงเพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ประเทศสามารถจัดการเลือกตั้งขึ้นได้[49] อย่างไรก็ดี ทหารในค.ศ.1988 มิได้เหมือนเช่นทหารในปี ค.ศ.1958 หรือกระทั่งในปี ค.ศ.1962 อีกต่อไป

---

[47] Taylor, “Burma,” in Ahmad and Crouch, eds, 27.

[48] นักศึกษาเป็นพลังท้าทายในเขตเมืองที่แข็งแกร่งที่สุดของนายพลเน วิน ในค.ศ.1974 นักศึกษาผนึกกำลังร่วมกับกรรมกรเพื่อประท้วงเรื่องภาวะเงินเฟ้อและการขาดแคลนอาหาร ระหว่างดำเนินการเพื่อยุติการประท้วง ทางการได้สั่งปิดโรงเรียนและมหาวิทยาลัยต่าง ๆ การประท้วงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเดือนธันวาคม ค.ศ.1974 ที่งานศพของอู ถั่น อดีตเลขาธิการ องค์การสหประชาชาติ และอีกครั้งหนึ่ง ในค.ศ.1975 โดยนักศึกษาได้ไปตั้งค่ายพักแรมกันที่เจดีย์ชเวดากอง เพื่อเป็นการประท้วง

[49] ดูบทความของโรเบิร์ต เอช. เทย์เลอร์ (Robert H. Taylor) ที่ตีพิมพ์ซ้ำในหนังสือพิมพ์สเตรทส์ ไทมส์ (Straits Times) ของสิงคโปร์ ฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 1989 หน้า 20

เหตุการณ์ในค.ศ.1988 เผยให้เห็นว่า ทหารในฐานะโครงสร้างทางการเมือง มิได้ผนึกกำลังกันอย่างแน่นหนาและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นในสมัยก่อน

ในค.ศ.1962 สภาปฏิวัติ ประกอบด้วยนายทหารที่หล่อหลอมความผูกพันร่วมกันมาในสมัยสามสิบสหาย นอกจากนี้ทหารยังมีปณิธานร่วมกัน ที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอำนาจทางการเมือง ปัจจัยเหล่านี้ สร้างความผูกพันซึ่งทำให้สภาปฏิวัติรวมตัวกันเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มั่นคงแข็งแกร่ง

อย่างไรก็ดี เมื่อเวลาผ่านไป บรรดาสหายเก่า ๆ ถึงแก่กรรมไป และประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันระหว่างการต่อสู้เพื่อเอกราช ซึ่งที่เป็นปัจจัยสร้างความผูกพันระหว่างกันจางหายไป ปัญหาเฉพาะหน้าเข้ามาบดบังประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน ภายหลัง ค.ศ.1962 แล้วนั้น ฝ่ายทหารของพม่าจำต้องเป็นฝ่ายสนับสนุนและรับรองการส่งนายทหารเข้ารับหน้าที่ประจำตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐบาลและในองค์กรใหม่ของพรรค นายทหารระดับผู้บัญชาการ ซึ่งขณะนั้น ทุ่มเทความเอาใจใส่ให้แก่การต่อสู้กับพวกกบฏ ฉวยโอกาสโยกย้ายนายทหารที่ตนไม่ต้องการ ไปดำรงตำแหน่งในด้านการปกครองและตำแหน่งต่าง ๆ ในพรรค แนวปฏิบัติเช่นนี้ ปรากฏออกมาว่าเป็นความผิดพลาด เมื่อพรรคโครงการสังคมนิยมพม่าเปลี่ยนโฉมจากการเป็นพรรคของทหารและตำรวจเป็นพรรคมวลชนในค.ศ.1971 และพรรคได้จัดประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่หนึ่งนั้น นายทหารที่ปฏิบัติการสู้รบในกองทัพ ได้พบว่า นายทหารที่ถูกส่งไปประจำอยู่ในพรรค ขณะนี้ ได้คุมพรรคไว้แล้ว กโลบายทางการเมืองอีกมากมายในการประชุมสมัชชาพรรคครั้งต่อ ๆ มา เป็นภาพสะท้อนการต่อสู้ชิงชัยระหว่างนายทหารฝ่ายปฏิบัติการรบ กับนายทหารที่ทำหน้าที่ในพรรค ซึ่งลงเอยด้วยชัยชนะของนายทหารปฏิบัติการรบภายหลังค.ศ.1973 จะอย่างไรก็ตาม ฝ่ายการรบเป็นผู้บัญชาการหน่วยทหารภาคปฏิบัติ และพวกเขาคือผู้ที่เป็นแกนสำคัญในการกำหนดนโยบาย[50]

ในค.ศ.1988 อำนาจที่ทรงประสิทธิภาพ อยู่กับนายทหารที่ปฏิบัติการรบ พวกเขามีชื่อเสียงขึ้นมา ด้วยการสู้รบกับกบฏชนกลุ่มน้อย มิใช่การต่อสู้กับทหารอังกฤษหรือญี่ปุ่น เหมือนเช่นทหารรุ่นเน วิน นายทหารเหล่านี้เป็นจำนวนมาก สังเกตเห็นว่า โครงการสังคมนิยมฯ บีดับเบิลยูเอสเก่า มีส่วนหนุนนำให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่การก่อเหตุวุ่นวายของนักศึกษานับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ทว่าผู้สังเกตการณ์มิได้ตัดโอกาสความเป็นไปได้ข้อที่ว่า นายพลเน วินอาจมีอิทธิพลอยู่ในเหตุการณ์ทั้งหลายทั้งปวงอย่างต่อเนื่อง

สิงคโปร์

---

[50] Jon Wiant, “Tradition in the Service of Revolution: The Political Symbolism of Taw-hlan-ye-khit,” in Lehman, ed., 70-1.

สิงคโปร์มีโครงสร้างทางการเมืองเหมือนเช่นรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ในบางประการ ซึ่งทำให้สิงคโปร์มีรัฐบาลที่มีอำนาจเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมขึ้นมาได้ อย่างไรก็ดี ขณะที่รัฐอื่น ๆ เช่น อินโดนีเซีย พม่าและฟิลิปปินส์ภายใต้มาร์คอส กำหนดรูปแบบโครงสร้างทางการเมืองของตนตามความจำเป็นภายในประเทศ โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ กลับถูกกำหนดขึ้นจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างมากทีเดียว ประชากรของสิงคโปร์เป็นชนเชื้อสายจีนมากมายอย่างท่วมท้น ดังนั้นแรงกดดันเรื่องกลุ่มชนชาติ—จึงรุนแรงมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะการคิดว่าสิงคโปร์ ก็คือจีน ซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจประจำภูมิภาค ตามสิทธิที่พึงมี สิงคโปร์จึงเป็นเหมือนเช่นประเทศจีนที่อยู่ใกล้ ๆ กระนั้น สิงคโปร์ก็ตั้งอยู่ในโลกมาเลย์มาแต่ไหนแต่ไร สายสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างใกล้ชิดกับจีน อาจแทรกแซงการหาทางสร้างสมานฉันท์ ในโลกมาเลย์และกระตุ้นเร้าให้ชนกลุ่มน้อยทั้งหลายเกิดความระแวงขึ้นมาได้ ที่เป็นไปได้ตามหลักเหตุผลยิ่งกว่าก็คือ สิงคโปร์ย่อมใส่สีสันให้แก่ความรู้สึกของรัฐเพื่อนบ้านในข้อที่ว่า ความเป็นชาติในสิงคโปร์นั้น มีความหมายอย่างไร

การที่สิงคโปร์เลือกที่จะมีโครงสร้างทางการเมืองโดยรวมอยู่ภายในมาเลเซีย ส่วนหนึ่ง ถูกบีบบังคับมาจากสภาพแวดล้อมภายนอกดังกล่าว แน่นอนว่าสิงคโปร์ย่อมมีเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจภายในที่อธิบายว่าทำไมสิงคโปร์จึงเลือกที่จะเข้าร่วมกับมาเลเซีย อย่างไรก็ดี ที่สำคัญพอกัน หากมิใช่สำคัญยิ่งกว่า คือความจำเป็นที่สิงคโปร์จะต้องแก้ไขสภาพความเลื่อนลอยเปะปะไปทางซ้าย ของการเมืองที่ยึดหลักการแบ่งกลุ่มชนชาติ ในหมู่ชาวจีนที่มีการศึกษาในสิงคโปร์ โครงสร้างทางการเมืองที่มีชีวิตชีวามากที่สุดของสิงคโปร์ ในสมัยก่อนที่จะมีมาเลเซีย ประกอบด้วยมวลชนเป็นสำคัญ—ได้แก่นักศึกษาและกรรมกร—มวลชนเหล่านี้ได้รับการปลุกระดมให้รวมพลังกันด้วยฝีมือของแนวร่วมคอมมิวนิสต์ ซึ่งปฏิบัติการอยู่ภายในพรรคกิจประชา หรือพีเอพี กิจกรรมอย่างเปิดเผยของพวกคอมมิวนิสต์ ถูกประกาศให้เป็นสิ่งผิดกฎหมายในค.ศ.1948 และยังคงเป็นเรื่องผิดกฎหมายต่อไป เป็นที่หวังกันว่า เมื่อสิงคโปร์เป็นสมาชิกอยู่ในสหพันธ์รัฐมาเลเซียซึ่งมีชาวมาเลย์เป็นผู้นำแล้ว การปลุกระดมอย่างสุดโต่งของชาวจีนปีกซ้ายที่มีการศึกษา จะถูกรัฐบาลในกัวลาลัมเปอร์จำกัดขอบเขตไว้ และถึงกระทั่งถูกลดขนาดให้อยู่ในสัดส่วนที่พอจะจัดการได้ ทั้งนี้ เพราะรัฐบาลกัวลาลัมเปอร์ ได้ต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์มาตั้งแต่ปีค.ศ.1948 ผู้ที่ผลักดันยุทธศาสตร์การเข้าร่วมกับมาเลเซีย เป็นผู้นำชาวจีนที่ได้รับการศึกษาตามแบบฉบับของอังกฤษ คือลีกวนยู กับเพื่อนร่วมงานฝ่ายเป็นกลางมิใช่ชาวจีน ภายในพรรคพีเอพี แม้กระทั่งก่อนที่จะมีการก่อตั้งมาเลเซีย ก็เคยมีการกักขังโดยไม่มีการไต่สวน ภายใต้กฎหมายที่เข้มงวดเกี่ยวกับความมั่นคงภายในของปีค.ศ.1961 โดยรัฐบาลกัวลาลัมเปอร์ก็รู้เห็น เป็นใจด้วย ประเด็นเหล่านี้เป็นเครื่องชี้บอกล่วงหน้า ว่าอะไรจะสามารถเกิดขึ้นได้บ้าง เมื่อสิงคโปร์เข้ามาอยู่ร่วมในสหพันธ์รัฐมาเลเซีย และเมื่อความมั่นคงภายใน กลายเป็นเรื่องของสหพันธ์รัฐมาเลเซียไป

ประสบการณ์เกี่ยวกับมาเลเซีย ส่งผลกระทบอย่างมากต่อโครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ ประการแรก สำหรับพรรคพีเอพี ซึ่งเป็นพรรคการเมืองที่ทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่อยู่ในสิงคโปร์นั้น การทำให้ปีกซ้ายอ่อนกำลังลงไป ส่งผลให้เกิดการผนึกกำลังให้โครงสร้างทางการเมืองมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นยิ่งขึ้น โดยพวกทางสายกลางซึ่งได้รับการศึกษาแบบอังกฤษ ได้เข้าเป็นผู้ควบคุมแต่ฝ่ายเดียว ประการที่สอง การเผชิญหน้ากันระหว่างโครงสร้างที่มีการแบ่งกลุ่มเชื้อชาติในมลายูส่วนคาบสมุทรกับ “มาเลเซียที่เป็นชาวมาเลเซีย” ที่ไม่มีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มเชื้อชาติ ทำให้ผู้นำของสิงคโปร์เชื่อว่า ความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติที่คละเคล้ากันไป เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความสมานฉันท์ ประการที่สาม ประสบการณ์มาเลเซียยืนยันแก่สิงคโปร์ว่า โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ไม่สามารถแยกไปจากสภาพแวดล้อมภายนอกได้ สิงคโปร์เข้าร่วมกับมาเลเซียโดยมีข้อจำกัดเกี่ยวกับสิทธิของพลเมืองชาวจีนของตน ในเรื่องการออกเสียงเลือกตั้ง ซึ่งให้ทำได้เฉพาะที่เกาะสิงคโปร์เท่านั้น แม้กระนั้น พวกชาวมาเลย์ที่มีความคิดสุดโต่งในพรรคอัมโน ก็ได้พยายามทำลายชื่อเสียงและความน่าเชื่อถือของลี และเข้ามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งทั่วไปของสิงคโปร์ในค.ศ.1964 คนเหล่านี้หวังที่จะหาเสียงสนับสนุนจากชาวมาเลย์ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของสิงคโปร์ โดยการนี้ก็เท่ากับเป็นการสร้างที่มั่นไว้ใน

โครงสร้างทางการเมือง นอกจากนี้แล้ว โครงสร้างของสิงคโปร์ในฐานะที่เป็นรัฐสมาชิกอยู่ภายในสหพันธ์รัฐมาเลเซีย ยังถูกท้าทายจากนโยบาย*กอนฟรอนตาซี* (konfrontasi—การเผชิญหน้า) ของซูการ์โนอีกด้วย นโยบายเผชิญหน้าของซูการ์โนนี้ เป็นส่วนผสมของปัญหาต่าง ๆ เช่นลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ ชาติพันธุ์นิยม การครองความเป็นเจ้าและความเป็นผู้นำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอิทธิพลครอบงำของชาวจีนในด้านการค้า ดังนั้นจึงดูเหมือนว่า แม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในโครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ ก็ไม่อาจทำได้ หากไม่ได้รับการรับรองเห็นชอบจากบรรดาเพื่อนบ้านในภูมิภาคเสียก่อน ประการสุดท้าย เมื่อสิงคโปร์ออกจากมาเลเซีย ปัญหาเรื่องความอยู่รอด ก็กลายเป็นความจำเป็นแกมบังคับ ในวิกฤติการณ์ที่มีความหนักหนาถึงขนาดนี้ โครงสร้างทางการเมืองที่เน้นย้ำความสมานฉันท์และความเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับเป้าหมายกว้าง ๆ ร่วมกัน ย่อมได้พบพื้นดินอันอุดมที่จะทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นมา ความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่สภาพความเป็นรัฐร่วมอยู่ในมาเลเซียได้ประสิทธิประสาทให้มา ระเหยหายไปในเวลาเพียงชั่วคืน กระนั้น สิงคโปร์ก็จำต้องหาเลี้ยงชีพ หนทางเดียวที่สิงคโปร์หันไปอาศัย คือการเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายการค้าและการลงทุนของโลก โดยข้อเท็จจริงนี้ย่อมหมายถึงความพัวพันกับสิ่งแวดล้อมภายนอกมากยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งโครงสร้างทางการเมืองของตัวเองคงไม่สามารถควบคุมได้ อย่างมากที่สุดเท่าที่โครงสร้างทางการเมืองจะทำได้ ก็คือการจัดบ้านของตนเองให้อยู่ในระเบียบ ด้วยเหตุนี้ การบริหารโครงสร้างทางการเมืองภายในประเทศ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด

ลีเริ่มดำเนินโครงการปฏิบัติการ เพื่อค้ำประกันว่า ความแตกแยกอันเป็นลักษณะแบบฉบับของทศวรรษ 1950 จะไม่เกิดซ้ำขึ้นมาอีก ในท้ายที่สุดแล้ว มาตรการต่าง ๆ ที่นำมาใช้ ก็ละเอียดถี่ถ้วนเสียจนกระทั่งเมื่อพิจารณาโดยรวมทั้งหมดแล้ว สิงคโปร์ก็เป็นดังเช่นโครงสร้างทางการเมืองที่รวมตัวกันเหนียวแน่นเป็นเนื้อเดียว เพื่อสนับสนุนการเป็นผู้นำของลี ลักษณะการปกครองอย่างจริงจังเด็ดขาดของลี ทำให้โครงสร้างดังกล่าว มีประสิทธิภาพเสียจนกระทั่งการเป็นผู้นำในรูปแบบอื่นย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ลีเน้นว่า ในคณะรัฐมนตรี จะต้องมีกลุ่มที่เป็นแกนกลางอยู่ภายใน เพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจในเรื่องที่ยากและที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้า ครั้งหนึ่งระหว่างให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์*อินเตอร์เนชันแนล เฮรัลด์ ทริบูน* ลีกล่าวถึงความเด็ดขาดไว้ว่า “หากคุณชอบสิ่งที่ดี คุณก็ต้องต่อต้านสิ่งที่เลว หากว่าคุณต้องการความซื่อสัตย์ คุณก็ต้องต่อสู้และสังหารการทุจริต ถ้าหากว่าคุณต้องการคนที่มีหลักการ คุณก็ต้องทำลายคนที่ไร้หลักการ สถานที่ที่จะให้คุณอาศัยอยู่ตรงกึ่งกลางทางนั้น ไม่มีหรอก”[51] ลีใช้ “กฎหมายความมั่นคงภายใน” เพื่อกำจัดแหล่งกำเนิดของฝ่ายค้านที่เป็นอันตรายเสียตั้งแต่ระยะเริ่มต้น เพราะฝ่ายค้านอาจทำลายโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ การปราบปรามการก่อตัวของฝ่ายค้านของลีเช่นนี้ ถูกนำไปเปรียบกับการสับแบบคาราเต้—คือหมดจด แน่ชัด ตรงจุด --และแน่นอนว่าต้องมีประสิทธิภาพด้วย

เคียงขนานไปกับแนวทางการบริหารงานดังกล่าว ลีขยายการควบคุมของเขาไปถึงโครงสร้างที่อยู่เคียงคู่ไปกับโครงสร้างทางการเมืองและโครงสร้างของรัฐ[52] องค์กรที่อยู่เคียงคู่กับการเมืองกลุ่มหนึ่งได้แก่สหภาพแรงงาน ในทศวรรษ 1950 การที่พวกปีกซ้ายภายในพรรคพีเอพี มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในพรรคเพราะพวกเขาสามารถควบคุมสหภาพแรงงานไว้ได้ เมื่อถึงปีค.ศ.1965 สมัชชาสหภาพแรงงานแห่งชาติ หรือเอ็นทียูซี ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพรรคพีเอพี สามารถชิงอำนาจการควบคุมสหภาพแรงงานจากสมาคมสหภาพแรงงานสิงคโปร์ที่เป็นปีกซ้ายได้สำเร็จ นโยบายหลักของสมัชชาเอ็นทียูซี คือการเรียกร้องให้สหภาพแรงงาน สละผลประโยชน์ส่วนตนอย่างแคบ ๆ และ “สร้างความทันสมัย” ด้วยการหาทางผ่อนปรนและประนีประนอมกับรัฐบาลและนายจ้าง แทนการเผชิญหน้ากัน นับตั้งแต่นั้นมา คณะผู้นำของสมัชชาฯ – ซึ่งก็ดึงมาจากเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ในพรรคพีเอพีเอง—ก็ลดการเน้นที่บทบาทการต่อรองอย่างเป็นหมู่คณะของตนลง และขยายบทบาททางด้านสังคม เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษา สันทนาการและธุรกิจให้แก่สมาชิก ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากพีเอพี ในค.ศ.1972 รัฐบาลได้ก่อตั้งสภาค่าจ้างแห่งชาติขึ้นมา สภานี้ เป็นองค์กรการเจรจาเรื่องค่าจ้างแบบ

---

[51] อ้างใน ***Straits Time,*** 14 Sept. 1988, 1.

[52] คำว่า “เคียงคู่การเมือง” (parapolitical) และ “เคียงคู่รัฐ” (parastatal) ถูกนำมาใช้ใน Seah Chee Meow, “Parapolitical Institutions,” in Jon S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, eds, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985, ch.8.

ไตรภาคี ประกอบด้วยฝ่ายคนงาน ฝ่ายนายจ้างและรัฐบาล การมีสภาค่าจ้างเช่นนี้ ยิ่งลดทอน บทบาทการต่อรองอย่างเป็นหมู่คณะของสหภาพแรงงานให้น้อยลงไปอีก ดังจะเห็นว่า เมื่อถึง ค.ศ.1972 สหภาพแรงงานได้เข้ารับบทบาทภายในโครงสร้างทางการเมือง และภายในโครงสร้างทางการเมืองนี้ ความสัมพันธ์ด้านอุตสาหกรรม มิใช่เป็นเรื่องเดียว ที่มีความสำคัญ

ลีเน้นว่าจะต้องก่อตั้งองค์กรมวลชนรูปแบบใหม่ขึ้นมา เขาย้ำให้สมาชิกทุกคนของรัฐสภารักษาคำมั่นที่จะจัดดำเนินการเพื่อ “พบปะประชาชน” เป็นประจำทุกสัปดาห์ เพื่อให้ผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง มีโอกาสบอกเล่าถึงปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขามีอยู่ การพบปะประชาชนนี้ยังทำให้ส.ส.ทั้งหลาย “รู้สึก” ในสิ่งที่เป็นความกังวลของประชาชนอีกด้วย ปฏิบัติการดังกล่าว กอปรขึ้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของโครงสร้างทางการเมือง เหล่าคณะรัฐมนตรีเองก็ได้รับคำสั่งให้กระทำการ “เดินเตร่” ไปในเขตเลือกตั้งทุกเขตในวันอาทิตย์เช่นกัน เพื่อให้เกิดช่องทางการติดต่อระหว่างประชาชนกับรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ส.ส.ยังต้องทำหน้าที่เป็นประธานในคณะกรรมการ “ผู้อยู่อาศัย” และคณะกรรมการบริหารตามศูนย์ชุมชนต่างๆ สิ่งที่เป็นข้อต่อเชื่อมโยงพวกนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากยิ่งกว่าโครงสร้างตามที่ได้กำหนดไว้อย่างเป็นทางการ

โครงสร้างทางการเมืองภายในตัวรัฐบาล (ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร) เล่า เป็นเช่นไร? ระบบข้าราชการพลเรือน เป็นสถาบันเคียงคู่ไปกับรัฐ ซึ่งลีคิดว่าควรรวมเข้าไว้ในโครงสร้างทางการเมืองเพื่อให้ระบบข้าราชการนี้เอื้ออำนวยให้การดำเนินงานของรัฐบาลบรรลุเป้าหมาย ในค.ศ.1959 ศูนย์การศึกษาพิเคราะห์การเมืองได้รับการก่อตั้งเพื่อเป็นการปูพื้นฐานการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ข้าราชการพลเรือน และยกระดับความเข้าใจของข้าราชการต่อปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนให้สูงขึ้น ภายหลังค.ศ.1965 ความสำคัญของระบบราชการพลเรือน ยิ่งเพิ่มพูนขึ้น ด้วยระบบการรับบุคคลเข้าทำงานโดยเน้นที่ความสามารถและคุณวุฒิ เมื่อประกอบกับเงินเดือนและผลตอบแทนต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับของเอกชน การปรับปรุงเช่นนี้จึงช่วยส่งเสริมให้ระบบราชการพลเรือน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง ระบบราชการพลเรือนยังได้กลายเป็นสนามฝึกที่สำคัญยิ่งแก่การเป็นสมาชิกรัฐสภา ในสังกัดพรรคพีเอพีต่อไปในอนาคตอีกด้วย ความเชื่อมโยงที่ได้สร้างขึ้นเช่นนี้ แน่นอนว่าไม่อาจเป็นอื่นไปได้ นอกจากส่งเสริมบทบาทของระบบราชการพลเรือนภายในโครงสร้างทางการเมือง

อย่างไรก็ดี การขยายการควบคุมของรัฐบาลที่ใช้อำนาจอย่างเต็มพิกัดโดยผ่านโครงสร้างทางการเมืองเช่นนี้ ต่างจากการก่อสร้างโครงสร้างของชาติ การสร้างชาติเป็นภารกิจที่เร่งด่วนเป็นพิเศษ เนื่องจากสภาวการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันในปีค.ศ.1965 พร้อมกับกำเนิดของสิงคโปร์ในฐานะรัฐเอกราช การแยกตัวออกจากมาเลเซียของสิงคโปร์ ทำให้ชาวมาเลย์ที่เหลือตกค้างอยู่ในสิงคโปร์พบว่า พวกตนกลายเป็นชุมชนคนกลุ่มน้อยในเกาะสิงคโปร์ แม้ว่าชาวมาเลย์จะเป็นส่วนประกอบ ไม่ถึง10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด แต่การดำรงอยู่ของพวกเขา ก็น่าที่จะ

เป็นได้ว่า ความแตกแยกร้าวฉานใด ๆ ในสังคมหลากหลายเชื้อชาติ สามารถเกิดขึ้นได้ ณ บริเวณร่องที่เป็นรอยต่อระหว่างชาติพันธุ์ แม้โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์จะปรากฏให้เห็นอย่างภาพลักษณ์ที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาและเป็นหนึ่งเดียว แต่ในชุมชนชาวมาเลย์ ก็ยังมีเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยกและร้าวฉานแฝงอยู่ ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่ง ที่เกี่ยวพันอยู่กับการศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองเสมอมา คือเรื่องตัวแทนผลประโยชน์ของชาวมาเลย์ในรัฐสภา

ในฐานะที่เป็นพรรคที่ทรงอิทธิพลอยู่ในรัฐสภา พีเอพีระมัดระวังเสมอมา ที่จะส่งผู้สมัครชาวมาเลย์ลงสนามเลือกตั้งในจำนวนที่มากพอเพียง ประสบการณ์ของลีและเพื่อนร่วมงานระดับอาวุโสของเขา ในการเมืองของมาเลเซียที่มีแบ่งแยกตามกลุ่มเชื้อชาติ และความสำคัญที่ลีกับเพื่อนพ้องของเขาให้กับสภาวะแวดล้อมภายนอก ได้ทำให้พวกเขาเล็งเห็นถึงความจำเป็นอย่างยิ่งยวด ที่จะต้องรักษาสภาพความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติอย่างคละเคล้ากันไปให้คงไว้ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขต่าง ๆ บังเกิดขึ้นซึ่งคุกคามความต่อเนื่องของขนบประเพณีในรัฐสภาข้อนี้ นโยบายด้านที่อยู่อาศัยของคณะกรรมการเคหสถานและการพัฒนาแห่งชาติ มีแนวโน้มที่จะส่งเสริมการจัดหาที่อยู่อาศัยให้แก่ชนที่มิใช่ชาวมาเลย์ แม้กระทั่งในบริเวณที่มีชาวมาเลย์อาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่มีเขตเลือกตั้ง
ที่จะสามารถทุ่มคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครชาวมาเลย์อย่างพร้อมเพรียงกันอีกต่อไป ในขณะเดียวกันจำนวนผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่มิใช่ชาวมาเลย์ ก็เพิ่มขึ้น ผู้มีสิทธิเหล่านี้ ยังเยาว์วัย และไม่มีความทรงจำเกี่ยวกับประสบการณ์ “มาเลเซีย” ดังนั้น พวกเขาจึงมีแนวโน้มที่จะให้คะแนนเป็นพิเศษแก่ผู้สมัครสมาชิกรัฐสภาที่มีทักษะด้านวิชาชีพ มีการศึกษาและความสามารถในด้านเทคนิค อันเป็นคุณสมบัติซึ่งชาวมาเลย์มีน้อยกว่า

สถานการณ์ดังกล่าว สามารถนำไปสู่ภาวะที่จำนวนตัวแทนชาวมาเลย์ในรัฐสภา ลดต่ำลงได้ โครงสร้างทางการเมืองที่การเลือกตั้ง มีพื้นฐานอยู่ที่ “หนึ่งคนหนึ่งคะแนนเสียง” และหลักการ “คนที่มาอันดับหนึ่ง เป็นผู้ครองตำแหน่ง” เช่นนี้ อันตรายจะเกิดขึ้นอย่างแท้จริงแก่การที่จะให้ชาวมาเลย์ยังคงมีตัวแทนของตนอยู่ในรัฐสภาต่อไป หากว่าไม่แก้ไข อันตรายเหล่านี้ ย่อมทำให้สิงคโปร์ไม่สามารถดำรงฐานะอยู่ในท่ามกลางหมู่เกาะมาเลย์ได้

อันที่จริง ผลการเลือกตั้งหลายครั้งติดต่อกัน แสดงให้เห็นว่า จำนวนคะแนนเสียงที่ผู้สมัครชาวมาเลย์สามารถดึงมาได้ ตกลงไปเรื่อย ๆ เมื่อเปรียบกับผู้สมัครชาวจีนในเขตเลือกตั้งเดียวกัน ชาวจีนมีแนวโน้มที่จะลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครชาวจีน ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ สิงคโปร์มีแนวโน้มที่จะมีรัฐสภาที่ปราศจากชาวมาเลย์ หรือมีชาวมาเลย์เป็นตัวแทนอยู่น้อยจนผิดสัดส่วน กล่าวสั้น ๆ โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์ กำลังเคลื่อนไปสู่สภาวะที่ชนกลุ่มน้อยชาวมาเลย์ แทบไม่มีสิทธิมีเสียง และแน่นอน ย่อมเกิดความแปลกแยกระหว่างชนกลุ่มน้อยและคนส่วนใหญ่ เมื่อพิจารณา

ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์การเมืองแล้ว สภาวะเช่นนี้ ย่อมส่งสัญญาณผิด ๆ ให้แก่บรรดาเพื่อนบ้านของสิงคโปร์

แน่นอนว่า ภายในโครงสร้างทางการเมืองที่ดำรงอยู่นี้ ย่อมมีเครื่องคุ้มกันสำหรับใช้แก้ไขสถานการณ์ ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1965 หลังจากที่แยกตัวออกจากมาเลเซียได้ไม่นาน สิงคโปร์ได้แต่งตั้งคณะกรรมาธิการรัฐธรรมนูญขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อจัดดำเนินการให้รัฐธรรมนูญมีลักษณะหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ โดยทั่วไปแล้ว มาตราที่ 89 ให้การรับรอง “ฐานะพิเศษ” ของชาวมาเลย์ คณะกรรมาธิการนี้ยังแนะนำให้ก่อตั้งองค์กรที่ปรึกษาที่มิได้มาจากการเลือกตั้งโดยให้ ชื่อว่า “สภาประธานาธิบดี ฝ่ายชนชาติกลุ่มน้อย” สมาชิกขององค์กรได้รับการแต่งตั้งตามดุลยพินิจของประธานาธิบดี สิ่งที่คาดหวังคือองค์กรนี้จะสามารถตรวจสอบผลกระทบของกฎหมาย ที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเชื้อชาติได้

ทางแก้ไขปัญหาอีกอย่างหนึ่ง คือแนวคิดเรื่อง “สมาชิกรัฐสภารวมกลุ่ม” และการก่อตั้งองค์กร “เขตเลือกตั้งที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม” หรือจีอาร์ซี ขึ้นในค.ศ.1988 ภายใต้แผนการนี้ เขตเลือกตั้งบางเขต ได้รับมอบหมายให้เป็น “เขตเลือกตั้งที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม” หรือเป็นจีอาร์ซี ซึ่งมีหมายความว่า ผู้เข้าแข่งขันของเขตเลือกตั้งเหล่านี้ จะต้องมีสมาชิกจากชนกลุ่มน้อย (อาจเป็นชาวมาเลย์หรือชาวอินเดีย แล้วแต่กรณี) เป็นผู้สมัครแข่งขันร่วมอยู่ด้วยคนหนึ่ง ข้อกำหนดนี้ ค้ำประกันว่า จะมีผู้แทนของชนกลุ่มน้อยแต่ละกลุ่ม ในจำนวนที่เป็นระดับต่ำสุด อยู่ในรัฐสภาเสมอ แผนการจีอาร์ซีนี้ ได้รับการอนุมัติให้นำเข้าบรรจุในรัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขในไม่ช้า โดยลักษณาการเช่นนี้ ความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ จึงได้รับการบัญญัติให้เป็นกฎหมายภายในโครงสร้างทางการเมือง ในขณะเดียวกัน พรรคการเมืองทุกพรรค รวมทั้งพรรคเล็ก ๆ หรือพรรคที่อ่อนแอ ถูกกำหนดให้ส่งผู้สมัครลงสนามเลือกตั้งอย่างน้อยสามคนในเขตหนึ่ง ๆ เพื่อเข้าแข่งขันในเขตเลือกตั้งต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ให้ เรื่องนี้ สามารถตีความได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่ง ที่จะก้าวไปสู่การพัฒนารัฐบาลที่มีอำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมต่อไป เนื่องจากเฉพาะพรรคที่เข้มแข็งเท่านั้น ที่จะสามารถทำตามเงื่อนไขนี้ได้

ก่อนหน้านี้ลีสั่งการให้ก่อตั้งกองทัพของสิงคโปร์ขึ้นเพื่อปกป้องความสำเร็จที่ได้มา กองทัพจึงช่วยค้ำประกันให้แก่ลีว่าการดำเนินมาตรการทุกอย่างเพื่อพัฒนาโครงสร้างทางการเมือง มิใช่การกระทำที่เปล่าประโยชน์ ความเคลื่อนไหวก้าวแรกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในทิศทางนี้ เกิดขึ้นในไม่ช้า หลังจากสิงคโปร์แยกตัวออกจากมาเลเซียแล้ว เมื่อการจลาจลวุ่นวายด้วยเรื่องเชื้อชาติ กระหน่ำกัวลาลัมเปอร์อย่างกะทันหันในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1969 และมีท่าทีคุกคามว่าการจลาจลจะไหลบ่าเข้ามาในสิงคโปร์ ลีสั่งการให้กองทัพนำรถถังออกมาแสดงในการสวนสนามวันชาติในเดือนสิงหาคมเพื่อแสดงพลัง การแสดงพลังเช่นนี้มุ่งหมายเพื่อสร้างความมั่นใจว่า โครงสร้างทางการเมืองในสิงคโปร์มีความเข้มแข็งบึกบึนเพียงพอที่จะต้านแรงกดดันจากภายนอกได้ ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1972 ลีกระทำการเพื่อตัดหน้าความพยายามใด ๆ ที่จะให้สิงคโปร์รวมตัวเข้ากับมาเลเซีย ซึ่งจะทำให้

โครงสร้างทางการเมืองของสิงคโปร์เปลี่ยนแปลงไป โดยลีชักจูงให้รัฐสภาแก้ไขรัฐธรรมนูญ ซึ่งทำให้จากนี้ไป การรวมตัวใด ๆ หรือการสละอำนาจอธิปไตยใด ๆ ที่สิงคโปร์มีเหนือตำรวจหรือกำลังทหาร จำเป็นต้องผ่านการลงประชามติ ด้วยคะแนนเสียงสนับสนุนข้างมากสองในสามของประชาชนทั้งหมดที่มาลงคะแนนเสียง หลังจากนั้นมา กองทัพได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของโครงสร้างทางการเมือง โดยมี “สะพาน” เชื่อมกองทัพเหล่านี้ เข้ากับส่วนต่าง ๆ ของพลเรือน การเน้นที่กองทัพพลเมือง นั่นคือการป้องกันประเทศของพลเมืองทั้งมวล และการสร้างช่องทางซึ่งทำให้นายทหารระดับสูงสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการเมืองระดับชาติ หรือมอบหมายให้นายทหารระดับสูงไปปฏิบัติงานในระบบราชการ ทั้งหมดนี้เป็นการค้ำประกันว่า กองทัพจะมีบทบาทสำคัญอยู่ในโครงสร้างทางการเมือง แต่ก็มิใช่บทบาทที่มีอิทธิพลครอบงำฝ่ายอื่น ๆ ทั้งหมด

บรูไน

การพูดถึงบรูไนที่มีเอกราช เราสามารถเริ่มต้นได้ดีที่สุดด้วยทัศนะอย่างเป็นทางการที่ว่า รัฐขนาดเล็กจิ๋วนี้ ไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ บรูไนเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขาเรื่อยมา ด้วยเหตุนี้ การมอบเอกราชให้แก่บรูไนในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1984 ของอังกฤษ จึงมิใช่เอกราชในแบบที่อาณานิคมอื่น ๆ ของอังกฤษเคยประสบมา เหตุที่ทำให้บรูไนจำเป็นต้องประกาศเอกราชอย่างเป็นทางการ ก็เพื่อที่บรูไนจะสามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดด้านการทูตได้อย่างครบถ้วนต่างหาก

มุมมองเช่นนี้ เปิดโอกาสให้เรา “มอง” โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ของบรูไน “ได้ไกลขึ้น” ซึ่งเมื่อมองในแง่นี้ ก็จะเห็นว่า ปีค.ศ.1984 มิได้เป็นจุดหักเลี้ยวในครรลองของเหตุการณ์แต่อย่างใด ในบรรดาโครงสร้างทั้งหลายเหล่านี้ แน่นอนว่า โครงสร้างที่สำคัญที่สุด ย่อมจะได้แก่สถาบันรัฐสุลต่านที่นับถือศาสนาอิสลามของชนเชื้อชาติมาเลย์

ดัชนีที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของสถาบันรัฐสุลต่านเผยให้เห็น ตั้งแต่ก่อนที่บรูไนจะได้รับเอกราช ขณะเมื่อบรูไนเจรจากับสหพันธ์รัฐมลายู เกี่ยวกับเงื่อนไขการเข้ารวมอยู่ในรัฐมาเลเซียใหม่นั้น เห็นได้ชัดว่าการตั้งคำถามต่อการให้ความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งแก่สุลต่านของบรูไน ภายในองค์ประชุมอันประกอบด้วยประมุขทั้งปวง เป็นสาเหตุสำคัญของความไม่ลงรอยกัน และเป็นสาเหตุที่ทำให้การเจรจาระหว่างมลายูและบรูไน ต้องสิ้นสุดลง อย่างไรก็ดี อันดับความสำคัญที่ให้แก่สุลต่านของบรูไนที่ว่านี้ มิใช่แค่ปัญหาเรื่องพิธีรีตองและพิธีการทางการทูตเท่านั้น รัฐสุลต่านแห่งบรูไน เป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่เก่าแก่ที่สุดในโลกมาเลย์ และดังนั้นก็เป็นธรรมดาที่สุลต่านจะทรงคิดว่าเป็นการถูกต้องและเหมาะสมที่จะทรงอ้างว่าพระองค์มีความสำคัญก่อนหน้าผู้อื่นในระดับหนึ่ง ในลำดับการขึ้นดำรงตำแหน่งยางดิ-เปอร์ตวน อากง ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นประมุขในนามมาเลเซียที่จะก่อตั้งขึ้น บทบัญญัติที่มีอยู่ กำหนดไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว ควรเลือกสรรผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่ง โดยถือหลักตามลำดับก่อนหลัง ซึ่งกำหนด

จากวันเดือนปีที่แต่ละองค์ขึ้นครองราชสมบัติอีกทีหนึ่ง สุลต่านแห่งบรูไน จำต้องรอจนกว่าจะถึงวาระของพระองค์ ขั้นตอนต่างๆ ในการเจรจา มิได้เปิดเผยต่อสาธารณชนทั่วไป ทว่ามีทีท่าเป็นไปได้ว่าสุลต่านอาจทรงขอตำแหน่งที่สูงกว่าที่พระองค์พึงได้รับตามความลดหลั่น และเมื่อมีการคัดค้านกันขึ้นมา การเจรจาก็สะดุดลง

การเจรจาบ่งชี้ออกมาเป็นนัยว่า สุลต่านทรงยอมรับว่า เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่จะต้องทรงปกป้องคุ้มครองสถาบันรัฐสุลต่านไว้ให้จงได้ ไม่ว่าจะต้องสูญเสียอะไรสักเท่าใดก็ตาม โดยอันที่จริงแล้ว ประวัติศาสตร์ของโครงสร้างทางการเมืองของบรูไนในยุคสมัยใหม่นั้น แทบจะเป็นประวัติศาสตร์การทำงานของสุลต่านเพียงสองพระองค์ คือเซอร์ โอมาร์ ผู้ล่วงลับ ซึ่งทรงเป็นประมุขของบรูไนเมื่อพระชนมายุได้ยี่สิบแปดพรรษา กับโอรสของพระองค์ คือสุลต่านฮัสซานาล บอลเกียห์

ในค.ศ.1959 เมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญเพื่อมอบอำนาจการปกครองตนเองภายในแก่บรูไนนั้น ได้มีการตัดสินใจที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐสุลต่านแห่งนี้ ด้วยการค้ำประกันว่า อำนาจการปกครองจะถูกโอนให้แก่ราชวงศ์ที่ปกครองอยู่มิใช่แก่ประชาชน สำหรับเซอร์โอมาร์ ซึ่งทรงเป็นผู้ฟันฝ่าเจรจาเรื่องรัฐธรรมนูญแล้ว ทรงเห็นว่า นี่คือหนทางที่เป็นหลักสำคัญในการขยับอิทธิพลของผู้สำเร็จราชการอังกฤษออกไปและแทนที่ ด้วยอำนาจการปกครองโดยส่วนพระองค์ของพระองค์เอง ในทัศนะของเซอร์โอมาร์นั้น รัฐสุลต่านอิสลามเป็นโครงสร้างทางการเมืองเพียงโครงสร้างเดียว ที่จะสามารถพิทักษ์กลุ่มชนชาติต่าง ๆ ที่มิได้นับถือศาสนาอิสลามได้ เมื่อบรูไนได้รับเอกราชแล้ว ระเบียบเรื่องความเป็นพลเมืองที่ออกมาเมื่อค.ศ.1961 จะยังมีผลบังคับใช้ต่อไป ซึ่งจะทำให้ผู้ที่มิใช่พลเมือง (ที่สำคัญได้แก่ชาวจีน ซึ่งมีจำนวน 23 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด) มีสิทธิในการอาศัยอยู่ในบรูไนและเดินทางโดยอาศัยเอกสารประจำตัวได้ ภายหลังวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1984 ไปแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น การสมัครเป็นพลเมืองบรูไน ก็จะยังคงทำต่อไปได้อีก[53]

รัฐบาลที่มีอำนาจอย่างเต็มพิกัดหรือแบบแม็กซิมัมในโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคลผู้เป็นประมุข เป็นลักษณะเด่นที่สำคัญของบรูไน อย่างไรก็ดี เพื่อต่อต้านเสียงวิพากษ์ว่าเป็นการสั่งสมการรวมอำนาจไว้อย่างเด็ดขาด ภายหลังค.ศ.1984 บรูไนได้ดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่นอกเหนือจากระบอบสุลต่าน และด้วยเหตุนี้ บรูไนจึงได้ก่อตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้น ทว่าสาระสำคัญ ยังคงเป็นเช่นเดิม สุลต่านบอลเกียห์ทรงควบคุมโครงสร้างทั้งหมดไว้อย่างแน่นหนา พระองค์ทรงเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง พระองค์ทรงแต่งตั้งพระบิดาของพระองค์เป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม และพระอนุชาสองพระองค์ก็ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีที่มีความสำคัญเช่นกัน เมื่อพระบิดาของ

---

[53] Roger Kershaw, "Illuminating the Path to Independence: Political Themes in Pelita Burnei in 1983," *Southeast Asian Affairs 1984,* Singapore, 1984, 69.

พระองค์สิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ 7 กันยายนค.ศ.1986 สุลต่านบอลเกียห์ก็ทรงเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม นอกจากนี้ สุลตานยังได้ทรงประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแก้ไขปรับปรุงใหม่ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ อาศัยรัฐธรรมนูญฉบับก่อนหน้านี้ คือฉบับปีค.ศ.1959 เป็นพื้นฐาน ทว่าเสริมสร้างพระราชอำนาจของสุลต่านยิ่งขึ้นไปอีก ด้วยการยุบสภานิติบัญญัติลงเสีย รัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1959 กำหนดให้มีองค์กรระดับสภาเช่นสภานิติบัญญัติอีกสี่องค์กรด้วยกัน ได้แก่ คณะรัฐมนตรี คณะองคมนตรี สภาศาสนา และสภาการสืบสันตติวงศ์ นอกจากนี้ ยังมีสภาตำบลและสภาหมู่บ้าน ที่เชื่อมโยงเข้ากับองค์กรเหล่านี้ด้วย นอกเหนือไปจากโครงสร้างอย่างเป็นทางการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่ต้องกล่าวไว้ด้วยเช่นกันว่า ภายหลังค.ศ.1980 แล้วนั้น สุลต่านจะเสด็จไปเยือนหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นการส่วนพระองค์ เพื่อรับฟังปัญหาทุกข์ยากต่าง ๆ การเสด็จเยือนหมู่บ้านต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ก็เป็นโครงสร้างทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งเช่นกัน แม้ว่าจะเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการก็ตาม

เนื่องจากการได้รับเอกราช มิได้กำหนดเงื่อนไขมาด้วยว่าบรูไนต้องมีการเลือกตั้ง หรือมีรัฐบาลที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของประชาชน ดังนั้น สภานิติบัญญัติจึงจำกัดบทบาทอยู่แค่ภายในโครงสร้างทางการเมือง สภานี้ อยู่ในการควบคุมของพรรคราอายัต มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962 พรรคนี้คุมเสียงส่วนใหญ่ในสภาตำบลห้าสิบสี่สภา ในจำนวนสภาตำบลทั้งสิ้นห้าสิบห้าสภา ในค.ศ.1962 ผู้นำของพรรคคือเอ.เอ็ม. อาซาฮารี ได้เป็นผู้นำการกบฏเพื่อต่อต้านสุลต่าน อาซาฮารีต้องการดำเนินโครงการเพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ของบรูไนเช่นในอดีตขึ้นมาใหม่ การกระทำของอาซาฮารี มีส่วนอยู่อย่างมาก ที่ทำให้องค์สุลต่านไม่พอพระทัยกับสถาบันที่มีลักษณะเป็นตัวแทนดังเช่นสภานิติบัญญัติ ตามทฤษฎีแล้วสภานี้สามารถใช้อำนาจได้บ้าง ตามรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1959 รายรับของรัฐทั้งหมด ต้องนำเข้ามารวมไว้ในกองทุนรวม (Consolidated Fund) และสภาจะต้องให้การอนุมัติเสียก่อน จึงจะนำเงินจากกองทุนไปใช้จ่ายได้ เมื่อยุบสภาไปแล้ว การคลังและเงินทุนสำรองของรัฐ ก็เรียกได้ว่า เป็นสมบัติส่วนพระองค์ของสุลต่าน

แม้ภายหลังการก่อการกบฏของอาซาฮารี โครงสร้างทางการเมืองนี้ ก็ยังใจกว้างในระดับหนึ่งโดยยินยอมให้มีพรรคการเมืองอยู่บ้าง ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1985 พรรคประชาธิปไตยแห่งชาติบูรไนได้รับการจดทะเบียน หัวหน้าพรรค เป็นพระญาติเกี่ยวดองกับองค์สุลต่าน ในปลายปีค.ศ.1985 มีการจดทะเบียนพรรคที่สอง พรรคนี้เป็นกลุ่มที่แยกตัวออกมาจากพรรคแรก ในชื่อว่าพรรคสหชาติบรูไน แม้ว่าจะมีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์บอกถึงการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ปรากฏออกมา แต่โดยแก่นแล้วโครงสร้างทางการเมืองของบรูไนก็ยังคงเป็นอัตตาธิปไตยที่กำลังปรับปรุงให้ทันสมัยขึ้น

จะเห็นได้ว่า เป็นการยากที่จะระบุโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางเลือกของบรูไน หากว่าโครงสร้างที่เป็นทางเลือกของบรูไรมีอยู่จริงแล้วไซร้ โครงสร้างนั้น ก็คงจะเป็นกองทัพบรูไน กระนั้น

แม้กระทั่งสถาบันนี้ ก็ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสุลต่านมากเสียจนอาจกล่าวได้ว่า กองทัพเป็นส่วนขยายของพระราชอำนาจทางการปกครองของพระองค์

บทสรุป

การกล่าวโยงไปถึงสุลต่านแห่งบรูไน พาการอภิปรายนี้กลับไปที่เรื่องความสำคัญของบุคคลที่เป็นผู้นำอยู่ภายในโครงสร้างทางการเมืองในรัฐเอกราชทั้งหลายของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่ยอมรับกันว่า มีหลายกรณีทีเดียว การใช้อำนาจของปัจเจกบุคคลหลายคน โดยแยกจากกันและอย่างเป็นอิสระจากกันและกัน คือสิ่งที่ให้ความหมายแก่โครงสร้างทางการเมือง

ในทุกรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลยทีเดียว ผู้นำเป็นผู้ที่เข้าควบคุมโครงสร้างทางการเมือง หลาย ๆ คนในหมู่ผู้นำดังกล่าว เป็นผู้สร้างสถาบัน พวกเขาพัฒนาโครงสร้างซึ่งให้รูปแบบ ความต่อเนื่องและคุณสมบัติในการพยากรณ์ได้ แก่สังคมที่พวกเขาเป็นผู้นำ โดยกระทำการอย่างผู้สร้างสรรค์ มิใช่ผู้ทำลาย การศึกษาพิเคราะห์ถึงโครงสร้างทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำเป็นอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ที่จะต้องกล่าวถึงการดำรงตำแหน่งเป็นระยะเวลาอันยาวนานโดยส่วนเปรียบเทียบ ของผู้นำหลายคนในรัฐบาล บทบาทที่ยาวนานระหว่างอยู่ในตำแหน่ง ได้ให้ชีวิตและพลังแก่โครงสร้างทางการเมือง จะว่าไปแล้ว ตัวผู้นำและรัฐบาลที่พวกเขาเป็นผู้นำ ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่มีความสำคัญเป็นเอก บางครั้งบางคราว ก็ด้วยการกันโครงสร้างอื่น ๆ ออกไป ทว่าพวกเขาต่างก็เพียรพยายามที่จะกลืนประชาชาติที่หลากหลายในแต่ละรัฐของตน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายในการสร้างชาติ ซึ่งมักจะหลุดลอยไปอยู่เสมอ

นายพลเน วินเป็นผู้ที่ได้รับชื่อเสียงจากที่ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ไม่มีผู้สร้างปาฏิหาริย์ แต่คนที่เต็มใจ จริงใจและกล้าหาญมั่นคง สามารถทำอะไร ๆ ได้มากมาย เมื่อตกอยู่ในสภาพที่เลวร้าย เขาก็สามารถทำให้ดีขึ้นมาได้ เมื่ออยู่ในสภาพดี เขาก็สามารถทำให้ดียิ่งขึ้นไปอีกได้ มีคนเช่นนี้สักไม่กี่ร้อยคน เราสามารถผลักดันให้การปฏิวัติสำเร็จลุล่วงลงไปได้”[54] ลีกวนยูเคยกล่าวท้าวความถึงอดีตว่า จำเป็นต้องมีคนอย่างน้อยสามคน ที่เป็นผู้ที่ไม่หวั่นไหวเมื่ออยู่ภายใต้แรงกดดัน”[55]

ดังนั้น การศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงมีเหตุผลอันสมควรที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับตัวผู้นำซึ่งเป็นผู้วางโครงสร้างทางการเมือง พวกเขาเหล่านี้ วางโครงสร้างทางการเมืองในลักษณาการอย่างแทบมิได้เป็นการวางแผนล่วงหน้า หากเป็นการตอบสนองต่อปัญหาและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา การสำรวจอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับตัวผู้นำเหล่านี้ อย่างที่เป็นข้อสรุป

---

[54] Maung Maung, ***Burma and General Ne Win,*** Rangoon, 1969, 300.

[55] ***Straits Times,*** 16 Aug. 1988, 10.

จะเผยให้เห็นลักษณะที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ชี้ถึงความจำเป็นที่ต้องศึกษาผู้นำเหล่านี้เพื่อทำความเข้าใจกับโครงสร้างทางการเมืองทั้งหลายเหล่านั้น

สำหรับเรื่องสายพันธุ์ของ “บิดาผู้ก่อตั้ง” รัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ในที่นี้เรามุ่งความสนใจไปที่บุคคลสี่คน ซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่ในตอนปลายทศวรรษ 1980 ในจำนวนบุคคลทั้งสี่นี้ ผู้อาวุโสจำต้องเป็นลีกวนยูแห่งสิงคโปร์ ผู้ซึ่งเคยตั้งประเด็นการโต้แย้งไว้ว่า “ผมเป็นสมาชิกของสโมสรพิเศษ ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของสโมสรนี้ได้ ต้องเป็นผู้ก่อตั้งประเทศเอกราชขึ้นมาใหม่เท่านั้น… พวกที่เชื่อว่า เมื่อผมพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลไปแล้ว ผมจะวางมือออกไปพักผ่อนอย่างเป็นการถาวรนั้น ควรไปรับการตรวจสมองเสียจริง ๆ”[56]

ต่อจากนั้นก็มีนายพลเน วิน ผู้ซึ่งปกครองพม่าเป็นเวลายี่สิบหกปี (ตั้งแต่ค.ศ.1962 ถึงค.ศ.1988 ทั้งนี้ไม่รวมช่วงเวลาที่ทำหน้าที่รัฐบาลรักษาการเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ตั้งแต่ค.ศ.1958 ถึงค.ศ.1960) แม้ว่านายพลเน วิน จะลาออกจากตำแหน่งประธานาธิบดีของพม่า หลังจากเกิดเหตุวุ่นวายและความไม่สงบที่นำโดยนักศึกษา แต่เขาก็ถูกกล่าวหาว่ายังมีอิทธิพลเหนือบุคคลที่อยู่ในตำแหน่ง โดยที่ตนเองมิได้มีตำแหน่งใดอย่างเป็นทางการ เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้แต่งตั้งเซน ลวิน ขึ้นมารับตำแหน่งสืบทอดต่อจากเขา และต่อจากนั้น ก็ปลดเซน ลวิน ออกจากตำแหน่ง หลังจากที่มีเหตุการณ์รุนแรงและการฆ่าฟันกันต่อไปอีกสิบแปดวัน แม้กระทั่งเมื่อเวลาล่วงมาจนถึงภายหลังการรัฐประหารของทหารในเดือนกันยายนค.ศ.1988 แล้ว ก็ยังคงเชื่อกันอยู่ว่า นายพลเน วิน ยังเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์อยู่ แม้ว่าอดีตเพื่อนร่วมงานใกล้ชิดอย่างเช่นมอง มองจะคิดว่า เขาได้วางมือไปแล้วจริง ๆ ก็ตาม[57]

“บิดาผู้ก่อตั้ง” คนที่สาม ที่ยังคงทะเยอทะยานอยากจะมีอิทธิพลอยู่ในระดับหนึ่ง คือตนกู อับดุล ราห์มาน นายกรัฐมนตรีคนแรกของมลายูและของมาเลเซียในเวลาต่อมา แม้ว่าจะต้องนั่งเก้าอี้เข็นและชรามากแล้ว แต่ตนกูก็ยังขึ้นเครื่องบินจากปีนังไปยะโฮร์ (รัฐที่อยู่ทางใต้สุดของมลายูส่วนที่เป็นคาบสมุทร) เพื่อรณรงค์หาเสียงให้ผู้สมัครคนหนึ่ง ซึ่งต่อต้านพรรคอัมโน บารุ (หรืออัมโนใหม่) ในการเลือกตั้งซ่อมปีค.ศ.1988 แน่นอนว่าตนกูเป็นปรปักษ์อย่างเหนียวแน่นต่อการตัดสินใจของดร. มหาธีร์ ผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่สร้างอัมโนใหม่ มาแทนที่อัมโนเก่า (อัมโนเก่าเป็นพรรคของตนกูและตนกูทำหน้าที่เป็นผู้นำพรรคอัมโนเก่าตั้งแต่ ค.ศ.1955 จนกระทั่งถึง ค.ศ.1969) ผลการเลือกตั้งซ่อมใน ค.ศ.1988 ไม่เกี่ยวกับประเด็นการอภิปรายในที่นี้ ทว่าการกระทำของตนกู บ่งบอกถึงความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้า ของผู้นำและผู้ก่อตั้ง ในอันที่จะสำแดงอิทธิพลในการกำหนดรูปลักษณะของโครงสร้างทางการเมือง

---

[56] Ibid., 15 Aug, 1988, 1.

[57] การสัมนาที่มอง มองจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยสิงคโปร์ เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 1990

"บิดาผู้ก่อตั้ง" ที่มีชื่อเสียงคนสุดท้าย แน่นอนว่า คือเจ้าสีหนุผู้ปราดเปรียวเลี้ยวลด ในขณะที่กำลังเขียนงามเล่มนี้ ผู้นำท่านนี้ก็ยังคงกำลังดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การแก้ไขความขัดแย้งในกัมพูชาทั้งๆ ที่ขู่ว่าจะลาออกมาหลายครั้งหลายหนแล้ว

การสำรวจกิจกรรมในระยะหลัง ๆ ของบรรดาผู้นำยุคแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายหลังได้รับเอกราช แสดงให้เห็นถึงความผูกพันต่อโครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาได้สร้างขึ้นมาด้วยความอุตสาหะบากบั่น ดังที่ลีกวนยูได้กล่าวไว้ในที่ชุมนุมเนื่องในวันชาติสิงคโปร์เมื่อวันอาทิตย์ที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1988 ว่า "และถึงข้าพเจ้าจะนอนป่วยอยู่ หรือแม้กระทั่งท่านทั้งหลายกำลังจะหย่อนร่างของข้าพเจ้าลงในหลุมอยู่แล้ว แต่หากว่าข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีอะไรไม่ชอบมาพากลละก็ ข้าพเจ้าจะลุกขึ้นมา"[58]

แน่นอนว่ามิใช่ว่าผู้นำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะคิดในความยาวคลื่นเดียวกับบุคคลเหล่านี้ไปเสียหมดทุกคน ออง ซาน ผู้นำพม่าซึ่งเป็นผู้นำการต่อสู้แนวชาตินิยมกับพวกอังกฤษ เป็นหนึ่งในบรรดาบุคคลเหล่านี้ ภายหลังจากที่การยึดครองของญี่ปุ่นสิ้นสุดลงได้ไม่นาน เขาได้กล่าวถึงความเป็นผู้นำไว้ว่า

> ไม่มีบุคคลใด ไม่ว่าจะยิ่งใหญ่สักเพียงไร สามารถหมุนกงล้อของประวัติศาสตร์ได้โดยลำพัง หากว่าเขาไม่ได้รับการสนับสนุนและการร่วมมืออย่างแข็งขันจากประชาชนทั้งผอง แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า มีปัจเจกบุคคลหลายคน ที่ได้แสดงบทบาทที่ยอดเยี่ยมมาแล้วในประวัติศาสตร์ แต่ก็เป็นที่ประจักษ์กันอยู่ว่า ประวัติศาสตร์มิได้สร้างขึ้นมาด้วยฝีมือของปัจเจกบุคคลเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวแก่ท่านทั้งหลายแล้วว่า....ประวัติศาสตร์พัฒนาขึ้นในฐานะที่เป็นนฤมิตรกรรมที่คนหลายรุ่นได้สั่งสมกันขึ้นมา บุคคลเหล่านั้นตอบสนองต่อคำเรียกร้องของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ตามหลักเหตุผล ข้าพเจ้าตระหนักดีว่า มนุษย์มีความต้องการวีรกรรมและวีรชนอย่างล้นเหลืออยู่ในใจ และตระหนักว่าการเทิดทูนวีรชน เป็นแบบแผนที่มีความสำคัญมิใช่น้อยในความย้ำคิดของมนุษย์ ข้าพเจ้าตระหนักเช่นเดียวกันว่า หากว่ามนุษย์ไม่มีศรัทธาในวีรกรรมความกล้าหาญของตนเองและความกล้าหาญของบุคคลอื่น มนุษย์ก็ไม่อาจประสบความสำเร็จได้มากนัก หรือบรรลุถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่นัก อย่างไรก็ดี เราต้องระวังไว้ให้ดีว่า เรามิได้สร้างความเชื่อในลัทธิการบูชาวีรชนอย่างงมงายขึ้นมา เพราะหากเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะเปลี่ยนตัวเราเอง ให้กลายไปเป็นผู้อุทิศตนรับใช้เทพและศาสดาจอมปลอมไปเสีย[59]

---

[58] ***Straits Times,*** 15 Aug, 1988, 1.

[59] อ้างใน Roger M. Smith, ed., ***Documents of Political Development and Change,*** Ithaca, 1974, 93-4.

เราไม่มีความจำเป็นต้องประเมินทัศนะของออง ซาน เว้นแต่การกล่าวว่า ความสำคัญของทัศนะดังกล่าวลดน้อยถอยลงไป เมื่อเปรียบกับทัศนะที่ผู้นำคนอื่น ๆ แสดงออกมา ทั้งนี้เนื่องจากออง ซานถูกลอบสังหาร ในขณะที่ผู้นำคนอื่น ๆ มีชีวิตอยู่สืบมาจนสถาปนาโครงสร้างที่ได้รับฉันทานุมัติขึ้นมาได้สำเร็จ

เช่นนั้นแล้ว อะไรคือสภาวการณ์แวดล้อม ที่เปิดโอกาสให้ผู้นำและรัฐบาลต่าง ๆ มีอิทธิพลยิ่งใหญ่ขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมือง ความเป็นสถาบันของการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในระดับที่ต่ำ ทำให้บรรดาผู้นำ -- ซึ่งนิยามกันไว้ว่า คือผู้ที่เป็นต้นเหตุให้มีการปรับทิศทางของระบบการปกครอง-- สามารถรวบรวมอิทธิพลและการสนับสนุนของตนขึ้นมาได้ วิธีการที่ใช้ในการสร้างอิทธิพลและการสนับสนุนก็ไม่สู้จะมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการ ตามที่รัฐธรรมนูญของแต่ละรัฐกำหนดไว้ สักเท่าไรนัก[60] นอกจากนี้ สภาวการณ์แวดล้อมยังทำให้บรรดาผู้นำรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของตนได้ง่ายขึ้นเรื่อย ๆ ในชั่วระยะเวลาหลายทศวรรษภายหลังจากที่รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอกราช การเปลี่ยนแปลงมีจังหวะก้าวที่กระชั้นมาก หนึ่งในบรรดาการแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้น คือการก่อตัวของระบบเศรษฐกิจระหว่างชาติ ซึ่งพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ระบบเศรษฐกิจระหว่างชาตินี้มีการรวมตัวเข้าด้วยกันมากยิ่ง ๆ ขึ้นไปเป็นลำดับ จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงนี้ สามารถรู้สึกได้ แม้กระทั่งในช่วงก่อนที่รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้รับเอกราชเสียอีก เศรษฐกิจของรัฐที่ตกเป็นอาณานิคม เชื่อมประสานเข้าด้วยกันกับเศรษฐกิจของเมืองแม่ หลายส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบของโลกเรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ดี การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้ กลายเป็นสิ่งที่เด่นชัดมากขึ้น เมื่อรัฐเอกราชทั้งหลาย ปลุกปล้ำกับปัญหาที่ใหญ่โตมโหฬารได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับการโยกย้ายทุนจำนวนมาก ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร ความไม่สมดุลในเรื่องสินค้าและปัญหาการว่างงาน ตลาดระดับชาติ ที่มีขนาดเพิ่มขึ้นเป็นต้น บริษัทธุรกิจข้ามชาติ มีความสำคัญโดดเด่นขึ้นมา กล่าวสั้น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาด และเฉพาะโครงสร้างทางการเมืองที่สามารถเทียบขนาดกันได้ หรือที่สามารถสร้างการเชื่อมโยงติดต่อกับโครงสร้างอื่น ๆ ได้เท่านั้น จึงจะใหญ่พอที่จะปรับตัวได้ อำนาจการปกครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มขึ้นในทุกบริเวณ เนื่องจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ อยู่ในฐานะที่จะได้ประโยชน์จากการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นในโลก[61] ด้วยเหตุนี้ พวกผู้นำจึงมีโอกาสที่จะสั่งสมอำนาจให้แก่ตน

---

[60] ดู Mohammed Ayoob and Chai-Anan Samudavanija, ***Leadership Perceptions and National Security: The Southeast Asian Experience,*** Singapore: ISEAS 1989, ch.11.

[61] Daniel Bell, "The World in 2013," ***Dialogue,*** 81, 3 (1988) 2-9.

อย่างไรก็ดี จากที่กล่าวมานี้มิใช่จะเสนอเป็นนัยว่า กระบวนการนี้ จะรุดหน้าต่อไปอย่างไม่อาจยังยั้งได้ โดยกวาดทุกอย่างที่ขวางหน้าออกไปหมด พร้อมกันนั้นตัวผู้นำก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เคลื่อนตัวเข้าสู่ยุคซึ่งรัฐทั้งหลายและเศรษฐกิจของรัฐเหล่านั้น รวมตัวเข้าด้วยกันมากขึ้น บทบาทของผู้นำ สามารถถูกข่มให้ดูเล็กลงได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาดความคิดเรื่องลัทธิชาตินิยมในแนวทางแคบ ๆ ของผู้นำในยุคแรก ๆ และโครงสร้างทางการเมืองที่พวกเขาได้ช่วยจัดวางสร้างขึ้นมา จึงอาจจำเป็นต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับโลกาภิวัฒน์ของยุคสมัยใหม่

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นอย่างมหาศาลภายในเวลาอันรวดเร็วยิ่ง ทำให้มีสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรั่งพรูออกมามากมาย ผลงานเหล่านี้มิได้เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางการเมืองโดยตรงไปเสียทั้งหมด—อันเป็นจุดใหญ่ใจความสำคัญของเนื้อหาที่บรรยายผ่านมา—ทว่าโดยรวมแล้ว ผลงานเหล่านี้ ประสบความสำเร็จในการสื่อให้เห็นองค์ประกอบและพลวัตของโครงสร้างเหล่านั้น การเลือกสรรผลงานที่จะนำมากล่าวในบันทึกเรื่องบรรณานุกรมนี้ มีพื้นฐานอยู่ ณ ที่ใด ผู้เขียนจะหยิบยกงานที่ได้มาตรฐานในภาคภาษาอังกฤษมากล่าวไว้ และกล่าวถึงข้อมูลใหม่ ๆ ที่ปรากฏออกมาในระยะไม่กี่ปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลงานที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการทำให้แหล่งข้อมูลชั้นต้น พัฒนาก้าวหน้าไปอย่างสำคัญ

มีนักเขียนไม่กี่คน ที่ได้พยายามรวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างครอบคลุมราวกับสารานุกรมด้วยลำพังตนเอง มีหลายกรณีที่หัวข้อที่เขียน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด เป็นต้นว่า John F. Cady, *The History of Post-War Southeast Asia,* Athens, Ohio, 1974 วิธีการที่เคดี้ใช้ มีแนวโน้มที่จะอยู่ ณ บริเวณรอยต่อที่แนวการวิเคราะห์เป็นประเทศ ๆ ไปมาบรรจบกัน เอกสารชั้นต้นซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่มาจากแต่ละประเทศ สามารถพบได้ในผลงาน Roger M. Smith, ed., *Southeast Asia: Documents of political Development and Change,* Ithaca, 1974. บรรดาผู้ที่พยายามศึกษาพิเคราะห์ภูมิภาคนี้ในลักษณะเปรียบเทียบ ปกติแล้วจะยึดเนื้อหาสาระที่สามารถดึงข้ามประเทศเอเชียเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาเหมือนเส้นด้าย ตัวอย่างของผลงานประเภทนี้ ได้แก่ Fred R. von der Mehden, *Politics of the Developing Nations,* Englewood Cliffs, 1964; Lucian W. Pye, *Southeast Asia's Political Systems,* 2nd edn, Englewood cliffs, 1967; Milton Osborne, *Region of Revolt: Focus on Southeast Asia,* Rushcutters Bay, NSW, 1970; Michael Leifer, *Dilemmas of Statehood in Southeast Asia,*

Singapore, 1972; Lucian W. Pye with Mary W. Pye, *Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority,* Cambridge, Mass., 1985.

ความพยายามร่วมกันเป็นหมู่คณะ เป็นแบบแผนที่มักปฏิบัติกันอย่างเป็นปทัสถาน ผลงานที่สร้างคุณูปการที่ให้ประโยชน์ยิ่ง ได้แก่ John T. McAlister, Jr, ed., *Southeast Asia: The Politics of National Integration,* New York, 1973 ผลงานเล่มนี้มีส่วนหนึ่งที่ว่าด้วยการเป็นผู้นำทางการเมืองระดับชาติ

ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ ผู้ที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย ไม่ว่าผู้ศึกษาเรื่องโครงสร้างทางการเมืองหรือหัวข้ออื่นใด ย่อมหันไปหาการศึกษาพิเคราะห์ประเทศต่าง ๆ อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ผลงานที่ศึกษาอย่างเป็นประเทศ ๆ ไปดังกล่าวนี้ มีอยู่มากหลาย และเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าตื่นเต้น

เวียดนาม

ความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องในอินโดจีน ทำให้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ออกมามากมาย ผลงานเชิงวิชาการเกี่ยวกับเวียดนาม พัฒนาไปไกลเกินแวดวงที่ข้อเขียนของปอล มูส์ (Paul Mus) เบอร์นาร์ด บี. ฟอลล์ (Bernard B. Fall) พี.เจ. ฮันนี (P.J. Honey) หรือเดนนิส เจ. ดันแคนสัน (Dennis J. Duncanson) กำหนดขอบเขตเอาไว้มากมาย ผลงานเกี่ยวกับผลกระทบของสงครามในมิติของนานาชาติ ต่อโครงสร้างภายในประเทศ ดู R.B. Smith, *An International History of the Vietnam War,* London, 1983. การวิเคราะห์ที่มีประโยชน์ ถึงวิธีการที่ขบวนการปฏิวัติ สามารถขึ้นมามีอำนาจได้สำเร็จ แม้ว่าจะเพียงในจังหวัดเดียว คือ Jeffrey Race, *War Comes to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,* Berkeley, 1972. เนื่องจากหมู่บ้านเป็นหน่วยที่สำคัญมากในโครงสร้างทางการเมือง ดังนั้น ผลงาน Gerald Cannon Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964, จึงเป็นหนังสืออ้างอิงที่มีประโยชน์ เรื่องราวที่เล่าได้อย่างชวนติดตามอย่างที่สุด เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินโดจีนภายหลัง ค.ศ.1975 สามารถพบได้ในผลงาน Nayan Chanda, *Brother Enemy: The War after the War,* San Diego, New York, London, 1986.

นักเขียนชาวเวียดนาม ก็มีผลงานตีพิมพ์ออกมาในภาคภาษาอังกฤษด้วยเช่นกัน การอ่านหนังสือเหล่านี้ จะทำให้เกิดความประทับใจกับการทำงานของโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ในเวียดนาม แม้ว่าจะอย่างผิวเผินก็ตาม ข้อเขียนของโว เหงียน เกียป มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี นอกจากนี้ยังมี *Ho Chi Minh: On Revolution. Selected Writings,* 1920-1966, New York, 1967, ผลงานนี้เบอร์นาร์ด บี. ฟอลล์ เป็นบรรณาธิการและผู้เขียนบทนำ นอกจากนี้ยังมีผลงานอื่น ๆ ได้แก่ Nguyen Cao Ky, *Twenty Years and Twenty Days,* New York, 1976; *No Other Road to Take. Memoir of Mrs Nguyen Thi Dinh,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1976; Vo Nguyen Giap,

Unforgetable Days, Hanoi, 2nd edn, 1978; Nguyen van Canh with Earle Cooper, *Vietnam under Communism, 1975-1982,* Stanford, 1983; Truong Nhu Tang, *Journal of a Vietcong,* London, 1986; Tran Van Don, *Our Endless War: Inside Vietnam,* San Rafael, 1978; Bui Diem with David Chanoff, *In the Jaws of History,* Boston, 1987. บทความที่น่าสนใจซึ่งผู้เขียนเป็นชาวเวียดนาม มีอยู่ในวารสาร *Vietnamese Studies* (Hanoi) ที่ก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1964 บทความเหล่านี้ เกี่ยวข้องอย่างเฉียด ๆ กับโครงสร้างทางการเมือง

ลาวและกัมพูชา

สำหรับลาวและกัมพูชา ผลงานที่มีเสนอให้พิจารณา มีน้อยพอ ๆ กับที่ดินแดนของประเทศมีขนาดย่อม สำหรับลาวนั้น สนามมิได้จำกัดวงอยู่เพียงแค่ผลงานของฟอล (Fall) แลงเกอร์ (Langer) และ ซาสลอฟ (Zasloff) อีกต่อไปแล้ว ข้อเขียนที่สำคัญยังรวมถึงผลงานดังต่อไปนี้คือ Martin Stuart-Fox, ed., *Contemporary Laos: Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic,* St Lucia, 1982; Martin Stuart-Fox, *Laos: Politics, Economics and Society*, London, 1986; MacAlister Brown and Joseph J. Zasloff, *Apprentice Revolutionaries: The Communist Movement in Laos, 1930-1985,* Stanford, 1986. เนื่องจากข้อมูลอย่างมากมายเช่นที่ประเทศอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะมีอยู่อย่างเสร็จสรรพนั้น เป็นเรื่องที่หาได้ยากในกรณีของลาว ดังนั้น ไม่ว่าข้อเขียนใด ๆ จึงเป็นเรื่องที่น่ายินดีทั้งสิ้น

เกี่ยวกับกัมพูชา ผลงานที่เล่าเรื่องราวอย่างวางใจได้ คือ Milton Osborne, *Polittics and Power in Cambodia: The Sihanouk Years,* Camberwell, 1973. ดูเช่นกันที่ผลงาน Ben Kiernan, and Chanthou Boua, eds, *Peasants and Politics in Kampuchea, 1942-1981,* London, 1982; David P. Chandler and Ben Kiernan, eds, *Revolution and Its Aftermath in Kampuchea : Eight Essays,* New Haven, 1983; *Michael Vickery, Cambodia : 1975- 1982,* Boston 1984; Ben Kiernan *How Pol Pot Came to Power: A History of Communism in Kampuchea, 1930-1975,* London, 1985; และเล่มสุดท้าย เรื่องราวที่เล่าโดยนักข่าว William Shawcross, *The Quality of Mercy: Cambodia Holocaust and Modern Conscience,* London, 1984.

มีคนลาวหรือกัมพูชานั้นเพียงไม่กี่คน ที่เขียนถึงประเทศของตนเอง ทว่าเจ้านโรดม สีหนุได้ตีพิมพ์ข้อเขียนในเชิงปกป้องบทบาทของพระองค์เองในฐานะผู้นำเอาไว้ใน *My War with the CIA: The Memoirs of Prince Norodom Sihanouk,* New York, 1972, และ *War and Hope: The Case for Cambodia,* New York, 1980.

พม่า

การทำความเข้าใจผู้นำของพม่า ในฐานะที่เป็นแกนของโครงสร้างทางการเมืองนั้น มีสิ่งพิมพ์ที่มีประโยชน์อยู่จำนวนหนึ่ง ที่ชาวพม่าเป็นผู้เขียน ซึ่งบางเล่ม ต้องอ่านด้วยความระมัดระวัง ดังนี้ Maung Maung, *Burma and General Ne Win,* London, 1969; U Nu, *Saturday's Son,* New Haven, 1975; Maung Maung Gyi, *Burmese Political Values: The Socio-Political Roots of Authoritarianism,* New York, 1983; Chao Tzang Yawnghwe, *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan Exile,* Singapore, 1987.

อย่างไรก็ดี นักวิชาการตะวันตก ก็ยังคงผลิตผลงานที่มีอิทธิพลอยู่อย่างสืบเนื่องต่อไป ผลงานของชาวตะวันตกนี้ รวมถึงข้อเขียนของโจเซฟ ซิลเวอร์สไตน์ (Josef Silverstein) ซึ่งมีผลงานตีพิมพ์ออกมาเป็นอันมากและเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง อาทิ Josef Silverstein, ed., *The Political Legacy of Aung San,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1972; ed., *The Future of Burma in Perspective: A Symposium,* Athens, Ohio, 1974; *Burma: Military Rule and the Politics of Stagnation,* Ithaca, 1977; *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity,* New Brunswick, 1980. คนอื่น ๆ ที่สร้างผลงานออกมาเป็นอันมากเช่นกัน ได้แก่ Frank N. Trager, *Burma: From Kingdom to Republic: A Historical and Political Analysis,* London, 1966; และ Robert H. Taylor, *The State in Burma,* London, 1987.

มาเลเซีย

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง ของสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับมาเลเซีย คือการผลิตผลงานประเภทบันทึกความทรงจำและเรื่องเล่าอื่น ๆ ของอดีตผู้นำและผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองออกมาอย่างแพร่หลาย ผู้ที่เขียนนำหน้ามาก่อนใคร คือผลงานของอดีตนายกรัฐมนตรีคนแรก ตนกู อับดุล ราห์มาน ปุตรา (Tunku Abdul Rahman Putra) ได้แก่ *Looking Back: Monday Musings and Memories,* Kuala Lumpur, 1977; *Viewpoints,* Kuala Lumpur, 1978; *As a Matter of Interest,* Kuala Lumpur, 1981; *Lest We Forget: Further Candid Reminiscences,* Singapore, 1983; *Something to Remember,* Singapore, 1983; *Comtemporary Issues in Malaysian Politics,* Petaling Jaya, 1984; *Political Awakening,* Petaling Jaya, 1986; *Challenging Times,* Petaling Jaya, ไม่ระบุเวลาการพิมพ์; *May 13 Before and After,* Kuala Lumpur, 1969. ผลงานที่กล่าวมาข้างต้นเกือบทั้งหมด ยกเว้นสามเล่มหลัง เป็นการตีพิมพ์ซ้ำบทความที่เคยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *Star* ที่ปีนังมาก่อนแล้ว ผลงานต่อไปนี้ ก็มีค่า

ควรแก่การกล่าวถึงเช่นกัน นั่นคือ *Strategy for Action: The Selected Speeches of Tun Haji Abdul Razak bin Dato Hussein Al-Haj,* Kuual Lumpur (?), 1969; Mahathir bin Mohamad, *The Malay Dilemma,* Singapore, 1970; Abdul Aziz Ishak, *Special Guest: The Detention in Malaysia of an Ex-Cabinet Minister,* Singapore, 1977; Lim Kit Siang, *Time Bombs in Malaysia,* Petaling Jaya: Democratic Action Party, 1978; Tan Chee Khoon, *Malaysia Today: Without Fear or Favour,* Petaling Jaya, 1985; *Rukunegara: A Testament of Hope, Selected Speeches by Ghazali Shafie,* Kuala Lumpur, 1985; Lim Kit Siang, *Malaysia in the Dangerous 80s,* Petaling Jaya, 1982 กับผลงานของผู้เขียนคนเดียวกันในเวลาต่อมา *Malaysia: Crisis of Indentity,* Petaling Jaya: Democratic Action Party, 1986; A. Samad Ismail, *Journalism and Politics,* Kuala Lumpur, 1987. ข้อเขียนของจันทรา มูซาฟฟาร์ (Chandra Muzaffar) ผู้ได้รับรางวัลเฮนรี เจ. เบนด้า ปี ค.ศ.19889 ในสาขาการศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็สามารถนำมารวมอยู่ในประเภทผู้มีส่วนร่วม-ผู้สังเกตการณ์นี้ได้ อาทิ *Protector? An Analysis of the Concept and Practice of Loyalty in Leader-Led Relationship within Malay Society,* Penang, 1979; *Freedom in Fetters: An Analysis of the State of Democracy in Malaysia,* Penang, 1986; *Islamic Resurgence in Malaysia,* Petaling Jaya, 1987.

ในระยะหลัง ๆ นี้ มีผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกหลายฉบับ ที่ถูกนำมาแก้ไขและตีพิมพ์เผยแพร่ ผลงานเหล่านี้ เล่มหนึ่งได้แก่เรื่องที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองฝ่ายที่มีความคิดสุดโต่งที่มิใช่ กลุ่มพันธมิตร อีกเล่มหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลาง-รัฐ และอีกเล่มหนึ่งเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์มลายู ซึ่งมีชื่อเรื่องเรียงตามลำดับต่อไปนี้คือ Firdaus Haji Abdullah, *Radical Malay Politics: Its Origins and Early Development,* Petaling Jaya, 1985; B.H. Shafruddin, *The Federal Factor in the Government and Politics of Peninsular Malaysia,* Singapore, 1987; Heng Pek Koon, *Chinese Politics in Malaysia: A History of the Malaysian Chinese Association,* Singapore, 1988.

ผลงานที่มีประโยชน์ ซึ่งพิจารณาโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งในประเด็นที่แคบลง ได้แก่ Harold Crouch, Lee kam Hing and Michael Ong, *Malaysian Politics and the 1978 Election,* Kuala Lumpur, 1980. นอกเหนือจากข้อเขียนของมูซาฟฟาร์ (Muzaffar) แล้ว ยังมีสิ่งพิมพ์อีกสองเล่ม ในจำนวนไม่กี่เล่มที่เกี่ยวกับอิสลาม นั่นคือ Judith Nagata, *The Reflowering of Malaysian Islam: Modern Religious Radicals and Their Roots,* Vancouver, 1984; และ Mahathir Mohamad, *The Challenge,* Kuala Lumpur, 1986.

ผลงานที่ใช้อ้างอิงอย่างได้มาตรฐานได้แก่ K.J. Ratnam, ***Communalism and the Political Process in Malaya,*** Kuala Lumpur, 1965; James C. Scott, ***Political Ideology in Malaysia: Reality and the Beliefs of an Elite,*** New Haven, 1968; R.K. Vasil, ***Politics in a Plural Society: A Study of Non-Communal Political Parties in West Malaysia,*** London, 1971; Mohamad Noordin Sopiee, ***From Malayan Union to Singapore Separation: Political Unification in the Malaysia Region, 1945-65,*** Kuala Lumpur, 1974; James P. Ongkili, ***Nation-Building in Malaysia, 1946-1974,*** Singapore, 1985, ซึ่งมีข้อเขียนที่สำคัญเกี่ยวกับซาบาห์และซาราวัก

อินโดนีเซีย

ผลงานวิชาการของตะวันตก สร้างคุณูปการแก่การทำความเข้าใจโครงสร้างทางการเมืองในอินโดนีเซียภายหลังค.ศ.1945 เป็นอย่างมาก หนังสืออ้างอิงที่ได้มาตรฐานที่จำต้องกล่าวซ้ำไว้ในที่นี้ ได้แก่ Herbert Feith, ***The Decline of Constitutional Democratic in Indonesia,*** Itaca, 1962; Ruth T. McVey, ed., ***Indonesia,*** rev. edn, New Haven, 1967; Herbert Feith and Lance Castles, ***Indonesian Political Thinking, 1945-1965,*** Ithaca, 1970; J.D. Legge, ***Sukarno: A Political Biography,*** New York, 1972; Rex Mortimer, ed., ***Showcase State: The Illusion of Indonesia's "Accelerated Modernisation",*** Sydney, 1973; และ Oey Hong Lee, ***Indonesia Facing the 1980s: A Political Analysis,*** Hull, ไม่ระบุเวลาพิมพ์ เป็นทัศนะแนวทางเลือก นอกจากนี้ ก็มีผลงาน C.L.M. Penders, ***The Life and Times of Sukarno,*** London, 1974; J.A.C Mackie, ***Konfrontasi: The Indonesia-Malaysia Dispute, 1963-1966,*** London, 1974; Karl D. Jackson and Lucian W. Pye, eds, ***Political Power and Communications in Indonesia,*** Berkeley, 1978; Clifford Geertz, ***Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali,*** Princeton, 1980 ซึ่งมองลึกเข้าไปถึงโครงสร้างทางการเมืองได้อย่างน่าประทับใจ

มิติด้านวัฒนธรรมของโครงสร้างทางการเมือง มีศึกษาพิเคราะห์โดยเฉพาะใน Clair Holt, ed., ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972.

สิ่งพิมพ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ร่วมสมัยในระยะที่ใกล้ปัจจุบันมากกว่าที่กล่าวข้างต้น ได้แก่ Tengku Hasan M. di Tiro, ***The Price of Freedom (The Unfinished Diary),*** Norsburg, Sweden, 1981; Heri Akhmadi, ***Breaking the Chains of Oppression of the Indonesian People: Defense Statement at His Trial on Charges of Insulting the Head of State,*** Ithaca, 1981; David Bourchier, ***Dynamics of Dissent in Indonesia: Sawito and the Phantom Coup,*** Ithaca, 1984; David Jenkins, ***Suharto and His Generals: Indonesian Military Politics, 1975-1983,*** Ithaca, 1984.

ช่องว่างในงานนิพนธ์ที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองยังคงมีอยู่อย่างมาก หนังสืออ้างอิงที่ได้มาตรฐานเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของอิสลาม และโครงสร้างทางการเมืองซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับอิสลาม มีอยู่เพียงไม่กี่เล่ม ผลงานที่ศึกษาพิเคราะห์ถึงพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้แก่ J. Eliseo Rocamora, ***Nationalism in Search of Ideology: The Indonesian Nationalist Party, 1946-1965,*** Quezon City, 1975. เมื่อเร็ว ๆ นี้ มีหนังสือเกี่ยวกับพรรคโกลคาร์ออกมาเล่มหนึ่ง คือ David Reeve, ***Golkar of Indonesia: An Alternative to Party System,*** Singapore, 1985. นักวิชาการหลายท่าน ได้ศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองของระบอบคอมมิวนิสต์ ทว่าเล่มที่มองย้อนเข้าไปถึงความล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียคือ Rex Mortimer, ***Indonesian Communism under Sukarno: Ideology and Politics, 1959-1965,*** Ithaca, 1974. ข้อเขียนชิ้นสำคัญเกี่ยวกับทหาร ในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางการเมืองโครงสร้างหนึ่ง ได้แก่ Harold Crouch, ***The Army and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1978.

ฟิลิปปินส์

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกฎอัยการศึกและการโค่นล้มประธานาธิบดีมาร์คอสที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาใน ค.ศ.1986 มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบถึงการเลือกสรรข้อมูลสำหรับอ่านเกี่ยวกับฟิลิปปินส์ เหตุการณ์เหล่านี้ยังมีแนวโน้มที่จะบดบังหนังสือชีวประวัติทางด้านการเมืองของผู้นำอื่น ๆ (เป็นต้นว่า Jose V. Abueva, ***Ramon Magsaysay: A Politcal Biography,*** Manila, 1971) ผลงานเกี่ยวชีวประวัติของผู้นำอื่น ๆ ก็ด้อยความสำคัญลงไปเพราะเหตุการณ์ความวุ่นวายหายนะ นับตั้งแต่ค.ศ.1969 เป็นต้นมา ด้วยเหตุนี้ เราจึงจำเป็นต้องอ่านหนังสือสมัยก่อนปีค.ศ.1972 (เป็นต้นว่า Jose Veloso Abeuva and Raul P. de Guzman, eds, ***Foundations and Dynamics of Filipino Government and Politics,*** Manila, 1969) และหนังสือที่ตีพิมพ์ระหว่างปีค.ศ.1972 ถึงค.ศ.1986 (เป็นต้นว่า David A. Rosenberg, ed., ***Marcos and Martial Law in the Philippines,*** Ithaca, 1979) ควบกันไปกับสิ่งพิมพ์ที่อภิปรายถึงโครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ โดยใช้การรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมาให้เป็นประโยชน์ สิ่งพิมพ์ดังกล่าวประกอบด้วยผลงานที่รวบรวมไว้ใน Carl H. Lande, ed., ***Rebuilding a Nation: Philippine Challenges and American Policy,*** Washington, 1987 และ P.N. Abinales, ***Militarization in the Philippines,*** Quezon City: Third World Studies, 1982.

อย่างไรก็ดี ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่เป็นมาตรฐานบางเล่ม ก็ยังคงวางใจได้ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง นั่นคือ Carl H. Lande, ***Leaders, Factions and Parties: The Structure of the Philippine Politics,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1964; Onofre D.

Corpuz, ***The Philippines,*** Englewood Cliffs, NJ, 1965; Jean Grossholtz, ***Politics in the Philippines,*** Boston, 1964. วารสารหลายเล่ม ยังคงเป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมือง เป็นต้น ว่า ***Philippine Studies*** (เกซอน ซิตี้) และ ***Solidarity: Current Affairs, Ideas and the Arts*** (มนิลา).

ควรสังเกตเช่นกันว่า ความตื่นเต้นจากการโค่นล้มประธานาธิบดีมาร์คอสลงได้ในปีค.ศ. 1986 ส่งผลให้มีสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ปรากฏออกมาเป็นจำนวนมาก สิ่งพิมพ์เหล่านี้ ให้เรื่องราวเกี่ยวกับกฎอัยการศึกตามที่ประสบมาด้วยตนเอง ข้อเขียนที่สำคัญที่สุดคือ Benigno S. Aquino, ***Testament from a Prison Cell,*** Manila: Benigno, S. Aquino Jr Foundation, 1984. ที่ต้องไม่ละเลยที่จะกล่าวถึง คือผลงานที่เป็นการแก้ตัวของมาร์คอสเอง ในเรื่องกฎอัยการศึก นั่นคือ ***Notes on the New Society of the Philippines,*** 2 parts, (Manila (?), 1973.

ประเทศไทย

ความพยายามใด ๆ ที่จะศึกษาพิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองต่าง ๆ ของไทย ไม่อาจละเลยสิ่งพิมพ์ดังต่อไปนี้ได้ นั่นคือ John L.S. Girling, ***Thailand: Society and Politics,*** Ithaca, 1981; David L. Morell and Chai-Anan Samudavanija, ***Political Conflict in Thailand: Reforms, Reaction, Revolution,*** Cambridge, Mass., 1981; Chai-Anan Samudavanija, ***The Thai Yong Turks,*** Singapore, 1982; David K. Wyatt, ***Thailand: A Short History,*** New Haven, 1984.

สิงคโปร์และบรูไน

ทั้งสิงคโปร์และบรูไน ต่างขาดแคลนข้อมูลที่สามารถนำมาแนะนำในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมในลักษณะนี้ได้

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ บรรดาผู้นำรุ่นแรกของสิงคโปร์ กลายเป็นแหล่งที่มาของสิ่งพิมพ์ที่มากเล่มขึ้นตามเวลาที่ผ่านไป เป็นต้นว่า ***Not by Wages Alone: Selected Speeches and Writings of C.V. Devan Nair, 1959-1981,*** Singapore: National Trades Union Congress, 1982; และ Chan Heng Chee and Obaid ul Haq, eds, ***S. Rajaratnam: The Prophetic and the Political,*** Singapore, 1987. ความพยายามเพื่อเขียนชีวประวัติมีอยู่เพียงเล่มเดียว คือ Chan Heng Chee, ***A Sensation of Independence: A Political Biography of David Marshall,*** Singapore, 1984.

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1970 เมื่อที่โธมัส เจ. เบลโลวส์ เขียนผลงานการศึกษาพิเคราะห์พรรคพีเอพีเสร็จสิ้นลง ก็มีผลงานของคนอื่น ๆ ในหัวข้อเดียวกันนี้ ตีพิมพ์ออกมาอีก อาทิ Chan Heng Chee, ***The***

Dynamics of One Party Dominance: The PAP at the Grass Roots, Singapore, 1976. เรื่องราวในทำนองการสำรวจมากกว่า เกี่ยวกับโครงสร้างที่ทรงอิทธิพลในสิงคโปร์ ได้แก่ Raj K. Vasil, ***Governing Singapore,*** Singapore, 1984 (ส่วนหนึ่ง อาศัยการสัมภาษณ์ลีกวนยูและเอส. ราชารัตนัม) และ Jon S.T. Quah, Chan Heng Chee and Seah Chee Meow, eds, ***Government and Politics of Singapore,*** Singapore, 1985.

สำหรับบรูไนรวมทั้งส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ขอแนะนำให้อ่านบทความประจำปีของ ***Southeast Asian Affairs*** (สิงคโปร์) และ ***Asian Survey.*** สิ่งพิมพ์เหล่านี้ จัดอยู่ในระดับเดียวกับพวกที่ตีพิมพ์สาระเรื่องราวเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นครั้งคราว ได้แก่วารสาร ***Journal of Southeast Asian Studies*** (สิงคโปร์) ***Contemporary Southeast Asia*** (สิงคโปร์) ***Journal of Asian Studies*** (แอนน์ อาร์เบอร์) ***Modern Asian Studies*** (เคมบริดจ์ แมสซาจูเซตส์)

แหล่งข้อมูลที่มีแววว่าจะดีแหล่งหนึ่ง เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ สิ่งพิมพ์ที่จัดทำขึ้นเป็นชุดตามศูนย์ภูมิภาคศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ในออสเตรเลียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างได้แก่โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาของสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Institute of Southeast Asian Studies) ในสิงคโปร์ ซึ่งผลิตหนังสือที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ไว้สามเล่ม คือเล่มที่ว่าด้วยสิงคโปร์ (กล่าวถึงแล้วข้างต้น) มาเลเซียและไทย หนังสือในชุด ***Field Report Series*** ของสถาบันนี้ (อาทิ Lee Ting Hui, ***The Communist Organization in Singapore: Its Techniques of Manpower Mobilization and Management, 1948-66,*** Singapore, 1976; และหนังสือในชุด ***Research Notes and Discussion Papers Series*** (เป็นต้นว่า R. William Liddle, ***Cultural and Class Politics in New Order Indonesia,*** Singapore, 1977; Ismail Kassim, ***The Politics of Accommodation: An Analysis of the 1978 Malaysian General Election,*** Singapore, 1978; Leo Suryadinata, ***Political Parties and the 1982 General Election in Indonesia,*** Singapore, 1982; Harold Crouch, ***Malaysia's 1982 General Election,*** Singapore, 1982; Albert D. Moscotti, ***Burma's Constitution and Elections of 1974: A Source Book,*** Singapore, 1977).

ที่ออสเตรเลีย ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Centre of Southeast Asian Studies) ที่มหาวิทยาลัยโมนาช มีการจัดพิมพ์ผลงานเป็นชุด ที่มีชื่อเรียกว่า ***Working Papers*** อาทิ Robert S.Newman, ***Brahmin and Mandarin: A Comparison of the Cambodian and Vietnamese***

Revolutions (1978) และ Ivan Molloy, ***The Conflicts in Mindanao. "Whilst the Revolution Rolls on, the Jihad Falters"*** (1983). การจัดทำหนังสือเป็นชุดอีกโครงการหนึ่ง มีชื่อว่า ***Monash Papers on Southeast Asia*** เป็นต้นว่า Ken Ward, ***The 1971 Election in Indonesia: An East Java Case Study*** (1974). มหาวิทยาลัยเจมส์ คุก แห่งควีนสแลนด์เหนือ ก็จัดทำหนังสือชุด ***Occasional Paper Series*** อย่างเข้มแข็งอยู่เหมือนกัน ซึ่งหนังสือในชุดดังกล่าวนี้ ได้ทำให้มีการผลิตผลงานอย่างเช่น W.F. Wertheim, ***Fissures in the Girdle of Emeralds*** (1980); W.F. Wertheim, ***Moslems in Indonesia: Majority with Minority Mentality*** (1980); Ernst Utrecht, ***The Military and the 1977 Election*** (1980); R. Kreutzer, ***The Madiun Affair: Hatta's Betrayal of Indonesia's First Social Revolution*** (1981); Peter Burns, ***The Decline of Freedom of Religion in Indonesia*** (1985).

ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Centre of South-East Asian Studies) ที่มหาวิทยาลัยเคนท์ที่แคนเทอร์เบอรี่ ก็จัดทำหนังสือพิมพ์ชุดตามวาระ (Occasional Paper Series) ออกมาเช่นกัน และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อของเรา ก็ได้แก่ C.W. Watson, ***State and Society in Indonesia: Three Papers*** (1987).

แม้ว่าผลงานวิชาการที่จัดทำตามวาระต่าง ๆ มากมาย จะดูเหมือนว่าเป็นการเสนอผลงานในขั้นต้น และตีพิมพ์ออกมาในรูปแบบที่ห่างไกลจากความสวยเก๋ แต่ผลงานเหล่านี้ ก็ให้เนื้อหาเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ประสงค์จะเพิ่มพูนความรู้ของตนในหัวข้อจำเพาะต่าง ๆ

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เศรษฐกิจของนานาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—ซึ่งอ่อนแออยู่แล้วเพราะภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก—ทรุดลงไปถึงระดับที่ต่ำที่สุดในยุคสมัยใหม่ การศึกสงครามเอง ก็มีส่วนในการทำลายอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพม่าและฟิลิปปินส์ ในทั้งสองประเทศนี้กองกำลังฝ่ายสัมพันธมิตรใช้เวลาต่อต้านนานที่สุดและกลับเข้ามาเร็วที่สุด เมื่ออังกฤษถอนกำลังทัพออกจากพม่านั้น อังกฤษระเบิดทางรถไฟและโรงกลั่นน้ำมันทิ้งระหว่างการถอย ในขณะที่อเมริกันผู้ปลดปล่อยฟิลิปปินส์ก็ใช้วิธีระดมยิงจากน่านน้ำและอากาศอย่างถล่มทะลาย ปฏิบัติการรบเหล่านี้น่าจะเป็นสาเหตุของการความเสียหายทางวัตถุส่วนใหญ่ในทั้งสองประเทศนี้ เมื่อสงครามสิ้นสุดลง สงคราม พม่าไม่มีโรงกลั่นน้ำมันเหลืออยู่เลยสักแห่งเดียว พม่าสูญเสียเรือ 90 เปอร์เซ็นต์และหัวรถจักร (รวมทั้งล้อเลื่อนและสะพานสำหรับรถไฟ) 85 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดที่มีอยู่ ส่วนถนนหนทางสูญเสีย 70 เปอร์เซ็นต์ อู่ต่อเรือและโรงงานเกือบทั้งหมด ได้รับความเสียหายอย่างหนักหน่วง ดังที่นักวิชาการท่านหนึ่งกล่าวไว้ “ในด้านการขนส่งภายในประเทศและด้านการค้ากับต่างประเทศ พม่าถูกเหวี่ยงย้อนกลับไปร้อยปี โดยไม่มีการเตือนหรือการตระเตรียมล่วงหน้า” ฟิลิปปินส์แทบมิได้อยู่ในสภาพที่ดีไปกว่าพม่า ความเสียหายส่วนใหญ่ เกิดขึ้นในช่วงการปลดปล่อยมนิลาเมื่อค.ศ.1945 มนิลาเป็นที่ชุมนุมของส่วนอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคสมัยใหม่ของประเทศ – ทั้งโรงงาน คลังสินค้า โรงไฟฟ้า สถานีวิทยุ ศูนย์โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ โรงพยาบาลและมหาวิทยาลัย เมื่อการรบสิ้นสุดลง มนิลาถูกทำลายย่อยยับลงไป 80 เปอร์เซ็นต์[1]

แต่กระนั้นสงครามก็ยังสร้างความเสียหาย แม้กระทั่งแก่บริเวณที่มีการสู้รบเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย ความต้องการฝ่ายและยุทธปัจจัยอื่น ๆ ของญี่ปุ่นรวมทั้งการเกณฑ์แรงงานและการสังหารสัตว์ที่ใช้สำหรับงานขนลาก ทำให้การผลิตอาหารตลอดทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องลดน้อยลงไปอย่างน่าตกใจ ทว่าในขณะเดียวกัน กองกำลังฝ่ายยึดครองก็ริบข้าวไปให้ทหาร ทิ้งให้

ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณอย่างสูงต่อจอร์จ แอล. ฮิคส์ (Goerge L. Hicks) โรนัลด์ ดี. ฮิล (Ronald D. Hill) เบเนดิคต์ เจ. เคิร์ควเลียต (Benedict J. Kerkvliet) เอลเฟด วี. โรเบิร์ตส์ (Elfed V. Roberts) โรนัลด์ สเกลดอน (Ronald Skeldon) และเพื่อนร่วมงานทุกคนในโครงการ *ประวัติศาสตร์เคมบริดจ์* ที่ได้ให้คำวิจารณ์ต้นฉบับร่างของบทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อโรเบิร์ต เอลสัน (Robert Elson) อนึ่ง เงินตราในบทนี้ ปรากฏในรูปที่เปลี่ยนเป็นสกุลดอลลาร์สหรัฐตามมูลค่าปัจจุบัน

[1] J. Russel Andrus, ***Burmese Economic Life,*** Stanford, 1948, 335; David Joel Steinberg, ***Philippine Collaboration in World War II,*** Ann Arbor, 1967, 114.

ประชาชนอดอยากหิวโหย และผลักดันให้อัตราการตายเพิ่มสูงขึ้นไปอีก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากหนีออกจากบริเวณที่เป็นชุมชนเมือง เพื่อไปประทังชีวิตอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งในป่า เพราะในเมืองระบบการจัดการกระจายอาหาร กล่าวได้ว่า พินาศลงแล้ว ส่วนคนที่ไม่มีสายสัมพันธ์อยู่ในท้องถิ่น อย่างเช่นชาวจีนหรือชาวอินเดีย ต้องเดือดร้อนลำเค็ญมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ดี ในแง่ชีวิตคนแล้ว ส่วนที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น่าจะได้แก่เวียดนามตอนเหนือและตอนกลาง ในบริเวณดังกล่าวคนจำนวน 1-2 ล้านคน ต้องตายไปในระหว่างเกิดทุพภิกขภัยครั้งใหญ่ในช่วงค.ศ.1944-1945 ในขณะที่ข้าวที่เป็นผลผลิตส่วนเกินของทางใต้ ถูกส่งลงเรือไปยังญี่ปุ่น หรือถูกนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิง

ทุกหนทุกแห่ง ล้วนมีเรื่องราวสยองขวัญประจำท้องถิ่น เล่าลือถึงการทำร้ายร่างกาย การข่มขืนและฆาตกรรม ด้วยฝีมือของทหารญี่ปุ่นที่ยึดครองอยู่ ทว่าขณะเดียวกัน ก็มีการกดขี่ขูดรีดอย่างเป็นระบบยิ่งกว่าก็มีอยู่ด้วย ในอินโดนีเซีย มลายูและพม่า *โรมูชา* เกิดขึ้นนับแสนคน (โรมูชาแปลตรงตามตัวอักษรว่า “กรรมกรงานสงคราม” แต่ขัดเกลาให้ดูงามในภาษาชวาว่าเป็น “คนงานหรือนักโทษโดยมิได้สมัครใจ”)[2] คนเหล่านี้ ถูกเกณฑ์โดยใช้กำลังบังคับหรือด้วยการหลอกลวง ให้ต้องไปทำงานใช้แรงงานยังที่ที่ไกลจากบ้าน ในโครงการอย่างเช่น “ทางรถไฟสายมรณะ” ซึ่งอยู่ระหว่างประเทศไทยกับพม่า คนงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มิได้มีชีวิตรอดกลับมาเพราะอาหารการกินขัดสน ต้องทำงานในสภาพที่เลวร้ายอย่างน่าสยดสยอง อยู่ใต้บังคับของเจ้านายที่โหดเหี้ยม และไม่ได้รับแม้กระทั่งการรักษาพยาบาลเบื้องต้นในระดับที่ต่ำที่สุด

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว อัตราการตายในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จะสูงขึ้น แต่ก็ดูเหมือนว่ามิได้สูงเกินไปกว่าระดับการเจริญพันธุ์ ยกเว้นในกลุ่มย่อยบางกลุ่ม (ตัวอย่างเช่น ชาวอินเดียในมลายู ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ในช่วงสงครามมีจำนวนลดลงในราว 100,000 คน—หรือ 15 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดในสมัยก่อนสงคราม) แม้กระทั่งในเวียดนาม พม่าและฟิลิปปินส์ จำนวนประชากรโดยรวมก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะอย่างเชื่องช้า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นนักดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ในยามที่ระบบเงินตราย่อยยับลงเพราะการพิมพ์ธนบัตรออกมาในปริมาณมากมายมหาศาลระหว่างที่ถูกญี่ปุ่นยึดครอง (ที่ฟิลิปปินส์ เรียกกันว่า “เงินมิคกี้เมาส์”) เพื่อจ่ายชำระเป็น ค่าสินค้าญี่ปุ่นที่ยึดมา ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็หันไปใช้วิธีแลกเปลี่ยนสินค้าและใช้บริการของตลาดมืดกันมากขึ้นเรื่อย ๆ สินค้าอุปโภคบริโภคที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ—ได้แก่สิ่งทอ ไม้ขีดไฟ เข็มเย็บผ้า น้ำมันพืช—มักหาซื้อไม่ค่อยได้ ดังนั้น พวกเขาจึงดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มีสิ่งเหล่านี้ หรือไม่เช่นนั้น ก็หวนกลับไปใช้วิธีการเช่นที่เคยกระทำมาแต่ก่อน เป็นต้นว่านำน้ำมันมะพร้าวมาใช้กับตะเกียงแทนการใช้น้ำมันก๊าดเป็นต้น การปราศจากตลาดต่างประเทศหรือไม่อาจเข้าถึงตลาด

---

[2] Theodore Friend, ***The Blue-Eyed Enemy,*** Princeton, 1988, 162-6.

ต่างประเทศได้ ซึ่งเท่ากับปิดอุตสาหกรรมการส่งออกที่สำคัญหลายอย่างไปเลยโดยปริยาย ไม่ว่าอุตสาหกรรมดีบุก น้ำตาล ชา กาแฟ พริกไทย ถ่านหิน ปอ – ดังนั้น คนงานจึงได้หันไปดำรงชีพด้วยการเพาะปลูกแทน

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้ประโยชน์โดยตรงจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีไม่มากนัก ทว่าผู้ได้ประโยชน์เลยหน้ากว่าผู้อื่นทั้งหมดได้แก่นักค้ากำไรในตลาดมืดจำนวนน้อย อย่างไรก็ดี ในแง่ของโครงสร้างแล้ว สงครามได้สร้างเงื่อนไขล่วงหน้าบางอย่างให้แก่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงคราม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคน ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบมากกว่าที่เคยได้รับ ทั้งในภาครัฐบาลและในภาคการผลิต บ้างก็ก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรทางทหารและทางการเมือง ที่นำไปสู่การรวมกลุ่มเกษตรกรและคนงานขึ้นเป็นสหภาพในภายหลัง กลุ่มสหภาพดังกล่าวซึ่งมีความเข้มแข็งที่สุด เช่นกลุ่มที่อยู่ในลูซอนตอนกลางและตามส่วนต่าง ๆ ของเวียดนาม ได้เริ่มงานแม้กระทั่งงานปฏิรูปที่ดิน ตั้งแต่ในระยะที่สงครามยังไม่สงบลง การค้าที่ขาดหายไปในระยะนี้ ช่วยทำลายความผูกพันที่มีอยู่กับประเทศที่เป็นเจ้าจักรวรรดิ และผลักดันให้เศรษฐกิจท้องถิ่น มุ่งไปสู่การพึ่งตนเองมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นคนงานชาวจีนตามเหมืองดีบุกในมลายู ถูกบังคับให้แยกกระจายกันออกไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมแขนงต่าง ๆ อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ดี เมื่อรวมเบ็ดเสร็จแล้วเป็นที่กระจ่างชัดว่า สงครามสร้างความเสียหายให้แก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งกว่าส่วนที่เป็นผลดี

อย่างไรก็ดี เราไม่สามารถกล่าวได้ว่า ความทุกข์ยากทั้งปวงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และความเสียหายในระยะยาวที่เกิดกับเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ เป็นผลมาจากความชั่วช้าเลวทรามของญี่ปุ่นทั้งหมดจริงอยู่ ทหารญี่ปุ่นที่เข้ามายึดครองจำนวนมาก เป็นผู้ที่โหดร้ายป่าเถื่อน และมักไม่นำพาต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชากรท้องถิ่นอย่างเป็นที่น่าหวาดกลัวยิ่ง ดังที่มติของกองบัญชาการกองทัพบกหน่วยหนึ่งสรุปไว้ในค.ศ.1944 ว่าให้ “รักษามาตรฐานการครองชีพของคนพื้นเมืองให้อยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดอย่างเท่าที่จะเป็นไปได้”[3] ชาวญี่ปุ่นบางคนยังปล้นชิงทองและอัญมณีไปพร้อมกับเงินตรามูลค่าโดยประเมินรวมแล้ว หลายพันล้านดอลลาร์[4] ในขณะเดียวกัน ต้องระลึกไว้ด้วยว่า ในยามสงครามนั้น “วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา” มิได้ดำเนินไปตามความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ “วงไพบูลย์” ดังกล่าว ต้องมีพื้นฐานที่การแลกเปลี่ยนวัตถุดิบต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับสินค้าสำเร็จรูปของญี่ปุ่น อันเป็นระบบที่โดยหลักการแล้ว ใช้การได้ดีไม่แพ้ระบบอาณานิคมของตะวันตก ดังกรณี

---

[3] อ้างในเรื่องเดิม หน้า 162

[4] Sterling Seagrave, ***The Marcos Dynasty,*** New York, 1988, 99-119, 296-359, เกริ่นถึงหัวข้อที่ยังเป็นปริศนาเกี่ยวกับ “ทองคำของยามาชิตะ” โดยเสนอเป็นนัยว่า ทองดังกล่าวมากมาย ในท้ายที่สุดแล้ว ก็มาตกอยู่ในมือของเฟอร์ดินานด์ มาร์คอส

ได้หวันสมัยก่อนสงครามซึ่งแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ อย่างไรก็ดี สมรรถนะทางด้านอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นนับตั้งแต่ค.ศ.1942 จนกระทั่งถึงค.ศ.1945 ถูกทุ่มไปให้กับความเพียรพยายามด้านการทำศึกสงคราม และระบบการขนส่งสินค้าทางเรือ ของญี่ปุ่นถูกเรือดำน้ำของอเมริกัน ล้างผลาญทำลายลงอย่างยับเยิน ด้วยเหตุนี้ ญี่ปุ่นจึงไม่สามารถจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภคมาป้อนให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการตอบแทนกับผลิตผลทางการเกษตรขั้นต้นที่ตนเรียกร้องต้องการได้ ดังนั้น สิ่งที่เคยคิดคาดการณ์ไว้ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยน (แม้ว่าจะอย่างไม่เสมอภาค) จึงกลับกลายเป็นการเอาแต่ได้ไปเพียงฝ่ายเดียวของญี่ปุ่นโดยแท้

ภายหลังจากญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักนำเรื่องการสร้างเศรษฐกิจขึ้นมาใหม่โยงเข้ากับเรื่องเอกราชทางการเมืองกันอยู่เนือง ๆ เอกราชดูจะให้โอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะใช้นโยบายทางด้านเศรษฐกิจให้เป็นไปในทางที่ให้ประโยชน์แก่พวกเขาเอง มิใช่เมืองแม่เจ้าอาณานิคม อย่างไรก็ดี สำหรับชาวตะวันตกจำนวนมากแล้ว การฟื้นฟูเศรษฐกิจเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก ซึ่งน่าที่จะดำเนินการเสียก่อน ก่อนที่จะมีการพิจารณาเรื่องการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม ในฟิลิปปินส์แม้ว่ามีการดำเนินความพยายามเพื่อ “พิจารณาใหม่อีกครั้งหนึ่ง” ในเรื่องเอกราช แต่ฟิลิปปินส์ก็ยังเป็นเพียงประเทศเดียวอาณานิคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ที่ก้าวหน้าไปตามหนทางที่นำไปสู่เอกราช จนถึงขั้นที่กลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อีกต่อไป ทว่าแม้กระทั่งฟิลิปปินส์ ความจำเป็นเรื่องการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ตามที่รู้สึกกัน ทำให้ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจหลังยุคอาณานิคม ยิ่งผูกพันใกล้ชิดกับประเทศเมืองแม่มากกว่าที่ได้วางแผนไว้ในตอนแรก สหรัฐเสนอให้ความช่วยเหลือมูลค่า 620 ล้านดอลลาร์ โดยจ่ายเงินย้อนหลังให้แก่ทหารกองโจรหลายหมื่นคน และสินค้าของฟิลิปปินส์ได้สิทธิพิเศษในการเข้าถึงตลาดอเมริกัน ในทางกลับกัน สหรัฐเรียกร้องเป็นการตอบแทนให้ชาวอเมริกันมีสิทธิในการลงทุนเช่นเดียวกับพลเมืองชาวฟิลิปปินส์ รวมทั้งยืนกรานให้ผูกเงินเปโซตรึงไว้กับเงินดอลลาร์ และให้คงฐานทัพของอเมริกันตนไว้ในฟิลิปปินส์

ในพม่า แผนการของอังกฤษที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจเช่นสมัยก่อนสงครามขึ้นมาใหม่ ล่มลงเพราะความดึงดันของออง ซานและ “สันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์” (เอเอฟพีเอฟแอล) ของเขา อังกฤษสมัยหลังสงคราม ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจได้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน และประชาชนชาวพม่าต้องประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนเพราะความเพียรพยายามอย่างไม่เข้าท่าเข้าทางของอังกฤษ ในการจัดเก็บภาษี การเข้าควบคุมค่าจ้างและราคาสินค้า และการนำเข้าและจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าที่จำเป็น (โดยผ่านทาง “องค์การพัสดุพลเรือน” ที่ส่งเสริมผลประโยชน์ด้านการพาณิชย์ของอังกฤษ) พิจารณาจากสภาวะช่วงนี้แล้ว ชาวพม่าส่วนใหญ่จึงพอใจที่จะได้เป็นประเทศเอกราชมากยิ่งกว่าจะคงความสัมพันธ์แบบอาณานิคมต่อไป และในไม่ช้า ลอนดอนก็ยินยอมตามความประสงค์ของ

ชาวพม่า แม้ก่อนที่จะได้รับเอกราช พม่าก็ได้ก่อตั้ง “คณะกรรมการการวางแผนเศรษฐกิจ” ระดับชาติขึ้นมาแล้ว และดังนั้น จึงได้เริ่มต้นควบคุมนโยบายเศรษฐกิจด้วยตนเอง ทว่าในตอนแรกนั้น พม่าระมัดระวังที่จะหลีกเลี่ยงการพูดถึงการยึดทรัพย์สินหรือพูดถึงข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการลงทุนของต่างชาติ

ทางด้านฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ ทั้งสองอาศัยความจำเป็นในการฟื้นฟูหลังสงคราม เป็นส่วนหนึ่งของเหตุผลในการพยายามเข้าควบคุมอินโดจีนและอินโดนีเซีย ให้กลับมาเป็นดินแดนภายในจักรวรรดิของตนอีกครั้งหนึ่ง ความพยายามเช่นนี้เท่ากับเป็นการเร่งให้กลับมาทำศึกสงครามกันใหม่เร็วยิ่งขึ้น พร้อมกับเลื่อนกำหนดเวลาที่เอกราชจะบังเกิดผลเป็นจริงขึ้นมา ให้เนิ่นช้าออกไปอีกหลายปี “การปฏิวัติอินโดนีเซีย” (ค.ศ.1945-1949) กินเวลาน้อยกว่าการปฏิวัติที่เวียดนาม แต่การปฏิวัติอินโดนีเซียน่าจะสร้างความปั่นป่วนวุ่นวายให้แก่เศรษฐกิจท้องถิ่นมากยิ่งกว่าในเวียดนาม การค้าในอินโดนีเซียกลายเป็นอัมพาตไป ส่วนการผลิตก็ซบเซาจนถึงกับหยุดนิ่งไปตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าว “สงครามอินโดจีนครั้งแรก” (ค.ศ.1946-1954) กินเวลานานกว่า การปฏิวัติอินโดนีเซีย ทว่าพอที่จะทำให้เศรษฐกิจการส่งออกข้าวและยางพาราฟื้นตัวได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัมพูชาและเวียดนามใต้ ในทั้งสองประเทศนี้ มีข้อมูลที่แน่ชัดอยู่น้อย แต่ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า มีอัตราการตายสูง (แม้ว่าการตายในการสู้รบแท้ ๆ จะมีน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ) ถนนหนทางถูกทำลายเสียหาย การค้าชะงักลง และเกิดภาวะเงินเฟ้อขนาดหนัก เหตุการณ์เหล่านี้ มักเกิดควบคู่ไปกับความขัดแย้งทางด้านสังคมระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายต่าง ๆ ในพื้นถิ่นเอง ความขัดแย้งนี้บางครั้ง รุนแรงสาหัสเสียยิ่งกว่าสงครามที่ทำกับพวกนักล่าอาณานิคมเสียอีก

ส่วนอาณานิคมของอังกฤษในภาคพื้นทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น โดยทั่วไปแล้วในระยะที่สงครามสงบลงใหม่ ๆ เต็มใจที่จะยอมรับการฟื้นฟูมากกว่าจะยืนกรานเรื่องเอกราช ความขัดแย้งที่ได้เกิดขึ้นมาจริง ๆ นั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงเรื่องโครงสร้างเศรษฐกิจ มากยิ่งกว่าปัญหาเรื่องอธิปไตย อังกฤษวางเป้าหมายไว้ว่าจะฟื้นฟูเศรษฐกิจบนพื้นฐานของไร่ขนาดใหญ่ที่มุ่งเพื่อการส่งออก และใช้แรงงานราคาถูก อังกฤษจึงเกณฑ์สหภาพแรงงานเข้ามาเป็นพวก หรือไม่เช่นนั้นก็ปราบปรามเสียตั้งแต่ต้นมือ ในเรื่องนี้ อังกฤษประสบความสำเร็จ เนื่องจากอังกฤษใช้ยุทธวิธีแบ่งแยกแล้วปกครองกับกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเนื่องมาจากราคายางพาราสูงพรวดพราดขึ้นมาอย่างรวดเร็วในระยะหลังสงครามอีกด้วย อังกฤษยับยั้งความเสียหายทางเศรษฐกิจที่มีสาเหตุเนื่องมาจากภาวะฉุกเฉิน (ค.ศ.1948-1960) ไว้ได้และในท้ายที่สุด อังกฤษบรรลุถึงความเข้าใจกับรัฐบาลผสมแนวอนุรักษนิยม ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นผู้ดีมาเลย์กับนักธุรกิจชาวจีนและชาวอินเดีย ความเข้าใจนี้นำไปสู่การมอบเอกราชให้แก่มลายูอย่างสันติในค.ศ.1957 นักชาตินิยมหัวรุนแรงก่อการประท้วงเพราะกำไรส่วนใหญ่จากความเฟื่องฟูของยางพารา ถูกนำไปใช้จ่ายเพื่อฟื้นฟูปฏิสังขรณ์อังกฤษในระยะหลังสงคราม—ซึ่งกำลังขาดแคลนดอลลาร์อย่างสาหัส มีการประเมินในภายหลังว่า ระหว่าง

ค.ศ.1947 ถึงค.ศ.1950 มีการส่งเงินออกไปนอกประเทศถึง 720 ล้านดอลลาร์[5] ทว่าพวกชาตินิยมไม่ประสบความสำเร็จในการทำให้เพื่อนร่วมชาติส่วนใหญ่เชื่อได้ว่า พวกเขาจะอยู่ในฐานะที่สมบูรณ์พูนสุขยิ่งกว่านี้ หากพวกเขายืนกรานที่จะมีเอกราชในทันที ความอ่อนแอโดยส่วนเปรียบเทียบของลัทธิชาตินิยมในท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ค้ำประกันว่า การให้เอกราชแก่สิงคโปร์และอาณานิคม ต่าง ๆ ในบอร์เนียว จะเป็นไปอย่างช้า ๆ และราบรื่น

ดังนั้น ภายในหนึ่งทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ อยู่ในฐานะที่จะเข้าควบคุมชะตากรรมด้านเศรษฐกิจของตนเองกันแล้ว แม้ว่าผู้นำชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ จะมีไหวพริบพอที่จะยอมรับ -- เหมือนเช่นที่อองซานยอมรับ -- ว่า การเปลี่ยนแปลงตามที่ตนปรารถนานั้น ไม่อาจบรรลุผลสำเร็จลงได้ "เพียงด้วยการโบกไม้คทาวิเศษ เพราะเขา...มิได้มีไม้คทานี้อยู่"[6] เหล่าผู้นำจำต้องกล่าวเป็นนัย ๆ ไปตามความจำเป็นด้วยว่า การแก้ปัญหากำลังดำเนินอยู่ ไม่มีใครสามารถกล้าเสี่ยงที่จะยอมรับว่า เอกราชที่ใฝ่หากันมาเป็นเวลานานนั้น อาจมิได้ให้คำตอบแก่ปัญหาความยากจนและความล้าหลังในการพัฒนา ที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องได้

นโยบายเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราช

รัฐบาลของรัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะแตกต่างกันอยู่ในหลาย ๆ แง่ แต่โดยทั่วไปแล้ว ต่างมีจุดมุ่งหมายกว้าง ๆ เหมือนกัน ในเรื่องการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคและลัทธิชาตินิยม รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีความเชื่อพร้อมกันไปด้วยว่า เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเหล่านี้ จำเป็นต้องมีการวางแผนจากส่วนกลางและรัฐต้องเข้าแทรกแซงเศรษฐกิจ ความเติบโต—ซึ่งหมายถึงการเพิ่มโภคทรัพย์ของชาติ—เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแทบจะโดยทั่วไป แม้ว่าจะมีการพูดถึงสิ่งที่ทรงคุณค่าทางด้านสังคมและจิตใจอย่างอื่น ๆ แต่ก็มีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น้อยคนที่สนับสนุนการขัดขืนและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงในแบบของคานธี หรือสนับสนุนการจงใจละทิ้งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อเห็นแก่หลักการที่สูงส่งกว่า ในเรื่องหนทางเพื่อให้บรรลุถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ไม่มีความเห็นพ้องต้องกันที่ชัดเจน ทว่าโดยทั่วไปแล้ว ต่างรับรู้กันว่าคงต้องรวมไปถึงการจัดโครงสร้างของเศรษฐกิจเสียใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการขยายอุตสาหกรรม ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นกุญแจที่ไขไปสู่โภคทรัพย์เช่นที่กระทำกันในตะวันตก รัฐบาลสมัยหลังสงครามทุก

---

[5] Michael Stenson, ***Class, Race and Colonialism in West Malaysia: The Indian Case,*** St Lucia, Qld, 1980, 165-6, อ้างจากการคำนวณของวี.วี. ภาโนยี ราโอ (V.V. Bhanoji Rao)

[6] อ้างใน Andrus, 85-6.

รัฐบาล แม้กระทั่งรัฐบาลในกัมพูชาประชาธิปไตย (ค.ศ.1975-1978) ต่างเชื่อถือศรัทธาในความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และมุ่งมั่นกับการสร้างอุตสาหกรรมในประเทศ อย่างน้อยก็ด้วยวาทะและคารม

นอกเหนือจากสร้างคุณูปการแก่ความรู้สึกถึงศักดิ์ศรีของพลเมืองดีแล้ว ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจยังได้พยายามทำให้โภคทรัพย์และการผลิต มีลักษณะตามแบบฉบับของพื้นถิ่น ลดอิทธิพลของต่างชาติและสร้างความสามารถในการเลี้ยงตนเองอย่างพอเพียงภายในชาติโดยไม่อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่น ในทางปฏิบัติแล้ว เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับนโยบายอื่น ๆ อีกมาก ได้แก่นโยบายไม่แบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวในท้องถิ่น ซึ่งปกติแล้วเป็นชาวจีนหรือชาวอินเดีย นโยบายนี้ต้องกระทำร่วมไปกับการไม่วางข้อกำหนดเพื่อจำกัดการอพยพย้ายถิ่นอีกต่อไป นอกจากนี้รัฐยังต้องวางข้อบังคับหรือยับยั้งนักลงทุนชาวต่างชาติและบริษัทข้ามชาติ พยายามสนับสนุนส่วนที่สำคัญบางส่วนของเศรษฐกิจ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมหนัก) ซึ่งเห็นกันว่า เป็นสิ่งจำเป็นต่อความเข้มแข็งและอัตลักษณ์ของชาติ รวมทั้งความเพียรพยายามที่จะวางยุทธศาสตร์โดยรวม เพื่อให้มีลักษณะเป็นของพื้นถิ่นอย่าง ชัดแจ้ง

ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในระดับที่แทบต่ำสุด มีนัยหมายถึงการสนับสนุนเศรษฐกิจที่คล้ายกับประเภท “เศรษฐกิจแบบคุณธรรม” ด้วยลมปาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อที่ว่า ทุกบุคคลล้วนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่รอด การมีชีวิตรอดนี้ย่อมพัวพันไปถึงสิ่งอื่น ๆ ซึ่งนอกเหนือไปจากการดำรงอยู่เฉพาะทางร่างกายแล้ว ก็มักมิได้เป็นที่กระจ่างชัด บางคนกล่าวถึง “ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์” ซึ่งรวมถึงสิทธิในการทำงาน การศึกษา การได้รับการดูแลด้านสุขภาพ และมีมาตรฐานการครองชีพ “ที่ดีและเหมาะควร” การศึกษาภาคบังคับแบบให้เปล่าขั้นประถม ได้รับการรับรองไว้ในคำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (ค.ศ.1948) คำประกาศนี้ได้รับการยืนยันว่าเป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ในที่ประชุมองค์การยูเนสโกที่การาจีเมื่อค.ศ.1959-1960 หลักการเรื่องการรักษาพยาบาลสำหรับทุกคน ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการและแพร่หลายในทำนองเดียวกัน จะมีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้นที่ใช้ “ลัทธิเกษตรกรนิยมเพ้อฝันอย่างเลยเถิด” กัมพูชาในยุคนี้ลดระดับการศึกษาและการรักษาพยาบาลตามแบบของการแพทย์ตะวันตกลงอย่างเป็นระบบ (แต่ไม่ลดการรักษาตามหลักแพทย์พื้นเมือง)[7] สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคนนั้น ความเสมอภาคมีความหมายมากยิ่งกว่า นั่นคือทุกคนควรมีสิทธิได้รับส่วนแบ่งผลกำไรจากการพัฒนา หากว่าจะตีความอย่างสุดโต่งแล้ว ความเสมอภาคนี้ ยังหมายถึงความเท่าเทียมกันในประโยชน์สุขสำหรับทุกคนอย่างสมบูรณ์ อันเป็นยามที่จะไม่มีคนร่ำรวยและคนยากจน อย่างไรก็ดี ยังมีคนจำนวนมากที่ยอมรับว่า การกระจายผลตอบแทนอย่างลักลั่นหรือแตกต่างกันออกไป เป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม หรือ

---

[7] Michael Vickery, ***Cambodia: 1975-1982,*** Boston, 1984, 170-3.

อย่างน้อย ก็เลี่ยงไม่ได้ แต่พวกเขาก็ยังหวังว่า ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย จะแคบลงไปได้บ้างอย่างมากที่สุด พวกเขาก็มองการณ์โดยหมายไปถึงความเสมอภาคในเรื่องโอกาส หากว่ามิใช่ในเรื่องทรัพย์สิน

เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ เป้าหมายทางด้านลัทธิชาตินิยมและความเสมอภาค ตามที่ประกาศไว้ รัฐบาลใหม่ส่วนใหญ่จึงเข้าเกี่ยวข้องโดยตรงทางด้านเศรษฐกิจทั้งด้านการวางแผนและการเข้ามีส่วนร่วมโดยตรง แม้ว่าทดลองชิมลางกับความคิดเสรีนิยมแบบปล่อยตามสบายอยู่หลายครั้ง แต่ก็ไม่มีรัฐบาลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศใดเพียรพยายามอย่างจริงจังที่จะลอกเลียนการไม่เข้าแทรกแซงรูปแบบต่าง ๆ ตามที่นักทฤษฎีตลาดเสรีทั้งหลายยกย่อง สิ่งที่พวกเขากระทำกลับได้แก่การเข้าควบคุมและขยายภาวะการบริหารจัดการเช่นที่กระทำในช่วงปลายยุคอาณานิคม พวกเขากระทำอย่างกระตือรือร้น แม้ว่าจะไม่ได้ประสิทธิภาพเสมอไปก็ตาม แม้กระทั่งสิงคโปร์ ซึ่งมักถูกอ้างถึงอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นตัวอย่างของลัทธิเสรีนิยมซึ่งเปิดการค้าอย่างเสรี แต่การลงทุนของสิงคโปร์ก็ยังมาจากภาครัฐเสียเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมดอย่างเสมอต้นเสมอปลาย สิงคโปร์ยังได้สร้างโครงการเคหสถานของรัฐอย่างกว้างขวางมากที่สุดในโลก เมื่อถึงตอนต้นทศวรรษ 1980 โครงการนี้ ให้ที่อยู่อาศัยแก่ประชากรถึงสามในสี่ของประชากรทั้งหมดในประเทศ

กระบวนการควบคุมของรัฐ เริ่มต้นด้วยการสถาปนาธนาคารกลางขึ้นในประเทศไทย (ค.ศ.1942) และในรัฐอื่น ๆ เกือบทั้งหมดก็กระทำเช่นเดียวกัน ในค.ศ.1955 ธนาคารโลกได้รับรู้ว่า "ธนาคารกลางกลายเป็นสัญลักษณ์ของเอกราชในด้านเงินตรา ซึ่งคิดเห็นกันว่า หากปราศจากเอกราชด้านเงินตราเสียแล้ว เอกราชทางด้านการเมืองคงจะไม่สมบูรณ์"[8] ในทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ธนาคารโลกเร่งเร้าให้รัฐทุนนิยมวางแผนเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์ อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของระบอบสังคมนิยมเสมอมา ในไม่ช้า รัฐบาลของเกือบทุกประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็วางแผนการระดับชาติออกมา โดยระบุเป้าหมายของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างจำเพาะเจาะจงลงไป (โดยระบุเป็นส่วน ๆ) สำหรับช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีข้างหน้า บางครั้งเป้าหมายเหล่านี้เป็นเพียงความคิดที่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น "เป็นการแสดงออกซึ่งความตั้งใจ มากกว่าจะเป็นการพยากรณ์เพื่อเตรียมการทางด้านเศรษฐกิจอย่างเคร่งครัด"[9] ทว่าเป้าหมายเหล่านี้ กลายมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาสังคมที่มีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ การวางแผนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

---

[8] ***Report on the Economic Development of Malaya,*** Singapore, 1955, 1968 ดังที่อ้างไว้ใน Siew Nim Chee, "Central Banking in Malaya," in S. Gethyn Davies, ed., ***Central Banking in South and East Asia,*** Hong Kong, 1960, 111-27.

[9] Hall Hill and Sisira Jayasuriya, ***An Inward-Looking Economy in Transition: Economic Development in Burma Since the 1960s,*** Singapore: ISEAS, 1986, 11.

สามารถกล่าวได้ว่า มาถึงวัยบรรลุนิติภาวะ ในตอนต้นทศวรรษ 1970 ใน ค.ศ. 1969 อินโดนีเซียได้ออกแผนการ*เรเปลิต้า 1* (หรือ แผนการพัฒนาห้าปี ฉบับที่หนึ่ง) ซึ่งติดตามมาด้วย แผนการมาเลเซียฉบับที่หนึ่ง ใน ค.ศ. 1970 ซึ่งเป็นการนำนโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่มาปฏิบัติ ในค.ศ.1972 พม่าได้ออกแผนการยี่สิบปี โดยแบ่งย่อยออกไปเป็นแผนการสี่ปีห้าฉบับ แผนการห้าปีฉบับที่สามของประเทศไทย ในปีเดียวกัน (1972) เป็นสัญญาณบอกถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่การสร้างอุตสาหกรรมแบบที่มุ่งเพื่อการส่งออก และเวียดนามใต้ในปีเดียวกันก็ออก "แผนการเศรษฐกิจแห่งชาติสี่ปีของสาธารณรัฐแห่งเวียดนาม"* ปีถัดมา (1973) เวียดนามใต้ได้ประกาศโครงการแปดปีฉบับใหม่ และฟิลิปปินส์ก็ได้ก่อตั้งองค์การพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมา ในค.ศ.1976 สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (เวียดนาม) ซึ่งปลอดพ้นจากสงครามได้ในที่สุด สามารถเริ่มนำโครงการห้าปีฉบับที่สองออกมาใช้ได้

แม้กระทั่งก่อนที่จะมีการวางแผนจากส่วนกลาง รัฐบาลของบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ได้ยึดบริษัทต่าง ๆ มาเป็นของรัฐ หรือก่อตั้งรัฐวิสาหกิจกันขึ้นแล้ว เพื่อพัฒนางานด้านสาธารณูปโภค พลังงานและอุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจดังกล่าว มิได้มีจำกัดอยู่เพียงเฉพาะรัฐบาลที่ได้ชื่อว่าเป็นสังคมนิยมเท่านั้น แต่รัฐที่เป็นทุนนิยมอย่างแน่วแน่เช่นประเทศไทย ในสมัยนายกรัฐมนตรีจอมพล ป.พิบูลสงคราม ก็ริเริ่มพัฒนารัฐวิสาหกิจประเภทนี้ด้วยเช่นกัน โดยทั่วไปแล้ว แรงจูงใจของรัฐบาลเหล่านี้ มาจากความห่วงใยต่อความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และลัทธิชาตินิยม มากยิ่งกว่าเรื่องความเสมอภาคใด ๆ ความเสมอภาคนี้มักเป็นนัยของการที่รัฐเข้าถือครองและเป็นเจ้าของธุรกิจ แต่โดยรวมแล้ว วิสาหกิจของรัฐเหล่านี้ มิได้เกี่ยวข้องกับการยึดหรือแม้กระทั่งแข่งขันกับวิสาหกิจที่มีอยู่ในขณะนั้น—กรณีอินโดนีเซียยึดทุนของดัตช์ในค.ศ.1957 เป็นกรณียกเว้นที่โด่งดังมาก สำหรับกฎโดยทั่วไปข้อนี้—ทว่าวิสาหกิจของรัฐเหล่านี้เป็นการเติมช่องว่างตามที่คิดเห็นว่ามีอยู่ในชาติ ที่สำคัญมากเป็นพิเศษก็คือความอ่อนแอของโครงสร้างพื้นฐาน และฐานด้านอุตสาหกรรมที่รับทอดเป็นมรดกมาจากอดีต วิสาหกิจรุ่นบุกเบิกของรัฐที่มีการบริหารอย่างดีหรือที่อยู่รอดมาได้เป็นเวลานาน มีอยู่ไม่กี่แห่ง ทว่าวิสาหกิจของรัฐเหล่านี้ ก็ได้สร้างแบบอย่างที่ทำให้ภาครัฐเข้ามีส่วนอยู่ในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจมากขึ้น ในพม่าภายหลังค.ศ.1962 และในอินโดจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ รัฐได้ผูกขาดกิจกรรมด้านเศรษฐกิจชนิดที่เป็นทางการไว้แต่เพียงผู้เดียวโดยสิ้นเชิง ทว่าแม้ในประเทศที่ได้

---

* ในที่นี้ จะใช้กฎเกณฑ์การเรียกประเทศเวียดนามในทำนองเดียวกับที่ผู้เขียนในบทอื่น ๆ ใช้กันโดยทั่วไป นั่นคือใช้คำเรียกสาธารณรัฐเวียดนาม (Republic of Vietnam) ว่า "เวียดนามใต้" และเรียกสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (Democratic Republic of Vietnam) ว่า "เวียดนามเหนือ" ส่วนสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) ซึ่งสถาปนาขึ้นเมื่อรวมเวียดนามเหนือและใต้เข้าด้วยกันแล้วในค.ศ. 1976 จะใช้คำเรียกอย่างย่นย่อว่า "เวียดนาม"

ชื่อว่าเป็นทุนนิยมของภูมิภาคนี้ ก็ยังมีรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่ ๆ พัฒนาขึ้นมา เป็นต้นว่าบริษัทจูรองทาวน์ และบริษัทสิงคโปร์เทคโนโลยี ของสิงคโปร์ ในมาเลเซียก็มีเฟลดา (หรือองค์การพัฒนาที่ดินของสหพันธ์) เพอร์นาส (หรือบริษัทการค้าของรัฐ) และมาจลิส อามานาห์ ราอายัต (หรือสภากองทุนเพื่อประชาชนชาวพื้นถิ่น) ของอินโดนีเซียได้แก่ เพอร์ทามินา ซึ่งเป็นบริษัทน้ำมันของรัฐ และบูลอก (หรือคณะกรรมการพลาธิการแห่งชาติ) ในฟิลิปปินส์จะมีคณะกรรมาธิการน้ำตาล (หรือฟิลซูโก) และองค์การบริหารมะพร้าว (หรือฟิลโคเอ) ประเทศไทยก็ได้ตั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก

วิสาหกิจดังกล่าว เมื่อประกอบเข้ากับการขยายบริการด้านสวัสดิการ ก็ทำให้รัฐเอกราชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจมากยิ่งกว่าในสมัยที่ยังเป็นอาณานิคม ภายในเวลาหนึ่งทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การบริโภคและค่าใช้จ่ายในภาครัฐในฟิลิปปินส์ ไทย และอินโดนีเซีย เพิ่มขึ้นเกือบ 10 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) และได้สูงขึ้นไปเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อถึงช่วงปลายทศวรรษ 1980 มูลค่าเฉลี่ยของการบริโภคและค่าใช้จ่ายภาครัฐดังกล่าวสูงขึ้น เกือบถึง 20 เปอร์เซ็นต์ ในบรูไน พม่า มาเลเซียและสิงคโปร์ รวมทั้งรัฐคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในอินโดจีนนั้น ตัวเลขเหล่านี้ ในบางระยะสูงถึง 40 เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่านั้น ดังนั้น รัฐเอเชียเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่จึงมิใช่เป็นเพียงผู้ตัดสินชี้ขาดบนเวทีเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังเป็นตัวละครที่ทรงอิทธิพลโดยตรงอีกด้วย อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ แต่ก็ยังมีอยู่หลายประเทศ ที่ยังคงเป็นเช่นที่กุนนาร์ มีร์ดัล เรียกว่า “รัฐปวกเปียก” (soft state) ซึ่งไม่สามารถหรือไม่เต็มใจดำเนินการตามที่ตนตัดสินใจไปแล้ว ทว่าตลอดช่วงเวลาที่ผ่านไปในระยะหลังสงครามนี้ รัฐส่วนใหญ่ จะแข็งแกร่งขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

แม้ว่ารัฐบาลของนานาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะมีเป้าหมายในแนวกว้าง อย่างเดียวกัน แต่ในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมาย และการเลือกยุทธวิธีในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายเหล่านั้น มีความแตกต่างกันอยู่อย่างคมชัดมาก ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือที่แกนหลักของทัศนคติที่แต่ละรัฐมีต่อความเสมอภาค แม้ว่าบางครั้ง จะมีวาทศิลป์มาบดบังให้คลุมเครือไปเสีย ผู้นำดังเช่น พอล พต โฮจิมินห์ เน วิน รวมทั้งเจ้านโรดม สีหนุและลี กวน ยู ต่างก็อ้างว่าตนเป็น “นักสังคมนิยม” ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าคำนี้ สามารถเป็นคำที่ไร้ความหมายได้มากเพียงไร กระนั้นก็ตาม ในทางหนึ่ง เราสามารถแยกแยะได้ว่ารัฐบาลใดบ้าง ที่มองเห็นว่า ความไม่เท่าเทียมกันอย่างยิ่งยวดในเรื่องทรัพย์สินตลอดทั่วภูมิภาคนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมอยู่ในตัวของมันเอง และได้ดำเนินการริบทรัพย์สินของคนที่มั่งคั่ง กับในอีกทางหนึ่งคือรัฐบาลที่ยอมรับหลักการพื้นฐานเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน และเชื่อว่า การให้แรงจูงใจโดยการให้เอกชนได้ถือครองและเป็นเจ้าของทรัพย์สิน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนา ความแตกต่างในเรื่องอื่นๆ ได้แก่ ความมุ่งมั่นในการดำเนินยุทธศาสตร์ใด

ๆ เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือความมุ่งมั่นในการดำเนินนโยบาย “ชาตินิยม” และความมุ่งมั่นในการบริหารจัดการรัฐวิสาหกิจ โดยทั่วไปแล้ว มีความสำคัญเป็นรองลักษณะเด่นขั้นพื้นฐานทั้งสองประการตามที่ได้แยกแยะดังกล่าวนี้ ตัวอย่างเช่น นโยบายเปลี่ยนการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับการเพิ่มขนาดของกลไกของรัฐอย่างเลี่ยงไม่พ้น และในทางปฏิบัติแล้ว ยากที่จะกระทำร่วมไปกับการเปิดกว้างทางการค้าและการลงทุนของต่างชาติ

ดังนั้น การแยกรัฐทั้งหลาย ออกเป็นกลุ่มกว้าง ๆ โดยอาศัยแนวทางพื้นฐานที่รัฐเหล่านี้กระทำต่อทรัพย์สิน กล่าวคือการแยกออกเป็นประเทศทุนนิยม สังคมนิยมและแนวทางที่สาม จึงเป็นเรื่องมีประโยชน์แก่ความพยายามที่จะมองลงไปให้ซึ้งถึงแนวโน้มด้านนโยบายที่มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ที่ปลายฟากหนึ่งของแนวทางที่เรียงไล่กันมาเป็นลำดับนั้น มีรัฐบาลซึ่งโดยพื้นฐานแล้วมีความมุ่งมั่น ต่อการรักษาทรัพย์สินเอกชน และได้กระทำมาเกือบตลอดระยะเวลาภายหลังสงคราม คือฟิลิปปินส์ มาเลเซีย สิงคโปร์ บรูไนและประเทศไทย นอกจากนี้ก็ยังมีเวียดนามใต้ ในระยะที่ปกครองในระบอบสาธารณรัฐ (ค.ศ.1954-1975) สาธารณรัฐเขมรระหว่างอยู่ภายใต้การปกครองของลอน นอล (ค.ศ.1970-1975) และอินโดนีเซียภายใต้ระเบียบใหม่ (ภายหลัง ค.ศ.1965) ที่ปลายอีกฟากหนึ่งคือประเทศที่เพียรพยายามอย่างจริงจังกำจัดทรัพย์สินเอกชนได้แก่ กัมพูชาประชาธิปไตย (ค.ศ.1975-1978) ทั้งนี้รวมทั้งเวียดนามเหนือในช่วงภายหลังค.ศ.1954 พม่าภายหลังค.ศ.1962 เวียดนามใต้และลาวภายหลังค.ศ.1975 และสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาภายหลังค.ศ.1978 ประเทศที่อยู่ในราวตรงกลางระหว่างปลายสุดของทั้งสองด้านที่ได้เอ่ยนามมาแล้ว คือรัฐบาลที่ประกาศหลักการสังคมนิยมอย่างคลุมเครือ โดยภายนอกนั้นมักตีความหลักลัทธินี้จากแง่มุมของวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ก็มิได้กระทำสักเท่าไรนัก เพื่อจัดการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ ประเทศดังกล่าวนี้ได้แก่ พม่าในสมัยของอู นุ (ค.ศ.1948-1962) อินโดนีเซียก่อนค.ศ.1965 (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัย ประชาธิปไตยนำวิถี ค.ศ.1957-1965) กัมพูชาสมัยของเจ้านโรดม สีหนุ (ค.ศ.1953-1970) และอาจรวมถึงประเทศไทยในสมัยของนายปรีดี พนมยงค์ (ค.ศ.1945-1947) กับรัฐบาลพลเรือนของไทยในเวลาต่อมา (ค.ศ.1973-1976) หรือประเทศลาวภายใต้รัฐบาลผสมชุดต่าง ๆ ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960

ทั้งสามกลุ่มนี้ กลุ่มทุนนิยมเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดและประสบความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจอย่างเด่นชัดที่สุด ความสำเร็จมีจนถึงระดับที่กลุ่มทุนนิยมนี้มักกลายเป็นตัวแทนของภูมิภาคโดยรวมอยู่บ่อยๆ อันที่จริงแล้ว ผลงานมากมายที่ศึกษาพิเคราะห์เศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลัง ล้วนมีแนวโน้มที่จะกันรัฐคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนออกไป และยังมักกันพม่าออกไปด้วยเช่นกัน ซึ่งมีผลเท่ากับนิยามความเป็น “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ว่าคือ สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หรืออาเซียน) ในบรรดารัฐบาลทุนนิยมทั้งหลายเหล่านี้ เราสามารถมองลึกเข้าไปถึงการวางแผนเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามได้ว่า มีลักษณะที่แบ่งออกได้เป็นสามขั้นตอนใหญ่ ได้แก่ ขั้น

แรก เป็นการฟื้นฟูและการก่อสร้างเศรษฐกิจซึ่งผลิตสินค้าขั้นปฐมที่มิได้แปรรูป และผลิตเพื่อส่งออกเป็นหลัก อันเป็นแบบอย่างที่กระทำมาสมัยเมื่อยังเป็นอาณานิคม ขั้นที่สอง เริ่มต้นตั้งแต่ในทศวรรษ 1950 เป็นความพยายามที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนสินค้านำเข้า โดยมักกระทำควบคู่ไปกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจอย่างเปิดเผย ขั้นตอนที่สาม เป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนไปสู่การสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออกโดยเริ่มต้นที่สิงคโปร์เมื่อกลางทศวรรษ 1960 แต่ละประเทศจะมีความแตกต่างกันในเรื่องรายละเอียด และจังหวะเวลาของการเปลี่ยนขั้นตอนนโยบายและเรื่องเหล่านี้ ก็เป็นหัวข้อที่นักเศรษฐศาสตร์สนใจศึกษากันอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงครามทั้งหมด ประเทศต่างๆ ในกลุ่มนี้มิได้มีนโยบายที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด ทว่ามีความคล้ายคลึงกันอย่างกว้าง ๆ

การแยกแยะแบบแผนของนโยบายโดยทั่วไปในหมู่รัฐบาลของประเทศสังคมนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรื่องยากมากกว่า ทั้งนี้โดยไม่นับความจำเป็นที่ต้องก่อสร้างขึ้นใหม่ในทันทีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) ภายหลังค.ศ.1954 และส่วนอื่นๆ ของอินโดจีนภายหลังค.ศ.1975 (และกัมพูชาอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1979) ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนี้ ทั้งพม่าและเวียดนาม มีแนวโน้มที่จะดำเนินการตามลำดับช่วงเวลาของระบอบสังคมนิยมที่เป็นหลักอยู่ในคัมภีร์ ในบางช่วงเวลาการดำเนินการกระทำโดยพิจารณาสภาพความเป็นจริงอยู่บ้าง และให้ลู่ทางที่กว้างขวางขึ้นแก่วิสาหกิจของเอกชน ตัวอย่างเช่น การปฏิรูปที่ดินอย่างกระตือรือร้นเกินเหตุในเวียดนามเหนือระหว่าง ค.ศ.1953-1956 ทำให้รัฐต้องยอมรับต่อสาธารณชนถึงความผิดพลาดและการกระทำที่เกินเลยกว่าเหตุเหล่านั้น ความเพียรพยายามในตอนปลายทศวรรษ 1970 เพื่อที่จะบังคับใช้เศรษฐกิจแบบบังคับบัญชาอย่างเข้มงวดกับครึ่งทางใต้ของเวียดนามก็ทำให้ต้องยอมรับความผิดพลาดเช่นเดียวกัน ในพม่าก็เกิดขึ้นทำนองเดียวกัน กล่าวคือแนวโน้มที่มุ่งไปสู่ความเป็นเจ้าของโดยรัฐ และการโดดเดี่ยวจากนานาชาติของรัฐบาลปฏิวัติในพม่า ภายหลังค.ศ.1962 นั้น ถูกโครงการยี่สิบปีในค.ศ.1972 ดึงย้อนกลับไปเป็นบางส่วน โครงการนี้ เน้นเรื่องการเพิ่มการผลิตและรื้อฟื้นการสถาปนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับนานาชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีเพียงกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้น ที่มิได้ดำรงชีวิตอยู่นานพอที่จะเสียใจกับความเกินเลยกว่าเหตุของตน

เศรษฐกิจที่เป็น “หนทางที่สาม” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีเหลืออยู่อีกแล้ว พม่ายุคก่อนค.ศ.1962 อินโดนีเซียยุคก่อนค.ศ.1965 และกัมพูชายุคก่อนค.ศ.1970 ทั้งสามประเทศเหล่านี้เดินไต่ลวดกายกรรมอยู่ระหว่างระบอบทุนนิยมกับสังคมนิยมโดยพยายามเดินให้ไกลอย่างเท่าที่จะทำได้ ความจริงในข้อที่ว่า ในท้ายที่สุดแล้ว ทุกประเทศต่างลงเอยด้วยความพ่ายแพ้แก่รัฐประหารของทหาร ซึ่งส่วนหนึ่ง ถูกกระตุ้นจากการที่ทหารผิดหวังต่อผลงานด้านเศรษฐกิจนั้น เรื่องนี้ไม่ควรปิดบังมิให้เรามองเห็นความจริงในข้อที่ว่า แต่ละประเทศ ต่างสามารถอยู่รอดมาได้นานกว่าทศวรรษ เป็นความอยู่รอดโดยใช้อุดมการณ์ของตนเป็นเครื่องท้าทายการจัดจำแนกประเภทอย่างง่าย ๆ ตลอดจนการท้าทาย

ต่อแรงกดดันที่เกิดจากสงครามเย็น ทฤษฎีต่าง ๆ ของพวกเขา ถูกนำมาโยงและผสานเข้าด้วยกัน และนโยบายของพวกเขาเหล่านี้ ก็เป็นนโยบาย "เฉพาะกิจ" โดยไม่มีแนวโน้มใด ๆ ที่พอจะมองเห็นได้ยกเว้นการยืนยันอย่างหยิ่งผยองว่าเป็นนโยบายที่มีลักษณะชาตินิยมอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐสวัสดิการแนว *ปยีดอว์ธา* (แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า "ประเทศเกษตรกรที่ศักดิ์สิทธิ์") ของพม่าสมัยอู นุ นโยบายระบอบสังคมนิยมเขมรของเจ้าสีหนุ กับหลักปัญจศีล และ มารฮาเอนิสม์ ของซูการ์โน การวางสูตรเหล่านี้เป็นเรื่องน่าสนใจที่ชวนให้ติดตามอย่างยิ่ง เพราะสูตรเหล่านี้ เป็นประหนึ่งสัญลักษณ์ประจำตัวของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ ซึ่งแสดงถึงการปฏิเสธแนวคิดเศรษฐกิจของตะวันตก ทั้งที่เป็นแบบคลาสสิกและที่อยู่ในแนวมาร์กซิสต์ อย่างไรก็ดี สูตรที่คิดขึ้นเหล่านี้ก็มิได้เป็นประหนึ่งมักคุเทศก์ที่ชี้นำนโยบายเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง หรือประมวลขึ้นเป็นหลักการจนสามารถมองออกว่าเป็นหลักการของท้องถิ่นหรือของเอเชีย กล่าวคือ การเป็นหลักการที่นำไปสู่แนวโน้มที่แน่ชัดซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจ[10]

อีกแง่มุมหนึ่งของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ คือความระแวง "ชาวต่างประเทศ" มากขึ้นทั้งที่อยู่ในประเทศและอยู่นอกประเทศ บางคราว ความหวาดกลัวชาวต่างชาติอย่างไม่มีเหตุผลเช่นนี้ ก็ฟ้องให้เห็นที่การแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวในท้องถิ่น (โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนในอินโดนีเซียและชาวอินเดียในพม่า) บางคราว แสดงให้เห็นที่การปฏิเสธความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพราะจะเป็นการลดศักดิ์ศรีและลดความเป็นอิสระของท้องถิ่น ทัศนคติดังกล่าว แน่นอนว่า มิใช่จะไม่มีอยู่ในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียเลย ทว่าทัศนคติพวกนี้ ดูจะมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ในประเทศที่ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบ "หนทางที่สาม" อาจเป็นได้ว่าเนื่องจากประเทศเหล่านี้ไม่มีหลักการทางเศรษฐกิจที่ชัดแจ้งที่จะมาแข่งขันด้วย ซูการ์โนบอกแก่สหรัฐอย่างเหลืออดในท้ายที่สุดว่า "เอาความช่วยเหลือของพวกคุณไปเสียให้พ้น" เจ้าสีหนุทรงประกาศตอนที่ปฏิเสธความช่วยเหลือทางทหารของอเมริกันในเดือนตุลาคม 1963 ว่า "เรายินดีจะอยู่อย่างยากจนเสียมากกว่า เพราะอย่างน้อย เราก็เป็นอิสระ" และทรงยืนยันในอีกหนึ่งเดือนถัดมาว่า "ศักดิ์ศรีขั้นพื้นฐาน

---

[10] การปฏิเสธแบบอย่างของตะวันตกด้วยวาทะคารมดังกล่าว มิได้มีจำกัดอยู่เฉพาะกับรัฐ "หนทางที่สาม" เท่านั้น ดังที่แสดงให้เห็นจาก แนวนโยบายต่าง ๆ ได้แก่ "อังค์การ์" (Angkar แผลงมาจากอังค์กอร์—Angkor หรือพระนครหรือนครวัด) ของกัมพูชาประชาธิปไตย นโยบาย "วิถีพม่าสู่ระบอบสังคมนิยม" คำแนะนำของมหาธีร์ ให้ชาวมาเลเซีย "มองไปทางตะวันออก" และประการสุดท้ายคือคำเตือนของลี กวน ยู ให้ระลึกถึงสิ่งที่ทรงคุณค่าตามหลักขงจื๊อ ในการพัฒนาสิงคโปร์

ที่สุด ยั้งกัมพูชามิให้รับความช่วยเหลือจากอเมริกัน ไม่ว่าจะในรูปแบบใด และไม่ว่าจะน้อยสักเพียงไร"[11]

นักวิชาการที่เชี่ยวชาญด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามบางคน แยกวิธีการพัฒนาของประเทศในภูมิภาคออกเป็นแบบ "มองเข้าสู่ภายใน" และแบบ "มองออกไปภายนอก" ตามหลักเหตุผลด้านเศรษฐกิจแล้ว แบบแรก เน้นที่การดำรงอยู่ด้วยตนเองโดยไม่อาศัยความช่วยเหลือจากผู้อื่นและการแยกตัวออกไป ส่วนแบบหลัง เห็นว่าการค้าที่ขยายกว้างออกไป เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในระยะยาว ทว่าคารมของซูการ์โนและของเจ้าสีหนุ ประกอบกับแบบแผนการแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวตามท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังมีอยู่อย่างไม่ยอมจางหาย บ่งบอกเป็นนัยว่า รากเหง้าของเรื่องเหล่านี้อยู่ที่ลัทธิชาตินิยม ส่วนนโยบายพึ่งตนเองก็เป็นเพียงเหตุผล ที่ยกขึ้นมาอ้างเท่านั้น บางครั้งรัฐบาลใหม่พยายามยืนยันความถูกต้องของตนเอง ด้วยการดำเนินแนวปฏิบัติในลักษณะหลงชาติเช่นนี้อย่างเลยเถิดยิ่งขึ้นไปอีก ดังกรณีต่าง ๆ ต่อไปนี้คือ กรณีรัฐบาลปฏิวัติของพม่า ซึ่งดำเนินโดยการลดการติดต่อกับโลกภายนอกลงอย่างมโหฬาร กรณีรัฐบาลยุคระเบียบใหม่ของอินโดนีเซีย ซึ่งดำเนินโดยการตัดความสัมพันธ์กับจีนและสนับสนุนการสังหารหมู่ชาวจีนในท้องถิ่นในค.ศ.1965-1966 กรณีกัมพูชาประชาธิปไตย ซึ่งดำเนินโดยการขับไล่ชาวเวียดนามทั้งหมดออกไป และยั่วยุให้เกิดสงครามกับเวียดนาม รวมทั้งประหัตประหารชาวจามและชนกลุ่มน้อยชาติพันธุ์อื่น ในทางปฏิบัติแล้ว การแยกตนเองอย่างโดดเดี่ยว เป็นการแสดงออกถึงลัทธิชาตินิยม มากเสียยิ่งกว่าจะเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาตามหลักเหตุผล

การเลือกยุทธศาสตร์ในการพัฒนาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาศัยทั้งลัทธิอุดมการณ์และผลประโยชน์ของตนเองเป็นพื้นฐาน เสน่ห์ดึงดูดใจของระบอบทุนนิยม จะรวมถึงความที่ระบอบนี้สอดคล้องไปกับพฤติกรรมการค้าที่มีมาแต่ดั้งเดิมในภูมิภาคนี้ และความเกี่ยวพันที่ระบอบทุนนิยมนี้มีอยู่กับความมั่งคั่งและอิทธิพลของประเทศในซีกโลกตะวันตกและของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมองเห็นกันอยู่ ส่วนระบอบสังคมนิยมนั้นก็เชื่อมโยงอยู่กับความคิดในท้องถิ่น เรื่องความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (เป็นต้นว่าความคิดเรื่อง *โกตอง โรยอง* และ*บายานิฮาน*) และเรื่องการจัดสรรปันส่วนโภคทรัพย์และสิทธิในการใช้ประโยชน์ในที่ดินเสียใหม่อย่างมีใจกุศล แทนการเป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้เรียนรู้ภูมิปัญญาที่เป็นธรรมเนียมนิยมของนักเศรษฐศาสตร์สากลอยู่อย่างสม่ำเสมอ อันเป็นภูมิปัญญาที่โดยตัวของมันเองแล้ว วิวัฒนาการมาตลอดช่วงระยะเวลานี้ นับตั้งแต่การฟื้นฟูการผลิต

---

[11] J.D. Legge, ***Sukarno: A Political Biography,*** rev. edn, Sydney, 1984, 292; Sihanouk, ***My War with the CIA: The Memoirs of Prince Norodom Sihanouk as Related to Wilfred Burchett,*** rev. edn, Harmondsworth, Mdx, 130, 134.

สินค้าขั้นปฐม ไปจนถึงการสร้างอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า และวิวัฒนาการต่อไปจนไปสู่อุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก ทั้งนี้ โดยเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการตระหนักรู้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถึงความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตภาคเกษตร ในบางคราวชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล็งเห็นการเปลี่ยนแปลงด้านภูมิปัญญาเหล่านี้ ฮลา มยินต์ จากพม่า น่าจะเป็นผู้ที่สร้างคุณูปการให้แก่โลกสากลแห่งเศรษฐกิจการพัฒนาที่มีชื่อเสียงโดดเด่นที่สุดในภูมิภาคที่บ่อยยิ่งกว่า คือการที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เรียนรู้ คำแนะนำ และการศึกษาของตะวันตก ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงติดตามแนวโน้มต่าง ๆ ได้ขณะที่แนวโน้มเหล่านั้นวิวัฒนาการขึ้นมา อันที่จริงนั้น ในอินโดนีเซียบัณฑิตจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัย อเมริกันแห่งหนึ่ง เป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างหนักหน่วงในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของประเทศภายใต้ระเบียบ ใหม่ อิทธิพลของคนเหล่านี้มีมากจนเป็นผลให้พวกเขามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในนาม “มาเฟียเบิร์คเลย์” นอกจากนี้ผู้เชี่ยวชาญประเภทเท็คโนแครัตชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังถ่ายทอดความคิดให้แก่กันและกัน

ภายใต้การอุปถัมภ์ของหน่วยงานอย่างเช่นคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจแห่งเอเชียและตะวันออกไกลขององค์การ สหประชาติ (อีคาเฟ่) ซึ่งในเวลาต่อมา อยู่ในรูปของคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติฝ่ายเอเชียและแปซิฟิค (เอสแคป) รวมทั้งภายใต้การอุปถัมภ์ขององค์การอาเซียนและสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (ไออาร์อาร์ไอ) ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่ฟิลิปปินส์

กลุ่มที่เลือกที่จะละจากระบอบทุนนิยม มีแบบอย่างของต่างประเทศให้เลือกอยู่เช่นกัน คำสอนเกี่ยวกับลัทธิมาร์กซ์-เลนินตามธรรมเนียมนิยมที่กำลังวิวิวัฒนาการขึ้นมาในเวลานั้น เห็นได้ชัดว่าส่งอิทธิพลให้แก่เวียดนามและรัฐที่อยู่ในการอุปถัมภ์ของเวียดนาม การที่รัฐเหล่านี้เน้นที่อุตสาหกรรมหนักในตอนปลายทศวรรษ 1950 แล้ว “ปฏิรูป” เสียใหม่ในทศวรรษ 1980 (รวมทั้งรื้อฟื้นการแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตรของเขตร้อน กับสินค้าสำเร็จรูปจากกลุ่มโซเวียต) นั้น อย่างน้อยที่สุดก็แสดงให้เห็นว่าในส่วนหนึ่งเป็นการตอบรับต่อแนวทางหลักในการปฏิบัติของมอสโก ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในเวลานั้น ส่วนแบบอย่างเดิมที่เวียดนามเหนือนำมาใช้ในตอนแรกในการปฏิรูปที่ดินเป็นแบบอย่างที่มาจากจีน นอกจากนี้แล้ว ประเทศที่ไม่เลือกแนวทุนนิยมเหล่านี้ ยังเสริมแนวทางหลักในการปฏิบัติที่กล่าวข้างต้น ด้วยผู้เชี่ยวชาญประเภทเทคโนแครัตซึ่งจบการศึกษาจากประเทศคอมมิวนิสต์ที่ก้าวหน้ากว่า ซึ่งก็เป็นในทำนองเดียวกับประเทศร่วมภูมิภาคอื่น ๆ ที่เลือกแนวทุนนิยมในอีกทางหนึ่ง ทางฝ่ายกัมพูชาประชาธิปไตยและพม่าปฏิวัติ ก็แสดงความสนใจเป็นพิเศษกับยุทธศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะแปลกเฉพาะออกไปยิ่งกว่า แนวทางที่ว่านี้ในส่วนหนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่แนวคิดที่วิวัฒนาการขึ้นในพื้นถิ่น อีกส่วนหนึ่ง มีพื้นฐานอยู่ที่อิทธิพลของต่างชาติ ที่ต่างออกไป—ในกรณีของกัมพูชานั้น ได้แก่อิทธิพลของลัทธิมาร์กซ์และลัทธิเหมาตามแบบของนักวิชาการ ฝรั่งเศส ส่วนกรณีของพม่านั้น ได้แก่อิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมแบบเฟเบี้ยนหรือแบบ

ค่อยเป็นค่อยไป (Fabian Socialism) ส่วนกลุ่มที่สนับสนุน "หนทางที่สาม" มิได้มีตำราที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติจากของฝ่ายขวาหรือซ้ายสำหรับใช้เป็นเครื่องชี้แนว และดังนั้น จึงอาศัยแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่กว้างขวางอย่างไม่ขอบเขตจำกัด

ทุกประเทศล้วนสนับสนุนความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในแง่ทฤษฎี แต่มิใช่ว่าทุกประเทศอยู่ในฐานะที่จะลงทุนทำประโยชน์จากความคิดของตนได้ การสร้างอุตสาหกรรมซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ว่าเพื่อทดแทนการนำเข้า ต้องอาศัยความสนับสนุนจากกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม ทั้งนี้ เพราะผลกำไรของอุตสาหกรรมทดแทนเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับการมีกำแพงภาษีเพื่อคุ้มครองหรือการแบ่งสรรใบอนุญาตพิเศษหรือโควต้าการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ (ที่ดูจะแปลกก็คือ ฟิลิปปินส์ ซึ่งบุกเบิกการทดแทนการนำเข้าในทศวรรษ 1950 แท้ ๆ แต่ในระยะเวลายี่สิบปีถัดมา กลับเป็นรัฐทุนนิยมที่เติบโตช้าที่สุดในภูมิภาคนี้ ส่วนหนึ่ง เนื่องจากกลุ่มผลประโยชน์ดั้งเดิม ต่อต้านการดำเนินยุทธศาสตร์ที่มีแนวมุ่งเพื่อการส่งออกอย่างเต็มที่) ในสภาพแวดล้อมแบบอื่น ๆ ในภาคการผลิตอื่น ๆ หรืออุตสาหกรรมแขนงอื่น ๆ –เป็นต้นว่าน้ำมัน เกษตรกรรรมเพื่อการส่งออก การขนส่งและการสื่อสารคมนาคม—กลายเป็นภาคที่ได้รับการสนับสนุน ซึ่งมิได้อยู่ที่ตัวภาคการผลิตนั้น ๆ แต่อยู่ที่ตัวผู้เป็นเจ้าของภาคการผลิตหรืออุตสาหกรรมดังกล่าว ทั่วภูมิภาคนี้ มีหลักฐานบันทึกมากเกินพอ ที่พิสูจน์ถึงความเกี่ยวพันระหว่างผู้กำหนดนโยบายและนักอุตสาหกรรมที่ได้รับการสนับสนุน ริชาร์ด โรบิสัน ได้ศึกษาพิเคราะห์แบบแผนความเป็นเจ้าของกิจการในอินโดนีเซีย – รวมทั้งการถือครองทรัพย์สินที่มีอยู่ในภาคต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ของกลุ่มซูฮาร์โต้ (หรือกลุ่มเซ็นดานา) และของบรรดาผู้มีตำแหน่งบัญชาการในกองทัพ—ผลงานของโรบิสันชิ้นนี้มีสาระกว้างขวางและครอบคลุมมากที่สุด ผลงานที่ศึกษาพิเคราะห์ถึง "ทุนนิยมในหมู่มิตรสหาย" ของฟิลิปปินส์และการสมานความสัมพันธ์ "จีน-ไทย" ระหว่างนักธุรกิจกับข้าราชการในประเทศไทย ก็มีอยู่หลายชิ้นเช่นเดียวกัน[12] นายพลเน วิน แห่งพม่า กลายเป็นคนมั่งคั่งร่ำรวยมากเกินกว่าจะเป็นไปได้ที่จะนำเงินเดือนที่ได้รับอย่างเป็นทางการของเขา มาใช้ยืนยันความบริสุทธิ์ถูกต้องได้ และประธานาธิบดีสามคนของเวียดนามใต้หรือบรรดาญาติใกล้ชิด ก็ได้ช่วยส่งเสริมการลักลอบค้าฝิ่นที่เฟื่องฟูอยู่ในเวียดนามใต้ โดยได้รับส่วนแบ่งจากกำไรเป็นการตอบแทนผู้ที่

---

[12] Robison, ***Indonesia: The Rise of Capital,*** Sydney: Asian Studies Association of Australia, Southeast Asia Publication Series no. 13, 1986; John F. Doherty, "Who Controls the Philippine Economy,?" in Belinda A. Aquino, ed., ***Cronies and Enemies: The Current Philippine Scene,*** Honolulu: University of Hawaii, Center for Asian and Pacific Studies, Philippine Studies Program, Occasional Paper no. 5, 1982, 7-35; G. William Skinner, ***Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand,*** Ithaca: Cornell University, Association for Asian Studies Monograph no. 3, 1958; cf. Kevin Hewison, "National Interests and Economic Downturn: Thailand," in Richard Robison, Kevin Hewison and Richard Higgott, eds, ***Southeast Asia in the 1980s: The Politics of Economic Crisis,*** Sydney, 1987, 52-5.

ทำหน้าที่ตัดสินใจในเวียดนามที่เป็นคอมมิวนิสต์ มีทีท่าน้อยกว่า ที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองอย่างเป็นล่ำเป็นสัน (แม้ว่าการรับสินบนเล็ก ๆ น้อย ๆ จะมีอยู่อย่างดกดื่น) แต่ผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจเหล่านี้ก็มักต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ที่ฝังอยู่ภายในระบบราชการ ไม่ว่าทั้งหมดนี้ จะถือว่าเป็นการทุจริตธรรมดาสามัญ หรือมองว่าเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นเสมือน "การสืบมรดก" ที่ตกทอดมาจากอดีต แต่เราก็ไม่สามารถจะละเลยไปเสียได้ เมื่อวิเคราะห์ถึงการกำหนดนโยบาย

เช่นเดียวกัน นโยบายแนวชาตินิยม ก็มีผลประโยชน์ที่ผูกติดอยู่ด้วยกันมาช่วยเสริมความเข้มแข็ง การรณรงค์ต่อต้านชาวจีนและต่อต้านชาวอินเดีย ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าและนักการเงินชาวพื้นเมืองเกือบจะเสมอไปทุกครั้ง คนเหล่านี้ ปรารถนาอย่างแท้จริง ที่จะกำจัดคู่แข่ง นอกจากนี้ การรณรงค์ต่อต้านคนต่างด้าวดังกล่าว ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่และบุคคลที่เป็นตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ มากมาย ซึ่งยินดีกับโอกาสที่จะได้บีบคนนอกให้หนักหน่วงยิ่งขึ้น การรณรงค์ต่อต้านบริษัทข้ามชาติ ก็เป็นไปทำนองเดียวกัน คือได้รับการสนับสนุนจากผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นเป็นอันมาก เป็นต้นว่า จากนักธุรกิจชาวฟิลิปปินส์ที่พูดจาโผงผาง อเลจานโดร ลิเชาโค[13] ทว่าคนเหล่านี้ ก็ถูกต่อต้านจากคนอื่น ๆ ที่ได้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับบริษัทข้ามชาติ

ความเสมอภาค โดยนัยที่หมายถึงการปรับเปลี่ยนการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่นั้น ปกติแล้วมิได้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ปกครองประเทศ ซึ่งอาจเป็นได้ว่า ยกเว้นในกรณีอินโดจีน ผู้ปกครองประเทศอาจยึดไร่ขนาดใหญ่ของชาวต่างประเทศ หรือแบ่งแยกและกีดกันพ่อค้าชาวจีน ทว่าผู้ปกครองเหล่านี้ก็ไม่อาจสนับสนุนการปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจังในฉับพลันทันทีได้ โดยไม่สร้างความเสียหายให้แก่ฐานชนชั้นของตนเอง สำหรับรัฐที่มิใช่สังคมนิยมนั้น เฉพาะสาธารณรัฐแห่งเวียดนาม (เวียดนามใต้) เท่านั้น ที่ได้เริ่มดำเนินการปฏิรูปที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และการปฏิรูปที่ดินของเวียดนามใต้นี้ ถูกสหรัฐอเมริกาบีบบังคับให้ทำ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนด้านการเงินด้วย การรณรงค์ในภาครัฐเพื่อสร้างความยุติธรรมในสังคมในประเทศอื่น ๆ ช่วยถอดชนวนความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งเท่ากับก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนชั้นผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติโดยรวมด้วย รวมทั้งแก่นักการเมืองที่เป็นผู้เสนอให้มีการรณรงค์ดังกล่าว แม้ว่าในแง่นี้ การใช้การประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินการอย่างดี เช่นการประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินควบคู่ไปกับ "การปฏิรูปที่ดิน" ส่วนใหญ่ของฟิลิปปินส์สามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากจนเกือบจะเท่ากับนำทรัพย์สินมาจัดจำแนกแจกจ่ายกันใหม่อย่างแท้จริง โดยที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายต่ำกว่ามาก สำหรับความเสมอภาคในระดับที่มีนัยแค่การใช้จ่ายในภาครัฐ ที่ให้กับโรงเรียน ถนนหนทาง คลินิก หน่วยงานด้านสินเชื่อของรัฐบาล ฯลฯ แน่นอนว่า ความเสมอภาค

---

[13] *The Lichauco Paper: Imperialism in the Philippines,* New York, 1973.

นี้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ที่ควบติดมากับงาน ซึ่งผู้ที่ได้ผลประโยชน์ดังกล่าว คือบรรดาผู้ที่ได้สัญญารับเหมางานก่อสร้าง หรืองานบริหารหน่วยงานดังกล่าวเหล่านั้นนั่นเอง

นอกจากนี้แล้ว ในขณะที่รัฐเติบใหญ่ขึ้นเพราะความจำเป็นแกมบังคับ รวมทั้งความจำเป็นของประเทศตามที่คิดเห็นกันนั้น รัฐยังได้กลายมาเป็นกลุ่มผลประโยชน์ด้วยคุณสมบัติของตนเองอีกด้วย การปราศจากกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นคู่แข่งขัน หรือความอ่อนแอของกลุ่มผลประโยชน์ดังกล่าว ทำให้มีความเป็นไปได้ในข้อแรกที่รัฐจะก่อตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นมา เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีชนชั้นกระฎุมพีหรือชนชั้นกลางที่เข้มแข็ง ที่เป็นชาวพื้นถิ่นดั้งเดิม รัฐบาลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่ต้องคอยเอาใจส่วนพาณิชย์เอกชน ด้วยคำสัญญาว่าจะไม่เข้าแทรกแซง การต่อต้านของประชาชนในเรื่องความไม่ควรแทรกแซงพลังของตลาด ก็มิได้มีอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อระบบราชการลงหลักปักฐานในธุรกิจได้อย่างมั่นคงดีแล้ว ระบบราชการก็มีแนวโน้มที่จะขยายอิทธิพลออกไปเรื่องนี้ ยิ่งแน่ชัดมากเป็นพิเศษในกรณีของวิสาหกิจของทหารในประเทศไทย อินโดนีเซีย พม่า และเวียดนาม ทั้งสมัยที่เป็นทุนนิยมและสมัยที่เป็นคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะมีข้อโต้แย้งต่าง ๆ นานาของนักเศรษฐศาสตร์พวกที่อ้างว่า ธุรกิจที่รัฐบริหาร มักจะไร้ประสิทธิภาพเสมอไป แต่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้แสดงความสนใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่จะให้โอนรัฐวิสาหกิจเป็นของเอกชน จนกระทั่งเมื่อล่วงมาจนถึงทศวรรษ 1980 สิงคโปร์จึงเริ่มดำเนินการในเรื่องนี้ (ในขอบเขตจำกัด) และรัฐบาลของชาติอื่น ๆ ก็เริ่มพูดกันในเรื่องนี้ อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ทรัพย์สินของชาติในภาครัฐ มีแนวโน้มที่จะเพิ่มพูนขึ้นเสมอ

อันตรายของการมุ่งประเด็นที่แนวโน้มเรื่องนโยบาย คือสมมุติฐานที่วางอยู่โดยนัย ในเชิงที่ระบุว่า แนวโน้มเรื่องนโยบายเหล่านี้ เป็นต้นเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นภายในภูมิภาค แน่นอนว่า การอภิปรายทางด้านการเมืองเป็นอันมาก ภายในภูมิภาค และที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่ของความถูกต้องตามหลักอันควร ถูกผลการปฏิบัติงานในด้านเศรษฐกิจ วางกรอบไว้ เรื่องนี้มีนัยไปถึงว่า “ผู้ชนะ” มีชัยชนะเพียงเพราะพวกเขาเลือกได้ถูกต้อง ส่วน “ผู้แพ้” พลาดพลั้งไป อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติแล้ว โอกาสในการเลือกนโยบาย ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักมีข้อจำกัดอย่างรุนแรง ในขณะที่ผลการปฏิบัติงานก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐบาลของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในระดับที่มากทีเดียว การพัฒนาชุมชนเมืองในลักษณะที่กระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางในเวียดนามเหนือ เป็นนโยบายที่เกิดจากการตอบสนองต่อการระดมทิ้งระเบิดของอเมริกันเป็นสำคัญ การบังคับให้พลเมืองอพยพออกจากพนมเปญในค.ศ.1975 อาจให้คำอธิบายได้ว่า สาเหตุส่วนหนึ่งเนื่องมาจากเมืองขยายใหญ่จนไม่สามารถเลี้ยงตนเองอยู่ได้ หลังจากที่ต้องผจญสงครามมาถึงห้าปี ความมั่งคั่งไพบูลย์ของอินโดนีเซีย มาเลเซียและบรูไนภายหลังค.ศ.1973 ส่วนใหญ่แล้ว ก็มีพื้นฐานเนื่องมาจากภาวะราคาน้ำมันในโลกที่พลุ่งขึ้น โดยเริ่มต้นตั้งแต่ปี 1973 เป็นต้นมา การกำหนดนโยบายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้เป็นเพียงผลิตผลของอุดมการณ์และการ

พิจารณาผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น หากยังเกิดจากประสบการณ์ จากการตอบสนองอย่างลองผิดลองถูก ต่อสภาพแวดล้อมนานาชาติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ความพัวพันกับเศรษฐกิจ ของการเมืองระหว่างประเทศ

ในโลกที่รัฐเอกราชของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อตัวขึ้นมานั้น เป็นโลกชนิดที่ไม่ยอมปล่อยให้รัฐเหล่านี้ได้อยู่ตามลำพัง รัฐบาลของประเทศภายนอกภูมิภาค พยายามอย่างไม่หยุดยั้งที่จะสร้างอิทธิพลต่อกิจการต่าง ๆ ในท้องถิ่น "ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่" เช่นว่านี้ มิใช่ปัจจัยหลักที่เป็นตัวกำหนดประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยใหม่ ดังที่บรรดาผู้วิพากษ์ลัทธินี้มักกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจกันเช่นนั้นอยู่บ่อย ๆ ทว่าผลกระทบของลัทธิดังกล่าว ก็ไม่อาจละเลยไปเสียได้ ในแวดวงการเมืองนั้น ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ กระทำตั้งแต่พยายามสร้างอิทธิพลต่อการเลือกตั้งในท้องถิ่นไปจนถึงการเข้าแทรกแซงทางทหารอย่างเต็มพิกัด ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ บ่อยครั้งเป็นเครื่องมือเพื่อก่อให้เกิดผลมุ่งหมายทางด้านการเมือง แม้ว่าจะมีการลดความช่วยเหลือแบบสองฝ่ายลงทีละน้อย แล้วแทนที่ด้วยการรับการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความช่วยเหลือที่มิได้เกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่ก็ตาม สถาบันวัฒนธรรมและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มากมาย นับตั้งแต่องค์กรอาสาสมัครสันติภาพพีซ คอรป์ ไปจนถึงโครงการฝึกอบรมให้แก่ข้าราชการ เจ้าหน้าที่และนักวิชาการชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีแนวโน้มที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับส่วนตัวและระดับภูมิปัญญา

ในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นั้น ความเพียรพยายามที่สำคัญที่จะสร้างอิทธิพลต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาจากอดีตมหาอำนาจอาณานิคม อย่างไรก็ตาม ในทันทีที่ให้การรับรองเอกราชของอินโดนีเซีย ดัตช์ก็หายไปจากเวทีในเวลาไม่ช้านาน กระบวนการปลดปล่อยอาณานิคม ยังทำให้ดัตช์แค้นใจอยู่ไม่หาย ทั้งนี้เพราะการลงทุนมากมายที่ยังคงตกค้างอยู่ของพวกเขา ถูกถอนออกไป หรือถูกโอนไปเป็นของชาติ และพวกเขาเองก็มิได้อยู่ในฐานะที่เข้มแข็งพอที่จะให้ความช่วยเหลือหรือให้คำแนะนำได้มากนัก ฝรั่งเศสในอินโดจีนและอังกฤษในพม่า ก็มิได้ดีไปกว่าดัตช์สักเท่าไรนัก เพราะตนเองก็ง่อนแง่นในด้านเศรษฐกิจ อิทธิพลที่จะอยู่ต่อไปของพวกเขา มีแนวโน้มที่จะขึ้นอยู่กับไมตรีจิตของรัฐบาลชาตินิยมชุดใหม่ ซึ่งก็ไม่เคยมีมากมายนัก อังกฤษไปได้ดีกว่าอยู่สักหน่อย ในกรณีอดีตอาณานิคมภาคพื้นทะเลของตน อย่างน้อย ก็ดีมาได้จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 เมื่ออังกฤษปิดฐานทัพเรือในสิงคโปร์ของตนลง และรัฐบาลมาเลเซียเริ่มโอนการลงทุนของต่างชาติมาเป็นของพื้นถิ่น ฝรั่งเศสและอังกฤษยังรักษาอิทธิพลของตนในด้านการศึกษา ไว้ได้บ้างเหมือนกัน (ฝรั่งเศสในอินโดจีน

สมัยที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์และอังกฤษในมาเลเซีย) โดยทั้งสองถือโอกาสใช้ประโยชน์จากชื่อเสียงเกียรติภูมิของภาษาและวัฒนธรรมของตนที่ยังคงเหลืออยู่ โดยผ่านที่ปรึกษาในกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในท้องถิ่น และการให้ทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาที่เรียนดีบางคน

ทางด้านสหรัฐอเมริกานั้น ได้ก้าวขึ้นจากสงครามโลกครั้งที่ 2 พร้อมด้วยความร่ำรวยและความแข็งแกร่งเพิ่มมากขึ้น สหรัฐกลายเป็นอิทธิพลจากภายนอกที่มีความสำคัญยิ่งต่อกิจการด้านเศรษฐกิจของภูมิภาค ทั้งยังเป็นตัวแทนสำคัญของ “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” แห่งทศวรรษ 1950 และ 1960 สหรัฐกระทำการมิใช่เฉพาะเพื่อการค้าและการลงทุนของชาวอเมริกันเท่านั้น หากยังรวมถึงในฐานะผู้ปกป้องผลประโยชน์ของระบอบทุนนิยมโดยทั่วไป ให้รอดพ้นจากภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์โลก ตามที่ตนคิดคะเนเอาด้วย สหรัฐต่อสู้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ที่เปิดเผยโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง โดยสหรัฐส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามนี้กว่าครึ่งล้านคน สหรัฐเข้าพัวพันในการทำลายล้างรัฐบาลในอินโดนีเซีย ลาว และกัมพูชา ที่ได้ชื่อว่าเป็นกลาง แต่มีโอกาสจะเอียงเอนไปทางซ้าย ทั้งสหรัฐยังให้เงินช่วยเหลือขบวนการปีกขวาทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ซึ่งเท่ากับสหรัฐปูพื้นฐานให้แก่การก่อรัฐประหารของทหารในอินโดนีเซีย (ค.ศ.1965) และในประเทศไทย (ค.ศ.1976) รวมทั้งแก่การประกาศกฎอัยการศึกในฟิลิปปินส์ (ค.ศ.1972)

ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของสหรัฐ โดยทั่วไปแล้ว เกี่ยวพันอยู่กับเป้าหมายทางการเมืองมากยิ่งกว่าความจำเป็น หรือผลกำไรในอนาคต ประเทศต่าง ๆ ในอินโดจีน ซึ่งเป็นดินแดนที่สงครามเย็นเกิดร้อนระอุขึ้นมานั้น ได้รับเงินช่วยเหลือหนักหน่วงที่สุด ตลอดระยะเวลายี่สิบปี (ค.ศ.1955-1975) เวียดนามใต้ได้รับความช่วยเหลือทางทหารมูลค่า 16,800 ล้านดอลลาร์ และความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจ 8,500 ล้านดอลลาร์[14] ในแง่สัดส่วนแล้ว รัฐที่มิใช่คอมมิวนิสต์อื่น ๆ ได้รับมากยิ่งกว่านี้เสียอีก กล่าวคือสาธารณรัฐเขมรได้รับความช่วยเหลือในค.ศ.1974 เท่ากับกว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) ในขณะที่ลาวในค.ศ.1972 สามารถนำเข้าสินค้าได้มากกว่าที่ส่งออกถึงยี่สิบเท่า เพราะความช่วยเหลือด้านการทหารมูลค่า 250 ล้านดอลลาร์ (ซึ่งอันที่จริงแล้ว สูงเกินจีเอ็นพีถึง 16 เปอร์เซ็นต์) บวกกับความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจอีก 50 ล้านดอลลาร์ ประเทศไทยในฐานะที่เป็นที่ตั้งฐานทัพใหญ่ของสหรัฐ ก็ได้รับการตกรางวัลอย่างงามสำหรับความร่วมมือของตนเช่นกัน ระหว่างค.ศ.1950 ถึงค.ศ.1975 ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจมีมูลค่า

---

[14] Douglas C. Dacy, ***Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975,*** Cambridge, UK, 1986, 200. Nguyen Anh Tuan, ***South Vietnam: Trial and Experience: A Challenge for Development,*** Athens, Ohio: Ohio University, Monographs in International Studies, Southeast Asia Series, no. 80, 1987, แจงตัวเลขโดยแบ่งรายการปลีกย่อยลงไปในลักษณะที่แตกต่างไปจากนี้เล็กน้อย ทว่าจำนวนรวมของมูลค่าความช่วยเหลือทั้งสิ้นเท่ากัน คือกว่า 25,000 ล้านดอลลาร์เล็กน้อย

650 ล้านดอลลาร์ ความช่วยเหลือในด้านการทหารปกติ 1,000 ล้านดอลลาร์ (เกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ของงบประมาณด้านกลาโหมทั้งหมดของไทยในช่วงระยะเวลานั้น) กับอีก 1,000 ล้านดอลลาร์ ในรูปค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติการทางทหาร การขนย้ายยุทโธปกรณ์ การก่อสร้างฐานทัพ และเงินช่วยเหลือสำหรับทหารไทยในเวียดนาม ทว่าในพม่าและอินโดนีเซียที่เป็นกลางนั้น ความพยายามในระยะแรก ๆ ที่จะใช้วิธีให้ความช่วยเหลือเพื่อให้สองประเทศนี้เอนเอียงมาสู่หลักการของอเมริกันนั้น มิได้ประสบความสำเร็จนัก แม้ว่าการก่อรัฐประหารในค.ศ.1965 ในอินโดนีเซีย และการประกาศใช้กฎอัยการศึกในฟิลิปปินส์จะเป็นกรณีที่เหมือนกันอยู่ คือได้รับการตกรางวัลด้วยความช่วยเหลือที่เพิ่มขึ้นอย่างมากตลอดระยะเวลาหลายปีถัดจากนั้น

การพึ่งพาทางด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ต่อผู้อุปถัมภ์ภายนอกรายเดียว มีลักษณะที่ไม่เหมือนชาติอื่นใดในเรื่องระยะเวลาและความลึกซึ้ง ในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นั้น รัฐบาลฟิลิปปินส์ไม่มีทางเลือกสักเท่าใดนัก นอกจากต้องยอมรับการบังคับกะเกณฑ์ของอเมริกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไป สหรัฐลดการวางอำนาจอย่างเปิดเผยลง ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและด้านการทหารโดยตรง ตามมูลค่าที่แท้จริง เพิ่มขึ้นสูงสุดในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1949 ถึงค.ศ.1952 ซึ่งเป็นช่วงที่มีจำนวนรวมทั้งสิ้นกว่า 600 ล้านดอลลาร์ และแม้ว่าสหรัฐยังคงให้ความช่วยเหลือต่อไปในระดับที่เป็นกอบเป็นกำหลังจากนั้น แต่ความช่วยเหลือนี้ ไม่เคยเป็นองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญถึงขั้นกำหนดงบประมาณของชาติ เมื่อถึงทศวรรษ 1970 นั้น วิธีการให้ความช่วยเหลือ ก็เริ่มหลีกทางให้แก่การให้กู้แบบหลายชาติและให้แก่เอกชน ชาวฟิลิปปินส์เป็นรายบุคคล ยังได้รับประโยชน์จากการที่สหรัฐจ่ายเงินบำนาญแก่ทั้งทหารและพลเรือนอีกด้วย ซึ่งในช่วงปลายทศวรรษ 1970 นั้น โดยเฉลี่ยแล้ว มีมูลค่ากว่า 120 ล้านดอลลาร์ต่อปี ฟิลิปปินส์เรียกร้อง “ค่าเช่า” ที่ตั้งฐานทัพจากอเมริกัน (แม้ว่าพวกอเมริกันจะไม่ยอมเรียกเช่นนั้น) เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นับจากทศวรรษ 1970 มา การเรียกร้องของฟิลิปปินส์ส่งผลในรูปคำสัญญาเรื่องความช่วยเหลือจากอเมริกัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจาก 50 ล้านดอลลาร์ต่อปีในค.ศ.1979 ไปเป็นเกือบสิบเท่าตัวของจำนวนนี้ เมื่อสิบปีให้หลัง ในขณะเดียวกัน ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับฐานทัพต่าง ๆ ก็เลื่อนไถลจาก 2.3 เปอร์เซ็นต์ของจีเอ็นพี ในตอนกลางทศวรรษ 1960 ลงไปเหลือ 1.25 หรือ 1.5 เปอร์เซ็นต์ในตอนกลางทศวรรษ 1980[15] สัดส่วนของอเมริกันในด้านการค้าและการลงทุนของ

---

[15] David Wurfel, ***Filipino Politics: Development and Decay,*** Ithaca, 1988, 193-5; Robert Pringle, ***Indonesia and the Philippines: American Interests in Island Southeast Asia,*** New York, 1980, 58-9; Charles W. Lindsey, “The Economics of U.S. Military Bases in the Philippines,” paper presented at Third International Philippine Studies Conference, Quezon City, 1989. ลินซีย์ประเมินเศรษฐกิจฟิลิปปินส์ โดยใช้แบบอย่างตัวคูณของคีนส์ (Kynes) อย่างง่าย ๆ และประเมินว่า ผลกระทบที่ค่าใช้จ่ายนี้มีต่อจีเอ็นพี ลดจาก 3.5 ลงเหลือ 2.0-2.3 เปอร์เซ็นต์

ต่างชาติในฟิลิปปินส์ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ก็ลดลงอย่างสำคัญด้วยเช่นกัน และเมื่อถึงค.ศ.1974 การลดพิกัดอัตราภาษีศุลกากรให้กันและกันเป็นพิเศษ ก็ยุติลงในที่สุด

แม้ว่าอิทธิพลโดยตรงของสหรัฐต่อเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์จะลดลง แต่สหรัฐก็ยังคงครองอิทธิพลอยู่ในฟิลิปปินส์อย่างผิดสัดส่วน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่ง เกิดจากบทบาทที่ครอบงำของอเมริกัน ในการให้คำแนะนำแก่ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจและให้การศึกษาแก่พวกเท็คโนแครต ชาวฟิลิปปินส์เรียนหนังสือโดยใช้ตำราของอเมริกัน ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรีตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของอเมริกัน ชาวฟิลิปปินส์เข้ามีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมและโครงการวางแผนร่วมกับนักวิจัยและนักวางแผนชาวอเมริกัน อิทธิพลครอบงำของสหรัฐเหนือเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์นั้น มิได้อยู่ที่การเข้าถือครองกรรมสิทธิ์ แต่อยู่ที่ความรู้สึกนึกคิดของชาวฟิลิปปินส์ ซึ่งมีอยู่ในระดับที่สูงมากทีเดียว สหรัฐพยายามใช้อิทธิพลอย่างเข้าถึงตัวบุคคลเช่นเดียวกันนี้ในที่อื่น ๆ ในภูมิภาคด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษ 1960 ในทศวรรษ 1970 หนึ่งในห้าของเจ้าหน้าที่ระดับสูงสุดของระบบราชการไทย ได้รับปริญญาจากมหาวิทยาลัยของอเมริกัน และนายทหารระดับนายพลในกองทัพของอินโดนีเซีย ที่ได้รับการฝึกอบรมในโรงเรียนทหารของสหรัฐ ก็มีอยู่ในสัดส่วนใกล้เคียงกันนี้[16]

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงทศวรรษ 1970 ฐานะของสหรัฐอเมริกา ในภูมิภาคนี้ เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่สหรัฐกำหนดถอนทหารออกจากอินโดจีนในเร็ววัน ทำให้อิทธิพลของสหรัฐลดลง ทั้งในอินโดจีนเองและในประเทศไทยที่อยู่ติดกัน ในเวลาเดียวกันความตื่นตระหนกเรื่องน้ำมันในค.ศ.1973 และ 1979 ก็ลดความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจของสหรัฐลง เมื่อเปรียบกับคู่แข่งทุนนิยมของสหรัฐบางประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่นซึ่งปรากฏตัวเด่นขึ้นในฐานะพลังทางเศรษฐกิจที่จะมาทดแทนให้กับภูมิภาคนี้ ในระดับโลกนั้น ความช่วยเหลือในการพัฒนาอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่น เพิ่มขึ้นจาก 244 ล้านดอลลาร์ (6 เปอร์เซ็นต์ของความช่วยเหลือทั้งหมดของสหรัฐ) ในค.ศ.1965 เป็น 3,353 ล้านดอลลาร์ (47 เปอร์เซ็นต์) ในค.ศ.1980 ยิ่งไปกว่านั้น ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นยังมีแนวโน้มที่จะมาชุมนุมอย่างหนักหน่วงอยู่ในเอเชีย เช่นเดียวกับการค้าและการลงทุนของญี่ปุ่น และในเวลาไม่ช้านาน ญี่ปุ่นกลายเป็นผู้บริจาคที่สำคัญแก่ประเทศส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่นล้ำหน้าสหรัฐในเรื่องการนำความช่วยเหลือของตน ไปผูกกับการสร้างประโยชน์ให้แก่การขายสินค้าและบริการของตนเอง ทว่าความช่วยของญี่ปุ่นยังต่างจากความช่วยเหลือของอเมริกันในทศวรรษ 1950 และ 1960 ตรงที่ปกติแล้ว ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นมิได้ควบคู่ไปกับการเรียกร้องเรื่องให้ประเทศผู้รับความ

---

[16] Likhit Dhiravegin, ***The Bureaucratic Elite of Thailand: A Study of Their Sociological Attributes, Educational Backgrounds, and Career Advancement Patterns,*** Bangkok, 1978, 106-27; Bryan Evans III, "The Influence of the United States Army on the Development of the Indonesian Army (1954-1964)," ***Indonesia,*** 47(1989)37.

ช่วยเหลือปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้สอดคล้องกับที่ตนต้องการ สมาชิกในประชาคมยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ก็เปลี่ยนความมั่งคั่งไพบูลย์ที่กำลังทวีขึ้นเรื่อย ๆ ของตนบางส่วนไปเป็นความช่วยเหลือแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน เช่นเดียวกับออสเตรเลีย ซึ่งเพิ่งตระหนักรู้เรื่องเพื่อนบ้านที่อยู่ทางเหนือของประเทศตน บรรดาประเทศที่มั่งคั่งด้วยน้ำมันในตะวันออกกลาง ก็เกิดความตระหนักมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าตนมีพี่น้องร่วมศาสนาอิสลามอยู่ทั่วโลก ในระหว่างนั้น เงินดอลลาร์ที่ได้จากค่าน้ำมัน ก็ไหลบ่าเข้ามาประดังอยู่ในแวดวงธนาคารนานาชาติ และเงินกู้ดอกเบี้ยถูก ก็กลายเป็นรูปแบบที่สำคัญของความช่วยเหลือจากต่างประเทศให้แก่ภูมิภาคนี้ แทนที่จะเป็นการให้เงินช่วยเหลือโดยตรง

เมื่อเวลาผ่านไป ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผ่านเข้ามาทางองค์การที่ประกอบด้วยสมาชิกหลายประเทศมากขึ้นทุกที เป็นต้นว่าผ่านธนาคารโลก (หรือธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนา) ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย หรือเอดีบี และกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือไอเอ็มเอฟ สภาวะเช่นนี้ ในส่วนหนึ่งแสดงถึงการยอมรับว่า ความช่วยเหลือแบบสองฝ่าย ถูกมองว่าเป็นการหวังที่จะเข้ามีบทบาท อย่างไรก็ดี นักวิจารณ์เป็นอันมากมีความเห็นว่า คำแนะนำชนิดที่แทบเป็นการบังคับของธนาคารโลกและของไอเอ็มเอฟ ก็เป็นการล่วงล้ำอธิปไตยของชาติไม่แพ้กัน รวมทั้งบีบบังคับต่อการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระ มากยิ่งกว่า “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” ในช่วงหลายปีก่อนหน้านี้ ซึ่งกระทำในลักษณะเปิดเผยมากกว่า การรับเงินกู้หรือการเจรจาขอเงินกู้ก้อนใหม่ จำเป็นต้องยอมรับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ตามมาเป็นชุด แทบจะทุกครั้งไป เงื่อนไขเหล่านี้ รวมถึงการลดค่าเงิน การสร้างวินัยแก่แรงงาน การลดการใช้จ่ายของรัฐบาลด้านการบริการสังคม และเปิดช่องทางมากขึ้นให้แก่สินค้านำเข้าและการลงทุนจากต่างประเทศ มาตรการดังกล่าวเป็นที่ยินดีต้อนรับสำหรับนักลงทุน และมักส่งผลให้การค้าเพิ่มขึ้น แต่ก็มีอยู่บ่อย ๆ เช่นกัน ที่เงื่อนไขกลายไปเป็นสาเหตุของความทุกข์ยากในระยะสั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่อยู่ในชนชั้นที่ยากจน

แม้ว่าสหภาพโซเวียตและจีน จะจุดประกายความคิด และให้การสนับสนุนขบวนการปฏิวัติภายในภูมิภาค แต่สองมหาอำนาจนี้ก็มิได้สร้างผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจสักเท่าใดนัก แก่บริเวณที่อยู่นอกอินโดจีน ทั้งสองมหาอำนาจได้ดำเนินความพยายามเป็นครั้งคราว เพื่อสร้างอิทธิพลต่ออินโดนีเซีย (ในช่วงก่อนค.ศ.1965) และต่อพม่า โดยยื่นข้อเสนอผ่านความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ทว่าไม่ได้ผลสักเท่าไรนัก เฉพาะในเวียดนาม ลาว และกัมพูชาเท่านั้น ที่คุณูปการของสองมหาอำนาจนี้ สร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง จากการประเมินอย่างดีที่สุดนั้น สองมหาอำนาจนี้ให้ความช่วยเหลือเกือบ 90 ล้านดอลลาร์ต่อปีแก่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม (เวียดนามเหนือ) ในช่วงระหว่าง ค.ศ.1955-1965 และเพิ่มขึ้นเป็นกว่า 400 ล้านดอลลาร์ต่อปีในช่วงระหว่าง ค.ศ.1965-

1975[17] ในช่วงก่อนหน้านี้ ความช่วยเหลือเป็นอันมาก อยู่ในรูปสินค้าประเภททุน ทว่าภายหลัง ค.ศ.1965 ความช่วยเหลือเปลี่ยนไปเป็นยุทธปัจจัย อาหาร และสินค้าอุปโภคบริโภคขั้นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามกับจีน ซึ่งแตกหักลงในตอนปลายทศวรรษ 1970 ผลักดันให้เวียดนามยิ่งต้องพึ่งพาอาศัยสหภาพโซเวียตในด้านเศรษฐกิจและกลุ่มสภาความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน หรือ โคมีคอน อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในตอนกลางทศวรรษ 1980 ระดับมูลค่าความช่วยเหลือสูงถึงกว่าหนึ่งพันล้านดอลลาร์ต่อปี ขณะเดียวกัน จีนก็เพิ่มการสนับสนุนกัมพูชาประชาธิปไตยมากขึ้น และภายหลัง ค.ศ.1978 จีนให้การสนับสนุนเขมรแดงที่ถูกขับออกไป ความช่วยเหลือของฝ่ายคอมมิวนิสต์ เช่นเดียวกับความช่วยเหลือที่มาจากตะวันตก คือมีข้อผูกมัดติดมาด้วย ส่วนใหญ่แล้วความช่วยเหลือดังกล่าว สามารถนำไปใช้เฉพาะเพื่อซื้อสินค้าจากประเทศผู้ให้เงินช่วยเหลือ และยังหมายถึงถึงการยอมรับคำแนะนำของผู้ให้เงินช่วยเหลือด้วย

ตลาดและเทคโนโลยีระหว่างประเทศ

นอกเหนือจากปัจจัยที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ดังที่กล่าวข้างต้นแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังประสบกับแนวโน้มที่เป็นอิสระในเรื่องตลาดและเทคโนโลยีอีกด้วย ช่วงเวลายี่สิบห้าปีภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาของความมั่งคั่งไพบูลย์ทั่วโลกอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การค้าระหว่างประเทศ เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยเกินกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปี และการผลิตทางด้านเศรษฐกิจ ก็เพิ่มขึ้นไปเรื่อย ๆ ด้วยอัตราที่สูงที่สุดในประวัติศาสตร์ยุคสมัยใหม่ สภาวะเช่นนี้ในส่วนหนึ่ง สืบเนื่องมาจากประสิทธิภาพในการผลิตที่ได้รับการปรับปรุงดีขึ้น และค่าใช้จ่ายในการขนส่งต่ำลง นอกจากนี้ยังมีปัจจัยทางด้านการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือนอกเหนือจากภาวะปลอดสงครามระหว่างประเทศมหาอำนาจที่สำคัญแล้ว ยังมีการลดอุปสรรคในด้านการค้าลงไปทั่วโลกด้วยเช่นกัน โดยมีสถาบันต่าง ๆ เป็นสื่อกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ย อาทิเช่นองค์การความตกลงทั่วไปเกี่ยวกับพิกัดอัตราภาษีศุลกากรและการค้า หรือแก็ตต์ และองค์ประชุมว่าด้วยการค้าและการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ หรืออังค์แท็ด แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามอยู่บ้างภายในอังค์แท็ด ที่จะวางกฎระเบียบให้เอื้ออำนวยประโยชน์แก่โลกที่กำลังพัฒนา แต่การค้าและความมั่งคั่งที่ขยายตัวขึ้น ก็ถูกประเทศอุตสาหกรรมฉกฉวยไปมากอย่างผิดสัดส่วน เช่นเดียวกับเงื่อนไขทางการค้า ซึ่งมีแนวโน้มที่

---

[17] Melanie Beresford, ***Vietnam: Politics , Economics and Society,*** London, 1988, 143-4.

จะเปลี่ยนไปในทางที่เป็นคุณแก่ประเทศอุตสาหกรรมนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาโดยรวมในระดับโลกแล้ว ก็นับว่าทุกอย่างมีพอสำหรับทุกคน แม้กระทั่งประเทศในโลกที่สามที่มิได้ผลิตน้ำมัน ก็ยังมีการส่งออกเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยแล้ว ปีละกว่า 7 เปอร์เซ็นต์

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้พึ่งพาผลิตผลเมืองร้อนอย่างหนักหน่วงในสมัยอาณานิคม ในช่วงทศวรรษแรกหลังสงครามผลิตผลเมืองร้อนกลับขายได้ราคาดี หลังจากที่เกิดภาวะราคาตกดิ่งลงในตอนปลายทศวรรษ 1940 สงครามเกาหลีเมื่อต้นทศวรรษ 1950 ทำให้ผลิตผลเหล่านี้ราคาสูงพรวดพราดขึ้นอย่างมโหฬารภายในเวลาอันรวดเร็ว— ชนิดที่เรียกว่าเป็น “ช่วงระยะเวลาที่ตลาดสินค้าจากภาคเกษตรและเหมืองแร่โดยทั่วไป ไม่เคยได้รู้จักมาก่อนเลย”[18] — ภาวะตลาดเช่นนี้ช่วยให้เกิดการฟื้นตัวขึ้นในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมลายูและฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นประเทศที่สมรรถนะในการผลิต ได้รับการกู้คืนมาได้แล้วเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ดี หลังจากนี้ไปแล้ว ราคาสินค้าประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะตกฮวบลง แม้ว่าในบางรายการราคาจะกระเตื้องกลับขึ้นมาเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 โดยทั่วไปแล้ว แร่ธาตุมีราคาที่ผันผวนอย่างมหาศาลแต่แร่ธาตุก็ครองตัวอยู่ได้ดีกว่าผลิตผลทางการเกษตร การเสี่ยงลงทุนทำธุรกิจในด้านทองแดง ดีบุก อลูมิเนียม นิคเกิล สังกะสี ทังสเตนและโครเมียม จึงล้วนปรากฏออกมาว่าให้ผลกำไรเป็นครั้งคราว

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากแนวโน้มด้านราคาที่ลดต่ำลงโดยทั่วไปเช่นนี้แล้ว ยังมีสิ่งที่เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญอีก ได้แก่ราคาน้ำมัน ราคาน้ำมันพุ่งขึ้นถึงระดับความสูงอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เมื่อองค์กรประเทศผู้ส่งออกน้ำมัน หรือโอเปค ได้ค้นพบวิธีใช้พลังอำนาจในทางเศรษฐกิจของตนในค.ศ.1973 ในปีนี้โอเปคเพิ่มราคาน้ำมันในโลกขึ้นเป็นสี่เท่าตัว แม้จะมีความผันผวนในเวลาต่อมา รวมทั้งมีภาวะราคาเพิ่มสูงลิ่วเป็นครั้งที่สองในค.ศ.1979 และมีการลดต่ำลงอย่างมีนัยสำคัญในระหว่างค.ศ.1982-1983 แต่หลังจากนั้นแล้ว ราคาน้ำมันก็ยังคงสูงกว่าที่เคยเป็นมาอย่างมากมายเสมอ ในหลาย ๆ แง่มุม วิกฤติการณ์น้ำมันครั้งแรก เป็นเครื่องหมายบอกถึงจุดหักเลี้ยวในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นการสิ้นสุดของยุคทองสำหรับการค้าโลกในช่วงหลังสงคราม แต่ถึงอย่างไร ความเติบโตทางเศรษฐกิจก็มิได้ยุติลงในค.ศ.1973 แม้ว่าโอเปคจะเป็นต้นเหตุให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยในระดับโลกขึ้นมาเป็นระยะเวลาสั้น ๆ และก่อให้เกิดปัญหาท้าทายอย่างใหม่แก่บรรดาผู้นำเข้าน้ำมันและสินค้าที่อาศัยน้ำมันเป็นฐาน (เช่นปุ๋ย เป็นต้น) แต่ขณะเดียวกัน ภาวะเช่นนี้นำมาซึ่งความมั่งคั่งอย่างเป็นล่ำเป็นสันอย่างใหม่ แก่ประเทศที่มีน้ำมันหรือก๊าซธรรมชาติส่วนเกิน และยังจัดป้อนเงินตราให้แก่ระบบการธนาคารระหว่างประเทศ ทำให้ธนาคาร มีเงินเพื่อนำไปให้แก่ผู้ที่สมควร—และไม่สมควร—ได้กู้ยืมกันมากขึ้น

---

[18] J.W.F. Rowe, ***Primary Commodities in International Trade,*** Cambridge, UK, 1965, 103.

พัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในเศรษฐกิจโลก คือการเติบโตของบริษัทและธนาคารข้ามชาติ ระหว่างค.ศ.1960 ถึงค.ศ.1980 บริษัทอุตสาหกรรรมที่ใหญ่ที่สุดของโลก 200 บริษัท มียอดจำหน่ายเพิ่มขึ้นจาก 200,000 ล้านดอลลาร์ ขึ้นมาเป็น 2 ล้านล้านดอลลาร์ หรือเพิ่มจาก 18 เปอร์เซ็นต์ ขึ้นมาเป็น 29 เปอร์เซ็นต์ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี) ทั้งหมดของโลกที่มิใช่สังคมนิยม การลงทุนอย่างมากมายของบริษัทเหล่านี้ มีธนาคารข้ามชาติขนาดใหญ่ให้การค้ำประกัน ธนาคารข้ามชาติที่ใหญ่ที่สุดร้อยธนาคาร มีสินทรัพย์ 4.4 ล้านล้านดอลลาร์ในค.ศ.1981 เพียงเฉพาะขนาด ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้บริษัทเหล่านี้ มีอิทธิพลอย่างมากมายต่อหน่วยงานหลายฝ่ายและต่อรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ดังนั้น แม้จะมีสถานะไม่เป็นทางการ แต่เราก็ต้องนำบริษัทเหล่านี้ มาคำนึงในการพิจารณาด้วย เมื่อวิเคราะห์ถึง “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” แม้ว่าบริษัทและธนาคารของอเมริกันอย่างเช่นยูนิลีเวอร์ เจเนอราล มอเตอร์ส และ ธนาคารเนชันแนลซิตี้แห่งนิวยอร์ค (เปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารซิตี้แบงค์—ในเวลาต่อมา) จะมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในระยะต้น ๆ ภายหลังสงคราม แต่นับจากทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา บริษัทญี่ปุ่นและบริษัทยุโรป ก็เริ่มตีตื้นขึ้นมา บริษัทที่มีสำนักงานใหญ่อยู่ในสหรัฐอเมริกามีส่วนแบ่งจากยอดขายโดยรวมของบริษัทที่ใหญ่ที่สุด 200 บริษัทของโลกลดลง โดยลดลงจาก 73 เปอร์เซ็นต์ ในค.ศ.1960 จนเหลือแทบไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1980 ซึ่งเมื่อถึงช่วงเวลานี้ ธนาคารของญี่ปุ่น ได้เข้าเป็นเจ้าของสินทรัพย์ซึ่งรวมแล้ว มากกว่าธนาคารของอเมริกันเสียอีก[19] บริษัทมิตซูบิชิ บริษัทมัตสึชิตะ บริษัทซูมิโตโม บริษัทโตโยต้า บริษัทนิปปอน สตีลและธนาคารแห่งโตเกียว ปรากฏตัวขึ้นในหมู่นักลงทุนรายสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัทเหล่านี้ ยังมักล้ำหน้าบริษัท คู่แข่งจากตะวันตกของตน ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็กลายมาเป็นคู่ค้าชั้นนำของหลาย ๆ ประเทศใน ภูมิภาคนี้

ในขณะที่บริษัทข้ามชาติขยายขอบเขตของตนให้กว้างขวางออกไปนั้น บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ยังฉวยโอกาสใช้ประโยชน์จากระบบการสื่อสารคมนาคมที่ปรับปรุงดีขึ้น และการลดพิกัดอัตราภาษีศุลกากร เพื่อขยายปฏิบัติการของตนไปสู่นานาประเทศด้วย ประเทศในโลกที่สาม ซึ่งครั้งหนึ่ง เป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบหรือตลาดสินค้าสำเร็จรูป ให้แก่บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ ต่อมาภายหลังประเทศในโลกที่สามเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นสนามให้แก่การลงทุนของบริษัทข้ามชาติสำหรับการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ในท้ายที่สุด ประเทศโลกที่สามเหล่านี้ได้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในเศรษฐกิจที่เป็นระดับโลกอย่างแท้จริง ภายใต้ “ระบบการแบ่งงานกันทำนานาชาติแผนใหม่” บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ เป็นผู้ให้เทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน จัดการให้มีการประกอบการผลิตขึ้น ณ ที่ใดก็ตามที่มีแรงงานราคาถูกที่สุดและภาษีต่ำที่สุด แล้วนำผลผลิตออกจำหน่ายไปทั่วโลก โดยบ่อยครั้ง บริษัทข้าม

---

[19] Robin Broad, ***Unequal Alliance, 1979-1986: The World Bank, the International Monetary Fund and the Philippines,*** Berkeley, 1988, 38-43.

ชาติเหล่านี้ใช้ข้อได้เปรียบเรื่องการลดอัตราภาษีศุลกากรเป็นพิเศษที่ให้กับสินค้าที่มาจากประเทศที่กำลังพัฒนาให้เป็นประโยชน์แก่ตน ธนาคารที่มั่งคั่งขึ้นด้วยน้ำมัน ซึ่งได้รับการหนุนหลังจากรัฐบาลของตน ยินดีปรีดิ์เปรมที่จะป้อนทุนที่จำเป็นให้แก่การลงทุนในลักษณะดังกล่าว ประเทศในโลกที่สามต่างประมูลแข่งขันซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้สิทธิในการเข้ามีส่วนร่วมในการผลิตเพื่อจำหน่ายในตลาดระดับโลก การแบ่งแยกอย่างง่าย ๆ ระหว่างผู้ผลิตสินค้าเบื้องต้นกับประเทศอุตสาหกรรม ทำได้ไม่ง่ายเช่นแต่ก่อน ห้างสรรพสินค้าของอเมริกัน ฉวยโอกาสจากค่าแรงถูก สั่งซื้อเสื้อผ้าสำหรับเด็กจากฟิลิปปินส์ และบริษัทคอมพิวเตอร์ของญี่ปุ่น ก็ทำสัญญารับเหมาช่วงกับมาเลเซียให้ผลิตชิปซิลิคอนให้

ประเทศในโลกที่สาม รวมทั้งสิงคโปร์ เป็นพวกแรกที่ก่อตั้งอุตสาหกรรรมเบาที่มุ่งเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1960 ประเทศเหล่านี้ เป็นประเทศที่รู้จักกันในนามประเทศที่จะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การผลิตสิ่งทอ เสื้อผ้า ของเล่นเด็ก เครื่องใช้ไฟฟ้าและอุปกรณ์อีเล็กทรอนิค ตลอดจนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ขั้นปฐม (อาทิเช่นการผลิตปลาทูน่าและสับปะรดบรรจุกระป๋อง การกลั่นน้ำมัน) กลายเป็นโอกาสให้แก่การชดเชยสภาพการค้าที่กำลังขาดดุล ทั้งแก่ประเทศเหล่านี้และแก่ประเทศที่ปรารถนาจะเลียนแบบ อีกสาขาหนึ่งของการชดเชย คือสาขาการบริการ ซึ่งส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศหรือแก่ชาวต่างชาติที่มาเยือน การบริการดังกล่าวได้แก่การธนาคาร การซ่อมเรือ การบริการส่วนบุคคล และการท่องเที่ยว สงครามอินโดจีนครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1973 กระตุ้นยอดขายเหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก เป็นยอดขายที่หลั่งไหลมาจากค่าใช้จ่ายทางด้านการทหารของอเมริกัน (เป็นต้นว่า จากการติดตั้งอุปกรณ์เพิ่มเติมสำหรับเรือของกองทัพเรือ และค่าใช้จ่ายในภาค “การพักผ่อนและสันทนาการ” ของทหารอเมริกัน) ค่าใช้จ่ายของทหารอเมริกันเหล่านี้หลั่งไหลเข้าไปยังเวียดนามและชาติที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยและฟิลิปปินส์ เมื่อถึงทศวรรษ 1980 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเมื่อหักลบกันแล้ว จัดว่าเป็นผู้นำเข้าแรงงานและบริการในสมัยอาณานิคม มาขณะนี้ กลับเป็นผู้ส่งออกคนงานก่อสร้างไปยังตะวันออกกลาง หญิงรับใช้ไปฮ่องกง แพทย์และพยาบาลไปยังอเมริกาเหนือ และส่งผู้ให้ความบันเทิงไปยังญี่ปุ่น การสร้างความหลากหลายได้กลายเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจในโลกยุคหลังสงคราม เว้นแต่ประเทศผู้ผลิตน้ำมันแล้ว ไม่มีประเทศใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1980 ต้องพึ่งพาอาศัยสินค้าภาคเกษตรหรือเหมืองแร่อย่างเดียว เหมือนเช่นที่ครั้งหนึ่งมลายูเคยต้องพึ่งยางพาราหรือพม่าเคยพึ่งข้าว สภาพการณ์เช่นนี้ ช่วยลดความรุนแรงจากผลกระทบของความผันผวนของตลาดโลกลงได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เกิดขึ้นกับสินค้าภาคเกษตรและเหมืองแร่ขั้นปฐม ในระดับที่รุนแรงยิ่งกว่าสินค้าสำเร็จรูปและการบริการ

การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ส่งผลสืบเนื่องที่สำคัญแก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามด้วยเช่นกัน ที่สำคัญที่สุดในบรรดาผลสืบเนื่องดังกล่าว น่าจะอยู่ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย สภาวะเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยนี้ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการพัฒนาตัวยาเพนิซิลลิน ยาซัลฟา

และดีดีทีในสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่งผลให้อัตราการตายทั่วทั้งภูมิภาคลดลงอย่างสะดุดตา อัตราคร่าว ๆ ของอัตราการตายระดับชาติโดยเฉลี่ย ในช่วงระยะสี่ทศวรรษหลังสงคราม ลดลงจนเหลือใกล้เคียงกับ 20 ต่อหนึ่งพันคน ในขณะที่อัตราการเพิ่มของประชากรต่อปี ก็เพิ่มขึ้นถึงระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการคุมกำเนิด ก็แพร่หลายในช่วงระยะนี้เช่นกัน ทว่าขณะที่การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเหล่านี้ มิได้ขึ้นอยู่กับโอกาสในการเข้าถึงอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับแรงจูงใจด้วย ซึ่งก็แตกต่างจากกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้น การลดระดับการเจริญพันธุ์ลง จึงมิได้รวดเร็ว หรือแพร่หลายอย่างเป็นสากลเหมือนเช่นระดับการตาย

"การปฏิวัติเขียว" -- ซึ่งอันที่จริงแล้ว เป็นปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันและรวมอยู่ด้วยกันอย่างซับซ้อน ซึ่งประกอบด้วยพันธุ์พืชชนิดใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง การชลประทาน ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง—ทั้งหมดที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างที่รู้จักกันดีที่สุดในบรรดานวัตกรรมด้านเทคโนโลยีในภาคเกษตรกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม นวัตกรรมดังกล่าว พัฒนาขึ้นที่สถาบันวิจัยข้าวไออาร์ อาร์ไอ ในช่วงกลางทศวรรษ 1960 และในไม่ช้า ก็สื่อสารส่งต่อไปยังส่วนที่อื่นๆ ทั้งหมดของภูมิภาค ภายในชั่วระยะเวลาหนึ่งทศวรรษ ประเทศที่เคยผลิตข้าวไม่พอบริโภคในประเทศมาแต่ไหนแต่ไรเช่น อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ กลายเป็นประเทศที่เลี้ยงตัวเองได้ นอกจากนี้แล้ว เกษตรกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับประโยชน์จากการพัฒนาพันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูงชนิดอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพารา—ผลผลิตยางพาราของมาเลเซีย ปรับปรุงดีขึ้นกว่า 120 เปอร์เซ็นต์ ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1954 ถึงค.ศ.1970—การพัฒนาเครื่องจักรกลทางการเกษตร เช่นรถแทรกเตอร์ รถเกี่ยวข้าว และเครื่องสูบน้ำ ก็สร้างคุณประโยชน์ให้แก่เกษตรกรรมของภูมิภาคเช่นกัน การพัฒนาด้านเทคโนโลยีดังกล่าว ประกอบกับการขยายและการทวีขึ้นของการผลิตพืชผลต่าง ๆ ทำให้การผลิตในภาคเกษตรของภูมิภาคนี้ ยังคงสามารถล้ำหน้าการเพิ่มจำนวนประชากรต่อไปได้ อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน การปรับปรุงสาขาอื่น ๆ ทางด้านเทคโนโลยี – นับตั้งแต่การเพิ่มการใช้เครื่องจักรกลของเกษตรกรในซีกโลกตะวันตก ไปจนถึงการพัฒนายางสังเคราะห์และเชือกไนลอน—ผลักดันให้ราคาพืชผลหลายอย่างจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตลาดนานาชาติ ตกต่ำลง

เช่นเดียวกับภาคเกษตรกรรม พัฒนาการของเทคโนโลยีภาคอุตสาหกรรมระดับโลก ส่งผลกระทบแก่เศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามทั้งทางบวกและทางลบ อุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์แม้ว่าที่แกนกลางของอุตสาหกรรมจะมีความซับซ้อนอย่างสูง แต่อุตสาหกรรมนี้ก็จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์ประกอบจำนวนมาก ที่ผลิตขึ้นโดยใช้แรงงานกึ่งมีทักษะ อุตสาหกรรมนี้จึงมักตั้งอยู่ในบริเวณที่ค่าแรงค่อนข้างมีราคาถูก เช่นในสิงคโปร์ และในเขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกของฟิลิปปินส์ มาเลเซียและไทย อย่างไรก็ดี นวัตกรรมอื่น ๆ ก็ล้วนต้องใช้ทุนสูง และมีความซับซ้อนอย่างยิ่งยวด ซึ่งลดโอกาสความน่าจะเป็นไปได้ ที่เศรษฐกิจที่มีแรงงานส่วนเกิน จะสามารถเข้าร่วมแข่งขันได้อย่างเสรี แม้เมื่อประเทศในโลกที่สามได้รับโรงงานทันสมัยโดยผ่านการลงทุนและการช่วยเหลือ

ของต่างชาติ แต่ประเทศเหล่านี้ก็มักประสบความยุ่งยากในการรักษาโรงงานให้อยู่ในสภาพที่ทันกับยุคสมัย อุตสาหกรรมหนักที่ได้เริ่มต้นพัฒนาขึ้นในพม่า เวียดนามและอินโดนีเซียในทศวรรษ 1950 นั้น เมื่อยี่สิบปีให้หลังกลับล้าสมัยไปโดยสิ้นเชิง นอกจากนี้แล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังได้รับความกระทบกระเทือนจากความก้าวหน้าในการขนส่ง (รถบรรทุกราคาถูก รถประจำทาง รถโดยสารดัดแปลงจากรถจี๊ป รถสกูตเตอร์และเรือยนต์) และการสื่อสาร (วิทยุ โทรทัศน์และโทรศัพท์) ความก้าวหน้าเหล่านี้ทำให้การหมุนเวียนของผู้คน สินค้าและข่าวสารข้อมูล เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย เครื่องบินเจ็ตขนาดจัมโบ้ ขนส่งนักท่องเที่ยว ชิปซิลิคอน สินค้านำเข้าประเภทของฟุ่มเฟือยและสินค้าส่งออกประเภทเสียเร็ว ข้ามมหาสมุทรไปในที่ต่าง ๆ เทคโนโลยีในรูปแบบต่าง ๆ นานาที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นในรูปแบบที่ต่างกัน แต่โดยทั่วไปแล้ว มีแนวโน้มที่จะเอื้ออำนวยต่อการสร้างเครือข่ายทางด้านเศรษฐกิจที่ใหญ่โตขึ้น—ทั้งในระดับจังหวัด ระดับชาติและระดับโลก—โดยศูนย์กลางที่มั่งคั่งกว่า มีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลครอบงำบริเวณรอบนอกที่ยากจนกว่า ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ มีสมรรถนะเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ในการติดต่อพูดจาและควบคุมประชากรในชนบทที่อยู่ห่างไกล ในแง่ระหว่างประเทศ รัฐบาลและบริษัทต่างชาติ ก็มีความสามารถเพิ่มขึ้น ที่จะวางแผนในระดับโลก และดังนั้น จึงสามารถลบล้างความริเริ่มของท้องถิ่นลงได้

เทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางด้านการทหารนั้น ที่ตระการตามากที่สุด คือเทคโนโลยีที่สหรัฐนำมาใช้กระทำการในสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง เทคโนโลยีเหล่านี้แน่นอนว่า เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายทางวัตถุมากยิ่งกว่าการกระทำด้วยฝีมือมนุษย์ครั้งใด ๆ ที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เทคโนโลยีนี้รวมถึงการทุ่มทิ้งระเบิดในปริมาณที่มากกว่าที่ทิ้งกันทั่วโลกตลอดสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง 5 เท่าตัว นอกจากนี้แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังใช้เทคโนโลยีทางด้านการทหารที่ก้าวหน้า กับพวกกบฏและกับบรรดาคู่แข่งในท้องถิ่นของตนเองด้วย การรบที่จาการ์ตากระทำกับติมอร์ตะวันออก และการรบที่มนิลากระทำกับซูลูในทศวรรษ 1970 มีเครื่องบินเจ็ตและเฮลิคอปเตอร์ ซึ่งติดอาวุธเต็มอัตราเป็นลักษณะสำคัญ นอกจากนี้ ยังมีข่าวลือเรื่องสงครามเคมี แพร่หลายอยู่ทั่วไป ในการรบทั้งสองครั้งนี้ รวมทั้งในการรบของเวียดนามในกัมพูชาและลาว รัฐมิได้เป็นฝ่ายมีชัยในการรบเสมอไป ดังที่การต่อต้านเป็นเวลาสี่สิบปีของกะเหรี่ยงในพม่าแสดงให้เห็น ทว่าความก้าวหน้าแต่ละอย่างของเทคโนโลยีการทหาร มีแนวโน้มที่จะเพิ่มการขยายการควบคุมของส่วนกลางให้กว้างขวางออกไป

แน่นอนว่า ในแง่ทฤษฎีแล้ว ประเทศต่าง ๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นรัฐเอกราช สามารถควบคุมการเปิดตัวสู่ตลาดนานาชาติและการเข้าถึงเทคโนโลยีของตน รวมทั้งควบคุมความสัมพันธ์ที่ตนมีกับรัฐบาลของต่างชาติได้ แต่สิ่งที่ประเทศเหล่านี้ประสบในทางปฏิบัติ เป็นสิ่งที่มีมาพร้อมกันเป็นชุด นั่นคือการค้า ความช่วยเหลือ การลงทุน เทคโนโลยี และคำแนะนำเชิงบังคับเกี่ยวกับวิธีการใช้ประโยชน์จากทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมาข้างต้น ประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว มีส่วน

แบ่งอยู่ 60-70 เปอร์เซ็นต์ของการค้าทั้งหมดของโลก และยิ่งมีส่วนแบ่งมากขึ้นไปอีก ในด้านความช่วยเหลือของนานาชาติและการลงทุนของต่างชาติ รวมทั้งนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีที่สำคัญ ส่วนใหญ่ในช่วงระยะเวลาภายหลังสงคราม การปฏิเสธปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งใดในสิ่งที่มาพร้อมกันเป็นชุดนี้เท่ากับเสี่ยงว่าจะสูญเสียทั้งหมดทุกอย่างในชุดนั้น ดังที่รัฐพวกที่เลือก “หนทางที่สาม” ทั้งหลาย ได้ตระหนักกันในเวลาต่อมา

โอกาสที่ประเทศสังคมนิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ ไม่เท่าเทียมกันเป็นอย่างยิ่ง บางครั้ง การเข้าถึงจำกัดลงเพราะการกักบริเวณที่พวกเขากำหนดขึ้นเอง แต่บางคราวเพราะถูกปิดกั้นจากต่างชาติ ทว่าสาเหตุที่เกิดขึ้นเสมอคือ ผลกระทบที่สืบเนื่องมาจากสงครามและความยากจน ภายหลังค.ศ.1954 เวียดนามเหนือเลือกชุดทางเลือกที่กลุ่มคอมมิวนิสต์เสนอให้ กลุ่มคอมมิวนิสต์นี้ ควบคุมการค้าของโลกอยู่เพียงราว 10 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และมีส่วนอยู่ในความช่วยเหลือ การลงทุนและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ในสัดส่วนที่น้อย โดยส่วนเปรียบเทียบ พม่าปฏิวัติและกัมพูชาประชาธิปไตย กลับเลือกการโดดเดี่ยวตนเอง โดยประกาศให้การพึ่งตนเองเป็นคุณธรรมสูงสุด เรื่องนี้ ให้ประโยชน์บางประการแก่พม่า ทำให้พม่าได้รับผลกระทบจากความผันผวนของตลาดโลกน้อยลง และเป็นไปได้ว่า รวมถึงผลกระทบจากการแทรกแซงของต่างชาติในชีวิตด้านการเมืองและด้านวัฒนธรรมภายในประเทศด้วย ทว่าแนวทางนี้มิใช่ยุทธศาสตร์ที่เกิดประโยชน์สูงสุดในสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจในสมัยหลังสงคราม การขยายตัวอย่างมโหฬารของการค้าโลก และความก้าวหน้าอย่างมากมายของเทคโนโลยี เป็นโอกาสที่ไม่มีที่ไหนอีกแล้วสำหรับการพัฒนา ซึ่งหากรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พลาดไปเสีย ตนเองก็เป็นฝ่ายเสียประโยชน์ ความเพียรพยายามของอินโดจีนและพม่าในปลายทศวรรษ 1980 ในอันที่จะดึงดูดการค้า ความช่วยเหลือ การลงทุนและเทคโนโลยี จากประเทศที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เข้ามา เป็นการชี้แนะว่า สิ่งเหล่านี้ มีเสน่ห์ดึงดูดใจเพียงไร และเป็นการยากเพียงไร ที่จะทำให้ได้มาโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่ออธิปไตยของชาติ

การเติบโตทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง

การนิยามและวัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม มีปัญหาด้านเทคนิคหลายประการ ค่าของผลิตภัณฑ์มวลรวมแห่งชาติ (จีเอ็นพี) ที่แท้จริง หรือผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (จีดีพี) จะต้องนำมาคำนวณ และดำเนินการปรับค่าอย่างเหมาะสมเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเงินเฟ้อ และต้องเทียบกับมูลค่าการผลิตที่มิใช่เพื่อการตลาด (ซึ่งมีสัดส่วนมากพอดูอยู่ในกิจกรรม

ด้านเศรษฐกิจในท้องถิ่น) รวมทั้งกับการค้าที่ผิดกฎหมาย (การลักลอบขนสินค้าข้ามแดน เป็นอุตสาหกรรมสำคัญอยู่ในบริเวณชายแดนมากมายหลายแห่งของภูมิภาคนี้) จากนั้น ก็นำตัวเลขเหล่านี้มาแปรให้เป็นรายได้ที่แท้จริง (หรือจีดีพี ของประชากรต่อคนต่อปี) โดยนำการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วมาร่วมคำนวณด้วย นักเศรษฐศาสตร์ระดับชาติและหน่วยงานระหว่างประเทศ ต่างทุ่มเทความพยายามอย่างมาก ให้กับการคำนวณทั้งหลายเหล่านี้ กระนั้นก็ยังยอมรับว่า ผลลัพธ์ที่ได้ยังห่างไกลจากความเพียบพร้อมสมบูรณ์

กระนั้นก็ตาม ข้อมูลที่มีอยู่บ่งบอกว่า รายได้ที่แท้จริงของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นในช่วงระยะหลังสงคราม แบบแผนนี้ได้รับการยืนยันให้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น จากดัชนีอื่น ๆ เป็นต้นว่า อัตราการตายของทารก ที่ลดต่ำลงไปเป็นลำดับ และอัตราการรู้หนังสือที่ขยายเพิ่มขึ้น มีเฉพาะประเทศในอินโดจีนเท่านั้น ที่ข้อสรุปนี้ยังเป็นที่กังขา ส่วนหนึ่งเนื่องจากการศึกสงครามและการปกครองอย่างผิด ๆ ซึ่งสร้างความยุ่งเหยิงวุ่นวายให้กับการจัดเก็บรวบรวมสถิติทางด้านเศรษฐกิจเช่นเดียวกับที่สร้างความยุ่งเหยิงวุ่นวายแก่ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ตามเงื่อนไขกว้าง ๆ นั้น มองเห็นได้ชัดว่า เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเติบโตเร็วกว่าเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม แต่ประเด็นนี้อธิบายได้ อย่างน้อยก็เป็นบางส่วน ว่าเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่าเศรษฐกิจของประเทศทุนนิยม ได้รับความเสียหายจากการศึกสงครามน้อยกว่า และสามารถเข้าถึงความช่วยเหลือและการค้ากับต่างประเทศได้มากกว่า ในขณะเดียวกัน เราต้องยอมรับว่า ปกติแล้ว ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ได้รวดเร็วหรือสม่ำเสมออย่างที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หวังไว้ และยอมรับด้วยว่า ประเทศส่วนใหญ่ ต่างประสบกับช่วงเวลาที่เศรษฐกิจหยุดนิ่งหรือตกต่ำอย่างยืดเยื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัมพูชาประชาธิปไตยในช่วงระหว่างค.ศ.1975-1978 ท่ายังรวมถึงมลายูในช่วงระหว่างค.ศ.1951-1958 อินโดนีเซีย ในช่วงค.ศ.1959-1965 พม่าในช่วง ค.ศ.1964-1974 เวียดนามเหนือในช่วง ค.ศ.1965-1972 เวียดนามใต้และสาธารณรัฐเขมรในช่วง ค.ศ.1970-1975 เวียดนามและลาว ในช่วงค.ศ.1976-1980 และฟิลิปปินส์ในช่วงค.ศ.1981-1986 ยิ่งไปกว่านั้น ความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้น ที่ข้อมูลดิบบอกไว้เป็นนัยนั้น มีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากมายทีเดียว มิได้ประสบพบพาน คนเหล่านี้ คงจะรู้สึกงงงวย หากได้ยินได้ฟังว่าตนมีชีวิตสุขสบายยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน

ดินแดนสิงคโปร์ จัดว่าเป็นเรื่องราวที่ยิ่งใหญ่ เกี่ยวกับความความสำเร็จของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงคราม สิงคโปร์เป็นรองแต่เฉพาะญี่ปุ่นเท่านั้น ในเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เมื่อคิดเฉลี่ยต่อประชากรต่อคน สิงคโปร์จัดว่าอยู่ในอันดับเดียวกับฮ่องกง ไต้หวันและสาธารณรัฐเกาหลี ในฐานะหนึ่งในจำนวน “มังกรน้อย” ทั้งสี่ของเอเชีย อังกฤษพัฒนาสิงคโปร์ขึ้นเป็นแหล่งรวมสินค้า มิใช่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม และอัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยต่อปีของสิงคโปร์ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 ที่มีปัญหา อยู่ในระดับต่ำกว่า 2 เปอร์เซ็นต์ ทว่าตัวเลขนี้ อาจมิได้สะท้อนถึงรายได้ที่แท้จริงของท้องถิ่น ซึ่งยังมีส่วนที่ได้จากการ

ลักลอบทำการค้ากับอินโดนีเซียด้วย เนื่องจากสิงคโปร์ไม่มีส่วนเกษตรกรรมให้พูดถึง และตลาดภายในประเทศก็ไม่มีผลสืบเนื่อง ภายหลังจากสิงคโปร์แยกตัวออกจากมาเลเซียในค.ศ.1965 แล้ว สิงคโปร์ที่มีเอกราชมิได้มีความหลงละเมอในเรื่องการเลี้ยงตัวอยู่ได้ลำพังในด้านเศรษฐกิจ บรรดาผู้นำของสิงคโปร์ตระหนักว่า สิงคโปร์คงต้องพึ่งพาอาศัยการสร้างอุตสาหกรรมและบริการที่มุ่งเพื่อการส่งออก โดยรับเงินอุดหนุนจากการลงทุนของต่างชาติ หากว่าจำเป็น และผู้นำสิงคโปร์ก็ได้ตั้งต้นวางแผนดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายเหล่านี้ สิงคโปร์มีที่ตั้งที่อยู่ในชัยภูมิที่เหมาะ มีระบบราชการที่มีประสิทธิภาพและมองเห็นได้ชัดว่า ทุจริตไม่ได้ แรงงานของสิงคโปร์มีวินัยเป็นอย่างดี (เมื่อสหภาพแรงงานที่มีอิสระถูกทำลายลงไปแล้ว) และสิงคโปร์ยังมีโครงการวางแผนประชากรอย่างเข้มงวด ทั้งหมดนี้คือปัจจัยที่เกื้อหนุนให้สิงคโปร์ประสบความสำเร็จ การพัฒนาการธนาคารและตลาดหุ้นที่ทันสมัยอย่างมีประสิทธิภาพ สิงคโปร์จึงไม่แต่เฉพาะจะระดมทุนภายในประเทศของตนเองได้เท่านั้น หากยังเจาะเข้าไปถึงทรัพยากรของภูมิภาคด้วย เนื่องจากสิงคโปร์ตั้งอยู่ที่ใจกลางของเครือข่ายการเงินที่ยิ่งใหญ่ของจีน สิงคโปร์ยังทำหน้าที่ (ร่วมกับฮ่องกง) เป็นศูนย์ชำระบัญชีให้แก่ทุกลักษณาการของธุรกรรมการเงินนานาชาติ ทั้งแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายและแบบอื่น รายได้ที่แท้จริงของประชากรต่อคนของสิงคโปร์ เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยสูงกว่า 7 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในระยะยี่สิบห้าปีภายหลังที่ได้เอกราช และมีมูลค่าถึง ปีละ 7500 ดอลลาร์ ในตอนปลายทศวรรษ 1980 เฉพาะบรูไนเท่านั้น ที่ทำได้ดีกว่าสิงคโปร์ โดย บรูไนปรากฏตัวขึ้นมาจากความคลุมเครือในช่วงที่ราคาน้ำมันพุ่งสูงขึ้นอย่างพรวดพราดในทศวรรษ 1970 รายรับอันมหาศาลจากน้ำมันของบรูไน ที่นำมาแบ่งสรรกันในหมู่ประชากรจำนวนน้อยนิด ทำให้รายได้ของประชากรต่อคนของบรูไนในตอนปลายทศวรรษ 1980 สูงกว่า 15,000 ดอลลาร์ต่อปี

มลายูอาศัยการฟื้นฟูการผลิตสินค้าที่เป็นผลิตผลขั้นปฐม ในการฟื้นตัวหลังสงคราม และยังคงพึ่งพาอาศัยการส่งออกยางพาราและดีบุกและการนำเข้าข้าวอย่างหนักหน่วง เป็นเวลาถึงสองทศวรรษ โภคทรัพย์ของมลายูเมื่อเทียบกับประชากรต่อคน จัดอยู่ในหมู่พวกที่สูงที่สุดในภูมิภาคนี้มานานแล้ว แต่ทว่าในช่วงหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ ราคาสินค้าผลิตผลและวัตถุดิบที่อยู่ในระดับสูง และการฟื้นฟูการผลิตอย่างรวดเร็ว ทำให้มลายูก้าวขึ้นมาอยู่ที่ระดับสูงสุดอีกครั้งหนึ่ง ในทศวรรษ 1950 ภาวะฉุกเฉินสร้างความวุ่นวายปั่นป่วนให้แก่การผลิต และอัตราการเพิ่มรายได้ที่แท้จริงของประชากรต่อคน ก็น้อยจนแทบจะตัดทิ้งไปได้ คือเฉลี่ยแล้ว แทบจะไม่ถึง 1 เปอร์เซ็นต์ต่อปีจนตลอดทศวรรษ 1950 นี้ อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1960 การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ระหว่างค.ศ.1959-1968 เพิ่มขึ้นเฉลี่ยแล้วปีละ 17 เปอร์เซ็นต์) และการลงทุนของรัฐก่อนหน้านี้ ไปกับการปลูกยางพาราใหม่ และการขยายการปลูกปาล์มน้ำมัน ก็เริ่มให้ผลตอบแทน อัตราการเพิ่มของจีเอ็นพีต่อประชากรรายหัว เพิ่มขึ้นไปถึงระดับปีละ 3-4 เปอร์เซ็นต์โดยเฉลี่ย ในระยะยาว สหพันธ์รัฐมาเลเซียที่ตั้งขึ้นใหม่ยังจะได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของซาบาห์และซาราวักอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากร

น้ำมันและไม้ซุง แม้ว่ามาเลเซียจะต้องใช้จ่ายไปกับการปฏิบัติการต่าง ๆ บ้าง เพื่อเพิ่มมาตรฐานการครองชีพของคนยากจนที่เป็นเกษตรกร ชาวประมง และนักล่า-นักเก็บของป่าของรัฐทั้งสองนี้

นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่ของทศวรรษ 1970 มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจของคนพื้นถิ่น (*ภูมิปุตรา*) หนทางเดียวที่จะสามารถดำเนินนโยบายนี้ได้ โดยไม่กำจัดความเป็นเจ้าของของชาวจีนและชาวอินเดียโดยตรง คือการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราเร่ง องค์ประกอบอย่างหนึ่งของวิธีการดำเนินนโยบายนี้ คือส่งเสริมเกษตรกรรรมที่มิใช่ไร่ขนาดใหญ่ โดยผ่านการปฏิวัติเขียว ขยายพื้นที่เพาะปลูก และริเริ่มปลูกพืชผลชนิดใหม่ ๆ เพื่อการจำหน่าย องค์ประกอบอีกอย่างหนึ่ง คือสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก เนื่องจากมาเลเซียไม่มีผู้ประกอบการที่เป็นคนพื้นถิ่น รัฐจึงเป็นผู้ดำเนินการ โดยกระทำในนามของชุมชนของผู้เป็น *ภูมิปุตรา* ทุนต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่น ได้รับเชิญให้เข้าร่วมในธุรกิจร่วมหุ้น (โดยมีการสำรองหุ้นไว้ให้*ภูมิปุตรา* 30 เปอร์เซ็นต์) และดำเนินการในเขตการค้าเสรีพิเศษ มาตรการเหล่านี้ประกอบกับราคาน้ำมันที่สูงขึ้นมากอย่างรวดเร็ว – อันทำให้คุ้มค่าแก่การขุดเจาะแหล่งน้ำมันและก๊าซธรรมชาติที่อยู่นอกชายฝั่งขึ้นมาใช้ —เป็นผลให้อัตราการเพิ่มรายได้ของประชากรของมาเลเซีย เพิ่มสูงขึ้นเกิน 5 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1970 ความหลากหลายทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้อัตราเฉลี่ยของทศวรรษ 1980 ตกอยู่ในราว 4 เปอร์เซ็นต์ แม้ว่าจะมีภาวะเศรษฐกิจถดถอยอยู่ระยะหนึ่งในช่วงกลางทศวรรษ แต่เพราะรายได้ของประชากรที่สูงเกินกว่า 2000 ดอลลาร์ และความยืนยาวของอายุขัย ซึ่งใกล้เคียงเจ็ดสิบปี ก็มองเห็นได้ชัดว่า มาเลเซียเป็นประเทศที่ไพบูลย์มั่งคั่งที่สุด ในหมู่ชาติที่มีขนาดใหญ่พอสมควรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลังจากที่ได้ดำเนินการทดลองในระยะแรก ๆ กับรัฐวิสาหกิจไปบ้างแล้ว ในทศวรรษ 1960 รัฐบาลไทยภายใต้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็เปลี่ยนมาลงทุนกับโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งนี้เพื่อให้เอื้อประโยชน์แก่อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าและแก่เกษตรกรรมของเอกชน อันที่จริงแล้ว อุตสาหกรรมที่สำคัญในช่วงเวลานี้ คืออุตสาหกรรมที่มีเจ้าของร่วมกันระหว่างชาวไทยและชาวจีน และเป็นอุตสาหกรรม ซึ่งเติบโตอย่างรวดเร็วโดยแท้จริง (เฉลี่ยแล้ว ปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์) ทว่าอัตราความเติบโตของเศรษฐกิจโดยรวม สามารถรักษาระดับอยู่ได้ – คือที่ระดับมากกว่า 3 เปอร์เซ็นต์โดยถัวเฉลี่ยต่อประชากรต่อคนในทศวรรษ 1950 และ 5 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1960—ทั้งนี้เนื่องจากเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรม ซึ่งยังคงเป็นวิถีการทำนาหาเลี้ยงชีพของประชากรส่วนใหญ่ ก็เจริญเติบโตขึ้นอย่างสม่ำเสมอด้วยเช่นกัน ความเจริญเติบโตของเกษตรกรรมนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขยายตัวของการชลประทาน (ที่ดินที่มีการชลประทานเพิ่มขึ้นจาก 600,000 เฮคทาร์ในค.ศ.1947 เป็น 2.2 ล้านเฮคทาร์ในค.ศ.1969) และมีการใช้รถแทรกเตอร์กับปุ๋ยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่ราบภาคกลาง อย่างไรก็ดี ความเติบโตส่วนใหญ่นี้ อาจให้เหตุผลได้ว่า เนื่องมาจากการขยายพื้นที่การเพาะปลูก มากยิ่งกว่าการได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น การขยายพื้นที่เพาะปลูกได้รับการส่งเสริมจากถนนหนทางที่ได้รับการ

ปรับปรุงดีขึ้น พื้นที่ส่วนที่ขยายออกไปนี้ บ้างก็ใช้ในการปลูกพืชผลที่เคยปลูกกันมาแต่เดิม เป็นต้นว่า ข้าวและยางพารา แต่ส่วนใหญ่แล้ว ใช้ในการปลูกพืชผลชนิดใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชผลสำหรับตลาดญี่ปุ่น ได้แก่ข้าวโพด ปอแก้วและมันสำปะหลัง เมื่อถึงค.ศ.1968 มูลค่าการส่งออกของพืชผลอื่น ๆ สูงล้ำหน้าข้าวไปเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ของไทย โดยมีมูลค่าสูงกว่ามูลค่าการส่งออกในช่วงเวลาสิบห้าปีก่อนสี่เท่าตัว นอกจากนี้ ไทยยังได้ประโยชน์จากความช่วยเหลืออย่างเป็นล่ำเป็นสันจากอเมริกันตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 อีกด้วย

อย่างไรก็ดี ต้นทศวรรรษ 1970 ได้พาความไร้เสถียรภาพทางการเมืองมาให้ ประกอบกับวิกฤติการณ์น้ำมัน และการยุติความช่วยเหลือส่วนใหญ่ของอเมริกัน รวมทั้งมีร่องรอยที่บอกให้รู้ว่า การผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าได้ไต่ไปถึงเพดานของมันแล้ว เศรษฐกิจไทยยังคงเติบโตขึ้น อันเป็นเรื่องที่สร้างความประหลาดใจแก่ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ โดยจีเอ็นพีของประชากร เพิ่มขึ้นในอัตราถัวเฉลี่ยปีละ 4 เปอร์เซ็นต์มาตลอดทศวรรษ 1970 และ 1980 รัฐบาลพลเรือนในทศวรรษ 1970 มิได้ดำรงอยู่เนิ่นนานพอที่จะเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบกว้างขวางที่พวกทหารและเท็คโนแครตได้กระทำมา นั่นคือการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร (การปฏิวัติเขียวเกิดขึ้นในที่สุด) และส่งเสริมอุตสาหกรรมการส่งออก โดยชวนเชิญบริษัทต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่น ให้มาเข้ามีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการมีนายทุนในท้องถิ่นและมีรัฐบาลที่เป็นมิตร สินค้าออกชนิดใหม่ เช่นสิ่งทอ อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ กุ้ง และอัญมณี สมทบเข้ากับการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล เพื่อสร้างความหลากหลายให้แก่เศรษฐกิจ และช่วยบรรเทาปัญหา เมื่อราคาสินค้าประเภทผลิตผลและวัตถุดิบตกต่ำลง นอกจากนี้ ประเทศไทยยังได้ประโยชน์จากโครงการวางแผนประชากร ซึ่งชะลออัตราการเพิ่มของประชากรลงเป็นอันมากในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1980 นั้น รายได้ของประชากรเพิ่มขึ้นไปถึง 1000 ดอลลาร์ต่อปี โดยล้ำหน้าฟิลิปปินส์ ซึ่งสะดุดชะงักเป็นพัก ๆ อันที่จริง อัตราเฉลี่ยของเจริญความเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงระยะเวลาหลังสงครามทั้งหมดนั้น ไทยอยู่ในอันดับที่สองของภูมิภาคนี้ คือเป็นรองเฉพาะสิงคโปร์เท่านั้น

ตลอดช่วงสิบห้าปีหลังสงคราม ฟิลิปปินส์เป็นผู้นำ ด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาค ทั้งนี้เพราะความช่วยเหลือจากอเมริกัน เพราะประชากรมีการศึกษาดี และเพราะฟิลิปปินส์มีโครงสร้างพื้นฐานที่อยู่ในรูปสถาบันที่ค่อนข้างซับซ้อน ฟิลิปปินส์เป็นประเทศผู้บุกเบิกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในด้านการสร้างอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ระหว่างค.ศ.1949 ถึงค.ศ.1957 อุตสาหกรรมส่วนนี้ของฟิลิปปินส์เติบโตในอัตรากว่า 12 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ภาวะเศรษฐกิจที่เฟื่องฟูขึ้นในช่วงสงครามเกาหลี ช่วยดึงอัตราความเติบโตของจีเอ็นพี ขึ้นมาถึงระดับอัตราเฉลี่ยเกือบ 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปี รายได้ของประชากรฟิลิปปินส์ต่อหัว ยังคงสูงกว่าไต้หวันและเกาหลีใต้ จนกระทั่งล่วงถึงปีค.ศ.1960 อย่างไรก็ดี ในช่วงทศวรรษ 1960 นี้ ความเติบโตในการผลิตสินค้าสำเร็จรูปชะลอตัวลง เนื่องจากอุปสงค์มีจำกัดและเนื่องจากการปกป้องมากเกินไปทำให้เกิดความไร้ประสิทธิภาพอย่าง

เรื้อรัง เมื่อราคาสินค้าขั้นปฐมจากภาคเกษตรและเหมืองแร่ ไถลลดลงไปด้วย และประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นจนสูงเกินกว่า 3 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตราการเพิ่มจีเอ็นพีของประชากร จึงลดลงเหลือเพียง 2 เปอร์เซ็นต์ ผลประโยชน์ที่มีควบมากับการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (ทั้งของอเมริกันและฟิลิปปินส์) ขัดขวางมิให้ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออกดำเนินไปได้อย่างจริงจัง ยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อส่งออกนี้ได้รับการเร่งเร้าจากผู้เชี่ยวชาญทั้งที่เป็นชาวพื้นถิ่นและชาวต่างประเทศ

โดยอันที่จริงหลังจากฟิลิปปินส์ประกาศกฎอัยการศึกในค.ศ.1972 โดยใช้ภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่เป็นเหตุผลส่วนหนึ่งแล้ว ความเติบโตทางเศรษฐกิจ ก็กระเตื้องขึ้นบ้าง ตลอดระยะเวลาแปดปีถัดจากนั้น ความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ย อยู่ในระดับ 3 เปอร์เซ็นต์ต่อปี -- ซึ่งยังคงเป็นอัตราที่ต่ำที่สุดในหมู่ประเทศภาคีอาเซียน—การเติบโตเกิดขึ้นเพราะการปฏิวัติเขียว และเพราะการก่อสร้างที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเป็นอันมาก การเติบโตยังมีสาเหตุจากราคาสินค้าที่เป็นวัตถุดิบผลผลิตขั้นปฐมแกว่งตัวสูงขึ้นอย่างแรง และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด เนื่องจากการกู้เงินจากต่างประเทศ หนี้สินต่างประเทศทั้งหมดของฟิลิปปินส์ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เพิ่มขึ้นจาก 2,200 ล้านดอลลาร์ในค.ศ.1972 เป็น 9,000 ล้านดอลลาร์ในค.ศ.1979 ในช่วงระยะนี้เอง เป็นช่วงที่การกู้ยืมของรัฐบาล แซงหน้าความเป็นหนี้สินของส่วนเอกชนไปเป็นครั้งแรก ทว่าทุนมากมายที่ได้จากการกู้นี้ ลงไปอยู่ในกระเป๋าของมาร์คอสและ “มิตรสนิท” ของเขาโดยตรง มิได้ถูกนำไปลงทุนเพื่อการผลิต เมื่อได้รับความกระทบกระเทือนจากปัญหาราคาน้ำมันเป็นครั้งที่ 2 ในค.ศ.1979 และราคาสินค้าที่เป็นวัตถุดิบและผลผลิตขั้นปฐมตกฮวบลงไป “กับดักหนี้สิน” ก็เริ่มทำหน้าที่ของมัน ฟิลิปปินส์จำต้องกู้เงินเพิ่มมากขึ้นกว่าที่เคยกู้อีก และด้วยเงื่อนไขที่เลวร้ายลง ภายในระยะเวลาเพียงสามปี (ค.ศ.1980-1983) หนี้สินที่ฟิลิปปินส์มีอยู่กับต่างประเทศ เพิ่มขึ้นจาก 6.6 เปอร์เซ็นต์ไปเป็น 49.4 เปอร์เซ็นต์ของจีเอ็นพี ในขณะที่อัตราความเติบโตของเศรษฐกิจต่อปี ลดลงจาก 2 เปอร์เซ็นต์ไปเป็นศูนย์ ผลสืบเนื่องที่ตามมาภายหลังการลอบสังหารเบนิกโน (“นินอย”) อาควิโน จูเนียร์ คือการที่ความมั่นใจของประชาชนพังครืนลงมา พร้อมกับพาเศรษฐกิจทะลายลงมาด้วย จีเอ็นพีถึงขั้นตกลงตลอดเวลาสามปีถัดจากนั้น เมื่อถึงช่วงที่เกิดการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 จีเอ็นพีกลับไปอยู่ที่ระดับปีค.ศ.1980 ซึ่งเท่ากับว่าลดลงไป 20 เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบกับฐานประชากร เมื่อถึงยุคที่โคราซอน อาควิโน เข้ามาบริหารประเทศฟิลิปปินส์มีการปรับปรุงดีขึ้นในทันที ทั้งในด้านการลงทุนภาคเอกชนและความช่วยเหลือของต่างชาติ แต่แม้กระทั่งที่ปรึกษาที่มองการณ์ในด้านดีมากที่สุดของอาควิโนเอง ก็ยอมรับรู้ว่า คงจะต้องใช้เวลาอีกหลายปีนัก กว่าเศรษฐกิจของประเทศจะฟื้นตัวขึ้นมาถึงระดับที่ได้สูญเสียไปได้ ก่อนที่จะมี “การปรับโครงสร้าง” ให้ดีขึ้นเพื่อช่วยแก้ไขสถานการณ์นั้น หนี้สินต่างประเทศของฟิลิปปินส์ มีจำนวน

เกือบจะถึง 30,000 ล้านดอลลาร์ และอัตราส่วนระหว่างค่าชำระหนี้* กับการส่งออกก็ประเมินกันว่า อยู่ในระดับใกล้เคียง 40 เปอร์เซ็นต์ นั่นคือเป็นสองเท่าตัวของระดับที่ปกติแล้ว ถือว่าเป็นระดับอันตราย สำหรับประเทศกำลังพัฒนา อัตราความเติบโตของประชากร ก็ยังคงสูงอยู่เช่นกัน เนื่องจากความพยายามในด้านการวางแผน ถูกปล่อยให้ยุ่งเหยิง เพราะรัฐบาลใหม่มีความโน้มเอียงในเชิงสนับสนุนการเกิดของประชากร

เศรษฐกิจของอินโดนีเซียนั้นตรงกันข้าม เริ่มต้นไม่ดีในช่วงหลังสงคราม และมารักษาระดับความเติบโตไว้ได้ก็เมื่อหลังค.ศ.1965 ไปแล้ว การปฏิวัติบังคับให้อินโดนีเซียต้องเลื่อนเวลาการฟื้นฟูเศรษฐกิจ โดยเลื่อนมากระทำกันในทศวรรษ 1950 ซึ่งเป็นช่วงที่สาธารณรัฐที่เยาว์วัยต้องต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ได้แก่อัตราการตายสูง การขาดแคลนอาหาร ภาวะเงินเฟ้อ และการทำลายทุนที่เป็นวัตถุ เป็นต้น อัตราการเติบโตของจีเอ็นพีในช่วงเวลาส่วนใหญ่ของทศวรรษ 1950 อยู่ในระดับเกือบ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตรานี้แม้จะนับว่าเก่งแล้ว ภายใต้สภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ แต่ก็เป็นเรื่องน่าผิดหวังสำหรับชาวอินโดนีเซียมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ซูการ์โน ซึ่งเข้าควบคุมกลไกของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1957 ถึงค.ศ.1959 วิธีการที่ซูการ์โนใช้ในการแก้ไข คือลัทธิชาตินิยม อันได้แก่ การยึดทรัพย์สินของดัตช์ การแบ่งแยกและกีดกันชาวจีน การลงทุนของรัฐเป็นจำนวนมากไปกับอุตสาหกรรมหนัก (เพื่อให้อินโดนีเซียสามารถเลี้ยงตัวเองอยู่ได้) กับการถล่มด้วยโวหาร โจมตี “ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” ทุกรูปแบบ ทั้งหมดนี้ขึ้นสู่จุดสูงสุดด้วยการเผชิญหน้ากัน ในกรณีพิพาทเรื่องอีเรียน จายาและการก่อตั้งมาเลเซีย ซึ่งเพิ่มค่าใช้จ่ายทางทหารและทำให้ความช่วยเหลือและการค้ากับต่างประเทศลดลง เมื่อพิจารณาในด้านเศรษฐกิจ ผลลัพธ์นับว่าเป็นหายนะ กล่าวคือการค้าพังพินาศ การผลิตภาคอุตสาหกรรมตกฮวบลง และภาวะเงินเฟ้อที่สูงผิดปกติ ย่างเข้ามา (ปีละกว่า 2000เปอร์เซ็นต์ในตอนกลางทศวรรษ 1960) จีเอ็นพีของประเทศลดลงโดยแท้จริง ช่วงระหว่างค.ศ.1957 ถึงค.ศ.1965 ระดับการบริโภคอาหารในประเทศก็ลดลงทั้ง ๆ ที่เดิมก็หิวโหยอยู่แล้ว

ระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1967 ฝ่ายทหารแย่งชิงอำนาจการควบคุมมาจากซูการ์โน และยกเศรษฐกิจไปให้พวกเทคโนแครตจัดการ เหล่าเทคโนแครตพวกนี้ ก็เสาะหาความช่วยเหลือและเปิดการลงทุนจากต่างชาติในทันที ชาวต่างชาตินั้นตกใจและหนีออกไปในช่วงประชาธิปไตยนำวิถี การดำเนินงานด้านเศรษฐกิจของเทคโนแครตยังเน้นที่การเหนี่ยวรั้งภาวะเงินเฟ้อ ส่งเสริมการผลิตข้าว (โดยผ่านทางบิมาส [หรือ “การชี้นำของมวลชน”] อันเป็นโครงการขยายเกษตรกรรม โดยโครงการเป็นผู้จัดหาวัตถุดิบซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตและสินเชื่อมาให้) และสนับสนุนการทำอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (โดยทหารมักเข้ามีส่วนร่วมอยู่ด้วย) เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1960 เศรษฐกิจของอินโดนีเซีย

---

* debt service การชำระหนี้โดยการคืนเงินต้นและดอกเบี้ยตามกำหนดเวลา สำหรับในกรณีเงินกู้ระยะยาวค่าชำระหนี้ประกอบด้วยดอกเบี้ยเงินกู้กับกองทุนเพื่อการชำระหนี้

กระเตื้องขึ้นและอยู่ในวิสัยที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูแล้ว แม้กระทั่งก่อนที่ราคาน้ำมันจะพุ่งพรวดเพิ่มขึ้นมาอย่างกระทันหันนั้น อัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจต่อปี ก็ได้ขึ้นมาจนถึงระดับ 5 เปอร์เซ็นต์ไปแล้ว อัตรานี้ ยังดำรงอยู่ต่อไปได้ตลอดช่วงเวลาในส่วนที่เหลือของทศวรรษ 1970 แม้ว่าจะเกิดกรณีอื้อฉาวเพอร์ตามินา ในค.ศ.1975—ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นการฉ้อฉลครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ – ทว่าอัตราการเพิ่มนี้ตกลงในราว 1 เปอร์เซ็นต์ ภายหลังจากราคาน้ำมันตกลงในช่วงระหว่างค.ศ.1982-1983 ยิ่งไปกว่านั้น อัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ เป็นการเติบโตที่ยังคงพึ่งพาผลที่ได้จากทรัพยากรขั้นปฐมอยู่อย่างมาก (ซึ่งรวมทั้งไม้ซุง แร่ธาตุ และน้ำมัน) แทนที่จะพึ่งพาการผลิตสินค้าออก การผลิตสินค้าออกนี้ยัง ถูกขัดขวางอยู่เสมอ จากกลุ่มผู้มีผลประโยชน์อยู่ในอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า และการยึดติดอยู่กับอุดมคติเรื่องการเลี้ยงตัวเองอยู่ได้ในชาติ ในด้านบวกนั้น การวางแผนประชากรชะลอการเพิ่มจำนวนประชากรลงได้บ้าง แม้ว่าอินโดนีเซียจะยังคงมีปากท้องที่ต้องเลี้ยงดูเพิ่มขึ้นปีหนึ่ง ๆ กว่าสองล้านคน เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 รายได้ของประชากรต่อปี อยู่ในระดับใกล้เคียงกับ 600 ดอลลาร์ และความยืนยาวของอายุขัย ของประชากรใกล้เคียง 60 ปี ซึ่งทั้งสองประการนี้เป็นระดับที่สูงสุดในประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย ทว่ายังคงเป็นตัวเลขที่ต่ำที่สุดในหมู่ประเทศอาเซียน

เพราะความเสียหายย่อยยับในสงครามโลกครั้งที่ 2 และเพราะสงครามกลางเมืองที่มีต่อมาภายหลังได้รับเอกราช (ค.ศ.1948-1952) พม่าจึงได้เข้าสู่ทศวรรษ 1950 ในฐานะประเทศที่อาจกล่าวได้ว่ายากจนที่สุดในหมู่ประเทศในเอเชียที่มีขนาดใหญ่พอสมควร รายได้ประชาชาติของพม่า ต่ำกว่า 50 ดอลลาร์ต่อปี รายได้จากฐานที่ต่ำนี้ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว – ปีละกว่า 4 เปอร์เซ็นต์—ตลอดช่วงหนึ่งทศวรรษ กระนั้น เมื่อถึงปีค.ศ.1960 การผลิตข้าวและไม้สัก ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสองอย่างที่เป็นหลักสำคัญของพม่า ยังคงสูงไม่ถึงระดับที่พม่าเคยผลิตได้ในสมัยก่อนสงคราม ส่วนการผลิตน้ำมัน ก็แทบไม่ถึงครึ่งหนึ่งของเท่าที่เคยผลิตได้ในค.ศ.1939 การผลิตแร่ธาตุอื่น ๆ ยิ่งแย่ลงไปอีก ในขณะเดียวกันราคาข้าวและราคาสินค้าเกษตรขั้นปฐมและวัตถุดิบ ก็ได้แต่ตกลงไปเรื่อย ๆ การก่อการร้าย ซึ่งมีขึ้นเป็นประจำในท้องถิ่น ก็คอยขัดขวางการพัฒนาส่วนตำบลและเขตต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอก ๆ มากมาย แม้ว่าส่วนการผลิตสินค้าสำเร็จรูปที่เล็กกระจ้อยร่อยจะเติบโตอย่างรวดเร็วในพม่า แต่ทว่าภายหลังจากได้รับเอกราชมากว่าหนึ่งทศวรรษแล้ว พม่าก็ยังมีรายได้ไม่ถึงระดับที่เคยมีก่อนสงคราม และยิ่งล้าหลังหนักข้อขึ้นไปอีกมาก ในเรื่องการตั้งต้นเพื่อตามให้ทันกับโลกที่พัฒนาแล้ว

เช่นเดียวกับอินโดนีเซีย ความผิดหวังกับสมรรถนะของตนเองในด้านเศรษฐกิจ ทำให้พม่าดำเนินนโยบายชาตินิยมอย่างสุดโต่ง นายพลเน วิน ไปไกลยิ่งกว่าซูการ์โนเสียอีก ในเรื่องต่าง ๆ อันได้แก่ การตัดความสัมพันธ์ (ความช่วยเหลือ การค้าและการลงทุน) กับโลกภายนอก การแบ่งแยกและกีดกันชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศ และการกระโจนเข้าสู่เส้นทางพัฒนาอย่างเป็นอิสระ ซึ่งเน้นที่อุตสาหกรรมหนัก ภายในเวลาสองปีนับจากการรัฐประหารปีค.ศ.1962รัฐบาลโอนธุรกรรมทาง

เศรษฐกิจมาเป็นของชาติเกือบทั้งหมด ได้แก่การพัฒนาแร่ธาตุทุกชนิด การค้าไม้ซุง ธุรกิจนำเข้าและส่งออก การค้าส่งและการค้าโดยผ่านนายหน้า และการธนาคาร เมื่อสิ้นสุดปีค.ศ.1965 รัฐบาลพม่าควบคุมการผลิตไว้ 60 เปอร์เซ็นต์ และควบคุมการค้าที่ถูกกฎหมาย 90 เปอร์เซ็นต์ทั้งหมด ชาวจีนและชาวอินเดียจำนวนมากพากันอพยพออกเพราะถูกบีบด้วย "กฎหมายที่บังคับใช้อย่างเคร่งครัดซึ่งแผ่คลุมในทุกด้านอย่างกว้างขวางโดยไม่มีการผ่อนผัน…ซึ่งนำมาบังคับใช้อย่างเคร่งครัด"[20] จีเอ็นพีของพม่าแทบไม่ได้เพิ่มขึ้นเลย ตลอดระยะเวลาอีกหนึ่งทศวรรษถัดมา การค้ากับต่างประเทศก็พังพินาศ (ตกลงไปปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์) การผลิตภาคเกษตรหยุดนิ่ง อุตสาหกรรมและการทำเหมืองได้รับความเสียหาย ความเสียหายนี้สืบเนื่องจากการขาดแคลนความชำนาญของคนต่างด้าวที่อพยพออกไป ขาดแคลนสินค้าประเภททุน ขาดแคลนอะไหล่ และขาดแคลนการวางแผนอย่างมีการประสานกัน เฉพาะการค้าที่เป็นการค้าอย่างผิดกฎหมายที่มีเครือข่ายใหญ่โตกว้างขวาง ทั้งการค้าภายในประเทศและการค้ากับต่างประเทศเท่านั้น ที่รักษาเศรษฐกิจให้พอประคองตัวอยู่ได้

การนำนโยบายที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงยิ่งกว่านี้มาใช้ในตอนต้นทศวรรษ 1970 ทำให้เศรษฐกิจพม่าเริ่มเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่ง โดยจีเอ็นพีของประเทศ เพิ่มขึ้นเกือบ 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปีเป็นเวลาหนึ่งทศวรรษ (ค.ศ.1973-1983) ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่นและหน่วยงานระหว่างประเทศ ช่วยให้พม่าได้เงินสนับสนุนโครงการใหญ่ในอุตสาหกรรมการขุดเจาะทรัพยากร ทว่าเงินอุดหนุนดังกล่าว ทำให้ประเทศต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ส่งผลให้อัตราส่วนระหว่างค่าชำระหนี้กับการส่งออก ในค.ศ.1986 อยู่ในระดับ 55 เปอร์เซ็นต์ ระหว่างนี้ เกษตรกรรมได้รับการส่งเสริม ทั้งจากการให้ปุ๋ยที่ปรับปรุงดีขึ้น และระบบการตลาด ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ผลิตกลับมีแรงจูงใจขึ้นมาใหม่ การผลิตสินค้าสำเร็จรูปขยายกว้างขวางออกไปเช่นกัน แม้ว่าจะยังคงไม่สมดุลและด้อยพัฒนา เมื่อเทียบกับมาตรฐานของภูมิภาคนี้ อย่างไรก็ดี ในกลางทศวรรษ 1980 ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจชะลอลงเพราะหนี้สินเพิ่มขึ้น แต่ความช่วยเหลือลดลง และเนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจถดถอย สภาพการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ มีขึ้นก่อนที่จะเกิดความปั่นป่วนทางด้านการเมืองในค.ศ.1988-1989 ซึ่งทำให้พม่าระงับความช่วยเหลือจากต่างประเทศส่วนใหญ่ และจีเอ็นพีของประเทศลดลงไปอีกครั้งหนึ่ง ในแง่เงินตรา พม่ายังคงอยู่ในหมู่ประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก โดยมีรายได้ประชาชาติไม่ถึง 200 ดอลลาร์ ทว่าดัชนีด้านสุขภาพและการศึกษา บ่งชี้ว่ามาตรฐานการครองชีพที่แท้จริงของชาวพม่า ไม่ถึงกับตกต่ำดังเช่นที่การจัดอันดับแสดงนัยไว้

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของอินโดจีนช่วงหลังสงคราม ถูกครอบงำและบดบังด้วยการศึกสงคราม นับตั้งแต่สงครามกับฝรั่งเศส สงครามกับอเมริกัน สงครามกับจีน และสงครามในระหว่างชาติ

---

[20] Yuan-li Wu and Chun-hsi Wu, ***Economic Development in Southeast Asia: The Chinese Dimensions,*** Stanford, 1980, 88-9.

อินโดจีนด้วยกันเอง ในช่วงที่เกิดสงครามอินโดจีนครั้งแรก เราไม่มีข้อมูลทางเศรษฐกิจที่วางใจได้ หลักฐานทางเศรษฐกิจในภาคบรรยาย บ่งบอกเป็นนัยว่ามีการปรับปรุงที่ดีขึ้นอย่างเด่นชัด จากสภาพที่ข้นแค้นแสนเข็ญสมัยปีค.ศ.1945 แต่ก็มิได้ก้าวหน้าไปกว่าเศรษฐกิจสมัยก่อนสงครามมากมายนัก อย่างไรก็ดี ในทศวรรษถัดจากช่วงที่ฝรั่งเศสออกไปแล้วนั้น จีเอ็นพีโดยทั่วไปแล้วมีอัตราเพิ่มขึ้น เวียดนามเหนือสร้างเศรษฐกิจของตนขึ้นมาใหม่ จากระดับที่แทบเป็นศูนย์ โดยเริ่มต้นด้วยการฟื้นฟูภาคเกษตรอย่างดีเด่น (จนกระทั่งถึงค.ศ.1959) ต่อจากนั้น เวียดนามเหนือรวมปัจจัยการผลิตเข้าเป็นของส่วนรวม ซึ่งทำให้เกษตรกรรมของประเทศวุ่นวายยุ่งเหยิง แต่ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมยังประคองตัวให้เพิ่มขึ้นอยู่ได้ ผลลัพธ์คืออัตราความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ยอยู่ในราว 5 เปอร์เซ็นต์ต่อปี อัตราความเติบโตในเวียดนามใต้ ก็อยู่ในระดับพอ ๆ กัน ความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากอเมริกัน ทำให้การอุปโภคบริโภค (ซึ่งปกติแล้ว สูงเกินจีเอ็นพีทั้งหมด) เพิ่มเร็วยิ่งขึ้นไปอีก แม้กระทั่งในกัมพูชา จีเอ็นพี ก็ยังเพิ่มขึ้นถึงกว่า 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1959 ถึงค.ศ.1964[21]

การแทรกแซงทางทหารของอเมริกัน ทำให้ยุคแห่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้สิ้นสุดลง การผลิตโดยรวมของเวียดนามใต้ ยังคงเพิ่มขึ้นต่อไป ส่วนหนึ่งเนื่องจากการปฏิวัติเขียวและการค้าสินค้านำเข้าที่กำลังเฟื่องฟู อย่างไรก็ดี ด้วยเงินค่าใช้จ่ายที่แท้จริงด้านการบริหารรัฐกิจและด้านการป้องกันประเทศซึ่งเพิ่มเป็นสองเท่า ระหว่างค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1972 เวียดนามใต้จึงยังคงสามารถรักษาจังหวะก้าวให้ทันกับการเพิ่มจำนวนประชากรไว้ได้ ค่าใช้จ่ายนี้เป็นเงินสนับสนุนที่เวียดนามใต้ได้จากความช่วยเหลือ ในส่วนเวียดนามเหนือการผลิตของประเทศตกลงเพราะผลกระทบจากการทิ้งระเบิดของอเมริกันในช่วงค.ศ.1965-1968 และเวียดนามเหนือก็ไม่เคยฟื้นตัวขึ้นมาได้อย่างเต็มที่ สำหรับกัมพูชา จีเอ็นพีของประเทศซึ่งชะลอตัวลงเพราะภาวะเศรษฐกิจถดถอยในตอนปลายทศวรรษ 1960 นั้น หลังจากลอน นอลเข้าครองอำนาจในค.ศ.1970 ก็ยิ่งทรุดฮวบลงไปอีก และตลอดห้าปีหลังจากนั้น จีเอ็นพีของกัมพูชาตกลงไปปีละกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ เศรษฐกิจของลาว แทบหยุดนิ่งอยู่กับที่ เพราะการระดมทิ้งระเบิดของอเมริกัน ซึ่งทำให้ประชากรหนึ่งในสี่ของทั้งหมด ต้องกลายเป็นผู้อพยพพลัดที่อยู่อาศัย

ภายหลังค.ศ.1975 เวียดนามคาดหวังอย่างเต็มที่ว่าจะฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว และเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของตนอย่างมโหฬาร เจ้าหน้าที่คนหนึ่งกล่าวยอมรับในภายหลังว่า “เพราะเราชนะสงคราม

---

[21] คำนวณจากข้อมูลใน G. Nguyen Tien Hung, ***Economic Development of Socialist Vietnam, 1955-1980,*** New York: Praeger Special Studies in International Economics and Development, 1977; Andrew Vickerman, ***The Fate of the Peasantry: Premature “Transition to Socialism” in the Democratic Republic of Vietnam,*** New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 1986; Dacy, ***Foreign Aid, War and Economic Development;*** Nguyen Anh Tuan, ***South Vietnam;*** และ Remy Prud’homme, ***L’economie du Cambodge,*** Paris: Collection “Tiers Monde,” 1969. ลาว ไม่มีข้อมูลที่จะนำมาเปรียบเทียบได้

เราจึงคิดว่าจะสามารถทำอะไรให้ประสบความสำเร็จได้ทุกอย่าง"[22] รัฐบาลตระหนักถึงหายนะทางด้านวัตถุและประชากรที่เกิดแก่ดินแดนทางใต้แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถรับมือต่อหายนะเหล่านั้นได้ อันได้แก่ ไร่นาและป่าไม้ ซึ่งถูกพ่นด้วยสารเคมีทำลายพืช ถนนหนทางที่ถูกทำลายเสียหาย การขาดแคลนอาหาร ผู้อพยพลี้ภัยนับล้านคน คนว่างงานซึ่งประเมินว่ามีถึงสามล้านคน โสเภณี 500,000 คน ผู้ติดยาเสพย์ติด 100,000 คน เด็กกำพร้า 800,000 คน สิ่งที่เวียดนามพลาดไป โดยไม่ได้นำมาคิดคำนึงถึงด้วย ก็คือ เศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมากเพียงไร นับตั้งแต่ค.ศ.1954 เป็นต้นมา และดังนั้น "การเปลี่ยนแปลงแบบสังคมนิยม" จะเป็นการยากสักเพียงไร เกษตรกรต่อต้านการรวมที่นาและปัจจัยการผลิตเข้าเป็นของส่วนรวม คนที่ตั้งรกรากอยู่ในเมือง ถูกส่งไปยังเขตเศรษฐกิจใหม่ แต่ก็กลับเข้ามาอยู่ในเมืองอีก การผลิตภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมตกต่ำลง และความเพียรพยายามที่จะปราบปรามการค้าเอกชน รังแต่ส่งผลให้ประชาชน (ส่วนใหญ่เป็นชาวจีน) พากันลงเรืออพยพออกจากประเทศนับแสนคนพร้อมกับนำทักษะและทุนออกไปด้วย สงครามกับกัมพูชาและจีนในค.ศ.1979 ยิ่งทำให้เศรษฐกิจตึงตัวหนักยิ่งขึ้นไปอีก ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1976 ถึงค.ศ.1980 รายได้ประชาชาติจากฐานประชากรรายหัว ลดลงไปที่ระดับเกือบ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี ในปลายปีค.ศ.1979 รัฐบาลเริ่มต้นดำเนินการ "ปฏิรูป" ซึ่งกระทำอย่างกระพร่องกระแพร่งเป็นช่วง ๆ โดยมุ่งหมายเพื่อที่จะเพิ่มประสิทธิภาพทางด้านเศรษฐกิจ การปฏิรูปดำเนินโดยใช้มาตรการเพื่อฟื้นฟูแรงจูงใจในการทำเกษตรกรรรมและการมอบหมายความรับผิดชอบในภาคอุตสาหกรรม อย่างไรก็ดี มาตรการเหล่านี้ ไม่เคยนำมาใช้อย่างเต็มที่ และการฟื้นฟูในทศวรรษ 1980 ก็เป็นไปอย่างไม่เสมอต้นเสมอปลาย ดังจะเห็นได้จากอัตราความเติบโตที่เคยสม่ำเสมอในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ (ราว 4 เปอร์เซ็นต์ต่อปี) กลับถอยหลังเพราะภาวะเงินเฟ้อในระดับตัวเลขสามตัว และเพราะความหยุดนิ่งในภาคเกษตร รวมทั้งเพราะความตกต่ำทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นโดยทั่วไปในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1985 ถึงค.ศ.1988

ลาวในตอนปลายทศวรรษ 1970 ประสบปัญหาเช่นเดียวกับเวียดนาม คือสูญเสียความช่วยเหลือ ที่เคยได้ คนอพยพออกนอกประเทศ และดำเนินความพยายามอย่างไม่บังเกิดผล เพื่อรวมปัจจัยการผลิตภาคเกษตรเป็นของส่วนรวม นอกจากนี้แล้ว ลาวยังฟื้นตัวขึ้นมาในทศวรรษ 1980 (ในอัตราราวปีละ 2 เปอร์เซ็นต์ต่อปี) เพราะประโยชน์ที่ลาวได้รับจากการเพิ่มการผลิตภาคเกษตรและการขยายการค้ากับประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกกระแสไฟฟ้าจากโครงการน้ำงุม ทั้งลาวและเวียดนามยังคงต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือของต่างชาติอย่างหนักหน่วง ที่สำคัญคือจากกลุ่มโซเวียต แม้ทั้งสองจะได้เงินกู้มากมาย ในเงื่อนไขที่ผ่อนปรน แต่อัตราส่วนของค่าชำระหนี้กับการส่งออกของทั้งสองประเทศ ก็จัดว่าสูงที่สุดในภูมิภาคนี้ เวียดนามนั้น อยู่ "ในฐานะผิดสัญญาการชำระหนี้โดย

---

[22] อ้างใน Sue Downie, "Shattered Vietnam on Road to Recovery," ***South China Morning Post,*** 25 June 1989.

พฤตินัย" ไปแล้ว ในตอนปลายทศวรรษ 1980[23] เนื่องจากโภคทรัพย์ของชาติมากมายทั้งของเวียดนามและลาว ยังอาศัยเกษตรกรรมในการผลิตขึ้นมา ดังนั้น ทั้งสองจึงมีโอกาสเดือดร้อนได้มากเป็นพิเศษจากสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย ค่าประเมินรายได้ประชาชาติต่อหัวในตอนปลายทศวรรษ 1980 อยู่ภายในราว 150-200 ดอลลาร์ต่อปี ทว่าสองประเทศนี้ก็เหมือนกับในพม่า คือดัชนีที่แสดงถึงภาวะสุขภาพและความรู้หนังสือ จะค่อนข้างสูงโดยส่วนเปรียบเทียบ

ความเสียหายอย่างยับเยินของเศรษฐกิจกัมพูชาในช่วงทศวรรษ 1970 เป็นเรื่องที่ทราบกันดี แม้ว่าเหตุเลวร้ายอันลือเลื่องที่กัมพูชาประชาธิปไตยก่อกรรมทำเข็ญไว้ในช่วงภายหลังค.ศ.1975 มีแนวโน้มที่จะบดบังความตาย (อย่างน้อยห้าแสนคน) และความตกต่ำทางด้านเศรษฐกิจภายในสาธารณรัฐเขมรก่อนหน้านี้ การคำนวณที่เชื่อถือได้มากที่สุดระบุว่า อัตราการตายส่วนเกินจากปกติระหว่างค.ศ.1975 ถึงค.ศ.1979 อยู่ในระดับ 740,000 ถึงหนึ่งล้านคน—อาจเป็นได้ว่า ครึ่งหนึ่งของจำนวนนี้ ถูกประหารชีวิต ส่วนที่เหลือนั้น ตายเพราะขาดอาหารหรือเพราะเจ็บป่วย ชาวเขมรอีกครึ่งล้านคน และชาวเวียดนามประมาณ 200,000 คน หนีออกจากประเทศไป[24] การกลั่นแกล้งรังควานประหารชีวิตหรือเนรเทศวิศวกร ครู และบุคลากรด้านการแพทย์ไปเป็นอันมาก ทำลายล้างสิ่งที่เคยมีอยู่ในอุตสาหกรรม การศึกษาและการดูแลสุขภาพแบบสมัยใหม่ให้ประสบความเสียหายอย่างย่อยยับ ประเทศซึ่งเคยผลิตข้าวส่วนเกินได้เป็นเวลานานจนถึงปลายทศวรรษ 1960 จึงตกอยู่ในภาวะขาดแคลนข้าวอย่างสาหัสในตอนต้นทศวรรษ 1970 ความเพียรพยายามที่จะทำให้สภาพการณ์นี้ถอยคืนสู่สภาพปกติเพียงด้วยพลังของเจตน์จำนงทางการเมืองแท้ ๆ ประสบความล้มเหลว และทุพภิกขภัยยังบังเกิดขึ้นตามมาในบางตำบล การประเมินรายได้นั้น ไร้ความหมาย ทว่าไม่มีข้อกังขาสักเท่าใดที่ว่า กัมพูชาในค.ศ.1979 นั้น อยู่ในสภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในยุคสมัยใหม่ การฟื้นฟูตลอดช่วงทศวรรษ 1980 ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า เพราะถูกขัดขวางด้วยการก่อการร้ายที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเพราะประเทศส่วนใหญ่ที่สามารถให้ความช่วยเหลือ และเป็นคู่ค้าได้มากที่สุด ที่อยู่นอกกลุ่มโซเวียตมีนโยบายไม่ค้าขายกับกัมพูชา ในเรื่องเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานแล้ว กล่าวได้ว่าทศวรรษ 1980 ไม่เคยตามได้ทัน แม้กระทั่งถึงระดับที่เคยเป็นอยู่ในช่วงทศวรรษ 1960 จากดัชนีส่วนใหญ่—ไม่ว่าจะเป็นดัชนีเกี่ยวกับอุปสงค์ด้านอาหาร ค่าประมาณการจีดีพีของประชากรต่อหัว (ต่ำกว่า 100 ดอลลาร์) อัตราการตายของทารก (เกิน 150 รายต่อการเกิด 1000 ราย) และความยืนยาวของอายุขัย

---

[23] Economist Intelligence Unit, ***Country Profile: Indochina: Vietnam, Laos, Cambodia: 1988-89,*** London, 1988, 24.

[24] Vickery, ***Cambodia,*** 184-8, Vickery, Letter to Editors, ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 20, 1 (1988) 70-3.

(ต่ำกว่า 50 ปี) กัมพูชายังคงจัดว่าเป็นประเทศที่ยากจนที่สุดในภูมิภาคนี้ และเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม โดยทั่วไปแล้วเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะประการหนึ่งที่นิยามถึงความเป็นยุคสมัยนี้ ในค.ศ.1950 การผลิตสินค้าสำเร็จรูปของฟิลิปปินส์ มีปริมาณ 12 เปอร์เซ็นต์ของจีดีพี ส่วนในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค อยู่ในช่วง 5-10 เปอร์เซ็นต์ หรือกระทั่งน้อยกว่านี้ สี่สิบปีให้หลัง มีเฉพาะในบรูไน ลาว และกัมพูชาเท่านั้น ที่สัดส่วนนี้ ยังคงต่ำกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ ในพม่าและอินโดนีเซีย ตัวเลขนี้ไต่ขึ้นไปอยู่ในช่วงระหว่าง 10-15 เปอร์เซ็นต์ ในฟิลิปปินส์ มาเลเซีย เวียดนาม ไทยและสิงคโปร์ ตัวเลขนี้ เฉลี่ยอยู่ที่ระดับ 25 เปอร์เซ็นต์หรือมากกว่านั้น สำหรับในกลุ่มประเทศอาเซียน หากนำการทำเหมืองแร่ การก่อสร้างและสาธารณูปโภคมารวมด้วย ตัวเลขรวมสำหรับอุตสาหกรรมทั้งหมด จะเพิ่มขึ้นเป็น 30 เปอร์เซ็นต์หรือกว่านั้น "บริการ" –ที่รวมผู้ประกอบอาชีพหมดทุกอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งผู้บริหารรัฐกิจ ผู้ค้าปลีก นักวิชาชีพและโสเภณี—ก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ยกเว้นเฉพาะประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มแข็งไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจตามแบบสังคมนิยม ซึ่งทำให้คุณูปการของส่วนการพาณิชย์ต่อเศรษฐกิจ หดเล็กลงไป ดังเช่นกรณีพม่าภายหลังค.ศ.1962 และอินโดจีนภายหลังค.ศ.1975 ในรัฐที่มิใช่สังคมนิยม เกษตรกรรม (รวมทั้งการประมงและการป่าไม้) ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยก่อให้เกิดโภคทรัพย์กว่าครึ่งของที่กระทำได้ทั้งหมดในภูมิภาคนี้ ลดต่ำลงไปอย่างสม่ำเสมอ จนเหลือเพียงหนึ่งในสี่ของจีดีพีหรือน้อยกว่านั้น แต่สำหรับพม่าและเวียดนาม ซึ่งเป็นประเทศที่มีปัญหาเดือดร้อน ผลผลิตส่วนนี้ยังคงสูงถึงราว 40 เปอร์เซ็นต์ ยิ่งในลาวและกัมพูชา ตัวเลขยิ่งสูงกว่านี้มาก

การที่องค์ประกอบของจีดีพีเปลี่ยนแปลงไป สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคเกษตร ในสมัยก่อนสงคราม และภายหลังจากที่สงครามสงบลงใหม่ ๆ เกษตรกรรมใช้แรงงานโดยเฉลี่ย 70-80 เปอร์เซ็นต์ของแรงงานทั้งหมด เมื่อล่วงมาถึงปีค.ศ.1960 ในประเทศไทยและอินโดนจีน เกษตรกรรมยังคง มีส่วนอยู่ในแรงงานกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ และในอินโดนีเซียมีกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ปริมาณแรงงานเกษตรในไทยลดลงเหลือ 60 เปอร์เซ็นต์ ในอินโดนีเซียเหลือ 55 เปอร์เซ็นต์ ในฟิลิปปินส์เหลือ 45 เปอร์เซ็นต์ และในมาเลเซียเหลือต่ำกว่า 35 เปอร์เซ็นต์ เฉพาะในพม่า (65 เปอร์เซ็นต์) และในรัฐในอินโดจีน (65-80 เปอร์เซ็นต์) เท่านั้น ที่ยังคงสูงอยู่การเปลี่ยนแปลงจากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ไปเป็นอุตสาหกรรมส่งออกช่วยเกื้อหนุนกระบวนการนี้ อุตสาหกรรมส่งออกก็มีส่วนช่วยเกื้อหนุนกระบวนการนี้เช่นกันเพราะอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งขึ้นอยู่กับพลังของตลาดนานาชาติยิ่งขึ้น ถูกบังคับให้จำต้องใช้ประโยชน์จากความค่อนข้างได้เปรียบ จากแรงงานราคาถูกในท้องถิ่น และดังนั้น จึงมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการจ้างงานมากขึ้น

เช่นเดียวกัน สัดส่วนของอุตสาหกรรมที่มีอยู่ในจีดีพี ก็เพิ่มขึ้นเพราะประสิทธิภาพในการผลิตของอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากอัตราส่วนของปริมาณผลผลิตต่อคนงานในภาคอุตสาหกรรม เพิ่มขึ้นรวดเร็วกว่าอัตราส่วนปริมาณผลผลิตต่อคนงานภาคเกษตรกรรรมอยู่เสมอ ในภาคบริการกลับดำเนินไปอีกทางหนึ่ง ในภาคบริการ ประสิทธิภาพในการผลิต มีแนวโน้มที่จะย่อหย่อน เมื่อจำนวนข้าราชการพลเรือนซึ่งว่าจ้างกันเกินกว่าปริมาณงาน และคนธรรมดาสามัญที่ทำงานไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเกือบจะพอ ๆ กับผลผลิตมวลรวม แม้กระนั้น ผลผลิตต่อคนในภาคบริการ ก็ยังคงสูงกว่าในภาคเกษตรอย่างมาก แม้ว่าเหตุผลของความแตกต่างในเรื่องประสิทธิภาพในการผลิตนี้มีบางคนเห็นว่า เป็นด้วยค่านิยมทางด้านวัฒนธรรม (“ความเกียจคร้าน” หรือ “จริยธรรมการทำงาน”) แต่ก็เห็นได้ชัดว่า มีสาเหตุที่ความแตกต่างเรื่องความพยายาม น้อยกว่าความแตกต่างเรื่องโอกาสในการเข้าถึงทุน รวมทั้งการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทุนสามารถซื้อได้ เรื่องนี้ปรากฏชัดเจนที่สุดในภาคอุตสาหกรรมหนัก การขนส่ง การสื่อสารคมนาคมและสาธารณูปโภค แต่ก็เป็นความจริงในภาคอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ในไม่ช้าเกษตรกรรมก็ฟื้นตัวขึ้นถึงระดับการผลิตช่วงก่อนสงคราม โดยใช้เทคโนโลยีดั้งเดิม และยังคงขยายตัวต่อไปอย่างต่อเนื่อง ตราบเท่าที่ยังมีที่ดินเหลือให้ใช้อยู่ แต่ผลิตผลเกษตรกรรมไม่สามารถเพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุดได้ หากปราศจากการลงทุน เมื่อเลยจุดหนึ่งไปแล้ว (เกินกว่าผลผลิตข้าวราวสองตันต่อเฮคทาร์) การเพิ่มต่อไป จะขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีใหม่ที่มีราคาแพง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการริเริ่มนำพันธุ์ข้าวที่ให้ผลิตผลสูงมาปลูก การริเริ่มใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและการควบคุมน้ำที่ปรับปรุงให้ดีขึ้น เมื่อไม่สามารถจัดป้อนวัตถุปัจจัยเหล่านี้ ประกอบกับนโยบายกำหนดราคาและการจัดหา ที่ไม่ส่งเสริมการขยายการผลิต จึงเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาเกษตรกรรมในพม่าและอินโดจีน

ดังนั้นการสร้างและการใช้ทุน จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม ทุนเพื่อการพัฒนาบางส่วน ได้มาจากต่างประเทศ ทว่าทุนพัฒนาเหล่านี้ นำอิทธิพลของต่างชาติเข้ามาด้วย อีกทั้งในท้ายที่สุดทำให้มีการไหลออกของทรัพยากร ในรูปการชำระเงินกู้หรือผลกำไรของบริษัท ยกเว้นในกรณีทุนที่เป็นการให้โดยตรง เฉพาะในอินโดจีนเท่านั้น ที่ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ มีส่วนเกินครึ่งหนึ่งของการสร้างทุน อันที่จริงแล้ว เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1970 ความช่วยเหลือจากต่างประเทศของเวียดนามใต้ และสาธารณรัฐเขมรมีส่วนถึง 100 เปอร์เซ็นต์ ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค เงินออมภายในประเทศ รวมทั้งส่วนที่ได้จากชาวจีนในท้องถิ่น มีปริมาณระหว่าง 60 เปอร์เซ็นต์ถึงกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ (ในประเทศไทย) ของการสร้างทุนโดยรวมทั้งหมด

ตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ รัฐเป็นผู้รับผิดชอบต่อการสร้างทุนภายในประเทศส่วนที่เป็นปริมาณหลัก (มักจะหนึ่งในสามหรือมากกว่านั้น) โดยผ่านการเก็บภาษี และสถาบันที่บังคับการออมเงิน เช่น กองทุนเงินสะสมส่วนกลาง (Central Provident Fund) ของสิงคโปร์ รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ยังพยายามสร้างอิทธิพลต่อการออมเงินของเอกชนด้วย เช่น ด้วยการค้ำประกันเสถียรภาพของสถาบันเงิน

ออม อำนวยความสะดวกในการสร้างโอกาสในการลงทุนที่ให้ผลกำไร และใช้มาตรการภาษีและการควบคุมอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ เพื่อขัดขวางการอุปโภคบริโภคที่ไม่จำเป็น การเน้นหนักของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีมาแต่เดิม ในเรื่องเปลี่ยนแปลงการกระจายโภคทรัพย์เสียใหม่ โดยสร้างบุญกุศลหรือแสดงออกถึงคุณงามความดีด้วยการแบ่งปัน มีแนวโน้มที่จะลดความต้องการที่จะเก็บออมลงไปบ้าง ในขณะที่หลักจริยธรรมตามประเพณีเดิมของชาวจีนให้คุณค่าอย่างสูงแก่การสั่งสมเพื่อประโยชน์ของพรรคพวกและวงศ์วานของตนมากกว่า เรื่องนี้ช่วยอธิบายถึงน้ำหนักที่ผิดสัดส่วนของทุนของจีนในภูมิภาคนี้ โดยมีการคำนวณไว้—โดยยอมรับว่า ด้วยหลักฐานที่ค่อนข้างจะอ่อน—ว่าเมื่อถึงปีค.ศ.1975 การลงทุนของชาวจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมูลค่าประมาณ 16,000 ล้านดอลลาร์ คือประมาณสองเท่าของปริมาณการลงทุนของต่างชาติ[25]

ชนชั้นก็เป็นปัจจัยหนึ่งด้วยเช่นกัน คนยากจนนั้นเป็นที่เข้าใจได้ว่าใช้เงินรายได้ของตนไปกับการซื้อสิ่งของที่จำเป็นมากยิ่งกว่าคนร่ำรวยในสัดส่วนที่สูงมาก ทำให้เหลือส่วนเกินสำหรับการลงทุนที่พอจะเป็นไปได้น้อยกว่า ดังนั้น นโยบายในแนวที่สนับสนุนการจัดสรรการกระจายทรัพย์สินเสียใหม่จึงมีแนวโน้มที่จะลดการก่อสร้างทุนในระยะสั้น อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะในทางใดก็ตาม ในช่วงเวลาหลังสงครามการสร้างทุนรวมดูจะเพิ่มขึ้น ในกลุ่มประเทศอาเซียน การสร้างทุนรวมเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอจาก 8-15 เปอร์เซ็นต์ของจีดีพีโดยเฉลี่ยในทศวรรษ 1950 เป็นในราว 25 เปอร์เซ็นต์ (40 เปอร์เซ็นต์ในสิงคโปร์) ในอีกสองทศวรรษให้หลัง ก่อนที่จะตกลงมาเล็กน้อยในทศวรรษ 1980 ในพม่า การสร้างทุนรวมผันผวนอยู่มาก แต่โดยเฉลี่ยแล้ว สำหรับช่วงหลังสงคราม มีมูลค่าต่ำกว่า 15 เปอร์เซ็นต์ เวียดนามทั้งเหนือและใต้ ในทศวรรษที่มีสันติภาพภายหลังค.ศ.1954 สร้างได้ถึงระดับราว 15-20 เปอร์เซ็นต์และ ในทศวรรษที่มีการรวมประเทศภายหลังค.ศ.1976 สร้างได้ 10-15 เปอร์เซ็นต์ แม้ว่าจะประสบการสูญเสียทุนสุทธิในช่วงเวลาหลายปีที่มีสงครามอยู่ก็ตาม

ทุนเหล่านี้ มิได้นำไปใช้อย่างได้ประโยชน์ในการพัฒนาสูงสุดเสียทั้งหมด ทุนมากมายในจำนวนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐทุนนิยม เป็นเพียง “การแสวงหาค่าเช่า” การหากำไรจากการให้กู้ยืมเงินและจากความเป็นเจ้าที่ดิน -- โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว -- ทุนส่วนนี้มักมีมูลค่ามากเกินกว่าความเสี่ยงในการลงทุนเพื่อทำธุรกิจที่เกิดดอกออกผลมากกว่า ในบรรดาการลงทุนเพื่อการผลิตทั้งหลายนั้น มีการลงทุนบางอย่างมีผลในทางปฏิบัติที่เป็นสื่อนำไปสู่การพัฒนามากกว่าอย่างอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สัมพันธ์อย่างเห็นได้ชัดมากที่สุด กับการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการเกษตรและด้านอุตสาหกรรมเบา อุตสาหกรรมหนักนั้น หาได้ยากที่จะเลี้ยงตัวเองได้ พลังงานเป็นธุรกิจที่มีความเสี่ยงสูง เมื่อโครงการพลังงานหรือแหล่งน้ำมันใหญ่ ๆ ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่แล้ว โครงการจะสามารถ

---

[25] Wu and Wu, ***Economic Development,*** 31-4, 161-72.

ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันทีเดียว แต่ก่อนที่จะถึงตอนนั้น ปกติแล้ว จะมีช่วงเวลาแห่งความไม่แน่นอนและความล่าช้าอยู่หลายปี อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า แม้ว่ามีความสำคัญในระยะแรก ๆ ของการสร้างอุตสาหกรรมในประเทศ แต่ในไม่ช้า ก็จะไปเจอเข้ากับขีดจำกัดของตลาด และความไร้ประสิทธิภาพจะบังเกิดขึ้นตามมา โดยมีแนวโน้มที่จะทะลายลงมาทับอุตสาหกรรมอื่น ๆ เมื่อถึงตอนนี้ การสร้างอุตสาหกรรมที่มุ่งเพื่อการส่งออก จึงเป็นทางเลือกที่ให้ผลกำไร แม้ว่าจะกลายเป็นธุรกรรมที่มีการแข่งขันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามเวลาที่ผ่านไปก็ตามที นอกจากนี้ ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ทั้งหลาย (นิคส์) ที่สร้างอุตสาหกรรมประเภทนี้ขึ้นมาก่อน ต่างก็พบว่า ตนสร้างอุตสาหกรรมแนวนี้ได้สะดวกง่ายดายกว่าบรรดาประเทศที่หวังว่าจะเลียนแบบประเทศตนในภายหลัง

การลงทุนอย่างเป็นล่ำเป็นสันใน “ทุนมนุษย์” – ได้แก่การลงทุนด้านสุขภาพอนามัย การศึกษาและบริการด้านสังคมต่าง ๆ – ก็มีอยู่โดยทั่วไปทั่วทั้งภูมิภาค แต่ไม่สามารถนำมาโยงเข้ากับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างชัดเจน รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเอกราชส่วนใหญ่ จัดสรรเงินงบประมาณ 10-20 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ให้กับการศึกษา โดยเจียดอีก 5 เปอร์เซ็นต์หรือในราวนั้น เพื่อสุขภาพและบริการที่เกี่ยวข้อง – ซึ่งเป็นจำนวนที่ไม่เพียงพอกับภารกิจ -- ทว่ามากยิ่งกว่าที่เคยใช้จ่ายในสาขาเหล่านี้มาก่อน โดยทั่วไปแล้ว รัฐที่เจริญเติบโตรวดเร็วที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้บริการด้านสุขภาพและการศึกษาอย่างกว้างขวางที่สุด และดีที่สุด ทว่านี่เป็นผลลัพธ์ของโภคทรัพย์ที่มากขึ้น มากเท่า ๆ กับที่เป็นสาเหตุของการมีโภคทรัพย์ที่มากขึ้น รัฐที่ค่อนข้างเติบโตช้าและยากจนโดยส่วนเปรียบเทียบ เป็นต้นว่าพม่าสมัยเป็นพม่าปฏิวัติและเวียดนาม เมื่อพิจารณาจากฐานของสัดส่วน จะพบว่าทั้งสองมักใช้จ่ายทรัพยากรที่มีอยู่ให้กับการบริการเพื่อมนุษย์มากกว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จสูงอย่างสิงคโปร์และมาเลเซีย ซึ่งเท่ากับบ่งบอกเป็นนัยว่า ความยึดมั่นต่อความเสมอภาค มีพลังมากยิ่งกว่าความหวังถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าความแตกต่างในเรื่องสุขภาพและอัตราการรู้หนังสือจะยังคงมีอยู่ แต่ในเรื่องระดับความแตกต่างแล้ว แทบเปรียบกันไม่ได้กับความแตกต่างลักลั่นในเรื่องรายได้และการสร้างทุน เมื่อถึงตอนปลายทศวรรษ 1980 ความยืนยาวของอายุขัยโดยเฉลี่ยในภูมิภาคนี้ (ไม่นับลาวและกัมพูชา) อยู่ในช่วงตั้งแต่ราวห้าสิบห้าปี (พม่า) ไปจนถึงกว่าเจ็ดสิบปี (สิงคโปร์และบรูไน) โดยมีอินโดนีเซีย เวียดนาม ไทย ฟิลิปปินส์และมาเลเซีย ต่างอยู่ภายในช่วงสิบปีของกันและกัน ในค.ศ.1950 การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมของกลุ่มวัยที่เหมาะสม มีช่วงต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ ไปจนถึงกว่า 70 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขนี้เพิ่มสูงขึ้นมาจนใกล้จะถึง 100 เปอร์เซ็นต์กันทั่วทั้งภูมิภาคในปลายทศวรรษ 1980 อัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่ ไต่สูงขึ้นไปจากไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ ไปเป็น 80 เปอร์เซ็นต์หรือกว่านั้นในเกือบทุกประเทศ เฉพาะในระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาเท่านั้น ที่ความแตกต่างระหว่างนานาชาติยังคงกว้างอยู่ กระนั้น กรณีของฟิลิปปินส์และเวียดนาม ซึ่งมีระบบการศึกษา (และสุขภาพ)

ที่แข็งแกร่งโดยส่วนเปรียบเทียบ ทว่าเศรษฐกิจอ่อน ก็เป็นปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกับการตีความถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยอาศัย “ทุนมนุษย์” อย่างง่าย ๆ เป็นเกณฑ์

ลัทธิชาตินิยมกับความเสมอภาค

โดยปกติประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นสิงคโปร์ จะมีการแยกแยะความแตกต่างระหว่างประชาชนพื้นถิ่น กับพวกที่กำหนดกันว่าเป็น “คนต่างด้าว” แม้ว่าคนต่างด้าวบางคน จะเป็นผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นมาหลายชั่วอายุคน และเป็นพลเมืองของรัฐที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ คนต่างด้าวถูกมองกันอย่างกว้างขวาง ว่าเป็นผู้หากำไรบนความเดือดร้อนของประชากรพื้นถิ่น เรื่องนี้เป็นปัญหาหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ใช้วิธีการแก้ไขที่ต่างกัน ในประเทศที่มิได้จำกัดหรือห้ามการอพยพย้ายถิ่นอย่างรุนแรง ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ปกติแล้วจะดำเนินการห้ามหรือจำกัดในไม่ช้าหลังจากนั้น ซึ่งเท่ากับปิดศักราชการเปิดรับการหลั่งไหลเข้ามาของแรงงานต่างชาติอย่างมโหฬารของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ดี การกระทำที่รุนแรงยิ่งกว่านี้ เช่นการขับไล่คนต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นออกไป เป็นกรณีที่หาได้ยาก มีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตยเท่านั้น ที่ดำเนินการเรื่องนี้ในขอบข่ายที่มีความสำคัญ ที่กระทำอย่างเป็นสามัญยิ่งกว่า คือแบบแผนการแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าวอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นส่งเสริมให้คนต่างด้าวอพยพออกโดยสมัครใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพของชาวเอเชียใต้ออกจากพม่าในทศวรรษ 1950 และ 1960 การอพยพของชาวจีนออกจากเวียดนามและลาวในทศวรรษ 1970 และ 1980 อย่างไรก็ดี จำนวนชนชาวจีนและชาวอินเดีย ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ยังคงเพิ่มขึ้นต่อไป แม้ว่าจะลดลง เมื่อเทียบสัดส่วนกับประชากรทั้งหมด (เหลือในราว 5 เปอร์เซ็นต์) ทั้งนี้ เนื่องจากการเจริญพันธุ์ของชนชาติเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะต่ำกว่าระดับการเจริญพันธุ์โดยเฉลี่ยของภูมิภาค

การแบ่งแยกและกีดกันคนต่างด้าว มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การกีดกัน มิให้ดำเนินอาชีพและอุตสาหกรรมบางอย่างอย่างไม่มีข้อแม้ใด ๆ การวางข้อบังคับให้บริษัทเอกชน มีสัดส่วนเงินลงทุน ที่เป็นของชาวพื้นถิ่นตามที่กำหนด และมีสัดส่วนจำนวนผู้บริหารหรือคนงานเป็นชาวท้องถิ่นตามที่กำหนด นอกจากนี้ยังกำหนดโควต้าการออกใบอนุญาตทำธุรกิจในวงจำกัด รวมทั้งจำกัดการจัดสรรเงินตราต่างประเทศ และตำแหน่งในมหาวิทยาลัย ทางการยังกำหนดให้ใช้เฉพาะภาษาประจำชาติเท่านั้น ในโรงเรียนและในการติดต่อธุรกิจธุรกรรมอย่างเป็นทางการ ฯลฯ บางแห่งใช้ นโยบายที่ไม่มีการแบ่งแยกกีดกันแต่เพียงในนาม ซึ่งส่งผลกระทบกระเทือนต่ออุตสาหกรรมบางประเภทหรือเศรษฐกิจบางส่วน ตัวอย่างเช่น การโอนการค้าปลีกเป็นของชาติ เป็น

เรื่องที่สร้างความเดือดร้อนมากเป็นพิเศษ ให้แก่คนต่างด้าวในพม่าและเวียดนาม ก่อนหน้านี้ คนต่างด้าวแทบจะผูกขาดการค้าปลีกในสองประเทศดังกล่าวไว้ ส่วนในมาเลเซีย การส่งเสริมการปลูกข้าวให้ผลประโยชน์แก่เกษตรกรชาวมาเลย์ บนความเดือดร้อนแก่ส่วนชุมชนเมืองและส่วนที่ดำเนินกิจการไร่ขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยชนที่มิใช่ชาวมาเลย์

แม้ว่าจะดำเนินโยบายดังกล่าว แต่ชาวจีนก็ยังคงมีบทบาทที่ทรงอิทธิพลอยู่ในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการใช้เพทุบายเพื่อหลบเลี่ยงกฎระเบียบที่ต่อต้านคนต่างด้าว โดยใช้เทคนิคทางกฎหมาย หรือ การใช้กลยุทธ “อาลี-บาบา” -- คือให้นักธุรกิจหรือเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนพื้นถิ่น (“อาลี”) ทำหน้าที่เป็นคนออกหน้าแทนนายทุนชาวจีน (“บาบา”) ซึ่งยังคงเป็นผู้บริหารวิสาหกิจดังกล่าวต่อไป ภาวการณ์เช่นนี้เป็นผลลัพธ์จากปัจจัยดังต่อไปนี้ผสานเข้าด้วยกันคือ การตระหนักถึงสมรรถภาพของทุนของคนจีนและของการเป็นผู้ประกอบการของชาวจีน ความต้องการของชาติและความโลภของปัจเจกบุคคล ชาวจีนบางส่วน ตอบสนองต่อแรงกดดันของรัฐบาลโดยเคลื่อนย้ายการลงทุนจากด้านการพาณิชย์ไปสู่การผลิตด้านอุตสาหกรรม ทว่าการลงทุนของจีนในภาคการพาณิชย์ก็ยังคงแข็งแกร่งอยู่ ค่าประเมินของทศวรรษ 1980 พบว่า ในอินโดนีเซีย ชาวจีนเป็นเจ้าของทุนเอกชนภายในประเทศ 70-75 เปอร์เซ็นต์ และในมาเลเซียเป็นเจ้าของถึง 85 เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขดังกล่าวบ่งบอกเป็นนัยถึงอำนาจที่ยังคงอยู่ของพวกเขา[26]

ยุทธศาสตร์ที่เป็นทางเลือกหนึ่ง คือการปฏิเสธการมีอยู่ของปัญหาดังกล่าว ด้วยการขยายนิยามของความเป็น “ชนพื้นถิ่น” ให้รวมไปถึงผู้อพยพที่แปลงสัญชาติแล้ว และทายาทที่สืบเชื้อสายมาจากผู้ที่แปลงสัญชาติแล้วเหล่านี้ คนจีนเหล่านี้ได้รับการยินยอมให้ได้สิทธิในความเป็นพลเมืองอย่างสมบูรณ์ สิงคโปร์ใช้จุดยืนในท่าทีเช่นนี้มาตั้งแต่เริ่มต้น ลัทธิชาตินิยมอย่างเป็นทางการ ถูกแยกอย่างพิถีพิถันให้ต่างไปเป็นคนละเรื่อง กับเงื่อนไขการจัดกลุ่มชาติพันธุ์ ประเทศไทยได้เริ่มดำเนินนโยบายทำนองเดียวกันนี้ เมื่อตอนปลายทศวรรษ 1950 ชนเชื้อสายจีนในไทย ได้รับการส่งเสริมให้ใช้ชื่อไทยและเข้ามีส่วนร่วมในเศรษฐกิจและสังคมในฐานะคนไทย ความสำเร็จของผู้ประกอบการชาวไทยเชื้อสายจีนในอุตสาหกรรม กลายเป็นสิ่งที่ถือกันว่า เป็นที่มาของความภาคภูมิใจในชาติ ยิ่งกว่าการเป็นเป้าของการแบ่งแยกและกีดกัน ฟิลิปปินส์ก็ดูเหมือนว่าจะมุ่งไปในทิศทางเดียวกันนี้ เมื่อมีการเปิดเสรีเรื่องความเป็นพลเมืองในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ในสมัยของรัฐบาลมาร์คอส ตลอดทั่วทั้งภูมิภาค กระบวนการผสมกลมกลืน ได้รับการเอื้ออำนวยให้สะดวกขึ้น เพราะการอพยพย้ายถิ่นอย่างง่ายดายยุติลง ซึ่งเป็นการลด “แพร่ความเป็นจีนใหม่อีกครั้งหนึ่ง” และลดการไหลของเงินตราที่ส่งออกจากเอเชีย

---

[26] Robison, ***Indonesia,*** 276; Yoshihara Kunio, ***The Rise of Ersatz Capitalism in South-East Asia,*** Quezon City, 1988, 51.

ตะวันออกเฉียงใต้กลับไปยังดินแดนบ้านเกิดของชาวจีน สภาพการณ์ดังกล่าวสร้างความเป็นศัตรูแก่นักชาตินิยมในท้องถิ่นเสมอมา

ปัญหาเรื่องการลงทุนของต่างชาติที่แสดงออกมานั้น เปรียบได้กับปัญหาเรื่องชาวต่างด้าวที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น กล่าวคือ ลัทธิชาตินิยมที่รับรู้กันโดยทั่วไป ยืนกรานว่า การลงทุนของต่างชาติควรต้องลดน้อยลง หรือถึงขั้นกำจัดไปเสียเลย ทว่าความต้องการทุนและเทคโนโลยี รวมทั้งความโลภของตัวบุคคลที่มีหน้าที่ตัดสินใจ แย้งให้ยังคงไว้ ในรัฐเอกราชทุกรัฐจะกำหนดกันตามตัวบทให้ให้ความสำคัญแก่วิสาหกิจภายประเทศกว่าคู่แข่งต่างชาติ ทว่าฟิลิปปินส์มีข้อผูกมัดที่จะต้องปฏิบัติต่อการลงทุนของอเมริกัน เช่นเดียวกับที่กระทำต่อการลงทุนภายในประเทศ จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ในบางกรณี มีความเพียรพยายามอย่างแท้จริงจากบางประเทศ ที่จะขับนักลงทุนต่างชาติออกไปจริง ๆ ดังกรณีของคอมมิวนิสต์เวียดนาม ซึ่งลาวและกัมพูชา ดำเนินรอยตามมาในเวลาไม่ช้าไม่นาน – โดยเข้ายึดบริษัทต่างชาติเกือบทั้งหมด ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1980 ประเทศเหล่านี้ก็ได้พบว่า ตนกำลังเจรจาเพื่อให้ต่างชาติกลับเข้ามาลงทุนอีกครั้งหนึ่ง อินโดนีเซียในยุคที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยนำวิถีรัฐบาลได้โอนทรัพย์สินของดัตช์มาเป็นของชาติอย่างกระทันหัน และคุกคามนักลงทุนชาติอื่น ๆ ทว่าภายหลังค.ศ.1965 อินโดนีเซียเปลี่ยนนโยบายโดยหันมาต้อนรับทุนต่างชาติอีกครั้งหนึ่ง พม่าก็กำจัดทุนต่างประเทศออกไปจากประเทศเกือบหมดภายในตอนกลางทศวรรษ 1960 เช่นกัน และต่อมา ก็วิงวอนขอให้บางส่วนกลับเข้ามาใหม่ ในทศวรรษ 1960 และ 1970 มาเลเซียและฟิลิปปินส์ ต่างริเริ่มออกกฎหมายที่กำหนดให้ชนพื้นถิ่นมีหุ้นใหญ่อยู่ในกิจการในรูปบริษัท และโดยทั่วไปแล้ว ก็ประสบความสำเร็จในเรื่องนี้ภายในเวลาไม่กี่ปี บริษัทต่างชาติ ขายหุ้นทั้งหมดหรือบางส่วน ให้แก่นักลงทุนท้องถิ่นหรือให้แก่รัฐบาล ในขณะเดียวกัน ทั้งสองประเทศนี้ก็ยังคงเชื้อเชิญการลงทุนใหม่ ๆ เข้ามา เฉพาะประเทศไทย สิงคโปร์และบรูไนเท่านั้น ที่ไม่เคยดำเนินความพยายามอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ที่จะลดการลงทุนของต่างชาติ ส่วนกัมพูชาประชาธิปไตยก็เป็นเพียงประเทศเดียวเท่านั้น ที่มิได้ต้อนรับทุนต่างชาติให้กลับเข้ามาบ้างเป็นบางครั้ง เหมือนเช่นชาติอื่น ๆ

การโต้เถียงด้านนโยบาย มักกลายเป็นเรื่องร้อนขึ้นมาอยู่บ่อย ๆ โดยที่ทุกฝ่าย ต่างเอ่ยอ้างผลประโยชน์ของชาติเป็นเครื่องห่อหุ้มหรือปกปิด แม้กระทั่งผู้ที่สนับสนุนให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในระยะสั้นมากขึ้น เช่นมาร์คอสในฟิลิปปินส์และมหาธีร์ในมาเลเซีย ต่างให้เหตุผลว่าการลงทุนเป็นสิ่งจำเป็นแก่การเพิ่มความเข้มแข็งและเกียรติภูมิของชาติในระยะยาว ในทางปฏิบัตินั้น ปัญหาที่สำคัญยิ่ง มิใช่เรื่องที่ว่า การลงทุนของต่างชาติ ควรมีหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่า ควรมีอยู่ด้วยเงื่อนไขอย่างไร รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่สามารถกำหนดเงื่อนไขได้โดยง่าย เว้นแต่รัฐบาลมุ่งหมายที่จะยึดหรือห้ามบริษัทต่างชาติประกอบการอย่างแท้จริง การที่จะควบคุมบริษัทข้ามชาตินั้น รัฐบาลจำต้องจัดการกับเรื่องพิกัดอัตราภาษีศุลกากร ภาษี อัตราค่าจ้างและสิทธิของคนงาน ต้องจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นพื้นฐานสำหรับการลงทุนและรับมือกับค่าใช้จ่ายในเรื่องนี้ รวมทั้งจัดการ

กับตัวแปรอื่น ๆ อีกนับร้อยนับพันประการ มีบ่อยครั้ง ที่รัฐบาลประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เชิญชวนผู้ที่มีศักยภาพในการลงทุน ด้วยคำสัญญาว่าจะให้ช่วงเวลาปลอดภาษีและเครื่องจูงใจพิเศษอื่น ๆ ข้างฝ่ายบริษัทต่างชาติทั้งหลาย ก็พยายามพิสูจน์ว่า พวกตนมีค่าควรแก่การเชิญชวน โดยเสนอที่จะฝึกอบรมผู้จัดการในท้องถิ่นให้ เสนอที่จะจ่ายค่าจ้างและค่าสัมปทานต่าง ๆ ในอัตราที่สูงกว่า การเจรจาเรื่องธุรกิจร่วมหุ้นกับต่างชาติกระทำด้วยความรอบคอบทุกประการเหมือนเช่นการตกลงเรื่องการสมรสตามจารีตประเพณีโบราณ โดยข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ ระหว่างบริษัทข้ามชาติ ผู้ประกอบการชาวจีนในท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลพื้นถิ่น มักประสบความสำเร็จในที่ซึ่งความเพียรพยายามเพื่อเจรจาตกลงอย่างตรงไปตรงมา ประสบความล้มเหลว แม้ในที่ที่บริษัทต่างชาติถูกจำกัดความเป็นเจ้าของโดยตรง บริษัทต่างชาติก็ยังคงควบคุมการผลิตในท้องถิ่นไว้ได้ โดยกระทำผ่านผู้รับเหมาช่วงหรือผ่านบริษัทที่เป็นสาขา

เบื้องหลังการต่อรองนี้ มีความเป็นไปได้ที่จะใช้วิธีการบีบบังคับ แม้ว่าการใช้วิธีการนี้ยากแก่การนำมาใช้ก็ตาม อังกฤษมิได้ต่อสู้เพื่อรักษาการลงทุนโดยตรงของตนในพม่าหรือมาเลเซีย ทั้งสหรัฐอเมริกาก็มิได้กระทำในฟิลิปปินส์ และแม้ว่าสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง อาจมีต้นเหตุอยู่ที่เศรษฐกิจ แต่เรื่องนี้ก็มิได้เกี่ยวข้องกับการลงทุนโดยตรงของต่างชาติในเวียดนาม ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นสามัญยิ่งกว่า คือการพยายามโค่นล้มรัฐบาล เป็นต้นว่าการโค่นรัฐบาลของซูการ์โน ซึ่งถูกมองว่าเป็นศัตรูต่อการลงทุนของต่างชาติโดยทั่วไป บรรดาผู้นำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ตระหนักแล้วว่าแม้ว่าการใช้แนวทางที่แข็งกร้าวเกี่ยวกับการลงทุนของต่างชาติ อาจเรียกการสนับสนุนจากประชาชนได้ แต่ขณะเดียวกัน การใช้แนวทางนี้ก็เสี่ยงว่าจะเป็นการติดอาวุธให้กับฝ่ายตรงข้ามได้เช่นกัน อย่างไรก็ดี การลงทุนสมัยหลังสงครามเป็นอันมากมาจากญี่ปุ่น ไต้หวัน ฮ่องกงและเยอรมนี ประเทศเหล่านี้มิได้มีทหารมาตั้งประจำอยู่ในภูมิภาคนี้ อิทธิพลที่ชาติเหล่านี้นำมาใช้นั้น ได้จากเงิน ไม่ว่าจะเป็นเงินบนโต๊ะ หรือเงินใต้โต๊ะ

เมื่อเวลาผ่านไป การเข้าแทรกแซงทางทหารโดยตรง มีความเป็นไปได้น้อยลง การปฏิเสธคำแนะนำเกิดขึ้นบ่อยพอ ๆ กับการรับคำแนะนำ และความเพียรพยายามที่จะติดสินบนหรือโค่นล้มรัฐบาล ก็กลายเป็นเรื่องที่ต้องสิ้นเปลืองมากขึ้นและมีประสิทธิภาพน้อยลง ในการติดต่อตกลงกับรัฐบาลต่างชาติและบริษัทต่างชาตินั้น นักการเมืองในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รวมทั้งนายทหาร) และนักธุรกิจ (รวมทั้งคนต่างด้าว) มิใช่เป็นเพียงเหยื่อของการเล่นเล่ห์เพทุบาย แต่ได้กลายมาเป็นนักเล่นเล่ห์เพทุบายด้วย หากว่านักการเมืองหรือนายทหารเหล่านี้ร่วมมือกับชาวต่างชาติ ก็มิใช่เพราะถูกบังคับ แต่เพราะว่าตนเองได้ประโยชน์จากการกระทำเช่นนั้น ทว่าอาจมิได้ให้ประโยชน์แก่ประเทศชาติเสมอไป เป็นไปไม่ได้ที่จะประเมินว่า ใครได้เปรียบที่สุดในการประชุมพบปะกันมากมายหลายครั้งเพื่อต่อรองกัน โดยทุกฝ่าย ต่างแสดงฝีมือของตนกันอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ดี คงจะดูเหมือนว่า ตลอดช่วงระยะเวลาหลังสงคราม ความค่อนข้างมั่นใจของฝ่ายชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการปรับปรุงให้ดี

ขึ้น แม้จะโดยเหตุผลเพียงว่าเมื่อเวลาผ่านไป รัฐบาลของพวกเขา มีเสถียรภาพมากขึ้น และผู้เจรจามีประสบการณ์มากขึ้น ในการต่อรองนั้นแม้ว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบจะไม่เคยวางอำนาจได้อย่างแท้จริง แต่ก็บ่อยครั้งที่พวกเขาสามารถยุแยงนักลงทุนรายหนึ่ง ให้แข่งขันสู้กันกับนักลงทุนอีกรายหนึ่ง หรือสามารถกู้ยืมจากสถาบันที่เป็นหน่วยงานระหว่างประเทศได้ และดังนั้น จึงรอดพ้นจากการต้องพึ่งพาอาศัยโดยตรง อันเป็นลักษณะของความเป็นอาณานิคมและที่เคยเป็นมาในสมัยที่เพิ่งพ้นจากความเป็นอาณานิคมใหม่ ๆ แน่นอนว่าในทศวรรษ 1980 บริษัทต่างชาติมากมาย ต้องยอมโอนอ่อนให้ซึ่งพวกเขาย่อมไม่เคยคิดฝันว่าจะทำ หากเป็นเมื่อสามสิบปีก่อนหน้านี้

ปัญหาเรื่องอิทธิพลของต่างชาติ ผูกพันอยู่กับการแสวงหาความเป็นอิสระในด้านเศรษฐกิจอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก หวังที่จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของตน เพื่อให้เศรษฐกิจมีความหลากหลายมากขึ้นและเลี้ยงตนเองได้มากขึ้น จนสามารถพึ่งพาอาศัยทรัพยากรของตนเอง ยิ่งกว่าจะไปพึ่งพาโอกาสในการเข้าถึงเศรษฐกิจของผู้เข้มแข็งกว่า แต่เรื่องนี้ปรากฏว่ากระทำได้ยากยิ่งกว่าที่จินตนาการไว้เป็นอันมาก เพียงแค่ประกาศว่าประเทศควรจะผลิตทุกอย่างที่ตนจำเป็นต้องใช้นั้นไม่เพียงพอ อุตสาหกรรมหนักยังขาดประสิทธิภาพ ส่วนอุตสาหกรรมเบาก็ประคับประคองให้รุ่งเรืองอยู่ได้ ก็เฉพาะเมื่อตั้งเป้าหมาย มุ่งไปที่ตลาดนานาชาติ มากกว่าตลาดภายในประเทศ และการเลี้ยงตนเองได้ในด้านเกษตรกรรม โดยทั่วไปแล้ว ขึ้นอยู่กับโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยเพื่อการผลิตจากต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปุ๋ย ไม่มีรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใด สามารถพึ่งตนเองได้ ในเรื่องเครื่องจักรกลหรือเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า เฉพาะประเทศผู้ผลิตน้ำมันเท่านั้น ที่เลี้ยงตนเองอยู่ได้ในเรื่องพลังงาน และการเสริมส่วนที่ยังขาดอยู่ของกันและกันให้สมบูรณ์ขึ้นมา ก็กระทำกันแต่เพียงเล็กน้อยภายในภูมิภาค ดังนั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงยังไม่อาจสร้างตลาดร่วมขึ้นมาได้ แรงปรารถนาที่จะพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ยังคงรุนแรงอยู่ ทว่า ความเพียรพยายามเกือบทุกอย่างเพื่อไปให้ถึงเป้าหมายนี้ กลับส่งผลให้ความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจช้าลง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังสงคราม ความต้องการทุน เทคโนโลยี และการค้าของต่างชาติ เป็นตัวกำหนดขีดจำกัดความก้าวหน้าของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจได้อย่างชะงัด แม้ว่ารัฐเอกราชทั้งหลายจะสร้างความก้าวหน้าได้บ้าง ในการติดต่อตกลงกับบริษัทเป็นรายบริษัทและรัฐบาลของต่างชาติเป็นบางชาติ แต่รัฐเหล่านี้ ยังไม่สามารถสลัดตนเองให้เป็นอิสระจากเศรษฐกิจของนานาชาติโดยรวมทั้งหมด—หรือ “ระบบโลก” ได้ นอกเสียจากว่าพวกเขาจะยอมสละความมุ่งหวังบางประการ ในเรื่องการยกระดับความมั่งคั่งไพบูลย์ของชาติ

เป้าหมายที่สำคัญอันดับแรกประการหนึ่งของรัฐบาลสังคมนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงครามคือความเสมอภาค ทว่าสำหรับกลุ่มทุนนิยมส่วนใหญ่แล้ว ความเสมอภาคเป็นเพียงข้อพิจารณาที่เป็นรอง ส่วนประเทศ “หนทางที่สาม” มีท่าทีอย่างไม่แน่ไม่นอนอยู่ตรงกลาง โดยทั่วไปแล้ว หาก

ตัดสินด้วยหลักฐานที่อยู่ในรูปของการพรรณนา รัฐบาลสังคมนิยม ประสบความสำเร็จในการลดช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน ทว่ามิได้กำจัดให้หมดสิ้นไปเสียทีเดียว ในทางปฏิบัติ การลดช่องว่าง มักหมายถึงการปรับให้เท่าเทียมกันในระดับที่ต่ำลง มิใช่สูงขึ้น กัมพูชาประชาธิปไตยเช่นเดียวกับ รัฐบาลประเทศอื่น ๆ อีกมาก ดำเนินการอย่างสุดโต่งในเรื่องนี้ โดยประชากรส่วนใหญ่ถูกลดลงมาสู่ความเสมอภาคที่เป็นความยากจนอย่างข้นแค้น ในเวียดนาม การปฏิรูปที่ดินและการโอนอุตสาหกรรมและการค้าส่วนใหญ่มาเป็นของชาติ กำจัดแหล่งที่มาที่สำคัญของความไม่เสมอภาคเรื่องรายได้ลงไป แม้ว่าสิ่งที่สร้างความแตกต่างยังคงเหลืออยู่ ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่สมบัติที่ได้สั่งสมไว้ (บางครั้ง เปลี่ยนไปเป็นทอง ดังเรื่องราวเกี่ยวกับคนที่ลงเรืออพยพมาตามท้องทะเลเป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นอยู่) รวมทั้งฐานความแตกต่างอื่น ๆ ได้แก่ อาชีพ และถิ่นฐาน ในพม่า รัฐบาลสังคมนิยมที่ใช้ความละมุนละม่อมมากที่สุด มีการสั่งสมอย่างสำคัญอยู่ในมือของกลุ่มผู้มีอำนาจ แต่การกระจายโภคทรัพย์โดยทั่วไปภายในประเทศ มีความเท่าเทียมและเสมอภาคกันมากยิ่งกว่าในสมัยอาณานิคม หรือมากยิ่งกว่าในประเทศทุนนิยมในภูมิภาค การที่เจ้าที่ดินและนายเงินกู้ชาวอินเดียจำนวนมากออกจากประเทศไป ช่วยจัดที่มาของความไม่เสมอภาคที่สำคัญที่มีอยู่ให้หมดไปได้แหล่งหนึ่ง แม้ว่าจะมีการปฏิรูปที่ดินแต่ก็กระทำอย่างค่อนข้างไม่เต็มอกเต็มใจเท่าไรนัก โดยในค.ศ.1970-1971 เหลือผู้ประกอบการเพาะปลูกในที่นาเช่าอยู่ 42 เปอร์เซ็นต์ กระนั้นข้อมูลตัวเลขจากปีค.ศ.1972 ยังแสดงให้เห็นว่า ในการแบ่งระดับรายได้ออกเป็นห้าช่วง ผู้มีรายได้สูงสุดในช่วงแรก มีรายได้มากกว่าช่วงต่ำสุดเพียงห้าเท่าตัว เปรียบเทียบกับในอินโดนีเซีย ซึ่งแตกต่างกันมากในอัตราส่วน 8 ต่อ 1 และในฟิลิปปินส์ต่างกัน 10 ต่อ 1 [27]

บันทึกหลักฐานของประเทศที่มิใช่สังคมนิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความชัดเจนน้อยกว่านี้มาก ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องอุดมการณ์ กล่าวคือ ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินใจ มีแนวโน้มที่จะเชื่อว่ามาตรการตามแนวทางที่มุ่งเพื่อปรับกระจายรายได้ใหม่โดยตรง จะเป็นผลเสียต่อความเติบโตทางเศรษฐกิจ พวกเขาคิดว่า ในระยะสั้นแล้ว ความไม่สมดุลในการกระจายโภคทรัพย์ที่มีอยู่อย่างไม่คลอนคลาย หรือแม้กระทั่งเพิ่มขึ้นนั้น เป็นหนึ่งในค่าใช้จ่ายที่จำเป็นและยอมรับได้ เพื่อแลกกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังที่เท็คโนแคร็ตชาวไทย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้กล่าวไว้ “หากเราให้ความเอาใจใส่กับความยุติธรรมในสังคมมากเกินไป ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมจะชะลอลง ดังนั้น เราจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก แม้ว่า คนรวยจะรวยขึ้น และ

---

[27] Robert H. Taylor, ***The State in Burma,*** Honolulu, 1987, 341-53; Hill and Jayasuriya, 64.

คนจนจะจนลง แต่ในไม่ช้า ความเติบโตของเศรษฐกิจก็จะกรองผ่านลงไปถึงคนจนโดยอัตโนมัติ"[28] ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นปัญหาเรื่องโครงสร้าง กล่าวคือ นวัตกรรมทางเทคโนโลยีมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่เกิดขึ้นจากคำแนะนำหรือการลงทุนของต่างชาติ เป็นเรื่องที่ต้องลงทุนมาก ซึ่งส่งผลลัพธ์เป็นการเพิ่มคนว่างงาน และทำให้ช่องว่างระหว่างผู้ที่มีเทคโนโลยี กับผู้ที่ถูกเทคโนโลยีเข้าแทนที่ขยายใหญ่ขึ้น ปัญหาส่วนหนึ่ง เป็นปัญหาสังคม กล่าวคือ รัฐบาลถูกควบคุมโดยบุคคลซึ่งมีผลประโยชน์อยู่กับโครงสร้างที่เป็นอยู่ขณะนั้น และไม่มีความตั้งใจที่จะทำให้ชนชั้นของตนเองถูกริบสมบัติ แม้กระทั่งการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งโอ้อวดกันนักหนาว่าเป็นมาตรการทางการเมืองที่สะดวกง่ายดายในการป้องกันการก่อการร้าย กลับมิได้นำมาปฏิบัติกันด้วยความกระตือรือร้นเสียเลย ในประเทศที่อยู่นอกกลุ่มสังคมนิยม

ความเกี่ยวพันกันระหว่างนโยบายแนวทุนนิยมกับความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องรายได้ สะท้อนให้เห็นในความจริงที่ว่า คนยากจนในชนบท กล่าวโดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีแนวโน้มที่จะสุขสบายขึ้น ในยามที่รัฐบาลกลางอ่อนแอ ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงที่เกิดการก่อการร้ายภายหลังสงครามยุติลงในเวียดนาม มลายู ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย การเก็บภาษี ตกต่ำลง คนจรเข้าครอบครองไร่นาที่ถูกทิ้งร้าง เจ้าที่ดินมากมายไม่สามารถเก็บค่าเช่าได้ และแรงกดดันของประชาชนทำให้การปฏิบัติต่อผู้เช่าอย่างไม่เห็นใจถูกจำกัดขอบเขต สภาพการณ์ทำนองเดียวกันนี้ มีอยู่ในอินโดนีเซียสมัยประชาธิปไตยนำวิถี ในชนบทบางส่วนของกัมพูชาสมัยสาธารณรัฐเขมรที่ปั่นป่วนวุ่นวาย และในบริเวณที่สูงโดยทั่วไปซึ่งห่างไกลจากการควบคุมของส่วนกลาง ในสถานการณ์ดังกล่าว การฟื้นฟูเสถียรภาพ และ "กฎหมายและความเป็นระเบียบ" มักหมายถึงการจ่ายค่าเช่าย้อนหลังและจ่ายภาษีย้อนหลัง การขับไล่คนจรที่มาตั้งหลักปักฐานออกไป และการบังคับให้ทำสัญญาตามเงื่อนไขที่ไม่เป็นคุณแก่ฝ่ายที่อ่อนแอกว่า

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นทุนนิยม บรรดาพวกที่มั่งคั่งอยู่แล้ว ต่างยึดกุมอยู่กับสิ่งที่ตนมี พวกเขาได้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ ที่โลกหลังสงครามเปิดให้ ได้แก่การลงทุนในที่ดิน การลงทุนในสินค้าที่ผู้ผลิตต้องใช้เช่นปุ๋ยและเครื่องจักรกล การลงทุนในบริการที่ทันสมัยเช่นการธนาคารและการท่องเที่ยว และการลงทุนเพื่อเข้าถึงอำนาจรัฐโดยวิธีซื้อเสียง การติดสินบนและการศึกษาวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ เปิดช่องทางด้านระบบกฎหมายและแก่ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการหรือเทคโนแครัตเข้ามาทำงาน การวัดแนวโน้มเรื่องการกระจายรายได้ในเชิงสถิติ ในที่ที่มีอยู่ แสดงให้เห็นว่า ความไม่เสมอภาคตามมาตรฐานสากลนั้น มีสูงอยู่แล้วในทศวรรษ 1960 และโดยทั่วไปแล้ว มีแนวโน้มที่จะ

---

[28] *Glancing Back, Looking Forward (*1977) ดังที่อ้างไว้ใน John L.S. Girling, *Thailand: Society and Politics,* Ithaca, 1981, 84. โปรดสังเกตว่า ดร.ป๋วยก็ยอมรับด้วยเช่นกันว่า การปฏิบัติด้วยวิธีเช่นนี้มา 20-30 ปี "ไม่ประสบความสำเร็จ"

เพิ่มขึ้นไปอีกหลังจากนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ทว่าฟิลิปปินส์ยังคงครองอันดับที่เลวร้ายที่สุดอยู่ สิงคโปร์เป็นกรณียกเว้นที่สำคัญสำหรับแนวโน้มนี้ โดยเมื่อถึงปีค.ศ.1970 สิงคโปร์ไปถึงระดับการพัฒนาที่ซึ่ง (ดังที่ไซมอน คุซเนตส์พยากรณ์ไว้) ความไม่เสมอภาค เริ่มลดต่ำลง แม้ว่าจะยังคงสูงมากก็ตาม ตัวเลขข้อมูลสำหรับอินโดนีเซียยังคลุมเครืออยู่ โดยความไม่เสมอภาคมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นในบางส่วนและลดลงในบางส่วน แต่ก็เป็นที่กระจ่างชัดว่า การกระจายรายได้โดยรวม แม้ว่าจะดีกว่ารัฐอื่น ๆ ในกลุ่มอาเซียนอยู่บ้าง แต่ก็ผิดสัดส่วนอย่างร้ายแรง และไม่สู้ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นสักเท่าไรนัก

การประเมินอย่างคร่าว ๆ เกี่ยวกับกระจายรายได้ในระดับชาติ รวมเรื่องความไม่สมดุลของโภคทรัพย์ตามแนวภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์และเพศ เข้ามาร่วมพิจารณาด้วย ความไม่สมดุลดังกล่าว ยังคงมีอยู่เรื่อยมาตลอดช่วงเวลาหลังสงคราม และมีอยู่แม้กระทั่งในกลุ่มสังคมนิยม อิทธิพลด้านภูมิศาสตร์ปกติแล้วมักเอนเอียงในทางเอื้ออำนวยต่อ “บริเวณที่เป็นแกน” (ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มการเมืองที่มีอิทธิพล) มากกว่าบริเวณที่เป็นภูเขา เกาะและบริเวณของชนกลุ่มน้อยที่อยู่รอบนอก ภูมิศาสตร์ยังเอื้ออำนวยเมืองมากกว่าชนบท และนครหลวง มากกว่าที่อื่นใดทั้งหมด ความเอนเอียงหรือไม่สมดุลนี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นด้วยความจงใจ เมื่อผู้ปกครองให้รางวัลตนเองแก่การที่ได้เข้ามาปกครอง ส่วนหนึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกด้านโครงสร้างพื้นฐานที่มีลักษณะรวมเข้าสู่ศูนย์กลาง และนโยบายการตั้งราคาของรัฐบาล ที่เอนเอียงไปในทางที่ไม่อำนวยต่อการเกษตร เช่นกรณี “ค่า พรีเมียมข้าว” ในประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องอื้อฉาว พรีเมียมดังกล่าว เป็นการเก็บภาษีการส่งออก (25-35 เปอร์เซ็นต์) ที่กำหนดขึ้นเมื่อค.ศ.1955 มีผลให้ราคาข้าวที่จ่ายให้แก่เกษตรกรลดลงตลอดระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น เรื่องนี้ ในส่วนหนึ่งเป็นเพียงความล้มเหลวต่อการมองการณ์ไกลหรือต่อการดำเนินนโยบายที่อาจช่วยนำไปสู่การกระจายความมั่งคั่งออกจากศูนย์กลางได้

ผลประโยชน์ที่เอนเอียงเข้าข้างชุมชนเมือง เด่นชัดมากเป็นพิเศษในกลุ่มรัฐอาเซียน ในกลุ่มรัฐอาเซียนความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองของนครหลวง ประสานรวมเข้ากับการปรับให้เป็นอุตสาหกรรมที่เพิ่งเริ่มขึ้น (แม้กระทั่งในอินโดจีนสมัยที่ยังมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ เงินช่วยเหลือจากต่างชาติ มีจำนวนมากกว่ารายได้ประชาชาติ นครใหญ่จึงยิ่งได้รับการอนุเคราะห์มากกว่าชนบทหนักขึ้นไปอีก) รายได้ถัวเฉลี่ยในกรุงเทพฯ ในราวปีค.ศ.1970 มากเกือบเป็นสามเท่าของรายได้ถัวเฉลี่ยของชนบท สี่เท่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยากจน ส่วนต่างในฟิลิปปินส์และมาเลเซีย มิได้ดีกว่านี้มากนัก อัตราส่วนระหว่างรายได้ในชุมชนเมืองกับในชนบทในอินโดนีเซียต่ำกว่าประเทศในกลุ่มอาเซียนอื่น ๆ อยู่ระยะหนึ่ง แต่เมื่อถึงปีค.ศ.1980 ก็ตีตื้นขึ้นมามาก แต่ความไม่เสมอภาคภายในจาการ์ตา กลับเพิ่มขึ้นมาถึงระดับที่สูงอย่างที่ไม่เคยสูงเท่านี้มาก่อน สำหรับรัฐสังคมนิยมทั้งหลายนั้น ไม่มีข้อมูลให้เปรียบเทียบ แต่ความเติบโตของอุตสาหกรรมในประเทศสังคมนิยมอย่างเชื่องช้า และความเพียร

พยายามเป็นครั้งคราวที่จะเอื้อประโยชน์แก่เกษตรกร บ่งบอกเป็นนัยอยู่ว่า อิทธิพลของชุมชนเมืองในประเทศสังคมนิยม น่าจะไม่เด่นชัดเท่ากับที่อื่น ๆ

มองจากบริเวณรอบนอก รัฐบาลกลางของทุกประเทศ ดูเหมือนว่าจะนำทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นต้นว่าไร่ขนาดใหญ่ เหมืองแร่ ป่าไม้ และศักยภาพด้านไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ มาใช้เพื่อประโยชน์ของตนเอง โดยไม่นำพาต่อความต้องการของท้องถิ่น และเหยียบย่ำสิทธิของท้องถิ่น ในอินโดนีเซีย ความรู้สึกว่าบริเวณที่อยู่รอบนอก ถูกแบ่งแยกและกีดกันทางด้านเศรษฐกิจ เป็นมูลเหตุของการกบฏในภูมิภาคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่าง ค.ศ.1957-1958 รวมทั้งเป็นมูลเหตุของการก่อการร้ายของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์และไทย เป็นมูลเหตุของสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้ออยู่ไม่รู้จบในพม่า และทำให้การประท้วงจากบริเวณที่สูง ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระเบิดขึ้นเป็นครั้งคราว

ความแตกต่างในการครอบครองความมั่งคั่งของชนต่างชาติพันธุ์กัน ได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาลมากที่สุด ก็เมื่อชนกลุ่มน้อยบางชาติพันธุ์ มีมาตรฐานการครองชีพสูงกว่ากลุ่มที่มีอำนาจครอบงำในด้านการเมืองอยู่ ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ ชนกลุ่มน้อยดังกล่าว กลายเป็นเป้าของการแบ่งแยกและกีดกันตามแนวลัทธิชาตินิยมอย่างจงใจ การแบ่งแยกและกีดกันอย่างมีลักษณะเป็นระบบมากที่สุด คือ ที่มาเลเซีย ในมาเลเซียช่องว่างด้านรายได้ระหว่างชาวจีนกับชาวมาเลย์ กว้างขึ้นเรื่อยมาตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960[29] ผลสืบเนื่องจากการจลาจลที่เกิดขึ้นในค.ศ.1969 ทำให้รัฐบาลเริ่มดำเนินโครงการระยะยาว ที่ให้การเอื้ออำนวยแก่*ภูมิปุตรา* (--แปลตามตัวอักษรว่า “เจ้าแห่งผืนดิน”) บนความสูญเสียของพลเมืองที่เป็นลูกหลานของชาวจีนและชาวอินเดีย “ปฏิก” ที่สองของนโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่ ตั้งเป้าหมายไว้อย่างเปิดเผยว่าเพื่อ “ปรับโครงสร้างสังคมมาเลเซียเสียใหม่ เพื่อแก้ไขความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจ เพื่อที่จะลดและในท้ายที่สุด เพื่อกำจัดสภาพการณ์ซึ่งเชื้อชาติ ถูกมองกันว่าเป็นสิ่งเดียวกับบทบาททางด้านเศรษฐกิจ”[30] แม้ว่าโครงการจะทำได้ไม่ถึงเป้าหมายที่วางไว้ แต่นโยบายนี้ก็ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยสามารถปิดช่องว่างของรายได้ระหว่างชนต่างเชื้อชาติในมาเลเซียตลอดช่วงระยะเวลายี่สิบปีถัดจากนั้น ในที่อื่น ๆ ของภูมิภาค ผลลัพธ์ของนโยบายแบ่งแยกและกีดกันด้านเชื้อชาติ มองเห็นได้ชัดเฉพาะเมื่อการแบ่งแยกและกีดกันส่งผลให้เกิดการอพยพออกนอกประเทศขึ้นมาเท่านั้น

---

[29] อย่างไรก็ตาม ควรสังเกตว่า เฉพาะเรื่องเชื้อชาติอย่างเดียว เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจภายในมาเลเซียเพียงในสัดส่วนที่เล็กน้อย—คำนวณแล้ว อยู่ในราว 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น: Sudhir Anand, ***Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition,*** New York, 1983.

[30] Second Malaysia Plan, 1971-1975, 1, ตามที่อ้างไว้ใน V.V. Bhanoji Rao, ***Malaysia: Development Pattern and Policy,*** Singapore, 1980, 160.

ในประเทศที่ชนกลุ่มน้อยยากจนกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ การดำเนินการเพื่อเชื่อมช่องว่างมิได้กระทำสักเท่าใดนัก ในเกือบทุกกรณี ชนกลุ่มน้อยมิได้ถูกแบ่งแยกกีดกันแต่อย่างใดในกระบวนการพัฒนา เพียงแต่พวกเขาถูกมองข้ามไป ข้อยกเว้นชั่วคราว เกิดขึ้นเมื่อเขตที่ชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่ เกิดเป็นเขตยุทธศาสตร์ทางการเมืองขึ้นมา ในช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณสันเขาอันหนำ ได้รับความเอาใจใส่ในด้านเศรษฐกิจรวมทั้งในด้านการเมืองทั้งจากอเมริกัน และจากพวกคอมมิวนิสต์ของปะเทศลาวและเวียดนาม อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว ชนกลุ่มน้อยที่อยู่บริเวณรอบนอก มีแนวโน้มที่จะล้าหลังลงไปเรื่อย ๆ ยกเว้นแต่พวกเขาจะสามารถสร้างผลกำไรจากความเพียรพยายามของตนเอง เป็นต้นว่าด้วยการปลูกฝิ่นในบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ หรือด้วยการลักลอบขนสินค้าในทะเลซูลู เป็นต้น โอกาสที่จะเข้าถึงตลาดระดับชาติและสากล ได้รับการส่งเสริมโดยผ่านเส้นทางขนส่งที่ปรับปรุงดีขึ้น แต่เส้นทางถนนและทางเรือเส้นเดียวกันนี้ ก็นำผู้ประกอบการและผู้ตั้งรกรากจากที่ลุ่มเข้าไปในอาณาบริเวณของพวกเขาด้วย และคนเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะฉวยโอกาสทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ บนความเดือดร้อนของคนที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น ซึ่งบ่อยครั้งทำให้ฝ่ายหลัง ตกอยู่ในสภาพของกรรมกรรับจ้าง

ช่องว่างทางด้านเศรษฐกิจ อันถูกกำหนดมาจากเรื่องเพศ ก็ดูจะกว้างขึ้นในช่วงหลังสงครามเช่นกัน แม้ว่าบางครั้ง หลักฐานในเรื่องนี้ดูจะคลุมเครืออยู่ โดยทั่วไปแล้ว ผู้ชายในชนบทส่วนใหญ่มีโอกาสดีกว่า ในการเข้าถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ และสถาบันทางการเมืองใหม่ ๆ ที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ ส่วนสตรีมีทีท่าว่าจะถูกทิ้งให้อยู่ในส่วนของการยังชีพมากกว่า ความแพร่หลายของเครื่องเกี่ยวข้าวและกลุ่มแรงงานที่คนกลางจ้างมา ตัดรายได้ของสตรีในชนบทออกไปส่วนหนึ่ง แต่เดิมมา สตรีในชนบทได้รับโอกาสในการเก็บเกี่ยวพืชผลในชุมชน และเมื่อเครื่องสีข้าวเข้ามาแทนที่การตำข้าวด้วยมือ สตรีที่ยากจนก็เดือดร้อน เพราะแต่ก่อน เคยรับจ้างตำข้าว ช่องว่างระหว่างเพศเช่นเดียวกับความไม่เสมอภาคประเภทอื่น ๆ คือมีแนวโน้มที่จะแคบเข้า ในช่วงเวลาที่เกิดความตึงเครียดทางการเมือง และกว้างขึ้น เมื่อมีการกู้ “ความเป็นปกติ” กลับคืนมาได้ ในเวียดนามเหนือ ในระหว่างที่ผู้ชายไปสู้รบอยู่ที่อื่น สตรีได้รับประสบการณ์ด้านการบริหารในงานสหกรณ์การเกษตร และสภาหมู่บ้าน ทว่าเมื่อผู้ชายปลดประจำการทหาร สตรีก็กลับไปมีบทบาทตามจารีตประเพณีเช่นเดิม เจ้าที่ดินของชวาในสมัยทศวรรษ 1970 ที่มีลักษณะอนุรักษนิยม ให้เหตุผลที่ต้องยุติการเก็บเกี่ยว “แบบเปิด” ว่า “เราไม่อาจยินยอมให้ผู้หญิงได้ค่าจ้างสูงขนาดนั้นได้ และแถมแอบชิงข้าวไปส่วนหนึ่งเสียอีก อย่างนี้มันไม่ถูกต้องเป็นธรรม [*อาดิล*] แต่ก่อน [ระหว่างค.ศ.1955 ถึง

ค.ศ.1965]...ผู้หญิงก็ได้มากเกินไปอยู่แล้ว ตอนนั้น เราทำอะไรกันไม่ได้ แต่มาตอนนี้ ทุกอย่างกลับคืนสู่สภาพปกติแล้ว"[31]

มิใช่ว่าการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังสงคราม จะทำให้สตรีเสียเปรียบไปเสียทั้งหมดทุกอย่าง การขยายการศึกษา เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความสมดุลยิ่งขึ้นของอัตราส่วนระหว่างเพศหญิงและเพศชายภายในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ในบางประเทศ ผู้หญิงมีจำนวนมากกว่าผู้ชายเสียด้วยซ้ำ ทั้งในเรื่องจำนวนนักศึกษาและจำนวนครู สตรีได้รับการว่าจ้างในงานราชการ แม้ว่ามีแนวโน้มที่สตรีจะถูกโยกย้ายออกไปให้พ้นจากกระทรวงสำคัญ เช่น กระทรวงกลาโหม ยุติธรรม การต่างประเทศและกระทรวงการคลัง โดยให้ไปอยู่ในสาขาที่เกี่ยวกับสุขภาพ การศึกษาและการท่องเที่ยว อุตสาหกรรมเบา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออก มักว่าจ้างสตรีสาว เนื่องจากค่าแรงต่ำและคิดกันว่า สตรีเหล่านี้ เป็นผู้ว่าง่าย นอกจากนี้ สตรียังมีส่วนร่วมในภาคการบริการที่กำลังขยายตัวออกไปด้วย เช่นเสมียน พนักงานขายของหน้าร้าน พนักงานเสิร์ฟ และผู้ให้ความบันเทิง ในเวียดนามใต้ ประเทศไทยและฟิลิปปินส์ สตรีมีโอกาสเหนือกว่า ในการเข้าถึงตลาดที่ให้ผลกำไรในการให้ "บริการ" แก่บุคลากรทหารชาวอเมริกัน ในสิงคโปร์ การจ้างงานในระดับสูงและความเจริญของอุตสาหกรรมภาคบริการที่ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 เพิ่มการมีส่วนร่วมของสตรีในกลุ่มแรงงานอย่างมาก และช่วยทำให้ค่าแรงโดยถัวเฉลี่ยของสตรี เข้าใกล้ของผู้ชายไปบ้างเล็กน้อย—แม้ว่าจะยังต่ำกว่าในระดับที่มีความสำคัญ โดยทั่วไปแล้ว สตรีที่มีการศึกษาหรือมีเส้นสายสัมพันธ์อยู่ในเมือง มีโอกาสดีกว่า ที่จะปรับปรุงโชคชะตาของตนในระยะหลังสงคราม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภูมิภาคทั้งมวลแล้ว จะเห็นว่า ความแตกต่างระหว่างรายได้โดยถัวเฉลี่ยของผู้ชายกับผู้หญิง ตลอดช่วงหลังสงครามยังคงสูงอยู่ และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นต่อไปอีกเล็กน้อย ความเพียรพยายามของทางการ ที่จะสร้างความเสมอภาคระหว่างเพศให้มากยิ่งขึ้น โดยทั่วไปแล้ว เป็นไปอย่างเหยาะแหยะ คอมมิวนิสต์เวียดนาม ดูจะทำได้ดีกว่าประเทศอื่นใดทั้งหมดอยู่บ้าง โดยสตรีมีโอกาสได้ดูแลบุตรของตน ได้รับการดูแลด้านสุขภาพ และมีโอกาสในการทำงานที่กว้างขวางมากกว่า รวมทั้งได้รับการสนับสนุนด้วยวาทศิลป์จากรัฐบาลด้วย อย่างไรก็ดี ความไม่สมดุลในเรื่องเพศนี้ ต่างจากความไม่สมดุลในด้านชนชั้น ภูมิศาสตร์และชาติพันธุ์ คือมิได้ก่อให้เกิดการกบฏขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยหลังสงคราม อาจเป็นได้ว่า เพราะสตรีส่วนใหญ่ ปฏิบัติงานอยู่ภายในสภาพแวดล้อมของครอบครัว และทรัพยากรพื้นฐานของครอบครัว ได้รับการแบ่งสันปันส่วนอย่าง

---

[31] Ann Stoler, "Class Structure and Female Autonomy in Rural Java," ***Signs,*** 3, 1 (1977) 74-89; Beresford, ***Vietnam,*** 131; Frans Hüsken, "Landlords, Sharecroppers and Agricultural Labourers: Changing Labour Relations in Rural Java," ***Journal of Contemporary Asia,*** 9, 2 (1970) 140-51.

เสมอภาคพอสมควร (แม้ว่าจะไม่เท่าเทียม) ดังสะท้อนให้เห็นที่ความจริงในข้อที่ว่า สตรียังคงมีแนวโน้มที่จะมีอายุยืนกว่าผู้ชายอยู่

แม้ว่าจะไม่มีข้อกังขาแต่อย่างใด ในเรื่องที่ว่า คนรวยในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นทุนนิยม จะร่ำรวยยิ่งขึ้น แต่คำถามเรื่องที่ว่า คนจน จะยิ่งยากจนลงหรือเปล่า ยังเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันอยู่ มีหลักฐานบางประการที่บ่งบอกว่า มาตรฐานการครองชีพของคนที่ยากจนมาก—เช่นผู้ไร้ที่ทำกินในชนบทและคนไม่มีงานทำในเมือง—ตกต่ำลงไปจริง ๆ ในช่วงเวลาส่วนมากของสมัยหลังสงคราม บางครั้งมาตรฐานการครองชีพนี้ ต่ำลงกว่าจากเดิมในขณะที่จีดีพีของประชากรต่อปีเพิ่มขึ้นเสียด้วยซ้ำ รายได้ที่แท้จริงของประชากรที่เป็นชนกลุ่มใหญ่หรือที่เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญมากในมาเลเซีย ลดลงในช่วงทศวรรษ 1960 และในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ลดลงในช่วงทศวรรษ 1970 สำหรับรายฟิลิปปินส์นี้ การบริโภคอาหารของประชากรต่อคนต่อปี ลดลงจนถึงระดับที่เปรียบกันได้กับของบังคลาเทศ แม้ด้วยนิยามของทางการ (ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ) สัดส่วนของประชากรของประเทศในกลุ่มอาเซียน ที่จัดว่าดำรงชีวิตอยู่ด้วย “ความยากจน” ในกลางทศวรรษ 1970 ก็แตกต่างกันไป นับจาก 30 เปอร์เซ็นต์ (สิงคโปร์) ไปจนถึงเกือบ 60 เปอร์เซ็นต์ (อินโดนีเซีย) ซึ่งบอกให้ทราบเป็นนัยว่า ปัญหานี้ใหญ่โตเพียงไร หากว่ามีข้อมูล ก็น่าจะเป็นได้ว่า ข้อมูลเหล่านี้ บ่งชี้ว่า สัดส่วน—เป็นไปได้ว่าถึงขั้นจำนวน—ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในสภาพที่ยากจนอย่างแท้จริง ลดลงในช่วงระยะเวลาระหว่างทศวรรษ 1930 กับทศวรรษ 1980 แต่สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับสิบล้านคนที่ยังยากไร้ ประสบกับสภาพขาดอาหารจริง ๆ รวมทั้งพวกที่อดอยากขาดแคลนโดยทั่วไป ข้อมูลนี้ คงจะเป็นสิ่งที่ช่วยปลอบใจได้เพียงเล็กน้อย ไม่ว่าจะนิยามอย่างไรก็ตาม ความเสมอภาคยังคงเป็นความใฝ่ฝันมากยิ่งกว่าเป็นความสำเร็จในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม

ประชากรกับสภาพแวดล้อม

ประชากรและสภาพแวดล้อม มิได้เป็นหัวข้อที่นักวางแผนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะหลังสงครามยุติลงใหม่ ๆ นำมาพิจารณาอย่างจริงจัง ซึ่งต่างจากหัวข้อความเติบโตทางเศรษฐกิจ และหัวข้อลัทธิชาตินิยมและความเสมอภาค ประชากรเริ่มเป็นประเด็นอยู่ในนโยบายในช่วงทศวรรษ 1960 ส่วนเรื่องสภาพแวดล้อม เริ่มขึ้นในทศวรรษ 1970 การเพิ่มจำนวนประชากร มีสาเหตุเนื่องมาจากอัตราการตายลดลง 50-80 เปอร์เซ็นต์ โดยส่วนใหญ่แล้ว การตายลดลงเพราะเทคโนโลยีด้านสุขภาพและการแพทย์ปรับปรุงดีขึ้น อัตราการตายอย่างคร่าว ๆ สมัยก่อนสงคราม มีอัตราเฉลี่ยอยู่ในราว 25-30 คน

(ต่อประชากรหนึ่งพันคน) ในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ อัตราการตายยังสูงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวียดนามและอินโดนีเซีย ทว่าเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 อัตราการตายลดลงเหลือระหว่าง 5 ถึง 10 คน ยกเว้นเฉพาะในพม่า ลาวและกัมพูชา ประเทศทั้งสามดังกล่าวยังมีอัตราเฉลี่ยอยู่ในราว 15 คน สงครามและกรณีการฆ่าฟันกันเองที่ปะทุขึ้นมาเป็นพัก ๆ เช่นการสังหารหมู่ในอินโดนีเซียใน ค.ศ.1965-1966 ทำให้แนวโน้มที่ลดลง หวนกลับเพิ่มขึ้นมาอีกเป็นครั้งคราว แต่เรื่องนี้ก็แทบมิได้ทำให้จำนวนประชากรสุทธิลดต่ำลง สงครามโลกครั้งที่ 2 มิได้ขัดขวางการเพิ่มจำนวนประชากร ประชากรของเวียดนาม ทั้งเหนือและใต้ ยังคงมีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดช่วงเวลาหลังสงคราม เฉพาะในกัมพูชาประชาธิปไตยและติมอร์ตะวันออกในตอนปลายทศวรรษ 1970 เท่านั้น ที่อัตราการตาย สูงเกินอัตราการเกิดโดยแท้จริง

การวิเคราะห์อย่างละเอียดแสดงให้เห็นว่า อัตราการตายแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่ละภูมิภาคและแต่ละชนชั้น และเป็นไปในลักษณาการที่สามารถพยากรณ์ได้ โดยที่ผู้ที่มั่งคั่งจะมีภาษีดีกว่าเสมอ เรื่องนี้ประจักษ์ชัดที่สุดที่อัตราการตายของทารก ในทศวรรษ 1980 จำนวนการตายของทารกในขวบปีแรก (ต่อการเกิดหนึ่งพัน) ในกัมพูชาและลาว สูงกว่าในสิงคโปร์ถึงกว่าสิบเท่าตัว กระนั้น แบบแผนของอัตราการตายโดยรวมที่ต่ำลง ก็บ่งบอกให้ทราบถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างตัดขาดไปจากอดีต ซึ่งสามารถอธิบายได้เพียงอย่างเดียวว่า เป็นเพราะความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี แม้กระทั่งผู้ที่อยู่อาศัยในประเทศที่ยากจน ก็ยังมีสุขภาพโดยทั่วไปดีกว่าที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เคยมีมาก่อน

การเริ่มคิดถึง “ปัญหาประชากร” มีขึ้น เมื่ออัตราการเพิ่มตามธรรมชาติ สูงขึ้นไปถึงปีละ 2.5-3.5—อันมีนัยหมายไปถึงว่าประชากรจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัวภายใน 20-28 ปี – ในไม่ช้า นักวางแผนก็ตระหนักว่า ประเทศจำเป็นต้องสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เพียงเพื่อให้ผู้คนยังมีกินและยังมีรายได้อยู่ในระดับเดิมเท่านั้น โดยยังไม่พูดถึงเรื่องการปรับปรุงสวัสดิการ อัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ยังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรอีกด้วย ประชากรวัยเยาว์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนอย่างมากมาย โดยจำนวนประชากรที่อายุต่ำกว่าสิบห้าปี มักมีอยู่ถึง 40-45 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด นอกเหนือไปจากการเพิ่มอัตราส่วนของการพึ่งพา (สัดส่วนระหว่างผู้ที่ไม่ทำงาน กับผู้ที่ทำงาน) แล้ว ประชากรผู้เยาว์ที่เพิ่มขึ้นยังหมายถึงความต้องการโรงเรียนในอัตราที่เร่งขึ้นด้วย และอีกหนึ่งทศวรรษต่อมา ก็จะเป็นเรื่องความต้องการงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มความปวดเศียรเวียนเกล้าให้แก่นักวางแผนทั้งหลาย

ทัศนคติของรัฐบาลของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วเช่นนี้ แตกต่างกันไปกว้างขวาง บางประเทศยินดีกับสภาพการณ์เช่นนี้ ประหนึ่งว่าเป็นคุณูปการที่จะทำให้ชาติเข้มแข็งขึ้น—ครั้งหนึ่ง ซูการ์โนเคยโอ้อวดว่า อินโดนีเซียสามารถเลี้ยงดูผู้ที่อยู่อาศัยใน

ประเทศได้ถึง 250 ล้านคน[32] ในประเทศอื่น ๆ รัฐเข้าแทรกแซงการวางแผนครอบครัวอย่างเข้มงวดกวดขัน—การเจริญพันธุ์ในสิงคโปร์ เมื่อทศวรรษ 1980 กล่าวได้ว่า ต่ำกว่าระดับที่จะเพิ่มขึ้นมาทดแทนโดยแท้จริง เมื่อเวลาผ่านไป ประเทศต่าง ๆ มีความเชื่อเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่า ควรจะต้องควบคุมจำนวนประชากร อันเป็นทัศนะที่หน่วยงานระหว่างประเทศผลักดันอยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย หน่วยงานระหว่างประเทศเหล่านี้ ให้เงินอุดหนุนแก่ความเพียรพยายามด้านการวางแผนครอบครัวหลายแบบหลายอย่าง อย่างไรก็ตาม บางคราว ข้อพิจารณาด้านเศรษฐกิจและการเมือง มีน้ำหนักมากกว่าความยึดมั่นในพันธะข้อนี้ ความหวังที่จะขยายตลาดภายในประเทศ (และในการเพิ่มพลังประชากรโดยการเพิ่มจำนวนชาวมาเลย์ให้เร็วกว่า เพื่อให้ชาวมาเลย์มีจำนวนมากกว่ากลุ่มชนชาติอื่น ๆ) เป็นความมุ่งหวังของมหาธีร์ในตอนต้นทศวรรษ 1980 มหาธีร์ประกาศเป้าหมายในบั้นปลายที่มาเลเซียจะมีประชากร 70 ล้านคน ซึ่งในตอนนั้น มีจำนวนเพียง 15 ล้านคน ในฟิลิปปินส์การต่อต้านการคุมกำเนิดเกือบทุกรูปแบบของคริสต์จักรคาทอลิก ทำให้ความยึดมั่นของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของรัฐบาลอาควิโน ต่อการปฏิบัติภารกิจในการวางแผนประชากรต้องอ่อนลง ในพม่าและในคอมมิวนิสต์เวียดนาม โครงการประชากรเป็นเช่นเดียวกับความคิดริเริ่มอย่างอื่น ๆ อีกมากมายของรัฐ คือมีแนวโน้มที่จะอับปางลงในปลักแห่งความขัดแย้งและความสับสน ในประเทศไทยและในอินโดนีเซียภายหลังค.ศ.1970 ต่างไปอีกแบบหนึ่ง ในทั้งสองประเทศนี้รัฐยึดมั่นกับการควบคุมประชากรอย่างแน่ชัด ซึ่งช่วยให้อัตราการเกิดลดลงไปเหลือ 25 และ 30 (ต่อประชากรหนึ่งพันคน) ตามลำดับในตอนปลาย ทศวรรษ 1980

อันที่จริง การที่อัตราการเจริญพันธุ์ลดลงอย่างฮวบฮาบทั่วทั้งภูมิภาค ภายหลังค.ศ.1960 นั้น เห็นได้ชัดว่า มิได้เพียงแต่สะท้อนถึงการสนับสนุนการวางแผนครอบครัวของรัฐอย่างเป็นทางการเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงช่วงระยะที่เป็น “หัวเลี้ยวหัวต่อในด้านประชากร” ของโลกด้วย จำนวนประชากรที่ลดลงเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา มิใช่เพียงแค่เงื่อนไขที่วางไว้ล่วงหน้าสำหรับการพัฒนา พิจารณาอย่างกว้าง ๆ “หัวเลี้ยวหัวต่อ” นี้ สัมพันธ์ตรงกันกับดัชนีด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น การเพิ่มรายได้ประชาชาติและการศึกษาที่ขยายตัวขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของสตรี ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม สตรีจำนวนมากเลื่อนเวลาการสมรสให้เนิ่นช้าออกไปจากเดิมเป็นเวลาหลายปี พร้อมกับใช้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ ๆ นี้ เพื่อการศึกษาและการทำงาน นอกจากนี้แล้ว สตรียังมีแนวโน้มมากขึ้นที่จะจงใจควบคุมการมีบุตรของตน และในบางกรณี ก็ผละออกจากชีวิตสมรสที่

---

[32] Terrence H. Hull and Ida Bagus Mantra, “Indonesia’s Changing Population,” in Anne Booth and Peter McCawley, eds, ***The Indonesian Economy During the Soeharto Era,*** Kuala Lumpur: East Asian Social Science Monographs, 1981, 264.

ไม่เป็นที่พอใจ อย่างไรก็ดีอัตราการใช้อุปกรณ์คุมกำเนิดและการหย่าร้าง โดยทั่วไปแล้ว ยังต่ำกว่าในตะวันตกมาก

ความแตกต่างของช่วงเวลาที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อด้านประชากรของประเทศต่าง ๆ เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความแตกต่างอื่น ๆ ภายในประเทศ กล่าวคือ อัตราการเกิดของประชากรในเมือง ลดลงเร็วกว่าในบริเวณชนบท ในท้องที่ที่มั่งคั่ง ลดลงเร็วกว่าในท้องที่ที่ยากจน และในหมู่ชาวจีน ลดลงมากกว่าในหมู่ประชากรพื้นถิ่น เนื่องจากอัตราการตายยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง อัตราการเพิ่มตามธรรมชาติต่อปีจึงช้าลงไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น กล่าวคือ การเพิ่มของประชากรลดลงจากระดับสูงสุดในทศวรรษ 1960 ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงกว่า 2.5 เปอร์เซ็นต์สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ลดลงมาเหลือราว 2.0 เปอร์เซ็นต์ในทศวรรษ 1980 – ตัวเลขนี้ค่อนข้างจัดการได้มากขึ้น แต่ก็ยังสูงกว่าในยุคก่อนหน้านี้ทุกยุค ด้วยเหตุนี้ ประชากรในภูมิภาคนี้ จึงยังเพิ่มสูงขึ้นไปเป็นลำดับ จากจำนวนเพียง 150 ล้านคนในตอนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไปเป็นจำนวนกว่า 400 ล้านคน ในค.ศ.1990

ในชนบทส่วนใหญ่ การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว หมายถึงการแข่งขันช่วงชิงที่ดินกันมากขึ้น เช่นเดียวกับการแย่งชิงโอกาสในการใช้แรงงาน อัตราการเพิ่มขนาดนี้ แม้ในภูมิทัศน์ทางการเกษตรที่มีประชากรเบาบาง ก็จะกลายเป็นภูมิทัศน์ที่คลาคล่ำไปด้วยผู้คนภายในเวลาไม่ช้านาน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนี้ ส่วนหนึ่ง ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน พวกเขาประกอบการเกษตรในที่ดินที่มีขนาดที่เล็กลงทุกที หรือพยายามประมูลสิทธิการเช่าที่ดินจากผู้มีสิทธิที่หิวโหยคนอื่น ๆ ในราคาที่ต่ำกว่า และหาโอกาสที่จะเก็บเกี่ยวข้าวให้แก่เกษตรกรที่มั่งคั่งกว่า บางพวกย้ายไปยังไร่นาที่เปิดใหม่ ทว่าไม่ว่าจะย้ายไปที่ใด พวกเขาก็มีทีท่าว่าต้องไปประกอบการในพื้นที่ซึ่งผู้อยู่อาศัยก่อนหน้านี้ เคยใช้บริเวณดังกล่าวสำหรับทำไร่นาเลื่อนลอย ล่าสัตว์และเก็บของป่ามาก่อน เป็นพื้นที่ที่ส่งผลบีบบังคับให้คนเหล่านี้ ต้องทิ้งหรือปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตเช่นที่เคยมีมาแต่เดิม ซึ่งมีบ่อย ๆ ที่สร้างความเสียหายในด้านปัจจัยมนุษย์อย่างมหาศาล

การกลายสภาพเป็นชุมชนเมือง สัมพันธ์อยู่กับการเพิ่มของประชากรด้วยเช่นกัน ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองใหญ่ที่สุดของภูมิภาคนี้ –ได้แก่มนิลา กรุงเทพ สิงคโปร์ ร่างกุ้งและปัตตาเวีย (จาการ์ตา) – มีผู้อยู่อาศัยอยู่ระหว่างห้าแสนถึงหนึ่งล้านคน เมื่อถึงค.ศ.1980 จาการ์ตามีประชากรเกือบ 7 ล้านคน เมโทรมนิลา มีเกือบ 6 ล้าน กรุงเทพฯ-ธนบุรี เกือบ 5 ล้าน โฮจิมินห์ซิตี้ (ไซ่ง่อน) และสิงคโปร์ กว่า 2 ล้าน และร่างกุ้ง ฮานอย สุราบายา บันดุง เมดาน เซมารัง และเมโทร เชบุ มีผู้อยู่อาศัยอยู่ระหว่าง 1 ถึง 2 ล้านคน กัวลา ลัมเปอร์ก็น่าจะมีประชากรเกิน 1 ล้านไปตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 ส่วนพนมเปญ ขยายขึ้นมาเป็นกว่า 2 ล้านคน ในปีค.ศ.1975 แม้ว่าจะลดลงอย่างฮวบฮาบในเวลาต่อมาในปีเดียวกัน ศูนย์กลางประจำภูมิภาค อย่างเช่นดาเวา เชียงใหม่และดานัง ก็เติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าชนบทที่อยู่เบื้องหลังของตัวเมืองมาก และสัดส่วนของประชากรทั้งหมด ที่จัดจำแนกประเภทอย่างเป็นทางการว่าเป็น “เขตเมือง” ก็เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าตัว ในช่วงระหว่างค.ศ.1950 และ 1980 โดยที่

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หนึ่งในทุก ๆ สี่คน อาศัยอยู่ในบริเวณที่เป็นเมืองใหญ่ การเติบโตของเมืองเช่นนี้ มีแง่มุมในทางบวกอยู่หลายประการ ได้แก่การขยายความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคและการสั่งสมทรัพยากรมนุษย์และการเงิน จนมีปริมาณถึงระดับที่เป็นจุดพลิกผัน (critical mass) ซึ่งเป็นจุดที่จำเป็นสำหรับการพัฒนา อาศัยเรื่องข้อมูลตัวเลขพวกนี้เป็นหลัก ก็สามารถกำหนดระดับความต้องการที่คงที่แน่นอนขึ้นมาได้ เพื่อจะได้จัดดำเนินการจัดเพื่อให้มีงานในภาคอุตสาหกรรมและในภาคการบริการให้มากขึ้น รวมทั้งการระบุระดับความหนาแน่นของประชากร มลพิษ และระบุความหมดเปลืองทรัพยากรชนบท ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ

เมื่อมีการปิดพรมแดนเพื่อขวางคนงานอพยพข้ามประเทศส่วนใหญ่ การอพยพข้ามประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม จึงมีความสำคัญในเชิงประชากรศาสตร์น้อยลง เวียดนามใต้รับผู้อพยพจากทางเหนือไว้เกือบหนึ่งล้านคน คนเหล่านี้ จำนวนมากมายเป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก หลังจากการแบ่งประเทศเวียดนามในค.ศ.1954 คนเหล่านี้ก็รวมตัวเข้ากับสังคมท้องถิ่นได้ด้วยดี แม้ว่าจะไม่ถึงกับปราศจากความตึงเครียดทางการเมืองอยู่บ้างก็ตาม หลังจากนั้นแล้ว เฉพาะประเทศไทย เท่านั้น ที่มีสถิติการอพยพย้ายถิ่นสูงอย่างมีความสำคัญ เพราะไทยเป็นประเทศเดียวที่รับผู้อพยพจากลาวและกัมพูชาจำนวนนับแสน ๆ คนในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 แม้แต่ที่ประเทศไทย ก็ยังมีผลสะท้อนในด้านประชากรเพียงน้อย เพราะประชากรก็เพิ่มขึ้นตามธรรมชาติอยู่แล้วกว่าหนึ่งล้านคนต่อปี และถึงอย่างไร ผู้อพยพโดยทั่วไปแล้ว ก็ถูกกักอยู่ในค่าย (ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานนานาชาติ) มากยิ่งกว่าจะได้รับอนุญาตให้มาปะปนกับคนไทย

ในระยะยี่สิบห้าปีหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แทบไม่มีการอพยพออกจากประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในจำนวนที่มีความสำคัญเกิดขึ้น ยกเว้นการอพยพกันอย่างมโหฬารของพวกคาทอลิกออกจากเวียดนามเหนือ และการส่งชาวอินเดียออกจากพม่ากลับถิ่นเดิม อย่างไรก็ดี ในทศวรรษ 1970 ทุกรัฐในอินโดจีนต่างประสบกับการที่พลเมืองอพยพออกนอกประเทศกันอย่างกว้างขวาง เวียดนามน่าจะเป็นประเทศที่สูญเสียพลเมืองมากที่สุด ในจำนวนสุทธิ (กว่าหนึ่งล้าน) ส่วนลาวและกัมพูชาสูญเสีย ใน สัดส่วนที่มากกว่า (ลาวสูญเสียประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์และกัมพูชาสูญเสีย 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด) การสูญเสียดังกล่าวได้รับการทดแทนในแง่ประชากรคือการเพิ่มตามธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และการที่ผู้อพยพบางส่วนเดินทางกลับเข้ามาในทศวรรษ 1980 แต่ก็ยังยากที่จะทดแทนความรู้ความสามารถและทุนที่บรรดาผู้อพยพขนออกไปด้วย ในรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ยังมีการอพยพของคนงานที่มีทักษะและกึ่งมีทักษะออกนอกประเทศ อีกเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฟิลิปปินส์และไทย ทว่าก็เช่นเดียวกัน เรื่องนี้มีผลในด้านเศรษฐกิจมากกว่าในด้านประชากร เมื่อถึงตอนต้น ทศวรรษ 1980 เงินที่ชาวฟิลิปปินส์ในต่างแดน ส่งกลับมาได้กลายเป็นแหล่งเงินตราต่างประเทศโดยลำพังตนเองที่ใหญ่โตที่สุด กระนั้น การอพยพย้ายถิ่นออกไป

เมื่อรวมเข้าด้วยกันแล้ว ก็ยังมีประมาณเพียงแค่ 1-2 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด ซึ่งน้อยกว่าจำนวนที่เพิ่มขึ้นตามธรรมชาติในแต่ละปี

ในระหว่างนั้น การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ ก็ดำเนินอยู่อย่างแพร่หลายและกว้างขวางยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน พร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้าง ซึ่งส่งผลให้ตลาดงานเปลี่ยนแปลงไป การปรับปรุงการขนส่ง ยังอำนวยให้การโยกย้ายคล่องตัวขึ้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับล้านทิ้งไร่นาเข้าสู่เมืองหรือออกไปยังบริเวณชายขอบ หรือที่ใดก็ตามที่โอกาสฉายแสงสดใสกว่า การอพยพย้ายถิ่นเหล่านี้ มีอยู่เป็นอันมากที่มีลักษณะเป็นวงจร และมักอพยพตามฤดูกาล ซึ่งมีนัยเกี่ยวพันอย่างสำคัญในด้านสังคม ทั้งแก่หมู่บ้านที่ส่งผู้อพยพออกไปและต้อนรับพวกเขากลับมา และทั้งแก่เมืองใหญ่และบริเวณ “อุตสาหกรรม” ที่รับพวกอพยบจากหมู่บ้านเหล่านี้เข้าทำงานเป็นการชั่วคราว พร้อมกับให้ความคิดใหม่ ๆ แก่พวกเขา การอพยพย้ายถิ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แต่เดิมมา เป็นการอพยพของผู้ชายเป็นสำคัญ ทว่าเมื่ออุตสาหกรรมด้านการบริการและอุตสาหกรรมเบาพัฒนาขึ้น การอพยพย้ายถิ่นของสตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอพยพเข้าสู่เมืองใหญ่ กลายเป็นการอพยพที่มีความสำคัญยิ่งกว่าอันที่จริงในหลาย ๆ ประเทศ ผู้อพยพหญิงมีจำนวนมากยิ่งกว่าผู้อพยพชายเสียอีก ผู้ยังอยู่ในวัยเยาว์ทั้งหญิงและชาย มักย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองหลวงประจำจังหวัดหรือประจำชาติ เพื่อรับการศึกษาในขั้นมัธยมและอุดม บางครั้งพวกเขาก็กลับคืนมายังถิ่นฐานเดิม ที่มากกว่าคือไม่กลับ การสำรวจปัญญาชนไทยครั้งหนึ่งจำนวน 150 คน ปรากฏว่าในจำนวนนี้ มีถึง 145 อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ทว่าผู้ที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ มีไม่ถึงครึ่ง[33]

ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองใหญ่ต่าง ขยายตัวขึ้น และบริเวณที่แต่ก่อนเคยเป็นป่าไม้ ก็ต้องเปิดให้แก่การตั้งรกรากและการพัฒนาเกษตรกรรม ส่วนท้องที่ที่เคยทำไร่ทำนามาเก่าก่อนกว่าก็สูญเสียคนงานที่เยาว์วัยไป นอกจากนี้ ประชาชนยังโยกย้ายถิ่นฐานเพราะสงคราม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดจีน เมื่อถึงค.ศ.1975 เกือบหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดในอินโดจีน เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นประเภทใดประเภทหนึ่ง) การย้ายถิ่นฐานยังเกิดขึ้น เพราะมีการวางแผนสร้างเขื่อนและ สนามบินแห่งใหม่หรือโครงการพัฒนาอื่น ๆ ให้แก่หมู่บ้านของพวกเขา หรือเนื่องจากพวกเขาทำงานให้กับรัฐบาลซึ่งเติบใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ และรัฐบาลมอบหมายให้พวกเขาไปปฏิบัติราชการไกลจากบ้าน ผู้อพยพชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างรักษาสายสัมพันธ์ที่มีอยู่กับสถานที่ที่เป็นต้นกำเนิดดั้งเดิมของตน ในเวลาใดก็ตามเท่าที่จะสามารถทำได้ พวกเขาจะกลับไปเยี่ยมถิ่นฐานเดิมในยามเทศกาล ในยามที่มีโอกาสหรือความจำเป็นใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา พวกเขาจะเรียกหาคนจากในครอบครัว หรือกะเกณฑ์จากเพื่อนฝูงใน ถิ่นเดิม และแม้แต่ส่งเงินกลับไปให้ ทว่าในทางปฏิบัติแล้ว พวกเขาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางสังคมและเศรษฐกิจแห่งใหม่

---

[33] Girling, ***Thailand,*** 89-90.

แม้จะมีบ่อย ๆ ที่รัฐบีบให้ประชากรต้องอพยพย้ายถิ่นกันโดยที่รัฐก็มิได้ตั้งใจนั้น แต่รัฐบาลของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่ ก็มิได้มีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องนี้ เจ้าหน้าที่ทางการต่างทราบดีถึงความไม่สมดุลระหว่างเมืองกับบางบริเวณในท้องถิ่นชนบทที่มีประชากรแออัดยัดเยียด กับท้องถิ่นที่อื่น ที่ดูจะมีประชากรอาศัยอยู่น้อยเกินไป ทว่ามีเฉพาะกัมพูชาประชาธิปไตย อินโดนีเซีย และคอมมิวนิสต์เวียดนามเท่านั้น ที่ได้เคยพยายามอย่างจริงจังที่จะเปลี่ยนแปลงการกระจายประชากร เขมรแดง กระทำอย่างง่าย ๆ โดยอพยพคนที่อาศัยอยู่ในพนมเปญให้กลับไปยังชนบท เรื่องนี้อาจให้เหตุผลโต้แย้งได้ว่าเป็นนโยบายที่ชอบด้วยเหตุผล แต่นโยบายนี้กลายเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผลอย่างยิ่ง เพราะความฉุกละหุกและความโหดร้ายทารุณในการดำเนินการ ผลกระทบด้านประชากรนั้นรุนแรงมาก และความเสียหายในแง่ของมนุษย์นั้น มหาศาล แต่เรื่องนี้ส่งผลเพียงระยะเวลาอันสั้นโดยส่วนเปรียบเทียบ เพราะภายหลังค.ศ.1978 รัฐบาลใหม่ก็ส่งเสริมการสร้างชุมชนแบบเมืองขึ้นมาใหม่

ในที่อื่น ๆ ความเพียรพยายามดำเนินอย่างยับยั้งชั่งใจมากกว่า และมีผลคงอยู่ได้นานกว่า ความเพียรพยายามที่จะลดแรงกดดันด้านประชากรในชวาด้วยการโยกย้ายผู้ที่อาศัยอยู่ในชวาไปยังเกาะที่อยู่รอบนอก อันที่จริงเป็นสิ่งที่เคยทำกันมาตั้งแต่สมัยอาณานิคมแล้ว แต่ก็เป็นการยากเสมอ ที่จะดำเนินการได้ในขอบข่ายที่มีความสำคัญขึ้นมา ตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 โครงการ “อพยพข้ามถิ่น” ของอินโดนีเซีย โยกย้ายผู้คนไปได้เพียงราว 400,000 คน ทว่าทวีความเร็วขึ้นในทศวรรษ 1970 และ 1980 โดยย้ายชาวชวากว่า 4 ล้านคน ไปยังสุมาตราตอนใต้ กาลิมันตัน สุลาเวสีและอีเรียนจายา อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกัน การอพยพจากเกาะที่อยู่รอบนอก เข้ามาก็ยังดำเนินต่อไป และประชากรทั้งหมดของชวา ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1950 ถึงค.ศ.1990 ก็เพิ่มขึ้นมาอีกมากกว่า 45 ล้าน นับจากปีค.ศ.1961 เป็นต้นมา เวียดนามเหนือได้ส่งเสริม “เขตเศรษฐกิจใหม่” ขึ้นในที่สูง โดยกำหนดให้เป็นบริเวณเป้าหมายแก่ผู้ที่อพยพย้ายถิ่นออกจากเมืองใหญ่ และจากบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงที่มีประชากรแออัด คนในราวหนึ่งล้านคน ได้ตั้งรกรากในที่ใหม่ ในช่วงระยะเวลาสิบห้าปีถัดจากนั้น หลังจากรวมประเทศแล้ว เวียดนามก็ขยายระบบนี้ออกไป โดยมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาเขตใหม่ ๆ ขึ้นในบริเวณที่สูงทางตอนใต้ โดยให้คนจากทางเหนือและจากเมืองใหญ่ของทางใต้ ที่ขยายตัวมากแล้วเข้าตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ แม้ว่าจะทำได้ไม่ถึงตัวเลขตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่กระนั้นเวียดนามก็ประสบความสำเร็จในการโยกย้ายประชากรได้ 2.5 ล้านคน ภายในช่วงระยะเวลาสิบปีถัดจากนั้น—แต่ประชากรในชาติ ก็เพิ่มขึ้นไปอีกเกือบ 14 ล้านคน ผลกระทบที่มีต่อผู้ที่โยกย้ายเข้าไปและหลักแหล่งที่พวกเขาย้ายเข้าไป มีอยู่อย่างลึกซึ้ง แต่การบรรเทาแรงกดดันด้านประชากรโดยทั่วไป มีน้อยมาก ทั้งนี้เช่นเดียวกับแผนการโยกย้ายถิ่นฐานที่มีขอบข่ายที่เล็กกว่าในไทย มาเลเซียและฟิลิปปินส์

การเพิ่มจำนวนประชากรและการเกิดสภาพเมืองขึ้นมา ประกอบกับการขยายอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าสำเร็จรูปและอุตสาหกรรมขุดเจาะทรัพยากรแร่ธาตุ เป็นตัวเร่งให้เกิดสิ่งที่ได้กลายมาเป็นปัญหาที่

และมนิลา ซึ่งมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและทำลายคุณภาพชีวิตที่ดีของชาวเมืองทั้งปวง

สำคัญของภูมิภาคในยุคนี้ นั่นคือความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม บ่อยครั้ง ที่ผู้มาเยือนภูมิภาคนี้เกิดการชะงักงันอย่างที่สุดกับอากาศเป็นพิษและน้ำดื่มที่น่ากลัวอันตรายของเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ทว่าความเสียหายที่ร้ายแรงมากยิ่งกว่า เกิดขึ้นเพราะการทำลายป่าอย่างขนานใหญ่ การประมงอย่างมากเกินควร การทำเหมืองอย่างไร้ความรับผิดชอบ และมลพิษที่เกิดแก่ที่ดินและท้องน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์มาก่อน

ผู้ที่สนับสนุนรัฐ มีแนวโน้มที่จะป้ายความผิดในการทำลายป่าส่วนใหญ่ ให้แก่เกษตรกรที่ทำไร่นาแบบเลื่อนลอย ส่วนนักวิพากษ์รัฐที่เป็นพวกเดียวกับเกษตรกร ก็อ้างพวกที่ตัดไม้ว่าเป็นตัวการสำคัญ ในทางปฏิบัติแล้ว ความสัมพันธ์มักเป็นแบบเกื้อกูลกัน บริษัทขนาดใหญ่ในท้องถิ่นหรือบริษัทข้ามชาติ ที่มีเส้นสายกับชนชั้นสูงในชาติเป็นอย่างดี ต่างได้สัมปทานที่ถูกต้องตามกฎหมายจากรัฐบาลกลาง ในการตัดซุงในปริมาณจำกัด ป่าไม้เป็นบริเวณสำคัญของการลงทุนทั่วทั้งภูมิภาคนี้ และเป็นผู้ให้เงินทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาต่าง ๆ รวมทั้งการรณรงค์ทางการเมืองนับตั้งแต่ตอนบนของพม่าลงมาจนถึงมินดาเนา โดยผ่านมาทางตอนเหนือของไทย ซาบาห์ และกาลิมันตันตะวันออก สัมปทานที่ถูกต้องตามกฎหมายเหล่านี้ เปิดถนน ซึ่งพวกที่ตัดไม้อย่างผิดกฎหมาย ก็เข้ามาใช้ประโยชน์ โดยที่บ่อยครั้งได้รับการหนุนหลังจากเจ้าหน้าที่ในจังหวัดและในท้องถิ่นที่รับสินบน ในการจัดการรวบเอาไม้ดี ๆ ไปจนไม่มีเหลือ ผู้ที่ประกอบการเกษตรแบบเลื่อนลอย รวมทั้งอดีตเกษตรกรมากมายที่สูญเสียที่ดินไปเพราะแรงกดดันด้านเศรษฐกิจและด้านประชากร ก็เจริญรอยโดยอาศัยถนนสายเดียวกันนี้ พวกเขาเข้าถางและเผาสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ เพื่อที่จะสร้างไร่นาขึ้นเป็นที่ที่พวกเขาจะได้อาศัยทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปได้ การเก็บไม้เพื่อไปทำฟืน ก็มีส่วนลิดป่าไปทีละน้อยด้วยเช่นกัน การสร้างเขื่อน ทำให้ ป่าไม้จมอยู่ใต้น้ำ และในเวียดนามใต้ ระหว่างช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง 12 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ถูกไถทิ้งหรือพ่นด้วยสารเคมีทำลายป่าที่ทรงพลัง

คำนิยาม และค่าประเมินเกี่ยวกับการทำลายป่าแตกต่างกันออกไปกว้างขวาง แต่ทุกคำนิยามและทุกค่าประเมิน ต่างบ่งบอกไปในแนวที่ว่า ความเสียหายอยู่ในระดับที่ใหญ่โตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดในไทย ฟิลิปปินส์ และชวา สูญไปภายในชั่วระยะเวลายี่สิบหรือสามสิบปี ส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้น ส่วนมากเสื่อมโทรมจากความเป็นป่าไม้แข็งชั้นเลิศ มาเป็นป่าไม้อ่อนชั้นรอง ผู้เชี่ยวชาญบางคนประมาณการณ์ว่า ป่าดิบเขตร้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะสูญหายสิ้นไปทั้งหมดภายในหนึ่งหรือสองชั่วอายุคน นอกเหนือจากความเสียหาย ที่สามารถตัดทิ้งไปว่าเป็นราคาที่ต้องจ่ายเพื่อแลกกับการพัฒนา—เช่นภูมิทัศน์ที่เสียไป การขับไล่ชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในป่ามานานออกไป ความสูญสิ้นชั้นบรรยากาศของโลกและแหล่งรวมพันธุกรรมเป็นต้น—การทำลายป่ายังส่งผลทางด้านเศรษฐกิจเฉพาะหน้าอีกด้วย กล่าวคือป่าที่หมดไปหมายถึงการเพิ่มการกัดเซาะอย่างมาก ซึ่งทำให้ดินในบริเวณที่เคยเป็นพื้นที่ป่ามาก่อน หมดความอุดมสมบูรณ์ลงไป และชักนำให้บริเวณที่รับและกักเก็บน้ำในตอนที่อยู่ถัดลงไป เกิดสภาพน้ำท่วมขังและเฉอะแฉะเป็นโคลนตม เมื่อถึงทศวรรษ

1970 นักวางแผนหลายคนเริ่มพูดถึงการปลูกป่า ทว่าเป็นที่กระจ่างชัดว่า อย่างดีที่สุด ก็เป็นเพียงมาตรการเฉพาะหน้าและทดแทนชั่วคราวเท่านั้น แม้ในกรณีที่มีการปฏิบัติจริง ซึ่งมีอยู่น้อยมากนั้น ป่าที่ปลูกขึ้นใหม่นี้ ในแง่ชีววิทยา ก็มิใช่สิ่งที่ทดแทนได้ต่อความมั่งคั่งทางความหลากหลายของดงไม้ดั้งเดิมที่สูญเสียไป แม้ว่าป่าใหม่จะลดผลกระทบจากการกร่อนของดิน และเป็นแหล่งไม้สำหรับทำกระดาษและทำฟืนได้บ้างก็ตาม

การทำลายสภาพแวดล้อมในทะเล มองเห็นได้ไม่ชัดเจนเท่าในป่า ทว่าเสียหายมากไม่แพ้กัน กองเรือประมงมหาสมุทรที่ใช้เทคโนโลยีสูง ซึ่งรวมทั้งเรืออวนขนาดมหึมาของญี่ปุ่น ทำลายสัตว์น้ำทุกชนิดอย่างไม่มีการแยกแยะ ทางฝ่ายชาวประมงท้องถิ่นที่มีฐานอยู่บนฝั่ง ก็หันมาใช้เทคนิคอย่างเช่นการประมงระเบิด (ใช้ระเบิดไดนาไมต์หรือระเบิดแรงกระทบ) และเบื่อด้วยสารเคมี ซึ่งช่วยให้พวกเขาเลี้ยงตัวอยู่ไปได้ชั่วคราว วิธีการเช่นนี้ต้องแลกกับการที่แนวหินปะการังถูกทำลายและยังทำให้สัตว์น้ำเบาบางลงยิ่งไปกว่าเดิม เมื่อถึงทศวรรษ 1980 แนวหินปะการังของฟิลิปปินส์เสียหายไปถึง 95 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด และ75 เปอร์เซ็นต์ของส่วนที่ยังเหลือ ก็อยู่ในสภาพที่ถูกทำลายไปแล้วครึ่งหนึ่งเป็นอย่างน้อย ประเทศริมทะเลอื่น ๆ ยังล้าหลังในเรื่องการแข่งขันกันเพื่อทำลายนี้ ทว่าก็กำลังตีตื้นกันขึ้นมาอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมริมชายฝั่งทะเล รวมทั้งที่น้ำขังในบริเวณป่าชายเลน ยังถูกกากแร่ทำลายลงไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีเศษแร่เป็นกองมหึมา ถูกฝนชะกวาดลงมาท่วมพื้นที่การเกษตรด้วย พร้อมกับเปลี่ยนที่ลุ่มระหว่างภูเขาที่เคยอุดมสมบูรณ์มาก่อน ให้กลายเป็นสภาพโล่งร้างเหมือนพื้นดวงจันทน์ มลพิษจากโรงงานกระดาษและโรงงานแปรรูปกับโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ไหลลงมาตามแม่น้ำสายต่าง ๆ เข้าไปในทะเลสาบและข้ามทุ่งนา ก่อให้เกิดความเป็นพิษแก่ปลาน้ำจืด ปลาน้ำจืดพวกนี้ยังได้รับผลกระทบร้ายแรงจากปุ๋ยเคมีจากนาข้าวที่ชะไหลลงสู่แม่น้ำและทะเลสาบด้วยเช่นกัน

การหาทางสร้างความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ของเหล่าผู้วางนโยบายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ซึ่งในหลาย ๆ กรณี เป็นการแสวงหาผลกำไรโดยส่วนตัว) นั้น โดยทั่วไปแล้ว พวกเขาไม่เต็มใจที่จะวางข้อจำกัดในการขุดเจาะทรัพยากรที่ให้ผลกำไร ทั้ง ๆ ที่โดยข้อเท็จจริง ทรัพยากรส่วนใหญ่ ไม่สามารถสร้างกลับขึ้นมาใหม่ได้ อย่างน้อยก็ไม่ได้ในอัตราที่ทรัพยากรดังว่านี้กำลังถูกใช้ให้หมดไปอย่างสิ้นเปลืองขณะนี้ มีบางครั้งบางคราว ที่เรียกได้ถึงขนาดที่ว่า ผู้กำหนดนโยบายเหล่านี้ “นำเข้า” มลพิษจากต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น โรงเผาเชื่อมผงแร่คาวาซากิในมินดาเนาตอนเหนือ ซึ่งตั้งขึ้นเฉพาะเพื่อแปรรูปแร่เหล็กจากออสเตรเลีย เพื่อส่งไปยังญี่ปุ่น วิธีการเช่นนี้ไม่ทำความขัดเคืองให้แก่นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชาวญี่ปุ่น ผู้จะไม่ยอมปล่อยให้มีสิ่งที่ไม่ถูกอนามัยเช่นนี้ปรากฏอยู่ในประเทศของตนเอง วิถีที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลือกกระทำอยู่นี้หากเป็นในระยะสั้น ก็อาจนำเรื่องเศรษฐกิจ มาใช้เป็นข้อแก้ตัวได้ แม้ว่าค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลที่เพิ่มขึ้น และผลผลิตภาคเกษตกรรรมที่เสียหายไปกับมลพิษ สภาพความเป็นโคลนตมและน้ำท่วมขัง จะไม่เคยถูกนำมาคำนึงถึงอย่างเพียงพอก็

ตาม[34] ทว่าในระยะยาวแล้ว ช่วงระยะเวลาถึงกึ่งศตวรรษ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาจเป็นที่จดจำกันได้เป็นส่วนใหญ่ ว่าเป็นการเริ่มต้นของจุดจบ ของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โครงสร้างทางสังคมกับยุทธศาสตร์

สงครามโลกครั้งที่ 2 และพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสมัยหลังสงคราม ท้าทายความเชื่อตามจารีตประเพณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เสมอ ในเรื่องที่เกี่ยวกับชุมชนและการมีชนชั้นสูงต่ำเป็นลำดับตามธรรมชาติ ความเชื่อเหล่านี้ ถูกลัทธิอาณานิคมและลัทธิทุนนิยมกัดกร่อนให้สึกหรอลงไปแล้ว การมีลำดับชั้นตามธรรมชาติ – กล่าวคือสมมุติฐานที่ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวงนั้น ดำรงอยู่ภายในความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค หากลดหลั่นกันอยู่ในตัวเองเป็นลำดับลงมาแต่กำเนิด— ถูกท้าทายเป็นลำดับแรกด้วยวาทศิลป์ของประชาธิปไตย ซึ่งเน้นการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ยิ่งกว่าการเชื่อฟัง ประชาธิปไตยยังกล่าวถึงความเสมอภาคของบุคคลผู้เป็นชายทั้งปวง (และในแบบฉบับที่รุนแรงสุดโต่งนั้น รวมถึงหญิงทั้งปวงด้วย) ความแตกต่างที่แยกแยะด้วยชาติกำเนิด จึงเป็นการยากที่จะยึดถือมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ อย่างน้อยก็โดยเปิดเผยในที่สาธารณะ ความเคารพยำเกรงที่มีให้แก่กษัตริย์ ชนชั้นสูง และหัวหน้าที่รับตำแหน่งสืบต่อกันมาตามเชื้อสาย มิได้หายสาบสูญไป แต่ก็มิใช่ว่าจะให้กันอย่างไม่มีการตั้งคำถามอีกต่อไป

ภาพของชุมชนที่สมัครสมานกลมเกลียวกันด้วยพันธะหน้าที่ ในลักษณะต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน --ซึ่งเริ่มต้นที่เครือญาติและที่หมู่บ้าน ทว่ามิได้มีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้น – ก็ถูกโจมตีในเชิงอุดมการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงครามด้วยเช่นกัน อุดมคติที่มีมาตามจารีตประเพณีนั้น ถือว่า หากได้ทรัพย์สินเพิ่มขึ้นมาคราใด ก็ควรนำมาแบ่งปันกันภายในชุมชน ความจำเป็นที่เกิดขึ้นมาโดยไม่ได้คาดฝัน ก็อาจตอบสนองให้ได้ โดยอาศัยทรัพยากรของชุมชน (สำหรับคนนอกนั้น ต่างออกไป ข้อได้เปรียบทางเศรษฐกิจที่เชื่อกันว่าคนต่างด้าว– เช่นคนจีน – มีอยู่นั้น คือการที่พวกเขามิได้มีข้อผูกมัดของท้องถิ่นพันธนาการอยู่) เมื่อมาถึงช่วงหลังสงครามขณะนี้ ชุมชนถูกท้าทายด้วยความพยายามที่จะสร้างค่านิยมที่สูงกว่าขึ้นมา โดยพันธะหน้าที่ในท้องถิ่น พึงต้องลงมาเป็นรอง

---

[34] แม้กระทั่งในแง่ของการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในด้านเศรษฐกิจ ก็ยังแสดงให้เห็นว่า นโยบายของรัฐในมาเลเซีย อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ล้วนเป็นนโยบายที่ไม่สมควรอย่างที่สุด Robert Repetto and Malcolm Gillis, eds, ***Public Policies and the Misuse of Forest Resources: A World Resources Institute Book,*** Cambridge, UK, 1988.

เสรีภาพของปัจเจกบุคคล—สิทธิของบุคคลหนึ่ง ๆ ในอันที่จะหารายได้ ที่จะพูด นับถือศาสนา และทำสิ่งใดอื่นก็ตามที่เห็นว่าสมควร โดยไม่นำพาต่อคำกล่าวอ้างอย่างอื่น ๆ – เป็นสิ่งที่ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศพร่ำสอน การศึกษาสมัยใหม่ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรเคารพเชิดชู นักสังคมศาสตร์ที่ได้รับการศึกษาอบรมตามแบบฉบับของอเมริกัน ต่างบอกแก่ชาวฟิลิปปินส์ว่าพวกเขาสามารถประสบความสำเร็จได้ตามความสามารถที่มีอยู่ในตัว ทั้งนี้ก็ต่อเมื่อพวกเขาทิ้งหมู่บ้านที่เป็นบ้านเกิดไปเสีย เพราะพันธะหน้าที่ส่วนตัวที่มีอยู่ที่หมู่บ้าน จะฉุดพวกเขาไว้ “หากว่าคุณอยากจะลุกขึ้นมาให้ได้ ก็ต้องออกไป!” หน่วยที่ใหญ่กว่าหมู่บ้าน เช่นประเทศชาติ กรรมาชนนานาชาติ และความเป็นพี่น้องกันทั่วโลกของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ก็อ้างสิทธิที่จะได้รับความซื่อสัตย์จงรักภักดีจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประสบปัญหาที่ท้าทายในแง่ความคิดเชิงอุดมการณ์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง ประชากรศาสตร์และเศรษฐกิจ ซึ่งโดยตัวของการเปลี่ยนแปลงเองแล้วมีแนวโน้มที่จะทำลายสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี สมัยหนึ่ง ภาษิตของเวียดนามกล่าวไว้ว่า กฎหมายของจักรพรรดิ จะหยุดลงตรงกำแพงหมู่บ้าน แต่ในยุคหลังสงครามนั้น ไม่มีสิ่งใดที่สามารถขัดขวางมิให้กลไกของรัฐ บุกทะลวงเข้าไปยังหมู่บ้าน กลไกของรัฐกัดกร่อนการเลี้ยงตนเองอยู่ได้ภายในท้องถิ่น และทำให้การเข้าถึงอำนาจทางการเมืองที่สูงกว่า เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ในระดับชาตินั้น ผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากมวลชน หรือได้รับความจงรักภักดีจากทหารหรือสมาชิกพรรค ต่างแข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจกับพวกผู้ดีเก่า ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว คนพวกใหม่นี้มีชัยชนะ ยกเว้นกรณีที่เจ้าหรือประมุขที่เป็นเจ้าเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์อย่างเช่นเจ้าสีหนุและตนกู อับดุล ราห์มาน ซึ่งสามารถใช้เสน่ห์แนวประชานิยมของตนเองได้ ในระดับท้องถิ่นนั้น ชนชั้นสูงจารีตตามประเพณีจำต้องหล่อหลอมสร้างสัมพันธ์กับกลไกระดับชาติ หรือมิฉะนั้น ก็จะต้องพ่ายแพ้แก่คู่แข่งที่ปรับตัวได้เก่งกว่า เมื่อรัฐเข้าครอบครองสัดส่วนจากการผลิตมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยผ่านการจัดเก็บภาษีด้วยเช่นนี้ รัฐก็สามารถ ตกรางวัลแก่ผู้ที่ตนพอใจ โดยวิธีจัดสรรรายได้จากส่วนกลางให้ ซึ่งเท่ากับทำให้คนเหล่านี้พึ่งพาอาศัยชุมชนที่ตนอาศัยอยู่น้อยลงไป

พัฒนาการด้านประชากร ลดความผูกพันต่อชุมชนที่ผู้คนเคยมีมา ตามจารีตประเพณีในหลาย ๆ ทาง การอพยพย้ายถิ่น ซึ่งสะดวกขึ้นด้วยการขนส่งที่ปรับปรุงดีขึ้น เคลื่อนย้ายชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากเข้าไปยังเมืองใหญ่หรือบริเวณชายขอบ ณ ที่เหล่านี้พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า ซึ่งมิได้รับรู้ถึงการมีลำดับชั้นในแบบเดียวกัน หรือมีค่านิยมเหมือนกัน หมู่บ้านซึ่งผู้อยพยพจากไป ก็ได้รับความกระทบกระเทือนด้วยเช่นกัน เพราะสูญเสียสมาชิกของชุมชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มสาว) และแม้ว่าตำแหน่งแห่งหนของพวกเขาบางคน จะมีคนมาแทนที่ แต่คนที่เข้ามาแทนก็เป็นคนใหม่ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมแปลกประหลาดและยังคาดการณ์ไม่ได้ว่าจะไว้วางใจได้เพียงไร ในเวลาเดียวกัน การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ไม่เพียงแต่จะเพิ่มขนาดของ

ชุมชนเกือบทุกแห่ง จนทำให้การติดต่อแบบประสบพบหน้ากันมีน้อยลงไปเท่านั้น หากยังทำให้แรงงานมีเหลือเฟือ และดังนั้นจึงทำให้คุณค่าของแรงงานตกต่ำลงไป เมื่อเทียบกับที่ดินและทุน เจ้าที่ดินและเจ้าของโรงงานรู้สึกว่ามีความจำเป็นน้อยลง ที่จะคงความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนกันและกัน และแบบที่ให้ความนับถือเกรงใจผู้เช่าหรือคนงานเป็นรายบุคคล เพราะพวกเขาสามารถหาคนมาแทนได้โดยง่าย

ในแวดวงเศรษฐกิจ ไม่เฉพาะแต่จะมีความไม่เสมอภาคเพิ่มขึ้นเท่านั้น หากแต่ความสัมพันธ์โดยส่วนตัว ซึ่งตามประเพณีที่เป็นมาช่วยเสริมความผูกพันในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นต้องถูกทำลายลงด้วย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งแต่ก่อนคุ้นเคยกับเงื่อนไขการทำงานแบบยืดหยุ่น ที่จัดให้เป็นรายบุคคล มาในตอนนี้ พวกเขาถูกดึงเข้าไปอยู่ในระบบแรงงานรับจ้าง และในระบบนี้ พวกเขาถูกบังคับให้ต้องยอมรับกฎเกณฑ์อย่างคนที่มีระเบียบวินัย ซึ่งไม่มีลักษณะเป็นส่วนตัว สภาพการณ์เช่นนี้ ยิ่งปรากฏแน่ชัดเป็นพิเศษ ในอุตสาหกรรมขุดเจาะและตามเมืองใหญ่ที่กำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในอุตสาหกรรมและเมืองใหญ่ดังกล่าว การทำงานรับจ้าง เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำชีวิตของคนงานเหมือง คนงานโรงงาน กรรมกรก่อสร้างและเสมียนในงานราชการ อุตสาหกรรมและเมืองใหญ่กลายเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทัศนคติให้แก่ผู้คนมากมาย แม้กระทั่งพวกที่ทำงานอยู่ใน “ส่วนที่ไม่เป็นทางการ”[35] ผู้คนที่ทำงานเหล่านี้แม้ว่าเสี่ยงกับการเสียสุขภาพและถูกขูดรีดอยู่เนือง ๆ (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สตรีและเด็ก) แต่โดยทั่วไปแล้ว งานพวกนี้เป็นทางเลือกที่ดีกว่าการว่างงานหรือการทำงานของตัวเองซึ่งไม่มีความมั่นคง การใช้แรงงานรับจ้าง ยังจู่โจมเข้าไปถึงท้องที่ชนบท เมื่อสัดส่วนของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สูญเสียสิทธิการได้เข้าทำงานในที่ดินอย่างปั่นประจำ และแม้กระทั่งในฐานะผู้เช่า เพิ่มขึ้น พวกเขาจำต้องหาเลี้ยงชีพด้วยการขายแรงงานให้แก่ผู้ที่ประมูลด้วยอัตราที่สูงที่สุด เนื่องจากการปลูกพืชผลควบเพิ่มขึ้นเป็นสองอย่าง ทำให้เกิดแนวโน้มที่จะเพิ่มความต้องการลูกจ้างมาช่วย ดังนั้น ผู้ที่นำการประกอบเกษตรกรรรมแบบพอเลี้ยงชีพที่ตนทำอยู่ ไปแลกเปลี่ยนกับการเป็นคนงานรับจ้าง จึงไม่จำเป็นว่าพวกเขาจะต้องมีฐานะที่แย่ลง ในแง่ของเงินตรา ทว่าในด้านสังคมแล้ว ช่องว่างได้ขยายกว้างขึ้นระหว่างคนที่มีโอกาสเข้าถึงที่ดิน กับคนที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงที่ดิน

ในทำนองเดียวกันความตกต่ำของตลาดในท้องถิ่น ยังมีผลเสียที่ต้องนำมาคานน้ำหนักกับผลได้ทางเศรษฐกิจ คือ การสูญเสียความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคม ในตลาดของท้องถิ่น จุดชุมนุมผลิตผลในท้องถิ่นและจุดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค คือสถานที่ที่พลังทางเศรษฐกิจแบบ

---

[35] Michael Pinches, “‘All That We Have Is Our Muscle And Sweat’: The Rise of Wage Labour in a Manila Squatter Community,” in Pinches and Salim Lakha, eds, ***Wage Labour and Social Change: The Proletariat in Asia and the Pacific,*** Clayton: Monash University Centre of Southeast Asian Studies, Monash Papers on Southeast Asia, no.16, 1987, 103-40.

ดั้งเดิมที่ปราศจากการปรุงแต่ง ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางการตกลงในทางสังคม ราคาที่ตกลงกันระหว่างการต่อรองอย่างเกรงใจกันนั้น มิได้สะท้อนเพียงแค่อุปสงค์และอุปทานเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์โดยส่วนตัวระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายด้วย ในสมัยหลังสงคราม ตลาดเหล่านี้ มีน้อยลงไปเป็นลำดับ ผู้ค้าส่งหรือหน่วยงานของรัฐบาล เป็นผู้ทำสัญญาเหมาและเข้ามาขนผลผลิตถึงไร่นา และผู้บริโภค ก็เลือกซื้อสินค้าดี ๆ จากเมืองใกล้เคียง หรือกระทั่งตามซูเปอร์มาร์เก็ตในเมือง ราคาสินค้ามีแนวโน้มที่จะตายตัว หรือไม่เช่นนั้น ก็เป็นราคาที่เจรจาตกลงกันระหว่างคนแปลกหน้าแท้ ๆ ดังนั้น บทบาทของตลาดในการกำกับโครงสร้างการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของมนุษย์ จึงด้อยลงไป

ความแตกต่างกันมาก ๆ ในเรื่องอำนาจและทรัพย์สมบัติ ไม่ใช่สิ่งใหม่สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าแต่เดิมมานั้น ความแตกต่างเหล่านี้ ทุเลาลงด้วยความเกรงใจ ด้วยการต่างตอบแทนกันและกัน รวมทั้งการแบ่งสรรปันส่วนกันเสียใหม่ อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี อย่างไรก็ดี ในรัฐทุนนิยมช่วงหลังสงคราม ความไม่เสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ เพิ่มขึ้นมาก แม้ในขณะที่เครื่องหมายระบุสถานภาพตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่เดิมอ่อนแอลง โดยที่ผลลัพธ์ก็คือ ผู้คนถูกกำหนดคุณค่าด้วยฐานะทางเศรษฐกิจกันมากขึ้นทุกที การแบ่งลำดับชั้นอย่างใหม่นี้ มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดที่ตรงยอด ที่ตรงยอดนี้จะปรากฏมีชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาชั้นหนึ่ง (ซึ่งรวมทั้งชาวจีนในท้องถิ่น) คนเหล่านี้มีทรัพย์สมบัติมากมายอย่างตระการตา ซึ่งชวนให้ระลึกถึงกษัตริย์สมัยก่อนอาณานิคม มากกว่าจะนึกถึงชนชั้นสูงสมัยอาณานิคมซึ่งมีความมั่งคั่ง ทว่ายังเป็นราษฎรที่ประกอบการอยู่ภายใต้ระบอบอาณานิคม อภิมหาเศรษฐีเหล่านี้ บางคนก็เป็นประมุขผู้ครองแคว้นมาตามจารีตประเพณี เช่นสุลต่านแห่งบรูไน แต่บางคน ก็หาหนทางไปสู่ความมั่งคั่งอย่างใหญ่หลวงโดยผ่านทางการเมือง (มาร์คอส) ทางการทหาร (อิบนุ สุโตโว) การผลิตเพื่อส่งออก (ลี กง เชียน) การค้าปลีก (ตระกูลจิราธิวัฒน์) การธนาคาร (ชิน โสภณพณิช) การสาธารณูปโภค (ตระกูลโลเปซ) หรือกระทั่งการบันเทิง (พี่น้องตระกูลชอว์) ความขัดแย้งกันอยู่อย่างเห็นได้ชัด ระหว่างการครอบครองสมบัติมากมายขนาดนั้น กับความทุกข์ยากลำเค็ญที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ มากมายเหลือเกินต้องประสบ เป็นที่มาของความตึงเครียดทางสังคมที่มองเห็นได้ชัด

ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าที่กล่าวมานี้ ในแง่ของโครงสร้างทางสังคมโดยรวม คือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในจำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ที่อยู่อย่างสบายจากทรัพย์สิน เงินเดือน หรือธุรกิจ และมิต้องวิตกกังวลว่าอาหารหรือค่าเช่าของตนเองจะมาจากที่ไหน (ผู้ที่ก้าวหน้าเลื่อนลำดับชั้นขึ้นไปสู่เบื้องบนมีอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้ว ผู้ที่ไต่ขึ้นไปได้ไกลที่สุด ไม่เพียงแต่จะแสดงถึงความสามารถชำชองในด้านการพาณิชย์และการเมืองเท่านั้น หากยังเลือกพ่อแม่เก่งด้วย กรณีตัวอย่างของ “คนจนที่ขวนขวายจนร่ำรวย” คือที่เริ่มต้นจากอะไรที่คล้ายคลึงกับความจนขนาดหนักนั้น มีอยู่น้อยมาก) แม้เมื่อรายได้ของพวกเขา จะได้มาจากชนบท แต่พวกเขาก็มีแนวโน้มที่จะกระจุกกันอยู่ในเมืองใหญ่ที่กำลังเติบโตชนชั้นสูงในเมือง แม้ว่าจะเล็กและอ่อนแอเมื่อเปรียบกับชนชั้นกลางของตะวันตก แต่ก็ยิ่งใหญ่กว่า มั่ง

คั่งกว่า และสร้างผลสะท้อนทางการเมืองได้มากกว่ากลุ่มใด ๆ ที่ภูมิภาคนี้เคยรู้จักกันมาก่อน มีการทุ่มเทความเพียรพยายามด้านภูมิปัญญามากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝ่ายซ้าย ที่จะนิยามความสัมพันธ์ที่แน่ชัด ระหว่างชนชั้นสูงนี้กับปัจจัยการผลิต ทว่าอันที่จริงแล้วนั้น เราสามารถใช้ลักษณะการอุปโภคบริโภค มาระบุชนชั้นนี้ได้อย่างสะดวกกว่า นั่นคือ คนที่อยู่ชนชั้นนี้สวมเครื่องแต่งกายตามสไตล์ของตะวันตก เข้าถึงการศึกษาระดับอุดม และมีรถยนต์ส่วนตัว ครอบครองบ้านที่สร้างอย่างมั่นคงแข็งแรง พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ และจ้างคนรับใช้ทำงานในบ้าน คนเหล่านี้จำนวนมาก ยังทำให้บทสนทนาของตนคึกคักมีชีวิตชีวาด้วยการแทรกคำภาษาอังกฤษที่รู้มาอย่างกระท่อนกระแท่น ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางภาษาใหม่ของภูมิภาค คนเหล่านี้มักทำงานในอาคารสำนักงานสูงตระหง่าน ตามแบบอย่างสากล สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะแบบฉบับของนครใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันมากขึ้นทีละน้อย และคล้ายคลึงกับชนบทที่เป็นต้นกำเนิดที่พวกเขาจากมาน้อยกว่า

เนื่องจากไม่มีความจำเป็นต้องต่อสู้เพียงเพื่อความอยู่รอด ชนชั้นสูงในเมืองจึงเกิดความห่วงใยที่ตรงกับความห่วงใยของชนชั้นเจ้าของสมบัติในที่อื่น ๆ มากขึ้น ได้แก่ความห่วงใยในเรื่องการศึกษา วัฒนธรรม ประชาธิปไตย การพัฒนา แฟชั่น กฎหมายและความเป็นระเบียบ และคุณภาพชีวิต บางคนแสดงให้เห็นว่ามีค่านิยมแนวเสรีนิยม โดยใช้รูปแบบทางการเมืองในลักษณะที่เป็นการปฏิวัติอย่างไม่ใช้ความรุนแรงเช่น ในประเทศไทยเมื่อค.ศ.1973 และในฟิลิปปินส์เมื่อค.ศ.1986 รวมทั้งที่อยู่ในรูปขบวนการเพื่ออิสรภาพที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นในที่อื่น ๆ ความกังวลและห่วงใยของพวกเขา สะท้อนให้เห็นที่การคร่ำครวญของอินต์เจ ฮัสซัน ถึงจาการ์ตา ว่า

จาการ์ตา…
ไม่มีสลัม
มีแต่หมู่บ้าน
อายุสี่ร้อยปี
ที่ถูกจุ่มลงไปในความทันสมัย
ได้รับ….
พลังงานเป็นพลังรังสีนับกิโลวัตต์
จะได้มีไฟริมถนน
เอาไว้ไล่เงามืด…

โสเภณี…
รอคอยในความมืด

ให้ไนท์คลับและคาร์สิโนเปิดกิจการ
เพื่อจะได้ใช้เวลายามว่าง
โรงเรียน ซึ่งเป็นบรรณาการส่วนหนึ่ง
สำหรับพัฒนาความทะเยอทะยานในภายหลัง
ยังคงว่างเปล่าและไม่มีคำตอบ
และพรุ่งนี้...
คนรุ่นที่คับข้องใจ รอคอย
ที่จะพิชิตปัญหาใหญ่มหึมา
ในเมืองที่พัฒนาแล้ว[36]

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นการเสียดสีอย่างนุ่มนวลของแคเธอรีน ลิม เกี่ยวกับค่านิยมอย่างเป็นทางการในสิงคโปร์

มร.ไซ โกะ ฟาน...มองโปสเตอร์รณรงค์มากมายที่อยู่รายรอบ และความภาคภูมิใจและความซาบซึ้งก็พลุ่งพล่านขึ้นมาในหัวใจของเขาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อรำลึกถึงเวลาหลายปีที่ได้ปฏิบัติตามคำตักเตือนของโปสเตอร์เหล่านั้นด้วยความซื่อสัตย์อย่างเต็มที่

อย่าทิ้งขยะ
อย่าถ่มน้ำลาย
อย่าเลิกทำงานตอนบ่ายสอง
อย่าทำห้องน้ำสาธารณะสกปรก
อย่าดมกาว
อย่าใช้น้ำสิ้นเปลือง
มีมารยาท
กินข้าวสาลีให้มากขึ้น
กินเนื้อแช่เย็น

---

[36] "The Developed City" (1972), อ้างใน Gerald H. Krausse, "From Sunda Kelapa to Jabotabek: A Socio-Cultural Profile of Indonesia's Capital City," in Krausse, ed, ***Urban Society in Southeast Asia, II: Political and Cultural Issues,*** Hong Kong: Asian Research Service, Asian Studies Monograph Series, 1988, 159-60.

อย่าแพร่ยุง
อย่าเปลี่ยนเลนเวลาขับรถ
กล่าว “อรุณสวัสดิ์” และ “ขอบคุณ” ด้วยภาษาจีน
อย่าตักอาหารจนล้นจานเวลารับประทานอาหารกลางวันแบบบุปเฟ่ต์
อย่า “เกีย สึ”
ปลูกต้นไม้
อย่าไว้ผมยาว
อย่าโต
อย่า[37]

เบื้องล่างของชนชั้นที่สุขสบายนี้ คือคนยากจนในเมืองจำนวนมากมาย คนจนเหล่านี้เช่นเดียวกับชนชั้นสูง คือเลียนแบบแฟชั่นของตะวันตกในระดับหนึ่ง ด้วยการสวมเสื้อยืด ดื่มโคคา-โคลา และฟังเพลงป๊อบ อย่างไรก็ดีการมาบรรจบกันอย่างแท้จริงในด้านเศรษฐกิจไม่มีทางเกิดขึ้น ช่องว่างระหว่างคนร่ำรวยกับคนยากจน ตามความเป็นจริงแล้ว ขยายกว้างขึ้น ความหรูหรากับความมอซออยู่เคียงข้างกันให้เปรียบเทียบอย่างโจ่งครึ่มเป็นพิเศษในมนิลาและในกรุงเทพฯ คนจนนั้น แบ่งออกได้ทั้งโดยใช้เงื่อนไขเรื่องระดับรายได้และเรื่องความมั่นคงของรายได้ ในเมืองใหญ่มากมาย ชาวกรรมาชีพซึ่งได้รับค่าจ้างหรือเงินเดือนประจำจากภาคงานที่เป็นทางการ เป็นเสมือนชนกลุ่มน้อยในหมู่ผู้ใช้แรงงาน ส่วนชนกลุ่มใหญ่นั้น คือพวกที่มีงานทำไม่แน่นอนหรือทำงานของตัวเอง โดยแทรกตัวเข้าไปอยู่ในช่องว่างแคบ ๆ ทางเศรษฐกิจของชุมชนเมืองให้ดีที่สุดอย่างเท่าที่จะทำได้ ด้วยการเป็นกรรมกรรับจ้างรายวันบ้าง เป็นคนเร่ขายสินค้าตามข้างถนนบ้าง บ้างก็เป็นคนขับแท็กซี่หรือขับสามล้อ หรือเป็นผู้ผลิตงานเป็นชิ้น เป็นขอทาน เป็นมัคคุเทศก์ และผู้หมายจะหาเลี้ยงชีพเป็นแมงดา บางคนอาศัยอยู่ในห้องเช่าที่รัฐบาลสร้างขึ้นเป็นกลุ่มอาคารใหญ่โต บ้างก็ไปปลูกที่พักอาศัยตามที่ที่เห็นว่าว่างอยู่โดยพลการ บางคนเป็นผู้อพยพใหม่ที่เพิ่งมาจากต่างจังหวัด บ้างก็เป็นคนที่เกิดและโตขึ้นมาในเมืองใหญ่ เมื่อประกอบเข้ากับความแตกต่างในเรื่องการจ้างงานและเชื้อชาติ สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความหลากหลายมากขึ้นในเรื่องผลประโยชน์ และดังนั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงขาดเอกภาพทางสังคมและการเมืองเกือบทุกเวลา

การแบ่งแยกของชนชั้นทางสังคมในบริเวณชนบท โดยทั่วไปแล้ว มองเห็นไม่ชัดเจนเท่ากับในเมือง ในชนบท แม้คนที่พอมีอันจะกินก็ยังมักยากจน หากวัดตามมาตรฐานภายนอก และการอุปโภค

---

[37] จาก “The Malady and the Cure” ใน ***O Singapore,*** Singapore, 1989. *เกีย สึ* (Kia su) แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า “กลัวเสีย” ซึ่งอาจแปลได้เช่นกันว่า “กลัวการมีความผูกพัน” หรือ “กลัวเสียหน้า”

บริโภคสินค้าและบริการสมัยใหม่ ก็ไม่โดดเด่นเท่า นอกออกไปตามต่างจังหวัด บางครั้ง ยังรู้สึกว่าเป็นไปได้ที่จะมีศรัทธากับหมู่บ้าน “ดั้งเดิม” อย่างบริสุทธิ์ ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยมาตั้งแต่ครั้งโบราณร่ำ มีการแบ่งปันความยากจนเหมือนเช่นการที่แบ่งปันสิ่งอื่นทุก ๆ อย่าง อย่างไรก็ดี การศึกษาพิเคราะห์ระดับท้องถิ่นตลอดทั่วทั้งภูมิภาคนี้ บ่งบอกให้พอเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ได้ดำเนินมานั้น ช่องว่างระหว่างคนที่มีอันจะกินโดยส่วนเปรียบเทียบ กับคนยากจนอย่างแท้จริง กำลังกว้างออกไปเรื่อย ๆ สภาพการณ์เช่นนี้ได้รับการซ้ำเติมให้ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก จากนโยบายของรัฐ ที่จงใจเอาใจชนชั้นสูงในชนบท บนความเดือดร้อนของผู้เช่าที่และเพื่อนบ้านของพวกเขา สภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับความเสื่อมโทรมลงโดยทั่วไปของความสัมพันธ์ในลักษณะที่มีพันธะต่างต้องตอบแทนให้แก่กันภายในหมู่บ้าน ซึ่งโจมตีลงที่หัวใจของสำนึกในความเป็นชุมชนที่เป็นประเพณีมาแต่เดิม

ชุมชนท้องถิ่น—คือกลุ่มคนที่เห็น ๆ หน้ากันอยู่ ซึ่งทุกคนต่างรู้จักกันและยอมรับว่ามีความรับผิดชอบร่วมกันและกัน—อ่อนแอลงเพราะการอพยพออกไปอยู่กันตามเมืองใหญ่หรือตามบริเวณชายขอบ อย่างไรก็ดีภายในหมู่บ้าน ก็ยังคงมีขนบธรรมเนียมที่ยังไม่จางหาย เกี่ยวกับ “เศรษฐกิจแบบคุณธรรม” ซึ่งขนบธรรมเนียมและความเหมาะสม จะกำหนดขอบเขตของความโลภไว้ อุดมคตินี้ ถูกทอดทิ้งและไม่นำพามาเป็นเวลานาน ทว่าในช่วงหลังสงครามดูเหมือนว่าอุดมคติดังกล่าวจะยิ่งสึกกร่อนลงไปกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 1970 เมื่อเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทางด้านการเกษตรและอำนาจรัฐที่เพิ่มพูนขึ้น ยินยอมให้เจ้าของที่ดิน ซึ่งไม่ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานหรือเจตนาดีในท้องถิ่นอีกต่อไปแล้ว สามารถเมินเฉยต่อการอ้างสิทธิของคนยากจนได้ ในชวา การเก็บเกี่ยวพืชผลซึ่งครั้งหนึ่ง เคยเปิดกว้างสำหรับทุกคน ก็กลายเป็นการสงวนให้กับคนที่ได้รับการเลือกสรรเพียงไม่กี่คน ในมาเลเซีย เครื่องจักรกลเข้าแทนที่แรงงานที่ทำกันเป็นครั้งคราวในท้องถิ่น ในฟิลิปปินส์ ผู้เช่าที่ถูกขับไล่ออกเพื่อให้มีที่ว่างสำหรับทำไร่ขนาดใหญ่เพื่อการส่งออก ทุกหนทุกแห่งมีการอุทธรณ์ว่า เงินบริจาคและเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ มีออกมาให้ในระดับความถี่ที่น้อยลง ตรรกะของระบอบทุนนิยม มีแนวโน้มที่จะลดทอนความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับความอุปถัมภ์เช่นที่เคยมีในอดีต ให้กลายสภาพมาเป็นการคำนวณกำไรหรือขาดทุนกันตามบัญชี

แนวคิดเรื่อง “เศรษฐกิจทวิภาพ” และ “สังคมพหุภาพ” เป็นเรื่องยากที่จะรักษาไว้ได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม เนื่องจากความเกี่ยวพัน – ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม -- ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของประชากรในชาติ มีมากยิ่งขึ้นและมองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เกษตรกรในระดับที่พอเลี้ยงตัวได้ ถูกบังคับให้ต้องเข้าสู่เศรษฐกิจที่ขึ้นกับตลาด ด้วยภาษีและค่าเช่าที่สูงขึ้น หรือถูกหลอกล่อเข้าสู่เศรษฐกิจที่ขึ้นกับตลาดด้วยการศึกษาและสินค้าอุปโภคบริโภค น้ำอัดลมและรองเท้าพื้นยางเข้าไปถึงที่ที่ผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาไม่สามารถบุกแทรกเข้าไปได้สำเร็จ การแพร่กระจายของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชาติ โดยผ่านทางโรงเรียน ภาพยนตร์และวิทยุ มีแนวโน้มที่จะทำให้สังคมที่แต่

ก่อนเคยแตกต่างหลากหลาย กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และนำไปสู่ความเสื่อมของศิลปะขนบธรรมเนียมและภาษาถิ่นในท้องถิ่นต่าง ๆ มากมาย

แม้กระทั่งในบริเวณเกาะและภูเขาที่ห่างไกลที่สุด โครงสร้างและค่านิยมเช่นที่เคยมีมาตามประเพณี ก็ยังถูกโจมตี ชุมชนในที่สูง โดยทั่วไปแล้ว ขาดสมรรถนะทางทหารที่จะจัดการกับกองทัพส่วนตัวของบริษัทตัดไม้โค่นซุง ขาดที่พึ่งทางกฎหมาย ที่จะรับมือกับหน่วยงานของรัฐบาลที่รุกล้ำเข้ามา และขาดไหวพริบที่จะรับมือกับพ่อค้าจากที่ลุ่ม บ่อยครั้งผลลัพธ์ ที่ออกมาคือความคลาดเคลื่อนผิดปกติทางด้านเศรษฐกิจ และความถดถอยเชิงประชากร (อันได้แก่การเสียสมดุลด้านประชากรและ/หรือประชากรเบาบางลง) หนทางเดียวที่ทำให้ชนกลุ่มเล็ก ๆ เหล่านี้บางกลุ่มสามารถอยู่รอดได้ทางด้านกายภาพ ก็โดยการยอมรับสภาพการณ์ที่วัฒนธรรมจะถูกทำลาย และสูญไปในท้ายที่สุด ไม่แต่เฉพาะวัฒนธรรมของชุมชนเป็นแห่ง ๆ ไปเท่านั้น หากยังรวมถึงวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ประจำชนทั้งเผ่าพันธุ์นั้นเลย

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นสังคมนิยม การท้าทายสภาพความลดหลั่นกันในสังคมรุนแรงเสียยิ่งกว่าในส่วนทุนนิยม การโจมตีเชิงอุดมการณ์ที่กระทำต่อพวกผู้ดีชั้นสูงและสิทธิที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันมา เน้นหนักกันมากยิ่งกว่ารัฐที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบทุนนิยม ทั้งนี้เพราะรัฐสังคมนิยมยึดหลักความเสมอภาคของมวลมนุษย์อย่างเข้มแข็ง รัฐจึงยืนหยัดในเรื่องนี้เหนือกว่าคู่แข่งทั้งปวงอย่างไม่ยอมให้ใครเทียบได้ บางครั้งบางคราว มีการปฏิบัติตามความต้องการของข้าราชการขุนนาง“ผู้รักชาติ” พระ หรือชนกลุ่มน้อยอยู่บ้าง เพื่อเป้าหมายทางยุทธการ ทว่าตรรกะของระบอบสังคมนิยม มีนัยหมายถึง ต้องลดขนาดของกลุ่ม หรือกลืนคนในกลุ่มเหล่านี้เข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดในท้ายที่สุด สิทธิพิเศษที่ชนชั้นสูงตามจารีตประเพณีเคยมี จึงถูกเฉือนออกไปทีละส่วน ๆ อย่างเป็นระบบ ร่วมไปกับฐานทางด้านเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของพวกเขาซึ่งถูดลิดรอนลงด้วย “ชนชั้นเจ้าหน้าที่” ที่ประกอบด้วยข้าราชการ นายทหารและสมาชิกพรรค ปรากฏตัวขึ้นมาแทนที่คนชนชั้นสูงตามประเพณี สถานะและบารมีของชนชั้นเจ้าหน้าที่เหล่านี้ ได้มาจากตำแหน่งของพวกเขาภายในกลไกของรัฐ ข้อมูลของเราเกี่ยวกับชนชั้นใหม่นี้ ยังขาดความครบถ้วนอย่างยิ่งยวด ทว่าดูเหมือนว่า คนเหล่านี้ ก็เหมือนกับชนชั้นปกครองในที่อื่น ๆ คือมีอภิสิทธิ์ในการเข้าถึงการเดินทาง การศึกษาและสินค้าอุปโภคบริโภคบางอย่าง ทว่าส่วนที่ต่างจากชนชั้นปกครองในที่อื่น ๆ นั้น อยู่ตรงที่พวกเขาไม่สามารถสั่งสมทรัพย์สมบัติมากมายได้อย่างเปิดเผย หรือนำไปลงทุนในวิสาหกิจเพื่อทำกำไรอีกต่อหนึ่งได้ เรื่องที่ว่า สมาชิกในชนชั้นนี้ จะหาทางส่งทอดอภิสิทธิ์ของตนไปให้แก่ลูกหลานหรือไม่ ดังที่ดูมีทีท่าว่าจะเป็นเช่นนั้น ยังคงเป็นสิ่งที่เราไม่ทราบได้ในปัจจุบัน พรรคมีลักษณะของการปกครองตามลำดับชั้น ซึ่งจำต้องมีการปรับแทนตำแหน่งหน้าที่ใหม่อยู่ในตัวเอง ทว่ามิได้มีลักษณะของการสืบทอดตามสายโลหิต

สำหรับชุมชนในแบบจารีตประเพณีนั้น โดยหลักการแล้ว ก็ต้องเสียสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่าของชาติและของอนาคตของสังคมนิยม ด้วยเช่นกัน ดังเช่นที่แสดงให้เห็นอยู่อย่างกระจ่างชัด ในรัฐต่าง ๆ ของอินโดจีน ซึ่งบังคับให้รวมไร่นาและอุปกรณ์เพื่อการเกษตร เขมรแดง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นปรปักษ์ผู้ไร้ความปรานีต่อคำกล่าวอ้างสิทธิของหมู่บ้านและของครอบครัวขยาย (ที่มิได้มีเฉพาะพ่อแม่ลูก) สังคมที่อยู่ในที่สูงของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นสังคมนิยม ก็ประสบปัญหาการรักษาอัตลักษณ์เฉพาะตัวอย่างลึกซึ้งอยู่เช่นกัน เนื่องจากปัจจัยทางด้านสงคราม ความตึงเครียดด้านเศรษฐกิจ และการที่เจ้าหน้าที่ที่รุกล้ำเข้ามาต่างพร่ำเทศนาถึงความสำคัญเป็นลำดับแรกของการพัฒนาและถึงความเหนือกว่าของอารยธรรมในบริเวณที่ลุ่ม หากว่าสังคมเหล่านี้ ยังคงมิได้เปลี่ยนรูปโฉมไปสักเท่าใดนัก และวัฒนธรรมถูกทำลายลงน้อยกว่าสังคมประเภทเดียวกันในรัฐทุนนิยม ก็ย่อมเป็นการสะท้อนถึงความแตกต่างในการสื่อสารและการแทรกซึมทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพ มากยิ่งกว่าความแตกต่างที่ตัวนโยบายแท้ ๆ

แม้ว่าการท้าทายลักษณะความลดหลั่นกันในสังคมและความเป็นชุมชนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกกระตุ้นจากการติดต่อกับตะวันตก และมักจะเกี่ยวพันกับค่านิยมของตะวันตก แต่ที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดการท้าทายเป็นฝีมือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นผู้ทำให้ความคิดและสถาบันต่าง ๆ ที่พวกเขากำลังเผยแพร่อยู่ กลายเป็นเรื่องภายใน นักวิชาการบางคน มองข้ามความจริงข้อนี้ ดุลยพินิจของนักวิชาการเอง ก็บิดเบือนไปเพราะอคติในลักษณะเพ้อฝัน อาทิเช่น เรื่องการโยกย้ายจากความยากจนในชนบทมายังตัวเมือง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ยอมสละละทิ้งกระท่อมไม้ไผ่ที่สวยงามในภูมิทัศน์ที่เขียวชะอุ่ม มาอยู่เพิงพักโกโรโกโสที่สร้างขึ้นอย่างหยาบ ๆ โดยใช้ลังไม้กับสังกะสีลูกฟูกในสภาพแวดล้อมที่ดูสกปรกรุงรังเต็มที ผู้สังเกตการณ์มีแนวโน้มที่จะตีความว่านี่เป็นสภาวการณ์ที่เลวร้ายลงอย่างชัดแจ้ง ทว่าตัวผู้อพยพเอง มักมองการโยกย้ายดังกล่าวว่าเป็นขั้นตอนที่จะก้าวไปสู่ชีวิตที่ดีกว่า ทั้งสำหรับตัวพวกเขาเองและลูกหลาน “สลัมแห่งความหวัง” ย่อมมีอยู่เช่นเดียวกับ “สลัมแห่งความสิ้นหวัง” ในทำนองเดียวกัน *เกราจาอาน* (—รัฐบาลกษัตริย์) ในสุมาตราเหนือ ถูกกวาดทิ้งไปใน “การปฏิวัติทางสังคม” ของช่วงทศวรรษ 1940 ซึ่งก็มิใช่ด้วยฝีมือของคนจากซีกโลกตะวันตก หรือคนที่ตั้งใจที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบตะวันตก หากด้วยฝีมือของชาวอาเจะห์ ชาวบาตักและชาวมาเลย์ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าผู้ปกครองในแบบจารีตประเพณีของพวกเขา ไม่มีประโยชน์สำหรับพวกเขาแล้ว[38]

---

[38] Aprodicio A. Laquian, “The Asian City and the Political Process,” in D.J. Dwyer, ed., ***The City as a Centre of Change in Asia,*** Hong Kong, 1972, 41-55 (ใช้ความแตกต่างที่ซี.สโต๊คส์ แยกแยะออกมาให้เห็นใน

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคนแล้ว การที่ลักษณะความลดหลั่นกันในสังคมและความเป็นชุมชนที่อ่อนแอลง เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันไปถึงเป้าหมายที่พึงปรารถนาในบั้นปลายอยู่หลายประการ ได้แก่ความเสมอภาค เสรีภาพส่วนบุคคล ศักดิ์ศรี การเลื่อนฐานะ และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือโอกาสในทางเศรษฐกิจ เรื่องนี้มองเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดในหมู่ผู้นำของชาติและชนชั้นสูงในตัวเมืองที่มั่งคั่ง คนเหล่านี้แทบจะมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ในเชิงสนับสนุน “การปรับปรุงให้ทันสมัย” แม้ว่าจะคร่ำครวญเป็นครั้งคราว ถึงมรดกทางวัฒนธรรมของพวกเขา ที่กำลังจะสูญหายไป นายทุนและนักสังคมนิยม โต้เถียงกันไปมาอย่างดุเดือดในประเด็นอื่น ๆ อีกมากมาย ทว่าทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่า อนาคตนั้น แตกต่างจากอดีต และสำคัญมากยิ่งกว่าอดีต ในชั้นสังคมที่ต่ำลงไปอีก ก็มีทีท่าที่ไม่แตกต่างจากทัศนะดังกล่าวนี้ ในยามที่คนยากจนสมัครใจละทิ้งหมู่บ้านเพื่อไปแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในที่อื่น หรือละทิ้งพิธีกรรมที่เคยกระทำมาแต่ดั้งเดิม เพื่อหันมาหารูปบูชาที่ทันสมัย (ที่มักจะเป็นของตะวันตก) การที่สตรีเกิดมีความต้องการที่จะมีการศึกษาเพิ่มขึ้นและเข้ามีส่วนร่วมในกิจการของรัฐมากขึ้น เป็นอีกแง่มุมหนึ่ง ที่แสดงถึงการท้าทายอำนาจหน้าที่ที่เคยมีมาตามจารีตประเพณี อันเป็นการท้าทายซึ่งเกิดขึ้นมาเองภายในท้องถิ่น

นักสังคมศาสตร์ในทศวรรษ 1950 และ 1960 ทุ่มเทความเอาใจใส่แก่หัวข้อนี้ โดยมองเห็นว่าค่านิยม “สมัยใหม่” เป็นกุญแจที่ไขไปสู่การปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยอัตโนมัติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง พวกเขาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความไม่ยึดติดกับศาสนาและการจัดให้เข้ากับหลักเหตุผลฝ่ายหนึ่ง กับความเชื่อ “ตามประเพณีดั้งเดิม” ในอีกฝ่ายหนึ่ง ความเชื่อตามประเพณีดั้งเดิมนั้นได้แก่ความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่ออำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติและกระบวนการที่เกี่ยวกับอำนาจเร้นลับ เป็นที่แน่นอนว่าฝ่ายที่ไม่ยึดติดกับศาสนาและเชื่อในหลักเหตุผลต้องมีชัยชนะในท้ายที่สุด ทว่าชัยชนะนั้น อาจถูกเร่งให้เร็วขึ้นหรือหน่วงเหนี่ยวให้ช้าลงก็ได้ การมองย้อนกลับไปในอดีตเมื่อยี่สิบปีที่แล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่า ชัยชนะนี้ มิใช่ว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์เสมอไป และการโต้เถียงในเรื่องที่ว่า การแพร่กระจายค่านิยม “สมัยใหม่” สามารถตรวจตราและส่งเสริมด้วยวิธีการใดได้บ้างนั้น พิจารณาในบางแง่แล้ว นับเป็นหนึ่งในบรรดาความเพียรพยายามทางด้านภูมิปัญญาของตะวันตก ที่เกิดดอกออกผลน้อยที่สุด – น้อยกว่าความพยายามด้านภูมิปัญญาใด ๆ ที่ตะวันตกเคยทุ่มเทให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (การศึกษาพิเคราะห์ในระยะหลัง เลิกทำเช่นนี้ หากแต่หันมาเน้นที่ข้อได้เปรียบทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งนัยว่าเกี่ยวพันกับวัฒนธรรม “ขงจื๊อ” ซึ่งก็เป็นความเพียรพยายามที่น่ากังขาพอ ๆ กัน) แต่ก็เป็นสิ่งที่แน่ชัดไม่แพ้กัน ในข้อที่ว่า ตัวปรากฏการณ์ที่พวกเขาเพียรพยายามที่จะวิเคราะห์ เป็นเรื่องยากที่จะอธิบาย โดยอันที่จริงแล้วในช่วงหลังสงคราม ชาว

ตอนแรก); Anthony Reid, ***The Blood of the People: Revolution and the End of Traditional Rule in Northern Sumatra,*** Kuala Lumpur, 1979.

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากอย่างที่มีความสำคัญทีเดียว มองโลกและบทบาทของตนในโลกนี้ ในแบบใหม่ ๆ

แม้ว่าจะมีความเพียรพยายามในแวดวงการการเมืองกันอยู่บ้างที่จะคงรักษาสภาพความลดหลั่นกันในเชิงสัญลักษณ์ไว้—โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการยกย่องสรรเสริญระบอบกษัตริย์ของไทยกันอย่างเป็นระบบ—แต่ความปรารถนาที่จะกลับคืนไปสู่โลกแห่งอำนาจการปกครองตามระบอบดังว่าปรากฏให้เห็นเพียงเล็กน้อย สิ่งที่มาแทนที่ ซึ่งเป็นความไม่เสมอภาคอย่างแท้จริง คือการจัดชนชั้นซึ่งมีนัยเหมือนว่าลดหลั่นกันตามระดับความสามารถ โดยวัดกันที่ความเก่งฉกาจในด้านการทหาร การอุทิศตัวทางด้านการเมือง หรือวัดด้วยระดับการศึกษาหรือความสามารถในการเป็นผู้ประกอบการ เมื่อนักการเมืองที่มีทักษะอย่างนายพลซูฮาร์โต้และนายพลเน วิน สามารถชักนำให้เกิดการปกครองในลักษณะที่อลังการราวกับกษัตริย์ ด้วยการแผ่อำนาจ “ตามธรรมชาติ” ซึ่งสามารถสำแดงออกเป็นความเมตตากรุณาอย่างใหญ่หลวง หรือด้วยความโกรธอย่างไม่มีการยับยั้ง นักการเมืองประเภทนี้ จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในทั้งสองโลก นักสังคมนิยมกับนักเรียกร้องสิทธิสตรี (เฟมินิสต์) ก็เพียรพยายามที่จะใช้ประวัติศาสตร์มายืนยันความถูกต้องของทัศนะการมองอนาคตของตนเองด้วยเช่นกัน โดยให้เหตุผลโต้แย้งว่า ยุคแห่งความสุขสบายและดีงามในอดีตก่อนยุคอาณานิคมและ “ศักดินา” นั้น เป็นยุคที่ ไม่มีทรัพย์สินส่วนเอกชน และ ผู้หญิงก็เสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ประเพณีการจัดลำดับชั้นในสังคมและความเป็นชุมชน ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายสภาพเป็นเพียงสัญลักษณ์เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์กับเป้าหมายที่ทันสมัยยิ่งกว่า

เมื่อชุมชนตามจารีตประเพณีอ่อนกำลังลง ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คิดประดิษฐ์สถาบันใหม่ ขึ้นมาเพื่อให้ทำหน้าที่แทน ผู้อพยพมักสร้างความเป็นชุมชนท้องถิ่นของตนขึ้น ณ ภูมิลำเนาใหม่ ซึ่งอยู่ตามหมู่บ้านในชุมชนเมือง (*กัมปุง*) และชุมชนที่ตนเข้าไปอยู่อาศัยอย่างไม่มีสิทธิ หรือตามเมืองที่อยู่ตามชายขอบ การรวมกลุ่มดังกล่าว อ่อนแอกว่าหมู่บ้านที่มีมาตามจารีตประเพณี เนื่องจากขาดอิทธิพลในเรื่องขนบธรรมเนียมที่หนักแน่นและขาดอำนาจหน้าที่ที่จะทำให้เกิดการยอมรับนับถือ เช่น การมีศาลเจ้าประจำหมู่บ้านหรือสุสานอันเป็นบริเวณที่ใช้เป็นที่ฝังศพร่วมกันเป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มชุมชนบางกลุ่ม ก็ได้พัฒนาพลังชีวิตของตนเองขึ้นมา ด้วยการสนับสนุนงานพิธีต่าง ๆ ให้บริการแก่ชุมชนท้องถิ่น สร้างโครงการประจำชุมชน จัดกิจกรรมสำหรับเยาวชนและสร้างเครือข่ายของสินเชื่อ พันธมิตรและเครือญาติ ซึ่งมีความสลับซับซ้อนมากเกือบจะพอ ๆ กับที่มีอยู่ในหมู่บ้านที่ถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง ปกติแล้ว กลุ่มเหล่านี้ดำเนินงานโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หรือโดยการที่รัฐแสดงความใจกว้าง ปล่อยให้ทำกันไปโดยไม่ขัดขวางปราบปราม ทว่าบางครั้งบางคราว กลุ่มชุมชนเหล่านี้สามารถช่วยเหลือเพื่อนบ้านข้างเคียงในละแวกเดียวกัน ในการปกป้องตนเองให้พ้นจากผู้

บุกรุกหรือนักพัฒนาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เช่นบทบาทองค์กรโซนวันทอนโด หรือโซโต ของมนิลาซึ่งแสดงให้เป็นที่ประจักษ์เมื่อต้นทศวรรษ 1970[39]

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ทุ่มเทพลังงานให้กับกลุ่มอาชีพ รวมทั้งแก่องค์กรนักวิชาชีพต่าง ๆ สหภาพแรงงาน และขบวนการนักศึกษา บางคนพบว่า องค์กรศาสนา ไม่ว่าองค์กรที่มีฐานสังกัดอยู่กับนิกายที่ค่อนข้างใหม่ (เช่นฮัว ฮาว หรืออิกเลเซีย นิ กริสโต) หรือที่ความเชื่อถือศรัทธาที่เก่ากว่า ทว่าได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ องค์กรพวกนี้ทำให้พวกเขาเหมือนได้อยู่บ้านที่อยู่นอกบ้านของตน นอกเหนือไปจากบางสิ่งบางอย่างที่ประมวลอยู่ในตัวขององค์กรอันมีความสำคัญทางด้านศาสนาอย่างลึกซึ้งยิ่งแล้ว องค์กรทางศาสนาเหล่านี้ ยังให้โอกาสในการติดต่อกับคนอื่น ๆ ที่มีความคิดคล้าย ๆ กันอย่างสม่ำเสมอ ให้โอกาสที่จะแบ่งปันสิ่งที่ดี ๆ ในทางโลกย์ และยืนหยัดเคียงบ่าเคียงไหล่กันในการต่อสู้กับบางสิ่งที่มีค่าควรแก่การต่อสู้ สำหรับสาวกบางคน องค์กรเหล่านี้ เป็นคล้าย ๆ กับที่พักพิงที่อยู่ภายในวงล้อมของสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่ไร้ชื่อเสียงเรียงนาม บ้างก็เห็นว่า เป็นวัฒนธรรมกระแสต่อต้าน ภายในหมู่บ้านซึ่งถูกครอบงำจากชนที่นับถือศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือกัน

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ภาระหน้าที่ทางสังคมที่องค์กรศาสนาเหล่านี้กระทำอยู่นั้น การเมืองได้กระทำอยู่แล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบว่าตนสามารถแสดงออกซึ่งความเชื่อถือศรัทธาที่มีต่อ “ชุมชนในจินตนาการ” ของชาติ อย่างเป็นสถาบันได้ที่พรรคการเมือง ซึ่งแตกต่าง ๆ กันออกไปกว้างขวาง นับตั้งแต่พรรคเวียดมินห์ไปจนกระทั่งถึงพรรคอัมโน (องค์กรสหมลายูแห่งชาติ) แต่ละพรรคเหล่านี้ ต่างก็มีกลุ่มสตรีและกลุ่มยุวชนอยู่ในสังกัด ซึ่งมีฐานะเป็นกรอบโครงสร้างเพื่อการชุมนุมสังสันทน์ในทางสังคม ความเป็นชาตินั้น ถึงแม้ว่ารัฐจะให้การสนับสนุนและมีการพยายามเผยแพร่วัฒนธรรมของทางการให้แพร่หลาย แต่สำหรับบางพวกก็ยังเห็นว่าชาติเป็นจุดรวมศูนย์ที่ใหญ่โตเทอะทะหรือไม่ถูกอัธยาศัยมากกว่าจะเป็นชุมชนเช่นที่พวกเขาเสาะแสวงหา คนเหล่านี้บางครั้งก็พบหนทางที่ตนต้องการจากที่การเมืองฝ่ายค้านเสนอให้ พร้อมทั้งยังมีกลุ่มคนซึ่งมีอุดมการณ์ร่วมกันอีกกลุ่มหนึ่ง ไว้ให้คบหาด้วย ในสมัยหลังสงคราม ชนกลุ่มน้อยที่เป็นชนพื้นถิ่น ได้พบและได้ยืนยันอัตลักษณ์ของตนอีกครั้งหนึ่ง ในฐานะที่เป็น “ชาวโมโร” “ชาวอิโกรอต” “ชาวอีสาน” “กะเหรี่ยง” หรือ “*อานา ชู*” บุตรชายของภูผา โดยผ่านองค์กรที่อยู่เลยพ้นออกไปจากเขตหมู่บ้าน องค์กรเหล่านี้ถูกห้ามไม่ให้ก่อตั้งอีกต่อไปในอินโดนีเซียสมัยระเบียบใหม่ การห้ามก่อตั้งเช่นนี้บ่งบอกให้ทราบเป็นนัยว่าสาขาของพรรคการเมืองในท้องถิ่น มีศักยภาพอย่างสูงเพียงไรแก่การสร้างพลังความสามัคคีและกลม

---

[39] Patrick Guinness, ***Harmony and Hierarchy in a Javanese Kampung,*** Singapore: Asian Studies Association of Australia, Southeast Asia Publications Series no. 11, 1986; ***Reason to Hope: A Study of Five Urban Poor Communities in Metro Manila,*** Manila: Share and Care Apostolate for Poor Settlers, 1983.

เกลียวกันในด้านสังคม พร้อมกันนั้นก็ให้ความหมายทางด้านวัฒนธรรม ที่เป็นอิสระจากหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวของรัฐ

รัฐจะปล่อยให้กลุ่มชนมีอิสรภาพในการนิยามตนเองมากยิ่งขึ้น ถึงระดับที่ว่า กลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวรวมตัวกันขึ้นมาเองโดยสมัครใจทั้งสิ้น ผู้ที่ครั้งหนึ่ง เคยเป็นเพียง “ชาวจีน” หรือ *โอรัง เกลันตัน* (ชาวกลันตัน) มาตอนนี้ มีทางเลือกในการพยายามที่จะนิยามตนเองในฐานะผู้ที่อาศัยอยู่ในย่านชุมชนเมืองแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะเป็นหลัก หรืออาจจะในฐานะ “ชาวมาเลเซีย” หรือ “นักสังคมนิยม” หรือ “มุสลิม” หรือ “นักวิชาชีพ” ก็ได้ องค์กรใหม่ ๆ เหล่านี้ มีอยู่หลายองค์กร ที่พยายามเข้าแทนที่ ชุมชนตามจารีตประเพณีอย่างสิ้นเชิง ด้วยการสร้างภราดรภาพทางจิตวิญญาณและเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์แบบในตัวเองขึ้นมา ทว่าส่วนใหญ่แล้วองค์กรเหล่านี้ เพียงแต่เสริมหรือประสานเข้ากับชุมชนตามจารีตประเพณีแต่เดิม โดยเพิ่มมิติบางอย่างที่เคยถูกแรงกดดันอื่น ๆ ลบเลือนหรือทำให้กร่อนสลายไปเข้ามา หลายกลุ่มที่ตั้งขึ้นมีแนวโน้มที่จะไร้เสถียรภาพ ชาวฟิลิปปินส์บรรยายถึงความเร็วที่กลุ่มเหล่านี้ปรากฏขึ้นและหายไป ว่าเหมือนกับไฟไหม้หญ้า หรือ*นินกาส กุคอน*

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นสังคมนิยม ขอบข่ายของทางเลือกที่รัฐอนุญาตให้ มีจำกัดกว่า องค์กรทางศาสนาและการเมืองที่อยู่นอกเหนือหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวของรัฐ ไม่ได้รับการส่งเสริม หรือถูกห้ามอย่างสิ้นเชิง และการรวมกลุ่มอื่น ๆ ทุกอย่าง ถูกนำมารวมอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐหรือพรรคให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ หลักฐานในรูปเรื่องเล่าต่อกันมา บ่งบอกเป็นนัยว่า ผลลัพธ์ของความพยายามของรัฐที่จะผูกขาด “ชุมชน” แตกต่างกันไปกว้างขวาง บางครั้ง คณะเกษตรกรรมหมู่หนึ่ง คณะกรรมการของชุมชนเพื่อนบ้านย่านหนึ่ง หน่วยทหารหน่วยหนึ่งหรือกลุ่มสตรีกลุ่มหนึ่ง จะเปี่ยมไปด้วยความรู้สึกถึงความสมานฉันท์อย่างแท้จริง และให้ความหมายแก่ชีวิตของประชาชน แต่ที่บ่อยกว่านั้นคือ องค์กรดังกล่าว ตกเป็นเป้าของการใช้เพทุบายของเจ้าหน้าที่พรรคหรือข้าราชการที่ใจแคบ และดังนั้น กลุ่มองค์กรเหล่านี้จึงกลายเป็นเปลือกกลวง ๆ ในแง่สังคม คำบรรยายถึงชีวิตในเวียดนามคอมมิวนิสต์หลายสำนวน ที่บ่งบอกว่า ในสมัยสงคราม (ระหว่างค.ศ.1946-1954 และระหว่างค.ศ.1965-1975) ความรักชาติมีแนวโน้มที่จะบรรจุความรู้สึกถึงความเป็นเพื่อนร่วมกลุ่มและวัตถุประสงค์ ลงในองค์กรที่รัฐให้การสนับสนุน แต่ความรู้สึกนี้จะหมดความหมายลงอย่างรวดเร็ว ทันทีที่การสู้รบสิ้นสุดลง

พร้อมไปกับการต้อนรับสิ่งใหม่ ๆ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกเป็นจำนวนมากมาย ยังคงยึดติดอยู่กับสิ่งเก่า รักษาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นในสังคมและลักษณะชุมชนตามจารีตประเพณีไว้อย่างเท่าที่จะทำได้ ในระดับชาติ แม้ว่าพวกเจ้าและพวกผู้ดีจะสูญเสียอำนาจในการบังคับบัญชาไปแล้ว แต่คนเหล่านี้ก็ยังมีอิทธิพลอยู่มาก ในบริเวณพื้นที่ชนบท ชนนับล้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของบรรพชนของตน และย้ำการดำเนินวิถีชีวิตตามแบบฉบับของบรรพชน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึง

การอนุรักษ์อย่างสุขุมรอบคอบ มิใช่การยึดจารีตประเพณีอย่างหลับหูหลับตา ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ต่างตระหนักดีว่า โอกาสและวิธีการจัดการอย่างใหม่ ๆ อันที่จริงแล้ว มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทุกคนอย่างเสมอหน้ากัน การต่อต้านการนำเครื่องจักรกลมาใช้ในการเกษตร มีหลักเกณฑ์อยู่ที่การคิดคำนวณอย่างมีเหตุผลว่า เครื่องจักรจะเข้ามาแทนที่แรงงานคน ความคลางแคลงใจต่อสติปัญญาและความเมตตาอารีของเจ้าหน้าที่ของรัฐ มักพิสูจน์ให้เห็นอย่างบ่อยครั้งว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง และการมองว่า การศึกษาสมัยใหม่ มีโอกาสที่จะเป็นภัยคุกคามค่านิยมที่มีอยู่ตามขนบธรรมเนียม ก็ถูกต้องเสียเป็นส่วนใหญ่

การกล่าวยืนยันถึงค่านิยมของชุมชนตามจารีตประเพณี ออกมาด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนมากที่สุดจากกลุ่มศาสนาบางกลุ่ม กลุ่มศาสนาเหล่านี้อ้างว่า อิสลามมีความหมายถึงการบริจาคทาน มิใช่การหากำไร พุทธศาสนามีความหมายไปถึงการสร้างกุศลและการปฏิเสธการสั่งสมทางวัตถุ ศาสนาคริสต์ประกอบด้วยคำสอนถึงความยุติธรรมในสังคม ซึ่งผู้นับถือศาสนาคริสต์ทุกคน ล้วนเป็นพี่น้องกัน คำวิงวอนประเภทนี้ ให้พลังแก่องค์กรดังเช่นปาร์ตาอิ อิสลาม (พีเอเอส) ในมาเลเซีย องค์กร สหพันธ์พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย และชุมชนคริสเตียนพื้นฐานทั้งหลายที่อยู่ในฟิลิปปินส์ อย่างไรก็ดี องค์กรเหล่านี้ประสบความสำเร็จเพียงในขอบเขตจำกัด และฐานะขององค์กร ในฐานะผู้ปกป้องขนบประเพณี ก็ขัดแย้งกันอยู่ในทีในระดับหนึ่ง องค์กรเหล่านี้ โดยตัวขององค์กรเองแล้ว เป็นองค์กรสมัยใหม่ ที่มุ่งหมายเพื่อที่จะรณรงค์ในยุทธการทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจสมัยใหม่ และเมื่อมีชัยชนะเข้าจริง ๆ ก็เป็นชัยชนะของชุมชนแบบใหม่ มิใช่ชุมชนแบบจารีตประเพณี

ในเมื่อผู้นำทางการเมืองอื่น ๆ ทั้งหมด ล้วนต่างสนับสนุนการสร้างความทันสมัย การต่อต้านอย่างเปิดเผยต่อเรื่องเหล่านี้ จึงเป็นไปได้ยาก และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ จึงสามารถสำแดงพลังได้เพียงด้วยสิ่งที่เจมส์ ซี.สก็อตบรรยายไว้ว่าเป็น “อาวุธของผู้อ่อนแอ” นั่นคือการหลีกเลี่ยง การไม่โอนอ่อนผ่อนตาม การบ่อนทำลายและการสบประมาทอย่างปิดบังซ่อนเร้น[40] พวกเขาประสบความสำเร็จในระดับที่มากทีเดียว ในการชะลอความคืบหน้าของสิ่งที่เห็นกันว่าเป็นความก้าวหน้า ดังเห็นได้จากการเปรียบเทียบระหว่างวิสัยทัศน์ของนักวางแผน (ทั้งที่เป็นชาวพื้นถิ่นและชาวต่างชาติ) และสิ่งที่ได้เกิดขึ้นจริงกับแผนการของพวกเขา หมู่บ้านได้พิสูจน์ให้เห็นว่า มีความสามารถในการฟื้นตัวได้อย่างทรหดยิ่งกว่าที่ใคร ๆ เคยจินตนาการกันไว้ เกษตรกรชาวเวียดนามทางใต้ ต่อต้านทั้งโครงการ “หมู่บ้านยุทธศาสตร์” ของเวียดนามใต้ในทศวรรษ 1960 และความเพียรพยายามในการรวมกลุ่มปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของเวียดนามในอีกหนึ่งทศวรรษให้หลัง และทั่วทั้งภูมิภาคนี้

---

[40] Scott, ***Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,*** New Haven, 1985; cf. Scott and Benedict J. Tria Kerkvliet, eds, ***Everyday Forms of Peasant Resistance in South East Asia,*** London, 1986.

ความเพียรพยายามของเจ้าที่ดิน ในอันที่จะเปลี่ยนแปลงการตกลงกันเรื่องการเช่าและการเก็บเกี่ยว ก็จำต้องเลื่อนกำหนดเวลาออกไป หรือหันกลับไปใช้แบบเก่า อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว อย่างไรก็ดี ในระยะยาวแล้ว กิจกรรมเหล่านี้เป็นเพียงปฏิบัติการของกองหลัง ที่ต่อสู้กับกำลังที่ก้าวหน้าไปในแนวรบด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งในแนวรบด้านนโยบายของทางการ ด้านการขยายการศึกษา แรงกดดันด้านประชากร การขยายเครือข่ายการขนส่งและการคมนาคมสื่อสาร รวมทั้งต่อสู้กับความจำเป็นแกมบังคับที่สืบเนื่องมาจากความเติบโตทางเศรษฐกิจ นับจากการปฏิวัติเขียวไปจนถึงการพัฒนากระแสไฟฟ้าพลังงานน้ำและการทำเหมืองแร่ ในท้ายที่สุดแล้ว พวกเจ้าที่ดินและนักวางแผนและนักพัฒนาส่วนใหญ่ ก็ทำอย่างที่ตนต้องการจนได้

เมื่อไม่สามารถขจัดปัดเป่าปัญหาที่ท้าทายต่อความลดหลั่นกันตามลำดับชั้นและชุมชนตามจารีตประเพณีได้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงจำต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ ที่ร้ายที่สุด ที่เกิดขึ้นคืออาชญากรรมที่ใช้ความรุนแรง การเป็นโสเภณี การติดยาเสพย์ติดและความผิดปกติทางด้านจิตวิทยา ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความผิดปกติของสังคม แน่นอนว่า คำบรรยายถึงภูมิภาคนี้ หากมิได้กล่าวถึงแก๊งค์ติดอาวุธแห่งมินดาเนา ผู้หญิงบาร์ในกรุงเทพ และผู้ติดเฮโรอินแห่งไซง่อน ก็ไม่สามารถจะถือว่าเป็นคำบรรยายที่สมบูรณ์ได้ แต่ขณะเดียวกัน ก็มิใช่เรื่องง่ายที่จะยืนยันว่า กิจกรรมดังกล่าวนั้น มีเพิ่มขึ้นจริง ๆ ในยุคหลังสงคราม (เปรียบเทียบกิจกรรมของพวกโจรผู้ร้ายกับการใช้ฝิ่นในสมัยอาณานิคม) ทั้งไม่สามารถจะทึกทักได้ว่า พวกเขาเหล่านี้ล้วนผิดปกติกันทั้งหมด หากว่าพนักงานเสิร์ฟหรือยามติดอาวุธ เป็นผู้ใฝ่ฝันที่จะยกฐานะของตนให้สูงขึ้น แล้วทำไมจะไม่ให้เป็นโสเภณีหรือ “อันธพาล” อาชีพเสียเลยหรือ? ในอีกทางหนึ่ง การทำลายวัฒนธรรม การใช้ยาเสพย์ติด และความผิดปกติทางจิตอย่างร้ายแรง ก็มองเห็นได้ชัดว่า เป็นสิ่งที่ไม่ถูกอนามัย ที่มีควบคู่มากับการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ดี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ก็ได้บรรลุถึงซึ่งการประนีประนอมบางอย่างระหว่างการรักษาชุมชนแบบเก่ากับการยอมรับชุมชนแบบใหม่ พวกเขายังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่บางครั้งบางคราว ก็เดินทางออกนอกหมู่บ้าน หรือแม้กระทั่งไปทำงานที่อื่นอยู่สักพักหนึ่ง พวกเขายังคงกลับมาหา*วหยัง* (หนังตะลุง) และงานเทศกาลที่วัด แต่ก็ฟังวิทยุทรานซิสเตอร์และอ่านหนังสือการ์ตูน *โกมิกส์* พวกเขาสร้างความเป็นพันธมิตรแบบผู้อุปถัมภ์-ผู้รับการอุปถัมภ์กับเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น มิใช่อย่างคนที่ยึดมั่นกับสิ่งที่ผิดยุคผิดสมัยมาแต่อดีต หากแต่ในฐานะการสนองตอบอย่างสร้างสรรค์ต่อความจริงในข้อที่ว่า รัฐเป็นแหล่งผลประโยชน์ที่กำลังเติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ พวกเขาเพิ่มความยืดหยุ่นในการสนทนาปราศรัย โดยใช้รูปแบบที่แสดงความเคารพนบนอบ กับผู้ที่ยังคงซาบซึ้งกับรูปแบบพวกนี้ และใช้คำพูดในรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ในที่ที่เหมาะสม พวกเขาใช้ควายไถนา และขี่ฮอนด้า พวกเขามีส่วนร่วมใน*สลามีตัน* (งานเลี้ยงตามพิธี) และการชุมนุมทางการเมืองของ

มวลชน พวกเขาไปเข้าทั้งคลีนิคของรัฐบาลและหมอสมุนไพร แม้ภายใต้การปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ พวกเขาก็ยังปรับสถาบันที่มีมา ตามประเพณีให้สอดคล้องกับความต้องการของตน โดยไม่นำพาต่อนโยบายของรัฐบาล ดังนี้

หากท่านมาที่เมืองท้าย เหงียน
ท่านจะได้เห็นภาพที่น่ากลัว
เพราะที่ตลาด ตั้งแต่เช้าจรดค่ำ
คึกคักด้วยสินบน

ไม่ว่าอะไรที่ท่านอยากจะซื้อ
ริมทางเดินมีวางอวดอยู่—
แม้กระทั่งสิ่งที่รัฐห้าม
พระเจ้าอาจรู้ว่าทำได้ยังไง แต่ฉันไม่รู้![41]

ปัจจัยหนึ่งของความต่อเนื่องในชีวิตของพวกเขา คือความผูกพันทางสายโลหิต วงศ์วานว่านเครือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถูกบีบคั้นด้วยระยะทางอย่างหนักหน่วง เพราะการอพยพย้ายถิ่น ความเป็นครอบครัวและเครือญาติถูกผู้สร้างความทันสมัยใส่ร้าย และถูกเขมรแดงโจมตี แม้ชุมชนหมู่บ้านจะเสื่อมโทรมลงไป และได้ซึมแทรกเข้าไปในองค์กรที่ใหม่กว่ามากมาย ที่มาแทนที่ แต่ความเป็นเครือญาติยังคงดำรงอยู่ ในด้านการเมืองนั้น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม มีลักษณะเฉพาะตัวที่การเล่นพรรคเล่นพวกในหมู่เครือญาติ มีแม้กระทั่งการดำเนินการระยะแรกเริ่ม เพื่อก่อตั้งสิ่งที่เปรียบได้กับเป็นราชวงศ์ เฟอร์ดินานด์ และอิเมลดา โรมูอัลเดซ มาร์คอส เพียงแต่กระทำอย่างเลยเถิดในสิ่งที่ผู้นำอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ใฝ่ฝันที่จะทำอยู่อย่างเงียบเชียบเท่านั้น ในวงการธุรกิจ ความซื่อสัตย์ต่อวงศ์ตระกูล เป็นสาเหตุอยู่มาก ที่ทำให้เกิดสิ่งที่ชาวตะวันตกที่ไม่มีความเห็นอกเห็นใจ มองเห็นว่าเป็น “การทุจริต” ทว่าคนท้องถิ่น ถือเป็นเพียงการปฏิบัติตามพันธะหน้าที่ที่มีต่อเครือญาติและวงศ์ตระกูลตามธรรมดาเท่านั้น การศึกษาพิเคราะห์ในส่วนย่อย เกี่ยวกับความสามารถในการโยกย้ายในด้านภูมิศาสตร์และในด้านสังคม แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความผูกพันของสายโลหิต ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามายังเมืองใหญ่หรือไปอยู่ตามชายขอบ ต่างย้ายไปตาม “สายโซ่”

---

[41] Nhu Van Lo, “Flea Market in Thai Nguyen’ (1977), อ้างใน Nguyen Van Canh (with Earle Cooper), *Vietnam Under Communism, 1975-1982,* Stanford, 1983, 43-4.

ของความผูกพันตามสายโลหิต ในขณะที่คนที่ได้งานใหม่ ก็มักหางานได้โดยผ่านบริการที่ดีจากญาติมิตร ในส่วนที่เส้นสายในตระกูลไม่แพร่หลายพอที่จะบรรลุเป้าหมายทางสังคม การสร้างความเกี่ยวดองก็ถูกขยายต่อออกไปอย่างไม่เป็นไปตามธรรมชาติ เจเรมี เอช. เคมป์ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "ความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ มีคุณค่ามากเกินกว่าที่จะจำกัดอยู่เพียงที่สภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับชีววิทยามากมายทีเดียว!"[42] ความอยู่ยงของความผูกพันในสายโลหิต ดั่งที่มีมา ตามประเพณี มิได้ปฏิเสธความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ทำนองเดียวกับที่ความยืนยงของปรัชญาทางด้านเทววิทยาและการเผาแม่มดในยุโรปของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มิได้ปฏิเสธความสำคัญของการฟื้นฟูศิลปวิทยา จะว่าไปแล้ว ความผูกพันของสายโลหิตกระทำการประหนึ่งเป็นการยืนยัน ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมกล่าวคือสายโลหิตและความเป็นเครือญาติอาจดำรงอยู่อย่างไม่จางหาย เพียงเพราะว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวที่คงที่และแน่นอนภายในโลก ซึ่งหากไม่เช่นนั้นแล้ว โลกก็จะเหมือนกับสิ่งที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างน่าเวียนศีรษะ สายโลหิตและความเป็นเครือญาติเป็นสิ่งที่สามารถความวางใจได้ ในยามที่ค่านิยมเก่า ๆ ถูกตั้งคำถามและสถาบันเก่า ๆ กำลังพังทะลายลงมา ความผูกพันในสายโลหิต จึงยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องต่อไปอย่างไม่ขาดตอน

การประท้วงกับการกบฏ

ยุทธศาสตร์ขั้นสุดท้าย ที่เป็นโอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งไม่อาจประคับประคองวิถีเก่า ๆ ไว้ได้ ทั้งไม่อาจจำทนกับวิถีใหม่ ๆ ได้ คือการประท้วง และ—เมื่อการประท้วงไม่เป็นผล—ก็จะกระทำการกบฏ อาจเป็นได้ว่าไม่มีครั้งใดในประวัติศาสตร์ ที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ยินได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับการแสดงออกถึงความไม่พอใจมากมายเหมือนเช่นยุคหลังสงครามนี้ แม้ว่าบางครั้งการแสดงออกเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นชัดอย่างไม่มีข้อกังขา ถึงความคาดหวังที่เพิ่มขึ้น และการสื่อสารที่ปรับปรุงดีขึ้น ยิ่งกว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมลงของสภาวะแวดล้อมทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ การประท้วงกระทำในรูปแบบต่าง ๆ นานา รวมทั้งการยื่นคำร้อง การชุมนุม การนัดหยุดงาน การเดินขบวน การคว่ำบาตร และการกระทำอันเป็นสัญลักษณ์อีกเป็นอันมาก พระภิกษุในพุทธศาสนาในไซ่ง่อน เผาตัวจนถึงแก่มรณภาพเพื่อประท้วงนโยบายของโง ดินห์ เดียม คนงานประเภทคอปกขาว

---

[42] "The Manipulation of Personal Relations: From Kinship to Patron-Clientage," in Hans ten Brummelhuis and Kemp, eds, ***Strategies and Structures in Thai Society,*** Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Antropologish-Sociologisch Centrum, Publikatieserie Vakgroep Zuid-en Zuidoost-Azie, no.31, 1984, 55-69.

(หรือผู้ทำงานในสำนักงาน) ในมากาติ นำสมุดโทรศัพท์มาตัดให้เป็นกระดาษแผ่นเล็ก ๆ สีเหลืองแล้วนำออกโปรยปรายเพื่อเป็นเกียรติแก่การสละชีพเพื่อเพื่อนมนุษย์ของ “นินอย” อาควิโน การจลาจลซึ่งสร้างความสั่นสะเทือนให้แก่เมืองใหญ่ ส่วนใหญ่ จะต้องมีไม่คราใดก็คราหนึ่ง ที่อาจถือได้ว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของการประท้วง แม้ว่าในทันทีที่ได้เริ่มไปแล้ว มักดูเหมือนว่าเป็นเรื่องใหญ่เกินความคับแค้นใจจำเพาะเรื่อง ที่เป็นตัวจุดชนวนให้เกิดการจลาจลเหล่านั้นขึ้นมา

ขบวนการประท้วง กระทำอย่างเป็นประจำในเมืองใหญ่มากกว่าในบริเวณชนบท ส่วนหนึ่งเพราะความปลอดภัยจากการแก้เผ็ด เนื่องจากการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมในเมือง เป็นภาวะที่ค่อนข้างเป็นนิรนาม ส่วนใหญ่แล้ว ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ เป็นการตอบสนองในเชิงปฏิกิริยาต่อความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มองกันว่าเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าของชาวเมือง มิใช่เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ที่ต่อเนื่อง เพื่อการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประท้วงการขึ้นราคาข้าว ค่าโดยสารรถประจำทางและค่าเล่าเรียนในโรงเรียน ประท้วงการปรากฏตัวของคนต่างด้าวที่ขูดรีด (ผู้ประกอบการค้าชาวจีน นักลงทุนชาวญี่ปุ่น ทหารอเมริกัน) และภัยคุกคามอิสรภาพทางการเมืองหรือทางศาสนา (การเลือกตั้งที่ควรจะมีขึ้น หรือการบุกรุกวัด) ความไม่สงบดังกล่าว แทบไม่เคยขยายไปเป็นการกบฏอย่างเต็มพิกัด แม้ว่าเมื่อได้รับการสนับสนุนหรือได้รับการยุยงจากสมุนของชนชั้นสูง ก็จะสามารถโค่นล้มรัฐบาลที่ง่อนแง่นอยู่แล้วได้ ดังที่ได้เคยเกิดขึ้นในเวียดนามใต้เมื่อปีค.ศ.1963 ในประเทศไทยเมื่อปีค.ศ.1973 และฟิลิปปินส์เมื่อปีค.ศ.1986 อย่างไรก็ดี ปกติแล้ว ตำรวจและทหาร ต่างสามารถควบคุมหรือต้อนผู้ประท้วงเหล่านี้กลับไปได้ ในขณะที่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจสูงกว่า ก็ให้การโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของผู้ประท้วงบ้างเล็กน้อย หรือไม่ให้เลย

ในบริเวณพื้นที่ชนบท อัตราความสำเร็จของการประท้วงอย่างสงบ ยิ่งต่ำกว่าของชาวเมืองไปอีก ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปแล้ว เป็นการยากลำบากยิ่งกว่า สำหรับผู้ประท้วง ที่จะประสานปฏิบัติการให้สอดคล้องกัน และเป็นการง่ายยิ่งกว่า สำหรับรัฐ ที่จะปราบปรามผู้ประท้วงโดยไม่ต้องกลัวว่าจะสร้างความขัดเคืองแก่มหาชนในชาติหรือนานาชาติ ดังนั้น สำหรับเกษตรกรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก จึงดูเหมือนว่าพวกเขามีที่ตรงกลางอยู่เพียงเล็กน้อย ระหว่างการใช้ “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (ซึ่งรวมถึงการอพยพย้ายถิ่น) และการลุกขึ้นก่อการกบฏที่แท้จริงขึ้นโดยใช้อาวุธด้วย พวกที่ไม่มีสมรรถนะทางทหาร ไม่มีทางเลือกเท่าไรนัก นอกจากวางตัวสุภาพและหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันโดยตรง

แม้ว่าขบวนการประท้วงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย จะเริ่มขึ้นในฐานะที่เป็นการตอบสนองต่อความคับแค้นใจในท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันโดยมิได้วางแผน แต่พวกที่ประคับประคองขบวนการประท้วงให้ดำเนินต่อมาเป็นระยะเวลาหลาย ๆ ปีนั้น โดยทั่วไปแล้ว มีฐานแกนกลางของอัตลักษณ์อยู่ที่ศาสนา สถานภาพความเป็นชนกลุ่มน้อยด้านชาติพันธุ์ หรือในแง่ชนชั้นทางเศรษฐกิจ การท้าทายอำนาจรัฐโดยใช้กำลังอาวุธของขบวนการทางศาสนา มีระดับความรุนแรง

ต่าง ๆ กันไป ตั้งแต่ดารุล อิสลาม ซึ่งระดมชาวซุนดานับล้านคนให้มาต่อต้านสาธารณรัฐอินโดนีเซียอยู่เป็นเวลาสิบสี่ปี (ค.ศ.1948-1962) ไปจนถึงลัทธิความเชื่อต่าง ๆ เช่นลาเปียง มาลายา ซึ่งทำให้สาธารณรัฐฟิลิปปินส์อยู่ในภาวะที่วุ่นวายกับการปราบปรามในชั่วเวลาวันเดียว (ในค.ศ.1967) โดยมีผู้บาดเจ็บล้มตายเกือบหนึ่งร้อยคน[43] ผู้นำทางศาสนาคนอื่น ๆ—ได้แก่พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา อูลามาของมุสลิม พระคาทอลิก—ก็เข้าร่วมในการประท้วงแบบไม่ใช้ความรุนแรงต่อรัฐเป็นครั้งคราวด้วยเช่นกัน ความหมายทางจิตวิญญาณของขบวนการเหล่านี้ ไม่ใช่ประเด็นที่จะกล่าวในที่นี้ ทั้งนี้เพราะการประท้วงที่โด่งดังทุกครั้ง ล้วนมีความเป็นไปได้ว่า มีความเกี่ยวพันกันอยู่ ระหว่างการประท้วงทางศาสนาและความไม่พอใจทางด้านสังคม-เศรษฐกิจที่มีอยู่อย่างแพร่หลาย แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว จะไม่รับรู้กันอยู่ก็ตามที

สาเหตุของขบวนการแยกดินแดนส่วนใหญ่นั้น โดยทั่วไปแล้ว แยกแยะให้เห็นได้ค่อนข้างง่าย เช่นเดียวกับขีดจำกัดของขบวนการเหล่านี้ ในเรื่องความเข้มแข็ง ชนกลุ่มน้อยที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงของประเทศ รู้สึก – ซึ่งมักจะถูกต้อง—ว่า พวกเขาถูกกลุ่มที่เป็นชนส่วนใหญ่ ดูแคลนในแง่การเมือง และเอาเปรียบในด้านเศรษฐกิจ พวกเขาเชื่อว่า ความยุติธรรมจะบรรลุถึงได้ ก็เฉพาะโดยการได้รับเอกราชหรือได้แยกตัวเป็นกลุ่มชนชาติอิสระเท่านั้น ด้วยความจริงในข้อที่ว่า พวกเขาเป็นชนกลุ่มน้อย มีคนน้อยกว่าและมีอาวุธด้อยกว่า จึงเป็นการยากต่อความหวังของพวกเขาที่จะได้ชัยชนะ กระนั้น ความที่พวกเขายึดมั่นต่อภารกิจอย่างเข้มแข็ง (ซึ่งมักได้รับการส่งเสริมให้ยิ่งยึดมั่นมากขึ้นไปอีก เพราะการกระทำอย่างเลยเถิดของกองกำลังฝ่ายรัฐบาล) และความคุ้นเคยกับสภาพพื้นที่ในท้องถิ่น ทำให้ขบวนการเหล่านี้ สามารถคงการต่อต้านอยู่มาได้เป็นเวลานานนับทศวรรษ ตามส่วนต่าง ๆ ของพม่า อยู่ในภาวะกบฏซึ่งคุกรุ่นอยู่ตลอดช่วงระยะหลังสงครามทั้งหมด ในที่อื่น ๆ กิจกรรมเพื่อแยกดินแดน เกิดขึ้นอย่างเป็นพัก ๆ แต่ก็ไม่อาจดับให้มอดสนิทลงได้จริง ๆ อย่างเป็นผลสำเร็จ เดี๋ยวก็ลุกโพลงขึ้นมา เดี๋ยวก็ซาลงไป ทว่าไม่เคยหายไปอย่างสิ้นเชิง การกบฏดูจะเกิดขึ้นถี่ซ้ำเป็นพิเศษ ในที่ซึ่งห่างไกลจากศูนย์กลางในเรื่องระยะทาง และความห่างไกลนี้ควบคู่อยู่กับความแตกต่างทางด้านศาสนา เช่นในหมู่ชาวมุสลิมทางตอนใต้ของไทยและของฟิลิปปินส์ ชาวคริสเตียนในมาลุกุ ผู้นับถือภูตผีในอีเรียน จายา และผู้นับถือภูติบริเวณที่สูงของอินโดจีน

การกบฏที่มีเหตุมาจากเรื่องชนชั้น มากยิ่งกว่าเรื่องชาติพันธุ์ มีโอกาสที่จะมีฐานด้านประชากรกว้างขวางกว่า รวมทั้งมีโอกาสที่จะประมวลเข้ากับลัทธิอุดมการณ์และโครงสร้างการต่อต้านอย่างเป็น

---

[43] Karl D. Jackson, ***Traditional Authority, Islam and Rebellion: A Study of Indonesian Political Behavior,*** Berkeley, 1980; David R. Sturtevant, "Rizalistas—Contemporary Revitalization Movements in the Philippines," in ***Agrarian Unrest in the Philippines,*** Athens: Ohio University Monographs in International Studies, Southeast Asia Series no. 8, 1969, 18-30.

ระบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขบวนการแยกดินแดนส่วนใหญ่ขาดอยู่ แต่ไม่ว่าจะใช้การคิดคำนวณใด ๆ ก็ล้วนลงข้อสรุปได้ว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ล้วนยากจน และการที่มีเจ้าที่ดินและนายทุนที่มั่งคั่งปรากฏตัวอยู่ท่ามกลางพวกเขา คงเป็นการบ่งบอกโดยนัยว่า ความยากจนของพวกเขา ส่วนหนึ่ง มีสาเหตุเนื่องมาจากการขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบกัน ตรรกะตามแนวของลัทธิมาร์กซ์ บ่งชี้มาตั้งแต่สมัยปลายทศวรรษ 1940 แล้วว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะพร้อมที่จะสลัดโซ่ตรวนของตนออกไปได้แล้ว กระนั้น การกบฏมากมายที่เกิดขึ้นตลอดทั่วทั้งภูมิภาคในตอนนั้น มีเฉพาะในอินโดจีนเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในท้ายที่สุด ในที่อื่น ๆ นั้น การลุกฮือในระยะแรก ๆ ถูกปราบปรามจนหมดสิ้น แม้ว่าที่ถูกปราบปรามไปแล้วนี้จะมีบางขบวนการกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ในภายหลัง—โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดนีเซียในตอนต้นทศวรรษ 1960 และในฟิลิปปินส์ในทศวรรษ 1970 และ 1980 – แต่ประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงครามโดยทั่วไป ก็สร้างความฉงนแก่ผู้มีฐานการวิเคราะห์ของตน ที่ศูนย์กลางของชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้น

ชนชั้น ในฐานะที่เป็นประเภทหนึ่งของการวิเคราะห์ สามารถเป็นประโยชน์แก่นักวิชาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ หากว่าไม่ล่มเสียกลางทาง ขณะที่เพียรพยายามจะระบุความสัมพันธ์ที่แน่ชัดระหว่าง “ลัทธิศักดินา” กับลัทธิทุนนิยม และรับรู้ตามที่ควร ถึงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันเป็นครั้งเป็นคราว ระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่อยู่ในชนชั้นเดียวกัน เป็นต้นว่าระหว่างชนชั้นผู้มีสมบัติ (กระฎุมพี) ฝ่าย “ในชาติ” กับฝ่ายที่เป็น “ตัวแทนของต่างชาติ” ระหว่างผู้เช่าที่ยากจนกับกรรมกรที่ไร้ที่ดิน ฯลฯ ในส่วนที่สภาพความมีชนชั้นมิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นก็นับว่าอยู่ในประเภทปรากฏการณ์วิทยากล่าวคือ ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงจิตสำนึกที่เกิดขึ้นมาเองในพื้นถิ่น แน่นอนว่า ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตระหนักถึงการแบ่งชนชั้นในแง่ของเกียรติยศศักดิ์ศรี และตำแหน่งในสังคม และการแบ่งในระดับที่เบื้องต้นที่สุด คือการจำแนกแยกแยะอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ระหว่าง “คนใหญ่คนโต” กับ “คนกระจอกงอกง่อย” โดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้ทำ คือการระบุผลประโยชน์ของตนเอง ร่วมกันกับชนชั้นในส่วนกว้าง และจากนั้น ก็กระทำการโดยสอดคล้องกันไปกับผลประโยชน์ร่วมกันของหมู่คณะ

แม้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะหลีกเลี่ยงการใช้คำว่า “ชนชั้น” แต่ภายในช่วงชั้นที่อยู่ในระดับสูงกว่ามวลชน นั้น น่าจะมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทาง “ชนชั้น” มากกว่า แม้ว่าวาทะการมจะเพริศแพร้วไปในทางสนับสนุนประชาธิปไตย และมีสมาชิกบางคน แหกคอกออกไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่โดยแก่นแล้ว ชนชั้นสูงที่เป็นฝ่ายปกครอง ก็รวมตัวกันตามหลักการพื้นฐานในการควบคุม พวกเขาเห็นพ้องต้องกันว่า ไม่บังควรนำที่ดินมาจัดสรรแจกจ่ายใหม่โดยไม่มีค่าชดเชย เพราะฉะนั้น การหาคำอธิบายถึงความล้มเหลวของการปฏิรูปที่ดินในบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงไม่จำเป็นต้องมองให้ไกลไปกว่านี้แล้ว ชนชั้นปกครองต่างเห็นว่า ผู้ใช้แรงงานควรได้รับการฝึกให้มีวินัย และไม่ควรได้รับอนุญาตให้เข้ามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพในการตัดสินใจเรื่องใด ๆ ไม่ว่าจะ

ในด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง—และการณ์ก็ปรากฏออกมาเช่นนี้ แม้กระทั่งในประเทศที่ได้ชื่อว่าก้าวหน้าอย่างเช่นสิงคโปร์ การเบี่ยงเบนไปจากหลักการเหล่านี้เป็นการชั่วคราวในประเทศไทยภายหลังค.ศ.1973 และในฟิลิปปินส์ภายหลังค.ศ.1986 ได้รับการแก้ไขเมื่อเป็นที่รับรู้กันอย่างเต็มที่ว่า อะไรกันแน่ ที่เป็นเดิมพันอยู่ อาจเป็นได้ว่า การสำแดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชนชั้นสูงอย่างประสบความสำเร็จมากที่สุด คือการตั้งกลุ่มพันธมิตร (และสิ่งที่สืบทอดมาจากกลุ่มเหล่านี้) ในมลายู กลุ่มพันธมิตรนี้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคเรื่องความแตกต่างด้านเชื้อชาติ เพื่อธำรงรักษาระบบการเมืองที่ตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการปกป้องทรัพย์สินได้อย่างเป็นผลสำเร็จ

ในหมู่มวลชนนั้น มีปัญหามากกว่า การสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้แพร่กระจายอย่างกว้างขวางตามแนวนอน เป็นเรื่องยากเป็นพิเศษที่จะทำได้สำเร็จ แม้ในขบวนการประท้วงอย่างสันติ และในการแสวงหารูปแบบใหม่ ๆ ในการจัดองค์กรทางสังคม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ก็ดูจะนิยมความสัมพันธ์ในแนวตั้งที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้รับการอุปถัมภ์ หรือไม่เช่นนั้น ก็ในรูปการรวมกลุ่มกันอย่างเสมอภาคในขอบเขตจำกัด โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การรู้จักมักคุ้นกันเป็นส่วนตัว แม้เมื่อพรรคที่เป็นกองหน้า แจกแจงระบบความสัมพันธ์ไว้ให้อย่างชัดแจ้ง แต่กรรมกรและชาวนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ก็ไม่เต็มใจที่จะยอมรับสิ่งที่เป็นนามธรรมดังเช่น “ชนชั้นคนงาน” หรือนำตนเองไปผูกมัดไว้กับภาระหน้าที่ในการปกป้องกับสิ่งที่เป็นนามธรรมเช่นนั้น ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม พรรคคอมมิวนิสต์มลายู ไม่สามารถก้าวออกไปจากพื้นฐานด้านเชื้อชาติของตน ภายในชุมชนชาวจีนไปได้สำเร็จ และพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ (ปาร์ติโด โกมุนิสตา ง ฟิลิปินาส) หรือ พีเคพี และพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (ปาตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย) หรือพีเคไอ ก็ประสบความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง ในการก้าวให้ไกลไปจากพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของตน คือในลูซอนตอนกลางสำหรับพีเคพี และในชวาสำหรับพีเคไอ ในทำนองเดียวกัน ในขณะที่การนัดหยุดงานในท้องถิ่นเล็ก ๆ ประสบความสำเร็จเป็นครั้งคราว การนัดหยุดงานและการคว่ำบาตรทั่วไปครั้งใหญ่ กลับไม่สำเร็จ และพรรคการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่แสดงตนตามชนชั้น ก็หาได้ยาก ที่จะประสบความสำเร็จมากมายนักในเวทีการเลือกตั้ง

ทำไมขบวนการดังกล่าวจึงประสบความล้มเหลว? ในระดับหนึ่ง เป็นเพราะอิทธิพลของค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม สำนึกในด้านชนชั้น เป็นเรื่องที่แปลกอย่างลึกซึ้ง การทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยยึดถือความเป็นปฏิปักษ์ของบทบาททางเศรษฐกิจ เป็นหลักสำคัญ จำเป็นจะต้องฟันฝ่าอุปสรรคในเรื่องวิธีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของโลก ที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่เป็นเวลานานนับศตวรรษ ในระดับหนึ่ง เรื่องนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากความสลับซับซ้อนของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมแบบใหม่ ในเมืองใหญ่จะมีคนงานประเภทต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีผลประโยชน์แตกต่างกัน ในขณะที่แม้แต่ในบริเวณพื้นที่ชนบท ผู้ใช้แรงงานที่ไร้ที่ดินทำกิน คนงานตามฤดูกาล และกรรมาชีพที่ทำงานไม่เต็มเวลา ก็ล้วนปะปนอยู่กับชนชั้นผู้เช่าที่นาที่คุ้นเคยกันอยู่ ใน

เวลาเดียวกัน การที่รัฐและบริษัทใหญ่ ๆ เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในเศรษฐกิจของท้องถิ่นมากขึ้น ก็เพิ่มระยะห่างทางกายภาพและทางสังคม ระหว่างฝ่ายเกษตรกรและผู้ใช้แรงงานสามัญทั่ว ๆ ไป กับฝ่ายที่ควบคุมปัจจัยการดำรงชีพของตนเอง การทำความเข้าใจและเผชิญหน้ากับหน่วยงานพัฒนาของรัฐบาล บริษัทข้ามชาติ หรือธนาคารโลก เป็นเรื่องยากยิ่งกว่าการทำความเข้าใจหรือเผชิญหน้ากับเจ้าที่ดินหรือเจ้าของโรงงานที่ขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ และการพัฒนาความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกับกรรมกรที่อยู่ห่างไกลออกไปห้าร้อยไมล์ ก็เป็นเรื่องยากยิ่งกว่าที่จะกระทำกับเพื่อนผู้เช่าที่นาด้วยกันเอง

สำนึกในชนชั้น ถูกความมั่งคั่งไพบูลย์ที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บ่อนทำลายอยู่เช่นกัน ตรงที่ว่า คนยากจนนั้น แม้ว่าจะถูกขูดรีดเอาเปรียบยิ่งกว่าที่เคย (ในแง่ที่พวกเขาได้รับสิ่งที่ตนเป็นผู้ช่วยในการสร้างสรรค์ขึ้นมา ในมูลค่าที่ลดน้อยลง) แต่อันที่จริงนั้น คนยากจนเหล่านี้ มั่งมีศรีสุขในแง่วัตถุ มากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน ความรุ่งเรืองไพบูลย์ชนิดที่แตกต่างออกไป ช่วยให้เหตุผลอธิบายว่า ทำไมทหารชั้น ผู้น้อยส่วนใหญ่ จึงไม่สามารถมองเห็นว่าตนเป็นฝ่ายเดียวกับชนชั้นผู้ใช้แรงงาน อันเป็นชนชั้นซึ่งพวกเขาถือกำเนิดขึ้นมา (ปกติแล้ว พวกนายทหาร มาจากชนชั้นที่มีสมบัติ) ปกติแล้ว รัฐเป็นผู้จ่ายเงินที่วางใจได้ บางครั้ง เป็นแม้กระทั่งผู้จ่ายเงินที่ใจกว้าง และในบริเวณมากมายของภูมิภาคนี้ การเป็นทหารยังให้โอกาสแก่การรับสินบน หรือแม้กระทั่งการปล้นโดยใช้อาวุธเป็นครั้งคราวด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของกองทัพที่จะให้การสนับสนุนรัฐบาลหรือพยายามที่จะกำจัดรัฐบาลเก่าเพื่อไปเข้าข้างรัฐบาลใหม่ที่อาจปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างเมตตาอารียิ่งไปกว่าเดิมอีก

สิ่งที่ขัดขวางการพัฒนาสำนึกทางชนชั้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เหนือสิ่งอื่นใดคือการที่ทางการทำให้เป็นเรื่องที่สับสนและคลุมเครือ รวมทั้งการปราบปรามของทางการเอง ในระดับปัญญาชนนั้น รัฐทุนนิยมปฏิบัติตามแบบอย่างที่เคยทำกันมาก่อนในสมัยอาณานิคม คือปฏิเสธการดำรงอยู่ของ “ชนชั้น” ในฐานะที่เป็นปัจจัยทางสังคมที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง สิ่งที่รัฐกระทำเป็นการทดแทนคือเสนอนิยายเรื่องความสามัคคีในชาติ หรือไม่เช่นนั้น ก็ทำให้เกิดการแบ่งแยกโดยใช้ฐานทางด้านชาติพันธุ์ ซึ่งทำให้บรรดาผู้ปกครองประเทศอยู่ในฝ่ายเดียวกับชนกลุ่มใหญ่ (ตัวอย่างเช่นชาวมาเลย์) แทนที่จะอยู่ในฝ่ายชนกลุ่มน้อย (ตัวอย่างเช่นเจ้าที่ดิน) พิจารณาในแง่หนึ่งแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการอภิปรายถึงเชื้อชาติหรือ “ปัญหาชาวจีน” ทุกครั้ง ล้วนเป็นการเบี่ยงเบนความสนใจให้เขวออกไปจากการตั้งคำถามเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นคำถามที่อันตรายยิ่งกว่า รัฐบาลของหลายประเทศเซ็นเซอร์สิ่งพิมพ์ที่ท้าทายหลักปฏิบัติที่เคร่งครัดตายตัวของทางการอย่างเปิดเผย และบ่อยครั้งที่รังควานไปถึงตัวผู้เขียนด้วย คำว่า “ชนชั้น” เอง กลายเป็นผู้ต้องหา เพราะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์อยู่กับลัทธิมาร์กซ์ และดังนั้นจึงมีนัยที่สัมพันธ์กับความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ในประเทศที่มีเสรีภาพในการพิมพ์ เช่นในฟิลิปปินส์ (ก่อนและหลังกฎอัยการศึก) ผู้ที่พยายามแปลจิตสำนึกด้านชนชั้นไปสู่การกระทำ ก็ยังต้องถูกรังแกและกลั่นแกล้ง หรือประสบชะตากรรมที่เลวร้ายยิ่งกว่านี้ หนทางที่แน่นอนเกือบที่สุด ที่จะหาเรื่องใส่ตัวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือการเป็นผู้จัดตั้งสหภาพ หรือชุมชน แม้กระทั่งเป็นผู้ที่ยึดมั่นต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติก็ตาม สหภาพที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ถูกสลายลงอย่างเป็นระบบด้วยการวางข้อจำกัดทางด้านกฎหมาย ด้วยการติดสินบน หรือด้วยการใช้ความรุนแรง บางองค์กร ถูกแทนที่ด้วยสหภาพที่อ่อนข้อมากกว่า ซึ่งสามารถวางใจได้ว่าจะไม่ขอในสิ่งที่มากเกินกว่าที่รัฐบาลหรือบริษัทจะเต็มใจยอมจ่ายให้ ส่วนสหภาพอื่น ๆ เพียงแต่หายสาบสูญไปเสียเฉย ๆ ผู้ก่อตั้งถูกไล่ออก ถูกซ้อม ถูกขึ้นบัญชีดำ ถูกจำคุก หรือกระทั่งถูกสังหาร หากว่าพวกเขามีเครื่องคุ้มกันในด้านศาสนาบางประเภท พวกเขาจะถูกกดดันอย่างหนักหน่วงให้ออกไปเสียจากการเมือง ประวัติบันทึกเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของรัฐเอกราชเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่เคยสดใส และหม่นมัวมากเป็นพิเศษ เมื่อมาถึงเรื่องกิจกรรมที่หมายเพื่อให้อำนาจแก่กรรมกรและชาวนาธรรมดาสามัญ

เมื่อเผชิญกับความเป็นศัตรูต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติอย่างไม่ยอมลดราวาศอก การกบฏที่เกิดขึ้นจึงเป็นการกระทำด้วยความจนตรอก การวิเคราะห์ที่น่าเชื่อถือที่สุดเกี่ยวกับการก่อการร้ายของฝ่ายซ้าย ได้แก่ การศึกษาพิเคราะห์ของเจฟฟรีย์ เรซ เกี่ยวกับแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติในเวียดนามใต้ และการศึกษาพิเคราะห์ของเบเนดิคต์ เจ. เคิร์ควเลียต เกี่ยวกับการกบฏของพวกฮุค ในฟิลิปปินส์—ผลงานทั้งสองบ่งบอกเป็นนัยว่า กบฏเหล่านี้ มีต้นเหตุที่ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม บรรดาผู้ที่เข้าร่วมในขบวนการ และเสี่ยงชีวิตเพื่อขบวนการนั้น (แม้มิได้เป็นผู้นำพรรค ซึ่งมีบ่อย ๆ ที่เป็นผู้ที่มาจากชนชั้นสูงซึ่งไม่ได้รับความกระทบกระเทือนอะไร) กระทำเช่นนี้ ก็เพราะพวกเขามองเห็นว่า ทั้งความมั่นคงทางเศรษฐกิจและศักดิ์ศรี ที่พวกเขาเคยมีอยู่น้อยนิดตามประเพณีที่เคยมีมา กำลังถูกกัดกร่อนลงไป ในขณะที่คำวิงวอนขอความยุติธรรมและความพยายามที่จะบรรเทาความทุกข์ยากเดือดร้อนของตนภายในระบบ ก็ได้ปรากฏออกมาแล้วว่า ไร้ผล “เราต้องการให้เจ้าที่ดินหรือรัฐบาลค้ำประกันว่าเราจะมีพอกิน และมีหลังคาคุ้มหัว” อดีต “ฮุค” คนหนึ่งบอกแก่เคิร์ควเลียต ในขณะที่อีกคนหนึ่งอ้างว่า “ผมไม่ได้อยากจะต่อสู้เพื่อชีวิตของผม และต่อสู้เพื่อส่วนแบ่งจากผลเก็บเกี่ยว คนสารเลวพวกนี้ – พวกเจ้าที่ดิน ยามพลเรือน ทหาร –พวกมันทุกคนบังคับให้ผมต้องจับปืนขึ้นมา”[44] พวกกบฏ

---

[44] Kerkvliet, ***The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines,*** Berkeley, 1977, 164-5; cf. Race, ***War Cames to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,*** Berkeley, 1972.

ส่วนใหญ่ มิใช่คนคลุ้มคลั่งนัยน์ตาขวาง ที่หลงละเมอกับความฝันที่ยิ่งใหญ่โอพารถึงโลกในอุดมคติ พวกเขาต่อสู้เพื่อคงไว้เพื่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานเท่านั้น

การที่ผู้ก่อการกบฏของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้แพ้บ่อยกว่าชนะ ในยุคภายหลังสงครามแจงเหตุผลได้เป็นส่วนใหญ่ ว่าเป็นด้วยอำนาจรัฐที่พวกเขาเผชิญอยู่โดยแท้จริง อำนาจรัฐนี้มักได้รับการหนุนเสริมด้วยความช่วยเหลือจากภายนอกอีกด้วย รัฐไม่เพียงแต่จะมีอาวุธปืนและการสื่อสารคมนาคมที่เหนือกว่าเท่านั้น หากยังมีทรัพยากรที่จะนำมาใช้ทุ่มในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้เพื่อการโอนอ่อนอย่างฉลาดด้วย รัฐสามารถสร้างถนน ส่งคณะแพทย์ขึ้นเครื่องบินเข้าไปในพื้นที่ ผูกขาดการใช้สื่อมวลชน และบางครั้งบางคราว ก็ซื้อตัวผู้นำฝ่ายกบฏหรือกลุ่มก๊กต่าง ๆ นอกจากนี้ รัฐยังสามารถปลุกปั่นให้ประชาชนลุกขึ้นกระทำการรุนแรงต่อบรรดาศัตรูของตนได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินโดนีเซีย ถนนตามหมู่บ้านของอินโดนีเซีย เป็นสีแดงด้วยโลหิตของ ผู้ที่ต้องสงสัยว่า สนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียในค.ศ.1965-1966

เมื่อพิจารณาในแง่นี้ ชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม จึงเป็นสิ่งเรื่องราวที่น่าทึ่งมากยิ่งขึ้น และมีหนังสือมากมายที่ออกมาเพื่อมุ่งให้คำอธิบายเรื่องราวเหล่านี้ (ส่วนความสำเร็จของพวกคอมมิวนิสต์ในกัมพูชาและลาวนั้น ทำความเข้าใจได้ง่ายกว่า เพราะสังคมของทั้งสองประเทศนี้ ถูกถอนรากถอนโคนด้วยสิ่งที่ล้นมาจากสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง) คำอธิบายบางประการเกี่ยวกับความสำเร็จในเวียดนาม เน้นถึงความเข้มแข็งที่ตัวพรรค---ได้แก่ความต่อเนื่องของผู้นำพรรค และการจัดองค์กรอย่างสลับซับซ้อน ซึ่งผสานการชี้นำจากส่วนกลาง เข้ากับความคิดริเริ่มอย่างเข้มแข็งของท้องถิ่น—ทว่าคำอธิบายที่น่าสนใจมากกว่านี้ มุ่งประเด็นไปที่ต้นเหตุที่ทำให้ชาวเวียดนามธรรมดาสามัญเกิดความนิยมชมชื่น ประการแรก พรรคประสบความสำเร็จในการวางตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับลัทธิชาตินิยมเวียดนาม โดยเสนอกรอบโครงสร้างอันใหม่ที่ให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนทางวัฒนธรรม ซึ่งคนจำนวนมากเชื่อว่าได้สูญไปแล้ว พร้อมทั้งยังได้แสดงภาพให้เห็นว่าปรปักษ์ของพรรค (รายแรกคือฝรั่งเศส และต่อมา ได้แก่เวียดนามใต้ที่สหรัฐสนับสนับ) เป็นศัตรูของชุมชน ประการที่สอง พรรคดูเหมือนจะดำเนินงานในระดับท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมของประชาชนธรรมดาสามัญ ด้วยการลดค่าเช่า และอนุญาตให้ประชาชนมีสุ้มเสียงมากขึ้นในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ

อย่างไรก็ดีความไม่สงบมิได้อันตรธานไปในทันทีเมื่อมีการสถาปนาการปกครองในระบอบสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ การกบฏอย่างต่อเนื่องในพม่า การปฏิรูปที่ดินอย่างไม่เข้าท่าเข้าทางและโหดร้ายทารุณในเวียดนามเหนือในทศวรรษ 1950 (แม้ว่าจะไม่ถึงขั้น “นองเลือด” อย่างเต็มพิกัดเช่นที่บรรดาผู้ให้ร้ายเวียดนามกล่าวอ้าง) การที่ประชาชนพากันลงเรืออพยพออกจากเวียดนามในทศวรรษ 1970 และ 1980 และความสยดสยองของกัมพูชาประชาธิปไตย เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนบ่งบอกเป็นนัยว่าระบอบการปกครองแบบใหม่เหล่านี้ เปลี่ยนแปลงฐานของความขัดแย้งในสังคม มิได้กำจัดให้หมดไป

รัฐในรูปแบบที่ประกอบด้วยพรรคเดียว เข้ามาแทนที่เจ้าที่ดินและนายทุน และอยู่ในฐานะที่เป็นแห่งที่มาสำคัญของการกดขี่ และเป็นเป้าสำคัญของการประท้วง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นทุนนิยม การทำให้เป็นเรื่องสับสนและคลุมเครือ และการปราบปรามของทางการ รุนแรงมากยิ่งขึ้น ในอินโดจีนที่เป็นคอมมิวนิสต์ ความสำคัญของ “ชนชั้น” เป็นสิ่งที่รับรู้กันอย่างเป็นทางการ แต่ก็เฉพาะในฐานะที่เป็นบางสิ่งบางอย่างที่อยู่ภายนอก หรือที่มีรากฝังอยู่ในอดีตเท่านั้น การเสนอเป็นนัยว่า กลไกของรัฐและพรรคเองนั่นแหละ ที่เป็นโครงสร้างของชนชั้นที่ขูดรีดและเอารัดเอาเปรียบในแบบใหม่ เป็นเรื่องต้องห้าม พรรคที่เป็นทางเลือกและสหภาพที่ไม่ใช่ของทางการ ถูกห้าม ความระแวงสงสัยว่าจะมีการต่อต้าน นำไปสู่การลงทัณฑ์อย่างรุนแรง หรือนำไปสู่ “การศึกษาใหม่” เป็นเวลานานขึ้น หรือแม้กระทั่งนำไปสู่ความตาย พม่าดำเนินการอย่างเป็นระบบน้อยกว่ารัฐในอินโดจีน ในเรื่องการกำจัดการต่อต้าน ทว่าโหดร้ายต่อศัตรูที่ตกอยู่ในเงื้อมมือของตนไม่แพ้กัน

ช่วงระยะเวลาครึ่งศตวรรษ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองอุบัติขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏให้เห็นว่ามีความรวดเร็วและรุนแรงยิ่งกว่ายุคใด ๆ ที่พอจะเปรียบเทียบกันได้ในประวัติศาสตร์ รัฐต่าง ๆ ภายในภูมิภาค ซึ่งเริ่มต้นเกือบจะจากไม่มีอะไรเลยในตอนหลังสงคราม กลายเป็นรัฐที่มีเอกราชทางการเมือง พร้อมไปกับสภาวะที่เศรษฐกิจโลก กำลังอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และสิ่งที่ดูจะขัดแย้งกันนี้ ได้วางกรอบของการโต้เถียงมากมาย เกี่ยวกับนโยบายในด้านเศรษฐกิจที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจง ซึ่งมีอยู่ทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ในท้ายที่สุด บางรัฐก็เลือกที่จะปกป้องทรัพย์สินและเปิดตัวเองเพื่อรับความช่วยเหลือ เปิดรับการค้าและการลงทุนของนานาชาติ รัฐเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ทว่าเกิดความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกันเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ค่าจีเอ็นพีของประชากรต่อคนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มักปกปิดความยากจนที่ยังมีอยู่ไม่รู้หาย รัฐอื่น ๆ เลือกหนทางไปสู่ความเสมอภาคอย่างบีบบังคับ และพยายามแยกตัวเองออกจากระบบโลกทุนนิยม สิ่งที่เสียไป เพื่อแลกกับทางเลือกนี้ คือความเติบโตทางเศรษฐกิจที่เชื่องช้ากว่ามาก และการศึกสงครามที่มีอยู่เป็นประจำตามที่ต่าง ๆ ประชากร มีจำนวนเพิ่มขึ้นตลอดทั่วทั้งภูมิภาค ที่ยิ่งเพิ่มเร็วกว่านั้นไปอีกคือ การผลิตภาคเกษตรกรรม (เพราะการปฏิวัติเขียว) การผลิตภาคอุตสาหกรรมก็เติบโตอย่างรวดเร็วมากขึ้น ทว่าที่เติบโตรวดเร็วกว่าอื่นใดทั้งหมดคือ กลไกของรัฐ ในขณะที่สิ่งแวดล้อม เริ่มเสื่อมโทรมลงอย่างมองเห็นได้ชัด

ผลสะท้อนทางด้านสังคมที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเหล่านี้ เป็นเรื่องสลับซับซ้อน จารีตประเพณีแต่เดิมมาเกี่ยวกับสภาวะที่มีลำดับลดหลั่นกันในสังคมและเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นถูกท้าทาย มิใช่แค่เพียงจากอุดมการณ์ใหม่อันเกี่ยวกับความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนนิยม (หรือสังคมนิยม) และลัทธิชาตินิยมเท่านั้น หากยังถูกท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับ

แบบแผนด้านประชากรและโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย ในยุคหลังสงคราม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น้อยคนมาก ที่ใช้ชีวิตอยู่ในท่ามกลางความสัมพันธ์และค่านิยมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ยังคงเดิมอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปร โดยที่คนทั่วทั้งชุมชนต่างมีส่วนร่วมอยู่ในความสัมพันธ์และค่านิยมนั้นด้วย ในกรณีที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ว่านี้ มิได้โยกย้ายที่อยู่ หรือมิได้เข้าทำงานชนิดที่แตกต่างออกไป หรือมิได้ยอมรับความคิดใหม่ ๆ พวกเขาจะพบว่าตนเองรายล้อมไปด้วยคนอื่น ๆ ที่เป็นผู้ย้ายที่อยู่มาทำงานที่ต่างไปจากตนและมีแนวคิดใหม่ แม้ว่าบางคนจะยินดีปรีดากับเสรีภาพและโอกาสที่ระเบียบแบบแผนอย่างใหม่มีให้ แต่ส่วนใหญ่ ก็แสดงให้เห็นว่ามีความไม่สบายใจอยู่ในระดับหนึ่ง ในขณะที่พวกเขาเพียรพยายามที่จะเชิดชูสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี หรือสร้างสรรค์สถาบันใหม่ ๆ ขึ้นมา

การที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้ามีส่วนร่วมอย่างมีขอบเขตจำกัด ในขบวนการประท้วงและการกบฏ สะท้อนถึงการมีความพึงพอใจของคนบางส่วน และสะท้อนถึงความสุขุมรอบคอบตามธรรมดาของคนอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อเผชิญหน้ากับรัฐที่เข้มแข็งที่สุด—ไม่ว่าจะเป็นรัฐทุนนิยมหรือสังคมนิยม—ที่ได้ดำรงอยู่มาในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประชาชนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลือกที่จะยินยอมด้วยการนิ่งเฉย และปรับตัว แทนที่จะเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ (ผลงานเมื่อเร็ว ๆ นี้ของสก็อตต์และคนอื่น ๆ เกี่ยวกับการต่อต้าน “รายวัน” นับเป็นผลงานที่มีประโยชน์เพราะเป็นการแก้ไขสมมุติฐานที่ว่า ความเงียบบ่งบอกถึงความยินยอมโดยอัตโนมัติ) กระนั้น คนกลุ่มน้อยที่เลือกที่จะท้าทายอย่างเปิดเผย ก็ทิ้งเบาะแสสำคัญให้เราได้รับรู้ว่า คนที่อยู่ระดับล่างสุด รวมทั้งผู้วางแผนที่ระดับบนสุด มองการเปลี่ยนแปลงชนิดต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันอย่างไร

บ้าง พวกเขาแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจะได้ชื่อว่า มีความเจริญมั่งคั่ง แต่สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากแล้ว เอกราชมิได้นำไปสู่ความสมานฉันท์ในสังคม หากนำไปสู่ความอยุติธรรมที่มากมายเสียจนต้องกระทำการท้าทาย แม้กระทั่งบางครั้ง ถึงกับจะต้องเสี่ยงตายก็ตามที

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม รวบรวมมาจากเอกสาร บทความและสิ่งพิมพ์ของทางราชการ จำนวนมากมายมหาศาล พวกที่ลงรายการไว้ในที่นี้ มิได้ให้ข้อมูลอ้างอิงทั้งหมด แต่เสนอแนะแนวทางการพิจารณาข้อมูลเหล่านั้น

Gunnar Myrdal, *Asian Drama : An Inquiry into the Poverty of Nations, A Twentieth Century*

Fund Study, 3 vols, New York, 1968; Hla Myint, *Economic Theory and the Underdeveloped Countries,* London, 1971; Lloyd G. Reynolds, *Economic Growth in the Third World, 1850-1980,* New Haven, 1985; และ Harry T. Oshima, *Economic Growth in Monsoon Asia: A comparative Survey,* Tokyo, 1987, ให้มุมมองเชิงเปรียบเทียบที่มีประโยชน์ เกี่ยวกับความเติบโตทางเศรษฐกิจ Frank H. Golay et al., *Underdevelopment and Economic Nationalism in Southeast Asia,* Ithaca, 1969, เป็นผลงานที่แนะนำให้รู้จักกับลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจของภูมิภาคได้อย่างดีที่สุด Yoshihara Kunio, *The Rise of Ersatz Capitalism in South-East Asia,* Quezon City, 1988, เป็นผลงานที่ช่วยให้ได้ทราบแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการลงทุน ซึ่งควรดูประกอบกับผลงาน Yuan-li Wu and Chun-hsi Wu, *Economic Development in Southeast Asia: The Chinese Dimension,* Stanford, 1980. ผลงานที่วิเคราะห์ถึงนัยทางการเมืองของความช่วยเหลือที่ผ่านเข้ามาทางองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นความช่วยเหลือแบบหลายฝ่าย ได้แก่ Robin Broad, *Unequal Alliance, 1979-1986: The World Bank, the International Monetary Fund and the Philippines,* Berkeley, 1988.

ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐสังคมนิยม มีทีท่าว่าจะผิดพลาดหรือมีอคติมากเป็นพิเศษ ทัศนะที่สมดุลพอสมควร สามารถพบได้ในผลงาน Melanie Beresford, *Vietnam: Politics, Economics and Society,* ซึ่งเป็นผลงานที่รวมอยู่ในผลงานเป็นชุดที่ชื่อว่า Marxist Regimes, London, 1988; ดูเช่นกันที่ Michael Vickery, *Kampuchea,* และ Martin Stuart-Fox, *Laos,* ซึ่งอยู่ในชุดเดียวกัน (พิมพ์ในปี ค.ศ.1986 ทั้งคู่) สำหรับพม่า หนังสือที่มีประโยชน์มากที่สุด ได้แก่ Hal Hill and Sisira Jayasuriya, *An Inward-Looking Economy in Transition: Economic Development in Burma Since the 1960s,*

Singapore:ISEAS, Occasional Paper no. 80, 1986. ผลงานเล่มที่เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลของทางการได้ดีที่สุด สำหรับประเทศที่เป็นถกเถียงกันมาก คือ Douglas C. Dacy, *Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975,* Cambridge, UK, 1986 ทว่าให้ดูผลงาน Alfred W. McCoy et al., *The Politics of Heroin in Southeast Asia,* New York, 1972, สำหรับมิติซึ่งหาไม่เช่นนั้นแล้ว ก็จะถูกมองข้ามไปเสีย

สำหรับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ข้อมูลทางเศรษฐกิจแท้ ๆ ค่อนข้างมีปัญหาน้อยกว่า การตีความอย่างลึกซึ้ง มีอยู่ในผลงาน Richard Robison, *Indonesia: The Rise of Capital,* Sydney: Asian Studies Association of Australia Southeast Asian Publications Series no. 13, 1986; Michael Stenson, *Class, Race and Colonialism in West Malaysia: The Indian Case,* St Lucia, 1980; Jomo K. Sundaram, *A Question of Class: Capital, the State and Uneven Development in Malaya,* East Asian Social Science Monographs, Singapore, 1986; Richard Higgott and Richard

Robison, eds, *Southeast Asia: Essays in the Political Economy of Structural Change,* London, 1985; และ Robison, Kevin Hewison, and Higgott, eds, *Southeast Asia in the 1980s: The Politics of Economic Crisis,* Sydney,1987.

ในบรรดาผลงานการศึกษาพิเคราะห์ระดับท้องถิ่นนับร้อย ๆ ชิ้น เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงคราม เราอาจเลือกเฟ้นออกมาได้เพียงไม่กี่เล่ม กล่าวคือ James F. Eder, *On the Road to Tribal Extinction: Depopulation, Deculturation and Adaptive Well-Being among the Batak of the Philippines,* Berkeley, 1987; Clifford Geertz, *Peddlers and Princes: Social Change and Economic Modernization in Two Indonesian Towns,* Chicago, 1963; Patrick Guinness, *Harmony and Hierarchy in a Javanese Kampung,* Singapore: Asian Studies Association of Australia Southeast Asia Publications Series no. 11. 1986; Gillian Hart, *Power, Labor, and Livelihood: Processes of Change in Rural Java,* Berkeley, 1986; Gerald Cannon Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964; Hickey, *Free in the Forest Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands, 1954-1976,* New Haven, 1982; Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines,* Berkeley, 1977; Manning Nash, *The Golden Road to Modernity: Village Life in Contemporary Burma,* New York, 1965; Jeffrey Race, *War Comes to Long An: Revolutionary Conflict in a Vietnamese Province,* Berkeley, 1972; James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance,* New Haven, 1985; Lauriston Sharp and Lucien Hanks, *Bang Chan: Social History of a Rural Community in Thailand,* Ithaca, 1978; G. William Skinner, *Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand,* Ithaca: Cornell University Association for Asian Studies Monograph no. 3, 1958; Ann Laura Stoler, *Capitalism and Confrontation in Sumatra's Plantation Belt, 1870-1979,* New Haven, 1985; และ Maria Cristina Blanc Szanton, *A Right to Survive: Subsistence Marketing in a Lowland Philippine Town,* University Park, PA, 1972.

บทที่ 4
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย

การค้าทางทะเลทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นดินแดนที่มีการชุมนุมพบปะกันอย่างคึกคักมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลในประวัติศาสตร์ แลนดอนได้กล่าวระบุคุณลักษณะของภูมิภาคนี้ไว้อย่างคมคายขณะเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังสิ้นสุดลง ว่าดินแดนนี้เป็น "ชุมทางแห่งศาสนา" แลนดอนเน้นว่าจนถึงขณะนี้ศาสนาที่รับเข้ามาจากต่างแดน มีความสำคัญน้อยกว่าการนับถือบูชาวิญญาณบรรพชนเรื่อยมา ธรรมเนียมการบูชาบรรพชนนี้มีรากฐานอยู่ตามหมู่บ้าน ซึ่งค่อนข้างมีความเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ แลนดอนตั้งข้อสังเกตว่า แม้กระทั่งชนชั้นสูงผู้รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้าไว้ก็ยังนำความคิดสมัยใหม่ มาปรับแต่งให้สอดคล้องกับทัศนะการมองโลกเช่นที่ขนบประเพณีในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นมา ขณะเดียวกัน แลนดอนเสนอว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ นับว่าเป็นจุดหักเหจุดหนึ่งเนื่องจากปีท้าย ๆ ของการปกครองแบบอาณานิคมและความปั่นป่วนยุ่งเหยิงที่เกิดจากสงคราม แน่นอนว่าย่อมต้องสั่นคลอนรากฐานของชีวิตในท้องถิ่น[1] แม้ว่านับตั้งแต่นั้นมา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ มาแล้วในระดับหนึ่ง แต่ภูมิภาคนี้ก็ยังคงเป็นสถานที่ปะทะสังสันทน์กันระหว่างทัศนะการมองโลกดังที่ยึดถือฝังแน่นกันมาอย่างลึกซึ้ง กับทัศนะที่แตกแขนงออกไปในแนวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ความหลากหลายอย่างตระการตาของขนบประเพณีท้องถิ่น ที่มีมาแต่ครั้งโบราณร่ำ ยังคงได้รับการคงรักษาไว้ด้วยความเข้มแข็งอย่างน่าทึ่ง และชุมชนที่มีความสำคัญ ต่างก็รับแนวปฏิบัติศาสนกิจประจำชุมชนจากศาสนาที่สำคัญทุกศาสนาในโลก ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เมื่อความหลากหลาย ความมีชีวิตชีวา และความลุ่มลึกในความยึดมั่นต่อศาสนาภายในภูมิภาคนี้ มาประสานรวมเข้าด้วยกัน ก็ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงสภาพเสมือนหนึ่งห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์อันวิเศษที่มั่งคั่งไปด้วย เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาไว้ให้เราได้สำรวจและศึกษากัน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปี่ยมไปด้วยกฎเกณฑ์ในการประกอบพิธีทางศาสนาที่มีชีวิตชีวาน่าตื่นเต้น เช่น พิธีที่กระทำกันอยู่ในบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดู เป็นต้น ผู้คนของภูมิภาคจำนวนมากมายยังเข้าสู่ภาวะที่เปลี่ยนแปลง โดยผ่านการเข้าฌาณสมาธิในแบบพิธีกรรมกันอยู่เป็นกิจวัตร เช่นในงานเทศกาลไทปูซาม ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในมาเลเซีย บุคคลเหล่านี้ ได้สัมผัสอาณาจักรทางจิต ซึ่งเป็นเรื่องลึกลับแสนจะไกลตัวสำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคมอุตสาหกรรม การปฏิบัติสมาธิตามวัดของพุทธ

---

[1] K.P. Landon, ***Southeast Asia: Crossroad of Religions,*** Chicago, 1949, 202-3.

ศาสนานิกายเถรวาทที่อยู่ในป่า และของผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับ ชนิดที่ประสมประสานหลายความคิดความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบฉบับของชวา มีอยู่เคียงคู่ไปกับแนวปฏิบัติ ที่แย้งกันอยู่อย่างชัดแจ้ง ของศาสนา อิสลามที่เคร่งครัดต่อวัตรปฏิบัติตามแบบแผน และของพุทธศาสนาที่มุ่งที่พิธีการ ชุมชนที่เข้มแข็งของชาวคริสเตียนใหม่ มีอยู่เคียงข้างไปกับผู้นับถือภูติผี และกับบางคน ที่ดำเนินชีวิตโดยไม่เคยได้รู้จักมักคุ้นกับความหมายทางศาสนา ผู้ไม่รู้จักความหมายของศาสนาเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ภายในสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมือง ประสบการณ์แห่งความเป็นจริงที่แตกต่างกันไปเหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ภายในหมู่บ้าน ตามตลาดหรือสำนักงานทั้งหลาย ล้วนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาด้วยภาวะที่คาบเกี่ยวกันอย่างเป็นกิจวัตร ของความคิดความเชื่อในแนวทางต่าง ๆ กัน ได้แก่ ลัทธิการนับถือภูติผีที่น่าอัศจรรย์ ความเชื่อในพลังอันเร้นลับในแนวทางเฉพาะของบางกลุ่ม ความยึดมั่นต่อวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดตามประเพณี การยึดถือคัมภีร์อย่างตรงตามตัวอักษร ตลอดจนความคลางแคลงใจต่อความเชื่อทางศาสนาตามแบบฉบับของยุคสมัยใหม่ ในขณะเดียวกัน เนื่องจากคนส่วนใหญ่รู้สึกว่าศาสนาของตน ทั้งมีแก่นสารและมีความสำคัญ ดังนั้น การโต้แย้งถกกันในเรื่องความเชื่อด้านจิตวิญญาณ โดยสัมพันธ์กับปริมณฑลอื่น ๆ ของชีวิต จึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ณ ฉากหน้าที่เด่นชัดของการเมืองส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมของภูมิภาค

การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าครั้งสำคัญ ในประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนากำกับมาด้วยทุกครั้ง และบางครั้ง ก็มีผู้แทนของศาสนาใหม่ เอื้ออำนวยเป็นพิเศษ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ลัทธิความเชื่อที่ถืออรรถประโยชน์ทางปฏิบัติเป็นหลักสำคัญ อาจเป็นพลังการเผยแพร่ศาสนาที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด และชุมชนของความเชื่อถือศรัทธาในเรื่องอรรถประโยชน์เช่นนี้ ก็ขยายตัวกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ แต่การมุ่งประเด็นไป ที่พื้นผิวนอกของชีวิตของคนในชุมชนเมืองของภูมิภาค สามารถบดบังความคงทนของแบบแผนซึ่งมีรากเหง้าอยู่ในระดับที่ลึกลงไปกว่านั้นได้ นั่นคือตามหมู่บ้านที่ปลูกข้าวและนับถือภูติวิญญาณของภูมิภาคนี้ โครงสร้างของความเชื่อและการรับรู้ของประชาชนทั่วไป ที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่พื้นผิวนอก ยังคงเหนียวแน่นอย่างน่าประหลาด โดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ส่งผลกระทบรุนแรงที่สุดต่อชนชั้นสูง ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับเมืองท่าที่ทำการค้าและเมืองสำคัญของศาสนาต่าง ๆ แม้กระทั่งในสภาพดังกล่าว เมื่อไรก็ตามที่ชนชาติต่างๆ ในท้องถิ่น ปรับเครื่องมือที่อยู่ในรูปความคิดและการจัดองค์กรที่รับมาจากต่างแดน รวมทั้งระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ให้เข้ากันได้กับสภาพท้องถิ่น พวกเขาจะให้กลิ่นอายของท้องถิ่น แก่แบบแผนที่นำเข้ามาเหล่านั้น ซึ่งหากเป็นในที่อื่นๆ ก็จะใช้กันในแบบอื่น ศัพท์สำนวนของศาสนาต่าง ๆ ที่รับมาจากต่างแดน ถูกนำมาพลิกแพลงให้เหมาะกับความหมายของท้องถิ่น เทพอินเดียทั้งหลาย เข้ามาในลักษณะที่เป็นสากล และดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นพลังทางจิตวิญญาณซึ่งรู้จักกันในท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ด้วยชื่อที่ต่างออกไป ศาสนาขงจื๊อเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปลักษณ์ของราชสำนักเวียดนาม ในขณะที่

ชาวบ้านก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของบรรพชนไว้ ด้วยความตระหนักรู้ในความเชื่อถือและศรัทธาของตนเอง

ในอีกทางหนึ่ง ช่วงเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา ก็ได้นำแรงท้าทาย ซึ่งแต่ก่อน สุดจะจินตนาการได้ มาสู่ความเชื่อและการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในภูมิภาคตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ ความลุ่มลึกของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมทางด้านสังคม มีผลพัวพันอย่างมหาศาลไปทั่วทุกส่วนทุกแขนงภายในภูมิภาค และการที่ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว ก็ยิ่งเพิ่มจังหวะก้าวของการเปลี่ยนแปลงให้รวดเร็วยิ่งขึ้น คนส่วนใหญ่อาจยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ประชากรในชุมชนเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ ทวีจำนวนขึ้นมากอย่างน่าตื่นเต้น ความเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติในส่วนที่เกี่ยวกับความหนาแน่นและดุลของประชากร ย่อมหมายถึงว่า คนส่วนใหญ่ในจำนวนที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ เติบโตขึ้นมาในโลกหลังสงคราม และสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในโลกหลังสงครามนี้ คือรัฐในแบบสมัยใหม่ มิใช่ความเป็นชนชาติพันธุ์ใด ๆ การศึกษาในโรงเรียน คือสิ่งครอบงำที่เข้ามาแทนศาสนาที่อยู่ในรูปพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน และการร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนก็มิใช่ปัจจัยครอบงำหากแต่คือ เศรษฐกิจในระบบเงินตรา การเปลี่ยนแปลงมิได้เกิดขึ้นเพียงเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกลกันทางภูมิศาสตร์ถูกนำมาสัมพันธ์เข้าด้วยกันเท่านั้น หากยังเกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของความสัมพันธ์ระหว่าง คนต่างรุ่นต่างวัย ระหว่างคนต่างชั้นชน และระหว่างคนต่างเพศ ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้าในช่วงกลางศตวรรษ ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ชนรุ่นที่บรรลุนิติภาวะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และภายหลังจากนั้น จะต้องเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในสถาบันทางสังคม-การเมืองของเกือบทุกแห่งในภูมิภาคเรื่อยมา คนรุ่นนี้คือผู้ที่สถาปนาท่วงทำนองหลักของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม มาจนถึงทศวรรษ 1980

การเปลี่ยนแปลง ดำเนินผ่านเข้ามาทางเมืองศูนย์กลางต่าง ๆ เมืองเหล่านี้ต่างแสดงให้เห็นแนวโน้มของการเป็นสื่อกลาง เมืองหลวงในยุคก่อนสมัยใหม่ เช่นมันดะเลย์ เชียงใหม่ สุระการ์ตาและกลังกุง สร้างสภาวะเพื่อคงรักษาศิลปะดั้งเดิมของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ตราบเท่าที่เมืองเหล่านี้ยังคงกระทำการคงรักษาอยู่เช่นนั้น ก็เหมือนกับเป็นใจกลางที่สงบนิ่งของพายุไซโคลนที่สร้างความปั่นป่วน เพราะผู้เป็นแม่แบบให้กับการเปลี่ยนแปลงชนิดที่กว้างขวางยิ่งกว่าก็คือตัวนครหลวงนั่นเอง บริเวณที่เคยเป็นศูนย์กลางของอาณานิคม ในนครหลวงเหล่านี้ถูกแย่งที่ เพราะการขยายตัวที่เกิดขึ้นในช่วงปลายยุคอาณานิคมก่อนที่สงครามจะเกิดขึ้น การก่อสร้างอย่างมโหฬารซึ่งเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 1950 อาจดูน่าตื่นเต้นเร้าใจนักหนา ในตอนนั้น มาบัดนี้ กลับดูเหมือนกับเหยาะแหยะ สิงคโปร์ กรุงเทพฯ มนิลา กัวลาลัมเปอร์และจาการ์ตา ต่างผ่านช่วงเวลาของการขยายตัวอย่างเต็มที่มาแล้วในทศวรรษ 1970 และ 1980 เป็นการขยายตัวที่ข่มการขยายตัวครั้งแรกเริ่มนั้นจนหมดสิ้น กรุงเทพฯ ที่เคยมีคูคลองและถนนสายใหญ่ ซึ่งล้วนเรียงรายเป็นแถวแนวด้วยไม้ยืนต้นในปีค.ศ.1950 นั้น มาตอนนี้ เราเห็นกันแต่ซีเมนต์ จาการ์ตาถูกตึกระฟ้าและทางหลวงหลายช่องทางเดินรถ

ปรับเปลี่ยนรูปโฉมของพื้นที่ว่างของจาการ์ตา จนแม้กระทั่งบริเวณชานเมืองอย่างเช่นเกบาโยราน ซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นเมื่อทศวรรษ 1950 แท้ ๆ มาบัดนี้ ก็เปลี่ยนสภาพไปจนแทบจำกันไม่ได้แล้ว แม้ว่าการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจะกระจุกรวมกันอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษในเมืองศูนย์กลางเหล่านี้ แต่การปรับเปลี่ยนก็แผ่ออกไปและปรับแปลงสภาพแวดล้อมของบริเวณที่อยู่เบื้องหลังด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงตามเมืองใหญ่ เป็นการบ่งชี้อย่างถูกต้องเหมาะสม ถึงความลึกและจังหวะก้าวที่เร่งรีบของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางโตยิ่งขึ้น ในช่วงระยะเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

ในสภาวะแวดล้อมดังกล่าว การกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับศาสนาในระยะหลัง ๆ จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดโดยผ่านทางบทบาทของผู้เป็นตัวแทนทางการเมือง รวมทั้งทางการมีส่วนร่วมในสถาบันอันเป็นที่ยอมรับกันโดยธรรมเนียมว่าเป็นสถาบันทางศาสนา พลังทางฝ่ายศาสนา ปรากฏชัดเจนภายในวัฒนธรรมทางด้านการเมืองของชาติ ในนโยบายด้านวัฒนธรรม และในวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไป เราจะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในระดับมหภาค และมิติภายนอกของภาพนั้น โดยคำนึงถึงแบบแผนของการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม และชีวิตทางด้านศาสนาในระดับสถาบันกล่าวในแง่ที่กว้างที่สุด วัฒนธรรมทางการเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ มักมุ่งหมายที่จะสร้างความหมายที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยผ่านหลักลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ความสอดคล้องไปกับความหมายที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ อาจมีมากจนน่าประหลาดใจ และข้อแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเรื่องศาสนา ก็มองเห็นได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง แต่เมื่อไรก็ตาม ที่ชนชั้นสูงร่วมสมัย หยิบยกวัฒนธรรมจิตวิญญาณที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นขึ้นมาอ้าง กระบวนการจะอยู่ภายในกรอบโครงสร้างอันใหม่ ซึ่งทำให้กระบวนการ เป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ มากกว่าจะเป็นการอนุรักษ์โดยเคร่งครัด การมองในแง่มุมเช่นนี้ คือในฐานะที่เป็นกระบวนการของนวัตกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์ขึ้นมานี้เอง ทำให้เราจำเป็นต้องพิจารณาลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ว่าปีนสาระสำคัญของการเมืองในด้านวัฒนธรรมของรัฐเอกราชภายในภูมิภาค

นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเชื่อมโยงกับการศึกษาและการสร้างอุดมการณ์ประจำชาติ เป็นภัยคุกคามต่อกลุ่มชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย เช่นชาวกะเหรี่ยงและชาวฉิ่นของเมียนมาร์ (พม่า) ชาวแม้วของไทย ชาวจารายซึ่งอยู่ตามทิวเขาของเวียดนาม และชาวเมนตาไว ปูนาน หรืออัสมาต ในส่วนที่อยู่ห่างไกลของย่านหมู่เกาะ นโยบายของรัฐดังกล่าวเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย ซึ่งต่างก็มีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างค่อนข้างเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แน่นอนว่า นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ย่อมนำไปสู่การปราศจากความแตกต่าง และการทำลายล้างวัฒนธรรม ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยประมาทเลินเล่อหรือโดยจงใจ สภาวะเช่นนี้เป็นกระจกส่องสะท้อนการปฏิวัติเขียวโดยสะท้อนให้เห็นที่การปลูกข้าว กล่าวคือการแพร่กระจายข้าวพันธุ์ผสมสายพันธุ์ใหม่ ๆ เพิ่มความเหมือนกันของรูปแบบของทางพันธุกรรม ซึ่งทำให้ได้ผลเก็บเกี่ยวที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทันที แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้พืชอ่อนแอต่อโรคและต่อ

แมลงทำลายพืชมากยิ่งขึ้นด้วย ระบบการปลูกพืชชนิดเดียวเช่นนี้ แผ่ขยายไปในข่ายทางด้านสังคมด้วยความมีชีวิตชีวาและกระฉับกระเฉง และมีลักษณะเป็นดาบสองคมเช่นกัน ทั้งนี้โดยผ่านทางลัทธิสมัยใหม่นิยมและด้วยความมั่นใจในตัวเองของรัฐบาลแห่งชาติ แม้กระทั่งภายในชุมชนของชาวชาติพันธุ์หลักที่มีอิทธิพลในชาติ การปรับโครงสร้างใหม่ของศาสนาที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ยังได้รับอิทธิพลจากเครื่องมือในการควบคุม ซึ่งถ้าเป็นแต่ก่อน เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่เครื่องมือการควบคุมดังกล่าวจะเอื้ออำนวยให้เกิดการวางกฎเกณฑ์ โดยขยายไปจนถึงการออกใบอนุญาตให้แก่ ผู้กระทำการรักษาเยียวยาตามแบบพื้นบ้าน และการต่อต้านในรูปแบบใหม่ ๆ รวมทั้งการยึดถือหลักคำสอนดั้งเดิมแท้ ๆ (ฟันดาเมนทัลลิสม์) อย่างไม่ยอมลดราวาศอก

การเปลี่ยนแปลงในระดับอนุภาคหรือระดับย่อย เกี่ยวข้องกับการระบุอัตลักษณ์ของการแสดงออกทางการนับถือศาสนาในรูปแบบต่างๆ ที่มีความสำคัญ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกี่ยวข้องกับการสำรวจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายในชุมชนซึ่งแสดงความเป็นชุมชนทางศาสนาอย่างชัดแจ้ง หลังจากพิจารณาการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ของศาสนาในท้องถิ่นของระยะหลัง ๆ นี้แล้ว เราจะหันไปพิจารณาใคร่ครวญเรื่องที่ว่า “ประสบการณ์ของสิ่งที่เป็นจริง” วิวัฒนาการสืบมาด้วยลักษณาการอย่างไรบ้าง ในมิติที่อยู่ลึกเข้าไปภายในที่สุด เรื่องนี้นำไปสู่การหยั่งถึงธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปริมณฑลที่เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลด้วย เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนานั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายความเชื่อ หรือของลัทธิอุดมการณ์ มิใช่เป็นเรื่องราวของการเปลี่ยนไปนับถือองค์กรที่มีชื่อระบุไว้อย่างชัดเจน หรือแม้กระทั่งเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระดับความโน้มเอียงในความใฝ่ศาสนาของประชาชน ศาสนาตามความเข้าใจของเราที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในตอนนี้ เป็นเรื่องของประสบการณ์จริง เป็นเรื่องของการตระหนักในสิ่งที่เป็นความจริงที่แท้จริงหรือตระหนักรู้ในสัจธรรม—หรือโดยอันที่จริง เป็นเรื่องที่ว่าเราสามารถเชื่อได้หรือไม่ ว่าความจริงที่แท้จริงหรือสัจธรรมดังว่านั้น มีอยู่จริงหรือไม่ —และในระดับพอ ๆ กัน เป็นเรื่องที่ว่า การรับรู้ของเรา ส่งอิทธิพลต่อปฏิกริยาในเรื่องต่าง ๆ ของเราอย่างไร เรื่องราวเหล่านี้จะกำหนดเค้าโครงให้กับความหลากหลายของขบวนการที่มีลักษณะเป็นขบวนการทางศาสนาอย่างแจ้งชัด จากนั้น เราจะมุ่งไปพิจารณาเรื่องที่ต่อไปจากนั้น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ บนพื้นผิวของชีวิตทางวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการขึ้นมา ด้วยการที่สัญลักษณ์เก่า ปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ หรือมิฉะนั้น ก็เคลื่อนย้ายเข้าแทนที่ระบบเก่า ในฐานะที่เป็นระบบใหม่ ในเวลาเดียวกัน และในระดับที่ลึกซึ้งกว่านั้น เราสามารถสังเกตเห็นได้เช่นกันว่า ลักษณะของสัมพันธภาพที่มีอยู่ระหว่างประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล ของโครงสร้างทางวัฒนธรรม และของชีวิตทางด้านสังคม ก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สภาวะแวดล้อมใหม่และการปฏิบัติสมาธิแบบใหม่ ๆ นำมาซึ่งแบบแผนอย่างใหม่ ในการเข้าถึงสิ่งซึ่งชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคนี้ สามารถที่จะรู้หรือเชื่อได้ว่า เป็นจริง

การปรับใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรม

เราจะเรียนรู้อย่างได้ผลมากที่สุด เมื่อพิจารณาครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ในฐานะที่เป็นยุคที่ประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอำนาจควบคุมวัฒนธรรมของตนเองและปรับแต่งวัฒนธรรมของตนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้สอดคล้องไปกับโครงสร้างที่มีกำเนิดมาจากอุตสาหกรรม แม้ว่าปกติแล้วจะถือกันว่ายุคนี้เป็นยุคเอกราช แต่ประวัติศาสตร์ในช่วงตอนนี้ กลับเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็นโดยแท้ ประชาชาติในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจเข้าควบคุมการเมืองภายในประเทศของตนโดยตรงอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เห็นได้ชัดว่า สภาวะแวดล้อมของพวกเขา เป็นภาวะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และมีลัทธิสากลนิยมเกิดขึ้นมา เครือข่ายใหม่ ๆ ในการสื่อสารคมนาคมและเครื่องมือต่าง ๆ ในการจัดระบบองค์กร ก็เชื่อมโยงให้ ผู้คนติดต่อสัมพันธ์กันในแบบที่ครอบคลุมทั่วโลกอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ไม่ว่าจะโดยการผ่านการศึกสงครามอย่างยืดเยื้อดังเช่นในเวียดนาม หรือการมุ่งมั่นต่อการค้า ดังเช่นสิงคโปร์ ในประเทศที่มีกระแสต่อต้านอยู่แล้ว เช่นกระแสที่ประกาศให้เป็นที่ประจักษ์กันอย่างชัดเจน ว่ามุ่งหมายที่จะก่อตั้งระบบที่เลี้ยงตัวเองอยู่ได้ภายในท้องถิ่น ได้แก่ ในพม่าภายหลังปีค.ศ.1962 หรือในกัมพูชาของเขมรแดงในตอนปลายทศวรรษ 1970 ประเทศเหล่านี้ต่างเคยรู้รสชาติของความลำเค็ญในการดำเนินมาตรการเพื่อรักษาแนวทางของตนกันมาแล้ว การเพ่งความเอาใจใส่ไปที่ขบวนการต่าง ๆ ของชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่มุ่งหมายที่จะเข้าครองอำนาจแทนที่เจ้าอาณานิคม จะทำให้เราหันเหไปจากความต่อเนื่องที่สำคัญอย่างยิ่งยวด จากระบบอาณานิคมไปสู่ระบบที่มีเอกราช

ความเป็นอัตตาธิปไตยมากขึ้น การพึ่งพาซึ่งกันและกันทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น และลักษณะสมัยใหม่นิยม ซึ่งเน้นการปลูกพืชผลเพียงชนิดเดียว ล้วนเป็นคุณลักษณะของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขบวนการต่อต้านอาณานิคมในระยะแรก เช่นสงครามอาเจะห์หรือสงครามชวาในย่านหมู่เกาะในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า หรือการกบฏซายา ซานในพม่าในช่วงทศวรรษ 1930 ขบวนการเหล่านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่การฟื้นฟูความสมานฉันท์ในสังคม โดยผ่านทางสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี การต่อต้านในกรณีดังกล่าว จะกลั่นกรองขึ้นจากแนวทางของชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ของ ชาติพันธุ์ ภาษาหรือความเป็นเครือญาติร่วมสายโลหิต ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นขบวนการของชาวนา ของราชสำนัก และขบวนการทางศาสนา เป็นประหนึ่งลมหายใจเฮือกท้าย ๆ ของอดีตที่กำลังจะสาบสูญ แม้ว่าขบวนการเหล่านี้จะเกี่ยวพันอยู่กับลัทธิชาตินิยม ด้วยมีความใฝ่ฝันร่วมกันเป็นพื้นฐานรองรับอยู่ และมีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมในเวลาต่อมา แต่ขบวนการเหล่านี้ ก็มิได้มองการณ์ไว้ล่วงหน้าแต่อย่างใดว่า รัฐสมัยใหม่ควรจะมีลักษณะอย่างไร ตรงกันข้าม นัก

ชาตินิยมซึ่งแข่งขันกัน เพื่อสร้างและควบคุมสถาบันที่ก่อให้เกิดการรวมชาติแบบสมัยใหม่ โดยชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่ได้รับอิทธิพลของความคิดตะวันตก ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นกำลังบุกทะลวงให้ ในเมื่อนักชาตินิยมได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ในฐานะที่เป็นสมาชิกของรัฐที่ประกอบด้วยชนหลายหลากเชื้อชาติ เป้าหมายของนักชาตินิยมจึงอยู่ที่การควบคุมกลไกที่ก่อให้เกิดรัฐประเภทนี้ขึ้นมา อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

พิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์สังคมแล้ว จะเห็นว่าการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของระบบต่าง ๆ ของรัฐสมัยใหม่ และการซึมแทรกซึ่งกันและกันที่มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างระบบเหล่านี้ เป็นสารัตถะที่ทรงพลัง ที่ข้ามพรมแดนระหว่างยุคแห่งระบอบอาณานิคมกับยุคแห่งเอกราช รัฐบาลของรัฐต่าง ๆ มาบัดนี้ ติดต่อสัมพันธ์กับประชากรโดยผ่านการขยายระบบกฎหมาย เครือข่ายงานราชการ ช่องทางการศึกษาและการทหาร ที่ได้สถาปนาขึ้นภายใต้ระบอบอาณานิคมในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรากฏขึ้น – พลังเหล่านี้เคยรู้สึกกันเพียงนัย ๆ ในยุคอาณานิคม -- แต่ในช่วงนี้เข้าดำเนินการในจังหวะก้าวที่รวดเร็วขึ้นเป็นลำดับ ผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เชื่อมโยงรัฐในภูมิภาคเข้ากับแบบแผนระดับโลกในทันที และเชื่อมประชาชาติต่างๆ ให้ผูกพันเข้าด้วยกันด้วยพลังอย่างใหม่ ระบบการปกครองแบบต่าง ๆ และการจัดเก็บภาษีก็ดี การศึกสงคราม การค้าและการท่องเที่ยวก็ดี การศึกษาซึ่งรัฐเป็นผู้ดำเนินงาน ตลอดจนสื่ออีเล็คทรอนิค ต่างบุกรุกเข้ามาในชีวิตของประชาชนชาติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แม้กระทั่งชนชาติที่อยู่ห่างไกล รัฐสมัยใหม่ มีเครื่องมือสำหรับใช้ในการแทรกแซงมากกว่าระบบการปกครองสมัยก่อน ได้แก่ เครื่องจักรกลในการพิมพ์ และการเข้าถึงโดยการสื่อสารในระบบ อีเล็คทรอนิค ดังนั้นรัฐสมัยใหม่จึงแทรกแซงได้อย่างแผ่กระจายมากกว่า

การประยุกต์ใช้สื่อเพื่อการสื่อสารใหม่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นกลไกของรัฐ เกิดขึ้นภายในสภาวะแวดล้อมที่มีข้อจำกัดอย่างรุนแรง ในทั่วทุกหนทุกแห่ง สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากระบอบอาณานิคม ความรุนแรงอย่างสุดโต่งในการต่อสู้ชิงชัยทางการเมือง ความไม่สมดุลระหว่างชาติ ความคลาดเคลื่อนวิปริตที่มากับสงคราม ตลอดจนความยากจน และการเกิดสภาพความเป็นชุมชนเมืองขึ้นอย่างรวดเร็ว ล้วนสร้างความเสียหายอย่างหนักหน่วง การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้ เราจึงต้องทำความเข้าใจต่อลักษณาการที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายของประชากร คุกคามสมรรถนะของชุมชนหมู่บ้าน ในอันที่จะคงรักษาพิธีกรรมเก่า ๆ ไว้ได้ การศึกสงคราม การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ วิธีการประกอบเกษตรกรรมแบบใหม่ และการทำลายป่า ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสภาวะแวดล้อมของชนเผ่ากลุ่มน้อย และของเกษตรกรผู้ทำไร่นาเลื่อนลอยทั้งในทางกายภาพ และทางสังคม ชาวชวาที่อพยพข้ามถิ่นไปยังกาลิมันตัน สาวโรงงานในมาเลเซีย ชาววิสายาส์ที่อาศัยอยู่ตามท้องถนนในมนิลา หรือโสเภณีจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือในกรุงเทพฯ ชนผู้กล่าวนามมาเหล่านี้ไม่

สามารถจินตนาการถึงสภาพความเป็นจริงที่เกี่ยวกับจักรวาล หรือเชื่อมโยงความจริงเหล่านี้เข้ากับความหมายในบั้นปลาย ในลักษณาการเดียวกับที่ปู่ย่าตายายของพวกเขาเคยกระทำ ในยามที่พวกเข้าน้อมตัวลงกราบไหว้กษัตริย์ตามแบบฉบับของอินเดีย ปู่ย่าตายายของบุคคลเหล่านี้ เคยดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างราบรื่น ด้วยการปลูกข้าวเลี้ยงชีวิต ในกรณีที่รุนแรงสุดโต่งนั้น ได้แก่การที่ชนกลุ่มน้อยต้องเผชิญกับนโยบายที่เห็นได้ชัดว่าเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เช่นชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ในกัมปูเจีย (กัมพูชา) สมัยพอล พต ในช่วงระหว่างค.ศ.1975-1979 และชนชาติอื่น ๆ ในที่อื่น ๆ เป็นต้น[2] ปัจจัยเหล่านี้ กำหนดเงื่อนไขที่ลึกซึ้งให้แก่กระบวนการทางวัฒนธรรม และสร้างผลรวมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นแก่ศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชน

การหยิบยกประวัติศาสตร์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ออกมาตีแผ่ให้เห็นเด่นชัด เอื้ออำนวยให้เราได้ตระหนักถึงเจตน์จำนงของคนในท้องถิ่น ในลักษณาการซึ่งแม้กระทั่งประวัติศาสตร์สังคมก็ไม่อาจกระทำได้ การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ มิใช่เป็นเพียงเรื่องที่มองเห็นได้ชัด หรือเป็นเรื่องการที่คนพื้นถิ่นเพียงแต่เข้าควบคุมสิ่งพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์และโทรทัศน์เท่านั้น หากแต่การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ นี้ยังเป็นหนทางในการพูดคุยถึงสิ่งที่เกี่ยวโยงกันอย่างกว้างขวางยิ่งกว่า ทั้งที่เป็นเรื่องอุตสาหกรรมชนิดใหม่ เรื่องของความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ การทหาร ระบบบริหารราชการและการปกครอง เช่นเดียวกับวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในระยะก่อนหน้านี้ การปรับแต่งทัศนะการมองโลก เกิดขึ้นพร้อมกับประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่น ก้าวเข้าสู่วงสมาคมที่มีการติดต่อกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ไกลออกไปจากภูมิภาคนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและศาสนาของยุคก่อนหน้านี้จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและครอบคลุมทุกส่วนทุกด้าน ก็เฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ ซึ่งเกิดควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พร้อมกับการพาณิชย์ที่หนาแน่นขึ้น พร้อมกันนั้นก็ได้นำคำศัพท์สำนวนที่ใช้กันในหมู่ชาวจีน อินเดียและผู้นับถือศาสนาอิสลาม เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ ในกรณีดังกล่าว ประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่นต่างได้พบว่า ขณะที่สภาวะแวดล้อมของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปนั้น การติดต่อทางด้านวัฒนธรรมในแบบแผนใหม่ ๆ ทำให้พวกเขาบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น วิถีการพัฒนาในพื้นถิ่นในระยะเมื่อไม่นานมานี้ มิได้สอดคล้องกับความคาดหวังซึ่งถูกกำหนดขึ้นแต่เพียงตรรกะทางด้านเศรษฐกิจการเมืองประการเดียวเท่านั้น และวัฒนธรรมทางด้านศาสนา ก็ยังคงเป็นตัวกำหนดรูปลักษณ์หรือหันเหแนวทางเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่อย่างไม่ลดละ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนี้ กำลังอ้างสิทธิในอันที่จะพูดอีกครั้งหนึ่ง ด้วยสุ้มเสียงใหม่ แม้ว่าจะเป็นการพูดโดยผ่านการปรับตัวให้เข้ากับสื่อ ที่กลายเป็นอุตสาหกรรมไปแล้วก็ตาม

---

[2] B. Kiernan, "Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol Pot," ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 20, 4 (1988).

ย่อมเป็นธรรมดาที่การพิจารณาภาพโดยรวม สามารถทำได้ง่ายยิ่งขึ้น สำหรับกรณีการรับระบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในระยะแรก ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครอง การเขียน การค้าหรือการเกษตร เมื่อเวลาผ่านมาถึงตอนนี้ เหตุการณ์ระยะแรกทั้งหลายเหล่านั้น กลายเป็นเรื่องที่ไกลตัวไปแล้ว แต่ตราบเท่าที่เราสามารถมองเหตุการณ์ปัจจุบันในลักษณะเดียวกับที่มองอดีตในยุคแรกได้ เรื่องนี้จะเป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนที่แน่ชัดขั้นตอนหนึ่ง ของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งอย่างน้อย ก็ลึกซึ้งพอ ๆ กับกรณีการเกิดรัฐต่าง ๆ ขึ้นมา ภาวะบีบคั้นของยุคสมัย ทำให้การเปลี่ยนแปลงของยุคใหม่นี้ยิ่งน่าตื่นเต้นเร้าใจมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในระยะหลัง ๆ นี้มิได้มีทีท่าว่าจะทบทวีขึ้น เหมือนเช่นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของก่อนหน้านี้ ซึ่งอาจดูเหมือนว่าจะเป็นเช่นนั้น จะว่าไปแล้ว กาลเวลาเองก็หมดลักษณะที่ดูเหมือนซ้ำๆ กันอยู่เช่นนั้น ในยามเมื่อการตีความ ใกล้เคียงกับปัจจุบันเข้ามา นั่นคือ สภาวะที่ดูเหมือนว่าจะเร่งความเร็วขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่ไปกับนวัตกรรมทางเทคโนโลยีและการเพิ่มจำนวนประชากร เช่นเดียวกับสังคมยุคต้น ๆ ซึ่งปรับเปลี่ยนแบบแผนใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ภูมิภาคในลักษณาการที่แผกพิเศษ ประชาชาติต่างๆ ร่วมสมัยในปัจจุบัน ปรับแต่งโครงสร้างทางด้านเทคโนโลยี และแก้ไขทัศนะการมองโลกของตนโดยผ่านความทันสมัย ซึ่งมิได้คงที่อยู่ในกรอบ ไม่ว่าจะแสดงออกมาในรูปใด ความคิดเห็นทางวัฒนธรรมของชาวพื้นถิ่นในส่วนลึก มิได้ชัดเจนเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสภาพความเป็นจริงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในระยะหลัง ๆ มีแนวโน้มที่จะครอบงำวิถีการรับรู้ชีวิตทางด้านสังคมของเรา กระนั้นก็ดี การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาวะของท้องถิ่น ก็ยังคงดำเนินต่อไป แม้กระทั่งเมื่อแรงกดดันอย่างสาหัสของสภาวการณ์ รวมทั้งความรุนแรงของความคลาดเคลื่อนวิปริตในด้านสังคมและการเข้าแทรกแซงของนานาชาติ จะปกแผ่ไปทั่ว

การขยายสื่อสมัยใหม่เข้าไปในสังคมหมู่บ้าน เป็นเรื่องน่าทึ่ง หนังสือพิมพ์และการสื่อสารทางวิทยุ เริ่มแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางแล้ว ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และมาตอนนี้ โทรทัศน์กับภาพยนตร์ ก็บุกเข้าไปถึงหมู่บ้าน รวมทั้งตามเมืองต่าง ๆ ลัทธิบริโภคนิยมที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในประเทศไทย มาเลเซียและอินโดนีเซีย ช่วยสนับสนุนการปฏิวัติทางการสื่อสารนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เรื่อยมา พม่าในสมัยรัฐบาลของนายพลเน วิน ได้รับผลกระทบจากสื่อสมัยใหม่น้อยกว่า เนื่องจากค่อนข้างโดดเดี่ยว รายการวิทยุ การศึกษาต่อเนื่อง และวิธีการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์แบบใหม่ ๆ ล้วนมีส่วนเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติในด้านเกษตรกรรม ในชวา บางหมู่บ้านรายงานว่า เฉพาะข้าวพันธุ์เก่า ๆ เท่านั้น ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับดวงวิญญาณ อาณาจักรของ*เทวา* ทั้งหลาย กลับกลายมาห่างเหิน และการติดต่อสัมพันธ์กับอาณาจักร*เทวา*เหล่านี้ ก็คลายความแน่นแฟ้นลงไป เมื่อพันธุ์ข้าวมหัศจรรย์ใหม่ ๆ และปุ๋ยเคมีย่างกรายเข้ามา ภูติผีวิญญาณเป็นจุดศูนย์รวมของชีวิตด้านสังคมน้อยลงไปเช่นกัน เมื่อกฎข้อบังคับตามขนบธรรมเนียม ถูก

แทนที่ด้วยระบบยุติธรรมตามหลักเหตุผล และถูกกำกับและอำนวยการมาจากส่วนกลาง ในอดีต หัวหน้าหมู่บ้านและสภาหมู่บ้าน ทำหน้าที่ชี้แจงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข้อพิพาท ในบรรยากาศซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว อาศัยความเข้าใจต่อบรรยากาศทางด้านจิตใจในท้องถิ่นเป็นเครื่องชี้นำ มาตอนนี้ วิธีการตัดสิน ถูกรัฐสภาประมวลขึ้นเป็นกฎหมาย โดยมีผู้แทนของระบบราชการเป็นผู้ตีความ อย่างน้อยก็ในด้านหลักการ

การจัดโครงสร้างใหม่ทุกครั้ง ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมา และเหล่าปัญญาชนในยุคแรกๆ ตั้งแต่ตอนปลายยุคอาณานิคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถูกดึงตัวมาจากชนชั้นสูงสมัยก่อนหน้านั้น ก็ได้กลายมาเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ให้กำเนิดแก่วัฒนธรรมชั้นเลิศ ที่มีลักษณะเป็นสากลเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติในยุคหลังสงคราม ได้พากลุ่มอื่น ๆ เข้ามาเป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่ อำนาจทางเศรษฐกิจของชาวอินเดียและชาวจีนอพยพ ทำให้พวกเขามีฐานที่สำคัญอยู่ตามเมืองใหญ่ แม้ว่าคลุมเครือและอลักเอลื่ออยู่ก็ตาม ในส่วนต่าง ๆ เกือบทุกที่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาชีพทหารกลายเป็นช่องทางที่สำคัญช่องทางหนึ่ง ในการสร้างความก้าวหน้าที่สูงขึ้นไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านบางคน สามารถเข้าไปอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงระดับชาติที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ได้ การศึกษาแบบที่แยกออกจากศาสนา -- แม้ว่าจะยังมีระบบอุปถัมภ์ตรึงไว้ และดังนั้น เท่ากับผูกพันอยู่กับการแบ่งชนชั้นในแบบเก่า -- เปิดช่องทางให้กับพวกที่มีโอกาสน้อย หากว่าผ่านการศึกษาเล่าเรียนมาทางศาสนาหรือวัดเช่นที่มีมาตามประเพณี ขอบข่ายของอิทธิพลทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและทางด้านการเมืองของชนชั้นสูงรุ่นใหม่ ทำให้พวกเขามีอิทธิพลในการจูงใจผู้คนในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพวกเขา เนื่องจากชนชั้นสูงรุ่นใหม่เหล่านี้เป็นสื่อกลางที่สำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ดังนั้น พวกเขาจึงเป็นสื่อกลางให้กับอิทธิพลของต่างชาติ ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้สร้างแบบอย่างของความทันสมัย ซึ่งมีลักษณะแปลกเด่น และเป็นของท้องถิ่น

เส้นแบ่งพรมแดนแห่งชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่งระบุไว้อย่างชัดเจนบนแผนที่เพียงในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้เอง ลัทธิชาตินิยมของภูมิภาคนี้ก็เป็นเพียงโฉมหน้าทางการเมืองของการตอบสนองต่อความทันสมัย ซึ่งมีลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นสื่อกลางถ่ายทอดมาให้ ปริมณฑลด้านอื่น ๆ ก็แสดงให้เห็นว่ามีเส้นแบ่งที่คมชัดพอ ๆ กัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างความทันสมัยให้แก่ทุกเสี้ยวส่วนของการจัดระบบงาน และแก่จิตสำนึก ในขณะที่วรรณกรรมและศาสนา ได้รับการเปล่งประกาศออกมาชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยผ่านทางการพิมพ์ แต่ขณะเดียวกัน ผลงานพวกนี้ได้รับการนิยามว่าเป็นตำรา ตำรานี้ได้ต่อสู้ท้าทายแบบแผนการประกอบพิธี และการปฏิบัติศาสนกิจในลักษณะที่ประสมประสานหลากหลายความเชื่อและหลากหลายศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งมีอยู่ดกดื่นทั่วไปในท้องถิ่นในสมัยก่อนหน้านี้ การเน้นให้ใช้ภาษาท้องถิ่น ในลักษณะที่ยึดมั่นตามคัมภีร์ ชักนำให้การประกอบพิธีกรรมไปตามสัญชาติญาณและด้วยการเข้ามีส่วนร่วมเปลี่ยนไปเป็นการเทศนาสั่งสอนอย่างใช้หลักเหตุผล และการหมกมุ่นครุ่นคิด—โดยมิได้ตั้งใจ--กับความบริสุทธิ์ถ่องแท้ ที่นิยามขึ้นโดยใช้หลักลัทธิ

เชิงอุดมการณ์ พรมแดนที่คั่นระหว่างโลกต่าง ๆ ที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏให้เห็นอย่างคมชัดมากเท่ากับพรมแดนที่คั่นระหว่างปริมณฑลทางด้านอำนาจ ปริมณฑลในครอบครองเรื่องอื่น ๆ ก็ปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดเช่นเดียวกัน การตั้งคำถามว่าศาสนาเกี่ยวโยงกับลัทธิชาตินิยมอย่างไร ดังที่เราอาจปรารถนาที่จะทำ สะท้อนถึงความคิดซึ่งครั้งหนึ่ง เคยแปลกพิสดารสำหรับภูมิภาคนี้ วิธีการยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมในการใช้อำนาจตามประเพณีแต่เดิมมา ให้ความหมายแก่การเมือง ว่าเป็นแง่มุมหนึ่งของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน การที่การเมืองดูจะแยกออกจากกระบวนการทางจิตวิญญาณได้ รวมทั้งเป็นสภาวะที่กลายเป็นสถาบันมากขึ้นเป็นลำดับนั้น นับเป็นผลสะท้อนอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้

วิสัยทัศน์ด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับการปฏิวัติและเอกราช

พิจารณาจากมุมมองด้านจิตวิญญาณแล้ว ลัทธิอาณานิคมเป็นทั้งเวทมนต์ และความรอบรู้ทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับสถาบัน ปืนและเศรษฐกิจ ตามสำนวนที่ใช้ในเรื่องคุณไสย การสะกดกลั้นเจตนารมณ์ ก็เช่นเดียวกับการครองความเป็นใหญ่ในโลก คือตั้งอยู่บนความเชื่อโดยปริยาย เกี่ยวกับครรลองของสิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ และดังนั้น จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างกระทันหัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อยามที่สิ้นสุดสงคราม ก็เหมือนกับในยุโรปในระยะหลังจากนั้นมา ตรงที่การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของวิถีการระดมเจตน์จำนงของมนุษย์ และการกำหนดรูปลักษณ์ของสิ่งที่ผ่านเข้าสู่ความรับรู้ รวมทั้งการรับรู้ว่า ใครเป็น ผู้ยึดครองเครื่องมืออะไรบ้าง ที่ใช้ในการควบคุมสังคม ดังจะเห็นได้ว่า การเปิดหนทางใหม่โดยผ่านนโยบาย “กลาสนอสต์”* ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างน่าตื่นเต้น ในด้านมุมมองที่เกี่ยวกับอิทธิพลครอบงำของโซเวียต และสภาพการณ์เช่นนี้ ได้ทำให้เกิดการปะติดปะต่อภาพความเป็นจริงทางด้านสังคมของยุโรปตะวันออกเสียใหม่ในเวลาอันรวดเร็ว เมื่อตอนปลายทศวรรษ1980 ในทำนองเดียวกัน ขณะที่ระบอบอาณานิคมกำลังจะดับสูญในช่วงระยะเวลาที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกนั้น ความเงียบสงัดที่เกิดขึ้นจากการถูกบีบบังคับ ได้ถูกทำลายลงอย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจ เมื่อญี่ปุ่นได้ทำลายมายาคติที่ว่า ชนผิวขาวเป็นผู้ที่สูงส่งยิ่งกว่าชนผิวสีอื่น ๆ ทั้งหมด ขณะที่การยึดครองของญี่ปุ่นใกล้จะสิ้นสุดลงในกลางปีค.ศ.1945 นั้น สำหรับชาวอินโดนีเซีย พม่า เวียดนามและ

---

* glasnost หมายถึงความเปิดกว้าง เป็นนโยบายของโซเวียตรัสเซียในยุคของกอร์บาชอฟ

ฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่แล้ว ระเบียบสมัยก่อนสงคราม เป็นอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้วอย่างแน่นอน และพวกเขาก็เตรียมตัวให้พร้อมสำหรับเอกราช ซึ่งดูเหมือนว่าจะกำลังใกล้เข้ามาแล้ว และทั้งเป็นสิ่งที่ถูกจักรวาลกำหนดชะตามาแล้วด้วย การที่ยุโรปมืดบอดต่อความลึกซึ้งและธรรมชาติทางจิตวิญญาณ ที่ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้ มีผลในเชิงเกื้อหนุนให้ความเปลี่ยนผันทั้งหลายที่ตามมา กลายเป็นช่วงเวลาที่ยืดเยื้อและเจ็บปวด มิใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ความเชื่อเรื่อง “พระผู้ที่จะมาโปรด” ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย เป็นเรื่องที่ยากยิ่ง ที่ชาวตะวันตกมากมายจะเข้าใจได้ ระบบความเชื่อดังกล่าว ดูจะไร้เหตุผลอยู่ชัด ๆ หากว่าไม่ตระหนักว่า ประเด็นที่เชื่อมโยงอยู่นั้น คือการเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ซึ่งทุกคนล้วนมีความประทับใจในแบบฉบับที่แตกต่างกันออกไป

เฉพาะชนกลุ่มน้อยที่อยู่ห่างไกลเท่านั้น ที่ไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากความปั่นป่วนวุ่นวายในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำและสงคราม สำหรับชนชั้นปัญญาชนที่มีฐานอยู่ในเมืองใหญ่ เอกราชหมายถึงโอกาสที่พวกเขาจะเข้าแทนที่ชาวยุโรปในการควบคุมสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ เรื่องราวทางด้านการเมือง ซึ่งกอปรขึ้นเป็นเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่แล้ว พุ่งประเด็นไปที่การต่อสู้ชิงชัยกันระหว่างปัญญาชนชั้นสูงเหล่านี้ ทว่านักประวัติศาสตร์สังคม เพียรพยายามอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ที่จะดึงความสนใจไปที่แรงจูงใจอันหลากหลายและกระแสต้าน ที่มีอยู่อย่างมากมายในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น อย่างไรก็ดีไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังสงครามจะแผ่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางเพียงไรก็ตาม คนส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษากิจวัตรทางด้านสังคมของตนอย่างต่อเนื่องและโดยหลักใหญ่นั้น สิ่งที่พวกเขาต้องการคือการได้อยู่ตามลำพังโดยไม่มีใครรบกวน คำบรรยายอย่างโอฬารถึงเรื่องราวน่าตื่นเต้นทางการเมืองสำหรับพวกเขาแล้ว เป็นประหนึ่งสิ่งที่มาสัมผัสแค่ตามผิว ๆ มีเฉพาะเป็นครั้งคราวเท่านั้น ที่บุกรุกเข้ามาถึงตัว สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มุ่งปลูกข้าวเพียงเพื่อพอเลี้ยงชีพนั้น ปกติแล้วพวกเขาพิจารณาถึงเอกราชว่าหมายถึงความใฝ่ฝันถึงสิ่งที่พวกเขาจินตนาการว่าเป็นการกลับคืนไปสู่สภาพความปกติและความสมดุลอย่างในอุดมคติ ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีการเรียกร้องต้องการจากทางรัฐน้อยที่สุด สำหรับคนอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเข้านับถือศาสนาคริสต์ ในฐานะที่เป็นการรับเอาความทันสมัยเข้ามา หรือยังคงประกอบพิธีตามความเชื่อในศาสนาที่ตั้งมั่นอยู่แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในตอนสิ้นสุดสงคราม ได้เปิดพื้นที่ใหม่ทางด้านจิตวิญญาณให้แก่พวกเขา เช่นเดียวกับที่เปิดพื้นที่ใหม่ในด้านสังคมและเศรษฐกิจให้

จากมุมมองของศาสนาที่ลงรากฐานอย่างมั่นคงที่สุดในภูมิภาค ความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและการปฏิวัติ เป็นชั้นที่อยู่ด้านนอกของการสร้างรูปโฉมใหม่ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในด้านจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน ความคิดที่ว่า รัฐเป็นฝ่ายรับผิดชอบต่อการวางระเบียบหรือจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เป็นคุณแก่ชีวิตทางด้านจิตวิญญาณ เป็นความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศาสนาขงจื๊อ อิสลามและคาทอลิก การแยกปริมณฑลทางการเมืองและศาสนาออกจากกัน

ตามแบบฉบับของการปฏิรูป มีผลกระทบถึงชนชั้นสูงที่มีความโดดเด่น แต่ที่รากฐานของชีวิตด้านสังคมนั้น ทัศนะเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี ยังคงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ด้วยเหตุนี้ ในท่ามกลางความมากหลายของ ผลประโยชน์และลัทธิอุดมการณ์ ที่ก่อให้เกิดการผันผ่านไปสู่เอกราชนั้น เราจึงได้รับรู้ในความมีอยู่ของกลุ่มคนที่ทรงอิทธิพล ผู้ซึ่งดำเนินแนวทางตามวิสัยทัศน์ที่ถูกครอบงำด้วยสำนึกแห่งเป้าหมายของทางศาสนา วิสัยทัศน์เหล่านี้ สะท้อนให้ประจักษ์ชัดมากที่สุดในขบวนการเพื่อสร้างรัฐอิสลาม ซึ่งใช้ชื่อว่า ดารุล อิสลาม ในอินโดนีเซีย ทว่าความเคลื่อนไหวที่ดำเนินมาสู่ลักษณะเดียวกับอิสลามในอินโดนีเซีย ในจิตสำนึกของชาวพุทธ ที่มีต่อการปฏิวัติในพม่า รวมทั้งในความเชื่อเชิงจิตวิญญาณของศาสนาขงจื๊อ ที่แฝงตัวอยู่ภายในระบอบคอมมิวนิสต์เวียดนาม และในความคิดความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในหมู่เกษตรกรเกี่ยวกับพระผู้มาโปรด ผู้ซึ่งจะทำให้เกิดยุคแห่งสันติสุขและความสมบูรณ์พูนสุขขึ้นมา จิตสำนึกจากมุมมองเหล่านี้ ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่เอกราช และหล่อหลอมแนวโน้มทางสังคมในยุคหลังสงครามด้วย

รากเหง้าที่แข็งแกร่งที่สุด ของความตึงเครียดทางศาสนาในอินโดนีเซีย อยู่ที่ความเพียรพยายามของดัตช์ ที่มุ่งหมายอย่างจำเพาะเจาะจงที่จะกีดกันมิให้อิสลามกลายเป็นจุดรวมศูนย์ให้แก่ความรู้สึกในแนวชาตินิยม ดัตช์มุ่งที่จะทำให้ความรู้สึกชาตินิยมนี้หมดพลังด้วยการหล่อหลอมความผูกพันอย่างเหนียวแน่นระหว่างชนชั้นสูงในระบอบอาณานิคม และชนชั้นสูงของ*อาดัต* ความเป็นพันธมิตรนี้ ทำให้การแบ่งแยกออกเป็นสองขั้ว ที่มีอยู่ระหว่างชนชั้นสูงในแวดวงศาสนา กับชนชั้นสูงในแวดวงการเมืองลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นกรณีที่มีอยู่ในชวา เจ้าหน้าที่ของมัสยิด หรือ*เปงฮูลู* ยังต้องอยู่ในบังคับบัญชาของชนชั้นสูงในระบบราชการ หรือ*ปรียายี* ต่อไป อย่างไรก็ดี ระหว่างที่อยู่ภายใต้การปกครองของพวกญี่ปุ่น อิสลามก็มีพลังในการเคลื่อนไหวขึ้นมา เพราะความเพียรพยายามของญี่ปุ่นที่จะปลุกระดมเพื่อให้คนในภูมิภาคเกิดความรู้สึกต่อต้านตะวันตก ญี่ปุ่นตระหนักถึงอิทธิพลของครูสอนศาสนา ญี่ปุ่นจึงมุ่งหมายที่จะระดมการสนับสนุนของอิสลามตลอดทั่วทั้งหมู่เกาะ ด้วยการให้อำนาจแยกที่ต่างหากออกไปแก่ “สำนักงานกิจการทางศาสนา” และสร้างกลุ่มซึ่งจะเป็นที่มาของมาสจูมี หรือมาสยูมีในเวลาต่อมา มาสจูมีมีอำนาจเหนืออิสลามในท้องถิ่น ดังนั้น เท่ากับว่าญี่ปุ่นได้สร้างพื้นฐานให้แก่อำนาจของมุสลิมในสมัยหลังสงครามขึ้นมา ทั้งนี้เพราะในช่วงที่มีการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย[3] มาสจูมีได้กลายมาเป็นพรรคมุสลิมชั้นนำ ในเมื่ออิสลามเป็นผู้นำประเทศไปสู่เอกราช ดังนั้น อิสลามจึงสามารถยืนยันในสิทธิที่จะสถาปนารัฐอิสลามขึ้นมา แทนที่จะก่อตั้งเป็นรัฐที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักพื้นฐานตลอดระยะเวลาการยึดครอง ญี่ปุ่นพึ่งพาอาศัยซูการ์โนซึ่งทำให้ซูการ์โนมีโอกาสเข้าถึงวิทยุอย่างที่นักลัทธิชาตินิยมคนอื่น ๆ ไม่มี และเนื่องจากเครื่องมือดังกล่าว เหมาะสมเป็นอย่างดีกับความสามารถด้าน

---

[3] H. Benda, ***The Crescent and the Rising Sun,*** The Hague, 1958.

วาทศิลป์ของซูการ์โน การได้ควบคุมวิทยุจึงยกซูการ์โน ให้ขึ้นอยู่ในฐานะที่สำคัญมากที่สุด ในสายตาของประชาชนแม้ว่าเมื่อการยึดครองของญี่ปุ่นสิ้นสุดลงแล้ว นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักจะได้อิทธิพลกลับคืนมาบ้างโดยส่วนเปรียบเทียบ แต่อิสลามซึ่งมีฐานใหม่ทางด้านสถาบัน ก็ได้เปลี่ยนแปลงดุลของอำนาจภายในประเทศ อย่างที่ไม่อาจทำให้หวนกลับไปเป็นดังเดิมได้อีก

แอนเดอร์สันเสนอแนะไว้ว่า การฝึกทหารในท้องถิ่นของญี่ปุ่น ทำหน้าที่เหมือนเช่นการฝึกอบรมทางด้านศาสนาในอาศรมหรือโรงเรียนอิสลาม (*เปสันเตรน*) ในสมัยก่อนหน้านี้ นั่นคือเตรียมการให้เยาวชนหนุ่มสาว มีจิตใจพร้อมสำหรับการปฏิวัติ ความอดอยากขาดแคลนในสมัยที่ญี่ปุ่นยึดครองประเทศ ทำให้จิตสำนึกด้านต่าง ๆ มีจุดรวมศูนย์ และพลังงานด้านต่าง ๆ ก็ถูกระดมให้เข้ามารวมอยู่ด้วยกัน สภาวะเช่นนี้เหมือนเช่นการบำเพ็ญตบะแบบถูกบีบบังคับ ซึ่งยิ่งแก่กล้าขึ้นเพราะความเชื่อว่า อิสรภาพ หรือ*เมอร์เดกา* จะมีตามมา[4] จินตภาพเช่นนี้ ช่วยอธิบายถึงคุณสมบัติพิเศษของพลังงานซึ่งได้รับการปลดปล่อยออกมา ในช่วงเวลาที่น่าหวั่นใจและน่าตื่นเต้น เมื่อสาธารณรัฐถือกำเนิดขึ้นมา แม้ว่าผู้ที่เข้าร่วมในการฝึก จะมีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป แต่แน่นอนว่า ในระยะแรก ๆ ของการปฏิวัติ เป็นจุดหักเลี้ยวที่ผู้คนมากมาย มองย้อนกลับไปด้วยความถวิลหาอาลัย จากนั้นมาผู้นำส่วนใหญ่ของสาธารณรัฐ ต่างหวนรำลึกถึงสิ่งที่ดูเหมือนว่า เป็นความมีจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน ซึ่งไม่ว่าจะเพียงแค่ชั่วครู่ชั่วยามเพียงไรก็ตาม แต่ช่วงเวลานี้ได้ดึงชนชั้นและเชื้อชาติต่าง ๆ ที่หลากหลายกันไป ให้เข้าร่วมในการดำเนินความเพียรพยายามด้วยความใฝ่ฝันที่มีอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าเอกภาพที่แท้จริงในหมู่ชนเหล่านี้จะมีอยู่ในระดับใดก็ตาม แต่ชนส่วนใหญ่ ต่างประทับใจกับความเข้มข้นและ เร่าร้อนของช่วงเวลาดังกล่าว และผู้ที่กำลังอยู่ในวัยก่อร่างสร้างอุดมคติ ก็ยังคงมีความประทับใจอย่าง มิรู้เลือน ขณะที่พวกเขาก้าวหน้าต่อไปในชีวิต เพื่อเข้ารับบทบาทการเป็นผู้นำในสาธารณรัฐสภาวการณ์แวดล้อมที่ฝืดเคืองและนโยบายที่เข้มงวดกวดขันในยามสงคราม ผสานเข้ากับลัทธิคลั่งชาติ จนทำให้คนพื้นถิ่นส่วนใหญ่ เกิดความบาดหมางกันขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในระยะแรกเริ่มนั้น ชาวชวามากมาย มองเห็นญี่ปุ่นว่าเป็นผู้ปลดปล่อย นั่นคือเป็นพวกที่ระบุอยู่ในคำทำนายของโชโยโบโย กษัตริย์แห่งเกดิรีสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง[5]

จินตภาพของพวกเขา มองภาพการปฏิวัติเป็นดังเช่นสภาพสูญญากาศที่มีอยู่เพียงชั่วคราว เป็นขั้นตอนหนึ่งของกลียุค ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่ผู้ที่ครองอำนาจไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้า หรือ *วาห์ยู* เป็นช่วงเวลาแห่งความบ้าคลั่ง ซึ่งจัดเวทีเตรียมไว้ให้กับยุคทองยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง การทำลายระบบศักดินา เป็นสารัตถะที่โดดเด่นที่อยู่คู่เคียงกับการทำลายระบอบอาณานิคม ความรู้สึกที่มีต่อการ

---

[4] B.R.O'G. Anderson, ***Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,*** Ithaca, and London, 1972.

[5] B. Dahm, ***Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,*** Ithaca, 1969, ch. 1.

ปฏิวัติตามแนวความเชื่อว่าจะมีผู้มีบุญญาธิการมาสร้างสันติสุขแก่โลก* ได้เสริมสร้างคุณลักษณะตามแนวทางประชานิยมให้แข็งแกร่งขึ้น และนิกายใหม่ ๆ ในแนวรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับมากมาย ก่อตัวอย่างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในช่วงที่มีการปฏิวัติ[6] การที่กำแพงชั้นนอกของพระราชวัง (*กราตอน*) ยอกยา เกิดพังลงมานั้น มีบางคนตีความไปว่าสิ่งที่เป็นวัตถุมีตัวตน เปรียบได้กับช่องเปิดอันเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งของจิตวิญญาณ เมื่อกำแพงพัง หรือช่องสัญลักษณ์นั้นเปิดออก อำนาจ หรือ*กาเสกเตน* ซึ่งเคยชุมนุมอยู่ที่กษัตริย์และราชสำนัก ก็หลั่งไหลออกมาภายนอก ดังนั้น การผสานรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างพื้นภูมิของมนุษย์กับของจักรวาล ซึ่งแต่ก่อน เคยมีกษัตริย์เป็นสื่อกลาง จึงกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนที่สามารถรับได้และล้วนมีโอกาสเข้าถึง จินตภาพเช่นที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ซึ่งทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ด้วยอิทธิพลทางความคิดที่รับมาจากอินเดีย ทำให้พวกเขามองเห็นภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในพิภพเล็ก ๆ ของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ร้อยประสานและดำเนินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของระเบียบทางสังคมและที่เป็นธรรมชาติของจักรวาลที่เป็นพิภพใหญ่ เหตุการณ์ในโลกมนุษย์ ก็เปรียบได้กับการเปลี่ยนแปลงของจักรวาล ดังนั้น ตามศัพท์สำนวนของบางขบวนการ การต่อสู้ทางจิตวิญญาณภายในการปฏิวัติ จึงมุ่งไปในทิศทางเพื่อกำจัดลัทธิจักรวรรดินิยมออกไปจากความคิดที่อยู่ภายในร่างกาย นั่นก็คือการจัดระบบภายในประเทศเสียใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องที่มองกันว่า จะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการนำวัฒนธรรมประจำชาติ เข้ามาแทนที่อำนาจของดัตช์

ในเวลาเดียวกัน สำหรับมุสลิมผู้ยึดมั่นตามหลักคำสอนดั้งเดิมที่เคร่งครัดยิ่งกว่า ความใฝ่ฝันของพวกเขา ถูกปิดกั้นมาเป็นเวลานาน พวกเขาถูกกล่อมเกลาให้เกิดความรับรู้ว่า ลัทธิอาณานิคมของยุโรป เป็นพลังที่มีคุณสมบัติในเชิงบ่อนทำลายโลกอิสลามทั้งมวลพลังหนึ่ง ความรับรู้นี้ เกิดขึ้นจากการได้ติดต่อกับเม็กกะและไคโรมาเป็นเวลายาวนาน การที่ญี่ปุ่นให้ความสนใจต่ออิสลาม ช่วยเพิ่มพลังความเชื่อไปตลอดทั่วดินแดนภาคหมู่เกาะที่ว่า การยึดครองของญี่ปุ่น เป็นนิมิตหมายของการสร้างสรรค์*ดาร์-อัล อิสลาม* (บ้านแห่งอิสลาม) ขบวนการเพื่อก่อตั้งรัฐอิสลาม เป็นกระแสหลักอยู่ใน

---

* ความเชื่อเรื่องพระผู้มาโปรด หรือความเชื่อเรื่องยุคแห่งสันติสุขและความมั่งคั่งไพบูลย์ (millennialism) เป็นความเชื่อที่มีเนื้อหาสาระที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหลายศาสนา ในพุทธศาสนา มีคำทำนายว่าเมื่อพระศรีอริยเมตไตรย หรือพระเมตไตรย มาตรัส โลกจะเข้าสู่ยุคซึ่งเปรียบเหมือนแดนสวรรค์ ซึ่งทุกชีวิตสุขสบายสมปรารถนาทุกอย่าง ตามหลักศาสนาอิสลาม พระผู้มาโปรดคือมาห์ดี ก็จะสร้างยุคใหม่ขึ้นมาเช่นกัน สำหรับศาสนาคริสต์ ก็มีเรื่องราวในคัมภีร์ ที่ระบุว่า พระคริสต์หรือเมไซอาห์ ที่จะเสด็จกลับมาเป็นครั้งที่สอง จะทำให้โลกมีสันติและความยุติธรรม

[6] C. Geertz, ***The Religion of Java,*** Chicago, 1976. เกียร์ตซ์ได้กล่าวถึงการบังเกิดศาสนานิกายต่าง ๆ (หน้า 112-18, 339-52) และความจริงในข้อที่ว่า นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทั้งหลาย เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงวัตรปฏิบัติทางศาสนาเข้ากับการปฏิวัติ เกียร์ตซ์ได้ข้อสรุปเหล่านี้จากการทำงานภาคสนามในเมืองแห่งหนึ่งในชวาตะวันออก เมื่อช่วงต้นทศวรรษ 1950

ลัทธิชาตินิยมมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามแล้ว และขบวนการได้ดำเนินบทบาทอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และทรงพลังมากเป็นพิเศษในอาเจะห์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ดัตช์ไม่เคยชิงกลับมาได้ ในที่อื่นๆ เช่น ในสุมาตรา สุลาเวสี ชวาตะวันตกและแม้กระทั่งชายฝั่งอันยาวเหยียดทางตอนเหนือของชวาและภายในใจกลางของชวาเอง บรรดาครูอิสลาม หรือ*กยาอิ* และอุดมคติของการมีรัฐอิสลามที่เลิศเลอเป็นตัวจุดประกายให้เกิดขบวนการอิสลามขึ้นมา ขบวนการเหล่านี้แข่งขันกับความคิดความเชื่อในแนวที่ให้แยกศาสนาออกจากกิจการบ้านเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตลอดช่วง ทศวรรษ 1940 และ 1950 ในระดับรากเหง้า ขบวนการอิสลามเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความยึดมั่นต่อคำสอนบริสุทธิ์เท่านั้น หากยังดึงความเชื่อเรื่องศาสดาผู้จะมาสร้างโลกแห่งความสมบูรณ์พูนสุขเช่นในอุดมคติ และความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติแบบต่าง ๆ ของอิสลามเข้ามาประสมด้วย ในขบวนการดารุล อิสลาม มีการเน้นโดยทั่วไป ถึงแง่มุมทางด้านจิตวิญญาณภายในของสงครามศาสนาหรือจิฮัด ไม่จำเพาะแต่ผู้นำที่มีการศึกษาสูง ๆ ดังเช่นการ์โตสุวิรโชเท่านั้น หากยังรวมถึงสาวกอื่นๆ อีกมากด้วย ที่เข้าใจว่า การสถาปนาและขยายบ้านแห่งอิสลาม เกี่ยวพันกับการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วย มิใช่เพียงการทำสงครามที่ภายนอกเท่านั้น[7]

แม้จะถูกผู้ชนะใส่ความว่าเป็นโจรผู้ร้าย แต่จากมุมมองภายในแล้ว ทั้งขบวนการดารุล อิสลาม และลัทธิชาตินิยมโมโรแห่งมินดาเนาและซูลู ต่างแสดงความเชื่อให้ปรากฏอย่างกว้างขวางว่า การปฏิวัติแห่งชาติยังคงไม่เสร็จสิ้น ตราบใดที่รัฐที่บังเกิดเป็นผลลัพธ์ออกมานั้น สร้างขึ้นโดยอาศัยยุโรปเป็นแบบอย่าง มิใช่อิสลาม ชาวมุสลิมบางคนเข้าต่อสู้เพื่อการปฏิวัติซึ่งพวกเขาไม่เคยได้รับชัยชนะ ทำนองเดียวกับพวกมาร์กซิสต์ เพราะสำหรับชาวมาร์กซิสต์แล้ว การปฏิวัติจะยังไม่สมบูรณ์ หากปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ในอาเจะห์และตลอดชายฝั่งตอนเหนือของชวา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีมูลเหตุที่ลึกซึ้ง ซึ่งบ่อยครั้ง สะท้อนออกอย่างเป็นธรรมชาติ จากพลังผลักดันแนวประชานิยมหรือทางศาสนา ซึ่งตรงกันข้ามอย่างยิ่ง กับการผลักดันของสิ่งที่วัฒนธรรมยุโรปกำหนดว่าคือพัฒนาการทางการเมืองของชาติ ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ การต่อสู้ของมุสลิมเริ่มขึ้นช้ากว่า ทว่าสามารถเปรียบได้กับดารุล อิสลาม ในแง่การเป็นตัวแทนของลัทธิชาตินิยมแนวปฏิวัติ ตามแบบฉบับของอิสลาม ผู้นำลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซีย รักษาการปฏิวัติในแง่มุมเหล่านี้ไว้ ด้วยการกำหนดจุดยืนในลักษณะที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นผลเสียแก่การเจรจาทำความตกลงกัน *ปรียายี*เป็นกลุ่มค่อนข้างแยกตัวออกจากการยึดศาสนาเป็นหลัก พวกเขาเป็นทายาทของจารีตประเพณีของราชสำนักที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของอินเดีย ทว่าได้รับการศึกษาตามแบบของพวกดัตช์ เนื่องจาก*ปรียายี* ควบคุมระบบราชการ พวกเขาจึงมั่นใจว่า การปฏิวัติในแนวของสังคมและศาสนา จะมีขอบเขตจำกัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาคที่เกี่ยวกับดารุล อิสลาม

---

[7] C. van Dijk, ***Rebellion Under the Banner of Islam,*** The Hague, 1981, 34, 391-6.

แน่นอนว่า ความขัดแย้งทางด้านศาสนา มีส่วนเกื้อหนุนต่อการกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ มิให้ลัทธินี้เข้ามารวมอยู่ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซียอีกต่อไป ในค.ศ.1948 กองทัพของสุดีร์มาน ซึ่งปฏิบัติการรบแบบทหารกองโจร ขู่ว่าจะแยกทางกับซูการ์โน และในปีเดียวกัน หน่วยทหารของคอมมิวนิสต์ถูกบีบบังคับให้ปลดประจำการ เป็นเหตุให้เกิดการฆ่าฟันกันขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณมาเดียนในชวาตะวันออก พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกกำจัด เหมือนเช่นที่เคยถูกดัตช์กำจัดมาแล้วเมื่อปีค.ศ.1926 โดยในคราวนี้ หน่วยทหารสิลิวางคี ของชวาตะวันตก ซึ่งเป็นมุสลิมอย่างเหนียวแน่น เป็นฝ่ายกำกับควบคุมงานกวาดล้าง และในระหว่างการต่อสู้ในท้องถิ่นครั้งนี้ มีผู้เสียชีวิตหลายพันคน การพิชิตทหารกองโจรฝ่ายประชานิยมของสุดีร์มาน กับ “ภัยคุกคามลัทธิชาตินิยม” ที่มาจากคอมมิวนิสต์ ทำให้ฝ่ายผู้นำเริ่มสร้างความคืบหน้าในการเจรจา ทว่าความสำเร็จนี้ต้องแลกกับความแตกแยกระหว่างฝ่ายอิสลามกับฝ่ายชวานิยม* ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นไปถึงระดับใหม่ สภาพเช่นนี้ ยังคงดำรงอยู่ต่อมาจนล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1960 ช่วงเวลาภายหลังได้รับเอกราช ยังเกิดมีความเหินห่างกันไปคนละทาง ระหว่างพรรคมุสลิมด้วยกันเอง – คือนาห์ดาตุล อูลามา ที่ยึดแนวจารีตนิยม กับพรรคมาสจูมีที่เป็นพวกสมัยใหม่นิยม – และระหว่างพรรคที่ประสานความแบ่งแยกกันทางศาสนา หรือพรรคที่ไม่ติดข้องกับศาสนา -- คือนักลัทธิชาตินิยม (พีเอ็นไอ) และพวกคอมมิวนิสต์ แน่นอนว่า การแยกห่างจากกันนี้ สอดคล้องกับความแตกต่างในเรื่องแนวทางด้านวัฒนธรรม และสัมพันธ์กับสำนึกทางด้านจิตวิญญาณในเบื้องลึกเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายของการปฏิวัติแห่งชาติ ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างกันอยู่

ในเวียดนาม ภาพลักษณ์ในแบบจารีตประเพณี บรรยายถึงการสิ้นสุดของสงคราม ว่ามีนัยหมายถึงการสิ้นสุดของระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส อย่างไม่อาจหวนกลับคืนมาอีกได้ ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศสนี้แม้เมื่อถึงยุคสิ้นสงครามก็ยังคงให้ความสำคัญต่อพิธีการเกี่ยวกับพระจักรพรรดิอยู่ ในวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณของท้องถิ่นเวียดนาม คำที่ใช้เรียก “หมู่บ้าน” หรือซา เอง ก็มีรากมาจากคำที่หมายถึง “สถานที่ซึ่งผู้คนมาชุมนุมกันเพื่อบูชาดวงวิญญาณ” แบบฉบับของจีน ในรูปแบบที่แปลงมาเป็นเวียดนาม ยังคงถือว่า พิธีกรรมอันโอ่อ่าเกี่ยวกับพระจักรพรรดิ เช่นนัม เกียว ล้วนอาศัยอำนาจและไมตรีจิตของบรรพชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพชนของผู้ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เพื่อค้ำประกันทั้งพืชผลและสวัสดิภาพทางสังคมของประชากร ความคิดดังกล่าว ยังยึดถือกันอยู่ แม้กระทั่งสมัยที่อยู่ภายใต้ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส พระประมุขจำต้องปรับพระองค์ให้เข้ากับธรรมชาติ และเปลี่ยนแปลงไปตามจังหวะจะโคน แม้ขณะเมื่อธรรมชาติเหล่านั้นมิได้ปรากฏให้เห็นที่ผิวนอก แนวคิดเช่นนี้ยังเป็น

---

* Javanism ลัทธิชวานิยม หรือความคิดความเชื่อตามแบบฉบับของชวาโดยเฉพาะ เนื่องจากดินแดนชวาต่างจากอินโดนีเซียส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนา ซึ่งมิใช่ “อิสลามแท้” หากรับแนวคิดของศาสนาอื่น (พุทธ ฮินดู ฯลฯ) เข้ามารวมไว้ด้วย

เรื่องที่รู้สึกกันอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่เคร่งครัด เมื่อพระจักรพรรดิเบาได๋ ทรงสละราชสมบัติเมื่อ วันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ.1945 พระองค์ทรงรับรอง สาธารณรัฐประชาธิปไตย อันมี เวียดมินห์ เป็นแกนนำ และทรงมอบหมายความไว้วางใจแก่เวียดมินห์ ในการบำรุงรักษาวัดบรรพชนของพระองค์ สำหรับชาวบ้านที่ยังผูกพันอยู่กับที่ดินโดยผ่านทางลัทธิบูชาวิญญาณผู้พิทักษ์ซึ่งมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่บรรพชนต้นตระกูลนั้น การสละราชสมบัติเช่นนี้ แสดงถึงสิ่งที่มีความหมายยิ่งกว่าเพียงการเปลี่ยนราชวงศ์ เหตุการณ์นี้มิได้ทำให้การประกอบพิธีที่เกี่ยวกับบรรพชนทั้งหมดต้องยุติลง เพราะงานเทศกาลอย่างเช่นเท็ต ซึ่งเป็นงานฉลองบรรพชนในวันขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินจันทรคติ ก็ยังคงมีอิทธิพลเชิงสัญลักษณ์ ในฐานะหนทางหนึ่งในการหลอมรวมความผูกพันกันขึ้นมาใหม่ ระหว่างบรรพชน ธรรมชาติ และสังคม กระนั้นก็ตาม การสละราชสมบัติก็เป็นลางบอกให้รู้ล่วงหน้าถึงการสิ้นสุดของหมู่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างลึกซึ้งระหว่างสวรรค์กับโลก[8]

ในจิตใจของชาวเวียดนามที่แข่งขันชิงชัยกันอยู่ พวกเขามีทัศนะในเรื่องระเบียบทางสังคม ฝังอยู่ในส่วนลึกที่เชื่อว่า ความตึงเครียดตอนสิ้นสุดสงคราม น่าจะนำไปสู่การปรากฏตัวของผู้ชนะเพียงหนึ่งราย จากบรรดาหลายๆ ราย ผู้ซึ่งในระยะแรกดูจะมีโอกาสที่จะเป็นผู้ชนะได้ พวกเขามิได้มีทัศนะที่จะให้มีการตกลงกันระหว่างหลาย ๆ ฝ่าย ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว ปรากฏว่าพวกคอมมิวนิสต์ได้สร้างความเพียรพยายามที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด ในการซึมซับรับเอาความคิดที่ทันสมัยของตะวันตก เข้ามาสู่จักรวาลตามหลักเหตุผลของเวียดนาม เรื่องนี้ มีนัยหมายถึงว่า ชัยชนะของพวกเขา มิใช่เป็นชัยชนะในด้านยุทธการเท่านั้น หากยังรวมถึงในด้านวัฒนธรรมด้วย ตามศัพท์สำนวนของท้องถิ่นนั้น เรียกได้ว่า ชัยชนะนี้ถูกกำหนดมาจากจักรวาล เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อาณัติของสวรรค์ ซึ่งไม่สามารถใช้ยุทธศาสตร์หรืออุบายมาทำให้ย้อนกลับไปได้ ตามข้อคิดเห็นของมูส์ การปฏิวัติในสายตาของประชาชนทั่วไป ถูกตัดสินชี้ขาดในช่วงระยะเวลาวิกฤติ ระหว่างเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 ถึงมีนาคม ค.ศ.1946 ทั้งยังเป็นเครื่องหมายบอกถึงการเป็นผู้นำของคนรุ่นนั้นทั้งรุ่น เช่นเดียวกับในอินโดนีเซียในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้[9] สำนึกในการปฏิวัติที่มีรากเหง้าอยู่ที่วัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสมองไม่เห็น เช่นเดียวกับนักวิเคราะห์และนักยุทธศาสตร์ชาวอเมริกันที่ไม่สามารถมองเห็นได้ การเพ่งประเด็นไปที่เรื่องลัทธิอุดมการณ์ โครงสร้างของสถาบันและศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมือง ทำให้พวกเขาไม่เข้าใจจนแล้วจนรอดว่า การร่วมใจของประชาชน ซึ่งคิดกันในย่านนี้ว่าเป็นเรื่องจิตวิญญาณ แม้ในยามที่เป็นคอมมิวนิสต์ มีส่วนสร้างอิทธิพลให้แก่เหตุการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งกว่าลัทธิอุดมการณ์ที่กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการเสียอีก

---

[8] Landon, 194-7.

[9] D. McAlister and P. Mus, ***The Vietnamese and Their Revolution,*** New York, 1970, 118, 126.

ประเทศมหาอำนาจเจ้าจักรวรรดิ เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า พุทธศาสนาในแบบที่กลายไปนิกายฮัว ฮาว ในบริเวณปากแม่น้ำโขงนั้น ก็เหมือนกับขบวนการต่าง ๆ ของชวาที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ ชักจูงให้ผู้คนยึดจินตภาพของผู้ก่อตั้งนิกายอันว่าด้วยการพ่ายแพ้ของอาณานิคมในทศวรรษ 1940 เป็นสรณะภายในฮัว ฮาวนั้น การปฏิบัติกิจเพื่อความรู้แจ้งในจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล มองเห็นได้ชัดว่าร้อยประสานเข้าด้วยกันกับการปฏิวัติที่กำลังจะมาถึง ดังที่วูดไซด์ได้กล่าวไว้ว่า “การทำลายชื่อเสียงของวัฒนธรรมคลาสสิค เกิดขึ้นในสังคมระดับสูง มากยิ่งกว่าในระดับล่าง และ...กวีชาวจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่แปด ผู้มีนามว่าลิ โป (-- วิญญาณของเขา มาเข้าร่างทรงของนิกายเกา ไดอยู่เป็นประจำในทศวรรษ 1920 และ 1930) ก็ยังเข้าถึงจิตใจของเกษตรกรชาวเวียดนามได้มากยิ่งกว่าปารีสคอมมูน”[10] ภายในขบวนการนี้ มีการให้ความสำคัญอย่างมาก กับตำนานเล่าขานเรื่องกำเนิดของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถือว่าพลังจิตที่แข็งแกร่งของประชาชนในยุคแรกเริ่ม อยู่ที่อำนาจวิเศษซึ่งจะสยบข้อได้เปรียบทางด้านเทคนิคของประเทศมหาอำนาจในยุคสมัยใหม่ ความเข้มแข็งของขบวนการฮัว ฮาว ซึ่งมีโครงสร้างด้านการทหาร-การปกครองที่เป็นอิสระอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณปากแม่น้ำโขง เป็นเหตุที่กระตุ้นให้ทางการดำเนินการกำจัดตัวผู้นำของขบวนการด้วยความรุนแรงในค.ศ.1947 คำทำนายของฮัว ฮาว กลายเป็นความจริงขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในฐานะที่เป็นการบรรยายถึงอำนาจของคอมมิวนิสต์ มิใช่อำนาจของพุทธศาสนาในแนวที่มีอิทธิพลจากศาสนาและความเชื่อของลัทธิอื่น ๆ เข้ามาประสม

ตามศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองในเวียดนาม การฟื้นฟูพุทธศาสนาในแบบยุคสมัยใหม่อย่างแข็งขัน ทว่าในขอบเขตจำกัด (ในค.ศ.1935 มีผู้สนับสนุนประมาณ 2000 คน) แข่งขันกับลัทธิมาร์กซ์ในการดึงดูดปัญญาชน ให้มาใส่ใจกับวิสัยทัศน์ในเรื่องเอกราชของเวียดนาม แม้ว่าขบวนการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นมาใหม่เหล่านี้ จะมีรากเหง้าอยู่ที่พุทธศาสนานิกายมหายานที่เก่าแก่กว่า แต่ขบวนการก็เน้นถึงการแจกแจงถ้อยความตามคัมภีร์ดั้งเดิมในภาษาพื้นเมือง ขบวนการของชาวพุทธดังกล่าว แข่งขันในการทำงานกับผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกมากเป็นพิเศษ พวกมิสชันนารีเริ่มประสบความสำเร็จในการสื่อสารกับชาวบ้าน โดยใช้ภาษาถิ่น ขณะที่ชาวพุทธในท้องถิ่น ดูจะเน้นในเรื่องลึกลับที่รู้กันอยู่ในแวดวงแคบ ๆ และในเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางอยู่มาก ทำให้มหายานดูเหมือนกับจะเป็นสิ่งที่สงวนไว้สำหรับเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น ในขณะเดียวกัน ที่อีกแนวรบหนึ่ง เมื่อมาร์พิจารณาตรวจสอบถึงลักษณาการที่ปัญญาชนคอมมิวนิสต์ ถูกดึงมารวมกลุ่มเข้าด้วยกัน เขาได้ตั้งข้อสังเกตถึงความสอดคล้องตรงกันอย่างมีความสำคัญ ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์ กับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับยุคพระศรีอาริยเมตไตรยที่ฝังอยู่ในความคิดของประชาชนมาแต่ดั้งเดิม ช่วงเวลาที่ถูกจำขังอยู่ในคุก สร้างความคิดทางการเมืองให้แก่ผู้คนจำนวนมาก ซึ่งแต่ก่อน มิได้เคยมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน พร้อมกันนั้น ช่วงเวลาที่ถูกจำขังยังหล่อหลอมความผูกพัน

---

[10] A.B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 188.

ทางจิตใจ ซึ่งเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่องค์กรปฏิวัติหน่วยต่าง ๆ[11] แม้ว่าสำหรับคนมากมาย พลังกระตุ้นทางศาสนาที่เกี่ยวกับโลกพระศรีอาริย์ จะมาบรรจบกันเข้ากับความยึดมั่นในภารกิจปฏิวัติ แต่ในขณะเดียวกัน ปัญญาชนทั้งหลายก็ยังเลือกลัทธิมาร์กซ์ด้วยเหตุผลอื่นเช่นกัน นั่นคือในฐานะที่เป็นการปลดปล่อยจากสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นลัทธิจารีตนิยมตามหลักศาสนาขงจื๊อ ซึ่งมุ่งไปสู่ความสมดุล

การสร้างทฤษฎีตามแบบของพม่า เรื่องการเปลี่ยนไปมากันได้ ระหว่างลัทธิมาร์กซ์กับพุทธศาสนามีลักษณะตรงและลึกซึ้งยิ่งกว่า สาร์กริสยันส์ให้หลักฐานยืนยันว่า สิ่งที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่รากฐานด้านอุดมการณ์ของอู โอตตะมะ ในทศวรรษ 1920 คือความคิดที่ว่า การต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอกราช เปรียบเทียบได้กับขั้นตอนเพื่อสร้างความก้าวหน้าไปสู่ความรู้แจ้ง ตามหลักพุทธศาสนา การพยายามเพื่อไปให้ถึงซึ่ง “นิพพานภายในโลกนี้” อันเป็นสิ่งซึ่งดูเหมือนเป็น “คัมภีร์ทางสังคม” ตามหลักพุทธศาสนา ชวนให้นึกไปถึงอุดมคติที่เชื่อว่า รัฐสามารถเป็นที่พำนักอาศัย เพื่อความพากเพียรทางจิต แนวคิดดังกล่าว สามารถสืบย้อนกลับไปได้ไกลถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ค่านิยมของชุมชน ในเรื่องความไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมของเฉพาะกลุ่มชน เรื่องการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ถูกนำมาโยงเข้าในทันทีกับพุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายในขบวนการทะขิ่น ในทศวรรษ 1930[12] แม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจของประชาชน เกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ อย่างเช่น “การปฏิวัติ” และ “การปลดปล่อย” ก็เกิดขึ้นมาโดยอาศัยจินตนาการและข้อห้ามตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมาบรรจบกันอย่างหมิ่นเหม่ที่สุด แม้ว่าในแง่อื่น ๆ พุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์จะเบนห่างออกจากกันไปอย่างสุดโต่ง แต่แง่ที่เบนเข้ามาบรรจบกันนี้ ก็เข้ามาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงความคิดของนักลัทธิชาตินิยมส่วนใหญ่ การที่ออง ซาน ได้เป็นผู้นำในการปฏิวัติ ทำให้มีการเน้นหนักการแยกศาสนาออกจากการเมือง และเน้นถึงความองอาจแน่วแน่ในแบบสังคมนิยม ทั้งนี้โดยใช้ศัพท์แสงสมัยใหม่ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทว่าในสมัยที่อู นุ ขึ้นมาเป็นผู้นำ ภายหลังอสัญกรรมของออง ซาน ธรรมเนียมการต่อต้านตะวันตก ตามแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู โอตตะมะและซายา ซาน ก็ได้กลายมามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นพิเศษอีกครั้งหนึ่ง และมีเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962

การเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีอธิปไตยแห่งชาติทั้งในพม่าและอินโดนีเซีย ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงหลักความเชื่อที่ได้รับตามแนวทางของตะวันตก -- อันเป็นแบบฉบับของออง ซาน ของสจาห์รีร์ และฮัตตา -- มาเป็นแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู นุ และซูการ์โน ในพม่า การเปลี่ยนแปลงนี้ เกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ความมุ่งมั่นอย่างเปิดเผย ที่จะส่งเสริมให้เกิดมีรัฐที่มีพุทธ

---

[11] D. Marr, ***Vietnamese Tradition on Trial,*** Berkeley, 1981, 305-6, 316.

[12] E. Sarkisyanz, ***Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,*** The Hague, 1965.

ศาสนาเป็นหลักพื้นฐาน ส่อเค้าให้เห็นในค.ศ.1950 และมีผลอย่างมั่นคงในค.ศ.1951 อู นุ ยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงบทบาทที่มีมาแต่ดั้งเดิมของรัฐ ในฐานะผู้ปกป้องศาสนา อู นุ มองเห็นว่า ศาสนาเป็นการประมวลสิ่ง ที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งภายหลังจากยุคของการบีบบังคับ ภายใต้ระบอบอาณานิคมผ่านไปแล้ว รัฐจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมเพื่อเอื้ออำนวยให้ได้รับการปลดปล่อยในด้านจิตวิญญาณ ระบอบสังคมนิยมยังคงได้รับการหยิบยกขึ้นมาอ้างในพม่าและอินโดนีเซียต่อไป ทว่าระบอบคอมมิวนิสต์ไม่ได้รับการเชิดชูให้เป็นปรัชญาทางการเมืองที่มีอิทธิพลเด่นอยู่ในทั้งสองประเทศนี้อีกแล้ว นับจากปีค.ศ.1949 เป็นต้นมา การปรากฏตัวของพวกกบฏคอมมิวนิสต์ตามทิวเขาต่าง ๆ ชักนำให้รัฐบาลในยุคของอู นุ ในตอนแรก และเน วินในเวลาต่อมา เน้นถึงความเข้ากันไม่ได้ ระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิมาร์กซ์ แม้ในขณะที่ทางรัฐบาลเอง ก็ยังคงสนับสนุนระบอบสังคมนิยมแนวพุทธแบบพม่าอยู่อย่างสม่ำเสมอเรื่อยมา

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติ เพื่อไปสู่เอกราช เช่นที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซีย เวียดนาม และพม่า ทำให้การมองปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณโดยรวม คมชัดขึ้น ซึ่งเป็นไปในลักษณาการเดียวกับความเป็นจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องถึงแก่ความตายในที่สุด มีผลต่อปัจเจกบุคคล แม้กระทั่งในที่อื่นๆ ที่ระเบียบแผนแบบทางการเมืองค่อนข้างมีเสถียรภาพโดยส่วนเปรียบเทียบ หรือการเปลี่ยนแปลง เป็นไปอย่างไม่รุนแรงเท่าไรนัก เราก็ยังสามารถมองเห็นได้ว่า สิ่งที่มีรูปพรรณสัณฐานเทียบได้กับความใฝ่ฝันทางศาสนา ถูกนำมาร้อยประสานเข้ากับขบวนการปฏิวัติ ในฟิลิปปินส์ การจัดองค์กรของคริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งมีลักษณะลดหลั่นกันตามลำดับชั้น ทำให้ผู้นำของคริสต์จักรมีความผูกพันกับรัฐอย่างแนบชิด สภาพเช่นนี้ เปรียบได้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสถาบันสงฆ์ของไทยกับสถาบันกษัตริย์ สองกรณีนี้ สอดคล้องตรงกันเอง มากยิ่งกว่าที่แต่ละกรณี สอดคล้องตรงกันกับแบบแผนการจัดองค์กรของมุสลิมในย่านหมู่เกาะ ทว่าสำหรับในระดับรากหญ้าของสังคม มีบ่อยครั้ง ที่ศัพท์สำนวนของคาทอลิก ถูกนำไปปรับให้สอดรับกับคำเรียกร้องขอความมยุติธรรมในสังคมของคนยากจน ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักเทววิทยา ที่ว่าด้วยการให้เสรีภาพแก่คริสต์จักรอันเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสต่าง ๆ จากทางลาตินอเมริกานับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมานั้น เรื่องนี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจให้แก่พระคาทอลิกฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งถือว่า สวัสดิภาพทางสังคมและทางจิตวิญญาณ เป็นภารกิจของตนที่ต้องกระทำพร้อมกันไป การปฏิวัติด้วยพลังประชาชน ซึ่งเกื้อหนุนให้ยุคมาร์คอสสิ้นสุดลงในค.ศ.1986 เป็นเรื่องที่พัวพันไปถึงแม้กระทั่งการปกครองตามลำดับชั้นในคริสต์จักร และทำให้การเฝ้าสวดภาวนากับแสงเทียน กลายเป็นอาวุธสำหรับการประท้วงอย่างหนึ่ง

ในสภาวะแวดล้อมของไทย เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างกระจ่างชัดมากเป็นพิเศษ ว่าวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนา ให้แรงบันดาลใจแก่การสร้างรัฐในแบบสมัยใหม่ ที่ตรงกันข้ามกับสภาพการณ์ที่ควรจะเป็นก็คือ พลังของความต่อเนื่องในไทย กลับทำให้ประเทศสามารถดำเนินการไปสู่ทางความทันสมัย

ได้อย่างที่มีลักษณะคลุมเครือน้อยลง บางสิ่งบางอย่างที่สัมพันธ์กันกับความทันสมัย ซึ่งถูกปฏิเสธอย่างแข็งกร้าวในที่อื่น ๆ ว่ามีลักษณะเป็นตะวันตกมากเกินไป กลับกลายเป็นสิ่งที่รัฐไทยรับไว้ด้วยความเต็มอกเต็มใจ กระนั้นก็ตาม ดังที่แทมเบียห์ได้ตั้งประเด็นไว้ ว่าวัตถุประสงค์ทางศาสนา จะยังคงให้ความคิดแก่รัฐบาลไทย ในการสร้างจินตภาพเกี่ยวกับความก้าวหน้าอยู่ต่อไป กล่าวคือ

> นับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมา พุทธศาสนาถูกนำมาเกี่ยวโยงอย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ กับแนวคิดเรื่องระเบียบทางการเมือง-สังคมในอุดมคติ เสาหลักของระเบียบนี้ คือการที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเปี่ยมล้นไปด้วยคุณความดีและความยุติธรรม จะทรงส่งเสริมสังคมและศาสนาให้รุ่งเรือง ไพบูลย์...เมื่อพิจารณาว่า แนวคิดนี้ร้อยประสานซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นผลรวมของศาสนากับการเมือง และของจิตสำนึกในชาติกับอัตลักษณ์ทางศาสนา รวมทั้งของการเมืองกับหลักศีลธรรมอันดีงาม ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะมองเห็นลัทธิชาตินิยมแบบที่ไม่มีการโยงไปถึงพุทธศาสนา ในประเทศไทย ในอนาคตอันใกล้[13]

ภาพลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในด้านสังคม-การเมืองซึ่งแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ล้วนดำเนินมาในทำนองนี้อย่างต่อเนื่องตลอด ทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักคำสอนตามรากฐานดั้งเดิม (ฟันดาเมนทัลลิสม์) ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในสมัยทศวรรษ 1970 และ 1980 สภาวะเช่นนี้ทำให้สมมุติฐานที่ว่า พวกมุสลิมหรือพุทธศาสนิกชน จะแยกอาณาจักรทางจิตวิญญาณและอาณาจักรทางสังคมออกจากกัน มากเสียยิ่งกว่าผู้ที่นับถือศาสนาขงจื๊อเคยกระทำมากลายเป็นเรื่องเหลวไหลไป การก่อสร้างรัฐทั่วทั้งภูมิภาคที่นับถือศาสนาอิสลามและพุทธศาสนานิกายเถรวาทในสมัยหลังสงคราม ล้วนมีพลังดลใจในด้านศาสนา เข้ามาคาบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ-การเมืองอยู่เสมอ ประชาชาติส่วนใหญ่ในพื้นถิ่น ต่างพิจารณาเห็นว่ากระบวนการทางการเมือง เป็นอาณาบริเวณของการต่อสู้แข่งขันในด้านวัฒนธรรมและจิตใจเสมอมา การณ์ยังคงเป็นเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ แม้เมื่อปฏิบัติการเชิงปฏิวัติ และลัทธิอุดมการณ์ทางการเมือง ปรากฏออกมาที่ผิวนอกว่าไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา สำหรับชาวรากหญ้าที่ปลูกข้าวอยู่ตามสังคมหมู่บ้านนั้น แม้กระทั่งลัทธิอุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาอย่างชัดแจ้ง อย่างเช่นลัทธิมาร์กซ์ ก็ยังพาดพิงไปถึงความคิดความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับโลกยุคพระศรีอาริย์จนได้ กระนั้นก็ตาม เป็นที่ปรากฏอย่างกระจ่างชัดว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมานี้ ภาระทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดูเหมือนว่าจะแยกออกจากภาระทางจิตวิญญาณได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

---

[13] S.J. Tambiah, ***World Conqueror and World Renouncer,*** Cambridge, UK, 1976, 431.

การสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ
ในฐานะที่เป็นการต่อสู้ของทางศาสนา

อัตลักษณ์ทางด้านศาสนาและอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ต่างๆภายในแต่ละรัฐ มีอยู่มากมายหลายแบบ และการแข่งขันกันอ้างว่าเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติ ก่อให้เกิดรอยแยกที่เห็นอยู่อย่างโดดเด่นภายในสังคมยุคหลังสงครามของทุกสังคม สัมพันธภาพซึ่งได้รับการเสริมสร้างให้มั่นคงอยู่ภายในดินแดนที่ระบอบอาณานิคมกำหนดเขตแดนไว้ให้ มีผลสืบเนื่องไปถึงโครงสร้างของชาติ ระบอบอาณานิคม ดึงรัฐดังเช่นอาเจะห์และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นกะเหรี่ยงและแม้ว เข้าไปรวมอยู่ในหน่วยสังคมที่ถูกครอบงำโดยชนที่พูดภาษาพม่า ไทย เวียดนาม ชวา มาเลย์และตากาล็อก ซึ่งเป็นปริมาณที่มากยิ่งกว่าที่รัฐใด ๆ ในยุคก่อนหน้านี้เคยทำมา โดยมากแล้ว คนชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนใหญ่เหล่านี้ จะครอบครองอาณาบริเวณที่เป็นแกน อันได้แก่บริเวณศูนย์กลางซึ่งมีการปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่และในปริมาณมาก มีประชากรหนาแน่น และเป็นแหล่งก่อตัวของรัฐโบราณ และอาณาบริเวณเหล่านี้ ปัจจุบันเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มประชากรหลักของรัฐใหม่ ในขณะเดียวกัน พรมแดนทางด้านสังคมระหว่างประชาชาติที่เป็นชนพื้นถิ่น กับกลุ่มชนชาวอินเดีย อาหรับ และจีน ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามา ก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ตอนเปลี่ยนศตวรรษเป็นต้นมา ความเปราะบางของเอกภาพ และความแตกแยกของอัตลักษณ์ เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวเอง การก่อสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติของตลอดทั่วทั้งภูมิภาคในช่วงหลังสงครามต่างมุ่งหมายที่จะผลิตเบ้าหลอมที่ทรงอิทธิพล ซึ่งจะพิชิตความแตกต่างอย่างลึกซึ้งเหล่านี้

ปรัชญาทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลในยุคหลังสงคราม ส่วนใหญ่แล้ว สามารถจัดจำแนกคุณลักษณะได้ว่าเป็น “การปรับปรุงประเพณีให้อยู่ในแนวใหม่” และตราบเท่าที่ยังเป็นประเพณีแนวใหม่อยู่เช่นนี้ ประเพณีใหม่จะอัดฉีดความหมายทางด้านศาสนาเข้าไปในการเมืองสมัยใหม่ ศาสนาขงจื๊อ ปรากฏชัดแจ้งอยู่ในเวียดนามใต้ของเดียม ระบอบสังคมนิยมของอู นุ ก็เป็นพุทธมามกะด้วยเช่นกัน ในขณะที่นาซาคอมของซูการ์โน ก็เสนอแนะว่าพลังผลักดันแนวชวานิยม จะสามารถชี้แนวทางสำหรับการสร้างอุดมการณ์แห่งชาติขึ้นมาได้อย่างไร ลักษณะนี้เป็นการพูดถึงกระบวนการในทางบวก มากกว่าจะเป็นการพูดกันในทางลบอย่างเคร่งครัด—เมื่อผู้มีบทบาทสำคัญในยุคสมัยใหม่เหล่านี้หยิบยกพุทธศาสนาหรือ*วาหยัง*มาอ้าง ก็เท่ากับว่า พวกเขากำลังก่อสร้างสัญลักษณ์อย่างแข็งขัน มิใช่เพียงนำสัญลักษณ์ที่เก่าแก่ ที่ประชาชนทั่วไปรู้จักกันดี มาพลิกแพลงใช้ประโยชน์อย่างดูแคลน แม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนาม ก็ยังให้ความสำคัญกับค่านิยมของชุมชน ซึ่งปกติแล้ว ก็อยู่ในลักษณาการที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณที่เจือด้วยศาสนาขงจื๊อ ซึ่งชาวลัทธิมาร์กซ์ตะวันตกบางคนพบว่าเป็นการยากที่จะทำความเข้าใจ หรือที่จะนำไปเชื่อมสัมพันธ์กับการเมืองของพวกตน ซูฮาร์โตสร้างสุสานของตระกูลไว้อย่างโดดเด่น ถัดจากบริเวณที่เป็นสุสานของราชสำนักมังกุเนการา ซึ่งภริยา

ของเขา เป็นญาติห่าง ๆ เขาทำให้สุสานนั้น มีรูปแบบเหมือนกับวัดของมัชปาหิตที่รับอิทธิพลมาจากอินเดีย การกระทำเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่า เขามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างอนุสรณ์สถานไว้เป็นที่รำลึกถึงบทบาทของเขา ในฐานะที่เป็นบุคคลที่นำชาติเข้าสู่ความทันสมัย ทว่าลักษณาการที่เขาทำนั้น เป็นการเลียนแบบวิถีที่บรรดากษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียทรงสร้างทำเพื่อเป็นอนุสรณ์แสดงถึงความสำเร็จของพระองค์ พิธีกรรมประจำชาติพิธีใหม่ ๆ รวมทั้งการเลือกตั้งที่มีลักษณะของตะวันตกอย่างแน่ชัด ก็สร้างขึ้นจากสำนึกที่มีอยู่กับพิธีการที่มีรากฝังอยู่อย่างแน่นหนาภายในสังคมท้องถิ่น วันสำคัญทางศาสนา ถูกกำหนดให้เป็นวันหยุดประจำรัฐ และพิธีใหม่ ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการระลึกถึงวีรชนนักปฏิวัติ ก็ทำเหมือนกับว่า พวกเขาเป็นบรรพชนผู้ก่อตั้งรัฐ แบบแผนเหล่านี้ สะท้อนถึงทางเลือกที่ได้รับการชี้นำจากเส้นทางที่เคยย่ำผ่านกันมานานนักหนาแล้ว แม้ว่าเส้นทางที่เคยเป็นทางเดินทำด้วยดินพวกนั้น มาบัดนี้ จะกลายเป็นคอนกรีตไปแล้วก็ตาม

แม้ว่าพระราชอำนาจของกษัตริย์ จะมีขอบเขตจำกัด แต่กษัตริย์ก็ยังคงเป็นจุดศูนย์กลางของชีวิตทางด้านพิธีกรรมในดินแดนส่วนสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไม่ว่าที่ใดที่ยังมีระบบกษัตริย์อยู่ ที่นั้นกษัตริย์จะยังคงครองความสำคัญทางด้านศาสนา พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นสถาบันที่เป็นหัวใจสำคัญอยู่ในประเทศไทยและประเทศบรูไน ระบบกษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ต่อมาในลาวจนตลอดทศวรรษ 1950 และดำรงอยู่ในรูปแบบที่ดัดแปลงในกัมพูชามาจนกระทั่งถึงค.ศ.1975 เมื่อสุลต่านฮาเมงกุ บูโวโน ที่ 9 แห่งยอกยาการ์ตาในชวา สิ้นพระชนม์ลงในค.ศ.1988 พิธีรำลึกถึงการผ่านภพของพระองค์ดึงฝูงชนมาร่วมได้มากเป็นพิเศษ และได้รับการกล่าวขวัญอย่างกว้างขวาง ที่ดูขัดแย้งกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็น ก็คือสุลต่านพระองค์นี้ทรงมีอำนาจวิเศษของกษัตริย์ ก็เพราะพระองค์ทรงให้การสนับสนุนการปฏิวัติอย่างแรงกล้า และเพราะทรงมีบทบาท ในฐานะรองประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐในช่วงทศวรรษ 1970 ในกัมพูชา กษัตริย์สีหนุทรงก่อให้เกิดความรู้สึกทำนองเดียวกัน และด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกันนี้ จนตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 การปรับพระองค์ให้เข้ากับระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทำให้กษัตริย์สีหนุยังทรงรักษาพระราชอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ตามราชประเพณี และทรงได้รับการถวายบังคมเฉกเช่นกษัตริย์สมัยก่อน เมื่อพิจารณากว้างออกไปยิ่งกว่านี้ ในแง่ความสลับซับซ้อนของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก และในแง่ของบทบาทของราชสำนักที่ยังคงเหลืออยู่ในสังคมโดยทั่วไป จะเห็นว่า ราชสำนักที่มีมาดั้งเดิมในยอกยาการ์ตา สุระการ์ตา และในรัฐสุลต่านของมาเลย์ ที่ยังรักษาอิทธิพลทางศาสนาของตนไว้ ต่างยังคงรักษาความสำคัญของตนไว้ได้เช่นเดียวกับในประเทศไทยและบรูไน ซึ่งเป็นดินแดนที่ราชสำนักยังมีอิทธิพลเข้มแข็งอย่างเห็นได้ชัด

ในกรณีของไทย การสร้างความทันสมัยที่กษัตริย์ทรงเป็นผู้นำและความผูกพันอย่างต่อเนื่องซึ่งราชสำนักกับสถาบันสงฆ์ มีอยู่กับหมู่บ้านและกับภูมิภาคที่ห่างไกล ทวีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอย่างสม่ำเสมอเรื่อย การปฏิวัติรัฐธรรมนูญในค.ศ.1932 เปลี่ยนสิ่งที่เป็นสยาม ไปเป็นประเทศไทยเช่นในปัจจุบัน และปรับเปลี่ยนฐานะของกษัตริย์เสียใหม่ ทว่ามิได้กำจัดระบบกษัตริย์ทิ้งไป ด้วยเหตุนี้

กษัตริย์จึงยังคงครองสถานภาพในด้านพิธีกรรมและพิธีรีตองที่ทรงอิทธิพลอยู่ภายในสังคมไทย ในช่วงหลังสงคราม พุทธศาสนาได้รับการเทิดทูนบูชาอย่างหนักแน่นยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี พุทธศาสนาเป็นพื้นฐานด้านลัทธิอุดมการณ์ที่สำคัญประจำชาติ โดยอยู่เคียงคู่มากับระบบกษัตริย์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่งทัศนะของเขา มีอิทธิพลอยู่ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ได้รื้อฟื้นการประกอบพระราชพิธีบางอย่างที่ได้เลิกราไปแล้ว และได้หันไปอาศัยพุทธศาสนา ให้เป็นเช่นกำแพงต่อต้านสิ่งที่เขามองเห็นว่าเป็นภัยคุกคามของระบอบคอมมิวนิสต์ ในอีกทางหนึ่ง รูปแบบที่ทันสมัยของพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐ สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนที่มีขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบด้วยเช่นกัน รูปแบบที่แสดงความทันสมัยอย่างโดดเด่นมากที่สุด ภายในทุกศาสนาของภูมิภาคนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องจุดเน้น ซึ่งมุ่งไปที่ปฏิบัติการในด้านสังคม ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม ในประเทศไทยนั้น สถาบันตามจารีตประเพณีต่างได้รับการปฏิรูปและส่งเสริม และในปัจจุบันก็ได้รับการเกื้อหนุนจากสื่อสมัยใหม่ ให้เป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านวัฒนธรรมภายในรัฐ

ในพม่า ลัทธิอาณานิคมอังกฤษ กำจัดสิ่งที่เหลือตกค้างมาจากระบบกษัตริย์จนหมดสิ้น กระนั้นก็ตาม เมื่อได้เอกราชคืนมา พม่าก็ได้รื้อฟื้นขนบประเพณีต่าง ๆ ที่มีรากฐานอยู่ที่ความคิดทางศาสนาในพื้นถิ่นที่เกี่ยวกับกษัตริย์ อู นุ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึง ค.ศ.1962 เป็นผู้มีความยึดมั่นต่อระบอบสังคมนิยม แต่เป็นสังคมนิยมในรูปแบบที่ต่างไปจากสังคมนิยมของพวกทะขิ่น ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานของเขาในยุคทศวรรษ 1930 สังคมนิยมของพวกทะขิ่น มิได้ยึดอิงกับศาสนามากเท่ากับสังคมนิยมตามแบบฉบับของอู นุ ผู้สังเกตการณ์ทั้งหลาย ต่างกล่าวขวัญเป็นเสียงเดียวกัน ถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของความยึดมั่นโดยส่วนตัวของอู นุ ต่อเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่งอู นุ เสริมความยึดมั่นนี้ให้แข็งแกร่งขึ้น ด้วยการดำเนินชีวิตในแบบเรียบง่าย พุทธศาสนาของอู นุ แยกออกมิได้จากลัทธิการบูชาผี*นัต* อู นุ ให้เหตุผลเพื่อยืนยันความถูกต้องของการทำพิธีเซ่นสรวง ด้วยการอ้างอิงถึงพระธรรมคำสอน พรรคปยีดาอังสุของเขา ทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเป็นประจำทุกปี และอู นุ เองก็ขลุกอยู่ตามสถานที่ที่มีการทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเหล่านี้ครั้งละนาน ๆ แม้ในขณะที่ตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ในค.ศ.1961 อู นุ ได้ริเริ่มการก่อสร้างเจดีย์ทรายที่มียอดเป็นเหล็ก 60,000 องค์ และในขณะที่การต่อต้านการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมีมากขึ้นนั้น อู นุ ก็ปลีกตัวไปสงบจิตอยู่บนภูเขาโปโป อันศักดิ์สิทธิ์เป็นเวลาสี่สิบห้าวัน[14] บุคคลสำคัญในสถาบันสงฆ์กล่าวหาว่าเขาให้ความสำคัญแก่ลัทธิบูชาภูติผี โดยสร้างความเสียหายแก่พุทธศาสนา ทว่าไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด

---

[14] M. Mendelson, ***Sangha and State in Burma*** (ed. J.P. Ferguson), Ithaca, 1975, 273-4, 350.

ในข้อที่ว่า อู นุ เชื่ออย่างจริงใจว่า ภาวะทางจิตใจของประชากรจะดีขึ้น ด้วยการประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา

การฟื้นฟูและส่งเสริมพุทธศาสนาของชาติ ถูกมองว่า เป็นกิจกรรมภายในครรลองวิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยม วิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยมนี้ได้รับการวางกรอบให้อยู่ภายในค่านิยมของพุทธศาสนา การฟื้นฟูพุทธศาสนาซึ่งอู นุ เป็นผู้นำ ได้เน้นถึงลักษณะที่เป็นพุทธของพม่า และความสำคัญของบทบาทระดับโลกของพม่า ในฐานะที่เป็น “บ้านที่แข็งแรงที่สุด” ของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาร่วมสมัย กระทรวงศาสนาได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 และนับตั้งแต่ปีค.ศ.1952 เป็นต้นมา รัฐบาล ใช้พระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อสร้างความสะดวก ในการดึงชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขา ให้เข้ามารวมอยู่ในชาติ รัฐบาลให้การสนับสนุนแก่ศูนย์วิปัสสนาของมหาสี ซายาดอว์ ในร่างกุ้ง อันเป็นสถานที่เชิดหน้าชูตาถึงการปฏิบัติพุทธศาสนกิจในแบบสมัยใหม่ ซึ่งผู้มาเยือนชาวต่างประเทศถูกพาไปชมอยู่เป็นประจำ การสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 6 ในช่วงระหว่างค.ศ.1954-1956 เป็นผลงานการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่โดดเด่น และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาครั้งนี้ ก็เพิ่มสีสันให้กับช่วงเวลาตลอดทั้งทศวรรษ งานนี้ จัดขึ้นเนื่องในวาระครบรอบ 2500 ปีของพุทธกาล และได้กลายเป็นเหตุการณ์ระดับโลกดังที่มุ่งหมายไว้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีตัวแทนจากสามสิบประเทศ มาประชุมพบปะกัน การก่อสร้างเจดีย์สันติภาพกาบา อาย เริ่มขึ้นในค.ศ.1950 ณ สถานที่ที่เลือกสรรโดยอาศัยประสบการณ์การเห็นภาพนิมิตเป็นพื้นฐาน และการประชุมก็ได้มีขึ้น ณ มหาคูหาอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสร้างขึ้นเคียงข้างไปกับเจดีย์สันติภาพ เพื่อรับรองผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 10,000 คน ในขณะเดียวกัน การซ่อมแซมเจดีย์เก่า ๆ ที่ถูกทิ้งร้าง ก็เป็นเป้าหมายอย่างหนึ่ง ของนโยบายของรัฐบาล

เมื่ออู นุ รณรงค์หาเสียงเพื่อรับการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1959 เขาได้ประกาศถึงความประสงค์ที่จะสถาปนาพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ ทว่าการโต้เถียงที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากคำประกาศของเขา ก่อให้เกิดความแตกแยก แม้กระทั่งในหมู่พุทธศาสนิกชนเอง ปัญหาเรื่องวินัยและการแบ่งเป็นฝักฝ่าย ที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัญหาที่ตกค้างมาจากความแตกแยกซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่รัฐบาลอาณานิคมยกเลิกการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของกษัตริย์ให้สิ้นไป ปัญหาดังกล่าวสร้างความเดือดร้อนให้แก่สถาบันสงฆ์มาตลอดทศวรรษ 1950 ในค.ศ.1951 การวิวาทบังเกิดขึ้น หลังจากที่มีการปฏิเสธไม่ยอมอนุญาตให้*ปอนคยี* หรือพระภิกษุสงฆ์ของพม่า เข้าโรงมหรสพโดยไม่ต้องจ่ายเงิน ในค.ศ.1954 *ปอนคยี*สองรูป มรณภาพในระหว่างการวิวาทขัดแย้งเรื่องอำนาจการควบคุมโรงเรียนวัด หรือ*กยอง* แห่งหนึ่ง ในค.ศ.1956 การแบ่งพรรคแบ่งพวก นำไปสู่การก่อจลาจลของพระภิกษุสงฆ์ในมันดะเลย์ และในค.ศ.1959 ตำรวจได้หันมาใช้แก๊สน้ำตาเพื่อจับกุมพระภิกษุแปดสิบเก้ารูป ภายหลังจากที่นักศึกษาได้ก่อการจลาจลขึ้นในร่างกุ้ง ระหว่างที่การออกกฎหมายเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินอยู่นั้น พระภิกษุกระทำการคัดค้านต่อข้อเสนอของกฎหมายที่จะให้ความคุ้มครองแก่ศาสนา ของชนกลุ่มน้อย เพราะดูเหมือนว่ากฎหมายดังกล่าว จะอนุญาตให้ศาสนาของชนกลุ่มน้อยเหล่านั้น มีโอกาสลู่ทาง

เพิ่มขึ้นสำหรับการขยายตัวเติบใหญ่ต่อไป โดยกฎหมายสัญญาว่าจะแบ่งเงินกองทุนศาสนาของรัฐให้แก่ศาสนาของชนชาติกลุ่มน้อยด้วย ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1961 พระภิกษุสงฆ์กระทำการเลยเถิดไปถึงขั้นเผามัสยิดต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณรอบนอกของเมืองร่างกุ้ง[15] เมื่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญลุล่วงผ่านไปในค.ศ.1961 ชนกลุ่มน้อยต่างเป็นเดือดเป็นแค้น เพราะร่างกฎหมายดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดการถ่วงดุลในระบบสหพันธ์โดยฉับพลัน ในอีกทางหนึ่ง เนื่องจากร่างสุดท้ายของกฎหมายของอู นุ ประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ด้วยถ้อยแถลงที่ไม่หนักแน่น ทางฝ่ายสงฆ์ในพุทธศาสนาจึงยังคงมีความห็นแตกแยกกันอยู่ ในเรื่องการให้ความเห็นชอบกับกฎหมายดังกล่าว

การฟื้นฟูพุทธศาสนาโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หมดพลังในการเคลื่อนไหวลงไป เมื่อนายพลเน วิน ก่อการรัฐประหารขึ้น ในค.ศ.1962 ปรัชญาของฝ่ายทหาร ค่อนข้างไม่ยึดอิงกับศาสนา แม้ว่าทหารกระทำถึงขั้นให้ความสำคัญเชิงทฤษฎีเป็นอันดับแรกแก่การพัฒนาทางวัตถุ เพียงเฉพาะ“ให้สมดุลกับชีวิตทางจิต” เท่านั้น สภาปฏิวัติ ได้ประกาศปรัชญาที่เป็นหลักนำของตน โดยผ่านพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1963 ปรัชญานี้มีองค์ประกอบทั้งของลัทธิมาร์กซ์และของพุทธศาสนา ทว่ามิได้มีการกล่าวถึงความคิดที่เป็นกุญแจสำคัญมาแต่ครั้งดั้งเดิม ที่เกี่ยวกับ*นัต* (ภูติผู้พิทักษ์) กับปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ*สังสารวัฏ* (“กงล้อแห่งการเวียนว่ายตายเกิด”) และ*กรรมะ* พลังผลักดันของปรัชญาดังกล่าว อยู่ที่สวัสดิภาพของมนุษย์ และการเรียกร้องให้ใส่ใจกับสิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ พร้อมยืนยันว่า รัฐมีความรับผิดชอบในการปรับปรุงชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของพลเมืองของรัฐ เน วินมิได้ใจกว้างในเรื่องการเคารพบูชา*นัต* รัฐบาลของเขา ดำเนินการโจมตีความเชื่อภูติผีอย่างพร้อมเพรียงกันทุกฝ่าย ถึงขั้นสั่งห้ามผลิตภาพยนตร์ที่มีภูติผีเป็นประเด็นสำคัญ หลังจากที่เน วินก่อรัฐประหารแล้ว การประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ก็ล้มเลิกไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความสงบในหมู่ชนชาติกลุ่มน้อย และรัฐบาลยังได้ผนึกกำลังดำเนินความเพียรพยายามครั้งใหม่ เพื่อกัน*ปอนคยี*ออกไปเสียจากการเมือง ภายหลังปีค.ศ.1962 ได้มีการยุบสภาสหภาพพุทธศาสนา ในปี ค.ศ. 1965 ได้มีการยกเลิกกฎหมายวินาสายา ฉบับปีค.ศ.1949 ยกเลิกกฎหมายธรรมจริยา ฉบับปีค.ศ.1950 และยกเลิกกฎหมายคณะกรรมการการศึกษาบาลี ฉบับปีค.ศ.1952 ซึ่งเท่ากับว่า กฎหมายฉบับที่มีความสำคัญของอู นุ ที่มุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข้งแก่สถาบันสงฆ์ ต่างถูกกำจัดจนหมดสิ้นไปในที่สุด

ในหมู่นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวเวียดนาม โฆษกที่แสดงความคิดเห็นให้เป็นที่รับรู้เช่นเธียน มินห์ เชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นตัวแทนแสดงถึงค่านิยมชั้นยอด ซึ่งมิได้มีอยู่ในประเทศในซีกโลกตะวันตกหรือประเทศคอมมิวนิสต์ เธียน มินห์ แสดงความเห็นว่า “เราเชื่อว่าพุทธศาสนาสามารถสร้าง

---

[15] D. Smith, ***Religion and Politics in Burma,*** Princeton, 1965, 206-7, and Mendelson, 353.

ชาติขึ้นมาได้ เพราะพุทธศาสนาเป็นพลังผสานพลังหนึ่ง และเพราะหลักของพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความอดกลั้นและมีความเห็นอกเห็นใจ"[16] พุทธศาสนิกบริเวณตอนกลางของเวียดนาม มีความเข้มแข็งที่สุด โดยมีพระสงฆ์อยู่ค่อนข้างน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ การฟื้นฟูพุทธศาสนาในช่วงหลังสงครามของเวียดนามตอนกลางนี้ เริ่มขึ้นในค.ศ.1951 เมื่อพระภิกษุและฆราวาสห้าสิบรูป/คน เข้าร่วมในการประชุมระดับชาติที่เมืองเว้ พระสงฆ์และฆราวาสเหล่านี้ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสมาคมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งก่อตั้งขึ้นในศรีลังกาในค.ศ.1950 พุทธศาสนิกตั้งแง่โต้แย้งกับรัฐบาลเดียมเนื่องจากมีบ่อยครั้งเหลือเกิน ที่ดูเหมือนว่า รัฐบาลไม่เต็มใจที่จะรับรองให้ชนผู้นับถือพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่ง นโยบายของเดียมดูเหมือนว่าจะมีพื้นฐานอยู่ที่การปกครองในแบบอุปถัมภ์ซึ่งมีอยู่อย่างปันสามัญตลอดทั่วภูมิภาค มากกว่าจะใช้แบบอย่างตามหลักคาทอลิก และทางวาติกันก็เพียรพยายามอย่างแสนเข็ญ ที่จะแยกคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ออกจากแบบอย่างในเชิงอุปถัมภ์ดังกล่าว

ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1963 ความตึงเครียดบังเกิดขึ้นในงานประกอบพิธีวิสาขบูชา ซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ฝูงชนที่เว้ ประจัญหน้ากับรถถัง และมีผู้เสียชีวิตเก้าคน เป็นเหตุให้มีการส่งคำร้องเรียนอย่างยืดเยื้อ และมีการเดินขบวนในไซ่ง่อนเป็นระยะอีกหลายครั้ง การสังหารตัวเองของธิช กวาง ดึก ในวันที่ 11 มิถุนายน ทำให้มีการร้องเรียนต่อเดียมเป็นระยะเวลานานในปีนั้น ในนามของพุทธศาสนิกชน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1964 ความเป็นปฏิปักษ์ที่พุทธศาสนิกชนมีต่อรัฐบาลไซ่ง่อน ชักนำให้เหตุการณ์เลยเถิดไปถึงขั้นเกิดการจลาจลขึ้นที่ดานัง ฝูงชนอันมีพุทธศาสนิกชนเป็นแกนนำ ได้เผากระท่อมของผู้ลี้ภัยที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ชาวพุทธที่สนับสนุนความเป็นกลาง กดดันรัฐบาลไซ่ง่อนอย่างต่อเนื่อง เมื่อนายพลกีขึ้นมามีอำนาจในกลางปีค.ศ.1965 และสถานการณ์สงครามเลวร้ายลง ชาวพุทธที่เป็นฆราวาสก็ลดความเคลื่อนไหวในการดำเนินกิจกรรมของตนลง เพื่อที่จะมุ่งดำเนินกิจกรรมในด้านการศึกษาและสวัสดิการทางสังคม พุทธศาสนิกเหล่านี้จัดพิมพ์นิตยสารและวารสาร บริหารโรงเรียนประถม 135 แห่ง กับโรงเรียนมัธยม 35 แห่ง และมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ยังรับเยาวชนเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อสำแดงพลังของตนด้วย[17]

ตลอดปีค.ศ.1966 มีการเจรจาอย่างเคร่งเครียดระหว่างรัฐบาลกีและกลุ่มคาทอลิก กลุ่มฮัวฮาว กลุ่มเกา ได และกลุ่มพุทธ หัวข้อการเจรจาคือ การจัดการเลือกตั้ง และการเป็นตัวแทนในสภาร่างรัฐธรรมนูญในอนาคต การใช้กำลังกันเป็นระยะ ๆ ระหว่างกลุ่มทหารกับกลุ่มนักศึกษาที่เป็นพุทธศาสนิกในดานังและเว้ ไม่สามารถนำมาซึ่งการตอบสนองจากรัฐบาลได้ ในเดือนพฤษภาคม ธันห์

---

[16] J. Schecter, ***The New Face of Buddha,*** New York, 1967, 160.

[17] Ibid., 210.

กวาง แม่ชีวัย 55 ปี สังหารตัวเองที่หน้าเจดีย์เดียว เด ที่เมืองเว้ การกระทำนี้ บ่งชี้อย่างไม่มีข้อกังขา ถึงความทุกข์ทางใจอย่างลึกซึ้ง ต่อการที่สหรัฐให้การสนับสนุนรัฐบาลของกี การตายของแม่ชีกวาง สร้างความสะท้านใจแก่ชาวอเมริกัน และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความยึดมั่นต่อเจตนารมณ์แห่งการไม่ใช้ความรุนแรง ทว่า พลังในการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมของฝ่ายพุทธ ที่เข้มแข็งที่สุดในค.ศ.1963 จางหายไปทีละน้อย ๆ ในค.ศ.1966 การหันมาหาพุทธศาสนา ในฐานะพื้นฐานของลัทธิชาตินิยม ถูกบ่อนทำลายลงด้วยอิทธิพลของนิกายอื่นๆ ได้แก่ อิทธิพลของเกา ได แห่งจังหวัดเตย์ นินห์ อิทธิพลของฮัว ฮาวในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตก อิทธิพลของชาวพุทธยังลดลงด้วยภาวะกึ่งปกครองตนเองของชาวเขาซึ่งนับถือภูติผี และของชาวเขมรที่บริเวณพรมแดน รวมทั้งของชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งยังมีหลงเหลืออยู่

ในอินโดนีเซีย ความคิดตามแบบของตะวันตกเรื่องการแบ่งแยกระหว่างปริมณฑลทางศาสนาและฆราวาส เพิ่งได้รับการยอมรับเพียงเล็กน้อย นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดติดกับศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คน จำต้องติดต่อและสัมพันธ์กับขบวนการศาสนาและการตีความที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอยู่เสมอ รวมทั้งติดต่อกับผู้คนที่เคร่งศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับชาวมุสลิม ในขณะเดียวกัน แม้ว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์จะประกาศตัวว่าเป็นมุสลิม แต่อินโดนีเซียทั้งชาติก็มิได้มีลักษณะเคร่งอิสลามในแบบที่ญาติธรรมอิสลามที่ดินแดนใจกลางของศาสนาอิสลามเป็นอยู่ การนับถือภูติผีและเวทย์มนต์ลึกลับในรูปแบบต่าง ๆ ยังคงเป็นเครื่องถ่วงดุลพลังและความเข้มแข็งของอิสลามในระดับที่มีความสำคัญ ภายในพรรคพีเอ็นไอของซูการ์โนนั้น ปรัชญาแนวจิตวิญญาณนิยมของชวา เป็นสิ่งที่เสริมความแข็งแกร่งให้กับความคิดทางการเมืองของพรรคนี้ แม้กระทั่งพรรคพีเคไอที่เป็นคอมมิวนิสต์ ก็ยังเบนเข้าหาความคิดความเชื่อเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขที่ศาสดาองค์ใหม่จะนำมาให้ เมื่อพรรคแพร่ขยายอิทธิพลเข้าไปในชีวิตในชนบทของชวา ฐานะของอิสลามเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินงานเพื่อไปสู่การประกาศเอกราช ซึ่งส่งผลให้มีการประนีประนอมระหว่างกันอย่างคลุมเครือ ที่เรียกกันว่า กฎบัตรจาการ์ตา มุสลิมบางคนคิดว่า ร่างกฎบัตรนี้เป็นความเบื้องต้นซึ่งจะนำไปสู่รัฐธรรมนูญโดยในรัฐธรรมนูญนี้จะมีการประกาศอย่างเป็นทางการว่า ผู้ที่เป็นมุสลิม มีพันธะโดยกฎหมายที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติตามกฎของศาสนาอิสลาม ผู้ที่คิดว่าศาสนาไม่ควรเกี่ยวข้องกับการเมือง ได้ขัดขวางมิให้ยอมรับการประนี ประนอม ดังกล่าว โดยโต้แย้งว่า ข้อประนีประนอมนี้จะก่อให้เกิดอันตรายแก่การปฏิวัติ ทว่า การรับรองกฎบัตรดังกล่าว ยังคงเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของนักการเมืองที่นับถือศาสนาอิสลามมาจนกระทั่งทศวรรษ 1970[18]

---

[18] การอภิปรายประเด็นที่สำคัญ เกี่ยวกับมุมมองของอิสลาม นำเสนออยู่ใน van Dijk, 45-58, และ B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia,* The Hague, 1982, 17-39.

ความตึงเครียดในสังคมในเวลาต่อ ๆ มา มักเกิดขึ้นเมื่อมีความแตกแยกกันทางวัฒนธรรมและทางศาสนา การแยกทางห่างจากกันออกไปเรื่อย ๆ ระหว่างการยึดถือหลักมุสลิมดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดตายตัว กับความคิดแนวชวานิยม เป็นหัวข้อหลักของการกล่าวสุนทรพจน์เพื่อจูงใจคนของยุคทศวรรษ 1950 และเรื่องนี้ยังคงเป็นประเด็นของความตึงเครียดอย่างเปิดเผยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วง “ระเบียบใหม่” มีผลบังคับให้ประชาชนต้องเป็นสมาชิกในสังกัดของศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่ เชื่อถือศรัทธาต่อองค์พระผู้เป็นเจ้า และรู้สึกถึงมิติทางจิตวิญญาณว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ผลที่ตามมาอย่างหนึ่งก็คือว่า พวกเขามองเห็นอัตลักษณ์ของชาติว่าเป็นสิ่งสัมผัสได้แน่ชัด เป็นเรื่องพลังทางจิต มากกว่าจะเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ในเมื่อมองกันว่าอัตลักษณ์เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้น การสร้างชาติขึ้นใหม่ ก็ย่อมมีหมายความเกี่ยวข้องไปถึงการต่อสู้ทางจิตวิญญาณด้วย สำหรับบางพวก เรื่องนี้ยังหมายถึงการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงไปสู่การร่วมกันแสดงความจำนนต่อเจตน์จำนงของพระอัลเลาะห์ สำหรับพวกอื่น ๆ เรื่องนี้หมายถึงความซ้ำซากของการยื้อยุดกันไปมาอย่างไม่รู้จบ ระหว่างความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมโยงมนุษย์เราเข้ากับโลกทางวัตถุ กับพลังผลักดันที่จะนำไปสู่การปล่อยวางในทางจิตวิญญาณ ทัศนะดังนี้ซึ่งด้านหนึ่งเป็นของอิสลาม และอีกด้านหนึ่ง เป็นแบบอินเดีย บ่งบอกเป็นนัยให้รู้ว่า ทัศนะทั้งสองแนวนี้ เป็นคู่ต่อสู้แข่งขันที่สำคัญ ซึ่งต่างก็ยืนยันเรื่อยมา ถึงสิทธิในอันที่ตนจะเป็นฝ่ายกำหนดอัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณของความเป็นชาติ ให้แก่อินโดนีเซียที่เป็นเอกราช

ในด้านภารกิจของชาติที่จะต้องถือปฏิบัติ ในเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนานั้น ทั้งกระทรวงศาสนาและพรรคอิสลามทั้งหลาย ต่างตีความเรื่องนี้ตามแนวทางของมุสลิมอย่างชัดแจ้ง ดังที่ฟาน นิวเวนฮุจเซ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในตอนที่ได้เอกราชนั้น มีคนมุสลิมจำนวนมาก พิจารณาเห็นว่า “ศาสนา” มีความหมายอย่างเดียวกับ “ศาสนาอิสลาม” และตีความเรื่องเสรีภาพทางศาสนาว่าเป็น “เสรีภาพสำหรับอิสลาม”[19] ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาประมาณกันว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์ ของประเทศเป็นมุสลิม เมื่อมาถึงขณะนี้แม้กระทั่งมุสลิมที่ยึดมั่นต่อคำสอนอย่างบริสุทธิ์ ก็ยอมรับความจริงว่า ข้อสันนิษฐานดังกล่าว เป็นเรื่องผิวเผิน ทว่าความคิดในข้อที่ว่า ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ก็ยังคงหนักแน่นอยู่ มุสลิมทั้งหลาย ต่างยอมรับเพิ่มขึ้นทีละน้อยและอย่างไม่เต็มใจว่า พวกเขาเป็นแค่องค์ประกอบเพียงเสี้ยวหนึ่งภายในภูมิทัศน์ทางศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายและมากมาย ชาวมุสลิมเป็นอันมาก ยังคงมีความรู้สึกเหมือนเช่นที่เคยรู้สึกเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองของดัตช์ ว่า เฉพาะการ

---

[19] (ตรงนี้คือที่ที่น่าจะมีตัวเลขเชิงอรรถ แต่ไม่มีในต้นฉบับ – ผู้แปล) C.A.O. van Nieuwenhuijze, ***Aspects of Islam in Post-Colonial Indonesia,*** The Hague-Bandung, 1958.

ปราบปรามทางการเมืองเท่านั้น จึงจะสามารถขัดขวางมิให้มุสลิมได้ลงมือก่อแม่พิมพ์ สำหรับหล่อหลอมชาติซึ่งพวกมุสลิมน่าจะได้มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ พรรคอิสลามชั้นนำทั้งหลาย ต่างทึกทักว่า ชาวมุสลิมทั้งปวงจะลงคะแนนเสียงเลือกพวกตนเรื่อยมาจนกระทั่งถึงวาระที่มีการเลือกตั้งในค.ศ.1955 พรรคอิสลามเหล่านี้ตกตะลึงเมื่อได้พบว่า ในการเลือกตั้งดังกล่าว มีประชากรเพียง 42 เปอร์เซ็นต์ เท่านั้น ที่ออกเสียงเลือกพวกเขา และเหตุการณ์นี้ก็มีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดความคิดเรื่องการแยกดินแดนของฝ่ายอิสลามและของเกาะที่อยู่นอกออกไป ในตอนปลายทศวรรษ 1950

การเลือกตั้งในปีค.ศ.1955 และ 1957 ยังคงเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกว่าภายในประเทศยังคงมีความยึดมั่นและผูกพันต่อศาสนา มาสจูมี ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามที่นิยมความเป็นสมัยใหม่ มีฐานที่เข้มแข็งมากที่สุดในบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ในชวาตะวันตก และในบริเวณที่เป็นชุมชนเมือง ฝ่ายประเพณีนิยมคือ พรรคมุสลิม นาห์ดาตุล อูลามา ฝ่ายนักชาตินิยมคือ พีเอ็นไอ และฝ่ายคอมมิวนิสต์คือ พีเคไอ ทั้งสามฝ่ายต่างมีฐานที่มั่นคงของตนอยู่ในบริเวณที่เป็นใจกลางของชวา ภายหลังการเลือกตั้ง ทั้งมุสลิมและคริสเตียนต่างกลัวอิทธิพลของพีเคไอ ซึ่งกำลังเติบใหญ่ขึ้นทุกที และไม่พอใจกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีทิศทางมุ่งไปที่ชวา ขบวนการดารุล อิสลาม ยังคงดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในอาเจะห์ ชวาตะวันตก และอย่างเป็นพัก ๆ ในสุลาเวสีตอนใต้ จนตลอดทศวรรษ 1950 การที่มาสจูมีไปมีความข้องเกี่ยวกับการก่อจลาจลของพีอาร์อาร์ไอ ในสุมาตรา และการกบฏเปอร์เมสตาในสุลาเวสีตอนเหนือในค.ศ.1958 ถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลเพื่อที่จะผลักดันอิสลามฝ่ายสมัยใหม่นิยม ให้หลุดออกไปอยู่ที่ชายขอบของการเมือง การปราบปรามการจลาจลของดารุล อิสลาม พีอาร์อาร์ไอและเปอร์เมสตา และการโอนธุรกิจเป็นของชาตินั้น เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1950 ทั้งหมด และเป็นเหตุการณ์ที่ชักนำให้ทหารเข้ามาร่วมอยู่ในการปกครองฝ่ายพลเรือน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงให้รัฐบาลกลายไปเป็นพาหะวิถีอันดับหนึ่งชิ้นใหม่ไปสู่การรวมชาติ และทำให้ศาสนาอิสลาม เป็นเรื่องของการเมืองน้อยลงไป

ประชาธิปไตยนำวิถี ซึ่งซูการ์โนได้คิดประดิษฐ์ขึ้นมา เป็นแนวคิดที่วางกรอบให้แก่การเมืองตั้งแต่ปีค.ศ.1959 ถึงค.ศ.1965 พร้อมกันนั้นซูการ์โนยังได้ฟื้นฟูความคิดความเชื่อและแบบอย่างของวัฒนธรรม*กราตอน*ขึ้นมาใหม่อย่างแยบคาย[20] สำนึกในความเป็นอิสลามที่บริสุทธิ์ไร้ความเชื่ออื่นมาปะปนของศาสนาอิสลาม และความคิดแนวพหุภาคีนิยมตามแบบประชาธิปไตยตะวันตก ถูกกันออกไปเพื่อเปิดทางให้แก่ความคิดซึ่งผสมผสานขึ้นจากหลายศาสนาและจากหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน และแก่การเมืองในแบบที่ทุกฝ่ายต่างร่วมให้การสนับสนุนอย่างมีสมานฉันท์ ความรู้สึกถึงอำนาจวิเศษ เป็นพื้นฐานรองรับความเพียรพยายามของซูการ์โนที่จะระดมพละกำลัง เพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ให้เป็นที่ขจรขจาย

---

[20] B.R.O'G. Anderson,"The Idea of Power in Javanese Culture" in Claire Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972, and C. Geertz, ***Islam Observed,*** Chicago, 1972.

แก่นครหลวง สร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยนิวกินีของดัตช์ และเพื่อเผชิญหน้ากับมาเลเซียซึ่งเป็น "นักล่าอาณานิคมแผนใหม่" ซูการ์โนท้าวความถึงความรุ่งโรจน์ที่มีมาแต่ครั้งโบราณของมัชปาหิต ว่าเป็นจุดสุดยอดของอดีต และเป็นแบบอย่างให้แก่ปัจจุบัน ภาพลักษณ์แนวประชานิยมของซูการ์โน เชื่อมโยงไปถึงเกษตรกรครั้งบุรพกาลหรือ*มาร์ฮาเอน* ถึงหลักการแห่งความร่วมมือร่วมใจกัน หรือ*โกตอง-โรยอง* รวมทั้งความมีสมานฉันท์ หรือ*มูเซียวาราห์-มูฟากัต* แนวคิดทั้งสามนี้ถูกยกขึ้นมาเป็นอุดมการณ์แห่งชาติ นาซาคอม (Nasakom—คำที่นำมาจากพยางค์แรกของคำที่หมายถึง "ลัทธิชาตินิยม-ศาสนา-ระบอบคอมมิวนิสต์มารวมกัน) และได้รับการประกาศให้เป็นอุดมการณ์ผสาน ซึ่งอยู่เหนืออุดมการณ์อื่น ๆ ซูการ์โน ยังแสดงตนว่าเป็นกระบอกเสียงของประชาชน ซึ่งมีความหมายว่า เขาคิดฝันเอาว่า จิตสำนึกโดยส่วนตัวของเขา ผูกพันอยู่กับส่วนรวมและตัวเขาคือกลไกหลักที่สำคัญในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของส่วนรวม การหยิบยกเจตนารมณ์สมัยปี ค.ศ.1945 ขึ้นมาอ้างได้อย่างมีพรสวรรค์ของซูการ์โน มีมาพร้อมกับการต่อต้าน ภาวะเงินเฟ้อ และเรื่องร้าย ๆ ที่แก้ไม่ตก ดังนั้น เมื่อมองย้อนกลับไป แม้ชาวชวาซึ่งปกติแล้วมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ก็ยังรู้สึกว่า มีความขาดตกบกพร่องในทางปฏิบัติอยู่

ความตึงเครียดในสังคม นำไปสู่การก่อรัฐประหารและการรัฐประหารซ้อนในค.ศ.1965 กฎหมายปฏิรูปที่ดินฉบับปีค.ศ.1959 ไม่เคยนำมาใช้ปฏิบัติ เป็นเหตุให้บรรดาเจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ ยุยงให้เข้ายึดเอาโดยพลการ การกระทำเช่นนี้เป็นการยั่วยุให้เกิดการต้านทานอย่างทรงพลังจากพวกมุสลิม แน่นอนว่า พรรคคอมมิวนิสต์ภายหลังการจัดระบบใหม่ของไอดิต ยังคงเป็นสื่อสำหรับการแสดงออกในความเป็น*อาบานกาน*[*] ซึ่งเห็นว่าความเข้มแข็งในด้านจำนวน เป็นหลักสำคัญในการต่อต้านอิสลามในชนบท ซูฮาร์โต้กระชับอำนาจการควบคุมได้มั่นคงขึ้น โดยการวางอุบายให้ ซูการ์โน มอบอำนาจให้แก่เขาที่จะสถาปนาความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาใหม่ในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1966 ทั้งนี้โดยผ่านจดหมายที่เป็นที่รู้จักกันด้วยชื่อย่อ ว่า "ซูเปอร์ซีมาร์" หากซูการ์โนเป็นผู้มุ่งหมายที่จะข้ามเรื่องอุดมการณ์ไปโดยใช้วิธีสังเคราะห์ความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซูฮาร์โต้จะออกไปอีกแบบหนึ่งคือ เขาวางเป้าหมายที่จะกำจัดอุดมการณ์ออกไปจากการเมืองเสียให้หมด และหาก "ภาวะที่น่าตื่นเต้นเร้าใจเหมือนการละคร" จะทำให้ราชสำนักแบบที่ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ แต่ "ระเบียบใหม่" ของเขาสามารถแสดงการปรากฏตัวของภาวะหมู่บ้านให้เห็นได้เช่นกัน ซูฮาร์โต้เป็นผู้ที่ยึดมั่นต่อศาสนามุสลิม ทว่าตามถ้อยคำสำนวนแนวชวานิยมนั้น เรียกว่าเป็นแบบ "บิดาอุปถัมภ์" นอกจากนี้แล้วที่ปรึกษารุ่นแรก ๆ ของเขาหลายคน ก็เคยเข้าร่วมในลัทธิบูชาภูติผีผู้พิทักษ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงโด่งดัง นิกายนี้เน้นการจาริกแสวงบุญไปยังจุดพลังที่เดียง และซรานดิล ซึ่งทั้งสองแห่งเชื่อมโยงอยู่กับซีมาร์ ซึ่งมีฐานะที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง หรือเป็น*ดานหยาง* ของชวา และเป็นหนทางเพื่อ

---

[*] ชาวชวาที่แสดงความเป็นชาวชวาเหนือสิ่งอื่นใดและเป็นมุสลิมแต่เพียงในนาม.

ไปสู่อำนาจ ความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมแนวชวานิยมนี้ กลับมีสภาวะตรงกันข้ามจากที่ควรจะเป็นเพราะการปกป้องวัฒนธรรมของพวกเขากลับทำให้ชวานิยมกลายเป็นเรื่องที่คลุมเครือไป กล่าวคือ มิได้แสดงออกได้อย่างชัดแจ้งเท่ากับแนวทางการสังเคราะห์หลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบอย่างของอินเดีย หรือเท่ากับศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมทั้งหลาย และสถานภาพอย่างเป็นทางการของความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับก็ยังไม่แน่นอน

ดังจะเห็นว่า ความคิดความเชื่อทางด้านจิตวิญญาณ ที่เป็นพื้นฐานให้แก่รัฐบาลทั้งในชุดที่มีซูการ์โนและที่มีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ต่างได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากลัทธิชวานิยม และภายในแนวทางชวานิยมนี้ มีสำนึกและการใช้เหตุผลตามแบบอิสลามอยู่ โดยใช้องค์รวมของศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่สังเคราะห์เข้าด้วยกันเป็นตัววางกรอบ มีการเน้นอย่างตั้งใจที่ “หลักการครอบครัว” เป็นแบบฉบับในการจัดระเบียบเพื่อการร่วมมือกัน หลักการนี้ใช้เป็นหลักเหตุผลให้แก่การเมืองของรัฐซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การพยายามสร้างความพอใจให้แก่ทุกฝ่าย ปรัชญาดังกล่าว ได้รับการประกาศออกมาอย่างชัดแจ้งใน “เทวันโทโร” หรือปรัชญาการศึกษาแนวชาตินิยม ในทศวรรษ 1920 และยังคงมีผลทางปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน ขบวนการทามาน ซิสวา ของ “เทวันโทโร” เมื่อสมัยก่อนสงคราม ให้แรงกระตุ้นแก่ระบบการศึกษาของชาติ ทว่าในปัจจุบัน มีความสำคัญมากยิ่งกว่าสมัยนั้นมาก เพราะมีความเกี่ยวพันไปถึงปรัชญาทางการเมืองของชาติ ขบวนการดังกล่าว เน้นองค์รวมของอัตลักษณ์ร่วมกันในแบบบรรษัทที่มาจากหน่วยสังคมฝ่ายต่าง ๆ และการเมืองแบบการมีสมานฉันท์ร่วมกัน ถูกนำมาโยงเข้ากับการยึดมั่นในภารกิจ ที่จะต้องพัฒนาบุคคลทั้งหมดของตัวบุคคลนั้น ให้เกิดความสมดุล ด้วยการใช้ทั้งความคิด ความรู้สึกและเจตนารมณ์ โดยผ่านความรับรู้ในผัสสะทุกอย่าง ปรัชญา “ทามาน ซิสวา” ถูกนำไปเชื่อมโยงเข้ากับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพลังเร้นลับ ตามวิธีการของสุริโยมาตาราม ผู้มีพลังเร้นลับที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคนหนึ่งของยอกยาการ์ตา ในสมัยก่อนสงคราม แนวทางนี้ยังสอดคล้องไปกับคำสอนของสมาคมเทวฌาน* (Theosophical Society) และคำสอนของมาเรีย มอนเตสซอรี[21]

ปรัชญานี้มาบรรจบเข้ากับสิ่งที่ต่อมา ได้กลายเป็นปรัชญาที่ทรงอิทธิพลของชาติ ในรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ในรูปหลักปัญจศีล (หลักการห้าประการที่เป็นพื้นฐานของปรัชญาของรัฐดังที่ ซูการ์โนได้ประกาศให้เป็นที่รับรู้) ปรัชญานี้ยังมีอยู่ในประชาธิปไตยนำวิถี ในตอนปลายทศวรรษ 1950 และที่มีความสำคัญไม่น้อย คือยังปรากฏอยู่ในองค์กรพรรคโกลคาร์ ซึ่งมีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ระเบียบใหม่ของทศวรรษ 1980 กำหนดให้เน้นเป็นพิเศษที่หลักปัญจศีลซึ่งก็มีการย้ำอย่างตรงจุดถึงปรัชญาดังกล่าว ในค.ศ.1981 ซูฮาร์โต้ผสมผสานการวิพากษ์ตัวเขาเองเข้ากับการวิจารณ์หลักการ

---

* เทวฌาน (Theosophy) หมายถึงการเข้าถึงความรู้ (การรู้แจ้ง) ได้ด้วยการติดต่อกับพระเจ้า/เทพ โดยตรงโดยผ่านการทำฌาณสมาธิ

[21] D. Reeve, ***Golkar of Indonesia,*** Singapore, 1985, 355-6.

ปัญจศีล และในค.ศ.1983 เอ็มพีอาร์ (รัฐสภา) ประกาศแยกศาสนาและการเมืองออกจากกันอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนั้น ก็บ่อนทำลายพรรคอิสลามทั้งหลายอยู่ในที ด้วยการออกกฎหมายกำหนดให้องค์กรทางการเมืองทุกองค์กร รับหลักการปัญจศีลเป็นหลักพื้นฐานของตน กฎหมายนี้ ถูกขยายไปบังคับองค์กรทางสังคมทุกองค์กรด้วย พร้อมกับนำไปโยงกับหลักเหตุผลอย่างจงใจอยู่เรื่อยมาว่าประชาธิปไตย จะต้องได้รับการปรับแต่งให้เข้ากับ "จิตวิญญาณของอินโดนีเซีย" แม้ว่าสภาวการณ์แวดล้อมในการเลือกตั้งในทศวรรษ 1970 จะไม่อำนวย แต่พรรคอิสลามทั้งหลายก็ได้คะแนนเสียงมาประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ทำให้อิสลามเป็นพลังฝ่ายค้านที่ชัดแจ้งที่สุดของระเบียบใหม่ อย่างไรก็ดี การประเมินอิสลามในการเมือง อินโดนีเซียในระยะเมื่อไม่นานมานี้ชี้ว่า มุสลิมกลายเป็นเสียงส่วนใหญ่ข้างมากในด้านจำนวน แต่ด้าน "ความคิดจัดว่าเป็นชนกลุ่มน้อย" และชี้ว่า ศาสนาอิสลามนี้ เป็นประหนึ่ง "บุคคลภายนอก"[22]

ระเบียบของรัฐกับศาสนาที่เป็นสถาบัน

การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบรรดารัฐที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ เป็นเหตุให้รัฐควบคุมสถาบันทางศาสนาในแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น อำนาจรัฐเช่นเดียวกับที่ใช้สะกัดกั้นการลักลอบค้าของเถื่อนหรือการเก็บภาษี ถูกนำมาใช้ในการวางระเบียบการปกครองที่ลดหลั่นไปตามลำดับภายในวงการศาสนา ซึ่งปรากฏชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับชาติ แนวโน้มนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการจัดระเบียบชีวิตของสังคมกันใหม่ ซึ่งดำเนินการกันอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากความสนใจเป็นพิเศษ ในอันที่จะกะเกณฑ์สถาบันทางศาสนา มาใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ทางด้านการเมือง วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน แนวโน้มนี้ยังถูกมาโยงเข้ากับทัศนะซึ่งรัฐบาลของประเทศทั้งหลายเหล่านี้ ต่างมีอยู่ร่วมกัน -- แม้ในกรณีที่รัฐบาลแสดงออกอย่างเด่นชัดว่ามิได้ใช้ศาสนาเป็นหลักในการบริหาร นั่นคือทัศนะที่ว่า ขอบเขตของอำนาจหน้าที่ในการปกครองของรัฐ ครอบคลุมไปถึงสวัสดิภาพทางจิตวิญญาณของประชากรของตนด้วย ปรัชญาทางการเมืองแนวประเพณีนิยมที่ปรับปรุงขึ้นใหม่มากมาย ต่างมีเป้าประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนารวมอยู่ด้วย ดังนั้น โดยปกติแล้ว รัฐที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงหลังสงคราม ล้วนรับรองการให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงในวงการศาสนาได้ทั้งสิ้น

---

[22] W.F. Wertheim, "Moslems in Indonesia: Majority with a Minority Mentality," Townsville: James Cook University, Southeast Asian Studies Committee, 1980, and R. McVey, "Faith as the Outsider: Islam in Indonesian Politics," in J. Piscatori, ed., ***Islam in the Political Process,*** Cambridge, UK, 1983.

ภายในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท การแพร่กระจายการศึกษาแบบสมัยใหม่ ไม่ว่าเพื่อจัดระเบียบการศึกษาที่อาศัยพระสงฆ์เป็นหลัก หรือเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างค่านิยมในชาติ ล้วนสร้างคุณูปการให้แก่การปรับเปลี่ยน ซึ่งรวมแม้กระทั่งการปรับเปลี่ยนความเข้าใจของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนา ในบริเวณที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทนี้ มีความก้าวหน้าอย่างเป็นที่น่าสังเกต ในทศวรรษ 1950 ระดับความรู้หนังสือในหมู่ผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลทั้งหลายต่างเน้นการศึกษาในแบบที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก แต่การเรียนการสอนศาสนาในโรงเรียน ยังคงเข้มแข็งอยู่ต่อไป ในขณะเดียวกัน เส้นแบ่งระหว่างการศึกษาทางธรรมเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี กับการศึกษาทางโลกย์ในแบบสมัยใหม่ ในช่วงหลังสงคราม ก็เลือนลางลงไปเช่นเดียวกัน โรงเรียนศาสนาต่างให้ความเอาใจใส่มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ กับวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในขณะที่การสนับสนุนการศึกษาของรัฐบาล ก็ขยายไปถึงการศึกษาด้านศาสนาด้วย ด้วยเหตุนี้ การศึกษาศาสนาจึงขยายกว้างขวางออกไป แม้กระทั่งภายในระบบการศึกษาภาคปกติ

รัฐธรรมนูญฉบับแรกของพม่า ฉบับปีค.ศ.1947 รับรองพุทธศาสนา เพียงแค่ให้อยู่ใน “ฐานะพิเศษ” เท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยความเกรงใจชนกลุ่มน้อยชาวกะเหรี่ยง คะฉิ่นและฉิ่น และด้วยเจตนาที่จะชักจูงพวกเขาเหล่านี้ให้เข้ามาร่วมอยู่ในสหภาพ เป็นธรรมดาอยู่เองที่ทั้งชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์และนับถือภูติผีในที่อื่น ๆ ย่อมไม่ประทับใจ กับหนทางที่พุทธศาสนา จะกลายมาเป็นศาสนาประจำรัฐ เมื่อ อู นุ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งในค.ศ.1948 เขามุ่งมั่นกับการส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์เพื่อการปฏิวัติแห่งชาติในสายตาของเขา แต่ก็มิได้ถึงขั้นประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น กฎหมายวินิชายา-หถานา ซึ่งออกมาในปีค.ศ.1949 กฎหมายนี้มุ่งหมายที่จะแยกข้อพิพาทเกี่ยวกับศาสนาออกจากการวินิจฉัยของศาลพลเรือน โดยการตั้งศาลศาสนาในระดับเมืองขึ้นมาทั่วประเทศ ศาลดังกล่าว มีขึ้นในค.ศ.1954 เพื่อให้ครอบคลุมนิกายต่าง ๆ ภายในพุทธศาสนาของพม่า ที่เบี่ยงเบนออกไปและทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น กฎหมายนี้ยังเพื่อรับมือกับความแตกแยกในเรื่องนิกายซึ่งเป็นเรื่องที่โดดเด่น และบรรดาเจ้าอาวาส ต่างก็มีอำนาจอยู่ในวัด (*กยอง*) ของตน มากยิ่งกว่าเจ้าอาวาสในประเทศอื่น ๆ

กระทรวงกิจการศาสนา ได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 ในส่วนหนึ่ง เพื่อฟื้นฟูสภาวะโครงสร้างของศาสนา ซึ่งแตกแยกเป็นฝักฝ่ายต่าง ๆ ให้คืนสู่ความเป็นปึกแผ่นและกลมเกลียวกัน ในระหว่างนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็เข้าดำเนินการอย่างแข็งขัน ในเรื่องการจัดวางระเบียบ และส่งเสริมการสอบไล่ของสงฆ์และการตรวจสอบมาตรฐานต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีขนาดใหญ่ยิ่งกว่าวัด นับตั้งแต่ปีค.ศ.1947 เป็นต้นมา มีการอภิปรายที่จะให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยบาลีขึ้น การเคลื่อนไหวเหล่านี้ ในทางหนึ่ง มุ่งหมายที่จะสร้างดุลให้แก่การที่ศาสนาขาดการสนับสนุนจากกษัตริย์มาเป็น

เวลานาน ในอีกทางหนึ่ง การเคลื่อนไหวนี้ช่วยให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงกิจการของคณะสงฆ์ได้อย่างหนักแน่นและจริงจังยิ่งขึ้น การแทรกแซงนี้ ดำเนินควบคู่ไปกับการโต้เถียงเป็นระยะ ๆ จนตลอดทศวรรษ 1950 เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์และการจัดประชุมรัฐสภาสงฆ์ การแทรกแซงของรัฐบาลมีผลในเชิงกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม เป็นต้นว่า สมาคมต่อต้านฮลัตดอว์ ตั้งข้อเรียกร้องให้ยุบกระทรวงกิจการศาสนาในค.ศ.1959 การขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์เป็นปัญหาละเอียดอ่อนมาก ส่วนหนึ่ง เพราะมีหลายกรณี ที่นักปฏิวัติทั้งหลาย ดำเนินการผ่านทางคณะสงฆ์ ซึ่งหากว่าไม่อาศัยพระสงฆ์ นักปฏิวัติก็คงจะไม่มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานได้มากเท่านี้[23]

การเข้าแทรกแซงพัฒนาการของพุทธศาสนา ครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง คือการก่อตั้ง สถาบันเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาขั้นสูง โดยผ่านการร่วมมือกับมูลนิธิฟอร์ดของอเมริกันในค.ศ.1954 เหตุการณ์นี้มีนัยหมายถึงการผสมผสานสิ่งที่เกี่ยวข้อง และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาเข้าด้วยกัน แต่ก็เข้ากันได้ไม่ดีนักกับขนบประเพณีของพม่า พม่าแต่ดั้งเดิมก็มิได้เห็นสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่แยกออกจากกัน การเน้นที่การเรียนภาษาอังกฤษ และการเผยแพร่พุทธศาสนา ทั้งภายในประเทศและในนานาประเทศ ดำเนินควบคู่ไปกับสิ่งที่ได้กลายเป็นการปรับหลักสูตรเป็นไปตามแบบฉบับของพม่าและการเปลี่ยนไปใช้บุคลากรพม่า[24] การฝึกอบรมแบบใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและจากต่างชาติ ถูกนำมาโยงเข้ากับบริการทางด้านสังคม การส่งเสริมพุทธศาสนา ถูกนำมาเกี่ยวพันโดยตรงในทันที กับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในของรัฐ และแก่การสร้างภาพลักษณ์ของรัฐในนานาประเทศ เมื่อถึงค.ศ.1962 พม่ามีโรงเรียนวัดที่มีพระภิกษุที่ได้รับการฝึกอบรมในระดับสูงจำนวนมากพอที่จะขึ้นทะเบียนให้อยู่ในฐานะวิทยาลัยได้มีอยู่ถึงแปดสิบสี่แห่ง รัฐบาลของนายพลเน วินมิได้ให้การส่งเสริมโรงเรียน*กยอง* (วัด) ถึงกระนั้น โรงเรียนเหล่านี้ ก็ยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของระบบการศึกษาของพม่า แม้เมื่อจำนวนผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนวัด ซึ่งเคยมีอยู่ถึง 70 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1952 นั้น จากนั้นมามีจำนวนลดลงไปเป็นอันมากแล้ว[25]

ในประเทศไทยในค.ศ.1967 ครึ่งหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด ยังคงเป็นโรงเรียนวัดโดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นครูผู้สอน ระเบียบการสอบของพระสงฆ์ ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อปีค.ศ.1910 ยังคงมีผลบังคับอยู่ในปัจจุบัน ในปัจจุบันไทยมีโรงเรียนนักธรรมอยู่ 6634 แห่งและโรงเรียนบาลี 615 แห่ง สถาบันวัดสองแห่งในกรุงเทพ คือมหามกุฏราชวิทยาลัยและ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้กลายเป็นหลักพื้นฐานให้แก่มหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ ในค.ศ.1945 และ 1947 ซึ่งนับตั้งแต่จุดนั้นมา

---

[23] Mendelson, 240-62, 341-5.

[24] Ibid., 299-306.

[25] F. von der Mehden, ***Religion and Modernization in Southeast Asia,*** Syracuse, 1986, 136.

ก็ให้การศึกษาที่ทันสมัยสาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ควบคู่ไปกับการศึกษาพุทธศาสนาในภาษาบาลี[26] สถาบันการศึกษาทั้งหมดนี้ ทำหน้าที่มิใช่เพียงเชื่อมโยงรัฐสมัยใหม่ เข้ากับสถาบันทางศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงการแนะนำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ได้รู้จักกับแบบอย่างการเรียนอย่างฆราวาสหรือการเรียนที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักด้วย ตามตัวเลขสถิติระบุว่า นับจากปีค.ศ.1968 ซึ่งขณะนั้นประชากรไทยทั้งหมดมีจำนวนในราว 34 ล้านคนนั้น มีวัดอยู่ประมาณ 25,000 แห่ง และพระภิกษุสงฆ์ 185,000 รูป หนึ่งในสามของจำนวนพระภิกษุทั้งหมดนี้ อาจเป็นได้ว่า บวชเป็นพระเพียง "ชั่วคราว" สถาบันต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งมีระดับชั้นลดหลั่นกันไปจนถึง "วัดมหาวิทยาลัย" ชั้นสูงในเมืองหลวง สอดคล้องกับการมีระดับชั้นทางด้านสังคม-การเมืองอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ เช่นเดียวกับในยุคก่อน ๆ คือ การเป็นพระสงฆ์ เป็นช่องทางที่ดี แก่การเลื่อนฐานะ และการไต่ขึ้นสู่สถานภาพที่สูงส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งค่อนข้างยากจนกว่าที่อื่น ๆ[27]

รัฐบาลไทยวางท่าทีหนักแน่นที่สุดเสมอมา ในเรื่องการอุปถัมภ์พุทธศาสนา และรัฐบาลก็ไม่เคยรั้งรอที่จะสนับสนุน และพยายามหาทางใช้พระสงฆ์ที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ทัศนะของรัฐบาล สะท้อนให้เห็นในจุลสารฉบับหนึ่งที่ออกมาในค.ศ.1963 ซึ่งระบุว่า "ความสลับซับซ้อนของการดำรงชีวิตอยู่ในโลกสมัยใหม่...ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและมีความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างรัฐและพระสงฆ์ รัฐและพระสงฆ์ต้องร่วมกันดำเนินงานอย่างประสานกลมกลืนกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจและทางจิตใจของประชาชน"[28] พระราชบัญญัติสงฆ์ฉบับปีค.ศ.1963 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ร่างขึ้นในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้มีการแทรกแซงอย่างทรงพลังเข้าไปในชีวิตของหมู่สงฆ์ สิ่งที่ดูผิดจากที่ควรจะเป็นน่าจะได้แก่พระราชบัญญัติฉบับก่อน ๆ คือฉบับปีค.ศ.1902 และค.ศ.1941 นั้น มีลักษณะสำคัญ ๆ ที่มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก แต่พระราชบัญญัติฉบับปีค.ศ.1963 กลับรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อกำจัดความยุ่งยากภายในหมู่สงฆ์อันอาจเกิดจากการแข่งขันกันระหว่างนิกายธรรมยุติกับมหานิกาย ธรรมยุติที่ปรับปรุงให้เป็นสมัยใหม่นั้น มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น และดังนั้น จึงแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มได้ค่อนข้างชัดเจนกว่า ในขณะที่มหานิกายภายในคณะสงฆ์ มีลักษณะค่อนไปทางกระจายกันออกไป การปรับโครงสร้างใหม่นี้ สะท้อนความคิดของจอมพลสฤษดิ์ที่ยอมรับว่า พุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์ ยังคงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ต่อการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการสร้างความทันสมัย การปรับนโยบายของรัฐแต่ละครั้ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ มีขึ้นเพื่อให้รับกับการปฏิรูปเพื่อ

---

[26] R. Lester, ***Theravada Buddhism in Southeast Asia,*** Ann Arbor, 1973, 97.

[27] S.J. Tambiah, "Sangha and Polity in Modern Thailand," in Bardwell Smith, ed., ***Religion and the Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma,*** Chambersburg, 1978, 123-4.

[28] อ้างใน Lester, 104.

ความทันสมัย การปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งแรก เชื่อมโยงกับการปฏิรูปของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ครั้งต่อมาเป็นการปรับปรุงให้เชื่อมโยงกับการปฏิวัติปีค.ศ.1932 และในท้ายที่สุด เป็นการปรับปรุงให้เชื่อมโยงกับการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ในค.ศ.1957 [29] การเสริมสร้างความผูกพันระหว่างศาสนากับรัฐ ให้แข็งแกร่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง พร้อมไปกับการกระชับความสัมพันธ์ที่ลดหลั่นกันตามลำดับชั้น ให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้นโดยผ่านทางกระทรวงธรรมการ* ส่งผลให้บารมีและความเป็นอิสระของวัดในท้องถิ่น ลดน้อยลง

ผลงานการศึกษาหมู่บ้านของประเทศนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ล้วนยอมรับว่า ตลอดช่วงระยะเวลานับตั้งแต่สงครามเป็นต้นมา พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทที่เป็นกุญแจสำคัญอย่างต่อเนื่อง ในฐานะที่ปรึกษาและผู้ให้คำแนะนำ รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนาต่าง ๆ เมื่อถึงขณะนี้ ฐานะความเป็นศูนย์กลางที่พระสงฆ์เคยมีมาตามประเพณีในด้านนี้ ถูกถ่วงดุลด้วยการฝึกอบรมในเรื่องการพัฒนาชุมชน ในกัมพูชา กษัตริย์สีหนุทรงถือว่า “พระภิกษุ 70,000 รูปของเรา เป็น “เจ้าพนักงาน” ที่กำกับประชาชนของเราให้ทำงาน เฉกเช่นนายทหารกำกับเหล่าทหารเข้าสู่การสู้รบ”[30] ตอนปลายทศวรรษ 1960 มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ให้การสนับสนุนการฝึกอบรมพระภิกษุสงฆ์เพื่อการพัฒนาชุมชน การฝึกดังกล่าว มีขึ้นตามศูนย์กลาง ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นที่คาดหมายกันว่า พระภิกษุสงฆ์ที่เข้ารับการฝึกอบรม จะกลับไปยังหมู่บ้านของตน และประยุกต์ใช้ทักษะและมุมมองทั้งหลายที่ได้รับมา ในลักษณาการใด ๆ ก็ได้ ตามแต่จะสามารถทำได้ ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดนัก ในข้อที่ว่า พระภิกษุมากมาย เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่พรรคในโครงการฝึกอบรมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยสิ้นเชิงในเวียดนาม คือได้ซึมซับและนำบทเรียนต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มา มาประยุกต์ ใช้ให้เกิดประโยชน์

ในลาว โรงเรียนประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ เป็นโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในค.ศ.1962 ลาวมีโรงเรียนบาลีอยู่เก้าสิบห้าแห่ง เมื่อล่วงมาถึงตอนที่ปะเทดลาวมีชัยชนะในค.ศ.1975 นั้น มีโรงเรียนมัธยมที่สอนด้วยภาษาถิ่นอยู่เพียงไม่กี่แห่ง ฝรั่งเศสมิได้ตัดสัมพันธ์ระหว่างราชตระกูลกับคณะสงฆ์ในลาวหรือกัมพูชา และความสัมพันธ์นี้ยังคงค่อนข้างมั่นคงมาจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติสังคมนิยมในตอนกลางทศวรรษ 1970 ในกัมพูชาเช่นเดียวกับในลาวและไทย คือรัฐและสงฆ์ มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งกว่าในพม่ามาก สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในกัมพูชา ประกอบด้วยโรงเรียนระดับประถม 600 แห่ง มัธยมสองแห่ง และอุดมหนึ่งแห่ง คือมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาเปรียอาห์ สีหนุ

---

[29] Tambiah, ***World Conqueror,*** 252-5.

* คือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน

[30] Lester, 126.

ราชแห่งพนมเปญ[31] แต่เดิมมา เยาวชนชายในเกือบทุกหมู่บ้าน เข้าถึงการศึกษาในโรงเรียนโดยผ่านทางวัด ทว่าเมื่อถึงค.ศ.1967 โรงเรียนล้วนอยู่ระบบของรัฐบาลทั้งหมด ยกเว้นเพียง 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น โดยที่จำนวนผู้เข้าเรียนในโรงเรียนรัฐก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว[32]

ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 ฝรั่งเศสและอเมริกันมองว่าพระสงฆ์มีศักยภาพในการคานดุลกับระบอบคอมมิวนิสต์ในลาว และความเข้มแข็งของหมู่สงฆ์ในลาว ก็ถูกบ่อนทำลายลงด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์มีความแตกแยกอย่างลึกซึ้งมากเป็นพิเศษ ระหว่างนิกายธรรมยุติกับมหานิกาย อันเป็นความตึงเครียดที่ปรับตัวเองไปสู่การแบ่งพรรคแบ่งพวก ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ก็ยึดมั่นอย่างแรงกล้าที่จะมองตนเองว่าเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญของวัฒนธรรมลาว อันเป็นภารกิจที่ตีความได้อย่างง่ายดายว่า สวนทางกับแนวคิดที่มุ่งแยกศาสนาจากเรื่องกิจการบ้านเมืองตามแบบฉบับของอเมริกัน เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1970 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปะเทดลาวมีพลังเข้มแข็งขึ้น เพราะความรู้สึกต่อต้านอเมริกันซึ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ การสร้างจิตสำนึกและบทบาททางการเมืองในหมู่สงฆ์ ได้บ่อนทำลายบทบาทของสงฆ์ภายในสังคมลาว เป็นเรื่องอาจจะดูแย้งกันอยู่ที่สำนึกและบทบาทการเมืองในหมู่สงฆ์ดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นด้วยความคิดริเริ่มของคณะสงฆ์เอง ทั้งนี้เพราะคณะสงฆ์หมายที่จะขยายฐานของตนให้กว้างออกไป ซึ่งกระทำโดยการส่งเสริมให้ฆราวาสเผยแพร่ศาสนาและการปฏิบัติสมาธิ เมื่อมีชัยชนะในค.ศ.1975 ปะเทดลาวก็ได้ดำเนินความเพียรพยายามทุกประการที่จะใช้พระภิกษุสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ในการกระจายข่าวสารของตนไปสู่ประชากร ปะเทดลาวได้ประกาศนโยบายเสรีภาพในด้านศาสนา การร่วมมือกันระหว่างปะเทดลาวและคณะสงฆ์ มีพื้นฐานที่แข็งแรงอยู่แล้ว เนื่องจากความคิดเกี่ยวกับระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงดีอยู่แล้ว ในขณะเดียวกัน รัฐบาลใหม่ก็ตั้งต้นให้การศึกษาเสียใหม่แก่พระสงฆ์ จำกัดอภิสิทธิ์ของพระสงฆ์ และหลีกเลี่ยงบทบาทอันเป็นหัวใจสำคัญของพระสงฆ์ในด้านสังคม และบทบาทอันเป็นสัญลักษณ์ไปเสีย กล่าวกันว่า เมื่อถึงค.ศ.1979 จำนวนพระภิกษุได้ลดลงจาก 20,000 เหลือ 1700 รูป และการทำให้พระสงฆ์มาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของการเมือง ก็ดูเหมือนว่าจะเสร็จสมบูรณ์ลง[33]

ฐานะของมุสลิมภายใต้การบังคับบัญชาของเงื่อนไขทางการเมือง ทำให้อิทธิพลของมุสลิมต่อสถาบันแห่งชาติต่าง ๆ ในอินโดนีเซียถูกจำกัดขอบเขตลง ทว่าในเวทีด้านวัฒนธรรมและศาสนาแล้ว ดุลของอำนาจ จะแตกต่างออกไป ในอาณาบริเวณดังกล่าว ฝ่ายอื่น ๆ ตอบสนองต่ออิสลามมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะพิจารณาได้จากการอภิปรายถึงเรื่องศาสนา ซึ่งจะวางกรอบให้อยู่ในลักษณะของอิสลามมากขึ้น

---

[31] Ibid., 96-7.

[32] C. Keyes, ***The Golden Peninsula,*** London, 1977, 293.

[33] M. Stuart-Fox and R. Bucknell, "Politicization of Buddhist Sangha in Laos," JSEAS, 13, 1(1982)78.

เรื่อย ๆ รัฐยังให้การอนุมัติเห็นชอบกับการให้ความหมายเกี่ยวกับพระเจ้าตามแบบของอิสลาม และกำหนดให้พลเมืองแสดงตัวเป็นผู้นับถือศาสนาตามที่มุสลิมสามารถยอมรับได้ อิสลามมองว่า ตนเองมีความรับผิดชอบในทางปฏิบัติในเรื่องของศาสนา เป็นความรับผิดชอบตามเงื่อนไขที่ไม่มีรัฐตะวันตกที่แบ่งแยกระหว่างกิจการศาสนาและกิจการบ้านเมืองใด ๆ กระทำกัน ในแต่ละเรื่อง ที่เกี่ยวกับศาสนาการอภิปรายและให้เหตุผลตามแบบฉบับของอิสลาม เป็นตัวกำหนดสภาวะแวดล้อมของชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของชาวอินโดนีเซีย ซึ่งส่งอิทธิพลไปถึงศาสนาอื่นอย่างทั่วถึงและโดยสมบูรณ์ แม้กระทั่งซูฮาร์โต้ก็ยังระวังตัวเสมอ เมื่ออ้างอิงถึงความนิยมที่เขาเคยมีต่อแนวคิดชวานิยมในสมัยก่อน และชาวมุสลิมก็ยังคงเชื่อมโยงแนวปฏิบัติศาสนกิจที่เกี่ยวข้องกับชวานิยม เข้ากับขนบประเพณีที่ตกค้างมาจากยุคก่อนอิสลามอยู่ต่อไป *ตาเรกัต*นานาชาติยังคงดำเนินงานอย่างแข็งขัน ทว่าในระดับชาติแล้วความสำคัญของ*ตาเรกัต* ตกต่ำลงจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1980 ซึ่งเป็นช่วงที่การฟื้นฟูปรากฏขึ้นอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ ปัจจุบันนี้ ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ มักถูกมองกันอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผลเป็นการคาดคะเนหรือฝันเฟื่อง ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาพความเป็นจริงที่เกี่ยวกับการพัฒนาและความทันสมัย และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพลังเร้นลับ ก็ต้องคอยปกป้องตนเองให้พ้นจากการล่วงล้ำและเกินเลยอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเผชิญหน้ากับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล

แม้มาสจูมีจะไม่ประสบความสำเร็จในการยืนยันว่าชาติอินโดนีเซีย เป็นอิสลามอย่างสมบูรณ์ แต่อิทธิพลของมาสจูมี ในฐานะที่เป็นพรรคมุสลิมที่แผ่ไพศาลให้พรรคมุสลิมอื่น ๆ มาพึ่งพิง ก็มีมากเพียงพอ ที่จะค้ำประกันว่าจะมีการก่อตั้งกระทรวงศาสนาขึ้นมาอย่างรวดเร็ว กระทรวงนี้ ถูกครอบงำจากทางพรรค นาห์ดาตุล อูลามา มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1971 ซึ่งเมื่อถึงจุดนี้ระเบียบใหม่ก็เข้าแทนที่พรรคนาห์ดาตุล อูลามา อย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะที่เป็นกำลังฝ่ายที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่เบื้องหลังกระทรวงศาสนา แม้ว่ากระทรวงนี้จะทำหน้าที่รับผิดชอบประชาคมทางศาสนาทั้งปวง แต่งบประมาณภายในกระทรวง ก็ถูกจัดสรรไปตามสถิติสำมะโนประชากร และด้วยเหตุนี้ อิสลามจึงเข้ามีอิทธิพลครอบงำกระทรวงศาสนาอย่างหนักหน่วง กระทรวงศาสนาบริหารเงินสนับสนุนที่ได้จากรัฐบาล โดยในค.ศ.1954 จัดสรรให้แก่*มาดราซาห์* ระดับประถมกว่า 13,000 แห่ง ระดับมัธยม 776 แห่ง และระดับอุดมศึกษา 16 แห่ง เมื่อถึงปีค.ศ.1965 กระทรวงศาสนาจัดสรรเงินให้แก่*มาดราซาห์*และ*เปสันเตรน*รวมทั้งสิ้น 22,000 แห่ง ตัวเลขเหล่านี้ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดทศวรรษ 1970[34] เมื่อเครือข่ายทางการศึกษาของอิสลามมีเงินจากน้ำมันส่งมาให้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน และเมื่อเครือข่ายฯ สร้างพื้นฐานให้แก่คลื่นลูกใหม่ เพื่อทำงานส่งเสริมและสร้างความเป็นอิสลามทั่วประเทศแล้ว เครือข่ายทางการศึกษาอิสลามนี้ก็แยกตัวออกมาอยู่ตามลำพังมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ทั้งนี้โดยผ่านสถาบันไอเอไอเอ็น (สถาบันอิสลามของรัฐ) ในระดับอุดมศึกษา กระทรวง

---

[34] Boland, 117.

ศาสนากลายเป็นปราการหลักของอิทธิพลของมุสลิมภายในระบบราชการ และเป็นฝ่ายหนึ่งที่ต่อต้านและเป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิพลแนวชวานิยมของกระทรวงข่าวสาร และกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาความสำคัญของกฎหมายที่มีอยู่ภายในศาสนาอิสลามแล้ว การก่อตั้งกระทรวงศาสนาย่อมมีผล เกี่ยวพันในทางปฏิบัติไปถึงชีวิตทางด้านศาสนาของท้องถิ่นอย่างมหาศาล ศาลอิสลามอยู่ภายใต้อำนาจของกระทรวงศาสนานี้ แทนที่จะเป็นกระทรวงยุติธรรม ในส่วนเรื่องราวที่เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว ที่สำคัญคือการหย่าร้างและการสืบมรดกนั้น ได้มีการวางพื้นฐานทางกฎหมายเพื่อให้เป็นอำนาจหน้าที่ของทางศาสนาขึ้นมา นับจากกลางทศวรรษ 1950 จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1974 มีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงและปะทุขึ้นมาเป็นพัก ๆ ในเรื่องกฎหมายการสมรส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับการมีภรรยาหลายคนและการสมรสกับผู้ที่มิได้เป็นมุสลิม ปฏิกิริยาของชาวมุสลิมต่อกฎหมายแพ่งที่รัฐบาลเสนอขึ้นมาใน ค.ศ.1974 กระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรุนแรงเสียจนกระทั่งร่างกฎหมายดังกล่าว ต้องถูกถอนออกไป สำหรับชาวมุสลิมแล้ว ความคับข้องใจมักมีศูนย์รวมอยู่ที่การประมวลกฎหมายตามขนบธรรมเนียม (*อาดัต*) ซึ่งดัตช์เข้ารับเป็นภาระดำเนินการ กระทรวงศาสนาทำหน้าที่จัดสรรเงินกองทุน และก่อตั้งสถาบันต่าง ๆ ขึ้นในลักษณะที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่องค์กรอิสลามทั้งหลาย ในขณะเดียวกัน ทางกระทรวงก็จำกัดขอบเขตศักยภาพของนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวมุสลิมอยู่ในที มิให้นักเคลื่อนไหวเหล่านี้ท้าทายหลักพื้นฐานของรัฐ เพราะการก่อตั้งรัฐมีนัยหมายถึงการที่ชาวมุสลิม ให้การอนุมัติและรับรองรัฐ อำนาจการควบคุมกระทรวงศาสนาของพรรคนาห์ดาตุล อูลามา ซึ่งกระทำได้อย่างมั่นคงในค.ศ.1954 คือสิ่งที่ชักนำให้พรรคให้การอนุมัติรับรองรัฐ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงแก่รัฐ การที่มุสลิมฝ่ายอื่น ๆ ประท้วงเนื่องจากพวกเขาต้องการโต้แย้งเรื่องรากฐานของรัฐอย่างถึงแก่นยิ่งกว่านี้[35]

อิทธิพลของอิสลามภายในกระทรวงศาสนา สะท้อนให้เห็นที่การนิยามศาสนา และบทบาทในการส่งเสริมความหมายตามแนวคิดของอิสลาม ว่าสิ่งใด ที่สามารถจัดได้ว่าเป็นศาสนา ในช่วงเวลาที่ก่อตั้งกระทรวงศาสนาขึ้นในค.ศ.1946 นั้น เป็นที่รับรู้กันว่า ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์และคาทอลิกสมควรมีสถานภาพเป็นศาสนา เพราะแม้กระทั่งภายใต้เงื่อนไขที่เป็นอิสลามอย่างเคร่งครัด ศาสนาคริสต์ก็ยังนับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม และเป็นศาสนาหนึ่งตามที่ระบุอยู่ในคัมภีร์ แต่ในระยะแรกศาสนาอื่นถูกนำมารวมไว้ภายใต้หัวข้อกลุ่มชนชาติ ศาสนาที่มีกำเนิดในเอเชีย ต้องต่อสู้เพื่อให้ได้รับการยอมรับ สถานภาพของศาสนาเหล่านี้ ยังคงเป็นปัญหาอยู่ในบางแง่มุมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่ละศาสนา จำต้องมีการจัดระบบกันใหม่ เพื่อให้มีสารัตถะสอดคล้องกับความหมายตาม

---

[35] D. Lev, ***Islamic Courts in Indonesia,*** Berkeley, 1972, 50.

แบบฉบับของเซมิติค * ในข้อที่ว่า อะไร คือสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นศาสนา ปัจจุบันนี้ ความหมายดังกล่าวมีอำนาจกำหนดความถูกต้องถึงระดับที่สามารถเน้นในเรื่องต่าง ๆ อันได้แก่ความเชื่อถือศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าหนึ่งองค์ มีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบอย่างชัดเจน มีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เล่มหนึ่งและศาสดาองค์หนึ่ง เมื่อถึงปัจจุบันนี้ รายชื่ออย่างเป็นทางการของศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ส่วนใหญ่แล้ว ประกาศไว้ในคำสั่งของประธาธิบดีซูการ์โนฉบับปีค.ศ.1965 ซึ่งได้แก่ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาขงจื๊อ กรณียกเว้นเพียงศาสนาเดียวคือ ขงจื๊อ ซึ่งถูกลดระดับไปมีสถานภาพเช่นเดียวกับศาสนายิว คือถูกมองว่า โดยแก่นแล้วเป็นความเชื่อถือศรัทธาของชนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น มิได้เป็นศาสนาที่เป็นสากล

ตามความหมายที่จำกัดขอบเขตไว้เช่นนี้ ลัทธิความเชื่อหลายแนว จึงไม่ได้รับอนุญาตให้มีฐานะเป็นศาสนา เป็นต้นว่า ความเชื่อภูติผี การนับถือบูชาวิญญาณตามขนบพื้นบ้าน รวมทั้งศาสนาที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ หรือวัตรปฏิบัติที่เกี่ยวกับการฝึกพลังเร้นลับอย่างเป็นอิสระ แม้กระทั่งชาวบาหลีก็ยังต้องต่อสู้อย่างขมักเขม้น กว่าจะได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในทศวรรษ 1950 ชุมชนของผู้นับถือศาสนาฮินดู พุทธ และขงจื๊อ ถูกบีบบังคับให้ปรับตัวให้เข้ากับแนวคิดเรื่องเทพ ในแบบที่ยึดถือว่ามีพระเจ้าเพียงองค์เดียว การปรับเปลี่ยนสำนวนที่ใช้ในพุทธศาสนากันใหม่ ทำให้กลุ่มมหายานเป็นฝ่ายได้เปรียบ ส่วนชาวพุทธนิกายเถรวาท ประสบกับความลำบากใจมากเป็นพิเศษ ก่อนที่พวกเขาจะยอมคล้อยตามในท้ายที่สุดว่า อธิพุทธ (Adi Buddha) ซึ่งมีความหมายคร่าว ๆ ถึงธรรมชาติความเป็นพุทธที่มีฝังอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถถือได้ว่าเป็นเช่นเดียวกับ “พระเจ้า” ในกระบวนการเพื่อหาทางให้ได้รับการยอมรับนี้ ภายในแต่ละชุมชนทางศาสนา ที่แบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ โดยยึดถือคัมภีร์ตามแนวทางของตน ต่างก็มีกำลังเข้มแข็งขึ้น ในขณะที่ฝ่ายที่สังเคราะห์ความคิดความเชื่อหลายแขนงเข้าด้วยกัน ตามขนบที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ต้องพากันเดือดร้อน การนิยามคำว่าศาสนาที่ได้รับการยอมรับในอินโดนีเซีย ขณะนี้ สอดคล้องกับแบบอย่างของอิสลามที่ว่า อะไรบ้าง ที่สามารถกอปรขึ้นเป็นศาสนาได้ ไม่ว่าจะโดยการโต้เถียงเชิงวิชาการ การอภิปรายต่อหน้าสาธารณชน หรือโดยการบัญญัติกฎหมายของรัฐบาล

อาจเป็นได้ว่า สิ่งที่มีความสำคัญขั้นวิกฤติยิ่งกว่า คือทัศนะของรัฐบาลซึ่งกำหนดขึ้นตามเงื่อนไขของศาสนาอิสลาม กล่าวคือทัศนะที่เชื่อว่ารัฐบาลมีความรับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางศาสนา รัฐบาลอินโดนีเซียมองเห็นว่าตนเองมีความรับผิดชอบที่ต้องดูแลให้พลเมืองของตน ปฏิบัติตามความเชื่อถือศรัทธาทางศาสนาอย่างเป็นที่ยอมรับได้ และเรื่องนี้เป็นพันธะหน้าที่ของความเป็นพลเมืองอย่างหนึ่ง ในแผนงานห้าปีของช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1969-1974 (ในตอนที่ 9 ที่ว่าด้วย “ศาสนา”) ได้กล่าวไว้ว่า “รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีความรับผิดชอบในการชี้นำและให้

---

* หรือของชาวยิว

ความช่วยเหลือ เพื่ออำนวยให้แต่ละศาสนา ได้พัฒนาไปตามคำสอนของตนเอง รัฐบาลจะจัดการควบคุมดูแลเพื่อที่พลเมืองทุกคน จะคงความเป็นผู้ยึดมั่นต่อการประกอบพิธีทางศาสนาตามความเชื่อของตน" ความรู้สึกถึงความรับผิดชอบเช่นนี้ เป็นการแยกแยะให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ทัศนะของอินโดนีเซียในเรื่องเสรีภาพ ในการนับถือศาสนา แตกต่างไปจากทัศนะตามที่รัฐบาลเสรีนิยมของประเทศ ทางตะวันตกยึดถือกัน ในรัฐตะวันตกที่แยกเรื่องศาสนาออกจากกิจการบ้านเมืองนั้น การประกาศเพื่อแสดงความเชื่อในพระเจ้า มิได้เป็นบทบาทที่มีความสำคัญ ส่วนใหญ่แล้วจะกระทำโดยการสวดภาวนาด้วยวาจาเพื่อให้เกิดบุญกุศล อินโดนีเซียอาจมิได้เป็นรัฐอิสลาม แต่กระนั้น อินโดนีเซียใช้หลักเหตุผลที่ได้จากอิสลาม ในข้อที่ว่า ผู้มีอำนาจในการปกครอง พึงเข้าแทรกแซงเพื่อให้การชี้นำแก่ชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของพลเมืองภายใต้ระเบียบใหม่นั้น หลักการข้อแรกของปัญจศีลที่ว่า ชาติก่อตั้งขึ้นบนความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว ถูกตีความออกมาเป็นโครงการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ และโดยทั่วไปแล้ว พลเมืองทุกคน ถูกกำหนดให้ระบุศาสนาที่ตนสังกัด ลงไว้ในบัตรประชาชนและต้องเป็นศาสนาที่ได้รับการยอมรับด้วย ทัศนะเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาข้อนี้ -- ซึ่งมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแตกต่างอย่างเด่นชัดจากเสรีภาพในการนับถือศาสนาเช่นในตะวันตก -- โดยแก่นแท้แล้ว สอดคล้องกับทัศนะของมุสลิม เรื่องความรับผิดชอบที่รัฐมีต่อศาสนา

ระเบียบข้อบังคับที่รัฐบาลกำหนดให้กับขบวนการที่เกี่ยวเนื่องกับพลังจิตทั้งหลาย ขยายมาจากนโยบายสมัยอาณานิคม ราชสำนักในแบบจารีตประเพณี ถูกระบอบอาณานิคมเปลี่ยนให้ไปเป็นองค์ประกอบหนึ่งภายในรัฐใหม่ ทว่านโยบายต่าง ๆ ของสมัยอาณานิคมมีจุดมุ่งหมายเพื่อสะกัดกั้นอิสลามเป็นสำคัญ ความเป็นพันธมิตรระหว่างราชสำนักกับระบอบอาณานิคมนี้ ซึ่งบังเอิญสอดคล้องไปกันได้กับประชากรส่วนที่มีความเชื่อแบบประสมจากหลายศาสนา ส่วนที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับ และส่วนที่รับได้แนวคิดมาจากอินเดีย ดังนั้นจึงทำให้ความเป็นปรปักษ์ระหว่างอิทธิพลของอิสลามและของราชสำนักซึ่งมีมาตั้งแต่ยุคก่อนอาณานิคม ยังคงดำเนินต่อมา ความเป็นปรปักษ์กันนี้ สอดคล้องอีกเช่นกัน กับความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างอิสลามกับระเบียบใหม่ ทว่าในขณะเดียวกัน ดัตช์ก็หวั่นไหวกับอันตรายจากความเคลื่อนไหวของผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับและของผู้ที่มีความเชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะนำมาซึ่งยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข การควบคุมดูแลขบวนการเหล่านี้ดำเนินสืบมาอย่างต่อเนื่องมานับตั้งแต่ที่อินโดนีเซียได้เอกราช โดยผ่านทางปาเกม ปาเกมเป็นหน่วยงานหนึ่งของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีขึ้นมาตั้งแต่ค.ศ.1954 ปาเกมมีสำนักงานอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการประชุมและเก็บหลักฐานบันทึกต่าง ๆ แม้กระทั่งกิจวัตรที่มีลักษณะจิตวิญญาณในบ้านของปัจเจกบุคคล และการรักษาของแพทย์แผนโบราณ (*ดูกุน*) ก็จำเป็นต้องมีใบอนุญาตและมีการจดทะเบียน นอกจากนี้แล้ว กระทรวงศาสนายังวิจัยเรื่องการประกอบพิธีตามขนบพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ อยู่ภายในขอบเขตอำนาจหน้าที่ของทางกระทรวงฯ มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1978 กระทรวงศาสนา

ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะชี้นำผู้เชื่อถือเรื่องพลังเร้นลับ ให้หันมาหาหลักปฏิบัติที่อยู่ในกฎเกณฑ์ ด้วยการสร้างความเข้าใจอย่างกระจ่างชัดว่า ความเชื่อในพลังเร้นลับ มีกำเนิดมาจากอิสลาม

ในระเบียบใหม่ เป้าหมายในการพยายามมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การได้มาซึ่งสิทธิธรรมซึ่งไม่จำต้องต้องสังกัดศาสนา การที่ขบวนการต่าง ๆ เลือกใช้คำว่า *เกเปอร์จายาอาน* ในค.ศ.1970 นั้น เป็นการเสี่ยงต่อโอกาสที่จะอ้างสิทธิธรรมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ซูการ์โนนำรัฐธรรมนูญฉบับ ปี ค.ศ.1945 ดังกล่าวนี้มาปรับใช้ใหม่ในค.ศ.1959 และในสมัยของซูฮาร์โต้ รัฐธรรมนูญนี้ ก็ยังคงเป็นกฎหมายที่ล่วงละเมิดมิได้ เพราะเป็นแก่นของปรัชญาทางการเมืองของชาติ ซึ่งควบคู่อยู่กับหลักปัญจศีล ระหว่างการประชุมอย่างรีบร้อน ซึ่งมีการร่างบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 นั้น ได้มีการขยายการพิจารณาวรรคที่ 29 ของส่วนที่ 11 (เรื่องศาสนา) ให้กว้างออกไป วรรคดังกล่าวมีข้อความว่า “ชาติตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อถือศรัทธาในพระเจ้า [*เกตุฮานาน ยาง มหา เอซา*] ชาติให้การค้ำประกันเสรีภาพของพลเมืองแต่ละบุคคล ในอันที่จะเลือกศาสนาของตนเอง และในอันที่จะสวดภาวนาตามศาสนาหรือความเชื่อถือศรัทธา (ตาม *เกเปอร์จายาอาน*) ของตนเอง” สำหรับผู้ที่เชื่อในพลังจิตที่มีความคิดปรารถนาความเป็นอิสระ เห็นว่า กุญแจสำคัญนั้นอยู่ที่การรวมเอาคำว่า “ความเชื่อถือศรัทธา” (*เกเปอร์จายาอาน*) เข้าไว้ด้วย พวกเขาตีความข้อความนี้ว่า เป็นการให้สิทธิธรรมในการประกอบพิธีที่อยู่นอกศาสนา ตราบเท่าที่วัตรปฏิบัติเหล่านั้น มุ่งไปที่พระเจ้าองค์เดียวด้วยเช่นกัน โกลคาร์ ซึ่งเป็นกลุ่มปฏิบัติงานของรัฐบาล ให้การสนับสนุนโดยอ้อมแก่การประชุมสมัชชาที่ยอกยาการ์ตาในตอนปลายปีค.ศ.1970 ในที่ประชุมดังกล่าว ฝ่ายที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับให้เหตุผลโต้แย้งว่า พวกเขาถูกลิดรอนสิทธิอย่างไม่เป็นธรรม และกล่าวว่าสถานภาพของพวกเขานั้น โดยหลักการแล้ว ก็น่าจะเท่าเทียมกันกับสถานภาพของศาสนาต่าง ๆ อยู่แล้ว ในค.ศ.1973 ขบวนการอิสระทั้งหลาย ได้รับการยอมรับว่า เป็นทางเลือกที่ถูกต้องตามกฎหมาย ภายในเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 จึงเป็นเรื่องที่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่พลเมืองจะระบุชื่อขบวนการพลังเร้นลับ ลงในบัตรประชาชนของตนเองแทนการระบุชื่อศาสนา ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าหน้าที่ปกครองในท้องถิ่นต่างมองว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการบ่อนทำลายชาติ และในช่วงที่มีการสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ.1980 ทางการก็มิได้จดบันทึกและทำสถิติเกี่ยวกับการสังกัดในขบวนการที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับแต่อย่างใด

ต่อจากนั้น การออกกฎหมายการสมรสฉบับปีค.ศ.1974 ส่งผลให้เกิดแนวทางชี้นำที่เปิดกว้างยิ่งขึ้น กฎหมายนี้ทำให้ข้อกำหนดสำหรับชาวชวา ที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมของอิสลาม คลายความเคร่งครัดลง แม้ว่าความพยายามของรัฐบาล ในอันที่จะวางหลักเกณฑ์การสมรสในแบบที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา จะถูกถอนออกไป แต่ภายในหลังปีค.ศ.1974 กลุ่มที่เชื่อพลังเร้นลับบางกลุ่ม ก็จัดพิธีสมรสตามแบบของตนเอง ในตอนต้นปีค.ศ.1978 ความรับผิดชอบในการควบคุมดูแลกลุ่มผู้มีความเชื่อในพลังจิตที่เป็นอิสระ ซึ่งปกติแล้ว เรียกกันว่า *เกบาตินาน* (แปลตามตัวอักษรว่า “ศาสตร์ของภายใน”) เรื่อยมาจนกระทั่งถึงเมื่อไม่นานมานี้ ถูกย้ายจากกระทรวงศาสนาไปยังกระทรวงศึกษาธิการและ

วัฒนธรรม เท่ากับทำให้การอ้างสิทธิในทางกฎหมายของอิสลาม ที่จะควบคุมลัทธิความเชื่อเหล่านี้อ่อนแอลง การเปลี่ยนแปลงในด้านกฎหมาย มีผลกระทบในขอบเขตจำกัด และในหลาย ๆ บริเวณ ก็ถือกันว่า การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปได้ล่วงรู้ถึงกฎหมายใหม่ ๆ เป็นการยุยงให้เกิดความแตกแยก กฎหมายดังกล่าวกระตุ้นให้มีการโต้เถียงกันในเรื่องหลักคำสอนของอิสลาม และสร้างความสับสนในทางปฏิบัติ สุบัด ขบวนการของชวานิยมซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดในนานาประเทศ ได้ถอนตัวออกจากองค์การหลักของตน ในต้นปีค.ศ.1978 การถอนตัวเกิดขึ้นภายหลังจากที่เจ้าหน้าที่เอสเคเคของชวาตะวันออกดูเหมือนว่าจะกดดันสมาชิกของตน ให้ระบุตัวเองว่าเป็นเอสเคเคแทนที่จะระบุชื่อศาสนาที่สังกัด

ในทางทฤษฎีแล้ว การก่อตั้งสำนักอำนวยการขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม เท่ากับว่าได้ยุติการเกณฑ์ให้*เกบาตินาน* ไปอยู่ภายใต้กรอบศาสนา หน่วยงานดังกล่าว เริ่มต้นจัดทำบัญชีรายชื่อขบวนการต่าง ๆ จัดพิมพ์เอกสารที่เป็นหลักฐานสำคัญ และริเริ่มการติดต่อกับขบวนการต่าง ๆ ที่มิได้อยู่ในชวา การเปลี่ยนแปลงภายในสำนักอำนวยการ ในระยะหลัง ๆ เกิดขึ้นประจวบพอดีกับการเกิดสิ่งที่ดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของรัฐบาล เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง*เกบาตินาน*กับศาสนา ในช่วงทศวรรษ 1970 นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมให้เหตุผลโต้แย้งว่า การแสดงตนว่าเป็น ผู้อยู่ในสังกัด*เกบาตินาน* ก็นับว่าได้ปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ให้พลเมืองธำรงความเชื่อถือศรัทธาต่อพระเจ้าอย่างเพียงพอแล้ว การตีความในระยะหลัง ๆ กลับแคบลงไป และการเป็นสมาชิกสังกัดขบวนการพลังจิต ก็ถูกแยกออกจากคำถามเรื่องสมาชิกภาพทางศาสนาซึ่งยังจำเป็นต้องมีศาสนาที่นับถืออยู่ ลูกตุ้มได้แกว่งกลับมายังตำแหน่งที่เคยอยู่ในตอนปลายทศวรรษ 1960 ผู้ที่มีความคิดแนวชวานิยมส่วนใหญ่ ยังคงถือว่า การปฏิบัติที่เกี่ยวกับความเชื่อในพลังเร้นลับของตน เป็นเรื่องส่วนตัว และแยกออกเป็นคนละเรื่องกับการระบุว่าบุคคลสังกัดอยู่กับศาสนาอะไร นอกจากนี้ แรงกดดันที่ให้สมาชิกของขบวนการ ยังคงรักษาสังกัดทางด้านศาสนาไว้ ก็เพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ เช่นกัน

ในเขตที่นับถือศาสนาอิสลามที่อื่น ๆ เช่นในซูลูและมินดาเนา การเปลี่ยนแปลงมีความคลาดเคลื่อนทางสังคมมาเพิ่มสีสันให้ ในฟิลิปปินส์ซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกนั้น โดยพื้นฐานแล้ว ศาสนจักรมีทัศนะในแนวอนุรักษ์ และผูกพันอย่างใกล้ชิดกับรัฐบาลซึ่งชนชั้นสูงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ แม้จะมีกระแสแนวคิดด้านเทววิทยาที่ว่าด้วยความเป็นอิสระเสรีซึ่งแพร่มาจากลาตินอเมริกา และแม้ว่าผู้นำของคริสต์จักรบางคน อาทิเช่นพระคาร์ดินาล ซิน จะมีจุดยืนในเชิงวิพากษ์ต่อกรณีของประธานาธิบดีมาร์คอส แต่แนวโน้มโดยทั่วไปของคริสต์จักร ก็เป็นแบบอนุรักษนิยม ทัศนคติเช่นนี้มีรากฐานอยู่ทั้งที่กำเนิดทางด้านสังคมของผู้นำของคริสต์จักร และการที่คริสต์จักรต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดเดี่ยวเหนียวแน่น ซึ่งมีมานับตั้งแต่เมื่อมีการต่อต้านขบวนการฮุคในทศวรรษ 1950 รัฐบาลมนิลาดำเนินการจากจุดที่ได้เปรียบ นโยบายของรัฐบาลต่อกรณีที่เกิดขึ้นในภูมิภาคทางตอนใต้ ของ

ประเทศประกอบด้วยยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาและการรวมชาติ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานและธุรกิจของชาวคริสต์ทางเหนือ ลงไปยังบริเวณที่ดูเหมือนจะยังค่อนข้างด้อยพัฒนาอยู่ส่วนทางใต้ สำหรับ ชาวท้องถิ่นที่เป็นมุสลิมทางใต้นั้น โครงการเหล่านี้ แสดงถึงการนำระบอบอาณานิคมชนิดเข้มข้นมาบังคับให้แก่พวกเขา โดยแปลงโฉมเสียใหม่ในรูปของลัทธิชาตินิยม

ในสภาวะแวดล้อมที่มีการหลั่งเลือดกันเป็นพัก ๆ เช่นนี้ การแยกการเปลี่ยนแปลงแนวทางการปฏิบัติศาสนกิจ ออกจากเรื่องความสัมพันธ์ทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างชาวใต้ที่เป็นมุสลิมยากจน กับชาวเหนือที่ค่อนข้างมั่งคั่ง ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการอุปถัมภ์ นั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ นโยบายของมาร์คอสเป็นตัวที่กระตุ้นที่ทำให้มีการก่อตั้งสันนิบาติชาตินิยมมุสลิมฟิลิปปินส์ขึ้นในค.ศ.1967 สันนิบาตดังกล่าว ได้กลายมาเป็นแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโร (เอ็มเอ็นแอลเอฟ) แนวร่วมมีองค์กรในด้านการทหารสังกัดอยู่หน่วยหนึ่ง ซึ่งเติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดทศวรรษ 1970 มิซอรี ผู้นำที่มีไหวพริบและเปิดตัวต่อสาธารณชนมากที่สุดของขบวนการนี้ ในท้ายที่สุดได้ไปขอความสนับสนุนจากลิเบีย และได้ประสมประสานลัทธิชาตินิยมของอิสลาม เข้ากับลัทธิประชานิยมแนวมาร์กซิสต์ นอกจากนี้แล้ว เส้นสายสัมพันธ์ทางด้านศาสนา ร่วมไปกับสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติยังได้กลายมาเป็นสะพานเชื่อมโยง ซึ่งสร้างความยุ่งยากซับซ้อนให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนิลากับกัวลาลัมเปอร์ ชาวทอซุค ซึ่งอาศัยอยู่ทั้งในซูลูและซาบาห์ ได้สถาปนาความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานข้ามพรมแดนขึ้น ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1973 ถึงค.ศ.1978 ได้มีการดำเนินขั้นตอนที่เป็นก้าวสำคัญ เพื่อสร้างความสม่ำเสมออย่างเป็นกิจวัตรให้แก่การค้าระหว่างซูลูกับซาบาห์ และเพื่อปรับระบบกฎหมายของชาติ ให้คำนึงถึงกฎของมุสลิมในท้องถิ่น ขั้นตอนเหล่านี้ ช่วยดับความเร่าร้อนเป็นไฟของความคิดเรื่องการแยกดินแดนลงไปได้บ้าง ทว่าความคิดนี้ ยังคงเป็นบาดแผลที่สร้างความเจ็บปวดอยู่เรื่อยมา และเป็นหนึ่งในมรดกหลายอย่างหลายประการ ที่ตกทอดมาจากยุคของมาร์คอส ซึ่งเป็นปัญหาสร้างความเดือดร้อนให้แก่รัฐบาลอาควิโนด้วยเช่นกัน[36]

ในสภาวะแวดล้อมของมาเลเซีย การสร้างความเป็นอิสลาม ดำเนินไปอย่างเข้มข้น โดยกระทำในบทบาทของการเป็นสื่อเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่ชาวมาเลย์ รัฐบาลให้การเกื้อหนุนการดำเนินงาน ด้วยการประกาศให้วันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ของมุสลิม เป็นวันหยุดราชการ และเชิดชูค่านิยมแนวอิสลามในด้านการศึกษาและเศรษฐกิจ รัฐบาลยังส่งเสริมขบวนการซึ่งมุ่งหมายให้คนภายในประเทศ เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม หรือ*ดักวาห์* ความสัมพันธ์ระหว่างกฎอิสลามและกฎหมายแห่งชาติในมาเลเซีย ยังคงซับซ้อนยุ่งเหยิง ส่วนหนึ่งเนื่องจากความแตกต่างที่มีอยู่ในระหว่างรัฐต่าง ๆ ของมาเลเซีย นโยบายสมัยอาณานิคมอนุญาตให้สุลต่านยังคงมีสิทธิทางศาสนาบางประการ

---

[36] T.J.S. George, ***Revolt in Mindanao,*** Kuala Lumpur, 1980, 195-207, 234-5, 266-7.

ภายในรัฐสุลต่าน ส่วนในรัฐสมัยใหม่ เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ก็ยังคงมีอำนาจอย่างสำคัญในส่วนนี้ ตน มุสตาฟา ขณะที่ทำหน้าที่เป็นมุขมนตรีในซาบาห์ เป็นผู้ที่ทำให้ผู้คนเกิดความประทับใจศาสนาอิสลามได้อย่างโดดเด่นเป็นพิเศษ ระหว่างการปฏิบัติงานของเขาเพื่อต่อต้านอิทธิพลของคริสเตียนและส่งเสริมให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1960 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ดำเนินการจัดเก็บ*ซากัต* หรือภาษีศาสนา โดยรัฐต่าง ๆ ดำเนินการจัดเก็บข้าว 10 เปอร์เซ็นต์ ในขณะเดียวกัน ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ก็จัดเก็บ*ซากัต*ส่วนของตนเองไว้เช่นกัน ในบริเวณที่เป็นเขตเมือง ประชาชนจ่ายเป็นภาษีพิเศษแทน ในค.ศ.1968 การจัดเก็บภาษีส่วนนี้มีมูลค่าประมาณ 3.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เงินเหล่านี้ นำไปใช้ในการก่อสร้างและบำรุงการศึกษาที่เกี่ยวกับศาสนา การให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจนโดยตรง และแม้กระทั่งนำไปใช้ในบางในบางโครงการที่มีแนวโน้มในทางธุรกิจ[37] ในที่อื่น ๆ รัฐบาลแห่งชาติมิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการเก็บภาษีศาสนา ในอินโดนีเซีย เรื่องนี้ ทำกันโดยผ่านองค์กรเอกชน เช่น องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งเก็บรวบรวมและจัดสรร*ซาดัต*กันในระดับท้องถิ่น

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม การเดินทางทางอากาศที่เพิ่มขึ้น ช่วยอำนวยให้การเดินทางไปประกอบพิธี*ฮัจญ์* สะดวกขึ้น ในอินโดนีเซียและมาเลเซีย การเดินทางได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลซึ่งประสานการดำเนินงานในแบบรวมศูนย์ เมื่อถึงทศวรรษ 1980 นั้น มีผู้แสวงบุญชาวอินโดนีเซียเดินทางไปยังเม็กกะปีหนึ่ง ๆ กว่า 70,000 คน ส่วนของมาเลเซีย ผู้แสวงบุญเพิ่มขึ้นจากประมาณ 5000 คน เป็น 15,000 คน ในช่วงเวลาระหว่างปีค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1980 และในปีค.ศ.1980 เดียวกันนี้ ผู้แสวงบุญที่เดินทางออกจากที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนกว่า 7500 คน[38]

คณะผู้เผยแพร่ศาสนาและคริสต์จักรของคริสเตียน ยังคงดำเนินงานอย่างแข็งขันทั่วพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะผู้ทำงานนี้เป็นประหนึ่งตัวแทนของถนนแห่งความต่อเนื่องให้กับอิทธิพลของตะวันตก โดยผ่านงานด้านการศึกษาและงานด้านสุขภาพอนามัย ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่นติมอร์ อีเรียน จายาหรือในหมู่ชาวกะเหรี่ยง ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว สถาบันคริสเตียนได้สร้างเครือข่ายงานที่เป็นอิสระขึ้นมา ซึ่งอาจเป็นภัยคุกคามอำนาจการควบคุมของรัฐ หรืออย่างน้อยก็ดูเหมือนว่าจะบ่อนทำลายอำนาจการควบคุมของรัฐลง ในแง่นี้ คริสต์จักรต่าง ๆ อาจเทียบได้กับการปฏิบัติหน้าที่ของเครือข่ายงานของมุสลิมในมินดาเนาและซูลู ในอินโดนีเซียและมาเลเซีย รัฐบาลถูกกดดันให้ต้องสนองตอบต่อความรู้สึกที่อ่อนไหวของมุสลิม ด้วยการสะกัดกั้นการเผยแพร่ศาสนาคริสต์อย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณดังเช่นอาเจะห์ ซึ่งเป็นบริเวณที่เคยมีการประท้วงของประชาชนเพื่อต่อต้านการก่อสร้างโบสถ์คริสเตียน แม้ว่าการประท้วงนี้ จะเป็นความคิดริเริ่มที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

---

[37] von der Mehden, 58.

[38] Ibid., 62.

นั้นเองโดยแท้ก็ตาม ในตอนปลายทศวรรษ 1970 รัฐบาลอินโดนีเซียกดดันคณะเผยแพร่ศาสนาที่มาจากต่างแดน โดยกำหนดให้นำคนท้องถิ่นมาปฏิบัติงานแทนมิสชันนารีชาวต่างชาติ

แม้กระทั่งในนครรัฐที่เน้นเรื่องวัตถุและแยกกิจการศาสนาออกจากงานบ้านเมืองเช่นสิงคโปร์ รัฐบาลก็ยังเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันเอาการเอางาน ทั้งกับการส่งเสริมและการจัดระเบียบของชีวิตทางด้านศาสนา เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1970 ศาสนาขงจื๊อได้รับการส่งเสริม ในฐานะหลักความคิดความเชื่อซึ่งตรงกับความสนใจของรัฐบาล ในเรื่องเสถียรภาพทางสังคม ในทศวรรษ 1980 การส่งเสริมนี้ ได้รับการเน้นหนัก ในฐานะหนทางหนึ่ง เพื่อส่งเสริมการให้การสนับสนุนครอบครัวแบบขยายสำหรับคนชรา—ทั้งนี้เพื่อลดความต้องการด้านสวัสดิการที่เรียกร้องจากทางรัฐ เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 รัฐบาลกังวลกับความเติบใหญ่ของแนวคิดที่ยึดมั่นต่อหลักศาสนาดั้งเดิม หรือฟันดาเมนทัลลิสม์ และความบาดหมางที่อาจเกิดขึ้นได้ เอกสารปกขาว ซึ่งว่าด้วย “การรักษาความสมานฉันท์ทางศาสนา” ถูกนำมาขึ้นมาพิจารณากันในรัฐสภาเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1989 และได้กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นในปลายทศวรรษ 1980 ความขัดแย้งเหล่านี้เกี่ยวพันกับพวกที่ยึดมั่นต่อหลักศาสนาดั้งเดิมที่ก้าวร้าว ทั้งที่เป็นมุสลิมและเป็นโปรเตสแตนท์ พวกมุสลิมโต้ตอบด้วยความเดือดดาล เมื่อพวกโปรเตสแตนท์ใช้คำว่า “พระอัลเลาะห์” แทนคำว่า “พระเจ้า” อันเป็นคำแปลซึ่ง รัฐบาลมาเลเซียได้สั่งห้ามไปแล้ว พวกฮินดูดราวิเดียนและอารยัน ต่างกล่าวหาซึ่งกันและกัน และนอกจากนั้นแล้ว ยังร้องทุกข์ด้วยว่า พวกคริสเตียนก้าวร้าวมากเกินเหตุ ในขณะเดียวกัน พวกซิกห์และฮินดูก็นำความตึงเครียดของเอเชียใต้ เข้ามายังสิงคโปร์อีกด้วย

เสียงสะท้อนที่แสดงความแตกต่างทางด้านศาสนา ยังคงเป็นรากฐานที่อยู่เบื้องใต้หรือเกี่ยวพันซึ่งกันและกันกับการเมืองต่อไป และความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในชาติต่าง ๆ ในส่วนหมู่เกาะ ก็มีลักษณะเป็นเรื่องของศาสนาอย่างชัดแจ้ง ทางใต้ที่เป็นมุสลิมและทางเหนือที่เป็นคาทอลิก ไม่ลงรอยกันตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์สมัยใหม่ ในมาเลเซีย ปัญหาศาสนามาบรรจบเข้ากับปัญหาเชื้อชาติ—เช่นข้อกำหนดให้ชาวมาเลย์นับถือศาสนาอิสลาม สะท้อนให้เห็นอย่างถ่องแท้ ถึงความตึงเครียดที่มีอยู่ระหว่างกลุ่มชาวจีนและชาวมาเลย์ ในอินโดนีเซียแน่นอนว่า ตัวกำหนดรูปลักษณ์ที่สำคัญของการเมืองของประเทศ คือการแบ่งแยกกันในขั้นพื้นฐาน ระหว่างอิสลามตามจารีตประเพณีเดิมที่ผสานความคิดความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาประกอบ กับอิสลามที่ยึดหลักคัมภีร์แท้ตายตัวตามแบบยุคสมัยใหม่ ในทศวรรษ 1950 พวกคอมมิวนิสต์ดึงการสนับสนุนจากชาวชวาที่มีความเชื่อผสมผสานกันจากหลายศาสนาและความเชื่อ และการต่อต้านคอมมิวนิสต์ รุนแรงมากที่สุดในหมู่เยาวชนมุสลิม ซึ่งมีส่วนช่วยกองทัพในการกำจัดคอมมิวนิสต์ในทศวรรษ 1960 ในส่วนแผ่นดินใหญ่ แม้ว่าจะมิได้มีชื่อเสียงโดดเด่นเท่ากับส่วนหมู่เกาะ แต่ความตึงเครียดทำนองเดียวกันนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์อยู่ทั่วทุกรัฐของส่วนแผ่นดินใหญ่ด้วยเช่นกัน ในเวียดนาม ปัญหาศาสนาร้อยผสานเข้าไปในการเมืองที่ว่าด้วยการปฏิวัติของเวียดนามซึ่งกินเวลายาวนานถึงสามสิบปี ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 คาทอลิกจากทาง

เหนือของประเทศ บางครั้ง ก็ปฏิบัติงานร่วมกับลัทธิผสมผสานที่มาจากทางใต้ เพื่อต่อต้านการปฏิวัติแนวสังคมนิยม ในพม่า พุทธศาสนิกชนที่พูดภาษาพม่าจากบริเวณที่ลุ่ม ถูกต่อต้านจากพวกกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ การต่อต้านมีขึ้นตั้งแต่ตอนที่ได้เอกราชเสียด้วยซ้ำ ในไทยชนกลุ่มน้อยที่เป็นมุสลิมและพูดภาษามาเลย์ทางใต้ของประเทศ มิได้ให้ความเห็นชอบ หรือรวมตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในรัฐ อันเป็นรัฐที่ให้ความสำคัญอย่างมากทีเดียว กับความมีเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ไทย ผนวกกับระบบกษัตริย์ตามแบบอย่างของอินเดีย และการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท

การวางกฎระเบียบใหม่ในวิถีปฏิบัติของประชาชน

กล่าวโดยรวมแล้ว การปกครองแบบอาณานิคม มิได้ทำให้ชนกลุ่มน้อยเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามารวมอยู่ในรัฐ ได้มากยิ่งไปกว่าที่รัฐ--ที่มีมาแต่เดิมในที่ลุ่ม ได้เคยทำมา ในบริเวณรอบนอก หรือบริเวณชายขอบของรัฐอาณานิคมที่มีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง พลังของยุคสมัยใหม่ฝ่ายต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ปฏิบัติการโดยผ่านช่องทางดังเช่นการเผยแพร่ศาสนา เป็นต้น นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ เช่นชุมชนชาวกะเหรี่ยงในพม่าและชุมชนชาวบาตักในสุมาตรา ได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์ทั้งกับคริสต์ศาสนา และกับการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งในส่วนการศึกษาสมัยใหม่นี้เกิดขึ้นอย่างมิใช่เป็นเรื่องบังเอิญ ในยุคหลังสงครามรัฐเอกราช ซึ่งมีชนผู้พูดภาษาพม่า ไทย เวียดนาม ตากาล็อกและชวา มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ได้เป็นหัวหอกในการบุกเบิกนโยบายใหม่อย่างเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านวัฒนธรรม นโยบายเหล่านี้ เป็นภัยคุกคามว่า จะนำไปสู่ความสาบสูญของชนเผ่าหรือชาติพันธุ์กลุ่มน้อยนับร้อย ๆ กลุ่ม ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในเขตที่มีการสัญจรน้อยของภูมิภาค ที่เป็นเรื่องตลกร้ายอย่างขำกันไม่ออก ก็คือ นโยบายดังกล่าวมีผลเป็นภัยมากยิ่งกว่าระบบของตะวันตกที่มีมาก่อนหน้านี้เสียอีก ชุมชนของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีการปกครองตนเอง ยังเหลือตกค้างอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลของที่ราบสูงฉานและมินดาเนา ของหมู่เกาะเมนตาวี และบริเวณบอร์เนียวที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน หรือนิว กินี ชุมชนเหล่านี้ ถูกชักนำให้เข้ามาติดต่อโดยตรงและอย่างเป็นกิจวัตรสม่ำเสมอมากขึ้นเป็นลำดับกับสถาบันการปกครองแบบใหม่ กับธุรกิจทุนนิยมของต่างชาติ การศึกษาของชาติ และการดูแลสุขอนามัยแบบสมัยใหม่

ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจจะสังเกตเห็นว่า แม้ว่าระบอบอาณานิคมจะเป็นฝ่ายวาดแผนที่กำหนดเขตแดนของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคให้แก่เราในปัจจุบัน แต่รัฐเอกราชเองต่างหาก ที่เป็นฝ่ายที่กำหนดนโยบาย อันมีจุดมุ่งหมายที่จะรวมชนชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในพรมแดนเหล่านั้น ให้มีความเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันในด้านวัฒนธรรม ในทำนองเดียวกัน ในสังคมหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าว ซึ่งยังคงเป็นรากฐานของประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาค การควบคุมของรัฐในยุคหลังสงคราม ได้บุกแทรกเข้าไปได้มากเกินหน้าการแทรกแซงของอาณานิคมอย่างลิบลับ เกือบทั่วทุกแห่งของภูมิภาค เคยมีหัวหน้าและสภาหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนท้องถิ่น ตัวแทนเหล่านี้คอยสะกัดกั้นมิให้กำลังจากภายนอก แทรกแซงเข้ามาในบริเวณหมู่บ้าน ด้วยการเป็นสื่อกลางคอยไกล่เกลี่ย มาบัดนี้ ความสำคัญของหัวหน้าหมู่บ้านลดลงไปอยู่ในระบบราชการในระดับที่ล่างลงไปทุกที ระบบราชการตอบสนองต่อความเรียกร้องต้องการของท้องถิ่น น้อยลง ที่น้อยลงไปเช่นกัน คือสิทธิในที่ดินของผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้าน และความหนักแน่นแข็งขันในการติดต่อกับอาณาจักรของภูติผีวิญญาณของท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวโยงกันอยู่

แม้จะมีการแทรกแซงพวกนี้ แต่กิจกรรมที่มีมาตามประเพณีแต่ครั้งโบราณ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างชัดแจ้ง ก็ยังคงมีอยู่มากมายและหลายหลาก วัฒนธรรมประจำชนเผ่าและประจำหมู่บ้านเป็นอันมาก ยังคงเข้มแข็งมีชีวิตชีวา และความยึดมั่นถือมั่นต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ควบคู่ไปกับความเคารพต่อภูติผีวิญญาณตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย วิธีการเยียวยารักษาความป่วยไข้ที่สัมพันธ์กับภูติผีวิญญาณ ยังคงมีอยู่อย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับพิธีเข้าทรงและอำนาจคุณไสยที่แฝงอยู่คนธรรมดาสามัญทั่วทุกหนทุกแห่ง ยังคงใช้เครื่องลางของขลังและยากลางบ้าน พิธีกรรมต่าง ๆ ตามบ่อน้ำซับอันศักดิ์สิทธิ์ ช่วยให้ผู้คนได้พบคู่รัก และนักศึกษา ก็ยังไปเยือนหลุมฝังศพของปู่ย่าตายายเพื่อติดต่อกับวิญญาณ ทว่าตอนนี้ ไปขอให้ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการสอบในแบบสมัยใหม่ ในสังคมหมู่บ้าน การธำรงรักษาความเชื่อตามประเพณี เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับการสืบเนื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกและวงจรชีวิต

ความต่อเนื่องภายในชีวิตของพิธีกรรม สามารถเป็นเรื่องแปลกเด่นอย่างน่าทึ่งได้ แม้กระทั่งในบาหลี ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้มาท่องเที่ยวกันอย่างคลาคล่ำมาเป็นเวลานาน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ยังสะท้อนถึงพิธีที่ทำกันในยุคก่อนสงคราม[39] ในฟิลิปปินส์นั้น มิได้จัดงานเฉลิมฉลองเฉพาะเทศกาลที่เป็นวันสำคัญทางศาสนาและวันหยุดประจำชาติเท่านั้น หากยังรวมถึงการฉลองผลเก็บเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เป็นวงจรของชีวิตด้วย นักบุญผู้อุปถัมภ์ตามคติคริสต์ศาสนา อยู่ในฐานะที่คล้ายคลึงกับฐานะของภูตผีผู้พิทักษ์ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้กระทั่งในหมู่ประชากรผู้อพยพชาวจีนที่กระจายอยู่ทั่ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ยังคงมีพิธีกรรมเหมือน ๆ กัน อยู่ ในเรื่องติดต่อกับ

---

[39] ความต่อเนื่องที่น่าทึ่งนี้ ปรากฏอย่างเป็นที่ประจักษ์อยู่ในภาพยนตร์สารคดีสามตอนของจอห์น ดาร์ลิง (John Darling) เรื่อง “Bali Triptych” (Bozado Pty Ltd, 1988). ในตอนที่สองที่มีชื่อเรื่องว่า “ทางเดินของวิญญาณ” (The Part of the Soul) นั้น ดาร์ลิงได้นำบันทึกงานพิธีในฟิล์มภาพยนตร์ซึ่งมีด (Mead)และเบตสัน (Bateson) ถ่ายเก็บไว้ในสมัยทศวรรษ 1930 มาเปรียบเทียบเป็นพิเศษ กับการบันทึกฟิล์มภาพยนตร์ของเขาเองในทศวรรษ 1980

วิญญาณ[40] ในชวา ชีวิตในหมู่บ้านยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่พิธีกรรมของชุมชน แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่าพิธีกรรมเหล่านี้ กลายเป็นเรื่องที่สิ้นเปลืองมากก็ตาม แรงบีบคั้นด้านการเงิน มิได้หยุดยั้งชาวบ้านในกาลิมันตัน (บอร์เนียว) บาหลี หรือพม่า มิให้แข่งขันเพื่อที่จะทำให้เด่นกว่ากันในการจัดงานศพหรืองานบวช และบ่อยครั้งที่งานพิธีเหล่านี้ ชักนำให้พวกเจ้าภาพต้องเป็นหนี้เป็นสินอย่างหนักหน่วง ส่วนมุสลิมที่ยึดคัมภีร์ดั้งเดิมในอินโดนีเซียหรือมาเลเซียนั้น แม้มิได้มีทีท่าว่าจะใช้จ่ายเกินเหตุในลักษณะนี้ แต่ความปรารถนาอย่างยั้งไม่อยู่ในทำนองเดียวกันนี้ ได้เข้ามาครอบงำให้บางคนใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไปกับหะริ รายา ในตอนสิ้นสุดเดือนรามะดานที่มีการถือศีลอด

ศาสนาที่นับถือกันมาตามจารีตประเพณีเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยความคิดความเชื่อหลาย ๆ แนวประสมประสานกัน ที่สำคัญคือรูปแบบต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ ดังเช่นที่นับถือและปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่น ศาสนาทั้งสามนี้ประสมกลมกลืนกันเข้ากับอิทธิพลที่แฝงเร้นอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น และยังคงเป็นศาสนาที่มีผู้นับถืออย่างเป็นทางการจำนวนมากที่สุด ทว่าตามคำของผู้รู้ อาทิเช่นกูรู ระบุว่า จุดศูนย์รวมทางสังคมที่เป็นหัวใจในทุก ๆ หมู่บ้านของปากแม่น้ำแดงในเวียดนามตอนเหนือ ไม่เคยอยู่ที่วัดพุทธ หากอยู่ที่*ดินห์* *ดินห์*มีฐานะเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมและจัดงานเฉลิมฉลองอย่างอื่น ๆ ของชุมชน *ดินห์*จึงมีสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสถานที่สำหรับการมาร่วมประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรม พิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างหรือรักษาความสมานฉันท์กับเทพเจ้า ซึ่งเป็นวิญญาณที่ให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนหมู่บ้าน สำหรับประชาชนโดยทั่วไปนั้น วิญญาณของบรรพชน มีอยู่จริงอย่างไม่มีข้อสงสัยใด ๆ แม้ว่าปกติแล้ว พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาจะมาปรากฏตัวในงานพิธีเสมอ แต่ก็มีบ่อย ๆ ที่พระสงฆ์จะมิใช่หัวใจของชีวิตของหมู่บ้าน ความอยู่ยงคงกะพันของความเชื่อที่มีตามหมู่บ้านดังกล่าว มีประจักษ์ให้เห็นในทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เวียดนามผ่านการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์หลายทศวรรษมาแล้ว ในเวลานั้น “ได้มีการพบว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน กำลังจะฟื้นฟูประเพณีเก่าด้วยการทำพิธีแห่แหนไปยัง*ดินห์* ซึ่งเป็นบ้านของชุมชนหมู่บ้าน อำนาจลึกลับของสถานที่นี้ – และการเมืองที่สัมพันธ์อยู่กับสถานที่—สันนิษฐานกันว่า ได้ถูกเปลี่ยนแปลงและโยกย้ายตำแหน่งไปพร้อม ๆ กับการสลายลงของระบอบอาณานิคม”[41]

ในย่านหมู่เกาะ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ในมินดาเนา เกี่ยวพันกับความเพียรพยายามของรัฐบาล ที่จะเกณฑ์ให้ชาวโมโรไปอยู่ใต้บังคับของรัฐคาทอลิก ซึ่งมนิลามีอิทธิพลครอบงำอยู่ ในมาเลเซีย สิ่งที่เรียกกันว่า “ภาวะฉุกเฉิน” ซึ่งเป็นสงครามระหว่างชาวจีน อังกฤษและมาเลย์ ยืดเยื้อไปจนตลอดทศวรรษ 1950 และผลักดันให้นักต่อสู้แบบกองโจร ต้องเข้าไปในบริเวณที่เป็นป่าของเซมัง บาง

---

[40] Cheu Hock Tong, ***The Nine Emperor Gods,*** Singapore, 1988.

[41] A.B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 259.

คนถูกบีบต้องข้ามพรมแดนเข้าไปในไทย และบางพวกต้องหลบเข้าไปยังหมู่บ้านซึ่งเพิ่งมีผู้อพยพมาก่อตั้งขึ้นใหม่[42] เหตุการณ์การเผชิญหน้าระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซียในตอนต้นทศวรรษ 1960 ก็ดึงกองทัพให้เข้ามายังบริเวณพรมแดนของซาราวักและกาลิมันตันในทำนองเดียวกัน ปฏิบัติการทางทหารของอินโดนีเซีย เพื่อต่อต้านดัตช์ ในบริเวณที่กลายเป็นอีเรียน จายา สร้างช่องทางด้านการทหาร ให้แก่การรวมชาวอีเรียนเข้ามาอยู่ในรัฐอินโดนีเซีย คริสต์จักรและคณะผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ เพิ่งเข้ามาดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจังและหนักหน่วงในอีเรียน จายาก็ต่อเมื่อถึงทศวรรษ 1950 แล้ว นั่นคือในช่วงทศวรรษสุดท้ายของการควบคุมของดัตช์ และนับตั้งแต่อีเรียน จายารวมเข้ากับอินโดนีเซีย*โดยพฤตินัย* ในค.ศ.1962 คริสต์จักรยังคงเป็นเครือข่ายที่เป็นทางเลือกสำคัญให้แก่อีเรียน จายานอกเหนือไปจากรัฐบาล ในช่วงเวลาต่อมา เกิดสงครามที่ยืดเยื้อระหว่างรัฐบาลกับเฟรติลิน ในอีสต์ติมอร์ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในค.ศ.1975 ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะรวมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอัตลักษณ์ของตนเอง เข้ามารวมอยู่ในชาติ และรัฐก็เผชิญกับการต่อต้าน ซึ่งบางครั้ง ก็อาศัยเครือข่ายงานของคาทอลิก การโยกย้ายชาววิสายานไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในมินดาเนาหรือโยกย้ายชาวชวาไปตั้งรกรากใหม่ในสุมาตรา อีเรียน จายา สุลาเวสีและกาลิมันตัน ก็เหมือนกับการขยายการทำป่าไม้อย่างรวดเร็ว คือมีผลในเชิงทำลายแบบอย่างการดำเนินชีวิตแบบหมุนเวียนเปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ ซึ่งเสริมสร้างวัฒนธรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น ซึ่งในอดีต เคยมีความหลากหลายอย่างยิ่ง

การติดต่อแลกเปลี่ยนกันระหว่างชนชาวเขากับชนที่อาศัยอยู่ในหุบเขา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองหรือวิธีการประกอบพิธีตามประเพณีนั้น มีกลไกด้านวิธีการหรือกระบวนการอยู่ในตัว ที่จะช่วยบรรเทาความไม่เสมอภาคและรักษาระยะห่างกันไว้ ในขณะเดียวกัน รัฐบาลของรัฐต่าง ๆ ที่กำลังสร้างความทันสมัย ก็ดำเนินงานเพื่อที่จะรวมตำแหน่งหัวหน้าในท้องถิ่นหรือสภาหมู่บ้าน เข้ามารวมอยู่ในระบบการปกครองของชาติ เช่นเดียวกับในยุคอาณานิคม การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์บางครั้ง ดูจะเป็นทางเลือกที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจอยู่ แม้กระทั่งในประเทศไทย ซึ่งได้ดำเนินการเพื่อเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทเข้าไปในเขตภูเขา แต่ชนชาวภูเขาบางกลุ่ม ก็ยังเลือกนับถือศาสนาคริสต์แทน งานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งมุ่งที่การแปลคัมภีร์ไบเบิล เอื้ออำนวยแก่การเปลี่ยนขนบประเพณีที่ใช้ภาษาพูดเป็นหลัก มาเป็นภาษาเขียน นับเป็นการเปิดหนทางไปสู่ความรู้หนังสือ ซึ่งตรงกับความสนใจของชนกลุ่มน้อย ที่ต้องการรักษาภาษาของตน พร้อม ๆ กับเข้าถึงการศึกษาสมัยใหม่ไปด้วย งานเผยแพร่ศาสนาคริสต์แก่ชาวเขานี้จึงเป็นการขัดขวางนโยบายชาตินิยม ซึ่งปกติแล้ว เน้นความรู้หนังสือโดยผ่านการเข้าเรียนในโรงเรียนที่สอนภาษาของชนชาติพันธุ์หลักของรัฐ ชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์หรือพุทธโดยการชักจูงจากผู้ประกอบพิธีแบบติสม์หรือชาวพุทธในศตวรรษที่ผ่านมา แต่ในหมู่พวกเขา พลังจิตของธรรมชาติ หรือ*ยวา* พลังจิตของ

---

[42] C.Keyes, ***The Golden Peninsula,*** London, 1977, 38.

วัฒนธรรมของชนเผ่า หรือ*มู กอว์ ลี* และของดวงวิญญาณบรรพชน หรือ*บคฮา* ก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์อยู่ แม้ในหมู่คนจำนวนมากมายที่รับนับถือศาสนาคริสต์แล้ว นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา รัฐบาลเน วิน ดำเนินนโยบายกลืนชาติอย่างแข็งขัน ทว่าลัทธิชาตินิยมกะเหรี่ยงชาติทหาร ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ตามชายแดนไทย-พม่า ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม -- ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยนั้น รับนโยบายของจีนมาใช้ -- ดำเนินการส่งเสริมการรู้หนังสือ โดยผ่านช่องทางของภาษาต่าง ๆ ของชนเผ่าที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น[43]

ตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ในรอบสี่สิบปีที่ผ่านมา ประสบการณ์ของบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าต่าง ๆ เกือบทั้งหมดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ถูกกำหนดขึ้นโดยสงครามและการแทรกแซงของส่วนกลางรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความวุ่นวายยุ่งเหยิงตามมา เวียดมินห์พิชิตฝรั่งเศสในบริเวณเทือกเขาที่เดียน เบียน ฟูได้สำเร็จ เพียงเพราะโดยการร่วมมือเป็นพันธมิตรกับชนชาวเขา เวียดมินห์พึ่งพาอาศัยชาวเขาในการต่อสู้กับฝรั่งเศสมาโดยตลอด ความเป็นพันธมิตรนี้ช่วยวางพื้นฐานให้แก่การปกครองอย่างอิสระของชนเผ่าต่าง ๆ ภายในสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในระดับที่มากเป็นพิเศษ ทิวเขาอันหนำ ซึ่งเป็นพรมแดนที่คั่นระหว่างเวียดนาม กัมพูชาและลาว เป็นช่องทางที่เป็นกุญแจสำคัญในการจัดส่งเสบียงให้กับกองทัพของทหารกองโจรมาเป็นเวลาหลายสิบปี โดยในระยะแรก เป็นการจัดส่งเสบียงให้แก่เวียดนามในการต่อสู้กับฝรั่งเศส และต่อมากับอเมริกัน หลังจากนั้น ก็เป็นเส้นทางส่งเสบียงให้แก่เขมรที่ต่อต้านเวียดนาม บนที่ราบสูงฉาน ชาวกะเหรี่ยงซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ต่อสู้กันเป็นพัก ๆ กับกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่แยกตัวออก และกับพวกขุนศึกฝิ่น มาตั้งแต่ปีค.ศ.1948 ในทำนองเดียวกัน กษัตริย์สีหนุเองก็ทรงกำหนดขึ้นอย่างตั้งพระทัยที่ให้ พุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญในการรวมชาติกัมพูชา อย่างน้อยก็จนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 1970 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคใต้ของไทย มีขบวนการคอมมิวนิสต์หรือกองโจรของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และนับตั้งแต่เกิดสงครามเป็นต้นมา รัฐบาลไทยก็รู้สึกว่า ความมั่นคงที่บริเวณชายแดน ขึ้นอยู่กับการกลืนชนกลุ่มน้อยเข้ามาร่วมอยู่ในวัฒนธรรมเถรวาทของบริเวณที่ลุ่มของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ โครงการธรรมจาริกของไทยจึงได้เริ่มขึ้นอย่างมีจิตสำนึกในตัวเอง เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่พุทธศาสนาแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายเพื่อการกลืนชาติ เมื่อถึงค.ศ.1967 โครงการส่งพระภิกษุไปแล้วหนึ่งร้อยรูป พระภิกษุได้รับคำสั่งให้คอยอธิบายถึงวัตรปฏิบัติของพระเมื่อมีชนพื้นถิ่น

---

[43] Ibid., 28-9.

เข้ามาไต่ถาม[44] ผู้สังเกตการณ์หมู่บ้านในบริเวณที่ลุ่ม กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า วัดในหมู่บ้าน ยังคงเป็นสถาบันที่เป็นหลักสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมของสังคมไทยในชนบท บางคนให้เหตุผลว่า เขตของหมู่บ้านในประเทศไทยภาคกลาง ถูกกำหนดขึ้นจากการที่หมู่บ้านเข้ามีส่วนร่วมอยู่กับวัดใดวัดหนึ่ง ในทุกๆ แห่ง การเข้ามีส่วนร่วมของชาวหมู่บ้านเป็นเรื่องที่เห็นชัดว่าเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับวงจรการทำเกษตรกรรม และงานเฉลิมฉลองทางศาสนาที่กระทำกันอยู่ทั่วไป พระประจำหมู่บ้าน โดยมาก เป็นคนหนุ่ม ที่เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการที่ใช้แรงงานซึ่งมีมากขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งในด้านการอบรมจิตใจ หรือการสอนหนังสือ พระเหล่านี้ แม้ว่าขณะนี้อาจช่วยสร้างถนนหรือให้คำแนะนำแก่นายทหารในท้องถิ่น แต่ความเคารพนับถือที่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ทางการ แสดงต่อพระภิกษุสงฆ์ ก็ยังคงมีอยู่มาก โดยไม่มีความแตกต่างกัน ความเคารพนับถือนี้ มีรากฝังลึกอยู่ในความรู้สึกที่ซาบซึ้งต่อศาสนา ชาวบ้านมองว่าพระเป็นชนชั้นหนึ่งที่แยกต่างหากออกไป แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า ผู้ชายส่วนใหญ่ ส่วนต่างเคยบวชเป็นพระกันมาก่อน แม้จะเพียงในระยะเวลาสั้น ๆ

ทั่วทุกสังคมหมู่บ้านในบริเวณที่ลุ่ม ชาวบ้านตามภูมิภาคต่าง ๆ ของลาว พม่า เขมรและไทย ที่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ยังคงมีความเชื่อเรื่องภูติผีควบคู่ไปกับความเชื่อในพุทธศาสนา นักวิชาการอย่างเช่นสปีโร มองเห็นว่า ความเชื่อในภูติผีและพุทธศาสนาเป็นเหมือนกับปฏิสัมพันธ์ของระบบที่แยกต่างหากจากกัน ทว่าปัจจุบันนี้ นักวิชาการส่วนใหญ่ เห็นพ้องกับแทมเบียห์ ซึ่งนำเสนอว่าสองความเชื่อนี้เป็นหน่วยย่อยที่อยู่รวมกันภายในระบบเดียว[45] แนวคิดเรื่องความเชื่อภูติผีที่ยังคงมีอยู่แสดงให้เห็นที่พิธีกรรม ที่มุ่งที่การเชิญเข้ามาและค้ำประกันความมีอยู่ ของ “แก่นแท้ที่สำคัญยิ่ง” ของชีวิต (*ไลปยา* —ในภาษาพม่า *ขวัญ* ในภาษาไท *พราลุน*— ในภาษาเขมร) ความเคารพนับถือที่มีต่อภูติผีดวงวิญญาณที่ปกปักษ์รักษาหมู่บ้าน และความสนใจที่มีต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ต่าง ๆ และเครื่องลางของขลังหรือวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีปลุกเสกมาแล้ว ผสานเข้ากับระบบโหราศาสตร์ที่เป็นของพื้นถิ่น การสัก และอำนาจวิเศษที่เกี่ยวกับเพศ รวมทั้งยังผสานเข้ากับระบบการทำบุญสร้างกุศล การเรียนการสอนในโรงเรียนวัด และหลักคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวกับกรรม การผสานกันอยู่อย่างประณีตซับซ้อนมากที่สุด มีอยู่ในลัทธิการบูชา*นัต*ของพม่า แต่ทุกหนทุกแห่งทั่วทั้งภูมิภาคแถบนี้ แนวปฏิบัติเรื่องการเชิญวิญญาณมาเข้าทรง และการเยียวยารักษาโรคด้วยของอำนาจของวิญญาณ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับความเชื่อเรื่องขวัญ ยังคงมีอิทธิพลอยู่มากในระดับหมู่บ้าน

---

[44] Lester, 123-5.

[45] M. Spiro, ***Buddhism and Society,*** New York, 1970, and S.J. Tambiah, ***Buddhism and the Spirit Cult in the North-east Thailand,*** Cambridge, UK, 1970.

ในกัมพูชาและลาว ภายใต้การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ พระสงฆ์มีอิทธิพลลดน้อยลง ทว่ามิได้หายสาบสูญไป ในระหว่างทศวรรษ 1920 และ 1970 พระสงฆ์ในกัมพูชาและลาวมีสัดส่วนต่อประชากรชายทั้งหมด เพียงแค่ครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ประเทศไทย ทว่าก็ยังจัดว่าสูง คือมีอัตราส่วนประมาณ 1 ต่อ 34 ในพม่าและไทย จำนวนชายหนุ่มในหมู่บ้านที่บวชในช่วงจำพรรษาที่วัดในฤดูฝนของแต่ละปี ยังคงมีอยู่มาก แม้ว่าการขยายการศึกษาในแบบที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก ซึ่งที่เป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างความก้าวหน้าสูงขึ้นไปในสังคม จะเข้ามาแข่งขันกับทางฝ่ายสงฆ์ และดังนั้น จึงทำให้ผู้ที่เลือกดำรงชีพในฐานะพระสงฆ์เป็นระยะเวลายาวนานมีจำนวนน้อยลง ในพม่า มีการอ้างว่า คณะสงฆ์ลดลงจากที่เคยมีประมาณ 100,000 รูปในสมัยที่ปกครองในระบบกษัตริย์ เหลือ 70,000 รูป ในปี ค.ศ.1941 และจากนั้น ก็ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น จนเหลือ 45,000 รูปในค.ศ.1958[46] ในฟิลิปปินส์นั้น ความเป็นพระคาทอลิก สัมพันธ์กับประชากรโดยทั่วไป ในแบบที่แตกต่างออกไปมาก ในทศวรรษ 1960 มีพระอยู่ในพิลิปปินส์ไม่ถึง 4000 รูป กระนั้นก็ตาม เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ บทบาทของผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาในระดับท้องถิ่น ของฟิลิปปินส์อยู่ในภาวะที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยมา กล่าวคือ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงอย่างตรงชัดมากขึ้น ไม่ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวในนามรัฐบาล หรือโดยผ่านการพิจารณาด้วยตนเอง ว่าตนเองเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม ทั้งนี้รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางด้านศาสนาโดยตรงด้วย[47]

เกียร์ตซ์เคยบรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาททำนองนี้ของผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา ในสภาวะแวดล้อมของอินโดนีเซีย โดยเกียร์ตซ์ตั้งข้อสังเกตว่า การนำการเมืองเข้าไปพัวพันกับชีวิตในชนบทในทศวรรษ 1950 โดยผ่านทางพรรคต่าง ๆ ชักนำให้ครูอิสลามชาวชวาที่เรียกว่า *กยาอิ* ในชนบทกลายเป็นนายหน้าให้แก่ความคิดและการเมืองสมัยใหม่ พร้อมไปกับสืบเนื่องการทำหน้าที่ครูภายในโรงเรียนศาสนา คือ*เปสันเตรน* ซึ่งเป็นบ้านของพวกเขา[48] ในเวลาเดียวกัน *เปงฮูลู* ซึ่งรับผิดชอบดูแลมัสยิดต่าง ๆ และ*ฮากิม* ตุลาการศาสนา ยิ่งเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของชาติโดยตรงมากขึ้น ทั้งนี้โดยรวมเข้ากับเครือข่ายระบบบริหารราชการของชาติ โดยผ่านทางกระทรวงศาสนา ในระดับท้องถิ่นของอินโดนีเซีย มูฮัมมาดิยาห์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม ยังคงเป็นองค์กรที่ทรงอิทธิพล โดยผ่านทางระบบโรงเรียนขององค์กร นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ขบวนการ*ดักวาห์* ที่ใหม่กว่าทะยอยเข้ามาสมทบกับมูฮัมมาดิยาห์ การรัฐประหารค.ศ.1965 ของอินโดนีเซีย ช่วยเสริมสร้างให้พลัง

---

[46] Mendelson, 336.

[47] von der Mehden, 86.

[48] C. Geertz, "The Javanese Kijaji: The Changing Role of a Cultural Broker," ***Comparative Studies in Society and History,*** II (1959-60).

ทางศาสนาสารพัดชนิด แข็งแกร่งขึ้น เหมือนเช่นที่เคยแข็งแกร่งขึ้นมาด้วยการปฏิวัติก่อนหน้านี้ แรงกดดันทางการเมือง ประกอบกับความทุกข์ทรมานที่ประสบมาด้วยตนเอง ชักนำให้ชาวชวาจำนวนมากเข้าร่วมพิธีละหมาดตอนเที่ยงวันศุกร์ตามมัสยิดต่าง ๆ กันอย่างแน่นขนัด แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาแต่อย่างใดว่า ในกระบวนการนี้ ผู้คนเป็นอันมากมายได้พบว่า ตนเองเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาใหม่ต่อศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา

ฝ่ายอิสลามเพียรพยาม ที่จะชำระ “ศาสนาอิสลามแบบชวา” ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผสานกับความคิดความเชื่อตามหลักศาสนาอื่น ๆ ให้บริสุทธิ์ ฝ่ายอิสลามยังยืนกรานที่จะให้ชาวมุสลิมทั้งปวงเชื่อฟังคำสั่งของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดด้วย ความเพียรพยายามทั้งสองประการนี้ ส่งผลกระทบโดยมิได้ตั้งใจ ในเชิงผลักดันให้พวกชวานิยมที่มีความยึดมั่นถือมั่นตามหลักศาสนาในแบบของตน นิยามตนเองโดยใช้ศัพท์แสงที่ไม่เป็นอิสลาม ในปลายทศวรรษ 1960 มีคนหลายแสนคน เปลี่ยนศาสนาไปสมทบกับคริสต์จักร วงการศาสนาฮินดู พุทธศาสนาและความเชื่อถือในพลังเร้นลับ ก็มีพลังใหม่มาอัดฉีดให้เช่นกัน ศาสนาฮินดู หรือฮินดูธรรมในอินโดนีเซีย เป็นศาสนาที่นับถือกันเฉพาะในหมู่ชาวบาหลีล้วน ๆ จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1965 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หมู่บ้านที่กระจัดกระจายอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่เป็นภูเขาทางภาคตะวันออกและภาคกลางของชวา ได้เลือกที่จะระบุว่าตนเป็นผู้นับถือศาสนาฮินดู ไม่ว่าจะเลือกนับถือศาสนาฮินดูหรือนับถือพุทธศาสนา ชาวบ้านในชวามักเลือกนับถือด้วยความเชื่อว่า ในหมู่ทางเลือกที่มีเสนอให้นั้น ศาสนาจากอินเดีย ใกล้เคียงมากที่สุด กับสภาพความเป็นจริงของวัตรปฏิบัติที่พวกเขาดำเนินสืบเนื่องต่อมาเป็นประเพณี ในเวลาเดียวกัน ความจำเป็นใหม่ ๆ ก็เป็นแรงท้าทายให้ชุมชนศาสนาในท้องถิ่นส่วนใหญ่ ต้องนิยามตนเองใหม่ ให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากระบบราชการของชาติแบบใหม่

แรงท้าทายนี้ บีบบังคับให้ชาวบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดู ต้องปรับปรุงการประกอบพิธีทางศาสนาของตนในช่วงทศวรรษ 1950 ชาวบาหลีสมัยหลังสงครามซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ เริ่มสถาปนาการติดต่อโดยตรงกับผู้นับถือศาสนาฮินดูชาวอินเดีย ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากกระทรวงศาสนา เกียร์ตซ์ตั้งข้อสังเกต -- โดยอาศัยพื้นฐานการศึกษาพิเคราะห์ของเขาเมื่อตอนปลายทศวรรษ 1950 -- ว่าการปฏิรูปศาสนาของบาหลีนี้ ส่งผลให้คำสั่งสอนได้รับการวางรูปแบบอย่างเป็นทางการโดยมีลักษณะแน่นอนตรงตามตัวบทยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ต้องคิดประดิษฐ์การประกอบพิธีกรรมกันใหม่ และมีการก่อสร้างโบสถ์วิหารขึ้นใหม่ ซึ่งบางครั้งก็พิสดารอย่างพิลึกพิลั่น[49] ในขณะเดียวกัน บาหลีก็ยังเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นพลังความต่อเนื่องของศาสนาตามพิธีการเช่นที่มีมาในอดีต บาหลียังรักษาวัฏจักรการประกอบพิธีกรรมที่วัดเอาไว้ ธุรกิจการท่องเที่ยวมักเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้การแสดง

---

[49] C. Geertz, '"Internal Conversion" in Contemporary Bali' in his ***The Interpretation of Cultures,*** New York, 1973.

ละครและกิจกรรมทางศิลปะที่เกี่ยวข้องแข็งแกร่งขึ้น แต่ก็เป็นปัจจัยที่บ่อนทำลายให้อ่อนแอลงมากพอ ๆ กัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ชมชาวต่างประเทศ ช่วยเสริมรายได้ให้แก่หมู่บ้านเล็ก ๆ และหมู่บ้านเล็กๆ พวกนี้ก็นำเงินที่ได้มาไปในการจัดพิธีเก่า ๆ ตัวอย่างที่ตระการตามากที่สุด ซึ่งล้ำหน้าแม้กระทั่งงานเผาศพเจ้า คือพิธีเอกทัส รุทรา ที่วิหารพระแม่แห่งบาหลีที่เบซากี พิธีกรรมที่กินเวลานานถึงสองเดือนนี้ ริเริ่มขึ้นในค.ศ.1963 เมื่อวันที่ 8 มีนาคมของปีนั้น ซึ่งเป็นวาระสิ้นสุดของศักราชศากะที่ 1884 และเป็นวาระครบรอบ 100 ปี นับจากที่มีการจัดพิธีขึ้นในครั้งก่อน เนื่องจากวัฏจักรการทำพิธีในรอบดังกล่าว เกิดการระเบิดของภูเขาไฟอาคุงขึ้นมาขัดจังหวะ งานนี้จึง “เสร็จสมบูรณ์” ลงต่อเมื่อได้มีการประกอบพิธีชำระมลทินในค.ศ.1979 ความสำเร็จของความพยายามประกอบพิธีในครั้งที่สอง เป็นการแสดงเครื่องหมายของสังคมในยุคระเบียบใหม่ รวมทั้งความล้ำลึกที่ทรงพลังของความยึดมั่นที่คนในท้องถิ่นมีต่อการประกอบพิธีอาถรรพ์ตามประเพณีเช่นที่มีมาแต่ครั้งโบราณ[50]

ศาสนาอื่น ๆ ทุกศาสนาในอินโดนีเซียที่มีกำเนิดในเอเชีย จำเป็นต้องมีการการเปลี่ยนแปลงภายใน วงการพุทธศาสนาขนาดย่อม ๆ ที่ทันสมัยหลายวงการ ซึ่งแต่ก่อน จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะในชุมชนเมือง ได้กลายเป็นขบวนการมวลชนขึ้นมา[51] พุทธศาสนาของอินโดนีเซียสมัยใหม่ ฝังรากอยู่ทั้งใน ชุมชนชาวจีนในท้องถิ่น และในแวดวงของ*ปรียายี* โดยมีบางวงการ แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา โดยผ่านทางสมาคมเทวฌาณของสมัยก่อนสงคราม แม้กระทั่งภายในแวดวงฮินดูและพุทธที่ผ่านการปฏิรูปแล้ว ก็ยังมีพวกนอกคอกอยู่ พวกชวานิยมบางคน หวนกลับมาพูดถึงมัชปาหิต ซึ่งเป็นยุคที่ผู้คนนับถือศาสนาในแบบประสมประสานหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน โดยหมายตากับความเชื่อเรื่องอำนาจเร้นลับ มากยิ่งกว่าการยึดคัมภีร์ตามหลักสมัยใหม่นิยม ในทศวรรษ 1970 ซาทาร์ มาปาน ซึ่งมีฐานอยู่ในสุระการ์ตา สร้างความก้าวหน้าให้แก่การประกอบพิธีโยคีฮินดูตามแบบชวานิยม แทนที่จะประกอบพิธีตามแบบของบาหลี ตามที่มีระบุอยู่ใน “ปาริสาทา ฮินดู ธรรม” ที่เป็นกระแสหลักกาโสคาทาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ประกอบพิธีตามแบบตันตระกลุ่มเล็ก ๆ ก็หมายที่จะยึดถือตามคัมภีร์ *สังหยางกามาหายานิกาน* ของมัชปาหิต มากยิ่งกว่าความบริสุทธิ์แท้ตามอย่างพุทธศาสนิกชนสมัยใหม่จำนวนมาก

“ศาสนา” เคยมีความหมายถึงสิ่งที่สืบเนื่องมาจากทฤษฎีที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับ และพิธีคุณไสย ซึ่งทุกหนทุกแห่ง ล้วนผสานแนวปฏิบัติส่วนบุคคลและส่วนรวม เข้ากับขนบประเพณีตามพฤติกรรม และขนบประเพณีตามคัมภีร์ การที่ชาวบ้านเลือกศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาในแบบฉบับใหม่นั้น

---

[50] A. Forge, “Balinese Religion and Indonesian Identity” in J. Fox, ed., ***Indonesia: The Making of a Culture,*** Canberra, 1980, 227-32.

[51] J.D. Howell, “Modernizing Religious Reform and the Far Eastern Religions in Twentieth Century Indonesia” in S. Udin, ed., ***Spectrum,*** Jakarta, 1978.

ก็มักจะเป็นการแสดงความรู้สึกของพวกเขาให้เห็นว่า แม้กระทั่งแบบฉบับที่เป็นสมัยใหม่ของศาสนาทั้งสองนั้น ก็ยังสอดคล้องกับขนบประเพณีที่เป็นแนวปฏิบัติศาสนกิจที่แท้จริงของตน มากยิ่งกว่าแบบฉบับที่เป็นสมัยใหม่ของศาสนาอิสลาม พิจารณาจากมุมมองของหมู่บ้าน หรือสำหรับชาวชวาหรือบาหลีที่มีความคิดแนวจารีตนิยมแล้ว การระบุศาสนา ไม่เคยเป็นเรื่องที่จะต้องจำเพาะเจาะจงลงไปเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะในกรณี ๆ ก็ตาม องค์กรศาสนาโลกที่ทรงอิทธิพลในระดับชาติทุกองค์กรในอินโดนีเซีย ปัจจุบันนี้ ก็มีท่วงทำนองที่แสดงว่าเป็นแบบยุคสมัยใหม่ และมีลักษณะเฉพาะตัว ในเรื่องโครงสร้าง โดยเน้นที่พิธีกรรม คัมภีร์และหลักคำสอนซึ่งปราศจากความคิดความเชื่อเรื่องอำนาจจิตและไม่มีการประกอบพิธีที่เป็นเรื่องคุณไสยอย่างที่เคยทำมาแต่เดิม

การทำคุณไสย การปฏิบัติที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับ และการประกอบพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับพระผู้มาโปรด

ในขณะที่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ที่กำลังปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย สร้างช่องทางที่ทรงพลังเพื่อที่จะรวม ครอบงำ และปฏิรูปวัฒนธรรมของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากตนในแง่ภูมิศาสตร์นั้น รัฐบาลเหล่านี้ ก็ได้บุกรุกอย่างมีลักษณะชัดตรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เข้าไปในการประกอบพิธีคุณไสยของชาวบ้าน แม้กระทั่งภายในสังคมที่ตั้งอยู่บริเวณใจกลางของที่ลุ่ม การปฏิวัติด้านการสื่อสารคมนาคมช่วงหลังสงคราม ได้ปรับเปลี่ยนรูปโฉมของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมทั้งในแนวนอน -- โดยกระทำผ่านพื้นที่ – และแนวตั้ง—โดยตัดข้ามระดับชนชั้นต่าง ๆ ของสังคมลงมา รัฐบาลของชาติเกิดใหม่เกือบทุกรัฐบาล ขมีขมันและเอาจริงเอาจังกับการปราบปรามศาสนาพื้นถิ่นในส่วนที่เห็นได้ชัดที่สุดว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องคุณไสยและการหวังคอยยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขที่จะมีมาในอนาคต การกระทำเช่นนี้ ส่งผลในทางสนับสนุนหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวที่เป็นของทางการ—ซึ่งไม่น่าประหลาดใจ เนื่องจากหลักปฏิบัติดังกล่าว มีการจัดลำดับชั้นการปกครองที่ลดหลั่นกัน ซึ่งผู้มีอำนาจที่อยู่ที่ศูนย์กลาง ย่อมสามารถจัดการยักย้ายใช้ประโยชน์ได้ตามใจชอบ ในระยะหลังนี้ ทุกรัฐบาลไม่ว่าจะมีแนวทางเบี่ยงไปทางสังคมนิยมหรือทุนนิยมต่างให้ความเห็นชอบต่อทัศนะของสมัยอาณานิคมที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ ว่าการประกอบพิธีพื้นบ้าน สะท้อนถึง “ความเชื่อทางไสยศาสตร์สมัยยุคก่อนวิทยาศาสตร์” ซึ่งขัดขวาง “ความก้าวหน้าของยุคสมัยใหม่”

ในประเทศสังคมนิยมเวียดนาม รัฐบาลมีความเต็มใจที่จะยอมประนีประนอมกับพุทธศาสนาโดยอนุญาตให้มีคณะกรรมการกลางของพุทธศาสนาได้ การสนับสนุนของรัฐบาลขยายไปกระทั่งถึงขั้นให้ก่อตั้ง “สถาบันการศึกษาพุทธศาสนาเวียดนามในระดับสูง” ขึ้นมา กระนั้นก็ตาม รัฐบาลก็เป็นปฏิปักษ์อย่างเอาจริงเอาจังกับสิ่งใดก็ตาม ที่แสดงออกถึงความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปเกี่ยวกับยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขที่จะมีมาในอนาคต ทางรัฐบาลมองเห็นว่า ความเชื่อเหล่านี้ แสดงถึงการย้อนกลับไปสู่

ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ล้าสมัยอย่างไม่มีทางเป็นอื่น[52] พิธีกรรมพื้นบ้าน ผสานการเข้าทรงที่เป็นเรื่องวิญญาณนิยมเข้ากับพุทธศาสนา การมีความเชื่อภูติผีอยู่ในบางส่วน โดยเห็นได้จากมีกิจกรรมการติดต่อกับวิญญาณ ทำให้ขนบประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นเวียดนาม คล้ายคลึงกับขนบประเพณีมากมายที่มีอยู่ทั่วไปในวัฒนธรรมหมู่บ้านของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนต้นทศวรรษ 1960 ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในเวียดนามใต้ นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ส่วนผู้ที่จัดว่ามีความเชื่อถือศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อศาสนาพุทธนิกายมหายาน ประเมินกันว่ามีอยู่ราว 35-40 เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่เหลือ จัดว่าเป็นผู้ที่นับถือศาสนาแต่เพียงในนาม ซึ่งมีความหมายว่า พวกที่อยู่ในกลุ่มนี้มีความเชื่อที่ประสมปนเปกันระหว่างความเชื่อภูติผี ลัทธิเต๋าและศาสนาขงจื๊อ[53]

เคียงข้างไปกับการประกอบพิธีทางศาสนาที่มีมาตามจารีตประเพณี จะพบว่ามีขบวนการของนิกายที่เป็นความเชื่อใหม่เกิดขึ้นเป็นอันมากในทุกหนทุกแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเวียดนาม นิกายฮัว ฮาว ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ.1939 นั้น ในค.ศ.1964 เฉพาะในจังหวัดอัง ยาง แห่งเดียวเท่านั้น มีสมาชิกอยู่ถึง 450,000 คนและรวมทั้งหมดแล้ว นิกายฮัว ฮาว มีสมาชิกทั้งสิ้นสองล้านคน โดยสาระสำคัญแล้ว ฮัว ฮาวเป็นพุทธศาสนารูปแบบหนึ่งในแบบฉบับของท้องถิ่น ซึ่งเน้นการประกอบพิธีแบบพื้นบ้านที่มีมาแต่เดิม มิได้ปฏิบัติตามแบบที่ยึดคัมภีร์ของพระภิกษุในขบวนการฟื้นฟูคำสอนแนวเธียน (เซน) ซึ่งเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา คำสอนของฮัว ฮาว ไม่ได้มีเฉพาะแต่ปัจจัยที่เกี่ยวกับยุคพระศรีอาริย์อย่างเด่นชัดเท่านั้น หากยังเน้นการปฏิรูปทางด้านศีลธรรมอีกด้วย ประเมินกันว่าในค.ศ.1966 นิกายเกา ได ซึ่งก่อตั้งเมื่อปีค.ศ.1925 มีสมาชิกอยู่ระหว่างหนึ่งถึงสองล้านคน นิกายนี้ยอมรับรู้ถึงนิมิตที่ศาสดาของทุกศาสนาที่สำคัญในโลกทรงประสบมา และมีลักษณะค่อนข้างเหมือนกับศาสนาบาไฮ กล่าวคือจะนำเสนอนิมิตทั้งหมดนั้นว่าเป็นสื่อที่แสดงถึงวัตถุประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าในโลกที่ผ่านมาในอดีต ในหลักของเกา ไดนั้น การปรากฏความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว เป็นเรื่องที่อยู่เหนือความคิดเรื่องกรรมและการกลับชาติมาเกิด ซึ่งขบวนการในชวามากมายหลายขบวนการมีความเชื่อเช่นนี้อยู่เช่นกัน กิจกรรมต่าง ๆ ของนิกายเกา ไดมีชื่อเสียงโดดเด่นมากที่สุดในช่วง ทศวรรษ 1950 เนื่องจากมีความพัวพันกับเรื่องทางการเมือง ทว่ามีสิ่งต่าง ๆ ที่บ่งชี้อยู่ว่า นิกายที่ประสมรวมความเชื่อหลากหลายศาสนาเข้าด้วยกัน ยังคงมีชีวิตชีวาเข้มแข็งอยู่ภายใต้ระบอบสังคมนิยม ผู้ไปเยือนเวียดนามในระยะเมื่อไม่นานมานี้ รายงานว่า ไม่เฉพาะแต่จำนวนผู้คนที่ไปร่วมพิธีมิสซาวันอาทิตย์ตามโบสถ์ในฮานอยและโฮจิมินห์ จะมากมายอย่างตระการตาเท่านั้น หากวัดของนิกายต่าง ๆ ในบริเวณที่ราบลุ่มบริเวณปากแม่น้ำ ก็ได้รับการบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพดีเช่นเดียวกัน

---

[52] D.J. Steinberg, ed., ***In Search of Southeast Asia,*** Sydney, 1987, 465.

[53] Schecter, 180.

ในพม่า ชาวฉิ่นจำนวนมาก เจริญรอยตามกลุ่มนิกายที่ผสานความเชื่อจากหลากหลายแนวทางเข้าด้วยกัน กลุ่มนิกายผสมผสานเหล่านี้ เช่นเดียวกับกลุ่มนิกาย ที่เชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริยเมตไตรยอื่น ๆ นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา คือรับแง่มุมในบางด้านของศาสนาคริสต์เข้าไว้ด้วย “พอ ชิน ฮอ” สามารถตีความได้ว่าเป็นความเคลื่อนไหวของชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรับองค์ประกอบบางด้านของศาสนาคริสต์เข้าไว้และใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเป็นประชาธิปไตย ตามแบบฉบับของชาวพื้นถิ่น กลุ่มนี้ ต่อต้านทั้งการวางอำนาจเช่นที่มีมาตามจารีตเดิม และต่อต้านการควบคุมของชาวพม่าที่ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นด้วย[54] ในขณะที่ลัทธิความเชื่อที่แยกเป็นกลุ่มนิกายต่าง ๆ มีความสำคัญอยู่ตามหมู่บ้านพม่าเสมอมานั้น ตามเมืองใหญ่ การฝึกสมาธิวิปัสสนาในรูปแบบใหม่ ๆ ก็มีชื่อเสียงโดดเด่นขึ้นมา และมีความสำคัญในระดับสากลมากขึ้น ความเคลื่อนไหวนี้ มีกำเนิดในตอนต้นศตวรรษ ทว่าหลังปีค.ศ.1950 ได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โดยการที่รัฐให้การอุปถัมภ์แก่ศูนย์ฝึกสมาธิทั้งหลาย ศูนย์ฝึกเหล่านี้ ได้รับการยอมรับ โดยจัดให้อยู่ในระดับชั้นต่าง ๆ กัน จากนั้น ก็ได้รับการขึ้นทะเบียนและให้เงินสนับสนุน ศูนย์เหล่านี้ให้บริการแก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาพุทธศาสนา นับตั้งแต่ในระยะแรก ๆ ที่เริ่มก่อตัวขึ้น นักศึกษาชาวต่างชาติกลุ่มเล็ก ๆ ปรากฏตัวอยู่ตามศูนย์เหล่านี้อยู่เสมอมาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 ในส่วนนี้พม่าไม่เคยปิดประเทศอย่างสิ้นเชิง ภายในแวดวงนี้ มหาสี สายาดอว์ เป็นผู้ครองตำแหน่งที่มีฐานะพิเศษ เนื่องจากรัฐบาลอู นุให้การอุปถัมภ์แก่ท่านผู้นี้เป็นพิเศษ ในช่วงทศวรรษ 1950

ในประเทศไทย ผู้ที่รอบรู้เรื่องการฝึกสมาธิตามแนวพุทธศาสนาสมัยใหม่ที่มีชื่อเสียงในระดับนานาประเทศมากที่สุด ได้แก่พุทธทาสภิกขุ ซึ่งประจำอยู่ที่วัดสวนโมกข์ วัดนี้มีลักษณะสันโดษ ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าทางภาคใต้ของประเทศ แม้ว่าโดยหลักคำสอนของพุทธทาสภิกขุ จะเป็นแบบที่ยึดหลักดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด และยึมหลักพุทธศาสนาแบบ “เซน” มาด้วยนั้น แต่ขณะเดียวกัน พุทธทาสภิกขุก็เสนอทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนาซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การกระทำ “ในโลกนี้” พุทธทาสภิกขุเห็นว่าพุทธศาสนานอกจากจะสัมพันธ์กับภพและชาติต่าง ๆ ซึ่งดูราวกับว่าจะสัมพันธ์เฉพาะกับชีวิตในกาลข้างหน้าแล้ว ยังเกี่ยวพันกับสภาวะที่กำลังดำรงอยู่ ซึ่งมีวิวัฒนาการอยู่ทุกขณะจิต พุทธทาสกล่าวเน้นไว้—ซึ่งอันที่จริงแล้ว หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนาก็เป็นเช่นนี้เสมอมา—ว่า ภาวะของ *สงสาร* (samsara) หรือภาวะของความผูกพันกับทางโลกย์ และ*นิพพาน* หรือปิติอันเกิดจากการหลุดพ้นเป็นภาวะภายในอันถูกกำหนดให้อยู่ ณ ที่นี้และชั่วขณะนี้ พุทธทาสภิกขุวางทัศนะมาแต่แรกในเชิงต่อต้านความคิดที่ว่า พุทธศาสนามีลักษณะของการปล่อยให้เป็นไปตามชะตากรรม พุทธทาสได้กล่าวเน้นโดยโยงเข้ากับคำสอนของทุกศาสนาในโลกว่า เมื่อถึงที่สุดแล้ว ทุกศาสนาต่างมุ่งให้บุคคลตระหนักรู้ในความเป็นจริงของหลักการจนนำไปสู่การปฏิบัติ พิจารณาในบริบททางการเมืองแล้ว สามารถจัด

---

[54] Keyes, 49.

ประเภทได้ว่า คำสอนของพุทธทาสมีท่วงทำนองของระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ คือเป็นคำสอนที่ปฏิเสธทั้งลัทธิวัตถุนิยมแนวคอมมิวนิสต์และแนวทุนนิยม พุทธทาสภิกขุสามารถเข้าถึงพุทธศานิกชนหนุ่มสาวที่มีการศึกษามากมาย คนเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่จะผสานความเชื่อถือศรัทธาที่มีมาเป็นประเพณีแต่ดั้งเดิม ให้สอดคล้องกับการกระทำเยี่ยงพลเมืองดีในยุคสมัยใหม่

ทัศนคติอันเป็นแบบฉบับที่เคยเป็นที่แพร่หลายว่าพระภิกษุสงฆ์ คือผู้ปฏิบัติสมาธิอย่างคร่ำเคร่งนั้น ทัศนะเช่นนี้ไม่มีอีกต่อไปแล้ว แม้ว่าขนบประเพณีการฝึกการเจริญวิปัสสนากรรมฐานในป่า จะมีประวัติอันเก่าแก่ ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่พระภิกษุสงฆ์นิกายเถรวาทส่วนใหญ่ในประเทศไทย ก็มิได้สอนหรือกระทั่งปฏิบัติวิปัสสนาสมาธิ กระนั้นก็ตาม สำนักสอนวิปัสสนาที่สำคัญหลายแห่ง เกิดขึ้นมาจากหมู่สงฆ์ โดยขยายไปถึงฆราวาส ฆราวาสอาจปลีกวิเวกไปฝึกสมาธิเป็นเวลาสิบวัน โดยถือปฏิบัติอย่างเป็นกิจวัตรสม่ำเสมอ ครูสอนวิปัสสนาหลายคน เป็นผู้ที่มีลูกศิษย์ลูกหาอยู่ในต่างประเทศ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พระอาจารย์มั่น ครูสอนวิปัสสนาซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่ระหว่างที่บวชเป็นพระอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย รื้อฟื้นขนบประเพณีที่สืบต่อมาเป็นเวลานานในการฝึกวินัยในการปฏิบัติธรรมในป่า ศานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ ศานุศิษย์เหล่านี้ได้ก่อตั้งสำนักสอนวิปัสสนาของตนเองขึ้น และให้การสอนทั้งแก่พระภิกษุและฆราวาส ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดของพระอาจารย์มั่น คือพระอาจารย์ชาแห่งวัดหนองป่าพง ที่จังหวัดอุบลราชธานี ท่านผู้นี้ได้รับการอุปถัมภ์จากกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังได้ส่งลูกศิษย์ลูกหาไปก่อตั้งศูนย์วิปัสสนาในป่า ขึ้นในประเทศอังกฤษและออสเตรเลีย

พระภิกษุสงฆ์ในจำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ มีความห่วงใยอย่างจริงจังต่อความพยายามที่จะผสานแนวปฏิบัติศาสนกิจของตนให้เข้ากับชีวิตสมัยใหม่ ทั้งนี้ไม่ว่าจะโดยผ่านทางการสอนรูปแบบการเจริญวิปัสสนาแบบสมัยใหม่หรือวิธีการอื่น ๆ หรือโดยผ่านการศึกษาและการปฏิบัติการของชุมชนผู้คนจำนวนมาก ที่ใฝ่ฝันจะเพิ่มสถานะในสังคมให้สูงขึ้น ก็แสดงความมุ่งมั่นกับการปฏิบัติสมาธิอย่างเอาจริงเอาจังด้วยเช่นกัน ผลกระทบโดยรวมของการสร้างความทันสมัยให้แก่วิถีปฏิบัติในเรื่องการเจริญวิปัสสนาสมาธิ คือพลังใหม่ซึ่งเน้นหนักต่อความเป็นไปได้ ที่บุคคลจะสร้างคุณูปการ ด้วยการเป็นผู้ที่มีจิตใจสงบนิ่งและไร้อัตตา ทั้งนี้โดยผ่านการกระทำการในทางสังคม ไม่ว่าคำสอนที่มีมาแต่เดิมจะเป็นอย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาสมัยนี้ จะประเมินการกระทำที่จะมีผลในทางช่วยปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น ช่องว่างระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส อยู่ในระหว่างการปฏิรูป และกำจัดให้หมดไปได้ในบางแง่ อย่างน้อยก็ในส่วนที่เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติในเรื่องทางจิต ความเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิบัติสมาธิทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกหมู่สงฆ์ เป็นสิ่งที่แสดงถึงการจัดวางสถานภาพแบบใหม่อย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อที่ความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดความตระหนักรู้อย่างแท้จริงในด้านจิตวิญญาณจะยังคงดำเนินต่อไป

ในมาเลเซีย สถานภาพอย่างเป็นทางการของอิสลาม ในฐานะที่เป็นศาสนา*เฉพาะ*ของ “ชาวมาเลย์” ยืนหยัดต่อสู้อย่างทรงพลังเพื่อต่อต้านลัทธิความเชื่อแบบผสมผสาน ในแบบอย่างที่พุทธศาสนา

นิกายเถรวาทหรือในสภาวะเช่นของชวา ยินยอมให้กระทำได้ แต่กระนั้น ผู้เยียวยารักษาโรคในท้องถิ่นและชาวเมือง ก็เข้าร่วมในการประกอบพิธีประเภทคุณไสยหรือในความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่จัดว่า "ใหม่" ขณะที่ขบวนการ*ดักวาห์*เป็นตัวแทนที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวมาเลย์ที่ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมีชีวิตชีวาและเข้มแข็งขึ้นมาอีก ด้วยการเสริมสร้างความยึดมั่นต่อศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์นั้น ในหมู่ชาวจีนและชาวอินเดียในมาเลเซีย ก็มีผู้ที่หันเข้าหาศาสนาคริสต์ที่มีพลังดึงดูดใจเป็นอันมาก สัตยาไส บาบา นักบุญชาวอินเดีย และลัทธิไบเตียนกอง ก็มีสาวกให้การนับถือเป็นอันมากด้วย ลัทธิไบเตียนกองนี้ จ้าว ชองมิง เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นภายหลังที่เห็นนิมิตในค.ศ.1976 ไบเตียนกองพยายามรวมลัทธิความเชื่อที่เกี่ยวกับการเป็นสื่อให้แก่วิญญาณในหมู่ชนชั้นกลางในกัวลาลัมเปอร์[55] การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่นับถือลัทธิความเชื่อเหล่านี้ เช่นเดียวกับชาวเมืองที่เข้าปฏิบัติร่วมวิปัสสนาในร่างกุ้งและในกรุงเทพฯ หรือผู้เป็นสาวกของผู้เยียวยารักษาโรคภัยด้วยศรัทธาในมนิลา เป็นการเคลื่อนไหวที่บ่งชี้ว่าความเชื่อเรื่องคุณไสย ยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ที่จะมีมาในอนาคต และพลังเร้นลับ ยังคงได้รับความนิยมอยู่ในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก เช่นเดียวกับที่จะพบอยู่ตามหมู่บ้าน ตามหมู่บ้านยิ่งจะเห็นได้อย่างง่ายดายมากกว่า ความเชื่อดังกล่าวเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ตกค้างมาจากจารีตประเพณีที่มีมาในอดีต

ภายในอินโดนีเซียนับตั้งแต่ได้เอกราช ความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง ศาสนาและความเชื่อเรื่องพลังจิตได้เปลี่ยนแปลงไป ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสภาวะแวดล้อมและในด้านโครงสร้างภายในของความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เสียงของซูการ์โน เข้าสมทบกับเสียงของคนอื่น ๆ ที่เตือนให้ระมัดระวังมนต์ดำ (คุณไสยที่มองไม่เห็น) ซึ่งเป็นประเด็นที่โต้เถียงกันในหมู่ประชาชนโดยทั่วไปในทศวรรษ 1960 นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ขบวนการที่ได้รับการยอมรับ จำต้องประกาศยกเลิกการให้ความสนใจอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาด ซึ่งเท่ากับขบวนการที่ได้รับการยอมรับในแง่ความถูกต้องและชอบธรรมอย่างเป็นทางการ ก็มีเฉพาะแต่ขบวนการที่อย่างน้อยที่สุด แสดงออกอย่างแน่ชัด ว่าไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ในสภาวะแวดล้อมแบบฉบับที่เคยมีมานั้น การแยกออกจากกันเช่นนี้ เป็นเรื่องสุดจะคิดไปได้ เพราะความเชื่อในเรื่องพลังเร้นลับ วัฒนธรรมและการเมือง ต่างร้อยประสานเข้าด้วยกันอย่างแยกไม่ออกทั้งในด้านทฤษฎีและในทางปฏิบัติ สภาวะแวดล้อมของยุคสมัยใหม่ เป็นสภาวะที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายในด้านความเชื่อทางศาสนา ความเข้มแข็งของอิสลาม และรัฐบาลที่แสดงออกที่ภายนอกว่าไม่ยึดหลักศาสนาในการบริหารกิจการบ้านเมือง สภาวะดังกล่าวล้วน

---

[55] S.E. Ackerman and R.L. Lee, ***Heaven in Transition: Non-Muslim Religious Innovation and Ethnic Identity in Malaysia,*** Honolulu, 1988, 127-36.

ดำเนินงานเพื่อที่จะกดดันชาวชวานิยม -- ซึ่งเป็นพวกที่มีแนวโน้มที่จะฝักใฝ่กับความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับมากที่สุด – ให้รวมตัวเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ ภายในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ องค์กรดังกล่าวจะต้องนิยามว่าเป็นรหัสยลัทธิโดยแท้ ตามความหมายแบบฉบับดั้งเดิมที่ถือว่า แก่นแท้ของรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับทุกอย่าง คือการรวมเป็นหนึ่งเข้ากับเทพ และนี่คือสิ่งที่แยกความความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับเช่นนี้ ออกจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคุณไสย และความเชื่อในโลกที่มั่งมีศรีสุขเช่นในอุดมคติในอนาคตข้างหน้า ซึ่งตามที่ขนบประเพณีแต่เดิมมา ได้โยงเข้าไว้ด้วยกัน คำว่า*กจานวน* ในปัจจุบันนี้ มักหมายโดยเฉพาะถึงแบบอย่างที่มีมาตามประเพณี ซึ่งสิ่งที่เป็นหลักพื้นฐานให้แก่แบบอย่างตามประเพณีดังว่านี้ ก็คือความสัมพันธ์กับภูติวิญญาณ อำนาจคุณไสยที่อยู่เหนือธรรมชาติ และความคาดหวังรอคอย ผู้ที่จะมาสร้างโลกที่เลิศเลอเช่นในอุดมคติ แบบอย่างเช่นนี้แม้ว่าจะถูกสะกัดกั้นไว้ มิให้แสดงออกในรูปที่มีการจัดระเบียบ แต่ก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในฐานะรากฐานของทัศนะการมองโลกของประชาชนทั่วไป และในฐานะขบวนการที่เกี่ยวกับการนับถือบูชา ในเวลาเดียวกัน ความเชื่อเรื่องพลังจิตในรูปแบบใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นโดยมีฐานมาจากแนวปฏิบัติที่โน้มไปในแนวชวานิยม

การปราบปรามกลุ่มที่เชื่อเรื่องพระผู้จะมาโปรด ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การปราบปรามดังกล่าว จัดว่าเป็นสารัตถะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเมืองที่เกี่ยวกับศาสนาในยุคหลังสงครามเรื่อยมา ในค.ศ.1967 ขบวนการมบาห์ สุโร ถูกปราบปรามหลังจากที่ขบวนการได้แพร่ข่าวลือว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน จากศูนย์ของตนซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองงาวี ในค.ศ.1968 ขบวนการมานังคาลทั่วชวา ถูกประกาศให้เป็นกลุ่มนอกกฎหมาย ภายหลังจากการไต่สวนต่อหน้าสาธารณชน สมาชิกนับหมื่น ๆ ของมานังคาลซึ่งบางคนเป็นนายทหารและข้าราชการพลเรือนระดับสูง ได้ไปแสดงความเคารพต่อครูของตน คือโรโม เซมานา ในลักษณาการที่ทางรัฐบาลรู้สึกว่า ชวนให้นึกถึงราชสำนักแบบที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ผู้ปกป้องขบวนการ ให้เหตุผลแย้งว่า พฤติกรรมของพวกเขา เพียงแต่สะท้อนถึงการแสดงความเคารพนับถือต่อผู้สูงอายุตามธรรมดาเท่านั้น เหตุการณ์นี้ แสดงให้เห็นว่าจิตใจที่ฝักใฝ่อำนาจและฝักใฝ่คุณไสย -- ซึ่งผูกพันกันอย่างแนบชิดกับแบบแผนทางสังคมที่เป็นเรื่องปกติ -- กลายเป็นปัญหาขึ้นมาในระดับหนึ่ง ในสภาวะแวดล้อมซึ่งทางการมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างความทันสมัยให้แก่อำนาจรัฐ และการรวมอำนาจรัฐ เข้าสู่ส่วนกลาง

เมื่อรัฐบาลซูฮาร์โต้ประกาศว่า รัฐบาลได้ค้นพบว่ามีความพยายามที่จะก่อรัฐประหารในเดือนกันยายน ค.ศ.1976 นั้น คำประกาศชี้ให้เห็นอย่างกระจ่างชัดในเวลาอันรวดเร็วว่า เรื่องนี้ มีเป้าอยู่ที่ผู้มีอำนาจในพลังเร้นลับคนหนึ่ง ชื่อซาวิโต้ ซึ่งในตอนนั้นไม่เคยเป็นที่รู้จักกันมาก่อน ซาวิโต้ได้ไปเยือนตามจุดที่มีพลังต่าง ๆ และได้อ้างว่า เมื่อไปที่กุนุง ติดาร์ ที่ใจกลางชวา เขาได้รับมอบหมายอำนาจที่เซมาร์ ผู้พิทักษ์ปกป้องชวา เคยครองมาก่อน หลังจากนั้น ซาวิโต้ได้รวบรวมลายมือชื่อ แนบมากับเอกสารที่กล่าววิพากษ์คุณสมบัติทางด้านศีลธรรมของซูฮาร์โต้ อดีตรองประธานาธิบดีฮัตตาและผู้นำ

ทางศาสนาที่มีชื่อเสียงทุก ๆ คน ซึ่งมีลายมือชื่อปรากฏอยู่ในเอกสารดังกล่าว รีบปฏิเสธอย่างรวดเร็วว่าไม่รู้ว่าในเอกสารดังกล่าวนั้น มีอะไรอยู่ แต่กระนั้น เรื่องนี้ก็ถูกนำมาพิจารณาอย่างจริงจัง พิจารณาจากจุดยืนของทางตะวันตกนั้น ภัยคุกคามที่มาจากซาวิโต้ดูจะเป็นเรื่องเล็กน้อย ทว่าระดับการตอบโต้ของซูฮาร์โต้ แสดงให้เห็นว่าเขามีความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยมากเพียงไร ในเงื่อนไขแนวชวานิยมเหล่านั้น ความกลัวของซูฮาโต้มีมากเป็นพิเศษ เมื่อเขาเผชิญคำกล่าวอ้างตามความเชื่อเรื่องอำนาจเร้นลับ ที่ว่าเขาขาด *วาห์ยู* หรือบัญชาของสวรรค์ ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของอำนาจ คำกล่าวอ้างนี้บ่งชี้อยู่ในตัวถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นและอย่างต่อเนื่อง ระหว่างความเชื่อนานัปการที่รองรับอยู่ การท้าทายอำนาจของซูฮาร์โต้ โยงไปถึงความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้น

ขบวนการ*เกบาตินาน* มีชื่อเสียงในอินโดนีเซียมานับตั้งแต่เมื่อประเทศได้รับเอกราช ขบวนการดังกล่าว ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เน้นถึงความตระหนักรู้ในความเป็นจริงของความสัมบูรณ์ด้วยประสบการณ์ ผู้ให้กำเนิดขบวนการนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวชวาและองค์ประกอบของขบวนการก็มีลักษณะเป็นชวา ขบวนการนี้มองวิถีปฏิบัติของตนว่ามีรากเหง้าอยู่ที่ภูมิปัญญาอันไร้ยุคสมัยที่มีอยู่ในพื้นถิ่น ซึ่งมีมาก่อนอิทธิพลของอินเดีย ในเรื่องนี้ ความเชื่อในพลังเร้นลับ ก็มีความหมายตามแบบฉบับเช่นที่มีอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง คือพาดพิงไปถึงมิติภายใน ซึ่งเป็นมิติทางจิตและเร้นลับ ที่มีอยู่ภายในทุกศาสนา นอกจากนี้ยังมีความหมายพาดพิงเป็นการพิเศษไปถึงความเชื่อ แนวปฏิบัติและขบวนการ ซึ่งระบุได้จากการที่ชาวขบวนการนี้มุ่งเน้นที่การตระหนักรู้ในความเป็นจริงของปัจเจกบุคคล ขบวนการเช่นนี้ที่ไม่อาจระบุตัวตนได้มีอยู่ในประเทศนับร้อย ๆ กลุ่ม สุบาคยาทำบัญชีรายชื่อไว้ในค.ศ.1973 ว่ามีอยู่ 288 กลุ่ม การจัดทำบัญชีรายชื่อในปีค.ศ.1980 ปรากฏจำนวน 160 กลุ่ม ทว่าไม่สามารถจะระบุรายชื่อที่แน่ชัดได้[56] มีหลายกลุ่มที่มีขนาดเล็กมาก จำกัดอยู่เฉพาะท้องถิ่น มีอายุสั้นและไม่เป็นทางการเสียจนไม่สมควรกล่าวถึง แม้ว่าบางกลุ่ม อาจมีความสำคัญอย่างยิ่งก็ตาม กลุ่ม*ตาเรกัต* ซึ่งเป็นขบวนการซูฟี ก็เชื่อในพลังเร้นลับด้วยเช่นกัน ทว่าเนื่องจากสังกัดอยู่กับอิสลามมาแต่ไหนแต่ไร ดังนั้น โดยทั่วไปแล้วขบวนการนี้จึงมิได้ถูกจัดเข้าอยู่ในประเภทของขบวนการอิสระ ขบวนการหลายสิบขบวนการ มีสมาชิกอยู่ทั่วชวา หรือมีสมาชิกอยู่ทั่วอินโดนีเซียอย่างแท้จริง ขบวนการดังกล่าว ได้แก่ปานเคสตุ, สุบัด, ซัปตา ดาร์มา, อิลมุ เซจาติ, สุมาราห์ และฮาร์โดปุโซโร ในบรรดาขบวนการเหล่านี้ มีอยู่หลายกลุ่มที่มีสมาชิกเกินหนึ่งแสนคน แต่ส่วนใหญ่แล้ว อย่างดีที่สุดก็มีสมาชิกเพียงไม่กี่พันคน สมาชิกเหล่านี้ได้รับแรงจูงใจจากแนวปฏิบัติของกลุ่มเป็นสำคัญ

กลุ่ม*เกบาตินาน*ทั้งหลาย เคยมีอยู่แล้วสมัยอยู่ภายใต้การปกครองอาณานิคมของดัตช์ ทว่าภายในสภาวะแวดล้อมเช่นนั้น กลุ่มจำเป็นต้องเก็บเนื้อเก็บตัว กลุ่มเปิดตัวต่อสาธารณชนในช่วงที่มีการต่อสู้ระหว่างการปฏิวัติในตอนปลายทศวรรษ 1940 จากนั้น กลุ่ม*เกบาตินาน*ที่สำคัญ ๆ ได้นำแบบ

---

[56] R. Subagya, ***Kepercayaan dan Agama,*** Yogyakarta, 1973, 129-38.

แผนที่เป็นทางการมาใช้ โดยมีเจ้าหน้าที่ที่มาจากการเลือกตั้ง มีการประชุมและบันทึกการประชุมทั้งหมดนี้ ดำเนินคู่ขนานไปกับกระบวนการจัดองค์กร ช่วงทศวรรษ 1950 ตลอดทั่วทุกส่วนของสังคม กระบวนการจัดองค์กรเช่นนี้ ในส่วนหนึ่งเป็นไปเองโดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ในส่วนหนึ่ง เป็นการตอบสนองต่อความเรียกร้องต้องการใหม่ ๆ จากทางฝ่ายหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลที่ให้จัดทำบันทึกเรื่องสมาชิกและการประชุม ในตอนต้นทศวรรษ 1950 มีขบวนการจำนวนหนึ่ง โต้แย้งว่า กลุ่มของตน สมควรได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นศาสนาที่แยกออกไปต่างหาก โดยเสนอว่า ในสภาวะที่มีประเทศชาติเอกราชแล้วเช่นนี้ จะเป็นการผิดปกติ หากว่ามีเฉพาะศาสนาที่ “นำเข้าจากต่างประเทศ” เท่านั้น ที่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล ซัปตา ดาร์มายืนยันข้อโต้แย้งดังกล่าวมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ทว่าส่วนใหญ่ ยอมรับกันแต่แรก ๆ แล้วว่า ไม่น่าเป็นไปได้ที่ขบวนการของพวกเขาจะได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นศาสนา เพราะคงจะทำให้มีการตอบโต้อย่างรุนแรงจากพวกมุสลิม

ตามกรอบที่เป็นประเพณีมาแต่เดิมนั้น จิตสำนึกในเรื่องพลังเร้นลับ กับอำนาจทางสังคม มีความผูกพันกันภายในเงื่อนไขของจักรวาล ทั้งความคิดเกี่ยวกับ*เทวราชา* ตามแบบแผนของอินเดีย และอุดมคติของอิสลาม อันว่าด้วยรัฐในฐานะผู้ปกป้องศาสนา ต่างมีนัยหมายความไปถึงว่า ประมุขของรัฐ มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตราบเท่าที่ผู้มีพลังเร้นลับอ้างว่ามีการติดต่อโดยตรงกับพระเจ้า พวกเขาก็อยู่ในภาวะที่ลำบากมาก ในการวางตัวมิให้ดูเหมือนว่ามีสิทธิอำนาจที่แยกออกไปจากอำนาจของฝ่ายปกครองบ้านเมืองในทางโลกย์ ภายใต้การปกครองของดัตช์ ขบวนการดังกล่าว เป็นเหตุให้ต้องถูกตรวจและกำกับในฐานะที่มีโอกาสจะเป็นจุดศูนย์รวมของการก่อความไม่สงบขึ้นในชนบทได้ ในช่วงระยะเวลานับตั้งแต่ได้เอกราชเป็นต้นมา ความหวั่นไหวของฝ่ายการเมืองต่อชีวิตทางศาสนาเพิ่มขึ้น และแรงกดดันที่การเมืองกระทำต่อชีวิตทางศาสนา ก็เพิ่มขึ้นด้วย นิยามของแต่ละกลุ่มที่มีความสำคัญอยู่ในแวดวงศาสนา มีลักษณะเฉพาะตัวและและอย่างไม่ขึ้นแก่ใครมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่การนิยามของกลุ่มดังกล่าว จะขยายตัวออกไปเป็นการแข่งขันอย่างเข้มข้น ทั้งเพื่อที่จะได้มีส่วนร่วมอยู่ในโครงสร้างอำนาจของรัฐ ที่เพิ่งได้รับการสถาปนาขึ้นมาใหม่ และเพื่อที่จะได้เป็นผู้กำหนดว่า อัตลักษณ์ของชาติ จะเกี่ยวพันกับความเชื่อทางศาสนาอย่างไร

การที่ประชาชนทั่วไป นำ*เกบาตินาน*เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องอำนาจและการทำพิธีกรรมเร้นลับ เป็นการเชื่อมโยงที่มีการแยกแยะไม่แพ้การเชื่อมโยงความรู้ด้วยพลังเร้นลับ และเป็นการกระทำในลักษณะที่เป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดผล ซึ่งขณะเดียวกัน ก็แสดงถึงการนำรูปแบบไปสับสนกับสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ กลุ่มที่มีความสำคัญระดับชาติที่สำคัญทุกกลุ่ม ต่างแยกตัวเองออกจากความเชื่อในเรื่องอำนาจและพิธีกรรมที่ซ่อนเร้นของ*เกจาเวน* ซึ่งเน้นการเชื่อมจิตสำนึกรวมเข้ากับพระผู้เป็นเจ้าโดยตรง แทนที่จะเน้นที่สัญลักษณ์และภูติผีวิญญาณตามที่มีกำเนิดอยู่ในวัฒนธรรม การเปลี่ยนจุดเน้นจากพลังมาที่จิตสำนึก มิใช่เป็นเพียงการตอบสนองต่อการสร้างจิตสำนึกด้านการเมืองให้แก่ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับของชวา การแยกขั้วอย่างเดียวกันนี้ มีรากฝังอยู่ในวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

ยุคต้น ๆ นอกจากนี้แล้ว ยังแสดงถึงการแทรกซึมเข้าสู่โลกชวานิยม ของความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ตามแบบฉบับของพวกเซมิติค ที่เกี่ยวกับความมีพระเจ้าองค์เดียว ความเชื่อนี้เน้นความแตกต่างระหว่างคุณไสยหรือการเล่นกล กับการสำแดงอภินิหารของพระผู้เป็นเจ้า แม้ว่าขนบประเพณีแนวชวานิยมจะยังคงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับการแยกแยะระหว่างจิตสำนึกกับพลังอำนาจ ตามแบบตันตระ แต่ขณะเดียวกัน ก็ต่อต้านสภาวะดังกล่าวอย่างมีพลัง เพราะชวานิยมมีแนวคิดที่เน้นความว่างเปล่า ตามแบบอย่างของพุทธศาสนาอยู่แล้ว การขยายหลักเอกเทวนิยม สอดคล้องกับลักษณะจิตวิญญาณนิยมเช่นที่มีอยู่ในท้องถิ่น แบบแผนของตันตระยังคงมีอิทธิพลอย่างแน่ชัดอยู่ในการประกอบพิธีทางศาสนาในหมู่บ้าน เช่นในการบูชา*ดานหยาง* (--ผู้ปกป้องคุ้มครอง) และในขบวนการ ซาธาร์ มาปาน และขบวนการมานังคาล เป็นต้น ทว่าขนบประเพณีแนวพุทธ และการใช้พลังเร้นลับเพื่อแยกจิตสำนึกออกจากปรากฏการณ์ที่เห็น มีรากฝังอยู่อย่างลึกซึ้ง ในขนบประเพณีที่มีมานานกว่าหนึ่งพันปี เป็นขนบประเพณีซึ่งเข้ากันได้อย่างสนิทสนมกับแรงกดดันในยุคสมัยใหม่ และก่อให้เกิดการเน้นเรื่องจิตสำนึกอย่างเป็นการเฉพาะมากขึ้น

ขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ มิได้มีฐานะเทียบเท่ากับลัทธิซูฟี ซึ่งสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่กับ “ศาสนาโลก” ศาสนาหนึ่ง หากแต่เทียบได้กับจารีตประเพณีที่มีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมดังเช่น ลัทธิเต๋าหรือชินโต ลัทธิซูฟีและเซน เน้นเรื่องเชื้อสาย ซึ่งเชื่อมโยงครูทั้งหลายที่ยังมีชีวิต กับพระมะหะหมัดและพระพุทธเจ้า ลัทธิชวานิยมปฏิเสธการนับเนื่องทางเชื้อสายดังกล่าว มิใช่เพียงเพื่อตอบโต้คำกล่าวอ้างของทางอิสลามว่าอิสลามเป็นสิ่งที่สืบสานมาจากคำสอนต้นตำรับเท่านั้น หากแต่เพื่อยืนยันด้วยว่า ความรู้ทางศาสนา มาจากพระเจ้าโดยตรง กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ยืนยันว่า *เกบาตินาน*เป็นรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับ ตามความหมายดั้งเดิมของคำนั้น ตลอดทศวรรษ 1970 ความตึงเครียดในบ้านเมือง มักมีจุดสำคัญอยู่ที่การใช้อุบาย เพื่อให้ขบวนการแนวรหัสยะมีโอกาสเป็นขบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายมากขึ้นซึ่งส่วนหนึ่ง ได้ความคิดมาจากรัฐบาลซูฮาร์โต้ อิสลามมีปฏิกิริยาอย่างรุนแรง ดังนั้น แต่ละขั้นตอนที่นำไปสู่การได้สถานะที่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างเป็นเอกเทศ จึงถูกปรับเปลี่ยนอย่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อหลีกเลี่ยงการกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นมา การโต้เถียงในเรื่องที่สัมพันธ์กันอยู่เช่นเรื่องที่เกี่ยวกับความพยายามที่จะใช้กฎหมายการสมรสอย่างที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก ในค.ศ.1973 และ 1974 ก็กระทบถึงส่วนที่อ่อนไหวที่อาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาขึ้นโดยง่าย ในค.ศ.1973 การร่วมสังกัดอยู่ในขบวนการรหัสยะทั้งหลาย กลายเป็นเรื่องชอบด้วยกฎหมายโดยไม่จำเป็นต้องอ้างตัวด้วยพร้อม ๆ กันว่าเป็นสมาชิกของ “ศาสนาโลก” ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ในค.ศ.1978 ขบวนการเหล่านี้ ได้สถานะทางกฎหมายอย่างใหม่ เมื่อได้รับการปลดเปลื้องจากอำนาจการควบคุมของกระทรวงศาสนา และได้มีคณะกรรมการบริหารของตนเองอยู่ภายในกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม

สมาชิกของขบวนการใช้ภาษาชวาในชีวิตประจำวัน และการประชุมกลุ่ม แต่ใช้ภาษาอินโดนีเซียสำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดระบบองค์กร ลัทธิความเชื่อตามขนบธรรมเนียมเดิมมีศูนย์รวมอยู่ที่ครูผู้มีพรสวรรค์ในการดึงดูดสาวก แต่ขบวนการสมัยใหม่ มีโครงสร้างกึ่งยึดหลักเหตุผล ผู้นำขบวนการจะแยกออกจากครูทางจิตวิญญาณ และหากแบบอย่างการอุปถัมภ์จะยังมีอยู่อย่างมากในทางปฏิบัติ แต่ในแง่ทฤษฎีเรื่องนี้จะมิได้เป็นหัวใจขององค์กรอีกต่อไปแล้ว องค์กรใช้ระบบการบริหารแบบมีอำนาจลดหลั่นเป็นลำดับชั้น ซึ่งปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไปในองค์กรระดับชาติทุกแห่ง องค์กรให้ความเอาใจใส่เพิ่มขึ้นในเรื่องการจัดทำรายชื่อสมาชิก ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว มักทำไปเพื่อหล่อลื่นความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลอยู่ นิกายที่สำคัญจะมีโครงสร้างองค์กรค่อนข้างเปิดกว้าง และคล่องตัวในทางปฏิบัติ และแนวโน้มที่จะมีความเร้นลับ ก็ลดลงไปพร้อม ๆ กับลดการเน้นเรื่องการใช้อำนาจคุณไสยเป็นเครื่องมือ ลดการเน้นเรื่องวิญญาณบรรพชนและพลังอำนาจเร้นลับ สำหรับกลุ่มนิกายดังเช่นสุบัดและซัปโต ดาร์โม * การเยียวยารักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย มีบทบาทสำคัญทว่าได้รับการถ่วงดุลโดยการเน้นที่ “ความรับผิดชอบของพระเจ้า” ในการหายจากโรค การเน้นที่ความเชื่อเรื่องการมีพระเจ้าองค์เดียว สะท้อนให้เห็นที่การรังเกียจการเข้าทรง ซึ่งเป็นลักษณะประจำตัวของขนบประเพณีของท้องถิ่นส่วนใหญ่ โดยแสดงออกในรูปของความเคร่งครัดต่อศาสนา ในทำนองเดียวกัน ผู้คนในขบวนการส่วนใหญ่ ก็พูดถึงการปฏิบัติสมาธิในฐานะที่เป็น*สุจุด* (การยอมจำนน) หรือ *ปาเนมบาห์* (ละหมาด) มากยิ่งกว่า *สมาธิ* ท่วงทำนองในแบบสมาธิของอินเดีย ซึ่งทำให้คำว่าสมาธิเป็นที่ต้องสงสัยสำหรับ อิสลาม อิสลามมองว่า *สมาธิ*มีนัยพาดพิงไปถึงการเข้าสู่ “ความว่างเปล่าที่ปราศจากพระเจ้า” ทั้งนี้เพราะปกติแล้ว สมาธิเกิดขึ้นมาโดยปราศจากความคิดถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวบุคคล

หลักฐานที่หนักแน่นที่สุด ที่แสดงให้เห็นว่า อิสลามเป็นสารัตถะที่สำคัญให้แก่การวางกรอบการอภิปรายเพื่อให้เหตุผลแก่เรื่องทางศาสนานั้น อยู่ระดับความรุนแรงของการโต้เถียงที่ปรากฏต่อสาธารณชนเกี่ยวกับ “อิสลามและ*เกบาตินาน*” และระหว่าง “อิสลามและ*เกบาตินาน*” ความสัมพันธ์ระหว่าง อิสลามและ*เกบาตินาน*มีปัญหามานับตั้งแต่สมัยแรกเริ่มก่อตั้งสาธารณรัฐ ในท่ามกลางการชี้แจงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวในทางกฎหมายให้ชัดเจนอย่างเป็นทางการ การชี้แจงในหน้าหนังสือพิมพ์เรื่อยไปจนถึงระดับหมู่บ้านอันได้แก่ปัญหาระหว่างสาขาต่าง ๆ ของขบวนการรหัสยนัยทั้งหลายกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น องค์กรที่เป็นแกนหลักของขบวนการ ปรากฏขึ้นในทศวรรษ 1950 เมื่อวองโสเนโกโรขึ้น เป็นโฆษกชั้นนำระดับชาติ วองโสเนโกโรเป็นผู้นำขององค์ประชุมของเหล่าผู้เชื่อในพลังเร้นลับแห่งอินโดนีเซีย หรือบีเคเคไอ ซึ่งได้ยื่นคำร้องต่อซูการ์โน เพื่อขอสถานภาพที่เท่าเทียมกับศาสนาต่าง ๆ ใน ค.ศ.1957 การประชุมครั้งถัดมาในมาลางในค.ศ.1960 ได้มีการเน้นว่า *เกบาตินาน*และศาสนา ต่างกัน

---

* Subto Darmo ในหน้า 361 ต้นฉบับใช้คำว่า ซับตา ดาร์มา (Subta Darma)

เฉพาะที่การเน้น—กลุ่ม*เกบาตินาน*นั้น มุ่งความเอาใจใส่ที่การสร้างความสมบูรณ์แก่จิตของบุคคล ในขณะที่ศาสนา เน้นที่การสวดภาวนาต่อพระเจ้า ในค.ศ.1961 มีการสัมมนาซึ่งพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง*เกบาตินาน*กับปรัชญาทางการเมืองของซูการ์โน ในค.ศ.1962 มีการสัมมนาอีกครั้งหนึ่ง ที่เน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติทางด้านจิตวิญญาณ การต่อสู้ของชาติและสันติภาพของโลก บีเคเคไอ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้เป็นที่กระจ่างว่า *เกบาตินาน*เป็นตัวแทนของขนบประเพณีทางจิตวิญญาณ อันมีฐานะสูงส่งในพื้นถิ่นมาแต่ดั้งเดิม มิใช่การนำเอาไสยศาสตร์และเรื่องโชคลางมาประสมประเสเข้าด้วยกัน ผู้ร่วมสัมมนาต่างรู้สึกถึงความสัมพันธ์พิเศษที่มีอยู่กับอัตลักษณ์แห่งชาติ โดยให้เหตุผลว่า รากฐานของความเชื่อในพระเจ้าของชาติ อยู่ที่ความเข้มแข็งของ*เกบาตินาน*ภายในรากฐานดังกล่าว ในค.ศ. 1958 บีเคเคไอยืนยันว่า “ลักษณะอันเป็นแก่นของอัตลักษณ์แห่งชาติของอินโดนีเซียอยู่ที่การเน้นชีวิต ทางจิต”

การเติบใหญ่ของหลักเอกเทวนิยมซึ่งตีความอย่างตรงตามตัวอักษร มีแรงกดดันอย่างรุนแรงอยู่เบื้องหลัง หลักการปัญจศีลข้อแรก แสดงการเน้นความเชื่อถือศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวโดยใช้ถ้อยคำตามแบบของอิสลาม แม้ว่าจะละเว้นการอ้างอิงถึงพระมะหะหมัดก็ตาม อิสลามอาจจะมิได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติของอินโดนีเซีย แต่ก็ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดในข้อที่ว่า จิตสำนึกในทางศาสนาของอิสลามเป็นตัวแจกแจงลักษณะ กำหนดรูปลักษณ์และระงับยับยั้งการอภิปรายเกี่ยวกับศาสนาและชีวิตทางด้านจิตวิญญาณ แรงกดดันของอิสลามนี้ สื่อผ่านออกมาทางระบบราชการและส่งอิทธิพลถึงวิธีการประกอบพิธีทางศาสนาเป็นการส่วนตัว รวมทั้งต่อการแสดงออกของสาธารณชนต่อการดำเนินชีวิตในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา แนวโน้มที่จะสู้ทั้งที่รู้ว่าไม่มีวันชนะ ที่จะให้เหตุผล และแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมของการปฏิบัติตามความเชื่อของตน สร้างแรงกดดันแม้กระทั่ง ผู้ที่เชื่อในเรื่องพลังจิต ก็จำต้องใช้ถ้อยคำสำนวนตามแบบอิสลามในการอภิปราย ในขณะเดียวกัน มีการเน้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงพิสัยที่มีขอบเขตจำกัดของมิติอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นวิถีทางของการเปลี่ยนแปลงที่แยกออกไปอีกแนวหนึ่ง ชาวมุสลิมอินโดนีเซียนิยามศาสนาตามเงื่อนไขของมิติทางสังคม-วัฒนธรรมของอิสลามเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จากมุมมองของผู้เชื่อเรื่องพลังเร้นลับ ดูเหมือนว่า แม้อิสลามที่ยึดหลักปฏิบัติดั้งเดิมอย่างตายตัว ก็ยังมองไม่เห็นความจริงในข้อที่ว่า ศาสนากับจิตวิญญาณ มิได้สื่อผ่านและแสดงออกโดยผ่านทางสัญลักษณ์และการกระทำของมนุษย์เท่านั้น หากยังดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นปริมณฑลหนึ่งในตัวของมันเองด้วย

เมื่อไตร่ตรองอย่างกว้าง ๆ ถึงขอบเขตของความแตกต่าง ที่มีอยู่ในกลุ่มที่เชื่ออำนาจคุณไสย เชื่ออำนาจเร้นลับ และกลุ่มที่เชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะมาสร้างยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราสามารถกล่าวถึงแบบแผนที่มีอยู่ร่วมกันอย่างเด่นชัด ความแตกต่างที่มีอยู่นั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก “ศาสนาโลก” ที่แตกต่างกัน ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ และนโยบายของรัฐบาลซึ่งแตกต่างกัน

ไปในแต่ละประเทศ ความแตกต่างปรากฏให้เห็นในรูปการขัดเกลาลักษณะการแสดงออกในท้องถิ่น สิ่งที่เป็นความคิดความเชื่อเรื่องความทันสมัยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งปรากฏเด่นชัดทั่วทุกหนทุกแห่ง ให้สีสันแก่ทัศนะที่ทางการมีต่อความเชื่อเรื่องคุณไสยของชาวบ้าน ในทางกลับกัน ไม่ว่าจะในการประกอบพิธีรักษาเยียวยาด้วยศรัทธาของชาวฟิลิปปินส์ในลูซอน หรือในวิธีคิดของเกา ไดในบริเวณปากแม่น้ำโขงของเวียดนามก็ตาม นิกายทั้งหลายภายในท้องถิ่น ต่างก็เพียรพยายามที่จะ “ปรับ” วิทยาศาสตร์ “ให้เข้ากับธรรมเนียมพื้นถิ่น” ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ด้วยการอ้างอิงถึงวิทยาศาสตร์ในการประกอบพิธีคุณไสย และด้วยการพยายามที่จะทำให้พิธีต่าง ๆ กลายเป็นเรื่องที่มีเหตุมีผล โดยใช้บรรทัดฐานที่เป็นวิทยาศาสตร์ปลอม ๆ ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม การเยียวยารักษาด้วยวิธีการพื้นบ้านโดยอาศัยสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการท่องมนตราหรือการติดต่อกับภูติวิญญาณโดยผ่านทางพ่อมดหมอผี ก็ยังคงมีอยู่ ไม่ว่าจะมีการปฏิรูปและแก้ตัวอย่างมีเหตุมีผลมากเพียงไรก็ตาม[57]

เช่นเดียวกับการเยียวยารักษาความป่วยไข้โดยอาศัยพลังที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความคิดความเชื่อเรื่องศาสดาผู้จะมาโปรด ยังคงมีอิทธิพลอยู่ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างสำหรับการมองโลกและสำหรับแนวปฏิบัติศาสนกิจของชาวบ้าน ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานรองรับอยู่ก็คือว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลก ซึ่งแน่นอนว่ามักรวมถึงเหตุการณ์ทางการเมืองด้วย -- มีความหมายไปถึงจักรวาล ความเชื่อดังกล่าวยังคงชักนำให้ผู้คนทั่วภูมิภาคนี้ จัดกระบวนการทางสังคมให้อยู่ภายในกรอบของการใช้จิตวิญญาณเป็นเครื่องรับรู้สิ่งที่ประกอบขึ้นเป็นมนุษยชาติ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว มีนัยหมายความว่าชีวิตจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและไปสู่ความสมดุลภายในธรรมชาติ และหมายถึงว่า ครรลองเช่นนี้อาจปรากฏในสังคม ในรูปของการเปลี่ยนอำนาจอย่างรุนแรง ความคิดพวกนี้ แสดงให้เห็น โดยผ่านปรัชญาทางการเมืองของชาติ อย่างเช่น “ลัทธิจารีตนิยมแนวใหม่” ดังที่เราได้กล่าวแล้ว เมื่อตอนที่ตั้งข้อสังเกตถึงการมาบรรจบกัน ระหว่างขบวนการมาร์กซิสต์และกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ทั้งในเวียดนามและชวา พลังความคิดนี้ ยังมีการปฏิบัติที่แยกออกไปในแนวอื่น โดยมีแบบแผนที่แปลกเด่น และปรากฏให้เห็นชัดอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ แบบแผนดังกล่าว อยู่ในรูปของกลุ่มที่จำกัดอยู่เฉพาะท้องถิ่นแท้ ๆ และมีศูนย์รวมอยู่ที่ครูที่มีความสามารถพิเศษ ซึ่งมองเห็นกาลอวสานของโลกอยู่ในกระบวนการทางสังคม

การประกอบพิธีทางศาสนาในสมัยหลังสงคราม ในลักษณะของความเชื่อเรื่องคุณไสยและเรื่องศาสดาผู้จะนำมาซึ่งยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขนั้น ส่วนใหญ่แล้ว มีต้นกำเนิดอยู่ที่หมู่บ้านและ

---

[57] อิทธิพลของกระแสเหล่านี้ มีหลักฐานปรากฏอยู่ชัดเจนในงานการศึกษาพิเคราะห์ของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ เช่น R.W Leiban, ***Cebuano Sorcery,*** Berkeley, 1967; M.E. Spiro, ***Burmese Supernaturalism,*** Englewood Cliffs, 1967; และ L. Golomb, ***An Anthropology of Curing in Multiethnic Thailand,*** Urbana and Chicago, 1985.

แพร่กระจายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่รหัสยลัทธินิกายต่าง ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ และการปฏิบัติสมาธิ จะข้ามเส้นแบ่งระหว่างชุมชนเมือง-ชนบทออกไป และมักมีฐานอยู่ในเมือง ภายในนิกายและแนวปฏิบัติดังกล่าว ชนชั้นสูงร่วมสมัยที่มีการปฏิรูปตนเอง ได้ช่วยรักษาแง่มุมต่าง ๆ ของจิตวิญญาณนิยมตามจารีตประเพณีซึ่งมีลักษณะจำเพาะและอยู่ในแวดวงจำกัด มิให้สาบสูญไป ทว่าพวกเขากระทำในลักษณะที่เป็นการยกระดับความรับรู้ โดยปลดเปลื้องความเกี่ยวพันที่มีอยู่กับความคิดความเชื่อในเรื่องคุณไสย (อาจเรียกได้ว่า เปลี่ยนกรอบของการปฏิบัติสมาธิเสียใหม่) แนวคิดในเรื่องชนชั้นอันเก่าแก่ที่รวมอยู่ในหลักคำสอนดั้งเดิมของพุทธศาสนาหรืออิสลาม อันเป็นที่มาของการปฏิบัติสมาธิดังกล่าวก็ถูกขจัดออกไป ผู้ปฏิบัติสมาธิแบบวิปัสสนา ตามคำสอนของมหาสี ซายาดอว์ อาจารย์ชาวพม่า หรือพระอาจารย์ชาของไทย รวมทั้งสมาชิกชาวชวาของปานเคสตุ ของสุบัด หรือสุมาราห์ ตลอดจนศิษย์ชาวตากาล็อกของผู้ที่เยียวยารักษาโรคด้วยศรัทธา และสาวกชาวเวียดนามของสำนักเกา ได ล้วนปฏิบัติสมาธิหรือเข้าสู่ฌาณแบบต่าง ๆ กัน โดยแก่นแล้ว การปฏิบัติเหล่านี้เป็นหนทางใหม่ในการสำรวจดินแดนทางจิต ซึ่งขนบประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เก่าแก่กว่า เคยเข้าไปถึงโดยผ่านทางการปฏิบัติสมาธิของผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนา อย่างเช่นหมอผีประจำหมู่บ้าน พระคาทอลิก *อูลามา*อิสลามหรือพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา

การฟื้นฟูความบริสุทธิ์ของศาสนา กับลัทธิสมัยใหม่นิยมของฝ่ายฆราวาส

การล่มสลายของโครงสร้างต่าง ๆ ของชุมชน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการตอบสนองไปต่าง ๆ นานา กระนั้นก็ตาม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ก็ยังยึดถือขนบธรรมเนียมพื้นบ้าน หรือศาสนาในแบบที่ผสมผสานหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน เหมือนเช่นที่เคยทำมาแต่ครั้งโบราณ ขนบธรรมเนียมและศาสนาเหล่านี้ ได้มาจากวิถีปฏิบัติซึ่งก่อตัวจนมีรูปแบบที่สมบูรณ์ในยุคต่าง ๆ ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ทั้งนี้รวมทั้งหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวและรหัสยลัทธิในแบบต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว กระแสที่ใหม่อย่างเด่นชัด เช่นการแยกกิจการบ้านเมืองออกจากศาสนาและการยึดหลักคำสอนดั้งเดิมที่แท้จริง หรือฟันดาเมนทัลลิสม์ อาจปรากฏเหมือนกับเป็นสิ่งที่เคียงคู่มาด้วยกันทั้งๆ ที่ขัดกันอยู่อย่างชัดแจ้ง ทว่ากระแสเหล่านี้ต่างก็กอปรเป็นอินทรีย์ส่วนหนึ่งของสถานการณ์ในยุคสมัยใหม่โดยเฉพาะ ลัทธิสมัยใหม่นิยมในเรื่องคัมภีร์คำสอนที่มีมาก่อนหน้านี้ เป็นลักษณะหนึ่งของการปฏิรูปศาสนาในสมัยก่อนสงคราม และคู่ขนานมากับลัทธิ

ชาตินิยมในเวทีการเมือง กล่าวคือ โดยแก่นแท้แล้ว ลัทธิสมัยใหม่นิยมในเรื่องคัมภีร์คำสอนเกิดขึ้นมา ก็เพราะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับสื่อสิ่งพิมพ์

หลักลัทธิฟันดาเมนทัลลิสม์ ที่กลายเป็นเรื่องใหม่ในปัจจุบัน ก็เป็นเช่นเดียวกับหลักความเชื่อเรื่องการไม่เชื่อศาสนาในยุคเดียวกันนี้ คือ เป็นการส่องสะท้อนถึงสื่อมวลชนแบบอีเล็คทริอนิคอย่างเป็นการเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น การฟื้นฟูการยึดหลักคำสอนที่แท้จริงของฟันดาเมนทัลลิสม์ อันได้แก่ ขบวนการของผู้สร้างความบริสุทธิ์ที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงและการเปลี่ยนศาสนาภายใน ซึ่งมีอยู่อย่างแพร่หลายนั้น อาจปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษ ในแวดวงของอิสลาม แต่ขบวนการในทำนองเดียวกันนี้ ก็ปรากฏอยู่ในแวดวงของศาสนาอื่น ๆ ของท้องถิ่นทุกหนทุกแห่ง กระแสของศาสนาแนวฟื้นฟู ตั้งข้อกังขากับสมมุติฐานที่ว่า การสร้างอุตสาหกรรม และแรงกดดันจากชีวิตในชุมชนเมือง จะลดบทบาททางสังคมของศาสนาลง หนึ่งในบรรดาการตอบสนองอย่างชัดเจนที่สุด ต่อแรงกดดันของชีวิตสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การทวีความเชื่อถือศรัทธาแบบยึดตรงตามคัมภีร์หนักหน่วงยิ่งขึ้น ซึ่งก็เป็นในทำนองเดียวกับความรุนแรงเข้มข้นของความเชื่อเรื่องการยึดหลักคำสอนที่แท้จริง ในสหรัฐและอิหร่าน ที่ก่อให้เกิดความสับสนในความคาดหวังต่างๆ ที่มีอยู่ แบบแผนของความเชื่อเหล่านี้ไม่อาจอธิบายได้ว่าเป็นผลพวงที่ตกค้างมาจากศรัทธาดั้งเดิมของยุคก่อนหน้านี้ ดังเช่นผู้ที่ไม่ยึดติดกับศาสนาบางคนคิด ประสิทธิภาพของสื่ออีเล็คทรอนิคต่างหาก ที่อำนวยให้สิ่งเหล่านี้บังเกิดขึ้น และเป็นปรากฏการณ์ที่มีจำเพาะในยุคสมัยใหม่เท่านั้น การปฏิรูปในรูปแบบที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ เป็นเรื่อง “สมัยใหม่นิยม” มิใช่การปฏิรูปที่อยู่ในรูปแบบของการไม่ใช้ศาสนาเป็นบรรทัดฐาน หรือของการยึดมั่นกับหลักคำสอนดั้งเดิมโดยแท้ของฟันดาเมนทัลลิสม์

ลัทธิสมัยใหม่นิยมในคัมภีร์ฉบับต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีกำเนิดในสมัยก่อนสงคราม ยังสามารถระบุได้จากภาวะการขยายจากบริเวณชุมชนเมืองออกสู่ภายนอก และเป็นการสะท้อนภาพทัศนะของผู้ที่ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก นักปฏิรูปที่ใช้หลักเหตุผล ปรากฏตัวขึ้นจากภายใน ชุมชนท้องถิ่นของแต่ละแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างมิได้เกี่ยวข้องกันและกัน แน่นอนว่า พวกเขาเหล่านี้ มิได้เพียงแต่สะท้อนภาพกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนา จากบริเวณที่อยู่พ้นจากภูมิภาคนี้ออกไปเท่านั้น เพราะสมัยใหม่นิยมในพื้นถิ่น เป็นกระบวนการของนวัตกรรมที่เป็นอิสระ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมิได้เป็นผลกระทบจากอาณานิคมโดยตรง โดยทั่วไปแล้ว พวกนักปฏิรูปได้โต้แย้งในทันที เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ และให้กลับคืนไปสู่หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนาในสภาพที่มีลักษณะวิพากษ์ยิ่งขึ้นและมีเหตุผลยิ่งขึ้น ในกระบวนการนี้ พวกเขาพยายามที่จะแยกความสับสนและปะปนกันระหว่างคัมภีร์ กับเรื่องราวที่เป็นตำนานเล่าขาน และแยกความเชื่อถือศรัทธา มิให้สับสนปนเปกับเรื่องคุณไสย โดยอ้างถึงความมีเหตุผลด้วยถ้อยคำเกือบจะเหมือนของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ในประเทศไทย ความเกี่ยวพันที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องระหว่างสถาบันสงฆ์กับกษัตริย์ ส่งผลให้ จิตสำนึกทางด้านศาสนาในรูปแบบของสมัยใหม่นิยมได้รับการบุกเบิก และปูทางขึ้นมาโดยผ่าน

ช่องทางของสถาบันทางศาสนาและการเมืองหลักของประเทศ มิใช่โดยการก่อต้านสถาบันหลักเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ถึงสองทศวรรษ ก่อนที่จะขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงศึกษาภาษาลาติน ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ โดยผ่านการติดต่อกับบรรดามิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนา พระองค์บังเกิดความคิดในเชิงวิพากษ์ต่อพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งพระที่เคยถวายการอบรมสั่งสอนพระองค์มาก่อน พระองค์ทรงรู้สึกว่า พระภิกษุได้แต่เพียงสวดท่อง โดยไม่เข้าใจเนื้อความของพระคัมภีร์ การเน้นที่ความเข้าใจเนื้อหาของพระคัมภีร์ ที่ทรงริเริ่มโดยผ่านขบวนการธรรมยุติ ซึ่งได้รับการก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในค.ศ.1833 มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะลด “ความสับสน” ระหว่างหลักคำสอนดั้งเดิมที่แท้จริงกับเรื่องคุณไสยที่ประชาชนนิยม ผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมา คือนิกายแนวปฏิรูปดังกล่าวนี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษในหมู่สงฆ์ทุกแห่งในส่วนแผ่นดินใหญ่

ในประเทศไทย ลาวและกัมพูชา กลุ่มจารีตนิยม เป็นที่รู้จักกันในนาม “มหานิกาย” หรือ “นิกายที่ยิ่งใหญ่” ส่วนฝ่ายปฏิรูป สังกัดอยู่กับ “ธรรมยุติ” ในพม่า โดยทั่วไปแล้ว ฝ่ายจารีตนิยมสังกัดอยู่กับนิกายสุธรรมมา คือนิกาย “ธรรมที่ดี” ในขณะที่ฝ่ายปฏิรูป สังกัดอยูกับนิกายชเวกยิน ซึ่งก่อตั้งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเช่นกัน กลุ่มที่นิยมความเป็นสมัยใหม่มีความมุ่งมั่นให้เน้นเรื่องการศึกษาตำราบาลีกับการปฏิบัติสมาธิมากกว่า และเคร่งครัดมากกว่าในเรื่องข้อห้ามเกี่ยวกับการจับต้องเงิน พระภิกษุสงฆ์ที่สังกัดอยู่กับนิกายปฏิรูปนิยม เป็นเสียงข้างน้อยที่มีขนาดของกลุ่มเล็กมาก ทว่าได้รับการอุปถัมภ์อย่างเต็มที่จากกษัตริย์และมีอิทธิพลมากกว่าที่จะเข้าใจได้จากจำนวนเพียงอย่างเดียว

แม้ในดินแดนที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกแบ่งแยกอำนาจของศาสนากับเรื่องของกิจการบ้านเมืองออกจากกันแล้วก็ตาม แต่กระนั้น ลัทธิการปฏิรูปทางการเมืองและทางด้านศาสนาในดินแดนเหล่านี้ก็ยังดำเนินควบคู่ไปด้วยกัน ในพม่าความสัมพันธ์ที่เคยมีอยู่อย่างมั่นคงระหว่างการเมืองและศาสนา ถูกลัทธิจักรวรดินิยมตัดขาดออกจากกัน ด้วยการกำจัดรัฐในรูปแบบที่มีมาตามแต่ดั้งเดิม ด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์จึงอ่อนกำลังลง เนื่องจากไม่ได้รับการอุปภัมภ์จากกษัตริย์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือขบวนการของฝ่ายฆราวาส อาทิเช่น สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม กลายเป็นจุดศูนย์รวมของการต่อต้านอาณานิคมที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุด กระนั้นก็ตาม ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่โดดเด่นอยู่ภายในลัทธิชาตินิยมทางการเมือง ดังที่อาจรู้ได้จากความจริงในข้อที่ว่า ชัยชนะที่สำคัญและโดดเด่นครั้งแรกในตอนต้นศตวรรษ มีมาก็เมื่อการปลุกระดม ซึ่งทำให้สมภารทั้งหลาย มีสิทธิที่จะยืนกรานให้แม้กระทั่งชาวอังกฤษต้องถอดรองเท้าก่อนที่จะเข้ามาในบริเวณวัด ความสำคัญของการเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นการปฏิบัติฌานสมาธิในระดับลึกของผู้เป็นฆราวาส ตามคำสอนของบุคคลดังเช่น อู บา กิน และมหาสี ซายาดอว์ เป็นต้น ชวนให้เราระลึกไปถึงการสร้างความทันสมัยแก่ศาสนา ในแง่ที่เป็นเรื่องภายในและไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ท่วงลีลาของศาสนา แสดงถึง

การตั้งใจปรับเปลี่ยนให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของลักษณะการดำเนินชีวิตในชุมชนเมืองและการศึกษาสมัยใหม่ โดยมิได้เป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายและปัญหาทางการเมืองเสมอไป

ลัทธิสมัยใหม่นิยมของอิสลามมาเลย์ มีกำเนิดอยู่ที่ไคโร มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮาร์ ในไคโร เป็นที่พำนักให้แก่โมฮัมหมัด อับดูห์ ซึ่งดำเนินความเพียรพยายามที่ทรงอิทธิพลเพื่อสมานหลักคำสอนทางศาสนา ให้ลงรอยกับความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความเพียรพยายามนี้ส่งผลให้แนวคิดใหม่นี้เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางปัญญาของอิสลามทั่วโลกอีกศูนย์หนึ่ง ลัทธิชาตินิยม ดำเนินควบคู่ไปกับการฟื้นฟูศาสนา เพราะนับตั้งแต่ได้เอกราชเป็นต้นมา ชนเชื้อชาติมาเลย์ ถูกกำหนดมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าควรเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นการเพิ่มพลังให้แก่การยึดมั่นต่อคำสอนบริสุทธิ์ และมีผลในเชิงชักจูงให้ประกอบพิธีทางศาสนากันบนพื้นฐานของคำสอนดังกล่าว ในแง่หนึ่ง แนวโน้มที่มีขึ้นมาในระยะหลังนี้ เป็นเพียงการสืบเนื่องกระบวนการ *"มาสุก เมลายู"* นั่นคือกระบวนการ "กลายเป็นมาเลย์" ซึ่งมีมานานแล้ว เมื่อชนกลุ่มน้อยกลุ่มตามที่ต่างๆ ติดต่อกับกระแสของชุมชนเมืองมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นชนกลุ่มน้อยในอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกาลิมันตัน หรือในมาเลเซีย ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ก็รับเอาภาษามาเลย์-อินโดนีเซียมาใช้ และรับนับถือศาสนาอิสลามไปด้วยพร้อม ๆ กัน ปกติแล้ว สภาวะแวดล้อมอย่างสมัยใหม่ จะขยายกระบวนการที่มีมานานนี้ให้กว้างขวางออกไป แต่มาตอนนี้ จะมีการเคลื่อนไหวอย่างตรงชัดมากขึ้น เพื่อไปสู่อิสลามในรูปแบบบริสุทธิ์[58] ในอินโดนีเซีย ขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในยอกยาการ์ตาเมื่อปีค.ศ.1911 ได้สถาปนาเครือข่ายโรงเรียนที่มีหลักสูตรรวมถึงวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ชาวชวาส่วนใหญ่ แม้กระทั่งที่อยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ล้วนมีประสบการณ์การนับถืออิสลาม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์ซึ่งรวมถึงความคิดแบบอินเดียและความเชื่อภูติวิญญาณที่ฝังรากอยู่อย่างลึกซึ้ง มูฮัมมาดิยาห์ก็เช่นเดียวกับลัทธิสมัยใหม่นิยมด้านอื่น ๆ คือเน้นที่การแก้ไขปรับปรุงอิสลามเพื่อชำระสิ่งที่เห็นว่าเป็นส่วนที่ล้าสมัยออกไป โดยวางกรอบให้แก่ตนเองที่จะต่อต้านการสังเคราะห์ความคิดความเชื่ออื่นภายในแบบแผนของขนบประเพณี*เปสันเตรน*

ลัทธิบริสุทธิ์นิยมร่วมสมัย มิได้เป็นแค่ความต่อเนื่องของลัทธิสมัยใหม่นิยมในคัมภีร์ทางศาสนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนสงคราม หากแต่มีรูปแบบคมชัดยิ่งกว่า ในมาเลเซีย ขบวนการ*ดักวาห์*ดำเนินงานเผยแพร่ศาสนาในต่างประเทศบ้าง แต่โดยทั่วไปแล้ว สามารถระบุคุณสมบัติเฉพาะตัวได้ว่า เป็นขบวนการเพื่อชักนำให้คนภายในประเทศเปลี่ยนศาสนา กลุ่มที่มีชื่อเสียงภายในขบวนการนี้ ได้แก่อารุล อาร์คัม ซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมชนแห่งหนึ่งใกล้กับกัวลาลัมเปอร์ กลุ่มเจมาอัต ตาบลีจ

---

[58] D. Miles, ***Cutlass and Crescent Moon,*** Sydney: University of Sydney, Centre for Asian Studies, 1976, and R. Hefner, ***Hindu Javanese,*** Princeton, 1985.

ขบวนการนานาชาติที่มีต้นกำเนิดอยู่ในอินเดีย และที่สำคัญที่สุดคือเอบิม อันเป็นขบวนการที่ดำเนินการอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ และมีรากฐานอยู่ในประเทศ เช่นเดียวกับมูฮัมมาดิยาห์ในอินโดนีเซียหรือนิกายธรรมยุติในประเทศไทย ดารุล อาร์คัม มีอำนาจเกินกว่าจำนวนคน เนื่องจากมีการจัดองค์กรแน่นหนา และเนื่องจากโรงเรียนและคลีนิคของกลุ่ม สร้างจุดเด่นให้ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป การประกอบพิธีของดารุล อาร์คัม ทั้งในโรงเรียนและคลีนิค อาศัยแบบแผนที่มีมาตามจารีตประเพณีเดิมอยู่มาก เจมาอัต ตาบลีจนั้น มาถึงบริเวณแหลมมลายูในทศวรรษ 1950 และปรากฏตัวอยู่ทั่วประเทศ ทว่ามีการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการไม่เท่าไรนัก เอบิม หรือสันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย ได้รับการก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1971 และปัจจุบันนี้ มีสมาชิกอยู่กว่า 35,000 คน เอบิมสนับสนุนการชุมนุม และมีการจัดองค์กรอย่างดีทั่วระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เอบิมมีสายสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับขบวนการฟื้นฟูนานาชาติในอิหร่านและตะวันออกกลางฝ่ายอาหรับ ซึ่งเพิ่มความรับรู้ของคนท้องถิ่นในบริเวณดังกล่าว ขบวนการนี้ได้รับความสนใจจากเยาวชนและผู้มีการศึกษา ซึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกในช่วงที่อันวาร์ อิบราฮิม เป็นผู้นำ และขบวนการก็ยังคงเน้นการสร้างความบริสุทธิ์แก่การปฏิบัติศาสนกิจภายในประเทศอยู่ต่อไป

โดยทั่วไปแล้ว ภายในชุมชนชาวมาเลย์ของมาเลเซียในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ความยึดมั่นต่อการปฏิบัติศาสนกิจของอิสลาม ทวีขึ้นอย่างมีพลังเรื่อยมา ความยึดมั่นนี้แสดงออกอย่างชัดแจ้งและอย่างเป็นที่รู้เห็นแก่สาธารณชน การผนวกความเป็นชนเชื้อชาติมาเลย์กับการนับถือศาสนาอิสลามเข้าเป็นสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องที่มีมานานแล้ว ทว่ากลายเป็นประเด็นที่หยิบยกขึ้นมาอ้างกันอยู่เสมอ เพิ่งเมื่อไม่นานนี้เอง วันนักขัตฤกษ์ของมุสลิมมีขอบข่ายขยายขึ้น จนกลายเป็นวันหยุดประจำชาติอย่างแน่ชัดมากยิ่งขึ้น ข้าราชการพลเรือนแต่งกายในแบบอนุรักษนิยมมากขึ้น ซึ่งผิดแผกไปจากระเบียบแบบแผนการแต่งกายของอังกฤษ ที่ใช้กันอยู่เป็นอันมากในยุคอาณานิคม ปัญหาเรื่องศาสนา เข้ามาบรรจบกับความขัดแย้งด้านเชื้อชาติ ในระดับที่เป็นที่สังเกตเห็นได้ และชวนให้ไม่สบายใจ เมื่อชาวมาเลย์ย้ายเข้ามาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ พวกเขาก็เผชิญกับอิทธิพลครอบงำทางด้านเศรษฐกิจของชาวจีน และขัดแย้งกับค่านิยมของตะวันตกอย่างตรงชัดยิ่งขึ้น การย้ายถิ่นของชาวมาเลย์ดังกล่าว ส่วนใหญ่ได้รับการอำนวยความสะดวก จากการอุปถัมภ์ของระบบราชการ ชาวมาเลย์ย้ายถิ่นไปทำงานตามโรงงานซึ่งทำให้พวกเขาห่างออกไปจากไร่นา สภาพแวดล้อมใหม่ กลับทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อกลับไปสู่ค่านิยมในท้องถิ่นในรูปแบบที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น มิใช่ลดลง ขบวนการในท้องถิ่น ยังได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้าจากความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งเพิ่มขึ้นทั่วโลกอิสลาม นับตั้งแต่ที่ราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เรื่องนี้ในส่วนหนึ่งสัมพันธ์อยู่กับขบวนการอิสลามทั่วโลก ในอันที่จะปฏิเสธปรัชญาที่ดูเหมือนว่าควบคู่มากับการรับอิทธิพลของตะวันตก อิทธิพลใหม่ในด้านเศรษฐกิจทั่วโลกอิสลาม ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่การฟื้นฟูนี้

ขบวนการ*ดักวาห์*ของอินโดนีเซีย มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจากต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา รัฐบาลอินโดนีเซียส่งเสริมการฟื้นฟูและการเน้นย้ำเรื่องอิสลาม อย่างเสียไม่ได้ แม้ว่าบุคคลสำคัญ ๆ ในหมู่ผู้นำของชาติ อาจปฏิเสธเป็นอื่นเป็นการส่วนตัว แต่เงินช่วยเหลือจากกองทุนซึ่ง ซูฮาร์โต้มีอำนาจจัดสรรให้แก่*เปสันเตรน* ก็มีสูงอย่างเสมอต้นเสมอปลายเรื่อยมา นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 กระทรวงศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วประกอบด้วยชาวมุสลิมและเอนเอียงไปในแนวทางของชาวมุสลิม เป็นฝ่ายดำเนินกิจกรรมเผยแพร่ศาสนาและผลิตสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ กระทรวงยังทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานด้านกฎหมายและด้านการศึกษา ซึ่งส่งเสริมความบริสุทธิ์ของศาสนา ที่ผิดไปจากสภาพที่ควรจะเป็นก็คือ ในเรื่องนี้ รัฐบาลดำเนินการไปไกลเกินความต้องการแม้กระทั่งแก่ความต้องการของคนมากมายที่รัฐบาลหมายจะให้บริการเสียอีก ดังเช่นในเวลานี้ มีนโยบายว่าในอาคารของรัฐบาลทุกแห่งจะต้องมีห้องสำหรับทำละหมาดเพื่อให้บริการแก่มุสลิม แรงกดดันทางสังคมจึงเกิดขึ้นสำหรับคนที่อยู่ ที่จะต้องทำท่าว่าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ ๆ เหล่านี้ มูฮัมมาดิยาห์ยังคงดำเนินงานอย่างกระฉับกระเฉง โดยผ่านโรงเรียนและโรงพยาบาลที่มีอยู่อย่างมากมายของตน และแม้ว่าจะทุเลาลงไปบ้าง ตามมาตรฐานของหลาย ๆ กลุ่ม แต่ขบวนการนี้ก็ยังคงชักจูงให้คนเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่อง ผู้นำของกลุ่มเทวัน ทาวาห์ อิสลามิยาร์ อินโดนีเซีย คือมูฮัมเหม็ด นัตซีร์ อดีตผู้นำของมาสจูมี ซึ่งเคยเป็นนายกรัฐมนตรีมาก่อน

กลุ่มนาห์ดาตุล อูลามา ซึ่งแต่ก่อน ดูจะเป็นพวกหัวอนุรักษ์ ได้รับการเสริมสร้างพลังให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมรุ่นใหม่ที่กระฉับกระเฉงและมีพลัง ซึ่งรวมถึงอับดุรระห์มาน วาหิต และนูร์โคลิช มาดจิด เป็นผู้ให้ภาพลักษณ์ใหม่ที่พลิกผันไปจากเดิมแก่นาห์ดาตุล อูลามา บุคคลทั้งสองเป็นผลิตผลของการศึกษาจาก*เปสันเตรน*ที่ทันสมัย มีความกระตือรือร้นสูง มีความคิดเป็นนักสากลนิยมเต็มที่ เครือข่าย*เปสันเตรน* ได้รับการชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ *ตาเรกัต*ทั้งหลาย ซึ่งเคยสัมพันธ์กับเครือข่าย*เปสันเตรน*อย่างเหนียวแน่นมาก่อน ได้สิทธิธรรมคืนมาใหม่ในระยะหลัง เป็นไปได้ว่า *ตาเรกัต*เข้มแข็งขึ้นมาเพราะความลำเอียงของพวกจักรวรรดินิยมคริสเตียนโปรเตสแตนท์ที่ยังเหลืออยู่ อ่อนจางลงไป การดูถูกเหยียดหยามความเชื่อเรื่องพลังจิตของนักสมัยใหม่นิยมสมัยก่อนสงคราม ก็ดูเหมือนกับว่า เปลี่ยนแปลงไป การดูถูกเหยียดหยามของยุคนั้นผลักดันให้ผู้ที่มีใจโน้มเอียงในทางพลังจิตผละตัวเองออกห่างจากอิสลาม และหันไปสมาคมกับขบวนการอิสระ ซึ่งมีลักษณะเป็นขบวนการศาสนาแบบผสมผสานอย่างแน่ชัด นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ขบวนการมุสลิมหัวรุนแรง ได้ทำให้เกิดความระแวงอิสลามมากขึ้นในเรื่องการเมือง ดัชนีหนึ่งที่บ่งชี้ถึงทัศนคติของรัฐบาล คือการที่รัฐบาลขึ้นบัญชีประเทศลิเบียและอิหร่าน ไว้ในหมู่ประเทศซึ่งห้ามมิให้พลเมืองผู้ถือหนังสือเดินทางของอินโดนีเซียเดินทางเข้าไป อิสราเอลและจีนก็อยู่ในกลุ่มประเทศที่ถูกห้ามไม่ให้เข้าไปด้วย

แม้เมื่อพิจารณาจากทัศนะในหลาย ๆ ด้านแล้ว จะเห็นว่า ในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา รัฐบาลแสดงทีท่าที่หนักแน่นว่าต่อต้านลัทธิฟันดาเมนทัลลิสม์ ของอิสลาม แต่ความไม่พอใจที่มีอยู่ภายในชุมชนอิสลาม ก็ยังคงรุนแรงอยู่ แน่นอนว่ามีคนมากมายที่รู้สึกว่า ความเต็มอกเต็มใจของระเบียบใหม่ ที่จะให้การผ่อนผันแก่ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ (*เกเปอร์จายาอาน*) ด้วยการทำให้ความเชื่อนี้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายในค.ศ.1973 เป็นภัยคุกคามฐานะของอิสลามภายในประเทศ มีการเดินขบวนของประชาชนอยู่เพียงไม่กี่ครั้ง ทว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมา ได้รับการประโคมเป็นข่าวอย่างครึกโครม ขบวนการ “กอมมานโด จิฮัด” ถูกห้ามในปลายทศวรรษ 1970 เพราะเกี่ยวพันกับความเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มรัฐบาล ในค.ศ.1978 เครากาน เปมุดา อิสลาม (ขบวนการเยาวชนอิสลาม) ถูกห้าม ชาวลิเบียถูกโยงว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการต่าง ๆ ในอาเจะห์ ในค.ศ.1981 มีขบวนการอีกกลุ่มหนึ่งถูกกล่าวหาว่า ได้รับการสนับสนุนจากอยาโตเลาะห์ โคไมนี ในค.ศ.1980 มีกลุ่มจากบันดุงลงมือยึดเครื่องบินลำหนึ่ง และในค.ศ.1985 มีการกล่าวหาว่า การวางระเบิดบุโรพุทโธ เป็นฝีมือของมุสลิมหัวรุนแรง[59]

ลัทธิปฏิรูปนิยมกับฟันดาเมนทัลลิสม์ ปรากฏอยู่ในชุมชนทางศาสนาทุกแห่ง พุทธศาสนาในเวียดนามเป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องภูติวิญญาณ กับหลักคำสอนของขงจื๊อซึ่งแตกต่างไปคนละทางเข้าไว้ด้วยกัน ทว่าได้รับการปรับปรุงรูปลักษณ์เสียใหม่ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ในช่วงระยะที่มีพลังคึกคักมากที่สุดของช่วงหลังสงครามของชาวพุทธ พุทธศาสนิกชนของเวียดนาม ได้จัดการประชุมสมัชชาการรวมพุทธศาสนิกชนชาวเวียดนาม ขึ้นในสัปดาห์ขึ้นปีใหม่ของค.ศ. 1964 ที่เจดีย์ซาลัว ในไซ่ง่อน สมัชชาครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานกับนิกายเถรวาทของส่วนใต้ ด้วยการใช้โครงสร้างใหม่ที่ทันสมัย ทว่าสมาคมสหพุทธที่เป็นผลของการประชุมครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเพียงสักหนึ่งล้านคนเท่านั้น[60] คณะสงฆ์ระดับภูมิภาคหกคณะกับผู้ที่นับถือเถรวาท ซึ่งประเมินกันว่ามีอยู่ในราวสองล้านคน (ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ในจังหวัดที่อยู่ตามแนวพรมแดนกัมพูชา) ยังคงไม่ข้องเกี่ยวกับสมาคมนี้

พุทธศาสนาของชาวจีนอพยพในอินโดนีเซีย มีลักษณะผสานหลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันอย่างเด่นชัดเสียจนมีชื่อเรียกขานอย่างเป็นทางการว่า “ไตรธรรมะ” ซึ่งหมายความถึง “สามคำสอน” และโยงไปถึงการรวมผสานปรัชญาของเล่าจื้อ ขงจื๊อและพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน วัด หรือ*เกลนเตง* ในท้องถิ่น โดยทั่วไปแล้วสวดบูชาทั้งสามศาสดา ทว่าเน้นที่ศาสดาเดียว และในเวลาเดียวกัน ก็ให้สถานที่สำหรับประกอบพิธีเข้าทรงซึ่งเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อของพื้นบ้านในเรื่องการบูชาบรรพชนด้วย

---

[59] von der Mehden, 110.

[60] Schecter, 204.

แม้จะมีชาวจีนอินโดนีเซียเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่คนจีนจำนวนมากก็ยังคงอยู่ภายในขอบเขตของขนบประเพณีเดิมของตน บางคนแลือกนับถือศาสนาขงจื๊อในรูปแบบที่มีการปรับให้ทันสมัย ซึ่งรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นระยะเวลาสั้น ๆ และไม่เต็มที่ ทว่าในขณะนี้ ขงจื้อถูกขัดขวางอยู่ในอินโดนีเซีย เนื่องจากเห็นว่าเป็นศาสนาของกลุ่ม “ชาติพันธุ์” มิใช่ศาสนาของ “โลก” ที่บ่อยกว่านั้นก็คือ ชุมชนชาวจีนในท้องถิ่นต่าง ๆ เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ๆ กันอย่างเอาจริงเอาจัง บางคนถึงกับเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธนิกายนิชิเรน ซึ่งแตกหน่ออยู่ในญี่ปุ่น หรือนับถือนิกายยูนิตี้ ซึ่งมีกำเนิดอยู่ในไต้หวัน ทว่าในรูปแบบของอินโดนีเซีย

“ฮินดู” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ผ่านการปฏิรูปอย่างสำคัญเช่นกัน การประกอบพิธีทางศาสนาฮินดูในบาหลีของชาวบ้าน ปัจจุบันมีหลักคำสอนแบบดั้งเดิมที่ตายตัวอันเป็นการบริหารมาจากระดับประเทศมาเสริมให้ -- ซึ่งสะท้อนถึงการติดต่อกับอินเดียในช่วงหลังสงคราม -- ศาสนาฮินดูในที่อื่น ๆ ก็สร้างรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมา -- ซึ่งสะท้อนถึงความเฟื่องฟูของฮินดูในดินแดนอินเดียที่เป็นถิ่นกำเนิด ความตึงเครียดทางศาสนาในอนุทวีปเอเชียใต้ เช่นระหว่างพวกทมิฬ ซิกห์และฮินดู ซึ่งล้นทะลักเข้ามาเป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว แม้กระทั่งในชุมชนท้องถิ่นของสิงคโปร์ก็เช่นเดียวกัน การเมืองในด้านศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับคำสอนแนวฟันดาเมนทัลลิสม์ของแต่ละความเชื่อได้รับการขยายให้กว้างขวางออกไป ขบวนการต่าง ๆ เช่นอรยา สามาจ ซึ่งอนุญาตให้ผู้ที่มิใช่ชาวอินเดียเปลี่ยนมานับถือศาสนาฮินดูได้ ดำเนินงานอย่างแข็งขันอยู่ในมาเลเซีย ทำนองเดียวกับที่ประสบการณ์ในแอฟริกาได้สร้างคานธี มลายูก็เป็นถิ่นที่ให้กำเนิดแก่ปรมาจารย์ชาวอินเดียที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นพิเศษในยุคสมัยใหม่คนหนึ่ง คือ สวามี ศิวนันทะ ลูกศิษย์ของท่านผู้นี้หลายคน ต่างไปมีสาวกผู้สนับสนุนอยู่ทั่วโลก แรกทีเดียวนั้น สวามี ศิวนันทะทำงานเป็นแพทย์อยู่ในคาบสมุทรมลายูเมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การฟื้นฟูปรัชญาเวทานตะ เช่นของสวามี ศิวะนันทะนี้ ในเวลานี้ เข้ามาเสริมกับพิธีการเข้าฌาณของทมิฬเช่นพิธีไทปูซาม เป็นต้น

หากจะอธิบายถึงลัทธิคัมภีร์นิยมและลัทธินิยมคำสอนพื้นฐานดั้งเดิมหรือฟันดาเมนทัลลิสม์กันอย่างเต็มที่แล้ว เราสามารถกล่าวได้ว่า เนื่องจากทั้งสองลัทธินี้เป็นความยึดมั่นต่อศาสนาแบบหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถแยกแยะคุณลักษณะออกมาให้เห็นได้ แม้กระทั่งภายในชุมชนทางศาสนาที่มีลักษณะของความเชื่อเรื่องพลังจิตอยู่อย่างชัดแจ้ง ลัทธิสมัยใหม่นิยมในอินโดนีเซียนั้น ปกติแล้ว เกี่ยวข้องกับองค์กรของมุสลิม ทว่าขบวนการของชวาบางกลุ่ม ก็แยกแยะคุณลักษณะออกมาได้เช่นกัน ด้วยตัวบทของคัมภีร์ที่เผยออกมา แม้กระทั่งการปฏิบัติศาสนกิจของกลุ่มเหล่านี้ เช่นกลุ่มปานเคสตุ ที่ใหญ่และมั่นคงดี ก็สามารถเป็นกิจกรรมทางภูมิปัญญา ได้มากยิ่งกว่าเป็นการฝึกสมาธิ ในแง่นี้ กลุ่มเหล่านี้ จัดว่าคล้ายคลึงกับกลุ่มโปรเตสแตนท์ กลุ่มมูฮัมมาดิยาห์หรือธรรมยุติ มากกว่าที่จะเหมือนกับแบบฉบับของรหัสยลัทธิทั้งหลาย หากว่าวัตถุประสงค์ของเรา คือการแยกแยะองค์ประกอบที่สำคัญของความรู้สึกที่มีต่อศาสนาในระดับท้องถิ่นภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แน่นอนว่า เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวว่า หลักจารีต

นิยมก็ดี ความเชื่อในสิ่งที่มีพลังเหนือธรรมชาติก็ดี ความคิดเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขของโลกที่จะมีมาก็ดี ตลอดจนความเชื่อในพลังจิต และความคิดความเชื่อแนวคัมภีร์นิยม กับแนวฟันดาเมนทัลลิสม์ ทั้งหมดนี้ล้วนคาบเกี่ยวกัน และดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นความเคร่งศาสนาในประเภทต่าง ๆ กัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุก ๆ ศาสนาโลก ที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน และมีอยู่ในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ของภูมิภาคนี้

แม้ในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคนเพื่อสร้างความทันสมัย วิถีปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ก็มักได้รับการปรับแปลงแก้ไขเสียใหม่ แทนที่จะเลิกราไป ดังที่ปรากฏให้เห็นจากลักษณาการที่การเข้าทรงมีผลต่อคนงานสตรีตามโรงงานในย่านกัวลาลัมเปอร์ คนงานเหล่านี้มีพื้นเพมาจากหมู่บ้าน[61] แม้ว่าความทันสมัยดูเหมือนว่าจะนำไปสู่การปรับปรุงศาสนาต่าง ๆ แต่ก็เห็นได้ชัดว่าความทันสมัยมิได้นำไปสู่การแยกศาสนาออกจากกิจการบ้านเมืองเสมอไป อย่างไรก็ดี หากว่าเราพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางที่สุดแล้ว เราจะต้องเห็นพ้องกับข้อเสนอแนะตั้งแต่ตอนเริ่มต้นที่ว่า “ศาสนา” นั้น โดยพื้นฐานแล้ว หมายถึงระบบใด ๆ ก็ตาม ที่เป็นสื่อเชื่อมประชาชนเข้ากับสิ่งที่พวกเขาสามารถจินตนาการได้ว่า เป็นสิ่งที่ “จริงแท้แน่นอน” ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวถึง -- แม้ว่าจะอย่างสั้น ๆ -- ถึงแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทัศนะการมองโลก และความเชื่อที่เลยพ้นไปจากปริมณฑลที่ตั้งชื่อเรียกกันเป็นธรรมดาสามัญว่า “เป็นศาสนา”

แน่นอนว่า ข้อเขียนที่เป็นการสำรวจชิ้นนี้ ได้กระทำเช่นนั้นไปแล้ว โดยผ่านข้อเสนอแนะที่ว่าในบางหนทาง การปฏิวัติในชาติ และการก่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ ก็สอดคล้องลงรอยไปด้วยกันกับความรู้สึกทางศาสนาและทางจิตวิญญาณเช่นที่มีมาแต่เดิม ของชีวิตสังคม ในการพิจารณารูปแบบต่าง ๆ ของแนวปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่น ซึ่งผิดแผกแตกต่างกันออกไป และในการพิจารณาลักษณาการใหม่ ๆ ที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำความรู้จักว่าอะไรเป็นจริงนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากพอ ๆ กัน ที่จะต้องกล่าวถึงอำนาจ และระดับความเชื่อที่มิได้มีพื้นฐานอยู่ที่ศาสนา แม้ว่าจะน่าขัน ที่ในที่นี้ จะต้องวางกรอบของความเชื่อที่ไม่เป็นศาสนานั้น ว่าเป็น “ชุมชนความเชื่อถือศรัทธา” ในรูปแบบหนึ่ง

เราจะต้องพิจารณาว่า การขยายความรู้หนังสือขั้นพื้นฐานไปสู่ประชากรทั่วไป โดยผ่านโรงเรียนสมัยใหม่ เป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของรัฐทั้งหลายในสมัยหลังสงคราม การเรียนการสอนในโรงเรียนวัดของไทยและพม่า มีผลต่อระดับความรู้หนังสือมากยิ่งกว่าโรงเรียนในลักษณะเดียวกันของยุโรปในยุคก่อนสมัยใหม่ ดังที่เราได้กล่าวไปแล้วว่า โรงเรียนศาสนานั้น ยังคงมีอิทธิพลอยู่ตลอดทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ วิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ก็ยังคงมี

---

[61] A. Ong, ***Spirits of Resistance and Capitalist Discipline,*** Albany, 1987.

ความสำคัญอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนรัฐบาล ยกเว้นเฉพาะรัฐสังคมนิยมในอินโดจีน ในทางกลับกัน เราสามารถให้เหตุผลแย้งได้ถึงขั้นที่ว่า ความรู้สึกในแง่ศาสนาที่มีต่อความรู้ มีอยู่อย่างชุ่มโชกในโรงเรียนที่ในแง่ทฤษฎีแล้ว เป็นโรงเรียนของฝ่ายฆราวาส โรงเรียนของฝ่ายฆราวาสหรือที่มิได้ยึดติดกับศาสนานี้ นำเสนอความรู้อย่างที่เรียกว่าเป็น “เนื้อหาสาระ” โดยสื่อส่งผ่านถึงกันด้วยการท่องจำแบบเดียวกับการสวดมนต์ บางคราว ก็มองกันว่าการสื่อความรู้ เป็นอย่างเดียวกับการซึมซับผ่านจากครูไปสู่นักเรียน และแบบแผนการเรียนรู้ ก็สะท้อนถึงรูปแบบการอุปถัมภ์ความเป็นศิษย์ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ ของการส่งผ่านทักษะด้านฝีมือหรือความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ ดั่งที่มีมาแต่ครั้งโบราณ

ในขณะเดียวกัน เราสามารถกล่าวได้ว่า การไม่ใช้ศาสนาเป็นหลักยึดในด้านวัฒนธรรม จัดว่าเป็นความเชื่อถือศรัทธาอย่างใหม่ ที่มีลักษณะก้าวร้าวมากที่สุด เหมือนเช่นที่เราอาจกล่าวได้ว่า ลัทธิทุนนิยมเป็นพลังที่มีลักษณะปฏิวัติมากที่สุด ในการเปลี่ยนแปลงสังคมของท้องถิ่น ชาวเมืองที่เป็นชนชั้นกลาง มีลักษณะความเป็นสากลมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะแบบอย่างการดำเนินชีวิต อันประกอบด้วยการทำงานตามสำนักงาน การเดินทางอย่างกว้างขวางและการศึกษาในระบบที่ไม่ยึดติดกับศาสนามากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ชนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ ประกอบด้วยคนที่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมกิจกรรมใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจ ควบคุมกลไกของรัฐ และปรับการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ให้เข้ากับท้องถิ่น เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่พวกเขามีอำนาจและความสำคัญมากเกินกว่าความเข้มแข็งที่ระบุไว้ด้วยตัวเลขสถิติ นอกจากนี้ เนื่องจากพวกเขามักเป็นกองหน้าทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งแสนจะห่างไกลจากมรดกทางด้านความเชื่อเรื่องคุณไสยและพลังจิต ที่ได้มาจากศาสนาดั้งเดิมของพวกเขา พลังของฆราวาสหรือที่มิได้ยึดติดกับศาสนาอย่างแท้จริงนั้น แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ย่อมต้องมีความสำคัญเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งศิลปะสมัยใหม่ ในรูปแบบซึ่งเมื่อมองทีแรกดูจะไม่เกี่ยวกับศาสนานั้น ก็สามารถตีความได้ว่า เป็นพิธีกรรมทางสังคมแบบใหม่ของชีวิตประจำวัน ในสภาวะแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมือง ละคร*ลุดรุก*ซึ่งเป็นละครกรรมาชีพที่ยังได้รับความนิยมอยู่ในชวา สอนประชาชนในชุมชนเมืองในยุคหลังสงคราม ในลักษณาการเดียวกับที่หนังตะลุง*วาหยัง* ที่เก่าแก่กว่า ยังคงสื่อข่าวสารทางด้านจิตวิญญาณไปยังชาวบ้าน ร่องรอยของศิลปะยุคก่อนหน้านี้ ยังคงปรากฏอยู่แม้กระทั่งในขั้นตอนที่พลิกผันไปสู่สภาพความเป็นชุมชนเมืองแบบใหม่อย่างถอนรากถอนโคน ด้วยเหตุนี้ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์การละคร*ลุดรุก*ของพีค็อค จึงได้นำเสนอการละครดังกล่าวว่าเป็น “พิธีกรรมการสร้างความทันสมัย” เนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญและในรูปแบบละครของ *ลุดรุก*ชวนให้นึกไปถึงจินตภาพของความก้าวหน้าทางวัตถุตามสูตร ซึ่งขณะนี้ เป็นความก้าวหน้าที่มีให้แก่ชาวเมือง แต่แม้กระนั้น แบบแผนในการนำเสนอ ก็ลอกเลียนมาจากหลักเกณฑ์การละครดั้งเดิม แม้กระทั่งที่ลักษณะความตั้งอกตั้งใจที่นักแสดงแสดงออกมา ในขณะที่พวกเขาใช้แบบแผนการเคลื่อนไหวร่างกายใน

รูปแบบที่นำมาจากการฝึกและการร่ายรำโดยไม่รู้สึกตัว ซึ่งรูปแบบเหล่านี้ สะท้อนถึงศิลปะที่ได้จากราชสำนักในอดีต โดยที่พวกเขาเองก็มิได้ตั้งใจ[62]

แม้การเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังสงคราม จะดำเนินไปอย่างรุนแรงและพลิกผัน แต่ประเด็นและค่านิยมทางด้านจิตใจ ก็ยังคงมีความสำคัญ ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เป็นเรื่องที่ให้คติอยู่ อาทิเช่น ที่รัฐที่ไม่ยึดติดกับศาสนาดังเช่นเวียดนาม ยังคงมีความตั้งใจไขว่หาความเป็นจิตวิญญาณนิยม บรรดานักวิจารณ์วรรณกรรมคอมมิวนิสต์เวียดนาม ได้แสดงความเห็น ในค.ศ.1970 เกี่ยวกับบทวิจารณ์วรรณกรรมคลาสสิค สมัยทศวรรษ 1800 เรื่อง "เรื่องราวของเกียว" ของซูซาน ซอนแท็ก ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน นักวิจารณ์ตั้งข้อสังเกตอย่างไม่ยั้งว่า ซูซาน ซอนแท็กคุ้นเคยอย่างลึกซึ้ง กับจิตสำนึกในแบบเอกปัจเจกบุคคลของตะวันตกสมัยใหม่ ดังนั้น เธอจึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้กับ "ความมั่งคั่งอย่างไร้ขอบเขต" ของจิตวิญญาณของชาวเวียดนาม และด้วยเหตุนี้ จึงไม่อาจทำความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของการแบ่งปันให้กันและกันในชุมชน ภายในวัฒนธรรมเวียดนามได้[63] ดังนั้น สิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ จึงดูเหมือนกับว่ายังคงมีความโดดเด่น แม้กระทั่งภายในวัฒนธรรมซึ่งยึดติดอยู่กับสิ่งที่ชาวตะวันตกส่วนใหญ่ ระบุว่าเป็นอุดมการณ์แนววัตถุนิยม

วิถีเพื่อการเข้าถึงความเป็นจริง ที่กำลังเปลี่ยนแปลง

อิทธิพลจากจีน อินเดีย อิสลามและยุโรป ต่างถูกนำมาเสริมยอดลงบนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามวิถีวัฏจักรของประวัติศาสตร์ ในบางแง่มุม แต่ละฝ่ายต่างพยายามอ้างสิทธิว่าเป็นผู้หล่อหลอมสังคมใหม่ ให้มีรูปโฉมตามแบบที่ได้หยิบยืมมา กระนั้น ความทรงจำที่มีอยู่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก็รักษาความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ที่เป็นรากเดิมของตนไว้ และในชั่วขณะนี้ ก็ดิ้นรนต่อสู้เพื่อที่จะยืนยันอัตลักษณ์นั้น โดยใช้รูปแบบที่ทันสมัย วัฒนธรรมแนวชาตินิยม เริ่มหยั่งรากลงเมื่อตอนเปลี่ยนศตวรรษ พร้อมไปกับสภาพพรมแดนของรัฐเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้รับการกำหนดขึ้นโดยเครือข่ายอาณานิคม ในช่วงเวลานี้ วัฒนธรรมส่วนบนของเมืองที่เปิดรับวัฒนธรรมนานาชาติ แผ่กำจายออกจากศูนย์กลางระดับชาติแห่งใหม่ พร้อมกับส่งเสริมภาษาใหม่ และส่งเสริมความเจริญเติบโตของอัตลักษณ์ที่อยู่เหนือชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ดังกล่าวแพร่กระจายผ่านไปทางระบบราชการ โรงเรียน วรรณกรรม สื่อ อีเล็คทรอนิค และที่สำคัญไม่น้อย คือผ่านทางการทหาร การปฏิวัติของชาติมิใช่เป็นเพียงเรื่องของการทำให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการเมืองและเศรษฐกิจ การปฏิวัติของชาติดังกล่าว ยังเกี่ยวพันไปถึง

---

[62] J. Peacock, ***Rites of Modernization,*** Chicago, 1968, 242-3.

[63] Woodside, 307.

การยืนยันอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นมาเองอย่างเป็นอิสระ มิใช่เป็นอัตลักษณ์ที่แตกแขนงมาจากอัตลักษณ์ของผู้อื่น หลังการปฏิวัติ กำลังฝ่ายที่ทันสมัย ดูจะเป็นผู้กำหนดคุณลักษณะของรัฐบาลแห่งชาติ โดยผ่านแบบอย่างที่หยิบยืมมาจากตะวันตก ชนชั้นสูงที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ไม่ว่าจะเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือผู้ที่ประกอบขึ้นเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ คนเหล่านี้เป็นผู้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก ความตึงเครียดระหว่างวิถีทางต่าง ๆ ของการรวมตัวกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วโลกซึ่งกำลังทวีขึ้น กับอัตลักษณ์ดั้งเดิมซึ่งฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ ผนึกกำลังกันสร้างแรงกดดันอย่างมหาศาล แรงกดดันเหล่านี้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัยต่างยังคงต้องแบกรับกันอยู่ด้วยความเหนื่อยยาก

ทุกหนทุกแห่ง การขีดเส้นแบ่งชุมชนทางศาสนาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการสถาปนาพรมแดนแห่งชาติในยุคสมัยใหม่ ซึ่งแรกทีเดียวนั้น มีระบอบอาณานิคมเป็นสื่อกลางแบบอย่างของศาสนาที่ผสานหลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน มิได้มีจุดสำคัญอยู่ที่พรมแดน หากอยู่ที่ราชสำนัก โรงเรียนหรือวัดวาอาราม แบบอย่างดังกล่าว เคยดำรงอยู่ในโลกที่มีชนชั้น โลกทางความคิดชนิดที่จำเป็นต้องมีความก้าวหน้าผ่านช่วงชั้นต่าง ๆ ของความรู้ ซึ่งต้องได้รับการชี้นำโดยการฝึกฝนในทำนองเดียวกับการเรียนรู้ในสาขาอื่น ๆ ของสมัยก่อน จนไปสู่ศูนย์กลางที่เข้าถึงได้ด้วยจิต ลัทธิคัมภีร์นิยม เปลี่ยนนิยามเกี่ยวกับประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเสียใหม่ ให้เป็นไปตามตัวอักษร และแก้ไขวิธีการระบุอัตลักษณ์ของสังคม ให้มีอยู่เฉพาะเพียงวิธีเดียว ด้วยเหตุนี้ ความตึงเครียดจึงได้เพิ่มขึ้นพร้อมกับคาบเกี่ยวไปถึงกระบวนการทางการเมืองในลักษณาการใหม่ด้วยเช่นกัน พุทธศาสนิกชนในพม่า ต่างรู้สึกว่า ความเชื่อถือศรัทธาของตน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการปฏิวัติ และผู้นับถือศาสนาอิสลามมากมาย ต่างก็ถือว่า การปฏิวัติของตน ควรนำไปสู่รัฐอิสลาม สิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ในทีก็คือ ความรุนแรงหนักแน่นในการยึดมั่นถือมั่นกับความเป็นพวกพ้องเฉพาะหมู่ตนนั่นเอง ที่บ่อนทำลายมิให้การปฏิวัติปรากฏผลอย่างที่ต้องการได้สำเร็จ ภายในสภาวะแวดล้อมที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและศาสนาขวางกันอยู่

ภายในอาณาจักรทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามนั้น มีวิถีทางที่มองเห็นชัดเจนอยู่แล้ว ส่วนนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ เป็นห่วงเป็นใยกันอยู่ แนวโน้มที่มีอิทธิพลอย่างสูงคือ ลัทธิเคร่งคัมภีร์ที่เพิ่มสูงขึ้น และการเสริมสร้างทัศนะการมองโลกที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับทางตะวันตก ทว่าทัศนะนี้สะท้อนออกมาในท้องถิ่น ในลักษณการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งล้วนแต่เป็นการปรับแปลงอย่างแผกพิเศษที่ไม่เหมือนใคร ผู้ที่ศึกษาเถรวาทหรืออิสลามในสมัยอาณานิคม มักเสนอแนะว่า คนไทยหรือคนชวา มิได้เป็นพุทธมามกะหรือมุสลิม “ที่แท้จริง” ทัศนะของพวกเขาเหล่านี้ ได้จากการพิจารณาศาสนาตามตำรา และเมื่อมาเจอะเจอกับการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องภูติผีเข้า พวกเขาจึงมองว่า การอ้างตนเป็นสมาชิกของศาสนาโลก เป็นเพียงเปลือกนอกที่จอมปลอมเท่านั้น การผสานหลากหลายความเชื่อที่มีมาแต่ครั้งโบราณของชาวเอเชียตะวันออกเฉียง

ใต้ มิได้มีหมายความว่าพวกเขามิได้สังกัดอยู่ในอาณาจักรของศาสนาโลกที่พวกเขาติดต่อสัมพันธ์อยู่ เรื่องนี้มีความหมายว่า ศาสนาโลกเหล่านั้นเองต่างหาก ที่เป็นการผสานหลากหลายความคิดความเชื่อเข้าด้วยกัน ลักษณะของความตึงเครียดระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะความเติบโตของกลุ่มที่เคร่งคัมภีร์หรือคัมภีร์นิยม ลัทธิคัมภีร์นิยมมีความหมายว่า ศาสนาถูกตีความในเงื่อนไขที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ คัมภีร์ พิธีกรรม และหลักคำสอนนานัปการ ล้วนสามารถนิยามและ แยกแยะออกมาได้ แต่พลังจิต แยกไม่ได้ โครงสร้างในแบบสมัยใหม่ มีความหมายว่า การจำแนกแยกแยะ และลักษณะเด่น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ การแยกแยะเช่นนี้เป็นการเน้นย้ำความสำคัญของความแตกต่าง และเพิ่มความตึงเครียดให้มากขึ้น เพราะทำให้เส้นแบ่งที่แสดงความแตกต่าง คมชัดยิ่งขึ้น

ในสภาวะแวดล้อมเดิมเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต ดูเหมือนว่าเป็นไปได้ ที่จะเป็นดังเช่นผู้นำที่นิยมศาสนาที่ประมวลขึ้นจากหลากหลายความเชื่อในยุคสมัยใหม่อย่างเช่น อู นุ หรือซูการ์โน ประกาศว่าตนเป็น—เช่นในกรณีของซูการ์โนนั้น เป็นผู้ที่เชื่อในพลังจิต เป็นมุสลิม และนิยมมาร์กซิสต์ไปพร้อม ๆ กันด้วย ในปัจจุบันนี้ บางคนสามารถยอมรับได้ว่ามีความเป็นไปได้ที่จะเป็นดังว่า ทว่ามีคนอีกเป็นจำนวนมาก ที่รับไม่ได้ ภายในโลกศาสนาครั้งโบราณ จะมีความรู้สึกกันถึงจักรวาลที่มีระดับชั้น การมีโครงสร้างที่มีลำดับลดหลั่นกันอยู่โดยธรรมชาติ รวมทั้งระดับชั้นของภายในจิตใจของมนุษย์ รัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียมาแต่ครั้งโบราณ ต่างได้รับการจำแนกแยกแยะโดยเกณฑ์ของจักรวาล และโดยมีศูนย์กลางของรัฐเป็นตัวกำหนด เมื่อมาถึงตอนนี้ รัฐทั้งหลาย ต่างมีพรมแดนเป็นตัวกำหนดในทางภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในทางศาสนาด้วย กล่าวคือความทันสมัย ทำให้เกิดความเรียบราบไปหมด แม้กระทั่งความรู้สึกถึงพื้นที่ทางศาสนาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชนทางศาสนาขณะนี้ มีแนวโน้มที่จะถูกปิดกั้น และมีพรมแดนที่ชัดเจน มิได้เป็นชุมชนที่เปิดโล่งและยืดหยุ่น พรมแดนนี้เกิดขึ้นมา ในลักษณะเดียวกันอย่างเต็มที่ กับพรมแดนทางการเมือง และในฐานะที่เป็นผลลัพธ์ของอิทธิพลจากกลุ่มเดียวกัน

กลุ่มปฏิบัติสมาธิกลุ่มใหม่ และการประกอบพิธีตามความเชื่อรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ความเชื่อในพลังจิต ในยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า และตามแนวจิตวิญญาณนิยมที่ประกอบด้วยหลากหลายความเชื่อผสานเข้าด้วยกัน การปฏิบัติเหล่านี้ปรากฏอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเกิดขึ้นคลอคู่กันอยู่ ทั้งที่ดูขัดกันอย่างชัดแจ้ง กับการปรากฏตัวอย่างคึกคักพอกันของลัทธิสมัยใหม่นิยมซึ่งไม่ติดข้องกับศาสนาใด ๆ ในขณะเดียวกัน อาณาจักรส่วนภูติวิญญาณ ซึ่งครั้งหนึ่ง เคยเป็นหัวใจของท้องถิ่น ในการรักษาความสัมพันธ์ที่สมดุลกับวัฒนธรรมการบูชาบรรพชน และกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้น มาบัดนี้ ดูจะถอยร่นออกไปพร้อมกับป่าไม้ ในขณะที่ทัศนะการมองโลกในเรื่องการพัฒนาที่ทันสมัย ก็ก้าวหน้าต่อไป ประการสุดท้าย เราต้องกล่าวถึงการปรากฏขึ้นของการปฏิบัติกิจที่ไม่ติดข้องกับศาสนา ภายในชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง และในหมู่คนงาน

อุตสาหกรรมและพ่อค้า ที่สัญจรไปตามที่ต่าง ๆ นับเป็นครั้งแรก ที่มีแวดวงของการไม่เชื่อสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เติบใหญ่อย่างมีพลังมากขึ้นเป็นลำดับ ทว่าความทันสมัย มิได้จำเป็นว่าจะต้องนำไปสู่การขจัดคุณลักษณะทางศาสนาที่มีอยู่ในการบริหารบ้านเมืองหรือในสังคม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มิได้มีจำกัดอยู่เพียงแค่การโยกย้ายจากการเป็นสมาชิกในสังกัดศาสนาหนึ่งไปยังอีกศาสนาหนึ่ง หรือจากการเคร่งศาสนา ไปเป็นการรอคอยการพิสูจน์ หรือเป็นการไม่นับถือศาสนาไปเลย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญ และความเชื่อถือศรัทธาที่มีกันอยู่ในภูมิภาคนี้ ก็ผันผวนไม่แน่นอน ทว่าในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงภายในที่โดดเด่น ก็เกิดขึ้นภายในหมู่ศาสนิกชนของทุกศาสนา แม้ว่าความต่อเนื่องที่กลืนกันไประหว่างชีวิตทางด้านวัฒนธรรมกับทางด้านจิตวิญญาณ จะอ่อนแอลงไปแล้ว แต่เรื่องนี้ ก็มักนำไปสู่การปรับโครงสร้างของความเชื่อ มากกว่าจะนำไปสู่ความไม่เชื่อถือศรัทธาในศาสนา

การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลสะท้อนกลับซึ่งมีผลกระทบไปถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ซึ่งดูเหมือนตรงกันข้ามกับที่คาดกันว่าควรจะเป็น แม้กระทั่งชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นชาวเมืองและมีความคิดโน้มเอียงไปสู่สากลเอง ก็อยู่ในฐานะนักท่องเที่ยวเสียเองมากขึ้น สถานที่ท่องเที่ยวในกรณีนี้ คือชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งยังคงรักษาวัฒนธรรมที่แท้จริงที่ “มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น” โดยในเวลานี้ ถูกนำมาประมวลเข้าไว้ด้วยกันเพื่อวัตถุประสงค์ในการบริการนักท่องเที่ยว ในบริเวณที่จัดเตรียมไว้เพื่อสนองการท่องเที่ยวเป็นพิเศษ เช่นที่บาหลีหรือที่โตราชาในอินโดนีเซีย การสร้างสรรค์งานที่เป็นศิลปะ มักกระทำโดยแยกออกจากสภาวะแวดล้อมของการประกอบพิธีกรรมเช่นที่เคยทำในอดีตออกไปในแนวใหม่ เรื่องนี้ ยังมีผลต่อผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานศิลปะด้วยโดยไม่ได้ตั้งใจ แต่กระนั้น ผลกระทบก็มีอยู่อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือผู้สร้างสรรค์งานศิลปะเริ่มจินตนาการตนเองว่าเป็นประหนึ่งของประหลาดที่ตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือกระทั่งกลายเป็นของประหลาดประจำพิพิธภัณฑ์ไปแล้ว การทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนพวกเขาให้ไปเช่นนี้ ทั้งนี้โดยผ่านการจัดการท่องเที่ยวแบบรวมเบ็ดเสร็จ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมประจำชาติอย่างหนึ่ง

ภายในหมู่ชนชั้นสูงบางส่วนที่กำลังสร้างความเป็นสมัยใหม่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น พวกเขาให้การสนับสนุนอย่างหนักแน่น และมักย้ำกันอยู่บ่อยๆ แก่ทัศนะที่ว่า การรักษาศรัทธาต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป เป็นตัวการสำคัญยิ่งที่ขัดขวางการพัฒนา ความเชื่อเช่นนี้ มีอยู่อย่างดกดื่นทั่วไปในโลกที่สาม ในลักษณะที่เป็นการหยิบยืมความคิดมาจากลัทธิวิทยาศาสตร์นิยม (scientism) ของโลกที่พัฒนาแล้ว เรื่องนี้เจาะจงเป็นพิเศษ ถึงเรื่องที่เกี่ยวกับการสร้างความเป็นสมัยใหม่ให้แก่ระบบการแพทย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาอิทธิพลที่มีพลังมากที่สุดในการโต้แย้งความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่มีมาแต่ดั้งเดิม ที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากความเชื่อมั่นในตนเองที่ประจักษ์ชัดอยู่ในแวดวงผู้ที่มีความคิดสุดโต่งโดยเฉพาะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เคร่งศาสนาและเชื่อในพลังเร้นลับแล้ว ส่วนอื่น ๆ ที่เหลือไม่สู้จะมีความมั่นใจกันสักเท่าใดนัก ว่าจะสามารถใช้หลัก

เหตุผลของตนเอง ท้าทายระบบความรู้ของตะวันตกได้ ทว่าส่วนใหญ่แล้ว เรื่องนี้ก็เป็นแค่คารมและโวหารโดยแท้ สิ่งที่หมายจะกล่าวก็คือ ในชีวิตที่แสดงให้ปรากฏต่อสาธารณชนภายในสถาบันที่เป็นสมัยใหม่ ผู้ที่มีการศึกษา มักวางบทบาท ตามที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คาดหวังจากพวกเขา นั่นคือ บทบาทที่ดูเหมือนว่าจะแสดงถึง “ความเป็นสมัยใหม่” ที่ถูกต้องตามหลักเหตุผล แทมเบียห์ให้เหตุผลโดยยกตัวอย่างกรณีของพุทธศาสนา ว่า การยึดมั่นต่อพุทธศาสนา มิได้คลอนคลายลง แม้ว่าสิ่งที่ปรากฏให้เห็นในระบบองค์กรทางสังคม อย่างเช่นจำนวนพระภิกษุสงฆ์ อาจลดลงไปเมื่อเทียบสัดส่วนกับ ประชากรชาย[64] เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป มิได้อยู่ที่ความกว้างและความลึกในการแสดงถึงความเคร่งศาสนา หากแต่เป็นที่การประกาศต่อสังคม และการแสดงออกต่อสาธารณชนต่างหาก

การแสดงความยึดมั่นต่อศาสนาตามแบบสมัยใหม่ มีนัยพัวพันไปถึงประสบการณ์ส่วนตัว วิถีปฏิบัติที่มีมาแต่ดั้งเดิม เน้นถึงศาสนาในแง่มุมของความคิดและการหยั่งรู้โดยสัญชาติญาณ ในขณะที่ตามแบบสมัยใหม่นั้น ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก แก่การใช้สติปัญญา ขบวนการธรรมยุติปลดเปลื้องความเป็นตำนานออกไปจากพุทธศาสนา และขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ก็กระทำเช่นเดียวกันต่อศาสนาอิสลาม ซึ่งชวนให้นึกไปถึงเรื่องราวอันเป็นสาระสำคัญในหลักเทววิทยาของศาสนาคริสต์ที่เกิดขึ้นในระยะเดียวกัน การสร้างความเป็นสมัยใหม่ในทั้งสองแห่ง นำเสนอแก่นแท้ของศาสนาที่หลุดพ้นไปจากแง่มุมส่วนที่เกี่ยวกับพิธีกรรม จากการมีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราวอันเป็นตำนานเล่าขาน และจากแง่มุมที่เข้าใจกันด้วยสัญชาติญาณออกไป แง่มุมดังกล่าวนี้ ล้วนเคยเป็นหลักพื้นฐานของศาสนามาก่อนทั้งสิ้น การศึกษาแต่ครั้งโบราณ ตาม*วัด*ของเถรวาทหรือ*มาดราซาห์*ของอิสลามนั้น กำหนดกันที่การปรับท่วงทีและสร้างความคุ้นเคย โดยผ่านภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ ความสำคัญของการท่องบ่นหรือการสวดภายในวัดหรือ*มาดราซาห์* มิได้อยู่ที่ว่า เข้าใจถ้อยคำเหล่านั้นหรือไม่ หากอยู่ที่ตัวการกระทำเอง นั่นคือการเน้นที่ประสบการณ์ดังกล่าว มิใช่เน้นที่ความเข้าใจหรือการสรุปความ ในความเป็นสมัยใหม่นั้น การเน้นหนักจะอยู่ที่คำที่เขียนลงไว้ ซึ่งทุกคนสามารถเข้าถึงได้เท่า ๆ กัน และลักษณะที่เป็นตัวระบุถึงความเชื่อถือศรัทธา ก็อยู่ที่ภายนอก และแยกออกจากประสบการณ์ภายใน นั่นคือ การเน้นที่ประสบการณ์ภายใน หมายถึงการเน้นว่า ความเข้าใจอย่างมีเหตุผล เป็นสิ่งที่จะขึ้นเกิดตามมาเองตามธรรมชาติ ขณะที่วงการศาสนา ถูกนิยามด้วยสิ่งที่อยู่ในรูปที่มองเห็นตามตัวบทยิ่งขึ้นทุกที และต้องทำความเข้าใจด้วยหลักเหตุผลนั้นพร้อมไปกันนั้น การเน้นหนักภายในประสบการณ์ของแต่ละปัจเจกบุคคลก็เปลี่ยน จากจิตใจไปที่ความคิด จากการหยั่งรู้โดยสัญชาติญาณ ไปเป็นการใช้สติปัญญา หากจะใช้ถ้อยคำสำนวนตามแบบของเกียร์ตซ์ เราสามารถกล่าวได้ว่า ขณะนี้ ประชาชนมีที

---

[64] Tambiah, ***World Conqueror,*** 267-8.

ท่าว่าจะมีความเชื่อถือศรัทธาต่อศาสนา มากยิ่งกว่าที่จะยอมรับศาสนาโดยปริยาย ในฐานะที่เป็นระบบที่ใคร ๆ ก็ต้องสังกัดอยู่ทั้งนั้น[65]

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงได้รับประสบการณ์ทางจิตวิญญาณอยู่อย่างแรงกล้า แม้ว่าจะถูกลัทธิอุดมการณ์ที่มุ่งไปทางวัตถุ ท้าทายจากเบื้องบน และถูกความตึงเครียดทางสังคม ท้าทายจากเบื้องล่าง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากที่สุด เกิดขึ้นเรื่อยมา แต่มิใช่ที่การนับถือที่แสดงให้เห็นจากภายนอก หากในลักษณาการที่แยบคายยิ่งกว่านั้น กล่าวคือลักษณาการซึ่งสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมทั้งหลาย มาบัดนี้ เป็นสื่อในการเข้าถึงสิ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ สามารถรู้ได้หรือเชื่อได้ว่าเป็นจริง แกนที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุดของการเปลี่ยนแปลงในแง่นี้ อยู่ที่ลักษณะของการยึดมั่นต่อศรัทธา และอยู่ที่แนวโน้มที่เติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ในอันที่จะธำรงรักษาความเชื่อทางศาสนา ประหนึ่งว่า ความเชื่อทางศาสนานี้เป็นระบบความคิดในลักษณะอุดมการณ์ ในช่วงก่อนหน้านี้ ประชาชาติส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ หายใจเป็นศาสนา มีประสบการณ์กับศาสนา ในฐานะที่ศาสนาเป็นอินทรีย์ส่วนหนึ่งของบรรยากาศทางสังคมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และอินทรีย์ส่วนนี้ก็มีอยู่หลากหลายมิติด้วยกัน ภายในโลกที่มีลักษณะหลากหลายอย่างมองเห็นได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน ประสบการณ์ทางศาสนาในภูมิภาคนี้ อยู่ในรูปแบบที่เป็นแนวคิดและเป็นสถาบันอย่างเด่นชัดมากขึ้นเป็นลำดับ ในยุคของการสร้างความเป็นสากลนิยมและที่การประจัญหน้ากันทางวัฒนธรรมนี้ ไม่มีวัฒนธรรมหรือศาสนาหนึ่งใดโดยเฉพาะ หรือโดยอันที่จริงแล้ว ไม่มีระบบสัญลักษณ์ใด ๆ เลย ที่ดูเหมือนจะสามารถอ้างอย่างง่ายดายได้ว่า กุมอำนาจไว้ได้โดยลำพัง อย่างที่ได้เคยทำมาแล้ว

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ข้อมูลข่าวสารที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลในยุคหลังสงคราม สะท้อนให้เห็นที่ผลงานวิชาการทางด้านศาสนาต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะฉะนั้น ข้อเขียนนี้จึงเป็นการชี้แนะเบื้องต้น เกี่ยวกับผลงานศึกษาค้นคว้า ในภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม โดยเพ่งเล็งที่ผลงานซึ่งเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมโดยทั่วไป ผลงานเกี่ยวกับเรื่องชาติพันธุ์เฉพาะที่สำคัญอย่างยิ่งยวดเท่านั้น ที่นำมารวมไว้ด้วยเป็นพิเศษ แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาเกือบทุกเรื่อง ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่จะช่วยให้มองลึกเข้าไปถึงการปฏิบัติศาสนกิจ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ใน

---

[65] C. Geertz, ***Islam Observed,*** Chicago, 1972, 61.

ด้านศาสนาก็ตาม ผลงาน ซึ่งรวบรวมมาแสดงให้ปรากฏในที่นี้ ก็ด้วยเหตุที่ผลงานสร้างคุณูปการที่สำคัญเป็นอันมากต่อหัวข้อนี้

สำหรับผลงานเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ของเคนเนธ แลนดอน คือ Kenneth Landon, *Southeast Asia: Crossroad of Religions,* Chicago, 1949, ยังคงมีความสำคัญทั้งในฐานะที่ให้ความรู้เบื้องต้น และทั้งเพราะผลงานให้ข้อพิจารณาที่หยั่งลึกเข้าไปถึงภาวะของศาสนาในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลง ผลงานการสังเคราะห์อย่างกว้าง ๆ ในระยะหลัง ซึ่งมีประโยชน์มากที่สุด ได้แก่หนังสือของ Fred von de Mehden เรื่อง *Religion and Modernization in Southeast Asia,* Syracuse, 1986. หนังสือรวมข้อเขียนที่สำคัญสองเล่ม เล่มหนึ่ง มี Alton Becker และ Aram Yengoyan เป็นบรรณาธิการ เรื่อง *The Imagination of Reality,* New Jersey, 1979 และอีกเล่มหนึ่งมี Mark Hobart และ Robert Taylor เป็นบรรณาธิการ คือ *Context, Meaning and Power in Southeast Asia,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1986, ทั้งสองเล่มดังกล่าวนี้หยั่งลึกเรื่องราวได้อย่างดีเยี่ยม การเปลี่ยนแปลงในระบบการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสื่อและการละคร ซึ่งสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ มีอยู่ในงานสำรวจของ James Brandon, *Theatre in Southeast Asia,* Cambridge, Mass., 1967.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่เป็นการสำรวจอย่างยอดเยี่ยม เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาบนส่วนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งรวมทั้งเวียดนามด้วยนั้น ได้แก่ Charles Keyes, *The Golden Peninsula,* New York, 1977, และการสำรวจในเชิงแนะนำของเลสเตอร์ คือ Robert Lester, *Theravada Buddhism in Southeast Asia,* Ann Arbor, 1973, เป็นจุดเริ่มต้นที่วางใจได้ สำหรับการสำรวจประเทศที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ หนังสือรวมข้อเขียนที่มีลักษณะเชิงเทคนิคมากกว่านี้ คือ Manning Nash, ed., *Anthropological Studies in Theravada Buddhism,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1966, บรรจุข้อเขียนซึ่งระบุลักษณะสำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ตามที่ได้มีการสำรวจกันไว้ ด้วยฝีมือของผู้ที่ศึกษาพิเคราะห์นิกายนี้ในสมัยหลังสงคราม ส่วนผลงานของนักข่าว Jerrold Schecter, *The New Face of the Buddha,* New York, 1967, ก็มีหลักฐานอ้างอิงมากเพียงพอที่จะไว้วางใจ โดยขอบข่ายในการรายงานถึงการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในเอเชีย สมัยหลังสงคราม ก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ดีเยี่ยม เกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่างศาสนากับการเมือง ในประเทศที่มีพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติมีอยู่หลายเล่ม ได้แก่ Emanuel Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,* The Hague, 1965; Michael Mendelson, *Sangha and State in Burma,* ed. J.P. Ferguson, Ithaca, 1975; Donald Smith, *Religion and Politics in Burma,* Princeton, 1965; และ Stanley Tambiah, *World Conqueror, World Renouncer,* Cambridge, UK, 1977, ผลงานแต่ละเล่มเหล่านี้ล้วนเป็นหลักหมายบอกถึงความก้าวหน้า

อย่างโดดเด่น และมีเนื้อความเกี่ยวโยงไปถึงหัวข้อต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง หัวข้อต่าง ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ มีกล่าวถึงอยู่ในข้อเขียนที่รวมอยู่ในหนังสือซึ่งสมิธ (Bardwell Smith) เป็นบรรณาธิการ คือ *Religion and Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma,* Chambersburg, 1978 และในรายงานการประชุมสัมนาเกี่ยวกับศาสนาและสังคมในประเทศไทย ใน *Journal of Asian Studies* 36, 2(1977), ซึ่งประกอบด้วยข้อเขียนของ Kirsch, Reynolds, Keyes และ Tobias. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในระยะล่ากว่านี้ คือ Peter Jackson, *Buddhism, Legitimation and Conflict, Singapore*: ISEAS, 1989, มีข้อมูลที่ให้ความรู้มากเป็นพิเศษ เกี่ยวกับนิกายต่าง ๆ ในชุมชนเมืองในประเทศไทย

ผลงานเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาที่มีชื่อเสียงหลายชิ้น ศึกษาถึงการเชื่อมต่อกันระหว่างพุทธศาสนาตามบรรทัดฐาน กับความเชื่อเรื่องคุณไสยของชาวบ้านในยุคหลังสงคราม ผลงานดังกล่าวได้แก่ Manning Nash, *The Golden Road to Modernity,* Chicago, 1965; Melford Spiro, *Buddhism and Society,* London, 1971, กับ *Burmese Supernaturalism,* Englewood, Cliffs, 1967; Standley Tambiah, *Buddhism and the Spirit Cults in Northeast Thailand,* Cambridge, UK, 1971; และ Bas Terweil, *Monks and Magic,* London, 1975. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ประณีตและครอบคลุมของลุยส์ โกลอมบ์ คือ Louis Golomb, *An Anthropology of Curing in Multiethnic Thailand,* Urbana and Chicago, 1985, และผลงานที่แคบกว่าของไฮนซ์ คือ Ruth-Inge Heinze, *Tham Khwan,* Singapore, 1982, กล่าวถึงเป็นการเฉพาะยิ่งกว่าเกี่ยวกับศาสนาพื้นบ้านตามสภาวะของศาสนาเหล่านั้นเอง นอกเหนือจากการศึกษาพิเคราะห์ถึงการปฏิบัติศาสนกิจในหมู่บ้านแล้ว ยังมีแหล่งข้อมูลอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งศึกษาอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิในป่า ผลงานที่โดดเด่นที่สุดคือ Stanley Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,* Cambridge, UK, 1984. บทคัดย่อจาก คำสอนของอาจารย์ที่ระบุไว้ในหนังสือของแทมเบียห์ (Tambiah) ข้างต้นนี้ Jack Kornfield ได้นำเสนอเป็นอย่างดีใน *Living Buddhist Masters,* Santa Cruz, 1977, และบทวิจารณ์ที่ตรงประเด็นเกี่ยวกับขบวนการต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ สามารถพบได้ใน Donald Swearer, "Thai Buddhism: Two Responses to Modernity," *Contributions to Asian Studies,* V.4 (1973).

การศึกษาพิเคราะห์ถึงศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่งจะเริ่มมีความลุ่มลึกอย่างที่ควรแก่ความสำคัญของหัวข้อนี้เพียงเมื่อไม่นานมานี้เอง Ahmad Ibrahim, Sharon Siddique และ Yasmin Hussain ได้รวบรวมข้อเขียนและบทคัดย่อที่สำคัญที่สุดในช่วงหลังสงครามมากมาย เกี่ยวกับหัวข้อนี้ มาบรรจุไว้ในผลงาน *Readings on Islam in Southeast Asia,* Singapore, 1985. หนังสือรวมข้อเขียนที่ไมเคิล ฮุคเกอร์ (Michael Hooker) เป็นบรรณาธิการคือ *Islam in South-East Asia,* Leiden, 1983 มีเนื้อหาที่สอดคล้องไปในแนวเดียวกัน และข้อเขียนที่บรรจุอยู่ในผลงานเล่มนี้ คือ ข้อเขียนของ Roy Ellen เรื่องชาติพันธุ์วรรณาของอิสลาม และของ Deliar Noer เรื่องการเมือง เป็นเรื่องที่สอดคล้องมากเป็นพิเศษ กับการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในช่วงหลังสงคราม Taufik

Abdullah และ Sharon Siddique เสนอผลงานรวมข้อเขียนที่มีลักษณะไม่ปะติดปะต่อกันยิ่งกว่า ทว่าก็ยังมีประโยชน์ คือ *Islam and Society in Southeast Asia*, Singapore, 1986. ผลงานที่เป็นหนังสือแบบเดียวกับเล่มหลังนี้ คือ *Islam in Asia: Southeast and East Asia,* II, Boulder, 1984, ซึ่งมี Raphael Israeli และ Anthony Johns เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่ไม่มีเอกภาพ ทว่าประกอบด้วยข้อเขียนที่มีประโยชน์หลายชิ้น

เนื่องจากอินโดนีเซียเป็นประเทศที่ค่อนข้างเปิดสำหรับนักวิชาการจากตะวันตก ดังนั้นอินโดนีเซียจึงมีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในขอบข่ายต่าง ๆ กว้างขวางมหึมา ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาของอินโดนีเซีย Rita Kipp และ Susan Rogers เป็นบรรณาธิการหนังสือที่รวมผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ดีเยี่ยมที่เพิ่งจัดทำออกมาเมื่อไม่นานมานี้ คือหนังสือเรื่อง *Indonesian Religions in Transition,* Tucson, 1987, ส่วนหนังสือที่พิมพ์ออกมาก่อนหน้านี้ คือ Claire Holt, *Culture and Politics in Indonesia,* Ithaca, 1972, ยังคงเป็นหนังสือสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่ผู้ใดก็ตามที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา สังคมและการเมืองในอินโดนีเซีย จำเป็นต้องอ่าน หนังสือรวมข้อเขียนที่มีเอกภาพน้อยกว่า ซึ่งแต่ละเล่ม ล้วนบรรจุข้อเขียนที่มีประโยชน์มากมาย ได้แก่ Gloria Davis, ed., *What is Modern Indonesian Culture?,* Athens: Ohio University Center for International Studies, Southeast Asia Program, 1979; James Fox, ed., *Indonesia: The Making of a Culture,* Canberra: Faculty of Asian Studies, Australian National University, 1980; และ Paul Alexander, ed., *Creating Indonesian Cultures,* Sydney, 1989. มีบทความเชิงสำรวจที่มีประโยชน์อย่างสูงอยู่จำนวนหนึ่ง ที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมและศาสนาในอินโดนีเซีย บทที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด ได้แก่ Hildred Geertz, "Indonesian Cultures and Communities," ใน Ruth McVey, ed., *Indonesia,* New Haven, 1963; Gavin Jones, "Religion and Education in Indonesia," *Indonesia,* 22(1976); และ Julia Howell, "Indonesia: Searching for Consensus," ใน Carlos Caldarola, ed., *Religion and Societies: Asia and the Middle East,* The Hague, 1982.

การกล่าวถึงโฉมหน้าทางด้านการเมืองของอิสลาม เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 กระทำไว้อย่างละเอียดใน B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia,* The Hague, 1982, ส่วนกระแสต่าง ๆ ในระยะหลัง ๆ นี้ รายงานไว้ในบทความของรูธ แม็คเวย์ (Ruth McVey) เรื่อง "Faith as the Outsider: Islam in Indonesian Politics," ใน J.P. Piscatori, ed., *Islam in the Political Process,* Cambridge, UK, 1983. เอกสารของ Deliar Noer เรื่อง *Administration of Islam in Indonesia,* Ithaca: Cornell University Modern Indonesia Project, 1978, กับผลงานการสำรวจของ Daniel Lev เรื่อง *Islamic Courts in Indonesia,* Berkeley, 1972, กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันที่สำคัญที่สุดในชีวิตของอิสลาม ผลงานการศึกษาพิเคราะห์เล่มที่มีคุณค่ามากที่สุด เกี่ยวกับอิสลามที่แข็งกร้าวในอินโดนีเซียในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ คือ C. van Dijk, *Rebellion Under the Banner of*

Islam, The Hague, 1981. คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ให้ข้อเสนอแนะที่หยั่งลึกมากที่สุด เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภายในประชาคมมุสลิม ไว้ใน *Islam Observed,* Chicago, 1971. James Peacock, *Muslim Puritans,* Berkeley, 1978; Douglas Miles, *Cutlass and Crescent Moon,* Sydney, 1976; Mitsuo Nakamura, *The Crescent Arises over the Banyan Tree,* Yogyakarta, 1983, และ Mark Woodward, *Islam in Java,* Tuscon, 1989, แต่ละเล่มที่กล่าวมานี้ ต่างให้มุมมองของท้องถิ่นที่มีหลักฐานรองรับ ซึ่งเปิดโอกาสให้สามารถมองลึกเข้าไปถึงแง่มุมที่สำคัญ ๆ ของการเปลี่ยนแปลงได้

ผลงานที่พิจารณาถึงศาสนาของชวาไว้อย่างโดดเด่น ได้แก่ผลงานคลาสสิคของเกียร์ตซ์ คือ Clifford Geertz, *The Religion of Java,* Chicago, 1976 และ Koentjaraningrat, *Javanese Culture,* Kuala Lumpur, 1985. เอกสารของโรเบิร์ต เจย์ คือ Robert Jay, *Religion and Politics in Rural Central Java,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1963, ได้บุกเบิกงานการเชื่อมโยงศาสนาตามหมู่บ้าน เข้ากับการเมืองระดับชาติ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ของ Niels Mulder, *Mysticism and Everyday Life in Contemporary Java,* Singapore, 1978, และ Harun Hadiwijono, *Man in the Present Javanese Mysticism,* Baarn, 1967, เพ่งความสนใจมาที่ความเชื่อเรื่องพลังจิตที่ประสานความเชื่อจากหลากหลายศาสนาและหลายความคิดในชวา หนังสือของโรเบิร์ต เฮฟเนอร์ คือ Robert Hefner, *Hindu Javanese,* Princeton, 1985, ให้การสำรวจสังคมเทงเกอร์ (Tengger) กับปฏิสัมพันธ์ที่สังคมนี้มีกับอิสลาม โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และทางชาติพันธุ์วรรณา Frank Cooley, *Indonesia: Church and Society,* New York, 1968, ให้เค้าโครงเกี่ยวกับฐานะของศาสนจักรของคริสเตียนในสมัยหลังสงคราม และ Paul Webb, *Palms and the Cross,* Townsville: Southeast Asian Studies Centre, James Cook University, 1986, ได้สำรวจถึงสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ในหมู่เกาะซุนดาน้อย

John McAlister and Paul Mus, *The Vietnamese and Their Revolution,* New York, 1970, กล่าวถึงความคาบเกี่ยวกันระหว่างความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณกับการเมืองในเวียดนาม Gerald Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964 เป็นผลงานที่รวมเรื่องราวที่มีเอกภาพเป็นแนวเดียวกันเกี่ยวกับพิธีกรรมของหมู่บ้าน กับนิกายเกา ได ในส่วนท้องถิ่น และผลงานศึกษาเฉพาะเรื่องของเวอร์เนอร์ คือ Jayne Werner, *Peasant Politics and Religious Sectarianism: Peasant and Priest in the Cao Dai in Viet Nam,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1981, มุ่งประเด็นไปที่โฉมหน้าด้านการจัดองค์กรของนิกายเกา ไดนี้ Martin Stuart-Fox and Rod Bucknell, "Politicization of the Buddhist Sangha in Laos," JSEAS, 13, 1(1982) และ George Condominias, "Phiban Cults in Rural Laos," in G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds, *Change and Persistence in Thai Society,* Ithaca, 1975, ให้ผู้อ่านได้มองลึกลงไปถึงแนวปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ของลาว บทความของคีร์แนน คือ Ben Kiernan, "Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol

Pot," *Bulletin of Concerned Asian Scholars,* 20, 4 (1988), บันทึกเรื่องราวอันเป็นประสบการณ์ที่ร้ายกาจมากเป็นพิเศษ ของหนึ่งในบรรดาชนชาติกลุ่มน้อยมากมายหลายกลุ่มที่ถูกบีบบังคับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แง่มุมที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในที่อื่น ๆ มีกล่าวถึงอยู่ใน Clive Kessler, *Islam and Politics in a Malay State,* Ithaca, 1978; Aihwa Ong, *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia,* Albany, 1987; Susan Ackerman and Raymond Lee, *Heaven in Transition: Non-Muslim Religious Innovation and Ethnic Identity in Malaysia,* Honolulu, 1988; Alfred McCoy, "Baylan: Animist Religion and Philippine Peasant Ideology," in D. Wyatt and A. Woodside, eds, *Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies Program, 1982; Peter Gowing, *Muslim Filipinos,* Quezon City, 1979; Richard Lieban, *Cebuano Sorcery,* Berkeley, 1967; Michelle Rosaldo, *Knowledge and Passion,* Cambridge, 1980; John Blofeld, *Mahayana Buddhism in Southeast Asia,* Singapore, 1971; Tham Seong Chee, "Religion and Modernization: A Study of Changing Rituals among Singapore's Chinese, Malays, and Indians," *East Asian Cultural Studies,* 23, 1-4(1984); และ Cheu Hock Tong, *The Nine Emperor Gods,* Singapore, 1988.

บทที่ 4
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา
ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัย

การค้าทางทะเลทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นดินแดนที่มีการชุมนุมพบปะกันอย่างคึกคักมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลในประวัติศาสตร์ แลนดอนได้กล่าวระบุคุณลักษณะของภูมิภาคนี้ไว้อย่างคมคายขณะเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 กำลังสิ้นสุดลง ว่าดินแดนนี้เป็น "ชุมทางแห่งศาสนา" แลนดอนเน้นว่าจนถึงขณะนี้ศาสนาที่รับเข้ามาจากต่างแดน มีความสำคัญน้อยกว่าการนับถือบูชาวิญญาณบรรพชนเรื่อยมา ธรรมเนียมการบูชาบรรพชนนี้มีรากฐานอยู่ตามหมู่บ้าน ซึ่งค่อนข้างมีความเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ แลนดอนตั้งข้อสังเกตว่า แม้กระทั่งชนชั้นสูงผู้รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้าไว้ก็ยังนำความคิดสมัยใหม่ มาปรับแต่งให้สอดคล้องกับทัศนะการมองโลกเช่นที่ขนบประเพณีในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นมา ขณะเดียวกัน แลนดอนเสนอว่า กลางคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ นับว่าเป็นจุดหักเหจุดหนึ่งเนื่องจากปีท้าย ๆ ของการปกครองแบบอาณานิคมและความปั่นป่วนยุ่งเหยิงที่เกิดจากสงคราม แน่นอนว่าย่อมต้องสั่นคลอนรากฐานของชีวิตในท้องถิ่น[1] แม้ว่านับตั้งแต่นั้นมา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ มาแล้วในระดับหนึ่ง แต่ภูมิภาคนี้ก็ยังคงเป็นสถานที่ปะทะสังสันทน์กันระหว่างทัศนะการมองโลกดังที่ยึดถือฝังแน่นกันมาอย่างลึกซึ้ง กับทัศนะที่แตกแขนงออกไปในแนวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ความหลากหลายอย่างตระการตาของขนบประเพณีท้องถิ่น ที่มีมาแต่ครั้งโบราณร่ำ ยังคงได้รับการคงรักษาไว้ด้วยความเข้มแข็งอย่างน่าทึ่ง และชุมชนที่มีความสำคัญ ต่างก็รับแนวปฏิบัติศาสนกิจประจำชุมชนจากศาสนาที่สำคัญทุกศาสนาในโลก ซึ่งอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เมื่อความหลากหลาย ความมีชีวิตชีวา และความลุ่มลึกในความยึดมั่นต่อศาสนาภายในภูมิภาคนี้ มาประสานรวมเข้าด้วยกัน ก็ทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงสภาพเสมือนหนึ่งห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์อันวิเศษที่มั่งคั่งไปด้วย เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาไว้ให้เราได้สำรวจและศึกษากัน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปี่ยมไปด้วยกฎเกณฑ์ในการประกอบพิธีทางศาสนาที่มีชีวิตชีวาน่าตื่นเต้น เช่น พิธีที่กระทำกันอยู่ในบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดู เป็นต้น ผู้คนของภูมิภาคจำนวนมากมายยังเข้าสู่ภาวะที่เปลี่ยนแปลง โดยผ่านการเข้าฌาณสมาธิในแบบพิธีกรรมกันอยู่เป็นกิจวัตร เช่นในงานเทศกาลไทปูซาม ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในมาเลเซีย บุคคลเหล่านี้ ได้สัมผัสอาณาจักรทางจิต ซึ่งเป็นเรื่องลึกลับแสนจะไกลตัวสำหรับคนส่วนใหญ่ในสังคมอุตสาหกรรม การปฏิบัติสมาธิตามวัดของพุทธ

---

[1] K.P. Landon, ***Southeast Asia: Crossroad of Religions,*** Chicago, 1949, 202-3.

ศาสนานิกายเถรวาทที่อยู่ในป่า และของผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับ ชนิดที่ประสมประสานหลายความคิดความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบฉบับของชวา มีอยู่เคียงคู่ไปกับแนวปฏิบัติ ที่แย้งกันอยู่อย่างชัดแจ้ง ของศาสนา อิสลามที่เคร่งครัดต่อวัตรปฏิบัติตามแบบแผน และของพุทธศาสนาที่มุ่งที่พิธีการ ชุมชนที่เข้มแข็งของชาวคริสเตียนใหม่ มีอยู่เคียงข้างไปกับผู้นับถือภูติผี และกับบางคน ที่ดำเนินชีวิตโดยไม่เคยได้รู้จักมักคุ้นกับความหมายทางศาสนา ผู้ไม่รู้จักความหมายของศาสนาเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ภายในสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมือง ประสบการณ์แห่งความเป็นจริงที่แตกต่างกันไปเหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ภายในหมู่บ้าน ตามตลาดหรือสำนักงานทั้งหลาย ล้วนเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาด้วยภาวะที่คาบเกี่ยวกันอย่างเป็นกิจวัตร ของความคิดความเชื่อในแนวทางต่าง ๆ กัน ได้แก่ ลัทธิการนับถือภูติผีที่น่าอัศจรรย์ ความเชื่อในพลังอันเร้นลับในแนวทางเฉพาะของบางกลุ่ม ความยึดมั่นต่อวัตรปฏิบัติอันเคร่งครัดตามประเพณี การยึดถือคัมภีร์อย่างตรงตามตัวอักษร ตลอดจนความคลางแคลงใจต่อความเชื่อทางศาสนาตามแบบฉบับของยุคสมัยใหม่ ในขณะเดียวกัน เนื่องจากคนส่วนใหญ่รู้สึกว่าศาสนาของตน ทั้งมีแก่นสารและมีความสำคัญ ดังนั้น การโต้แย้งถกกันในเรื่องความเชื่อด้านจิตวิญญาณ โดยสัมพันธ์กับปริมณฑลอื่น ๆ ของชีวิต จึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ณ ฉากหน้าที่เด่นชัดของการเมืองส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมของภูมิภาค

การเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าครั้งสำคัญ ในประวัติศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนากำกับมาด้วยทุกครั้ง และบางครั้ง ก็มีผู้แทนของศาสนาใหม่ เอื้ออำนวยเป็นพิเศษ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ลัทธิความเชื่อที่ถืออรรถประโยชน์ทางปฏิบัติเป็นหลักสำคัญ อาจเป็นพลังการเผยแพร่ศาสนาที่ทรงอิทธิพลมากที่สุด และชุมชนของความเชื่อถือศรัทธาในเรื่องอรรถประโยชน์เช่นนี้ ก็ขยายตัวกว้างขวางออกไปเป็นลำดับ แต่การมุ่งประเด็นไป ที่พื้นผิวนอกของชีวิตของคนในชุมชนเมืองของภูมิภาค สามารถบดบังความคงทนของแบบแผนซึ่งมีรากเหง้าอยู่ในระดับที่ลึกลงไปกว่านั้นได้ นั่นคือตามหมู่บ้านที่ปลูกข้าวและนับถือภูติวิญญาณของภูมิภาคนี้ โครงสร้างของความเชื่อและการรับรู้ของประชาชนทั่วไป ที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่พื้นผิวนอก ยังคงเหนียวแน่นอย่างน่าประหลาด โดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ส่งผลกระทบรุนแรงที่สุดต่อชนชั้นสูง ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับเมืองท่าที่ทำการค้าและเมืองสำคัญของศาสนาต่าง ๆ แม้กระทั่งในสภาพดังกล่าว เมื่อไรก็ตามที่ชนชาติต่างๆ ในท้องถิ่น ปรับเครื่องมือที่อยู่ในรูปความคิดและการจัดองค์กรที่รับมาจากต่างแดน รวมทั้งระบบต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ให้เข้ากันได้กับสภาพท้องถิ่น พวกเขาจะให้กลิ่นอายของท้องถิ่น แก่แบบแผนที่นำเข้ามาเหล่านั้น ซึ่งหากเป็นในที่อื่นๆ ก็จะใช้กันในแบบอื่น ศัพท์สำนวนของศาสนาต่าง ๆ ที่รับมาจากต่างแดน ถูกนำมาพลิกแพลงให้เหมาะกับความหมายของท้องถิ่น เทพอินเดียทั้งหลาย เข้ามาในลักษณะที่เป็นสากล และดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นพลังทางจิตวิญญาณซึ่งรู้จักกันในท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ด้วยชื่อที่ต่างออกไป ศาสนาขงจื๊อเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปลักษณ์ของราชสำนักเวียดนาม ในขณะที่

ชาวบ้านก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของบรรพชนไว้ ด้วยความตระหนักรู้ในความเชื่อถือและศรัทธาของตนเอง

ในอีกทางหนึ่ง ช่วงเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา ก็ได้นำแรงท้าทาย ซึ่งแต่ก่อน สุดจะจินตนาการได้ มาสู่ความเชื่อและการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในภูมิภาคตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์ ความลุ่มลึกของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมทางด้านสังคม มีผลพัวพันอย่างมหาศาลไปทั่วทุกส่วนทุกแขนงภายในภูมิภาค และการที่ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว ก็ยิ่งเพิ่มจังหวะก้าวของการเปลี่ยนแปลงให้รวดเร็วยิ่งขึ้น คนส่วนใหญ่อาจยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ประชากรในชุมชนเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ ทวีจำนวนขึ้นมากอย่างน่าตื่นเต้น ความเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิวัติในส่วนที่เกี่ยวกับความหนาแน่นและดุลของประชากร ย่อมหมายถึงว่า คนส่วนใหญ่ในจำนวนที่ทวีขึ้นเรื่อย ๆ เติบโตขึ้นมาในโลกหลังสงคราม และสิ่งที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ในโลกหลังสงครามนี้ คือรัฐในแบบสมัยใหม่ มิใช่ความเป็นชนชาติพันธุ์ใด ๆ การศึกษาในโรงเรียน คือสิ่งครอบงำที่เข้ามาแทนศาสนาที่อยู่ในรูปพิธีกรรมประจำหมู่บ้าน และการร่วมมือร่วมใจกันภายในชุมชนก็มิใช่ปัจจัยครอบงำหากแต่คือ เศรษฐกิจในระบบเงินตรา การเปลี่ยนแปลงมิได้เกิดขึ้นเพียงเฉพาะชุมชนที่อยู่ห่างไกลกันทางภูมิศาสตร์ถูกนำมาสัมพันธ์เข้าด้วยกันเท่านั้น หากยังเกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของความสัมพันธ์ระหว่าง คนต่างรุ่นต่างวัย ระหว่างคนต่างชั้นชน และระหว่างคนต่างเพศ ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้าในช่วงกลางศตวรรษ ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ชนรุ่นที่บรรลุนิติภาวะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และภายหลังจากนั้น จะต้องเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในสถาบันทางสังคม-การเมืองของเกือบทุกแห่งในภูมิภาคเรื่อยมา คนรุ่นนี้คือผู้ที่สถาปนาท่วงทำนองหลักของวิวัฒนา การทางวัฒนธรรม มาจนถึงทศวรรษ 1980

การเปลี่ยนแปลง ดำเนินผ่านเข้ามาทางเมืองศูนย์กลางต่าง ๆ เมืองเหล่านี้ต่างแสดงให้เห็นแนวโน้มของการเป็นสื่อกลาง เมืองหลวงในยุคก่อนสมัยใหม่ เช่นมันดะเลย์ เชียงใหม่ สุระการ์ตาและกลังกุง สร้างสภาวะเพื่อคงรักษาศิลปะดั้งเดิมของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ตราบเท่าที่เมืองเหล่านี้ยังคงกระทำการคงรักษาอยู่เช่นนั้น ก็เหมือนกับเป็นใจกลางที่สงบนิ่งของพายุไซโคลนที่สร้างความปั่นป่วน เพราะผู้เป็นแม่แบบให้กับการเปลี่ยนแปลงชนิดที่กว้างขวางยิ่งกว่าก็คือตัวนครหลวงนั่นเอง บริเวณที่เคยเป็นศูนย์กลางของอาณานิคม ในนครหลวงเหล่านี้ถูกแย่งที่ เพราะการขยายตัวที่เกิดขึ้นในช่วงปลายยุคอาณานิคมก่อนที่สงครามจะเกิดขึ้น การก่อสร้างอย่างมโหฬารซึ่งเริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงทศวรรษ 1950 อาจดูน่าตื่นเต้นเร้าใจนักหนา ในตอนนั้น มาบัดนี้ กลับดูเหมือนกับเหยาะแหยะ สิงคโปร์ กรุงเทพฯ มนิลา กัวลาลัมเปอร์และจาการ์ตา ต่างผ่านช่วงเวลาของการขยายตัวอย่างเต็มที่มาแล้วในทศวรรษ 1970 และ 1980 เป็นการขยายตัวที่ข่มการขยายตัวครั้งแรกเริ่มนั้นจนหมดสิ้น กรุงเทพฯ ที่เคยมีคูคลองและถนนสายใหญ่ ซึ่งล้วนเรียงรายเป็นแถวแนวด้วยไม้ยืนต้นในปีค.ศ.1950 นั้น มาตอนนี้ เราเห็นกันแต่ซีเมนต์ จาการ์ตาถูกตึกระฟ้าและทางหลวงหลายช่องทางเดินรถ

ปรับเปลี่ยนรูปโฉมของพื้นที่ว่างของจาการ์ตา จนแม้กระทั่งบริเวณชานเมืองอย่างเช่นเกบาโยราน ซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นเมื่อทศวรรษ 1950 แท้ ๆ มาบัดนี้ ก็เปลี่ยนสภาพไปจนแทบจำกันไม่ได้แล้ว แม้ว่าการปรับเปลี่ยนโครงสร้างจะกระจุกรวมกันอยู่อย่างหนาแน่นเป็นพิเศษในเมืองศูนย์กลางเหล่านี้ แต่การปรับเปลี่ยนก็แผ่ออกไปและปรับแปลงสภาพแวดล้อมของบริเวณที่อยู่เบื้องหลังด้วยเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงตามเมืองใหญ่ เป็นการบ่งชี้อย่างถูกต้องเหมาะสม ถึงความลึกและจังหวะก้าวที่เร่งรีบของการเปลี่ยนรูปแปลงโฉมที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางใหญ่โตยิ่งขึ้น ในช่วงระยะเวลาครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

ในสภาวะแวดล้อมดังกล่าว การกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับศาสนาในระยะหลัง ๆ จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดโดยผ่านทางบทบาทของผู้เป็นตัวแทนทางการเมือง รวมทั้งทางการมีส่วนร่วมในสถาบันอันเป็นที่ยอมรับกันโดยธรรมเนียมว่าเป็นสถาบันทางศาสนา พลังทางฝ่ายศาสนา ปรากฏชัดเจนภายในวัฒนธรรมทางด้านการเมืองของชาติ ในนโยบายด้านวัฒนธรรม และในวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไป เราจะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในระดับมหภาค และมิติภายนอกของภาพนั้น โดยคำนึงถึงแบบแผนของการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม และชีวิตทางด้านศาสนาในระดับสถาบันกล่าวในแง่ที่กว้างที่สุด วัฒนธรรมทางการเมืองในระยะหลัง ๆ นี้ มักมุ่งหมายที่จะสร้างความหมายที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยผ่านหลักลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ความสอดคล้องไปกับความหมายที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ อาจมีมากจนน่าประหลาดใจ และข้อแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ในเรื่องศาสนา ก็มองเห็นได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง แต่เมื่อไรก็ตาม ที่ชนชั้นสูงร่วมสมัย หยิบยกวัฒนธรรมจิตวิญญาณที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นถิ่นขึ้นมาอ้าง กระบวนการจะอยู่ภายในกรอบโครงสร้างอันใหม่ ซึ่งทำให้กระบวนการ เป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ มากกว่าจะเป็นการอนุรักษ์โดยเคร่งครัด การมองในแง่มุมเช่นนี้ คือในฐานะที่เป็นกระบวนการของนวัตกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์ขึ้นมานี้เอง ทำให้เราจำเป็นต้องพิจารณาลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ ว่าปันสาระสำคัญของการเมืองในด้านวัฒนธรรมของรัฐเอกราชภายในภูมิภาค

นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเชื่อมโยงกับการศึกษาและการสร้างอุดมการณ์ประจำชาติ เป็นภัยคุกคามต่อกลุ่มชนเผ่าและกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชนกลุ่มน้อย เช่นชาวกะเหรี่ยงและชาวฉิ่นของเมียนมาร์ (พม่า) ชาวแม้วของไทย ชาวจารายซึ่งอยู่ตามทิวเขาของเวียดนาม และชาวเมนตาวี ปูนาน หรืออัสมาต ในส่วนที่อยู่ห่างไกลของย่านหมู่เกาะ นโยบายของรัฐดังกล่าวเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของชนกลุ่มน้อย ซึ่งต่างก็มีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างค่อนข้างเป็นอิสระโดยส่วนเปรียบเทียบ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แน่นอนว่า นโยบายสร้างความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน ย่อมนำไปสู่การปราศจากความแตกต่าง และการทำลายล้างวัฒนธรรม ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยประมาทเลินเล่อหรือโดยจงใจ สภาวะเช่นนี้เป็นกระจกส่องสะท้อนการปฏิวัติเขียวโดยสะท้อนให้เห็นที่การปลูกข้าว กล่าวคือการแพร่กระจายข้าวพันธุ์ผสมสายพันธุ์ใหม่ ๆ เพิ่มความเหมือนกันของรูปแบบของทางพันธุกรรม ซึ่ง

ทำให้ได้ผลเก็บเกี่ยวที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทันที แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้พืชอ่อนแอต่อโรคและต่อแมลงทำลายพืชมากยิ่งขึ้นด้วย ระบบการปลูกพืชชนิดเดียวเช่นนี้ แผ่ขยายไปในข่ายทางด้านสังคมด้วยความมีชีวิตชีวาและกระฉับกระเฉง และมีลักษณะเป็นดาบสองคมเช่นกัน ทั้งนี้โดยผ่านทางลัทธิสมัยใหม่นิยมและด้วยความมั่นใจในตัวเองของรัฐบาลแห่งชาติ แม้กระทั่งภายในชุมชนของชาวชาติพันธุ์หลักที่มีอิทธิพลในชาติ การปรับโครงสร้างใหม่ของศาสนาที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ยังได้รับอิทธิพลจากเครื่องมือในการควบคุม ซึ่งถ้าเป็นแต่ก่อน เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ที่เครื่องมือการควบคุมดังกล่าวจะเอื้ออำนวยให้เกิดการวางกฎเกณฑ์ โดยขยายไปจนถึงการออกใบอนุญาตให้แก่ ผู้กระทำการรักษาเยียวยาตามแบบพื้นบ้าน และการต่อต้านในรูปแบบใหม่ ๆ รวมทั้งการยึดถือหลักคำสอนดั้งเดิมแท้ ๆ (ฟันดาเมนทัลลิสม์) อย่างไม่ยอมลดราวาศอก

การเปลี่ยนแปลงในระดับอนุภาคหรือระดับย่อย เกี่ยวข้องกับการระบุอัตลักษณ์ของการแสดงออกทางการนับถือศาสนาในรูปแบบต่างๆ ที่มีความสำคัญ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกี่ยวข้องกับการสำรวจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายในชุมชนซึ่งแสดงความเป็นชุมชนทางศาสนาอย่างชัดแจ้ง หลังจากพิจารณาการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ของศาสนาในท้องถิ่นของระยะหลัง ๆ นี้แล้ว เราจะหันไปพิจารณาใคร่ครวญเรื่องที่ว่า “ประสบการณ์ของสิ่งที่เป็นจริง” วิวัฒนาการสืบมาด้วยลักษณาการอย่างไรบ้าง ในมิติที่อยู่ลึกเข้าไปภายในที่สุด เรื่องนี้นำไปสู่การหยั่งถึงธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปริมณฑลที่เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลด้วย เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนานั้น มิใช่เป็นเพียงเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายความเชื่อ หรือของลัทธิอุดมการณ์ มิใช่เป็นเรื่องราวของการเปลี่ยนไปนับถือองค์กรที่มีชื่อระบุไว้อย่างชัดเจน หรือแม้กระทั่งเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงระดับความโน้มเอียงในความใฝ่ศาสนาของประชาชน ศาสนาตามความเข้าใจของเราที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับในตอนนี้ เป็นเรื่องของประสบการณ์จริง เป็นเรื่องของการตระหนักในสิ่งที่เป็นความจริงที่แท้จริงหรือตระหนักรู้ในสัจธรรม—หรือโดยอันที่จริง เป็นเรื่องที่ว่าเราสามารถเชื่อได้หรือไม่ ว่าความจริงที่แท้จริงหรือสัจธรรมดังว่านั้น มีอยู่จริงหรือไม่ —และในระดับพอ ๆ กัน เป็นเรื่องที่ว่า การรับรู้ของเรา ส่งอิทธิพลต่อ ปฏิกริยาในเรื่องต่าง ๆ ของเราอย่างไร เรื่องราวเหล่านี้จะกำหนดเค้าโครงให้กับความหลากหลายของขบวนการที่มีลักษณะเป็นขบวนการทางศาสนาอย่างแจ้งชัด จากนั้น ก็จะพิจารณาเรื่องที่เลยไปจากนั้น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ บนพื้นผิวของชีวิตทางวัฒนธรรมได้วิวัฒนาการขึ้นมา ด้วยการที่สัญลักษณ์เก่า ปรับตัวเข้าสู่สภาพแวดล้อมใหม่ หรือมิฉะนั้น ก็เคลื่อนย้ายเข้าแทนที่ระบบเก่า ในฐานะที่เป็นระบบใหม่ ในเวลาเดียวกัน และในระดับที่ลึกซึ้งกว่านั้น เราสามารถสังเกตเห็นได้เช่นกันว่า ลักษณะของสัมพันธภาพที่มีอยู่ระหว่างประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล ของโครงสร้างทางวัฒนธรรม และของชีวิตทางด้านสังคม ก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สภาวะแวดล้อมใหม่และการปฏิบัติสมาธิแบบใหม่ ๆ นำมาซึ่งแบบแผนอย่างใหม่ ในการเข้าถึงสิ่งซึ่งชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคนี้ สามารถที่จะรู้หรือเชื่อได้ว่า เป็นจริง

การปรับใช้วัฒนธรรมอุตสาหกรรม

เราจะเรียนรู้อย่างได้ผลมากที่สุด เมื่อพิจารณาครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ ในฐานะที่เป็นยุคที่ประชาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอำนาจควบคุมวัฒนธรรมของตนเองและปรับแต่งวัฒนธรรมของตนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้สอดคล้องไปกับโครงสร้างที่มีกำเนิดมาจากอุตสาหกรรม แม้ว่าปกติแล้วจะถือกันว่ายุคนี้เป็นยุคเอกราช แต่ประวัติศาสตร์ในช่วงตอนนี้ กลับเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างภาวะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็นโดยแท้ ประชาชาติในพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจเข้าควบคุมการเมืองภายในประเทศของตนโดยตรงอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เห็นได้ชัดว่า สภาวะแวดล้อมของพวกเขา เป็นภาวะที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ และมีลัทธิสากลนิยมเกิดขึ้นมา เครือข่ายใหม่ ๆ ในการสื่อสารคมนาคมและเครื่องมือต่าง ๆ ในการจัดระบบองค์กร ก็เชื่อมโยงให้ ผู้คนติดต่อสัมพันธ์กันในแบบที่ครอบคลุมทั่วโลกอย่างลึกซึ้งยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ไม่ว่าจะโดยการผ่านการศึกสงครามอย่างยืดเยื้อดังเช่นในเวียดนาม หรือการมุ่งมั่นต่อการค้า ดังเช่นสิงคโปร์ ในประเทศที่มีกระแสต่อต้านอยู่แล้ว เช่นกระแสที่ประกาศให้เป็นที่ประจักษ์กันอย่างชัดเจน ว่ามุ่งหมายที่จะก่อตั้งระบบที่เลี้ยงตัวเองอยู่ได้ภายในท้องถิ่น ได้แก่ ในพม่าภายหลังปีค.ศ.1962 หรือในกัมพูชาของเขมรแดงในตอนปลายทศวรรษ 1970 ประเทศเหล่านี้ต่างเคยรู้รสชาติของความลำเค็ญในการดำเนินมาตรการเพื่อรักษาแนวทางของตนกันมาแล้ว การเพ่งความเอาใจใส่ไปที่ขบวนการต่าง ๆ ของชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่มุ่งหมายที่จะเข้าครองอำนาจแทนที่เจ้าอาณานิคม จะทำให้เราหันเหไปจากความต่อเนื่องที่สำคัญอย่างยิ่งยวด จากระบบอาณานิคมไปสู่ระบบที่มีเอกราช

ความเป็นอัตตาธิปไตยมากขึ้น การพึ่งพาซึ่งกันและกันทางด้านเศรษฐกิจมากขึ้น และลักษณะสมัยใหม่นิยม ซึ่งเน้นการปลูกพืชผลเพียงชนิดเดียว ล้วนเป็นคุณลักษณะของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขบวนการต่อต้านอาณานิคมในระยะแรก เช่นสงครามอาเจะห์หรือสงครามชวาในย่านหมู่เกาะในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า หรือการกบฏซายา ซานในพม่าในช่วงทศวรรษ 1930 ขบวนการเหล่านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่การฟื้นฟูความสมานฉันท์ในสังคม โดยผ่านทางสถาบันที่มีมาตามจารีตประเพณี การต่อต้านในกรณีดังกล่าว จะกลั่นกรองขึ้นจากแนวทางของชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ของ ชาติพันธุ์ ภาษาหรือความเป็นเครือญาติร่วมสายโลหิต ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นขบวนการของชาวนา ของราชสำนัก และขบวนการทางศาสนา เป็นประหนึ่งลมหายใจเฮือกท้าย ๆ ของอดีตที่กำลังจะสาบสูญ แม้ว่าขบวนการเหล่านี้จะเกี่ยวพันอยู่กับลัทธิชาตินิยม ด้วยมีความใฝ่ฝันร่วมกันเป็นพื้นฐานรองรับอยู่ และมีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมในเวลาต่อมา แต่ขบวนการ

เหล่านี้ ก็มิได้มองการณ์ไว้ล่วงหน้าแต่อย่างใดว่า รัฐสมัยใหม่ควรจะมีลักษณะอย่างไร ตรงกันข้าม นักชาตินิยมซึ่งแข่งขันกัน เพื่อสร้างและควบคุมสถาบันที่ก่อให้เกิดการรวมชาติแบบสมัยใหม่ โดยชนชั้นสูงในพื้นถิ่น ที่ได้รับอิทธิพลของความคิดตะวันตก ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นกำลังบุกทะลวงให้ ในเมื่อนักชาตินิยมได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ในฐานะที่เป็นสมาชิกของรัฐที่ประกอบด้วยชนหลายหลากเชื้อชาติ เป้าหมายของนักชาตินิยมจึงอยู่ที่การควบคุมกลไกที่ก่อให้เกิดรัฐประเภทนี้ขึ้นมา อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

พิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์สังคมแล้ว จะเห็นว่าการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของระบบต่าง ๆ ของรัฐสมัยใหม่ และการซึมแทรกซึ่งกันและกันที่มากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างระบบเหล่านี้ เป็นสารัตถะที่ทรงพลัง ที่ข้ามพรมแดนระหว่างยุคแห่งระบอบอาณานิคมกับยุคแห่งเอกราช รัฐบาลของรัฐต่าง ๆ มาบัดนี้ ติดต่อสัมพันธ์กับประชากรโดยผ่านการขยายระบบกฎหมาย เครือข่ายงานราชการ ช่องทางการศึกษาและการทหาร ที่ได้สถาปนาขึ้นภายใต้ระบอบอาณานิคมในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พลังที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรากฏขึ้น – พลังเหล่านี้เคยรู้สึกกันเพียงนัย ๆ ในยุคอาณานิคม -- แต่ในช่วงนี้เข้าดำเนินการในจังหวะก้าวที่รวดเร็วขึ้นเป็นลำดับ ผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม เชื่อมโยงรัฐในภูมิภาคเข้ากับแบบแผนระดับโลกในทันที และเชื่อมประชาชาติต่างๆ ให้ผูกพันเข้าด้วยกันด้วยพลังอย่างใหม่ ระบบการปกครองแบบต่าง ๆ และการจัดเก็บภาษีก็ดี การศึกสงคราม การค้าและการท่องเที่ยวก็ดี การศึกษาซึ่งรัฐเป็นผู้ดำเนินงาน ตลอดจนสื่ออีเล็คทรอนิค ต่างบุกรุกเข้ามาในชีวิตของประชาชนชาติต่าง ๆ มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ แม้กระทั่งชนชาติที่อยู่ห่างไกล รัฐสมัยใหม่ มีเครื่องมือสำหรับใช้ในการแทรกแซงมากกว่าระบบการปกครองสมัยก่อน ได้แก่ เครื่องจักรกลในการพิมพ์ และการเข้าถึงโดยการสื่อสารในระบบ อีเล็คทรอนิค ดังนั้นรัฐสมัยใหม่จึงแทรกแซงได้อย่างแผ่กระจายมากกว่า

การประยุกต์ใช้สื่อเพื่อการสื่อสารใหม่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นกลไกของรัฐ เกิดขึ้นภายในสภาวะแวดล้อมที่มีข้อจำกัดอย่างรุนแรง ในทั่วทุกหนทุกแห่ง สิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากระบอบอาณานิคม ความรุนแรงอย่างสุดโต่งในการต่อสู้ชิงชัยทางการเมือง ความไม่สมดุลระหว่างชาติ ความคลาดเคลื่อนวิปริตที่มากับสงคราม ตลอดจนความยากจน และการเกิดสภาพความเป็นชุมชนเมืองขึ้นอย่างรวดเร็ว ล้วนสร้างความเสียหายอย่างหนักหน่วง การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้ เราจึงต้องทำความเข้าใจต่อลักษณาการที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายของประชากร คุกคามสมรรถนะของชุมชนหมู่บ้าน ในอันที่จะคงรักษาพิธีกรรมเก่า ๆ ไว้ได้ การศึกสงคราม การอพยพย้ายถิ่นภายในประเทศ วิธีการประกอบเกษตรกรรมแบบใหม่ และการทำลายป่า ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสภาวะแวดล้อมของชนเผ่ากลุ่มน้อย และของเกษตรกรผู้ทำไร่นาเลื่อนลอยทั้งในทางกายภาพ และทางสังคม ชาวชวาที่อพยพข้ามถิ่นไปยังกาลิมันตัน สาวโรงงานในมาเลเซีย ชาววิสายาส์ที่อาศัยอยู่ตาม

ท้องถนนในมนิลา หรือโสเภณีจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือในกรุงเทพฯ ชนผู้กล่าวนามมาเหล่านี้ไม่สามารถจินตนาการถึงสภาพความเป็นจริงที่เกี่ยวกับจักรวาล หรือเชื่อมโยงความจริงเหล่านี้เข้ากับความหมายในบั้นปลาย ในลักษณาการเดียวกับที่ปู่ย่าตายายของพวกเขาเคยกระทำ ในยามที่พวกเข้าน้อมตัวลงกราบไหว้กษัตริย์ตามแบบฉบับของอินเดีย ปู่ย่าตายายของบุคคลเหล่านี้ เคยดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างราบรื่น ด้วยการปลูกข้าวเลี้ยงชีวิต ในกรณีที่รุนแรงสุดโต่งนั้น ได้แก่การที่ชนกลุ่มน้อยต้องเผชิญกับนโยบายที่เห็นได้ชัดว่าเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เช่นชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ในกัมปูเจีย (กัมพูชา) สมัยพอล พต ในช่วงระหว่างค.ศ.1975-1979 และชนชาติอื่น ๆ ในที่อื่น ๆ เป็นต้น[2] ปัจจัยเหล่านี้ กำหนดเงื่อนไขที่ลึกซึ้งให้แก่กระบวนการทางวัฒนธรรม และสร้างผลรวมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นแก่ศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชน

การหยิบยกประวัติศาสตร์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ออกมาตีแผ่ให้เห็นเด่นชัด เอื้ออำนวยให้เราได้ตระหนักถึงเจตน์จำนงของคนในท้องถิ่น ในลักษณาการซึ่งแม้กระทั่งประวัติศาสตร์สังคมก็ไม่อาจกระทำได้ การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ มิใช่เป็นเพียงเรื่องที่มองเห็นได้ชัด หรือเป็นเรื่องการที่คนพื้นถิ่นเพียงแต่เข้าควบคุมสิ่งพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์และโทรทัศน์เท่านั้น หากแต่การประยุกต์ใช้สื่อใหม่ ๆ นี้ยังเป็นหนทางในการพูดคุยถึงสิ่งที่เกี่ยวโยงกันอย่างกว้างขวางยิ่งกว่า ทั้งที่เป็นเรื่องอุตสาหกรรมชนิดใหม่ เรื่องของความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ การทหาร ระบบบริหารราชการและการปกครอง เช่นเดียวกับวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในระยะก่อนหน้านี้ การปรับแต่งทัศนะการมองโลก เกิดขึ้นพร้อมกับประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่น ก้าวเข้าสู่วงสมาคมที่มีการติดต่อกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ไกลออกไปจากภูมิภาคนี้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและศาสนาของยุคก่อนหน้านี้จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและครอบคลุมทุกส่วนทุกด้าน ก็เฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ ซึ่งเกิดควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พร้อมกับการพาณิชย์ที่หนาแน่นขึ้น พร้อมกันนั้นก็ได้นำคำศัพท์สำนวนที่ใช้กันในหมู่ชาวจีน อินเดียและผู้นับถือศาสนาอิสลาม เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้ ในกรณีดังกล่าว ประชาชาติต่างๆ ในพื้นถิ่นต่างได้พบว่า ขณะที่สภาวะแวดล้อมของพวกเขาเปลี่ยนแปลงไปนั้น การติดต่อทางด้านวัฒนธรรมในแบบแผนใหม่ ๆ ทำให้พวกเขาบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น วิถีการพัฒนาในพื้นถิ่นในระยะเมื่อไม่นานมานี้ มิได้สอดคล้องกับความคาดหวังซึ่งถูกกำหนดขึ้นแต่เพียงตรรกะทางด้านเศรษฐกิจการเมืองประการเดียวเท่านั้น และวัฒนธรรมทางด้านศาสนา ก็ยังคงเป็นตัวกำหนดรูปลักษณ์หรือหันเหแนวทางเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่อย่างไม่ลดละ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนี้ กำลังอ้างสิทธิในอันที่จะพูดอีกครั้งหนึ่ง ด้วยสุ้มเสียงใหม่ แม้ว่าจะเป็นการ พูดโดยผ่านการปรับตัวให้เข้ากับสื่อ ที่กลายเป็นอุตสาหกรรมไปแล้วก็ตาม

---

[2] B. Kiernan, "Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol Pot," ***Bulletin of Concerned Asian Scholars,*** 20, 4 (1988).

ย่อมเป็นธรรมดาที่การพิจารณาภาพโดยรวม สามารถทำได้ง่ายยิ่งขึ้น สำหรับกรณีการรับระบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในระยะแรก ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครอง การเขียน การค้าหรือการเกษตร เมื่อเวลาผ่านมาถึงตอนนี้ เหตุการณ์ระยะแรกทั้งหลายเหล่านั้น กลายเป็นเรื่องที่ไกลตัวไปแล้ว แต่ตราบเท่าที่เราสามารถมองเหตุการณ์ปัจจุบันในลักษณะเดียวกับที่มองอดีตในยุคแรกได้ เรื่องนี้จะเป็นเครื่องหมายบอกถึงขั้นตอนที่แน่ชัดขั้นตอนหนึ่ง ของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งอย่างน้อย ก็ลึกซึ้งพอ ๆ กับกรณีการเกิดรัฐต่าง ๆ ขึ้นมา ภาวะบีบคั้นของยุคสมัย ทำให้การเปลี่ยนแปลงของยุคใหม่นี้ยิ่งน่าตื่นเต้นเร้าใจมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงในระยะหลัง ๆ นี้มิได้มีทีท่าว่าจะทบทวีขึ้น เหมือนเช่นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของก่อนหน้านี้ ซึ่งอาจดูเหมือนว่าจะเป็นเช่นนั้น จะว่าไปแล้ว กาลเวลาเองก็หมดลักษณะที่ดูเหมือนคงเส้น คงวาลงไป ในยามเมื่อการตีความ ใกล้เคียงกับปัจจุบันเข้ามา นั่นคือ สภาวะที่ดูเหมือนว่าจะเร่งความเร็วขึ้น ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่ไปกับนวัตกรรมทางเทคโนโลยีและการเพิ่มจำนวนประชากร เช่นเดียวกับสังคมยุคต้น ๆ ซึ่งปรับเปลี่ยนแบบแผนใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ภูมิภาคในลักษณาการที่แผกพิเศษ ประชาชาติต่างๆ ร่วมสมัยในปัจจุบัน ปรับแต่งโครงสร้างทางด้านเทคโนโลยี และแก้ไขทัศนะการมองโลกของตนโดยผ่านความทันสมัย ซึ่งมิได้คงที่อยู่ในกรอบ ไม่ว่าจะแสดงออกมาในรูปใด ความคิดเห็นทางวัฒนธรรมของชาวพื้นถิ่นในส่วนลึก มิได้ชัดเจนเสมอไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสภาพความเป็นจริงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในระยะหลัง ๆ มีแนวโน้มที่จะครอบงำวิถีการรับรู้ชีวิตทางด้านสังคมของเรา กระนั้นก็ดี การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาวะของท้องถิ่น ก็ยังคงดำเนินต่อไป แม้กระทั่งเมื่อแรงกดดันอย่างสาหัสของสภาวการณ์ รวมทั้งความรุนแรงของความคลาดเคลื่อนวิปริตในด้านสังคมและการเข้าแทรกแซงของนานาชาติ จะปกแผ่ไปทั่ว

การขยายสื่อสมัยใหม่เข้าไปในสังคมหมู่บ้าน เป็นเรื่องน่าทึ่ง หนังสือพิมพ์และการสื่อสารทางวิทยุ เริ่มแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางแล้ว ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 และมาตอนนี้ โทรทัศน์กับภาพยนตร์ ก็บุกเข้าไปถึงหมู่บ้าน รวมทั้งตามเมืองต่าง ๆ ลัทธิบริโภคนิยมที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในประเทศไทย มาเลเซียและอินโดนีเซีย ช่วยสนับสนุนการปฏิวัติทางการสื่อสารนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เรื่อยมา พม่าในสมัยรัฐบาลของนายพลเน วิน ได้รับผลกระทบจากสื่อสมัยใหม่น้อยกว่า เนื่องจากค่อนข้างโดดเดี่ยว รายการวิทยุ การศึกษาต่อเนื่อง และวิธีการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์แบบใหม่ ๆ ล้วนมีส่วนเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติในด้านเกษตรกรรม ในชวา บางหมู่บ้านรายงานว่า เฉพาะข้าวพันธุ์เก่า ๆ เท่านั้น ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับดวงวิญญาณ อาณาจักรของ*เทวา* ทั้งหลาย กลับกลายมาห่างเหิน และการติดต่อสัมพันธ์กับอาณาจักร*เทวา*เหล่านี้ ก็คลายความแน่นแฟ้นลงไป เมื่อพันธุ์ข้าวมหัศจรรย์ใหม่ ๆ และปุ๋ยเคมีย่างกรายเข้ามา ภูติ

วิญญาณเป็นจุดศูนย์รวมของชีวิตด้านสังคมน้อยลงไปเช่นกัน เมื่อกฎข้อบังคับตามขนบธรรมเนียม ถูกแทนที่ด้วยระบบยุติธรรมตามหลักเหตุผล และถูกกำกับและอำนวยการมาจากส่วนกลาง ในอดีตหัวหน้าหมู่บ้านและสภาหมู่บ้าน ทำหน้าที่ชี้แจงขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข้อพิพาทในบรรยากาศซึ่งในทางทฤษฎีแล้ว อาศัยความเข้าใจต่อบรรยากาศทางด้านจิตใจในท้องถิ่นเป็นเครื่องชี้นำ มาตอนนี้ วิธีการตัดสิน ถูกรัฐสภาประมวลขึ้นเป็นกฎหมาย โดยมีผู้แทนของระบบราชการเป็นผู้ตีความ อย่างน้อยก็ในด้านหลักการ

การจัดโครงสร้างใหม่ทุกครั้ง ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมา และเหล่าปัญญาชนในยุคแรกๆ ตั้งแต่ตอนปลายยุคอาณานิคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถูกดึงตัวมาจากชนชั้นสูงสมัยก่อนหน้านั้น ก็ได้กลายมาเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ให้กำเนิดแก่วัฒนธรรมชั้นเลิศ ที่มีลักษณะเป็นสากลเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติในยุคหลังสงคราม ได้พากลุ่มอื่น ๆ เข้ามาเป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่ อำนาจทางเศรษฐกิจของชาวอินเดียและชาวจีนอพยพ ทำให้พวกเขามีฐานที่สำคัญอยู่ตามเมืองใหญ่ แม้ว่าคลุมเครือและอลักเอลื่ออยู่ก็ตาม ในส่วนต่าง ๆ เกือบทุกที่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาชีพทหารกลายเป็นช่องทางที่สำคัญช่องทางหนึ่ง ในการสร้างความก้าวหน้าที่สูงขึ้นไป ซึ่งทำให้ชาวบ้านบางคน สามารถเข้าไปอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงระดับชาติที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่ได้ การศึกษาแบบที่แยกออกจากศาสนา -- แม้ว่าจะยังมีระบบอุปถัมภ์ตรึงไว้ และดังนั้น เท่ากับผูกพันอยู่กับการแบ่งชนชั้นในแบบเก่า -- เปิดช่องทางให้กับพวกที่มีโอกาสน้อย ที่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนมาทางศาสนาหรือวัดเช่นที่มีมาตามประเพณี ขอบข่ายของอิทธิพลทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและทางด้านการเมืองของชนชั้นสูงรุ่นใหม่ ทำให้พวกเขามีอิทธิพลในการจูงใจผู้คนในท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพวกเขา เนื่องจากชนชั้นสูงรุ่นใหม่เหล่านี้เป็นสื่อกลางที่สำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ดังนั้น พวกเขาจึงเป็นสื่อกลางให้กับอิทธิพลของต่างชาติ ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้สร้างแบบอย่างของความทันสมัย ซึ่งมีลักษณะแปลกเด่น และเป็นของท้องถิ่น

เส้นแบ่งพรมแดนแห่งชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่งระบุไว้อย่างชัดเจนบนแผนที่เพียงในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้เอง ลัทธิชาตินิยมของภูมิภาคนี้ก็เป็นเพียงโฉมหน้าทางการเมืองของการตอบสนองต่อความทันสมัย ซึ่งมีลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นสื่อกลางถ่ายทอดมาให้ ปริมณฑลด้านอื่น ๆ ก็แสดงให้เห็นว่ามีเส้นแบ่งที่คมชัดพอ ๆ กัน ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างความทันสมัยให้แก่ทุกเสี้ยวส่วนของการจัดระบบงาน และแก่จิตสำนึก ในขณะที่วรรณกรรมและศาสนา ได้รับการเปล่งประกาศออกมาชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยผ่านทางการพิมพ์ แต่ขณะเดียวกัน ผลงานพวกนี้ได้รับการนิยามว่าเป็นตำรา ตำรานี้ได้ต่อสู้ท้าทายแบบแผนการประกอบพิธี และการปฏิบัติศาสนกิจในลักษณะที่ประสมประสานหลากหลายความเชื่อและหลากหลายศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งมีอยู่ดกดื่นทั่วไปในท้องถิ่นในสมัยก่อนหน้านี้ การเน้นให้ใช้ภาษาท้องถิ่น ในลักษณะที่ยึดมั่นตามคัมภีร์ ชักนำให้การประกอบพิธีกรรมไปตามสัญชาติญาณและด้วยการเข้ามีส่วนร่วมเปลี่ยนไปเป็นการเทศนาสั่งสอนอย่างใช้หลัก

เหตุผล และการหมกมุ่นครุ่นคิด—โดยมิได้ตั้งใจ--แต่กับเรื่องความบริสุทธิ์ถ่องแท้ ที่นิยามขึ้นโดยใช้หลักลัทธิเชิงอุดมการณ์ พรมแดนที่คั่นระหว่างโลกต่าง ๆ ที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ ปรากฏให้เห็นอย่างคมชัดมากเท่ากับพรมแดนที่คั่นระหว่างปริมณฑลทางด้านอำนาจ ปริมณฑลในครอบครองเรื่องอื่น ๆ ก็ปรากฏขึ้นมาอย่างเด่นชัดเช่นเดียวกัน การตั้งคำถามว่าศาสนาเกี่ยวโยงกับลัทธิชาตินิยมอย่างไร ดังที่เราอาจปรารถนาที่จะทำ สะท้อนถึงความคิดซึ่งครั้งหนึ่ง เคยแปลกพิสดารสำหรับภูมิภาคนี้ วิธีการยืนยันถึงความถูกต้องชอบธรรมในการใช้อำนาจตามประเพณีแต่เดิมมา ให้ความหมายแก่การเมือง ว่าเป็นแง่มุมหนึ่งของกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน การที่การเมืองดูจะแยกออกจากกระบวนการทางจิตวิญญาณได้ รวมทั้งเป็นสภาวะที่กลายเป็นสถาบันมากขึ้นเป็นลำดับนั้น นับเป็นผลสะท้อนอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้

วิสัยทัศน์ด้านจิตวิญญาณที่เกี่ยวกับการปฏิวัติและเอกราช

พิจารณาจากมุมมองด้านจิตวิญญาณแล้ว ลัทธิอาณานิคมเป็นทั้งเวทมนต์ และความรอบรู้ทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับสถาบัน ปืนและเศรษฐกิจ ตามสำนวนที่ใช้ในเรื่องคุณไสย การสะกดกลั้นเจตนารมณ์ ก็เช่นเดียวกับการครองความเป็นใหญ่ในโลก คือตั้งอยู่บนความเชื่อโดยปริยาย เกี่ยวกับครรลองของสิ่งต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่ และดังนั้น จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างกระทันหัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อยามที่สิ้นสุดสงคราม ก็เหมือนกับในยุโรปในระยะหลังจากนั้นมา ตรงที่การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องของวิถีการระดมเจตน์จำนงของมนุษย์ และการกำหนดรูปลักษณ์ของสิ่งที่ผ่านเข้าสู่ความรับรู้ รวมทั้งการรับรู้ว่า ใครเป็น ผู้ยึดครองเครื่องมืออะไรบ้าง ที่ใช้ในการควบคุมสังคม ดังจะเห็นได้ว่า การเปิดหนทางใหม่โดยผ่านนโยบาย “กลาสนอสต์”* ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างน่าตื่นเต้น ในด้านมุมมองที่เกี่ยวกับอิทธิพลครอบงำของโซเวียต และสภาพการณ์เช่นนี้ ได้ทำให้เกิดการปะติดปะต่อภาพความเป็นจริงทางด้านสังคมของยุโรปตะวันออกเสียใหม่ในเวลาอันรวดเร็ว เมื่อตอนปลายทศวรรษ1980 ในทำนองเดียวกัน ขณะที่ระบอบอาณานิคมกำลังจะดับสูญในช่วงระยะเวลาที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกนั้น ความเงียบสงัดที่เกิดขึ้นจากการถูกบีบบังคับ ได้ถูกทำลายลงอย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจ เมื่อญี่ปุ่นได้ทำลายมายาคติที่ว่า ชนผิวขาวเป็นผู้ที่สูงส่งยิ่งกว่าชนผิวสีอื่น ๆ ทั้งหมด ขณะที่การยึด

---

* glasnost หมายถึงความเปิดกว้าง เป็นนโยบายของโซเวียตรัสเซียในยุคของกอร์บาชอฟ

ครองของญี่ปุ่นใกล้จะสิ้นสุดลงในกลางปีค.ศ.1945 นั้น สำหรับชาวอินโดนีเซีย พม่า เวียดนามและฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่แล้ว ระเบียบสมัยก่อนสงคราม เป็นอดีตที่ผ่านพ้นไปแล้วอย่างแน่นอน และพวกเขาก็เตรียมตัวให้พร้อมสำหรับเอกราช ซึ่งดูเหมือนว่าจะกำลังใกล้เข้ามาแล้ว และทั้งเป็นสิ่งที่ถูกจักรวาลกำหนดชะตามาแล้วด้วย การที่ยุโรปมืดบอดต่อความลึกซึ้งและธรรมชาติทางจิตวิญญาณ ที่ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกต่อเรื่องนี้ มีผลในเชิงเกื้อหนุนให้ความเปลี่ยนผันทั้งหลายที่ตามมา กลายเป็นช่วงเวลาที่ยืดเยื้อและเจ็บปวด มิใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ความเชื่อเรื่อง “พระผู้ที่จะมาโปรด” ของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากมาย เป็นเรื่องที่ยากยิ่ง ที่ชาวตะวันตกมากมายจะเข้าใจได้ ระบบความเชื่อดังกล่าว ดูจะไร้เหตุผลอยู่ชัด ๆ หากว่าไม่ตระหนักว่า ประเด็นที่เชื่อมโยงอยู่นั้น คือการเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ ซึ่งทุกคนล้วนมีความประทับใจในแบบฉบับที่แตกต่างกันออกไป

เฉพาะชนกลุ่มน้อยที่อยู่ห่างไกลเท่านั้น ที่ไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากความปั่นป่วนวุ่นวายในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำและสงคราม สำหรับชนชั้นปัญญาชนที่มีฐานอยู่ในเมืองใหญ่ เอกราชหมายถึงโอกาสที่พวกเขาจะเข้าแทนที่ชาวยุโรปในการควบคุมสิ่งที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ เรื่องราวทางด้านการเมือง ซึ่งกอปรขึ้นเป็นเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่แล้ว พุ่งประเด็นไปที่การต่อสู้ชิงชัยกันระหว่างปัญญาชนชั้นสูงเหล่านี้ ทว่านักประวัติศาสตร์สังคม เพียรพยายามอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ที่จะดึงความสนใจไปที่แรงจูงใจอันหลากหลายและกระแสต้าน ที่มีอยู่อย่างมากมายในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น อย่างไรก็ดีไม่ว่าการเปลี่ยนแปลงในสมัยหลังสงครามจะแผ่กระจายออกไปอย่างกว้างขวางเพียงไรก็ตาม คนส่วนใหญ่ก็ยังคงรักษากิจวัตรทางด้านสังคมของตนอย่างต่อเนื่องและโดยหลักใหญ่นั้น สิ่งที่พวกเขาต้องการคือการได้อยู่ตามลำพังโดยไม่มีใครรบกวน คำบรรยายอย่างโอฬารถึงเรื่องราวน่าตื่นเต้นทางการเมืองสำหรับพวกเขาแล้ว เป็นประหนึ่งสิ่งที่มาสัมผัสแค่ตามผิว ๆ มีเฉพาะเป็นครั้งคราวเท่านั้น ที่บุกรุกเข้ามาถึงตัว สำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ที่มุ่งปลูกข้าวเพียงเพื่อพอเลี้ยงชีพนั้น ปกติแล้วพวกเขาพิจารณาถึงเอกราชว่าหมายถึงความใฝ่ฝันถึงสิ่งที่พวกเขาจินตนาการว่าเป็นการกลับคืนไปสู่สภาพความปกติและความสมดุลอย่างในอุดมคติ ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีการเรียกร้องต้องการจากทางรัฐน้อยที่สุด สำหรับคนอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเข้านับถือศาสนาคริสต์ ในฐานะที่เป็นการรับเอาความทันสมัยเข้ามา หรือยังคงประกอบพิธีตามความเชื่อในศาสนาที่ตั้งมั่นอยู่แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในตอนสิ้นสุดสงคราม ได้เปิดพื้นที่ใหม่ทางด้านจิตวิญญาณให้แก่พวกเขา เช่นเดียวกับที่เปิดพื้นที่ใหม่ในด้านสังคมและเศรษฐกิจให้

จากมุมมองของศาสนาที่ลงรากฐานอย่างมั่นคงที่สุดในภูมิภาค ความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและการปฏิวัติ เป็นชั้นที่อยู่ด้านนอกของการสร้างรูปโฉมใหม่ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในด้านจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน ความคิดที่ว่า รัฐเป็นฝ่ายรับผิดชอบต่อการวางระเบียบหรือจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เป็นคุณแก่ชีวิตทางด้านจิตวิญญาณ เป็นความคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในดินแดนที่นับถือพุทธศาสนา

นิกายเถรวาท ศาสนาขงจื๊อ อิสลามและคาทอลิก การแยกปริมณฑลทางการเมืองและศาสนาออกจากกันตามแบบฉบับของการปฏิรูป มีผลกระทบถึงชนชั้นสูงที่มีความโดดเด่น แต่ที่รากฐานของชีวิตด้านสังคมนั้น ทัศนะเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี ยังคงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ ด้วยเหตุนี้ ในท่ามกลางความมากหลายของ ผลประโยชน์และลัทธิอุดมการณ์ ที่ก่อให้เกิดการผันผ่านไปสู่เอกราชนั้น เราจึงได้รับรู้ในความมีอยู่ของกลุ่มคนที่ทรงอิทธิพล ผู้ซึ่งดำเนินแนวทางตามวิสัยทัศน์ที่ถูกครอบงำด้วยสำนึกแห่งเป้าหมายของทางศาสนา วิสัยทัศน์เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดมากที่สุดในขบวนการเพื่อสร้างรัฐอิสลาม ซึ่งใช้ชื่อว่า ดารุล อิสลาม ในอินโดนีเซีย ทว่าความเคลื่อนไหวที่ดำเนินมาสู่ลักษณะเดียวกับอิสลามในอินโดนีเซียก็เป็นที่ประจักษ์ชัดเช่นกัน ในจิตสำนึกของชาวพุทธ ที่มีต่อการปฏิวัติในพม่า รวมทั้งในความเชื่อเชิงจิตวิญญาณของศาสนาขงจื๊อ ที่แฝงตัวอยู่ภายในระบอบคอมมิวนิสต์เวียดนาม และในความคิดความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในหมู่เกษตรกรเกี่ยวกับพระผู้มาโปรด ผู้ซึ่งจะทำให้เกิดยุคแห่งสันติสุขและความสมบูรณ์พูนสุขขึ้นมา จิตสำนึกจากมุมมองเหล่านี้ ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่เอกราช และหล่อหลอมแนวโน้มทางสังคมในยุคหลังสงครามด้วย

รากเหง้าที่แข็งแกร่งที่สุด ของความตึงเครียดทางศาสนาในอินโดนีเซีย อยู่ที่ความเพียรพยายามของดัตช์ ที่มุ่งหมายอย่างจำเพาะเจาะจงที่จะกีดกันมิให้อิสลามกลายเป็นจุดรวมศูนย์ให้แก่ความรู้สึกในแนวชาตินิยม ดัตช์มุ่งที่จะทำให้ความรู้สึกชาตินิยมนี้หมดพลังด้วยการหล่อหลอมความผูกพันอย่างเหนียวแน่นระหว่างชนชั้นสูงในระบอบอาณานิคม และชนชั้นสูงของ*อาดัต* ความเป็นพันธมิตรนี้ ทำให้การแบ่งแยกออกเป็นสองขั้ว ที่มีอยู่ระหว่างชนชั้นสูงในแวดวงศาสนา กับชนชั้นสูงในแวดวงการเมืองลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่นกรณีที่มีอยู่ในชวา เจ้าหน้าที่ของมัสยิด หรือ*เปงฮูลู* ยังต้องอยู่ในบังคับบัญชาของชนชั้นสูงในระบบราชการ หรือ*ปรียายี* ต่อไป อย่างไรก็ดี ระหว่างที่อยู่ภายใต้การปกครองของพวกญี่ปุ่น อิสลามก็มีพลังในการเคลื่อนไหวขึ้นมา เพราะความเพียรพยายามของญี่ปุ่นที่จะปลุกระดมเพื่อให้คนในภูมิภาคเกิดความรู้สึกต่อต้านตะวันตก ญี่ปุ่นตระหนักถึงอิทธิพลของครูสอนศาสนา ญี่ปุ่นจึงมุ่งหมายที่จะระดมการสนับสนุนของอิสลามตลอดทั่วทั้งหมู่เกาะ ด้วยการให้อำนาจที่แยกต่างหากออกไปแก่ “สำนักงานกิจการทางศาสนา” และสร้างกลุ่มซึ่งจะเป็นที่มาของมาสจูมี หรือมาสยูมีในเวลาต่อมา มาสจูมีมีอำนาจเหนืออิสลามในท้องถิ่น ดังนั้น เท่ากับว่าญี่ปุ่นได้สร้างพื้นฐานให้แก่อำนาจของมุสลิมในสมัยหลังสงครามขึ้นมา ทั้งนี้เพราะในช่วงที่มีการต่อสู้เพื่อเอกราชของอินโดนีเซีย[3] มาสจูมีได้กลายมาเป็นพรรคมุสลิมชั้นนำ ในเมื่ออิสลามเป็นผู้นำประเทศไปสู่เอกราช ดังนั้น อิสลามจึงสามารถยืนยันในสิทธิที่จะสถาปนารัฐอิสลามขึ้นมา แทนที่จะก่อตั้งเป็นรัฐที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักพื้นฐานตลอดระยะเวลาการยึดครอง ญี่ปุ่นพึ่งพาอาศัยซูการ์โนซึ่งทำให้ซูการ์โนมีโอกาสเข้าถึงวิทยุอย่างที่นัก

---

[3] H. Benda, ***The Crescent and the Rising Sun,*** The Hague, 1958.

ลัทธิชาตินิยมคนอื่น ๆ ไม่มี และเนื่องจากเครื่องมือดังกล่าว เหมาะสมเป็นอย่างดีกับความสามารถด้านวาทศิลป์ของซูการ์โน การได้ควบคุมวิทยุจึงยกซูการ์โน ให้ขึ้นอยู่ในฐานะที่สำคัญมากที่สุด ในสายตาของประชาชนแม้ว่าเมื่อการยึดครองของญี่ปุ่นสิ้นสุดลงแล้ว นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักจะได้อิทธิพลกลับคืนมาบ้างโดยส่วนเปรียบเทียบ แต่อิสลามซึ่งมีฐานใหม่ทางด้านสถาบัน ก็ได้เปลี่ยนแปลงดุลของอำนาจภายในประเทศ อย่างที่ไม่อาจทำให้หวนกลับไปเป็นดังเดิมได้อีก

แอนเดอร์สันเสนอแนะไว้ว่า การฝึกทหารในท้องถิ่นของญี่ปุ่น ทำหน้าที่เหมือนเช่นการฝึกอบรมทางด้านศาสนาในอาศรมหรือโรงเรียนอิสลาม (*เปสันเตรน*) ในสมัยก่อนหน้านี้ นั่นคือเตรียมการให้เยาวชนหนุ่มสาว มีจิตใจพร้อมสำหรับการปฏิวัติ ความอดอยากขาดแคลนในสมัยที่ญี่ปุ่นยึดครองประเทศ ทำให้จิตสำนึกด้านต่าง ๆ มีจุดรวมศูนย์ และพลังงานด้านต่าง ๆ ก็ถูกระดมให้เข้ามารวมอยู่ด้วยกัน สภาวะเช่นนี้เหมือนเช่นการบำเพ็ญตบะแบบถูกบีบบังคับ ซึ่งยิ่งแก่กล้าขึ้นเพราะความเชื่อว่า อิสรภาพ หรือ*เมอร์เดกา* จะมีตามมา[4] จินตภาพเช่นนี้ ช่วยอธิบายถึงคุณสมบัติพิเศษของพลังงานซึ่งได้รับการปลดปล่อยออกมา ในช่วงเวลาที่น่าหวั่นใจและน่าตื่นเต้น เมื่อสาธารณรัฐถือกำเนิดขึ้นมา แม้ว่าผู้ที่เข้าร่วมในการฝึก จะมีทัศนะที่แตกต่างกันออกไป แต่แน่นอนว่า ในระยะแรก ๆ ของการปฏิวัติ เป็นจุดหักเลี้ยวที่ผู้คนมากมาย มองย้อนกลับไปด้วยความถวิลหาอาลัย จากนั้นมาผู้นำส่วนใหญ่ของสาธารณรัฐ ต่างหวนรำลึกถึงสิ่งที่ดูเหมือนว่า เป็นความมีจิตใจที่มุ่งมั่นเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน ซึ่งไม่ว่าจะเพียงแค่ชั่วครู่ชั่วยามเพียงไรก็ตาม แต่ช่วงเวลานี้ได้ดึงชนชั้นและเชื้อชาติต่าง ๆ ที่หลากหลายกันไป ให้เข้าร่วมในการดำเนินความเพียรพยายามด้วยความใฝ่ฝันที่มีอยู่ร่วมกัน ไม่ว่าเอกภาพที่แท้จริงในหมู่ชนเหล่านี้จะมีอยู่ในระดับใดก็ตาม แต่ชนส่วนใหญ่ ต่างประทับใจกับความเข้มข้นและ เร่าร้อนของช่วงเวลาดังกล่าว และผู้ที่กำลังอยู่ในวัยก่อร่างสร้างอุดมคติ ก็ยังคงมีความประทับใจอย่าง มิรู้เลือน ขณะที่พวกเขาก้าวหน้าต่อไปในชีวิต เพื่อเข้ารับบทบาทการเป็นผู้นำในสาธารณรัฐสภาวการณ์แวดล้อมที่ฝืดเคืองและนโยบายที่เข้มงวดกวดขันในยามสงคราม ผสานเข้ากับลัทธิคลั่งชาติ จนทำให้คนพื้นถิ่นส่วนใหญ่ เกิดความบาดหมางกันขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในระยะแรกเริ่มนั้น ชาวชวามากมาย มองเห็นญี่ปุ่นว่าเป็นผู้ปลดปล่อย นั่นคือเป็นพวกที่ระบุอยู่ในคำทำนายของโชโยโบโย กษัตริย์แห่งเกดิรีสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสอง[5]

จินตภาพของพวกเขา มองภาพการปฏิวัติเป็นดังเช่นสภาพสูญญากาศที่มีอยู่เพียงชั่วคราว เป็นขั้นตอนหนึ่งของกลียุค ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่ผู้ที่ครองอำนาจไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้า หรือ *วาห์ยู* เป็นช่วงเวลาแห่งความบ้าคลั่ง ซึ่งจัดเวทีเตรียมไว้ให้กับยุคทองยุคใหม่ที่กำลังจะมาถึง การทำลาย

---

[4] B.R.O'G. Anderson, ***Java in a Time of Revolution: Occupation and Resistance, 1944-1946,*** Ithaca, and London, 1972.

[5] B. Dahm, ***Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence,*** Ithaca, 1969, ch. 1.

ระบบศักดินา เป็นสารัตถะที่โดดเด่นที่อยู่คู่เคียงกับการทำลายระบอบอาณานิคม ความรู้สึกที่มีต่อการปฏิวัติตามแนวความเชื่อว่าจะมีผู้มีบุญญาธิการมาสร้างสันติสุขแก่โลก* ได้เสริมสร้างคุณลักษณะตามแนวทางประชานิยมให้แข็งแกร่งขึ้น และนิกายใหม่ ๆ ในแนวรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับมากมาย ก่อตัวอย่างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาในช่วงที่มีการปฏิวัติ[6] การที่กำแพงชั้นนอกของพระราชวัง (*กราตอน*) ยอกยา เกิดพังลงมานั้น มีบางคนตีความไปว่าสิ่งที่เป็นวัตถุมีตัวตน เปรียบได้กับช่องเปิดอันเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งของจิตวิญญาณ เมื่อกำแพงพัง หรือช่องสัญลักษณ์นั้นเปิดออก อำนาจ หรือ*กาเสกเตน* ซึ่งเคยชุมนุมอยู่ที่กษัตริย์และราชสำนัก ก็หลั่งไหลออกมาภายนอก ดังนั้น การผสานรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างพื้นภูมิของมนุษย์กับของจักรวาล ซึ่งแต่ก่อน เคยมีกษัตริย์เป็นสื่อกลาง จึงกลายเป็นสิ่งที่ทุกคนที่สามารถรับได้และล้วนมีโอกาสเข้าถึง จินตภาพเช่นที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ซึ่งทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ด้วยอิทธิพลทางความคิดที่รับมาจากอินเดีย ทำให้พวกเขามองเห็นภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในพิภพเล็ก ๆ ของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ร้อยประสานและดำเนินควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของระเบียบทางสังคมและที่เป็นธรรมชาติของจักรวาลที่เป็นพิภพใหญ่ เหตุการณ์ในโลกมนุษย์ ก็เปรียบได้กับการเปลี่ยนแปลงของจักรวาล ดังนั้น ตามศัพท์สำนวนของบางขบวนการ การต่อสู้ทางจิตวิญญาณภายในการปฏิวัติ จึงมุ่งไปในทิศทางเพื่อกำจัดลัทธิจักรวรรดินิยมออกไปจากความคิดที่อยู่ภายในร่างกาย นั่นก็คือการจัดระบบภายในประเทศเสียใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องที่มองกันว่า จะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการนำวัฒนธรรมประจำชาติ เข้ามาแทนที่อำนาจของดัตช์

ในเวลาเดียวกัน สำหรับมุสลิมผู้ยึดมั่นตามหลักคำสอนดั้งเดิมที่เคร่งครัดยิ่งกว่า ความใฝ่ฝันของพวกเขา ถูกปิดกั้นมาเป็นเวลานาน พวกเขาถูกกล่อมเกลาให้เกิดความรับรู้ว่า ลัทธิอาณานิคมของยุโรป เป็นพลังที่มีคุณสมบัติในเชิงบ่อนทำลายโลกอิสลามทั้งมวลพลังหนึ่ง ความรับรู้นี้ เกิดขึ้นจากการได้ติดต่อกับเม็กกะและไคโรมาเป็นเวลายาวนาน การที่ญี่ปุ่นให้ความสนใจต่ออิสลาม ช่วยเพิ่มพลังความเชื่อไปตลอดทั่วดินแดนภาคหมู่เกาะที่ว่า การยึดครองของญี่ปุ่น เป็นนิมิตหมายของการ

---

* ความเชื่อเรื่องพระผู้มาโปรด หรือความเชื่อเรื่องยุคแห่งสันติสุขและความมั่งคั่งไพบูลย์ (millennialism) เป็นความเชื่อที่มีเนื้อหาสาระที่คล้ายคลึงกันอยู่ในหลายศาสนา ในพุทธศาสนา มีคำทำนายว่าเมื่อพระศรีอริยเมตไตรย หรือพระเมตไตรย มาตรัส โลกจะเข้าสู่ยุคซึ่งเปรียบเหมือนแดนสวรรค์ ซึ่งทุกชีวิตสุขสบายสมปรารถนาทุกอย่าง ตามหลักศาสนาอิสลาม พระผู้มาโปรดคือมาห์ดี ก็จะสร้างยุคใหม่ขึ้นมาเช่นกัน สำหรับศาสนาคริสต์ ก็มีเรื่องราวในคัมภีร์ ที่ระบุว่า พระคริสต์หรือเมไซอาห์ ที่จะเสด็จกลับมาเป็นครั้งที่สอง จะทำให้โลกมีสันติและความยุติธรรม

[6] C. Geertz, ***The Religion of Java,*** Chicago, 1976. เกียร์ตซ์ได้กล่าวถึงการบังเกิดศาสนานิกายต่าง ๆ (หน้า 112-18, 339-52) และความจริงในข้อที่ว่า นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมทั้งหลาย เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงวัตรปฏิบัติทางศาสนาเข้ากับการปฏิวัติ เกียร์ตซ์ได้ข้อสรุปเหล่านี้จากการทำงานภาคสนามในเมืองแห่งหนึ่งในชวาตะวันออก เมื่อช่วงต้นทศวรรษ 1950

สร้างสรรค์*ดาร์-อัล อิสลาม* (บ้านแห่งอิสลาม) ขบวนการเพื่อก่อตั้งรัฐอิสลาม เป็นกระแสหลักอยู่ในลัทธิชาตินิยมมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามแล้ว และขบวนการได้ดำเนินบทบาทอย่างเสมอต้นเสมอปลายและทรงพลังมากเป็นพิเศษในอาเจะห์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ดัตช์ไม่เคยชิงกลับมาได้ ในที่อื่นๆ เช่น ในสุมาตรา สุลาเวสี ชวาตะวันตกและแม้กระทั่งชายฝั่งอันยาวเหยียดทางตอนเหนือของชวาและภายในใจกลางของชวาเอง บรรดาครูอิสลาม หรือ*กยาอิ* และอุดมคติของการมีรัฐอิสลามที่เลิศเลอเป็นตัวจุดประกายให้เกิดขบวนการอิสลามขึ้นมา ขบวนการเหล่านี้แข่งขันกับความคิดความเชื่อในแนวที่ให้แยกศาสนาออกจากกิจการบ้านเมือง ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตลอดช่วง ทศวรรษ 1940 และ 1950 ในระดับรากเหง้า ขบวนการอิสลามเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความยึดมั่นต่อคำสอนบริสุทธิ์เท่านั้น หากยังดึงความเชื่อเรื่องศาสดาผู้จะมาสร้างโลกแห่งความสมบูรณ์พูนสุขเช่นในอุดมคติ และความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติแบบต่าง ๆ ของอิสลามเข้ามาประสมด้วย ในขบวนการดารุล อิสลาม มีการเน้นโดยทั่วไป ถึงแง่มุมทางด้านจิตวิญญาณภายในของสงครามศาสนาหรือจิฮัด ไม่จำเพาะแต่ผู้นำที่มีการศึกษาสูง ๆ ดังเช่นการ์โตสุวิรโยเท่านั้น หากยังรวมถึงสาวกอื่นๆ อีกมากด้วย ที่เข้าใจว่า การสถาปนาและขยายบ้านแห่งอิสลาม เกี่ยวพันกับการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ด้วย มิใช่เพียงการทำสงครามที่ภายนอกเท่านั้น[7]

แม้จะถูกผู้ชนะใส่ความว่าเป็นโจรผู้ร้าย แต่จากมุมมองภายในแล้ว ทั้งขบวนการดารุล อิสลาม และลัทธิชาตินิยมโมโรแห่งมินดาเนาและซูลู ต่างแสดงความเชื่อให้ปรากฏอย่างกว้างขวางว่า การปฏิวัติแห่งชาติยังคงไม่เสร็จสิ้น ตราบใดที่รัฐที่บังเกิดเป็นผลลัพธ์ออกมานั้น สร้างขึ้นโดยอาศัยยุโรปเป็นแบบอย่าง มิใช่อิสลาม ชาวมุสลิมบางคนเข้าต่อสู้เพื่อการปฏิวัติซึ่งพวกเขาไม่เคยได้รับชัยชนะ ทำนองเดียวกับพวกมาร์กซิสต์ เพราะสำหรับชาวมาร์กซิสต์แล้ว การปฏิวัติจะยังไม่สมบูรณ์ หากปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนรากถอนโคน ในอาเจะห์และตลอดชายฝั่งตอนเหนือของชวา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีมูลเหตุที่ลึกซึ้ง ซึ่งบ่อยครั้ง สะท้อนออกอย่างเป็นธรรมชาติ จากพลังผลักดันแนวประชานิยมหรือทางศาสนา ซึ่งตรงกันข้ามอย่างยิ่ง กับการผลักดันของสิ่งที่วัฒนธรรมยุโรปกำหนดว่าคือพัฒนาการทางการเมืองของชาติ ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ การต่อสู้ของมุสลิมเริ่มขึ้นช้ากว่าทว่าสามารถเปรียบได้กับดารุล อิสลาม ในแง่การเป็นตัวแทนของลัทธิชาตินิยมแนวปฏิวัติ ตามแบบฉบับของอิสลาม ผู้นำลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซีย รักษาการปฏิวัติในแง่มุมเหล่านี้ไว้ ด้วยการกำหนดจุดยืนในลักษณะที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นผลเสียแก่การเจรจาทำความตกลงกัน *ปรียายี*เป็นกลุ่มค่อนข้างแยกตัวออกจากการยึดศาสนาเป็นหลัก พวกเขาเป็นทายาทของจารีตประเพณีของราชสำนักที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของอินเดีย ทว่าได้รับการศึกษาตามแบบของพวกดัตช์ เนื่องจาก*ปรียายี*

---

[7] C. van Dijk, ***Rebellion Under the Banner of Islam,*** The Hague, 1981, 34, 391-6.

ควบคุมระบบราชการ พวกเขาจึงมั่นใจว่า การปฏิวัติในแนวของสังคมและศาสนา จะมีขอบเขตจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาคที่เกี่ยวกับดารุล อิสลาม

แน่นอนว่า ความขัดแย้งทางด้านศาสนา มีส่วนเกื้อหนุนต่อการกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์ มิให้ลัทธินี้เข้ามารวมอยู่ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของลัทธิชาตินิยมของอินโดนีเซียอีกต่อไป ในค.ศ.1948 กองทัพของสุดีร์มาน ซึ่งปฏิบัติการรบแบบทหารกองโจร ขู่ว่าจะแยกทางกับซูการ์โน และในปีเดียวกัน หน่วยทหารของคอมมิวนิสต์ถูกบีบบังคับให้ปลดประจำการ เป็นเหตุให้เกิดการฆ่าฟันกันขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณมาเดียนในชวาตะวันออก พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกกำจัด เหมือนเช่นที่เคยถูกดัตช์กำจัดมาแล้วเมื่อปีค.ศ.1926 โดยในคราวนี้ หน่วยทหารสิลิวางคี ของชวาตะวันตก ซึ่งเป็นมุสลิมอย่างเหนียวแน่น เป็นฝ่ายกำกับควบคุมงานกวาดล้าง และในระหว่างการต่อสู้ในท้องถิ่นครั้งนี้ มีผู้เสียชีวิตหลายพันคน การพิชิตทหารกองโจรฝ่ายประชานิยมของสุดีร์มาน กับ “ภัยคุกคามลัทธิชาตินิยม” ที่มาจากคอมมิวนิสต์ ทำให้ฝ่ายผู้นำเริ่มสร้างความคืบหน้าในการเจรจา ทว่าความสำเร็จนี้ต้องแลกกับความแตกแยกระหว่างฝ่ายอิสลามกับฝ่ายชวานิยม* ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นไปถึงระดับใหม่ สภาพเช่นนี้ ยังคงดำรงอยู่ต่อมาจนล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1960 ช่วงเวลาภายหลังได้รับเอกราช ยังเกิดมีความเหินห่างกันไปคนละทาง ระหว่างพรรคมุสลิมด้วยกันเอง – คือนาห์ดาตุล อูลามา ที่ยึดแนวจารีตนิยม กับพรรคมาสจูมีที่เป็นพวกสมัยใหม่นิยม – และระหว่างพรรคที่ประสานความแบ่งแยกกันทางศาสนา หรือพรรคที่ไม่ติดข้องกับศาสนา -- คือนักลัทธิชาตินิยม (พีเอ็นไอ) และพวกคอมมิวนิสต์ แน่นอนว่า การแยกห่างจากกันนี้ สอดคล้องกับความแตกต่างในเรื่องแนวทางด้านวัฒนธรรม และสัมพันธ์กับสำนึกทางด้านจิตวิญญาณในเบื้องลึกเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายของการปฏิวัติแห่งชาติ ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างกันอยู่

ในเวียดนาม ภาพลักษณ์ในแบบจารีตประเพณี บรรยายถึงการสิ้นสุดของสงคราม ว่ามีนัยหมายถึงการสิ้นสุดของระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส อย่างไม่อาจหวนกลับคืนมาอีกได้ ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศสนี้แม้เมื่อถึงยุคสิ้นสงครามก็ยังคงให้ความสำคัญต่อพิธีการเกี่ยวกับพระจักรพรรดิอยู่ ในวัฒนธรรมเชิงจิตวิญญาณของท้องถิ่นเวียดนาม คำที่ใช้เรียก “หมู่บ้าน” หรือซา เอง ก็มีรากมาจากคำที่หมายถึง “สถานที่ซึ่งผู้คนมาชุมนุมกันเพื่อบูชาดวงวิญญาณ” แบบฉบับของจีน ในรูปแบบที่แปลงมาเป็นเวียดนาม ยังคงถือว่า พิธีกรรมอันโอ่อ่าเกี่ยวกับพระจักรพรรดิ เช่นนัม เดียว ล้วนอาศัยอำนาจและไมตรีจิตของบรรพชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพชนของผู้ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เพื่อค้ำประกันทั้งพืชผลและสวัสดิภาพทางสังคมของประชากร ความคิดดังกล่าว ยังยึดถือกันอยู่ แม้กระทั่งสมัยที่อยู่ภายใต้

---

* Javanism ลัทธิชวานิยม หรือความคิดความเชื่อตามแบบฉบับของชวาโดยเฉพาะ เนื่องจากดินแดนชวาต่างจากอินโดนีเซียส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนา ซึ่งมิใช่ “อิสลามแท้” หากรับแนวคิดของศาสนาอื่น (พุทธ ฮินดู ฯลฯ) เข้ามารวมไว้ด้วย

ระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส พระประมุขจำต้องปรับพระองค์ให้เข้ากับธรรมชาติ และเปลี่ยนแปลงไปตามจังหวะจะโคน แม้ขณะเมื่อธรรมชาติเหล่านั้นมิได้ปรากฏให้เห็นที่ผิวนอก แนวคิดเช่นนี้ยังเป็นเรื่องที่รู้สึกกันอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่เคร่งครัด เมื่อพระจักรพรรดิเบาได๋ ทรงสละราชสมบัติเมื่อ วันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ.1945 พระองค์ทรงรับรอง สาธารณรัฐประชาธิปไตย อันมี เวียดมินห์ เป็นแกนนำ และทรงมอบหมายความไว้วางใจแก่เวียดมินห์ ในการบำรุงรักษาวัดบรรพชนของพระองค์ สำหรับชาวบ้านที่ยังผูกพันอยู่กับที่ดินโดยผ่านทางลัทธิบูชาวิญญาณผู้พิทักษ์ซึ่งมีจุดรวมศูนย์อยู่ที่บรรพชนต้นตระกูลนั้น การสละราชสมบัติเช่นนี้ แสดงถึงสิ่งที่มีความหมายยิ่งกว่าเพียงการเปลี่ยนราชวงศ์ เหตุการณ์นี้มิได้ทำให้การประกอบพิธีที่เกี่ยวกับบรรพชนทั้งหมดต้องยุติลง เพราะงานเทศกาลอย่างเช่นเท็ต ซึ่งเป็นงานฉลองบรรพชนในวันขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินจันทรคติ ก็ยังคงมีอิทธิพลเชิงสัญลักษณ์ ในฐานะหนทางหนึ่งในการหลอมรวมความผูกพันกันขึ้นมาใหม่ ระหว่างบรรพชน ธรรมชาติ และสังคม กระนั้นก็ตาม การสละราชสมบัติก็เป็นลางบอกให้รู้ล่วงหน้าถึงการสิ้นสุดของหมู่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างลึกซึ้งระหว่างสวรรค์กับโลก[8]

ในจิตใจของชาวเวียดนามที่แข่งขันชิงชัยกันอยู่ พวกเขามีทัศนะในเรื่องระเบียบทางสังคม ฝังอยู่ในส่วนลึกที่เชื่อว่า ความตึงเครียดตอนสิ้นสุดสงคราม น่าจะนำไปสู่การปรากฏตัวของผู้ชนะเพียงหนึ่งราย จากบรรดาหลายๆ ราย ผู้ซึ่งในระยะแรกดูจะมีโอกาสที่จะเป็นผู้ชนะได้ พวกเขามิได้มีทัศนะที่จะให้มีการตกลงกันระหว่างหลาย ๆ ฝ่าย ทว่าในท้ายที่สุดแล้ว ปรากฏว่าพวกคอมมิวนิสต์ได้สร้างความเพียรพยายามที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด ในการซึมซับรับเอาความคิดที่ทันสมัยของตะวันตก เข้ามาสู่จักรวาลตามหลักเหตุผลของเวียดนาม เรื่องนี้ มีนัยหมายถึงว่า ชัยชนะของพวกเขา มิใช่เป็นชัยชนะในด้านยุทธการเท่านั้น หากยังรวมถึงในด้านวัฒนธรรมด้วย ตามศัพท์สำนวนของท้องถิ่นนั้น เรียกได้ว่า ชัยชนะนี้ถูกกำหนดมาจากจักรวาล เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อาณัติของสวรรค์ ซึ่งไม่สามารถใช้ยุทธศาสตร์หรืออุบายมาทำให้ย้อนกลับไปได้ ตามข้อคิดเห็นของมูส์ การปฏิวัติในสายตาของประชาชนทั่วไป ถูกตัดสินชี้ขาดในช่วงระยะเวลาวิกฤติ ระหว่างเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 ถึงมีนาคม ค.ศ.1946 ทั้งยังเป็นเครื่องหมายบอกถึงการเป็นผู้นำของคนรุ่นนั้นทั้งรุ่น เช่นเดียวกับในอินโดนีเซียในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้[9] สำนึกในการปฏิวัติที่มีรากเหง้าอยู่ที่วัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสมองไม่เห็น เช่นเดียวกับนักวิเคราะห์และนักยุทธศาสตร์ชาวอเมริกันที่ไม่สามารถมองเห็นได้ การเพ่งประเด็นไปที่เรื่องลัทธิอุดมการณ์ โครงสร้างของสถาบันและศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมือง ทำให้พวกเขาไม่เข้าใจจนแล้วจนรอดว่า การร่วมใจของประชาชน ซึ่งคิดกันในย่านนี้ว่าเป็นเรื่องจิตวิญญาณ แม้ใน

---

[8] Landon, 194-7.

[9] D. McAlister and P. Mus, ***The Vietnamese and Their Revolution,*** New York, 1970, 118, 126.

ยามที่เป็นคอมมิวนิสต์ มีส่วนสร้างอิทธิพลให้แก่เหตุการณ์ต่าง ๆ มากยิ่งกว่าลัทธิอุดมการณ์ที่กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการเสียอีก

ประเทศมหาอำนาจเจ้าจักรวรรดิ เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า พุทธศาสนาในแบบที่กลายไปนิกายฮัว ฮาว ในบริเวณปากแม่น้ำโขงนั้น ก็เหมือนกับขบวนการต่าง ๆ ของชวาที่มีความคล้ายคลึงกัน คือชักจูงให้ผู้คนยึดจินตภาพของผู้ก่อตั้งนิกายอันว่าด้วยการพ่ายแพ้ของอาณานิคมในทศวรรษ 1940 เป็นสรณะภายในฮัว ฮาวนั้น การปฏิบัติกิจเพื่อความรู้แจ้งในจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล มองเห็นได้ชัดว่าร้อยประสานเข้าด้วยกันกับการปฏิวัติที่กำลังจะมาถึง ดังที่วูดไซด์ได้กล่าวไว้ว่า “การทำลายชื่อเสียงของวัฒนธรรมคลาสสิค เกิดขึ้นในสังคมระดับสูง มากยิ่งกว่าในระดับล่าง และ...กวีชาวจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่แปด ผู้มีนามว่าลิ โป (-- วิญญาณของเขา มาเข้าร่างทรงของนิกายเกา ไดอยู่เป็นประจำในทศวรรษ 1920 และ 1930) ก็ยังเข้าถึงจิตใจของเกษตรกรชาวเวียดนามได้มากยิ่งกว่าปารีสคอมมูน”[10] ภายในขบวนการนี้ มีการให้ความสำคัญอย่างมาก กับตำนานเล่าขานเรื่องกำเนิดของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งถือว่าพลังจิตที่แข็งแกร่งของประชาชนในยุคแรกเริ่ม อยู่ที่อำนาจวิเศษซึ่งจะสยบข้อได้เปรียบทางด้านเทคนิคของประเทศมหาอำนาจในยุคสมัยใหม่ ความเข้มแข็งของขบวนการฮัว ฮาว ซึ่งมีโครงสร้างด้านการทหาร-การปกครองที่เป็นอิสระอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในบริเวณปากแม่น้ำโขง เป็นเหตุที่กระตุ้นให้ทางการดำเนินการกำจัดตัวผู้นำของขบวนการด้วยความรุนแรงในค.ศ.1947 คำทำนายของฮัว ฮาว กลายเป็นความจริงขึ้นมาในท้ายที่สุด ทว่าในฐานะที่เป็นการบรรยายถึงอำนาจของคอมมิวนิสต์ มิใช่อำนาจของพุทธศาสนาในแนวที่มีอิทธิพลจากศาสนาและความเชื่อของลัทธิอื่น ๆ เข้ามาประสม

ตามศูนย์กลางที่เป็นชุมชนเมืองในเวียดนาม การฟื้นฟูพุทธศาสนาในแบบยุคสมัยใหม่อย่างแข็งขัน ทว่าในขอบเขตจำกัด (ในค.ศ.1935 มีผู้สนับสนุนประมาณ 2000 คน) แข่งขันกับลัทธิมาร์กซ์ในการดึงดูดปัญญาชน ให้มาใส่ใจกับวิสัยทัศน์ในเรื่องเอกราชของเวียดนาม แม้ว่าขบวนการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นมาใหม่เหล่านี้ จะมีรากเหง้าอยู่ที่พุทธศาสนานิกายมหายานที่เก่าแก่กว่า แต่ขบวนการก็เน้นถึงการแจกแจงถ้อยความตามคัมภีร์ดั้งเดิมในภาษาพื้นเมือง ขบวนการของชาวพุทธดังกล่าว แข่งขันในการทำงานกับผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกมากเป็นพิเศษ พวกมิสชันนารีเริ่มประสบความสำเร็จในการสื่อสารกับชาวบ้าน โดยใช้ภาษาถิ่น ขณะที่ชาวพุทธในท้องถิ่น ดูจะเน้นในเรื่องลึกลับที่รู้กันอยู่ในแวดวงแคบ ๆ และในเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางอยู่มาก ทำให้มหายานดูเหมือนกับจะเป็นสิ่งที่สงวนไว้สำหรับเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น ในขณะเดียวกัน ที่อีกแนวรบหนึ่ง เมื่อมาร์พิจารณาตรวจสอบถึงลักษณาการที่ปัญญาชนคอมมิวนิสต์ ถูกดึงมารวมกลุ่มเข้าด้วยกัน เขาได้ตั้งข้อสังเกตถึงความสอดคล้องตรงกันอย่างมีความสำคัญ ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์ กับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับยุคพระศรีอาริยเมตไตรยที่ฝังอยู่ในความคิดของประชาชนมาแต่ดั้งเดิม ช่วงเวลาที่ถูกจำขัง

---

[10] A.B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 188.

อยู่ในคุก สร้างความคิดทางการเมืองให้แก่ผู้คนจำนวนมาก ซึ่งแต่ก่อน มิได้เคยมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน พร้อมกันนั้น ช่วงเวลาที่ถูกจำขังยังหล่อหลอมความผูกพันทางจิตใจ ซึ่งเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่องค์กรปฏิวัติหน่วยต่าง ๆ[11] แม้ว่าสำหรับคนมากมาย พลังกระตุ้นทางศาสนาที่เกี่ยวกับโลกพระศรีอาริย์ จะมาบรรจบกันเข้ากับความยึดมั่นในภารกิจปฏิวัติ แต่ในขณะเดียวกัน ปัญญาชนทั้งหลายก็ยังเลือกลัทธิมาร์กซ์ด้วยเหตุผลอื่นเช่นกัน นั่นคือในฐานะที่เป็นการปลดปล่อยจากสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะเป็นลัทธิจารีตนิยมตามหลักศาสนาขงจื๊อ ซึ่งมุ่งไปสู่ความสมดุล

การสร้างทฤษฎีตามแบบของพม่า เรื่องการเปลี่ยนไปมากันได้ ระหว่างลัทธิมาร์กซ์กับพุทธศาสนามีลักษณะตรงและลึกซึ้งยิ่งกว่า สาร์กริสยันส์ให้หลักฐานยืนยันว่า สิ่งที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่รากฐานด้านอุดมการณ์ของอู โอตตะมะ ในทศวรรษ 1920 คือความคิดที่ว่า การต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอกราช เปรียบเทียบได้กับขั้นตอนเพื่อสร้างความก้าวหน้าไปสู่ความรู้แจ้ง ตามหลักพุทธศาสนา การพยายามเพื่อไปให้ถึงซึ่ง “นิพพานภายในโลกนี้” อันเป็นสิ่งซึ่งดูเหมือนเป็น “คัมภีร์ทางสังคม” ตามหลักพุทธศาสนา ชวนให้นึกไปถึงอุดมคติที่เชื่อว่า รัฐสามารถเป็นที่พำนักอาศัย เพื่อความพากเพียรทางจิต แนวคิดดังกล่าว สามารถสืบย้อนกลับไปได้ไกลถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ค่านิยมของชุมชน ในเรื่องความไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมของเฉพาะกลุ่มชน เรื่องการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ถูกนำมาโยงเข้าในทันทีกับพุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายในขบวนการทะขิ่น ในทศวรรษ 1930[12] แม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจของประชาชน เกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ อย่างเช่น “การปฏิวัติ” และ “การปลดปล่อย” ก็เกิดขึ้นมาโดยอาศัยจินตนาการและข้อห้ามตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมาบรรจบกันอย่างหมิ่นเหม่ที่สุด แม้ว่าในแง่อื่น ๆ พุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์จะเบนห่างออกจากกันไปอย่างสุดโต่ง แต่แง่ที่เบนเข้ามาบรรจบกันนี้ ก็เข้ามาเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงความคิดของนักลัทธิชาตินิยมส่วนใหญ่ การที่อองซานได้เป็นผู้นำในการปฏิวัติ ทำให้มีการเน้นหนักการแยกศาสนาออกจากการเมือง และเน้นถึงความองอาจแน่วแน่ในแบบสังคมนิยม ทั้งนี้โดยใช้ศัพท์แสงสมัยใหม่ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทว่าในสมัยที่อู นุขึ้นมาเป็นผู้นำ ภายหลังอสัญกรรมของอองซาน ธรรมเนียมการต่อต้านตะวันตก ตามแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู โอตตะมะและซายา ซาน ก็ได้กลายมามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นพิเศษอีกครั้งหนึ่ง และมีเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1962

การเปลี่ยนแปลงไปสู่การมีอธิปไตยแห่งชาติทั้งในพม่าและอินโดนีเซีย ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงหลักความเชื่อที่ได้รับตามแนวทางของตะวันตก -- อันเป็นแบบฉบับของออง

---

[11] D. Marr, ***Vietnamese Tradition on Trial,*** Berkeley, 1981, 305-6, 316.

[12] E. Sarkisyanz, ***Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,*** The Hague, 1965.

ซาน ของสจาห์รีร์ และฮัตตา -- มาเป็นแนวทางที่ยึดหลักวัฒนธรรมนิยมของอู นุ และซูการ์โน ในพม่า การเปลี่ยนแปลงนี้ เกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ความมุ่งมั่นอย่างเปิดเผย ที่จะส่งเสริมให้เกิดมีรัฐที่มีพุทธศาสนาเป็นหลักพื้นฐาน ส่อเค้าให้เห็นในค.ศ.1950 และมีผลอย่างมั่นคงในค.ศ.1951 อู นุ ยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงบทบาทที่มีมาแต่ดั้งเดิมของรัฐ ในฐานะผู้ปกป้องศาสนา อู นุ มองเห็นว่า ศาสนาเป็นการประมวลสิ่ง ที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งภายหลังจากยุคของการบีบบังคับ ภายใต้ระบอบอาณานิคมผ่านไปแล้ว รัฐจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมเพื่อเอื้ออำนวยให้ได้รับการปลดปล่อย ในด้านจิตวิญญาณระบอบสังคมนิยมยังคงได้รับการหยิบยกขึ้นมาอ้างในพม่าและอินโดนีเซียต่อไป ทว่าระบอบคอมมิวนิสต์ไม่ได้รับการเชิดชูให้เป็นปรัชญาทางการเมืองที่มีอิทธิพลเด่นอยู่ในทั้งสองประเทศนี้อีกแล้ว นับจากปีค.ศ.1949 เป็นต้นมา การปรากฏตัวของพวกกบฏคอมมิวนิสต์ตามทิวเขาต่าง ๆ ชักนำให้รัฐบาลในยุคของอู นุ ในตอนแรก และเน วินในเวลาต่อมา เน้นถึงความเข้ากันไม่ได้ ระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิมาร์กซ์ แม้ในขณะที่ทางรัฐบาลเอง ก็ยังคงสนับสนุนระบอบสังคมนิยมแนวพุทธแบบพม่าอยู่อย่างสม่ำเสมอเรื่อยมา

การเปลี่ยนแปลงในลักษณะปฏิวัติ เพื่อไปสู่เอกราช เช่นที่เกิดขึ้นในอินโดนีเซีย เวียดนาม และพม่า ทำให้การมองปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณโดยรวม คมชัดขึ้น ซึ่งเป็นไปในลักษณาการเดียวกับความเป็นจริงที่มนุษย์ทุกคนต้องถึงแก่ความตายในที่สุด มีผลต่อปัจเจกบุคคล แม้กระทั่งในที่อื่นๆ ที่ระเบียบแผนแบบทางการเมืองค่อนข้างมีเสถียรภาพโดยส่วนเปรียบเทียบ หรือการเปลี่ยนแปลง เป็นไปอย่างไม่รุนแรงเท่าไรนัก เราก็ยังสามารถมองเห็นได้ว่า สิ่งที่มีรูปพรรณสัณฐานเทียบได้กับความใฝ่ฝันทางศาสนา ถูกนำมาร้อยประสานเข้ากับขบวนการปฏิวัติ ในฟิลิปปินส์ การจัดองค์กรของคริสต์จักรคาทอลิก ซึ่งมีลักษณะลดหลั่นกันตามลำดับชั้น ทำให้ผู้นำของคริสต์จักรมีความผูกพันกับรัฐอย่างแนบชิด สภาพเช่นนี้ เปรียบได้กับความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสถาบันสงฆ์ของไทยกับสถาบันกษัตริย์ สองกรณีนี้ สอดคล้องตรงกันเอง มากยิ่งกว่าที่แต่ละกรณี สอดคล้องตรงกันกับแบบแผนการจัดองค์กรของมุสลิมในย่านหมู่เกาะ ทว่าสำหรับในระดับรากหญ้าของสังคม มีบ่อยครั้ง ที่ศัพท์สำนวนของคาทอลิก ถูกนำไปปรับให้สอดรับกับคำเรียกร้องขอความยุติธรรมในสังคมของคนยากจน ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักเทววิทยา ที่ว่าด้วยการให้เสรีภาพแก่คริสต์จักรอันเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสต่าง ๆ จากทางลาตินอเมริกานับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมานั้น เรื่องนี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจให้แก่พระคาทอลิกฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งถือว่า สวัสดิภาพทางสังคมและทางจิตวิญญาณ เป็นภารกิจของตนที่ต้องกระทำพร้อมกันไป การปฏิวัติด้วยพลังประชาชน ซึ่งเกื้อหนุนให้ยุคมาร์คอสสิ้นสุดลงในค.ศ.1986 เป็นเรื่องที่พัวพันไปถึงแม้กระทั่งการปกครองตามลำดับชั้นในคริสต์จักร และทำให้การเฝ้าสวดภาวนากับแสงเทียน กลายเป็นอาวุธสำหรับการประท้วงอย่างหนึ่ง

ในสภาวะแวดล้อมของไทย เป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างกระจ่างชัดมากเป็นพิเศษ ว่าวัตถุประสงค์ทางด้านศาสนา ให้แรงบันดาลใจแก่การสร้างรัฐในแบบสมัยใหม่ ที่ตรงกันข้ามกับสภาพการณ์ที่ควรจะเป็นก็คือ พลังของความต่อเนื่องในไทย กลับทำให้ประเทศสามารถดำเนินการไปสู่ทางความทันสมัยได้อย่างที่มีลักษณะคลุมเครือน้อยลง บางสิ่งบางอย่างที่สัมพันธ์กันกับความทันสมัย ซึ่งถูกปฏิเสธอย่างแข็งกร้าวในที่อื่น ๆ ว่ามีลักษณะเป็นตะวันตกมากเกินไป กลับกลายเป็นสิ่งที่รัฐไทยรับไว้ด้วยความเต็มอกเต็มใจ กระนั้นก็ตาม ดังที่แทมเบียห์ได้ตั้งประเด็นไว้ ว่าวัตถุประสงค์ทางศาสนา จะยังคงให้ความคิดแก่รัฐบาลไทย ในการสร้างจินตภาพเกี่ยวกับความก้าวหน้าอยู่ต่อไป กล่าวคือ

> นับตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมา พุทธศาสนาถูกนำมาเกี่ยวโยงอย่างเป็นมั่นเป็นเหมาะ กับแนวคิดเรื่องระเบียบทางการเมือง-สังคมในอุดมคติ เสาหลักของระเบียบนี้ คือการที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเปี่ยมล้นไปด้วยคุณความดีและความยุติธรรม จะทรงส่งเสริมสังคมและศาสนาให้รุ่งเรือง ไพบูลย์...เมื่อพิจารณาว่า แนวคิดนี้ร้อยประสานซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นผลรวมของศาสนากับการเมือง และของจิตสำนึกในชาติกับอัตลักษณ์ทางศาสนา รวมทั้งของการเมืองกับหลักศีลธรรมอันดีงาม ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะมองเห็นลัทธิชาตินิยมแบบที่ไม่มีการโยงไปถึงพุทธศาสนา ในประเทศไทย ในอนาคตอันใกล้[13]

ภาพลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรในด้านสังคม-การเมืองซึ่งแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ นั้น ล้วนดำเนินมาในทำนองนี้อย่างต่อเนื่องตลอด ทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักคำสอนตามรากฐานดั้งเดิม (ฟันดาเมนทัลลิสม์) ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในสมัยทศวรรษ 1970 และ 1980 สภาวะเช่นนี้ทำให้สมมุติฐานที่ว่า พวกมุสลิมหรือพุทธศาสนิกชน จะแยกอาณาจักรทางจิตวิญญาณและอาณาจักรทางสังคมออกจากกัน มากเสียยิ่งกว่าผู้ที่นับถือศาสนาขงจื๊อเคยกระทำมากลายเป็นเรื่องเหลวไหลไป การก่อสร้างรัฐทั่วทั้งภูมิภาคที่นับถือศาสนาอิสลามและพุทธศาสนานิกายเถรวาทในสมัยหลังสงคราม ล้วนมีพลังคลใจในด้านศาสนา เข้ามาคาบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ-การเมืองอยู่เสมอ ประชาชาติส่วนใหญ่ในพื้นถิ่น ต่างพิจารณาเห็นว่ากระบวนการทางการเมือง เป็นอาณาบริเวณของการต่อสู้แข่งขันในด้านวัฒนธรรมและจิตใจเสมอมา การณ์ยังคงเป็นเช่นนี้อยู่บ่อย ๆ แม้เมื่อปฏิบัติการเชิงปฏิวัติ และลัทธิอุดมการณ์ทางการเมือง ปรากฏออกมาที่ผิวนอกว่าไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา สำหรับชาวรากหญ้าที่ปลูกข้าวอยู่ตามสังคมหมู่บ้านนั้น แม้กระทั่งลัทธิอุดมการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับศาสนาอย่างชัดแจ้ง อย่างเช่นลัทธิมาร์กซ์ ก็ยังพาดพิงไปถึงความคิดความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับโลกยุคพระศรีอาริย์จนได้ กระนั้นก็ตาม เป็นที่ปรากฏอย่างกระจ่างชัดว่า ในช่วงหลายทศวรรษ

---

[13] S.J. Tambiah, ***World Conqueror and World Renouncer,*** Cambridge, UK, 1976, 431.

ที่ผ่านมานี้ ภาระทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดูเหมือนว่าจะแยกออกจากภาระทางจิตวิญญาณได้มากขึ้นเรื่อย ๆ

การสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติ ในฐานะที่เป็นการต่อสู้ของทางศาสนา

อัตลักษณ์ทางด้านศาสนาและอัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ต่างๆภายในแต่ละรัฐ มีอยู่มากมายหลายแบบ และการแข่งขันกันอ้างว่าเป็นอัตลักษณ์แห่งชาติ ก่อให้เกิดรอยแยกที่เห็นอยู่อย่างโดดเด่นภายในสังคมยุคหลังสงครามของทุกสังคม สัมพันธภาพซึ่งได้รับการเสริมสร้างให้มั่นคงอยู่ภายในดินแดนที่ระบอบอาณานิคมกำหนดเขตแดนไว้ให้ มีผลสืบเนื่องไปถึงโครงสร้างของชาติ ระบอบอาณานิคม ดึงรัฐดังเช่นอาเจะห์และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นกะเหรี่ยงและแม้ว เข้าไปรวมอยู่ในหน่วยสังคมที่ถูกครอบงำโดยชนที่พูดภาษาพม่า ไทย เวียดนาม ชวา มาเลย์และตากาล็อก ซึ่งเป็นปริมาณที่มากยิ่งกว่าที่รัฐใด ๆ ในยุคก่อนหน้านี้เคยทำมา โดยมากแล้ว คนชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนใหญ่เหล่านี้ จะครอบครองอาณาบริเวณที่เป็นแกน อันได้แก่บริเวณศูนย์กลางซึ่งมีการปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่และในปริมาณมาก มีประชากรหนาแน่น และเป็นแหล่งก่อตัวของรัฐโบราณ และอาณาบริเวณเหล่านี้ ปัจจุบันเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มประชากรหลักของรัฐใหม่ ในขณะเดียวกัน พรมแดนทางด้านสังคมระหว่างประชาชาติที่เป็นชนพื้นถิ่น กับกลุ่มชนชาวอินเดีย อาหรับ และจีน ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามา ก็ยิ่งชัดเจนมากขึ้น นับตั้งแต่ตอนเปลี่ยนศตวรรษเป็นต้นมา ความเปราะบางของเอกภาพ และความแตกแยกของอัตลักษณ์ เป็นสิ่งที่ประจักษ์ชัดอยู่ในตัวเอง การก่อสร้างวัฒนธรรมแห่งชาติของตลอดทั่วทั้งภูมิภาคในช่วงหลังสงครามต่างมุ่งหมายที่จะผลิตเบ้าหลอมที่ทรงอิทธิพล ซึ่งจะพิชิตความแตกต่างอย่างลึกซึ้งเหล่านี้

ปรัชญาทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลในยุคหลังสงคราม ส่วนใหญ่แล้ว สามารถจัดจำแนกคุณลักษณะได้ว่าเป็น “การปรับปรุงประเพณีให้อยู่ในแนวใหม่” และตราบเท่าที่ยังเป็นประเพณีแนวใหม่อยู่เช่นนี้ ประเพณีใหม่จะอัดฉีดความหมายทางด้านศาสนาเข้าไปในการเมืองสมัยใหม่ ศาสนาขงจื๊อ ปรากฏชัดแจ้งอยู่ในเวียดนามใต้ของเดียม ระบอบสังคมนิยมของอู นุ ก็เป็นพุทธมามกะด้วยเช่นกัน ในขณะที่นาซาคอมของซูการ์โน ก็เสนอแนะว่าพลังผลักดันแนวชวานิยม จะสามารถชี้แนวทางสำหรับการสร้างอุดมการณ์แห่งชาติขึ้นมาได้อย่างไร ลักษณะนี้เป็นการพูดถึงกระบวนการในทางบวก มากกว่าจะเป็นการพูดกันในทางลบอย่างเคร่งครัด—เมื่อผู้มีบทบาทสำคัญในยุคสมัยใหม่เหล่านี้หยิบยกพุทธศาสนาหรือ*วาหยัง*มาอ้าง ก็เท่ากับว่า พวกเขากำลังก่อสร้างสัญลักษณ์อย่างแข็งขัน มิใช่เพียงนำสัญลักษณ์ที่เก่าแก่ ที่ประชาชนทั่วไปรู้จักกันดี มาพลิกแพลงใช้ประโยชน์อย่างดูแคลน แม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ชาวเวียดนาม ก็ยังให้ความสำคัญกับค่านิยมของชุมชน ซึ่งปกติแล้ว ก็อยู่ในลักษณาการที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณที่เจือด้วยศาสนาขงจื๊อ ซึ่งชาวลัทธิมาร์กซ์ตะวันตกบางคน

พบว่าเป็นการยากที่จะทำความเข้าใจ หรือที่จะนำไปเชื่อมสัมพันธ์กับการเมืองของพวกตน ซูฮาร์โต สร้างสุสานของตระกูลไว้อย่างโดดเด่น ถัดจากบริเวณที่เป็นสุสานของราชสำนักมังกุเนการา ซึ่งภริยาของเขา เป็นญาติห่าง ๆ เขาทำให้สุสานนั้น มีรูปแบบเหมือนกับวัดของมัชปาหิตที่รับอิทธิพลมาจากอินเดีย การกระทำเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่า เขามีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างอนุสรณ์สถานไว้เป็นที่รำลึกถึงบทบาทของเขา ในฐานะที่เป็นบุคคลที่นำชาติเข้าสู่ความทันสมัย ทว่าลักษณาการที่เขาทำนั้น เป็นการเลียนแบบวิถีที่บรรดากษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียทรงสร้างทำเพื่อเป็นอนุสรณ์แสดงถึงความสำเร็จของพระองค์ พิธีกรรมประจำชาติพิธีใหม่ ๆ รวมทั้งการเลือกตั้งที่มีลักษณะของตะวันตกอย่างแน่ชัด ก็สร้างขึ้นจากสำนึกที่มีอยู่กับพิธีการที่มีรากฝังอยู่อย่างแน่นหนาภายในสังคมท้องถิ่น วันสำคัญทางศาสนา ถูกกำหนดให้เป็นวันหยุดประจำรัฐ และพิธีใหม่ ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการระลึกถึงวีรชนนักปฏิวัติ ก็ทำเหมือนกับว่า พวกเขาเป็นบรรพชนผู้ก่อตั้งรัฐ แบบแผนเหล่านี้ สะท้อนถึงทางเลือกที่ได้รับการชี้นำจากเส้นทางที่เคยย่ำผ่านกันมานานนักหนาแล้ว แม้ว่าเส้นทางที่เคยเป็นทางเดินทำด้วยดินพวกนั้น มาบัดนี้ จะกลายเป็นคอนกรีตไปแล้วก็ตาม

แม้ว่าพระราชอำนาจของกษัตริย์ จะมีขอบเขตจำกัด แต่กษัตริย์ก็ยังคงเป็นจุดศูนย์กลางของชีวิตทางด้านพิธีกรรมในดินแดนส่วนสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และไม่ว่าที่ใดที่ยังมีระบบกษัตริย์ อยู่ที่นั้นกษัตริย์จะยังคงครองความสำคัญทางด้านศาสนา พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นสถาบันที่เป็นหัวใจสำคัญอยู่ในประเทศไทยและประเทศบรูไน ระบบกษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ต่อมาในลาวจนตลอดทศวรรษ 1950 และดำรงอยู่ในรูปแบบที่ดัดแปลงในกัมพูชามาจนกระทั่งถึงค.ศ.1975 เมื่อสุลต่านฮาเมงกุ บูโวโน ที่ 9 แห่งยอกยาการ์ตาในชวา สิ้นพระชนม์ลงในค.ศ.1988 พิธีรำลึกถึงการผ่านภพของพระองค์ดึงฝูงชนมาร่วมได้มากเป็นพิเศษ และได้รับการกล่าวขวัญอย่างกว้างขวาง ที่ดูขัดแย้งกับสภาวการณ์ที่น่าจะเป็น ก็คือสุลต่านพระองค์นี้ทรงมีอำนาจวิเศษของกษัตริย์ ก็เพราะพระองค์ทรงให้การสนับสนุนการปฏิวัติอย่างแรงกล้า และเพราะทรงมีบทบาท ในฐานะรองประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐในช่วงทศวรรษ 1970 ในกัมพูชา กษัตริย์สีหนุทรงก่อให้เกิดความรู้สึกทำนองเดียวกัน และด้วยเหตุผลที่คล้ายคลึงกันนี้ จนตลอดทศวรรษ 1950 และ 1960 การปรับพระองค์ให้เข้ากับระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ทำให้กษัตริย์สีหนุยังทรงรักษาพระราชอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ตามราชประเพณี และทรงได้รับการถวายบังคมเฉกเช่นกษัตริย์สมัยก่อน เมื่อพิจารณากว้างออกไปยิ่งกว่านี้ ในแง่ความสลับซับซ้อนของความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก และในแง่ของบทบาทของราชสำนักที่ยังคงเหลืออยู่ในสังคมโดยทั่วไป จะเห็นว่า ราชสำนักที่มีมาดั้งเดิมในยอกยาการ์ตา สุระการ์ตา และในรัฐสุลต่านของมาเลย์ ที่ยังรักษาอิทธิพลทางศาสนาของตนไว้ ต่างยังคงรักษาความสำคัญของตนไว้ได้เช่นเดียวกับในประเทศไทยและบรูไน ซึ่งเป็นดินแดนที่ราชสำนักยังมีอิทธิพลเข้มแข็งอย่างเห็นได้ชัด

ในกรณีของไทย การสร้างความทันสมัยที่กษัตริย์ทรงเป็นผู้นำและความผูกพันอย่างต่อเนื่องซึ่งราชสำนักกับสถาบันสงฆ์ มีอยู่กับหมู่บ้านและกับภูมิภาคที่ห่างไกล ทวีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอย่าง

สม่ำเสมอเรื่อย การปฏิวัติรัฐธรรมนูญในค.ศ.1932 เปลี่ยนสิ่งที่เป็นสยาม ไปเป็นประเทศไทยเช่นในปัจจุบัน และปรับเปลี่ยนฐานะของกษัตริย์เสียใหม่ ทว่ามิได้กำจัดระบบกษัตริย์ทิ้งไป ด้วยเหตุนี้กษัตริย์จึงยังคงครองสถานภาพในด้านพิธีกรรมและพิธีรีตองที่ทรงอิทธิพลอยู่ภายในสังคมไทย ในช่วงหลังสงคราม พุทธศาสนาได้รับการเทิดทูนบูชาอย่างหนักแน่นยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี พุทธศาสนาเป็นพื้นฐานด้านลัทธิอุดมการณ์ที่สำคัญประจำชาติ โดยอยู่เคียงคู่มากับระบบกษัตริย์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่งทัศนะของเขา มีอิทธิพลอยู่ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ได้รื้อฟื้นการประกอบพระราชพิธีบางอย่างที่ได้เลิกราไปแล้ว และได้หันไปอาศัยพุทธศาสนา ให้เป็นเช่นกำแพงต่อต้านสิ่งที่เขามองเห็นว่าเป็นภัยคุกคามของระบอบคอมมิวนิสต์ ในอีกทางหนึ่ง รูปแบบที่ทันสมัยของพุทธศาสนา ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐ สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนที่มีขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบด้วยเช่นกัน รูปแบบที่แสดงความทันสมัยอย่างโดดเด่นมากที่สุด ภายในทุกศาสนาของภูมิภาคนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องจุดเน้น ซึ่งมุ่งไปที่ปฏิบัติการในด้านสังคม ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม ในประเทศไทยนั้น สถาบันตามจารีตประเพณีต่างได้รับการปฏิรูปและส่งเสริม และในปัจจุบันก็ได้รับการเกื้อหนุนจากสื่อสมัยใหม่ ให้เป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านวัฒนธรรมภายในรัฐ

ในพม่า ลัทธิอาณานิคมอังกฤษ กำจัดสิ่งที่เหลือตกค้างมาจากระบบกษัตริย์จนหมดสิ้น กระนั้นก็ตาม เมื่อได้เอกราชคืนมา พม่าก็ได้รื้อฟื้นขนบประเพณีต่าง ๆ ที่มีรากฐานอยู่ที่ความคิดทางศาสนาในพื้นถิ่นที่เกี่ยวกับกษัตริย์ อู นุ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ค.ศ.1948 จนกระทั่งถึงค.ศ.1962 เป็นผู้มีความยึดมั่นต่อระบอบสังคมนิยม แต่เป็นสังคมนิยมในรูปแบบที่ต่างไปจากสังคมนิยมของพวกทะขิ่น ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมงานของเขาในยุคทศวรรษ 1930 สังคมนิยมของพวกทะขิ่น มิได้ยึดอิงกับศาสนามากเท่ากับสังคมนิยมตามแบบฉบับของอู นุ ผู้สังเกตการณ์ทั้งหลาย ต่างกล่าวขวัญเป็นเสียงเดียวกัน ถึงคุณสมบัติที่แท้จริงของความยึดมั่นโดยส่วนตัวของอู นุ ต่อเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่งอู นุ เสริมความยึดมั่นนี้ให้แข็งแกร่งขึ้น ด้วยการดำเนินชีวิตในแบบเรียบง่าย พุทธศาสนาของอู นุ แยกออกมิได้จากลัทธิการบูชาผี*นัต* อู นุ ให้เหตุผลเพื่อยืนยันความถูกต้องของการทำพิธีเซ่นสรวง ด้วยการอ้างอิงถึงพระธรรมคำสอน พรรคปยีดาอังสุของเขา ทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเป็นประจำทุกปี และอู นุ เองก็ขลุกอยู่ตามสถานที่ที่มีการทำพิธีเซ่นไหว้ภูติผีเหล่านี้ครั้งละนาน ๆ แม้ในขณะที่ตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ในค.ศ.1961 อู นุ ได้ริเริ่มการก่อสร้างเจดีย์ทรายที่มียอดเป็นเหล็ก 60,000 องค์ และในขณะที่การต่อต้านการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมีมากขึ้นนั้น อู นุ ก็ปลีกตัวไปสงบจิตอยู่บนภูเขาโปโป อันศักดิ์สิทธิ์เป็นเวลาสี่สิบห้าวัน[14] บุคคลสำคัญในสถาบันสงฆ์กล่าวหาว่า

---

[14] M. Mendelson, ***Sangha and State in Burma*** (ed. J.P. Ferguson), Ithaca, 1975, 273-4, 350.

เขาให้ความสำคัญแก่ลัทธิบูชาภูติผี โดยสร้างความเสียหายแก่พุทธศาสนา ทว่าไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดในข้อที่ว่า อู นุ เชื่ออย่างจริงใจว่า ภาวะทางจิตใจของประชากรจะดีขึ้น ด้วยการประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา

การฟื้นฟูและส่งเสริมพุทธศาสนาของชาติ ถูกมองว่า เป็นกิจกรรมภายในครรลองวิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยม วิสัยทัศน์ของรัฐสังคมนิยมนี้ได้รับการวางกรอบให้อยู่ภายในค่านิยมของพุทธศาสนา การฟื้นฟูพุทธศาสนาซึ่งอู นุ เป็นผู้นำ ได้เน้นถึงลักษณะที่เป็นพุทธของพม่า และความสำคัญของบทบาทระดับโลกของพม่า ในฐานะที่เป็น “บ้านที่แข็งแรงที่สุด” ของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาร่วมสมัย กระทรวงศาสนาได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 และนับตั้งแต่ปีค.ศ.1952 เป็นต้นมา รัฐบาล ใช้พระภิกษุสงฆ์เป็นสื่อสร้างความสะดวก ในการดึงชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขา ให้เข้ามารวมอยู่ในชาติ รัฐบาลให้การสนับสนุนแก่ศูนย์วิปัสสนาของมหาสี ซายาดอว์ ในร่างกุ้ง อันเป็นสถานที่เชิดหน้าชูตาถึงการปฏิบัติพุทธศาสนกิจในแบบสมัยใหม่ ซึ่งผู้มาเยือนชาวต่างประเทศถูกพาไปชมอยู่เป็นประจำ การสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 6 ในช่วงระหว่างค.ศ.1954-1956 เป็นผลงานการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่โดดเด่น และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสังคายนาครั้งนี้ ก็เพิ่มสีสันให้กับช่วงเวลาตลอดทั้งทศวรรษ งานนี้ จัดขึ้นเนื่องในวาระครบรอบ 2500 ปีของพุทธกาล และได้กลายเป็นเหตุการณ์ระดับโลกดังที่มุ่งหมายไว้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีตัวแทนจากสามสิบประเทศ มาประชุมพบปะกัน การก่อสร้างเจดีย์สันติภาพกาบา อาย เริ่มขึ้นในค.ศ.1950 ณ สถานที่ที่เลือกสรร โดยอาศัยประสบการณ์การเห็นภาพนิมิตเป็นพื้นฐาน และการประชุมก็ได้มีขึ้น ณ มหาคูหาอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสร้างขึ้นเคียงข้างไปกับเจดีย์สันติภาพ เพื่อรับรองผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 10,000 คน ในขณะเดียวกัน การซ่อมแซมเจดีย์เก่า ๆ ที่ถูกทิ้งร้าง ก็เป็นเป้าหมายอย่างหนึ่ง ของนโยบายของรัฐบาล

เมื่ออู นุ รณรงค์หาเสียงเพื่อรับการเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1959 เขาได้ประกาศถึงความประสงค์ที่จะสถาปนาพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาประจำรัฐ ทว่าการโต้เถียงที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากคำประกาศของเขา ก่อให้เกิดความแตกแยก แม้กระทั่งในหมู่พุทธศาสนิกชนเอง ปัญหาเรื่องวินัยและการแบ่งเป็นฝักฝ่าย ที่เกิดขึ้นนี้เป็นปัญหาที่ตกค้างมาจากความแตกแยกซึ่งเป็นผลลัพธ์จากการที่รัฐบาลอาณานิคมยกเลิกการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของกษัตริย์ให้สิ้นไป ปัญหาดังกล่าวสร้างความเดือดร้อนให้แก่สถาบันสงฆ์มาตลอดทศวรรษ 1950 ในค.ศ.1951 การวิวาทบังเกิดขึ้น หลังจากที่มีการปฏิเสธไม่ยอมอนุญาตให้*ปอนคยี* หรือพระภิกษุสงฆ์ของพม่า เข้าโรงมหรสพโดยไม่ต้องจ่ายเงิน ในค.ศ.1954 *ปอนคยี*สองรูป มรณภาพในระหว่างการวิวาทขัดแย้งเรื่องอำนาจการควบคุมโรงเรียนวัด หรือ*กยอง* แห่งหนึ่ง ในค.ศ.1956 การแบ่งพรรคแบ่งพวก นำไปสู่การก่อจลาจลของพระภิกษุสงฆ์ในมันดะเลย์ และในค.ศ.1959 ตำรวจได้หันมาใช้แก๊สน้ำตาเพื่อจับกุมพระภิกษุแปดสิบเก้ารูป ภายหลังจากที่นักศึกษาได้ก่อการจลาจลขึ้นในร่างกุ้ง ระหว่างที่การออกกฎหมายเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินอยู่นั้น พระภิกษุกระทำการคัดค้านต่อข้อเสนอของกฎหมายที่จะให้ความคุ้มครองแก่ศาสนา ของชนกลุ่มน้อย เพราะดู

เหมือนว่ากฎหมายดังกล่าว จะอนุญาตให้ศาสนาของชนกลุ่มน้อยเหล่านั้น มีโอกาสลู่ทางเพิ่มขึ้นสำหรับการขยายตัวเติบใหญ่ต่อไป โดยกฎหมายสัญญาว่าจะแบ่งเงินกองทุนศาสนาของรัฐให้แก่ศาสนาของชนชาติกลุ่มน้อยด้วย ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1961 พระภิกษุสงฆ์กระทำการเลยเถิดไปถึงขั้นเผ่ามัสยิดต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณรอบนอกของเมืองร่างกุ้ง[15] เมื่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญลุล่วงผ่านไปในค.ศ.1961 ชนกลุ่มน้อยต่างเป็นเดือดเป็นแค้น เพราะร่างกฎหมายดังกล่าว มิได้ก่อให้เกิดการถ่วงดุลในระบบสหพันธ์โดยฉับพลัน ในอีกทางหนึ่ง เนื่องจากร่างสุดท้ายของกฎหมายของอู นุ ประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ด้วยถ้อยแถลงที่ไม่หนักแน่น ทางฝ่ายสงฆ์ในพุทธศาสนาจึงยังคงมีความห็นแตกแยกกันอยู่ ในเรื่องการให้ความเห็นชอบกับกฎหมายดังกล่าว

การฟื้นฟูพุทธศาสนาโดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หมดพลังในการเคลื่อนไหวลงไป เมื่อนายพลเน วิน ก่อการรัฐประหารขึ้น ในค.ศ.1962 ปรัชญาของฝ่ายทหาร ค่อนข้างไม่ยึดอิงกับศาสนา แม้ว่าทหารกระทำถึงขั้นให้ความสำคัญเชิงทฤษฎีเป็นอันดับแรกแก่การพัฒนาทางวัตถุ เพียงเฉพาะ“ให้สมดุลกับชีวิตทางจิต” เท่านั้น สภาปฏิวัติ ได้ประกาศปรัชญาที่เป็นหลักนำของตน โดยผ่านพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1963 ปรัชญานี้มีองค์ประกอบทั้งของลัทธิมาร์กซ์และของพุทธศาสนา ทว่ามิได้มีการกล่าวถึงความคิดที่เป็นกุญแจสำคัญมาแต่ครั้งดั้งเดิม ที่เกี่ยวกับ*นัต* (ภูติผู้พิทักษ์) กับปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ*สังสารวัฏ* (“กงล้อแห่งการเวียนว่ายตายเกิด”) และ*กรรมะ* พลังผลักดันของปรัชญาดังกล่าว อยู่ที่สวัสดิภาพของมนุษย์ และการเรียกร้องให้ใส่ใจกับสิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ พร้อมยืนยันว่า รัฐมีความรับผิดชอบในการปรับปรุงชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของพลเมืองของรัฐ เน วินมิได้ใจกว้างในเรื่องการเคารพบูชา*นัต* รัฐบาลของเขา ดำเนินการโจมตีความเชื่อภูติผีอย่างพร้อมเพรียงกันทุกฝ่าย ถึงขั้นสั่งห้ามผลิตภาพยนตร์ที่มีภูติผีเป็นประเด็นสำคัญ หลังจากที่เน วินก่อรัฐประหารแล้ว การประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ก็ล้มเลิกไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความสงบในหมู่ชนชาติกลุ่มน้อย และรัฐบาลยังได้ผนึกกำลังดำเนินความเพียรพยายามครั้งใหม่เพื่อกัน *ปอนคยี*ออกไปเสียจากการเมือง ภายหลังปีค.ศ.1962 ได้มีการยุบ สภาสหภาพพุทธศาสนา ยกเลิกกฎหมายวินาสายา ฉบับปีค.ศ.1965 ยกเลิกกฎหมายธรรมจริยา ฉบับปีค.ศ.1950 และยกเลิกกฎหมายคณะกรรมการการศึกษาบาลี ฉบับปีค.ศ.1952 ซึ่งเท่ากับว่า กฎหมายฉบับที่มีความสำคัญของอู นุ ที่มุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข้งแก่สถาบันสงฆ์ ต่างถูกกำจัดจนหมดสิ้นไปในที่สุด

ในหมู่นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวเวียดนาม โฆษกที่แสดงความคิดเห็นให้เป็นที่รับรู้เช่นเธียน มินห์ เชื่อว่า พุทธศาสนาเป็นตัวแทนแสดงถึงค่านิยมชั้นยอด ซึ่งมิได้มีอยู่ในประเทศในซีกโลกตะวันตกหรือประเทศคอมมิวนิสต์ เธียน มินห์ แสดงความเห็นว่า “เราเชื่อว่าพุทธศาสนาสามารถสร้าง

---

[15] D. Smith, ***Religion and Politics in Burma,*** Princeton, 1965, 206-7, and Mendelson, 353.

ชาติขึ้นมาได้ เพราะพุทธศาสนาเป็นพลังผสานพลังหนึ่ง และเพราะหลักของพุทธศาสนาสอนให้บุคคลมีความอดกลั้นและมีความเห็นอกเห็นใจ"[16] พุทธศาสนิกบริเวณตอนกลางของเวียดนาม มีความเข้มแข็งที่สุด โดยมีพระสงฆ์อยู่ค่อนข้างน้อยโดยส่วนเปรียบเทียบ การฟื้นฟูพุทธศาสนาในช่วงหลังสงครามของเวียดนามตอนกลางนี้ เริ่มขึ้นในค.ศ.1951 เมื่อพระภิกษุและฆราวาสห้าสิบรูปและคน เข้าร่วมในการประชุมระดับชาติที่เมืองเว้ พระสงฆ์และฆราวาสเหล่านี้ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสมาคมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งก่อตั้งขึ้นในศรีลังกาในค.ศ.1950 พุทธศาสนิกตั้งแง่โต้แย้งกับรัฐบาลเดียม เนื่องจากมีบ่อยครั้งเหลือเกิน ที่ดูเหมือนว่า รัฐบาลไม่เต็มใจที่จะรับรองให้ชนผู้นับถือพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่ง นโยบายของเดียมดูเหมือนว่าจะมีพื้นฐานอยู่ที่การปกครองในแบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีอยู่อย่างปันสามัญตลอดทั่วภูมิภาค มากกว่าจะใช้แบบอย่างตามหลักคาทอลิก และทางวาติกันก็เพียรพยายามอย่างแสนเข็ญ ที่จะแยกคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ออกจากแบบอย่างในเชิงอุปถัมภ์ดังกล่าว

ในตอนต้นเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1963 ความตึงเครียดบังเกิดขึ้นในงานประกอบพิธีวิสาขบูชา ซึ่งเป็นการเฉลิมฉลองการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ฝูงชนที่เว้ ประจัญหน้ากับรถถัง และมีผู้เสียชีวิตเก้าคน เป็นเหตุให้มีการส่งคำร้องเรียนอย่างยืดเยื้อ และมีการเดินขบวนในไซ่ง่อนเป็นระยะอีกหลายครั้ง การสังหารตัวเองของธิช กวาง ดึก ในวันที่ 11 มิถุนายน ทำให้มีการร้องเรียนต่อเดียมเป็นระยะเวลานานในปีนั้น ในนามของพุทธศาสนิกชน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1964 ความเป็นปฏิปักษ์ที่พุทธศาสนิกชนมีต่อรัฐบาลไซ่ง่อน ชักนำให้เหตุการณ์เลยเถิดไปถึงขั้นเกิดการจลาจลขึ้นที่ดานัง ฝูงชนอันมีพุทธศาสนิกชนเป็นแกนนำ ได้เผากระท่อมของผู้ลี้ภัยที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ชาวพุทธที่สนับสนุนความเป็นกลาง กดดันรัฐบาลไซ่ง่อนอย่างต่อเนื่อง เมื่อนายพลกีขึ้นมามีอำนาจในกลางปี ค.ศ.1965 และสถานการณ์สงครามเลวร้ายลง ชาวพุทธที่เป็นฆราวาสก็ลดความเคลื่อนไหวในการดำเนินกิจกรรมของตนลง เพื่อที่จะมุ่งดำเนินกิจกรรมในด้านการศึกษาและสวัสดิการทางสังคม พุทธศาสนิกเหล่านี้จัดพิมพ์นิตยสารและวารสาร บริหารงานโรงเรียนประถม 135 แห่ง กับโรงเรียนมัธยม 35 แห่ง และมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ยังรับเยาวชนเข้ามาเป็นสมาชิก เพื่อสำแดงพลังของตนด้วย[17]

ตลอดปีค.ศ.1966 มีการเจรจาอย่างเคร่งเครียดระหว่างรัฐบาลกีและกลุ่มคาทอลิก กลุ่มฮัวฮาว กลุ่มเกา ได และกลุ่มพุทธ หัวข้อการเจรจาคือ การจัดการเลือกตั้ง และการเป็นตัวแทนในสภาร่างรัฐธรรมนูญในอนาคต การใช้กำลังกันเป็นระยะ ๆ ระหว่างกลุ่มทหารกับกลุ่มนักศึกษาที่เป็นพุทธศาสนิกในดานังและเว้ ไม่สามารถนำมาซึ่งการตอบสนองจากรัฐบาลได้ ในเดือนพฤษภาคม ธันห์

---

[16] J. Schecter, ***The New Face of Buddha,*** New York, 1967, 160.

[17] Ibid., 210.

กวาง แม่ชีวัย 55 ปี สังหารตัวเองที่หน้าเจดีย์เดียว เด ที่เมืองเว้ การกระทำนี้ บ่งชี้อย่างไม่มีข้อกังขา ถึงความทุกข์ทางใจอย่างลึกซึ้ง ต่อการที่สหรัฐให้การสนับสนุนรัฐบาลของกี การตายของแม่ชีกวาง สร้างความสะท้านใจแก่ชาวอเมริกัน และเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความยึดมั่นต่อเจตนารมณ์แห่งการไม่ใช้ความรุนแรง ทว่า พลังในการเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมของฝ่ายพุทธ ที่เข้มแข็งที่สุดในค.ศ.1963 จางหายไปทีละน้อย ๆ ในค.ศ.1966 การหันมาหาพุทธศาสนา ในฐานะพื้นฐานของลัทธิชาตินิยม ถูกบ่อนทำลายลงด้วยอิทธิพลของนิกายอื่นๆ ได้แก่ อิทธิพลของเกา ได แห่งจังหวัดเตย์ นินห์ อิทธิพลของฮัว ฮาวในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงทางด้านตะวันตก อิทธิพลของชาวพุทธยังลดลงด้วยภาวะกึ่งปกครองตนเองของชาวเขาซึ่งนับถือภูติผี และของชาวเขมรที่บริเวณพรมแดน รวมทั้งของชาวจามที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งยังมีหลงเหลืออยู่

ในอินโดนีเซีย ความคิดตามแบบของตะวันตกเรื่องการแบ่งแยกระหว่างปริมณฑลทางศาสนาและฆราวาส เพิ่งได้รับการยอมรับเพียงเล็กน้อย นักลัทธิชาตินิยมที่ไม่ยึดติดกับศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คน จำต้องติดต่อและสัมพันธ์กับขบวนการศาสนาและการตีความที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอยู่เสมอ รวมทั้งติดต่อกับผู้คนที่เคร่งศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับชาวมุสลิม ในขณะเดียวกัน แม้ว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์จะประกาศตัวว่าเป็นมุสลิม แต่อินโดนีเซียทั้งชาติก็มิได้มีลักษณะเคร่งอิสลามในแบบที่ญาติธรรมอิสลามที่ดินแดนใจกลางของศาสนาอิสลามเป็นอยู่ การนับถือภูติผีและเวทย์มนต์ลึกลับในรูปแบบต่าง ๆ ยังคงเป็นเครื่องถ่วงดุลพลังและความเข้มแข็งของอิสลามในระดับที่มีความสำคัญ ภายในพรรคพีเอ็นไอของซูการ์โนนั้น ปรัชญาแนวจิตวิญญาณนิยมของชวา เป็นสิ่งที่เสริมความแข็งแกร่งให้กับความคิดทางการเมืองของพรรคนี้ แม้กระทั่งพรรคพีเคไอที่เป็นคอมมิวนิสต์ ก็ยังเบนเข้าหาความคิดความเชื่อเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขที่ศาสดาองค์ใหม่จะนำมาให้ เมื่อพรรคแพร่ขยายอิทธิพลเข้าไปในชีวิตในชนบทของชวา ฐานะของอิสลามเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินงานเพื่อไปสู่การประกาศเอกราช ซึ่งส่งผลให้มีการประนีประนอมระหว่างกันอย่างคลุมเครือ ที่เรียกกันว่า กฎบัตรจาการ์ตา มุสลิมบางคนคิดว่า ร่างกฎบัตรนี้เป็นความเบื้องต้นซึ่งจะนำไปสู่รัฐธรรมนูญโดยในรัฐธรรมนูญนี้จะมีการประกาศอย่างเป็นทางการว่า ผู้ที่เป็นมุสลิม มีพันธะโดยกฎหมายที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติตามกฎของศาสนาอิสลาม ผู้ที่คิดว่าศาสนาไม่ควรเกี่ยวข้องกับการเมือง ได้ขัดขวางมิให้ยอมรับการประนี ประนอม ดังกล่าว โดยโต้แย้งว่า ข้อประนีประนอมนี้จะก่อให้เกิดอันตรายแก่การปฏิวัติ ทว่า การรับรองกฎบัตรดังกล่าว ยังคงเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของนักการเมืองที่นับถือศาสนาอิสลามมาจนกระทั่งทศวรรษ 1970[18]

---

[18] การอภิปรายประเด็นที่สำคัญ เกี่ยวกับมุมมองของอิสลาม นำเสนออยู่ใน van Dijk, 45-58, และ B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia,* The Hague, 1982, 17-39.

ความตึงเครียดในสังคมในเวลาต่อ ๆ มา มักเกิดขึ้นเมื่อมีความแตกแยกกันทางวัฒนธรรมและทางศาสนา การแยกทางห่างจากกันออกไปทุกขณะ ระหว่างการยึดถือหลักมุสลิมดั้งเดิมอย่างเคร่งครัดตายตัว กับความคิดแนวชวานิยม เป็นหัวข้อหลักของวาทศิลป์เพื่อจูงใจคนของยุคทศวรรษ 1950 และเรื่องนี้ยังคงเป็นประเด็นของความตึงเครียดอย่างเปิดเผยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วง "ระเบียบใหม่" มีผลบังคับให้ประชาชนต้องเป็นสมาชิกในสังกัดของศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่ เชื่อถือศรัทธาต่อองค์พระผู้เป็นเจ้า และรู้สึกถึงมิติทางจิตวิญญาณว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ผลที่ตามมาอย่างหนึ่งก็คือว่า พวกเขามองเห็นอัตลักษณ์ของชาติว่าเป็นสิ่งสัมผัสได้แน่ชัด เป็นเรื่องพลังทางจิต มากกว่าจะเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ในเมื่อมองกันว่าอัตลักษณ์เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ เพราะฉะนั้น การสร้างชาติขึ้นใหม่ ก็ย่อมมีความหมายเกี่ยวข้องไปถึงการต่อสู้ทางจิตวิญญาณด้วย สำหรับบางพวก เรื่องนี้ยังหมายถึงการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การร่วมกันแสดงความจำนนต่อเจตน์จำนงของพระอัลเลาะห์ สำหรับพวกอื่น ๆ เรื่องนี้หมายถึงความซ้ำซากของการยื้อยุดกันไปมาอย่างไม่รู้จบระหว่างความต้องการต่าง ๆ ซึ่งเชื่อมโยงมนุษย์เราเข้ากับโลกทางวัตถุ กับพลังผลักดันที่จะนำไปสู่การปล่อยวางในทางจิตวิญญาณ ทัศนะดังนี้ซึ่งด้านหนึ่งเป็นของอิสลาม และอีกด้านหนึ่ง เป็นแบบอินเดีย บ่งบอกเป็นนัยให้รู้ว่า ทัศนะทั้งสองแนวนี้ เป็นคู่ต่อสู้แข่งขันที่สำคัญ ซึ่งต่างก็ยืนยันเรื่อยมา ถึงสิทธิในอันที่ตนจะเป็นฝ่ายกำหนดอัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณของความเป็นชาติ ให้แก่อินโดนีเซียที่เป็นเอกราช

ในด้านภารกิจของชาติที่จะต้องถือปฏิบัติ ในเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนานั้น ทั้งกระทรวงศาสนาและพรรคอิสลามทั้งหลาย ต่างตีความเรื่องนี้ตามแนวทางของมุสลิมอย่างชัดแจ้ง ดังที่ฟานนิวเวนฮุจเซ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในตอนที่ได้เอกราชนั้น มีคนมุสลิมจำนวนมาก พิจารณาเห็นว่า "ศาสนา" มีความหมายเช่นเดียวกับ "ศาสนาอิสลาม" และตีความเรื่องเสรีภาพทางศาสนาว่าเป็น "เสรีภาพสำหรับอิสลาม"[19] ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาประมาณกันว่า ประชากร 90 เปอร์เซ็นต์ ของประเทศเป็นมุสลิม เมื่อมาถึงขณะนี้แม้กระทั่งมุสลิมที่ยึดมั่นต่อคำสอนอย่างบริสุทธิ์ ก็ยอมรับความจริงว่า ข้อสันนิษฐานดังกล่าว เป็นเรื่องผิวเผิน ทว่าความคิดในข้อที่ว่า ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ก็ยังคงหนักแน่นอยู่ มุสลิมทั้งหลาย ต่างยอมรับเพิ่มขึ้นทีละน้อยและอย่างไม่เต็มใจว่า พวกเขาเป็นแค่องค์ประกอบเพียงเสี้ยวหนึ่งภายในภูมิทัศน์ทางศาสนาซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายและมากมาย ชาวมุสลิมเป็นอันมาก ยังคงมีความรู้สึกเหมือนเช่นที่เคยรู้สึกเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองของดัตช์ ว่า เฉพาะการ

---

[19] (ตรงนี้คือที่ที่น่าจะมีตัวเลขเชิงอรรถ แต่ไม่มีในต้นฉบับ – ผู้แปล) C.A.O. van Nieuwenhuijze, ***Aspects of Islam in Post-Colonial Indonesia,*** The Hague-Bandung, 1958.

ปราบปรามทางการเมืองเท่านั้น จึงจะสามารถขัดขวางมิให้มุสลิมได้ลงมือก่อแม่พิมพ์ สำหรับหล่อหลอมชาติซึ่งพวกมุสลิมน่าจะได้มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ พรรคอิสลามชั้นนำทั้งหลาย ต่างทึกทักว่า ชาวมุสลิมทั้งปวงจะลงคะแนนเสียงเลือกพวกตนเรื่อยมาจนกระทั่งถึงวาระที่มีการเลือกตั้งในค.ศ.1955 พรรคอิสลามเหล่านี้ตกตะลึงเมื่อได้พบว่า ในการเลือกตั้งดังกล่าว มีประชากรเพียง 42 เปอร์เซ็นต์ เท่านั้น ที่ออกเสียงเลือกพวกเขา และเหตุการณ์นี้ก็มีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดความคิดเรื่องการแยกดินแดนของฝ่ายอิสลามและของเกาะที่อยู่นอกออกไป ในตอนปลายทศวรรษ 1950

การเลือกตั้งในปีค.ศ.1955 และ 1957 ยังคงเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกว่าภายในประเทศยังคงมีความยึดมั่นและผูกพันต่อศาสนา มาสจูมี ซึ่งเป็นตัวแทนของอิสลามที่นิยมความเป็นสมัยใหม่ มีฐานที่เข้มแข็งมากที่สุดในบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ในชวาตะวันตก และในบริเวณที่เป็นชุมชนเมือง ฝ่ายประเพณีนิยมคือ พรรคมุสลิม นาห์ดาตุล อูลามา ฝ่ายนักชาตินิยมคือ พีเอ็นไอ และฝ่ายคอมมิวนิสต์คือ พีเคไอ ทั้งสามฝ่ายต่างมีฐานที่มั่นคงของตนอยู่ในบริเวณที่เป็นใจกลางของชวา ภายหลังการเลือกตั้ง ทั้งมุสลิมและคริสเตียนต่างกลัวอิทธิพลของพีเคไอ ซึ่งกำลังเติบใหญ่ขึ้นทุกที และไม่พอใจกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีทิศทางมุ่งไปที่ชวา ขบวนการดารุล อิสลาม ยังคงดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในอาเจะห์ ชวาตะวันตก และอย่างเป็นพัก ๆ ในสุลาเวสีตอนใต้ จนตลอดทศวรรษ 1950 การที่มาสจูมีไปมีความข้องเกี่ยวกับการก่อจลาจลของพีอาร์อาร์ไอ ในสุมาตรา และการกบฏเปอร์เมสตาในสุลาเวสีตอนเหนือในค.ศ.1958 ถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลเพื่อที่จะผลักดันอิสลามฝ่ายสมัยใหม่นิยม ให้หลุดออกไปอยู่ที่ชายขอบของการเมือง การปราบปรามการจลาจลของดารุล อิสลาม พีอาร์อาร์ไอและเปอร์เมสตา และการโอนธุรกิจเป็นของชาตินั้น เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1950 ทั้งหมด และเป็นเหตุการณ์ที่ชักนำให้ทหารเข้ามาร่วมอยู่ในการปกครองฝ่ายพลเรือน พร้อมทั้งเปลี่ยนแปลงให้รัฐบาลกลายไปเป็นพาหะวิถีอันดับหนึ่งชิ้นใหม่ไปสู่การรวมชาติ และทำให้ศาสนาอิสลาม เป็นเรื่องของการเมืองน้อยลงไป

ประชาธิปไตยนำวิถี ซึ่งซูการ์โนได้คิดประดิษฐ์ขึ้นมา เป็นแนวคิดที่วางกรอบให้แก่การเมืองตั้งแต่ปีค.ศ.1959 ถึงค.ศ.1965 พร้อมกันนั้นซูการ์โนยังได้ฟื้นฟูความคิดความเชื่อและแบบอย่างของวัฒนธรรม*กราตอน*ขึ้นมาใหม่อย่างแยบคาย[20] สำนึกในความเป็นอิสลามที่บริสุทธิ์ไร้ความเชื่ออื่นมาปะปนของศาสนาอิสลาม และความคิดแนวพหุภาคีนิยมตามแบบประชาธิปไตยตะวันตก ถูกกันออกไปเพื่อเปิดทางให้แก่ความคิดซึ่งผสมผสานขึ้นจากหลายศาสนาและจากหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน และแก่การเมืองในแบบที่ทุกฝ่ายต่างร่วมให้การสนับสนุนอย่างมีสมานฉันท์ ความรู้สึกถึงอำนาจวิเศษ เป็นพื้นฐานรองรับความเพียรพยายามของซูการ์โนที่จะระดมพละกำลัง เพื่อสร้างความรุ่งโรจน์ให้เป็นที่ขจรขจาย

---

[20] B.R.O'G. Anderson,"The Idea of Power in Javanese Culture" in Claire Holt et al., eds, ***Culture and Politics in Indonesia,*** Ithaca, 1972, and C. Geertz, ***Islam Observed,*** Chicago, 1972.

แก่นครหลวง สร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยนิวกินีของดัตช์ และเพื่อเผชิญหน้ากับมาเลเซียซึ่งเป็น "นักล่าอาณานิคมแผนใหม่" ซูการ์โนท้าวความถึงความรุ่งโรจน์ที่มีมาแต่ครั้งโบราณของมัชปาหิต ว่าเป็นจุดสุดยอดของอดีต และเป็นแบบอย่างให้แก่ปัจจุบัน ภาพลักษณ์แนวประชานิยมของซูการ์โน เชื่อมโยงไปถึงเกษตรกรครั้งบุรพกาลหรือ*มาร์ฮาเอน* ถึงหลักการแห่งความร่วมมือร่วมใจกัน หรือ*โกตอง-โรยอง* รวมทั้งความมีสมานฉันท์ หรือ*มูเซียวาราห์-มูฟากัต* แนวคิดทั้งสามนี้ถูกยกขึ้นมาเป็นอุดมการณ์แห่งชาติ นาซาคอม (Nasakom—คำที่นำมาจากพยางค์แรกของคำที่หมายถึง "ลัทธิชาตินิยม-ศาสนา-ระบอบคอมมิวนิสต์มารวมกัน) และได้รับการประกาศให้เป็นอุดมการณ์ผสาน ซึ่งอยู่เหนืออุดมการณ์อื่น ๆ ซูการ์โน ยังแสดงตนว่าเป็นกระบอกเสียงของประชาชน ซึ่งมีความหมายว่า เขาคิดฝันเอาว่า จิตสำนึกโดยส่วนตัวของเขา ผูกพันอยู่กับส่วนรวมและตัวเขาคือกลไกหลักที่สำคัญในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนของส่วนรวม การหยิบยกเจตนารมณ์สมัยปี ค.ศ.1945 ขึ้นมาอ้างได้อย่างมีพรสวรรค์ของซูการ์โน มีมาพร้อมกับการต่อต้าน ภาวะเงินเฟ้อ และเรื่องร้าย ๆ ที่แก้ไม่ตก ดังนั้น เมื่อมองย้อนกลับไป แม้ชาวชวาซึ่งปกติแล้วมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ก็ยังรู้สึกว่า มีความขาดตกบกพร่องในทางปฏิบัติอยู่

ความตึงเครียดในสังคม นำไปสู่การก่อรัฐประหารและการรัฐประหารซ้อนในค.ศ.1965 กฎหมายปฏิรูปที่ดินฉบับปีค.ศ.1959 ไม่เคยนำมาใช้ปฏิบัติ เป็นเหตุให้บรรดาเจ้าหน้าที่พรรคคอมมิวนิสต์ ยุยงให้เข้ายึดเอาโดยพลการ การกระทำเช่นนี้เป็นการยั่วยุให้เกิดการต้านทานอย่างทรงพลังจากพวกมุสลิม แน่นอนว่า พรรคคอมมิวนิสต์ภายหลังการจัดระบบใหม่ของไอดิต ยังคงเป็นสื่อสำหรับการแสดงออกในความเป็น*อาบานกาน*[*] ซึ่งเห็นว่าความเข้มแข็งในด้านจำนวน เป็นหลักสำคัญในการต่อต้านอิสลามในชนบท ซูฮาร์โต้กระชับอำนาจการควบคุมได้มั่นคงขึ้น โดยการวางอุบายให้ ซูการ์โน มอบอำนาจให้แก่เขาที่จะสถาปนาความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นมาใหม่ในวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1966 ทั้งนี้โดยผ่านจดหมายที่เป็นที่รู้จักกันด้วยชื่อย่อ ว่า "ซูเปอร์ซีมาร์" หากซูการ์โนเป็นผู้มุ่งหมายที่จะข้ามเรื่องอุดมการณ์ไปโดยใช้วิธีสังเคราะห์ความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซูฮาร์โต้จะออกไปอีกแบบหนึ่งคือ เขาวางเป้าหมายที่จะกำจัดอุดมการณ์ออกไปจากการเมืองเสียให้หมด และหาก "ภาวะที่น่าตื่นเต้นเร้าใจเหมือนการละคร" จะทำให้ราชสำนักแบบที่ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียกลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ แต่ "ระเบียบใหม่" ของเขาสามารถแสดงการปรากฏตัวของภาวะหมู่บ้านให้เห็นได้เช่นกัน ซูฮาร์โต้เป็นผู้ที่ยึดมั่นต่อศาสนามุสลิม ทว่าตามถ้อยคำสำนวนแนวชวานิยมนั้น เรียกว่าเป็นแบบ "บิดาอุปถัมภ์" นอกจากนี้แล้วที่ปรึกษารุ่นแรก ๆ ของเขาหลายคน ก็เคยเข้าร่วมในลัทธิบูชาภูติผีผู้พิทักษ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงโด่งดัง นิกายนี้เน้นการจาริกแสวงบุญไปยังจุดพลังที่เดียง และซรานดิล ซึ่งทั้งสองแห่งเชื่อมโยงอยู่กับซีมาร์ ซึ่งมีฐานะที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง หรือเป็น*ดานหยาง* ของชวา และเป็นหนทางเพื่อ

---

[*] ชาวชวาที่แสดงความเป็นชาวชวาเหนือสิ่งอื่นใดและเป็นมุสลิมแต่เพียงในนาม.

ไปสู่อำนาจ ความคิดความเชื่อตามหลักวัฒนธรรมแนวชวานิยมนี้ กลับมีสภาวะตรงกันข้ามจากที่ควรจะเป็นเพราะการปกป้องวัฒนธรรมของพวกเขากลับทำให้ชวานิยมกลายเป็นเรื่องที่คลุมเครือไป กล่าวคือ มิได้แสดงออกได้อย่างชัดแจ้งเท่ากับแนวทางการสังเคราะห์หลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันตามแบบอย่างของอินเดีย หรือเท่ากับศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมทั้งหลาย และสถานภาพอย่างเป็นทางการของความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับก็ยังไม่แน่นอน

ดังจะเห็นว่า ความคิดความเชื่อทางด้านจิตวิญญาณ ที่เป็นพื้นฐานให้แก่รัฐบาลทั้งในชุดที่มีซูการ์โนและที่มีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ต่างได้รับอิทธิพลทางความคิดจากลัทธิชวานิยม และภายในแนวทางชวานิยมนี้ มีสำนึกและการใช้เหตุผลตามแบบอิสลามอยู่ โดยใช้องค์รวมของศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่สังเคราะห์เข้าด้วยกันเป็นกรอบ มีการเน้นอย่างตั้งใจที่ “หลักการครอบครัว” ที่ใช้กับการดำเนินกิจการบรรษัทเป็นแบบฉบับ หลักการนี้ใช้เป็นหลักเหตุผลให้แก่การเมืองของรัฐซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การพยายามสร้างความพอใจให้แก่ทุกฝ่าย ปรัชญาดังกล่าว ได้รับการประกาศออกมาอย่างชัดแจ้งใน “เทวันโทโร” หรือปรัชญาการศึกษาแนวชาตินิยม ในทศวรรษ 1920 และยังคงมีผลทางปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน ขบวนการทามาน ซิสวา ของ “เทวันโทโร” เมื่อสมัยก่อนสงคราม ให้แรงกระตุ้นแก่ระบบการศึกษาของชาติ ทว่าในปัจจุบัน มีความสำคัญมากยิ่งกว่าสมัยนั้นมาก เพราะมีความเกี่ยวพันไปถึงปรัชญาทางการเมืองของชาติ ขบวนการดังกล่าว เน้นองค์รวมของอัตลักษณ์ร่วมกันในแบบบรรษัทที่มาจากหน่วยสังคมฝ่ายต่าง ๆ และการเมืองแบบการมีสมานฉันท์ร่วมกัน ถูกนำมาโยงเข้ากับการยึดมั่นในภารกิจ ที่จะต้องพัฒนาบุคคลทั้งหมดของตัวบุคคลนั้น ให้เกิดความสมดุล ด้วยการใช้ทั้งความคิด ความรู้สึกและเจตนารมณ์ โดยผ่านความรับรู้ในผัสสะทุกอย่าง ปรัชญา “ทามาน ซิสวา” ถูกนำไปเชื่อมโยงเข้ากับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพลังเร้นลับ ตามวิธีการของสุริโยมาตาราม ผู้มีพลังเร้นลับที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดคนหนึ่งของยอกยาการ์ตา ในสมัยก่อนสงคราม แนวทางนี้ยังสอดคล้องไปกับคำสอนของสมาคมเทวฌาน* (Theosophical Society) และคำสอนของมาเรีย มอนเตสซอรี[21]

ปรัชญานี้มาบรรจบเข้ากับสิ่งที่ต่อมา ได้กลายเป็นปรัชญาที่ทรงอิทธิพลของชาติ ในรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ในรูปหลักปัญจศีล (หลักการห้าประการที่เป็นพื้นฐานของปรัชญาของรัฐดังที่ ซูการ์โนได้ประกาศให้เป็นที่รับรู้) ปรัชญานี้ยังมีอยู่ในประชาธิปไตยนำวิถี ในตอนปลายทศวรรษ 1950 และที่มีความสำคัญไม่น้อย คือยังปรากฏอยู่ในองค์กรพรรคโกลคาร์ ซึ่งมีซูฮาร์โต้เป็นผู้นำ ระเบียบใหม่ของทศวรรษ 1980 กำหนดให้เน้นเป็นพิเศษที่หลักปัญจศีลและการย้ำอย่างตรงจุดในปรัชญาดังกล่าว ในค.ศ.1981 ซูฮาร์โต้ผสมผสานการวิพากษ์ตัวเขาเองเข้ากับการวิจารณ์หลักการปัญจ

---

* เทวฌาน (Theosophy) หมายถึงการเข้าถึงความรู้ (การรู้แจ้ง) ได้ด้วยการติดต่อกับพระเจ้า/เทพ โดยตรงโดยผ่านการทำฌาณสมาธิ

[21] D. Reeve, ***Golkar of Indonesia,*** Singapore, 1985, 355-6.

ศีล และในค.ศ.1983 เอ็มพีอาร์ (รัฐสภา) ประกาศแยกศาสนาและการเมืองออกจากกันอย่างเป็นทางการ พร้อมกันนั้น ก็บ่อนทำลายพรรคอิสลามทั้งหลายอยู่ในที ด้วยการออกกฎหมายกำหนดให้องค์กรทางการเมืองทุกองค์กร รับหลักการปัญจศีลเป็นหลักพื้นฐานของตน กฎหมายนี้ ถูกขยายไปบังคับองค์กรทางสังคมทุกองค์กรด้วย พร้อมกับนำไปโยงกับหลักเหตุผลอย่างจงใจอยู่เรื่อยมาว่าประชาธิปไตย จะต้องได้รับการปรับแต่งให้เข้ากับ "จิตวิญญาณของอินโดนีเซีย" แม้ว่าสภาวการณ์แวดล้อมในการเลือกตั้งในทศวรรษ 1970 จะไม่อำนวย แต่พรรคอิสลามทั้งหลายก็ได้คะแนนเสียงมาประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ทำให้อิสลามเป็นพลังฝ่ายค้านที่ชัดแจ้งที่สุดของระเบียบใหม่ อย่างไรก็ดี การประเมินอิสลามในการเมือง อินโดนีเซียในระยะเมื่อไม่นานมานี้ชี้ว่า มุสลิมกลายเป็นเสียงส่วนใหญ่ข้างมากในด้านจำนวน แต่ด้าน "ความคิดจัดว่าเป็นชนกลุ่มน้อย" และชี้ว่า ศาสนาอิสลามนี้ เป็นประหนึ่ง "บุคคลภายนอก"[22]

ระเบียบของรัฐกับศาสนาที่เป็นสถาบัน

การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบรรดารัฐที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ เป็นเหตุให้รัฐควบคุมสถาบันทางศาสนาในแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากยิ่งขึ้น อำนาจรัฐเช่นเดียวกับที่ใช้สะกัดกั้นการลักลอบค้าของเถื่อนหรือการเก็บภาษี ถูกนำมาใช้ในการวางระเบียบการปกครองที่ลดหลั่นไปตามลำดับภายในวงการศาสนา ซึ่งปรากฏชัดมากขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับชาติ แนวโน้มนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากกระบวนการจัดระเบียบชีวิตของสังคมกันใหม่ ซึ่งดำเนินการกันอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากความสนใจเป็นพิเศษ ในอันที่จะกะเกณฑ์สถาบันทางศาสนา มาใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ทางด้านการเมือง วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกัน แนวโน้มนี้ยังนำมาโยงเข้ากับทัศนะซึ่งรัฐบาลของประเทศทั้งหลายเหล่านี้ ต่างมีอยู่ร่วมกัน -- แม้ในกรณีที่รัฐบาลแสดงออกอย่างเด่นชัดว่ามิได้ใช้ศาสนาเป็นหลักในการบริหาร นั่นคือทัศนะที่ว่า ขอบเขตของอำนาจหน้าที่ในการปกครองของรัฐ ครอบคลุมไปถึง สวัสดิภาพทางจิตวิญญาณของประชากรของตนด้วย ปรัชญาทางการเมืองแนวประเพณีนิยมที่ปรับปรุงขึ้นใหม่มากมาย ต่างมีเป้าประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนารวมอยู่ด้วย ดังนั้น โดยปกติแล้ว รัฐที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงหลังสงคราม ล้วนรับรองการให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงในวงการศาสนาได้ทั้งสิ้น

---

[22] W.F. Wertheim, "Moslems in Indonesia: Majority with a Minority Mentality," Townsville: James Cook University, Southeast Asian Studies Committee, 1980, and R. McVey, "Faith as the Outsider: Islam in Indonesian Politics," in J. Piscatori, ed., ***Islam in the Political Process,*** Cambridge, UK, 1983.

ภายในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท การแพร่กระจายการศึกษาแบบสมัยใหม่ ไม่ว่าเพื่อจัดระเบียบการศึกษาที่อาศัยพระสงฆ์เป็นหลัก หรือเพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างค่านิยมในชาติ ล้วนสร้างคุณูปการให้แก่การปรับเปลี่ยน ซึ่งรวมแม้กระทั่งการปรับเปลี่ยนความเข้าใจของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนา ในบริเวณที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทนี้ มีความก้าวหน้าอย่างเป็นที่น่าสังเกต ในทศวรรษ 1950 ระดับความรู้หนังสือในหมู่ผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลทั้งหลายต่างเน้นการศึกษาในแบบที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก แต่การเรียนการสอนศาสนาในโรงเรียน ยังคงเข้มแข็งอยู่ต่อไป ในขณะเดียวกัน เส้นแบ่งระหว่างการศึกษาทางธรรมเช่นที่มีมาตามจารีตประเพณี กับการศึกษาทางโลกย์ในแบบสมัยใหม่ ในช่วงหลังสงคราม ก็เลือนลางลงไปเช่นเดียวกัน โรงเรียนศาสนาต่างให้ความเอาใจใส่มากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ กับวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในขณะที่การสนับสนุนการศึกษาของรัฐบาล ก็ขยายไปถึงการศึกษาด้านศาสนาด้วย ด้วยเหตุนี้ การศึกษาศาสนาจึงขยายกว้างขวางออกไป แม้กระทั่งภายในระบบการศึกษาภาคปกติ

รัฐธรรมนูญฉบับแรกของพม่า ฉบับปีค.ศ.1947 รับรองพุทธศาสนา เพียงแค่ให้อยู่ใน “ฐานะพิเศษ” เท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยความเกรงใจชนกลุ่มน้อยชาวกะเหรี่ยง คะฉิ่นและฉิ่น และด้วยเจตนาที่จะชักจูงพวกเขาเหล่านี้ให้เข้ามาร่วมอยู่ในสหภาพ เป็นธรรมดาอยู่เองที่ทั้งชาวกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์และนับถือภูติผีในที่อื่น ๆ ย่อมไม่ประทับใจ กับหนทางที่พุทธศาสนา จะกลายมาเป็นศาสนาประจำรัฐ เมื่อ อู นุ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งในค.ศ.1948 เขามุ่งมั่นกับการส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์เพื่อการปฏิวัติแห่งชาติในสายตาของเขา แต่ก็มิได้ถึงขั้นประกาศให้พม่าเป็นรัฐแห่งพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น กฎหมายวินิชายา-หถานา ซึ่งออกมาในปีค.ศ.1949 กฎหมายนี้มุ่งหมายที่จะแยกข้อพิพาทเกี่ยวกับศาสนาออกจากการวินิจฉัยของศาลพลเรือน โดยการตั้งศาลศาสนาในระดับเมืองขึ้นมาทั่วประเทศ ศาลดังกล่าว มีขึ้นในค.ศ.1954 เพื่อให้ครอบคลุมนิกายต่าง ๆ ภายในพุทธศาสนาของพม่า ที่เบี่ยงเบนออกไปและทวีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น กฎหมายนี้ยังเพื่อรับมือกับความแตกแยกในเรื่องนิกายซึ่งเป็นเรื่องที่โดดเด่น และบรรดาเจ้าอาวาส ต่างก็มีอำนาจอยู่ในวัด (*กยอง*) ของตน มากยิ่งกว่าเจ้าอาวาสในประเทศอื่น ๆ

กระทรวงกิจการศาสนา ได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1950 ในส่วนหนึ่ง เพื่อฟื้นฟูสภาวะโครงสร้างของศาสนา ซึ่งแตกแยกเป็นฝักฝ่ายต่าง ๆ ให้คืนสู่ความเป็นปึกแผ่นและกลมเกลียวกัน ในระหว่างนั้น กระทรวงศึกษาธิการก็เข้าดำเนินการอย่างแข็งขัน ในเรื่องการจัดวางระเบียบ และส่งเสริมการสอบไล่ของสงฆ์และการตรวจสอบมาตรฐานต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งมีขนาดใหญ่ยิ่งกว่าวัด นับตั้งแต่ปีค.ศ.1947 เป็นต้นมา มีการอภิปรายที่จะให้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยบาลีขึ้น การเคลื่อนไหวเหล่านี้ ในทางหนึ่ง มุ่งหมายที่จะสร้างดุลให้แก่การที่ศาสนาขาดการสนับสนุนจากกษัตริย์มาเป็น

เวลานาน ในอีกทางหนึ่ง การเคลื่อนไหวนี้ช่วยให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงกิจการของคณะสงฆ์ได้อย่างหนักแน่นและจริงจังยิ่งขึ้น การแทรกแซงนี้ ดำเนินควบคู่ไปกับการโต้เถียงเป็นระยะ ๆ จนตลอดทศวรรษ 1950 เกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์และการจัดประชุมรัฐสภาสงฆ์ การแทรกแซงของรัฐบาลมีผลในเชิงกระตุ้นให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม เป็นต้นว่า สมาคมต่อต้านฮลัตดอว์ ตั้งข้อเรียกร้องให้ยุบกระทรวงกิจการศาสนาในค.ศ.1959 การขึ้นทะเบียนพระภิกษุสงฆ์เป็นปัญหาละเอียดอ่อนมาก ส่วนหนึ่ง เพราะมีหลายกรณี ที่นักปฏิวัติทั้งหลาย ดำเนินการผ่านทางคณะสงฆ์ ซึ่งหากว่าไม่อาศัยพระสงฆ์ นักปฏิวัติก็คงจะไม่มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานได้มากเท่านี้[23]

การเข้าแทรกแซงพัฒนาการของพุทธศาสนา ครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง คือการก่อตั้ง สถาบันเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาขั้นสูง โดยผ่านการร่วมมือกับมูลนิธิฟอร์ดของอเมริกันในค.ศ.1954 เหตุการณ์นี้มีนัยหมายถึงการผสมผสานสิ่งที่เกี่ยวข้อง และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาเข้าด้วยกัน แต่ก็เข้ากันได้ไม่ดีนักกับขนบประเพณีของพม่า พม่าแต่ดั้งเดิมก็มิได้เห็นสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่แยกออกจากกัน การเน้นที่การเรียนภาษาอังกฤษ และการเผยแพร่พุทธศาสนา ทั้งภายในประเทศและในนานาประเทศ ดำเนินควบคู่ไปกับสิ่งที่ได้กลายเป็นการปรับหลักสูตรเป็นไปตามแบบฉบับของพม่าและการเปลี่ยนไปใช้บุคลากรพม่า[24] การฝึกอบรมแบบใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและจากต่างชาติ ถูกนำมาโยงเข้ากับบริการทางด้านสังคม การส่งเสริมพุทธศาสนา ถูกนำมาเกี่ยวพันโดยตรงในทันที กับการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในของรัฐ และแก่การสร้างภาพลักษณ์ของรัฐในนานาประเทศ เมื่อถึงค.ศ.1962 พม่ามีโรงเรียนวัดที่มีพระภิกษุที่ได้รับการฝึกอบรมในระดับสูงจำนวนมากพอที่จะขึ้นทะเบียนให้อยู่ในฐานะวิทยาลัยได้ถึงแปดสิบสี่แห่ง รัฐบาลของนายพลเน วินมิได้ให้การส่งเสริมโรงเรียน*กยอง* (วัด) ถึงกระนั้น โรงเรียนเหล่านี้ ก็ยังคงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของระบบการศึกษาของพม่า แม้ว่าจำนวนผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนวัด ซึ่งเคยมีอยู่ถึง 70 เปอร์เซ็นต์ในค.ศ.1952 นั้น จะมีจำนวนลดลงไปเป็นอันมากแล้ว[25]

ในประเทศไทยในค.ศ.1967 ครึ่งหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด ยังคงเป็นโรงเรียนวัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นครูผู้สอน ระเบียบการสอบของพระสงฆ์ ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อปีค.ศ.1910 ยังคงมีผลบังคับอยู่ในปัจจุบัน ในปัจจุบันไทยมีโรงเรียนนักธรรมอยู่ 6634 แห่งและโรงเรียนบาลี 615 แห่ง สถาบันวัดสองแห่งในกรุงเทพฯ คือมหามกุฏราชวิทยาลัยและ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้กลายเป็นหลักพื้นฐานให้แก่มหาวิทยาลัยแบบสมัยใหม่ ในค.ศ.1945 และ 1947 ซึ่งนับตั้งแต่จุดนั้นมา

---

[23] Mendelson, 240-62, 341-5.

[24] Ibid., 299-306.

[25] F. von der Mehden, ***Religion and Modernization in Southeast Asia,*** Syracuse, 1986, 136.

ก็ให้การศึกษาที่ทันสมัยสาขาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ควบคู่ไปกับการศึกษาพุทธศาสนาในภาษาบาลี[26] สถาบันการศึกษาทั้งหมดนี้ ทำหน้าที่มิใช่เพียงเชื่อมโยงรัฐสมัยใหม่ เข้ากับสถาบันทางศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงการแนะนำให้ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนา ได้รู้จักกับแบบอย่างการเรียนอย่างฆราวาสหรือการเรียนที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลักด้วย ตามตัวเลขสถิติระบุว่า นับจากปีค.ศ.1968 ซึ่งขณะนั้นประชากรไทยทั้งหมดมีจำนวนในราว 34 ล้านคนนั้น มีวัดอยู่ประมาณ 25,000 แห่ง และพระภิกษุสงฆ์ 185,000 รูป หนึ่งในสามของจำนวนพระภิกษุทั้งหมดนี้ อาจเป็นได้ว่า บวชเป็นพระเพียง "ชั่วคราว" สถาบันต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งมีระดับชั้นลดหลั่นกันไปจนถึง "วัดมหาวิทยาลัย" ชั้นสูงในเมืองหลวง สอดคล้องกับการมีระดับชั้นทางด้านสังคม-การเมืองอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ เช่นเดียวกับในยุคก่อน ๆ คือ การเป็นพระสงฆ์ เป็นช่องทางที่ดี แก่การเลื่อนฐานะ และการไต่ขึ้นสู่สถานภาพที่สูงส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งค่อนข้างยากจนกว่าที่อื่น ๆ[27]

รัฐบาลไทยวางท่าทีหนักแน่นที่สุดเสมอมา ในเรื่องการอุปถัมภ์พุทธศาสนา และรัฐบาลก็ไม่เคยรั้งรอที่จะสนับสนุน และพยายามหาทางใช้พระสงฆ์ที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ ทัศนะของรัฐบาล สะท้อนให้เห็นในจุลสารฉบับหนึ่งที่ออกมาในค.ศ.1963 ซึ่งระบุว่า "ความสลับซับซ้อนของการดำรงชีวิตอยู่ในโลกสมัยใหม่...ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและมีความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างรัฐและพระสงฆ์ รัฐและพระสงฆ์ต้องร่วมกันดำเนินงานอย่างประสานกลมกลืนกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีทางเศรษฐกิจและทางจิตใจของประชาชน"[28] พระราชบัญญัติสงฆ์ฉบับปีค.ศ.1963 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ร่างขึ้นในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้มีการแทรกแซงอย่างทรงพลังเข้าไปในชีวิตของหมู่สงฆ์ สิ่งที่ดูผิดจากที่ควรจะเป็นน่าจะได้แก่พระราชบัญญัติฉบับก่อน ๆ คือฉบับปีค.ศ.1902 และค.ศ.1941 นั้น มีลักษณะสำคัญ ๆ ที่มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก แต่พระราชบัญญัติฉบับปีค.ศ.1963 กลับรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อกำจัดความยุ่งยากภายในหมู่สงฆ์อันอาจเกิดจากการแข่งขันกันระหว่างนิกายธรรมยุติกับมหานิกาย ธรรมยุติที่ปรับปรุงให้เป็นสมัยใหม่นั้น มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น และดังนั้น จึงแสดงลักษณะเฉพาะของกลุ่มได้ค่อนข้างชัดเจนกว่า ในขณะที่มหานิกายภายในคณะสงฆ์ มีลักษณะค่อนไปทางกระจายกันออกไป การปรับโครงสร้างใหม่นี้ สะท้อนความคิดของจอมพลสฤษดิ์ที่ยอมรับว่า พุทธศาสนาและสถาบันกษัตริย์ ยังคงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ต่อการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการสร้างความทันสมัย การปรับนโยบายของรัฐแต่ละครั้ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ มีขึ้นเพื่อให้รับกับการปฏิรูปเพื่อ

---

[26] R. Lester, ***Theravada Buddhism in Southeast Asia,*** Ann Arbor, 1973, 97.

[27] S.J. Tambiah, "Sangha and Polity in Modern Thailand," in Bardwell Smith, ed., ***Religion and the Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma,*** Chambersburg, 1978, 123-4.

[28] อ้างใน Lester, 104.

ความทันสมัย การปรับปรุงคณะสงฆ์ครั้งแรก เชื่อมโยงกับการปฏิรูปของคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ครั้งต่อมาเป็นการปรับปรุงให้เชื่อมโยงกับการปฏิวัติปีค.ศ.1932 และในท้ายที่สุด เป็นการปรับปรุงให้เชื่อมโยงกับการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ในค.ศ.1957 [29] การเสริมสร้างความผูกพันระหว่างศาสนากับรัฐ ให้แข็งแกร่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง พร้อมไปกับการกระชับความสัมพันธ์ที่ลดหลั่นกันตามลำดับชั้น ให้เหนียวแน่นยิ่งขึ้นโดยผ่านทางกระทรวงธรรมการ* ส่งผลให้บารมีและความเป็นอิสระของวัดในท้องถิ่น ลดน้อยลง

ผลงานการศึกษาหมู่บ้านของประเทศนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ล้วนยอมรับว่า ตลอดช่วงระยะเวลานับตั้งแต่สงครามเป็นต้นมา พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทที่เป็นกุญแจสำคัญอย่างต่อเนื่อง ในฐานะที่ปรึกษาและผู้ให้คำแนะนำ รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนาต่าง ๆ เมื่อถึงขณะนี้ ฐานะความเป็นศูนย์กลางที่พระสงฆ์เคยมีมาตามประเพณีในด้านนี้ ถูกถ่วงดุลด้วยการฝึกอบรมในเรื่องการพัฒนาชุมชน ในกัมพูชา กษัตริย์สีหนุทรงถือว่า “พระภิกษุ 70,000 รูปของเรา เป็น “เจ้าพนักงาน” ที่กำกับประชาชนของเราให้ทำงาน เฉกเช่นนายทหารกำกับเหล่าทหารเข้าสู่การสู้รบ”[30] ตอนปลายทศวรรษ 1960 มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยในกรุงเทพฯ ให้การสนับสนุนการฝึกอบรมพระภิกษุสงฆ์เพื่อการพัฒนาชุมชน การฝึกดังกล่าว มีขึ้นตามศูนย์กลาง ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นที่คาดหมายกันว่า พระภิกษุสงฆ์ที่เข้ารับการฝึกอบรม จะกลับไปยังหมู่บ้านของตน และประยุกต์ใช้ทักษะและมุมมองทั้งหลายที่ได้รับมา ในลักษณาการใด ๆ ก็ได้ ตามแต่จะสามารถทำได้ ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดนัก ในข้อที่ว่า พระภิกษุมากมาย เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่พรรคในโครงการฝึกอบรมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยสิ้นเชิงในเวียดนาม คือได้ซึมซับและนำบทเรียนต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มา มาประยุกต์ ใช้ให้เกิดประโยชน์

ในลาว โรงเรียนประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ เป็นโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ในค.ศ.1962 ลาวมีโรงเรียนบาลีอยู่เก้าสิบห้าแห่ง เมื่อล่วงมาถึงตอนที่ปะเทดลาวมีชัยชนะในค.ศ.1975 นั้น มีโรงเรียนมัธยมที่สอนด้วยภาษาถิ่นอยู่เพียงไม่กี่แห่ง ฝรั่งเศสมิได้ตัดสัมพันธ์ระหว่างราชตระกูลกับคณะสงฆ์ในลาวหรือกัมพูชา และความสัมพันธ์นี้ยังคงค่อนข้างมั่นคงมาจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติสังคมนิยมในตอนกลางทศวรรษ 1970 ในกัมพูชาเช่นเดียวกับในลาวและไทย คือรัฐและสงฆ์ มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งกว่าในพม่ามาก สถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในกัมพูชา ประกอบด้วยโรงเรียนระดับประถม 600 แห่ง มัธยมสองแห่ง และอุดมหนึ่งแห่ง คือมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาเปรียอาห์ สีหนุ

---

[29] Tambiah, ***World Conqueror,*** 252-5.

* คือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน

[30] Lester, 126.

ราชแห่งพนมเปญ[31] แต่เดิมมา เยาวชนชายในเกือบทุกหมู่บ้าน เข้าถึงการศึกษาในโรงเรียนโดยผ่านทางวัด ทว่าเมื่อถึงค.ศ.1967 โรงเรียนล้วนอยู่ระบบของรัฐบาลทั้งหมด ยกเว้นเพียง 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น โดยที่จำนวนผู้เข้าเรียนในโรงเรียนรัฐก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว[32]

ตลอดช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 ฝรั่งเศสและอเมริกันมองว่าพระสงฆ์มีศักยภาพในการคานดุลกับระบอบคอมมิวนิสต์ในลาว และความเข้มแข็งของหมู่สงฆ์ในลาว ก็ถูกบ่อนทำลายลงด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์มีความแตกแยกอย่างลึกซึ้งมากเป็นพิเศษ ระหว่างนิกายธรรมยุติกับมหานิกาย อันเป็นความตึงเครียดที่ปรับตัวเองไปสู่การแบ่งพรรคแบ่งพวก ขณะเดียวกัน พระสงฆ์ก็ยึดมั่นอย่างแรงกล้าที่จะมองตนเองว่าเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญของวัฒนธรรมลาว อันเป็นภารกิจที่ตีความได้อย่างง่ายดายว่า สวนทางกับแนวคิดที่มุ่งแยกศาสนาจากเรื่องกิจการบ้านเมืองตามแบบฉบับของอเมริกัน เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1970 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปะเทดลาวมีพลังเข้มแข็งขึ้น เพราะความรู้สึกต่อต้านอเมริกันซึ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นลำดับ การสร้างจิตสำนึกและบทบาททางการเมืองในหมู่สงฆ์ ได้บ่อนทำลายบทบาทของสงฆ์ภายในสังคมลาว เป็นเรื่องอาจจะดูแย้งกันอยู่ที่สำนึกและบทบาทการเมืองในหมู่สงฆ์ดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นด้วยความคิดริเริ่มของคณะสงฆ์เอง ทั้งนี้เพราะคณะสงฆ์หมายที่จะขยายฐานของตนให้กว้างออกไป ซึ่งกระทำโดยการส่งเสริมให้ฆราวาสเผยแพร่ศาสนาและการปฏิบัติสมาธิ เมื่อมีชัยชนะในค.ศ.1975 ปะเทดลาวก็ได้ดำเนินความเพียรพยายามทุกประการที่จะใช้พระภิกษุสงฆ์ให้เป็นประโยชน์ในการกระจายข่าวสารของตนไปสู่ประชากร ปะเทดลาวได้ประกาศนโยบายเสรีภาพในด้านศาสนา การร่วมมือกันระหว่างปะเทดลาวและคณะสงฆ์ มีพื้นฐานที่แข็งแรงอยู่แล้ว เนื่องจากความคิดเกี่ยวกับระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงดีอยู่แล้ว ในขณะเดียวกัน รัฐบาลใหม่ก็ตั้งต้นให้การศึกษาเสียใหม่แก่พระสงฆ์ จำกัดอภิสิทธิ์ของพระสงฆ์ และหลีกเลี่ยงบทบาทอันเป็นหัวใจสำคัญของพระสงฆ์ในด้านสังคม และบทบาทอันเป็นสัญลักษณ์ไปเสีย กล่าวกันว่า เมื่อถึงค.ศ.1979 จำนวนพระภิกษุได้ลดลงจาก 20,000 เหลือ 1700 รูป และการทำให้พระสงฆ์มาอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของการเมือง ก็ดูเหมือนว่าจะเสร็จสมบูรณ์ลง[33]

ฐานะของมุสลิมภายใต้การบังคับบัญชาของเงื่อนไขทางการเมือง ทำให้อิทธิพลของมุสลิมต่อสถาบันแห่งชาติต่าง ๆ ในอินโดนีเซียถูกจำกัดขอบเขตลง ทว่าในเวทีด้านวัฒนธรรมและศาสนาแล้ว ดุลของอำนาจ จะแตกต่างออกไป ในอาณาบริเวณดังกล่าว ฝ่ายอื่น ๆ ตอบสนองต่ออิสลามมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะพิจารณาได้จากการอภิปรายถึงเรื่องศาสนา ซึ่งจะวางกรอบให้อยู่ในลักษณะของอิสลามมากขึ้น

---

[31] Ibid., 96-7.

[32] C. Keyes, ***The Golden Peninsula,*** London, 1977, 293.

[33] M. Stuart-Fox and R. Bucknell, "Politicizatio_n of Buddhist Sangha in Laos," JSEAS, 13, 1(1982)78.

เรื่อย ๆ รัฐยังให้การอนุมัติเห็นชอบกับการให้ความหมายเกี่ยวกับพระเจ้าตามแบบของอิสลาม และกำหนดให้พลเมืองแสดงตัวเป็นผู้นับถือศาสนาตามที่มุสลิมสามารถยอมรับได้ อิสลามมองว่า ตนเองมีความรับผิดชอบในทางปฏิบัติในเรื่องของศาสนา เป็นความรับผิดชอบตามเงื่อนไขที่ไม่มีรัฐตะวันตกที่แบ่งแยกระหว่างกิจการศาสนาและกิจการบ้านเมืองใด ๆ กระทำกัน ในแต่ละเรื่อง ที่เกี่ยวกับศาสนาการอภิปรายและให้เหตุผลตามแบบฉบับของอิสลาม เป็นตัวกำหนดสภาวะแวดล้อมของชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของชาวอินโดนีเซีย ซึ่งส่งอิทธิพลไปถึงศาสนาอื่นอย่างทั่วถึงและโดยสมบูรณ์ แม้กระทั่งซูฮาร์โต้ก็ยังระวังตัวเสมอ เมื่ออ้างอิงถึงความนิยมที่เขาเคยมีต่อแนวคิดชวานิยมในสมัยก่อน และชาวมุสลิมก็ยังคงเชื่อมโยงแนวปฏิบัติศาสนกิจที่เกี่ยวข้องกับชวานิยม เข้ากับขนบประเพณีที่ตกค้างมาจากยุคก่อนอิสลามอยู่ต่อไป *ตาเรกัต*นานาชาติยังคงดำเนินงานอย่างแข็งขัน ทว่าในระดับชาติแล้วความสำคัญของ*ตาเรกัต* ตกต่ำลงจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1980 ซึ่งเป็นช่วงที่การฟื้นฟูปรากฏขึ้นอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ ปัจจุบันนี้ ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ มักถูกมองกันอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผลเป็นการคาดคะเนหรือฝันเฟื่อง ซึ่งตรงกันข้ามกับสภาพความเป็นจริงที่เกี่ยวกับการพัฒนาและความทันสมัย และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพลังเร้นลับ ก็ต้องคอยปกป้องตนเองให้พ้นจากการล่วงล้ำและเกินเลยอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเผชิญหน้ากับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล

แม้มาสจูมีจะไม่ประสบความสำเร็จในการยืนยันว่าชาติอินโดนีเซีย เป็นอิสลามอย่างสมบูรณ์ แต่อิทธิพลของมาสจูมี ในฐานะที่เป็นพรรคมุสลิมที่แผ่ไพศาลให้พรรคมุสลิมอื่น ๆ มาพึ่งพิง ก็มีมากเพียงพอ ที่จะค้ำประกันว่าจะมีการก่อตั้งกระทรวงศาสนาขึ้นมาอย่างรวดเร็ว กระทรวงนี้ ถูกครอบงำจากทางพรรค นาห์ดาตุล อูลามา มาจนกระทั่งถึงค.ศ.1971 ซึ่งเมื่อถึงจุดนี้ระเบียบใหม่ก็เข้าแทนที่พรรคนาห์ดาตุล อูลามา อย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะที่เป็นกำลังฝ่ายที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่เบื้องหลังกระทรวงศาสนา แม้ว่ากระทรวงนี้จะทำหน้าที่รับผิดชอบประชาคมทางศาสนาทั้งปวง แต่งบประมาณภายในกระทรวง ก็ถูกจัดสรรไปตามสถิติสำมะโนประชากร และด้วยเหตุนี้ อิสลามจึงเข้ามีอิทธิพลครอบงำกระทรวงศาสนาอย่างหนักหน่วง กระทรวงศาสนาบริหารเงินสนับสนุนที่ได้จากรัฐบาล โดยในค.ศ.1954 จัดสรรให้แก่*มาดราซาห์* ระดับประถมกว่า 13,000 แห่ง ระดับมัธยม 776 แห่ง และระดับอุดมศึกษา 16 แห่ง เมื่อถึงปีค.ศ.1965 กระทรวงศาสนาจัดสรรเงินให้แก่*มาดราซาห์*และ*เปสันเตรน*รวมทั้งสิ้น 22,000 แห่ง ตัวเลขเหล่านี้ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดทศวรรษ 1970[34] เมื่อเครือข่ายทางการศึกษาของอิสลามมีเงินจากน้ำมันส่งมาให้อย่างเป็นล่ำเป็นสัน และเมื่อเครือข่ายฯ สร้างพื้นฐานให้แก่คลื่นลูกใหม่ เพื่อทำงานส่งเสริมและสร้างความเป็นอิสลามทั่วประเทศแล้ว เครือข่ายทางการศึกษาอิสลามนี้ก็แยกตัวออกมาอยู่ตามลำพังมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ทั้งนี้โดยผ่านสถาบันไอเอไอเอ็น (สถาบันอิสลามของรัฐ) ในระดับอุดมศึกษา กระทรวง

---

[34] Boland, 117.

ศาสนากลายเป็นปราการหลักของอิทธิพลของมุสลิมภายในระบบราชการ และเป็นฝ่ายหนึ่งที่ต่อต้านและเป็นปฏิปักษ์ต่ออิทธิพลแนวชวานิยมของกระทรวงข่าวสาร และกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม

เมื่อพิจารณาความสำคัญของกฎหมายที่มีอยู่ภายในศาสนาอิสลามแล้ว การก่อตั้งกระทรวงศาสนาย่อมมีผล เกี่ยวพันในทางปฏิบัติไปถึงชีวิตทางด้านศาสนาของท้องถิ่นอย่างมหาศาล ศาลอิสลามอยู่ภายใต้อำนาจของกระทรวงศาสนานี้ แทนที่จะเป็นกระทรวงยุติธรรม ในส่วนเรื่องราวที่เกี่ยวกับกฎหมายครอบครัว ที่สำคัญคือการหย่าร้างและการสืบมรดกนั้น ได้มีการวางพื้นฐานทางกฎหมายเพื่อให้เป็นอำนาจหน้าที่ของทางศาสนาขึ้นมา นับจากกลางทศวรรษ 1950 จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1974 มีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรงและปะทุขึ้นมาเป็นพัก ๆ ในเรื่องกฎหมายการสมรส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับการมีภรรยาหลายคนและการสมรสกับผู้ที่มิได้เป็นมุสลิม ปฏิกิริยาของชาวมุสลิมต่อกฎหมายแพ่งที่รัฐบาลเสนอขึ้นมาใน ค.ศ.1974 กระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรุนแรงเสียจนกระทั่งร่างกฎหมายดังกล่าว ต้องถูกถอนออกไป สำหรับชาวมุสลิมแล้ว ความคับข้องใจมักมีศูนย์รวมอยู่ที่การประมวลกฎหมายตามขนบธรรมเนียม (*อาดัต*) ซึ่งดัตช์เข้ารับเป็นภาระดำเนินการ กระทรวงศาสนาทำหน้าที่จัดสรรเงินกองทุน และก่อตั้งสถาบันต่าง ๆ ขึ้นในลักษณะที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่องค์กรอิสลามทั้งหลาย ในขณะเดียวกัน ทางกระทรวงก็จำกัดขอบเขตศักยภาพของนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมชาวมุสลิมอยู่ในที มิให้นักเคลื่อนไหวเหล่านี้ท้าทายหลักพื้นฐานของรัฐ เพราะการก่อตั้งรัฐมีนัยหมายถึงการที่ชาวมุสลิม ให้การอนุมัติและรับรองรัฐ อำนาจการควบคุมกระทรวงศาสนาของพรรคนาห์ดาตุล อูลามา ซึ่งกระทำได้อย่างมั่นคงในค.ศ.1954 คือสิ่งที่ชักนำให้พรรคให้การอนุมัติรับรองรัฐ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงแก่รัฐ การที่มุสลิมฝ่ายอื่น ๆ ประท้วงเนื่องจากพวกเขาต้องการโต้แย้งเรื่องรากฐานของรัฐอย่างถึงแก่นยิ่งกว่านี้[35]

อิทธิพลของอิสลามภายในกระทรวงศาสนา สะท้อนให้เห็นที่การนิยามศาสนา และบทบาทในการส่งเสริมความหมายตามแนวคิดของอิสลาม ว่าสิ่งใด ที่สามารถจัดได้ว่าเป็นศาสนา ในช่วงเวลาที่ก่อตั้งกระทรวงศาสนาขึ้นในค.ศ.1946 นั้น เป็นที่รับรู้กันว่า ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์และคาทอลิกสมควรมีสถานภาพเป็นศาสนา เพราะแม้กระทั่งภายใต้เงื่อนไขที่เป็นอิสลามอย่างเคร่งครัด ศาสนาคริสต์ก็ยังนับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม และเป็นศาสนาหนึ่งตามที่ระบุอยู่ในคัมภีร์ แต่ในระยะแรกศาสนาอื่นถูกนำมารวมไว้ภายใต้หัวข้อกลุ่มชนชาติ ศาสนาที่มีกำเนิดในเอเชีย ต้องต่อสู้เพื่อให้ได้รับการยอมรับ สถานภาพของศาสนาเหล่านี้ ยังคงเป็นปัญหาอยู่ในบางแง่มุมมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่ละศาสนา จำต้องมีการจัดระบบกันใหม่ เพื่อให้มีสารัตถะสอดคล้องกับความหมายตาม

---

[35] D. Lev, ***Islamic Courts in Indonesia,*** Berkeley, 1972, 50.

แบบฉบับของเซมิติค * ในข้อที่ว่า อะไร คือสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นศาสนา ปัจจุบันนี้ ความหมายดังกล่าวมีอำนาจกำหนดความถูกต้องถึงระดับที่สามารถเน้นในเรื่องต่าง ๆ อันได้แก่ความเชื่อถือศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าหนึ่งองค์ มีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบอย่างชัดเจน มีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เล่มหนึ่งและศาสดาองค์หนึ่ง เมื่อถึงปัจจุบันนี้ รายชื่ออย่างเป็นทางการของศาสนาที่ได้รับการยอมรับ ส่วนใหญ่แล้ว ประกาศไว้ในคำสั่งของประธาธิบดีซูการ์โนฉบับปีค.ศ.1965 ซึ่งได้แก่ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาขงจื๊อ กรณียกเว้นเพียงศาสนาเดียวคือ ขงจื๊อ ซึ่งถูกลดระดับไปมีสถานภาพเช่นเดียวกับศาสนายิว คือถูกมองว่า โดยแก่นแล้วเป็นความเชื่อถือศรัทธาของชนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น มิได้เป็นศาสนาที่เป็นสากล

ตามความหมายที่จำกัดขอบเขตไว้เช่นนี้ ลัทธิความเชื่อหลายแนว จึงไม่ได้รับอนุญาตให้มีฐานะเป็นศาสนา เป็นต้นว่า ความเชื่อภูติผี การนับถือบูชาวิญญาณตามขนบพื้นบ้าน รวมทั้งศาสนาที่ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ หรือวัตรปฏิบัติที่เกี่ยวกับการฝึกพลังเร้นลับอย่างเป็นอิสระ แม้กระทั่งชาวบาหลีก็ยังต้องต่อสู้อย่างขมักเขม้น กว่าจะได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในทศวรรษ 1950 ชุมชนของผู้นับถือศาสนาฮินดู พุทธ และขงจื๊อ ถูกบีบบังคับให้ปรับตัวให้เข้ากับแนวคิดเรื่องเทพ ในแบบที่ยึดถือว่ามีพระเจ้าเพียงองค์เดียว การปรับเปลี่ยนสำนวนที่ใช้ในพุทธศาสนากันใหม่ ทำให้กลุ่มมหายานเป็นฝ่ายได้เปรียบ ส่วนชาวพุทธนิกายเถรวาท ประสบกับความลำบากใจมากเป็นพิเศษ ก่อนที่พวกเขาจะยอมคล้อยตามในท้ายที่สุดว่า อธิพุทธ (Adi Buddha) ซึ่งมีความหมายคร่าว ๆ ถึงธรรมชาติความเป็นพุทธที่มีฝังอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถถือได้ว่าเป็นเช่นเดียวกับ “พระเจ้า” ในกระบวนการเพื่อหาทางให้ได้รับการยอมรับนี้ ภายในแต่ละชุมชนทางศาสนา ที่แบ่งออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ โดยยึดถือคัมภีร์ตามแนวทางของตน ต่างก็มีกำลังเข้มแข็งขึ้น ในขณะที่ฝ่ายที่สังเคราะห์ความคิดความเชื่อหลายแขนงเข้าด้วยกัน ตามขนบที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ต้องพากันเดือดร้อน การนิยามคำว่าศาสนาที่ได้รับการยอมรับในอินโดนีเซีย ขณะนี้ สอดคล้องกับแบบอย่างของอิสลามที่ว่า อะไรบ้าง ที่สามารถกอปรขึ้นเป็นศาสนาได้ ไม่ว่าจะโดยการโต้เถียงเชิงวิชาการ การอภิปรายต่อหน้าสาธารณชน หรือโดยการบัญญัติกฎหมายของรัฐบาล

อาจเป็นได้ว่า สิ่งที่มีความสำคัญขั้นวิกฤติยิ่งกว่า คือทัศนะของรัฐบาลซึ่งกำหนดขึ้นตามเงื่อนไขของศาสนาอิสลาม กล่าวคือทัศนะที่เชื่อว่ารัฐบาลมีความรับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางศาสนา รัฐบาลอินโดนีเซียมองเห็นว่าตนเองมีความรับผิดชอบที่ต้องดูแลให้พลเมืองของตน ปฏิบัติตามความเชื่อถือศรัทธาทางศาสนาอย่างเป็นที่ยอมรับได้ และเรื่องนี้เป็นพันธะหน้าที่ของความเป็นพลเมืองอย่างหนึ่ง ในแผนงานห้าปีของช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1969-1974 (ในตอนที่ 9 ที่ว่าด้วย “ศาสนา”) ได้กล่าวไว้ว่า “รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐอินโดนีเซีย มีความรับผิดชอบในการชี้นำและให้

---

* หรือของชาวยิว

ความช่วยเหลือ เพื่ออำนวยให้แต่ละศาสนา ได้พัฒนาไปตามคำสอนของตนเอง รัฐบาลจะจัดการควบคุมดูแลเพื่อที่พลเมืองทุกคน จะคงความเป็นผู้ยึดมั่นต่อการประกอบพิธีทางศาสนาตามความเชื่อของตน" ความรู้สึกถึงความรับผิดชอบเช่นนี้ เป็นการแยกแยะให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ทัศนะของอินโดนีเซียในเรื่องเสรีภาพ ในการนับถือศาสนา แตกต่างไปจากทัศนะตามที่รัฐบาลเสรีนิยมของประเทศ ทางตะวันตกยึดถือกัน ในรัฐตะวันตกที่แยกเรื่องศาสนาออกจากกิจการบ้านเมืองนั้น การประกาศเพื่อแสดงความเชื่อในพระเจ้า มิได้เป็นบทบาทที่มีความสำคัญ ส่วนใหญ่แล้วจะกระทำโดยการสวดภาวนาด้วยวาจาเพื่อให้เกิดบุญกุศล อินโดนีเซียอาจมิได้เป็นรัฐอิสลาม แต่กระนั้น อินโดนีเซียใช้หลักเหตุผลที่ได้จากอิสลาม ในข้อที่ว่า ผู้มีอำนาจในการปกครอง พึงเข้าแทรกแซงเพื่อให้การชี้นำแก่ชีวิตทางด้านจิตวิญญาณของพลเมืองภายใต้ระเบียบใหม่นั้น หลักการข้อแรกของปัญจศีลที่ว่า ชาติก่อตั้งขึ้นบนความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว ถูกตีความออกมาเป็นโครงการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ และโดยทั่วไปแล้ว พลเมืองทุกคน ถูกกำหนดให้ระบุศาสนาที่ตนสังกัด ลงไว้ในบัตรประชาชนและต้องเป็นศาสนาที่ได้รับการยอมรับด้วย ทัศนะเรื่องเสรีภาพในการนับถือศาสนาข้อนี้ -- ซึ่งมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแตกต่างอย่างเด่นชัดจากเสรีภาพในการนับถือศาสนาเช่นในตะวันตก -- โดยแก่นแท้แล้ว สอดคล้องกับทัศนะของมุสลิม เรื่องความรับผิดชอบที่รัฐมีต่อศาสนา

ระเบียบข้อบังคับที่รัฐบาลกำหนดให้กับขบวนการที่เกี่ยวเนื่องกับพลังเร้นลับทั้งหลาย ขยายมาจากนโยบายสมัยอาณานิคม ราชสำนักในแบบจารีตประเพณี ถูกระบอบอาณานิคมเปลี่ยนให้ไปเป็นองค์ประกอบหนึ่งภายในรัฐใหม่ ทว่านโยบายต่าง ๆ ของสมัยอาณานิคมมีจุดมุ่งหมายเพื่อสะกัดกั้นอิสลามเป็นสำคัญ ความเป็นพันธมิตรระหว่างราชสำนักกับระบอบอาณานิคมนี้ ซึ่งบังเอิญสอดคล้องไปกันได้กับประชากรส่วนที่มีความเชื่อแบบประสมจากหลายศาสนา ส่วนที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับ และส่วนที่รับได้แนวคิดมาจากอินเดีย ดังนั้นจึงทำให้ความเป็นปรปักษ์ระหว่างอิทธิพลของอิสลามและของราชสำนักซึ่งมีมาตั้งแต่ยุคก่อนอาณานิคม ยังคงดำเนินต่อมา ความเป็นปรปักษ์กันนี้ สอดคล้องอีกเช่นกัน กับความตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างอิสลามกับระเบียบใหม่ ทว่าในขณะเดียวกัน ดัตช์ก็หวั่นไหวกับอันตรายจากความเคลื่อนไหวของผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับและของผู้ที่มีความเชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะนำมาซึ่งยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข การควบคุมดูแลขบวนการเหล่านี้ดำเนินสืบมาอย่างต่อเนื่องมานับตั้งแต่ที่อินโดนีเซียได้เอกราช โดยผ่านทางปาเกม ปาเกมเป็นหน่วยงานหนึ่งของกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีขึ้นมาตั้งแต่ค.ศ.1954 ปาเกมมีสำนักงานอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการประชุมและเก็บหลักฐานบันทึกต่าง ๆ แม้กระทั่งกิจวัตรที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับเรื่องจิตวิญญาณในบ้านของปัจเจกบุคคล และการรักษาของแพทย์แผนโบราณ (*ดูกุน*) ก็จำเป็นต้องมีใบอนุญาตและมีการจดทะเบียน นอกจากนี้แล้ว กระทรวงศาสนายังวิจัยเรื่องการประกอบพิธีตามขนบพื้นบ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ อยู่ภายในขอบเขตอำนาจหน้าที่ของทางกระทรวงฯ มาจนกระทั่งถึง ค.ศ.1978 กระทรวงศาสนาตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะชี้นำผู้เชื่อถือเรื่องพลังเร้นลับ ให้หันมาหาหลักปฏิบัติที่

อยู่ในกฎเกณฑ์ ด้วยการสร้างความเข้าใจอย่างกระจ่างชัดว่า ความเชื่อในพลังเร้นลับ มีกำเนิดมาจากอิสลาม

ในระเบียบใหม่ เป้าหมายในการพยายามมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การได้มาซึ่งสิทธิธรรมซึ่งไม่จำต้องต้องสังกัดศาสนา การที่ขบวนการต่าง ๆ เลือกใช้คำว่า *เกเปอร์จายาอาน* ในค.ศ.1970 นั้น เป็นการเสี่ยงต่อโอกาสที่จะอ้างสิทธิธรรมตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 ซูการ์โนนำรัฐธรรมนูญฉบับ ปี ค.ศ.1945 ดังกล่าวนี้มาปรับใช้ใหม่ในค.ศ.1959 และในสมัยของซูฮาร์โต้ รัฐธรรมนูญนี้ ก็ยังคงเป็นกฎหมายที่ล่วงละเมิดมิได้ เพราะเป็นแก่นของปรัชญาทางการเมืองของชาติ ซึ่งควบคู่อยู่กับหลักปัญจศีล ระหว่างการประชุมอย่างรีบร้อน ซึ่งมีการร่างบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 นั้น ได้มีการขยายการพิจารณาวรรคที่ 29 ของส่วนที่ 9 (เรื่องศาสนา) ให้กว้างออกไป วรรคดังกล่าว มีข้อความว่า “ชาติตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อถือศรัทธาในพระเจ้า [*เกตุฮานาน ยาง มหา เอซา*] ชาติให้การค้ำประกันเสรีภาพของพลเมืองแต่ละบุคคล ในอันที่จะเลือกศาสนาของตนเอง และในอันที่จะสวดภาวนาตามศาสนาหรือความเชื่อถือศรัทธา (ตาม *เกเปอร์จายาอาน*) ของตนเอง” สำหรับผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับที่มีความคิดปรารถนาความเป็นอิสระ เห็นว่า กุญแจสำคัญนั้นอยู่ที่การรวมเอาคำว่า “ความเชื่อถือศรัทธา” (*เกเปอร์จายาอาน*) เข้าไว้ด้วย พวกเขาตีความข้อความนี้ว่า เป็นการให้สิทธิธรรมในการประกอบพิธีที่อยู่นอกศาสนา ตราบเท่าที่วัตรปฏิบัติเหล่านั้น มุ่งไปที่พระเจ้าองค์เดียวด้วยเช่นกัน โกลคาร์ ซึ่งเป็นกลุ่มปฏิบัติงานของรัฐบาล ให้การสนับสนุนโดยอ้อมแก่การประชุมสมัชชาที่ยอกยาการ์ตาในตอนปลายปีค.ศ.1970 ในที่ประชุมดังกล่าว ฝ่ายที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับให้เหตุผลโต้แย้งว่า พวกเขาถูกลิดรอนสิทธิอย่างไม่เป็นธรรม และกล่าวว่าสถานภาพของพวกเขานั้น โดยหลักการแล้ว ก็น่าจะเท่าเทียมกันกับสถานภาพของศาสนาต่าง ๆ อยู่แล้ว ในค.ศ.1973 ขบวนการอิสระทั้งหลาย ได้รับการยอมรับว่า เป็นทางเลือกที่ถูกต้องตามกฎหมาย ภายในเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญฉบับปีค.ศ.1945 จึงเป็นเรื่องที่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่พลเมืองจะระบุชื่อขบวนการพลังเร้นลับ ลงในบัตรประชาชนของตนเองแทนการระบุชื่อศาสนา ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าหน้าที่ปกครองในท้องถิ่นต่างมองว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการบ่อนทำลายชาติ และในช่วงที่มีการสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ.1980 ทางการก็มิได้จดบันทึกและทำสถิติเกี่ยวกับการสังกัดในขบวนการที่เชื่อเรื่องพลังเร้นลับแต่อย่างใด

ต่อจากนั้น การออกกฎหมายการสมรสฉบับปีค.ศ.1974 ส่งผลให้เกิดแนวทางชี้นำที่เปิดกว้างยิ่งขึ้น กฎหมายนี้ทำให้ข้อกำหนดสำหรับชาวชวา ที่ต้องปฏิบัติตามพิธีกรรมของอิสลาม คลายความเคร่งครัดลง แม้ว่าความพยายามของรัฐบาล ในอันที่จะวางหลักเกณฑ์การสมรสในแบบที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา จะถูกถอนออกไป แต่ภายในหลังปีค.ศ.1974 กลุ่มที่เชื่อพลังเร้นลับบางกลุ่ม ก็จัดพิธีสมรสตามแบบของตนเอง ในตอนต้นปีค.ศ.1978 ความรับผิดชอบในการควบคุมดูแลกลุ่มผู้มีความเชื่อในพลังเร้นลับที่เป็นอิสระ ซึ่งปกติแล้ว เรียกกันว่า *เกบาตินาน* (แปลตามตัวอักษรว่า “ศาสตร์ของภายใน”) เรื่อยมาจนกระทั่งถึงเมื่อไม่นานมานี้ ถูกย้ายจากกระทรวงศาสนาไปยังกระทรวงศึกษาธิการและ

วัฒนธรรม เท่ากับทำให้การอ้างสิทธิในทางกฎหมายของอิสลาม ที่จะควบคุมลัทธิความเชื่อเหล่านี้อ่อนแอลง การเปลี่ยนแปลงในด้านกฎหมาย มีผลกระทบในขอบเขตจำกัด และในหลาย ๆ บริเวณ ก็ถือกันว่า การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปได้ล่วงรู้ถึงกฎหมายใหม่ ๆ เป็นการยุยงให้เกิดความแตกแยก กฎหมายดังกล่าวกระตุ้นให้มีการโต้เถียงกันในเรื่องหลักคำสอนของอิสลาม และสร้างความสับสนในทางปฏิบัติ สุบัด ขบวนการของชวานิยมซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดในนานาประเทศ ได้ถอนตัวออกจากองค์การหลักของตน ในต้นปีค.ศ.1978 การถอนตัวเกิดขึ้นภายหลังจากที่เจ้าหน้าที่เอสเคเคของชวาตะวันออกดูเหมือนว่าจะกดดันสมาชิกของตน ให้ระบุตัวเองว่าเป็นเอสเคเคแทนที่จะระบุชื่อศาสนาที่สังกัด

ในทางทฤษฎีแล้ว การก่อตั้งสำนักอำนวยการขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม เท่ากับว่าได้ยุติการเกณฑ์ให้*เกบาตินาน* ไปอยู่ภายใต้กรอบศาสนา หน่วยงานดังกล่าว เริ่มต้นจัดทำบัญชีรายชื่อขบวนการต่าง ๆ จัดพิมพ์เอกสารที่เป็นหลักฐานสำคัญ และริเริ่มการติดต่อกับขบวนการต่าง ๆ ที่มิได้อยู่ในชวา การเปลี่ยนแปลงภายในสำนักอำนวยการ ในระยะหลัง ๆ เกิดขึ้นประจวบพอดีกับการเกิดสิ่งที่ดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของรัฐบาล เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง*เกบาตินาน*กับศาสนา ในช่วงทศวรรษ 1970 นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมให้เหตุผลโต้แย้งว่า การแสดงตนว่าเป็น ผู้อยู่ในสังกัด*เกบาตินาน* ก็นับว่าได้ปฏิบัติตามข้อกำหนดที่ให้พลเมืองธำรงความเชื่อถือศรัทธาต่อพระเจ้าอย่างเพียงพอแล้ว การตีความในระยะหลัง ๆ กลับแคบลงไป และการเป็นสมาชิกสังกัดขบวนการพลังเร้นลับ ก็ถูกแยกออกจากคำถามเรื่องสมาชิกภาพทางศาสนาซึ่งยังจำเป็นต้องมีศาสนาที่นับถืออยู่ ลูกตุ้มได้แกว่งกลับมายังตำแหน่งที่เคยอยู่ในตอนปลายทศวรรษ 1960 ผู้ที่มีความคิดแนวชวานิยมส่วนใหญ่ ยังคงถือว่า การปฏิบัติที่เกี่ยวกับความเชื่อในพลังเร้นลับของตน เป็นเรื่องส่วนตัว และแยกออกเป็นคนละเรื่องกับการระบุว่าบุคคลสังกัดอยู่กับศาสนาอะไร นอกจากนี้ แรงกดดันที่ให้สมาชิกของขบวนการ ยังคงรักษาสังกัดทางด้านศาสนาไว้ ก็เพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ เช่นกัน

ในเขตที่นับถือศาสนาอิสลามที่อื่น ๆ เช่นในซูลูและมินดาเนา การเปลี่ยนแปลงมีความคลาดเคลื่อนทางสังคมมาเพิ่มสีสันให้ ในฟิลิปปินส์ซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกนั้น โดยพื้นฐานแล้ว ศาสนจักรมีทัศนะในแนวอนุรักษ์ และผูกพันอย่างใกล้ชิดกับรัฐบาลซึ่งชนชั้นสูงมีอิทธิพลครอบงำอยู่ แม้จะมีกระแสแนวคิดด้านเทววิทยาที่ว่าด้วยความเป็นอิสระเสรีซึ่งแพร่มาจากลาตินอเมริกา และแม้ว่าผู้นำของคริสต์จักรบางคน อาทิเช่นพระคาร์ดินาล ซิน จะมีจุดยืนในเชิงวิพากษ์ต่อกรณีของประธานาธิบดีมาร์คอส แต่แนวโน้มโดยทั่วไปของคริสต์จักร ก็เป็นแบบอนุรักษนิยม ทัศนคติเช่นนี้มีรากฐานฝังอยู่ที่กำเนิดทางด้านสังคมของผู้นำของคริสต์จักร กับการที่คริสต์จักรต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดเดี่ยวเหนียวแน่น ซึ่งมีมานับตั้งแต่เมื่อมีการต่อต้านขบวนการฮุคในทศวรรษ 1950 รัฐบาลมนิลาดำเนินการจากจุดที่ได้เปรียบ นโยบายของรัฐบาลต่อกรณีที่เกิดขึ้นในภูมิภาคทางตอนใต้ ของ

ประเทศประกอบด้วยยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาและการรวมชาติ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานและธุรกิจของชาวคริสต์ทางเหนือ ลงไปยังบริเวณที่ดูเหมือนจะยังค่อนข้างด้อยพัฒนาอยู่ส่วนทางใต้ สำหรับ ชาวท้องถิ่นที่เป็นมุสลิมทางใต้นั้น โครงการเหล่านี้ แสดงถึงการนำระบอบอาณานิคมชนิดเข้มข้นมาบังคับใช้แก่พวกเขา โดยแปลงโฉมเสียใหม่ในรูปของลัทธิชาตินิยม

ในสภาวะแวดล้อมที่มีการหลั่งเลือดกันเป็นพัก ๆ เช่นนี้ การแยกการเปลี่ยนแปลงแนวทางการปฏิบัติศาสนกิจ ออกจากเรื่องความสัมพันธ์ทางด้านสังคม-เศรษฐกิจและการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างชาวใต้ที่เป็นมุสลิมยากจน กับชาวเหนือที่ค่อนข้างมั่งคั่ง ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการอุปถัมภ์ นั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ นโยบายของมาร์คอสเป็นตัวที่กระตุ้นที่ทำให้มีการก่อตั้งสันนิบาติชาตินิยมมุสลิมฟิลิปปินส์ขึ้นในค.ศ.1967 สันนิบาตดังกล่าว ได้กลายมาเป็นแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโร (เอ็มเอ็นแอลเอฟ) แนวร่วมมีองค์กรในด้านการทหารสังกัดอยู่หน่วยหนึ่ง ซึ่งเติบใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็วตลอดทศวรรษ 1970 มิซอรี ผู้นำที่มีไหวพริบและเปิดตัวต่อสาธารณชนมากที่สุดของขบวนการนี้ ในท้ายที่สุดได้ไปขอความสนับสนุนจากลิเบีย และได้ประสมประสานลัทธิชาตินิยมของอิสลาม เข้ากับลัทธิประชานิยมแนวมาร์กซิสต์ นอกจากนี้แล้ว เส้นสายสัมพันธ์ทางด้านศาสนา ร่วมไปกับสายสัมพันธ์ทางเชื้อชาติยังได้กลายมาเป็นสะพานเชื่อมโยง ซึ่งสร้างความยุ่งยากซับซ้อนให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนิลากับกัวลาลัมเปอร์ ชาวทอซุค ซึ่งอาศัยอยู่ทั้งในซูลูและซาบาห์ ได้สถาปนาความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานข้ามพรมแดนขึ้น ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ.1973 ถึงค.ศ.1978 ได้มีการดำเนินขั้นตอนที่เป็นก้าวสำคัญ เพื่อสร้างความสม่ำเสมออย่างเป็นกิจวัตรให้แก่การค้าระหว่างซูลูกับซาบาห์ และเพื่อปรับระบบกฎหมายของชาติ ให้คำนึงถึงกฎของมุสลิมในท้องถิ่น ขั้นตอนเหล่านี้ ช่วยดับความเร่าร้อนเป็นไฟของความคิดเรื่องการแยกดินแดนลงไปได้บ้าง ทว่าความคิดนี้ ยังคงเป็นบาดแผลที่สร้างความเจ็บปวดอยู่เรื่อยมา และเป็นหนึ่งในมรดกหลายอย่างหลายประการ ที่ตกทอดมาจากยุคของมาร์คอส ซึ่งเป็นปัญหาสร้างความเดือดร้อนให้แก่รัฐบาลอาควิโนด้วยเช่นกัน[36]

ในสภาวะแวดล้อมของมาเลเซีย การสร้างความเป็นอิสลาม ดำเนินไปอย่างเข้มข้น โดยกระทำในบทบาทของการเป็นสื่อเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่ชาวมาเลย์ รัฐบาลให้การเกื้อหนุนการดำเนินงาน ด้วยการประกาศให้วันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ของมุสลิม เป็นวันหยุดราชการ และเชิดชูค่านิยมแนวอิสลามในด้านการศึกษาและเศรษฐกิจ รัฐบาลยังส่งเสริมขบวนการซึ่งมุ่งหมายให้คนภายในประเทศ เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม หรือ*ดักวาห์* ความสัมพันธ์ระหว่างกฎอิสลามและกฎหมายแห่งชาติในมาเลเซีย ยังคงซับซ้อนยุ่งเหยิง ส่วนหนึ่งเนื่องจากความแตกต่างที่มีอยู่ในระหว่างรัฐต่าง ๆ ของมาเลเซีย นโยบายสมัยอาณานิคมอนุญาตให้สุลต่านยังคงมีสิทธิทางศาสนาบางประการ

---

[36] T.J.S. George, ***Revolt in Mindanao,*** Kuala Lumpur, 1980, 195-207, 234-5, 266-7.

ภายในรัฐสุลต่าน ส่วนในรัฐสมัยใหม่ เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่น ก็ยังคงมีอำนาจอย่างสำคัญในส่วนนี้ ตน มุสตาฟา ขณะที่ทำหน้าที่เป็นมุขมนตรีในซาบาห์ เป็นผู้ที่ทำให้ผู้คนเกิดความประทับใจศาสนาอิสลามได้อย่างโดดเด่นเป็นพิเศษ ระหว่างการปฏิบัติงานของเขาเพื่อต่อต้านอิทธิพลของคริสเตียนและส่งเสริมให้ผู้คนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1960 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ดำเนินการจัดเก็บ*ซากัต* หรือภาษีศาสนา โดยรัฐต่าง ๆ ดำเนินการจัดเก็บข้าว 10 เปอร์เซ็นต์ ในขณะเดียวกัน ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ก็จัดเก็บ*ซากัต*ส่วนของตนเองไว้เช่นกัน ในบริเวณที่เป็นเขตเมือง ประชาชนจ่ายเป็นภาษีพิเศษแทน ในค.ศ.1968 การจัดเก็บภาษีส่วนนี้มีมูลค่าประมาณ 3.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เงินเหล่านี้ นำไปใช้ในการก่อสร้างและบำรุงการศึกษาที่เกี่ยวกับศาสนา การให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจนโดยตรง และแม้กระทั่งนำไปใช้ในบางในบางโครงการที่มีแนวโน้มในทางธุรกิจ[37] ในที่อื่น ๆ รัฐบาลแห่งชาติมิได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการเก็บภาษีศาสนา ในอินโดนีเซีย เรื่องนี้ ทำกันโดยผ่านองค์กรเอกชน เช่น องค์กรมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งเก็บรวบรวมและจัดสรร*ซาดัต*กันในระดับท้องถิ่น

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยหลังสงคราม การเดินทางทางอากาศที่เพิ่มขึ้น ช่วยอำนวยให้การเดินทางไปประกอบพิธี*ฮัจญ์* สะดวกขึ้น ในอินโดนีเซียและมาเลเซีย การเดินทางได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลซึ่งประสานการดำเนินงานในแบบรวมศูนย์ เมื่อถึงทศวรรษ 1980 นั้น มีผู้แสวงบุญชาวอินโดนีเซียเดินทางไปยังเม็กกะปีหนึ่ง ๆ กว่า 70,000 คน ส่วนของมาเลเซีย ผู้แสวงบุญเพิ่มขึ้นจากประมาณ 5000 คน เป็น 15,000 คน ในช่วงเวลาระหว่างปีค.ศ.1965 ถึงค.ศ.1980 และในปีค.ศ.1980 เดียวกันนี้ ผู้แสวงบุญที่เดินทางออกจากที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนกว่า 7500 คน[38]

คณะผู้เผยแพร่ศาสนาและคริสต์จักรของคริสเตียน ยังคงดำเนินงานอย่างแข็งขันทั่วพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะผู้ทำงานนี้เป็นประหนึ่งตัวแทนของถนนแห่งความต่อเนื่องให้กับอิทธิพลของตะวันตก โดยผ่านงานด้านการศึกษาและงานด้านสุขภาพอนามัย ในบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่นติมอร์ อีเรียน จายาหรือในหมู่ชาวกะเหรี่ยง ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว สถาบันคริสเตียนได้สร้างเครือข่ายงานที่เป็นอิสระขึ้นมา ซึ่งอาจเป็นภัยคุกคามอำนาจการควบคุมของรัฐ หรืออย่างน้อยก็ดูเหมือนว่าจะบ่อนทำลายอำนาจการควบคุมของรัฐลง ในแง่นี้ คริสต์จักรต่าง ๆ อาจเทียบได้กับการปฏิบัติหน้าที่ของเครือข่ายงานของมุสลิมในมินดาเนาและซูลู ในอินโดนีเซียและมาเลเซีย รัฐบาลถูกกดดันให้ต้องสนองตอบต่อความรู้สึกที่อ่อนไหวของมุสลิม ด้วยการสะกัดกั้นการเผยแพร่ศาสนาคริสต์อย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณดังเช่นอาเจะห์ ซึ่งเป็นบริเวณที่เคยมีการประท้วงของประชาชนเพื่อต่อต้านการก่อสร้างโบสถ์คริสเตียน แม้ว่าการประท้วงนี้ จะเป็นความคิดริเริ่มที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น

---

[37] von der Mehden, 58.

[38] Ibid., 62.

นั้นเองโดยแท้ก็ตาม ในตอนปลายทศวรรษ 1970 รัฐบาลอินโดนีเซียกดดันคณะเผยแพร่ศาสนาที่มาจากต่างแดน โดยกำหนดให้นำคนท้องถิ่นมาปฏิบัติงานแทนมิสชันนารีชาวต่างชาติ

แม้กระทั่งในนครรัฐที่เน้นเรื่องวัตถุและแยกกิจการศาสนาออกจากงานบ้านเมืองเช่นสิงคโปร์ รัฐบาลก็ยังเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันเอาการเอางาน ทั้งกับการส่งเสริมและการจัดระเบียบของชีวิตทางด้านศาสนา เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1970 ศาสนาขงจื๊อได้รับการส่งเสริม ในฐานะหลักความคิดความเชื่อซึ่งตรงกับความสนใจของรัฐบาล ในเรื่องเสถียรภาพทางสังคม ในทศวรรษ 1980 การส่งเสริมนี้ ได้รับการเน้นหนัก ในฐานะหนทางหนึ่ง เพื่อส่งเสริมการให้การสนับสนุนครอบครัวแบบขยายสำหรับคนชรา—ทั้งนี้เพื่อลดความต้องการด้านสวัสดิการที่เรียกร้องจากทางรัฐ เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 รัฐบาลกังวลกับความเติบใหญ่ของแนวคิดที่ยึดมั่นต่อหลักศาสนาดั้งเดิม หรือฟันดาเมนทัลลิสม์ และความบาดหมางที่อาจเกิดขึ้นได้ เอกสารปกขาว ซึ่งว่าด้วย “การรักษาความสมานฉันท์ทางศาสนา” ถูกนำมาขึ้นมาพิจารณากันในรัฐสภาเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1989 และได้กล่าวถึงเหตุการณ์ความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นในปลายทศวรรษ 1980 ความขัดแย้งเหล่านี้เกี่ยวพันกับพวกที่ยึดมั่นต่อหลักศาสนาดั้งเดิมที่ก้าวร้าว ทั้งที่เป็นมุสลิมและเป็นโปรเตสแตนท์ พวกมุสลิมโต้ตอบด้วยความเดือดดาล เมื่อพวกโปรเตสแตนท์ใช้คำว่า “พระอัลเลาะห์” แทนคำว่า “พระเจ้า” อันเป็นคำแปลซึ่ง รัฐบาลมาเลเซียได้สั่งห้ามไปแล้ว พวกฮินดูดราวิเดียนและอารยัน ต่างกล่าวหาซึ่งกันและกัน และนอกจากนั้นแล้ว ยังร้องทุกข์ด้วยว่า พวกคริสเตียนก้าวร้าวมากเกินเหตุ ในขณะเดียวกัน พวกซิกห์และฮินดูก็นำความตึงเครียดของเอเชียใต้ เข้ามายังสิงคโปร์อีกด้วย

เสียงสะท้อนที่แสดงความแตกต่างทางด้านศาสนา ยังคงเป็นรากฐานที่อยู่เบื้องใต้หรือเกี่ยวพันซึ่งกันและกันกับการเมืองต่อไป และความตึงเครียดที่เกิดขึ้นภายในชาติต่าง ๆ ในส่วนหมู่เกาะ ก็มีลักษณะเป็นเรื่องของศาสนาอย่างชัดแจ้ง ทางใต้ที่เป็นมุสลิมและทางเหนือที่เป็นคาทอลิก ไม่ลงรอยกันตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์สมัยใหม่ ในมาเลเซีย ปัญหาศาสนามาบรรจบเข้ากับปัญหาเชื้อชาติ—เช่นข้อกำหนดให้ชาวมาเลย์นับถือศาสนาอิสลาม สะท้อนให้เห็นอย่างถ่องแท้ ถึงความตึงเครียดที่มีอยู่ระหว่างกลุ่มชาวจีนและชาวมาเลย์ ในอินโดนีเซียแน่นอนว่า ตัวกำหนดรูปลักษณ์ที่สำคัญของการเมืองของประเทศ คือการแบ่งแยกกันในขั้นพื้นฐาน ระหว่างอิสลามตามจารีตประเพณีเดิมที่ผสานความคิดความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาประกอบ กับอิสลามที่ยึดหลักคัมภีร์แท้ตายตัวตามแบบยุคสมัยใหม่ ในทศวรรษ 1950 พวกคอมมิวนิสต์ดึงการสนับสนุนจากชาวชวาที่มีความเชื่อผสมผสานกันจากหลายศาสนาและความเชื่อ และการต่อต้านคอมมิวนิสต์ รุนแรงมากที่สุดในหมู่เยาวชนมุสลิม ซึ่งมีส่วนช่วยกองทัพในการกำจัดคอมมิวนิสต์ในทศวรรษ 1960 ในส่วนแผ่นดินใหญ่ แม้ว่าจะมิได้มีชื่อเสียงโดดเด่นเท่ากับส่วนหมู่เกาะ แต่ความตึงเครียดทำนองเดียวกันนี้ ก็เป็นที่ประจักษ์อยู่ทั่วทุกรัฐของส่วนแผ่นดินใหญ่ด้วยเช่นกัน ในเวียดนาม ปัญหาศาสนาร้อยผสานเข้าไปในการเมืองที่ว่าด้วยการปฏิวัติของเวียดนามซึ่งกินเวลายาวนานถึงสามสิบปี ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 คาทอลิกจากทาง

เหนือของประเทศ บางครั้ง ก็ปฏิบัติงานร่วมกับลัทธิผสมผสานที่มาจากทางใต้ เพื่อต่อต้านการปฏิวัติแนวสังคมนิยม ในพม่า พุทธศาสนิกชนที่พูดภาษาพม่าจากบริเวณที่ลุ่ม ถูกต่อต้านจากพวกกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ การต่อต้านมีขึ้นตั้งแต่ตอนที่ได้เอกราชเสียด้วยซ้ำ ในไทยชนกลุ่มน้อยที่เป็นมุสลิมและพูดภาษามาเลย์ทางใต้ของประเทศ มิได้ให้ความเห็นชอบ หรือรวมตัวเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในรัฐ อันเป็นรัฐที่ให้ความสำคัญอย่างมากทีเดียว กับความมีเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ไทย ผนวกกับระบบกษัตริย์ตามแบบอย่างของอินเดีย และการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท

การวางกฎระเบียบใหม่ในวิถีปฏิบัติของประชาชน

กล่าวโดยรวมแล้ว การปกครองแบบอาณานิคม มิได้ทำให้ชนกลุ่มน้อยเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามารวมอยู่ในรัฐ ได้มากยิ่งไปกว่าที่รัฐ--ที่มีมาแต่เดิมในที่ลุ่ม ได้เคยทำมา ในบริเวณรอบนอก หรือบริเวณชายขอบของรัฐอาณานิคมที่มีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง พลังของยุคสมัยใหม่ฝ่ายต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว ปฏิบัติการโดยผ่านช่องทางดังเช่นการเผยแพร่ศาสนา เป็นต้น นับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา ผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ เช่นชุมชนชาวกะเหรี่ยงในพม่าและชุมชนชาวบาตักในสุมาตรา ได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์ทั้งกับคริสต์ศาสนา และกับการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งในส่วนการศึกษาสมัยใหม่นี้เกิดขึ้นอย่างมิใช่เป็นเรื่องบังเอิญ ในยุคหลังสงครามรัฐเอกราช ซึ่งมีชนผู้พูดภาษาพม่า ไทย เวียดนาม ตากาล็อกและชวา มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ได้เป็นหัวหอกในการบุกเบิกนโยบายใหม่อย่างเข้มแข็ง เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางด้านวัฒนธรรม นโยบายเหล่านี้ เป็นภัยคุกคามว่า จะนำไปสู่ความสาบสูญของชนเผ่าหรือชาติพันธุ์กลุ่มน้อยนับร้อย ๆ กลุ่ม ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในเขตที่มีการสัญจรน้อยของภูมิภาค ที่เป็นเรื่องตลกร้ายอย่างขำกันไม่ออก ก็คือ นโยบายดังกล่าวมีผลเป็นภัยมากยิ่งกว่าระบบของตะวันตกที่มีมาก่อนหน้านี้เสียอีก ชุมชนของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีการปกครองตนเอง ยังเหลือตกค้างอยู่ในบริเวณที่ห่างไกลของที่ราบสูงฉานและมินดาเนา ของหมู่เกาะเมนตาวี และบริเวณบอร์เนียวที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน หรือนิว กินี ชุมชนเหล่านี้ ถูกชักนำให้เข้ามาติดต่อโดยตรงและอย่างเป็นกิจวัตรสม่ำเสมอมากขึ้นเป็นลำดับกับสถาบันการปกครองแบบใหม่ กับธุรกิจทุนนิยมของต่างชาติ การศึกษาของชาติ และการดูแลสุขอนามัยแบบสมัยใหม่

ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจจะสังเกตเห็นว่า แม้ว่าระบอบอาณานิคมจะเป็นฝ่ายวาดแผนที่กำหนดเขตแดนของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคให้แก่เราในปัจจุบัน แต่รัฐเอกราชเองต่างหาก ที่เป็นฝ่ายที่กำหนดนโยบาย อันมีจุดมุ่งหมายที่จะรวมชนชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ภายในพรมแดนเหล่านั้น ให้มีความเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันในด้านวัฒนธรรม ในทำนองเดียวกัน ในสังคมหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าว ซึ่งยังคงเป็นรากฐานของประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาค การควบคุมของรัฐในยุคหลังสงคราม ได้บุกแทรกเข้าไปได้มากเกินหน้าการแทรกแซงของอาณานิคมอย่างลิบลับ เกือบทั่วทุกแห่งของภูมิภาค เคยมีหัวหน้าและสภาหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนท้องถิ่น ตัวแทนเหล่านี้คอยสะกัดกั้นมิให้กำลังจากภายนอก แทรกแซงเข้ามาในบริเวณหมู่บ้าน ด้วยการเป็นสื่อกลางคอยไกล่เกลี่ย มาบัดนี้ ความสำคัญของหัวหน้าหมู่บ้านลดลงไปอยู่ในระบบราชการในระดับที่ล่างลงไปทุกที ระบบราชการตอบสนองต่อความเรียกร้องต้องการของท้องถิ่น น้อยลง ที่น้อยลงไปเช่นกัน คือสิทธิในที่ดินของผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้าน และความหนักแน่นแข็งขันในการติดต่อกับอาณาจักรของภูติวิญญาณของท้องถิ่น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวโยงกันอยู่

แม้จะมีการแทรกแซงพวกนี้ แต่กิจกรรมที่มีมาตามประเพณีแต่ครั้งโบราณ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างชัดแจ้ง ก็ยังคงมีอยู่มากมายและหลายหลาก วัฒนธรรมประจำชนเผ่าและประจำหมู่บ้านเป็นอันมาก ยังคงเข้มแข็งมีชีวิตชีวา และความยึดมั่นถือมั่นต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ควบคู่ไปกับความเคารพต่อภูติวิญญาณตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย วิธีการเยียวยารักษาความป่วยไข้ที่สัมพันธ์กับภูติวิญญาณ ยังคงมีอยู่อย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับพิธีเข้าทรงและอำนาจคุณไสยที่แฝงอยู่คนธรรมดาสามัญทั่วทุกหนทุกแห่ง ยังคงใช้เครื่องลางของขลังและยากลางบ้าน พิธีกรรมต่าง ๆ ตามบ่อน้ำซับอันศักดิ์สิทธิ์ ช่วยให้ผู้คนได้พบคู่รัก และนักศึกษา ก็ยังไปเยือนหลุมฝังศพของปู่ย่าตายายเพื่อติดต่อกับวิญญาณ ทว่าตอนนี้ ไปขอให้ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการสอบในแบบสมัยใหม่ ในสังคมหมู่บ้าน การธำรงรักษาความเชื่อตามประเพณี เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับการสืบเนื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกและวงจรชีวิต

ความต่อเนื่องภายในชีวิตของพิธีกรรม สามารถเป็นเรื่องแปลกเด่นอย่างน่าทึ่งได้ แม้กระทั่งในบาหลี ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้มาท่องเที่ยวกันอย่างคลาคล่ำมาเป็นเวลานาน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ยังสะท้อนถึงพิธีที่ทำกันในยุคก่อนสงคราม[39] ในฟิลิปปินส์นั้น มิได้จัดงานเฉลิมฉลองเฉพาะเทศกาลที่เป็นวันสำคัญทางศาสนาและวันหยุดประจำชาติเท่านั้น หากยังรวมถึงการฉลองผลเก็บเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เป็นวงจรของชีวิตด้วย นักบุญผู้อุปถัมภ์ตามคติคริสต์ศาสนา อยู่ในฐานะที่คล้ายคลึงกับฐานะของภูตผู้พิทักษ์ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้กระทั่งในหมู่ประชากรผู้อพยพชาวจีนที่กระจายอยู่ทั่ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ยังคงมีพิธีกรรมเหมือน ๆ กัน อยู่ ในเรื่องติดต่อกับ

---

[39] ความต่อเนื่องที่น่าทึ่งนี้ ปรากฏอย่างเป็นที่ประจักษ์อยู่ในภาพยนตร์สารคดีสามตอนของจอห์น ดาร์ลิง (John Darling) เรื่อง “Bali Triptych” (Bozado Pty Ltd, 1988). ในตอนที่สองที่มีชื่อเรื่องว่า “ทางเดินของวิญญาณ” (The Part of the Soul) นั้น ดาร์ลิงได้นำบันทึกงานพิธีในฟิล์มภาพยนตร์ซึ่งมีด (Mead)และเบตสัน (Bateson) ถ่ายเก็บไว้ในสมัยทศวรรษ 1930 มาเปรียบเทียบเป็นพิเศษ กับการบันทึกฟิล์มภาพยนตร์ของเขาเองในทศวรรษ 1980

วิญญาณ[40] ในชวา ชีวิตในหมู่บ้านยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่พิธีกรรมของชุมชน แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่าพิธีกรรมเหล่านี้ กลายเป็นเรื่องที่สิ้นเปลืองมากก็ตาม แรงบีบคั้นด้านการเงิน มิได้หยุดยั้งชาวบ้านในกาลิมันตัน (บอร์เนียว) บาหลี หรือพม่า มิให้แข่งขันเพื่อที่จะทำให้เด่นกว่ากันในการจัดงานศพหรืองานบวช และบ่อยครั้งที่งานพิธีเหล่านี้ ชักนำให้พวกเจ้าภาพต้องเป็นหนี้เป็นสินอย่างหนักหน่วง ส่วนมุสลิมที่ยึดคัมภีร์ดั้งเดิมในอินโดนีเซียหรือมาเลเซียนั้น แม้มิได้มีทีท่าว่าจะใช้จ่ายเกินเหตุในลักษณะนี้ แต่ความปรารถนาอย่างยั้งไม่อยู่ในทำนองเดียวกันนี้ ได้เข้ามาครอบงำให้บางคนใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไปกับหะริ รายา ในตอนสิ้นสุดเดือนรามะดานที่มีการถือศีลอด

ศาสนาที่นับถือกันมาตามจารีตประเพณีเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยความคิดความเชื่อหลาย ๆ แนวประสมประสานกัน ที่สำคัญคือรูปแบบต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ ดังเช่นที่นับถือและปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่น ศาสนาทั้งสามนี้ประสมกลมกลืนกันเข้ากับอิทธิพลที่แฝงเร้นอยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น และยังคงเป็นศาสนาที่มีผู้นับถืออย่างเป็นทางการจำนวนมากที่สุด ทว่าตามคำของผู้รู้ อาทิเช่นกูรู ระบุว่า จุดศูนย์รวมทางสังคมที่เป็นหัวใจในทุก ๆ หมู่บ้านของปากแม่น้ำแดงในเวียดนามตอนเหนือ ไม่เคยอยู่ที่วัดพุทธ หากอยู่ที่*ดินห์* *ดินห์*มีฐานะเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมและจัดงานเฉลิมฉลองอย่างอื่น ๆ ของชุมชน *ดินห์*จึงมีสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสถานที่สำหรับการมาร่วมประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรม พิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างหรือรักษาความสมานฉันท์กับเทพเจ้า ซึ่งเป็นวิญญาณที่ให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนหมู่บ้าน สำหรับประชาชนโดยทั่วไปนั้น วิญญาณของบรรพชน มีอยู่จริงอย่างไม่มีข้อสงสัยใด ๆ แม้ว่าปกติแล้ว พระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาจะมาปรากฏตัวในงานพิธีเสมอ แต่ก็มีบ่อย ๆ ที่พระสงฆ์จะมิใช่หัวใจของชีวิตของหมู่บ้าน ความอยู่ยงคงกะพันของความเชื่อที่มีตามหมู่บ้านดังกล่าว มีประจักษ์ให้เห็นในทศวรรษ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เวียดนามผ่านการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์หลายทศวรรษมาแล้ว ในเวลานั้น “ได้มีการพบว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน กำลังจะฟื้นฟูประเพณีเก่าด้วยการทำพิธีแห่แหนไปยัง*ดินห์* ซึ่งเป็นบ้านของชุมชนหมู่บ้าน อำนาจลึกลับของสถานที่นี้ – และการเมืองที่สัมพันธ์อยู่กับสถานที่—สันนิษฐานกันว่า ได้ถูกเปลี่ยนแปลงและโยกย้ายตำแหน่งไปพร้อม ๆ กับการสลายลงของระบอบอาณานิคม”[41]

ในย่านหมู่เกาะ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ ในมินดาเนา เกี่ยวพันกับความเพียรพยายามของรัฐบาล ที่จะเกณฑ์ให้ชาวโมโรไปอยู่ใต้บังคับของรัฐคาทอลิก ซึ่งมนิลามีอิทธิพลครอบงำอยู่ ในมาเลเซีย สิ่งที่เรียกกันว่า “ภาวะฉุกเฉิน” ซึ่งเป็นสงครามระหว่างชาวจีน อังกฤษและมาเลย์ ยืดเยื้อไปจนตลอดทศวรรษ 1950 และผลักดันให้นักต่อสู้แบบกองโจร ต้องเข้าไปในบริเวณที่เป็นป่าของเซมัง บาง

---

[40] Cheu Hock Tong, ***The Nine Emperor Gods,*** Singapore, 1988.

[41] A.B. Woodside, ***Community and Revolution in Modern Vietnam,*** Boston, 1976, 259.

คนถูกบีบต้องข้ามพรมแดนเข้าไปในไทย และบางพวกต้องหลบเข้าไปยังหมู่บ้านซึ่งเพิ่งมีผู้อพยพมาก่อตั้งขึ้นใหม่[42] เหตุการณ์การเผชิญหน้าระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซียในตอนต้นทศวรรษ 1960 ก็ดึงกองทัพให้เข้ามายังบริเวณพรมแดนของซาราวักและกาลิมันตันในทำนองเดียวกัน ปฏิบัติการทางทหารของอินโดนีเซีย เพื่อต่อต้านดัตช์ ในบริเวณที่กลายเป็นอีเรียน จายา สร้างช่องทางด้านการทหาร ให้แก่การรวมชาวอีเรียนเข้ามาอยู่ในรัฐอินโดนีเซีย คริสต์จักรและคณะผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ เพิ่งเข้ามาดำเนินกิจกรรมอย่างจริงจังและหนักหน่วงในอีเรียน จายาก็ต่อเมื่อถึงทศวรรษ 1950 แล้ว นั่นคือในช่วงทศวรรษสุดท้ายของการควบคุมของดัตช์ และนับตั้งแต่อีเรียน จายารวมเข้ากับอินโดนีเซีย*โดยพฤตินัย* ในค.ศ.1962 คริสต์จักรยังคงเป็นเครือข่ายที่เป็นทางเลือกสำคัญให้แก่อีเรียน จายานอกเหนือไปจากรัฐบาล ในช่วงเวลาต่อมา เกิดสงครามที่ยืดเยื้อระหว่างรัฐบาลกับเฟรติลิน ในอีสต์ติมอร์ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในค.ศ.1975 ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะรวมชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอัตลักษณ์ของตนเอง เข้ามารวมอยู่ในชาติ และรัฐก็เผชิญกับการต่อต้าน ซึ่งบางครั้ง ก็อาศัยเครือข่ายงานของคาทอลิก การโยกย้ายชาววิสายานไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในมินดาเนาหรือโยกย้ายชาวชวาไปตั้งรกรากใหม่ในสุมาตรา อีเรียน จายา สุลาเวสีและกาลิมันตัน ก็เหมือนกับการขยายการทำป่าไม้อย่างรวดเร็ว คือมีผลในเชิงทำลายแบบอย่างการดำเนินชีวิตแบบหมุนเวียนเปลี่ยนที่ไปเรื่อย ๆ ซึ่งเสริมสร้างวัฒนธรรมต่าง ๆ ในท้องถิ่น ซึ่งในอดีต เคยมีความหลากหลายอย่างยิ่ง

การติดต่อแลกเปลี่ยนกันระหว่างชนชาวเขากับชนที่อาศัยอยู่ในหุบเขา ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองหรือวิธีการประกอบพิธีตามประเพณีนั้น มีกลไกด้านวิธีการหรือกระบวนการอยู่ในตัว ที่จะช่วยบรรเทาความไม่เสมอภาคและรักษาระยะห่างกันไว้ ในขณะเดียวกัน รัฐบาลของรัฐต่าง ๆ ที่กำลังสร้างความทันสมัย ก็ดำเนินงานเพื่อที่จะรวมตำแหน่งหัวหน้าในท้องถิ่นหรือสภาหมู่บ้าน เข้ามารวมอยู่ในระบบการปกครองของชาติ เช่นเดียวกับในยุคอาณานิคม การเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์บางครั้ง ดูจะเป็นทางเลือกที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจอยู่ แม้กระทั่งในประเทศไทย ซึ่งได้ดำเนินการเพื่อเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทเข้าไปในเขตภูเขา แต่ชนชาวภูเขาบางกลุ่ม ก็ยังเลือกนับถือศาสนาคริสต์แทน งานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ซึ่งมุ่งที่การแปลคัมภีร์ไบเบิล เอื้ออำนวยแก่การเปลี่ยนขนบประเพณีที่ใช้ภาษาพูดเป็นหลัก มาเป็นภาษาเขียน นับเป็นการเปิดหนทางไปสู่ความรู้หนังสือ ซึ่งตรงกับความสนใจของชนกลุ่มน้อย ที่ต้องการรักษาภาษาของตน พร้อม ๆ กับเข้าถึงการศึกษาสมัยใหม่ไปด้วย งานเผยแพร่ศาสนาคริสต์แก่ชาวเขานี้จึงเป็นการขัดขวางนโยบายชาตินิยม ซึ่งปกติแล้ว เน้นความรู้หนังสือโดยผ่านการเข้าเรียนในโรงเรียนที่สอนภาษาของชนชาติพันธุ์หลักของรัฐ ชาวกะเหรี่ยงจำนวนมากเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์หรือพุทธโดยการชักจูงจากผู้ประกอบพิธีแบบติสม์หรือชาวพุทธในศตวรรษที่ผ่านมา แต่ในหมู่พวกเขา พลังจิตของธรรมชาติ หรือ*ยวา* พลังจิตของ

---

[42] C.Keyes, ***The Golden Peninsula,*** London, 1977, 38.

วัฒนธรรมของชนเผ่า หรือ*มู กอว์ ลี* และของดวงวิญญาณบรรพชน หรือ*บคฮา* ก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์อยู่ แม้ในหมู่คนจำนวนมากมายที่รับนับถือศาสนาคริสต์แล้ว นับตั้งแต่ค.ศ.1962 เป็นต้นมา รัฐบาลเน วิน ดำเนินนโยบายกลืนชาติอย่างแข็งขัน ทว่าลัทธิชาตินิยมกะเหรี่ยงชาติทหาร ก็ยังคงหลงเหลืออยู่ตามชายแดนไทย-พม่า ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม -- ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยนั้น รับนโยบายของจีนมาใช้ -- ดำเนินการส่งเสริมการรู้หนังสือ โดยผ่านช่องทางของภาษาต่าง ๆ ของชนเผ่าที่มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น[43]

ตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ในรอบสี่สิบปีที่ผ่านมา ประสบการณ์ของบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าต่าง ๆ เกือบทั้งหมดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ ถูกกำหนดขึ้นโดยสงครามและการแทรกแซงของส่วนกลางรูปแบบต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความวุ่นวายยุ่งเหยิงตามมา เวียดมินห์พิชิตฝรั่งเศสในบริเวณเทือกเขาที่เดียน เบียน ฟูได้สำเร็จ เพียงเพราะโดยการร่วมมือเป็นพันธมิตรกับชนชาวเขา เวียดมินห์พึ่งพาอาศัยชาวเขาในการต่อสู้กับฝรั่งเศสมาโดยตลอด ความเป็นพันธมิตรนี้ช่วยวางพื้นฐานให้แก่การปกครองอย่างอิสระของชนเผ่าต่าง ๆ ภายในสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในระดับที่มากเป็นพิเศษ ทิวเขาอันหนำ ซึ่งเป็นพรมแดนที่คั่นระหว่างเวียดนาม กัมพูชาและลาว เป็นช่องทางที่เป็นกุญแจสำคัญในการจัดส่งเสบียงให้กับกองทัพของทหารกองโจรมาเป็นเวลาหลายสิบปี โดยในระยะแรก เป็นการจัดส่งเสบียงให้แก่เวียดนามในการต่อสู้กับฝรั่งเศส และต่อมากับอเมริกัน หลังจากนั้น ก็เป็นเส้นทางส่งเสบียงให้แก่เขมรที่ต่อต้านเวียดนาม บนที่ราบสูงฉาน ชาวกะเหรี่ยงซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ต่อสู้กันเป็นพัก ๆ กับกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่แยกตัวออก และกับพวกขุนศึกฝิ่น มาตั้งแต่ปีค.ศ.1948 ในทำนองเดียวกัน กษัตริย์สีหนุเองก็ทรงกำหนดขึ้นอย่างตั้งพระทัยที่ให้ พุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นเครื่องมือหลักที่สำคัญในการรวมชาติกัมพูชา อย่างน้อยก็จนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 1970 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคใต้ของไทย มีขบวนการคอมมิวนิสต์หรือกองโจรของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และนับตั้งแต่เกิดสงครามเป็นต้นมา รัฐบาลไทยก็รู้สึกว่า ความมั่นคงที่บริเวณชายแดน ขึ้นอยู่กับการกลืนชนกลุ่มน้อยเข้ามาร่วมอยู่ในวัฒนธรรมเถรวาทของบริเวณที่ลุ่มของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ โครงการธรรมจาริกของไทยจึงได้เริ่มขึ้นอย่างมีจิตสำนึกในตัวเอง เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่พุทธศาสนาแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ด้วยเป้าหมายเพื่อการกลืนชาติ เมื่อถึงค.ศ.1967 โครงการส่งพระภิกษุไปแล้วหนึ่งร้อยรูป พระภิกษุได้รับคำสั่งให้คอยอธิบายถึงวัตรปฏิบัติของพระเมื่อมีชนพื้นถิ่น

---

[43] Ibid., 28-9.

เข้ามาไต่ถาม[44] ผู้สังเกตการณ์หมู่บ้านในบริเวณที่ลุ่ม กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า วัดในหมู่บ้าน ยังคงเป็นสถาบันที่เป็นหลักสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมของสังคมไทยในชนบท บางคนให้เหตุผลว่า เขตของหมู่บ้านในประเทศไทยภาคกลาง ถูกกำหนดขึ้นจากการที่หมู่บ้านเข้ามีส่วนร่วมอยู่กับวัดใดวัดหนึ่ง ในทุกๆ แห่ง การเข้ามีส่วนร่วมของชาวหมู่บ้านเป็นเรื่องที่เห็นชัดว่าเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับวงจรการทำเกษตรกรรม และงานเฉลิมฉลองทางศาสนาที่กระทำกันอยู่ทั่วไป พระประจำหมู่บ้าน โดยมาก เป็นคนหนุ่ม ที่เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการที่ใช้แรงงานซึ่งมีมากขึ้นเรื่อย ๆ รวมทั้งในด้านการอบรมจิตใจ หรือการสอนหนังสือ พระเหล่านี้ แม้ว่าขณะนี้อาจช่วยสร้างถนนหรือให้คำแนะนำแก่นายทหารในท้องถิ่น แต่ความเคารพนับถือที่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ทางการ แสดงต่อพระภิกษุสงฆ์ ก็ยังคงมีอยู่มาก โดยไม่มีความแตกต่างกัน ความเคารพนับถือนี้ มีรากฝังลึกอยู่ในความรู้สึกที่ซาบซึ้งต่อศาสนา ชาวบ้านมองว่าพระเป็นชนชั้นหนึ่งที่แยกต่างหากออกไป แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า ผู้ชายส่วนใหญ่ ส่วนต่างเคยบวชเป็นพระกันมาก่อน แม้จะเพียงในระยะเวลาสั้น ๆ

ทั่วทุกสังคมหมู่บ้านในบริเวณที่ลุ่ม ชาวบ้านตามภูมิภาคต่าง ๆ ของลาว พม่า เขมรและไทย ที่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ยังคงมีความเชื่อเรื่องภูติผีควบคู่ไปกับความเชื่อในพุทธศาสนา นักวิชาการอย่างเช่นสปีโร มองเห็นว่า ความเชื่อในภูติผีและพุทธศาสนาเป็นเหมือนกับปฏิสัมพันธ์ของระบบที่แยกต่างหากจากกัน ทว่าปัจจุบันนี้ นักวิชาการส่วนใหญ่ เห็นพ้องกับแทมเบียห์ ซึ่งนำเสนอว่าสองความเชื่อนี้เป็นหน่วยย่อยที่อยู่รวมกันภายในระบบเดียว[45] แนวคิดเรื่องความเชื่อภูติผีที่ยังคงมีอยู่แสดงให้เห็นที่พิธีกรรม ที่มุ่งที่การเชิญเข้ามาและค้ำประกันความมีอยู่ ของ “แก่นแท้ที่สำคัญยิ่ง” ของชีวิต (*ไลปยา* —ในภาษาพม่า *ขวัญ* ในภาษาไท *พราลุน*— ในภาษาเขมร) ความเคารพนับถือที่มีต่อภูติผีดวงวิญญาณที่ปกปักษ์รักษาหมู่บ้าน และความสนใจที่มีต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ต่าง ๆ และเครื่องลางของขลังหรือวัตถุมงคลที่ผ่านพิธีปลุกเสกมาแล้ว ผสานเข้ากับระบบโหราศาสตร์ที่เป็นของพื้นถิ่น การสัก และอำนาจวิเศษที่เกี่ยวกับเพศ รวมทั้งยังผสานเข้ากับระบบการทำบุญสร้างกุศล การเรียนการสอนในโรงเรียนวัด และหลักคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวกับกรรม การผสานกันอยู่อย่างประณีตซับซ้อนมากที่สุด มีอยู่ในลัทธิการบูชา*นัต*ของพม่า แต่ทุกหนทุกแห่งทั่วทั้งภูมิภาคแถบนี้ แนวปฏิบัติเรื่องการเชิญวิญญาณมาเข้าทรง และการเยียวยารักษาโรคด้วยของอำนาจของวิญญาณ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับความเชื่อเรื่องขวัญ ยังคงมีอิทธิพลอยู่มากในระดับหมู่บ้าน

---

[44] Lester, 123-5.

[45] M. Spiro, ***Buddhism and Society,*** New York, 1970, and S.J. Tambiah, ***Buddhism and the Spirit Cult in the North-east Thailand,*** Cambridge, UK, 1970.

ในกัมพูชาและลาว ภายใต้การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ พระสงฆ์มีอิทธิพลลดน้อยลง ทว่ามิได้หายสาบสูญไป ในระหว่างทศวรรษ 1920 และ 1970 พระสงฆ์ในกัมพูชาและลาวมีสัดส่วนต่อประชากรชายทั้งหมด เพียงแค่ครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ประเทศไทย ทว่าก็ยังจัดว่าสูง คือมีอัตราส่วนประมาณ 1 ต่อ 34 ในพม่าและไทย จำนวนชายหนุ่มในหมู่บ้านที่บวชในช่วงจำพรรษาที่วัดในฤดูฝนของแต่ละปี ยังคงมีอยู่มาก แม้ว่าการขยายการศึกษาในแบบที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก ซึ่งที่เป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างความก้าวหน้าสูงขึ้นไปในสังคม จะเข้ามาแข่งขันกับทางฝ่ายสงฆ์ และดังนั้น จึงทำให้ผู้ที่เลือกดำรงชีพในฐานะพระสงฆ์เป็นระยะเวลายาวนานมีจำนวนน้อยลง ในพม่า มีการอ้างว่า คณะสงฆ์ลดลงจากที่เคยมีประมาณ 100,000 รูปในสมัยที่ปกครองในระบบกษัตริย์ เหลือ 70,000 รูป ในปี ค.ศ.1941 และจากนั้น ก็ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น จนเหลือ 45,000 รูปในค.ศ.1958[46] ในฟิลิปปินส์นั้น ความเป็นพระคาทอลิก สัมพันธ์กับประชากรโดยทั่วไป ในแบบที่แตกต่างออกไปมาก ในทศวรรษ 1960 มีพระอยู่ในพิลิปปินส์ไม่ถึง 4000 รูป กระนั้นก็ตาม เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ บทบาทของผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาในระดับท้องถิ่น ของฟิลิปปินส์อยู่ในภาวะที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยมา กล่าวคือ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงอย่างตรงชัดมากขึ้น ไม่ว่าจะปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวในนามรัฐบาล หรือโดยผ่านการพิจารณาด้วยตนเอง ว่าตนเองเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม ทั้งนี้รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางด้านศาสนาโดยตรงด้วย[47]

เกียร์ตซ์เคยบรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาททำนองนี้ของผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา ในสภาวะแวดล้อมของอินโดนีเซีย โดยเกียร์ตซ์ตั้งข้อสังเกตว่า การนำการเมืองเข้าไปพัวพันกับชีวิตในชนบทในทศวรรษ 1950 โดยผ่านทางพรรคต่าง ๆ ชักนำให้ครูอิสลามชาวชวาที่เรียกว่า *กยาอิ* ในชนบทกลายเป็นนายหน้าให้แก่ความคิดและการเมืองสมัยใหม่ พร้อมไปกับสืบเนื่องการทำหน้าที่ครูภายในโรงเรียนศาสนา คือ*เปสันเตรน* ซึ่งเป็นบ้านของพวกเขา[48] ในเวลาเดียวกัน *เปงฮูลู* ซึ่งรับผิดชอบดูแลมัสยิดต่าง ๆ และ*ฮากิม* ตุลาการศาสนา ยิ่งเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของชาติโดยตรงมากขึ้น ทั้งนี้โดยรวมเข้ากับเครือข่ายระบบบริหารราชการของชาติ โดยผ่านทางกระทรวงศาสนา ในระดับท้องถิ่นของอินโดนีเซีย มูฮัมมาดิยาห์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสงคราม ยังคงเป็นองค์กรที่ทรงอิทธิพล โดยผ่านทางระบบโรงเรียนขององค์กร นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ขบวนการ*ดักวาห์* ที่ใหม่กว่าทะยอยเข้ามาสมทบกับมูฮัมมาดิยาห์ การรัฐประหารค.ศ.1965 ของอินโดนีเซีย ช่วยเสริมสร้างให้พลัง

---

[46] Mendelson, 336.

[47] von der Mehden, 86.

[48] C. Geertz, "The Javanese Kijaji: The Changing Role of a Cultural Broker," ***Comparative Studies in Society and History,*** II (1959-60).

ทางศาสนาสารพัดชนิด แข็งแกร่งขึ้น เหมือนเช่นที่เคยแข็งแกร่งขึ้นมาด้วยการปฏิวัติก่อนหน้านี้ แรงกดดันทางการเมือง ประกอบกับความทุกข์ทรมานที่ประสบมาด้วยตนเอง ชักนำให้ชาวชวาจำนวนมากเข้าร่วมพิธีละหมาดตอนเที่ยงวันศุกร์ตามมัสยิดต่าง ๆ กันอย่างแน่นขนัด แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาแต่อย่างใดว่า ในกระบวนการนี้ ผู้คนเป็นอันมากมายได้พบว่า ตนเองเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาใหม่ต่อศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา

ฝ่ายอิสลามเพียรพยาม ที่จะชำระ “ศาสนาอิสลามแบบชวา” ซึ่งเป็นความเชื่อที่ผสานกับความคิดความเชื่อตามหลักศาสนาอื่น ๆ ให้บริสุทธิ์ ฝ่ายอิสลามยังยืนกรานที่จะให้ชาวมุสลิมทั้งปวงเชื่อฟังคำสั่งของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดด้วย ความเพียรพยายามทั้งสองประการนี้ ส่งผลกระทบโดยมิได้ตั้งใจ ในเชิงผลักดันให้พวกชวานิยมที่มีความยึดมั่นถือมั่นตามหลักศาสนาในแบบของตน นิยามตนเองโดยใช้ศัพท์แสงที่ไม่เป็นอิสลาม ในปลายทศวรรษ 1960 มีคนหลายแสนคน เปลี่ยนศาสนาไปสมทบกับคริสต์จักร วงการศาสนาฮินดู พุทธศาสนาและความเชื่อถือในพลังเร้นลับ ก็มีพลังใหม่มาอัดฉีดให้เช่นกัน ศาสนาฮินดู หรือฮินดูธรรมในอินโดนีเซีย เป็นศาสนาที่นับถือกันเฉพาะในหมู่ชาวบาหลีล้วน ๆ จนกระทั่งถึงปีค.ศ.1965 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หมู่บ้านที่กระจัดกระจายอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่เป็นภูเขาทางภาคตะวันออกและภาคกลางของชวา ได้เลือกที่จะระบุว่าตนเป็นผู้นับถือศาสนาฮินดู ไม่ว่าจะเลือกนับถือศาสนาฮินดูหรือนับถือพุทธศาสนา ชาวบ้านในชวามักเลือกนับถือด้วยความเชื่อว่า ในหมู่ทางเลือกที่มีเสนอให้นั้น ศาสนาจากอินเดีย ใกล้เคียงมากที่สุด กับสภาพความเป็นจริงของวัตรปฏิบัติที่พวกเขาดำเนินสืบเนื่องต่อมาเป็นประเพณี ในเวลาเดียวกัน ความจำเป็นใหม่ ๆ ก็เป็นแรงท้าทายให้ชุมชนศาสนาในท้องถิ่นส่วนใหญ่ ต้องนิยามตนเองใหม่ ให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากระบบราชการของชาติแบบใหม่

แรงท้าทายนี้ บีบบังคับให้ชาวบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดู ต้องปรับปรุงการประกอบพิธีทางศาสนาของตนในช่วงทศวรรษ 1950 ชาวบาหลีสมัยหลังสงครามซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ เริ่มสถาปนาการติดต่อโดยตรงกับผู้นับถือศาสนาฮินดูชาวอินเดีย ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากกระทรวงศาสนา เกียร์ตซ์ตั้งข้อสังเกต -- โดยอาศัยพื้นฐานการศึกษาพิเคราะห์ของเขาเมื่อตอนปลายทศวรรษ 1950 -- ว่าการปฏิรูปศาสนาของบาหลีนี้ ส่งผลให้คำสั่งสอนได้รับการวางรูปแบบอย่างเป็นทางการโดยมีลักษณะแน่นอนตรงตามตัวบทยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ต้องคิดประดิษฐ์การประกอบพิธีกรรมกันใหม่ และมีการก่อสร้างโบสถ์วิหารขึ้นใหม่ ซึ่งบางครั้งก็พิสดารอย่างพิลึกพิลั่น[49] ในขณะเดียวกัน บาหลีก็ยังเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นพลังความต่อเนื่องของศาสนาตามพิธีการเช่นที่มีมาในอดีต บาหลียังรักษาวัฏจักรการประกอบพิธีกรรมที่วัดเอาไว้ ธุรกิจการท่องเที่ยวมักเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้การแสดง

---

[49] C. Geertz, '"Internal Conversion" in Contemporary Bali' in his ***The Interpretation of Cultures,*** New York, 1973.

ละครและกิจกรรมทางศิลปะที่เกี่ยวข้องแข็งแกร่งขึ้น แต่ก็เป็นปัจจัยที่บ่อนทำลายให้อ่อนแอลงมากพอ ๆ กัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ชมชาวต่างประเทศ ช่วยเสริมรายได้ให้แก่หมู่บ้านเล็ก ๆ และหมู่บ้านเล็กๆ พวกนี้ก็นำเงินที่ได้มาไปในการจัดพิธีเก่า ๆ ตัวอย่างที่ตระการตามากที่สุด ซึ่งล้ำหน้าแม้กระทั่งงานเผาศพเจ้า คือพิธีเอกทัส รุทรา ที่วิหารพระแม่แห่งบาหลีที่เบซากี พิธีกรรมที่กินเวลานานถึงสองเดือนนี้ ริเริ่มขึ้นในค.ศ.1963 เมื่อวันที่ 8 มีนาคมของปีนั้น ซึ่งเป็นวาระสิ้นสุดของศักราชศากะที่ 1884 และเป็นวาระครบรอบ 100 ปี นับจากที่มีการจัดพิธีขึ้นในครั้งก่อน เนื่องจากวัฏจักรการทำพิธีในรอบดังกล่าว เกิดการระเบิดของภูเขาไฟอาคุงขึ้นมาขัดจังหวะ งานนี้จึง "เสร็จสมบูรณ์" ลงต่อเมื่อได้มีการประกอบพิธีชำระมลทินในค.ศ.1979 ความสำเร็จของความพยายามประกอบพิธีในครั้งที่สอง เป็นการแสดงเครื่องหมายของสังคมในยุคระเบียบใหม่ รวมทั้งความล้ำลึกที่ทรงพลังของความยึดมั่นที่คนในท้องถิ่นมีต่อการประกอบพิธีอาถรรพ์ตามประเพณีเช่นที่มีมาแต่ครั้งโบราณ[50]

ศาสนาอื่น ๆ ทุกศาสนาในอินโดนีเซียที่มีกำเนิดในเอเชีย จำเป็นต้องมีการการเปลี่ยนแปลงภายใน วงการพุทธศาสนาขนาดย่อม ๆ ที่ทันสมัยหลายวงการ ซึ่งแต่ก่อน จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะในชุมชนเมือง ได้กลายเป็นขบวนการมวลชนขึ้นมา[51] พุทธศาสนาของอินโดนีเซียสมัยใหม่ ฝังรากอยู่ทั้งใน ชุมชนชาวจีนในท้องถิ่น และในแวดวงของ*ปรียายี* โดยมีบางวงการ แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา โดยผ่านทางสมาคมเทวฌาณของสมัยก่อนสงคราม แม้กระทั่งภายในแวดวงฮินดูและพุทธที่ผ่านการปฏิรูปแล้ว ก็ยังมีพวกนอกคอกอยู่ พวกชวานิยมบางคน หวนกลับมาพูดถึงมัชปาหิต ซึ่งเป็นยุคที่ผู้คนนับถือศาสนาในแบบประสมประสานหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน โดยหมายตากับความเชื่อเรื่องอำนาจเร้นลับ มากยิ่งกว่าการยึดคัมภีร์ตามหลักสมัยใหม่นิยม ในทศวรรษ 1970 ซาทาร์ มาปาน ซึ่งมีฐานอยู่ในสุระการ์ตา สร้างความก้าวหน้าให้แก่การประกอบพิธีโยคีฮินดูตามแบบชวานิยม แทนที่จะประกอบพิธีตามแบบของบาหลี ตามที่มีระบุอยู่ใน "ปาริสาทา ฮินดู ธรรม" ที่เป็นกระแสหลักกาโสคาทาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ประกอบพิธีตามแบบตันตระกลุ่มเล็ก ๆ ก็หมายที่จะยึดถือตามคัมภีร์ *สังหยางกามาหายานิกาน* ของมัชปาหิต มากยิ่งกว่าความบริสุทธิ์แท้ตามอย่างพุทธศาสนิกชนสมัยใหม่จำนวนมาก

"ศาสนา" เคยมีความหมายถึงสิ่งที่สืบเนื่องมาจากทฤษฎีที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับ และพิธีคุณไสย ซึ่งทุกหนทุกแห่ง ล้วนผสานแนวปฏิบัติส่วนบุคคลและส่วนรวม เข้ากับขนบประเพณีตามพฤติกรรม และขนบประเพณีตามคัมภีร์ การที่ชาวบ้านเลือกศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาในแบบฉบับใหม่นั้น

---

[50] A. Forge, "Balinese Religion and Indonesian Identity" in J. Fox, ed., ***Indonesia: The Making of a Culture,*** Canberra, 1980, 227-32.

[51] J.D. Howell, "Modernizing Religious Reform and the Far Eastern Religions in Twentieth Century Indonesia" in S. Udin, ed., ***Spectrum,*** Jakarta, 1978.

ก็มักจะเป็นการแสดงความรู้สึกของพวกเขาให้เห็นว่า แม้กระทั่งแบบฉบับที่เป็นสมัยใหม่ของศาสนาทั้งสองนั้น ก็ยังสอดคล้องกับขนบประเพณีที่เป็นแนวปฏิบัติศาสนกิจที่แท้จริงของตน มากยิ่งกว่าแบบฉบับที่เป็นสมัยใหม่ของศาสนาอิสลาม พิจารณาจากมุมมองของหมู่บ้าน หรือสำหรับชาวชวาหรือบาหลีที่มีความคิดแนวจารีตนิยมแล้ว การระบุศาสนา ไม่เคยเป็นเรื่องที่จะต้องจำเพาะเจาะจงลงไปเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะในกรณี ๆ ก็ตาม องค์กรศาสนาโลกที่ทรงอิทธิพลในระดับชาติทุกองค์กรในอินโดนีเซีย ปัจจุบันนี้ ก็มีท่วงทำนองที่แสดงว่าเป็นแบบยุคสมัยใหม่ และมีลักษณะเฉพาะตัว ในเรื่องโครงสร้าง โดยเน้นที่พิธีกรรม คัมภีร์และหลักคำสอนซึ่งปราศจากความคิดความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับและไม่มีการประกอบพิธีที่เป็นเรื่องคุณไสยอย่างที่เคยทำมาแต่เดิม

การทำคุณไสย การปฏิบัติที่เกี่ยวกับพลังเร้นลับ และการประกอบพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับพระผู้มาโปรด

ในขณะที่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ที่กำลังปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย สร้างช่องทางที่ทรงพลังเพื่อที่จะรวม ครอบงำ และปฏิรูปวัฒนธรรมของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากตนในแง่ภูมิศาสตร์นั้น รัฐบาลเหล่านี้ ก็ได้บุกรุกอย่างมีลักษณะชัดตรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เข้าไปในการประกอบพิธีคุณไสยของชาวบ้าน แม้กระทั่งภายในสังคมที่ตั้งอยู่บริเวณใจกลางของที่ลุ่ม การปฏิวัติด้านการสื่อสารคมนาคมช่วงหลังสงคราม ได้ปรับเปลี่ยนรูปโฉมของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมทั้งในแนวนอน -- โดยกระทำผ่านพื้นที่ – และแนวตั้ง—โดยตัดข้ามระดับชนชั้นต่าง ๆ ของสังคมลงมา รัฐบาลของชาติเกิดใหม่เกือบทุกรัฐบาล ขมีขมันและเอาจริงเอาจังกับการปราบปรามศาสนาพื้นถิ่นในส่วนที่เห็นได้ชัดที่สุดว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องคุณไสยและการหวังคอยยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขที่จะมีมาในอนาคต การกระทำเช่นนี้ ส่งผลในทางสนับสนุนหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวที่เป็นของทางการ—ซึ่งไม่น่าประหลาดใจ เนื่องจากหลักปฏิบัติดังกล่าว มีการจัดลำดับชั้นการปกครองที่ลดหลั่นกัน ซึ่งผู้มีอำนาจที่อยู่ที่ศูนย์กลาง ย่อมสามารถจัดการยักย้ายใช้ประโยชน์ได้ตามใจชอบ ในระยะหลังนี้ ทุกรัฐบาลไม่ว่าจะมีแนวทางเบี่ยงไปทางสังคมนิยมหรือทุนนิยมต่างให้ความเห็นชอบต่อทัศนะของสมัยอาณานิคมที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ ว่าการประกอบพิธีพื้นบ้าน สะท้อนถึง “ความเชื่อทางไสยศาสตร์สมัยยุคก่อนวิทยาศาสตร์” ซึ่งขัดขวาง “ความก้าวหน้าของยุคสมัยใหม่”

ในประเทศสังคมนิยมเวียดนาม รัฐบาลมีความเต็มใจที่จะยอมประนีประนอมกับพุทธศาสนาโดยอนุญาตให้มีคณะกรรมการกลางของพุทธศาสนาได้ การสนับสนุนของรัฐบาลขยายไปกระทั่งถึงขั้นให้ก่อตั้ง “สถาบันการศึกษาพุทธศาสนาเวียดนามในระดับสูง” ขึ้นมา กระนั้นก็ตาม รัฐบาลก็เป็นปฏิปักษ์อย่างเอาจริงเอาจังกับสิ่งใดก็ตาม ที่แสดงออกถึงความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปเกี่ยวกับยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขที่จะมีมาในอนาคต ทางรัฐบาลมองเห็นว่า ความเชื่อเหล่านี้ แสดงถึงการย้อนกลับไปสู่

ความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ล้าสมัยอย่างไม่มีทางเป็นอื่น[52] พิธีกรรมพื้นบ้าน ผสานการเข้าทรงที่เป็นเรื่องวิญญาณนิยมเข้ากับพุทธศาสนา การมีความเชื่อภูติผีอยู่ในบางส่วน โดยเห็นได้จากมีกิจกรรมการติดต่อกับวิญญาณ ทำให้ขนบประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นเวียดนาม คล้ายคลึงกับขนบประเพณีมากมายที่มีอยู่ทั่วไปในวัฒนธรรมหมู่บ้านของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนต้นทศวรรษ 1960 ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดในเวียดนามใต้ นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ส่วนผู้ที่จัดว่ามีความเชื่อถือศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อศาสนาพุทธนิกายมหายาน ประเมินกันว่ามีอยู่ราว 35-40 เปอร์เซ็นต์ ส่วนที่เหลือ จัดว่าเป็นผู้ที่นับถือศาสนาแต่เพียงในนาม ซึ่งมีความหมายว่า พวกที่อยู่ในกลุ่มนี้มีความเชื่อที่ประสมปนเปกันระหว่างความเชื่อภูติผี ลัทธิเต๋าและศาสนาขงจื๊อ[53]

เคียงข้างไปกับการประกอบพิธีทางศาสนาที่มีมาตามจารีตประเพณี จะพบว่ามีขบวนการของนิกายที่เป็นความเชื่อใหม่เกิดขึ้นเป็นอันมากในทุกหนทุกแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเวียดนาม นิกายฮัว ฮาว ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ.1939 นั้น ในค.ศ.1964 เฉพาะในจังหวัดอัง ยาง แห่งเดียวเท่านั้น มีสมาชิกอยู่ถึง 450,000 คนและรวมทั้งหมดแล้ว นิกายฮัว ฮาว มีสมาชิกทั้งสิ้นสองล้านคน โดยสาระสำคัญแล้ว ฮัว ฮาวเป็นพุทธศาสนารูปแบบหนึ่งในแบบฉบับของท้องถิ่น ซึ่งเน้นการประกอบพิธีแบบพื้นบ้านที่มีมาแต่เดิม มิได้ปฏิบัติตามแบบที่ยึดคัมภีร์ของพระภิกษุในขบวนการฟื้นฟูคำสอนแนวเธียน (เซน) ซึ่งเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1930 เป็นต้นมา คำสอนของฮัว ฮาว ไม่ได้มีเฉพาะแต่ปัจจัยที่เกี่ยวกับยุคพระศรีอาริย์อย่างเด่นชัดเท่านั้น หากยังเน้นการปฏิรูปทางด้านศีลธรรมอีกด้วย ประเมินกันว่าในค.ศ.1966 นิกายเกา ได ซึ่งก่อตั้งเมื่อปีค.ศ.1925 มีสมาชิกอยู่ระหว่างหนึ่งถึงสองล้านคน นิกายนี้ยอมรับรู้ถึงนิมิตที่ศาสดาของทุกศาสนาที่สำคัญในโลกทรงประสบมา และมีลักษณะค่อนข้างเหมือนกับศาสนาบาไฮ กล่าวคือจะนำเสนอนิมิตทั้งหมดนั้นว่าเป็นสื่อที่แสดงถึงวัตถุประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าในโลกที่ผ่านมาในอดีต ในหลักของเกา ไดนั้น การปรากฏความเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว เป็นเรื่องที่อยู่เหนือความคิดเรื่องกรรมและการกลับชาติมาเกิด ซึ่งขบวนการในชวามากมายหลายขบวนการมีความเชื่อเช่นนี้อยู่เช่นกัน กิจกรรมต่าง ๆ ของนิกายเกา ไดมีชื่อเสียงโดดเด่นมากที่สุดในช่วง ทศวรรษ 1950 เนื่องจากมีความพัวพันกับเรื่องทางการเมือง ทว่ามีสิ่งต่าง ๆ ที่บ่งชี้อยู่ว่า นิกายที่ประสมรวมความเชื่อหลากหลายศาสนาเข้าด้วยกัน ยังคงมีชีวิตชีวาเข้มแข็งอยู่ภายใต้ระบอบสังคมนิยม ผู้ไปเยือนเวียดนามในระยะเมื่อไม่นานมานี้ รายงานว่า ไม่เฉพาะแต่จำนวนผู้คนที่ไปร่วมพิธีมิสซาวันอาทิตย์ตามโบสถ์ในฮานอยและโฮจิมินห์ จะมากมายอย่างตระการตาเท่านั้น หากวัดของนิกายต่าง ๆ ในบริเวณที่ราบลุ่มบริเวณปากแม่น้ำ ก็ได้รับการบำรุงรักษาให้อยู่ในสภาพดีเช่นเดียวกัน

---

[52] D.J. Steinberg, ed., ***In Search of Southeast Asia,*** Sydney, 1987, 465.

[53] Schecter, 180.

ในพม่า ชาวฉิ่นจำนวนมาก เจริญรอยตามกลุ่มนิกายที่ผสานความเชื่อจากหลากหลายแนวทางเข้าด้วยกัน กลุ่มนิกายผสมผสานเหล่านี้ เช่นเดียวกับกลุ่มนิกาย ที่เชื่อเรื่องยุคพระศรีอาริยเมตไตรยอื่น ๆ นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา คือรับแง่มุมในบางด้านของศาสนาคริสต์เข้าไว้ด้วย “พอ ชิน ฮอ” สามารถตีความได้ว่าเป็นความเคลื่อนไหวของชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งรับองค์ประกอบบางด้านของศาสนาคริสต์เข้าไว้และใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความเป็นประชาธิปไตย ตามแบบฉบับของชาวพื้นถิ่น กลุ่มนี้ ต่อต้านทั้งการวางอำนาจเช่นที่มีมาตามจารีตเดิม และต่อต้านการควบคุมของชาวพม่าที่ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้นด้วย[54] ในขณะที่ลัทธิความเชื่อที่แยกเป็นกลุ่มนิกายต่าง ๆ มีความสำคัญอยู่ตามหมู่บ้านพม่าเสมอมานั้น ตามเมืองใหญ่ การฝึกสมาธิวิปัสสนาในรูปแบบใหม่ ๆ ก็มีชื่อเสียงโดดเด่นขึ้นมา และมีความสำคัญในระดับสากลมากขึ้น ความเคลื่อนไหวนี้ มีกำเนิดในตอนต้นศตวรรษ ทว่าหลังปีค.ศ.1950 ได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โดยการที่รัฐให้การอุปถัมภ์แก่ศูนย์ฝึกสมาธิทั้งหลาย ศูนย์ฝึกเหล่านี้ ได้รับการยอมรับ โดยจัดให้อยู่ในระดับชั้นต่าง ๆ กัน จากนั้น ก็ได้รับการขึ้นทะเบียนและให้เงินสนับสนุน ศูนย์เหล่านี้ให้บริการแก่ชาวต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาพุทธศาสนา นับตั้งแต่ในระยะแรก ๆ ที่เริ่มก่อตัวขึ้น นักศึกษาชาวต่างชาติกลุ่มเล็ก ๆ ปรากฏตัวอยู่ตามศูนย์เหล่านี้อยู่เสมอมาตั้งแต่ทศวรรษ 1950 ในส่วนนี้พม่าไม่เคยปิดประเทศอย่างสิ้นเชิง ภายในแวดวงนี้ มหาสี ซายาดอว์ เป็นผู้ครองตำแหน่งที่มีฐานะพิเศษ เนื่องจากรัฐบาลอู นุให้การอุปถัมภ์แก่ท่านผู้นี้เป็นพิเศษ ในช่วงทศวรรษ 1950

ในประเทศไทย ผู้ที่รอบรู้เรื่องการฝึกสมาธิตามแนวพุทธศาสนาสมัยใหม่ที่มีชื่อเสียงในระดับนานาประเทศมากที่สุด ได้แก่พุทธทาสภิกขุ ซึ่งประจำอยู่ที่วัดสวนโมกข์ วัดนี้มีลักษณะสันโดษ ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นป่าทางภาคใต้ของประเทศ แม้ว่าโดยหลักคำสอนของพุทธทาสภิกขุ จะเป็นแบบที่ยึดหลักดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด และยึมหลักพุทธศาสนาแบบ “เซน” มาด้วยนั้น แต่ขณะเดียวกัน พุทธทาสภิกขุก็เสนอทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนาซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การกระทำ “ในโลกนี้” พุทธทาสภิกขุเห็นว่าพุทธศาสนานอกจากจะสัมพันธ์กับภพและชาติต่าง ๆ ซึ่งดูราวกับว่าจะสัมพันธ์เฉพาะกับชีวิตในกาลข้างหน้าแล้ว ยังเกี่ยวพันกับสภาวะที่กำลังดำรงอยู่ ซึ่งมีวิวัฒนาการอยู่ทุกขณะจิต พุทธทาสกล่าวเน้นไว้—ซึ่งอันที่จริงแล้ว หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนาก็เป็นเช่นนี้เสมอมา—ว่า ภาวะของ *สงสาร* (samsara) หรือภาวะของความผูกพันกับทางโลกย์ และ*นิพพาน* หรือปิติอันเกิดจากการหลุดพ้นเป็นภาวะภายในอันถูกกำหนดให้อยู่ ณ ที่นี้และชั่วขณะนี้ พุทธทาสภิกขุวางทัศนะมาแต่แรกในเชิงต่อต้านความคิดที่ว่า พุทธศาสนามีลักษณะของการปล่อยให้เป็นไปตามชะตากรรม พุทธทาสได้กล่าวเน้นโดยโยงเข้ากับคำสอนของทุกศาสนาในโลกว่า เมื่อถึงที่สุดแล้ว ทุกศาสนาต่างมุ่งให้บุคคลตระหนักรู้ในความเป็นจริงของหลักการจนนำไปสู่การปฏิบัติ พิจารณาในบริบททางการเมืองแล้ว สามารถจัด

---

[54] Keyes, 49.

ประเภทได้ว่า คำสอนของพุทธทาสมีท่วงทำนองของระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ คือเป็นคำสอนที่ปฏิเสธทั้งลัทธิวัตถุนิยมแนวคอมมิวนิสต์และแนวทุนนิยม พุทธทาสภิกขุสามารถเข้าถึงพุทธศานิกชนหนุ่มสาวที่มีการศึกษามากมาย คนเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายที่จะผสานความเชื่อถือศรัทธาที่มีมาเป็นประเพณีแต่ดั้งเดิม ให้สอดคล้องกับการกระทำเยี่ยงพลเมืองดีในยุคสมัยใหม่

ทัศนคติอันเป็นแบบฉบับที่เคยเป็นที่แพร่หลายว่าพระภิกษุสงฆ์ คือผู้ปฏิบัติสมาธิอย่างคร่ำเคร่งนั้น ทัศนะเช่นนี้ไม่มีอีกต่อไปแล้ว แม้ว่าขนบประเพณีการฝึกการเจริญวิปัสสนากรรมฐานในป่า จะมีประวัติอันเก่าแก่ ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่พระภิกษุสงฆ์นิกายเถรวาทส่วนใหญ่ในประเทศไทย ก็มิได้สอนหรือกระทั่งปฏิบัติวิปัสสนาสมาธิ กระนั้นก็ตาม สำนักสอนวิปัสสนาที่สำคัญหลายแห่ง เกิดขึ้นมาจากหมู่สงฆ์ โดยขยายไปถึงฆราวาส ฆราวาสอาจปลีกวิเวกไปฝึกสมาธิเป็นเวลาสิบวัน โดยถือปฏิบัติอย่างเป็นกิจวัตรสม่ำเสมอ ครูสอนวิปัสสนาหลายคน เป็นผู้ที่มีลูกศิษย์ลูกหาอยู่ในต่างประเทศ ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ พระอาจารย์มั่น ครูสอนวิปัสสนาซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่ระหว่างที่บวชเป็นพระอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย รื้อฟื้นขนบประเพณีที่สืบต่อมาเป็นเวลานานในการฝึกวินัยในการปฏิบัติธรรมในป่า ศานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ ศานุศิษย์เหล่านี้ได้ก่อตั้งสำนักสอนวิปัสสนาของตนเองขึ้น และให้การสอนทั้งแก่พระภิกษุและฆราวาส ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุดของพระอาจารย์มั่น คือพระอาจารย์ชาแห่งวัดหนองป่าพง ที่จังหวัดอุบลราชธานี ท่านผู้นี้ได้รับการอุปถัมภ์จากกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังได้ส่งลูกศิษย์ลูกหาไปก่อตั้งศูนย์วิปัสสนาในป่า ขึ้นในประเทศอังกฤษและออสเตรเลีย

พระภิกษุสงฆ์ในจำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ มีความห่วงใยอย่างจริงจังต่อความพยายามที่จะผสานแนวปฏิบัติศาสนกิจของตนให้เข้ากับชีวิตสมัยใหม่ ทั้งนี้ไม่ว่าจะโดยผ่านทางการสอนรูปแบบการเจริญวิปัสสนาแบบสมัยใหม่หรือวิธีการอื่น ๆ หรือโดยผ่านการศึกษาและการปฏิบัติการของชุมชนผู้คนจำนวนมาก ที่ใฝ่ฝันจะเพิ่มสถานะในสังคมให้สูงขึ้น ก็แสดงความมุ่งมั่นกับการปฏิบัติสมาธิอย่างเอาจริงเอาจังด้วยเช่นกัน ผลกระทบโดยรวมของการสร้างความทันสมัยให้แก่วิถีปฏิบัติในเรื่องการเจริญวิปัสสนาสมาธิ คือพลังใหม่ซึ่งเน้นหนักต่อความเป็นไปได้ ที่บุคคลจะสร้างคุณูปการ ด้วยการเป็นผู้ที่มีจิตใจสงบนิ่งและไร้อัตตา ทั้งนี้โดยผ่านการกระทำการในทางสังคม ไม่ว่าคำสอนที่มีมาแต่เดิมจะเป็นอย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าพุทธศาสนาสมัยนี้ จะประเมินการกระทำที่จะมีผลในทางช่วยปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น ช่องว่างระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส อยู่ในระหว่างการปฏิรูป และกำจัดให้หมดไปได้ในบางแง่ อย่างน้อยก็ในส่วนที่เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติในเรื่องทางจิต ความเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิบัติสมาธิทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกหมู่สงฆ์ เป็นสิ่งที่แสดงถึงการจัดวางสถานภาพแบบใหม่อย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อที่ความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดความตระหนักรู้อย่างแท้จริงในด้านจิตวิญญาณจะยังคงดำเนินต่อไป

ในมาเลเซีย สถานภาพอย่างเป็นทางการของอิสลาม ในฐานะที่เป็นศาสนา*เฉพาะ*ของ “ชาวมาเลย์” ยืนหยัดต่อสู้อย่างทรงพลังเพื่อต่อต้านลัทธิความเชื่อแบบผสมผสาน ในแบบอย่างที่พุทธศาสนา

นิกายเถรวาทหรือในสภาวะเช่นของชวา ยินยอมให้กระทำได้ แต่กระนั้น ผู้เยียวยารักษาโรคในท้องถิ่นและชาวเมือง ก็เข้าร่วมในการประกอบพิธีประเภทคุณไสยหรือในความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่จัดว่า "ใหม่" ขณะที่ขบวนการ*ดักวาห์*เป็นตัวแทนที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวมาเลย์ที่ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมีชีวิตชีวาและเข้มแข็งขึ้นมาอีก ด้วยการเสริมสร้างความยึดมั่นต่อศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์นั้น ในหมู่ชาวจีนและชาวอินเดียในมาเลเซีย ก็มีผู้ที่หันเข้าหาศาสนาคริสต์ที่มีพลังดึงดูดใจเป็นอันมาก สัตยาไส บาบา นักบุญชาวอินเดีย และลัทธิไบเตียนกอง ก็มีสาวกให้การนับถือเป็นอันมากด้วย ลัทธิไบเตียนกองนี้ จ้าว ชองมิง เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นภายหลังที่เห็นนิมิตในค.ศ.1976 ไบเตียนกองพยายามรวมลัทธิความเชื่อที่เกี่ยวกับการเป็นสื่อให้แก่วิญญาณในหมู่ชนชั้นกลางในกัวลาลัมเปอร์[55] การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่นับถือลัทธิความเชื่อเหล่านี้ เช่นเดียวกับชาวเมืองที่เข้าปฏิบัติร่วมวิปัสสนาในร่างกุ้งและในกรุงเทพฯ หรือผู้เป็นสาวกของผู้เยียวยารักษาโรคภัยด้วยศรัทธาในมนิลา เป็นการเคลื่อนไหวที่บ่งชี้ว่าความเชื่อเรื่องคุณไสย ยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ที่จะมีมาในอนาคต และพลังเร้นลับ ยังคงได้รับความนิยมอยู่ในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นชนชั้นกลาง ซึ่งได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก เช่นเดียวกับที่จะพบอยู่ตามหมู่บ้าน ตามหมู่บ้านยิ่งจะเห็นได้อย่างง่ายดายมากกว่า ความเชื่อดังกล่าวเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ตกค้างมาจากจารีตประเพณีที่มีมาในอดีต

ภายในอินโดนีเซียนับตั้งแต่ได้เอกราช ความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง ศาสนาและความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับได้เปลี่ยนแปลงไป ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสภาวะแวดล้อมและในด้านโครงสร้างภายในของความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ ซึ่งมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เสียงของซูการ์โน เข้าสมทบกับเสียงของคนอื่น ๆ ที่เตือนให้ระมัดระวังมนต์ดำ (คุณไสยที่มองไม่เห็น) ซึ่งเป็นประเด็นที่โต้เถียงกันในหมู่ประชาชนโดยทั่วไปในทศวรรษ 1960 นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ขบวนการที่ได้รับการยอมรับ จำต้องประกาศยกเลิกการให้ความสนใจอำนาจทางการเมืองอย่างเด็ดขาด ซึ่งเท่ากับขบวนการที่ได้รับการยอมรับในแง่ความถูกต้องและชอบธรรมอย่างเป็นทางการ ก็มีเฉพาะแต่ขบวนการที่อย่างน้อยที่สุด แสดงออกอย่างแน่ชัด ว่าไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ในสภาวะแวดล้อมแบบฉบับที่เคยมีมานั้น การแยกออกจากกันเช่นนี้ เป็นเรื่องสุดจะคิดไปได้ เพราะความเชื่อในเรื่องพลังเร้นลับ วัฒนธรรมและการเมือง ต่างร้อยประสานเข้าด้วยกันอย่างแยกไม่ออกทั้งในด้านทฤษฎีและในทางปฏิบัติ สภาวะแวดล้อมของยุคสมัยใหม่ เป็นสภาวะที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายในด้านความเชื่อทางศาสนา ความเข้มแข็งของอิสลาม และรัฐบาลที่แสดงออกที่ภายนอกว่าไม่ยึดหลักศาสนาในการบริหารกิจการบ้านเมือง สภาวะดังกล่าวล้วน

---

[55] S.E. Ackerman and R.L. Lee, ***Heaven in Transition: Non-Muslim Religious Innovation and Ethnic Identity in Malaysia,*** Honolulu, 1988, 127-36.

ดำเนินงานเพื่อที่จะกดดันชาวชวานิยม -- ซึ่งเป็นพวกที่มีแนวโน้มที่จะฝักใฝ่กับความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับมากที่สุด – ให้รวมตัวเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ ภายในสภาวะแวดล้อมเช่นนี้ องค์กรดังกล่าวจะต้องนิยามว่าเป็นรหัสยลัทธิโดยแท้ ตามความหมายแบบฉบับดั้งเดิมที่ถือว่า แก่นแท้ของรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับทุกอย่าง คือการรวมเป็นหนึ่งเข้ากับเทพ และนี่คือสิ่งที่แยกความความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับเช่นนี้ ออกจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคุณไสย และความเชื่อในโลกที่มั่งมีศรีสุขเช่นในอุดมคติในอนาคตข้างหน้า ซึ่งตามที่ขนบประเพณีแต่เดิมมา ได้โยงเข้าไว้ด้วยกัน คำว่า*เกจานวน* ในปัจจุบันนี้ มักหมายโดยเฉพาะถึงแบบอย่างที่มีมาตามประเพณี ซึ่งสิ่งที่เป็นหลักพื้นฐานให้แก่แบบอย่างตามประเพณีดังว่านี้ ก็คือความสัมพันธ์กับภูติวิญญาณ อำนาจคุณไสยที่อยู่เหนือธรรมชาติ และความคาดหวังรอคอย ผู้ที่จะมาสร้างโลกที่เลิศเลอเช่นในอุดมคติ แบบอย่างเช่นนี้แม้ว่าจะถูกสะกัดกั้นไว้ มิให้แสดงออกในรูปที่มีการจัดระเบียบ แต่ก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในฐานะรากฐานของทัศนะการมองโลกของประชาชนทั่วไป และในฐานะขบวนการที่เกี่ยวกับการนับถือบูชา ในเวลาเดียวกัน ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับในรูปแบบใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นโดยมีฐานมาจากแนวปฏิบัติที่โน้มไปในแนวชวานิยม

การปราบปรามกลุ่มที่เชื่อเรื่องพระผู้จะมาโปรด ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การปราบปรามดังกล่าว จัดว่าเป็นสารัตถะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการเมืองที่เกี่ยวกับศาสนาในยุคหลังสงครามเรื่อยมา ในค.ศ.1967 ขบวนการมบาห์ สุโร ถูกปราบปรามหลังจากที่ขบวนการได้แพร่ข่าวลือว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน จากศูนย์ของตนซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองงาวี ในค.ศ.1968 ขบวนการมานังคาลทั่วชวา ถูกประกาศให้เป็นกลุ่มนอกกฎหมาย ภายหลังจากการไต่สวนต่อหน้าสาธารณชน สมาชิกนับหมื่น ๆ ของมานังคาลซึ่งบางคนเป็นนายทหารและข้าราชการพลเรือนระดับสูง ได้ไปแสดงความเคารพต่อครูของตน คือโรโม เซมานา ในลักษณาการที่ทางรัฐบาลรู้สึกว่า ชวนให้นึกถึงราชสำนักแบบที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ผู้ปกป้องขบวนการ ให้เหตุผลแย้งว่า พฤติกรรมของพวกเขา เพียงแต่สะท้อนถึงการแสดงความเคารพนับถือต่อผู้สูงอายุตามธรรมดาเท่านั้น เหตุการณ์นี้ แสดงให้เห็นว่าจิตใจที่ฝักใฝ่อำนาจและฝักใฝ่คุณไสย -- ซึ่งผูกพันกันอย่างแนบชิดกับแบบแผนทางสังคมที่เป็นเรื่องปกติ -- กลายเป็นปัญหาขึ้นมาในระดับหนึ่ง ในสภาวะแวดล้อมซึ่งทางการมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างความทันสมัยให้แก่อำนาจรัฐ และการรวมอำนาจรัฐ เข้าสู่ส่วนกลาง

เมื่อรัฐบาลซูฮาร์โต้ประกาศว่า รัฐบาลได้ค้นพบว่ามีความพยายามที่จะก่อรัฐประหารในเดือนกันยายน ค.ศ.1976 นั้น คำประกาศชี้ให้เห็นอย่างกระจ่างชัดในเวลาอันรวดเร็วว่า เรื่องนี้ มีเป้าอยู่ที่ผู้มีอำนาจในพลังเร้นลับคนหนึ่ง ชื่อซาวิโต้ ซึ่งในตอนนั้นไม่เคยเป็นที่รู้จักกันมาก่อน ซาวิโต้ได้ไปเยือนตามจุดที่มีพลังต่าง ๆ และได้อ้างว่า เมื่อไปที่กุนุง ติดาร์ ที่ใจกลางชวา เขาได้รับมอบหมายอำนาจที่เซมาร์ ผู้พิทักษ์ปกป้องชวา เคยครองมาก่อน หลังจากนั้น ซาวิโต้ได้รวบรวมลายมือชื่อ แนบมากับเอกสารที่กล่าววิพากษ์คุณสมบัติทางด้านศีลธรรมของซูฮาร์โต้ อดีตรองประธานาธิบดีฮัตตาและผู้นำ

ทางศาสนาที่มีชื่อเสียงทุก ๆ คน ซึ่งมีลายมือชื่อปรากฏอยู่ในเอกสารดังกล่าว รีบปฏิเสธอย่างรวดเร็วว่าไม่รู้ว่าในเอกสารดังกล่าวนั้น มีอะไรอยู่ แต่กระนั้น เรื่องนี้ก็ถูกนำมาพิจารณาอย่างจริงจัง พิจารณาจากจุดยืนของทางตะวันตกนั้น ภัยคุกคามที่มาจากซาวิโต้ดูจะเป็นเรื่องเล็กน้อย ทว่าระดับการตอบโต้ของซูฮาร์โต้ แสดงให้เห็นว่าเขามีความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยมากเพียงไร ในเงื่อนไขแนวชวานิยมเหล่านั้น ความกลัวของซูฮาโต้มีมากเป็นพิเศษ เมื่อเขาเผชิญคำกล่าวอ้างตามความเชื่อเรื่องอำนาจเร้นลับ ที่ว่าเขาขาด *วาห์ยู* หรือบัญชาของสวรรค์ ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของอำนาจ คำกล่าวอ้างนี้บ่งชี้อยู่ในตัวถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นและอย่างต่อเนื่อง ระหว่างความเชื่อนานัปการที่รองรับอยู่ การท้าทายอำนาจของซูฮาร์โต้ โยงไปถึงความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้น

ขบวนการ*เกบาตินาน* มีชื่อเสียงในอินโดนีเซียมานับตั้งแต่เมื่อประเทศได้รับเอกราช ขบวนการดังกล่าว ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เน้นถึงความตระหนักรู้ในความเป็นจริงของความสัมบูรณ์ด้วยประสบการณ์ ผู้ให้กำเนิดขบวนการนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวชวาและองค์ประกอบของขบวนการก็มีลักษณะเป็นชวา ขบวนการนี้มองวิถีปฏิบัติของตนว่ามีรากเหง้าอยู่ที่ภูมิปัญญาอันไร้ยุคสมัยที่มีอยู่ในพื้นถิ่น ซึ่งมีมาก่อนอิทธิพลของอินเดีย ในเรื่องนี้ ความเชื่อในพลังเร้นลับ ก็มีความหมายตามแบบฉบับเช่นที่มีอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง คือพาดพิงไปถึงมิติภายใน ซึ่งเป็นมิติทางจิตและเร้นลับ ที่มีอยู่ภายในทุกศาสนา นอกจากนี้ยังมีความหมายพาดพิงเป็นการพิเศษไปถึงความเชื่อ แนวปฏิบัติและขบวนการ ซึ่งระบุได้จากการที่ชาวขบวนการนี้มุ่งเน้นที่การตระหนักรู้ในความเป็นจริงของปัจเจกบุคคล ขบวนการเช่นนี้ที่ไม่อาจระบุตัวตนได้มีอยู่ในประเทศนับร้อย ๆ กลุ่ม สุบาคยาทำบัญชีรายชื่อไว้ในค.ศ.1973 ว่ามีอยู่ 288 กลุ่ม การจัดทำบัญชีรายชื่อในปีค.ศ.1980 ปรากฏจำนวน 160 กลุ่ม ทว่าไม่สามารถจะระบุรายชื่อที่แน่ชัดได้[56] มีหลายกลุ่มที่มีขนาดเล็กมาก จำกัดอยู่เฉพาะท้องถิ่น มีอายุสั้นและไม่เป็นทางการเสียจนไม่สมควรกล่าวถึง แม้ว่าบางกลุ่ม อาจมีความสำคัญอย่างยิ่งก็ตาม กลุ่ม*ตาเรกัต* ซึ่งเป็นขบวนการซูฟี ก็เชื่อในพลังเร้นลับด้วยเช่นกัน ทว่าเนื่องจากสังกัดอยู่กับอิสลามมาแต่ไหนแต่ไร ดังนั้น โดยทั่วไปแล้วขบวนการนี้จึงมิได้ถูกจัดเข้าอยู่ในประเภทของขบวนการอิสระ ขบวนการหลายสิบขบวนการ มีสมาชิกอยู่ทั่วชวา หรือมีสมาชิกอยู่ทั่วอินโดนีเซียอย่างแท้จริง ขบวนการดังกล่าว ได้แก่ปานเคสตุ, สุบัด, สัปตา ดาร์มา, อิลมุ เซจาติ, สุมาราห์ และฮาร์โดปุโซโร ในบรรดาขบวนการเหล่านี้ มีอยู่หลายกลุ่มที่มีสมาชิกเกินหนึ่งแสนคน แต่ส่วนใหญ่แล้ว อย่างดีที่สุดก็มีสมาชิกเพียงไม่กี่พันคน สมาชิกเหล่านี้ได้รับแรงจูงใจจากแนวปฏิบัติของกลุ่มเป็นสำคัญ

กลุ่ม*เกบาตินาน*ทั้งหลาย เคยมีอยู่แล้วสมัยอยู่ภายใต้การปกครองอาณานิคมของดัตช์ ทว่าภายในสภาวะแวดล้อมเช่นนั้น กลุ่มจำเป็นต้องเก็บเนื้อเก็บตัว กลุ่มเปิดตัวต่อสาธารณชนในช่วงที่มีการต่อสู้ระหว่างการปฏิวัติในตอนปลายทศวรรษ 1940 จากนั้น กลุ่ม*เกบาตินาน*ที่สำคัญ ๆ ได้นำแบบ

---

[56] R. Subagya, ***Kepercayaan dan Agama,*** Yogyakarta, 1973, 129-38.

แผนที่เป็นทางการมาใช้ โดยมีเจ้าหน้าที่ที่มาจากการเลือกตั้ง มีการประชุมและบันทึกการประชุมทั้งหมดนี้ ดำเนินคู่ขนานไปกับกระบวนการจัดองค์กร ช่วงทศวรรษ 1950 ตลอดทั่วทุกส่วนของสังคม กระบวนการจัดองค์กรเช่นนี้ ในส่วนหนึ่งเป็นไปเองโดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ในส่วนหนึ่ง เป็นการตอบสนองต่อความเรียกร้องต้องการใหม่ ๆ จากทางฝ่ายหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลที่ให้จัดทำบันทึกเรื่องสมาชิกและการประชุม ในตอนต้นทศวรรษ 1950 มีขบวนการจำนวนหนึ่ง โต้แย้งว่า กลุ่มของตน สมควรได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นศาสนาที่แยกออกไปต่างหาก โดยเสนอว่า ในสภาวะที่มีประเทศชาติเอกราชแล้วเช่นนี้ จะเป็นการผิดปกติ หากว่ามีเฉพาะศาสนาที่ “นำเข้าจากต่างประเทศ” เท่านั้น ที่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล สัปตา ดาร์มายืนยันข้อโต้แย้งดังกล่าวมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 ทว่าส่วนใหญ่ ยอมรับกันแต่แรก ๆ แล้วว่า ไม่น่าเป็นไปได้ที่ขบวนการของพวกเขาจะได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นศาสนา เพราะคงจะทำให้มีการตอบโต้อย่างรุนแรงจากพวกมุสลิม

ตามกรอบที่เป็นประเพณีมาแต่เดิมนั้น จิตสำนึกในเรื่องพลังเร้นลับ กับอำนาจทางสังคมมีความผูกพันกันภายในเงื่อนไขของจักรวาล ทั้งความคิดเกี่ยวกับ*เทวราชา* ตามแบบแผนของอินเดียและอุดมคติของอิสลาม อันว่าด้วยรัฐในฐานะผู้ปกป้องศาสนา ต่างมีนัยหมายความไปถึงว่า ประมุขของรัฐ มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตราบเท่าที่ผู้มีพลังเร้นลับอ้างว่ามีการติดต่อโดยตรงกับพระเจ้า พวกเขาก็อยู่ในภาวะที่ลำบากมาก ในการวางตัวมิให้ดูเหมือนว่ามีสิทธิอำนาจที่แยกออกไปจากอำนาจของฝ่ายปกครองบ้านเมืองในทางโลกย์ ภายใต้การปกครองของดัตช์ ขบวนการดังกล่าว เป็นเหตุให้ต้องถูกตรวจและกำกับในฐานะที่มีโอกาสจะเป็นจุดศูนย์รวมของการก่อความไม่สงบขึ้นในชนบทได้ ในช่วงระยะเวลานับตั้งแต่ได้เอกราชเป็นต้นมา ความหวั่นไหวของฝ่ายการเมืองต่อชีวิตทางศาสนาเพิ่มขึ้น และแรงกดดันที่การเมืองกระทำต่อชีวิตทางศาสนา ก็เพิ่มขึ้นด้วย นิยามของแต่ละกลุ่มที่มีความสำคัญอยู่ในแวดวงศาสนา มีลักษณะเฉพาะตัวและและอย่างไม่ขึ้นแก่ใครมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่การนิยามของกลุ่มดังกล่าว จะขยายตัวออกไปเป็นการแข่งขันอย่างเข้มข้น ทั้งเพื่อที่จะได้มีส่วนร่วมอยู่ในโครงสร้างอำนาจของรัฐ ที่เพิ่งได้รับการสถาปนาขึ้นมาใหม่ และเพื่อที่จะได้เป็นผู้กำหนดว่า อัตลักษณ์ของชาติ จะเกี่ยวพันกับความเชื่อทางศาสนาอย่างไร

การที่ประชาชนทั่วไป นำ*เกบาตินาน*เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องอำนาจและการทำพิธีกรรมเร้นลับ เป็นการเชื่อมโยงที่มีการแยกแยะไม่แพ้การเชื่อมโยงความรู้ด้วยพลังเร้นลับ และเป็นการกระทำในลักษณะที่เป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดผล ซึ่งขณะเดียวกัน ก็แสดงถึงการนำรูปแบบไปสับสนกับสิ่งที่เป็นสาระสำคัญ กลุ่มที่มีความสำคัญระดับชาติที่สำคัญทุกกลุ่ม ต่างแยกตัวเองออกจากความเชื่อในเรื่องอำนาจและพิธีกรรมที่ซ่อนเร้นของ*เกจาเวน* ซึ่งเน้นการเชื่อมจิตสำนึกรวมเข้ากับพระผู้เป็นเจ้าโดยตรง แทนที่จะเน้นที่สัญลักษณ์และภูติวิญญาณตามที่มีกำเนิดอยู่ในวัฒนธรรม การเปลี่ยนจุดเน้นจากพลังมาที่จิตสำนึก มิใช่เป็นเพียงการตอบสนองต่อการสร้างจิตสำนึกด้านการเมืองให้แก่ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับของชวา การแยกขั้วอย่างเดียวกันนี้ มีรากฝังอยู่ในวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

ยุคต้น ๆ นอกจากนี้แล้ว ยังแสดงถึงการแทรกซึมเข้าสู่โลกชวานิยม ของความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ ตามแบบฉบับของพวกเซมิติค ที่เกี่ยวกับความมีพระเจ้าองค์เดียว ความเชื่อนี้เน้นความแตกต่างระหว่างคุณไสยหรือการเล่นกล กับการสำแดงอภินิหารของพระผู้เป็นเจ้า แม้ว่าขนบประเพณีแนวชวานิยมจะยังคงให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกกับการแยกแยะระหว่างจิตสำนึกกับพลังอำนาจ ตามแบบตันตระ แต่ขณะเดียวกัน ก็ต่อต้านสภาวะดังกล่าวอย่างมีพลัง เพราะชวานิยมมีแนวคิดที่เน้นความว่างเปล่า ตามแบบอย่างของพุทธศาสนาอยู่แล้ว การขยายหลักเอกเทวนิยม สอดคล้องกับลักษณะจิตวิญญาณนิยมเช่นที่มีอยู่ในท้องถิ่น แบบแผนของตันตระยังคงมีอิทธิพลอย่างแน่ชัดอยู่ในการประกอบพิธีทางศาสนาในหมู่บ้าน เช่นในการบูชา*ดานหยาง* (--ผู้ปกป้องคุ้มครอง) และในขบวนการ ซาธาร์ มาปาน และขบวนการมานังคาล เป็นต้น ทว่าขนบประเพณีแนวพุทธ และการใช้พลังเร้นลับเพื่อแยกจิตสำนึกออกจากปรากฏการณ์ที่เห็น มีรากฝังอยู่อย่างลึกซึ้ง ในขนบประเพณีที่มีมานานกว่าหนึ่งพันปี เป็นขนบประเพณีซึ่งเข้ากันได้อย่างสนิทสนมกับแรงกดดันในยุคสมัยใหม่ และก่อให้เกิดการเน้นเรื่องจิตสำนึกอย่างเป็นการเฉพาะมากขึ้น

ขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ มิได้มีฐานะเทียบเท่ากับลัทธิซูฟี ซึ่งสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่กับ “ศาสนาโลก” ศาสนาหนึ่ง หากแต่เทียบได้กับจารีตประเพณีที่มีพื้นฐานอยู่ที่วัฒนธรรมดังเช่น ลัทธิเต๋าหรือชินโต ลัทธิซูฟีและเซน เน้นเรื่องเชื้อสาย ซึ่งเชื่อมโยงครูทั้งหลายที่ยังมีชีวิต กับพระมะหะหมัดและพระพุทธเจ้า ลัทธิชวานิยมปฏิเสธการนับเนื่องทางเชื้อสายดังกล่าว มิใช่เพียงเพื่อตอบโต้คำกล่าวอ้างของทางอิสลามว่าอิสลามเป็นสิ่งที่สืบสานมาจากคำสอนต้นตำรับเท่านั้น หากแต่เพื่อยืนยันด้วยว่า ความรู้ทางศาสนา มาจากพระเจ้าโดยตรง กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ยืนยันว่า *เกบาตินาน*เป็นรหัสยลัทธิหรือความเชื่อในพลังเร้นลับ ตามความหมายดั้งเดิมของคำนั้น ตลอดทศวรรษ 1970 ความตึงเครียดในบ้านเมือง มักมีจุดสำคัญอยู่ที่การใช้อุบาย เพื่อให้ขบวนการแนวรหัสยะมีโอกาสเป็นขบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายมากขึ้นซึ่งส่วนหนึ่ง ได้ความคิดมาจากรัฐบาลซูฮาร์โต้ อิสลามมีปฏิกิริยาอย่างรุนแรง ดังนั้น แต่ละขั้นตอนที่นำไปสู่การได้สถานะที่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างเป็นเอกเทศ จึงถูกปรับเปลี่ยนอย่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อหลีกเลี่ยงการกระตุ้นให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นมา การโต้เถียงในเรื่องที่สัมพันธ์กันอยู่เช่นเรื่องที่เกี่ยวกับความพยายามที่จะใช้กฎหมายการสมรสอย่างที่ไม่ยึดศาสนาเป็นหลัก ในค.ศ.1973 และ 1974 ก็กระทบถึงส่วนที่อ่อนไหวที่อาจทำให้เกิดความขัดแย้งทางศาสนาขึ้นโดยง่าย ในค.ศ.1973 การร่วมสังกัดอยู่ในขบวนการรหัสยะทั้งหลาย กลายเป็นเรื่องชอบด้วยกฎหมายโดยไม่จำเป็นต้องอ้างตัวด้วยพร้อม ๆ กันว่าเป็นสมาชิกของ “ศาสนาโลก” ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ในค.ศ.1978 ขบวนการเหล่านี้ ได้สถานะทางกฎหมายอย่างใหม่ เมื่อได้รับการปลดเปลื้องจากอำนาจการควบคุมของกระทรวงศาสนา และได้มีคณะกรรมการบริหารของตนเองอยู่ภายในกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรม

สมาชิกของขบวนการใช้ภาษาชวาในชีวิตประจำวัน และการประชุมกลุ่ม แต่ใช้ภาษาอินโดนีเซียสำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดระบบองค์กร ลัทธิความเชื่อตามขนบธรรมเนียมเดิมมีศูนย์รวมอยู่ที่ครูผู้มีพรสวรรค์ในการดึงดูดสาวก แต่ขบวนการสมัยใหม่ มีโครงสร้างกึ่งยึดหลักเหตุผล ผู้นำขบวนการจะแยกออกจากครูทางจิตวิญญาณ และหากแบบอย่างการอุปถัมภ์จะยังมีอยู่อย่างมากในทางปฏิบัติ แต่ในแง่ทฤษฎีเรื่องนี้จะมิได้เป็นหัวใจขององค์กรอีกต่อไปแล้ว องค์กรใช้ระบบการบริหารแบบมีอำนาจลดหลั่นเป็นลำดับชั้น ซึ่งปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไปในองค์กรระดับชาติทุกแห่ง องค์กรให้ความเอาใจใส่เพิ่มขึ้นในเรื่องการจัดทำรายชื่อสมาชิก ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว มักทำไปเพื่อหล่อลื่นความสัมพันธ์กับหน่วยงานที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลอยู่ นิกายที่สำคัญจะมีโครงสร้างองค์กรค่อนข้างเปิดกว้าง และคล่องตัวในทางปฏิบัติ และแนวโน้มที่จะมีความเร้นลับ ก็ลดลงไปพร้อม ๆ กับลดการเน้นเรื่องการใช้อำนาจคุณไสยเป็นเครื่องมือ ลดการเน้นเรื่องวิญญาณบรรพชนและพลังอำนาจเร้นลับ สำหรับกลุ่มนิกายดังเช่นสุบัดและสัปโต ดาร์โม * การเยียวยารักษาความเจ็บไข้ได้ป่วย มีบทบาทสำคัญทว่าได้รับการถ่วงดุลโดยการเน้นที่ “ความรับผิดชอบของพระเจ้า” ในการหายจากโรค การเน้นที่ความเชื่อเรื่องการมีพระเจ้าองค์เดียว สะท้อนให้เห็นที่การรังเกียจการเข้าทรง ซึ่งเป็นลักษณะประจำตัวของขนบประเพณีของท้องถิ่นส่วนใหญ่ โดยแสดงออกในรูปของความเคร่งครัดต่อศาสนา ในทำนองเดียวกัน ผู้คนในขบวนการส่วนใหญ่ ก็พูดถึงการปฏิบัติสมาธิในฐานะที่เป็น*สุจุด* (การยอมจำนน) หรือ *ปาเนมบาห์* (ละหมาด) มากยิ่งกว่า *สมาธิ* ท่วงทำนองในแบบสมาธิของอินเดีย ซึ่งทำให้คำว่าสมาธิเป็นที่ต้องสงสัยสำหรับ อิสลาม อิสลามมองว่า *สมาธิ*มีนัยพาดพิงไปถึงการเข้าสู่ “ความว่างเปล่าที่ปราศจากพระเจ้า” ทั้งนี้เพราะปกติแล้ว สมาธิเกิดขึ้นมาโดยปราศจากความคิดถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตัวบุคคล

หลักฐานที่หนักแน่นที่สุด ที่แสดงให้เห็นว่า อิสลามเป็นสารัตถะที่สำคัญให้แก่การวางกรอบการอภิปรายเพื่อให้เหตุผลแก่เรื่องทางศาสนานั้น อยู่ระดับความรุนแรงของการโต้เถียงที่ปรากฏต่อสาธารณชนเกี่ยวกับ “อิสลามและ*เกบาตินาน*” และระหว่าง “อิสลามและ*เกบาตินาน*” ความสัมพันธ์ระหว่าง อิสลามและ*เกบาตินาน*มีปัญหามานับตั้งแต่สมัยแรกเริ่มก่อตั้งสาธารณรัฐ ในท่ามกลางการชี้แจงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวในทางกฎหมายให้ชัดเจนอย่างเป็นทางการ การชี้แจงในหน้าหนังสือพิมพ์เรื่อยไปจนถึงระดับหมู่บ้านอันได้แก่ปัญหาระหว่างสาขาต่าง ๆ ของขบวนการรหัสยนัยทั้งหลายกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น องค์กรที่เป็นแกนหลักของขบวนการ ปรากฏขึ้นในทศวรรษ 1950 เมื่อวองโสเนโกโรขึ้น เป็นโฆษกชั้นนำระดับชาติ วองโสเนโกโรเป็นผู้นำขององค์ประชุมของเหล่าผู้เชื่อในพลังเร้นลับแห่งอินโดนีเซีย หรือบีเคเคไอ ซึ่งได้ยื่นคำร้องต่อซูการ์โน เพื่อขอสถานภาพที่เท่าเทียมกับศาสนาต่าง ๆ ใน ค.ศ.1957 การประชุมครั้งถัดมาในมาลางในค.ศ.1960 ได้มีการเน้นว่า *เกบาตินาน*และศาสนา ต่างกัน

---

* Subto Darmo ในหน้า 361 ต้นฉบับใช้คำว่า สัปตา ดาร์มา (Subta Darma)

เฉพาะที่การเน้น—กลุ่ม*เกบาตินาน*นั้น มุ่งความเอาใจใส่ที่การสร้างความสมบูรณ์แก่จิตของบุคคล ในขณะที่ศาสนา เน้นที่การสวดภาวนาต่อพระเจ้า ในค.ศ.1961 มีการสัมมนาซึ่งพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง*เกบาตินาน*กับปรัชญาทางการเมืองของซูการ์โน ในค.ศ.1962 มีการสัมมนาอีกครั้งหนึ่ง ที่เน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติทางด้านจิตวิญญาณ การต่อสู้ของชาติและสันติภาพของโลก บีเคเคไอ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้เป็นที่กระจ่างว่า *เกบาตินาน*เป็นตัวแทนของขนบประเพณีทางจิตวิญญาณ อันมีฐานะสูงส่งในพื้นถิ่นมาแต่ดั้งเดิม มิใช่การนำไสยศาสตร์และเรื่องโชคลางมาประสมประเสเข้าด้วยกัน ผู้ร่วมสัมมนาต่างรู้สึกถึงความสัมพันธ์พิเศษที่มีอยู่กับอัตลักษณ์แห่งชาติ โดยให้เหตุผลว่า รากฐานของความเชื่อในพระเจ้าของชาติ อยู่ที่ความเข้มแข็งของ*เกบาตินาน*ภายในรากฐานดังกล่าว ในค.ศ. 1958 บีเคเคไอยืนยันว่า “ลักษณะอันเป็นแก่นของอัตลักษณ์แห่งชาติของอินโดนีเซียอยู่ที่การเน้นชีวิตทางจิต”

การเติบใหญ่ของหลักเอกเทวนิยมซึ่งตีความอย่างตรงตามตัวอักษร มีแรงกดดันอย่างรุนแรงอยู่เบื้องหลัง หลักการปัญจศีลข้อแรก แสดงการเน้นความเชื่อถือศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวโดยใช้ถ้อยคำตามแบบของอิสลาม แม้ว่าจะละเว้นการอ้างอิงถึงพระมะหะหมัดก็ตาม อิสลามอาจจะมิได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นศาสนาประจำชาติของอินโดนีเซีย แต่ก็ไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใดในข้อที่ว่า จิตสำนึกในทางศาสนาของอิสลามเป็นตัวแจกแจงลักษณะ กำหนดรูปลักษณ์และระงับยับยั้งการอภิปรายเกี่ยวกับศาสนาและชีวิตทางด้านจิตวิญญาณ แรงกดดันของอิสลามนี้ สื่อผ่านออกมาทางระบบราชการและส่งอิทธิพลถึงวิธีการประกอบพิธีทางศาสนาเป็นการส่วนตัว รวมทั้งต่อการแสดงออกของสาธารณชนต่อการดำเนินชีวิตในส่วนที่เกี่ยวกับศาสนา แนวโน้มที่จะสู้ทั้งที่รู้ว่าไม่มีวันชนะ ที่จะให้เหตุผล และแสดงให้เห็นถึงความถูกต้องชอบธรรมของการปฏิบัติตามความเชื่อของตน สร้างแรงกดดันแม้กระทั่ง ผู้ที่เชื่อในเรื่องพลังเร้นลับ ก็จำต้องใช้ถ้อยคำสำนวนตามแบบอิสลามในการอภิปรายในขณะเดียวกัน มีการเน้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ถึงพิสัยที่มีขอบเขตจำกัดของมิติอื่น ๆ ในฐานะที่เป็นวิถีทางของการเปลี่ยนแปลงที่แยกออกไปอีกแนวหนึ่ง ชาวมุสลิมอินโดนีเซียนิยามศาสนาตามเงื่อนไขของมิติทางสังคม-วัฒนธรรมของอิสลามเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จากมุมมองของผู้เชื่อเรื่องพลังเร้นลับ ดูเหมือนว่า แม้อิสลามที่ยึดหลักปฏิบัติดั้งเดิมอย่างตายตัว ก็ยังมองไม่เห็นความจริงในข้อที่ว่า ศาสนากับจิตวิญญาณ มิได้สื่อผ่านและแสดงออกโดยผ่านทางสัญลักษณ์และการกระทำของมนุษย์เท่านั้น หากยังดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นปริมณฑลหนึ่งในตัวของมันเองด้วย

เมื่อไตร่ตรองอย่างกว้าง ๆ ถึงขอบเขตของความแตกต่าง ที่มีอยู่ในกลุ่มที่เชื่ออำนาจคุณไสย เชื่ออำนาจเร้นลับ และกลุ่มที่เชื่อเรื่องศาสดาผู้ที่จะมาสร้างยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราสามารถกล่าวถึงแบบแผนที่มีอยู่ร่วมกันอย่างเด่นชัด ความแตกต่างที่มีอยู่นั้น ส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก “ศาสนาโลก” ที่แตกต่างกัน ที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ และนโยบายของรัฐบาลซึ่งแตกต่างกัน

ไปในแต่ละประเทศ ความแตกต่างปรากฏให้เห็นในรูปการขัดเกลาลักษณะการแสดงออกในท้องถิ่น สิ่งที่เป็นความคิดความเชื่อเรื่องความทันสมัยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งปรากฏเด่นชัดทั่วทุกหนทุกแห่ง ให้สีสันแก่ทัศนะที่ทางการมีต่อความเชื่อเรื่องคุณไสยของชาวบ้าน ในทางกลับกัน ไม่ว่าจะในการประกอบพิธีรักษาเยียวยาด้วยศรัทธาของชาวฟิลิปปินส์ในลูซอน หรือในวิธีคิดของเกา ไดในบริเวณปากแม่น้ำโขงของเวียดนามก็ตาม นิกายทั้งหลายภายในท้องถิ่น ต่างก็เพียรพยายามที่จะ “ปรับ” วิทยาศาสตร์ “ให้เข้ากับธรรมเนียมพื้นถิ่น” ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ด้วยการอ้างอิงถึงวิทยาศาสตร์ในการประกอบพิธีคุณไสย และด้วยการพยายามที่จะทำให้พิธีต่าง ๆ กลายเป็นเรื่องที่มีเหตุมีผล โดยใช้บรรทัดฐานที่เป็นวิทยาศาสตร์ปลอม ๆ ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ก็ตาม การเยียวยารักษาด้วยวิธีการพื้นบ้านโดยอาศัยสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการท่องมนตราหรือการติดต่อกับภูติวิญญาณโดยผ่านทางพ่อมดหมอผี ก็ยังคงมีอยู่ ไม่ว่าจะมีการปฏิรูปและแก้ตัวอย่างมีเหตุมีผลมากเพียงไรก็ตาม[57]

เช่นเดียวกับการเยียวยารักษาความป่วยไข้โดยอาศัยพลังที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความคิดความเชื่อเรื่องศาสดาผู้จะมาโปรด ยังคงมีอิทธิพลอยู่ ในฐานะที่เป็นโครงสร้างสำหรับการมองโลกและสำหรับแนวปฏิบัติศาสนกิจของชาวบ้าน ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานรองรับอยู่ก็คือว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลก ซึ่งแน่นอนว่ามักรวมถึงเหตุการณ์ทางการเมืองด้วย -- มีความหมายไปถึงจักรวาล ความเชื่อดังกล่าวยังคงชักนำให้ผู้คนทั่วภูมิภาคนี้ จัดกระบวนการทางสังคมให้อยู่ภายในกรอบของการใช้จิตวิญญาณเป็นเครื่องรับรู้สิ่งที่ประกอบขึ้นเป็นมนุษยชาติ ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว มีนัยหมายความว่าชีวิตจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและไปสู่ความสมดุลภายในธรรมชาติ และหมายถึงว่า ครรลองเช่นนี้อาจปรากฏในสังคม ในรูปของการเปลี่ยนอำนาจอย่างรุนแรง ความคิดพวกนี้ แสดงให้เห็น โดยผ่านปรัชญาทางการเมืองของชาติ อย่างเช่น “ลัทธิจารีตนิยมแนวใหม่” ดังที่เราได้กล่าวแล้ว เมื่อตอนที่ตั้งข้อสังเกตถึงการมาบรรจบกัน ระหว่างขบวนการมาร์กซิสต์และกลุ่มผู้ที่มีความเชื่อเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุข ทั้งในเวียดนามและชวา พลังความคิดนี้ ยังมีการปฏิบัติที่แยกออกไปในแนวอื่น โดยมีแบบแผนที่แปลกเด่น และปรากฏให้เห็นชัดอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ แบบแผนดังกล่าว อยู่ในรูปของกลุ่มที่จำกัดอยู่เฉพาะท้องถิ่นแท้ ๆ และมีศูนย์รวมอยู่ที่ครูที่มีความสามารถพิเศษ ซึ่งมองเห็นกาลอวสานของโลกอยู่ในกระบวนการทางสังคม

การประกอบพิธีทางศาสนาในสมัยหลังสงคราม ในลักษณะของความเชื่อเรื่องคุณไสยและเรื่องศาสดาผู้จะนำมาซึ่งยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขนั้น ส่วนใหญ่แล้ว มีต้นกำเนิดอยู่ที่หมู่บ้านและ

---

[57] อิทธิพลของกระแสเหล่านี้ มีหลักฐานปรากฏอยู่ชัดเจนในงานการศึกษาพิเคราะห์ของนักวิชาการหลายท่าน อาทิ เช่น R.W Leiban, ***Cebuano Sorcery,*** Berkeley, 1967; M.E. Spiro, ***Burmese Supernaturalism,*** Englewood Cliffs, 1967; และ L. Golomb, ***An Anthropology of Curing in Multiethnic Thailand,*** Urbana and Chicago, 1985.

แพร่กระจายไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่รหัสยลัทธินิกายต่าง ๆ ที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ และการปฏิบัติสมาธิ จะข้ามเส้นแบ่งระหว่างชุมชนเมือง-ชนบทออกไป และมักมีฐานอยู่ในเมือง ภายในนิกายและแนวปฏิบัติดังกล่าว ชนชั้นสูงร่วมสมัยที่มีการปฏิรูปตนเอง ได้ช่วยรักษาแง่มุมต่าง ๆ ของจิตวิญญาณนิยมตามจารีตประเพณีซึ่งมีลักษณะจำเพาะและอยู่ในแวดวงจำกัด มิให้สาบสูญไป ทว่าพวกเขากระทำในลักษณะที่เป็นการยกระดับความรับรู้ โดยปลดเปลื้องความเกี่ยวพันที่มีอยู่กับความคิดความเชื่อในเรื่องคุณไสย (อาจเรียกได้ว่า เปลี่ยนกรอบของการปฏิบัติสมาธิเสียใหม่) แนวคิดในเรื่องชนชั้นอันเก่าแก่ที่รวมอยู่ในหลักคำสอนดั้งเดิมของพุทธศาสนาหรืออิสลาม อันเป็นที่มาของการปฏิบัติสมาธิดังกล่าวก็ถูกขจัดออกไป ผู้ปฏิบัติสมาธิแบบวิปัสสนา ตามคำสอนของมหาสี ซายาดอว์ อาจารย์ชาวพม่า หรือพระอาจารย์ชาของไทย รวมทั้งสมาชิกชาวชวาของปานเคสตุ ของ สุบัด หรือสุมาราห์ ตลอดจนศิษย์ชาวตากาล็อกของผู้ที่เยียวยารักษาโรคด้วยศรัทธา และสาวกชาวเวียดนามของสำนักเกา ได ล้วนปฏิบัติสมาธิหรือเข้าสู่ฌาณแบบต่าง ๆ กัน โดยแก่นแล้ว การปฏิบัติเหล่านี้เป็นหนทางใหม่ในการสำรวจดินแดนทางจิต ซึ่งขนบประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เก่าแก่กว่า เคยเข้าไปถึง โดยผ่านทางการปฏิบัติสมาธิของผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนา อย่างเช่นหมอผีประจำหมู่บ้าน พระคาทอลิก *อูลามา*อิสลามหรือพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา

การฟื้นฟูความบริสุทธิ์ของศาสนา กับลัทธิสมัยใหม่นิยมของฝ่ายฆราวาส

การล่มสลายของโครงสร้างต่าง ๆ ของชุมชน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการตอบสนองไปต่าง ๆ นานา กระนั้นก็ตาม ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สวนใหญ่ ก็ยังยึดถือขนบธรรมเนียมพื้นบ้าน หรือศาสนาในแบบที่ผสมผสานหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน เหมือนเช่นที่เคยทำมาแต่ครั้งโบราณ ขนบธรรมเนียมและศาสนาเหล่านี้ ได้มาจากวิถีปฏิบัติซึ่งก่อตัวจนมีรูปแบบที่สมบูรณ์ในยุคต่าง ๆ ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ทั้งนี้รวมทั้งหลักปฏิบัติอันเคร่งครัดตายตัวและรหัสยลัทธิในแบบต่าง ๆ ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว กระแสที่ใหม่อย่างเด่นชัด เช่นการแยกกิจการบ้านเมืองออกจากศาสนาและการยึดหลักคำสอนดั้งเดิมที่แท้จริง หรือฟันดาเมนทัลลิสม์ อาจปรากฏเหมือนกับเป็นสิ่งที่เคียงคู่มาด้วยกันทั้งๆ ที่ขัดกันอยู่อย่างชัดแจ้ง ทว่ากระแสเหล่านี้ต่างก็กอปรเป็นอินทรีย์ส่วนหนึ่งของสถานการณ์ในยุคสมัยใหม่โดยเฉพาะ ลัทธิสมัยใหม่นิยมในเรื่องคัมภีร์คำสอนที่มีมาก่อนหน้านี้ เป็นลักษณะหนึ่งของการปฏิรูปศาสนาในสมัยก่อนสงคราม และคู่ขนานมากับลัทธิ

ชาตินิยมในเวทีการเมือง กล่าวคือ โดยแก่นแท้แล้ว ลัทธิสมัยใหม่นิยมในเรื่องคัมภีร์คำสอนเกิดขึ้นมา ก็เพราะเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับสื่อสิ่งพิมพ์

หลักลัทธิฟันดาเมนทัลลิสม์ ที่กลายเป็นเรื่องใหม่ในปัจจุบัน ก็เป็นเช่นเดียวกับหลักความเชื่อเรื่องการไม่เชื่อศาสนาในยุคเดียวกันนี้ คือ เป็นการส่องสะท้อนถึงสื่อมวลชนแบบอีเล็คทริอนิคอย่างเป็นการเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น การฟื้นฟูการยึดหลักคำสอนที่แท้จริงของฟันดาเมนทัลลิสม์ อันได้แก่ ขบวนการของผู้สร้างความบริสุทธิ์ที่จะก่อให้เกิดการปรับปรุงและการเปลี่ยนศาสนาภายใน ซึ่งมีอยู่อย่างแพร่หลายนั้น อาจปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษ ในแวดวงของอิสลาม แต่ขบวนการในทำนองเดียวกันนี้ ก็ปรากฏอยู่ในแวดวงของศาสนาอื่น ๆ ของท้องถิ่นทุกหนทุกแห่ง กระแสของศาสนาแนวฟื้นฟู ตั้งข้อกังขากับสมมุติฐานที่ว่า การสร้างอุตสาหกรรม และแรงกดดันจากชีวิตในชุมชนเมือง จะลดบทบาททางสังคมของศาสนาลง หนึ่งในบรรดาการตอบสนองอย่างชัดเจนที่สุด ต่อแรงกดดันของชีวิตสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การทวีความเชื่อถือศรัทธาแบบยึดตรงตามคัมภีร์หนักหน่วงยิ่งขึ้น ซึ่งก็เป็นในทำนองเดียวกับความรุนแรงเข้มข้นของความเชื่อเรื่องการยึดหลักคำสอนที่แท้จริง ในสหรัฐและอิหร่าน ที่ก่อให้เกิดความสับสนในความคาดหวังต่างๆ ที่มีอยู่ แบบแผนของความเชื่อเหล่านี้ไม่อาจอธิบายได้ว่าเป็นผลพวงที่ตกค้างมาจากศรัทธาดั้งเดิมของยุคก่อนหน้านี้ ดังเช่นผู้ที่ไม่ยึดติดกับศาสนาบางคนคิด ประสิทธิภาพของสื่ออีเล็คทรอนิคต่างหาก ที่อำนวยให้สิ่งเหล่านี้บังเกิดขึ้น และเป็นปรากฏการณ์ที่มีจำเพาะในยุคสมัยใหม่เท่านั้น การปฏิรูปในรูปแบบที่เคยมีมาก่อนหน้านี้ เป็นเรื่อง “สมัยใหม่นิยม” มิใช่การปฏิรูปที่อยู่ในรูปแบบของการไม่ใช้ศาสนาเป็นบรรทัดฐาน หรือของการยึดมั่นกับหลักคำสอนดั้งเดิมโดยแท้ของฟันดาเมนทัลลิสม์

ลัทธิสมัยใหม่นิยมในคัมภีร์ฉบับต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีกำเนิดในสมัยก่อนสงคราม ยังสามารถระบุได้จากภาวะการขยายจากบริเวณชุมชนเมืองออกสู่ภายนอก และเป็นการสะท้อนภาพทัศนะของผู้ที่ได้รับการศึกษาตามแบบอย่างของตะวันตก นักปฏิรูปที่ใช้หลักเหตุผล ปรากฏตัวขึ้นจากภายใน ชุมชนท้องถิ่นของแต่ละแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างมิได้เกี่ยวข้องกันและกัน แน่นอนว่า พวกเขาเหล่านี้ มิได้เพียงแต่สะท้อนภาพกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนา จากบริเวณที่อยู่พ้นจากภูมิภาคนี้ออกไปเท่านั้น เพราะสมัยใหม่นิยมในพื้นถิ่น เป็นกระบวนการของนวัตกรรมที่เป็นอิสระ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยมิได้เป็นผลกระทบจากอาณานิคมโดยตรง โดยทั่วไปแล้ว พวกนักปฏิรูปได้โต้แย้งในทันที เพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ และให้กลับคืนไปสู่หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนาในสภาพที่มีลักษณะวิพากษ์ยิ่งขึ้นและมีเหตุผลยิ่งขึ้น ในกระบวนการนี้ พวกเขาพยายามที่จะแยกความสับสนและปะปนกันระหว่างคัมภีร์ กับเรื่องราวที่เป็นตำนานเล่าขาน และแยกความเชื่อถือศรัทธา มิให้สับสนปนเปกับเรื่องคุณไสย โดยอ้างถึงความมีเหตุผลด้วยถ้อยคำเกือบจะเหมือนของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ในประเทศไทย ความเกี่ยวพันที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องระหว่างสถาบันสงฆ์กับกษัตริย์ ส่งผลให้ จิตสำนึกทางด้านศาสนาในรูปแบบของสมัยใหม่นิยมได้รับการบุกเบิก และปูทางขึ้นมาโดยผ่าน

ช่องทางของสถาบันทางศาสนาและการเมืองหลักของประเทศ มิใช่โดยการต่อต้านสถาบันหลักเหล่านี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์สยามในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ถึงสองทศวรรษ ก่อนที่จะขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ทรงศึกษาภาษาลาติน ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ โดยผ่านการติดต่อกับบรรดามิสชันนารีผู้เผยแพร่ศาสนา พระองค์บังเกิดความคิดในเชิงวิพากษ์ต่อพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งพระที่เคยถวายการอบรมสั่งสอนพระองค์มาก่อน พระองค์ทรงรู้สึกว่า พระภิกษุได้แต่เพียงสวดท่อง โดยไม่เข้าใจเนื้อความของพระคัมภีร์ การเน้นที่ความเข้าใจเนื้อหาของพระคัมภีร์ ที่ทรงริเริ่มโดยผ่านขบวนการธรรมยุติ ซึ่งได้รับการก่อตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในค.ศ.1833 มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะลด “ความสับสน” ระหว่างหลักคำสอนดั้งเดิมที่แท้จริงกับเรื่องคุณไสยที่ประชาชนนิยม ผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมา คือนิกายแนวปฏิรูปดังกล่าวนี้ มีความสำคัญมากเป็นพิเศษในหมู่สงฆ์ทุกแห่งในส่วนแผ่นดินใหญ่

ในประเทศไทย ลาวและกัมพูชา กลุ่มจารีตนิยม เป็นที่รู้จักกันในนาม “มหานิกาย” หรือ “นิกายที่ยิ่งใหญ่” ส่วนฝ่ายปฏิรูป สังกัดอยู่กับ “ธรรมยุติ” ในพม่า โดยทั่วไปแล้ว ฝ่ายจารีตนิยมสังกัดอยู่กับนิกายสุธรรมมา คือนิกาย “ธรรมที่ดี” ในขณะที่ฝ่ายปฏิรูป สังกัดอยูกับนิกายชเวกยิน ซึ่งก่อตั้งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเช่นกัน กลุ่มที่นิยมความเป็นสมัยใหม่มีความมุ่งมั่นให้เน้นเรื่องการศึกษาตำราบาลีกับการปฏิบัติสมาธิมากกว่า และเคร่งครัดมากกว่าในเรื่องข้อห้ามเกี่ยวกับการจับต้องเงิน พระภิกษุสงฆ์ที่สังกัดอยู่กับนิกายปฏิรูปนิยม เป็นเสียงข้างน้อยที่มีขนาดของกลุ่มเล็กมาก ทว่าได้รับการอุปถัมภ์อย่างเต็มที่จากกษัตริย์และมีอิทธิพลมากกว่าที่จะเข้าใจได้จากจำนวนเพียงอย่างเดียว

แม้ในดินแดนที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกแบ่งแยกอำนาจของศาสนากับเรื่องของกิจการบ้านเมืองออกจากกันแล้วก็ตาม แต่กระนั้น ลัทธิการปฏิรูปทางการเมืองและทางด้านศาสนาในดินแดนเหล่านี้ก็ยังดำเนินควบคู่ไปด้วยกัน ในพม่าความสัมพันธ์ที่เคยมีอยู่อย่างมั่นคงระหว่างการเมืองและศาสนา ถูกลัทธิจักรวรดินิยมตัดขาดออกจากกัน ด้วยการกำจัดรัฐในรูปแบบที่มีมาตามแต่ดั้งเดิม ด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์จึงอ่อนกำลังลง เนื่องจากไม่ได้รับการอุปภัมภ์จากกษัตริย์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือขบวนการของฝ่ายฆราวาส อาทิเช่น สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม กลายเป็นจุดศูนย์รวมของการต่อต้านอาณานิคมที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุด กระนั้นก็ตาม ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ยังคงเป็นเรื่องสำคัญที่โดดเด่นอยู่ภายในลัทธิชาตินิยมทางการเมือง ดังที่อาจรู้ได้จากความจริงในข้อที่ว่า ชัยชนะที่สำคัญและโดดเด่นครั้งแรกในตอนต้นศตวรรษ มีมาก็เมื่อการปลุกระดม ซึ่งทำให้สมภารทั้งหลาย มีสิทธิที่จะยืนกรานให้แม้กระทั่งชาวอังกฤษต้องถอดรองเท้าก่อนที่จะเข้ามาในบริเวณวัด ความสำคัญของการเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นการปฏิบัติฌานสมาธิในระดับลึกของผู้เป็นฆราวาส ตามคำสอนของบุคคลดังเช่น อู บา กิน และมหาสี ซายาดอว์ เป็นต้น ชวนให้เราระลึกไปถึงการสร้างความทันสมัยแก่ศาสนา ในแง่ที่เป็นเรื่องภายในและไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ท่วงลีลาของศาสนา แสดงถึง

การตั้งใจปรับเปลี่ยนให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของลักษณะการดำเนินชีวิตในชุมชนเมืองและการศึกษาสมัยใหม่ โดยมิได้เป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายและปัญหาทางการเมืองเสมอไป

ลัทธิสมัยใหม่นิยมของอิสลามมาเลย์ มีกำเนิดอยู่ที่ไคโร มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮาร์ ในไคโร เป็นที่พำนักให้แก่โมฮัมหมัด อับดูห์ ซึ่งดำเนินความเพียรพยายามที่ทรงอิทธิพลเพื่อสมานหลักคำสอนทางศาสนา ให้ลงรอยกับความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความเพียรพยายามนี้ส่งผลให้แนวคิดใหม่นี้เป็นศูนย์กลางของชีวิตทางปัญญาของอิสลามทั่วโลกอีกศูนย์หนึ่ง ลัทธิชาตินิยม ดำเนินควบคู่ไปกับการฟื้นฟูศาสนา เพราะนับตั้งแต่ได้เอกราชเป็นต้นมา ชนเชื้อชาติมาเลย์ ถูกกำหนดมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าควรเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นการเพิ่มพลังให้แก่การยึดมั่นต่อคำสอนบริสุทธิ์ และมีผลในเชิงชักจูงให้ประกอบพิธีทางศาสนากันบนพื้นฐานของคำสอนดังกล่าว ในแง่หนึ่ง แนวโน้มที่มีขึ้นมาในระยะหลังนี้ เป็นเพียงการสืบเนื่องกระบวนการ *"มาสุก เมลายู"* นั่นคือกระบวนการ "กลายเป็นมาเลย์" ซึ่งมีมานานแล้ว เมื่อชนกลุ่มน้อยกลุ่มตามที่ต่างๆ ติดต่อกับกระแสของชุมชนเมืองมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นชนกลุ่มน้อยในอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกาลิมันตัน หรือในมาเลเซีย ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้ก็รับเอาภาษามาเลย์-อินโดนีเซียมาใช้ และรับนับถือศาสนาอิสลามไปด้วยพร้อม ๆ กัน ปกติแล้ว สภาวะแวดล้อมอย่างสมัยใหม่ จะขยายกระบวนการที่มีมานานนี้ให้กว้างขวางออกไป แต่มาตอนนี้ จะมีการเคลื่อนไหวอย่างตรงชัดมากขึ้น เพื่อไปสู่อิสลามในรูปแบบบริสุทธิ์[58] ในอินโดนีเซีย ขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในยอกยาการ์ตาเมื่อปีค.ศ.1911 ได้สถาปนาเครือข่ายโรงเรียนที่มีหลักสูตรรวมถึงวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ชาวชวาส่วนใหญ่ แม้กระทั่งที่อยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ล้วนมีประสบการณ์การนับถืออิสลาม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์ซึ่งรวมถึงความคิดแบบอินเดียและความเชื่อภูติวิญญาณที่ฝังรากอยู่อย่างลึกซึ้ง มูฮัมมาดิยาห์ก็เช่นเดียวกับลัทธิสมัยใหม่นิยมด้านอื่น ๆ คือเน้นที่การแก้ไขปรับปรุงอิสลามเพื่อชำระสิ่งที่เห็นว่าเป็นส่วนที่ล้าสมัยออกไป โดยวางกรอบให้แก่ตนเองที่จะต่อต้านการสังเคราะห์ความคิดความเชื่ออื่นภายในแบบแผนของขนบประเพณี*เปสันเตรน*

ลัทธิบริสุทธิ์นิยมร่วมสมัย มิได้เป็นแค่ความต่อเนื่องของลัทธิสมัยใหม่นิยมในคัมภีร์ทางศาสนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนสงคราม หากแต่มีรูปแบบคมชัดยิ่งกว่า ในมาเลเซีย ขบวนการ*ดักวาห์*ดำเนินงานเผยแพร่ศาสนาในต่างประเทศบ้าง แต่โดยทั่วไปแล้ว สามารถระบุคุณสมบัติเฉพาะตัวได้ว่า เป็นขบวนการเพื่อชักนำให้คนภายในประเทศเปลี่ยนศาสนา กลุ่มที่มีชื่อเสียงภายในขบวนการนี้ ได้แก่ดารุล อาร์คัม ซึ่งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมชนแห่งหนึ่งใกล้กับกัวลาลัมเปอร์ กลุ่มเจมาอาต ตาบลีจ

---

[58] D. Miles, ***Cutlass and Crescent Moon,*** Sydney: University of Sydney, Centre for Asian Studies, 1976, and R. Hefner, ***Hindu Javanese,*** Princeton, 1985.

ขบวนการนานาชาติที่มีต้นกำเนิดอยู่ในอินเดีย และที่สำคัญที่สุดคือเอบิม อันเป็นขบวนการที่ดำเนินการอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ และมีรากฐานอยู่ในประเทศ เช่นเดียวกับมูฮัมมาดิยาห์ในอินโดนีเซียหรือนิกายธรรมยุติในประเทศไทย ดารุล อาร์คัม มีอำนาจเกินกว่าจำนวนคน เนื่องจากมีการจัดองค์กรแน่นหนา และเนื่องจากโรงเรียนและคลีนิคของกลุ่ม สร้างจุดเด่นให้ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป การประกอบพิธีของดารุล อาร์คัม ทั้งในโรงเรียนและคลีนิค อาศัยแบบแผนที่มีมาตามจารีตประเพณีเดิมอยู่มาก เจมาอาต ตาบลีจนั้น มาถึงบริเวณแหลมมลายูในทศวรรษ 1950 และปรากฏตัวอยู่ทั่วประเทศ ทว่ามีการจัดองค์กรอย่างเป็นทางการไม่เท่าไรนัก เอบิม หรือสันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย ได้รับการก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1971 และปัจจุบันนี้ มีสมาชิกอยู่กว่า 35,000 คน เอบิมสนับสนุนการชุมนุม และมีการจัดองค์กรอย่างดีทั่วระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เอบิมมีสายสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับขบวนการฟื้นฟูนานาชาติในอิหร่านและตะวันออกกลางฝ่ายอาหรับ ซึ่งเพิ่มความรับรู้ของคนท้องถิ่นในบริเวณดังกล่าว ขบวนการนี้ได้รับความสนใจจากเยาวชนและผู้มีการศึกษาซึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกในช่วงที่อันวาร์ อิบราฮิม เป็นผู้นำ และขบวนการก็ยังคงเน้นการสร้างความบริสุทธิ์แก่การปฏิบัติศาสนกิจภายในประเทศอยู่ต่อไป

โดยทั่วไปแล้ว ภายในชุมชนชาวมาเลย์ของมาเลเซียในช่วงทศวรรษ 1970 และ 1980 ความยึดมั่นต่อการปฏิบัติศาสนกิจของอิสลาม ทวีขึ้นอย่างมีพลังเรื่อยมา ความยึดมั่นนี้แสดงออกอย่างชัดแจ้งและอย่างเป็นที่รู้เห็นแก่สาธารณชน การผนวกความเป็นชนเชื้อชาติมาเลย์กับการนับถือศาสนาอิสลามเข้าเป็นสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องที่มีมานานแล้ว ทว่ากลายเป็นประเด็นที่หยิบยกขึ้นมาอ้างกันอยู่เสมอ เพิ่งเมื่อไม่นานนี้เอง วันนักขัตฤกษ์ของมุสลิมมีขอบข่ายขยายขึ้น จนกลายเป็นวันหยุดประจำชาติอย่างแน่ชัดมากยิ่งขึ้น ข้าราชการพลเรือนแต่งกายในแบบอนุรักษนิยมมากขึ้น ซึ่งผิดแผกไปจากระเบียบแบบแผนการแต่งกายของอังกฤษ ที่ใช้กันอยู่เป็นอันมากในยุคอาณานิคม ปัญหาเรื่องศาสนา เข้ามาบรรจบกับความขัดแย้งด้านเชื้อชาติ ในระดับที่เป็นที่สังเกตเห็นได้ และชวนให้ไม่สบายใจ เมื่อชาวมาเลย์ย้ายเข้ามาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมืองเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ พวกเขาก็เผชิญกับอิทธิพลครอบงำทางด้านเศรษฐกิจของชาวจีน และขัดแย้งกับค่านิยมของตะวันตกอย่างตรงชัดยิ่งขึ้น การย้ายถิ่นของชาวมาเลย์ดังกล่าว ส่วนใหญ่ได้รับการอำนวยความสะดวก จากการอุปถัมภ์ของระบบราชการ ชาวมาเลย์ย้ายถิ่นไปทำงานตามโรงงานซึ่งทำให้พวกเขาห่างออกไปจากไร่นา สภาพแวดล้อมใหม่ กลับทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อกลับไปสู่ค่านิยมในท้องถิ่นในรูปแบบที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นมิใช่ลดลง ขบวนการในท้องถิ่น ยังได้รับอิทธิพลอย่างแรงกล้าจากความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งเพิ่มขึ้นทั่วโลกอิสลาม นับตั้งแต่ที่ราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เรื่องนี้ในส่วนหนึ่งสัมพันธ์อยู่กับขบวนการอิสลามทั่วโลก ในอันที่จะปฏิเสธปรัชญาที่ดูเหมือนว่าควบคู่มากับการรับอิทธิพลของตะวันตก อิทธิพลใหม่ในด้านเศรษฐกิจทั่วโลกอิสลาม ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่การฟื้นฟูนี้

ขบวนการ*ดักวาห์*ของอินโดนีเซีย มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจากต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา รัฐบาลอินโดนีเซียส่งเสริมการฟื้นฟูและการเน้นย้ำเรื่องอิสลาม อย่างเสียไม่ได้ แม้ว่าบุคคลสำคัญ ๆ ในหมู่ผู้นำของชาติ อาจปฏิเสธเป็นอื่นเป็นการส่วนตัว แต่เงินช่วยเหลือจากกองทุนซึ่ง ซูฮาร์โต้มีอำนาจจัดสรรให้แก่*เปสันเตรน* ก็มีสูงอย่างเสมอต้นเสมอปลายเรื่อยมา นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 กระทรวงศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วประกอบด้วยชาวมุสลิมและเอนเอียงไปในแนวทางของชาวมุสลิม เป็นฝ่ายดำเนินกิจกรรมเผยแพร่ศาสนาและผลิตสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ กระทรวงยังทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานด้านกฎหมายและด้านการศึกษา ซึ่งส่งเสริมความบริสุทธิ์ของศาสนา ที่ผิดไปจากสภาพที่ควรจะเป็นก็คือ ในเรื่องนี้ รัฐบาลดำเนินการไปไกลเกินความต้องการแม้กระทั่งแก่ความต้องการของคนมากมายที่รัฐบาลหมายจะให้บริการเสียอีก ดังเช่นในเวลานี้ มีนโยบายว่าในอาคารของรัฐบาลทุกแห่งจะต้องมีห้องสำหรับทำละหมาดเพื่อให้บริการแก่มุสลิม แรงกดดันทางสังคมจึงเกิดขึ้นสำหรับคนที่อยู่ ที่จะต้องทำท่าว่าใช้สิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ ๆ เหล่านี้ มูฮัมมาดิยาห์ยังคงดำเนินงานอย่างกระฉับกระเฉง โดยผ่านโรงเรียนและโรงพยาบาลที่มีอยู่อย่างมากมายของตน และแม้ว่าจะทุเลาลงไปบ้าง ตามมาตรฐานของหลาย ๆ กลุ่ม แต่ขบวนการนี้ก็ยังคงชักจูงให้คนเปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่อง ผู้นำของกลุ่มเทวัน ทาวาห์ อิสลามิยาร์ อินโดนีเซีย คือมูฮัมเหม็ด นัตซีร์ อดีตผู้นำของมาสจูมี ซึ่งเคยเป็นนายกรัฐมนตรีมาก่อน

กลุ่มนาห์ดาตุล อูลามา ซึ่งแต่ก่อน ดูจะเป็นพวกหัวอนุรักษ์ ได้รับการเสริมสร้างพลังให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษ 1970 นักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมรุ่นใหม่ที่กระฉับกระเฉงและมีพลัง ซึ่งรวมถึงอับดุรระห์มาน วาหิด และนูร์โคลิช มาดจิด เป็นผู้ให้ภาพลักษณ์ใหม่ที่พลิกผันไปจากเดิมแก่นาห์ดาตุล อูลามา บุคคลทั้งสองเป็นผลิตผลของการศึกษาจาก*เปสันเตรน*ที่ทันสมัย มีความกระตือรือร้นสูง มีความคิดเป็นนักสากลนิยมเต็มที่ เครือข่าย*เปสันเตรน* ได้รับการชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ *ตาเรกัต*ทั้งหลาย ซึ่งเคยสัมพันธ์กับเครือข่าย*เปสันเตรน*อย่างเหนียวแน่นมาก่อน ได้สิทธิธรรมคืนมาใหม่ในระยะหลัง เป็นไปได้ว่า *ตาเรกัต*เข้มแข็งขึ้นมาเพราะความลำเอียงของพวกจักรวรรดินิยมคริสเตียนโปรเตสแตนท์ที่ยังเหลืออยู่ อ่อนจางลงไป การดูถูกเหยียดหยามความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับของนักสมัยใหม่นิยมสมัยก่อนสงคราม ก็ดูเหมือนกับว่า เปลี่ยนแปลงไป การดูถูกเหยียดหยามของยุคนั้นผลักดันให้ผู้ที่มีใจโน้มเอียงในทางพลังเร้นลับผละตัวเองออกห่างจากอิสลาม และหันไปสมาคมกับขบวนการอิสระ ซึ่งมีลักษณะเป็นขบวนการศาสนาแบบผสมผสานอย่างแน่ชัด นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ขบวนการมุสลิมหัวรุนแรง ได้ทำให้เกิดความระแวงอิสลามมากขึ้นในเรื่องการเมือง ดัชนีหนึ่งที่บ่งชี้ถึงทัศนคติของรัฐบาล คือการที่รัฐบาลขึ้นบัญชีประเทศลิเบียและอิหร่าน ไว้ในหมู่ประเทศซึ่งห้ามมิให้พลเมืองผู้ถือหนังสือเดินทางของอินโดนีเซียเดินทางเข้าไป อิสราเอลและจีนก็อยู่ในกลุ่มประเทศที่ถูกห้ามไม่ให้เข้าไปด้วย

แม้เมื่อพิจารณาจากทัศนะในหลาย ๆ ด้านแล้ว จะเห็นว่า ในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา รัฐบาลแสดงทีท่าที่หนักแน่นว่าต่อต้านลัทธิฟันดาเมนทัลลิสม์ ของอิสลาม แต่ความไม่พอใจที่มีอยู่ภายในชุมชนอิสลาม ก็ยังคงรุนแรงอยู่ แน่นอนว่ามีคนมากมายที่รู้สึกว่า ความเต็มอกเต็มใจของระเบียบใหม่ ที่จะให้การผ่อนผันแก่ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ (*เกเปอร์จายาอาน*) ด้วยการทำให้ความเชื่อนี้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายในค.ศ.1973 เป็นภัยคุกคามฐานะของอิสลามภายในประเทศ มีการเดินขบวนของประชาชนอยู่เพียงไม่กี่ครั้ง ทว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏออกมา ได้รับการประโคมเป็นข่าวอย่างครึกโครม ขบวนการ “กอมมานโด จิฮัด” ถูกห้ามในปลายทศวรรษ 1970 เพราะเกี่ยวพันกับความเคลื่อนไหวเพื่อโค่นล้มรัฐบาล ในค.ศ.1978 เครากาน เปมุดา อิสลาม (ขบวนการเยาวชนอิสลาม) ถูกห้าม ชาวลิเบียถูกโยงว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการต่าง ๆ ในอาเจะห์ ในค.ศ.1981 มีขบวนการอีกกลุ่มหนึ่งถูกกล่าวหาว่า ได้รับการสนับสนุนจากอยาโตเลาะห์ โคไมนี ในค.ศ.1980 มีกลุ่มจากบันดุงลงมือยึดเครื่องบินลำหนึ่ง และในค.ศ.1985 มีการกล่าวหาว่า การวางระเบิดบุโรพุทโธ เป็นฝีมือของมุสลิมหัวรุนแรง[59]

ลัทธิปฏิรูปนิยมกับฟันดาเมนทัลลิสม์ ปรากฏอยู่ในชุมชนทางศาสนาทุกแห่ง พุทธศาสนาในเวียดนามเป็นการผสมผสานความเชื่อเรื่องภูติวิญญาณ กับหลักคำสอนของขงจื๊อซึ่งแตกต่างไปคนละทางเข้าไว้ด้วยกัน ทว่าได้รับการปรับปรุงรูปลักษณ์เสียใหม่ในช่วงทศวรรษ 1920 และ 1930 ในช่วงระยะที่มีพลังคึกคักมากที่สุดของช่วงหลังสงครามของชาวพุทธ พุทธศาสนิกชนของเวียดนาม ได้จัดการประชุมสมัชชาการรวมพุทธศาสนิกชนชาวเวียดนาม ขึ้นในสัปดาห์ขึ้นปีใหม่ของค.ศ. 1964 ที่เจดีย์ซาลัว ในไซ่ง่อน สมัชชาครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานกับนิกายเถรวาทของส่วนใต้ ด้วยการใช้โครงสร้างใหม่ที่ทันสมัย ทว่าสมาคมสหพุทธที่เป็นผลของการประชุมครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเพียงสักหนึ่งล้านคนเท่านั้น[60] คณะสงฆ์ระดับภูมิภาคหกคณะกับผู้ที่นับถือเถรวาท ซึ่งประเมินกันว่ามีอยู่ในราวสองล้านคน (ส่วนใหญ่แล้ว อยู่ในจังหวัดที่อยู่ตามแนวพรมแดนกัมพูชา) ยังคงไม่ข้องเกี่ยวกับสมาคมนี้

พุทธศาสนาของชาวจีนอพยพในอินโดนีเซีย มีลักษณะผสานหลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกันอย่างเด่นชัดเสียจนมีชื่อเรียกขานอย่างเป็นทางการว่า “ไตรธรรมะ” ซึ่งหมายความถึง “สามคำสอน” และโยงไปถึงการรวมผสานปรัชญาของเล่าจื้อ ขงจื๊อและพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน วัด หรือ*เกลนเตง* ในท้องถิ่น โดยทั่วไปแล้วสวดบูชาทั้งสามศาสดา ทว่าเน้นที่ศาสดาเดียว และในเวลาเดียวกัน ก็ให้สถานที่สำหรับประกอบพิธีเข้าทรงซึ่งเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อของพื้นบ้านในเรื่องการบูชาบรรพชนด้วย

---

[59] von der Mehden, 110.

[60] Schecter, 204.

แม้จะมีชาวจีนอินโดนีเซียเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่คนจีนจำนวนมากก็ยังคงอยู่ภายในขอบเขตของขนบประเพณีเดิมของตน บางคนแลือกนับถือศาสนาขงจื๊อในรูปแบบที่มีการปรับให้ทันสมัย ซึ่งรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นระยะเวลาสั้น ๆ และไม่เต็มที่ ทว่าในขณะนี้ ขงจื้อถูกขัดขวางอยู่ในอินโดนีเซีย เนื่องจากเห็นว่าเป็นศาสนาของกลุ่ม “ชาติพันธุ์” มิใช่ศาสนาของ “โลก” ที่บ่อยกว่านั้นก็คือ ชุมชนชาวจีนในท้องถิ่นต่าง ๆ เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ๆ กันอย่างเอาจริงเอาจัง บางคนถึงกับเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธนิกายนิชิเรน ซึ่งแตกหน่ออยู่ในญี่ปุ่น หรือนับถือนิกายยูนิตี้ ซึ่งมีกำเนิดอยู่ในไต้หวัน ทว่าในรูปแบบของอินโดนีเซีย

“ฮินดู” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ผ่านการปฏิรูปอย่างสำคัญเช่นกัน การประกอบพิธีทางศาสนาฮินดูในบาหลีของชาวบ้าน ปัจจุบันมีหลักคำสอนแบบดั้งเดิมที่ตายตัวอันเป็นการบริหารมาจากระดับประเทศมาเสริมให้ -- ซึ่งสะท้อนถึงการติดต่อกับอินเดียในช่วงหลังสงคราม -- ศาสนาฮินดูในที่อื่น ๆ ก็สร้างรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมา -- ซึ่งสะท้อนถึงความเฟื่องฟูของฮินดูในดินแดนอินเดียที่เป็นถิ่นกำเนิด ความตึงเครียดทางศาสนาในอนุทวีปเอเชียใต้ เช่นระหว่างพวกทมิฬ ซิกห์และฮินดู ซึ่งล้นทะลักเข้ามาเป็นเรื่องที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว แม้กระทั่งในชุมชนท้องถิ่นของสิงคโปร์ก็เช่นเดียวกัน การเมืองในด้านศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับคำสอนแนวฟันดาเมนทัลลิสม์ของแต่ละความเชื่อได้รับการขยายให้กว้างขวางออกไป ขบวนการต่าง ๆ เช่นอรยา สามาจ ซึ่งอนุญาตให้ผู้ที่มิใช่ชาวอินเดียเปลี่ยนมานับถือศาสนาฮินดูได้ ดำเนินงานอย่างแข็งขันอยู่ในมาเลเซีย ทำนองเดียวกับที่ประสบการณ์ในแอฟริกาได้สร้างคานธี มลายูก็เป็นถิ่นที่ให้กำเนิดแก่ปรมาจารย์ชาวอินเดียที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นพิเศษในยุคสมัยใหม่คนหนึ่ง คือ สวามี ศิวนันทะ ลูกศิษย์ของท่านผู้นี้หลายคน ต่างไปมีสาวกผู้สนับสนุนอยู่ทั่วโลก แรกทีเดียวนั้น สวามี ศิวนันทะทำงานเป็นแพทย์อยู่ในคาบสมุทรมลายูเมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การฟื้นฟูปรัชญาเวทานตะ เช่นของสวามี ศิวะนันทะนี้ ในเวลานี้ เข้ามาเสริมกับพิธีการเข้าฌาณของทมิฬเช่นพิธีไทปูซาม เป็นต้น

หากจะอธิบายถึงลัทธิคัมภีร์นิยมและลัทธินิยมคำสอนพื้นฐานดั้งเดิมหรือฟันดาเมนทัลลิสม์กันอย่างเต็มที่แล้ว เราสามารถกล่าวได้ว่า เนื่องจากทั้งสองลัทธินี้เป็นความยึดมั่นต่อศาสนาแบบหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถแยกแยะคุณลักษณะออกมาให้เห็นได้ แม้กระทั่งภายในชุมชนทางศาสนาที่มีลักษณะของความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับอยู่อย่างชัดแจ้ง ลัทธิสมัยใหม่นิยมในอินโดนีเซียนั้น ปกติแล้ว เกี่ยวข้องกับองค์กรของมุสลิม ทว่าขบวนการของชวาบางกลุ่ม ก็แยกแยะคุณลักษณะออกมาได้เช่นกัน ด้วยตัวบทของคัมภีร์ที่เผยออกมา แม้กระทั่งการปฏิบัติศาสนกิจของกลุ่มเหล่านี้ เช่นกลุ่มปานเคสตุ ที่ใหญ่และมั่นคงดี ก็สามารถเป็นกิจกรรมทางภูมิปัญญา ได้มากยิ่งกว่าเป็นการฝึกสมาธิ ในแง่นี้ กลุ่มเหล่านี้ จัดว่าคล้ายคลึงกับกลุ่มโปรเตสแตนท์ กลุ่มมูฮัมมาดิยาห์หรือธรรมยุติ มากกว่าที่จะเหมือนกับแบบฉบับของรหัสยลัทธิทั้งหลาย หากว่าวัตถุประสงค์ของเรา คือการแยกแยะองค์ประกอบที่สำคัญของความรู้สึกที่มีต่อศาสนาในระดับท้องถิ่นภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แน่นอนว่า เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวว่า หลักจารีต

นิยมก็ดี ความเชื่อในเรื่องคุณไสยก็ดี ความคิดเรื่องยุคแห่งความมั่งมีศรีสุขของโลกที่จะมีมาก็ดี ตลอดจนความเชื่อในพลังเร้นลับ และความคิดความเชื่อแนวคัมภีร์นิยม กับแนวฟันดาเมนทัลลิสม์ ทั้งหมดนี้ล้วนคาบเกี่ยวกัน และดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นความเคร่งศาสนาในประเภทต่าง ๆ กัน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุก ๆ ศาสนาโลก ที่มีความแตกต่างหลากหลายกัน และมีอยู่ในทุกกลุ่มชาติพันธุ์ของภูมิภาคนี้

แม้ในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคนเพื่อสร้างความทันสมัย วิถีปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ก็มักได้รับการปรับแปลงแก้ไขเสียใหม่ แทนที่จะเลิกราไป ดังที่ปรากฏให้เห็นจากลักษณาการที่การเข้าทรงมีผลต่อคนงานสตรีตามโรงงานในย่านกัวลาลัมเปอร์ คนงานเหล่านี้มีพื้นเพมาจากหมู่บ้าน[61] แม้ว่าความทันสมัยดูเหมือนว่าจะนำไปสู่การปรับปรุงศาสนาต่าง ๆ แต่ก็เห็นได้ชัดว่าความทันสมัยมิได้นำไปสู่การแยกศาสนาออกจากกิจการบ้านเมืองเสมอไป อย่างไรก็ดี หากว่าเราพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางที่สุดแล้ว เราจะต้องเห็นพ้องกับข้อเสนอแนะตั้งแต่ตอนเริ่มต้นที่ว่า “ศาสนา” นั้น โดยพื้นฐานแล้ว หมายถึงระบบใด ๆ ก็ตาม ที่เป็นสื่อเชื่อมประชาชนเข้ากับสิ่งที่พวกเขาสามารถจินตนาการได้ว่า เป็นสิ่งที่ “จริงแท้แน่นอน” ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวถึง -- แม้ว่าจะอย่างสั้น ๆ -- ถึงแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทัศนะการมองโลก และความเชื่อที่เลยพ้นไปจากปริมณฑลที่ตั้งชื่อเรียกกันเป็นธรรมดาสามัญว่า “เป็นศาสนา”

แน่นอนว่า ข้อเขียนที่เป็นการสำรวจชิ้นนี้ ได้กระทำเช่นนั้นไปแล้ว โดยผ่านข้อเสนอแนะที่ว่าในบางหนทาง การปฏิวัติในชาติ และการก่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ ก็สอดคล้องลงรอยไปด้วยกันกับความรู้สึกทางศาสนาและทางจิตวิญญาณเช่นที่มีมาแต่เดิม ของชีวิตสังคม ในการพิจารณารูปแบบต่าง ๆ ของแนวปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่น ซึ่งผิดแผกแตกต่างกันออกไป และในการพิจารณาลักษณาการใหม่ ๆ ที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำความรู้จักว่าอะไรเป็นจริงนั้น เป็นสิ่งสำคัญมากพอ ๆ กัน ที่จะต้องกล่าวถึงอำนาจ และระดับความเชื่อที่มิได้มีพื้นฐานอยู่ที่ศาสนา แม้ว่าจะน่าขัน ที่ในที่นี้ จะต้องวางกรอบของความเชื่อที่ไม่เป็นศาสนานั้น ว่าเป็น “ชุมชนความเชื่อถือศรัทธา” ในรูปแบบหนึ่ง

เราจะต้องพิจารณาว่า การขยายความรู้หนังสือขั้นพื้นฐานไปสู่ประชากรทั่วไป โดยผ่านโรงเรียนสมัยใหม่ เป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ประการหนึ่งของรัฐทั้งหลายในสมัยหลังสงคราม การเรียนการสอนในโรงเรียนวัดของไทยและพม่า มีผลต่อระดับความรู้หนังสือมากยิ่งกว่าโรงเรียนในลักษณะเดียวกันของยุโรปในยุคก่อนสมัยใหม่ ดังที่เราได้กล่าวไปแล้วว่า โรงเรียนศาสนานั้น ยังคงมีอิทธิพลอยู่ตลอดทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ วิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ก็ยังคงมี

---

[61] A. Ong, ***Spirits of Resistance and Capitalist Discipline,*** Albany, 1987.

ความสำคัญอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนรัฐบาล ยกเว้นเฉพาะรัฐสังคมนิยมในอินโดจีน ในทางกลับกัน เราสามารถให้เหตุผลแย้งได้ถึงขั้นที่ว่า ความรู้สึกในแง่ศาสนาที่มีต่อความรู้ มีอยู่อย่างชุ่มโชกในโรงเรียนที่ในแง่ทฤษฎีแล้ว เป็นโรงเรียนของฝ่ายฆราวาส โรงเรียนของฝ่ายฆราวาสหรือที่มิได้ยึดติดกับศาสนานี้ นำเสนอความรู้อย่างที่เรียกว่าเป็น “เนื้อหาสาระ” โดยสื่อส่งผ่านถึงกันด้วยการท่องจำแบบเดียวกับการสวดมนต์ บางคราว ก็มองกันว่าการสื่อความรู้ เป็นอย่างเดียวกับการซึมซับผ่านจากครูไปสู่นักเรียน และแบบแผนการเรียนรู้ ก็สะท้อนถึงรูปแบบการอุปถัมภ์ความเป็นศิษย์ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ ของการส่งผ่านทักษะด้านฝีมือหรือความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ ดั่งที่มีมาแต่ครั้งโบราณ

ในขณะเดียวกัน เราสามารถกล่าวได้ว่า การไม่ใช้ศาสนาเป็นหลักยึดในด้านวัฒนธรรม จัดว่าเป็นความเชื่อถือศรัทธาอย่างใหม่ ที่มีลักษณะก้าวร้าวมากที่สุด เหมือนเช่นที่เราอาจกล่าวได้ว่า ลัทธิทุนนิยมเป็นพลังที่มีลักษณะปฏิวัติมากที่สุด ในการเปลี่ยนแปลงสังคมของท้องถิ่น ชาวเมืองที่เป็นชนชั้นกลาง มีลักษณะความเป็นสากลมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะแบบอย่างการดำเนินชีวิต อันประกอบด้วยการทำงานตามสำนักงาน การเดินทางอย่างกว้างขวางและการศึกษาในระบบที่ไม่ยึดติดกับศาสนามากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในและต่างประเทศ ชนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ ประกอบด้วยคนที่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมกิจกรรมใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจ ควบคุมกลไกของรัฐ และปรับการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่ให้เข้ากับท้องถิ่น เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่พวกเขามีอำนาจและความสำคัญมากเกินกว่าความเข้มแข็งที่ระบุไว้ด้วยตัวเลขสถิติ นอกจากนี้ เนื่องจากพวกเขามักเป็นกองหน้าทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งแสนจะห่างไกลจากมรดกทางด้านความเชื่อเรื่องคุณไสยและพลังเร้นลับ ที่ได้มาจากศาสนาดั้งเดิมของพวกเขา พลังของฆราวาสหรือที่มิได้ยึดติดกับศาสนาอย่างแท้จริงนั้น แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ย่อมต้องมีความสำคัญเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้กระทั่งศิลปะสมัยใหม่ ในรูปแบบซึ่งเมื่อมองทีแรกดูจะไม่เกี่ยวกับศาสนานั้น ก็สามารถตีความได้ว่า เป็นพิธีกรรมทางสังคมแบบใหม่ของชีวิตประจำวัน ในสภาวะแวดล้อมที่เป็นชุมชนเมือง ละคร*ลุดรุก*ซึ่งเป็นละครกรรมาชีพที่ยังได้รับความนิยมอยู่ในชวา สอนประชาชนในชุมชนเมืองในยุคหลังสงคราม ในลักษณาการเดียวกับที่หนังตะลุง*วาหยัง* ที่เก่าแก่กว่า ยังคงสื่อข่าวสารทางด้านจิตวิญญาณไปยังชาวบ้าน ร่องรอยของศิลปะยุคก่อนหน้านี้ ยังคงปรากฏอยู่แม้กระทั่งในขั้นตอนที่พลิกผันไปสู่สภาพความเป็นชุมชนเมืองแบบใหม่อย่างถอนรากถอนโคน ด้วยเหตุนี้ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์การละคร*ลุดรุก*ของพีค็อค จึงได้นำเสนอการละครดังกล่าวว่าเป็น “พิธีกรรมการสร้างความทันสมัย” เนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญและในรูปแบบละครของ *ลุดรุก*ชวนให้นึกไปถึงจินตภาพของความก้าวหน้าทางวัตถุตามสูตร ซึ่งขณะนี้ เป็นความก้าวหน้าที่มีให้แก่ชาวเมือง แต่แม้กระนั้น แบบแผนในการนำเสนอ ก็ลอกเลียนมาจากหลักเกณฑ์การละครดั้งเดิม แม้กระทั่งที่ลักษณะความตั้งอกตั้งใจที่นักแสดงแสดงออกมา ในขณะที่พวกเขาใช้แบบแผนการเคลื่อนไหวร่างกายใน

รูปแบบที่นำมาจากการฝึกและการร่ายรำโดยไม่รู้สึกตัว ซึ่งรูปแบบเหล่านี้ สะท้อนถึงศิลปะที่ได้จากราชสำนักในอดีต โดยที่พวกเขาเองก็มิได้ตั้งใจ[62]

แม้การเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังสงคราม จะดำเนินไปอย่างรุนแรงและพลิกผัน แต่ประเด็นและค่านิยมทางด้านจิตใจ ก็ยังคงมีความสำคัญ ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไป เป็นเรื่องที่ให้คติอยู่ อาทิเช่น ที่รัฐที่ไม่ยึดติดกับศาสนาดังเช่นเวียดนาม ยังคงมีความตั้งใจไขว่หาความเป็นจิตวิญญาณนิยม บรรดานักวิจารณ์วรรณกรรมคอมมิวนิสต์เวียดนาม ได้แสดงความเห็น ในค.ศ.1970 เกี่ยวกับบทวิจารณ์วรรณกรรมคลาสสิค สมัยทศวรรษ 1800 เรื่อง "เรื่องราวของเกียว" ของซูซาน ซอนแท็ก ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน นักวิจารณ์ตั้งข้อสังเกตอย่างไม่ยั้งว่า ซูซาน ซอนแท็กคุ้นเคยอย่างลึกซึ้ง กับจิตสำนึกในแบบเอกปัจเจกบุคคลของตะวันตกสมัยใหม่ ดังนั้น เธอจึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้กับ "ความมั่งคั่งอย่างไร้ขอบเขต" ของจิตวิญญาณของชาวเวียดนาม และด้วยเหตุนี้ จึงไม่อาจทำความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของการแบ่งปันให้กันและกันในชุมชน ภายในวัฒนธรรมเวียดนามได้[63] ดังนั้น สิ่งที่ทรงคุณค่าทางจิตใจ จึงดูเหมือนกับว่ายังคงมีความโดดเด่น แม้กระทั่งภายในวัฒนธรรมซึ่งยึดติดอยู่กับสิ่งที่ชาวตะวันตกส่วนใหญ่ ระบุว่าเป็นอุดมการณ์แนววัตถุนิยม

วิถีเพื่อการเข้าถึงความเป็นจริง ที่กำลังเปลี่ยนแปลง

อิทธิพลจากจีน อินเดีย อิสลามและยุโรป ต่างถูกนำมาเสริมยอดลงบนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามวิถีวัฏจักรของประวัติศาสตร์ ในบางแง่มุม แต่ละฝ่ายต่างพยายามอ้างสิทธิว่าเป็นผู้หล่อหลอมสังคมใหม่ ให้มีรูปโฉมตามแบบที่ได้หยิบยืมมา กระนั้น ความทรงจำที่มีอยู่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก็รักษาความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ที่เป็นรากเดิมของตนไว้ และในชั่วขณะนี้ ก็ดิ้นรนต่อสู้เพื่อที่จะยืนยันอัตลักษณ์นั้น โดยใช้รูปแบบที่ทันสมัย วัฒนธรรมแนวชาตินิยม เริ่มหยั่งรากลงเมื่อตอนเปลี่ยนศตวรรษ พร้อมไปกับสภาพพรมแดนของรัฐเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้รับการกำหนดขึ้นโดยเครือข่ายอาณานิคม ในช่วงเวลานี้ วัฒนธรรมส่วนบนของเมืองที่เปิดรับวัฒนธรรมนานาชาติ แผ่กำจายออกจากศูนย์กลางระดับชาติแห่งใหม่ พร้อมกับส่งเสริมภาษาใหม่ และส่งเสริมความเจริญเติบโตของอัตลักษณ์ที่อยู่เหนือชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ดังกล่าวแพร่กระจายผ่านไปทางระบบราชการ โรงเรียน วรรณกรรม สื่อ อีเล็คทรอนิค และที่สำคัญไม่น้อย คือผ่านทางการทหาร การปฏิวัติของชาติมิใช่เป็นเพียงเรื่องของการทำให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการเมืองและเศรษฐกิจ การปฏิวัติของชาติดังกล่าว ยังเกี่ยวพันไปถึง

---

[62] J. Peacock, ***Rites of Modernization,*** Chicago, 1968, 242-3.

[63] Woodside, 307.

การยืนยันอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นมาเองอย่างเป็นอิสระ มิใช่เป็นอัตลักษณ์ที่แตกแขนงมาจากอัตลักษณ์ของผู้อื่น หลังการปฏิวัติ กำลังฝ่ายที่ทันสมัย ดูจะเป็นผู้กำหนดคุณลักษณะของรัฐบาลแห่งชาติ โดยผ่านแบบอย่างที่หยิบยืมมาจากตะวันตก ชนชั้นสูงที่มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ไม่ว่าจะเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือผู้ที่ประกอบขึ้นเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ คนเหล่านี้เป็นผู้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก ความตึงเครียดระหว่างวิถีทางต่าง ๆ ของการรวมตัวกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วโลกซึ่งกำลังทวีขึ้น กับอัตลักษณ์ดั้งเดิมซึ่งฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่ ผนึกกำลังกันสร้างแรงกดดันอย่างมหาศาล แรงกดดันเหล่านี้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมสมัยต่างยังคงต้องแบกรับกันอยู่ด้วยความเหนื่อยยาก

ทุกหนทุกแห่ง การขีดเส้นแบ่งชุมชนทางศาสนาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการสถาปนาพรมแดนแห่งชาติในยุคสมัยใหม่ ซึ่งแรกทีเดียวนั้น มีระบอบอาณานิคมเป็นสื่อกลางแบบอย่างของศาสนาที่ผสานหลากหลายความเชื่อเข้าด้วยกัน มิได้มีจุดสำคัญอยู่ที่พรมแดน หากอยู่ที่ราชสำนัก โรงเรียนหรือวัดวาอาราม แบบอย่างดังกล่าว เคยดำรงอยู่ในโลกที่มีชนชั้น โลกทางความคิดชนิดที่จำเป็นต้องมีความก้าวหน้าผ่านช่วงชั้นต่าง ๆ ของความรู้ ซึ่งต้องได้รับการชี้นำโดยการฝึกฝนในทำนองเดียวกับการเรียนรู้ในสาขาอื่น ๆ ของสมัยก่อน จนไปสู่ศูนย์กลางที่เข้าถึงได้ด้วยจิต ลัทธิคัมภีร์นิยม เปลี่ยนนิยามเกี่ยวกับประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเสียใหม่ ให้เป็นไปตามตัวอักษร และแก้ไขวิธีการระบุอัตลักษณ์ของสังคม ให้มีอยู่เฉพาะเพียงวิธีเดียว ด้วยเหตุนี้ ความตึงเครียดจึงได้เพิ่มขึ้นพร้อมกับคาบเกี่ยวไปถึงกระบวนการทางการเมืองในลักษณาการใหม่ด้วยเช่นกัน พุทธศาสนิกชนในพม่า ต่างรู้สึกว่า ความเชื่อถือศรัทธาของตน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการปฏิวัติ และผู้นับถือศาสนาอิสลามมากมาย ต่างก็ถือว่า การปฏิวัติของตน ควรนำไปสู่รัฐอิสลาม สิ่งที่ขัดแย้งกันอยู่ในทีก็คือ ความรุนแรงหนักแน่นในการยึดมั่นถือมั่นกับความเป็นพวกพ้องเฉพาะหมู่ตนนั่นเอง ที่บ่อนทำลายมิให้การปฏิวัติปรากฏผลอย่างที่ต้องการได้สำเร็จ ภายในสภาวะแวดล้อมที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและศาสนาขวางกันอยู่

ภายในอาณาจักรทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามนั้น มีวิถีทางที่มองเห็นชัดเจนอยู่แล้ว ส่วนนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ เป็นห่วงเป็นใยกันอยู่ แนวโน้มที่มีอิทธิพลอย่างสูงคือ ลัทธิเคร่งคัมภีร์ที่เพิ่มสูงขึ้น และการเสริมสร้างทัศนะการมองโลกที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับทางตะวันตก ทว่าทัศนะนี้สะท้อนออกมาในท้องถิ่น ในลักษณการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งล้วนแต่เป็นการปรับแปลงอย่างแผกพิเศษที่ไม่เหมือนใคร ผู้ที่ศึกษาเถรวาทหรืออิสลามในสมัยอาณานิคม มักเสนอแนะว่า คนไทยหรือคนชวา มิได้เป็นพุทธมามกะหรือมุสลิม “ที่แท้จริง” ทัศนะของพวกเขาเหล่านี้ ได้จากการพิจารณาศาสนาตามตำรา และเมื่อมาเจอะเจอกับการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับความคิดความเชื่อเรื่องภูติผีเข้า พวกเขาจึงมองว่า การอ้างตนเป็นสมาชิกของศาสนาโลก เป็นเพียงเปลือกนอกที่จอมปลอมเท่านั้น การผสานหลากหลายความเชื่อที่มีมาแต่ครั้งโบราณของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

มิได้มีหมายความว่าพวกเขามิได้สังกัดอยู่ในอาณาจักรของศาสนาโลกที่พวกเขาติดต่อสัมพันธ์อยู่ เรื่องนี้มีความหมายว่า ศาสนาโลกเหล่านั้นเองต่างหาก ที่เป็นการผสานหลากหลายความคิดความเชื่อเข้าด้วยกัน ลักษณะของความตึงเครียดระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะความเติบโตของกลุ่มที่เคร่งคัมภีร์หรือคัมภีร์นิยม ลัทธิคัมภีร์นิยมมีความหมายว่า ศาสนาถูกตีความในเงื่อนไขที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ คัมภีร์ พิธีกรรม และหลักคำสอนนานัปการ ล้วนสามารถนิยามและแยกแยะออกมาได้ แต่พลังเร้นลับ แยกไม่ได้ โครงสร้างในแบบสมัยใหม่ มีความหมายว่า การจำแนกแยกแยะ และลักษณะเด่น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ การแยกแยะเช่นนี้เป็นการเน้นย้ำความสำคัญของความแตกต่าง และเพิ่มความตึงเครียดให้มากขึ้น เพราะทำให้เส้นแบ่งที่แสดงความแตกต่าง คมชัดยิ่งขึ้น

ในสภาวะแวดล้อมเดิมเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต ดูเหมือนว่าเป็นไปได้ ที่จะเป็นดังเช่นผู้นำที่นิยมศาสนาที่ประมวลขึ้นจากหลากหลายความเชื่อในยุคสมัยใหม่อย่างเช่น อู นุ หรือซูการ์โน ประกาศว่าตนเป็น—เช่นในกรณีของซูการ์โนนั้น เป็นผู้ที่เชื่อในพลังเร้นลับ เป็นมุสลิม และนิยมมาร์กซิสต์ไปพร้อม ๆ กันด้วย ในปัจจุบันนี้ บางคนสามารถยอมรับได้ว่ามีความเป็นไปได้ที่จะเป็นดังว่า ทว่ามีคนอีกเป็นจำนวนมาก ที่รับไม่ได้ ภายในโลกศาสนาครั้งโบราณ จะมีความรู้สึกกันถึงจักรวาลที่มีระดับชั้น การมีโครงสร้างที่มีลำดับลดหลั่นกันอยู่โดยธรรมชาติ รวมทั้งระดับชั้นของภายในจิตใจของมนุษย์ รัฐที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียมาแต่ครั้งโบราณ ต่างได้รับการจำแนกแยกแยะโดยเกณฑ์ของจักรวาล และโดยมีศูนย์กลางของรัฐเป็นตัวกำหนด เมื่อมาถึงตอนนี้ รัฐทั้งหลาย ต่างมีพรมแดนเป็นตัวกำหนดในทางภูมิศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกันนี้ เกิดขึ้นในทางศาสนาด้วย กล่าวคือความทันสมัย ทำให้เกิดความเรียบราบไปหมด แม้กระทั่งความรู้สึกถึงพื้นที่ทางศาสนาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ชุมชนทางศาสนาขณะนี้ มีแนวโน้มที่จะถูกปิดกั้น และมีพรมแดนที่ชัดเจน มิได้เป็นชุมชนที่เปิดโล่งและยืดหยุ่น พรมแดนนี้เกิดขึ้นมา ในลักษณะเดียวกันอย่างเต็มที่ กับพรมแดนทางการเมือง และในฐานะที่เป็นผลลัพธ์ของอิทธิพลจากกลุ่มเดียวกัน

กลุ่มปฏิบัติสมาธิกลุ่มใหม่ และการประกอบพิธีตามความเชื่อรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ความเชื่อในพลังเร้นลับ ในยุคแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในกาลข้างหน้า และตามแนวจิตวิญญาณนิยมที่ประกอบด้วยหลากหลายความเชื่อผสานเข้าด้วยกัน การปฏิบัติเหล่านี้ปรากฏอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเกิดขึ้นคลอคู่กันอยู่ ทั้งที่ดูขัดกันอย่างชัดแจ้ง กับการปรากฏตัวอย่างคึกคักพอกันของลัทธิสมัยใหม่นิยมซึ่งไม่ติดข้องกับศาสนาใด ๆ ในขณะเดียวกัน อาณาจักรส่วนภูติวิญญาณซึ่งครั้งหนึ่ง เคยเป็นหัวใจของท้องถิ่น ในการรักษาความสัมพันธ์ที่สมดุลกับวัฒนธรรมการบูชาบรรพชน และกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้น มาบัดนี้ ดูจะถอยร่นออกไปพร้อมกับป่าไม้ ในขณะที่ทัศนะการมองโลกในเรื่องการพัฒนาที่ทันสมัย ก็ก้าวหน้าต่อไป ประการสุดท้าย เราต้องกล่าวถึงการปรากฏขึ้นของการปฏิบัติกิจที่ไม่ติดข้องกับศาสนา ภายในชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง และใน

หมู่คนงานอุตสาหกรรมและพ่อค้า ที่สัญจรไปตามที่ต่าง ๆ นับเป็นครั้งแรก ที่มีแวดวงของการไม่เชื่อสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เติบใหญ่อย่างมีพลังมากขึ้นเป็นลำดับ ทว่าความทันสมัย มิได้จำเป็นว่าจะต้องนำไปสู่การขจัดคุณลักษณะทางศาสนาที่มีอยู่ในการบริหารบ้านเมืองหรือในสังคม การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มิได้มีจำกัดอยู่เพียงแค่การโยกย้ายจากการเป็นสมาชิกในสังกัดศาสนาหนึ่งไปยังอีกศาสนาหนึ่ง หรือจากการเคร่งศาสนา ไปเป็นการรอคอยการพิสูจน์ หรือเป็นการไม่นับถือศาสนาไปเลย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เป็นเรื่องสำคัญ และความเชื่อถือศรัทธาที่มีกันอยู่ในภูมิภาคนี้ ก็ผันผวนไม่แน่นอน ทว่าในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงภายในที่โดดเด่น ก็เกิดขึ้นภายในหมู่ศาสนิกชนของทุกศาสนา แม้ว่าความต่อเนื่องที่กลืนกันไประหว่างชีวิตทางด้านวัฒนธรรมกับทางด้านจิตวิญญาณ จะอ่อนแอลงไปแล้ว แต่เรื่องนี้ ก็มักนำไปสู่การปรับโครงสร้างของความเชื่อ มากกว่าจะนำไปสู่ความไม่เชื่อถือศรัทธาในศาสนา

การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลสะท้อนกลับซึ่งมีผลกระทบไปถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ซึ่งดูเหมือนตรงกันข้ามกับที่คาดกันว่าควรจะเป็น แม้กระทั่งชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นชาวเมืองและมีความคิดโน้มเอียงไปสู่สากลเอง ก็อยู่ในฐานะนักท่องเที่ยวเสียเองมากขึ้น สถานที่ท่องเที่ยวในกรณีนี้ คือชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งยังคงรักษาวัฒนธรรมที่แท้จริงที่ “มีมาแต่เดิมในพื้นถิ่น” โดยในเวลานี้ ถูกนำมาประมวลเข้าไว้ด้วยกันเพื่อวัตถุประสงค์ในการบริการนักท่องเที่ยว ในบริเวณที่จัดเตรียมไว้เพื่อสนองการท่องเที่ยวเป็นพิเศษ เช่นที่บาหลีหรือที่โตราชาในอินโดนีเซีย การสร้างสรรค์งานที่เป็นศิลปะ มักกระทำโดยแยกออกจากสภาวะแวดล้อมของการประกอบพิธีกรรมเช่นที่เคยทำในอดีตออกไปในแนวใหม่ เรื่องนี้ ยังมีผลต่อผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานศิลปะด้วยโดยไม่ได้ตั้งใจ แต่กระนั้น ผลกระทบก็มีอยู่อย่างลึกซึ้ง กล่าวคือผู้สร้างสรรค์งานศิลปะเริ่มจินตนาการตนเองว่าเป็นประหนึ่งของประหลาดที่ตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือกระทั่งกลายเป็นของประหลาดประจำพิพิธภัณฑ์ไปแล้ว การทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า มีเป้าหมายที่จะเปลี่ยนพวกเขาให้ไปเช่นนี้ ทั้งนี้โดยผ่านการจัดการท่องเที่ยวแบบรวมเบ็ดเสร็จ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมประจำชาติอย่างหนึ่ง

ภายในหมู่ชนชั้นสูงบางส่วนที่กำลังสร้างความเป็นสมัยใหม่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น พวกเขาให้การสนับสนุนอย่างหนักแน่น และมักย้ำกันอยู่บ่อยๆ แก่ทัศนะที่ว่า การรักษาศรัทธาต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป เป็นตัวการสำคัญยิ่งที่ขัดขวางการพัฒนา ความเชื่อเช่นนี้ มีอยู่อย่างดกดื่นทั่วไปในโลกที่สาม ในลักษณะที่เป็นการหยิบยืมความคิดมาจากลัทธิวิทยาศาสตร์นิยม (scientism) ของโลกที่พัฒนาแล้ว เรื่องนี้เจาะจงเป็นพิเศษ ถึงเรื่องที่เกี่ยวกับการสร้างความเป็นสมัยใหม่ให้แก่ระบบการแพทย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาอิทธิพลที่มีพลังมากที่สุดในการโต้แย้งความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่มีมาแต่ดั้งเดิม ที่เกี่ยวข้องกับการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากความเชื่อมั่นในตนเองที่ประจักษ์ชัดอยู่ในแวดวงผู้ที่มีความคิดสุดโต่งโดยเฉพาะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่เคร่งศาสนาและเชื่อในพลังเร้นลับแล้ว ส่วนอื่น ๆ ที่เหลือไม่สู้จะมีความมั่นใจกันสักเท่าใดนัก ว่าจะสามารถใช้หลัก

เหตุผลของตนเอง ท้าทายระบบความรู้ของตะวันตกได้ ทว่าส่วนใหญ่แล้ว เรื่องนี้ก็เป็นแค่คารมและโวหารโดยแท้ สิ่งที่หมายจะกล่าวก็คือ ในชีวิตที่แสดงให้ปรากฏต่อสาธารณชนภายในสถาบันที่เป็นสมัยใหม่ ผู้ที่มีการศึกษา มักวางบทบาท ตามที่พวกเขาเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คาดหวังจากพวกเขา นั่นคือ บทบาทที่ดูเหมือนว่าจะแสดงถึง “ความเป็นสมัยใหม่” ที่ถูกต้องตามหลักเหตุผล แทมเบียห์ให้เหตุผลโดยยกตัวอย่างกรณีของพุทธศาสนา ว่า การยึดมั่นต่อพุทธศาสนา มิได้คลอนคลายลง แม้ว่าสิ่งที่ปรากฏให้เห็นในระบบองค์กรทางสังคม อย่างเช่นจำนวนพระภิกษุสงฆ์ อาจลดลงไปเมื่อเทียบสัดส่วนกับ ประชากรชาย[64] เป็นไปได้อย่างยิ่งว่า สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป มิได้อยู่ที่ความกว้างและความลึกในการแสดงถึงความเคร่งศาสนา หากแต่เป็นที่การประกาศต่อสังคม และการแสดงออกต่อสาธารณชนต่างหาก

การแสดงความยึดมั่นต่อศาสนาตามแบบสมัยใหม่ มีนัยพัวพันไปถึงประสบการณ์ส่วนตัว วิถีปฏิบัติที่มีมาแต่ดั้งเดิม เน้นถึงศาสนาในแง่มุมของความคิดและการหยั่งรู้โดยสัญชาติญาณ ในขณะที่ตามแบบสมัยใหม่นั้น ให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก แก่การใช้สติปัญญา ขบวนการธรรมยุติปลดเปลื้องความเป็นตำนานออกไปจากพุทธศาสนา และขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ก็กระทำเช่นเดียวกันต่อศาสนาอิสลาม ซึ่งชวนให้นึกไปถึงเรื่องราวอันเป็นสาระสำคัญในหลักเทววิทยาของศาสนาคริสต์ที่เกิดขึ้นในระยะเดียวกัน การสร้างความเป็นสมัยใหม่ในทั้งสองแห่ง นำเสนอแก่นแท้ของศาสนาที่หลุดพ้นไปจากแง่มุมส่วนที่เกี่ยวกับพิธีกรรม จากการมีส่วนร่วมอยู่ในเรื่องราวอันเป็นตำนานเล่าขาน และจากแง่มุมที่เข้าใจกันด้วยสัญชาติญาณออกไป แง่มุมดังกล่าวนี้ ล้วนเคยเป็นหลักพื้นฐานของศาสนามาก่อนทั้งสิ้น การศึกษาแต่ครั้งโบราณ ตาม*วัด*ของเถรวาทหรือ*มาดราซาห์*ของอิสลามนั้น กำหนดกันที่การปรับท่วงทีและสร้างความคุ้นเคย โดยผ่านภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ ความสำคัญของการท่องบ่นหรือการสวดภายในวัดหรือ*มาดราซาห์* มิได้อยู่ที่ว่า เข้าใจถ้อยคำเหล่านั้นหรือไม่ หากอยู่ที่ตัวการกระทำเอง นั่นคือการเน้นที่ประสบการณ์ดังกล่าว มิใช่เน้นที่ความเข้าใจหรือการสรุปความ ในความเป็นสมัยใหม่นั้น การเน้นหนักจะอยู่ที่คำที่เขียนลงไว้ ซึ่งทุกคนสามารถเข้าถึงได้เท่า ๆ กัน และลักษณะที่เป็นตัวระบุถึงความเชื่อถือศรัทธา ก็อยู่ที่ภายนอก และแยกออกจากประสบการณ์ภายใน นั่นคือ การเน้นที่ประสบการณ์ภายใน หมายถึงการเน้นว่า ความเข้าใจอย่างมีเหตุผล เป็นสิ่งที่จะขึ้นเกิดตามมาเองตามธรรมชาติ ขณะที่วงการศาสนา ถูกนิยามด้วยสิ่งที่อยู่ในรูปที่มองเห็นตามตัวบทยิ่งขึ้นทุกที และต้องทำความเข้าใจด้วยหลักเหตุผลนั้นพร้อมไปกันนั้น การเน้นหนักภายในประสบการณ์ของแต่ละปัจเจกบุคคลก็เปลี่ยน จากจิตใจไปที่ความคิด จากการหยั่งรู้โดยสัญชาติญาณ ไปเป็นการใช้สติปัญญา หากจะใช้ถ้อยคำสำนวนตามแบบของเกียร์ตซ์ เราสามารถกล่าวได้ว่า ขณะนี้ ประชาชนมีที

---

[64] Tambiah, ***World Conqueror,*** 267-8.

ท่าว่าจะมีความเชื่อถือศรัทธาต่อศาสนา มากยิ่งกว่าที่จะยอมรับศาสนาโดยปริยาย ในฐานะที่เป็นระบบที่ใคร ๆ ก็ต้องสังกัดอยู่ทั้งนั้น[65]

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังคงได้รับประสบการณ์ทางจิตวิญญาณอยู่อย่างแรงกล้า แม้ว่าจะถูกลัทธิอุดมการณ์ที่มุ่งไปทางวัตถุ ท้าทายจากเบื้องบน และถูกความตึงเครียดทางสังคม ท้าทายจากเบื้องล่าง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากที่สุด เกิดขึ้นเรื่อยมา แต่มิใช่ที่การนับถือที่แสดงให้เห็นจากภายนอก หากในลักษณาการที่แยบคายยิ่งกว่านั้น กล่าวคือลักษณาการซึ่งสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมทั้งหลาย มาบัดนี้ เป็นสื่อในการเข้าถึงสิ่งที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ สามารถรู้ได้หรือเชื่อได้ว่าเป็นจริง แกนที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุดของการเปลี่ยนแปลงในแง่นี้ อยู่ที่ลักษณะของการยึดมั่นต่อศรัทธา และอยู่ที่แนวโน้มที่เติบใหญ่ขึ้นเป็นลำดับ ในอันที่จะธำรงรักษาความเชื่อทางศาสนา ประหนึ่งว่า ความเชื่อทางศาสนานี้เป็นระบบความคิดในลักษณะอุดมการณ์ ในช่วงก่อนหน้านี้ ประชาชาติส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ หายใจเป็นศาสนา มีประสบการณ์กับศาสนา ในฐานะที่ศาสนาเป็นอินทรีย์ส่วนหนึ่งของบรรยากาศทางสังคมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และอินทรีย์ส่วนนี้ก็มีอยู่หลากหลายมิติด้วยกัน ภายในโลกที่มีลักษณะหลากหลายอย่างมองเห็นได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน ประสบการณ์ทางศาสนาในภูมิภาคนี้ อยู่ในรูปแบบที่เป็นแนวคิดและเป็นสถาบันอย่างเด่นชัดมากขึ้นเป็นลำดับ ในยุคของการสร้างความเป็นสากลนิยมและที่การประจัญหน้ากันทางวัฒนธรรมนี้ ไม่มีวัฒนธรรมหรือศาสนาหนึ่งใดโดยเฉพาะ หรือโดยอันที่จริงแล้ว ไม่มีระบบสัญลักษณ์ใด ๆ เลย ที่ดูเหมือนจะสามารถอ้างอย่างง่ายดายได้ว่า กุมอำนาจไว้ได้โดยลำพัง อย่างที่ได้เคยทำมาแล้ว

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ข้อมูลข่าวสารที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลในยุคหลังสงคราม สะท้อนให้เห็นที่ผลงานวิชาการทางด้านศาสนาต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะฉะนั้น ข้อเขียนนี้จึงเป็นการชี้แนะเบื้องต้น เกี่ยวกับผลงานศึกษาค้นคว้า ในภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งมุ่งเน้นที่การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงหลังสงคราม โดยเพ่งเล็งที่ผลงานซึ่งเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมโดยทั่วไป ผลงานเกี่ยวกับเรื่องชาติพันธุ์เฉพาะที่สำคัญอย่างยิ่งยวดเท่านั้น ที่นำมารวมไว้ด้วยเป็นพิเศษ แม้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาเกือบทุกเรื่อง ล้วนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่จะช่วยให้มองลึกเข้าไปถึงการปฏิบัติศาสนกิจ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ใน

---

[65] C. Geertz, ***Islam Observed,*** Chicago, 1972, 61.

ด้านศาสนาก็ตาม ผลงาน ซึ่งรวบรวมมาแสดงให้ปรากฏในที่นี้ ก็ด้วยเหตุที่ผลงานสร้างคุณูปการที่สำคัญเป็นอันมากต่อหัวข้อนี้

สำหรับผลงานเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ของเคนเนธ แลนดอน คือ Kenneth Landon, *Southeast Asia: Crossroad of Religions,* Chicago, 1949, ยังคงมีความสำคัญทั้งในฐานะที่ให้ความรู้เบื้องต้น และทั้งเพราะผลงานให้ข้อพิจารณาที่หยั่งลึกเข้าไปถึงภาวะของศาสนาในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลง ผลงานการสังเคราะห์อย่างกว้าง ๆ ในระยะหลัง ซึ่งมีประโยชน์มากที่สุด ได้แก่หนังสือของ Fred von de Mehden เรื่อง *Religion and Modernization in Southeast Asia,* Syracuse, 1986. หนังสือรวมข้อเขียนที่สำคัญสองเล่ม เล่มหนึ่ง มี Alton Becker และ Aram Yengoyan เป็นบรรณาธิการ เรื่อง *The Imagination of Reality,* New Jersey, 1979 และอีกเล่มหนึ่งมี Mark Hobart และ Robert Taylor เป็นบรรณาธิการ คือ *Context, Meaning and Power in Southeast Asia,* Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1986, ทั้งสองเล่มดังกล่าวนี้หยั่งลึกเรื่องราวได้อย่างดีเยี่ยม การเปลี่ยนแปลงในระบบการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสื่อและการละคร ซึ่งสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ มีอยู่ในงานสำรวจของ James Brandon, *Theatre in Southeast Asia,* Cambridge, Mass., 1967.

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่เป็นการสำรวจอย่างยอดเยี่ยม เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาบนส่วนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งรวมทั้งเวียดนามด้วยนั้น ได้แก่ Charles Keyes, *The Golden Peninsula,* New York, 1977, และการสำรวจในเชิงแนะนำของเลสเตอร์ คือ Robert Lester, *Theravada Buddhism in Southeast Asia,* Ann Arbor, 1973, เป็นจุดเริ่มต้นที่วางใจได้ สำหรับการสำรวจประเทศที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ หนังสือรวมข้อเขียนที่มีลักษณะเชิงเทคนิคมากกว่านี้ คือ Manning Nash, ed., *Anthropological Studies in Theravada Buddhism,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1966, บรรจุข้อเขียนซึ่งระบุลักษณะสำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ตามที่ได้มีการสำรวจกันไว้ ด้วยฝีมือของผู้ที่ศึกษาพิเคราะห์นิกายนี้ในสมัยหลังสงคราม ส่วนผลงานของนักข่าว Jerrold Schecter, *The New Face of the Buddha,* New York, 1967, ก็มีหลักฐานอ้างอิงมากเพียงพอที่จะไว้วางใจ โดยขอบข่ายในการรายงานถึงการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในเอเชีย สมัยหลังสงคราม ก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ดีเยี่ยม เกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ระหว่างศาสนากับการเมือง ในประเทศที่มีพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นศาสนาประจำชาติมีอยู่หลายเล่ม ได้แก่ Emanuel Sarkisyanz, *Buddhist Backgrounds of the Burmese Revolution,* The Hague, 1965; Michael Mendelson, *Sangha and State in Burma,* ed. J.P. Ferguson, Ithaca, 1975; Donald Smith, *Religion and Politics in Burma,* Princeton, 1965; และ Stanley Tambiah, *World Conqueror, World Renounce,* Cambridge, UK, 1977, ผลงานแต่ละเล่มเหล่านี้ล้วนเป็นหลักหมายบอกถึงความก้าวหน้า

อย่างโดดเด่น และมีเนื้อความเกี่ยวโยงไปถึงหัวข้อต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง หัวข้อต่าง ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ มีกล่าวถึงอยู่ในข้อเขียนที่รวมอยู่ในหนังสือซึ่งสมิธ (Bardwell Smith) เป็นบรรณาธิการ คือ *Religion and Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma,* Chambersburg, 1978 และในรายงานการประชุมสัมนาเกี่ยวกับศาสนาและสังคมในประเทศไทย ใน *Journal of Asian Studies* 36, 2(1977), ซึ่งประกอบด้วยข้อเขียนของ Kirsch, Reynolds, Keyes และ Tobias. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในระยะล่ากว่านี้ คือ Peter Jackson, *Buddhism, Legitimation and Conflict, Singapore*: ISEAS, 1989, มีข้อมูลที่ให้ความรู้มากเป็นพิเศษ เกี่ยวกับนิกายต่าง ๆ ในชุมชนเมืองในประเทศไทย

ผลงานเกี่ยวกับชาติพันธุ์วรรณาที่มีชื่อเสียงหลายชิ้น ศึกษาถึงการเชื่อมต่อกันระหว่างพุทธศาสนาตามบรรทัดฐาน กับความเชื่อเรื่องคุณไสยของชาวบ้านในยุคหลังสงคราม ผลงานดังกล่าวได้แก่ Manning Nash, *The Golden Road to Modernity,* Chicago, 1965; Melford Spiro, *Buddhism and Society,* London, 1971, กับ *Burmese Supernaturalism,* Englewood, Cliffs, 1967; Standley Tambiah, *Buddhism and the Spirit Cults in Northeast Thailand,* Cambridge, UK, 1971; และ Bas Terweil, *Monks and Magic,* London, 1975. ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ประณีตและครอบคลุมของลุยส์ โกลอมบ์ คือ Louis Golumb, *An Anthropology of Curing in Multiethnic Thailand,* Urbana and Chicago, 1985, และผลงานที่แคบกว่าของไฮนซ์ คือ Ruth-Inge Heinze, *Tham Khwan,* Singapore, 1982, กล่าวถึงเป็นการเฉพาะยิ่งกว่าเกี่ยวกับศาสนาพื้นบ้านตามสภาวะของศาสนาเหล่านั้นเอง นอกเหนือจากการศึกษาพิเคราะห์ถึงการปฏิบัติศาสนกิจในหมู่บ้านแล้ว ยังมีแหล่งข้อมูลอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งศึกษาอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิในป่า ผลงานที่โดดเด่นที่สุดคือ Stanley Tambiah, *The Buddhist Saints of the Forest and the Cult of Amulets,* Cambridge, UK, 1984. บทคัดย่อจาก คำสอนของอาจารย์ที่ระบุไว้ในหนังสือของแทมเบียห์ (Tambiah) ข้างต้นนี้ Jack Kornfield ได้นำเสนอเป็นอย่างดีใน *Living Buddhist Masters,* Santa Cruz, 1977, และบทวิจารณ์ที่ตรงประเด็นเกี่ยวกับขบวนการต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันนี้ สามารถพบได้ใน Donald Swearer, "Thai Buddhism: Two Responses to Modernity," *Contributions to Asian Studies,* V.4 (1973).

การศึกษาพิเคราะห์ถึงศาสนาอิสลามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่งจะเริ่มมีความลุ่มลึกอย่างที่ควรแก่ความสำคัญของหัวข้อนี้เพียงเมื่อไม่นานมานี้เอง Ahmad Ibrahim, Sharon Siddique และ Yasmin Hussain ได้รวบรวมข้อเขียนและบทคัดย่อที่สำคัญที่สุดในช่วงหลังสงครามมากมาย เกี่ยวกับหัวข้อนี้ มาบรรจุไว้ในผลงาน *Readings on Islam in Southeast Asia,* Singapore, 1985. หนังสือรวมข้อเขียนที่ไมเคิล ฮุคเกอร์ (Michael Hooker) เป็นบรรณาธิการคือ *Islam in South-East Asia,* Lieden, 1983 มีเนื้อหาที่สอดคล้องไปในแนวเดียวกัน และข้อเขียนที่บรรจุอยู่ในผลงานเล่มนี้ คือ ข้อเขียนของ Roy Ellen เรื่องชาติพันธุ์วรรณาของอิสลาม และของ Deliar Noer เรื่องการเมือง เป็นเรื่องที่สอดคล้องมากเป็นพิเศษ กับการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในช่วงหลังสงคราม Taufik

Abdullah และ Sharon Siddique เสนอผลงานรวมข้อเขียนที่มีลักษณะไม่ปะติดปะต่อกันยิ่งกว่า ทว่าก็ยังมีประโยชน์ คือ *Islam and Society in Southeast Asia*, Singapore, 1986. ผลงานที่เป็นหนังสือแบบเดียวกับเล่มหลังนี้ คือ *Islam in Asia: Southeast and East Asia,* II, Boulder, 1984, ซึ่งมี Raphael Israeli และ Anthony Johns เป็นบรรณาธิการ เป็นหนังสือที่ไม่มีเอกภาพ ทว่าประกอบด้วยข้อเขียนที่มีประโยชน์หลายชิ้น

เนื่องจากอินโดนีเซียเป็นประเทศที่ค่อนข้างเปิดสำหรับนักวิชาการจากตะวันตก ดังนั้นอินโดนีเซียจึงมีผลงานการศึกษาพิเคราะห์ในขอบข่ายต่าง ๆ กว้างขวางมหึมา ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและศาสนาของอินโดนีเซีย Rita Kipp และ Susan Rogers เป็นบรรณาธิการหนังสือที่รวมผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่ดีเยี่ยมที่เพิ่งจัดทำออกมาเมื่อไม่นานมานี้ คือหนังสือเรื่อง *Indonesian Religions in Transition,* Tucson, 1987, ส่วนหนังสือที่พิมพ์ออกมาก่อนหน้านี้ คือ Claire Holt, *Culture and Politics in Indonesia,* Ithaca, 1972, ยังคงเป็นหนังสือสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่ผู้ใดก็ตามที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา สังคมและการเมืองในอินโดนีเซีย จำเป็นต้องอ่าน หนังสือรวมข้อเขียนที่มีเอกภาพน้อยกว่า ซึ่งแต่ละเล่ม ล้วนบรรจุข้อเขียนที่มีประโยชน์มากมาย ได้แก่ Gloria Davis, ed., *What is Modern Indonesian Culture?,* Athens: Ohio University Center for International Studies, Southeast Asia Program, 1979; James Fox, ed., *Indonesia: The Making of a Culture,* Canberra: Faculty of Asian Studies, Australian National University, 1980; และ Paul Alexander, ed., *Creating Indonesian Cultures,* Sydney, 1989. มีบทความเชิงสำรวจที่มีประโยชน์อย่างสูงอยู่จำนวนหนึ่ง ที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมและศาสนาในอินโดนีเซีย บทที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด ได้แก่ Hildred Geertz, "Indonesian Cultures and Communities," ใน Ruth McVey, ed., *Indonesia,* New Haven, 1963; Gavin Jones, "Religion and Education in Indonesia," *Indonesia,* 22(1976); และ Julia Howell, "Indonesia: Searching for Consensus," ใน Carlos Caldarola, ed., *Religion and Societies: Asia and the Middle East,* The Hague, 1982.

การกล่าวถึงโฉมหน้าทางด้านการเมืองของอิสลาม เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 กระทำไว้อย่างละเอียดใน B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia,* The Hague, 1982, ส่วนกระแสต่าง ๆ ในระยะหลัง ๆ นี้ รายงานไว้ในบทความของรูธ แม็คเวย์ (Ruth McVey) เรื่อง "Faith as the Outsider: Islam in Indonesian Politics," ใน J.P. Piscatori, ed., *Islam in the Political Process,* Cambridge, UK, 1983. เอกสารของ Deliar Noer เรื่อง *Administration of Islam in Indonesia,* Ithaca: Cornell University Modern Indonesia Project, 1978, กับผลงานการสำรวจของ Daniel Lev เรื่อง *Islamic Courts in Indonesia,* Berkeley, 1972, กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาบันที่สำคัญที่สุดในชีวิตของอิสลาม ผลงานการศึกษาพิเคราะห์เล่มที่มีคุณค่ามากที่สุด เกี่ยวกับอิสลามที่แข็งกร้าวในอินโดนีเซียในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ คือ C. van Dijk, *Rebellion Under the Banner of*

Islam, The Hague, 1981. คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ให้ข้อเสนอแนะที่หยั่งลึกมากที่สุด เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภายในประชาคมมุสลิม ไว้ใน *Islam Observed,* Chicago, 1971. James Peacock, *Muslim Puritans,* Berkeley, 1978; Douglas Miles, *Cutlass and Crescent Moon,* Sydney, 1976; Mitsuo Nakamura, *The Crescent Arises over the Banyan Tree,* Yogyakarta, 1983, และ Mark Woodward, *Islam in Java,* Tuscon, 1989, แต่ละเล่มที่กล่าวมานี้ ต่างให้มุมมองของท้องถิ่นที่มีหลักฐานรองรับ ซึ่งเปิดโอกาสให้สามารถมองลึกเข้าไปถึงแง่มุมที่สำคัญ ๆ ของการเปลี่ยนแปลงได้

ผลงานที่พิจารณาถึงศาสนาของชวาไว้อย่างโดดเด่น ได้แก่ผลงานคลาสสิคของเกียร์ตซ์ คือ Clifford Geertz, *The Religion of Java,* Chicago, 1976 และ Koentjaraningrat, *Javanese Culture,* Kuala Lumpur, 1985. เอกสารของโรเบิร์ต เจย์ คือ Robert Jay, *Religion and Politics in Rural Central Java,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1963, ได้บุกเบิกงานการเชื่อมโยงศาสนาตามหมู่บ้าน เข้ากับการเมืองระดับชาติ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ของ Niels Mulder, *Mysticism and Everyday Life in Contemporary Java,* Singapore, 1978, และ Harun Hadiwijono, *Man in the Present Javanese Mysticism,* Baarn, 1967, เพ่งความสนใจมาที่ความเชื่อเรื่องพลังเร้นลับ ที่ประสานความเชื่อจากหลากหลายศาสนาและหลายความคิดในชวา หนังสือของโรเบิร์ต เฮฟเนอร์ คือ Robert Hefner, *Hindu Javanese,* Princeton, 1985, ให้การสำรวจสังคมเทงเกอร์ (Tengger) กับ ปฏิสัมพันธ์ที่สังคมนี้มีกับอิสลาม โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และทางชาติพันธุ์วรรณา Frank Cooley, *Indonesia: Church and Society,* New York, 1968, ให้เค้าโครงเกี่ยวกับฐานะของศาสนจักรของคริสเตียนในสมัยหลังสงคราม และ Paul Webb, *Palms and the Cross,* Townsville: Southeast Asian Studies Centre, James Cook University, 1986, ได้สำรวจถึงสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ในหมู่เกาะซุนดาน้อย

John McAlister and Paul Mus, *The Vietnamese and Their Revolution,* New York, 1970, กล่าวถึงความคาบเกี่ยวกันระหว่างความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณกับการเมืองในเวียดนาม Gerald Hickey, *Village in Vietnam,* New Haven, 1964 เป็นผลงานที่รวมเรื่องราวที่มีเอกภาพเป็นแนวเดียวกันเกี่ยวกับพิธีกรรมของหมู่บ้าน กับนิกายเกา ได ในส่วนท้องถิ่น และผลงานศึกษาเฉพาะเรื่องของเวอร์เนอร์ คือ Jayne Werner, *Peasant Politics and Religious Sectarianism: Peasant and Priest in the Cao Dai in Viet Nam,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1981, มุ่งประเด็นไปที่โฉมหน้าด้านการจัดองค์กรของนิกายเกา ไดนี้ Martin Stuart-Fox and Rod Bucknell, "Politicization of the Buddhist Sangha in Laos," JSEAS, 13, 1(1982) และ George Condominias, "Phiban Cults in Rural Laos," in G.W. Skinner and A.T. Kirsch, eds, *Change and Persistence in Thai Society,* Ithaca, 1975, ให้ผู้อ่านได้มองลึกลงไปถึงแนวปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ ของลาว บทความของคีร์แนน คือ Ben Kiernan, "Orphans of Genocide: The Cham Muslims of Kampuchea under Pol

Pot," *Bulletin of Concerned Asian Scholars,* 20, 4 (1988), บันทึกเรื่องราวอันเป็นประสบการณ์ที่ร้ายกาจมากเป็นพิเศษ ของหนึ่งในบรรดาชนชาติกลุ่มน้อยมากมายหลายกลุ่มที่ถูกบีบบังคับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แง่มุมที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในที่อื่น ๆ มีกล่าวถึงอยู่ใน Clive Kessler, *Islam and Politics in a Malay State,* Ithaca, 1978; Aihwa Ong, *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia,* Albany, 1987; Susan Ackerman and Raymond Lee, *Heaven in Transition: Non-Muslim Religious Innovation and Ethnic Identity in Malaysia,* Honolulu, 1988; Alfred McCoy, "Baylan: Animist Religion and Philippine Peasant Ideology," in D. Wyatt and A. Woodside, eds, *Moral Order and the Question of Change: Essays on Southeast Asian Thought,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies Program, 1982; Peter Gowing, *Muslim Filipinos,* Quezon City, 1979; Richard Lieban, *Cebuano Sorcery,* Berkeley, 1967; Michelle Rosaldo, *Knowledge and Passion,* Cambridge, 1980; John Blofeld, *Mahayana Buddhism in Southeast Asia,* Singapore, 1971; Tham Seong Chee, "Religion and Modernization: A Study of Changing Rituals among Singapore's Chinese, Malays, and Indians," *East Asian Cultural Studies,* 23, 1-4(1984); และ Cheu Hock Tong, *The Nine Emperor Gods,* Singapore, 1988.

บทที่ 5
ลัทธิภูมิภาคนิยมกับลัทธิชาตินิยม

สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระยะที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ (ระหว่างค.ศ.1945-1948) เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและความปั่นป่วนวุ่นวาย ปัญหาที่เป็นเรื่องครอบงำของช่วงเวลานี้ คือการฟื้นจากสภาวะสงคราม และความใฝ่ฝันที่จะได้เอกราช พร้อมไปกับการเผชิญกับระบอบการปกครองแบบอาณานิคมที่กำลังจะกลับเข้ามา ฟิลิปปินส์และพม่า รวมทั้งอินเดีย ปากีสถานและซีลอน (ศรีลังกา) แยกทางจากมหาอำนาจผู้เป็นใหญ่ของตนในลักษณาการที่ค่อนข้างเป็นมิตรกันพอสมควร มลายูและบริทิชบอร์เนียวได้รับแนวทางปฏิบัติเป็นการปูทางเพื่อความก้าวหน้าไปสู่เอกราชอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ทว่าในอินโดนีเซียกับเวียดนามนั้น ไม่สู้จะมีลู่ทางที่จะถ่ายโอนอำนาจให้กันอย่างสันติเท่าไรนัก และสองประเทศนี้ จำต้องใช้ความรุนแรง เพื่อปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคมของตน

อินโดนีเซีย กัมพูชา ลาว เวียดนามและมลายู ต่างได้เอกราชกันในช่วงระหว่างค.ศ.1949 ถึงค.ศ.1959 ส่วนสิงคโปร์นั้นได้อิสรภาพเฉพาะด้านกิจการภายใน ทว่าช่วงเวลาเดียวกันนี้ ตรงกับระยะที่สงครามเย็นเริ่มกระเซ็นกระสายเข้ามาในเอเชีย แม้ว่าจะเป็นสงครามเย็นในระหว่างประเทศมหาอำนาจ ทว่าในหลาย ๆ ส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น ก็เกิดสงครามและการก่อการปฏิวัติกันอย่างวุ่นวาย โดยมักมีบางประเทศเข้าพวกเป็นฝ่ายเดียวกับกลุ่มประเทศในซีกโลกตะวันตกหรือกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ การเข้าพวกทำให้ต้องประสบกับการต่อสู้ดิ้นรนภายในซึ่งเป็นสภาวะที่หลอมให้ประเทศเป็นไปตามแบบอย่างของกลุ่มอุดมการณ์ที่เป็นคู่แข่งกันอยู่ การแข่งขันกันอย่างหนักหน่วงระหว่างกลุ่มประเทศมหาอำนาจ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มความลำเค็ญให้แก่ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชมาใหม่ ๆ การแข่งขันกันนี้ นำไปสู่การก่อตั้งองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือองค์การซีโต้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฝ่ายหนึ่ง กับการก่อตั้งขบวนการปีกซ้ายต่างๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากรัสเซีย-จีน อีกฝ่ายหนึ่ง การแข่งขันระหว่างประเทศมหาอำนาจ เป็นการตอกย้ำถึงการแบ่งแยกภายใน ที่มีอยู่ในภูมิภาคระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน กับฝ่ายจารีตนิยม และระหว่างฝ่ายที่พยายามจะล้มล้างระบอบการปกครอง กับฝ่ายสนับสนุนการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ การแข่งขันยังเพิ่มความแตกร้าวระหว่างรัฐต่าง ๆ ในภูมิภาคให้ยิ่งลึกล้ำลงไปอีกด้วย นั่นคือระหว่างรัฐคอมมิวนิสต์ กับรัฐที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ ระหว่างรัฐที่ “ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด” กับรัฐที่มีลักษณะของ “อาณานิคมแผนใหม่” แม้ว่าการประชุมของกลุ่มประเทศในแอฟริกาและเอเชียที่บันดุงในค.ศ.1955 นับว่าเป็นขั้นตอนสำคัญก้าวหนึ่ง ที่ทำให้เกิดมีขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดขึ้นมา กล่าวคือ เป็นความพยายามของชาติในโลกที่สามที่จะพัฒนาจุดยืนที่เป็นอิสระในกิจการระหว่างประเทศ ทว่าความพยายามครั้งนี้ ไม่สามารถสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้สำเร็จ

ช่วงระยะเวลาถัดจากนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1975 เป็นช่วงที่เกิดสงครามอินโดจีนครั้งที่สอง สงครามนี้ชักนำให้ต่างชาติเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขอบข่ายที่ใหญ่โตมโหฬาร และมีอิทธิพลต่อการกำหนดลักษณะความคลี่คลายของเหตุการณ์ในภูมิภาค ช่วงเวลานี้ ยังตรงกับช่วงเวลาที่เกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมในประเทศจีนกับทั้งยังเป็นช่วงเวลาของก้าวแรกในการพัฒนาความร่วมมือกันระหว่างประเทศในภูมิภาคอีกด้วย สมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาสา) และความใฝ่ฝันที่จะสร้างภราดรภาพในหมู่ชาวมาเลย์ (ตามแนวคิด “มาฟีลินโด”) อับปางลงพร้อมกับการสร้างมาเลเซียขึ้นมา การปรากฏตัวของมาเลเซียซึ่งนำไปสู่กรณีพิพาทเกี่ยวกับดินแดนซาบาห์ และการสู้รบกันระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซีย (ค.ศ.1963-1966) ความก้าวหน้าที่นับเป็นการบุกเบิกที่สำคัญครั้งแรก เกิดขึ้นเมื่อมีการก่อตั้งสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน ขึ้นในค.ศ.1967 เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1970 เส้นแบ่งที่คมชัดระหว่างตะวันตกกับตะวันออกในสงครามเย็น เริ่มพร่าเลือนลง ระหว่างที่สหรัฐและสหภาพโซเวียตกำลังเริ่มต้นดำเนินขั้นตอนเพื่อการผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างกันอยู่นั้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่น่าตื่นเต้นมากยิ่งกว่า บังเกิดขึ้นแซงหน้าไปก่อน นั่นคือ การสมานไมตรีกันใหม่ระหว่างสหรัฐกับจีน การถอนตัวของอเมริกัน ออกจากการมีส่วนร่วมในปฏิบัติการรบในสงครามเวียดนาม และการเปลี่ยนแปลงอย่างแยบยล ของนโยบายของญี่ปุ่น ที่มีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในประเทศอินโดจีนทั้งสามเมื่อค.ศ.1975 ถูกมองว่าเป็นจุดพลิกผันที่สำคัญในเวลานั้น และเหตุการณ์นี้ก็มีผลกระทบต่อส่วนที่เหลือของเอเชียในทันทีจริง ๆ ทว่าพิจารณาจากบางแง่แล้ว อาจกล่าวได้ว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ในปีค.ศ.1975 เพียงแต่ยืนยันแนวโน้มบางประการที่ดำเนินมาในทางนี้อยู่แล้ว การปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน มาถึงกาลสิ้นสุดลงในเวลาไม่ช้านาน หลังจากนั้น เมื่อประธานเมาเซตุง (เหมาเจ๋อตง) ถึงแก่อสัญกรรมในค.ศ.1976 ตามมาด้วยการเริ่มต้นดำเนินนโยบายเปิดประตูของจีน ซึ่งมีผลกระทบอย่างสำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สถานการณ์ใหม่ ซึ่งรุนแรงขึ้นมาเพราะการบุกกัมพูชาของเวียดนามในค.ศ.1978 สร้างแรงกดดันต่อสมาคม อาเซียน ให้ประเทศในอาเซียนปรับปรุงความร่วมมือกันภายในภูมิภาค และสร้างเสถียรภาพให้บังเกิดขึ้น เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ประเทศคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ประเทศที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์ในสมาคมอาเซียน และพม่าซึ่งไม่สังกัดกลุ่ม ได้แสดงให้เห็นว่า มีลู่ทางที่จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

แนวคิดเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

แนวคิดเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นองคภาวะทางการเมืองหน่วยหนึ่ง เกิดขึ้นมาอย่างแทบจะโดยบังเอิญ จากสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรในซีกโลกตะวันตก มีมติในที่ประชุมที่ควีเบคเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ.1943 ให้ก่อตั้งกองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ซีแอ็ค ขึ้นมาต่างหาก โดยมีพื้นที่ปฏิบัติการ โอบล้อมดินแดนพม่า มลายู สุมาตราและไทย การประชุมที่พอตสดัมในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1945 ขยายความรับผิดชอบของซีแอ็คออกไป ให้ครอบคลุมไปถึงดินแดนส่วนที่เหลือของเนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส และอินโดจีนบริเวณที่อยู่ใต้เส้นขนานที่สิบหกลงมา ยกเว้นเฉพาะเวียดนามเหนือ ฟิลิปปินส์และลาว เท่านั้น

ปฏิบัติการด้านการทหารที่เป็นมาตรการเฉพาะหน้านี้เอง ที่วางกรอบโครงสร้างที่สอดคล้องกัน ให้กับภูมิภาคซึ่งไม่เคยถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษทางด้านภูมิศาสตร์การเมืองมาก่อน ในยุคก่อนอาณานิคมไม่เคยมีจักรวรรดิใดเพียงจักรวรรดิเดียว มีอิทธิพลครอบงำไปทั่วทั้งภูมิภาค ในช่วงที่สงครามแปซิฟิกอุบัติขึ้นนั้น หากไม่นับประเทศไทยแล้ว เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยอาณานิคมและรัฐในอารักขา ที่อยู่ภายใต้การปกครองของมหาอำนาจจักรวรรดินิยมตะวันตก และแม้กระทั่งอิสรภาพและอธิปไตยของไทย ในเรื่องปฏิบัติการที่เกี่ยวกับกิจการระหว่างประเทศ ก็มีอยู่อย่างจำกัดความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ของประเทศในภูมิภาคนี้ ถูกประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคมกำหนดให้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายต่างประเทศของตน โดยไม่ใส่ใจกับความอาฆาตบาดหมาง หรือมิตรภาพที่เคยมีมาในยุคก่อนอาณานิคม

แม้ว่าช่วงเวลาที่ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมมีความเข้มแข็งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นเวลาที่ค่อนข้างสั้น แต่ช่วงเวลานี้ก็ก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญยิ่ง ไม่แต่เฉพาะแก่ประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมเท่านั้น หากยังรวมถึงความสัมพันธ์ที่ประเทศอาณานิคมมีต่อกัน และต่อโลกภายนอกภายหลังได้รับเอกราชแล้วด้วย ในบางโอกาส อำนาจการปกครองแบบอาณานิคม ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่โครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ และพยายามที่จะเข้าควบคุมความสัมพันธ์ในระดับภูมิภาคของโครงสร้างทางการเมืองเหล่านั้น ทว่าที่บ่อยกว่านั้นก็คือ อำนาจการปกครองของตะวันตก ก่อให้เกิดผลที่ตรงกันข้าม การสร้างความแตกแยก ปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากที่สุดที่การแยกสุมาตรากับคาบสมุทรมลายูออกจากกัน ตามสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับดัตช์ ที่กระทำต่อกันเมื่อปีค.ศ.1824 และในค.ศ.1871 สำหรับในที่อื่น ๆ นั้น การปกครองของตะวันตกลบล้างความอาฆาตบาดหมางที่มีอยู่อย่างแสนสาหัส เช่นความเป็นศัตรูคู่แค้นกันมาแต่ดั้งเดิม ระหว่างพม่ากับไทย หรือมิฉะนั้น ก็ระงับยับยั้งครรลองของสภาพการณ์ที่มีมานาน เช่นการแพร่กระจายของประชาชนชาวเวียดนามลงมาทางใต้ และความเสื่อมของกัมพูชา เป็นต้น บ่อยครั้ง ที่ระบอบอาณานิคมส่งเสริมการอพยพย้ายถิ่น

ของผู้คนจากนอกภูมิภาค ที่สำคัญคือชาวจีนและชาวอินเดีย ซึ่งได้มาพบโอกาสลู่ทางอันดีภายในเศรษฐกิจแบบอาณานิคม

แม้ในช่วงก่อนสงครามโลกที่สองจะมีการเคลื่อนไหวของลัทธิชาตินิยมอยู่ก็ตาม ความคล้ายคลึงกันอันเกิดจากประสบการณ์ของการตกอยู่ภายในอำนาจของจักรวรรดิมหาอำนาจก็มิได้เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการร่วมมือกันในภูมิภาค และลัทธิชาตินิยมก็พัฒนาด้วยย่างก้าวที่ต่างกันไป และอยู่ในรูปแบบที่ต่างกันไปในแต่ละประเทศ

ในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ่งที่ใกล้เคียงกับสมาคมระดับภูมิภาคมากที่สุด คือขบวนการช่วยเหลือชนชาติจีนนานยาง คำว่า “นานยาง” ในภาษาจีน หรือทะเลใต้นี้ ใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่คำนี้มีความสำคัญอย่างใหม่ขึ้น เมื่อจีนยุคชาตินิยมพยายามชักจูงเพื่อนร่วมชาติของตนที่อยู่ในต่างแดน ให้รวมตัวกันเพื่อร่วมกันรับใช้มาตุภูมิ ขบวนการช่วยเหลือชนชาติจีนนานยาง ซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในค.ศ.1938 ในระหว่างการต่อต้านการรุกรานจีนของญี่ปุ่น มีสำนักงานใหญ่อยู่ในสิงคโปร์ และมีสาขาอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การรุกรานที่ญี่ปุ่นกระทำต่อจีน ทำให้ชาวจีนนานยางรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นระยะเวลาสั้น ๆ สภาพการณ์เช่นนี้มิใช่ข้อพิสูจน์ว่าไม่มีการแบ่งแยกทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมอยู่ในหมู่ชุมชนชาวจีน หากแต่เป็นสภาพการณ์ที่ทำให้เกิดแนวคิด – หรือนัยหนึ่ง เกิดความหวาดผวา – ว่าชาวจีนนานยางจะเป็นกองกำลังที่ทรงอิทธิพล ในการกำหนดนโยบายและทัศนคติมีต่อภูมิภาคให้แก่รัฐใหม่ที่เพิ่งได้รับเอกราชในช่วงหลังสงคราม

ในบางช่วงเวลา อิทธิพลทางด้านลัทธิอุดมการณ์และศาสนาจากภายนอกอย่างอื่น ๆ ส่งผลต่อแนวคิดในการรวมกันเป็นกลุ่มภูมิภาคอยู่บ้าง ทว่าโดยทั่วไปแล้ว เป็นอิทธิพลที่สร้างความแตกแยก ระบอบคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายและอ่อนแอ สภาวะดังกล่าวเกิดขึ้นภายหลังการก่อจลาจลของคอมมิวนิสต์ครั้งที่สร้างความหายนะในชวาเมื่อค.ศ.1926 ซึ่งติดตามมาด้วยการแตกแยกระหว่างก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนในค.ศ.1927 และโคมินเทิร์น ก็ล้มเหลวต่อการที่จะสถาปนาพรรคคอมมิวนิสต์นานยางที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา ขบวนการรวมอิสลาม ซึ่งมีบทบาทโดดเด่นอยู่ในลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซียในระยะแรก หมดความน่าเชื่อถือลงไป เมื่อขบวนการซาเรกัต อิสลาม ล่มสลายลงในทศวรรษ 1920 ส่วนพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ ก็ไม่สามารถปล่อยวางความแตกต่างเรื่องนิกายและเชื้อชาติได้สำเร็จ

แม้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีการแบ่งแยกเช่นนี้ก็ตาม แต่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก ก็ได้สร้างแบบแผน ที่แผ่ขยายไปทั่วทั้งภูมิภาค หลังจากที่ประชาชนซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของอาณานิคม ได้ทำสงครามต่อต้านกันไปแล้ว และหลังจากที่ความขัดแย้งปีนเกลียวกันในหมู่ประเทศมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมด้วยกันเอง ในช่วงแรก ๆ ของการเข้ามายึดครอง สิ้นสุดลงไปแล้ว ในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ การกำหนดแนวพรมแดนเพื่อระบุอาณาเขตของดินแดนต่าง ๆ บังเกิดขึ้นอย่างชัดเจน และสงครามกลางเมืองก็สิ้นสุดลง จักรวรรดินิยมตะวันตก ได้นำสันติภาพและเสถียรภาพมาสู่

ภูมิภาคนี้ เหตุกลียุคที่ทำให้สภาพดังกล่าวหยุดชะงักลงไปก็มีอยู่บ้างเพียงครั้งคราว เป็นต้นว่าการกบฏของซายา ซานในพม่า รัฐบาลอาณานิคมทั้งหลาย ต่างมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ ได้แก่ การปกครองแบบที่มิได้ยึดติดกับหลักศาสนา มีระบบราชการและระบบตุลาการที่ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัย มีชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตก มีชนชั้นกลางที่เป็นชาวเมือง และมีเศรษฐกิจที่บางส่วน ปรับให้เข้ากับระบบของโลกสากล

แบบแผนของอาณานิคมย่อยยับลงเพราะการรุกรานของญี่ปุ่น และการปราศจากอำนาจการปกครอง แนวคิดวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาของญี่ปุ่น ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งยวดอยู่ มีลักษณะเป็นฉนวนขวางกั้น มากยิ่งกว่าจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีกันในภูมิภาค ช่วงแห่งการรุกรานของญี่ปุ่นทำให้การบริหารงานของประเทศในด้านการเมืองเกิดความยุ่งเหยิงพร้อมทั้งสร้างความปั่นป่วนให้แก่เศรษฐกิจแบบอาณานิคม โดยที่ญี่ปุ่นมิได้สร้างระบบใหม่ที่คงทนถาวรขึ้นมาแทนที่ ชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกหลังสงคราม จำต้องสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง และคิดวางระเบียบแบบแผนของภูมิภาคขึ้นมาใหม่ ความแตกต่างนานัปการในด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรมและศาสนาเพิ่มความซับซ้อนยุ่งเหยิงให้กับสถานการณ์นี้ พร้อมทั้งรื้อฟื้นปัญหาบางประการที่มีมาแต่ดั้งเดิมในอดีตขึ้นมาใหม่ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลับมาตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเพื่อนบ้านที่ทรงอำนาจของตน -- คืออินเดียและจีน -- อีกครั้งหนึ่ง ทั้งสองประเทศนี้เอง ก็กำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงอยู่เช่นกัน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกดึงเข้าไปพัวพันอยู่ในการต่อสู้ของประเทศมหาอำนาจคือสหรัฐกับสหภาพโซเวียต แต่หลังจากนั้นแล้ว ก็ยังต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอีกด้วย

ภาพเหตุการณ์สมัยหลังสงคราม

ปัจจัยต่าง ๆ หลายประการสร้างความซับซ้อนให้แก่ภาพเหตุการณ์เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ สภาพการณ์ที่สงครามแปซิฟิค ยุติลงอย่างกระทันหันโดยไม่คาดฝัน ปัญหาเกี่ยวกับการปฏิสังขรณ์และจัดระเบียบใหม่ให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้รับความเสียหายจากสงคราม การได้รับเอกราชในสภาวการณ์แวดล้อมที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ และความต้องการที่จะสร้างเอกภาพ ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมต้องสร้างความยุ่งยากและซับซ้อนให้แก่ความสัมพันธ์ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับสากล ของบรรดาประเทศเกิดใหม่ที่ยังด้อยประสบการณ์ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเพิ่มเติมเข้ามาอีก ได้แก่การปรากฏขึ้นของชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีความเชื่อมโยงอยู่กับภายนอกประเทศ พลังแฝงของลัทธิอาณานิคม ซึ่งยังคงมีต่อมา ภายหลังจากที่ประเทศในภูมิภาคนี้ ได้เอกราชทาง

การเมืองอย่างเป็นทางการแล้ว การเริ่มต้นของสงครามเย็น ชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในจีนในค.ศ.1949 และการที่สหรัฐ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องพัวพันอยู่ในภูมิภาคนี้มากขึ้นเป็นลำดับ

ในระยะสุดท้ายของการยึดครองนั้น ญี่ปุ่นสนับสนุนให้นักลัทธิชาตินิยมชาวอินโดนีเซียและชาวมาเลย์มาเจรจากัน โตเกียวให้เอกราชแต่ในนามแก่พม่าและฟิลิปปินส์ในค.ศ.1943 ให้แก่อินโดจีนในเดือนมีนาคม ค.ศ.1945 และแก่อินโดนีเซียตอนก่อนที่ตนจะยอมจำนนในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1945 ทว่าไม่มีประเทศเมืองแม่ที่ปกครองอาณานิคมเหล่านี้ประเทศใด พร้อมที่จะยอมรับเอกราชเหล่านี้ ส่วนนักชาตินิยมเอง ก็รู้สึกว่าตนยังไม่เข้มแข็งมากเพียงพอที่จะต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมอย่างเปิดเผยในทันที กระนั้นนักชาตินิยมเหล่านี้ก็ยืนกรานว่าพวกเขาจะต้องได้รับเอกราชที่แท้จริงภายในระยะเวลาอันสั้น แต่ในระยะแรกนั้น พวกเขาพอใจที่จะเจรจามากกว่า เรื่องนี้เป็นความจริง แม้กระทั่งในกรณีของนักชาตินิยมอินโดนีเซียที่เดินสายกลาง อย่างเช่นโมฮัมหมัด ฮัตตา ในเวียดนาม ในค.ศ.1946 โฮจิมินห์ก็พร้อมที่จะยอมรับให้ สาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งเวียดนาม เป็นสมาชิกอยู่ในสหภาพฝรั่งเศส ในฐานะที่เป็น “สาธารณรัฐประชาธิปไตยของชนชั้นกระฎุมพี” ซึ่งจัดเป็นขั้นตอนแรกของการดำเนินการที่จะนำไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์

ผลกระทบในลักษณะ “ฉนวนขวางกั้น” ที่เกิดจากการยึดครองญี่ปุ่น ทำให้แทบเป็นไปไม่ได้เลย ที่จะรื้อฟื้นระบอบการปกครองแบบเก่าขึ้นมาอีก แม้กระทั่งในดินแดนที่อังกฤษได้รับการต้อนรับให้กลับมาในตอนแรกได้แก่ มลายูและดินแดนส่วนต่าง ๆ ของบอร์เนียว ชัยชนะของญี่ปุ่น เผยให้เห็นความอ่อนแอของมหาอำนาจอาณานิคม ซึ่งยิ่งอ่อนแอหนักลงไปอีก เพราะสูญเสียทรัพยากรด้านเศรษฐกิจไปเป็นอันมากในช่วงสงคราม อำนาจการปกครองของญี่ปุ่น สร้างความบาดหมางระหว่างชาวจีนนานยางกับกลุ่มชนชาติที่เป็นเจ้าของประเทศ ซึ่งมีบางกลุ่ม ร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่น การยึดครองของญี่ปุ่น ทำให้ได้ลิ้มรสถึงอิสรภาพอย่างปลอม ๆ ในขณะที่กฎบัตรแอตแลนติค และการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ ได้ทำให้ลัทธิชาตินิยมมีฐานะที่ถูกต้องตามกฎหมายในเวทีระหว่างประเทศ เรื่องนี้ได้รับการส่งเสริมต่อไปอีก เมื่อประชาชาติที่ได้รับการปลดปล่อย ได้รับรู้ความเป็นจริงซึ่งเกิดจากปัญหายุ่งยากทางด้านเศรษฐกิจ ความขาดแคลนและความลำบากยากแค้น ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังสงคราม

แม้ว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตกทุกประเทศ จะได้พยายามบังคับใช้ระบอบการปกครองของตนอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงหลังสงคราม แต่ภายในระยะเวลาสิบสองปี ภูมิภาคนี้ก็ได้เอกราชกันเกือบทั้งหมดแล้ว สิงคโปร์ ซาราวักและซาบาห์ ได้เอกราชตามมาในค.ศ.1963 ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของมาเลเซีย และสองปีให้หลัง สิงคโปร์ได้กลายเป็นสาธารณรัฐที่แยกต่างหากออกจากมาเลเซีย ติมอร์ตะวันออกของโปรตุเกส ถูกอินโดนีเซียผนวกเข้ากับประเทศของตนในค.ศ.1975 และบรูไน ได้เป็น

อิสระในค.ศ.1984 เมื่อถึงตอนนี้ ภูมิภาคนี้ จึงประกอบด้วยรัฐชาติที่มีเอกราชสิบประเทศ ได้แก่ บรูไน พม่า กัมพูชา (กัมปูเจีย)[1] อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทยและเวียดนาม[2]

ชาติใหม่ที่เกิดขึ้น ล้วนเป็นรัฐที่สืบทอดมาจากการเป็นอาณานิคมหรือเมืองขึ้นมาก่อนแทบทั้งหมด และหากว่าไม่นับกรณีติมอร์แล้ว พรมแดนสมัยใหม่ ส่วนใหญ่เป็นไปตามแนวที่มหาอำนาจอาณานิคมกำหนดไว้ ในระยะที่จักรวรรดิกำลังรุ่งเรืองเต็มที่ แม้ว่าจะมีความริเริ่มของไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอันที่จะรื้อฟื้นการอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนส่วนต่าง ๆ ของรัฐฉาน รัฐมลายูทางตอนเหนือ กับดินแดนที่อยู่ตรงพรมแดนด้านตะวันออก ที่อยู่ติดกับกัมพูชา แต่การได้เอกราชของชาติต่างๆ ในภูมิภาค โดยทั่วไปแล้ว ก็มิได้ทำให้สภาพเหตุการณ์ย้อนกลับไปสู่ยุคก่อนอาณานิคม อันที่จริงแล้ว แนวนโยบายกับภายนอก ถูกกำหนดมาจากปัจจัยใหม่ ๆ หลายประการ ได้แก่ ความต้องการในประเทศ การให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกแก่เรื่องเศรษฐกิจ การสืบเนื่องความสัมพันธ์กับอดีตมหาอำนาจอาณานิคม ปฏิกิริยาที่มีต่อประเทศมหาอำนาจ และวิวัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ภายในภูมิภาค ซึ่งอาจมีทั้งการขัดแย้งกันและการร่วมมือกัน

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดสองประการ ที่ส่งผลกระทบถึงลัทธิภูมิภาคนิยมและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงหลังสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ คือกระบวนการปลดเปลื้องสภาพอาณานิคมนั่นเอง และปัญหาเรื่องการสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติภายในอาณาเขตของดินแดนที่เคยเป็นอาณานิคมมาก่อน (ซึ่งมักไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ)

---

[1] ประเทศนี้ใช้ชื่อต่าง ๆ กันหลายชื่อในช่วงหลังสงครามนี้ เมื่อได้เอกราชในค.ศ.1953 ประเทศนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของ “ราชอาณาจักรกัมพูชา” (Royal Kingdom of Cambodia) ประเทศนี้ได้กลายเป็น “สาธารณรัฐเขมร” (Khmer Republic) ภายหลังจากที่ลอน นอล ขึ้นครองอำนาจในค.ศ.1970 ในค.ศ.1975 เขมรแดง (Khmer Rouge) ใช้ชื่อ “กัมปูเจียประชาธิปไตย” (Democratic Kampuchea) ในค.ศ.1979 รัฐบาลเฮง สัมริน ได้สถาปนา “สาธารณรัฐประชาชนกัมปูเจีย” (People’s Republic of Kampuchea) ทว่าเปลี่ยนกลับมาเป็น “กัมพูชา” (Cambodia) ในค.ศ.1989 โดยทั่วไปแล้ว ในที่นี้จะใช้ชื่อ “กัมพูชา” เพื่อความสะดวก

[2] ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นนี้ ไม่ได้รวมถึงดินแดนปาปัว นิวกินี ซึ่งได้เอกราชในค.ศ.1975 เนื่องจากแต่เดิมมาดินแดนนี้ ถูกโยงไปสัมพันธ์อยู่กับออสตราเลเซีย ทว่าปาปัว นิวกินีมีสถานภาพเป็นประเทศผู้สังเกตการณ์อยู่ในสมาคมอาเซียนมาตั้งแต่ค.ศ.1976

ผลกระทบจากการปลดเปลื้องสภาพความเป็นอาณานิคม

มหาอำนาจอาณานิคม กลับเข้ามาพร้อมด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน ในการปฏิบัติต่อเมืองขึ้นของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สหรัฐกับอังกฤษ มีข้อได้เปรียบเพราะกลับเข้ามาในฐานะผู้ปลดปล่อยที่ต่อสู้กับระบบการปกครองที่กดขี่ของญี่ปุ่น ทว่าฝรั่งเศสกับเนเธอร์แลนส์ ซึ่งประเทศของตนถูกยึดครองในช่วงสงครามนั้น ภายหลังจากความปลาบปลื้มปรีดาจากความเป็นอิสระจางลงแล้ว ก็มาปรากฏตัวในฐานะเจ้านายผู้ยิ่งใหญ่ด้วย สหรัฐทำตามคำมั่นที่ได้ให้ไว้ตอนก่อนสงคราม ว่าจะให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์ ทว่ายังคงรักษาความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในด้านเศรษฐกิจและการป้องกันประเทศ ความสัมพันธ์ทั้งสองประการนี้เป็นเรื่องที่จะมีความสำคัญในระดับใหม่ในเวลาต่อมา เมื่อสหรัฐได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคหลังอาณานิคมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ฝรั่งเศสกับเนเธอร์แลนส์ วางแผนไว้ว่าจะให้อาณานิคมของตน มีสถานะที่เสมอภาคในสหภาพฝรั่งเศสหรือสหภาพเนเธอร์แลนส์ ทว่าความผันผวนของการเมืองภายในของปารีสและเฮก กับความล้มเหลวของทั้งสองในอันที่จะสนองความใฝ่ฝันของนักลัทธิชาตินิยมเอเชีย ต่างนำไปสู่สงครามเพื่ออิสรภาพทั้งสองกรณีสงครามดังกล่าว สิ้นสุดลงด้วยการตัดความสัมพันธ์ทางการเมือง—และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับที่มากทีเดียว -- กับประเทศที่เป็นมหาอำนาจใหญ่

การติดต่อสัมพันธ์กับอังกฤษ อยู่ยงมาได้นานกว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนโยบายอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิใช่เป็นประเด็นการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันทางการเมืองอยู่ในลอนดอน และนอกจากนี้ ยังเนื่องมาจากอังกฤษอนุญาตให้กลุ่มที่ดำเนินการเพื่อเอกราชอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ได้ใช้วิถีทางของรัฐธรรมนูญซึ่งมีลักษณะรักสงบมากกว่าด้วย ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและความรับผิดชอบด้านกลาโหมของอังกฤษ จึงยังคงมีอยู่ต่อไป แม้เมื่ออังกฤษให้เอกราชทางการเมืองไปแล้ว นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องเครือจักรภพ ยังได้ผ่านการทดลองไปมากแล้ว กับดินแดนที่อยู่ในปกครองของอังกฤษมาก่อนในภูมิภาคอื่น และเครือจักรภพก็มีความยืดหยุ่นมากเพียงพอที่จะดึงดูดความสนใจของประเทศที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ส่วนใหญ่ ยกเว้นพม่า

แม้ว่าจะมีสถานภาพเป็นอิสระตามกฎหมาย แต่ประเทศไทยสมัยก่อนสงครามก็ถูกละเมิดอธิปไตยเสมือนหนึ่งเป็นอาณานิคม การที่ไทยประกาศสงครามกับสหรัฐและกับอังกฤษ และการเข้ายึดดินแดนที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ไทยในค.ศ.1945 ตกอยู่ในฐานะที่อาจเพลี่ยงพลั้งได้ง่าย การลาออกของนายกรัฐมนตรีจอมพล ป.พิบูลสงครามในค.ศ.1944 ช่วยบรรเทาความเป็นปฏิปักษ์ของฝ่ายสัมพันธมิตรลงไปบ้าง เนื่องจากรัฐบาลพลเรือนชุดต่อมา เป็นส่วนที่เป็นหน้าเป็นตาให้กับขบวนการเสรีไทยของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นที่มีการติดต่อกับทางอังกฤษและอเมริกันอย่างใกล้ชิด กระนั้นก็ดี อังกฤษและฝรั่งเศสก็ยังต้องการ

ที่จะลงโทษไทย ที่ดำเนินบทบาทสนับสนุนญี่ปุ่นในสมัยสงคราม ทว่าเรื่องนี้ ถูกคว่ำบาตรจากทางสหรัฐ ในช่วงปีแรก ๆ ภายหลังสงคราม สหรัฐวางท่าทีต่อต้านจักรวรรดินิยมในยามที่ท่าทีนี้สอดคล้องกับผลประโยชน์แห่งชาติของตน อังกฤษยืนกรานที่จะบังคับให้ไทยจัดส่งข้าวไปขายให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนอื่นๆ ที่เหลือ ในราคาที่กำหนดไว้อย่างต่ำ – อันเป็นมาตรการหนึ่งซึ่งถือว่าจำเป็นสำหรับเสถียรภาพของภูมิภาคนี้—แต่นอกจากนี้แล้ว ก็มิได้มีการละเมิดบูรณภาพของไทยในประการอื่นใดอีก ในค.ศ.1946 ไทยได้รับการยอมรับเข้าเป็นสมาชิกในองค์การสหประชาชาติ โดยภายในองค์การนี้ ไทยได้วางตัวเป็นฝ่ายเดียวกับประเทศทางซีกโลกตะวันตก กรุงเทพฯ ยินดีที่ได้ความคุ้มครองป้องกันของอเมริกัน มาช่วยขัดขวางการแก้เผ็ดของอังกฤษและฝรั่งเศส และความช่วยเหลือนี้ ก็ขยายวงกว้างออกไปเป็นการพึ่งพาอาศัยสหรัฐในเรื่องทั่ว ๆ ไป ในโลกที่ตกอยู่ในภาวะยากลำบากในช่วงหลังสงคราม หลังจากที่จอมพล ป.พิบูลสงครามชิงอำนาจกลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่งในค.ศ.1948 การร่วมภาคีเป็นฝ่ายเดียวกันกับอเมริกัน ก็ยิ่งแนบชิดยิ่งขึ้น

แม้ว่าวอชิงตันจะรักษาสัญญาเรื่องจะให้เอกราชทางการเมืองแก่ฟิลิปปินส์ แต่วอชิงตันก็มิได้กระทำสิ่งใดเพื่อแก้ไขสภาพการพึ่งพาอาศัยทางเศรษฐกิจที่ประเทศหมู่เกาะนี้ มีต่อสหรัฐ ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1946 อเมริกันได้มอบอำนาจให้แก่กลุ่มคณาธิปไตยที่มีทัศนะแนวอนุรักษ์กลุ่มหนึ่ง และเป็นเวลาเกือบสามสิบปีต่อจากนั้น ฟิลิปปินส์ก็ยังคงเป็นพันธมิตรที่หนักแน่นของอเมริกันเรื่อยมา และยังคงเป็นประเทศที่พึ่งพาอาศัยอเมริกันในด้านเศรษฐกิจ พร้อมกับให้ความร่วมมือช่วยเหลืออเมริกันในด้านการทหาร

อังกฤษกลับเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมด้วยนโยบายใหม่ เพื่อสร้างความก้าวหน้าให้แก่อดีตเมืองขึ้นของตน อันจะนำไปสู่การปกครองตนเอง สำหรับพม่า ซึ่งมีอิสระในระดับที่มากพอสมควรในทศวรรษ 1930 นั้น คณะรัฐมนตรีของอังกฤษชุดที่ทำสงครามเสนอที่จะให้เอกราชอย่างสมบูรณ์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือจักรภพ ในทันทีที่พม่าพร้อม และผลประโยชน์ของชนกลุ่มน้อยที่มิใช่ชาวพม่าได้รับการค้ำประกัน ในรัฐมลายูที่อยู่ในสหพันธ์ อาณานิคมย่านช่องแคบ (สเตรทเซทเทิลเมนส์)และดินแดนในอารักขาที่บอร์เนียว ซึ่งสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นดินแดนที่ไม่สู้มีแนวความคิดเรื่องชาตินิยมอย่างเปิดเผยนักนั้น ทางอังกฤษได้อนุมัติแผนการปรับปรุงโครงสร้างทางการเมือง และตระเตรียมปูทางให้แก่การปกครองตนเองในท้ายที่สุด

ในค.ศ.1946 อังกฤษแยกสิงคโปร์ให้เป็นอาณานิคมที่อยู่ต่างหากออกไปโดยมีฐานะเป็นคราวน์โคโลนี อังกฤษยังจัดระเบียบในบริเวณคาบสมุทรมลายู โดยจัดตั้งสหภาพมลายู ซึ่งได้กลายมาเป็นสหพันธ์รัฐมลายู ในค.ศ.1948 ซาราวักกับบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ ถูกนำเข้ามาอยู่ภายใต้การบริหารแบบอาณานิคมโดยตรง ทว่าอังกฤษเลื่อนกำหนดการปฏิบัติตามแผนการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบรูไนออกไป ทำให้บรูไนยังคงเป็นรัฐสุลต่านที่อยู่ในอารักขาของอังกฤษต่อไป ผลก็คือ การถ่ายโอนอำนาจในมลายูและสิงคโปร์ ดำเนินอย่างเป็นระเบียบ และซาราวักกับบอร์เนียวเหนือของอังกฤษได้

เข้าร่วมอยู่ในสหพันธ์รัฐมาเลเซียตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ การรวมตัวกันเช่นนี้เอื้ออำนวยให้ดินแดนเหล่านี้ ยังคงมีความสัมพันธ์ทางการทหารและเศรษฐกิจกับอังกฤษต่อไป รวมทั้งยังคงเป็นสมาชิกอยู่ในเครือจักรภพของอังกฤษอีกด้วย

ทว่าในพม่านั้น อิทธิพลของนักลัทธิชาตินิยมตามที่ปรากฏออกมาภายนอก มีส่วนอยู่มาก ในการกำหนดจังหวะก้าวของเหตุการณ์ทางการเมือง สันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ของออง ซาน ปรากฏตัวขึ้นมาจากสงคราม โดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างชัดแจ้งเสียจนกระทั่งอังกฤษ ซึ่งมีภารกิจที่จำเป็นเร่งด่วนอื่น ๆ ที่ต้องจัดการอยู่มากมาย จำต้องคล้อยตามคำเรียกร้องของพม่า โดยมิได้สร้างหลักประกันอย่างพอเพียงที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองชนกลุ่มน้อย หรือเตรียมความพร้อมให้อยู่ในระดับที่ทางลอนดอนเคยถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก่อน การตกลงกันเรื่องรัฐธรรมนูญ มีขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.1947 ทว่าสามเดือนให้หลัง ออง ซานกับผู้นำในคณะรัฐมนตรีคนอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิกของสันนิบาตฯเกือบทั้งหมด ถูกสังหาร และการให้เอกราชอย่างรวดเร็วเกินไปในเดือนมกราคม ค.ศ.1948 ทำให้พม่าถลำลงสู่ไปสภาวะสงครามกลางเมืองในทันที สหภาพแห่งสาธารณรัฐพม่า ซึ่งยังอ่อนแอและไร้เสถียรภาพ ต้องหมกมุ่นอยู่กับปัญหาภายในประเทศของตน พม่าเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ แต่ไม่ร่วมในเครือจักรภพ และส่วนใหญ่แล้ว พม่าถอยกลับไปสู่นโยบายโดดเดี่ยวจากโลกภายนอก ดังที่เคยทำมาในอดีต ในยุคก่อนอาณานิคม

ความพยายามของดัตช์ ในอันที่จะบีบบังคับให้อาณานิคมของตน เข้ามาร่วมอยู่ในสหภาพเนเธอร์แลนส์ และที่จะโดดเดี่ยวและบ่อนทำลายสาธารณรัฐอินโดนีเซียซึ่งเพิ่งประกาศก่อตั้งขึ้นมาใหม่ สร้างความไม่ราบรื่นให้แก่การตกลงเรื่องเอกราช ที่เจรจากันที่กรุงเฮกในค.ศ.1949 ความตกลงที่กระทำขึ้นมีมาตราที่เปิดช่องทางให้แก่ความสัมพันธ์ทางการพาณิชย์และการลงทุนของดัตช์ ให้คงอยู่ต่อไป ปัญหาที่เกิดขึ้นในระยะถัดมา ทำให้ความตกลงนี้อับปางลง

ในอินโดจีน ฝ่ายปกครองของฝรั่งเศสที่กลับเข้ามา มิได้ยอมรับรองรัฐบาลเอกราชที่ญี่ปุ่นจัดตั้งขึ้น ปารีสได้สถาปนาอำนาจการปกครองของตนเองขึ้นใหม่ในกัมพูชาและลาวในค.ศ.1946 โดยลงนามในข้อตกลงที่เปิดช่องทางให้แก่การปกครองในระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ แก่ทั้งสองประเทศนี้ ทว่าในเวียดนามนั้น ฝรั่งเศสไม่สามารถเข้ามาวางอำนาจได้อีกครั้งหนึ่งอย่างเต็มที่ ทั้งไม่สามารถทำใจยอมรับความคิดแนวชาตินิยมของเวียดนามได้อย่างเต็มที่เช่นกัน เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1946 ฝรั่งเศสเข้าทำสงครามกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามอย่างซึ่งหน้า ผู้มีอำนาจอยู่ในเวียดนามในตอนนั้น คือ เวียดมินห์[3]

---

[3] เวียดมินห์ (Vietminh) หรือสันนิบาตภราดรภาพเพื่อเอกราชของเวียดนาม (Vietnamese Independence Brotherhood League) ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1941 ในฐานะที่เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่รับผิดชอบ ในนามของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน (Indochina Communist Party)

อัตลักษณ์และเอกภาพของชาติ

แม้ว่าพรมแดนระหว่างประเทศ จะเป็นผลสะท้อนที่สืบเนื่องมาจากผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยม และไม่จำเป็นว่ามีความมุ่งหมายที่จะสร้างความเป็นชาติขึ้นมา แต่การณ์กลับปรากฏว่า พรมแดนเป็นเรื่องที่มีการโต้แย้งกันน้อยที่สุด ในช่วงหลังได้รับเอกราชกันแล้ว นอกจากกรณียกเว้นที่โด่งดัง คือ กรณีการอ้างสิทธิของฟิลิปปินส์ในซาบาห์ กับกรณีการอ้างสิทธิในหมู่เกาะสแปรตลีของหลาย ๆ ชาติแล้ว ข้อพิพาทอย่างร้ายแรงในเรื่องดินแดน มีอยู่ไม่กี่ราย กระนั้นก็ตาม ความหลากหลายของการรวมกลุ่มชนชาติต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งบางครั้ง เข้ากันไม่ได้ รวมทั้งชุมชนของชนที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอาณานิคม ก็ทิ้งปัญหาและความตึงเครียดซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทั้งภายในภูมิภาคและกับนานาชาติ

ผู้นำทางการเมืองบางคน เน้นเรื่องลัทธิชาตินิยมทางวัฒนธรรม ผู้นำเหล่านี้พยายามที่จะสลัดให้หลุดพ้นไปจากอดีตของการเป็นอาณานิคม เพื่อสร้างสำนึกของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายในชาติ พวกเขาใช้ภาษา ศาสนา หรือการสังกัดอยู่ในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของกลุ่มชนที่มีอิทธิพลทางการเมือง เป็นปัจจัยในการสร้างความสมัครสมานภายในชาติดังกล่าว วิธีการดังกล่าว ถูกนำมาใช้กับพุทธศาสนาในพม่า และภาษามาเลย์เป็นภาษาที่กำหนดให้เป็นภาษาของสหพันธ์รัฐมลายู ทว่าการเน้นเช่นนี้เป็นการตอกย้ำความแตกต่างของชนกลุ่มน้อย และมีแนวโน้มที่จะหวนกลับไปสู่ขนบประเพณีแนวอนุรักษนิยม ในที่อื่น ๆ เช่นในอินโดนีเซีย หรือที่สิงคโปร์ในเวลาต่อมา บรรดาผู้นำที่เป็นนักลัทธิชาตินิยม ได้เน้นถึงเอกภาพในความหลากหลาย ยอมรับรู้ถึงลักษณะเฉพาะพิเศษในด้านเชื้อชาติ ศาสนาและภาษา ทว่าใช้วิธีการดำเนินไปสู่เป้าหมายในแบบที่ไม่ข้องเกี่ยวกับศาสนา เช่นการปรับปรุงประเทศ ให้ทันสมัย บางครั้งบางคราว เอกราชหมายถึงการถ่ายโอนอำนาจจากชาวต่างประเทศไปอยู่ในมือของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี หรือชนชั้นอภิสิทธิ์ที่ได้อิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก ซึ่งได้พยายาม -- อย่างน้อยก็ในช่วงปีแรก ๆ -- ที่จะรักษาสภาวการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้นไว้ โดยให้มีความวุ่นวายปั่นป่วนน้อยที่สุด เช่นในฟิลิปปินส์และมลายู เป็นต้น ทว่านักลัทธิชาตินิยมที่มีความคิดรุนแรงยิ่งกว่า ได้ตั้งเป้าหมายที่จะโค่นล้มการปกครองของต่างชาติ เพื่อที่ตนจะได้กระทำการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคม กำจัดความยากจน และปรับการกระจายโภคทรัพย์ ให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันมากขึ้น

แม้กระทั่งประเทศไทย ซึ่งไม่เคยตกเป็นอาณานิคม ก็จำเป็นต้องสร้างลัทธิชาตินิยมที่จะสามารถระบุออกมาได้อย่างชัดเจน เรื่องนี้ประเทศไทยทำไม่สำเร็จ ทั้ง ๆ ที่มีการปฏิวัติเกิดขึ้นใน ค.ศ.1932 แม้ว่าอังกฤษและฝรั่งเศสจะได้ผนวกดินแดนที่มิใช่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยตามบริเวณชายแดนไปเป็นอันมากแล้ว แต่ประเทศไทยหลังสงคราม ก็ยังมีปัญหาต้องจัดการกับลัทธิแยกดินแดน

ของมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ในจังหวัดที่อยู่ทางใต้ของประเทศ และการที่มีชนชาวภูเขา ไหลบ่าเข้ามาทางเหนือ ในระหว่างนั้น อำนาจการปกครองในกรุงเทพฯ ก็ยังเปลี่ยนมืออยู่ไปมา ระหว่างฝ่ายข้าราชการทหารและฝ่ายข้าราชการพลเรือน ซึ่งปกติแล้ว เปลี่ยนด้วยการรัฐประหารแบบที่ไม่มีการเสียเลือดเนื้อ ซึ่งมิได้สร้างความสับสนไร้ระเบียบขึ้นในประเทศสักเท่าไรนัก หากทำให้นโยบายของรัฐบาลสลับเปลี่ยนไปมาและไม่มีความแน่นอน

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ประชากรชาวโมโรที่ปืนมุสลิมตามหมู่เกาะที่อยู่ทางใต้ของฟิลิปปินส์ ได้ตั้งแง่คัดค้านเอกราชตามที่ได้มีการยื่นข้อเสนอกันขึ้นมา ชาวโมโรเกรงว่าข้อเสนอนี้ว่าอาจทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนส่วนใหญ่ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ และปัญหาระหว่างกลุ่มชนต่างศาสนา ก็ได้ลุกเป็นไฟขึ้นมาจริง ๆ ในเวลาต่อมา ทว่ารัฐบาลซึ่งเพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ ภายใต้ประธานาธิบดีมานูเอล โรซาส มีปัญหาเฉพาะหน้าที่สร้างความกังวลให้อยู่ในขณะนั้น คือการจัดการกับความไม่สงบของเกษตรกรและการทำสงครามกองโจรของพวกฮุคที่เป็นคอมมิวนิสต์ เรื่องเหล่านี้ รัฐบาลของโรซาส จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือของอเมริกัน และยอมรับว่า ตนต้องพึ่งพาอาศัยอเมริกันทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งเพื่อการฟื้นฟูเฉพาะหน้าในช่วงหลังสงครามและการพัฒนาในระยะยาว ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1947 ฟิลิปปินส์ได้ให้สหรัฐเช่าสถานที่สำหรับสร้างฐานทัพเป็นเวลา 99 ปี และได้ทำความตกลงเรื่องการช่วยเหลือในการป้องกันซึ่งกันและกัน คำถามเรื่องการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระหว่างฐานทัพกับความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจ จะเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลครอบงำนโยบายภายในและต่างประเทศของฟิลิปปินส์เรื่อยมา

สิ่งสำคัญที่พม่าต้องการเป็นอย่างยิ่ง คือการกลืนรัฐของชนที่มิใช่ชาวพม่า และปราบกองโจรคอมมิวนิสต์ ในขณะเดียวกัน ก็หลีกเลี่ยงการยั่วยุเพื่อนบ้านที่มีโอกาสจะก่ออันตรายขึ้นได้ คือประเทศจีน นายกรัฐมนตรีอู นุ รองประธานสันนิบาตต่อต้านฟาสซิสต์ ซึ่งรับช่วงการเป็นผู้นำภายหลังจากออง ซานถูกสังหาร เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือในฐานะปัจเจกบุคคล ทว่า อู นุ มิได้รับความจงรักภักดีไม่ว่าจะจากทางกองทัพหรือจากปีกซ้ายภายในพรรคของเขาเอง ภายในเวลาหนึ่งปีนับจากได้เอกราช พม่าก็ระส่ำระสายเพราะการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ ของอดีตทหารในกองทัพกู้เอกราชพม่า ของชาวกะเหรี่ยง และชนชาวเขา ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลของอู นุจึงมีอำนาจควบคุมบริเวณนอกส่วนที่เป็นชุมชนเมืองได้ไม่เท่าไรนัก ผลสืบเนื่องต่อมาคือความไร้เสถียรภาพ และการที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับการสร้างความสามัคคีในชาติ ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้ากับความอ่อนแอของประเทศ ยิ่งส่งเสริมให้พม่ามีความโน้มเอียงต่อการโดดเดี่ยวตนเองออกจากชาติอื่น ๆ ทั้งหมดมากยิ่งขึ้น

การต่อสู้เพื่อเอกราชซึ่งดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน ส่งผลให้สำนึกในความเป็นชาติของอินโดนีเซีย วิวัฒนาการขึ้นบ้าง แต่ในขณะเดียวกัน ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ มากมาย การจัดระเบียบในแบบสหพันธ์ก็ง่อนแง่น เศรษฐกิจเกิดความเสียหาย และประเทศขาดแคลนผู้บริหาร สงครามกองโจรที่เกิดขึ้นในช่วงการรณรงค์ต่อต้านดัตช์ ได้

ทิ้งวิธีการใช้ความรุนแรงไว้เป็นมรดก สิ่งนี้จะกลายเป็นลักษณะเฉพาะตัวของชาติใหม่ในเวลาต่อมา เช่นเดียวกันความรุนแรงยังทำให้รอยร้าวที่มีอยู่ในชาติ ดำรงอยู่ต่อไปอย่างไม่จบสิ้น นั่นคือรอยร้าวระหว่างนักชาตินิยมสายกลางที่ไม่ยึดติดกับศาสนา และ*เปมุดา* (คนหนุ่มสาว) ที่ก้าวร้าว ระหว่างนักสังคมนิยมปีกซ้าย กับพวกมุสลิมที่ยึดหลักศาสนาดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด (ฟันดาเมนทัลลิสม์) ประสบการณ์ของอินโดนีเซียในระหว่างการต่อสู้เพื่อเอกราช ทำให้อินโดนีเซียหวาดระแวงชาติตะวันตก—ไม่จำเพาะแต่เนเธอร์แลนส์เท่านั้น หากยังรวมไปถึงสหรัฐและอังกฤษด้วย ทหารอังกฤษได้เข้ามายึดครองย่านอินดีสในนามดัตช์เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้ถอนตัวออกไปจากเวทีภายหลังจากที่ได้ช่วยให้เกิดสนธิสัญญาลิงกะจาติ ฉบับที่ใช้ไม่ได้ผลแล้ว

เนื่องจากชาวอินโดนีเซียส่วนใหญ่เป็นมุสลิม รัฐบาลอินโดนีเซียจึงมีความโน้มเอียงโดยธรรมชาติ ที่จะหันไปหาประเทศที่เป็นเพื่อนอิสลามด้วยกัน เพื่อขอกำลังใจ ในค.ศ.1947 ระหว่างการต่อสู้กับดัตช์ ฮัจญี อากัส ซาลิม รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นผู้ที่พูดภาษาอาราบิกได้คล่อง ได้เดินทางไปเยือนประเทศต่าง ๆ ในตะวันออกกลาง ซาลิมได้เจรจาทำสนธิสัญญามิตรภาพกับอียิปต์ และได้รับการรับรองความเป็นสาธารณรัฐของอินโดนีเซียจากซีเรีย ซาอุดิ อาระเบีย เลบานอนและอิหร่าน ทว่าเงื่อนไขภายในประเทศของอินโดนีเซียทำให้อินโดนีเซียจำเป็นต้องมีขันติธรรม ยอมรับสภาพความหลากหลาย เพื่อสร้างเอกภาพในชาติขึ้นมาให้ได้ การดำเนินนโยบาย ดังกล่าว ได้นำไปสู่การลดความสำคัญของภาพลักษณ์ในความเป็นอิสลามลง

ในอินโดจีน ฝรั่งเศสและเวียดมินห์ยังคงทำสงครามกันอยู่ ในขณะที่เอกราชสำหรับมลายูกับสิงคโปร์ ในตอนปลายทศวรรษ 1940 ก็ดูเหมือนว่ายังเป็นอนาคตที่ห่างไกลอยู่ ความก้าวหน้าในเรื่องก่อตั้งสหพันธ์รัฐ ยุ่งยากขึ้นเพราะการลุกฮือของพวกคอมมิวนิสต์ในค.ศ.1948 และเพราะความจำเป็นที่จะคอยดูแลกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ภายในประเทศเพราะขณะนี้ชาวมาเลย์ที่เป็นชนพื้นถิ่นของประเทศมีจำนวนน้อยกว่าประชาคมผู้อพยพชาวจีนและอินเดียไปเสียแล้ว

ความสัมพันธ์ในภูมิภาค
เมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ

เนื่องจากลัทธิชาตินิยมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าต่าง ๆ กันอยู่ ความรู้สึกต่อต้านอาณานิคมที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปในช่วงเวลา นับจากเมื่อสงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ จึงมิได้ช่วยให้เกิดความผูกพันกันภายในภูมิภาค ความแตกแยกนี้ มีมาแม้กระทั่งก่อนที่จะมีการเน้นเรื่องแนวโน้มเชิงอุดมการณ์ในสงครามเย็น ซึ่งทำให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไปพัวพันอยู่ในการแข่งขันชิงดีชิงเด่นของระหว่างประเทศมหาอำนาจ ในระยะแรก ๆ นั้น ประเทศเอกราชมักได้พบว่าความจำเป็นเร่งด่วนภายในประเทศ ตัดโอกาสที่ตนจะมีความสามารถในการคิดวางวิเทโศบายที่แน่นอนลงไป ดังนั้น ไม่ว่าจะมีนโยบายเช่นไรอยู่ ปกติแล้ว นโยบายนั้นจะอยู่ในสภาพเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงอยู่ ไปมา เป็นผลให้สถานการณ์ระหว่างประเทศมีลักษณะผันผวนและซับซ้อนยุ่งเหยิง ความสัมพันธ์ภายในภูมิภาค ในหมู่ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ จึงพัฒนาไปอย่างเชื่องช้า

เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีผู้นำประจำภูมิภาค ในขณะที่ฟิลิปปินส์คุยโอ่ว่าตนมีขบวนการชาตินิยมมาตั้งแต่สมัยทศวรรษ 1870 และเป็นดินแดนอาณานิคมแห่งแรกในเอเชีย ที่ได้เอกราช—ซึ่งในแง่นี้ ยังล้ำหน้าอินเดียไปเสียด้วยซ้ำ—แต่ความผูกพันที่มีอยู่เรื่อยมากับสหรัฐทำให้ฟิลิปปินส์อยู่ในสภาพของโฆษกและพันธมิตรที่ว่าง่ายของสหรัฐ แทนที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้กำหนดจังหวะก้าวของลัทธิชาตินิยมประจำภูมิภาค เรื่องนี้ได้รับการเน้นให้ตระหนักชัดขึ้น จากอิทธิพลอย่างแรงกล้าของยุคอาณานิคมเสปนและอเมริกันต่อประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งส่งผลในด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำให้ประเทศนี้มีชนส่วนใหญ่ เป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์ และมีกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในที่ประชุมความสัมพันธ์เอเชีย ที่จัดขึ้นที่ นิวเดลีเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1947 เพียงไม่กี่เดือนหลังจากฟิลิปปินส์ได้รับเอกราช ฟิลิปปินส์กล่าวด้วยถ้อยแถลงที่ยกย่องสรรเสริญสหรัฐซึ่งสร้างความตื่นตระหนกแก่บรรดาผู้แทนที่เข้าร่วมประชุม เช่นเดียวกับกรณีถ้อยแถลงในที่ประชุมร่างสนธิสัญญามนิลาในค.ศ.1954 ซึ่งฟิลิปปินส์ได้ประกาศว่าชาวฟิลิปปินส์มิได้ถือว่าตนเองเป็นชาวเอเชีย

สถานภาพของประเทศไทย ในฐานะที่เป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีเอกราชมาแต่ไหนแต่ไร และเป็นประเทศแรก ที่ได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ประเทศไทยจึงอาจมีคุณสมบัติในการดำเนินบทบาทผู้นำให้แก่ส่วนอื่นๆ ของภูมิภาคนี้ได้ ในช่วงระยะเวลาหนึ่งทศวรรษก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยสลัดตนเองให้หลุดจากภาวะซึ่งศาลต่างชาติมีอำนาจพิเศษอยู่ในดินแดนของตนได้สำเร็จ และในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ.1938 ถึงค.ศ.1944 ในสมัยของรัฐบาลภายใต้จอมพล ป.พิบูลสงคราม ไทยดำเนินนโยบายแนวชาตินิยมอย่างแข็งกร้าว ปรีดี

พนมยงค์ ซึ่งเป็นหัวหน้ารัฐบาลพลเรือนในระยะที่สงครามในประเทศไทยสิ้นสุดลงใหม่ ๆ เป็นปัญญาชนที่มีความคิดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมอย่างถึงรากถึงโคน ปรีดีเป็นผู้ที่มองการณ์ไกล มีความเข้าใจอันละเอียดอ่อนต่อกำลังชาตินิยมฝ่ายต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ปรีดีมีความคิดในเชิงวิพากษ์ว่าฝรั่งเศสทำไม่ถูกต้อง ที่เข้ามาวางอำนาจ และบังคับใช้ระบอบการปกครองของตนกับเวียดนามอีกครั้งหนึ่ง ปรีดีจึงแสดงความเห็นอกเห็นใจกับความใฝ่ฝันของเวียดมินห์ และได้ให้กำลังใจสนับสนุนการ ก่อตั้ง “หน่วยงานบริการข่าวสารเวียดนาม” ซึ่งเป็นกระบอกเสียงของเวียดมินห์ในกรุงเทพ ปรีดีส่ง รัฐมนตรีไทยเข้าร่วมอยู่ในฝ่ายบริหารของ “สันนิบาตเอเชียอาคเนย์” ซึ่งก่อตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ ในค.ศ.1947 โดยได้รับการสนับสนุนจากเวียดมินห์ สันนิบาตแห่งนี้ เป็นที่รวมกลุ่มนักชาตินิยมจากเวียดนาม ลาว กัมพูชา พม่า อินโดนีเซีย มลายูและไทย

สุตัน สจาห์รีร์ ซึ่งขณะนั้น เป็นผู้นำของสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ได้มาเยือนกรุงเทพในเดือนเมษายน ค.ศ.1947 และรัฐบาลปรีดี ก็ดูเหมือนว่าจะพร้อมที่จะรับรองสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ทว่าปรีดีถูกขับออกจากตำแหน่งไปในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1947 และจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้กลับเข้ามามีอำนาจอีก โดยในระยะแรก อยู่ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของกองทัพ และสามเดือนต่อมา ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. เป็นผู้รักชาติที่เน้นแนวทางปฏิบัติ กระตือรือล้นที่จะผดุงความปลอดภัยของประเทศ เช่นที่ได้เคยทำมาอย่างเชี่ยวชาญในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จอมพล ป. มีทัศนะที่เรียบง่ายมากกว่า และมีวิสัยทัศน์ในเรื่องกิจการต่างประเทศน้อยกว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งมาก่อนหน้าเขา สันนิบาตเอเชียอาคเนย์ ถูกห้าม ด้วยข้อกล่าวหาว่าเป็นเครื่องมือของคอมมิวนิสต์ สำหรับดำเนินความพยายามเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ทั้งรัฐบาลของจอมพล ป. ก็ปฏิเสธที่จะรับรองหรือให้ความช่วยเหลือแก่สาธารณรัฐอินโดนีเซีย ในการต่อสู้กับเนเธอร์แลนส์ หรือเข้ารับผิดชอบในฐานะที่เป็นเพื่อนบ้านต่อขบวนการชาตินิยมในเวียดนาม โดยยืนกรานว่า เป็นเรื่องขององค์การสหประชาชาติและประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย ที่จะเป็นผู้ตัดสินใจ ผลก็คือ ประเทศไทยหันหลังให้กับขบวนการปีกซ้าย และกลายมาเป็นพันธมิตรร่วมภาคีอยู่กับสหรัฐมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

แม้ว่าสหภาพพม่าจะมีความเห็นใจอย่างแท้จริงต่อสาธารณรัฐอินโดนีเซีย ในการต่อสู้เพื่อเอกราช แต่ความอ่อนแอโดยทั่วไปของรัฐบาลร่างกุ้ง และความค่อนข้างโดดเดี่ยวโดยส่วนเปรียบเทียบเป็นเครื่องกีดขวางมิให้พม่าได้มีโอกาสให้ความช่วยเหลืออย่างเป็นรูปธรรม หรือดำเนินบทบาทที่มีความสำคัญใด ๆ ในระดับภูมิภาค

อินโดนีเซียเป็นรัฐใหม่ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดและมีประชากรมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อินโดนีเซียได้รับชื่อเสียงและเกียรติคุณขึ้นมา ก็เพราะการต่อสู้เพื่อเอกราชของตน ในปลายปีค.ศ.1946 ตอนที่ ความตกลงลิงกะจาติ ที่ชะตาขาด ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ประกาศเป็นการล่วงหน้าถึงกำเนิดของสหรัฐแห่งอินโดนีเซียนั้น นายกรัฐมนตรีสจาห์รีร์ของสาธารณรัฐยังได้รับการเลี้ยงเฉลิมฉลองในมลายูและสิงคโปร์ ทว่าบรรดาผู้นำของอินโดนีเซียขณะนั้นพากันหลีกเลี่ยงความทะเยอทะยานใด ๆ ที่หมาย

จะผูกพันคาบสมุทรเข้ากับอินโดนีเซีย การร่วมหัวจมท้ายกันเช่นนี้ คงเป็นสิ่งที่ทั้งคนที่มิได้มีเชื้อสายมาเลย์ และนักชาตินิยมเชื้อสายมาเลย์เป็นอันมากในคาบสมุทร พากันก่นประณาม อินโดนีเซียเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมของชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในแอฟริกาและเอเชีย ที่บันดุงในค.ศ.1955 และยังเป็นที่รับรู้กันในเวลาต่อมาว่า อินโดนีเซียเป็นประหนึ่งชาติอันดับหนึ่งในหมู่ชาติในสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน อินโดนีเซีย ยังแสดงความปรารถนาดีต่อเวียดนามเป็นพิเศษ ด้วยมองเห็นว่า เป็นอีกประเทศเดียวเท่านั้น ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งถูกบังคับให้จำต้องต่อสู้กับอดีตมหาอำนาจเจ้าอาณานิคม เพื่อให้ได้เอกราชมา ทว่าอินโดนีเซียขาดแคลนเกินกว่าจะเข้าเป็นผู้นำของภูมิภาคหรือของโลกได้ ทั้งในเรื่องบุคคลที่ได้รับความเคารพยกย่อง และในเรื่องทรัพยากร

ในสถานการณ์ที่ไร้เสถียรภาพและแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดเรื่องภูมิภาคนิยมในช่วงที่สงครามสิ้นสุดลงใหม่ ๆ นั้น จึงเป็นเพียงปฏิกิริยาที่มีต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ มิใช่แผนการที่คิดการณ์ไว้ล่วงหน้า ส่วนใหญ่แล้ว แผนการเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาก็เพราะอิทธิพลหลายอย่างจากภายนอก ซึ่งบางครั้งก็ขัดแย้งกัน อิทธิพลดังกล่าว มีอยู่อย่างหลากหลาย ตั้งแต่ความคิดริเริ่มเป็นการส่วนตัว ไปจนกระทั่งถึงกิจกรรมของหน่วยงานต่าง ๆ ขององค์การสหประชาชาติและของรัฐบาลต่างชาติ

ก่อนจะก่อตั้งองค์การใด ๆ ขึ้นมาได้นั้น จำเป็นจะต้องรวบรวมผู้คนให้มาพบปะพูดจากันเสียก่อน และเรื่องนี้มักกระทำในยุโรปได้ง่ายยิ่งกว่าที่จะกระทำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนปลายทศวรรษ 1940 นักศึกษาชาวเอเชียได้ก่อตั้งมลายูฟอรัม ขึ้นที่ลอนดอน เพื่อเป็นสถานที่สำหรับผู้ที่จะขึ้นเป็นผู้นำของมาเลเซียและสิงคโปร์ในอนาคตได้มาพบปะกัน และช่วยแนะนำให้พวกเขาได้รู้จักกับฝ่ายซ้ายที่มีชื่อเสียงของยุโรป ในระยะเดียวกันนั้น สหภาพการควบคุมในแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีฐานอยู่ในลอนดอน และมีโดโรธี วูดแมนเป็นผู้บริหาร ได้จูงใจนักชาตินิยมชาวอินโดนีเซีย เวียดนาม พม่า และไทย มาเข้าร่วม และช่วยให้พวกเขาได้แสดงความคิดเห็นโดยผ่านสมาชิกหัวรุนแรงของรัฐสภาและผ่านวารสาร นิว เสตทส์แมน จอห์น โคสต์ ผู้ซึ่งได้รับความอุปถัมภ์จาก สหภาพการควบคุมแบบประชาธิปไตย ซึ่งปฏิบัติงานให้แก่นักปฏิวัติชาวอินโดนีเซียอ้างว่า เขาเป็นผู้วางแผนก่อตั้งสันนิบาต เอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีฐานอยู่ที่กรุงเทพฯ เพื่อให้เป็นสื่อสำหรับดึงนักชาตินิยมจากประเทศต่าง ๆ ให้มารวมตัวกัน[4]

องค์การสหประชาชาติ ให้เวทีที่มีประสิทธิภาพแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะนี้ ที่สำคัญคือ ให้เวทีแก่อินโดนีเซีย ในการส่งเสริมข้อตกลงที่กระทำในเดือนมกราคม ค.ศ.1948 โดยผ่านงานของคณะกรรมการไกล่เกลี่ย องค์การสหประชาชาติยังได้ก่อให้เกิดแรงกดดันของนานาชาติ ซึ่งช่วยค้ำประกัน

---

[4] John Coast, ***Recruit to a Revolution: Adventure and Politics in Indonesia,*** London, 1952, 52.

ให้มีการโอนถ่ายอำนาจกันในท้ายที่สุด คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจเพื่อเอเชียและตะวันออกไกลขององค์การสหประชาติ หรืออีคาเฟ่ ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1947 โดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ มีความสำคัญในการจัดให้มีองค์การระดับภูมิภาคขึ้นมา

ทว่ากำลังสำคัญที่ส่งเสริมการร่วมมือกันในขั้นตอนนี้ มาจากความคิดริเริ่มที่คาบเกี่ยวกัน และบางครั้งก็ขัดแย้งกัน ของอังกฤษและอินเดีย ในระยะท้าย ๆ ของสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลอังกฤษคิดการณ์ว่า เมื่อสงครามสงบ จะก่อตั้งคณะกรรมาธิการระดับภูมิภาคขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยดึงฝรั่งเศสและเนเธอร์แลนส์ให้มาร่วมมือด้วย คณะกรรมการนี้จะมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของแผนการระดับโลก เพื่อพัฒนาอาณานิคม ทว่าความคิดนี้ถูกละวางไว้ เมื่อพิจารณาถึงความรู้สึกต่อต้านจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง และด้วยความกังวลว่า องค์การระดับภูมิภาคเช่นนี้ อาจเปิดหนทางให้สหรัฐหรือองค์การสหประชาชาติเข้ามาก้าวก่ายได้ ดังนั้น อังกฤษจึงได้เปลี่ยนแนวไปแต่งตั้งผู้ตรวจการณ์พิเศษ (Specital Commissioner) ขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 1946 โดยให้มีฐานอยู่ที่สิงคโปร์ หน้าที่หลักของผู้ตรวจการพิเศษ คือประสานงานเรื่องการจัดสรรวัตถุปัจจัยที่จำเป็นสำหรับย่านนี้ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1948 ได้มีการยกระดับตำแหน่งนี้ขึ้นไปเป็น ผู้ตรวจการณ์ใหญ่ของสหราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเขตที่อยู่ในความดูแลนั้น ครอบคลุมทั่วทั้งภูมิภาค ยกเว้นฟิลิปปินส์ ซึ่งมองกันว่าเป็นเขตผลประโยชน์ของอเมริกัน บทบาทของผู้ตรวจการณ์ใหญ่ฯ จะเป็นการสร้างเสริมสร้างอิทธิพลทางการเมือง—ตามสายตาของกระทรวงต่างประเทศของอังกฤษ—เพื่อว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะได้มองอังกฤษ ประหนึ่งว่าอังกฤษเป็น "ผู้นำทางจิตใจ"[5] ในขณะเดียวกัน อังกฤษก็เปลี่ยนศูนย์รวมของการร่วมมือกัน จากประเทศมหาอำนาจอาณานิคมอื่น ๆ มาเป็นที่เครือจักรภพ ด้วยความหวังว่าออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และอินเดีย ปากีสถานและซีลอน ซึ่งเพิ่งได้เอกราชใหม่ จะเข้ามาร่วมด้วย

ในขณะที่อังกฤษพิจารณาเห็นว่าอินเดียมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ต่อแผนการเพื่อความร่วมมือกันของตน นายกรัฐมนตรีเยาหะราล เนห์รู กลับพอใจที่จะรับบทบาท ผู้สนับสนุนการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม อย่างเป็นอิสระมากกว่า นิวเดลีพยายามดำเนินบทบาทที่แน่ชัด ในการสนับสนุนลัทธิชาตินิยมในส่วนอื่น ๆ ของเอเชีย โดยผ่านทางสถานทูตของตน และด้วยการเป็นผู้นำการโน้มน้าวให้มีการต่อต้านอาณานิคมขึ้นในองค์การสหประชาชาติ ความพยายามเหล่านี้ ประสบความสำเร็จในระดับต่าง ๆ กันออกไป ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1947 ก่อนที่ประเทศอินเดียเองจะได้เอกราช สภากิจการโลก ของอินเดีย ได้จัดการประชุมความสัมพันธ์เอเชีย ขึ้นในนิวเดลี ผู้เข้าประชุมประกอบด้วยตัวแทนจากประเทศต่าง ๆ กว่าสามสิบประเทศในเอเชีย รวมทั้งไทย อินโดนีเซีย มลายู พม่า และเวียดนาม[6]

---

[5] Foreign Office Minute, 9 Oct. 1948, FO 371/69683, Public Records Office, London.

[6] Asian Relations Organization, ***Asian Relations—Being a Report of the Proceedings and Documentation of the First Asian Relations Conference, New Delhi, March-April 1947,*** New Delhi: Asian Relations

แม้เนห์รูจะปฏิเสธว่าทางนิวเดลี มิได้มีความทะเยอทะยานใด ๆ แต่เนห์รูก็ได้กล่าวเน้นด้วยว่า อินเดียเป็น “ศูนย์กลางตามธรรมชาติ และจุดรวมศูนย์ของกำลังฝ่ายต่าง ๆ มากมาย ที่ดำเนินงานอยู่ในเอเชีย” เนห์รูกล่าวอีกว่า การสร้างสรรค์ “‘โลกที่เป็นหนึ่งเดียว’ นั้น เราจะต้อง...คิดถึงประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ซึ่งร่วมมือกันเพื่ออุดมคติที่ใหญ่ยิ่งกว่า” ทว่าประเทศเล็ก ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เต็มใจที่จะเข้าอยู่ภายใต้อิทธิพลของอินเดีย หรือยักษ์ใหญ่แห่งเอเชียที่เป็นคู่แข่งของอินเดีย คือประเทศจีน ไม่มีชาติใดสนับสนุนข้อเสนอของเนห์รูที่ให้ก่อตั้งองค์การเอเชียที่มีลักษณะถาวรขึ้น และการที่คอมมิวนิสต์พิชิตพวกชาตินิยมในจีนลงได้ในค.ศ.1949 ก็ทำลายแผนการที่จะจัด การประชุมความสัมพันธ์เอเชีย ครั้งที่สองขึ้นที่จีนลงเสีย

ในเดือนมกราคม ค.ศ.1949 เนห์รูได้จัดการประชุมระหว่างประเทศในเอเชียขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพิจารณาสถานการณ์ในอินโดนีเซีย การประชุมมีขึ้นขณะเมื่อดัตช์ได้ยึดยอกยาการ์ตา และควบคุมตัวซูการ์โน ฮัตตา สจาห์รีร์ และอากัส ซาลิมไว้ ที่ประชุมนิวเดลีเรียกร้องให้ปล่อยตัวผู้นำรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐ ให้ดัตช์ถอนทหารของตนออกไปจากดินแดนอินโดนีเซียทั้งหมด และให้โอนอธิปไตยแก่สหรัฐแห่งอินโดนีเซีย ภายในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1950 ไม่กี่วันถัดมา คณะมนตรีความมั่นคงขององค์การสหประชาชาติ มีคำสั่งให้ยุติการรบ ให้คืนอำนาจแก่รัฐบาลยอกยาการ์ตา และให้เปิดการเจรจาขึ้นใหม่ การเจรจาดังกล่าว ได้นำไปสู่ “ความตกลงแห่งกรุงเฮก” และการได้เอกราช แม้ว่าประเทศในเอเชียเป็นอันมาก จะเห็นอกเห็นใจอินโดนีเซียในการต่อสู้เพื่อเอกราช ทว่ามีแต่เฉพาะอินเดียเท่านั้นที่ได้ให้การสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม ประเทศทั้งสองมีมรดกทางด้านวัฒนธรรมร่วมกันอยู่ และเนห์รูก็รู้จักและนับถือทั้งฮัตตาและสจาห์รีร์ ในทางกลับกัน บรรดาผู้นำของอินโดนีเซียต่างชื่นชมพรรค เนชันแนล คองเกรส ของอินเดีย และนอกจากนี้ ยังประทับใจกับการดำเนินนโยบายอย่างเป็นอิสระของ นิวเดลี ซึ่งดึงประเทศให้ห่างพ้นไปจากกลุ่มประเทศมหาอำนาจ กระนั้นก็ตาม ทั้งอินโดนีเซียและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มิได้ประสงค์ที่จะหลุดพ้นจากอำนาจปกครองแบบจักรวรรดิของประเทศทางตะวันตก เพื่อมาตกอยู่ภายใต้การครอบงำของเพื่อนบ้านประเทศหนึ่งประเทศใดในเอเชีย อาทิเช่นในการประชุมเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1949 ประเทศไทย ส่งเพียงแค่ ผู้สังเกตการณ์ไปร่วมประชุม มิใช่บุคคลที่เป็นตัวแทนของประเทศ แม้ว่าวาระการประชุมจะมีท่วงทำนองต่อต้านอาณานิคมอย่างรุนแรง ทว่าผู้แทนที่เข้าร่วมในการประชุม ก็มิได้ตอบสนองคำเรียกร้องของเนห์รู ให้ก่อตั้งองค์การเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นเพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกแต่อย่างใด

Organization, 1948. เรื่องราวโดยละเอียดเกี่ยวกับการประชุมครั้งนี้ ดู Tilman Remme, “Britain, the 1947 Asian Relations Conference, and Regional Co-operation in South-East Asia,” in T. Gorst, L. Johnman and W.S. Lucas, eds, ***Postwar Britain, 1945-64; Themes and Perspectives,*** London, 1989, 109-34.

การเริ่มต้นของสงครามเย็น

ค.ศ.1948-1954

ผลกระทบจากสงครามเย็น แพร่กระจายเข้ายังเอเชียในเวลาไม่ช้านาน พร้อมกับนำความสับสนและวุ่นวายของยุคนี้เข้าไปผสมผสาน รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคปะทะกันด้วยอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกัน และได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จากการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันในระหว่างประเทศมหาอำนาจ ประเทศมหาอำนาจต่างพยายามดำเนินเพทุบายเพื่อใช้ประโยชน์จากประเทศเกิดใหม่ ซึ่งกำลังเผชิญกับการเลือกใช้วิถีทางเพื่อการสร้างความสามัคคีในชาติ และเพื่อพัฒนาประเทศโดยทั่วไปให้เกิดผล พวกเขาจึงอยู่ในฐานะที่จะต้องเลือกแบบอย่างที่ขัดแย้งกันอยู่ระหว่างระบอบคอมมิวนิสต์และระบอบทุนนิยม ดังนั้น ปัจจัยที่มีอิทธิพลโดดเด่น จึงกลายเป็นเรื่องลัทธิอุดมการณ์ มิใช่เรื่องการหล่อหลอมกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มศาสนาที่ต่างกันให้เข้ามาอยู่ในองคภาวะระดับชาติที่เป็นหนึ่งเดียว สิ่งที่กำหนดลักษณะเฉพาะตัว และกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของรัฐเหล่านี้ อยู่ที่การต่อสู้แข่งขัน ระหว่างนักลัทธิชาตินิยมปีกซ้าย กับฝ่ายที่ใช้ทางสายกลางนั่นเอง

เมื่อมาถึงจุดนี้ สหภาพโซเวียตและสหรัฐ เข้ามามีส่วนพัวพันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ แต่เพียงที่บริเวณรอบนอกเท่านั้น แม้ภายหลังการก่อตั้งองค์การโคมินเทิร์น ซึ่งมีแนวทางต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมในเดือนกันยายน ค.ศ.1947 แล้ว สตาลินก็ยังตัดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกไป เพราะถือว่าเป็นภูมิภาคที่มิได้มีความสำคัญในระดับต้น ๆ ทัศนะนี้ดูเหมือนว่าจะได้รับการยืนยันจากการสลายลงอย่างรวดเร็วของกบฏมาเดียน ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียก่อขึ้นในค.ศ.1948 ทั้งก่อนหน้าปีค.ศ.1954 รัสเซียก็มิได้มองเห็นว่าจะได้ประโยชน์จากสงครามในเวียดนามแต่ประการใด

ในขณะที่กิจกรรมต่าง ๆ ของอเมริกันในช่วงเวลาสามสิบปีนับตั้งแต่ค.ศ.1945 จนถึงค.ศ.1975 ซึ่งในบางคราว ถึงกับได้รับการบรรยายว่าเป็น “ยุคอเมริกัน” นั้น อันที่จริงแล้ว สหรัฐมิได้เข้ามามีส่วนพัวพันในบริเวณส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระดับที่มีความสำคัญ จนกระทั่งเมื่อสงครามเย็นปรากฏให้เห็น และกระทั่งเมื่อถึงช่วงสงครามเย็นแล้ว ความสำคัญก็ยังเพิ่มขึ้นอย่างเชื่องช้า ในช่วงที่ระบอบอาณานิคมสลายตัวลงไปนั้น กระทรวงต่างประเทศสหรัฐซึ่งค่อนข้างด้อยประสบการณ์ ก็กำลังควานหานโยบายในแบบที่จะใช้การได้ดีกับเอเชีย มีอยู่ระยะหนึ่ง ที่อเมริกันพึ่งพาอาศัยประสบการณ์ของอังกฤษที่มีมายาวนานกว่า ทั้ง ๆ ที่ตนเองมีอคติในเชิงต่อต้านอาณานิคมอยู่ และอเมริกันก็ได้ทุ่มเดิมพันลงไปเสี่ยงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นในทันที สหรัฐมองเห็นว่า ในยุทธศาสตร์การป้องกันระดับโลกนั้น กำลังทหารของอังกฤษในสิงคโปร์และมาเลเซีย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสร้างเสถียรภาพให้แก่ภูมิภาคนี้

อันที่จริงนั้น ในระยะแรก ๆ อังกฤษ เป็นฝ่ายพยายามชักจูงให้สหรัฐเข้ามามีส่วนพัวพันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น แม้ว่าจะขาดหลักฐานที่ระบุออกมาโดยตรง แต่ลอนดอนก็ยังสงสัยว่า มอสโกอาจให้แรงกระตุ้นอยู่เบื้องหลังการลุกฮือของคอมมิวนิสต์ซึ่งเกิดขึ้นในพม่า มลายูและอินโดนีเซียในค.ศ.1948 ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1948 ผู้ตรวจการณ์ใหญ่ของสหราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เตือนลอนดอนว่า ผลสะท้อนที่สืบเนื่องมาจากชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในจีนอาจทำให้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็น “สมรภูมิใหญ่ ในสงครามเย็น” ขึ้นมาได้ ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1949 ผู้ตรวจการณ์ของอังกฤษฯ พยากรณ์ว่า ในทันทีที่จีนตกอยู่ใต้อำนาจคอมมิวนิสต์ อินโดจีนก็น่าจะล้มตามลงไปภายในเวลาหกเดือน ตามมาด้วยสยาม (ประเทศไทย) แล้วจากนั้น ก็เป็นพม่าและมลายู เมื่อถึงระยะนี้ รัฐบาลอังกฤษเชื่อแล้วว่า ความพยายามเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของคอมมิวนิสต์ มีผลกระทบในลักษณะที่เป็นลูกคลื่น นั่นคือ ชัยชนะของระบอบคอมมิวนิสต์ในประเทศหนึ่ง จะบ่อนทำลายเสถียรภาพของประเทศที่เป็นเพื่อนบ้านติดกัน โดยที่แต่ละประเทศ จะพังทะลายลงไปทีละประเทศจนกระทั่งทั่วทั้งภูมิภาคนี้ ถูกระบอบคอมมิวนิสต์กลืนหายเข้าไปทั้งหมด ความคิดเช่นนี้ ตกผลึกมาเป็น “ทฤษฎีโดมิโน” ภายหลังจากที่ประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ได้ให้อุปมาอุปมัยเช่นนี้ไว้ในเดือนเมษายน ค.ศ.1954 ทว่าในช่วงระหว่างปีค.ศ.1948-1949 นั้น วอชิงตันปฏิเสธคำเร่งเร้าครั้งแล้วครั้งเล่าของอังกฤษ ที่เสนอให้สหรัฐให้ความช่วยเหลือแก่เอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแนวเดียวกับแผนการมาร์แชลที่สหรัฐทำในยุโรป

นอกจากนี้แล้ว วอชิงตันยังขัดขวางความคิดเกี่ยวกับการก่อตั้งกลุ่ม กติกาสัญญาแปซิฟิค เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยมีอเมริกันให้การสนับสนุน ความคิดนี้ ประธานาธิบดีเอลปิดิโอ ควิริโนแห่งฟิลิปปินส์ เป็นผู้เสนอขึ้นมา เพื่อให้เป็นองค์การที่เปรียบเทียบได้กับองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติคเหนือ หรือนาโต้ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในค.ศ.1949 เพื่อสะกัดกั้นระบอบคอมมิวนิสต์ในยุโรป[7] ประธานาธิบดีซิงมาน รี แห่งเกาหลีใต้ และจอมพลเจียงไคเช็ค สนับสนุนความคิดนี้ เพราะหวังว่าจะช่วยเพิ่มพลังให้แก่รัฐบาลที่กะปลกกะเปลี้ยของตนขึ้นมาได้บ้าง เจียงไคเช็คกับควิริโน ได้มาประชุมพบปะกันที่บาเกียว ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1949 ทั้งสองตกลงกันว่าจะเชิญอินเดีย ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ไทยและอินโดนีเซีย ให้มาร่วมกันก่อตั้งแนวร่วมด้านแปซิฟิคเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ขึ้น องค์กรนี้จะเป็น “การตอบสนองของเรา ต่อภัยคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมแดง” ข้อตกลงดังกล่าวนี้ ได้รับการสนับสนุนจากเกาหลีใต้ ส่วนออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และไทย แสดงความสนใจอยู่บ้างในตอนแรกเริ่ม ทว่ารัฐบาลทรูแมนทำลายแผนการนี้มาตั้งแต่เริ่มต้น ควิริโนได้ไปแสดงเหตุผลเพื่อพิสูจน์ความเหมาะควรของแผนการของเขาต่อสภาคองเกรสของอเมริกัน แต่ไม่บังเกิดผล ผลที่บังเกิดขึ้นต่อมาคือ ควิริโน จัดการ

---

[7] Charles M. Dobbs, “The Pact that Never Was. The Pacific Pact of 1949,” ***Journal of Northeast Asia Studies,*** 3, 4 (1984) 29-42.

ประชุมขึ้นในบาเกียวในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1950 ทว่ารู้สึกว่าจำเป็นต้องกันเกาหลีใต้และไต้หวันออกไป และต้องเปลี่ยนแปลงจากจุดยืนต่อต้านคอมมิวนิสต์มาเป็นจุดยืนของการไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ที่ประชุมได้อภิปรายเรื่องราวด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่มิได้อภิปรายปัญหาด้านความมั่นคง และมิได้ก่อตั้งองค์กรใด ๆ ขึ้นมา

ทว่าเบื้องหลังเหตุการณ์ที่ปรากฏออกมาภายนอกนั้น ได้แก่การที่อเมริกันแอบทบทวนนโยบายที่ตนมีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างลับ ๆ พร้อมกับเปิดทางเลือกเผื่อไว้สำหรับการสถาปนาความสัมพันธ์กับรัฐบาลคอมมิวนิสต์ใหม่ในจีนด้วย ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1949 วอชิงตันแสดงอากัปกริยาที่บ่งชี้ถึงความเต็มใจที่จะส่งความช่วยเหลือให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นครั้งแรก และในขณะที่แนวรบด้านต่าง ๆ ของสงครามเย็น กลายเป็นสิ่งที่แน่นอนขึ้นมานั้น ความมุ่งมั่นที่จะสะกัดกั้นระบอบคอมมิวนิสต์ กลายเป็นประเด็นที่ครอบงำนโยบายของสหรัฐด้วย

การที่จีนเข้าแทรกแซงในสงครามเกาหลี ดูจะตอกย้ำสิ่งที่อเมริกันกลัวอยู่ นั่นคือแผนแม่บทของลัทธิการแผ่ขยายอำนาจของคอมมิวนิสต์ เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงนั้น เกาหลีถูกแบ่งออกเป็นสองรัฐ เมื่อเกาหลีเหนือที่เป็นคอมมิวนิสต์ บุกเกาหลีใต้ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1950 สหรัฐตอบสนองในทันที และได้ชักจูงให้บรรดาประเทศในคณะมนตรีความมั่นคงขององค์การสหประชาชาติ ร่วมกันให้การสนับสนุนเกาหลีใต้ การเข้าสู่สงครามของจีน เพื่อสนับสนุนเกาหลีเหนือในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1950 ทำให้จีนเกิดความขัดแย้งกับสหรัฐและประเทศสมาชิกที่ทรงอิทธิพลอื่น ๆ ในองค์การสหประชาชาติ

ความเป็นปฏิปักษ์อย่างลึกซึ้งระหว่างจีนและอเมริกัน ดำเนินต่อมาอีกยี่สิบปีถัดจากนั้น โดยคงอยู่มาตลอดสมัยของรัฐบาลของประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ เคนเนดี้และจอห์นสัน วอชิงตันสนับสนุนไต้หวันในการต่อต้านสาธารณรัฐประชาชนจีน ยุหนุนให้อังกฤษปราบปรามการก่อการกบฏของพวกคอมมิวนิสต์ในมลายู และให้การสนับสนุนด้านวัตถุอย่างมากมายแก่ฝรั่งเศส ในการสู้รบกับเวียดมินห์ในเดือนสิงหาคม-กันยายน ค.ศ.1951 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ จอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส สถาปนิกเอกผู้ร่างนโยบายต่างประเทศแนวต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกัน ได้เข้าเจรจาทำสนธิสัญญาสามฉบับ ได้แก่กติกาสัญญาป้องกันซึ่งกันและกันระหว่างสหรัฐกับฟิลิปปินส์ สนธิสัญญาไตรภาคีกับออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ หรือสนธิสัญญาแอนซัส และข้อตกลงเรื่องความมั่นคงกับญี่ปุ่น สนธิสัญญาทั้งสามฉบับนี้ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการแข่งขันในระดับกว้างขวางทั่วโลก ระหว่างประเทศอภิมหาอำนาจสองประเทศ ในอันที่จะยึดกุมการสนับสนุนของโลกที่สามไว้ให้มั่นคง

ระหว่างนั้น อังกฤษดำเนินการอย่างรุดหน้าตามแผนการของตน ที่จะใช้เครือจักรภพในการสร้างเสริมความร่วมมือกันในระดับภูมิภาค เพื่อต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์ รัฐมนตรีต่างประเทศของกลุ่มประเทศเครือจักรภพ มาประชุมพบปะกันที่ซีลอนในเดือนมกราคม ค.ศ.1950 และได้มีมติเรื่องแผนการให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและเทคนิคแก่เอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แรก

ที่เดียวนั้น แผนการโคลอมโบ[8] มีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงแค่โครงการให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจเป็นเวลาหกปี โดยมีจุดศูนย์รวมที่เครือจักรภพ ทว่าอังกฤษหวังว่า โครงการนี้จะขยายขอบข่ายออกไปครอบคลุมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับความมั่นคงด้วย และทำให้ลอนดอนสามารถใช้อิทธิพลทางการเมืองในภูมิภาคนี้ได้

ทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งรัฐบาลอาณานิคมและรัฐบาลอิสระ ต่างเคยประสบกับขบวนการซึ่งพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครอง อันมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ กันมาแล้วทั้งสิ้น ขบวนการเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข็งจากผู้รักชาติบางคน จากชนกลุ่มน้อยที่ไม่พอใจ และจากคนยากจน ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่งนั้น ลัทธิมาร์กซ์-เลนินไม่สู้มีสิ่งใดสอดคล้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยกเว้นในความคิดของปัญญาชนกลุ่มเล็ก ๆ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่มีชนชั้นกรรมาชีพกลุ่มใหญ่อยู่ในชุมชนเมือง ระบอบคอมมิวนิสต์ยังมักขัดแย้งอยู่เนือง ๆ กับความเชื่อทางศาสนาและระเบียบแบบแผนของสังคมที่มีมาแต่ครั้งโบราณ รวมทั้งขัดแย้งกับทัศนคติของทั้งเจ้าที่ดินและของเกษตรกร ในเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน โดยทั่วไปแล้ว ระบอบคอมมิวนิสต์สมัยก่อนสงครามสร้างความคืบหน้าไปได้ไม่เท่าไรนัก โดยเฉพาะในยามใดก็ตาม ที่โคมินเทิร์นยืนกรานให้ยึดแนวทางดั้งเดิมที่แข็งกร้าว ซึ่งตัดโอกาสที่จะสร้างแนวร่วมกับกลุ่มศาสนา ของชนชั้นสูงตามจารีตประเพณี หรือนักลัทธิชาตินิยม แต่ระบอบคอมมิวนิสต์ก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาในช่วงสงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่น ระหว่างค.ศ.1937-1945 ช่วงเวลานี้พรรคคอมมิวนิสต์จีนคิดแผนการที่จะวางตัวว่าเป็นฝ่ายเดียวกับผู้รักชาติ ชาวจีน ในช่วงสงครามแปซิฟิค กองทัพที่ใช้วิธีการรบแบบกองโจรโดยมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ ก็ได้รับการสนับสนุนจากผู้รักชาติ และได้ใช้การต่อต้านแนวชาตินิยม เป็นพื้นฐานในการก่อตั้งองค์กรที่มีวินัย และมีโครงการทางการเมืองที่มีรายละเอียด ดังเช่นในกรณีองค์กรฮุคบาลาฮับ (กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนในฟิลิปปินส์) เวียดมินห์ กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู (เอ็มพีเอเจเอ) หรือสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ของพม่า (เอเอฟพีเอฟแอล) เป็นต้น

บทบาทของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในขบวนการชาตินิยมสมัยหลังสงคราม มิได้ปรากฏอย่างชัดแจ้ง เพราะในด้านทฤษฎีแล้ว เป้าหมายในเวทีระหว่างประเทศของลัทธิคอมมิวนิสต์ หักล้างกับลัทธิชาตินิยม ทว่าขบวนการชาตินิยมในภูมิภาค มักเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์แก่คอมมิวนิสต์อยู่เนือง ๆ อาทิเช่น ในช่วงระยะเวลานานปีที่ต่อสู้กับฝรั่งเศส เวียดมินห์ และ ปะเทดลาว ซึ่งมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากบรรดาผู้ที่ยึดแนวชาตินิยมและผู้ที่ต่อต้านอาณานิคม

---

[8] ***The Colombo Plan*** (Cmd 8080), HMSO 1950; Colombo Plan, ***Report of the Consultative Committee on Economic Development*** (Cmd 8529 of 1951-52).

ซึ่งไม่จำเป็นว่าพวกเขาเองจะต้องเป็นคอมมิวนิสต์ไปด้วย บางครั้ง คอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถควบคุมขบวนการชาตินิยมได้ ตัวอย่างเช่นในพม่า แม้ว่าสันนิบาตเสรีภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ จะเติบโตขึ้นมาจากพรรคคอมมิวนิสต์พม่า แต่การตัดสินใจของฮิวเบิร์ต แรนซ์ ข้าหลวงอังกฤษ ในอันที่จะแต่งตั้งผู้นำของสันนิบาตฯ ซึ่งมิได้เป็นคอมมิวนิสต์ ให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสภาผู้บริหารใน ค.ศ.1946 สร้างความแตกแยกในหมู่นักลัทธิชาตินิยม และเมื่อพม่าได้เอกราชในค.ศ.1948 พวกคอมมิวนิสต์ก็จับอาวุธขึ้นต่อต้านอดีตสหายของตนเอง พรรคคอมมิวนิสต์มลายู ซึ่งอยู่ในฐานะแกนนำของกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู พบว่าตัวเองถูกตัดขาดออกจากกระแสหลักของลัทธิชาตินิยมมลายู ในช่วงที่ภาวะฉุกเฉินบังเกิดขึ้นมาในค.ศ.1948 ทว่าลัทธิคอมมิวนิสต์มีพลังดึงดูดใจชนกลุ่มน้อยบางกลุ่มมากเป็นพิเศษ ดังกรณีของชนกลุ่มน้อยในลาวและพม่า สำหรับคนจำนวนมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นความหวังของผู้อับจนที่ตกเป็นเบี้ยล่าง เพราะคอมมิวนิสต์สัญญาว่าสังคมจะมีความเป็นธรรมมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ประเทศจะเป็นอิสระจากอิทธิพลครอบงำของต่างชาติ มีที่ดินให้แก่ชาวไร่ชาวนา และมาตรฐานการครองชีพของคนยากคนจนจะดีขึ้น การที่จะกระตุ้นเร้าความกระตือรือร้นจากประชาชนให้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในทำนองเดียวกันนี้จึงเป็นเรื่องยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากว่าสัญญาทำนองนี้ มาจากฝ่ายปกครองที่เป็นชาวต่างชาติ หรือเป็นชนชั้นสูงที่มั่งคั่งอยู่ในพื้นถิ่น นอกจากนี้แล้ว ประเทศที่เพิ่งได้เอกราชใหม่ ๆ ก็ตาสว่างขึ้น เมื่อได้ค้นพบว่า เอกราชทางการเมือง มิได้กำจัดการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ ที่มีอยู่กับชาติอุตสาหกรรมให้หมดไป

ปลายทศวรรษ 1940 ลัทธิคอมมิวนิสต์ดูจะเฟื่องฟูขึ้น คนจำนวนมากในโลกที่สาม มองว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นหนทางไปสู่อนาคตและไปสู่การสร้างความทันสมัย ในการประชุมคอมมิวนิสต์สากลครั้งใหญ่ที่จัดขึ้นในกัลกัตตาในเดือนมีนาคม ค.ศ.1948 ที่ประชุมทุ่มเทความสนใจไปที่กิจกรรมของคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในขณะนั้นคอมมิวนิสต์กำลังเป็นฝ่ายได้เปรียบอยู่ในจีนด้วย ทางตะวันตกกลัวว่า คอมมิวนิสต์จีนจะสนับสนุนการปฏิวัติในดินแดนเพื่อนบ้าน หากไม่ใช้วิธีการแทรกแซงทางทหารโดยตรง ก็ให้การสนับสนุนด้านกำลังใจและยุทธปัจจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โดยผ่านชาวจีนนานยางซึ่งเป็นเพื่อนร่วมชาติด้วยกัน ในขณะที่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจปกครองอาณานิคม และรัฐบาลที่มิใช่คอมมิวนิสต์ที่รับช่วงงานต่อมา กำลังถอนรากถอนโคนระบอบคอมมิวนิสต์อยู่นั้น พวกเขาจำเป็นต้องบรรเทาความไม่พอใจทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ไปพร้อม ๆ กันด้วย เนื่องจากความไม่พอใจดังกล่าว เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ระบอบคอมมิวนิสต์เจริญเฟื่องฟูขึ้น

อันที่จริงแล้ว ช่วงเวลานี้ เป็นช่วงเวลาของความทะเยอทะยานที่สับสนสำหรับชาวคอมมิวนิสต์ การก่อการกบฏและสงครามในแบบต่าง ๆ ของคอมมิวนิสต์ในอินโดนีเซีย มลายู เวียดนามและพม่า มิได้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์อันโอฬารของโซเวียต ที่ได้วางแผนการไว้ล่วงหน้า เฉกเช่น ความฝัน

ของเลนินเกี่ยวกับการปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในเอเชีย หรือแผนการที่ทะเยอทะยานของโคมินเทิร์น ในทศวรรษ1920 ที่จะใช้จีนเป็นสื่อในการทำให้ความฝันนี้ กลายเป็นความจริงขึ้นมา

ในขณะที่สหภาพโซเวียตมิได้แสดงความสนใจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สักเท่าไรนัก นอกจากในช่วงระหว่างการปฏิบัติการของโคมินเทิร์นในทศวรรษ 1920 ทว่าพรรคคอมมิวนิสต์จีนนั้น มีทีท่าว่าจะเป็นภัยคุกคามต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใกล้ตัวกว่า สาธารณรัฐประชาชนจีน รับมรดกประเพณีจากสมัยรัฐบาลเจียงไคเช็คและรัฐบาลก๊กมินตั๋ง ในการกำกับชาวจีนนานยาง ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมายของประเทศ ทว่าตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ปักกิ่ง เริ่มเห็นว่าชาวจีนโพ้นทะเลเป็นสิ่งที่สร้างความอับอายขายหน้า มากกว่าจะเป็นประโยชน์ สาธารณรัฐประชาชนจีน ยังกำหนดให้ผลประโยชน์ด้านวิเทโศบายของตน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าความห่วงใยที่มีต่อเพื่อนร่วมชาติในโพ้นทะเลของตน จีนจึงมิได้กระทำสิ่งใดที่ใกล้เคียงกับ “ขบวนการช่วยเหลือชาติของชาวจีนนานยาง” ในสมัยก่อนสงคราม ให้ปรากฏขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ชาวจีนที่ไปอาศัยอยู่ยังต่างแดนเหล่านี้ ยังแตกแยกกันด้วยการศึกษา ภาษาถิ่น ลัทธิอุดมการณ์ และความซื่อสัตย์ต่อท้องถิ่น กระนั้นก็ตาม รัฐบาลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มองคนเหล่านี้ว่า มีโอกาสที่จะเป็นภยันตราย และที่จะเป็นแนวที่ห้าขึ้นมาได้ และแนวคิดนี้ยังคงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทัศนคติและนโยบายของรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ต่อไป

ขณะที่สงครามเย็นทวีความรุนแรงขึ้น การแข่งขันระหว่างค่ายตะวันตกกับค่ายคอมมิวนิสต์ เพื่อช่วงชิงการสนับสนุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ทวีความรุนแรงขึ้นเช่นเดียวกัน การแทรกแซงโดยตรงยิ่งสร้างความซับซ้อนยุ่งเหยิงให้แก่กระบวนการกู้เอกราช และแก่ภารกิจในการสร้างชาติ หนักยิ่งขึ้นไปอีก ลัทธิอุดมการณ์มิได้เป็นเพียงคำถามเกี่ยวกับวิถีทางที่นักลัทธิชาตินิยมเลือกมาใช้ในการพัฒนารัฐของตน หากยังเป็นการสะท้อนถึงอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจอีกด้วย บ่อยครั้ง ที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เผชิญกับภาวะที่จำต้องดำเนินการในลักษณะที่ขัดแย้งกันเอง ไหนจะต้องต่อต้านการกบฏที่กร้าวแกร่ง ในขณะที่ประเทศจำต้องหาทางสร้างความคืบหน้าในด้านรัฐธรรมนูญ ต้องพัฒนาเศรษฐกิจ และปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

นักชาตินิยมที่เป็นผู้นำเป็นจำนวนมาก อ้างตนเองว่าเป็นนักสังคมนิยม แม้ว่าพวกเขาจะตีความลัทธิสังคมนิยมในลักษณะที่ต่างกันออกไป ซึ่งมีตั้งแต่สังคมนิยมในลักษณะที่เป็นต้นตำรับดั้งเดิมของลัทธิมาร์กซ์-เลนิน ไปจนกระทั่งถึงเศรษฐกิจแบบผสมผสานในแนวเสรีนิยม ในขณะที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม อาศัยโลกคอมมิวนิสต์เป็นแบบอย่างให้แก่ตนนั้น มลายู สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทย ก็รับเอาเศรษฐกิจแบบตลาดเข้ามา โดยวางตนเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมสากล ประเทศอื่น ๆ เช่นอินโดนีเซียสมัยซูการ์โนนั้น ในทางหนึ่งต้องการสลัดให้หลุดพ้นไปจากเศรษฐกิจใน

แบบอย่างของตะวันตก แต่ในขณะเดียวกัน ก็หลีกเลี่ยงลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศ ส่วนพม่านั้นดำเนินตามแนวทางอันเป็นแบบฉบับพิเศษของตนเองที่ไม่เหมือนใคร คือ สังคมนิยมแนวพุทธ

แม้ว่าจะมีอันตรายจากสงครามเย็นที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน แต่ชาติเล็ก ๆ ก็สามารถแสวงหาประโยชน์ได้ ในรูปความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการทหาร ซึ่งเป็นเหมือนค่าตอบแทนการสนับสนุนที่ตนได้ให้แก่ประเทศมหาอำนาจ ทว่าบ่อยครั้งที่ประเทศเล็ก ๆ เหล่านี้กลับกลายเป็นประเทศที่ต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และให้การเน้นมากเกินไป ในด้านการปราบปรามผู้ที่คัดค้านรัฐบาลและปราบปรามการก่อการร้าย ส่วนด้านการส่งเสริมการพัฒนากลับให้การเน้นหนักน้อยเกินไป

ฟิลิปปินส์เป็นอาทิ พึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือทางทหารของอเมริกันในการปราบปรามการก่อการร้ายของพวกฮุค ซึ่งทวีขึ้นถึงระดับสูงสุดในค.ศ.1950 และต้องใช้เวลาถึงห้าปีต่อจากนั้น กว่าจะค่อย ๆ ดึงให้ลงมาอยู่เพียงระดับที่ควบคุมได้ทีละน้อย ในสมัยที่รามอน แม็กไซไซ เป็นผู้นำ แม็กไซไซเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมมาก่อน และได้เป็นประธานาธิบดีของสาธารณรัฐมาตั้งแต่ค.ศ.1953 เขาพิชิตการต่อต้านของพวกฮุคได้สำเร็จ โดยใช้วิธีการที่ประสมประสานกัน ประกอบด้วยความแน่วแน่ในด้านการทหาร การอพยพผู้คนไปตั้งถิ่นฐานใหม่ และการให้นิรโทษกรรม ทว่าการโยกย้ายเกษตรกรที่ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์จากลูซอนไปยังมินดาเนา ซึ่งเป็นถิ่นของมุสลิม เป็นเครื่องหมายบอกถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นมาในอนาคต และแม้ตัวแม็กไซไซเองเคยเป็นผู้นำของทหารกองโจรและเป็นคนของประชาชนมาก่อน การสนับสนุนของสหรัฐเพื่อการปราบปรามคอมมิวนิสต์กลับมีผลกระทบในเชิงสนับสนุนคณาธิปไตยที่ปกครองประเทศอยู่ในขณะนั้นให้มากยิ่งขึ้นไปอีก หลังจากที่แม็กไซไซถึงแก่อสัญกรรมในเหตุการณ์เครื่องบินตกในค.ศ.1957 ฟิลิปปินส์ก็กลับไปอยู่ใต้อำนาจครอบงำของชนชั้นสูง ซึ่งรับช่วงงานการปกครองประเทศสืบต่อจากเขา

ในช่วงสงครามเย็น มนิลากลายเป็นพันธมิตรที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ของวอชิงตันไปโดยปริยาย ในเดือนมกราคม ค.ศ.1950 ดีน แอชีสัน รัฐมนตรีต่างประเทศของอเมริกัน กล่าวถึงฟิลิปปินส์ว่า เป็นประหนึ่งข้อห่วงที่สำคัญยิ่งในบรรดาเกาะทั้งหลายที่กระจายต่อเนื่องกันเป็นระยะ ๆ รอบโลก ประดุจสายลูกโซ่ นั่นคืออยู่ในฐานะเป็นแนวป้องกันด่านหน้าของสหรัฐ ทหารฟิลิปปินส์ ต่อสู้ในสงครามเกาหลีตั้งแต่เดือนสิงหาคม ค.ศ.1950 โดยได้รับเงินสนับสนุนจากสหรัฐ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1951 ทั้งสองประเทศได้ลงนามทำสนธิสัญญาการป้องกันซึ่งกันและกันต่อไปอีก เป็นเวลาหลายปีทีเดียว ที่สหรัฐมีแนวโน้มที่จะคาดหวังว่าฟิลิปปินส์ต้องทำตามใจตนอยู่ร่ำไป สาธารณรัฐแห่งนี้ได้ประโยชน์มากมายจากความสัมพันธ์กับสหรัฐ ทว่าตนเองก็ต้องสูญเสียความเป็นอิสระในด้านเศรษฐกิจและการทหาร และเรื่องนี้กลายเป็นสิ่งที่สร้างไม่พอใจให้แก่ประชาชนในประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ใขณะที่สถานภาพของฟิลิปปินส์ในต่างประเทศ ก็เสื่อมเสีย

ระหว่างนั้น รัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงครามในประเทศไทย ก็ยิ่งผันไปทางขวามากขึ้นทุกทีอย่างต่อเนื่อง และยิ่งกระทำได้ถูกใจอเมริกันมากขึ้นไปอีก ด้วยการส่งทหารไทยไปรบในสงครามเกาหลี ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ยังรักษาประเทศให้มีเสถียรภาพอยู่ได้พอสมควร ความซื่อสัตย์ของชนชาวจีนจำนวนสองล้านคนในประเทศไทย กลายเป็นเรื่องต้องสงสัยของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทันทีหลังจากคอมมิวนิสต์เข้าครอบครองประเทศจีนได้ในค.ศ.1949 และเนื่องจากพรรคคอมมิวนิสต์ไทยในระยะนั้น ประกอบด้วยชนชาวจีนเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้นต่อมาคือ จอมพล ป. ได้รื้อฟื้นมาตรการต่อต้านจีนบางประการขึ้นมาใช้อีก มาตรการเหล่านี้เคยเป็นลักษณะประจำตัวของรัฐบาลชุดก่อนของเขา ในช่วงระหว่างค.ศ.1938-1944

การต่อสู้อย่างยิบตาเพื่อเอกราช เป็นเรื่องครอบงำจิตใจของผู้คนในอินโดนีเซียในปลายทศวรรษ 1940 จนทำให้พวกเขาตัดความกังวลเรื่องการเมืองของสงครามเย็นในเวทีระหว่างประเทศออกไปจนหมด แม้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย (พีเคไอ) จะเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ที่ใหญ่ที่สุดที่อยู่นอกประเทศจีน แต่พรรคฯก็ประสบปัญหาอยู่เนือง ๆ เนื่องจากอคติในเชิงต่อต้านศาสนาของตน กบฏมาเดียนของคอมมิวนิสต์ ในค.ศ.1948 ทำให้พรรคเสื่อมเสียชื่อเสียงอยู่หลายปี เพราะเป็นเหตุการณ์ที่นำอันตรายมาสู่นักชาตินิยมในช่วงเวลาคับขัน ขณะที่คนเหล่านี้กำลังต่อสู้เพื่อขับไล่พวกดัตช์อยู่ คอมมิวนิสต์ ถูกตีตราว่าเป็นผู้ทรยศหักหลังต่อเป้าหมายของชาติ ด้วยการไปเข้าพวกเป็นฝ่ายเดียวกับผลประโยชน์ของต่างชาติ

พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียค่อย ๆ สร้างเสริมกำลังขึ้นมาใหม่อย่างช้า ๆ ในตอนต้นทศวรรษ 1950 ทว่าก็เป็นได้แค่เพียงองค์ประกอบหนึ่งเท่านั้น–แม้ว่าจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ—ภายในดุลการเมืองที่ล่อแหลมหมิ่นเหม่ยิ่งของอินโดนีเซีย ภายในหนึ่งปีนับจากได้เอกราช โครงสร้างแบบสหพันธ์รัฐถูกทอดทิ้ง เพื่อหันไปสนับสุนนโครงสร้างแบบรัฐเดี่ยว และอินโดนีเซียก็ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญเฉพาะกาลในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1950 การตกลงกันเรื่องรัฐธรรมนูญฉบับถาวรถูกเลื่อนกำหนดให้ล่าช้าออกไปเป็นเวลาหลายปี เนื่องจากรัฐสภาเฉพาะกาล ไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ เพราะความไม่ลงรอยกันในพรรคและเพราะมีการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อย เมื่อช่วงเวลาของความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจซึ่งเกิดขึ้นเพราะสงครามเกาหลี สิ้นสุดลง ความขัดแย้งทางการเมืองในอินโดนีเซียก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

การก่อการร้ายของพวกคอมมิวนิสต์ในสหพันธ์รัฐมลายูในค.ศ.1948 ส่งผลให้มีการประกาศภาวะฉุกเฉิน ซึ่งดำเนินต่อมาเป็นเวลานานสิบสองปี แม้ว่าสงครามกองโจรจะมิได้ขยายมาถึงสิงคโปร์ แต่อาณานิคมแห่งนี้ ก็จำต้องพลอยอยู่ภายใต้กฎระเบียบภาวะฉุกเฉินอย่างเดียวกันนี้ไปด้วย การใช้ระเบียบภาวะฉุกเฉินเป็นผลให้รัฐบาลอาณานิคมของสิงคโปร์สามารถตอบโต้กับทหารกองโจรคอมมิวนิสต์และองค์การปีกซ้ายทั้งหลายได้อย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกัน คณะบุคคลผู้มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายทั้งที่เป็นชาวอังกฤษและคนท้องถิ่น ต่างก็ปรารถนาที่จะทำลายรากฐานของคำกล่าว

อ้างของพรรคคอมมิวนิสต์มลายูที่ว่า กองทัพปลดปล่อยชนชาติมลายูของพรรคฯ กำลังต่อสู้เพื่อเอกราชในนามของทุกกลุ่มชน มีอยู่ระยะหนึ่ง ที่ทางการใช้นโยบายซึ่งมุ่งขัดขวางพวกหัวรุนแรงที่มีความคิดแตกต่างไปจากรัฐบาล ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้ดำเนินการอยู่ในกรอบของกฎหมาย รวมทั้งยังผลักไสพวกที่มีความคิดสุดโต่ง ให้ต้องหลบลงใต้ดิน ทว่าเบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในค.ศ.1949 ก็คือผู้ตรวจการณ์ใหญ่ของอังกฤษได้จัดการประชุมประสานงานระหว่างกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งทำให้ผู้นำของกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ได้มาพบปะกัน ที่ประชุมนี้ ใช้เวลาหลายเดือนติดต่อกัน ดำเนินงานอย่างหนักหน่วงเพื่อทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในปัญหาเรื่องความเป็นพลเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจ นอกจากนี้ อังกฤษยังส่งเสริมให้ก่อตั้งสมาคมต่อต้านคอมมิวนิสต์ของชาวจีนมลายูขึ้นด้วย จากนั้น ก็อาศัยสมาคมนี้ในการพัฒนากติกาสัญญาระหว่างสามองค์กรคือ องค์กรสหมลายูแห่งชาติหรืออัมโน สมาคมชาวจีนมลายู และกลุ่มคองเกรสชาวอินเดียมลายูขึ้นมา สามองค์กรนี้ กอปรขึ้นเป็นกลุ่มพันธมิตรแห่งชาติ ดำเนินการเรียกร้องเอกราช หัวข้อในการพิจารณาดำเนินการของผู้ตรวจการณ์ใหญ่ ส่วนที่ถัดไปจากนี้ ก็คือการดึงสิงคโปร์และสหพันธ์รัฐมลายูให้เข้ามารวมกัน และก่อตั้ง สหพันธ์รัฐบอร์เนียวขึ้น ประกอบด้วยซาราวัก บรูไนและบอร์เนียวเหนือ การรวมตัวกันเหล่านี้เท่ากับเป็นบทโหมโรงก่อนที่จะก่อตั้งสมาพันธ์ที่ใหญ่โตกว้างขวางยิ่งกว่า ซึ่งจะครอบคลุมหมดทั้งห้าดินแดน ทว่าแผนการเหล่านี้ คืบหน้าไปอย่างเชื่องช้า ในตอนต้นทศวรรษ 1950

พวกคอมมิวนิสต์พม่า ปักหลักลงได้มั่นคงโดยทั้งรัสเซียและจีน มิได้ให้การสนับสนุนแก่ฝ่ายก่อการร้ายเหล่านี้ในขั้นนี้ รัฐบาลร่างกุ้งสามารถต้านทานการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ไว้ได้ ภายในค.ศ.1953 ก็ด้วยความช่วยเหลือจากอินเดีย ด้วยเหตุนี้ พม่าจึงดูเหมือนว่าค่อนข้างปลอดพ้นจากภัยความตึงเครียดอันเนื่องจากสงครามเย็นในระยะแรก ๆ เพราะมัวหมกมุ่นอยู่กับปัญหาภายในของตนเอง กระนั้นพม่าก็คอยจับตามองเพื่อนบ้านจีนที่ทรงอิทธิพลอยู่ด้วยความระแวดระวัง พม่าเป็นประเทศแรกในหมู่ประเทศที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ที่ให้การรับรองสาธารณรัฐประชาชนจีน พม่าปฏิบัติต่อจีนด้วยความรอบคอบมากเป็นพิเศษ แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า พวกทหารกองโจรที่เป็นชนกลุ่มน้อยตามชายแดนของพม่ามากมาย ต่างถือตนว่าเป็นคอมมิวนิสต์ การสิ้นสุดสงครามกลางเมืองในจีน เพิ่มความเดือดร้อนให้แก่พม่า เมื่อทหารก๊กมินตั๋งที่พ่ายแพ้ หนีข้ามพรมแดนเข้ามาตั้งตัวเป็นโจร รังควานจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนืออยู่เป็นเวลากว่าสิบปี อิทธิพลของสันนิบาตต่อต้านฟาสซิสต์ฯ ลดลงอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่ความไม่สงบภายในประเทศก็ยังคงมีอยู่เรื่อยมา และเศรษฐกิจของประเทศ ก็หยุดนิ่ง

อินโดจีนเริ่มมีความสำคัญแก่สหรัฐเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ในระยะสุดท้ายของสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น อเมริกันเป็นพันธมิตรโดยพฤตินัยกับทหารกองโจรที่ต่อต้านญี่ปุ่นของโฮจิมินห์ และอเมริกันได้กล่าววิพากษ์มาตรการต่าง ๆ ของฝรั่งเศส ที่จะกลับเข้ามายืนยันอำนาจการปกครองของตนในเวียดนามอีกครั้งหนึ่ง ทว่าภายหลังจากที่สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามาประจัญหน้ากับอเมริกันใน

สงครามเกาหลี สหรัฐก็มองเห็นว่ารัฐบาลฝรั่งเศสในเวียดนาม เป็นปราการที่ดีที่สุดที่จะช่วยขวางกั้นมิให้คอมมิวนิสต์จีนขยายอิทธิพลลงมาทางใต้ และเมื่อถึงปีค.ศ.1954 วอชิงตันก็เป็นผู้จ่ายเงินจำนวนสองในสามของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ในการทำสงคราม “ของฝรั่งเศส”

แต่ฝรั่งเศสก็ประสบความล้มเหลว ในการดำเนินความพยายามที่จะสถาปนารัฐบาลชาตินิยมที่มิใช่คอมมิวนิสต์ขึ้นในเวียดนาม รัฐบาลที่ดำเนินนโยบายเช่นนี้จะได้รับการสนับสนุนจากนักชาตินิยมสายกลาง ที่สนับสนุนประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ซึ่งจะเป็นทางเลือกที่มีประสิทธิภาพนอกเหนือไปจากเวียดมินห์ ผู้นำคนเดียวที่มีสถานภาพโอ่อ่าพอเหมาะแก่รัฐบาลดังกล่าว ได้แก่อดีตจักรพรรดิเบาได๋ ฝรั่งเศสชักจูงให้จักรพรรดิเบาได๋เสด็จกลับมายังเวียดนามในเดือนเมษายน ค.ศ.1949 แม้ว่ารัฐบาลผสมที่อ่อนแอหลายชุดหลายสมัยในปารีส จะมิได้ให้การสนับสนุนอย่างเพียงพอแก่จักรพรรดิเบาได๋ แต่คนทั่วไปอย่างกว้างขวางต่างมองว่า พระองค์ทรงเป็นหุ่นเชิดของฝรั่งเศส ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากตะวันตก สหรัฐและอังกฤษพยายามชักจูงประเทศเอกราชอื่น ๆ ในเอเชีย ให้รับรองรัฐบาลของ พระองค์ ทว่าประเทศไทยที่เป็นเพื่อนบ้าน รู้สึกว่าตนเองเปราะบางเกินกว่าจะเสี่ยงทำเช่นนั้นได้ ส่วนอินเดียนั้น หากให้ความเห็นชอบ ก็น่าจะสร้างอิทธิพลที่มีน้ำหนักมากที่สุดแก่ประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ใน เอเชีย แต่อินเดียกลับปฏิเสธที่จะยอมรับให้รัฐบาลซึ่งมีทหารฝรั่งเศสหนุนหลังอยู่[9] เป็นรัฐบาลที่ชอบธรรมได้ อังกฤษหวังว่า ที่ประชุมประเทศเครือจักรภพเจ็ดประเทศ ซึ่งจัดขึ้นในซีลอนในเดือนมกราคม ค.ศ.1950 เพื่อเริ่มดำเนินการตามแผนการโคลอมโบ จะให้ความเห็นชอบกับการสนับสนุนจักรพรรดิเบาได๋ ทว่าปาณฑิต เนห์รู ยังคงยืนยันในท่าทีเดิมของตน

ในค.ศ.1949 กัมพูชากับลาวกลายมาเป็นรัฐสมทบ (Associated States) อยู่ในสหภาพฝรั่งเศส ทว่ากษัตริย์สีหนุทรงหาทางที่จะทำให้กัมพูชามีความเป็นอิสระมากขึ้น ในด้านกลาโหมและการต่างประเทศ พระองค์ทรงเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในค.ศ.1952 และในปีถัดมา ฝรั่งเศสก็โอนอำนาจการควบคุมกิจการด้านทหารทั้งหมด ให้แก่รัฐบาลของพระองค์ ทหารกองโจรของกลุ่มเขมรอิสระจำนวนหนึ่ง ดำเนินการโจมตีในกัมพูชาเป็นพัก ๆ ทว่าในลาวที่เป็นเพื่อนบ้านติดกันนั้น สถานการณ์ตึงเครียดยิ่งกว่า นักชาตินิยมปีกซ้ายของลาว ไม่ยอมรับสถานภาพของประเทศ ซึ่งมีกษัตริย์ปกครองอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ในสังกัดของสหภาพฝรั่งเศส นักชาตินิยมปีกซ้ายเหล่านี้ได้ก่อตั้งขบวนการแนวร่วมผู้รักชาติ หรือขบวนการปะเทดลาว ขึ้นมาต่อสู้เพื่อเอกราชที่สมบูรณ์ โดยมีเจ้าสุภานุวงศ์เป็นผู้นำ เมื่อถึงกลางปีค.ศ.1953 ทหารของปะเทดลาว โดยร่วมกันกับกองกำลังของเวียดมินห์ ยึดครองพื้นที่ได้ครึ่งประเทศแล้ว

---

[9] C.M. Turnbull, “Britain and Vietnam, 1948-55,” ***War and Society,*** 6, 2 (1988) 102-24.

สาธารณรัฐประชาชนจีนให้การช่วยเหลืออย่างเป็นล่ำเป็นสันแก่เวียดนามเหนือ ประชากรทั้งหมดของเวียดนามเหนือ ถูกเกณฑ์มาทำสงครามประชาชน ภายใต้การนำอย่างฉลาดปราดเปรื่องของนายพลโว เหงียน เกียป และในค.ศ.1954 ฮานอยทำให้ฝรั่งเศสต้องพ่ายแพ้ลงอย่างยับเยินที่เดียนเบียนฟู

ในขณะที่การต่อสู้ยังดำเนินอยู่ในเวียดนามและลาวนั้น การตระเตรียมการเจรจาที่เจนีวาก็กำลังกระทำอยู่เพื่อตกลงกันเรื่องอนาคตของอินโดจีน การตกลงที่เจนีวา เมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1954 ยุติการปกครองของฝรั่งเศส แต่มิได้นำมาซึ่งสันติภาพที่ถาวร และฮานอยก็ไม่สามารถรวมประเทศเวียดนามเข้าด้วยกันได้ในทันที เวียดนามถูกแบ่งแยกออกจากกันตามแนวเส้นขนานที่สิบเจ็ด โดยมีข้อกำหนดให้จัดการเลือกตั้งขึ้นในอีกสองปีถัดมา รัสเซียและจีนสันนิษฐานว่าการตกลงครั้งนี้ จะตัดโอกาสมิให้อเมริกันเข้ามาดำเนินการแทรกแซงทางทหารในอินโดจีน และยังสันนิษฐานต่อไปว่าการเลือกตั้งจะทำให้ประเทศเวียดนามรวมตัวเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง ทั้งสองประเทศนี้จึงชักจูงให้เวียดมินห์ยอมรับสิ่งที่มิได้มีค่าควรแก่ชัยชนะทางทหารที่น่าตื่นเต้นตระการตาของตน ทว่าข้อสันนิษฐานดังกล่าวเหล่านี้ มิได้เป็นความจริงขึ้นมา ความล้มเหลวในการปฏิบัติตามสนธิสัญญาเจนีวา ทำให้การแบ่งแยกเวียดนาม ยังคงมีอยู่ต่อไปอีกเป็นเวลากว่ายี่สิบปี และในท้ายที่สุด ได้นำไปสู่การแทรกแซงโดยตรงอย่างมโหฬารจากทางฝ่ายอเมริกัน

องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือซีโต้ เป็นผลิตผลจากมันสมองของจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐ และได้รับการก่อตั้งขึ้นโดยเป็นผลสืบเนื่องจากความตกลงเจนีวาว่าด้วยอินโดจีน ในปีค.ศ.1954 ผู้แทนจากออสเตรเลีย ฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ ไทย อังกฤษและสหรัฐ ซึ่งมาประชุมกันที่มนิลาในเดือนกันยายน ค.ศ.1954 ให้ความเห็นชอบกับสนธิสัญญาร่วมป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[10] ในขณะเดียวกัน ผู้แทนที่มาร่วมการประชุมครั้งนี้ ยังได้ประกาศกฎบัตรแปซิฟิค ตามคำเร่งเร้าของประธานาธิบดีแม็กไซไซแห่งฟิลิปปินส์ กฎบัตรดังกล่าว มุ่งเชิดชูหลักการที่ว่าด้วยสิทธิที่เสมอภาค และหลักการกำหนดตนเอง (อัตวินิจฉัย) ภายใต้ องค์การสหประชาชาติ รวมทั้งยังพยายามโดยสันติวิธีที่จะส่งเสริมการปกครองตนเองและเอกราชของ “ทุกประเทศที่ประชาชนของประเทศนั้นๆ มีความต้องการ และสามารถแบกรับ

---

[10] South-East Asia Collective Defence Treaty (Miscellaneous No. 27 of 1954), Cmd 9282 of 1954-55; ratified by the United Kingdom, 19 Feb. 1955, Cmnd 265 of 1956-57, Treaty series, 1957.

ความรับผิดชอบได้" กฎบัตรแปซิฟิคยังมุ่งหมายที่จะร่วมมือกันเพื่อส่งเสริมมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้น ส่งเสริมความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสวัสดิภาพทางสังคมในภูมิภาคนี้ และภายใต้สนธิสัญญาร่วมป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศผู้ร่วมลงนามมีภารกิจในการขัดขวางความพยายามใด ๆ ในบริเวณนี้ ที่จะล้มล้างอิสรภาพหรือทำลายอธิปไตยหรือบูรณภาพแห่งดินแดน[11]

สหรัฐและอังกฤษ เป็นเสาหลักขององค์การซีโต้ ทว่าการเจรจาเพื่อก่อตั้งองค์การนี้ เป็นการเน้นถึงการแบ่งแยกที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ของพันธมิตรสองค่าย รัฐมนตรีต่างประเทศของอังกฤษ แอนโธนี อีเดน หวังว่า การประชุมเจนีวาจะนำสันติภาพที่ถาวรมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บนพื้นฐานของการประนีประนอมกันระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นคอมมิวนิสต์และไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ทว่าดัลเลสมิได้มั่นใจในผลลัพธ์ของการประชุมดังกล่าว และในเดือนมีนาคม ค.ศ.1954 แม้กระทั่งก่อนที่จะมีการประชุมเสียด้วยซ้ำ ดัลเลสได้เรียกร้องให้ประเทศทางตะวันตก กำหนดจุดยืนร่วมกัน ว่าจะขัดขวางมิให้คอมมิวนิสต์ได้มีอำนาจควบคุมในอินโดจีน และเรียกร้องให้ทำสนธิสัญญาเรื่องความมั่นคงร่วมกันอย่างเป็นทางการ ซึ่งประกอบด้วยประเทศมหาอำนาจจากซีกโลกตะวันตก และไทยกับฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นพันธมิตรของวอชิงตัน ดัลเลสประกาศต่อสาธารณชนในเดือนมีนาคม ค.ศ.1954 ว่า

> ภายใต้สภาพการณ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ การบังคับใช้ระบบการเมืองของคอมมิวนิสต์รัสเซียกับพันธมิตร คือคอมมิวนิสต์จีน ให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใดก็ตาม จักเป็นภัยคุกคามประชาคมเสรีทั้งปวงอย่างร้ายแรง สหรัฐรู้สึกว่า ไม่สมควรที่จะนิ่งดูดายยอมรับโอกาสความเป็นไปได้ดังกล่าว หากแต่ควรที่จะต่อต้านโอกาสความเป็นไปได้ดังกล่าวนั้น ด้วยการปฏิบัติการร่วมกัน[12]

อีเดนปฏิเสธที่จะทำให้การประชุมเจนีวาเสียหาย ด้วยการเปิดเจรจาทำข้อตกลงตามที่ดัลเลสเสนอในขณะที่การประชุมยังดำเนินอยู่ อีเดนพอใจที่จะให้มีการตกลงไม่รุกรานกันตามแบบสนธิสัญญาโลคาร์โนมากกว่า ซึ่งการตกลงแบบนี้ จะมีอินเดียและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียมาร่วมด้วย ในท้ายที่สุด หลังจากที่การประชุมที่เจนีวาสิ้นสุดลง ก็ได้มีการประนีประนอมกัน โดยที่ทางฝ่ายอังกฤษ ยกเลิกแนวคิดอย่างกว้าง ๆ เรื่องการไม่รุกรานกัน และยกเลิกความคิดเรื่องการรับประเทศในเอเชียเข้ามาเป็นสมาชิกในลักษณะที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ส่วนสหรัฐยอมยกเลิกความคิดเรื่องการก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรทางทหาร ที่มีการบัญชาการทัพร่วมกันเป็นหน่วยเดียว การประนีประนอมกันนี้หมายถึงว่า องค์การซีโต้มีจุดด่างพร้อย

---

[11] Pacific Charter, Manila, 8 Sept. 1954, Miscellaneous No. 32 (1954), Cmd 9299 of 1954.

[12] Department of State, ***Bulletin,*** XXX, no 772 (12 Apr. 1954), 540, อ้างใน Charles O. Lerche, "The United States, Great Britain and SEATO: A Case Study in Fait Accompli," ***Journal of Politics,*** 18, 3 (1956) 459-78.

นับตั้งแต่แรกตั้ง เพราะความไม่ลงรอยกันระหว่างสองประเทศที่เปรียบเสมือนกับสถาปนิกเอกผู้ออกแบบโครงสร้างขององค์การนี้

กฎบัตรแปซิฟิคอ้างว่า "ได้รับแรงบันดาลใจจากหลักการอันสูงสุดแห่งความยุติธรรมและเสรีภาพ" ทว่าซีโต้ได้กระตุ้นเร้าให้เกิดความระแวงขึ้นอย่างรุนแรง ในหมู่ประเทศคอมมิวนิสต์—โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีนและเวียดนาม ซึ่งกล่าวหาอย่างมีเหตุผลสมควรอยู่บ้างว่าองค์การนี้มีผลไปไกลเกินกว่าการส่งเสริมความตกลงเจนีวาแต่เพียงอย่างเดียว อย่างที่สหรัฐและอังกฤษกล่าวอ้าง ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1955 นายกรัฐมนตรีจีนโจวเอนไล กล่าวหาว่า สนธิสัญญามนิลาเป็นปริศนาที่มีเงื่อนงำ และ "ความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ นับตั้งแต่การลงนามในความตกลงดังกล่าวเป็นต้นมา แสดงให้เห็นว่า สหรัฐกำลังใช้วิธีการทุกอย่าง ที่จะทำลายข้อตกลงเจนีวา"[13]

แม้กระทั่งในหมู่ประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ก็ยังมองว่าซีโต้เป็นองค์การที่ถูกต่างชาติครอบงำ และ "ประเทศที่มีโอกาสเข้าเป็นสมาชิกบางประเทศ ก็ยังเห็นว่า องค์การนี้ เป็นศัตรูที่อันตรายยิ่งกว่าศัตรูที่องค์การนี้หมายจะขัดขวางมิให้มาทำร้ายประเทศสมาชิกเสียอีก"[14] ทว่าเมื่อพิจาณาถึงความสำเร็จของเวียดมินห์ในเวียดนามเมื่อก่อนหน้านี้ไม่นาน และโอกาสลู่ทางของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ในกัมพูชาและลาวแล้ว ประเทศไทยโดย จอมพล ป.พิบูลสงครามก็ยินดีต้อนรับซีโต้ เมื่อองค์การนี้ตั้งสำนักงานใหญ่ขึ้นที่กรุงเทพฯ และสหรัฐก็เร่งให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและการทหารแก่ประเทศไทยเป็นการใหญ่

การประชุมบันดุงกับขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด

การเมืองระหว่างประเทศ ที่แบ่งแยกเป็นสองขั้วโดยมีการก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรทางทหาร และตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาแข่งขันกัน ส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เกิดความคิดริเริ่มขึ้นมาเป็นครั้งแรก ในเดือนเมษายน ค.ศ.1955 ที่บันดุง ที่จะร่วมมือกันอย่างเป็นอิสระ การประชุมกลุ่มประเทศในแอฟริกาและเอเชียครั้งแรกที่บันดุงนี้ ได้รับความสนใจจากประเทศต่าง ๆ ซึ่งได้ส่งผู้แทนมาเข้าร่วมประชุมยี่สิบเก้าประเทศ รวมทั้งทุกประเทศที่มีเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การประชุมดังกล่าว เกิดขึ้นมาโดยอ้อม จากแผนการโคลอมโบ ซึ่งเมื่อถึงปลายปีค.ศ.1954 แผนการฯ นี้ได้ดึงทุกประเทศในเอเชีย

---

[13] Humphrey Trevelyan (British Chargé d'Affaires in Beijing) to Foreign Office, 26 Feb. 1955, FO 371/116921/1071/127.

[14] Rupert Emerson, "South and South-East Asia as a Political Region" in Saul Rose, Ed., ***Politics in Southern Asia,*** London, 1963, 4 (เป็นเอกสารของการประชุมสัมนาที่อ็อกซ์ฟอร์ดในปีค.ศ.1961)

ตะวันออกเฉียงใต้มาเข้าร่วม ยกเว้นสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในขณะที่แผนการโคลอมโบยังคงมุ่งเน้นที่กิจการด้านเศรษฐกิจต่อไปนั้น แผนการฯ นี้ยังเสริมสร้างการติดต่อระหว่างชาติต่าง ๆ ในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และ “ประเทศมหาอำนาจโคลอมโบ” นี้เอง ที่เป็นผู้ให้การอุปถัมภ์แก่การประชุมที่บันดุงครั้งนี้

การประชุมที่บันดุงมิได้ส่งผลให้เกิดการก่อตั้งองค์การถาวรเพื่อการร่วมมือกันขึ้นในเอเชีย ทว่าการประชุมครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ปาณฑิต เนห์รูได้กล่าวตั้งแต่ปีค.ศ.1949 มาแล้วว่า อินเดียควรรับแนวทางไม่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ให้เป็น “นโยบายที่แน่ชัดและมีพลังชีวิต ที่หลั่งไหลมาจากการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของเรา” การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดมิได้หมายถึงความเป็นกลางหรือความรักสงบในทางลบ ทว่าเป็นการเข้ามีส่วนร่วมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างแข็งขันและอย่างเป็นอิสระ การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเป็นการแสดงออกถึงเอกราชและอัตลักษณ์ที่แยกจากกัน โดยหนึ่งในหลักการที่เป็นหัวใจสำคัญคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ปรัชญานี้ สร้างความประทับใจแก่ชาติอื่น ๆ ที่ก้าวออกจากประสบการณ์การเป็นอาณานิคม และกำลังแสวงหาบทบาทให้แก่ตนเองในการเมืองโลก โดยแยกขาดจากการตกเป็นเบี้ยล่างของกลุ่มที่ต่อสู้แข่งขันกันอยู่

เนห์รูและโจวเอนไล เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในที่ประชุมบันดุง และหลักปัญจศีล (หลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติห้าประการ) ก็ได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการว่าเป็นเครื่องมือของวิเทโศบายของอินเดียและจีน ทว่าในขณะที่จีนสามารถอ้างได้ว่าตนเป็นประเทศในโลกที่สามประเทศหนึ่ง แต่ความยึดมั่นต่อระบอบคอมมิวนิสต์ของจีน ก็ตัดจีนออกไปจากขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ขบวนการนี้ ปรากฏตัวอย่างเป็นทางการในตอนต้นทศวรรษ 1960

อินเดียมีบารมีและสถานภาพพิเศษในกิจการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยมาจนถึงจุดนี้ อินเดียได้เป็นประธานของคณะกรรมาธิการการควบคุมของนานาชาติอันประกอบด้วย สมาชิกอีกสองประเทศคือ แคนาดาและโปแลนด์ คณะกรรมาธิการนี้ แต่งตั้งขึ้นเพื่อดูแลให้มีการปฏิบัติตามการตกลงที่เจนีวา ปีค.ศ.1954 ทว่าในปลายทศวรรษ 1950 อิทธิพลและบารมีของอินเดียเสื่อมถอยลงไปด้วยเหตุผลหลายประการ ได้แก่ ข้อพิพาทที่อินเดียมีอยู่อย่างต่อเนื่องกับปากีสถาน เกี่ยวกับปัญหาแคชเมียร์ ความขัดแย้งที่อินเดียมีอยู่กับจีน และเนื่องจากอิทธิพลที่ลดน้อยลงไปเป็นลำดับ ของเนห์รูผู้ชราภาพลง แม้กระทั่งในช่วงที่ปฏิบัติงานได้อย่างดีที่สุด วิธีการดำเนินนโยบายต่างประเทศของเนห์รูก็ยังมีแนวโน้มที่จะเรียบง่ายและที่จะทำทุกอย่างให้กลายเป็นเรื่องง่าย ๆ ตรงไปตรงมาไปเสียทั้งหมด ทัศนคติที่ค่อนข้างเป็นไปในทางลบ ของเนห์รูต่อความพยายามที่จะค้ำจุนรัฐบาลที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์ในเวียดนามใต้เมื่อต้นทศวรรษ 1950 ขัดกับการที่รัฐบาลของเขา ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่แก่สาธารณรัฐอินโดนีเซีย ในการต่อสู้กับดัตช์ในตอนปลายทศวรรษ 1940 ในขณะที่เนห์รูต้องการที่จะขัดขวางการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในอินเดียเอง แต่เขาก็คิดผิด ที่เห็นว่า โดยแก่นแท้แล้วโฮจิมินห์เป็นนักลัทธิชาตินิยมธรรมดาคนหนึ่ง มิได้เป็น “คอมมิวนิส์เครมลิน” ที่มีทัศนะแข็งกร้าว

นอกจากนี้เนห์รูยังไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์อันดีกับจีนไว้ได้สำเร็จ การปราบปรามการต่อต้านที่เกิดขึ้นในทิเบต อย่างโหดร้ายของจีนในค.ศ.1959 ทำให้มีผู้ลี้ภัยหลั่งไหลเข้าไปในอินเดีย และทำให้สองประเทศนี้ ต้องเผชิญหน้ากันตามบริเวณพรมแดนอันเป็นข้อพิพาท เหตุการณ์ดังกล่าว ลุกลามไปเป็นสงครามอย่างเปิดเผย ในค.ศ.1962

แม้ว่าเนห์รูจะเป็นผู้ให้กำเนิดแก่ความคิดเรื่องการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ซึ่งที่ประชุมบันดุงให้การสนับสนุน แต่อิทธิพลของอินเดียที่เสื่อมถอยลง การกีดกันจีนออกไป และการรับรัฐยุโรปให้เข้าร่วมในขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด รวมทั้งการรับรัฐในแอฟริกาเข้ามารวมในจำนวนมากที่ขึ้นเรื่อย ๆ เปลี่ยนจุดเน้นของขบวนการนี้ให้ห่างออกไปจากเอเชีย ความหมายและความสำคัญที่ขบวนการนี้มีต่อประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็พร่าเลือนลงไป

ความตึงเครียดและปัญหาของภูมิภาค

ความตึงเครียดที่มีอยู่อย่างมากมายภายในภูมิภาคนี้ ทำหน้าที่เป็นเสมือนห้ามล้อ ที่หยุดยั้งการร่วมมือกันในภูมิภาคในปลายทศวรรษ 1950 ความตึงเครียดดังกล่าว ได้แก่ การที่เวียดนามยังคงแบ่งแยกเป็นสองประเทศอยู่ต่อไป และความทะเยอทะยานของรัฐบาลเวียดมินห์ ที่จะก้าวขึ้นเป็นใหญ่ในอินโดจีน ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมการล้มล้างระบอบการปกครองและสร้างความไร้เสถียรภาพขึ้นภายในประเทศต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทุกประเทศ ความกลัวการแพร่กระจายของระบอบคอมมิวนิสต์ของประเทศในภูมิภาค ถูกสวนกลับจากคอมมิวนิสต์ด้วยข้อกล่าวหาเกี่ยวกับลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ และลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1950 พื้นที่ส่วนใหญ่ในภูมิภาคต่างเป็นอิสระ หลุดพ้นจากอำนาจการปกครองแบบอาณานิคมโดยตรงของตะวันตกแล้ว ทว่าทุกประเทศ ไม่ว่าจะมีเอกราชแล้วหรือที่ใฝ่ฝันที่จะมีเอกราชภายในเร็ววัน ก็ยังคงเผชิญกับความตึงเครียดภายในประเทศ และเผชิญกับแรงกดดันจากภายนอกประเทศ การถ่ายโอนอำนาจ ย่อมสร้างความวุ่นวายให้แก่ประสิทธิภาพในการปกครองอย่างเลี่ยงไม่พ้น โดยบางครั้ง มีผลในระดับที่ใหญ่โตทีเดียว เอกราชมิได้ช่วยเยียวยาความแตกแยกภายในประเทศแต่อย่างใด ตรงข้าม เอกราชมักทำให้ความแตกแยกเหล่านี้ ยิ่งรุนแรงหนักขึ้นไปอีก และทุกรัฐ ก็เผชิญกับการก่อการร้ายที่มีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำอย่างไม่รู้หยุดหย่อน เช่นเดียวกับที่รัฐบาลอาณานิคมสมัยก่อนหน้านี้ เคยประสบมาแล้ว ผู้นำการปฏิวัติมิใช่จะเหมือนกันไปเสียทั้งหมดทุกคนในด้านคุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ ในบรรยากาศที่ปกติยิ่งขึ้น ภายหลังจากได้รับเอกราชแล้ว บางประเทศ ประสบความผิดหวัง เมื่อเอกราชทางการเมืองมิได้นำประโยชน์ด้านเศรษฐกิจมาให้ในทันที ในขณะที่ในบางกรณี

การพึ่งพาอาศัยประเทศมหาอำนาจอดีตเจ้าอาณานิคมอย่างต่อเนื่องในด้านเศรษฐกิจหรือการทหาร ได้นำไปสู่คำกล่าวหาเกี่ยวกับลัทธิอาณานิคมแผนใหม่

รอยร้าวระหว่างจีนและโซเวียตในค.ศ.1960 สร้างปัญหาใหม่ให้แก่คอมมิวนิสต์และเหล่าผู้ที่สนับสนุนคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าประธานาธิบดีซูการ์โนจะรับเครื่องจักรกลของรัสเซียมาแล้วมากมาย แต่ภายหลังค.ศ.1960 ซูการ์โนกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ก็เอนไปเข้าหาปักกิ่งมากกว่ามอสโก ในมาเลเซียและฟิลิปปินส์ ความอาฆาตบาดหมางอย่างสาหัส ระหว่างกลุ่มใหญ่น้อยทั้งหลายที่แข่งขันกันอยู่ อันประกอบด้วยกลุ่มที่นิยมรัสเซียและกลุ่มนิยมเหมารวมทั้งกลุ่มย่อยที่แตกแขนงออกไปจากสองกลุ่มนี้ ทำให้ความมุ่งมั่นในหลักการคอมมิวนิสต์ อ่อนกำลังลงไป โฮจิมินห์ยังคงมีความหวังว่ายักษ์คอมมิวนิสต์ทั้งสอง จะคืนดีกันได้ จนกระทั่งถึงตอนที่เขาถึงแก่อสัญกรรมลงในค.ศ.1969 และเวียดนามเหนือ ก็ได้ประโยชน์จากการรักษาไมตรีกับทั้งสองประเทศ อยู่เป็นเวลาสั้น ๆ เนื่องจากสองประเทศต่างแข่งขันกันเพื่อให้การสนับสนุนแก่ฮานอย โฮจิมินห์ยังคงเลียนแบบอย่างวิธีการพัฒนาตามแบบของเหมาต่อไป ด้วยเห็นว่าเหมาะสมกับเวียดนามมากกว่า ทว่าสหภาพโซเวียตกลับเป็นผู้ที่ให้ความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โซเวียตช่วยสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในการดำเนินโครงการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาห้าปี (ค.ศ.1961-1965) และฮานอยก็หันไปอาศัยความช่วยเหลือทางทหารและยุโธปกรณ์ที่สำคัญยิ่งจากมอสโกมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ในระหว่างนั้น ในไซง่อน สหรัฐได้ให้การสนับสนุนแก่โงดินห์เดียม นักการเมืองคาทอลิกผู้มีความทะเยอทะยาน โงดินห์เดียมได้เป็นนายกรัฐมนตรีในค.ศ.1954 และได้เป็นประธานาธิบดีของเวียดนามใต้ ภายหลังการเลือกตั้งที่ไม่บริสุทธิ์ในปีถัดมา เนื่องจากเวียดนามใต้มิได้ร่วมเป็นภาคีในข้อตกลงเจนีวา ดังนั้น เดียมซึ่งได้รับการหนุนหลังจากอเมริกัน จึงไม่ยอมจัดการเลือกตั้งทั่วประเทศตามที่กำหนดให้มีขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1956 ซึ่งหากว่าจัดขึ้นมาจริง ก็แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าจะส่งผลให้เวียดนามรวมประเทศเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง โดยฝ่ายคอมมิวนิสต์ เป็นฝ่ายที่มีอิทธิพลเหนือกว่า การปฏิเสธในเรื่องนี้ และการกระทำอย่างเลยเถิดอื่น ๆ ของรัฐบาลเดียม ได้นำไปสู่การก่อตั้งแนวร่วมแห่งชาติเพื่อการปล่อยเวียดนามใต้ อันมีพวกคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำ ในค.ศ.1959 ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากเวียดมินห์ แนวร่วมนี้ เป็นที่รู้จักกันในนามเวียดกง เวียดกงได้ก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลขึ้น เพื่อดำเนินงานในชนบทของเวียดนามใต้ โดยได้จัดตั้งโรงเรียนของตนเองขึ้นมา ยึดและแจกจ่ายที่ดินให้แก่เกษตรกร และยุยงเกษตรกรมิให้จ่ายภาษีให้แก่รัฐบาลเดียม

เมื่อถึงค.ศ.1961 ข้อตกลงเจนีวาก็สลายลงอย่างสิ้นเชิง และเวียดนามก็ย้อนกลับไปสู่ภาวะสงครามกลางเมืองอย่างเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1961 เดียมประกาศภาวะฉุกเฉินและ

ได้รับมอบอำนาจอย่างสมบูรณ์จากรัฐสภาแห่งชาติ เขาสั่งจับกุมปรปักษ์ทางการเมืองจำนวนหลายพันคน แต่งตั้งมิตรสหายและบุคคลในครอบครัวขึ้นมาดำรงตำแหน่งในระดับสูง ๆ การโจมตีพุทธจักรของเดียม ทำให้เกิดการต่อต้านจากสมาคมพุทธศาสนิกชนเวียดนาม พร้อมกับจุดชนวนให้พระภิกษุสงฆ์ก่อการประท้วงและทำร้ายตนเองต่อหน้าสาธารณชน ในขณะที่การต่อต้านเดียมทวีขึ้น เวียดกงก็ได้รับการสนับสนุนมิใช่เพียงเฉพาะจากผู้ที่มีความคิดรุนแรงทางการเมืองเท่านั้น หากยังได้จากชาวไร่ชาวนาและผู้รักชาติที่ต่อต้านเดียมด้วย พวกเกษตรกรนั้น รู้สึกตาสว่างขึ้น เมื่อได้เห็นการปฏิรูปที่ดินอย่างพอเป็นพิธีของรัฐบาลเดียม เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1962 เวียดกงก็อ้างว่า ควบคุมพื้นที่หมู่บ้านในเวียดนามใต้ได้ถึงสองในสามของพื้นที่ทั้งหมด

เป็นเวลานานปีทีเดียว ที่วอชิงตันมองเห็นว่าเดียมเป็นปราการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ และทุ่มเททรัพยากรต่าง ๆ มาช่วยสนับสนุนเขา ในค.ศ.1961 ประธานาธิบดีจอห์น เคนเนดี้ ส่งที่ปรึกษาทางทหารชาวอเมริกันชุดแรกมาให้ เท่ากับเป็นการดำเนินก้าวสำคัญก้าวแรก ที่นำไปสู่การขยายการเข้ามีส่วนพัวพันอย่างมโหฬารของอเมริกัน แม้ว่าในไซง่อน จะมองกันว่าเดียมเป็นหุ่นเชิดของอเมริกัน แต่อันที่จริงแล้ว เดียมปฏิเสธที่จะยอมทำตามความประสงค์ของวอชิงตัน และตัวเขากลายเป็นสิ่งที่สร้างความอับอายขายหน้าให้อเมริกันเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งในค.ศ.1963 มีคำกล่าวอ้างว่า อเมริกันแอบให้การเห็นชอบกับการวางแผนของนายทหารของเวียดนาม เพื่อขับเดียมออกจากตำแหน่งแล้วสังหารเสีย

สภาทหารปฏิวัติ เข้ารับช่วงอำนาจภายหลังจากอสัญกรรมของเดียม และสงครามก็ทวีความรุนแรงขึ้น สภาพการณ์เช่นนี้ นำไปสู่การเสริมกำลังทหารอเมริกันตามแบบการรบ ในสมัยของประธานาธิบดีลินดอน จอห์นสัน (ค.ศ.1963-1968) ในค.ศ.1965 รัฐบาลจอห์นสันเริ่มระดมการทิ้งระเบิดเวียดนามเหนืออย่างเป็นระบบ และเมื่อถึงปีค.ศ.1967 สหรัฐก็มีกำลังคนกว่าครึ่งล้าน ที่เข้าไปใช้อาวุธสนับสนุนรัฐบาลไซ่ง่อน บรรดาผู้ที่สืบทอดอำนาจการปกครองต่อจากเดียมนั้น ปรากฏว่าเป็นหุ่นเชิดที่เชื่อฟังอเมริกันมากกว่าเดียม ที่สำคัญคือนายพลเหงียน วัน เทียว ซึ่งได้เป็นประธานาธิบดีของเวียดนามใต้ในค.ศ.1967 ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในแบบอย่างของอเมริกัน และเทียวได้ครองอำนาจอยู่มาจนกระทั่งสาธารณรัฐนี้ล่มสลายลงในค.ศ.1975

แม้ว่าลาวจะอยู่ที่บริเวณรอบนอกของสงครามเย็น แต่ความเป็นประเทศที่อยู่ประชิดติดกับเวียดนาม ทำให้ลาวมีความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ขึ้นมา ภายใต้ความตกลงเจนีวานั้น ปะเทดลาวได้รับอนุญาตให้ครอบครองสองจังหวัดทางภาคเหนือ “เป็นการชั่วคราว” ทว่าสภาพการณ์นี้ ได้พัฒนาขึ้นเป็นการครอบครองอย่างถาวร พร้อมกับปล่อยให้รัฐบาลกษัตริย์ต้องอ่อนแอและไร้เสถียรภาพ สหรัฐทุ่มความช่วยเหลือให้แก่ลาวอย่างหนักหน่วง พร้อมกับส่งที่ปรึกษามายังเวียงจันทน์ด้วยความพยายามที่จะค้ำจุนรัฐบาล ทว่าลาวขาดเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ เพื่อนำมาใช้จัดสรรความช่วยเหลือจากต่างประเทศไปตามช่องทางต่าง ๆ ดังนั้น ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ จึงไม่มี

ประโยชน์สักเท่าไรนัก แก่ประชากรชาวชนบทที่ห่างไกลและประสบกับความยากจน ผลก็คือ ตลอดระยะเวลานานปีนั้น คอมมิวนิสต์ปะเทดลาวสามารถเสริมสร้างฐานสนับสนุนในหมู่ชาวไร่ชาวนาได้แข็งแกร่ง ยิ่งขึ้น

ในค.ศ.1961 มีการจัดประชุมนานาชาติครั้งที่สองขึ้นที่เจนีวา เพื่อพยายามแก้ไขปัญหาของลาว และเพื่อให้นานาชาติ ค้ำประกันความเป็นกลางของลาว หลังจากที่โต้เถียงอภิปรายกันอยู่ได้สิบห้าเดือน ที่ประชุมก็บรรลุถึงความเห็นพ้องต้องกันในระดับหนึ่ง คือให้จัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้น ภายใต้การนำของฝ่ายเป็นกลางคือ เจ้าสุวรรณภูมา โดยให้ปะเทดลาว เข้าร่วมเป็นรัฐบาลด้วย ทว่าการตระเตรียมการเพื่อจัดทำความเห็นพ้องต้องกันเหล่านี้ ให้อยู่ในรูปสนธิสัญญา กลับล้มครืนลงในเวลาไม่ช้านาน และสถานการณ์ในลาว ก็เสื่อมลงไปสู่ภาวะสงครามกลางเมือง สถานการณ์รุนแรงขึ้น เมื่อสงครามในเวียดนามที่เป็นเพื่อนบ้านติดกัน ขยายตัวกว้างออกไป และแล้ว สหรัฐก็ทิ้งระเบิดลงในดินแดนลาวที่เวียดนามเหนือยึดครองอยู่

กัมพูชาดูจะมีเสถียรภาพมากกว่า การต่อสู้แบบกองโจรสิ้นสุดลงภายหลังการลงนามในข้อตกลงเจนีวา โดยฝรั่งเศสและเวียดนาม ต่างถอนทหารออกไป และกลุ่มเขมรอิสระ ซึ่งมีคอมมิวนิสต์เป็นแกนนำก็ยุติการสู้รบ ในเดือนมกราคม ค.ศ.1955 กัมพูชาตัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเงินที่ยังเหลืออยู่กับสหภาพฝรั่งเศส และรัฐสมทบอื่น ๆ ในอินโดจีน และได้สถานะความเป็นรัฐเอกราชอย่างสมบูรณ์ ในเดือนถัดมา กษัตริย์สีหนุทรงสละราชสมบัติในฐานะกษัตริย์ ให้แก่พระราชบิดา และทรงก่อตั้งพรรคสังคมราษฎร์นิยม หรือพรรคประชาคมสังคมนิยมของประชาชนขึ้น พรรคนี้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งทุกที่นั่งในการเลือกตั้งระดับชาติในเดือนกันยายน 1955 การเลือกตั้งในค.ศ. 1958 และ 1962 พรรคของพระองค์ก็ได้รับชัยชนะทุกที่นั่งอีกเช่นกัน เมื่อพระราชบิดาสวรรคตในค.ศ.1960 เจ้าสีหนุก็ยังคงครองอำนาจทางการเมืองในฐานะประมุขของประเทศ โดยมิได้ย้อนกลับไปเป็นกษัตริย์ พระองค์ดูจะควบคุมสถานการณ์ของประเทศได้อย่างมั่นคง โดยมีระบบการปกครองตามลำดับชั้นของพุทธศาสนาค้ำจุนอยู่ พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลของพระองค์ ในการส่งเสริม “ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ” ด้วย กัมพูชาพยายามดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นกลาง ทว่าในขั้นตอนนี้ กัมพูชายังรับช่วยเหลือจากตะวันตก จากสหภาพโซเวียตและจากจีนอยู่ ทว่าความหวั่นระแวงอันตรายว่ากัมพูชาจะเข้าไปพัวพันอยู่ในสงครามเวียดนามด้วย เจ้าสีหนุจึงทรงพยายามรักษาไมตรีอันดีกับเพื่อนบ้านคอมมิวนิสต์ของพระองค์ โดยทรงทำเป็นไม่รู้ไม่เห็นกับการที่เวียดมินห์ใช้ดินแดนของกัมพูชา เป็นส่วนหนึ่งของ “เส้นทางโฮจิมินห์” ที่เวียดนามเหนือใช้สำหรับส่งเสบียงให้แก่เวียดกง ในเวลาเดียวกัน เจ้าสีหนุก็ทรงโวยวายว่าอเมริกันรุกล้ำเขตแดนกัมพูชา พระองค์ปฏิเสธ

ความช่วยเหลือจากอเมริกันในค.ศ.1963 และสองปีถัดจากนั้น ก็ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับวอชิงตัน

ในประเทศไทย แรงกดดันที่ได้รับทั้งจากภายในประเทศและจากตะวันตก ให้ปรับระบบการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย ทำให้จอมพลป.พิบูลสงครามต้องกำหนดให้พรรคการเมืองเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย จอมพลป. ยกเลิกการตรวจสอบข่าวหนังสือพิมพ์ และจัดการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในตอนต้นปีค.ศ.1957 จอมพลป. ได้เสียงข้างมากอย่างหมิ่นเหม่ ทั้ง ๆ ที่ทุจริตอย่างครึกโครมแล้ว ต่อมาในปีเดียวกันนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ก็ก่อการรัฐประหารเพื่อโค่นล้มจอมพลป. โดยปราศจากการเสียเลือดเนื้อ และได้จัดการเลือกตั้งขึ้นใหม่ ทว่าการปกครองแบบรัฐสภาดำรงอยู่มาได้เพียงไม่กี่เดือน ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1958 จอมพลสฤษดิ์บังคับใช้ระบบการปกครองของทหารอีกครั้งหนึ่ง จอมพลสฤษดิ์จัดการอย่างเฉียบขาด กับฝ่ายค้านหัวรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พร้อมกับเสริมการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิรูปทางด้านสังคม เพื่อที่จะขจัดความไม่พอใจในสังคม นอกจากนี้แล้ว จอมพลสฤษดิ์ยังส่งเสริมให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงดำเนินบทบาทต่อสาธารณชนอย่างเข้มแข็งด้วย ทว่าจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมอย่างกระทันหันในค.ศ.1963

การเลือกตั้งของพม่าที่เป็นเพื่อนบ้านของไทยในค.ศ.1956 แสดงให้เห็นว่าความนิยมที่ประชาชนมีต่อ สันนิบาตต่อต้านฟาสซิสต์ฯ ซึ่งเป็นพรรคที่ปกครองประเทศ เสื่อมลงไปอีก และอู นุ ได้ถอนตัวออกไปอยู่เบื้องหลัง เพื่อปฏิรูปพรรคและนโยบายต่าง ๆ ของพรรค อู นุกลับเข้าดำรงตำแหน่งในค.ศ.1958 โดยมีโครงการไกล่เกลี่ยประนีประนอม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการยอมโอนอ่อนให้แก่ปีกซ้าย และแก่พวกฉาน พร้อมกับข้อเสนอว่าจะพิจารณาจัดตั้งรัฐมอญและรัฐยะไข่ที่แยกต่างหากออกไป ทว่าข้อเสนอเหล่านี้ กระตุ้นให้เกิดการต่อต้านขึ้นอย่างมากในสันนิบาตฯ และในกองทัพ สันนิบาตฯแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย และเมื่อเผชิญกับอันตรายว่าจะเกิดความวุ่นวายยุ่งเหยิงขึ้นมา อู นุจึงได้เชิญนายพลเน วินมาร่วมก่อตั้งรัฐบาลรักษาการณ์ขึ้นเป็นการชั่วคราวในเดือนตุลาคม ค.ศ.1958 นายพลเน วินประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูกฎหมายและความเป็นระเบียบ และระงับยับยั้งการทุจริตและภาวะเงินเฟ้อไว้ได้ ตลอดระยะเวลาสิบแปดเดือนหลังจากนั้น

การเลือกตั้งครั้งใหม่ จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1960 บรรดาผู้สนับสนุนของอู นุ ได้กลับเข้ามามีอำนาจ โดยได้คะแนนเสียงข้างมากที่หนักแน่นทีเดียว ทว่านโยบายแนวเสรีนิยมของอู นุ ก่อให้เกิดความไม่ลงรอยกันอย่างหนัก ที่สำคัญก็คือการรับพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำรัฐ ประกอบกับการอะลุ้มอล่วยอย่างใจกว้างให้แก่ทุกศาสนา ซึ่งมิได้สร้างความพอใจให้แก่ฝ่ายใด ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่นับถือหรือไม่นับถือพุทธศาสนา การประกาศของอู นุ ถึงความตั้งใจที่จะลาออกจากตำแหน่งผู้นำพรรคในปีนั้น และจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในระยะเวลาอีกสองปี ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนหนักขึ้นไปอีก ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1962 นายพลเน วินก่อรัฐประหารขึ้น เขาสั่งระงับการใช้

กฎหมายรัฐธรรมนูญ จำคุกนักการเมืองเป็นจำนวนมาก และจัดตั้งสภาปฏิวัติขึ้น โดยมีกองทัพบกเป็นแกนนำ ตัวเขาเป็นประธานสภาปฏิวัติผู้มีอำนาจเต็ม ทั้งทางด้านบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการ

ในระยะแรก รัฐประหาร ค.ศ.1962 ได้รับการต้อนรับเพราะเห็นกันว่าเป็นมาตรการชั่วคราว ที่มีลู่ทางว่าจะบริหารประเทศได้อย่างมีระเบียบและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทว่า สภาปฏิวัติ ปกครองประเทศนานถึงสิบสองปีหลังจากนั้น ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1962 สภาฯได้ก่อตั้งพรรคการเมืองของตนเองขึ้น ชื่อว่า พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า ซึ่งสองปีถัดจากนั้น พรรคนี้ได้กลายเป็นพรรคที่ถูกกฎหมายเพียงพรรคเดียวในประเทศพม่า

สภาปฏิวัติออกประกาศฉบับหนึ่งในเดือนเมษายน ค.ศ.1962 ซึ่งมีชื่อว่า “วิถีพม่าสู่ระบอบสังคมนิยม” ในประกาศได้กำหนดเป้าหมายไว้ว่า จะสร้างความสมบูรณ์ให้แก่กระบวนการเอกราช ด้วยการให้พม่าได้ควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งระบบการเมือง เป้าหมายดังกล่าวนี้เป็นความพยายามที่จะประสานพุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้ากับลัทธิมาร์กซ์-เลนิน ตามสูตรซึ่งเป็นแบบฉบับของพม่า ด้วยระบบเศรษฐกิจที่เป็นสังคมนิยมปลอม ๆ สภาปฏิวัติตั้งความหวังไว้ว่าระบบนี้จะทำให้ประเทศปลอดพ้นจากความชั่วร้ายทางสังคมและความไม่เสมอภาคในด้านรายได้ ในต้นปี ค.ศ. 1963 ธุรกิจของต่างชาติทั้งหมดและธุรกิจขนาดใหญ่เกือบทั้งหมดภายในประเทศ ตลอดจนธนาคาร และธุรกิจการค้าต่างๆ ถูกโอนเป็นของชาติ การค้าของเอกชน ถูกยุบลงให้คงเหลือแต่เพียงเล็กน้อย ชาวอินเดียและชาวปากีสถานหลายพันคน ถูกบังคับให้ออกจากงานและกลับประเทศของตนไป ที่ดินถูกโอนเป็นของชาติ การเช่าที่ดินถูกยกเลิก และรัฐบาลได้เข้าควบคุมการค้าข้าวไว้ เป้าหมายนี้ก็เพื่อกำจัดลัทธิทุนนิยมและกำไรของผู้ประกอบการ ทว่าเศรษฐกิจยังคงหยุดนิ่ง การผลิตข้าวลดลง โดยไม่มีส่วนเกินสำหรับใช้ส่งออก และรายรับจากต่างประเทศ ก็ลดลงไป

ทันทีที่ยึดอำนาจได้สำเร็จ สภาปฏิวัติ ก็ยืนยันถึงความยึดมั่นต่อหลักการการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด และพม่าก็รักษาความสัมพันธ์อันดีทั้งกับอินเดียและจีน แม้เมื่อสองประเทศนี้ทำสงครามกัน ภายหลัง ค.ศ.1962 พม่ายิ่งลดการติดต่อกับองค์กรด้านเศรษฐกิจ การศึกษาและวัฒนธรรมของนานาชาติ ให้น้อยลงไปอีก โดยไม่ยอมส่งนักศึกษาไปยังต่างประเทศและขัดขวางการท่องเที่ยว ทว่าร่างกุ้งยังคงรักษาสมาชิกภาพในองค์การสหประชาชาติไว้ และยังคงเป็นสมาชิกของธนาคารนานาชาติเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนา (ธนาคารโลก) เป็นสมาชิกของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย

ในอินโดนีเซียระบบรัฐสภาของประเทศสลายลงในเวลาไม่นาน ภายหลังจากการเลือกตั้งระดับชาติครั้งแรก ที่จัดขึ้นในค.ศ.1955 ทั้งนี้เพราะแรงกดดันที่เกิดจากความขัดแย้งภายในและความวุ่นวายปั่นป่วนทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อถึงตอนนี้ พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียกำลังฟื้นตัวจากผลสะท้อนที่สืบเนื่องจากการกบฏอันไม่เป็นผลในค.ศ.1948 และประธานาธิบดีครุสชอฟแห่งโซเวียต ก็มองเห็นว่า อินโดนีเซียมีศักยภาพที่จะเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายโดยทั่วไปของเขา เพื่อการ

สร้างอิทธิพลของรัสเซียในโลกที่สาม แม้พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียจะประสบหายนะในปี ค.ศ.1925 และ 1948 แต่สำหรับในเอเชียแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียยังเป็นรองก็แต่เฉพาะพรรคคอมมิวนิสต์จีนเท่านั้น ประธานาธิบดีซูการ์โน ยังคงเป็นผู้นำการปฏิวัติ ที่กระตือรือร้นที่จะกำจัดลักษณะที่มุ่งไปสู่ตะวันตก ให้หมดไปจากเศรษฐกิจของอินโดนีเซีย และซูการ์โนยังมีความใฝ่ฝันโดยส่วนตัว ที่จะเป็น ผู้นำขบวนการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกในโลกที่สามอีกด้วย

การที่ซูการ์โนเอนเอียงเข้าหาคอมมิวนิสต์ ชักนำให้ฮัตตาลาออก และกองทัพก็ไม่พอใจ ความไม่พอใจเกิดขึ้นเลยไปอีก ในบริเวณหมู่เกาะรอบนอกซึ่งต่อต้านการที่ชวารวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางมากขึ้น ความไม่พอใจดังกล่าวจุดชนวนให้เกิดการกบฏขึ้นในตอนปลายปีค.ศ.1956 โดยนายทหารระดับบัญชาการของกองทัพ พวกกบฏได้ก่อตั้งรัฐบาลที่เป็นอิสระขึ้นในสุมาตราและสุลาเวสี ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1957 ได้มีการประกาศกฎอัยการศึกขึ้นทั่วย่านหมู่เกาะอินโดนีเซีย

กลางปีค.ศ.1959 ประธานาธิบดีซูการ์โนละทิ้งการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญแบบรัฐสภาอย่างเป็นทางการ โดยหันมาใช้ระบอบ ประชาธิปไตยนำวิถี ภายใต้การปกครองของตัวเขาเองเป็นการเฉพาะและในปีถัดมา ซูการ์โนได้ก่อตั้งองค์กรแนวร่วมแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรมวลชนขึ้น องค์กรนี้ เน้นการร่วมมือซึ่งกันและกันระหว่างทุกฝ่ายในสังคม แม้ว่าจะเป็นนักปฏิวัติที่ปราชญ์เปรื่อง เป็นนักพูดที่เก่งฉกาจราวกับมีมนต์สะกดและมีพรสวรรค์ในการจูงใจคนอย่างมหาศาล แต่ซูการ์โนก็ยังขาดคุณสมบัติเยี่ยงรัฐบุรุษ และหกปีของประชาธิปไตยนำวิถี (ค.ศ.1959-1965) ได้นำความปั่นป่วนวุ่นวายทางเศรษฐกิจมาสู่อินโดนีเซีย พร้อมด้วยภาวะเงินเฟ้ออย่างสูงเกินระดับปกติ การพังทะลายของการส่งสินค้าออกไปขายต่างประเทศ และความขาดแคลนอาหารและสินค้าจำเป็นอื่น ๆ

การรณรงค์อย่างต่อเนื่องเพื่อปราบปรามพวกกบฏ ทำให้กองทัพบกของอินโดนีเซียมีอำนาจมากขึ้น กองทัพเข้าควบคุมอำนาจการบริหารประเทศมากมายหลายด้าน รวมทั้งเข้าจัดการวิสาหกิจต่าง ๆ ที่ยึดมาจากดัตช์ เมื่อกองทัพเป็นฝ่ายได้เปรียบพวกกบฏในต้นทศวรรษ 1960 อันตรายว่าประเทศอินโดนีเซียจะเกิดการแตกแยกก็ลดน้อยถอยลง และการกบฏก็สิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1962 ซูการ์โนยังจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากกองทัพ แต่เขาก็หันไปหาคอมมิวนิสต์ เพื่อถ่วงอำนาจครอบงำจากฝ่ายทหาร ซูการ์โนพยายามใช้ทั้งกองทัพและทั้งปีกซ้าย ในลักษณะของการจับปลาสองมือ พร้อมกับยุแยงให้สองฝ่ายนี้แตกกัน กระนั้น ซูการ์โนก็หันไปหาคอมมิวนิสต์มากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งคอมมิวนิสต์ในประเทศและต่างประเทศ

ในส่วนงานด้านต่าง ๆ เช่นการเสริมสร้างกองทัพนั้น ประธานาธิบดีซูการ์โนต่อรองกับกลุ่มประเทศมหาอำนาจที่แข่งขันกันอยู่ เพื่อให้ได้เงื่อนไขที่ได้ประโยชน์ แม้ว่าพวกรัสเซียจะเป็นผู้ชนะที่แน่ชัด แต่ก็มักเป็นไปตามเงื่อนไขที่เป็นการพาณิชย์อย่างเคร่งครัด และเมื่ออินโดนีเซียไม่สามารถชำระเงินตามใบเรียกเก็บเงินของโซเวียตได้อีกต่อไป ยุทธปัจจัยที่สำคัญต่างๆ ก็ร่อยหรอลง หลังจากที่จีนกับโซเวียตแตกกัน ซูการ์โนก็เอาชะตากรรมของตนไปฝากไว้กับปักกิ่ง

ซูการ์โนเริ่มดำเนินการเสี่ยงโชคในต่างแดน เพื่อที่จะหันเหความสนใจของประชาชนให้พ้นไปจากเรื่องร้าย ๆ ในประเทศ ทีแรก ก็ด้วยการอ้างสิทธิในดินแดนอีเรียนตะวันตก (นิวกินีของดัตช์) ซึ่งถูกกันออกจากดินแดนที่รับโอนมาจากเนเธอร์แลนส์ ตามข้อตกลงที่กระทำกันที่กรุงเฮก จาการ์ตาเพิกถอนสายสัมพันธ์สุดท้ายที่มีอยู่กับ “สหภาพเนเธอร์แลนส์”ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1956 และหกเดือนหลังจากนั้น ก็ปฏิเสธหนี้สินที่มีอยู่กับฮอลแลนด์ เมื่อการอ้างสิทธิในดินแดนอีเรียนตะวันตก ถูกที่ประชุมขององค์การสหประชาชาติปฏิเสธในเดือนธันวาคม ค.ศ.1957 รัฐบาลของซูการ์โนก็ยึดทรัพย์สินและวิสาหกิจทั้งหมดของดัตช์ และขับคนที่ถือสัญญชาติดัตช์ออกจากประเทศ รวมทั้งชาวยูเรเซียที่เกิดในประเทศอีกหลายพันคน ที่ยังคงถือสัญชาติและเป็นพลเมืองของดัตช์อยู่ อินโดนีเซียตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับเนเธอร์แลนส์ในค.ศ.1960 และกระทำการกล่าวประณามดัตช์ที่ยังปกครองดินแดนอีเรียนตะวันตกอย่างต่อเนื่องต่อไปอีก ในค.ศ.1962 เนเธอร์แลนส์ยกอีเรียนตะวันตก ให้ไปอยู่ภายใต้การบริหารขององค์การสหประชาชาติ และในปีถัดมา ได้มีการโอนดินแดนดังกล่าวให้แก่อินโดนีเซีย

ความเคลื่อนไหวในก้าวต่อมาของซูการ์โน คือการประณามการก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซียว่าเป็นแผนการของนักล่าอาณานิคมแผนใหม่

มาเลเซีย บรูไน และการเผชิญหน้ากัน

ข้อเสนอเพื่อให้ก่อตั้งสมาพันธ์รัฐอันประกอบด้วยดินแดนที่เคยเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประสบความยุ่งยากมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 1950 เพราะความแตกต่างของพลังความก้าวหน้าทางการเมือง ที่มีอยู่ในดินแดนต่าง ๆ มลายูได้เอกราชในค.ศ.1957 และในสิงคโปร์ การสร้างความก้าวหน้าไปสู่การปกครองตนเองก็ถูกเร่งให้เร็วขึ้น ทว่าดินแดนต่าง ๆ ของบอร์เนียว ยังคงเป็นอาณาบริเวณที่โดดเดี่ยวและล้าหลังทางด้านการเมือง

ภายหลังจากกลุ่มพันธมิตร ได้ชัยชนะอย่างท่วมท้นในการเลือกตั้งครั้งแรกของสหพันธ์รัฐมลายู ในค.ศ.1955 ประเทศนี้ก็ดำเนินการผ่านขั้นตอนต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว จนได้เอกราชอย่างสมบูรณ์ในอีกสองปีต่อมา กลุ่มพันธมิตรเป็นการรวมกลุ่มของพรรคของชนชาติต่าง ๆ ที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ กลุ่มพันธมิตรมุ่งมั่นที่จะพิทักษ์รักษาและขยายเศรษฐกิจแบบเสรีของมลายู ที่มุ่งเพื่อการส่งออก และรักษาความสัมพันธ์กับอังกฤษและเครือจักรภพต่อไป การป้องกันประเทศของมลายู ก็ได้รับการค้ำประกันอยู่ภายใต้ความตกลงว่าด้วยการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มลายู

เมื่อตกลงกันเรื่องเอกราชได้แล้ว กลุ่มพันธมิตรได้เสนอให้นิรโทษกรรมแก่ทหารกองโจรคอมมิวนิสต์ แต่เรื่องนี้ ไม่สามารถยุติภาวะฉุกเฉินลงได้ ในทางราชการภาวะฉุกเฉินยังคงมีอยู่ต่อไปจนกระทั่งถึงค.ศ.1960 ส่วนปัญหาการปรองดองระหว่างกลุ่มชนชาติเพื่อให้กลุ่มชนชาติเลิกรากับการแบ่งแยกทางเศรษฐกิจระหว่างกันเสีย—ที่สำคัญคือ ระหว่างกลุ่มชาวจีนกับชาวมาเลย์นั้น—ปัญหานี้ยิ่งยุ่งเหยิงและซับซ้อนหนักขึ้นเพราะแต่ละฝ่ายในกลุ่มชนชาติอาจสัมพันธ์เข้ากับแนวคิดที่จะเป็นฝ่ายเดียวกับจีนคอมมิวนิสต์ หรือแนวความคิดที่จะรวมดินแดนเข้ากับอินโดนีเซีย เพื่อเป็นอินโดนีเซียอันไพศาล

ระหว่างนั้น ดินแดนอาณานิคมสิงคโปร์ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านติดกันอยู่ ก็ได้เริ่มต้นดำเนินการปฏิรูปทางด้านรัฐธรรมนูญอย่างระมัดระวังในค.ศ.1948 การปฏิรูปเริ่มต้นด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติในจำนวนเพียงไม่กี่คน โดยมีผู้มีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในจำนวนจำกัด จังหวะก้าวของการเปลี่ยนแปลงเร่งเร็วขึ้นมา หลังจากสิงคโปร์ประกาศใช้กฎหมายรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเสรีนิยมยิ่งขึ้นในค.ศ.1955 และในค.ศ.1959 สิงคโปร์ก็ได้รับอำนาจการปกครองภายในประเทศ โดยมีรัฐบาลที่มาจากพรรคกิจประชา หรือพีเอพี อันมีลีกวนยูเป็นหัวหน้าพรรค รัฐบาลลีได้ให้คำมั่นว่าจะดำเนินการเพื่อให้สิงคโปร์ได้เอกราชอย่างสมบูรณ์ ด้วยการรวมตัวกับสหพันธ์รัฐมลายู แต่ในระยะแรก ๆ กัวลาลัมเปอร์ยับยั้งการติดต่อสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดมากขึ้นกับสิงคโปร์เพราะการเมืองที่สับสนอลหม่านของสิงคโปร์ในตอนปลาย ทศวรรษ 1950 และต้นทศวรรษ 1960 ประกอบกับกัวลาลัมเปอร์มีความระแวงอยู่ตลอดเวลา เพราะคนส่วนใหญ่ในเกาะสิงคโปร์นี้เป็นชาวจีน ทั้งยังมีอิทธิพลทางการพาณิชย์อยู่มาก อย่างไรก็ดี เมื่อถึงค.ศ.1961 ความวุ่นวายทางการเมืองในสิงคโปร์ มาถึงจุดอับ เมื่อรัฐบาลของลีกวนยูตกอยู่ในอันตรายว่าจะพ่ายแพ้แก่พวกสุดโต่งทางปีกซ้าย ตนกู อับดุล ราห์มาน นายกรัฐมนตรีของมลายู จึงตัดสินใจว่า การรวมตัวกับสิงคโปร์ คงจะเป็นอันตรายน้อยกว่าการเสี่ยงที่จะมี “คิวบาที่สอง” ที่มีเอกราช อยู่ตรงประตูบ้านของมลายู

เพื่อลดปัญหาเรื่องการกลืนสิงคโปร์ ตนกู อับดุล ราห์มานจึงตัดสินใจว่าจะขยายสหพันธ์ให้กว้างขึ้น ซึ่งจะรวมไปถึงดินแดนทั้งสามแห่งของบอร์เนียวด้วย อังกฤษยินดีกับการจัดการเช่นนี้ โดยเห็นว่าเป็นหนทางหนึ่ง ในการให้เอกราชที่มั่นคงแก่รัฐขนาดเล็ก ที่ดูเหมือนว่าจะไปไม่รอดพวกนี้ และหลังจากการเจรจาอย่างยืดเยื้อและเผ็ดร้อนเป็นครั้งคราว สหพันธ์รัฐมาเลเซีย ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นในค.ศ.1963 ความตกลงว่าด้วยการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มลายู ฉบับปีค.ศ.1957 ถูกขยายให้ครอบคลุมทั่วมาเลเซียทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยมลายู สิงคโปร์ ซาราวักและบอร์เนียวเหนือของอังกฤษ (ได้ชื่อใหม่ว่า “ซาบาห์”)

รัฐสุลต่านแห่งบรูไน เลือกที่จะแยกตัวออกไป ลอนดอนพิจารณาเห็นว่าบรูไนเล็กเกินกว่าที่จะยืนหยัดอยู่ได้ตามลำพัง แต่สุลต่านโอมาร์ทรงยินดีที่จะแสวงหาความเป็นอิสระภายในรัฐ ในขณะที่ยังได้รับความคุ้มครองจากอังกฤษอยู่ ในค.ศ.1959 ได้มีการตกลงกันเรื่องรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งจัด

ร่างขึ้นด้วยความรอบคอบ ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ อังกฤษยังคงรับผิดชอบในด้านกิจการต่างประเทศ กลาโหมและความมั่นคงภายในอยู่ แต่บรูไนมีอำนาจการปกครองตนเองภายใน สุลต่านจะทรงปกครองประเทศด้วยความช่วยเหลือของสภาบริหาร สภานิติบัญญัติและสภาประจำเขตต่าง ๆ เฉพาะสภาเขตต่างๆ เท่านั้น ที่เป็นสภาที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรง ทั้งนี้ สุลต่านยังทรงมีพระราชอำนาจการปกครองอยู่ ในฐานะหัวหน้าผู้บริหาร

พระประสงค์ของสุลต่านโอมาร์ ในอันที่จะกำกับแนวทางของลัทธิชาตินิยมจากเบื้องบน ด้วยวิธีการตามแบบของเผด็จการที่ทรงภูมิธรรมประดุจบิดา ทำให้พระองค์บังเกิดความขัดแย้งกับผู้ที่สนับสนุนประชาธิปไตย อันมีอาห์หมัด อาซาฮารีเป็นผู้นำ พรรคปีกซ้ายของอาซาฮารี คือพรรคปาร์ติ ราเกียต บรูไน หรือพีอาร์บี มีความสัมพันธ์อยู่กับพวกมาเลย์หัวรุนแรงในบริเวณคาบสมุทร และกับพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย พีอาร์บีเรียกร้องให้บรูไนมีเอกราชในทันที พร้อมด้วยประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเต็มรูปแบบ โดยให้บรูไนมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธ์รัฐอันประกอบด้วยรัฐทั้งสามของบอร์เนียวเหนือ พรรคพีอาร์บีได้จัดการชุมนุมและการเดินขบวนของมวลชนขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างมากมาย ทีแรก สุลต่านโอมาร์ทรงคานดุลกับพรรคพีอาร์บีด้วยการสนับสนุนจากการเข้าร่วมกับมาเลเซียที่กำลังจะจัดตั้งขึ้น เพราะทรงเห็นว่าเป็นหนทางที่บรูไนจะได้รับความคุ้มกันมากขึ้น ทั้งจากการรุกรานจากภายนอก และจากฝ่ายที่ขัดแย้งกับพระองค์ภายในประเทศ ทว่าพีอาร์บีซึ่งต่อสู้ด้วยนโยบายต่อต้านมาเลเซีย กวาดคะแนนเสียงไปได้หมด ในการเลือกตั้งสภาเขตครั้งแรก ที่มีขึ้นในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1962 เดือนถัดมา อาซาฮารีได้ก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรต่อต้านมาเลเซียขึ้น โดยร่วมมือกันกับนักการเมืองปีกซ้ายในซาราวักและบอร์เนียวเหนือ และยังได้ไปปลุกระดมขอความสนับสนุนในฟิลิปปินส์อีกด้วย

ทั้ง ๆ ที่อยู่ในฐานะที่มั่นคงตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่อาซาฮารีก็หันมาใช้กำลังทหารโดยไม่จำเป็นในเดือนธันวาคม ค.ศ.1962 และได้ประกาศตนเองขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐกาลิมันตันอุตะระ(บอร์เนียวเหนือ) ซึ่งแบ่งแยกมิได้ เรื่องนี้สร้างความบาดหมางแก่ผู้ที่เคยสนับสนุนเขา ซึ่งเป็นพวกที่มีความคิดค่อนไปทางสายกลางมากกว่า สุลต่านทรงสามารถปราบปรามการกบฏนี้ลงได้ภายในเวลาไม่กี่วัน ทั้งนี้ด้วยการแทรกแซงของทหารอังกฤษจากสิงคโปร์ สุลต่านทรงประกาศภาวะฉุกเฉินขึ้น ทรงสั่งห้ามการดำเนินงานของพรรคปาร์ติ ราเกียต บรูไน สั่งจำคุกหรือเนรเทศพวกผู้นำพรรคออกนอกประเทศ และเข้าปกครองประเทศด้วยอำนาจที่เป็นสิทธิขาด โดยไม่ต้องอาศัยความยินยอมจากประชาชน

แรกทีเดียวนั้น การกบฏเป็นแรงเสริมความกระตือรือร้นขององค์สุลต่าน ให้เข้าร่วมอยู่กับมาเลเซีย แต่การเจรจาครั้งท้าย ๆ ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1963 ล่มลง ส่วนหนึ่งเพราะความไม่ละเอียดอ่อนของทางฝ่ายชาวมาเลย์ในคาบสมุทร ต่อคุณลักษณะพิเศษของชาตินิยมบรูไน และต่อสถานภาพของสุลต่าน ภายในสภาผู้ปกครองตามที่ได้เสนอขึ้นมา แต่ส่วนใหญ่แล้ว ปัญหาเนื่องมาจาก

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับรายรับจากน้ำมันของบรูไน ผลก็คือ แม้ว่าจะได้รับแรงกดดันจากลอนดอน และแม้จะได้มีการประชุมสุดยอดระหว่างสุลต่านกับนายกรัฐมนตรีตนกู อับดุล ราห์มานแล้ว แต่บรูไนก็ยังปฏิเสธ ที่จะเข้าร่วมอยู่ในสหพันธ์

ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้อินโดนีเซียต่อต้านมาเลเซีย เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน ปัจจัยหนึ่งคือความทะเยอทะยานโดยส่วนตัวที่แฝงอยู่ในแรงจูงใจของซูการ์โน โดยซูการ์โนตั้งใจที่จะส่งเสริมการปฏิวัติให้ธำรงอยู่ต่อไปชั่วกัลปาวสาน และบ่อนทำลายเสถียรภาพของย่านนี้ ทว่าคำโต้แย้งของซูการ์โนก็มีหลักการอยู่ด้วยเช่นกันในระดับหนึ่ง กล่าวคือคำแย้งที่ว่า ดินแดนอาณานิคม จะมีเอกราชที่แท้จริงได้ก็ต่อเมื่อตัดความผูกพันทางด้านเศรษฐกิจและกลาโหม—รวมทั้งความสัมพันธ์ทางด้านการเมือง—กับอดีตเจ้าอาณานิคมแล้วเท่านั้น อินโดนีเซียผิดแผกแตกต่างจากอาณานิคมอื่น ตรงที่ตนเองต้องต่อสู้เพื่อเอกราชอย่างยืดเยื้อ ในขณะที่มลายูและสิงคโปร์นั้น การตกลงด้วยการเจรจา สำเร็จลงด้วยวิธีการทางรัฐธรรมนูญ ซูการ์โนประณามความสัมพันธ์ที่ยังคงสืบต่อไปกับอังกฤษ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดเตรียมการด้านการป้องกันร่วมระหว่างอังกฤษและมาเลเซีย ว่าเป็นลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ นอกจากนี้แล้ว อินโดนีเซียยังรู้สึกกลัวจริง ๆ อยู่บ้างเช่นกัน ว่าการก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซียที่ขยายกว้างไกลออกไปนั้น จะกลายเป็นภัยคุกคามที่เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา การตั้งเป็นกลุ่มสหพันธ์รัฐใหม่ตามที่เสนอกันขึ้นมานี้ ย่อมตัดความเกี่ยวพันดังที่เคยเป็นมาแต่ครั้งโบราณในโลกมาเลย์ นับตั้งแต่การติดต่อที่มีมานานนับร้อย ๆ ปี ระหว่างสุมาตรากับคาบสมุทรมลายู ลัทธิชาตินิยมที่สหภาพเยาวชนมาเลย์ รวมกลุ่มเข้าด้วยกันในสมัยก่อนสงคราม ในช่วงที่ญี่ปุ่นยึดครองสุมาตราและคาบสมุทรมลายู ก็ประสานเข้าเป็นเขตปกครองเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีความใฝ่ฝันของขบวนการกริชของอิบราฮิม ยาอาคอป และพรรคชาตินิยมมาเลย์ ตลอดจนแนวคิดที่ยังไม่ชัดเจนดีนัก เกี่ยวกับอินโดนีเซีย รายา ซึ่งจะล้อมรวมชาวมาเลย์ทั้งหมดให้เข้ามารวมกัน มาเลเซียเป็นสิ่งที่อาณานิคมสร้างขึ้นมาอย่างผิดธรรมชาติ และเป็นผลสืบเนื่องมาจากอำนาจการปกครองของจักรวรรดิอังกฤษ อินโดนีเซียของซูการ์โนเอง ก็เป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากลัทธิจักรวรรดินิยมดัตช์ซึ่งผิดธรรมชาติด้วยเหมือนกัน ทว่าอินโดนีเซียให้การสนับสนุนแก่การกบฏของอาซาฮารีในบรูไน และได้ให้เหตุผลโต้แย้งข้อเสนอเรื่องการก่อตั้งมาเลเซียในที่ประชุมสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ

ฟิลิปปินส์คัดค้านการก่อตั้งมาเลเซียเช่นกัน และในค.ศ.1962 ฟิลิปปินส์ก็ได้อ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์อย่างเป็นทางการ ด้วยเหตุผลว่า ดินแดนนี้ อยู่ในขอบเขตอำนาจของอดีตรัฐสุลต่านแห่งซูลู ในค.ศ.1963 ฟิลิปปินส์ได้จัดการประชุมขึ้นที่มนิลา โดยมีตัวแทนของรัฐบาลของมลายูและอินโดนีเซียมาร่วมกันหาทางตกลงปัญหาซึ่งยังมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอยู่ และทั้งสามประเทศ ก็ได้ตกลงกันอย่างคร่าว ๆ ที่จะก่อตั้งสมาพันธ์มาฟิลินโด (นำมาจากชื่อ มาลายา-ฟิลิปปินส์-อินโดนีเซีย) ทว่าความคิดนี้ใช้การไม่ได้ผล ซูการ์โนได้เริ่มโหมการรณรงค์เพื่อ “บดขยี้มาเลเซีย” ซึ่งนำไปสู่การ

เผชิญหน้ากันโดยใช้กำลังอาวุธ ระหว่างสองรัฐนี้ ภายหลังจากที่ได้มีการก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซียขึ้นแล้ว การสู้รบดำเนินอยู่เกือบสามปี จุดสำคัญของการรบอยู่ที่การปล้นทำลายตามแนวพรมแดนซาราวัก-กาลิมันตัน และการรุกล้ำเข้าไปถึงสิงคโปร์และคาบสมุทรมลายู ในเดือนมกราคม ค.ศ.1965 อินโดนีเซียลาออกจากการเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ เพื่อเป็นการประท้วงที่องค์การสหประชาชาติรับมาเลเซียเข้ามาเป็นสมาชิกอยู่ในคณะมนตรีความมั่นคง แม้ว่าฟิลิปปินส์จะมิได้เข้าร่วมกับอินโดนีเซียในการสู้รบ แต่ฟิลิปปินส์ก็ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับกัวลาลัมเปอร์ และต่อมา การอ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์ ก็ได้กลายเป็นสิ่งที่สร้างความระคายเคืองให้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างฟิลิปปินส์และมาเลเซีย อยู่เป็นเวลานานกว่ายี่สิบปี

การเผชิญหน้ากันสิ้นสุดลงก็เฉพาะหลังจากเกิดการรัฐประหารขึ้นในจาการ์ตาในเดือนกันยายน-ตุลาคม ค.ศ.1965 การรัฐประหารครั้งนี้เกิดขึ้น หลังจากที่ได้พยายามโดยไม่เป็นผลมาแล้วครั้งหนึ่ง ทางกองทัพกล่าวหาว่า การพยายามครั้งนั้น เป็นฝีมือของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ที่หมายจะกำจัดทหารระดับบัญชาการในขั้นสูงสุดทั้งหมด ในช่วงเวลาหลายเดือนถัดจากนั้น ได้มีการสังหารหมู่ผู้ที่สนับสนุนคอมมิวนิสต์นับแสน ๆ คน และได้มีการประกาศให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคที่ผิดกฎหมายในเดือนมีนาคม ค.ศ.1966 ในเดือนเดียวกันนั้น นายพลซูฮาร์โต้ นายทหารที่อาวุโสที่สุดที่ยังคงมีชีวิตอยู่ เข้ายึดอำนาจในการบริหาร ซูการ์โนซึ่งเมื่อสามปีก่อนหน้านี้ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานาธิบดีตลอดชีวิตยังคงดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐแต่ในนามอยู่ต่อมาอีกสิบเอ็ดเดือน แต่ในท้ายที่สุด ก็ยอมสละอำนาจทั้งหมดให้แก่ซูฮาร์โต้ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1967 ซูฮาร์โต้นำ “ระเบียบใหม่” มาใช้แทนที่ ประชาธิปไตยนำวิถี ของซูการ์โน เขาสั่งการให้ระงับการดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะก้าวร้าวตามแบบของซูการ์โน รวมทั้งการเผชิญหน้ากับมาเลเซีย ซึ่งได้สิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ.1966 และอินโดนีเซียก็กลับเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่ออีกหนึ่งเดือนให้หลัง

สาธารณรัฐสิงคโปร์

ระหว่างนั้น การรวมสิงคโปร์เข้ามาอยู่ในสหพันธ์รัฐมาเลเซีย ก็สิ้นสุดลงด้วยท่วงทำนองที่ขุ่นเคืองกัน การสิ้นสุดมาถึงในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1965 เมื่อรัฐที่เป็นเกาะแห่งนี้ กลายเป็นสาธารณรัฐที่มีเอกราช แม้ว่าการรวมอยู่ในสหพันธ์รัฐมาเลเซียและการเข้าถึงตลาดร่วมมลายู จะเป็นหัวใจสำคัญของนโยบายของพรรคพีเอพี(กิจประชา) แต่การรวมตัวก็มีข้อเสียที่ความขัดแย้งกันในเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างถือว่ามีความสำคัญเป็นอันดับแรก นอกจากนี้ ยังมีความไม่ยอมผ่อนปรนและความไม่ไว้วางใจกัน ซึ่งซ้ำเติม

ให้เกิดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มชนชาติต่าง ๆ ในมาเลเซียส่วนคาบสมุทร และจุดชนวนให้เกิดความไม่สงบด้วยเรื่องที่เกี่ยวกับเชื้อชาติขึ้นในสิงคโปร์ สิงคโปร์มีลักษณะเป็นชุมชนเมือง และไม่ติดข้องกับศาสนา จึงอยู่กินด้วยกันได้อย่างไม่สะดวกใจนัก กับมาเลเซียซึ่งมีลักษณะของเกษตรกร นับถือศาสนาอิสลาม และนิยมกษัตริย์ การโต้เถียงในหมู่ผู้นำและความไม่พอใจกับการแทรกแซงกิจการต่าง ๆ ของกันและกัน สิ้นสุดลงด้วยความพยายามของสิงคโปร์ ที่จะระดมฝ่ายที่ต่อต้านทั้งหลาย ให้เรียกร้องเรื่อง "มาเลเซียที่เป็นมาเลเซีย" ซึ่งมีนัยหมายไปในทางโจมตีบทบาทที่มีมาตามประเพณีของชาวมาเลย์ผู้เป็นเจ้าบ้าน เมื่อเผชิญกับการเลือกว่าจะแยกทางกัน หรือว่าจะใช้อำนาจเข้าไปปกครอง สิงคโปร์โดยตรง รัฐบาลกัวลาลัมเปอร์ก็เลือกที่จะปล่อยให้สิงคโปร์ไปเสีย

เรื่องนี้ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ ให้แก่ภูมิภาค สิงคโปร์นั้น ถือกันมานานว่าเป็นประหนึ่งกาฝากทางเศรษฐกิจ เนื่องจากมิได้ผลิตสิ่งใดเองเลย ทว่าอวบอ้วนขึ้นมาด้วยทรัพยากรของเพื่อนบ้านด้วยการเป็นผู้ประกอบการค้ายางพารา ดีบุกและน้ำมันปาล์มเกือบทั้งหมดของย่านนี้ สิงคโปร์ยังมั่งคั่งขึ้นมาด้วยการลักลอบนำสินค้าต่าง ๆ เข้าไปยังอินโดนีเซียอีกด้วย ปัญหายิ่งซ้ำร้ายหนักขึ้น เมื่อสาธารณรัฐแห่งนี้ ไม่พร้อมเอาเสียเลย ที่จะดำรงอยู่โดยแยกออกไปต่างหาก เนื่องจากไม่มีนักการเมืองที่รับผิดชอบคนใดของสิงคโปร์ ที่มองเห็นว่า เกาะสิงคโปร์นี้ จะอยู่รอดไปได้ หากว่าแยกขาดจากส่วนที่เหลือของคาบสมุทรมลายู ด้วยเหตุนี้ ในระยะแรก ๆ บรรดาผู้นำของสิงคโปร์จึงดำเนินนโยบายที่ดุดัน ซึ่งเป็นความพยายามอย่างแข็งกร้าว ที่จะอยู่รอด และเพื่อสร้างความรู้สึกถึงความเป็นชาติขึ้นมา เนื่องจากสิงคโปร์เป็นนครการค้าสากลระหว่างประเทศ สิงคโปร์จึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของตนเองเสียใหม่ จากที่เคยคิดว่าตนเป็นดินแดนอาณานิคมที่ชนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพ เปลี่ยนไปคิดว่าตนเป็นสังคมอันประกอบด้วยชนหลากหลายเชื้อชาติ สิงคโปร์เปลี่ยนวิธีคิดเหล่านี้ ด้วยการเน้นถึงลักษณะที่อดทน ขยันขันแข็งและชอบแข่งขันของประชาชนในสาธารณรัฐโดยรวม ซึ่งมีบ่อยครั้งที่สิงคโปร์ข้ามไปเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านในเชิงเหยียดหยามด้วย เรื่องนี้เห็นได้ชัดเป็นพิเศษ กับกรณีของมาเลเซีย โดยในระยะแรกนั้น นายกรัฐมนตรีลีกวนยูส่งเสริมแต่ผลประโยชน์ของสิงคโปร์เอง โดยสร้างความเสียหายแก่ความสัมพันธ์อันดีในอนาคต กับกัวลาลัมเปอร์

ในตอนที่แยกทางกันนั้น สิงคโปร์และมาเลเซียตกลงกันว่าจะทำสนธิสัญญาเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และป้องกันซึ่งกันและกันจากภัยภายนอก ทว่าในปีแรก ๆ ที่ได้เอกราชนั้น สิงคโปร์ก็ยังคงพึ่งพาอาศัยฐานทัพของอังกฤษต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้เป็นส่วนที่มีค่า (20 เปอร์เซ็นต์) ของเศรษฐกิจของตน และเพื่อการป้องกันทางทหาร ในขณะเดียวกัน สิงคโปร์ก็กระตือรือร้นที่จะยืนยันถึงเอกราชของตนเอง และที่จะหลีกเลี่ยงคำกล่าวหาเรื่องลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้ รัฐมนตรีกระทรวงสำคัญ ๆ ของสิงค์โปร์จึงได้ออกเดินทางไปเยือนประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ในทันทีที่ได้เอกราช โดย

สิงคโปร์ได้อธิบายถึงฐานะของตนแก่ประเทศที่ไปเยือน ว่าต่างจากระบบการป้องกันดินแดนเครือจักรภพ สิงคโปร์รู้สึกว่าตนเองอยู่ในสภาพหมิ่นเหม่ เนื่องจากเป็นเกาะชาวจีนอยู่ในน่านน้ำที่ชนส่วนใหญ่เป็นมุสลิม ดังนั้น สาธารณรัฐสิงคโปร์จึงเบี่ยงเบนทรัพยากรที่ไม่สู้จะมีพอใช้ ไปทุ่มให้กับการป้องกันประเทศ ทั้งนี้เพื่อหมายยับยั้งการรุกรานจากเพื่อนบ้านที่ไม่เป็นมิตร และเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของสิงคโปร์ สิงคโปร์กระทำตามเป้าหมายเหล่านี้ด้วยการเกณฑ์พลเมืองเข้ารับราชการทหารในลักษณะบังคับ ทว่าการที่สิงคโปร์ใช้ที่ปรึกษาทางทหารชาวอิสราเอล ก็ทำให้บรรดาเพื่อนบ้านที่เป็นมุสลิม เกิดความเป็นปฏิปักษ์ขึ้นมา

อันที่จริงนั้น ไม่มีใครมองว่าสิงคโปร์เป็นภัยคุกคามเสถียรภาพทางการเมืองของภูมิภาคนี้อีกต่อไปแล้ว ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ที่สิงคโปร์เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของมาเลเซียนั้น กัวลาลัมเปอร์ได้ช่วยลีกวนยูกำจัดพวกที่มีความคิดทางการเมืองในแนวสุดโต่งในสิงคโปร์ ซึ่งช่วยเสริมให้ฐานะของลีเองให้แข็งแกร่งมั่นคงยิ่งขึ้น สาธารณรัฐสิงคโปร์เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติและเครือจักรภพ ได้รับความคุ้มครองอยู่ภายใต้ร่มเงาของข้อตกลงป้องกันระหว่างอังกฤษและมาเลเซีย สิงคโปร์ยึดมั่นอย่างเหนียวแน่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางของตลาดเสรีและต่อการปราบปรามระบอบคอมมิวนิสต์ และแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์อันหมิ่นเหม่อยู่ในภูมิภาคนี้ แต่สิงคโปร์ก็กระตือรือร้นที่จะเป็นสมาชิกผู้ก่อตั้งของสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การก่อตั้งอาเซียน

สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน ก่อตั้งขึ้นโดยรัฐบาลของประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย ตามคำประกาศกรุงเทพฯ ผู้ลงนามในคำประกาศนี้ ได้แก่รองนายกรัฐมนตรีแห่งมาเลเซีย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอีกสี่ประเทศที่เหลือ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1967[15]

อาเซียน เป็นองค์การที่เข้ามาแทนที่สมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาสา อาสาก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ.1961 ประกอบด้วยประเทศไทย ฟิลิปปินส์และมลายู ในเวลาไม่นานหลังจากมลายูได้รับเอกราช ตนกู อับดุล ราห์มานเสนอความคิดเรื่องการร่วมมือกันในระดับภูมิภาค เพื่อต่อสู้กับความพยายามเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของคอมมิวนิสต์ และในการเจรจากับประธานาธิบดีการ์เซียแห่งฟิลิปปินส์ที่มนิลาในเดือนมกราคม ค.ศ.1959 มลายูตกลงที่จะทำสนธิสัญญามิตรภาพและ

---

[15] ASEAN Declaration, in Association of South-East Asian Nations, ***ASEAN Documents Series, 1967-1985,*** ASEAN Secretariat, Jakarta, 1985, 8.

เศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ได้มีการเสนอกันขึ้นมา รัฐมนตรีต่างประเทศของไทย ถนัด คอมันต์ ชอบใจกับความคิดเรื่องการร่วมมือในด้านเศรษฐกิจ และได้พยายามดึงประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคมาเข้าร่วม ยกเว้นเวียดนามเหนือ การพยายามของถนัดประสบความล้มเหลว ทว่าในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1961 รัฐบาลของทั้งสามประเทศ ได้ตกลงกันที่จะก่อตั้งสมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้น สมาคมนี้เป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ และเน้นเรื่องความร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจ

ประธานาธิบดีซูการ์โนแห่งอินโดนีเซีย ต่อต้านอาสา มาตั้งแต่เริ่มต้น แม้ว่าองค์การนี้ จะมิได้เกี่ยวข้องกับเรื่องความมั่นคง แต่เป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ลัทธิคอมมิวนิสต์หมดหนทางที่จะขยายตัวได้ ทั้งสามประเทศที่ร่วมลงนาม เป็นพันธมิตรในด้านการป้องกันอยู่กับกลุ่มประเทศทางตะวันตก กล่าวคือฟิลิปปินส์กับไทย เป็นพันธมิตรของสหรัฐและมลายู มีสนธิสัญญาการป้องกันระหว่างอังกฤษและมลายูอยู่ รัฐมนตรีต่างประเทศสุมิโตรของอินโดนีเซียแสดงความเห็นว่า “เจตนารมณ์ที่อยู่เบื้องหลังข้อเสนอนี้ ถึงอย่างไรเสีย ก็เป็นการต่อต้านสิ่งนี้และต่อต้านสิ่งนั้น...และอินโดนีเซียไม่ต้องการมีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายในทางลบ ในกิจการระหว่างประเทศ”[16]

ข้อเสนอเพื่อก่อตั้งสหพันธ์รัฐมาเลเซีย ไม่เพียงแต่เพิ่มการต่อต้านของอินโดนีเซียให้รุนแรงขึ้นเท่านั้น หากยังตอกลิ่มแบ่งแยกระหว่างภาคีภายในสมาคมอาสาเองด้วย เมื่อฟิลิปปินส์อ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์อย่างเป็นทางการในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1962 ประธานาธิบดีมาคาปากาลแห่งฟิลิปปินส์สนับสนุนสมาพันธ์รัฐมาเลย์อันไพศาล หรือมาฟิลินโด เพื่อให้เป็นอีกทางเลือกหนึ่งนอกเหนือจากมาเลเซีย แต่ความคิดนี้ไม่มีโอกาสได้เกิด

อาสา นิ่งสงบมาตลอดช่วงเวลาที่มีการเผชิญหน้ากันระหว่างอินโดนีเซียกับมาเลเซีย แม้ว่าถนัด คอมันต์จะได้ดำเนินการอย่างมากเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างมาเลเซียกับฟิลิปปินส์ อาสาดำรงอยู่แต่ในนามเรื่อยมาจนกระทั่งถึงค.ศ.1966 ซึ่งเมื่อถึงตอนนี้ รัฐบาลใหม่ของอินโดนีเซียกระตือรือร้นต่อการที่จะเลิกราการเผชิญหน้ากันอย่างศัตรู และหาทางร่วมมือเพื่อช่วยเหลือกันในภูมิภาค ทว่าจาการ์ตาไม่ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของอาสา หากยินดีที่จะได้เห็นการก่อตั้งองค์การใหม่ขึ้นมามากกว่า คือองค์การซึ่งจะรวมคลุมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล แม้ว่าอาสา จะไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นองค์การที่มีประสิทธิภาพได้ เพราะขาดพื้นฐานร่วมกันในระหว่างประเทศสมาชิก แต่อาสาก็มีความสำคัญ เพราะเป็นความคิดริเริ่มที่เกิดขึ้นจากภายในท้องถิ่น และมุ่งเพื่อสนองความต้องการของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะ การประชุมทั้งที่นิวเดลี และที่บันดุง ต่างมิได้ส่งผลลัพธ์ออกมาเป็นการก่อตั้งองค์การที่ถาวรแต่อย่างใด ส่วนแผนการโคลอมโบและองค์การซีโต้ ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากภายนอก

---

[16] บทสัมภาษณ์สุมิโตรใน *Far Eastern Economic Review,* 13 July 1961, อ้างใน Arnfill Jorgensen-Dahl, *Regional Organization and Order in South-East Asia,* London, 1982, 18.

แม้ว่าพม่ากับกัมพูชาปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกของอาเซียน แต่สภาพการณ์ที่แวดล้อมกำเนิดของอาเซียน ก็ดูจะมีแววว่าจะดียิ่งกว่าสมัยต้นทศวรรษ 1960 ซึ่งนำไปสู่ความสิ้นสลายลงอย่างรวดเร็วของอาสาและมาฟิลินโด อาดัม มาลิก ซึ่งเข้ามาเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของอินโดนีเซียในเดือนมีนาคม ค.ศ.1966 เป็นรัฐบุรุษผู้มีความสามารถสูง เขาเล็งเห็นไปถึงบทบาทอันสำคัญยิ่งของอินโดนีเซีย ในฐานะที่เป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะกระทำการอย่างเหนี่ยวรั้ง การเผชิญหน้ากันระหว่างมาเลเซียกับอินโดนีเซียสิ้นสุดลงแล้ว และภายใต้นโยบายระเบียบใหม่ของนายพลซูฮาร์โต้ จาการ์ตามีความกระตือรือร้นที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่สมัครสมานกับเพื่อนบ้านของตน เฟอร์ดินานด์ มาร์คอส ซึ่งได้เป็นประธานาธิบดีของฟิลิปปินส์ในเดือนมกราคม ค.ศ.1966 ได้ฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับมาเลเซียในอีกห้าเดือนถัดมา สิงคโปร์ในฐานะที่เป็นสาธารณรัฐที่เพิ่งได้เอกราชมาใหม่ ๆ ยังคงกระวนกระวายกับโอกาสลู่ทางของความอยู่รอดของตน ยิ่งกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ยังมีขึ้นในท่ามกลางภูมิหลังซึ่งน่าหวั่นเกรงด้วย นั่นคือสภาพการณ์ซึ่งสงครามในเวียดนาม ขยายวงกว้างออกไป นับเป็นครั้งแรกในยุคหลังสงคราม ที่มีมูลเหตุอย่างแท้จริง ให้ประเทศที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ละวางความขัดแย้งแตกต่างกันเสีย และแสวงหาทางร่วมมือกันในภูมิภาค

สิ่งที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก คือการประนีประนอม นั่นคือสมานบาดแผลที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งในระยะหลัง นับตั้งแต่เริ่มต้น สมาคมอาเซียนจะมองตนเองว่าเป็น “สมาคมเพื่อการร่วมมือกันในภูมิภาค” สมาคมหลีกเลี่ยงที่จะทำให้เกิดการคิดไปได้ว่าสมาคมจะก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรเพื่อต่อต้านการรุกราน หากแต่อาศัย “การปกป้องทางการเมืองร่วมกัน” มากกว่า คำนี้ถนัด คอมันต์ เป็น ผู้คิดขึ้น เขาเป็นผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบอยู่มาก ในการประนีประนอมและไกล่เกลี่ยให้ทัศนะและสิ่งที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกในความคิดของสมาชิกผู้ก่อตั้งของอาเซียน ซึ่งแตกต่างกันอยู่ ให้ลงรอยไปด้วยกันได้ ในแง่ทฤษฎีนั้น ความมั่นคงและเสถียรภาพ เป็นรองเป้าหมายหลักของสมาคม เป้าหมายหลักดังกล่าวนั้นคือ “เพื่อเร่งทวีความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางสังคมและการพัฒนาวัฒนธรรรมในภูมิภาค” ทว่าการบรรลุถึงความตกลงกันอย่างสันติ จะทำให้สามารถระดมทรัพยากรมาใช้หล่อเลี้ยงเศรษฐกิจให้แข็งแกร่งและสร้างความสมานฉันท์ในสังคม สิ่งเหล่านี้มองเห็นกันว่า เป็นสิ่งจำเป็นในการต่อต้านการพยายามบ่อนทำลายระบอบการปกครองของคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ และขัดขวางการแทรกแซงจากภายนอก ยกเว้นอินโดนีเซียแล้ว ทุกประเทศที่ร่วมลงนาม ต่างพึ่งพาอาศัยสหรัฐหรืออังกฤษในการป้องกันประเทศ ทว่าคำประกาศกรุงเทพฯ แถลงว่า ฐานทัพของต่างชาติ มีอยู่เพียงชั่วคราว ธำรงอยู่เพียงเพราะมีความตกลงอย่างเป็นการเร่งด่วนของประเทศที่เกี่ยวข้องเท่านั้น และมิได้มีผลกระทบกระเทือนถึงการพัฒนาชาติแต่อย่างใด

คำประกาศกรุงเทพฯ เปิดลู่ทางให้แก่การร่วมมือช่วยเหลือกันในเรื่อง ที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกัน และรักษาความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับองค์การระหว่างประเทศและองค์การระดับภูมิภาคที่มี

เป้าหมายคล้ายคลึงกัน ที่มีอยู่ในขณะนั้น อาเซียนมิได้มุ่งหมายที่จะให้เป็นองค์การเฉพาะกลุ่ม หากเปิดโอกาสให้รัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าร่วมเป็นสมาชิกได้ โดยมีเงื่อนไขว่าต้องเห็นพ้องกับนโยบายของอาเซียน

องค์กรระดับสูงสุดที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย คือองค์ประชุมของรัฐมนตรีต่างประเทศ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในประเทศสมาชิกอาเซียน โดยหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไป นอกจากนี้ ยังมีการประชุมเป็นประจำของรัฐมนตรีด้านเศรษฐกิจของอาเซียนและของคณะกรรมการระดับรองชุดอื่น ๆ ด้วย

สมาชิกอาเซียนทุกประเทศล้วนต่อต้านคอมมิวนิสต์ พวกเขาเกาะเกี่ยวเข้าด้วยกันเป็นกลุ่มก็เพราะความกลัวเวียดนามเหนือที่ก้าวร้าว และกลัวภัยที่คิดกันว่าจะมีมาจากจีนคอมมิวนิสต์ รัฐบาลของประเทศเหล่านี้ มีแนวโน้มที่จะปกครองในแบบอัตตาธิปไตย ทว่ามีเศรษฐกิจแบบเปิด ทุกประเทศต่างพึ่งพาอาศัยระบบตลาดของการค้าโลก ซึ่งชาติอุตสาหกรรมมีอิทธิพลครอบงำอยู่ สมาชิกทุกประเทศล้วนมุ่งมั่นที่จะพัฒนาประเทศโดยใช้ทุนของต่างชาติ ทุกประเทศหวังว่าจะส่งเสริมการพาณิชย์ของอาเซียนทั้งภายในและนอกภูมิภาค และจะร่วมมือช่วยเหลือกันในเรื่องทางด้านปฏิบัติ เช่นการขนส่งและการสื่อสารคมนาคม กระตุ้นการท่องเที่ยว และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ การศึกษาและการบริหาร

ทว่าหลายปีผ่านไป อาเซียนก็ยังพัฒนาอย่างเชื่องช้า ประเทศสมาชิกยังเป็นกลุ่มที่แตกต่างกันไป ด้วยวัฒนธรรมที่หลากหลาย และมีเศรษฐกิจที่แข่งขันกันอยู่ พวกเขายกย่องอุดมคติของสมาคมกันแค่เพียงวาจา และมีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันอยู่หลายประเด็น ความตึงเครียดยังคงมีอยู่ระหว่างไทยกับมาเลเซีย ในเรื่องการตรวจและกำกับพรมแดนที่สองประเทศนี้มีอยู่ร่วมกัน ทางมาเลเซียนั้นกังขากับความมุ่งมั่นของกรุงเทพฯ ในเรื่องการกำจัดพลพรรคคอมมิวนิสต์มลายูที่ยังหลงเหลืออยู่ คนเหล่านี้ข้ามพรมแดนไปหลบภัยอยู่ในไทย ส่วนกรุงเทพฯ ก็ระแวงว่า มาเลเซียจะยุยงส่งเสริมขบวนการแยกดินแดนของมุสลิมในจังหวัดที่อยู่ทางภาคใต้ของไทย การที่มาเลเซียขับสิงคโปร์ออกไปในค.ศ.1965 สร้างความเจ็บแค้นให้กับความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายต่อมาอีกหลายปี และกรณีที่ฟิลิปปินส์อ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์ ก็ยังคงสร้างความเจ็บปวดอยู่ต่อไป ระหว่างสิงคโปร์และอินโดนีเซีย การที่สิงคโปร์ยืนกรานให้ประหารชีวิตผู้ก่อวินาศกรรมชาวอินโดนีเซียในค.ศ.1968 หลังจากการเผชิญหน้ากันสิ้นสุดลงไปนานแล้ว และทั้ง ๆ ที่ประธานาธิบดีซูฮาร์โต้วิงวอนขอความเมตตาเป็นการส่วนตัว เป็นเหตุการณ์ที่กระตุ้นให้มีการเดินขบวนที่ใช้ความรุนแรงในจาการ์ตา เหตุการณ์ครั้งนี้ เอกอัครราชทูตของสิงคโปร์จำต้องหนีเอาชีวิตรอด

เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1960 การแยกออกเป็นสองขั้วในยุคสงครามเย็น หลีกทางให้แก่สถานการณ์ที่ผันผวนและซับซ้อนยิ่งขึ้น ซึ่งเกี่ยวพันไม่แต่เฉพาะกับสหรัฐและสหภาพโซเวียตเท่านั้น หากยังรวมไปถึง

สาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างญี่ปุ่น และความสามัคคีกันเหนียวแน่นยิ่งขึ้นของยุโรป โดยผ่านองค์การนาโต้ และประชาคมเศรษฐกิจยุโรป หรืออีอีซี การเปลี่ยนแปลงที่น่าตื่นตาตื่นใจมากที่สุด เกิดขึ้นเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนและโซเวียตสลายลงอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเปิดทางไปสู่การสมานไมตรีกันในท้ายที่สุด ระหว่างสหรัฐกับจีน ผลของความสัมพันธ์นี้ทำให้ทั้งสองสามารถบรรลุถึงการผ่อนคลายความตึงเครียดกันได้ในระดับหนึ่ง ในยุคของประธานาธิบดีนิกสัน (ค.ศ.1969-1974) และความเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอเมริกากับโลกคอมมิวนิสต์ ระคนกันอย่างคลุมเครือ ช่วงเวลานี้จึงเป็นระยะเวลาที่ไม่แน่ไม่นอน ซึ่งชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำต้องปรับตัวอย่างรีบด่วน

ในเวลาเดียวกัน ความฝืดเคืองทางด้านเศรษฐกิจบีบบังคับให้อังกฤษต้องยกเลิกคำมั่นสัญญาส่วนใหญ่ที่ให้ไว้กับภูมิภาคนี้เกี่ยวกับการปกป้องอารักขา ค่าใช้จ่ายที่หมดไปกับการเผชิญหน้ากับอินโดนีเซีย ทำให้รัฐบาลอังกฤษตัดสินใจในค.ศ.1966 ว่าจะถอนกำลังที่อยู่ทางตะวันออกของสุเอซออกไปในกลางทศวรรษ 1970—และสองปีถัดมา อังกฤษเร่งกำหนดการถอนทหารให้กระชั้นเข้ามาปีนปี ค.ศ.1971—โดยทิ้งให้สหรัฐเป็นผู้รับผิดชอบคนสำคัญในการเป็นปราการป้องกันของตะวันตกเพื่อสนับสนุนภูมิภาคนี้

ความตกลงระหว่างอังกฤษและมาเลเซีย เรื่องการป้องกันดินแดน ถูกแทนที่ด้วยข้อตกลงที่ว่าด้วยการตระเตรียมการป้องกันห้าประเทศเครือจักรภพ หรือ อันซุค ซึ่งมีข้อผูกมัดน้อยลง ตามข้อตกลงนี้ อังกฤษ ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ จะคงทหารกลุ่มย่อยไว้ในมาเลเซียและสิงคโปร์ พร้อมด้วยพันธะสัญญาว่าจะให้คำปรึกษาหารือ ในกรณีที่เกิดภัยคุกคามใด ๆ จากภายนอก ทว่าไม่จำเป็นต้องปฏิบัติการรบ ประสิทธิภาพของข้อตกลงนี้ ไม่เคยได้มีโอกาสผ่านการพิสูจน์ และการเข้ามีส่วนพัวพันในย่านนี้ของอังกฤษ ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ ก็ลดทอนลงไปเรื่อย ๆ ในปีต่อ ๆ มา พร้อมกับที่มาเลเซียและสิงคโปร์ ได้เสริมสร้างสมรรถนะทางด้านการทหารของตนเองขึ้นมา

สงครามอินโดจีนครั้งที่สอง

การขยายตัวของสงครามเวียดนาม นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา ดึงกัมพูชาและลาวเข้าไปจมอยู่ในความขัดแย้งนี้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในขณะที่เจ้าสีหนุทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศเบี่ยงไปซ้าย

นั้น พระองค์กลับเป็นอัตตาธิปไตยและต่อต้านคอมมิวนิสต์ในประเทศ โดยพระองค์ทรงใช้ประโยชน์จากประเพณีความชื่นชมกษัตริย์ที่มีมาแต่ครั้งโบราณ ร่วมไปกับการปราบปราม

แต่การวิพากษ์ต่อเจ้าสีหนุก็ทวีขึ้นในตอนปลายทศวรรษ 1960 ชนชั้นสูงที่มีการศึกษา ซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้น ไม่เห็นด้วยกับวิธีการปกครองในแบบเฉพาะตัวของพระองค์ รวมทั้งการที่พระองค์ทรงเดินทางไปต่างประเทศอยู่เนือง ๆ และไม่ทรงมีความอดกลั้นต่อเสียงคัดค้าน ความไม่พอใจของเกษตรกรต่อข้อเรียกร้องต้องการอย่างหนักหน่วงที่มาจากรัฐและจากพุทธจักร เป็นดินอันอุดมให้แก่ระบอบคอมมิวนิสต์ พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา หรือเขมรแดง เสียกระบวนมาตั้งแต่เมื่อกัมพูชาได้เอกราช แต่พรรคก็เริ่มฟื้นตัวขึ้นมาตั้งแต่ค.ศ.1962 เมื่อมีการแต่งตั้งครูในโรงเรียนที่ได้รับการศึกษาจากฝรั่งเศส สาลอธ ซาร์ ขึ้นเป็นเลขาธิการของคณะกรรมการกลางของพรรค บุคคลผู้นี้ จะใช้ชื่อว่า พอล พต ในเวลาต่อมา (ค.ศ. 1976) เขมรแดงสนับสนุนการกบฏของชาวนา ซึ่งดำเนินการในขอบข่ายที่ใหญ่โตในเขตสามลอต ทางตะวันตกเฉียงเหนือของกัมพูชาในค.ศ.1967 ทว่าเจ้าสีหนุทรงปราบปรามกบฏครั้งนี้ด้วยความโหดร้ายทารุณอย่างยิ่งยวด เจ้าสีหนุทรงยังคงปราบปรามกิจกรรมทางปีกซ้ายต่อไป ซึ่งเป็นการผลักดันให้บรรดาผู้นำของเขมรแดงต้องหลบซ่อนตัว ทั้งคอมมิวนิสต์เขมรก็มิได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศด้วย พรรคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียถูกทำลายลงในค.ศ.1965-1966 และเวียดนามเหนือก็ยังคงหล่อเลี้ยง ความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่กับเจ้าสีหนุ ความห่วงใยของฮานอยที่จะรักษาเส้นทางโฮจิมินห์ให้ปลอดภัย และรักษาบริเวณที่เวียดนามเหนือใช้เป็นหลบภัยอยู่ในกัมพูชา มีน้ำหนักมากกว่าข้อพิจารณาเรื่องลัทธิอุดมการณ์ใด ๆ ผลก็คือ เขมรแดงจึงยังคงอ่อนแอและแบ่งแยก โดยมี สาลอธ ซาร์ เป็นผู้คอยเร่งเร้าให้จับอาวุธขึ้นกระทำการต่อต้าน เพื่อโค่นล้มเจ้าสีหนุ ส่วนคอมมิวนิสต์คนอื่น ๆ พอใจที่จะกบดานไปจนกว่าคอมมิวนิสต์ในเวียดนามจะได้ชัยชนะเสียก่อน

ในระยะนี้ การต่อต้านเจ้าสีหนุที่น่าเกรงขามมากที่สุด มาจากปีกขวา ที่สำคัญคือในหมู่นายทหารที่ต้องการให้ประเทศมีนโยบายที่นิยมอเมริกันมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อกู้ประโยชน์ที่จะได้จากความช่วยเหลือของต่างชาติกลับคืนมา ระหว่างที่เจ้าสีหนุทรงอยู่ระหว่างเดินทางไปต่างประเทศครั้งหนึ่ง ในจำนวนมากมายหลายครั้งในเดือนมีนาคม ค.ศ.1970 สมัชชารัฐสภาแห่งชาติได้ปลดพระองค์ออกจากตำแหน่ง รัฐบาลใหม่ภายใต้นายพลลอน นอล พยายามปลีกตัวออกจากสงครามเวียดนาม ทว่าในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1970 สหรัฐได้รุกเข้ามาในเขตแดนด้านตะวันออกของกัมพูชาเป็นเวลานานหนึ่งเดือนเพื่อโจมตีเส้นทางโฮจิมินห์ ในเดือนตุลาคมปี 1970 นี้ ประเทศได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นสาธารณรัฐเขมรด้วยความมุ่งมาดปรารถนาที่จะพาประเทศไปสู่ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ทว่ารัฐบาลลอน นอลกลับใช้นโยบายปราบปรามมากขึ้น เมื่อเผชิญกับการต่อต้านอย่างต่อเนื่องจากบรรดาผู้สนับสนุนเจ้าสีหนุและจากเขมรแดง

ในระหว่างนั้น ในเวียดนาม การรุกอย่างเต็มพิกัดโดยไม่มีใครคาดฝันของฮานอยในฤดูใบไม้ผลิของปีค.ศ.1968 ซึ่งเรียกกันว่าปฏิบัติการรุกในเทศกาลเทต ไม่สามารถบรรลุผลตามเป้าหมายเฉพาะ

หน้าทางทหารได้ ทว่าปฏิบัติการครั้งนี้ ได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับสงครามกันมากยิ่งขึ้นในสหรัฐ และทำลายขวัญกำลังใจของกองทัพสหรัฐ ซึ่งประกอบด้วยทหารเกณฑ์เป็นหลัก การโจมตีครั้งนี้ได้นำไปสู่การตัดสินใจของประธานาธิบดีจอห์นสันโดยตรง ในอันที่จะไม่สมัครเข้ารับการเลือกตั้งใหม่อีกครั้งในค.ศ.1968 ในขณะที่ในเวลาถัดมาในปีเดียวกัน ฮานอยและวอชิงตัน ตกลงกันว่าจะมาประชุมกัน เพื่อการเจรจาสันติภาพที่ปารีส ริชาร์ด นิกสันได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีในต้นปีค.ศ.1969 ด้วยความมุ่งมั่นที่จะยุติการมีส่วนร่วมของอเมริกันในสงครามนี้ และในเดือนกรกฎาคมปีนั้น นิกสันได้ประกาศ หลักการกวม ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดศักราชของการถอนทหารสหรัฐออกจากเวียดนาม

เหตุการณ์นี้ เป็นสิ่งที่บอกถึงการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ระหว่างประเทศอย่างถึงรากเหง้า รัฐบาลไอเซนฮาวร์ เคนเนดี้และจอห์นสัน ต่างมองเวียดนามใต้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างจะขาดเสีย มิได้ ในการหยุดยั้งกระแสการขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ ซึ่งอเมริกันเชื่อว่า อิทธิพลของคอมมิวนิสต์นี้จะบ่อนทำลายส่วนที่เหลือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ หากว่า รัฐบาลไซง่อนพังทะลายลง นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในวอชิงตัน เป็นนโยบายรวมของทั้งสองพรรคการเมืองของสหรัฐ ดังนั้นจึงหมายถึงสหรัฐเป็นปฏิปักษ์อย่างเสมอต้นเสมอปลายกับสาธารณรัฐประชาชนจีนมาตั้งแต่ที่ประเทศนี้ได้ก่อตั้งขึ้น ปักกิ่งสนองความเป็นศัตรูนี้ในทำนองเดียวกัน ทว่าการที่จีนแตกหักกับสหภาพโซเวียต ทำให้จีนอยู่ในฐานะที่โดดเดี่ยวอย่างเต็มที่ตลอดทศวรรษ 1960 นายกรัฐมนตรีโจวเอนไลตระหนักว่า จีนไม่สามารถเผชิญหน้ากับประเทศอภิมหาอำนาจทั้งสองได้พร้อม ๆ กัน และได้เริ่มทาบทามมายังวอชิงตัน การต่อต้านสงครามที่เพิ่มขึ้นเป็นลำดับในสหรัฐ ประกอบกับความเข้าใจ—แม้จะล่าช้ากว่าที่ควร--เกี่ยวกับความแตกร้าวที่ขยายกว้างขึ้นเป็นลำดับ ระหว่างจีนกับโซเวียตได้นำไปสู่ทัศนะที่เปลี่ยนแปลงไป เกี่ยวกับผลประโยชน์ของอเมริกันในต่างแดน ผลลัพธ์ก็คือการสมานไมตรีอย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจ ระหว่างจีนกับสหรัฐ ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1971 สาธารณรัฐประชาชนจีน ก็เข้ามาแทนที่ไต้หวัน ในฐานะตัวแทนของชาวจีนในองค์การสหประชาชาติ และในฐานะที่เป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคง และในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1972 ประธานาธิบดีนิกสันก็เดินทางไปเยือนประเทศจีน

การปรองดองระหว่างจีนและสหรัฐ สร้างความตระหนกตกใจแก่เวียดนามเหนือ ซึ่งเคยเห็นว่าจีนเป็นผู้สนับสนุนที่เหนียวแน่นของตนมาเป็นเวลากว่ายี่สิบปี ซึ่งในระหว่างนั้น ปักกิ่งได้ให้ความช่วยเหลือด้านการทหารและด้านเศรษฐกิจแก่เวียดนามเหนืออย่างเอื้อเฟื้อ มาบัดนี้ จีนเร่งเร้าให้เวียดนามเหนือยินยอมตามเงื่อนไขของอเมริกัน ซึ่งหมายความถึงการถอนทหารต่างชาติทั้งหมดออกไปจากเวียดนามใต้ แต่ฮานอยปฏิเสธ และยังคงสู้รบต่อไปด้วยความเร่าร้อนอย่างที่มิได้ลดน้อยถอยลงไปแต่อย่างใด ภายใต้เงื่อนไขสันติภาพ ซึ่งตกลงกันได้ในท้ายที่สุดที่ปารีสในเดือนมกราคม ค.ศ.1973 นั้น เวียดนามเหนือได้รับอนุญาตให้คงทหารของตนไว้ในเวียดนามใต้ หลังจากที่กำลังทหาร

ของอเมริกันถอนออกไปแล้ว รัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาลของเวียดกงได้เข้ามีส่วนร่วมอยู่ในในระหว่างการเจรจาสันติภาพครั้งนี้ ซึ่งมีนัยหมายถึงสิทธิธรรมของเวียดกง แม้ว่าวอชิงตันจะยังคงจัดป้อนอาวุธยุทโธปกรณ์ให้เวียดนามใต้อยู่ต่อไป แต่รัฐบาลของเทียวก็ขาดสิ่งที่อยู่ในรูปของการสนับสนุนของประชาชนโดยสิ้นเชิง และอยู่รอดมาได้ ก็เฉพาะด้วยความช่วยเหลือด้านการทหารและเศรษฐกิจของอเมริกันเท่านั้น รัฐบาลเทียวทั้งทุจริต และไม่นำพาต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังนั้นจึงกระตุ้นเร้าให้เกิดการต่อต้านมาจากประชาชนฝ่ายต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ในกัมพูชาก็ทำนองเดียวกัน ลอน นอลพึ่งพาอาศัยการสนับสนุนของสหรัฐเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่เจ้าสีหนุและเขมรแดง ได้รวมกำลังกันเป็นแนวร่วมที่ไม่น่าเป็นไปได้ ทว่ามีประสิทธิภาพ ในค.ศ.1973 อเมริกันทิ้งระเบิดอย่างหนักหน่วง เป็นเวลาหลายเดือนลงยังที่ตั้งของทหารกองโจร เพื่อค้ำจุนรัฐบาลลอน นอลไว้ ทว่าในเดือนธันวาคม ค.ศ.1973 สภาคองเกรสสั่งให้ยุติการทิ้งระเบิด และในตอนต้นปีค.ศ.1975 ทหารกองโจรก็เข้าควบคุมชนบทของกัมพูชาไว้ได้ และเดินทัพเข้าประชิดปิดล้อมกรุงพนมเปญ

รัฐภาคีอาเซียน

อาเซียนยังไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะกำหนดจุดยืนร่วมกัน เมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนและชวนให้สับสน อันเกิดจากเหตุการณ์การสมานไมตรีระหว่างจีนและอเมริกัน จากการที่จีนคอมมิวนิสต์เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ และจากการที่อเมริกันถอนตัวจากสงครามเวียดนาม ในขณะที่ความเจ็บปวดรวดร้าวจากการต่อสู้เพื่อเอกราชของรัฐภาคีอาเซียนส่วนใหญ่ กำลังบรรเทาเบาบางลงไปในปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 นั้น ส่วนใหญ่แล้ว รัฐเหล่านี้ต่างยังคงหมกมุ่นอยู่กับภารกิจการสร้างชาติ และยังไม่พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงอย่างน่าตื่นตาตื่นใจของสภาพเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ

มาเลเซียผ่านเหตุการณ์การขับสิงคโปร์ออกจากสหพันธ์โดยมิได้ประสบกับวิกฤติการณ์ที่ใหญ่โตอันใด และหลังจากที่ขัดแย้งกันในระยะแรกอยู่สักหน่อย ซาราวักกับซาบาห์ ก็ได้รับประโยชน์ทางด้านวัตถุจากเข้าร่วมอยู่ในองค์กรรัฐที่กว้างขวางใหญ่โตขึ้นแห่งนี้ ทว่าเหตุการณ์วุ่นวายเพราะความคั่งแค้นที่มีอยู่ในระหว่างกลุ่มชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในกัวลาลัมเปอร์และในส่วนอื่น ๆ ของมาเลเซียในส่วนคาบสมุทร ซึ่งเกิดขึ้นตามหลังการเลือกตั้งในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1969 มาติด ๆ นั้น ตีความกันว่าหมายถึง นโยบายพึ่งพาอาศัยเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีเพื่อลดความไม่เสมอภาคที่มีอยู่ระหว่างชนต่างเชื้อชาติ เป็นนโยบายที่ใช้การไม่ได้ ชนกลุ่มน้อยที่เป็นชาวมาเลย์ชั้นสูง มั่งคั่งขึ้น เพราะมีโอกาสที่จะได้รับสิทธิพิเศษ ส่วนมวลชนชาวมาเลย์ที่เป็นเกษตรกร ถูกปล่อยไปยากจนต่อไป

การประชุมรัฐสภาในมาเลเซียถูกงดไประยะหนึ่ง และนายกรัฐมนตรีตนกู อับดุล ราห์มาน ก็ยกอำนาจการบริหารให้ไปอยู่ในมือของสภาปฏิบัติการแห่งชาติ ภายใต้ตน อับดุล ราซัก การปกครองแบบรัฐสภา ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในเดือนกันยายน ค.ศ.1970 และอับดุล ราซัก ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ราซักปรับปรุงแก้ไขนโยบายเสียใหม่ โดยเน้นที่ความสมานฉันท์และความสามัคคี การปฏิบัติงานในระยะเริ่มต้นของนายกรัฐมนตรีคนใหม่ ประสบความสำเร็จอย่างมหาศาล ราซักก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรที่ใหญ่ขึ้น โดยนำพรรคการเมืองเกือบทั้งหมดทุกพรรค รวมทั้งพรรคต่าง ๆ มากมายจากทางฝ่ายค้าน เข้ามารวมกันอยู่ในแนวร่วมแห่งชาติแห่งเดียวกัน อุดมการณ์ของชาติ คือ *รูกุเนการา* บัญชาให้ประชาชนจงรักภักดีต่อกษัตริย์ ประเทศชาติ และรัฐธรรมนูญ ประชาชนต้องเชื่อถือศรัทธาต่อพระเจ้า และมีความประพฤติถูกต้องตามหลักศีลธรรม การโต้เถียงปัญหาที่ละเอียดอ่อนถูกห้าม ที่สำคัญคือเรื่องสถานภาพของชาวมาเลย์และเรื่องที่เกี่ยวกับประมุขผู้ปกครอง จากนั้นรัฐบาลก็นำนโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่มาปฏิบัติ นโยบายนี้ มุ่งหมายเพื่อแก้ไขความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจระหว่างชนเชื้อชาติต่าง ๆ โดยผ่านการดำเนินแผนพัฒนาเป็นระยะๆ เป็นเวลายี่สิบปี นโยบายนี้ มิได้มุ่งหมายที่จะจัดการกระจายโภคทรัพย์ใหม่ ด้วยการโยกย้ายอย่างขนานใหญ่จากส่วนหนึ่งไปยังอีกส่วนหนึ่ง หากแต่มุ่งหมายให้*ภูมิปุตรา* (แปลตรงตามตัวอักษรได้ว่า บุตรแห่งแผ่นดิน) ได้มีส่วนแบ่งอย่างเสมอภาคยิ่งขึ้น เมื่อเทียบกับชาวต่างชาติและชาวมาเลเซียอื่น ๆ ในเศรษฐกิจที่ได้ขยายตัวกว้างออกไป

แม้ว่ามาเลเซียยังคงต้องพึ่งพาอาศัยการลงทุนของต่างชาติอยู่มาก และพึ่งตลาดโลกเพื่อขายผลผลิตขั้นต้นทางการเกษตรและจากเหมืองแร่ของตน แต่อับดุล ราซักก็นำประเทศให้ห่างจากจุดยืนแนวนิยมตะวันตกที่มีมาแต่เดิม ไปสู่ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด และไปสู่การติดต่อสัมพันธ์กับบรรดาประเทศคอมมิวนิสต์ ในการประชุมสุดยอดของประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดที่จัดขึ้นที่ลูซากา ในค.ศ.1970 ราซักได้ยื่นข้อเสนอให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเขตแห่งสันติภาพ มิตรภาพและเป็นกลาง หรือซอพแฟน โดยได้รับการค้ำประกันจากประเทศมหาอำนาจ ในค.ศ.1974 มาเลเซียเป็นประเทศในภาคีอาเซียนประเทศแรก ที่ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีน

สิงคโปร์สืบเนื่องการดำเนินนโยบายเพื่อสร้างความสามัคคีในชาติและเพื่อให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็วต่อไป คำประกาศในปีค.ศ.1968 เรื่องการเร่งถอนทหารอังกฤษออกไป เป็นภัยคุกคามเศรษฐกิจ รวมทั้งความมั่นคงของสาธารณรัฐสิงคโปร์แห่งนี้ กระนั้น ในทางปฏิบัติแล้วปรากฏว่าการถอนตัวของอังกฤษนี้ กลับให้ประโยชน์ เนื่องจากอังกฤษได้ส่งมอบอุปกรณ์และสิ่งปลูกสร้างด้านการป้องกันประเทศที่มีค่า กับกำลังคนที่ได้ผ่านการฝึกฝนมาแล้วแก่สิงคโปร์ รวมทั้งให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำอีก 50 ล้านปอนด์ ซึ่งขณะนั้นเป็นเวลาเดียวกับความเฟื่องฟูทางด้านเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องการแสวงหาแหล่งน้ำมันนอกชายฝั่ง กำลังจะเริ่มขึ้นอยู่พอดี นอกจากนี้ วิกฤติการถอนตัวของอังกฤษนี้ยังทำให้รัฐบาลสามารถปลูกฝังวินัยทางสังคมอย่างใหม่ได้ด้วย พรรคกิจประชา ซึ่งเป็นพรรครัฐบาล กวาดคะแนนเสียงมาได้ทุกที่นั่งในค.ศ.1968 และจากฐานะที่ทรงอำนาจนี้

รัฐบาลก็เข้าดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ อย่างแข็งขัน ไม่แต่เฉพาะเพื่อสร้างเสริมกองทัพของตนขึ้นมาเท่านั้น หากยังรวมถึงการเร่งสร้างอุตสาหกรรมในประเทศ และผ่านกฎหมายแรงงานที่เข้มงวดออกมาด้วย เสถียรภาพทางการเมืองและการผลักดันด้านเศรษฐกิจ ทำให้สิงคโปร์สามารถตักตวงประโยชน์จากสภาพเฟื่องฟูของเศรษฐกิจนานาชาติได้ในระดับสูงสุด ในตอนปลายทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970

ในบรรดาประเทศทั้งปวงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น สิงคโปร์เป็นประเทศที่พึ่งพาอาศัยตลาดโลกมากที่สุด และพึ่งพาอาศัยมิตรภาพจากประเทศมหาอำนาจมากที่สุด กระนั้น สิงคโปร์ก็มุ่งมั่นที่จะยืนหยัดในอธิปไตยของตน สิงคโปร์ต้องการควบคุมเศรษฐกิจของตนเองและส่งเสริมความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในภูมิภาค และขณะที่ความกังวลเฉพาะหน้าเรื่องความอยู่รอดของสิงคโปร์ ลดน้อยลง ลัทธิชาตินิยมอย่างแข็งกร้าวของสาธารณรัฐที่แสนจะเยาว์วัยนี้ ก็เริ่มอ่อนลง นับตั้งแต่ปีค.ศ.1971 เป็นต้นมา รัฐบาลส่งเสริมให้ชาวสิงคโปร์ไปลงทุนใน แผนการมาเลเซียฉบับที่สอง ซึ่งกำลังเหี่ยวเฉาลงไป เพราะความไม่มั่นใจของสาธารณชนที่เกิดขึ้น ภายหลังเกิดเหตุจลาจลในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1969 ความสัมพันธ์กับอินโดนีเซีย ได้รับการซ่อมแซมแก้ไข ด้วยการผลัดกันเยี่ยมเยือนอย่างเป็นมิตร ระหว่างลีกวนยูกับประธานาธิบดีซูฮาร์โต้ในค.ศ.1973 โดยนายกรัฐมนตรีสิงคโปร์ ได้ไปวางพวงมาลาที่หลุมฝังศพของผู้ก่อวินาศกรรมทางทะเลที่รัฐบาลของเขาสั่งประหารชีวิตไปเมื่อห้าปีก่อน การเคลื่อนไหวดำเนินการบางอย่างในแนวทางนี้ มีขึ้นก่อนที่จะสหรัฐจะเปลี่ยนแปลงนโยบายของตน และเป็นความริเริ่มในทางบวกภายในภูมิภาค ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่าแตกต่างไปจากการเพียงแต่ตอบสนองต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายนอกภูมิภาค

การตัดสินใจของบรูไน ที่จะไม่เข้าร่วมอยู่ในมาเลเซียในค.ศ.1963 สร้างความบาดหมางแก่มิตรภาพที่บรูไนมีอยู่กับกัวลาลัมเปอร์ และคำกล่าวอ้างที่ว่าอินโดนีเซียมีส่วนพัวพันในการกบฏที่เกิดขึ้นในบรูไนเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1962 ทำให้ความสัมพันธ์ที่บรูไนมีอยู่กับจาการ์ตา มืนตึงขึ้นมา รัฐบาลบรูไนรื้อฟื้นการกล่าวอ้างสิทธิในหุบเขาลิมบางอย่างเป็นทางการ ดินแดนนี้ ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของซาราวักในสมัยที่ซาราวักอยู่ใต้การปกครองของตระกูลบรุคเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ทั้งนี้เป็นไปตามคำขอร้องของพวกหัวหน้าในท้องถิ่น โดยที่สุลต่านในสมัยนั้นมิได้ทรงให้ความยินยอม มาตอนนี้ สุลต่านโอมาร์เองได้เสด็จข้ามเข้าไปยังลิมบาง เพื่อประชาสัมพันธ์ขอเสียงสนับสนุนบรูไนนั้นโดดเดี่ยว พึ่งพาอาศัยอังกฤษมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมา ในขณะที่รัฐบาลระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสถานภาพพึ่งพาแบบกึ่งอาณานิคม ก็เปิดทางให้เป็นที่ติฉินจากนานาชาติ ในขณะเมื่อลอนดอนกำลังตระเตรียมการที่จะถอนกำลังทหารของตนออกจากทางฟากตะวันออกของสุเอซ รัฐบาลพรรคเลเบอร์ในอังกฤษ ก็ร้อนใจกับความก้าวหน้าที่ดำเนินไปอย่างเชื่องช้า ในเรื่องการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ ใน ค.ศ.1967 สุลต่านโอมาร์ทรงสละราชบัลลังก์ให้แก่ราชโอรสวัย 21 คือ ฮาสซานาล บอลเกียห์ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการตระเตรียมการให้การเปลี่ยนแปลงทางด้านรัฐธรรมนูญดำเนินไป

อย่างราบรื่น ทว่าอดีตสุลต่านก็ยังทรงเป็นกำลังชี้นำอยู่เบื้องหลังราชโอรสต่อมาเป็นเวลาหลายปี สนธิสัญญาฉบับใหม่ ที่บรูไนลงนามกับอังกฤษในค.ศ.1971 ทำให้สุลต่านทรงมีพระราชอำนาจควบคุมกิจการภายในประเทศทั้งหมด และจำกัดความรับผิดชอบของอังกฤษไว้ ให้คงต่อไปเฉพาะด้านการต่างประเทศและกลาโหม บรูไนหล่อหลอมความสัมพันธ์ฉันมิตรกับสิงคโปร์ หลังจากที่สิงคโปร์ถูกขับออกจากสหพันธ์รัฐมาเลเซียในค.ศ.1965 ทว่าความสัมพันธ์กับกัวลาลัมเปอร์ ยังคงหมางเมินกันต่อไปอีกเป็นเวลาหลายปี

ปลายทศวรรษ 1960 เสถียรภาพภายในประเทศของฟิลิปปินส์ถูกคุกคามจากพวกกบฏมุสลิมทางภาคใต้ และจากกองทัพของประชาชนใหม่ของพวกคอมมิวนิสต์ ผู้นับถือศาสนาคริสต์ ที่หลั่งไหลจากลูซอนเข้ามาตั้งรกรากกันอย่างท่วมท้นในมินดาเนาบริเวณที่เป็นถิ่นที่อยู่ของพวกโมโร ยิ่งซ้ำเติมให้ความเป็นปฏิปักษ์ที่พวกมุสลิมมีอยู่อย่างลึกซึ้งกับมนิลา รุนแรงหนักขึ้น ความรู้สึกนี้ นำไปสู่การก่อตั้งแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโร หรือเอ็มเอ็นแอลเอฟขึ้นในค.ศ.1968 เอ็มเอ็นแอลเอฟ ซึ่งปฏิญาณว่าจะต่อสู้เพื่อเอกราช ได้รับการสนับสนุนทางด้านวัตถุปัจจัยจากซาบาห์ มุขมนตรีที่ทะเยอทะยานของซาบาห์ คือ ตน มุสตาฟา เป็นผู้มีเชื้อสายเป็นชาวโมโร ในขณะเดียวกัน พวกคอมมิวนิสต์หนุ่มสาวหัวรุนแรง ก็ได้รื้อฟื้นพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งในตอนนี้ เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นพรรคคอมมิวนิสต์แนวมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์แห่งฟิลิปปินส์ พรรคคอมมิวนิสต์นี้แหละ เป็นพรรคที่ได้ก่อตั้งกองทัพใหม่ของประชาชนขึ้นมา

ขณะที่ประธานาธิบดีเฟอร์ดินานด์ มาร์คอสแห่งฟิลิปปินส์ใกล้จะถึงช่วงสุดท้ายของการอยู่ในตำแหน่งเป็นวาระที่สอง อันเป็นขีดจำกัดที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้นั้น มาร์คอสต้องเผชิญกับการท้าทายจากตระกูลเก่าแก่ และที่สำคัญคือ จากเบนิกโน อาควิโน ผู้ซึ่งคาดหวังว่าจะได้รับการเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีคนถัดไป ด้วยความพยายามที่จะรักษาอำนาจให้คงอยู่ตลอดไป มาร์คอสจึงได้เตือนขึ้นว่าคอมมิวนิสต์จะเข้ามาครองอำนาจ และสั่งระงับการใช้รัฐธรรมนูญ พร้อมกับประกาศกฎอัยการศึกในเดือนกันยายน ค.ศ.1972

รัฐบาลที่ใช้กฎอัยการศึก ให้สัญญาว่าจะสร้าง “สังคมใหม่” ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่เสถียรภาพ สันติภาพ จะปฏิรูปที่ดินอย่างขนานใหญ่ และกระจายโภคทรัพย์อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งโดยอันที่จริงก็คือการนำ “เผด็จการตามหลักรัฐธรรมนูญ” มาแทนที่ “ระเบียบเก่า” ในปีแรก ๆ ดูเหมือนว่ารัฐบาลมุ่งมั่นดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของตน แผนการปฏิรูปที่ดินที่มีการคุยโวโอ้อวดไว้มากมาย ถูกประกาศออกมาในค.ศ.1973 กองทัพถูกนำเข้ามาเกี่ยวพันกับการเมืองกระแสหลักของฟิลิปปินส์เป็นครั้งแรก นับตั้งแต่ได้เอกราช และกองทัพก็ได้ช่วยจัดการกับการก่อจลาจลของมุสลิมและคอมมิวนิสต์ได้อย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้น รัฐบาลบังคับใช้กฎหมายและความเป็นระเบียบในมนิลา ด้วยการตรวจกำกับอาชญากรรมอย่างเข้มงวด ซึ่งกระทำร่วมไปกับการปราบปรามพวกที่มีความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างออกไป เมื่อถึงปีค.ศ.1976 การต่อต้านทั้งจาก “กองทัพใหม่

ของประชาชน” และจากเอ็มเอ็นแอลเอฟ ถูกทำลายลง ผู้นำระดับสูงสุดของฝ่ายคอมมิวนิสต์ถูกจำคุก และได้มีการทำความตกลงหยุดยิงกับเอ็มเอ็นแอลเอฟ เอ็มเอ็นแอลเอฟสูญเสียการสนับสนุนจากภายนอกที่เป็นหลักสำคัญ เมื่อตน มุสตาฟาถูกโค่นลงจากตำแหน่งในการเลือกตั้งของซาบาห์ใน ค.ศ.1976 นักลงทุนต่างชาติกลับมีความเชื่อมั่นในฟิลิปปินส์ขึ้นมาใหม่ และเศรษฐกิจก็เฟื่องฟูขึ้น

สังคมใหม่ของมาร์คอส มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ฟิลิปปินส์มีความเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศมากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ มาร์คอสหมายที่จะดึงประเทศให้ห่างจากสภาพที่ฝักใฝ่อย่างใกล้ชิดอยู่กับสหรัฐออกมาบ้าง มาร์คอสให้การเน้นที่ความคิดแนวภูมิภาคนิยมมากขึ้น เขาส่งเสริมความเข้มแข็งของสมาคมอาเซียน และพัฒนาความสัมพันธ์ทางด้านการค้าและการทูตกับบรรดาประเทศคอมมิวนิสต์ และแสดงให้เห็นว่า ฟิลิปปินส์ ใกล้ชิดกับโลกที่สามมากยิ่งขึ้น

สำหรับมาเลเซีย สิงคโปร์และฟิลิปปินส์ในช่วงระยะนี้นั้น ในขณะที่ทั้งสามรักษาความสัมพันธ์กับบรรดาประเทศมหาอำนาจตะวันตกเอาไว้ พร้อมกันนั้น ทั้งสามก็พยายามหาทางที่จะควบคุมเศรษฐกิจของตนเอง และสถาปนาความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรกับประเทศที่มิใช่ประเทศจากทางซีกโลกตะวันตกให้มากขึ้น ทางอินโดนีเซียก็ละทิ้งแนวทางที่โน้มเอียงไปทางปีกซ้ายของตน และหันไปหาตะวันตกมากขึ้น

รัฐบาลซูฮาร์โต้ สืบเนื่องการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่ “ระเบียบใหม่” ของตน ภายใต้คำขวัญที่ว่าด้วย “ความสามารถในการปรับตัวของชาติ” ในขณะที่ซูการ์โนสนับสนุนการปฏิวัติเพื่อต่อต้านระบอบอาณานิคม ซูฮาร์โต้จะเน้นเรื่องการพัฒนาและการต่อต้านระบอบคอมมิวนิสต์ ทางกองทัพรักษาฐานะอันทรงอิทธิพลของตนไว้ ทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ด้วยการเน้นเรื่องเสถียรภาพ โกลคาร์ พรรคของรัฐบาล ซึ่งประกอบด้วยทหาร ข้าราชการและผู้เชี่ยวชาญ ได้ชัยชนะอย่างถล่มทลายยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ในการเลือกตั้งที่มีสืบเนื่องมานับตั้งแต่ค.ศ.1971 เป็นต้นมา

เป้าหมายเรื่องเสถียรภาพภายในประเทศและความเติบโตทางเศรษฐกิจ ยังเป็นตัวกำหนดวิเทโศบายของระเบียบใหม่อีกด้วย อินโดนีเซียตัดความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตและจีน โดยถือว่าจีนมีส่วนรับผิดชอบเป็นสำคัญต่อกิจกรรมของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย และต่อความพยายามก่อรัฐประหารที่เกิดขึ้นในค.ศ.1965 แม้จะเป็นผู้นำหน้าในเรื่องการส่งเสริมการพัฒนาอาเซียน แต่อินโดนีเซียก็ไม่ยอมเจริญรอยตามพันธมิตรของตนในสมาคมนี้ ในเรื่องการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ความระแวงปักกิ่ง ยังคงมีอยู่เรื่อยมาจนล่วงมาถึงปลายทศวรรษ 1980 แทนที่จะอาศัยจีน ซูฮาร์โต้ก็หันไปอาศัยความช่วยเหลือ การลงทุนและความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคที่จำเป็นแก่การฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ย่ำแย่จากทางตะวันตกและญี่ปุ่น หนึ่งในบรรดาความสำเร็จระยะแรกของระเบียบใหม่ คือการทำให้ค่าเงินรูเปียห์มีเสถียรภาพ และควบคุมภาวะเงินเฟ้อ และภายในระยะเวลาอันสั้นเศรษฐกิจของประเทศกลับมาอยู่บนหนทางที่จะนำไปสู่ความเติบโตที่น่าประทับใจ สภาพการณ์เช่นนี้ช่วยเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเมืองในปีแรก ๆ ที่ซูฮาร์โต้ขึ้นมาบริหารประเทศ

ประเทศภาคีอาเซียนประเทศสุดท้าย คือไทย ประเทศไทยภายใต้การปกครองของจอมพล ถนอม กิตติขจร ผู้ที่จอมพลสฤษดิ์เลือกสรรให้มาสืบตำแหน่งต่อจากตน ได้รับความกระทบกระเทือนมากขึ้นเป็นลำดับ จากสภาพการณ์ซึ่งสงครามเวียดนามขยายวงกว้างออกไปในทศวรรษ 1960 กรุงเทพฯ กระวนกระวายกับความเป็นกลางของเจ้าสีหนุ และไม่พอใจกับผลการประชุมในช่วงระหว่างปีค.ศ.1961-1962 ซึ่งทำให้มีการจัดตั้งรัฐบาลที่เป็นกลางขึ้นในลาว ไทยได้รับการค้ำประกันว่าจะได้รับการสนับสนุนจากอเมริกัน หากว่าตนถูกคุกคามอย่างร้ายแรง และเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน ไทยก็ได้ให้ความช่วยเหลืออย่างแข็งขันแก่สหรัฐในสงครามเวียดนาม โดยจัดหากำลังทหารและให้ที่ตั้งฐานทัพอากาศ

ความช่วยเหลือทางด้านการเงินอย่างมหาศาลจากสหรัฐ ช่วยพัฒนาการสื่อสารคมนาคมของไทย และด้วยความพยายามที่จะเบี่ยงเบนมิให้ประชาชนให้การสนับสนุนพวกคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจอมพลถนอมจึงทุ่มเงินลงไปกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นเขตที่ยากจน ทว่าเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1960 การก่อการร้ายอย่างรุนแรงเกิดขึ้นในชนบท ไม่เฉพาะแต่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น หากยังรวมถึงบริเวณเหนือสุดและใต้สุดด้วย การก่อการร้ายนี้ ส่วนใหญ่แล้ว ได้รับการยุยงจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งเมื่อถึงขณะนี้ ไม่มีลักษณะเป็นจีนแล้ว และประกอบด้วยชนเชื้อชาติไทยมากกว่า

การใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ที่มีลักษณะเสรีนิยมมากขึ้น ทำให้มีการเลือกตั้งเกิดขึ้นใน ค.ศ.1969 ทว่าจอมพลถนอมได้บังคับใช้การปกครองของทหารอีกครั้งในปลายปีค.ศ.1971 ในขณะที่เกิดสัญญาณแรก ๆ ที่บ่งบอกว่าอเมริกันจะถอนตัวออกจากเวียดนาม ซึ่งเป็นสาเหตุให้กรุงเทพฯ กลัวผลกระทบที่จะเกิดกับไทย การถูกปิดกั้นภายหลังจากที่ประเทศมีประสบการณ์เป็นระยะเวลาสั้น ๆ กับการปกครองที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น นำไปสู่การก่อความไม่สงบของนักศึกษาและการเดินขบวนของมวลชน ซึ่งมีการใช้ความรุนแรง ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 จอมพลถนอมหนีไปต่างประเทศ และรัฐบาลพลเรือนชุดหนึ่ง เข้ามารับช่วงการบริหารประเทศ

สามปีต่อมาเป็นช่วงเวลาแห่งความไม่แน่นอน เป็นช่วงเวลาที่การเมืองมีความผันผวน ซึ่งอาจเกิดเหตุร้ายปะทุขึ้นมาได้ง่าย เพราะการปกครองโดยรัฐบาลผสมภายใต้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และต่อมาก็ภายใต้น้องชายของเขา คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ซึ่งตามมาด้วย ม.ร.ว.เสนีย์อีกครั้งหนึ่ง กลุ่มนักศึกษา กรรมกร นักวิชาชีพและปัญญาชน พยายามหาทางช่วงชิงอำนาจจากทหารและข้าราชการ ซึ่งเข้าครอบงำการเมืองไทยมาตั้งแต่สมัยการปฏิวัติปีค.ศ.1932 การมีสัมพันธ์กับตะวันตกอย่างใกล้ชิด เป็นเรื่องที่ถูกนำมาตรวจสอบด้วยเช่นกัน ช่วงเวลาที่ปั่นป่วนวุ่นวายของการปกครองของพลเรือนในประเทศไทย ระหว่างปีค.ศ.1973 ถึงค.ศ.1976 เกิดขึ้นในขณะที่ในเวทีระหว่างประเทศมีการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้า ได้แก่วิกฤติการณ์น้ำมันโลกในช่วงปีค.ศ.1973-1974 ซึ่งหยุดยั้งความ

เติบโตทางเศรษฐกิจ ราคาสินค้าในตลาดโลกที่ตกฮวบลง และชัยชนะของพวกคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนในค.ศ.1975

ระหว่างนั้น สงครามกลางเมืองยังดำเนินต่อไปในพม่า ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป รัฐบาลเป็นฝ่ายได้เปรียบ ในช่วงระยะแรก ๆ ของการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีนในตอนปลายทศวรรษ 1960 ปักกิ่งประณามรัฐบาลเน วิน ว่าเป็นปฏิกริยาฝ่ายขวา และได้ให้ความช่วยเหลือไม่เฉพาะแก่พรรคคอมมิวนิสต์พม่าเท่านั้น หากยังให้แก่กองทัพกู้เอกราชของคะฉิ่นด้วย ทว่าความช่วยเหลือของจีนแก่พวกกบฏเหือดแห้งลง เมื่อความสัมพันธ์ของจีนกับร่างกุ้ง ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา เมื่อถึงตอนนี้ กองทัพปลดปล่อยชาติกะเหรี่ยง ก็ประสบความยุ่งยากอยู่เช่นกัน และรัฐบาลก็สามารถใช้อำนาจการปกครองของตนกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ สิบสองปีของการปกครองของทหาร สิ้นสุดลงในปีค.ศ.1974 เมื่อรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ นำรัฐที่มีพรรคการเมืองพรรคเดียว เข้ามาแทนที่สภาปฏิวัติ รัฐนั้นคือสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า นายพลเน วิน ยังคงเป็นประธานของพรรคโครงสร้างสังคมนิยมพม่า และสภาประชาชนที่ได้มาจากการเลือกตั้ง ก็เข้ามาแทนที่คณะกรรมาธิการด้านความมั่นคงและการบริหาร ในการปกครองท้องถิ่น ทว่ารัฐบาลยังคงให้ความเห็นชอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจในแบบรวมศูนย์ต่อไป

ในพม่า อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ รัฐบาลในระบอบอัตตาธิปไตยเกิดขึ้นมา ส่วนหนึ่งเป็นการตอบสนองต่อความจำเป็นในด้านความมั่นคง และส่วนหนึ่ง ด้วยความหวังว่าจะบรรลุถึงประสิทธิภาพในระดับสูงสุดในการพัฒนาเศรษฐกิจและในการต่อกรกับความยากจน

ขณะที่ความตึงเครียดของสงครามเย็นบรรเทาลง และความหวาดระแวงการคบคิดในด้านลัทธิอุดมการณ์ค่อยจางลง ชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างตอบสนองต่อสภาพการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ในแบบที่แตกต่างกันออกไป ประเทศซึ่งเคยพึ่งพาอาศัยร่มเงาของการปกป้องคุ้มกันภัยจากภายนอก จำต้องคิดวางยุทธศาสตร์ด้านการป้องกันของตนเองขึ้นมาใหม่ ต้องสร้างเสริมแนวป้องกันของตนเอง พร้อมกับดำเนินงานอย่างหนักหน่วงและจริงจังมากขึ้น เพื่อความร่วมมือกันและเพื่อความมั่นคงในภูมิภาค ประเทศที่มิใช่คอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องหันมาทบทวนจุดยืนของตนเอง ที่มีต่อเพื่อนบ้านและโลกภายนอก ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะมหาอำนาจตะวันตกวางตัวเหินห่างออกไป ประเทศภาคีอาเซียน ตอบสนองต่อการทาบทามจากสหภาพโซเวียตอย่างระมัดระวังน้อยลง ประเทศเหล่านี้ต่างพิจารณาข้อเสนอของตน อับดุล ราซัก เรื่องการก่อตั้งเขตแห่งสันติภาพ มิตรภาพ และความเป็นกลาง (ซอพแฟน) ด้วยความกระตือรือร้นในระดับที่ต่างกันไป ทุกประเทศตกลงที่จะรับข้อเสนอในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1971 ในรูปแบบที่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข จาการ์ตา ระแวงประเทศมหาอำนาจที่จะทำหน้าที่ตรวจกำกับซอพแฟนมากเป็นพิเศษ ด้วยกลัวว่า อาจมีปักกิ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย รัฐมนตรีต่างประเทศของอินโดนีเซีย อาดัม มาลิก คิดการณ์มานานแล้ว เรื่องการพัฒนาเสถียรภาพใน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อว่าชาติในภูมิภาคนี้ จะสามารถรักษาความมั่นคงของตนเองได้ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากประเทศนอกภูมิภาค ผลก็คือ คำประกาศสถาปนาซอพแฟนของสมาคมอาเซียน เป็นเอกสารที่คลุมเครือ เป็นการแสดงความใฝ่ฝันที่จะสร้างความเป็นกลาง ทว่ามิได้ให้เครื่องมือใด ๆ หรือเปิดช่องใด ๆ ให้ประเทศอภิมหาอำนาจเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

แม้ว่าประเทศภาคีของอาเซียนแต่ละประเทศ ต่างมีความมั่นใจและความมั่งคั่งรุ่งเรืองขึ้นมาแล้ว แต่ตัวสมาคมอาเซียนเอง ก็ยังคงเป็นองค์การที่ค่อนข้างไร้ประสิทธิภาพ และสมาชิก ก็ยังคงปะทะกันอยู่ในเรื่องต่าง ๆ เช่นเรื่องสิทธิในการเดินเรือในช่องแคบเมละกา การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับปักกิ่ง และลักษณะของการร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจเป็นต้น

1975 – ปีแห่งชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน

ที่ดูจะขัดแย้งกันอยู่ในตัว ก็คือว่า ผลสะท้อนจากการที่อินโดจีน ตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของกองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์ในค.ศ.1975 ซึ่งหวั่นเกรงกันมานาน ตามทฤษฎีโดมิโน มิได้กลายเป็นความจริงขึ้นมา ตรงกันข้าม ชัยชนะของคอมมิวนิสต์ กลับกระตุ้นให้เกิดความคิดที่แตกต่าง และความขัดแย้งขึ้นภายในค่ายของพวกเขาเอง ช่วงเวลานี้จึงบังเอิญเป็นโอกาสเหมาะ แก่ส่วนที่เหลือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะจัดเวทีสำหรับก้าวไปสู่การสร้างมาตรการเพื่อเสถียรภาพและความสามัคคีกัน ภายหลังจากปฏิกิริยาทางด้านลัทธิอุดมการณ์ ได้สร้างอิทธิพลให้กับลัทธิชาตินิยมและการร่วมภาคีกับนานาชาติอย่างหนักหน่วงมาเป็นเวลานานถึงสามสิบปี มาตอนนี้ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา การเน้นก็เปลี่ยนไปที่การเมืองของอำนาจที่มีลักษณะธรรมดาสามัญมากขึ้น แม้ว่ากำลังฝ่ายต่าง ๆ ภายนอกประเทศ จะยังคงมีความสำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป แต่ความสัมพันธ์ภายในภูมิภาค—ที่สำคัญคือระหว่างสมาคมอาเซียนกับกลุ่มที่มีเวียดนามมีอิทธิพลครอบงำอยู่—ก็เข้ามามีบทบาทที่มีความสำคัญมากขึ้น ในการกำหนดลักษณาการที่กำลังฝ่ายต่าง ๆ จากภายนอกเหล่านั้น จะใช้อิทธิพลของตน ชาติเล็ก ๆ ได้พบว่า อำนาจในการต่อรองของตน กับบรรดาประเทศมหาอำนาจ สูญไป หรือไม่ก็ลดลง ดังนั้น ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงหันมาร่วมมือกันและกันอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นแทน เป็นธรรมดาอยู่เองที่ความเห็นแก่ประโยชน์ของตน ทำให้ชาติต่าง ๆ ต่างละวางข้อพิพาทในอดีตเอาไว้เบื้องหลัง และทิ้งเรื่องที่ผิดใจกันอยู่ไปเสีย เพื่อแสวงหาความมั่นคง โดยผ่านการร่วมมือช่วยเหลือกัน

กระนั้นก็ตาม ความรวดเร็วและระดับของชัยชนะในขั้นสุดท้ายของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ก็ยังทำให้เกิดความตระหนกตกใจกัน เขมรแดงที่มีชัยชนะ ประกาศก่อตั้งรัฐบาลปฏิวัติขึ้นในกรุงพนมเปญในกลางเดือนเมษายน ค.ศ.1975 ไซ่ง่อนตกอยู่ภายใต้อำนาจของทหารเวียดนามเหนือ เพียงชั่วเวลาไม่ถึงสองสัปดาห์ถัดจากนั้น เมื่อฮานอยลงมือโจมตีเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งสิ้นสุดลงด้วยการแตกพ่ายและหลบหนีของพวกอเมริกันกับบรรดาผู้สนับสนุนด้วยเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ออกจากหลังคาของสถานทูตสหรัฐในไซ่ง่อน ในลาว รัฐบาลผสมสลายตัวลงในชั่วเวลาต่อมาเพียงอีกไม่กี่เดือน และกษัตริย์ก็ทรงสละราชสมบัติ เมื่อถึงเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1975 ลาวจึงเหลือเพียงคอมมิวนิสต์ปะเทดลาว เป็นเจ้านายปกครองสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่เพียงฝ่ายเดียว แม้ว่าได้มีการพยากรณ์เหตุการณ์เหล่านี้ไว้แล้วล่วงหน้า แต่กระนั้น ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า เหตุการณ์ดังกล่าว เป็นจุดพลิกผันที่สำคัญยิ่งสำหรับภูมิภาคนี้ ช่วงเวลาสองสามปีถัดจากนั้น ถูกครอบงำด้วยความคลี่คลายของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินโดจีน และผลกระทบที่เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในขณะที่อันตรายมากมายหลายอย่างจากสงครามเย็น กำลังถดถอยลงไปนั้น อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ย่อมความหมายถึงโอกาสที่จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันเอง เพราะการเผชิญหน้ากันของสองกลุ่มประเทศที่เป็นปฏิปักษ์กันอยู่ ในหมู่รัฐภาคีอาเซียนนั้น ไทยและฟิลิปปินส์เป็นผู้สนับสนุนการทำสงครามของสหรัฐในเวียดนามและกัมพูชาอย่างแข็งขัน ขณะที่ประเทศอื่น ๆ อีกสามประเทศ ให้การสนับสนุนด้านกำลังใจและได้รับประโยชน์ด้านวัตถุ จากการจัดส่งสินค้าและข้าวของต่าง ๆ ให้แก่กองทัพอเมริกัน เวียดนามมองอาเซียนว่าเป็นกลุ่มพันธมิตรที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งสหรัฐสามารถนำมาใช้ส่งเสริมลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกและลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ แทนการใช้องค์การซีโต้ได้ ในทางกลับกัน ประเทศสมาชิกอาเซียนก็กลัวว่าจะมีการก่อตั้งสหพันธ์อินโดจีนคอมมิวนิสต์ที่ฮึกเหิมขึ้นมา ฮานอยได้แสดงให้เห็นว่ามีความพอใจกับการพิชิต ด้วยขณะนี้หากไม่นับกองทัพที่มีอยู่ในประเทศมหาอำนาจใหญ่ ๆ แล้ว ฮานอยมีกองทัพที่ใหญ่ที่สุด ที่ผ่านการฝึกปรือในการยุทธมาแล้ว ความกังวลเกี่ยวกับทฤษฎีโดมิโน ยังคงตกค้างหลงเหลืออยู่ และบรรดาประเทศภาคีอาเซียน ต่างก็ประหวั่นพรั่นพรึงว่าเวียดนามจะสนับสนุนระบอบคอมมิวนิสต์ทั่วทั้งภูมิภาคนี้ หากว่ามิใช่ด้วยการเข้าแทรกแซงทางการทหารโดยตรง ก็ด้วยการยุยงส่งเสริม หรือจัดป้อนยุทโธปกรณ์ของอเมริกันที่เหลือทิ้งไว้ในสมัยสงคราม ให้แก่ขบวนการกองโจรคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในภูมิภาค

สถานการณ์ยังคงสับสนอยู่เป็นเวลาหลายเดือน แม้ว่าเวียดนาม กัมพูชาและลาว จะได้ประกาศถึง “ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเด็ดเดี่ยว” แต่ก็มิได้มีสหพันธ์อินโดจีนเกิดขึ้นมาแต่อย่างใด

ในเวียดนาม การนองเลือดอันจะมาจากการแก้แค้นอย่างที่หวั่นกลัวกัน มิได้บังเกิดขึ้น และคณะผู้นำที่มีวินัยของฮานอย ก็สนใจอยู่กับภารกิจการปฏิสังขรณ์ประเทศของตนเอง ในระหว่างการกล่าว

ปราศรัยเนื่องในวาระครบรอบปีที่สามสิบของการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ในเดือนกันยายน ค.ศ.1975 นายกรัฐมนตรีฟาม วัน ดง ของเวียดนาม ได้ประกาศเริ่มต้นช่วงเวลาใหม่แห่งการปฏิสังขรณ์อย่างสันติ เขาได้กล่าวว่า เวียดนามปรารถนาที่จะเสริมความแข็งแกร่งให้แก่มิตรภาพที่มีอยู่แล้ว และสร้างความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกับบรรดาประเทศอื่น ๆ ทั้งมวล บนหลักการแห่งความเคารพซึ่งกันและกัน ความเสมอภาคและการไม่แทรกแซงกิจการภายใน เวียดนามในช่วงเวลานี้ ยังหวังว่าจะมีความสัมพันธ์เป็นปกติกับสหรัฐ และจะได้รับความช่วยเหลือจากอเมริกัน บนพื้นฐานของความตกลงปารีส ฉบับปีค.ศ.1973

เวียดนามดำเนินการของตนไปตามขั้นตอน เริ่มด้วยเป้าหมายที่เป็นหลักสำคัญคือการรวมประเทศ และสองรัฐเวียดนาม ก็ได้ประสมประสานเข้าด้วยกัน เพื่อก่อตั้งสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1976 โครงการห้าปีสำหรับช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1976 ถึง ค.ศ.1980 มุ่งเน้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจและความสามัคคีในชาติ ทว่าควบคู่ไปกับการซ่อมแซมความเสียหายที่เกิดมาจากสงคราม สาธารณรัฐใหม่ยังได้ตั้งเป้าหมายที่จะส่งเสริมอุดมการณ์และวัฒนธรรมแนวสังคมนิยม พร้อมการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ จากความเป็นเจ้าของส่วนเอกชนไปสู่ระบอบสังคมนิยมและการควบคุมของรัฐ ภายในระยะเวลาสิบห้าถึงยี่สิบปี แผนการนี้ จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรมหาศาล และเวียดนามก็เต็มใจที่จะยอมรับความช่วยเหลือจากฝ่ายใด ๆ ก็ได้ เวียดนามเข้าเป็นสมาชิกของธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย นอกจากนั้น ยังได้หล่อหลอมความสัมพันธ์ทางการค้ากับญี่ปุ่น อินเดีย สิงคโปร์ ออสเตรเลีย สวีเดน และบรรดาประเทศในยุโรปตะวันตก เป็นที่กระจ่างชัดว่า เวียดนามที่รวมเข้าเป็นประเทศเดียวกันแล้วนี้ ต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกต่อการฟื้นฟูกู้ฐานะของชาติ มากยิ่งกว่าสืบเนื่องการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ไปยังนานาชาติ อย่างน้อยก็ในระยะสั้น

ในลาว ความหวังแต่แรกเริ่มที่จะมีสันติภาพและการปฏิรูปอย่างนุ่มนวล กลับกลายเป็นความขมขื่นในค.ศ.1976 เมื่อทางการเริ่มโครงการรวมกรรมสิทธิ์และใช้การเข้าค่ายเพื่อให้การศึกษาใหม่แก่ประชาชน ทว่ารัฐบาลก็มีเสถียรภาพขึ้น ตามเวลาที่ผ่านไป โดยรัฐบาลชะลอจังหวะก้าวในการรวมกรรมสิทธิ์ที่ดินและปัจจัยการผลิตเข้าเป็นของส่วนรวม ให้การผ่อนปรนแก่พุทธศาสนามากขึ้น และยอมรับความช่วยเหลือของต่างชาติจากแหล่งต่าง ๆ ในปริมาณมากพอสมควร เหล่าผู้นำดำรงอยู่อย่างมั่นคงภายใต้นายกรัฐมนตรีไกสอน พมวิหาน เลขาธิการใหญ่ของพรรคปฏิวัติประชาชนลาว ซึ่งดำรงตำแหน่งสืบต่อมาจนล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1990 ในด้านนโยบายต่างประเทศนั้น ลาวยืนหยัดอยู่กับเวียดนามอย่างหนักแน่นมั่นคง ตัวนายกรัฐมนตรี ไกสอน พมวิหานเอง ก็เป็นลูกครึ่งเวียดนาม และบรรดาสมาชิกระดับอาวุโสในคณะรัฐมนตรีของเขา ก็มีสายสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดอยู่กับเวียดนาม สาธารณรัฐประชาชนลาวได้ทำความตกลงเพื่อการร่วมมือกันกับฮานอยในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1976

ทว่าปฏิเสธว่าตนมิใช่บริวารของเวียดนาม และยืนกรานว่า ความสัมพันธ์นี้ เป็นความสัมพันธ์แห่งมิตรภาพและความเคารพซึ่งกันและกัน

การเปลี่ยนแปลงที่น่าตระหนกตกใจมากที่สุด เกิดขึ้นในกัมพูชา ผู้นำของเขมรแดง ที่ปกครองกัมพูชาเป็นผู้อุทิศตนเพื่ออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ แต่ขาดประสบการณ์ในการปกครองประเทศในด้านปฏิบัติ เขมรแดงตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่พวกเขาเห็นว่าเป็นสังคมที่หยุดนิ่งและกึ่งศักดินา อย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อเข้ายึดครองพนมเปญ พวกเขาสั่งให้อพยพชาวเมืองทั้งหมดออกจาก “นครที่ใช้เครื่องอุปโภคบริโภคอย่างสิ้นเปลือง” นี้ ออกไปทำงานในชนบท การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่สำหรับรัฐกัมพูชาประชาธิปไตยของ “กรรมกร ชาวนาและผู้ใช้แรงงานอื่น ๆ” เริ่มขึ้นในเวลาไม่นานเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1976 เจ้าสีหนุทรงก้าวลงจากตำแหน่ง และภายหลังจากทรงถูกควบคุมตัวให้อยู่ภายในที่พำนักเป็นเวลาหลายเดือน พระองค์ทรงถูกเนรเทศไปอยู่ปักกิ่ง ในเวลาเดียวกันพอล พตก็ตั้งต้นกำจัดระบอบการปกครองแบบเก่า ด้วยการสังหารหมู่มวลชนเกษตรกร รวมทั้งอดีตผู้นำและปัญญาชน ทั้งยังดำเนินการกวาดล้างภายในพรรคคอมมิวนิสต์ของตนเองอย่างไร้ความปรานี มีรายงานกล่าวว่า ชาวกัมพูชาตายไปกว่าหนึ่งล้านคน ในเวลาสามปีหลังจากนั้น ซึ่งรวมทั้งโอรสและธิดา 5 องค์ พร้อมด้วยนัดดาอีกสิบห้าองค์ของเจ้าสีหนุด้วย ประชากรทั้งหมด ถูกเกณฑ์ให้มาก่อสร้างสังคม ทรัพย์สินเอกชนถูกโอนมาเป็นของชาติ พุทธจักร ถูกห้าม การใช้เงินตราถูกยกเลิก และประชาชนถูกบังคับให้ดำรงชีวิตอยู่รวมกันแบบคอมมูน

ความกระตือรือล้นที่จะยืนยันในความเป็นอิสระของตนเอง รัฐบาลพอล พตจึงพอใจที่จะพึ่งพาอาศัยการระดมทรัพยากรของกัมพูชาเอง และควบคุมประชาชนอย่างเคร่งครัด แทนที่จะอาศัยความช่วยเหลือของนานาชาติโดยทั่วไป รัฐธรรมนูญของกัมพูชาประชาธิปไตยระบุนโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเอาไว้อย่างชัดเจน ผู้นำเขมรแดงกลัวว่าจะกลับมีการรุกรานจากเวียดนามเหมือนเช่นที่เคยมีเรื่อยมาแต่ครั้งโบราณ และมาหยุดลงในช่วงที่เป็นอาณานิคมฝรั่งเศส ผู้นำของเขมรแดงจึงหวังอาศัยจีนเป็นเครื่องยับยั้งความทะเยอทะยานของฮานอย ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1975 กัมพูชาก็ทำความตกลงเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมกับปักกิ่ง

ปฏิกิริยาจากอาเซียน

เนื่องจากความกลัวอินโดจีน รัฐมนตรีต่างประเทศของอาเซียนจึงได้มาพบปะประชุมกันในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1975 เพื่อพยายามวางนโยบายร่วมกันออกมา ทว่าประเทศสมาชิกยังมีทัศนคติที่แตกแยกกันอยู่ ต่อกรณีเวียดนามและต่อบรรยากาศทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่มาเลเซีย

เต็มใจที่จะพิจารณารับรัฐในอินโดจีนเข้ามาร่วมในสมาคมอาเซียน ประเทศอื่น ๆ กลับพะวงว่า รัฐสมาชิกที่เข้ากันไม่ได้พวกนี้ จะบ่อนทำลายลักษณะประจำตัวของสมาคม

ในระยะแรก มาเลเซีย อินโดนีเซียและสิงคโปร์ ตอบสนองต่อชัยชนะของพวกคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน ด้วยการลงมือเสริมสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในพรมแดนของตนเอง กล่าวคือ ในขณะที่เน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องเร่งพัฒนาเศรษฐกิจ และสร้างความยุติธรรมในสังคม ในระดับที่สูงขึ้น เพื่อรักษาเสถียรภาพแล้ว รัฐบาลของทั้งสามประเทศ ยังเร่งดำเนินมาตรการเพื่อต่อต้านความพยายามบ่อนทำลายระบอบการปกครองของพวกคอมมิวนิสต์ภายในประเทศด้วย ในระยะเวลาสิบแปดเดือนถัดจากนั้น ทั้งมาเลเซียและสิงคโปร์ต่างดำเนินมาตรการปราบปรามบุคคลที่เชื่อว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ที่พยายามบ่อนทำลายระบอบการปกครอง ส่วนอินโดนีเซียก็เพิ่มสมรรถนะทางทหารของตน ทั้งนี้โดยได้รับความช่วยเหลือจากเงินสนับสนุนของอเมริกัน

ประธานาธิบดีมาร์คอสแห่งฟิลิปปินส์และรัฐบาลพลเรือนของกรุงเทพฯ ได้เริ่มดึงประเทศให้ห่างออกจากการร่วมเป็นภาคีทางทหารกับสหรัฐ ประธานาธิบดีมาร์คอสเดินทางไปเยือนสหภาพโซเวียตและจีน พร้อมกับสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับทั้งสองประเทศ และกับรัฐบาลคอมมิวนิสต์ชุดใหม่ในเวียดนามและกัมพูชา ในค.ศ.1976 ฟิลิปปินส์ยืนกรานกับสหรัฐที่จะให้เจรจาทำความตกลงทางทหารกันใหม่ โดยฟิลิปปินส์ยินยอมให้สหรัฐคงฐานทัพอากาศและฐานทัพเรือ กับกองกำลังภาคพื้นดินอยู่ในประเทศตนต่อไป ทว่าด้วยค่าเช่าที่เพิ่มขึ้น และระยะเวลาที่จำกัด และสหรัฐต้องยอมรับอธิปไตยของฟิลิปปินส์เหนือฐานทัพเหล่านั้นด้วย

ในฐานะที่เป็นประเทศเดียวในหมู่สมาชิกอาเซียน ที่มีพรมแดนติดกับกัมพูชาและลาว ไทยจึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากชัยชนะของคอมมิวนิสต์ กล่าวคือผู้อพยพชาวอินโดจีนนับพันคนหลบหนีเข้ามาในดินแดนของไทย ประเทศไทยเข้าสู้รบกับการก่อการร้ายอย่างจริงจังอยู่แล้ว ที่บริเวณพรมแดนที่อยู่ติดกับอินโดจีน การปะทะกับพวกคอมมิวนิสต์ลาวที่แม่น้ำโขง ทำให้กรุงเทพฯ สั่งปิดพรมแดนอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1975 ทว่ารัฐบาลเวียดนามเหนือ ได้หยั่งเชิงหมายจะสร้างความสัมพันธ์ฉันมิตรกับไทย มาตั้งแต่เดือนมกราคม ค.ศ.1975 แล้ว และในทันทีที่ไซ่ง่อนแตกคณะผู้แทนชาวเวียดนาม ก็ได้เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯ ความประสงค์ของฮานอย ที่จะได้เห็นฐานทัพและทหารอเมริกัน ถอนออกไปจากไทย และที่จะเห็นองค์การซีโต้ถูกยุบ สอดคล้องกับนโยบายของไทยขณะนั้น ที่ต้องการแยกตัวให้ห่างออกจากสหรัฐ นโยบายนี้ เริ่มขึ้นในเดือนตุลาคม ค.ศ.1973 ซึ่งเป็นช่วงที่พลเรือนเข้ามารับช่วงการบริหารประเทศในกรุงเทพฯ และรัฐบาลต้องตอบสนองต่อแรงกดดันของปีกซ้าย เมื่อถึงตอนนี้ รัฐบาลของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชได้สั่งการให้ถอนทหารอเมริกันออกไป คำสั่งนี้ มีผลในท้ายที่สุด ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1976 ในสมัยรัฐบาลของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่รับช่วงการบริหารต่อมา หลังจากนั้นมา ไทยได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเต็มขั้นกับฮานอย และจากนั้น ไทยหวังจะอาศัยสาธารณรัฐประชาชนจีน ให้เป็นเครื่องค้ำประกันที่ดีที่สุด ที่จะสะกัดกั้น

ความทะเยอทะยานใด ๆ ของเวียดนาม อันอาจจะมีขึ้นในอนาคต ในค.ศ.1976 ม.ร.ว.เสนีย์ยังบีบบังคับให้มาเลเซียถอนกองกำลังปฏิบัติการภาคสนามของตำรวจออกไปด้วย กำลังดังกล่าว ประจำอยู่ทางใต้ของไทย ภายใต้ความตกลงระหว่างมาเลเซีย-ไทย ที่ทำไว้ในค.ศ.1964 เพื่ออำนวยความสะดวกในการเร่งตามติดผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่ข้ามพรมแดนเข้ามาอย่างเป็นการเร่งด่วน

การประชุมสุดยอดที่บาหลี

เมื่อถึงปลายปีค.ศ.1975 การเข้ามาพัวพันอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศมหาอำนาจ ลดน้อยลงยิ่งกว่าที่เคยมีมา ไม่ว่าจะในระยะใด ๆ นับตั้งแต่ที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง เป็นต้นมา ในขณะเดียวกัน รัฐที่มิใช่คอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ ก็สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติขึ้นมาได้บ้าง และได้สร้างความก้าวหน้าอย่างมโหฬาร ในการวางระเบียบแบบแผนลงอย่างมั่นคง และสะกัดกั้นความพยายามบ่อนทำลายการปกครองภายในประเทศ ภายหลังจากความตื่นตระหนกในระยะแรกต่อการที่คอมมิวนิสต์เข้าครองอินโดจีน ซาลงแล้ว รัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มิใช่คอมมิวนิสต์ทั้งหมดวางข้อสรุปว่า การป้องกันอย่างดีที่สุดของตน คือการรักษาเสถียรภาพและความสมบูรณ์พูนสุขภายในประเทศ รวมทั้งการหาทางสร้างความสมานฉันท์อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ภายในภูมิภาค

ผู้นำของอาเซียน ได้มาประชุมกันที่บาหลีในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1976 นับเป็นการประชุมสุดยอดครั้งแรกในประวัติศาสตร์เก้าปีขององค์การนี้ โดยก่อนหน้านี้ได้มีการเดินทางเยี่ยมเยือนนครหลวงของกันและกันของเหล่าผู้นำกันอย่างอึงคะนึง เป็นการกรุยทางมาก่อนแล้ว เหตุการณ์นี้ มีความเศร้าหมองมาบดบัง เนื่องจากเพียงไม่กี่สัปดาห์ก่อนจะถึงกำหนดการประชุม ตน อับดุล ราซัก บุคคลที่เป็นหลักในการสนับสนุนข้อเสนอเรื่องการสร้างความเป็นกลางแก่ภูมิภาคนี้ ถึงแก่อสัญกรรมลงอย่างกระทันหัน ทว่าผู้ที่สืบทอดตำแหน่ง ซึ่งราซักเลือกสรรไว้ด้วยตนเอง คือ ตน ฮุสเซน ออนน์ ก็ได้ยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงความยึดมั่นต่อวิเทโศบายแนวเดียวกับผู้ที่อยู่ในตำแหน่งก่อนหน้าเขา การประชุมสุดยอดบาหลี เป็นหลักหมายสำคัญ ซึ่งเผยให้เห็นบรรยากาศใหม่แห่งความมั่นใจ และความปรารถนาที่จะมีการร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพ ที่ประชุมได้ออกเอกสารสองฉบับ ได้แก่คำประกาศเรื่องความปรองดองกันของอาเซียน และสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือกัน นอกจากนี้ ยังได้มีการก่อตั้งสำนักเลขาธิการถาวรของอาเซียนขึ้นในจาการ์ตา โดยมีเลขาธิการใหญ่เป็นหัวหน้าสำนักงาน ตำแหน่งเลขาธิการใหญ่นี้ จะเลือกจากรัฐสมาชิกสลับกันไปจนครบทุกรัฐ โดยมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปี[17]

---

[17] ดู A. Broinowski, ***Understnading ASEAN,*** London, 1982.

คำประกาศบาหลีจัดทำขึ้นโดยอาศัยความตามเอกสารสำคัญ 3 ฉบับคือ กฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ หลักสิบประการที่ได้รับการเห็นชอบจากที่ประชุมกลุ่มประเทศจากแอฟริกาและเอเชียที่เมืองบันดุงในเดือนเมษายน ค.ศ.1955 และคำประกาศอาเซียน จากที่ประชุมที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ.1967 คำประกาศบาหลีนี้ เป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงเป้าหมายการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ และความยึดมั่นของอาเซียน ที่จะสถาปนาเขตแห่งสันติภาพ อิสรภาพและความเป็นกลางขึ้นในเร็ววัน ตามที่ได้ตกลงกันไว้ในค.ศ.1971 ที่ประชุมมีมติให้กำจัดภัยที่มาจากความพยายามที่จะบ่อนทำลายระบอบการปกครอง แต่มิได้ดำเนินขั้นตอนใด ๆ ที่จะเปลี่ยนอาเซียนไปเป็นองค์การสนธิสัญญาทางทหาร รัฐสมาชิกต่างเชื่อว่า การก่อตั้งกลุ่มประเภทนี้ขึ้นมา มีแนวโน้มที่จะกระตุ้นให้เกิด ปฏิกริยาในเชิงมุ่งร้าย โดยมิมีสิ่งใดที่จะค้ำประกันความมั่นคงให้[18] สนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือกัน ที่มีควบคู่มาด้วย ผูกมัดผู้นำของอาเซียน ให้พึ่งพาอาศัยแต่เฉพาะการเจรจาอย่างสันติเพียงโสดเดียว ในการตกลงความขัดแย้งแตกต่างในความคิดเห็นระหว่างประเทศต่าง ๆ ภายในภูมิภาคนี้

การประชุมสุดยอดบาหลี เป็นเครื่องหมายบอกถึงความก้าวหน้า กล่าวคือเป็นความก้าวหน้าที่คืบต่อจากเป้าหมายการคืนสู่ความเป็นมิตรไมตรีกันในภูมิภาค ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในช่วงที่ก่อตั้งสมาคมอาเซียนขึ้นในค.ศ.1967 ไปสู่เป้าหมายของความมั่นคงร่วมกันภายในภูมิภาค ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การส่งเสริมเสถียรภาพทางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศสมาชิกทั้งมวล ที่ประชุมบาหลี ดำเนินตามตัวอย่างของประธานาธิบดีซูฮาร์โต้แห่งอินโดนีเซีย ที่เห็นว่า “ความสามารถในการปรับตัวของภูมิภาค” เกิดขึ้นจาก “ความสามารถในการปรับตัวของชาติ”

เมื่อเวียดนามรวมประเทศในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1976 ฮานอยได้ประกาศแจงถึงนโยบายในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ที่มุ่งเพื่อผลในทางปฏิบัติ พร้อมกับหาทางเพื่อการค้าและการแลกเปลี่ยนทางเทคนิคกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าประเทศภาคีอาเซียน รับฟังถ้อยแถลงของเวียดนามเกี่ยวกับความเป็นกลางและการร่วมมือกันด้วยความระแวง ในการประชุมสุดยอดของกลุ่มไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดในโคลอมโบในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1976 เวียดนามให้การสนับสนุนลาว ที่ขัดขวางมิให้ที่ประชุมยืนยันคำประกาศซอพแฟนของมาเลเซียอีกครั้งหนึ่ง ตามความต้องการของมาเลเซีย คำประกาศดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับไปแล้ว ในที่ประชุมไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดครั้งที่แล้ว ในค.ศ.1971 สิ่งที่ลาวและเวียดนามนำเสนอแทนที่ซอพแฟนคือการเรียกร้องให้สนับสนุน “การต่อสู้ของประชาชนแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อต่อต้านลัทธิอาณานิคมแผนใหม่” คำเรียกร้องนี้ ทำให้เกิดคำประท้วงจากสิงคโปร์ด้วยความตระหนกตกใจ และสมาชิกอื่น ๆ ของอาเซียน ก็รู้สึกผิดหวังเพราะคำเรียกร้องนี้ มีนัยหมายถึง

[18] เป็นทัศนะซึ่งอาดัม มาลิก ได้แสดงต่อที่ประชุมที่ ISEAS ในช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ ที่สิงคโปร์

การโต้แย้งสิทธิธรรมของรัฐบาลของประเทศสมาชิกอาเซียนเอง และยังมีนัยหมายถึงการสนับสนุนความพยายามที่จะบ่อนทำลายระบอบการปกครองอีกด้วย

มิตรภาพที่อินโดจีนเสนอแก่รัฐอาเซียนเป็นรัฐ ๆ ไปนั้น มิได้ขยายไปถึงการยอมรับองค์การอาเซียนด้วย แม้ว่าสหภาพโซเวียตและจีน จะได้กล่าวในทางบวก เกี่ยวกับการประชุมสุดยอดที่บาหลี แต่เวียดนามก็วิพากษ์อยู่ขรม ว่าอาเซียนเป็นองค์การที่มาแทนที่องค์การซีโต้ และนายกรัฐมนตรีลาว ไกสอน พมวิหาน ก็พรรณนาถึงอาเซียนในค.ศ.1976 ว่าเป็น “องค์การที่จักรวรรดินิยมสหรัฐก่อตั้งขึ้น ...เพื่อที่จะปกป้องผลประโยชน์ของลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ของสหรัฐ” ความรู้สึกนี้ น่าจะรุนแรงขึ้นมาเพราะการเดินทางมาเยือนอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ของประธานาธิบดีเจรัลด์ ฟอร์ด ในช่วงเดียวกับที่ประธานาธิบดีฟอร์ดมาเยือนจีนในปลายปีค.ศ.1975 ซึ่งในช่วงนั้น ประธานาธิบดีฟอร์ดได้ยืนยันหลักการกวม ของประธานาธิบดีนิกสันอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งออกประกาศหลักการแปซิฟิคของเขาเองด้วย หลักการแปซิฟิคนี้ ขีดแนวป้องกันนอกชายฝั่งของสหรัฐเสียใหม่ นับจากเกาหลีผ่านมาจนถึงญี่ปุ่น กวม ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย ฮานอยยังคงเรียกร้องต่อไป ให้กำจัดฐานทัพต่างชาติออกไป และเร่งเร้าให้ประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งพึ่งพาอาศัยการส่งออกสินค้า ให้ร่วมมือกันในการทำลายสิ่งที่ฮานอยอ้างว่า เป็นการควบคุมระเบียบเศรษฐกิจโลก ของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ในช่วงระยะนี้ รัฐภาคีอาเซียนต่างเป็นกังวลกับความพยายามบ่อนทำลายระบอบการปกครองของคอมมิวนิสต์ มากยิ่งกว่าความกลัวการรุกรานจากภายนอก ตน อับดุล ราซักได้ค้นพบว่า การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน มิได้ช่วยลดความหนักใจกับการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์ภายในประเทศลง อันที่จริงนั้น ในมาเลเซียเมื่อกลางทศวรรษ 1970 หลังจากที่คอมมิวนิสต์เข้ายึดครองอินโดจีนแล้ว กิจกรรมของทหารกองโจรเพิ่มขึ้นทั้งในบริเวณท้องที่ชนบทและในชุมชนเมืองและพรรคคอมมิวนิสต์จีน (ซีซีพี) ก็ยังคงให้การสนับสนุนด้านกำลังใจแก่สหายร่วมอุดมการณ์ของตนในมาเลเซียต่อไป รัฐบาลจีนยึดมั่นต่อทฤษฎีของตนจนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 1980 ที่ว่า ความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างรัฐบาลต่อรัฐบาล มิใช่ว่าจะเข้ากันไม่ได้กับความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างพรรคต่อพรรค นั่นคือระหว่าง ซีซีพี กับพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าพรรคเหล่านี้ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการต่อต้านรัฐบาลอย่างเปิดเผยก็ตาม

สิงคโปร์และมาเลเซีย ร่วมมือกันหยุดยั้งความพยายามบ่อนทำลายการปกครองภายในประเทศ และในค.ศ.1976 ก็เปิดโปงเครือข่ายสายลับนานาชาติ เครือข่ายนี้ ประกอบด้วยปัญญาชนและนักวิชาชีพเป็นหลัก ซึ่งในหมู่คนเหล่านี้ รวมถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงชาวมาเลย์ด้วยสองคน กับรัฐมนตรีช่วยว่าการชาวมาเลย์อีกสองคน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า คอมมิวนิสต์ แทรกซึมเข้ามาแล้ว แม้กระทั่งในองค์กรสหมาเลย์แห่งชาติหรืออัมโน

ในประเทศไทย การวิพากษ์ความไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ขึ้นมาถึงจุดสุดยอดในเดือนตุลาคม ค.ศ.1976 เมื่อกองทัพเข้าแทรกแซงเพื่อปราบปรามการจลาจลของนักศึกษา

ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เลขาธิการคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ได้จัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้น โดยมีธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรีคนใหม่ได้ไปเยือนนครหลวงของประเทศภาคีอาเซียน และได้รับการตอบสนองอย่างฉับพลัน ต่อคำเรียกร้องของเขาให้ประเทศภาคีร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดภายในภูมิภาค เพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐบาลธานินทร์ได้ฟื้นฟูความตกลงเรื่องการตรวจกำกับพรมแดนกับมาเลเซีย ซึ่งเคยประสบปัญหาในสมัย รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ หนึ่งปีถัดมา ในเดือนตุลาคม ค.ศ.1977 พลเอกเกรียงศักดิ์ก็เข้ารับช่วงการปกครองด้วยตนเอง พร้อมกับยืนยันอีกครั้งหนึ่ง ถึงการยึดมั่นของประเทศไทย ที่มีต่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์ภายในอินโดนีเซียยังอยู่ในสภาพแตกสลายภายหลังการปราบปรามอย่างย่อยยับในค.ศ.1965 รัฐบาลซูฮาร์โต้ก็เป็นกังวลกับโอกาสความเป็นไปได้ที่จะเกิดมีรัฐปีกซ้ายขึ้นในติมอร์ตะวันออก ภายหลังการปฏิวัติในโปรตุเกสในเดือนเมษายน ค.ศ.1974 ลิสบอนได้ตัดสินใจที่จะเลิกบทบาทความเป็นเจ้าจักรวรรดิ และให้เอกราชแก่อาณานิคมของตน ในเดือนมกราคม ค.ศ.1975 โปรตุเกสถอนตัวออกจากติมอร์ตะวันออก โดยปล่อยให้ดินแดนนี้อยู่ในความดูแลของรัฐบาลผสมที่อ่อนแอ ประกอบด้วยกลุ่ม สหภาพประชาธิปไตยติมอร์ ซึ่งเป็นฝ่ายขวา กับแนวร่วมปฏิวัติเพื่อติมอร์ตะวันออกที่มีเอกราช หรือเฟรติลิน ซึ่งมีความกร้าวแกร่ง การปลีกตัวออกไปอย่างรวดเร็วของโปรตุเกส เป็นเรื่องที่จาการ์ตาไม่คาดคิด แม้ว่าชาวติมอร์บางคน จะเห็นชอบกับการรวมตัวเข้ากับสาธารณรัฐอินโดนีเซีย แต่ทว่าอินโดนีเซียก็มิได้เคยอ้างสิทธิในดินแดนติมอร์ตะวันออกอย่างเป็นทางการ และอันที่จริงแล้ว ก่อนหน้านี้ อาดัม มาลิกยังได้เขียนไว้อย่างชัดแจ้งว่า อดีตอาณานิคมโปรตุเกสแห่งนี้ มีสิทธิอันชอบธรรม ในการตัดสินใจด้วยตนเอง รัฐบาลผสมสลายลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ดินแดนติมอร์ตะวันออกตกอยู่ในสภาพสงครามกลางเมือง และในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1975 เฟรติลินก็ได้ประกาศเอกราชแต่ลำพังฝ่ายเดียว ให้แก่สาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งติมอร์ตะวันออก อินโดนีเซีย ส่ง “อาสาสมัคร” เข้าไปสนับสนุนฝ่ายสหภาพประชาธิปไตยติมอร์ แม้ว่าจะมีการประท้วงจากทางองค์การสหประชาชาติ บรรดาผู้นำของเฟรติลินหนีไป และในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1976 ประธานาธิบดีซูฮาร์โต้ ได้รับคำร้องจากรัฐบาลที่สนับสนุนจาการ์ตาในติมอร์ตะวันออก ที่จะขอรวมดินแดนเข้าเป็นจังหวัดที่ยี่สิบเจ็ดของอินโดนีเซีย แม้ว่าจะมีการต่อต้านจากเฟรติลินอย่างต่อเนื่อง และมีการประท้วงอย่างกว้างขวางจากนานาชาติ แต่ประเทศภาคีอาเซียนก็เอาชนะความลังเลที่มีอยู่บ้างในตอนแรกได้สำเร็จ และเข้าปกป้องการกระทำของอินโดนีเซียในองค์การสหประชาชาติ การวิพากษ์ของนานาชาติเบาลงไป และออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และสหรัฐ มองเห็นว่า การยอมรับเรื่องที่แล้วไปแล้วจะเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ซึ่งก็คือการขจัดอันตรายที่ว่า ติมอร์ตะวันออกจะกลายเป็นรัฐคอมมิวนิสต์

แม้ว่าประเทศภาคีอาเซียนทุกประเทศ จะได้ดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อสะกัดกั้นการบ่อนทำลายการปกครองและเสริมสร้างความมั่นคง แต่ทุกประเทศเหล่านี้ก็ตระหนักว่า การเพิ่มมาตรฐาน

การครองชีพโดยทั่วไป เป็นวิธีการที่ดีที่สุด ที่จะตอบโต้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งจากการประชุมสุดยอดของอาเซียนที่บาหลี ก็คือการดำเนินความพยายามอย่างแท้จริง เพื่อร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ ตามโครงการซึ่งแต่ละประเทศ จะได้รับการจัดสรรให้ผลิตผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่ง เพื่อจำหน่ายทั่วอาเซียน โดยไม่เสียภาษีศุลกากร ได้แก่ การผลิตเครื่องยนต์ดีเซลในสิงคโปร์ ปุ๋ยยูเรียในอินโดนีเซียและมาเลเซีย โซดาแอชในประเทศไทย และปุ๋ยซูเปอร์ฟอสเฟตในฟิลิปปินส์ รัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่ของอาเซียน ประชุมพบปะกันเป็นประจำ เพื่อตกลงปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกิจวัตร ได้แก่การประสานนโยบายเกี่ยวกับสนธิสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดน มลพิษในทะเล การรณรงค์ต่อต้านยาเสพย์ติด และการหาจุดยืนร่วมกัน เกี่ยวกับปัญหาระหว่างประเทศ ทว่า อาเซียนเชื่องช้าในเรื่องการทำลายกำแพงภาษีศุลกากร ทั้งนี้โดยไม่ต้องถึงขั้นก่อตั้งเขตการค้าเสรี และขณะที่ทุกประเทศในภาคีอาเซียนพัฒนาความร่วมมือกันฉันมิตรและประสานงานกันอย่างมีประสิทธิภาพในการเจรจาเรื่องเศรษฐกิจกับประเทศอื่น ๆ นั้น แต่ละประเทศล้วนต่างเป็นคู่แข่งขันทางเศรษฐกิจกันเป็นส่วนใหญ่ด้วย

ประเทศภาคีอาเซียน ยิ่งพร้อมน้อยกว่านั้นลงไปอีก ในเรื่องการละวางลัทธิชาตินิยมทางการเมือง แม้ว่าประเทศเหล่านี้จะแสดงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอยู่บ้าง เช่นแบบแผนที่ทุกประเทศจะออกเสียงร่วมกันในที่ประชุมองค์การสหประชาชาติ เพื่อต้านสหภาพโซเวียตและฮานอย ที่เป็นความสำเร็จโดยแท้จริงของประเทศภาคีอาเซียนเหล่านี้ คือการลดความสำคัญของข้อพิพาทเรื่องการเมืองและเรื่องพรมแดนที่มีมาแต่ครั้งเก่าก่อน ที่สำคัญคือการอ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์ของฟิลิปปินส์ ในการประชุมสุดยอดครั้งที่สองของอาเซียน ซึ่งมีขึ้นที่กัวลาลัมเปอร์ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1977 เพื่อฉลองวาระครอบรอบสิบปีของสมาคม ประธานาธิบดีมาร์คอสได้กล่าวว่า ฟิลิปปินส์จะดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อยกเลิกคำกล่าวอ้างดังกล่าว แม้ว่าจะมิได้มีการกระทำอย่างเป็นทางการใด ๆ เพื่อยืนยันคำสัญญานี้ ก็ตาม

นายกรัฐมนตรีของสิงคโปร์ เรียกร้องแก่ที่ประชุมสุดยอดที่กัวลาลัมเปอร์ว่าการร่วมมือกันในระดับภูมิภาคนั้น ควรให้ความสนใจที่ “เนื้อหามากกว่ารูปแบบ” แต่ถึงกระนั้น ที่ประชุมก็มิได้กระทำการใด ๆ ที่เป็นรูปธรรมสักเท่าใด ที่จะสร้างความคืบหน้าต่อไป ไม่ว่าจะในด้านการร่วมมือทางเศรษฐกิจหรือทางการเมือง อย่างไรก็ดี การประชุมสุดยอดครั้งนี้ ก็โดดเด่นขึ้นมาเพราะนานาชาติให้การยอมรับต่อองค์การมากขึ้น ที่สำคัญคือการที่นายกรัฐมนตรีของออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และญี่ปุ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปรายภายหลังการประชุมสุดยอดด้วย

ที่สำคัญมากที่สุด คือถ้อยแถลงของนายกรัฐมนตรีทาเคโอะ ฟุกุดะ ของญี่ปุ่นที่มนิลา ภายหลังสิ้นสุดการเยือนนครหลวงของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักการฟุกุดะ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1977 กำหนดบทบาทการเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่รักสันติให้แก่ญี่ปุ่น โดยญี่ปุ่นจะดำเนินงานอย่างใกล้ชิดกับอาเซียน ในฐานะหุ้นส่วนที่เสมอภาคกัน พร้อมกับจะกระทำหน้าที่เป็น “สะพาน” เพื่อสร้างการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างอาเซียน กับส่วนอื่นที่เหลือของเอเชียตะวันออก

เฉียงใต้ ภายหลังการประชุมสุดยอดของอาเซียนเสร็จสิ้นลงแล้ว ฟูกุดะยังได้ไปเยือนประเทศพม่า ฟูกุดะได้เสนอตัวในทำนองเดียวกันแก่พม่า รวมทั้งเสนอให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคกับสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการค้าแก่พม่าด้วย

ญี่ปุ่นสร้างความก้าวหน้าอย่างตระการตาในช่วงเสี้ยวที่สามของศตวรรษที่ยี่สิบนี้ สงครามเกาหลี (ค.ศ.1950-1953) ยกฐานะทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ขึ้นจากจุดต่ำสุดในช่วงหลังปีค.ศ.1945 และในทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 ญี่ปุ่นยังรุ่งเรืองมั่งคั่งยิ่งขึ้นไปอีก เพราะภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟูสมัยสงครามเวียดนาม การลงทุนของเอกชนญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1960 ในค.ศ.1974 นายกรัฐมนตรีคากุเอะ ทานากะ ได้ไปเยือนนครหลวงของประเทศสมาชิกสมาคมอาเซียนและหลังจากที่สงครามเวียดนามสิ้นสุดลงแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นก็ดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มอิทธิพลของตนในภูมิภาคนี้ ในค.ศ.1978 ภายหลังการเจรจาที่ดำเนินมาเป็นเวลาหกปี ญี่ปุ่นก็ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพและมิตรภาพกับจีน และปรับความสัมพันธ์ของตนกับปักกิ่ง ให้คืนสู่ภาวะปกติ

ขณะที่ความสนใจที่อเมริกันมีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซาลงไปนั้น อิทธิพลของญี่ปุ่น ในภูมิภาคกลับมีความสำคัญมากขึ้น ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นยังคงมีค้างคาอยู่บ้าง ความทรงจำที่หม่นหมองเกี่ยวกับการยึดครองของญี่ปุ่นในสมัยสงคราม ประกอบกับความไม่พอใจกับสิ่งที่มองเห็นกันว่าเป็นความยะโสโอหังของญี่ปุ่น เป็นตัวจุดชนวนให้มีการเดินขบวนต่อต้านการมาเยือนของทานากะและฟูกุดะกันอยู่บ้าง แม้ว่าญี่ปุ่นจะประกาศว่ามิได้มีความทะเยอทะยานทางการเมืองและการทหาร แต่อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ก็กระตุ้นให้เกิดความริษยาและเกิดความหวาดระแวงต่อลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ผลประโยชน์ที่เป็นหลักสำคัญของโตเกียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือวัตถุดิบและการเป็นตลาดให้แก่ผู้ผลิตสินค้าชาวญี่ปุ่น แต่ผลที่จะปรากฏในเวลาต่อมา ก็คือการก่อให้เกิดดุลการค้าที่ไม่สมดุล ถึงกระนั้น ความชื่นชมต่อความสำเร็จในด้านเศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็มีมากขึ้น และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันมาก ต่างก็มองญี่ปุ่น และค่านิยมญี่ปุ่น เพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม ญี่ปุ่นเน้นการใช้พัฒนาการทางเศรษฐกิจ เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางการเมือง นโยบายของญี่ปุ่นเช่นนี้สอดคล้องไปกับความใฝ่ฝันของอาเซียน สิ่งที่ญี่ปุ่นเห็นเป็นผลประโยชน์ของตนคือ การที่ภูมิภาคนี้ มีสันติภาพ ความสมานฉันท์และมีดุลยภาพ และดังนั้นจะช่วยส่งเสริมความรุ่งเรืองไพบูลย์ ยกระดับมาตรฐานการครองชีพ และรักษาช่องแคบเมละกา ให้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ ที่เปิดให้นานาชาติได้ใช้กัน

เวียดนาม กัมพูชา และจีน

ความสัมพันธ์ที่เวียดนามมีกับจีน เกิดความขุ่นข้อง เพราะปฏิกริยาของเวียดนามต่อการผ่อนคลายความตึงเครียดของจีนกับสหรัฐในค.ศ.1972 ในเวลานั้นฮานอยเกิดความระแวงขึ้นมาว่า ในระหว่างที่ปักกิ่งเจรจาทำความตกลงกับวอชิงตันในเรื่องอินโดจีน ปักกิ่งจะไม่ยี่หระต่อเป้าหมายของเวียดนาม เหตุการณ์นี้ ทำให้มิตรภาพระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีนและเวียดนามสิ้นสุดลง มิตรภาพนี้ มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของโคมินเทิร์นในทศวรรษ 1920 พรรคคอมมิวนิสต์จีนเคยช่วยโฮจิมินห์จัดตั้งองค์กรที่จะบุกเบิกสร้างพรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน และสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ก็ยังคงเป็นพันธมิตรใกล้ชิดกับจีนในสมัยของเหมา มาจนกระทั่งโฮจิมินห์ถึงแก่อสัญกรรมในค.ศ.1969 แม้ปักกิ่งจะเคยให้ความสนับสนุนในขอบข่ายกว้างขวางใหญ่โตแก่เวียดนามเหนือ ในช่วงที่เวียดนามเหนือต่อสู้กับฝรั่งเศสและอเมริกัน แต่สาธารณรัฐประชาชนจีนก็มิได้ปรารถนาที่จะเห็นเวียดนามรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นและมีพลังอยู่ที่พรมแดนทางใต้ของตน ซึ่งก็มิได้ต่างไปจากความปรารถนาในอดีตสมัยที่จีนปกครองโดยพระจักรพรรดิแม้แต่น้อย ในทันทีที่สหรัฐถอนทหารออกไปจากเวียดนาม จีนก็มิได้ส่งเสริมการรวมประเทศเวียดนามอีกต่อไป

ปักกิ่งกับฮานอยยังทะเลาะกันอีก ในเรื่องการอ้างสิทธิเพื่อครอบครองเกาะต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้ และการแบ่งชาติเหยียดผิวที่เวียดนามกระทำต่อชนเชื้อสายจีนในประเทศตน จีนเข้าครอบครองหมู่เกาะพาราเซลส์ในเดือนมกราคม ค.ศ.1974 และหมู่เกาสแปรตลีในปีถัดมา ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1978 ฮานอยดำเนินการโอนการค้าเอกชนเป็นของชาติ ในฐานะส่วนหนึ่งของการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การดำเนินการดังกล่าวสร้างภาระหนักให้แก่ชุมชนชาวจีน ความเป็นพลเมืองควบสองสัญชาติของชาวจีนถูกเพิกถอน และชาวจีนจำนวนมาก อพยพออกจากประเทศในฐานะผู้ลี้ภัย เพื่อหลบหนีการถูกโยกย้ายไปตั้งรกรากยังที่ใหม่ เหตุการณ์นี้เป็นการเริ่มต้นการอพยพครั้งมโหฬารของบรรดา ผู้ที่เรียกขานกันว่าเป็น “มนุษย์เรือ” (boat people) ซึ่งได้กลายมาเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของ ภูมิภาคนี้

แต่ความขัดแย้งระหว่างจีนและเวียดนาม พัวพันไปถึงเรื่องต่าง ๆ ที่กว้างขวางยิ่งกว่านั้น ทั้งนี้เพราะจีนไม่พอใจที่เวียดนามหันไปพึ่งพาอาศัยมอสโกมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ขณะที่มิตรภาพกับจีนเย็นชาลง เวียดนามก็กระเถิบเข้าไปใกล้ยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตมากขึ้น ยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียตนี้เอง ที่เป็นผู้จัดส่งวัตถุปัจจัยส่วนใหญ่ที่ฮานอยต้องการ ในช่วงเดือนท้าย ๆ ของสงครามเวียดนามในขั้นแตกหัก รัสเซียค่อย ๆ ฟื้นตัวขึ้นจากความหลงละเมอ หลังจากถูกปฏิเสธในอินโดนีเซีย พรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียได้แปรพักตร์จากมอสโกไปหาปักกิ่งเป็นครั้งแรก หลังจากนั้น ก็ถูกปราบปรามลงอย่างยับเยิน เมื่อถึงปีค.ศ.1968 ขณะที่ความบาดหมางที่มีอยู่กับจีนลึกซึ้งยิ่งขึ้น

สหภาพโซเวียตก็คิดการณ์ว่าจะก่อตั้งระบบการรักษาความมั่นคงปลอดภัยร่วมกันในดินแดนเอเชียและสร้างเสริมอิทธิพลของรัสเซียขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อปกปักษ์รักษาผลประโยชน์ด้านนาวีของตนในมหาสมุทรอินเดียและช่องแคบเมละกาเป็นการเฉพาะ การติดต่อของโซเวียตกับประเทศภาคีอาเซียนในตอนต้นทศวรรษ 1970 มีความเป็นมิตรสนิทสนมมากขึ้นเป็นลำดับ ทว่าการที่อาเซียนรับหลักการเรื่องความเป็นกลางของซอพแฟน ทำให้รัสเซียมีโอกาสที่จะทำตามความใฝ่ฝันของตนได้น้อยกว่าที่จะทำในอินโดจีน

ด้วยเหตุนี้ มอสโกจึงได้เชิญผู้นำเวียดนาม เล ดวน ไปเยือนสหภาพโซเวียตในเดือนธันวาคม ค.ศ.1975 และในปีถัดมา มอสโกก็ได้ลงนามในข้อตกลงให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจแก่ฮานอยในทันที และยังให้ความช่วยเหลือระยะยาว แก่การปฏิบัติตามแผนการห้าปีของฮานอยอีกด้วย ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1978 หนึ่งเดือนหลังจากที่ปักกิ่งถอนความช่วยเหลือและช่างเทคนิคชุดสุดท้ายออกไป ฮานอยก็เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสภาเพื่อการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน หรือโคมีคอน[19] ซึ่งเป็นกลุ่มการค้าของคอมมิวนิสต์ที่มอสโกครอบงำอยู่ ห้าเดือนถัดมา เวียดนามก็ลงนามทำสนธิสัญญามิตรภาพมีกำหนดระยะเวลา 25 ปี กับรัสเซีย ส่วนปักกิ่ง ซึ่งกลัวว่าจะถูกปิดล้อมที่พรมแดนทางใต้ ก็กล่าวหาว่าสหภาพโซเวียตหมายจะครองความเป็นเจ้าโลก

สิ่งที่ปักกิ่งกลัวมากที่สุด ดูเหมือนว่าจะกลายเป็นความจริงขึ้นมา เมื่อเวียดนามบุกกัมพูชาในเดือนธันวาคม ค.ศ.1978 และก่อตั้งรัฐบาลที่อยู่ภายใต้การดูแลของตนขึ้นในพนมเปญ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นภายในชั่วเวลาเพียงหนึ่งเดือนนับตั้งแต่ที่เวียดนามได้ลงนามทำสนธิสัญญากับรัสเซียขณะเดียวกัน สภาพที่มีกันชนคั่นระหว่างไทยกับเวียดนามเช่นที่เคยเป็นมาแต่ดั้งเดิม ก็หมดไป เวียดนามนำความขัดแย้งของอภิมหาอำนาจกลับมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับลากภูมิภาคนี้ เข้าไปอยู่ในรัศมีของการแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างจีนและโซเวียตที่ใกล้ใจกลางมากขึ้น พร้อมกับคุกคามว่าจะทำให้อินโดจีนกลายเป็นจุดเริ่มต้นของสงครามระดับโลกขึ้นมา

รัฐบาลพอล พต ก่อการรังควาน ณ บริเวณพรมแดนเวียดนาม ตั้งแต่ต้นปีค.ศ.1977 มาแล้ว การกระทำดังกล่าว ขยายขึ้นไปเป็นการสู้รบอย่างดุเดือด โดยที่พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามเอง ก็ให้การสนับสนุนแก่แนวร่วมแห่งชาติกัมพูชาเพื่อการกู้ชาติ อันมีเฮง สัมริน และฮุน เซน เป็นผู้นำ บุคคลทั้งสองแยกตัวออกมาจากเขมรแดง เพราะรังเกียจการปกครองที่น่าสยดสยองของพอล พต เมื่อกองกำลังของทั้งสอง ซึ่งมีเวียดนามหนุนหลังอยู่ เข้ายึดพนมเปญในเดือนมกราคม ค.ศ.1979 เฮง สัมริน กับฮุน

---

[19] “สภาเพื่อการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน” ก่อตั้งขึ้นในราวค.ศ.1949 โดยสหภาพโซเวียตและประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันออก เพื่อส่งเสริมการร่วมมือกันและการรวมตัวกันของเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เมื่อถึงค.ศ.1988 สภาฯนี้ ประกอบด้วยสมาชิก 21 ประเทศ และประเทศผู้สังเกตการณ์ ซึ่งรวมถึงประเทศลาวด้วย ทว่าองค์การนี้ ยุบเลิกลงไปในค.ศ.1991

เซน ก็ได้สถาปนาสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาขึ้น โดยมีเฮง สัมรินเป็นประธานาธิบดี และฮุน เซน เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลนิยมฮานอยนี้ ได้ปกครองกัมพูชาต่อมาเป็นเวลากว่าสิบปี ทว่าผู้อพยพจำนวนนับพัน ๆ คน ที่มาตั้งรกรากอยู่ตามแนวชายแดนในฝั่งไทย และกลุ่มทหารกองโจรต่าง ๆ ก็ยังคงสู้รบกันต่อไป

การแทรกแซงของฮานอย ก่อให้เกิดปฏิกริยาอย่างฉับพลันจากจีน ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1979 จีนเปิดฉากโจมตีเข้าไปในเขตของเวียดนามตามชายแดนด้านเหนือ วัตถุประสงค์ในการโจมตีตามที่ปักกิ่งประกาศนั้น ก็ “เพื่อสั่งสอนบทเรียนแก่ฮานอย” แม้ว่าความขัดแย้งครั้งนี้ จะมีสาเหตุมาจากความผิดหวังคั่งแค้น และสร้างความเสียหายอย่างมากแก่ทั้งสองฝ่าย แต่จีนก็ถอนตัวออกไปภายในเวลาไม่กี่สัปดาห์ โดยมิได้บีบบังคับให้เวียดนามโอนอ่อนยอมตามในเรื่องใด ๆ เลย ปฏิบัติการอันรวบรัดของปักกิ่ง มิได้บังเกิดผลอะไรขึ้นมาสักเท่าไรนัก นอกจากทำให้เวียดนามยิ่งหันไปพึ่งพาอาศัยกลุ่มโซเวียตมากขึ้น และการยึดครองกัมพูชาของเวียดนามอย่างต่อเนื่อง ก็ยังคงสร้างปัญหาที่กวนโทโสมากที่สุดแก่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและโซเวียตต่อไปอีกสิบปี

การวิวาทกันระหว่างจีนและโซเวียต การรุกรานกัมพูชาของเวียดนาม รวมทั้งการโจมตีฮานอยของปักกิ่งเป็นการแก้เผ็ด ได้ทำลายแนวคิดเชิงอุดมการณ์ทุกอย่าง ที่เกี่ยวกับความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเป็นเครื่องหมายบอกถึงการกลับคืนไปสู่การเมืองแบบใช้อำนาจตามธรรมดา เช่นที่เคยเป็นมาอีกครั้งหนึ่ง

รัฐบาลเฮง สัมรินยังคงได้รับการสนับสนุนอย่างเข้มแข้งจากทหารและที่ปรึกษาชาวเวียดนาม และธำรงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับฮานอย แม้ว่าเป็นรัฐบาลที่มีต่างชาติหนุนหลัง แต่รัฐบาลนี้ ก็ได้รับการต้อนรับด้วยความโล่งใจกันขึ้นบ้าง เพราะรัฐบาลนี้ทำให้ความสยดสยองของพอล พต ยุติลง ทั้งรัฐบาลนี้ยังใจกว้าง ยินยอมให้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นมาในขอบเขตจำกัด และปรับปรุงแก้ไขระบอบสังคมนิยมแบบสุดโต่งของรัฐบาลชุดก่อน

แม้ว่าสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา จะได้สถาปนาการควบคุมดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศไว้อย่างมั่นคงพอสมควร แต่องค์การสหประชาชาติก็ยังสนับสนุนมติที่ประเทศภาคีอาเซียนเป็นผู้นำเสนอในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1979 กล่าวคืออาเซียนปฏิเสธที่จะรับรองว่ารัฐบาลของสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา เป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย เนื่องจากอาเซียนมองว่า การตกลงปัญหากัมพูชาในทางการเมืองอย่างครอบคลุม จะสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน ดังนั้น อาเซียนจึงพยายามส่งเสริมให้ก่อตั้งรัฐบาลผสม อันประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ทุกกลุ่มที่ขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์กันอยู่ในกัมพูชา รัฐบาลผสมนี้น่าจะเป็นที่ยอมรับได้มากกว่าเขมรแดงที่ขึ้นชื่อว่าเลวร้าย ทว่ากลุ่มที่เป็นฝ่ายต่อต้าน แบ่งออกเป็นสามฝ่าย ได้แก่ฝ่ายนิยมกษัตริย์ของเจ้าสีหนุ ฝ่ายแนวร่วมปลดปล่อยชาติของประชาชนเขมร ภายใต้การนำของอดีตนายกรัฐมนตรีซอน ซานน์ ซึ่งไม่เป็นคอมมิวนิสต์ และกลุ่มเขมรแดง อันมีเขียว สัมพันเป็นผู้นำ ฝ่ายต่อต้านทะเลาะเบาะแว้งกันเองอยู่เป็นเวลาหลายปีทีเดียว และ

การประชุมเรื่องกัมพูชาซึ่งองค์การสหประชาชาติได้จัดให้มีขึ้นที่นิวยอร์ค ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1981 ก็มิได้บังเกิดผลลัพธ์แต่อย่างใดขึ้นมา ในท้ายที่สุด ในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1982 กลุ่มต่อต้านก็ละวางความขัดแย้งแตกต่าง เพื่อที่จะก่อตั้งรัฐบาลผสม ซึ่งองค์การสหประชาชาติให้การรับรองในฐานะที่เป็นรัฐบาลพลัดถิ่น โดยมีเจ้าสีหนุเป็นประธานาธิบดี เขียว สัมพันเป็นรองประธานาธิบดี และซอน ซานน์เป็นนายกรัฐมนตรี แต่สภาพการณ์เช่นนี้ ก็เหมือนการแต่งงานที่ประสบปัญหายากลำบากอย่างสาหัส และเขมรแดงก็ยังคงเป็นกองกำลังที่มีประสิทธิภาพที่สุด และเป็นภัยที่คุกคามรัฐบาลที่กรุงพนมเปญมากที่สุด

พัฒนาการของอาเซียน

การรุกรานและยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม—สัญลักษณ์อย่างแรก ที่มีสาระแสดงถึงทฤษฎีโดมิโน—กระตุ้นให้ประเทศสมาชิกอาเซียน กำหนดจุดยืนร่วมกันเป็นครั้งแรก เพื่อคัดค้านการเข้าแทรกแซงของฮานอย โดยปราศจากการเคารพต่ออธิปไตยของชาติ ตลอดระยะเวลาสิบปีถัดจากนั้น อาเซียนเป็นแนวหน้าในการขัดขวางมิให้องค์การสหประชาชาติยอมรับรัฐบาลที่ได้รับการหนุนหลังจากฮานอยเข้าเป็นสมาชิกและให้การสนับสนุนรัฐบาลพลัดถิ่น การกระทำเช่นนี้ ทำให้อาเซียนได้รับความเคารพนับถือในเวทีระหว่างประเทศมากขึ้น ในฐานะที่เป็นองค์กรที่มีอิทธิพลทางการเมืองและการทูต ซึ่งส่งเสริมนโยบายในอินโดจีนในแบบที่ได้รับความนิยมชมชื่นทั้งในสหรัฐและจีน

เบื้องหลังความปรองดองในหมู่ประเทศอาเซียนที่ปรากฏต่อสาธารณชนนี้ ยังคงมีความขัดแย้งแตกต่างในด้านทัศนคติและผลประโยชน์อยู่เป็นอันมากนับตั้งแต่ไทย ซึ่งเป็นแนวหน้า หันไปอาศัยจีนให้เป็นปราการขัดขวางเวียดนาม ซึ่งเป็นคู่แข่งขันที่เก่าแก่ของจีนมาแต่ครั้งโบราณ ไปจนถึงอินโดนีเซียซึ่งห่างไกลออกไปหน่อย ทว่ายังคงมีความยกย่องนับถือประวัติความรักชาติอย่างแกร่งกล้าของเวียดนามอยู่มาก และอินโดนีเซียยังมองว่าปักกิ่งเป็นภัยในระยะยาวที่น่ากลัวกว่า เกือบทุกประเทศในองค์การอาเซียน ต่างเป็นห่วงว่าจีนจะเข้ามาพัวพันในภูมิภาคนี้มากขึ้น ทว่าทุกประเทศก็คอยยับยั้งต่อการที่จะเข้าไปพัวพันกับกรณีพิพาทระหว่างจีนและโซเวียต

เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ประเทศภาคีอาเซียนส่วนใหญ่ ต่างมีรัฐบาลที่เข้มแข็งและมั่นคงพอสมควร ภายใต้ระบอบการปกครองแบบอัตตาธิปไตยหรือกึ่งอัตตาธิปไตยในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยทั่วไปแล้ว ประชากรดูพอใจที่จะสละเสรีภาพส่วนบุคคลในระดับหนึ่ง เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ในด้านเสถียรภาพและการมีรัฐบาลที่เข้มแข็ง พรรครัฐบาลของมาเลเซียและอินโดนีเซีย ดึงฝ่ายที่แตกต่าง เข้ามาร่วมในรัฐบาลผสมของตน ได้แก่ฝ่ายแนวร่วมแห่งชาติ ในมาเลเซีย และโกลคาร์ในอินโดนีเซีย ใน

อินโดนีเซีย นายพลซูฮาร์โต้เป็นประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกลาโหม โดยโกลคาร์ซึ่งเป็นฝ่ายการเมืองของกองทัพ มีชัยชนะในการเลือกตั้งอย่างท่วมท้นเสมอมา ในสิงคโปร์ พรรคกิจประชา (พีเอพี) ซึ่งเป็นพรรครัฐบาล ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้ง จนสามารถผูกขาดรัฐสภามาตลอดระยะเวลาสิบสามปี นับตั้งแต่ค.ศ.1968 จนถึงค.ศ.1981 และยังคงผูกขาดต่อมาจนล่วงเข้าทศวรรษ 1990 โดยมีฝ่ายค้านน้อยมาก ทหารยังคงมีอำนาจปกครองอยู่ในไทยเรื่อยมาอย่างไม่เลิกรา จนกระทั่งถึงค.ศ.1988 ทว่าเป็นอัตตาธิปไตยน้อยกว่าในสมัยของจอมพล ป. จอมพลสฤษดิ์ และจอมพลถนอม ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1988 ไทยกลับไปมีการปกครองโดยพลเรือน ภายใต้นายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้ง คือพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งปรากฏว่า ปกครองอยู่ได้เพียงสิบแปดเดือน กองทัพไทยยังคงมีฐานะเข้มแข็ง ทว่าเช่นเดียวกับกองทัพอินโดนีเซีย กองทัพไทยมุ่งมั่นต่อการทำ “สงครามต่อสู้กับความยากจน” – ความยากจนอันเกิดขึ้นแก่ชาติที่ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นอันดับแรก

ในค.ศ.1984 อาเซียนขยายสมาชิกของตนออกไปเป็นครั้งแรก ด้วยการรับรัฐใหม่ที่เพิ่งได้เอกราช -- คือบรูไน -- เข้ามาเป็นสมาชิก บรูไนมีสถานะเป็นประเทศผู้สังเกตการณ์ของอาเซียนมาตั้งแต่ค.ศ.1981 แล้ว การเข้ามาเป็นสมาชิก ช่วยให้บรูไนได้สถาปนาความสัมพันธ์ที่ราบรื่นกับมาเลเซียและอินโดนีเซียอีกครั้งหนึ่ง และได้เข้ามีส่วนได้ส่วนเสียกับการพัฒนาภูมิภาคนี้

ภายหลังการกบฏในบรูไนค.ศ.1962 กัวลาลัมเปอร์ได้ให้ที่พักพิงแก่อดีตสมาชิกของพีอาร์บี และยังคงตำหนิวิจารณ์ระบอบการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และการยังคงพึ่งพาอาศัยอังกฤษของบรูไนอยู่เรื่อยมา ในค.ศ.1977 องค์การสประชาชาติรับรองมติที่มาเลเซียนำเสนอซึ่งเรียกร้องให้ประชาชนบรูไนเลือกระบอบการปกครองของตนเอง ให้ยกเลิกการห้ามก่อตั้งพรรคการเมือง และให้ผู้ที่ถูกเนรเทศด้วยสาเหตุทางการเมืองทั้งปวง ได้กลับไปยังบรูไน ทว่าสุลต่านทรงเห็นว่า ความสัมพันธ์กับอังกฤษ เป็นการให้เสรีภาพอย่างใหญ่หลวงที่สุดแก่พระองค์และรัฐของพระองค์ ทรงพิจารณาเห็นว่า ความสัมพันธ์นี้ เป็นเครื่องปกป้องคุ้มกันให้พ้นภยันตรายจากรัฐบาลของประเทศเพื่อนบ้าน จากพวกนักแยกดินแดน และจากปฏิปักษ์ทางการเมืองภายในประเทศบรูไนเอง

รัฐสุลต่านแห่งนี้ ไม่เต็มใจที่จะแก้ไขเงื่อนไขของสนธิสัญญาที่ตนทำไว้กับอังกฤษในค.ศ.1971 จนกว่าจะได้รับคำยืนยันจากมาเลเซียและอินโดนีเซีย ว่าจะเคารพเอกราชของบรูไน ทว่าในค.ศ.1979 สุลต่านทรงจำต้องลงพระนามทำความตกลงซึ่งจะมีผลให้บรูไนกลายเป็นรัฐเอกราชที่มีอธิปไตยในปลายปีค.ศ.1983 ก่อนที่จะได้เอกราช บรูไนได้จัดทำความตกลงเรื่องการป้องกันฉบับใหม่กับสหราชอาณาจักร ซึ่งตามความตกลงฉบับนี้ บรูไนจะยังคงจ้างกองพันทหารกูรข่าของอังกฤษต่อไป เพื่อปกป้องคุ้มครองแหล่งน้ำมันของตน โดยบรูไนจะออกค่าใช้จ่ายด้วยตนเอง

ความมั่งคั่งไพบูลย์อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ได้ช่วยพิทักษ์รักษาความสงบทางการเมืองในบรูไนตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการค้นพบแหล่งก๊าซธรรมชาติและแหล่ง

น้ำมันขนาดใหญ่นอกชายฝั่งโดยเริ่มต้นมาตั้งแต่ปีค.ศ.1963 และภายหลังจากที่เกิดวิกฤติการณ์น้ำมันในนานาประเทศในช่วงระหว่างค.ศ.1973-1974 รายรับจากการส่งออกน้ำมันและก๊าซก็ถีบตัวสูงขึ้นมาก ทั้ง ๆ ที่ประเทศบรูไนเองก็มิได้เป็นสมาชิกของโอเปค สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้บรูไนสามารถให้ประโยชน์ด้านสวัสดิการแก่ประชาชนได้ในขอบข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งสร้างคุณูปการให้แก่ความพึงพอใจทางการเมือง บรูไนได้เอกราชในเดือนมกราคม ค.ศ.1984 และในปีถัดมา สุลต่านทรงผ่อนคลายเรื่องการห้ามพรรคการเมืองลง ทว่าองค์สุลต่านและบรรดาพระอนุชาของพระองค์ ก็ยังคงครองตำแหน่งผู้นำในกระทรวงสำคัญในคณะรัฐมนตรี โดยกฎหมายสำหรับสถานการณ์ฉุกเฉิน ก็ยังคงมีผลบังคับใช้อยู่ การเรียกร้องของประชาชนให้ปฏิรูปรัฐธรรมนูญมีไม่มาก

หลังจากได้รับเอกราช บรูไนได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ของเครือจักรภพและขององค์การการประชุมอิสลาม รวมทั้งเป็นสมาชิกขององค์การอาเซียน ในค.ศ.1988 บรูไนเสนอให้เงินช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจในฟิลิปปินส์

บรูไนยังคงพึ่งพาอาศัยอังกฤษและสิงคโปร์อย่างหนักหน่วง ในเรื่องการป้องกันประเทศ ทว่าปัญหาสำคัญของบรูไน อยู่ที่ระบบการเมืองที่มีลักษณะผิดยุคสมัย และการพึ่งพาอาศัยน้ำมันและก๊าซอย่างเกือบจะสิ้นเชิง ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวนี้ เป็นสินทรัพย์ที่รังแต่จะหมดเปลืองไป แผนการพัฒนาแห่งชาติที่สำคัญห้าฉบับ ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ค.ศ.1953 ต่างเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างความหลากหลายให้แก่เศรษฐกิจ และในค.ศ.1985 รัฐบาลบรูไนเสนอแผนแม่บทที่มีระยะเวลา 20 ปี เพื่อเป้าหมายดังกล่าว ทว่าแม้บรูไนจะมีเงินกองทุนสำหรับการพัฒนาอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ภายในรัฐบรูไนเอง ก็ยังสร้างความสำเร็จไปได้ค่อนข้างน้อย

ความเฟื่องฟูของน้ำมันนอกชายฝั่ง ช่วยเหลือมาเลเซีย ไทย สิงคโปร์และอินโดนีเซีย ด้วยเช่นกัน ทำให้ประเทศเหล่านี้สร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจขึ้นมาได้มาก และยกระดับมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้น สิงคโปร์ได้เข้ามาอยู่ในพวกเดียวกับหมู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ไทยก็อยู่ในระหว่างทางที่จะไปถึงขั้นนั้นด้วยเช่นกัน

ประเทศที่แปลกไปจากประเทศอื่นคือฟิลิปปินส์ ฟิลิปปินส์เผชิญกับความปั่นป่วนวุ่นวายทางเศรษฐกิจในปีท้าย ๆ ของรัฐบาลมาร์คอส เพราะเศรษฐกิจเกษตรกรรมที่ไร้ประสิทธิภาพ และการทุจริตในขอบข่ายใหญ่โต เกินกว่าสมรรถนะของประเทศจะรับไว้ได้ ในขณะที่มาร์คอสจัดให้มีการออกเสียงลงประชามติมาเป็นระยะ ๆ ซึ่งได้ผลออกมาในลักษณะที่ยืนยันให้ประเทศสืบเนื่องการใช้กฎอัยการศึกต่อไป และให้ตัวเขาเอง ยังคงครองอำนาจอยู่ในตำแหน่งต่อไป ทว่าเมื่อถึงทศวรรษ 1980 การวิพากษ์หนาหูขึ้น เรื่องลักษณะการดำเนินชีวิตที่หรูหราของตัวเขาเองและอิเมลดา ภริยาของเขา รวมทั้งการทุจริตด้วยการขายอิทธิพลหรือ “ทุนนิยมในหมู่มิตรสหาย” การจลาจลของมุสลิมโหมขึ้นมาอีกครั้งในค.ศ.1977 ชาวโมโรผิดหวังกับระดับสิทธิในการปกครองตนเองตามที่ตกลงมอบให้แก่พวกเขา และมาตรการปราบปรามของมาร์คอส ก็กระตุ้นให้เกิดมีหนุ่มสาวหัวรุนแรงที่มีความคิดตามแนวทางของ

ลัทธิเหมา บุคคลเหล่านี้ได้คนใหม่ ๆ มาเป็นพวก เพราะเกษตรกรเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องขึ้นมา เมื่อการปฏิรูปที่ดินประสบความล้มเหลว คริสต์จักรและชนชั้นกลาง บังเกิดความไม่พอใจกับการทุจริตและการสร้างความใหญ่โตโอ่อ่าแก่ตัวเองของครอบครัวมาร์คอสกันมากขึ้นเรื่อย ๆ ความรู้สึกในเชิงปฏิปักษ์เช่นนี้ ได้มีโอกาสสำแดงออกมาโดยมีวุฒิสมาชิกเบนิกโน อาควิโน เป็นกระบอกเสียงให้ การลอบสังหารอาควิโนในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1983 ซึ่งเชื่อกันอย่างกว้างขวางว่าเป็นฝีมือของพรรคพวกของมาร์คอส กระตุ้นเร้าความโกรธเคืองของประชาชน และภริยาหม้ายของอาควิโน ก็ท้าทายมาร์คอสในการเลือกตั้งประธานาธิบดีในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 ซึ่งเป็นช่วงที่อารมณ์ร้อนเร่าได้พุ่งขึ้นถึงระดับสูงสุด มาร์คอสได้รับการประกาศเป็นผู้ชนะ แม้ว่าการเลือกตั้งจะมีลักษณะฉ้อฉลอย่างโจ่งครึ่ม เรื่องนี้จุดชนวนให้เกิดมีการเดินขบวนของมวลชนขึ้นมา พวกผู้นำทางทหาร หันมาเป็นปฏิปักษ์กับมาร์คอส มาร์คอสหนีไปต่างประเทศ และโคราซอน อาควิโน ได้ขึ้นเป็นประธานาธิบดี

การล่มสลายของรัฐบาลมาร์คอส เมื่อเผชิญกับ “พลังประชาชน” นำมาซึ่งรัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ทว่าเป็นรัฐบาลที่ไร้เสถียรภาพอย่างถึงแก่น โคราซอน อาควิโนประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งมีลักษณะเสรีนิยมมากขึ้น และได้จัดการเลือกตั้งขึ้นในค.ศ.1987 เพื่อยืนยันตำแหน่งประธานาธิบดีของตน ทว่าท่ามกลางภูมิหลังซึ่งประชากรเริ่มเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความคาดหวังของประชากรที่สูงขึ้น และเมื่อเผชิญกับหนี้สินซึ่งตัดกำลังลงเช่นนี้ ปัญหาที่แก้ไม่ตก เกี่ยวกับชนชั้นสูงที่มีอภิสิทธิ์ ซึ่งสร้างความยุ่งยากเดือดร้อนให้แก่การเมืองของฟิลิปปินส์เสมอมา จึงทำให้ประธานาธิบดีคนใหม่ถึงกับหมดสมรรถภาพ ผลก็คือ รัฐบาลอาควิโนประสบความสำเร็จเพียงในระดับจำกัด ในการผจญกับภารกิจต่าง ๆ ได้แก่การหยุดยั้งการก่อการร้ายของคอมมิวนิสต์และของชาวโมโร การริเริ่มปฏิรูปที่ดิน และการปรับปรุงแก้ไขเศรษฐกิจครั้งใหญ่

เมื่อเวลาผ่านไป ฝ่ายนักปฏิรูปกับนักการเมืองที่มีประสบการณ์ของรัฐบาลชุดดั้งเดิมของอาควิโน ก็หลีกทางให้แก่นักกฎหมายและนักธุรกิจที่มีความคิดแนวอนุรักษนิยมมากกว่า ความนิยมที่มีในตัวประธานาธิบดีอาควิโนถดถอยลงไปท่ามกลางเสียงวิพากษ์ขึ้นมาใหม่ ในเรื่องความไร้ประสิทธิภาพ การทุจริตและ “ระบอบทุนนิยมในหมู่มิตรสหาย” ในขณะที่ทางฝ่ายทหารก็ได้พยายามก่อการรัฐประหารขึ้นเป็นระยะ ๆ เพื่อโค่นล้มอาควิโน แม้ว่าการก่อรัฐประหารจะไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ก็เพราะการแทรกแซงของอเมริกันเท่านั้น ที่ช่วยรัฐบาลอาควิโนให้รอดอยู่ได้ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1989 ซึ่งเป็นช่วงที่ฝ่ายกบฏยึดบริเวณย่านการค้าในมนิลาอยู่เป็นเวลาหลายวัน

แต่รัฐบาลก็ไม่มีคู่แข่งที่น่าเชื่อถืออยู่เลย มาร์คอสก็พลัดบ้านพลัดเมืองออกไปและสิ้นชีวิตลงที่ฮาวายในเดือนกันยายน ค.ศ.1989 ส่วนเพื่อนร่วมงานเก่าก่อนของอาควิโน ได้แก่วุฒิสมาชิกฮวน ปอนซ์ เอนไรล์ และรองประธานาธิบดีซัลวาดอร์ ลอเรล ก็ไม่สู้ได้รับความนิยมจากประชาชนเท่าใดนัก รัฐมนตรีกลาโหม คือฟิเดล รามอส ซึ่งเป็นผู้นำการกบฏต่อต้านมาร์คอสในปีค.ศ.1986 และเป็นผู้ปราบปรามความพยายามที่จะโค่นล้มประธานาธิบดีอาควิโน ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

มากกว่า ทว่าเขาก็ยังซื่อสัตย์ต่อประธานาธิบดีอยู่ ความไร้เสถียรภาพภายในประเทศ ยังทำให้ฟิลิปปินส์เป็นข้อต่อที่อ่อนแอของอาเซียนอยู่ต่อไป และเครื่องหมายคำถาม ก็ยังแขวนค้างอยู่ เรื่องอนาคตของฐานทัพอเมริกัน ซึ่งกำหนดหมดสัญญาเช่าในค.ศ.1991 แม้ฐานทัพจะยังคงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจของสาธารณรัฐแห่งนี้ แต่ฐานทัพก็ยังคงเป็นตราสัญลักษณ์ที่บอกถึงการตกเป็นเบี้ยล่างของฟิลิปปินส์อยู่

การประชุมสุดยอดของอาเซียนครั้งที่สาม ซึ่งจัดขึ้นเนื่องในวาระการสิ้นสุดทศวรรษที่สองของอาเซียนมีขึ้นที่มนิลา ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1987 นับเป็นครั้งแรก ที่ประมุขของรัฐภาคีอาเซียน ได้มาประชุมกันอีกครั้งหนึ่ง นับตั้งแต่ที่ได้ประชุมกันที่กัวลาลัมเปอร์เมื่อสิบปีก่อน อันที่จริงเสียงเรียกร้องให้จัดการประชุมสุดยอดอีกครั้งมีมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1980 โดยฟิลิปปินส์อยู่ในลำดับถัดไป ที่จะต้องเป็นเจ้าภาพจัดการประชุม ทว่าการประชุมนี้ ถูกเลื่อนกำหนดออกไป เนื่องจากความไม่พอใจรัฐบาลมาร์คอส ซึ่งเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ นอกจากนี้นายกรัฐมนตรีของมาเลเซีย ยังปฏิเสธที่จะไปเยือนมนิลาจนกว่าฟิลิปปินส์จะยุติการอ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์อย่างเป็นทางการ แม้จะล่าช้ามาจนถึงขั้นนี้ แต่ความเพียรพยายามของประธานาธิบดีอาควิโน ที่จะเสนอกฎหมายเพื่อกำจัดมูลเหตุของข้อพิพาทกรณีซาบาห์ อันเป็นข้อพิพาทเรื่องดินแดนประการสุดท้ายที่ยังเหลืออยู่ในอาเซียน ก็ได้รับการเห็นชอบจากสภาคองเกรสของฟิลิปปินส์ การประชุมได้จัดให้ขึ้นทั้ง ๆ ที่มีความเสี่ยงต่อความปลอดภัยโดยส่วนตัวของบรรดาผู้นำ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนที่มีให้แก่รัฐบาลอาควิโน ที่กำลังอยู่ในฐานะย่ำแย่เต็มที่

พม่า

แม้จะมีนิมิตหมายที่บ่งชี้ถึงการเปิดรับการลงทุนและความช่วยเหลือจากต่างชาติอยู่บ้าง ในต้นทศวรรษ 1980 แต่พม่าก็ยังคงวางตัวโดดเดี่ยวอยู่เป็นส่วนใหญ่ นโยบายเช่นนี้สร้างความเสียหายให้แก่ประเทศเนื่องจากเศรษฐกิจส่งออก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยรุ่งเรืองเฟื่องฟู อยู่ในภาวะหยุดนิ่ง ขณะเดียวกันที่ความไม่สงบด้านการเมืองก็กำลังทวีขึ้น ความยากจน ประกอบกับความเป็นปฏิปักษ์ของคนหนุ่มสาวที่มีการศึกษา ระเบิดออกมาเป็นการใช้ความรุนแรงในค.ศ.1988 นายพลเน วิน ก้าวลงจากตำแหน่งในปีนั้น ทว่าก็ยังคงชักใยรัฐบาลอยู่ต่อไป นายพลเน วิน ได้ปราบปรามฝ่ายต่อต้านตั้งแต่ต้นมือ ผู้นำที่องอาจในการต่อต้านดังกล่าว คือบุตรีของออง ซาน คือออง ซาน ซู จี หัวหน้าพรรคสันนิบาตเพื่อประชาธิปไตยแห่งชาติ นอกจากนี้แล้ว ออง ซาน ซู จี ยังเป็นโฆษกที่มีประสิทธิภาพที่สุดให้แก่ฝ่ายนิยมประชาธิปไตยที่ต่อต้านรัฐบาลทหารของพม่าอีกด้วย ออง ซาน ซู จี ถูกกักตัวให้อยู่แต่ในบ้านพักในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1989 ในขณะที่สมาชิกพรรคมากมายของเธอถูกจำคุก ในการเลือกตั้งทั่วไปที่

จัดขึ้นในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1990 พรรคสันนิบาตฯ กวาดคะแนนเสียงมาได้หมด ทว่าไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าบริหารประเทศ และในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1990 สภาฟื้นฟูกฎและระเบียบแห่งชาติ ที่เป็นฝ่ายปกครองประเทศอยู่ ก็ออกกฤษฎีกา ยืนยันการรักษาอำนาจด้านบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการของตนไว้

ลัทธิคอมมิวนิสต์สากลในทศวรรษ 1980

การต่อต้านจักรวรรดินิยมไม่สามารถทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมตัวกันได้ แต่ความกังวลกับความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และภัยคุกคามจากเวียดนามกลับกลายเป็นตัวกระตุ้นการร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป อันตรายจากคอมมิวนิสต์ถดถอยลง ทั้งอันตรายที่มาจากภายในและจากภายนอก

เรื่องนี้ มีสาเหตุส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากในช่วงทศวรรษ 1980 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน ถอนการสนับสนุนด้านขวัญและกำลังใจแก่พรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศอื่น ๆ โดยจีนหันมาให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก แก่ความสัมพันธ์อันดีกับประเทศสมาชิกขององค์การอาเซียน เพราะขณะนั้นจีนกำลังผลักดันที่จะปรับปรุงประเทศตนให้ทันสมัย ขบวนการของผู้ต่อต้านรัฐบาลในประเทศภาคีอาเซียน ถูกโดดเดี่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ กิจกรรมของพวกเขา จึงเป็นปฏิกิริยาต่อความบกพร่องของรัฐบาลที่ปกครองประเทศอยู่ มากกว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการที่เกี่ยวโยงอยู่กับขบวนการนานาชาติ คอมมิวนิสต์ยังเสียที่มั่นเพราะการแบ่งแยกภายในด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่า คอมมิวนิสต์ มาเลเซีย แตกแยกออกเป็นสามฝ่าย และทั้งสามฝ่ายนี้ ต่างก็แข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ในขณะเดียวกันความระวังระไวและการร่วมมือกันของรัฐบาลของประเทศภาคีอาเซียน ก็ทำให้มีการสอดส่องและ ขัดขวางความพยายามที่จะบ่อนทำลายระบอบการปกครองของคอมมิวนิสต์อย่างมีประสิทธิภาพ ความแตกแยกที่รุนแรงและน่าตื่นเต้นมากที่สุดในค่ายคอมมิวนิสต์ คือการบุกกัมพูชาของเวียดนาม ซึ่งติดตามมาด้วยการโจมตีแก้เผ็ดของจีน

แบบอย่างในการพัฒนาตามหลักลัทธิมาร์กซ์-เลนินในภูมิภาคนี้ หมดความน่าเชื่อถือลงไปมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อปรากฏให้เห็นว่ามีการกระทำอย่างเลยเถิด ในกระบวนการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน เช่นเดียวกับกรณีความโหดร้ายทารุณและความเสื่อมทรามของรัฐบาลพอล พตในกัมพูชาประชาธิปไตย และความยากแค้นลำเค็ญของเศรษฐกิจเวียดนาม แม้ว่าจะมีความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากจีนและโซเวียต หลั่งไหลเข้าไปในเวียดนามมาเป็นเวลากว่ายี่สิบปีก็ตาม เมื่อถึงปลายทศวรรษ

1980 เวียดนามเองก็ระส่ำระสาย เลือกไม่ถูกว่า จะยึดอยู่กับหลักอุดมการณ์ดั้งเดิมดี หรือควรมุ่งไปสู่เศรษฐกิจที่มีลักษณะเปิดมากขึ้นและมีการรวมศูนย์น้อยลง

ความกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่เบาบางลงเกิดจากการเกื้อหนุนของปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ได้แก่การที่เวียดนามเผชิญหน้ากับจีนอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ก็พะวงกับการฟื้นฟูเศรษฐกิจของตน การที่จีนหมกมุ่นอยู่กับการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในช่วงทศวรรษ 1980 ภาวะหยุดนิ่งทางเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตและของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันออก โดยที่โปแลนด์ และแม้กระทั่งสหภาพโซเวียตเอง ก็หันมาหาความช่วยเหลือจากตะวันตกในค.ศ.1989 นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวกับนโยบาย*กลาสนอสต์* และ*เปเรสทรอยกา* ซึ่งเป็นนโยบายใหม่ของประธานาธิบดีมิคาอิล กอร์บาชอฟในสหภาพโซเวียต และผลกระทบที่ใหญ่โต ที่นโยบายใหม่ดังกล่าวมีต่อยุโรปตะวันออก การถอนทหารของรัสเซียออกจากอาฟกานิสถาน และการที่มอสโก ได้เกิดความเข้าใจอันถูกต้อง ถึงความสิ้นเปลืองทางเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนเวียดนาม ทางด้านอาเซียน หลังจากที่แสดงความกังวลอยู่บ้างในระยะแรก ต่อการที่มีทหารโซเวียตมาตั้งประจำอยู่ที่อ่าวคัมราห์น แต่อาเซียนก็มองเห็นว่า เวียดนามเป็นนายควบคุมกิจการด้านการเมืองของตนเองอยู่

ในค.ศ.1975 ไทยกับฟิลิปปินส์ดำเนินตามอย่างมาเลเซีย ด้วยการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีน สิงคโปร์ ก็หล่อหลอมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เหนียวแน่นกับปักกิ่ง (ทว่าในขณะเดียวกัน ก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับไต้หวันอยู่) แต่เมื่อพิจารณาถึงประชากรของตน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน สิงคโปร์จึงหน่วงเหนี่ยวการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับสาธารณรัฐประชาชนจีนออกไปจนกระทั่งเมื่ออินโดนีเซียดำเนินการสร้างความสัมพันธ์ดังว่านั้นแล้วในค.ศ.1990

แม้ว่าความตึงเครียดโดยทั่วไปจะบรรเทาเบาบางลง แต่เหตุการณ์ ๆ เหล่านี้ ก็มิใช่ว่าจะคลี่คลายลงไปโดยปราศจากปัญหา การสร้างความทันสมัยในจีน รื้อฟื้นความกลัวที่รบกวนจิตใจอยู่ไม่วายเว้น ว่าชาวจีนโพ้นทะเล สามารถถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการยึดกุมทั้งการลงทุนและตลาดสินค้าออกได้ เท่ากับว่าชาวจีนโพ้นทะเลกลายเป็น “แนวที่ห้าในด้านเศรษฐกิจ” ขึ้นมา ผู้อพยพชาวเวียดนามก็กลายเป็นภาระที่สร้างความยุ่งยากมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน ในระยะแรกนั้น คนอพยพส่วนใหญ่เป็นชนเชื้อสายจีน ซึ่งหนีการรังควานทางการเมืองหรือการบังคับให้ย้ายไปอยู่ยังบริเวณชนบท ทว่ามีผู้อพยพชาวเวียดนามจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่พยายามหนีจากความยากจน จากภาวะประชากรล้นเกิน และความล้มเหลวของเศรษฐกิจของชาติ แม้ว่าเป้าหมายในบั้นปลายของพวกเขา คือการไปถึงประเทศที่พัฒนาแล้วในซีกโลกตะวันตก ที่สำคัญคือสหรัฐ แต่ในชั้นแรก พวกเขาหนีมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และฮ่องกงก่อน

นอกจากนี้แล้ว ยังมีความกังขากันอยู่ด้วยว่า ประเทศคอมมิวนิสต์ ละทิ้งเป้าหมายที่มีมาแต่ดั้งเดิมเรื่องการปฏิวัติโลกเสียแล้ว หรือคอมมิวนิสต์เพียงแต่หาทางเอาใจตะวันตกไว้เป็นการชั่วคราว

ก่อนที่จะสร้างเสริมกำลังเพื่อดำเนินโยบายที่ก้าวร้าวต่อไปใหม่ในภายหลัง[20] รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ.1980 ของเวียดนาม มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเผด็จการของชนชั้นกรรมาชีพอยู่ และได้กล่าวถึงการระดมมวลชนเพื่อปฏิวัติการผลิตและต่อต้านผู้ที่ขัดขวางการปฏิวัติ บรรดาผู้นำของฮานอย ดำเนินแนวทางที่ดุดันมากยิ่งขึ้นไปอีก ภายหลังเกิดเหตุการณ์การปราบปรามขบวนการนักศึกษาที่สนับสนุนประชาธิปไตยในปักกิ่ง และเมื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของบรรดาประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกสลายลงในค.ศ.1989

ในวันชาติของเวียดนาม เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1989 เลขาธิการใหญ่ของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม เหงียน วัน ลินห์ ได้ออกแถลงการณ์ซึ่งมีเนื้อความครอบคลุมเรื่องราวต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แถลงการณ์นี้ปฏิเสธระบบหลายพรรคอย่างเด็ดขาด ไม่ว่าจะในรูปแบบใด แถลงการณ์ยังปฏิเสธการเร่งการปฏิรูปประชาธิปไตยในเวียดนามด้วย ลินห์เป็นนักปฏิรูปเศรษฐกิจ ในอดีตเขาเคยเป็นผู้ส่งเสริมการเปิดเสรีทางการเมืองในระดับหนึ่ง ทว่าเขากลัวว่า การเปลี่ยนแปลงอาจนำไปสู่ความวุ่นวายในเวียดนามเอง ในทำนองเดียวกันกับที่เกิดในที่อื่น ๆ

สถานการณ์ในอินโดจีน ยังคงเป็นภัยที่ใกล้ตัวที่สุด ที่คุกคามสันติภาพและเสถียรภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ องค์การสหประชาชาติยังคงปฏิเสธที่จะรับรองให้รัฐบาลเฮง สัมริน เป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายของกัมพูชา และยังคงเรียกร้องให้กองทัพเวียดนามถอนตัวออกจากกัมพูชาไป แต่ฮานอยก็วางท่าทีที่หนักแน่น ต่อการยืนกรานว่า เขมรแดงสมควรต้องถูกกันมิให้มีโอกาสเข้ามาบริหารประเทศในอนาคต ด้วยความพยายามที่จะฝ่าทางตัน เจ้าสีหนุจึงถอนตัวออกจากการเป็นผู้นำของรัฐบาลพลัดถิ่นของกัมพูชาประชาธิปไตยเป็นการชั่วคราว และในเดือนธันวาคม ค.ศ.1987 ก็เริ่มการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการ โดยกระทำอย่างต่อเนื่องกันเป็นระลอก กับนายกรัฐมนตรีฮุน เซน

เมื่อความยุ่งยากทางเศรษฐกิจภายในบ้านตนทวีขึ้น ฮานอยจึงประกาศว่าจะถอนทหารออกแต่เพียงฝ่ายเดียวภายในเดือนกันยายน ค.ศ.1989 ฝรั่งเศสจัดการประชุมผู้มีอำนาจของสิบเก้าชาติขึ้นที่ปารีส ในระหว่างเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม ค.ศ.1989 โดยมีอินโดนีเซียเป็นประธานร่วม ทั้งนี้ เพื่อพยายามที่จะบรรลุข้อตกลงอย่างสันติให้แก่กัมพูชา ทว่าการประชุมครั้งนี้ สิ้นสุดลงด้วยความล้มเหลว และเจ้าสีหนุทรงลาออกอีกครั้งหนึ่ง ปล่อยให้กลุ่มที่เป็นฝ่ายต่อต้านเสียกระบวน ฮุน เซน และเจ้าสีหนุ ไม่สามารถตกลงกันได้ ในเรื่องการครองอำนาจร่วมกันทั้งสี่ฝ่าย ภายในรัฐบาลเฉพาะกาล ซึ่งจะทำหน้าที่บริหารประเทศไปพลางก่อน จนกว่าจะมีการเลือกตั้งกัน

ในระดับนานาชาติที่กว้างขวางไปกว่านั้น การที่สงครามเย็นสิ้นสุดลง ให้โอกาสและลู่ทางที่ดีขึ้น แก่การตกลงปัญหากัมพูชา การเยือนปักกิ่งของประธานาธิบดีกอร์บาชอฟของโซเวียตในเดือน

---

[20] Sinnathamby Rajaratnam (อดีตรองนายกรัฐมนตรีแห่งสิงคโปร์), "Riding the Vietnamese Tiger," ***Far Eastern Economic Review,*** 4 May 1989.

พฤษภาคม ค.ศ.1989 เกิดความวุ่นวายสับสนขึ้นมา เพราะการเดินขบวนต่อต้านรัฐบาลของพวกนักศึกษา ซึ่งลงเอยด้วยเหตุการณ์ที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างจีนและโซเวียตซึ่งกำลังจะมีไมตรีกันมากขึ้น ก็เป็นนิมิตหมายที่บ่งชี้ว่าจะสร้างภาพเหตุการณ์อย่างใหม่ให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปูทางไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างปักกิ่งกับเวียดนาม ซึ่งสลายลงตั้งแต่ปีค.ศ.1978

ในเดือนกันยายน ค.ศ.1990 ทั้งสี่ฝ่าย ที่ทำสงครามกันอยู่ในกัมพูชา ตกลงที่จะยอมรับบทบาทขององค์การสหประชาชาติ ในการบริหารประเทศเป็นการชั่วคราว ก่อนที่จะมีการเลือกตั้งเสรี และสองเดือนถัดจากนั้น คณะมนตรีความมั่นคงขององค์การสหประชาชาติ รวมทั้งจีนและโซเวียต ก็ได้ตกลงกันเรื่องร่างแผนการสันติภาพเพื่อยุติสงครามซึ่งดำเนินมาเป็นเวลาสิบสองปี แผนการนี้ กำหนดให้หยุดยิง และจัดการเลือกตั้งขึ้นในท้ายที่สุด โดยมีองค์การสหประชาชาติ เข้ามาบริหารประเทศเป็นการชั่วคราว ฝ่ายบริหารนั้น คือสภาสูงสุดแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากรัฐบาลฮุน เซนและกลุ่มทหารกองโจรอีกสามฝ่าย ข้อตกลงดังกล่าว ได้รับการลงนามกันในที่สุดในเดือนตุลาคม ค.ศ.1991

ความเกี่ยวข้องของตะวันตก

ความสัมพันธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับตะวันตก เริ่มอ่อนลง องค์การซีโต้ ซึ่งในช่วงเวลานี้มีผู้บรรยายว่าเป็นประหนึ่ง “คนแขนขาขาดที่ใกล้จะตายในด้านยุทธศาสตร์มานานแล้ว”[21] ถูกยุบเลิกลงในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1977 การเป็นประธานาธิบดีที่อ่อนแอของจิมมี คาร์เตอร์ (ค.ศ.1976-1980) ประกอบกับปฏิกิริยาในทางลบของชาวอเมริกัน ต่อการเข้าไปพัวพันในสงครามเวียดนาม เป็นผลให้วอชิงตันปล่อยปละละเลยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนแผ่นดินใหญ่

แผนการโคลอมโบ มิได้เป็นองค์กรที่อังกฤษหรือเครือจักรภพมีอิทธิพลครอบงำอีกต่อไป องค์กรได้พัฒนาขึ้นเป็นองค์กรนานาชาติที่ขยายกว้างออกไปมากขึ้นและมีลักษณะถาวรยิ่งขึ้น หลังจากต่ออายุออกไปเป็นระยะ ๆ คราวละห้าปี เรื่อยมา ในค.ศ.1980 แผนการนี้ ได้รับการขยายเวลาออกไปโดยไม่มีกำหนด เมื่อถึงตอนนี้ สมาชิกขยายจากชาติเครือจักรภพดั้งเดิมเจ็ดชาติ มาเป็นองค์การระหว่างประเทศที่ประกอบด้วยประเทศสมาชิกยี่สิบหกประเทศ รวมทั้งทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยกเว้นเวียดนามกับบรูไน พื้นที่ตามแผนการนี้ ขยายออกไปครอบคลุมเอเชียและแปซิฟิค ความช่วยเหลือส่วนใหญ่ต่อองค์กรนี้ มาจากประเทศสมาชิกที่พัฒนาแล้วหกประเทศ ได้แก่ออสเตรเลีย

---

[21] Justus M. Van der Kroef, ***The Lives of SEATO,*** Singapore: ISEAS, Occasional Paper no. 45, 1976, 1.

แคนาดา ญี่ปุ่น นิวซีแลนด์ สหราชอาณาจักรและสหรัฐ เมื่อถึงปีค.ศ.1988-1989 ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่บริจาคมากที่สุด โดยให้ความช่วยเหลือในปริมาณที่มากเกินกว่าที่สหรัฐให้กว่าสองเท่าตัว ส่วนสหรัฐเอง ก็ให้ความช่วยเหลือมากกว่าจำนวนรวมของความช่วยเหลือจากประเทศเครือจักรภพที่พัฒนาแล้ว สี่ประเทศ ซึ่งเป็นสมาชิกดั้งเดิม[22] นอกจากนี้แล้ว แผนการโคลอมโบ ยังให้ความช่วยเหลือ การฝึกฝนและการค้นคว้าวิจัย รวมทั้งความร่วมมือด้านเทคนิค ในหมู่ประเทศที่กำลังพัฒนาเองด้วย อาทิเช่นได้มีการก่อตั้งวิทยาลัยเจ้าหน้าที่แผนการโคลอมโบเพื่อการศึกษาของช่างเทคนิคขึ้นที่สิงคโปร์ในค.ศ.1975 วิทยาลัยนี้ได้ย้ายไปอยู่ฟิลิปปินส์ในค.ศ.1987[23]

ในค.ศ.1984 อังกฤษและจีน ออกแถลงการณ์ร่วมเรื่องการตระเตรียมการเพื่อมอบคืนฮ่องกงให้แก่จีนในค.ศ.1997 ในเวลาต่อมา โปรตุเกสและจีน ก็ได้ลงนามในเอกสารทำนองเดียวกัน เพื่อตระเตรียมการเรื่องมาเก๊า ซึ่งจะคืนกลับมาเป็นของสาธารณรัฐประชาชนจีนในเดือนธันวาคม ค.ศ.1999 เหตุการณ์เหล่านี้ เป็นเครื่องหมายบอกล่วงหน้า ว่าลัทธิอาณานิคมทางการเมืองของยุโรป จะสลายหายไปจากภูมิภาคนี้ในที่สุด ภายในปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบนี้

ขณะที่อังกฤษและอเมริกันลดการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในภูมิภาคนี้ลง ญี่ปุ่นกลับกลายเป็นประเทศที่มีความสำคัญมากขึ้น ในฐานะพี่เลี้ยงและต้นแบบ ญี่ปุ่นสร้างอิทธิพลทางเศรษฐกิจและได้ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ มากเกินกว่าความใฝ่ฝันเกี่ยวกับวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา ในยุคการปกครองโดยทหารเสียอีก ทว่าผลกระทบของโตเกียว จำกัดวงอยู่เพียงเฉพาะในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น

การไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด

เมื่อเวลาผ่านไป ประเทศสมาชิกอาเซียน ก็ได้มีความเข้าใจอันถูกต้อง เกี่ยวกับขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ซึ่งมักดำเนินการไม่สอดคล้องกับนโยบายของตน ในการประชุมสุดยอดครั้งแรกที่เบลเกรดในค.ศ.1961 สิ่งที่เรียกกันว่า ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ได้กำหนดจุดยืนทางการเมืองในแนวต่อต้านอาณานิคม ขบวนการนี้ มีลักษณะเด็ดเดี่ยวอาจหาญมากขึ้น เมื่อประเทศสมาชิก ขยายรวมไปถึงชาติที่เพิ่งได้เอกราช ใหม่ ๆ พร้อมกับเปิดทางให้ประเทศภาคีอาเซียนส่วนใหญ่ ได้มีโอกาสถูกกล่าวหาว่ามีการปกครองในระบอบอาณานิคมแผนใหม่ เพราะอาเซียน ยังคงสืบเนื่องความสัมพันธ์ทางด้านกลาโหมและเศรษฐกิจอยู่กับตะวันตก การประชุมที่โคลอมโบในค.ศ.1976 ซึ่งเป็นการประชุมของกลุ่มไม่

---

[22] *The Statesman's Year-Book, 1988-89.*

[23] ***Colombo Plan Annual Reports*** (HMSO, London, 1952-71); followed by ***Colombo Plan Bureau*** (Sri Lanka, 1971 onwards).

ฝักใฝ่ฝ่ายใด ที่จัดขึ้นเป็นครั้งแรก ภายหลังสงครามเวียดนามยุติลง ที่ประชุมปฏิเสธที่จะให้การสนับสนุนและรับรองแผนการซอพแฟน ของอาเซียนอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ ที่ประชุมยังได้ออกคำประกาศว่าด้วยระเบียบเศรษฐกิจใหม่ เรียกร้องให้จัดโครงสร้างของเศรษฐกิจโลกเสียใหม่ อันจะส่งผลกระทบกระเทือนไปถึงให้ชาติที่พัฒนาแล้ว คำประกาศนี้ ทำให้เกิดคำวิพากษ์อย่างไม่เป็นมิตรจากสิงคโปร์เป็นการพิเศษ เนื่องจากเป็นแนวคิดสวนทางกับแนวทางการร่วมมือกันกับประเทศตะวันตก ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างจะขาดเสียมิได้แก่เศรษฐกิจของประเทศสมาชิกอาเซียน

พม่าถอนตัวออกจากขบวนการฯในที่ประชุมสุดยอดที่ฮาวานาในค.ศ.1979 ด้วยเหตุผลว่าประเทศสมาชิกอื่น ๆ เช่นคิวบาและฟิลิปปินส์ เป็นประเทศที่ฝักใฝ่อยู่กับกลุ่มคอมมิวนิสต์หรือไม่ก็กลุ่มตะวันตก ทว่าเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดเอง ก็เปลี่ยนแปลงไป ในที่ประชุมสุดยอดที่เบลเกรด ในเดือนกันยายน ค.ศ.1989 ที่ประชุมตกลงกันว่า ขบวนการจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ซึ่งความตึงเครียดระหว่างตะวันออก-ตะวันตกผ่อนคลายลงแล้ว ขบวนการจึงควรลดความสำคัญที่เคยให้แก่การประณามลัทธิอาณานิคมและการครอบงำของมหาอำนาจ ที่ขบวนการฯ เคยทำมาแต่เดิมเป็นประเพณี แล้วหันมาแสดงความห่วงใยต่อปัญหาการก่อการร้าย สิทธิมนุษยชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในขณะที่รัฐในแอฟริกาและลาตินอเมริกาที่วางแนวทางแข็งกร้าว ประท้วงและยืนกรานให้รวมการอ้างถึง “การต่อสู้เพื่อต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม ลัทธิอาณานิคม ลัทธิอาณานิคมแผนใหม่ การแบ่งชาติ การเหยียดผิว และการครอบงำทุกรูปแบบ” ดังที่ทำมาเป็นกิจวัตร แต่ประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างพอใจที่จะคล้อยตามไปกับสภาพความเป็นจริงแบบใหม่

เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูจะมีความมั่นคงอยู่ภายในพรมแดนของตน และเป็นกังวลกับเรื่องความรุ่งเรืองไพบูลย์ด้านเศรษฐกิจ มากยิ่งกว่าเรื่องลัทธิชาตินิยมที่สร้างความไม่สบายใจ แม้กระทั่งเวียดนามและพม่า ก็ยังให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก กับการพยายามที่จะก้าวให้พ้นจากสภาพเศรษฐกิจที่หยุดนิ่ง ซึ่งอุดมการณ์ของตน เป็นตัวการนำประเทศเข้าไปอยู่ในสภาพดังกล่าว

การแสวงหาความมั่นคง ดึงประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มิใช่คอมมิวนิสต์ ให้เข้ามาร่วมมือกันอย่างเร่งด่วนยิ่งขึ้นภายในองค์การอาเซียน แต่ถึงกระนั้น อาเซียนก็มิสร้างบทบาททางด้านการทหารแต่อย่างใด โดยหลักการแล้ว รัฐสมาชิกยังคงยอมรับอุดมการณ์ที่จะทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเขตแห่งสันติภาพ อิสรภาพและความเป็นกลาง แม้ว่าประเทศเหล่านี้จะอิงกับ

ความหมายของอุดมการณ์นี้แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม โอกาสลู่ทางที่พม่าหรือรัฐในอินโดจีน จะมาเข้าร่วมเป็นสมาชิกของอาเซียน ก็ยังห่างไกลนัก*

แม้ว่าอาเซียนจะสร้างความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในขอบเขตที่จำกัด แต่องค์การก็ประสบความสำเร็จอย่างมาก ในด้านการร่วมมือกันทางการเมืองและการทูต และเมื่อถึงปลายทศวรรษ 1980 อาเซียนมีฐานะที่สำคัญอยู่ในเวทีระหว่างประเทศ นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งองค์การ อาเซียนมีความสำคัญต่อการเป็นเครือข่ายงานให้แก่การร่วมมือกันและการไกล่เกลี่ยประนีประนอมกัน ในช่วงหลังยุคอาณานิคม—และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงหลังยุคแห่งการเผชิญหน้ากัน – และนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา ประเทศสมาชิก ได้ดำเนินมาตรการอย่างเป็นรูปธรรมในบางประการ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทว่าเป็นเวลาหลายปีทีเดียว ที่โลกภายนอกไม่เห็นความสำคัญขององค์การนี้ คุณค่าขององค์การ เพิ่งมาได้รับการยอมรับภายหลังการประชุมสุดยอดที่บาหลีในค.ศ.1976 เมื่อประเทศสมาชิกอาเซียน ยืนหยัดร่วมกันเผชิญหน้ากับชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน และในเวลาต่อมา เมื่อประเทศสมาชิก ยังคงรักษาจุดยืนร่วมกัน จนกระทั่งตลอดทศวรรษ 1980 ในการต่อต้านรัฐบาลเฮง สัมรินในกัมพูชา ซึ่งได้รับการหนุนหลังจากเวียดนาม การกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า อะไรบ้าง ที่สามารถบรรลุผลได้ ด้วยแรงกดดันทางการทูตและการเมือง โดยไม่ต้องมีกติกาสัญญาทางทหารเคียงคู่มาด้วย เกียรติคุณในทางสากลของอาเซียน เพิ่มขึ้นต่อไปอีกตลอดระยะเวลาหลายปีที่อาเซียนประสบความสำเร็จในการเจรจากับประเทศอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ได้แก่สหรัฐ ประชาคมยุโรป ออสเตรเลีย แคนาดา นิวซีแลนด์และญี่ปุ่น

แม้ว่าจะยังคงยึดมั่นต่อการเข้ารวมอยู่ในเศรษฐกิจของนานาชาติ แต่ประเทศสมาชิกอาเซียนก็พยายามหลีกเลี่ยงการพึ่งพาอาศัยประเทศทุนนิยมที่เป็นหุ้นส่วนที่มีอิทธิพลมากกว่า หรือปล่อยให้ผลกำไรไปตกอยู่กับประเทศเหล่านั้น กระนั้น ประเทศอาเซียนก็พึ่งพาอาศัยประเทศมหาอำนาจใหญ่อยู่บ้าง—ที่สำคัญคือสหรัฐและญี่ปุ่น—เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของตนอย่างรวดเร็ว ซึ่งประเทศเหล่านี้มองเห็นว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเสถียรภาพทางการเมือง ความช่วยเหลืออย่างเอื้อเฟื้อจากมหาอำนาจในด้านเศรษฐกิจและด้านการทหาร การช่วยเหลือด้านเทคนิคและเงินกู้เพื่อการพัฒนา กระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่บางคราว ความช่วยเหลือเหล่านี้เกิดประโยชน์แก่เฉพาะผู้มีอภิสิทธิ์ไม่กี่คน และเป็นเชื้อเพลิงให้แก่ความไม่พอใจภายในประเทศมากยิ่งขึ้นไปอีก โอกาสใหม่ ๆ ในด้านเศรษฐกิจ ยังส่งเสริมให้มีการทุจริตเกิดขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระบบ ราชการเป็นผู้บริหารกองทุนเพื่อการพัฒนาส่วนใหญ่ เรื่องอื้อฉาวกรณีเปอร์ตามินา ในอินโดนีเซียในค.ศ.1976 เน้นให้เห็นความสำคัญของการติดสินบนข้าราชการในระดับสูงสุด ในขณะที่

---

* พม่าเข้าเป็นสมาชิกในองค์การนี้เมื่อ ค.ศ.1997 ส่วนรัฐอินโดจีนก็เข้าเป็นสมาชิกแล้ว โดยเริ่มที่เวียดนามใน ค.ศ.1995 ลาวใน ค.ศ.1997 และประเทศสุดท้ายคือ กัมพูชาใน ค.ศ.1999

หลังจากนั้นอีกสิบปี ความไม่ซื่อตรงในฟิลิปปินส์ ก็สูงขึ้นไปถึงระดับที่เป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจและจนเป็นปัจจัย ที่โค่นล้มรัฐบาลมาร์คอสลง ความไม่ชอบมาพากลปรากฏให้เห็นที่การบริหารธนาคารภูมิปุตราของ มาเลเซีย ซึ่งเกี่ยวโยงไปถึงกลุ่มแคเรียนในฮ่องกง เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญหานี้แพร่หลายเพียงไร นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นด้วยว่า เครือข่ายการทุจริต ได้ขยายไปถึงระดับสูงสุดของรัฐบาล และ ซึมซาบอยู่ทั่วภูมิภาคนี้

ภายหลังการเริ่มต้นอย่างเชื่องช้า อาเซียนก็ประสบความสำเร็จในการลดความตึงเครียดทางการเมือง และในท้ายที่สุด ก็นำไปสู่การจัดเศรษฐกิจตามหลักเหตุผลในระดับหนึ่ง แม้ความยากจนในชนบท การพัฒนาอย่างไม่เท่าเทียมกัน และการกระจายโภคทรัพย์อย่างไม่เสมอภาค ยังคงเป็นปัญหาร้ายแรงอยู่ในประเทศสมาชิกอาเซียน แต่ปัญหาเหล่านี้ ก็มิได้สาหัสสากรรจ์เท่ากับส่วนอื่น ๆ ส่วนหใหญ่ในโลกที่สาม ประชากรของประเทศสมาชิกอาเซียน มีจำนวนมากพอ ๆ กับประชาคมยุโรป อีกทั้งทรัพยากรที่เป็นผลผลิตขั้นต้น ก็ทำให้อาเซียนเป็นหนึ่งในบรรดาภูมิภาคที่มั่งคั่งมากที่สุดในโลก ประเทศมหาอำนาจใหญ่ต่างเริ่มมองอาเซียนว่าเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทางการเมืองด้วยสิทธิของตนเอง และเมื่อถึงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ อาเซียนก็น่าจะได้เป็นองค์การของโลกที่สามที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

ส่วนใหญ่แล้ว ประเทศสมาชิกอาเซียนตกลงข้อพิพาทที่มีมาแต่ดั้งเดิมของตนได้ และได้พัฒนากลไกสำหรับการเจรจาแก้ไขปัญหาประจำวันขึ้น เป้าหมายประการแรกในการส่งเสริมความมั่นคงในภูมิภาคโดยวิธีไกล่เกลี่ยและประนีประนอมกันของอาเซียน ประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ โดยมีการเน้นที่ความสมานฉันท์และการไม่เผชิญหน้ากัน โดยทั่วไปแล้ว ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศยังคงไม่เต็มใจที่จะละวางลัทธิชาตินิยมทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ เพื่อเห็นแก่ลัทธิภูมิภาคนิยม แต่ก็แสวงหาทางที่จะร่วมมือกันฉันมิตร

ความมั่นคงของสิงคโปร์และบรูไนภายในสมาคมอาเซียน แสดงให้เห็นว่า รัฐเล็ก ๆ ไม่เพียงแต่จะสามารถอยู่รอดได้เท่านั้น หากยังรุ่งเรืองและมั่งคั่งขึ้นมาในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบอีกด้วย ประสบการณ์ของทั้งสองประเทศ เมื่อเปรียบกับกรณีของมาเลเซีย บ่งชี้ว่า ไม่จำเป็นหรือแม้กระทั่งไม่เป็นที่พึงปรารถนา ที่จะแสวงหาอนาคตยุคหลังอาณานิคม ในฐานะส่วนหนึ่งของหน่วยที่ใหญ่กว่า หรือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสหพันธ์ บรูไนที่เล็กกะจิริดแต่ มั่งคั่งด้วยน้ำมัน มีรายได้ประชากรต่อปีสูง ทว่าเป็นรายได้ที่มีพื้นฐานเกือบทั้งหมด อยู่ที่สินทรัพย์สองอย่างที่หมดเปลืองไปเรื่อย ๆ ลัทธิศักดินาของรัฐสุลต่านแห่งนี้ ประกอบกับความมั่งคั่งอย่างใหญ่หลวง ได้ก่อให้เกิดคำถามขึ้นมาว่าสภาพการณ์เช่นนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว จะสามารถก่อให้เกิดปัญหาประเภทอาซาฮารี ที่สามารถสร้างความแตกแยกให้แก่สมาคมอาเซียนขึ้นมาได้หรือไม่

แม้ว่าจะมีอุดมการณ์แนวมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ร่วมกัน แต่ประเทศกลุ่มอินโดจีนก็มีความสมัครสมานกันน้อยยิ่งกว่าสมาคมอาเซียน แม้ว่าทั้งสามจะยึดมั่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว

โดยผ่านการก่อสร้างใหม่อย่างถึงพื้นฐาน แต่เส้นทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่ประเทศเหล่านี้เลือกก็เป็นความล้มเหลวอย่างหนึ่ง แม้ว่าพวกเขาจะได้รับความช่วยเหลืออย่างมหาศาลจากสหภาพโซเวียตและองค์การโคมีคอนอยู่ก็ตาม ประเทศในอินโดจีนต่างจากประเทศสมาชิกอาเซียน พวกเขาประสบความเดือดร้อนเพราะเกิดการรื้อฟื้นการแข่งขันชิงดีชิงเด่นซึ่งมีมาแต่ครั้งโบราณขึ้นมา เช่นการแข่งขันที่มีอยู่ระหว่างเวียดนามและกัมพูชา และระหว่างเวียดนามกับจีน ในขณะเดียวกัน ความกลัวลัทธิคอมมิวนิสต์ที่อ่อนจางลงไป ก็เปิดหนทางให้แก่ความสัมพันธ์ที่ราบรื่นยิ่งขึ้นในภูมิภาคนี้ เนื่องจากลัทธิคอมมิวนิสต์มิได้ถูกมองว่าเป็นขบวนการที่เป็นหลักศิลาที่เป็นเนื้อเดียวกันอีกต่อไป คอมมิวนิสต์มิได้คุกคามเสถียรภาพภายในประเทศหรือสันติภาพในสากลอีกต่อไป นอกจากฟิลิปปินส์แล้ว การกบฏของคอมมิวนิสต์ มิได้เป็นอันตรายอีกต่อไปแล้ว และในเดือนธันวาคม ค.ศ.1989 พรคคอมมิวนิสต์แห่งมลายู ก็ได้ประกาศเลิกการต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธอย่างเป็นทางการ จีนยังคงปรากฏร่างอยู่เหนือภูมิภาคนี้ ทว่าในฐานะที่เป็นประเทศใหญ่ประเทศหนึ่ง มิใช่ในฐานะที่เป็นภัยในด้านอุดมการณ์

ดังจะเห็นว่า ขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ย่างเข้าสู่ทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ปั่นป่วนวุ่นวายที่สุดในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนั้น ภูมิภาคก็ได้ก้าวหน้าไปพอสมควรแล้ว ในเรื่องการกำหนดลักษณะเฉพาะตัวของชาติต่าง ๆ ในภูมิภาค และในการสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน ภูมิภาค ตำแหน่งที่ตั้งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ ณ ตรงทางแพร่งของเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ ทำให้ภูมิภาคนี้ เป็นเป้าความสนใจของประเทศมหาอำนาจอย่างต่อเนื่อง เช่นที่เคยเป็นมาในอดีต แต่ในขณะเดียวกัน รัฐเล็ก ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็สถาปนาขึ้นอย่างมั่นคง โดยมีความร่วมมือกันภายในภูมิภาค มากเพียงพอที่จะค้ำประกันว่ารัฐเหล่านี้ จะสามารถควบคุมชะตากรรมของตนเองได้ อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

งานนิพนธ์เกี่ยวกับหัวข้อนี้ มีอยู่มากมาย และผลงานส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงในข้อเขียนสั้น ๆ นี้ ต่างก็มีรายชื่อหนังสืออ้างอิงอย่างละเอียด

Michael Leifer, *The Foreign Relations of the New States,* Melbourne, 1974, กล่าวถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1945 ถึงต้นทศวรรษ 1970 ดูเช่นกันที่ Evelyn Colbert, *Southeast Asia in International Politics, 1941-1956,* Ithaca, 1977; Russell H. Fifield, *The Diplomacy of Southeast Asia, 1945-1958,* New York, 1958; และ Peter Lyon, *War and Peace in South-East Asia,* London, 1969.

Bernard K. Gordon, *The Dimensions of Conflict in Southeast Asia,* Englewood Cliffs, 1966, สำรวจความพยายามในการร่วมมือกันในภูมิภาค รวมทั้งความขัดแย้งในช่วงระยะเวลายี่สิบปีถัดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 Arnfinn Jorgensen-Dahl, *Regional Organisation and Order in South-East Asia,* London, 1982, กล่าวถึงพัฒนาการขององค์การระดับภูมิภาค ตั้งแต่ค.ศ.1945 เป็นต้นมา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาเซียน Charles E. Morrison and Astri Suhrke, *Strategies of Survival: The Foreign Dilemmas of Smaller Asian States,* New York, 1978, ประกอบด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวกับเวียดนาม ทุกรัฐที่ร่วมก่อตั้งอาเซียนและตัวองค์การอาเซียนเอง

เกี่ยวกับอาเซียน ดู *ASEAN Documents Series, 1967-1988,* 3rd edn, Jakarta: ASEAN Secretariat, 1988; Alison Broinowski, ed., *Understanding ASEAN,* London, 1982; และ Michael Leifer, *ASEAN and the Security of South-East Asia,* London 1989.

Leszek Buszynski, *SEATO: Failure of an Alliance Strategy,* Singapore, 1983, ศึกษาอย่างละเอียด เกี่ยวกับกำเนิด พัฒนาการ และการยุบเลิกองค์การซีโต้ ดูเช่นกันที่วารสาร *Spectrum* ขององค์การ และรายงานการประชุมประจำปีขององค์การ

นโยบายต่างประเทศของอินโดนีเซียนับตั้งแต่ได้เอกราชจนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 1980 มีรายงานไว้ใน Michael Leifer, *Indonesia's Foreign Policy,* London, 1983. Franklin B. Weinstein, *Indonesian Foreign Policy and the Dilemma of Dependence: From Sukarno to Suharto,* Ithaca, 1976, มุ่งเน้นเป็นสำคัญที่สมัยทศวรรษ 1960 และต้นทศวรรษ 1970 Jon M. Reinhardt, *Foreign Policy and National Integration: The Case of Indonesia,* New Haven: Yale University Southeast Asian Studies, 1971, โยงการสร้างชาติเข้ากับวิเทโศบายมาจนกระทั่งถึงปลายทศวรรษ 1960 นักการทูตและรัฐมนตรีต่างประเทศของอินโดนีเซียหลายคน ให้เรื่องราวจากปากคำที่เป็นต้นตอ นั่นคือ Ide Anak Agung gde Agung, *Twenty Years Indonesian Foreign Policy 1945-1965,* The Hague and Paris, 1973, เป็นบันทึกความทรงจำอย่างละเอียดของอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งถูกซูการ์โนสั่งจำคุก Ganis Harsono, *Recollections of an Indonesian Diplomat in the Sukarno Era,* edited by C.L.M. Penders and B.B. Hering, St Lucia, 1977 เป็นบันทึกความทรงจำของรัฐมนตรีที่สนับสนุนซูการ์โน ซึ่งถูกซูฮาร์โต้สั่งจำคุก และ Adam Malik, *In the Service of the Republic,* Singapore, 1980, ครอบคลุมช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1945 ถึงค.ศ.1980 รวมทั้งชีวิตด้านการงานของมาลิก ในฐานะรัฐมนตรีต่างประเทศด้วย

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับมาเลเซีย ดู Peter Boyce, *Malaysia and Singapore in International Diplomacy: Documents and Commentaries,* Sydney, 1968. ส่วนผลงาน J.A.C. Mackie, *Konfrontasi: The Indonesia-Malaysia Dispute 1963-1966,* Kuala Lumpur, 1974, เป็นการศึกษาพิเคราะห์ถึงการเผชิญหน้ากันซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมมากที่สุด Chin Kin Wah, *The Defence of*

Malaysia and Singapore: The Transformation of a Security System, 1957-1971, Cambridge, UK, 1983, ครอบคลุมช่วงระยะเวลาของความตกลงเรื่องการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มาเลเซีย สำหรับความสัมพันธ์ในแง่มุมที่กว้างขวางยิ่งกว่า ดู Stanley S. Bedlington, *Malaysia and Singapore: The Building of New States,* Ithaca, 1978.

Milton W. Meyer, *A Diplomatic History of the Philippine Republic,* Honolulu, 1965, ครอบคลุมช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปีก่อร่างสร้างตัวคือค.ศ.1945-1946 ไปจนถึงตอนอวสานของรัฐบาลการ์เซียในค.ศ.1961 Michael Leifer, *The Philippine Claim to Sabah,* Zug, 1968, ให้ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่กระชับ สำหรับกรณีที่โต้เถียงกันมากนี้ และ Lela Garner Noble, *Philippine Policy towards Sabah: A Claim for Independence,* Tucson, 1977, กล่าวโดยละเอียด เกี่ยวกับช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1962 จนกระทั่งถึงตอนที่มาร์คอสยกเลิกการพยายามอ้างสิทธิดังกล่าวในค.ศ.1976

เกี่ยวกับอินโดจีน ภูมิหลังด้านการทูตสำหรับช่วงระยะเวลานับตั้งแต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง ได้รับการพิจารณาตรวจสอบอยู่ใน R.E.M. Irving, *The First Indochina War: French and American Policy 1945-54,* London, 1975. หนังสือสองเล่มแรกของ R.B. Smith ในโครงการหนังสือในชุดห้าเล่ม ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า *An International History of the Vietnam War* ครอบคลุมช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1955-1965 ได้แก่ เล่มหนึ่ง คือ *Revolution versus Containment, 1955-61,* London, 1983 และเล่มสอง ซึ่งมีชื่อเรื่องว่า *The Struggle for South-East Asia, 1961-1965,* London, 1985. William S. Turley, *The Second Indochina War,* Boulder, 1986, เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองและการทหาร ที่เขียนขึ้นอย่างกระชับ Gene T. Hsiao, ed., *The Role of External Powers in the Indo-china Crisis,* Edwardsville, 1973, ดำเนินเรื่องไปจนถึงความตกลงสันติภาพที่ปารีสในค.ศ.1973

การประชุมที่เจนีวาในค.ศ.1954 และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การประชุมดังกล่าว มีรายงานไว้อย่างกว้างขวางครอบคลุม ดู Melvin Gurtov, *The First Vietnam Crisis: Chinese Communist Strategy and United States Involvement, 1953-54,* New York, 1967, และ Robert F. Randle, *Geneva 1954: The Settlement of the Indochinese War,* Princeton, 1969. Kenneth T. Young, ed., *The 1954 Geneva Conference: Indo-China and Korea,* New York, 1968, เป็นผลงานการรวมรวมเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวการประชุมเอง และ James Cable, *The Geneva Conference of 1954 on Indochina,* London, 1986, เป็นเรื่องราวที่มีชีวิตชีวาจากปากคำของพยานผู้รู้เห็นเหตุการณ์

Michael Leifer, *Cambodia: Search for Security,* London, 1967, กล่าวถึงช่วงเวลาภายหลังการตกลงเจนีวา ค.ศ.1954 Roger M. Smith, *Cambodia's Foreign Policy,* Ithaca, 1965, เป็นการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียด ถึงช่วงเวลาตั้งแต่ปีค.ศ.1954 จนถึงการตกลงปัญหาลาวในค.ศ.1962 เกี่ยวกับลาว ดู MacAlister Brown and Joseph J. Zasloff, *Apprentice Revolutionaries: The*

Communist Movement in Laos, 1930-1985, Stanford, 1986. Malcolm Caldwell and Lek Tan, *Cambodia in the Southeast Asian War,* New York, 1973, นำเสนอการวิเคราะห์ของปีกซ้ายที่มีความคิดรุนแรง โดยย้อนกลับไปถึงสมัยที่เป็นอาณานิคมฝรั่งเศส ทว่ามุ่งเน้นที่ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1954 ถึงต้นทศวรรษ 1970 เป็นหลัก Donald Weatherbee, ed., *Southeast Asia Divided. The ASEAN-Indochina Crisis,* Boulder, 1985, มีเอกสารต่าง ๆ ของช่วงปีค.ศ.1979-1984 รวมอยู่ด้วย

William C. Johnstone, *Burma's Foreign Policy: A Study in Neutralism,* Cambridge, Mass., 1963, วิเคราะห์นโยบายของพม่าในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1948 ถึงค.ศ.1962

ผลงานเกี่ยวกับบทบาทของประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกภูมิภาค ได้รับการตีพิมพ์ออกมามากมาย Russell H. Fifield, *Americans in Southeast Asia: The Roots of Commitment,* New York, 1973, สืบย้อนความสัมพันธ์ของสหรัฐ ตั้งแต่สมัยก่อนสงครามจนกระทั่งถึงผลพวงของความตกลงเจนีวาในค.ศ.1954 Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam: Origins of the American Commitment to Southeast Asia,* Ithaca, 1987, เป็นผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่หยั่งลึกถึงช่วงเวลาในตอนปลาย ทศวรรษ 1940 และต้นทศวรรษ 1950 ดูเช่นกันที่ R. Sean Randolph, *The United States and Thailand: Alliance Dynamics, 1950-1983,* Berkeley: Institute of East Asian Studies, University of California, 1986.

Charles B. McLane, *Soviet Strategies in Southeast Asia,* Princeton, 1966, สำรวจนโยบายของโซเวียตตั้งแต่ค.ศ.1917 จนกระทั่งถึงอสัญกรรมของสตาลิน โดยมีบทสุดท้ายที่มีประโยชน์เกี่ยวกับช่วงเวลาตั้งแต่ค.ศ.1948 ถึงค.ศ.1954 Leszek Buszynski, *Soviet Foreign Policy and Southeast Asia,* London, 1986, มีความสำคัญสำหรับนโยบายภายหลังปีค.ศ.1969 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พัฒนาการต่าง ๆ ที่สืบต่อมาจากปีค.ศ.1978 Douglas Pike, *Vietnam and the Soviet Union: Anatomy of an Alliance,* Boulder and London, 1987, สืบย้อนความสัมพันธ์ตั้งแต่การติดต่อสมัยก่อนที่จะเป็นโซเวียต ไปจนถึงสมัยทศวรรษ 1980

Philip Darby, *British Defence Policy East of Suez,* London, 1973, กล่าวถึงสถานการณ์หลังสงครามไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงในตอนปลายทศวรรษ 1960

เกี่ยวกับความเกี่ยวพันของจีน ดู David Mozingo, *Chinese Policy towards Indonesia 1949-1967,* Ithaca, 1976; Joyce K. Kallgren, Noordin Sopiee and Soedjati Djwandono, eds, *ASEAN and China: An Evolving Relationship,* Berkeley: Institute of East Asian Studies, University of California, 1988; และ Leo Suryadinata, *China and the ASEAN States: The Ethnic Chinese Dimension,* Singapore, 1985.

เกี่ยวกับออสเตรเลียนั้น ผลงาน Alan Watt, *The Evolution of Australian Foreign Policy 1938-1965,* Cambridge, UK, 1967, มีบทหนึ่ง ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ในเอเชีย ในช่วงระหว่างปี

ค.ศ.1945-1965 A.W. Stargardt, *Australia's Asian Policies: The History of a Debate 1839-1972,* Wiesbaden, 1977, กล่าวถึงช่วงระยะเวลาภายหลังปีค.ศ.1945 ไว้อย่างกว้างขวาง J.A.C. Mackie, ed., *Australia in the New World Order: Foreign Policy in the 1970s,* Sydney, 1976, ส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ที่ได้เปลี่ยนแปลงไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังการผ่อนคลายความตึงเครียดระหว่างจีน-อเมริกัน และการที่สหรัฐถอนตัวออกจากเวียดนาม Alan Watt, *Vietnam: An Australian Analysis,* Melbourne, 1968, ให้ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่กระชับ โดยมีช่วงเวลาภายหลังปีค.ศ.1954 เป็นหลัก

นับตั้งแต่ปีค.ศ.1974 เป็นต้นมา *Southeast Asian Affairs* สิ่งพิมพ์ประจำปีของสถาบัน Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, ให้รายงานและบทวิจารณ์อย่างละเอียด เกี่ยวกับกิจการต่าง ๆ ทั้งภายในและระหว่างประเทศ ทั่วภูมิภาคนี้

Dean Forbes,"Towards the 'Pacific Century': Integration and Disintegration in the Pacific Basin," in *The Far East and Australasia 1998,* pp. 25-32, มีบรรณานุกรมที่กว้างขวางครอบคลุมและทันสมัย

บรรณานุกรม

Besterman, Theodore (ed. J.D. Pearson). *A World Bibliography of Oriental Bibliographies*. Oxford: Basil Blackwell, 1975.

Bibliographic Index: A Cumulative Bibliography of Blibiographies. New York: H.W. Wilson,1945- .

Brewer, Annie M., ed. *Indexes, Abstracts, and Digests: A Classified Bibliography Reproduced from Library of Congress Cards Arranged According to the Library of Congress Classification System*. Detroit: Gale Research Co., 1982.

Commonwealth National Bibliographies: An Annotated Directory. London: Commonwealth Secretariat, 1977.

เอเชีย

Asian Studies Indexed Journal Reference Guide. University of Pittsburgh, 1978.

[Association of Asian Studies]. *Cumulative Bibliography of Asian Studies 1941-1965*. Boston: G. K. Hall, 1969.

[Association of Asian Studies]. *Cumulative Bibliography of Asian Studies 1966-1970*. Boston: G. K. Hall, 1972

Bibliography of Asian Studies. Ann Arbor: Association for Asian Studies, 1970- .

Birnbuam, Eleazar. *Books on Asia from the Near East to the Far East.* Toronto: University of Toronto Press. 1971.

Chen, Virginia. *The Economic Conditions of East and Southeast Asia: A Bibliography of English-Language Materials, 1965-1977*. Westport: Greenwood Press, 1978.

Embree, Ainslie T. *Asia: A Guide to Basic Books.* New York: Arno Press, 1976.

Goil, N.K. *Asian Social Science Bibliography with Annotations and Abstracts*. Delhi: Vikas Publications, 1970.

Hall, David E. *Union Catalogue of Asian Publications*. London: Mansell, 1971.

Kumar, Girja, et al. *Documentation on Asia.* New Delhi: Allied Publishers, 1963.

New York Public Library. Reference Department. *Dictionary Catalog of the Oriental Collection.* Boston: G. K. Hall, 1960.

Ng, Elizabeth W. *Directory of Current Hong Kong Research on Asian Topics.* Hong Kong: Center of Asian Studies, University of Hong Kong, 1978.

Nunn, G. R. *Asia and Oceania: A Guide to Archival and Manuscript Sources in the United States.* London and New York: Mansell, 1985.

Nunn, G. R. *Asia: A Core Collection.* Ann Arbor: Xerox University Microfilms, 1973.

Nunn, G. R. *Asia: Reference Works-A Select Annotated Guide.* London: Mansell, 1980.

Orientalische Bibliographie. Berlin: H. Reuther's Verlagshuchhandlung, 1887- .

Pearson, J. D. *A Guide to Manuscripts and Documents in the British Isles Relating to South and South-East Asia.* London and New York: Mansell, 1989.

Pearson, J. D. *Oriental and Asian Bibliography: An Introduction with Some Reference to Africa.* London: Crosby, Lockwood and Son, 1966.

Royal Commonwealth Society. Library. *The Manuscript Catalogue of the Library of the Royal Commonwealth Society.* London: Mansell, 1975.

Royal Empire Society. *Subject Catalogue of the Library of the Royal Empire Society.* London: Dawson of Pall Mall, 1967.

de Silva, Daya. *The Portuguese in Asia: An Annotated Bibliography of Studies on Portuguese Colonial History in Asia 1498-c.1800.* Zug: Inter Documentation Co., 1987.

Toho Gakkai. *Books and Articles on Oriental Subjects Published in Japan.* Tokyo: Toho Gakkai [annual].

University of London. School of Oriental and African Studies. *Library Catalogue.* Boston: G. K. Hall, 1963.

Wainwright, M. D., and Matthews, Noel. *A Guide to Western Manuscripts and Documents in the British Isles Relating to South and South East Asia.* London: Oxford University Press, 1965.

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Senarai Bibliografi Mengenai Asia Tenggara Dalam Perpustakaan Universiti Kebangsaan Malaysia. Bangi:Perpustakaan Tun Seri Lanang, Universiti Kabangsaan Malaysia, 1981.

Arief, Sritua. *Southeast Asian Politics, 1967-1979: A Bibliography.* Kuala Lumpur: META, 1980.

Asian Studies Indexed Journal Reference Guide. University of Pittsburgh, 1978.

Attar Chand. *Southeast Asia and the Pacific 1947-1977.* New Delhi: Sterling Publishers, 1979.

Berton, Peter, and Rubinstein, Alvin Z. *Soviet Works on Southeast Asia: A Bibliography of Non-Periodical Literature, 1946-1965.* Los Angeles: University of Southern California Press, 1967.

Bibliografi Kaum Tani dan Pembangunan di Kawasan ASEAN. Bangi: Perpustakaan Universiti Kebangsaan Malaysia, 1980.

Bixler, Paul H. *Southeast Asia: Bibliographic Directions in a Complex Area.* Middletown, Conn.: Choice, 1974.

Carlson, Alvar W. *A Bibliography of the Geographical Literature on Southeast Asia, 1920-1972.* Monticello, Ill.: Council of Planning Librarians 1974.

Chand, Attar. *Southeast Asia and the Pacific--A Select Bibliography: 1947-1977.* New Delhi: Sterling Publishers, 1979.

Chantornvong, Sombat, And Sonsri, Sida (Chety). *The ASEAN View: An Annotated Bibliography of ASEAN Theses and Dissertations on Southeast Asia from 1976 to 1984.* Bangkok: Foundation for the Studies of Democracy and Development, 1987.

Checklist of Southeast Asian Serials. Southeast Asia Collection, Yale University Library. Boston: G. K. Hall, 1968.

Chen, Virginia. *The Economic Conditions of East and Southeast Asia: A Bibliography of English-Language Materials, 1965-1977.* Westport: Greenwood Press, 1978.

Classified Catalogue of Books in Western Languages on South-East Asia in the Toyo

Bunko (edited by the Seminar on South and South-East Asian History). Tokyo: Toyo Bunko (Oriental Library), 1978.

Clifton, Merritt et al., eds. *Those Who Were There: Eyewitness Accounts of the War in Southeast Asia, 1956-1975, and Aftermath*. Paradise, Calif.: Dustbooks, 1984.

Cordier, H. *Bibliotheca Indosinica*. New York: Burt Franklin, 1967 (1st edn, 1912).

Vol. 1: *Burma, Assam, Siam, Laos*. Vol. 2*: Malay Peninsula*. Vol. 3: *French Indochina*. Vol. 4: *French Indochina*. Vol. 5: *Index*.

CORMOSEA (Committee on Research Materials on Southeast Asia). *Bulletin*. Ann Arbor: Association for Asian Studies.

Cornell University Libraries. Southeast Asia Program. *The John M. Echols. Collection: Southeast Asia Catalog*. Boston: G. K. Hall, 1976 [Supplement Pertama, 1983].

Cornell University Libraries. *Accessions List: The John M. Echols Collection on Southeast Asia.*

Echols, John. 'Southeast Asia' in Howe, George F., *The American Historical Association's Guide to Historical Literature*. New York: Macmillan, 1961.

Embree, John F., and Lillian Ota Dotson. *Bibliography of the Peoples and Cultures of Mainland Southeast Asia*. New Haven: Yale University, Southeast Asian Studies, 1950.

Great Britian. Colonial Office. *An Annotated Bibliography on Land Tenure in the British and British Protected Territories in South East Asia and the Pacific*. London: HMSO, 1952.

Hay, Stephen N., and Case, Magaret H. *Southeast Asian History: Bibliographic Guide*. New York: Frederick A. Praeger, 1962.

Hobbs, Cecil. *Southeast Asia: A Bibliography of Writings, 1942-1978*. Carbondale: Center for Vietnamese Studies and Office of International Education, Southern Illinois University,1980.

Hobbs, Cecil. *Southeast Asia: An Annotated Bibliography of Selected Reference Sources in Western Languages*. New York: Greenwood Press, 1968.

Hobbs, Cecil. *Southeast Asia Materials in the Australian National University Library: A Programme for Development and Use*. Canberra: Australian National University Library, 1975.

Huffman, Frankin E. *Bibliography and Index of Mainland Southeast Asian Languages*

and Linguistics. New Haven and London: Yale University Press, 1986.

Ichikawa, Kenjiro, ed. *Southeast Asia Viewed from Japan: A Bibliography of Japanese Works on Southeast Asian Societies, 1940-1963.* Ithaca: Department of Asian Studies, Cornell University, 1965.

Insular Southeast Asia: A Bibliographic Survey, 1971. Washington, DC: Department of the Army, 1971.

Irikura, James K. *Southeast Asia: Selected Annotated Bibliography of Japanese Publications.* New Haven: Human Relations Area Files,1956.

Iwasaki, Ikuro. *Japan and Southeast Asia: A Bibliography of Historical, Economic and Political Relations.* Tokyo: Library of the Institute of Developing Economies, 1983.

Johnson, Donald Clay. *A Guide to Reference Materials on Southeast Asia: Based on the Collections in the Yale and Cornell University Libraries.* New Haven: Yale University Press, 1970.

Johnson, Donald Clay. *Index to Southeast Asian Journals, 1975-1979: A Guide to Articles, Book Reviews, and Composite Works.* Boston: G. K. Hall, 1982.

Land Tenure Center, University of Wisconsin. *Bibliography on Agrarian Economy in Southeast Asia (1972).*

Lim, Patricia, et al. *ASEAN: A Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1984.

Lim Pui Huen, P. *Directory of Microfilm Facilities in Southeast Asia.* Singapore: ISEAS, 1973.

Lim Pui Huen, P. *News Resources on Southeast Asian Research.* Singapore: ISEAS, 1976.

List of Theses and Dissertations Concerned with South East Asia 1965-1977. London: Centre of South East Asian Studies, School of Oriental and African Studies, University of London, 1977.

Loofs, H. H. E. *Elements of the Megalithic Complex in Southeast Asia: An Annotated Bibliography.* Canberra: Australian National University Press, 1967.

McVey, Ruth T. *Bibliography of Soviet Publications on Southeast Asia: As Listed in the Library of Congress Monthly Index of Russian Acquisitions.* Ithaca: Department of Far Eastern Studies, Cornell University, 1959.

Morrison, Gayle, and Hay, Stephen. *A Guide to Books on Southeast Asian History*

(1961-1966). Santa Barbara: ABC-Clio, 1969.

National Library of Australia. *Southeast Asian Periodicals and Official Publications.* (In 5 Parts.) Canberra: National Library of Australia, 1970.

Northern Illinois University. Library. *List of Recent Southeast Asia Acquisitions in the Swen Franklin Parson Library.* DeKalb: Northern Illinois University. 1970-

Northern Illinois University. Library. *Revised List of Southeast Asia Holdings in the Swen Franklin Parson Library, Northern Illinois University.* DeKalb: Northern Illinois University, 1968.

Pendakur, V. Setty. *Urban Transport in South and Southeast Asia: An Annotated Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1984.

Oey, Giok Po. *Survey of Chinese-Language Materials on Southeast Asia in the Hoover Institute and Library.* Ithaca: Southeast Asia Program, Department of Far Eastern Studies, Cornell University, 1953.

Oey, Hong Lee. *Power Struggle in South-East Asia.* Zug: Inter Documentation Co., 1976.

Partaningrat, Winarti. *Masterlist of Southeast Asia Microforms.* Singapore: Singapore University Press, 1978.

Peninsular Southeast Asia: A Bibliographic Survey of Literature (Burma, Combodia, Laos, Thailand). Washington, DC: Headquarters, Department of the Army, 1972.

Pryon, Robin J. *A Bibliography on Internal Migration in South East Asia.* Canberra: Department of Demography, Research School of Social Sciences, Australian National University, 1977.

Quah Swee Lan. *Oil Discovery and Technical Change in Southeast Asia: A Bibliography.* Singapore: ISEAS,1973.

Rhodes House Library. *Manuscript Collections in Rhodes House Library.* Oxford: Bodleian Library,1970.

Rhodes House Library. *Manuscript Collections in Rhodes House Library, Oxford (Supplementary Accessions to the End of 1977 and Cumulative Index).*

Rony, A. Kohar. *Southeast Asia: Western-Language Periodicals in the Library of Congress.* Washington, DC: Library of Congress, 1979.

Scott, James C., et al. *A Bibliography on Land, Peasants and Politics for Malaysia,*

Indonesia and the Philippines. Madison: Land Tenure Center Special Bibliography, 1972.

Senarai Bibliografi Mengenia Asia Tenggara dalam Perpustakaan Universiti Kebangsaan Malaysai. Bangi. Perpustakaan Tun Seri Lanang, 1981.

Smith, Myron J. Jr. *Air War Southeast Asia, 1961-1973*. Metuchen, NJ, and London: Scarecrow Press,1979.

Sternstein, Larry, and Springer, Carl. *An Annotated Bibliography of Material Concerning Southeast Asia from Petermanns Geographische Mitteilungen, 1855-1966.* Bangkok: Siam Society, 1967.

Tregonning, K. G. *Southeast Asia: A Critical Bibliography*. Tucson: University of Arizona Press,1969.

Union Catalogue of Documentary Materials on Southeast Asia (5 vols). Tokyo: Institute of Asian Economic Affairs, 1964.

United States of America. Library of Congress. Orientalia Division. *Southeast Asia Subject Catalog*. Boston: G. K. Hall, 1972.

University of Malaya, Library. *Literature, Drama and Dance in Southeast Asia*. Kuala Lumpur: Library, University of Malaya, 1976.

Van Niel, Robert, *A Survey of Historical Source Materials in Java and Manila.* Honolulu: University of Hawaii Press, 1970.

Willer, Thomas F., ed. *Southeast Asian References in the British Parliamentary Papers, 1801-1972/73: An Index.* Athens: Ohio University Center for International Studies, Southeast Asia Program, 1978.

มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน

Ding Choo Ming. *A Bibliography of Bibliographies on Malaysia*. Petaling Jaya, Selangor: Haxagon Elite Publications, 1981.

Arief, Melanie Sritua. *The Malaysian Economy and Politics, 1963-1983: A Bibliography.* East Balmain, NSW: Rosecons, 1984.

Aziz, Ungku A., and Yip Yat Hoon. *Projek-projek Penyelidikan dan Penerbitan Universiti Malaya, 1959-1976*. Kuala Lumpur: University of Malaya, 1977.

Bibliografi Buku-Buku dalam Bahasa Malaysia, 1967-1970. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1981.

Bibliografi Buku-Buku Nadir dalam Perpustakaan Negara Malaysia, Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1982.

Bibliografi Buku-Buku Nadir Malaysiana. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1982.

Bibliografi Negara Malaysia, Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, Arkib Negara Malaysia,1969.

Bibliografi Negeri Perak. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1983.

Bibliografi Negri Sabah. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1985.

Bibliografi Negri Trengganu. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1985.

Bibliografi Sejarah dan Politik. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1982.

Bibliografi UMNO dan Perjuangan Kebangsaan. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1985.

Bottoms, J. C. 'Some Malay Historical Sources: A Bibliographical Note' in Soedjatmoko et al., *An Introduction to Indonesian Historiography*. Ithaca: Cornell University Press, 1965.

Brown, Ian, and Ampalavanar, Rajeswary. *Malaysia*. Oxford, Santa Barbara, Denver: Clio Press, 1986.

Bryant, C. R. *Recent Bibliographical Activities in Malaysia and Singapore: A Brief Survey with a Selected, Annotated Bibliography*. New Haven: Yale University, 19- .

Challis, Joyce, ed. *Annotated Bibliography of Economic and Social Material in Sabah (North Borneo) and Sarawak*. Singapore: University of Singapore, 1969.

Challis, Joyce, ed. *Annotated Bibliography of Economic and Social Material in Singapore and West Malaysia: Governmental Publications*. Singapore: University of Singapore, 1969.

Challis, Joyce, ed. *Annotated Bibliography of Economic and Social Material in Singapore and West Malaya: Non-Governmental Publications*. Singapore: University of Singapore, 1969.

Cheang, Molly, Sng Yok Fong and Wee, Carolyn. *Index to Singapore/Malaysia Legal Periodicals, 1932-1984.* Singapore and Kuala Lumpur: Malayan Law Journal, 1986.

Cheesman, Harold. *Bilbiography of Malaya: Being a Classified List of Books Wholly or Partly in English Relating to the Federation of Malaya and Singapore.* London: Longmans, 1959.

Chng, David K. Y. *A Select Bibliography of Chinese Sources for Nineteenth-Century Singapore.* Singapore: Singapore National Library, 1987.

Cotter, Conrad P. *Bibliography of English-Language Sources on Human Ecology, Eastern Malaysia and Brunei.* Honolulu: Department of Asian Studies, University of Hawaii, 1965.

Cotter Conrad P. *Reading List of English-Language Materials in the Social Sciences on British Borneo.* Honolulu: Reference Bureau, University of Hawaii Library, 1960.

Drake, P. J. 'The Economic Development of British Malaya to 1914: An Essay in Historiography with some Questions for Historians', JSEAS, 10, 2 (Sept. 1979).

Habsah Hj. Ibrahim and Zainab Awang Ngah. *Bibliografi Aspek-Aspek Sosio-Budaya Penanaman dan Penggunaan Padi di Malaysia.* Kuala Lumpur: Perpustakaan Universiti Malaya, 1981.

Heussler, R. *British Malaya. A Bibliographical and Biographical Compendium.* New York: Garland Publishing, 1981.

Hill, Lewis. *A Checklist of English-Language Fiction Relating to Malaysia, Singapore And Brunei.* Hull: Centre for South-East Asian Studies, University of Hull, 1986.

Hill R. D. 'Materials for Historical Geography and Economic History of Southeast Asia in Nineteenth-Century Malayan Newspapers', JMBRAS, 44, 2 (1971).

Index of Articles in the Journal of Southeast Asian History (1960-1969) and the Journal of Southeast Asian Studies (1970-1979).

Ismail Hussein. *Bibliografi Teks Cetakan Sastera Tradisi Melayu.* Kuala Lumpur: Jabatan Pengajian Melayu, Universiti Malaya, 1978.

Johore: A Bibliography. Kuala Lumpur: Perpustakaan Universiti Malaya, 1982.

Karni, R. S. *Bibliography of Malaysia and Singapore*. Kuala Limpur: Penerbit Universiti Malaya,1980.

Katalog Koleksi Melayu: Catalogue of the Malay Collection of the University of Malaya Library. Kuala Lumpur: Perpustakaan Universiti Malaya, 1980..

Khoo Kay Kim. 'Recent Malaysian Historiography', JSEAS, 10, 2 (Sept. 1979).

Krausse, Sylvia C. Engelen, and Krausse, Gerald H. *Brunei*. Oxford, Santa Barbara, Denver: Clio Press, 1988.

Kuah Sim Joo, Monica, and Che Puteh binti Ismail. *Prehistory and Archaeology of Malaysia and Brunei: A Bibliography*. Kuala Lumpur: Perpustakaan Universiti Malaya, 1982.

Leigh, Michael B. *Checklist of Holdings on Borneo in the Cornell University Libraries*. Ithaca: Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1966.

Leong, Alice. *Select List of Singapore Parliamentary Papers, 1948-1976*. Singapore: Chopmen Enterprises, 1977.

Lent, John. *Malaysian Studies: Present Knowledge and Research Trends*. DeKalb: Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University, 1979.

Lim, Beda. *Malaya: A Background Bibliography*. Kuala Lumpur: Malaysian Branch, Royal Asiatic Society, 1962.

Lim Huck Tee, Edward, and Wijasuriya, D. E. K. *Index Malaysiana: An Index to the Journal of the Straits Branch, Royal Asiatic Society, and the Journal of the Malayan Branch, Royal Asiatic Society, 1878-1963.* Kuala Lumpur: Malaysian Branch, Royal Asiatic Society, 1970. Supplement 1 (1964-1973), 1974; Supplement 2 (1974-1983), 1985.

Lim Pui Huen, Patricia, ed. *The Malay World of Southeast Asia, A Select Cultural Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1984.

Lim Pui Huen, Patricia, ed. *Newspapers Published in the Malaysian Area, with a Union List of Local Holdings.* Singapore: ISEAS, 1970.

McIntyre, W. David. 'Malaya from the 1850's to the 1870's, and Its Historians, 1950-1970: From Strategy to Sociology' in C. D. Cowan and O. W. Wolters, eds, *Southeast Asian History and Historiography*. Ithaca: Cornell University Press, 1976.

Malaysian Historical Society. *An Index to 'Malaysia in History'.* Kuala Lumpur: Malaysian Historical Society, 1981.

Padma, Daniel. 'A Descriptive Catalogue of the Books Relating to Malaysia in the Raffles Museum and Library', JMBRAS, 19, 3, no. 141 (Dec. 1941).

Pelzer, Karl J. *Selected Bibliography on the Geography of Southeast Asia. Part 3. Malaya.* New Haven: Human Relations Area Files, 1956.

Pelzer, Karl. *West Malaysia and Singapore: A Selected Bibliography.* New Haven: Human Relations Area Files, 1971.

Quah, Stella R., and Quah, Jon S. T. *Singapore.* Oxford, Santa Barbara, Denver: Clio Press, 1988.

Roff, Margaret. *Official Publications of Malaysia, Singapore and Brunei in New York Public Libraries.* New York: Columbia University, 1971.

Roff, W. R. *Bibliography of Malay and Arabic Periodicals Pubilshed in the Straits Settlements and Peninsular Malay States 1876-1941.* London: Oxford University Press, 1972.

Roff, W. R. *Guide to Malay Periodicals, 1876-1941.* Singapore: Eastern Universities Press, 1961.

Roff, W. R. *Southeast Asian Research Tools: Malaysia, Singapore, Brunei.* Honolulu: Southeast Asian Studies, Asian Studies Program, University of Hawaii, 1979.

Saw Swee-Hock and Cheng Siok-Hwa. *A Bibliography of the Demography of Malaysia and Brunei.* Singapore: University Educational Press, 1975.

Saw Swee-Hock and Cheng Siok-Hwa. *A Bibliography of the Demography of Singapore.* Singapore: University Educational Press, 1975.

Shaika Zakaria, Datin, ed. *Poverty in Malaysia: A Bibliography.* Kuala Lumpur: Library, University of Malaya, 1986.

Singapore National Bibliography. Singapore: National Library, 1969- . Quarterly, with annual cumulations, 1977- .

Singapore National Library. *The Birth of a Nation--Singapore in the 1950s: A Select Bibliography.* Singapore: Singapore National Library, 1984.

Singapore, National Library. *Books About Singapore, 1970.* Singapore: National Library, 1970, 1975, 1979, 1982, 1984.

Soosai, J. S., and Kaw, H. W. *Fifty Years of Natural Rubber Research, 1926-1975: A Bibliography of Contributions from the Rubber Research Institute of Malaysia.* Kuala Lumpur: Rubber Research Institute of Malaysia, 1975.

Stockwell, A. J. 'The Historiography of Malaysia: Recent Writings in English on the History of the Area since 1874', *Journal of Imperial and Commonwealth History,* 5, 1 (Oct. 1976).

Subbiah, Rama. *Tamil Malaysiana.* Kuala Lumpur: University of Malaya Library, 1969.

Tay Lian Soo. *Classified Bibliography of Chinese Historical Materials in Malaysia and Singapore.* Singapore: South Seas Society. 1984.

Tong Suit Chee. *Biblilography of Penang.* Pulau Pinang: Perpustakaan Universiti Sains Malaysia, 1974.

Tregonning, K. G. *Malaysian Historical Sources.* Singapore: History Department, University of Singapore, 1962.

Turnbull, C. M. 'Bibliography of Writings in English on British Malaya, 1786-1867'. Published as Appendix to Lennox A. Mills, *British Malaya, 1824-1867 (1966 edn).* Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1966.

Universiti Kebangsaan Malaysia. Perpustakaan. *Islam dalam Peradaban Melayu: Suata Bibliografi.* Kuala Lumpur: Univesiti Kebangsaan Malaysia, 1976.

Universiti Malaya. Perpustakaan. *Koleksi Za'ba.* Kuala lumpur: Perpustakaan University Malaya, 1976.

University of Singapore. Library. *Catalogue of the Singapore/Malaysia Collection.* Boston: G. K. Hall, 1968.

Wong Lin Ken. 'The Economic History of Malaysia: A Bibliographic Essay'. *Journal of Economic History,* 25, 2 (June 1965).

Wong Lin Ken, '20th Century Malayan Economic History: A Select Bibliographic Survey', JSEAS, 10, 1 (Mar. 1979).

Zainab Awang Ngah. *Kelantania di Perpustakaan Universiti Malaya.* Kuala Lumpur: Perpustakaan Universiti Malaya, 1979.

ต้นฉบับตัวเขียน

Howard, Joseph H., ed. *Malay Manuscripts: A Bibliographical Guide*. Kuala Lumpur: University of Malaya Library, 1966.

Juynboll, H. H. *Catalogus van de Maleische en Sundaneesche Handschriften der Leidsche Universiteits Bibliotheek*. Leiden: E. J. Brill, 1899.

Manuskrip Melayu Warisan Budaya Negara. Kuala Lumpur: Perpustakaan Negara Malaysia, 1984.

ฟิลิปปินส์

Benardo, Gabriel., comp. [ed. by Natividad P. Verzosa]. *Bibliography of Philippine Bibliographies, 1593-1961*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1968.

Houston, Charles O. Jr. *Philippine Bibliography,* I: *An Annotated Preliminary Bibliography of Philippine Bibliographies (since 1900)*. Manila: University of Manila, 1960.

Hart, Donn V. *An Annotated Bibliography of Philippine Bibliographies: 1965-1974.* DeKalb: Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University, 1974.

Saito, Shiro, *The Philippines. A Review of Bibliographies.* Honolulu: University of Hawaii, East-West Center Library, 1966.

Antonio, Celia M., and Tan, Allen L. *A Preliminary Bibliography of Philippine Cultural Minorities.* Quezon City: Commission on National Minorities, Republic of the Philippines, 1967.

Baradi, Edita R. *Southeast Asia Research Tools: The Philippines.* Honolulu: University of Hawaii, 1979.

Baylon, Concepcion S. *The National Library: guide to doctoral dissertations on microfilm (1937-68) in the Filipiniana Division*. Manila: National Library, 1971.

Bernado, Gabriel A. and Vergosa, Natividad P., comps; Schumacher, John N., ed. *Philippine Retrospective National Bibliography: 1523-1699.* Manila: National Library of the Philippines and Ateneo de Manila University Press, 1974.

Bibliography of the Philippine Islands, Vol. 1: *A List of Books (with references to Periodicals) in the Library of Congress,* By A. P. C. Griffin. With Chronological List of Maps in the Library of Congress. By P. Lee Phillips. Vol. 2: *Biblioteca Filipina.* By T. H. Pardo de Tavera. Washington, DC: GPO, 1903.

Catalogue of Filipiniana Materials in the Lopez Memorial Museum (5 vols). Pasay City: Lopez Memorial Museum, 1962-71.

Conklin, Harold. *Ifugao Bibliography.* New Haven: Southeast Asian Studies Program, Yale University, 1968.

Doeppers, Daniel F. *Union Catalogue of Selected Bureau Reports and Other Official Serials of the Philippines, 1908-1941.* Madison: Center for Southeast Asian Studies, University of Wisconsin-Madison, 1980.

Eggan, Frederick Russell. *Selected Bibliography of the Philippines, topically arranged and annotated.* New Haven: Philippine Studies Program, University of Chicago, 1956.

Elaner, Emma Osterman. *Checklist of Publications of the Government of the Philippine Islands, September 1, 1900 to December 31, 1917.* Manila: Philippine Library and Museum, 1918.

Ferrer, Maxima Magsanoc. *Union Catalog of Philippine Materials* (2 vols). Quezon City: University of the Philippines Press, 1970.

Foronda, Marcelino A., and Cresencia R. *A Filipiniana Bibliography, 1743-1982 (A Classified Listing of Philippine Materials in the Marcelino A. and Crescencia R. Foronda Private Collection).* Manila: Philippine National Historical Society, 1981.

Golay, Frank H., and Hauswedell, Marianne H. *An Annotated Guide to Philippine Serials.* Ithaca: Department of Asian Studies, Cornell University, 1976.

Griffin, Appleton Prentiss Clark. *List of Works Relating to the American Occupation of the Philippine Islands, 1898-1903.* Washington, DC: GPO, 1905.

Lietz, Paul S. *Calendar of Philippine Documents in the Ayer Collection of the Newberry Library.* Chicago: Newberry Library, 1956.

Medina, Jose Toribio. *La Imprenta en Manila desde sus origines hasta 1810.* Amsterdam: N. Israel, 1964.

Netzorg, Morton J. *The Philipines in World War II and to Independence (Dec. 8, 1941-July 4, 1946): An Annotated Bibliography.* Ithaca: Departmaent of Asian Studies, Cornell University, 1977.

Palao, Trinidad E. *A Bibliography of Filipiniana Imprints: 1800-1850.* Manila: University of the Philippines, 1973.

Pardo de Tavera, Trinidad H. *Biblioteca filipina; o sea, Catalogo razonada de todos impresos tanto insulares como extranjeros, relativos a la historia, la etnografia, la linguistica, la botanica, la fauna, la flora, la geologia, la hidrografia, la geografia, la legislacion, etc. de las Islas Filipinas, de Jolo y Marianas.* Washigton, DC: GPO, 1903.

Perez, Angel y Guemes, Ceciliio. *Adiciones y continuacion de ´La Imprenta en Manila´ de D. J. T. Medina, O Rarezas y curiosidades bibliografico Filipinas de las bibliotecas de esta Capital.* Manila: Impr. de Santos y bernal, 1904.

Philippine Bibliography. Quezon City: Library, University of the Philippines, 1965-73.

Philippine National Bibliography. Manila: National Library of the Philippines, 1974.

Philippine Studies Program, University of Chicago. *Selected Bibliography of the Philippines.* Westport: Greenwood Press, 1973 (first published 1956).

Rebadavia, Consolacion B., comp.; Verzosa, Natividad P., and Austria, Pacifico M., eds. *Checklist of Philippine Government Documents, 1917-1949.* Quezon City: University of the Philippines Library, 1960.

Retana y Gamboa, Wenceslao Emilio. *Archivo del Bibliofilo Filipino. Recopilacion de Documentos Historicos, Cientificos, Literarios y Politicos y estudios Bibliograficos* (5 vols). Madrid, 1895.

Retana, W. E. *Aparato Bibliografico de la Historia General de Filipinas deducico de la Collection que Posee en Barcelona la Compania General de Tabacos de Dichas Islas* (3 vols). Madrid: Imprenta de la Sucesora de M. Minuesa de los Rios. Manila: Pedro B. Ayuda y Compania, 1964.

Richardson, Jim. *Philippines.* Oxford: Clio Press, 1989.

Robertson, James A., and Blair, Emma H. *The Philippine Islands, 1493-1898,* vol. 53: *Bibliography of the Philippines.* Mandaluyong, Rizal: Cachos Hermanos, 1973.

Robertson, James A. *Bibliography of the Philippine Islands.* New York: Kraus Reprint Co., 1970 (first published 1908).

Saito, Shiro. *Philippine Ethnography: A Criticallly Annotated and Selected Bibliography.* Honolulu: University Press of Hawaii, 1972.

Siega, Gorgonio D., et al. *A Classified Annotated Bibliography of Selected Filipiniana Materials at the Silliman University Library, Dumaguete City, Philippines.* Dumaguete City: Silliman University, 1977.

Tiamson, Alfredo T. *Mindanao-Sulu Bibliography.* Davao City: Ateneo de Davao, 1970.

Tubangui, Helen R. *A Catalog of Filipiniana at Valladolid.* Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1973.

University of the Philippines. Library. *Filipiniana 1968. A Classified Catalog of Filipiniana Books and Pamphlets in the University of the Philippines Library as of January 1, 1968.* Diliman, Quezon City: Library, University of the Philippines, 1969.

Welsh, Doris Varner. *A Catalogue of Printed Materials Relating to the Philippine Islands, 1519-1900 in the Newberry Library.* Chicago: Newberry Library, 1956.

อินโดนีเซีย

Tairas, J. N. B. *Indonesia: A Bibliography of Bibliographies.* New York: Oleander Press, 1975.

Anderson, Benedict R. *Bibliography of Indonesian Publications: Newspapers, Non-Government Periodicals and Bulletins, 1945-1958 at Cornell University.* Ithaca: Department of Far Eastern Studies, Cornell University, 1959.

Arief, Sritua, and Arief, Melanie Sritua. *The Indonesian Economy, 1967-1977: A Bibliography.* Jakarta: Sritua Arief Associates, 1978.

Australia. National Library. *Daftar Pengadaan Bahan Indonesia/Indonesian Acquisitions List.* Canberra: National Library of Australia.

Ave, Jan, King, Victor, and de Wit, Joke. *West Kalimantan: A Bibliography.* Dordrecht and Cinnaminson, NJ: Foris Publications, 1964.

Baal, Jan Van. *West Irian, a bibliography.* Dordrecht: Foris Publications, 1984.

Bhatta, J. N. *A Science Bibliography on Indonesia.* Djakarta: Departmen Angkatan Darat, 1965.

Bibliography of Indonesian Materials for the Humanities and Social Sciences (1960-1970). Djakarta: LIPI, 1972- .

Bibliografi Nasional Indonesian. Djakarta: Kantor Bibliografi Nasional, 1953- .

Boland, B. J. and Farjon, I. *Islam in Indonesia: A Bibliographic Survey, 1600-1942 with Post-1945 Addenda.* Dordrecht and Cinnaminson, NJ: Foris Publications, 1983.

Cense, A. A., and Uhlenbeck, E. M. *A Critical Survey of Studies on the Languages of Borneo.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1958.

Coolhaas, W. Ph. *A Critical Survey of Studies on Dutch Colonial History.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1960.

Damian, Eddy, et al. *Bibliografi Hukum Indonesia, 1945-1972.* Bandung: Lembaga Penelitian Hukum dan Kriminologi, Fakultas Hukum, Universitas Pengadjaran, 1974.

Dengel, Holk H. *Annotated Bibliography of New Indonesian Literature on the History of Indonesia.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GMBH, 1987.

Excerpta Indonesica. Leiden: Centre for Documentation of Modern Indonesia, Royal Institute of Linguistics and Anthropology,1971- .

Hicks, George L., and McNicoll, Geoffrey. *The Indonesian Economy, 1950-1965: A Bibliography.* New Haven: Yale University, Southeast Asian Studies Program, 1967.

Hicks, George L., and McNicoll, Geoffrey. *The Indonesian Economy, 1950-1965: A Bibliographic Supplement.* New Haven: Yale University, Southeast Asian Studies Program, 1967.

Hebig, Karl M. *Die Insel Borneo in Forschung und Schrifttum.* Sonderdruck aus den Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Hamburg. Band 52. 1955.

Hooykass, J. C. *Repertorium op de Koloniale Literatuur, of Systematische Inhoudsopgaaf van hetgeen Voorkomt over de Koloniën, (beoosten de Kaap) in mengelwerken en tijdschriften, van 1595 tot 1865 uitgegeven in Nederland en zijne overzeesche besittingen.* Amsterdam: P. N. Van Kampen & Zoon, 1877.

Indonesian Monographs: A Catalogue of Monograph Publications, 1945-1968. Zug: Inter Documentation Co., 1974.

Institute of Social Sciences, Waseda University. *The Nishijima Collection: Materials on the Japanese Mililtary Occupation in Indonesia.* Tokyo: Waseda University, 1973.

Jang Aisjah Muttalib. *The History and Society of South Sumatra: Publications in New York Libraries.* New York: Columbia University Southern Asian Institute, 1971.

Joustra, M. *Overzicht van de Literatuur betreffende de Minangkabau.* Amsterdam: Minangkabau Instituut, 1924.

Karyeti, and Nurasin V. Sawahyono. *Daftar Koleksi Literatur tentang Nusa Tenggara Timur.* Jakarta: Pusat Dokumentasi Ilmiah Nasional, Lembaga Pengetahuan Indonesia, 1985.

Kennedy, R. *Bibliography of Indonesian Peoples and Cultures.* New Haven: Yale University Press, 1945.

Koentjaraningrat. *Anthropology in Indonesia: A Bibliographical Review.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1975.

Lan Hiang Char. *Southeast Asian Research Tools: Indonesia.* Honolulu: Southeast Asia Studies, Asian Studies Program, University of Hawaii, 1979.

Lev, Daniel S. *A Bibliography of Indonesian Government Documents and Selected Indonesian Writings on Government in the Cornell University Library.* Ithaca: Department of Far Eastern Studies, Cornell University, 1958.

Muljanto Sumardi. *Islamic Education in Indonesia: A Bilbiography.* Singapore: ISEAS, 1983.

Nagelkerke, G. A. *Bibliografisch Overzicht uit Periodieken over Indonesië 1930-1945.* Leiden: Bibliotheek Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, 1974.

Nagelkerke, G. A. *A Selected Bibliography of the Chinese in Indonesia, 1740-1974.* London: Library of the Royal Institute of Linguistics and Anthropology, 1975.

Naim, Asma M., and Naim, Mochtar. *Bibliografi Minangkabau.* Singapore: Singapore University Press for ISEAS, 1975.

The Nishijima Collection: Materials on the Japanese Military Administration in Indonesia. Tokyo: Institute of Social Sciences, Waseda University, 1973.

Nolthenius, A. B. Tutein. *Overzicht van de literatuur betreffende de Molukken (exclusief Nieuw-Guinea),* vol. 2 (1921-33). Amsterdam: Molukken-Instituut, 1935.

Ockeloen, G. *Catalogus van in Ned.-Indië verschenen Booken in de Jaren 1938-1941.* Batavia-Soerabaia: G. Kolff, 1942.

Ockeloen, G. *Catalogus van boeken en tijdschriften uitgegeven in Ned. Oost-Indië van 1870-1937.* Amsterdam: Swets and Zeitlinger, 1966.

Ockeloen, G. *Catalogus dari Boekoe-boekoe dan Madjallah-madjallah jang diterbitkan di Hindia Belanda dari tahoen 1870-1937.* Batavia-Amsterdam: G. Kolff, 1940.

Ockeloen, G. *Catalogus dari Buku-Buku jang diterbitkan di Indonesia,* Djilid 1: 1945-1949. Djilid 2: *Buku dalam Bahasa Melaju, Djawa, D.L.L., 1937-1941.* Bandung: G. Kolff 1950.

Ockeloen, G. *Catalogus dari Buku-Buku jang diterbitkan di Indonesia, 1950-51.* Bandung: G. Kolff 1952.

Ockeloen, G. *Catalogus dari Buku-Buku jang diterbitkan di Indonesia, 1952-53.* Bandung: G. Kolff 1954.

Ockeloen, G. *Catalogus dari Buku-Buku jang diterbitkan di Indonesia, 1954.* Bandung: G. Kolff 1955.

Polman, Katrien. *The Central Moluccas: An Annotated Bibliography.* Dordrecht: Foris Publications, 1983.

Polman, Katrien. *The North Moluccas: An Annotated Bibliography.* The Hague: Martinus Nijhoff, 1981.

Postma, Nel, Aeina Hadad, Sudarsono, B. *Bibliografi Wanita Indonesia.* Jakarta: Kantor Menteri Muda Urusan Peranan Wanita and Pusat Dokumentasi Ilmiah Nasional, Lembaga Limu Pengetahuan Indonesia, 1980 [with supplements in 1983 and 1985].

Rouffaer, G. P., and Muller, W. C. *Catalogus der Koloniale Bibliotheek van Het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië en het Indisch Genootschap.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1966.

Ruinen, W. *Overzicht van de Literatuur betreffende de Molukken.* Amsterdam: Molukken-Instituut, 1928.

Sherlock, Kevin. *A Bibliography of Timor, including East (formerly Portuguese) Timor, West (formerly Dutch) Timor and the Island of Roti.* Canberra: Research School of Pacific Studies, Australian National University, 1980.

Singarimbun, Masri. *The Population of Indonesia: A Bibliography.* Yogyakarta: Institute of Population Studies, Gadjah Mada University, 1974.

Soekanto, Soerjono. *Bibliografi Hukam Adat Indonesia: Akhir Abad XIX-1975.* Bandung: Alumni, 1976.

Stall, R. N. A. *A Bilbliography of Indonisian Politics since 1966.* Bentley: Department of Library Studies and Department of Asian Studies, Western Australian Institute of Technology, 1979.

Stuart-Fox, David J. *Bibliography of Balinese Culture and Religion.* Jakarta: KITLV and LIPI, 1979.

Sukanda-Tessier, Viviane, with Sukanda Natasasmita, Haris. *Bibliographie d'une documentation Indonesienne Contemporaine, 1950-1970.* Paris: Ecole francaise d'extreme-orient, 1974.

Suzuki, P. *Critical Survey of Studies on the Anthropology of Nias, Matawi and Enggano.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1958.

Tan Sok Joo and Tan Hwee Kheng. *ASEAN: A Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1976.

Teeuw, A., with Emanuels, H. W. *A Critical Survey of Studies on Malay and Bahasa Indonesia,* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1961.

Telkamp, Gerard J. *Bouwstoffen voor de sociaal-economische geschiedenis van Indonesië van ca 1800 tot 1940; een beschrijvende bibliografie.* Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1977.

Thung, Yvonne, and Echols, John M., eds. *A Checklist of Indonesian Serials in the Cornell University Library, 1945-1970.* Ithaca: Southeast Asian Program, Cornell University, 1973.

Uhlenbeck, E. M. *A Critical Survey of Studies on the Languages of Java and Madura*. ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1964.

Van Baal, J., Galis, K. W., and Koentjaraningrat, R. M. *West Irian: A Bibliography*. Dordrecht and Cinnaminson, NJ: Foris Publications, 1984.

Van Delden, E. E. *Klein Repertorium. Index op tijdschriftartikelen met betrekking tot voormalig Nederlands-Indië*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1900.

Van Doorn, Marlene. *Bouwstoffen voor de sociaal-economische geschidenis van Indonesië van ca 1800 tot 1940: een beschrijvende bibliografie*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1979.

Voorhoeve, P. *A Critical Survey of Studies on the Languages of Sumatra.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1955.

Wellen, J. W. J., and Helfrich, O. L. *Zuid-Sumatra. Overzicht van de Literatuur des Gewesten Bengkoelen, Djambi, de Lampongsche Districten en Palembang.* ś-Gravenhage: De Nederlandsche Boek- en Steendrukkerij, 1923.

Yayasan Idayu. *Bung Karno: Sebuah Bibliografi Memuat Daftar Karya oleh dan tentang Bung Karno*. Jakarta: Yayasan Idayu, 1981.

ต้นฉบับตัวเขียน

Girardet, Nikolaus, et al. *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Books in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1983.

Juynboll, H. H. *Catalogus van de Maleische en Sundaneesche Handschriften der Leidsche Universiteits Bibliotheek*. Leiden: E. J. Brill, 1989.

Ricklefs, M. C., and Voorhoeve, P. *Indonesian Manuscripts in Great Britain*. Oxford University Press, 1977.

พม่า

Aung-Thwin, Michael. *Southeast Asia Research Tools: Burma* Honolulu: University of Hawaii, 1979.

Barnett, L. D. *A Catalogue of the Burmese Books in the British Museum*. London: Longmans, 1913.

Bernot, D. *Bibliograhie Birmanie (1950-1960).* Paris: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1968.

Griffin, Andrew. *A Brief Guide to Sources for the Study of Burma in the India Office Records.* London: India Office Library and Records, 1979.

Morse, Ronald A., et al. *Burma: A Study Guide*. Washington, DC: Wilson Center Press, 1988.

Shulman, Frank Joseph. *Burma: An Annotated Guide to International Doctoral Dissertation Research, 1898-1985.* Lanhan, New York, London: University Press of America for the Wilson Center, 1986.

Tan Sok Joo. *Library Resources on Burma in Singapore*. Singapore: ISEAS, 1972.

Trager, Frank N. *Furnivall of Burma: An Annotated Bibliography of the Works of J. S. Furnivall.* New Haven: Southeast Asia Studies, Yale University, 1963.

Trager, Frank N. *Japanese and Chiness Language Sources in Burma: An Annotated Bibliography*. New Haven: Human Relations Area Files Press, 1957.

Whitbread, Kenneth. *Catalogue of Burmese Printed Books in the India Office Library.* London: HMSO, 1969.

ไทย

Hart, D. V. *Thailand: An Annotated Bibliography of Bibliographies.* Dekalb: Northern Illinois University, Center for Southeast Asian Studies, 1977.

Amyot, Jacques, with Soontornpasuch, Suthep. *Changing Patterns of Social Structure in Thailand, 1851-1965: An Annotated Bibliography with Comments.* Delhi: UNESCO Research Centre, 1965.

Bernath, Frances A. *Catalogue of Thai Language Holdings in the Cornell University Libraries through 1964.* Ithaca: Department of Asian Studies, Cornell University, 1964.

Bibliography of Thammasat University Library. Bangkok: Thammasat University Library, 1979.

Bitz, Ira. *A Bibliography of English-Language Source Materials onThailand in the Humanities, Social Sciences and Physical Sciences.* Washington, DC: Center for Research on Social Systems, The American University, 1968.

Chety, Sida. *Research on Thailand in the Philippines: An Annotated Bibliography of Theses, Dissertations, and Investigation Papers.* Ithaca: Southeast Asia Program, Cornell University, 1977.

Chulalongkorn University, Central Library. *Bibliography of Material about Thailand in Western Languages.* Bangkok: Chulalongkorn University, 1960.

Kawabe, Toshio. *Bibliography of Thai Studies.* Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies, Institute of Foreign Affairs, 1957.

Keyes, C. F. *Southeast Asia Research Tools: Thailand.* Asian Studies Program, University of Hawaii, 1979.

Mabbet, Ian, ed. *Early Thai History: A Select Bibliography.* Clayton: Monash University, Centre of Southeast Asian Studies, [1978].

Mason, John Brown, and Parish, H. Carroll. *Thailand Bibliography.* Gainesville: Department of Reference and Bibliography, University of Florida Libraries, 1958.

National Library (Bangkok). *Periodicals and Newspapers Printed in Thailand between 1844-1934: A Bibliography.* Bangkok: National Library, 1970.

Raksasataya, Amara, with Veeravat Kanchanadul, Prachak Suthayakorm, et al. *Thailand: Social Science Materials in Thai and Western Languages.* Bangkok: National Institute of Development Adminstration, 1966.

Saengthong, M. Ismail. *Library Resources on Thailand in Singapore.* Singapore: ISEAS, 1974.

Sangtada, Rattporn. *Isan (Northeast Thailand): A Select Bibliography.* Sydney: University of Sydney, 1986.

Sharp, Lauriston, et al. *Bibliography of Thailand.* Ithaca: Southeast Asia Program, Department of Far Eastern Studies, Cornell University, 1956.

Thrombley, W. G., et al. *Thai Government and Its Setting: A Selective, Annotated Bibliography in English and Thai.* Bangkok: National Institute of Development Administration, 1967.

Thrombley, W. G., and Siffin, W. J. *Thailand: Politics, Economy and Socio-Cultural Setting: A Selective Guide to the Literature.* Bloomington: Indiana University Press, 1972.

Watts, Michael. *Thailand.* Oxford, Santa Barbara, Denver: Clio Press, 1986.

Wyatt, David K. *Preliminary Thailand Bibliography.* Ithaca: Published privately by the author, 1971.

เวียดนาม กัมพูชา ลาว

Auvade, Robert. *Bibliographie Critique des Oeuvres Parues sur l'Indochine Francaise.* Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose, 1965.

Boudet, Paul, and Bourgeois, Remi. *Bibliographie de l'Indochine Française, 1913-1935.* Hanoi: Imprimerie d'Extreme-Orient, 1921-1943. 4 vols. Hanoi: IDEA, 1929-1932, 1943.

Burns, Richard D., and Leitenburg, Milton. *The Wars in Vietnam, Cambodia and Loas, 1945-1982: A Bibliographic Guide.* Santa Barbara: ABC-Clio Information Services, 1984.

Chen, John H. M. *Vietnam: A Comprehensive Bibliography.* Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1973.

Cotter, M. G. *Vietnam: A Guide to Reference Sources.* Boston: G. K. Hall, 1977.

Fisher, Mary L. *Combodia: An Annotated Bibliography of Its History, Geography, Politics and Economy since 1954.* Cambridge, Mass: Center for International Studies, MIT, 1967.

Gaspardone, E. ´Bibliographie annamite´, Hanoi: BEFEO, 1934.

Halpern, Joel, and Hafner, James A. *Bibliography of Miscellaneous Research Materials on Loas.* Bruxelles: Centre d´Etude du Sud-Est Asiatique et de l´Extreme Orient, 1971.

Halpern, Joel, and Hafner, James A. *A Bibliography of Miscellaneous Research Materials Pertaining to Loas, Combodia, Vietnam and the Mekong River.* SEADAG (mimeo), n.d.

Hobbs, Cecil, et al. eds. *Indochina: A Bibliography of the Land and People.* New York: Greenwood Press, 1969 (first published in 1950).

´Indochine Annamite´, BEFEO, 21 (1921).

Jumper, Roy. *Bibliography on the Political and Administrative History of Vietnam, 1802-1962.* Saigon: Michigan State University Vietnam Advisory Group, 1962.

Keyes, C. F. *Southeast Asia Research Tools: Combodia.* Honolulu: University of Hawaii, 1979.

Keyes, C. F. *Southeast Asia Research Tools: Laos.* Honolulu: University of Hawaii, 1979.

Keyes, Jane Godfrey. *A Bibliography of Vietnamese Publications in the Cornell University Library.* Ithaca: Departrment of Asian Studies, Cornell University, 1962.

Keyes, Jane Godfrey. *A Bibliography of Western-Language Publications Concerning North Vietnam in the Cornell University Library.* Ithaca: Southeast Asia Program, Departrment of Asian Studies, Cornell University, 1971.

Lafort, Pierre-Bernard. *Bibliographie du Laos* [Vol. 1: *1666-1961;* Vol. 2*: 1962-1975*]. 2nd edn. Paris: EFEO, 1978.

List of Vietnam and Southeast Asia Holdings. Carbondale: Southern Illinois University, 1971.

Mekong Documentation Centre of the Committee for Coordination of Investigations of the Lower Mekong Basin. *Combodia: A Select Bibliography*. Bangkok: Mekong Documentation Centre, 1967.

Mekong Documentation Centre of the Committee for Coordination of Investigations of the Lower Mekong Basin. *Viet-Nam: A Reading List*. Bangkok: Mekong Documentation Centre, 1967.

Ng Shui Meng. *Demographic Materials on the Khmer Republic, Laos and Vietnam*. Singapore: ISEAS, 1974.

Nguyen The-Anh. *Bibliographie Critique sur les Relations Entre Le Viet-nam et L´Occident: Ouvrages et articles en langues occidentales*. Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose, 1967.

Oey, Giok Po. *Checklist of the Vietnamese Holdings of the Wason Collection, Cornell University Libraries, as of June, 1971*. Ithaca: Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1971.

Peake, Louis A. *The US in the Vietnam War, 1954: A Selected Annotated Bibliography*. New York and London: Garland Publishing, 1986.

Phan Thien Chau. *Vietnamese Communism: A Research Bibliography*. Westport: Greenwood Press, 1975.

Pretzell, Klause A., and Bode, Jutta. *Indochina: A Select Bibliography* [Vol. 1: *Indochina, Laos, Combodia;* Vol. 2: *Vietnam*]. Hamburg: Institut fur Asienkunde, 1980.

Rony, A. Kohar. *Vietnamese Holdings in the Library of Congress: A Bibliography*. Washington, DC: Library of Congress, 1982.

Ross, Marion W. *Bibliography of Vietnamese Literature in the Wason Collection at Cornell University*. Ithaca: Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University, 1973.

Sage, William W., and Henchy, Judith A. N. *Laos: A Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1986.

Sugnet, Christopher L., Hickey, John T., and Crispino, Robert. *Vietnam War Bibliography: Selected from Cornell University's Echols Collection.* Lexington, and Toronto: Lexington Books and D. C. Health, 1983.

Tanby, Zaleha. *Combodia: A Bibliography.* Singapore: ISEAS, 1982.

Tran Thi Kim Sa. *Bibliography on Vietnam, 1954-1964.* Saigon: National Institute of Administration, 1966.

หัวข้ออื่น ๆ

American Geographical Society. *Research Catalogue of the American Geographical Society,* Vol. 13: *Asia.* Boston: G. K. Hall, 1962.

American Geographical Society. Map Department. *Index to Maps in Books and Periodicals.* G. K. Hall, 1968.

Bartlett, H. H. *Fire in Relation to Primitive Agriculture and Grazing in the Tropics. Annotated Bibliography.* 1956.

Catalogue of the Colonial Office Library, London. Boston: G. K. Hall, 1964.

Catalogus der Koloniale Bibliotheek van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië en het Indisch Genootschap. The Hague: Martinus Nijhoff, 1980.

Conklin, Harold C. *The Study of Shifting Cultivation.* Washington, DC: Union Panamericana, 1963.

Coolhaas, Willem P. *A Critical Survey of Studies on Dutch Colonial History.* ś-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1960.

Cox, Edward Godfrey. *A Reference Guide to the Literature of Travel.* Seattle: Univesity of Washington, 1935.

Ensor, A. G. S. *A Subject Bibliography of the Second World War: Books in English, 1939-1974.* London: Andre´ Deutsch, 1977.

Fan Kok Sim. *Women in Southeast Asia: A Bibliography.* Boston: G. K. Hall, 1982.

Farrington, Anthony. *The Records of the East India College, Haileybury, and Other Institutions.* London: HMSO, 1976.

Great Britain. Colonial Office. Library. *Catalogue of the Colonial Office Library.* London: G. K. Hall, 1964.

Great Britain. Colonial Office. *Reading List on Colonial Development and Welfare.* London, 1951.

Great Britain. Foreign and Commonweath Office. *Accessions to the Library, May 1971-June 1977.* Boston: G. K. Hall, 1979.

Halstead, John P., and Porcari, Serafino. *Modern European Imperialism: A Bibliography of Books and Articles, 1815-1972,* Vol. 1: *General and British Empire;* Vol. 2: *French and Other Empires; Regions.* Boston: G. K. Hall, 1974.

Hufner, Klaus, and Naumann, Jens. *The United Nations System--International Bibliography.* München: Verlag Dokumentation, 1976.

Nagelkerke, G. A. *A Selected Bibliography of the Chinese in Indonesia.* Leiden: Library of the Royal Institute of Linguistics and Anthropology, 1975.

National Maritime Museum. *Catalogue of the Library.* London: HMSO, 1968.

Nevadomsky, J.-j., and Li, A. *The Chinese in Southeast Asia: A Selected and Annotated Bibliography of Publications in Western Languages, 1960-1970.* Berkeley: University of California, Center for South and Southeast Asian Studies, 1973.

Postma, Nel, et al. *Bibliografi Wanita Indonesia.* Jakarta: Kantor Menmud UPW/LIPI, 1980.

Royal Empire Society. *Subject Catalogue of the Library of the Royal Empire Society.* London: Dawsons of Pall Mall for the Royal Commonwealth Society, 1967.

Tiele, P. A. *Mémoire bibliographique sur les Journaux des Navigateurs Neerlandais.* Amsterdam: N. Israel Publishing Dept, 1960.

UNESCO. *Bibliography of Publications Issued by UNESCO or under Its Auspices (The First Twenty-Five Years: 1946 to 1971).* Paris: UNESCO, 1973.

United States of America. Library of Congress, Geography and Map Division. *The Bibliography of Cartography.* Boston: Micropublications, G. K. Hall, 1973. First supplement, 1980.

Winton, Harry N. M. *Publications of the United Nations System: A Reference Guide.* New York and London: R. R. Bowker and Unipub, 1972.

ดรรชนี

ก๊กมินตั๋ง (Kuomintang)

กฎบัตรแปซิฟิค (Pacific Charter)

กฎบัตรแอตแลนติค (Atlantic Charter)

กฎหมายคณะกรรมการการศึกษาบาลี (Pali Education Board Act)

กฎหมายไทดิงส์-แม็คดัฟฟี่(Tydings-McDuffie Act)

กฎหมายธรรมจริยา (Dhammacariya Act)

กฎหมายเบลล์ (Bell Act)

กฎหมายวินาสายา (Vinasaya Act)

กฎหมายวินิชายา-หถานา (Vinicchaya-Htana Act)

กฎหมายสภาพุทธศาสนา (Buddha Sasana Council Act)

กบฏเปอร์เมสตา (Permesta)

กรอม ประเชียธิโปได (Krom Prachethipodei) ดู พรรคประชาธิปไตย (กัมพูชา)

กระแสไฟฟ้า

กรีซ

กรุงเทพฯ :

- การเดินขบวน
- ความเจริญเติบโตและขนาด
- ชนชั้นในสังคม
- ประชากร
- มาตรฐานการครองชีพ
- โสเภณี

กฤษณ์ สีวะรา, พลเอก

กลังกุง (Klungkung)

กลันตัน (Kelantan)

กลุ่ม (ค่าย) จีน-โซเวียต

กลุ่มกยอว์ ไนอิน-บา สเว (Kyaw Nyein-Ba Swe)

กลุ่มคองเกรสของชาวอินเดียในมลายู (Malayan Indian Congress)

กลุ่มแคเรียน (Carrian group)

กลุ่มซูฮาร์โต หรือกลุ่มเซ็นดานา (Cendana group)

กลุ่มพันธมิตรต่อต้านมาเลเซีย (Anti-Malaysia Alliance)
กลุ่มพันธมิตรมลายู (Malayan Alliance)
กลุ่มมหานิกาย (Mahanikaya group)
กลุ่มมาลิโน (Malino group)
กลุ่มอักษะโรม-เบอร์ลิน ดู มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
กวม (Gaum), เกาะ
กอง แล (Kong Le)
กองทัพกู้เอกราชของคะฉิ่น (Kachin Independence Army)
กองทัพกู้เอกราชพม่า (Burma Independence Army)
กองทัพของประชาชนใหม่ (New People's Army)
กองทัพของประชาชนใหม่แนวมาร์กซิสต์ (Marxist New People's Army) ดู เอ็นพีเอ
กองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู (Malayan People's Anti-Japanese Army) ดู เอ็มพีเอเจเอ
กองทัพประชาชนเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น (People's Anti-Japanese Army) ดู ฮุคบาลาฮับ
กองทัพปลดปล่อยชนชาติมลายู (Malayan Races Liberation Army)
กองทัพปลดปล่อยชาติกะเหรี่ยง (Karen National Liberation Army)
กองทัพแห่งชาติของอินเดีย (Indian National Army)
กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund) ดู ไอเอ็มเอฟ
กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Command) หรือซีแอ็ค ดู สงครามแปซิฟิค
กอร์บาชอฟ, มิคาอิล (Gorbachev, Mikhail)
กัมปูเจีย (Kampuchea) ดู กัมพูชา (Cambodia)
กัมพูชา (Cambodia) :
การเก็บภาษี
การเงินของรัฐบาล
การตกลงทางการเมืองเกี่ยวกับปัญหากัมปูเจีย
การทำสงครามเพื่อเอกราช
การประชุมเจนีวา (1954) และ
การประท้วงกับการกบฏ
การเปลี่ยนชื่อ (กัมปูเจีย) (Kampuchea)
(สาธารณรัฐเขมร)
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การพึ่งพาอาศัยตนเองและการแยกตัวออกจากประชาคมนานาชาติ

การยึดครองของญี่ปุ่น
การเลือกตั้ง
การศึกษา
การสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนกัมปูเจีย
กำลังทหาร
เกษตรกรรม
ความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ
ความยุติธรรมในสังคม
ความสยดสยองของพอล พต
ความโหดร้ายของกัมพูชาประชาธิปไตย
คอมมิวนิสต์กัมพูชา
โครงการเปลี่ยนแปลงระดับชาติ (National Transformer Programe)
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชัยชนะของเขมรแดง
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
นโยบายเกี่ยวกับวิสาหกิจของต่างชาติ
ประชากร
ผู้อพยพหลังสงครามจาก
ฝรั่งเศสเข้ามาใช้อำนาจปกครองอีกครั้งหนึ่ง
ฝ่ายต่อต้านกับรัฐบาลพลัดถิ่น
พรรคการเมือง
พุทธศาสนา
ฟิลิปปินส์กับ
รัฐธรรมนูญ
รัฐบาลพลัดถิ่น
รัฐบาลเฮง สัมริน
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม

เวียดนามกับ
เวียดมินห์กับ
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
สภาสูงสุดแห่งชาติ
สยาม/ประเทศไทย กับ
สหรัฐกับ
อุตสาหกรรม
กัวลาลัมเปอร์
ก๊าซธรรมชาติ
กามี (Kami), องค์กรนักศึกษาอินโดนีเซีย
การกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม ดู น้ำมันและปิโตรเลียม
การก่อการร้าย
*ดูเช่นกันที่*การวางระเบิด, ปฏิบัติการยึดเครื่องบิน
การก่อการร้ายของปะเทดลาว (Pathet Lao) :
การศึกษา
การสนับสนุนของเวียดนาม
ความสัมพันธ์กับราชตระกูล
ชนชาติกลุ่มน้อย
ชัยชนะ
ลัทธิชาตินิยม
สงครามการเมือง
การก่อวินาศกรรม
การค้าและการพาณิชย์ :
การคว่ำบาตรทางการค้า
การค้าแบบลักลอบข้ามแดน
การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับโลก
นานาชาติ
ดูเช่นกันที่ การเป็นผู้ประกอบการ
การค้าเสรีกับการปกป้องการค้า
การคุมกำเนิด

การฆาตกรรมที่ซุนเก ซีพุต (Sungei Siput murders)
การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์
การจลาจลของพีอาร์อาร์ไอ (ในสุมาตรา)
การจัดการสิ่งแวดล้อม :
*ดูเช่นกันที่*มลภาวะ
การจัดเก็บภาษี :
การกำหนดภาษี
ภาษีศาสนา
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศจำเพาะ
การจัดให้เข้าหลักเหตุผล
การชลประทาน
การ์เซีย, ประธานาธิบดี (Garcia, President)
การณรงค์ต่อต้านยาเสพย์ติด :
ดูเช่นกันที่ ผู้ติดยาเสพย์ติด
การเดินทางทางอากาศ
การต่อต้านลัทธิฟาสซิสม์ ดู ลัทธิฟาสซิสม์
การตัดซุง :
*ดูเช่นกันที่*อุตสาหกรรมไม้ซุง
การ์โตสุวิรโช (Kartosuwirjo)
การท่องเที่ยวและการเดินทาง
การทำร้ายตนเอง
การทำลายป่า
การทำสมาธิ
การทำเหมืองดีบุก :
การค้า
การผลิต
ปัญหาการถูกยึดครองใหม่
สงครามโลกครั้งที่ 2
การทำเหมืองแร่ :
ดูเช่นกันที่ชื่อแร่จำเพาะ

การนัดหยุดงาน
การปกป้องการค้า ดู การค้าเสรีและการปกป้องการค้า
การปฏิวัติการสื่อสารคมนาคม
การปฏิวัติเขียว
การปฏิวัติอุตสาหกรรม
การประชุมกลุ่มประเทศในแอฟริกา-เอเชียที่บันดุง ดู การประชุมบันดุง
การประชุมของบิชอปคาทอลิกแห่งฟิลิปปินส์ (Catholic Bishops' Conference of the Philippines)
การประชุมขององค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยการค้าและการพัฒนา (United Nations Conference on Trade and Development) ดู อังค์แท็ด (UNCTAD)
การประชุมควีเบค (Quebec Conference)
การประชุมเจนีวา (Geneva Conference)
การประชุมบันดุง (Bandung Conference)
การประชุมที่ปอตสดัม (Potsdam Conference)
การประชุมที่โฮเก เวลูเว (Hoge Veluwe) ในเนเธอร์แลนส์
การประชุมเพื่อร่างสนธิสัญญามนิลา (Manila Treaty Conference)
การประชุมมาลิโน (Malino Conference)
การประชุมยัลตา (Yalta Conference)
การประชุมเยาวชนกัลกัตตา (Calcutta Youth Conference)
การประชุมเรื่องความสัมพันธ์ของเอเชีย (Asian Relations Conference)
การประชุมสุดยอดของประเทศสมาชิกสมาคมอาเซียนที่บาหลี (Bali ASEAN summit)
การประชุมอิสลาม (Islamic Conference)
การประมง
การปลูกข้าวโพด
การปลูกชา
การปลูกฝ้าย
การปลูกพืชเพื่อจำหน่าย
การปลูกมะพร้าว
การเป็นผู้ประกอบการ :
ชาวจีน
ชาวมาเลย์
ธุรกิจข้ามชาติกับ

ดูเช่นกันที่ การค้าและการพาณิชย์
"การไปสู่ระบอบสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า" (Burmese Way to Socialism)
การผลิตแป้งมันสำปะหลัง
การแพทย์สมุนไพร ดู ระบบการแพทย์
การมีภรรยาหลายคน
การรุกเล ฮอง ฟอง (Le Hong Phong) ครั้งที่สอง
การลงโทษประหารชีวิต
การว่างงาน
การวางระเบิด
การวางระเบิดที่พลาซ่า มิรานดา (มนิลา)
การศึกษา :
การเริ่มต้นและความเจริญเติบโต
การเรียนการสอนในโรงเรียนศาสนา *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ระดับประถม
ระดับอุดม
โรงเรียนเอกชนและโรงเรียนประจำ
สตรี
สมัยใหม่
การศึกสงคราม :
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศและสงคราม
การสมรส
การสัก
การอพยพย้ายถิ่น ดู ภูมิศาสตร์และการศึกษาเกี่ยวกับประชากร
กาลิมันตัน (Kalimantan) ดู บอร์เนียว (Borneo)
กาลิมันตัน อุตะระ (Kalimantan Utara)
กาโสคาทาน (Kasogatan), กลุ่มตันตระ
กิลูซาง บากุง ลิปูนาน (Kilusang Bagung Lipunan)
กุชิง (Kuching)
กุนุง ติดาร์ (Gunung Tidar), สถานที่
เกซาตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)

เกดะห์ (Kedah) :
ชาวญี่ปุ่น
เกบาโยราน (Kebayoran)
เกรซีย์, นายพล (Gracey, General)
เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์, พลเอก
เกษตรกรรม :
*ดูเช่นกันที่*การปฏิวัติเขียว; *ระบุเป็นการเฉพาะที่ชื่อประเทศและพืชผล*
เกอร์นีย์, เฮนรี (Gurney, Henry)
เกา ไค (Cao Dai)
เกาหลี
เกียป, โว เหงียน (Giap, Vo Nguyen)
เกียร์ตซ์, ซี. (Geertz, C.)
แก็ต (GATT) หรือความตกลงทั่วไปเกี่ยวกับพิกัดอัตราภาษีศุลกากรและการค้า
โกโนเย, ฟูมิมาโร (Konoye, Fumimaro)
โกอิโสะ, นายพล (Koiso, General)
ไกสอน พมวิหาน (Kaysone Phomvihane)
ขงจื๊อ (Confucius), ศาสดา
ขบวนการ “กอมมานโด จิฮัด” (“Kommando Jihad” movement)
ขบวนการกริส (KRIS movement)
ขบวนการ*เกบาตินาน* (kebatinan movement)
ขบวนการจิตสำนึกแห่งชาติ (National consciousness Movement) ดูอาลิรัน เกเซดารัน เนการา
ขบวนการช่วยเหลือชนชาติจีนนานยาง (Nanyang Chinese National Salvation Movement)
ขบวนการซายา ซาน (Saya San movement)
ขบวนการ*ดัควาห์* (dakwah movement)
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม ดู ลัทธิชาตินิยม
ขบวนการทะขิ่น (Thakin movement)
ขบวนการทามาน ซิสวา (Taman Siswa movement)
ขบวนการธรรมยุติกนิกาย
ขบวนการประท้วงของชาวนา
ขบวนการปานเคสตุ (Pangestu movement)
ขบวนการมบาห์ สุโร (Mbah Suro movement)

ขบวนการมานังคาล (Manunggal movement)
ขบวนการมูฮัมมาดิยาห์ (Muhammadiyah movement)
ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด
ขบวนการเยาวชนอิสลาม (Islamic Youth Movement) ดู เคราคาน เปมุดา อิสลาม
ขบวนการเยาวชนอิสลามมาเลเซีย (Malaysian Islamic Youth Movement) ดู เอบิม
ขบวนการรวมอิสลาม
ขบวนการสัปตา ดาร์มา (Sapta Darma movement)
ขบวนการสุบัด (Subud movement)
ขบวนการสุมาราห์ (Sumarah movement)
ขบวนการอิสสระ (Issarak movement)
ของเล่น
ของวิเศษเหนือธรรมชาติ หรือคุณไสย (magic) ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ข้อตกลงปางลอง (Panglong Agreement)
ข้อตกลงลิงกะจาตี (Linggajati agreement)
ข้อตกลงว่าด้วยการตระเตรียมการป้องกันของห้าประเทศเครือจักรภพ (Commonwealth Five-Power Defence Arrangement) ดู อันซุค
ข้อตกลงสันติภาพกรุงปารีส
ข้าว :
การค้า
การเพาะปลูก
ความขาดแคลน
ผลผลิตส่วนเกิน
โรงสีและการสี
สงครามโลกครั้งที่ 2
ข้าวโพด
เขตแห่งสันติภาพ มิตรภาพและความเป็นกลาง (Zone of Peace, Friendship and Neutrality) หรือ ซอพแฟน
เข็มเย็บผ้า
เขมร อิสระ (Khmer Issarak)

เขมรแดง (Khmer Rouge) :
การสนับสนุนจากจีน
ชัยชนะ
ถูกกันออกจากรัฐบาล
นโยบาย
พอล พต (Pol Pot) กับ
เขียว สัมพัน (Khieu Samphan)
คณะกรรมการไกล่เกลี่ยขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Good Offices Committee)
คณะกรรมการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของประเทศไทย (Eastern Seaboard Development Committee)
คณะกรรมาธิการการควบคุมนานาชาติ (International Control Commission)
คณะกรรมาธิการน้ำตาลของฟิลิปปินส์
คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจเพื่อเอเชียและตะวันออกไกลของสหประชาชาติ (United Nations Economic Commission on Asia and the Far East) ดู อีคาเฟ่
คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติ ฝ่ายเอเชียและแปซิฟิค (United Nations Economic and Social Commission on Asia and the Pacific) ดู เอสแคป
คณะมนตรีความมั่นคงขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Security Council)
ครอบครัว
คริสต์จักรคาทอลิก (Catholic Church) :
การต่อต้านการคุมกำเนิด
การต่อต้านคอมมิวนิสต์
การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมืองกับ
พระ
มิสชันนารี
โรงเรียน
หลักเทววิทยาที่ว่าด้วยเสรีภาพหรือความเป็นอิสระเสรีของคริสต์จักร
อำนาจและอิทธิพล
*ดูเช่นกันที่*ศาสนาคริสต์; นิกายโปรเตสแตนท์
คริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ (อากลิปายาน) (Aglipayan)
คริสติสัน, พลเอก (Christison, General)
ครุสชอฟ, เอ็น. (Khrushchev, N.)

ครู
ควง อภัยวงศ์
ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี
ความเชื่อในเรื่องภูติผี (animism) ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ความเชื่อเรื่องผู้มาโปรด หรือเรื่องโลกพระศรีอาริย์ (millenarianism) :
การเน้นที่ประเด็นการเมือง-ศาสนา
แง่มุมทางศาสนา
พัฒนาการของแนวคิด
ความเชื่อเรื่องเวทย์มนต์ลึกลับ (occultism)
ความเชื่อและขนบประเพณี :
การบูชาเครื่องรางของขลัง (fetish worship)
ของวิเศษเหนือธรรมชาติ หรือคุณไสย (magic)
การบูชาบรรพชน
ความเชื่อผสมผสาน (syncretism)
ความเชื่อภูติผี
รหัสยลัทธิ หรือความเชื่อเรื่องพลังจิตหรืออำนาจลึกลับ (mysticism)
ความตกลงเกี่ยวกับการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มลายู (Anglo-Malayan Defence Agreement)
ความตกลงเกี่ยวกับการฟื้นฟูสันติภาพและการประนีประนอมในลาว
ความตกลงทั่วไปเกี่ยวกับอัตราภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade)
ดู แก็ต
ความตกลงเรนวิลล์ (Renville agreement)
ความตกลงแห่งกรุงเฮก (Hague Agreement, The)
ความตกลงอลองเบย์ (Along Bay accord)
ความตกลงเอลีเซ (Elysée agreement)
ความตายด้วยการเผา ดู การทำร้ายตนเอง
ความแตกแยกระหว่างจีน-โซเวียต
ความบันเทิง
ความไม่เชื่อถือศรัทธาพระเจ้า (atheism)
ความไม่เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ (agnostieism)
ความไม่ยึดติดกับศาสนา (secularism)

ปรากฏกระจัดกระจายใน

ความยากจน :
การกำจัดความยากจน
โครงสร้างทางเศรษฐกิจกับ
ในชนบท
ในเมือง
ผู้อพยพหนีจาก
ส่งผลลัพธ์ที่การใช้ความรุนแรง
สภาพการดำรงชีวิต
สาเหตุ
ความรู้หนังสือ :
ดูเช่นกันที่ การศึกษา
ความสัมพันธ์ระหว่างเชื้อชาติ :
การใช้ความรุนแรงและการสังหารหมู่
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศจำเพาะ
ควิริโน, เอลปีดิโอ (Quirino, Elpidio)
คอร์เรกิดอร์, (Corregidor) ป้อม
คานธี, มหาตะมะ (Gandhi, Mohandas)
คาร์เตอร์, จิมมี (Carter, Jimmy)
คาวิเต้(Cavite)
คำประกาศกรุงเทพฯ (Bangkok Declaration)
คำประกาศบราซซาวิลล์ (Brazzaville Declaration)
คำประกาศเรื่องความปรองดองของอาเซียน (Declaration of ASEAN Concord)
คำประกาศว่าด้วยระเบียบเศรษฐกิจใหม่ (Declaration for a New Economic Order)
คำประกาศสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights)
คำม่วน (Khammouane)
คิยุ คุน (Giyu Gun)
คิลเลิร์น, ลอร์ด (Killearn, Lord)
คิวบา
คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว.
คุซเนตส์, ไซมอน (Kuznets, Simon)
คูเปอร์, ดัฟฟ์ (Cooper, Duff)

เคนเนดี้, จอห์น ฟิตซ์เจอรัลด์ (Kennedy, John Fitzgerald)
เคมป์, เจเรมี เอช. (Kemp, Jeremy H.)
เครากาน เปมุดา อิสลาม (Gerakan Pemuda Islam) หรือขบวนการเยาวชนอิสลาม
เครากาน ราอายัต มาเลเซีย (Gerakan Ra'ayat Malaysia)
เครือข่ายการแลกเปลี่ยนทางการค้า :
ระบบแลกเปลี่ยนสินค้า
เครื่องจักรกลการเกษตร
เครื่องใช้ไฟฟ้า
เครื่องเทศ :
พริกไทย
สงครามโลกครั้งที่ 2
เครื่องบิน
เครื่องยนต์ดีเซล
เครือจักรภพ (Commonwealth)
เครือญาติ
เครือญาติตระกูลโรมูอัลเดซ (Romualdez clan)
เครือญาติตระกูลโลเปซ (Lopez clan)
เครือญาติตระกูลออสมีนา (Osmena clan)
เคิร์ควเลียต, เบเนดิคต์ เจ. (Kerkvliet, Benedict J.)
แคชเมียร์ (Kashmir)
แคนาดา
แค็ปปี (KAPPI), องค์กรนักศึกษาอินโดนีเซีย
แคโรไลน์ (Carolines), หมู่เกาะ
โคชินจีน (Cochinchina) ดู เวียดนาม
โคมินเทิร์น (Comintern) ดู รัสเซีย
โคมีคอน (COMECON)
โคไมนี, อยาโตเลาะห์ (Khomeini, Ayatollah)
โครงการน้ำงุม
โครงการแลกเปลี่ยนฟุลไบรท์
โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงในสังคม

โครเมียม
โคสต์, จอห์น (Coast, John)
โคฮิมา (Kohima)
ไคโร (Cairo)
งานก่อสร้างเกี่ยวกับน้ำ :
    การชลประทาน
    เขื่อน
งานวัด
เง อัน (Nghe An)
เงินตรา
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ
จอห์นสัน, ลินดอน เบนส์ (Johnson, Lyndon Baines)
จังหวัดเตย์ นินห์ (Tay Ninh Province)
จังหวัดปามปานกา (Pampanga Province)
จัมปาศักดิ์ (Champassak)
จา เมา (Ca Mau)
จาการ์ตา :
    การจลาจลตามท้องถนน
    การยึดครองของญี่ปุ่น
    โครงสร้างพื้นฐาน
    ชานเมือง
    ตึกระฟ้า
    ประชากร
    มาตรฐานการครองชีพ
จ้าว ชองมิง (Zhao Changming)
จีน :
    กองทัพปลดปล่อยของประชาชน (People's Liberation Army)
    การกระจายอำนาจในโลกกับ
    การคืนมาเก๊าแก่จีน
    การคืนฮ่องกงให้แก่จีน
    การปฏิวัติวัฒนธรรม

การประชุมเจนีวากับ
การประท้วงกับการกบฏ
การเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ
การสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน
ข้อพิพาทเรื่องดินแดนกับเวียดนาม
ความช่วยเหลือทางทหารแก่เวียดนาม
ความแตกแยกระหว่างจีนและโซเวียต
ความแตกแยกระหว่างจีนและเวียดนาม
ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-อเมริกัน
ความโหดร้ายทารุณในทิเบต
โครงการสร้างความทันสมัย
ชัยชนะของระบอบคอมมิวนิสต์ในจีน
ญี่ปุ่นกับ
นโยบายต่างประเทศ
นโยบายเปิดประตู (Open-door policy)
ปัญจศีล (Pancasila)
พม่ากับ
พรมแดน
พุทธศาสนา
ฟิลิปปินส์กับ
มาเลเซียกับ
ร่วมทำสงครามเกาหลี
ระบอบคอมมิวนิสต์
เวียดนามกับ
สงครามเย็นกับ
อินเดียกับ
อินโดนีเซียกับ
จุลจอมเกล้า, พระบาทสมเด็จพระ :
ในฐานะผู้นำ
เจดีย์
เจดีย์ซาลัว (Xa Loi)

เจดีย์สันติภาพกาบา อาย (Kaba Aye Peace Pagoda)
เจนท์, เซอร์เอ็ดเวิร์ด (Gent, Sir Edward)
เจเนอราล มอเตอร์ส, บริษัท (General Motors)
เจมาอาต ตาบลีจ (Jemaat Tabligh), ขบวนการนานาชาติที่มีต้นกำเนิดอยู่ในอินเดีย
เจา บาง (Cao Bang)
เจียง ไค-เช็ค (Chiang Kai-shek)
โจรผู้ร้าย
โจวเอนไล (Chou En-lai หรือ Zhou Enlai)
ฉาน (Shans)
ชนชั้นในสังคม :
กลุ่มช่วยเหลือตนเองในชุมชนเมือง
การกบฏที่มีพื้นฐานอยู่ที่
การแบ่งแยกทางสังคมตามลำดับชั้น
เกษตรกร *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ความเสมอภาคกับความไม่เสมอภาค
ชนชั้น “ผู้ร่วมมือช่วยเหลือข้าศึก”
ชนชั้นกรรมกร
ชนชั้นกลาง
ชนชั้นกลาง*ภูมิปุตรา* (bumiputra)
ชนชั้นขุนนาง
ชนชั้นผู้ดี-นักปราชญ์
ชนชั้นล่าง
ชนชั้นสูง
นักศึกษาและเยาวชน
ปัญญาชน
ลำดับชั้นในการปกครอง
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศจำเพาะ
ชนที่อาศัยอยู่ตามป่า
ชวา :
การเข้ายึดครองใหม่ของพวกดัตช์
การประท้วงและการกบฏ

การยึดครองของญี่ปุ่น
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม
ความยุติธรรมในสังคม
ชนชั้นในสังคม
ทรัพยากรป่าไม้
ประชากร
พุทธศาสนา
ระบอบคอมมิวนิสต์
แรงงาน
ศาสนาฮินดู
อิสลาม *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
ชเวกยิน (Shwegyin)
ช่องแคบเมละกา (มะละกา)
ชาติชาย ชุณหะวัณ, พลเอก
ชาวกะเหรี่ยง (Karens) :
การกบฏ
การรวมตัวเข้ากับรัฐพม่า
การสนับสนุนให้แยกดินแดน
ความเป็นรัฐ
พุทธศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมและการต่อต้าน
ศาสนาคริสต์กับ
สงครามโลกครั้งที่ 2
ชาวเขมร (Khmers)
ชาวเขา
ชาวคะฉิ่น (Kachins)
ชาวคะยาห์ (Kayah)
ชาวจาม (Cham people)
ชาวจาราย (Jarai people)
ชาวฉิ่น (Chin people)

ชาวตะวันตก *ดูชื่อประเทศและชื่อบุคคล*
ชาวทอซุค (Tausug people)
ชาวปูนาน (Punan people)
ชาวเมนตาวี (Mentawai people)
ชาวแม้ว (Meo people)
ชาวโมโร (Moros) :
ลัทธิชาตินิยมของชนชาวโมโร
สงครามโมโร
สงครามศาสนา
*ดูเช่นกันที่*เอ็มเอ็นแอลเอฟ
ชาวยะไข่ (Arakanese)
ชาวยูเรเชีย
ชาวอัมบอน (Ambonese people)
ชาวอัสมาต (Asmat people)
ชาวอินเดียเชื้อสายอังกฤษ ดู ชาวยูเรเชีย
ชิน เป็ง (Chin Peng)
ชิน โสภณพณิช
ชุมชน :
การท้าทายต่อ
การประนีประนอมระหว่างเก่ากับใหม่
ค่านิยมด้านวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม
“ชุมชนในจินตนาการ”
วัฒนธรรมแนวประชานิยมกับ
ดูเช่นกันที่ หมู่บ้าน
ชุมชนคริสเตียนพื้นฐาน
ชู วัน ตัน (Chu Van Tan)
เชโกสโลวะเกีย
เชบุ (Cebu)
เชอร์ชิลล์, เซอร์วินสตัน (Churchill, Sir Winston)
เชียงของ (Xien Khouang)
เชียงใหม่

เชือกไนลอน
โชโยโบโย (Joyoboyo), กษัตริย์แห่งเกดิรี
ซอน งอก ธันห์ (Son Ngoc Thanh)
ซอน ซานน์ (Son Sann)
ซอน ลก (Xuan Loc)
ซอน, นายพล (Xuan, General)
ซอนแท็ก, ซูซาน (Sontag, Susan)
ซาธาร์ มาปาน (Sadhar Mapan)
ซาน ยู (San Yu)
ซาบาห์ (Sabah) :
กบฏ
การค้า
การเงินของรัฐบาล
การเลือกตั้ง
การอ้างสิทธิและข้อพิพาทเกี่ยวกับดินแดน
ปัญหามาเลเซีย
พัฒนาการทางการเมืองหลังสงคราม
สนับสนุนชาวโมโร
สหพันธ์บอร์เนียวกับ
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซายา ซาน (Saya San)
ซาราวัก (Sarawak) :
การค้า
การเงินของรัฐบาล
การอ้างสิทธิในดินแดนหุบเขาลิมบาง
โครงสร้างทางการเมือง
นโยบายของอังกฤษ
รวมเข้ากับมาเลเซีย
ระบอบการปกครองบรุค
ระบอบคอมมิวนิสต์

สหพันธ์บอร์เนียวกับ
อุตสาหกรรมน้ำมัน
ซาเรกัต อิสลาม (Sarekat Islam)
ซาลอธ ซาร์ (Saloth Sar) ดู พอล พต
ซาลิม, อากัส (Salim, Agus)
ซาวิโต (Sawito)
ซาอุดิ อาระเบีย
ซำเหนือ (Sam Neua)
ซิกห์ (Sikhs)
ซิน เจม (Sin, Jaime)
ซีซีพี หรือ พรรคคอมมิวนิสต์จีน
ซีโต้ (SEATO)
ซีพีเค หรือ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งกัมปูเจีย
ซีเรีย
ซีลอน (Ceylon)
ซีแอ็ค (SEAC) ดู สงครามแปซิฟิค
ซูการ์โน (Sukarno) :
การกักตัวและการจำคุก
การเมืองและการบริหาร
การร่วมมือช่วยเหลือญี่ปุ่น
กิจกรรมก่อนได้เอกราช
ความตกอับ
ซูเปอร์ซีมาร์ (SuperSemar)
โวหารและลักษณะเฉพาะตัว
เอกราชกับตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งอินโดนีเซีย
ซูเปอร์ฟอสเฟต ดู ปุ๋ย
ซูฮาร์โต้ (Suharto) :
การเมืองและการปกครอง
โค่นซูการ์โน
ที่ฝังศพของตระกูล
ประธานาธิบดีแห่งอินโดนีเซีย

ปัญหาซาวิโต (Sawito issue)
เปรียบเทียบกับซูการ์โน
เปรียบเทียบกับมาร์คอส
เซน ลวิน (Sein Lwin)
เซมัง (Semang)
เซมารัง (Semarang)
แซงต์นี, ชอง (Sainteny, Jean)
โซดาแอช
ไซง่อน :
การประท้วงและการใช้ความรุนแรง
ถูกเวียดนามเหนือยึด
ผู้ติดยาเสพย์ติด
*ดูเช่นกันที่*โฮจิมินห์ซิตี้
ญี่ปุ่น :
กติกาสัญญาเรื่องความมั่นคงกับอเมริกา
การค้า
การปรากฏตัวและการขยายอิทธิพล
การเป็นสมาชิกในแผนการโคลอมโบ
การผลิตสินค้าสำเร็จรูป
การยึดครองของอเมริกัน
เข้าร่วมกับประเทศมหาอำนาจฝ่ายอักษะ
ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจและการลงทุนในเอเชีย
ความเติบโตและอิทธิพลทางเศรษฐกิจ
ความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่น
คำสัญญา “เอเชียเพื่อชาวเอเชีย”
จีนกับ
ธนาคาร
นโยบายต่างประเทศสมัยหลังสงคราม
พุทธศาสนา
รัสเซียกับ
วัตถุดิบ

สงครามเย็นกับ
สถาบันทางการเงิน
สมาคมอาเซียนกับ
สยาม/ประเทศไทย กับ
อินโดนีเซียกับ
อุปทานน้ำมัน
ดูเช่นกันที่ สงครามแปซิฟิค
ณรงค์ กิตติขจร, พันเอก
ดัลเลส, จอห์น ฟอสเตอร์ (Dulles, John Foster)
ดานัง (Danang)
ดาร์จองลิเยอ, พลเรือเอก (d'Argenlieu, Admiral)
ดารุล อาร์คัม (Darul Arqam)
ดารุล อิสลาม (Darul Islam)
ดาเวา (Davao)
ดีดีที
ดีเอพี หรือพรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย
เด็กกำพร้า
เดนิง, เอ็ม.อี. (Dening, M.E.)
เดวิส, พลเรือโท (Davis, Vice-Admiral)
เดอ โกล, ชาร์ลส์ (De Gaulle, Charles)
เดอ แล เตอร์ เด ทัสซิญนี, นายพล (De Latre de Tassigny, General)
เดอคูซ์ (Decoux), ข้าหลวงใหญ่
เดียน เบียน ฟู (Dien Bien Phu)
เดียม, โง ดินห์ (Diem, Ngo Dinh)
เดือง วัน มินห์ (Duong Van Minh)
ตน ดึก ธันห์ (Ton Duc Thanh)
ตน ดึก ธาง (Ton Duc Thang)
ตระกูล (ครอบครัว)สีสุก ณ จัมปาศักดิ์ (Sisouk na Champassak Family)
ตระกูลจิราธิวัฒน์
ตระกูลชนะนิกร (Sananikone family)
ตรังกานู (Terengganu)

ตลาดมืด
ตะวันออกกลาง
ตะวันออกไกล
ตังเกี๋ย (Tonkin) *ดู* เวียดนาม
ตากาล็อก (Tagalog)
ตารุค, หลุยส์ (Taruc, Luis)
ติมอร์ :
ดูเช่นกันที่ ติมอร์ตะวันออก
ติมอร์ตะวันออก
ตูนิเซีย
เตราอุชิ, จอมพล (Terauchi, Field Marshall)
เตริน วัน เฮือง (Tran van Huong)
เตรือง ชินห์ (Truong Chinh)
โตเกียว
โตโจ, นายพลฮิเดกิ (Tojo, General Hideki)
โตโยต้า (Toyota)
โตราชา (Toraja)
ไต้หวัน
ถนน
ถนอม กิตติขจร, จอมพล
ถนัด คอมันตร์
ถ่านหิน
แถลงการณ์โรเอม-ฟาน โรเยน (Roem –Van Royen Statement)
ทมิฬ *ดู* ผู้อพยพชาวอินเดีย
ทรัพย์สินเอกชน
ทรูแมน, แฮรี่ (Truman, Harry)
ทฤษฎีโดมิโน
ทองคำ
ทองแดง
ทะเลคอรัล, (Coral Sea) การรบที่
ทะเลจีนใต้

ทะเลชวา, การต่อสู้ที่
ทังสเตน
ทางรถไฟ
ทางรถไฟสายพม่า (ทางรถไฟสายมรณะ)
ทานากะ, คากุเอะ (Tanaka, Kakuei)
ท่าเรือ
ทิงเกอร์, ฮิวจ์ (Tinker, Huge)
ทิน เพ (Tin Pe)
ทิเบต
ทุ่งไหหิน
ทุนกับระบอบทุนนิยม :
    การออม
    ความต้องการทุน
    ทุนของชาวจีน
    ทุนต่างชาติ
    ทุนภายในประเทศ
    แบบอย่างทางด้านเศรษฐกิจ
ทุพภิกขภัย
ทุโภชนาการ ดู โภชนาการกับทุโภชนาการ
เท็คโนแครต
เทมเพลอร์, เซอร์ เจรัลด์ (Templer, Sir Gerald)
เทวัน ทาวาห์ อิสลามิยาร์ อินโดนีเซีย (Dewan Da'wah Islamiyah Indonesia)
เทวันโทโร, กี ฮัดจาร์ (Dewantoro, Ki Hadjar)
เทศกาลเทต (Tet festival)
เทศกาลไทปูซาม (Thaipusam festival)
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง :
    *ดูเช่นกันที่*ความบันเทิง
เทียว, เหงียน วัน (Thieu, Nguyen Van)
แทมเบียห์, สแตนลีย์ เจ. (Tambiah, Stanley, J.)
โทรทัศน์
โทรศัพท์

ธงขาว (White Flags) (พม่า)
ธนาคารซิตี้แบ็งค์ (Citibank)
ธนาคารเนชันแนลซิตี้แห่งนิวยอร์ค ดู ซิตี้แบ็งค์
ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) ดู เอดีบี
ธนาคาร*ภูมิปุตรา* (Bumiputra)
ธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการฟื้นฟูและการพัฒนา (International Bank for Reconstruction and Development) ดู ธนาคารโลก
ธนาคารและการธนาคาร :
การบริการ
เงินกู้
ธนาคารกลาง
ธนาคารข้ามชาติ
เรื่องอื้อฉาว
ดูเช่นกันที่ สินเชื่อ; นายเงินกู้หรือการให้กู้เงิน
ธนาคารโลก
ธนาคารแห่งโตเกียว
ธันห์ กวาง (Thanh Quang)
ธานินทร์ กรัยวิเชียร
ธิช กวาง ดึก (Thich Quang Duc)
เธอิน เป มยินต์ (Thein Pe Myint)
เธียน มินห์ (Thien Minh)
นโยบายที่ดิน :
การเช่า
การบุกเบิกและการตั้งรกรากใหม่
การบุกรุกเข้าครอบครองที่ดินของผู้อื่น
การเป็นเจ้าของรายย่อย
ขีดจำกัดในการถือครอง
เจ้าที่ดิน *ปรากฏกระจายใน*
ระบบการถือครองด้วยการเช่า
นักเรียกร้องสิทธิสตรี (เฟมินิสต์)
นัตซีร์, มูฮัมเหม็ด (Natsir, Muhammed)

นัม เกียว (Nam Giao)
นาซูเตียน (Nasution)
นาโต้ (NATO)
นายเงินกู้ หรือการให้กู้เงิน
นาห์ดาตุล อูลามา (Nahdatul Ulama) ดู เอ็นยู
น้ำทา (Nam Tha)
น้ำมันก๊าด ดู น้ำมันปิโตรเลียม
น้ำมันปาล์ม
น้ำมันและปิโตรเลียม :
การกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม
การค้นพบและการพัฒนา
การค้นหาน้ำมันนอกชายฝั่ง
ความต้องการของทหาร
ความเฟื่องฟูของน้ำมัน
น้ำมันก๊าด
ราคาตกต่ำ
นิกสัน, ริชาร์ด (Nixon, Richard)
นิกายธรรมยุติ
นิกายโปรเตสแตนท์
นิกายยูนิตี้ (Unity Sect) (ไต้หวัน)
นิกายฮัว ฮาว (Hoa Hao sect)
นิคเกิล
นิชิเรน (Nichiren)
นิปปอน สตีล (Nippon Steel)
นิมิตซ์, นายพลเรือ (Nimitz, Admiral)
นิว เสตทส์แมน (New Statesman), วารสาร
นิวกินีของดัตช์ (Dutch New Guinea) ดู อีเรียนตะวันตก
นิวกินีตะวันตก ดู อีเรียนตะวันตก
นิวซีแลนด์

นุ, อู (Nu, U) :
การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
เกษียณจากการเมืองภาคปฏิบัติ
นโยบายเกี่ยวกับพุทธศาสนา
นโยบายแนวเสรีนิยม
ปัญหาเรื่องวินัยและความแตกแยกเป็นฝักฝ่าย
รับช่วงอำนาจต่อจากออง ซาน
เน วิน (Ne win) :
การชิงอำนาจของฝ่ายทหาร
การเมืองและการปกครอง
ความมั่งคั่งโดยส่วนตัว
ทักษะทางด้านโวหารและการเมือง
เนเธอร์แลนส์ :
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังสงคราม
รัฐบาลพลัดถิ่น
สงครามแปซิฟิค
สงครามโลกครั้งที่ 2
สหรัฐกับ
อังกฤษกับ
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เนเธอร์แลนส์ อีสต์ อินดีส (Natherlands East Indies) ดู อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เนห์รู, เยาวหะราล (Nehru, Jawaharlal)
แนวคิดมาฟิลินโด (Maphillindo concept)
แนวร่วมปฏิวัติเพื่อติมอร์ตะวันออกที่มีเอกราช (Revolutionary Front for an Independent East Timor) ดู เฟรติลิน (Fretilin)
แนวร่วมปลดปล่อยชาติของประชาชนเขมร (Khmer People's National Liberation Front)
แนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโร (Moro National Liberation Front) ดู เอ็มเอ็นแอลเอฟ
แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติ (National Liberation Front) ดู เอ็นแอลเอฟ
แนวร่วมแห่งชาติกัมพูชาเพื่อการกู้ชาติ(Kampuchean National United Front for National Salvation)

แนวร่วมแห่งชาติเพื่อการปลดปล่อยเวียดนามใต้ (National Front for the Liberation of South Vietnam) ดู เวียดนาม, ใต้, เวียดกง
แนวร่วมเอกภาพแห่งชาติ (National Unity Front) ดู เอ็นยูเอฟ
บริการด้านสังคม
บริการโดยผ่านนายหน้า (brokerage service)
บริษัทข้ามชาติ :
ดูเช่นกันที่ชื่อบริษัท
บริษัทจูรอง ทาวน์ (Jurong Town Corporation)
บริษัทสิงคโปร์เทคโนโลยี (Singapore Technology Corporation)
บรุค, แอนโธนี (Brooke, Anthony)
บรูไน (Brunei) :
การกบฏ
การเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ
การเข้าเป็นสมาชิกอาเซียน
การเงินของรัฐบาล
การตระเตรียมการด้านกลาโหม
การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การเป็นสมาชิกขององค์กรการประชุมอิสลาม
การเลือกตั้ง
การอ้างสิทธิในหุบเขาลิมบาง
โครงสร้างทางการเมือง
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
นโยบายต่างประเทศ
ปัญหามาเลเซีย
พรรคการเมือง
พลเมือง
พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ
ระบบอารักขาของอังกฤษ
รัฐบาลบรุคกับ
ลัทธิชาตินิยม
สมาชิกของเครือจักรภพอังกฤษ

สวัสดิการ
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำมันและก๊าซ
เอกราช
บลัม, เลออง (Blum, Léon), นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส
บ็อกไซท์ (อลูมิเนียม)
บอร์เนียว (Borneo) :
การควบคุมของอังกฤษ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การรวมเข้ากับมาเลเซีย
พรรคการเมือง
พัฒนาการหลังสงคราม
อิสลาม
บอร์เนียวเหนือ (North Borneo) ดู ซาบาห์ (Sabah)
บอลเกียห์ (Bolkiah), สุลต่านแห่งบรูไน
บอลแลรต์ (Ballaert), ข้าหลวงใหญ่ชาวฝรั่งเศสประจำเวียดนาม
บังคลาเทศ (Bangladesh)
บันดุง (Bandung)
บา มอว์ (Ba Maw)
บา, อู (Ba, U)
บาหลี (Bali)
บีเคเคไอ หรือสมัชชาผู้เชื่อถือศรัทธาในพลังจิตแห่งอินโดนีเซีย
บีดับเบิลยูเอส ดู พรรคลานซิน
บีล, หลุยส์ (Beel, Louis)
บีเอฟโอ
บีเอสพีพี ดู พรรคลานซิน
บุเรงนอง (Bayinnaung)
บุโรพุทโธ (Borobuḍur), อนุสรณ์สถาน
บูลอก (Bulog) หรือ คณะกรรมการพลาธิการแห่งชาติ (National Logistics Board)

เบา ได๋ (Bao Dai) :
การสนับสนุนที่มีต่อ
ถูกปลด
ในฐานะจักรพรรดิ
สละราชสมบัติ
โบสถ์วิหารและวัด
ไบเตียนกอง (Baitiangong)
ปฏิทินฮินดู (ศากะศักราช)
ปฏิบัติการขนส่งทางอากาศที่เบอร์ลิน (Berlin airlift)
ปฏิบัติการยึดเครื่องบิน
ปยีดาอังสุ (Pyidaungsu) ดู พรรคสหภาพ (Union Party) (พม่า)
ประชาคมป้องกันยุโรป (European Defence Community)
ประชาคมยุโรป (European Community)
ประชาคมเศรษฐกิจยุโรป (European Economic Community) ดู อีอีซี
ประชาคมสังคมนิยมของประชาชน (Popular Socialist Community) ดู สังคมราษฎร์นิยม (Sangkum Reastre Niyum)
ประเทศไทย :
กัมพูชากับ
การเก็บภาษี
การคว่ำบาตรสินค้าญี่ปุ่น
การค้า
การทวงดินแดนคืน
การทุจริต
การประท้วงและการใช้ความรุนแรง
การปลูกข้าวโพด
การปลูกปอกระเจา
การปลูกยางพารา
การเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน
การเปลี่ยนชื่อ (สยาม)
การผลิตมันสำปะหลัง
การพัฒนาเศรษฐกิจ

การเลือกตั้ง
การว่างงาน
การวางแผนการด้านเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
การศึกษาแนวที่มุ่งไปในแบบของอเมริกัน
การอพยพย้ายถิ่น
กำลังทหาร
เกษตรกรรม
เข้าร่วมสงครามเกาหลี
เข้าร่วมองค์การซีโต้
เข้าร่วมองค์การสหประชาชาติ
ความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ
ความยุติธรรมในสังคม
โครงสร้างทางการเมือง
โครงสร้างพื้นฐาน
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ญี่ปุ่นกับ
ฐานทัพของอเมริกัน
ทรัพยากรป่าไม้
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
ธนาคาร
นโยบายกลืนชนต่างด้าว
นโยบายของอังกฤษหลังสงคราม
นโยบายต่างประเทศ
นโยบายที่ดิน
น้ำมันนอกชายฝั่ง
นิติบัญญัติ
บทบาทของพระมหากษัตริย์
บทบาทสนับสนุนญี่ปุ่นยามสงคราม

ประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร
ประชากร
ปัญหาชายแดนมาเลเซีย-ไทย
ผู้ลี้ภัยหลังสงครามไปยังประเทศไทย
แผนการศึกษาในโพ้นทะเล
พม่ากับ
พรรคการเมือง
พุทธศาสนา
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบราชการ
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐธรรมนูญ
รัฐประหาร
รัฐวิสาหกิจ
รัสเซียกับ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิบริโภคนิยม
ลาวกับ
เวียดนามกับ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
สหรัฐกับ
องค์การซีโต้กับ
องค์การอาสา (ASA) กับ
อินโดนีเซียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
เอกราช
ดูเช่นกันที่ สยาม

ประเทศในโลกที่สาม
ประภาส จารุเสถียร, จอมพล
ปรัชญาเวทานตะ (Vedantic philosophy)
ปรีดี พนมยงค์
ปรียายี (priyayi) :
ดัตช์กับ
ในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล
บุคคลสำคัญทางศาสนากับ
ลัทธิชาตินิยมกับ
ป๋วย อึ๊งภากรณ์
ปอ
ปอแก้ว
ปะการัง
ปะลิส (Perlis)
ปักกิ่ง
ปัญจศีล (Pancasila)
*ดูเช่นกันที่ชื่อ*ประเทศจำเพาะ
ปัตตาเวีย (Batavia) ดู จาการ์ตา (Jakarta)
ปากแม่น้ำโขง
ปากแม่น้ำอิระวดี (Irrawaddy delta)
ปากีสถาน
ปาร์ตาอิ โกมูนิส อินโดนีเซีย (Partai Komunis Indonesia) ดู พีเคไอ
ปาร์ตาอิ โซเซียลิส ราเกียต (Partai Sosialis Rakyat)
ปาร์ตาอิ อิสลาม เซ ตานาห์ มาลายา (Partai Islam se Tanah Malaya) ดู พีเอเอส
ปาร์ติ ราเกียต บรูไน (Parti Rakyat Brunei) ดู พีอาร์บี
ปาร์ติโด โกมุนิสตา ง พิลิปินาส (Partido Komunista ng Pilipinas) ดู พีเคพี
ปาร์ติโด นาซิอองนาลิสตา (Partido Nacionalista)
ปาเลสไตน์ (Palestine)
ป่าสัก
ปาหัง (Pahang)
ปีนัง, ขบวนการแยกดินแดน

ปุ๋ย :
การปฏิวัติเขียว
ปุ๋ยยูเรีย
เปตา (PETA)
เปมุดา (Pemuda)
เปรม ติณสูลานนท์, พลเอก
เปรัก (Perak)
เปอร์เซริกาตาน โกมูนิส ดิ อินเดีย (Perserikatan Komunis di India) ดู พีเคไอ
เปอร์เซริกาตาน นาซิอองนาล อินโดนีเซีย (Perserikatan Nasional Indonesia) ดู พีเอ็นไอ
เปอร์ตามินา (Pertamina)
โปรตุเกส
โปแลนด์
ผลงานศิลปะ
ผลประโยชน์ของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ :
การเข้ายึดครองใหม่และการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคม
การแข่งขันและการปรองดองกับดัตช์
ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจกับการลงทุน
ผู้ตรวจการใหญ่ (Commissioner-General) สำหรับสหราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ระบบผู้สำเร็จราชการ (Resident System)
ผุย ชนะนิกร (Phoui Sananikone)
ผู้ติดยาเสพย์ติด :
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์
ผู้ปกป้องปิตุภูมิ ดู เปตา
ผู้ประกอบพิธีแบ็บติสม์
ผู้สละชีพเพื่อพุทธศาสนา :
ดูเช่นกันที่ การทำร้ายตนเอง
ผู้อพยพชาวจีน :
การกลืนชาติ
ความไม่พอใจและการสังหารหมู่
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ
ชาวจีนนานยาง (Nanyang Chinese)

ชาวจีนโพ้นทะเล
ชีวิตด้านศาสนา
บทบาทที่ทรงอิทธิพล
บรูไน
พม่า
ภาวะฉุกเฉินในมลายูกับ
มลายู *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ลักษณะเฉพาะและความเข้าใจเกี่ยวกับ
ลาว
เวียดนาม
สงครามแปซิฟิคกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
สิงคโปร์
อินโดนีเซีย
ผู้อพยพชาวอาหรับ
ผู้อพยพชาวอินเดีย :
ความมั่งคั่งรุ่งเรือง
ความไม่พอใจกับการสังหารหมู่ผู้อพยพชาวอินเดีย
ชาวทมิฬ (Tamil)
ชีวิตด้านศาสนา
ธุรกิจกับการพาณิชย์
พม่า
มลายู
สงครามโลกครั้งที่ 2
สิงคโปร์
แผนการโคลอมโบ (Colombo Plan)
แผนการชูมาน (Schuman Plan)
แผนการนาวาร์ (Navarre Plan)
แผนการมาร์แชล (Marshall Plan)
แผนการมาเลเซีย ฉบับที่สอง

ฝรั่งเศส :
การประนีประนอมระหว่างฝรั่งเศส-เยอรมัน
กิจกรรมเกี่ยวกับอาณานิคมในช่วงหลังสงคราม *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและการลงทุน
ความตกลงเจนีวา
ซีโต้ หรือองค์การสนธิสัญญาร่วมป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ปัญหาการป้องกันยุโรป
ผู้ไกล่เกลี่ยในกัมพูชา
รัฐบาลพลัดถิ่น
รัฐบาลวิชี
สงครามโลกครั้งที่ 2
สหรัฐกับ
อวสานของจักรวรรดิอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฝิ่น :
การค้า
การปลูก
การสูบ
ขุนศึก
พงสาลี (Phong Saly)
พนมเปญ :
การเข้ายึดครองของเขมรแดง
การเข้ายึดครองของเวียดนาม
การอพยพคนออกไป
ประชากร
ฝรั่งเศสกับ
พม่า (Burma) :
การกลืนชนกลุ่มน้อย
การเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ
การค้า
การเงินของรัฐบาล
การใช้ชื่อ สหภาพแห่งเมียนมาร์

การถอนตัวออกจากขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด
การปกครองแบบอาณานิคมโดยตรง
การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ
การประท้วงและการกบฏ
การเป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (เอดีบี)
การเป็นสมาชิกของธนาคารโลก
การเป็นสมาชิกของไอเอ็มเอฟ
การพึ่งพาอาศัยตนเองและการแยกตัวออกจากประชาคมนานาชาติ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การเลือกตั้ง
การวางแผนด้านเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
การเห็นแก่พวกพ้องกับการทุจริต
กำลังทหาร
เกษตรกรรม
ความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ
ความตกลงปางลอง (Panglong Agreement)
ความเป็นศัตรูอันเนื่องจากเชื้อชาติกับการใช้ความรุนแรง
ความยุติธรรมในสังคม
ความเสียหายในยามสงคราม
โครงสร้างทางการเมือง
โครงสร้างพื้นฐาน
งานนิติบัญญัติ
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ทะชิ่น
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
ธนาคาร
นโยบายเกี่ยวกับวิสาหกิจของต่างชาติ
นโยบายที่ดิน

นโยบายโอนทรัพย์สินเอกชนเป็นของชาติ
โบ (bo)
ประชากร
“ปัญหารองเท้า”
ผู้อพยพหลังสงครามจาก
แผนการของอังกฤษสมัยหลังสงครามกับการพัฒนา
พรรคการเมือง
พัฒนาการด้านเศรษฐกิจ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
พุทธศาสนา *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
มาตรฐานการครองชีพ
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐประหาร
รัฐวิสาหกิจ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามกลางเมือง
สงครามเย็นกับ
สภาปฏิวัติ
สภาฟื้นฟูกฎและระเบียบแห่งชาติ
สยาม/ประเทศไทย กับ
“สามสิบสหาย”
สุขภาพ
อินเดียกับ
อินโดนีเซียกับ
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำมัน
อุตสาหกรรมไม้ซุง
เอกราช

เอกสารปกขาวของอังกฤษ สำหรับพม่า (Brttish White Paper for Burma)

พรมแดน :

ข้อพิพาทเรื่องดินแดน

หลักการการครอบครองจนบังเกิดผล

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พรรคกรรมกรพม่า (Burma Workers Party)

พรรคการเมืองของมุสลิม ดู พีเอ็มไอ

พรรคกิจประชา (People's Action Party) ดู พีเอพี

พรรคกิจสังคม

พรรคโกลคาร์ (Golkar party)

พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ดู เขมรแดง

พรรคคอมมิวนิสต์จีน (Chinese Communist Party) หรือซีซีพี

พรรคคอมมิวนิสต์ไทย (Thai Communist Party)

พรรคคอมมิวนิสต์นานยาง (Nanyang Communist party)

พรรคคอมมิวนิสต์พม่า (Burma Communist Party)

พรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์

พรรคคอมมิวนิสต์มลายู ดู เอ็มซีพี

พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งกัมปูเจีย (Communist Party of Kampuchea) หรือ ซีพีเค

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือ พคท

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งฟิลิปปินส์แนวมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ (Communist Party of the Philippines Marxist-Leninist)

พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน ดู ไอซีพี

พรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (Burma Socialist Programme Party) ดู พรรคลานซิน

พรรคชาติไทย

พรรคชาตินิยม(ฟิลิปปินส์)

พรรคชาตินิยมมาเลย์ (Malay Nationalist Party)

พรรคชาติอินโดนีเซีย (Indonesian National party) ดู พีเอ็นไอ

พรรคธรรมสังคม

พรรคปฏิบัติการประชาธิปไตย (Democratic Action Party) หรือดีพีเอ

พรรคปฏิวัติของประชาชนชาวเขมร (Khmer People's Revolutionary Party)

พรรคปฏิวัติประชาชนลาว (Lao People's Revolutionary Party)

พรรคประชาคมสังคมนิยมของประชาชน (People's Socialist Community party) ดู สังคมราษฎร์นิยม (Sangkum Reastre Niyum)

พรรคประชาชน (มาเลเซีย) ดู ปาร์ตาอิ โซเซียลิส ราเกียต (Partai Sosialis Rakyat)

พรรคประชาธิปไตย (กัมพูชา) หรือกรอม ประเชียธิโปไต

พรรคประชาธิปไตยแห่งชาติบรูไน (Brunei National Democratic Party)

พรรคประชาธิปไตยอินโดนีเซีย (Indonesian Democratic Party) ดู พีดีไอ

พรรคยุติธรรม (Justice Party) (พม่า)

พรรครวมอิสลามทั่วมลายู (Pan Malayan Islamic Party) ดู พีเอ็มไอพี (PMIP)

พรรคราอายัต (Party Ra'ayat)

พรรคลานซิน (Lanzin party)

พรรคเลาดอง (Lao Dong party)

พรรคสหชาติบรูไน (Brunei National United Party)

พรรคสังคมนิยม (พม่า)

พรรคสังคมนิยม (อินโดนีเซีย) ดู พีเอสไอ

พรรคเสรีนิยม (ฟิลิปปินส์)

พรรคหนทางไปสู่ระบอบสังคมนิยมตามวิถีทางของพม่า (Burmese Way to Socialism Party) ดู พรรคลานซิน

พรรคเอกภาพพัฒนา (Development Unity Party) ดู พีพีพี

พรรคเอกราชแห่งมลายู (Independence of Malaya Party)

พระพุทธเจ้า

พระราชบัญญัติสงฆ์

พระอาจารย์ชา

พระอาจารย์มั่น

พริกไทย ดู เครื่องเทศ

พรินซ์ ออฟ เวลส์

พฤติกรรมทางเพศ ดู การคุมกำเนิด; โสเภณี

พลูเวียร์,--(Pluvier,--)

พอ ชิน ฮอ (Pau Chin Hau)

พอล พต (Pol Pot)

พาลาวัน (Palawan)

พิธีเอกทัส รุทรา (Ekadasa Rudra Ceremony)
พิบูลสงคราม, หลวง, หรือจอมพล ป.พิบูลสงคราม :
การเมืองและการปกครอง
การลาออก
เผด็จการ
สนับสนุนญี่ปุ่นในสมัยสงคราม
พีค็อค, เจ. (Peacock, J.)
พีเคพี หรือพรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์
พีเคไอ หรือพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนิเซีย :
การปราบปราม
ฐานด้านภูมิศาสตร์
มาเลเซียกับ
รัสเซียกับ
ลัทธิชาตินิยมอินโดนีเซีย
สนับสนุนซูการ์โน
อิสลามกับ
*ดูเช่นกันที่*รัฐประหารมาเดียน
พีดีไอ หรือพรรคประชาธิปไตยอินโดนิเซีย
พี่น้องตระกูลชอว์ (Shaw brothers)
พีพีพี หรือพรรคเอกภาพพัฒนา
พีอาร์บี หรือพรรคปาร์ติ ราเกียต บรูไน
พีเอ็นไอ หรือองค์กรแห่งชาติอินโดนิเซีย (Indonesian National Association)
พีเอพี หรือพรรคกิจประชา
พีเอ็มไอ หรือพรรคการเมืองของมุสลิม
พีเอ็มไอพี หรือพรรครวมอิสลามทั่วมลายู
พีเอสไอ หรือพรรคสังคมนิยม
พีเอเอส หรือพรรครวมอิสลามทั่วมลายู (หรือพีเอ็มไอพี)
พุทธกาล
พุทธทาสภิกขุ

พุทธศาสนา :
การทำสมาธิ
การนำความเชื่ออื่นมาสังเคราะห์รวมใน
การปฏิบัติ*วิปัสสนา*
การเปลี่ยนแปลงทางศาสนา-การเมือง กับ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
การฟื้นฟูและการปฏิรูป
การสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 6
คำสอน (พระธรรม) คัมภีร์และพิธีกรรม
ตำราภาษาบาลี
“ไตรธรรมา” (Tridharma)
นัต (nat), ผี
ปอนคยี (Pongyi)
“ปัญหารองเท้า”
พิธีวิสาขบูชา (waisak ceremonies)
พุทธศาสนาของไทย
พุทธศาสนานิกายตันตระ
พุทธศาสนานิกายเถรวาท *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
พุทธศาสนานิกายมหายาน
สงครามแปซิฟิคกับ
สงฆ์ *ปรากฏกระจัดกระจายอยู่ใน*
สถานศึกษา
ดูเช่นกันที่ประเทศ นิกาย วัดและวิหาร ตามชื่อจำเพาะ
พุทธศาสนานิกายเซน
เพชรราช, เจ้า
เพนิซิลิน
เพอร์นาส (PERNAS)
ฟอร์ด, เจรัลด์ (Ford, Gerald)
ฟาน นิวเวนฮุจเซ,ซี.เอ.โอ. (Van Nieuwenhuijze, C.A.O.)
ฟาน มุค, เอช.เจ. (Van Mook, H.J.)
ฟาน ฮุย กวาต (Phan Huy Quat)
ฟาม วัน ดง (Pham Van Dong)

ฟาม ฮุง (Pham Hung)

ฟิลิปปินส์ :

- กฎอัยการศึก
- กองกำลังทหาร
- การก่อตั้งเครือจักรภพฟิลิปปินส์
- การค้า
- การเงินของรัฐบาล
- การปกครองของสเปน
- การปฏิวัติพลังประชาชน
- การประท้วงและการกบฏ
- การปลูกข้าวโพด
- การเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน
- การพัฒนาด้านรัฐธรรมนูญ
- การพัฒนาเศรษฐกิจ
- การยึดครองของญี่ปุ่น
- การลุกฮือของพวกฮุค (Huk)
- การลุกฮือของมุสลิม
- การเลือกตั้ง
- การศึกษา
- การส่งเงินกลับมา ของชาวฟิลิปปินส์โพ้นทะเล
- การเห็นแก่พวกพ้องและการทุจริต
- การอพยพ
- การอ้างสิทธิในดินแดนซาบาห์
- เข้าร่วมในสงครามเกาหลี
- คริสต์จักรคาทอลิก
- ความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ
- ความตกลงตริโปลี
- ความทุกข์ยากและนโยบายเกี่ยวกับที่ดิน
- ความพินาศสมัยสงคราม
- ความยุติธรรมในสังคม
- โครงสร้างทางการเมือง

โครงสร้างพื้นฐาน
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ฐานทัพอเมริกัน
ทรัพยากรป่าไม้
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
นโยบายกลืนคนต่างด้าว
นโยบายเกี่ยวกับสหรับภายหลังสงคราม
นโยบายต่างประเทศ
นิติบัญญัติ
ประชากร
ประชาธิปไตยตามแบบอย่างของอเมริกัน
พรรคการเมือง
พืชที่ปลูกเพื่อการจำหน่าย
ระบบกฎหมาย
ระบบครอบครัว
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐประหารของฝ่ายทหาร
รัฐวิสาหกิจ
รัสเซียกับ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิเผด็จการ
เวียดนามกับ
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
สงครามโลกครั้งที่ 2
สนธิสัญญาป้องกันซึ่งกันและกันกับสหรัฐ
“สังคมใหม่” (New Society)
สุขภาพ
องค์การซีโต้

องค์การอาสากับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำตาล
อุตสาหกรรมยาสูบ
เอกราช
ฟูกุดะ, ทาเกโอะ (Fukuda Takeo)
เฟรติลิน (Fretilin)
เฟลดา (FELDA) หรือองค์การพัฒนาที่ดินของสหพันธ์มาเลเซีย
เฟือก ลอง (Phuoc Long), จังหวัด
ไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ ดู กระแสไฟฟ้า
ภาพยนตร์
ภาวะเงินเฟ้อ ดู เศรษฐกิจ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก ดู เศรษฐกิจ
ภาษา :
ความเหมือน
ฉาน (Shan)
ชวา
บาฮาซา เมลายู (bahasa melayu)
ภาษาชนเผ่า
ภาษาต่าง ๆ ของยุโรป ในฐานะภาษากลาง
ภาษาไทย
มลายู
มาเลย์-อินโดนีเซียน
อินโดนีเซีย
ภาษีศุลกากร
ภูเขาไฟ
ภูเขาอากุง (Agung)
ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิภาคซูลู (Sulu region) :

การค้า
การประท้วงและการกบฏ
อิสลาม
ภูมิภาคบาตัก (Batak region)
ภูมิภาคสามลอต (Samlaut region)
ภูมิศาสตร์และการศึกษาเรื่องประชากร :
การเจริญพันธุ์
การเพิ่มจำนวนประชากร
การอพยพย้ายถิ่น
ความยืนยาวของอายุขัย
อัตราการตาย (ทั่วไป) (ทารก)
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศและชื่อเมืองจำเพาะ
ภูมี วงศ์วิจิตร (Phoumi Vongvichit)
ภูมี หน่อสวรรค์ (Phoumi Nosawan)
โภชนาการกับทุโภชนาการ
มนิลา :
การทำลายในยามสงคราม
การเปลี่ยนแปลงที่ผิวนอก
การยึดครองของญี่ปุ่น
ชนชั้นในสังคม
ประชากร
มลภาวะ
อาชญากรรม
มนุษย์เรือ (Boat people) ดู เวียดนาม, เหนือ, ผู้ลี้ภัยหลังสงครามจาก
มยินต์ ฮลา (Myint, Hla)
มลภาวะ
มลภาวะในทะเล ดู มลภาวะ
มลายู :
การกลับมาของอังกฤษกับนโยบายหลังสงคราม
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การทำไร่ขนาดใหญ่

การทำเหมืองดีบุก
การประชุมประสานงานระหว่างกลุ่มชนชาติต่าง ๆ
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกปาล์มน้ำมัน
การพัฒนาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ
การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การเลือกตั้ง
ข้อตกลงเรื่องการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มลายู
ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชนชาติและการใช้ความรุนแรง
ความเป็นพลเมือง
ชนชั้นในสังคม
ชาติกลุ่มน้อย *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ทรัพยากรถ่านหิน
ทรัพยากรแร่เหล็ก
พรรคการเมือง
ภาวะฉุกเฉินของมลายู
ระบอบคอมมิวนิสต์
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิชาตินิยมรวมมาเลย์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรมยางพารา
เอกราช
*ดูเช่นกันที่*รัฐมลายูภายในสหพันธ์; มลายู, สหพันธ์รัฐ; สหภาพมลายู; มาเลเซีย
มลายู, สหพันธ์รัฐ (Malaya, Federation of)
มลายูฟอรัม (Malayan Forum)
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
มหาธีร์ บิน โมหะหมัด (Mahathir bin Mohamad)
มหานิกาย (Mahanikai sect)

มหามกุฎราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบาลี
มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮาร์ (Al-Azhar University)
มหาสมุทรอินเดีย
มหาสี ซายาดอร์ (Mahasi Sayadaw)
มหาอำนาจฝ่ายอักษะ
มอง มอง (Maung Maung)
มองแดส์ ฟรองซ์, ปีแอร์ (Mendès-France, Pierre)
มอญ
มอนเตสซอรี, มาเรีย (Montessori, Maria)
มะละกา (Malacca) ดู เมละกา (Melaka)
มัชปาหิต (Majapahit)
มัตสึชิตะ (Matsushita)
มันดะเลย์ (Mandalay)
มัลลาบี, นายพล (Mallaby, General)
มาเก๊า (Macau)
มาคาปากาล, ดิออสดาโด (Macapagal, Diosdado)
มาจลิส สจูรู มุสลิมิน อินโดนีเซีย (Majlis Sjuru Muslimin Indonesia) ดู มาสจูมี (Masjumi)
มาจลิส อามานาห์ ราอายัต (Majlis Amanah Raayat)
มาดจิด, นูร์โคลิช (Madjid, Nurcholish)
มาร์, ดี. (Marr, D.)
มาร์กซ์, เค. (Marx, K)
มาร์คอส, เฟอร์ดินานด์ (Marcos, Ferdinand) :
การปฏิวัติด้วยอำนาจของประชาชนและการตกจากอำนาจ
การเล่นพวก
คาร์ดินัล ซิน (Cardinal Sin)กับ
แบบอย่างการดำเนินชีวิตและความมั่งคั่งโดยส่วนตัว
อสัญกรรมของ
อาชีพการเมืองและการเป็นประธานาธิบดี

มาร์คอส, อิเมลดา โรมูอัลเดซ (Marcos, Imelda Romualdez)
มาเรียนาส์ (Marianas)
มาลิก, อาดัม (Malik, Adam)
มาลุกุ (Maluku)
มาเลเซีย :
การก่อตั้ง
การขับสิงคโปร์ออกไป
การเงินของรัฐบาล
การติดสินบน
การปฏิรูปที่ดิน
การประท้วงและการกบฏ
การเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน
การแปรสภาพเป็นชุมชนเมือง
การเผชิญหน้าของซูการ์โน
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การเลือกตั้ง
การวางแผนการเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
กำลังทหาร
ความช่วยเหลือและการลงทุนจากต่างชาติ
ความบาดหมางระหว่างกลุ่มชนชาติ
ความเป็นปฏิปักษ์และการใช้ความรุนแรงระหว่างชนต่างเชื้อชาติ
ความเป็นพลเมือง
ความยุติธรรมในสังคม
โครงสร้างทางการเมือง
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ทรัพยากรไม้ซุง
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
ธนาคาร

นโยบายต่างประเทศ
นโยบายเศรษฐกิจแผนใหม่
นิติบัญญัติ
ประชากร
ปัญหาชายแดนมาเลเซีย-ไทย
พรรคการเมือง
พืชที่ปลูกเพื่อการค้า
ภาษาทางการ
ภาษีศาสนา
มาตรฐานการครองชีพ
ระบบกฎหมาย
ระบบกษัตริย์กับบทบาทของสุลต่าน
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐธรรมนูญ
รูกุเนการา (Rukunegara), อุดมการณ์ของชาติ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิบริโภคนิยม
ศาสนาคริสต์
หน่วยปกครอง
องค์การอาสา (ASA) กับ
อังกฤษกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
อุตสาหกรรมน้ำมันและก๊าซธรรมชาติ
มาเลเรีย
มาสจูมี (Masjumi)
มาห์หมุด อิสกานดาร์ (Mahmood Iskandar)
มาอาฮัดที่ 2 อิล-เอห์ยา อัสเซียริฟ กุนัง เซมางกุล (Maahad Il-Ehya Assyarif Gunung Semanggul)
ดู ไมอากัส (Miagus)
มิซอรี, นูร์ (Misuari, Nur)

มิดเวย์ (Midway)
มิตซูบิชิ (Mitsubishi)
มินดาเนา (Mindanao) :
การประท้วงและการกบฏ
ชาวคริสต์
ลัทธิชาตินิยม
อิสลาม
มีร์ดัล, กุนนาร์ (Myrdal, Gunnar)
มุสโซ (Musso)
มุสตาฟา บิน ดาตู ฮารุน, ตน (Mustapha bin Datu Harun, Tun)
มุสลิม ดู อิสลาม
มุสลิม นาห์ดาตุล อูลามา (Muslim Nahdatul Ulama)
มูลนิธิฟอร์ดของอเมริกัน
มูส์, พี. (Mus, P.)
เม็กกะ (Mecca)
เมดาน (Medan)
เมล็ดพันธุ์พืช
เมละกา (Melaka) :
การพิชิตของโปรตุเกส
ภาวะฉุกเฉินในมลายู
เมาท์แบ็ตเทน, หลุยส์ (Mountbatten, Louis)
เมืองใหญ่น้อย :
ความเจริญเติบโต
อาคารสูงหลายชั้น
ดูเช่นกันที่ เมือง ตามชื่อเฉพาะ; ชานเมือง
แม็กไซไซ, รามอน (Magsaysay, Ramon)
แม็คกิลลิฟเรย์, เซอร์โดนัลด์ (MacGillivray, Sir Donald)
แม็คโดนัลด์, มัลคอล์ม (MacDonald, Malcolm)
แม็คอาเธอร์, นายพล (MacArthur, General)
แมนจูเรีย (Manchuria)
โมร็อกโค (Morocco)

โมโลตอฟ, วี. (Molotov, V.)
โมฮัมหมัด อับดูห์ (Mohammad Abduh)
ไม้ขีด
ไมอากัส (Miagus)
ยอกยาการ์ตา (Yogyakarta)
ยะไข่ (Arakan)
ยะโฮร์, (Johor) ขบวนการแยกดินแดน
ยาฆ่าแมลง
ยาซัลฟา
ย่านอิโลคอส (Ilocos areas)
ยามาชิตะ, นายพล (Yamashita, General)
ยาสูบ
ยุทธวงศ์, สีสวัสดิ์(Yuthevong, Sisowath)
ยุโรปตะวันออก
ยุโรปและชาวยุโรป :
การกระจายอำนาจในโลกกับ
ความก้าวหน้าและความล่มสลายของนโยบายอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ปรากฏกระจัดกระจายใน
ความเพียรพยายามที่จะรื้อฟื้นอาณานิคม
ยูนิลีเวอร์ (Unilever)
ยูเนสโก (UNESCO)
เยอรมนี :
การประนีประนอมระหว่างฝรั่งเศส-เยอรมัน
ความช่วยเหลือและการลงทุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
สงครามโลกครั้งที่ 2
รถจักรยานยนต์
รถบรรทุก
รถประจำทาง
รถยนต์
รหัสยลัทธิ (mysticism) ดู ความเชื่อและขนบประเพณี
ระบบกฎหมาย :

กฎหมายการสืบมรดก
กฎหมายการหย่าร้าง
กฎหมายเกี่ยวกับการสมรส
กฎหมายเกี่ยวกับศาสนา
กฎหมายครอบครัว
กฎหมายตามขนบธรรมเนียม (*อาดัต*)
ประมวลกฎหมายอิสลาม
ระบบศาล
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศจำเพาะ
ระบบการแพทย์ :
การรักษาเยียวยาด้วยความเชื่อถือศรัทธา
การสร้างความทันสมัย
ปัญหาสุขภาพ
ยา
ยาสมุนไพร
*ดูเช่นกันที่*โรค; *ชื่อยาเฉพาะ*
ระบอบการปกครองบรุค ดู ซาราวัก
ระบอบสังคมนิยม
ระบอบสังคมนิยมแนวพุทธ ดู พุทธศาสนา, การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา-การเมืองกับ
ระเบิดปรมาณู
ระเบิดไฮโดรเจน
รัชกาลที่ 9 หรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
รัฐ :
รัฐสมัยใหม่
รัฐประหารมาเดียน (Madiun coup)
รัฐมลายูภายในสหพันธ์ (Federated Malay States)
รัสเซีย :
กลาสนอสต์ (glasnost)
การกระจายอำนาจในโลกกับ
การเข้าพัวพันในอเชียตะวันออกเฉียงใต้
การประชุมเจนีวากับ

ความแตกแยกระหว่างจีน-โซเวียต
ความนิ่งอยู่กับที่
โคมินเทิร์น (Comintern)
โคมินฟอร์ม (Cominform)
จีนกับ
ญี่ปุ่นกับ
ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น
เปเรสทรอยก้า (perestroika)
ผลประโยชน์ด้านนาวี
ฟิลิปปินส์กับ
ระเบิดไฮโดรเจน
โลกที่สามกับ
สงครามโลกครั้งที่ 2
สนับสนุนเวียดนาม
สยาม/ประเทศไทยกับ
สหรัฐกับ
อินโดนีเซียกับ
ดูเช่นกันที่ ระบอบคอมมิวนิสต์
ร่างกุ้ง :
การจลาจลของนักศึกษา
การนัดหยุดงานของตำรวจ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การยึดครองใหม่ของฝ่ายสัมพันธมิตร
ประชากร
ราชวงศ์จักรี
ราชวงศ์มังกุเนการา (Mangkunergara dynasty)
ราชวงศ์อลองพญา (Alaungpaya dynasty)
ราชารัตนัม, เอส (Rajaratnam, S.)
รามอส, ฟิเดล (Ramos, Fidel)
รี, ซิงมาน (Rhee, Syngman)
รีพัลส์ (Repulse)

รูสเวลส์, แฟรงคลิน เดลาโน (Roosevelt, Franklin Delano)
เรซ, เจฟฟรีย์ (Race, Jeffrey)
เรื่องราวของเกียว (Tale of Kieu)
เรือยนต์
เรือและการขนส่งสินค้าทางเรือ :
การซ่อมเรือ
ความวุ่นวายยามสงคราม
แรงงาน :
สงครามโลกครั้งที่ 2
สตรี
อุปทาน
อุปสงค์
ดูเช่นกันที่ชื่อประเทศจำเพาะ
แรนซ์, เซอร์ ฮิวเบิร์ต (Rancd, Sir Hubert)
โรค :
โรคระบาด
สงครามแปซิฟิคกับ
สาเหตุและการควบคุม
ดูเช่นกันที่ ระบบการแพทย์; *โรคตามชื่อจำเพาะ*
โรงงานกระดาษ
โรงงานเผาเชื่อมผงแร่คาวาซากิ (Kawasaki Sintering Plant)
โรงพยาบาล
โรงเรียนนักธรรม
โรงเรียนบาลี
โรซาส, มานูเอล (Roxas, Manuel)
โรบิสัน, ริชาร์ด (Robison, Richard)
โร โม เซมานา (Romo Semana)
ไร่ขนาดใหญ่
*ดูเช่นกันที่ชื่อ*ประเทศจำเพาะ
ลอน นอล (Lon Nol)
ลอเรล, ซัลวาดอร์ (Laurel Salvadore)

ลอเรล, โฮเซ พี. (Laurel, José P.)
ละคร, หนัง, มหรสพ
ละคร*ลุดรุก* (Ludruk)
ลัทธิการบูชา*ดานหยาง* (danhyang cult)
ลัทธิขงจื๊อ (Confucianism)
ลัทธิคอมมิวนิสต์หรือระบอบคอมมิวนิสต์ : *ปรากฏกระจายใน*
*ดูเช่นกันที่*ประเทศ บุคคล และพรรคการเมือง ตามชื่อจำเพาะ
ลัทธิจารีตนิยมแผนใหม่ หรือการนำขนบประเพณีมาปรับปรุงใหม่ (Neo-Traditionalism)
ลัทธิชาตินิยม :
การยึดครองของญี่ปุ่นกับ
เกี่ยวกับดินแดน
คำที่ใช้กับลักษณะเฉพาะ
ชาติพันธุ์นิยม
แบบอย่างของยุโรป
แบบอย่างของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏเป็นระยะ ๆ ในช่วง*
ลัทธิต่อต้านอาณานิคมกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
สงครามแปซิฟิคกับ
แอฟริกาและเอเซีย
ลัทธิชาตินิยมรวมชนเชื้อสายมาเลย์
ลัทธิชาตินิยมรวมเยอรมัน
ลัทธิซูฟี (Sufism)
ลัทธิไซออน
ลัทธิเต๋า
ลัทธิบริโภคนิยม ดู เศรษฐกิจ
ลัทธิฟาสซิสม์และการต่อต้านลัทธิฟาสซิสต์
ลัทธิมาร์กซ์ ดู ลัทธิคอมมิวนิสต์
ลัทธิสมัยใหม่นิยมในด้านระบบการปลูกพืชชนิดเดียว (monocultural modernism)
ลัทธิสังคมนิยมแบบเฟเบียนหรือแบบค่อยเป็นค่อยไป (Fabianism)
ลัทธิเหมา (Maoism)
ลัทธิเอกเทวนิยม (monotheism)
ลาเปียง มาลายา (Lapiang Malaya)

ลาว :

การเข้าครอบครองของปะเทดลาว (Pathet Lao)

การค้า

การต่อต้านอเมริกัน

“การทำให้เป็นลาว”

การประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

การประชุมที่เจนีวา

การประท้วงและการกบฏ

การพัฒนาเศรษฐกิจ

การยึดครองของญี่ปุ่น

การรวมกรรมสิทธิ์และการโอนเป็นของชาติ

การเลือกตั้ง

การศึกษา

เกษตรกรรม

ข้อตกลงว่าด้วยการฟื้นฟูสันติภาพและการประนีประนอมในลาว (Agreement on the Restoration of Peace and Reconciliation in Laos)

ข้อตกลงสันติภาพปารีสกับ

ความช่วยเหลือของสหภาพโซเวียต

ความช่วยเหลือและการลงทุนจากต่างชาติ

ค่ายให้การศึกษาใหม่

โครงสร้างทางการเมือง

ชนชั้นในสังคม

ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย

นโยบายต่างประเทศ

ประชากร

ผู้อพยพช่วงหลังสงครามจาก

ฝรั่งเศสเข้ามาใช้อำนาจปกครองใหม่

พุทธศาสนา

ระบอบคอมมิวนิสต์

เวียดนามกับ

สงครามเย็นกับ

สยาม/ประเทศไทยกับ
สหรัฐกับ
สุขภาพ
อุตสาหกรรม
เอกราช
ดูเช่นกันที่ การก่อการร้ายของปะเทดลาว
ลิ โป (Li Po)
ลิเชาโค, อเลจานโดร (Lichauco, Alejandro)
ลิตเทลตัน, โอลิเวอร์ (Lyttleton, Oliver)
ลิเบีย
ลิม, แคเธอรีน (Lim Catherine)
ลี กวน ยู (Lee Kuan Yew)
ลี กอง เชียน (Lee Kong Chian)
ลูซอน (Luzon) :
การประท้วงและการกบฏ
การปลูกข้าว
การปลูกมะพร้าว
การเลือกตั้ง
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
นโยบายที่ดิน
ระบอบคอมมิวนิสต์
เล ดวน (Le Duan)
เล ดึก โธ (Le Duc Tho)
เลนิน, วี.ไอ. (Lenin, V.I.)
เลบานอน (Lebanon)
เลย์เต (Leyte)
เลอเคลอร์ค, นายพล (Leclerc, General)
เล่าจื๊อ (Loa-tzu)
แลนดอน, เค.พี. (Landon, K.P.)
ไล เต็ค (Lai Teck)

วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา ดู สงครามแปซิฟิค
วรรณกรรม
วัฒนธรรมประชานิยม (popular culture)
วัด ดู โบสถ์วิหารและวัด
วันนักขัตฤกษ์ ดู เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
วาหยัง (wayang), หนังตะลุง
วาหิด, อับดุรระห์มาน (Wahid, Abdurrahman)
วิทยาลัย*กุนเรนโช* (Kunrensho)
วิทยาลัยเจ้าหน้าที่แผนการโคลอมโบเพื่อการศึกษาของช่างเทคนิค (Colombo Plan Staff College for Technician Education)
วิทยุ
วินเกต, ออร์ด (Wingate, Orde)
วิลสัน, วูดโรว์ (Wilson, Woodrow)
วิลเฮลมินา, (Wilhelmina) สมเด็จพระราชินี
วิสายาส์ (Visayas)
วิสาหกิจของสเปนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
การปกครองแบบอาณานิคม
วิหารพระแม่แห่งบาหลีที่เบซากี (Besaki)
วูดไซด์, เอ.บี. (Woodside, A.B.)
วูดแมน, โดโรธี (Woodman, Dorothy)
เว้ (Hué)
เวเวลล์, นายพล (Wavell, General)
เวียงจันทน์ (Vientiane)
เวียด นาม ดอค ลัป ดอง มินห์ (Viet Nam Doc Lap Dong Minh) ดู เวียดมินห์ (Vietminh)
เวียดกง (Vietcong) ดู เวียดนาม, ใต้
เวียดนาม :
กระบวนการฟื้นฟูชาติ
กองทัพของประชาชน
กัมพูชากับ
การกลับมา การพ่ายแพ้และการจากไป ของฝรั่งเศสในสมัยหลังสงคราม *ปรากฏกระจัดกระจายใน*

การเกษตร
การเข้าพัวพันด้านการทหารของอเมริกันในระยะแรก
การช่วยเหลือและการแนะนำของกลุ่มจีน-โซเวียต
การโดดเดี่ยวอยู่ในโลก
การแบ่งระหว่างเหนือ-ใต้
การประท้วงและการกบฏ
การเป็นสมาชิกของโคมีคอน
การเป็นสมาชิกของเอดีบี
การเป็นสมาชิกธนาคารโลก
การเป็นสมาชิกไอเอ็มเอฟ
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การพาณิชย์กับการค้า
การพึ่งพาอาศัยกลุ่มโซเวียต
การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับโลก
การยึดครองของญี่ปุ่น
การรวมประเทศ
การรุกรานกัมพูชา
การเล่นพวก
การเลือกตั้ง
การวางแผนเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
ขบวนการต่อต้านอาณานิคม
ข้อตกลงเจนีวา
ข้อพิพาทเรื่องดินแดนกับจีน
เขตเศรษฐกิจใหม่
คณะกรรมการปลดปล่อยชาติ
ความขัดแย้งระหว่างจีน และเวียดนาม
ความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม
ความตกลงสันติภาพที่ปารีส
ความทะเยอทะยานและนโยบายด้านการต่างประเทศในช่วงหลังสงคราม
ความยุติธรรมในสังคม
โคชินจีน (Cochinchina)

โครงการโอนทรัพย์สินเอกชนเป็นของชาติและการตั้งรกรากใหม่
โครงสร้างทางการเมือง
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ตังเกี๋ย *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ทรัพยากรป่าไม้
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
นโยบายเกี่ยวกับวิสาหกิจของต่างชาติ
นโยบายที่ดิน
ประกาศสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยแห่งเวียดนาม (ดีอาร์วี)
ประชากร
พุทธศาสนา
ฟิลิปปินส์
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐธรรมนูญ
รัฐวิสาหกิจ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิเต๋า
ลาวกับ
ศาสนาขงจื๊อ
ศาสนาคริสต์
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
สงครามโลกครั้งที่ 2
สยาม/ประเทศไทยกับ
สหรัฐกับ
อันหนำ (Annam)
อินเดียกับ
อินโดนีเซียกับ

อุตสาหกรรม
เอกราชที่ได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น
ดูเช่นกันที่ชื่อราชวงศ์ เวียดนาม, เหนือ; เวียดนาม,ใต้
เวียดนาม ดาง เลา ดอง (Vietman Dang Lao Dong) ดู พรรคเลา ดอง (Lao Dong party)
เวียดนาม, ใต้ :
การทุจริต
การปฏิรูปที่ดิน
การประท้วงกับสงครามกลางเมือง
การพัฒนาเศษฐกิจ
การล่มสลายของสาธารณรัฐ
การเลือกตั้ง
การวางแผนเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
ขบวนการคอมมิวนิสต์
คณาธิปไตยโดยทหาร
คริสต์จักรคาทอลิก
ความช่วยเหลือและการลงทุนของต่างชาติ
ความยุติธรรมในสังคม
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
ทัศนคติในทางลบของเนห์รู
นิติบัญญัติ
ประชากร
ผู้ลี้ภัยหลังสงครามไปยัง
พุทธศาสนา
ระบบหมู่บ้านยุทธศาสตร์
รัฐธรรมนูญ
รัฐบาลปฏิวัติเฉพาะกาล
ลัทธิชาตินิยม
เวียดกง
ศาสนาขงจื๊อ

สหรัฐกับ
ดูเช่นกันที่ เวียดนาม; เวียดนาม, เหนือ
เวียดนาม, เหนือ :
การกบฏของชาวนาที่เงอัน
การประท้วงและการกบฏ
การพัฒนาเศรษฐกิจ
การรุกรบในวันเทศกาลเทต
การวางแผนเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
การศึกสงคราม
กำลังทหาร
ข้อตกลงเจนีวา
เขตเศรษฐกิจใหม่
คริสต์จักรคาทอลิก
ความช่วยเหลือและคำแนะนำของกลุ่ม (ค่าย) จีน-โซเวียต
ความตกลงสันติภาพปารีส
ความแตกแยกระหว่างจีน-โซเวียตกับ
ความยุติธรรมในสังคม
ความเสียหายจากสงคราม
โครงการรวมกรรมสิทธิ์ที่ดินสินทรัพย์
โครงสร้างทางการเมือง
ชนชั้นในสังคม
บทบาทของโฮ
บริการด้านสุขภาพ
ผู้ลี้ภัยหลังสงครามจาก
*ดูเช่นกันที่*สงครามอินโดจีน; เวียดนาม; เวียดนาม,ใต้
เวียดมินห์ (Vietminh) *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ศาสดากับคำพยากรณ์
ศาสดามูฮัมหมัด (Muhammad, the Prophet)
ศาสนาคริสต์ :
ดูเช่นกันที่ คริสต์จักรคาทอลิก; นิกายโปรเตสแตนท์

ศาสนาชินโต (Shintoism)
ศาสนาฮินดูกับผู้นับถือศาสนาฮินดู
ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย
เศรษฐกิจ :
การครองความเป็นเจ้าของญี่ปุ่น
การพึ่งตนเองยามสงคราม
การฟื้นฟูเศรษฐกิจ
ความช่วยเหลือในการพัฒนากับการลงทุน
ความนิยมของจักรวรรดิอังกฤษ
ความเฟื่องฟู
ความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจในเอเชีย-แปซิฟิค
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ
ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลก
ระเบียบเศรษฐกิจแผนใหม่
ลัทธิบริโภคนิยม
“เศรษฐกิจโดยใช้พื้นฐานทางศีลธรรม” (‘moral economy”)
สงครามเกาหลี
สงครามโลกครั้งที่ 2
ดูเช่นกันที่ประเทศ ตามชื่อจำเพาะ
สก็อต, เจมส์ ซี. (Scot, James C.)
สกุลเงิน ดู เงินตรา
สงครามเกาหลี :
การเข้ามีส่วนร่วมของจีน
การเข้ามีส่วนร่วมของไทย
การเจรจาที่เจนีวา
การอุบัติขึ้น
ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ
สงครามชวา
สงครามแปซิฟิค :
กองทัพฝ่ายต่อต้าน
กองบัญชาการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือซีแอ็ค

การกักขังชาวยุโรป
การขูดรีดทรัพยากร
การถอยและการยอมจำนนของญี่ปุ่น
การประชุมปอตสดัมกับ
การพิชิตครั้งใหม่ของฝ่ายสัมพันธมิตร
การยึดครองของญี่ปุ่น *ปรากฏกระจายใน*
การยึดครองอินโดจีน
การรุกคืบของญี่ปุ่น
การอุบัติของ
กำลังทหารญี่ปุ่น
กำลังทหารฝ่ายสัมพันธมิตร
ความโหดร้าย
แง่มุมด้านเศรษฐกิจ
จุดหักเห
เชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตร
เนเธอร์แลนส์ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น
พวกแนวที่ห้า
รัสเซียประกาศสงครามกับญี่ปุ่น
เรื่องราวสยองขวัญ
วงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา
สหรัฐประกาศสงครามกับญี่ปุ่น
อังกฤษประกาศสงครามกับญี่ปุ่น
สงครามเย็น :
การผ่อนคลาย
การแพร่กระจายสู่เอเชีย
การสิ้นสุดของ
กำเนิด
ช่วงเวลาที่ปลดเปลื้องอาณานิคมกับ
ปรากฏกระจัดกระจายใน
สมรภูมิยุโรป

สงครามโลกครั้งที่ 2 :
*ดูเช่นกันที่*สงครามแปซิฟิค
สงครามอินโดจีน (ครั้งแรก) (ครั้งที่สอง)
สงัด ชลออยู่, พลเรือเอก
สจ๊วต,--(Stewart,--)
สจาริฟัดดิน, อามีร์ (Sjarifuddin, Amir)
สจาห์รีร์, สุตัน (Sjahrir, Sutan)
สตรี :
การศึกษา
การอพยพย้ายถิ่น
ความยุติธรรมในสังคม
งานในฐานะแรงงานรับจ้าง
ชุมชนเกษตรกร
วัยสมรส
สถานภาพและสิทธิ
อาชีพ
สตาลิน, เจ. (Stalin, J.)
สติลเวลล์, นายพล (Stilwell, General)
สถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (International Rice Research Institute)
สนธิสัญญาจีน-โซเวียต
สนธิสัญญาบรัสเซลส์
สนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือกัน (Treaty of Amity and Co-operation)
สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
สนธิสัญญาเศรษฐกิจและมิตรภาพและเศรษฐกิจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asian Friendship and Economic Treaty)
สนธิสัญญาสันติภาพและมิตรภาพ (Treaty of Peace and Amity)
สนธิสัญญาอังกฤษ-ไทย
สนามบิน
สปีโร, เอ็ม. (Spiro, M.)
สภากิจการโลกของอินเดีย (Indian Council of World Affairs)
สภาที่ปรึกษาของมุสลิมอินโดนีเซีย (Consultative Council of Indonesian Muslims) ดู มาสจูมี

สภาพชานเมือง (suburbbanism)
สภาเพื่อการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน (Council for Mutual Economic Assistance)
ดู โคมีคอน
สภาสหภาพพุทธศาสนา (Union Buddha Sasana Council)
สภาแห่งชาติของอินเดีย (Indian National Council)
สมัชชาการรวมพุทธศาสนิกชนชาวเวียดนาม (Vietnamese Buddhist Reunification Congress)
สมัชชาผู้เชื่อถือศรัทธาในพลังจิตแห่งอินโดนีเซีย (Congress of Indonesian Mystics) ดู บีเคเคไอ
สมัชชาสหภาพแรงงานแห่งชาติ (National Trades Union Congress) ดู เอ็นทียูซี
สมาคมกาติปูนาน (Katipunan Society)
สมาคมชาวจีนในมลายู (Malayan Chinese Association) ดู เอ็มซีเอ
สมาคมต่อต้านฮลัตดอว์ (Anti-Hlutdaw Association)
สมาคมเทวฌาน (Theosophical Society)
สมาคมนักวิชาการมุสลิม (Muslim Scholars' Association) ดู เอ็นยู
สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nations) ดู อาเซียน (ASEAN)
สมาคมผู้บริโภคแห่งปีนัง
สมาคมพุทธศาสนาของคนหนุ่ม (Young Men's Buddhist Association หรือ วายเอ็มบีเอ)
สมาคมพุทธศาสนิกชนเวียดนาม (General Association of Vietnamese Buddhists)
สมาคมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (World Fellowship of Buddhists)
สมาคมสหพุทธ (United Buddhist Association)
สมาคมสหภาพแรงงานสิงคโปร์ (Singapore Association of Trade Unions)
สมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asia) หรืออาสา (ASA)
สยาม :
การขยายดินแดน
การปฏิรูปและการสร้างความทันสมัย
โครงสร้างการปกครองและระบบราชการ
เปลี่ยนชื่อ (เป็นประเทศไทย)
พม่ากับ
พุทธศาสนา
รัฐประหาร
ดูเช่นกันที่ ประเทศไทย

สฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพล
สลิม, นายพล (Slim, General)
สวนโมกข์
สวามี ศิวะนันทะ (Swami Sivananda)
สวิตเซอร์แลนด์
สวีเดน
สหพันธ์บอร์เนียว
สหพันธ์พุทธศาสนิกชน (Federation of Buddhists)
สหพันธ์องค์กรการค้า (พม่า) (Federation of Trade Organizations)
สหพันธ์องค์กรมุสลิม (Federation of Muslim Organizations) ดู มาสจูมี
สหพันธ์อินโดจีน (Indochinese Federation)
สหภาพกะเหรี่ยงแห่งชาติ (Karen National Union)
สหภาพการควบคุมแห่งประชาธิปไตย (Union of Democratic Control)
สหภาพชาวอินโดนีเซียในคาบสมุทร (Union of Peninsular Indonesians) ดู ขบวนการกริส (KRIS movement)
สหภาพโซเวียต ดู รัสเซีย
สหภาพประชาธิปไตยติมอร์ (Timorese Democratic Union)
สหภาพมลายู (Malayan Union)
สหภาพเยาวชนมาเลย์ (Malay Youth Union)
สหภาพเยาวชนมาเลย์ (Young Malay Union) ดู เกซาตวน เมลายู มุดา (Kesatuan Melayu Muda)
สหภาพแรงงาน
สหภาพแห่งเมียนมาร์ ดู พม่า
สหรัฐอเมริกา :
- กติกาสัญญาเรื่องความมั่นคงกับญี่ปุ่น
- กติกาสัญญาเรื่องความมั่นคงของญี่ปุ่น
- การกระจายอำนาจในโลกกับ
- การเข้าพัวพันในด้านการทหารในเวียดนาม
- การเป็นสมาชิกแผนการโคลอมโบ
- ข้อตกลงเจนีวา
- ความเกี่ยวข้องกับสงครามเวียดนามในระยะแรก
- ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจที่ให้แก่ฟิลิปปินส์ในช่วงหลังสงคราม

ความช่วยเหลือทางทหารแก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ความช่วยเหลือและการลงทุนด้านเศรษฐกิจ
ความตกลงสันติภาพที่ปารีส
ความสัมพันธ์จีน-อเมริกัน
จุดยืนต่อต้านคอมมิวนิสต์
ซีโต้กับ
ฐานทัพในประเทศไทย
ฐานทัพในฟิลิปปินส์
ธนาคาร
นโยบายต่างประเทศ
เนเธอร์แลนส์กับ
แนวโน้มเชิงต่อต้านจักรวรรดินิยม
ประเทศไทยกับ
ผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ *ปรากฏกระจายใน*
ฝรั่งเศสกับ
ฟิลิปปินส์กับ *ปรากฏกระจัดกระจายใน*
ยึดครองญี่ปุ่น
ยุทธศาสตร์การสะกัดกั้นคอมมิวนิสต์
รัสเซียกับ
สงครามเกาหลี
สงครามแปซิฟิค
สงครามเย็นกับ
สถาบันทางการเงิน
สนธิสัญญาป้องกันร่วมกันกับฟิลิปปินส์
สนธิสัญญาอันซัส
สมาคมอาเซียนกับ
อินโดนีเซียกับ
สะพาน
สังกะสี
สังคมราษฎร์นิยม (Sangkum Reastre Niyum)
สังหยาง กามหายานิกาน (Sanghyang Kamahayanikan)

สัตยา ไส บาบา (Satya Sai Baba)
สัตว์:
ใช้ในงานลาก-บรรทุก
สันนิบาตชาตินิยมมุสลิมฟิลิปปินส์ (Philippine Muslim Nationalist League)
สันนิบาตพื่อเอกราชของเวียดนาม (League for the Independence of Vietnam) ดู เวียดมินห์
สันนิบาตเพื่อประชาธิปไตยแห่งชาติ (National League for Democracy)
สันนิบาตเยาวชนกะเหรี่ยง (Karen Youth League)
สันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย (Muslim Youth League of Malaysia) ดู เอบิม
สันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์ (Anti-Fastist People's Freedon League) ดู
เอเอฟพีเอฟแอล
สันนิบาตเอเชียอาคเนย์ (South-East Asia League)
สายะบุรี (Sayabouri)
สาร์กริสยันส์ (Sarkisyanz)
สารเคมีทำลายพืช (ป่า)
สิงคโปร์ :
กฎหมายความมั่นคงภายใน
การก่อตั้งและการตกลงกับอังกฤษ
การเก็บภาษี
การเงินของรัฐบาล
การตระเตรียมการเพื่อการป้องกันระหว่างอังกฤษ-มลายู
การประท้วงและความไม่สงบ
การเป็นสมาชิกของเครือจักรภพ
การเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ
การเปลี่ยนแปลงที่ผิวนอก
การผลิตสินค้าสำเร็จรูป
การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ
การพิชิตครั้งใหม่ของอังกฤษกับพัฒนาการหลังสงคราม
การพึ่งพาโลกภายนอก
การยึดครองของญี่ปุ่น
การลงโทษประหารชีวิต
การเลือกตั้ง

กำลังทหาร
เข้าร่วมกับมาเลเซีย
ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชนชาติและการใช้ความรุนแรง
ความยุติธรรมในสังคม
ความสัมพันธ์ด้านอุตสาหกรรม
เคหสถาน
โครงสร้างทางการเมือง
จีนกับ
ชนชั้นในสังคม
ชนชาติกลุ่มน้อย
ชาวจีนที่เกิดในย่านช่องแคบ
ชีวิตด้านศาสนา
ชุมชนชาวมาเลย์
ฐานทัพของอังกฤษ
ไต้หวันกับ
ธนาคาร
นโยบายกลืนชนต่างด้าว
นโยบายต่างประเทศ
น้ำมันนอกชายฝั่ง
นิติบัญญัติ
ประชากร
ผลประโยชน์ด้านการค้ากับการค้า
ผู้ก่อวินาศกรรมทางทะเลชาวอินโดนีเซีย
พรรคการเมือง
มาตรฐานการครองชีพ
ระบอบคอมมิวนิสต์
รัฐธรรมนูญ
รัฐวิสาหกิจ
ราชการพลเรือน
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม

สงครามเย็นกับ
สมาคมอาเซียนกับ
สวัสดิการ
ออกจากมาเลเซีย
อินโดนีเซียกับ
เอกราช
สิ่งทอ :
ผ้าทอด้วยเครื่องจักร
ดูเช่นกันที่ เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
สิทธิมนุษยชน
สินค้า :
ผลิตผลจากป่าและทะเล
ผลิตผลเมืองร้อน
แร่ธาตุ
สินค้าฟุ่มเฟือย
สินค้าอุปโภคบริโภค
ดูเช่นกันที่ ชื่อผลิตภัณฑ์จำเพาะ
สีหนุ, นโรดม (Sihanouk, Norodom), เจ้า :
กษัตริยภาพ
การเมืองและการปกครอง
ครอบครัวถูกรัฐบาลพอล พต สังหาร
ความขัดแย้งในกัมพูชาใปัจจุบันกับ
ความตกต่ำและการเนรเทศ
ประธานาธิบดีของรัฐบาลพลัดถิ่น
สนับสนุนเขมรแดง
เสน่ห์และความเจ้าโวหาร
สื่อมวลชน
*ดูเช่นกันที่*หนังสือพิมพ์, วิทยุ; โทรทัศน์
สื่ออีเล็คทรอนิค :
*ดูเช่นกันที่*วิทยุ; โทรทัศน์
สุขภาพและบริการด้านสุขภาพ ดู ระบบการแพทย์

สุดีร์มาน, นายพล (Sudirman, General)
สุธรรมา (Sudhamma)
สุภานุวงศ์ (Souphanouvong)
สุมาตรา (Sumatra) :
การตกลงระหว่างอังกฤษ-ดัตช์
การประท้วงและการกบฏ
การยึดครองของญี่ปุ่น
การยึดครองใหม่
ชนชั้นในสังคม
อิสลาม
สุมิโตโม (Sumitomo)
สุมิโตร (Sumitro)
สุรมฤติ, นโรดม (Suramarit, Norodom)
สุรโยมาตาราม (Suryomataram)
สุระการ์ตา (Surakarta)
สุราบายา (Surabaya)
สุลาเวสี (Sulawesi)
สุวรรณเขต (Suvannakhet)
สุวรรณภูมา (Souvanna Phuoma)
สุเหร่า
เส้นทางโฮจิมินห์ :
ดูเช่นกันที่ กัมพูชา
เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว.
เสรีไทย
เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย :
ดูเช่นกันที่ สิ่งทอ
โสเภณี
หน่วยงานบริการข่าวสารเวียดนาม (Viet-Nam News Service)
หนังสือพิมพ์
ดูเช่นกันที่ชื่อหนังสือพิมพ์
หนี้สิน

หมู่เกาะโซโลมอน (Solomon Islands)

หมู่เกาะพาราเซล (Paracel Islands)

หมู่เกาะมาร์แชล (Marshall Islands)

หมู่เกาะสแปรตลี (Spratly Islands)

หมู่บ้าน *ปรากฏกระจัดกระจายใน*

หลวงพระบาง (Luang Prabang)

หลักการ “สองค่าย” ของชดานอฟ (Zhdanov)

หลักการกวม (Guam Doctrine)

หลักการแปซิฟิค (Pacific Doctrine)

หลักการฟูกุดะ (Fukuda Doctrine)

หลักอรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism)

หุบเขาลิมบาง (Limbang valley)

เหงียน เกา กี (Nguyen Cao Ky)

เหงียน คานห์ (Nguyen Khanh)

เหงียน งอก โธ (Nguyen Ngoc Tho)

เหงียน ซวน ออนห์ (Nguyen Xuan Oanh)

เหงียน วัน เทียว (Nguyen Van Thieu)

เหงียน วัน ลินห์ (Nguyen Van Linh)

เหงียน ไอ ควอก (Nguyen Ai Quoc) ดู โฮ จิ มินห์

เหตุการณ์ที่จัตุรัสเทียนอันเหมิน (Tiananmen Square incident)

เหตุการณ์ปากน้ำ (Paknam Incident)

เหมาเจ๋อตง หรือเมาเซตุง (Mao Zedong)

เหล็กและผลิตภัณฑ์จากเหล็ก

องค์กรเกษตรกรทั่วพม่า (All-Burma Peasants Organization)

องค์กรคอมมิวนิสต์อินดีส (Indies Communist Organization) ดู พีเคไอ

องค์กรโซนวันทอนโด (Zone One Tondo Organization) หรือ โซโต (ZOTO)

องค์กรการประชุมอิสลาม (Organization of the Islamic Conference)

องค์กรบริหารมะพร้าวของฟิลิปปินส์ (Philcoa)

องค์กรประเทศผู้ส่งออกน้ำมันปิโตรเลียม (Organization of Petroleum Exporting Countries) ดู โอเปค (OPEC)

องค์กรสหมาเลย์แห่งชาติ (United Malays National Organization) ดู อัมโน (UMNO)

องค์กรอาสาสมัครของประชาชน (พม่า)
องค์กรอาสาสมัครสันติภาพพีซ คอรป์ (Peace Corps)
องค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization) ดู ซีโต้
องค์การสนธิสัญญาแอตแลนติคเหนือ (North Atlantic Treaty Organization) ดู นาโต้ (NATO)
องค์การสหประชาชาติ (United Nations) :
กฎบัตร
กรณีบรูไน
กรณีเวียดนาม
กรณีอินโดนีเซีย
การก่อตั้ง
ปัญหากัมพูชา
ปัญหาการปลดเปลื้องความเป็นอาณานิคม
ปัญหาติมอร์ตะวันออก
ปัญหามาเลเซีย
สมาชิกภาพ
องค์ประชุม
อนุรักษนิยม
อโนรธา (Anawrahta) หรือพระเจ้าอนุรุท
อยาโตเลาะห์ โคไมนี ดู โคไมนี, อยาโตเลาะห์ (Khomeini, Ayatollah)
อรยา สามาจ (Arya Samaj)
อโศก, พระจักรพรรดิ (Asoka, Emperor)
ออง คยี (Aung Gyi)
ออง ซาน (Aung San) :
กิจกรรมนักศึกษาสมัยก่อนสงคราม
ชื่อเสียงกับความสำเร็จ
ถูกสังหาร
ทัศนะทางการเมือง
บุตรี
ฝึกทหารในญี่ปุ่น
ร่วมมือช่วยเหลือญี่ปุ่น

สนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตร
สามสิบสหาย
ออง ซาน ซู จี(Aung San Suu kyi)
ออนน์ บิน จาฟาร์, ดาโต๊ะ (Onn bin Jaafar, Dato)
ออริออล, ประธานาธิบดีแห่งฝรั่งเศส (Aurriol, President)
ออสเตรเลีย :
การป้องกัน
ความช่วยเหลือ
ออสมีนา, เซอร์กิโอ (Osmena, Sergio)
อังกฤษ :
กระทรวงการคลัง
กระทรวงการต่างประเทศ
กระทรวงอาณานิคม
การถอนกำลังออกจากฝั่งซ้ายของสุเอซ
การประชุมเจนีวากับ
การประชุมที่ปอตสดัมกับ
การปลดประจำการทหารเกณฑ์
การฟื้นฟูหลังสงคราม
คณะรัฐมนตรีในช่วงระหว่างทำสงคราม
ความสัมพันธ์กับพวกดัตช์
ค่าใช้จ่ายของรัฐบาล
คืนฮ่องกงให้จีน
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า
นโยบายเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังสงคราม
เศรษฐกิจ
สงครามแปซิฟิค
สงครามเย็นกับ
สงครามโลกครั้งที่ 2
สมาชิกในแผนการโคลอมโบ (Colombo Plan)
องค์การซีโต้ (SEATO)

อังค์แท็ด (UNCTAD)
อัญมณี
อัตปือ (Attopeu)
อันซัส (ANZUS)
อันซุค (ANZUK)
อันหนำ (Annam) ดู เวียดนาม
อับดุล ราซัค, ตน (Abdul Razak, Tun)
อับดุล ราห์มาน, ตนกู (Abdul Rahman, Tunku) :
การเมืองและการปกครอง
การลาออกจากตำแหน่ง
แนวคิดเรื่องมาเลเซียกับ
พรสวรรค์ในการดึงดูดใจคน
อัมโน (UMNO)
อัมโน บารุ (UMNO Baru)
อาควินาลโด, เอมิลิโอ (Aguinaldo, Emilio)
อาควิโน, โคราซอน (Aquino, Corazon)
อาควิโน, เบนิกโน (Aquino, Benigno)
อาควิโน-โคจองโก (Aquino-Cojaugco), กลุ่มตระกูล
อาคารสำนักงาน
อาเจะห์ (Aceh) :
การต่อต้านลัทธิอาณานิคม
ลิเบียกับ
สงครามดัตช์
อิสลาม
อาชญากรรมและอาชญากรสงคราม
อาซาฮารี, เอ.เอ็ม. (Azahari, A.M.)
อาเซียน (ASEAN) :
การก่อตั้ง
การประชุมสุดยอด
ขบวนการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดกับ
คำวิพากษ์เกี่ยวกับ

บรรยากาศทางการเมืองกับ
แบบอย่างทางด้านเศรษฐกิจ
ประเด็นขัดแย้ง
เป้าหมายและวัตถุประสงค์
สมาชิก
อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ :
การแข่งขันกับอังกฤษและการค้า
การยึดครองใหม่กับกระบวนการปลดปล้องความเป็นอาณานิคม
การสร้างอาณานิคม
ดูเช่นกันที่ อินโดนีเซีย
อาณานิคมย่านช่องแคบ :
แผนการฟื้นฟูหลังสงคราม
รวมเข้ากับมาเลเซีย
ดูเช่นกันที่ มาเลเซีย; เมละกา; ปีนัง; สิงคโปร์
อาฟกานิสถาน
อาลิรัน เกเซเดรัน เนการา (Aliran Kesederan Negara) หรือขบวนการจิตสำนึกแห่งชาติ
อ่าวคัมราห์น (Cam Rahn bay)
อ่าวเพิร์ล หรือเพิร์ลฮาร์เบอร์ (Pearl Harbor)
อาวุธ :
การค้า
เคมี
เครื่องบินเจ็ต
เฮลิคอปเตอร์ติดอาวุธเต็มอัตราศึก
อาสา (ASA) ดู สมาคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
อาหาร :
ความขาดแคลนในยามสงคราม
ปลา
อิกเลเซีย นิ กริสโต (Iglesia Ni Kristo)
อิกเลเซีย ฟิลิปินา อินดีเปนเดียนเต (Iglesia Filipina Independiente)
ดู คริสต์จักรอิสระของฟิลิปปินส์ หรืออากลิปายาน (Aglipayan)

อินเดีย :
การกระจายอำนาจในโลกกับ
จีนกับ
นโยบายต่างประเทศ
ปัญจศีล (Pancasila)
ปากีสถานกับ
ผู้อพยพหลังสงครามไปยัง
พม่ากับ
พัฒนาการหลังสงครามกับเอกราช
วิกฤติการณ์แคชเมียร์ (Kashmir)
เวียดนามกับ
สงครามเย็น
อินโดนีเซียกับ
อินโดจีน ดู กัมพูชา; ลาว; เวียดนาม
อินโดจีนของฝรั่งเศส ดู กัมพูชา; ลาว; เวียดนาม
อินโดนีเซีย :
กฎบัตรจาการ์ตา
กฎอัยการศึก
การกบฏในส่วนภูมิภาค
การกลับเข้ามาของดัตช์, การเจรจาและสงคราม
การก่อความวุ่นวายของคอมมิวนิสต์
การจลาจลต่อต้านญี่ปุ่น
การต่อต้านการก่อตั้งมาเลเซีย
การปฏิรูปที่ดิน
การประกาศ*เมอร์เดกา* (merdeka)
การประท้วงและการกบฏ
การเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ
การเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน
การผนวกติมอร์ตะวันออก
การพัฒนาด้านรัฐธรรมนูญ
การยึดครองของญี่ปุ่น

การเล่นพวกพ้องและการทุจริต
การเลือกตั้ง
การวางแผนการด้านเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์
การศึกษา
การโอนมอบอำนาจอธิปไตย
การโอนมอบอีเรียนตะวันตกให้แก่อินโดนีเซีย
กำลังทหาร
เกษตรกรรม
ความช่วยเหลือกับการลงทุนของต่างชาติ
ความยุติธรรมในสังคม
ความรู้สึกต่อต้านดัตช์
คำสัญญาเรื่องเอกราชของญี่ปุ่น
โครงสร้างการปกครอง
โครงสร้างทางการเมือง
จีนกับ
เจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับการฝึกฝนจากอเมริกา
ชนชั้นในสังคม
ชาติพันธุ์กลุ่มน้อย
ญี่ปุ่นกับ
ทรัพยากรน้ำมัน
ทรัพยากรนิคเกิล
ทรัพยากรบ็อกไซท์ (อลูมิเนียม)
ทรัพยากรป่าไม้
เทศกาลและงานเลี้ยงฉลอง
ธรรมชาติของรัฐอินโดนีเซียสมัยหลังยุคอาณานิคม
นโยบายต่างประเทศ
นโยบายเผชิญหน้า
นาซาคอม (Nasakom)
นิติบัญญัติ
แนวคิดและอัตลักษณ์
ปฏิบัติการตำรวจของดัตช์ (ครั้งแรก) (ครั้งที่สอง)

ประชากร
ประชาธิปไตยนำวิถี (Guided Democracy)
ปัญจศีล (Pancasila)
ปาเกม (Pakem), ชื่อหน่วยงานในกระทรวงยุติธรรม
เปอร์จูอันกาน (perjuangan), ลัทธิอุดมการเรื่องการต่อสู้
พม่ากับ
พรรคการเมือง
พลเมือง
พัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ
พุทธศาสนา
ระบบกฎหมาย
ระบอบคอมมิวนิสต์
ระเบียบใหม่ (New Order)
รัฐวิสาหกิจ
รัสเซียกับ
แรงงาน
ลัทธิชาตินิยม
ลัทธิบริโภคนิยม
เวียดนามกับ
ศาสนาขงจื๊อ
ศาสนาคริสต์
ศาสนาฮินดู
เศรษฐกิจข้าว
สงครามเย็นกับ
สยาม/ประเทศไทยกับ
สิงคโปร์กับ
อินเดียกับ
อิสลาม
อุตสาหกรรม
ดูเช่นกันที่ อาณาจักรของดัตช์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปรากฏกระจัดกระจายใน

อินเตอร์เนชันแนล เฮรัลด์ ทรีบูน (International Herald Tribune), หนังสือพิมพ์
อิบนุ สุโตโว (Ibnu Sutowo)
อิบราฮิม ยาอาคอป (Ibrahim Yaacob)
อิบราฮิม, อันวาร์ (Ibrahim, Anwar)
อิบาน (Iban)
อิมพาล (Imphal)
อิลมุ เซจาติ (Ilmu Sejati)
อิลากาส์ (Ilagas)
อิสราเอล
อิสลาม :
กยาอิ (kyai)
การปฏิรูปและการฟื้นฟู *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การประสมรวมกับศาสนาความเชื่ออื่น ๆ
การเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนา-การเมืองกับ *ปรากฏเนือง ๆ ใน*
การแพร่กระจายและความเข้มแข็งของ
จิฮัด (jihad)
ตาเรกัต (tarekat)
ปอนดอก (pondok)
เปงฮูลู (penghulu)
เปสันเตรน (pesantren)
ผู้เปลี่ยนศาสนามาเป็นมุสลิม
ลักษณะเฉพาะ
ลัทธิรวมอิสลาม (pan-Islamism)
สงครามแปซิฟิคกับ
อูลามา (ulamā)
ฮากิม (hakim)
ฮาจิ (haji)
ดูเช่นกันที่ กุรอ่าน; ขบวนการรวมอิสลาม; *ประเทศและนิกายตามชื่อจำเพาะ*
อิหร่าน
อีคาเฟ่ (ECAFE)
อีเดน, แอนโธนี (Eden, Anthony)

อียิปต์
อีเรียน จายา (Irian Jaya) ดู อีเรียนตะวันตก
อีเรียนตะวันตก
อีเล็คทรอนิคส์
อีอีซี
อุตสาหกรรมกาแฟ
อุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์ :
ดูเช่นกันที่ อีเล็คทรอนิคส์
อุตสาหกรรมน้ำตาล :
การเพาะปลูก
ราคาตกฮวบ
สงครามโลกครั้งที่ 2
อุตสาหกรรมไม้ซุง :
*ดูเช่นกันที่*การทำลายป่า; การตัดซุง
อุตสาหกรรมยางพารา :
การค้า
การผลิต
เทคโนโลยี
ปัญหาที่เกี่ยวกับการเข้ายึดครองครั้งใหม่
ยางสังเคราะห์
สงครามแปซิฟิค
อุตสาหกรรมสิ่งทอ
อุตสาหกรรมอาหารบรรจุกระป๋อง
อู นุ ดู นุ, อู
อู บา กิน (U Ba Kin)
อู โบ (U Bo)
อู โอตตะมะ ดู โอตตะมะ, อู
อูตูซาน เมลายู, หนังสือพิมพ์ (Utusan Melaya)
เอเชียใต้
เอดีบี หรือธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย
เอ็นทียูซี หรือสมัชชาสหภาพแรงงานแห่งชาติ

เอ็นพีเอ หรือกองทัพของประชาชนใหม่แนวมาร์กซิสต์
เอ็นยู หรือนาห์ดาตุล อูลามา
เอ็นยูเอฟ หรือแนวร่วมเอกภาพแห่งชาติ
เอนไรล์, ฮวน ปอนซ์ (Enrile, Juan Ponce)
เอ็นแอลเอฟ หรือแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติ
เอบิม (ABIM) หรือสันนิบาตเยาวชนมุสลิมแห่งมาเลเซีย
เอ็มซีพี หรือ พรรคคอมมิวนิสต์มลายู :
การโดดเดี่ยว
การต่อสู้โดยใช้กำลังอาวุธ
การแตกแยก
ฐานด้านชนชาติ
นโยบาย
ลัทธิชาตินิยมมาเลย์
ส่วนที่เหลือตกค้าง
เอ็มซีเอ หรือสมาคมชาวจีนในมลายู
เอ็มพีเอเจเอ หรือกองทัพต่อต้านญี่ปุ่นของประชาชนมลายู
เอ็มเอ็นแอลเอฟ หรือแนวร่วมปลดปล่อยชาติโมโร
เอสแคป (ESCAP)
เอเอฟพีเอฟแอล หรือสันนิบาตอิสรภาพของประชาชนต่อต้านฟาสซิสต์
แอชีสัน, ดีน (Acheson, Dean)
แอตลี, คลีเมนต์ ริชาร์ด (Atlee, Clement Richard)
แอนเดอร์สัน, เบเนดิคต์ (Anderson, Benedict)
แอฟริกา
โอกินาวา (Okinawa)
โอตตะมะ, อู (Ottama, U)
โอเปค (OPEC)
โอมาร์, (Omar) สุลต่านแห่งบรูไน
โอรัง กลันตัน (orang Kelantan)
ไอซีพี (ICP), พรรคคอมมิวนิสต์อินโดจีน
ไอเซนฮาวร์, ดไวท์ เดวิด (Eisenhower, Dwight David)
ไอดิต, ดี.เอ็น. (Aidit, D.N.)

ไอร์แลนด์
ไอเอ็มเอฟ หรือกองทุนการเงินระหว่างประเทศ
ไอเอไอเอ็น หรือสถาบันอิสลามของรัฐ
ฮ่องกง (Hong Kong)
ฮัตตา, โมฮัมหมัด (Hatta, Mohammad) :
กรณีซาวิโต้ (Sawito)
การเมืองและการปกครอง
การยึดครองของญี่ปุ่นกับ
ลาออกจากตำแหน่งรองประธานาธิบดี
ฮัว บินห์ (Hoa Binh)
ฮัสซัน, อินต์เจ (Hassan, Intje)
ฮาจิ อาห์หมัด ชาห์ (Haji Ahmad Shah)
ฮานอย (Hanoi)
ฮานอย, การรบเพื่อชิง
ฮาเมงกุ บูโวโน ที่ 9 (Hamengku Buwono IX)
ฮาร์โดปุโซโร (Hardopusoro)
ฮาสซานาล บอลเกียห์, (Hassanal Bolkiah) สุลต่านแห่งบรูไน
ฮิตเลอร์, อดอล์ฟ (Hitler, Adolf)
ฮิโรฮิโต, จักรพรรดิ (Hirohito, Emperor)
ฮุคบาลาฮัป (Hukbalahap)
ฮุน เซน (Hun Sen)
ฮุสเซน ออนน์, ตน (Hussein Onn, Tun)
ฮู ยูออน (Hou Yuon)
เฮง สัมริน (Heng Samrin)
โฮ จิ มินห์ (Ho Chi Minh) :
การกักตัวและเนรเทศ
การปฏิวัติและสงคราม
การเป็นผู้นำของชาติ
กิจกรรมคอมมิวนิสต์ใต้ดิน
ทัศนะทางการเมือง

เปิดตัวเวียดมินห์

อสัญกรรม

โฮจิมินห์ซิตี้ :

ดูเช่นกันที่ ไซ่ง่อน

ไฮฟอง (Haiphong)